İHYÂ-İ ULÛMİ'D-DÎN

İmâm-ı Gazâlî

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Gazâlî Tûsî **Şâfiî**

Rahmetüllahi aleyh (ö. 505/1111)

Tahrîc

Abdurrahîm b. Huseyn **Hâfîz Irâkî Şâfiî**

Rahmetüllahi aleyh (ö. 805/1402)

Mukaddime

Önce **Allahü teâlâ**'ya sonsuz hamd ve senalar olsun!

Başta **Beşerin Efendisi** olmak üzere bütün peygamberlere salât ve selâm eder ve dinî ilimleri ihya etmek gayesiyle bir kitap yazmak için coşmuş bulunan azmimin bana müsbet neticeler kazandırmasını **Allahü teâlâ**'dan niyaz ve tazarrû ederim.

Ey inkârcılar zümresi arasında aşırı bir şekilde ayıplayan! Ey inkârcı gâfillerin arasında en şiddetli saldıran müfrit! Senin gururunu ve büyüklüğünü yerle bir etmek için muâraza ve mücadeleye hazırlanmış bulunuyorum.

Apaçık olan hakkı görmeyip, bâtıla yardım etmen, cehaleti güzel görmen, halkın merasiminden yüz çeviren, kalbin ıslahı ve nefsinin tezkiyesi için Allah'ın kendisine yüklediği kulluk şerefine nâil olmak gayesinde bulunan; ilmin gerektirdiği tarzda, şekilcilikten vazgeçip hakikî amele yönelen, boşuna sarfedilen hayatının zararlarından bir kısmını telâfi etmek isteyen kimselere haksız yere saldırman, konuşmayı boynuma borç yaptı. Senin nifaktaki şirretliğin benim dilimi çözdü!

Buna rağmen, geçmişteki kusurlarımı affettirecek kadar sâlim bir eser yazıp yazamayacağımdan endişe duymaktayım.

Hazret-i Peygamberin haklarında şöyle buyurduğu kimselerin (itikâdî ve amelî) sapıklığından uzaklaşmak için yazıyorum:

Kıyâmette insanların azap yönünden en şiddetlisi o âlimdir ki, bildiği ilminden Allah onu faydalandırmamışdır.

Yemin ederim ki, inkâr ve gururda gösterdiğin inatçılık ancak bu işin zirvesini düşünmekten aciz, sonucun feci ve korkunç oluşundan habersiz, tehlikenin büyüklüğünü idrâk etmemek, dünyanın her an akıp giderek yerine âhiretin geldiğini görmemek; ecelin her an yakında oluşunu, seferin çok uzun ve korkunç olduğunu, elindeki azığın ise çok az olduğunu, buna karşılık tehlike çeşitlerinin bir hayli kabarık olduğunu, yolun tıkalı olduğunu görmemekten ileri geliyor. Allah rızası için istenmeyen ilmin ve o ilimle yapılan amelin hakikî âlimler tarafından hoş karşılanmadığını; delil ve arkadaş olmadan; uzun âhiret

yolunun çok yorucu olacağını bilmeyen cemaatları yakalayan bu hastalık, her kötülüğün geliş kaynağıdır. Kılavuzu olmayan insan, çok büyük zorluklarla karşılaşır!

Bu yolun kılavuzları ise, peygamberlerin varisleri olan ve ilmi ile amel eden âlimlerdir. Bu âlimler ise, yeryüzünde hemen hemen hiç kalmamıştır! Ancak ortalığı âlim kisvesine bürünmüş birçok insan kaplamıştır. Bunların çoğu da, **şeytan**a mağlûp olup tuğyana, gaflete ve bâtıla dalmıştır.

Onların herbiri geçici dünya malını toplamakla meşguldür. Onun içindir ki Allah'ın iyi dediğini kötü, kötü dediğini iyi görürler. Neredeyse din ilimleri ortadan kalkacak duruma gelmiştir. Yeryüzünden âdeta hidâyet alâmetleri silinmiştir. İçinde yaşadığımız şu dönemde halka sadece kadılarca bilinmesi gereken cidal ilmi verilmeye çalışılmaktadır. Mücadele edenlerin hasımlarını susturmak, için kullandıkları cedel ilmi veya halkın tesir altına alınması için va'z kürsülerinde vaizlerin kullandıkları kafiye ilimleri sadece ilim sayılmaktadır. Çünkü bu ilimlerden başkasıyla halkın malını haram yoldan almanın imkânı yoktur! Dünyalık kazandıran başka bir ilim mecut değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de rüşd, hidâyet, nur, ziya, ilim, hikmet ve fıkıh diye adlandırılan ve **selef**-i saîihînin âhiret yolunda kılavuz olarak kullandıkları ilme gelince, o ilim günümüzde halkın arasından çekilip gitmiş, âdeta bir daha hatırlanmamak üzere zihinlerden silinmiştir. Âhiret yolunda yürümeyi kolaylaştıran bu ilimlerin unutulması, dinde açılan en büyük yara ve uçurumdur. Onun için bu kitabı yazmayı bir zaruret olarak görmekteyim.

Elinizdeki bu kitabı, dinî ilimlerin ihyası, geçmiş imamların yolunun gösterilmesi, peygamberlerin ve onlara tâbi olanların faydalı buldukları ve fayda gördükleri ilimlerin mahiyetini izah etmek için kaleme alıyorum.

Elinizdeki bu kitabı dört temel üzerine bina ettim:

I. İbâdât

II. Âdât

III. Mühlikât

IV. Münciyât

Kitabın başına İlim bölümünü koydum; zira ilim insan için en önemli meseledir. **Allahü teâlâ**'ınn, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) lisanıyla herkesten istediği ilmi izah etmek için İlim bölümünü kitabın başına aldım!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

İlim öğrenmek (kadın-erkek) her müslümana farzdır. 2

İlim bölümünü kitabın başına almamın sebeplerinden biri de, insana fayda temin eden ilimle, zarar veren ilmi ayırdetmek istememdir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırız. 3

Devrimde yaşayanların doğruluktan ayrıldıklarını, hayalî şeylerin arkasından koştuklarını, hakikatın özüyle meşgul olmayıp, herşeyin kabuğu ile uğraştıklarım ispat etmek de, bu bölümü başa

almamın nedenlerinden biridir.

İbâdât (İbâdetler) kısmı (1. cilt) on bölümden ibarettir.

1. Kitab'ul-îlim
2. İnanç Esasları
3. Temizliğin Sırları
4. Namazın Sırları
5. Zekâtın Sırları
6. Orucun Sırları
7. Haccm Sırları
8. Kur'ân Okumanın Adabı
9. Zikirler ve Dualar
10. Virdlerin Tertibi

Âdât (Âdetler) kısmı (2. cilt) on bölümden ibarettir

1. Yemek Adabı
2. Nikâh Adabı
3. Çalışma Hükümleri
4. Helâller ve Haramlar
5. Sohbet ve Muaşeret Adabı
6. Uzlet
7. Yolculuk Adabı
8. Semâ Adabı
9. İyiliği Emretmek, Kötülükten Sakındırmak
10. Geçim Adabı ve Nübüvvet Ahlâkı

Mühlikat (Helâk Edici Hususlar) kısmı da (3. cilt) on bölümden ibarettir.

1. Kalbin Acaib Hâlleri
2. Nefsi Terbiye Etmenin Yolları
3. Mideye ve Cinsî Münasebete Düşkünlüğün Mahzurları
4. Dilin Âfetleri
5. Hased, Kin ve Gazabın Âfetleri
6. Dünyanın Kötülüğü

7. Mala Düşkünlüğün ye Cimriliğin Kötülüğü

8. Dünyevî Mertebelere Düşkünlüğün ve Riyakârlığın Kötülüğü

9. Kibir ve Ucb'un (Kendini Beğenmişliğin) Kötülüğü

10. Gururun Kötülüğü

Münciyât (Helakten Kurtarıcı Hususlar) kısmı da (4. cilt) on bölümden ibarettir.

1. Tevbe

2. Sabır ve Şükür

3. Korku ve Ümid

4. Fakr ve Zühd

5. Tevhîd ve Tevekkül

6. Muhabbet, Şevk, Ünsiyet ve Rıza

7. Niyet, Sıdk ve İhlâs

8. Murakabe ve Muhasebe

9. Tefekkür

10. Ölümü Hatırlamak

İbâdetler bölümünde ilmi ile amel eden âlimlerin; muhtaç olduğu mânâ ve sırların hikmetlerini, sünnetin inceliklerini ve ibâdetin gizli mânâlarını anlatacağım; zirâ, bu anlatacağım incelikleri bilmeyen âlim, âhiret âlimi olamaz! Zikredeceğim hususların çoğu fıkıh ilminde ihmal edilen noktalardır.

Âdetler bölümünde halk arasında yürürlükte olan muamelelerin sırlarını, derinliklerini, sünnetlerin inceliklerini, dindar bir insanın o muameleleri yaptığı zaman muhtaç olduğu gizli yolları açıklayacağız!

Mühlikât bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'de; silinmesi, nefsin ve kalbin kendisinden temizlenmesi emredilen kötü hâlleri teker teker beyan edeceğiz! Bu bölümde, her kötü ahlâkı açıklayacak, bunların herbirinin ayrı ayrı tarifini yapıp, hakikî mahiyetlerini belirteceğiz.

Kötü ahlâkları doğuran sebepleri, o sebeplerin de sebeplerini, âfetlerini ve onların çirkinliğini gösteren alâmetleri, bu kötü ahlâklardan kurtulmanın yollarını, ayet-i celîle, hadîs-i şerif ve **selef**-i sâlihînden gelen rivâyetlerle açık bir şekilde ortaya koyacağız.

Münciyât bölümünde ise; güzel ahlâkı, kulu Allah'a yaklaştırcı sıddîklarm, mukarriblerin rağbet edilen haslet ve sıfatlarından herbirini açık bir şekilde ortaya koyacağız!

Her hasletin tarifini ve hakikatini, elde etmek için gereken vesileleri, neticesini, bilinmesine yardımcı olan alâmetleri, geçerli olmasına vesile olan faziletini şer'î ve aklî delillerle açık bir şekilde ortaya koyacağız.

Daha önce bazı müellifler bu hususları beyan eden bazı kitaplar yazmışlar ise de, elinizdeki bu kitap, kendinden önceki kitaplardan beş hususta ayrılmaktadır:

1. Onların muğlak bıraktığı her meseleye açıklık kazandırır, kısa olarak aldığı her meseleyi ise çok geniş bir şekilde izaha kavuşturur.

2. Onların dağınık olarak ele aldığı meseleleri bir tasnife tâbi tutarak tedkik eder.

3. Onların uzattığı bazı kısımları ise kısaltır, zabt u rabt altına alır.

4. Tekrar tekrar ele aldıklarını atar, delili olmayan iddiaları delile bağlar.

5. Hiçbir kitapta halline imkân bulunmayan, zihinlere anlaşılması zor gelen meseleleri tedkik edip açığa kavuşturur, anlaşılır hâle sokar.

Gerçi her âlim aynı şeyleri yapmaya çalışmıştır, fakat her sâlikin kendisine hoş gelen meseleyi ele alması ve arkadaşlarının o meseleden habersiz olması; veya o meselelerden habersiz değil de kitaplarına o meseleyi yazmayı unutması veya unutmamış olsa bile, o meseleden perdeyi kaldırmak için başka engeller bulunması, ihtimâl dahilinde olan keyfiyetler arasındadır.

Zâhir ve bâtın ilimlerinin tümünü birden ihâta eden elinizdeki kitabın özellikleri işte bunlardır.

Beni, bu kitabı dört ana bölüme ayırmaya zorlayan başlıca iki sebep vardır:

1. Böyle bir tertip âdeta zarurîdir; zira âhiret âlemine yarayan ilim, muamele ve mükâşefe diye iki kısma ayrılır.

Mükâşefe ilmi derken demek istediğim şey, sadece bilinmesi gereken şeylerin bilinmesini temin eden ilimdir.

Muamele ilmi derken anlatmak istediğim şey, bilinmesiyle birlikte, amel edilmesi için de aranan ilimdir.

Bu kitapta kasdolunan mânâ sadece muamele ilmi'dir. Kitaplara yazılması yasak olan mükâşefe ilmi ise, her ne kadar taliplerin aradığı gaye, sıddîkların hedefi ise de; bu kitapta anlatılacak olan, o olmadığı için zikredilmemiştir.

Muamele ilmi, Mükâşefe ilmine giden ilimdir; mükâşefe ilmine muamele ilminden geçilir. Peygamberler (aleyhimü's-selâm) halka ancak yol gösterdiler, irşad ettiler; mükâşefe ilmînden ise sadece remiz yoluyla bahsettiler. Teşbihlerle anlatmaya çalıştılar, daima kısa icmaller yaptılar. Onun için, onların yolundan giden âlimler de aynen onları taklid ederek bu ilim hakkında fazla teferruata dalmazlar, hatta mümkünse hiç bahsetmezler. Arasıra temsil ve teşbih getirerek bahsetmeye ise ruhsat vardır.

Muamele ilmi, zâhir ve bâtın olarak ikiye ayrılır:

a. Zâhir ilminden maksat, azalarımızın hareketlerini bildiren ilimdir. Azaların hareketleri de ya ibadettir veya âdettir.

b. Bâtın ilimden maksat ise, kalplerin nasıl olması gerektiğini bildiren ilimdir. Hislerin perdesi mesabesinde olan kalplere, melekût âleminden gelenler de ya güzel ya da çirkindir.

Bu nedenle ilmin bâtın ve zâhir olarak ikiye ayrılması bir zarurettir. Azalarla ilgili ilim de yukarıda ifade ettiğimiz gibi, ibâdât ve âdât olarak ikiye ayrılır.

Nefsin durumu, kalbin hâlleri ile ilgili ilimler de iyi ve kötü diye iki kısma ayrılır. Bunun tamamı birden dört bölüm olur ki, muamele ilmine çevrilen nazar bu dört bölümden başkasını görmez.

2. Bu kitabı bu tertip üzere meydana getirmemin **ikinci** sebebi ise şudur: Gördüm ki ilme talip olanların, Allah'tan korkmayanların iyice bildiği, böbürlenmeye vesile ettiği, birbirlerine duydukları hasedden dolayı yaptıkları mücadelede yerlerini korumak ve itibarlarım devam ettirmek için hep fıkha rağbet etmektedirler. Bu ilim im dört bölümdür; İbâdât, Muamelât, Münakehâi ve Ukubât.

'Sevgilinin kisvesine bürünen, onun rengiyle boyanan, onunla süslenen sevgilinin kendisidir' denilmiştir, Bu bakımdan kitabımın bir fıkıh kitabına benzemesinin büyük faydalar temin edeceğinden eminim; zira böylelikle kalpleri İslâm'a daha çok ısındıracağını ümit ediyorum. Nitekim bazı kimselerin kalbini tip ilmine ısındırmak isteyen bazı tabipler tabâbet üzerindeki bilgilerini yıldız takvimine çevirmişler ve cetvellere ve rakamlara bölerek adını 'Sıhhat Takvimi' koymuşlardır. Halkın takvimleri okumak suretiyle tabâbet ilmini anlatan kitaplara yönelmeleri için bu külfete katlanmışlardır.

Beden sağlığına faydası dokunan tip ilmine böyle ince bir hile ile kalpleri çekmekten daha yararlı olanı, kalpleri ebedî hayatta faydalı olan ilme çekmektir. Ebedî hayatta faydalı olan ilmin semeresi; kalpleri ve ruhları tedavi edip sağlamlaştırmak ve bu sayede ebedî hayata kavuşturmaktır. Zarurî olarak çok yakında ölüme mahkûm olan bedenlerin tedavisinde kullanılan tip ilmi nerede, ebedî hayatı düzenleyen dinî ilimler nerede?

Ortağı bulunmayan **Allahü teâlâ**'dan bizleri doğruya ulaştırmasını dileriz. Hiç kuşkusuz O, kulunun isteğini daha istemeden bilir. O kerîm ve cömert olandır!

1) Taberânî, Mu'cenı'us-Sağir; Beyhakî, Şuab'ul-Îmân, (Ebû Hüreyre'den)

2) İbn Mâce, (Câbir den)

3) ibn Mâce, (Enes'den) . İmâm-ı Ahmed, Beyhakî ve bazı muhaddisler bu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir.

1 - İLİM

İlmin, İlim Öğretme'nin ve İlim Öğrenme'nin Fazileti ve Bunlara Dair Aklî ve Naklî Deliller

1-1

İlmin Faziletine Dair Âyet-i Kerîmeler

Allah kendisinden başka ilâh olmadığına delillerle açıkladı. Melekler ve ilim sahipleri de O'ndan başka ilâh olmadığına şehadet ettiler1 (Âl-i İmrân/18)

Dikkat edildiğinde görülecektir ki, bu ayette **Allahü teâlâ** önce zât-ı ulûhiyetinden başlayarak birliğine şehadet etmekte, **ikinci** olarak melekleri, **üçüncü** olarak da âlimleri bu gerçeğe şahid göstermektedir. Bu ise, ilmin ve âlimin yüceliğini gösteren çok büyük bir delildir. Bu şeref âlimlerin faziletini anlatmak husu sunda yeterli ise de, biz delil getirmeye devam edeceğiz.

Allah da sizden inananları kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. (Mücadele/11)

Âlimlerle cahiller hiç bir olur mu? Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünürler. (Zümer/9)

Allah'tan tam mânâsıyla ancak âlimler korkar. (Fâtır/28)

De ki: 'Benimle sizin aranızda **Allahü teâlâ**'nın ve Kitab'ın ilmine sahip olanların şahidlik etmesi yeter'. (Ra'd/43)

Kitab'dan bir ilme mazhar olan zat 'Sen gözünü kapayıp açmcaya kadar ben sana onu (Belkıs'ın tahtını) getiririm' dedi. (Neml/40)

Kitab'dan bir ilme mazhar olan zat, ilmin nelere kâdir olduğunu göstermek için Hazret-i Süleymân'a böyle hitap etmiştir.

İlim ve irfana mazhar olanlar ise şöyle dediler: 'Yazıklar olsun sizlere! Îman edip, salih ameller işleyen kimseler için Allah'ın sevap ve mükâfatı daha hayırlıdır'. (Kasas/80)

Allahü teâlâ bu ayette âhiretin kıymetinin ancak ilimle bili neceğini anlatmaktadır.

Biz bu misalleri insanlara beyan ve îrad ediyoruz. Bunları hakkıyla ancak ilim ve iz'an sahipleri idrâk ederler. 2 (Ankebût/43)

Eğer aldıkları malûmatı peygambere, emir sahiplerine (âlimlere) bildirseydiler, onlar vâkıaları tedkik ve tahkik ederek, bunların açıklamaya veya gizlemeye layık olup ol madıklarını bilirlerdi. (Nisâ/81)

Allahü teâlâ bu ayette olayların yorumunu âlimlerin istihrac ve istinbatına bırakmakta ve böylece onların mertebelerinin ne denli büyük olduğunu ve bu mertebenin peygamberler mertebesine nasıl ilhak olunduğunu bildirmektedir.

Ey Âdem oğulları! Sizler için avret yerlerinizi örtecek elbise ve ziynet eşyası varettik. Ancak takvâ elbisesi daha hayırlıdır. (A'raf/27)

Bazı âlimler bu ayette geçen avret yerini örten elbise ile ilmin, ziynet ile yakîn mertebesinin, takvâ elbisesi ile de hayat mertebe sinin kastedildiğini söylemişlerdir.

Onlara ilim üzere tafsil ettiğimiz bir kitab getirdik. (A'raf/52)

Elbette herşeyi bilerek onlara nakledip haber vereceğiz! (A'raf/7)

Hayır! O (Kur'ân) , kendilerine ilim verilenlerin göğüslerinde bulunan açık açık ayetlerdir. (Ankebût/49)

Rahman olan Allah, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı, ona be yanı öğretti. (Rahman/1-4)

Allahü teâlâ bu hakikati insana minnet etmek kabilinden böy lece ifade buyurmuştur. Hadîsler

Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur:

Allah bir kulu için hayrı murad ettiğinde, onu dinde Allah'tan korkan bir âlim yapar. Ona kendisini doğru yola götürecek akıl ve idrâk verir. 3

Âlimler peygamberlerin varisleridir. 4

Peygamberlik derecesinden daha üstün bir mertebenin bu lunmadığı herkesin malûmudur. Demek ki bu mertebeye vâris olmak, şereflerin en büyüğüdür.

Yerlerde ve göklerde bulunan bütün mahlûkat, âlim bir kimsenin affedilmesi için Allah'a yalvarırlar. 5

Yerlerde ve göklerdeki tüm mahlûkatın kendisi için Allah'tan af dilediği bir kimsenin mertebesini bir düşünün! Bundan daha büyük bir mertebeye ulaşması mümkün mü insanoğlunun?

Alim kendi işleriyle meşgul olduğu halde, yerlerin ve göklerin sâkinleri de onun affı için istiğfar etmekle meşgul olmaktadırlar. Bir insan için bundan daha büyük bir şeref düşünülebilir mi?

Hikmet (ilim) , şerefli bir insanın şerefine öyle büyük bir paye ilâve eder ki köleleri, sultanların seviyesine çıkarıncaya değin yükseltir. 6

Hazret-i Peygamberin 'Köleleri sultanların seviyesine çıkarır' bu yurmakla ilme nasıl bir paye verdiğini görüyorsunuz! İlmin bu dünyada vereceği neticeler bile bu kadar değerlidir. Dünyada ka zandırdıkları âhiret hayatına nisbetle bir hiçtir. Çünkü âhiret hem dünyadan sayısız derecelerle daha üstündür, hem de ebedîdir.

İki iyi haslet vardır ki, bu hasletler hiçbir münafıkta bu lunmaz: **Birincisi** güzel ahlâk, **ikincisi** dinde derin bilgi (fıkıh) sahibi olmak. 7

Günümüzün bazı fakihlerinin münafıklığı, sizleri bu hadîs hakkında şüpheye düşürmemelidir; zira **Hazret-i Peygamber**, günü müzdeki anlamıyla fıkıhtan söz ediyor değildir. Onun fıkıh ile kas tettiği anlam, günümüzdeki anlamından çok uzaktır. Nitekim ki tabımızın ilerideki bölümlerinde bu anlam ortaya konacaktır. Fıkh'ın en küçük derecesi, âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu bilip, bu gerçeğe göre hareket etmektir. Fakih olan kim sede bu türden bir vasıf olduğu takdirde; bilgileri doğru olur, üze rinden her türlü riya hâli kalkar ve nifak tehlikesinden kurtulur.

İnsanların en faziletlisi o Mü'min âlimdir ki, kendisine ih tiyaç olduğunda yardım eder. Halk kendisinden kaçtığında ilmiyle yetinerek vakarlı davranır. 8

Îman çıplaktır; onun örtüsü takva, süsü hayâ ve meyvesi ilim'dir. 9

İnsanlar arasında nübüvvet makamına en yakın kimseler, ilim ve cihad ehli olan kimselerdir. İlim ehli olanlar, halkı peygamberlerin getirdiği ilahî nizâma yönelttiler. Cihad ehli olanlar ise, peygamberlerin getirdiği bu ilahî nizâmı kılıçlarıyla korumak için cihad ettiler. 10

Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir. 11

İnsanlar, altın ve gümüş gibi farklı değerler taşıyan madenlere benzerler. Dinde derin ilim (fıkıh) sahibi olmak şartıyla; cahiliye döneminde hayırlı olanları, İslâm'a girdikten sonra da (insanların) hayırlılarıdır. 12

Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi, şehidlerin kanıyla tartılır. 13

Ümmetime ulaştırmak üzere kırk hadis ezberleyen kimseye kıyâmet gününde hem şefaatçı, hem de şahid olurum. 14

Allahü teâlâ, dininde bilgi sahibi olan kimseyi korur ve um madığı yerden ona rızık verir. 15

Allahü teâlâ Hazret-i İbrahim'e şöyle vahyetti: Ey İbrahim! Ben alimim ve alîm olan her kulumu severim. 16

Âlim kimse, **Allahü teâlâ**'nın yeryüzündeki emin kuludur. 17

Ümmetimden iki sınıf ıslah olursa herkes ıslah olur, onlar fesada düşerlerse onlarla birlikte herkes fesada düşer. Bunlar yöneticiler ile âlimlerdir. 18

Beni Allah'ın rahmetine yaklaştıracak bir ilim (ve amel) sahibi olmamı temin etmeyen bir günün üzerime doğmasında benim için bir hayır yoktur. 19

Âlimin âbide üstünlüğü, benim, ashâbımın en düşük dere celisine olan üstünlüğüm gibidir. 20

Bakınız ki. **Hazret-i Peygamber** ilim mertebesini, nasıl da nübüvvet mertebesine eşit tutmakta ve ilimsiz amelin derecesi ne kadar düşük olmaktadır.

Şayet âbid, eda ettiği ibadetin ilminden mahrumsa, onun ibade tinin hiçbir anlamı olmadığı gibi, böyle bir amelin kişiye hiçbir ya rarı da dokunmaz.

Âlim'in âbide üstünlüğü, ondördünde bulunan ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. 21

Kıyâmet gününde üç sınıf insan şefaat edebilecektir: Peygamberler, âlimler, şehidler. 22

Nübüvvet makamının hemen ardından gelen ve şehidlik mer tebesinden bile üstün olan ilmin mertebesi ne büyük bir nimettir!

Allahü teâlâ'ya din hususunda ilim sahibi olmaktan daha üstün bir şeyle ibadet olunmuş değildir. **Şeytan** için bir tek fakih (i aldatmak) bin âbid (i aldatmak) tan daha zordur. Herşeyin bir temeli vardır. Bu dinin temeli ise ilimdir. 23

Dininizin en hayırlı tarafı en kolay olanıdır. İbadetlerin en hayırlısı ise ilimdir. 24

Âlim olan Mü'min, âbid olan Mü'minden yetmiş derece daha faziletlidir. 25

Ey ashâbım! Sizler fakihleri çok, kurrâsı (Kur'ân hafızları) ve hatipleri az, (ilim) isteyenleri seyrek, fakat (ilim) verenleri çok olan bir zamanda bulunuyorsunuz. Bu zamanda salih amel işlemek, ilim yapmaktan daha hayırlıdır. Fakat insanların üzerine öyle bir zaman gelecektir ki, fakihleri az, ha tipleri çok, (ilim) verenleri seyrek, (ilim) isteyenleri ise çok olacaktır. İşte böyle bir zamanda ilim (sahibi olmaya çalışmak) her ibadetten daha hayırlıdır. 26

Alim ile âbid arasında yüz derece fark vardır. Bu dereceler den her biri arasında iyi beslenmiş bir koşu atının hızıyla yetmiş yıllık bir mesafe vardır. 27

Hazret-i Peygamber'e amellerin hangisinin daha üstün ve efdal olduğu sorulduğunda, şöyle **cevap** verdi: 'Allah'ı bilmek'. Ne tür bir bilgiyi kastettiği sorulduğunda, yine 'Allah'ı bilmek'

diye **cevap** verdi. Ashâb 'Biz amelden soruyoruz, siz ise ilimden haber veriyorsunuz' diye itiraz edince, **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Allah'ı bilerek yapılan amel ne kadar az olursa olsun insana fayda verir. Allah'ı bilmeksizin yapılan ameller ise, insana bir fayda sağlamaz'. 28

Kıyâmet gününde **Allahü teâlâ** bütün kullarını diriltip mahşere getirdikten sonra, âlimleri de diriltip getirir ve onlara hitaben şöyle buyurur: 'Ey âlimler zümresi! Sizi iyi bildiğim için size ilim sıfatımı emanet ettim. Size ilmimi sizleri azaba uğratmak için vermedim. O halde nimetlere koşun; zira hepinizi affettim'. 29

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ali, talebesi Kumeyle30 şöyle demiştir: 'Ey Kumeyl! İlim maldan daha hayırlıdır. Çünkü ilim seni, sen ise malı korursun. İlim hâkim, mal ise mahkûmdur. İnfak malı azaltır, ilim ise artırır'.

Yine Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: Âlim bir kimse, gündüzleri sürekli oruç tutan, geceleri ise ibadet edip, tüm zamanını cihada sarfeden bir kimseden daha üstündür. Alim bir kimsenin ölü müyle açılmış gediği, yine aynı büyüklükte bir başka âlim doldura bilir'.

Hazret-i Ali bir manzumesinde şöyle demektedir: İnsanlar bedenleri itibarıyla birbirlerine eşittir. Babaları Adem, anaları ise Havva'dır. Eğer soylarında soplarında bir iftihar vesilesi arıyorlarsa, bilsinler ki asılları çamur ve sudan ibarettir. İlim er babı, hidayet arayanlara hidayet vesilesi olur. Her insanın kıymeti bilgisiyle ölçülür. Cahiller ise, ilim erbabının en amansız düşmanlarıdır. İlmi elde etmeye çalış ve ilmin nerelerde kul lanılacağını mutlaka bil! Bütün insanlar ölürler, ancak ilim ehli olanlar yaşarlar'.

Ebû Esved ed-Düelî31 söyle demiştir: 'Dünyada ilimden daha üstün ve daha aziz hiçbir şey yoktur. Çünkü sultanlar halka hük mederlerken, âlimler de sultanlara hükmederler'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hazret-i Süleymân'a ilim, mal ve saltanat arasında istediğini seçmek hakkı verildiğinde, o bu üç nimet arasından ilmi seçti. Onun için **Allahü teâlâ** kendisine malı da, saltanatı da verdi'.

İbn-i Mübârek'e kâmil insanların kim oldukları sorulduğu zaman, âlimler diye **cevap** vermiş, gerçek sultanların kimler oldukları sorulduğunda, zâhidler demiş ve en aşağılık insanların kimler oldukları sorulduğunda ise dünyaları için dinlerini satan kim seler cevabını vermiştir. Dikkat edilecek olursa İbn-i Mübârek, âlimler dışındakileri kâmil insan mertebesine koymamaktadır. Çünkü, insanı hayvandan ayıran özellik sadece ilmidir. İnsan, kendisine şeref kazandıran vasfıyla ancak insan sayılabilir.

İnsanın şerefi, kuvvetinden gelmez. Öyle olsaydı develerin daha üstün olması lâzım gelirdi; zira develer insandan daha güç lüdürler. Cüssesinin büyüklüğünden de değildir; zira filler insanlardan daha cüsselidir. Şerefi cesur oluşundan da kaynaklanmaz; zira ormanlardaki yırtıcı hayvanlar insandan çok daha cesaretlidirler. Fazla yemek yemesinden de ileri gelmez. Öyle olsaydı öküzlerin daha şerefli olmaları gerekirdi; zira midesi çok büyük olan canlılardan biri de öküzdür. Fazla cinsî münasebette bulun masından da değildir; zira küçücük kuş bile cinsî kudret husu sunda insanoğlundan daha güçlüdür. Kısaca bunların hiçbiri in sana şeref vermez. İnsana şeref veren şey sadece ilimdir!

Bazıları şöyle demişlerdir: 'İlmi elinden kaçıranın ne ka zandığını bir bilseydim ve ilmi elde edenin de ne kaçıracağını bir bilseydim'.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kur'ân bilgisine sahip olan bir kimse, başkasının maddî servetini daha hayırlı görürse. Allah'ın büyük gördüğünü küçük görmüş olur.

Ebû Muhammed Feth b. Said el-Mevsılî32 şöyle demiştir: 'Hasta yemek, içmek ve tedavi edilmekten menedilirse ölmez mi? Elbette ölür. İşte kalp de aynen bir hasta gibi, üç gün üst üste ilim ve hikmetten mahrum olursa (mânen) ölür'.

Feth el-Mevsılî (Allah rahmet eylesin) ne de doğru söylemiştir! Gerçekten de kalbin gıdası ilim ve hikmettir, tıpkı bedenin yaşamasının gıda almasına bağlı olduğu gibi, kalbin yaşaması da ilim ve hikmete bağlıdır. İlimden mahrum bir insanın kalbi hem hastadır, hem de mânen ölüdür. Üstelik dünya sevgisi ile mal düşkünlüğü ilimsiz kişiyi öyle bir hale getirir ki, bütün hislerini dumura uğratır! Korku, yaranın acısını geçici bir zaman için nasıl engellerse, o kişi de artık bu büyük felâketi idrâk etmekten yoksun kalmış demektir! Böyle insanlar işte bu hâle gelir. Fakat ölüm gelip çattığında ve onun dünya yükünü sırtından aldığında, kişi o zaman felakette olduğunu bütün dehşetiyle görür ve fevkal âde müteessir olur. Tıpkı sarhoşken veya korku içindeyken aldığı yaralardan sızı duymayan bir insanın, ayıldıktan veya korkudan kurtulduktan sonra yaralardan duyduğu sızı gibi, onun o anki pişmanlığı da kendisine fayda vermez. Perdeyi kaldıran günün dehşetinden Allah'a sığınırız!

İnsanoğlu uykudadır, öldükten sonra uyanır, daha önce yaptıklarının karşılığını görür ve fakat iş işten geçmiştir artık!

Hasan-ı Basrî33 şöyle demiştir: Âlimlerin kaleminden damla yan mürekkep, şehidlerin kanıyla tartılır; ve o kanla tartılan mü rekkep, temiz kandan daha ağır gelir'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: İlim büsbütün çekilmeden ilme sarılın! İlim ancak ilmi yayanların eksilmesiyle ortadan kalkar. Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Allah yo lunda şehid olarak öldürülen kimseler; âlimlerin âhiretteki mer tebelerini gördükleri zaman, hemen Allah'tan kendilerini tekrar diriltip âlim yapmasını isterler. Hiç kimse anasından âlim olarak doğmaz. İlim ancak çalışıp öğrenmekle elde edilen bir nimettir'.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Bence gecenin bir ânında ilim üze rine sohbet etmek, o gecenin tamamını namaz kılmakla geçirmekten daha faziletlidir'.

Hasan-ı Basrî 'Ey rabbimiz! Bize dünyada da hasene ver, ahi rette de hasene ver! Bizi cehennem azabından koru!' ayetinin tefsi rinde şöyle demektedir: 'Bu ayette geçen dünyadaki hasene, ilim ve ibadet'i içine alır. Âhiretteki hasene ise cennet demektir'.

Hikmet ehlinden bir zâta 'Bu dünyada neyi sermaye edinmek daha kârlıdır?' diye sorulduğunda, 'Gemi battığı zaman gemiyle birlikte batmayan ve seninle kalan şeyi sermaye edin!' bu yurmuştur. O bu sözleriyle ilmi kasdediyordu. Çünkü ilim insanın zihninde olduğu için oradan kaybolup gitmez, her daim insanla beraberdir. 'Geminin batması' insanın ölümüyle te'vil edildiğine göre, kendisiyle kalacak sermayenin de, ilim olduğu anlaşılır.

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: 'Hikmeti kendisine gem edi nen bir kimseyi, halk kendisine rehber edinir. Hikmete vukufiyetiyle tanınan kimseye ise bütün insanlar tâzim ve hürmet ederler'.

İmâm-ı Şâfiî 'İlmin özelliğinden birisi de, az da olsa ondan payı olanlar sevinirler, olmayanlar ise

mahzun kalırlar' demiştir.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Ey insanlar! İlmi talep edip, öğrenin. Çünkü Allah'ın çok sevdiği bir elbise vardır ve o elbiseyi ilmi ara yan ve aradığını bulan kimselere giydirir. Allah'ın giydirmiş olduğu o elbiseyi giyen kimse, o elbise sırtında iken ne günah işlerse işlesin **Allahü teâlâ**, sevdiği elbiseyi sırtından almamak için o kimseye üç kere tevbe etmesi için teklifte bulunur. Günah yo lunda ölüme kadar devam etse bile, o elbise sırtmdayken hiçbir zaman günahlardan dönme yolu kapanmış değildir o kimse için. . . '

Ebû Bekir el-Ahnef b. Kays b. Muaviye Âlimlerin hepsi nere deyse padişah olacaklardı. İlimle takviye edilmemiş bütün izzetle rin sonu zilletten başka birşey değildir' demiştir.

Sâlim b. Ebi Elca'd şöyle anlatır: 'Efendim beni üç yüz dirheme satın aldı ve sonra da azad etti, âzad olduktan sonra ne iş ya pacağım diye kendi kendime düşünmeye başladım. Neticede ilimle uğraşmaya karar verdim. Aradan bir sene geçmeden içinde yaşadığım şehrin valisi beni ziyarete geldi ve fakat ben müsait ol madığım için içeri girmesine izin vermedim, o da çekip gitti'.

Zübeyr b. Ebî Bekir şöyle demiştir: Pederim bana Irak'tan mektup yazıyor ve mektuplarında şöyle diyordu: 'Oğlum ilim öğren! Zira fakir düşersen ilim senin için en kıymetli maldır. Eğer zengin olursan ilim senin için güzellik ve cemâldir'.

Hazret-i Lokman'ın oğluna yaptığı tavsiyelerde de bu gibi nasihatlar vardır. Nitekim oğluna şöyle nasihatta bulunmuştur: 'Ey oğul! Âlimlerle beraber otur. Dizini onların dizlerine bitiştir; zira **Allahü teâlâ** yeryüzünü rahmetiyle diriltip yeşerttiği gibi, ilim de insanoğlunun kalbini öylece diriltip yeşertir'.

Filozoflardan biri şöyle demiştir: Âlim bir kişi öldüğü zaman sudaki balıklardan tutun da, havadaki kuşlara kadar bütün hay vanlar matem tutup ağlarlar'.

Bu sözü destekleyen bir hadisi İbn Neccar Hazret-i Enes'den rivâyet eder: Âlimler için, öldükleri günden kıyâmet gününe kadar de nizdeki balıklar bile af talebinde bulunurlar'. Gerçekten de ölen âlimin sadece yüzü unutulur, fakat kendisi hiçbir saman unutul maz, adı daima anılmaya devam eder.

Zührî şöyle demiştir: İlim erkektir (büyüktür) . Onu ancak erkekler (büyükler) sever'.

1) Bazı müfessirler, ayette geçen 'kâimen bi'l-kıst' tâbirini alimler lafzına atfederek ayete şu şekilde bir mânâ vermişlerdir: Âlimler de Allah'tan başka ilâh olmadığına adaletle şehadet ettiler'.

2) Kur'ân'da kırk küsür darb-ı mesel vardır. Bazı **selef** âlimleri Kur'ân'ın bu darb-ı mesellerinden birini okuyup anlamadıkları zaman ağlarlar ve 'Eyvah demek ki ben âlimlerden değilim' diye üzülürlerdi. (Zebîdî)

3) Buharî ye Müslim, (Muaviye'den) ; Tirmizî ve İmâm-ı Ahmed (İbn-i Abbâs'dan) ; İbn Mâce (Ebû Hüreyre'den)

4) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Ebu'd Derda'dan)

5) Irakî, bu hadîsi daha önceki hadîsin bir parçası kabul etmektedir. Aynı hadîs başta yollardan da rivâyet edilmiştir.

6) Ebû Nuaym, Hilye; İbn Abdilberr îlim; Abdülganî el-Ezdî Muhaddislerin Adabı, (Enes'den zayıf bir senedle)

7) Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den) ; hadîsin garib olduğunu söylemiştir.

8) Hâkim, Nişâbur Tarihi, (Ebu'd Derda'dan) ; hadîsin isnadının zayıfolduğunu söylemiştir.

9) Beyhakî, Şuab'il-Îman, (Ebu'd Derda'dan zayıf isnadla)

10) Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'dan zayıf isnadla) ; ayrıca Ebû Talib el-Mekkî, kut'ul-kulûb, (Muaz b. Cebel'den)

11) Taberânî ve İbn Abdilberr, (Ebu'd Derda'dan)

12) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

13) İbn Abdilberr, (Ebu'd Derda'dan zayıf bir senedle)

14) İbn Abdilberr, İlim, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

15) Hatib el-Bağdadî, Tarih

16) İbn Abdilberr (Talik yoluyla) ; Irakî bu hadîsin senedine rastlamadığını söylemiştir.

17) İbn Abdilberr, (Muaz b. Cebel'den zayıf bir senedle)

18) İbn Abdilberr ile Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'dan zayıf bir senedle)

19) Taberânî, Evsat; Ebû Nuaym, Hilye, (Said b. Müseyyeb'den ve Hazret-i Aişe'den zayıf bir senedle)

20) Tirmizî, (Ebû Umame'den) Hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

21) Ebû Davud, Tirmizî, Nesâi ve İbn Hıbbân

22) İbn Mâce, (Hazret-i Osman'dan zayıf bir senedle)

23) Taberânî, Evsat', Ebû Bekir el- Acurî, Riyaz'ul Müteallimîn; Ebû Nuaym, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

24) İbn Âbdılberr, (Enes'ten zayıf bir senedle)

25) İbn Adiyy, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

26) Taberânî, (Huzam b. Hâkim'den zayıf bir isnadla)

27) İsfehanî, Tergib ve Terhib, (Abdullah b. Amr'dan) ; Deylemî, Müsned'ul-Firdevs, (Ebû Hüreyre'den)

28) İbn Abdilberr (Enes'den)

29) Taberânî, (Ebû Musa'dan)

30) Kumeyi, Hazret-i Ali'nin meşhur talebelerinden biridir. Babasının adı Ziyad'dır.

31) Bu zat Hazret-i Ali'nin talebesidir, Arap gramerinin kurucusu olmakla bili nir. H. 169 yılında

vefat etmiştir.

32) Bu zat ünlü zahidlerdendir. Bişr el-Hafî, Sırrî es-Sakatî gibi muta savvıfların döneminde yaşamış ve H. 130 yılında vefat etmiştir,

33) Bu zat Zeyd b. Sabit'in âzatlısı Hasan b. Yesar'dır, Hazret-i Ömer'in hilâfeti devrinde doğmuş, H. 110 yılında vefat etmiştir.

1-2

İlim Öğrenme'nin Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Her kabileden bir cemâatın dini iyice öğrenmeleri gerekmez miydi? (Tevbe/122)

Eğer bilmiyorsanız, ehl-i zikre sorunuz! (Nahl / 43)

Hadîsler

İlim tahsil etmek maksadıyla yollara düşen kimseye **Allahü teâlâ** cennete giden yolu gösterir. 34

Melekler ilim yolcusunun hâlinden râzı oldukları için ka natlarını onun ayakları altına sererler. 35

İlimden bir bölüm öğrenmen, yüz rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır. 36

Kişinin ilimden öğrendiği bir bölüm, onun için dünya ve dünyadakilerin tümünden daha hayırlıdır. 37

İlim Çin'de de olsa bulup öğrenin!38

İlim öğrenmek her müslümana farzdır. 39

İlim hazinedir. Bu hazinenin anahtarı soru sormaktır. Sormaktan çekinmeyin; zira ilmin sorulmasından dört kişi birden mükâfat kazanır: Soran, **cevap** veren, onları dinleyen, onları seven!40

Câhil, cehaletine razı olup durmasın. Âlim de ilmini sus mak suretiyle saklamasın!41

Bir âlimin (ilim okuttuğu) meclisinde, (ilim tahsil etmek veya dinlemek için) hazır bulunmak, bin rek'at namaz kılmaktan, bin hastayı ziyaret etmekten ve bin cenaze na mazında hazır bulunmaktan daha faziletlidir!42

Hazret-i Peygamber bu sözleri söylediğinde, ashâb kendisine şöyle sordu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Âlimin meclisinde bu lunmak, tek başına Kur'ân okumaktan da mı üstündür?7 **Hazret-i Peygamber** 'Hiç ilimsiz Kur'ân okumak insana fayda sağlar mı?' diye karşılık verdi. 43

İslâm dinini ihyâ etmek maksadıyla ilimle uğraşırken ölen kimseyle peygamberler arasında, cennette sadece bir derece lik fark vardır. 44

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İlim talep ederken büyük zor luklara göğüs gerdim, fakat ilmi elde ettikten sonra aziz oldum'. Gerçekten de İbn Ebî Müleyke şöyle der: 'İbn-i Abbâs'ı

gördüğümde, ondan daha güzel yüzlü ve muntazam endamlı bir kimseyi gördüğümü ve görebileceğimi tasavvur edemedim.

Muhterem pederleri Hazret-i Abbas (radıyallahü anh) gibi güzel bir insandı. Konuştuğu zaman herkesten daha açık ve daha beliğ konuşur, fetva verdiği zaman in sanların en âlimi olduğunu gösterirdi'.

İbn-i Mübârek şöyle der: İlme talip olmadan bir kimsenin ken disinde az da olsa şeref aramasına ve kendisini şereflilerden say masına şaşarım!'

Filozoflardan biri şöyle demiştir: 'İlim öğrenmek istediği halde öğrenemeyen veya öğrenebileceği halde öğrenmeyen kimselere acıdığım kadar kimseye acımam'.

Ebu'd Derda der ki: İlimden küçük bir mesele öğrenmem, benim için bütün bir geceyi ibadetle ihya etmekten daha mühimdir'.

Yine Ebu'd Derda şöyle buyurur: 'Hoca ile talebesi hayırda or taktırlar. Onların dışındakilerin sivrisinek kanadı kadar hayırları yoktur. Yâ âlim, ya talebe, ya da dinleyici ol. Bunların dışında dör düncü bir sınıfa dahil olma; yoksa helâk olup gidersin'.

Atâ şöyle demiştir: 'Bir kere ilim meclisinde hazır bulunmak, yetmiş lehviyat meclisinde bulunmanın kefareti olur.

İmâm-ı Şâfiî de şöyle demiştir: İlim tahsil etmek, bütün nafile ibadetlerden daha faziletlidir'.

Fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilhakem şöyle anlatır: Bir gün İmâm-ı Mâlik'in önünde ders okurken öğle ezanı okundu. Nafilelerimi kılmak üzere ders kitabımı kapattım. Hocam (İmâm-ı Mâlik) yüzüme bakarak şöyle haykırdı: 'Ey genç! Burada okuduğun ders, kalkıp kılacağın nafile namazlardan fersah fersah daha hayırlıdır'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Sabahları kalkıp ilim tahsiline git meyi cihad olarak kabullenmeyen ve böyle olduğuna tüm samimi yetiyle inanmayan kimsenin ne aklı var, ne de bir fikri'.

34) Ebû Dâvud,-Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Ebu'd Derda ve Ebu Hüreyre'den)

35) Ahmed b. Hanbel, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Saffan b. Assal'dan)

36) İbn Abdilberr, (Ebû Zer'den)

37) İbn Abdilberr, İlim; İbn Hibbaıı, Ravzat'ul Ukalâ, (Hasan'dan)

38) İbn Adiyy ve Beyhakî (Enes'den) ; Taberânî, (İbn Mes'ûd ve İbn Abbasdan)

39) İbn Adiyy, Beyhakî ve İbn Abdilberr, (Enes'den)

40) Ebû nuaym, Hilye, (Hazret-i Ali'den)

41) Taberânî, (İbn Merduveyh'den)

42) Irâki bu hadîsin Ebû Zer'den değil, İbn Ömer'den rivâyet edildiğini söylemiştir. İbn Cevzî ise bu hadîsi Mevzuat adlı eserinde zikretmiştir.

43) Ebû Nuaym, Herevi, (Hasan’dan)

44) Ebû Nuaym, (İbn Mes'ûd'dan)

1-3

İlim Öğretme'nin Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Dönüp kavimlerine geldiklerinde (Allah'ın yasak kıldığı şeylerden) kaçınmaları için onları uyarmaları gerekmez miydi? (Tevbe/122)

Bu ayette geçen inzar kavramından ilim öğretmenin ve irşadda bulunmanın vâcib olduğu anlaşılmaktadır.

Allah, kendilerine kitab verilenlerden, onu mutlaka insanlara beyan edecekleri ve hiçbir şekilde gizlemeyecekleri hususunda söz almıştı. (Âl-i îmran/187)

Bu ayette, ilim öğretmenin farz olduğu açıklanmaktadır.

Buna rağmen onlardan bir grup bildikleri halde hakikati gizlerler. (Bakara/146)

Bu ayette de hak ilmi saklayıp öğretmemenin haram olduğu beyan edilmektedir. Nitekim başka bir ayette, ilmin gizlenmemesi gerektiği gibi, şahidlikten de kaçınmamak gerektiği bildirilmiştir:

Şehadeti gizlemeyin. Kim onu gizlerse bilsin ki kalbi günah kârdır. (Bakara/283)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ peygamberlerden aldığı sözü (âlimlerden de) almadan herhangi bir âlime ilim vermez. Alman bu söz de ilmi halka açıklayıp gizlememeleridir. 45

Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve 'Ben müslümanlar danım' diyenden daha güzel sözlü kim vardır? (Fussilet/33)

Ey Râsûlüm! İnsanları Kur'ânla, güzel söz ve nasihatla rabbinin yoluna (İslâm nizâmına) dâvet et. (Nahl/125)

Allah onlara Kitab'ı ve Hikmet'i öğretir. (Âl-i İmrân/48)

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Muaz'ı Yemene gönderirken kendi sine şöyle demiştir:

Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın senin vasıtanla bir kişiyi doğru yola iletmesi, senin için dünya ve dünyanın içinde bu lunanların tümünden daha hayırlıdır. 46

İlimden bir şey öğrenip, öğrendiği şeyi halka öğreten bir âlime, yetmiş sıddık'ın sevabı verilir. 47

Öğrenip amel eden ve öğrendiklerini öğreten bir kimse, gökler âleminde hayırla yâd edilir. 48

Kıyâmet günü geldiğinde **Allahü teâlâ** âbid ve Mücâhid kullarına 'Cennete girin' deyince, âlimler Allah'a şöyle derler: 'Ey âlemlerin rabbi! Âbidler ve Mücâhidler bizim kendile rine öğrettiğimiz ilim

sayesinde ibadet edip cihad ettiler'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** âlimlere 'Sizler benim nez dimde meleklerimden bazıları gibisiniz. İstediğiniz kimselere şefaat ediniz, şefaatiniz kabul olunacaktır' der ve bu ilâhî müjde üzerine âlimler, istediklerine şefaat ettikten, sonra cennete girerler. 49

Bu fazilet, sadece başkalarına ilim öğreten âlimlere mahsus tur. İlmini başkalarına aktarmayan âlimin bu fazilete sahip olması söz konusu değildir.

Hiç şüphesiz **Allahü teâlâ** verdiği ilmi insanların göğsünden söküp almaz. Ancak âlimlerin gitmesiyle (ölmesiyle) ilim gider. Çünkü her giden âlim, kendisiyle birlikte kendinde var olan ilmi de götürür. Bu öyle bir durum meydana getirir ki, halkın içinde sadece cahil kişiler öne geçerler. Bunlardan birine ilmî bir mesele sorulduğu zaman, ilimleri olmadığı halde fetva verirler. Kendileri dalâlette oldukları gibi, verdikleri fetva (**cevap**) larla halkı da dalâlete sevkederler. 50

Bir ilmi öğrendiği halde, o ilmi ketmeden, (başkalarından esirgeyen) kimseyi, **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde ateşten yapılmış bir gemle gemler. 51

Hediyelerin en güzeli, ilmi dinleyip, anlayıp, bu ilmi olduğu gibi müslüman kardeşine öğretmendir. Bu, bir yıllık nafile ibadete denktir. 52

Dünya lânetlenmiştir (kıymetsizdir) , dünyanın içindekiler de lanetlenmiştir. Ancak Allahın zikri ile birlikte onu öğreten ve öğrenen bundan müstesnadır. 53

Allahü teâlâ, melekler, göklerin ve yerin ehli, hatta yu vasında bulunan karıncalar, denizdeki balıklar; halka hayır yollarını gösteren kişi için rahmet dilerler. 54

Bir müslümanın bir başka müslümana, dinlediği bir hadîsi olduğu gibi aktarmasından daha büyük bir yardımı ola maz. 55

Mü'minin, dinlediği hayırlı bir kelimeyi başkasına öğretmesi ve onunla amel etmesi, bir senelik (nafile) ibadetten daha hayırlıdır. 56

Bir gün **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) evinden çıkıp mescide geldi. Mescide girdiği zaman, toplanmış iki grup gördü. Bu gruplardan biri dua ve zikir ile meşgul oluyordu. Öbürü ise, ilimden bahsc3diyor ve birbirlerine ilim öğretmeye çalışıyordu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** zikir halinde olanlara işaret ederek şöyle buyurdu: 'Bunlar Allah'tan is terler. **Allahü teâlâ** dilerse onlara verir, dilemezse vermez. (Sonra ilim üzerine konuşanlara işaret ederek şöyle bu yurdu) : 'Bunlar ise, halkı eğitip, ilim öğretmeye çalışıyorlar. Ben de sizlere bir muallim (öğretici) olarak gönderildim'57. Daha sonra **Hazret-i Peygamber** ilim öğretenlerin meclisine gi derek onların aralarına oturdu.

Allahü teâlâ'nın benim vasıtamla gönderdiği ilim ve hidayetin misali, bolca yağıp bir araziye isabet eden yağmurun mi saline benzer. Yağmur alan arazinin bir kısmı suyu kabul eder, bol bol otlar yetiştirir. Arazinin diğer bir kısmı ise, yağan suyu biriktirir. Biriken o sudan **Allahü teâlâ** halkı ya rarlandırır. Halk ondan içer, (hayvanlarını ve) arazilerini sulayarak ekin eker. Aynı arazinin **üçüncü** bir kısmı da (taşlık ve kaygan bir zemine sahip olduğu için) ne suyu üstünde tutar, ne de (suyu emerek) mahsul verir. 58

Hazret-i Peygamber, **birinci** grubu ilimden menfaat sağlayanlara; **ikincisi**ni başkalarına

menfaat sağlayanlara, **üçüncüsü**nü de bu iki faziletten de mahrum kalanlara benzetmiştir.

Âdem oğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir (defteri dürülür) . Fakat ölüp de defteri dürüldükten sonra bile üç şey devam eder: Yararı olan ilim, sadaka-i câriye, salih evlât. Böyle bir evlât, babası öldükten sonra babası için bol bol hayır işler, dualar eder. 59

Hayra delâlet eden (hayır yolunu gösteren) , o hayrı bizzat işlemiş gibi sevabına nail olur. 60

Hiçbir şeyde hased (imrenme) doğru değildir; ancak iki kişinin hâline imrenmek bu hükmün dışındadır: a) **Allahü teâlâ**'nın ilim ve hikmet öğrettiği kimsenin hali ki, bu kimse (aynı zamanda) öğrendiği ilmi halka öğretip müşkilleri hakkında bu ilimle hüküm verir; b) **Allahü teâlâ**'nın kendisine mal vermiş olduğu kimsenin hâli ki, Allah ona elindeki malı hayra sarfetmeyi nasip etmiştir. 61

Allah'ın rahmeti benim halifelerimin üzerine olsun! 'Senin halifelerin kimlerdir yâ **Rasûlüllah**?' diye sorulduğunda **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** vermiştir: 'Benim sünnetimi ihya eden ve sünnetimi Allah'ın kullarına öğreten kimselerdir'. 62

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer şöyle buyurmuştur: 'Bir hadîs rivâyet eden ve rivâyet ettiği bu hadîsle insanların ameline yardımcı olan kimseye, o had îsi yaşamasından dolayı sevap verildiği gibi, başkalarının yaşamasından hasıl olacak sevap kadar daha verilir'.

İbn-i Abbâs da şöyle demiştir: 'Halka hayrı öğreten bir kimse için herşey af diler, hatta denizdeki balıklar bile. . . '

Bir âlim şöyle demiştir: Âlim kişi halk ile **Allahü teâlâ** arasına girer. O halde âlim kişiye düşen görev, bu işi nasıl yapacağını düşünüp bulmaktır'.

Rivâyet edildiğine göre Süfyân es-Sevrî Askalan şehrine gelir, orada üç gün ikâmet ettiği halde, kendisine hiç kimse gelip de ilmî bir mesele hakkında soru sormaz. İmâm buna çok üzülür ve şöyle der: 'Bana ücreti karşılığında binek verin de bu beldeden hemen gideyim. Çünkü bu beldede ilim ölmüş'. Süfyân es-Sevrî bu hareke tiyle ilim öğretmenin ne denli büyük bir önem taşıdığını ve ilmin devam etmesinin bu vazifenin yapılmasına bağlı olduğunu ifade etmek istemiş ve kendisinin de bu vazifeye ne denli bağlı olduğunu bu şekilde göstermiştir.

Atâ b. Ebi Rebah şöyle anlatır: Said b. Müseyyeb'in evine gittiğimde onu ağlar bir halde buldum. Kendisine niçin ağladığını sorduğumda, bana şöyle **cevap** verdi: 'Ağlayışımın sebebi şu: Hiç kimse gelip benden ilmî bir mesele sormuyor'.

Selef-i sâlihînden bir zât şöyle buyurmuştur: 'Alimler kendi dönemlerinin ışıklarıdır. Her âlim kendi dönemini aydınlatır ve o devrin insanları ışıklarını ondan alırlar'.

Hasan-ı Basrî der ki: 'Şayet âlimler olmasaydı, insanlar hayvanların seviyesine inerlerdi! (İnsanları hayvanlık seviyesinden âlimler çekip çıkarırlar, onları lâyık oldukları insanlık mevkiine ancak onlar yükseltirler) .

İkrime 'Bu ilmin değeri vardır' deyince, kendisine ilmin değeri sorulur. O da şöyle **cevap** verir:

'Onun değeri, onu koruyabilecek ve hiçbir şekilde zâyi etmeyecek kimselere öğretmektir'.

Yahya b. Muaz Âlimler ümmete, onların analarından ve babalarından daha merhametlidir' dediğinde, kendisine bunun nasıl olabileceği sorulur; o da şöyle der: 'Çünkü babalar ve anneler ço cuklarını ancak dünya ateşinden korurlar. Oysa âlimler ümmeti âhiretin şiddetli ateşinden korurlar'.

Denildi ki: 'İlmin evveli sükût, sonrası dinlemek, daha sonrası hıfzetmek ve daha sonrası ise onunla amel etmektir. En sonu da onu insanlara öğretmektir'.

Yine şöyle denilmiştir: 'İlmini, bilmeyenlere öğret; bilmediğin ilimleri de bilenlerden öğren. Sen böyle hareket ettiğin takdirde, bilmediklerini öğrenir, bildiklerini de mükemmel bir hâle getirir sin'.

Muaz b. Cebel ilmi öğrenmenin ve öğretmenin fazileti hakkında şöyle demiştir: İlmi öğrenin; zira ilmi Allah için öğrenmek, öğrenene Allah korkusu verir. İlmi talep etmek ibadettir. İlmi müzakere etmek teşbihtir. İlmî araştırma yapmak en büyük cihaddır. İlmi, bilmeyen bîr kişiye öğretmek sadakaların en makbûlüdür. İlmi, ehlini bulup vermek ise, Allah'a en çok yaklaştırıcı davranıştır. İlim, yalnız kaldığı zaman âlimin en yakın arkadaşıdır; tenha yollarda ise en emin yoldaşdır. Dinde delildir. Genişlikte ve darlıkta sabrı öğretendir. Dostlar yanında yardım eden bir vezirdir. Yabancılar yanında ise sana en büyük destektir. Cennet yolunun nişanesidir. **Allahü teâlâ**, ilim sayesinde birtakım toplumları yükseltir ve onları hayırda lider ve izlerinde gidilen rehberler yapar. Onlar hayır hususunda herkese örnek teşkil ederler. Eserlerine ve gösterdikleri yollara herkes bağlanır, hareketleri ise herkes tarafından tâkip edilir. Melekler bunlarla arkadaşlık yapmaya can atar ve kanatlarıyla onları okşarlar. Dünyadaki bütün yaş ve kuru nesneler onlar için **Allahü teâlâ**'dan af dilerler. Denizlerdeki balıklar, karadaki yabanî ve evcil hayvanlar; gök ve yıldızlar onlar için **Allahü teâlâ**'dan af talebinde bulunurlar. Çünkü ilim, insanların kalplerini körlükten kurtaran bir nimettir. Gözleri zulmetten nûra kavuşturan bir ışıktır. İnsan bünyesini kuvvetlendiren bir kuvvet kaynağıdır. Kul ancak ilmi sa yesinde Allah yolunda olanların mertebesine varır, yüce derecelere ulaşır. İlim ve tefekkür oruçla eşittir. İlim müzakeresi, tüm ibadetlere denktir. Allah'a ancak ilimle itâat edilebilir ve yine ancak ilimle ibadet mümkün olur. Allah'ın birliği ancak ilimle bilinir. Allah'ı ancak âlimler güzelce tesbih edebilirler. Kişi ancak ilim sayesinde takvâ ehli olabilir. İlim sayesinde sıla-i rahim yapabilir. Haram ve helâl yalnız ilimle bilinir. İlim imandır. Amel ise ilmin izinden gitmeye memul' bir emir eridir. **Allahü teâlâ** ilmi said kullarına ihsan eder, ondan ancak şakileri mahrum bırakır'. 63

Allahdan hüsn-ü tevfîkini dileriz.

İlim öğrenmek ve **ilim öğretmek**ten söz ettiğimiz bu bölümde gayemizin ilmin faziletini anlatmak olduğu bilinmelidir!

'Fazilet'in hakikati nedir?' sualinin cevabı verilmedikçe, Faziletlin ne anlama geldiği bilinmedikçe, onun ilme ve başka şeylere sıfat olup-olmadığı da bilinemez. Sözgelimi hikmet'in mâ nâsını anlamayan ve hakikatinden haberi olmayan bir kimse, bir şahsın hikmet ehli'nden olup olmadığını araştıracak olsa, hiç kuşkusuz verecek olduğu hükümde yanılır. Bu bakımdan önce Fazilet'in anlamıyla söze gireceğiz.

Fazilet kelimesi Fazl kökünden gelir ve ziyadesiyle artış, faz lalık demektir. İki şey bir hususta ortak oldukları zaman, biri ortaklıkta biraz daha az pay sahibi bulunsa, öbürü için 'Bu diğerinden daha

faziletlidir' denilir. Bu fazlalığa, başka bir şeyin kemâline yararlı olduktan sonra, miktarına hiç bakılmaksızın hü küm verilir. Sözgelimi 'At merkepten daha faziletlidir' demek şu anlama gelir: At ve merkep yük taşımada ortak yanları olan iki hayvandır. Fakat at, merkebe nisbetle üstündür; zira at, merkepten daha fazla yük taşır, ondan daha hızlı koşar ve hedefe daha evvel varır. Bütün bunlar onu merkepten daha üstün kılar.

Bazen bir merkebe daha fazla değer verilebilirse de, hiçbir zaman merkebin attan daha üstün olduğu söylenmez. Çünkü onun üstünlüğü cüsse itibariyledir. Oysa at, her zaman merkepten daha üstün vasıflara sahiptir. Bu hal her açıdan kemâl sayılmaz. Hayvan yetenekleri ve özellikleri bakımından aranılır ve kendisine bu nedenle sahip olunmaya çalışılır; yoksa sırf cüssesi için değil!

Bu örneği gerçekten anlamışsanız, fazilet kelimesinin an lamını artık biliyorsunuz demektir.

Diğer hayvanlara nisbetle at nasıl faziletli ise, ilim vasfı da diğer bütün vasıflara nisbetle hiç kuşkusuz daha faziletlidir.

Atta bulunan hızlı koşma yeteneğinin bir fazilet olduğunda şüphe yoksa da, bu mutlak bir fazilet sayılmaz. Ancak ilim böyle değildir. İlim, hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek kadar büyük bir fazilet taşımaktadır. İlmi hiçbir şeyle kıyas edemeyiz; zira ilim, **Allahü teâlâ**'nın kemal sıfatıdır.

Peygamberlerin ve meleklerin bütün şerefi ilim'den gelmektedir. Hatta atların bile zeki olanı, uyuşuk olanından daha üstündür. Bu nedenle ilim, hiçbir meziyete izafe edilmeksizin tek başına fazi letin kendisidir.

Bilinmelidir ki istenilen şeyler (iyilikler) ; a) Kendi zâtından do layı istenilen, b) Başka sebepten dolayı istenilen, c) Hem zâtından dolayı ve hem de başka sebepten dolayı istenilen şeyler (iyilikler) olarak bölümlere ayrılır. Kişinin zâtından dolayı istediği şey (iyilik) , başka sebepten dolayı istediği şeyden (iyilikten) daha faziletlidir.

Başka sebepten dolayı istenen şeye, dinar ve dirhem (para) ör nek olarak verilebilir. Dinar ve dirhem gerçekte pek büyük değeri olmayan madenlerden ibarettir. Şayet **Allahü teâlâ** o madenlerle alışveriş yapılmasını murad etmeseydi, onların salt maden olarak hiçbir değeri olmazdı.

Kişinin, zatından dolayı istediği şeye ise, âhiretteki saadet ile **Allahü teâlâ**'nın cemâlini müşahede etmenin lezzeti örnek olarak verilebilir.

Hem zâtından dolayı ve hem de başka sebepten dolayı istenilen şeye gelince, buna da kişinin bedensel bir özre sahip olmaması (sağlıklı olması) örnek olarak verilebilir. Çünkü örneğin ayakların sağlam olması, hem bedenin Ölümden uzak olmasını ve hem de yürüyerek istenilen yere ulaşılmasını sağlar. Nitekim insanoğlu ihtiyaçlarını ayaklarıyla yürüyerek giderebilmektedir.

İlime bu açıdan baktığınızda, onun ne denli önemli bir haslet olduğunu açıkça görebilirsiniz. Demek oluyor ki ilim, zâtından do layı istenen bir nimettir! Yine bu şekilde âhiret âleminin nimetle rine götüren en önemli vesilenin de Hun olduğunu açıkça görebi lirsiniz; zira **Allahü teâlâ**'nın huzuruna ancak ilim ile gidilir.

İnsanoğlu hakkında en büyük makam, ebedî saadet olduğundan dolayıdır ki bu saadete ulaştıran

vesile de en büyük fa zilettir! Çünkü insan için ilim ve ilime bağlı amel olmadığı takdirde, bu nimetlerin hiçbirine ulaşmak imkânı yoktur!

Amellere de ancak amelin keyfiyetini bildiren ilimle varılır. Bu bakımdan dünya ve âhiret saadetinin anahtarı ilimdir. Dolayısıyla kuşku götürmez bir biçimde sabit olmaktadır ki, ilim amellerin en faziletlisidir. Nasıl olmasın ki? Birşeyin fazileti onun sonucunun güzel olmasını bilmekledir.

İlimin, âhiretteki müsbet sonuçlarını daha önceki sayfalarda bildirmiştik ve İlim'in, âlemlerin rabbine yaklaşmaya, meleklerin ufkuna varmaya ve en yüce topluluk ile aynı seviyeye gelmeye ve sile olduğu anlaşılmıştı. İlim'in dünyadaki müsbet sonuçlarına gelince; bunlar izzet, saadet, hâkimiyet, sultanlar üzerinde bile söz sahibi olmak, onları nüfuz altına almak ve beşerin indinde âlimin itibarım kabul etmek gibi hususlardır. Öyle ki ahmak ve kalbi taştan daha sert olan insanlar bile kendilerini âlimlere hürmet göstermeye zorlarlar. Zira yaratılışlarında böyle bir hususiyet vardır. Bu konuda deneme ve tecrübe yollarından geçerek gereği kadar fikir sahibi olmuşlardır. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki, hayvanlar bile insanların kemâl derecesi bakımından daha ileride olduklarım sezdikleri içindir ki insanlara yaltaklanır ve onlardan yardım isterler, hepsi onlara korkuyla karışık bir hürmet içinde yaklaşırlar.

İşte İlimin mutlak mânâda fazileti budur!

İleride de sözünü edecek olduğumuz gibi, ilimler çeşitlidir. Derece ve mertebelerine göre ilmi sınıflara ayıracağız ve siz de bunu açıkça göreceksiniz. İlim öğretmek ile ilim öğrenmenin fazi letine gelince, bunların faziletleri şimdiye değin yapmış olduğumuz izahlardan anlaşılmış olmalıdır.

İlim, nimetlerin en faziletlisi olduğundan, onu öğrenmek en faziletli bir nimeti elde etmek demektir. İlim' i öğretmek ise en faziletli bir nimeti başkalarına aktarmaktır. Bu hükmü şu şekilde açıklayabiliriz: Halkın isteği din ve dünyadan ibarettir. Din ancak bu dünyada tatbik edildiği zaman kâim olur; zira bu dünya, âhiretin tarlasıdır. Dünyayı âlet veya geçici bir konak olarak kullananlar için bu dünya, Allah'a giden yolun bir başlangıcı, bir vasıtasıdır.

Bu dünya insanların yaptıklarıyla düzene kavuşur. İnsanların amelleri ve sanatları da üç kısımda toplanabilir:

1. Şu âlemin nizâmını ayakta tutmak için konulmuş olan bir takım düsturlardır. Bu düsturlar da dört bölüme ayrılır:

a) Ziraat. (Çünkü yemek için azık toplamak ziraata bağlıdır) .

b) Dokumacılık. (Bu da giyinmek içindir) .

c) Bina. (Mesken içindir) .

d) Siyaset. (Birleştirme, arayı bulma, maişetin sebeplerini zabt-u rabt altına alma ve yardımlaşma içindir) .

2. Bu sanatlar için başka yollar da vardır. Örneğin demircilik gibi, Bu sanattan elde edilen âletler ziraatta kullanıldığı gibi, başka iş dallarında da kullanılır.

Hallaç ve örme işi gibi. Bunlar da dokumacılık yapabilmek için malzeme hazırlayan iş dallarıdır,

3. Esas sanatları hazırlayan ve süsleyen iş dalları. Ziraat mah sûlünün öğütülmesi, ekmek yapılması, dokunan malın yıkanması ve dikilmesi gibi.

Bunlar tıpkı bütüne izafe edilen cüzler gibi yeryüzünün icabları itibarıyla bu şekilde bir taksime tâbi tutulmuşlardır.

İnsan uzuvları da üç kısma ayrılır.

1. Asıl organlar; kalp, ciğer, beyin.

2. Bunlara hizmet eden organlar; mide, damar, damarla alâ kalı diğer unsurlar, mafsalları birbirlerine bağlayan sinirler ve kalp damarları. . .

3. Bunları tamamlayan ve süsleyen organlar; tırnak, parmak ve kaslar. . .

Bütün sanatların en şereflisi esas olanlardır. Esasların da en şereflisi insanları birleştirici; iktisadî, içtimaî, dinî ve dünyevî bü tün durumlarını düzelten ve nizâma sokan siyasettir. Bu hikmete binaen, nizâmı deruhte edecek olan kimselerde hiçbir meslekte aranmayan vasıflar aranır; zira siyaset sanatını elinde bulundu ranlar diğer bütün sanat erbabını yönetenlerdir; bütün sanat er babı siyasetçilerin gösterdiği istikamette çalışmaya mecbur kalırlar.

Halkı ıslah ve onların iyi yola gitmelerini temin etmek için dünya ve âhiretlerini mâmur edici siyaset dört grupta özetlenebi lir:

1. Peygamberlerin siyaseti ki en faziletli (üstün) siyaset budur. Çünkü peygamberler, bütün insanların hem bâtınî ve hem de zâ hirî yönlerine hükmetmektedirler; her iki açıdan da insanlar üze rinde bir otoriteleri vardır.

2. Halifelerin, melik ve sultanların siyaseti ki bunlar bütün halk üzerinde hüküm sahibidirler, ancak bütün otoriteleri insanların zâhirî yönlerine ilişkindir, insanlar üzerinde bâtınî bakımdan bir otoriteleri yoktur!

3. Allah'ı ve O'nun dinini bilen ve peygamberlere vâris olan âlimlerin siyaseti ki bu âlimler sadece halkın elit (havas) taba kasının iç âlemine (bâtınına) hükmederler. Halk (avam) ise, bu kimselerden istifade edecek güce sahip bulunmadığı için faydala namazlar. Bu âlimler halkı ilzam etmek, kötü işlerden menetmek ve kanunlara itâata zorlamak gücüne sahip değildir. Bu tür bir otoriteden mahrumdurlar.

4. Vâizlerin siyaseti ki bunların siyaseti sadece basit halk tabakasının bâtınına hitab edebilir. (Halkın üzerinde başka bir otoriteleri yoktur!)

Bu dört çeşit siyasetin en şereflisi hiç kuşkusuz peygamberle rin siyasetidir. Bu siyasetten hemen sonra âlimlerin siyaseti gelir. Çünkü bunlar ilim öğretmekle halkı helâk edici kötü ahlâktan arındırırlar ve onları irşad ederek güzel ahlâka yöneltirler. İşte âlimlerin siyaseti budur ve eğitim-öğretimin en mühim faydalarından biri de bu güzel neticeyi sağlayabilmesidir.

Öğretim siyasetinin, diğer siyaset ve sanatlardan üstün olduğunu söyledik; zira bir sanatın şerefi üç şey'in mevcudiyetiyle bilinir.

A) Sanatın maksadına ulaştıran şeyin bizzat maddesini teşkil eder. Buna örnek olarak şunu gösterebiliriz: Aklî ilimler, lûgatla ve edebiyatla ilgili bütün ilimlerden üstündür. En güzel örnek bu dur; zira bütün hikmetler akıl vasıtasıyla çözülmektedir. Lûgat ve edebiyat ise işitmek suretiyle öğrenilebilir. Aklın, işitme hassasından çok daha üstün olduğu aşikârdır.

B) Toplumun menfaatine uygundur; yani halka daha büyük fayda sağlayan şeyin şerefi bu fayda nisbetinde yükselir. Örneğin ziraatın kuyumculuktan üstün olması bu hikmete mebnidir.

C) Üzerinde çalışılan şeyin maddesinin kıymetidir. Bu şekilde bakıldığı zaman kuyumculuk dericilikten üstün olur. Çünkü kuyumcu, altın gibi çok nefis bir maden üzerinde çalışma yaparken, derici pis ve murdar hayvan derileri üzerinde çalışmaktadır.

Dinî ilimlerin, âhiret yolunun aydınlanmasına vesile olduğu herkesin malûmudur. Bu ilim ise ancak aklın selim oluşu ve ze kânın Saffeti lie bilinir. Akıl insana verilen nimetlerin en şereflisidir. Nitekim bu hususu kitabımızın ilerideki bölümlerinde geniş bir şekilde izah etmeye çalışacağız.

Aklın en şerefli bir nimet oluşunun esas sebebi, Allah'ın ema netinin (dinî emirlerin) ancak akılla kavranabilmesi ve yapılabilmesidir. Bu emirleri yerine getirmek suretiyle Allah'a yakınlaşılabilir.

Aklın umumî yararı ise saymakla bitmez. Çünkü akîm bütün ırıeyvası âhiret sâadetini temin etmektir.

Üzerinde çalışılan şeyin maddesine gelince, bu herkesin mal ûmudur; zira bir muallim insanın kalbine ve bedenine tasarruf etmektedir. Yeryüzünde yaşayan bütün mahlûkatın en şereflisi insandır. İnsanın en şerefli organı da kalbidir. Öğretmen, işte bu en kıymetli uzva hükmetmesini bilen kişidir. Öğretmen, insanı bü tün kötü hasletlerden arındıran ve Allah'ın manevî huzuruna çıkaran kişidir.

Bu nedenle ilmin öğretilmesi, bir yandan Allah'a ibadetin, diğer yandan da Allah'ın halifesi olmanın gereğidir. Bu haslet, in sanı Allah'a halife yapar. Çünkü **Allahü teâlâ**, âlimin, kalbinde en mümtaz nimet olan ilmin kapısını açmıştır.

Dolayısıyla bir âlim, kıymetli mücevherleri bekleyen bir hazinedara benzer. Üstelik bu öyle bir hazinedir ki, hazinedarın bakmakla mükellef olduğu hazi neden insanlara dağıtma yetkisi dahi bulunmaktadır.

Kulun, Allah ile mahlûkatı arasına girip de mahlûku Allah'a yaklaştırmasından daha büyük bir mertebesi olabilir mi? Kulların cennete girmesinden elde edilecek dereceye hangi derece ulaşabilir?

Ya rabbî! Bizi bu bahtiyar kullarından eyle! Kulun ve rasûlün Muhammed Mustafa'ya (sallâllahü aleyhi ve sellem) ; onun âline ve ashâbına salât ve se lâmını gönder, onlardan rahmetini esirgeme!

45) Ebû Nuaym, (İbn Mes'ûd'dan)

46) İmâm-ı Ahmed, Müsned

47) Nesâî, Kitab 'ul-İlim

48) Deylemi, Müsned'ul-Firdevs, (Ebû Abdullah el-Hâkim'den)

49) Mu'ribî, (İbn-i Abbâs'dan)

48) Deylemi, Müsned'ul-Firdevs, (Ebû Abdullah el-Hâkim'den)

49) Mu'ribî İbn-i Abbâs'dan

50) Ebuta Dâvud dışındaki sünen sahipleri, (Abdullah b. Amr'dan)

51) Bu hadîs Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr, Ebû Said, Enes b. Mâlik, İbn Mes'ûd, İbn-i Abbâs, İbn Ömer ve Câbir'den rivâyet edilmiştir.

52) İbn Âdiyy

53) Tirmizî, İbn Mâce, (Atâ b. Murre'den)

54) Tirmizî, (Ebu'd Derda'dan)

55) İbn Abdilberr, (Muhammed b. el-Münkedir'den mürsel olarak)

56) Deylemî, Müsned'ul Firdevs, (Muhammed b. Muhammed b. Ali b. As'dan)

57) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulub

58) Buharî ve Müslim, (Büreyde b. Abdullah b. Ebû Bürde'den)

59) Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî; hadîs hasendir.

60) Tirmizî, (Enes'den)

61) Buharî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce

62) İbn Abdilberr, İlim; Herevî, Zemm'ul-Kelam, (Amr b. Ebî Kesir yoluyla)

63) Ebû Nuaym, Hilye; Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulub

1-4

Farz-ı ayn olan ilimler

Övülen (Mahmûd) ve Yerilen (Mezmum) İlimler ile Bu İlimlerin Kısımları ve Hükümleri, Farz-ı Ayn ve Farz-ı Kifâye Olan İlimler, Şer'i İlimlerden Fıkıh ile Kelâm'ın Hududları ve Beyanı, Âhiret İlimlerinin Diğer Bütün İlimlerden Daha Üstün Olduğunun İsbatı

Farz-ı Ayn Olan İlimler

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

İlim taleb etmek her müslümana farzdır. 64

İlim Çin'de bile olsa talep edip, öğrenin. 65

Âlimler her müslümana farz olan ilim hakkında çeşitli fikirler ileri sürmüşler ve bu hususta yirmiyi aşkın görüş ortaya atılmıştır. Bütün görüşleri tek tek zikretmeye gerek yoktur. Fakat özetle âlimlerin fikirlerini aşağıda zikrediyoruz.

Her ekol kendisinin meşgul olduğu, yayılmasını istediği ilmin farz ve vâcib olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin kelâmcılara soru lacak olursa, onlar Kelâm İlminin farz olduğunu söyleyecekler ve

siz bunun nedenini sorduğunuzda, ancak bu ilim sayesinde, Allah'ın zât ve sıfatlarının bilinebileceğini ileri süreceklerdir.

Fakihlere göre farz olan ilim Fıkıh İlmidir; zira onlar da Fıkıh İlminin ibadetlerin ve muamelâtın helâl ve harâm kısımları ile mutlak helâl ve harâm gibi hususlarda bilgi verdiğini ileri sürmektedirler. Ancak fukahanın farz olduğunu söylediği Fıkıh İlmi, müslümanların günlük yaşantıları sırasında muhtaç oldukları ilimdir. Vukû bulması pek nadir olan fıkhî meseleler ise bunun dışındadır.

Müfessirlere ve muhaddislere göre ise, müslümana farz olan ilim, Kitab ve Sünnettir; zira bu iki ilim bilindiği takdirde diğer bü tün ilimler bilinir. Bütün ilimlere ancak bu iki ilim vasıtasıyla ulaşılır.

Mutasavvıflar ise her müslümana farz olan ilmin Tasavvuf İlmi olduğunu iddia etmişlerdir. Bunların dışında muhtelif fikirler de ileri sürmüşlerdir. Kimileri kulun hâlini ve Allah'ın nez dindeki makamını bildiren ilmin her müslümana farz olduğunu söylerken, kimileri de ihlâs, nefsin hallerini ve âfetlerini bildiren, melekten gelenle **şeytan**dan geleni ayırdetmeye yarayan ilmin her müslümana farz olduğunu söylemişlerdir. Bir grup da, her müs lümana farz olan ilmin Bâtın İlmi olduğunu ileri sürmüş ve bu ilmin ancak erbabı olana farz olduğunu da belirtmişlerdir. Böylelikle de hadis-i şerifte mutlak şekilde bildirilen ilim lâfzını umum ifade etmekten uzaklaştırmış olmaktadırlar.

Ebû Tâlib el- Mekkî şöyle demektedir: Her müslümana farz olan ilim, İslâm'ın rükûnlerini beyan eden şu hadîsteki hakikatleri ihtiva eden ilimlerdir:

İslâm dini beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve **Hazret-i Muhammed**'in onun kulu ve rasûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve oruç tutmak!. 66

Bu beş esas her müslümana farzdır. Bu bakımdan bunların farz oluş keyfiyetini ve nasıl tatbik edilmeleri gerektiğini bilmek de her müslümana farz olmaktadır.

Bütün bu sözlerin özeti ve kesin neticesinin bizim zikre deceğimiz şu hakîkat olduğu kanaatindeyiz:

Kitabımızın başında da ifade ettiğimiz gibi ilim, Muamele ve Mükaşefe İlini olmak üzere ikiye ayrılır. Müslümanlara farz olan ilim sadece Muamele İlmidir,

Âkil-bâliğ olan kimselerin yapmakla mükellef oldukları üç husus vardır:

1. İtikad (İnanç)

2. Fiil (Yapılması gereken ameller)

3. Terk (Terkedilmesi lâzım gelen davranışlar)

Âkil olan insan, ihtilâm yoluyla veya yaş itibariyle örneğin kuşluk zamanında bülûğa varmış olduğunda, kendisine herşeyden önce kelime-i şehadeti bilmesi ve anlaması farzdır. Ancak âkilbâliğ olan kimseye kelime-i şehadetin mânâsını düşünmesi, araştırması ve delillerini elde etmek için çalışması farz değildir. Ancak bu kelimelerin ifade ettiği mânâya kesinlikle inanması ve bunu şeksiz-şüphesiz doğrulaması gerekir. Bu mer tebe ise sadece duymak ve taklid etmek suretiyle elde

edilir ve ayrıca araştırmaya ve deliller toplamaya ihtiyaç yoktur.

Hazret-i Muhammed (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bedevilerin medeniyetten, âdâb-ı muaşeretten ve delil denilen şeyden haberleri olmadıkları halde dil ile ikrarlarını imanlarına delil saymış, onlardan bu imanlarını pekiştirecek başka bir delil istemeyerek tasdiklerini delilsiz kabul etmiştir.

Kul, bu kadarını yaptıktan sonra zamanın farzını yerine getirmiş olur ki o zamanda (âkil ve bâliğ olduğunda) kendisine farz-ı ayn olan ilim, kelimeii şehadet'i öğrenmek ve mânâsını anla maktır. İlk zamanlarda bunun daha ötesini bilmek üzerine farz değildir.

Bu hükme dair elimizdeki delil şudur: O kimse Kelime-i şehadet'i anlayarak söyledikten sonra ölürse şayet, Allah'a itaat etmiş bir kul olarak ölmüş olacaktır. Kelime-i Şehadet'i ve an lamını öğrenmek dışındaki farzlar ise başka şartlara bağlıdır. Bu şartlar her kişide tahakkuk etmez. Belki bu şartların çoğundan uzak kalır insan.

Bu şartlar da Fiil, Terk ve İtikad olmak üzere üç bölüme ayrılır.

Fiil ile ilgili şartlar şunlardır: Bahsi geçen kişi, kuşluk vaktin den öğle zamanına kadar yaşarsa, öğlenin vakti geldiği için abdes tin nasıl alınacağını ve namazın nasıl kılınması gerektiğini öğrenmesi kendisine farz olur. Kuşluk vaktinde bedenen sağlam ise, abdestin ve namazın öğrenilmesini öğle vaktine bıraktığı takdirde bu vaktin bunları öğretecek kadar imkân vermeyeceği de bi liniyorsa kuşluk vaktinden itibaren abdest ve namazı öğrenmek kendisine farz olur. Demek ki vaktinden önce öğrenmesi kendisine farz olmaktadır.

İkinci bir ihtimal de amelin şartı olan ilmin ancak amelin vu cûbiyetinden sonra vâcib olacağıdır ki bu takdirde öğle vakti gel meden önce öğle vakti için abdest ve namazı öğrenmek farz olmaz. Bu noktada diğer namazlar da öğle namazına kıyas edilebilir.

Bu şahıs Ramazan ayı gelinceye kadar yaşarsa, Ramazan ayı münasebetiyle bu ayda yapılması gereken oruç ibadetini bilmek kendisine farz olmaktadır. Ramazan için öğrenilmesi lâzım gelen husus, sabahtan güneş batmcaya kadar Ramazan'ın vakti olduğunu bilmektir. Ramazan'da farz olan niyet; yemekten, içmekten ve cinsî münasebetten kaçınmaya niyet etmektir. Bu durumda Ramazan, Şevval ayının hilâlini iki muteber şahidin görmesiyle sona erer.

Bu şahıs sonradan mal ve servet sahibi olur veya bir servete sahip olarak bülûğ çağına ererse, kendisine farz olan zekât mik tarını bilmesi de kendisine farzdır. Fakat o zekâtı derhal vermesi gerekmez; zira malının üzerinden bir sene geçmesi halinde ancak zekât vermesi kendisine farz olur. Şayet deveden başka serveti yoksa, sadece deveye ait zekât ölçüsünü bilmesi kendisine farzdır. Diğer mallarda da hüküm bu şekildedir.

Bu şahıs hac aylarına girerse, haccm şartlarını bilmek husu sunda acele etmesi gerekmez. Zira hac tehir imkânı olan bir farzdır. Onun için rükünlerini bilmekte aceleye lüzum yoktur. 67

Fakat İslâm âlimlerine düşen vazife, bu şahsa sistemli ve ted ricî bir surette haccın her servet sahibine farz olduğunu bildirmektir. Bu hususta kendisini ikaz etmek, her İslâm âliminin vazifesidir. Zira bu kişi, belki de takvaya meylederek hac farizasını bir an önce edâ etmek isteyebilir.

Böyle bir niyet taşıdığı zaman haccm keyfiyetini öğrenmesi kendisine farz olur. Öğrenilmesi farz olan keyfiyet sadece haccm farz ve vâcibleridir. Nafilenin bilinmesi ise farz değil, sadece nafiledir; zira nafileleri bilmek hiçbir surette farrz-ı ayn olmaz. Bu şahsa asıl haccm farziyetinden bahsedil mediği takdirde alimlerin mesûl olup-olmadığı hususunda fıkıh kitaplarında gerekli bilgi verilmiştir. Diğer ibadetlerin bilinmesi de aynen hac ibadeti gibi tedricîdir.

Terk'e (yapılmaması gereken davranışlara) gelince, gelişen durumlara göre bazılarının bilinmesi farzdır ve bu keyfiyet kişiye göre değişmektedir. Örneğin dilsiz bir insan için konuşulması ha ram olan birşeyin nasıl konuşulacağını öğrenmek gerekli değildir. Kör olan bir insan da nelere bakılmasının yasak olduğunu öğrenmeye mecbur tutulamaz. Göçebe hayatı yaşayan bir kişi için de ikâmet edilmesi yasak olan yerleri bilmesi farz değildir. Bu ya saklar aynı zamanda, mevcut durumun gereklerine göre de değişir. Bu bakımdan uzak ve vukû bulması hiçbir zaman müm kün olmayan bir haramı bilmek kişiye farz değildir. Oysa içinde bulunulan harama dikkat edilmelidir. Sözgelimi müslüman olduğu sırada sırtında ipekli bir elbise varsa veya gasbettiği bir evde oturuyorsa veya mahremi olmayan bir kadına bakıyorsa, o kişiye bütün bunların haram olduğunu anlatmak farzdır. Bilfiil içinde bulunmadığı ve fakat yakın olduğu haramları (yemek-içmek gibi) da kendisine öğretmek farzdır. Hattâ içki içmeyi ve do muz eti yemeyi âdet edinmiş bir beldede yaşıyorsa, bunların haram olduğunu o kişiye öğretmek farzdır, kendisinin uyarılması gerekir.

Öğretilmesi gereken diğer şeyler de hemen kendisine öğretilmelidir.

İtikad'a ve kalbin amellerine gelince, bunları öğrenmenin far ziyeti kalbin durumuna göre değişir. Kişinin kelimesi şehadet'in delâlet ettiği mânâlarda bir şüphesi varsa, o şüpheyi giderici ilmi

Muhammed ile Hanbelîlere göre do böyledir. Fakat Ebû Hanîfe, İmâm Malik ve Ebû Yûsuf aksi görüştedir ve onalara göre, şartlarını haiz olan kimselerce hac ibadetinin tehiri caiz değildir. Öğrenmesi kendisine farzdır. Yok eğer kalbine böyle bir şüphe düşmezse; Allah'ın kelâmının kadîm olduğunu, âhirette müzminlerin Allah'ın cemâlini gözleriyle göreceklerini, Allah'ın hâdisâta mahal olmadığını ve bunlara benzer inanılması gereken meseleleri bilmeden önce ölürse, bütün âlimlerin ittifakıyla bu şahıs müslüman olarak ölmüştür.

İnançları bozan ve kalbe düşen bu şüpheler bazen, insanın ta biatında vardır. Fakat kişi bazen de oturduğu beldenin insanları tarafından bu türden şüphelere düşürülebilir.

Bu bakımdan bir kişi Kelâm İlmi ile iştigal eden ve daima **bid'atlar** hakkında konuşan bir beldede yaşıyorsa, âkil-bâliğ olduğu ilk anda kendisini bu **bid'atlar**dan koruması gerekir. Şayet kalbine bâtıl bir fikir yerleşmişse, hemen onu kalbinden söküp atmalıdır. Ne var ki çoğu zaman bir bâtılı kalpten söküp atmak çok zordur.

Yine bu şahıs bir tüccar ise ve bulunduğu beldede faize dayalı muameleler yaygın ise, böyle bir beldede yaşayan tüccarın faizden korunma ilmini çok iyi öğrenmesi kendisine farzdır.

Farz-ı Ayn olan ilim hakkında yapmış olduğumuz bu inceleme hakîkati ifade eder; zirâ farz-ı ayn olan ilmin mânâsı, farz olan amelin keyfiyetini bilmek demektir. Bu bakımdan farz olan ilmi ve ilmin ne vakit farz olduğunu bilen bir kimse, farz-ı ayn olan ilmi de bilmiş olur.

Sûfîlerin farz-ı ayn olan ilmin, düşmanın (**şeytan**ın) vesvese sini ve meleğin ilhamını bilip ayırdetmek olduğunu söylemeleri de doğrudur. Ancak onların böyle söylemeleri ümmetin bütün fertleri için geçerli değildir. Bu ölçü sadece bu yola gönül vermiş insanlar için bir şarttır.

İnsan çoğu zaman şerre neden olan riya ve hasedden kurtu lamadığı için, insanı helâke sürükleyen hususları, muhtaç olduğu miktarda bilmesi kişiye farzdır. Bu kadarının bilinmesi bir müs lüman için nasıl farz olmaz? Oysa **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmak tadır:

İnsanoğlunu şu üç şey helâk eder: Kendisine boyun eğilen cimrilik, arkasından gidilen heva (arzular) , kişinin kendi sini beğenmesi. 68

Bu helâk edici özelliklerden insanların kendilerini kurtarmaları pek o kadar kolay değildir.

İleride haklarında tafsilat vereceğimiz kalbin halleri, kibir, ucûb ve benzeri çirkin sıfatlar yukarıda sözü edilen üç helâk edici sebebe bağlıdırlar. Bunları kalpten söküp atmak ise farz-ı ayn'dır. Sökülüp atılmaları da ancak hallerini bilmek, sebeplerini yerine getirmekle olur. Sebeb ve müsebbibi bilinmediği takdirde bunu yapmak imkân dahilinde olmadığı içindir ki sebeb ve illeti mutlaka bilmek gerekir.

Halk, helâk edici vasıflar arasında zikrettiğimiz bu farz-ı aynların çoğunu, ne yazık ki faydasız şeylerle meşgul oldukları için terketmek durumuna düşmüşlerdir.

Müslüman olan bir kimseye imandan sonra cennete, cehen neme, haşre ve ölümden sonra dirilmeye îmanın öğretilmesi gere kir. Çünkü bunlara inanmayan insan kelime-i şehadet'i tamamlamamış olur.

Ayrıca **Hazret-i Muhammed**'in peygamber olduğunu tasdik ettikten sonra, tebliğ ettiklerini de bilmek gerekir ki o da Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eden kiinseye cennet, isyan edene ise cehennem olduğunu bilmektir.

Şu söylediklerimiz üzerinde düşünüldüğü takdirde doğru yo lun bu olduğunda şüphe kalmaz ve gayet iyi bilinir ki, gece ve gün düzün akıntılarına kapılıp giden her kul, ibadetlerinde ve muame lelerinde yeni yeni ortaya çıkan hâdiselerden uzak değildir. Kendisine yeni farzlar terettüb eder ve az da olsa ortaya çıkan her yeni hâdiseyi sorup öğrenmesi gerekir. Meydana gelmesi muhte mel hâdiseleri de sorup öğrenmesi ve bu hususta acele davran ması gerekir.

Hazret-i Peygarnber'in İlim öğrenmek kadın, erkek her müslü mana farzdır' hadisindeki ilim kelimesi ile müslümanlara farz olan amelin ilmini bilmek kasdedildiğine göre, bu ilmin öğreniminin tedricî bir vasıf taşıdığı ve vâcib olmasının vakte bağlı olduğu açıklık kazanmış demektir.

Farz-ı Kifaye Olan İlimler

İlimler bölümlere ayrılmadıkça hangisinin farz olduğu, han gisinin olmadığı kesin bir şekilde anlaşılamadığı için, ilimleri vasıflarına göre bölümlere ayırmak doğru bir sonuca ulaşmak için şarttır.

İlimler esas itibariyle şer'î (dinî) ilimler ve şer'î (dinî) olmayan ilimler şeklinde ikiye ayrılır:

Şer'î (dinî) ilimler ile peygamberlerin getirdiği ilim kastedilmektedir ki bu ilim, matematik ilmi gibi akılla, tıb ilmi gibi de neyle, lisan gibi işitmekle elde edilemez.

Şer'î (dinî) olmayan ilimler ise, mahmûd , mezmûm ve mübah ilimler olmak üzere üç bölüme ayrılır.

Mahmûd (Övülen) ilimler, tıb ve hesab ilmi gibi dünya işlerim ıslah edici ilimlerdir ki bu ilim de öğrenilmesi farz-ı kifâye olanlar ve öğrenilmesinde fazilet bulunanlar olmak üzere ikiye ayrılır:

Öğrenilmesi farz-ı kifâye olan kısım, dünya işlerinin ıslahında gerekli olan (bedenin sağlıklı tutulabilmesi için lüzumlu olan tıb ilmi; ticarî ilişkiler, vasiyetler ve miras gibi hususlarda bilinmesi zarurî olan hesap ilimleri gibi) ilimlerdir. Eğer bir memlekette bu ilimleri bilenler kalmazsa, o memleket halkının tamamı günah kâr sayılır. Fakat bir beldede bu ilimleri bilen bir kişi de olsa, diğerlerinin üzerinden bu zorunluluk düşer ve öğrenme sorum luluğu kalkar.

Tıb ve matematik ilimlerinin farz-ı kifâye olduğunu söyleme miz sizi şaşırtmasın; zira bu iki ilim gibi; çiftçilik, dokumacılık, si yaset, tababet ve terzilik sanatları ve diğer sanatların esaslı ilimleri de farz-ı kifâye'dir.

Eğer İslâm diyarında kendisine tedavi olunacak kimseler (doktorlar) bulunmazsa, müslümanlar helâk olurlar; kendilerini felâkete sürüklemiş olmaları sebebiyle de topyekün sorumludurlar. Çünkü derdi'veren Allah, o derdin devasını da vermiştir. O de Yayı bulacak kabiliyeti de insanoğluna bahsetmiştir. Bu bakımdan İslâm diyarında, sözü edilen ilimleri yeterince bilenler bulunmalıdır. Bunu öğrenmemek, müslümanları felâketle başbaşa bırakmaktır ki, böyle bir hareket hiçbir şekilde doğru olmaz.

Farz olmayan ve fakat öğrenilmesinde fazilet bulunan ilimlere gelince, bunlar sözünü ettiğimiz ilimlerin derinlerine (ayrıntılarına) inmek, esasta pek zarurî olmayan ince ve hassas noktalarıyla meşgul olmaktır. (Nitekim bu ilimlerde derinliğine bilgi sahibi olmak, müslümanlara büyük faydalar sağlayacağı için, bu dallarda derinleşen âlimlere büyük değer verilmiştir) .

Mezmum (Yerilen) ilimlere gelince, bunlar sihir, tılsım, hipno tizma, el çabukluğu ve göz boyacılığı ile yapılan marifetlerdir.

Mübah ilimlere gelince, bunlar şiirler ile milletlerin geçmişlerini anlatan, tarihî hâdiseleri bildiren ilimlerdir.

İzah etmeye çalıştığımız şer'î (dinî) ilimler e gelince, onların tamamı makbuldür. Fakat bazen şer'î ilimlerden olduğu zanne dildiği halde, aslında şer'î ilimlerle alâkası olmayanları vardır ki bunlar esasında mezmûm (zemmedilmiş) ilimlerdir.

Makbûl ilimler ise usûl, fürû, mukaddimât ve mütemmimat olmak üzere dört bölüme ayrılırlar.

Birinci Bölüm (Usûl)

a) Kitab

b) Sünnet

c) İcmâ-i Ümmet

d) Asar (sahabe sözleri)

İcmâ-i Ümmet'in asıl olması, Sünnet'e dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan icmâ-i Ümmet **üçüncü** derecede bir hüccettir.

Âsar (sahabe sözleri) de aynı İcmâ gibi Sünnet'e dayalıdır. Çünkü **sahabîler Rasûlüllah**'ı bizzat görmüşler ve bunun için de ahvalin karinelerini başkalarına nisbetle çok daha iyi idrak etmişlerdir. Çoğu zaman ibareler, karinelerin ifade etmek istediği hakikatleri ifade etmekten aciz kalırlar. İşte âlimlerin, ashâbın sözlerinde ve amellerinde bildirilen ölçülere uymayı ve bu ölçüler den ayrılmayı şeriatın temcilerinden saymaları bu sebebe dayanır. Tabii bunun da muayyen şartları vardır. Ancak burada bu şartları zikretmek uygun düşmez.

İkinci Bölüm (Füru)

Fürûat yukarıda zikredilen asıllardan elde edilir. Ancak bunlar lâfızlarla değil, keskin zekâlar vasıtasıyla elde edilen meselelerdir. Bu ince mânâları kavrayanların anlayış ve idrâkleri, ağızdan çıkan lâfızların ifade ettiği mânâlardan daha başka mân âlar çıkarabilecek derecede geniştir. Örneğin **Hazret-i Peygamber**in 'Kadı (hâkim) öfkeli iken hüküm veremez'69 hadîsinden; kadı’nın def-i hâcet bakımından sıkışması, hasta veya acıkmış olması ânında da hüküm veremeyeceği neticesi çıkarılmıştır.

Fürûat iki kısma ayrılır:

1. Dünya meseleleriyle ilgili ilimler: Bunları fıkıh kitapları ele alır ve bu işlerle meşgul olanlar fakihlerdir. Fakihler ise dünya âlimleridir. (Dünya işlerini bilen ve çözen kimselerdir) .

2. Âhiret meseleleriyle ilgili ilimler: Bunlar ahlâkın çirkinini, güzelini ve kalbin hallerini bildiren ilimlerdir. Bu ilimler Allah indinde makbul olan veya olmayan halleri bildirirler. Nitekim bu kitabımızın son bölümü bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır.

Kalbî ibadetler ve âdetlerin de âzalar üzerindeki tesiri bu bölümde anlatılmaktadır.

Üçüncü Bölüm (mukaddimât)

Bunlar bir fikri, bir düşünceyi anlatmaya yarayan lûgat ve na hiv gibi ilimlerdir. Zira Lûgat ve Nahiv ilimleri, Allah'ın kitabını ve Rasûlü'nün sünnetini bilmemize yardım eden en gerekli âletlerdir. Lûgat ve Nahiv ilimleri esasında şer'î ilimler grubuna da hil değildir. Fakat bu iki ilmi bilmek ve onlarda söz sahibi olmak; şer'î ilimleri bilmek ve iyice öğrenmek için büyük bir ihtiyaçtır. Zira Allah'ın Kitabı Arap diliyle nazil olmuştur. Bu bakımdan şeriat, ancak Arap dilini bütün detaylarıyla bilenler tarafından anlaşılır. Bu nedenle ilâhî şeriatın nâzil olduğu dilin lûgatini bilmek, şeriatın bilinmesinde başlıca müessir olmaktadır.

Bu âletlerden biri de yazının bilinmesi ise de, yazının bilinmesi o kadar zarurî değildir; zira **Hazret-i Peygamber** ümmî idi, yazı bil mezdi. 70

Bir kişi her dinlediğini ezberliyebiliyorsa, yazıyı bilmesi ge rekmez. Fakat böyle bir vasıftan yoksun kimseler için yazıyı bilmek çoğu zaman zarurî ve şarttır.

Dördüncü Bölüm (Mütemmimât)

Bu, Kur'ân ilimlerinde meydana gelen bir durumdur. Zira Kur'ân ilimleri, lâfızlarla ilgili olarak harflerin mahreçleri, tecvi din öğrenilmesi ve mânâ ile ilgili tefsir ilmine taksim edilmektedir ki bu ilim de tıpkı Lûgat ve Nahiv ilimleri gibi işitmekle elde edilir ve bir başkasına nakledilir. Çünkü Lûgat ilmi kendi

başına Tefsir İlmi için yeterli olmamaktadır.

Bir de Kur'ân ilimleri, Kur'ân'ın ahkâmıyla ilgili olarak Nâsih ve Mensuh, Am ve Hâs, Nas ve Zâhir ve bir kısım ayetlerin diğerleriyle nasıl kullanılabileceği gibi hükümlere taksim olunur. Buna Usûl-u Fıkıh ilmi denilmektedir. Bu ilim aynı zamanda Sünnet-i de içine almaktadır.

Ashâb'dan gelen rivâyetlerdeki tamamlayıcı unsurlara ge lince; bunlar, rivâyetleri nakleden kişileri, onların isimlerini, ne seblerini ve **sahabîler**in isimlerini ve özelliklerini bilmektir.

Râvilerin âdil, güvenilir ve zayıf olanlarını ayırabilmek için şahsî hallerinin bilinmesi; mürsel hadîsi, müsned hadîsten ayırabilmek için yaşlarının bilinmesi gibi malûmatlardır. İşte bü tün bunların hepsine birden şer'î ilimler denmektedir ve hepsi de makbul ve mübah olan ilimlerdir. Hattâ bütün bu ilimler farz-ı ki fâye olan ilimlere dahildir. Bana Fıkıh İlmi'ni niçin dünya ilmi olarak gösterdiğim sorulacak olursa şöyle derim:

Allahü teâlâ Hazret-i Adem'i topraktan, zürriyetini de çamurdan ve atılan bir damla sudan yarattı. Onları erkeklerin belinden anaların rahmine aktardı. Anaların rahminden dünyaya, dünyadan mezara, oradan hesab yerine; oradan da cennete veya cehenneme gönderecektir. İşte insanın başı ve sonu bu devrelerden iba rettir. **Allahü teâlâ** dünyayı âhiret azığını temin etme yeri olarak yarattı ki insanoğlu kendisine yarayan azığını alsın! Demek ki in sanoğlu bu azığı adalet dairesinde alırsa, aralarında bir husumet kalmamış olur. Böyle olunca da fakihlerin bulunmasına gerek de kalmaz. Çünkü husumet ve kavganın olmadığı bir yerde fakih için yapılacak iş yoktur.

Fakat insanoğlu dünyaya şehvetleriyle bağlıdır. Bu böyle olduğu için de insanlar arasında birtakım husumetlerin doğması kaçınılmaz olur. Onun için bu husumetleri giderici bir otoriteye ih tiyaç vardır. Yönetimde söz sahibi olanlar da toplumu idare ede bilmek için kanunlara ihtiyaç duyarlar. Fakih ise, bu siyasete ilişkin yasaları bilen kişidir. Şehvet hissiyle aralarına husumet gi ren insanları, ancak onların aracılığı ve vasıtası ile uzlaştırmak mümkün olabilmektedir. Böyle olunca fakih, sultanın öğretmeni ve sultanın siyasetini halka ileten en önemli vasıtadır. Halk için ka nunlar yaparak onları zabt u rabt altına alabilen kimse fakihtir. Sultanın siyasetini düzenlemekten maksat; halkın dünya hayatını bir düzen içine sokmak, durumlarını ayarlamak, düzensiz ve başıboş bir hayat yaşamalarına imkân vermemektir.

Yemin ederim ki Fıkıh İlmi ne kadar dünyayla ilgili ise, o ka dar da dinle ilgilidir. Fakat dinle olan alâkası, dünya vesilesiyle olmaktadır; zira dünya âhiretin tarlasıdır. Din ancak dünya ile tamam olur. Sultanlık ile din ikiz kardeştir. Din esas unsur, sultan da onun nöbetçisidir. Aslı ve temeli olmayan bir şeyin yıkılacağı yıkılmaya mahkûm olduğu herkesin malûmudur. Nöbetçisi bulunmayan bir malın da yağma edileceği açıktır. Yönetim ve halkın idaresi ancak bir sultanın varlığı ile mümkün dür. Sultan da hüküm verebilmek için fakihlere muhtaçtır; çünkü onların düzenlediği kanunlarla hükmeder. Sultanla halkı idare etmek, nasıl din ilminin öncelikli vasfı değil, ancak bir tamam layıcısı ve yardımcısı ise, saltanatı yürüten siyaseti bilmek de aynı şeydir.

Herkesin malûmudur ki hac ibâdeti, ancak soygunculardan emin olunduğu zaman tamamlanır. Fakat hac ayrı bir şey, hac yo lunda olmak ayrı bir şeydir. Haccm tamamlayıcısı olan yol emni yetine onun kanunlarına ve bilgisine sahip olmak da ayrı bir şeydir.

Özetle Fıkıh İlmi, koruyuculuk ve siyaset yollarını bilmekten başka birşey değildir. Bunun delili de şu hadîstir:

Halka ancak üç kimse fetva verir: Emîr, emîre bağlı memur veya kendiliğinden ilmine güvenerek bu vazifeyi yapmakla kendini mükellef sayan kimse!71

Fetva veren emîr, devletin başkanı oran kimsedır. Çünkü **selef-i Sâlihîn** zamanında devlet başkanları aynı zamanda fetva ma kamında olan kimselerdi.

Hükûmet işlerine bakan memurlar ise, devlet başkanının ve killeridir.

Üçüncüsü ise, emîr ile memurun dışında kalan kimselerdir ki bu kimseler, ihtiyaç olmadığı halde bu vazifeyi gönüllü olarak ya parlar.

Ashâb fetva vermekten sakınırdı. Hattâ biri sual sorarsa **cevap** vermemek için soranı başka bir sahabîye gönderirdi. Herkes böyle davranarak fetva vermekten kaçınırdı. Fakat Kur'ân'dan ve âhiret hallerinden sorulduğu zaman, hiç çekinmeden ve bıkmadan usanmadan **cevap** verirlerdi.

Yukarıdaki hadîsin bazı rivâyetlerinde mükellef (kendili ğinden ilmine güvenerek bu vazifeyi yapmaya kendini mecbur hisseden) yerine, mürâi (riyakârlıktan dolayı fetvaya yönelen ve fakat fetvasına ihtivaç bulunmayan) kelimesi geçmektedir.

Gerçekten de kendiliğinden fetvâ gösterisinde bulunan kimse, tak vâsını tehlikeye sokmuş kişi durumuna düşer ki; bu kişiler rütbe ve servet elde etmek için böyle davranırlar. Çünkü böyle bir niyet taşımasalardı, böyle bir tehlikeye atılmaktan kaçınırlardı.

Fıkıh İlminin husumetler, mesûliyetler, cezalar ve yaralama fiilleri ile ilgilenmesi bakımından dünya ilmi olduğu kabul edilebilirse de, namaz ve oruç gibi ibadetlerle ilişkili olan bölümü ya da haram ve helâlin tarifini bildiren muamelat bölümü itibarıyla aynı kategoriye sokulması mümkün değildir' şeklinde bir itiraz gelecek olursa, şu şekilde bir **cevap** veririz:

Fakihin sözünü ettiği amellerden âhiret amellerine en yakın olanları üç kısımdır: 1. İslâm, 2. Namaz ve zekât, 3. Helâl ve haram

Şayet bir fakihin bu üç bölümdeki görüşlerinin son olarak ulaştığı neticeyi düşünecek olursanız, fakihin bu konularda da dünya sınırlarını geçip, âhiret sınırlarına girmediğini görürsü nüz. Fakihin bu üç konu hakkındaki durumunun bu şekilde olduğu bilindikten sonra, diğer meseleler hakkındaki durumu daha kolay bilinir.

İslâm'a, gelince, Fakih bu konuda da sadece sahih, fâsid ve bunların şartları hakkında konuşabilir. Fakih bu konuda lâfızdan başka bir şeye bakamaz. Kalp, fakihin konusu dışındadır. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, kılıç ve saltanat sahiplerini kalbi bilmekten 'Onun kalbini mi yarıp baktın?'72 buyurmak suretiyle uzaklaştırmıştır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu sözü, kelime-i şehadet getiren bir kim seyi öldüren bir sahabîye söylemiştir. Çünkü o sahabî, düşmanı öl dürmesinin sebebi olarak; öldürdüğü adamın, kılıcından korkarak kelime-i şehadet getirdiğini ileri sürmüştü.

Kılıç zoruyla imana gelen kişinin imanının sahih olduğuna hükmetmek fakihin vazifesidir. Halbuki

fakih gayet iyi bilir ki, kılıç zoruyla imana girmiş bir kimsenin îmanı sağlam değildir ve fikrini her zaman değiştirmesi mümkündür. Çünkü kalbindeki cehalet perdesini yırtmış değildir. Aksine boynuna inecek kılıcın zoruyla ve malına el konması korkusuyla müslüman olmuştur. Onun lisanen söylediği kelime-i şehadet; boynunu kılıçtan, malını ise yağmadan korumuştur. Yeter ki kelime-i şehadet getirmeden önce boynu uçmamış, malı yağma edilmemiş olsun! Dolayısıyla bu hüküm ancak dünyada geçerli bir hükümdür.

Nitekim bu sırrı açıklamak maksadıyla **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Lâ ilâhe illâllah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bu kelimeyi söylemeleri halinde mallarını ve canlarını benden korumuş olurlar,73

Hazret-i Peygamber bu kelimenin tesirinin sadece can ve mal üze rinde olduğunu vurgulamıştır. Âhirette malın ve canın hiçbir kıymetinin olmadığı herkesin malûmudur. Âhirette sadece kalplerin nûru, sırrı ve ihlası insana fayda verecektir. Bunlar ise fıkhın ilgilendiği hususların dışındadır. Şayet fakih, bu tür konulara dalarsa kelâm ve tıb ilimlerine dalmış gibi kendi sahasının dışına çıkmış olur.

Namazda, gelince, fakih her kılman namazın sahih olduğuna hükmetmekle mükelleftir. Şayet zahirî şartlara uyularak namaz kılınmışsa, bu namazın sahih olduğunu tasdik etmek fakihin kaçınamayacağı bir haldir.

Dış şartları yerine getirerek namaz kılan kişi, namaz kılma esnasında ister çarşıdaki alışverişle meşgul olsun, isterse bir takım şahsî hesaplarını düşünsün; fakih onun namazının sahih olduğunu kabul etmek mecburiyetindedir. Tahrim tekbiri geti rildiği zaman fakihe göre de kalp huzuru şarttır. Gaflet içinde kılman bu namaz dil ile söylenen kelime-i şehadet İslâm'a bir fayda vermediği gibi kişiye âhirette hiçbir fayda vermez. Fakat sa dece dil ile söylenen kelime-i şehadet'i ve sadece zahirî şartlara ri ayet edilerek kılınmış namazı fakih sahih kabul etmek zorundadır. Çünkü dil ile kelime-i şehadet getirmiş kişi emre uymuş sayılır; öldürülmesi veya tekdir edilmesi hükmü ortadan kalkmıştır.

Âhiret amellerinden olan kalbin huzur ve huşûu'na gelince ki zâhirî amellerin ancak bunların olması halinde yararı olur fakih bundan bahsetmeye ve bunun inceliklerini araştırmaya yetkili değildir. Şayet böyle bir araştırma yapmaya kalkarsa, kendi sa hasının dışına çıkmış olur.

Zekât'a gelince, fakih, sultanın isteğini yerine getiren sınırlara kadar bakar. Kişi zekâtını vermekten kaçsa, sultan da ondan bu zekâtı zorla alsa; fakih böyle bir insanın zekât mükellefiyetinden kurtulmuş olduğuna hükmetmek zorundadır.

Rivâyet edildiğine göre, Kadı Ebû Yusuf74 senenin sonunda zekâtını düşürmek için kendi malını hanımına hibe eder ve hanımının malını da kendisine hibe ettirirmiş. Onun bu durumu İmâm Ebû Hanîfe'ye bildirildiğinde, Ebû Hanîfe şöyle demiştir: 'Bunu, fıkhı (yasaların inceliklerini) bilmesi sayesinde yapabili yor'.

Gerçekten de Ebû Hanîfe doğru söylemiştir. Çünkü Ebû Yûsuf un böyle yapabilmesi dünyada geçerli olan fıkıh ilmini iyi bilmesi sayesindeydi. Fakat âhirette bunun vebâli diğer suçların vebâlinden daha büyüktür. Bu nedenle bu şekildeki olumsuzluklara açık kapı bırakan her ilim zarar verici ilimlerden sayılır.

Helâl ve haram'a gelince, haramdan kaçınmak dindendir. Fakat takvanın da dört derecesi vardır.

1. Şahidlik yapabilmek için gereken adalet sıfatını haiz olacak derecede takvâ ki bu takvâyı terketmekle insan şahidlik, kadılık ve valilik yapma hakkını kaybeder. Bu takvâ, açık haramlardan sakınma hâlidir.

2. Sâlihlerin takvası ki şüphe ihtimali taşıyan hususlardan sakınmaktır. . .

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Seni şüpheye düşüreni terket; şüpheye düşürmeyene koş!75

Günah, kalpleri kaplayıp tesiri altına alan ve şüphelere yol açan elemden ibarettir!76

3. Muttakîlerin, takvası ki haram olur korkusuyla katıksız helâli terketmektir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kişi, zarar verenin korkusundan zararsız şeyleri terketme dikçe, muttakîlerdcn olamaz. 77

Gıybete girmemek için daima halkın iyi hallerinden bahsetmek ve mahzurlu işleri yapmaya sevkeden şehvetin kabarıp heye cana gelmemesi için nefsin yemek istediği şeyleri ona yedirmemek gibi haller, bunun en iyi örnekleridir.

4. Sıddıkların takvası ki Allah'a yaklaştırıcı fiillerden uzak ol mamak için ömrünün bir ânını bile mâsivaya ait işlerle zâyi et memek, dünyanın herşeyinden yüzçevirmektir.

Bu insan her ne kadar mâsivayla ilgilenmenin kendisini ha rama götürmeyeceğini bilse bile, yine de mâsivadan (dünyadan) elini eteğini çekmelidir.

Şahidlere ve kadılara ait takvâ'ya gelince, zahirde adalete aykırı düşmeyen ve aynı zamanda da âhirette günahları bertaraf etmeyen **birinci** dereceden başka bütün dereceler fakihin görüşü dışında kalır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Vabise78 hazretlerine şöyle buyurmuştur:

Sana fetva verseler de, sana fetva verseler de, sana fetva ver seler de, sen yine fetvayı kendi kalbinden iste!79

Fakih, kalplerin ahvalinden (kalplerin düştüğü şüphelerden ve şüphelerle nasıl amel ettiğinden) bahsedemez. Fakih ancak adaleti zedeleyici ve yokedici haller ve sıfatlar hakkında konuşabili.

Demek ki fakihin vazifesi âhiret azığını hazırlama yeri olan dünya işlerini halletmeye bağlıdır. Şayet fakih kalbin sıfatlarından ve âhiretin ahkâmından bahsederse, bu, onun için **ikinci** plânda bir mesele olduğundan sözleri de **ikinci** planda kalır, Fakih tıpkı mesleği dışında kalan Tıb, Matematik, Astronomi ve Kelâm ilimle rine el atmak gibi, bazen da kalp ilimleri hakkında konuşur.

Nitekim Hikmet ilmi bazen Nahiv ve Şiir ilmine karışır; ama bu **ikinci** derecede bir karışmadır.

Zâhir ilminde asrının en büyüğü olan Süfyân es-Sevrî 'Fıkıh ilminin gayesi, âhiret azığı değildir' derdi. Nasıl olsun ki? **Selef-i Sâlihîn** ittifakla buyurmadılar mı ki ilmin şerefi kendisiyle amel etmektir? O halde zihar, liân, selem, icar ve sarf hususundaki bil giler nasıl fayda verecek birer amel sayılabilir?

Allah'a mânen yakın olmak için bu ilimleri tahsil eden kişi mecnunun ta kendisidir! Amel ancak kalp ve âzalarla yapılır. Şeref bu amellerdedir. Şayet 'Bedenin sıhhatine yarayan ve bundan dolayı dinin salâhıyla alâkası bulunan bir dünya ilmi olan tıb ile fıkıh ilmini neden birbi rine karıştırıp, neden aynı seviyede mütalaa ediyorsunuz? Sizin bu iddianız bütün müslümanların icmama muhalif bir iddiadır' der seniz, şöyle **cevap** veririz: İkisinin eşit olması gerekmez, zaten değildir de. . . Aralarında büyük farklar vardır.

Fıkıh İlmi diğer ilme nisbetle üç bakımdan daha izzetli, daha şerefli ve daha üstündür.

1. **Fıkıh,** nübüvvetten (peygamberlikten) tevarüs edilmiş şer'î bir ilimdir. **Tıb ilmi** ise şerî ilimlerden değildir.

2. Âhiret yolcuları hasta olsalar da, olmasalar da Fıkıh ilmine muhtaçtırlar. Tıb ilmine ise ancak bedenen hasta olanlar muhtaçtır.

3. Fıkıh ilmi âhiret ilminin komşusudur. Zira Fıkıh ilmi âzaların yaptıklarına bakmak demektir. Âzada görülen amellerin kaynağı ise kalptir. Yâni insanın zâhirinde görülen hareketler, kalbinin dışta görülen birer tezahürüdür. İyi ameller âhirette insanı kurtaracak olan iyi ahlâktan, kötü ameller ise kötü ahlâktan doğarlar. Âzaların kalple ilgilerinin olduğu ise açık bir gerçektir.

Bedenin hasta veya sıhhatli oluşuna gelince, onların kaynağı mizacın sağlam veya karışık olması hâlidir. Bu hal de bedenin ta biî özelliklerindendir, kalple alâkalı değildir.

Dolayısıyla Tıb ilmi, ne zaman fıkıh ile mukayese edilirse edilsin, Fıkıh'ın Tıb'dan üs tün olduğu açıkça görülür. **Âhiret ilmi** de Fıkıh ile kıyas edildiği takdirde, bu sefer Âhiret İlmi'nın Fıkıh'tan üstün olduğu görülür.

Âhiret yolunun ilmini her ne kadar bu ilmin tafsilâtı say makla bitmez ise de bilmek istersen, Âhiret ilmi'nin yolu iki kısımdır:

1. Mükâşefe İlmi

2. Muâmele İlmi

Mükâşefe İlmi, bâtın ile ilgili bir ilimdir ve ilimlerin en son noktasıdır. Bu nedenle âriflerden bazıları şöyle demişlerdir: 'Bu ilimden nasibi olmayan kimsenin âkibetinden korkulur. Bu ilim den az pay sahibi olmak, onu tasdik etmek ve ona vâkıf bulunan büyüklerin hakkını teslim etmektir'.

Başka biri de şöyle demiştir: 'Kimde iki sıfat bulunursa o kim seye âhiret ilminden bir kapı açılmaz. O iki haslet **bid'at** ve kibirdir'.

Yine denildi ki: 'Dünya ile dost olan veya nefsinin arzularının arkasından koşan kişi âhiret yolunun ilmini elde edemez. Halbuki bütün ilimleri elde etmenin yolu, önce âhiret ilminin yolunu öğrenmiş olmaktır. Âhiret ilmini inkâr etmenin en hafif cezası, inkâr edenin o ilimden hiç pay alamamasıdır'. Şu şiir bu sözü takviye etmektedir:

Senden kaybolanın kaybına razı ol!

Çünkü bu öyle bir günahtır ki cezası içindedir.

Bu ilim, yani mükâşefe ilmi sıddıkların ve Allah'a yakın olanların ilmidir. Bu ilim, kalp temizlendiği, bütün kötü sıfatlardan so yunup nûra döndüğü zaman elde edilen bir ilimdir. O nûrlu hal den birçok hususlar inkişâf eder. Kişi daha önce o şeylerin isimle rini işittiğinden icmalen mânâlarını tahmin eder, fakat kalbi nûr hâline geldiğinde, bütün bu mânâları idrâk eder, Allah'ın zât-ı ul ûhiyetini, sıfatlarını, fiillerini, dünya ve âhireti yaratmasının hikmetini, âhireti dünyaya tercih edişinin hikmet ve sebeplerini eksiksiz bir şekilde anlamış olur. Aynı zamanda peygamberliğin, peygamberin, vahyin, **şeytan**ın, melâike lâfzının ve **şeytan**lar sözü nün anlamını da bihakkın bilir.

Yine meleğin peygamberlere nasıl göründüğünü, vahyin peygamberlere ne şekilde indiğini ve bunların keyfiyetini bütün inceliklerine kadar anlar. Yer ve gök âlemlerinin sırrına vâkıf olur. Kalbin hallerini ve kalpteki **şeytan** ve me lekler arasında geçen mücadeleyi bütün açıklığı ile görür.

Melekten gelen ilham ile, **şeytan**ın vesvesesini ayırdedecek hassayı elde eder. Âhiretin, cennetin, cehennemin, kabir azâbının, sırat köprüsünün, mizanın ve hesab gününde olacakların keyfiyetini de apaçık bir şekilde bilir. 'Oku kitabını! Bugün sana hesab görücü olarak nefsin yeter! (İsra/14) ve 'Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, işte o gerçek ha yattır, eğer bir bilselerdi. . . (Ankebût/64) ayetlerinin mânâsını hakkıyla anlar. Allah'la karşılaşmanın, O'nun cemâk-i ilâhîsine bakmanın ve ona manen yakınlaşmanın ne demek olduğunu aa anlar. En yüce cemaatin arkadaşlığı ile hâsıl olacak saadetin, me lekler ve peygamberlerle beraber olmanın anlamını da idrâk etmiş olur.

Cennet ehlinin derecelerinin farkını ki bu fark bazı cennet ehli arasında o denli büyüktür ki; gökte parlayan yıldızlara biz nasıl bakıyorsak, bir kısım cennet ehli de yüksek derecedeki diğer cennet ehlinin durumlarına öylece hayran hayran bakacaktır hakkıyla bilip inanır.

Daha sayılması çok uzan sürecek neler neler. . . Zira insanlar bu hakikatlerin esasını tasdik ettikten sonra, mânâlarda çeşitli kanaatlere sahip olurlar. İnsanların bir kısmı bütün bu hakikatlerin birer misal oldukları, **Allahü teâlâ**'nın salih kulları için hazırladığı nimetlerin, gözle görülmemiş, kulakla işitilmemiş ve hiç kimsenin hayal bile edemeyeceği şeyler olduğu düşüncesindedirler. Onlara göre halk sadece cennetin sıfatlarını ve isimlerini bilir; hakikatlerinden ise tamamen bihaberdir.

Bir kısım insanlar da bu hakikatların bazılarını misal kabul ederken, diğer bir kısmı da lâfızlarından anlaşılan hakikatler olduklarına inanmaktadırlar.

Bazıları da şu kanaattedirler; 'Allah'ı bilmenin en son zirvesi kulun kendi aczini kabul edip, O'na ilişkin hiçbir şeyi bilmediğini itiraf etmesidir'. Bazıları da Allah'ı bilmek hususunda büyük me selelerin varolduğunu iddia etmişlerdir.

Bazıları ise, halkın ulaştığı noktanın sadece mârifetullah'ın târifi olduğunu söylemişlerdir. Halkın inancı ise şöyledir: Allah vardır, herşeyi bilir, herşeye güç yetirir, işitir, konuşur. . .

Mükâşefe ilminden, gayemiz; perdenin, kaldırılması ve bütün bu işlerde açık bir şekilde hakkın şeksiz şüphesiz görülmesidir.

Bu ise, insanın yaratılışına göre mümkün bir haldir. Fakat kalp aynası, dünya pisliğinin pasından arınmış ve temizlenmiş ise. ,.

Âhiret İlmi'nden kastımız; kalp aynasının pislikten temizlen mesini bize bildiren ilimdir. O aynayı kaplayan kirler, Allah'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine perde olur. Bu aynanın temizlen mesi ise, ancak şehvetlerden korunmak ve her hâlinde peygamberlere tâbi olmakla mümkündür. Ayna ne kadar temizlenirse ve hakkın aynası olursa, hakikatları o nisbette aksettirir. Bu merte beye çıkmak için, daha sonraki bölümlerde gösterilecek riyazet yo lunu takip etmek, öğrenmek ve öğretmek gerekir. İşte kitaplarda yazılmayan, ancak ehline açılan ilimler bunlardır. Bu ilim, ancak ehli olan kimselere müzakere yoluyla açılabilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İlimden bir kısım vardır ki, gizlenmiş mücevherât gibidir. Onu ancak Allah'ı bilenler (arifler) bilirler. Allah'ı bilenler bu ilimden söz ettiklerinde, onların sözlerini sadece Allah'tan gâfil olan kimseler anlamazlar. **Allahü teâlâ**'nın bu ilmi kendisine nasib ettiği bir kulu asla küçük görmeyin; zira **Allahü teâlâ** onu hor görmemiştir. Hor görmediğinin delili ise, bu ilmi ona vermiş olmasıdır. 80

İkinci bölüm ise Muamele İlmine aittir. Bu ilim kalbin ahva linden, bu hallerin sabır, şükür, korku, ümid, rıza, zühd, takvâ, kanaat, cömertlik ve bütün bu hallerde Allah'a minnettar olduğunu bilmek; ihsan, hüsn-ü zan, iyi ahlâk, güzel muaşeret, doğruluk ve ihlâs gibi güzel hasletlerden ibarettir.

Bütün bu hallerin hakîkatlarını bilmek, hududlarmı anlamak ve vesilelerini idrâk etmek, meyvelerini devşirmek, cılız ve zayıf taraflarını tedâvi ederek kuvvetlendirmek Âhiret İlmi'nden sayılır.

Bu hallerin kötülerine gelince; fakirlik korkusu, takdir olu nana razı olmamak, hile, düşmanlık, hased, doğru hareket etmemek, riyaset peşinde koşmak, halkın kendisini övmesini beklemek; dünyadan daha fazla lezzet almak kasdıyla uzun zaman yaşamayı dilemek; kibir, riya, gazab, haksız yere böbürlenmek, düşmanlık hisleri taşımak, insanlara buğzetmek, tamahkâr olmak, cimrilik, nüfuz sahibi olmaya çalışmak, iyi konuşan bir insan oluşu do layısıyla bundan kendisine iftihar payı çıkarmak, oburluk, şehvetlerinin emrinde hareket etmek, zenginlere hürmet göstermek, fakirlerle istihza etmek, böbürlenmek, nefsine güvenmek, akranlarına üstünlük taslamak, servetle mağrur olmak, hakkı bildiği halde kabul etmemek, mâlâyanî şeylere dalmak, boş ve çok konuşmayı sevmek, şaşkın olmak, halkın görmesi için görülebile cek yerlerini süslemek, dininden tâviz vermek, kibir ve gurura sapmak, nefsindeki ayıpları bırakıp, başkalarının ayıplarıyla meşgul olmak, üzüntü duyma hissini kalbinden söküp atmak, hiç bir şeyden korkmamak, nefsine dokunana hücum etmek, hakkın yardımına koşmamak, düşman olduğu halde düşmanlığını gizle yerek insana dostluk göstermek, Allah'ın vermiş olduğunu geri almak hususunda Allah'ın azabından emin olmak, ibadetlerine güvenmek, hilekârlık ve hainlik yapmak, kandırmak, tûl-i emel, kalp katılığı, dünya varlığı ile sevinmek, dünya varlığını kaybettiği için üzülmek, mahlûkata gönül vermek, merhametsiz olmak, hafiflik yapmak, aceleci olmak, az hayâ ve az merhamet hissine sâhip olmak. . .

Saydığımız bu sıfatlar ve kalbin bunlara benzer diğer halleri, fuhşiyâtın ekileceği ve mahzurlu diğer hareketlerin serpileceği tarlalardır. Bunların zıddı olan güzel ahlâklar ise, ibadetlerin ve Allah'a yaklaştırıcı diğer fiilleri yapmanın vesilesi ve ana kaynağıdır.

Bu bakımdan bu hususların sınırlarını, hakikatlerini, sebeplerini, sonuçlarını ve ilaçlarını bilmek, Âhiret ilmi'ni bilmek demektir. Âhiret ulemasının fetvasına göre, bunları bilmek farz-ı ayn'dır.

Bunların bilinmesinden yüz çevirenler, zahirî ameller den yüz çevirenler nasıl dünya padişahlarının kılıcıyla kahrolu yorsa padişahlar padişahının kahrıyla âhirette helâk olup gide ceklerdir.

Demek ki fakihler farz-ı ayn konusunda dünyada fayda verip vermediği noktasından hüküm verirler. Yukarıda geçen bazı fay dalı ve güzel sıfatlar ise, âhiretin salâhına bağlıdırlar.

Şayet bir fakihten bu hususlardan biri hakkında, örneğin ihlas veya tevekkül yahut da riya'dan sorulsa, ihmal edilmesinin âhiret için felaket doğuracağını bildiği halde, bütün bunlar hakkında farz-ı ayn hükmünü veremez. Kalp huzuru içinde bütün bu sıfatları elde etmenin farz-ı ayn olduğunu söyleyemez.

Bunun yanında fakihlere ilâ, zıhar, yarışma ve atıcılık konularında soru sorulacak olsa, ciltler dolusu ve zamanları zâyi edici geniş malûmatları önüne seriverir. Oysa fakih aslında bu ince ayrıntıların hiçbirine muhtaç değildir. Şayet bu ince ve geniş tefer ruata ihtiyaç duyulursa, İslâm diyarında bu sahadaki güçlükleri halledecek âlimler mutlaka bulunur.

Fakihlerin kendilerini bu meselelerde bu kadar zorlamalarına da gerek kalmamış olur. Ama bütün bunlara rağmen fakihler gece gündüz kendilerini bu meseleler üzerinde zorlamakta, en ince noktalarına kadar okuya rak hıfzetmekte, din konusunda kendileri için çok daha önemli olan meseleleri ise unutmaktadırlar.

Bir fakihe bu meselelere neden bu kadar ihtimam gösterdiği sorulacak olsa, 'Bunlar din ilmidir ve bilinmesi farz-ı kifayedir. Bu nedenle bunları öğrenmek için didindim, ihtimam gösterdim ve zamanımın çoğunu buna hasrettim' diye **cevap** verir.

Fakih bu sözüyle hem kendisim ve hem de başkalarını bunları ince mesele kabul etmek suretiyle aldatmaktadır. Zeki bir insan hemen anlar ki, şayet fakihin gayesi farz-ı kifaye hakkında İslâm'ın emrini hakkıyla edâ etmek olsaydı, farz-ı kifâye'den önce farz-ı ayn olan ilimlere ihtimam gösterir, bu tür bir farz-ı kifâye yerine, gereğini çok az insanın yaptığı daha nice farz-ı kifâyeler üzerinde, daha büyük bir titizlikle dururdu. Örneğin nice İslâm beldeleri var ki; o beldelerde sadece gayr-i müslim doktorlar görev yapmaktadırlar. Oysa gayr-i müslim doktorların tıb ile alâkalı dâ valarda, hukuken şahidlik yapma hakları bile yoktur. Böyle olduğu halde, nedense hiçbir fakihin farz-ı kifâye olan ve gayr-i müslimle rin elinde bulunan tıb ilmine ilgi duyduğunu görmüyoruz. Hepsi de fıkıh ilminde, özellikle bu ilmin hilâfiyat ve cedel kısımları üze rinde yoğunlaşmaktadırlar. Halbuki İslâm beldelerinde fetva ve ren, olaylara göre gerekli **cevap**ları verebilecek kabiliyette nice fa kihler bulunmaktadır.

Keşke fakihlerin/din âlimlerinin toplum tarafından icra edilen farz-ı kifâyeler ile meşgul olup, hiç kimsenin alâka duymadığı farz-ı kifâyeleri niçin ihmal ettikleri bir anlaşılabilse!

Acaba bunun sebebi, tıb ilmiyle vakıflar tevellisine, vasiyetler memurluğuna, yetim malının bakıcılığına ulaşamaması, kadılık ve memuriyetin diğer kademelerini elde edememesi olabilir mi?

Tıb ilmiyle meşgul olan bir kimse ne zaman akranlarından daha üstün olabilmiş ve sevmediklerini ezme kuvvetini elde etmek imkânı bulabilmiştir?

Ne yazık ki kötü âlimlerin kötü davranışları yüzünden din ilmi ortadan kalktı. Bu konuda müslümanların yardımcısı ancak **Allahü teâlâ** kalmıştır. Sadece O'na sığmıyor, O'ndan bizi, kendi sini

gazaba getiren ve **şeytan**ın gülmesine vesile olan gururdan muhafaza etmesini diliyoruz!

Zâhir ulemasının müttaki olanları, kalp erbabının ve bâtın ulemasının faziletini daima tasdik ederlerdi. Örneğin İmâm-ı Şâfiî, Şeybân-ı Râî'nin huzurunda mektep sıralarında oturan çocuklar gibi oturur, ona sorular yöneltirdi. 81 Şeybân da bu sorulara gerekli **cevap**ları verirdi.

İmâm-ı Şâfiî'nin bu durumunu hazmedemeyen birtakım âlimler kendisine şu ihtarda bulundular: 'Senin gibi bir âlim nasıl olur da Şeybân-ı Râi isimli bir çobana sualler sorar ve aldığı **cevap**ları muteber kabul ederek yararlanır?' İmâm-ı Şâfiî bu itirazcılara şöyle **cevap** vermişti: 'Bizim ihmal ederek gâfil bulunduğumuz ilimlere bu zat bütünüyle muttali olmuştur'.

Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main,82 Mâruf-u Kerhî'nin soh betine sık sık katılırlardı. Halbuki Mâruf, zâhir ilminde bu iki zâtın mertebesine asla çıkamamıştı. Bu iki zat buna rağmen Mâruf-u Kerhî'ye sorular sorarak ilminden istifade etmeye çalışırlardı. Nasıl böyle olmasın? **Hazret-i Peygamber**e 'ey **Allah'ın Rasûlü**! Bir olayla karşılaşır ve onu Allah'ın Kitabı ile senin sün netinde bulamazsak nasıl hareket edelim?' diye sorduklarında, o şöyle buyurmuştu.

Sâlihler'e sorun, o hususu sâlihlere danışın!83

Nitekim bu hikmete binaen şöyle denilmiştir: 'Zâhir âlimleri yeryüzünün ve saltanatın süsleridir. Bâtın âlimleri ise göklerin ve melekût âleminin süsleridir'.

Cüneyd-i Bağdâdî84 şöyle anlatır: Şeyhim Sırrî es-Sakatî85 bir gün bana şöyle dedi: Benim meclisimden çıktığında kimin meclisine gideceksin?' 'Ben de şöyle **cevap** verdim: 'Hâris el-Muhâsibî'nin86 meclisine gideceğim'. 'Çok güzel, onun meclisine git. Onun ilminden ve edebinden istifade et. Fakat onun kelâm hakkındaki fikirlerini ve kelâmcılara yaptığı hücumları sen ken dine mâl etme'. Bu sözü söyledikten sonra, ben çıkmak için davrandım. Arkamdan şunları söyledi:

Allahü teâlâ seni önce **hadîs ilmi**yle nûrlandırsın sonra sûfi yapsın. Önce sûfi sonra muhaddis yapmasın!' Sözü edilen zat, bu sözüyle; hadîs ilmini tahsil ettikten sonra tasavvufa dalan kimselerin felâh bulduğuna, hadis ilmini öğrenmeden tasavvufa dalan kimselerin ise kendilerini tehlikeye attıklarına işâret etmiştir.

İlimler bölümünde Kelâm ve Felsefe İlmini zikredip, bu iki ilmin iyi veya kötü taraflarından niçin söz etmediğimi soracak olursanız, şöyle **cevap** veririm: Kelâm ilminin ortaya koyduğu delillerden istifade edilir. Ancak bu delillerin bütünü Kur'ân ve had îslerde bulunmaktadır. Kur'ân ile hadîslerin dışına çıkmış deliller ise, ya bu iki kaynakta var olduğu farzedimiş cedel'dir ki bu **bid'at** sayılır (Bu hususa daha ilerideki bölümlerde temas edeceğiz) veya fırkaların birbirlerini tenkid ederken çıkardıkları gürültüdür yahut fırkaların çoğunun hezeyandan ibaret olan ve insan mizacının nefret ettiği, kulakların duymak istemediği birtakım sözlerini uzun uzadıya bahis konusu etmesidir. Bu sözlerden bazıları din ile hiçbir ilgisi olmayan konulara dalmaktan ibarettir. **Selef-i Sâlihîn** zamanında bunların hiçbiri selefin yaptığı bir iş değildi. Bunlara dalmak tamamen **bid'at** sayılmaktaydı. Fakat zamanımızda bu kanaat değişmiştir. Zira Kur'ân ve Sünnet'e yönelme isteğinden insanları çeviren **bid'atlar** ortalığı doldurdu. Bu türden eserler yazıp ortalığı dolduran fırkalar türedi. Bunlar İslâm ülkelerini doldurdu!. . .

Selef-i Sâlihîn zamanında konuşulması yasak olan bu lâflardan bahsetmek, günümüz âlimlerinin

ruhsatıyla bir moda halini aldı. Kelâm İlmi'nin, **bid'atçı**ların **bid'at** propogandalarmı durdurmak için ihtiyaç duyulan kısımları farz-ı kifâyelerden oldu. Tabiî bu da gelecek bölümde zikredeceğimiz gibi belirli bir sınıra kadardır.

Felsefe'ye gelince: Felsefe başlı başına bir ilim değildir. Çünkü:

Felsefe de dört bölümden meydana gelen bir ekoldür.

1. Hendese ve Hesâb İlmi

Bu iki ilim daha önce de bildirdiğimiz gibi mübahdır. Ancak bu ilimler vasıtasıyla haddi tecavüz ederek harama girmesi muhte mel olan kimselerin bu ilimlerle uğraşmaları yasaktır; zira bu iki ilmi tahsil edenlerin çoğu hududu aşmış ve **bid'atlar**a sapmışlardır. Zayıf kimselerin bu ilimlerle uğraşmaktan mene dilmeleri, bu iki ilimin bizatihi haranı olmalarından değil, o kim selerin zayıf olmalarındandır. Bu tıpkı yüzme bilmeyen bir çocuğun dere kenarına bırakılmaması veya yeni müslüman olan bir kimsenin İslâm dininden dönmemesi için kâfirlerle teşrik-i mesâi etmesinin yasaklanması gibidir. Aslında îmanı kuvvetli olan kimsenin, kendiliğinden eski arkadaş ve dindaşlarıyla alâ kasını kesip, onlarla birlikte olmayı kendisine yasak edeceği açıktır.

2. Mantık İlmi

Mantık İlmi delilin şartlarından ve mahiyetinden bahseder. Delilin şartlarını ve târifini bildirir. Bn iki konuda da Kelâm İlmine dahildir.

3. İlâhiyat İlmi

İlâhiyat İlmi Allah'ın zâtından ve sıfatlarından bahsetmektedir. Bu ilim de Mantık İlmi gibi Kelâm'a dahildir.

Felsefeciler bu ilimlerden ayrı bir bölüm meydana getirememişlerdir. Ancak bir kısmı küfür, bir kısmı da **bid'at** olan birtakım mezheplerin doğmasına sebep olmuşlardır.

Felsefecilerin durumu tıpkı i'tizal ekolünün başlıbaşına bir ilim olmadığı halde, kelâmcı, müdekkik ve mütefekkirlerden bir grup mutezilî âlimin birtakım bâtıl inançlar ortaya atıp, bu fikirlerle insanların düşüncelerini bulandırmalarına benzer.

4. Tabiat (Fizik) İlmi

Bu ilim, bir kısmıyla şeriat ilmine ve hak dine ters düşmektedir. Bunun esası cehalete dayanmaktadır. Bu nedenle ilim değildir ki ilim sınıfına dahil olabilsin.

Tabiat îlmi'nin bir bölümü de varlıkların sıfatlarından, husu siyetlerinden, nasıl değişim geçirdiklerinden ve nasıl başka şeylere dönüşeceğinden bahseder.

Bunlardan bahseden bölüm, doktorların düşüncelerine benzemektedir. Ancak doktor, kendisini tamamen insan bedenini incelemeye vakfettiğinden, sadece insan vücuduna bakıp, onun hasta veya sıhhatli olup olmadığını teşhis eder. Tabiatçılar ise, bütün cisimlere bozulmaları veya başka türlü ha reket etmeleri açısından bakarlar. Tıb ilmi bu noktada tabiat ilmi nin üstündedir. Çünkü insan sağlığı için tıb ilmi bir ihtiyaçtır.

Felsefecilerin Tabiat İlmi diye îcad ettikleri ilme insanın hiçbir ihtiyacı yoktur. Zira günümüzde halkın zihnini **bid'atçı**lamı saç malıklarından korumak için farz-ı kifaye olan ilimlerden birisi de **Kelâm İlmi**dir. Kelâm İlmi 'nin farz-ı kifaye ilimlerden sayılması, tıpkı yol kesicilerin ortaya çıkması nedeniyle hac yolunda koruyucuların bulunmasının şart olmasına benzer. Şayet hacca gidenlerin yolunu kesenler ortaya çıkmasaydı, bu koruyuculara da ihtiyaç kalmaz; hac yolunu para mukabilinde emniyete alan koruyucuların istihdam edilmesi gereği böylelikle ortadan kalkmış olurdu. Tıpkı bunun gibi **bid'at**çiler de hezeyanlarını terketselerdi, sahabe-i kirâm zamanında kullanılan deliller yeterli olacaktı. Böyle olunca da kelamcıların kullandığı delillere ihtiyaç kalmayacaktı.

Bu bakımdan kelâmcılar, kendilerinin dindeki yerlerinin ne olduğunu iyi bilmelidirler. Bilmelidirler ki, kendilerinin dindeki yerleri, hac yolunun koruyucularının sahip oldukları mevki gibidir.

Bir koruyucu kendisini her ibadetten âzad ederek, yalnız koruyucu sıfatıyla hacca gittiğinde, nasıl hacılardan sayılmaz ise; bir kelâmcı da âhiret amellerini bırakıp, kendisini sadece münazara ve müdafaacı olarak görürse, kalbini yoklayıp kendisini ıslah etmediği takdirde din âlimlerinden sayılmaz.

Kelâmcının ele aldığı meseleler herkesin ortak olduğu dinin inanç bölümüdür. Bu, kalp ile dilin zahirî amellerinden bir bölümdür. Kelâmcının halk tabakasından ayrılması, koruyuculuk yapmasından kaynaklanmaktadır. Allah'ın sıfatlarının ve fiilleri nin bilinmesi ve Mükâşefe İlminde işaret ettiğimiz âhiret yolunun ilmi, hiçbir surette Kelâm ilmiyle uğraşmak suretiyle bilinmez. Hatta denebilir ki Kelâm İlmi bunları öğrenmenin önüne bir perde çeker ve onları bilmekten insanı alıkoyar.

Bu makamlara varmak için hidayetin başlangıcı olan ve ne fisle yapılması lâzım gelen mücahede lâzımdır. Nitekim **Allahü teâlâ** Kur'ân'da bu hakikatı şöyle ifade buyurmaktadır:

Biz, bizim yolumuzda cehd edenlere elbette yollarımızı gös teririz. Muhakkak ki Allah iyilik yapanlarla beraberdir! (Ankebût/69)

'Kelâmcının derecesini sadece halkın inancını **bid'atçı**ların ta sallutundan kurtarma derekesine düşürüp; sadece hacıların eşyalarını ve canını eşkıyaların elinden kurtarmak vazifesiyle is tihdam edilen hac koruyucusu gibi mütalâa ederek, kelâmcıyı da halkın inancını korumakla mükellef bir koruyucu kabul ettiniz. Bununla beraber fakihin derecesini de sultanın, zâlimlerin şerrinden halkı korumada kullanacağı kanunları hıfzetmek ola rak beyan ettiniz. Bu iki mertebe ise din ilmine nisbetle düşük mer tebelerdir. Halbuki ümmet-i Muhammed'in fazilet ve şöhret sahibi kimseleri fakihler ile kelâmcılardır.

Fakihler ve kelâmcılar Allah nezdinde en faziletli kimseler olduklarına göre, nasıl oluyor da onları din ilmine nisbetle çok düşük olan şu mertebeye düşürüyorsunuz?' diyecek olursanız, size şöyle **cevap** veririz: Hakkı şahıslarla bilenler sadece dalâlet bataklığının içine yuvarlanmış şaşkın kimselerdir. Eğer hak yolun yolcusu iseniz önce hakkı bilmeniz gerekir ki, o hakkı temsil edenleri de bilesiniz. Zaten böyle yapmak sizin vazifenizdir. Eğer taklidî bir yoldan in sanların arasında yalan yanlış şöhret bulmuş derecelere bağlı kalırsanız, unutmayınız ki ashâb-ı kirâm ve onların yüksek mer tebesi hiç de sizin zannettiğiniz gibi fıkıh veya kelâma bağlı değildi.

Ümmetin en faziletli ve meşhur şahısları olarak takdim et meye çalıştığınız kişiler, **sahabîler**in bütün ümmetten daha fazi letli ve üstün derecelere sahip olduklarını ikrar ediyorlar ve hiç kimsenin

dinde ashâb-ı kiramın vardığı zirveye varamayacağına inanıyorlardı.

Ümmet içerisinde hiç kimse, ashâb-ı kirâmın bu yolda hava landırdıkları toz ve dumanı yarıp geçerek onların varmış oldukları yüce makamlara erişemez. Bütün bu hakîkatlarla birlikte ashâbın ileride olmaları ne Kelâm ilmi'ne ve ne de Fıkıh ilmi'ne bağlı olmuştur. Onların yüceliği sadece Âhiret îlmi'ne ve âhiret ilminin yolculuğuna bağlıdır.

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) bütün insanlardan üstün olmasını, çok oruç tutmak, çok namaz kılmak, çok hadîs rivâyet etmek, fetva il mini çok bilmek ve Kelâm İlmi'ne dalmakla kazanmış değildir. O zâtın bu büyük mertebeyi elde etmesine sebep, kalbinde yerleşen sarsılmaz imanıdır. Bunu böyle kabul etmeye mecburuz. Nitekim rasûllerin serdârı ve iki cihanın serveri ve bütün kâinatın önderi **Hazret-i Muhammed** Mustafa da (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ebû Bekir'in üstünlüğüne bu noktada şehadet etmiştir. 87

O halde Hazret-i Ebû Bekir'i bu yüce makama eriştiren sırrı iyice araştır; zira onu bu yüce mertebelere çıkaran sır, paha biçilmez bir mücevher ve değeri bulunmaz bir incidir.

İnsanların çoğunun ittifakıyla açıklanması uzun sürecek olan birtakım sebep ve vesilelere dayanarak büyük sayılanların bü yüklüğünü bir kenara bırakınız; zira **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) rabbine kavuştuğu zaman, binlerce sahabî vardı ve hepsi de Allah'ı bilen âlim kişilerdi. Allah Rasûlu nün diliyle övülmüşlerdi. Halbuki içlerinde kelâmcıların mesleğini bilen hiç kimse yoktu. On küsûru müstesna fetva vermeye kimse heveslenip ileri atılmamıştı. Fetva verenlerden biri olan İbn Ömer'den88 bir fetva sorulduğu zaman, o fetvayı soran kimseye 'Halkın idaresini omuzlarına almış emîrin yanına git.

Bu fetvanın mes'uliyetini onun omuzlarına yükle' derdi. İbn Ömer bu sözüyle, meseleler ve ahkâmlar hakkında fetva vermenin velayet ve saltanat vazifesi olduğuna işaret etmiş olu yordu.

Hazret-i Ömer vefat ettiği zaman İbn Mes'ûd şöyle buyurdu: İlmin onda dokuzu öldü'. 89 Bunun üzerine İbn Mes'ûd'a şöyle soruldu: 'Sahabe-i kirâmın büyükleri hayatta iken, sen bu sözü nasıl söyler sin?' O şöyle **cevap** verdi: 'Ben fetva ve ahkâm ilmini kastetmedim. Benim gayem Allah'ı bildiren ilimdir'.

İbn Mes'ûd'un 'Onda dokuzu gitti' dediği ilme niçin talip ol muyorsunuz? Neden bu ilmin öğrenilmesine taraftar değilsiniz? **Kelâm ve Cedel ilmi**nin kapılarını kapatan bizzat Hazret-i Ömer'di. Sabiğ90 Hazret-i Ömer'e Kur'ân-ı Kerîm'in iki ayetinin arasında tenâkuz olduğuna dair bir sual sorunca, Hazret-i Ömer meşhur kamçısıyla Sabiğ'i döverek huzurundan uzaklaştırdı. Bütün ashâb-ı kirâma da Sabiğ'den uzak durmalarını tembihliyerek, onunla konuşmamalarını istedi.

Âlimlerin meşhurları "fakihler ve kelâmcılardır" şeklindeki ifadenize gelince, biliniz ki, Allah nezdinde insana fazilet kazandıran şey sizin bildiğinizden başka birşeydir.

Nitekim Ebû Bekir Sıddîk'ın şöhreti, halife oluşu sebebiyle ise de, fazileti kalbinde yerleşmiş olan sırdan ileri geliyordu. Hazret-i Ömer'in şöhreti siyasetle; fakat fazileti, kendisiyle birlikte giden ilmin onda dokuzu sayesin deydi. Velayetinde, adaletinde ve halka karşı gayet müşfik dav ranmasında Allah'a yakınlık niyeti olduğu için bütün bu faziletleri elde etmiştir. Bu ise Hazret-i Ömer'in sırrında gizlenmiş bir

husustur. Hazret-i Ömer'in diğer zahirî fiillerine gelince; o fiiller, dünya mertebe sine, nâm ve şöhrete tâlib olan herhangi bir kimsede de görülebilir. Şöhret insanı helâk eden âfetlerden birisidir. Fazilet ise, hiç kim senin kavrayamadığı sır mahiyetinde olan işlerdendir. Fakihler ve kelâmcılar, tıpkı halifeler ve kadılar gibidir. Bunlar da kısımlara ayrılmışlardır.

1. Onlardan bir kısmı ilmiyle ve fetvalarıyla Allah'ın rızasını elde etmeye, **Hazret-i Peygamber**in sünnetini muhafazaya çalışır. Hiçbir zaman ilmiyle gösterişe ve riyaya kaçmaz. Bu niyette olan âlimler, Allah'ın rızasını elde etmeye ehildirler. Onların Allah nezdindeki faziletleri, ilimleriyle amel etmelerinden, Allah'ın cemâl-i ilâhîsini ilimleriyle ve düşünceleriyle istemelerinden ileri gelir. Çünkü her ilim elde edilen bir ameldir. Her amel ise ilim değildir.

Doktor, ilmiyle mânen Allah'a yaklaşmaya ehil ve muktedirdir. Ancak bu takdirde ilimden sevap alır. Çünkü onun vasıtasıyla Allah'ın emrini yapmış ve bu emri yapmakla da yücelmiştir.

Sultan, halk arasına Allah rızasını tahsil etmek için girer. Allah kendisinden razı olur ve büyük sevap kazanır. Onun bu se vabı kazanmasının sebebi, dinî bir vazifeyi yerine getirmiş olması değildir; sadece yapmış olduğu hareketle Allah rızasını kastetmesi kendisine bu sevabı kazandırmıştır.

Allah'a yaklaştırıcı şeyler üç kısma ayrılır:

A. Mücerred ilim. Bu Mükâşefe İlmidir.

B. Mücerred amel. Sultanın âdil davranması ve insanları ilâhî nizamla idare etmesi gibi.

C. İlim ve amelden mürekkeb olan hareket. Buna Âhiret Yolunun ilmi denmektedir. Bu halin sahibi hem âlim ve hem de âmildir.

Kendinize şöyle bir bakın! Acaba kıyâmet gününde ilâhî âlimler hizbinden veya Allah'a amel edenler hizbinden veya her **ikisi** nin de dahil olduğu hizibden misiniz? Şayet her **ikisi**nin de dahil olduğu hizibden iseniz, her iki grubun meziyetlerinden de pay almış olursunuz. Bu ise mücerred ilmin kör mukallidi olmaktan daha iyidir sizin için. Nitekim şöyle denilmiştir:

'Gördüğünü al, işittiklerini bırak! Güneşin yüzünde seni zuhal yıldızına muhtaç ettirmiyen bir berraklık vardır'.

Bütün bunlara ilâve olarak, ileride geçmiş fakihlerin güzel hallerinden bahsettiğimiz zaman görülecektir ki, onlara uyduğunu söyleyenler onlara zulmetmişlerdir. Kıyâmet günü en büyük hasımları onlar olacaktır. Zira Selefin fakihleri, ilimleriyle ancak Allah'ın cemâline kavuşmayı kastetmişlerdi.

Âhiret âlimlerinden olduklarını halleri ispatlamıştır. Bu gerçek, Âlimlerin Alâmetleri bahsinde açıklığa kavuşturulacaktır. Çünkü **Selef** yalnız Fıkıh ilmiyle meşgul olup ondan gayri herşeyi terketmiş değildi. Aynı zamanda Kalp İlmiyle meşgul olup kalplerini de murakabe ederlerdi. Fakat kalp ilmi hakkında kitap yazmak ve onu okutmaktan Selefi meneden sebep, ashâb-ı kiramı Fıkıh konusunda kitap yazmak ve okutmaktan meneden sebebin tâ kendisidir.

Sahabe-i kirâmın her biri, fetva ilminde müstakil birer fakih durumunda idiler. Onları bu konuda yazmaktan ve okutmaktan meneden âmiller kesinlikle bilinmektedir. O âmilleri bir kere daha burada zikretmeye lüzum yoktur. Fakat biz, İslâm fakihlerinin durumundan bir nebzecik olsun bahsedelim;

edelim ki, bizim sözümüzün onlara değil, kendini Fıkıh ilmi'ne bağlı olarak gösteren ve fakat ahlâk bakımından Fıkıh ilmi'nin ve o ilmin büyüklerinin yolundan ayrılanlara ait olduğu anlaşılsın! Aksi takdirde bizim büyük fakihlere dil uzattığımız vehmi uyanabilir zihinlerde. . .

Fıkıh İlmi'nin kutubları

Fıkıh İlmi'nin kutubları ve bu ilimle halka doğru yolu gösteren mezhep sahipleri şu beş büyük zâttır:

1. İmâm-ı Şâfiî

2. İmâm-ı Mâlik

3. Ahmed b. Hanbel

4. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (Nûman b. Sâbit)

5. İmâm-ı Süfyân es-Sevrî

Allah, bu âlimlerin cümlesinden razı olsun! Bunların her biri âbid, zâhid, âhiret ilimlerini bilen, dünyada halkın maslahatı ile ilgili mevzularda hâkim ve fıkıhta gösterdikleri çalışmalar ile Allah'ın cemâlini görmeyi kasteden kimselerdi.

Yukarıda zikrettiğim hasletler, onların sadece beş hasletini ifade etmektedir. Onların çok daha fazla müsbet hasletleri vardır. Günümüzün fakihlerine gelince; onlar bu beş hasletin ancak birinde onlara tâbi olmuşlardır. Bu haslet de kolları sıvayıp çok mü balâğalı bir şekilde fıkıh ilminin meşgul olduğu sahaya girip, te ferruata ait meselelere dikkatli bir şekilde eğilmeleridir. Halbuki âhirette işe yarayan hasletle, geride kalan dört haslettir. Günümüzün fakihleri tarafından titizlikle yapılan bu haslet ise, hem dünyaya ve hem de âhirete yarayabilir. Şayet bu hasletten sa dece âhiret kastedilmişse, dünya için olan yararı zayıflar. Bizim zamanımızdaki fakihler kollarını sıvayıp yalnızca bu haslete sarılmışlar ve o hasletle mübarek imamların yolunda olduklarını iddia etmişlerdir. Ne var ki meleklerle demirciler arasında bir kıyaslama yapmak mümkün değildir.

Biz şimdilik o mübarek imamların günümüzün fakihleri ta rafından terkedilen hasletlerine delâlet eden durum ve hallerini zikredeceğiz. Fıkıh ilmindeki bilgilerine ise, delil getirmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü bu bilgide zirveye çıktıkları zaten herkesin malûmudur.

64) İbn Mâce, (Enes b. Mâlik'ten)

65) İbn Adiyy ve Beyhakî, (Enes'ten) ; Taberânî, (İbn-i Abbâs ve İbn Mes'ûd'dan)

66) Buharî, Müslim, Tirmizî, (İbn Ömer'den)

67) İmâm Gazâlî Şâfiî mezhebinden olması nedeniyle hac ibadetini tehiri mümkün bir farz olarak ifade etmiş ve rükûnlarının bilinmesinde aceleye lüzûm olmadığını söylemiştir. Nitekim Hanefî mezhebinden İmâm

68) Beyhakî, Şuah'il-Îman; Bezzâr ve Taberânî, (Enes'ten)

69) Buharî, Müslim, (Hazret-i Ebû Bekir'den)

70) İbn Merduveyh (Abdullah b. Ömer'den) ; İbn Hıbbân, Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî, (İbn Mes'ûd'dan) ; Buharî, (Berâ b. Âzib'den)

71) İbn Mâce (Amr b. Şuayb'dan)

72) Müslim, (Usâme b. Zeyd'den)

73) Buharî, Müslim, (Ebû Hüreyre ve Amr b. Ömer'den)

74) Ebû Yusufun künyesi Yakub b. İbrahim'dir. Ebû Hanîfe'nin talebesidir. el-Hâdî ile Harun Reşid zamanında Bağdad kadılığı yapmıştır. Hicretin 114. yılında doğmuş, 183. yılında Bağdad'da vefat etmiştir.

75) Tirmizî, Nesâî ve İbn Hıbbân, (Hasan b. Ali'den)

76) Beyhakî, Şuab'il-Îman, (İbn Mes'ûd'dan)

77) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim

78) Bu zat Mâbed el-Ezdî'nin oğludur. Sahabe'nin önde gelenlerindendir. Hicterin yılında doğmuş, Rikka'da vefat etmiştir,

79) Ahmed b. Hanbel, Müsned

80) Ebû Âbdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Erbain, (Ebû Hüreyre'den) ; bkz. Tergib ve Terhib, Bab'ul-ilim

81) Şeyban-ı Râî, salâh ve takvâ ile şöhret bulan âriflerden biridir.

82) Yahya h. Main hicretin 158. yılında doğmuş ve 233. yılında Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir.

83) Taberânî, (İbn-i Abbâs'dan)

84) Cüneyd-i Bağdadî'nin künyesi Muhammed b. Cüneyd Nihavendî'dir. Mutasavvıfların ileri gelenlerindendir. Hicretin 298. yılında vefat etmiştir.

85) Künyesi İbn Muğalles b. Hasan'dır. Cüneyd-i Bağdâdî'nin dayısı ve şeyhidir. Mâruf-u Kerhî'nin talebesidir. Hicretin 257. yılında vefat etmiştir.

86) Künyesi Ebû Abdullah el-Hâris b. Esed'dir. Nefsini çokça hesaba çektiğinden dolayı kendisine el-Muhasibi lâkabını takmışlardır. Hicretin 243. yılında vefat etmiştir.

87) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir

88) İbn Ömer sahabe-i kirâm'ın asrında fetva veren büyüklerden birisiydi. Hazret-i Ömer'in oğludur. Hicretin 74. yılında vefat etmiştir.

89) Ebû Heyseme, Kitab'ul-ilim, (İbrahim b. Abdullah'tan) .

90) Sabiğ'in babası ısıl'dır. Temim kabilesindendir. İbn Hasin'e göre Sabiğ b. Şerik diye adlandırılmıştır. Cemel hâdisesinde hazır bulunmuştur. Sık sık Kur'ân'ın müteşabih ayetlerinden halka bahsetmekle, halka bunların mânâsını sormakla ve bu suretle halkı şüpheye düşürmekle şöhret

bulmuştu. Hazret-i Ömer, Basra valisine bir emirnâme yazıp, Sabiğ'in bu şehre sokulmamasını istemişti.

İmâm-ı Şâfiî

Âbid olduğunu ifade eden delil şudur: Kendisi geceyi üçe tak sim eder, **birinci** bölümünü ilme, **ikinci** bölümünü ibadete, **üçüncü** bölümünü de uyku ve istirahate ayırırdı.

Rebî91 şöyle demiştir: İmâm-ı Şâfiî Ramazan ayında kıldığı namazlarda Kur'ân'ı Kerîm'i altmış kere hatmederdi'.

İmâm-ı Şâfiî'nin talebelerinden olan Ebû Yakub Yûsuf b. Yahya el-Buveytî92 de hocasına uyarak Ramazan ajanda hergün bir hatim indirirdi.

Hasan el-Kerabisî93 şöyle demiştir: 'Çok zaman İmâm-ı Şâfiî ile geceleyip gördüm ki, İmâm-ı Şâfiî gecenin üçte birinde namaz kılmakla meşgul olurdu. Bütün bu namazlarda, elli ayetten az okuduğuna asla rastlamadım. En fazla okuduğu da yüz ayeti geçmezdi. Rahmetten bahseden ayetleri okuduğu zaman kendisi ve bütün müslümanlar için Allah'ın rahmetini talep eder, azaptan haber veren bir ayeti okuduğu zaman mutlaka azabından Allah'a sığınırdı; kendisi ve bütün müslümanlar için azaptan emin olmayı Allah'tan dilerdi. Sanki onda ümit ve korku birbirlerine yakın iki komşu gibiydi'.

İmâm-ı Şâfiî'nin bu uzun namazlarında sadece Kur'ân'ın elli ayeti gibi az bir miktarını okumakla Kur'ân'ın esrarına vakıf ol makta ne derece ileri gittiğini ve Kur'ân'a ne kadar derinlemesine daldığını bir görünüz!

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Onaltı seneden beri hiçbir zaman doya doya yemek yemiş değilim. Zira tam bir şekilde doymak be deni ağırlaştırır, kalbi katılaştırır, zekâyı dumura uğratır, uykuyu celbeder ve sahibini ibadet yapmaktan alıkoyar. . . '

İmâm-ı Şâfiî'nin tıka basa yemek yemenin âfetlerinden nasıl çekindiğine bakarak, birtakım hikmetleri anlamaya çalışınız! O, iba detler için doya doya yemek yemediğim söylüyor. Çünkü ibadetin başı, az yemekle yetinmektir.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Gerek doğru ve gerek yalan, hiç bir şekilde ve hiçbir zaman bütün hayatım boyunca Allah'ın is miyle yemin etmedim'.

Allah'ı ulu ve büyük görmesinin ve O'na eğilmesinin derece sine bakınız! İmâm-ı Şâfiî'nin bu hâli, onun Allah'ın celâli hakkındaki derin ilminin en büyük delilidir.

İmâm-ı Şâfiî'ye bir mesele soruldu. Sükût ederek bu suale **cevap** vermedi. Orada hazır bulunanlardan biri kendisine 'Allah senden razı olsun, neden **cevap** vermedin?' deyince şöyle buyurdu: 'Acaba fazilet bu suale **cevap** vermekte midir, yoksa vermemekte mi? İşte bunu düşünebilmek için bekledim'.

Fakihlere en çok musallat olan illetlerden biri olan dilini, nasıl zapt u rapt altına aldığına bakınız! İşte İmâm-ı Şâfiî dilini kontrol ettiğini bu hâdisede göstermiş oluyor. Aynı zamanda bu hâdise İmâm-ı Şâfiî'nin sadece Allah nezdindeki sevaba nail olmak için konuşup, sustuğunu göstermektedir.

Ahmed b. Yahya b. Vezir94 şöyle anlatır: İmâm-ı Şâfiî birgün kandiller çarşısından çıktı, bizler de onun arkasından gidiyorduk. Baktık ki bir adam ilim ehlinden olan birinin gıybetinde bulunu yor. Bunu duyan İmâm-ı Şâfiî bizlere dönerek şöyle dedi: 'Dillerinizi gıybetten ve ihanetten koruduğunuz gibi, kulaklarınızı da tıkamak suretiyle bunları işitmekten koruyun; zira dinleyen söyleyene ortak olur. Ahmak kimse kendi içindeki kötü şeyleri sizin gönüllerinize boşaltmak ister. Bu kimsenin sözlerini dinleyenler günahkâr olur, reddedenler ise saadete ererler'.

İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: "Bir hakîm başka bir hakîme yazdığı mektupta 'Allah sana bir ilim vermiş. Bu ilmi günahların çirkefiyle kirletme ki ehl-i ilinin, ilimlerinin nûru ile yürüdükleri o gün (kıyâmet günü) zulmette kalmış olmayasın' diye yazmıştır".

İmâm-ı Şâfiî'nin zühdüne gelince, o şöyle demiştir: 'Dünya ile Allah sevgisini bir kalpte barındırdığını söyleyen kimse yalan söy lemiş demektir'.

Humeydî95 şöyle anlatır: İmâm-ı Şâfiî bir ara bazı idarecilerle Yemen'e gitti. Oradan da Mekke'ye geldi. O anda elinde onbin dirhem para vardı. Mekke dışında kendisine bir çadır kuruldu. Halk onu grup grup ziyaret etmeye geliyordu. O da gelen fakirlere para dağıtıyordu. O kadar ki, o çevredeki fakirlere vermekten elinde bir kuruş bile kalmamış ve oradan meteliksiz ayrılıp gitmişti.

Bir gün İmâm-ı Şâfiî hamamdan çıkarken, hamamcıya birçok mal vererek ayrıldı. Elindeki kamçı bir ara yere düştü. Biri yere eğilip kamçıyı alarak kendisine verdi. İmâm-ı Şâfiî derhal o adama elli dinar para verdi.

İmâm-ı Şâfiî'nin cömertliği burada anlatılanlardan çok daha iyi bilinmektedir. Zaten zühdün başı cömertliktir. Kişi neyi seviyorsa onu elinden kaçırmamaya bakar, Dünya malını ancak dünyaya ehemmiyet vermeyen kişiler dağıtır. Bu hal zühdün kemâl hâlidir.

İmâm-ı Şâfiî'nin zühdünün ne kadar ileri olduğuna, Allah'tan ne kadar çok korktuğuna ve himmetini daima âhirete yönelttiğine delil olmak bakımından şu hikâye yeter de artar bile!

Süfyân b. Uyeyne96 Rekâik'den aldığı bir hadîsi kendisine ri vayet etti. İmâm, hadîsi duyar duymaz kendinden geçti. Süfyân'a 'İmâm öldü' dendiği zaman Süfyân şöyle buyurdu: 'Eğer Şâfiî bayılmış değil de ölmüş ise, zamanının en faziletli kişisi ölmüş demektir'.

Abdullah b. Muhammed el-Belevî şöyle anlatır: "Ben ve Ömer b. Nebâte oturuyorduk. Aramızda âbidlerden ve zâhidlerden bahsedi yorduk. Bu konuşma sırasında Ömer bana şunları söyledi: 'Muhammed b. İdris Şâfiî'den daha müttaki, daha beliğ, daha fasih bir kimseyi görmedim'. Ben, Ömer ve Haris b. Lebid, birlikte Safa tepesine çıktık. (Hâris b. Lebid, Salih el-Murrâ'nm97 talebe siydi ve çok güzel bir sesi vardı) .

Hâris burada Kur'ân'ı Kerim'den şu ayetleri okudu: 'Bugün dilleri tutulacak gündür. (İnkârcılara) izin verilmez ki özür dilesinler' (Mürselât/35-36) Orada bulunan ve ayeti dinleyen Şâfiî'nin benzi sarardı, âdeta tüyleri diken diken oldu. Sonra onun tir tir titreyerek yere serildiğini gördüm. Gözünü açtığı zaman **Allahü teâlâ**'ya şöyle niyazda bulundu.

Ey yüceler yücesi Allahım! Yalancılardan olmaktan ve ga fillerin yüzçevirmelerinden sana ve rahmetine sığınırım! Allahım! Ariflerin kalbi sana eğilmiş, müştekilerin boynu senin rahmetinin önünde

bükülmüştür. İlâhi! Cömertliği bana hibe eyle ve beni örtünle setreyle. Mübarek yüzünün keremiyle kusurumu affet!

Abdullah diyor ki: Bu durumdan sonra İmâm-ı Şâfiî yürüdü ve biz de arkasından geri döndük. Ben Bağdad'a geldiğim zaman İmâm-ı Şâfiî de Irak'ta bulunuyordu. Dicle'nin kenarında abdest alıyordum. Birisi yanımdan geçerken bana seslendi: 'Ey genç! Abdestini güzel al ki, Allah sana dünyada ve âhirette güzellik ih san etsin'. Başımı çevirip baktığım zaman yanında topluluk bulunan bir zat gördüm. Abdestimi çabucak alarak derhal bu zâtı takip etmeye koyuldum. Bir ara bana dönerek şöyle buyurdu: 'Bir ihti yacın mı var?' Ben 'Evet, Allah'ın sana öğrettiklerinden sen de bana öğret!' dedim. O 'Bilmiş ol ki Allah'a sadakatle kulluk yapanlar kurtulur. Allah'ın dinine şefkat gösteren felâketten selâmet bu lur. Dünyada zâhid olanın gözleri yarın kıyâmet gününde karşılaştığı sevaptan dolayı nürlanır. Daha fazlasını söyleyeyim mi?' Ben 'evet' dedim. O da şöyle dedi: 'Kimde üç haslet varsa o imanını kemâle erdirmiştir, mârufu emr ve tatbik eden, münkeri yasaklayıp sakınan, Allah'ın hududlarını gözetip aşmayan. Daha fazlasını ister misin?' Ben 'evet isterim' dedim. O da şöyle dedi: 'Dünyaya sırt çevir, âhirete yöııel! Bütün işlerinde Allah'a doğruluk göster ki kurtulanlarla birlikte kurtulmuş olasın'. İşte bütün bunları söyleyerek uzaklaşıp gitti. O gittikten sonra kim olduğunu sordum. Bana onun İmâm-ı Şâfiî olduğunu söylediler".

İmâm-ı Şâfiî'nin Kur'ân karşısında nasıl bayıldığını ve ayıldıktan sonra neler söylediğini dikkatlice düşünecek olursanız, bütün bu haller İmâm-ı Şâfiî'nin ne kadar zâhid bir kimse olduğunu size anlatmaya, yeter. Çünkü bütün bu haller onun Allah'tan ne kadar çok korktuğunun apaçık birer delilidir. Böyle bir korku ve zühd ancak **Allahü teâlâ**'yı çok iyi tanıyanlara ve rilmiştir. Nitekim **Allahü teâlâ** Fâtır sûresinin 28. ayetinde bu hak îkate şu şekilde işaret buyurmaktadır: 'Allah'tan kulları içinde ancak (kudret ve azametini bilen) âlimler korkar'.

İmâm-ı Şâfiî bu takvâyı ve zühdü selem, icare ve diğer fıkhî ba hislerden elde etmemiştir. O takvâsını ancak Kur'ân ve Sünnet'ten çıkarmış, âhiret ilimlerinden almıştır. Çünkü geçmişlerin ve gele ceklerin ilmi Kur'ân'ı Kerim ile Sünnete dayanmaktadır.

İmâm-ı Şâfiî'nin kalbin sırlarını ve âhiret ilimlerini bilen bir âlim olduğuna dair delil ise, kendisinden rivâyet edilen hükümlerden anlaşılmaktadır:

Rivâyet edildiğine göre, İmâm-ı Şâfiî'ye riya hakkında sual sor dukları zaman hiç düşünmeksizin riyayı şöyle tarif etmiştir: 'Riya bir fitnedir. Bu fitneyi heva ve heves meydana getirmiş ve âlimlerin kalp gözlerini tıkayarak görmelerine mâni olmuştur. Âlimler ne fislerinin arzusuna uyarak bu perdeye bakmışlar ve bütün amelle

Yine İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurur: 'Amelini kibir ve gururun ze deleyeceğini hissedip korktuğun zaman, kimi razı etmek istediğine dikkat et! Hangi sevabı istediğini keşfetmeye çalış. Hangi cezadan korktuğunu araştır. Neden dolayı şükrettiğini anlamaya çalış. Hangi belâdan dolayı hatırlamış olduğunu tahkik et. Sen bu hasletlerden biri hakkında bile düşündüğünde amellerin gözünde küçülür'.

İmâm-ı Şâfiî'nin riyanın hakikatlerini nasıl belirtmiş olduğunu ve ayrıca riya kadar tehlikeli olan kibir ve gururun ilacını nasıl gösterdiğini düşün de, onun bu sahadaki büyük ilmini takdir et!

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Nefsini günahlardan korumayana ilim bir fayda sağlamaz'.

Yine İmâm-ı Şâfiî şöyle buyuruyor: 'İlmiyle Allah'a itâat eden, ibadetinin mânevî zevkine erer'.

Yine kendileri şöyle demiştir: 'Bu yeryüzünde dostu veya düşmanı olmayan hiç kimse yoktur. Madem ki durum böyledir sen, kendini Allah'ın ibadetine adayanlarla birlikte ol!'

Abdülkâhir b. Abdülâziz salihlerdendi ve çok muttaki bir kim seydi. İşte bu muttaki zat takvâ hakkında İmâm-ı Şâfiî'ye birçok sual sorardı. İmâm da bu zâtın suallerine takvasından dolayı usanmadan **cevap** verirdi. Bu zat günün birinde İmâm-ı Şâfiî'ye şu suali sordu: 'Sabır mı, mihnet mi yoksa temkin mi daha üstün dür?'

İmâm ise şöyle **cevap** verdi: Temkin peygamberlerin derecesidir. Temkin derecesine ancak Mihnet'ten sonra varılır. O hale eren kimse imtihana çekildiği zamanlarda sabreder. Sabrettiği zamanlarda ise temkine varmış olur. Ey Abdülkâhir! Görmez mi sin? **Allahü teâlâ**, kulu ve rasûlü İbrahim'i (aleyhisselâm) önce denedi. Sonra da temkin mertebesine ulaştırdı. Hazret-i Mûsa'yı da önce imtihan etti, sonra temkin derecesine vardırdı. Hazret-i Eyyûb'u da önce imtihandan geçirdi, sonra temkin'e vardırdı. Yine Hazret-i Süleymân'ı da imtihan ettikten sonra temkin derecesine vardırdı ve kendisine mülk ihsan eyledi. Demek oluyor ki temkin derecelerin en üstünü ve en efdalidir. 'İşte Yusufu böylece Mısır'a (temkin edip) yerleştirdik!' (Yûsuf/21) . Hazret-i Eyyûb büyük imtihandan sonra temkin mertebe sine vardi. **Allahü teâlâ** Hazret-i Eyyûb'un başından geçen bu imtihan ve temkini Kur'ân-ı Kerîm'de aynen şöyle ifade buyurmaktadır: 'Bizde duasını kabul edip hemen kendisindeki hastalığı giderdik. Tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha ver dik'. (Enbiya/84)

İmâm-ı Şâfiî'nin verdiği bu **cevap**, Kur'ân'ın sırlarını ve Allah'a yönelen enbiya ve evliyanın derecelerini ne denli bildiğini göstermektedir. Bu ise âhiret ilimlerini bilmenin bir sonucudur.

İmâm-ı Şâfiî'ye 'Bir kişi ne zaman âlim olur?' diye sorulduğunda şöyle **cevap** vermiştir: 'İlmini derinleştirip, diğer âlimleri tedkik ettiğinde hangisinin bilip, hangisinin bilmediğini anladığında. . . '

Hekîm Calinos'a 'Sen bir hastalık için niçin birçok ilaçtan mürekkeb bir tedavi usûlü tavsiye ediyorsun' diye sorulunca, o bu sözü söyleyenlere şöyle **cevap** vermiştir: 'Gayeye bir ilaç da vardırır. Ancak o bir ilaca birçok ilacın eklenmesi hastanın hiddetini dindirmeye yarar. Zira teklik öldürücüdür'.

İmâm-ı Şâfiî'nin bu ve buna benzer daha nice sözleri, onun ma rifetullah' ta ve Âhiret İlmi'nde ne denli yüksek mertebelere çıkmış olduğunu göstermektedir.

İmâm-ı Şâfiî'nin Fıkıh'tan ve fıkhî konulardaki münazaralardan sadece Allah'ın rızasını kastettiğine bir delil gösterelim.

Kendisi şöyle buyurmuştur: İsterdim ki herkes bu ilimden (fıkıh ilminden) menfaat görsün de bana bu menfaatin zerresi dahi isabet etmesin; hiçbir şeyi bana nisbet edilmesin'.

Dikkat edilecek olursa, İmâm-ı Şâfiî'nin ilimden doğacak olan âfeti ve ilmi şöhret elde etmek için istemenin felâketini nasıl idrâk etmiş olduğu, ilmi sadece Allah için istediği, ilimden gelecek olan şöhrete ise hiç iltifat etmeyip, kalbini benliğin her çeşidinden arındırdığı açıkça görülecektir.

İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: 'Kimle konuştuysam ilmî mü nazarada muvaffak olmasını, doğru

yolda gitmesini ve Allah'tan yardım görmesini, Allah'ın muhafazası altında olmasını niyaz et tim. Kimle ilmî bir münazara yapmış isem, **Allahü teâlâ**'nın onun diliyle mi, yoksa benim dilimle mi hakkı açığa çıkaracağını bir an bile kendime mesele edinmedim'.

Yine şöyle buyurmuşlardır: 'Hak ve hakikatı hangi âlime söy lemişsem ve o söylediğim kimse de hakkı kabul etmişse, mutlaka onu büyük saydım ve onun sevgisinin bana gerekli olduğuna inandım. Benimle hak ve hakîkat konusunda haksız yere tartışarak hakkı kabul etmeyen kimseler ise gözümden düşmüş; hakkı kabul etmedikleri için kalbimde onlara karşı en küçük bir sevgi kalmamıştır'. Bütün bunlar İmâm-ı Şâfiî'nin Fıkıh'ta ve fıkhî münazaralarda dahi sadece Allah'ın rızasını aradığının açık bi rer delilidir.

Dikkat edecek olursanız, İmâm-ı Şâfiî'den sonra gelen ve sözde onun yolunda olduklarını iddia edenler, yukarıda bahsi geçen beş hasletten ancak birinde ona tâbi olmuşlardır. Hatta sonradan o bir haslette bile kendisine muhalefet etmişlerdir.

İşte Ebû Sevr98 'Ben Şâfiî gibi ne bir kimseyi gördüm ve ne de başkaları onun gibisini bir daha göreceklerdir' sözünü bu sırra bi naen söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: 'Kırk seneden beri her kıldığım namazda Şâfiî'ye dua ediyorum'.

Dua edenin kadirşinaslığına, insafına ve dua edilenin de yük sek derecesine dikkat ediniz! Onunla günümüzdeki âlimleri, fa kihleri bir kıyas edin ve bu devirdeki âlimlerin aralarındaki buğz ve nefreti bir düşünün ki, bunların 'Biz Şâfiî gibilerin yoluna uy maktayız' sözlerinin ne kadar samimiyetsiz olduğunu anlayabile siniz.

Ahmed b. Hanbel, İmâm-ı Şâfiî'yi dualarında çokça andığı için oğlu kendisine 'Şâfiî nasıl bir kimse idi ki sen ona bu kadar dua ediyorsun?7 diye sorunca, Ahmed b. Hanbel oğluna şu cevabı verir: 'Ey oğlum! İmâm-ı Şâfiî dünya için bir güneş ve insanlar için de bir âfiyet kaynağı gibiydi'.

Tüm bu rivâyetler sizlere günümüzdeki âlimlerin İmâm-ı Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'in halefi olup olmadığını göstermektedir.

Yine İmâm Hanbel 'Eline kalem alan herkesin üzerinde mut laka İmâm-ı Şâfiî'nin hakkı vardır' demiştir.

Yahya b. Said el-Kattan" şöyle der: 'Kırk seneden beri her kıldığım namazda mutlaka İmâm-ı Şâfiî'ye dua ederim; zira **Allahü teâlâ** ona ilim kapısını açmış ve onu fıkıh ilminde başarılı kılmıştır'. İmâm-ı Şâfiî hakkında naklettiğimiz bu rivâyetlerle yeti nelim; zira ona ait hasletler saymakla ve yazmakla bitmez. Burada naklettiğimiz menkıbeleri

Şeyh Nâsir b. İbrâhim el-Makdisî nin100 İmâm-ı Şâfiî hakkında telif ettiği Menakıb adlı eserinden almış bulunmaktayız.

Allahü teâlâ, İmâm-ı Şâfiî den ve bütün müslümanlardan razı olsun!

91) Künyesi Rebî b. Süleyman b. Abdülcebbar b. Kâmil el-Muradi'dir, Hicretin 174. yılında doğmuş ve 204'de Şevval ayının 21. gecesinde vefat etmiştir.

92) Buveytî, Mısır'ın Buveyt köyündendir. Âlim, âbid ve zâhid bir kimseydi.

93) Ebû Ali Hasan b. Ali b. Yezid el-Kerabisî büyük bir imamdır. Önceleri Ebû Hanîfe'den ders almış sonra İmâm-ı Şafii den ders alarak ona tâbi olmuştur. Hicretin 245. yılında vefat etmiştir.

94) Künyesi Ahmed b. Yahya b. Vezir b. Süleyman b. Muhacir el-Mısrî'dir. Hicretin 171. yılında doğmuş, 251'de ve Şevval ayının altısında vefat etmiştir.

95) künyesi Ebû bekr Abdullah, b. zübeyr b. İsâ'dır. Küreydin Esed kabile sindendir. Mekke'de hicretin 219. yılında vefat etmiştir.

96) Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicretin 198. yılında ve Receb ayında vefat, etmiştir.

97) Künyesi Salih b. Beşir b. Vadi' b. Ebîl-Ek'as'dır. Hicretin 188. yılında vefat etmiştir.

98) künyesi Ebû Seyr İbrahim b. Halid b. Yamandır. Hicretin 240. yılında vefat etmiştir.

İmâm-ı Mâlik

İmâm-ı Mâlik'e gelince, o da İmâm-ı Şâfiî gibi bahsettiğimiz beş haslet ile donatılmıştı.

Kendisine 'Ey İmâm! İlim talebi hakkında ne dersin?' diye sorulduğunda, İmâm-ı Mâlik şu cevabı vermiştir: 'Güzeldir, fakat sa bahtan akşama kadar sana ilimden ne gerekiyorsa, sen o kadarına sarıl!'

İmâm-ı Mâlik, din ilminin tâzim edilmesi hakkında ifrat dene cek şekilde hareket ederdi. O kadar ki, bir hadîsi rivâyet etmek is tediği zaman önce abdest alır, sonra o meclisin en yüksek yerinde oturur, sakalını tarar, kokular sürer, heybetli bir vaziyet aldıktan sonra kelimelerin üzerine basa basa Allah Rasûlü'nün sözlerini rivâyet ederdi. Bu hali kendisine sorulduğunda '**Allah'ın Rasûlü**'nün mübarek sözlerine tâzim etmeyi sevdiğim için böyle davranıyorum' cevabını vermiştir.

İmâm-ı Mâlik şöyle demiştir: 'İlim nûrdur. Allah o nûru di lediği yere bırakır. Bu nur ise çokça rivâyette bulunmaya bağlı değildir'.

İmâm-ı Mâlik'in ilme gösterdiği bu ihtiram ve tâzim, Allah'ın celâlini bütün dehşetiyle bilmesinden kaynaklanmaktadır.

İmâm-ı Mâlik'in, ilmiyle sadece Allah'ın rızasını aradığını bize bildiren en müşahhas delil, 'Din hususunda cedel, insana hiçbir şey kazandırmaz' sözüdür.

İmâm Malik'in bu yönüne, talebesi İmâm-ı Şâfiî'nin şu sözleri de delâlet etmektedir: 'Benim de hazır bulunduğum bir mecliste İmâm-ı Mâlik'e kırksekiz sual soruldu. İkisi hariç hepsine La Edri (Bilmiyorum) cevabını verdi'.

İlmiyle Allah'ın rızasını aramayan kimseler, kolay kolay 'Bilmiyorum' diyemezler; zira böyle söylemeyi gururlarına yedi remezler.

İşte bu sırrı anlatmak için İmâm-ı Şâfiî "Âlimler arasında, İmâm-ı Mâlik delici bir yıldız gibiydi. Benim için ilim hususunda İmâm-ı Mâlik'ten daha emin biri yoktur bu dünyada. (Başka bir ri vayete göre; 'Benim İmâm-ı Mâlik'ten daha çok minnet duyduğum bir âlim yoktur') " demiştir.

Rivâyet edildiğine göre Halife Ebû Cafer El-Mansur,101 'Karışım boşanmaya zorlayan kişinin karısı boşanmaz' hadîsini İmâm-ı Mâlik'in rivâyet etmesine zorla mâni olmuştur.

İmâm-ı Mâlik'in bu hadîs hakkında ne düşündüğünü anlamak için adamlarından birini gizlice göndererek bu konuda İmâm-ı Mâlik'e sual sordurmuştu. İmâm-ı Mâlik ise halkın huzurunda sual soran kişiye 'Karışım zorla boşayan bir kimsenin talâkı düşmemiştir' diye **cevap** verdi. Bunun üzerine devrin sultanı olan Ebû Cafer, İmâm-ı Mâlik'i kırbaçlatmıştı. Fakat o bütün bu işkencelere rağmen, o hadîsi nakletmekten bir an bile geri dur mamıştı.

İmâm-ı Mâlik şöyle buyurmuştur: 'Kişi konuşmalarında, doğru ise **Allahü teâlâ** onun aklını korur. Ne kadar yaşlanırsa yaşlansın aklına bir eksiklik gelmez'.

İmâm-ı Mâlik'in dünya hakkındaki zühdüne gelince; o, zühdün zirvesine çıkmıştı.

Nitekim bunu şu rivâyet açıkça ispatlamak tadır:

Emîr'ul-Mü'minîn eî-Mehdî 102 İmara Mâlik'e şöyle sorar: 'Evin var mı?' İmâm-ı Mâlik 'Hayır evim yok. Fakat size ev mesele siyle ilgili bir hadîs nakledeyim; 'Ben Rabia b. Ebi Abdurrahman'dan dinledim, şöyle demişti: 'Kişinin nesebi onun evidir'. 103

Hârun Reşid. İmâm-ı Mâlik'e şöyle sorar: 'Evin var mı?' İmâm-ı Mâlik 'Hayır yok' der. Bu cevabı alan Hârun Reşid, İmâm-ı Mâlik 'e üç bin dinar vererek 'Bununla kendine bir ev al der.

İmâm-ı Mâlik, Harun Reşid'den parayı alır, fakat parayı ev almak için sarfetmez. Harun Reşid Bağdad'a dönmek istediğinde İmâm-ı Mâlike kendi siyle birlikte Bağdad'a gelmesini söyler: Ben herkesi senin Muvatta adlı kitabına tâbi kılmak istiyorum. Tıpkı Hazret-i Osman'ın herkesi istinsah ettirdiği mushaflara zorlaması gibi. . . '

Bu söz üzerine İmâm-ı Mâlik, Harun Reşid'e hitaben şöyle der: 'Herkesi benim Muvatta adlı kitabıma zorlamak imkânsız bir iştir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**in ashâbı onun ölümünden sonra dünyanın dört bir bucağına yayıldılar. **Hazret-i Peygamber**in hadîslerim gittikleri diyarlara yaydılar. Bu nedenle her belde halkında ayrı ayrı ilim vardır. **Hazret-i Peygamber** 'Ümmetimin ihtilâfından rahmet doğar'104 buyurmuştur. Seninle birlikte hükümet merkezine gelmeme de imkân yoktur.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

'Eğer bilseler, Medineli Münevvere onlar için daha hayırlıdır'. 105

'Demircilerin körüğünün, demirin pasını temizlediği gibi, Medine i Münevvere de (günahkâr kulları) günahlarından öylece temizler'. 106 Buyurun, şunlar bana vermiş bulunduğunuz dinarlarınız! Bana verdiğiniz bu şeyleri ister geri alın, ister bırakın'.

İmâm-ı Mâlik bu sözleriyle Hârun Reşid'e şunları anlatmak is tiyordu: 'Bana yaptığın iyiliğin karşılığı olarak beni Medine'den ayırmak istiyorsun. Bana bütün dünyayı verseniz **Hazret-i Peygamber**in şehri olan Medine'den ayrılmam'.

İşte İmâm-ı Mâlikin dünyaya karşı zühdü bu derecedeydi. İlmi ve talebeleri, dünyanın her tarafına yayıldığı sıralarda dünyanın her tarafından kendisine bolca para akmaktaydı. Fakat o kendisine gelen bütün paraları Allah yolunda sarfederdi. Onun cömertliği, dünyayı az sevdiğine ve zühdüne delâlet eder. Zâhidlik sadece malı sarfetmekten ibaret değildir. Zâhidlik, aynı zamanda kalbi mal sevgisinden uzak tutmaktır. Nitekim peygamberlerin en zengini olan Hazret-i Süleymân, mülk ve serveti hususunda çok

zâhid bir kişi idi.

İmâm-ı Mâlik'in dünyayı hakir gördüğünün delili olarak İmâm-ı Şâfiî'den gelen şu rivâyet yeterlidir: "İmâm-ı Mâlik'in kapısında Horasan diyarının küheylan atlarından ve Mısır'ın meşhur katırlarından öylelerini gördüm ki, onlardan daha güzelini hiçbir yerde görmemiştim. Bunları gördüğümde hocam İmâm-ı Mâlik'e 'Bunlar ne güzel şeyler' dedim. O bu sözümü işittiği zaman şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah,! Onlar benden sana hediye olsun'. Ben de ona 'Bari binmeniz için kendinize birini bırakın' dedim. O '**Allah'ın Rasûlü**'nün gömülü bulunduğu bir toprakta binekli ola rak dolaşmaya utanırım' dedi".

İmâm-ı Mâlik'in cömertliğine bakınız ki; elindeki servetin ta mamını birden hediye edebilmektedir. Üstelik Medine-i Münevverinin topraklarında binekli olarak dolaşmayı hürmetsiz lik kabul ettiği için o topraklara hayvan ayağıyla basmak istemiyor.

Onun sadece Allah'ın rızası için ilim talep ettiğini ve dünyayı bir hiç mesabesinde gördüğünü ispatlayan delillerden biri de şudur:İmâm Malikin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Harun Reşid'in huzuruna girdim. Bana 'Ey Ebû Abdullah! Bize sık sık gelmen gerekir; zira çocuklarımın senden Muvatta'yı dinlemesini istiyorum' deyince, ona şöyle **cevap** verdim: **Allahü teâlâ** Emîr'ul Mü'minîn'i aziz etsin. Bu ilim siz ehl-i beyt'ten gelmiştir. Eğer siz bu ilme hürmet gösterirseniz, bu ilim hürmet görür. Bu nedenle ilmin ayağına gidilmesi gerekir, ilim insanın ayağına gelmez'. Benim bu sözümü dinleyen Emîr'ul-Mü'minîn 'Doğru söylüyor sun yâ Mâlik!' diye mukabele etti. Sonra çocuklarına dönerek 'Mescide giderek halkla beraber İmâm-ı Mâlik'in derslerini dinleyin' diye emir verdi".

99) Künyesi Ebû Said'dir. Hadîs hafızıdır. Hicretin 158. yılında doğmuş ve 98) yılında vefat etmiştir.

100) Bu zat birçok İslâm beldesini gezerek âlimlerden ders almıştır. Zahidlikte, kitap yazmada ve selefe uymada emsalsizdi. Sayısız kitap telif etmiştir hicretin 506. senesinde Şam'da vefat etmiştir.

101) künyesi Ebû cafer abdullah b. Ah b. Abdullah b. Abbas'dır. Hazret-i Abbas'ın neslinden gelen Abbasî halifelerinin **ikincisi**dir.

102) Künyesi el-Mehdi Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas tır. Abbasî halifelerinin **üçüncüsü**dür.

103) Bu bir hadis değil, İmâm-ı Mâlik'in ismini verdiği Rabia'nın sözüdür, Bu söze mecaz yoluyla hadîs denmiştir. Bu sözün sahibi olan Rabia, Medine'nin meşhur âlimlerindcndir. Hicretin 130. yılında el-Enbarda vefat etmiştir.

104) Beyhaki, el-Eş'arıyye ve ayrıca bkz. el-medhal (İbn-i Abbâs'dan)

105) ibn ebi Hatim, el-cerh ve ta'dil, (İmâm-ı Mâlik'den)

106) İbn Esir ve İmâm-ı Mâlik, (Ebû Hüreyre'den) ; Buharî, Müslim ve Nesâî

İmâm Ebû Hanîfe

İmâm Ebû Hanîfe âbid, zâhid, Allah'ı bilen, Allah'tan korkan ve ilmiyle sadece Allah'ın rızasını murad eden bir zât idi.

Onun büyük bir âbid olduğu şu menkıbesinden açıkça anlaşılmaktadır:

İbn-i Mübârek107 şöyle der 'Ebû Hanîfe büyük bir mürüvvete sahip ve çokça ibadet eden bir zât idi'.

Hammad b. Ebi Süleyman108 Ebû Hanîfe'nin (ömrünün son günlerinde) bütün geceyi ibadetle geçirdiğini rivâyet etmiştir.

İmâm-ı A'zam, hayatının ilk devrelerinde gecelerinin yarısını ibadetle ihya ederdi. Bir gün yoldan geçerken bir adam kendisini yanındakilere göstererek şöyle söyledi: İşte bu zat bütün geceyi ibadetle ihya eden bir kimsedir'. Bu sözü duyan İmâm-ı A'zam o günden itibaren kendisi hakkında bu bilgiyi taşıyan adamı yalancı çıkarmamak için bütün gecelerini ibadetle ihya etmeye başladı ve 'Ben halkın beni bende olmayan vasıflarla övmesinden dolayı **Allahü teâlâ**'dan utanırım' dedi.

Rebî b. Asım109 şöyle anlatır: 'Yezid b. Ömer b. Hubeyre, beni Ebû Hanîfe yi onun huzuruna getirmem için gönderdi. Vezir, Ebû Hanîfe ye Beytülmal nâzırı (Mâliye Vekili) olması için teklifte bu lundu. Ebû Hanîfe vezirin bu teklifini reddetti. Teklifini reddettiği için vezir ona yirmi değnek vurarak cezalandırdı.

İmâm-ı A'zam'ın işkence çekmek pahasına makam ve mansıbdan nasıl kaçtığına çok iyi dikkat edilmelidir.

Hakem b. Hişam Sakafi110 'Şam'da bulunduğum bir sırada bana, Ebû Hanîfe'nin devrimizin en emin insanı olduğunu söylediler' demiş ve şu menkıbeyi anlatmıştır: "Devrin sultanı Ebû Hanîfe'ye Beytülmal nâzırlığı teklif etmiş ve 'Şayet benim bu tekli fimi kabul etmezsen seni kırbaçlatırım' diyerek onu tehdit etmeyi de ihmal etmemişti. Ebû Hanîfe ise, onun vuracağı kırbaçların acısını Allah'ın kendisine vereceği azabın acısından daha hafif bulduğu için dünya azabını tercih etti ve hükümdarın kendisine teklif ettiği görevi reddetti".

İmâm-ı A'zam hakkında İbn-i Mübârek'in yanında bir söz açılınca İbn-i Mübârek şöyle der: 'Siz öyle bir kişiye kötülük yakıştırıyorsunuz ki, bütün dünya ona ait olmak istedi, fakat o, Allah'tan korkarak kendisini isteyen bu dünyadan kaçtı'.

Muhammed b. Şücâ'dan ve bir kısım arkadaşlarından rivâyet edildiğine göre, Ebû Hanîfe'ye 'Emîr'ul-Mü'minin Ebû Cafer Mansur size on bin dirhem verilmesini emretmiştir' denildiği zaman Ebû Hanîfe 'Ben bu parayı kabul etmem' diye razı olmadığını izhar eder. Fakat sultanın bu parayı kendisine göndereceği günün sabahı, namazını kılar ve sonra elbisesine bürünerek sessiz se dâsız yatağına girer ve kimseyle konuşmaz. Bu esnada Hasan b. Kahtebe'nin111 bir adamı, yanında bahsi geçen parayı getirerek Ebû Hanîfe'nin huzuruna girer.

İmamın yanında bulunanlardan bazıları devletin gönderdiği elçiye 'Ancak arada sırada ve pek az konuşabiliyor' derler ve ilâve ederler:'Sizin anlayacağınız kendisine bir hastalık ârız olmuştur; bu hastalık ârız olduğundan bu yana hâli hep böyledir'. Parayı getiren elçi 'O halde getirdiğim parayı şu keseye koyup evin bir ke narına bırakın ve iyileştiği zaman da kendisine teslim edin' der,

Bu hal karşısında İmâm-ı A'zam, terekesi hakkında oğlu Hammad'a şu vasiyette bulunur: 'Öldüğüm zaman beni defneder etmez bu paraları al, Hasan b. Kahtebe'ye götür ve ona de ki: 'Ebû

Hanîfenin yanında emanet olarak bıraktığınız şu paranızı geri alın.

Oğlu Hammad şöyle anlatır: 'Babamın vasiyetim aynen tatbik ettim. Bunun üzerine Hasan bana dedi ki: 'Allah'ın rahmeti ba banın üzerine olsun. O, dini hakkında çok sıkı idi. . . '

Ebû Hanîfe Kadı'ul-Kudal (Şeyhülislâm) olmaya dâvet edildiğinde şunları söylemiştir: 'Ben bu vazifeye lâyık değilim'. Neden lâyık olmadığı sorulduğu zaman da şu cevabı vermiştir: 'Eğer doğru isem bu vazife için ben işe yaramam; şayet yalancı isem bir yalancının kadı olması yanlış bir iş olur'.

Âhiret yolunu, din işlerim ve **Allahü teâlâ**'nın sıfat-ı ilâhîyele rini bilmesine gelince, dünyadaki zühd ve takvâsı ve Allah'tan şiddetle korkar olması bunun açık bir delilidir.

İbn Cüreyh112 şöyle der: 'Sizin şu Kûfeli Nûman b. Sâbit'ten bahsedenler, hep onun Allah'tan şiddetle korktuğunu söylüyorlar'.

Şerik en-Nehaî113 şöyle demiştir: 'Ebû Hanîfe çok susardı, da ima düşünceliydi ve halk ile az konuşurdu'.

Bu durumu, onun Bâtınî İlim e sahip olduğunun en bariz deli lidir. O, dinin en mühim ve "hayatî konularıyla ilgili meseleleri üzerinde düşünür ve netice çıkarmaya çalışırdı. Çünkü susmasını bilip, sükût eden kimseye ilmin tamamı verilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz menkıbeler sözü edilen üç büyük imamın hallerinden sadece birer küçük bölümdür.

107) Künyesi İbn-i Mübârek b. Vadih el-Hanzelî'dir. Muhaddislerin Sultanı kabul edilir. Hicretin 181. yılında ve 63 yaşında vefat etmiştir. Ebû Hanîfe'nin talebelerindendir. Hocasının ilminden birçok bilgiler nakletmiş ve onun rahle-i tedrisinde uzun zaman kalmıştır,

108) Asıl ismi Müslim'dir, Kûfelidir. Sahabe'den Ebû Musa el-Eş'ari'nin azadlısıdır.

109) Bazı nüshalarda er-Rebî b. İsmail Ebû Asım diye geçmektedir.

110) Aslen Kûfelidir, Bilahare Şam'a yerleşmiştir.

111) Abbasî devletinin hükûmet erkânından biridir.

112) Mekkelidir. Büyük âlimlerdendi ve ünlü bir fakihti. Hicretin 149, yılında vefat etmiştir.

113) Künyesi Şerik b. Abdullah b. Ebi Şerik'tir. Aslen Kûfelidir. Buhara şehrinde hicrî 95 yılında doğmuş, hicretin 177. yılında vefat etmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve Süfyân es-Sevrî

Ahmed b. Hanbel ve Süfyân es-Sevrî'ye gelince, bu iki imamın takipçileri diğer üç imamınkinden daha azdır. Hele Süfyân'a tâbi olanlar hemen hemen hiç kalmamıştır. Fakat bu iki zâtın takvâsı ve zühdü apaçık ortadadır. Şu kitabımızın birçok bölümlerinde bu iki zâtın fiillerinden ve sözlerinden sık sık bahsedilmektedir. Bu bakımdan acele edip onlara ait menkıbeleri şuracığa sıkıştırmak lüzumsuz bir hareket olur.

Bu nedenle şimdilik sözünü etmiş olduğumuz üç imamın hallerine bakarak derin derin düşününüz!

O zaman göreceksiniz ki bu haller, sözler ve fiiller, sadece fıkıh ilminin Lian, İla, Zihar, İcare ve Selem gibi fer'î meselelerine vakıf olmaktan dolayı elde edilecek şeyler değildir. Çünkü bu ilimler veya bu ilimlerden daha şerefli ilimler insana bu semereleri vermez. Bunlar sadece dünyadan yüzçevirmiş ve yalnız Allah'a gönül vermiş kimselerin halleri, sözleri ve fiilleridir.

Bir de bu zatların peşinden gittiğini iddia edenlerin hallerine bakınız, hiç sözlerinde bir doğruluk payı var mı? Söyledikleri yalan mı, değil mi bir düşünün!

1-5

Halkın Makbul İlimler Arasında Kabul Ettiği, Fakat Gerçekte Makbul Olmayan İlimler

Halkın Makbul İlimler Arasında Kabul Ettiği, Fakat Gerçekte Makbul Olmayan İlimler, Bir Kısım İlimlerin Mezmûm Sayılmasına Neden Olan Faktörler, Fıkıh, İlim, Tevhîd, Tezkir ve Hikmet gibi Terimlerin Anlamı ve Bugün Aslî Mânâlarına Uygun Bir Şekilde Kullanılmadıklarının Beyanı, Şer'î İlimlerin Makbul ve Mezmûm Olanları; Ne Kadarının Makbul ve Ne Kadarının Mezmûm Olduğu

Mezmûm İlimlerin Yerilmesinin Sebepleri

Şöyle demeniz mümkündür: 'İlim birşeyin hakikatini bilmek demektir. Bu mânâda olan ilim Allah'ın sıfatlarındandır. Birşey ilim olduğu halde nasıl olur da çirkin olabilir?'

Bu soruya şu şekilde **cevap** vermek mümkündür: İlim, hiçbir surette salt ilim olması bakımından mezmûm/çirkin olmaz.

Fakat üç sebebe binaen bazı kullar hakkında mezmum addedilir.

1. Sahibini veya başkalarını kötüye sevkeden ilim. Sihir ve büyü ilmi buna örnek olarak verilebilir. Çünkü bu ilimler birer ilim ka bul edildiği halde kötülenmiştir. Bu ilimlerin var olduğunu Kur'ân tasdik etmektedir. Yine Kur'ân bu ilmin eşlerin arasını açtığını bile zikretmektedir. (Bkz. Bakara/102)

Aynı zamanda **Hazret-i Peygamber**'e sihir yapıldığı ve bu sihirle hastalanarak yatağa düştüğü, bilinen gerçeklerdendir. 114 Bunu bizzat Cebrail söylemiş ve sihri orada bulunan bir kuyunun derin liklerindeki taşın altından çıkarmıştır.

Sihir ilmi, cevherlerin özelliğinden, yıldızların doğuş merkezlerini hesap etme inceliklerini bilmekten elde edilen bir ilimdir.

Hususiyetleri bilinen bu cevherlerden, sihre tutulması istenen kişinin şeklinde bir iskelet yapılır ve herhangi bir yıldızın hususî bir vakti gözetlenir. Beklenen vakit gelir gelmez iskeletin üzerine küfürden, şeriata muhalif olan fuhşiyattan bazı kelimeler hecele nir, bu hecelenen kelimeler vasıtasıyla **şeytan**ların yardımına mazhar olunur. Bütün bunlardan sonra, Allah'ın âdetleri icra ettiği hükmüne istinaden o sihir yapılan kişide garip durumlar belirmeye başlar. İşte bütün bu sebepleri öğrenmek mezmum değildir. Fakat bu bilinenler sadece halka ve diğer insanlara zarar vermeye vesile olur. Şerre vesile olan elbette şerr olur ve böylece mezmûm sayılır.

Sözgelimi biri, bir veliyi öldürmek kasdıyla tâkib eder. Veli ise görünmeyecek şekilde kapalı bir yere gizlenir. Onu tâkib eden zâ lim, velinin yerini sorduğu zaman, ona velinin yerini söylemek çok çirkin

bir hareket olur. Çünkü böyle bir hareket, zâlimin veliyi öl dürmesine sebep olabilir. Dolayısıyla burada zâlimi, velinin tam tersi istikamete yöneltmek vâcibdir. Fakat bu zâlime yardım etmek; yâni bildiği şeyi söylemek bir ilim ise de, şerre yol açtığı için mezmûm'dur.

2. Sahibine kârdan fazla zarar veren ilimdir. Astronomi gibi. . . Bu ilim, ilim olmak hesabıyla zararlı bir ilim değildir. Çünkü ikiye ayrılır:

a) Hesab İlmi

Allahü teâlâ Kur'ân'da güneşin ve ayın bir hesab ile seyrettiğini söylemektedir.

Güneş ve ay (kendi menzillerinde yaptıkları hareketler bir hesab iledir. (Rahman/5)

Aya da menziller (miktarlar) takdir ettik. Nihayet kurumuş eski hurma dalı gibi oldu. (Yâsîn/39)

b) Ahkâm İlmi

Bu ilmin özeti hâdiselerin oluşunu sebeplere bağlamaktır. Doktorun nabız yoklamasıyla muhtemel hastalığı keşfetmesine benzer. Bu ilim, Allah'ın kendi yarattığı varlıklar hakkındaki sünnet ve âdetinin cereyan tarzını bilmektir. Fakat bu ilmi, şeriat (bir hikmete binaen) zemmetmiştir.

Kader zikredildiği zaman, kadere dalmaktan kendinizi alıkoyun. Yıldızlar zikredildiği zaman, kendinizi sakının. Ashâbım zikredildiği zaman (onların arasındaki hâdiseleri kurcalamaktan) sakının!115

Benden sonra ümmetim hakkında üç şeyden korkuyorum:

1. İdarecilerin zulmü,

2. Yıldızlara inanmak,

3. Kaderi yalanlamak. 116

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Yıldızlardan ancak karada ve de nizde size yarayacak kadarını öğrenin, gerisinden ise sakının'.

Hazret-i Ömer'in bizi yıldız ilminin kara ve denizlerde işimize yara yacak kısmından başkasını elde etmekten alıkoyması üç sebebe da yanır:

a) Halkın çoğuna zarar verir. Çünkü halka 'Şu olaylar falan yıldızın hareketinden meydana geliyor' dendiğinde, halkın kal binde yıldızların tesir edici ve tasarruf sahibi birer ilâh oldukları kanaati yerleşmektedir. Özellikle yıldızların semavî birer cevher oldukları hususu da bu kanaati iyice desteklemektedir. Böyle olunca yıldızların tesiriyle insanların zihinleri çeliniyor ve onlara bağlanıyorlar insanlar. O kadar ki hayrı ve şerri; ümit veya ümit sizliği onlardan beklemeye başlıyorlar. Böylece Allah'ın zikri kalplerden siliniyor. Çünkü zayıf olan kimse daima vasıtalara bakar; bir türlü o vasıtanın esas müessirine bakmaya gücü yetmez. Güneşin, ayın ve yıldızların **Allahü teâlâ**'nın birer teshir edilmiş mahlûku olduğunu sadece ilimde derinleşmiş âlimler bilebilirler.

Zayıf bir insanın, ışıkların ancak güneş doğduktan sonra etrafı aydınlattığını görmesi, karıncanın şu hâline ne kadar benzer: Bir kâğıdın üzerinde bulunan karıncaya akıl ihsan edilse de o kâğıdın üzerindeki yazıları okuma kabiliyeti kazandırılsa; yazıların arka arkaya kâğıt üzerinde sıralanışını kalemin işi zanneder. Çünkü o kâğıt üzerine yazıyı yazan olarak yalnız kalemi görmüştür. Kalemin daha

üstüne bakıp, onu tutan parmakları göremez. Hele hele parmakların yukarısında bulunan eli ve o eli idare eden ira deyi hiç göremez. O iradeyi taşıyan yazarın varlığını, o yazara bu kabiliyet ve hassasiyeti veren hakikî kudret ve kuvvet sahibini, hiç bir şekilde idrâk edemez.

İşte tıpkı bu karınca misâlinde olduğu gibi, halkın dikkati çoğu zaman enginlerde ve yakın sebeplerde kalır. Bu sebepleri aşıp, se beplerin asıl müessirine varmaya muvaffak olamaz.

İşte yıldızların ilmine dalmayı yasaklayan sebeplerden biri bu dur.

b) Yıldızlara bakarak netice çıkarmak tahminden başka birşey değildir. Ne zan ve ne de yakîn olarak insanlar tarafından açık birşey bilinmemektedir. O halde yıldızların doğuşu sebebiyle ortaya atılan hüküm, cahilâne bir hükümdür ki, böyle bir hükmün hiçbir değeri yoktur. Cehalete yol açtığı için zemmedilmiştir. Yoksa mü cerred olarak zemmedilmiş değildir.

Bu ilimle elde edilen mârifetlerin Hazret-i İdris'in mucizesi olduğu kuvvetle rivâyet olunmaktadır. Fakat Hazret-i İdris'in meşgul olduğu yıldız ilmi, günümüzde tamamen inkiraza uğramış ve yok olup gitmiştir.

Müneccimin yapmış olduğu tahminlerin bazen doğru çıkması, sadece bir tesadüften ibarettir. Zira müneccim, bir kısım sebeplere muttali olur. Muttali olduğu sebeplerden meydana gelen şartların arkasından bakar, birçok şartların gelmesiyle ancak müsebbeb meydana gelir. Bu şartların hakikatine muttali olmak beşerin kudreti dışında bir keyfiyettir. Kazara ve tesadüfen **Allahü teâlâ**'nın bütün bu sebeplerin geri kalan kısımlarını takdir ettiği bir âna, müneccimin hükmü tesadüf ederse, müneccim hükmünde doğru sayılır, tesadüf etmediği takdirde ise müneccim yanılmış sayılır. Müneccimin bu durumu tıpkı bulutların toplandığını görerek, yağmurun yağacağına hükmeden bir insanın durumuna benzer.

Fakat çoğu zaman bulutlar dağılarak yağmurun yağacağı sonu cuna varan kimseleri yanıltır. Bazı zamanlar bunun aksi de olur ve yağmur yağar. İşte nasıl sadece bulutların bir araya gelmesi yağmurun yağmasına kâfi gelmiyor ve daha bilinmeyen sebepler de gerekiyorsa; bir kaptanın esintiye bakarak bir tehlike görme mesi, bir gemicinin tecrübelerine dayanarak vermiş olduğu 'gemi batmaz' hükmü de tıpkı böyledir. Zira bu esintilerin daha nice ne denleri vardır ki, gemici bunlara bazan muttali olur, bazan ise olamaz. Hele bir kısmına hiçbir zaman nüfuz edemez. Onun için bazen hükümlerinde isabet eder, bazen de yanılır.

İşte bu nedenle kuvvetli insan da zayıf insan gibi bu ilimden menedilir.

c) Yıldız ilminde fayda yoktur. Zararlarından en azı fuzulî bir iş yapmış olmaktır. Fuzulî bir iş yapmış olmak da en değerli ha zine olan hayatı boşa harcamaktır ki bu zararların en dehşetlisidir.

Bir gün Allah'ın Rasulü (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kişinin yanından geçerken, halkın o kişinin başına toplandığını görür ve 'Bu ne top lantısı?' diye sorar. Halk 'Bu büyük bir âlimdir, onun için et rafında toplandık' der. Bu cevabın üzerine **Allah'ın Rasûlü** 'Hangi meselede âlim?' diye sorar. 'Şiiri ve Arabın ensabını çok iyi bilir' derler. Bu cevabı alan **Allah'ın Rasûlü** şöyle bu yurur: 'Bu ilmin (şiir ve ensab hakkındaki ilmin) ne bilin mesinde bir fayda, ne bilinmemesinde bir zarar vardır!'117

İlim ancak bir ayet veya kâim (nesh edilmemiş) bir sünnet veya (mirasçılar arasındaki taksim ile

ilgili) adaletli bir far izadan ibarettir. 118

Astroloji ve benzeri ilimlere dalmak tehlikeli olduğu gibi faydasızdır ve bu ilimle meşgul olmak vakit kaybetmekten başka birşey değildir. Allah'ın takdir ettiği şeyden kaçınmak hiç kimsenin elinde değildir. Ama tıb ilmi böyle değildir, çünkü o ilme in sanların ihtiyacı vardır. Tıb ilminin delillerinin bir çoğuna insan vakıf olabilir. Tıb ilmi gibi rüya tâbiri ilmi de her ne kadar tahmine dayalı bir ilim ise de; yıldız ilminden farklıdır. Rüya tâbirinde de faydalar vardır. Zira tâbir ilmi, nübüvvetin kırkaltı parçasından bir parçadır ve bu ilimde herhangi bir tehlike yoktur.

3. **Üçüncü** sebep ise, faydasız bir ilme dalmaktır. Faydasız ilme dalmak zemmedilmiştir. İlimlerin açığını bilmeden inceliklerine, esaslarını öğrenmeden de gizli taraflarını öğrenmeye çalışmak ve ilimlerin açık taraflarını bilmeye çalışmadan kapalı taraflarını bilmeye gayret etmek ve ilâhî ilimlerin sırlarını araştırmak gibi. . . Felsefeciler ve kelâmcılar bu ilimlere her ne kadar vakıf olmak is temişlerse de; tek başlarına bu ilimleri kavramaktan uzaktırlar. Bu ilimlere tek başına vakıf olmak ve bir kısım yollarını elde etmek sadece peygamberlere ve onların izinden giden velilere mahsustur. O halde insanların böyle ilimlerden sakınması ve bütün bunları şeriatın ölçülerine irca etmesi gerekir. Zira şeriatta Allah'ın tevfi kine mazhar olan kimseler için ikna edici deliller mevcuttur. Nice kişiler vardır ki, ilimlere dalmışlar, fakat dalmış oldukları ilimlerden çok zararlı çıkmışlardır. Şayet bu ilimlere dalmamış olsalardı, dinî durumları çok daha iyi olurdu. Bu kısım ilimlerin bazı kimselere zarar verdiği açık gerçeklerden biridir. Nitekim kuşların etinin ve bir kısım tatlıların süt çocuklarına zarar verdiği malûmdur.

Birçok kimsenin, bazı hususları bilmemeleri, bilmelerinden daha hayırlıdır.

Rivâyet olunduğuna göre, halktan biri doktara giderek hanımının çocuk yapma özelliğinin olmadığından (kısır olduğundan) şikayet eder. Doktor, kadının nabzını yoklayarak şöyle der: 'Tedavi edilmeye muhtaç değil; zira kırk gün sonra vefat edecek. Nitekim nabzının durumu buna işaret ediyor'.

Doktorun ağzından çıkan bu sözleri dinleyen kadın dehşete kapılır, hayatı perişan olur. Varını yoğunu fakir fukaraya vererek vasiyetini yazar. Kırk gün yemek yiyemez su içemez. Kırk gün dolduktan sonra adam, doktora gelerek karısının ölmediğini bildirir. Bunun üzerine zekî doktor 'Ölmeyeceğini biliyordum. Hemen eve git ve karınla cinsi münasebette bulun, derhal gebe kalacaktır' der. Doktorun bu cevabına hayret eden koca 'Bu nasıl olur?' diye sorar. Doktor meseleyi şöyle izah eder: 'Muayene neticesinde kadının şişman olduğunu ve bu sebeple rahim ağzının kapalı bulunduğunu gördüm. Bu yağları ancak ölüm korkusu eritebilirdi. Bunun için onu böyle bir korkuya sokmak gerekiyordu. Ben de öyle yaptım. Şu anda maksat hasıl olmuş, eşinin rahim ağzını kaplayan yağlar erimiştir. Onun için çocuk yapmaya hazır bir vaziyete gelmiştir'.

İşte bu hikâye sana bazı ilimlerin tehlikesini haber vermekte, hatta sadece bunu haber vermekle kalmamakta, aynı zamanda **Allah'ın Rasûlü Hazret-i Muhammed** Mustafa'nın (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu sözünün mânâsını da açıkça ve eksiksiz bir şekilde bildirmektedir:

Payda vermeyen ilimden Allah'a sığınırız. 119

İşte bu hikâyeden ibret al. Şeriatın zemmettiği ilimlere dalma ve onlardan şiddetle kaçın. Ashâbın eteğine yapış. Sünnet-i Seniyye yolundan bir an olsun ayrılma. Zira din ve dünyanın selâmeti an cak

sahabe-i kirâmın yolundan gitmeye bağlıdır.

Tehlike ise, kendi başına birtakım şeyleri araştırmak ve saha benin görüşünden ayrılıp müstakil bir görüşe sahip olmaktadır. Sakın zannmla, delilinle, aklınla ve kişisel görüşünle inat göstere rek insanlarla çokça tartışma!

'Ben bazı şeyleri bilmek için araştırıyorum. Öyleyse ilmi düşünmekte ne zarar vardır?' deme; zira müstakil şekilde, olur olmaz ilmî meselelere dalışının zararı, kârından fazladır. Çok şeyler vardır ki, ona vakıf olduğun zaman elde ettiğin şey, seni teh likelere sürükler ve âhiretini berbat eder. Allah'ın rahmeti sana yetişmediği takdirde bu felâketten kurtulamazsın ve helâk olur gi dersin!

Bilmiş ol ki, nasıl ehliyetli bir doktor tedavi usûllerinde kimsenin kestiremediği ince usûllere müracaat etmesini biliyorsa; kalplerin hekimi sayılan, âhiret hayatının vesilelerini bilen peygam berler de aynı şekilde bu sahada başkalarının bilmediği usûllere vâkıftırlar.

Bu bakımdan, sen kendi aklına güvenerek onların mesleği üzerinde düşünüp mesleklerini değiştirme durumuna düşme. Böyle yaparsan seni felâketten hiçbir şey kurtaramaz. Birçok kim seler vardır ki, parmakları yaralandığı zaman kendi kendilerine o yarayı birtakım merhemler sürerek iyi etmeye çalışırlar. Halbuki hekim, merhemin elin başka tarafına sürülmesi icabettiğini söyle yebilir. Damarların bedene yayılışını, köklerini ve bedeni nasıl çev relediklerini bilmeyen kimseler doktorun bu tavsiyesini akla yakın bulmaz; 'Nasıl olur da yaranın üzerine değil de başka tarafa sürü lür' diyerek itiraz ederler, işte âhiret yolunda şeriatın incelikle rinde, âdâbında, insanların bilmekle mükellef oldukları inançlarında ve lâtifelerinde de durum böyledir.

Akıl bu meseleyi tek başına halletmeye muktedir değildir ki kendi gücüyle bunu ihâta edebilsin. Nitekim madenlerin yapılarında birtakım acâip özellikler vardır ve bu özellikler sanat erbabının bilgisi dahilinde değildir.

Sözgelimi hiçbir sanat erbabı; demirdeki mıknatıs çekiminin mahiyetini bilmez. Bunun gibi inanç ve amellerdeki gariplikler de kalplerin saffeti, temizliği, tezkiyesi ve ıslahı için kulların, Allah'ın manevî komşuluğunda yükselmelerini temin eder. Kalplere Allah'ın yüce faziletinden, maddî ilâçlardan daha fazla ve daha büyük faydaların teminine vesile olduğu bir hakikattir. Nasıl akıllar, ilâçların faydalarını birdenbire çözemez ve hangi ilâcın hangi hastalığa iyi geleceğini kestiremez ve bunu ancak bir takım deneylerden sonra anlayabilirse; aynı akıllar, âhirette in sana fayda verecek şeyleri de kendi başlarına bulmaktan âcizdirler.

Bu âcizliklerini bu konuda deneme yoluyla telâfi imkânı da yoktur. Keşke bazı ölüler dünyaya dönselerdi de, bizlere Allah'a nasıl yaklaşılır, hangi fiillerin Allah'a yaklaştırıcı ve hangilerinin Allah'tan uzaklaştırıcı olduğunu söyleselerdi.

Çünkü ancak onlar amellerin ve inançların hangisinin insana yararlı olduğunu bile bilir ve açıklayabilirler. Fakat bir ölüden bütün bu soruların ce vabını almak hiç kimsenin harcı değildir.

Hazret-i Peygamberin (aleyhisselâm) doğruluğuna ve işaretlerinin hakî katına vâkıf olmak bakımından aklın rehberliği ve menfaati sana yeter. Ondan sonra aklın vazifesi biter ve kendisi için en yararlı yol;

Hazret-i Peygamberin yolunu tâkip etmektir. Sen ancak bu yolu tâkip ettiğin zaman selâmete erersin. Bu konu özet olarak bu kadar an latılabilir.

Bunun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İlmin bir kısmı cehalettir, sözün bir kısmı da yorgunluk tur. 120

İlmin hiçbir zaman cehalet olmayacağı herkesin bildiği bir gerçektir. Fakat burada 'Bazen zarar vermek hususunda cehaletin tesirine benzer bir tesir gösterir' anlamında kullanılmıştır.

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Tevfîkin azı, ilmin çoğundan daha hayırlıdır. 121

Ulû'l-Azm peygamberlerden olan Meryem oğlu isa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Nice ağaçlar vardır ki meyveleri yoktur, nice meyveler vardır ki güzel ve hatta yenecek gibi değildir ve nice ilimler vardır ki insana hiçbir faydası dokunmaz'. 122

Değiştirilen Bazı Terimler

Çirkin ilimlerin şer'î ilimlerle karışması, güzel kelimelerin mânâlarının değiştirilmesiyle mümkün olmuştur. Kavram kargaşası, ard düşüncelerle **selef-i sâlihîn**in ve **birinci** neslin kas tettiği mânâlardan başka mânâlara çevrilen terimlerden doğmaktadır.

Asıl anlamı değişen ve başka mânâlar alan terimler beş tanedir.

1. Fıkıh

2. İlim

3. Tevhîd

4. Tezkir

5. Hikmet

İşte gördüğünüz bütün bu terimler güzel anlamlara sahip idiler. Bu terimlerin ifade ettiği mânâlara vâkıf kimseler dinî kıymetlere sahip kimselerdi. Fakat günümüzde bütün bu terimler mânâlarını kaybetmişler ve yanlış anlamlarda kullanılmaya başlamışlardır.

Saf ve sade kalpler; bu terimler kötü ilimlerde kullanıldığı için, bu terimlerin sahiplerini gördükleri zaman nefret edip kaçmak tadırlar.

Birincisi Fıkıh terimidir. Bu terimi aslî mânâsından başka mânâlara çevirmemiş ve başka mânâlarda kullanmamışlardır; ancak bu terimi bazı ayrıntılara hasretmişler, kelimenin ihâta ettiği geniş sahaları ihmal etmişlerdir. Örneğin bu terimi fetva ilminin garip dallarının, ince illetlerinin anlaşılmasında ve o dallar hakkında inceden inceye yapılan konuşmalarda ve onlarla ilgili tartışmalarda kullanmışlardır. Zamanımızdaki ilim erbabına sorsanız, fetva veren kimseleri en büyük fakihler olarak takdim ederler. Kim en çok fetva konusu üzerinde durmuşsa, o en kuvvetli fakih sayılmıştır.

Sahabe zamanındaki fıkıh ilmi ise, âhiret yolunun, nefse mu sallat olan âfetlerin inceliklerini bilmeyi; fâsid amelleri ve dün yanın sevilmeye lâyık bir meta olmadığını tam mânâsıyla idrak etmeyi;

ayrıca âhiret nimetlerinin bilinmesi ve Allah korkusunun kalbi doldurması gibi ilimleri ifade ediyordu, Fıkıh ilmi ancak bu bilgiler dairesinde kullanılırdı. Fıkhın bu mânâda kullanıldığı hususunda en bariz delil, **Allahü teâlâ**'nın şu buyruğudur:

İnananların hepsi toptan sefere çıkacak değillerdi. Ama her kabileden bir grubun dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldikleri zaman (Allah'ın yasak kıldığı şeylerden) kaçınmaları için onları uyarmaları gerekmez miydi? (Tevbe/122)

İnsanların kendisiyle uyarıldıkları ve kalplerine Allah korku sunu yerleştiren, ilimin adı fıkıh ilmi idi, Talâk, Lian, Selem ve İcare gibi meseleler ise fıkıhla alâkalı değildi. Çünkü bütün bunlarla kalbin korkutulması mümkün değildir. Tam tersi bu meselelerle uğraşanların kalpleri büsbütün katılaşmakta ve zamanımızda müşahede ettiğimiz gibi Allah kor kusu kalplerinden silinip gitmektedir.

Yemin olsun ki cin ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, fakat bu kalpler ile gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler. (İbret almazlar) . Kulakları vardır, fakat onlarla nasihat din lemezler. İşte banlar hayvanlardan daha şaşkındırlar. Gâfil olanlar da işte bunlardır! (A'raf/179)

Ayette geçen 'Bu kalpler ile gerçeği anlamazlar' ifadesiyle fetva değil, îman kastolunmaktadır.

Burada, fıkıh ile fehim kelimeleri aynı anlama geliyorsa da, bu kelimelerin biri eskiden kullanılmış, diğeri de yeni olarak kul lanılmaktadır.

Herhalde onların (münâfıklarla yahudilerin) yüreklerinde size karşı hissettikleri korku Allah'ınkinden daha fazladır. Bu, onların anlayışsız bir kavim olmalarındandır. (Haşr/13)

Dikkat edilecek olursa, **Allahü teâlâ** bu ayette onların Allah'tan az korkmalarını ve buna mukabil mahlûkatın gücünü büyütmele rini, kıt olan anlayışlarına bağlamaktadır.

Peki o halde bu, fetva ilminin ayrıntılarını bilmemekten mi kaynaklanıyor? Yoksa daha önce de beyan ettiğimiz gibi fıkhın ha kikî mânâlarını idrâk etmemenin neticesi mi?

Dini meseleleri görüşmek için kendisine gelen bir heyet hakkındaki **Hazret-i Peygamber**in şu buyruğuna bakalım:

(Bu gelenler) âlim, fakih ve hakimdirler. 123

Zührî'ye124 'Medineliler içinde en fakih kişi kimdir?' diye sorulduğunda, o şöyle **cevap** vermiştir: 'Allah'tan en çok korkanı, en iyi fakihtir'.

Burada Sa'd (Zührî) , Fıkh'ın meyve ve neticelerine dikkati çekmektedir. Takvâ ise, fetvaların ve hükümlerin değil, bâtın ilmi nin meyvesidir. Öyleyse fıkıh, bâtın ilminin adı olabilir.

Nitekim Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

'Size gerçek fakihi haber vereyim mi?' Sahabe-i kirâm 'Evet yâ **Rasûlüllah**! Bize gerçek fakihi bildiri' dediler. Bunun üzerine **Allah'ın Rasûlü** şöyle **cevap** verdi: 'İnsanları Allah'ın rahmetinden ümitsiz etmeyen ve Allah'ın azabından emin kılmayan ve Allah'ın geniş rahmetinden onların ümitlerini kesmeyen; Kur'ân'ı bırakıp başka kitapların arkasına takılmayan kimse gerçek fakihtir'. 125

Şafak zamanından güneşin doğuşuna kadar Allah'ı zikre den kimseler ile oturmam, bana dört köle azâd etmemden daha sevimli gelmektedir. 126

Enes b. Mâlik **Hazret-i Peygamber**in bu hadisini rivâyet ettiğinde, arkadaşları Zeyd b. Eban Rakkaşı ve Ziyâd b. Abdullah Numeyrî'ye dönüp şöyle dedi: 'Allah Rasûlü'nün sözünü ettiği zikir meclisleri, sizin bugünkü meclislerinize benzemezdi. Sizin meclislerinizde biri va'z ve nasihatta bulunurken sözünü uzattıkça uzatıyor. Fakat **Hazret-i Peygamber**'in zamanında biz biraraya geliyor, îman konusunda müzakereler yapıyor, Kur'ân ayetleri üzerine dikkatle eğiliyor, dinde fıkıh sahibi oluyor ve fıkhımızdan dolayı Allah'ın bize olan nimet-i ilâhîsini inceden inceye düşünüyorduk'.

Dikkat edildiği takdirde görülecektir ki Hazret-i Enes (radıyallahü anh) Kur'ân üzerinde düşünmeyi, anlayarak Allah'ın nimetlerini saymayı, fıkıh olarak adlandırmaktadır.

Kul, Allah için insanlara buğzetmedikçe ve Kur'ân'ın birçok yönlerini anlamadıkça tam olarak fakih olamaz.

Bu hadîs-i şerif, Ebu'd Derda'dan mevkuf olarak şöyle bir ilâveyle rivâyet edilmektedir:

Bütün bunlara buğzettikten sonra Allah için nefsine yönel meli ve her şeyden daha çok ona buğz etmeli.

Sencî, Hasan-ı Basrî'ye bir sual sorar. Hasan sorusunun ce vabını verdikten sonra kendisine şu itirazda bulunur: Fakihler senin verdiğin cevaba muhaliftirler. Onların verdiği **cevap** senin verdiğin cevaba uymamaktadır'. Bunun üzerine Hasan hiddetle bağırır: 'Ey anası matemini tutasıca! Acaba sen hiç fakih gördün mü? Elbette görmedin. Çünkü fakih dünyaya sırt çevirip, âhirete yönelip, rabbine ibadet etmeye devam eden, nefsini müslümanların şerefini ihlâl etmekten alıkoyan; müslümanların malını haksızlıkla almaktan kaçınan ve müslüman cemaata Allah'ın emirlerini hiç hatır gönül dinlemeden haykıran insandır'.

Dikkat edilecek olursa Hasan-ı Basrî hiçbir şekilde fetva vermekten bahsetmemekte, fakillin fetvaları hıfzeden biri olduğunu söy lememektedir.

Ben, Fıkıh teriminin zahirî ahkâmın fetvalarını bilen kişilere şâmil olmadığını söylüyor değilim. Fakat Fıkıh tâbiri, başlı başına bu fetva ehlini ifade etmemekte; ancak tâli derecede bu hususu da içine almaktadır. Demek istediğim sadece budur. Çünkü **selef** âlimleri, bu terimi Fetva ilminden daha fazla, Âhiret İlmine ıtlak etmişlerdir.

Bu açıklamadan sonra anlaşılmış olmalı ki, insanların iyi ve kötü ilimleri birbirine karıştırması, Fıkıh teriminin sonradan sa dece fetva ilmiyle ilgili görülüp, âhiret ilmine ve kalplerin ah kâmına dair konularla ilgili görülmemesine yol açmıştır,

Tahrifçiler bu terimi istedikleri mânâda kullanmak için nefsin de yardımını görmüşlerdir. Çünkü bâtın ilmi zordur. Onunla amel etmek ise daha zordur. Bunun için insan tabiatı, bâtın ilminden kaçar. Bâtın ilmine sahip olmakla; insan valilik, kadılık, rütbe ve servet elde edemez. İşte bu fırsatı ganimet bilen **şeytan**, esasında güzel bir şer'î terim olan Fıkıh terimini teferruata tahsis ederek kalplere güzel göstermeye çalışmıştır.

İkincisi İlim terimidir. Bu terim asr-ı saâdette Allah'ı, ayetle rini ve kulları hakkındaki fiillerini bildirmek için kullanılırdı. Hatta Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) vefat ettiği zaman ashâbın büyük âlimlerinden olan İbn Mes'ûd şöyle demişti: 'İlmin onda dokuzu öldü'.

Bu terime karşı koyanların hiddetini durdurmak için İbn Mes'ûd, harf-i târifle birlikte kullanılan el-İlim terimini İlm-i Billah olarak yorumlamıştır.

Zamanımızın insanları bu terimi tıpkı **birinci** terimde olduğu gibi, fâsit bir daireye tahsis etmişlerdir. Hatta o kadar ki, fıkhî veya gayr-ı fıkhı konularda hasımlarıyla tartışanlar hakkında bile bu terim kullanılabilmektedir. Örneğin fıkhî konularda hasımlarıyla iyi ve inandırıcı bir şekilde tartışan, hakikî âlim ve ilimde aşılmaz bir büyük olarak görülmekte, fakat fıkhı meselelerde tetebbuu ol mayan, tartışmayan ve münazaradan kaçman kimseler çok zayıf kimseler olarak kabul edilmektedir.

İşte tıpkı **birinci** terim de olduğu gibi el-İlim terimi de hakikî mânâsının dışında birtakım tâli meselelerde kullanılmaktadır. Fakat ilim ve onunla iştigal eden âlimler hakkında vârid olan fazi letlerin çoğu; Allah'a, O'nun emirlerine ve sıfatlarına vâkıf olan âlimler hakkındadır. Zamanımızda ise şer'î ilimlerden ancak ce del ve hilâfiyâtı bilen ve bunları bilmekle de ulemadan sayılanların arasına karışan kimselere âlim denmektedir. Halbuki bu insanlar ayrıca tefsir, hadîs, mezheb v.s ilimleri bilmemektedirler.

Sonuçta bu terimin anlamının bozulması, ilim talebinde bulu nan birçok kimselerin helâk olmasına sebep teşkil etmiştir.

Üçüncüsü ise, **Tevhîd** terimidir. Bu terim, zamanımızda kelâm ilmini bilen, mücadele yolunu kavrayan ve hasımlarının tenkid yolunu kapayacak sualler sormasını bilen, insanları kendisinden şüpheye düşüren, hasmı durduracak değerde deliller bularak, hasmı tasfiye eden kimselerin sanatı için kullanılmaktadır. Hatta bu kişilerden bazıları kendilerini ehli Tevhîd ve'l-adl olarak tanıtmaktadırlar.

Kelâmcılara Tevhîd âlimleri adı verilmiştir. Oysa kelâm sa natının bütün malzemesi asr-ı saadette bilinmemekteydi. Bilinmemesi bir yana, şayet asr-ı saadeti meydana getiren o müba rek insanlar, cedel ilminin kapısını açanları görseydiler, belki de onları şiddetle kınarlardı.

Kur'ân'ın ihtiva ettiği zâhirî delillere gelince, duyar duymaz insan aklının onları hemen kabul edeceği malûm bir husustur. Demek ki Kur'ân'ı bilmek, bu ilmin tamanını bilmek demektir.

Asr-ı saadette yaşayan büyükler, Tevhîd teriminden günümüz kelâmcılarının çoğunun anlamadığı şeyleri anlıyorlardı. Üstelik günümüz kelâmcıları bu mânâları anlasalar da, anladıkları bu mânâlarla muttasıf olamazlar. Onların anladığı mânâlar şunlardı:

'Herşey Allah'tan gelir' inancına hiçbir sebep ve vasıtaya başvurmaksızın bilip bağlanmak, hayrın tamamının Allah'tan olduğuna kat'î bir şekilde kanaat getirmektir. Bu makam çok şerefli bir makamdır.

Tevekkül, rıza ve Allah'ın hükmüne teslim olmak, bu mertebe nin meyvelerindendir. Diğer bir meyvesi ise, Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) kendisini ebediyet âlemine götürecek olan hastalığı sırasında 'Sana doktor getirelim mi?' diye sorulduğu zaman, 'Beni hasta düşüren doktordur' şeklindeki sözüdür.

Başka bir hastaya 'Bu hastalığın hakkında doktor sana ne söyledi?' denildiğinde, hasta 'Doktor bana dedi ki: Ben istediğimi en iyi şekilde yapan bir zâtım' cevabını vermiştir.

Bu konular Tevhîd ve tevekkül ilmine ait kitaplarda, bütün de taylarıyla ve delillere dayanılarak izah edilecektir. Şimdilik tafsılâtı burada kesip, geniş izahı ilerdeki sayfalara bırakalım ve asıl meselemize dönelim!

Tevhîd, paha biçilmez bir cevherdir ve bu cevheri koruyan iki kabuk vardır:

1. Özden en uzak olan kabuk. Halk. Tevhîd kavramını özünden çekip almış, bu ismi kabuğa ve o kabuğu koruyan sanata vermiştir. Özü ise bütünüyle ihmal etmiştir

Birinci kabuk dille 'Lâ ilâhe illâllah' demektir. Bu kabuğa Tevhîd ismi verilmiştir. Bu kabuk esasında hristiyanların açıkça izhar ettikleri teslis inancını yıkan bir kabuktur. Fakat bu keli meyi, özünü reddettiği halde söyleyen münafıklar da vardır. Bu münafıklar da Tevhîd kelimesini dilleriyle söylemekte ve insanları kandırmaktadırlar.

2. Kalpte, dil ile söylenen bu söze hiçbir muhalefetin bulunma ması ve bu kelimenin bütün anlamının olduğu gibi kabul edilmesidir. Kalp, zâhirde zikredilmiş olan bu kelimenin bütün mânâ ve medlûlünü kesin olarak tasdik etmeli ve bu inanç Allah inancının bütününe şâmil olmalıdır. Bu mertebe, halk tabakasının Tevhîd mertebesidir. İşte kelâmcılar bu kabuğu **bid'at ehli**nin taarruzundan korurlar. Bu hakikate daha önce işaret edilmişti,

3. Öz. Yâni bütün vasıtalara sırt çevirmek, her şeyin Allah'tan olduğuna tam mânâsıyla inanmak ve Allah'a hiçbir varlığı ortak koşmaksızm kulluk yapmaktır. Nefsinin hevasına uyan insan, Tevhîd anlayışının dışında kalır. Bu bakımdan arzularına tâbi olan, nefsini kendisine ilâh edinmiş demektir,

Gördün mü o kimseyi ki he vasini kendisine ilâh edinmiş, Allah da bir ilim üzere onu şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip, gözüne de bir perde çekmiş! Artık onu Allah'dan başka kim yola getirebilir? Hâlâ düşünmez misi niz? (Câsiye/23)

Allah nezdinde yeryüzünde kendisine ibadet edilen ilahların en buğz edileni hevâ-i nefistir. 127

Düşünen bir insan puta tapanların, aslında o puta değil, kendi hevalarına tapmakta olduklarını hemen anlar.

Zira onu, ecdadının dinine bağlayan hevasıdır. O da nefsin bu meyline tâbî olunan mânâlardan birisidir. Halka kızmak veya onlara iltifat etmek bu Tevhîd anlayışına aykırı düşer. Zira herşeyi Allah'tan bilen bir insan katiyyen kızmaz. Nasıl olur da 'Herşeyin müsebbibi Allah'tır' diyen bir insan, başka insanlara kızar? Tevhîd teriminden daha öncekilerin anladıkları mânâ bu idi. Bu yüksek makam, Sıddîk'ın makamıdır.

Bu terimin ifade ettiği mânânın ne hâle geldiğine ve zamanımızdaki insanların bu terimin hangi kabukta kalan mâ nâsıyla iktifa ettiklerine iyi dikkat edilmelidir! Bu kelimenin ifade etmiş olduğu geniş mânâyı bir kabuk mânâya inhisar ettirenler böyle yaptıkları için nasıl da böbürlenebilmektedir? Bu kelimeyi kabuklaşmanın vasıtası kılmışlar ve onunla övünmeye çalışıyorlar. Halbuki övülmeye lâyık tarafı kırpılmış olduğundan, ona yapışmış olanlar müflis duruma düşmüşlerdir; nerede kaldı ki kendi

durumlarıyla iftihar edeler. . .

Bunların iflâsı aynen kıbleye yönelerek 'Şüphesiz ben sadece hak dine (Tevhîde) boyun eğip yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan (müşriklerden) değilim' (En'am/79) meâlindeki ayeti okuyan, fakat bu okuduğu ayetin mânâsına inanmadığı için Allah'a karşı hergün yalanını tekrarlayan bir kimsenin iflâsına benziyor. Eğer bu kişi, ayetteki yüz (vech) tâbirinden zâhiri anlamdaki yüzü kasdederse, o zaman kişi zâhirî yüzüyle Kâbe'ye yönelmiş olur. Fakat o bu durumda yü zünü başka cihetlerden çevirip Kâbe istikametine yöneltmiş olmak tadır. Kâbe, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın istikameti değildir ki, oraya her yönelmiş olan, Allah'a yönelmiş sayılsın. Cihetlerin ve bütün dünyanın yaratıcısı, oralara sığmaktan münezzehtir, o bütün bunlardan çok yücedir Mahlûk, hâlikını ihâta edemez!

Eğer namaz kılan kimse, ayette geçen yüz terimiyle kalp yü zünü irade ederse ki ibadette matlub olan kalp ile yapılan ibadettir. Kalbi tereddüt içinde olan insanın aklı, dünya ihtiyaçlarında olduğu için; böyle bir kişinin sözü nasıl doğru olabilir? O yalnız sözle yüzünü Allah'a çevireceğim söylemektedir. Halbuki kalbi, türlü türlü hileleri, mal toplamayı, dünya mertebeleri elde etmeyi ve bütün bunlara götürecek vesileleri düşünen ve kendisini yalnız bunlara veren bir kişinin Allah'a dönmesi mümkün müdür? Bu adamın kalbi bu takdirde asla yerlerin ve göklerin yaratıcısı olan yüce Allah'a yönelmiş olmaz.

Bu kelime, Tevhîdin hakikatini ifade eden bir kelimedir. Bu ne denle muvahhid bir kimse, tek varlık olan Allah'tan başka hiçbir şey görmeyen ve ancak kalp yüzü ile Allaha yönelendir.

Böyle bir durum **Allahü teâlâ**'nın aşağıdaki ayetinde ne güzel açıklan maktadır: (Ey Rasûlüm!) Sen Allah de! Sonra onları bırak, bâtıl sözleri içerisinde oynayadursunlar. (En'am/91)

Bu ayeti celîledeki 'Sen Allah de' hükmünden maksad dille söylemek değildir. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır. Dil bazen doğru ve bazen de yalan söyler. **Allahü teâlâ**'nın nazar ettiği yer ise, dilin tercüman olduğu kalptir. Tevhîd'in mâdeni ve kaynağı sadece kalptir.

Dördüncüsü ise **Zikir, Tezkir** terimidir. **Allahü teâlâ** şöyle bu yurmaktadır:

Sen Kur'ân ile öğüt ver, çünkü öğüt Mü'minlere fayda verir. (Zâriyat/ 55)

Zikir meclislerini metheden birçok hadîs-i şerif vârid olmuştur.

Cennet bahçelerinden geçtiğiniz zaman, o bahçelerden yeyin. Kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Cennet bahçeleri ile neyi murad ediyorsunuz?' diye sorulduğunda, cevaben şöyle buyurdu: 'Zikir meclislerini. . . '128

Hak ile meşgul olan meleklerden başka, dünya yüzünde se yahat eden, Allah'ın daha nice melekleri vardır. O melekler zikir meclislerini gördükleri zaman, birbirlerini çağırırlar: İşte aradığımız buradadır, geliniz!' Her taraftan o meclislere gelirler ve zikir meclislerine iştirâk ederek zikir mecli sini kuşatırlar ve dinlerler. O halde (ey ümmetim) , Allah'ı çokça zikredin! Nefislerinize de hatırlatınız. 129

Zikir teriminden zamanımızın birçok vâizi aşağıdaki şu dört mânâyı anlamakta ve terimi bu mânâlarda kullanmaktadırlar.

1. Kıssalar

2. Şiirler

3. Şatâhat

4. Tamat (Şatâhat ile Tamat'ın tefsiri, yeri geldiğinde yapılacaktır) .

Kıssalara gelince, bunlar **bid'at**tırlar. **Selef-i Sâlihîn**, kıssacıların yanında oturmayı bile yasaklamışlar, hikâyecileri katiyyen dinlememişlerdir. Kıssa, ne asr-ı saâdette, ne de Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer zamanında vardı. 130 Ne zaman fitne başgösterdi, işte o zamandan beri hikâyecilik ve kıssacılık süratle yayıldı.

Rivâyet olunduğuna göre İbn Ömer bir ara mescidden dışarı çıktı. Çıkışının sebebini soranlara bu sebebi şöyle izah etti: 'Beni mescidden hikâye anlatanlar çıkardı. Bu hikâyeciler olmasaydı, hiçbir surette mescidi terketmeyi düşünmezdim'.

Zümre131 şöyle anlatır: Süfyân-ı Sevrî'ye, 'Biz hikâyecilere yü zümüzü çevirip bakıyoruz' dedim. O şöyle mukabelede bulundu: '**Bid'atçı**lara yüzünüzü değil, arkanızı dönerek oturunuz'.

İbn Avn132 şöyle der: İbn Şirinin133 yanına gittiğimde şöyle buyurdu: 'Bugün ne haberler var?' Bu suale 'Emîr'ul Mü'minîn, hikâyecileri hikâye anlatmaktan menetti' diye **cevap** verdim. O zaman İbn Şirin 'Emîr'ul Mü'minîn çok isabetli bir karar almış' dedi.

A'meş, Basra camiine girdiğinde, bir hikâyecinin şöyle dediğini duydu: 'A'meş bize böyle rivâyet etmiştir'. Bu söz üzerine A'meş, cemaatin ortasına dikilerek koltuk altlarını yolmaya başladı. Hikâye anlatan adam, densizlik yaptığı açık olan bu adamı şöylece tekdir etti: 'Ey ihtiyar! Va'z meclislerinde koltuk altlarını yolmaktan utanmıyormusun?' A'meş 'Neden utanayım? Ben bir sünneti yerine getiriyorum. Sen ise yalan söylüyorsun. Çünkü bahsettiğin A'meş benim. Sana da böyle bir hikâye anlatmış değilim'.

Ahmed b. Hanbel şöyle buyurmuştur: 'İnsanların en yalancısı hikâyeler anlatan ve çok soru sorandır'.

Hazret-i Ali Basra mescidinde hikâye anlatan bir adamı kovmuştur. Fakat aynı Hazret-i Ali (radıyallahü anh) . Hasan-ı Basrî'nin mescidinde yaptığı va'za mânî olmamıştır; çünkü Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) , âhiret ilmi, ölüm, nefsin ayıplarını gösterme, amellerin âfeti, **şeytan**ın iğvaları ve bütün bunlardan sakındırmak hususunda va'z ediyordu. Aynı zamanda Allah'ın nimetlerini, kulun bu nimetlerin şükründe kusur ettiğini, dünyanın ayıplarını sayarak hakir ve geçici bir yer olduğunu; dünyanın hiçbir şeyinde vefa bulunmadığını, âhiretin tehlikelerini ve şiddetli azâplarını anlatıyordu. İşte bütün bunlar şer'an güzel kabul edilen zikir olduğu için, bunlardan konuşmakta büyük bir fayda vardır. Bu tür bir zikrin gerekli olduğunu Ebû Zer Gıfârî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği şu hadîsten anlıyoruz:

Zikir (ilim) meclisinde hazır bulunmak, bin rek'ât nâfile namaz kılmaktan daha hayırlıdır. (Bir zikir meclisinde bulunmak) , bin hastayı ziyaret etmekten daha hayırlıdır. (Bir ilim meclisinde bulunmak) , bin cenaze merasiminde hazır bulunmaktan daha hayırlıdır. **Allah'ın Rasûlü**'ne 'Ey **Allah'ın Rasûlü**!

Bu meclislere gitmek, Kur'ân okumaktan da mı üstündür?' diye soranlara **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** vermiştir: 'İlim olmadan okunan Kur'ân'ın bir fay dası olur mu'?134

Atâ şöyle demiştir: 'Bir zikir meclisine iştirâk etmek, yetmiş lehviyat meclisine girmenin kefareti olur'.

Zâhirperestler bu hadîs-i şerifleri nefislerinin tezkiyesine dair bir hüccet kabul etmişler ve zikir ünvanını da, yapmış oldukları kötü hurafelere ad olarak takmışlardır. Onun için güzel ve esas olan Zikr'in asıl mânâlarından uzaklaşmışlar, ihtilâflı kıssalarla meşgul olmuşlar, keyiflerine göre eksiklik veya ziyadelikler icad etmişlerdir. Kur'ân-ı Hakîm'de vârid olan kıssaların sebebinden uzaklaşılmış ve o kıssalara kendi hissiyatlarından doğanları eklemişlerdir. Kıssaların bir kısmını dinlemekte fayda varsa da; bir kısmı da doğru olmasına rağmen zararlıdır. Nefsi için bu kapıyı açan bir kimse, eğri ile doğruyu, yararlı olanla zararlı olanı karıştırır ve bundan ötürü tehlikeli bir duruma düşer.

Hikâyeciliğin menedilmesinin sebebi de bu tehlikeden korunmak tan başka bir şey değildir.

Yine bu sebepten dolayı Ahmed b. Hanbel şöyle buyurmaktadır: İnsanların, doğru hikâyeler anlatan insanlara ne kadar ihtiyacı vardır?'

Şayet bir hikâyeci peygamberlerin kıssalarından bahsediyor ve aynı zamanda kendisini dinleyenlere dinî emirleri bildiriyorsa; kısaca doğru şeyleri hikâye ediyorsa, ben böyle birinin hikâyele rinde hiçbir zarar görmemekteyim. Ancak yalan söylemekten, halkın anlamayacağı bir şekilde peygamberlerin hayatlarından hikâyeler anlatmaktan, çok zararlı olacağı için bu hareketlerden şiddetle kaçınmalıdır. Peygamberlerden hasıl olan zellelerin ardından onların yaptıkları hasenâtı anlayamayacağı için, kendi hatâlarının da affedileceği inancına saplanarak kendisini büyük bir tehlikeyle başbaşa bırakır.

'Bir kısım meşayihten ve ümmetin büyüklerinden şöyle ve böyle rivâyet edilmiştir' diyerek kendi düşüncelerini haklı görmekten şiddetle kaçınmalıdır insanlar. . . Hikâyeciler kendi fikirlerini delillendirmek için çoğunlukla böyle davranırlar.

Böyle yapan herkes büyük bir günah işlemiş olur. Çünkü bu hareket 'Ben Allah'a isyan etmiş ve kusur işlemişsem eğer, bu kusurları benden çok daha faziletli olan büyük insanlar da işlemişler' demekten başka bir mânâ taşımaz. Bu tür şeylerden bu şekilde bir hüküm çıkarabilirler ve bu hükümle bilmeden kendilerini Allah karşısında cüretkâr bir duruma getirirler.

Bu iki mahzurdan; yani yalan ve rezillikleri anlatmaktan sakınıldığı takdirde hikâye anlatmakta bir zarar yoktur. Bu takdirde hikâye güzel olur ve Kur'ân'ın zikrettiği haber hâlini alır. Nitekim değerli kitaplarda bu tip hikâyelerin çokça yer aldığını görmekteyiz.

Bir kısım insanlar, ibadetlere teşvik edici hikâyeler anlatmayı güzel bulurlar. Çünkü bu hikâyelerin amacının insanları hakka dâvet etmek olduğunu düşünmektedirler. Halbuki bu, **şeytan**ın bir yanıltmasıdır. Zira doğruyu anlatmak kâfidir.

İnsanı yalana sevkedecek hiçbir sebep yoktur. Allah'ın ve Rasûlü'nün emirlerini an latmak kâfi olduğu için va'zlarda uydurmalara hiçbir ihtiyaç yoktur.

Söze aslında olmayan ilâveler katmak mekruh bir hareket değil midir?

Sa'd b. Ebi Vakkas (radıyallahü anh) , kendini zorlayarak ve cümleleri süsle yerek konuşmaya çalışan oğlu Ömer'e şöyle demiştir: 'İşte seni bana hor gösteren hareketin, süslü cümleler kurmak için kendini zorlamandır. Bu huyundan vazgeçmedikçe, hiçbir ihtiyacını karşılamayacağım'. Bu sözü, oğlu kendisinden bazı ihtiyaçlarını karşılamak için bir şeyler istediği zaman söylemiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kelimeleri süsleyerek ve kendini zorlaya rak konuşan Abdullah b. Revaha'ya hitaben şöyle buyurmuştur:

Ey İbn Revaha! Kelimeleri kâfiyeli söylemekten ve bu ko nuda kendini zorlamaktan sakın!135

Dinen mahzurlu olan seci', iki kelimeden fazla olan seci'dir. Bu sırra binaen ceninin diyeti hakkında 'içmeyen, yemeyen, bağırmayan ve ağlamayan bir parça et için ne diye diyet verelim? Bu, boş yere mal vermektir. . diyen kimseyi **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle azarlamıştır.

Göçebelerin kâfiyeli konuşması gibi mi konuşmak istiyorsun? 136

Şiirlere gelince, va'z ve nasihat ederken çokça şiir söylemek çirkin görülmüştür, **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Şairlere ise, sadece sapık kimseler uyar. Görmez misin? O şairler, her vâdide şaşkın dolaşırlar. (Şuarâ/224-225)

Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik, ona yaraşmaz da! (Yâsin/69)

Vâizlerin, âdet edinerek okudukları şiirlerin çoğu aşk, mâşukun güzelliği, kavuşmak ve ayrılık acısıyla ilgilidir.

Böyle va'zları dinleyen cemaatin çoğunu halkın en ahmak tabakası teşkil eder. Bu ahmakların şehvet duygularından başka hiçbir şeyle ilgilenmedikleri ve kalplerinin ise güzel şekillere bakmaktan başka bir işe yaramadığı bir gerçektir.

Böyle bir cemaatin bu lunduğu yerlerde, yukarıda sözü edilen şiirler okunduğu zaman, bu kişilerin şehvet hislerini gıcıklamaktan başka bir sonuç elde edilmiş olmaz. Bu insanlar, saklı ateşin alevlenmesinden dolayı bağırıp çağırarak raksetmeye çalışırlar. Şiir çoğunlukla dinin ta mamına zarar verici bir fesad âleti olmaktadır. Bu nedenle mev'ize ve hikmetli sözleri ihtiva eden şiirler ancak istidlâl yoluyla nakle dilebilir, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Şiirin bir kısmı hikmettir. 137

Şayet meclisi teşkil edenler havasstan kimseler ise ve onlardan başkası da yok ise; o zaman halka zarar veren şiir türleri okunabi lir, çünkü havassa böyle şiirler bir zarar vermez. Çünkü üstün de recelere ulaşmış ve kalpleri arınmış kimseler ne dinlerlerse dinle sinler, dinlediklerini kalplerindeki muhabbete malederler. Bunun hakikatini Sema' adlı bölümde uzun uzun anlatacağız. Bu sırra binaen meşhur Cüneyd-i Bağdâdî, ancak on kişiye hitabda bulunur ve cemaat on kişiden fazla olduğunda konuşmasını keserdi. Cüneyd'in hiçbir zaman yirmi kişilik bir cemaata hitap ettiği gö rülmemiştir.

Bir cemaat İbn Salim'in130 kapısına giderek, kendisine 'Arkadaşların seni dinlemek için hazırlandılar, çık da onlarla konuş!' dediklerinde İbn Sâlim 'Hayır; bunlar benim arkadaşlarım değil. Onlar ancak meclisin arkadaşı olabilirler. Benim arkadaşlarım havass insanlardır' diye **cevap** vermiştir.

Şatahat'a gelince bu terimle bir kısım sûfilerin sonradan ilâve ettikleri iki hususu kastediyoruz:

Birincisi, Allah aşkı hakkındaki uzun iddialardır. Yâni zâhirî amellerin yerine geçen kavuşmadır. Hatta bu mevzuda bir grup, Allah ile birleştiğini bile iddia etmiştir. Öyle ki Allah ile aralarındaki perdelerin kalktığını, Allah'ı alenen gördüklerini ve şifahî olarak kendileriyle konuştuğunu iddia etmektedirler!

'Allah bize şöyle dedi, biz de ona şöyle **cevap** verdik' gibi sözler söylemek suretiyle, kendilerini daha önce bu sözleri söyleyen ve söylediği bu kabil sözlerden ötürü idam edilen Hüseyin b. Mansur el-Hallac'a, (Hallac-ı Mansur'a139) benzetmeye çalışırlar. Hallac'ın Ene'l-Hak sözüyle istişhad etmektedirler.

Beyazıd-ı Bistamî'nin140 'Subhanî, Subhanî; (ben ortaktan münezzehim, benim hiçbir ortağım yoktur) sözüne uyarak bir takım neticeler çıkarmaya çalışırlar.

Bu tür konuşmalar halka çok büyük zarar verir. Öyle ki, çiftçilerin bir kısmı bu sözleri duydukları zaman çiftlerini, çubuklarını bırakarak bu kuru dâvalar arkasında koşmaya başlamışlardır. Çünkü bu konuşmalar acaip oldukları için insanlara cazip gelmektedir. Zira böyle konuşmalardan sonra insanlar kendilerini birtakım ibadetlerden kurtulmuş sanıyorlar. Bu ne büyük bir felâ kettir! Nefsin yüksek makamlara çıkması ve Allah'la hallenmesi felâketi de bunun çabası. . Ahmak insanlar bu kuru dâvaları ta hakkuk ettirecek kudreti nefislerinde daima görürler ve birtakım mânâsız ve zâhiren güzel görünen içi berbad kelimeleri söylemekten de geri kalmazlar.

Eğer onlara böyle konuştukları zaman itiraz edilirse, hemen şöyle **cevap** vermeye yeltenirler: 'Sizin bu itirazınız ilminizden ve tartışmaya merakınızdan geliyor. İlim hakikatlerin önüne çekilen perdeden başka birşey değildir. Cedel ise nefsin hoşuna gittiğinden, hiçbir kıymeti yoktur. Oysa bizim bütün söyledikleri miz bâtın hallerinin dile dökülmesidir. Bunları, bâtınımıza hak nûrunun keşfolunması gösteriyor ve hak, bizim bâtınımızda tecelli ediyor.

İşte bu ve buna benzer iddialar, İslâm memleketlerini tehlikeli bir yangın gibi sarmış ve bu yangın bilhassa halk tabakasını yakıp kül etmeye neden olmuştur. Bu gibi sözleri söyleyen bir kimseyi öl dürmek, Allah indinde on kişiyi diriltmekten daha hayırlı bir iş olur.

Beyazıd-ı Bistâmî'ye mal edilen söz, onun ağzından çıkmamıştır. Böyle bir sözün ona mal edilmesi kesinlikle doğru değildir. Şayet buna benzer bir söz onun ağzından çıkmış ise, o zaman bu sözü kendisine değil, Allah'a ait olarak hikâye edip konuştuğunu kabul etmek gerekir. Allah'ın dininden bahseder ken, ona ait malûmat içinde böyle bir sözü de söylemiş olabilir. Nitekim **Allahü teâlâ** hakkında malûmat verirken şu sözleri söylediği gibi: 'muhakkak ben Allahım, benden başka ilâh yoktur, O halde bana ibadet edin'.

Bu bakımdan Bistâmî, bu kelâmı ancak Allah kelâmı olarak hikaye etmiş olabilir. Yoksa o kelâmı kendi adına söylemiş ol masını mümkün göremeyiz.

İkincisi, mânası anlaşılmayan birtakım kelimelerden ibarettir. Bu kelimelerin zâhiri, gayet hoş ve dehşetengiz mânâlar taşımaktadır. Fakat hepsi bu kadardır. Bunların ötesinde bir mânâ ifade etmezler. Bu kelimeleri söyleyen mânâlarını bilmez, sadece aklının noksanlığından dolayı kendi içinden geçirdiği

saç malıkları bu kelimelere yükler. Hiçbir zaman ağzından çıkan bu kelimelerin mânâsına nüfuz edebilmiş de değildir. Bazıları bu mânâyı anlar, fakat gayesini anlatmaya muktedir olamadığı için, bu ibareleri yerli yerinde kullanamaz. Çünkü ilmi az olduğu için mânâların hangi terimlerle ifade edileceğini bilemez. Bu tür sözlerde bir fayda yoktur. Bu gibi kelimeler kalpleri yaralar, akılları dehşete düşürür ve zihinleri hayrette bırakır ve hiç de kastedilme yen mânâların anlaşılmasına yol açar. "işte böyle olduğu zaman herkes arzularının peşine takılır ve bu kelimelerden istediği gibi mânâlar çıkarmaya başlar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Sizden herhangi biriniz bir topluluğa anlamadıkları bir tarzda konuşma yaparsa; bu kimsenin konuşması, dinleyenler için bir fitne olur. 141

İnsanlara anladıkları bir tarzda hitab edin. İnsanlarla an lamadıkları tarzda konuşmaktan salanın. Acaba siz Allah ve Rasûlü'nün tekzib edilmesini ister misiniz?142

Allah Rasûlü'nün menettiği konuşmalar, ancak konuşanın kendisi tarafından anlaşılan, fakat dinleyenlerin anlamadığı konuşmalardır. Bu konuşmaları dinleyenler, anlamadıkları için konuşmayı asla zihinlerine yerleştiremezler. Bir de konuşanın bile anlamadığı kelimelere ne buyurulur? Konuşan kendi sözlerinin mânâsını bilir de, yalnız dinleyenler bu mânâyı anlamasalar bile böyle bir konuşma helâl olmaz.

Hazret-i îsâ şöyle demiştir: 'Hikmeti, ehil olmayan kimselere ema net etmeyiniz ki, hikmete zulmetmiş olmayasımz. Hikmeti, ehil olan kimselerden kıskanmayınız ki, anlayanlara, idrâk sahiple rine zulmetmiş olmayasınız. Şefkatli bir hekim gibi olunuz ki, he kimler merhemi sadece yaraya sürerler'.

Hazret-i İsâ'nın (aleyhisselâm) bu sözü şöyle de rivâyet edilmiştir: 'Hikmeti, ehil olmayan kimselere devretmeye çalışan bir kimse cahildir. Hikmeti, ehlinden saklayan bir kimse ise zâlimdir. Hiç kuşkusuz hikmetin bir hakkı vardır ve bir de ehli vardır. Öyleyse her hak sa hibine hakkı verilmelidir'. 143

Tamat'a gelince, şatahat konusunun tamamı tamat ile ilgilidir. Bununla birlikte tamatın kendine ait hususî bir vasfı daha vardır. Bu hususî vasıf ise şeriata ait kelimeleri zâhirî mânâlarından ayırarak bu kelimelere zorla hiçbir faydası olmayan bâtınî mânâlar vermeye çalışmaktır. Tıpkı bâtınîlerin Kur'ân ve hadîs üzerine yaptıkları te'vil gibi. . . İşte bunun için tamat da, şatahat da haramdır ve zararı büyüktür. Çünkü şeriat sahibinden gelen bir nakle dayanmayan ve bir zarurete binaen aklî bir delile istinad etmeyen te'vil ile kelimeleri zâhirî mânâlarından başka mânâlara çevirmek, kelimelere olan itimadı tamamen sarsar, bu durumda Allah'ın ve Rasûl'ün sözleri de anlaşılmaz bir hale gelir. Çünkü artık kelimelerin bir mânâsı kalmamıştır veya daha doğru bir deyişle herkes her kelimeye kendi istediği mânâyı vermiş ve hükümler ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki artık her kelimeden bâtınî mânâlar çıkarılır olmuştur. İşte en büyük felâketlerden biri budur. Bu zararı çok büyük olan hâl, halk arasında çok yaygın olan **bid'at**lerdendir. Bu **bid'at**leri icad edenler, acaiplikler ar kasında koşmak suretiyle şöhrete ulaşmak isteyen kimselerdir.

Zira insanoğlu tabiatı icabı, daima acaipliklere meyletmiş ve acaip likleri temsil ettikleri sanılan kimseleri, büyük adam olarak bilmiştir. İşte insanın garip şeylerden zevk almasını, bu şarlatanlar

istismar etmişler ve halkın gözünde birer kahraman kesilmişlerdir.

Bâtınîler, korkunç bâtıl telakkîleriyle şeriatın büyük temelle rini sarsmaya yeltenirler ve şeriatın zâhir olan hükümlerini te'vil ederek, (bunları yıkmak için kaleme aldığımız el-Müstezhir isimli kitabımızda da belirttiğimiz gibi) şeriatın tamamını kendi te'villerine göre bina etmeye çalışırlar.

Tamat ehlinin te'viline bir misal olarak şu ayetin te'vilini gös terebiliriz.

Haydi artık Firavun'a git, çünkü artık o çok azdı. (Nâziat/17)

Bunlar, ayet-i kerîmede geçen Firavun kelimesini, zalim Firavun'a değil de, kalbin bir hâline hamlederek 'Firavun'dan maksad, insana saldıran kalptir' demişlerdir. Yine bunlar Kasas sûresinin 32. ayetinde geçen 'Ve asânı yere bırak' cümlesindeki asâ kelimesini, insanın güvendiği ve Allah'tan başka itimad ettiği şeylere atfetmişler ve bunları kaldırıp atmanın gerekli olduğunu söylemişlerdir.

Hazret-i Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Sahur yemeğini yeyiniz, çünkü sahurda bereket vardır'144 sözünü şöyle te'vil etmişlerdir: 'Sahur kelimesinden murad, seher vaktinde istiğfar etmektir'.

Bu adamlar o kadar ileri gitmektedirler ki, Kur'ân-ı Kerîm'i baştan aşağıya te'vil etmeye kalkışmakta, İbn-i Abbâs'dan itibaren bütün Kur'ân müfessirlerini bir yana atarak bütün ayetleri kendi anlayışlarına göre tahrif etmektedirler. (Zaten bunu yapabilmek için böyle bir yola başvurmuştur bu sahtekârlar) .

Bâtınîlerin ve te'villerinin bir çoğunun bâtıl olduğu apaçık bi linmektedir. Tıpkı Firavun'u kalp ile tefsir etmeleri gibi. . .

Firavun, elle tutulan ve gözle görülen bir kişidir. Varlığı teva tür yoluyla bize kadar gelmiştir. Gene aynı Firavun'un Hazret-i Mûsa tarafından hakka dâvet edildiği de tevatür hâlindedir. Firavun kendisinden sonra yaşamış bir Ebû Leheb, bir Ebû Cehil ve sâir kâ firler gibi bir kâfirdir. Firavun, asâ ve sahur; **şeytan** ve melek gibi hiss ile bilinmeyen şeylerden değillerdir ki onları tevile çalışalım.

Sahurun seherde istiğfar mânâsına tevil edilmesi de büyük bir hatadır. Çünkü sahurun ne olduğunu bizzat efendimiz hareke tiyle bize bildirmiştir. **Allah'ın Rasûlü** sahur zamanında yemek yer ve etrafındakilere şöyle derdi:

Bereketli gıdaya geliniz. 145

Tevatür, hiss ve nakil yoluyla gelen bütün ölçülere göre, bu gibi te'viller bâtılın en aşağı derecesidir.

Bu tevillerin bâtıl olduğunu bâzen zann-ı galib ile biliriz. Bu da hissin müdahalesinin bulunmadığı emirlerde olur. Bütün bu te'viller haramdır, dalâlettir, dinî halk tabakası nazarında ifsad etmektir. Ne sahâbeden ve ne de tabiînden bu te'villere benzer riva yetler nakledilmiştir. Halkı hakka dâvet eden ve halka va'z u nasi hatta bulunan Hasan-ı Basrî'den de böyle te'viller nakledilmiş değildir. (Hasan-ı Basrî, kırk sene durmadan sahâbeyi dinleyerek ilim sahibi oldu. Bütün hayatı boyunca sahâbeden dinlediklerini nakletti. Onun dinledikleri kimseler içinde yetmiş Bedir kahra manı ve diğer üçyüz sahâbî vardı. Buna rağmen o böyle teviller yapmadı. Yaptığına dair en küçük bir rivâyet gelmemiştir. Bâtınîlerin

elinde buna dair en basit bir delil bile yoktur) .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Kur'ân-ı Kerîm'i kendi görüşüne dayanarak (kaideleri gö zetmeden) tefsir eden kimse ateşte yerini hazırlasın. 146

Bu hadîs-i şerifin mânâsını, bâtınîler gibi kendi görüşleriyle tefsir edenlere hamledersek ancak açıklığa kavuşturabiliriz. Şöyle ki: Yukarıda bahsi geçen tevil ve tefsirlere kaçan bâtınî meşrebli bir kimsenin gayesi ve görüşü bir emrin tahkik ve tesbitidir. İşte o emri bir de te'vil yoluyla Kur'ân'ın şehâdetiyle tevsik etmek ister. Ne lûgat ve ne de nakil olarak hiçbir delil yokken Kur'ân ayetlerini o mânâlara hamletmek ister. Yukarıda zikrettiğimiz hadîs-i şerif 'Kur'ân istihraç ve tefekkür yoluyla tefsire tâbi tutulmasın' demi yor. Zira birçok ayet için sahabe-i kirâm ve müfessirlerden beş-altı ve hatta yedi mânâ naklolunmuştur. Biliniyor ki bu mânâların hepsi **Hazret-i Peygamber**'den nakledilmiş değildir. Zira bu mânâların bâzan biri diğerini nakzettiği için bir araya toplanmaları mümkün olmuyor. Demek ki bütün bu mânâlar **Hazret-i Peygamber**'den işitilmiş değil, belki uzun tefekkür ve anlayış sonucunda ortaya atılmış mânâlardır. İşte bu sırra binaen **Allah'ın Rasûlü**, İbn-i Abbâs için şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Onu dinde fakih kıl ve kendisine Kur'ân'ın te'vilini öğret. 147

Tamat ehlinden, bu te'villerin lâfızlardan kastedilen mânâlar olmadığını bildiği halde caiz gören ve bununla halkı hakka çağırdığını iddia eden bir kimse; hakikatte doğru olan bir şeyin is batı için Allah Rasülü'nün söylemediği bir sözü uydurup da söyle yen bir kimseye benzer, Bu ise zulüm ve dalâletin tâ kendisi olduğu gibi, ayrıca bu zulmü irtikâb edeni de Allah Rasûlü'nün şu müba rek sözü tehdit etmektedir:

Benim söylemediğim bir sözü bana kasden mâleden ve yalan uyduran bir kimse ateşte yerini hazırlasın!148

Bu kelimelerin tevili, bütün bu tehlikelerden daha korkunçtur. Çünkü bu gibi teviller, kelimelere olan itimadı sarsar. Böyle olunca da hiç kimse Kur'ân'dan hiçbir mânâ çıkarma imkânı bu lamaz. Böylelikle Kur'ân'dan istifade etmek yolları kapanmış olur!

Şeytanın, halkı hakka dâvet edenleri memdûh ve makbul ilimlerden, mezmum ilimlere nasıl çevirdiği ortadadır. Bütün bu felâ ketler, terimleri hakikî mânâlarında değil, başka mânâlarda kul lanan sahtekâr âlimlerin telbisatı sonucunda meydana gelmektedir. Şayet meşhur terimlere güvenerek ve asr-ı evvelde bilinen hak ikate bakmayarak bu kişilere tâbi olursan, senin durumun tıpkı hekîm denilen, fakat aslında hikmetle alâkası bulunmayan bir kimseye tâbi olup, şeref talebinde bulunan bir kimsenin durumuna benzer. Böyle bir kimse sadece hikmet teriminin şerefiyle yetinmiş olmaktadır.

Zira hikmet tâbiri günümüzde tabibe, şâire ve münec cime mâledilmektedir. Bu kelimeleri bahsi geçen meslek erbabına mâletmek ise, kelimelerin ifade ettiği mânâları bilmemekten (gafletten) doğmaktadır.

Beşincisi ise Hikmet terimidir. Hakîm sıfatı tabiblere, şairlere ve müneccimlere ait bir sıfat oldu. Hattâ yol kenarlarında kuşların pençeleriyle veya köylülerin eliyle kabak döndüren hokkabazlara dahi

Hakîm sıfatıyla hitab edilmektedir. Halbuki hikmet, **Allahü teâlâ**'nın övdüğü ilme denir.

Allah dilediğine hikmeti ihsan eder. Kime hikmet ve rilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür. (Bakara/269)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hikmet'ten bir kelimeyi öğrenmek, kişi için dünya ve onun içindeki varlıkların tümünden daha hayırlıdır. 149

Yukarıda naklettiğimiz ayet ile hadîsi dikkatle tedkik ederek hikmetin ne mânâya geldiğini düşününüz ki, sonraları hangi mânâlarda kullanıldığını anlayabilesiniz. Diğer terimleri de hikmet terimiyle mukayese ediniz. Ancak böyle yaptığınız takdirde sahtekâr âlimlerin hilesinden kendinizi koruyabilirsiniz. Zira kötü âlimlerin dine verdiği zarar, **şeytan**ların verdiği zarardan daha dehşetlidir. Çünkü **şeytan**, insanların kalbinden îmanı bu gibi kimseleri vesile ederek çekip alır. İşte bunun için Allah'ın Rasûlune (sallâllahü aleyhi ve sellem) halkın en şerlisi sorulduğu zaman **cevap** vermekten kaçınmış ve 'Allahım affet' demekle yetinmişti. Ashâb, aynı suâli birkaç kere tekrarlayınca da şöyle buyurmuştu: 'Onlar, kötü alimlerdir'. 150

Mahmud ve Mezmum (Güzel ve Çirkin) ilimlerin ve iltibasın nereden kaynaklandığını artık öğrenmiş bulunuyorsunuz. Bu ne denle şimdi muhayyersiniz; ister nefsinizi **selef-i sâlihîn**e uydurursunuz, ister gurur zincirlerine sımsıkı sarılır, halefin ar kasında gidersiniz. **Selef**-i sâlihinin kendisine meşgale olarak seçtiği güzel ilimler inkıraza uğramış olduğundan bugünün in sanını meşgul eden ilimlerin çoğu **bid'at**tir ve dine sonradan ilâve edilmiştir. Böylelikle **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu mübarek sözü de yerine gelmiş olmaktadır:

İslâm garip olarak başladı ve sonunda da başladığı gibi ga rip olacaktır. Garipler için cennet vardır. 151

Bu hadîsi ifade buyurdukları zaman **Hazret-i Peygamber**'e 'Garipler kimlerdir?' diye soruldu. O da şöyle **cevap** verdi:

Garipler o kimselerdir ki, halk tarafından bozulmuş olan sünnetimi ıslah edip düzeltirler. Halk tarafından öldürülmüş (terkedilmiş) olan sünnetimi de ihyâ ederler. 152

Garipler o kimselerdir ki, sizin bugün üzerinde olduğunuz hakîkate sarılırlar. 153

Garipler, sayıları pek az olan sâlih kişilerdir. Fakat bu kişiler, sâlih olmayan, fertleri çok olan bir topluluk içinde yaşarlar. Yaşadıkları bu topluluk içinde kendilerini seven az, buğz eden ise çoktur. 154

Gerçekten de **selef-i sâlihîn**in ilimleri bugün gariptir. O kadar ki günümüzde bu ilimleri hatırlatanlar sevilmemektedir. İşte bu sırra işaret etmek isteyen Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Bir âlimin dostunun çok olduğunu gördüğün zaman bilmiş ol ki, o âlim hak ile bâtılı birbirine karıştırmıştır. Zira hak ile bâtılı birbirine karıştırmamış olsaydı, dostu az düşmanı çok olurdu'.

1-6

Mahmud (Güzel) İlimlerin Memduh Olan Miktarı

Bu itibarla ilim üç kısma ayrılır:

1. Azı da çoğu da mezmum (çirkin) olan ilim

2. Azı da, çoğu da mahmud (güzel) olan ilim; ne kadar fazla olursa o kadar güzeldir.

3. Kifayet edecek miktarı güzel, kalan kısmı ise güzel olmayan ilim İlmin durumu aynen bedenin hâline benzer. Bedene ait bazı haller vardır ki azı da, çoğu da güzeldir. Meselâ, sıhhat ve güzellik gibi. . .

Diğer bir kısmı ise, mûtedil davranıldığı zaman güzel, haddi aşıldığı zaman çirkindir. Meselâ malını Allah yolunda vermek gibi. Haddi aşarak verilen şey sadakadır, fakat güzel değildir. Çünkü israftır. Meselâ şecaatin bir dalı olan tehevvür gibi. Tehevvür, şecaatin bir bölümüdür ama güzel değildir. Halbuki şecaat güzeldir. İşte ilim de aynen böyledir.

Azı da, çoğu da kötü ve çirkin olan ilim, ne âhirete ve ne de dünyaya bir faydası dokunmayan ilimdi. Ne dünyaya, ne de ahirete yaramayan ilmin faydasından çok zararı dokunacağı herke sin kabul edeceği bir gerçektir. Sihir, tılsım ve yıldız ilimleri gibi. . .

Bu ilimlerin bir kısmında hiçbir fayda yoktur. Dolayısıyla bu ilimlerle meşgul olmak insanın en kıymetli sermayesi olan öm rünü boşuna harcaması demektir ki değerli bir sermayeyi boşuna harcamak çirkin ve kötü bir harekettir. Bu ilimlerin bir kısmının zararı, dünyaya yaradığı zannedilen kısmından daha ağır bas maktadır. Zira bu kısmında geçici bir menfaat var ise de, verdiği zarara nisbetle bu menfaat hiç denecek kadar azdır.

Her tarafıyla mahmud (güzel) olan ilme gelince, bu ilim, Allah'ın sıfatlarını, fiillerini, halk arasındaki Sünnet-i ilâhîyesini ve âhireti dünyadan üstün kılmasının hikmetini beyan eden ilimdir. İşte bu ilim bizâtihi istenen ilmin tâ kendisidir. Çünkü ancak bu ilimle insanlar ebedî saadete ulaşırlar. Bu ilmi elde etmek için insanın vargücüyle çalışması bile kendisini kusurdan kurtarmaz. Zira bu ilim idrâk edilemeyecek kadar geniş ve dibi bulunamaya cak kadar derindir. Herkes kendi gücü nisbetinde ancak bu der yanın sahil ve sığ yerlerinde gezebilir. Bu denizin etrafında ve sığ yerlerinde ancak peygamberler, kâmil velîler ve Allah ilminde rü sûh kesbeden âlimler gezebilirler. Elbette ki onlar kendi derecele rine ve **Allahü teâlâ**'nın kendileri için takdir ettiği derinliklere ka dar dalabilmişlerdir.

İşte kitaplarda yazılı olmayan gizli ilim budur. Bu ilmi insan ancak öğrenmeye çalışmakla ve âhiret âlimlerinin ahvâlini iyi bilmekle elde edebilir. Âhiret âlimlerini tanıtacak alâmet-i fârikalar ilerideki bölümlerde izah edilecektir. İşte bu ilmi bilmek için yapılacak iş budur. Âhirette ise, bu ilmi elde etmeye çalışmak, mü cahede, kalb tasfiyesi, dünya meşgalelerinden kalbin kurtarılması ve bu dünyada peygamberlerin ve kâmil velilerin arkasında gitmek ile onları örnek almak yardım eder.

Evet, bütün bunları yapmak lâzım ki, bu ilmin peşinde olan herkes çalışması nisbetinde değil, ancak nasibi kadar bu ilme sa hip olabileceğini anlasın. Bu sözü, o halde gayrete gerek olmadığı mânâsına almak büyük bir hata olur. Zira gayret, hidayetin anah tarıdır ve hidayetin gayretten başka anahtarı da yoktur.

Bir miktarı güzel, kalanı çirkin olan ilimlere gelince, bu ilimler farz-ı kifâye bölümünde zikrettiğimiz ilimlerdir. Farz-ı kifâye olan bu ilimlerin her birinde üç mertebe vardır:

1. Lâzım olduğu kadarıyla yetinmek ki bu en azıdır.

2. Ne ifrata ve ne de tefrite sapmaksızın normal bir miktarı elde etmek.

3. Ortalama haddini aşıp ömrün sonuna değin sürekli elde etmeye çalışmak.

Bu duruma göre sen iki halden birine talip ol. Yâni ya nefsinle veya nefsini ıslah ettikten sonra başkasıyla meşgul ol! Sakın kendi nefsini ıslah etmeyip, başkalarıyla meşgul olan kimselerden olma! Nefsinle meşgul olan bir kimse isen, sadece sana farz olan ve du rumunun şartlarına uygun düşen ilmi tahsil etmeye çalış! Namaz, taharet, oruç ve sair ibadetler gibi. Zâhirî amellerinle ilgili ilmi elde etmeye gayret et!

Herkesin ihmal ettiği ilim, kalbin özelliklerini ve bunların gü zelini ve çirkinini bildiren ilimdir. Yeryüzünde yaşayan hiçbir in san çirkin sıfatlardan arınmış değildir. Kötü sıfatlar; hırs, hased, riya, kibir, ucûb ve benzeri sıfatlardır. Bunları terk etmek ve kalpten uzaklaştırmak vâcibdir.

Bütün bu kötü sıfatlarla malûl olduğu halde zâhirî amellerle meşgul olan bir kimsenin durumu, uyuz bir kimsenin durumuna benzer. Uyuz olan bir kimse, kendisini bu uyuz hastalığından kur taracak ilâçları ihmal ederek, zâhirde görünen yaralarına mer hem sürerse, hiç kuşkusuz saçma bir iş yapmış olur.

Bir meselenin dış yüzüyle ilgilenen âlimler, yol kenarında otu rarak, gelene geçene zâhirî merhem tavsiye eden doktorlara ben zerler. Âhiret âlimleri ise, ancak bâtının temizlenmesine, şerri bü tün şekilleriyle ortadan kaldırmaya ve kötülükleri kalplerden sö küp atmaya bakarlar.

Kalp amellerinin zorluğu, buna mukabil zâhirî amellerin ko laylığı birçok kimseleri ürkütmüş, onları kalbi temizlemeye çalışmaktan ise zâhirî amellere sarılmaya sevketmiştir. Bu gariplerin durumu, tıpkı hastalığı kökünden söküp atacak olan acı ilâçları almaktan çekinip, zâhirî yaralara merhem sürmeye rıza gös teren hastaların durumuna benzer.

Bu hastalar bir yandan dıştaki yaralara merhem sürmek için yorulurken diğer yandan o yaraların kökü daha da derinlere gitmekte ve hastalık gittikçe azmaktadır. Şayet âhireti ister ve kurtulmayı murad edersen; ebediyyen helâk olmaktan kaçar saadeti elde etmeye çalışırsan, herşeyden önce hastalıkları derinliğine bildiren ve o hastalıkların ilâcını (Mühlikât bölümünde açıkça söy lediğimiz gibi) tavsiye eden ilmi öğren! Bu ilmi öğrenirsen öğrendiğin bu ilim seni Kurtarıcılar bölümünde zikrettiğimiz ma kamlara çeker ve bu şekilde kesin bir bilgiye, ebedî saadete ulaşmaya namzed olursun. Zira kalp kötü sıfatlardan kurtulunca, o sıfatların yerini övülmüş olan sıfatlar doldurur. Aynen toprağın yabanî otlardan temizlenerek, fideleri ve gülleri yetiştirmeye hazırlanışı gibi. . .

Şayet kalp, kötü sıfatlardan temizlenmezse, oraya iyi sıfatların girmesine imkân kalmaz. Bu bakımdan halk tabakası arasında farz-ı kifâye olan ilimlerle meşgul olan kimselerin çok olduğu bir zamanda, farz-ı kifâyelerle değil, kalp ilimleriyle meşgul ol. Zira başkasının salâhı için kendisini helâk eden kimse ahmak sayılır. Elbiselerinin cepleri yılanla, akreple ve daha başka öldürücü ya ratıklarla dolu olan kimsenin kendi hayatım düşünmeyerek, başkasının yüzüne konmuş sineklerle meşgul olması ne büyük bir hamakat örneğidir! Zira başkasının yüzündeki sinekleri kovması, kendisini akrep ve yılanların sokup öldürmesine mâni olmaz.

Eğer nefsini ıslâh ederek kötülükleri tasfiye etmiş isen, gü nahın açık ve kapalı bütün şekillerini terketmeye gücün yetiyor ise ve bu hâl sende bir tabiat hâlini almışsa ki bu sıfatın elde edilmesi çok uzak bir ihtimâldir o zaman farz-ı kifâye olan ilimlerle meşgul olabilirsin. Fakat bu ilimlerde yine de tedricî bir şekilde yürümeyi unutma!

İşe önce Allah'ın Kitabı'ndan başla. Allah'ın Kitabı'nı öğrendikten sonra Rasûlü'nün sünnetini öğrenmeye çalış. Daha sonra Kur'ân'ın nâsih, mensuh, mevsul, mefsul, muhkem ve müteşâbih ilimlerini öğren. Aynı minval üzere sünnet-i seniyeyi de öğrenmeye çalış. Bütün bunları öğrendikten sonra fıkıh ilminin bir dalı olan mezheb ilminin teferruatı ile uğraş. Sakın üzerinde ihtilâf olan konularla meşgul olma. Bunu da öğrendikten sonra usûl-ü fıkıh ilmine dal. Böylece ömrün müsaade ettiği nisbette diğer ilimlere de el atmaya bak. Bütün ömrünü ilmin bir dalma ve o ilmin zirvesine çıkmak için sarfetme; zira ilim çok, ömür ise kısadır. Bu ilimlerin hepsi birer âlet ve başlangıçtır. Bunların biz zat kendileri amaç değildir. Bunların herbiri başka ilimlerin basamaklarıdır. Bu nedenle başka ilimlere basamak olan herhangi bir ilimle meşgul olarak esas amacı unutup, ihmal etmek doğru bir hareket olmaz.

O halde lugat ilmini meramını arapça anlatacak kadar öğrenmeye çalış. Kelimelerden ancak Kur'ân'ı ve Sünnet-i anlaya cak miktarını öğren yeter. . .

Daha doğrusu, Kur'ân ve Sünnet'te ge çen garib kelimeleri anlayabilecek kadar Arap dilini bilmek kâfidir. Daha ilerilere gitmek için vakit kaybetmemelidir. Nahiv il minden Kur'ân ve Sünnet-i çözecek miktarını öğren! Çünkü hiçbir ilim yoktur ki onda üç vasıf bulunmasın.

1. İktisar (lüzumlu miktardan az)

2. İktisad (ne ifrat ve ne de tefrit, tam ortası)

3. İstiksa (normalin üzerine çıkmak, en fazlasını bilmeyeçalışmak)

Diğer ilimleri kıyaslamak imkânının elde edilebilmesi için ha dîs, tefsir, fıkıh ve kelâm ilimlerinin bu üç mertebesine işaret ede lim. Tefsir ilminde iktisar, Kur'ân'ın iki misli olmak demektir. Nitekim böyle bir tefsiri Ali el-Vâhidî en-Nisaburî155 yapmış ve isim olarak da el-Veciz ismini vermiştir.

Tefsir ilminde iktisad mertebesi, Kur'ân'ın üç misli bü yüklüğünde olan tefsirdir. Nitekim böyle bir tefsiri el-Vasit adı ile yine adı geçen şahıs yazmıştır. Bundan daha büyük tefsir ise, pek de lüzum olmadığı halde bir ömrü bitirir, fakat kendisi bitmez.

Hadîste gelince, hadîs ilminde iktisar derecesi Buhârî ve Müslim'in hadîslerinden birer nüshayı, hadîs metninin ilmine vâkıf olan bir kişinin yanında okuyarak tashih ve tahsil etmektir.

Hadîs ricalinin ismini ezberlemek hususunda, daha önceki hadîs âlimlerinin bu sahada yaptıkları çalışmaları tâkip etmek ye ter de artar bile. O âlimlerin kitaplarına her bakımdan güvenilebi lir. Müslim'in veya Buharî'nin metinlerini ezberlemek zaruri değildir. Ancak bu iki kitabı ihtiyaç olduğu zaman, lâzım olan hadislerin bu kitapların neresinde olduğunu bilip, yerini muhatabına gösterebilecek kadar tahsil etmeniz yeterlidir.

Hadîs ilmindeki iktisad derecesine gelince; Müslim ve Buhârî'nin yanında sahih olan diğer hadîs kitaplarını okuyup, onlarda fazla olarak bulunan hadîsleri Müslim ve Buharî'ye kat maktır.

Hadîs ilminde en son hadde varmak ise, bu kitapların dışında kalan hadîs kitaplarından, zayıf, kavî, sahih, sakim hadîsleri nak leden ve hadîs ilminde birçok yollar öğreten hadîs ricalinin ahva lini, isimlerini ve vasıflarını bildiren kitapları mütalaa etmektir.

Fıkıh ilmine gelince, bu ilimde iktisar derecesi İmâm Müzenî'nin156 Muhtasar adlı eserinin muhtevasın-ki biz o eseri Hulâsat'ul-Muhtasar adlı kitabımızda tertibe koyduk mütalâa etmektir. Fıkıh ilminde iktisad derecesi Muhtasar isimli kitabın üç misli bir kitap okumaktır ki biz bu miktarı el-Vasit miri el-Mezâhib adlı kitabımızda bildirmiştik. Fıkıh ilminde son derece ise el-Basit isimli kitabımızı ve buna benzer uzun kitaplarda varid olan mal ûmatları okumaktır.

Kelâm 'a gelince, bu ilimden gaye **ehl-i sünnet**in **selef**-i sâlihin den naklettiği inançları korumaktır. Kelâm ilminin bundan gayrı bir vazifesi yoktur. Kelâm ilminden bu miktardan fazlasını istemek, meselelerin sırlarını ve hakikatini başka yollarda aramak demektir.

Ehli Sünnet akâidi, Kelâm'a ait kısa bir kitap okumak suretiyle elde edilebilir. Bu miktar, Kavâid-ül-Akaid adlı eserimizde izah ve beyan ettiğimiz kadardır. Bu kitabımız îhya-i Ulûm'id-Din içeri sinde yer almaktadır.

Kelâm'da iktisad derecesi ise yüz sahifelik bir kitabın muhte vası kadardır. Biz bu miktarı el-îktisad fi'l-itikad adlı eserimizde beyan etmiştik.

Ayrıca kelâm ilmine bir de **bid'at ehli**yle mücadele etmek için ihtiyaç vardır. Bu **bid'atlar**a karşı koymak için müslümanlar Kelâm ilminin savunmalarına muhtaçtır. Çünkü Kelâm ilmi **bid'atçı**nın ortalığa yaydığı **bid'atlar**ı halkın arasından çekip al maya yarar. Fakat Kelâm ilmi, **bid'atlar** konusunda halk tabakası taassuba saplanmadan önce işe yarar. **Bid'atçı** eğer cedel ilminden bir şeyler biliyorsa, onu Kelâm ilmiyle hizaya getirmek ve **bid'at**ını kendisine kabul ettirmek pek mümkün değildir. Siz onu sustur sanız bile, o yine kendi mezhebini terketmez, Kendisini sustur manızı nefsinin zaafına hamleder, asla fikrine zaaf düşürmeye yanaşmaz. Yine bu fikre karşı verilecek bir **cevap** olduğunu, fakat bu cevabı kendisinin vermeye kudreti yetmediğini düşünür. Siz kendisinden kuvvetli oluşunuzla onu teşevvüşe sürükleyen biri olursunuz onun yanında. . . Halk tabakası bu nevi mücadele şekliyle haktan uzaklaştırılır ise, o sapık itikadında sabitleşmeden önce ha fif bir tartışma ile sapıklıktan çevrilebilir. Fakat bâtılı tam mâ nâsıyla benimsemiş ve kalbinde bu sapıklık sabitleşmiş ise onun dönmesi imkansız değil ise de çok zor bir iştir. Artık onu Kelâm ilmiyle tedavi etmenin bir faydası olmaz. Zira taassub, telâkki ve inançları kalplere yerleştiren bir felâkettir. Esasında bu felâket kötü âlimlerin afetlerindendir. Zira sahtekâr âlimler, hak için if rata saparlar ve taassup gösterirler. Muhaliflerine istihfaf ve is tihkârla bakarlar. Onların bu hâli muhaliflerini de aynı duruma sürükler. Onlar da kendilerine kötü bakmaya başlarlar. O kadar ki mutaassıplara muhalefet etmiş olmak için bâtıla yardım ederler. Onların bu müsamahasız tutumları muhaliflerini bâtıla daha da çok sarılmaya zorlar. Eğer kötü âlimler, lütûf, merhamet ve nasi hati güzel bir şekilde yapsaydılar ve kimsenin bulunmadığı bir yerde muhaliflere hakikati güzel bir dille ifrata kaçmaksızın an latsaydılar, elbette başarı kazanabilirlerdi. Muhaliflerini hakka döndürmeye muvaffak olabilirlerdi. Fakat dünya nimetleri edine bilmesi, halk arasında kendisine çok taraftar bulmasına bağlıdır. Halkı elde edebilmek için de hasımlara şiddetle saldırması gerekmektedir. Ne kadar küfür yağdırırlarsa, halkın o kadar hoşuna gi der ve elbette bunu yapana itibar ederler. İşte bunun

içindir ki kötü âlimler kendilerine taassubu meslek edinmişler ve bunu yüksel melerinin vasıtası bilmişlerdir. Bu taassuba da dini müdafaa adını takmışlardır. Şiddetli taassub halkı helâk eden bir felâkettir. Çünkü taassub, **bid'atlar**ı kalbe yerleştiren en büyük vesiledir.

Son asırlarda ortaya çıkan ve hakkında sayısız kitaplar telif edilen ihtilaflara gelince ki bunların hiçbiri **Selef-i Sâlihîn** zamanında görülmemiştir bu ihtilafların yanına dahi yaklaşmaktan sakın! Seni öldürecek bir zehirden kaçındığın gibi ihtilaflardan kaçın. Çünkü bu, Ümmet-i Muhammed'in kökünü kurutan bir hastalıktır. Bu hastalığın tehlikeleri ve afetleri, ileri deki bölümlerde tafsilâtlı bir şekilde izah edilecektir.

Kendilerini temize çıkarmak için İnsanlar, bilmediklerinin düşmanıdır' darb-ı meselini söyleyenlerin sözlerine aldanma! Zira bu sahada iyice bilgi sahibi olan bir kimsenin nasihatini dinliyor sun. Sana bu nasihatları, ömrünün uzun yıllarını bu sahada tüketen ve kendisinden önceki kelâmcılardan çok daha fazla kitap ya zan, tahkikat yapan, cedel ve beyana dalıp büyük mücadeleler ve ren biri yapmaktadır. **Allahü teâlâ** şu anda sana nasihat eden âciz kula, doğru yolu göstermiş ve o da Allah'ın bu lûtfuna lâyık ola bilmek için eski ve kötü âdetlerini tamamen terketmiş ve nefsinin kusurlarını gidermeye çalışan biridir.

Fetva, şeriatın direğidir. Şeriatın gizli illetleri ise ancak ihti laflı meseleleri bilmekle bilinir' diyenlerin sözüne sakın aldanma! Zira mezheplerin incelikleri hilâfiyatla değil, bu konuda yazılmış olan kitapları okumakla bilinir. Sözünü ettiğimiz bu kitaplar mez hepler hakkında en küçük meselelere değin malûmat vermektedirler. Bu kitaplardan fazlası ise cedele dayanır. **Selef-i Sâlihîn** ve sahabe devrinde fetva ilminin incelikleri çok daha iyi bilindiği halde, hilâfiyata ait hiçbir bilgi sahibi değildi onlar. Cedel sanatını da bilmiyorlardı. Bu hilâfiyat bilgilerinin mezhep ilmine hiçbir fayda temin etmedikleri bir yana, fıkhın da zevkini öldürürler ve ifsad edici bir özellik taşırlar. Çünkü fetva ilminin şartları içinde hareket etmesi mümkün değildir. Gedele meyleden kimsenin zihni cedelin isteklerine boyun eğer. Dolayısıyla Fıkh'ın zevki böyle bir insandan uzaklaşır.

Cedel ilmiyle sadece şöhret olmak isteyen kişiler meşgul olurlar. Bu kimseler mezhebin inceliklerini bilmek için cedele girdiklerini iddia ederler. Halbuki ömürleri bittiği halde, kendilerini ce del ilminden kurtarıp bir türlü mezhep ilmine verememişlerdir.

Ey hak arayıcısı! Cin **şeytan**larını belki de kolaylıkla yener ve onların şerrinden emin olabilirsin. Fakat ins **şeytan**larından ken dini şiddetle koru! Zira ins **şeytan**ları insanları ifsad etme işini, cin **şeytan**larından devralmış ve onları bu zahmetten kur tarmışlardır.

Akıllı insanların indinde makbul olan hâl, insanın kendisini dünyada Allah ile beraber başbaşa kalmış farzetmesidir. Önünde ölümün, Allah'ın mahkemesine varışın, hesabın, cennetin, ce hennemin olduğunu düşünüp zihninde canlandırmalısın. Sana yardım eden ve saadetini temin edecek olan şeyler üzerinde düşünmeli ve ötesini büsbütün terketmelisin!

Ermiş insanlardan biri rüyasında başka bir âlimi görür ve o âlimden sorar: 'Dünyada iken tartışmalar yapıp münazaralara daldın. Bunlardan elde ettiğin şey ne oldu?' Âlim elini açarak avu cuna üfler ve der ki: 'Bütün o ilimler bir kasırganın önündeki toz gibi uçup gittiler. Bize sadece gecenin geç saatlerinde ihlâs ile kıldığımız iki rek'ât namaz fayda verdi. . . '

Bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

Bir kavmin hidayetten dalâlete sapması, cedel yapmasından ileri gelmiştir. 157

Bu hadîsi söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber** şu ayeti okudu: ' (Ey Rasûlüm! Hakikati anlamak için değil) bunu sana sırf bir müca dele olsun diye (ve seni **cevap** vermekten âciz bırakmak için) misal veriyorlar. Doğrusu onlar çok tartışmacı kimselerdir'. (Zuhruf/58)

İşte kalplerinde şüphe bulunanlar, fitne aramak ve te'vile gitmek için Kur'ân'ın müteşabih ayetlerine uyarlar' (Âlû İmrân/7) ayetini yorumlayan **Allah'ın Rasûlü** şöyle buyurmuştur:

'Onlar cedel ehlidirler, onlardan sakınınız' demekle **Allahü teâlâ** bizi onlardan sakındırıyor. 158

Selef'ten bir âlim şöyle demiştir: 'Âhir zamanda bir kavim ge lecek ve o kavme amel etmek için bütün kapılar kapanacak, yalnız cedel kapıları açık kalacaktır.

Bir kısım haberlerde şöyle vârid olmuştur:

Öyle bir zamandasınız ki, size amel etmek ilham olunuyor. Sizden sonra öyle bir kavim gelecektir ki onlara sadece cedel yapmak ilham olunacaktır. 159

Allah'ın en çok buğzettiği kul, cedelde en sedid olan kül dur. 160

Hangi kavme cedel verilmişse, mutlaka o kavim amel etmekten menedilmiştir. 161

Allahü teâlâ herşeyi bütün insanlardan daha iyi bilir!

114) Buhari ve Müslim, (Hazret-i âişe'den)

115) Taberânî, (İbn Mes'ûd'dan) ; Hatib, kitab-ul Kavm fi ilm'in-Nücûm,İbn

116) İbn Abdilberr ve İbn Asakir, (Ebû Mahcen'den)

117) İbn Abdilberr (Ebû Hüreyre'den)

118) Ebû Dâvud, İbn Mâce, (Abdullah b. Ömer'den)

120) Ebû Davud, (Hazret-i Büreyre'den)

121) Deylemî, (Ebu'd Derda'dan)

122) Hatib el-Bağdadî

123) Ebû Nuaym, Hilye; Beyhaki, Zühd ; Hatib,Tarih, (Süveyk b. el-Hars'dan)

124) Künyesi Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avfdır. Hicretin 127. yılında vefat etmiştir.

125) Ebû Bekir b. Lâl, Mekârim-ül Ahlâk) Ebû Bekir b. Seni, Hidâyet-ul Müteallimîn; İbn Abdilberr, İlim, (Hazret-i Ali'den)

126) Ebû Dâvud

127) Taberân, (Ebû Ümame'den)

128) Tirmizî, (Enes'den)

129) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

130) Tertuşî, Camiin; İbn Mâce, (İbn Ömer'den)

131) Zümre b. Rebia künyesi Ebû Abdulah'dır. Süfyân-ı Sevrî zamanında Şam müftüsü idi.

132) İbn Avı'ın adı Muhammed'dir. Horasan âlimlerindendir. İbn Sîrin devrinde yaşamıştır.

133) İbn Sîrînin künyesi Ebû 3ekr, adı ise Muhammed'dir.

134) Bu hadîs, kitabın başında İbn Gevzî'nin rivâyetinde zikredilmiştir.

137) Buharî, (Ubey b. Ka'b'dan)

138) Künyesi Ebû'l-Hasan, adı Muhammed b. Sâlim'dir. Basralıdır. Kut'ul Kulûb'un müellifi Ebû Tâlib el-Mekkî'nin hocalarındandır.

139) Künyesi Ebû Abdullah'dır. Güneydi Bağdâdîye, Süfyân es-Sevrî'ye talelelik yapmıştır.

140) Adı Tayfur b. İsâ'dır. Hicri 261 (veya 264'de) vefat etmiştir.

141) Ukaylî, Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'dan)

142) Buharî, Beyhâkî, Deylemî

143) Ebû Talib el-Mekki, Kut'ul kulûb

144) Buharî ve Müslim (Enes'den)

145) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Hıbbân, (irbâd b, Sâriye'den)

146) Tirmizî, (İbn-i Abbâs'dan)

147) Müslim, İmâm-ı Ahmed ve Hâkim

148) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre, Hazret-i Ali ve Enes'den)

149) Bu hadîsin benzeri İlim bölümünde geçmişti.

150) Darimî, (Ehvaz b. Hekim'den) ; Bezzâr, Müsned, (Muaz'dan)

151) Müslim, (Ebû Hüreyre'den) ; Tirmizî, (Amr b. Avfdan)

152) Tirmizî, (Kesîr b. Abdullah b. Amir b. Avfdan)

153) Bu hadisin kaynağına rastlanmamıştır.

154) İmâm-ı Ahmed, (Abdullah b. Amr'dan)

155) Bu zat İmâm Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nisaburî'dir. Tefsir ilminde zamanının en önde gelen âlimi idi. Hicretin 468. yılında vefat etmiştir.

156) Künyesi Ebû İbrahim; adı İsmail b. Yahya b. Amir b. İshak'dır. Hicretin 176. yılında doğmuştur.

157) Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Umame'den)

158) Müslim ile Buharî, (Hazret-i Âişe'den)

159) Kut'ul-Kulûb, (isnadsız olarak)

160) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Âişe'den)

161) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul -Kulûb, (Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan)

1-7

Halkın İlm-i Hilâfa Yönelmesinin Nedenleri, Cedel ve Münazaranın Âfetleri ve Mübah Olmasının Şartları

Allah'ın Rasûlü'nden sonra hilâfet makamına, râşid halifeler geçtiler. Onlar Allah'ı bileqn âlimlerin önderleri idiler, ahkâm il minde birer büyük fakihtiler. Karşılarına çıkan meseleler hakkında tek başlarına fetva verecek güçteydiler.

İstişare edilmesi lâzım gelen konularda istişareye ehil olan **sahabîler**le istişare ederler ve sahabenin fakihlerinden yardım isterlerdi.

Böyle olduğu halde o devrin âlimleri tamamen âhiret ilmine yönelmiş kişilerdi. Daima bu ilmi tahsil etmeye çalışırlardı. Fetva istendiği zaman kendisinden fetva istenen kişi, isteyeni başkalarına gönderirdi. Dünya ile ilgili bir sual soranı, biri diğerine havale ederdi. İctihadda tamamen Allah'a yönelmişlerdi.

Nitekim sîretleri (biyografileri) ile ilgili kaynaklarda bu şekilde bildirilmektedir.

Hilâfet makamı, râşid halifelerden sonra haksız bir şekilde başkalarının eline geçtiği zaman, bu kaide değişti. Çünkü bu ma kama yeni geçenler fetva ve ahkâm ilminde tek başlarına hareket etme imkânından mahrum kimselerdi. Böyle olduğu için bu kişiler fakihlerden yardım istemek zorunda kaldılar.

Hükümleri uygulayabilmek için onlardan fetva almaya ve onlarla arkadaşlık yapmaya mecbur kaldılar. Fakat o devirde sahabe-i kirâma benze yen insanlar vardı. **Tâbiîn-i kirâm**dan birçok âlim, dinin saf ta rafına yönelir, seleften dinlediklerini olduğu gibi naklederlerdi. **Tâbiîn-i kirâm**dan olan âlimlere fetva sorulduğu zaman fetva vermekten kaçınırlardı.

Öyle ki, sultanlar bu zatları kadılık ve hâ kimlik yapmaya zorlarlardı. O günün insanları, bu âlimlerin ne denli aziz kimseler olduklarını, sultanların kendilerine nasıl ihti yaç duyduklarını ve onların buna rağmen makam ve mansıbdan nasıl kaçındıklarını gayet iyi bilirlerdi. Fakat ne yazık ki, onlardan sonra gelenler, fetva ve ahkâm ilmini izzet ve ikbale, rütbe ve mansıba ulaşmak için elde etmeye başladılar.

Bütün vakitlerini ömürlerini feda etmek pahasına fetva ilmine vakfettiler ve kendilerini bu ilimle sultanlara takdim ederek onlardan rütbe ve atiyeler istediler. Bazıları bu isteklerine nail olma imkânı buldular. Bazıları da bu arzularını tahakkuk ettir meye muvaffak olamadılar. Fakat ilim sahibi olanlar da kendile rini atiyeler istemek zilletinden kurtaramadılar.

Bir zamanlar sultanlar tarafından aranılan fakihler, bu sefer sultanları aramak zilletine düştüler. Tam tersi bir durum hâsıl olmuştu. Sultanlardan yüzçevirmekle aziz olan fakihler, bu sefer makam mansıb istedikleri için zillet içine yuvarlandılar. **Allahü teâlâ**'nın kendilerini muhafaza ettiği âlimler ise

bu hükmün dışında müta laa edilmelidir.

O asırlarda kaza ve hükümlerde fetva ve ahkâm ilimlerine şiddetle ihtiyaç duyulduğu için o devrin birçok âlimleri, bu ilimlere daha çok sarılmak mecburiyetinde kaldılar. Onlardan sonra bazı yöneticiler ortaya çıktılar. Bunlar akâidin esasları hakkında sarfe dilen sözlere kulak verip, bu sözleri ispatilayıcı deliller aramaya başladılar. Yöneticilerin, Kelâm ilmindeki tartışmalara eğilim duydukları herkes tarafından anlaşılmıştı.

İşte bunun için halk da kelâm ilmine yöneldi. Bu sahada birçok kitap telif edildi. Bu ilmin tartışma yolları tesbit edildi. Karşılıklı konuşmalarda, sözleri değiştirme, tersyüz etme yöntemlerine ulaşıldı ve böylece bir başka ilim ihdas edilmiş oldu. Bu işlerle uğraşanlara soracak olsanız, size Allah'ın dinini müdafaa ettikle rini, Sünnet-i seniyyeyi ihya etmek, **bid'atçı**ları susturmak için çalıştıklarını söyleyeceklerdir. Kendi seleflerinin de fetva ilmiyle meşgul olduklarını ve böylece müslümanların dinî işlerini üzerine alarak halka nasihat edip, onlara büyük iyilikler yapmış olduklarını ileri süreceklerdir.

Daha sonra gelen yöneticiler, kelâm ilmine dalmayı ve insanlara münazara kapılarını açmayı hoş görmeyip, doğru bul madılar. Çünkü kapı açıldığı zaman büyük taassublar doğduğunu, bu taassubun insanları birbirine düşürdüğünü ve masum kanların dökülmesine sebep olacak husûmetler meydana getirdiğini gördüler. . .

Bunlar da fıkhı konularda münakaşa etmeye; Şâfiî mezhebinin mi, yoksa Hanefî mezhebinin mi üstün olduğu konusunu tartışmaya eğilim duyuyorlardı. Böyle olunca, bu sefer halk da aynı havaya girmiş, kelâm ve onunla ilgili bütün ilim dallarını bırakarak Şâfiîler ile Hanefîler arasındaki ihtilâflı meselelere dalmışlardı.

İmâm-ı Mâlik, Süfyân es-Sevrî, İmâm-ı Ahmed ve diğer büyük âlimlerin arasındaki ihtilâflı meselelere de el attılar. Kendilerine bu hatalı tutuma niçin girdikleri sorulduğunda da 'Bunu yapmak taki gayemiz, şeriatın inceliklerini ortaya çıkarmak, mezhebin in celiklerini bildirmek ve fetva usûlünün yayılmasını sağlamaktır' diyerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır.

Bu konuda sayısız eser telif edilmiş, birçok istinbatlar yapılmış, mücadele ve telifât çeşitleri yazılmıştır. Günümüzde de bu durum hâlâ devam edip gitmektedir. Bundan sonraki asırların daha neler getireceğini ise henüz bilmiyoruz.

İşte ihtilaflı meselelere ve tartışmalara dalmanın tüm sebepleri yukarıda saydıklarımızdan başkası değildir. Eğer dünyevî gücü elinde tutanlar; yani yöneticiler fakihlerden İmâm-ı Şâfiî ile İmâm Ebû Hanîfe'den başkalarının ihtilâflarını tartışmaya eğilim duysalardı veya başka ilimlere yönelselerdi, onlardan dünyalık bekleyen âlimler, onların tarafına meyleder ve çalışmalarını bu isteğe göre değiştirirlerdi. Onlar yine kendilerini haklı göstermek için, meşgul oldukları ilmi, dinî ilimlerden sayacaklar ve asla susup yerlerinde oturmayacaklardı. Yine bu ilimleri elde etmekle Allah'ın rızasına ulaştıklarını, çünkü bundan başka bir gaye taşımadıklarını ileri süreceklerdi. . .

Bu Tartışmaları, Sahabe-i Kirâmın Meşvereti ve Selefin Müzakeresi ile Karıştırmak

Bu kişiler halka 'Bizim gayemiz bu tartışmalarla hakkı ara mak ve vuzûha kavuşturmaktır. Zira hakkın aranması gerekir, ilmî görüşlerde yardımlaşma ve birkaç kişinin hatırındaki fikirle rin aynı hedefe

yönelmesi fayda verici ve tesir edicidir. Ashâbın âdetleri de meşveretti. Meselâ ölenin dedesiyle kardeşlerin feraiz deki durumlarını bildiren, içkinin cezasını beyan eden ve imamın (devlet başkanının) hatasının malî mesuliyeti icab ettirdiğini belirten meşveretleri gibi. . . İmamın hatasının malî mesuliyeti icab ettirmesine misal Olarak, Hazret-i Ömer'den korkarak karnındaki çocuğu zâyi eden kadının diyetini, Hazret-i Ömer'in ödediği naklolunmuştur. Feraiz meselelerinde ve başka konularda da aynı şekilde sahabenin istişarelerine ilişkin birçok olay rivâyet edilmiştir.

Yine İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Ahmed, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî ve başka âlimlerden de bu şekil münazaralar, münakaşalar ve meşveretler nakledilmiştir.

Bu sözün, bir telbis (hakkı bâtılla karıştırmak veya bâtılı hak olarak göstermek) olduğunu göstermeye çalışacağım ki hakikatler malûmunuz olsun!

Dinin hak olan meseleleri üzerinde yapılacak araştırmalarda yardımlaşma vardır. Fakat bunun sekiz şart ve alâmeti vardır:

1. Farz-ı aynları yerine getirmeyen bir kişi farz-ı kifâye olan münazaraya girişmemelidir. Farz-ı ayn olarak yapması gereken vazifeleri bulunan bir kimse 'Benim gayem hakkın bilinmesidir'diyerek farz-ı kifâye ile meşgul olursa, bu kişi yalan söylüyor demektir. Böyle bir kimse, tıpkı namazı terkettiği halde, başkalarına giymek için elbise imal eden bir kişinin 'Benim bu elbiseleri imal etmemin sebebi, şayet çıplak insan varsa onun örtünmesini temin ederek namaz kılmasına vesile olmaktır' deyip kendisini temize çıkarmasına benzer.

Böyle bir kimsenin iddiası pek ender hallerde doğru olabilir. Tıpkı nadir de olsa vukûu mümkün meseleler hakkında ihtilâflara dalan fakihin iddiası gibi. . . Münazara ilmiyle iştigal edenler, bü tün ulemanın ittifakla varmış olduğu hükme göre, farz-ı ayn olan birçok hususları ihmal ederler. . .

Yerine verilmesi gereken bir emaneti elinde bulunduran bir kimse, insanları Allah'a yaklaştırmakta en müessir âmil olan namaza başlayıp, emaneti yerine teslim etmeyi ihmal ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kişinin taat nev'înden bir iş yapması, onun Allah'a itaat eden bir kul olduğunu ispatlamaz.

Fakat o fiillerde, şartlarda, zamana ve tertibe riayet ediyorsa, o zaman iş değişir.

2. Kişinin münazaradan daha önemli bir farz-ı kifâyeyi yerine getirme mecburiyeti yoksa münazara edebilir Şayet kişi münazaradan daha önemli bir farz-ı kifâyeyi yerine getirmesi gerektiğini bildiği halde, gerekeni yapmaz ve münazaraya dalarsa, yapmış olduğu iş Allah'a isyandan başka bir mânâ taşımaz. Böyle bir adamın durumunu şöyle bir misalle açıklayabiliriz: Bir kişi, ölecek derecede susamış bir topluluk görür. Herkes bu topluluğu içine düştüğü feci durumla başbaşa bırakmıştır. Bu vaziyeti gören kimse de onlara su vererek yardım etmeye muktedir iken, bunu yapmaz da, meselâ hacamat (kan aldırma) sanatını öğrenmekle meşgul olur. Kendi zannına göre kan aldırmak farz-ı kifâye olan bir ilimdir. Bir memlekette bu sanatı bilen olmadığı takdirde halkın helâk olacağını söyleyerek kendisini haklı göstermeye çalışır. Şayet kendisine 'sen bu hacamat işiyle çok meşgul olma, çünkü bu işi yapan daha birçok kimse var; bunun yerine sen o su samış insanların derdine çare bulmaya çalış' denilecek olursa, o yine kendi fikrinde ısrar eder ve "Kan alıcıların bulunması, bu ilmi farz-ı kifaye olmaktan çıkarmaz. Dolayısıyla bu sanatı öğrenmem farz-ı kifayeyi yerine getirmektir' der. İşte aslî

vazifesini ihmal eden böyle bir kimsenin hâli, tıpkı ülke çapındaki farz-ı kifayeleri ihmal edip, münazara yapmakla meşgul olan kimsenin haline benzer.

Fetva ilmine gelince, bu ilimle meşgul olan topluluklar da vardır. Fakat hiçbir memleket yoktur ki, orada farz-ı kifaye hük münde olan birçok ilim ihmal edilmiş olmasın. Fakihler, bu farz-ı kifayelere dönüp bakmayı bile bir külfet sayarlar, biraz olsun uğraşmaya tenezzül etmezler. İhmal edilen farz-ı kifaye hükmün deki ilimlerin en başında tıp ilmi gelir. Günümüzde, İslâm di yârının birçok yerlerinde tıbbî meselelerde fikrine itimad edilecek, tavsiyesine güvenilecek bir müslüman doktor mevcut değildir. Buna rağmen hiçbir fakihin bu ilimle meşgul olduğunu göremez sin. Emr-i bil-maruf, nehy-i an'il-münker de böyledir. Bu vazifeyi yerine getirmek de farz-ı kifaye hükmündedir. Tartışmacı çok zaman münazara meclisine iştirak edenlerin ipekli kumaşlardan elbiseleri olduğunu, yine ipeklilerden yapılmış minderler üzerinde oturulduğunu görür. Buna rağmen susar ve hayatta olması ihti mal dahilinde bulunmayan bir mesele üzerinde münazaraya dalar. Şayet meydana gelme ihtimali çok az olan tartışma konusu mesele, meydana gelecek olsa onu halledecek fakihler oldukça bol dur. Buna rağmen münazara eder. Ondan sonra da kalkıp yapmış olduğu münazara farz-ı kifaye olduğu için Allah'a mânen yaklaştığını iddia eder. Bu münazarayla Allah rızasını kasdettiğini ileri sürer,

Hazret-i Enes şöyle rivâyet etmektedir:

Allah'ın Rasûlü'ne emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i anil-münker'in ne zaman terkedileceği sorulduğunda, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** verdi: 'Ne zaman iyilerinizde müdahene (yağcılık) , kötülerinizde fahşa başgösterir; yöne tim küçüklerinizin eline geçer ve fıkıh da en rezillerinizin malı haline gelirse, işte o zaman terk edilir'. 162

3. Tartışmacı müctehid olmalı, Şâfiî, Hanefi veya diğer mez heplere uygun değil, kendi ictihadıyla fetva verebilmelidir. Hanefî mezhebinin bir meselede haklı olduğunu görürse, o meselede Şâfiî mezhebine bağlanmaktan vazgeçip (sahabenin ve büyük İmâmların yaptığı gibi) haklı gördüğü şekilde fetva vermelidir.

İctihad mertebesine çıkmayan bir kimse ise ki asrımızdaki bü tün tartışmacıların durumu budur bunlar sorulan suallere kendi imamlarının mezhebinden nakiller yaparak **cevap** verebilirler an cak. Kendilerine bağlı oldukları imamın görüşü sağlam görün mese bile, imamlarının görüşünden ayrılmaları doğru olmaz.

Böyle bir insanın münazarasında ne fayda olabilir? Çünkü böyle bir adamın mezhebi malûmdur ve bağlı olduğu mezhebin fetvaları dışında bir hüküm vermeye yetkisi yoktur. Böyle bir adam kendine müşkil görünen bir mesele hakkında 'Ümid ederim ki bu mesele hakkında bağlı bulunduğum imamın bir cevabı vardır. Şayet yoksa, ben Şer'î meselelerde tek başıma ictihad etme kudretine sa hip olmadığım için bu soruya **cevap** veremem' demelidir. Herhangi bir meselede bağlı olduğu İmâm iki çeşit görüş ileri sürmüşse, bu görüşler üzerinde münazara yapması hakikate daha uygun bir hal olur. Zira kendisi bu iki görüşten birine meyyal olabilir. Münazara ederken öbür tarafın daha kuvvetli olduğunu görerek belki de istifade eder. Kendisinin meylettiği hükmün doğruluğu hakkında münazaraya girişini yersiz ve lüzumsuz bulur. Aşağı yukarı bütün tartışmacılar iki taraflı meseleleri terke dip hakkında kesin ihtilâflar olan meselelere dalıyorlar ki bu sa yede çok konuşabilme imkânı bulabilsinler ve muhalifleriyle mü cadele

edebilsinler.

4. Ancak vukûu çok olan veya her an ortaya çıkması muhtemel bulunan meseleler hakkında münazara edilebilir. Zira ashâb-ı kiram sık sık ortaya çıkan meseleler üzerinde müşavere eder ve fikirlerini beyan ederlerdi.

Biz ise, günümüzdeki tartışmacıların halkın ihtiyacı olan ko nularda ve halka umumi bir belâ getiren meselelerde fetva vermek için gayret gösterdiklerini pek de göremiyoruz. Onlar sadece kendilerini şöhrete ulaştıracak meseleleri araştırıyorlar. Bunun için de halledilmesi elzem meseleler üzerine eğilmek imkânını bu lamıyorlar ve arkasından da diyorlar ki; 'Bu mesele imamlar ta rafından kesin nasslardan alınan bir meseledir veya bu mesele üzerindeki konuşmalar ancak tenhalarda yapılabilir. Bu mesele toplanarak üzerinde tartışma yapılacak bir mesele değildir'.

Ele alınması gereken bir mesele olsun da daha önce hakkında söz söylenmiş olduğu için ele alınarak üzerinde durulmasın. . . Hakikatini bildirmek için hiçbir gayret gösterilmesin. . .

Bu kadar saçma bir iddia olabilir mi? Bunlar şunu diyemiyorlar:'Biz şöhrete ulaştırmayan, uzun konuşma imkânı vermeyen meseleler üze rinde tartışma yapmayız. Uzun konuşmalara sebep olmayan me seleler bizi ilgilendirmiyor'.

Bunu söyleseler ne kadar acaip bir du ruma düşeceklerini gayet iyi bilirler. Halbuki hak ve hakikati bildirmek için kısa konuşmak ve kestirme yollardan hedefe varmak lâzımdır. Sözü uzatmak hiçbir zaman doğru değildir.

5. Bir tartışmacı yapmış olduğu münazarayı mümkün olduğu kadar az bir cemaat önünde yapmaktan haz duymalı, münazaraya çok insanın dinleyici olarak katılmasından zevk almamalıdır. Zira tenha yerlerde münazara yapmak, sultanlar ve sair büyükler yanında münazara yapmaktan daha faydalıdır. Çünkü tenha yerlerde tartışmacı düşündüklerini daha iyi toplar; daha iyi anlatmaya muktedir olur, idrâki daha berrak ve kavrayışı yüksek olur.

Cemaat huzurunda yapılan münazara, tartışmacıları riyaya itebilir. Çünkü cemaat huzurunda münazara yapanlar mağlub olmak korkusuyla yanlışlarında direnmeyi sonuna kadar götürürler. İster haklı olsun, isterse haksız hep kendilerini haklı çıkarmaya bakarlar. Bu tartışmacıların kalabalık huzurunda tartışma yapmak istemeleri, Allah rızasını kazanmak niyetiyle değildir. Çünkü bu tartışmacılar kendi başlarına kaldıkları zaman kalabalıkta tartıştıkları konuyu katiyyen aralarında tartışmıyorlar. O kadar ki, çok zaman arkadaşı kendisinden sual sorduğu zaman **cevap** bile vermiyor. Fakat bir cemaat huzurunda oldukları zaman hile yayında, ne kadar ok varsa birbirlerinin göğsüne sap lamaya çalışıyorlar ki konuşmada üstad kabul edilsinler!

6. Münazara sadece hakkı bulmak ve anlamak için yapılmalıdır. Aynen kaybolan malını arayan bir insanın duru muna benzer bir durum. . O kaybolan mal bulunsun da ne olursa olsun. Bunu kendisinin veya arkadaşının bulması önemli değil, önemli olan malın bulunmasıdır. Demek ki bir tartışmacı kendi siyle münazara eden arkadaşını hasım değil, bir yardımcı olarak görmelidir. Kendisine hakkı bildirdiği için arkadaşına teşekkür et meyi bir borç bilmelidir. Nasıl ki malını kaybetmiş bir insan, kay bolan malını arayıp bulamadığı ve geri dönmeye karar verdiği bir anda; bir arkadaşı kendisine gelip kaybetmiş

olduğu malını bu yolda değil, şu yolda araması gerektiğini söylediği zaman kendisine teşekkür etmesi lâzım geliyorsa, böyle bir adamı azarlamayı düşünmüyorsa, kendisine malını bulmak için yol gösterene ik ramda bulunuyorsa. . . Birbirini hak namına ikaz eden **sahâbe-i kirâm**ın meşvereti de zâten böyle idi.

Bir kadın, Hazret-i Ömer'e itirazda bulunmuş ve ona hak yolu gös termiştir. Cemaat huzurunda hutbe irad eden Hazret-i Ömer, kadının yaptığı bu ikazdan sonra cemaata şöyle der: 'Bu kadın hakkı söy ledi, Ömer ise yanıldı'.

Bir kişi Hazret-i Ali'ye (radıyallahü anh) bir sual sorar: Hazret-i Ali, sorulan suale ce vap verdiğinde, suali soran kişi şöyle söyler: 'Ey emîr'ul Mü'minîn! Verdiğin **cevap** yanlış! Bence bu suale şöyle **cevap** veri lebilir. . .

Bunun üzerine Hazret-i Ali: 'Sen haklısın, ben ise yanıldım' diyerek adamın hakkını itiraf eder ve kendisini ikaz ettiği için ona teşekkür ederek sözlerini şöyle sürdürür: 'Her ilim sahibinden daha büyük bir ilim sahibi çıkabilir.

İbn Mes'ûd, Ebû Musa el-Eş'ar'ı'ye yanıldığım hatırlatınca Ebû Musa cemaate şöyle hitab eder: 'bu büyük âlim aranızda iken bana sual sormayın'. Kûfe valisi Ebû Musa'ya, Allah yolunda savaşıp öldürülen bir kimsenin hali sorulur, o da cennetlik olduğunu söyler. Bunun üze rine mecliste hazır bulunan Abdullah b. Mes'ud ayağa kalkar ve sual sorana hitaben şöyle der: 'Valiye sualini **ikinci** kez tekrarla! Sualini iyi anlamamış olmalı'. Bu ikaz üzerine adam sualini tek rarlar ve Ebû Musa yine aynı cevabı verir. İbn Mes'ûd ise şöyle der: 'Ben sizin verdiğiniz cevabı doğru bulmuyorum. Bence böyle bir kimse Allah yolunda hakkı bularak öldürülmüşse cennetlik olur'. Bunun üzerine Ebû Musa İbn Mes'ûd doğru söylüyor' der. Esasında hak arayıcıları da böyle insaflı olmalılar. . .

Buna benzer bir itiraz zamanımızın en düşük fakihine yapılsa, kendisine itiraz edilen fakih hiddete kapılır ve yapılan itirazı hiçbir suretle kabul etmez. Kendisinin yanılma ihtimalini katiyyen kabul etmeyerek der ki; "Ayrıca isabet etmişse' demeye gerek yoktur. Çünkü Allah yolunda öldürülen bir kişinin hakka isabet ettiği herkesçe malûmdur".

Günümüzün insafsız tartışmacılarının haline bir bakınız! Şayet hak, hasımlarının elinde ise ve onun dilinden ifade edilmişse, yüzü nasıl kızarır ve nasıl mahcub olur? Böyle olunca da son haddine kadar hakkı kabul etmemek için nasıl direnir? Bütün hayatı boyunca kendisim mağlup eden insan hakkında nasıl kötü konuşur ve onu küçük düşürmeye çalışır? Bütün bunlardan sonra da kalkıp kendini hakkın ortaya çıkması için yardımlaşan **sahabîler**e benzetmekten hiç de utanmaz.

7. Karşısındaki kimseyi; yani kendisiyle münazara edeni bir delilden diğer delile, bir müşkilden diğer bir müşkile geçmesini engellemeye çalışmamalıdır. Zira selefin aralarındaki münazaralar bu şekilde cereyan ediyordu.

İster lehinde olsun, ister aleyhinde, **bid'at** olan cedelin bütün inceliklerini, konuşmasının dışında tutmalıdır. 'Bu söz beni bağlamaz, tenakuza düştün' gibi sözlerden kaçınmalıdır. Önceki sözünü nakzediyor diye, doğru sözü reddetmek yanlıştır.

Halbuki sen tartışmacıların bütün toplantılarının mücadele ve münakaşa içinde geçtiğini görürsün.

Hatta delil getiren bir insan, bilinen bir kaidenin üzerine zannettiği bir illete dayanarak kıyas etmeye kalkıştığı zaman, derhal karşıdaki mücadeleci tarafından kendisine, asıldaki hükmün hangi illetle mâlûl olduğuna dair delil sorulur. Delil getiren zat 'Ben bu şekilde düşünüyorum. Şayet sen bundan daha isabetli bir görüşe sahip isen, delillerini söyle de birlikte tedkik edelim' diye **cevap** verir. Bunun üzerine itiraz eden kişi şöyle der: 'Senin bildiğin ve zikrettiğin mânâlardan başka daha nice mânâlar var burada. . . Fakat bunları söylemek üzerime düşen bir vazife olmadığından söyleyemeyeceğim.

Delil getiren taraf yine şöyle konuşmaya devam eder: 'Bundan başka bir iddian var ise, beyan et ki malûmatımız olsun'. **İtiraz** eden kişi 'Hakîkat senin söylediğinden başkadır ve ben bunu biliyo rum. Fakat söylemek üzerime düşen bir vazife değildir' fikrinde ısrar eder. Böylece münazara meclislerinde bir netice alınmadan tartışmalar devam eder gider.

Bu miskin itirazcı bilmez ki; 'Ben bilirim, fakat söylemem, çünkü söylemek mecburiyetinde değilim' sözü şeriata yapılan bir iftiradan başka birşey değildir. Şöyle ki: Şayet itirazcı, söylenen de lilin mânâsını bilmiyor ve ancak hasmını susturmak için kuru bir iddiada bulunuyorsa, böyle bir adam fâsıktır, kâzibdir, Allah'a is yan etmiştir ve bu hâlinden dolayı Allah'ın gazabını üzerine çekmiştir. Zira bilmediği bir şeyi biliyor görünmeye çalışmıştır. Şayet hakikaten biliyor da söylemiyor ise yine fâsık olur. Çünkü şeriatın bir emrini gizlemiş olur. Halbuki bu emri gizlemese, belki de bir müslüman kardeşini yanlış düşünmekten kurtaracak, doğrunun yayılmasına vesile olacaktır. Şayet itirazcının görüşü zayıf ise, karşısındaki kendisine iddiasının zayıf olduğunu izah edecek ve böylece itirazcı cehaletin karanlığından bilginin aydınlığına çıkmaya imkân bulacaktır.

Hiç kuşkusuz dinî ilimlere ait bir husus sorulduğu zaman mutlaka **cevap** verilmelidir. O halde bu itirazcının 'Bunu söylemek mecburiyetinde değilim' de mesi, 'Bizler tarafından ihdas edilen **bid'atların bid'at** olarak kalmasını temin eden cedellerin devamını sağlamak için bunu söy lemiyorum' demekten başka birşey değildir. Şayet bu laf, bu an lama gelmezse ne anlama gelir? Oysa Allah'ın şeriatını açıkça bildirmek gerekir. Söylemeyen kişi ya fâsıktır, ya da yalancı. . .

Bu nedenle **sahâbe-i kirâm**ın meşveretini ve **selef-i sâlihîn**in bir mesele hakkındaki müzakeresini tedkik et! Acaba onlar da, se nin anladığın bu mânâda bir münazara ve mücadele görür mü sün? Acaba ashâb-ı kirâm ve **selef**-i salihînden birisi, herhangi bir arkadaşını bir delilden diğerine, bir kıyasdan başka birine, bir haberden diğer bir ayete geçmekten alıkoymuş mudur? Hayır! Binlerce kere hayır! İşte sahabenin ve selefin bütün münazaraları bu cinstendi. Çünkü onlar kalplerine geleni olduğu gibi söyler, düşündüklerini olduğu gibi ortaya döker ve ona göre müzakere ederlerdi.

8. Kendisine faydası dokunacak bir ilimle meşgul olan kişilerle münazara etmelidir. Halbuki tartışmacıların çoğunu, âlimlerle ve ilimde otorite sahibi olanlarla münazara etmekten kaçınır görür sünüz. Çünkü hakkın onların dilinde meydana geleceğinden endişe duyarlar. Onun için de tartışmacılar ilim ve bilgi bakımından daha aşağıda olanlarla tartışmayı tercih ederler. Zira kendi bâtıllarını ancak bilgide ilerleyememiş insanlara kabul ettirme imkânları vardır.

Münazara etme hususunda bu sekiz şarttan başka daha nice ince şartlar vardır. Fakat bu sekiz şartı iyice öğrendikten sonra, kimlerin Allah için münazara ettiklerini, kimlerin etmediklerini gayet iyi teşhis edebilirsin.

Kısaca, şiddetli düşmanını; tasallutçu ve felâket hazırlayıcısı olan **şeytan**ı bırakıp, müctehidin isabet ettiği veya edenle ecirde ortak olduğu meselelerde münazaraya dalan bir kimseye **şeytan** güler. O kişi **şeytan**a gülünç, ihlâs ehline de ibret alınacak bir ders olur. Bu sebebe binaen **şeytan** onu, daha ilerideki bölümlerde sa yacağımız âfetlerin karanlığına götürmüştür. O felâketlerden ile ride uzun uzun bahsedeceğiz. Tevfîk ve yardım Allah'tandır.

Münazaranın ve Münazaradan Doğan Kötü Ahlâkın Yol Açtığı Sonuçlar

Başkasını mağlûp etmek, susturmak, fazilet ve şerefim gös termek için halk arasında bağırarak konuşmak; halkın teveccü hünden istifade etmek için yapılan münazaralar, Allah'ın çirkin saydığı, buna mukabil Allah düşmanı **şeytan**ın güzel gördüğü bir münazara tarzıdır. Bu münazaralar; kibir, ucûb, hased, münafese, nefsi temize çıkarmak, rütbe düşkünlüğü ve benzeri bâtın fuhşiyat gibidir.

İçki içmek ile diğer fuhşiyatları yapmak arasında muhayyer bırakılan bir kişi, İçkiyi daha ehven görüp onu içerse, bununla kalmayıp içki onu diğer fuhşiyata nasıl zorlarsa; aynen bunun gibi başkasını susturmak, münazarada galip gelmek, rütbe aramak ve iftira etmek sevgisi de kime galip gelirse; bu sevgi o kişiyi bütün pisliklerin içine sürükler, kötülükleri nefsinde toplamaya başlar. Yine bu sevgi bütün kötü ahlâkların bu adamda toplanmasına ve sile olur.

Bu ahlâkların tamamının çirkin olduğunu izah eden deliller, daha ileride ayet ve hadislere dayandırılarak Mühlikât bölümünde zikredilecektir. Fakat biz şimdi menfî münazaranın tahrik ettiği kotu ahlâkın bir Kısmına işaret edelim:

1. Hased

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hased, ateşin odunları yemesi gibi, sevapları yiyerek bitirir. 163

Tartışmacı kendisini hasedden katiyyen kurtaramaz. Çünkü bir tartışmacı, bazen galip gelir, bazen de mağlup olur. Onun için bazen onun konuşması övülür, bazen de karşısındaki muarızın. . .

Öyleyse bu dünya ilminde kuvvetli ve görüşlerinin isabetli olduğu kabul edilen biri oldukça; veya 'Filân adam senden daha iyi görü yor ve senden daha isabetli kararlar veriyor' denilme ihtimali bu lundukça, böyle bir adamın hased duyacağı muhakkaktır. Kendisine tafdil edilen adamı küçültmeye ve ona teveccüh eden kalpleri kendisine çevirmeye yarayacak bütün faaliyetleri göster meye çalışır.

Hased, helâk edici bir ateştir. Hased ateşiyle yanan bir kişi, bu dünyada büyük bir ızdırap içindedir. Âhiretteki azabı ise, dünya dakinden kat be kat fazla olacaktır. İşte bunu anlatmak için İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'İlmi nerede bulursanız alınız. Fakihlerin birbirinin aleyhindeki sözlerine kulak vermeyiniz. Çünkü onlar ağıldaki tekeler gibi dövüşmektedirler'.

2. Kibir ve Tekebbür

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim büyüklenirse, Allah onu alçaltır; kim tevazu gösterirse onu yükseltir. 164

Yine **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) **Allahü teâlâ**'dan hikâye ederek bir hadis-i

kudsîde şöyle buyurmuştur:

Azamet benim izarım, kibriya ise benim abanidir. İşte bu nun içindir ki bu iki şeyde bana ortak olmaya yeltenenin be lini kırarım!165

(Hadîste geçen izar ve abâ kelimeleri zahirî anlamda düşünülmemelidir) .

Tartışmacı, emsallerinden üstün görünmek hastalığından hiçbir zaman kurtulamaz. Olduğundan çok daha üstün görünmek ister.

Hatta bu büyüklük budalaları, münakaşa meclislerinin her hangi bir yeri için kavga ederler. Meclisin başında oturmak; baş koltuğun kendilerine ait olduğunu iddia etmek peşindedirler. Kendilerinden başkasına bu yerleri lâyık görmedikleri için itişip kakışırlar, dar bir yoldan geçildiği zaman ben önde giderim, sen önde gidersin diye itişir dururlar. Böyle tartışmacıların kurnazları ise: 'Biz böyle davranmakla ilmin izzetini koruyoruz; zira âlimin, özellikle müzmin bir âlimin kendi nefsini zelil etmesi yasak lanmıştır' şeklinde konuşmalar yaparak akılları sıra kendilerini müdafaa ederler.

Bilmezler ki, Allah ve Rasûlü tevazuu methetmişlerdir ve ken dileri Allah'ın ve Rasûlü'nün medhettikleri bir hasleti zillet kabul eder duruma düşmüşlerdir! Yine Allah ve Rasûlü'nün buğz ettiği bir hâl olan tekebbüre de izzet gömleğini giydiriyor ve böylece Allah'a ve Rasûlu ne zıd düşüyorlar. Böylece güzel kelimeleri tah rif ederek halkın dalâlete sapmasına vesile oluyorlar! Nitekim hikmet, ilim ve benzeri kelimeleri de tahrif etmişler ve halkın dalâ lete düşmelerine sebep olmuşlardır!. . .

3. Hıkd (Kin)

Tartışmacı kimse, kendisini kin tutmaktan kurtaramaz. Halbuki **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur;'Kâmil

Mü'min kinci değildir'. 166

Kini zemmeden o kadar çok hadîs vardır ki, gizlenmesi müm kün değildir. Bir münazara esnasında hasmını tasdik edercesine başını sallayarak ona kin tutmayan hiçbir tartışmacıya rastla madık. Çünkü bir tartışmacı diğer tartışmacının sözlerini dinle miyor, bu sözleri iyi niyetle karşılamıyor. İşte bundan dolayıdır ki bir tartışmacı, diğer tartışmacıya kin tutmaya mecbur oluyor. O kini nefsinde taşıdığı halde gizli tutması ancak nifakla mümkün olmaktadır. Fakat çoğu zaman beslenen kin, apaçık ortaya çıkıyor ve bunu herkes müşahede ediyor.

Tartışmacı bu durumda kendi sini kin tutmaktan nasıl kurtarabilir? Bütün dinleyenlerin ona hak vermeleri imkânı yoktur. Ortaya koyduğu delilleri dinleyenler makbul saymak durumunda da değildir. . . Onun için hasmı, sö zünü biraz da olsun hafife alırsa, bu hareketi affedemez, bundan dolayı duyduğu kini hayatının sonuna kadar kalbinden söküp atamaz. (İşte bu, felâketin tâ kendisidir) .

4. Gıybet

Allahü teâlâ, gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzetmiştir. Halbuki tartışmacı, ölü eti yemekten, kendini bir türlü kurtaramaz. Çünkü o her zaman hasmının konuşmasını naklederek aleyhinde bulunur. Kendisini bu halden kurtarmak için ne kadar titiz davranırsa davransın, hasmının söylediği sözleri ne kadar doğru naklederse nakletsin, kendisini gıybet etmekten alıkoyamaz. Çünkü hasmının

konuşmasının yanlış olduğunu söylemek suretiyle gıybet yapmış olur. Bu konuşmasının hasmının âcizliğini gösterdiğini ve kendi sinden daha eksik olduğunu söyleyerek gıybet yapmış olur. Yahut da daha kötüsü hasmının söylemediğini naklederek bir de yalancı durumuna düşer. Aynı zamanda bir müfteri olur. Kendi konuşmasına önem vermeyip, hasmının kelâmına kulak verenin haysiyetine tecavüz etmekten dilini bir türlü kurtaramaz. Onları cehalet, hamakat ve dar anlayışlılıkla itham eder!

5. Nefsi temize çıkarmak

Allahü teâlâ bizi, nefsimizi temize çıkarmamaya davet etmek tedir.

Nefislerinizi temize çıkarmayınız; Allah kendisinden kor kanın kim olduğunu çok iyi bilendir. (Necm/32)

Hakîm bir zata 'Çirkin olan doğru nedir?' diye sorulduğunda, şöyle **cevap** vermiştir: 'Kişinin nefsini övmesidir'.

Tartışmacı kuvvetli olmakla, galip gelmekle ve fazilet bakımından emsâllerinden üstün olmakla kendini övmekten kur taramaz. Münazara esnasında hiç olmazsa şu kadarcık bir söz söylemekten kendini alıkoyamaz: 'Ben bütün bu işleri bilmeyenler den değilim. Ben ilimlerde ileri gitmiş bir kimseyim. Her ilmin usûlünü ve metodunu bilirim. Birçok hadîs hıfzetmişim'. İşte buna benzer cümlelerle kendisini metheder durur. Bazen de konuşmasını itibara alsınlar diye, böyle cümleler sarfetmeye mec bur kalır. Halbuki herkes bilir ki kendisini ahmakça övmek ve herhangi bir sebepten dolayı nefsini tezkiye etmek şer'an ve aklen çirkin sayılmıştır.

6. Tecessüs

Allahü teâlâ şöyle buyurur.

Ey îman edenler! Zannın bir çoğundan sakının; çünkü zannın bir kısmı günahtır. Araştırmayın, bir kısmınız diğer bir kısmınızı çekiştirmesin. (Hucurât/12)

Tartışmacı, emsâlinin ayıplarını araştırır, hasmının kusurlarını bulmak için durmadan çalışır. Hatta tartışmacıya 'Senin memleketine bir tartışmacı geldi' dendiği zaman, hemen adamlarından birini göndererek gelen tartışmacının hususiyetlerini öğrenmeye çalışır. Gizli suçlarını araştırır. Öyle ki, münazara yapmak üzere karşı karşıya geldikleri zaman rakibim hususî ha yatındaki ayıplarından dolayı mahcup vaziyete düşürebilsin. Münazarada rakibini alt edebilmek için, bunları bir silâh olarak kullanabilsin. . .

Tabidir ki, bu silâhlar rakibe karşı ihtiyaç zamanında kul lanılır. . . Hatta tartışmacı rakibinin suçlarını aramakta o kadar ileri gider ki, çocukluk zamanında yaptıklarını bile ortaya çıkarmaya çabalar. . . Bedenî kusurlarını dahi bulmaya çalışır. Belki çocukluğunda bir suç işlemiş olabilir veya vücudunda bir ku sur bulunabilir. Meselâ kel olması gibi. . . Sağır olması gibi. . Bunları, münazarada mağlup olma tehlikesi ile Karşılaştığı zaman, rakibinin bu kusurlarına temas ederek onu mahcup etmeye çalışır. Şayet münazara bahsinde muktedir bir kişi ise, bu sefer de rakibinin kusurlarını ima yoluyla belirterek söyler. Şayet mağrur ve mağrur olduğundan ötürü de ahmak biri ise, bütün bu kusurlarını rakibinin yüzüne karşı bağıra bağıra söyler.

Tartışmacıların önde gelen şahsiyetlerine ait buna benzer hik âyeler çok çok anlatılmaktadır.

7. Karşısındaki kimselerin kötü duruma düşmeleri sebebiyle sevinmek, iyi durumlarına da yerinmek ve üzülmek

İslâmiyet'te kendisi için istemediğini diğer din kardeşi için de istememek, kendisi için istediğini, diğer din kardeşi için de istemek ahlâkı vardır. Faziletlerini öne sürerek başkalarına karşı övünmek durumunda olan kimseler, arkadaşının ayağının kay masına sevinir. Çünkü ilim ve fazilette kendilerine denk gördükleri herkes bir nevi rakipleri olduğu için bilhassa onların birbirle rine karşı aldıkları tavır, tıpkı iki kuma kadının birbirlerine karşı aldıkları tavıra benzer. Nasıl ki bir kuma, öbürünü gördüğünde titremeye başlar ve katiyyen onu görmeye tahammül edemezse, tıpkı bunun gibi bir tartışmacı da öbürünü gördüğü zaman kuma kadın gibi beti benzi atar, tirtir titrer ve onu görmek istemez. Sanki karşısındaki hilekâr bir **şeytan** veya kanını emmeye çalışan bir canavardır!

O halde soruyoruz! Hani İslâmiyet'in istediği yakınlık ve ünsi yet? Hani din âlimlerinin birbirlerine karşı gösterdikleri saygı ve sevgi? Hani her hangi bir müşkilde din âlimlerinin birbirlerine yaptıkları yardımlar? Hani kardeşlik, yardım ve muhabbet?

Hatta İmâm-ı Şâfiî şöyle buyuruyor: 'Fazilet ve akıl erbabı arasında ilim, onları birbirine bağlayan bir zincirdir'.

O halde soruyoruz! İlmi, düşmanlık vesilesi yapan kişiler, kendilerinin İmâm-ı Şâfiî'nin takipçisi olduklarını nasıl söyleyebi lirler? Acaba arkadaşını mağlup etmekle övünen bir cemiyette, kardeşlik, ünsiyet ve arkadaşlığın tesisi mümkün müdür? Elbette hiçbir şekilde mümkün değildir!

İnsanların bozulmasına, Mü'min ve muttaki kulların ah lâkından çıkarıp, münafıkların ahlâkına iten şerrin bu kadarı ye ter de artar bile. . .

8. Nifak

Nifakın kötü olduğunu bildirmek için delil getirmeye ve kö tülüğünü delillerle ispat etmeye ihtiyaç yoktur.

Tartışmacılar âdeta nifaka düşmeye mecburdurlar. Çünkü, hasımlarla ve hasımların dostlarıyla her an karşılaşmak mecbu riyetinde kalırlar. Lisanen ve görünüşte onlara sevgi göstermek ve muhabbetini izhar etmek zorundadırlar. Onların derece ve halle rini dikkate almak ve onları kırmamaya, tersine kazanmaya çalışmak lâzımdır. Halbuki kendisiyle konuşan, dil döken ve dinle yen kişiler, bu sözlerin hepsinin yalan olduğunu bilirler. Bilirler ki bu insan bir hasım olduğuna göre nifak, iftira ve fısk-u fücur yap maktadır. Çünkü münâzaracılar ancak dilleriyle birbirlerine sevgi gösterisinde bulunurlar. Kalplerinde ise, birbirlerine karşı silin mez bir buğz taşımaktadırlar. Biz böyle bir nifaktan şânı yüce Allah'a sığınırız!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

İnsanlar ilmi öğrendikleri ve ameli terkettikleri, dil ile sevişip kalplerinde buğz taşıdıkları ve aralarında sıla-i rahmi kestikleri aman, Allah onlara lânet edip kulaklarını sağır ve gözlerini kör eder!137

Günümüzde gördüğümüz manzaralar da bu hadîsin mâ nâsını doğrulamaktadır.

9. Haktan yüz çevirmek ve nefret etmek

Tartışmacı düşmanlık hırsı taşır. Tartışmacının en nefret ettiği şey hakkın, hasmının ağzından çıkmasıdır. Her ne zaman hak, hasmının ağzından çıkarsa, onu var kuvvetiyle reddetmeye ve hasmını bu haktan caydırmaya çabalar. Demek ki düşmanlık ve hakkı reddetmek, tartışmacının tabiî ve normal hâli olmaktadır, O ister hak olsun, isterse bâtıl, ne dinlerse sanki onu reddetmekle mükelleftir. Hatta o kadar ki Kur'ân'dan getirilen delillere dahi itiraz etme isteği kabarır içinde. Şeriat tâbirlerine bile karşı koyar. Kesin nasslardan birini diğer biriyle nakzetmeye çalışır. Halbuki bâtılı müdafaa etmek, çok mahzurlu ve çok tehlikelidir.

Allah'ın Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hatasını anlayıp cedeli terkeden bir kimseye, **Allahü teâlâ** cennetin ortasında bir köşk ihsan eder. Haklı olduğu halde cedeli terkeden bir kimseye ise, cennetin en yükseğinde bir köşk ihsan eder. 168

Allahü teâlâ, iftira eden ve hakka yalan diyeni bir tutmuştur:

Allah'a iftira ederek yalan uyduran veya O'nun ayetlerini yalan sayandan daha zâlim kim olabilir? Şüphe yok ki o zâ limler kurtuluşa eremezler. (En'am/21)

Artık o kimseden daha zâlim kim olabilir ki, Allah'a karşı yalan söylemiş, doğruyu (Kur'ân'ı) da kendisine geldiği zaman yalanlamıştır. Kâfirlerin yeri cehennem değil midir? (Zümer/32)

10. Riya, (halka gösteriş yapmak ve halkın kalbini kendine çekme gayretine düşmek)

Riya, insanı en büyük günahlara iten korkunç hastalığın adıdır. Bu hakikat, Riya bölümünde uzun uzun anlatılacaktır.

Tartışmacının bütün gayreti, yapmış olduğu münazara ile halkın gönlünü çelmek ve kendisine taraftar toplamaktır. Bu ne denle onlar, halkın hoşlandığı fikirlerin savunucusu olmayı her zaman başarırlar.

İşte saydığımız bu on hastalık, bâtınî fuhşiyâtın esaslarındandır. Tartışmacılarda bu on menfî hasletten başka daha nice kötü hasletler vardır. . . Bu kötü hasletler, kendisim zabtetme yen tartışmacıları sonunda vuruşmaya, yumruklaşmaya, tırmıklamaya, elbise yırtmaya, sakal yolmaya, anaya ve babaya küfretmeye, hocalara küfretmeye ve açık açık birbirlerine iftira at maya sürükler. Böylelerini insan saymadığımız için burada söz konusu etmedik!

Yukarıda saydığımız on menfî haslet, tartışmacıların büyüklerinin hemen hemen hepsinde (en akıllılarında dahi) vardır. Bütün bunlara rağmen bir kısım tartışmacılar bu kötü hasletlerden uzak kalabilirler. Fakat bu iyiliği ancak kendisinden çok aşağı veya yu karı; yahut memleket itibarıyla kendisinden çok uzak, maişet ko nusunda da kendisiyle çatışmayan kimselere gösterir. Kendisiyle aynı ayarda olan akranlarına bu iyiliği göstermesi imkansızdır.

Bu on hasletin her birinden on tane başka rezalet doğar. Biz bunların hepsini teker teker sayarak konuyu uzatmak istemedik. Meselâ herbirinden şu rezaletler doğar: Kendini müdafaa etmek gayreti, öfke, tamah, buğz, rütbe ve mal isteme ihtirası, hasmına galip gelmekten dolayı düşülen gurur, nimeti inkar etmek, ifrata kaçmak, zenginlere ve sultanlara hürmetkâr olmak, onlarla sıkı münasebetlere

girişmek, onların haram yollardan elde ettiği şeylerden almak, atlarla, bineklerle ve mahzurlu elbiselerle süs lenmek, kibir ve azametinden dolayı herkesi hakir görmek, mâlâ yani hususlara dalmak, çok konuşmak, korkuyu kalpten çıkarmak, kalbindeki rahmet duygusunu söküp atmak, ifrat dere cede gaflete düşüp bir namaz içinde ne kadar namaz kıldığını, neyi okuduğunu ve kime münacaatta bulunduğunu tefrik edememek, münazarasında kendisine yardım eden ilimler üzerinde bir ömür tükettiği halde kalbinde haşyet hissinin teşekkül etmemesi ki böyle İilimlerin âhirette hiçbir faydası yoktur ibareleri güzel okumak, kelimeleri kafiyeli sarfetmek, olması ender hâdiseleri ve hik âyeleri ezberlemek gibi saymakla bitmeyecek kadar felâketler doğurur.

Tartışmacıla, derecelerine göre münazara ilminde başarı gös terirler. Bu mesleğin çeşitli dereceleri vardır. Fakat din, ilim, akıl ve fazilet bakımından en büyükleri dahi bu yukarıda saydığımız kötü huyların bir kısmından yakalarım kurtaramazlar. Ancak ellerinden geldiği kadar kötülüklerini örtmeye çalışmak ve bu kötü lükleri nefsinden söküp atmak için büyük bir gayretle mücadele etmek gayesini güderler.

Bu rezaletlerin sadece tartışmacılara ait vasıflar olmadığı bi linmelidir. Va'z ve nasihatta bulunanlarda da bu çirkin hasletler bulunabilir. Şayet halka hoş görünmek, va'z ve nasihatından ötürü bir paye kazanmak, yapmış olduğu işten dünyalık sahibi olmak gayretine düşmüş ise, böyle bir vâizde yukarıda sıraladığımız kötü hasletler bulunur.

Bu rezaletler, fetva ve mezhep ilmiyle uğraşanlarda da bulunur. Şayet bu ilimle meşgul olmaktaki gayesi kadılık makamını işgal etmek, evkaf dairesinde büyük memuriyetler almak, akranlarından daha fazla yöneticilerin gözlerine girmek ise, böyle bir insanda da yukarıda saydığımız kötü ahlâkların çoğu bulunabilir.

Kısaca ilmiyle Allah'ın rızasından başka şeyler bekleyen her insan da bu kötü hasletler bulunur. Demek ki ilim, âlimin yakasını bırakmaz. Onu ya ebediyyen herşeyden mahrum ederek helâk ol masına sebep olur veya ebedî hayatın saadetine garkeder.

İşte bu sırrı anlatmak için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

İlminden menfaat görmeyen âlim, kıyâmette, en şiddetli azaba mâruz bırakılır. 169

Böyle kimselerin ilmi, kendilerine bir fayda vermediği gibi, üstelik çok büyük zararlar verir. Keşke böyle bir kimse, başına büyük felâketler getirecek ilimden kurtulmuş olsaydı. Fakat ne yazık ki, bundan kurtulması mümkün değildir. İlim tehlikesi çok büyüktür. İlmi talep eden, ebedi mülkü ve serveti talep ediyor. Onun için bu talipler ya mülk ve servetten veya felâketten yakalarını kurtaramazlar. Âlimin hâli, tıpkı dünyada mülk isteyen diğer insanların hâline benziyor. . . Eğer servet peşinde koşan, servete ulaşmak im kânı bulamazsa kendini zilletten kurtaramaz. Belki zilletin de öte sinde büyük girdaplara düşer.

Eğer münâzara etmeye ruhsat vermekte, halkı ilme teşvik etmek gibi büyük fayda vardır. Şayet baş olmak arzusu bulunmazsa hiç kimse ilme heves etmez ve ilim de böylece inkıraza uğrar' der sen, bu sözünde bir noktada çok haklısın. Fakat cedelin esasında fayda yoktur. Zira top ve kuşlarla oynamak va'di olmasaydı, çocuklar mektebe gitmezdi. Fakat çocukları avutmak ve mektebe çekmek için icad

edilmiş bu şeylerin bizzat kendisinden bir fayda geldiğine delâlet eden bir mânâ yoktur.

Şayet riyaset hırsı olmasaydı, ilim gerçekten inkıraza uğrardı. Fakat ilmiyle riyaset talep eden bir kişi kurtulmuş sayamaz ken dini. Tam aksine, ilmiyle riyaset talep eden kimse **Hazret-i Peygamber**in aşağıdaki hadis-i şerifte bildirmiş olduğu zümreye dahil olmuş olur.

Hiç kuşkusuz **Allahü teâlâ** bu dini, nasipsiz kimselerle de takviye eder. 170

Hiç kuşkusuz Allah Teâla, bu dini yalancı bir kişiyle de tak viye eder. 171

Demek ki ilmiyle riyaset talep eden, gerçekte helâk olmuş bir kimsedir. Fakat böyle bir kimsenin delâletiyle başkaları kurtuluşa erebilir. Eğer o kişi insanları dünyayı terke dâvet ediyorsa. . .

Kendisi helâk olup başkalarının kurtuluşlarına sebep olan âlim, görünüşte **selef** âlimlerine benzer. Fakat onlardan ayrı olan tarafı, içinde yanan rütbe ateşidir, O bir makam elde edebilmek için yanıp tutuşan bir âlimdir. Böyle kişilerin misâli, mum misâ line benzer. Mum, etrafını aydınlatmak için yanar, kendisini mah veder. Eğer insanları dünyaya bağlanmaya götürüyorsa, o zaman hem kendini ve hem de başkalarını yakan bir ateş olur. . .

Âlimler üç sınıfa ayrılır:

1. Hem kendilerini ve hem de başkalarını helâk edenler.

Bunlar açık bir şekilde dünya nimetlerini isterler ve onlara dalarlar.

2. Hem kendilerini ve hem de başkalarını saadete erdiren âlimler. Bunlar bâtın ve zâhirde insanları Allah'a dâvet ederler.

3. Kendilerini helâk eden ve fakat başkalarının kurtuluşuna vesile olan âlimler. Fakat bunlar, halkın kalbini kazanmak, halkın gözüne girmek, şan ve şöhret kazanabilmek için uğraşırlar.

Bu nedenle ey müslüman! Hangi zümreden olduğunu düşün ve bul! Kime düşmanlık yaptığını idrâk etmeye çalış! Allah'ın, kendisi için yapılan amelden başkasını kabul edeceğini hiçbir zaman aklına getirme. . .

Bu konudaki tatmin edici deliller, Riya bölümünün bir kısmında ve Mühlikât bölümünde inşaallah gösterilecektir.

162) İbn Mâce, (hasen bir senedle)

163) Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den)

164) Hatip, (Hazret-i Ömer'den sahih bir senedle)

165) Ebû Dâvud, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

166) Irâkî bu hadîse vâkıf olamamıştır.

167) Taberânî, (Selmân-ı Fârisî'den zayıf bir senedle)

168) Tirmizî ve İbn Mâce (Enes'den)

169) Taberânî ve Beyhâkî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

170) Nesâi (Enes'den sahih bir senedle)

171) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle)

1-8

Hoca ve Talebenin Riayet Edeceği Âdab

Talebenin hocaya karşı takınacağı tavırlar ve zahirî vazifeler çoktur. Fakat biz bunları on cümle ile ifade etmek isteriz.

1. Talebenin **birinci** vazifesi, kalbini çirkin ve rezil sıfatlardan temizlemektir; zira ilim, kalbin ibadeti, namazın sırrı ve bâtını Allah'a yaklaştıran bir sıfattır. Nasıl ki âzaların vazifesi olan namaz, ancak zâhirî necaset ve taharetten temiz olmakla sahih ve câiz oluyorsa; bâtının ibadeti de kalbin ilimle tâmir edilmesinden, necis sıfatlar ve habis ahlâklarından uzaklaştırılmasından sonra caiz olabilir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmamış mıdır?

(Bu) din, nezafet temeli üzerine kurulmuştur. 172

Haddi zâtında ister zâhirî olsun, isterse bâtınî, nezâfet dinin temelidir.

Allahü teâlâ Kur'ân' da şöyle buyurmaktadır: Müşrikler pistir! (Tevbe/28)

Bu hükmü, tahâret ve necâsetten temizlenmenin, sadece bilinen taharet ve necaset mânasında olmadığını anlatmak için buyurmuştur. Zira müşrik kimsenin bazan bedeni yıkanmış, elbisesi temiz olur. Fakat cevheri (bâtını) necistir. İşte **Allahü teâlâ** bunu kastediyor. . .

Necaset, sakınılması ve kendisinden uzak durulması gereken şeylerin tamamının adıdır. Bâtınî sıfatların necasetinden korunmak, zâhirî necasetten korunmaktan daha mühimdir; zira bâtınî pislikler dünyada pis oldukları gibi, büyük bir felâket kaynağı olurlar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu mânâyı şöyle ifade buyurmaktadır:

(Rahmet) melekleri, içinde köpek bulunan bir eve girmezler. 173

Kalp bir evdir. Meleklerin girip eser bıraktıkları ve yerleşmek istedikleri bir mahâldir. Ucûb, kibir, hased, kin, şehvet, gazab ve benzeri rezil sıfatlar ise, uluyan köpeklerdir. Bu köpeklerle dolu olan bir yere melekler nasıl girer? Halbuki, **Allahü teâlâ**'nın nûru da insanların kalbine melekler vasıtasıyla ilka edilir.

Hiçbir insan yoktur ki, Allah'ın onunla (doğrudan doğruya) konuşması olsun. Ancak vahiy ile veya perde arkasından; yahut bir peygamber gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi suretiyle olur. Çünkü o çok yücedir, hikmet sahibidir. (Şûra/51)

İşte böylece ilim rahmetini, kalplere doğrudan doğruya ilka etmez. O rahmeti, yani ilim rahmetini bu mevzuda vazifeli olan melekler vasıtasıyla gönderir. Melekler her türlü kötü ve çirkin sıfatlardan beridirler; pâk ve temizdirler. Onlar ancak güzeli seyrederler, yanlarındaki Allah'ın rahmetinin hazinelerinden ancak temiz yerleri tâmir ederler.

Sakın benim 'Beyt'ten gaye kalptir, Kelb'en (köpekten) de gaye, gazab ile çirkin sıfatlarıdır'

dediğim zannedilmesin.

Ben sadece hadîsteki Beyt kelimesinden kalp, Kelb kelimesinden de kötü sıfatların kasdolunduğunu söylemeye çalışıyorum. Sözünü ettiğim terimler, işte bu mânalara işaret ediyor. Zâhirî tâbirleri bâtına mâletmekle, 'Bâtına işaret ediyor' demek arasında büyük bir fark vardır. Zira **ikincisi**nde, zâhirî zâhir olarak kabul ediyor, 'Bunda bâtına işaret vardır' diyorsun. İşte bu incelikten dolayı bâtınîlerden ayrılmış olursun. Çünkü bizim yaptığımız iş, ibret almaktır. Bu ise kâmil âlimlerin mesleğidir.

İbret almanın mânası, zikredilenin öz mânâsında durdu rulması demektir. Nitekim akıllı bir kimse başkasının başına gelen musibeti gördüğü zaman, o musibetten kendisi bir ibret dersi alır. Yani o musibet, kendisinin uyanmasına vesile olur. Çünkü kendisi de bir insandır ve başka insanların başlarına gelen musibetler kendi başına da gelebilir.

Bu dünya inkılâbların arefesindedir. Bu musibetin başkasından sana gelmesi, senden de başkalarına gitmesi daima mümkündür; hatta mukadderdir. Onun için de ibret dersi almak, çok akıllıca ve güzel bir hareket olur. O halde sen de insanın evi olan, Beyt'le tâbir edilen zâhirden, Allah'ın manevî evi olan kalbe geç! Kendisinde bulunan yırtıcılık ve necis sıfatından (suretinden değil) ötürü zemmedilen Kelb tâbirinden köpekleşmiş ruhlara geç!

Gazab, oburluk, dünyaya yapışmak ve insanların hayâlarını yırtmaya çalışmak gibi çirkin sıfatlarla dolu olan bir kalp mânen köpektir. O halde basiret nûru, suretleri değil, mânâları arıyor. Bu âlemde suretler, mânâlara galip gelmiş ve mânâlar suretlerin içinde kaybolup gitmiştir.

Âhirette ise tam tersi olacak, suretler, mânâların içinde kaybolarak mağlup olacaklardır. O âlemde mânâ tam kemâliyle galip gelecektir. İşte bu sır ve hikmete binaendir ki, her şahıs manevî sureti esas alınarak haşrolunur.

İnsanların namus perdesini yırtanlar, saldırıcı bir köpek, insanların mallarına ve mülklerine göz diken oburlar ise, saldırgan kurtların suretine bürün dürülerek haşrolunacaklardır. Dünyada, diğer insanlara karşı gurur ve kibir taslayanlar, âhirette kaplan suretine sokularak haşrolunacaklardır. Riyaset peşinde koşanlar ise, aynı muameleye arslan şeklinde tâbi tutulacaklardır. 174

İşte böylece, bu mânâları ifade eden birçok hâdisler vârid olmuştur. Basiret sahibi insanların gözleri de bunları müşahede etmiştir.

Eğer 'Nice bozuk ahlâklı talebeler vardır, bunların hepsi de ilim tahsili yapmıştır?' dersen şöyle **cevap** veririz: Böyle bir kimse, âhirette kendisine yardım ve saadetini temin edecek hakikî ilimden mahrum kişidir. Bu kişi nerede, hakikî ilim tahsili nerede? Zira hakikî ilim, insana daha başlangıçta günahları öldürücü birer afet olarak gösterir. Acaba bir şeyin, öldürücü zehir olduğunu bile bile o zehiri yutanları hiç gördün mü?

Zâhirî ilimlerin şekilciliğine dalanlardan dinlediğin ilim ise, dilleriyle söyleyip, kalpleriyle reddettikleri bir ilimdir. Bunun, uzaktan ve yakından, ilimle hiçbir ilgisi yoktur.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'İlim çok rivâyetten ibaret değildir. İlim ancak bir nûrdur ve kalbe atılır

Bir âlim 'İlim Allah'tan korkmaktan ibarettir' demiştir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah'tan kulları içinde, ancak (kudret ve azametini bilen) âlimler korkar. (Fâtır/28)

Sanki **Allahü teâlâ** bu ayet-i celîlesiyle, ilim meyvelerinin en âlâsına işaret buyurmaktadır.

Bu sır ve hikmet, tahkik ehlini şöyle konuşturmuştur: Alimlerin 'Biz ilmi Allah'tan başkası için öğrenmek istedik, fâkat ilim Allah'tan başkası için kimsenin malı olmadı; ancak Allah için olduğu takdirde insana râm oldu' sözünün mânâsı; 'Allah'tan başka bir maksat için öğrenmek istediğimiz ilim bizden uzaklaştı, hakikatini bize göstermedi. Biz onun ancak kabuğunu ve lâfızlarını elde ettik' demektir.

Eğer 'Ben muhakkik ve fakih âlimlerden bir cemaat gördüm, fürû ve usûl ilimlerinde çok derinleşmiş ve hattâ en gözde âlimlerden sayılmışlardı. Fakat onlar çirkin ve kötü ahlâkların hepsinden arınmış değillerdi' dersen şöyle **cevap** veririz: İlimlerin mertebelerini ve âhiret ilmini bildiğin zaman malûmun olur ki, böyle âlimlerin uğraştığı ilimler, ilim olarak faydasızdır. İlmin zenginliği, bilinenin Allah için tatbik edilmesindendir. İlimle, Allah'a yaklaşmak kastolunduğu takdirde; onda büyük faydalar vardır. Bu meseleye daha önce temas edilmişti. Daha geniş izahât, Allah'ın izniyle, ilerideki sayfalarda verilecektir.

2. **İkinci** vazife ise, dünyayla ilgili meşgaleyi azaltmak, ehlinden ve vatanından uzaklaşmaktır. Çünkü dünya ile fazla meşguliyet, insanı başka şeyleri yapmaktan alıkoyar. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır. 175 (Ahzab/4)

Fikirler, başka başka sahalar üzerinde dağıldıkça hakîkatların anlaşılması da o nisbette zorlaşır. Bu hikmeti ifade etmek için şöyle söylemişlerdir. İlim, senin tamamını almadıkça birazını bile sana vermez. Ona tamamını versen bile, onun birazını alabilmen yine şüphelidir'.

Bir çok meselelere yayılmış zihinler, aynen çeşitli arklara dağılmış sulara benzer. Çeşitli arklara dağılmış suları arklar emer, emilmeyen sular da buhar olup uçar. Ekinlere faydası dokunacak olan bu sudan bir damla bile kalmaz.

3. İlim talep eden, ilme karşı kibirlenmemeli ve hocasına karşı her zaman emre âmâde bir tavır içinde bulunmalıdır. Kendisini hocasına teslim etmeli, hocasının söylediklerini can kulağı ile dinlemelidir. Nasıl ki bir hasta, doktorunun söylediklerini can kulağı ile dinleyip, dediklerini harfiyyen yerine getiriyorsa, ilim öğrenen talebenin durumu da aynen bilgisiz bir hastanın bilgin ve şefkatli doktorun önündeki durumuna benzemelidir. Talebe, hocasının önünde birşey bilme ukalâlığına düşmemelidir; yalnız dinleyip öğrenmeye bakmalıdır. Hocasına daima mütevazi davranmalı, hocasına hizmet etmeyi kendisi için en büyük bir şeref bilmelidir.

Şa'bî176 şöyle anlatır: Zeyd b. Sâbit bir cenaze namazını kıldırdıktan sonra kendisini bir katıra bindirmek istediler. Orada bulunan İbn-i Abbâs, âlim olan Zeyd'in üzengisini tuttu: Zeyd 'Ey Allah Rasûlü'nün amcasının oğlu! Üzengimi bırak; senin gibi şerefli bir insanın üzengimi tutması bana çok ağır

geliyor' dedi. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber** bize, âlimlere hürmet etmemizi emretti' diye **cevap** verdi. Bunu duyan Zeyd, eğilip İbn-i Abbâs'ın elini öptü ve 'Kendi ehl-i beytinin elini öpmemizi de bize emir buyurmuştur' diye karşılık verdi. 177

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Temellik (dalkavukluk) Mü'minin ahlâkından değildir. Fakat ilim tahsil eden talebe, hocasına temellük edebilir. 178

Bütün bu sözlerden anlaşılıyor ki, talebe hocasına karşı asla başı dik olmamalıdır, saygıda bir an bile kusur etmemelidir.

Hocasından değil de, şöhretli kişilerden istifadeye kalkışmak, talebenin hocaya karşı böbürlenmesidir. Böyle bir hareket, talebenin aynı zamanda bir ahmak olduğunu da gösterir. Zira ilim, kurtuluş ve saadete ulaşma vesilesidir. Bir canavardan kurtulmanın yolunu, ister meşhur bir kişi göstermiş olsun, isterse nâmı şânı duyulmayan bir insan, **ikisi**nin arasında hiç bir fark yoktur.

Ateşin, Allah'ı bilmeyenlere saldırması; canavarın insanlara saldırmasından daha şiddetli olduğuna göre, onu bu ateşten kim kurtarırsa onun en büyük hocası odur. Hikmet (ilim) Mü'minin kaybetmiş olduğu malıdır; onu nerede görürse hemen malına sahip çıkar. Onun için o malı ona kim verirse versin, veren teşekküre hak kazanmış kişidir. İşte bu sırrı anlatabilmek için şöyle denildi: 'Kibir sahibi bir gence, ilim savaş açar; aynen suyun kendisini tutmaya çalışan tümseklere savaş açması gibi. .

İlme sahip olmak için, hocayı can kulağı ile dinlemek ve mütevazi olmak lâzımdır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Muhakkak ki bunda kalbi olana veya hazır bulunup kulak verene ders vardır. (Kâf/37)

Ayette geçen 'Kalbi olan' tâbiri ile; ilimde anlayışlı ve kabiliyetli olmak kastolunmaktadır. Fakat sadece anlayış ve kabiliyet kifayet etmez; huzur-u kalp ile hocayı dinlemek gerekir. Hocanın sözlerindeki ilmin inceliklerine iyice vâkıf olmaya gayret etmelidir. Hocayı iyi dinler, tevazu gösterir, istifade ettiğinden dolayı teşekkürlerini izhar ederse ve böyle bir hocanın talebesi olmaktan duyduğu şerefi ve hocasına minnettarlığını bildirirse ancak, işte o zaman tam mânâsıyla ilimden istifade edebilir.

Talebe hocaya karşı tıpkı yağmura susamış bir çorak arazi gibi olmalıdır. Çorak bir arazi, nasıl ki üzerine düşen yağmuru hemen emerse, talebe de hocasının ilmini öylece yutmalıdır. Hocası kendisine öğretmek kasdıyla birşey söylerse hocasının sözünü tutmalı, şahsî fikirlerini bırakarak hocasının fikrine sarılmalıdır. Zira hocasının yanlış sözü kendi doğru bilgisinden daha hayırlıdır. Çünkü deneme, insanı garip ve menfaati büyük olan inceliklere vâkıf edebilir. Ateşi çok yükselmiş nice hastalar vardır ki, doktor onun ateşini başka bir ateşle yükseltmeye kalktığı zaman bunu anlamayanlar taaccüb eder ve itiraz etmeye kalkarlar. Halbuki doktorun verdiği hararet vücuttaki hararetle birleşir ve hastanın bünyesi doktorun sonradan vereceği ilâçlara mukavemet edecek kuvveti kazanır. Doktorun böyle bir muameleye girişmesi, tebabet ilminden haberi bulunmayan birine çok tuhaf görünebilir.

Allahü teâlâ, Hazret-i Mûsa ile Hızır arasında geçen kıssada şöyle demektedir:

Hızır şöyle dedi: 'Doğrusu sen benimle olmaya asla sabredemezsin. İçyüzünü bilmediğin şeye

nasıl sabredebilirsin?' (Kehf/67-68)

Daha sonra Hazret-i Hızır, Hazret-i Mûsa'nın kendisiyle arkadaşlık yapabilmesi için şu şartı ileri sürdü:

Hızır dedi ki: O halde bana tâbi olacaksan; ben sana birşey söylemedikçe, sen bana hiçbir şey sormayacaksın' (Kehf/ 70)

Fakat Hazret-i Mûsa sabredemeyerek yol boyunca Hızır'ı suale tâbi tuttu ve sonunda bu sabırsızlığı **ikisi**nin arkadaşlığına son verdi. Sonuç olarak; hocasının görüş ve iradesinden başka görüş ve iradeye sahip olan talebenin feyizden mahrum olduğunu ve zarara düştüğünü bil!

"**Allahü teâlâ** 'Eğer bilmiyorsanız ehlı-i zikirden sorun' (Nahl/43) buyurarak bizi öğrenmeye teşvik ediyor" dersen doğru bir söz söylemiş olursun. Çünkü bu böyledir, hepimiz öğrenmekle mükellefiz. Fakat bir talebe hocanın izin vermesi hâlinde sorabilir. Zira talebe kendi kendine istediği gibi sual sorma hakkına sahip olursa, henüz kavrama imkânından yoksun olduğu meseleleri sorar, bu ise zararlıdır. Hazret-i Hızır'ın Hazret-i Mûsa'yı, kendisi konuşmadan sual sormaktan men edişi bu hikmeti göstermektedir. Demek ki hoca, hangi ilmi daha iyi kavrayacağını talebeden iyi bilir; talebenin hangi bilgiyi, ne zaman öğreneceğini daha iyi anlar. Eğer hocası daha aşağı bir seviyeden başlatmışsa, daha yukarı bir seviyedeki bilgiyi alma zamanı gelmemiş demektir.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Fazla sual sormamak, sorulan suale râzı olmak, hoca yorulduğu zaman onu **cevap** vermeye zorlamamak, kalkıp gitmeye çalıştığı zaman eteğine sarılıp onu durdurmaya çalışmamak, gizli yanlarını halka ifşa etmemek, yanında kimseyi çekiştirmemek, yanılmayı kabul ederek, yanıldığı zaman mâzeretini kabul etmek; evet bütün bunlar bir âlim kişiye gösterilmesi lâzım gelen hürmet ifadeleridir. Âlime hürmet etmek, herkesin vazifesidir. Âlim Allah'ın emrini muhafaza ettiği müddetçe senin de ona Allah için hürmet göstermen, önünde diz çöküp oturman, şayet ihtiyacı varsa ona herkesten önce hizmet etmeye koşman senin üzerine vazifedir'.

4. İlim isteyen bir kimse, ilk zamanlarda, ihtilâflı konulara kulak vermekten çekinmelidir. Üzerinde ihtilâf olan şey ister dünya ilmi olsun, isterse âhiret ilmi. . . Çünkü ihtilâflı konular, ilme yeni muhatab olan talebenin aklını karıştırır, zihnini bulandırır, görüş hususundaki iradesini zayıflatır. İdrâk ve itidal yönünden ümitsizliğe düşer.

İlim denizinin başlangıcında olan kimseye uygun düşecek hareket, hocası yanında makbul bir mertebeye çıkmaktır. Doğru, güzel ve bir tek yolu adamakıllı öğrenmektir. Bunu öğrendikten sonra, mezhepler arasındaki fikir ayrılığına kulak verip, bu ihtilâfların inceliklerini keşfetmeye bakmalıdır. Şayet hocası bir görüşün tek başına savunucusu değilse ve hocasının âdeti, mezheplerin görüşünü olduğu gibi nakletmek, bunların görüşleri hakkında leh ve aleyhdeki delilleri serdetmek ise, böyle bir hocanın sohbetinden sakınmalı ve yanından uzaklaşmalıdır. Zira böyle bir hoca, insanı irşad etmekten ziyade dalâlete sürükler. İki gözü kör olan bir adamın körlere yol göstermesi mümkün müdür? Müstakil görüş sahibi olmayan bir kimse cahildir, cahil bir insanın ilim verebilmesi ise mümkün değildir.

Tahsile yeni başlayan bir talebeyi, ihtilâflı ve şüpheli konulardan uzak tutmalıdır. Onu böyle konulardan menetmek, tıpkı yeni müslüman olan bir insanı, eski arkadaşları, milleti ve kâfirlerden uzak

tutmaya benzer. Aklı ve idrâki sağlam bir talebenin ihtilâflara dalmasını ve şüpheli konulara girmesini teşvik etmek ise, âdeta îmanı kuvvetli bir insanın kâfirlerle haşır-neşir olmasını temin etmeye çalışmak gibidir. Bu sır ve hikmete binaendir ki, korkak bir kimsenin kâfir saflarına hücum etmesi yasaklanmış; fakat bahâdır bir kişinin ise, aksine, taarruz etmesi teşvik edilmiştir. Bu incelikten haberdar olmayan zayıf kimseler, îmanı sağlam insanlar için yapılması câiz olan ve teşvik edilen kolaylığın kendileri için de caiz olduklarını zannederler. Bunlar bilmezler ki, kuvvetli insanlarla zayıf insanların yapacakları şeyler başkadır. Çünkü kuvvetli ile zayıf arasında büyük fark vardır.

Bir âlim şöyle buyurmuştur: 'Beni ilk gören dost, sonradan gören zındık oldu zanneder'. Çünkü neticede ameller insanı içe yöneltir; farzlar hariç, bedeni ameller tamamen durur. Bu durumu görenler atalet, tembellik ve ihmalkârlık zannederler. Aslında durum onların gördüğü gibi değildir. Belki o, kalbî amellerin en faziletlisi olan zikirle ve müşahedeyle meşguldür.

Zayıf bir kimsenin, zâhirde düşüş gibi görünen büyük insanların hâline ve hareketine kendini uydurması, tıpkı bir miktar necasetin bir testi suya veya bir okyanusa karıştırılmasına benzer. Biraz necaset testideki suyu necis yapar, ama okyanusu asla! İşte zayıf bir kişinin hâli 'ınadem ki o necis olmuyor, ben de necis olmam' diyen testinin hâline benzer. . . Halbuki bu insanda birazcık idrâk olsaydı, azıcık bir necasetin okyanusun istilâsıyla onun sıfatına dönmüş olacağını bilmesi lâzımdı. Kendi testisine düşen necaset ise, testiyi kendi sıfatına dönüştürür; bu çok açık görülen misallerden biridir.

Bu hikmeti ifade etmek için, **Allahü teâlâ**'nın, Rasûlü'ne vermiş olduğu bazı ruhsatları diğer kullara vermediğine işaret edebiliriz. Başkalarına dört kadından fazlasıyla evlenme mübah kılınmadığı halde **Allah'ın Rasûlü**'ne bu hususta ruhsat verilmiştir:Hatta dokuz kadınla evlenmesi kendisine mübah kılındı. . . 179

Zira ondaki kuvvet, dokuz kadına âdil davranabilmesi için yeterliydi. Onda bulunan kuvvet kaç kadın olursa olsun, zulme uğratmayacak derecedeydi. **Hazret-i Peygamber**den başkaları ise bu kuvvetten yoksun oldukları için; Rasûl'ün tatbik ettiği adaletten birazını bile tatbik etmekten mahrumdular, onun için kadınlar arasındaki geçimsizlik, onları yiyip bitirir; hatta onları memnun edebilmek gayreti, maâzallah insanı Allah'a bile isyan ettirebilir.

Melekleri, demircilerle kıyas eden bir kişi hiç felâha kavuşabilir mi?

5. Talebe, faydalı ilimleri, hiç birinden fedakârlık yapmadan öğrenmeli ve her birinden kendi maksadına yardım edecek derecede istifade etmeye bakmalıdır. Şayet ecel kendisine mühlet verirse, o ilimlerde de derinleşmeye bakmalıdır. Şayet onların hepsiyle birden meşgul olmak imkânına sahip değil ise, kendisine daha uygun olan birisinin üzerinde çalışıp, onu elde etmeye bakmalıdır; diğerlerinin de güzel yanlarını almak şartıyla. . . Zira ilimler birbirine bağlıdır ve biri diğerine yardımcıdır. Tam mânâsıyla meşgul olmak imkânı bulamadığı ilimler hakkında birazcık olsun haberdar olması, en azından onların aleyhinde bu lunmasına mâni olur. Çünkü insanın en kötü tarafı, bilmediğine düşman kesilmesidir.

Allahü teâlâ, kişinin bilmediğine düşman kesildiğini şöyle ifade buyuruyor:

Bir de kâfirler îman edenler hakkında şöyle dediler: 'Eğer o (peygamberin dini) iyi olsaydı bizden

evvel (fakirler ve biçâreler) ona koşmazlardı. Böyle demek suretiyle maksatlarına erişemeyince de (Kur'ân'ı inkâr etmek için) şöyle diyecekler: 'Bu Kur'ân eski bir yalandır'. (Ahkaf/11)

Şâir, bu hakikati ne güzel dile getirmiş: 'Hasta ve buruk ağızlı birine, en tatlı su bile acı gelir'.

İlimler derecelerine göre, ya insanoğlunu Allah'a götürür veya onun gidişatına bir bakıma yardım ederler ki, bunun da hedefe yaklaştırma ve uzaklaştırma açısından birçok mertebeleri vardır. Bu ilimleri bilenler âdeta hudutta nöbet bekleyen askerler gibidir. Her birinin ayrı mertebesi vardır. Eğer o mertebelerden **Allahü teâlâ**'yı razı etmek kastediliyorsa ona göre sevaba nail olunur.

6. Talebe birdenbire ilmin herhangi bir dalma dalmaya bakmamalıdır. Derinliklere inebilmek için gerekli tertibe riayet etmeli ve ilk önce en önemli noktadan işe başlamalıdır.

Çünkü insanoğlu bütün ilimleri bir ömre sığdırmaya muktedir değildir; öyleyse akıllıca hareket etmeli ve herşeyin en güzelinden işe başlamalıdır. Başladığı işin azıyla iktifa edip, bütün gücünü kendisine kolay gelen herhangi bir ilme sarfetmelidir.

İlimlerin en şereflisi de âhiret ilmi olduğundan böyle bir kişi, gücünü, bu ilmi öğrenmeye sarfeder. Pek tabii olarak âhiret ilmi ile kasdettiğimiz, muamele ve mükâşefe ilimleridir. Muamele ilminin hedefi mükâşefedir. Mükâşefenin hedefi ise Allah'ı bilmektir. Ben âhiret ilmi derken halkın anladığı itikad meselelerini kasdetmiyorum. Halk tabakasına, o meseleler ister ecdadından intikal etsin, isterse yeni çıkmış olsun netice birdir.

Âhiret ilminden gayem, kelâm ilminin yazışma yolu ile hasımların desiselerinden kelâmı korumak için va'z edilen mücadele yolu değildir. Bu sözdeki gayem, Allah tarafından mücahede vesilesiyle içi kötülüklerden temizlenmiş bir kimsenin kalbine atılan nûrun meyvesi ve semeresi olan yakîn ilmidir. Öyle ki, kişi bu yakîn sayesinde Ebû Bekir Sıddîk'în mertebesinden payesini alsın. Hazret-i Ebû Bekir ki (peygamberler hariç) bütün kâinatın îmanı terazinin bir kefesine, onunki öbür kefesine konsa, onunki ağır basardı. Buna **Allah'ın Rasûlü** bizzat şehadet etmektedir. Benim telâkkime göre, halkın inancı ile kelâncının inancı arasında hiçbir fark yoktur. Fakat "kelâmcıların tertib ve tahririne kelâm adı verilerek halkın inancından ayrı bir havaya bü ründürülmüştür o kadar. . .

Şayet kelâmcının gayreti yüksek derecelere çıkmaya vesile olsaydı, bunlardan mahrum olan Ömer, Osman, Ali ve diğer bütün **sahabîler**in bu derecelerden mahrum kalmaları gerekirdi. Hazret-i Ebû Bekir'i (radıyallahü anh) diğer **sahabîler**den üstün yapan kelâm değil, kalbinde bulunan ve katiyyen sarsılmayan İmâm elde etmesidir. Bu gerçekleri **Hazret-i Peygamber**den (sallâllahü aleyhi ve sellem) dinleyip ehemmiyet vermeyenler ve bildiklerini okuyanlar, ne garip in sanlardır!. .

Bu garipler 'Bütün bu sözleri sûfîler uydurmuştur, bunların hiçbiri akla uygun düşmüyor, onun için böyle sözler hakkında teenniyle hareket etmeli veya bunlara hiç itibar etmemelisin' diyerek sermayeni zâyi ederler ve böylece işin içinden çıkmış oldukları vehmine kapılırlar.

O halde ey hakkı aramaya tâlib olan kişi! Kurtuluşu, fakih ve kelâmcıların vâkıf olamadıkları sırları aramaya koyulmakla elde edebilirsin. Bilmiş ol ki, bunu bulabilmen için çok gayret sarfetmen gereklidir.

Kısaca, ilimlerin en şereflisi ve bütün ilimlerin hedefi mârifet ilmine sahip olmaktır. Bu mârifet ilmi öyle bir deryadır ki, onun derinliğine hiçbir zaman vâkıf olunamadığı gibi, idrâk ile de ölçülemez. . . Bu

derinliklere ancak en yüce peygamberler varabilir. Sonra veliler, onları tâkiben de bu yüce kişilerin ardından giden âlimler bu derecelere varırlar.

Rivâyet edilir ki, bir mâbedde iki hâkimin heykeli bulunmuş. Birinin elindeki levhada şunlar yazılıymış: 'Sen her şeyi iyi bildiğini zannediyorsun. Unutma ki, Allah'ı ve herşeyin yaratıcısı ve bütün eşyanın yaratıcısı olan kudreti idrâk etmeden herşeyi tam mânâsıyla bilemezsin!'

Diğerinin elindeki levhada da şunlar yazılıymış: 'Allah'ı bilmeden evvel, susayınca herşeyi içerdim; fakat Allah'ı bildikten sonra susuzluğum bir daha geri gelmemek üzere kaybolup gitti'.

7. İlk önce öğrenilmesi gerekeni öğrenmeden bir diğer ilme atlamalıdır Zira ilimlerde tâkip edilmesi zarurî olan tertibler, sıralar vardır. Bir kısmı diğer kısmına yol açıcı mahiyettedir. Tertib ve sıraya riayet eden talebe muvaffak olma yolunda demektir.

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, o kitabı gereği gibi okurlar. İşte onlar tahrif etmeksizin kitaplarına îman edenlerdir. Her kim de kitabı inkâr eder veya değiştirirse, işte onlar dinlerinde ziyan edenlerdendir. (Bakara/121)

Yani bir ilmi veya fenni gereğince öğrenmedikçe başka ilim veya fenne geçmezler. O halde talebenin, okuduğu ilmi güzelce kavrayıp, ondan sonra bir üst derecede bulunan ilme varmaya çalışması gerekir.

Bir talebenin, herhangi bir konuda ihtilâf eden âlimlerin bu ihtilâflarına bakıp böyle bir ilmin fâsid olduğuna hükmetmemesi lazımdır. Çünkü ihtilâf, ilmin kendisinde değildir. Belki o ilim üzerinde âlimlerin yanılmış olduğunu kabul etmek, daha doğru bir harekettir. Fakat âlimlerin, ilmin icablarına uygun hareket etmediklerine karar vermek de doğru değildir. Zira birçok cemiyetleri görürsün ki, aklî ve naklî ilimlerde düşünmeyi bile terketmişlerdir. Kendilerini mâzur gösterecek şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdi: 'Şayet bu ilimlerin aslı esası olsaydı erbabları ihtilâfa düşmezlerdi. . . '

Bu şüpheler Mi'yar'ul-ulûm adlı eserimizle izale edilmiştir. İsteyenler oraya bakıp şüphelerden kurtulmaya çalışabilirler.

Başka bir grup daha vardır ki, doktorların yanıldığına şahid oldukları zaman tıp ilminden şüphe etmeye başlarlar. Bazı gruplar da, bir müneccimin sözü tesadüfen doğru çıktığı zaman astroloji ilmini en üstün ilim saymıştır. Başka bir grup ise müneccimin yanıldığını görür, topyekûn astrolojiyi inkâra sapar. İşte bütün bu gruplar yanlış görüşlere saplanmışlardır.

En lâyık ve uygun olanı şudur: Bir şeyin her şeyden evvel özü bilinmelidir. Böyle bir bilgi sahibi olunduğu zaman anlaşılır ki, bir kişinin, bütün ilimleri, tek başına ihâta etmesine imkân yoktur. Ancak bu mütearife çapındaki ölçüye sahip olunduktan sonra doğru hükme varılabilir.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ne güzel söylemiştir: 'Hakkı kişilerin şahsıyla değil, hak olduğu için kabûl et. Eğer hakka hak olduğu için değer verirsen, o hakkı kimlerin bildiğini de müşahede edebilirsin'.

8. En faydalı ve şerefli ilimlerin bilinmesine vesile olan unsurları öğrenmelidir. Öğrenilmesi gereken ilimler derken iki unsuru kastediyoruz:

a) Tıp ve din ilmi gibi semeresinin şerefi

b) Delilin kuvvetli olması

Bu ilimlerden birinin gayesi ebedî; öbürünün ise fânî ha yattır. Böyle olunca din ilmi daha şereflidir. Bir de matematik ve astronomi gibi ilimler vardır. Matematik ilmi, delilleri daha kuvvetli olduğu için, astronomi'den daha şereflidir. Fakat tebabeti matematikle kıyaslarsak neticesi bakımından tıp ilminin daha şerefli olduğunu söyleriz. Fakat delil bakımından matematik daha şerefli bir yer işgal eder. Ancak semerenin, delilden daha kıymetli oluşu, şeref bakımından da yüksekliğine delâlet eder. Onun için neticeyi, daha itibarlı kabul etmek, mantıkî ve evlâdır. Bu sebeple daha ziyade nazariye üzerine bina edilmiş olduğu halde tıp ilmi, matematik ilminden daha şerefli sayılmıştır.

Bu izahatımızdan sonra iyice anlaşılıyor ki, ilimlerin en şereflisi Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini bildiren ve bu gayeye götürücü yolları gösteren ilimdir. Öyleyse ey ilim talibi! Bu ilimden başka ilimlere, şiddetli bir şekilde talip olma; bütün gayen, bu en şerefli ilmi elde etmek olsun!

9. Talebenin, talebeliğinin başlangıcında, gayesi iç âlemini faziletlerle süslemek, ileride ise Allah'a mânen yaklaşmak ve mele-i âla diye ifadelendirilen melekler; ve dergâh-ı izzete yakın olan varlıkların komşuluğuna yükselmek olmalıdır.

Öğrenci hiçbir şekilde ve hiçbir zaman öğrendiği ilimle, rütbe, servet ve riyaset peşinde koşmamalıdır. Akranlarına karşı böbürlenerek sefihler derekesine düşmemelidir.

Öğrenci, evvelce de belirttiğimiz gibi, hiç şüpheye düşmeden kendisi için makbul olanı talep etmelidir ki, bu talep edeceği de âhiret ilminden başkası değildir. Bu ilmi talep eder, fakat diğer ilimleri de hakir görmez. Yani âhiret ilmini talep ettikten sonra, 'Bundan ötesi fetva, nahiv ve lûgat ilmi imiş, bunların hiçbir kıymeti yoktur' diyerek onlara hakaretle bakmamalıdır.

Talebenin, Kur'ân ve hadisle münasebeti bulunan nahiv ve lugat ilmini hakir görmemesi gerektiği gibi, diğer ilimleri de hakir görmemelidir. Biz bu ilimlerin neler olduğunu farz-ı kifaye bölümündeki ilimlerin çeşitlerini bildirirken, ibarelerin başlangıcında ve sonunda zikretmiştik.

Âhiret ilmini fazla övdüğümüze bakıp, diğer bütün ilimleri hakir gördüğümüzü zannetme! Zira ilim taşıyanlar, aynen İslâm devletinin hudutlarını bekleyen askerlere benzerler. Tıpkı Allah yolunda savaşan ve nöbet tutan gaziler gibidirler. Bu gazilerin bir kısmı muharebe meydanlarında harbeder, bir kısmı ise harbedenlere yardımcı olur. Bir kısmı muhariblere su taşır, bir diğer kısmı ordunun ağırlığını; yani hayvanlarını ve yiyeceklerini bekler. Bunların hiçbiri i'lâ-yı kelimetullah'tan ayrılmadıkça, cihad sevabından mahrum kalmaz. Yeter ki, gaye sadece ganimeti elde etmek olmasın! İşte ilimler de böyledir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah, îman edenlerinizi yükseltir. Kendilerine ilim verilenler için ise (cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Mücâdele/11)

O emin kimseler, Allah katında derece derecedirler. Allah emin ve hâin kimselerin yaptıklarını hakkıyla görür. (Âl-i İmrân/163)

Demek ki fazilet nisbîdir. Padişahlarla kıyasladığımız zaman hakir gördüğümüz sarraflar, çöpçülerle mukayese edildikleri zaman ne kadar üstün olurlar. Öyleyse en üstün dereceye yükselmeyen birinin kıymetsiz bir kişi olduğunu zannetme! Zira en yüce mertebe peygamberlerin, sonra evliyaların, sonra ilimde rüsuh kesbeden âlimlerin, sonra derece derece sâlihlerindir.

Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir; kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. (Zilzal 7-8)

İlmiyle **Allahü teâlâ**'nın rızasını kastedenin (hangi ilim olursa olsun) ilmi, kendisine menfaat verir ve onu hiç şüphesiz üstün makamlara yüceltip sayısız ecirler kazandırır.

10. Talebe ilimlerin maksada ulaştırıcı olan nisbetlerini bilmelidir ki, yüce ve yakın olanı değersiz ve uzak olana; önemli olanı da önemli olmayana tercih edebilsin. Önemli olan ile kasdettiğimiz mânâ, seni en fazla alâkadar eden, sana en yakın olan şeyler demektir. Seni en yakından ilgilendirmesi gereken şey ise dünya ve âhiretteki durumundur.

Kur'ân'ın buyurduğu ve ayn'el-yakîn'e varmış olanların keşiflerinde müşahade ettiği gibi; dünya ile âhireti imtizaç ettirebilmek ve bir araya getirebilmek mümkün olmadığı takdirde, unutma ki bu **ikisi**nden, senin için bir misafirhane olur. Beden bir merkeb, ameller ise maksada doğru atılan adımlardır. Maksat ise, Allah'a mülâki olmaktan başka birşey değildir. Öyleyse bu konuşmamızda zikrettiğimiz şeyler bütün nimetleri içine alır; fakat bu ilmin kıymetini çok az kimse bilmeye muktedir olmuştur.

Allahü teâlâ'nın huzurunu görme saadetine ve cemalini seyretme şerefine göre ilimler üç mertebeye ayrılır. Cemâl-i ilâhînin seyrinden gaye, peygamberlerin istediği ve anladığı seyirdir. Halk tabakasının ve kelâmcıların anladığı seyir ise bâtıldır. Bu mertebeleri aşağıda vereceğimiz misalle anlatabiliriz: Azâd edilmesi ve mülk sahibi olması için hacca gitmesi istenen bir köleye şöyle denilir: 'Eğer bütün rükünlerini edâ etmek suretiyle hac farizasını yerine getirirsen, hem âzâd edileceksin, hem de mülk sahibiolacaksın. Fakat hac etmek üzere hazırlıklarını tamamlayıp yola koyulduğun zaman, yolda önüne birtakım mânialar çıkarsa sadece âzâd olur ve kölelik felâketinden kurtulursun; fakat mülk sahibi olmak saadetine ulaşamazsın'.

Böyle bir insan üç şekilde çalışmak mecburiyetindedir:

A. Bir binek almak; azığını ve su kabını hazırlamak

B. Vatanından ayrılarak Kâbe cihetine doğru hareket etmek

C. Hacda, haccm rükünlerini arka arkaya yerine getirmek ve bu işleri bitirdikten sonra ihramı çıkarıp geri dönme hazırlıklarını yapmak

İşte bu şartların tahakkuk etmesi için, mülk ve hürriyete götüren sebeplerin hazırlanmasından başlar, tâ sonuna kadar devam eder. Çöllerdeki yolculukla başlar, tâ sonuna kadar. . .

Hac rükünlerinin evvelinden başlar, tâ sonuna kadar sırayla yapar.

Haccın rükünlerine başlayan bir kimsenin kendisini bekleyen saadete yakınlığı, elbette ki helâl azık, binek ve yolculuk tedbirine yeni başlamış bir kimsenin yakınlığından daha çoktur. Elbette ki, yolculuğa

yeni başlamış birinin yakınlığından, hacca başlayanın yakınlığı daha fazladır. Bilfiil hac rükünlerini yerine getirmeye başlayan bir kişinin ise, gelecek saadete en yakın olması da bir gerçektir.

İlimler de üç bölüme ayrılır:

I. Azık ve binek hazırlığının yerine geçen kısımdır. Bu kısım tıp, fıkıh ve dünyada bedenin rahatlığını temin eden ilimlerdir.

II. Çölleri ve uzun yolları aşmaya hazırlık yapma devresi yerine geçen ilimdir. Bu da, bâtınını kötü sıfatların bulanıklığından kurtarmış kimseler hariç; insanı acz içerisinde bırakan o muazzam manevî geçitleri aşmak suretiyle temizlemektir. İşte bu hal, yolun sülûk hâlidir. Bu yolun ilmini tahsil etmek ise, aynen maddî yolun istikametim bilmek ve konaklarını tanımak gibidir. Nasıl ki konakları bilmek ve yollara âşina olmak, yola çıkmadan bir fayda temin etmezse, tıpkı bunun gibi temiz ahlâk sahibi olmadan da bahsettiğimiz manevî geçitleri aşmak mümkün değildir.

III. Haccın ve hac erkânının yerine geçen bölümdür.

Bu kısım, Allah'ı, O'nun sıfatlarını, meleklerini, fiillerini ve keşif ilmi bölümünde zikrettiğimiz hususların bütününü bildiren ilimdir. İşte bunları öğrenmek ve yapmakta şayet **Allahü teâlâ**'nın rızası içinse kurtuluş ve saadet vardır. Saadeti elde etmek, ancak Allah'ı bilene, Allah'ın manevî komşuluğuna erene, ebedî rızık ve nimetlere nail olana müyesser olur. . . Kemâl derecelerinin zirvesine ulaşmaktan menedilenler ise, onlar için ancak mücerred kurtuluş ve selâmet vardır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ölen o kişi, hayırda ileri geçenlerden ise artık onun için bir rahatlık, hoş bir rızık ve nâim cenneti vardır. Fakat amel defterleri sağdan verilenlerden ise, 'Sana selâm olsun' denir. (Vakıa/88-91)

Maksada yönelip, hedefe gitmek azminde olmayan veya hedefe doğru gidip bu gidişte gayesi Allah'ın emrini tatbik edip kulluk vazifesini ifa etmek olmayan, aksine, geçici birtakım çıkarların arkasında koşan bir kimse ise, Ashâb-ı Şimâl'den olup, dalâlete düşenler zümresinden sayılır. Bu gibiler için kaynar sudan bir ziyafet ve cehennem vardır.

İlimde rüsûh kesbeden âlimler indinde makbûl olan hakk'el-yakîn budur. Yani bu âlimler, **Allahü teâlâ**'yı maddî gözle değil, maddî gözlerden daha kuvvetli olan manevî gözlerle müşahede ve idrâk edip taklitten kurtulmuşlar, herhangi bir ilmi, sadece dinlemekle iktifa etmeyip, onların mânâlarına nüfuz etmeye çalışarak yüce derecelere ulaşmışlardır. Onların hâli, söylenenleri tasdik eden, aynı zamanda elzem görerek bilen insanların hâli gibidir. . .

Böyle olmayanların hâli ise, güzellik ve doğruluk sayesinde kabul eden kimsenin hâlidir. Böyle kimseler hakikati müşahede edememişler ve yakîn mertebesine ulaşamamışlardır. O halde saadet, mükâşefe ilminin ötesinde; mükâşefe ise âhiret ilmine talip olduktan sonra elde edilen muamele ilminin ötesindeki geçitleri geçtikten sonra kavuşulan bir nimettir.

Ayrıca çirkin sıfatların silinmesi için gidilmesi gereken yol, sıfat ilminin ötesindedir. Tedavi yolu ve bu yolda nasıl hareket edileceğini bildiren ilim ise, beden selâmeti ilminin ve yardımcısı olan sıhhat sebeplerinin ötesindedir.

Mesken, yiyecek ve giyeceğe götüren yaklaşma ve yardımlaşma ile sadece bedenin sağlığı korunabilir. Bu ise, devletle, insanları siyaset ve adalet yolu üzerinde fıkıh kaideleriyle zapteden devlet kanunlarıyla alâkalıdır. Sıhhat sebepleri tıp ilminin çerçevesi içindedir.

O halde ilim ikiye ayrılır:

1. Beden ilmi

2. Din ilimleri

Bu sözle, din ilminden fıkıh ilmini kasteden bir kimsenin fıkıhtan gayesi; halk arasında şâyi olmuş zâhirî ilimlerdir. Bâtın ve elde edilmesi çok güç olan ahlâkî ilimler değildir. Eğer 'Neden tıp ve fıkıh ilmini bir yolcunun azık ve ekmeğine benzettin?' diye soracak olursan şöyle **cevap** veririm: Bil ki, Allah'a yaklaşmak için O'nun yolunda adım atan kalptir, be den değildir. Kalp ile gayem elle tutulan, gözle görülen et parçası değildir. Bahsettiğim kalp, esrâr-ı ilâhiyyeden bir sırdır ve o, hislerle idrâk edilemez. Allah'ın lâtifelerinden bir lâtifedir. Bu lâtife bazan ruh ile ifade edilir, bazan da nefs-i mutmainne (itminan ve sükûna kavuşan nefis) diye belirtilir.

Şeriat buna kalp diyor. Çünkü bu sırrın ilk basamağı kalp diye isimlendirilen bir et parçasıdır. Onun aracılığı ile bütün beden o sırrı yüklenir. Bu sırrın perdesini kaldırmak ancak, mükâşefe ilmiyle mümkündür. Fakat bu ilmin yazılmasına ve söylenmesine izin verilmemiştir. Onun için bundan bahsetmek mecburiyetinde kalan kişi en fazla şöyle diyebilir: 'O çok kıymetli bir cevher ve kâinatta tertib ve tanzim edilen bütün varlıklardan çok daha şerefli ve aziz bir mücevherdir ve o, ancak Allah'ın bir emridir'.

Zaten **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh rabbimin emrindendir'. (İsrâ/85)

Bütün yaratıklar Allah'a nisbet edilir. Fakat ruhun Allah'a nisbeti diğer varlıklardan daha uygun, daha münasib ve daha şereflidir. Hem yaratılması bakımından, hem de emri olması yönünden ruh, Allah'a aittir. Emir, yaratmaktan daha yücedir.

Allah'ın emanetini yüklenen nefis ve cevher işte bu ruhtur ve bu emaneti yüklendiği için göklerde ve yerde ne varsa hepsinden yüce ve şerefli olmuştur. Çünkü ondan gayrı bütün varlıklar bu emaneti yüklenmekten kaçınmışlardır. Zira emir âleminden korkmuşlardır. Fakat bu kadar övülüyor diye ruhun kadîm olduğu sanılmasın. Zira ruhların kadîm olduğunu iddia eden kimse, hem mağrur ve hem de ne dediğini bilmeyen cahilin birisidir.

Konumuzun dışında olan bu mesele üzerinde daha fazla durmayalım. Buradaki gayemiz şunu beyan etmektir. İlâhî bir lâtife olan kalp, Allah'a yaklaştırıcı yegâne hassadır. Çünkü Allah'ın emrindendir. Onun çıkışı emirden olduğu gibi, dönüşü de emirdir. Beden ise kalbin bineğidir. Kalp onun vasıtasıyla hareket eder. Şu halde hac yolundaki biri için deve ne demek ise, Allah yolundaki bir kalp için de beden o demektir.

Ruh bedenin muhtaç olduğu suyu taşıyan kaba benzer. Onun için bir ilim, bedenin ihtiyaçlarını gidermeye ve onu selâmette tutmaya çalışıyorsa, o ilim ruha yardım ediyor demektir. Çünkü beden

ruhun hamalıdır, Tıbbın böyle bir ilim olduğu apaçık bir gerçektir. Zira insan, bedenî sıhhatini korumak maksadıyla bazen tıp ilmine müracaat etmek zorunda kalır. Yalnızken bile, insan bu ilme muhtaçtır.

Fıkıh ilmi ise, tıp ilminden şu noktada ayrılır: İnsan tek başına olduğu zaman ona muhtaç olmaz. Fakat insan öyle ya ratılmıştır ki, tek başına yaşamasına ihtimal yoktur. Zira tek başına çalışarak yaşaması için gerekli olan bütün vasıtaları elde etmeye gücü yetmez. Tek başına ziraat yapmasına, ekmek pişirmesine, pişirmek suretiyle elde edilen diğer yiyecekleri bulmasına imkân yoktur. Yine elbise, mesken ve bunları meydana getiren bütün âletleri de tek başına meydana getiremez. Öyleyse insanoğlu kendi cinsiyle karıştıkları zaman şehvetler ve arzular da çoğalır. Bu sebepten aralarında münazara ve çekişmeler başlar. Aralarındaki kavgadan zayıf düştükleri için dışarıdan gelen felâketlere karşı koyamazlar. Neticede helâk olur giderler. Nasıl ki içlerinde hayata zıt unsurlar karışan insanlar helâk olup gidiyor ise. . .

İşte tıp ilmiyle, barışık olmayan bu unsurların aralarındaki itidal muhafaza edilir. Hariçten gelen zıt cereyanların arasındaki itidal de siyaset ve adaletle muhafaza edilir. İç unsurların itidalinin yolunu bilmek tıp ilmidir. Muamele ve fiillerde insanlığın hallerini mutedil bir şekilde korumak yolu ise fıkıh ilmidir. Bütün bunlar kalbin bineği olan bedenin korunması içindir. Kişi, kalbini ıslâh etmek için nefsi ile mücadele etmezse, sadece fıkıh ve tıp ilmine kendini adarsa, böyle bir kimsenin durumu; bineğini satın alan, yediren, içiren, su kabını hazırlayan, fakat bütün hazırlıklardan sonra hacca gitmeyen kimsenin haline benzer.

Fıkıh mücadelelerinde, kullanılan kelimelerin inceliklerini bilmeye çalışmakla ömrünü geçiren bir kimse; aynen, hayatını hac yolunda su taşımaya yarayan kabı güzel bir şekilde yapmak için ömrünü geçiren, fakat buna mukabil bütün hayatı müflis bir kimseye benzer.

Bu gibilerin, mükâşefe yoluna götürücü âlet olan kalbin ıslâhına uğraşmaları ve buna nisbet edilmeleri, yukarıdaki insan tipinin hac yolculuğunu ve haccın erkânını bilfiil yapanlara nisbet edilmesi gibidir.

Herşeyden evvel bunu güzelce anlamaya çalış! Sonra, bu zahmetlere katlanan, vakitlerinin yüzde altmışını bunları anlamaya haşreden, avamın ve havassın mücerret şehvetten doğan taklitçiliğinden kurtulan kimsenin nasihatini dinle! Öğrencinin vazifesini anlatmaya bu kadar malûmat yeterlidir.

Muallim ve Mürşid'in Vazifeleri

Malı elde etmek için insan dört hâl üzere hareket etmek mecburiyetinde olduğu gibi, ilmi elde etmek için de dört hâl üzere hareket etmek lâzım geldiğini bil! Mal sahibinin hâlleri şunlardır:

1) Sahibi olduğu maldan istifade etmek. Çünkü malı elde etmek için vakit harcamıştır.

2) Malı istemek ve toplamak. Bu itibarla zengin olur.

3) Kendisi için harcama iştiyakı. Bu hâliyle menfaat sahibi olur.

4) Başkasına vermek. Başkasına vermek suretiyle kişi cömert ve fazilet sahibi olur.

Bu sonuncusu hâllerin en şereflisidir.

İşte ilim de aynen bu dört hâl üzere elde edilir. İlmi önce arayacaksın, sonra elde edeceksin. Başkalarından sual sormamak için ilmini tahsil ile zenginleştireceksin, bir de elde ettiğin ilim üzerinde düşünme zevkine varacaksın ve bütün bunlardan daha şerefli bir hal vardır ki; o da başkasına öğretmek, bildiğini başkaları için faydalı hâle getirmektir.

Demek ki öğrenmek, öğrendiğiyle amel etmek ve bildiğini başkalarına anlatmaya çalışmak, insanı gökler âleminde büyütür. Çünkü böyle bir insan güneş gibidir. Nefsini aydınlattığı kadar başkalarını da aydınlatır. Misk kokuludur, kendi kokusuyla başkalarını da müstefid kılar. . .

Öğrendikleriyle amel etmeyen kimse ise, başkasına fayda veren, fakat kendisini, yazıdan fayda görmeyen bir deftere veya çakıyı bileterek kesici bir hâle getiren, fakat kendisi kesmeyen bir biley taşına benzer. . Başkasının giymesi için elbiseyi diken, fakat kendisi çıplak kalan iğneye ve nihayet yanarak başkalarına ışık veren fitilin hâline benzer. Nitekim şâir, bunu ifade ederek şöyle söylemiştir: 'O bir fitile benzer. Fitil yanar ve başkasını aydınlatır, fakat kendisi yanıp kül olur'.

Bir muallim, öğrendiklerini öğretmeye başladığı zaman büyük bir görevi omuzlarına almış olur. Bu büyük vazife de insanın en büyük şerefidir. O halde muallim, bu şerefli vazifenin âdâbını ve icablarını bilmelidir. Bilmelidir ki bu şerefi korumaya muvaffak olabilsin!

1. Bir muallim, öğrencilerine karşı gayet müşfik olmalıdır. Onları öz evlâtları saymalı ve öyle muamele etmelidir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyuruyor:

Ben sizler için, bir baba evlâdı için nasılsa öyleyim. 180

Bir muallimin başta gelen vazifesi, öğrencilerini âhiret ateşinden kurtarmaktır. Bu, bir ana-babanın çocuklarını dünya felâketlerinden korumasından daha önemlidir. İşte bu sebebe binaen muallimin insan üzerindeki hakkı, ana babanın hakkından daha üstündür.

Bir baba, varlığın ve fâni hayatın vesilesidir. Muallim ise ebedî hayatın saadetine vesile olan kişidir. Şayet muallim olmasaydı; baba tarafından elde ettirilen cehalet, evlâdı ebedî felakete götürürdü.

Uhrevî ve daimî hayatı insana tanıtan muallimdir. Muallimden gayem, âhiret ilimlerini öğreten veya dünyadaki bütün yaptıkları âhiret için olan muallimdir. Sadece kendisi için dünyayı hedef edinen muallimlerden bahsetmiyorum.

Sadece dünya için yapılan öğretim, felâketin tâ kendisidir ve öğreteni helâke sürükler. Böyle bir niyetle öğretmekten Allah'a sığınırız. Nasıl bir babanın evlatlarına birbirlerini sevmek ve birbirlerine yardım etmek düşüyorsa; aynen bunun gibi, bir muallimin talebelerine de birbirlerini sevmek ve yardım etmek düşer. . . Onlar da aynen muallimleri gibi, öğrendiklerini âhiret için öğreneceklerdir. Gayeleri âhiretten başka birşey olmayacaktır. Şayet yapılanlar dünya içinse, hased ve buğz sahibi olmaktan kendilerini asla kurtaramayacaklardır.

Âlimler ve âhiret ehli, Allah'a giden yolun yolcularıdır. Yolları bu dünyadan başlar, Allah'a gider. Bu dünyanın sene ve ayları o yolun konakları gibidir. Bir şehre varmak için yola çıkanlar birbirleriyle arkadaş olurlar ve sevgi bağı kurulur aralarında. Demek ki yolculuk, sevgi ve muhabbete vesile

olmaktadır.

Acaba firdevs-i âlâ'ya doğru yapılan sefer, o seferdeki beraberlik neden sevgi ve arkadaşlığa vesile olmasın? Âhiret saâdetinin hududu yoktur ki İlle ben ona varayım, başkaları varmasın' denilebilsin. İşte âhiret saadetinin bu ebedîliği sebebiyle o yolun yolcularını birbirleriyle çatışır görmezsin.

Dünya saadetleri sınırlıdır. Böyle olduğu için onu elde etmek isteyenler birbirleriyle dalaşır, itişip kakışırlar. İlmiyle riyaset talep edenler veya ilmini riyaset elde etmek için kullananlar, **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinin ifade ettiği mânâ dışında kalmaktadırlar:

Muhakkak ki îman edenler kardeştirler. (Hucûrât/10) Bu gibiler şu ayete uygun düşmektedirler:

(Küfürde birleşip sevişen) dostlar, o gün birbirlerine düşmandırlar. Takvâ sahipleri ise bundan müstesnadır. (Zuhruf/67)

2. Muallim, **Hazret-i Peygamber**e (sallâllahü aleyhi ve sellem) uymalıdır. Öğrettiği şeyler için kimseden hiçbir ücret istememelidir. Hatta teşekkür bile beklememelidir. Sadece Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na mânen yaklaşmak için çalışmalıdır.

Öğrettiği insanları minnet duygusu altında bırakmamalıdır. Gerçi talebeler kendisine saygı besleyecektir, fakat bunu öğreten beklememelidir. Öğrencilerini, kendisin den öğrenmeye azmettikleri için takdir etmeli ve onları kendisinden faziletli görmelidir. Çünkü o öğrenciler kalplerini temizlemek ve Allah'a yaklaşmak için ilim talebinde bulunmakta ve kendisini dinlemektedirler. Muallim kendini, işletmek için tarlasını başkasına veren bir adamın amelesi gibi görmelidir.

Elbette ki çalışan, tarlanın sahi binden daha çok menfaate kavuşur. Eğer tarla sahibi ver memiş olsaydı rençbere çalışma imkânı olmayacaktı.

Öğrenciye nasıl minnet yükleyebilirsin? Halbuki kimseye verilmeyen bedeli Allah nezdinde alacaksın! Şayet öğrenci bulamasaydın bu sevaba nasıl nail olurdun? O halde ey muallim! Sen çalışmanın karşılığını sadece Allah'tan bekle!

Allahü teâlâ şöyle buyuruyor:

Ey kavmim! Peygamberliği tebliğ işinden dolayı sizden bir mal talep etmiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben îman edenleri (siz istiyorsunuz diye) kovacak değilim. Elbette onlar rablerine kavuşacaklar. (Hûd/29)

Zira bu dünyada, mal dahil, ne mevcutsa hepsi bedenin hizmetkârıdır. Beden ise ruhun bineğidir. Hizmet edilen sadece ilimdir. Zira insanın şerefi ancak ilimle yükselir.

Öyleyse ilimle mal talep eden kimse, ayakkabısının altını yüzüne sürerek temizlenmeye çalışan bir kimse gibidir. Çünkü bu kimse, hizmet edilmesi gereken şeyi hizmetçi yapmış, hizmetle mükellef olanı da efendi. . .

Bu durum, ayakları bırakıp başın üzerinde yürümeye benzer. Böyle bir kimse en büyük mahkeme huzurunda mücrimler safında bulunup rabbinin huzurunda başını eğenlerle beraber olacaktır.

Minnet duymak, muallime ait bir hâldir. Fakat dikkat et ki, tek din olan İslâm, zamanımızda, fıkıh

okutmakla, kelâm öğretmekle kendilerini Allah'ın manevî huzuruna yaklaşmış sayanların elinde kalmıştır. Muallimlik bunların eline geçmiştir. Bu kişiler **selef** âlimlerinin tam zıddına, mal ve rütbe peşinde koşar ve bunları elde etmek için de zilletin her türlüsüne katlanır. Hemen hemen hepsi bir pâdişâhın maiyyetine girip dünyalık sahibi olmayı kolluyorlar. Çünkü bu kişiler, şayet bu dalkavukluğu terkederlerse başka bir meziyetleri olmadığı için kendilerini insanların terkedeceğini gayet iyi bilirler. Hiç kimse hiçbir konuda kendilerine akıl danışmaz.

Öyle muallimler görüyoruz ki, bir musibete düçar oldukları zaman talebelerinden meded bekliyorlar. Her zaman istiyorlar ki, talebeleri, dostuna dost, düşmanına düşman olsunlar. Yine açıkça talebelerinin kendilerine hizmet etmelerini arzu ediyorlar. Kazara talebe, hizmette kusur eder ve yardıma koşmazsa, onu en büyük suçu işlemiş gibi kabul ederler ve kendisini affedilmez düşman olarak bilirler.

Bu zillete râzı olan âlim ne kötü bir âlimdir ve böyle kimseler hiç utanmadan 'Öğretmekteki gayem Allah rızasını kazanmaktır' derler. Alâmetlere bak ki, gururun çeşitlerine muttali olasın!

3. Talebeye yapılması gereken her nasihati yapmalı, fakat katiyyen gurura kapılmamalıdır. Meselâ, talebenin lâyık olmadığı bir mertebeyi istemesine müsaade etmemelidir. Bir talebenin basit ilim bölümlerini öğrenmeden gizli ve nisbeten kapalı sayılan bölümleri öğrenmesine mâni olmalıdır.

Bir talebeye ilim öğrenmedeki gayenin; Allah'a yaklaşmak olduğunu, bundan başka hiçbir gayenin temiz olmadığını öğretmelidir. Talebenin gözünde, mümkün olduğu kadar, ilmiyle dünya malı elde etmeyi çirkin göstermelidir. Bunu mümkün olduğu ve gücü yettiği kadar kendi nefsinde göstermeli ve fiilî bir şekilde ders vermeye gayret sarfetmelidir; zira söylediklerini tatbik etmeyen kişi yalancıdır ve yalancı ıslâhtan çok ifsad etmeye vesile olur.

Eğer muallim, talebesinin, ilimle yalnız dünyayı talep ettiğini görürse, o zaman talebesinin istediği ilme bakmalıdır: Eğer talebesinin istediği ilim, fıkhın ihtilaflı meseleleri, kelâmın cedel metodu, ahkâm ve husûmet fetvaları ise, o zaman, bu ilimlerin âhirette insana bir faydası dokunmadığını söylemeli ve onu îkaz etmeye çalışmalıdır. Bu ikaza, bu ilimler hakkında 'Biz ilmi Allah için değil, O'ndan gayrı şeyleri elde etmek için öğrendik; fakat ilim kendisini bize vermedi. Allah'ı kasdetmediğimiz için bize yâr olmadı5 demek suretiyle devam etmelidir.

Hakkında yukarıdaki sözün sarfedildiği ilimlere gelince; onlar tefsir, hadîs ve **selef-i sâlihîn**in meşgul olduğu ilimlerdir. Yani nefsin ahlâkını ve o ahlâkın kötü yanlarının nasıl temizleneceğini bildiren ilimlerdir. Talebe bu ilimleri öğrendiği zaman, öğrendikleriyle yine dünyayı isterse o zaman talebeyi kendi hâline bırakmak lâzımdır. Çünkü talebe belki de bu ilimlerle va'z etmeyi ve müslümanları peşinde sürüklemeyi düşünmektedir. İlmi de bu gayeyle öğrenmiştir. Fakat bir de bakarsın ki, işin ortasında veya sonunda hatasını anlayarak geri döner ve Allah yolunun sâlikleri arasına karışır.

Çünkü öğrenmiş olduğu ilimler içinde dünyadan soğutan ve Allah'tan korkutan nice düsturlar vardır. Onun için böyle bir talebeyi, bu düstûrların, günün birinde uyaracağı ümidi hiçbir zaman kaybolmaz. Başkasına ibret dersi olmak için anlattığı bu düsturlar bir gün kendi kalbini de işgal edebilir.

İlim sayesinde dünyalık elde etmek ve halk tarafından kabul edilmek, aynen kuşun yakalanması

için tuzağın içine konulan yemlere benzer. **Allahü teâlâ**, halkı, nesli devam ettirmek için şehvete bağlıyor. Yine görüyoruz ki, ilmi tahsil etmek için, insanın kalbine makam sevgisini ilka ediyor. Öyleyse bu ilimlerde de böyle bir sevgiye meyil olabilir. Sadece hilâfiyat (ihtilâflı ve çekişmeli meseleler) ve kelâm ilmindeki mücadeleler ve yüzde bir ortaya çıkması muhtemel olan teferruat bilgisine gelince, yalnız bu bilgileri elde etmek için uğraşmak ve diğer ilimleri terketmek, insanların kalbini Allah'tan gâfil kılar; kalpleri taşlardan daha katı hâle getirir. Dalâletten dalâlete iter ve sadece dünyayı elde etmenin âleti olur. Ancak **Allahü teâlâ** kimin kurtuluşunu murad etmiş ise, o kendini bu tehlikeli meselelerle birlikte dinî ilimleri de tahsil etmişse kurtarabilir.

Bu hükmün delili tecrübe ve müşahededir. Bak ve ibret al! Basîret gözünü aç! Sadece bu meselelerle meşgul olanların durumuna nazar et ve memleketin hazin hâlini gör! Yardımcımız sadece Allahdır.

Bir ara Süfyân-ı Sevrî'yi hüzün içinde görenler kendisine bunun sebebini sorarlar, o da şöyle **cevap** verir: 'Biz, dünyayı isteyenlere birer ticaret malı olduk. Onlardan bazıları yanımıza geldi ve ders aldı. Bizden öğrendikleri şeylerle kadı, vali veya kahraman oldular'.

4. Hoca, talebesinin kötü ahlâkını apaçık bir şekilde değil; mümkün olduğu kadar târiz ve îma yoluyla bildirmeli ve bu ahlâklardan onu menetmeye bakmalıdır. Muallimliğin inceliklerinden birisi de budur. Azarlama şeklinde değil, merhamet ve şefkat hisleriyle hareket ederek onu kötü huylarından vazgeçirmeye çalışmalıdır. Çünkü bir hocanın, talebesini, açık bir şekilde azarlaması, talebenin hocaya karşı duyduğu hürmet hissini iptal eder. Hocanın heybetli görünüp talebenin gözünde silinir. Çünkü aralarındaki perde yırtılmıştır. Bunun için de hocasına muhalefet etmeye cesaret bulur. Zira hırsı kamçılanmıştır. Bu sır ve hikmeti ima etmek için, muallimlerin muallimi olan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer insanlar bir fışkıyı kırmaktan menedilirlerse, o fışkıyı mutlaka kırarlar. Çünkü kırması yasaklandığına göre o fışkının içinde birşey olduğunu ve o şeyden mahrum edildiklerini zannederler. 181

Bu konuda seni en iyi bir şekilde uyandıracak misal Hazret-i Adem ile Havva'nın yasak edilen nesneye karşı takındığı tavırdır.

Sana bu misalleri laf olsun diye getirmiyorum. Bu misalleri uyanman için serdetmeye ve ibret alarak hak yoluna gitmeni temin edesin diye getiriyorum.

Hocanın talebesini îma yoluyla terbiye etmeye çalışması şu bakımdan da isabetlidir: Faziletli insanlar, zeki kişiler târiz yoluyla söylenen sözlerin içindeki mânâları çözmeye meyyaldirler. Bu meyilleri okşamak suretiyle kendilerine târizde bulunmak çok yerinde bir hareket olur. Talebe de, kendisine îma yoluyla söylenen mânâları çözmek için var gücüyle çalışır ve bu sayede zihnî faaliyetlerini artırmış olur.

5. İlimlerden bazılarına vâkıf olan muallimin vazifelerinden birisi de, bilmediği herhangi bir ilmi, talebesinin gözünde küçültmemektir.

Günümüzde bir lügat mualliminin âdeti, fıkıh ilmini talebenin gözünde küçültmeye çalışmaktır. Fıkıh mualliminin âdeti ise, hadîs ve tefsir ilmini sadece 'nakle dayandığı' gerekçesiyle küçümsemeye

teşebbüs etmektir.

Çünkü ona göre nakle dayanarak ortaya atılan ilim kocakarılara ait bir ilimdir. Onlara göre aklın bu ilimlerde hiç bir dahli yoktur. Bir kelâm muallimi ise halkı fıkıhtan soğutmak için şöyle söyler: 'O, kadınların hayız hâlinden bahseden; fer'î meseleleri ele alan ilimden başka birşey değildir. Allah'ın sıfatlarından bahseden kelâm ilmi ile böyle bir ilim hiç mukayese edilir mi?'

İşte böyle bir ahlâk, muallimler için, en kötü ahlâklardan biridir. Bir ilme sahip olan muallim, böyle kötü ahlâka düşmemek için başka ilimleri küçük görmemelidir. Öğrenciye ilim öğrenmenin yollarını açmalı ve başka ilimlerin de büyük faydaları olduğunu iyice anlatmalıdır. Şayet muallim, birçok ilimleri öğretmekle vazifeli ise, öğrencinin kabiliyetini gözönünde tutarak tedrici bir şekilde tedrise devam etmelidir.

6. Öğrencinin anlayışını iyi tesbit etmek, kaldırabileceği kadar ders vermektir. Aklının eremeyeceği veya kalbine usanç getiren, yahut aklını çok zorlayan konuları, derste tekrar edip durmamalıdır. Öğretme sanatında, beşeriyetin efendisine uymalıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Biz peygamberler, **Allahü teâlâ** tarafından, insanları kendilerine uygun derecelerinde tutmakla ve akıllarının yeteceği bir şekilde kendileriyle konuşmakla emrolunduk!182

Demek ki bir muallim, talebenin anlayacağı zamanı kolla malı ve hakikati o anda ona söylemelidir,

Akılları ermeyen bir bahsi (hakîkati) bir kavme söyleyen bir kimse, o kavmin bir kısmının sapıtmasına vesile olur. 183

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) göğsüne işaret ederek şöyle buyurdu: 'Burada birçok ilimler var. Keşke bu ilimleri devredebileceğim bir kim seye rastlayabilsem'. 184

Ne kadar doğru söylemiştir! Çünkü iyilerin kalbi sırların kabridir.

Her âlim, bildiklerini her yerde söylememelidir. Bu durum, talebenin anlayacağı, fakat söylemekle herhangi bir menfaatin bahis mevzuu edilemeyeceği hallerde böyledir. Acaba bir de talebe hiçbir şey anlamazsa nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır ve bunun için hüküm nedir?

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle buyurur: 'Mücevherleri domuzların boynuna takmaktan sakının'. 185

Hikmet ve ilim, mücevherin en kıymetli olanıdır. Onun için hikmet ve ilme buğzeden kimse domuzların en çirkinidir. Bu sır ve hikmete binaen 'Her kulu aklının ölçeği ile ölç!

Anlayışının miktarı ile tesbit et ki sen ondan emin olasın ve o da senden bir fayda elde edebilsin. Şayet böyle yapmazsan ölçüleriniz ayrı olduğu için sizi inkâr etmeye kalkışırlar', denilmiştir.

Bir âlime bir sual sorulur. **Cevap** vermeyince suali soran kişi kızarak o âlime şöyle haykırır: 'Sen **Allah'ın Rasûlü**'nden rivâyet edilen şu hadîsi duymadın mı?'

Faydalı bir ilmi gizleyip söylemeyen bir kimse, kıyâmet gününde ateşten yapılmış bir gemle gemlenerek Allah'ın huzuruna gelir. 186

Bunun üzerine âlim şöyle der: 'Sen gemi bırak ve git! Eğer bu sözün mânasını anlayan biri gelir de, bu ilmi ondan saklarsam Allah beni kıyâmet gününde gemlendirsin.

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Allah'ın dünya geçimi için sebep kıldığı tasarru funuzdaki yetim mallarını onların akılsızlarına vermeyin. Onları malları ile rızıklandırm, giydirin ve kendilerine tatlı sözler söyleyin. (Nisâ/5)

Bu ayet, ilmi ifsad eden ve ilmi kendisi için zararlı olan bir kimseden gizlemenin daha iyi olduğuna işaret buyuruyor. Müstahak olmayana vermek, müstahak olana vermemekten daha az zulüm değildir.

Ben incileri, otlayan koyunlar arasına mı serpeyim? Bu yüzden otlayan koyunların koruyucusu mu olayım? Onlar ilmin kıymetini bilmez cahiller oldular. Bari ben ilmi hayvanların boynuna takmayayım. Eğer lâtif olan Allah lûtfuyla kerem eylerse; Ben ilim ve hikmete ehil birisiyle karşılaşırsam;

Ona fayda vermek için ilmi yayar, onun sevgisini ka zanırım.

Eğer böyle birini görmezsem, o ilim yanımda dopdolu ve mektum kalacaktır.

Câlillere ilim veren onu zâyi eder.

Ehli olandan da ilmi meneden zulmetmiş olur.

7. Zekâsı kıt olan bir öğrenciye açık ilimleri telkin etmek münasiptir. Böyle bir talebeye 'Sana öğrettiğim ilmin daha nice incelikleri vardır, fakat şu anda bunları kavrayacak durumda olmadığın için söylemiyorum' dememelidir. Çünkü böyle bir söz o talebenin açık ilimlerdeki gayretini gevşetir, zihnini karıştırır ve hayalini, daima hocasının kendisinden sakladığı şeyler işgal eder. Çünkü her insan kabiliyet derecesi ne olursa olsun kendini her ilme ehliyetli bulur. Hiç kimsenin kendisine verilen akıldan akılsız olsa dahi şikayet ettiğini göremezsin. Bunların en akılsızı, mevcut olmayan aklının kemâliyle övünendir. Bu hakikatten anlaşılıyor ki, halk tabakasından, şeriat zinciriyle bağlanıp teşbih ve te'vil yapmaksızın selefden (sahabe'den) gelen inançları kalplerine yerleştiren ve bununla beraber gidişatlarını düzelten ve aklına, kaldıramayacağı yükü yükletmeyen kişi, en iyisini yapmıştır. Böylece gereken vazifeyi yerine getirmiş olur. Dolayısıyla bu anlayışta olan halk tabakasının inancını şüphelere itmek doğru bir hareket olmaz. Bilginlere düşen vazife, bu insanları kendi inançlarıyla ve işleriyle başbaşa bırakmaktır. Şayet bilgin, zâhirî tevilleri bu tip insanlara söylerse avam kaydını ortadan kaldırmış ve havassa da bağlayamamış olur.

Böyle olunca halk ile günahlar arasındaki perdeler kalkar ve zavallılar inatçı birer **şeytan** kesilir. Hem kendisini ve hem de başkalarını felâkete sürükler. Halk tabakası ile ilmin ince meselelerine dalmak doğru bir hareket değildir. En uygun hareket onlara ibadetleri öğretmek, yaptıkları işlerde emin birer kişi olmalarını temin etmek, Kur'ân-ı Kerîm'in buyurduğu şekilde kalplerini cehennem korkusuyla ve cennet aşkıyla doldurmak için telkinlerde bulunmaktır. Halkı şüphelere itici meselelere girmemelidir. Çünkü avamdan bir kişinin kalbini şüpheler sarabilir. Bu şüphelerden kendisini kurtaracak kabiliyette olmadığı için derin konularda içine yuvarlandığı şüpheler helâkine sebep olur.

Halkın önünde münakaşa kapısı açılmamalıdır. Çünkü böyle bir hareket halkın nizamını bozar ve bütün insanların maişetini tanzim eden ve bunu devam ettiren sanatlar üzerindeki çalışmaları gevşetir

ve havassın hayatını köreltir.

8. Muallim ilmiyle âmil olmalıdır. Yani bildiklerini yaşamalıdır. Zira bir insanda bulunan ilim, ancak basiretli kimseler tarafından bilinebilir. Çünkü ilim; kişide, gözle görülen ve elle tutulan bir mal değildir. Amel ise, gözle görülebilen hareketlerden olduğu için insanların değer verdikleri bir hâldir. Öyleyse kişiler, bir âlimin ilmine değil ameline bakmalıdır. Bu nedenle ilmiyle âmil olmayan âlimin ne kendisine ve ne de etrafındakilere bir faydası dokunmaz.

Bir insanın kendi fiilini halka yasaklaması ne kadar gülünç bir harekettir. Böyle olduğu için de, zehir gibi helâk edicidir. Böyle bir kimseyi halk katiyyen ciddiye almaz ve hatta ameliyle sözünü cerhedeni alaya alır. Bu sözü söyleyenleri, dinleyenler daima itham eder. Hatta bizzat aksini yaptığı bir sözü âlimden dinleyenler onun fiillerinden daha kötüsünü yaparlar. Çünkü kendi kendilerine, kuş beyinleri ile 'Eğer bu iş tatlı olmasaydı, onu bir âlim işler miydi?' şeklinde teselli aramaya çalışırlar. İrşad edici bir muallimle irşad edilen öğrencinin durumu, nakış ile çamur, gölge ile ağacın durumuna benzer. Nakış bulunmayan bir kalıba dökülen çamur elbette ki nakışlı olamaz. Eğri bir ağacın gölgesi de mümkün değil ki doğru olsun. . . Bu mânâyı şair ne kadar güzel ifade etmiştir:

Benzerini yaptığın bir fiili, başkalarına yasak etme! Böyle yapmanda büyük zillet yoktur senin için! **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

Kitab'ı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? (Bakara/44)

Alime verilen cezanın, cahilin cezasından kat kat üstün oluşunun hikmeti budur, Zira bir âlimin yanlış yola gitmesiyle büyük bir insanlık kitlesi dalâlete düşerek âlime uyabilir, söz ve hareketlerini doğru bulup onlara uygun hareket edebilir! Onun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

Kötü bir çığır açanın defterine, açtığı o çığırın günahı yazıldığı gibi, o çığıra uyanların günahı kadar daha ilâve edilir. 187

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Belimi iki tip insan kırmıştır. Bunlar ilmiyle âmil olmayan âlim; ibadetlere dalan cahillerdir. Çünkü cahil, halkı, ibadetiyle aldatır, âlim ise ibadetsizliği ile'.

Ne kadar güzel bir söz!

172) Benzer bir hadîs için bkz. İbn Hıbbân (Hazret-i Âişe den) ; Taberânî

173) Buhârî ve Müslim, (Ebû Talha el-Ensarî'den)

174) Salebi, Tefsir, (Berrâ b. Azib'den)

175) İnsanda iki kalp olmadığına güre, kalbini ya dünyaya veya ilim öğrenmeye hasredecektir. Bir kalbi iki hedefe yöneltmek mümkün değildir. Günümüzde dünya meşgalelerine boğulmuş talebelerin ne büyük felâketlere düçar olduklarını görüyoruz. Bu nedenle ilim tahsil eden talebelere tefekkür ve tedkik dışında başka şeylerle meşgul ol mamalarını tavsiye ederiz.

176) Şa'bî çok müttaki ve kıymetli bir âlimdir. Künyesi Ebû Amr, ismi Amr b. Şurahbil'dir. Hemedanlıdır, H. 100'de seksen yaşlarında iken vefat etmiştir.

177) Taberânî, Hâkim ve Beyhâkî, el-Medhal: Hâkim'e göre senedi sahihtir.

178) İbn Adiyy, (Muaz ve Ebû Umâme'den zayıf bir senedle)

179) Buhârî ve Müslim

180) Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

181) el-Zeria adlı eserde değişik bir ibareyle zikredilmiştir. İbn Şahin bu hadîsi zayıf bir senedle rivâyet etmiştir ve İmâm Suyutî fışkı yerine diken tâbirini kullanmıştır.

182) Ebû Bekir b. Salur, (İbn Ömer'den) ; Ebû Huzeyme, es-Siyase; hadîsin sahih olduğunu söylemiştir.

183) Ukaylî, İbn Sünnî ve Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'dan zayıf bir senedle)

184) Bu söz değişik ibarelerle el-Gud adlı eserden alınmıştır.

185) Ebû Talib el-Mekkî, Kut-ül Külâh; Suyutî, el-Leâli'il-Mesnua

186) İbn Mâce, (Ebû Said'den zayıf bir senedle) ; benzeri bir hadîs daha önce Ebû Hüreyre'den de nakledilmişti.

187) Bu hadîs daha önce zikredilmişti.

1-9

İlmin Âfetleri, İyi ve Kötü Âlimlerin Alâmetleri

Kitabımızın başında ilim ve âlimler hakkında vârid olan ayet ve hadîsleri zikretmiştik. Kötü âlimlere dair çok korkunç tehditler mevcuttur. Bütün bu rivâyetler kötü âlimlerin kıyâmet günü uğrayacakları şiddetli azâbı haber vermiş ve onların herkesten daha çok eziyet çekeceklerini bildirmiştir. Bu bakımdan müslü manlara düşen vazifelerden biri de; kötü âlimle, iyi âlimi birbirin den ayıran alâmetleri iyice öğrenmektir.

'Dünya âlimleri derken anlatmak istediklerim, dünya lezzetlerine dalan ve dünya rütbelerine ulaşmak için ilim yapmaya çalışan insanlardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kötü âlimler hakkında şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde herkesten daha şiddetli bir azâba düçar olacak kişiler,, **Allahü teâlâ**'nın, ilminden kendisine menfaat vermediği âlimlerdir. 188

Bildiği ile amel etmeyen bir kimse, âlim olamaz. 189

İlim iki çeşittir:

a) Dil ile söylenen ilim. Bu ilim, Allah'ın mahlûkatı üzerindeki delili sayılmaktadır,

b) Kalpte olan ilimdir ki kişiye yararı olacak ilim de budur. 190

Âhir zamanda cahil abidler ile fasık âlimler olacaktır191

Alimlere karşı böbürlenmeyin, ilmi de sefihlerle mücadele etmek ve halkın takdirini kazanmak için öğrenmeyin. Çünkü böyle yapan kişi ateştedir. 192

Kim bildiği ilmi ehlinden kıskanırsa, Allah onu ateşten yapılmış bir gem ile gemler!

Sizin için deccalden daha fazla başkalarından korkuyorum. **Sahabîler** 'Kimdir onlar?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** 'Dalâlete sürekleyen önderlerdir (âlimler) ' diye **cevap** ve rir. 193

Kim ilmen gelişir ve fakat hidayet bakımından gelişmezse, o kimse Allah'tan gittikçe uzaklaşır. 194

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: 'Kendiniz şaşkınlıkta olduğunuz halde, yolunu kaybedenlere ne zamana kadar rehberlik etmeye devam edeceksiniz?'195

Bunlar ve bunlara benzeyen daha nice hadîsler, ilmin büyük tehlikelerine işaret etmektedirler. Demek ki âlimler ya ebedî sa adete veya ebedî felâkete namzet kişilerdir. Kişi, ilme dalmakla sa adet bulamamışsa, mutlaka felâketle karşılaşır.

Hazret-i Ömer şöyle der: 'Bu ümmet için en çok korktuğum kişiler, münafık âlimlerdir. 'Bir âlim nasıl münafık olur?' diye sorulduğunda, Hazret-i Ömer 'Dili ile âlim, fakat kalbi ve ameli ile cahil olmak suretiyle. . der.

Hasan el-Basrî şöyle buyurmuştur: Âlimlerin ilmini, hakîmlerin hikmetlerini öğrenip de, cahillerin amellerini yapan ahmaklardan olma!'

Bir kişi, Ebû Hüreyre'ye şöyle der: 'İlim öğrenmek istiyorum; fakat kaybetmekten korkuyorum'. Ebû Hüreyre de şöyle **cevap** ve rir: 'Zaten ilim öğrenmemekten daha büyük bir kayıp yoktur in sanoğlu için'.

İbrahim b. Uyeyne'ye 'İnsanlar içerisinde en çok kimler ned âmet duyarlar?' diye sorulduğunda şöyle der: 'Dünyada yaptığı takdir edilmeyen, âhirette ise, ilmi olup ameli olmayan kimseler'.

Halil b. Ahmed196 şöyle demiştir: İnsanlar dört kısma ayırılır:

1. Bilir ve bildiğini de bilir. Bu kişi âlimdir. Ona tâbi olunuz.

2. Bilir, fakat bildiğini bilmez. Böyle bir kimse uykudadır; onu uyandırınız.

3. Bilmez ve fakat bilmediğini de bilir. Böyle bir kişi irşada muhtaçtır. Onu irşad ediniz.

4. Bilmez, fakat bilmediğini de bilmez. Böyle bir adam kara cahildir. Ondan kaçınız'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: İlim, ameli çağırır; gelirse ne âlâ, fakat gelmediği takdirde ilim de kaçıp gider'.

İbn-i Mübârek şöyle der: 'Kişi, ilim talebinde bulundukça âlimdir. Fakat herşeyi bildiğini iddia eden cahil olur'.

Fudayl b. Iyâz197 der ki: Ben üç sınıf insana acırım: a) Bir kavmin zelil olan reisine, b) Sonradan fakir olan zengine; c) Dünyanın oyuncağı hâline gelmiş âlime.

Hasan-ı Basrî Âlimlerin cezası kalplerinin ölmesidir. Kalbin ölümü ise âhiret ameliyle dünyayı istemektir' demiştir.

Bir şair şöyle der:

Hidayeti verip de dalâleti satın alan kişilere hayret ediyo rum. Fakat dinini verip dünyayı satın alana, çok daha hayret edi yorum. Bu **ikisi**nden de fazla, dinini başkasının dünyasına fedâ edene şaşıyorum. Zira hepsinden daha şaşırtıcı olanı budur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kötü olan âlime öyle şiddetli bir azap verilir ki, azabın şiddetinden ötürü bütün ehl-i cehennem seyrine gelir. 198

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu sözüyle yalancı âlimi kasdetmektedir. Usâme b. Zeyd, **Hazret-i Peygamber**den şu hadîsi rivâyet eder:

Kıyâmet gününde, (fâcir) âlim getirilip ateşe atılır. Ateşin şiddetiyle barsakları delinir (ve dökülür) . Merkebin değirmeni döndürmesi gibi, o da onlarla döner. Bütün ce hennem ehli onu seyre gelir. 'Sana ne oldu, bu kadar şiddetli azaba düçâr olman için ne yaptın?' diye sorulduğunda, fâcir şöyle **cevap** verir: 'Ben (dünyada) herkese hayri tavsiye edi yordum, fakat kendim yapmıyordum. Şerden sakındırıyordum, fakat kendim işliyordum'. 199

İbn-i Mübârek şöyle demiştir: Âlimin en büyük günahı, bildiği halde, günah işlemesinden doğar. İşte bundan dolayı âlim, büyük azaba düçâr olur.

Muhakkak ki, münafıklar ateşin en alçak derekesindedir (cehennemin en dibindedir) . Asla onların azâbını kaldıracak bir yardımcı bulamazsın. (Nisâ/145)

Münafıkların bu denli şiddetli cezalara müstahak olmalarının sebebi, bildikleri halde inkâra sapmalarıdır. Bu sebeple, **Allahü teâlâ** yahudileri, hristiyanlardan daha kötü olmakla tavsif etmek tedir. Halbuki 'Üzeyir Allah'ın oğludur' diyenler hariç hiçbir ya hudi, Allah'a oğul izafe etmez, 'Allah, üçten biridir' gibi galiz kü fürlere sapmaz. Fakat onları bu büyük cezalara muhatap eden şey, bildikleri halde inkâr etmeleridir.

Allahü teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır:

Kendilerine kitab verdiklerimiz, Peygamber'i öz oğullarını tanır gibi tanırlar. Böyle olduğu halde içlerinden bir toplu luk hak ve hakikati bile bile gizlerler. (Bakara/146)

Vakta ki onlara Hak Teâlâ tarafından kendilerinde olanı tasdik edici Kitab geldi ki onlar bundan önceleri, inkâr edenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerdi bildikleri gelince onu inkâr ettiler. (Bakara/89)

(Ey Rasûlüm!) Yahudilere o kimsenin haberini oku ki, ken disine ayetlerimizi vermiştik de, o bunları inkâr ederek imandan çıkmıştı. Böylece **şeytan** onu arkasına takmış da azgınlardan olmuştu. (A'raf/175)

Devamla şöyle buyurulmaktadır:

İşte bu kimsenin hâli, o köpeğin hâline benzer ki, üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da di lini sarkıtıp solur. (A'raf/176)

Fâcir âlim de böyledir. Çünkü Bel'am b. Baûra'ya Allah'ın Kitabı verilmiş ve fakat o şehvete dalması sebebiyle köpeğe benze tilmiştir. Fâcir âlim, kendisine ister hikmet verilsin, ister verilme sin, dilini çıkararak solur ve şehvetlere dalar gider.

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle buyurur: 'Kötü âlimlerin durumu bir arkın içine düşüp suyun akmasına mâni olan taşın durumuna benzer. Taş suyu ne kendi içer ve ne de tarla ve bostanlara ulaşarak onların istifade etmelerine müsaade eder. Yine kötü âlimlerin durumu, bataklıktaki ota benzer. Dışı parlak görünür, fakat içi pislik doludur. Yine kötü âlimlerin durumu, kabirlere benzer. Dışı mâ mur, içi ise ölü kemikleriyle doludur'.

Bu rivâyetler göstermektedir ki, dünyaya meyletmiş âlimin kıyâmet gününde cahil kimselere nazaran çekeceği azap daha şiddetli ve hâli daha perişandır. Yine anlaşılmaktadır ki, zafere ulaşanlar ve Allah'ın rahmetine yakın olanlar, ancak âhiret âlimleridir.

Bunların da birçok alâmetleri vardır.

1. İlimleriyle dünyayı talep etmezler. Zira âlimin en aşağı de recesi dünyanın hakir, hasis, karanlık ve geçici olduğunu; âhiretin devamlı, nimetlerinin berrak ve ebedî, mülkünün büyük olduğunu bilmektir.

Yine âlim bilmelidir ki, dünya ile âhiret birbirinin zıddıdır. Birbirinin kumaşıdır.

Birini razı etsen öbürünü kızdırmış olursun.

Terazinin kefesi gibidirler. Biri ağır bastığı zaman, öbürü mutlaka hafif gelir.

Doğu ile batı gibidirler; birine yaklaştığın takdirde öbüründen uzaklaşırsın,

Biri dolu, öbürü boş fincan gibidir. Doludan ne kadar boşaltırsan o kadar dolar boş olanı. . .

Dünyanın hakirliğini, bulanıklığını; lezzetlerinin elemle karışık olduğunu ve sonra lezzetli olan nimetlerin bir daha dönmemek üzere geçip gittiğini bilmeyen bir âlim, aklî dengesini kaybetmiş bir mecnundur. Çünkü görgü, deneme, insana dünyanın böyle olduğunu göstermektedir.

Bu bakımdan, aklı olmayan bir in san nasıl âlim olabilir? Âhiret işinin büyüklük ve devamlılığını bilmeyen, değil âlim, belki kâfirin tâ kendisidir. Böyle bir kimsenin imânı kendisinden alınmıştır. İmanı olmayan bir kimse ise nasıl İslâm âlimi olabilir?

Dünyanın âhirete zıd düştüğünü, **ikisi**ni bir arada tutmanın muhal olduğunu bilmeyen bir kişi, bütün peygamberlerin birlikte getirdiği dini bilmiyor demektir. Böyle bir kişi ise Kur'ân'ı başından sonuna kadar, inkâr eden bir adamdır. Bu adam, nasıl olur da âlimler zümresine idhal edilebilir?

Allah'ın dinini kâmil bir şekilde bilen kişi, bütün bilgisine rağmen, âhireti dünyaya tercih etmiyorsa, **şeytan**ın esiridir. Şehvetleri onu helâke sürüklemiştir. İçindeki kötülükler, iradesine galebe çalmıştır. Böyle olan bir kişi nasıl âlimler zümresinden sayılabilir?

Hazret-i Dâvud'dan nakledilen hikâyelerin birinde Allah'a atfen şöyle söylenmektedir: 'Şehvetini bana olan sevgisinden daha üstün tuttuğu zaman âlimin başına getirdiğim cezanın en azı, onu mün âcaatımın lezzetinden mahrum etmektir. Ey Dâvud! Dünya ile sarhoş olan ve seni sevgi yolundan

alıkoyan bir âlimi benden sorma! Çünkü böyleleri, kullarımın yolunu kesen eşkıyalardır. Ey Dâvud! Beni arayan birini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol! Kaçan bir kişiyi tutarak dergâhıma getiren bir kimseyi ârifler def terine yazarım ve ârifler defterine yazdığım bir kimseyi de artık hiçbir zaman azaba dûçâr etmem'.

Bu sır ve hikmeti beyan etmek için Hasan-ı Basrî şöyle yurmuştur:Âlimin cezası kalbinin ölmüş olmasıdır. Kalbi, ancak âhiret ameliyle dünyayı istemek öldürür'.

Aynı hikmeti beyan etmek için Yahya b. Muaz şöyle demiştir: İlim ve hikmetle dünya talep edildiği zaman ilim ve hikmetin gü zelliği solup gider'.

Said b. Müseyyeb şöyle buyurmuştur: 'Bir âlim kişiyi, sık sık sultanların ve emirlerin yanma girip çıkarken gördüğün zaman, hemen o âlimin hırsız olduğunu idrâk et'.

Hazret-i Ömer Âlim kişinin dünyayı sevdiğini görürsen, kendisin den istifade ettiğin dinî meselelerde onu itham et ve ihtiyatlı dav ran. Zira kişi neyi severse, sevdiği o şeye dalar' dedi.

Mâlik b. Dinar şöyle anlatır: 'Önceki peygamberlere ait bazı ki taplarda okuduğuma göre **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: Âlim kişi dünyayı sevdiği zaman ona vereceğim azâbın en ehveni, mün âcaatımın tadını onun kalbinden söküp almaktır'.

Salih bir kişi, bir dostuna şöyle bir mektup yazmıştı: 'Sana bir ilim verilmiştir. İlminin nûrunu günahların karanlığı ile ka rartma ki, ilim sahiplerinin ilimlerinin nûruyla serbestçe gittikleri günün (kıyâmetin) karanlığında kalmayasın!'

Yahyâ b. Muaz er-Râzî, dünyaya dalan âlimler için diyordu ki: 'Ey ilim sahipleri! Köşkleriniz Kayser binalarına eş. . . Evleriniz Kisrâ'nın evlerinin benzeri. . . Elbiseleriniz vezir Hüseyin oğlu Tahir'in elbiselerine uygun. . . Kunduralarınız Sultan Calut'unkilerden farklı değil. Binekleriniz Karun'un binekleri gibi. Evlerinizdeki kapkacak ve diğer eşyalarınız Firavun'un ev eşyasından aşağı değil. . . Günahlarınız cahiliye devrinin insanlarının günahlarına benziyor. . . Hâsılı gidişiniz **şeytan**ın gidişinin aynısı. O halde Muhammed'in şeriatı nerede kaldı?'

Şair şöyle der:

Çoban, koyununu kurttan korur. . .

Acaba kurt bizzat çoban olursa, durum ne olur?

Bir başka şâir de şöyle söylemektedir:

Ey memleketin tuzu mesâbesindeki âlimler!

Size soruyorum! Tuz bozulduğu zaman ne ile düzeltilir?

Arif bir zata 'Sence, gözünün nûru günahlar olan bir kişi Allah'ı tanıyabilir mi?' diye sorulunca, şöyle der: 'Yanında, dünya âhiretten daha kıymetli olan kişinin Allah'ı tanımayacağından hiç şüphem yoktur. Halbuki böyle bir kişi, günahları, gözünün nûru yapmış bir insandan çok daha ehvendir'.

Malı terkeden her âlimi de, sakın, âhiret âlimi zannetme! Zira makam hırsı, kişinin imanını, mal hırsından daha çok zedeler.

İşte bu hikmeti anlatmak için Bişr b. Hars el-Hafi şöyle der: 'Haddesena' (Bize söyledi) deyimi dünya kapılarından birisidir. Bir kişi Haddesena' (Bize söyledi) dediği zaman, bil ki o insan zımnen "Bana yol açınız ve imamlık yeriniz' demek istiyor.

Bişr b. Hars, on küsür sepet dolusu kitabını gömerek buyurdu ki: 'Nefsim konuşmamı arzu ediyor. Eğer nefsimin bu arzusunu kırabilseydim konuşurdum'.

Bişr ve onun ayarındaki bazı âlimler şöyle demişlerdir: 'Nefsin konuşmayı arzu ettiği zaman sakın konuşma! Aksine sükût et! Fakat nefsin konuşmayı sevmez bir hâle geldiği zaman konuşmaya çalış! Konuşma kabiliyeti insana büyük bir haz verir. İrşad seviyesinde olmak ise dünya nimetlerinin hemen hemen hepsinden daha çok haz verir insana. . . Bu bakımdan nefsinin isteğine uyarak konuşan bir kimse dünyaya bağlı olan kişilerden biri olur.

Süfyân es-Sevri de bu mânâya şöyle işaret buyurdular: İnsana, konuşmasından dolayı gelen fitne, malından ve çocuğundan gelen fitneden daha şiddetlidir'.

Konuşmadan doğan fitneden nasıl korkmazsın, halbuki **Allahü teâlâ** rasûllerin efendisine şöyle buyurmaktadır:

Eğer biz sana sebat vermemiş olsaydık, sen onlara az da olsa meyledecektin. O takdirde, dünya ve âhiret azâbını iki kat olarak muhakkak sana tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. (İsrâ/74-75)

Sehl200 şöyle buyurmuştur: İlmin tamamı dünyaya aittir. İlimden âhirete ait olan kısım ise onunla amel etmektir. Amelin tamamı ise, kasırganın önündeki toz gibidir. İhlâslı kısmı müstesna'.

Yine Sehl şöyle buyurmuştur: Âlimler hariç, bütün insanlar ölüdür. İlmiyle âmil olan âlimler hariç, bütün âlimler sarhoştur, Amelinde ihlâslı olanlar hariç, amel sahiplerinin bütünü mağrurdur. İhlâslı kimse ise büyük bir korkunun içinde yaşayan kişidir. Çünkü sonunun nasıl olacağını bilmemektedir'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî201 şöyle buyurmuştur: 'Kişi hadîs araştırıyorsa veya evleniyorsa veya maişet için sefere çıkıyorsa dünyaya sarılmış ve meyletmiş sayılır'.

'Hadîs araştırıyorsa' sözü burada 'hadîsin garib olan ve hiçbir muhaddisin nezdinde bulunmayan ve inkâr edilen isnadlarını arıyorsa' mânâsı taşımaktadır.202

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: 'Yolu, âhirete müteveccih olduğu halde dünyaya giden yola dönen bir kişi nasıl olur da ilim erbabından sayılabilir? Kelâmı, muhtevasıyla amel etmek için değil, onunla, başkasını ittiham etmek için öğrenen kişi, nasıl olur da âlimler zümresine dahil olur?'

Salih b. Kisan el-Basrî203 şöyle buyurmuştur: Medine-i Münevvere ve diğer İslâm beldelerinde yaşayan büyük âlimlere yetiştim. Hepsi de hadîs bilen fakat aynı zamanda fâcir olan âlim den Allah'a sığınırlardı'.

Ebû Hüreyre şöyle rivâyet ediyor:

Her kim, Allah'ın cemâlini elde etmeye vesile olan ilmi, dünyayı elde etmek için talep ederse, kıyâmet gününde cen netin kokusunu dahi alamaz.

Allahü teâlâ kötü âlimleri 'dünyayı ilimle yiyenler' olarak, ahi ret âlimlerini ise 'huşû ve zâhidlik' ile tavsif etmektedir.

Allahü teâlâ dünya âlimleri (kötü âlimler) hakkında şöyle bu yurur:

Vaktiyle Allah, kendilerine kitab verilenlerden (âlimlerden) şöyle teminat almıştı: Cemâlim hakkı için, Kitab'ı muhak kak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemiyeceksi niz! Onlar ise, o söz ve teminatı sırtlarından attılar ve karşılığında biraz para aldılar, Bu ne kötü alış-veriştir! (Âl-i İmrân/ 187)

Âhiret âlimlerinin vasfını da şöyle tasvir ediyor:

Şüphesiz kitab ehlinden (hristiyan ve yahudilerden) kimi de vardır ki, hakka boyun eğer oldukları halde Allah'a îman et tikleri gibi size indirilen Kur'ân'a da, kendilerine indirilen Tevrat ve İncil'e de îman ederler. Allah'ın ayetlerini birkaç paraya satıp dünya menfaati elde etmezler! İşte bu Mü'minlere rableri katında mükâfatlar vardır. Gerçekten Allah hesabını çabuk görür. (Âl-i îmran/198)

Selefden bazıları şöyle buyurmuştur: 'Alimler, peygamberler zümresiyle, kadılar ise sultanlarla beraber haşrolunur'.

İlmiyle dünya talebinde bulunan her fakih kadılar zümresin den sayılır.

Ebu'd Derda, **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet eder:

Allahü teâlâ, peygamberlerinden bazılarına şöyle vahyetti! Âhiret ameliyle dünyayı talep eden, amel etmek için değil, başka gayeler için ilim tahsili yapan, din için değil dünya mansıbları için fıkıh öğrenenlere, kalpleri kurt kalbi gibi olup halk için koç (koyun) postuna bürünenlere, dili baldan tatlı ve kalbi biberden acı olanlara de ki; benimle mi alay edip kandırmaya çalışıyorlar? İzzetim hakkı için onlara öyle bir fitne kapısı açarım ki, en halîm olanlarını bile şaşkın bırakır. 204

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bu ümmetin âlimleri iki sınıftır:

a) **Birinci** grup: Allah'ın kendisine lütfederek verdiği ilmi sadece Allah rızasını kazanmak için, başka bir karşılık beklemeden halka öğretir. O ilmi herhangi bir dünya malı karşılığında vermez. Böyle bir insanın üzerine havada uçan kuşlar, denizde yüzen balıklar, karada gezen hayvanlar ve kirâmen kâtibin diye adlandırılan melekler salâvat getirirler (iyiliğine dua ederler) . Bu kimse, şerefli bir efendi olarak peygamberlerin refakatinde kıyâmet gününde Allah'ın huzur-u mânevisine gelir.

b) **İkinci** grup ise dünyada Allah'ın ilmini öğrenmiş, fakat bahil (cimri) olduğu için, bildiğini Allah'ın kullarına dünya malı karşılığı hariç, öğretmekten kaçınmıştır. Böyle bir kimse kıyâmet gününde ağzına ateşten gem vurulduğu halde huzura gelecektir. Mahşer ehlinin arasında bulunan bir tellâl şöyle bağıracaktır: 'Şu falan oğlu filândır! Dünyada Allah ona ilim verdi; o ise, Allah'ın verdiği bu ilmi Allah'ın kullarından esirgedi onun karşılığında dünyalık aldı ve ilmi karşılığında dünya menfaati sağladı ve az bir paha ile sattı. Bu bakımdan bu kişi, insanların hesabı bitinceye kadar, azap içinde kalır. 205

Bu hadîsten daha şiddetlisi de vardır ki o da şudur:

Vaktiyle Hazret-i Mûsa'ya hizmet etmiş biri durmadan; 'Allah'ın safiyyi (temiz kulu) Musa, bana

şöyle söyledi. Allah'ın neciyyi (sırdaş kulu) Musa, bana şunu söyledi. Allah'ın kelimi (Allah ile konuşan) Musa, bana böyle söy ledi' diye Hazret-i Mûsa'ya iftira ederdi. Zamanla bu adamcağız zengin olup serveti çoğalınca Hazret-i Mûsa'nın huzuruna gel mez oldu. Hazret-i Mûsa herkese ondan haber soruyor, fakat bir türlü izine rastlayamıyordu. Günün birinde Hazret-i Mûsa'nın huzuruna elinde domuz ve domuzun boynunda siyah bir ip bulunan bir kişi çıkageldi. O gelen kişiye Hazret-i Mûsa eski dos tunu sordu, adam 'Evet, o sorduğun adam şu gördüğün do muzdur' diye **cevap** verince; Hazret-i Mûsa, Allah'a yalvararak; 'Ya Rab, onu eski hâline döndür! Döndür de ona neden bu hâle geldiğini sorayım' diye niyazda bulundu. Allah, Musa kuluna şöyle vahiy gönderdi: 'Âdem ve Âdem'den sonraki peygamberlerin dua ettikleri gibi de dua etseydin yine duanı kabul etmezdim. Fakat ben bunu neden bu hâle getirdiğimi sana haber vereyim mi? Bunu din ile dünyayı talep ettiği için bu hâle getirdim'.

Bu hikâyeden daha dehşet verici olanını da söyleyelim:

Muaz b. Cebel mevkuf olarak, başka bir rivâyete göre de merfû olarak **Allah'ın Rasûlü**'nden şöyle rivâyet eder:

Dinlemekten fazla konuşmasını seven âlim, fitneye düşmüş demektir. Konuşmakta, süslenmek ve uzatmak olduğu için, konuşanın sâlim kalması çok zordur. Sükûtta (âlim için) se lâmet ve ilim (veya ganimet) vardır. Âlimlerden birisi vardır ki, derlediği ilmin başkası tarafından bilinmesini istemez. Böyle bir âlim, ateşin **birinci** tabakasındadır.

İlminde pâdişah gibi olan bir kısım âlimler ise, ilmî mevzularda kendisine itiraz edildiği veya herhangi bir fikrine karşı konulduğu zaman büyük bir öfkeye kapılırlar. Bu tip âlimlerin yeri ateşin **ikinci** tabakasıdır! İlmini ve garib konuşmalarını zenginlere ve makam sahiplerine tahsis edip, ihtiyaç erbabına hiçbir şey vermeye çalışmayan bir grup âlim vardır ki bu grubun azap yeri, ateşin **üçüncü** ta bakasıdır. Diğer bir grup âlim vardır ki, kendilerini fetvacı zanneder, yanlış fetva verir (zorlamalar yapar) lar. Halbuki **Allahü teâlâ** kendilerini zorlayanlara (veya bilir bilmez konuşanlar) a buğz eder! Bunlar ateşin **dördüncü** taba kasmdadırlar. Bir kısım âlim de vardır ki ilmi çok görün sün diye yahûdî ve hristiyanların kelâmıyla konuşur. Bunlar da ateşin **beşinci** tabakasmdadır. Başka bir grup ise, kibir ve gurur yükünü sırtlar, başkalarına va'z ettiği zaman katı davranır ve azarlar, kendisine va'z edildiği zaman, gu ruru ve kibri sebebiyle nasihat dinlemez, işte bu da ateşin **yedinci** tabakasındadır. Kardeşim! Sen susmayı tercih et! Susmayı tercih et ki, bu hâlinle **şeytan**ı mağlup edebilesin! Gereksiz yere gülmekten ve ihtiyacın olmayan bir yere doğru yürümekten sakın!206

Bir başka hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Bazen doğudan batıya kadar fezayı dolduracak derecede kişinin medh-ü senâsı yayılır; fakat bunun Allah indindeki değeri bir sivrisinek kanadı kadar bile değildir. 207

Rivâyet edilir ki; Horasanlı bir kişi, memleketine dönmek üzere iken, va'zından istifade ettiği Hasan-ı Basrîye, içinde beşbin dirhem bulunan bir kese ve ince bir kumaştan yapılmış on elbise hediye eder ve der ki: 'Ey Ebû Said! Bu keseyi nafaka olarak ve bu elbiseleri de giyinmen için sana veriyorum'. Hasan-ı Basrî şöyle karşılık ve rir: 'Allah sana âfiyet versin! Benim bu hediyelere ihtiyacım yok tur. Onun için bunları alıp götür. Zira benim kürsümde oturan bir kişi, halktan bu verdiklerine benzer şeyler alırsa, kıyâmet günü de nasibi olmayan bir insan olarak Allah'ın huzuruna varır'.

Hazret-i Câbir mevkuf ve merfû olarak şöyle rivâyet eder:

Her âlimin yanında oturmayınız! Ancak sizi beş şeyden vazgeçirip, buna mukabil beş şeye dâvet eden âlimlerin yanında oturun. 1) Şekten yakîne, 2) Riyadan ihlâsa, 3) Dünya isteğinden zühde (dünya terkine) , 4) Kibirden tevâ zua, 5) Adâvetten nasihate. . . 208

Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor;

Derken bir gün (Karun) ziynet ve ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler 'Ah, keşke Karun'a verilen mal gibi bizim de olsa; o gerçekten büyük bir nasip sahibidir' dediler. Kendilerine (âhiret ahvali hakkında) ilim verilenler de şöyle dediler: 'Ey Karun gibi, dünyayı isteyenler! Yazıklar olsun sizlere! Îman edip sâlih amel işleyen için Allah'ın (cennetteki) sevabı daha hayırlıdır. Ona (cennet ve sevaba ise) ancak ibadet üzerine sabredenler kavuşturulur. (Kasas/79-80)

Âyet-i celile, âhiret âlimlerini, âhireti dünyaya tercih etmekle nitelemektedir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, fiillerinin, sözle rine zıd olmadığı gibi, kendisinin yapmadığı bir fiili başkasına tav siye etmemesidir.

Allahü teâlâ şöyle buyuruyor:

(Ey âlimler) insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? (Bakara/44)

Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında en sevilme yen bir şeydir. (Sâf/3)

Allahü teâlâ Hazret-i Şuayb'ın kıssasında şöyle buyurur:

Şuayb şöyle dedi: Ey kavmim! Söyleyin bakayım! Eğer ben rabbimden bir peygamberlik üzerinde bulunuyorsam ve O, bana katından güzel bir rızık vermiş ise ne yapayım? Ben aykırı hareket etmek suretiyle sizi alıkoyduğum şeylere kendim düşmek istemiyorum. (Hûd/88)

Allah'tan korkun, Allah size ilim öğretiyor. Allah herşeyi hakkıyla bilendir. (Bakara/282)

Allah'tan korkun ve muhakkak O'nun huzuruna va racağınızı bilin; takvâ sahibi Mü'minlere cenneti müjdele! (Bakara 223)

Allah'tan korkun ve emrini dinleyin. (Mâide/108)

Allahü teâlâ, kulu ve rasûlü isa'ya şöyle demiştir: 'Ey Meryem'in oğlu! Evvelâ nefsine nasihat et. Eğer bu nasihati nefsin kabul ederse, ondan sonra, nefsinin kabul ettiği şeyi halka tavsiye et. Şayet nefsin kabul etmezse onu başkalarına tavsiye etmekten, benden utanarak kaçın!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İsrâ gecesinde bazı kavimlerin yanından geçtim. Gördüm ki dudakları ateşten imâl edilmiş makaslarla kesiliyor. Bunların kim olduğunu sordum. Onlar suâlime karşılık verdiler: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz dünyada halka iyiliği em reder, fakat kendimiz yapmaz idik. Sakındırdığımız kötülükleri biz kendimiz yapardık. 209

Ümmetimin helâk olması, fâcir âlim ile câhil âbidin yüzün dendir. Şerlilerin en korkuncu, âlimlerin kötüleridir; hayırlıların en hayırlısı ise, âlimlerin iyileridir,210

Evzâî211 şöyle demiştir: 'Kabirler, kâfir leşlerinden duydukları kötü kokudan Allah'a sığındıkları zaman, **Allahü teâlâ** onlara şöyle vahyetti. 'Kötü âlimlerin içi sizin içinizdeki lâşelerden daha pis kokuyor'.

Fudayl b. Iyâz şöyle der: 'Öğrenmeyenlere bir kat azap vardır, öğrenip de yapmayanlara yedi kat azap vardır'.

Şa'bî212 şöyle demiştir: 'Kıyâmet gününde cennetliklerden bir grup başını kaldırıp cehennemliklerden başka bir gruba şöyle ses leneceklerdir: 'Sizi cehenneme sokan şey nedir? Halbuki sizin bize bildirmiş olduğunuz ilim ve edeb sayesinde Allah'ın rahmetine nail olduk ve cennete girdik. Siz nasıl oluyor da cehennemdesiniz?'

Cehennemde olanlar şöyle **cevap** verirler: 'Biz, hayrı emreder, fakat kendimiz yapmazdık, kötülüklerden sakındırır, fakat bu kö tülüğü kendimiz işlerdik. İşte bu sebepten cehennemde bulunuyoruz'.

Mâlik b. Dinar şöyle buyurmuştur: Âlim, ilmiyle amel etme dikçe, va'zı ve nasihati başkasının kalbinde yerleşemez. Yağmurun, kupkuru taşlara tesir edemediği gibi'.

Şair ne de güzel söylemiştir:

Ey halka nasihat eden vâiz! Sen itham olundun. . . Çünkü ayıp olarak bildirdiğin birçok şeyleri kendin işliyorsun. Var kuvvetinle halka nasihat ediyorsun. Fakat hayatımla yemin ederim ki felâketlerin bütününü sen topluyorsun. Dünyayı ve onu isteyen kişileri ayıplıyorsun; gerçekten sen, ayıpladığın o dünyayı, menettiğin kişilerden daha çok sevi yorsun.

Başka bir şair ise şöyle söyler:

Benzerini yaptığın bir fiili başkasına yasak etme; böyle bir hareket, senin için, en büyük ayıptır.

İbrahim b. Edhern213 şöyle buyuruyor: 'Bir zaman Mekke-i Mükerreme'de bulunuyordum. Bir taş gördüm. Üzerinde aynen şunlar yazılıydı: 'Beni çevir ve ibret al!' Taşı çevirdim ve bu sefer şöyle bir yazı ile karşılaştım: 'Bildiğinle amel etmeyen sen, niçin bilmediğin şeyin ilmini taleb ediyorsun!'

İbn Semmak214 şöyle buyurmuştur: 'Allah'ı hatırlatan nice kimseler vardır ki kendisi Allah'ı unutmuştur. Nice kimseler vardır ki, halkı Allah'a yaklaştırmaya çalışır, fakat kendisi ala bildiğine Allah'tan uzaktır. Gene nice kişiler vardır ki, Allah'ın Kitabı'nı okur, fakat okuduğundan bir fayda görmez!'

İbrahim b. Edhern şöyle buyurmuştur: 'Hiç yanılmayacak ka dar güzel konuşmalar yapıyoruz; fakat iş amele gelince, hep yanılıyor ve katîyyen doğru hareket etmiyoruz.

Evzâî der ki: Trab (bir ibâreyi gramere göre düzgün okumak) geldiği zaman kalpte bulunması gereken huşû gider.

Mekhûl215 Abdurrahman b. Ganem'den şöyle rivâyet eder: '**Hazret-i Peygamber**in ashâbından on kişi bana şöyle bir nakilde bulundu: 'Biz **sahabîler**den bir grup, Kuba mescidinde ilim tedris ediyorduk. Bu esnada Allah'ın Râsûlü çıkageldi. Bizi, okur ve okutur halde gördükleri zaman şöyle buyurdular:

Öğrenebildiğiniz kadar öğreniniz; fakat öğrendiklerinizle amel etmedikçe, Allah öğrendiğiniz hiçbir şey ile size bir fayda vermeyecektir. 216

Hazret-i isa şöyle buyurmuştur: 'Öğrenip de öğrendiğiyle amel et meyen kişinin hâli; gizlice zina eden ve hâmile olduğu görüldüğü zaman rezil olan zâniye bir kadının durumuna benzer. Aynen zâniye kadın gibi, ilmiyle amel etmeyen kimse de, kıyâmet gününde **Allahü teâlâ** tarafından mahşer ehlinin gözü önünde rezil edilir'.

Hazret-i Muaz şöyle buyuruyor: Âlimin hataya düşmesinden Allah'a sığınınız. Çünkü müslümanlar nezdindeki itibarı sebe biyle bir kısım halk onun sapıklığına uyabilir'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyuruyor: 'Alim, bir hataya düştüğü zaman, halkın bir kısmı onunla birlikte aynı hataya sürüklenir'.

Yine Hazret-i Ömer şöyle der: 'Üç şey vardır ki, onlarla bu âlemin nizamı sarsılır: Bunlardan biri âlimin hataya sapmasıdır'. 217

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kalplerin tatlısı, acı olacaktır. Ne âlim ilminden ve ne de talebesi talebinden istifade etmeyecektir. O zamandaki âlimlerin kalpleri çorak ve tuzlu bir araziye benzer. Üzerine yağmur yağar, fakat yağmurun faydası arazide görülmez. Âlimlerin kalpleri dünyaya kaydığı ve dünyayı âhirete tercih ettiği zaman böyle kötü bir durum hâsıl olur.

İşte o zamanda Allah bu âlimlerin kalplerinden hikmet pınarlarını söker alır, kalplerinde yanan hidayet meşalelerini söndürür. O zamanın âlimlerine rastladığınızda ken dilerini dilleriyle Allah'tan korkar görürsünüz. Halbuki amelle rindeki eksiklik açıkça görülür. İşte o zaman, diller alabildiğine zengin, kalpler ise o nisbette fakirdir. Kendisinden başka hak ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki; bu korkunç manzaranın bi ricik sebebi; muallimlerin, öğrettiklerini sadece Allah'ın rızasını tahsil için yapmamaları, talebelerin de öğrendiklerini Allah için öğrenmemeleridir.

Tevrat ve İncil'de 'Bildiğinizle amel etmedikçe bilmediklerinizi aramayın' hükmü yer alır.

Hazret-i Huzeyfe şöyle buyuruyor: 'Siz öyle bir zamandasınız ki, bil diklerinizin onda birini terketseniz helâk olursunuz. Fakat bir zaman gelecektir ki, kişi bildiğinin onda birini tatbik ettiği takdirde kurtulacaktır. Bunun sebebi; o zamanda tembellerin çoğalmasıdır'. Âlimin misali, kadı'nın misaline benzer.

Kadılar hakkında **Hazret-i Peygamber** şöyle buyuruyor:

Kadılar üç kısma ayrılır:

1- Bildiği halde hak ile hükmeden kadı, ki böyle bir kadı, cennetliktir.

2- İster bilsin isterse bilmesin, zulümle hükmeden kadı ki böylesi cehennemliktir.

3- Allah'ın emrinin dışındaki birtakım hükümlerle hükme den kadı ki bu da cehennem ehlindendir. 218

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle der219: 'Âhir zamanda insanları dünyadan soğutup kendileri bütün güçleriyle

dünyaya sarılan; halkı Allah'ın azabından korkutup kendileri korkmayan; yöneticilerin yanma girmekten men edip kendileri yöneticilerin eşiğini aşındıran; dünyayı âhirete tercih eden; zenginlerle konuşup, fakirlerden uzaklaşan; karılarını kıskanan bir koca gibi, ilmini başkalarından kıskanan, kendini dinleyenlerden biri, bir başka vaize gittiği zaman hiddete kapılan âlimler olacaktır. İşte mütekebbir ve Allah'ın düşmanları bunlardır'.

Efendimiz şöyle buyurur: '**Şeytan** sizi çoğu zaman ilimle al datır'. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**, bizi nasıl aldatır?' diye sorulduğunda **Hazret-i Peygamber** İlim öğrenin, fakat iyice öğrenmedikçe ilminizle amel etmeyin' demekle sizi ilme teşvik eder gibi görünüp amelden uzaklaştırır. Öyle ki sonunda eceliniz sizi amelsiz yakalar'. 220

Sırrı es-Sakatî şöyle buyurmuştur: 'Şiddetle zâhir ilmini elde etmeye taraftar olan birisi, birden köşesine çekilip amel etmeye ko yuldu. Kendisinden bunun sebebini sorduğum zaman şöyle **cevap** verdi: "Bana rüyamda 'Allah seni zâyi etsin, daha ne zamana ka dar ilmi zâyi edeceksin' diyen bir zât gördüm. Bu söz üzerine, ilmi zâyi etmediğimi, ancak ezberlemek için büyük gayret sarfettiğimi ilave ettim. Bunun üzerine bana şöyle **cevap** verdi: 'Bir ilmin hıfzedilmesi onunla amel etmek demektir'. İşte bu rüyadan sonra ilim tahsil etmeyi bırakarak amel etmeye başladım".

İbn Mes'ûd şöyle der: İlim korkudur; yoksa kof ve çok rivâyetleri bilmek değildir'.

Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: 'İstediğiniz kadar ilim öğreniniz; fakat Allah'a yemin ederim ki o ilimle amel etmezseniz Allah size hiçbir zaman sevap vermez. Sefihlerin gayesi, ilmi sa dece rivâyet etmektir. Âlimlerin gayesi ise, rivâyet değil, o ilme ri ayet etmektir'.

Mâlik şöyle demiştir: İlim tahsil etmek çok güzel birşeydir. İlmi neşretmek daha da güzeldir. Fakat iyi niyetli olmak şartıyla. Öyleyse sabahtan akşama kadar senden ayrılmayan amelleri göz den geçir ve hiçbir şeyi onlara tercih etme'.

İbn Mes'ûd şöyle der: 'Kur'ân, hayat düsturu olsun diye indi rilmiştir. Halbuki siz, Kur'ân'ın sadece okunmasını amel kabul ediyorsunuz. Sizden sonra bir kavim gelecektir. Kur'ân'ı mızrak gibi sadece harflerin mahreclerine riayet ederek dümdüz okuya caklardır. Fakat onların en hayırlınız olduğunu sanmayınız. Zira bildiği ile amel etmeyen kişi, aynen ilaçların ismini teker teker sa yan ve özelliklerini beyan eden hasta; yemeklerin lezzetini sayan fakat bilfiil tatma imkânı bulamayan açlar gibidir'.

Bu mânâyı ifade eden aşağıdaki ayet-i celîleyi birlikte oku yalım:

Allah'a isnad ettiğiniz (noksan) vasıflardan ötürü size yazıklar olsun. (Enbiya/18)

Bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Ümmetim için korktuğumun bazısı, âlimin hataya kayması ile münafığın Kur'ân hakkındaki cedelidir. 221

Âhiret âlimini dünya âlimlerinden ayıran hususiyetlerden bi risi de; âhirette menfaat verecek olan ibadetlere teşvik edici ilmin tahsiline koyulmak; menfaati az olan cedele ve kıyl-ü kaale çokça yer veren ilimlerden uzak durmaktır.

Ameli teşvik eden ilimlerden yüzçevirip cedelle uğraşan bir âlimin durumu, birçok hastalıklara

müptelâ olup çok sıkıştığı bir anda hâzık bir doktora rastlayan, doktoru elinden kaçırma ihti mali olduğu halde hastalıklarına baktırmayan; aksine, ilâçların mahiyetini sormaya kalkışan, tıp ilminin zor meselelerine dalan ve bizzat içinde bulunduğu hayatî meseleleri terkeden hastaya benzer. Böyle bir davranış, hamakatın en son haddi değil de nedir?

Rivâyet olunduğuna göre, bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girer ve **Hazret-i Peygamber**i şöyle sorar:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana ilmin gariblerini öğret!

- İlmin başı hakkında ne yaptın?

- İlmin başı nedir?

- **Hazret-i Peygamber**'i tanıdın mı?

- Evet!

- Allah hakkında ne yaptın?

- Allah'ın dediğini yaptım.

- Ölümü tanıdın mı?

- Evet

- O halde ölüm için ne hazırladın?

- Allah neyi dilemişse onu!

- İşte git, onları güzelce yap, ondan sonra gel de sana ilmin ga rib meselelerini öğretelim. 222

İlim yolcuları Şakîk-i Belhî'nin öğrencisi olan Hatem-i Esem'in rivâyet ettiği cinsten olmalıdır.

Bir gün Şakîk, talebesi Hatem'e sorar:

- Ne kadar zamandır benim derslerime devam ediyorsun?

- Otuzüç seneden beri. . .

- O halde söyle bakalım; bu zaman zarfında benden neler öğrendin?

- Sizden sekiz mesele öğrendim efendim.

- İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Ömrüm seninle birlikte geçti de, sen benden ancak sekiz mesele öğrendin öyle mi?

- Ey hocam yalan söylemeyi sevmem, ben bu sekiz meseleden başkasını öğrenmedim.

- O halde benden öğrendiğin sekiz meselenin ne olduğunu anlat bakalım.

- Mahlûkata baktım, her birinin bir dostu olduğunu gördüm.

Fakat bütün bu dostlar, kendilerini, en çok kabire kadar tâkip etmekte ve orada bırakarak geri dönmektedir. Bunu görünce, kendime, sevapları dost edindim ki mezarda da benden ayrılanlasın ve beni tâkip etsinler.

- Çok güzel söyledin! **İkincisi** nedir?

- **Allahü teâlâ**'nın 'Fakat her kim de rabbinin makamından korkmuş ve nefsini kötülüklerden alıkoymuşsa, onun varacağı yer muhakkak cennettir' (Nâziat/40-41) ayetine baktım ve bildim ki hak, ancak Allah'ın sözündedir. Onun için var kuvvetim ile nefsimi şehvetlerden uzaklaştırmaya çalışıp Allah'ın ibadetlerinde istikrara kavuşturdum.

Öğrendiğim **üçüncü** mesele: Gene bu mahlûkata baktım ve gördüm ki, herkesin yanında kıymetli saydığı bir eşya vardır ve bu onu yükseltmektedir. **Allahü teâlâ**'nırı 'Sizin yanınızdaki dünya malı tükenir; Allah katındaki rahmet hazineleri ise bâkidir' (Nahl/96) sözünü düşündüm. Onun için elime ne geçerse, nefsime kıymetli görünen ne varsa onu Allah'ın yanına korusun diye gönderiyorum. (O'nun rızasını kazanmak için dağıtıyorum)

Dördüncüsü, şu mahlûkata baktığım zaman gördüm ki, her biri, mala, ticarete, sana ve şöhrete meylediyor. Bütün bunların mânâsını düşündüm ve hepsinin boş şeyler olduğuna karar ver dim. Sonra **Allahü teâlâ**'nın şu ayetine baktım: 'Sizin en şerefliniz takvâca en ileri olanınızdır' (Hucurât/13) . Bu ayeti gördükten sonra takvâya sarılarak Allah nezdinde şerefli olmayı istedim.

Beşincisi, şu mahlûkâta baktım ve gördüm ki, birbirine taarruz eder, birbirini kötüler ve lânet okur. Bütün bu hareketlerin sebebini hasedde gördüm. Sonra **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celilesine dik katle eğildim: 'Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki rızıklarmı aralarında biz böldük' (Zuhruf/32) . Bu ayetin ifade ettiği mânâya sarılarak hasedden şiddetle kaçtım; çünkü rızık taksimatını **Allahü teâlâ**'nın yaptığına katiyetle îman ettim. Böyle olunca halktan kaçmayı tercih ettim, halkın düşmanlığından kendimi korumuş oldum.

Altıncısı, halka baktım ve gördüm ki herkes birbirine saldırıp kavga ediyorlar. Bu manzarayı görünce Allah'ın şu ayetini düşündüm: 'Hakîkaten **şeytan** (öteden beri) size düşmandır; siz de onu düşman edinin' (Fâtır/6) . Sadece ezelî düşmanımız olan **şeytan**a düşman kesildim ve son derece hassas tedbirler alarak ondan öcümüzü almaya çalıştım. Çünkü onun bana düşman olduğuna Allah şahidlik etmektedir. Şu halde ondan başkasına düşmanlık beslemeyi bırakmak benim için vazife oldu.

Yedincisi, baktım şu mahlûkata ve gördüm ki, herkes bir parça ekmeğin arkasında koşarak kendini rezil ediyor. Bir parça ekmeğe sahip olmak için gayri meşrû işler yapıyor. Bunu görünce **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini düşündüm: 'Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa hepsinin rızkı Allah'a aittir' (Hûd/6) . Bildim ki, rızkı Allah'a ait olan canlılardan biri de benim. Bundan ötürü Allah için gere ken vazifeye daldım. Âdil olan Allah'ın nezdindeki rızkımı ise Allah'ın merhametine bıraktım.

Sekizinci ise, bakıp gördüm ki, insanların herbiri, kendisi gibi yaratık olanlardan birine sırtını dayamış. Kimisi tarlasına, kimisi ticaretine, kimisi beden gücüne ve kimisi de sanatına güvenmekte. . . O zaman Allah'ın şu ayetine sarıldım ve sadece Allah'a tevekkül ettim, yalnız o bana kâfidir dedim: 'Kim Allah'a tevekkül ederse O ona yeter; muhakkak ki Allah emrini yerine getirendir' (Talâk/3) .

Bunun üzerine Şakîk 'Ey Hâtem! Allah seni muvaffak etsin. Ben Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkan ilimlerine baktım ve gördüğüm diyanet ve hayır çeşitleri, senin saydığın nesnelerden başkası değildir. Her müsbet şey, senin saydığın sekiz temel üzerine bina edilmiştir. Bu saydığın sekiz şeyle amel eden

bir kimse Allah'ın peygamberlerine göndermiş olduğu dört kitaba da uygun hareket etmiş olur dedi.

İlmin bu dalını öğrenmeye ancak âhiret âlimleri gayret sarfe derler. Dünyaya dalan âlimler ise, rütbe ve mal hangi ilimle elde edilirse onun peşinde koşarlar. Onun için Allah'ın peygamberle rini vazifelendirip gönderdiği ilimleri tamamen ihmal ederler.

Dahhâk b. Mezahim223 "**Selef** âlimlerine yetiştim. Birbirlerinden takvâ ilmini öğreniyorlardı. Fakat bugünün âlimle rinin ise, birbirlerinden, yalnız kelâm ilmini öğrendiklerini görü yorum' demiştir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de mesken, ev eşyası, elbise, yiyecek ve içeceklerinde şatafata kaçmamak ve israf etmemektir. Bu hususlarda kendisini **selef** âlimlerine benzetmelidir. Bunların en azıyla iktifa etmeye bakmalıdır. Aza doğru meylettikçe Allah'a yaklaştığını bilmelidir. Ancak böyle davranmakla âhiret âlimleri zümresine dahil olabileceğine inanmalıdır.

Bu keyfiyete Hatem-i Esem'in talebelerinden Ebû Abdullah el-Havas'dan nakledilen bir hikâye de işaret etmektedir. Ebû Abdullah şöyle anlatır:

- Hatem'le birlikte Horasan'a bağlı olan Rey şehrine girdik. Beraberimizde üçyüz yirmi kişi daha vardı. Sırtlarında ne yünlü cübbeler, ne de azıklarını muhafaza edecek bir torbaları vardı. Hatem'le birlikte hacca gidiyorlardı. Adı geçen şehirde derviş meşrebli bir tüccara misafir olduk. Bu zat, yoksulları seven bir kişi olduğundan o gece bizi de misafir etmişti. Sabah olduğunda Hatem'e şöyle dedi:

- Şehrimizde hasta bir fakih var; onu ziyaret etmeye gidiyorum; bana bir diyeceğiniz var mı?

- Bir hastayı ziyaret etmek büyük bir fazilettir; hele hele bir fakihin yüzüne bakmak ibadettir. Onun için ben de seninle birlikteziyarete geliyorum.

Hasta fakih Muhammed b. Mukatil aynı zamanda Rey şehrinin kadısı idi. Fakihirı evine geldiğimiz zaman güzel ve yük sek bir kâşane ile karşılaştık. Hatem bir müddet düşündü ve sonra şöyle sordu:

- Bu gördüğüm bina hakikaten bir fakihe mi aittir?

O sırada kapı açılmış ve girmemize izin verilmişti. İçeri girdiğimiz zaman geniş salonlar, gayet kıymetli eşyalar ve bütün bu değerli şeylere uygun zengin perdelerle karşılaştık. Bu manzarayı gören Hatem'in düşünceli tavrı daha da kesin bir hâl aldı. Derken hastanın yattığı odaya girdik. Göze ilk çarpan şey odanın gayet kıymetli ve yumuşak halılarla döşeli oluşu idi. Hasta, gayet rahat bir yatağa uzanmış, başında da kendini yelpazeleyen bir hizmetkâr vardı. Ziyaretçi tüccar, hastanın yanma giderek oturdu. Hatem ise ayakta bekledi. Bir ara gözünü açan hasta ayakta gördüğü Hatem'e oturması için işaret etti. Bu işareti alan Hatem şöyle dedi:

- Ben oturmam.

- Bir şeye mi ihtiyacın var?

- Evet

- Nedir ihtiyacın?

- Senden bir mesele hususunda bilgi almak istiyorum. Hasta:

- Söyle bakalım neymiş meselen?

- Evvela yatağında dikilerek otur da ondan sonra sorayım suâlimi!'

Bunun üzerine hasta, yatağın içinde doğrularak oturdu. Hatem sualini sormaya başladı.

- Sen ilmini kimden aldın?

- itimâd edilen birçok âlimden.

- Onlar kimden öğrenmişlerdi?

- **Allah'ın Rasûlü**'nün ashâbından öğrenmişlerdi.

- Ashâb kimden öğrenmişti?

- **Allah'ın Rasûlü**'nden.

- **Allah'ın Rasûlü** kimden öğrendi?

- O da Cebrail'den, Cebrail ise Allah'tan öğrendi.

- Öyleyse söyle bana! Cebrail'in Allah'tan, Rasûl'ün Cebrail'den, sahâbîlerin Rasûl'den, senin hocalarının sahâbîlerden aldığı ilimde; senin evin gibi şatafatlı bir meskene sahip olan insanın Allah nezdindeki mertebesinin yüksek olduğuna dair bir bilgi var mı?

- Hayır!

- O halde sen nereden işiterek bu debdebeli hayata daldın? Daha doğrusu sana ders veren hocalar ne dediler bu konuda?

- Onlardan öğrendiğim şey şu olmuştu: Allah'ın indinde makbul bir kul olabilmek için, âhiret âlemine yönelmek, dünyaya tapmaktan kaçmak ve fakirleri sevmek, âhirete talip olup dünyayabağlanmamak gibi yüce ahlâklar lâzımdır.

- Öyleyse sen bu işlerinde kime uydun? **Hazret-i Peygamber**e mi, **sahabîler**e mi, salih kimselere mi? Yoksa dünyada ilk tuğla ve taş evler yaptırıp içinde oturan Nemrud ve Firavun'a mı? Ey kötü âlimler! Sizin gibi dünyaya sarılan âlimler, halka çok kötü örnek oluyorlar. Böyle âlimleri gören halk 'ınâdem ki âlim böyle yapıyor, demek ki böyle yapmakta bir günah yok; ben ondan daha üstün ve faziletli değilim ya?' diyerek sizleri takip ediyor.

Bundan sonra hiçbir şey söylemeden oradan çıkıp gitti. Bu hâ diseden sonra İbn Mukatil'in hastalığı büsbütün arttı.

Hatem ile İbn Mukatil arasında geçenleri işiten halk, Hatem'i ziyaret etmeye başladı. Bu arada içlerinden bazıları Kazvin şehrinde Tenafûsî isimli fakih bir zatın yaşadığını, onun debdebe sinin İbn Mukatil'inkinden kat be kat fazla olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hatem, Tenafûsi'yi görmek için Kazvin'e gitti. Onu bularak huzuruna çıktı.

- Ey İmâm! Allah'ın rızası üzerine olsun. Ben Acem diyarından gelme garip bir kişiyim; bana dinimin başını ve namazımın anahtarını öğretmeni istiyorum. Bu nedenle bana abdestin nasıl alınacağını öğretmelisiniz.

Tenafûsî 'Hay hay, başüstüne' deyip hizmetçisinden abdest kabını istedi. Hizmetkâr, emri yerine

getirdi. Tenafûsî oturarak abdest almaya başladı. Bütün âzalarını üçer kere yıkayarak abdes tini aldı ve sonra Hatem'e dönerek şöyle dedi:

- İşte abdest böyle alınır!

- Lüften yerinizden ayrılmayın. Ben huzurunuzda bir abdest alayım, siz de beni seyredin. Bakalım tarifiniz üzere abdesti öğrenebilmişmiyim? Öğrenememişsem siz beni düzeltin.

Hatem başladı abdest almaya. Fakat âzalarını üçer kere yıkayacağı yerde dörder kere yıkadı. Abdest bittikten sonra Tenafûsî şöyle söyledi:

- Olmadı, âzalarına fazla su dökmek suretiyle israf etmiş oldun.

- Neden israf olsun.

- Neden olacak? Azalarını üçer kere yıkayacağına dörder kere yıkadığın için?

- Sübhanallah'il-azim! Ben bir avuç fazla su dökmekle müsrif oluyorum da, sen bu kadar debdebe içinde nasıl oluyor da israf etmemiş bir adam olabiliyorsun?

Tenafûsî, kendisine gelen kişinin öğrenmeye değil, denemeye geldiğini anladı ve evine kapanarak utancından kırk gün halkın içine çıkamadı. Hatem Bağdad'a geldiği zaman kendisini ziyarete geliyorlar ve şöyle söylüyorlardı: 'Sen Acem diyarından gelme bir garip kişisin; oysa seninle karşılaşan her âlimi susturuyorsun. Bunun hikmeti nedir?' Hatem Tanımda bulunan şu üç hasletle onları susturuyorum' dedi:

1. Hasmım isabetli bir fikir ileri sürdüğü zaman seviniyorum.

2. Şayet hasmım yanılırsa fevkalâde üzüntü duyuyorum.

3. Hasmımı kırmamak için cehaletini yüzüne vurmamaya son derece dikkat ediyorum.

Ahmed b. Hanbel, Hatem'in bu sözünü işittiği zaman Sübhanallah! Ne akıllı kişiymiş' diyerek onu ziyaret etmeyi em retmişti. Talebeleriyle birlikte Hatem'in huzuruna vardığı zaman 'Ey Ebû Abdurrahman! Dünyada nasıl selâmette kalınır?' diye bir sual sordu. Hatem: 'Ey Ebû Abdullah! (İmâm-ı Ahmed'in künyesi) Beraberinde dört haslet bulunmadıkça dünyada selâmet bula mazsın!

1) Halkın cehaletini affedeceksin.

2) Onlara karşı cehalet göstermemeye azamî dikkati sarfedeceksin.

3. Malını onlara vereceksin.

4) Onlardan hiçbir şey talep etmeyeceksin ve almayacaksın.

Hatem, Medine'ye doğru yol aldı. Medine halkı onu karşılamaya çıkmışlardı. Hatem halka şöyle seslendi: 'Ey ahali! Bu şehir hangi şehirdir?'

- **Allah'ın Rasûlü**'nün şehridir!

- O halde bana Allah'ın Rasülü'nün kâşânesini gösterin, orada teberrüken iki rek'at namaz kılayım'.

- **Hazret-i Peygamber**in kâşânesi yok ki; onun küçücük ve basit bir evceğizi vardı.

- O halde **sahabîler**inkini gösterin, orada kılayım.

- Onların da böyle evleri yoktu. Onların evleri yerlere bitişik ve gayet mütevazi evlerdi.

- Ey ahali! Öyleyse burası **Hazret-i Peygamber**in değil, Firavun'un şehridir.

Bu söz üzerine Hatem'i tutup valinin yanına götürdüler: 'Bu yabancı Medine'ye Firavun'un şehri demektedir' diye onu valiye şikayet ettiler. Vali, Hatem'e niçin böyle dediğini sorunca, Hatem: 'Acele etme! Ben Acem diyarından gelme bir garip kişiyim. Bulunduğum yerin neresi olduğunu bilmiyordum. Öğreneyim diye sual sordum. **Cevap** olarak burasının **Hazret-i Peygamber**in şehri olduğunu söylediler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**in hanesi ne rededir diye soracak oldum ve bana şöyle şöyle dediler. . . '

Hatem daha sonra sözlerine şunu ilâve etti:

- **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor: Gerçekten Allah'ı ve âhiret gü nünü arzulayan ve Allah'ı çok zikredenler için **Allah'ın Rasûlü**'nde güzel örnekler vardır' (Ahzab/21) . O halde ey bu şehrin sâkinleri! Size soruyorum! **Hazret-i Peygamber**'e mi, yoksa yeryüzünde ilk tuğla binayı yapan Firavun'a mı uyuyorsunuz?

Hatem'in bu suali karşısında **cevap** vermekten âciz kalan Medineliler dağılıp gittiler.

İşte Hatem-i Esem'in hikâyesi budur. . .

Selef-i sâlihînin biyografilerinden bahsettiğimiz yerlerde, onların nasıl süsü terkedip, mütevazi kıyafetlere rağbet ettiklerini yeri geldikçe beyan edeceğiz.

Bu meselede derin bir tedkik yapacak olursak, şöyle bir karara varırız: 'Mubah ile süslenmek haram değilse de, süse fazla rağbet etmek insana ünsiyet kazandırır ve bir daha süsten ayrılmak zor gelir. Konforlu hayatı devam ettirmek için birçok sebeplere tevessül edilir. İşte bunları korumak için de haramın tâ kendisi olan mü dahane etmeyi, halkın iltifatına mazhar olmaya çalışmayı, riyakârlık yapmayı ve daha başka nice mahzurlu şeyleri yapmayı bera berinde getirir. Onun için sâlim yol, konforlu hayattan uzak kal maktır. Çünkü dünyaya dalan, kesinlikle felâkettedir. Eğer dün yaya dalmakla kurtuluş, yanyana mümkün olabilseydi, **Hazret-i Peygamber** bu dünyaya sırt çevirmezdi. Hatta o kadar ki, hutbe okuduğu zaman parmağında bulunan altın yüzüğü ve sırtında bu lunan nakışlı gömleği bile çıkarırdı. Daha neler de neler. . .

Bütün bunların tafsilâtı, kitabımızın ilerideki bölümlerinde ge lecektir.

Hikâye edilir ki, Yahya b. Yezid224 İmâm-ı Mâlik'e şu mektubu yazmıştır:

Rahman ve Rahim Allah'ın ismiyle başlarım. Allah'ın salât ve selâmı evvelin ve âhirin, geçmiş ve bütün geleceklerin efendisi **Hazret-i Muhammed** Mustafa'ya olsun! Bu mektup, Yahya b. Yezid b. Abdülmelik'den Mâlik b. Enes'e yazılmıştır.

Ey Mâlik! İşitiyorum ki sen ince elbiseler giyerek, elenmiş unlardan yapılmış ekmekler yiyormuşsun. Mefruşat üze rinde oturuyor, kapında nöbetçiler bekletiyormuşsun. Halbuki sen, ilim

kürsüsünü işgal eden bir zatsın; tâ uzak diyarlardan develerin göğüsleri dövüle dövüle sana gelini yor. Halk sana koşup seni İmâm biliyor ve senin sözlerine kulak vererek arkanda gidiyor. O halde ey Mâlik! Allah'tan kork ve tevazûdan ayrılma. Benden sana bir nasihat olmak üzere bu mektubu yazıyorum. Mektubumun içindekileri Allah'tan başka kimse bilmiyor. Allah'ın selâmı üzerine olsun'.

İmâm-ı Mâlik **cevap** olarak Yahya'ya şu mektubu yazar:

Rahman ve Rahim Allah'ın ismiyle mektubuma başlıyorum. **Allahü teâlâ**, efendimize, onun âline ve ashâbına sâlat ve selâm etsin. Bu mektup, Mâlik b. Enes'den Yahya b. Yezid'e yazılmıştır. Allah'ın selâmı üzerine olsun!

Mektubunuz elime geçti. Nasihat, şefkat ve edeb olarak kal bimde yerleşti. **Allahü teâlâ** seni takvâ ile bezesin. Nasihatından dolayı sana hayırlar ihsan etsin. Ben Allah'tan tevfikini isterim. İbadete doğru atılan adımlar ve günahtan dönmek, ancak büyük Allah'ın verdiği kuvvet ve kudretle olur. Benim elenmiş unlardan yapılmış ekmekler yemem, ince elbiseler giymem, kapımda nöbetçiler beklet mem ve yumuşak minderler üzerinde oturmam meselesine gelince; bunların hepsini yapar ve Allah'tan af dileriz. Zira, **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti (elbiseleri) temiz ve helâl rızıkları kim haram etmiştir? De ki: Bu ziynet ve hoş rızık, dünya hayatından îman edenler içindir. (Kâfirler de faydalanır) Fakat kıyâmet gününde yalnız Mü'minler içindir. Böylece ayetleri açıklıyoruz. (A'raf/32)

Hiç şüphe yok ki, ben bunları yapmamanın, yapmaktan daha hayırlı olduğunu çok iyi biliyorum. Mektubunu bizden esirgeme! Biz de size daima mektup göndermeye devam edeceğiz. Allah'ın selâmı senin üzerine olsun!

İmâm-ı Mâlik'in insafını görüyorsunuz! Helâl olduğu halde debdebe ifade eden şeyleri giymemeyi giymekten iyi buluyor. Fakat helâl olanı yapmak için fetva vermekten de bir an olsun geri durmuyor.

Hazret, iki fetvada haklıdır. İmâm-ı Mâlik gibi büyük bir insan dahi, nasihatla kendisine çeki düzen veriyor. Çünkü kendisini ku surlu bulabiliyor. O Mâlik ki mübahların hududunda kendini dur durmaya muktedir bir insandır. Mübahları elde etmek için dalka vukluk, riyakârlık ve gayri meşru işlere kaymaz. Fakat herkes İmâm-ı Mâlik gibi mübahların hududunda kendini tutmaya muk tedir olamaz. Onun için bu gibi insanların normali aşan mübahlarla lezzetlenmeleri kendileri için büyük tehlikedir.

Nefsine hâ kim olamama ihtimali bulunan kimselerin aşırı bir derecede mü baha dalmaları korku makamından uzak kaldıklarını gösterir. Halbuki âlimlerin özelliği Allah'tan çokça korkmaktır. Korkunun belirtisi ise, tehlike kokusu bulunan sahalardan uzak durmaktır.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, sultanlara sokul maktan uzak kalmaktır. Yanlarına yaklaşmak zorunda kalındığı takdirde hiçbir şekilde onlara sokulmamaktır. Hatta sultanlar, kendi kapılarına gelse bile onlara yakınlık göstermekten kaçınmalıdır; zira dünya tatlıdır, zarar verici yemyeşil bir mera gibidir. Bu tatlı ve zevkli meranın gemleri sultanların elindedir. Sultanlara yaklaşmak isteyen bir kişi onları memnun etmek zo runda kalır. Zâlim olsalar bile kalplerini kazanmaya gayret sarfe der. Halbuki her dindar insanın vazifesi, sultanların kötülüklerini kabul ve tasvip etmemektir, Sultanların kötülüklerini söylemek suretiyle göğüslerini daraltmak vazifesi dindar kişilere düşmektedir.

Uygunsuz olan hareketlerini takbih etmek gerekmektedir. Bu bakımdan, onların yanına girip çıkan kişiler ya onların debdebele rine bakar, bu debdebeye nisbetle kendisine verilen nimetleri küçük görmeye başlar; yahut da nimetlere kavuşmak maksadıyla onların uygunsuz hareketlerine katılmak zorunda kalır veya onları kendisinden razı etmek ve kendilerini hoşnut etmek için güzel ve met hedici konuşmalar yapar bu davranış ise apaçık bir iftiradır veya ellerindeki dünyalıktan tam istifade etmeye kalkar. Bu ise haramdan başka birşey değildir. Sultanların mallarından ve sahip oldukları şeylerden nelerin alınıp nelerin alınmayacağını ilerideki Helâl ve Haram bölümünde izah edeceğiz.

Kısaca sultanlarla yakın ilişkiler kurmak her şerrin anah tarıdır. Âhiret âlimlerinin yolu, ihtiyatı katiyyen elden bırakmamaktır.

Kim çölde yaşarsa, (kalbi) katılaşır. Avlanan kişi de, Allah'tan gâfil olur; sultana sokulan ise, fitnelere düşer. 225

Benden sonra başınıza bir kısım yöneticiler geçecektir; onlardan kabul edeceğiniz hareketler olduğu gibi redde deceğiniz hareketler de olacaktır. Onların hareketlerini red deden bir kimse, kendini günahtan korumuş olur. Onları hoş görmeyen bir kimse ise, selâmette kalır. Fakat onlara tâbii olan ve hallerinden razı bulunanı Allah rahmetinden uzaklaştırır.

Sahabe 'Biz onlarla muharebe edelim mi?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** 'Hayır! Onlar namazı kıldıkça onlarla muha rebe etmeyiniz'dedi. 226

Süfyân es-Sevrî şöyle buyurmuştur: 'Cehennemde bir vâdi vardır; oranın sakinleri padişahları ve sultanları ziyaret eden âlimlerdir'.

Hazret-i Huzeyfe b. Yemân şöyle buyuruyor: 'Fitne yerlerinden sakınınız!' 'Fitne yeri hangisidir' diye sorulduğunda Huzeyfe şöyle **cevap** verdi: 'Emirlerin kapılarıdır. İçinizden herhangi birisi emî rin huzuruna girdiği zaman mecbûren emîrin yalanlarını tasdik edip, onda bulunmayan meziyetleri sayıp dökecektir'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Âlimler, yöneticilerle düşüp kalkmadıkça insanlar arasında peygamberlerin vekilleridir. Fakat yöneticilerle düşüp kalkmaya başladıkları zaman peygamberlere ihanet etmiş olurlar. İşte o zaman böyle âlimlerden kendinizi korumak için uzaklaşınız. 227

A'meş'i ziyarete gelenler 'Çok çok talebe yetiştirmek suretiyle ilmi ihya ettin' dediler. A'meş 'Hüküm vermekte acele etmeyin! Benden ilim öğrenenlerin üçte biri öldü, hem de yetişmeden. Üçte biri ise padişah kapısından ayrılamamakta ve böylece insanların en kötüsü olmaktadır. Kalan üçte birinin de çok az bir miktarı fel âha kavuşur' buyurdu.

Bu hikmete işaret etmek için, Said b. Müseyyeb İdareci sınıfla düşüp kalkan âlimler buğzedilmeye en müstahak kimselerdir', buyurmuştur.

Evzâî 'Allah nezdinde, olur olmaz zamanlarda yöneticilerin huzuruna çıkan âlimlerden daha fazla buğzedilmeye lâyık kul yok tur' demiştir.

Alimlerin en şerlileri yöneticilerin, yöneticilerin en iyisi de âlimlerin ayağına gidenlerdir. 228

Mekhûl şöyle demiştir: 'Kur'ân'ı öğrenip, fıkıh ilmini elde et tikten sonra, servetinden istifade etmek maksadıyla sultana yaklaşan ve ona dalkavukluk eden kimse, bu maksatla attığı adımlar sayısınca cehennem denizine yaklaşmış olur'.

229 şöyle der: 'O ne kötü âlimdir ki, birşeyler öğrenmek için meclisine gidenler, emîrin yanında olduğunu öğrenirler'.

Yine Semnun şöyle buyurmuştur: 'Daha evvel, hocalarımdan dinlemiştim, diyorlardı ki: Âlimin dünyaya bağlı olduğunu gördüğünüz zaman kendisini din hususunda itham ediniz. (Yani dinî konularda ona güvenmeyiniz!) Ben bunu bizzat denedim. Padişahın huzuruna girip çıktığım zaman nefsimi hesaba çektim ve gördüm ki, bazı yerlerde tehlikeye girmişim. Halbuki herkesin bildiği gibi, sultana karşı en ağır ve en galiz konuşmayı ben yapıyordum. Ona en çok ben muhalefet gösteriyordum. Buna rağmen, yine de tam mânâsıyla tehlikelerden kurtulamıyordum. Bir yudum suyunu içmediğim ve hiçbir şeyini kabul etmediğim halde, benim yerime bir başkasının onun yanına gitmesini istiyor dum'.

Sözüne devamla şöyle buyurmuştur: 'Zamanımızdaki âlimler Benî İsrail âlimlerinden daha kötüdür. Çünkü zamanımızın âlimleri, sultanların istediği ruhsatı ve fetvayı veriyor ve onların is tediği gibi konuşuyor. Şayet sultana, vazifelerini hatırlatan konuşmalar yapsa idiler ki sultana pek ağır gelecektir. Onun için bu kişilerin bir daha huzuruna gelmelerini istemiyecektir ve böyle olunca da Allah nezdinde kurtulmuş olacaklardı'.

Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: 'Sizden evvel, İslâm dininde ve **Hazret-i Peygamber**'in sohbetinde râsih bir kimse vardı.

(Abdullah b. Mübârek, bu kişinin Sa'd b. Ebi Vakkas olduğuna işaret etmiştir) Bu zat, yöneticilerin yanına girip çıkmaz, aksine, onlardan daima kaçardı. Bundan dolayı ihtiyaç içerisinde kalan çocukları kendi sine 'Yöneticilerin yanına girip çıkanlar hiçbir şekilde senin ka dar **Hazret-i Peygamber** ile sohbet etmemişler ve senden evvel müslü man olmamışlardır. Öyleyse sen de bu yöneticilerin huzuruna gi rip çıksan ve bize birşeyler temin etmeye çalışsan iyi olur' dediler. Adam 'Evlâtlarım! Dört tarafından leşlerle çevrilmiş bir yere mi gideyim? Allah'a yemin ederim ki, gücümün yettiği nisbette o leşlerin içine düşenlerle birlikte olmayacağım' dedi. Çocukları İyi ama, bak biz fakirlikten dolayı neredeyse helâk olup gideceğiz.

Hâlimizi görmüyor musun?' deyince, adam 'Evlâtlarım! Zayıf fa kat imanlı olarak ölmem, kuvvetli fakat münafık olarak ölmemden daha iyi gelir bana' diye **cevap** verdi.

Hasan sözlerini şöyle bitirir: 'Allah'a yemin ederim ki toprak, insanın bedeninde bulunan et ve yağı yiyebilir, fakat îmanı asla! :O zat, imanıyla çocuklarını mağlup etti'.

Bu kıssada, sultanın huzuruna çıkan kişinin kendisini kötü lüklerden kurtaramayacağına işaret vardır. Sultanın huzurunda daima nifak tehlikesiyle karşı karşıya kalır insan. Nifak ise imanla katîyyen bağdaşmaz.

Ebû Zer el-Gıfârî, Seleme'ye şöyle hitab etmişti: 'Ey Seleme! Sakın sultanların kapılarına gitme. Zira onların dünyalıklarından ne kadar alırsan, senin dininden, daha fazlasını alırlar'.

Yöneticilere yaklaşmak, onlarla yakınlık tesis etmek, âlimler için en büyük fitnedir. Böyle bir hal,

şeytanın, insanı nifaka düşürmek için kullandığı en büyük vesiledir. Hele sultanlara so kulan, onlara yaklaşan âlimler konuşmalarıyla sultanlara ve yö neticilere makbul ve hoş görünmeye çalışırlarsa. . . Vay bunların haline!. . **Şeytan** onlara, hep böyle konuşmalarını telkin eder.

Ayrıca şöyle telkinlerde bulunur: 'Yöneticilerin huzuruna gi dip onlara va'z ve nasihatta bulunabilir, onları, yapacakları zu lümlerden alıkoyabilir ve şeriatın teşvik edilmesine vesile olabilirsin'.

Şeytan, bu telkini yapa yapa âlimlerin kalbine, yöneticilerin yanına gitmenin dinî bir vazife olduğu fikrini yerleştirir. fakat âlim, yönetici ile temas ettikçe, bir de bakar ki, yöneticinin hoşlandığı türden konuşmalar yapmakta ve türlü dalkavukluklarla, onu haddinden fazla pohpohlamaktadır. İşte bütün bu hare ketler, kişinin kalbinden din hissini silip süpürmektedir.

Eskiler şöyle derler: Âlimler, öğrendikten sonra amel eder ve amel ettikleri zaman öğrenmeyle meşgul olurlardı. Böyle zamanlarda kimse onları ortalıkta görmezdi. Bunun için de onlar, aranırlardı. İşte bu âlimler, ele geçmemek için bucak bucak kaçarlardı'.

Âdil halife Ömer b. Abdülâziz, Hasan-ı Basrî'ye şöyle yazar: 'Allah yolunda yardımcı olabilecek âlimleri bana bildir'. Hasan-ı Basrî, halifenin mektubuna şu cevabı verdi: 'Dindar âlimler senin yanında bulunmayı istemez; sen de, dünyaya dalan âlimleri iste mezsin. Fakat sana vereceğim bir nasihat varsa, o da şudur: Neseb bakımından şerefli olanları ara! Çünkü onlar, şereflerini hiyanetle kirletmezler.

Zamanının en büyük zâhidi ve en âdil halifesi olan Ömer b. Abdülâziz'e yaklaşmak bu kadar zararlıysa, böyle bir zâta dindar âlimler sokulmaktan korkarlarsa, artık diğer yöneticilere yaklaşmanın nasıl bir kötülük getireceğini bir düşün!

Hasan-ı Basrî, Süfyân es-Sevrî. İbn-i Mübârek, Fudayl b. Iyâz, İbrahim b. Edhern ve Yûsuf b. Esbat gibi **selef** âlimleri, Mekkeli, Şamlı ve daha başka memleketli dünya âlimlerinin aleyhinde konuşurlardı. Bu konuşmaları iki sebebe dayanmaktaydı. Aleyhlerinde konuşulan bu âlimler, ya dünyaya sımsıkı bağlanmış veya yöneticilerle sıkı münasebet kurmuşlardı.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, fetva vermek heve sinde olmamalarıdır. Hattâ bu âlimler, sükûtla geçiştirme imkânı buldukları yerde, fetva vermekten şiddetle kaçınırlar. Sorulan mesele hakkında Kur'ân, Sünnet, İcmâ-ı Ümmet veya açık kıyasla kesin bir bilgi sahibi oldukları takdirde **cevap** verirlerdi. İctihad ve tahminle doğru **cevap** verebileceğini zanneden bir kimse, kendi sine bir mesele hakkında sual sorulduğu zaman ihtiyatlı davran malı ve böyle bir sualin sahibini, eğer varsa kendinden daha ehil birisine göndermelidir. İşte fetva hususunda en sağlam yol budur. Zira ictihad etmek suretiyle suallere **cevap** vermeye kalkmanın tehlikeleri büyüktür.

Bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

İlim üç şeyden ibarettir: Allah'ın apaçık kitabı; Rasûlunün sabitleşmiş olan sünneti ve La Edrî (Bilmiyorum) demek. 230

Şa'bî şöyle demiştir: 'Lâ edrî (bilmiyorum) demek ilmin yarısıdır'.

Bir mesele hakkında sual sorulduğu zaman, cevabı bilinmi yorsa, Allah rızası için susmak, konuşmaktan daha az ecir getir mez. Çünkü bilmediğini ikrar etmek herşeyden zor gelir nefse. . . İşte

sahâbe-i kirâm ve onları tâkip eden **selef** âlimlerinin âdetleri böyle idi.

İbn Ömer'den bir fetva istendiği zaman şöyle derdi: İnsanların idaresini yüklenen şu emire gidiniz! Bunun mesuliye tini, (şayet varsa) onun omuzlarına yükleyiniz'.

İbn Mes'ûd şöyle buyurmuştur: 'İnsanların her sorusuna ce vap veren kimse mecnundur. Alimin kalkanı La Edrî (Bilmiyorum) demektir. Şayet âlim, bu kalkanı elinden bırakırsa öldürücü darbeler yer'.

İbrahim b. Edhem şöyle buyurmuştur: 'Bir ilimde konuşan, fa kat bir başkasında susan âlimden daha fazla, **şeytan**ı sinirlendiren hiç kimse yoktur. **Şeytan** der ki: 'Şu adama bakınız! Konuşmaması, konuşmasından daha zor geliyor bana!'

Bir kısım âlimler, evliyalardan olan abdalları şöyle vasıflandırmışlardır: 'Onlar, ihtiyaç olmadıkça yemez, uyku zor lamadıkça uyumaz ve mecbur olmadıkça da konuşmazlar. Yani sorulmadıkça konuşmazlar. Sorulduğu zaman, kendilerinden daha doğru **cevap** verebilecek biri varsa suali ona havale ederler. Fakat böyle biri bulunmadığı zaman mecburen **cevap** verirler. Onlara göre, sorulmadığı halde konuşmak, konuşmaya karşı du yulan şehvetin tâ kendisidir'.

Hazret-i Ali ile Abdullah b. Abbas, halka va'z eden birinin yanından geçerken, birbirlerine şöyle demişlerdir: 'Bu kişi cemaata, 'beni tanıyınız' demek istiyor herhalde'.

Bâzı âlimler şöyle buyurmuştur: Âlim, kendisine sual sorulduğu zaman, sağlam bir dişi çekilmiş gibi ızdırap duyan kim sedir'.

İbn Ömer 'Ey millet! Bizi cehennem üzerinde bir köprü yapıp üzerimizden geçmek mi istiyorsunuz?' demiştir.

Ebû Hafs en-Nisaburî de şöyle der:231 "Hakiki âlim, sual sorulduğu zaman, kıyâmet günü 'Onun cevabını nereden aldın?' su ali karşısında kalmış gibi korkudan titreyendir".

İbrahim et-Teymi'den232 bir sual sorulduğu zaman ağlamaya başlar ve derdi ki: 'Başkasını bulamadınız mı ki, bana muhtaç oldunuz?'

Ebû Âli er-Rıyahî,233 İbrahim b. Edhem ve Süfyân es-Sevrî, ancak iki-üç kişilik cemaata va'z ve nasihat ederdi. Konuşmayı dinleyenler çoğaldığı zaman va'z ve nasihatlarını kesip, kalkar gi derlerdi.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Üzeyir'in peygamber olup olmadığını bilmiyorum. Tubba'nın mel'un olup olmadığını bilmiyorum. Zülkarneyn'in nebî olup olmadığını bilmiyorum. 234

Hazret-i Peygamberden 'Yeryüzünün neresi en hayırlı, neresi en şerli yeridir?' diye sorulduğunda, buna 'Bilmiyorum' diye **cevap** verdi. Cebrail gelince **Hazret-i Peygamber** aynı suali Cebrail'e tevcih etti. Cebrail de 'Bilmiyorum' şeklinde **cevap** verdi. **Allahü teâlâ**, Cebrail'e 'Yeryüzünün en hayırlı yerinin mescidler ve en kötü yerinin de çarşılar' olduğunu bildirinceye kadar durum aydınlanmadı. 235

İbn Ömer'e on mesele sorulursa yalnız birine **cevap** veriyor, dokuzunda susuyordu.

Fakihler arasında 'bilmiyorum mânâsına gelen lâ edrî lafzını kullananlar, 'Biliyorum mânâsına

gelen Edrî lafzını kullanandan daha fazlaydı.

Süfyân-ı Sevrî, İmanı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, Fudayl b. İyaz, Bişr el-Hafî bunlardandı.

Abdurrahman b. Ebi Leylâ şöyle der: 'Medine'nin şu mescidinde **Hazret-i Peygamber**'in 120 arkadaşına yetiştim. Onlardan her hangi birine, bir hadîsin mânâsı veya bir fetva sorulduğu zaman arkadaşından, buna **cevap** vererek sualin manevî yükünden ken disini kurtarmasını rica ederdi'.

Başka bir ibarede de şöyle denmiştir: 'Fıkhî bir mesele onlardan birine havale edildiği zaman, herkes bir diğerine devreder, so nunda döne dolaşa ilk sorulana geri dönerdi. O zaman **cevap** vermek durumunda kalırdı.

Rivâyet edilir ki: Ashâb-I Suffe'den birine, pişirilmiş bir koyun başı hediye edildi. Karnı çok aç olduğu halde onu yanındaki arkadaşına ikram etti. Arkadaşı yanındakine, o da yanındakine dev rederek pişmiş baş, döne dolaşa ilk sahibinin eline geldi.

Bir de zamanımıza bakınız! Bu durumun aksine hareket edildiğini açıkça göreceksiniz.

Eskiden âlim, aranandı, şimdi arayan; uzak durulması gere ken emirler de aranan oldu. Derhal fetvaya teşebbüs edilmemesi hususunda bizi ikaz eden en güzel delil **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsidir:

Ümmetime ancak üç sınıf insan fetva verebilir:

1- Emîr, 2-Memur, 3- Hiçbir asla ve esasa dayanmayan hikâyeleri ve kıssaları karıştırarak tefsir eden kimse. 236

Hazret-i Peygamber'in mübarek arkadaşları dört vazifeyi birbirle rine havale ederlerdi:

1. Namazda İmâm olmayı

2. Bir ölünün vasiyetini yerine getirmek görevini üstlenmeyi

3. Emanet saklamayı

4. Fetva vermeyi

Bir kısım âlimler şöyle buyurmuştur: 'Fetva vermede herkesten önce davranan ilimsiz, en çok kaçanlar da müttaki kişilerdir'.

Sahâbe-i kirâm ve tâbiîn (Allah hepsinden razı olsun) , beş işle meşgul olurlardı:

1) Kur'ân okumak; 2) Mescidleri (ibadetle veya servetle) tâmir etmek; 3) Allah'ı anmak; 4) Durmadan emr-i bi'l-mâruf yapmak; 5) Durmadan nehy-i an'il-münker yapmak.

Böyle yapmalarının sebebi **Hazret-i Peygamber**den dinledikleri bir hadîs-i şerîf idi;

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Âdem oğlunun bütün konuşmaları kendi aleyhindedir. Ancak üç konuşma bu hükmün dışındadır:

1) Mârufu (iyiyi) emretmek,

2) Münkeri (kötüyü) yasaklamak,

3) Allah'ı zikretmek237.

Allahü teâlâ şöyle buyurur:

Onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hayır yoktur. Yalnız sadaka, yahut iyilik, ya da insanların arasını düzeltmeyi emreden (in konuşması) müstesnâ. Kim Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla bunu yaparsa, yakında ona bü yük bir mükafaat vereceğiz. (Nisâ/114)

Kûfeli rey sahibi âlimlerden bazılarına bir kısım âlimler rü yada sordular: 'Dünyada verdiğiniz fetva ve reylerden dolayı ne gibi bir muameleye tâbi tutuldunuz?'Rey sahipleri, yüzleri buruşuk bir şekilde, başlarını çevirerek dediler ki:'Bir fayda görmediğimiz gibi, üstelik zarara da uğradık'.

İbn Hasin238 şöyle buyurmuştur: 'Zamanımızdaki âlimlerin, sual sormaya gelenlere hemen fetva verdiklerini görürsünüz. Halbuki bu husus, Hazret-i Ömer devrinde bizzat kendisinden sorul saydı, o, Bedir savaşına iştirâk etmiş bütün **sahabîler**i toplar, onlarla iştişare eder ve sonra **cevap** verirdi.

Demek ki, ilim sahiplerinin en bariz vasıflarından biri de sus maktır. Ancak zaruret hâli hariç. . .

Nitekim bir hadîs-i şerîf te şöyle buyurulmaktadır:

Kişiyi sükût ve zâhidlik içinde gördüğünüz zaman, ona so kulunuz; çünkü ona hikmet telkin olunuyor. 239

Şöyle denmiştir: Âlimler iki kısımdan ibarettir:

1. Halk tabakasını eğiten âlim ki, bunlar yöneticilerin de yakınları olup fetva veren âlimlerdir.

2. Havass âlimi, kalplerin amellerini ve Tevhîd ilmini bilen bu âlimler zaviyelerde, dağınık olarak yaşayan ve İslâm'ı yaşatan âlimlerdir.

Eskiler şöyle söyler: 'Ahmed b. Hanbel'in durumu Dicle neh rine benzer. Şöyle ki: Herkes ondan, avucunu doldurarak kana kana içer. Bişr b. Hars'ın durumu ise, kapalı ve tatlı suyu olan bir kuyu gibidir. İnsanlar ancak nöbetle ve birbirinin ardı sıra kuyu nun başına gelebilirler'.

Salih seleflerimiz şöyle söylerlerdi:'Falan adam gerçekten bir âlim, filân ise, yalnız, konuşan bir adamdır. Falan insan da Allah'a çokça ibadet eden kişidir'.

Ebû Süleyman b. Atiyye ed-Daranı 'ınârifet, konuşmaktan daha fazla sükûta yakındır' buyurmuştur.

'İlmin çoğalması konuşmayı azaltır. Konuşmanın çoğalması ise ilmi azaltır' denilmiştir.

Selman-ı Farisî, **Hazret-i Peygamber**in kendisine kardeş yaptığı Ebu'd Derda hazretlerine şöyle bir mektup yazmıştır: 'Kardeşim, kulağıma gelen haberlere göre, sana gelen hastaları bir doktor ola rak tedavi ediyormuşsun. Bu hususta dikkatini çekerim. Şayet dok tor isen konuş! Ancak bu takdirde konuşmanda fayda vardır. Eğer kendini doktor zannediyorsan, o zaman böyle bir işi yapmaya kalkma! Zira sana gelen müslümanlar senin elinle ölmüş olurlar'.

Selman'ın bu mektubunu alan Ebu'd Derda, yaşadığı müddetçe kendisine getirilen meseleleri çok düşünür ve öyle **cevap**landırırdı.

Sahâbe-i kirâm'dan Enes b. Mâlik'e bir mesele sorulduğu zaman, 'Efendimiz Hasan-ı Basrî'den sorunuz' diyerek sual sahibini Hasan'a gönderdi. Sonra şöyle dedi: 'Çünkü o hıfzetmiş, biz ise unutmuşuz'.

İbn-i Abbâs'a bir mesele sorulduğu zaman şöyle derdi: 'Bu suali Hâris'e veya Câbir b. Zeyd'e sorunuz'. 240

İbn Ömer'den bir mesele sorulduğunda Said b. Müseyyeb'e ha vale ederdi.

Hikâye edildiğine göre; sahabe-i kirâmdan birisi, Hasan-ı Basrî'nin huzurunda yirmi adet hadîs rivâyet etmişti. Cemaat arasında bulunan bir zat, bu hadîslerin mânâsını râvi'den sorduğu zaman (hadîsleri, rivâyet eden zâtın tefsir etmesini is tediğinde) sahabî şöyle **cevap** verdi: 'Ben ancak râviyim, tefsirini bilmem, hepsi o kadar. . '

Bu söz üzerine Hasan-ı Basrî, rivâyet edilen hadîsleri teker teker tefsir etti. Orada bulunan cemaat, hazretin hıfzına ve tefsir kaabi liyetine hayran oldu ve'Doğrusu çok güzeldi' dediler. Bu sözü duyan hadîs râvisi sahâbî, yerden bir avuç kum alarak hazır bulu nanların yüzüne serpti ve'Bunun gibi bir büyük âlimin yanında iken nasıl oluyor da bana sual soruyorsunuz?' demek suretiyle onları azarladı.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, âhiret yolunu bil meyi, kalbini murakabe altında tutmayı, bâtın ilimleriyle meşgul olmayı **birinci** plânda tutmak ve bu güzellikleri mücâhede ve mu rakabe ile elde etmeye ihtimam göstermektir.

Zira mücâhede, in sana müşahede kaabiliyeti verir. Kalp ilimlerinin inceliklerini bilmek de kalpteki hikmet pınarlarının gürül gürül akmasına ve sile olur. Kitaplar ve öğrenilenler bunları elde etmek için yeterli değildir. Sayılmayacak kadar çok ve hiçbir inhisar kabul etmeyen hikmet, ancak, mücâhede, murakabe, zâhir ve bâtın amellerini edâ etmek, kalp huzuru ve saf bir fikirle tenha bir yerde **Allahü teâlâ** ile mânen beraber olmak suretiyle elde edilir. Her şeyden tamamen alâkasını kesip sadece Allah'a yönelmek, ilâhî keşfin anahtarıdır. Nice öğrenciler vardır ki, öğrenmek için uzun zamanlarını sarfetmelerine rağmen dinledikleriyle bir derece bile ileri gide memişlerdir. Nice kimseler de sadece öğrenilmesi mühim olan meseleleri öğrenir, kalan zamanlarını amel ve murakabeye has reder, **Allahü teâlâ** da ona insan aklını durduracak hikmet ve ince liklerin kapılarını açar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bu hikmeti anlatmak için şöyle demiştir:

Bildiği ile amel eden bir kimseye, **Allahü teâlâ** bilmediklerinin ilmini de bildirir.

Evvelki kitaplarda şöyle yazılıdır: 'Ey İsrailoğulları! İlim gök tedir, onu yere indiren kim? İlim yerlerin derinliklerindedir, onu yeryüzüne çıkaran kim? İlim denizlerin ötesindedir, denizleri aşıp o ilimleri getiren kim? demeyiniz. Çünkü ilim bizzat kalbinizdedir. Benim huzurumda ruhânilerin edebiyle edebleniniz, sıddîkların ahlâklarıyla ahlâklanınız ki, ben de size, sizi soracak ve sizi ilim sahibi yapacak derecede ilim vereyim, kalbinize ilham edeyim'.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî: 'Zâhidler, âbidler ve âlimler, kalpleri kilitli olduğu halde, dünyadan göçüp giderler. Ancak sıddîk ve şehidlerin kalpleri açılmıştır' dedikten sonra şu ayeti okudu:

Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak Allah bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini

O bilir. O'nun bil gisi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek tane, yaş ve kuru herşey Allah'ın ilmindedir. (Levh-i Mahfuz'dadır) . (En'am/59)

Eğer kalbi bâtın nuru ile nurlanmış kalplerin, zahirî ilimlere hâkim olması mümkün olmasaydı **Hazret-i Peygamber** şu sözü söyle mezdi.

Sana fetva verseler de, sana fetva verseler de, sana fetva ver seler de sen yine kalbine danış!

Hazret-i Peygamber, **Allahü teâlâ**'dan ilham yoluyla almış olduğu bir hadîsi kudsî'de şöyle der:

Kulum nafile ibadetlerle durmadan bana yaklaşa yaklaşa, nihayet öyle bir an gelir ki, onu sevmeye başlarım. Onu sevdiğim zaman, onun duymasına vasıta olan kulağı ve görmesine âlet olan gözü olurum. Çalışan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden istediği zaman mutlaka veririm. Bana sığındığı zaman onu mutlaka korurum. Ölümden korktuğu için ölümü istemeyen Mü'min kulumun nefsi günaha gir mesin diye ruhunu alırken, tereddüt ettiğim kadar hiçbir işte tereddüt etmem. 241 Halbuki o, nefsin ölmesi mutlaka lâzımdır. 242

Kur'ân'da nice esrar vardır ki kendilerini zikre ve fikre adamış kimselerin kalplerine doğar. Tefsir kitaplarında o sırlar bulunmaz. Müfessirlerin en büyükleri bile bu sırlara vâkıf olamaz.

Kalbini murakebe eden müride bu mânâlar görünüp müfessirlere arzedildiği zaman, anlayışla karşılanır ve iltifat görür. Çünkü olanlar bilirler ki bu esrar, Allah'a yönelmiş yüce himmetlilerin ve ilâhî lûtuf ve temiz kalplerin işaretidir. Mükâşefe ve muamele ilimlerinin sırları da aynen böyledir. Çünkü her ilim, bütünüyle ihâta edilemeyen engin bir denizdir. Herkes kaabiliyeti ve nasibi kadar bu denize dalabilir. Bu denize dalmanın en büyük vasıtası salih amel ve güzel işlerdir.

Âhiret âlimlerinin vasfını Hazret-i Ali (radıyallahü anh) , uzun bir hadîste şöyle izah eder:

Kalpler, tıpkı kaplara benzer. Onların en hayırlısı iyiliğe kap olanıdır. İnsanlar üç sınıfa ayrılırlar:

1) Rabbanî âlimler,

2) Kurtuluş yolundaki öğrenciler,

3) Her konuşana tâbi olan, her rüzgara gönül veren, ilim nuruyla nurlanmayan, ilmin herhangi bir temeline sırtını dayamayan, kıymetsiz halk ta bakası. İlim, maldan çok çok hayırlıdır. Çünkü ilim seni, sen de malını korursun. İlim öyle bir şeydir ki, verdikçe çoğalır; mal ise vermekle azalır. İlim dindir, çünkü kişi, di nini ilim vasıtasıyla bilir, ibadetleri ve yapacağı bütün işleri onun sayesinde öğrenir. Öldükten sonra, kişi, ilmiyle iyi bir şekilde yâd edilir. İlim hâkimdir, mal ise mahkûm. Malın kaybolmasıyla verdiği menfaat de kaybolur. Mal toplama gayretine düşenler diri oldukları halde birer ölü sayılır. Alimler ise, kıyâmete kadar bâki kalırlar; onlar ölmezler'.

Bu sözleri söyleyen Hazret-i Ali (radıyallahü anh) , derin derin nefes alarak konuşmasına şöyle devam etti:

(Göğsünü göstererek) İşte burada büyük bir ilim vardır. Keşke o ilmi omuzlarına alabilecek birisine rastlasaydım.

Mânâyı başka bir kelimeyle ifade etmek imkânından mahrum olduğumuz için kelimeyi olduğu gibi

çevirmek mecburiyetinde kaldık. Okuyuculardan bu ibareyi Allah'ın ulûhiyetine yakışır bir şekilde yorumlamalarını istir ham ederiz. Allah cümlemize doğruyu buldursun!

Emin olmadığım talihler buluyorum hep; ki onlar ilmi, dün yevî arzularına vesile ittihaz ediyor ve alet yapıyorlar. Allah'ın velilerine, Allah'ın verdiği nimetle dil uzatıyor; Allah'a delâlet eden ilmi, halkın aleyhinde kullanıyorlar. Veya ehl-i hakka itâat eden birini görüyorum; onların da ba sireti olmadığı için şüpheli bir şeyle karşılaştığı zaman der hal şüpheye düşüyor. Demek ki göğsümde bulunan ilmi ne buna ve ne de öbürüne vermek imkânı yoktur. Bazen de bu ilme dünya lezzetlerine dalmış, şehvetlerinin arkasında gi den bir kimse talip çıkıyor veya mal toplamaya dalan ve nefsî hevasının peşinde koşan talip oluyor. Bunlara en çok benzeyenler, çayırda otlayan hayvanlardır. Sözlerine şöylece devam etti:

İşte, ilmin hakikî talipleri öldüğü zaman ilim de böylece ölüyor. Fakat Allah'ın izn-i keremi ile yeryüzü, Allah'ın di nini savunan insanlardan hiçbir zaman mahrum kalmaz.

Böyleleri, ya herkes tarafından bilinir veya Allah'ın delilleri ve beyyineleri, tamamen kaybolmasın, iptal edilerek ortadan kaldırılmasın diye gizli kalmayı tercih ederler. Fakat sayıları ne kadardır ve neredediriler? Bunlar sayıca çok az, kıymetçe büyüktürler. Şahısları gizli, fakat hatıraları kalplerde saklıdır. **Allahü teâlâ** onlarla delil ve hüccetlerini mu hafaza eder. Tâ ki sonraki nesillere, bu hüccetleri teslim et sinler ve kendilerine benzeyenlerin kalplerine de o fikirleri eksinler. İlim, bunları, işin hakikatine vakıf kılmış, gene bunlar yakînin ruhunu bilfiil elde etmiştir. Onun için, dünya ehline çok zor gelen meseleler bunlar için gayet ko laydır. Gâfillere yabancı gelen konular bunlara çok yatkın görünür. Bu kişiler, bedenleriyle dünyada görünseler de ruhlarıyla en yüce makama bağlıdırlar. Onlar bütün mahl ûkat içinde Allah'ın veli kullarıdır. Yeryüzünde Allah'ın, Allah için çalışan kulları, halkı hakka davet eden dellâllardır'.

Hazret-i Ali daha sonra ağlayarak sözlerine şunları ilâve etti:

Ey bunları görmek isteyen gönlüm! Neredesin? İstersen gel, sen de hazırlan!

İşte Hazret-i Ali'nin son olarak zikrettiği, âhiret âlimlerinin vasıfları bunlardır. O vasıflar sadece mücâhede ve amelle elde edilir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, yakinin takviyesine son derece ihtimam göstermekti. Çünkü din servetinin bütün sermayesi yakîn'dir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

Yakîn, îmanın tamamıdır. 243

O halde, yakîn ilminin öğrenilmesi mutlaka gereklidir. Yakîn ilminden gayem, bu ilmin başlangıcıdır. Çünkü bir ilmin başlangıcı elde edildiği zaman kalp için hepsini kavramanın yolu açılır.

Bu hikmete binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yakîn'i öğrenin!244

Hadisi şerifin mânâsı şudur: Yakîn mertebesine erenlerle bir arada oturunuz. Onlardan yakîn ilmini dinleyiniz. Nasıl onların yakînleri kuvvetlenmişse sizin de yakîniniz kuvvetlensin diye onlara daima uymaya çalışınız. Yakîn’in azı, amelin çoğundan daha hayırlıdır.

Hazret-i Peygambere 'Bir kişi vardır, yakîni güzel, fakat günahı çoktur. Başka birinin de ibadeti çok, yakîni azdır. Bu iki insandan hangisi daha hayırlıdır?' diye sorulduğunda,

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** vermiştir:

Hiçbir Âdem oğlu yoktur ki, günah sahibi olmasın. (Fakat tabiatı akıl, huyu yakîn olan bir kişiye günah dokunmaz.

Çünkü böyle bir kişi günah işlediği zaman, hemen tevbe eder. Pişman olarak şiddetli bir şekilde af diler. Tevbesi yüzü suyu hürmetine de bağışlanır. Bununla birlikte cennete girmesine vesile olacak olan bir fazilet de elinde kalmış olur) 245

Hazret-i Peygamber yakînin önemini başka bir hadîste de şöyle açıklar:

Siz insanlara en az verilen şey, yakîn ve sabır azimetidir. Bu iki sıfattan kime bir nasib verilmişse o kişinin elinden gecenin ibadeti ve gündüzün (nafile) orucu çıkmış olsa da, onun ne pervası vardır?246

Lokman Hakîm'in oğluna verdiği nasihat arasında şu cümlelere rastlanmaktadır: 'Oğlum! Amel, ancak yakîn ile elde edilir. Kişi, ancak yakîni nisbetinde amel eder. Amel edenin yakîni azal madıkça amelinde kusur yapmış sayılmaz'.

Yahya b. Muaz şöyle buyuruyor: 'Hiç kuşkusuz Tevhîdin nûru vardır şirkin de ateşi. . . Tevhîdin nûru, muhakkak ki, muvahhidlerin günahını yakmak bakımından müşriklerin sevaplarını yakan şirk ateşinden daha şiddetlidir'.

Hazret-i Yahya 'Tevhîd nûru' derken yakîni kasdetmektedir.

Allahü teâlâ, ehl-i yakîn'den sık sık bahsetmektedir. O'nun böyle sık sık yakîn ehlinden bahsetmesi, yakînin her çeşit saadet ve iyiliklerin kaynağı olduğuna işaret etmektedir.

Eğer Yakîn mertebesini ve bu mertebenin zayıf ve kuvvetli taraflarının ne olduğunu bilmek için önce yakînin mahiyetini anlamak lâzımdır. Zira mahiyeti anlaşılmayan bir şeyi talep etmek mümkün değildir' diyecek olursan şöyle **cevap** veririz:

'Bilmiş ol ki yakîn, birçok mânâda kullanılan bir kelimedir. İki fırka var ki, onu, iki değişik mânâda kullanmaktadır. Kelâmcılar, bu tâbiri, ek ve şüphe olmayan ilimde kullanmaktadır. Çünkü bir şeyi tasdik etmeye meyyal nefsin dört makamı vardır:

1. Doğrulaması ve yalanlaması eşit olmak. . . Böyle bir durum şek ile ifade edilir. Meselâ belli bir şahıs hakkında 'Allah onu ceza landıracak mı yoksa cezalandırmayacak mı?' diye sorulduğu zaman bu zâtın hâli menfî bir hüküm vermeye yanaşmaktadır. Belki senin indinde bu iki şık da mümkün görünmektedir. İşte bu du ruma şek adı verilir.

2. Zıddının mümkün olduğunu idrâk etmekle beraber, nefsin iki şıktan birine meyleder. Fakat birinin zıddının bilinmesi öbür tarafı tercihe mâni olmaz. Meselâ, sâlih bir müttaki olarak bilinen bir şahıs hakkında sana sual sorulmaktadır. Bu zat takvâ üzere ölmüştür. 'Acaba bu kul Allah'ın azabına düçâr olur mu?' diye düşünmektesin. Nefsin, ceza görmemesinin daha kuvvetli olmasına meylediyor. Çünkü o kimsede salih ameller görmüşsün daima. Fakat, herşeye rağmen, cezayı icabettirecek bir gizli günahı bulunması da mümkündür sence. . . Ceza görmesi veya görmemesi ihtimali her ne kadar eşit ise de,

ceza görmeyeceği fikrini benimsemekte bir beis yoktur. İşte bu duruma zan denilir.

3. Doğrudan doğruya, bir şeyi doğrulamaya olan meyil. Bu doğrulamada kalbe en küçük bir şüphe düşmez. Faraza düşse de nefis onu kabul etmez. Fakat bu kesin karar belirli bir bilgiye dayanmamaktadır. Bu makama erişen bir kimse, derin derin düşünerek, kalbinden gelen seslere ve fısıltılara kulak verirse şüpheye düşmesi daima ihtimal dahilindedir. İşte bu hâle yakîne yakın bir inanma' denilir. Bu, bütün şerî meselelerde, halk tabakasının inancıdır. Çünkü sadece duymuş olmaları, bu inancı halkın kalbine yerleştirmiştir Hatta halk tabakasının her grubu mensup oldukları mezhebin veya herhangi bir ekolün doğru olduğuna o kadar inanmışlar, kendi imamlarının isabet ettiğine o derece bağlanmışlardır ki, herhangi birisine imamının yanılabileceği söylendiği zaman, bu sözü, korkunç bir tepkiyle reddeder ve size amansız düşman kesilir.

4. Şekki ve şüphesi olmayan, gerçekliği su götürmeyen ve içinde şüphe bulunması muhal olan, delil yoluyla elde edilmiş hakiki mârifettir. İşte böyle bir inanca yakın ismi verilir. Buna misâl olarak şunu verebiliriz: Akıllı bir kimseye 'Bu kâinatta kadîm bir varlığın bulunması mümkün müdür?' denildiği zaman düşünmeden hemen tasdik edemez. Çünkü ay ve güneş gibi hiss ile bilinen birşey değildir. İki sayısı Bir sayısından daha fazladır veya 'Hâdisin (sonradan olan şeylerin) sebepsiz varolması muhaldir' gibi, bilinmesi zarurî değildir. Bu nedenle akıl fıtratının vazi fesi, düşünmeden irtical yoluyla kadîmin varlığını tasdik etmek değildir.

Bu hüküm böyle bilindikten sonra malûm ola ki bir kısım in san, Kadîm 'in varlığını işitir ve şeksiz bir şekilde inanır. Bu inancında da ölünceye kadar devam eder. İşte inanç ve itikad bu dur. Bu hâl, bütün avam müslümanların hâlidir. . .

Bir kısım da Kadîm'in varlığını bürhan ve delil ile tasdik eder. Şöyle ki: Eğer varlıkta kadîm yoksa, o zaman bütün varlıklar hâdis ve sonradan meydana gelmiş olurlar! Eğer hepsi sonradan mey dana gelmiş kabul edilirse, hepsinin veya bir kısmının failsiz vü cuda geldiğini kabullenmek zorunda kalınır. Böyle bir şey muhal olduğu için kabullenmesi de muhaldir.

Bu bakımdan, kadîm bir varlığın kabul ve tasdiki akıl için zarurî ve mecburi olur. Çünkü mevcutlar hakkındaki aklî taksim üçtür:

1. Bütün mevcutların kadîm olması

2. Bütün mevcutların hâdis olması

3. Bir kısmının kadîm ve bir kısmının hâdis olması

Eğer hepsini kadîm sayarlarsa, matlub ve maksad hâsıl olmuştur. Çünkü zımnen kadîm sâbit olmuş olur. Eğer hepsi hâ dis kabul edilirse, failsiz meydana gelmiş olacağı için, böyle bir tel âkki muhaldir. O halde ya **üçüncü** veya **birinci** kısım sâbit olur.

Bu tarzda meydana gelen her ilme kelâmcılar nezdinde yakîn ismi verilir. İster bu ilim, daha evvelce zikrettiğimiz gibi kaziyeler kurmak suretiyle elde edilsin, ister failsiz meydana gelmenin mu hal olduğunu bildiren ilim gibi akıl yoluyla veya hiss ile elde edil sin, ister tevatürle Mekke-i Mükerreme'nin varlığım bildiren ilim gibi, ister tecrübe ile kaynatılan sakmoniya ilacının ishal ettirici olduğunu bildiren ilim gibi veya daha önce zikrettiğimiz gibi de lille elde edilsin. . .

Şek ve şüphe olmamak şartıyla kelâmcılar tarafından bu ilme yakîn adı verilir. Kelâmcılara göre şüphe götürmeyen her ilme yakın adı verilir. Kelâmcıların tarifine göre yakın, zayıflıkla tavsif edilemez. Çünkü şüphe ile zayıflığın bir farkı yoktur.

İkinci ıstılah, fakihler, sûfîler ve âlimlerin de çoğunun ıstılahıdır. Bu ıstılahda cevaz ve şüpheye iltifat edilemez. Belki il min aklı istilâ edip galip gelmesine bakılır. Hattâ ölümde şek ol madığı halde 'Filan adamın ölüm hakkında yakîni zayıftır' denir. Ve yine 'Filân adam, rızkın kendisine verilmesinde çok kuvvetli yakîne sahiptir' denir. Halbuki aynı adam rızkın kendisine veril meyeceği ihtimaline de imkân verir. Bu bakımdan ne zaman ki ne fis bir şeyi tasdik etmeye taraftar olup, o şey de nefse galip gelip is tediği şekilde nefiste tasarruf ederse, ona yakîn adı verilir.

Bütün insanlar kesinlikle ölüme inanmak ve ölümde şüphe etmemek hususunda müşterektirler. Fakat ölüme iltifat etmeyen, sanki ölüme inanmaz gibi onun için hazırlık yapmayanlar vardır.

Bir kısmının kalplerini de tamamen ölüm düşüncesi kaplamış ve bütün himmetlerim ölüme hazırlık yapmaya sarfetmektedirler. Kalplerinde ölüm düşüncesi başka bir şeye yer bırakmamıştır. İşte bu hal yakının kuvvetiyle tâbir olunur. Bu mânâyı kastederek bazı âlimler İçinde zerre kadar şüphe bulunmayan ölüm yakîninden, içinde zerre kadar yakîn bulunmayan şüpheye daha fazla benze yeni görmedim' buyurmuştur. Bu ıstılâha göre yakîn, zayıflık ve kuvvetliliği kabul eder.

'Âhiret âlimlerinin şanına yakışan en uygun hareket himmet ve inayetlerini yakînin takviyesine sarfetmektir sözümüzden yak înin iki mânasını kastediyoruz, yani şek ve şüpheyi giderdikten sonra, nefsine hakim ve tasarruf edecek bir derecede yakîn sahibi olmayı kastediyoruz.

Bu hakikatleri bildikten sonra malûmun oldu ki 'Yakîn üç kısma ayrılır' hükmümüzden gayemiz: Yâkîn, kuvvetlilik, zayıflık, çokluk, azlık, gizlilik ve açıklık itibariyle üçe ayrılır. Şöyle ki:

İkinci ıstılâha binaen yakîn, kuvvetlilik ve zayıflık diye iki kısma ayrılır. Bu taksim, yakînin kalbe galip gelip kalbi istilâ et mesine göredir. Yakîn mânâlarının kuvvet ve zayıflık bakımından dereceleri nihayetsizdir. Halkın ölüme hazırlıktaki farklılıkları ancak yalarım bu mânâlarındakı farklılıklarına bağlıdır.

Birinci ıstılâhta yakînin, kapalı ve açık diye ikiye taksim edilmesi de inkâr götürmez bir hakikattir. **İkinci** ıstılahta zıddın oluşuna imkân olan yakîndeki farklılık, inkâr edilmez bir gerçektir.

Bazen içinde şek ve şüphe bulunmayan ve inkârına imkân olmayan yakînde de farklılık olur. Meselâ Mekke-i Mükerrenin varlığı hakkındaki tasdikinin, Fedek hakkındaki tasdikden farklı olduğunu sen de idrâk edersin. Aynı zamanda Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ile Hazret-i Yuşâ'nın varlığı hakkındaki tasdikindeki farklılığı da idrâk etmektesin, Halbuki Mekke'nin oluşu gibi Fedek'in oluşu da, Musa'nın (aleyhisselâm) oluşu gibi Yuşâ (aleyhisselâm) ın oluşu da sence kesinlikle sabit olmuş bi hakikattir ve **ikisi**nin de oluşu şayet görmemiş isen tevatür yolu ile sana gelmiştir. Fakat buna rağmen birinin (Mekke ve Musa'nın) , senin kalbinde öbüründen (Fedek ve Yuşa'dan) daha açık olduğunu sezersin. Çünkü birisi hakkındaki tevatür, öbürü hakkındaki tevatürden daha fazladır. işte bu farkı, belirli meseleler hakkında düşündüğün zaman da görürsün.

Meselâ, bir delil ile sabit olanın açıklığı, birçok delille sabit olanın açıklığı gibi olamaz. Halbuki

şüphe edilmemesi bakımından **ikisi** de eşittir. Bu gerçeği, ilmini kitaplardan ve ku laktan dolma malûmatla kazanan kelâmcı inkâr eder, durumun farklılığını nefsinde muhasebe yaparak görmeye çalışmaz.

Yakînin, azlık ve çokluk meselesine gelince, bu mesele yakîn ile alâkalı teferruattan sayılır. Meselâ, falan adamın ilmi filân adamınkinden daha fazladır denilir. Halbuki ilim, ilimdir ve hiç değişmez. Bu sözle malûmatın çokluğu kastedilmektedir. Bu hik mete binaen, bazen, şeriatın getirdiği bütün prensipler hakkında âlimin yakîni kuvvetli olur. Bazen de, ancak bir kısmı hakkında kuvvetlidir.

Eğer "Yakînin; kuvvetin, zayıflığın, azlığın veya çokluğun, kalbi istilâ etmesi mânâsına geldiğini ifade ettin. O halde yakîn ile ilgili teferruatın mânâsının nerelerde icra edildiklerini ve yakînin hangi hallerde istendiğini de söyle ki, bilelim. Çünkü yakînin ne rede arandığını bilmediğim takdirde, yakîni takip etmek im kânından mahrum olurum' dersen, bilmiş ol ki peygamberlerin Allah'tan getirdikleri, başından sonuna kadar, yakînin olması ge reken yerdir. Zira yakîn, hususî bir marifetten ibarettir. O mârifet şeriatta varid olan malûmatlarla sıkı sıkıya alâkalıdır. Ben bu ma lûmatları burada teker teker sayacak değilim. Fakat ana kaide sayılan bir kısmına işaret etmeye çalışacağım.

Bunlardan biri Tevhîd'dir. Tevhîd, kainatta cereyan etmekte olan her hâdiseyi, sebepleri yaratan bir kudretten bilmek demektir. Vâsıtalara iltifat etmemek, belki vasıtaları müsahhar ve hüküm süz bilmektir. Böyle inanan bir kişi yakîn sahibi olur.

İmanla birlikte kişinin kalbinde şek ve şüpheye yer kalmadı mı, bu kişi iki mânâdan birine göre ancak yakîn sahibi sayılmaktadır. İmanla birlikte, muvahhidin kalbini istilâ eden, vasıtaların tesirsizliğini; o vasıtaların sadece imzasıyla başkasını nimetlere garkedenin elindeki kalem ile parmakları gibi olduğunu ve bunları da tesir edici değil, ancak birer musahhar âlet olmaktan öteye gitmediğini bildiren bir mânâ ortada varsa, o zaman **ikinci** ıstılaha göre yakîn sahibi olup en şerefli mertebeyi elde eder.

Bu durum **birinci** yakînin neticesi, semeresi, ruhu ve fay dasıdır. Ne zaman ki, güneş, ay, yıldız, cemadât, bitki, hayvan ve her mahlûkun zâhirî sebebleri yaratan elinde birer vasıta olup, kâ tibin elindeki kalemden bir farkları olmadığına inanırsan ve yine herşeyin sebebinin kudret-i ezelî olduğuna kanaat getirirsen, o zaman kalbine tevekkül, rıza ve teslimiyet gibi yüce sıfatlar hâkim olur. Kötü ahlâk, hased, kin ve gayzdan uzak bir ehl-i yakîn olur sun. İşte yakîn kapılarının birisi budur. . .

Allahü teâlâ'nın rızka kefil olduğuna inanmak da bu kaideler den biridir. Nitekim **Allahü teâlâ**, bizi bu itimada şu ayetle davet buyuruyor:

Yeryüzünde ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkı Allah'a aittir. Onların dünyadaki meskenlerini de bilir, yumur talıklardaki yerlerini de. . Bunların hepsi Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. (Hûd/6)

Bir insan nerede olursa olsun kesinlikle bilmelidir ki, rızık kendisine gelecektir. Kendisi için takdir edilmiş olan rızık mutlaka gelip onu bulacaktır. Buna tamamıyle inanan bir kişi, rızkını meşrû faaliyetler içinde aramaya gayret sarfeder. Harislik, doy mazlık ve geçmişin üzüntüsü kendisinden uzaklaşır. Bu güzel ahlâk, yakînin teşekkül ettirdiği bir hâldir. Bu hâl ile, tâat ve güzel ameller sahibi olunur.

Ana kaidelerden biri de 'Zerre kadar hayır veya zerre kadar şer işleyen, onun karşılığını mutlaka görecek' inancının kalbe yerleşmesidir. Hayırların karşılığı mükâfat, şerlerin karşılığı ceza olarak

mutlaka önüne çıkacaktır. Yani sevap ve günaha katiyetle inanmak kaidesidir. Ancak böyle inanan bir insan, tâatların se vaplara nisbetinin, ekmeğin doymaya nisbeti gibi olduğunu kavrar. Günahların cezaya nisbeti ise, zehirlerin ve yılanların canlıları helâk etmeye olan nisbeti gibidir. Bir insan, doymak için nasıl ekmek arar, az veya çok elde ederse, öylece miktarına bakmadan iba detleri aramalıdır.

Çünkü ona büyük bir değer verecektir, İnsan, zehirin azından ve çoğundan nasıl kaçınırsa, günahın azından ve çoğundan da sakınmalıdır. **Birinci** mânâda yâkin, bütün müslü manlarda mevcuttur. Fakat yakînin **ikinci** mânâsı ancak mukar riblere ait bir vasıftır. Bu yakînin neticesi; bütün günahlardan sakınmak için takvâda ileri gitmek ve her şeyde doğru bir değerlendirme kaabiliyetine sahip olmaktır. Yakîn, ne nisbette yüksekse, takva da o nisbette yüksektir; ibadetlere yapışmak da, de receye nisbetle, kuvvetlenir.

Allahü teâlâ'nın her halûkârda senin bütün yaptıklarına mut tali olduğuna; kalbindeki kuruntuları, gönlünden geçirdiğin mahrem duyguları ve her türlü fikrini müşahede ettiğine kesinlikle inanmak ana kaidelerden biridir.

Bu mânâ, yakînin **birinci** mânâsı ile birlikte her Mü'min kulda vardır ve kalpdeki şüphenin kalkması demektir. Bu kitapta anlatmak istediğimiz yakînin **ikinci** mânâsına gelince, bu mânâ herkeste bulunmaz. Ancak sıddîklara mahsus bir hâldir. Bu hâlin meyvesi; insanın tek başına bulunduğu zamanda ve her halük ârda, büyük bir padişahın huzurundaymış gibi, edebli, boynu bü kük, padişahın murakabesi altında olduğunu bilerek oturması, edeb dışı bütün hareketlerden şiddetle kaçınmasıdır. Dışta gözü ken amellerde nasıl davranıyorsa, içindeki duyguların da aynı pa ralelde olmasıdır. Çünkü zâhirî amellere insanların muttalî ol ması gibi, insanın iç âlemini, **Allahü teâlâ** daha açık ve seçik bir şekilde müşahede etmektedir. Bu şekilde, yakîn derecesine varmış bir kimse, hummalı bir çalışmayla bâtınını temizler, tâmir ve tez yin eder. Böylece, temizlenmiş olduğu bâtını. halkın dış görünüşe bakan gözleriyle kıyas kabul etmeyecek derecede hassas olan Allah'ın müşahedesine takdim ve onun kudret gözüne arzeder.

Yakînin bu derecesi, insanoğluna, hayâ, korku, inkisar, zillet, meskenet, hudû ve daha nice üstün ahlâk kazandırır. Allah'a karşı yapılması güzel olan bu hareketler, insanoğluna değeri çok yüksek ibadetler kazandırır. Yakîn, bütün bu mertebelerde bir ağaca, kalpten neşet eden ahlâklar da ağacın dallarına, o ahlâktan çıkan tâatlar ve ameller de meyvelere ve çiçeklere benzer. Bu bakımdan yakîn, kök ve esasdır. Onun kapıları, saydıklarımızdan çok daha fazladır. Biz şimdilik, yakîn, lafzının manasını bu kadar açıklamayı yeterli buluyoruz. Şayet Allah dilerse kitabımızın Münciyat bölümünde yakînin tafsilâtı verilecektir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de; konuşmasında, sükûtunda, giyiminde ve her durumunda korkunun görülmesidir. İçi, Allah'a tam kulluk yapmadığı için mahzun, başı öne eğik, da ima düşünceli bir hâl, ifrat veya tefritten dolayı üzgün bir sima. . . Bu kişi öyle bir hâle gelmiştir ki, kendisine bakan herkes hemen Allah'ı hatırlayıverir. Onun sûreti, mutlaka güzel olan sûretine delâlet eder. Zira bir darb-ı meselde: 'Cömert ve kahraman kişinin şahsiyyeti, aynasıdır' denilmektedir.

Âhiret âlimleri, tevazularıyla, Allah'ın önünde duyulan zillet ve sükûnetlerinde görünen çehre ile bilinmektedir.

'Sükûnet içerisindeki huşû'dan daha güzel bir elbiseyi **Allahü teâlâ** hiçbir kuluna giydirmemiştir. Bu elbise, peygamberlerin el bisesi, salihlerin, sıddîkların ve âlimlerin de alâmetidir' de nilmiştir.

Kelâm'a dalmak, fesahat ve belâgat konusunda ileri olduğunu ifade etmek, kahkaha ile gülmek, hareket ve konuşmada acelecilik; işte bütün bunlar, nimeti kötü bir sahada ve kötü bir işte kullan maya, azaptan emin olmaya, Allah'ın büyük cezasından ve şiddetli öfkesinden gâfil olmaya delâlet eder. Allah'tan gâfil bulunan dün yaseverlerin âdetidir bütün bunlar. . . Allah'ı bilen âlimler ise, bü tün bu kötü adetlerden uzaktırlar.

Sehl et-Tüsteri'nin dediği gibi, âlimler üç kısma ayrılır:

1. Allah'ın gizli emirlerine değil, sadece zâhirî emirlerine mut talî olanlar, bu âlimler sadece helâl ve haram hakkında fetva vere bilir. Böyle bir ilim insana korku duygusu bağışlamaz.

2. Allah'ın emrini ve gizli nimetlerini bilmeyen, sadece zâtını bilen âlimler. Bunlar halk tabakasıdır.

3. Allah'ın emirlerini bilen, gizli nimetlerini, azap ve ikabını takdir eden âlimler. Bunlar sıddîklardır. Haşyet ve huşû sadecebunların kalplerini istilâ etmiştir.

Sehl et-Tüsterî Eyyâmullah tâbirinden; Allah'ın çeşitli azablarını, geçmiş ve gelecek sâlih kullarına ihsan buyurduğu gizli nimetlerini kastediyor. Çünkü Allah'ın çeşitli azaplarını ve gizli nimetlerini bilen bir kişinin korkusu artar ve içindeki huşû görü nür bir şekil alır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) : İlmi öğreniniz. Fakat ilim için de sükûnet, ve kar ve hâlimliği de öğrenininiz. İlmi kimden öğreniyorsanız ona hürmet gösterin. Âlimlerin zâlimlerinden olmayınız ki, ilminiz cehaletinizi yenmiş olsun' buyurmuştur.

'Allah, bir kuluna ilim ihsan ettiği zaman, onunla birlikte hilm, tevazu, güzel ahlâk ve şefkat de verir. İşte bu sıfatlarla do natılan ilim, ilimdir' denilmiştir.

Bir rivâyette şöyle denir: 'Allah kime ilim, zühd, tevazu ve iyi ahlâk verirse o muttakîlerin imamıdır'.

Ümmetimin hayırlı kişilerinden bir grup var. Allah'ın geniş rahmetinden dolayı zâhiren güler, fakat şiddetli azabının korkusundan da gizlice ağlarlar. Onların bedenleri yerde, fakat kalpleri göktedir. Ruhları dünyada, akılları ise âhirettedir. Yürüdükleri zaman, sükûnetle yürürler, **Allahü teâlâ**'ya ibadetle yaklaşırlar. 247

Hasan-ı Basrî 'Hilim, ilmin veziri; şefkat, babası; tevazu ise iç çamaşırıdır' buyurmuştur.

Bişr el-Hâfi de: İlmi vasıtasıyla dünya riyasetini arayan bir kimse, Allah'a, buğz ettiği bir şeyle yaklaşmak isteyendir. Böyleleri hem gökte, hem yerde buğz edilen kimselerdir' buyurmuştur.

İsrailiyat'ta rivâyet edilir ki, 'Bir hekîm, hikmet konusunda 360 kitap yazmış ve böylece haklı olarak hekîm vasfını almıştır. Fakat **Allahü teâlâ** o devrin peygamberine o adama 'Sen yeryüzünü heze yanla doldurdun. Onları benim rızam için yazmadığından bir arpa boyu mertebeye bile sahip olmadın. Ben azîmüşşan, senin nifakından bir tek cümleyi dahi kabul etmedim' demesini söylemiş. Bu haberi alan hekîm, hareketinden pişman olarak, yazarlık mesleğini bırakıp halka karışmış. Halkın içinde çarşılarda geze rek, alışveriş yaparak tevazu zırhına bürünmüş. Bunun üzerine de **Allahü teâlâ** o devrin

peygamberine şöyle vahyetmiş: 'Ona, şimdi benim rızamı kazandığını bildir'.

Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Bilâl b. Sa'd el-Eş'arî'den şöyle hikâye eder 'Zâlim zabtiyelerle karşılaştığınız zaman şerlerinden Allah'a sığmıyorsunuz, fakat, riyakârlık yapan ve riyaset için can atan dünya âlimlerine rastladığınızda onların şerrinden Allah'a sığınmıyorsunuz. Halbuki onlar zâlim memurlardan daha tehli kelidir. Onların şerrinden Allah'a sığınmak daha evlâdır'.

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber**e (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle sorulur:

- Amellerin hangisinde daha çok fazilet vardır?

- Ağzın, Allah'ın zikriyle dolu olduğu halde haramlardan sakınmasın da. . .

- Arkadaşın hangisi daha hayırlıdır?

- Allah'ı andığın zaman sana yardım eden, unuttuğun zaman hatırlatan arkadaş.

- Arkadaşın hangisi daha kötüdür?

- Unuttuğun zaman sana Allah'ı hatırlatmayan, andığın zaman da sana yardımcı olmayan arkadaş.

- İnsanların en âlimi kimdir?

- Allah'tan en fazla korkan kimse.

- İnsanların en kötüsü kimdir?

- Yâ rabbi! Beni affeyle! Bu sualin cevabını veremem.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ne olur bize onu da haber ver!

- Fesada yönelen âlimler!248

Kıyâmet gününde en fazla emniyette olan kimseler, hayatta dünyanın kötülüğünü en fazla düşünen, âhirette en fazla gülen, dünyada en fazla ağlayan, âhirette en fazla sevinen, dünyada en çok üzülen kimselerdir249

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) bir hutbesinde şöyle der:

Manevî mesûliyetim, söylediklerimin karşılığıdır. Ben an cak söylediklerimden mesûlüm. Muhakkak ki, takvâ tar lasını eken bir kavmin ekini zarar görmez. Hidayet çime nine dikilen bir kök asla susuz kalmaz. İnsanların en cahili, derecesini ve kendi durumunu bilmeyendir. Allah nezdinde buğza en müstahak olan, ilmi, şuradan buradan derleyen ve bu ilimle fitnenin karanlığına sapan kimsedir. Bu kişiye, in sanların rezilleri ve kıymetsizleri âlim demişlerdir.

Halbuki bu adam tek gününü bile doğru dürüst ilme sar fetmiş değildir. Gerçi ilim tahsiline dalmış ve onu çokça elde etmiştir. Halbuki ilmin en azı ve kifayet edici miktarı; çok olup azdırıcı olandan daha efdaldir. Bu kişi, kokmuş sudan kana kana içerek dağarcığını bu suyla doldurmuştur. Ne faydasız bir çalışma. . . Sonra başkalarının şüphelerini izale etmek için öğretmenlik kürsüsüne çıkmış ve halka yol göstermeye kalkışmıştır. Şayet bu kişinin karşısına önemli ve çözülmesi müşkil bir mesele çıkarsa, faydasız fikirleriyle o meselenin halline tevessül eder. Böyleleri şüpheleri bertaraf etmekte tıpkı örümcek ağına benzer. Yanıldığını veya isabet ettiğini bir türlü anlayamaz. Çünkü bu durumu idrâk

etmekten bile yoksundur. Cehalette binici, körlükte yürüyücü dür.

Bilmediği için özür dilemez ki selâmete erebilsin. Azı dişleriyle ilme yapışmaz ki ganimeti elde etsin. Elinden kan akmakta, hükmüyle, haram olan birleşmeler helâl olmak tadır. Yemin ederim; bulunduğu makamın ve kendisine ha vale edilen meselenin ehli de değildir. İşte dünya hayatında kendilerine felâket yağan ve kendi kendilerinin yasını tuta rak ağlaşmaya müstahak olanlar bunlardır'.

Hazret-i Ali yine şöyle buyurur: İlmi işittiğiniz zaman, yutarcasına dinleyiniz. Sakın ilmi ciddî olmayan şeylerle karıştırmayınız. Çünkü ciddî olan ilim, ciddî olmayan şeylerle karıştırıldığı zaman saf kalpler ondan nefret edecektir'.

Selef âlimlerinden bazıları şöyle demişlerdir: Âlim, bir kere kahkaha ile güldüğü takdirde, ilmin bir kısmını havaya üflemiş olur. Öğretmende üç sıfat toplandığı takdirde bu sıfatlar sayesinde öğrencisine vereceği ilimleri nimeti tamam olur. O sıfatlar şunlardır: Sabır, tevazu ve güzel ahlâk. Bir öğrenci, aşağıdaki üç sıfata sahip olduğu zaman, kendisine ilim vermek hoca için kolaylaşır ve öğretmek nimeti tamamlanmış olur. O sıfatlar: Akıl, hedef ve güzelce dersini dinleyip anlamaktadır.

Kısaca Kur'ân'da vârid olan ahlâklardan, âhiret âlimleri, katiyyen ayrılmazlar. Çünkü onlar, Kur'ân! riyaset için değil, onunla amel etmek için öğrenirler.

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle anlatır:

'Biz, her birimizin Kur'ân'dan evvel îmanı elde etmeye çalıştığımız bir zamanı yaşadık. Kur'ân, sure sürfe nazil oluyordu. Bu surelerin helâl ve haramını, emir ve yasaklarını öğrenirdik ve yine, o surelerden nerede durmak uygunsa onu öğrendik. Şimdi ise, imandan evvel Kur'ân'a yapışan, Fâtiha suresinden başlayarak sonuna kadar okuyan, fakat Kur'ân'ın emri nedir, yasağı nedir ve nerede bulunmak gerekir katiyyen bilmeyen, okuduğu Kur'ân emirlerini, çürük hurmalar gibi sağa sola serpen, yani kıymet vermeyen nice kişiler görüyorum".

Başka bir haberde aynı mânâya gelen şu ifadeleri buluruz:

Biz, Rasûl'ün **sahabîler**i, Kur'ân'dan evvel imana sahip olurduk. Fakat ey beni dinleyenler! Bizden sonra bir kavim gelecektir. Onlar imandan evvel Kur'ân'a sarılacaklardır. Kur'ân harflerini güzelce okuyacaklar, fakat Kur'ân'ın ya saklarını ve hududlarını zayi edeceklerdir. 'Biz okuduk, biz den daha iyi okuyan var mı? Öğrendik, bizden daha iyi öğrenen var mı?' diyeceklerdir. İşte onların yaptığı sadece Kur'ân'ı güzel okumaktır. Hepsi o kadar. 250

Başka bir rivâyet: 'Onlar (yani Kur'ân harflerinin güzel okunuşuna ihtimam gösteren ve ahkâmını nazarı itibara almayanlar) bu ümmetin en şerlileridir'.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden olup beş ayetten alınan şu beş ahlâkı bazı âlimler şöyle sıralamışlardır:

1) Haşyet, 2) Huşû, 3) Tevazu, 4) Güzel ahlâk, 5) Zühd

Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar. (Fâtır/28)

Huşû

Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar, size indiri lene ve kendilerine indirilene inanırlar; Allah'a karşı saygılıdırlar; Allah'ın ayetlerini birkaç paraya satmazlar. Onların mükâfatı da rableri katındadır. Şüphesiz Allah, he sabı çabuk görendir. (Âlû-İmrân/199)

Tevazu

Tevazu kanadını Mü'minler için indir. (Hicr-88)

Güzel Ahlak

Allah'tan gelen bir merhamet sayesindedir ki, onlara (ashâba) yumuşak davrandın. (Âlu-İmrân/159)

Zühd

Kendilerine ilim verilenler şöyle dedi: Ey Kârun gibi dünyayı isteyenler! Yazıklar olsun size! Îman edip sâlih amel işleyen için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır. O sevaba ancak ibadet edenlerle sabredenler kavuşur. (Kasas/80)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Allah kime hidayet etmeyi dilerse İslâm'a onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir' (En'am/125) ayetini okuduğu zaman kendisine, 'Bu genişlikten gaye nedir?' diye soruldu ve şu cevabı verdi: 'Nur, bir kalbe akıtıldığı zaman o göğüs genişler'. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunun böyle olduğunun alâmeti var mıdır?' diye sorulduğunda da, **Hazret-i Peygamber** 'Evet bunun al âmeti vardır. Aldanma evinden (dünyadan) uzaklaşmak, ebediyet evine dönmek ve ölüm gelip çatmadan evvel, ölüme hazırlık yap maktır' cevabını verdi. 251

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de amelleri bildiren, nelerle ifsad olunduklarını beyan eden, kalpleri karıştıran, vesve seye ve şerre kapı açan ilimden çokça bahsetmektir. Zira dinin te meli insanları şerden korumaktır. Bu hikmete binaen şair 'Şerri şer için değil, ondan korunmak için öğrendim. Çünkü şerri bilme yen ona düşebilir' demiştir.

Bir de insana daha kolay gelen fiilî amellerdir. Fiilî amellerin en güzeli, kalp ve dille Allah'ın zikrine devam etmektir. Bu amellerin sağlam kalması için kendilerini ifsad ve kalbi karıştıran şeyleri iyi bilmek gerekir. Bu ifsad eden şeyler birçok şubelere ayrılır ve teferruatı çok uzun sürer. Bütün bunları bilmek lâzımdır. Zira âhiret yolculuğunda herkesin müptelâ olduğu felâ ketlerdir bunlar. . . Bu bakımdan âhiret âlimleri bunları bilmekle, Allah'ın rahmetine yaklaştıran faydalı ilmi elde etmişlerdir.

Dünya âlimlerine gelince; onlar hüküm vermek için bindebir vâkî olan fer'î meselelere dalarlar. Belki hiçbir zaman vâkî olmayan veya hayatta bir defa vukuû mümkün olan meseleler üzerinde çalışarak o meselenin mahiyetini kavramak için yorulurlar. Çünkü üzerinde durdukları meseleler vâkî olacak olsa bile, bu onların zamanında olacak değildir. Kendi zamanlarında değil, başka zamanlar ve başka insanlar için meydana gelecektir. O halde, bu gibi meseleleri, meydana geldikleri zamanda halledecek nice âlimler bulunabilir.

İşte dünya âlimleri, bu şekilde, vazifeleri olmayan ve kendilerini hiçbir bakımdan ilgilendirmeyen meselelerle meşgul olur da onları yakından alâkadar eden meselelere kulak asmazlar. Gece ve gündüz birbiri ardınca onların üzerinden akıp gittiği müddetçe, kalplerine gelen mânâlar, vesveseler ve amelleri

içinde bocalayıp dururlar. Bu hallerine hiçbir çıkar yol da aramazlar. Nefsine ait en mühim bir meseleden kaçar, başkasının vâkî olma ihtimali çok uzak meselelerine kafa yorar. Bu insanlar saadetten ne kadar uzaktır! Bir insanın, kendi üzerine düşen vazifeleri bırakarak, başkasının meydana gelme ihtimali olmayan işleriyle meşgul olması, halk nezdinde makbul bir insan kabul edilmek gayretinden başka bir mânâ taşımaz. . .

Bu acıklı durumdan daha kötüsü, dünyaya bağlı sersem insanların böyle kimselere fazıl, muhakkik ve müdekkik âlim lâkabını takmalarıdır. Böyle bir kişiye **Allahü teâlâ** tarafından verilecek en hafif ceza, ilminin dünyadaki halk arasında rağbet görmemesidir. Bu rağbeti bulamayışı bir yana, belki de, zamanın hâdiseleri içinde bulanık bir hale gelerek kaybolup gidecektir. Kıyâmet gününde onlar, gerçek âlimlerin kâr ettiklerini ve saadete erdiklerini gördükleri zaman, müflis durumlarından ötürü büyük bir hasret çeke ceklerdir. Bu ne dehşetli bir zarardır!

Hasan-ı Basrî'nin konuşma bakımından peygamberlere, hidayet bakımından da **sahabîler**e benzediğini bütün ulema ittifakla söy lemektedir. İşte durumu böyle olan bir zâtın konuşmasının çoğu, kalbin şüphesi, amellerin fesadı, nefislerin vesvesesi ve nefis şehvetlerinden gelen çözülmesi zor, gizli sıfatlara aitti.

Bir ara kendisine şöyle denildi: 'Ey Ebû Said! (Hasan-ı Basrî'nin künyesi) Sen o kadar yerinde konuşma yapıyorsun ki, bu konuşmayı senden başka hiç kimseden dinlemiyoruz. Acaba bu konuşmaları nereden öğrendin?' O da 'Huzeyfe b. Yemân'dan öğrendim' dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

- Bir gün Huzeyfe'ye şöyle bir suâl soruldu: 'Seni, hiçbir sahabînin konuşmadığı şeyleri söyler görüyoruz. Sen bu konuşmaları nereden öğrendin?' Huzeyfe şöyle **cevap** verdi: 'Bu sözleri **Hazret-i Peygamber** sadece bana söyledi. Çünkü **sahâbe-i kirâm**, **Hazret-i Peygamber**den daima hayır ve fazilet hakkında sorarlardı. Ben ise, şerden çok korktuğum için, Rasûl'e sadece bu hususu soru yordum. Çünkü biliyordum ki, şerri öğrendiğim zaman hayırla il gili ilim, elimden kurtulamaz. 252

Huzeyfe sözlerine şunları da ilâve etmiştir: 'Apaçık bildim ki, şerri bilmeyen bir kimse asla hayrı bilemez'.

Başka bir lâfızda şöyle buyurulmuştur:

"Sahabe-i kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Şu şu amelde bulunan kimseler için ne gibi mükâfatlar vardır' diye amellerin fazi leti hakkında sualler sorarlardı. Ben ise şöyle sorardım: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Şu şu amelleri ne gibi hareketler ifsad eder?' **Hazret-i Peygamber**, benim bu şekilde sualler sorduğumu gördüğünden, amellerin âfetlerini hususî olarak bana öğretti. Benim en iyi bildiğim ilim de, böylece bu ilim oldu".

Hazret-i Huzeyfe, amelleri ifsad eden ilmi bildiği gibi, münafıklara ait malûmatı da, o şekilde, hususî olarak biliyordu. Nifak ilmini, sebeplerini ve fitnelerin inceliklerini bilen biricik sahabî o idi. Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve daha birçok büyük sahabî nifak hususunda Hazret-i Huzeyfe'den faydalanırlardı. Bu konularda onunla daima istişare ederlerdi. Münafıklar, hep ona sorulurdu. O da mü nafıkların adedini söyler ve hatta onlardan ne kadar kaldığını da bildirirdi. Fakat hiçbir zaman isimlerini zikretmezdi. Hazret-i Ömer birgün kendisinde nifak olup olmadığını sormuştu. Bunun üzerine Huzeyfe

(radıyallahü anh) , Hazret-i Ömer'in nifak ehlinden olmadığını söyleyerek onu tebrik etmişti. Bir cenaze olduğu zaman Hazret-i Ömer, Hazret-i Huzeyfe'nin o cenazeye iştirak edip etmediğine dikkat ederdi. Şayet Huzeyfe cenazeye iştirak etmişse o da eder, etmemişse cenaze na mazına katılmazdı.

Bu sebeple Hazret-i Huzeyfe'ye sır sahibi denilmişti.

Bu bakımdan kalp makamlarına ve hallerine itina göstermek, âhiret âlimlerinin âdetidir. Çünkü Allah'a varacak olan kalptir. Fakat zamanımızda bu ilim garip oldu ve hatta ortadan kalktı. Zamanımızın âlimlerinden herhangi birine kalp hakkında bir sual sorulduğu zaman, bu sual garip karşılanmakta ve **cevap** vermek gereksiz kabul edilmektedir.

Bir âlim kalp ilimlerinden bahsetse, dinleyenler bunu garip ve anlamsız bularak 'Bu adam yaldızlı laflar ediyor, mücadele ince liklerini ortaya koyan o büyük vâizler nerede?' derler.

Şu sözü söyleyen ne kadar doğru söylemiştir: 'Bütün yollar aynıdır, fakat hak yol birdir. Hak yolunun yolcuları ise fertlerdir. O yolcular bilinmez, onların maksatlarını anlayamazsın. Onlar yavaş yavaş yürüyüp hedefe yönelenlerdir. İnsanlar, kendileri için irade edilenden gafildir. Çünkü insanlar hak yolundan gâfildirler.

Kısaca, halk daima kendisine kolay gelen ve tabiatına uygun olana meyleder. Hakikat acıdır ve onu elde etmek hem zor, hem de büyük güçlüklere göğüs germekle mümkündür. Onun yolu işlenmemiş bir yoldur. Hele kalp sıfatlarını bilmek, kalbi, ahlâkî zaaflardan temizlemek; evet bu, ruhu yerinden söküp almaktan daha zor bir iş!. . Hakikatın sahibi, ilâcın acılığına katlanan bir kişi gibidir. Sonunda şifa vardır diye sabreder. Onun sahibi ölüm ânında meleğin müjdesiyle iftar etmek için sıkıntılara göğüs gere rek hayatını oruçlu geçiren bir kimseye benzer. . . Ne zaman bu yola rağbet çoğalır? Hiçbir zaman. . . Bu hikmete binaen şöyle de nilmiştir: 'Basra şehrinde, va'z u nasihatta bulunan, yüzyirmi kişi vardı. Bâtın sıfatları, kalp halleri ve yakîn ilmi hakkında, bu yüz yirmi kişiden, ancak üçü konuşuyordu: Sehl et-Tüsterî, Subeyhî ve Abdurrahim. Bu üç kişiyi, on kişiyi geçmeyen bir cemaat dinlerdi ancak. . . Diğer vaizleri ise binlerce insan. . . Bu durumun sebebi şudur: Kıymetli mücevherat, ancak hususiyet ve özellik sahibi kişilere mahsustur. Herkeste olan şeyin kıymeti olmaz.

Âhiret âlimlerinin özelliklerinden biri de, ilim öğrenirken kal bin saflığı ile idrak ve basiretine güvenmesi, başkalarını taklit et memesidir. Sadece şeriat sahibi emir ve buyrukta taklid edilir.

Bir de **sahâbe-i kirâm**! **Hazret-i Peygamber**i dinledikleri için fiilleri hadîs mesabesinde olduğundan uyulur. Bu hakîkat böylece bilindikten sonra, **Hazret-i Peygamber**in söz ve fiillerini kabul etmek sureti ile taklid eden zata düşen en uygun hareket, bu konunun sır ve hikmetlerini bilmeye çalışmaktır. Zira mukallid, bir fiili, şeriat sahibinin fiilidir diye işler. Halbuki şeriat sahibinin her fiilinde mutlak bir hikmet vardır. Öyleyse mukallid, hiç yorulmadan ve katiyyen yılgınlık göstermeden şeriat sahibinin amelleriyle, söylediği sözlerin hikmetlerini anlamaya gayret sarfetmelidir. Mukallid, söyleneni ezberlemekle kalırsa, ancak öğrendiği ilmin kabı olabilir, fakat katiyyen âlim olamaz. İşte bundan dolayı bazan 'Filân adam ilmin kabıdır* denilir. Şayet bu adam, sadece ezberlemekle iktifa eder, o söz ve fiillerin hikmetlerine nüfuz etmezse, böyle bir kimseye asla âlim denilmez.

Kimin kalbinden perde kalkmış ve hidayetle nürlanmışsa, böyle bir kimse başkalarına önder olur.

Artık onun için, başkasını taklid etmek caiz olmaz. Bu hakikati, İbn-i Abbâs şu sözüyle ne kadar güzel ifade buyurmuştur: 'Allah'ın yüce Rasûlü hariç, hiç kimsenin ilmine kayıtsız, şartsız râm olunmaz; hatta ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, çok kere sözleri terkedilir'. 253

İbn-i Abbâs, Zeyd b. Sâbit'ten fıkıh, Ubey b. Ka'b'dan kıraat ilmini öğrenmiştir. Sonradan, fıkıh ve kıraatta her iki hocanın fikirlerine muhalefet etmiş ve onlardan ayrılmıştır.

Seleften bazıları şöyle buyurur: '**Hazret-i Peygamber**den bize ne gelmişse, onu başımızın üzerine koyar, olduğu gibi kabul ederiz. Sahabş-i kiramdan gelenin bir kısmını alır, bir kısmını terk ederiz. (Bir şarabîden kuvvetli olarak geleni kabul eder, olmayanı terkederiz) . Tâbiîn-i kirama gelince, onlar da erkekti, biz de erkeğiz. 254

Sahabîlerin fazileti, Hazret-i Peygamberin hareketlerinin karine ve delillerini bizzat görmelerinden, kalplerinin karinelerle bilinen birtakım emirlere bağlanmasından ileri gelir. İşte bu emirler, **sahabîler**i sevaba doğru iten yegâne hakikatlerdir. Bu hakikat ne rivâyete ne de ibarelere sığmaz. Nübüvvet nuru sahabenin hatâ etmesini onda ikiye indirmiştir. Nübüvvetin ne olduğunu bizzat görenleri, bu makamın nuru korumakta, çokça yanılmalarına mâni olmaktadır.

Başkasından dinlediklerini taklid etmek pek makbul bir hare ket olmadığından kitaplara ve tasniflere bağlanıp onların mukal lidi olmak, hakikatlerden uzaklaştırıcı bir hareket olur. Çünkü ki taplar ve tasnifler sonradan ortaya çıkmıştır. **Sahâbe-i kirâm**ın zamanında, tâbiînin ilk devirlerinde kitab ve tasnif diye bir şey yoktu. Ancak bütün **sahabîler**in vefatından, tâbiînin ortalıktan çe kilmesinden sonra; yani Said b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî gibi zatların ölümünden yani hicretin yüzyirminci senesinden sonra ki taplar telif edilmeye başlanmıştır. Çünkü, daha önceki âlimler, hadîslerin yazılmasını, kitap telif edilmesini, bunları okuyan halkın ezberciliğe alışmak suretiyle Kur'ân'dan, tefekkür ve tezek kürden uzaklaşmaması için kerih görmüşlerdir.

Halk Kur'ân'dan, düşünce ve zikirden uzaklaşmasın diye da ima 'Bizim ezberlediğimiz gibi siz de ezberleyiniz' diyerek ikazda bulunuyorlardı. Hazret-i Ebû Bekir ve birtakım **sahâbe-i kirâm**, işte bundan dolayı Kur'ân'ı Kerîm'in bir mushafta derlenmesine muha lifti. 'Rasûlüllah'ın yapmadığı bir işi biz nasıl yapalım?' diye te reddüd ediyorlardı. Halk tabakasının yazılı mushaflara güvenip hafızlıktan kaçacaklarından korkmakta idiler ve 'Kur'ân'ı olduğu gibi bırakalım, halkın bir kısmı, diğer kısmından telkin ve okut mak suretiyle öğrensinler. Ezberleme, onların meşguliyeti olsun' kararma vardılar. Hazret-i Ebû Bekirin bu ısrarı, Hazret-i Ömer ve bir kısım sahabenin, halkın tembelliğinden korkarak ye Kur'ân'ın tek keli mesini veya müteşabih kıraatları bilen kimselerin kökünü kuruta cak bir savaşın çıkmasından endişe ederek, Kur'ân'ın yazılmasında ısrar edinceye kadar devam etti. Hazret-i Ömer ile kendi sini takviye eden **sahâbe-i kirâm**, bu mâzereti beyan ettikleri zaman; Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) göğsü de Kur'a'nı yazmak için inşiraha kavuşup bu işe taraftar oldu.

Bu bakımdan Hazret-i Ebû Bekir Kur'ân'ı tek bir mushafta topladı.

İmâm-ı Ahmed, İmâm-ı Mâlik'e, el-muvatta kitabını yazdığı için, şiddetle hücum ederek diyordu ki: 'Sahabe-i kirâmın yapmadığı bir **bid'at**ı ortaya koydu'.

Denilir ki: İslâm'da ilk kitap yazan İbn Cüreyc'dir. Bu, hadislerle ilgili ve Atâ, Mücâhid ve İbn-i

Abbâs'ın Mekke'de bulunan ta lebelerinden rivâyet buyurduğu tefsir harfleri hakkında te'lif ettiği bir kitaptır.

İkinci kitap, Yemen'in San'a şehrinde Ma'mer b. Raşid ta rafından te'lif edildi. Ma'mer, bu kitabında birçok hadîs-i nebevî derledi; Sonra İmâm-ı Mâlik, Medine'de Muvatta isimli kitabı yazdı. Bilâhare Süfyân es-Sevrî'nin Câmî adlı eseri yakıldı. Hicretin dör düncü yüzyılında kelâm ilmine dair birçok kitap telif edildi, müca dele başladı. Söylenen sözlerin iptal edilmesi delil ve burhanlarla yapıldı. Bunun üzerine halk kelâm ilmine ve kıssalarla va'z et meye daldı. Böylece yakîn ilmi, hicretin **dördüncü** asrından itiba ren yavaş yavaş yok olmaya başladı. O tarihten itibaren kalplerin ilmi, nefsin kötü sıfatlarından ve **şeytan**ın desiselerinden sakınmak gibi ilimler garip sayıldı ve azaldı. Küçük bir azınlık ha riç, halk bu ilimlerden yüz çevirdi. O tarihten itibaren cedel yapan kelâmcıya âlim denilmeye başlandığı gibi, konuşmasını secîli ve kafiyeli ibarelerle süsleyen kimseye de âlim denildi. Çünkü bunları dinleyen halk tabakası idi. Bu tabaka ilmin hakikatini hikâyeler den ayırdedecek derecede gelişmiş değildi. Ayrıca sahabe-i ki ramın yaşayışını ve ilmini halk bilmiyordu ki, hakîki âlimleri sah telerinden ayırdedebilsin. İşte böylece âlim olmayana âlim ünvanı verildi ve bu lâkabı halefler, seleflerinden alıp devam ettirdiler. Böylece âhiret ilmi rafa kaldırıldı. Havass hâriç, kelâm ile ilim arasında ayırım yapacak kimse kalmadı. Fakat havasstan, 'Filân adam mı, yoksa şu mu daha âlimdir?' diye sorulduğu zaman, işin hakikatini bilen havass 'O ilim yönünden, bu da kelâm yönünden daha fazladır' derlerdi. Havass ilim ile konuşma kabiliyetinin arasını tefrik edecek kudretteydi. İşte böylece geçmiş asırlarda din, zayıflamıştır. Acaba günümüzde durum nasıldır?

Bugün durum öyle bir raddeye gelmiştir ki, kelâmı inkâr eden bir kişi, mecnun olarak ilân ediliyor. O halde insana düşen vazife; bu zamanda nefsi ile meşgul olmak ve başkaları hakkında susmayı tercih etmektir. Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de yeni ortaya çıkan **bid'atlar**dan şiddetle kaçınmaktır. Sakın insanların çoğunluğunun yeni ortaya çıkan meselelere olan düşkünlüğü seni aldatmasın!

Sahâbe-i kirâmdan sonra meydana çıkan **bid'atlar**a halkın te veccühü seni kandırmasın. Zira müslümana düşen vazife, sahabe i kiramın durumunu, sîretini ve amellerini arayıp onlara muttali olmaktır. Acaba **sahabîler** hangi hususlara daha fazla ihtimam göstermişlerdir? Ders okutmak, kitap yazmak, münazarada bulunmak, fetvâ vermek, yönetici olmak vakıf müesseselerinin başına geçmek, onun bunun vasisi olmak, yetimlerin malını yemek, zâlim yöneticilerle oturup-kalkmakla onlarla iyi geçinmekle mi meşgul olmuşlar, yoksa korkmak, üzülmek, mücâhedede bu lunmak, zâhir ve bâtını murakabe etmek, günahın küçük ve büyüğünden sakınmak, nefsin gizli şehvetlerini, **şeytan**ın hilele rini ve bunlardan başka bâtın ilimlerini öğrenmekle mi meşgul olmuşlardır?

Bilmek gerekir ki, zamanın en âlimi, hakka en yakını, **sahâbe-i kirâm**'a en fazla benzeyen ve selefin yolunu en iyi bilen kişidir. Zira din, sadece **sahâbe-i kirâm**'dan alınır. Bu sırra işaret ederek Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: 'Bizim en hayırlımız bu dine en fazla tâbî olanımızdır'.

Hazret-i Ali bu sözünü, kendisine 'Sen filân sahabîye muhalefet et tin' denildiği zaman söylemiştir. Bu bakımdan müslüman bir kişiye Rasûlüllah'ın devr-i saadetindeki **sahâbe-i kirâm**a muhale fet etmekten sakınmak vazifesi düşer. Onlara mutabık olan, kime muhalif olursa olsun zararı yoktur. Çünkü insanlar kendi yaptıklarını tasdik etmeye meyyaldirler. Bir türlü muhalefet ettiklerinden ötürü Allah'ın

cennetinden mahrum olduklarını itiraf etmeye yanaşmamaktadırlar. Cennete giden yolun ancak kendi seçtikleri yol olduğu iddiasındadırlar.

Bu hakikati belirtmek için Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

İslâm'da birçok **bid'atlar** icat eden iki sınıf **bid'atçı** vardır:

1. Kötü rey sahibi olup, sadece kendisi gibi düşünenlere cen net verileceği kanaatinde olanlar.

2. Dünyaya tapan, dünya için öfkelenen ve dünya için razı olan ve sadece dünyayı arayan zenginler. Bu bakımdan bu iki sınıfı da terkediniz. Çünkü **ikisi** de cehenneme doğru, koşar adımlarla gitmektedir. Bir de kendini dünyaya davet eden zenginle, nefsin arzularına davet eden hevasının esiri olanın arasında olduğu halde Allah kendini her **ikisi**nin şerrinden de korur da **selef**-i salihine meylederek onların yaşantılarını, fiillerini sorup izlerinden yürümek ister. İşte böyle bir insan büyük bir ecre namzettir. Bu bakımdan siz de böyle olunuz'.

İbn Mes'ûd'dan mevkuf ve müsned olarak şu hadîs-i şerif ri vayet edilmiştir:

İki şey vardır ki biri kelâm, diğeri ise hidayettir. Kelâmın en güzeli, Allah'ın kelâmıdır. Hidayetin (yolun) en güzeli de Allah Rasûlü'nün hidayetidir. Sonradan ortaya çıkan **bid'atlar**dan sakınınız. Zira işlerin en kötüsü, sonradan or taya çıkan hidratlardır. Muhakkak ki her sonradan ortaya çıkan **bid'at**tır ve muhakkak ki her hidrat dalâlettir. Zaman ve hedef size uzak görünmesin. Çünkü bu takdirde kalbiniz katılaşır. İyi bilin ki her gelecek olan yakındır. Yine iyi bilin ki uzak ancak gelmeyecek olandır. 255

Hazret-i Peygamberin bir hutbesinde şu cümleler yer almaktadır:

Kendi ayıpları, kendisini başkasının ayıplarını araştırmaktan alıkoyana, meşru bir şekilde kazandığı ser vetten infak edene, fıkıh ve hikmet ehliyle arkadaşlık edene, zillet ve günahtan sakınana cennet vardır. Nefsini zelil edene, ahlâkını güzelleştirene, gizli taraflarını ıslah edene, halktan kötülüğü uzaklaştırana cennet vardır, İlmi ile amel edene, servetin fazlasını Allah yolunda harcayana, sözünün fazlasını kendi nefsinde tutan, sünnet-i seniyye ile iktifa edip, **bid'atlar**a yönelmeyene cennet vardır.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Âhir zamanda güzel hi dayet çok amelden daha hayırlıdır. Siz öyle bir zamandasınız ki, en hayırlınız emirleri aceleyle yapanınızdır. Fakat sizden sonra bir zaman gelecektir ki, o zamandaki insanların en hayırlısı şüphelilerin çokluğundan ötürü teenni ile adım atanlardır'.

İbn Mes'ûd çok doğru söylemiştir. Şu zamanda teenni ile adım atmayan ve halkın yaptığı işlerde onlara uyan ve onların daldığı gibi dalan bir kimse, halkın felâkete gittiği gibi felâkettedir.

Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) herhangi bir şeye işaret ederek: 'Bundan daha garibi, sizin bugünkü iyiliklerinizin, geçmiş zamanda kötülük sayılmasıdır ve sizin bugün kötü telâkki ettikleri niz de gelecek bir zamanın iyiliği olacaktır. Siz hakkı tanıdıkça hayırlı kimselersiniz. Siz içinizde bulunan âlime önem verir, ihti mam gösterirsiniz' buyurdu.

O da doğru söylemiştir. Şu yaşadığımız asrın iyiliklerinin çoğu **sahâbe-i kirâm** zamanında kötülük kabul ediliyordu. Çünkü zamanımızın iyiliklerinin başında gelen ve hatta en büyüklerinden sayılan şey; camileri süslemek, çeşitli boyalarla boyatmak, büyük servetleri camilerin ince tâmiratına

sarfetmek, yüksek kıymetli halıları camilere sermektir. Halbuki daha evvel camilerde hasırların serilmesi dahi **bid'at** sayılıyordu. Hattâ 'Hasırların se rilmesi Haccâc-ı Zâlim'in yaptığı **bid'at**lerdendir' denilmekteydi. Çünkü sahebe ve tâbiîn-i kiram, almlarıyla toprak arasında perde olacak herhangi bir maddeyi pek nadir seriyorlardı. Böylece cedel ve münazara ilimlerinin incelikleriyle meşgul olmak, **bid'atlar**ın revaçda olduğu şu zamanımızda en büyük ilimlerden sayılıyor ve cedel ilminin incelikleriyle meşgul olanlar da Allah'ın rahmetine yaklaştırıcı amellerin en değerlisini yaptıklarını iddia ediyorlar. Halbuki onların bu yaptıkları, **sahâbe-i kirâm** ve tâbiîn zamanında kötü sayılıyordu. Zamanımızda esasında münker olup iyi sayılan hareketlerden birisi de; Kur'ân ve ezan okumakta lâhin yapmaktır (Yani kısaltılması gereken kelimeleri uzatmak, uzatılması gere ken kelimeleri kısaltmak, izharda ihfa, ihfada izhar yapmaktır) .

İyilik sayılan münkerlerden birisi de; zâhirî temizlikte zorluklar çıkarıp, taharette vesveseye düşüp, uzak sebepleri yakîn farze derek elbisenin temizliğine önem vermek, fakat bununla beraber yiyeceklerin helâl veya haram olmasına ve benzeri önemli meselelere ihtimam göstermemektir. İbn Mes'ûd ne güzel söylemiş: 'Siz bugün öyle bir zamandasınız ki, nefsin hevası ilme tâbidir. Fakat bir zaman gelecektir ki, ilim hevaya tâbi olacaktır!'

Ahmed b. Hanbel 'Asrımdaki insanlar, ilmi terkedip garip me selelere daldılar. Onların içindeki ilim ne kadar da azdır. Allah yardım etsin' buyurmuştur.

Mâlik b. Enes 'Geçmiş zamanda halk bu işleri sizin bugün sorduğunuz şekilde sormuyordu. O zamanın âlimleri haram, helâl demiyorlardı. Ben onlara yetiştim. Onlar müstahah ve mekruh diyorlardı' buyurdu.

Mâlik bu sözüyle şunu kastediyor: O devrin insanları kerahet ve müstahabın inceliklerine bakıyorlardı. Haramın fâhiş olduğu ise herkesçe biliniyordu ve ona yaklaşan zaten azdı.

Hişarn b. Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: 'Siz **bid'atçı**lara bu zamanda ortaya çıkardıkları **bid'atlar**ı sormayınız. Çünkü onlar **bid'atlar**ını müdafaa için, verilmesi gereken **cevap**ları hazırlamışlardır. Fakat onlara, Rasûlüllah'ın sünnet-i seniyyesini sorunuz. Göreceksiniz ki sünneti bilmezler'.

Ebû Süleyman Dârânî de 'Kalbine bir hayır ilham edilen kişi, hemen o ilhama göre amel etmemelidir. Tedkik etmeli, eğer nef sindeki ilham hadîse mutabık gelirse Allah'a hamd-ü senâ etme lidir' demiştir.

Bu sözüyle şunu kasdetmektedir: Asr-ı Saadef'ten sonra ortaya atılan **bid'atlar**, kulakları aşındırmış, kalplerde istikrar bulmuştur. İşte bundan dolayı çok zaman kalplerin berraklığı bu lanmakta ve bu hastalıktan ötürü bâtıl, hak suretinde hayal edilmektedi, Bu bakımdan bâtılı hak olarak telâkki etmemek için ha dîs-i şeriflerin şehadetine dayanmak gereklidir. Yine bunun içindir ki, Mervan b. Hakem bayram namazında namazgâhta minber yaptığı zaman, o cemaatta bulunan Ebû Said Mâlik b. Sinan el-Hudrî (radıyallahü anh) ayağa kalkarak şu itirazda bulunmuştur: 'Ey Mervan! Bu **bid'at** da nedir?' Mervan 'Yaptığım **bid'at** değildir. Senin bildiğinden daha hayırlıdır. Çünkü cemaat çoğalmıştır. Minberi yapıp onun üzerine çıkıp cemaata sesimi duyurmak istedim' de yince, Ebû Said 'Ey Mervan! Allah'a yemin ederim. Siz hiçbir zaman benim bildiğimden daha hayırlısını getiremezsiniz ve yine Allah'a yemin

ederim ki, bugün senin arkanda bayram namazını kılmayacağım!' demiştir.

Ebû Said (radıyallahü anh) bu mevzuda. şu hakikatten ötürü itirazda bulunmuştu: Allah'ın yüce rasûlü, bayram ve yağmur hutbelerinde minbere çıkmaz, aksine elindeki yaya veya asâsına dayanarak hutbesini okurdu. 256

Dinimizden olmayan bir şeyi ihdas edip, dine sokanın o yaptığı merduttur, başına çalınır. 257

'Ümmetimi aldatanın üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun' dediği zaman **Allah'ın Rasûlü**'ne soruldu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! 'Ümmetin kandırılması ne demektir?' Rasûl (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Dinde olmayan bir **bid'at**ı ihdas edip halkı o **bid'at**ı yapmaya zorlamaktır'258 buyurdu.

Allahü teâlâ'nın bir meleği vardır. O melek hergün şöyle haykırır: '**Rasûlüllah**'ın sünnetine muhalefet edene, **Rasûlüllah**'ın şefaati yoktur. 259

Bid'atlar çıkarmak suretiyle sünnet-i seniyyeye muhalefet ederek suç işleyen bir kişinin, sıradan herhangi bir günahı işleyen kişiye nisbeti, devleti yıkmak isteyenin suçunu, muayyen bir hiz mette sultanın emrine muhalefet edenin günahına nisbet etmek gibidir.

Belirli bir vazifede sultanın emrine muhalefet eden kişinin suçu bazen affolunur. Ama sultanın devletini yıkıp sultanlığına son vermek teşebbüsü ise asla affolunmaz.

Bazı âlimler şöyle buyurmuştur: '**Selef**, hangi şey hakkında konuşmuşsa onun hakkında konuşmayıp sükût etmek selefe eziyet verir. **Selef**, hangi şey hakkında susmuşsa onun hakkında konuşmak da fuzulî bir çaba ve tekellüftür'.

Başka bir âlim de şunu söyledi: 'Hak (ve hakîkat) ağır bir yük tür. Onu tatbik etmeyen zulmeder. Ondan geri kalan da acze düşer. Fakat onunla beraber ve onun çizdiği sınırlarda kalan tam isabet etmiştir'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Devamlı orta yolu tercih edin ki ilerleyenler de, gerileyenler de oraya dönecektir260

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Dalâlet ehlinin kalbinde dalâletin kendine göre bir tadı vardır'.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

Ey Rasûlü, bırak o dinlerini oyuncak ve eğlence edinip de dünya hayatı kendilerini aldatmış bulunan kimseleri. . . (En'am/70)

Hiç kötü ameli kendisine güzel görünen kimse, hakkı hak ve bâtılı bâtıl gören kimse gibi olur mu? (Fâtır/8)

Bu bakımdan sahabe devrinden sonra zaruret ve ihtiyaç mik tarını aşacak derecede yenilikler icâd edenlerin dinleriyle oy nadıkları muhakkaktır.

Rivâyet olunduğuna göre, **şeytan**, askerlerini **sahâbe-i kirâm** zamanında yeryüzüne yaymış ve bir zaman sonra askerler, ümit siz olarak üslerine dönmüş. **Şeytan** askerlerine sormuş:

- Neden böyle kızgın ve hırçınsınız?

- Biz bunlar gibi, hiç kimseye rastlamadık. Bunlar bizi son derece yordukları halde bir tanesinin kılına bile dokunamadık.

- Siz bunları yenmeğe muktedir değilsiniz. Çünkü onlar pey gamberleriyle arkadaşlık yapmış, Allah'ın ayetlerinin nüzûlünü müşahede etmiş kimselerdir. Fakat üzülmeyiniz, bunlardan sonra bir kavim gelecektir. Siz ihtiyaçlarınızı ve öcünüzü onlardan alırsınız.

Tâbiîn-i kiram zamanı geldiğinde, **şeytan** yine ordularını se ferber etmiş ama ordular yine mahrum olarak üslerine dönüp şöyle haykırmışlar:

- Biz bunlardan daha acaip kimseler görmedik. Kendilerini peyderpey günaha sokup birşeyler alıyoruz. Fakat günün sonunda akşama doğru istiğfar etmeye başlıyorlar. İstiğfarları sayesinde

Allah günahlarını sevaba tebdil ediyor.

- Siz bunlardan da birşey elde edemezsiniz. Çünkü inançları sıhhatli ve doğrudur. Peygamberlerinin sünnetine tâbî olmakta ciddîdirler. Fakat bunlardan sonra bir kavim gelecektir. Gözleriniz onların gelişi ile aydınlanacaktır. Siz onlarla oyuncak gibi oynaya caksınız. Onları heva ve heves gemleriyle istediğiniz şekilde, is tediğiniz istikamete çekebileceksiniz. Onlar af dilerlerse affolun mazlar. Tevbe de etmezler ki, Allah günahlarını sevaba tebdil etsin.

Râvi diyor ki: '**Birinci** yüzyıldan sonra bir kavim geldi. **Şeytan**, içlerine heva ve heves tohumunu ekti, **bid'atlar**ı süslü ve câzip gös terdi. Onlar da **bid'at**leri helâl telâkki ettiler ve **bid'at**leri din edin diler. O **bid'at**leri yaptıklarından dolayı Allah'tan af dileyip tevbe de etmezler. Bu bakımdan düşman, onlara musallat oldu ve istediği tarafa sürükledi!'

Eğer 'Bu hikâyeyi rivâyet eden kişi **şeytan**ın böyle dediğini ne reden biliyor? **Şeytan**ı görmemiş ve onunla konuşmamıştır' der sen, bilmiş ol ki kalp sahipleri melekûtun sırlarını üç yoldan elde ederler;

a) İlham yoluyla,

b) Sadık rüyalarla,

c) Bazen de keşif ve ilham ve misallerin müşahedesiyle rüyada olduğu gibi hâdiseleri keşfederler. Keşif yollarının en yüce dere cesi bu sonuncusudur. Bu, aynı zamanda nübüvvetin yüksek dere celerindendir. Nitekim sadık rüya da nübüvvetin kırkaltı par çasından bir parçasıdır. Bu bakımdan dikkatli ol ve anlamadığın şeyleri inkâr etmeye kalkışma. Çünkü aklî ilimlerin tamamını ih âta ettiklerini iddia eden bencil ve hodfuruş âlimler, bu konuda he lâk olmuşlardır. Bu bakımdan sahibini Allah'ın veli kullarına ait bulunan bu işleri inkâr etmeye çağıran akıl'dan, cehalet daha hayırlıdır. Evliyanın ilham durumunu inkâr eden, enbiyayı da in kâr etmek felâketine düçâr olur ve böylece tamamen dinin dışına çıkar!

Ariflerden biri 'Abdalların etrafta gizlenip halk gözünden kay bolmaları, zamanın âlimlerini görmeye tahammül edemedikleri içindir. Çünkü zamanın kötü âlimleri her ne kadar kendi telâkkilerine ve cahil halkın görüşüne göre âlim sayılıyorsa da, abdalların nezdinde Allah'ı bilmeyen câhillerdir' demiştir.

Sehl et-Tüsterî şöyle der: 'Günahların en büyüğü, kişinin cahil olduğunu bilmemesidir. Halk tabakasına bakıp gaflet sahibinin konuşmasını (dinlemek, abdalların yanında zamanın âlimlerine bakmaktan daha iyidir) '. 261

Dünyaya dalıp bağlanan âlimlerin sözüne kulak vermemelidir. Böyle bir âlimin her dediği şüpheyle karşılanmalıdır. Çünkü her insan sevdiğine dalıp ona uygun düşmeyeni reddeder. Bu nedenle Hak Teâlâ şöyle buyurur.

Bizi anmak hususunda kalbine gaflet verdiğimiz kimseye itaat etme ki, keyfinin ardına düşmüş ve işi de haddini aşmak olmuştur. (Kehf/28)

Halk tabakasının âsîleri, dinin yolunu bilmediği halde kendile rini âlim zannedenlerden daha memnun ve mesuddurlar. Çünkü günahkâr avam, kusurunu itiraf eder. Af dileyerek tevbe eder. Fakat kendisini âlim zanneden şu cahil ise, âlimlik taslamaktadır. Meşgul olduğu ve sadece dünyaya alet olan ilimleri, din yolunun aleti olarak telakki etmektedir. Bu bakımdan af dilemek ve tevbe etmek ihtiyacını duymamaktadır. Belki de, ölünceye kadar bütün insanlar bu belâ ile mübtelâ olmuş ve ıslahlarından ümid ke silmiştir, o halde dindar kişi için en ihtiyatlı hareket, bir kenara çekilip insanları kendi halleriyle başbaşa bırakmaktır. Nitekim bu konu inşaallah Uzlet bölümünde etraflıca izah edilecektir.

Bu sırra binaen Ebû Muhammed Yûsuf b. Esbat (H. 190) , Mer'aşlı Huzeyfe'ye (H, 207) şöyle yazar262; 'Tek başına kalan, beraberce Allah'ı zikretmek için bir arkadaş bulamayan, yahut bulduğu arkadaşı günahkâr olan veya aralarındaki konuşma ve müzakere günaha götüren bir kimsenin hakkında tahminin ve hükmün ne olabilir? Çünkü bu zat, esas arkadaşını bulamamaktadır'.

Yûsuf ne de doğru söylemiş. . . İnsanlarla ihtilât etmek, mut laka ya gıybete veya gıybeti dinlemeye veya herhangi bir münkere karşı sükût etmeye götürür. Oysa insanın en güzel durumu ya ilmi ifade veya ondan istifade etmektir. Fakat bu miskin, tam mâ nâsıyla düşündüğü zaman görecektir ki, ilim öğretmesi, riyadan, halkı arkasına takmaktan ve riyaset peşinde koşmaktan ibarettir. Bunun böyle olduğunu kestirdiği zaman, yine bilecektir ki ilmi öğrenen de, o ilmi dünyevî arzularına alet ve şerre vesile etmek için istiyor ve öğreniyor. Oysa böyle bir istekçiye ilim verildiği takdirde ona arka ve şerrin sebeplerini hazırlayıcı olur. Böyle bir in sana ilim öğreten, tıpkı yol kesicilere kılıç satan gibidir. Bu bakımdan ilim, kılıç gibidir. İlmin hayır için salâhı, kılıcın harb için salâhı gibidir. Durumunun karineleriyle kılıçla yol kesmek is tediğini bildiğin bir kimseye kılıç satmak caiz değildir.

Buraya kadar saydığımız oniki alâmet, âhiret âlimlerinin ayrılmaz alâmetidir. Bu alâmetlerin herbirisi **selef** âlimlerinin bir takım güzel vasıflarını içine almaktadır.

Ey okuyucu! Sen de iki kişiden biri ol; ya bu sıfatlarla vasıflan veya kusurunu itiraf et. Sakın **üçüncü** gruptan olma. Zira bu grup, dünyaya yarayan âletlere dini fedâ etmiştir. Tembel kimselerin sî ret ve gidişatını, râsih âlimlerin gidişatına benzetmek suretiyle nefsini aldatma. Böyle yaptığın takdirde cehalet ve inkârın yüzün den gaflete düşüp ümitsiz ve helâk olan kimselerin zümresine ilti hak etmiş olursun. **Şeytan**ın kandırmasından Allah'a sığınırız; zira halk sırf böyle desiselerle helâk olmuştur. Allah'tan dileğimiz; bizi dünya hayatı ile aldanmayan ve **şeytan**ın maskarası olmayanlardan eylesin. Âmin!

188) Bu hadis daha önce geçmişti.

189) İbn Hıbbân, Ravzatu'l Ukalâ

190) Hâkim-i Tirmizî, en-Nevâdir, İbn Abdilberr, (Hasan-ı Basrî'den sahih birsenedle)

191) Hâkim, (Enes'den zayıf bir senedle)

192) İbn Mâce, (Câbir'den)

193) Ahmed b. Hanbel, (Ebû Zerden)

194) Deylemî

195) Hâtib, iktizaul-ilm ve'l-Amel

196) Basra'nın Feraid nahiyesindendir. Nahiv ve aruz ilminin büyük otoritelerindendi. H. 100 senesinde doğmuş, H. 160 (veya 170-175) senesinde vefatetmiştir.

197) Künyesi Ebû Ali'dir. Dedesi Mansur b. Bişr et-Temimî el-Mervezî el-Mekkî'dir. H. 187 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Cennet-ul-Muaila denen Mekke mezarlığında defnedilmiştir.

198) Bu hadîs, kendisinden sonra gelen Usame hadîsine mânâ bakımından benzemekte ise de muhaddisler bu ibare ile rivâyet etmemişlerdir.

199) Buhâri ve Müslim, (ibarede alim kelimesi yerine racûl kelimesi mektedir) .

200) Zinnun-i Mısrî'nin talebesidir. H. 283 yılında vefat etmiştir.

201) Künyesi Ebû Süleyman Abdurrahman b. Ahmed b. Atiyye'dir. H. 215 yılında vefat etmiştir. Sbu Süleyman ed-Dârâni iki kişinin künyesi olarak kullanılır. Genellikle bu iki kişi birbirine karıştırılmaktadır. Diğerinin künyesi Abdürrahman b. Süleyman b. Ebû Cevmi el-Anasî ed-Dimeşkî'dir.

202) **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) hadîslerini arayıp ortaya çıkarmak en büyük cihad sayılmıştır. Bu yolda gayret sarfedenler cennetle müjdelenmiştir. Bu nedenle hadîs aramak dünyaya meyletmek sayılmaz. Nasıl sayılabilir?

Evlenme ve ticaret için yola çıkmak hususundaki sözün de te'vile ihtiyacı vardır.

203) Bazı ibarelerde Kisan yerine Hasan yazılmıştır, el-Basri yerine de en-Nazarî yazılıdır. Bu zat aslen Medinelidir. Bilâhare Basra'ya gelmiştir.

İmâm Müslim Mukaddime de zikreder. Doğum ve vefat tarihi belli değildir.

204) İbn Abdilberr, (zayıf bir isnadla)

205) Teberânî el-Evsat, [zayıf bir ısnadla)

206) Ebû Nuaym, İbn CevzÎ, Mevzuât

207) Ebû Talib el-Mekkî Kut'ul'Kulûb) Irâkî böyle bir metne rastlamadığım söylemiştir. Ancak Buhârî ve Müslim'de farklı lafızlarla yer almıştır.

208) Ebû Nuaym, el-Hilye ; İbn Cevzî bu hadîsin uydurma olduğunu söy lemiştir.

209) İbn Hıbbân, (Enes'teıı)

210) Darimî, (Ahvas b. Hâkîm'den)

211) Evzaî'nin künyesi, Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. Ebî Amr'dır. (257) yılında vefat etmiştir.

212) Künyesi Ebû Amr Âmir b. Şurahbil'dir ve hicretin **birinci** yüzyılının sonlarında seksen yaşlarında iken vefat etmiştir.

213) Künyesi Ebû ishak'tır, Belh şehrinde doğmuştur. Zâhid ve âlim bir zattır,

H. 162 yılında vefat etmiştir.

214) Künyesi Ebû Abbas Muhammed b. Sebîh'dir. H. 183 yılında vefat etmiştir.

215) Künyesi Ebû Abdullah'tır, kendisi Şamlıdır. Hicrî 110'iu yıllarda vefatetmiştir.

216) İbn Abdilberr, İlim, (Muaz, İbn Ömer ve Enes'ten)

217) Hazret-i Ömer'in işaret buyurduğu üç şey Hazret-i Muaz'dan nakledilen bir hadîste şöyle bildirilir: 1. Âlimin günaha sapması, 2. Kur'ân'ı bilen bir münafığın tartışması, 3. Kapılarını insana ardına kadar açan bir dünya. . .

218) Sünen sahipleri, (Büreyde'den)

219) Ka'b. Mâ'ın, Himyer kabılesindendir. Meşhur lâkabı Ahbar, künyesi Ebû İshak'tır. Hazret-i Osman'ın hilâfetinin son senelerinde vefat etmiştir.

220) el-Câmi, (Enes'ten zayıf bir senedle)

221) Taberânî, (Ebu'd Derda'dan) ; İbn Hıbbân (İmran b. Hüseyin den)

222) İbn Sünnî; Ebû Nuaym Riyad ; İbn Abdilberr, (Abdullah b. Müsavver'den zayıf bir senedle)

223) Künyesi Ebû Kasım'dır. Ebû Muhammed künyesiyle de anılır. Hicretin **birinci** asrından sonra vefat etmiştir.

224) Kureyşlidir. H. 165 yılında vefat etmiştir.

225) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Beyhakî

226) Müslim, (Ümmü Seleme'den)

227) Ukaylî, (zayıf senedle) ; İbn Cevzî uydurma olduğunu söylemiştir.

228) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

229) Semnun'un babasının adı Hamza'dır, Sırrî es-Sakatî'nin talebesidir. Cüneyd-i Bağdadiden önce vefat etmiştir. İmâm Suyutî'ye göre Semnun'un adı İshak'tır.

230) Hatib, (İbn Ömer'den mevkuf olarak) ; Ebû Davud ve İbn Mâce, (İbn Ömer'den merfû olarak)

231) Künyesi Ebû Hafs Ömer b. Salim'dir. H. 260 sonrasında vefat etmiştir.

232) Künyesi Ebû Sema İbrahim b. Yezid b. Şerik Teymî'dir. H. 192 yılında ve kırk yaşına gelmeden vefat etmiştir.

233) İsmi Nüfeyl'dir. Beni Riyah b. Yerbû kabilesine mensuptur. İbn-i Abbâs ve başka **sahabîler**den hadîs rivâyet etmiştir.

234) Ebû Dâvud ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den) ; Hâkim hadîsin sahih olduğunu söylemiştir.

235) Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ, Bezzâr ve Hâkim; (Hâkim sahih olduğunu söylemiştir) .

236) Bu hadîs daha önce geçmişti.

237) Tirmizî ve İbn Mâce, (Ümmü Habîbe'den) ; Tirmizî hadîsin garib olduğunu söylemiştir.

238) Künyesi Osman b. Asım b. Hasin el-Esedî'dir. H. 128 yılında vefatetmiştir.

239) İbn Mâce, (İbn Hallad'dan zayıf bir senedle)

240) Câbir b. Zeyd, tâbiin-i kirâmdandır. H. 93 yılında vefat etmiştir.

241) Hadîs-i kudsî'deki 'tereddüt ettiğim kadar3 ibaresi esasında ölümden kaçan ve tereddüt eden bir kişinin durumuna göre vârid olmuştur. . Yoksa te reddüt fiili Allah'a izafe edilmez, O'nun zât-ı ulûhiyetine yakışmaz. Müteşâbih ayetlerde olduğu gibi bu ibare de tevil edilmelidir. Türkçe'de bu

242) Buhari, Müslim, Ebû Hüreyreden) ; Ebû Nuaym, (Enesten zayıf bir se nedle)

243) Beyhakî Zühd; Hatip Tarih, (İbn Mes'ûd'dan hasen bir senedle)

244) Ebû Nuaym, (İbn Yezid'den mürsel olarak)

245) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir, (Enes'ten)

246) Irâkî, bu hadîsin aslına vâkıf olamadığını ve fakat aynı anlamda başka bir hadîsi İbn Abdilberr'in Muaz'dan rivâyet ettiğini söylemektedir.

247) Hâkim, Müstedrek; Beyhakî, Şuab'ul-îman.

248) Irakî bu hadîsi bu şekilde toplu olarak görmediğini söylemektedir. Bu hadîs birkaç hadîsten alınmış parçalardan meydana gelmiştir. İbn Mübarek, Zühd ve Rekaik'de Muhammed b. Adiyy'den, Yunus b. Hasan'dan bu hadîsin bir kısmını rivâyet etmektedir. Diğer parçalar da başka hadîslerdenalınarak eklenmiştir.

249) Ebû Talib el-Mekki. (Amr b. Abdullah el-Makberî'den)

250) İbn Mâce, (Cündebe'den)

251) Hâkim, Beyhakî, Zühd , (İbn Mes'ûd'dan)

252) Hâkim, Beyhakî

253) Taberânî, Kebir, (İbn-i Abbâs'dan)

254) Bu söz İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye nisbet edilir.

255) İbn Mâce

256) Taberânî, (Berra b. Azib'den) ; Ebû Dâvud, (Şuayb'dan)

257) Buhârî, Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

258) Dârekutnî, Efrad, (Enes'ten zayıf bir senedle)

259) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulub ; Irâkî hadîsin aslına rastlamadığını söylemektedir.

260) Ebû Ubeyde, (Ali b. Ebi Tâlib'den mevkuf ve garîb bir senedle) ; Irâkî, bu hadîsin merfû bir senedini bulamadığını söylemiştir.

261) Parantez içindeki ibare Zebidî'ye aittir.

262) Bu iki zat da ariflerin büyüklerindendir. Bu görüşün bütün müslümanlara teşmil edilmemesi gerekir, Çünkü cihad farzdır.

1-10

Aklın Şerefi, Hakikati ve Kısımları

Aklın Şerefi

Aklın şerefini açığa çıkarmak, isbatı zor olmayan konular dandır. Daha önceden ilmin şerefinin bilindiği bir durumda, aklın şerefini bilmek için herhangi bir zorlamaya hiç de ihtiyaç yoktur. Çünkü ilmin kaynağı akıldır. Çünkü ilim, akıldan doğar. Akıl, il min esası ve temelidir. İlim ile akıl arasındaki ilgi meyve ile ağaç arasındaki ilgiye benzer. Güneş ile ışık, göz ile görmek arasındaki nisbet gibidir.

Dünya ve âhiret saadetinin vesilesi olan akıl, nasıl olur da şerefli olmaz veya böyle bir akıldan nasıl şüphe edilebilir? Hayvanların temyiz kabiliyeti kısa ve kusurlu olduğu halde, onlar da akla ihtimam gösterirler, akla kıymet verirler. Cüsseli, azgın ve kuvvetli bir hayvan bile, bir insanı gördüğü zaman ona hürmet eder ve insanın kendisine galip geleceğini hissettiği için insandan korkar. Küçük bir insanın koskoca hayvanlara galip gelmesi, hileli yolları idrâk etmesinden ileri gelmiyor da neden ileri geliyor?

Bu sırrı anlatmak için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kavmi içinde gün görmüş, tecrübe sahibi bir kimse, ümmeti içindeki bir peygamber gibidir. 263

Bu kıymet, insana servetinin çokluğundan veya cüssesinin bü yüklüğünden yahut kuvvetinin fazlalığından ötürü verilmiş değildir. Aklının meyvesi olan tecrübesinin fazlalığından ve rilmiştir. İşte bu sebepten ötürü Türk, Kürt, Arap ve diğer kavimlerin cahillerini görürsün ki, derecesi, hayvamnkine yakın olduğu kaide, tabiî olarak ilim ve tecrübe bakımından büyük olanlara hürmet ederler. Bir de görürsün ki, bir çok muannid, **Allah'ın Rasûlü**'nü öldürmek ister. Fakat gözleri **Rasûlüllah**'ı görür gör mez derhal **Rasûlüllah**'ı tâzim eder vaziyete geçer ve **Rasûlüllah**'ın mübarek alnındaki nübüvvet nûru onlara parıl parıl parlayarak görünür. Her ne kadar akılın gizli olması gibi, bu nübüvvet nûrû da gizli ise de. . .

Sâbit oldu ki; aklın şerefi, bilinmesi zaruri olan şeylerdendir. Gayemiz; aklın şerefi hakkında varid olan hadîs ve ayetleri zikretmek olduğu için bu kadarla yetinip esasa geçelim:

Allahü teâlâ Kur'ân-ı Hakîm'de Akla nur adını vererek şöyle buyurmuştur:

Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Mü'minin kalbinde nûru nun sıfatı; sanki bir hücre ki içinde bir lâmba var. Lâmba da cam bir mahfaza içindedir. O cam mahfaza sanki (parlayan) inci gibi bir yıldız. . . (Nûr/35)

Allahü teâlâ tarafından yine kendisinden istifade edilen Akl'a ruh, vahy ve hayat isimleri verilmiştir:

(Ey Rasûlüm!) İşte sana böyle emrimizden bir ruh (akıl) vahyettik. (Şûrâ/52)

Hiç, (evvelce) küfürle ölü olup (sonra) kendisini hidayetle di rilttiğimiz ve ona, insanlar arasında yürüdüğü bir nûr (îman) verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde (küfürde) kalmış olan ve ondan bir türlü çıkamayan kimse gibi olur mu? (En'am/122)

Kur'ân'ın neresinde nûr ve zulmet kelimeleri zikrediliyorsa, orada nurdan ilim ve zulmetten cehalet kastedilir.

Allah îman edenlerin yardırncısıdır. Onları karanlıklardan aydınlığa (nûra) çıkarır. (Bakara/257)

Yani onları cehaletten kurtarıp ilme, akla kavuşturur.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ey insanlar! Rabbinizi biliniz ve anlayınız. Birbirinize aklın kemâlini tavsiye ediniz. Çünkü size emredilenler gibi size yasak edilenleri de akılla bilirsiniz. Biliniz ki rabbinizin nez dinde sizi kurtaracak aklınızdır. Biliniz ki akıllı insan; Allah'a itâat eden insandır. Bu kişinin görünüşü çirkin, zâ hirî kıymeti düşük, dünya mertebesi düşük ve üstü başı perişan olsa bile. . . Ve yine biliniz ki cahil; Allah'a isyan eden kişidir. Velev ki görünüşü güzel, kıymeti halkça büyük, dünya mertebesi yüksek, giyinişi güzel, konuşkan ve beliğ olsa bile. . . Allah nezdinde maymunlar ve domuzlar, Allah'a isyan edenden daha akıllıdırlar. Dünya ehlinin sizi büyüt mesine itibar etmeyin ve böyle şeylerden kaçının. Çünkü esas zararda olan ehl-i dünya'dır. 264

Hazret-i Peygamber başka bir hadîsinde şöyle buyuruyor:

Allah'ın yarattığı şeylerin ilki akıldır. Aklı yarattıktan sonra 'Yüzünü çevir (gel) ' dedi, akıl da yüzünü çevirdi. 'Arkanı dön (git) ' dedi, o da arkasını çevirdi. (Akıl, Allah'ın dediğini olduğu gibi kabul etti) . Bu teklifleri kabul ettikten sonra **Allahü teâlâ** ona şöyle hitab etti: İzzet ve celâlim hakkı için senden daha kıymetli bir mahlûk yaratmadım. Seninle halkı muahaze eder, seninle verir, seninle sevab kazandırır ve seninle cezalandırırım'. 265

Akıl (renkler gibi) âraz ise, o ârazi belirten cisimler ya ratılmazdan evvel nasıl yaratılmıştır? Eğer cevher ise, zâti ile kaim olan cevher nasıl olur da bir mekânı işgal etmez?' diye soracak olursan, şöyle **cevap** veririz: Bu husus mükâşefe ilmi'ne dahil me selelerdendir. Onu muamele ilmi bahsinde zikretmek uygun düşmez. Bizim şu anda gayemiz muamele ilimlerini zikretmektir.

Hazret-i Enes'ten şöyle rivâyet edilir; Bir topluluk, **Rasûlüllah**'ın yanında mübalâğa edecek derecede bir kişiyi övdü. Bunun üzerine Allah'ın Rasülü 'Övdüğünüz kişinin aklı nasıldır?' diye sordu. Onlar 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz kişinin yaptığı ibadet ve gösterdiği çeşitli hayırları sana söylüyoruz, sen ise onun aklını soruyorsun, bu nasıl oluyor?' deyince,

Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

Ahmak kişinin cehaletiyle işlediği günah, fâcirin fıskıyla elde ettiği günâhı kat kat geçer. Yarın kıyâmet gününde Allah'a en yakın derecelere her âbid, aklının miktarı nisbe tinde yükselecektir. 266

Hazret-i Ömer'den rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle bu yurmuştur:

Hiç kimse akıl gibi büyük bir fazileti elde etmiş değildir. Akıl, sahibini hidayete erdirir, felâketten kurtarır. Kişinin aklı tamam olmadıkça îmanı tamam, dini müstakim olmaz. 267

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kişi güzel ahlâkının sayesinde; gününü oruç, gecesini iba detle geçiren kimsenin derecesine varır. Fakat kişinin aklı tamam olmadıkça güzel ahlâkı tamam olamaz. Aklı tamam olunca da îmanı tamam olur. O îmanın sayesinde de rabbine itâat ve düşmanı olan İblis'e de isyan eder. 268

Ebû Said el-Hudrî, **Rasûlüllah**'tan şu hadîsi rivâyet etmiştir:

Herşeyin bir dayanağı ve direği vardır. Mü'minin dayanağı ve direği ise akıldır. Kişinin ibadeti aklının nisbetinde olur. Siz ateşte bulunan fâcirlerin şu sözünü hiç işitmediniz mi? 'Biz işitir veya akıl eder olsaydık, şu azgın ateşe atılanlar arasında bulunmazdık'. (Mülk 10) 269

Hazret-i Ömer, Temim ed-Dârî'ye şöyle sorar:

- Sizde riyaset nedir?

- Akıldır.

- Doğru söyledin. Çünkü ben **Allah'ın Rasûlü**'ne de sana sorduğum gibi sordum. O da senin verdiğin cevabın aynısını verdikten sonra şöyle buyurdu: "Ben Cebrâil'e 'Riyaset nedir?' diye sordum, "Akıldır' diye **cevap** verdi"270

Berra b. Azib şöyle anlatır: Bir gün **Hazret-i Peygamber**e çok sual sorulduğunda şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Herşeyin bineği vardır. Kişinin bineği de akıldır. Sizden hüccet ve delili en iyi bilen, aklen en üstününüzdür. 271

Ebû Hüreyre şöyle anlatır: **Hazret-i Peygamber**, Uhud savaşından döndüğünde, 'Falan adam, filandan daha kahraman ve filan adam öyle bir imtihan verdi ki, hiç kimse böyle bir imtihan vermedi' gibi sözleri işitince öfkelenerek şöyle haykırdı: 'Bu konuda hakem olmak size düşmez. Çünkü siz bunu bilmezsiniz'. **Sahabîler** 'Nasıl olur da bilemeyiz yâ Rasûlâllah?' deyince **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Uhud harbine katılanlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu akılları miktarınca savaştılar. Yardım görmeleri ve niyetleri akılları miktarmcadır. Onlardan isabet alanlar çeşitli dereceler üzerine isabet almışlardır. Kıyâmet günü geldiği zaman, dereceleri, niyetleri ve akılları nisbetinde verilir.

Berra b. Azib, **Rasûlüllah**'ın şu buyruğunu rivâyet etmiştir:

Melekler akıl ile çalışıp Allah'ın tâatinde başarı gösterdiler. Ademoğullarından imanlı olan kişiler de akılları miktarınca çalışıp gayret gösterdiler. Bu bakımdan onlardan, Allah'a en fazla itaat edenler akılları en fazla olanlardır. 272

Hazret-i Aişe'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet edilmiştir:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Dünyada insanlar ne ile birbirlerinden üstün olabilirler?

- Akıl ile. . .

- Âhirette ne ile üstünlük sağlanabilir?

-Akıl ile. . .

- Peki, âhirette herkes yaptıklarıyla mükâfat veya ceza görmez mi?

- Ey Aişe! Acaba insanlar Allah'ın kendilerine vermiş olduğu akıldan fazla mı amel ederler? Bu bakımdan herkese ne kadar akıl verilmişse, onun nisbetinde hayırlı hareketleri olur ve hayırlı hareketleri nisbetinde de mükâfat alır. 273

İbn-i Abbâs'dan (radıyallahü anh) rivâyet edildiğine göre, **Allah'ın Rasûlü** şöyle buyurmuştur:

Her şeyin bir aleti ve hazırlığı vardır. Mü'minin âleti ise akıldır. Herşeyin bineği vardır. Kişinin bineği ise akıldır. Herşeyin direği vardır. Dinin direği ise akıldır. Her kavmin bir hedefi vardır, âbidlerin hedefi ise akıldır. Her kavmin bir dâvetçisi vardır, ibadet edenlerin davetçisi ise akıldır. Her tüccarın bir sermayesi var, Allah yolunda çalışanların ser mayesi ise akıldır. Her hane halkının bir idarecisi var. Sıddîkların hanelerinin reisi ise akıldır. Her harâbe olan ye rin bir tamircisi vardır, âhireti imar eden ise akıldır. Her kişinin bir zürriyeti ve nesli vardır, ona nisbet edilir ve o da o nesille yâd edilir. Fakat sıddîklarm, nisbet edilen ve yâd edilmelerine vesile olan nesilleri akıldır. Her kavmin bir çadırı vardır, müslümanların çadırı ise akıldır. 274

Hazret-i Peygamber yine şöyle buyurmaktadır:

Allah nezdinde Mü'minlerin en sevimlisi, Allah'a itaatında devamlı olan, kullarına nasihat edici, akılca kâmil, nefsine nasihatçi, tehlikeyi görür, hayatı müddetince tehlikeden kurtulacak tarzda iyilikler yapan bir kimsedir. Böyle bir kimse hem felâha kavuşmuş, hem de zaferi elde etmiştir. 275

Sizin en akıllı olanınız, Allah'tan en fazla korkanmızdır. Allah'ın size emrettiği ve sakındırdığı konularda en iyiniz ameli en az olsa bile- düşüncesi ve aklı tam olanmızdır. 276

Akl'ın Hakikati ve Kısımları

Akl'ın hakikatı ve tarifi hakkında ihtilâf edilmiştir. Akıl keli mesinin çeşitli mânâları olduğundan, gâfil olan birçok kimse bu gafletin eseri olarak ihtilafa düşmüştür. Bu hususta perdeyi ara layan ve ihtilafların önünü tıkayan hüküm şudur: Akl ortaklaşa dört mânâda kullanılan bir kelimedir. Ayn kelimesinin birkaç mâ nâya gelişi gibi. . . Bu durumda olan kelimelerin bütün mânâlarını kapsayan bir tek tarifini yapmak uygun değildir. Belki her mâ nânın ayrı ayrı tariflerini yapıp perdeyi kaldırmak gerekir.

Akl'ın Birinci Anlamı

Akıl, insanı hayvanlardan ayırdeden bir vasıftır. insan bu vasıf sayesinde düşünce mahsulü olan ilimleri, tefekkür mahsûlü olan gizli sanatların tedvirini elde etmeye hazır bir vaziyete gelir.

Hâris b. Esed el~Muhâsibî, akılın bu târifine işaret ederek: 'Akıl, insanda yaratılmış bir fıtrattır. O fıtrat ile insan, düşünüş ilimleri elde eder. Sanki akıl, kalbe atılan bir nûrdur. Kalp sahibi o nûr vasıtasıyle eşyayı idrâk etmeye yetkili olur' buyurmuştur.

Hâris el-Muhâsibî'nin bu târifini inkâr ederek: 'Akıl sadece za rurî ilimleri elde etmekten ibarettir' diyen bir kimse insaflı hareket etmemiştir. Çünkü ilimlerden gâfil ve uykuda olan kimselere de, kendilerinde fıtrî akıl mevcut olduğu için, akıllı denir. Halbuki böyle kimselerde ilim denilen bir şey yoktur.

Hayat, cismin ihtiyarî hareket ve sezişlerini temin eden bir cev her olduğu gibi, akıl da, canlıları, düşünce mahsulü olarak elde edilmesi mümkün olan ilimleri elde etmeye hazırlamaktır. Akıl, fıtrat ve sezişlerde insan ile merkebi eşit tutup aralarındaki farkın ancak âdetlerin icrası hükmünden dolayı Allah'ın, merkeb ve sair hayvanlarda yaratmadığı birtakım ilimleri insanda yaratmasıdır desek, hayat vasfında merkeb ile cansızların eşitliğini de kabul etmek zorunda kalır, âdetin icrası hükmünce Allah merkebde özel hareketler yarattı' demeye mecbur oluruz. Çünkü merkeb, ruhsuz bir cisim farzedildiği takdirde onda görünen hareketlerin hepsini aynı tertibde yaratmaya Allah'ın kâdir olduğunu söylemeye de mecbur oluruz. Yine şu hükmü vermeye de mecburuz: Merkebin özel hareketleriyle ruhsuz cisimden ayrılması, ancak hayat diye bi linen ve canlılara mahsus bir fıtrat ile meydana gelmiştir. Bu şekilde hüküm vermek vacib olduğu gibi, insanın diğer canlılardan akıl denilen bir fıtrat sayesinde idrâk olunan fikrî ilimlerle ayrıldığına hükmetmek de lâzımdır. Akıl, başka şeylerin şekil ve renklerini hikâye etmekle diğer cisimlerden ayrılan ayna ile aynanın sırrı gibidir. İşte böylece kendisini görmeye yetkili kılan birtakım sıfatlar ve şekillerle insanın gözü alnından ayrılır. Bu bakımdan akıl fıtratının ilimlere olan nisbeti, tıpkı gözün gör meye olan nisbeti gibidir. Kur'ân'ın ve şeriatın ilimlerini keşfeden bu akıl fıtratının Kur'ân'a nisbeti, tıpkı güneş ışığının göze nisbeti gibidir. İşte bu garize ve fıtratı anlamak gereklidir.

Akl'ın İkinci Anlamı

Küçük bir çocuğun muhali, muhal olarak, mümkünü de mümkün olarak bilmesi zaruri ilimlerdendir Meselâ «2» sayısının «1» sayısından fazla olduğunu, bir şahsın aynı zamanda iki ayrı yerde bulunmasının mümkün olmadığını bilmek gibi. . .

Kelâmcılardan bir kısmı bu mânâyı kastederek aklı şöyle târif etmiştir: 'Akıl, zarurî, ilimlerden bir kısımdır. Muhallerin muhal ve mümkünlerin de mümkün olduğunu bilmek gibi. . .

Bu târif de, haddi zatında ve esasında doğru bir târiftir. Çünkü bu ilimler mevcuttur ve bu ilimlere akıl dernek de bâriz ve açıktır. Fâsid olan mânâ, ancak akıl fıtratını inkâr edip 'Bu ilimlerden başka bir varlık yoktur' demektir.

Akl'ın Üçüncü Anlamı

Hâl ve durumların cereyanı ile elde edilen denemelerden alman ilimlerdir. Çünkü denemelerden geçmiş ve çeşitli tecrübelerden ötürü olgunlaşmış bir kimseye örf ve âdette, akıllı denilir. Bu sıfattan mahrum bir kimse için de ahmak, gâfil ve cahil denir. İşte bu da ilimlerin başka bir çeşididir ve bu nev'e akıl ismi verilir.

Akl'ın Dördüncü Anlamı

Akıl kuvveti öyle bir dereceye gelir ki, akıllı, emirlerin sonu cunu bilip, geçici lezzetlere sürükleyici şehveti yok edip ortadan kaldırır. Bu bakımdan bu kuvvet hâsıl olup meydana geldiğinde sa hibine,

geçici şehvetle hükmetmediği, ancak işin neticesine bakıp ilerlediği veya gerilediği için akıllı denir. Bu kuvvet de, insanı diğer canlılardan ayırdeden özelliklerdendir. Bu bakımdan, aklın **birinci** mânâsı, esas, asıl ve kaynaktır. **İkinci** mânâ, sadece **birinci** mâ nânın en yakın dalı, **üçüncü** mânâ ise, **birinci** ve **ikinci** mânâların dalıdır. Çünkü deneylerden hâsıl olan ilimler, ancak fıtrî akıl ve zarurî ilimler vasıtasıyla elde edilir. **Dördüncü** mânâ ise en yüksek gaye ve en son meyvedir. O halde **birinci** ve **ikinci** mânâ tabiî olarak, **üçüncü** ve **dördüncü** mânâ da çalışma ile elde edilir. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) bu hakikate işaret ederek şöyle buyurdu: 'Aklı, iki olarak gördüm. Biri tabiî, öbürü ise kesbî akıldır. Tabiî akıl olmayınca, kesbî (çalışarak elde edilmiş) akıl yarar sağlamaz. Gözü kör olana güneşin yarar sağlamadığı gibi. . .

Birincisi **Allah'ın Rasûlü Hazret-i Muhammed**'in şu mübarek sözünde kastolunan anlamdır:

Allah, akıldan daha üstün ve şerefli bir mahlûk yarat mamıştır. 277

Akim **ikinci** mânâsı şu hadisle gösterilmiştir:

İnsanlar salih amel ve doğruluk kapılarına başvurmakla (Allah'a) yaklaşmak istedikleri zaman sen de aklınla yaklaş. 278

Aynı zamanda aklın son mânâsı, **Hazret-i Peygamber**'in Ebu'd Derda'ya hitaben söylediği şu sözleriyle de açıklanmaktadır:

- Ey Ebu'd Derda! Aklını geliştir ki, rabbine yaklaşmakta çabuk olasın.

- Annem ve babam sana feda olsun ey **Allah'ın Rasûlü**!

Benim için bu söylediğiniz nasıl mümkün olabilir?

Allah'ın yasaklarından sakın, farzlarını edâ et. Bunları yaptığın takdirde geçici dünyada şânın yücelir, şerefin artar. Gelecek âhirette de bu yaptıklarından ötürü rabbinin mânevî yakınlığını ve salih kullarına ihsan buyuracağı izzet ve ikrâmı elde edersin. 279

Said b. Müseyyeb'den şöyle rivâyet ediliyor:

- Hazret-i Ömer, Ubeyy b. Ka'b ve Ebû Hüreyre (Allah hepsinden râzı olsun) **Hazret-i Peygamber**in huzuruna gelip sordular:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! İnsanların en âlimi kimdir?

- Akıllı kimsedir.

- İnsanların en âbidi kimdir?

- Akıllı kimsedir.

Onlar 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Akıllı, mürüvvet sahibi, eli cö mertliğe alışmış ve derecesi Allah nezdinde büyümüş bir kimse midir?' dedikleri zaman **Allah'ın Rasûlü** 'Bunların hepsi ancak dünya hayatının geçici menfaatidir. Âhiret ise, rabbinin katında takvâ sahipleri içindir' (Zuhruf/35) ayetini okudu ve devamla şöyle buyurdu: 'Akıllı bir kimse dünyada (dünyaperestlere) hasis ve zelil görünse de, aklı sayesinde takvâ sahibidir'. 280

Rasûlüllah başka bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

Akıllı kimse, Allah'a îman eden, peygamberlerini tasdik eden ve ibâdetini yapandır. 281

Anlaşıldı ki, akıl terimi, Lûgatta olduğu gibi, ıstılahta da o cev herin ismidir. İlimlere akıl ismini vermek, aklın semeresi ve mey vesi olduklarındandır. Herhangi bir şeyin semeresi ile adlandırdığı gibi. . .

Bu bakımdan: İlim korkudur, âlim de Allah'dan korkan kişi' denilmiştir. Halbuki korku, ilmin kendisi değil, ancak semeresidir. O halde akıl cevherine mecaz yoluyla ilim denebilir. Fakat bizim bu kitapta gayemiz, lugat ilmini araştırmak değildir, sadece zikrettiğimiz bu dört kısmın mevcudiyetini bilmek ve bütün bu kısımlara akıl denebileceğini belirtmektir. **Birinci** kısım hariç, diğerlerinin varlığında ve akıl ke limesinin bunlara da verilmesinde herhangi bir ihtilâf yoktur. Doğrusu, akıl cevherinin varlığı ve bu üç kısma asıl ve temel olduğudur.

Kendilerine akıl adı verilen bu ilimler, sanki fıtrî olarak akıl cevherinde mevcuttur. Fakat onların varlık âlemine çıkarılmasına sebep olan vasıta, mevcut olduğu zaman ancak varlık dünyasında görünürler. Sanki bu ilimler, aklın dışından aklın üzerine varid olan herhangi birşey değildir. Ve yine sanki bu ilimler, aklın içinde gizli imişler de sonradan meydana çıkmışlardır. Bunun benzeri, toprakta gizli olan su'dur. Su, ancak kuyuların kazılmasıyla belirir, toplanır ve hissedilir. Çamur kaptaki yağ ve güldeki gülsuyu da böyledir. Bu hikmete binaen **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

Hani rabbin Ademoğullarının sulbünden (belinden) zürriyetlerini çıkarıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak 'Ben sizin rabbiniz değil miyim?' diye buyurduğu vakit onlar da 'Evet, rabbimizsin. Şahid olduk' demişlerdi. Bu şahid tutuşumuzun sebebi kıyâmet günü 'Bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz diyedir. (A'raf/172)

Bu ayetteki ikrardan gaye; dil ile yapılan değil, nefisleriyle yapılandır. Çünkü insanoğlu, dil ve şahısları var olduktan sonra, dil ile ikrarda çeşitli yollar takip etmiştir. Kimisi ikrara, kimisi de inkâra sapmıştır. İşte bu durumu kastederek rabbimiz şöyle bu yurmuştur:

Yemin olsun ki, onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, derler ki: 'Onları aziz (herşeye galip olan) , âlim (herşeyi bilen) yarattı'. (Zuhruf/9)

Bu ayet-i celîlenin mânâsı; 'Ey habîbim! Eğer sen inkâr edenle rin durumlarını tedkik edersen göreceksin ki, nefisleri ve iç âlemleri Allah'ın yaratıcılığına şehadet etmektedir'. Nitekim bu mân âya şu ayet-i celîle işaret buyurmaktadır:

O halde (ey rasûlüm) gerçek müslüman olarak kendini dine doğrult; (başka şeye iltifat etme) . Allah'ın dinine ki, insanları onun üzerine yaratmıştır. (Rum/30)

Yani her insan Allah'a îman edebilecek yaratılıştadır. Belki herşeyi olduğu gibi bilmeye de muktedirdir. Şunu demek istiyorum: Mârifet ve bilgi, insanın yaradılışında gizlenmiştir. Çünkü yaradılış, idrâk etmeye müsait ve kabiliyetlidir. Bunu bildikten sonra deriz ki, madem ki îman, fıtrî olarak nefislerde yerleşmiştir, o halde insanlar iki kısma ayrılır:

A) İmandan yüz çeviren, onu unutan kâfirler

B) Fıtratına müracaat ederek düşünen, hatırlayan Mü'minler

Böyle bir Mü'min, âdeta herhangi bir meselede şahidlik sıfatını taşıdığı halde, gaflet eseri olarak, o şahidliği unutmuş fakat sonra düşünmek suretiyle hatırlamış bir kimse gibidir. İşte bunun için **Allahü teâlâ**; 'Umulur ki, hatırlarlar' (Nahl/90) ,

'Akıl sâhipleri hatırlasın diye' (Bakara/169) ,

'Allah'ın üzerindeki nimetini ve sizi 'Dinledik, itâat ettik' dediğiniz zamanki misâkını unutmayın, hatırlayın' (Mâide/7) ,

'Andolsun ki biz Kur'ân'ı, düşünüp öğüt al mak için kolaylaştırdık. Fakat düşünen var mı?' (Kamer/7) buyurmuştur.

Bu tarza, hatırlamak demek uzak bir ihtimal değildir. Bu bakımdan sanki hatırlamak iki kısma ayrılır:

a) Var olmazdan evvel kalbinde hazır bulunan fakat, var olduktan sonra kaybolan bir sureti ve şekli hatırlamak

b) Fıtrî olarak kalbinde gizli bulunan bir şekli hatırlamak Basîret nûruyla bakan bir kimse için, bu hakikatler apaçık gö rünür. Fakat keşif ve âyandan nasibi olmayıp, sadece işitmek ve taklitle yetinen bir kimseye, bu hakikatler abes gelir. Bunun için, böyle bir kimse, bu gibi ayetlerde sağa sola yalpa vurur; hatırlamayı, ikrar etmeyi anlayıp, bunların te'vilinde çeşitli yollara saptıkları görülür. Âyet ve hadislerde hayaline çeşitli tenakuzlar gelir ve çok zaman, hayâlinin tesirinde kalarak, ayet ve hadîslere hakaret gözüyle bakar, onlarda hâşâ düşüklük görmek pespayeliğine düşer.

Böyle bir kimsenin misâli, tıpkı bir eve giren, ayağı, intizamlı ve tertipli eşyalara dolanıp düşen âmânın misâli gibidir. Bu âmâ şöyle haykırır: 'Ne olmuş bu eşyalara? Niçin yoldan kaldırılmıyorlar? Neden yerlerine konulmuyorlar?' O zaman âmaya denir ki: 'Eşyalar yerindedir. Kusur ise sadece senin gözündedir'.

İşte böylece basiretin kusurlu oluşu, zahirî gözlerin kusuru ye rine geçerse daha büyük felâkete yol açar. Çünkü nefis, binici, be den ise binek gibidir. Binicinin körlüğü, bineğin körlüğünden daha korkunç ve daha felâketlidir.

İç âlemdeki basiretin, dış basirete benzeyişinden dolayı **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Gördüğünü kalbi tekzib etmedi. (Necm/11) .

Biz İbrahim'e atasının ve kavminin sapıklığını gös terdiğimiz gibi, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki Tevhîd hususunda yakîn sahibi olsun. (En'am/75)

Bunun zıddına körlük denilmiştir.

Gerçek şudur ki, gözler (görmemek suretiyle) kör olmaz. Fakat asıl sinelerin içindeki kalpler (ibret ve basiret gözleri) kör olurlar. (Hacc/46)

Kim bu dünyada kör olursa, artık o, âhirette de kördür ve yol bakımından da daha sapıktır. (İsra/72)

Peygamberlere görünen bu işlerin bir kısmı, gözle görülmüş, bir kısmı da basiretle. . . Fakat hepsine de rü'yet ve görgü de nilmiştir.

Kısaca iç basireti nûrlu olmayan bir kimsenin kalbine ancak dinin kabukları yapışır ve ancak dinin zâhirî merasimleriyle meşgul olur. Özüne ve hakikatine bir türlü yol bulamaz ve nüfuz edemez. İşte bu kısımların tamanma akıl denilir.

Akıl Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Akıl hususunda insanlar çeşitli görüşlere sahiptir. Tahsili az olup da ileri geri konuşanların akıl hakkındaki fikirlerini nakletmekte hiçbir fayda görmüyorum. Belki, en güzel hareket, acele etmek kaydıyla, hakkı beyan etmektir. Buradaki açık hakîkat şudur:

Aklın dört kısmından **ikincisi** hâriç, diğerleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İttifakla kabul edilen ve hakkında hiç bir ihtilâf olmayan **ikinci** kısım, muhalin muhal ve mümkünün de mümkün olduğunu belirten zarurî ilimdir. Çünkü iki sayısının bir den fazla olduğunu bilen her insan, bir cismin, aynı zamanda iki yerde olmayacağını ve bir şeyin hem hâdis, hem de kadîm ol masının muhal olduğunu bilir. Bunların benzerlerinde, şeksiz ve şüphesiz idrâk edilen her şeyde de hüküm böyledir.

Aklın diğer üç kısmına gelince, ileride de bahsedeceğimiz gibi, onlar hakkında çeşitli ve farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kuvvetin istilâsıyla şehvetlerin yok olmasından ibaret olan dör düncü kısma gelince, bu konuda, insanların farklı oldukları giz lenmez bir hakikattir. Belki aynı şahsın çeşitli durumları da, bu konuda farklı olabilir. Bu farklılık bazen, şehvetin farklılığından ileri gelir. Meselâ, akıllı bir insan bazı şehvetlerini terketmeye muktedir olduğu halde, bir kısmından vazgeçememektedir. Fakat terketmediği şehvetlerde de sebatı yoktur. Çünkü genç bir insan, bazen, gençlik sâikiyle zinayı terketmekten acizdir. Ancak bü yüdüğü ve aklî melekeleri tamam olduğu zaman buna muktedir olabilir. Riya ve riyaset şehvetini terketmek yaş ilerledikçe zorlaşır. Tam zina şehvetinin aksine. . .

Bu ayrılığın sebebi, bazen, şehvetin çoğundan doğacak tehlikeyi bildiren ilme bağlıdır. Bunun için, zarar verici birtakım yemekler den, doktor, kendi nefsini koruduğu halde, onunla eşit akla sahip, fakat doktor olmayan bir insan, kendisini bazen muhafaza edemez.

Halbuki o doktor gibi, bahis mevzuu yemeğin zararlı olduğuna, kısmen de olsa inanmaktadır. Fakat doktorun bilgisi, bu konuda daha fazladır ve korkusu da o nisbette şiddetlidir. Bu bakımdan korku, aklın askeri ve şehvetleri kırmak hususunda aklın elindeki silâhtır.

Böylece âlim, ilminin kuvveti ve günahlardan gelen zararlara daha fazla vakıf olması hasebiyle cahilden, günahları terketmek hususunda daha muktedirdir. Âlimden gayem; hakikî âlimdir. Taylasan, cübbe ve hezeyan sahipleri değildir.

Eğer farklılık şehvetten gelirse, akıldan gelen gibi olamaz. Eğer ilim cihetindense ki bu ilme, akıl da denmiş o vakit bu farklılık, akıl tabiatını takviye eder ve dolayısıyla böyle bir ilme akıl ismini verdiren sebebe bağlanır. Tefavüt, bazen de, akıl cevherinin duru mundan kaynaklanır. Meselâ, akıl cevheri kuvvetlendikçe şehvetleri yok etmesi de o nisbette güçlü olur.

Tecrübî ilimlerden ibaret olan **üçüncü** kısmına gelince, insanların buradaki farklı görüşleri, inkâr edilemez bir hakîkattir. Zira çok isabet ve süratle idrâk etmek hususunda farklıdırlar. Bunun sebebi; ya akıl cevherindeki veya tecrübelerindeki farklılıktır. Akıl cevherindeki ayrılık ve farklılığın inkâr edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu farklılık, nefsin üzerine doğan bir nûr gibidir. Sabahları doğar ve ışığının parlaması erginlik çağma yakın bir zamanda iyice görünür ve böylece, devamlı bir şekilde, tedricî bir gelişme kaydeder. Bu gelişme kırk yaşma kadar, günden güne tekâmül eder.

Bunun benzeri, sabahın ışığıdır. Çünkü bu ışığın başlangıcı zor idrâk edilecek derecede gizlidir. Yavaş yavaş artmaya başlar. Bilâhare, güneşin doğmasıyla kemâle erişir. Basiret nûrunun ayrılığı ve farklılığı, göz nûrunun ayrılık ve farklılığı gibidir. Gözü az görenle, her çeşit göz hastalığından salim olanın arasındaki fark bilinmektedir. Belki, **Allahü teâlâ**'nın ilâhî âdeti, bütün mahlûkatın varlığında tedric yolunu takip etmektir. Hatta şehvet bile büluğâ eren bir çocukta sık sık ve ansızın görünmemektedir. Belki tedricî bir şekilde, yavaş yavaş gelişmektedir. Her kuvvet ve sıfat da böyledir. Bu bakımdan insanların, şu akıl cevherindeki çeşitliliği inkar eden bir kimse, akıldan nasibi olmayana benzer.

Rasûlüllah'ın aklını, herhangi bir köylünün veya medeniyetten zerre kadar nasibi olmayan bir bedevinin aklı gibi zanneden bir kimse, haddi zâtında, ilim ve irfandan mahrum göçebe ve köylüler den akılca daha aşağıdır. Aklın çeşitliliği nasıl inkâr edilebilir? Eğer bu çeşitlilik olmasaydı, insanlar ilim anlayışında ihtilâfa düşer miydi? Anlayışsız, ahmak ve hocasının derslerini ancak uzun uğraşması neticesinde idrâk eden kimse ile meseleleri ufak bir işaretle kavrayan, zeki, mektepsiz ve medresesiz emirlerin hak îkatini kendi zekâsıyla kavrayan kimselere ayrılmayacaklardı.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ne doğuya ve ne batıya mensup olmayan mübarek bir zeytin ağacı (nın yağı) ndan yakılır. (Öyle mübarek bir ağaç) ki, ner deyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. (Nûr/35)

Bu ayetteki misal, peygamberlerin misalidir. Çünkü peygam berlerin bâtınlarında öğretmek ve dinlemeksizin çözülmesi zor olan birçok emirler vuzuha kavuşur. Bu durum, ilham diye tabir olunur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmak suretiyle bu durumu açıklamıştır:

Ruh'ul-Kudüs (Cebrail) nefsime şu hakikati üfledi: 'İstediğin kimseyi sev, (sonunda) muhakkak ondan ayrılacaksın. İstediğin kadar yaşa, (sonunda) muhakkak öleceksin. İstediğin ameli yap, (sonunda) muhakkak onun karşılığını göreceksin'. 282

Meleklerin, peygamberlere bu çeşit bilgi vermeleri, kulakla din lemek ve gözle meleği görmekten ibaret olan açık vahiyden daha başkadır. İşte bunun için, **Hazret-i Peygamber** bu şekil bir bilgiyi nefse üflemek diye tâbir etmiştir.

Vahy'in Dereceleri ve Çeşitleri

Vahy’in derece ve çeşitleri çoktur. Onları birer birer beyan etmek, mükâşefe ilmine dahil oldukları için, muamele ilmi bah sinde uygun düşmez. Sakın 'vahyin derecelerini bilmek, vahiy mertebesine varmayı gerektirir' zannına kapılma! Çünkü doktorun, hastaya, sıhhat derecelerini tanıtması, âlimin fâsıka adalet derecelerini öğretmesi uzak birşey değildir. Halbuki sıhhat derecelerini bilen hasta ve

adalet derecelerini bilen fasık, sıhhat ve adaletten uzaktır. Bilmek ayrı şey, bilinenin varlığı ayrı bir şeydir. Bu bakımdan, peygamberlik ve veliliği bilen her insan, peygamber ve veli olamaz. Takvâyı ve inceliklerini her bilen insanın müttaki olmadığı gibi. . .

İnsanlar üç kısma ayrılır:

1) Kendiliğinden bilenler,

2) Ancak öğretmekle bilenler,

3) Kendisine öğretimin ve ikâzın faydası olma yanlar.

İnsanların bu şekilde taksim edilmesi arazinin şu kısımlara ayrılması gibidir:

1. Suyun birikmesiyle kuvvetlenen, kendiliğinden pınarlar meydana getiren arazi

2. Suyu yüze çıkarmak için kazılmaya muhtaç arazi

3. Kuru bir toprak ki, kazmakla dahi su vermez. Bu toprak cev herinin değişik sıfatlarından ileri gelir.

Akıl cevheri hakkındaki ihtilâf da aynen böyledir. Aklın farklılığına delâlet eden naklî delillerden bâzıları şunlardır.

Abdullah b. Selâm283 (radıyallahü anh) , son kısmında Arş'ın büyüklüğüne dair malûmat bulunan şu hadîsi **Rasûlüllah**'tan nakleder:

Melekler şöyle derler:

- Ey rabbimiz! Arşından daha büyük birşey yarattın mı?

- Evet, aklı yarattım.

- Aklın kıymetine ulaşan nedir?

- Heyhat! Hiç kimse bunun bilgisine sahip değildir. Ey meleklerim! Acaba sizde, kum tanelerinin adedini bildiren bir ilim var mı?

- Hayır!

- İşte ben, kumların adedi gibi akılları da çeşitli derecelerhalinde yarattım. İnsanların kimisine bir kum tanesi kadar verdim. Kimisine iki, kimisine üç, kimisine dört ve kimisine bir ölçek, kimisine bir çuval, kimisine de bunlardan dahafazla. . . 284

Eğer 'Bir takım sûfîler bu kadar şerefli olan aklın aleyhinde neden bulunmuşlardır? Neden aklı ve akılla bilinen ilimleri kötü lemişlerdir?' dersen, şöyle **cevap** veririz: Sûfîlerin akla ve akılla bi linen ilimlere hücumlarının sebebi şudur: Halk, akıl ve mâkul ke limelerini, hasmı susturmak ve tenkid etmek için kullanılan mücadele ve münazara ilimlerine bağlamışlar. Buna da Kelâm Sanatı denilmiştir.

Bu bakımdan akla ve akılla bilinen ilimlere hücum eden sûfiler halka 'Siz yanılıyorsunuz. Mücadele ilmine akıl de nilmez' demeye muktedir olmadıkları için akla veryansın etmişlerdir.

Bu ilme, uzun zamandan beri akılcılık denildiği ve kalplerde böylece yerleştiği için artık oradan

sökülmesi, neredeyse insan gücünün dışındadır. İşte bu bakımdan, sûfîlerin zannettiği ve kötülediği akıl ve akılla bilinen mâkul ilimler, avamın nezdinde ve halk arasında akıl ismini taşıyan mücadele ve münazara ilmidir.

Allahü teâlâ'nın bilinmesine ve peygamberlerin doğruluğuna mi'yar (ölçü) ve mizan (tartı) olan, bâtının basiret nûru olan akla gelince, onun kötülenmesi tasavvur dahi edilemez. Çünkü **Allahü teâlâ** bu aklı çeşitli vesilelerle övmektedir. Eğer o akıl kötülenir, zemmedilirse, artık ondan sonra övülecek ne olabilir? Eğer şeriat, övülen ve sena edilen bir nizamsa o vakit soruyoruz:

- Bu övülen şeriat ne ile bilinmiştir?

Şüphesiz akılla bilinmiştir. Bu bakımdan, şeriatın bilinmesine vesile olan akıl, hakîkate uygun olmayarak kötülenirse, şeriatın da kötülenmesi gerekir. (Mâdem ki şeriat zemmedilemez, o halde, bi linmesine ve doğruluğuna vesile olan basîret nûru olan akıl da zemmedilemez) .

'Şeriat, yakînin gözüyle ve îmanın nûruyla bilinir, akılla değil!' diyen bir kimsenin sözüne iltifat edilmez. Çünkü o, yakîn gözünden ve îman nûrundan neyi murad ediyorsa, biz de akıldan aynı şeyi murad ediyoruz.

Bizce akıl, insanı hayvandan ayıran bâtınî sıfatın tâ kendisidir. Akıl herşeyin hakikatini bildiren tefrik edici bir sıfattır. Onunla eşyanın hakîkati bilinir. Bu kör dövüşlerinin çoğu, hakikatleri te rim ve tâbirlerden elde etmeye çalışan kimselerin cehaletinden doğmaktadır. Bu cehalete giriftâr olan topluluklar, halkın terimler hakkındaki değişik görüşlerinden dolayı bu felâketlere sürüklenmişlerdir. Âkıl hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. Allah herkesten daha iyi bilendir!

Allah'ın hamd ve minnetiyle Kitab'ul-İiim burada sona ermiştir.

Allahü teâlâ, **Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile yer ve gök ehlinden seçtiği her seçkin kuluna rahmet eylesin! Allah'ın izniyle Kitab'ul-ilim'in ardından inançların esaslarını anlatan Kitabu Kavaid'il-Akaid gelecektir. Evvelinde olduğu gibi, sonunda da 'hamd ancak Allah'a mahsustur' deriz.

263) İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

264) Dâvud b. Mihber, Kitab'ul Akıl, (EbV Hüreyre'den)

265) Taberânî, el-Evsat, (Ebû Umâme'den zayıf bir senedle) ; Ebû Nuaym, (Hazret-i Âişe'den zayıf bir senedle)

266) İbn Mihber, Kitab'ul-Akıl) Hakîm-i Tirmizî, Nevadir

267) İbn Mihber, Kitab'ul -Akıl.

268) İbn Milıber, (Amr b. Şuayb'dan) ; Tirmizî, (Hazret-i Âişe'den sahih olarak)

269) İbn Minber

270) İbn Minber

271) İbn Mihber

272) İbn Mihber, Beğavî, Mu'cem'us-Sahabe, (İbn Azib'den,-Berrâ b. Azib değil

273) İbn Mihber, Hakîm-i Tirmizî

274) İbn Mihber

275) İbn Mihber, (İbn Ömer'den) ; Deylemî, Müsned-ul-Firdevs, (zayıf birisnadla)

276) İbn Mihber, (Ebû Katade'den)

277) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir, (zayıf bir senedle)

278) Ebû Nuaym, el-Hilye, (Hazret-i Ali'den zayıf bir senedle)

279) Eban b. Ebi Ayaş, (zayıf bir senedle) ; İbn Mihber

280) İbn Mihber, Kitab'ul'Akıl

281) İbn Mihber, (Said b. Müseyyeb'den)

282) Şirâzî, el-Elkab, (Sehl b. Sa'd'dan)

283) Abdullah b. Selâm'ın künyesi Ebû Yusuftur. Aslen yahûdî idi. **Rasûlüllah** Medine'ye teşrif ettikten sonra müslüman olmuştur. H. 43 yılında Medine'de vefat etmiştir.

284) İbn Mihber, Hâkim-i Tirmizî, en-Nevadir

2 - AKÂİD

Kelime-i Şehâdet

Yaratan, ölümden sonra tekrar hayat veren, dilediğini en güzel şekilde yapan, övülen, Arş'ın sahibi olan, şiddetli gazabı bulunan, kullarının en seçkinlerini doğru yola ileten ve onlara bu yolda sebat veren; kendilerine Tevhîd inancını nasip ettiği bu kullarına, inançlarını şüphe ve tereddütlerden korumak suretiyle nimet ihsan eden, onları seçkin kulu ve rasülü Muhammed Mustafa'nın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yolunda yürümeye muvaffak kılıp, kendilerine onun şerefli ashâbı'nın izinden gitmeyi lütfeden, zâtında ve fiillerinde kullarına sıfatların, ancak can kulağıyla dinleyenlerin anlayabileceği en iyileriyle tecelli eden; zâtında bir, ortaksız ve benzersiz olup, bütün mahlûkâtın her çeşit ihtiyaçlarını verdiğini, zıddı olmayan biricik zat ve eşi bulunmayan bir varlık, evveli olmayan bir Vâhid, sonu bulunmayan ve varlığı ebediyyen devam eden nihayetsiz bir Kayyûm, kesintisiz bir varlık, ezel ve ebedde celâl sıfatlarıyla muttasıf ve zamanın aşımıyla sonuçlanmayan bir zat olduğunu kullarına bildiren Allah'a hamd ü senalar olsun!

Zamanın akıp gitmesiyle, Allah zeval bulmaz!

O, (herşeyden önce mevcut olan) Evveldir, (herşey helâk olduktan sonra geriye kalacak) Âhir'dir. (O'nun varlığı sayısız delillerle) Zâhir'dir. (Akılların idrâk edemeyeceği zâtî ise) Batın' dır. O herşeyi bilendir. (Hadîd/3)

Tenzih

Allah suretlenmiş bir cisim olmadığı gibi, takdir ve tahdid edilmiş bir cevher de değildir. O ne

takdirde ve ne de taksimde hiç bir cisme benzemez. Cevher olmadığı gibi, cevherlerin merkezi de değildir. Araz olmadığı gibi arazların bulunacağı yer de değildir, O hiçbir mevcuda, hiçbir mevcûd da O'na benzemez.

O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Size kendi cinsinizden eşler kılmıştır. Davarlardan da çiftler. . . Sizi bu tarzda yaratıp üretiyor. Onun benzeri yoktur. O, Semî'dir (bütün söylenenleri işitir) , Basîr'dir (bütün yapılanları görür) . (Şûrâ/11)

Hiçbir şey O'nun benzeri olamaz. O da hiçbir şeyin benzeri değildir. Hiçbir şey O'nu sınırlandırmaz ve kıtalar kapsamaz. Cihetleri yoktur. Yer ve gökler O'nu istiâb etmez. vechile üzerine istivâ etmiştir. O, arş ile temas etmek, onun üzerine yerleşmek, oraya vâki olmak ve başka yere intikal etmek gibi sonradan yaratılanların vasıflarından münezzeh ve uzaktır.

Zirâ arş, yaratılmış olmak hasebiyle O'nun azametini taşıyamaz. Aksine arşı da, arşı taşıyan melekleri de kudretinin lutfuyla O taşımaktadır. Bütün bunlar O'nun kudret elinde bulunmaktadır. O, arşın, göğün en üst noktasından tâ yerin en alt tabakasına kadar herşeyin üstündedir. Fakat bu durum onu yerden ve yerin en alt tabakasından uzaklaştırmadığı gibi, arşa ve göklere de yaklaştırmaz. Bu üstünlüğün yakınlık ve uzaklık açısından her hangi bir tesiri yoktur, O'nun derecesi hem arştan ve göklerin en üst noktasından ve hem de yerden ve yerin en alt tabakasından daha yücedir. Buna rağmen O, her varlığın yakınındadır; kullarına da şah damarından daha yakındır.

O, herşeye (bütün yaptıklarınıza) şahiddir. (Sebe/47)

Onun yakınlığı cisimlerin yakınlığına benzemez. Nitekim zâtı da cisimlerin kendilerine benzemez. . . O, hiçbir zarfa girmediği gibi hiçbir şeye de zarf olamaz. O, zaman hududların dışında olduğu gibi mekân kapsamının da dışındadır. O, zaman ve mekânı yaratmadan evvel ne idiyse, şimdi de aynı şeydir. O, sıfatlarıyla da yarattıklarından ayrılır. Zâtî, kendisinden başkası olmadığı gibi, başkasında da olamaz. O, tağyir ve tebdilden münezzehtir. Sonradan meydana gelenler O'nda yer alamazlar. O'nda ârız şeyler de yoktur, O, celâl sıfatlarıyla daimî bir şekilde zeval ve yokluktan münezzehtir. O, kâmil sıfatlarında daha gelişip kemâle ermekten müstağnidir. (O'nun sıfatları zâtına yaraşacak derecede kemâlin zirvesindedir. Eksiklik yoktur ki sonradan giderilsin. . .) O'nun varlığı akılla bilindiği gibi, zâtî da lûtfu gereği ve nimetini tamamlamak üzere Dar'ul Karar olan cennette ebrâra (iyilere) görünecektir.

Hayat ve Kudret

Allahü teâlâ diridir, Kadir'dir. Cebbâr'dır Kahhâr'dır. O'nun hiçbir kusuru, aczi olamaz. O'nu uyuklama ve uyku tutmaz. Fânilik ve ölüm O'nun hakkında mevzu bahis değildir. O, mülkün, melekütün, izzet ve ceberûtun sahibidir. Hâkimiyet, güç, yaratmak ve emretmek yalnızca O'na aittir. Kıyâmette gökler, O'nun sağında, dürülü olarak duracaktır. Bütün yaratıklar O'nun emri altında ve kudret elinde bulunmaktadır. Bütün varlıkları O var etmiştir ve onların yaptıklarını da kendisi yaratmıştır. Rızık ve ecelleri takdir eden O'dur. Takdir olunanlar ve emirlerin evrilip çevrilmesi kudreti dahilindedir. Takdir buyurdukları saymakla bitmez ve malûmatının (ilminin) de nihayet ve sınırı yoktur.

İlim

O, herşeyi bilen; ilmi, yerlerin en alt kısmıyla göklerin en üst noktası arasında cereyan eden

hadiseleri kapsayan, zerreciklerin dahi ilmi hâricinde kalamadığı bir âlimdir. O, zifiri karanlıkta kapkara bir taş üzerinde yürüyen simsiyah bir karıncayı ve onun ayak izlerini dahi bilir. Atmosferdeki zerreciklerin hareketlerini, tüm sırları ve en gizli şeyleri bilir. Kalplerin düşüncelerine, hatıraların kıpırdanışma, sırların gizliliğine vakıftır. Bütün bunları kadîm ve ezelî ilmiyle bilmektedir. Bu ilim asla değişmeyecek, hiçbir zaman kaybolmayacak bir ilimledir. Zâtında sonradan var olup da bir zamana kadar devam edecek bir ilim değildir.

İrade

Allahü teâlâ bütün kâinatın varlığım irade ve bütün hâdiseleri düzenleyen ve idare eden bir zattır. Kainatta az veya çok, küçük veya büyük, hayır veya şer, menfaat veya zarar, îman veya küfür, irfan veya cehalet, zafer veya yenilgi, fazlalık veya noksanlık, itaat veya isyan, görünür görünmez her ne cereyan ediyorsa mutlaka O'nun kazâ, kader, hikmet ve işleğinin hududları dahilindedir. Bu bakımdan O'nun diledikleri olur; dilemedikleri olmaz. Hiçbir bakış ya da hiçbir düşünüş O'nun dilemesinin dışında değildir. O yoktan var edici, yok olduktan sonra tekrar iade edici ve isteğini en kuvvetli bir şekilde de emrinin önünde hiçbir engelin duramadığı ve hiçbir kuvvetin, kaza ve kaderini reddetmediği Allah'tır.

Eğer O'nun tevfîk ve rahmeti olmasa, hiçbir kul isyandan kaçamaz. Yine O'nun dileme ve iradesi olmasa hiçbir kul itaata güç yetiremez. Eğer tüm insanlar, cinler, melek ve **şeytan**lar bir araya gelip de kâinattaki bir zerreciği yerinden oynatmak veya hareketine mâni olmak isteseler, O'nun irade ve dilemesi olmadan bu hususta kesinlikle âciz kalacaklardır.

Allahü teâlâ'nın iradesi, diğer sıfatları gibi zâtî ile kaimdir. O, daima bu sıfatlarla muttasıftır. Olacak olan herşeyin kendisi için belirlenen zamanda olmasını ezelde irâde buyurmuştur. Böylece herşey bu ezelî irâde doğrultusunda ne bir saniye önce ve ne de bir saniye sonra olmamak şartıyla kendileri için belirlenmiş zamanlarda gerçekleşir. Varlığında irade dışı bir değişme, bir bozulma olamaz. Bütün bunları yaparken de **Allahü teâlâ** için düşünme ve zaman harcama sözkonusu değildir. İşte bu sırra binaen hiçbir durum Allah'ı meşgul edip başka şeylerden gâfil kılamaz.

Sem ve Basar (Duyma ve Görme)

Allahü teâlâ, Semî ve Basîr'dir (işitir ve görür) . İşitilmek durumunda olan nesneler, ne kadar gizli olursa olsunlar O'nun işitme sıfatından hariç kalamaz. Aynı şekilde, görülmek durumunda olan şeyler de ne kadar ince olurlarsa olsunlar, görme sıfatından hariç olamaz. Uzaklık, işitmesini engelleyemediği gibi, karanlık da görmesine mâni olamaz. O, göz bebeği ve göz kapakları olmaksızın gördüğü gibi, kulak kepçesi ve kulak zarı olmaksızın da işitir. Nitekim kalp ve dimağsız bilir, âzasız çalışır ve aletsiz yaratır. Çünkü O'nun ne zâtı ve ne de sıfatları yarattıklarının zât ve sıfatlarına benzemez.

Kelâm

Allahü teâlâ konuşur ve bununla emreder, nehyeder, vaad ve tehditlerde bulunur. Ancak O'nun konuşması zâtî ile kaim, kadîm ve ezelî olup yaratıkların konuşmasına benzemez. Bu bakımdan O'nun konuşması hava titreşimlerinden veya cisimlerin çarpışmasından meydana gelen ses ile olmadığı gibi dudakların kapanmasıyla veya dilin hareket etmesiyle meydana gelen harflerle de değildir. Kur'ân, Tevrat, İncil ve Zebûr, peygamberlerine gönderdiği semavî kitaplardır. 1

Kur'ân, dille okunur, mushaflarda yazılır ve kalplerde korunur. Fakat bununla beraber kadîmdir; Allah'ın zâtıyla kaimdir. Kalplere ve sayfalara nakledilmesi onu Allah'ın zâtından ayırmaz ve böyle bir ayırımı da kabul etmez.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) , Allah'ın kelâmını sessiz ve harfsiz olarak dinledi. Nitekim, iyiler (ebrâr) de O'nuı zâtını âhirette cevhersiz ve araçsız olarak görecektir. İşte bütün bu sıfatlarda muttasıf olan Allah diridir, âlimdir, kudret . ve irâde sahibidir O işitir, görür ve konuşur. Fakat diriliği, kudreti, ilmi, iradesi, işitmesi, görmesi ve konuşması sadece (Mu'tezile'nin inandığı gibi) zâtî ile değildir. (Aksine bu sıfatlar zâtın gayrisi ve ondan ayrılmaz birer hakikattir.)

1) Burada tahrif edilmezden önceki Tevrat, İncil ve Zebûr kastedilmektedir. Sözkonusu olan, günümüzdeki muharref Tevrat, İncil ve Zebûr değildir.

Fiiller

Allahü teâlâ'dan başka ne varsa, cümlesi O'nun fiiliyle meydana gelmiştir ve adaletinden feyizlenmiştir. O varlıkları en güzel ve en gelişmiş şekilde var etmiştir. **Allahü teâlâ** fiillerinde hikmet sahibidir. Kazâ ve kaderlerinde âdildir. O'nun adaleti, kullarının adaletiyle kıyas edilemez. '. Çünkü kul, başkasının mülkünde tasarruf ettiği zaman, kendisinden zulüm sâdır olur. Buna göre Allah'tan zulmün sudûru tasavvur olunamaz. Çünkü **Allahü teâlâ** başkasının mülkünde tasarruf etmez ki, bu zulüm olsun. Allah'tan başka, insan, cin, melek, **şeytan**, gök, arz, hayvan, bitki, cansız şeyler, cevher, ârâz, bilinen ve görünen her ne varsa hepsi, sonradan, Allah'ın kudretiyle yaratılmıştır. Bütün bunlar yoktan var edilmiştir.

Allahü teâlâ ezel'de tek başına idi ve kendisinden başka hiçbir varlık yoktu. Bundan sonra kudretini göstermek ve geçmiş iradesini uygulama sahasına çıkarmak için mahlukâtı yarattı. Bunları muhtaç olduğu için değil, ezelî iradesinin tahakkuku için yaratmıştı. Yaratmak ve icad etmekle mükellef olmak, O'nun için vâcib ve zarurî bir vazife telâkki edilemez. O bunları ancak fazilet ve ihsanıyla yapmıştır. Nimet vermek ve ıslah etmek de onun için zaruri ve yapılması gereken bir vazife değildir.

Bu bir lûtf-u ilâhîdir, Bu bakımdan fazilet, ihsan, nimet ve minnet O'na aittir. Çünkü O, kullarının üzerine çeşit çeşit azaplar göndermeye ve onları birçok elemlere ve hastalıklara müptelâ etmeye kadirdir. Eğer böyle yapacak olsa bu çirkin bir fiil ve zulüm değil, aksine adaletin tâ kendisi olurdu.

Allahü teâlâ Mü'min kullarının ibâdet ve tâatlarını lütuf ve keremiyle mükafatlandırır. Yoksa bu, Allah için zorunlu ve zaruri bir vazife değildir. Çünkü hiçbir kimsenin ve hiçbir varlığın Allah'a herhangi bir ödevi yükletmesi düşünülemez.

Allah'tan herhangi bir zulmün sudûr etmesi tasavvur olunamadığı gibi, herhangi bir varlığın Allah üzerinde bir hakkının bulunması da vacip olamaz. Taat ve ibadetlerde kulları üzerindeki hakkı sadece akıl yoluyla değil peygamberlerinin bildirmesiyle de vacip olmuştur. **Allahü teâlâ** peygamberler gönderdi ve onların doğruluklarını apaçık mucizelerle teyid ve takviye etti. Onlar da Allah'ın emrini, yasağını, va'dini ve vaîdini halka tebliğ buyurdular. Böylece halka da getirmiş oldukları ilâhî hükümlerde peygamberleri doğrulamak ve tasdik etmek vazifesi düştü.

Şehâde'fin İkinci Kelimesinin Anlamı

Peygamberin peygamberliğini tasdik edip buna şahidlik etmektir. **Allahü teâlâ** mektep ve medrese görmeyen peygamberi **Hazret-i Muhammed**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Kureyş kabilesinde görevlendirdi. Onu Arap, Acem, cin ve insanların tamamına gönderdi. Onun şeriatıyla bu şeriat tarafından kabul olunan kısımları hâriç daha önceki tüm şeriatları yürürlükten kaldırdı. Onu, bütün peygamberlerden üstün kılarak insanlığın efendisi yaptı.

Allahü teâlâ kendisinden başka mabud olmadığına inanmaktan ibaret bulunan îmanın ancak 'Muhammed **Allah'ın Rasûlü**'dür' şehadetiyle kemâle erebileceğine hükmetmiştir. O bütün insanları, peygamberleri **Hazret-i Muhammed**'in gerek dünya ve gerek âhiret konusunda getirmiş olduğu şeylerin hepsini tasdikle mecbur tutmuştur. Diğer taraftan **Hazret-i Muhammed**'in ölümden sonraki hayata dair söylediklerini kabul etmeyen hiçbir kulun imanının kabul olunmayacağını da ilân etmiştir.

Nekir ve Münker'in Sualleri, Kabir Azâbı, Mizan, Sırat, Kevser Havuzu, Hesap, Şefaat, Tevhîd Ehli'nin Cehennemden Çıkması,

2-1

Nekir ve Münker'in Sualleri

Ölümden sonraki hâdiselerin **birincisi** Nekir ve Münker'in kabirdeki sualleridir. Nekir ve Münker, korkutucu ve heybetli iki melektir. Bu iki melek, kulu, ruh ve cesetle birlikte kabirde oturturlar. Sonrada ona Tevhîd ve Risalet'i sorarak 'Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?' derler. 2

Bu iki melek, kabrin mihenk taşıdır. 3 Onların sualleri ölümden sonraki ilk fitne ve denemedir. 4

Kabir Azâbı

İmanın kabul olunması için kabir azabına da inanmak gere kir. 5 Kabir azabı haktır. Hem cisme ve hem de ruha uygulanacak ve Allah'ın dilediği bir zamana kadar sürecek olan bu azap adale tin tâ kendisidir.

Mizan

Bu terazi, büyüklük bakımından göklerin ve yer küresinin büyüklüğüne eşittir. Onunla (Allah'ın kudretiyle) ameller tartılır. Bu terazinin gramları, zerreler ve hardal taneleridir. Gramların bu kadar küçük olması, adaletin tam tecelli etmesi içindir. İyilik sayfaları bir hasene şeklinde nur kefesine konur ve mizan Allah'ın faziletiyle ve O'nun nezdindeki derecelerine göre ağırlaşır. Günah sayfaları ise, bir günah suretinde zulmet (karanlıklar) kefesine konur ve böylece mizan Allah'ın adaleti hükmünce bunlarla hafifleşir,6

Sırat

Sırat, cehennem üzerine kurulmuş, kılıçtan keskin ve kıldan ince bir köprüdür. Allah'ın hükmüyle, kâfirler, bu köprü üzerinden kayarak cehennemin dibini yuvarlacaklardır. Yine Allah'ın fazlıyla Mü'minlerin ayakları bu köprü üzerinde sabitleşir ve böylece karar evi (Dâr'ul-Karâr) olan cennete varılır. 7

Kevser Havuzu

Sıratı geçen Mü'minler cennete girmezden önce **Hazret-i Muhammed**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) kevser havuzundan kana kana su içerler. Bu öyle bir içiştir ki, artık bir daha susarnazlar. Bu havuzun eni, bir aylık mesafedir. Suyu, sütten daha beyaz, baldan da daha tatlıdır. Kenarında, gökteki yıldızlar adedince bardak vardır. Havuza açılan iki oluktan devamlı olarak kevser suyu akmaktadır. 8

Hesap

Mahlûkâtın hesabı çeşitli durumlar arzetmektedir: Kiminin hesabı şiddetli ve münakaşalıdır. Kimilerine de hesapta müsamaha gösterilir. Bazıları ise hesaba çekilmeksizin cennete girer ki bunlar mukarrebîndir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, dilediği peygambere 'Peygamberlik vazifeni yerine getirdin mi?' ve dilediği kâfire de 'Sen peygamberleri yalanladın mı?' diye sual sorabilir. Fakat herkesi sorguya çekmeye mecbur değildir. Sualsiz cennete ya da cehenneme gönderebilir. Sünnetten ayrılan **bid'atçı**lardan bu konuda sual sorduğu gibi, müslümanları da amellerinden dolayı sorguya tâbi tutar. 9

Tevhîd Ehli'nin Cehennemden Çıkması

Tevhîd ehlinin ceza gördükten sonra ateşten çıkacağına îman etmek gerekir. Allah'ın fazlı ile hiçbir muvahhid (Allah'ın birliğine inanan hiçbir kimse) cehennemde ebedî kalmayacaktır. Müslümanın bu inanca sahip olması gerekir. 10

Şefaat

Peygamberlerin, sonra âlimlerin, onlardan sonra da şehidlerin ve Allah nezdindeki derecelerine göre sair Mü'minlerin şefaatına inanmak gerekir. Şefaatçısı bulunmayan Mü'minler de, Allah'ın fazlıyla ateşte ebedî olarak kalmayacak, sonunda çıkartılacaklardır. Kalbinde zerre miktarı îman bulunan herkes, cehennemden mutlaka çıkartılacaktır. 11

Sahâbe-i kirâmın faziletine inanmak, tertiplerini bilmek, yani peygamberlerden sonra insanların en faziletlisinin Hazret-i Ebû Bekir, ondan sonra Hazret-i Ömer, sonra Hazret-i Osman ve ondan sonra da Hazret-i Ali olduğuna inanmak gerekir. 12

2) Tirmizî, İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den) ; Tirmizî sahih olduğunu söylemiştir.

3) Ahmed b. Hanbel, İbn Hıbbân, (Abdullah b. Amr'dan)

4) Irâkî bu hadîse rastlamadığını söylemiştir.

5) Buhârî, Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

6) Bey hâkî, (Hazret-i Ömer'den)

7) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

8) Müslim, (Enes'ten)

9) Beyhakî, el-Ba's, (Hazret-i Ömer'den)

10) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

11) İbn. Mâce, (Hazret-i Osman'dan)

12) İbn Hâce, (Hazret-i Ömer'den) ; Ebû Dâvûd ve Taberânî

Sahâbe-i kirâm Hakkında Hüsn-ü Zan Gerekir

Bu inançların hepsi hakkında hadîsler vardır. Bütün bunlara inanıp bağlanan bir kimse, hak ehlinden ve sünnet cemaatinden olur; dalâlet ve **bid'at** fırkalarından ayrılır. İlahî rahmetine sığınarak **Allahü teâlâ**'dan bizlere ve bütün müslümanlara yakînin kemâlini ve elinde güzel sebat vermesini isteriz. Çünkü O merhametlilerin en merhametlisidir.

Allahü teâlâ ilahî rahmetini sevgili peygamberi **Muhammed Mustafa**'ya ve her seçtiği kuluna inzal buyursun. Âmin!

2-2

İrşadın Kademeli Olarak Yapılması ve İtikâd Derecelerinin Tertibi

Akide hakkında söylediklerimizin yeni yetişen çocuğa telkin edilmesinin uygun olduğunu bilmelisin. Böylece çocuk küçük yaşlarda öğrendiği bu bilgileri unutmayacak ve yaşı ilerledikçe de mânâlarını yavaş yavaş anlayacaktır. İlk anda gerekli bilgileri öğretmek, **ikinci** kademede mânâsını anlatmak, daha sonra inanıp yakîn hasıl etmesini ve doğrulamasını sağlamak gerekir. Bu ise çocuklarda delilsiz ve burhansız meydana gelen bir durumdur. İnsan kalbinin, ilk yetişmesi anında hiçbir delile ihtiyaç olmaksızın îmanı kabul etmeye müsait bir fıtratta bulunması Allah'ın bir fazlıdır. Bu durum nasıl inkâr edilebilir? Halk tabakasının bütün inançları, başlangıçta, mücerret telkin ve sade taklitten ibaret değil midir?

Evet, sadece taklitten meydana gelen îman, başlangıçta zaaftan kurtulmuş değildir. Böyle bir imana sahip olan kişinin inancının, zıddının telkiniyle silinip gitmesi mümkündür. Bu bakımdan, bu inancın takviyesi, çocuğun ve halk tabakasının kalbinde sarsılmayacak derecede yerleştirilmesi gerekir. Fakat bu inancın takviyesi ve yerleşmesi için ille de Cedel ve Kelâm sanatı öğrenmek şart değildir. Aksine Kur'ân ve tefsirini hadîs ve mânâlarını okumak, sair ibadet vazifeleriyle meşgul olmak yeterlidir. Kulaklarıyla dinlediği Kur'ân'ın delil ve hüccetleriyle hadislerin şahitlik ve faydaları; yaptığı ibadetlerin nurları; meclislerine devam ettiği sâlih kulların feyizleri, güzel konuşmaları, simaları ve **Allahü teâlâ** ya karşı davranışları sayesinde îman kişinin kalbine kuvvetli bir şekilde yerleşir. Bu bakımdan ilk yapılan telkin kalbe saçılan bir tohum gibidir. Saydığımız sebepler ise, o tohumu terbiye etmek ve sulamak gibidir. Bu terbiye ve sulama ameliyesi, o tohumun gelişip kökü sabit, dalları yukarıya doğru uzanmış kuvvetli bir ağaç olmasına kadar devam etmelidir.

Kendisine îmanın telkin edildiği kişinin kulağını cedellerden ve kelâm dedikodularından muhafaza etmelidir. Zira cedelin karıştırması düzenlemesinden, ifsadı ise ıslahından daha fazladır, inançların cedel ile takviyeye çalışılması da tıpkı bir ağacın demirlerle çevrilmesi ve gövdesine demirler sokulmasına benzer. Bu işlem ağacın kuvvetlenmesi ve dallarının daha fazla olması için yapılmaktadır. Halbuki çok defa, demir, gövdede açtığı yara ve bereler sebebiyle ağacı çürütür ve ifsâd eder. Bu konudaki müşahedeler yeterlidir ve bizzat görülen hâdiseler bu hususta ayrıca delil getirmeye hacet bırakmamaktadır. Halk tabakasının salâh ve takvaya erişen fertlerinin inancını, kelâmcıların ve cedelcilerin inancı ile kıyasla! Göreceksin ki avâm inancı, sebat bakımından, koskoca dağlar gibidir; felâket ve şimşeklerle yerinden kıpırdamaz. Fakat inancını cedelin taksimatıyla koruyan kel âmcının akidesi ise, havada asılı bir ip gibi, esen rüzgarların tesiriyle sağa sola sallanıp durmaktadır.

Ancak, inançlara ait delilleri dinleyen, akidesini taklidî yoldan aldığı gibi, delilleri de taklidî yoldan alan kişi bu hükmün dışında kalır. Zira delili taklid ile öğrenmekle delilin medlulünü ve mânâsını öğrenmek arasında hiçbir fark yoktur. Bu bakımdan, delilin telkini ayrı, düşünce ile delil bulmaksa daha ayrı bir keyfiyettir. Bunlar birbirlerinden uzak mânâ ve mefhumlardır.

Bu hakikatlerden sonra bilmelidir ki, kendisine inanç telkini yapılan çocuk, o inanç üzerine büyür ve bilâhare dünya kesbiyle iştigal ederse, onun için dünyadan başka herhangi bir kapı açılmayacaktır. Fakat o, küçüklüğünde almış olduğu, hakîkat ehlinin inancı sayesinde âhirette kurtulacaktır. Zira şeriat, **Hazret-i Muhammed**'in huzurunda imân eden, mektep ve medrese görmemiş Arapları, İslâmî inancın görünür kısmına (zahirine) tereddütsüz inanmaktan başka bir şeyle mükellef kılmamıştır.

Hiçbir şeyden haberi olmayan, sadece **Hazret-i Peygamber**in huzuruna gelip kesinlikle îman edenler araştırma ve teftiş, delilleri tanzim ve tertip zorunluğuyla mükellef değillerdi. Eğer insan âhiret yolcularından olmak istiyor, bununla beraber Allah'ın tevfîki de kendisine yardımcı oluyor ve bu tevfîk sayesinde âhiret amellerini yapıyor, takvayı tercih edip nefsinin hevâsından uzak duruyor, riyâzât ve mücâhede ile iştigal ediyorsa kendisi için hidayet kapıları açık demektir. Bu inancın hakikatleri, kalbe atılan ilâhî bir nur sayesinde belirir. Bu nur mücâhedenin yüzü suyu hürmetine ve

Allah'ın va'dinin gerçekleşmesi için ihsan edilmiştir. Zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Bizim uğrumuzda mücâhede edenlere, elbette (kendilerini bize ulaştıracak) yollarımızı gösteririz. Muhakkak ki, Allah iyilik yapanlarla beraberdir. (Ankebût/69)

Mücâhidin kalbine ilka edilen ilâhî nur, sıddîk ve mukarreblerin imanının gayesi ve sonucu olan nefis bir cevherdir Ebû Bekir Sıddîk'ın (radıyallahü anh) göğsünde yerleşen ve onun (peygamberler hâriç) bütün insanlardan üstün olmasına vesile olan sır ile bu cevhere işaret buyurulmuştur. Bu sırrın inkişafı, cihadın ve Allah'tan başka her şeyden temizlenen iç âlemin derecesine ve faydalanmasına bağlıdır. Bu tıpkı halkın tıp, fıkıh ve diğer imlerdeki başarı derecelerine benzer. Çünkü bu sahalarda halk, çalışmasına, fıtrî zekâ ve kavrayışına göre çeşitli şubelere ayrılmaktadır. Bu maddî ilimler sahasında halkın sınıflara ayrılması ve şubelerin tekel altına alınması nasıl mümkün değilse, sırlara ait derecelerin muayyen zümrelere tahsisi, çeşitlerinin herhangi bir sayıyla sınırlandırılması da imkânsızdır.

Mesele

Cedel ve Kelâm ilminin öğrenilmesinin müneccimlik gibi mezmûm mu, yoksa mübâh veya mendûb mu olduğunu soracak olursanız, bilmiş olunuz ki, halk bu sualin cevabında bazan ifrata, bazan da tefrite kaçmıştır. Bir kısmı 'Bu **bid'at**tır veya haramdır' demiş ve şöyle ilave etmiştir: 'Bir kulun şirk hariç bütün günahlarla Allah'ın huzuruna varması, cedel ve kelâmla gitmesinden daha hayırlıdır.

Kimileri, 'Cedel ve Kelâm ilminin öğrenilmesi vacip ve farzdır' demiş, bâzıları farz-ı kifâye olduğu fikrini savunmuş, bir kısmı da farz-ı ayn olduğunda ısrar etmiştir. Hattâ bu ilim için 'Amellerin ve Allah'ın rahmetine yaklaştırıcı hareketlerin en faziletlisi ve en yücesidir' diyenler de vardır. Çünkü onlara göre Kelâm, Tevhîdin bilinmesine ve yerleşmesine vesile olduğu gibi, âdeta Allah'ın dininin müdafaası için kullanılan keskin bir silâhtır dâ. . .

İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed b. Hanbel, Süfyân es» Sevrî ve selefin bütün

muhaddisleri bu ilmin haram olduğuna kaildirler. İbn Abd'ul-A'lâ şöyle anlatır: "İmâm-ı Şâfiî'den şunları dinledim: "Bir gün Mutezile kelâmcılarından Hafs el-Fard ile münazara ettim ve ona 'Kulun şirk koşmak hariç bütün günahlarla Allah'ın huzuruna çıkması, Kelâm ilminin herhangi bir bahsiyle çıkmasından daha hayırlıdır' dedim. Bunun üzerine Hafs'dan öyle bir söz işittim ki, söylemeye dahi cesaret edemiyorum".

Yine İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: 'Hiç kimsenin söyleyeceğini ve düşüneceğini zannetmediğini birşeyi Kelâm ehlinden gördüm. Bu bakımdan, **Allahü teâlâ**'nın bir kulunu, şirk hariç bütün menhiyâtıyla mübtelâ kılması, o kul için Kelâm'a bakmasından ve Kelâm sahasında düşünmesin den daha hayırlıdır',

Kerâbisî şöyle anlatır: "îmanı Şâfiî'ye Kelâm'a dair bir mesele sorulduğunda, çok öfkelenerek 'Bu suali bana değil, Hafs el-Fard ve arkadaşlarına sorun; zirâ Allah onları rahmetinden mahrum etmiştir' buyurdu"»

Hafs el-Fard hastalığı esnasında İmâm-ı Şâfiî'yi ziyaret eder, İmâm-ı Şâfiî ona 'Sen kimsin? diye sorar. Onun 'Ben Hafs el Fard'ım demesi üzerine de şöyle buyurur: 'İçinde bocaladığın durumdan tevbe etmedikçe, Allah seni ne korusun ve ne de gözetsin!7

İmâm-ı Şâfiî'nin bir diğer sözü de şöyledir: 'İnsanlar, eğer Kelâm'da ne gibi bir hevâ ve hevesât bulunduğunu bilseydiler, ondan yırtıcı arslandan kaçtıkları gibi kaçarlardı'.

Şu söz de kendisine aittir: "Sizler 'İsim müsemmânın aynı mıdır, gayrı mıdır?' sözünü duyduğunuz zaman, 'emin olunuz ki bunu söyleyen Kelâm ehlindendir ve onun dini yoktur",

Za'farânî'nin rivâyet ettiğine göre İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: 'Kelâmcılar hakkındaki hüküm şudur: Onlar sopa ile dövülmeli, kabîle ve aşiretler arasında gezdirilerek şöyle bağırmalıdır: Allah'ın kitabını ve **Rasûlüllah**'ın sünnet-i seniyyesini terkedip Kelâm'a dalanların cezası işte budur'.

Ahmed b. Hanbel ise şöyle buyurmuştur: "Kelâm sahibi hiçbir zaman felâh bulamaz. Biz, Kelâm'a daldığı halde, kalbinde İslâmî hakikatlere karşı şek ve şüphe olmayan hiç kimseye rastlamadık'.

İmâm-ı Ahmed kelâmcıları şiddetle itham etti ve hattâ zühd ve takvasına ve **bid'atçı**ları reddeden bir kitap yazmasına rağmen

Hâris-el Muhâsibî'yi terkederek onunla arkadaşlığına son verdi ve ona şöyle hitap etti: 'Yazıklar olsun sana! Sen önce hidratları anlatıyor ve sonra da onlara hücum ediyorsun. Böylece sen, hidratları tasvir eden kitabınla halkı, onları mütalâa etmeye ve şüpheli mevzularda düşünmeye sevkediyorsun. Bu durum, okuyanları, görüşlerini izhâra ve araştırma yapmaya zorlamaz mı?'

Yine îmamı Ahmed 'Kelâm âlimleri zındıktır' demiştir.

İmâm-ı Mâlik ise şöyle buyurmuştur: 'Acaba bir cedelcinin, daha kuvvetli bir cedelci gelip de kendisini mağlûp etse, dinini terketmeyeceğini mi sanıyorsun? Cedelci için her gün yeni bir din meydana gelir'. İmâm-ı Mâlik bu sözleriyle dikkatlerimizi cedelcilerin hükümlerindeki farklılığa çekmek istemiştir.

Yine kendileri şöyle demişlerdir: '**Bid'at** ve hevâ sahiplerinin şâhidlikleri caiz değildir'. Bazı arkadaşları onun bu sözünü 'İmâm, hevâ sahiplerinden hangi mezhepte olurlarsa olsunlar kelâmcıları kasdetmektedir' şeklinde te'vil etmiştir.

Ebû Yûsuf da şöyle buyurmuştur13: İlmi, Kelâm ile talep eden bir kişi zındıklığı kabul etmiştir'.

Hasan-ı Basrî ise 'Sakın hevâ ehliyle tartışmaya girişmeyin. Onlarla oturmayın ve sözlerini dinlemeyin!' buyurmuştur.

Selefin bütün muhaddisleri bu hükümde ittifak etmişlerdir. Bu mevzuda, **selef** âlimlerinden nakledilen tehditlerin haddi hesabı yoktur. Nitekim **selef** âlimleri şöyle buyurmuştur: 'Hakikatleri herkesten daha iyi bilmelerine, kelimeleri daha iyi tertip ve tanzim etmelerine rağmen, sahâbei kiram bir konuda . sükût etmişse mutlaka, konuştukları takdirde şer ve fesadın doğacağını bildikleri içindir'. İşte bundan dolayıdır ki **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Toslaşanlar helâk oldular, Toslaşanlar helâk oldular. Toslaşanlar helâk oldular. 14

Yani cedelde ileri gidenler ve birbirlerinin fikrini cerhedenler helâk oldular!

Selef, bu mücadelenin doğru birşey olmadığına dair şu delilleri ileri sürmüştür: Eğer Cedel ve Kelâm, dinden olmuş olsaydı mutlaka **Rasûlüllah**'ın ehemmiyetle emir buyurduğu ve yollarını gösterip yolcularını ve erbabını övdüğü konular zincirine dahil olurdu.

Hazret-i Peygamber ashâb-ı kirama istincayı15 öğretmiş, onları ferâiz ilmine teşvik etmiş ve bu ilmi bilenleri övmüştür. Onları kader meselesi hakkında konuşmaktan menederek şöyle buyurmuştur: 'Kader konusunda (münakaşa yapmaktan) sakınınız'!16

İşte ashâb bu minval üzere devam etmişlerdir. Ashâb hoca ve üstad, bizlerse onların talebeleri ve tâbîleriyiz; talebenin hocasından fazlasını yapması ise tuğyan ve zulümdür.

Cedel ve Kelâm'ın farz olduğunu savunanlara gelince onlar şöyle derler: 'Kelâm'ın mahzurlu olan tarafı, cevher ve ârâz tabirleriyle ashâb zamanında bulunmayan garip ıstılahlardır' denilirse bunun cevabı gayet kolay ve basittir. Zira hiçbir ilim yoktur ki, anlatılması ve anlaşılması için birtakım ıstılahlara sahip olmuş olmasın. Meselâ hadîs, tefsir, fıkıh bu türdendir ve bu ilimlerde de sayısız ıstılah vardır.

Eğer kendilerine, münazara ilminin ıstılahlarından olan nakz, matematiğin kesir, nahvin terkip, sarf ilminin ta'diye ve maânî ilminin ıstılahlarından olan va'z-ı fâsid ile mantığın kıyas üzerine vârid olan daha nice tâbir ve terimler arzolunsaydı, **sahabîler** bunları anlamayacaklardı. Çünkü onlar bu ıstılahları işitmiş değillerdi. Bu balamdan doğru bir gayeyi anlatmak için herhangi bir ibare ihdas etmek zararlı değildir. Bu tıpkı mübâh bir hizmette kullanmak için yeni kap ya da âlet icat etmeye benzer.

Eğer mahzur, Münazara ve Kelâm ilminin terim ve tâbirlerinde değil de murâd olunan mânâlarda ise, bilinmiş olsun ki, biz bu mânâlardan, ancak yaratıcının birliğine ve sıfatlarına ve âlemin sonradan meydana geldiğine işaret eden delillerin bilinmesini kastediyoruz. Nitekim kasdettiğimiz mânâ şeriatta da vârid olmuştur. O halde Allah'ın delille bilinmesi neden haram oluyor?

Eğer Kelâm ve Münazaranın mahzurlu kısmından, münazaracıların arasındaki söz düellosu, taassup, düşmanlık ve buğz gibi yine kendilerinin yol açtığı mezmûm sıfatlar kasdediliyorsa, şüphesiz bunlar haramdır ve her müslümanın sakınması gereken hususlardır. Diğer taraftan hadîs, tefsir ve fıkıh ilminin sebep olduğu riyaset (reislik) sevdası, riyakârlık, kendini beğenmişlik ve kibir de haramdır ve her

müslümanın bu sıfatlardan sakınması gereklidir. Fakat hadîs, tefsir ve fıkıh ilimleri, bazı kişilerde kibir, ucub, riya ve baş olma sevdası doğuruyor diye menedilemez. Bu bakımdan hüccet ve delil ile araştırmak ve bilgi istemek mahzurlu olabilir mi?

De ki: "Ey müşrikler! Eğer 'Allah ile beraber birtakım ilâhlar vardır' sözünüzde doğru iseniz, delilinizi getirin bakalım". (Neml/64)

Yapılması kesinleşen bir işi yerine getirmek için Allah (sizi böyle buluşturdu) ki helâk olan, açık bir delili gördükten sonra (bilerek) helâk olsun, diri kalan da açık delilden sonra (bilerek) yaşasın. (Enfal/42)

Kâfirler 'Allah çocuk edindi' dediler. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. O, hiç bir şeye muhtaç değildir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Ey kâfirler! (Allah'ın çocuk edindiğine dair) elinizde hiçbir delil yoktur. Siz Allah'a karşı ilimle isbat edemeyeceğiniz birşeyi mi söylüyorsunuz? (Yunus/ 68)

De ki: 'Tam hüccet Allah'ındır, O dileseydi elbette hepinizi birden hidayete erdirirdi'. (En'am/149)

Allah kendisine saltanat ve mülk verdi diye (azarak) İbrahim ile rabbi hakkında mücadele edeni (Nemrud'u) görmedin mi? İbrahim ona 'Benim rabbim (kudretiyle) hem diriltir ve hem de öldürür' dediği vakit, o 'Ben de diriltir ve öldürürüm' demişti. İbrahim 'Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir!' deyince, o inkârcı şaşırıp kaldı. Allah zâlim kavmi muvaffak etmez. (Bakara/258)

İşte bu ayette **Allahü teâlâ**, Hazret-i İbrahim'in delil getirmesini, mücadele etmesini ve hasmını susturmasını, onu övmek gayesiyle arz buyurmaktadır.

Bu, (gök cisimlerinin batışı) , milletine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz dilediğimiz kimseyi derecelerle yükseltiriz. Muhakkak ki rabbin tam hikmet sahibi ve (herşeyi) kemâliyle bilendir. (En'am/83)

Nûh'a **cevap** olarak şöyle dediler: 'Ey Nûh! Sen bizimle mücadele ettin ve bunda da çok ileri gittin. Eğer doğru söyleyenlerden isen bizi korkutup durduğun azabı haydi getir bakalım'. (Hûd/32)

Firavun şöyle dedi: 'Âlemlerin rabbi de kimdir?' Musa dedi ki: 'O göklerle yerin ve bu **ikisi** arasında bulunan herşeyin rabbidir. Eğer gerçek olarak bilirseniz (durum budur). (Şuarâ/23-30)

Kur'ân, başından sonuna kadar kâfirlerle mücadele ve onlara karşı getirilen delillerle doludur. Bu bakımdan kelâmcıların 'Allah'ın birliği' hakkındaki delillerinin esasını şu ayet teşkil etmektedir:

Eğer yerlerde ve göklerde Allah'tan başka mâbudlar olsaydı, hiç şüphesiz bunların nizamı bozulurdu. (Enbiya/22)

Nübüvvet hakkındaki delilleri de şu ayettir;

Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin (Bunu yaparken de) Allah'tan başka ne kadar yardımcılarınız varsa hepsini yardıma çağırın. Şayet sâdık kimseler iseniz (iddianızın gereğini yapınız!) (Bakara/23)

Ölümden sonra dirilmeye dair delilleri ise şu ayettir:

De ki: Onları, kendilerini ilk defa yaratan diriltecektir. O her yaratılanı hakkıyla bilir. (Yâsin/79)

Kur'ân'da bunlar gibi daha nice ayet ve deliller mevcuttur. Allah'ın yüce rasûlleri, durmadan, hak ve hakikati inkâr eden hasımlarıyla mücadele etmişlerdir.

Ey rasûlüm! İnsanları rabbinin yoluna güzel söz ve nasihatla dâvet et. Onlarla en güzel bir şekilde mücadele et. Şüphe yok ki, rabbin yolundan sapanı en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir. (Nahl/125)

Ashâb da, peygamberleri gibi, münkirlerle mücadele eder ve onları delillerle sustururdu. Ancak bu mücadele, olur olmaz zamanlarda değil, ihtiyaç görüldüğünde yapılırdı. Fakat ashâb zamanında mücadeleye çok az gerek duyulmuştur. Mücadele metodu ile, **bid'atçı**ları hakikate dâvet etmek ilk önce Ali b. Ebî Tâlib (radıyallahü anh) tarafından tatbik edilmiştir. Şöyle ki; Hazret-i Ali, amcazadesi İbn-i Abbâs'ı Haricîlere göndermişti. İbn-i Abbâs ile Haricîler arasında şöyle bir konuşma geçti:

İbn-i Abbâs, Haricîlere 'İmamınıza niçin darıldınız?' diye sordu. Onlar da 'Harp ettiği halde esir almadığı ve mağlûpların mallarını ganimet yapmadığı için. . . ' cevabını verdiler. Bunun üzerine İbn-i Abbâs şunları söyledi: 'ınağlup dediklerinize esir muamelesi yapmak ve mallarını ganimet saymak kâfirlerle olan muharebelerde sözkonusudur. Sizlere soruyorum; Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) esir edilseydi de herhangi birinizin payına düşseydi, Kur'ân'ın nassıyla anneniz olan Hazret-i Âişe'yi cariyeleriniz gibi helâl sayacak mıydınız?' Haricîler onun bu sözlerine 'Hayır!' karşılığını verdiler.

İşte İbn-i Abbâs'ın tartışması. . . Bu muhavereden sonra Haricilerden ikibin kişi Hazret-i Ali'ye yeniden bi'at etmiştir.

Rivâyet ediliyor ki, Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) bir kaderciyle mücadele etmiş ve onu bu fikrinden caydırmıştır. Ali b. Ebi Tâlib (radıyallahü anh) de kadercilerden biriyle münazara ve mücadele etmişti.

Ashâbdan Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) Yezid b, Ümeyye ile îman konusunda münakaşa etmişti. Abdullah "Eğer 'Ben Mü'minim' diyorsam, 'Ben cennetliğim' de diyebilirim" dedi. Bunun üzerine Yezid b. Ümeyye şunları söyledi: "Ey **Rasûlüllah**'ın arkadaşı! Bu hükmün yanlıştır. Çünkü îman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölümden sonra dirilmeye ve mizana inanmadır. Yoksa namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek değildir. Bizim bazı günahlarımız vardır. Kendimizi ancak bunların affolunduğunu bilirsek cennet ehlinden sayarız. İşte bunun için de 'Biz Mü'miniz' der, ama 'Biz cennetliğiz' demeyiz". Bunun üzerine İbn Mes'ûd şöyle dedi: 'Ey Ümeyye! Doğru söyledin. Allah'a yemin ederim ki, ben hükmümde yanıldım'.

Sahabenin tartışma yaptığı bir vakıadır. Fakat sözün en uygunu 'Onlar mücadeleye çok az ehemmiyet verdiler. Uzun değil de kısa gittiler. Münazara ve Kelâm ilimlerini, ders vererek, kitap yazarak sanat edinmiş değillerdi. Ancak ihtiyaç ve zaruret ânında mücadeleden de geri kalmıyorlardı' demektir.

Bu bakımdan deniliyor ki, sahâbe-i kiramın Münazara ile az meşgul olmaları, zamanlarında **bid'atlar**ın bulunmayışı sebebiyle buna ihtiyaç hissetmeyişlerindendir. Münazara ve münakaşaları kısa kesmeleri, münazaradaki gayenin hasmı susturmak ve itirafa mecbur etmek olmayıp aksine hakîkati olduğu gibi göstermeyi ve şüpheyi gidermeyi istihdaf etmesidir. O halde, ashâb-ı kiram ile mücadele

edenler çeşitli zorluklar çıkaran inatçı kimseler olsalardı haliyle onlar da şiddetli mücadele ve münakaşalara gireceklerdi. Çünkü sahâbei kiram, münazaraya başladıktan sonra, bunun ne kadar devam edeceğine dair belli ölçülere sahip değildi. Münazara ilmini tedvine ve bu konuda kitap yazmaya teşebbüs etmemeleri ise âdetlerinin öyle oluşundan ileri gelir.

Nitekim fıkıh, tefsir ve hadîs ilimleri hakkında da herhangi bir telif ve tedrisleri mevcut değildir. Bu bakımdan, eğer fıkhı tasnif etmek ve ancak yüzde bir ihtimalle vâki olabilecek meseleleri yazmak ki bu tip meseleler ancak vâki olacağı zaman için veya bu nadir mevzularda okuyucuların zihinleri açılsın diye hazırlanır caizse, biz, ilerdeki şüpheleri ve **bid'atçı**ların heyecanından doğacak ihtiyaçları gidermek veya okuyucunun zihnini geliştirmek; eline, ihtiyacı anında açık ve irticâlî bir şekilde hazırlıklı olması ve hasmının karşısında ezilmemesi için delil vermek üzere mücadele yollarını ve metodlarmı tertip etmiş bulunuyoruz. Bu tıpkı çıkmadan önce harp için silâh hazırlanmasına benzer.

İşte Münazara ve Kelâm ilminin caiz olmadığını veya farz olduğunu ileri süren iki grubun söyleyebilecekleri, bu yazdıklarımızdan ibaret olsa gerektir.

'Kelâm ve Cedel ilmi hakkında menfî ve müsbet düşünenlerin fikirlerini olduğu gibi bize aktardın. Fakat sen hangi görüşü tercih ediyorsun?' dersen, bilmiş ol ki, bu mevzudaki hakîkat şudur: Her hâlükârda Kelâm ilmini zemmetmek gibi mutlak şekilde övmek de doğru değildir. Bu konuda biraz tafsilâta ihtiyaç vardır.

Herşeyden evvel bilmelisin ki, bazı şeyler zâtıyla haramdır: İçki ve kesilmemiş et gibi. Bu sözün mânâsı şudur: Haramlığı icap ettiren vasıf onun zâtındadır. İçkinin sarhoş etmesi ve kesilmemiş etin mundarlığı gibi. Biz, bu gibi şeyler hakkında sual sorulduğu zaman kesinlikle ve te'vil götürmez bir şekilde haram olduğunu söylüyoruz. Zaruret ânında, murdar etten, ölmeyecek kadar yenilmesinin; insanın boğazında kalan lokmayı, başka meşrubat bulunmadığı takdirde, içki ile yutmasının mübâh olduğuna bakmayarak, haramlık hükmünü kesinlikle veriyoruz.

Bazı şeyler de zâtından ötürü değil, haricî bir illetten dolayı haramdır. Müslüman kardeşinin, muhayyerlik sınırları içindeki pazarlığına karşı çıkmak, cuma ezanı okunduğu zaman alışveriş yapmak ve çamur yemek gibi. . . İşte bunlar, başkasına zarar verdiği için haramdır. Haramın bu çeşidi iki kısma ayrılır:

a) Çoğu ve azı zarar veren -ki buna haram ismi ıtlak olunur (öldürücü zehir gibi) ,

b) Çoğu zarar veren.

Çoğu zarar veren bu **ikinci** kısma mübâh ıtlak olunur: Bal gibi. Çok yemek, tansiyonu yüksek olan bir kimseye, sıcak memleketlerde zarar verir. Çamurun çoğunu yemek de bal gibidir. Çünkü o da aynen bal gibi, çok yenildiğinde vücuda zararlıdır. Çamura ve içkiye haram, bala da helâl demek, nisbetlere göredir. Bu bakımdan, eğer birşeyde nisbetler eşit görünürse, en uygun ve karışıklıktan en uzak hüküm onu tafsilen açıklamaktır. O halde, bu hakîkat bilindikten sonra

Kelâm ilmine dönerek şöyle deriz:

Kelâm ilminde hem menfaat, hem de zarar vardır. Bu ilim, menfaat verdiği zaman helâl olur. Bazan mendûb, hatta durumun iktizasına göre vâcib olur. Başkasına zarar verdiği anda da zararlı olmak

itibarıyla haram olur. Zararına gelince, şüpheye yol verir insanı bâtıl inançlara karşı tahrik eder ve kalpleri hak inançların kesinlik ve samimiyetinden uzaklaştırır. Bu Kelâm ilmine ilk defa dalan kimseler için hâsıl olan bir durumdur. Böyle bir insanın, bilâhare, delil ile, bu şüphelerden döneceği de şüphelidir. Bu durum şahıslara göre değişmektedir.

İşte Kelâm'ın hak inanç bahsindeki zararı budur. Ayrıca **bid'atçı**ların inançlarını takviye ederek onları kalplerinde yerleştirir. Öyle ki, **bid'at**ta ısrar eder, onu müdafaa istekleri harekete geçer. Fakat bu zarar, cedelden doğan taassup vasıtasıyla meydana gelir. Bu hikmete binaen, halk tabakasından bazı **bid'atçı**ların bu inançlarını yumuşaklıkla, en kısa bir zamanda kazımak mümkün olmaktadır. Ancak mücadele ve taassup beşiği olan bir memlekette doğup büyümüşse o zaman iş değişir. Bu durumda geçmiş ve gelecek âlimlerin hepsi bir araya toplanarak onu **bid'at**ından caydırmaya çalışsalar yine de muvaffak olamazlar ve bu kötü **bid'at**ı onun göğsünden söküp atamazlar. Bilakis nefsin hevası, taassup ve mücadeleci hasma karşı duyulan nefret ve muhalif grubun buğzu kalbini öyle kaplamış ve onu hakkın idrâkından öylesine uzaklaştırmıştır ki, böyle bir insana "Acaba Allah'ım, kalbinden perdeyi kaldırmak suretiyle hakikatin, gözle görülecek derecede hasmın tarafında olduğunu sana göstermesine razı mısın?' denildiği zaman, hasmının sevinmesinden korkarak, bu hakikate razı olmayacaktır. İşte, memleketler ve milletler arasında yayılan önlenmesi imkansız hastalık budur. Bu, fesadın bir çeşididir ve tartışmacılar taassuba kapılarak bu fesâd tohumunu ekmişlerdir. İşte Kelâm'ın zararları bunlardır.

Kelâm'ın yararlarına gelince, zannedilir ki, Kelâm 'ın faydası hakikatleri keşfetmek ve olduğu gibi bildirmektir. Halbuki heyhât! Kelâm ilminde bu şerefli gayeyi hedefleyecek bir durum hiç de mevcut değildir. Aksine onda mevcut olan şey karıştırmaktır; keşfetmek ve bildirmekten daha çok dalâlete götürmektir. Kelâm, muhaddis veya hadîslerin zahirî hükümlerine tâbi olan kimselerden dinlenilirse böyledir. Fakat çok zaman kalbe İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdır' hükmü gelebilir. Ama bu hükmü evvelâ Kelâm ilmini denemiş, hakikî tecrübelerden sonra ona düşman olmuş ve bu ilimde zirveye yükselmiş, hatta bu hududları da geçerek Kelâm ilmiyle ilgili çeşitli ilimlerde de derinleştikçe derinleşmiş ve hakikatlerin marifetine bu yönden, yani Kelâm yönünden ulaşmak için yolların kapalı oldugunu kesinlikle öğrenmiş kimselerden işitirsin. Yemin ederim ki, Kelâm ilmi, birtakım meselelerin izahını, tarifini ve keşfini yapmaktan hâli değildir.

Fakat onun bu durumu, Kelâm sanatına dalmadan da kendiliğinden bilinmesi kolay olan apaçık emirler hakkında geçerlidir. Kelâm'ın menfaati tektir ve bu da daha önce izah ettiğimiz gibi halk tabakası nezdinde akidenin bekçiliğini yapmak ve onu cedel çeşitleriyle, **bid'atçı**ların teşvişinden korumaktır.

Çünkü halk tabakası zayıftır. **Bid'atçı**nın küçük bir mücadelesine velev ki o, haddizatında fâsık bir insandan gelmiş olsun gönül kaptırabilirler. Fakat fâsık ile muaraza etmek de fışkı bertaraf edebilir. İnsanlar daha önce izah ettiğimiz akide ile mükelleftirler. Çünkü şeriat onları, o inançlarla mükellef kılmıştır ve bunda din ve dünyalarının salâhı vardır. **Selef-i Sâlihîn** ve âlimler icmâ ve ittifakla, halk tabakasının inançlarını **bid'atçı**ların telbis ve teşvişlerinden korumayı zaruri gördüler. Nasıl ki, devletin de avam tabakasının mallarını, zâlim ve gâsıpçıların tasallutundan korumakla mükellef olduğu gibi. . .

Kelâm'in zararlarını ve yararlarını böyle geniş bir şekilde bildirdikten sonra diyebiliriz ki, tartışmacı, mâhir doktor gibi, tehlikeyi keşfedip tedaviyi ona göre ayarlamalıdır. Zira mâhir doktor, ilaçları ancak

faydalı olabileceği yaralara sürer. Bu da ihtiyaç ânında ve ihtiyaç nisbetindedir.

Bu hükmün açıklaması şöyledir: Halk tabakası çeşitli sanatlarla meşguldür. Bu bakımdan daha önce zikrettiğimiz hakîkî akideyi öğrenmek şartıyla onları inandıkları akidelerde sapasağlam bırakmak vacibdir. Zira Kelâm'ı bu gibilere öğretmek, katıksız zarardan başka birşey değildir.

Çünkü onların saf zihinleri çoğu zaman Kelâm ilminin ayrıntılarıyla karışır, şek ve şüphelere düşer. İnançları sarsılabilir. Delilleri anlayacak iktidarda olmadıkları için de ıslahları mümkün olmaz,

Bid'ata inanan halk tabakasına gelince, bunları hakka, taassupla değil, lütuf ve yumuşaklıkla davet etmek, ikna edici ve latif konuşmalar yapmak suretiyle kalplerine tesir etmek, onu Kur'ân ve sünnetin va'z ve korkutma ile karışık delilleriyle ikna etmek en uygun harekettir. Zira böyle bir hareket, kelâmcıların şartı üzerine vazedilmiş cedel ilminden daha yararlıdır. Çünkü halk tabakası Cedel ve Münazara ilmini dinledikleri zaman zihinlerinde şöyle bir inanç belirir: Bu, cedelin bir çeşididir. Kelâmcı bunu, halkı kendi inancına çekmek için öğrenmiştir. Her ne kadar **cevap** vermekten aciz kalmışsam da benim mezhep ve meşrebimde bulunan kimseler onu susturmaya muktedirdirler. Bu bakımdan, öyle birisiyle ve **bid'at**a inanan bir kimseyle de mücadele etmek haramdır. Zira şek ve şüpheye düşen bir kimsenin bu şüphesini, yumuşak konuşmalarla, va'z u nasihatlarla ve Kelâm'ın derinliğinden uzak, muhatabca makbul veya yakın görünen delillerle izale etmek vâcibdir.

Cedel yoluyla delilleri sayıp münazara etmek, sadece bir yerde yararlıdır. Şöyle ki: Meselâ halk tabakasından birisi, başkasından dinlediği bir cedel ile herhangi bir **bid'at**a saplanmış ve inanmıştır. İşte böyle bir kimseye karşı hakka dönsün diye kendisini **bid'at**a inandıran Cedel'in benzeriyle mukabele edilir. Bu da, mücadele ilmiyle ürısiyeti olan ve artık halk tabakasına yapılan va'z u nasihat ve korkutmalardan ibret almayacak dereceye gelmiş bir kimse hakkında icra edilir. Zira böyle bir kimseyi ancak cedel macunları şifaya kavuşturabilir. Bu bakımdan, bu gibilerle münazaraya girmek caizdir. Ancak böyleleriyle yapılacak münazara sınırlı olmalıdır.

Bid'atların az bulunduğu ve çeşitli mezheplere sahne olmayan memleketlerde ise sadece İslâmî inançların kendileri söylenebilir, onları ispatlayıcı deliller serdedilemez. Bunun için şüphenin vukuu beklenir. Eğer şüphe vâki olursa bunu izâle edecek kadar delil getirilmesine tevessül edilir. Eğer **bid'at**, memlekette yayılmışsa ve müslüman yavrularının kandırılmasından korkuluyorsa, o vakit, Risale-i Kudsiye adlı kitabımızda hududları gösterilen Kelâm miktarının öğretilmesinde beis yoktur. Böyle bir durumda, müslüman yavrulara o kadarcık Kelâm ilmi öğretilmelidir ki, **bid'atçı**larla mücadele ânında o mücadelelerden gelen menfî tesirleri defedebilsinler. İşte bu, Kelâm'ın muhtasar miktarıdır. Biz, mezkûr risalemizi, kısa olduğu için, bu kitabımıza dercetmiş bulunuyoruz. Bu risaleyi okuyan talebede; zekâ ve uyanıklık varsa ve zekâsıyla kendisine tevcih edilen sualin yerini biliyorsa veya nefsine herhangi bir şüphe gelmişse, o zaman mahzurlu olan illet başgöstermiştir ve hastalık belirli bir hale gelmiştir. Bu bakımdan el-İktisad fil-îtikâd adlı ve elli sayfadan ibaret bulunan kitabımızdaki Kelâm miktarını öğrenmeye teşebbüs etmesinde herhangi bir mahzur yoktur.

Bu kitabımızda, akaid kaideleri üzerinde düşünmenin hududları aşılmamış, kelâmcıların diğer bahislerine yer verilmemiştir. Eğer kitabımız talebeyi ikna ederse ne âlâ. . . İkna etmezse, o zaman hastalık müzmin bir hale gelmiş ve şiddeti yükselmiştir.

Bu hastalık bulaşıcıdır. Bu bakımdan kendisini tedavi eden doktor (hocası) , imkân nisbetinde, yumuşak bir şekilde hastalığın giderilmesine çalışmalıdır ve bununla beraber hakkındaki ilâhî kaza ve kaderi de beklemelidir ki ya **Allahü teâlâ**'nın uyarmasıyla hakkı bulsun ya da şek ve şüpheye devam ederek kendisi için takdir edilen sona doğru sürüklenip gitsin.

el-İktisad fi'l-İtikad adlı eserimizde ve ona benzer kitaplarda Kelâm'ın, yarar verecek bir miktarda olması umulmaktadır. Bu kitabın ihtiva ettiği miktardan fazla olan Kelâm ise iki kısma ayrılır:

A) Akaid kaidelerinin gayrinden bahseden kısımdır. itimâd ve idraklardan bahsetmek gibi. Görgü bahsine dalmak, onun men veya amyî diye adlandırılan bir zıddı var mıdır, yok mudur; eğer zıddı varsa birdir, o da görünmeyenlerin tamamından menolmaktır veya görünmesi mümkün olan herşey için âdetleri miktarınca bir men'in sâbit olması ve daha bunlardan başka nice hurafeler, dalâlete götürücü tâbirler ve terimler. . . 17

B) Dinî inançlara ait kaidelerin isbâtında kullanılan delilleri mecrasından çıkarıp daha fazla ve teferruatlı bir şekilde takrir ve mevzuun dışında birtakım sualler ve **cevap**larla irâd etmektir. Bu, dinleyenleri daha fazla dalâlete sürükleyen, dinî akidelerle ikna olmayan bir kimseyi daha fazla cehalete sevketmek için sarfedilen bir gayrettir. Çünkü birçok konuşmalar vardır ki, uzatıldıkları takdirde daha fazla karışıklığa sebep olmaktadır.

Eğer birisi çıkar da; 'İdrâk ve itimadlara ait hükümlerden bahsetmekte, okuyucu ve dinleyicilerin zihinlerini geliştirmek gibi bir yarar bahis konusudur; zira kılıcın cihad âleti oluşu gibi, hatırlatmak ve düşünceye sevketmek de dinin âletidir. Bu bakımdan zihinleri böyle bahislerle geliştirmekte bir beis yoktur' şeklinde iddiada bulunursa cevaben deriz ki, bu iddia, tıpkı 'Satranç oynamak, zihnin ve fikrin ufuklarını genişletir. O halde satranç dindendir' demek gibidir. Halbuki satranç, hevâ ve hevesten başka birşey değildir. İnsan zekâsı, sair şerî ilimlerle de gelişebilir. Hem böyle bir gelişmenin zekâya herhangi bir zarar getirmesi de tasavvur olunamaz!

Bu kadarcık bir açıklama ile Kelâm ilminin mezmûm ve memduh (övülen ve yerilen) kısımları bilinmiş oldu. Yine Kelâm ilminin hangi durumda kötüleneceği ve hangi durumda övüleceği; bu ilimden kimin yarar veya zarar göreceği keyfiyeti de bu açıklamalarla öğrenilmiş bulunmaktadır.

'**Bid'atçı**yı reddetmek hususunda Kelâm ilmine ihtiyaç olduğunu söylemiştin. Zamanımızda da **bid'atlar** yayılmış ve umumî bir belâ hâlini almış olduğundan dolayı Kelâm ilmine ihtiyaç olduğu bir gerçektir; o halde bu ilmin bilinmesini farz-ı kifaye saymak icap eder. Tıpkı mal ve can emniyetini koruyan idarecilik, hükümdarlık ve benzerlerini bilmek gibi. . .

Diğer taraftan âlimler Kelâm ilmini neşretmek, okumak ve araştırmakla iştigal etmedikçe bu ilim devam etmeyecek ve ortadan kalkacaktır. Halbuki bu ilim olmadan insanların, mücerred tabiatlarında **bid'atçı**ların şüphelerini hall ü fasletmek keyfiyeti mevcut değildir.

Bu bakımdan en uygun yol, Kelâm ilmini okutmanın ve araştırmanın da farz-ı kifayelerden sayılmasıdır. Ama ashâb-ı kiramın zamanı, bu hükmün dışındadır. Çünkü 'o devirde bu ilme şiddetli ihtiyaç yoktu' derseniz, bilin ki, Kelâm ilmi hususunda en hakikî hüküm şudur:

Her memlekette bu ilmi bilen, **bid'atçı**ların şüphelerini defetmeye tek başına muktedir olan

birisinin bulunması zarurî ve şarttır. Bu durumda ancak Kelâm ilmini tâlim etmekle mümkündür. Fakat Fıkıh ve Tefsir ilimleri gibi, bütün müslümanlara Kelâm öğretilmesi doğru değildir. Zira Kelâm ilmi deva, Fıkıh ise gıda gibidir. Gıdanın zararından korkulmaz. Amma daha önce de söylediğimiz gibi, zararın çeşitleri vardır.

Bu bakımdan bir âlim için en uygun hareket; bu ilmi ancak şu üç vasfa sahip olan bir kimseye öğretmektir:

1- Kelâm ilmini öğrenmek isteyen insan, kendisini ilmi çalışmalara adamış olmalıdır. Zira başka bir sanatla iştigal edenleri, bu meşguliyetleri, ilmin tamamını öğrenmekten ve beliren şüpheleri giderecek derecede yetişmekten men etmektedir.

2- Bu ilmi öğrenmek isteyende zekâ, sür'at-i intikal ve fesâhat bulunmalıdır. Çünkü zekâsı müsait olmayan bir kimse, öğrendiklerinden pek fazla yararlanamaz. Sür'at-ı intikale sahip olmayan kişi de, getirdiği deliller bakımından dinleyenlere faydalı olamaz. Bu bakımdan böyle bir insanın konuşmasında, menfaattan çok zarar vardır.

3- Kelâm ilmini öğrenenin tabiatında salâh, diyanet ve takva hasletleri bulunmalıdır. Şehvetleri kendisine galip gelmemelidir. Çünkü fâsık bir insan, en ufak bir şüphe ile dininden olur. Zira bu ufak şüphe, kendisiyle günah ve şehvetler arasındaki perdeleri yırtabilir. Böyle bir insan, şüphenin giderilmesine çalışmayıp onu teklifin (sorumlu olduğu şeylerin) ağırlığından kurtulmak için bir ganimet ve fırsat addeder. Elbette ki böyle bir insanın fesadı, ıslahından kat kat fazladır.

Bu ince taksimatları bildiğin zaman, sana gün gibi âşikâr olur ki, Kelâm ilminin medhedilen bu delilleri ancak Kur'ân'ın ince, kalpleri tesir altına alıcı, nefisleri ikna edici kelimeleri cinsindendir; yoksa birçok insanın anlayamadığı inceliklere ve taksimlere dalmak değildir. Farzedelim ki, insanlar taksimata ve anlaşılamayan inceliklere vâkıftırlar. Böyle de olsa onların birer balon, sahibinin elinde zihinleri karıştırmaktan başka hiçbir işe yaramayan birer konuşma sanatı olduğuna inanırlar. Fakat bu incelikleri bilen bir insan, bu sanatta, kendisi gibi mahir birisiyle karşılaştığı zaman mukavemet gösterir ve çok inatçı bir şekilde mücadeleye devam eder.

Daha önce, İmâm-ı Şâfiî ve bütün **selef** âlimlerinin, işaret ettiğimiz zararlardan ötürü Kelâm ilmine dalmayı yasakladıklarını biliyorsunuz. Yine biliyorsunuz ki, İbn-i Abbâs'ın Haricîlerle olan, Hazret-i Ali'nin ve başka **selef** âlimlerinin kader hakkındaki münazaraları herkesçe bilinmektedir. Bunların hepsi ihtiyaç anında yapılmıştır.

Böyle bir münazara ise her an güzeldir ve övülmeye lâyıktır.

Evet, zaman değişir. Bazan Kelâm ve Cedel ilmine ihtiyaç çok, bazan da az olur. Bu sebeple Kelâm ilmiyle ilgili hükmün değişmesi her an için mümkündür.

Halk tabakasının inanmakla mükellef bulunduğu, yolunda mücadele ettiği ve şüphelerden koruduğu hüküm işte bu zikredilendir. Şüphelerin izalesine, hakikatlerin keşfine, eşyanın olduğu gibi bilinmesine, bu kaidenin lâfızlarının zahirden anlaşılan sırlarının idrâkına gelince, onun anahtarı ancak ve ancak mücâhededir. Şehvetlerin yok edilmesi, tamamen Allah'a yönelik bir fikre dalınması, Allah'ın mahzâ rahmetidir. Bu rahmetin güzel kokularına talip olanlar, ondan ancak nasipleri kadar feyz alır.

İsteyenler, o rahmeti kabul edecek yerin genişliği ve kalbin temizliği nisbetinde nasibdar olur. Bu rahmet derinliği idrâk edilemeyen ve sahiline varılamayan bir denizdir . . .

Mesele

'Senin bu konuşman, bu ilimlerin zâhir ve bâtınlarının olduğuna işarettir. Bir kısmı gözle görülür derecede açıktır. Bir kısmı da gizlidir, ancak mücâhede, riyâzât ve fütursuz araştırma, saf fikir, matlubda başka dünyanın bütün meşgalelerinden hâli bulunan sır ile açılıp vuzuha kavuşur. Bu iddia ilk bakışta, şeriata muhalif gibi görünür. Zira şeriatın zahiri ve bâtını gizlisi ve açığı yoktur. Bilakis şeriatta zâhir, bâtın, gizli ve açık hepsi birdir' diyecek olursan, bilmiş ol ki, bu ilimlerin, gizli ve açık diye ikiye taksim edilmesi, hiçbir basîret sahibi tarafından inkâr edilemeyen bir hakikattir. Bu hakikati ancak, çocukluk devresinde birşeyler öğrenmiş ve bilâhare malûmatı donmuş; zirveye, âlim ve velilerin makamına erişmemiş acizler inkâr eder. Bu keyfiyet şer'î delillerden açıkça anlaşılmaktadır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Şüphesiz ki, Kur'ân'ın hem zahiri ve hem de bâtını vardır. Kur'ân'ın haddi ve matla'ı vardır. 18

Hazret-i Ali (göğsüne işaret ederek) şöyle buyurmuştur: 'muhakkak burada çok ilim vardır. Keşke bu ilimleri taşıyıcı kimseleri bulsaydım

Hazret-i Peygamber başka hadislerinde de şöyle buyurmaktadır:

Biz peygamberler, Allah tarafından halk ile akıllarının alabileceği bir şekilde konuşmakla emrolunduk. 19

Bir kimse, bir kavme, anlayamayacakları bir konuşma yaparsa, onun bu konuşması, onlar için fitne vesilesi olur. 20

Allahü teâlâ da şöyle buyuruyor:

Biz bu misalleri, insanlar için açıklıyoruz. Bunları (bu misallerin güzelliklerini ve faydalarını) ancak âlimler anlar. (Ankebût/43)

Hazret-i Peygamber diğer bir hadîsinde de şöyle buyurmuştur:

Şüphesiz, ilmin bir kısmı vardır ki, hazinelere benzer. O'nu ancak Allah'ı bilen âlimler çözer. Çözüldükten sonra da onlara ancak Allah'tan gâfil bulunan kimseler hücum ederler. 21

Bu hadîs-i şerîfî Kitab'ul-îlim'de de zikretmiştik. Diğer bir hadîslerinde ise şöyle buyurmuştur:

Eğer benim bildiklerimi siz de bilseydiniz, mutlaka az güler ve çok ağlardınız. 22

Fakat **Hazret-i Peygamber**; kendisinin bildiği fakat bizce bilinmeyen bir sırrı Allah tarafından 'İnsanların anlayışı bu sırrın idrâkından âcizdir, onun için bunu ifşa etme emri veya buna benzer birşey bulunmasaydı neden ifşâ etmesindi? **Hazret-i Peygamber** bunu ashâb-ı kirama (veya umum halka) niçin söylemesindi? Şek ve şüphe yoktur ki, eğer **Hazret-i Peygamber** bildiklerini söyleseydi, dinleyenler kendisini tereddütsüz tasdik edeceklerdi.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) 'O Allah'tır ki, yedi gök ve arzdan da onların mislini (yine yedi kat) yaratmıştır. Allah'ın emir ve kazası bütün bunların arasında inip duruyor. Bilesiniz ki, Allah herşeye

kadirdir ve ilmiyle herşeyi kuşatmıştır' (Talâk/12) ayeti münasebetiyle 'Eğer bu ayetin gerçek yorumunu söylesem, mutlaka beni taş yağmuruna tutardınız' (Başka bir rivâyette ise ". . mutlaka bana 'kâfirsin' derdiniz") buyurmuştur.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle buyuruyor: '**Hazret-i Peygamber**'den iki yük dolusu ilim öğrendim. Birisini neşrettim ve söyledim; diğerini ifşa etseydim mutlaka kafam kesilirdi'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ebû Bekir size üstün olmasını çok oruç veya çok namazla değil, göğsünde yerleşen bir sır ve hikmet sayesinde sağlamıştır. 23

Allahü teâlâ Hazret-i Ebû Bekir'den razı olsun! Hiç kuşkusuz üstünlüğüne vesile olan göğsündeki sır, dinî kaidelerle ilgili ve onların dışına çıkmayan bir hakikattir. Halbuki dinî kaidelerden olan birşey, zahirî cephesiyle Hazret-i Ebû Bekir'den başka müslümanlarda da görünmektedir.

Sehl et-Tüsterî şöyle der: Âlimin ilmi üç kısımdır:

1- Zâhir ilmi; bu ilmi, zâhir ehline verir.

2- Bâtın ilmi; bunu da ancak bâtından anlayanlara izhar eder. 3- Kendisi ile Allah arasında bulunan ilim ki bu ilmi hiçbir kimseye izhar etmeye me'zun değildir'.

Ariflerin bazıları 'Rubûbiyetle ilgili sırrı ifşa etmek, küfrün tâ kendisidir' buyurmuştur.

Bazıları da şöyle dedi: 'Rubûbiyetle ilgili bir sır vardır. Eğer izhar edilirse, nübüvvet iptal edilir. Nübüvvetin de bir sırrı vardır. Eğer o sır keşfedilirse, ilim iptal edilir. Allah'ı bilen âlimlerin de bir sırrı vardır. Eğer o âlimler bunu izhar ederlerse ahkâm-ı diniyye iptal olunur'.

Eğer bu sözü söyleyen zat, peygamberliğin, zayıf kimselere verilmeyeceği için iptal olunacağını kastetmemişse bu söz yanlış ve hilâf-ı hakikattir. Sahih ve doğru hüküm şöyledir: O gizli ve rubûbiyetle ilgili sır ile nübüvvet arasında hiçbir şekilde tenakuz mevcut değildir ki, izharı ile nübüvvet iptal edilsin. Kâmil insan, kalbindeki nurun marifet ve takva nuruyla çelişmediği ve sönmediği bir kimsedir. Takvanın zirvesi ise nübüvvettir.

Mesele

"Zikrettiğin bu rivâyetlerin ve hadîslerin birtakım te'villeri vardır. Bu bakımdan zâhir ile bâtının ihtilafını beyan ediniz. Çünkü eğer bâtın, zahirle çelişiyorsa, o vakit bâtında şeriatın iptali sözkonusudur. Bu 'Hakîkat, şeriatın hilafıdır' diyen bir kimsenin iddiasıdır. Böyle bir iddia ise küfrün tâ kendisidir. Çünkü şeriatın zahirden, hakikatin ise bâtından ibaret olduğu iddia ediliyor. Eğer zâhir ile bâtın arasında tenakuz ve ihtilâf yoksa o vakit bâtın, zahirin tâ kendisi demektir. Bu bakımdan ilmin, zâhir ve bâtın olarak taksim edilmesi keyfiyeti de ortadan kalkmış olur. Bu keyfiyet ortadan kalkınca da şeriatın ifşa edilmeyecek herhangi bir sırrı kalmaz. O vakit hafî ile celî (zâhir ile bâtın) aynı şey olur" dersen, bilmiş ol ki, bu sual büyük bir felâketi tahrik etmekte, dolayısıyla insanı, Mükâşefe ilimlerini inkâr etmeye sürüklemektedir. Bu da Muamele ilminin maksûdunun dışına çıkmaktır. Halbuki kitabımızın hedefi muamele ilminin dışına çıkmamaktadır. Çünkü daha önce zikrettiğimiz inanç ve akideler, kalbin vazifelerindendir. Biz bu inançları, kalben tasdik ve kabulle mükellefiz; hakikatlere varacak derecede

incelemekle mükellef değiliz. Böyle bir mükellefiyet halkın umumuna yüklenmemiştir. Eğer zikredilen inançlar, amel kısmına dahil olmasaydı, onları bu kitaba dersetmezdik. Eğer onlar, kalbin zahiriyle ilgili amellerden olmayıp sadece bâtını ile alâkadar olsalardı, biz onları kitabımızın **birinci** kısmında irâd etmezdik. Hakîkî keşfe gelince: O, kalp sırrının sıfatı ve bâtınıdır. Fakat hayali, zâhir ile bâtının mütenakız olduklarına dair bu sualde olduğu gibi tahrik etmeye dalındığı zaman bu meseleyi hall u fasl edecek veciz bir kelâma ihtiyaç vardır.

'Hakîkat, şeriata muhaliftir veya bâtın zahire mün'akizdir' diyen bir kimse imandan çok küfre yakındır. Mukarreblerin özelliği bulunan sırlar ki bunları mukarreblerin dışında çoğu kimseler idrâk edemez ve işlemeye de yeltenmez.

Mukarrebler de onları, ehli olmayanlara ifşa etmekten men' edilmişlerdir beş kısma ayrılır:

Bir

Şey'in, haddi zâtında ince bir mevzu olup idrâkından birçok anlayışların âciz kalmasıdır. İşte böyle bir 'şey'in idrâk edilmesi ancak havassın özelliğidir ve onlara düşen vazife de bu inceliği ehli olmayan kimselere ifşa etmemektir. Aksi takdirde onu idrâk etmekten âciz oldukları için fitneye sürüklenirler.

Ruhun sırrını gizlemek ve **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ruhun hakikatini beyandan çekinmesi bu kısma dâhildir. Çünkü ruhun hakîkati, idrâkin ötesindedir. Ehl-i idrâk'ın anlayışları hâriç, hiçbir idrâk onun hakikatini tasavvur edemez. . .

'Sakın ruhun sırrı **Hazret-i Peygamber**e mâlûm olmamıştır' zanna kapılma. Çünkü ruhu bilmeyen nefsini bilmez. Nefsini bilmeyen de rabbini nasıl bilebilir? Ruhun sırrının bir kısım velî ve âlimlere de mâlûm olması keyfiyeti uzak bir ihtimal değildir.

Bu velî ve âlimler, her ne kadar peygamber değilseler de, şeriat nerede sükût etmiş ve neyi beyan etmemişse onu aynen takip ederler.

Allah'ın sıfatlarında o kadar gizli hikmetler vardır ki, cumhûr-u nâs'ın insanların çoğunun, zihinleri onları idrâktan âcizdir. **Hazret-i Peygamber** bu hikmetlerin ancak halk tabakasının zihnine yerleşebilecek zâhir kısımlarını zikretmiştir: İlim, kudret ve benzerleri gibi. . .

Bunlar da halkın ilim ve kudretiyle bir nevi münasebetleri ve aşmalıkları olduğu için zikredilmiştir. Çünkü halkın, ilim ve kudret denilen birtakım sıfatları vardır. İşte bu ilâhî sıfatları, hiç olmazsa bir nev'i mukayese ile vehmederler.

Eğer **Allahü teâlâ**, halkta bulunmayan ve onların sıfatlarıyla herhangi bir münasebeti olmayan vasıfları zikretmiş olsaydı şüphesiz ki halk, bunları idrâktan tamamen aciz ve uzak kalacaktı. Çünkü cima'ı bilmeyen bir çocuk veya cima'dan âciz olan (anin) kişi, bu lezzetten bahsedildiği zaman, ancak diğer met'urnatın (yiyecekler) lezzetine nisbet ederek birşeyler anlayabilir. Böyle bir anlayış elbette ki tahkikî ve kâfi bir anlayış değildir.

Allah'ın ilim ve kudretiyle mahlûkâtın ilim ve kudreti arasındaki mesafe ve fark, cima lezzetiyle yemek lezzeti arasındaki farktan çok fazladır.

Kısacası insan, ancak nefsini ve hâl-i hazırda nefsinde bulunan sıfatlarını idrâk edebilir veya daha

evvelce nefsinde peyda olmuş sıfatları bilebilir. Sonra bunlara kıyas ederek başkasına ait bulunan bu tip sıfatları da anlar. Bilâhare bu sıfatlar arasında, şeref ve kemal yönünden ayrılık ve farklılık olduğunu da tasdik eder.

Bu bakımdan, beşer için Allah'a, ancak kendi nefsinde sabit olan fiil, ilim, kudret ve benzeri sıfatları isbat etmek imkânı vardır. Bunları isbat etmekle beraber, Allah'ın bu tip sıfatlarının daha kâmil ve daha şerefli olduğunu da tesbit eder. O vakit daha ziyade, **Allahü teâlâ**ya mahsus olan celâl sıfatlarına değil, nefsinde nüvesi sabit olan sıfatlara yönelir.

Bunun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Sana, senin kendi zât-ı ulûhiyyetine yapmış olduğun gibi senâ edemem. 24

Bunun mânâsı; 'Ben idrâk ettiğimi izahtan âcizim' demek değildir. Aksine zât-ı ulûhiyyetin hakikatini idrâktan gelen aczi itiraf etmektir. Bu sırra binâen bazı âlimler 'Allah'tan başkası, O'nun hakikatini bilemez, (veya Allah'ı hakkıyla kendisinden başkası bilemez) demişlerdir.

Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk şöyle buyurmuştur: 'Hamd o Allah'a mahsustur ki, marifetinden âciz olunduğu gibi, halk için marifetine götürücü bir yolda açmamıştır'.

Biz, şimdilik bu tarz konuşmaları bir tarafa bırakarak hedefimiz olan o beş kısmın **birincisi**ne dönelim ve zihinlerin idrâkından âciz kaldığı şeyden bahsedelim.

Birinci kısma ruhla birlikte Allah'ın birtakım sıfatları da dâhildir.

Hazret-i Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ'nın nur'dan yetmiş perdesi vardır. Eğer onları aralasa O'nun yüzünün (cemâlinin) parıltıları, ulaştığı herşeyi yakacaktır. 25

İki

Peygamberlerin ve sıddîkların ifşa etmekten menolundukları hususlar arasında bilinip anlatılması zor olmayan bir sır vardır. Fakat onun izah edilmesi peygamberlerin ve sıddîkların dışnda dinleyenlerin birçoğuna zarar verir. Ehl-i İlmin ifşa etmekten men' oldukları kaza ve kader sırrı da bu kısma dâhildir.

Bir kısım hakikatlerin zikredilmesinin bir kısım insanlara zarar verdiği inkâr edilemez bir gerçektir. Güneş ışığının yarasaların gözlerine, gül kokusunun da pislikleri seven böceklere zarar verdiği gibi. . . Böyle bir ihtimal nasıl uzak görülebilir? Şöyle ki, bizim 'Küfür, zina, günah ve kötülüklerin tamamı Allah'ın kaza, irade ve meşiyetiyledir' sözümüz haddi zâtında hak bir sözdür. Fakat bunu söylemek bir kavme zarar vermektedir. Çünkü bu sözü dinleyen o kavim 'Sefahata götüren, hikmetin zıddını yaptırtan, zulüm ve kabîha rıza gösteren Allah'tır' kanaatına varıyor. İbn

Râvendî26 ve Allah'ın rahmetinden mahrum olan bir taife bu sözden ötürü ilhada sapmışlardır.

İşte kaza ve kader sırrı da eğer ifşa edilirse birçok kimsede birtakım vehimlerin doğmasına yol açacaktır. Çünkü halkın zihinleri, kader sırrının ifşasından doğan vehimleri silıîıeye derman olacak ilaçları idrâka müsait değildir.

Şu söz doğru ise zikrettiğimiz **ikinci** kısma misâl olabilir: Kıyâmetin zamanı zikredilse, yani kıyâmet bin sene veya daha fazla veya daha az bir zaman sonra vâki olacaktır denilse anlaşılacaktır. Fakat kıyâmetin vakti, kulların maslahatı sebebiyle ve onları zarardan korumak dolayısıyla zikredilmemiştir.

Bu bakımdan kıyâmetin vakti tâyin edilseydi, o müddetin uzak olduğunu ümit ederek günaha sapma ihtimali olabilirdi. Çünkü nefisler ceza zamanını uzak görürlerse günah işlemekten çekinmezler. Allah'ın ilminde yakın olması muhtemel olan kıyâmetin yakınlığı zikredildiği zaman da korku büyür; halkın 'Nasılsa yakında kıyâmet kopacaktır' deyip çalışmaktan vazgeçmesine ve dünyanın harap olmasına vesile olur.

Üç

Şcy, eğer sarih bir şekilde zikredilirse hem anlaşılır, hem de hiçbir zarara vesile olamaz. Fakat buna rağmen dinleyicinin kalbinde daha iyi yerleşsin çiiye istiare, mecaz ve işaret yolu ile zikredilir. Çünkü dinleyicinin kalbinde yerleşince daha faydalı olur. Meselâ biri Talanı gördüm. İncileri domuzların boynuna takardı' dese, bu sözüyle de ilmi ve hikmeti, ehli olmayan kimselere ifşa etmeyi kasdetse, dinleyenin zihnine, herşeyden evvel, ibarenin zahiri mânâsı yerleşir. Müdekkik insan düşünür ve o insanda inci olmadığını ve bulunduğu yerde de domuz bulunmadığını öğrenince sırrın ve bâtının hakikatini derhal idrâk ederek meseleye vâkıf olur.

İnsanlar, bu mevzuda birçok gruba ayrılmaktadır. Kimisi seri' intikallidir, kimisinin ise idrâki kıttır.

İşte bu kısmı terennüm için şair şöyle demiştir:

İki kişi vardır: Birisi terzi, diğeri dokumacı. . .

A'zul adlı yıldızda yüzyüzedirler; (veya **birinci** semada karşı karşıyadırlar) .

Birisi daimi şekilde gidenin elbisesini dokuyor; Öbürü ise gelenin elbisesini dikiyor.

Şair, gelme ve gitmeye tesir eden semavî sebebi, terzilik ve dokumacılık sanatıyla meşgul olan iki kişi olarak tâbir etmiştir. Bu çeşit konuşma, mânâyı madde ile tâbir etmek kabilindendir. Hem de aynı mânâyı veya benzerini tazammun eden madde ile tâbir edilmektedir.

Hazret-i Peygamberin şu sözü de bu kabildendir; zira içine atılan balgam ile mescidin buruşmayacağı açık birşeydir:

Mescid, içine atılan balgamdan ötürü ateş üzerinde buruşan deri gibi buruşup dürülür. 27

Yani mescidin rûhen ve mânen büyüklüğü, tazime lâyıktır. Balgam, mescidi tahkir olduğu için onun mescidlik mânâsına zıt düşer. Tıpkı ateşin, derinin cüzlerinin birleşmesine zıt düştüğü gibi. . .

Hazret-i Peygamberin şu hadîsi de bu kabildendir:

Başını imamdan evvel (rükû ve secdeden) kaldıran bir kişi, başının Allah tarafından merkep başına dönüştürülmesinden korkmaz mı?28

Bu keyfiyet, suret bakımından hiçbir zaman tahakkuk etmemiştir ve etmeyecektirde. Fakat mânâ bakımından daima vardır. Çünkü namazda imama tâbi olmayı gözetmeyenin kafası, hakikati, oluşu ve

şekli bakımından merkep kafası olamaz. Merkebin özelliği hamâkat (ahmaklık) ve belâhettir. Bu bakımdan imamdan evvel başını kaldıran bir kimsenin kafası, ahmaklık mânâsında, merkebin başına benzetilmiştir. **Hazret-i Peygamber**in gayesi de budur. Yoksa burada, mânânın kalıbı olan uzuv kastedilmemiştir. Hem imama uymak, hem de ondan evvel davranmak iki zıt hareket olduğu için ahmaklığın en üst perdesidir.

Bu gibi sözlerin zahir manalarında olmadıkları ya akli, veya şer'i delillerle bilinir.

Aklî delil, mânânın zahire hamledilmesinin mümkün olmadığıdır. Tıpkı **Hazret-i Peygamber**in şu mübârek sözünde olduğu gibi:

Mü'minin kalbi, Rahman olan Allah'ın (kudret) parmaklarından **ikisi** arasındadır. 29

Müslümanların kalbini açıp baktığımızda orada herhangi bir parmağa rastlamayız. Öyleyse parmağın zikri, burada sır ve gizli ruhu bulunan kudret-i ilâhiyye'den kinayedir. Kudret yerine parmak tâbirinin kullanılması, **Allahü teâlâ**'nın kudretinin tam olarak anlaşılması hususunda dinleyenin kalbinde daha fazla bir iz bırakır.

Şu ayet-i celîle kudret yerine, parmağın kullanılması kabilindendir:

Biz birşeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece 'Ol!' dememizdir; o da hemen oluverir. (Nahl/40)

Bu ayetin zahiri mânâsı gayr-ı mümkündür. Çünkü 'ol!' kelimesi eğer var olmayan birşeye hitap ise muhaldir, Zira mevcut olmayan birşeye nasıl hitap edilebilir? Olmayan birşey yok olduğu için ne hitabı anlar ve ne de emri yerine getirebilir.

Eğer o şeyin var olmasından sonraysa, o zaman da var olan birşeye 'Var ol!' denilmesi lüzumsuz olur. Fakat kudretinin sonsuzluğunu anlatmak cihetinde nefislerde daha fazla tesir yaptığı için **Allahü teâlâ** açık tâbiri bırakıp bu kinaye tâbiri kullanmıştır.

Şeriatla bilinen delile gelince, o delil de şudur: Söylenilen hükmün zahire ircâ ve hamledilmesi mümkündür. Fakat rivâyet edildiğine göre **Allahü teâlâ** burada zahirin hilafını irade buyurmuştur. Nitekim şu ayetin tefsirinde de bu hüküm varit olmuştur:

Allah gökten bir yağmur indirdi ve vadiler kendi miktarınca sel olup aktı. Sel de üzerine çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası veya âlet yapmak için ateşte erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük (posa) vardır. İşte Allah hak ile bâtılı böyle misâllendirir. Köpüğe gelince, o atılır gider. İnsanlara faydası olan ise yerde kalır. (Hak buna benzer) . Allah işte böyle misaller verir. (Ra'd/17)

Âyet-i celîledeki 'su' mânâsına gelen ma tâbiri Kur'ân'dan kinayedir. Vadilerden maksat da kalplerdir. Kalplerin bir kısmı çok, bir kısmı ise az şey yüklenmiştir. Bir kısmı da hiçbir şey yüklenmemiştir. Köpük ise küfür ve nifak misalidir. Zira köpük her ne kadar su yüzünde görünürse de, hakikatte bir balondan başka birşey olmadığı için sönüp gider. İnsanlara yararlı olan hidayete gelince, o istikrar bulur ve yerleşir.

Bir cemaat bu kısımda, oldukça derine dalmış; âhirette varit mizan, sırat ve benzerlerini te'vil etmişlerdir. Bu te'vil **bid'at**tır. Çünkü böyle bir tevil rivâyet yoluyla nakledilmiş değildir. Kaldı ki bu

ayet-i celîleyi zahirî mânâya hamletmekte hiçbir mahzur yoktur. Bu bakımdan zahirinde bırakılması ve te'vil edilmemesi vacibdir.

Dört

İnsanoğlu önce mücmel (kısa ve öz bir şekilde) idrâk eder, daha sonra tedkik ve zevkiyle tafsile girişir. Böylece o şey, insanın ayrılmaz parçası haline gelir. İnsanoğlunun bu iki ilim ve anlayışı farklıdır. **Birincisi** kabuk ve posa gibi, **ikincisi** ise öz gibidir. **Birincisi** zâhir, **ikincisi** bâtın gibidir. Bunu bir misalle açıklayalım: Karanlıkta veya uzakta insanın gözüne bir karartı ilişir ve az bir malumat sahibi olur. Fakat o şahsı yakından veya karanlığın kalkmasından sonra gördüğü zaman iki görüşün arasındaki farkı idrâk eder. **İkinci** görüşü, **birinci** görüşüne zıt değil, aksine onun kemâle ermiş şeklidir. İlim, îman ve tasdik de böyledir. İnsanoğlu, karşılaşmadan da ölüm, hastalık ve aşkın varlığını tasdik eder. Fakat bu hakikatlere, karşılaştığı zaman, karşılaşmadan önceki inancından daha kâmil bir inançla inanır. İnsanoğlunun, şehvet, aşk ve diğer haller hususunda üç ayrı durum ve görüşü vardır.

1- Olmadan önce varlığına inanmak

2- Olduğu anda varlığına inanmak

3- Olup geçtikten sonra varlığına inanmak

Geçmişte karşılaştığın açlık hakkındaki bilgin, açlık çekmezden önceki bilgine muhaliftir.

İşte bunun gibi, din ilimlerinde de insanoğluna zevk veren bir kısım vardır. Bu kısım gittikçe tekâmül eder. Daha evvelki halinde, tahkiksiz elde edilen bâtın gibi olur. O halde hastanın sıhhat anlayışıyla sağlamın sıhhat anlayışı arasında fark vardır. Bu dört kısımda da, halkın anlayışı farklılık arzeder. Halbuki bütün bu kısımlarla, zahire zıt düşecek bir bâtın da mevcut değildir. Bilakis bu kısımlardaki bâtın, zahiri tamamlar ve onu özün kabuğu tamamlaması gibi kemâle erdirir. Hepsi bu kadar vesselâm. . .

Beş

Kal diliyle hâl dilini belirtmektir. Anlayışı kıt olan bir kişi, zahirde kalır ve zahiri, hakikî bir konuşma olarak kabul eder. Hakîkatleri basiretle çözen kişi ise, zahirdeki sırra vâkıf olur ve onu çözer. Bu tıpkı "Duvarın kendisine çakılan kazığa 'Neden bana güçlük verip beni yaralıyorsun?" diye sorması; kazığın da 'Bunu bana değil beni dövüp rahat bırakmayana ve arkamdaki taşa sor' demesi" gibidir. . . Kişi burada hâl dili yerine kal dili kullanmaktadır.

Kur'a'nı Kerîm'in şu ayeti de bu kabildendir: Sonra (Allah) buhar hâlinde olan göğü yaratmaya yöneldi de ona ve arza İkiniz de isteyerek veya istemeyerek gelin!' dedi. Onlar da 'Biz isteyerek geldik' dediler, (Fussilet/11)

Anlayışı kıt olan bir kimseye bu ayeti anlatabilmek için yer ile göğe hayat ve akıl takdir etmek; bunların Allah'ın hitabını anladıklarını ve o hitabın gök ile yerin duyabileceği ses ve harflerden mürekkep olduğunu ve onların da harfle, sesle **cevap** verdiklerini ve 'Biz isteyerek geldik' dediklerini söylemek gerekir. Basîret sahibi ise bilir ki, burada dil ile konuşmak irade edilmemiştir. Bu haber, göklerin ve yerlerin ister istemez Allah'ın emrine musahhar olduklarını ilân eder.

Nitekim 'Hiçbir şey yoktur ki Allah'ın hamdiyle O'nu tesbih etmesin. Fakat siz insan olarak onların teşbihini anlayamazsınız' (İsrâ/14) ayeti de bu kabildendir. Basiretsiz kimse, cansızlar için de hayat, akıl, sesli ve harfli konuşmayı takdir eder ki tesbih ettiklerinin tahakkuku için 'sübhanallah' diyebilsinler. Basîret sahibi ise, bilir ki buradaki tesbihle, dille yapılan tesbih değil, aksine O'nun varlığını halk diliyle ilân etmeleri, zâtının kudsiyyetini mânen haykırmaları ve varlıklarıyla O'nun birliğine şehâdet etmeleri kasdolunmuştur.

Nitekim 'Herşeyde O'nun varlığına ve birliğine delâlet eden bir alâmet vardır' denilmiştir.

Yine 'Bu muhkem sanat, ustasının güzel tedbirine ve kâmil ilmine şehâdet eder' denilmiştir. Bu ayet-i celîlenin mânâsı; gökler ve yer diliyle 'Biz şehâdet ederiz ki, sen varsın' demek değildir. Fakat bu varlıklar zat ve halleriyle mûcidlerinin varlığına şehâdet ederler, işte böylece, hiçbir şey yoktur ki, kendisini yoktan var eden, devam ettiren, sıfatlarında ve durumlarında evirip çeviren bir var ediciye muhtaç olmasın. Böylece var olan herşey, bir var ediciye muhtaç olmak hasebiyle, o kendisini var edenin kudsiyyetine şehâdet eder. Onun şehâdetini de, sadece eşyanın zahirine bakarak yapışıp kalanlar değil, ancak basîret sahipleri idrâk ederler. Bu sır ve hikmete binâen **Allahü teâlâ** Takat siz onların teşbihlerini idrâk edemezsiniz' (İsra/44) buyurmuştur.

Kasır ve âcizlere gelince, onlar hiçbir zaman eşyanın, var edicisi hakkındaki tesbih ve takdisini anlayamazlar. Mukarreb ve ilimde râsih olan (derinleşen) âlimlere gelince; **Allahü teâlâ**'nın künhünü ve mutlak kemâlini idrâktan onlar da âcizdirler. Zira herşeyde, Allah'ın takdis ve teşbihine delâlet eden çeşitli şahitlikler vardır ve her insan, bu şahitliklere ancak akıl ve basireti nisbetinde vâkıf olabilir. Bu şahitlikleri, teker teker saymak muamele ilmine uygun düşmez. Çünkü böyle bir inceleme ancak mükâşefe ilmine dâhildir. Mükâşefe ilmi gibi, muamele ilminde de zahirîlerle basîret sahiplerinin dereceleri ayrı ayrıdır. Bu **beşinci** kısımla, zâhir ile bâtının ayırımı yapılır.

Bu makamda, derece sahiplerinden bazıları haddi tecavüz ederek ifrata varmıştır, bazıları da mutedil hareket etmiştir. Zahiri kaldırmak hususunda bazıları o derece ifrata kaçmıştır ki, bütün zahirleri ve delilleri veya çoğunu bozup şu ayetlerde olduğu gibî te'vile girişmişlerdir.

Bugün onların ağızlarını mühürleriz de elleri ne yapıyor idiyseler bize söyler ve ayaklarıda şahitlik eder. (Yâsin/65)

O kâfirler, derilerine 'Niçin aleyhimizde şahitlik ettiniz?' derler. Onlar da 'Bizi, herşeyi söyleten Allah söyletti. Sizi ilk defa o yarattı. (Öldükten sonra da) yine O'na götürülürsünüz' (karşılığını verirler) . (Fussilet/21) .

Bu ayetleri, Nekir ve Münker'den varit olan konuşmaları, mizanı, sıratı, hesabı, cennet ve cehennem ehlinin münazaralarını tamamen te'vil etmişlerdir. Bazıları da te'vil kapısını tamamen kapatmak suretiyle ifrata kaçmışlardır. Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) bunlardandır. Hatta İmâm-ı Ahmed "**Allahü teâlâ** birşeyin olmasını dilediği zaman, ona sadece "Ol" iler, o da oluverir" (Yâsin/82) ayetinin son cümlesi olan 'Kün feyekûn' ibaresinin te'vilini bile menetmiş ve şöyle demiştir: 'Bu lafız Allah'ın harf ve ses ile olan hitâb-ı ilâhîsidir. Bu hitap **Allahü teâlâ**'dan her lahzada olanların adedince sudûr eder'.

Hatta İmâm-ı Ahmed'in bazı arkadaşlarından dinledim, şöyle diyorlardı: Te'vil kapısı, şu üç hadîsin lafızlarını te'vil etmek hariç kapanmıştır:

Hacer-ül-Esved (siyah taş) , Allah'ın yeryüzünde sağ elidir. 30

Mü'minin kalbi Rahman olan Allah'ın parmaklarından **ikisi**nin arasındadır. 31

Ben Rahman'ın nefesini Yemen tarafından hissediyorum. 32

Zahirîler de, te'vil kapısının kapanmasına taraftardır. İmâm-ı Ahmed'in yüce makamı ve yüksek ilminin bize telkin ettiği hüsn-ü zan, onun hakkında şunu bilmektir: Kendileri ayet-i celîledeki istivâ'nın kürsü üzerinde oturup istikrar etmek gibi olmadığını, Allah'ın gecenin sonunda, **birinci** semaya inişinin, bayağı bir insanın bir yerden başka bir yere intikal etmesi gibi olmadığını elbette biliyordu. Fakat te'vil kapısını kötülüklerin yüzüne kapatmak için, te'vili men'etmiştir ve bu men'edişinde müslüman halkın salâhını gözetmiştir. Çünkü te'vil kapısı açıldı mı, yırtık büyür, yarak imkânı kalmaz. İşler kontroldan çıkar ve normal hududu tecavüz eder. Hududu tecavüz eden birşeyin zapt u rapt altına alınması ise imkânsızdır. Bu bakımdan, te'vil kapısını böyle iyi bir niyetle kapatmakta herhangi bir beis yoktur. İmâm-ı Ahmed hazretlerini, **selef-i sâlihîn**in gidişatı da destekler.

Zira **selef** aynen şöyle söylüyordu: 'Allah'ın Kitabı'nda ve **Hazret-i Peygamber**in sünnet-i seniyyesinde geçen lâfızları olduğu gibi geçiştirin'.

İmâm-ı Mâlik'e istivâ'nın mânâsı sorulduğu zaman şöyle buyurdular: İstivâ malûmdur; keyfiyeti ise meçhuldür. İstivâ'ya inanmak vacip, keyfiyetini sormaksa **bid'at**tır'.

Bâzı âlimler de, mûtedil hareket etmeye taraftar olmuşlardır.

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili ve te'vile muhtaç ayet ve hadîsleri zahirî mânâsı üzerine olduğu gibi terkedip te'vilini men' etmişlerdi. Bunlar Eş'arî mektebine mensup âlimlerdir.

"Mutezile, te'vil bakımından, Eş'arîlerden daha ileri giderek Allah'ın sıfatlarından olan Basîr kelimesini te'vil etmişlerdir. Allah'ın Semî ve Basîr olmasını te'vil ettikleri gibi, mi'racı da te'vil ederek bedenen olmadığını iddia etmişlerdir. Kabir azabını, mizan, sırat ve âhiret ahkâmının bir kısmını da te'vil etmişlerdir. Bununla birlikte Mutezile insanların cesetleriyle haşrolunacaklarını; cenneti ve buradaki yiyecek, güzel koku, evlilik gibi nimetleri; ateşi ve onun derileri yakıp yağları eriteceğini te'vil etmeksizin olduğu gibi kabul etmişlerdir.

Felsefeciler, Mu'tezile'nin bu derece ve hududunu da geçerek, âhiret hakkında vârid olan herşeyi te'vil ve âhiretteki azap ve elemlerin tamamının aklî ve ruhî olduğunu iddia etmişlerdir. Orada lezzetin de aklî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Cesetlerin haşrini inkâr, nefislerin hâdis değil, bâkî olduğunu iddia etmişlerdir. Görülecek cennet nimetlerinin ya da cehennem azaplarının görülür tarafı bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. İşte bunlar, te'vil hususunda aşırı gidenlerin tâ kendileridir. . .

Bu başıboşluk ile Hanbelîlerin katılığı arasındaki ifrat ve tefrite kaçmayan normal hareket gayet ince ve derindir. Buna, dinleyenler değil, ancak emirleri Allah'ın nuruyla idrâk edip onlara Allah tarafından muvaffak olanlar erişebilirler.

Allah'ın tevfîkine mazhar olan bu grup, söylenen sözlere ve vârid olan kelimelere emirlerin sır ve

incelikleri kendilerine olduğu gibi keşfolunduğu zaman bakarlar. Bu söz ve kelimelerden, yakîn nuruyla buldukları hakikate mutabık olanları olduğu gibi kabul, muhalif düşenleri ise te'vil ederler. Bu emirleri sadece kulaktan dolma anlamaya çalışanlara gelince, onların istikrarlı bir adımları olmadığı gibi bu emirlere karşı muayyen bir yerleri ve mertebeleri de yoktur. Sadece dinlemekle iktifa eden bir kimseye İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'in makamı en güzel ve uygun bir makamdır.

Şu halde normal hududunun üzerindeki perdeleri kaldırmak, Mükâşefe ilmine dâhildir. Bu konuda söz uzadığı için, biz burada o ilme dalamayacağız. Çünkü bizim gayemiz bâtının zahire mutabık ve muvafık olduğunu ve aralarında herhangi bir muhalefetin bulunmadığını beyan etmektir.

Bu bakımdan şu zikrettiğimiz beş kısımda birçok şeylerin hakikati keşfolundu. Halk tabakasını, daha önce yazdığımız inancın izahında bırakmak istediğimiz, onların **birinci** derecede inançlarla mükellef olup, başka herhangi birşeyle mükellef olmadıklarını, ancak şayi olan **bid'atlar**ın teşvişlerinden korkulursa **ikinci** dereceye terakki edebileceklerini ve orada derinliğe dalmadan, kısaca, pırıl pırıl parlayan delillerle takviye edilmiş bir inanca yükselmelerini kabul ettiğimiz zaman, bu kitapta o delilleri zikredelim; misafir olarak Kudüs şehrinde bulunduğumuz bir dönemde, oradaki ahaliye yazıp da er-Risalet'ül-Kudsiyye fi Kavâid'il-Akaid adlı eserimizde vârid olan miktar ile iktifa edelim. Bu eser, gelecek bölümde dercedilmiş bulunmaktadır.

13) Künyerci Yakub b. İbrahim'dir. İmâm-i A'zam'in ileri gelen talebelerindendir

14) Müslim, (İbn Müsud)

15) Müslim (Selmân-ı Fârisî'den)

16) Bkz. İlim bölümü; İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den) ; Tirmizî, (Enes'ten)

17) İtimâd şu demektir: Ağır bir cismin yere düşüşü, hareketten değil, dengeyi kaybetmesi sebebiyledir. Bir cevherin daha üstün bir cevhere dönüşmesine kevn (oluş) , daha âdi bir cevhere dönüşmesine de fesâd (bozulma) denir. **Ehl-i Sünnet**' göre insanoğlunun bütün idrâki Allah'ın fiilidir. İnsanın bir dahli yoktur. İnsanın fiili olmadığı gibi, kesbi de değildir.

18) İbn Hıbbân, Sahih, (İbn Mes'ûd'dan)

19) Bu hadîs daha önce geçmişti.

20) İlim bölümünde geçmişti.

21) İlim bölümünde geçmişti.

22) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Âişe ve Enes'ten)

23) İlim bölümünde geçmişti.

24) Müslim, (Hazret-i Aişe'den) . Âişevalidemiz **Hazret-i Peygamber**in bu hadîsi secde halinde söylediğini belirtmiştir.

25) Bu hadîs, müellif tarafından Mişkât'ül-Envar adlı eserinde de zikredilmiştir.

26) Meşhur bir mülhiddir. Mutezile inancı hakkında küfür ve ilhâd dolu bir kitabı vardır. İsfahan'ın Ravâııd köyünde doğmuştur ve aslında Gulât-ı Şia'dandır. (Zebîdî)

27) Irâkî, bu hadîsin merfû hadîsler içinde yeri olmadığını söylemiştir. Krş. İbn Ebi Şeybe, (Ebû Hüreyre'den) ; Abdürrezzak, (Ebû Hüreyre'den mevkuf olarak)

28) Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce

29) Müslim, (Abdullah b. Amr'dan)

30) Hâkim, (Abdullah b. Amr'dan; sahih olduğunu söyleyerek)

31) Müslim, (Abdullah b. Amr'dan)

32) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Hüreyre'den)

2-3

Kudüs Şehrinde Yazmış Olduğumuz Kav âid' ül-Akâid

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kitlesini yakînin nûrlarıyla başkalarından temyiz eden (ayıran) ; hakîkat kervanını, dinin rükünlerine iletmekle tercih eden, onları **bid'atçı**ların hidratlarından, ehl-i dalâletin dalâletinden koruyan, peygamberlerin efendisine uymaya muvaffak kılan, kendilerine (**Ehl-i Sünnet**e) şerefli **sahabîler**in yolunda gitmeyi, nasip edip **selef-i sâlihîn**in izini takip etmeyi müyesser eden Allaha hamd ü senalar olsun!

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, saydığımız vasıflar sayesinde aklın isteklerinden teşekkül eden kopmaz bir ipe sarılmışlardır.

Selef-i sâlihînin gidişat ve inançlarından en açık yolu seçmişlerdir. **Hazret-i Peygamber**den bize nakledilen şeriat hükümleriyle, sağlam düşünen akılların neticelerini birlikte elde etmişlerdir. Lâ ilâhe illallah Muhammedun **Rasûlüllah**'ın rükünleri bilinip tam manâsıyla elde edilmedikçe mücerret sözden hiçbir fayda ve hiçbir mahsul alınamayacağını kesinlikle anlamışlar ve yine bilmişlerdir ki; Kelime-i Şehadet'in lafızları, kısa olmalarına rağmen şu dört hakikati tazammun ederler:

1- Mabudun zâtını

2- Sıfatlarını

3- Fiillerini

4- **Hazret-i Peygamber**in doğruluğunu

Îman binasının bu dört rükün üzerine kurulduğunu ve bunlardan herbirinin de on esası olduğunu idrâk etmişlerdir.

A. **Birinci** rükün, **Allahü teâlâ**'nın zât-ı ulûhiyyetinin bilinmesi hakkındadır. Bu da on ana esas üzerine bina edilmiştir:

1- Allah'ın varlığını,

2- Kadîm olduğunu,

3- Bekâsını,

4- Cevher olmadığını,

5- Cisim olmadığını,

6- A'raz olmadığını,

7- Cihetten münezzeh olduğunu,

8- Hiçbir makamda istikrarının bulunmadığını,

9- Herşeyi gördüğünü,

10- Bir olduğunu bilmek.

B, **İkinci** rükün, Allah'ın sıfatları hakkındadır. Bu da on ana esas üzerine kurulmuştur.

1- Allah'ın diri olduğunu,

2- Âlim olduğunu,.

3- Kadir olduğunu,

4- İrâde sahibi olduğunu,

5- İşitici olduğunu,

6- Görücü olduğunu,

7- Konuşucu olduğunu,

8- Herhangi bir hadiste hulûl etmekten münezzeh olduğunu,

9- Konuşmasının kadîm olduğunu,

10- İlim ve iradesinin kadîm olduğunu bilmektir.

C. **Üçüncü** rükün, Allah'ın fiilleri hakkındadır. Bu fiiller de on ana esas üzerine bina edilmiştir.

1- Kullara ait bütün fiillerin O'nun tarafından yaratılmış olduğuna,

2- Bu fiillerin, kulların kesbi olduğuna,

3- Yine bu fiillerin, Allah'ın muradı olduğuna,

4- Yaratmak ve icat etmekte Allah'ı zorlayan herhangi bir kuvvet ve kudretin olmadığına; aksine fazl u keremiyle yarattığına ve icat ettiğine,

5- Allah'ın güç yetmez birşeyi teklif edebileceğine (fakat ilâhî bir lütuf olarak böyle bir teklifte bulunmadığına) ,

6- Sağlam bir kişiyi, hasta gibi ıztırap ve elemlere garkedebileceğine,

7- Kullar için en kârlı ve en uygunun yapılması ve gözetilmesinin Allah'a vacip olmadığına,

8- Şeriat dışında hiçbir vacibin olmadığına, vaciplerin de ancak şeriatla sabit olduğuna,

9- Peygamber göndermenin caiz olduğuna (yani peygamber göndermenin Allah'a vacip olmadığına, onları fazl u kereminden dolayı gönderdiğine) ,

10- **Hazret-i Muhammed** Mustafa'nın peygamberliğinin sabit ve çeşitli mucizelerle teyid edilmiş

olduğuna inanmaktır.

D. **Dördüncü** rükün, **Hazret-i Muhammed**'in Allah'tan getirdiği ve haber verdiği sem'î deliller hakkındadır. Bu rükün de on ana esas üzerine kurulmuştur:

1- Haşrın isbatı

2- Nekir ve Münker adlı meleklerin kabirdeki suâli

3- Kabir azabı

4- Mîzan

5- Sırat

6- Cennetin el'an mevcut olması

7- Cehennemin hâlen mevcudiyeti

8- İmamet ahkâmı

9- Sahâbe-i kiramın tertip üzere faziletleri

10- İmametin şartları

2-4

Allah zâtının varlığı

I. Esas: Vücûd

Işığı aranan nurların en evlâsı, Kur'ân'ın irşad buyurduğu nûr'dur. Binaenaleyh Allah'ın beyanından sonra herhangi bir beyanın kıymeti yoktur. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Biz yeryüzünü beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı? Sizleri de çift çift yarattık. Uykunuzu ise, bir dinlenme yaptık. Geceyi bir örtü, gündüzü ise geçim vakti kıldık. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik. İçlerine pırıl pırıl parıldayan bir kandil astık. Rüzgarların sıkıştırıp yoğunlaştırdığı bulutlardan, kendisiyle taneler, otlar, sarmaşdolaş bağlar bahçeler çıkaralım diye bol bol su indirdik. (Nebe/6-16)

Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün arka arkaya gelişinde, insana yarar şeyleri denizde götürüp getiren gemilerde, Allah'ın gökten yağmur indirerek ölümden sonra arzı diriltmesinde, o arzda her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları her taraftan estirmesinde, yer ile gök arasında Allah'ın emrine tâbi bulutlarda akıl ve düşünce sâhibi olan bir topluluk için elbette ki Allah'ın kudret ve yüceliğine delâlet eden birçok alâmetler vardır. (Bakara/164)

Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmış? Ay'ı içlerinde bir nur kıldı, güneşi de bir kandil. . . Allah sizi (babanız Adem'i) arzdan yaratıp meydana çıkardı. (Nûh/15-17)

(Ey inkârcılar!) Sizi, biz yarattık! Hâlâ tasdik etmeyecek misiniz? Şimdi gördünüz mü (rahimlere döktüğünüz meniyi?) Onu (insan biçiminde) siz mi yaratıyorsunuz, yoksa biz miyiz yaratan? Aranızda ölümü ve biz dilediğimiz şeyi yerine getirmekten âciz de değiliz. Kılıklarınızı değiştirmeye ve sizi bilmeyeceğiniz bir surette yaratmaya da gücümüz yeter. Herhalde ilk yaratılışınızı bildiniz; o halde

düşünsenize. Ya şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz miyiz bitiren? Dileseydik o ekini çerçöp haline getirirdik de şöyle gevelerdiniz: 'Doğrusu biz çok ziyandayız; büsbütün mahrumuz'. Şimdi içtiğiniz suyu bana haber verin! Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa biz miyiz indiren? Dileseydik onu acı bir su yapardık. O halde (bu nimetlere karşı) Allah'a şükretseniz ya! Şimdi çıkıp yakmakta olduğunuz ateşi bana haber verin; onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa biz miyiz yaratan? Biz bu ateşi (cehennem ateşine) bir ibret ve sahradaki yolculara bir menfaat kıldık. O halde rabbini yüce ismiyle tesbih et! (Vâkıa/57-74)

Azıcık aklı olan bir insan, bu ayetlerin mânâsını düşünür, Allah'ın yer ve gökteki acaip ve garip yaratıklarına, hayvanlar ve bitkilerin yaratılışına azıcık göz gezdirirse, akılları şaşırtan bu emir ve sarsılmaz tertibi tedbir eden bir sâniin ve bu şekilde kuvvetli yaratan bir failin bulunması gerektiği kendisine gizli kalmaz. Hatta herşey bu sâniin tesiri altında bulunduğunu ve O'nun isteğiyle hareket ettiğini haykıracaktır. İşte bu sırra binâen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuyor mu?

Peygamberleri (onlara) şöyle demişti: 'Hiç gökleri ve yeri yaratan Allah'ın birliğinde şüphe edilir mi?' (İbrahim/10)

Zaten peygamberlerin (aleyhisselâm) , halkı Allah'ın birliğine dâvet etmek için gönderilmesinin hikmeti de budur. . .

Hazret-i Peygamberin "Halk 'lâ ilâhe illâllah' desin diye gönderildim" sözü de buna delâlet eder. Halk hiçbir zaman 'Bizim bir, o âlemin de bir mabudu vardır' demekle emrolunmadı. Çünkü Allah'ın bir oluşunun itirafı akim fıtratında yaratılmıştır ve doğumdan büyüyünceye kadar da devam etmektedir. İnsanların bu itirafına işaret etmek için, **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

Andolsun ki onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye soracak olsan, mutlaka 'Allah' diyecekler. De ki: 'Allah'a hamdolsun!' Fakat onların çoğu (bu sualin kendilerini bağlayacağını) bilmezler. (Lokman/25)

(Ey Râsûlüm!) O halde sen yüzünü (eğriyi bırakıp doğruya giden) bir muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak dine, (yani) Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtrata çevir. Allah'ın yarattığı bu dini değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. (Rûm/30)

Binaenaleyh insanın yaratılışında ve Kur'ân'ın delillerinde Allah'ın birliğine ve varlığına dair o kadar yeterli delil vardır ki, başka bir delil armaya lüzum bırakmaz. Fakat biz düşünce ve tefekkür sahibi âlimlere uyarak, daha kuvvetli olsun diye birtakım aklî deliller getirelim!

Akılların bedâhet derecesinde bildiği hakikatlerden birisi şudur: Hâdis (yoktan var edilen) bir varlık, var oluşunda mutlaka kendisini var eden bir sebebe muhtaçtır. Kâinat hadistir (yoktan var edilmiştir) ve bu yüzden de var oluşunda bir sebebe, yani bir yar ediciye muhtaçtır.

'Hâdis bir varlık, var oluşunda mutlaka kendisini var eden bir sebebe muhtaçtır' sözümüze gelince, bu hüküm açıktır. Çünkü her hâdis (sonradan var olan) bir vakitte var olmaya muhtaçtır. O hadisin daha önce veya daha sonra var olması aklen caizdir. Binaenaleyh muayyen bir vakitte var oluşu, o vakitten evvel veya sonra olmayışı, mecburî olarak, bir tahsis edici ve müdebbirin mevcudiyetini itiraf ettirir.

'Kâinat hadistir' hükmümüze gelince, bunun delili de şudur: Alemin cisimleri hareket ve sükûn

bulmaktan asla hâli değildir. Hareket ve sükûn ise hadistir. Binaenaleyh hâdis olmaktan hâli olmayan birşey de muhakkak hadistir. Bu delilde üç dava vardır:

a) Âlemin cisimleri hareket ve sükûn bulmaktan hâli değildir. Bu dava, bedîhî ve zarûrî bir şekilde idrâk edilmektedir. Doğruluğu, herhangi bir teemmül ve düşünceye muhtaç değildir. Çünkü cisimleri hareketsiz ve sükunsuz olarak düşünen bir kimse, cehaletin sırtına binmiş ve aklın yolundan sapmıştır.

b) 'Hareket ve sükûn hadistir davası.

Hareket ve sükûnun birbirini takip etmesi, **ikisi**nin birden aynı anda vâki olmaması ve ancak biri sona erdikten sonra öbürünün başlaması, bu davanın doğruluğuna delâlet eder. Bu hakîkat, görünen ve görünmeyen bütün cisimler için geçerlidir.

Hiçbir sâkin cisim yoktur ki, akıl, onun hareket etmesinin caiz olduğuna hükmetmesin. . Ve yine hiçbir hareketli cisim yoktur ki akıl, onun sükûnet bulmasının mümkün olduğuna inanmasın. Binaenaleyh hareket ve sükûndan hangisi meydana gelirse sonradan vukûbulduğu için hadistir.

Vukua gelmeden önceki hal de yok olduğundan dolayı yine hadistir. Çünkü kadîm olsaydı yok olması muhal olurdu. Bunun delil ve burhanı, ilerde, Sâni-i Mutlak olan Allah'ın bekâ sıfatını isbata çalıştığımız bölümde gelecektir.

c) 'Hâdisden hâli olmayan da hadistir' davası.

Bu davayı doğrulayan delil şudur: Eğer hakîkat böyle olmasaydı, her hadisten evvel, başlangıcı bulunmayan nice hadisler olacaktı. Eğer hadislerin tamamı nihayete ermeseydi, hâlihazırda bulunan hadisin varlığına sıra gelmezdi. Sonu olmayanın bitmesi veya yok olması ise muhaldir. Hem yine, feleğin sonsuz dönüşleri olmuş olsaydı, bunların adetlerinin ya çift veya tek; ya da tek ile çiftte veya ne tek, ne de çift olur ki bu muhaldir; Çünkü böylesi, menfî ile müsbetin bir arada bulunması demektir. Oysa ki nefy ile isbattan birisinin var oluşu diğerinin yok olmasını iktiza eder. Birinin varlığı diğerinin yokluğuna bağlıdır. Çift olması da muhaldir; çünkü çiftler birin eklenmesiyle tek olur. Sonu olmayanın biri nasıl olabilir? Tek olması da muhaldir; zira tek, birin eklenmesiyle çift olur. Halbuki adedlerine son ve nihayet olmayan birşey nasıl olur da bir'e muhtaç olabilir? Ne çift, ne tek olması da muhaldir; çünkü sonuçlu bir iştir ve sonuçlu olduğundan dolayı da mutlaka ya çift veya tek olacaktır. Binaenaleyh bu izahtan anlaşıldı ki, kâinat, sonradan var edilmiş hâdiselerden hâli değildir. O halde kâinat hadistir. Kâinatın hâdis oluşu sabit olduğu zaman, bizzarure bilinir ki; bir muhdis'e, yani yaratıcıya muhtaçtır.

II. Esas: Kıdem

Allah'ın ezelden beri kadîm olduğunu, vücudunun başlangıcı olmadığını, aksine kendisinin, herşeyin başlangıcı olduğunu, her ölünün ve her dirinin evvelinde O'nun varlığını bilmektir.

Eğer Allah kadîm değil de hâdis olmuş olsaydı mutlaka ve muhakkak diğer hadisler gibi bir yaratıcıya, "hâşâ" O'nu yaratan da başka bir yaratıcıya muhtaç olacaktı. Böylece bu ihtiyaç zinciri sonsuza doğru gidecekti. Halbuki sonsuza doğru giden bir zincir olamaz; nihayet evveli olmayan kadîm, bir yaratıcıya dayanır. Zaten maksûd ve matlubumuz da bu son şıkkın mevcudiyetidir ki biz bu kadîm yaratıcıya âlemin sânii, başlatıcısı, yaratıcısı, muhdisi ve mübdii adını vermişiz. (Celle Celâlühü ve amme nevâlühû) .

III. Esas: Bekâ

Ezelî olan **Allahü teâlâ**'nın aynı zamanda ebedî olduğuna ve varlığının sonu olmadığına inanmaktır. Evvel, âhir, zâhir, bâtın O'dur. Çünkü kıdemi sabit olanın yokluğu muhaldir.

" Hâşâ" eğer yokluğu kabul edilirse, **Allahü teâlâ** ya kendi nefsiyle yok olurdu veya zıddı olan bir kudret tarafından yok edilebilirdi. Kendiliğinden devam ettiği düşünülen birşeyin yok oluşu caiz olsaydı, o zaman, kendiliğinden yokluğa düşünülen birşeyin de var olması caiz olurdu. Binaenaleyh, nasıl ki varlığın meydana gelişi bir sebebe muhtaç ise, aynı şekilde yokluğun vâki oluşu da bir sebebe muhtaçtır. Allah'ın, zât-ı ulûhiyyetin zıddı olan bir kudretle yok olması bâtıldır. Çünkü bu yok edici kudret kadîm ise, onunla beraber başka bir varlık düşünülemez. Halbuki daha evvel geçen **birinci** ve **ikinci** esaslarla Allah'ın varlığı ve kıdemi sabit olmuştur. Binaenaleyh zıddının ezelde beraberinde hâşâ olması nasıl düşünülebilir? Eğer yok edici kudret hâdis ise, o vakit bu keyfiyet muhaldir; çünkü hâdis, kadîme zıddır. Böyle bir durumda hâdis varlığın kadîm varlığı yok etmesinden ziyade kadîm varlığın hadisi yok etmesi daha evlâdır; yani kadîmin, zıddı olan hâdise mâni olması, hadisin, kadîmi kaldırmasından daha evlâdır. Çünkü kadîmin zıddı olan hâdis varlığın yok olması, hadisin, zıddı olan kadîmi ortadan kaldırmasından daha kolaydır. Zira kadîm, hadisten daha kuvvetlidir.

IV, Esas: Cevher Değildir

Allahü teâlâ'nın herhangi bir merkezde yerleşen cevher olmadığını, böyle bir münasebetten yüce ve cevher olmaktan münezzeh olduğunu bilmektir.

Her cevher, muhakkak bir merkezde yerleşmelidir. Binaenaleyh, cevher, merkezin hususiyetine sahiptir. Cevherin, işgal ettiği merkezde iki hususîyeti vardır: Cevher ya sâkin veya hareket hâlinde olacaktır. Binaenaleyh cevher, hareket ve sükûndan hâli değildir. Hareket ve sükûn ise hadistir. Hadisten hâli olmayan da hadistir. (O halde cevher de hadistir) . Eğer herhangi bir merkezde yerleşmiş kadîm bir cevher düşünülebilirse (çünkü muhali düşünmek mümkündür) , âlemdeki diğer cevherlerin kadîm olması da düşünülebilir.

Eğer biri çıkar da Allah'a 'Herhangi bir merkezde yerleşmeyen cevher' diye isim verirse, bu adamcağız her ne kadar mekândan münezzeh bir cevher kasdetmekte ise de, lâfız itibarıyla yanılmaktadır. Ancak mânâ itibarıyla böyle denebilir. 33

V. Esas: Cisim Değildir

Allahü teâlâ'nın cevherlerden mürekkep bir cisim olmadığını bilmektir. Çünkü cisim, cevherlerden mürekkep varlık demektir. Mademki, **dördüncü** asıldaki delillerde Allah'ın mekânda yerleşen cevher olması fikri iptal edilmiştir, şu halde cisim olması da bâtıldır; çünkü her cisim, mutlaka bir mekân ve cevhere muhtaçtır. Cevherin parçalanmaktan, bitişmekten, hareket, sükûn, hey'et ve miktardan hâli olması muhaldir. Bunlar sonradan meydana gelmiş olmanın alâmetleridir.

Eğer âlemin yapıcısı olan **Allahü teâlâ**'nın cisim olmasına inanmak caiz olsaydı, güneşe, aya veya cisimlerden herhangi birine ulûhiyet ve mâhudiyet izafesi de caiz olurdu. Eğer biri çıkar da, cevherlerden mürekkeb olan cismi irade etmeksizin Allah'a cisim adını vermeye cesaret ederse, bu hareketi, cismin mânâsını nefyetmek bakımından isabetli olmakla beraber isimlendirme bakımından

yanlıştır.

VI. Esas: A'raz Değildir

Allahü teâlâ'nın cisimle kâim veya herhangi bir merkeze düşen bir a'raz olmadığını bilmektir. Çünkü araz cisme vâki olan varlıktır. İstisnasız, her cisim, mutlaka ve kesinlikle sonradan meydana gelmiştir; yani hadistir. O halde cismi meydana getiren zatın, cisimden evvel var olması gerekir. O halde, nasıl olur da ancak cisimle görünen ve beliren a'raz, cisimden evvel varlığı mecburi olan Allah olabilir? Çünkü Allah, münferid olarak ve beraberinde hiçbir şey olmaksızın ezelde mevcuttur. Evvelâ cisimleri, sonra da a'razları yaratmıştır.

İleri de geleceği gibi, Allah, yaratıcı, irade edici, mutlak şekilde kadir ve âlimdir. Bu sıfatların a'razlara verilmesi muhaldir. Aksine, böyle bir tavsif ancak zâtî ile müstakil, nefsiyle kâim bir varlık için düşünülebilir.

Bu asıllardan anlaşıldı ki, **Allahü teâlâ**, nefsiyle kâimdir. Ne cevher, ne cisim, ne de a'razdır. Kâinatın, cevher, a'raz ve cisimlerden meydana geldiği anlaşılmıştır. Yine anlaşıldı ki Allah, hiçbir şeye benzemediği gibi hiçbir şey de O'na benzemez. O, diridir; kayyûmdur, hem de benzeri ve misli olmayan bir kayyûmdur. Yaratılmışlar, nasıl olur da böyle bir kayyûma ve yaratıcıya benzeyebilir? Makdûr (kudretin altında bulunan) , nasıl olur da takdir edicisine; şekillenen, nasıl olur da şekil vericisine benzeyebilir?

Halbuki cisim ve azların tamamı istisnasız, O'nun yarattığı ve kudret eliyle şekil verdiği mahlûklardır. Bütün bu hakikatlere binâen deriz ki, 4Mahlûkâtın, Allah'ın benzeri ve misli olmaları, muhal içinde muhaldir'.

VII. Esas: Cihet ve Mekân'dan Münezzehtir

Allahü teâlâ'nın zât-ı ulûhiyyetinin yönlerle hududlu olmaktan münezzeh olduğunu bilmektir. Çünkü yön, ya üst, ya alt, sağ, sol, ön veya arkadır. Allah bu yönleri insanın yaratılışı sebebiyle halketmiştir. Çünkü **Allahü teâlâ**, insanoğlu için iki yan yaratmıştır: Birisi arza dayanır ayak denilir. Diğeri ise, onun tam tersi istikametidir ki bu da baş ismini alır. Binaenaleyh, baş tarafına gelen boşluk üst, ayak tarafı da alt'dır. Hattâ tavanda yürüyen karıncanın altı, bize göre üst; üstü de alt olur. **Allahü teâlâ** insanoğlu için iki kol yaratmıştır. Birisi, çoğu zaman diğerinden daha kuvvetlidir.

En kuvvetliye sağ, onun karşısında bulunan kola da sol ismi verilmiştir. Sağ kol tarafına düşen yöne sağ, diğer yöne de sol denilmektedir. **Allahü teâlâ**, insanoğlu için iki cephe yaratmıştır. Bir cephesiyle görür ve yürür, bu ön'dür. Bu yön, insanoğlunun hareketiyle, kendisine doğru gidilen istikamettir. Onun ters istikametine düşen yöne de arka ismi verilmiştir. Binaenaleyh yönler insanın yaratılışıyla varolmuşlardır. Eğer insan bu şekilde değil de küre şeklinde halkedilseydi, bu yönlerin varlığı asla ve kafa mevzubahis olamazdı. O halde hâdis olan yönlerle **Allahü teâlâ**'nın ezelde hususiyeti olması tasavvur edilemez.

Eğer yönler mevcut değilse, nasıl olur da **Allahü teâlâ**, olmayan birşeyle ilgi kurar? Acaba hâşâ âlemi üstünde mi yarattı? Halbuki **Allahü teâlâ** üst yöne sahip olmaktan münezzehtir. Çünkü başı yoktur ki üstü olsun. Üst yön, başa göre tâyin edilen yöndür. Yoksa o kâinatı, altında mı yarattı? Ama

Allahü teâlâ altı olmaktan da münezzehtir; çünkü O, ayaklara sahip olmaktan uzak ve yücedir. Alt ise, ayaklar cephesinde olan yönden ibarettir. Bütün bunlar Allah hakkında aklen muhaldir. Çünkü Allah'ın herhangi bir yöne bağlanması, tıpkı cevherler gibi herhangi bir merkezde istikrar bulması ya da a'razların cevherlere ihtisası gibi, O'nun da cevherlerle ihtisas ve ilgisinin bulunması demektir. Halbuki daha önce, Allah'ın cevher veya a'raz olmasının muhal olduğu belirtilmişti. Binaenaleyh Allah'ın herhangi bir cihet ve yön ile ihtisası muhaldir.

Eğer yön tâbiri, bu zikredilen iki mânâdan başka bir mânâya haml ve Allah'a da o mânâ ile atf ve izafe edilse, mânâ bakımından müsait olsa bile, isimde ve tâbirde yanlışlık vardır. Bir de **Allahü teâlâ**, eğer âlemin üstünde olmuş olsa, ona muhâzi olması gerekir. Cisme muhâzi olan şey de ya cisim kadar veya cisimden daha küçük veya büyük olmalıdır. Bütün bunlar, insanı ister istemez büyüklük ve küçüklüğü takdir edecek bir varlığa muhtaç eden tarifler ve te'villerdir. Halbuki kâinatın mutlak mânâda yaratıcısı ve biricik müdebbiri olan Allah, herhangi bir kudretin takdiri ile ölçülmekten yücedir.

Duâ ânında ellerin göğe doğru kaldırılmasına gelince, hâşâ bu, Allah orada olduğu için değildir. Aksine göklerin, tıpkı Kabe'nin namazın kıblesi olduğu gibi duanın kıblesi olmasındandır. Ayrıca ellerin yukarıya kaldırılmasında, çağrılan Allah'ın celâl ve azamet vasfına, cömertlik ve yükseklik sıfatından maksûd ve matlubun istenişine işaret vardır. Zira **Allahü teâlâ**, istilâ ve kahr ile her mevcudun üstündedir.

VIII. Esas: İstivâ

Allahü teâlâ'nın arş üzerine, istivâ kelimesinden irade buyurduğu mânâ ile istivâ etmiş olduğunu bilmektir. İstiva'dan, Allah'ın azamet ve kibriyâ vasfına muhalif düşmeyen, hudûs (sonradan meydana gelme) ve fenâ (yok olma) alâmetlerinden uzak bir mânâ kastedilir. 'Göklere istiva etti' lâfzından da bu mânâ irade olunmuştur.

Sonra (Allah) , buhar halinde olan göğü yaratmaya yöneldi de ona ve arza İkiniz de isteyerek veya istemeyerek gelin!' dedi. (Fussilet/11)

Gökleri kasdetmesi, oraya çıkıp hâşâ oturması demek değildir. Aksine bu, kahır ve istilâ yoluyla yapılmıştır. Nitekim şâir de istivayı istilâ mânâsında kullanarak 'Mervan'ın oğlu Bişr, Irak memleketini kılıçsız ve kansız olarak istilâ etti' demiştir.

Hak ehli, istivâ ayetini istilâ ile te'vil etmeye mecbur olmuşlardır. Nitekim bâtıl ehli de şu ayeti te'vile mecburdur olmuşlardır.

Her nerede olursanız O, (ilmi ve kuşatıcılığıyla) sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görendir. (Hadîd/4)

Bu ayet, ittifakla ihâta (kuşatıcılık) ve ilim üzerine hamledilmiştir. Yani Allah, ilimiyle kuşatıcılığıyla sizinle beraberdir. (Nitekim meâl de bu yoruma uygun olarak verilmiştir) . 34

Hazret-i Peygamberin şu hadîsi de kudret ve kahır mânâsına hamledilmiştir:

Mü'minin kalbi, Rahmân olan Allah'ın (kudret) parmaklarından **ikisi** arasındadır.

Yani Mü'minin kalbi, Allah'ın kudret ve kahrı arasındadır, dilediği şekilde evirir, çevirir ve tasarruf

eder.

Hacer'ül-Esved (Kâbe-i Muazzama'nın temelinde bulunan ve hacılar tarafından ziyaret edilen siyah taş) , Allah'ın yeryüzünde sağ elidir.

Hazret-i Peygamberin bu hadîsi de teşrif ve kerem üzerine hamledilmiştir. Yani 'sağ el' mübarek olduğu için, **Allahü teâlâ** bu mübarek taşa da şeref vermiş, onu öpmek veya istilâm etmek için yeryüzüne vazetmiştir; yani 'Bu taşı ziyaret edene Allah iltifat eder ve ondan razı olur' demektir. Çünkü bu hadîs ve ayetler, te'vil edilmeksizin, olduğu gibi kabul edildiği takdirde, muhal ile karşılaşırız. İşte böylece istiva kelimesi de istikrar ve temekkün (yerleşme) mânâsında telâkki edilirse yerleşenin arş ile temas eden bir cisim olması gerekir. Bu cisminde ya arş kadar veya ondan daha büyük veyahut da ondan daha küçük olması icap eder. Bütün bunlar muhaldir. Aynı şekilde muhale götürücü birşey de elbetteki muhaldir. (Binaenaleyh istivanın lügavî mânâsı muhaldir.)

IX Esas: Rü'yet

Allahü teâlâ'nın şekil ve miktardan, kıt'a ve cihetlerden münezzeh olduğuna istikrar evi olan âhirette görüleceğine inanmak ve böyle bilmek gerekir.

"Herşeyi ihata edicidir" de demiştir. O zaman bu ayetlerin de zahirine uymak gerek. Binaenaleyh Allah aynı anda hem arş üzerinde, hem yanımızda ve hem de bütün âlemi ihâta edici olur. Bir hakikatin aynı anda birkaç yerde bulunması ise muhaldir. Binaenaleyh bütün bu ayetlerin te'vili gerekli olmuştur. (Zebîdî)

Nice yüzler vardır ki, o gün güzelliği ile parıldar ve rablerine bakar. (Kıyâmet/22-23)

Allahü teâlâ'nın dünyada görülemeyeceğini şu ayetler tasdik etmektedir:

Hiçbir göz onu (dünyada) ihâta ve idrâk edemez. Fakat O (ilmiyle) bütün gözleri (varlıkları) ihâta eder. O, bütün incelikleri bilir ve herşeyden haberdardır. (En'am/103)

Allahü teâlâ, Hazret-i Mûsa'ya hitâben şöyle buyurmuştur: 'Beni hiçbir zaman göremezsin. Fakat şu dağa bak!' (A'raf/143)

Bütün bunlara rağmen merak ediyorum, Hazret-i Mûsa'nın malûmu olmayan, kâinatın rabbine ait sıfatları Mutezile taifesi nasıl olur da bilir?35

Eğer Allah'ın görülmesi muhal olsaydı, nasıl olur da, Allah'ın yüce peygamberi Musa (aleyhisselâm) , böyle bir istekte bulunurdu? Allah'ın yüce peygamberine cehâlet atfetmektense, **bid'atçı**lara ve hevâ sahibi ahmak ve cahillere, hakikî sıfatları olan cehâlet izafesi daha uygundur.

Rü'yet ayetini, zahire hamletmeye gelince, böyle bir mânâ muhale götürücü değildir. Çünkü rü'yet, bir nevi keşf ve ilim demektir, Su kadar farkla ki, rü'yet (görmek) ilimden daha tam ve daha vazıhtır. Mademki hiçbir yön ve cephe bahis mevzuu olmadan Allah'ın bilinmesi caizdir ve bu durumda kendisine ilim taallûk eder; o halde hiçbir cephe ve cihetle alâkalı olmaksızın görülmesi de mümkündür. Nasıl ki kendisi, zât-ı ulûhiyyetinin karşısında olmadığı halde mahlûkâtı görebiliyorsa, bunun gibi mahlûkatın da O'nu, yönsüz olarak görmesi caizdir. Nasıl keyfîyetsiz ve şekilsiz bilinmesi caizse, aynı şartlarla görülmesi de caizdir.

X. Esas: Vahdâniyyet

Allah'ın bir olduğunu, ortağı ve şerîki olmadığını, ferd (tek) olduğunu, benzeri bulunmadığını, bütün varlıkları yalnız kudretiyle halketrnenin ancak O'na mahsus olduğunu, kendisiyle birlikte bu işleri ortaklaşa yapan veya eşit derecede beceren herhangi bir benzerinin olmadığını, kendisiyle mücadele ve münazaa edecek bir zıddın mevcut bulunmadığını bilmektir. Bunun delili şu ayettir:

Eğer yer ile gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı hiç şüphesiz bunların **ikisi** de fesada uğrar ve yok olurdu. O halde arş'ın rabbi olan Allah onların vasfetmekte oldukları şeylerden münezzehtir. (Enbiya/22)

Bu ayetin açıklaması şöyledir: Eğer hâşâ iki ilâh olsa da birisi, herhangi bir emri irade etseydi ve **ikinci** de **birincisi**ne yardım etmek mecburiyetinde olsaydı, o vakit kendisi aciz ve makhûr olurdu ve asla kuvvet ve kudrete sahip bir ilâh olamazdı. Eğer **birincisi**nin iradesine muhalefet ve onu reddetmeye kudreti yetseydi, o zaman da kendisi kuvvetli ve kahir, **birincisi** ise zayıf ve kasır olur, binaenaleyh kudretli bir ilâh olamazdı. (Halbuki ilâh vasfına sahip olan **Allahü teâlâ**, mutlak kuvvet ve kudrete sahip ve her çeşit eksiklik ve noksanlıklardan münezzehtir.)

33) Allah'ın, eşyaya benzemediği gibi mânen de cevherlere benzemez bir cevher olması kasdedilmelidir. Çünkü O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Fakat buna rağmen böyle dememek daha evlâdır.

34) Ebû Nasr el-Kuşeyrî, Tezkire'de şöyle der: "Eğer biri çıkıp da "Allah, 'Rahman arşa istiva etti' dediğine göre, bu ayetin zahirine uyalım" derse şöyle **cevap** veririz: **Allahü teâlâ** 'Nerede olursanız Allah sizinledir', "Allah

35) Şayet Allah'ın görülmesi mümkinâttan olmasaydı, Hazret-i Mûsa 'Rabbim! Cemâlini bana göster' demezdi. Oysa Mu'tezile, Allah'ın görülmesinin mümkinâttan olmadığını söylemektedir. Acaba bu güruh, ulû'l-azm bir peygamber olan Hazret-i Mûsa'dan daha mı âlimdirler?

Allah'ın sıfatlarını bilmek

I. Esas: Kudret

Alemin yaratıcısı olan Allah'ın kadir olduğunu ve 'Allah herşey üzerinde mutlak kudret sahibidir' (Mâide/120) kavlinde sâdık olduğunu bilmektir. Çünkü kainatın yapısını muhkem, yaratılışını kılı kırk yararcasına tertipli ve düzenli görüyoruz. Güzel dokunmuş ve mütenasip nakışlarla işlenmiş bir elbiseyi gören kişi, bu elbisenin kuvvetsiz ve kudretsiz bir ölü tarafından yapıldığı veya âciz bir insanın eseri olduğu vehmine kapılırsa, o vakit akıl denilen nimet ve fıtrattan tecerrüd etmiş, ahmaklık ve cehâlet erbabının mesleğine dâhil olmuş olur!. .

II Esas: İlim

Allah'ın bütün mevcudatı bilen bir âlim olduğuna, ilmiyle bütün mahlûkatı ihâta ettiğine; ne gökte ve ne de yerde, zerre kadar da olsa hiçbir şeyin O'nun ilminin dışına çıkmadığına ve 'O, herşeyi hakkıyla bilendir' (Bakara/29) kavlinde sâdık olduğunu bilmektir. Nitekim şu ayet bize bu gerçeği göstermektedir:

Yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir. O herşeyden haberdardır. (Mülk/14)

Yaratılıştaki incelik ve en küçük şeylerde dahi göze çarpan tertip ve düzen, sâniinin (yapıcısının) bu keyfiyeti bildiğine delâlet eder. Binaenaleyh Allah'ın âlim olduğuna yaratılmışlarla ve yaratmak fiiliyle muttalî olmaktayız. O'nun zikrettiği deliller, hidayet ve tanıtma veya tanıma hususundaki delillerin en âlâsıdır.

III. Esas: Hayat

Allahü teâlâ'nın diri olduğunu bilmektir. Çünkü ilim ve kudreti olan bir zâtın diri olması da bizzarure sabittir. Eğer kudret ve ilim sahibi, müdebbir bir yapıcının diri olmadığı tasavvur edilebilirse, o vakit, yürüyüp gezen mahlûkâttan da 'Acaba canlı mıdır değil midir?' şeklinde şüphe edilmesi de caiz olur. Hatta, sanatlarına rağmen, sanatkârların da canlılıklarından şüphe etmek batmaktan başka hiçbir mânâ ifade etmez.

IV. Esas: İrade

Allahü teâlâ'nın, bütün fiillerinin irade edici olduğunu bilmektir.

Hiçbir mevcut yoktur ki, Allah'ın dilediğine dayanmasın ve O'nun iradesinden neşet etmesin. Çünkü yapıcı ve dönderici yok edici) O'dur; irade ettiğini, en mükemmel bir şekilde yapan da O'dur. Kendisinden, yaptığı her fiilin zıddının da sâdır olması mümkün olan Allah nasıl irade sahibi olmaz? Zıddı olmayan fiiller ise, meydana geldiği zamandan evvel veya sonra da vâki olabilirdi; bu, Allah için mümkündür. Allah'ın kudreti, zıdlar ve ayrı vakitlerle, aynı münasebet ve değişmez ilgiyi kurabilir. Binaenaleyh kudretini, yapılması mümkün olan iki şeyden birisine yönelten bir irade lâzımdır. Eğer malûmun (bilinenin) tahsilinde ilim kâfi gelip iradeye ihtiyaç olmasaydı ve bunun için de 'Birşey ilim tarafından önceden bilinen zamanla var oldu denilebilseydi de ihtiyaç bulunmaması da caiz olacak ve var olacağı ilim tarafından daha önceden bilindiği için kudretsiz var oldu' denilecekti.

V, Esas: Semî ve Basîr

Allah'ın Semî (işitici) , Basîr (görücü) olduğuna, kalpteki fısıltıları, vehim ve fikirdeki gizlilikleri gördüğüne, zifiri karanlık bir gecede, kara bir taşın üzerinde yürüyen simsiyah bir karıncayı görüp onun ayağından çıkan sesi duyduğuna inanmak ve bunu bilmektir.

İşitmek ve görmek şeksiz şüphesiz kâmil sıfatlardan olduğu halde, nasıl olurda Allah işitici ve görücü olmaz? Hem nasıl olur da, işiten ve gören mahlûk, yaratıcısından daha kâmil olabilir? Masnûun (yapılanın) , s âminden daha mükemmel ve daha tamam olması mümkün müdür? İşitme ve görmenin, yaratıklara tahsis edilip de yaratandan esirgendiği taksimin adalet neresindedir? Acaba Allah hakkında eksiklik; yarattığı ve icat ettiği mahlûk için kemâl ne zaman vâki olmuştur; veya cehâlet ve dalâletten ötürü putlara tapan babası ile mücadelede Hazret-i İbrahim'in delili eğer Allah işitmez ve görmez denilirse nasıl müstakim olabilir? Zira Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) babasına aynen şunu söylemişti: 'İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda vermeyen bir nesneye nasıl ibadet edersin?' (Meryem /42)

Eğer Hazret-i İbrahim'in hasımları, onun mabuduna (Mu'tezile'nin iddiasına göre Allah görmez ve işitmezdir) aynı vasıfları izafe etseydi ve haddi zâtında da hâşâ böyle olsaydı, Hazret-i İbrahim'in delili çürük olur ve mânâya delâleti itibardan düşerdi. Hem de **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celîlesi hâşâ doğru

olmazdı:

Bu, (gök cisimlerinin batısı) , kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz dilediğimiz kimseyi derecelerle yükseltiriz. Muhakkak ki rabbin tam hikmet sahibidir. (Herşeyi) kemâliyle bilendir. (En'am/83)

Nasıl ki, Allah'ın âzasız fail (yapıcı ve iş görücü) olduğu, kalp siz ve dimağsız (beyin) âlim olduğu düşünülür ve bu hüküm mâkul ise göz ve kulak olmaksızın görücü ve işitici olması da mâkuldür; zira söylediğimiz bu iki mânâ arasında hiçbir fark yoktur.

VI. Esas: Kelâm

Allahü teâlâ, zâtî ile kaim, ses ve harften mürekkep olmayan bir kelâm (konuşma) ile mütekellimdir (konuşucudur) , O'nun kelâmı, başkasınınkine benzemez; varlığının, başkasının varlığına benzemediği gibi. . . Konuşma, hakikatte nefsin konuşmasıdır. Kırpılan harflerden oluşan seslere gelince bunlar, nefisteki konuşmanın tercümanıdır. Nitekim bazen (dilsizlerle olduğu gibi) , nefisteki konuşma iktidarına hareketler ve işaretler de delâlet eder.

Cahil şairlere bile mâlûm olan bu keyfiyet, nasıl olur da bir grup ahmağa (Mu'tezile'ye) meçhul olur ve Allah'ın mütekellim olduğunu inkâr ederler?

İşte cahiliye devrinin bir şairi, şöyle haykırıyor: Muhakkak ve mutlak konuşma kalptedir. Dil'se kalpteki konuşmaya delil kılınmıştır.

'Dilim hadistir; fakat dilimle okunan Kur'ân kadîmdir' diyecek kadar akıl ve ferasetten mahrum bir kimseden ümidini kes! Artık dilini, onunla konuşmaktan muhafaza et.

Kadîm den evvel herhangi bir varlığın mevcut olmadığı hakikatini anlamayan, Bismillâh lafzındaki B harfinin Sin 'den evvel geldiğini, binaenaleyh B'den sonra gelen sin harfinin kadîm olamayacağını idrâk edemeyen kimseye, kalben iltifat etme. Zira **Allahü teâlâ**'nın, bazı kulları kendisine yaklaştırıcı mertebelerden uzaklaştırmasında bizce bilinmeyen, nice sır ve hikmet vardır. Allah kimi dalâlete götürürse, artık ona hidayet edecek kimse mevcut değildir.

Hazret-i Mûsa'nın, dünyada, ses ve harf olmaksızın (ilâhî) bir kelâmı işitmesini mümkün görmeyen bir kimse, varsın cisim ve renk olmayan bir mevcudun (Allah'ın) âhirette görülmesini de inkâr etsin. Eğer 'Cismi, kemmiyeti ve keyfiyeti olmayan bir varlığın görülmesi mümkündür; fakat şu ana kadar buna şahid olan görülmemiştir' kanaatımda ise, göz için düşündüklerini kulak hakkında da düşünmeli ve kabul etmelidir. (Hazret-i Mûsa'nın sessiz ve harfsiz bir kelâmı işittiğine de inanmamalıdır.)

Eğer **Allahü teâlâ**'nın tek bir ilmi olduğuna ve bütün mevcudatı onunla bildiğine akıl erdiriyorsa, O'nun bütün ibarelerin delâlet ettiği bir konuşma olan kelâm sıfatına sahip olduğuna da inanmalıdır. Eğer yedi kat göğün, cennet ve cehennemin varlığının küçücük bir yaprağa yazıldığına, kalbin küçücük bir yerinde saklı olduğuna ve bütün bunların kalbin o zerreciğine ve o küçücük yaprağa girmediği halde mercimek tanesi kadar olan göz bebeğine göründüğüne akıl erdiriyorsan, dillerle okunan, kalplerde hıfzedilen, mushaflarda yazılan kelâmın aralara hulûl etmeksizin vukuuna da akıl erdirirsin. Zira eğer Allah'ın Kitabı, yazmakla, kağıda düşüp orada istikrar bulmuş olsaydı, bu durumda Allah'ın da hâşâ isminin yazıldığı kâğıdın içine düşmesi lazım gelirdi ve ateşin de isminin yazılı olduğu kağıdı yakması

icap ederdi.

VII. Esas: Sıfatların Kıdemi

Diğer bütün sıfatları gibi Allah'ın, zâtıyla kâim olan kelâmı da kadîmdir. Çünkü Allah'ın, hâdiselere mahal olup istihalelere (değişikliğe) uğraması muhaldir. Allah'ın bütün sıfatlarında zâtında olduğu gibi kadîmlik vasfı vâcibdir. Binaenaleyh Allah'ın zâtına tağyir ve tebdil gelemez ve hâdis olan nesneler de O'nun zâtına hulûl edemez. Aksine Allah, tâ ezelden beri, bütün iyi sıfatlarla muttasıf olduğu gibi ebedde de değişme ve bozulmalardan münezzehtir. Çünkü hadislere muhal olan birşey, hadislerden hâli değildir. Hadislerden hâli olmayan birşey ise hadistir. Hudûs (sonradan olma) vasfı, cisimlere, bozuldukları ve sıfatları değiştiği için verilir. O halde **Allahü teâlâ** nasıl olur da, tağyir ve tebdili kabul etmek suretiyle, yaratmış olduğa cisimlerle aynı niteliği taşır? Bu hakikatin üzerine 'Allah'ın kelâmı kadîmdir, zâtî ile kâimdir. Hadisler ise o kelâma delâlet eden seslerdir' hükmü bina edilir.

Bir babanın müstakbel (henüz doğmamış) çocuğunu okutmak isteyebileceğine ve bunun da çocuğun doğup büyümesine ve babasının bu isteğim, Allah'ın kendisinde yarattığı bir ilimle anlamasına kadar devam edeceğine akıl erdirebilen bir kimsenin, Allah'ın 'Ben senin rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes Tuvâ vâdisindesin' (Tâhâ/12) ayetinin delâlet ettiği isteğin ezelden beri Allah'ın zâtî ile kâim olduğunu, Hazret-i Mûsa'nın içinde de bu talebi bilecek bir ilmin yaratıldığını, Musa'nın (aleyhisselâm) var olduktan sonra bu talebe muhatap olup, o kadîm kelâmı dinlediğini de kabul etmelidir.

VIII. Esas: İlim Sıfatının Kıdemi

Allah'ın ilmi kadîmdir. Allah, daima zât ve sıfatını bildiği gibi, mahlûkâtından sâdır olan fiilleri de bilmektedir. Vücûda getirilen mahlûku bilmesi için yeni bir ilme ihtiyacı yoktur; çünkü bütün bunları ezelî ilmiyle bilir. Meselâ Zeyd'in güneş doğacağı sırada geleceğine dair bir bilgimiz varsa ve bu, güneş doğuncaya kadar devam ederse, Zeyd'in gelişini bilmemiz yeni bir ilme değil, eski ilmimize dayanmış olur. İşte Allah'ın ilminin kadîm olmasını da böyle anlamak gerekir.

IX. Esas: İrade Sıfatının Kıdemi

Allah'ın iradesi kadîmdir. Bu irade, hadislerin, ezelî programa göre kendilerine takdir edilen uygun vakitlerde vukû bulacağına taalluk etmiştir. Eğer Allah'ın iradesi hâdis olmuş olsaydı, muhakkak hadislerin mahalli olurdu. Eğer Allah'ın iradesi, zâtında değil de başka bir yerde meydana gelseydi, o vakit de irade edici olmazdı. Tıpkı yapmadığın bir hareket ile, hareket etmiş sayılmadığın gibi. . .

Allah'ın iradesi, eğer hâdis olmuş olsaydı, birşey yapabilmesi için hâşâ başka bir iradeye ihtiyaç duyardı. Böylece yapıcı irade de başka bir iradeye muhtaç olacağı için bu ihtiyaç zinciri sonsuza doğru devam edip giderdi. Eğer bu iradeyi iradesiz yapmak caiz olsaydı, âlemin de iradesiz yapılması caiz olurdu. (Âlemin iradesiz, kör bir tesadüf eseri olarak yapılması muhal olduğuna göre, **birinci** iradenin de eğer hâdis kabul edilirse iradesiz yapılması muhal olur?)

X. Esas: İlim ve İradesinin Kıdemi

Şüphesiz Allah, ilimle âlim, hayatla diri, kudretle kadir, iradesi ile irade edici, konuşma ile mütekellim (konuşucu) , dinleme ile semî ve görmek ile basîrdir. Bu kadîm sıfatlar Allah'a aittir.

Kişinin 'Allah ilimsiz âlimdir' demesi, 'malsız zengindir, âlimsiz ilimdir, mâlumsuz âlimdir' demesi gibidir. Çünkü ilim, mâlûm ve âlim, tıpkı öldürmek, öldürülen ve öldüren gibidir ki biri olmadığı zaman diğeri de olmaz. Öldürme fiili olmaksızın öldürenin ve öldürülenin tasavvur olunamayacağı gibi, öldüren olmaksızın öldürülenin ve öldürme olayının tasavvuru da mümkün değildir. İşte böylece ilimsiz âlim, mâlumsuz ilim ve ilimsiz mâlûm da tasavvur edilemez. Bu üç vasıf, aklen biri diğerinden ayrılamayan şeylerdir. Binaenaleyh âlimin ilimden ayrılmasını caiz gören bir kişi, âlimin malumattan, ilmin de âlimden ayrılmasını caiz görmelidir. Çünkü bu sıfatlar arasında hiçbir fark yoktur.

Allah'ın fiillerini bilmek

I. Esas: Kulların Fiilleri Allah'ın Yaratmasıyladır

Kâinatta ne kadar hâdis varsa, cümlesinin, Allah'ın fiili, yaratması ve icadı olduğunu bilmektir. Allah'tan başka yaratıcının olmadığına ve icat edicinin ancak O olduğuna îman etmek gerekir. **Allahü teâlâ** mahlûkâtı yaratmış, onlara istediği şekli vermiş ve kendilerine hareket lütfetmiştir. Kulların bütün fiilleri O'nun mahlûkudur ve hepsi O'nun kudretine bağlıdır. Şu âyetleri tasdik etmiş olmak için bu şekilde inanmak zarureti vardır:

Allahü teâlâ herşeyin yaratıcısıdır ve O herşeyi bilir. (Ra'd/16)

Sizi de, yaptıklarınızı da yaratan Allah'tır. (Sâffât/96)

(Ey müşrikler!) sözünüzü ister gizli tutunuz, ister açığa vurunuz (müsavidir) . Çünkü O, kalplerin künhünü bilir. Bilmez mi O (bütün varlıkları) yaratan? O en ince işleri görüp bilmektedir. O herşeyden haberdardır. (Mülk/13-14)

Allahü teâlâ, kullarına, sözlerinde, fiillerinde ve gizli fikirlerinde, sakınmayı ve sapıtmamayı emir buyuruyor; çünkü onların fiillerinin çıkış noktalarını bilmektedir. Yaratıcı olduğunun delili olarak da bu bilgiyi göstermiştir. Kudreti tam ve eksiksiz olan Allah, nasıl olur da kullara ait fiillerin yaratıcısı olmaz? O eksiksiz kudret, kulların beden hareketine taalluk eder ve onları meydana getirir. Hareketler ise, birbirine benzer. İlâhî kudretin hareketleri meydana getirmesi, herhangi bir illete bağlı değildir, tamamıyla zâtidir.

Hareketler mümasil (benzer) olduklarına göre, nasıl olur da, bir kısım hareketlerle ilgilenen ve onları meydana getiren kudret, haricî bir tesirden dolayı, diğer bir kısmı meydana getirmekten âciz olsun? Nasıl olur da, hayvan (hayat sahibi) , müstakil bir şekilde yaratıcı, olur veya örümcekten, arıdan ve diğer hayvanattan akılları şaşırtacak derecede ince sanatlar sudûr edebilir? Kâinatın yaratıcısı müdahale etmese, yaptıklarının tafsilâtından haberi olmayan o cahil ve aciz hayvancıklar bu gibi hârika ve ince sanatları tek başlarına meydana getirebilir mi? Heyhât! Eğer halikın kuvveti olmasa, bu hârika sanatlar nasıl meydana gelir? Mahlûkat zelil, âciz ve kusurludur. Yer ve göklerin kahir ve cebbar sultanı olan Allah, mülk ve melekûtu tek başına idare eder.

II. Esas: Kulun Kesbi

Allahü teâlâ'nın, kullarının hareketlerini tek başına yaratması, kesbi ortadan kaldırmaz. Aksine **Allahü teâlâ**, kudreti ve kudretin dahilindeki makdûru yarattığı gibi ihtiyar'ı ve ihtiyarın dahilinde olan muhtarı da yaratmıştır. Kudrete gelince, o, kulun vasfı, rabbin de yaratışıdır. Kudret hiçbir zaman rabbin

kesbi olamaz (ki kul, yaptıklarından mesul olsun) .

Harekete gelince; bu, Allah'ın mahlûku, kulun da vasfı ve kesbidir. Zira hareket, kulun vasfı olan bir kudret ile takdir edilmiştir. Aynı zamanda hareketin kudret ile adlandırılan başka bir sıfata da nisbeti vardır. İşte bu nisbet itibarıyla kesb adını alıyor. Kul ki elinde olmayan ra'şe (titreme) ile makdur (bilerek yaptığı) hareketi birbirinden ayırabilir, O'nun hakkında nasıl olur da Tülin yaratıcısı Allah'tır' diye cehr-i mahz düşünebilir? Kesbettiği hareketlerin aded ve cüzlerini tafsilatıyla bilmediği fiil, nasıl olur da kulun mahlûku olabilir? Mademki mecburiyet ve ihtiyar tarafları iptal olundu, o halde inançta iktisâd etmekten başka çıkar yol yoktur. Şöyle ki, fiiller yaratılış yönünden Allah'ın kudretiyle, iktisâb diye tâbir edilerek bir tesir ile de başka bir yönden kulun kudretiyle takdir olunmuştur.

'Kudretin makdûra taalluku, yalnızca halk ve icad iledir' diye birşey yoktur. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın kudret-i ilâhîsinin tâ ezelden beri âleme taalluku vardır. Fakat kudretin taalluku ile birlikte âlemin ezeliyeti yoktu. Aksine kudret, makdûrun (takdir edilecek şeyin) vukuu ânında taallukun ve ilgilenmenin başka bir şekli ile taalluk eder. İşte bu incelikten anlaşılıyor ki; kudretin taalluku, makdûrun var olmasına bağlı değildir.

III. Esas: Kulun Fiilini Allah'ın Takdir Etmesi

Kulun fiili, her ne kadar kendisinin kesbi ise de, Allah'ın muradının dışına çıkamaz. Aksine Allah'ın murad-ı ilâhîsidir.

Zira mülk ve melekûtta göz açıp kapamak, hatırdan geçirmek ve herhangi birşeye bakmak ancak Allah'ın kaza, kader, irade ve meşiyeti iledir. Hayır şer, menfaat-zarar, İslâm-küfür, irfan-inkâr, zafer-hüsran, dalâlet-hidayet, tâat-isyan, şirk ve îman da bu kabildendir. Allah'ın kaza ve kaderini çevirecek hiçbir kuvvet yoktur. Onun hükmünü nakzetmek mümkün değildir. O dilediğini dalâlete götürür ve dilediğine hidayet eder.

Allah yaptıklarından mesul değildir. Ancak insanlar yaptıklarından mesuldürler. (Enbiya/23)

Ümmetin ittifakla kabul ettikleri Allah neyi dilerse o olur, dilemediği de olamaz hükmü de, söylediklerimizi apaçık takviye eder.

Îman edenler hâlâ anlamadılar mı ki, Allah dileseydi elbette bütün insanları hidayete erdirirdi. (Ra'd/31)

Eğer dileseydik her nefse hidayetini bahşederdik. (Secde/13)

Şimdiye kadar, davamızın tasdiki hususunda söylediklerimiz naklî delillerdi. Bir de aynı davanın aklen isbatını yapalım:

Günah ve cürümler ikrah ile birlikte **Allahü teâlâ**'nın takdir etmesiyle olmayıp da, O'nun düşmanı İblis'in iradesine muvafık olarak câri olmuş olsaydı, düşmanın iradesine uygun olarak vukû bulan hareketler, Allah'ın iradesine uygun olarak vâki olanlardan daha fazla olurdu. Bilmek isterdim ki; bir müslüman, nasıl olur da, ikram ve celâl sahibi, cebbar ve kahhar olan Allah'ın yüce mevkiini, dünyanın en düşük rütbeli bir reisinin bile kabul etmeyeceği bir derekeye düşürmeye razı olur? Zira bir köyde, köy reisinin düşmanı, reisten daha fazla nüfuza sahip olursa, reis, riyasetten istinkâf eder ve istifaya mecbur

olur. Halk üzerinde mâsiyetin galip geldiği bir gerçektir. **Bid'atçı**lara göre bütün bu mâsiyetler Hak Teâlâ'nın iradesinin hilâfına cereyan etmektir ve Allah istemediği halde bu gibi şeyler yine de meydana gelir. Böyle inanmak Allah'ı gayet zayıf ve âciz görmekten başka bir mânâ taşımaz. Oysa kâinatın yaratıcısı, zâlimlerin fâsid hükümlerinden yücedir.

Kullara ait fiillerin Allah'ın mahlûku olması keyfiyeti sâbit olduğuna göre bütün bu fiillerin Allah'ın iradesiyle vâki olması da doğru ve şaşmaz bir hükümdür.

Mademki, her fiil Allah'ın iradesiyle vâki olmaktadır; o halde, nasıl oluyor da Allah, irade ettiği birşeyi yasaklayıp irade etmediği birşeyi emreder?' sualine karşı deriz ki: Emr başkadır, irade başka. . . Emir ve irade ayrı ayrı şeyler olduğu için kölesini döven bir efendi, bu fiilinden dolayı hükümdarın itabına mâruz kaldığı zaman, kölenin kendisine isyan ettiğini beyan etmek suretiyle hükümdardan özür diler. Hükümdar kendisini yalanladığında da sözlerinin doğruluğunu göstermek için onun huzurunda, kölesine 'Şu hayvana eyer vur!' diye emreder.

İşte bu anda, efendi, kölesine, yapılmasını istemediği birşeyi emretmiş olur. Eğer efendi emredici olmasaydı, pâdişâhın nezdinde, özrü makbul olmazdı. Emredilenin yapılmasını irade edici olsaydı, o zaman (sû-i'edebden) , nefsinin helâk olmasını istemiş olurdu. Böyle bir irade ise muhalin tâ kendisidir.

IV. Esas: Yaratma, Allah'ın Fazlıdır

Allahü teâlâ, varlıkları sadece fazilet-i ilâhîsiyle yaratmıştır. Kullarını, akıl vermek suretiyle mükellef kılmak da O'nun adalet ve faziletidir. Yaratmak veya kulları mükellef olacak bir durumda var etmek hiçbir zaman Allah'a vacip değildir.

Mutezile, yaratmanın Allah'a vacip olduğunu; kulların maslahatının yaratılmalarında olduğu için, Allah'ın yaratmaya mecbur olduğunu söylerler. Mu'tezile'nin bu hükmü muhaldir. Zira vacip kılan, emreden, yasaklayan ancak Allah'tır. Nasıl olur da Allah başkası tarafından herhangi bir vazife ile zorlanır ve o vazifenin yapılması kendisine vacip olur veya başkası tarafından, herhangi birşeyi yapması lüzumuna ve hitabına mâruz kalır?

Vâcib 'den şu iki şeyden biri irade olunur:

A) Terkinde zarar olan fiil. Bu zararın iki çeşidi vardır: Biri âhirette vâki olur. Meselâ, âhirette ateşle cezalandırılmaktan kurtulabilmesi için kulun Allah'a itaat etmesi vaciptir. Öbürü ise âcildir ve derhal tahakkuk eder. Susamış bir kimseye ölmemesi için, derhal su içmesinin vacip olması gibi. .

B) Vâcib'den, yokluğu muhale sürükleyici mânâ irade olunur.

Nitekim malumun varlığı vâcibdir; çünkü malumun yokluğu mu hale götürücüdür. Şöyle ki, mâlûm olmadığı takdirde ilim cehalettir. Binaenaleyh hasım 'Yaratış Allah'a vâcibdir' hükmünden vacibin **birinci** mânâsını murâd ediyorsa, O zaman Allah'ın hâşâ yaratmadığı takdirde zarar göreceğini ileri sürmüş olur. Eğer bu sözüyle vacibin **ikinci** mânâsını kasdederse, o zaman hasmın hükmü müsellemdir (kabul edilir) .

Zira ilmin sebkat etmesinden sonra malumun varlığı mutlaka vacip olur. Hasım 'Yaratmak Allah'a vâcibdir' sözündeki vâcib teriminden **üçüncü** bir mânâyı kastederse böyle bir mânâ anlaşılmaz ve bu,

vâcib teriminin dışında olmaz. Hasmın 'Kulların maslahatı için yaratmak vâcibdir' şeklindeki hükmüne gelince; bu, fâsid bir hükümdür. Çünkü **Allahü teâlâ**, kulların maslahatını terkettiği zaman, hâriçten herhangi bir zarar görmediğine göre, bu maslahatın Allah hakkında vâcib olmasının hiçbir anlamı kalmaz, boş bir hüküm olmaktan öteye gitmez. Bütün bunlardan sonra, kulların maslahatı ve menfaati onları cennette yaratmaktır. Onları evvelâ belâlar evi olan dünyada belâ ve hatâlara sonra da ikab ve cezanın tehlikesine, mahşer ve hesabın şiddetine mâruz bırakmakta akıl sahiplerince hiçbir garâbet ve anormallik mevcut değildir. (Çünkü mülkün sahibi, onda dilediği şekilde tasarruf eder. Bu tasarrufa itiraz etmeye kimin hakkı olabilir?)

V. Esas: Kula Taşıyamayacağı Yükü Yüklemez

Mahlûkâta, güç yetiremedikleri teklifi yapmak Allah için caizdir. Mutezile, bu cevazda da, aykırı bir yol tutarak böyle bir teklifin Allah için caiz olmadığını iddia eder. Halbuki, böyle bir teklif caiz olmasaydı 'Böyle bir teklifi bizlere yükleme!' diye yalvarmaları muhal ve mânâsız olurdu. İnsanların böyle yalvardıklarını bize Kur'ân haber vermektedir.

Ey Rabbimiz! Bize güç yetirmeyeceğimiz şeyi yükleme! (Bakara/286)

Allahü teâlâ, kulu ve Rasûlü **Hazret-i Muhammed**'e, Ebû Cehil'in kendisini tasdik etmeyeceğini bildirmiştir. Bu haberi tebliğden sonra peygamberine 'Ebû Cehil'e söyle! Getirdiğin bütün hükümlerde seni tasdik etsin!' emrini vermiştir. Halbuki bu hükümlerden birisi de Ebû Cehil'in **Hazret-i Peygamber**i tasdik etmeyeceği haberiydi. Binaenaleyh (teklîf-i mala yutak) Allah hakkında caiz olmasaydı, nasıl olur da Ebû Cehil, kabul etmeyeceği hususu tasdik etmeye dâvet edilirdi? Bu, varlığı muhal olandan başka ne olabilir? (Buna rağmen böyle bir teklif Allah tarafından yapılmıştır. O halde Allah hakkında, teklîf-i mala yutak mümkündür) .

VI. Esas: Dilediğine Azap Eder

Allahü teâlâ'nın geçmiş bir sevap ve suçu olmaksızın, dilediği kuluna azap etmesi veya nimet bahşetmesi mümkündür. Yani Allah, bunları zahirî sebep olmaksızın da yapabilir. Fakat Mutezile, bu hükümde de, **Ehl-i Sünnet** ve'l Cemâat'a muhalefet etmiştir. Onlara göre, azap ve nimet, ancak sâbık bir suçtan ve geçmiş bir sevaptan ileri gelebilir. Onlar, böyle bir sebep olmaksızın ceza ve mükâfatın Allah hakkında mümkün olmadığını ileri sürerler. Evet, Allah, sebepsiz olarak da azap edebilir veya nimet verebilir; çünkü O, mülkünde tasarruf eder.

Bu, mülkünün dışına çıkmış bir tasarruf olarak düşünülemez. Zulûmse sahibinin izni olmaksızın başkasının mülkünde tasarruf etmekten ibarettir. Böyle birşeyi Allah için düşünmek muhaldir; çünkü Allah'a nisbetle hiç kimsenin mülkü yoktur ki, Allah'ın oradaki tasarrufu zulüm olsun! Zaten Allah hakkında böyle bir tasarrufun caiz olmasına, bu tasarrufun bilfiil varlığı delâlet eder. Mesela hayvanları kesmek, onlar için, suçsuz bir elemdir. İnsanlar tarafından hayvanlara yapılan çeşitli azaplar da geçmiş suçlarından neş'et etmiş değildir.

Şayet **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde, bütün hayvanları toplar ve onlara dünyada çektikleri ceza nisbetinde mükâfat verir ve böyle yapmak da, Allah'ın mecburî vazifesidir' dersen, biz de deriz ki; ayakların altında ezilen her karıncayı ve parmak arasında öldürülen her sivrisineği, dünyada çektikleri

elemlerin karşılığını görsünler diye diriltmesi 'Allah'a vâcibdir diyen bir kimse, hem şeriatın ve hem de akim hududunu tecavüz etmiştir. Zira böyle bir kimse vâcib tâbirinden, 'Allah bunu yapmazsa zarar görür' mânâsını murâd ederse, bu Allah hakkında muhaldir. Eğer vücûb ile başka bir mânâyı kastederse, daha önce dediğimiz gibi bu vâcib teriminin mezkûr mânâlarının dışında ve anlaşılmayan bir mânâ olur.

VII. Esas: Aslâh (En Yararlı) Olanı Yapmak Allah'a Vacip Değildir

Allahü teâlâ kulları hakkında dilediğini yapar. Kullar için menfaatli olanı yapmak da dâhil hiçbir şey Allah'a vacip değildir. Allah hakkında vücub düşünülemez. Çünkü Allah, yaptığından sorumlu değildir. Aksine sorumlu olan yaratıklardır. Doğrusu bilmek isterdik. ; Mu'tezile, 'Kul için en faydalı şeyin yapılması, Allah'a vâcibdir' hükmünü, aşağıda beyan edeceğimiz misalde acaba ne ile isbat edebilir? işte misal:

Farzedelim ki, müslüman olarak ölen bir çocuk ile bâliğ bir kimse arasında, âhirette bir münazara ve münakaşa vâki olsun. Baliğin derecesi çocuğa nazaran daha yüksektir. Zira baliğ, bulûğa erdikten sonra îman etmiş, ibadetleri yerine getirmek hususunda pek çok zahmete katlanmıştır. Mutezileye göre, baliğe, daha yüksek bir derecenin verilmesi Allah'a vâcibdir. Bunun üzerine çocuk 'Yâ Rabbi! Bunun derecesini neden benimkinden daha yüce yaptın?' der. Karşılık olarak 'Bâliğ oldu, ibadetlerde bulundu da ondan' denilir. O zaman çocuk şunları söyler 'Beni küçükken öldüren sensin. Madem ki, kullar için (Mutezilenin inancına göre) en yararlı (aslan) olanı yapmak sana düşen bir vazifedir; o halden neden hayatımı bâliğ olup çalışabileceğim bir müddete kadar uzatmadın? Uzun ömür vermek suretiyle bu faziletleri baliğe ihsan ettin de benden niçin esirgedin? Bu, adalete aykırı düşmez mi?' **Allahü teâlâ**'da şöyle buyurur: 'Ben senin bâliğ olduğunda bana ortak koşup isyan edeceğini biliyordum. Bu yüzden de senin için en faydalısı daha çocukken ölmendi'.

Bu, Mu'tezile'nin Allah namına beyan ettiği özürdür. Fakat Allah, bu hâşâ özrü beyan buyurduğu zaman, kâfirler cehennemin en alt tabakalarından bağrışmaya başlayarak şöyle derler: 'Ey rabbimiz! Acaba, bâliğ olduğumuz zaman sana şirk ve ortak koşacağımızı bilmez miydin? Neden bizi, küçükken öldürmedin?

Biz şimdi müslüman çocuktan çok daha aşağı derecelere razıyız. Bizi buradan çıkar!'

İşte o zaman, kâfirlerin bu sualine nasıl bir **cevap** verilebilir? Bu misal, böylece anlaşıldıktan sonra, her müslümânâ vâcib olan hareket, Allah'ın celâl ismine sığınarak ilâhî emirleri, iptizal ehlinin ölçüsüyle tartışmamaya karar vermektir.

Eğer 'Allah, kulları için en faydalı olanı gözetmeye muktedir olduğu halde onlara azabın sebeplerini musallat kılarsa, bu durum, hikmete aykırı düşer ve kötü olur' dersen buna karşılık deriz ki: Kötülük, hedefe muvafık olmayan nesnedir. Hatta birşey birisine göre kötü, gaye ve hedefine uygun düşen bir başkasına göreyse güzeldir. İnsan, yakınlarının öldürülmesini kabih görür. Fakat düşmanların nazarında, bu güzel birşeydir.

Eğer kötülükten, Allah'ın hedefine muvafık ve mutabık olmayan murâd ediliyorsa, böyle bir kasd muhaldir. Zira **Allahü teâlâ**'nın, bu mânâda, herhangi bir hedefi düşünülemez. Binaenaleyh Allah'tan bir kötülüğün gelmesi, zulüm olarak düşünülemez. Zira Allah'ın başkasının mülkünde tasarruf etmesi

sözkonusu değildir.

Eğer kabi'hden, başkasının isteğine mutabık ve muvafık olmayan şey düşünülüyorsa, bu keyfiyetin, Allah için muhal olduğuna neden hükmediyorsun?, Böyle bir hüküm keyfîdir. Verdiğimiz misal ve orada zikredilen cehennem ehlinin muhakemesi hâdisesi, bunun aksinin doğru olduğuna şehâdet eder. Sonra Allah'ın el-Hakîm isminin mânâsı, eşyanın hakikatini bilen âlim, eşyayı iradesine muvafık kılacak kadir demektir.

Böyle bir vasfa sahip olan Allah'a, kullar için en yararlı olanı gözetmek vazifesi nasıl vacip olabilir? Bizim hakimlerimize gelince; onlar, dünyada medh ü senâ edilmek, felaketlerden kurtulmak ya da âhirette mükâfat elde edebilmek için kendilerine göre en faydalıyı gözetirler. Bütün bunlar Allah hakkında muhaldir.

VIII. Esas: Mârifetullah

Allah'ın bilinmesi ve tâatı, aklen değil, aksine şer'an ve Allah'ın emriyle herkese vâcibdir. Fakat Mu'tezile'ye göre, Allah'ın bilinmesi ve tâati aklen vâcibdir. Mutezile, iddiasında yanılmaktadır. Zira aklın, tâati zarurî kılması için iki şıkka dayanması gerekir:

a) Faydasızı icab ettirmektir, ki bu muhaldir; çünkü akıl faydasız ve boş şeyleri icab ettirmez.

b) Fayda ve bir gaye için icab ettirmektir. Bu fayda ve gaye yamabuda ircâ edilecektir ki, Allah hakkında böyle birşey düşünmek muhaldir: zira Allah her çeşit fayda ve gayelerden uzaktır; küfür, îman, taat ve isyan Allah'a göre eşittir. Ya da gaye tâatı yapan kula ircâ olunacaktır ki bu da muhaldir. Çünkü hâl-i hâzırda, kulun, tâattan ve marifetten herhangi bir menfaati mevzûbahis değildir. Aksine kul, taat ve marifetin yüzüsuyu hürmetine, şehvetlerden döner veya onların icabını yerine getirdiği için maddeten yorulur. Gelecekte ise ya sevap vardır, ya da ikab! **Allahü teâlâ**'nın mâsiyet ve taat üzerine, kula sevab verip de ceza vermeyeceği nereden bilinecektir? Allah için taat ve isyan eşittir; zira O'nun taat ve isyanın hiçbirisine zerre kadar bir meyl-i ilâhîsi yoktur. Böyle bir meyli olmadığı gibi, taat ve isyanın herhangi birisine bir ihtisas ve özelliği de mevcut değildir. Tâatın taat, isyanın da isyan olması ancak şeriatla ayırtedilmiştir. Hâlık ile mahlûk arasında mukayese yaparak yaratıcının tâattan hoşnud olduğunu, isyandan da öfkelendiğini istihraç ve istinbât eden (anlayan) bir kişi, zillete düşmüş ve yanılmıştır. Mahlûk, şükür ile küfrân-ı nimet arasında ayırım yapar. Şükür ile ferahlanır, sevinir, lezzet alır ve vicdanı coşar. Fakat küfran-ı nimet ile bunların tam aksini duyar. Yaratıcı hakkında ise böyle birşey düşünülemez.

Eğer "Mademki düşünce ve mârifet aklen değil, ancak şeriatla vacip olmuştur; o halde mükellef, düşünmek suretiyle vicdanında ve nezdinde şeriatı istikrar ettirmek zorunda değildir. Binaenaleyh mükellef bulunan kişi,

Hazret-i Peygambere 'Akıl, Allah hakkında düşünmemi icap ettirmiyor. Şeriat ise, benim nezdimde, ancak düşünce neticesinde sabit olur. Bense düşünceye dalmak mecburiyetinde değilim. Çünkü düşünceye dalmayı ancak akıl vacip kılmaktadır' dediği zaman, **Hazret-i Peygamber**i susturabilecek bir delil ileri sürmüş olur" dersen, cevaben şöyle deriz: Bu iddia, tıpkı herhangi bir yerde duran bir kişinin 'Arkanda yırtıcı bir hayvan var. Eğer buradan gitmezsen seni öldürecek. Geriye

bakarsan doğru söylediğimi anlarsın' diyen birisine 'Dönüp arkama bakmadıkça doğru söylediğin sabit olmaz. Bense, doğruluğu sabit olmadıkça, arkama bakmam' demesine benzer,

Bu inatçı insanın ahmaklığına delâlet eden bu söz, kendisini felâkete götürür. Fakat bu söz ve inatta, onu uyararak kurtarmaya çalışan kişiye, hiçbir zarar yoktur.

İşte böylece **Hazret-i Peygamber**de 'Arkanızda ölüm, hemen ötesinde de yırtıcı hayvanlar, yakıcı ateşler vardır. Eğer onlardan sakınmaz ve mu'cizeme bakarak beni tasdik etmezseniz helâk olacaksınız' diye haykırır.

Hazret-i Peygamberin sözünü dinleyip Allah'ı tanıyan, ve yasaklardan sakınan kurtulur. İnadında ısrar edenlerse helâk olur. **Hazret-i Peygamber** 'Bütün insanlar helâk olsa dahi bana hiçbir zarar dokunmaz. Çünkü benim vazifem, dini açık bir şekilde tebliğ etmekten ibarettir' der.

Şeriat, ölümden sonra yırtıcı hayvanların varlığını bildirir. Akıl ise, şeriatın kelâmını anlamayı sağlar ve şeriatın müstakbelde olacağını söylediği şeylerin mümkün olabileceklerini idrâk etmeye yardımcı olur. İnsanın yaratılışı da, kendisini zarardan sakındırmaya teşvik eder.

Birşeyin vâcib olmasının mânâsı, 'terkinde zarar vardır' demektir. Şeriatın herhangi birşeyi vacip kılmasının mânâsı ise, o şeyin terkinde muhtemel bir zararın mevcudiyetini bildirmesi demektir. Zira akıl, şehvetlere ittibâ ettiği zaman, insanı tek başına, ölümden sonraki zararın varlığına götüremez. İşte şeriatın ve aklın mânâsı ve vacibin takdirindeki tesiri budur. Eğer Allah'ın emir buyurduklarının terkinde ikabm ve cezanın varlığından korkulmasaydı emirlerin vücudu sâbit olmazdı. Çünkü vacibin mânâsı 'Terki halinde âhirette zarar terettüp edecek bir şey'dir.

IX. Esas: Nübüvvetin Gerekliliği

Peygamberlerin gönderilmesinde, Allah için herhangi bir imkânsızlık bahis mevzuu değildir. Fakat Brahmanlar 'Peygamberlerin gönderilmesinde hiçbir fayda yoktur zira bu hususta akıl kâfidir ve onların gönderilmesine ihtiyaç bırakmaz' iddiasındadır. Fakat onların bu iddiaları çürüktür; çünkü akıl, sıhhate faydalı ilaçları gösteremediği gibi, âhiret âleminde kurtarıcı fiilleri de gösteremez. Binaenaleyh mahlûkâtın, peygamberlere olan ihtiyacı, tıpkı insanların, doktorlara olan ihtiyaçları gibidir. Ancak şu farkla ki, doktorların doğruluğu deneme ile, peygamberlerinki ise mu'cize ile sabittir.

X, Esas: Hatemul-Enbiya'nın Nübüvveti

Allah, peygamberlerin sonuncusu ve kendisinden evvel gelen yahûdî, hristiyan ve sâbiîlerin şeriatlarını neshedici olarak Muhammed Mustafa'yı (sallâllahü aleyhi ve sellem) göndermiştir. Kendisini açık deliller ve zâhir mucizelerle takviye etmiştir: Ay'ın parçalanması, taşların tesbih etmesi, akılsız hayvanların konuşması ve parmaklarının arasından sular akması gibi. . .

Fesâhat ve belâgat erbabı bütün Araplara karşı meydan okuyan açık mucizelerden birisi de Kur'ân dır. Araplar, fesâhat ve belagatlarına rağmen, **Hazret-i Muhammed**'in esir ve yağma edilmesini, öldürülmesini ve memleketinden uzaklaştırılmasını Allah'ın haber verdiği gibi istihdaf ederek (hedefleyerek) Kur'ân gibi bir eserle muâraza etmeye cesaret edemediler.

Çünkü beşerin kudretinde Kur'ân'daki cezâlet (mânâ güzelliği) ve nazmı bir araya getirme imkânı

yoktur. Bunun yanında Kur'ân'da geçmiş milletlerin haberleri vardır. Oysa Kur'ân'ın tebliğcisi ümmî idi. Kitap okumamış, mektep ve medrese görmemişti. Müstakbelde doğruluğu tahakkuk eden birçok hususları da gayb kabilinden haber veriyordu. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, Allah'ın izniyle, emniyet içinde bulunan kimseler olarak başlarınızı tras etmiş ve kısaltmış olduğunuz halde korkmaksızm Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Fakat Allah sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de Mekke'nin fethinden önce yakın bir fetih verdi. (Fetih/27)

Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (Arap yarımadasına) en yakın bir yerde (İranlılara) mağlup oldular. Halbuki onlar bu yenilgilerinden sonra muhakkak galip gelecekler. Önünde ve sonunda emir Allah'ındır. O gün (Romalıların üstün geldiği gün) Mü'minler ferahlayacak. (Rûm/1-4)

Mucizenin peygamberlerin doğruluğuna delâlet etmesinin hakikati şöyledir:

Beşerî kudretin yapmaktan aciz olduğu her fiil ancak Allah'ın fiilidir. Binaenaleyh, böyle bir fiil, bir peygamberin meydan okumasıyla birlikte olursa âdeta onun 'Ben doğruyum' demesi yerine geçer. Peygamberin mucize ile ortaya çıkması tıpkı bir hükümdarın huzurunda millete 'Ben bu hükümdarın size gönderdiği elçisiyim' diyen kimsenin durumuna benzer:

Bu davayı güden elçi, hükümdara "Eğer 'Senin elçinim' dediğim zaman sözümde doğru isem, âdetinin hilâfına, tahtında üç defa ayağa kalkıp, otur!" dese ve hükümdar da onun bu söylediğini yapsa, orada bulunanlar bizzarure bu hareketi, elçinin 'Ben doğru söylüyorum' sözünün yerine kabul ederler.

36) Ayın ikiye yarılması hadîsi için bkz. Buhârî ve Müslim, (Enes, İbn Mes'ûd ve İbn-i Abbâs'tan) Taşların tesbihini bildiren hadîs için bkz. Beyhakî, Delâil'ün-Nübüvve, (Ebû Zer'den) Hayvanların konuşması ile ilgili hadîs için bkz. Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî, (Ya'lâ b. Mürre'den) ; krş. Beyhakî, Delâil' ün-Nübüvve

Sem'iyât (Naklî deliller)

Sem'iyât (naklî deliller) ve **Rasûlüllah**'ın haber verdiği şeyleri tasdik ve doğrulamak

I. Esas: Haşr ve Neşr

Bu esas, haşr ve neşr hakkındadır. 37 Haşr ve neşr hakkında şeriat (Allah'ın nizamı) vârid olmuştur. Şeriat ise haktır; binaenaleyh haşr ve neşri doğrulamak herkese vaciptir. Çünkü, haşr ve neşrin mümkinâttan olduğu aklen de sabittir. Haşr ve neşr'in mânâsı ölümden sonra iade olunmak ve diriltmek demektir. Diriltmek, tıpkı başlangıçtaki yaratmak gibi Allah'ın kudretine dâhildir.

De ki: 'Onları ilk defa yaratan diriltir ve O, her yaratılanı, tamamıyla bilir'. (Yâsin/79)

Bu ayetle Allah, yaratılışın başlangıcını, yeniden dirilişin delili olarak göstermektedir.

Hepinizin (yoktan) yaratılmanız da, öldükten sonra diriltilmeniz de, ancak tek bir kişinin yaratılıp diriltilmesi gibidir. (Lokman/28)

II. Esas: Nekir ve Münker

Nekir ve Münker suâli hakkında birtakım hadîsler rivâyet edilmiştir. Binaenaleyh Nekir ve Münker'in suâline inanmak vâcibdir. Çünkü böyle bir sual haddizatında mümkündür. Zira bu suâl,

konuşmanın anlaşılmasına vesile olan uzuvlardan birisine hayatın iade ve döndürülmesini ister. Bu ise, esasında mümkün bir istektir. Ölünün her parçasının bizce hareketsiz olması ve bizi duymaması Nekir ve Münker 'in suâline mâni olamaz. Çünkü uykuda olan bir kişi de, görünen tarafıyla sakindir. Fakat iç âleminde, uyanık olduğu zamanki gibi lezzet ve elemleri idrâk eder, tesirlerinde kalır. **Hazret-i Peygamber**, Cebrail'in konuşmasını dinler ve onu görürdü. Halbuki **Rasûlüllah**ın yanıbaşmda oturan sahâbe-i kiram ne Cebrail'i görür, ne de konuşmasını duyabilirlerdi. Allah'ın ilminden, ancak O'nun dilediği miktarı kavrayabilirlerdi. 38 İnsanlar, kendileri için kulak ve göz yaratılmadığı zaman, duyup görmelerine izin verilen şeyleri dahi görmez ve bilmezler.

III. Esas: Kabir azabı

Kabir azabını bize Allah'ın şeriatı bildirmektedir.

Onlar (kabirlerinde, kıyâmet gününe kadar) sabah ve akşam ateşe arzedilecekler. Kıyâmet koptuğu gün, 'Firavun'un kavmini en şiddetli azaba sokun' denilecektir. (Mü'min/46)

Rasûlüllah'ın ve **selef-i sâlihîn**in kabir azabından istiâze ettikleri (Allah'a sığındıkları) sabittir ve bu husus, meşhur bir hakikattir. Kabir azabı, haddizatında mümkün bir keyfiyettir. Bu azâbın vâkî olacağına îman etmek de vâcibdir. Ölünün, yırtıcı hayvanların karnında ve kuşların kursağında parçalanıp dağılması, kabir azabına inanmaya mâni değildir. Zira azabın elemini idrâk eden, mahlûkâtın özel cüz ve parçalarıdır. **Allahü teâlâ**, bu parçalarda azabın elemini tatmak kabiliyetini yaratmaya muktedirdir.

IV. Esas: Mizan

Mizan haktır ve vardır.

Biz kıyâmet gününde (insanların amel defterlerini tartmak üzere) adalet terazileri kuracağız. Artık hiç kimse en ufak bir zulme uğramayacaktır. Yapılan amel bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getirir tartıya koyarız. Hesap gören olarak biz kâfiyiz. (Enbiyâ/47)

O zaman (kıyâmette) kimin hasenât tartıları ağır gelirse işte onlar zafere kavuşacaklardır. Kimin de tartıları hafif gelirse işte kendilerini hüsrana düşürenler bunlardır. Cehennemde ebedî olarak kalırlar. (Mü'minûn/102-103)

Tartının keyfiyeti şöyledir: **Allahü teâlâ**, amel sayfalarına, nezdindeki derecelere göre ağırlık verir. Yapmış oldukları amelleri, kulların kendilerine mâlûm olur. O zaman cezada adaletsizlik yapılmadığı, afta fazilet cihetine gidildiği ve sevabın kat kat artırıldığı görülecektir.

V. Esas: Sırat

Sırat, cehennem üzerine kurulmuş, kıldan ince ve kılıçtan keskin bir köprüdür. Şu ayet bize Sırat'ın varlığını bildirmektedir:

Onları cehennemin yoluna (sırat köprüsüne) sürün. Onları durdurun; çünkü onlar sorguya çekileceklerdir. (Saffât/23-24)

Sırat köprüsü, haddizatında mümkinâttandır; binaenaleyh ona inanmak vâcibdir. Çünkü kuşları havada uçurtan kâdir-i mutlak, insanları cehennem üzerinde kurulmuş bir köprüden geçirmeye de

muktedirdir.

VI. Esas: Cennet ve Cehennem

Rabbinizin mağfiretine ve eni göklerle yer kadar olan cennete koşun! O cennet takvâ sahipleri için hazırlanmıştır. (Al-i İmrân/133)

Bu ayet-i celîledeki 'hazırlanmıştır' tâbiri cennetin şu anda mevcut olduğuna delildir. Cennetin mevcudiyeti muhal olmadığından, ayet-i kerîmeyi te'vil etmeye gerek yoktur ve bunun içinde olduğu gibi kabul edilmelidir.

Cennet ve cehennemin ceza gününden önce hazırlanmasında hiçbir fayda yoktur' denilemez; çünkü 'Allah yaptıklarından sorumlu değildir, ancak insanlar sorumludurlar!' (Enbiya/23)

VII Esas: Hak İmâm

Rasûlüllah'tan sonra hak İmâm (halife) Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'tır, ondan sonrada sırasıyla Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'dir. **Rasûlüllah**'ın, muayyen bir şahsın halife olmasına dair kesin bir emri yoktur. Çünkü böyle bir emri olsaydı vali ve emirleri tâyin ettiği gibi, büyük imamı da tâyin etmesi ve bildirmesi daha evlâ olurdu ve bunu gizlemezdi. Herhangi bir vali ve emîri gizlemeden tâyin eden **Hazret-i Peygamber**, nasıl olur da halifeyi gizli bırakır. Eğer böyle olmamış olsaydı neden bu açıklık ortadan kaldırılmış ve bize ulaşmamıştır. Binaenaleyh Ebû Bekir Sıddîk, ashâb-ı kiramın seçmesi ve kendisine bi'at edilmesiyle İmâm olmuştur. Şayet **Rasûlüllah**, Hazret-i Ebû Bekir'in dışında iddia edildiği gibi başka bir sahabi için 'Hilâfet onun hakkıdır' demiş olsaydı ve sahabe-i kirâm da **Rasûlüllah**'ın bu sözünü dinlemeyip, Hazret-i Ebû Bekiri halife seçseydi, o zaman bütün sahabenin **Rasûlüllah**'a ihanet etmiş olması gerekir ki bu da sahabenin icmâmı yıkmak mânâsına gelir. Böyle bir küstahlığı iddia etmek cesaretine ancak Râfızîler yeltenebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın inancına göre, hiçbir tanesi istisna olmaksızın, bütün sahâbe-i kirâm tertemizdir. Allah ve Rasûlü'nün kendilerini övdüğü **sahabîler**i övmek, her müslümanın başta gelen vazifelerindendir.

Hazret-i Ali ile Muâviye arasında cereyan eden hâdiselerin esası içtihada dayanıyordu. Muâviye, hilâfeti Hazret-i Ali'den almak için ortaya çıkmış değildi. Hazret-i Ali, Hazret-i Osman'ın katillerinden, aşiretlerinin çokluğunu ve islâm ordusunda bulunmalarını nazar-ı itibara alarak, 'Bunları halifeliğin başlangıcında şeriatın kılıcına teslim edersem büyük bir sarsıntı olacaktır' kanaatiyle şer'î intikamın daha sonra alınmasını doğru buldu, Muâviye ise, şer'î cezanın ertelenmesinde, cinayetin de büyüklüğü nazar-ı itibara alınırsa kötü niyetlileri, Hazret-i Osman'dan sonra gelecek halifeler aleyhine harekete geçirecek ve müslümanların kanlarının akıtılmasına sebep olacak bir zeminin mevcudiyetine kani olarak derhal cezalandırılmalarını istedi. İşte hâdise bu iki ayrı ictihaddan doğmuştur.

Alimlerin en faziletlileri şöyle demişlerdir: 'Her ictihâd sahibi ecir kazanır'.

Başka bir grup da 'Aynı hususta ictihâd eden iki kişiden mutlaka biri ecir kazanır, diğeri ise yanılır' demişlerdir.

İlim sahiplerinden hiç kimse Hazret-i Ali'nin yanıldığına hükmetmemiştir.

VIII. Esas: Sahabenin Fazileti

Sahâbe-i kiramın fazileti halifelik tertibine göredir. Çünkü faziletin hakikati, Allah nezdinde olan fazilettir. Allah nezdindeki fazilete ise ancak **Hazret-i Peygamber** muttali olur.

Sahâbe-i kiramın tümünü öven birçok ayet ve hadîs vârid olmuştur. Onların arasındaki faziletin inceliklerini ve hangisinin fazilette daha önde olduğu keyfiyetini ancak vahyin inişini ve gelişini müşahede edenler, karşılaştıkları durumların karineleriyle bilirler ve tafsilâtını incelikleriyle çözerler. Eğer sahâbe-i kirâm, 'Fazilet halifelik tertibi üzeredir' kanaatına varmasaydı, halifeleri bu şekilde tertip etmezlerdi. Çünkü sahâbe-i kirâm, Allah yolunda gönül ve hatır gözetmeden yürüyen ve haktan hiçbir şekilde yüz çevirmeyen mübarek insanlardı.

IX. Esas: Hilafetin Şartları

Müslüman ve mükellef olduktan sonra halifede şu beş şart aranır:

1-Erkek olmak

2- Takvâ sahibi olmak

3- İlim sahibi olmak

4- Hilâfeti yürütecek kabiliyette olmak

5- Kureyş soyundan gelmek

Hazret-i Peygamber İmamlar Kureyş'tendir' buyurmuştur. 39

Bu sıfatlara sahip birkaç talip varsa, halkın çoğunluğu tarafından seçilen halife olur. Ekseriyetin görüşüne muhalefet eden bâğî ve âsîdir. Onu hakka çevirmek bütün müslümanlara vâcibdir,

X. Esas: Fitne Korkusu Olduğunda İmâm'ın Tayini

Fitneden korkulduğu takdirde, yukarıda zikredilen sıfatların bir kısmına sahip olmasa bile halife seçilen zâtın imamlığı kabul edilir.

Hilâfet makamına talip olan kişide, ilim ve takvâ, kâfi derecede bulunmaz, azledilmesine de güç yetmez ve azledilmeye kalkışıldığında bir fitnenin kopmasından korkulursa, onun imamet ve hilâfetinin doğruluğuna hükmederiz. Aksi takdirde müslümanları, zikrettiğimiz şartların eksikliği sebebiyle doğacak olandan daha büyük bir zarara sokmuş oluruz. Binaenaleyh maslahat, Tâlibde aranılan bazı şartlar yoktur' diye yıkılmaz. Bir saray bina etmek için bir şehri yıkan kimse gibi hareket edilemez. Ülkeyi halifesiz bırakmak ve birtakım şartlardan mahrum olan halifenin hükümlerini fâsid ilân etmek felâketi de sözkonusudur ki bu muhaldir. Halbuki, biz **Ehl-i Sünnet** ve'l-Cemaat, bâğîlerin elinde bulunan memleketlerde verilen hükümlerin dahi geçerli olduğunu kabul ederiz.

Binaenaleyh zaruret ve ihtiyaç anında, nasıl olur da birtakım sıfatlardan mahrum bir kişinin hilâfet ve imametinin doğruluğuna hükmetmeyiz?

Akaid kaideleri olan kırk esası ihtiva eden dört rükün işte bunlardır. Bu rükünlere inanan, **Ehl-i Sünnet** ve'l-Cemaattendir ve **bid'atçı**lar güruhundan ayrılır. **Allahü teâlâ** tevfîki ile bizi doğrultup, hak ve hakikate iletir. O'ndan geniş cömertliği, fazilet ve minnetiyle bize hakkı nasip etmesini; efendimiz

Hazret-i Muhammed'e, âline ve bütün seçkin Mü'minlere bol rahmetler niyaz ederiz.

37) Buhârî ve Müslim, (İbn-i Abbâs'tan)

38) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

39) Nesâî, (Enes'ten) ; Hakim, (İbn Ömer'den ve Hazret-i Ali'den, sahih olarak) ; Buhârî, Târih

2-5

Îman, İslâm ve Bu İki Terim Arasındaki Birleşme ve Ayrılma, Îman ile İlgili Artma ve Eksilme

Bu bölümde üç mesele vardır:

I. Mesele

Alimler İslâm, îmanın aynısı mıdır, gayrisi mıdır? Gayrisi ise imandan ayrılıp tek başına var olabilir mi? Yoksa imana bağlı ve ondan ayrılmaz mı? hususlarında ihtilâfa düşmüşlerdir.

Kimisi, îman ile İslâm'ın birşey olduğunu ve aynı anlama geldiğini söylemiştir. Başka bir kavle göre de îman ve İslâm, birleşmeyen, ayrı ayrı iki şeydir. Her birisi müstakildir ve kendi başına var olabilir. Diğer bir kavle göre ise îman ve İslâm ayrı şeylerdir, fakat her **ikisi** de birbirine bağlıdır.

Ebû Tâlib el-Mekkî, Kut'ul-Kulûb adlı eserinde bu konudaki uzun ve ihtilaflı beyanları nakletmektedir. Biz ise, süratle, dedikodulara bakmaksızın hakkı beyan etmeye başlayalım.

Bu konuda üç bahis vardır:

a Lugavî anlamları

b. Şer'î anlamları

c. Dünya ve âhiretteki hükümleri

Birincisi lugatla, **ikincisi** tefsirle, **üçüncüsü** de fıkıh ve şeriatla ilgilidir.

a. îman ve islâm kelimelerinin lûgat yönünden izahı hakkındadır.

İmanın, tasdikten ibaret olduğu bir gerçektir.

Şimdi ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın! (Yûsuf/17)

Buradaki Mü'min kelimesi 'tasdik edici' mânâsına gelmektedir, îslâm kelimesi ise inat ve temerrüdü terkedip iz'an ve inkıyatla teslim olmak demektir. Tasdik'in özel mekânı kalptir. Dil, kalpteki tasdikin tercümanıdır. Teslim ise, ister kalpte, isterse de lisan ve azalarda olsun, umumî bir mânâ arzeder. Binaenaleyh, ne zaman kalp ile tasdik varsa, teslim de vardır; bu durumda inat ve temerrüt terkedilmiş demektir. Dil ile itiraf da, kalp ile tasdik etmek gibi, teslim olmak, inat ve temerrüdü terketmek mânâsına gelmektedir. Azalarla inkıyat ve itâat da aynı mânâyı ihtiva eder. Binaenaleyh, lûgat yönünden İslâm kelimesi âmdır; yani umumî mânâyı ifade eder. İmansa hastır; hususî bir mânâ için kullanılır. O halde îman İslâm'ın en şerefli cüz'ü demektir. Oysa îmanın mânâsı olan 'kalp tasdiki3 mevcutsa, İslâm'ın mânâsı olan 'teslimiyet' de mevcut demektir. Fakat bunun zıddı düşünülemez. (Yani,

"Nerede 'teslimiyet' varsa orada tasdik'i de vardır" denilemez) ,

B- Îman ve İslâm kelimelerinin şer'î yönden tahlili hakkındadır.

Şeriat dilinde, Îman ve İslâm'ın, iki eşanlamlı kelime olarak aynı mânâda kullanıldıkları bir gerçektir. Bu iki kelime bazen ayrı mânâları ifade etmek için de istimâl edilmiştir. Bazen da tedâhül, (aynı mefhumun anlaşılması) için ortaklaşa kullanılmışlardır.

'Îman ve İslâm' kelimelerinin müteradif (eş anlamlı) olarak kullanıldıkları yerlerden biri şu ayettir:

Nihayet Lüt'un memleketinde bulunan müzminleri (oradan) çıkardık (ki kalan kâfirleri helâk edelim.) Fakat orada bir evden başka müslüman bulamadık. (Zâriyât/35-36)

Bütün müfessirler, Lût'un memleketinde, bir evden (ki o da Lût ve kızlarının eviydi) başka ev bulunmadığında müttefiktir. (Âyet-i celîlede 'mü'min' ile 'müslim' tâbirleri aynı mânâyı ifade etmektedir) .

Başka bir ayet:

Musa, kavmine şöyle dedi: 'Ey kavmim! Siz gerçekten Allah'a îman etmişseniz ve O'nun birliğine ihlâs ile teslim olmuş müslümanlarsanız yalnızca O'na dayanıp güvenin'. 40 (Yûnus/84)

Hazret-i Peygamber ise şöyle buyurmuştur:

İslâm (dini) beş temel üzerine bina edilmiştir: a) Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de O'nun Rasûlü olduğuna şehadet etmek, b) Namaz kılmak, c) Zekât vermek, d) Hacca gitmek, e) Ramazan orucunu tutmak. 41

Bir ara **Hazret-i Peygamber**e îmanın mahiyeti sorulmuş; o da îmanın yukarıda sayılan beş unsurdan ibaret olduğu cevabını vermişlerdi. (Böylece Îman ve İslâm kelimelerinin aynı mânâyı ifade ettiğini beyan buyurmuşlardır.)

Îman ve İslâm kelimelerinin ayrı anlamlar ihtiva ettiği hususuna gelince, bunun misâli şu ayettir:

(Ganimet hevesiyle, görünüşte İslâm'ı kabul eden bazı) bedevîler 'Biz gerçekten îman ettik' dediler. De ki: "Siz kalplerinizle îman etmediniz. Ancak, 'Biz, (kılıç korkusundan ve İslâm nimetinden faydalanmak için) müslüman olduk' deyin! Îman henüz kalplerinize girmemiştir. " (Hucurât/14)

Bu ayetteki "Biz müslüman olduk, deyiniz!" cümlesinin mânâsı 'Zahirde teslim olduk' demektir. Binaenaleyh ayette 'îman' kelimesinden sadece 'tasdik' murâd edilmiştir. 'İslâm'dan ise 'Dil ve azalarla zahirde teslim olmak' mânâsı murâd edilmiştir. Cibril hadîsi olarak bilinen hadîste, Cebrâil îman'ı sorduğu zaman, Hazret-i Peygamber şöyle **cevap** vermiştir:

Îman Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, son güne, ölümden sonraki dirilmeye, hesaba ve kaderin hayrına ve şerrine inanıp bunları tasdik etmen demektir.

İslâm, Allah'ın birliğine ve varlığına ve O'ndan başka hak mabud olmadığına ve Muhammed'in de O'nun rasûlü olduğuna şahitlik etmen, namaz kılman, zekât vermen, hacca gitmen ve oruç tutmandır.

Hazret-i Peygamber bu **cevap**larıyla İslâm'ın zahirde, söz ve amelle teslim olmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir.

Sa'd'dan42 gelen bir hadîs de şöyledir:

Hazret-i Peygamber adamın birine birşeyler verdi; fakat orada bulunan başka birisine hiçbir şey vermedi. Bunun üzerine Sa'd (radıyallahü anh) 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Mü'min olmasına rağmen filân adama birşey vermedin?' dedi. **Hazret-i Peygamber** de 'yoksa müslim midir?' buyurdu.

Sa'd, aynı suali bir kere daha tekrar etti ve **Rasûlüllah** da yine yukardaki cevabı verdi. 43

(Bu muhavereden anlaşılıyor ki, Mü'min kelimesinin ifade ettiği mânâ ile 'müslim' kelimesinin mânâsı ayrı ayrıdır.)

Tedahüle gelince, bu konuda da şöyle bir hadîs vardır:

Hazret-i Peygamber 'Amellerin hangisi daha üstündür?' sorusuna 'İslâm'; 'İslâm'ın hangisi efdaldir?' sorusuna da 'Îman' cevabını verdiler. 44

İşte bu hadîs-i şerif, İslâm ve Îman kelimelerinin ayrı ayrı mânâlara geldiğine ve birinin diğerine girişik, yani mütedâhil olduğuna delildir. Lugatta kullanılan en muvafık vecih budur. Çünkü îman, amellerden birisi ve hatta en üstünüdür.

Teslimiyet mânâsına gelen İslâm' ise ya kalple veya dille veyahut da azalarla gerçekleşir. Bunların en üstünü kalple olan teslimiyetle, 'îman' diye adlandırılan tasdikten ibarettir.

Îman ve İslâm kelimelerinin ayrı ayrı mânâlarda veya teradüf cihetiyle kullanılması, yerinde birer hakikattirler. Herhangi bir mecaz mevzuubahis değildir. (Yâni Arap lügati geniş imkânlara sahip olduğu için, bu terimler bütün bu mânâları ifade etmektedir ve hepsi de bu mânâlarda kullanılmıştır.)

Farklı mânâlarda kullanılmalarına gelince, 'îman', sadece kalp ile yapılan tasdikten ibarettir ve îmanın bu mânâda kullanılması lûgata da uygundur. İslâm' ise, sadece zahirî teslimiyet manasınadır. Bu da lûgata muvafıktır; çünkü teslim edilmesi gereken şeylerin bir kısmının yerine getirilmesine 'teslim' ismi verilir. Bu şekilde isimlendirmek için umumî mânânın, yani teslim olunması gereken şeylerin tamamının bulunmasına lüzum yoktur. Çünkü bir başkasına bedeninin tümüyle değil yalnızca bir cüzüyle temas eden bir kimseye 'temas edici' denilmektedir. Binaenaleyh 'İslâm' kelimesinin bâtınî teslimiyet olmaksızın yalnızca zahirî teslimiyete ıtlak olunması, dile ve lûgata uygundur.

Göçebeler, 'îman ettik' dediler. De ki: "Îman etmediniz; fakat 'müslüman olduk' deyiniz!" (Hucurât/14)

Hazret-i Peygambcr'in, Sa'd'ın rivâyet ettiği hadîsindeki 'Yoksa müslim midir?' sözleri, bu mânâya hamledilmiştir. Görülüyor ki **Hazret-i Peygamber**, 'îman'ı 'İslâm'dan üstün tutmuş; ayrı ayrı mânâlara gelmeleriyle, Mü'minin derece ve makam bakımından müslimden üstünlüğünü ifade buyurmuştur.

Tedahüle gelince, îman hususunda, bu keyfiyet de lugata mutabık ve uygundur. Bu defa İslâm' terimi kalp, söz ve amelin tümüyle teslim olmaktan ibaret bir mânâ genişliği kazanır. Îman teriminin mânâsı ise, İslâm'ın umumî tarifinde bulunan kalbin tasdikinden ibaret olur. İşte tedahülden bunu kastediyoruz. Bu, Îmanın hususî ve İslâm'ın da umumî oluşu bakımından lugata uygundur. İşte **Rasûlüllah**'ın, İslâm'ın hangisi efdaldir?' sorusuna, îmandır' şeklindeki cevabı. . .

Çünkü **Rasûlüllah** İmanı, İslâm'ın umumî mânâsından özel bir parça olarak kabul etmiş ve

böylece İmanı, İslâm'ın umumî mânâsına dâhil etmiştir.

Eşanlamlı kullanımına gelince, İslâm tâbiri, hem kalbî ve hem de zahirî teslimiyet demektir. Çünkü her **ikisi** de netice itibariyle teslimiyettir. Îman da böyledir. Kalbin tasdiki olan 'îman'ı, hususî mânâsında tasarruf yaparak umumîleştirmek ve zahirî teslimiyeti îmanın mânâsına idhâl etmek caizdir.

Çünkü söz ve amelle, zahirde teslim olmak, iç âlemdeki tasdikin meyvesi ve neticesidir. Bazı ibarelerde ağaç kelimesi geçer. Fakat bu tâbirden, müsamaha yoluyla, 'ağaçla birlikte 'Meyvesi' de kastedilmektedir. İşte bu kadarcık umumîleştirmek ile 'îman' tâbiri 'İslâm'ın müteradifi olmakta ve birbirine mutabık ve uygun düşmektedir. Böylelikle 'îman', 'İslâm'dan ne bir santim eksik ne de bir santim fazladır. **Allahü teâlâ**'nın 'Fakat bir evden başka, orada müslüman da bulmadık' ayeti 'Îman' ve 'İslâm'ın eşanlamlı kelimeler olduğunu göstermektedir.

c. Îman ve İslâm'ın şer'î hükümleri hakkındadır. Îman ve İslâm'ın dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki hükmü vardır. Uhrevî hükümleri şunlardır:

Mü'min ve müslümanların ateşten çıkarılması ve orada ebedî bırakılmaması. . . Çünkü **Hazret-i Peygamber** 'Kalbinde zerre kadar îman bulunan bir kişi cehennemden çıkar'45 buyurmuştur. Bu hükmün hangi mânâya geldiği hususunda ulema ihtilâf etmiş ve bu hükme vesile olan 'îman'ın ne olduğu hakkında şunları söylemişlerdir:

1- Îman, kalbin mücerret tasdikidir.

2- Kalbin tasdiki ve dilin ikrarıdır.

3- Kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve zahirî azaların amelidir.

Biz bu girift meselenin üzerindeki perdeyi kaldırarak deriz ki; îmanın yukarıda zikredilen üç tarifine uygun olarak hareket eden bir müslümanın yeri, şeksiz şüphesiz cennettir, İşte **birinci** derece budur.

İkinci derece ise bu üç tariften **ikisi**nin tamamını ve **üçüncüsü**nün de bir kısmını ihtiva eder. Mü'min, diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik eder, bir kısım amelleri de yapar. Fakat bununla beraber, büyük bir günahı veya büyük günahlardan bir kısmını işler. İşte böyle bir kimse hakkında Mutezile şöyle der:

Kişi, amellerin bir kısmını terkettiğinden dolayı 'îman'dan çıkar ve aynı zamanda küfre de girmez. Zira diliyle ikrar, kalbiyle tasdik etmiştir. Böyle bir insan 'fâsık'tır. Bu kişi 'îman' ile 'küfür' arasında bir mertebededir ve cehennemde ebedî kalacaktır.

İleride de zikredeceğimiz gibi, Mu'tezile'nin bu inancı bâtıldır.

Üçüncü dereceye gelince, kalp ile tasdik, dil ile ikrar bulunduğu halde, azalara ait amellerin mevcut olmamasıdır. Böyle bir kimsenin (veya îmanın) hükmünde âlimler ihtilâfa düşmüştür.

Ebû Tâlib el-Mekkî, 'Azalarla amel etmek imandandır ve îman ancak amel ile tamamlanır' demiş ve bu hükümde ulemânın icmâl olduğunu iddia etmiştir. Bunu söylerken de görüşün aksini isbat eden birçok delilleri de zikretmiştir. Şöyle ki:

Îman edip sâlih amel işleyenlere gelince, onlar için konak olarak Firdevs cennetleri vardır. (Kehf/107)

Bu ayet, amelin imandan sonra geldiğini ve îmanın aynı olmadığını bildirir. Eğer ayet bu mânâda olmasaydı 'îman edip' dedikten sonra 'sâlih amel işleyenler' tâbirini kullanmak fazla olurdu.

Daha garibi, Ebû Tâlib el-Mekkî, bu meselede icmâ bulunduğunu iddia etmekle beraber **Hazret-i Peygamber**in 'Kişi ikrar ettiği hakikati inkâr etmedikçe küfre girmez'46 hadîsini de nakleder. Diğer taraftan Mu'tezile'nin, 'mü'min büyük günahları işlediği için cehennemde ebedî kalır' şeklindeki hükmünü de inkâr etmektedir. Halbuki 'Amel-i sâlih imandandır' diyen bir kişi, kılı kılına Mutezile mezhebini kabul etmiş olur. Çünkü ameli imandan sayan kişinin 'Kalbi ile tasdik, diliyle ikrar eden ve bunları yaptıktan sonra da derhal ölen bir kimse cennette midir?' sorusuna elbette ki 'Evet' demesi icap eder. Bunu söylediğinde de amelsiz bir îmanın varlığına hükmetmiş olur.

Biz daha da ileri giderek kendisinden şunu soruyoruz: 'Kalbiyle tasdik ve diliyle ikrarda bulunan kişi hemen ölmeyip de bir namaz vakti girinceye kadar yaşasa ve o namazı terkettikten veya zina ettikten sonra ölse acaba cehennemde ebedî kalır mı?'

Eğer 'Evet' derse Mu'tezile'nin iddiasını tasdik etmiş olur. 'Hayır' dediğindeyse amelin, 'îmanın' rüknü olmadığını ve îman ile cenneti kazanmada amelin herhangi bir rolü bulunmadığını açık bir şekilde ikrar etmiş olur.

'Uzun bir zaman yaşayıp namaz kılmayan ve şer'î amellerin hiçbirisini yapmaya yönelmeyen bir kimseyi kastediyorum' dese, biz de şöyle deriz: Bu uzun zamanın bir hududu yok mudur? İmanın iptal olabilmesi için tâatların kaç adedinin terki lâzımdır? İmanın bozabilmesi için büyük günahların kaç tane olması gerekir?

İşte bunun takdiri mümkün değildir ve hiç kimse böyle bir takdir ve tahdide kalkışamaz.

Dördüncü derece, kalben tasdik ettikten sonra, henüz dil ile ikrar ve amellerle meşgul olmazdan evvel ölmesidir. Acaba böyle bir insan 'mü'min' olarak mı ölmüştür? İşte ulemâ burada ihtilâf etmiştir. 'İmanın tamam olması için dil ile ikrar şarttır' diyenler, böyle bir insanın 'imandan evvel öldüğüne' hükmederler. Oysa bu hüküm fasittir; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kalbinde zerre kadar îman olan bir kimse? cehennemden çıkar.

Kalbi 'imanla dolup taşan böyle bir kişi nasıl olur da cehennemde ebedî kalır?

Cibril hadîsinde de, 'îman' etmek için, Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve son günü tasdik etmek şartı ileri sürülmüştür. Nitekim bu hakîkat daha önce izah edilmişti.

Beşinci derece, kişinin, kalp ile tasdik ettiği halde; ömrü şehâdet kelimelerini dille söylemesine müsait olmasına ve bunun kendisine vâcib olduğunu bilmesine rağmen dil ile ikrarda bulunmamasıdır. Binaenaleyh dil ile ikrar etmemesi şu ihtimal dâhilinde bahis mevzuudur: İnkâr etmemekle beraber namaz kılmakta gevşeklik gösterdiği gibi, bunda da ihmalkâr olabilir. Böyle bir kimsenin Mü'min olduğunu ve ebediyyen cehennemde kalmayacağını sanıyoruz. Çünkü îman, mücerret tasdikten ibarettir. Dil ise, îmanın tercümanıdır.

Binaenaleyh îman, dilden evvel var olmalı ki, dil, var olan o şeyin tercümanı olabilsin. İşte bu, en açık hükümdür. Çünkü burada dayanılacak senet, ancak, kelimelerin icaplarına tâbi olmaktır. Halbuki

Arap dilinde îman kalbin tasdikinden ibarettir ve **Hazret-i Peygamber** de 'Kalbinde zerre kadar îman olan ateşten çıkar' buyurmuştur. Şu halde vacip bir fiilin sükût ile ortadan kalkmadığı gibi, vacip olan ikrarı terketmek de kalbden îmanı silmeye vesile olamaz.

Bazı âlimler 'Dilin ikrarı, îmanın rüknüdür çünkü şehâdet kelimeleri, kalplerdeki îmanı haber vermek için değil aksine ayrı bir akid ve ayrı bir şehâdetin başlangıcı ve iltizamıdır' derler. Fakat **birinci** hüküm daha açıktır.

Kalp ile tasdik imkânı olduğu halde dil ile ikrardan imtinâ edenler hakkında Mürcie çok ileri gider ve 'Böyle bir kimse asla ateşe girmez' derler ve sonra da şöyle devam ederler: 'mü'min kişi isyan etse dahi cehenneme girmez'.

Biz bu hükmün çürüklüğünü ilerideki bahislerde isbat edeceğiz.

Altıncı derece, diliyle 'Lâ ilâhe illallah Muhammedun **Rasûlüllah**' dediği halde kalbi ile tasdik etmemektir.

Bizim şüphemiz yoktur ki, böyle bir kimse âhiret hükmüne göre kâfirdir ve ebediyyen cehennemde kalacaktır. Yine şüphe etmiyoruz ki, idare ile ilgili olan dünyevî hükümlere nazaran böyle bir kimse müslümandır; çünkü kalbe, Allah'tan başka hiç kimse, muttalî olamaz. Biz müslümanlara düşen vazife, 'Diliyle söylediği şey kalbinde de vardır zannıdır. Fakat bu kişi ile Allah arasında, dünya hükümlerinden plan **üçüncü** bir emirde şüpheye düşüyoruz. Şöyle ki: Böyle bir kimse müslüman bir akrabasının ölümünden sonra, kalbi ile de İslâm dinini tasdik ederek, fetva istemek üzere 'Akrabam öldüğü sırada ben kalben İslâm dinini tasdik etmiyordum. Şu anda ise onun mirası benim yanımdadır. Acaba bu miras bana helâl midir?' dese veya böyle bir kimse kalben İslâmiyet'e inanmadığı sırada müslüman bir kadınla evlense ve sonra da kalben İslâmiyet'e inansa nikâhının yenilenmesi lâzım gelir mi? İşte bu, düşünülecek bir noktadır. Şöyle demek de mümkündür: İster zâhir isterse de bâtın olsun dünya hükümleri, zahirî söze bağlıdır'.

Şöyle de denebilir: 'Dünya hükümleri, o şahıs hakkında değil, onunla ilgili olan başkaları hakkındaki zahirî söze bağlıdır. Çünkü insanın, Allah ile kendi arasında bulunan iç âlemi başkasına karanlık, kendisine ise aydınlıktır'.

Hakikî ilmin Allah'a mahsus olduğunu ikrar etmekle beraber o kişi hakkında en açık fetva şudur: 'Almış olduğu miras kendisine haramdır ve nikâhını da yenilemelidir'.

İşte bu sırra binâen Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) , münafıkların cenaze namazına iştirak etmezdi. Hazret-i Ömer de (radıyallahü anh) bu hususta Huzeyfe'yi izler, onun katılmadığı cenazelere katılmazdı.

Helâli aramak ve elde edilmesi için çaba sarfetmek, farîza üstüne farizadır.

Namaz, her ne kadar ibadetlerden ise de dünyanın görünür fîillerindendir. Allah'a kulluk bakımından yapılması vacip şeylerden olan haramlardan sakınarak kaçmak da her Mü'minin vecibesidir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bu hadîs, "Vâris olmak islâm'ın hükmüdür. İslâm ise zahirî hükümlere teslim olmaktır' sözümüze

zıt düşmez. Çünkü tam teslimiyet, zâhir ve bâtını kapsayan teslimiyettir.

Bütün bu incelikler zahirî ibareler, umumlar ve kıyaslar üzerine bina edilen fıkhî ve zannî bahislerdir. Binaenaleyh ilimlerde kusurlu olan bir kimse, 'Kesinlik ve katiyet ifade eden kelâm ilminde vârid olması âdetten olan bu meseleler kesindir zannına kapılmamalıdır. Zira ilimlerde zahirî merasim ve âdetlere bakan kimseler hiçbir zaman felâh bulmamışlardır.

Eğer 'Mutezileve Mürcie'nin şüphesi nedir ve onların sözlerini iptal edecek deliller hangileridir? dersen şöyle **cevap** veririz: Onların şüpheleri Kur'ân'ın umumî hükümlerindendir.

Mürcie şöyle der: 'Bir Mü'min, bütün günahları işlese bile ateşe girmez; çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Gerçekten biz o Kur'ân'ı işittiğimiz zaman ona îman ettik. Kim rabbine îman ederse artık ne mükâfatının azalacağından ve ne de bir haksızlığa uğrayacağından korkmaz. (Cin/13)

Allah'a ve peygamberlerine îman edenler, rabbleri katında (imanları hususunda) tıpkı çok sâdık olanlarla (Allah yolunda cân veren) şehidler (gibi) dirler. Onların hem sevapları ve hem de nurları vardır. . . (Hadîd/19)

(Cehennem) , neredeyse öfkesinden çatlayacak (hale gelir) . (Kâfirlerden) her topluluk onun içine atıldıkça cehennem bekçileri o kâfirlere sorarlar: 'Size, azap ile 'korkutan bir peygamber gelmedi mi?' Onlar da "Evet, doğrusu, bize, azap ile korkutan bir peygamber geldi; fakat biz onu yalanladık ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz muhakkak büyük bir sapıklık içindesiniz' dedik" derler. (Mülk/8-9)

Ayetteki 'Kafirlerden her topluluk onun içine atıldıkça' hükmü umum ifade eder. Binaenaleyh ateşe atılanlarda peygamberleri tekzip etme sıfatının bulunması şart koşulmuştur'.

Mürcie, sözkonusu hükümleri şu ayete dayandırmaktadır:

O ateşe ancak (peygamberleri) inkâr eden ve (imandan) yüz çeviren kafirler girer. (Leyl/15-16)

İşte bu ayette 'hasr', 'isbat ve 'nefy vardır. Şöyle ki, Allah; cehenneme girmeyi, peygamberleri yalanlayan ve imandan yüz çevirenlere hasreder, onların dışında kalanları bu hükmün hâricinde bırakır (nefy) ve bu azabı ancak onlar için isbat eder.

Kim (kıyâmet gününde) hasene ile (ihlâslı bir Tevhîdle) gelirse bundan dolayı ona bir hayır verilir. Onlar, o kıyâmet azabının korkusundan emin kalırlar. (Neml/89)

Nasıl ki kötülüklerin başı küfürse) iyiliklerin başı da imandır. **Allahü teâlâ** ihsan edenleri sever. (Al-i İmrân/148)

Gerçekten îman edip sâlih amel işleyenlere gelince, şüphe yok ki biz böyle güzel bir amel işleyenin mükâfatını zayi etmeyiz. (Kehf/30)

Delil olarak gösterdikleri ayetlerde Mürcie'yi destekleyen, işlerine yarayan hiçbir hüküm yoktur. Çünkü sözkonusu ayetlerde zikredilen îman kelimesinden amel ile birlikte olan îman kastedilmektedir. Zira biz daha önce 'îman' zikrolunduğu zaman, bundan 'İslâm' kastedilir demiştik. Kalp, söz ve amel ile tarif edilen imana muvafık ve uygun olanı da budur. Bizim bu te'vilimizin delili, âsilerin cezalandırılması

ve bu cezanın takdiri hakkında gelen birçok hadîslerdir.

Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

Kalbinde zerre miktarı îman bulunan kimse ateşten çıkacaktır.

Binaenaleyh Mürcie'ye soruyoruz: 'Ateşe girmeyen bir insan nasıl olur da ateşten çıkar? (Ateşten çıkmak, daha önce ateşe girmeyi gerektirmez mi?) '. Kur'ân-ı Kerîm'de bizim te'vilimizi destekleyen ayet şudur:

Muhakkak ki Allah, kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bu günahtan başkasını, dilediğine bağışlar. Kim Allah'a eş koşarsa doğrusu çok uzak bir sapıklığa düşmüştür. (Nisâ/116)

Bu ayetteki, 'dilediğini bağışlar' kaydı, azâbın taksimine delâlet eder; yani dilediğini affeder, dilediğine de azap eder.

Bizi destekleyen bir diğer ayet de şudur:

Kim Allah'a ve peygamberine isyan ederse ona, içinde sonsuz kalınacak olan cehennem ateşi vardır. (Cin/23)

Bu ayetteki hükmü 'küfre' bağlamak zoraki bir te'vilden başka birşey değildir.

İşte bizi destekleyen başka bir ayet:

İyi bilin ki doğrusu zâlimler sürekli bir azaptadırlar. (Şûrâ/45)

Kim fenalıkla gelirse yüzükoyun ateşe atılır. (Neml/90)

İşte naklettiğimiz bu ayetlerdeki umum, Mürcie'nin delil olarak gösterdiği umumun muârız ve nâkızıdır. Binaenaleyh iki tarafın da 'umum'unu tahsis ve te'vil etmek gerekmektedir.

Çünkü hadîs-i şeriflerde âsi kimselerin azap görecekleri hususu açıkça belirtilmiştir. 47

Allahü teâlâ'nın İçinizden oraya (cehennem) uğramayacak kimse yoktur. Bu, rabbinizin katında kesinleşmiş bir hükümdür' (Meryem/71) ayeti herkesin mutlaka ateşe varacağına sarih bir delildir. Çünkü hiç bir Mü'min, günah irtikâbından hali değildir. **Allahü teâlâ**'nın Leyl suresinde 'O ateşe ancak (peygamberleri) inkâr eden ve (imandan) yüzçeviren kafirler girer' buyurması ise, ateşe giren hususî bir topluluğu murâd içindir. Veya eşkâ tabiriyle en şakî kimseler kastedilmiştir.

Mülk suresinin 9-10. ayetlerindeki fevc kelimesiyle de kâfirlerden bir grup kastedilmiştir.

Umumî hükümlerin tahsis edilmesi görülmemiş şeylerden değildir, Bu olabilir ve inkâr da edilemez, Bu ayetten ötürü, İmâm Eş'arî ile kelâmcılardan bir grup 'umum' sigalarını inkâr etmişler ve bu lafızların, sadece mânâlarına delâlet eden bir karinenin belirmesine bağlı olduğunu söylemişlerdir.

Mu'tezile'ye gelince, onları şüpheye sürükleyen ve mezheplerinin tesisine vesile olan ayetler şunlardır:

Bununla beraber şüphe yok ki ben tevbe eden, îman edip, sâlih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım. (Tâhâ/82)

And olsun asra ki gerçekten insan ziyandadır. Ancak îman edip de sâlih amel işleyenler, birbirine

hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır. (Asr suresi)

İçinizden oraya (cehenneme) uğramayacak kimse yoktur. Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.

Sonra Allah'tan korkup sakınanları kurtaracağız ve zâlimleri de toptan cehennemde bırakacağız. (Meryem/71-72)

Kim de Allah'a ve peygamberine isyan ederse ona, içinde sonsuz kalınacak olan cehennem ateşi vardır. (Cin/23)

Kim bir Mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap ve lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. (Nisâ/93)

Bu ayetlerde olduğu gibi, Îman' ile birlikte 'amel-i sâlih'ten bahseden bütün ayetler Mu'tezile'ye göre böyledir. Fakat bu 'umumlar, Mürcie'nin delili olan 'umum'larda olduğu gibi, 'hususî'dirler.

Çünkü Allah, şöyle buyurmuştur:

Bu günahtan başkasını dilediğine bağışlar. (Nisa/116)

Binaenaleyh 'şirk'in dışında kalan günahlarda Allah'ın dilediğini affetme vasfına dokunmamak daha uygundur.

Rasûlüllah'ın şu hadîsi de Mutezile mezhebini iptal etmektedir:

Kalbinde zerre miktarı îman bulunan kimse, ateşten çıkar. Mu'tezile'yi iptal eden delillerden bâzıları da şu ayetlerdir:

Gerçekten îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, şüphe yok ki biz böyle güzel bir amel işleyenin mükâfatını zayi etmeyiz. (Kehf/30)

Doğrusu Allah, güzel amel işleyenlerin mükâfatını zayi etmez. (Tevbe/120)

Binaenaleyh nasıl olur da Allah, bir tek günah ile, îman'ın esasını ve bütün tâatların ecrini zayi eder?

Nisâ süresindeki 'Kim bir Mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir' mealindeki ayet de Mü'mini, 'mü'min' olduğu için öldüren kimse hakkında nâzil olmuştur. Nitekim ayetin sebeb-i nüzulü bu hakikati apaçık bildirmektedir.

Eğer "Sen bu te'villerinle 'Amel olmasa da îmanın esası vardır' demek istiyorsun. Halbuki **selef-i Sâlihîn** Îman, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve azaların amelidir' şeklinde hüküm vermiştir. Binaenaleyh selefinkine muhalif bir görüş sence nasıl daha kuvvetli ve daha râcih (mûteber) olabilir?" dersen, buna şöyle **cevap** veririz: İmanın mütemmimi (tamamlayıcısı) olmak hasebiyle amelin imandan sayılması imkânsız değildir. Nitekim 'Baş ve eller insandandır' denilir; çünkü başsız bir cesedin insanlıktan çıktığı malûmdur. Fakat eli kesik bir iskelet, sırf bu sebeple, insan olmaktan çıkmaz. İşte böylece 'Tesbih ve tekbirler namazdandır denilmektedir.

Halbuki tahrim tekbiri hariç, diğer tekbir ve teşbihleri getirmesen de (Şâfiî mezhebine göre) namazın bozulmaz. Binaenaleyh kalp ile tasdik etmek 'îman'ın başıdır. Bu, tıpkı başın, insan varlığındaki

Önemi gibidir; tasdiksiz îman yok demektir. Diğer ibadetlere gelince, bunlar insanın öbür azalarına benzer, birbirinden yüksek olabilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sahâbe-i kirâm (radıyallahü anh) Mu'tezile'nin 'insan zina edince imandan çıkar' şeklindeki inancına itibar etmemişlerdir. Hadîsin mânâsı şudur: 'Kişi zina ettiği anda tam ve kâmil bir imana sahip olamaz'. Nitekim, kötürüm, eli ve ayağı kesik, âciz bir insan için 'Bu, insan değildir' denilebilir. Bununla da "İnsanlık hakikatinin peşinden gelen 'kemâl' sıfatından mahrumdur" demek istenir.

II Mesele

Şayet "**Selef** ulemâsı 'îman'ın eksik ve fazla olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. (Selefe göre 'îman', 'ibadet'le fazlalaşmadığı gibi 'günah' ile de eksilmiş olmaz. 'Îman, tasdikten ibarettir' hükmü kabul edildiği takdirde eksiklik ve fazlalık tasavvur edilemez) " diyecek olursan, cevaben derim ki: **Selef**, şeriat sahibini gören âdil insanlardır. Onların sözlerinden hiç bir ehl-i îman dönemez. Onlar neyi zikretmişse 'hak' odur. İhtilâf, selefin sözünü anlamak hususundan neş'et etmektedir. Bu sözde, amel-i sâlihin, îmanın cüzlerinden ve varlığının rükünlerinden olmadığına dair delil vardır. Aksine sâlih amel, îman esasına eklenen bir fazlalıktır. Bu fazlalık mevcut olduğu zaman 'îman' artar; olmadığı takdirde de eksilir. Artan da mevcut, eksilen de mevcuttur. Birşeyin kendi nefsinde bulunan şeylerle artmadığı da muhakkaktir. Binaenaleyh 'İnsan, başıyla artar' denilemez, fakat 'İnsan, sakalıyla, yağıyla (şişmanlığıyla) artar' denilebilir, 'Namaz rükû ve sücudla artar' demek doğru değildir. Ancak 'Namaz, âdâb ve sünnetlerle artar' denilebilir. İşte **selef** âlimlerinin bu hükmü 'îmanın' sâlih amellerden önce var olduğunu açıkça belirtmektedir. Îman' var olduktan sonra, sâlih amellerle artar ve aksiyle de eksilir.

Şayet 'Kalbin tasdiki bir hakîkat olduğuna göre, nasıl olur da artmayı ve eksilmeyi kabul eder?' dersen, cevaben derim ki: Biz müdâheneyi (dalkavukluğu) terkettiğimizden, şerlilerin şerrine kulak asmadığımızdan ve gayenin üzerine gerilen perdeyi kaldırdığımızdan, şüpheler kendiliğinden zâil olmaktadır. Bu sebeple de deriz ki:

'Îman' kelimesi, müşterek mânâlı bir kelimedir ve üç anlamda kullanılmıştır:

1. Delilsiz olarak, sadece taklid ve telkin yoluyla, kalbin tasdikine ıtlak olunur ki bu, avamın imanıdır. Hatta havâss hâriç, bütün halkın îmanı da böyledir. Bu inanç kalbe vurulan bir düğümdür; bazen şiddetlenir ve kuvvetlenir, bazen de zayıflar ve gevşer; tıpkı ipteki düğümler gibi. Halk tabakasının imanının böyle olmasını uzak bir ihtimal sanma. Bunu yahûdî ve onun korku, hayal, va'z, tahkik ve burhan ile sökülemeyen ve sökülmesi mümkün olmayan îmanı ile kıyaslayabilirsiniz. Aynı şekilde hıristiyan ve **bid'atçı**nın îmanı ile de mukayese edebilirsin. Hristiyan ve **bid'atçı**lardan bazı kimseler vardır ki, az bir konuşma ile şüpheye düşürülmesi mümkündür. Az bir hayal ve korku ile inancının doğruluğundan caydırılması da imkansız değildir. Halbuki bu hristiyan veya **bid'atçı**, tıpkı yahûdî gibi, ilk inandığı zaman bu hususta şek ve şüphede değildi. Fakat bu iki grup (yani yahûdî ile hristiyan ve **bid'atçı**lar) arasındaki fark, inançtaki şiddetten neş'et etmektedir. İşte bu durum,]aak olan inançta da mevcuttur. Sâlih amel, bu şiddetin gelişmesine ve ziyadeleşmesine yardımcıdır; suyun, ağaçların gelişmesindeki tesiri gibi müessirdir. İşte bu sırra binâen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Mü'minlere gelince, her inen sûre onların imanını artırmıştır ve onlar (o sûre) ile sevinirler. (Tevbe/124)

Allah imanlarını kat kat artırmaları için müzminlerin kalbine manevî huzur indirdi. (Fetih/4)

Hazret-i Peygamber, bazı hadîslerde vârid olduğu gibi Îman artar ve eksilir buyurmuştur. İmanın artışı, tâatların kalpteki tesirinden doğar. Taatların kalpteki tesiri, aneak ibadetlere devam edildiği ve onlara kalp huzuru ile dönüldüğü zaman, nefsini murâkabe eden bir kimse tarafından hissedilir. İbadete kalp huzuru ile daldığı zaman, kalbinin îman prensiplerine nasıl yöneldiğini ve nasıl sükûnet bulduğunu, imanını şek ve şüphelerle sökmeye çalışan kimseye karşı nasıl isyan bayrağını çektiğini idrâk eder.

Yetim hakkındaki merhametin mânâsına inanan insan, bu inancın sâikiyle, onun başını sıvazlar ve ona iltifat ederse, iç âleminde rahmetin kabardığını ve bu sıvazlamadan ötürü galeyana geldiğini idrâk eder. Tevâzuun iyi bir ahlâk olduğuna inanan bir kişi de, tevâzu icabı, başkasına hürmet eder, ta'zim gösterir ve o kimseye bizzat hizmet ederse kalbindeki tevâzunun engin mânâsını hisseder. İşte kalbin, zahirî amellerin çıkış noktaları olan bütün sıfatları böyledir. Zâhirî amellerin tesiri, çıkış noktaları olan kalp sıfatlarına dönerek onları kuvvetlendirir ve artırır. Bu durum, Münciyât ve Mühlikât bahsinde, bâtının zahirle ilgisi, amellerin inanç ve kalplerle olan alâkası beyan edildiği zaman, tafsilâtlı bir şekilde izah edilecektir. Çünkü bâtının zahirle ilgisi, amellerin inanç ve kalplerle olan bağlantısı, hadiselerle idrâk edilen bu kâinatın, basiretle idrâk edilen melekût âlemine bağlantısı cinsindendir. Kalp, melekût âlemindendir.

Azalar ve amelleri ise, mülk ve şuhûd âlemindendir. Bu iki âlem arasındaki ince bağ ve bağlantı, öyle bir hadde varmıştır ki, bazı insanların, iki âlemin birliğine hükmetmesine vesile olmuştur. Diğer bir grup da, şuhûd âleminden başka bir âlemin olmadığına kani olmuşlar ve şu görünen cisimlerin dışında herhangi bir varlığın mevcut olmadığına hükmetmişlerdir. Fakat iki âlemi idrâk ve ayrılıklarını müşâhede eden, aralarında bağlantı olduğuna inanan bir kimse, bu bağlantıyı şöyle tasvir etmiştir:

Hem şarap, hem de kadeh inceldi; Birbirine benzedi de mesele zorlaştı. Sanki bâde var da kadeh yok, Ve sanki kadeh var da bâde yok!

Ne ise biz bu incelikleri bırakarak esas maksada dönelim. Çünkü melekût âlemi, muamele ilminin dışında kalan bir âlemdir. Şu kadar ki, iki âlem arasında ittisal ve irtibat mevcuttur, işte bu sebeple, mükâşefe ilminin muamele ilmine tırmandığını her zaman görebilirsin. Bu durum, şiddetli ve ciddî bir çalışma neticesinde vuzuha kavuşuncaya kadar böyle devam eder. İşte îmanın taat ile fazlalaşmasının gereği bu mânâya göre bundan ibarettir.

Hazret-i Ali Îman evvelâ beyaz bir nokta olarak görünür. Kul, sâlih amel işlediği zaman, bu nokta gelişir, büyür ve bütün kalbi istilâ eder. Böylece kalp, bembeyaz kesilir. Nifak da, evvelâ siyah bir nokta halinde bulunur. Allah'ın yasakları irtikâp edildikçe bu siyahlık gelişir, büyür ve sonunda bütün kalbi kaplar. Bu şekilde kalp simsiyah kesilir ve üzerine adeta mühür vurulur. İşte mânevî mühürleme budur diyerek şu ayeti okumuştur:

Hayır, (zannettikleri gibi değil) , doğrusu onların kazandığı günahlar kalplerini kaplamıştır.

(Mutaffifîn/14)

Îman yetmiş küsûr babdır. 49

2. İmandan, kalbin tasdiki ile birlikte azaların amelini murâd etmektir.

Nitekim, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Zâni, imanlı olduğu halde zina etmez.

Sâlih amel, îman kavramının muhtevâsına dâhil olduğu zaman, artması ve eksilmesi, artık, gizlenemez bir hakîkat olarak görünür. Fakat 'Sâlih amel, mücerred tasdikten ibaret olan îmanın artmasına tesir eder mi etmez mi?' meselesi tedkike değer. Biz daha önce 'tesir ettiğine' işaret etmiştik.

3. Îman kavramından keşif, delil ve basîret nuruyla müşâhede edilen yakînî tasdik kastolunmaktadır. Bu üç kısmın, ziyadeleşmeyi kabul etmek hususunda imkânsız görüneni işte budur. Fakat ben derim ki: Şüphe götürmeyen yakînî emirde de nefsin İtminânı değişir. Şöyle ki her **ikisi**nde de şek ve şüphe olmamasına rağmen, nefsin, ikinin birden fazla olduğuna dair mutmain olması, âlemin sonradan yaratıldığına dair olan itminanı gibi değildir. Çünkü yakînî meseleler vuzuh derecelerine göre değişmektedir. Nefsin onlara karşı olan İtminânı da bizzarure değişir. Biz bu keyfiyeti Âhiret Âlimlerinin Alâmetleri bölümü ile Kitab 'ul-İlm'in Yakîn bölümünde izah etmiştik. Burada **ikinci** defa tafsilâta lüzum görmüyoruz.

îman, bu üç mânâdan hangisi için kullanılırsa kullanılsın, âlimlerin Îman, ziyade ve noksanlığı kabul eder hükmü haktır. Bu hükmün, hak olması şüphe götürmez; çünkü hadîsi şerifte 'Kalbinde zerre miktarı îman olan kişi ateşten çıkar' beyânı vârid olmuştur. Başka bir hadîste de 'zerretün min îmânin' yerine 'zerretün min dînârin' tâbiri kullanılmıştır. Eğer kalpteki tasdikler arasında fark yoksa, bu miktarların değişmesine ne mânâ vermek lâzımdır?

III. Mesele:

Selefin 'Allah dilerse ben Mü'minim' sözünün mânâsı nedir? Çünkü istisna şüpheyi; imanda şüphe ise küfrü iktiza eder. Bütün **selef** âlimleri 'Kesinlikle imanım vardır' şeklindeki cevabı menetmiş ve bu ifadeden sakınmışlardır.

Süfyân-ı Sevri "Ben Allah'ın nezdinde Mü'minim diyen, yalancılardan; 'Hakikat nokta-i nazarında ben Mü'minim' diyen de **bid'atçı**lardandır" buyurmuştur. Bununla birlikte kişi, nefsinde Mü'min olduğunu bildiği halde böyle derse nasıl yalancı olabilir? Çünkü nefsinde Mü'min olan bir kimse, Allah nezdinde de Mü'mindir. Nasıl ki bir kişi, esasında uzun boylu ve cömert ise ve bunları da biliyorsa, bu keyfiyet Allah nezdinde de aynıdır. Aynı şekilde mesrur veya mahzun, işiten veya gören de böyledir.

Eğer bir insan 'Sen hayat sahibi misin?' sualine 'Eğer Allah dilerse hayat sahibiyim' şeklinde mukabele etse, bu doğru bir **cevap** olmaz.

Süfyân es-Sevrî, yukarıda geçen hükmü verdiği zaman kendisine 'O halde biz ne demeliyiz?' denildi, O da 'Allah'a îman ettik ve indirdiği hükme inandık deyiniz!5 dedi.

Acaba 'Biz Allah'a ve indirdiği hükme îman ettik' ile 'Ben Mü'minim' arasında ne fark vardır?

Hasan-ı Basrî'ye 'Sen Mü'min misin?' diye sorulur. İnşâallah' der. 'Niçin îman'da istisna yaptın?' diye sorulduğunda da şöyle **cevap** verir: "Peki ya bunun üzerine Allah bana 'Yalan söyledin ya Hasan!' derse? Bu yüzden de azaba müstahak olmaktan korktuğum için böyle söyledim".

Hasan-ı Basrî bir keresinde de şöyle demiştir: "Allah'ın bende bulunan ve malumatım dâhilinde olmayan birtakım kötülüklere muttali olması ve bundan dolayı bana buğzederek 'Ey kulum! Git! Senin hiçbir amelini kabul etmedim' demeyeceğinden ve yaptıklarımı boşa çıkarmayacağından emin değilim".

İbrahim b. Edhem de "Sana 'Sen Mü'min misin?' denildiği zaman, 'Lâ ilahe illâllah' ile **cevap** ver" derdi.

Bazen de "Ben imanımdan şüphe etmiyorum. Fakat bana 'Sen Mü'min misin?' diye sual sorman **bid'at**tır" buyururdu.

Küfe fakihi Alkame b. Kays'a 'Sen Mü'min misin?' diye sorulduğunda 'Eğer Allah dilerse, öyle ümit ediyorum' cevabını vermiştir.

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: 'Bizler Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine îman: eden kimseleriz. Allah nezdinde ne olduğumuzu bilmiyoruz'.

Bütün bunlardan sonra, şu zevatın sözlerinde görülen istisnaların mânâsının ne olduğunu soracak olursan, bilmiş ol ki bu kabil istisnâ doğrudur. Bu istisnanın dört mânâsı vardır:

Bunlardan **ikisi**, îmanın aslındaki değil, sonu ve kemâli hakkındaki şüphelere istinad eder. Diğer **ikisi** ise, şüphe ile hiçbir yönde alâkası olmayan mânâlardır.

Şimdi bu dört mânânın tafsilâtına geçelim!

Birinci Anlam

Nefsi tezkiye etmemek için 'Ben kesinlikle Mü'minim' demekten kaçınarak 'inşâallah' istisnasını muhakkak kullanmaktır.

Nefislerinizi temize çıkarmayın. O, kendisinden korkanın kim olduğunu çok iyi bilendir. (Necm/32)

Şu kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın? (Hayır iş) öyle değildir. Ancak Allah dilediğini temize çıkarır. Onlara kıl kadar zulmedilmez. (Nisâ/49)

Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar. Bu yanlış inançları onlara açık bir günah olarak yeter. (Nisâ/50)

Bir hakîme 'Kötü doğruluk nedir?' diye sorulduğunda, 'Kişinin nefsini övmesidir' diye **cevap** vermiştir.

Îman, övülmenin en üstünüdür. 'Kesinlikle benim imanım vardır' demek mutlak surette nefsi tezkiye etmektir. 'İstisnâ sîgası' (inşâallah) insanı tezkiyeden uzaklaştırır.

Nitekim bir insan, 'Sen doktor musun? Fakih veya müfessir misin?' denildiği zaman; doktorluğundan, fakih veya müfessirliğinden şüphe ettiğinden değil, belki bir çeşit alışkanlıkla 'Evet, Allah dilerse. . . ' der. Bu istisnâ ile kendisini nefsinin tezkiyesi tehlikesinden kurtarır.

Binaenaleyh istisnâ, nefisle ilgili haberleri zayıf düşürme ve tereddüt uyandırma sîgasıdır (nefisle ilgili haberlerin lüzumlu neticelerinden birisi olan nefsin tezkiyesini zayıf düşürmek içindir) . İmanın esasında şüphe edildiği zaman bu siga kullanılmaz. Bu te'vile binâen, kötü bir sıfatın mevcut olup olmadığı sorulduğunda istisna etmeksizin **cevap** vermelidir.

İkinci Anlam

Allah'ı, her hâlükârda zikretmeye çalışmak ve her emri Allah'ın dileğine ve meşiyetine havâle etmektir. **Allahü teâlâ** bu edebi **Hazret-i Peygamber**i Söyle öğretmektedir:

Hiçbir şey hakkında 'Bunu yarın yaparım' deme! Ancak 'Allah dilerse (yaparım) ' de! Unuttuğun zaman da Allah'ı an ve 'Olur ki rabbim beni, bundan daha yakın bir zamanda dosdoğru bir muvaffakiyete ulaştırır' de! (Kehf:23-24)

Hazret-i Peygamber, Allah'tan bu edep dersini aldıktan sonra, yapabileceğine şeksiz şüphesiz emin olduğu hususlarda bile bu istisnayı kullanırdı. Nitekim **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Peygamber**in diliyle aynen şöyle buyuruyor:

Andolsun ki Allah gerçekten o rüyayı Râsûlü'ne hak olarak doğru gösterdi. (Ey Mü'minler) ! İnşâallah emniyet içinde bulunan kimseler olarak başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olduğunuz halde, korkmaksızm Mescid-i Harama, gireceksiniz. Fakat Allah, sizin bilmediğiniz şeyleri bildi ve Mekke'nin fethinden Önce yakın bir fetih verdi. (Fetih/27)

Allahü teâlâ, ashâbın Mekke'ye gireceğini ve onların şehre girmelerine müsaade edeceğini şeksiz ve şüphesiz biliyordu. Fakat **Allahü teâlâ**'nın kasd-ı ilâhîsi, peygamberine edebi öğretmekti. Binaenaleyh **Hazret-i Peygamber**, ister mâlûm, isterse de şüpheli olsun, Allah'tan naklettiği herşeyde 'inşâallah' demek suretiyle bu edebin en güzel örneğini veriyordu. Hattâ kabristanın yanından geçerken veya oraya girerken şöyle derdi:

Ey Mü'minler evi (nin sakinleri) ! Selâm size! İnşâallah biz de, sizlere iltihak edeceğiz. 50

Ölülere iltihak etmekte şek ve şüphe var mıdır? Böyle olduğu halde, **Hazret-i Peygamber** edeb icabı Allah'ı zikretmiş ve herşeyi O'nun meşiyetine bağlamıştır. Bu siga, Allah'ın zikrine o derece delâlet eder ki, kullanılışta, rağbet ve temennî izhârından ibaret olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh sana 'Falan adam yakında ölecektir' denildiği zaman inşâallah diye mukabele ediyorsun. Senin bu sözünden, o kişinin ölümünü şüpheli karşıladığın değil, aksine ölmesini temenni ettiğin anlaşılmaktadır. Yine sana falan adamın hastalığı yakında zâil olacak ve sıhhata kavuşacaktır' denildiğinde, o hastalığın zâil olmasına taraftar olduğunu 'inşâallah' demek suretiyle izhâr etmektesin. Demek ki, İnşâallah' kelimesi teşkik (şüpheye düşürme) mânâsından rağbet ve temenni mânâsına geçmektedir. Böylece Allah'ı zikretmek edebini göstermek için hüküm ne olursa olsun, bu kelimeyi kullanmaktasın.

Üçüncü Anlam

İstisnâ sîgasının dayandığı temel şe^'tir ve anlamı 'Eğer Allah dilerse ben hakîkî Mü'minim' demektir. Çünkü **Allahü teâlâ** Mü'minleri, hakîkî ve gayr-i hakîkî şeklinde, iki kısma ayırmış ve muayyen kimseleri kastederek 'İşte bunlar gerçek Mü'minlerdir. Onlara rabbleri katında dereceler var, mağfiret ve cennette sayısız, tükenmez nimetler vardır. (Enfal/4) buyurmuştur.

İnşâallah' kelimesiyle ifade edilen şek ve şüphe îmanın aslına değil, kemâline râcidir. Haddi zâtında her insan, imanının kemâlinde şüphecidir. Böyle bir şüphe küfür değildir.

Îman'ın kemâlinden şüphe etmek iki cihetle haktır:

a.) Nifak, îmanın kemâlini giderir. Halbuki bu, gizli bir haldir ve insan, bu halden, kesinlikle uzak olduğunu bilip kestiremez.

b) Îman, sâlih amellerle kemâle erer; fakat sâlih amellerin varlığı tam olarak idrâk edilemez. îmanın amellerle kemâle ermesi meselesine gelince, **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Şüphesiz ki Mü'minler ancak Allah'a ve Peygamberi'ne îman eden ve sonra da (imanlarında) şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlardır. İşte böyle kimseler imanlarında sâdık olanlardır. (Hucurât/15) Binaenaleyh şüphe, Mü'minlerin doğru olup olmamasındadır.

Yüzlerinizi (namazda) doğu ve batı tarafına çevirmeniz hayır ve taat değildir. Hayır ve taat, Allah'a, âhirete, meleklere, O'nun indirdiği kitaplara ve gönderdiği peygamberlere îman edenin; Allah'ın rızası (nı kazanmak) için malı (fakir) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esirlere (kurtulmaları için) harcayanın; namazı gereği gibi kılan ve zekâtı veren kimsenin; söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenlerin, ihtiyaç ve sıkıntı hallerinde, cihad ve savaşlarda sabredenlerin hayır ve tâatıdır. İşte bu vasıfları taşıyanlar hakka uyan sâdıklardır ve yine bunlar takvâ sahipleridir. (Bakara/177)

Allahü teâlâ, bu ayet ile îmanın makbul olması için, yirmi sıfatın mevcudiyetini şart koşmuştur. Meselâ, ahde sadâkat göstermek, musibetlere karşı sabırlı olmak gibi. . .

Allah; îman edenlerinizi yükseltsin, Kendilerine ilim verilenleriniz için ise (cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Mücâdele/11)

Fetihten (Mekke'nin fethinden) evvel Allah yolunda (mal) harcayıp savaşanlarınız, diğerleriyle bir olmaz. Onlar, sonradan harcayıp savaşanlardan, fazilet ve derece yönünden daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine cenneti va'detmiştir. O bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Hadîd/10)

Onlar, Allah katında derece derecedirler. Allah (emin veya hain, bütün insanların) yaptıklarını hakkıyla görmektedir.

(Al-i İmrân/163) **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur: Îman çıplaktır; elbisesi ise takvadır.

Îman yetmiş küsur bab'dır. Bu yetmiş küsûr babın derece bakımından en aşağısı, yoldan süprüntüleri uzaklaştırmaktır.

İşte imandaki kemâlin amellere bağlılığını bildiren ayet ve hadîsler bunlardır.

Îman'ın, nifak ve gizli şirkten berî olmaya bağlı olmasına gelince, bu hakikatı şu hadîsler beyan buyurmaktadır:

Dört haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa, o kimse namaz da kılsa, oruç da tutsa, 'Ben Mü'minin de dese, yine de katıksız **münafık**tır.

Bu hasletler şunlardır:

a) Konuştuğu zaman yalan söylemek,

b) Sözüne muhâlefet edip va'dinden dönmek,

c) Emânete hıyânet etmek,

d) Herhangi bir kimse ile muhâsame ettiğinde (davalaştığında) yalan deliller uydurmak. 51

Bu son şık, bazı rivâyetlerde 'Başkasıyla muâhede ettiği halde hileye kaçmak'şeklinde vârid olmuştur.

Kalpler dört çeşittir:

a) Her çeşit karanlıktan tecerrüd etmiş olan ve içinde pırıl pırıl parlayan bir lâmba bulunan kalptir. Bu, Mü'minin kalbidir,

b) Örtülü kalptir. Bu kalpte îman ve nifak birlikte bulunmaktadır. Kalpteki îman baklaya benzer; ona ancak tatlı su yardım eder ve gelişmesini sağlar. Kalpteki nifaksa çıbana benzer. Çıbanın gelişmesi irin ve sarı suyun yardımıyladır. Binaenaleyh kalpte bu iki maddeden (tatlı su ile irinden) hangisi fazlaysa, hüküm, mezkûr maddeler vasıtasıyla gelişen sıfata göredir. 52

Aynı hadîsin başka bir rivâyetinde 'Bu iki maddeden hangisi galip gelirse kalbi o kaplar ve elde eder' buyurulmuştur. 53

Bu ümmetin münafıklarının çoğu Kur'ân okuyucularıdır,54

Ümmetimdeki şirk, karıncanın taşlar üzerinde yürüyüp bıraktığı izden daha gizlidir. 55

Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Rasûlüllah zamanında, kişi, bir kelime konuşur ve ölünceye kadar da o kelime yüzünden münafık kalırdı. Fakat ben, bugün herhangi birinizden aynı kelimeyi günde on defa işitiyorum. 56

Bir kısım âlimler 'Kendisini nifaktan uzak gören kimse, nifaka herkesten daha yakındır' buyurmuşlardır.

Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) şöyle der: 'Bugün münafıklar, **Rasûlüllah**'ın zamanından daha fazladır. O devirde münafıklar gizlenirdi. Bugünkü münafıklar ise, gizlenmeye ihtiyaç görmemekte ve açıkta kol gezmektedirler'. 57

Gizli bir haslet olan nifak, îmanın doğruluğuna ve kemâline zıttır. Kimde olduğu bilinmez. Fakat şu kadarı vardır ki, insanların, nifaktan en uzağı ondan en fazla korkanları; ona en yakını ise, nefsini ondan uzak bilenleridir.

Hasan-ı Basrîye 'Bugün nifakın mevcut olmadığını söylüyorlar. Ne dersiniz?' diye sorulduğunda şöyle demiştir: 'Ey kardeşim! Eğer münafıklar helâk olsaydı, inanın, yollardan nefret ederdiniz'.

Hasan-ı Basrî (veya başka bir âlim) 'Eğer münafıkların kuyruğu bitseydi, toprağa ayaklarımızla basmaya muktedir olamazdık' buyurmuştur.

İbn Ömer (radıyallahü anh) , Haccâc-ı Zâlim'in aleyhine atıp tutan bir kimseye rastladığında, 'Eğer

Haccâc burada olup da, senin bu konuşmalarını dinleseydi, yine böyle konuşabilir miydin?' diye sordu. Adam 'Hayır, konuşamazdım', deyince de 'İşte biz böyle bir hareketi **Rasûlüllah**'ın devr-i saadetinde nifak sayardık' buyurdu. 58

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bu dünyada iki dil kullanan kimseyi, kıyâmette iki dilli yapar. 59

İnsanların en şerlisi, iki yüzlü olanlarıdır. Bunlar ona başka, buna ise daha başka bir yüzle gelir. 60 (Yani münafıklık yapar, söz getirip götürür ve kovuculuk cinayetini irtikâb eder) .

Hasan-ı Basrî'ye Talan kimseler nifaktan korkmadıklarını söylüyorlar, ne dersin?' denildiği zaman 'Allah'a yemin ederim ki nifaktan beri olduğumu bilmem, bana dünya dolusu sarı altından daha sevimli gelirdi' demiş ve devamla da 'Dil ile kalbin, gizli ile açığın, giriş ile çıkışın aynı olmaması nifaktandır' buyurmuştur.

Adamın biri, Huzeyfe b. Yemân'a 'Ey Huzeyfe! Ben münafık olmaktan korkuyorum' der. Bunun üzerine Hazret-i Huzeyfe 'Eğer münafık olsaydın nifaktan korkmazdın; çünkü münafık, nifak hususunda herkesten daha emindir' buyurur.

İbn Ebi Müleyke de 'Yüzotuz başka bir rivâyette yüzelli sahabîye yetiştim. Hepsi de nifaktan korkuyorlardı' demiştir.

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir grup ashâbı ile oturuyordu. Ashâb bir kişiden çokça bahsederek onu övdüler. O esnada bahsini ettikleri kişi nalınları elinde olduğu halde çıkageldi. Yüzünden abdest suyu damlıyordu. Alnında ise çok secde etmekten hâsıl olmuş bir siyahlık bulunuyordu. Ashâb, **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! İşte bahsettiğimiz zat budur' dediler. **Rasûlüllah** da 'Ben onun yüzünde **şeytan**dan gelen siyah bir ben görüyorum' buyurdu. Adam gelip selâm verdi ve ashâbın arasına oturdu. **Hazret-i Peygamber** ona dönerek "Allah aşkına söyle! Burada oturanları gördüğün zaman, kafandan 'Onların içinde benden daha hayırlısı yoktur' şeklinde bir düşünce geçirdin mi?" dedi. Bunun üzerine adam şöyle **cevap** verdi: 'Rabbim beni affetsin! Evet geçirdim'. 61

Rasûlüllah da şöyle dua etti:

'Ey Allahım! Bildiğim ve bilmediğim şeylerden dolayı senden affedilmemi talep ediyorum'. Bunun üzerine **sahabîler** **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen de mi korkuyorsun? diye sordular. **Rasûlüllah** da 'Kalpler, Rahman olan Allah'ın (kudret) parmaklarından **ikisi** arasındadır. Onu dilediği şekilde evirip çevirir. O halde beni Allah'ın azabından emin kılan ne olabilir?' buyurdu ve devamla şu ayeti okudu:

Eğer yeryüzünde bulunanların hepsi bir misli ile beraber o kâfirlerin olsa kıyâmet günü azabın kötülüğünden kurtulmak için onu mutlaka feda ederlerdi. Çünkü (o gün) Allah tarafından (dünyada) hesaba katmadıkları şey kendilerine görünür. (Zümer/47)

Bu ayetin tefsirinde: 'Onlar dünyada, iyilik zannıyla birtakım çalışmalar yaptılar; fakat bu çalışmaları, Allah'ın huzurunda kötülükler kefesine konuldu' denilmiştir.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: "Eğer bir kişi, dünyanın bütün ağaçlarını bir yerde toplasa ve sonra

da dallarında dünyanın bütün kuşlarının cıvıldaştığı bu bahçeye girse ve oradaki her mahlûk kendi diliyle o insana 'Ey Allah'ın velisi! Selâm sana!' deseler ve bunun üzerine nefsi velilik hevesine kapılsa, o kişi nefsinin elinde esirdir".

Sözü edilen hadîsler ile **selef-i sâlihîn**den nakledilen rivâyetlerin tamamı, sana, durumun ne kadar tehlikeli olduğunu ve bu tehlikenin, nifakın inceliğinden ve şirkin gizliliğinden meydana geldiğini anlatmış bulunuyorlar. Yine sana, hiç kimsenin, hiçbir zaman nefis, nifak ve gizli şirkten emin olamayacağını da bildirmişlerdir. Hattâ **ikinci** halife Hazret-i Ömer dahi münafıkların alâmetlerini çok iyi bilen Huzeyfe b. Yemân'a kendi durumunu sorar ve 'Acaba ben de münafıklar arasında mıyım?' diye düşünürdü.

Ebû Süleyman ed-Dârânî 'Bazı yöneticilerden, şeriata uygun olmayan birtakım sözler işittim ve bunları inkâr etmek istedim. Fakat o zâlim yöneticilerin beni öldürtebileceklerinden korkarak bu işten vazgeçtim. Ancak korkum öldürülmekten değil, can çekişirken halk tarafından süslü ve mücâhid görülmemden dolayı gurura kapılmaktandı' buyurmuştur.

Bu tür nifak, îmanın hakîkatına, doğruluğuna, kemâl ve sefavetine zıt düşen münafıklıktır. Tma'ın aslına tesir etmez.

Nifak'ın Kısımları

Nifak iki kısma ayrılır:

1. İnsanı dinden çıkarır ve küfre sokar. Böylece insan ebediyyen cehennemde kalacak olanların zümresine dâhil olur.

2. Sahibini bir müddet için ateşe götürür veya onun illiyyîn deki derecesini eksiltir ya da onu sıddîklar rütbesinden düşürür. İşte müzminlerde bulunmasında şüphe edilen nifak bu **ikinci** kısma dâhildir.

Mü'minde böyle bir nifakın bulunması ihtimal dâhilinde olduğu için, imanda istisnâ yapmak, yani 'İnşâallah' demek en uygunudur. Bu **ikinci** kısım nifakın esası, insan oğlunun gizlisiyle açığı arasındaki ayrılıktır. Allah'ın azabından emin olmak ve nefsinin yaptıklarına güvenmekten ve bunlara benzer birtakım zararlı emirlerden ancak sâdıklar korunabilir.

Dördüncü Anlam

Îman' da yapılan istisnanın şekke dayandığını söylemiştik. Bu şekildeki bir istisnâ, neticeden korkulmasından neş'et etmektedir. Çünkü Mü'min kişi imanının ölüm ânında, yüzdeyüz sağlam kalıp kalmayacağını bilmemektedir. (Allah korusun) eğer sonuç küfür ile neticelenirse daha evvel yapılan bütün ameller yanıp kül olacaktır; çünkü amellerin geçerli olması sonucun selâmetine bağlıdır.

Eğer oruçlu birisine, kuşluk zamanı, orucunun sağlam ve doğru olup olmadığı sorulsa 'Ben kesinlikle oruçluyum' dediği halde, bilâhere gündüzün ortasında orucunu bozarsa yalan söylemiş olur. Çünkü orucun doğru olması, gündüzün sonuna, yani güneşin batışına kadar devam etmesine bağlıdır. Gündüzün, orucun tamam olmasının ve doğruluğunun mîkatı oluşu gibi, insan ömrü de îmanın doğruluğunun mîkatıdır. Vakti tamamlanmadan önce îmanı sıhhat ve doğrulukla tavsif etmek, ancak

başlangıçta bulunmasının sonuca kadar devam etmesine bağlıdır. Böyle bir devam ise şüphelidir. Mü'minlerin çoğunun korkarak ağlaması, işte bu neticenin belli olmamasından ve bunun ezelî bir hükmün ve ezelî bir meşietin semeresi olmasından ileri gelmektedir. Bu ezelî hüküm de ancak başa geldiği zaman bilinebilmektedir. Beşerden hiçbir kimse bu hükme muttali olamamıştır. Binaenaleyh neticenin korkusu, başlangıcın korkusu gibidir.

Çoğu zaman, içinde bulunulan anda, geçmiş kelimenin zıttı belirir. O halde Allah tarafından kendilerine cennet takdir edilen kimselerden olduğunu kim iddia edebilir?

Bir de ölüm sarhoşluğu (can çekişme) gerçek olarak (bil hakkı) gelmiştir. 'İşte (ey insanoğlu!) Bu senin kaçıp durduğun şeydir' (denilir) . (Kaf/19)

Bi'l-hakkı kelimesi ezelî hüküm, anlamında tefsir edilmiştir; yani 'Ezelî hükümle takdir edilen ölüm sarhoşluğunu açığa vurdum. . . ' demektir.

Seleften bazıları 'Çalışmaların gerçek neticeleri ancak kıyâmette belli olur' buyurmuşlardır.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) İmanının selbolunmayacağından emin olan kişinin îmanı mutlaka selb olur' diye yemin ederdi.

'Birtakım günahlar vardır ki, onların cezası kötü netice ve imansızlıktır' denilmiştir ki böyle günahlardan Allah'a sığınırız.

Yine şöyle denilmiştir: 'İmansızlık ve su-i hatimeye vesile olan günahlar, yalan yere keramet ve velilik taslamak iddiasıdır'.

Bazı ârifler şöyle demişlerdir: 'Eğer evimin cümle kapısının yanında bana şehâdet mertebesi ve odanın kapısında da Tevhîd üzere ölüm arzedilse, Tevhîd üzere odanın kapısında ölmeyi, cümle kapısına giderek şehid olmaya tercih ederim. Çünkü odanın kapısından cümle kapısına varıncaya kadar kalbimde beni Tevhîdden ayıracak ne gibi hallerin meydana geleceğini bilmiyorum.

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: 'Eğer bir kişiyi elli sene muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak tanımış olsam; sonra aramıza bir direk girip de o direğin ötesinde vefat etse, onun kesin olarak, Tevhîd üzere öldüğünü söyleyemem.

Bir hadîsinde de **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim 'Ben Mü'minim, deyip (Allah'ın azabından emin olursa) o kâfirdir ve kimde 'Ben âlimim, derse, o da cahildir'. 63

Rabbinin emir ve yasakları doğruluk ve adalet yönünden tamamlandı. O'nun kelimelerini değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Allah onların dediklerini hakkıyla işitici, gizlediklerini de kemâliyle bilicidir. (En'am/115)

"Bu ayetteki, 'doğruluk' mânâsına gelen 'sıdkan' kelimesi, îman üzere ölenler içindir. Adalet mânâsına gelen' Adlen' kelimesi de şirk üzere ölenler içindir" denilmiştir. .

Allahü teâlâ Hac suresinin 41. ayetinin son cümlesinde 'Bütün işlerin sonucu Allah'ındır' buyurmuştur. Binaenaleyh mademki Mü'min bir kişi için şek ve şüphe ve sonuçtan emin olmamak bu

raddeye kadar yükselmiştir, o halde imanda istisnâ; yani 'inşâallah' demek vâcibdir.

Oruç, insanın mükellef olduğu bir vazifeyi yerine getirmesinden ibaret bulunduğu gibi, îman da, cenneti icab ettiren durumdan ibarettir. Güneş batmadan evvel fesada uğrayan oruç ise, insanın zimmetini oruçsuzluk mesuliyetinden kurtaramaz oruçluktan çıkarak. Binaenaleyh insanın son nefesinden evvel ifsâd olunan îman da bidayette vardı diye insanı kurtaramaz. Hatta tutulmuş ve eda edilmiş bir oruçtan sonra bile 'Dün oruç tuttun mu?' sorusuna ancak 'Evet, eğer Allah dilerse' şeklinde **cevap** verilmesi gerekir; zira hakikî oruç Allah tarafından kabul edilen oruçtur. Allah tarafından kabul edilen oruç ise, O'ndan başka kimse tarafından bilinmemektedir. İşte neticenin karanlık oluşundan ötürü bütün gerçek amel ve ibadetlerde istisnâ, ancak ibadetlerin kabul olup olmamasının meçhul oluşundan doğar. Zirâ ibadetin sıhhatına, zahiren şart koşulan bütün şartların tahakkuku ile beraber bazen Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinmeyen gizli sebepler mâni olmaktadır. Binaenaleyh edebe uygun düşen, istisnayı getirmek (inşâallah demek) ve her ibadetin makbul olup olmamasına şüpheyle bakmaktır. İşte 'Sen Mü'min misin?' sualinin cevabında 'Eğer Allah dilerse ben Mü'minim' demeyi güzel kılan mânâlar bunlardan ibarettir. Böylece akaid kaidelerinin bahsini burada kapatıyoruz.

Allah'ın izniyle Kitabu Kavâid'il-Akaid sona erdi. **Allahü teâlâ**, efendimiz **Hazret-i Muhammed**'e ve tüm seçkin kullarına hayırlar ihsan eylesin! Âmin!

40) Bu ayette geçen 'îman ettinizse' mânâsına gelen 'in kuntum âmentüm' ibaresi, 'teslim olmuş müslümanlarsanız' mânâsında olan 'müslimîn' tâbiri ile aynı mânâya gelmektedir.

41) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den)

42) Sa'd b. Ebî Vakkas, cennet ile müjdelenen on kişiden biridir ve bunların en son ölenidir. H. . 57 yılında vefat etmiştir.

43) Krş. Buhârî ve Müslim

44) Ahmed b. Hanbel ve Taberâni, (Amr b. Anbese'den sahih bir isnadla)

45) Buhârî ve Müslim, (Ebû Said el-Hudrî'den)

46) Taberânî, Evsat, (Ebû Said'den)

47) Âsilerin azap görmeleri hakkında, İmâm Buhârî, Hazret-i Enes'ten Tapmış oldukları günahlarından ötürü birtakım kimseler cehennemi boylayacaklardır' hadîsini rivâyet etmiştir.

48) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

49) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

50) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

51) Buhârî ve Müslim, (Abdullah b. Amr'dan)

52) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Said'den)

53) Metinde kalplerin **üçüncü** ve **dördüncü** kısımları zikredilmemiştir. Oysa başka bir hadîste şu taksim vardır: a) Kabuklu kalp (kâfirin kalbi) , b) örtülü kalp (münafığın kalbi) , c) Her kötülükten soyunmuş kalp (Mü'minin kalbi) , d) içinde hem îman, hem de nifak olan kalp.

54) îmam Ahmed ve Taberânî, (Ukbe b, Âmir'den)

55) Ebû Ya'lâ, İbn Adiyy ve ibn Hıbbân (Ebû Bekirden) ; İmâm-ı Ahmed ve Taberânî, (Ebû Musa'dan)

56) İmâm-ı Ahmed, (Hâvisi meçhul bir senedle)

57) İmâm Buhârî, bu hadîsi 'ok&@r' kelimesi yerine 'şer' kelimesiyle nâkletmiştir.

58) İmâm-ı Ahmed ve Taberânî, (İbn Ömer'den)

59) Bu hadîs, Râsulüllah'ın müstakil bir hadîsi olmayıp, İbn Ömer'in bundan önce geçen konuşmasının devamıdır. Ancak dalgınlık sonucu müellif tarafından yanlışlıkla hadîs olarak gösterilmiştir. (Zebîdî, îthaf-us-Saade, 11/271)

60) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

61) İmâm-ı Ahmed , Bezzâr ve Dârekutni, (Enes'ten)

62) Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

63) Taberânî, Evsat, (İbn Ömer'den) ; Taberânî, Asgar; senedinde zaaf vardır.

3 - TAHÂRET

Giriş

Kullarına lütfederek onları nezâfete mecbur eden Allah'a hamd u senalar olsun.

Temizlenmeleri için kalplerine nur lütuflarını akıtan, rikkat ve letâfet özelliğine sahip bulunan su ile bedenlerini temizlemeye imkân veren Allah'a şükürler olsun.

Kâinatın tümünü hidayet nuruyla dolduran **Allah'ın Rasûlü Hazret-i Muhammed** Mustafa'ya, O'nun güzel ve temiz âline, kıyâmet gününde, bereketiyle, korkudan bizi kurtaran, bizimle her türlü âfetin arasına bir siper gibi giren o zâta salât ve selâm olsun!

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Orada günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever.

(Tevbe/108) **Hazret-i Peygamber** ise şöyle buyurmuştur:

Din nezâfet üzerine binâ edilmiştir. 1

Namazın anahtarı temizliktir. 2

Temizlik îmanın yarısıdır. 3

Yine Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır:

Allah size bir güçlük dilemez. Fakat sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki, şükredesiniz. (Mâide/6)

Basîret sahipleri bu ayet ve hadîslerin zahirlerine bakarak İslâm'da kalp temizliğinin herşeyin

başında geldiğine hükmettiler.

Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in 'Temizlik îmanın yarısıdır' hadîsinden, sadece su ile temizlenip atılan kirler kastolunmamıştır; zira sularla zahirî kirler temizlense dahi, kalp, harâbe ve kirlerle dolu oldu mu böyle bir zahirî temizlik nasıl olur da îmanın yarısı olabilir? Olamaz ve olması da uzak bir ihtimaldir.

Taharetin dört mertebesi vardır:

Birinci mertebe: Zâhirî necaset ve pisliklerden temizlenmektir.

İkinci mertebe: Azaları günahlardan temizlemektir.

Üçüncü mertebe: Kalbi çirkin ve rezil sıfatlardan temizlemektir.

Dördüncü Mertebe: Sırrı mâsivadan temizlemektir. Bu tür temizlik, temizliğin en yüksek derecesidir ancak peygamberlere ve sıddîklara mahsustur.

Bu dört mertebenin her birindeki temizlik, o sahadaki çalışmanın yarısıdır. Çünkü sırrın çalışmasındaki en büyük gaye, çalışana, Allah'ın celâl ve azametinin görünmesidir. Allah'tan gayrı şeyler, sırdan göç edip çıkmadıkça, hakikî olarak Allah'ın marifeti o sırda konaklamaz. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** "De ki: 'Allah o kitabı indirdi'. Sonra onları bırak, bâtıl dedikodularında oynayadursunlar" (En'am/91) buyurmaktadır.

Çünkü Allah'ın marifeti ile Allah'tan gayrı şeylerin bir kalpte toplanması ve bir araya gelmesi mümkün değildir

Allahü teâlâ bir kişinin göğsünde iki kalp yaratmış değildir ki, mârifetullah birinde, Allah'tan gayrı şeyler de diğerinde olsun!

Kalp amelinin en büyük hedefi; kalbi, güzel ahlâk, sahih ve meşrû inançlarla süslemektir, Kalp, bu iyi ahlâk ve meşrû inançların zıdlarından temizlenmedikçe onlarla sıfatlanamaz. Fâsıklık ve rezil inançlar atılmadıkça öbürleri kalpte yerleşemez. Bu bakımdan kalbin temizlenmesi, kalp amelinin yarısı ve **ikinci** yarısının da tamamlanmasında şart koşulan **birinci** parçasıdır, İşte temizlik, bundan dolayı ve bu mânâ ile imânın yarısı veya parçası olmaktadır.

Azaların yasaklardan temizlenmesi de böylece âza amelinin yarısıdır ve **ikinci** yarısının oluşmasında da şarttır. Bu bakımdan âza amellerinin yarısı temizlenmeleridir.

Bu temizlik aynı zamanda âzanın tamirinde büyük rol oynayan ibadetlerin doğru olmasının da şartıdır. İşte îmanın makamları bunlardan ibarettir ve her makamın bir derecesi vardır.

Kul, o derecelerin üstüne, ancak o derecelerden geçmek suretiyle varabilir. Çirkin sıfatlardan sıyrılmadan sırrın temizliğine, kalbi, çirkin ahlâktan temizlemeden iyi ahlâkla tamirine varılamaz.

Azalan huylardan temizleyip bu dereceyi geçmeden, ibâdetlerin mânevî süslenmelerine erişemez. Matlûb ne kadar aziz ve şerefli ise, ona varmak için o nisbette zorluklar olduğu gibi, ona giden yol da uzun ve dağdağalı olur.

Sakın bu emre, temenniler ve kolaylıkla varılacağını zannetme. Evet, basiret gözü kör olup, bu

derecelerin farklılığını idrâk etmeyen bir kimse, taharetin mertebelerinden ancak istenilen öze nisbetle kabul mesabesinde bulunan en son derecesini anlayabilir ve ötesine çıkamaz. Bu bakımdan, basireti kör olan bir kimse, ancak taharetin en basit mertebesine dalar ve onun mecralarını teker teker arar, bütün vaktini istincâ yapmak, elbise yıkamak, zahirin temizliğini yapmak ve bolca akan suları aramakla geçirip zayi eder.

Vesvese ve hayâlin hükmüyle Allah tarafından istenilen şerefli taharetin sadece bu olduğu zannına kapılır. **Selef-i sâlihîn**in sîretini bilmediği gibi, onların bütün vakitlerini kalbin temizlenmesine ve tefekküre sarfettiğini de bilmez ve onların, içlerinin temizliği yanında bedenî temizliğe pek önem vermediklerinden de gafildir.

II. Halife Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) o kadar büyüklüğüne rağmen, hristiyan bir kadının testisindeki sudan abdest aldığından ve ashâb-ı kirâmın yağlı yemeklerden sonra ellerini su ile yıkamak suretiyle değil, ancak ayaklarının altına sürmekle iktifa ettiklerinden, sabun yerine esnan denilen köpüklü bitki ile yıkanmayı yeni çıkmış **bid'atlar**dan saydıklarından gafildirler.

Ashâb-ı kirâm (radıyallahü anh) camilerde toprak üzerinde namaz kılar, yollarda yalın ayak gezerlerdi. Toprak üzerine tevâzularından dolayı, oturanlar ashâbın en büyüklerinden sayılırdı, İstincada sadece taş ile temizlenmekle iktifa ederlerdi.

Ebû Hüreyre ve diğer Suffe ashâbı şöyle anlatmaktadırlar:

Biz kızartılmış eti yer, namaz için kamet getirildiği zaman, parmaklarımızı mesciddeki kumların arasına sokar ve toprakla siler, derhal namaza istirâk ederek tekbir alırdık. 4

Hazret-i Ömer şöyle anlatır:

'Biz **Rasûlüllah**'ın zamanında köpüklü esnan ile yıkanmanın ne olduğunu bilmezdik. Bizim mendillerimiz ayaklarımızın altıydı. Yağlı birşey yediğimiz zaman ellerimizi ayaklarımızın altına sürmek suretiyle temizlerdik'. 5

Rasûlüllah'tan sonra ilk başgösteren **bid'atlar**ın dört tane olduğu söylenir:

1- Elekler ve kalburlar, 2- Köpüklü esnan, 3- Sofralar, 4- Doya doya yemek.

Bu bakımdan ashâbın bütün gayesi; bâtınlarını temizlemek ve bu sayede **Rasûlüllah**'a lâyık bir ümmet olmaktı. Hatta onlardan bazıları 'Nalınlarla namaz kılmak, onları çıkarıp namaz kılmaktan daha efdaldir' buyurmuştur. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, Cebrâil kendisine 'Senin nalınlarında necâset vardır' dediği zaman onları çıkarmış ve öylece namaza durmuştur.

Rasûlüllah'ın nalınlarını çıkardığını gören ashâb da kendi nalınlarını çıkarmıştır. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Nalınlarınızı neden çıkardınız?'6 diye sormuştur.

İmâm Nehâî namazda nalınlarını çıkaranlar hakkında 'Temiz nalınını çıkarıp öylece namaza başlayanların nalınlarının muhtaç bir kimse tarafından alıp götürülmesini temenni ediyorum' buyurmuştur.

İşte **selef-i Sâlihîn**, zahirî emirlerde, bu kadar musâhale ve kolaylık taraftarı idiler. Çarşı ve sokaklardaki çamurlarda yalın ayak gezer ve o çamurların üzerinde, icabında sakınmadan otururlardı.

Mescidlerde hiçbir şey sermeden yerde namaz kılar, hayvanlar ile sürülen ve hayvanların kirlettiği buğday ve arpa unundan çekinmeden yerler o, necasetler içerisinde yuvarlanan deve ve atların terinden sakınmazlardı.

Selef-i sâlihînden hiç kimsenin zahirî necasetlerin ince teferruatına dalıp sorduğu nakledilmemiştir. İşte selefin zahirî necasetler hakkındaki kolaylık ve musahelesi bu raddeye varmıştı.

Zamanımızda, cehaletin ifrat derecesini nezafet ve temizlik sayan bir gruba sıra gelmiştir. Maalesef bu grup, cehaletin ifratından gelen zahiri temizlikleri dinin temel ve esası olarak kabul etmektedirler. Vakitlerinin çoğunu gelinleri süsleyen, tel ve duvak takan kadınlar gibi zahirî süslere hasretmektedirler.

Bâtınları ise, harâb olduğu gibi, kibir, ucub, cehalet, riya ve nifak pislikleriyle de doludur.

Bu kötü fiillerini kötü görmedikleri gibi tasvip de etmektedirler. Eğer bu zamanda bir Mü'min sadece taş ile istincâ etmekle iktifa ederse, yalın ayak gezerse, seccadeyi kaldırıp toprak üzerinde namaz kılarsa veya seccade yerine mescidin hasırları üzerinde namazlarını eda ederse veya ayağına deriden yapılmış terlik giymeksizin halılar üzerinde gezerse veya ihtiyar bir kadının testisinden veya mütedeyyin (dindar) olmayan bir kişinin tasarrufunda bulunan bir sudan abdest alırsa, böyle bir kimsenin başına kıyâmet kopar ve yaptıklarını şiddetle itham ederek kendisini pis insan olarak kabul ederler. Cemaatlerinden uzaklaştırır, onunla arkadaşlık yapmayı, hele onunla yemek yemeyi çok kötü birşey kabul ederler.

Bu bakımdan zamanımızdaki cahiller, imandan olan yamalı ve perişan görünüşü pislik ve ahmaklık; sözde temizliği ise nezafet kabul ederler. Bu bakımdan mârufun münker (yani iyinin kötü) ve münkerin de mâruf sayıldığını, dinin hakikatinin silinip, şekilciliğin dinî hakikatin ve dinî ilimlerin yerini aldığını, şu zamanımızda, kolayca müşahede edebiliriz.

'Sen sûfîlerin sonradan ihdas ettikleri şeklî ve zahirî temizliklerini de mi haram ve münkerâttan sayıyorsun?' diye soracak olursan, iyi bil ki tafsilât vermeksizin mutlak bir şekilde sûfîlerin yaptıklarına 'haram' ve 'münker' demekten Allah'a sığınırım.

Ancak diyebilirim ki; tasavvuf ehlinin hallerinde görünen nezâfet ve bu nezâfet için çekilen zorluklar ve hazırlanan kap ve âletler, kullanılan terlikler ve yüzü toz ve pisliklerden korumak için başa geçirilen peçeler ve diğer sebepler, mücerret bir şekilde zatlarına bakılırsa, mubahtırlar. Bazen onları iyiliklerden saydıracak niyet ve durumlarla bir arada bulunduğu gibi, bazen de haram ve münkerâta sürükleyecek niyetlerle beraber bulunurlar.

Haddi zâtında mübâh olmalarına gelince, bu gizli olmayan bir hakikattir. Çünkü malın sahibi bu şeyleri yapmak suretiyle malında, beden ve elbisesinde tasarruf etmektedir. Zayi edip, israfa kaçmadıkça bunlarda tasarruf yapabilir.

Haram ve mahzurlu olmalarına gelince, onları dinin esası olarak kabul ve **Hazret-i Peygamber** 'Din, nezafet temeli üzerine binâ edilmiştir' hadîs-i şerifini onlarla tefsir etmesi sebebiyle olur ki, şekilciliği dinin esası ve bu hadîs-i şerifin tefsiri olarak telakki eden kimseler, **selef-i sâlihîn**in gidişatını takip edip şekilciliğe dalmayanları günahkâr ve âsî kabul ederler. Böyle bir telâkki ise, felâketin

katmerlisidir.

Bu yaptıklarıyla zahirlerini halka süslü göstermek ve halkın dikkatini çekmeyi kastediyorlar. İşte böyle bir davranış şeriatın çirkin gördüğü riyakârlığın tâ kendisidir.

Bu bakımdan sûfîlerin giyiniş ve kuşanışları bu iki sebebe dayanırsa mahzurlu ve haramdır. Eğer bu giyim ve kuşamdan gaye zahirî süs değil de ancak iyi bir niyetse, o takdirde bu giyiniş ve kuşanış münker değildir. Fakat bununla beraber, bu şekilde giyinmeyen ve kuşanmayanlara da hücum etmemek gerekir. Böyle giyim ve kuşamla meşgul olmak suretiyle namazı, vaktinin evvelinden tehir etmemek ve daha efdal olan bir ameli onun için bırakmamak, ilim ve benzeri iyi amellerin gecikmesine sebep olmamak şartıyle mübâh ve helâl olabilir.

Eğer menfî bir tesir yapmayıp iyi bir niyetle yapılırsa Allah'a yaklaştırıcı bir amel olarak kabul edilmesi de mümkündür. Fakat böyle bir giyim ve kuşam, ciddiyetle çalışanlara kolay kolay müyesser olamaz. Ancak tembellere nasib olur ki o tembeller de eğer vakitlerini bu zahirî süslere sarfetmeseler, mutlaka ya uyku ile veya boş konuşmalar ve dedikodu yapmak suretiyle geçireceklerdir.

Bu bakımdan tembellerin zahiri giyiniş ve kuşanışla ilgilenmeleri daha evlâdır. Çünkü zahiri taharet ve temizliklerle meşgul olmak hiç olmazsa, zaman zaman Allah'ın zikrini gerektirir ve ibâdetleri hatırlatır.

Bu bakımdan böyle bir gidişat şeriatça münker olmayan veya israf sayılmayan bir duruma insanı sevketmedikçe zararsız bir hareket olarak kabul edilebilir.

İlim ve amel ehline gelince, onların, ancak zarurî ihtiyaç miktarı vakitlerini, zahirî taharet ve temizliklere sarfetmeleri câiz olabilir. Zarurî ihtiyaçtan fazla böyle şeylere vakit sarfetmek ilim ve amel ehline uygun bir davranış değildir ve mücevheratın en kıymetlisi olan ömrü fuzulî yere sarfedip, eldeki fırsatı değerlendirmemek gibi bir felâkettir.

'Nasıl olur da, ilim ve amel ehlini istisna ederek, diğer kimselere ruhsatlı olan birşeyi onlar için ruhsatlı sayamazsın' denilemez ve bu ayırıma şaşmak da gerekmez.

Çünkü Ebrâr'ın iyilikleri Ebrar'dan daha üstün olan Mukarribler için kötülük sayılmaktadır. Yani avam için ruhsatlı olan; işlenmesinde hiçbir mahzur bulunmayan hareketler havâss için mahzurludur.

Tembeller nezafeti terkedip ve nezafete ihtimam veren ehl-i tasavvufa hücum etmemeli ve 'Ben zahirî nezafeti terketmek suretiyle kendimi sahâbe-i kirama benzetiyorum' iddiasında da bulunmamalıdır.

Çünkü ashâba, zahirî temizliğe pek önem vermemek suretiyle benzemeye çalışmak, ancak zahirî temizlikten daha önemli olan iç temizliğiyle meşgul olunduğu takdirde mümkün olabilir.

Nitekim Dâvud-i Tâî'ye 'Neden sakalını taramıyorsun?' denildiği zaman şu cevabı vermiştir: 'Eğer sakalımı taramaya vakit bulursam, o zaman iç temizlikten kurtulmuşum demektir'.

İşte bu sır ve hikmete binaen öğreten âlim, öğrenmek isteyen talebe ve ilmiyle amel etmek isteyen âlimin elbiselerini kendi eliyle yıkamak suretiyle vaktini harcamasını uygun bulmuyorum.

'Yıkayıcılar, belki yıkadıkları şeylerde kusur eder, temiz sularla yıkamıyorlar da ondan dolayı ben,

bizzat kalbim mutmain olsun diye bu vazifeyi görüyorum' demek suretiyle kendisini mâzûr göstermek de doğru birşey değildir.

Çünkü **selef**, tabaklanmış derileri giyerek namazlarını kılar, debbağm kimliğini ve tabaklanmış elbisenin temiz veya necis birşeyle mi bu hale getirildiğini sormazlardı. Ancak necaseti gözleriyle gördükleri zaman sakırıırlardı.

İnce ihtimallari kaale alıp detaylara inmezlerdi. Onlar sadece riyanın ve zulmün inceliklerine dalıp, derin derin düşünmeyi iş edinirlerdi.

Bir ara Süfyân es-Sevrî (radıyallahü anh) , beraberinde yürüyen ve o esnada başını kaldırıp ma'mur ve yüksek bir kapıya bakan arkadaşına 'Sakın ona ve onun gibi kapılara bakma. Çünkü senin gibiler o kapılara bakmamış olsaydı, onların sahipleri de bu israfa girmezlerdi' buyurmuştur.

Bu bakımdan şatafatlı bir kapıya bakan bir kimse, kapıyı o şekilde yapıp israfa girenin yardımcısı olur. İşte **selef-i Sâlihîn**, zihinlerini bu incelikleri elde etmek için kullanırlardı. Zahiri necasetin ihtimallerinde zihin yormazlardı. . .

Âlimin, elbisesini ona yıkatması ve kendisinin de ilimle meşgul olması kendisi için daha efdaldir. Çünkü alim, elbisesini yıkayıcıya yıkatmak suretiyle ona ücret verip kolaylık gösterdiği için iyilik yapmıştır. Yıkayıcı ise, nefsi emmâresini, helâl bir amelle meşgul etmekle susturmuş ve meşguliyeti müddetince günahlardan kurtulmak suretiyle iyilik yapmış olur.

Çünkü nefis birşeyle iştigal etmediği takdirde sahibini meşgul eder. Eğer yıkayıcı, âlimin elbisesini yıkamakla bir âlime iyilik yapmak niyetini taşıyorsa, bu niyetiyle bu hareket, onun için en faziletli hareketlerden birisi olur. Bu bakımdan âlimin, vaktini, elbise yıkamak gibi basit şeylere sarfetmesi uygun bir hareket olmadığı için elbisesini yıkayan birisinin bulunması ve o sayede vaktini ilim tahsiliyle değerlendirmesi, âlim için en iyi harekettir. Yıkayıcı da böyle bir hareketle meşgul olup nefs-i emmârenin desiselerinden kurtulursa, kendisi için hayırlı olur. O halde her iki taraftan, yani âlimin tarafından da, yıkayıcının tarafından da hayırlar oluk şeklinde akar.

Bu misâl ile buna benzer çalışmaların neticeleri düşünülüp idrâk edilebilir. Çalışmaların faziletleri ve bir kısmının diğerinden önce gelmesinin gerekliliği de böylece anlaşılabilir. Bu bakımdan ömrün sayılı dakikalarını en önemli işlere sarfetmek, bütün dünya işlerini incelemek ve saymaktan daha önemlidir.

3-1

Bu mukaddimeyi hakkıyla idrâk ettiğin zaman, taharetin dört mertebeli oluşu sana güneşten daha bâriz bir şekilde görünür. Bundan sonra bilmen gerekiyor ki, biz bu bölümde taharetin **dördüncü** mertebesi olan zahirî nezafetten başka birşeyden bahsetmeyeceğiz. Çünkü bu bölümün **birinci** şıkkında sadece zahirî ve bedenî taharetten bahsedilir.

Bu hakikatlerden sonra deriz ki; zahirin temizlenmesi üç kısma ayrılır:

A) Pisliklerden

B) Hadesten

C) Bedenin ifrazatlarından

Bedenin ifrazatlarından temizlenmek, ancak tırnakların kesilmesi, kasıkların kazınması veya ilaçla kıllarının giderilmesi, sünnet ameliyesi ve benzerleriyledir

1) Hadîse bu şekliyle muttali olamadığını söyleyen Irâkî, İbn Hıbbân'ın Hazret-i Aişe'den naklettiği 'Temizlenin; zira islâm temizliktir' şeklindeki hadîsi göstermektedir. Krş. Taberânî, Evsat, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

2) Ebû Dâvûd ve Tirmizî, (Hazret-i Ali'den) ; Tirmizî, 'Tahâret babında en sahihve en hasen hadîs budur' demektedir

3) Tirmizî, (Benî Selim kabilesine mensup bir kişiden)

4) İbn Mâce? (Abdullah b. Hâris'ten)

5) Irâkî, Hazret-i Ömer'den böyle bir rivâyete rastlamadığım söylerken, İbn Mâce buna benzer ve daha kısa bir hadîsi Hazret-i Câbir'den rivâyet etmektedir.

Pisliklerin Temizlenmesi

Bu kısmın incelenmesi ve tedkiki, üç şeye dayanır:

1. Temizlenen

2. Temizleyen

3. Temizlik

1. Temizlenen

Temizlenen şey pisliktir. Gözle görülen şeyler üç kısma ayrılır:

A) Cansızlar

B) Canlılar

C) Canlıların parçaları

Camidler (Cansızlar)

Şarap ve bütün sekir verici maddeler hariç, diğer cansızlar temizdir.

Canlılar

Köpek, domuz, **ikisi**nin birleşmesinden doğan melez yavru veya biriyle başka bir hayvanın birleşmesinden doğan yavrular hariç, bütün canlılar temizdir. Fakat hayvanlar kesilmeden ölürlerse, beş sınıf hariç, hepsi necis olur:

1) İnsan

2) Balık

3) Çekirge

4) Elmanın içindeki kurt; (yiyeceklerin içindeki kurtların hükmü de bu şekildedir.)

5) Akıcı kana sahip olmayan karasinek, pislik böceği ve benzeri hayvanlar

Bu bakımdan (Şâfiî mezhebine göre) bu beş canlının herhangi birisinin ölüsü suya düşerse suyu necis etmez.

Canlıların parçaları

Bunlar iki kısma ayrılır:

a) Canlıdan koparılan parçalar. Bunların hükmü; o canlının ölüsünün hükmü gibidir. Canlıların tüyleri ise, ne zaman kırpılırsa kırpılsın necis olmaz. Kemikler, (Hanefî mezhebi hariç) ölmesiyle necis olur.

b) Canlıların içinden çıkan sıvı ifrazatlar. Canlılardan bozulmadan çıkan ve hiçbir merkezi bulunmayan gözyaşları, ter, tükürük ve sümük gibi ifrazat temizdir. Kan, sidik ve ters gibi canlının bedeninde merkezi bulunan ve bozulduktan sonra çıkan ifrazatlar ise necistir. Hayvanın bir maddesi olan meni ve yumurta necis değildir. İrin, kan, ter ve sidik ise, hangi hayvanın olursa olsun (Şâfiî mezhebinde) necistir.

Bu necasetlerden azı da, çoğu da bedene veya elbiseye veya seccadeye bulaşırsa necis eder ve affolunmaz. Ancak affolunan beş kısım, bu hükmün dışındadır:

1. Çıkış noktasını geçmemek suretiyle taşlarla temizlenen insan pisliğinin eseri ve kalıntıları affolunur.

2. Çarşı ve sokakların çamuru ve yoldaki kurumuş terslerin tozu. Bu çamur ve toz, kesinlikle necis olduğu bilindiği halde sakınılması mümkün olmayan miktarının bulaşması affolunur.

Elbisesine bu pisliklerden bulaşan adam ifrat veya tefrite kaç madıkça bulaşan çamur ve tozun, sakınılması mümkün olmayan miktarı af olunur.

3. Çoğu zaman yollar necasetten hâli olmadığı için, mestlerin altına bulaşan necaset de ovulmak suretiyle temizlendikten sonra affolunur.

4. İster az, ister çok olsun, pirelerin pislikleri affolunmuştur.

Ancak normalden fazla olursa o zaman necistir. Normalden fazla olan pire necaseti ister senin, isterse emanet olarak başkasındanalıp giydiğin elbisede olsun, necistir.

5. Sivilcelerin kanı ve onlardan akan sarı su ve irin affolunur.

Çünkü Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh) , yüzündeki bir sivilceyi sıkıp çıkan kanı yıkamadan kalkıp namazını edâ etmiştir. (Bu hüküm Şâfiî mezhebine göredir.

Hanefîlere göre ise, kan çıkıp akmak suretiyle abdest bozulur. Yeniden abdest almak lâzımdır.)

Çok zaman devam eden ve müzminleşmiş yaralardan çıkan irinler de sivilceden çıkan kan gibidir; yani o da affolunur. Kan aldırma eseri de böyledir.

Ancak pek az bedende çıkan çıban ve benzerlerinin kanı bu hükmün dışındadır ve istihaze kanı gibi necistir. Pek az görünen bu kan, yüzde altmış oranında insanda görülen sivilce kanının mânâ ve

hükmünde olamaz.

Şeriatın bu beş necaset hakkında göstermiş olduğu müsamaha, muhakkak taharet emrinin musâhale ve kolaylık üzerine bina edildiğini ifade eder.

Bu bakımdan taharette haddi aşan **bid'at** ve aşırı incelikler asılsız vesveseden başka birşey değildir.

2. Temizleyen

Temizleyen, ya cansız veya sıvı bir maddedir. Cansız olan, istincâ taşıdır. Bu madde, hafif bir temizlik âletidir.

Fakat cansız maddenin temizlik âleti olması için yumuşak olmaması, temiz olması, yaş ve hürmete lâyık bir madde de olmaması şarttır.

Sıvı temizleyicilere gelince; (Şâfiî mezhebine göre) sıvılardan ancak su ile necaset izale edilip giderilebilir. Suyun her nevî ile de bu vazife yapılamaz. Ancak haddi zâtında temiz olup herhangi bir karışımla fâhiş bir şekilde bozulmaması ve su denebilecek vasıftan çıkmaması şartıyle temizleyici olabilir.

Eğer tadını, renk veya kokusunu bozacak bir necasetle karışırsa, temizlik vasfını kaybettiği için temizleyici olmaktan çıkar. Eğer suyun tadı, rengi veya kokusu bozulmamış ve aynı zamanda su 250 men (ki Bağdat batmanıyla beşyüz batman eder) civarında bulunursa, o zaman necis olmaz.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Su, ila kulleye eriştiği zaman (rengi, tadı ve kokusu bozulmadıkça) necis olmaz. 7

Eğer iki kulleden az ise, Şâfiî'ye (Hanefilere ve İmâm-ı Ahmed'in bir görüşüne) göre necis olur. (Fakat îmanı Ahmed'in diğer görüşüne ve İmâm-ı Mâlik'e göre bozulmadıkça necis olmaz, ne kadar az olursa olsun) , Bu hüküm akmayan ve durgun sular hakkındadır.

Akan suya gelince, necasetle bozulduğu zaman, ancak pislikle bozulan kıvrımı necis, onun üstü ve altı ise temizdir

Çünkü suyun kıvrımları suya bitişik değil, ayrı ayrıdır.

Akan necaset, su yolundan geçtiği zaman, karıştığı kıvrım, onun sağında ve solundaki su, eğer iki kulleden azsa, necis olur.

Eğer suyun akımı necasetin akımından daha kuvvetliyse necasetin üstündeki su tâhir, altındaki su, ne kadar uzak ve bol olursa olsun necistir. Ancak bu su kulleteyn (iki külle) kadar bir havuzda toplanırsa o zaman temiz olur.

Yani necis sudan bir kulleteyn meydana gelirse o su temizlenir. Ancak kulleteyrıden alındığı zaman necaset hükmü geri gelmez.

İşte İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebi budur. Fakat İmâm-ı Şâfiî'nin sular hususundaki mezhebinin, hocası İmâm-ı Mâlik'in mezhebi gibi olmasını isterdim.

İmâm-ı Mâlik'e göre su, ne kadar az olursa olsun, necasetin içine düşmesiyle rengi, tadı ve kokusundan birisi bozulmadıkça necis olmaz.

Çünkü insanların suya ihtiyaçları çok fazladır.

Vesvesenin doğuş noktası da suyun iki külle olmasının şart koşulmasıdır.

Bunun içindir ki, insanlara bu tesbiti yapmak çok zor gelmektedir. Hayatımla yemin ederim, tecrübesini yapan bir kimse zorluğun bu noktadan geldiğini müşahede edebilir. Bu noktanın tesbiti zorlamaya vesile olmaktadır.

Şüphe etmediğim hakikatlerden birisi de şudur ki eğer iki külle olması, necasetle karışık su için şart koşulsaydı taharet yönünden en zahmetli memleket Mekke ve Medine olacaktı.

Çünkü bu iki beldede akarsu çokça olmadığı gibi, akmayan ve durgun sular da azdır.

Rasûlüllah'ın asr-ı saadetinin başlangıcından sahâbe-i kiramın devr-i saadetlerinin sonuna kadar taharet hakkında vâki olan belli başlı bir mesele bu iki beldede görülmemiştir'Su nasıl necasetlerden korunur' şeklinde herhangi bir sual sorulmanı ıştır. Bu devrin su kapları çocukların ve necasetten korunması mümkün olmayancariye ve kölelerin su alabileceği bir vaziyette bırakılmaktaydı.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , hristiyan bir kadının testisindeki sudan abdest alıyordu. «Hazret-i Ömer'in bu hareketi açıkça gösteriyor ki, ancak suyun vasıflarından birisi necasetle bozulursa temizlikte kullanılmaya elverişli olmaz, aksi takdirde temizlikte kullanılabilir.

Hazret-i Ömer'in hareketinden bu hüküm kastolunmasaydı, çok yakın bir zan ile hristiyan kadının kap ve kaçağının necis olduğu bilinmektedir. Mâdem ki durum budur, Şâfiî mezhebine göre hareket etmek zorlaşır ve asr-ı saadette böyle bir sualin vâki olmaması da Şâfiî mezhebinin zorluğuna ve Mâlikî mezhebinin daha uygun olmasına **birinci** delili teşkil eder.

Hazret-i Ömer'in hristiyan kadının testisinden abdest alma hâdisesi de **ikinci** delili teşkil etmektedir.

Üçüncü delil ise, **Rasûlüllah**'ın su kabını susamış kediye uzatıp su içmesine imkan vermesi ve kedilerin fare yediklerini gördüğü halde su kaplarını onlardan korumamasıdır.

Halbuki sahâbe-i kiramın memleketlerinde kedilerin su içebileceği havuzlar olmadığı gibi, onlar kuyulara inip su da içemezlerdi ki bu içişle ağızları temizlenmiş olsun.

Dördüncü delil de, İmâm-ı Şâfiî'nin ilk fetvası ki kavl-i kadîm diye anılır ile 'Necasetin yıkanmasında kullanılan suyun rengi, tadı ve kokusu bozulmaksızın elbiseden ayrılırsa temizdir, fakat vasıflarından biri bozulduğu takdirde necistir' şeklinde verilir.

O halde suyu necasetin üzerine dökmekle necasetin suya düşmesi arasında ne fark vardır?

Suyun necaset üzerine dökülmesiyle madem ki karışmaları muhakkaktır, o halde 'Suyun necaset üzerine dökülmesindeki kuvvet necaseti yok eder' şeklindeki tefsire ne mânâ verelim?

Eğer 'Suyun necaset üzerine dökülmesi bir ihtiyaçtır, onun için bozulmadan ayrılırsa temiz kalır' şeklinde bir hile-i şer'î ileri sürülürse, içine necaset düşen suya da ihtiyaç var demektir.

Bu bakımdan içinde pis bir elbise bulunan bir teste dökülen su ile aynı teknede bulunan suyun içine pis bir elbiseyi sokmak arasında ne fark olabilir?

Bütün bu hareketler elbiselerin ve kapkacağın yıkanmasında mûtad olan hareketlerdir. Yani bazen, necis elbisenin üzerine su dökülür, bazen de suyun içerisine necis elbise atılır. Neden necis elbise suya atıldığında su necis olur da, su, necis elbisenin üzerine döküldüğü takdirde vasıflarından birisi bozulmadıkça necis, olmaz?

Beşinci delil, **selef**-i sâlihin az ve akıcı suların kenarında istincâ ederlerdi. Şâfiî mezhebinde sidik, akıcı bir suya karışırsa ve suyun üç vasfından birisini bozmazsa, o su ne kadar az olursa olsun, onunla abdest almak, ihtilafsız caizdir.

Acaba akıcı su ile durgun su arasında ne fark vardır?

Keşke hileydim; suyun necis olmamasını, üç vasfından birisinin bozulmamasına havale etmek mi veya suyun akması sebebiyle kuvvetli olduğuna havale etmek mi daha evlâdır?

O kurnalardan akan su ile ibrikten ve diğer kaplardan beden üzerine dökülen su arasında ne fark vardır? **İkincisi** de **birincisi** gibi akıcıdır.

Bütün bunlardan sonra şunu da bilmeliyiz ki sidik, akıcı suya, katı ve sabit necasetten daha fazla karışır. Halbuki sabit ve katı necasetin üzerinden akan su, üç vasfından birisi bozulmasa bile necis olur. 'Ancak ileride iki külle kadar bir havuzda toplanırsa tekrar temiz olur' hükmü verilirse ki o hüküm de verilmiştir katı necaset ile sıvı necasetin karıştıkları su bir olduğu ve buradaki komşuluk nisbeti daha yaklaştırıcı olduğu halde aralarındaki fark nedir?

Altıncı delil, kulleteyııe (iki külle suya) bir batman sidik düşerse, sonra o iki külle su iki parçaya ayrılırsa, o parçaların hangisinden doldurulan testideki su temizdir? Halbuki herkesin malûmudur ki, sidik suda dağılmıştır! Su ise bu durumda iki kulleden azdır. (İçinde az da olsa sidik bulunan su, testi ile iki külle sudan alındığı takdirde necis değildir. Fakat bir testinin içinde bir damla dahi sidik bulunursa, onun üzerine su dolduruldu mu necis olur. ;

Keşke bileydim, bu testi meselesinde suyun temizlenme işini, vasıflarından birisinin bozulmamasına bağlamak mı daha iyidir, yoksa suyun çokluğundan gelen kuvvete bağlamak mı? Halbuki suyun çokluğu ortadan kalktığı halde, suya karışan necasetin parçaları hâlâ mevcuttur.

Yedinci delile gelince, hamamların eskiden beri kirli insanların abdest aldığı ve yıkandığı yerler olduğu, kirli ellerini ve kaplarını suyu az ve küçücük havuzlarına sokmakta oldukları inkâr edilmez bir şeydir. Bununla beraber **selef** bilirlerdi ki, bu havuzcuklara temiz eller gibi birçok pis eller de sokulmaktadır.

Bütün bu vak'alar, insanoğlunun suya karşı olan şiddetli ihtiyacına eklenirse, nefiste, selefin ancak su vasıflarından birisinin bozulmasını suyun necis olmasında nazarı itibara aldıkları kanaati kuvvetlenmektedir.

Selef, bu yaptıklarını **Hazret-i Peygamber**in 'Su temiz olarak yaratılmıştır. Onu hiçbirşey pisletemez. Ancak tadını, (rengini) veya kokusunu bozan birşey onu pisletebilir' hadîsine dayandırmış

ve bunu delil ittihaz etmişlerdir.

Hazret-i Peygamberin bu hadîsini zikrettikten sonra sıvılar hususunda yapılan bir tedkiki zikredelim.

Her sıvının tabiatı ve yaradılışı kendisine karışan herşeyi sıfatıyla sıfatlandırmak ve mağlup etmektir. Meselâ, tuzlaya düşen bir köpeğin, tuz kesildiğinden ötürü temiz olduğuna hükmedilir. Onun tuzlaşmış iskeleti tuz olarak kullanılabilir. Ondan köpeklik sıfatı kaybolduğu gibi suyun içine düşen sirke veya süt de böyledir.

Eğer suya katışan bu maddeler azsa, onların sıfatları iptal olur, temizlenme suyun vasfını alır ve suyun tabiatına dönüşür. Ancak çok olup suya galebe çalarsa, o zaman su onların tabiatına dönüşür.

Bu maddelerin suya galebe çalmaları tat, renk veya kokularının galebe çalmasıyla olur ve bilinir. Şeriat, necaseti gidermek için dökülen kuvvetli su hususunda bu ölçüye işaret etmiştir ve bu ölçüye güvenmek en uygun bir harekettir.

Bu bakımdan bu ölçüye güvenmekle bütün zorluklar ortadan kalkmaktadır. Bu ölçü ile suyun temiz olarak yaratılmış olmasının hakikati meydana çıkar. Zira su, rengini, tadını veya kokusunu bozmayan birşeye galip gelir, onu temizler. Nitekim iki kulleyi geçen su da böyledir. Necasetin giderilmesinde kullanılan sularla akarsular ve kedinin içmesini kolaylaştırmak için ağzına uzatılan suların hükmü de böyledir; (tadı rengi ve kokusundan birisi bozulmadıkça necis olmaz.)

Sakın iki kulleden fazla olan, necasetin temizlenmesinde kullanılıp vasıflarından hiçbirini kaybetmeyen, akarsu veya kedinin artığı olan suların esasında necis olduğunu, fakat ümmete zorluk olmasın diye affedildiklerini zannetme! Çünkü eğer bunlar haddi zâtında temiz değil de ancak zorluktan ötürü affolunmuş kısım olsaydı, o zaman istincâ taşlarından sonra kalan necaset eseri ve pirelerin kanı gibi olurdu ve kendileriyle başka bir su birleştiği andan itibaren derhal necis olması icab ederdi. Halbuki gerek necasetin izalesinde kullanılan ve gerek kedinin artığı bulunan su olsun, bunlardan her hangi birisi kendisinden az olan suya katılırsa onu necis edemezler.

Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Kulleteyn habaseti yüklenmez' (necasetin düşmesiyle pislenmez) hadîs-i şerifine gelince, bu hadîs esasında anlaşılması güç olan bir hadîstir; zira iki külle su, necasetin düşüşü ile üç vasfından birisini kaybederse necaseti kabul edip, necis olur.

"**Hazret-i Peygamber** bu hadîs-i şerîfîyle İki külle su, üç sıfatından birisi bozulmadıkça necaseti yüklenemez' mânâsını irade etmiştir" denildiği takdirde, "**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) İki külle su, çok zaman mûtad necasetlerin düşüşü ile bozulmaz ve necis olmaz' mânâsını irade etmiştir" demek de mümkün olur.

Bu te'villerden sonra (deriz ki) ; 'İki külle olmayan sular hakkındaki böyle bir t'evil, mefhuma yapışmaktır. Halbuki mefhumu, zikrettiğimiz yedi delilden daha az delille terketmek de mümkündür. **Hazret-i Peygamber**in İki külle su necaseti yüklenemez' sözünün zahirî mânâsı; 'yüklenmeyi' nefyetmek ve kaldırmaktır. Yani iki külle su necasetleri özel sıfatına çevirir ve temizler.

Tuzla, içine düşen köpeği ve başka necaseti yüklenmez, yani onları sıfatına çevirir' denildiği gibi. . .

İki külle suyun, içine düşen necasetleri sıfatına çevirip, temiz yapması şu hikmetten ileri gelmektedir: İnsanlar bazen az su ve küçük gölcüklerle de istincâ ederler, o sulara necis kapları sokarlar.

Böyle olunca bu hareketlerin taharet ve temizliğine tesir edecek bir şekilde suyu bozup bozmadığı hususunda tereddüd ederler, Bu bakımdan hadîs-i şerîften anlaşıldı ki su, iki külle olursa bu gibi mûtad necasetlerin düşüşüyle hemen bozulup necis olmaz.

Şayet "**Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) İki külle su necaseti yüklenemez' buyurduğunu kaydediyorsunuz, halbuki iki külle su, düşen necaset fazla olursa onu yüklenmiş demektir; (yani necis olur) " diye itiraz edecek olursan, bu itiraz senin aleyhinedir. Çünkü necasetler ne kadar çok olursa olsun iki külle su onları zahirde yüklendiği gibi, hükmen de yüklenir. Bu bakımdan hem Mâlik, hem de Şâfiî mezhebine göre (hadîs-i şerifteki) necasetleri mûtad necasetlerle tahsis ve tefsir etmek gereklidir.

Kısaca benim kalbimin meylettiği görüş şudur ki; mûtad necasetler hakkında daima kolay tarafını tercih etmek ve selefi sâlihînin sîretinden anladığıma göre kolay olana gitmek icabeder ki vesvese sebepleri ortadan kalkmış olsun.

İşte imamlar arasında medar-ı ihtilâf olan bu meselelerde ileri sürdüğüm bu illetten ötürü daima temizdir diye fetva verdim. 8

3. temizlik

Eğer necaset 'hükmî' ise; yani gözle görülen, elle tutulan bir madde değilse, o zaman necasetin bulaştığı her yerin üzerine su dökmek suretiyle yıkamak kâfi gelir. Eğer necaset aynî ise o zaman onun giderilmesi gerekir.

Tadının mevcudiyeti necasetin kalmasına delâlet ettiği gibi, renkte de böyledir.

Ancak yapışkanlarda (hayız kanı gibi) oğduktan sonra geri kalan renk affolunmuştur.

Koku kalmışsa, necasetin mevcudiyetine ve giderilmemiş olmasına delalet eder.

Giderilmesi çok müşkil olan fazla kokulu olanları hariç, diğer necasetlerin kokusu kaldıkça affolunamaz. Bu bakımdan kokunun giderilmesi için arka arkaya birkaç defa ovmak ve sıkmak, rengin giderilmesi için yapılan ise ovmak ve kazımak yerine geçmektedir.

Vesveseyi kaldırmak için, eşyanın temiz olarak yaratılmış olduğunu yakinen bilmek gerekir. Bu bakımdan o eşya ki, üzerinde necaset görmüyor ve onun necis olduğunu da yakînen bilmiyorsan, onunla namaz kılabilirsin.

Necasetlerin takdirinde içtihada başvurmak uygun bir hareket değildir. (Sadece şeriat sahibinin haber verdikleriyle iktifa edip onun dışında kalanları araştırmaya çalışmamak gerektir.)

7) Sünen-i Sitte, İbn Hibbaıı ve Hâkim, (İbn Ömer'den)

8) İmâm Gazâlî'nin Mezhebdc Müctehid vasfı bütün Şâfiî ulemasınca teslim edilmiş bir hakikattir. Bu fikrinden ilham alarak Şâfiî mezhebinden, Mâlikî mezhebine döndüğünü zannedenler

yanılmaktadırlar. (Bkz. İthaf us-Saade)

3-2

Hadesten (Hükmî Necasetlerden) Temizlik

Hadesten temizlik abdest, gusül, ve teyemmüm etmek demektir. Bunların evvelinde istincâ gelir. Biz tertip üzere, bunların keyfiyetlerinden, âdâb ve sünnetleriyle beraber abdestin sebeplerinden ve def-i hacetin âdabından başlayacağız.

Def-i Hacetfin Adabı

1. Sahrada def-i hâcet etmek isteyen bir kimsenin insanların gözünden uzaklaşması,

2. Eğer varsa bir siperin arkasına gizlenmesi,

3. Oturacak yere varmadan evvel avret mahallini açmaması,

4. Güneşe, Ay'a ve

5. Kıbleye yüzünü ve arkasını çevirmemesi en uygun harekettir.

Ancak evlerin içindeki tuvaletlerde bu şartlar gerekli değildir.

Bununla beraber ev içindeki tuvaletlerde de kıbleden, güneş ve aydan önünü ve arkasını çevirmek daha iyidir. Eğer sahrada, bineğini kendisine siper yaparak taharete durursa caizdir. Hatta uzun etekle de siper yapılabilir.

6. İnsanların toplanıp konuştukları belirli yerlerde küçük ve büyük taharetlerini yapmamak gerekir.

7. Durgun suya,

8. Meyveli ağacın altına,

9. Haşerelerin yuvalarına küçük su dökülmemesi daha uygundur.

10. Sert bir yere,

11. Rüzgârın estiği tarafa üzerine sıçramaması için küçük abdest yapılmamalıdır.

12. Otururken sol tarafa meyletmeli,

13. Tuvalete giriliyorsa evvela sol ayağını, çıkarken de sağ ayağını atmalıdır.

14. Ayakta küçük su dökülmemelidir.

Âişe validemiz 'Size Rasûiullah'ın ayakta küçük su döktüğünü söyleyen kimselere inanmayınız9 buyurmaktadır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle anlatır: "**Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni ayakta su dökerken gördüğünde 'Ey Ömer! Sakın ayakta su dökme" buyurdu".

Hazret-i Ömer 'Bu tavsiyeden sonra ayakta su dökmedim' diyor. 10

Fakat ayakta su dökmek hususunda ruhsat vardır. Çünkü Hazret-i Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) £**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ayakta su döktü. Ben de ona temiz su getirdim, atâestini aldı ve mestlerinin üzerine meshetti'11 buyurmaktadır.

15. Banyoda yıkanırken küçük su dökmemek gerekir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Vesveselerin çoğu, banyoda yapılan bevlden ileri gelmektedir İbn-i Mübârek 'Eğer üzerinden su akıyorsa banyoda bevl yapmakta beis yoktur' demiştir.

İbn-i Mübârek'ten bu hükmü İmâm Tirmizî rivâyet etmektedir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Sakın hiçbiriniz yıkandığı yerde bevledip, sonra aynı yerde abdest almasın. Çünkü vesveselerin çoğu böyle bir hareketten neş'et eder.

İbn-i Mübârek de 'Eğer yapılan bevlin üzerinden su akarsa beis yoktur' demektedir.

16. Helaya giden, üzerinde Allah'ın ve **Rasûlüllah**'ın ismi yazılı birşeyi taşımamalıdır.

17. Helaya başı açık girmemek lâzımdır.

18. Helaya girerken şu duayı okumalıdır:

Pis, necis, habis, habislenen ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olan **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınırım!

19. Heladan çıkarken de şu duayı okumalıdır:

Bana eziyet veren kısmı benden çıkaran ve bana faydalı olanı bedenimde bırakan Allah'a hamdolsun!

Bu duayı okurken helanın dışında bulunmalıdır. Yani dışarı çıkmak üzereyken duayı okumaya başlamalıdır.

20. Taharete oturmazdan evvel istincâ âletini hazırlamalıdır.

21. Tahâret edilen yerde su ile yıkanmamalı, belki pisliğin bu lunduğu yerden uzaklaştıktan sonra yıkanmalıdır.

22. Tenasül âletini üç defa oğalamak, öksürmek ve gezmek suretiyle istibrâ etmelidir. Sol elini âletinin alt kısmına dolaştırarak son damlanın akmasını temin etmelidir.

İstibrâ hakkında vesveseye düşecek şekilde düşünmemelidir. Çünkü istibrâ düşüncesinden dolayı vesveseye kapılan bir kişiye istibrâ etmek ve abdest almak çok güçleşir.

Donda görülen ıslaklığa gelince, onun, temizlik suyunun eseri olduğunu kabul etmelidir. Eğer ıslaklığın görülmesi kendisine eziyet veriyorsa nefsinde 'görülen ıslaklık yıkanmakta kullanılan suyun eseridir' kanâati yerleşsin diye donuna ve ön kısmına eliyle su serpmek suretiyle vesveseden kurtulmalıdır. Hadîslerde **Hazret-i Peygamber**'in istincadan sonra donuna su serptiği vârid olmuştur.
13

Ashâb-ı kiramdan istibrâ hususunda en rahat davrananları en fazla fıkıh bilenleri idi. Bu bakımdan

istibrâ hususunda vesvese, kişinin az fıkıh bildiğine delâlet etmektedir.

Hazret-i Selman şöyle anlatır:

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bizlere herşeyi öğretti. Hatta nasıl abdest bozacağımızı bile. . .

Bize kemikle, hayvan tersiyle istincâ etmemizi emretti. Büyük ve küçük taharetleri yaparken kıbleye doğru durmaktan bizi nehyetti. 14

Bir adam, bedevî arkadaşlarından (bu kısım Zebidî'nin tashihine göre tercüme edilmiştir. Çev.) biriyle arasında ağız kavgası olduğundan dolayı 'Senin güzel taharet edeceğini dahi sanmıyorum' der.

Bedevî 'Babanın hayatıyla yemin ederim ki ben taharet almayı iyi bilirim ve bu hususta çok mâhirimdir' diye karşılık verince, adam 'O halde bize nasıl taharet edileceğini izah et' der.

Bedevî şöyle izah eder: 'Halktan uzaklaşırım. Taharete oturmazdan evvel istincâ etmek için taşları hazırlarım. Bir tümseğin arkasına sığınırım. Arkamı esen rüzgâra veririm. Geyiğin oturuşu gibi oturur, Nea'me denilen hayvanın kuyruğu gibi mak'adımı kaldırıp öylece ihtiyacımı görürüm'.

İnsanoğlunun, perde arkasında, arkadaşına yakın bir yerde bevletmesi dinen caizdir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, en fazla hayaya sahip olduğu halde insanlara bu gibi bir hareketin caiz olduğunu bildirmek için böyle yapmıştır. 15

İstincâ Nasıl Yapılır?

Def-i hacetten sonra önünden başlayarak mak'adını üç taş ile temizler. Eğer üç taş ile temizlenirse onunla yetinebilir. Eğer üç taş kâfi gelmezse **dördüncü** taşı kullanır. Bununla temizlendiği takdirde taşları tekleştirmek için **beşinci** taşı da kullanmalıdır.

Çünkü temizlemek vâcib, Pekleştirmek ise müstehabdır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. :

Taş ile temizlenen bir kişi taşları tek olarak kullansın!16

Taşı sol eline alır, mak'adının önüne koyar, arkaya doğru çekerek sıyırır.

İkinci taşı yine sol eliyle alır, bu sefer maksadın arkasından öne doğru sıyırır.

Üçüncü taşı alır, evvelâ çıkış noktasının etrafında çevirir ve atar. Eğer çıkış noktasının etrafında taşın dolaştırılması kolay değilse **üçüncü** taşla maksadın önünden arkasına doğru sıyırıp temizlerse kâfi gelir.

Bunu yaptıktan sonra sağ eline büyük bir taş alır. Âleti de sol elinde olduğu halde taşı âletine sürter.

Fakat bunu yaparken sol elini depretmek suretiyle taşın uç kısmına âleti sürter veya üç taşla ya da bir duvarın üç ayrı yerine sürtmek suretiyle bu temizliği tamamlar. Mesh yerinde ıslaklık görülünceye kadar âletini meshetmeye devam etmelidir. Eğer iki defa sürtmek suretiyle görülmeye başlarsa, **üçüncü** sürtmeyi de yapmalıdır.

Eğer sadece taş ile yetinip su kullanmamak niyetinde ise, taşa **üçüncü** defa sürtmek vâcib olur. Eğer **dördüncü** sürtünme ile âletinin temizlenmesi sona ererse, **beşinci** sürtünme müstehab tır ki, sürtünmeler tekleşsin.

Taşlarla istincâ eden kişi, o yerden başka bir yere geçmeli, sağ eliyle suyu pislik yerine dökmeli ve pislik kalmayıncaya kadar sol eliyle ovalamalıdır

Pisliğin eserinin kalmamasını, sürtünmekle el hissedebilir. Çıkış noktasının kıvrtmlarıyla uğraşıp onları temizlemeyi pek ihtimama lâyık görmemelidir. Çünkü bu yer vesvesenin kaynağıdır.

Ancak zahirdeki yerleri güzelce yıkamak kâfidir.

Suyun varmadığı her yerin iç taraf olduğunu bilmelidir. Necasetin hükmü ise, iç kısımdaki kalıntılar dışarı çıkmadıkça bunları kapsamaz. Dışarda bulunup ve kendisine necaset hükmü sâbit olanların zâhir sayılmaları için suyun onlara yetişmesi ve su vasıtasıyla silinmeleri lüzumlu olmalıdır. Bu bakımdan bu hususta vesveselerin hiçbir mânâ ve faydası yoktur. İstincadan kurtulduğu zaman şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Kalbimi nifaktan temizle, tenasül uzvumu fuhşiyattan koru ve muhafaza eyle!

İstincadan sonra eğer koku kalmışsa elini yere veya bir duvara sürmelidir. îstincada su ve taşı bir arada, beraberce kullanmak müstehabdır. Rivâyet edildiğine göre, 'Orada günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever' (Tevbe/108) , ayeti nâzil olduğu zaman **Hazret-i Peygamber** Kubâ Mescidi*nin yakınlarında oturan kimselere 'Allah'ın sizler için övdüğü bu taharetiniz nedir? Bana söyler misiniz? buyurmuş, onlar da 'Biz istincada su ile taşı bir arada kullanıyoruz' demişlerdir. 17

Tirmizî, İbn Mâce, Nesâî; Tirmizî 'Bu babda daha sahih bir hadîs yoktur* demiştir.

10) İbn Mâce, (zayıf bir senedle) ; İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den)

11) Buhârî ve Müslim

12) Sünen sahipleri, (Abdullah b. Mugaffel'den) ; Tirmizî hadîsin garib olduğunu belirtmiştir.

13) Ebû Dâvûd ve Nesâî, (Süfyân b. Hakem'den)

14) Müslim

15) Buhârî ve Müslim, (Huzeyfe'den)

16) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

3-3

Abdestin Keyfiyeti

Kişi istincadan kurtulduğu zaman abdestle meşgul olur. **Rasûlüllah**'ın taharetten sonra abdest almaması vâki değildi. Abdest almak isteyen önce misvak kullanmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ağızlarınız Kuran'ın yollarıdır. Bu bakımdan onları misvak kullanmak suretiyle temizleyiniz. 18

Misvak kullanırken Kur'ân okunmalı ve Allah'ın ismi namazda zikredileceği için ağzın temizliğine niyet etmelidir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Misvak kullanılarak kılınan bir namaz, misvaksız kılınan yetmiş namazdan daha üstündür. 19

Eğer zor geleceğinden korkmasaydım, her namazda misvak kullanmayı ümmetime emrederdim. 20

Misvakla dişlerinizi temizlemeden, sarı dişli olarak huzuruma neden geliyorsunuz? Misvak kullanın. 21

Hazret-i Peygamber her gece birkaç defa misvak kullanırlardı. 22

İbn-i Abbâs '**Rasûlüllah** daima bize misvak kullanmayı emrederdi. **Rasûlüllah**'ın misvak kullanma hususundaki emri öyle bir raddeye geldi ki neredeyse misvak hakkında Allah tarafından bir hüküm geleceğini zannettik'23 buyurmuştur.

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Misvak kullanınız. Çünkü o, ağzı temizler ve Allah'ın rızâsına vesile olur. 24

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) 'Misvak kullanmak insanın zekâsını geliştirir ve balgamını söker' buyurmuştur.

Yine bir rivâyete göre, **Hazret-i Peygamber**in ashâbı sabahları evlerinden çıkarken misvaklarını kulaklarının arkasına yerleştirirlerdi. 25

Misvak Kullanmanın Keyfiyeti

Misvak, erak veya başka ağaçların sert ve kiri giderici dallarından yapılır. Dişlerin enine boyuna sürülür. Eğer sadece enine veya boyuna kullanmak istiyorsa o zaman enine kullanmak daha evlâdır.

Namaz vakitlerinde abdest alınırken misvak kullanmak müstehabdır. Abdest, namaz kılmak için alınmasa dahi. . .

Uyku, uzun zaman sükût etmek veya kötü kokulu birşeyi yemekten ötürü ağızın kokusu bozulduğu zamanda da misvak kullanmak müstehabdır. Misvağı kullandıktan sonra yüzünü kıbleye çevirerek abdest almaya başlamalıdır. 'Bismillahirrahmanirrahim' diyerek abdeste başlanır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Besmele çekmeyen bir kimsenin abdesti mükemmel ve tam sayılmaz!

Besmele'den sonra şu duayı okuyup, üç defa elini su kabına sokmadan önce üç defa yıkamalıdır:

Ey Allahım! **Şeytan**ların vesveselerinden sana sığınırım ve **şeytan**ların gelip burada hazır bulunmalarından da yine sana sığınırım!

Ellerini yıkarken de şu duayı okumalıdır:

Allahım! Ben senden iyilik ve bereket istiyorum. Meymenetsizlik ve helâk olmaktan sana sığınırım. 26

Sonra abdestsizliğin giderilmesi ve namaz için niyet etmelidir. Yüzünü yıkayıncaya kadar kalbinde bu niyeti devam ettirmelidir.

Eğer yüzünü yıkarken niyeti unutmuşsa abdesti kâfi gelmez. (Bu hükümler Şâfiî mezhebine göredir) .

Niyetten sonra sağ eliyle ağzına vermek üzere suyu avuçlar, üç defa ağzını gargara yapmak suretiyle çalkalar ve döker. Ancak oruçlu olan bir kimse suyu midesine kaçırmamak için gargara yapmaktan sakınmalıdır. Ağzına su verirken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Seni çokça anmak ve Kur'ân'ını okumak üzere bana yardım et!

Ağzından sonra burnuna vermek üzere bir avuç su alır. Üç defa burnunu çalkalar. Nefes almak suretiyle suyu genzine kadar çekmeli ve sümkürmek suretiyle dışarı atmalıdır.

Burna su çekerken şu dua okunmalıdır:

Ey Allahım! Benden râzı olduğun halde cennet kokusunu bana nasib eyle!

Sümkürürken de şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Âhirette sığınağın kötüsünden ve ateşin pis kokularından sana sığınırım!

Sümkürükten sonra suyu avuçlar, yüzünü, alnından başlayarak çene altına kadar uzunluğuna, kulak memesinden öbür kulak memesine kadar derinliğine yıkar. Alnın iki tarafında birleşen beyaz hatlar yüzün değil, başın hududuna dahildir

Su, kadınların âdet edinerek cımbız ve saire ile tüylerini aldıkları şakak kısımlarına kadar yetiştirilmelidir,

Bu, ipin iki ucundan biri kulak kepçesinin üst kısmına, öbür ucu da alın zaviyesine konduğu takdirde yüzün hududunda kalan yerler yüzden sayıldıkları için yıkanmalıdır.

Yüz yıkanırken kaşların, bıyıkların, zülüflerin ve kirpiklerin kökleri de yıkanmalıdır. Çünkü bu kıllar,' insanların çoğunda hafiftir. Bu bakımdan bunların köklerinin yıkanması icab eder. Zülüfler sakalın üst başlangıcından yukarı ve kulaklara kadar gelen kıllardır.

Hafif sakalın köklerini yıkamak vâcibdir. Gür sakala gelince, onun altını yıkamak vâcib değildir.

Çene çukurunun hükmü ise, gür ve seyrek olmasıyla sakalın hükmüne tâbidir. Sonra bütün bu fiilleri üçlemelidir veya sakalın sarkıtılmış kısmının üzerine su dökülmelidir.

Parmak uçlarını göz pınarlarına ve çapak yerlerine ve sürmenin toplandığı yerlere usulca koyup oraları temizlemelidir.

Rivâyet ediliyor ki Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunları yapmıştır. 27

Bunları yaparken maddi kirlerle beraber mânevî kirlerin de gözlerinden çıkmasını ümit ederek yapmak gerekir. Böylece her azayı yıkarken mânevî kirlerin temizlenmesine niyet etmelidir.

Yüzünü yıkarken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Dostlarının yüzü ağardığı günde nurunla benim yüzümü ağart. Düşmanlarının yüzü

simsiyah kesildiği günde yüzümü karartma!

Gür sakalını, yüzünü yıkarken hilâllamak (parmakla karıştırmak) müstehabdır. Sonra ellerini dirseklerle beraber üç defa yıkamalı ve parmağındaki yüzüğü oynatmalıdır.

Ellerini ve yüzünü hududundan fazla yıkamalı, suyu, bâzusunun en yukarısına kadar götürmelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , müslümanların abdest mahalleri pırıl pırıl parladığı halde kıyâmet gününde haşrolunacağını müjdeleyerek bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

Abdest azalarını imkân nisbetinde fazla yıkamaya gücü yeten bir kimse gayret göstersin. 28

Kıyâmet gününde Allah'ın Mü'min kullarına giydirdiği hilye, abdest suyunun yetiştiği yere kadar ulaşır. 29

Sağ elinden başlamalı ve sağ elini yıkarken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Kitabımı sağıma ver ve hesabımı kolaylaştır! Sol kolunu yıkarken de şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Kitabımı sol elime veya arkama vermenden sana sığınırım!

Kollarını yıkadıktan sonra iki elini ıslatarak, sağ elin parmak uçlarını sol elin parmak uçlarına bitiştirmeli, başının ön kısmına koyarak ensesine doğru çekmelidir. Oradan da tekrar alnına doğru çekmek suretiyle bütün başını meshetmelidir. Bunu üç defa30 yapmalıdır.

Başını mesh ederken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Beni rahmetinle ört. Bereketlerinden bana indir. Arşının gölgesinden başka gölge bulunmadığı bir günde arşının gölgesinde gölgelendir.

Başını meshettikten sonra yeni bir su ile şehadet parmağını kulağının kepçesine, baş parmağını kulaklarının arkasına koymak suretiyle kulaklarının içini ve dışını mesheder. Meshten sonra ellerini, silinmemiş yer kalmasın diye, kulaklarının üzerine koyarak bu şekilde meshi üç kere tekrar etmelidir. (Hanefî mezhebinde mesh bir defadır) .

Kulaklarını meshederken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Beni, sözü dinleyip en güzeline tâbi olanlardan eyle. Allahım! Ebrâr kullarınla beraber bana cennet münâdisinin sesini duyar.

Kulaklarını meshettikten sonra yeni bir su ile boynunu meshetmelidir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Boynu meshetmek, kıyâmet gününde bukağıların boyuna geçirilmesinden insanı emin kılar. 31

Boynunu meshederken de şu duayı okumalıdır:

Ey yüce Allahım! Benim boynumu ateşten âzâd eyle. Kıyâmette âsîlerin boynuna geçirilen bukağılar ve ellerine takılan zincirlerden sana sığınırım!

Boynunu meshettikten sonra sağ ayağını üç defa yıkar ve sol elin parmaklarıyla sağ ayağın

parmaklarını alttan hilâller. Sağ ayağın serçe parmağından başlayarak, sol ayağın serçe parmağında bu vazifeyi bitirmelidir. Sağ ayağını yıkarken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Ayakların ateşe kaydığı günde benim ayağımı dosdoğru köprü üzerinde sâbit kıl!

Sol ayağını yıkarken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Münafıkların ayağının kaydığı bir günde ayağımın köprüden kaymasından sana sığınırım!

Ayakları yıkarken bacaklarının yarısına kadar yıkamak müstehabdır. Abdesti bitirdikten sonra başını kaldırıp göklere bakarak şöyle demelidir:

Allah'tan başka ilâh olmadığına, Allah'ın tek ve bir olduğuna, onun ortağı ve şeriki olmadığına şâhidlik ederim. Muhammed'in de Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şâhidlik ederim.

Ey Allahım! Sen ortaktan münezzehsin. Senin ortağın olamaz. Senin hamdinie senden başka ilâh olmadığını bilir ve ikrar ederim.

Rabbim! Ben kötülük yaptım, nefsime zulmettim. Senin affını diler ve senin kapına dönerim. Beni affet ve tevbemi kabul eyle. Zira düşkün kullarına rahmet eden ve tevbe edenlerin tevbesini kabul eden ancak sensin.

Ey Allahım! Beni tevbe eden kullarından eyle. Beni maddeten ve mânen temizlenen kullarından kıl. Beni sâlih kullarının zümresine ilhak eyle. Çok sabreden ve çok şükreden bir kul eyle. Seni çokça zikreden, sabah akşam seni tesbih eden bir kul eyle beni. . .

Denilir ki; abdestten sonra bu duayı okuyan bir kimsenin abdestine mânevî mühür vurulur ve o abdest arşın altına gider, orada kıyâmete kadar Allah'ı tesbih ve takdis eder ve abdest sahibine de o kadar sevap yazılır.

Abdestin Mekruhları

1. Üç defadan fazla yıkamak veya meshetmek mekruhtur ve bunu yapan zulmetmiş olur.

2. Suyu israf etmek mekruhtur. **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) abdest azalarını üç defa yıkayıp meshettiğini ve bunu yaptıktan sonra şöyle dediğini rivâyet ederler:

Daha fazlasını yapan hem zulüm, hem de kötülük eder!32

Bu ümmetten bir kavim olacaktır. Dualarında ve abdestlerinde ifrata kaçacaklardır,33

Deniliyor ki: 'Abdestte fazla su sarfetmek kişinin bilgisinin zayıflığına delâlet eder'. 34

İbrahim b. Edhem İnsanoğluna vesvesenin ilki abdestten gelir' buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî de 'Abdest hususunda insanların üzerine gülen

Velhan adlı bir **şeytan** vardır' demiştir.

3. Abdestten sonra elini silkip abdest suyunu sağa sola sıçratmak,

4. Abdest esnasında konuşmak,

5. Abdest alırken yüzüne su çarpmak mekruhtur.

6. Bir grup kurutmayı mekruh görerek şöyle demişlerdir:

Abdest suyu hasenat kefesinde tartılır. Bu bakımdan silinmemelidir (Şâfiî mezhebine göre hüküm böyledir),

Said b. Müseyyeb ile Zührî de bu görüştedirler. Fakat Muaz b. Cebel'den, **Rasûlüllah**'ın abdest aldıktan sonra yüzünü, elbisesinin kenarıyla sildiği rivâyet edilmektedir. 35

Âişe validemiz de (radıyallahü anh) '**Rasûlüllah**'ın bir mendili vardı, onunla silinirdi' buyurmuştur. 36 Fakat Hazret-i Aişe'den gelen bu rivâyet tenkid konusu yapılarak; 'Bu hususta **Rasûlüllah**'tan şâyân-ı itimâd bir rivâyet gelmemiştir' denilmektedir.

7. Bakır kaplardan abdest almak mekruhtur.

8. Güneşin hararetiyle ısınmış su ile abdest almak mekruhtur.

Bu kerâhet, tıbbi bakımdandır.

Şu'be'ye bakır kaptan abdest alması için su getirildiğinde, bu sudan abdest almamış ve bu su ile abdest almanın mekruh olduğuna dair İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den bir hadîs rivâyet etmiştir.

Kalbin temizlenmesinin tevbe, çirkin huylardan uzaklaşma ve güzel ahlâkla ahlâklanmaya bağlı olduğu kesinlikle bilinmelidir.

Çünkü zahirî temizlikle iktifa eden kimse, âdeta padişahî pisliklerle dolu olan eve dâvet eden kimseye benzer. Evinin dış kısmını badana etmiş, iç kısmını süpürmeden, silmeden bırakmış bir kimse gibi olur! Padişaha karşı bu küstahlığı yapan kişi, Allah'ul-Alem büyük bir cezaya çarptırılmayı hak etmiş demektir.

3-4

Abdestin Fazileti

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim güzelce abdest alıp iki rek'at namaz kılarsa ve o iki rek'at namazda kalbinden dünyanın herhangi birşeyini geçirmezse, annesinden doğduğu gün gibi günâhından olur. 37

Aynı hadîsin başka bir rivâyetinde; 'O iki rek'atta unutkanlığa düşmezse geçmiş günahları affolunur' denilmektedir.

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur;

Allah tarafından günahlara keffâret oları ve derecelerin yükselmesine vesile bulunan şeyi size haber vereyim mi? Sıkıntılı zamanlarda tam manâsıyla abdest alır, camiye yürür ve kıldığı namazdan sonra **ikinci** bir namazı bekler!

Hazret-i Peygamber bu sözün ardından üç defa İşte, ribat budur' demiştir. 38

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) abdest azalarını birer defa yıkayarak: 'Bu öyle

bir abdesttir ki Allah, namazı ancak bu abdestte kabul eder' buyurmuştur. Abdest azalarını ikişer defa yıkayarak abdest alıp şöyle buyurmuştur: 'Kim, ikişer defa azalarını yıkamak suretiyle abdest alırsa, Allah ona iki defa ecir verir'.

Hazret-i Peygamber bir defasında da abdest azalarını üçer defa yıkamak suretiyle abdest alarak şöyle buyurmuştur: Benim abdestim ve benden önceki peygamberlerin abdesti ve Allah'ın dostu Hazret-i İbrahim'in abdesti işte böyledir. 39

Abdest alırken Allah'ı anan bir kimsenin bütün bedenini **Allahü teâlâ** temiz kılar. Kim abdest alırken Allah'ı zikretmezse, onun ancak suyun değdiği azalan temizlenir. Gerisi ise mânevi kirle kalır. 40

Abdestli olduğu halde yeniden abdest alan bir kimse için **Allahü teâlâ** on sevap yazar. 41

Abdest üzerine abdest, nur üzerine nurdur. 42

Bütün bunlar abdestin yenilenmesine teşvik ve tergib sadedinde zikredilmiştir.

Müslüman, abdest aldığı zaman, ağzına verdiği su ile ağzındaki günahlar çıkar.

Burnuna aldığı suyu dışarıya atarken onunla beraber burnundaki günahlar atılır.

Yüzünü yıkarken günahlar yüzden, hattâ göz kirpiklerinin altından teker teker çıkıverirler.

Ellerini yıkarken tırnaklarının altından çıkacak derecede ellerinden günahları çıkar.

Başını meshederken günahlar başından çıkarlar, hatta kulaklarının dibinden bile çıkar.

Ayaklarını yıkarken günahlar ayak tırnaklarının altından dökülür.

Sonra kişinin bu abdestle mescide gitmesi ve namaz kılması da kişi için nafile sayılır. 43

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** 'Abdestli olan, oruç tutan gibidir' buyurmuştur. 44

Abdestini güzel alıp, bitirdikten sonra, kişi gözlerini semâya kaldırıp Eşhedu enlâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerike lehu ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve rasûlühu derse cennetin sekiz kapısı birden kendisine açılır ve istediği kapıdan cennete girebilir. 45

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) : 'Sahih ve kâmil bir abdest, **şeytan**ı senden uzaklaştırır' demiştir.

İmâm Mücâhid de şöyle der: 'Kimin gücü, temiz olarak, Allah'ı anarak ve Allah'tan af dileyerek gecelemeye yetiyorsa mutlaka böyle yapsın; zira ruhlar hangi durum üzere bedenlerden çıkarlarsa mahşere de aynı durumda girerler'.

17) Bezzâr, (İbn-i Abbâs'dan zayıf bir senedle) ; İbn Mâce ve Hâkim, (Ebû Eyyûb, Câbir ve Enes'den)

18) Ebû Nuayın, Hilye, (Hazret-i Ali'den) ; İbn Mâce, (Hazret-i Ali'den mefküf olarak)

19) Ebû Nuaym, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle) . Ebû Dâvûd ve Hakîm, (Hâkim hadîsin sahih olduğunu söylemiştir) ; Beyhakî, (Hazret-i Aişe'den) ; hadîsin zayıf olduğunu söylemiştir.

20) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

21) Bezzâr ve Beyhaki, (İbn-i Abbâs'tan)

22) Müslim, (İbn-i Abbâs'tan)

23) İmâm-ı Ahmed

24) Buhârî» (Hazret-i Aişe'den) ; Nesâî Ye İfan Huzeyme

25) Hatîb, (Mâlik'ten) ; Ebû Davud ve Tirmizî

26) Tirmizî, İbn Mâce

27) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Umame'den) ; Dârekutnî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle) .

28) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

29) Buhari ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

30) Meshin üç defa yapılması Şâfiî mezhebine göredir.

31) Deylemî, Müs?ıed'ul~Pirdeus, (Hazret-i Ömer'den) . Irâkî zayıf olduğunu söylemiştir.

32) Ebû Dâvûd ve Nesâî, İbn Mâce, (Amr b. Şuayb'dan)

33) Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Abdullah b. Mugaffel'den)

34) Bu söz, **selef-i sâlihîn**e ait bir sözdür, hadîs değildir. Bu bakımdan

Irâkî'nin 'asılsız bir hadîstir' şeklindeki hükmü yanlıştır. (Zebîdî)

35) Tirmîzî, (hadisin garib olduğunu ve isnadında zaaf bulunduğunu söylemiştir) .

36) Tirmizî

37) İbn-i Mübârek, Zühd ve Rekaik; Buhârî V2 Müslim, (Hazret-i Osman'dan)

38) Buhârî ve Müslim

39) İbn Mâce, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

40) Dârekutnî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

41) Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâcc, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

42) Rezin, Müsned; (İbn Hacer, bu hadîsin zayıf olduğunu söylemiştir)

43) Ebû Dâvûd, İbn Hâce, (Senabici'den sahih olarak)

44) Deylemî, (Ebû Hüreyre'den)

45) Nesâî, (Ukbo b. Amir'den.)

Guslün Keyfiyeti

Su kabını sağ tarafına koyduktan sonra besmeleyi çeker. Ellerini üçer defa yıkar. Daha önce de dediğimiz şekilde istincâ eder. Eğer bedeninde necaset varsa onu su ile giderir. Bütün bunları yaptıktan sonra namazda olduğu gibi abdest alır.

Ancak şu kadar var ki, ayaklarının yıkanmasını guslün sonuna tehir etmelidir. Çünkü yıkandıktan sonra ayakları tekrar yere basması, suyu zayi etmekten başka birşeye yaramaz.

Abdest aldıktan sonra üç defa başına, üç defa sağ omuzuna ve üç defa da sol omuzuna su döker. Sonra ön ve arkasını güzelce ovalar.

Başını ve sakalını karıştırır, isterse hafif, isterse gür olsun sakalın köklerine suyun yetişmesi lâzımdır.

Kadınlar için örgülerin açılması vâcib değildir. Ancak suyun, örgüler açılmadıkça saç köklerine yetişmediği bilinirse açmak mecburiyetindedirler.

Bedenindeki deri kıvrımları ve çukur yerleri yoklamalıdır. Guslün arasında avucunun içini aletine değdirmemeye dikkat etmelidir.

Eğer gusül esnasında el tenasül uzvuna değerse **ikinci** defa abdestini yenilemelidir. Eğer gusülden evvel abdest almışsa gusülden sonra yeniden abdest almaya lüzum yoktur. İşte abdestin ve guslün sünnetleri bunlardır. Âhiret yolcusuna bu konuda lâzım gelen ilim ve ameli zikrettik.

Zikrettiğimiz meselelerin dışında kalan hususlar ise, duruma ve zamana göre gerekli olanları fıkıh kitaplarından öğrenilmelidir.

Gusülde zikrettiğimiz meselelerden ikisi farzdır:

1. Gusle niyet etmek

2. Bütün bedeni su ile yıkamak

Abdestin farzı ise altıdır:

1-Niyet

2-Yüzün yıkanması

3-Dirseklere kadar ellerin yıkanması

4-Mesh denilecek kadar başın meshedilmesi

5-Ayakların topuklara kadar yıkanması

6-Tertip

Ara vermeden arka arkaya abdest azalarını yıkamak ise, vâcib değildir. 46

Gusül dört şeyle vâcib olur:

A) Meninin çıkışı

B) Erkek ve kadının sünnet yerlerinin birleşmesi

C) Hayız

D) Nifâs (lohusalık) kanı

Bu dört şeyle vâcib olanın dışında kalan gusüller ise sünnettir. İki bayramın, cumanın, Arafat

vakfesine çıkmanın, ihrama girmenin, Müzdelifeye varmanın ve Mekke şehrine girmenin gusülleri gibi. . .

Teşrikin üç gününde yapılan üç gusül ve vedâ ziyareti için yapılan gusül de, bir kavle göre, sünnet olan gusüllerdendir.

Bir kâfirin, müslüman olduğunda cünüp değilse gusletmesi sünnettir. Delinin akıllandığı, sıhhat bulduğu zaman, gassalin ise ölüyü yıkadıktan sonra gusletmesi sünnettir. Bu bakımdan bütün bu gusüller müstehabdır. (Şâfiî mezhebinde sünnet, mendûb ve müstehab tâbirlerinin mânâsı birdir) .

43) Ebû Dâvûd, İbn Hâce, (Senabici'den sahih olarak)

44) Deylemî, (Ebû Hüreyre'den)

45) Nesâî, (Ukbo b. Amir'den.)

46) Bu hükümler Şâfiî mezhebine göredir.

Hanefîlerde ise guslün farzı üçtür:

1. Mazmaza

2. İstinşak

3. Bütün bedeni yıkamak.

Abdestin farzları da dörttür:

1. Yüzü yıkamak

2. Dirseklere kadar elleri yıkamak

3. Başın dörtte birini meshetmek ve

4. Ayakları topuklarla beraber yıkamak

3-5

Teyemmüm'ün Keyfiyeti

Aradığı halde suyun bulunmadığı veya suyun bulunduğu yerde yırtıcı hayvan, düşmanın mevcut olduğu veyahut yanındaki suya kendisinin veya arkadaşının ihtiyacı bulunduğu veya bu suyun başkasının mülkü olduğu, sahibinin de günün rayicinden fazla paraya suyu satmak istediği veya azalarında yara bulunduğu, yahut da hasta olduğu, suyu kullandığı takdirde azasının zarara uğramasının mümkün olduğu veya hastalığının şiddetleneceğini zannettiği hallerde, kişi bu engellerle beraber farz namazın vakti girinceye kadar sabretmelidir.

Sonra üzerinde toprak olan temiz yere ki orada bulunan toprak da temiz, hâlis ve yumuşak olmalıdır gider. Parmaklarını bitiştirerek ellerini o toprağa vurup bir defasıyla yüzünü mesheder.

Yüzünü meshederken namaz kılmaya niyet etmelidir. İster sakalı hafif, isterse gür olsun, toprağı, su gibi kılların köküne yetiştirmekle mükellef değildir.

Ancak yüzünün derisini tamamen toz ile meshetmeye gayret göstermelidir. Bu ise bir tek dokunuş ile hâsıl olur. Çünkü yüzün eni iki elin eninden fazla değildir.

Bütün yüzün meshedilmesinde zannı galip kâfidir. Yüzünü meshettikten sonra yüzüğünü çıkarır, **ikinci** bir defa ellerini toprağa vurur, parmaklarının arasını açar. Sonra sağ elin parmaklarının arkasını sol elin parmaklarının iç kısmına koyar.

Parmak uçlarının iki elinin şehadet parmaklarından aşmaması şarttır. Sonra sol elini koyduğu yerden yavaş yavaş bilek istikametinde sağ elin dirseğine kadar götürür. Dirsekte sol elin ayasıyla sağ kolun iç kısmını tutar ve böylece elin bileğine kadar getirir.

Sol elin baş parmağının iç kısmını, sağ elin baş parmağının arkasına sürtmelidir. Sonra aynı şeyi sağ el ile sol kola yapmalıdır. Sonra ellerini mesheder, parmaklarının arasını hilâller.

Bundan gaye bir dokunuş ile iki kolu dirseklere kadar tamamen toprakla meshetmektir. Eğer bunu yapmak zor gelirse iki veya daha fazla dokunuşla kolların meshedilmesinde beis yoktur.

Teyemmüm ile bir farzı kıldıktan sonra istediği kadar nafile namaz kılabilir. Eğer iki farzı cem-i takdim (**birinci** namazın vaktinde kılmak) veya cem-i tehir (**ikinci** namazın vaktinde kılmak üzere **birinci** namazı tehir) ederek bir arada kılarsa, **ikinci** farz için **ikinci** bir defa teyemmüm etmesi lâzımdır. İşte böylece her farz olan namaz için ayrı teyemmüm yapmak lâzımdır. (Hanefilere göre hüküm daha farklıdır) Allah herşeyi daha iyi bilir!

3-6

Bedenden Çıkan Ter ve Diğer Temiz İfrazatlar

Temiz maddeler iki kısma ayrılır:

a. Hariçten gelenler

b. Bedenin parçaları

I. KISIM

Birinci kısım, kir ve kirlere iltihak eden bedenî nemlerdir. Bunlar da kendi aralarında sekiz kısma ayrılır:

1. Başın saçlarında toplanan kir ve bittir. Saçları yağlamak, taramak ve yıkamak suretiyle kirden ve bitten temizlenmek müstehabdır. Bir de yıkanmak, taranmak ve yağlanmakla başın dağınık saçları intizama sokulur. **Hazret-i Peygamber**:

Saçını yağlar, arada sırada da tarardı. Ashâb-ı Kirâm'a da 'Arada sırada saçlarınızı yağlayın (ve tarayın) ' derdi. 47

Kimin saçı varsa saçının bakımını yapsın!

Bir ara saçı darmadağınık, sakalı tozdan ve bakımsızlıktan keçeleşmiş birisi **Hazret-i Peygamber**in huzuruna girdi. Bu vaziyet karşısında. **Hazret-i Peygamber**

'Bu adamın, saçlarını yumuşatacak kadar yağı yok mu?' dedikten sonra şöyle devam etti: '**Şeytan**

gibi yanıma giriyor'. 48

2. Kulağın kıvrımlarında toplanan kirdir. Kulağın meshedil mesi, kulağın görünür kısımlarında ve kulak kepçesinin derinliklerindeki kirlerin silinmesi demektir. Bu bakımdan hamamdan çıkarken, kulak zarını incitmeyecek şekilde, kulağın kıvrımları temizlenmelidir. Zira kulakta kirin birikmesi, çoğu zaman duyma hâssasını dumura uğratır,

3. Burnun içinde, sağına soluna yapışarak katılaşan kirlerdir.

Bunları sümkürmek ve abdest alırken burnuna su almak suretiyle gidermek lâzımdır.

4. Dişlerde ve dilin ucunda toplanan kir ve sarılıklar. Bunlar da daha önce zikrettiğimiz gibi misvak kullanmak ve abdest alırken ağza su vermek suretiyle temizlenir.

5. Sakalda, taranmadığı ve yağlanmadığı takdirde, biriken kirler ve bitlerdir. Bunların giderilmesi yıkanmak ve taranmakla olur. Meşhur bir rivâyette şöyle denilmektedir:

Hazret-i Peygamber tarağını ve aynasını ne seferde ne de hazerde yanından ayırmazdı. 49

Hazret-i Peygamber, günde iki defa sakalını tarardı. 50

Rasûlüllah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem.) sakalı gür ve sıktı. 51 Hazret-i Ebû Bekir'in sakalı da öyleydi. Hazret-i Osman'ın sakalı ince ve uzun, Hazret-i Ali'ninki de kucağı dolduracak derecede enliydi.

Yukarıda geçen hadîsten daha garib olan bir hadîs-i şerifte Aişe validemiz şöyle buyuruyor: 'Bir cemaat **Rasûlüllah**'ın kapısında toplandı. **Rasûlüllah**'ın onların yanına çıkarken su kabına eğildiğini, başını ve sakalını düzelttiğini görünce dedim ki:

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen de mi böyle yapıyorsun?' Bu sözüme karşılık olarak **Allah'ın Rasûlü** şu cevabı verdi:

Evet, **Allahü teâlâ**, kulunun, arkadaşlarını üstü başı intizamlı olduğu halde karşılamasını sever. 52

Cahil kişi, çok zaman **Rasûlüllah**'ın başını ve saçını düzeltip de ziyaretçileri karşılamasını belki de zahirini insanlara süslü olarak göstermek istediğine hamletmektedir.

Çünkü cahilin nazarında **Rasûlüllah**'ın ahlâkı başkalarının ahlâkına kıyas edilmektedir.

Zira cahil, melekleri demircilere benzetir. Halbuki iki sınıfın arasında çok uzun mesafeler vardır. **Hazret-i Peygamber**, halkı dine davet etmekle vazifeliydi. Durumunu dâvet edenlerin kalbinde büyütmek onun vazifeleri arasındaydı.

Böylece dâvet edilenlerin nefisleri, Rasülullah'ı zahirî perişanlık ve kirden dolayı hor karşılamasın, küçük görüp nefretlerini mucip olmasın diye suretini, sîreti gibi onların gözlerine güzel gösterirdi.

Zira böyle yapmasaydı, münafıklar, İslâm'a dâvet edilenlerin nefretini bu cepheden tahrik edeceklerdi. **Rasûlüllah**'ın bu hareketinin taklidini yapmak halkı İslâm'a dâvet eden bir âlime vâcibtir

Yani davetçi, halkın nefretini mûcib olan dış görünüşünü mümkün olduğu kadar zapt-u rapt altına alarak düzeltmelidir. Böyle şeylerde niyete bakılır.

Bunu yapanın niyet ve maksadına göre hüküm değişir. (Eğer niyeti süs ve böbürlenmek ise, bu bir felâkettir. Eğer niyeti şahsını tahkir etmemek ve dâvasını kabul ettirmek ise o zaman beis yoktur) .

Bu bakımdan bu gaye ile süslenmek güzeldir. Hatta nefsine ve dünyaya kıymet vermiyor mânâsına gelsin diye saçını sakalını karıştırıp taramayan da büyük bir tehlikeye girmiş demektir.

Fakat saç ve sakal taramaktan daha önemli vazifelerle meşgul olduğu için onlara bakmaya vakit bulamıyorsa, o zaman hareketi güzeldir. Bunlar Allah ile kul arasındaki bâtınî hallerdir. Bunları kritik ve tedkik eden Allah basîrdir. En ince noktasına kadar hepsini bilir ve görür. Onu aldatmaya ve şaşırtmaya kalkışan, kendisini aldatmaktan başka bir neticeye varamaz!

Halkın dikkatini çekmek için bu işleri âdet edinen nice cahiller vardır. Hem kendi nefsini, hem de başkasını kandırmaya kalkışırlar. Gayelerinin 'hayır yapmak' olduğunu iddia ederler. Âlimlerden kıymetli elbise giyen bir grubu görürsün ki, 'Gayemiz **bid'atçı**ların ve mücadelecilerin burnunu kırmak ve böylece Allah'a yaklaşmaktır' derler.

Bu iddiaların doğru olup olmadığı, bütün gizlilerin su yüzüne çıktığı ve mezardaki toprak zerrelerine dönüşen varlıkların diriltilip haşre gönderildiği, kalplerdeki niyetlerin açıkça kulun yüzüne vurulduğu günde belli olacaktır,

İşte o zaman, saf altın sahtesinden ayırt edilecektir. Büyük duruşma gününde mahcubiyetten Allah'a sığınırız!

6. Parmak kıvrımlarında toplanan kirlerdir. Asr-ı saadetten evvel Araplar, yemekten sonra el yıkamayı âdet edinmedikleri için, parmak kıvrımlarını yıkamıyorlardı ve böylece o kıvrımlarda bol kir toplanmaktaydı. Ne zaman ki Hazret-i Peygamber, Allah'ın nizamıyla gönderildi, onlara parmaklarının kıvrımlarını yıkamayı emir buyurdu. 53

7. Parmak uçları ile tırnakların altındaki kirlerdir.

Hazret-i Peygamber, müslümanlara, parmak uçları ile tırnaklarının altındaki kiri temizlemeyi emretti. 54

Çünkü Araplar her zaman ellerine makas geçip de onunla tırnaklarını kesmeye fırsat bulamazlardı. Bu bakımdan tırnakları uzar, altları kirle dolardı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** belirli vakitlerde tırnakların kesilmesini emretti.

Böylece koltukların ve kasıkların temizlenmesini de kırk gün olarak tesbit etti. 55 Fakat tırnakların altında kirin kırk gün kalmasına **Hazret-i Peygamber** müsamaha etmedi. O müddet zarfında tırnakların altında biriken kirin herhangi bir vasıta ile çıkartılmasını emretti. 56

Bir ara **Hazret-i Peygamber**e vahiy geç gelmişti. Cebrâil (aleyhisselâm) vahyi getirdiği zaman (**Hazret-i Peygamber**, Cebrail'e şöyle sordu) : 'Neden geç geldin?' Cebrâil 'Siz parmaklarınızın kıvrımlarını yıkamıyor, parmaklarınızın ucunu temizlemiyor ve dişlerinizin pasını da misvak kullanmak suretiyle gidermiyorsunuz.

O halde biz melekler sizin üzerinize nasıl inebiliriz? Ümmetine bunları yapmayı emret' dedi. 57

Öf kelimesi tırnak altındaki kir, Tüf kelimesi de kulak kiri demek olduğuna göre **Allahü teâlâ**'nın

'Sakın onlara öf bile deme' (îsra/23) ayetinin mânâsı, 'Onları, tırnaklarının altındaki kiri temizlemek suretiyle taciz etme' demektir.

Bazı kimseler de ayete şu mânâyı vermişlerdir: Tırnaklarının altındaki kirden âciz olduğun gibi anne-babanın yükünden âciz olma'.

8. Terden ve yerden kalkan tozlardan beden üzerinde biriken kirlerdir. Bu kirleri ancak hamam giderir. Bu kiri gidermek için hamama gitmekte herhangi bir beis yoktur.

Hazret-i Peygamberin yüce **sahabîler**i Şam şehrinin hamamlarına girmiştir. Hatta onlardan bâzıları 'Evlerin en iyisi hamamdır. Bedenin kirini temizler ve insana cehennemi hatırlatır' demişlerdir. Bu rivâyet, Ebu'd Derda ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'den (radıyallahü anh) nakledilmektedir.

Bazıları da 'Evlerin en kötüsü hamamdır. Avretini gösterir, hayayı da siler' buyurmuştur.

Bu zikrettiğimiz sözler, hamamın âfetini belirtmek içindir. Daha evvelki söz ise, hamamın fazileti hakkındadır. Bu bakımdan hamamın afetinden korunmak şartıyle ondan istifade etmeye çalışmakta beis yoktur. Fakat şu kadar var ki, hamama giren bir kimsenin sünnet ve vâcib olmak üzere birçok vazifeleri vardır. Kendi avreti hakkında iki, başkasınki hakkında da iki olmak üzere dört vazifesi vardır.

Kendi avreti hakkında vâcib olan vazifeleri şunlardır:

a) Avretini başkasının gözlerinden korumak

b) Avret mahallini başkasının ellemesinden muhafaza etmek

Bu bakımdan avret mahallini yıkamasını ve kirlerinin giderilmesini kendi eliyle yapmalıdır. Baldırlarını, göbeğinden kasıklarına kadar olan kısmını keseletmemelidir. Ön ve arka deliklerinin hâricinde kalan diğer yerlerin temizlenmesi için keseletmekte iki ihtimal mevcuttur.

(Bir ihtimale göre, helâl, diğerine göre haramdır) fakat kıyasa en uygun fetvaya göre 'haram'dır.

Çünkü ön ve arka deliklerin ellenmesi haramlık hususunda bakmaya kıyas edilir. Nasıl ki, oralara bakmak haramsa, ellenmeleri de haramdır. Bu bakımdan avret mahallinin diğer kısımlarının da böyle olması gerektir. Yani baldırlar da bu hükme dahil olmalıdır.

Başkasının avreti hakkındaki vâcib olan iki vazife de şunlardır:

a) Avret yerine bakmaktan sakınmak

b) Avret sahibine avretini açmamasını emretmek

Çünkü şeriata muhalif ve münker bir şeyi gören müslüman, onu yasaklamak mecburiyetindedir. Bu bakımdan bunu söylemek de hamama giren bir insana farz olur. Ama karşı tarafın onun sözünü kabul etmemesi halinde kendisinden mesuliyet kalkar. Dövülmekten, hakarete uğramaktan veya kötü bir hâdiseden korkarsa susmayı tercih edebilir.

Bu bakımdan haramı işleyen bir kişiyi, **ikinci** bir haramı işlemeye sürükleyici bir harekette bulunmak hiçbir müslümana yakışan bir fiil değildir.

Kişinin 'Ben ne söyleyeceğini bilmiyorum. Biliyorum ki, sözüm fayda vermez ve o insan benim

sözümle amel etmez' sözü meşrû bir mazeret değildir. Belki daha önce söylediğimiz mahzurlar mevzu bahis değilse avret mahallini açan bir kimseyi mutlaka ikaz etmek gerekir.

Zira insanoğlunun kalbi, hoş görülmeyen hareketinden ötürü, bazan müteessir olup ibret alır. Günahkarlığından ötürü ayıplandığı zaman, o günâhı bırakmak şuuruna sahip olması da ihtimal dahilindedir.

Yapılan itiraz, günahı, onun gözünde çirkin gösterir ve nefsini o günahtan nefret ettirir. Bu bakımdan nasihatin terkedilmesi caiz değildir.

îşte bu sırra binaen bu zamanda hamama girmemek daha ihtiyatlı bir hareket sayılmıştır ve daha doğrudur. Zirâ şu zamanda avret yerlerinin açılmadığı bir hamam tasavvur edilemez gibidir. . .

Bilhassa göbek ile kasık üstü arasındaki yer ise daha fazla açılır. Zira halk, bu yerleri avretten saymamaktadır. Halbuki şeriat, bu arayı da avret mahalli olarak kabul ve avretin hududu içine dahil etmiştir. İşte bunun için hamamı tamamen terketmek veya sadece ücret mukabilinde boşalttıktan sonra hamama gitmek müstehab olmuştur.

Bişr b. Hars el-Hafî "Bir dirhemi olup da bununla hamamı boşaltmayan bir kişi ne de katı kalpli bir kimsedir' demiştir.

İbn Ömer'in hamamda oturduğunu, yüzünü duvara çevirdiğini ve gözlerini bir bezle bağladığını görenler olmuştur.

Bazı âlimler 'Hamama gitmekte beis yoktur. Fakat iki peştemal kullanmak şartıyla. . .

Birini avret yeri için, **ikincisi**ni de başa örtmek, gözlerini haram bakışdan korumak için kullanmalıdır demişlerdir.

Hamama Girmenin Sünnetleri

1. Niyyet. Yani sadece dünyanın geçici kirlerini temizlemek için olmadığı gibi, nefsinin hevasına tâbi olarak da hamama girmemelidir. Sadece, namazını süslemek için, dinen sevimli olan nezafeti yerine getirmek kastıyla hamama girmelidir.

2. Hamama girmeden önce hamamcının ücretini vermelidir.

Çünkü hamamda ne kadar su harcanacağı meçhul olduğu gibi, hamam sahibinin beklediği ücret de meçhuldür. Bu bakımdan başta ücreti vermek iki ücretten birisinin meçhuliyetini ortadan kaldırmak demektir. Böylece hamam sahibinin de kalbi mutmain olur. 58

3. Hamama sol ayağıyla girmelidir.

4. 'Bismillahirrahmanirrahim, eûzübillâhi min'er-ricsi'nnecesi el-habis'il muhabbes eş-**şeytan**'ir-racim'

(Rahman ve rahîm olan Allah'ın ismine sığınarak hamama giriyorum. Allah'ın rahmetinden kovulmuş, habis ve habasetin girdabına daldırılmış necis **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınırım) demelidir.

5. Tenha bir zamanda girmek veya hamam ücretini tamamen üzerine alıp hamamı şahsına tahsis

ettirmektir. Çünkü eğer hamamda dindarlardan başka hiç kimse yoksa ve orada bulunan dindarlar, avret yerlerini göstermedikleri gibi başkasının avret mahallerine de bakmasalar bile avret yerinin dışında kalan çıplak bedene bakmakta hayasızlık kokusu olduğu için insana avret yerlerine bakmayı hatırlatmaktadır. Bir de insan, hareket esnasında avret yerlerinin açılmamasından emin değildir. Ayağı peştemalın bir tarafına takılır, peştemalı sıyrılır, bilmediği halde başkasının avret yerine bakmak durumunda kalabilir, İşte bu sırra binaen İbn Ömer (radıyallahü anh) hamama girdiği zaman, gözlerini bir bezle sımsıkı bağlardı.

6. Hamama girerken omuzlarını yıkamalıdır.

7. Hamama girer girmez en sıcak terletme yerine dışarda terlemeyince girmemelidir,

8. İhtiyaçtan fazla su sarfetmemelidir. Çünkü örf ve âdet karinesiyle hamama giren kişi ancak ihtiyacı kadar su sarfetmek durumundadır. Eğer ihtiyaçtan fasla suyu sarfedeceğine hamam sâhibi vakıf olursa, mutlaka hoşuna gitmeyecektir. Hele sıcak su. . .

Zira sıcak suda hem külfet var ve hem de suyu o hale getirmek için fazlaca para sarfedilmiştir.

9. Hamamın hararetiyle cehennem hararetini hatırlamalıdır.

Kendisini bir saat sıcak kabinede hapsedilmiş farz etmeli ve onu cehenneme kıyas edip ibret almalıdır. Çünkü hamamın terletme kabinesi cehenneme en fazla benzeyen bir yerdir. Altında ateş, üstünde karanlık. **Allahü teâlâ**'dan bu biçimde olan cehennemden bizi korumasını dileriz. Akıllı bir kimse, yalnız hamamda değil, belki her yerde, her an için âhireti hatırlamaktan gâfil olmamalıdır. Çünkü onun son varacağı yer âhirettir.

Bu bakımdanhamama giren bir kişi, hamamda gördüğü sıcak su, ateş ve başka şeylerden ibret alıp istifade etmelidir. Her kişi himmeti ve anlayışı nisbetinde bakıp gördüklerini değerlendirir.

Sözgelimi bir bezzaz (kumaş satıcısı) , bir marangoz, bir duvar ustası ve bir dokumacı dayalı döşeli bir eve girerler.

Onların ne yaptıklarına baktığında görürsün ki, bezzaz sergilere (halılara-perdelere) bakıp, kaç para edeceklerini hesap eder. Dokumacı nasıl dokuduklarını, marangoz ise, tavanlara bakarak terkiplerinin keyfiyetini, usta ise duvarlara bakıp kuvvetli ve müstakim olduklarını düşünür.

İşte bunlar gibi âhiret yolcusu da her gördüğü şeyi âhirette fayda verici, hatırlatıcı ve nasihat edici bir şekilde kabul ederek tedkik eder. Belki âhiret yolcusu herhangi birşeye baktığı zaman, **Allahü teâlâ** ona ibret almak yolunu açar.

Siyaha baktığı zaman kabrin karanlığını hatırlar. Yılana baktığı zaman cehennem yılanlarını düşünür. Çirkin bir surete baktığı zaman cehennem zebanilerini, kabirdeki Nekir ve Münker i tefekkür eder. Dehşetli bir ses işittiği zaman İsrafil'in Sûrunu hatırlar. Güzel birşey gördüğünde cennetin nimetlerini düşünür.

Red veya kabul anlamına gelen bir kelimeyi çarşıda veya bir evde işittiği zaman, hesaptan sonra, red veya kabul olunacağının sonucu kendisine görünmeye başlar.

Bu durumların akıllı bir kimsenin kalbine galip gelmesi en uygun bir harekettir.

Zira akıllı bir kimseyi âhiretten, ancak, dünyanın önemli meseleleri çevirebilir. Bu bakımdan dünyada kalacağı zamanı âhiretteki müddete nisbet ettiğinde dünyayı hakir görmeye başlar. Tabiîdir ki, kalbi gaflete dalmayan ve basireti kör olmayanlar için durum böyledir.

10. Hamama girerken hiç kimseye selâm vermemelidir. Kendisine de hamamda selâm verildiği takdirde 'selâm' lâfzını söylemek suretiyle **cevap** vermemelidir.

Eğer başkası, verilen selâmı **cevap**landırırsa sükût etmelidir. (Çünkü selâm, Allah'ın yüce isimlerinden biridir. O yüce ismi böyle kirli yerlerde zikretmek azametine uygun düşmemektedir) .

İsterse selâm verene 'Allah senin günahlarını ve hastalıklarını gidersin' demek suretiyle **cevap** verebilir. Hamama giren bir insanın hamamda bulunan bir kimse tarafından elinin sıkılmasında, 'Allah sana âfiyet versin' demek suretiyle dua etmesinde bir beis yoktur. 59

Hamamın adabından birisi de hamamda çok konuşmamak ve açıktan Kur'ân okumamaktır. Terleme kabinesine girmek üzereyken açıkça 'Eûzübillâhi min'eş-**şeytan**'irracim' demekte beis yoktur.

Akşam ve yatsı arasında ve güneş batmak üzereyken hamama girmek mekruhtur. Çünkü o vakitler **şeytan**ların dağılıp vazife yapacakları ânlardır.

Bedenini başkasına keseletmekte beis yoktur. Yûsuf b. Esbat'ın böyle yaptırdığı naklolunmaktadır. Deniliyor ki, bu zat, ölümünden önce arkadaşlarından olmayan bir kimsenin kendisini yıkamasını vasiyet ederek, 'O, beni bir defa hamamda kese yapmıştı.

Bu bakımdan ben onu sevindirecek bir mükâfat ile taltif etmek istiyordum. Benim cenazemi yıkamakla sevineceğini kesinlikle biliyorum' dedi.

Hamamda başkasına kese yaptırmanın caiz olduğuna, şu rivâyet de delâlet etmektedir:

Hazret-i Peygamber, bazı seferlerinde bir yerde konakladı. Konakladığı o yerde yüzüstü yatarak mübarek sırtını siyah bir köleye ovdurdu. Râvi diyor ki, ben 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu da nedir? diye sorunca Rasülullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Deve beni sarstı da ondan ovduruyordum' diye **cevap** verdi. 60

Kişi yıkandıktan sonra bu nimete karşı **Allahü teâlâ**'ya şükretmelidir.

'Kış mevsiminde sıcak su güzel nimetlerdendir denilmiştir.

İbn Ömer de 'Hamam, sonradan icat edilen nimetlerdendir7 demiştir.

(Kasıkların tüylerini düşürmek için kullanılan ve) Nevre denilen maddeyi sürdükten sonra hamama girmenin, insanı cüzzam hastalığından koruduğu söylenilmiştir. .

Yine 'Ayda bir defa nevreyi kullanmak, harareti söndürür, rengi parlatır ve cima kuvvetini geliştirir' denilmiştir.

'Kış mevsiminde, hamamda, ayakta bevletmek, bir ilâcı içmekten daha faydalıdır' denilmiştir. 61

Deniliyor ki: 'Yaz mevsiminde hamamdan sonra uyumak, ilâç içmekle eşittir. Hamamdan çıkınca ayakları soğuk su ile yıkamak, insanı Nekres denilen hastalıktan korur'.

Hamamdan çıkarken başına soğuk su dökmek veya soğuk su içmek mekruhtur. (Zira şiddetli baş ağrısına sebep olduğunu tesbit etmişlerdir) . Buraya kadar söylediklerimiz erkekler içindir. Kadınlara gelince, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Evinde banyosu olduğu halde eşine hamama gitmek için izin vermek müslüman bir erkeğe helâl değildir. 62

Halk arasında meşhur olan bir hadîs-i şerîfte şöyle denir:

Erkeklere peştemalsiz hamama girmek haramdır. Lohusa ve hasta kadınlar hariç, kadınlara da hamama gitmek haramdır. 63

Âişe validemiz hastalığından ötürü bir defa hamama gitmiştir. Eğer kadın zaruret sebebiyle hamama girmişse mutlaka başından ayak topuklarına kadar inen bir peştemala bürünmelidir.

Erkeğe, hanımına hamam ücreti vermek mekruhtur. Zira eşine hamam ücreti vermek suretiyle onu mekruha sevketmek hususunda yardımcı olur. Bu bakımdan keraheti irtikâb eden kimse mânen sorumlu olur.

Allah Rasûlü, kişinin kılık kıyafetinin perişanlığını şeytâna benzetmiştir.

Zirâ Arapların perişanlıkta ifrat derecesine kaçan bir şeyi **şeytan**a benzetmek adeti vardı.

47) İbn Salâh, böyle bir hadîse rastlamadığını, İmâm Nevevî de mâruf olmadığını söylemektedir. Krş. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî, (Abdullah b. Mugaffel'den)

48) Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Hıbbân, (Câbir'den hasen bir isnadla) .

49) İbn Tâhir, (Ebû Said'den) ; Taberânî, (Hazret-i Aişe'den zayıf bir senedle) .

50) Hadis bu lâfızla vârid olmamıştır. Ancak Tirmizî'nin Şemail'de zikrettiği bir hadîste şu cümle geçmektedir: '**Hazret-i Peygamber** sakalını çokça tarardı7.

51) Tirmizî, Şemail, (Hind b. Ebî Hâle'den) ; Ebû Nuaym, Delâil'un-Nübüvve,

(Hazret-i Ali'den)

52) İbn Adiyy; (hadîsin münker olduğunu söylemiştir) .

53) Hâkim-i Tirmizî. Nevadir, (Abdullah b. Bişr'den)

54) İmâm-ı Ahmed, (İbn Abbâs'tan)

55) Müslim, (Enes'ten)

56) Taberânî, (Vabise b. Said'den)

57) İmâm-ı Ahmed, (İbn Abbâs'tan)

58) Bu, müellifin dönemine ilişkin bir keyfiyettir.

59) Bu dua yapılırken Allah lafzı gizli söylenmelidir.

60) Taberânî, Evsat, (Hazret-i Ömer'den zayıf bir senedle)

61) Ayakta bevletmek, oturarak bevletmekten daha hayırlıdır. Fakat ayakta bevleden kimsenin, avret mahallini halka göstermemesi, mecbur kalmadıkça bevletmemesi, terkedilmiş bir yeri araması ve üzerine sıçratmaması gerekir. (Zebîdî, İthaf us-Saade, III/406)

İkinci kısım da, bedende çıkan sekiz şeydir.

Bunlar sırasıyla şöyledir.

1. Saçlar

Temizlik için saçı tras etmekte beis yoktur. Saçın temizliğine, yağlamak ve taramak suretiyle, riayet edebilecek bir kimse için saç bırakmakta da beis yoktur.

Ancak kötü itiyadlı kimselerin âdetleri gibi saçının bir kısmını kesip bir kısmını bırakırsa o zaman mesele değişir. Veya Ehli Beyt gibi, saçını örgüler halinde bırakırsa o zaman da mahzurludur. Çünkü bu şekilde saç bırakmak halk arasında Ehl-i Beytim, şiarı olmuştur. Bu bakımdan Ehl-i Beytten olmayan bir kimsenin bu şekilde saçını bırakması karışıklığa meydan vermektedir.

2. Bıyıklar

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bıyıklarınızı kısaltınız. Sakallarınızı uzatınız. 64 Hadîsin diğer bir rivâyetinde cezzu tâbiri, başka bir rivâyetinde de huffu'ş-şevaribe va'fullıha şeklindedir.

Yani bıyıklarınızın önlerinden almak suretiyle dudakların kenarlarına kaydırınız. Sakallarınızı ise salınız.

Nitekim, Huffunnn mânâsı 'birşeyin etrafını sarmak' demektir. Bu kelimenin bu mânâya geldiğini şu ayet desteklemektedir:

Bir de melekleri görürsün ki, rablerinin hamdiyle tesbih ederek arşın etrafını kuşatmışlardır. (Zümer/75)

Hadîsin diğer bir rivâyetinde bıyıkların tamamını makaslamak suretiyle kısaltmak mânâsını ifade eden ve Huffu tâbirinden daha mübalâğalı olan Ahfu tabiri de vârid olmuştur. İhfa kökünden gelen bu fiilin, tamamını kısaltmak mânâsını ifade ettiğine delil olarak şu ayet gösterilebilir:

Eğer sizden mallarınızın hepsini ister de sizi çıplak bırakacak olursa cimrilik edip vermezsiniz. (Muhammed/37)

Bıyıkların dipten tras edilmesine gelince, hadîste böyle şey vârid olmamıştır. (İmâm-ı Mâlik, bıyığı dipten traş edenlerin tedib edilmesini emrederdi.

Hazret, aynı zamanda bıyıklarını makasla üstten kısaltmayı da kerih görürdü)

Dipten tras etmeye yakın olan üstten makaslamak ise, **Hazret-i Peygamber**in **sahabîler**inden nakledilmiştir.

Tâbiîn-i Kiram'dan biri bıyıklarını makasla kısaltan birisini gördüğünde 'Bana Allah Rasûlü'nün ashâbını hatırlattın' demiştir.

Mugîre b. Şû'be (radıyallahü anh) 65 şöyle buyurmuştur:

Hazret-i Peygamber bir ara bana baktı. Bıyıklarım da uzamıştı. Bana; gel dedi, yanına vardım, bıyıklarımın uzun kısmını bir misvak üzerine alarak makasla kısalttı. 66

Bıyıkların uçlarını uzatmakta beis yoktur. Hazret-i Ömer ve başka **sahabîler** bıyıklarının uçlarını uzatmışlardır. Çünkü bıyıkların uçları ne insanın ağzını kapatır ve ne de yemeğin kalıntıları kılların içinde kalır. Zira yemek, bıyık uçlarına yetişemez.

Rasûlüllah'ın 'Sakallarınızı affediniz' demesi uzatınız anlamındadır.

Bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Yahûdîler bıyıklarını uzatıyor sakallarını kısaltıyorlar. Siz ise, yahudilere muhalefet ediniz. 07

Bir kısım âlimler bıyık uçlarının traş edilmesine mekruh demişler ve bunu **Bid'at** saymışlardır.

3. Koltuk Kılları

Koltuk kıllarını en fazla kırk günde bir defa yolmak müstehabdır. Başlangıçta koltuk kıllarını yolmaya alışanlar için kırk günde bir defa yolmak kolay gelir.

Koltuk altlarını traş etmeyi âdet edinenler için traş etmek kâfidir. Çünkü yolmakta zahmet ve acıtma vardır. Gaye de temizliktir, ve bu temizlik traş ile de elde edilir.

4. Kasık Kılları

Kasık kıllarını traş etmek veya Nevre denilen maddeyi kullanmak suretiyle kazıtmak müstahabtır. En fazla kırk günü geçmemek en uygun harekettir.

5. Tırnaklar

Tırnakları kesmek müstehabtır. Çünkü tırnaklar uzadığı takdirde çirkin görünürler ve altlarında kirler toplanmaya başlar. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ey Ebâ Hüreyre! Tırnaklarını kes! Zira uzayan tırnakların üzerinde **şeytan** oturuyor. 68

Eğer uzayan tırnağın altında kir varsa, o kir abdestin sahih olmasına mâni olmaz. Çünkü bu, suyun sızmasına mâni değildir. Bir de insanoğlunun çalışmaya olan ihtiyacından ötürü kir hakkında kolaylık gösterilmiştir.

Hele erkeklerin tırnakları altında bulunan kirler. . . Hele köylüler ve göçebelerin el ve ayak üstlerinde ve kıvrımlarında toplanan kirler. . .

Hazret-i Peygamber kirli gördüğü tırnakları kesmelerini emrederek tırnak altında toplanan kirlere kızardı. Fakat hiç birisine 'Namazını iade et!' diye emir vermezdi.

Yine de eğer namazını iade etmesini söyleseydi, bu sözün mânâsı 'Namazın olmadığı için yeniden kıl!' demek değildir.

Belki bu sözün altında başka bir maksat yatmaktadır. O da onları kirli olmaktan alıkoymak ve kurtarmaktır.

Hiçbir kitapta tırnak kesiminin tertibi hakkında rivâyet edilmiş bir hadîse tesadüf etmedim. Ancak işittiğime göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sağ elinin şehadet parmağından başlar, o elinin baş parmağında tırnak kesmeyi sona erdirirmiş. . .

Sol elinin ise serçe parmağından başlar, baş parmağında bitirirmiş. . . Bu rivâyeti tedkik ederek düşündüğüm zaman kalbime şu mânâ geldi:

Bu rivâyet sahihtir. Çünkü böyle bir mânâ, nübüvvet nuru olmazsa insanoğluna keşfonulamaz. Basiret sahibi alim kişiye gelince, onun gayesi **Rasûlüllah**'dan kendisine naklolunan fiili aklî delille takviye etmektir. Bu bakımdan bu hususta bana görünen hakîkat şudur: El ve ayak tırnaklarının kesilmesi mutlaka gereklidir.

El, ayaktan daha şerefli olduğu için elden başlamalıdır. Sağ, soldan daha şerefli olduğu için sağ elden başlamalıdır.

Sağ elde beş parmak vardır. Onların en şereflisi şehadet parmağıdır.

Çünkü şehadet kelimesi söylendiğinde parmaklar arasından ancak onunla Allah'ın birliğine işaret edilir. Şehadet parmağından sonra o parmağın sağına düşen ortanca parmağına devam etmek suretiyle tırnak kesimini sürdürmelidir. Çünkü şeriat temizlik ve benzeri işleri sağdan boşaltmayı müstehab görmektedir.

Eğer elin dışını yere koyarsak o vakit baş parmak şehadet parmağının sağında olmaktadır. Eğer elin ayasını yere koyarsak şehadet parmağının sağındaki parmak ortanca parmaktır.

Sonra elin ayası diğer elin ayasının üzerine konulduğu zaman parmaklar bir daire halini almaktadır. Bu bakımdan daire tertibi şehadet parmağının sağından gidip şehadet parmağına tekrar gelmeyi gerektirir.

O halde sol elin serçe parmağından başlayıp baş parmağında sonuçlandırmak ve sağ elinin kalmış olan baş parmağında bitirmek gerekmektedir.

Biz bu durumu, iki elin ayasını karşı karşıya getirmek suretiyle takdir ettik ki, tırnak kesmekteki sıra daha iyi anlaşılsın.

Böylece takdir etmek, ellerden birinin içini diğerinin dışına veya birinin dışını diğerinin dışına koymaktan daha evlâdır. Çünkü tabiî duruş bu iki şekli de gerektirir.

Ayak parmaklarına gelince, eğer bu hususta nakledilmiş bir hadîs yoksa kanaatime göre, en uygun şekil şöyledir: Sağ ayağın serçe parmağından başlamalı, sol ayağın serçe parmağında sonuçlandırmalıdır.

Nitekim ayak parmaklarının hilâllenmesi de böyledir. Çünkü el parmakları hakkında zikrettiğimiz mânâlar ayaklarda tatbik edilmemektedir.

Zira ayaklarda şehadet parmağı yoktur. Ayağın parmakları ise, yerde dizilmiş bir saf gibidir. Bu bakımdan onların sağından başlanmalıdır. Tabanı taban üzerine koymak suretiyle bir yuvarlak halka takdir etmekse tabiata muhalif düşer. Fakat ellerde mesele değişiktir.

Tertip konusundaki bu incelikler, nübüvvet nuruyla bir anda insanoğluna inkişaf eder. Ancak bu incelikler bizim için çok zordur. Bizden parmakların tertibi hakkında sual sorulsaydı, biraz önce beyan ettiğimiz şekilde kalbimize çoğu zaman bu tertib gelmezdi.

Fakat **Hazret-i Peygamber**'in basiret gözüyle gördüğü hükmün şahidliğiyle sabit olan ve mânâya dikkati çeken ve izlediği tertibi hatırlamamız sayesinde bu mânâyı elde etmek gayet kolay bir şeydir.

Sakın **Rasûlüllah**'ın hareket ve fiillerini ölçü, kanun ve tertip dışı sanıp kötü bir zann'a kapılma! Belki bizim zikrettiğimiz ihtiyarî işlerin tamamında insan iki veya daha fazla kısımlar arasında tereddüd edebilir. Belki onu yaptırmaya veya başkasını bırakıp o kısmı seçmeye zorlayan bir hikmet vardır.

Zirâ mânâsız ve tesadüf eseri olarak körü körüne hareket etmek hayvanlara mahsus bir ahlâktır. Hareketleri, mânâların ölçü ve hikmetlerini zapt u rapt altına almak ise, Allah dostlarının âdeti ve seciyesidir.

İnsanoğlunun hareket ve iradesi ne kadar intizamlı ve başıboşluktan uzaksa, o nisbette peygamber ve velîlerin mertebesine yakındır.

Allah a olan yakınlığı da daha açık bir şekilde görünür. Çünkü peygambere yakın olan, Allah'a yakındır. Allah'a yakın olanın yakınlığı ise kesindir.

O halde yakına yakın olan başkasına nisbetle Allah'a daha yakındır. İşlerimizin dizgininin hevâ ve arzular vasıtasıyla **şeytan**ın elinde olmasından Allah'a sığınırız.

Hazret-i Peygamberin Sürme Kullanması

Hareketlerini zapt u rapt altına almak hususunda **Hazret-i Peygamber**'in sürme kullanmasından ibret al. Zira **Hazret-i Peygamber**'in âdeti şöyleydi:

Sağ gözüne üç, sol gözüne de iki defa sürme çeker, sağ göz daha şerefli olduğu için sağdan başlardı. 69

İki göze eşit şekilde sürme çekmemesi, sürmelenmenin tek olmasını istemesinden kaynaklanıyordu.

Çünkü tek çiftten daha faziletlidir. Allah tektir, teki sever. Bu bakımdan kulun hiçbir fiili Allah'ın vasıflarından birisine uygun düşmekten uzak olmamalıdır.

İstincâ taşlarının tek olmasının müstehab olması da bu hikmetten dolayıdır. Sürme çekmekte üç defa ile yetinmedi. Oysa üç de tektir.

Fakat o zaman sol göze bir defa isabet ederdi, bir defa sürmek de sürmeyi kirpiklerin köklerine kadar tam manâsıyla ulaştırmazdı. Sağ göze üç defa sürme çekmesine gelince, fazilet tekte olduğuna göre, daha üstün ve efdal olan sağa daha fazla itibar etmek istedi. Çünkü bu hareket adalete daha uygun düşer.

Şayet **Hazret-i Peygamber**'in sol gözüne iki defa sürme çekmekle yetindiğini söyleyecek olursan, derim ki, sol göze iki defa sürme çekmek zaruri olmuştur.

Zira her iki göze de tek sürdüğü takdirde toplamı çift olur. Zira tek adet, teke eklenirse çift olur. Kişinin bir hasletin hükmünde olan fiilin tamamında tek sayıyı gözetmesi, tek göze sürme çekerek tekleşmeyi gözetmesinden daha evlâdır.

Fakat herbir göze üç defa sürmenin de bir hikmeti olabilir; zira bu sefer de gözleri abdest azalarına kıyas etmiş olur. Sahih bir hadîste 'Abdest azalarının her biri üç defa yıkansın!' hükmü vârid olmuştur. Belki de bunu gözetmek daha evlâ olur.

Rasûlüllah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hareketlerinde gözettiği incelikleri saymaya kalkışırsak, konu uzadıkça uzayacaktır. Bu bakımdan söylemediklerimizi söylediklerimize kıyas et.

Alim kişi şeriatın bütün mânâlarına muttali olmadığı takdirde **Rasûlüllah**'ın vârisi olamaz. Âlimin, Rasülullah'a hakiki vâris olabilmesi için nübüvvet derecesi hâriç, diğer derecelerde Rasulullah'a yaklaşması gerekir.

Rasûlüllah'ın kavradığı gibi şeriatı bütünüyle kavramalıdır. Zira mirası kazanıp elde eden ve elde etmek için de çaba sarfeden murîsdir. Vâris ise, çaba sarfetmeksizin ancak intikal yoluyla malı edinen kimsedir. Bu mânâlar, derin sırlara nisbeten çok daha kolay olduğu halde yine de başlangıçta ancak peygamberler müstakil olarak idrâk ederler. Peygamberlerin ikazı olmadan bu mânâları elde etmek müstakil olarak başka kimselere nasip olmaz. Ancak peygamberlerin vârisleri bulunan âlimler hariç. . .

6-7. Göbek Fazlası ve Sünnet Sırasında Kesilen Parça

Göbeğe gelince, doğumun ilk ânında kesilir. Doğumun **yedinci** gününde sünnet ameliyesiyle temizlik yapmak yahudilerin âdeti olduğu için çocuğun gelişip biraz kuvvetlenmesine kadar tehir edilmesi, yahudilere muhalefet olması bakımından daha iyi bir hareket ve çocuk için de tehlikesiz ve daha emin bir yoldur. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur. :

Sünnet ameliyesi erkekler için sünnet-i seniyyedir. Kadınlar için de bir güzelliktir. 70

Kadınların sünnet ameliyesinde, pek derinden kesmemek daha uygundur. **Hazret-i Peygamber**, kadınları sünnet ederken fazla derine giden Ümmü Atiyye'ye şöyle demiştir:

Ey Ümmü Atiyye! Sünnet edilen parçayı üstten kırp, köküne dek dalma. Çünkü üstten kırpmak, yüze daha fazla su ve kan (güzellik) verir ve koca için de daha lezzetli olur. 71

Hazret-i Peygamberin kinayesindeki tabirin güzelliğine dikkat ediyor musunuz? Nübüvvetim en önemli hedefi olan âhiret hayatının faydalarından dünya hayatının fayda ve kolaylıklarına kadar uzanan parlak nurlara bir bakınız!

Bu güneş gibi parlak ve gizlileri açıkça gösteren ışıklar sayesinde mektep medrese görmeyen Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanlık âlemine yönelen bu hadisenin hassasiyetini görerek onun en hassas noktasına işaret buyurmuştur. O nokta ki, eğer insanoğlu ondan gâfil olursa zararından fazlasıyla zarar etmesinden korkulur. Nübüvvet nuruyla hükmeden bu peygamber-i zişânı, âlemlere rahmet olarak gönderen Allah'ın şâm çok yüce ve büyüktür.

Allahü teâlâ onu din ve dünya işlerini bir arada himmet ve bereketiyle yürütmek için göndermiştir!. .

8. Sakal

Biz bu bahsi en sona bıraktık ki bu münasebetle sakal hakkında vârid olan sünnetler ve bidatlerden de bahsedelim. Zira sakalla ilgili sünnet ve bidatlerden bahsetmenin en uygun yeri burasıdır.

Ulema, sakalın uzunluğu mevzuunda çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Bazıları 'tutamdan fazlasının kesilmesinde beis yoktur demişlerdir.

Hazret-i Ömer ve tabiînden de bir cemaat bu görüştedir. Nitekim Şa'bî ve İbn Şirin de böyle hareket etmeyi güzel görmüşlerdir. Hasan-ı Basrî ve Katade bir tutamdan fazlasını kesmeyi kerih görerek şöyle demişlerdir: "Sakalın bir tutamdan fazlasını kırpmamak ve salıvermek daha iyidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** 'Sakalınızı uzatınız' buyurmuştur".

Eğer sakalın her taraftan kesilmek suretiyle kırpılması ve yuvarlak bir şekle sokulması sözkonusu ise, bu takdirde Hasan-ı Basrî ve Katade'nin görüşü doğru değildir.

Çünkü sakalı haddinden fazla uzatmak bazen hilkati (sureti) çirkinleştirip gıybetçilerin tân etmesine vesile olur.

Bu bakımdan bu niyetle böyle bir tanin önünü kesmek için sakalı kısaltmakta hiçbir beis yoktur.

Nehâî şöyle buyurmuştur: "Akıllı kişinin uzun sakal bırakmasına hayret ediyorum. Neden sakalından kırparak normal hâle gelmez. Oysa herşey de ortalama bir yol daha güzeldir. 'Sakal uzadıkça akıl kısalır' sözü de herhalde bu hikmete binaen söylenmiştir".

3-7

Fasıl

Sakal hususunda mekruh olan on şey vardır. Bir kısmı diğerinden daha fazla mekruhtur.

1. Sakalı siyaha boyatmak veya kükürt denilen madde ile beyazlatmak.

2. Sakalını yolmak.

3. İçindeki beyaz tüyleri temizlemek.

4. Sakalı, eklemek suretiyle fazlalaştırmak.

5. Sakalı, eklemek suretiyle fazlalaştırmak.

6. Riya için sakalı taramak.

7. Zahidliğini göstermek için sakalı kirli paslı bırakmak.

8. Gençlikle gururlanmak için sakalın siyahlığına itina göstermek.

9. Yaşlılıkla iftihar etmek gayesiyle sakalın beyazlığına itina göstermek.

10. Bir maksadı olmaksızın sâlih kimselere benzemek için sakalı kırmızıya veya sarıya boyamak.

A. Sakalı Siyaha Boyatmak

Sakalı siyaha boyatmak **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerîfîyle yasaklanmıştır:

Gençlerinizin en hayırlısı, kendisini ihtiyarlarınıza, ihtiyarlarınızın en şerlisi de gençlerinize benzetendir. 72

Hadîs metnindeki İhtiyarlara benzemek' tâbirinden kastedilen mânâ, sakalın kıllarını beyaza boyamak suretiyle değil, olgunluk ve vekar cihetiyledir.

Sakalı siyahi boyamak, cehennem ehlinin kınasıdır.

Sakalı siyaha boyamak, kâfirlerin boyanmasıdır. 73

Hazret-i Ömer'in hilâfeti döneminde saç ve sakalını siyaha boyamayı âdet edinen biri evlendi. Boya silindikten sonra beyaz kılları meydana çıktı.

Bunun üzerine kadının yakınları Hazret-i Ömer'e müracaat ederek kandırıldıklarından şikâyette bulundular. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , nikâhı feshettiği gibi, adamı kıyasıya dövdü ve kendisine 'Bu aile halkını, kendini genç göstermek için beyaz kıllarını boyayarak onları kandırdın' dedi,

Allah'ın lanetine uğrayan Firavun'un saç ve sakalını siyahla boyatan ilk kimse olduğu rivâyet edilmektedir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Hazret-i Peygamberin şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir. :

Âhir zamanda siyahla boyanıp, kendilerini güvercinin yuvasına benzeten bir kavim gelecektir. Bunlar cennetin kokusunu alamayacaklardır. 74

B. Sakalı Sarı ve Kırmızıya Boyatmak

Saç ve sakalı sarı ve kırmızı ile boyamaya gelince, savaşlarda kâfirlere genç görünmek için bu şekilde boyanmak caizdir. Bu niyyetle değil de, kendini din ehline benzetmek kastiyle böyle boyanmak ise çirkindir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sarı, müslümanların, kırmızı da müzminlerin kınasıdır. 75

Müslümanlar kırmızı renk için kınayı, sarı renk için de kitem ve halûk maddelerini kullanırlardı.

Âlimlerin bazısı muharebede siyah boyayı da kullanmıştır. Eğer niyetleri sade düşmana genç görünmek ve onları korkutmaksa, siyah boyayı kullanmakta da beis yoktur.

Nefsin hevâ ve hevesine uyularak siyah boya ile boyanırsa dinen zararlıdır.

C. Sakalı Beyazlatmak

Sakalı, yaşlı görünmek kastıyla kükürtle beyazlatmak ise, bu işi başkalarının hürmetini celbetsin, şahidliği kabul edilsin, ulemadan yaptığı rivâyetlere inanılsın, gençlerden daha büyük görünsün ve birçok meselelerde âlim olduğu zannedilsin diye yapılırsa mekruhtur. Böyle bir insan fazla yaşamanın insana fazilet vereceği zannına kapılıyor. Halbuki aldanmaktadır. Çünkü fazla yaşamak, cahiller için, cehaleti artırmaktan başka bir şeye yaramaz.

İlim ise, yaşa değil, başa bakar ve akim semeresidir. Akıl, insanoğlunun bünyesinde yaratılmış bir cevherdir. İhtiyarlık bu cevhere, geliştirmek bakımından herhangi bir tesir yapamaz. Cevherinde

hamâkat bulunan bir kimse için uzun yaşamak, ancak hamakatını artırın'. **Selef**-i sûlihînin yaşlıları, genç âlimleri takdir eder ve faziletlerini her yerde söylerlerdi.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) genç olan İbn-i Abbâs'ı yaşlı şahabîlerden üstün tutar, meclislerinde, meseleleri onlardan değil, İbn-i Abbâs'tan sorardı.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) 'Cenâb-ı Hak bir kuluna ilmi gençken ihsan eder. Hayrın tamamı gençliktedir' dedikten sonra şu ayetleri okumuştur:

(Kâfirler) dediler: İşittik ki bir genç bunları kötülüyormuş ve adı da İbrahim imiş'. (Enbiya/60)

Biz sana onların haberlerini doğru olarak anlatalım.

Gerçekten bunlar rablerine îman eden birkaç gençti. Biz de onların hidâyetlerim artırmıştık. (Kehf/13)

Daha çocukken ona hikmet verdik! (Meryem/12)

Enes b. Mâlik '**Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde, saçında da, sakalında da yirmi ak kıl yoktu' buyurduğu zaman, dileyenlerden biri kendisine sorar: 'Ey Ebû Hamza! Nasıl olur da **Hazret-i Peygamber**in başında ve sakalında yirmi ak kıl dahi olmaz? Halbuki o yaşlanmıştı?'

Enes "**Allahü teâlâ** onu ak lallarla çirkinleştirmemiştir7 der. Soru soran kişi 'Ak kıllar çirkin midir ki?' diye sorunca, Enes 'Sizler ak kılları çirkin bulmuyor musunuz?' diye karşılık verir.

Rivâyet olunduğuna göre. Yahya b. Eksam, yirmibir yaşında iken, kadılık vazifesiyle görevlendirilir. Kendisini küçük yaşından ötürü mahcup etmek isteyen biri, bir mecliste şöyle bir soru sorar: 'Allah, kadı hazretlerinin yardımcısı olsun! Kadı'nın yaşı kaçtır?'

Bu sorunun altındaki mânâyı sezen Yahya, aynen şu cevabı verir: '**Rasûlüllah**, Attab b. Useyd'i (radıyallahü anh) Mekke'nin emir ve kadılığına tayin ettiği zaman yaşı kaç idiyse benim yaşım da o kadar'. Böylece yaşının küçüklüğüne itiraz eden kimseyi susturur. 76

İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Bir kitapta şöyle yazıldığını gördüm: 'Sakallar, sizi aldatmasın. Çünkü tekenin de sakalı vardır'.

Ebû Amir b. Âlâ şöyle der: 'Kişiyi uzun boylu, küçük kafalı ve geniş sakallı gördüğün zaman onun ahmak olduğunu anla. Ümeyye b. Abdişşems olsa dahi. . . "77

Eyyûb es-Sahtiyanî78: 'Seksen yaşında bir ihtiyar gördüm. İlim öğrenmek için bir gencin peşinden koşmaktaydı' demiştir.

Âli b. Hüseyin79: 'Senden önce ilim kime akarsa o yaşça senden küçük olsa dahi ilimde senin imamındır' buyurmuştur.

Ebû Âmir b. Âlâ'ya 'İhtiyarlar için küçüklerden ilim öğrenmek doğru olur mu?' diye sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur: 'Eğer cehalet, ihtiyarlar için kötü bir şeyse, kendileri için ilim öğrenmek, kimden olursa iyidir'.

Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel'in, Şâfiî'nin katırı arkasında gittiğini görünce kendisine 'Ey Eba Abdullah "Yaşlı olan Süfyân'ın hadîsini terkedip bu gericin arkasında giderek ondan hadîs dinlemek nasıl

oluyor? deyince, İmâm Hanbel aynen şu cevabı verir: 'Eğer gerçeği buseydin, sen de katırın öbür tarafında yürürdün, Süfyân'ın ilmi yüksekte, elimden kaçarsa onu aşağılarda tutarım.

Fakat bu gencin fikirlerini kaçırdığım takdirde ne yüksekte ve ne de aşağılarda onu yakalamaya imkân bulamam7.

D. Sakaldaki Beyaz Kılları Yolmak

İhtiyar görünmekten kaçınarak saç ve sakalındaki beyaz kılları yolmak hususuna gelince, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) beyaz kılların yolunmasını yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

Onlar Mü'minin nurudur. 80

İhtiyar görünmemek için beyaz kılları yolmak, siyahla boyamak ve kınalamak mânâsına gelmektedir.

Oradaki kerahiyyet illeti burada da geçerlidir. Ak kıllar Allah'ın nurudur. Durup duruken onlardan kaçınmak, Allah'ın nurundan kaçmak demektir.

E. Sakalın Hepsini veya Bir Kısmını Yolmak

Hevâ ve hevese uyularak ağarmış kılların tamamını veya bir kısmını yolmak gibi bir hareket hem mekruh, hem de yaradılışı bozmak demektir.

Alt dudağın alt kısmındaki kenarların kıllarını yolmak **bid'at**tır. Bu kısımları yolan bir kimse, âdil halife Ömer b. Abdülaziz'in huzurunda şehadette bulunmuş, fakat bu **bid'at**ı irtikâb ettiğinden ötürü şahidliği reddedilmiştir.

Ömer b. Hattab ve Medine'nin kadısı İbn Ebi Leyla da sakalını yolan bir kimsenin şahidliğini kabul etmemiştir.

Tüysüzlere benzemek için, sakalların ilk çıkışlarında yolunması büyük münkerâttandır. (Ustura veya ilâçlarla sakalın giderilmesi de böyledir. Zebîdî) Çünkü sakal, erkeklerin süsüdür.

Çünkü Allah'ın birtakım melekleri vardır, onlar şöyle yemin ederler: 'Ademoğullarmı sakal ile süsleyen Allah'a yemin ederiz'.

Sakal, yaradılışın tamamlayıcısıdır. Sakalla erkekler, kadınlardan tefrik olunur.

Garîb'ut-Te'vil adlı eserde 'Allah yarattığı şeylerde dilediği kadar ziyade eder. Muhakkak ki Allah herşeye kadirdir' (Fatır/1) ayetinde geçen ziyade kelimesiyle sakalın kastedildiği söylenmiştir.

Ahmed b. Kays'ın arkadaşları, 'Yirmibin dirheme olsa dahi (Köse olan) Ahmed'e bir sakal almayı arzulardık' demişlerdir.

Kadı Şureyh81 'Onbin dirheme olsa dahi kendime bir sakal satın almayı isterdim' demiştir.

Sakal hiç de çirkin değildir ve sakalda şu faydalar vardır: Sakalın yüzü suyu hürmetine kişiye büyüklük, ilim ve vekar gözü ile bakılmaktadır. Meclislerde en başta oturtulur ve bütün gözler kendisine çevrilir. Cemaatin öncüsü olmaktadır. Sakal sayesinde namusu korunur. Çünkü sakalı olan bir insana

küfredildiği zaman ancak sakalına küfredilir.

Denilmiştir ki: 'Cennet ehlinin hepsi Hazret-i Mûsa'nın kardeşi Harun (aleyhisselâm) hariç sakalsızdır. O zâtın, faziletine binaen, göbeğine kadar sarkan bir sakalı vardı'.

F. Sakalın Kademeli Olarak Düzeltilmesi

Gösteriş ve kadınlara güzel görünmek maksadıyle sakalını kdemeli şekilde kısaltmak hususuna gelince, Ka'b'ul Ahbar 'Âhir zamanda sakallarını güvercin kuyruğu gibi kısaltan, ayakkabılarının burun kısımlarını orak biçiminde kıvıran bir kavim gelecektir. İşte bu kavmin dinden hiçbir nasibi yoktur' demiştir.

G. Zülüflerle Sakalı Çoğaltmak

Muttaki kimselerin görünüşüne muhalif düştüğünden çene kemiğini geçen yanağın yarısına kadar sarkıtılan zülüfleri uzatıp sakalı büyütmek çok çirkindir.

H Gösteriş İçin Sakalı Taramak

Gösteriş için sakalı taramak veya karışık bırakmak hususunda, Bişr el-Hâfî şöyle buyurmuştur: 'Sakalda iki gizli şirk vardır; a) Gösteriş için taramak, b) Zâhid görünmek için sakalı karışık bırakmak!'

I-İ. Sakalla Kibirlenip, Övünmek

Sakalın siyahına veya beyazına bakarak kibirlenmek ve övümek çok çirkindir. Bu durum bedenin bütün uzuvlarında, hatta ilerideki bahislerde geleceği gibi bütün ahlâk ve fiillerde de kötüdür.

Süs ve temizliğin çeşitleri hususunda belirtmek istediklerimiz bu kadardır. Sahih senedlerle (Hazret-i Aişe, İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre'den) rivâyet edilen üç hadîs-i şeriften **bedenle alâkalı oniki sünnet belli olmuştur.**

Beşi baştadır:

1-Saçı iki örgü yapmak,

2-Abdest ve gusülde ağza su vermek (mazmaza) ,

3-Abdest ve gusülde buruna su vermek, (istinşak)

4-Bıyıkların ön kısımlarından kesmek,

5-Misvak kullanmak.

Sözkonusu sünnetlerin üçü de el ve ayaklardadır:

1-Tırnakları kesmek,

2-Parmakların üst kıvrımlarını yıkamak,

3- Parmak uçları ile tırnakların altlarını temizlemek.

Dördü de bedendedir:

1-Koltuk altlarını temizlemek,

2-Kasıklardaki kılları tıraş etmek,

3-Sünne olmak,

4-Su ile istincâ etmek.

Bütün bu sünnetler hakkında çeşitli hadîsler vârid olmuştur. 82

Bu kitabımızın hedefi, sadece dış temizlikten sözetmek olduğu için, bâtınî temizlikleri sözkonusu etmeyip bu kadar izahatla yetiniyoruz.

Fakat muhakkak bilinmesi gereken hususlardan birisi de temizlenmesi vâcib olan bâtınî kirlerin hesapsız derecede çok olduğunu bilmektir.

Bu konunun tafsilâtı; temizlenmesinin yolları ve kalbin onlardan pâk tutulmasının usûlleri Mühlikat bölümünde **Allahü teâlâ**'nın izniyle gelecektir.

Kitabu Esrar'it-Tahâre (Taharetin Sırları) adlı bölüm, Allah'ın yardımıyla burada sona ermiş bulunmaktadır. Eğer Allah dilerse bu bölümün hemen ardından Namazın Suçları adlı bölüm gelecektir.

Her sıfatında 'bir' olan Allah'a hamd eder ve Allah'ın rahmetinin efendimiz **Hazret-i Muhammed**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve seçilmiş kullarının üzerine olmasını dileriz!

62) Nesâî ve Hâkim

63) Nesâî ve Hâkim, (Câbir'den)

65) Sakif kabilesine mensuptur. Hudeybiye'de bulunmuştur. Küfe valiliği yapmıştır. H. 50 yılında vefat etmiştir.

66) Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî

67) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Umâme'den) . Ebû Umâme şöyle anlatır: **Allah'ın Rasûlü**'neehli kitab'ın sakallarını kısalttıklarını, bıyıklarını ise uzattıklarını söylediğimizde,/Sizler bıyıklarınızı kısaltıp, sakallarınızı uzatmak suretiyle ehli kitâb'a muhalefet ediniz' buyurdu.

Meşhur kavle göre, sakalları kısaltmak, bıyıkları uzatmak ehli kitab'ın değil, mecusîlerin âdetidir. Nitekim İbn Hıbbân sahih bir hadîste İbn Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: Mecusîler bıyıklarını uzatırlar, sakallarını da tras ederler. Sizler de onlara muhalefet ediniz'.

68) Hatib, el Câmî, (Câbir'den zayıf bir senedle) : Tırnaklarınızı kesin. Çünkü **şeytan** et ile tırnak arasında oynaşıp durur'.

69) Taberânî, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

70) İmâm-ı Ahmed ve Beyhâki, (Ebû Müleyha b. Usame'den zayıf bir senedle) . Kadınların sünneti sıcak bölgelerde vakîdir.

71) Hâkim ve Beyhakî, (Dahhâk b. Kays'dan) ; Ebû Davud, (Ümmü Atiyye'den) . Her iki rivâyetin senedinde de zaaf vardır.

72) Taberânî, (Vâsıle'den zayıf bir senedle) .

73) İbn Sa'd, Tabakât, (Amr b. el-As'dan münkatı olarak) ; Müslim, (Câbir'den) : 'Bu görünen beyaz kılları boyatın. Fakat siyah boya vurmaktan sakının*. **Hazret-i Peygamber** bu sözü Mekke fethinde Ebû Kuhafe'nin beyaz saç ve sakalını görünce söylemiştir.

74) Ebû Davud ve Nesâî, (İbn-i Abbâs'dan hanen olarak)

75) Taberânî ve Hâkim, (İbn Ömer'den) . İbn Ebi Hatim hadîsin münker olduğunu söylemiştir.

76) Yahya, aynıcevabında sözlerine şunuda eklemektedir: 'Ben Hazret-i Peygamber tarafından Yemsn'e kadı olarak gönderilen Muaz b. Cebel'den de yaşlıyım*.

Yahya'nın Attab b. Useyd hakkında]:! fikri doğrudur. Çünkü o, yirmi yaşında iken Mekke kadılığına tayin edilmişti. Hazret-i Muaz hakkındaki sözü ise ancak Yahya b. Ebi Said ol-Ensarî ve Mâlik b. Ebi Hâtim'in fikrine göre doğru olabilir. Çünkü bu zatlara göre Muaz b. Cebel 28 yaşında vefat etmiştir. Fakat daha kuvvetli bir rivâyete göre H. 18 yılında vebadan 33 yaşında iken vefat etmiştir.

77 Abdüşşems, Abdimenafın oğludur. Şerefli ve akıllı olduğundan ötürü Velev ki o ols bile denilmiştir. Bu sözü söyleyen Ebû Amir, Basra'da Kurraların imamı idi. Künyesi Zıban (veya Zeban) b. Alâ b. Ammar b. Ayy b. Hâşim b. Hars b. Celheme, b. Hacer b. Muaz b. Mâlik b. Amr b. Teym'dir. H. 164 senesinde vefat etmiştir.

78) İsmi Kisan, künyesi Ebû Bekir'dir. Basra imamlarındandır. H 131 senesinde 63 yaşında iken vefat etmiştir.

79) Künyesi Zeynelâbidin Âli b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Tâlib'dir. Ebû Abdullah Muhammed Bâkır'ın' babasıdır. Oniki imamdım biridir.

80) Ebû Davud, Tirmizî ve Nesâî, (Amr b. Şuayb'dan) ; Nesaî ve İbn Mâce hadîsin hasen olduğunu söylemişlerdir.

81) Künyesi Ebû Ümeyye el-Kindî'dir. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) onu Küfe kadılığına tâyin etmişti. Bir dönem de Basra kadılığında bulunmuştur. H. 78 senesinde vefat etmiştir.

82) Bkz. Buhârî, (İbn-i Abbâs'dan) . 'On şey fıtrattandır: Bıyıkların üstünü kesmek, sakalı salıvermek, misvak kullanmak, buruna su çekmek, tırnakları kesmek, parmak kıvrımlarını temizlemek, koltuk altlarını temizlemek, kasıkları tras etmek ve su ile istincâ etmek*. (Hadisin râvisi Mus'ab **onuncusu**nu unuttuğunu ve fakat ağıza su almak olabileceğini söylemiştir) . Nesâi'ye göre zayıftır. Ebû Dâvûd ile İbn Mâce, Ammar b. Yâsir'den benzerini rivâyet ederek; ağıza su almak, sünnet olmak ve şüpheden korunmak maksadıyla istincadan sonra iç çamaşıra su serpmek hususlarını zikretmişlerdir.

4 - NAMAZ

Giriş

Hamd, kullarını lütuflarıyla kapsayan, onların kalplerini dinin nûru ve vazifeleriyle tamir eden, lütuflarının birini rahmet derecelerinden ve celâl arşından en yakın semaya indiren, diğer padişahlardan celâl ve azametin sadece kendisine mahsus olmasıyla ayrılan, halkı kendisinden istemeye teşvik eden ve 'İsteyen var mı isteğini yerine getireyim', 'Af talep eden var mı affedeyim' diyen Allah'a mahsustur!

Hamd, rahmet kapısını ardına kadar açmak, kendisiyle kulları arasında gerilen perdeleri kaldırmak suretiyle diğer sultanlardan ayrılan; ister tenhalarda, ister kalabalık yerlerde, hangi hallerde olursa olsun, namazlarla münacaat ruhsatını kullarına bahşeden Allah'a mahsustur! O Allah ki yalnızca münacaat ruhsatını vermekle yetinmeyerek aynı zamanda onlara teşvik ve tergible de lütufta bulunmuştur. O pâdişahlar pâdişahının dışındaki zayıf krallar ancak kendilerine rüşvet verildiği ve hediyeler geldiği takdirde ziyaretçilerle başbaşa kalmak müsamahasını gösterirler. O'nun şânı ne büyüktür; saltanatı ne kuvvetlidir! O'nun lütfu tastamamdır ve ihsanı umumî ve kapsayıcıdır. O'nun rahmeti; seçilmiş peygamberi ve velisi Muhammed'e ve hidayetin anahtarları ve zulmetin çıraları olan âline ve ashâbına olsun! Ey rabbimiz! Kulun ve peygamberin **Hazret-i Muhammed**'i, onun âlini ve ashâbını her çeşit eksiklikten koru!

Bu girişten sonra deriz ki; namaz dinin direği; yakînin ipidir. İbadetlerin başı ve tâatların en âlâsıdır. Biz Basît'ül-Mezheb, Vasıf'ül-Mezheb ve Vecîz'ül-Mezheb adlı eserlerimizin fıkıh bölümünde namazın usûl ve fürûunu uzun uzadıya tesbit etmiş bulunmaktayız, Hatta mezkûr eserlerde namazın bindebir vaki olacak fer'î meselelerine ve şâzz hâdiselerine bile ihtimam göstermişizdir. Bu ihtimamı gösterdik ki o kitaplar fetva verenlere birer hazine olsun. Müftü, sıkıştığı zaman onlardan yardım istesin ve ihtiyaç anında da onlara başvursun. Şimdi biz burada ibadet edenler için namazın zâhir amellerinden ve bâtın sırlarından çok mühim olanlarına kısaca işaret edeceğiz. Fıkıh ilminde zikredilmesi âdet edinilmeyen niyet, ihlâs ve huşûun mânâlarındaki gizli incelikleri belirtmeye çalışacağız.

Bu kitabı yedi bölüme ayırdık:

1. Namazın faziletleri

2. Namazın zâhirî amellerinin faziletleri

3. Namazın bâtınî amellerinin faziletleri

4. İmamet ve iktida (imama uyma)

5. Cuma namazı ve âdâbı

6. Her müslümanın bilmeye muhtaç olduğu ve bilinmesi çok mühim olan çeşitli meseleler

7. Nafile ve benzeri ibadetler

4-1

Ezan Fazileti

Hadisler

Kıyâmet gününde simsiyah miskten yapılmış bir tepenin üzerinde üç grup insan beklemektedir. Onların bu bekleyişleri diğer insanların hesabı bitinceye kadar devam eder. Bu kişiler ne hesaptan korkmaktadırlar ve ne de manzaranın fecaati kendilerini ürkütmektedir. Bunlar;

a) Allah rızası için Kur'ân okuyan ve kendisinden razı olan bir cemaata imamlık yapan kişi,

b) Allah rızası için bir mescitte ezan okuyan ve halkı Allah'a ibadet etmeye dâvet eden kişi,

c) Dünyada rızk darlığına müptelâ olduğu halde âhiret amellerini terketmeyen kişidir. 1

Müezzinin sesini işiten cinler, insanlar ve herşey kıyâmet gününde onun hakkında şahidlik yaparlar. 2

Allahü teâlâ'nın kudret eli, ezanını bitirinceye kadar müezzinin başındadır. 3

'Ben gerçek müslümanlardanım, deyip salih amel işleyerek Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?' (Fussilet/33) ayetinin müezzinlerin fazileti hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.

Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin sözlerini tekrarlayınız. 4

'Müezzinin dediği gibi' demek müstehabdır. Ancak 'Hayye alessâlah' ve 'Hayye alelfelâh' kelimelerini işiten kimse aynı kelimelerle değil 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh' kelimesiyle mukabele etmelidir. Müezzinin kâmet sırasında 'Namaza başlandı' mânâsına gelen 'Kad kametissalâh' kelimelerinde ise 'Allah namazı yer ve göklerin devamı müddetince daim ve kaim kılsın' mânâsına gelen 'Ekamehallahü ve edâmehâ mâdâmetissemâvâtu vel-ard' ile mukabele etmek müstehabdır.

Sabah ezanında 'Namaz uykudan daha hayırlıdır' anlamına gelen 'Essalâtu hayrun minennevm' kelimelerine karşılık olarak da 'Doğru söyledin' hayır sahibi oldun ve müslümanlara nasihat ettin' mânâsına gelen 'Sadakte ve berirte ve nasahte' kelimeleriyle karşılık vermelidir. Ezan bittikten sonra da gerek müezzin ve gerek dinleyenler şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Ey bu eksiksiz dâvetin (ezan ve kametin) ve kılınan namazın sahibi! Kulun ve Rasûlün Muhammed'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) vesilet ve fazilet adlı dereceler ile daha yüksek dereceyi ihsan eyle! Onu va'dettiğin makâm-ı mahmûd'a gönder. Çünkü sen va'dine muhalefet etmezsin,

Said b. Müseyyeb 'Çölde namaz kılanın sağında ve solunda birer melek namaz kılar. Eğer aynı zat namaza ezan okuyup kamet ederek durursa dağlar misâli melekler onun ardında saf olurlar ve ona uyarak namaz kılarlar' demiştir.

1) Tirmizî, (İbn Ömer'den hasen bir senedle)

2) Buhârî, (Ebû Said'den)

3) Taberânî el-Evsat, Hasan b. Said, Müsned, (Enes'den zayıf bir senedle)

4) Buhârî ve Müslim, (Ebû Said'den)

Farz Namazların Fazileti

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Namaz Mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur. (Nisa/103)

Hadîsler

Beş vakit namaz vardır ki **Allahü teâlâ** onları kullarına farz kılmıştır. Bu namazların hakkını hafife almayarak ve hiç birini zâyi etmeyerek edâ eden kimse için, cennete girmesi hususunda Allah'ın va'di vardır. Bu beş vakit namazı edâ etmeyen kimse içinse Allah nezdinde herhangi bir va'd yoktur. Allah onu

dilerse azaba dûçâr eder; dilerse de cennete dâhil eyler. 5

Hazret-i Peygamber 'Beş vakit namaz tıpkı herhangi birinizin kapısının önünden akan gür ve tatlı bir nehir gibidir. Bu kişi günde beş vakit, kapısının önünden akan bu nehre dalarak yıkansa, acaba sizce bedeninde kirden iz kalır mı?' dedi. Ashâb 'Hayır ey Allah'ın Râsûlü! Hiç birşey kalmaz' deyince de şöyle buyurdu: İşte suyun kiri götürmesi gibi, beş vakit namaz da insanın bütün günahlarını siler süpürür'. 6

Kişi büyük günahlardan sakındığı takdirde, beş vakit namaz, aralarda vaki olan küçük günahların kefareti olur. 7

Biz müslümanlarla münafıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazlarına devam etmektedir; çünkü münafıklara bu iki namazı cemaatla kılmak) ağır gelmektedir. 8

Allah huzuruna, namazı zayi ettiği halde gelen bir kimsenin iyiliklerinin hiç birisine önem verilmez. 9

Namaz, dinin direğidir. Kim namazı terkederse dini yıkmış olur. 10

Hazret-i Peygamber 'Hayırlı amellerin hangisi daha üstündür?' sorusuna 'Vaktinde kılınan namazdır' diye **cevap** vermiştir. 11

Beş vakit namaz, abdestlerini ikmâl ederek ve vakitlerini gözeterek edâ eden kimse için, kıyâmet gününde delil ve nûr olur. Onları, zayi ederek terkedenler ise, Firavun ve Hâmân ile haşrolunur. 12

Cennetin anahtarı namazdır. 13

Allahü teâlâ, kullarına Tevhîd inancından sonra namazdan daha sevimli bir vazifeyi farz kılmış değildir. Eğer namazdan daha sevimli bir vazife olsaydı, **Allahü teâlâ** meleklerini o vazife ile görevlendirirdi. Halbuki meleklerin bir kısmı rükûda, bir kısmı secdede, bir kısmı kıyamda ve bir kısmı da ka'dededir. 14

Namazı kasten terkeden, nerede ise küfre girecektir. 15

İmanın ipini çözüp direğini yıktığından dolayı imandan çıkmaya ramak kalmıştır. Nasıl ki, şehre yaklaşan bir kimse için 'Şehre vardı ve girdi' deniliyorsa, namazı terketmek suretiyle küfre yaklaşan kişi için de 'Kâfir oldu' mânâsına gelen fekad kefere tâbiri kullanılmıştır. Nitekim bir başka hadîste de şöyle buyurulmuştur:

Namazı kasten terkeden kimse, Muhammed'in zimmetinden çıkmış olur. 16

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) 'Güzel bir abdest alarak namaz kılmak gayesiyle evinden çıkan kişinin attığı her adım sanki namazdaymış gibi kendisine ibadet sayılır. Her adımıyla defterine bir sevap yazılır, diğer adımıyla da defterinden bir günah silinir. Müezzinin kametini işitip de icabet etmemek, uygun bir hareket olmaz. Ecir bakımından en büyüğünüz, camiden en uzak yerde oturanınızdır' dedi. Bunun üzerine dinleyenler 'Neden camiden en uzakta oturanımız, ecir bakımından en hayırlımız olsun?' dediler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre de 'Çok adım attığından' diye **cevap** verdi.

Kıyâmet gününde kulun bütün amellerinden evvel namazlarına bakılır. Eğer namazı tam görülürse

hem namazı ve hem de (bu namazın yüzü suyu hürmetine) bütün amelleri kabul olunur. Eğer namazı eksik görülürse namazı reddolunduğu gibi diğer amelleri de reddolunur!17

Hazret-i Peygamber, Ebû Hüreyre'ye şöyle demiştir:

Ey Ebû Hüreyre! Aile efradına namaz kılmayı emret. Çünkü bunu yaparsan, **Allahü teâlâ** sana ummadığın yerlerden rızık gönderir. 18

Âlimlerden biri 'Namaz kılan kişi, kâr etmesi ancak meşrû sermayesine bağlı olan tüccara benzer; farzları edâ etmedikçe, nafile namazları kabul olunmaz' demiştir.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) namaz vakti geldiğinde 'Kalkın! Yaktığınız ateşi söndürün! derdi.

5) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Ubâde b. Sâmit'ten) ; İbn Abdilberr hadîsi sahih kabul etmiştir.

6) Müslim, (Câbir'den) ; Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

7) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

8) İmâm-ı Mâlik, (Said b. Müseyyeb'den mürsel olarak)

9) Taberânî, el Evsat, (Enes'den)

10) Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (Hazret-i Ömer'den zayıf bir senedle)

11) Buhârî ve Müslim, (İbn Mes'ûd'dan)

12) İmâm-ı Ahmed ve İbn Hıbbân, (Abdullah b. Amr'dan)

13) Tayâlisî, (Câbir'den)

14) Taberânî, (Câbir'den) ; Hâkim, (İbn Ömer'den)

15) Bezzâr, (Ebu'd Derda'dan)

16) İmâm-ı Ahmed ve Beyhakî, (Ümmü Eymen'den)

17) Sünen sahipleri, (Ebû Hüreyre'den)

Tadil-i Erkân'ın Fazileti

Hadîsler

Farz namazı, teraziye benzer. Kim onu doğru tartarsa aynı muamele ile karşılanır. 19

Yezid er-Rakkaşî şöyle demiştir:

Allah Rasûlü'nün namazı, dizili inci kolyesi gibi intizamlı ve tartılı idi. 20

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ümmetimden iki kişi namaz kılmaya kalkarlar. Rüku ve secdeleri aynı olduğu halde namazları arasındaki fark yer ile gök arası kadardır. 21

Hazret-i Peygamber, bu mübarek sözü ile namazda bulunması gereken huşûa işaret etmektedir,

Allahü teâlâ rükû ve secdelerinde belini doğrultmayan bir kulun yüzüne kıyâmet gününde şefkatle bakmaz. 22

Namazda yüzünü sağa sola çeviren kişi, yüzünün, Allah tarafından merkeb yüzüne dönüştürülmesinden korkmaz mı?23

Kim abdestine, secde ve huşûuna tam mânâsıyla riayet ederek herhangi bir namazı vaktinde edâ ederse, o namaz bembeyaz olarak **Allahü teâlâ**'nın huzuruna yükselip giderken, mânâ diliyle 'Benim hakkımı koruyarak edâ ettiğin gibi Allah da seni korusun!" der.

Vaktinin dışında ve abdestine, rükû, secde ve huşûuna riayet etmeksizin edâ eden bir kimsenin namazı ise, simsiyah olarak **Allahü teâlâ**'nın dilediği yere yükselinceye kadar mânâ diliyle 'Beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin!' diye beddua eder. Sonra da yükseldiği yerden paçavra gibi dürülerek sahibinin yüzüne çarpılır. 24

Hırsızların en kötüsü namazından çalandır. 25

İbn Mes'ûd ve Selman-ı Farisî (radıyallahü anh) şöyle demişlerdir: 'Namaz ölçektir. Kim onu tam ölçerse hakkını da öylece ölçüp alır. Kim onda hile yaparsa, o **Allahü teâlâ**'nın ölçü ve tartıda hile yapanlar hakkındaki fermanını bilmelidir'.

18) Irâkî, bu hadîsin aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

19) İbn-i Mübârek, Zühd, (İbn Hasan'dan mürsel olarak) ; Beyhakî, Şuab'ul-İman, (İbn-i Abbâs'dan)

20) İbn-i Mübârek, Zühd .

21) İbn Mihber, Kitab'u1-Akl, (Ebû Eyyûb el-Ensârî'den; uydurma olduğunuda kaydetmiştir.)

22) Ahmed, (Ebû Hüreyre'den sahih olarak)

23) İbn Adiyy, (Câbir'den)

24) Tabarânî, Evsat, (Enes'den zayıf bir senedle)

25) Ahmed ve Hâkim, (Ebû Katade'den sahih bir isnadla)

Cemaatin Fazileti

Hadîsler

Cemaatle kılınan namaz tek olarak edâ edilen namazdan yirmiyedi derece daha üstündür. 26

Allah Rasûlü bazı namazlarda cemaate katılmayan kimseleri farkedince 'Yerine namaz kıldıracak bir kişiyi tayin ederek, gidip cemaatten (özürsüz olarak) geri kalan kimselerin evlerini yakmayı düşündüm' buyurdular. 27

Cemaatten (özürsüz olarak) geri kalan kimselere gidip onların evlerini, kucak dolusu odunlarla

yakarak başlarına yıkayım. Çünkü eğer onlardan birisi yağlı bir kemik veya iki ok elde edeceğini bilseydi, mutlaka gelirdi.

Hazret-i Peygamber'in bu hadîste yatsı namazının cemaatini kasdettiği kaydedilmiştir.

Yatsı cemaatine gelen, o gecenin yarısını ibadetle ihyâ etmiş sayılır. Aynı gecenin sabah cemaatine de iştirak ederse bütün geceyi ihyâ etmiş olur. 28

Bir namazını cemaatle kılan, göğsünü ibadetle doldurmuş olur. 29

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: 'Yirmi seneden beri ezandan evvel mutlaka camide bulundum'.

Muhammed b. Vasi ise şunları söylemiştir: 'Dünyada üç şeyi şiddetle arzuluyorum:

a) Kaydığım zaman beni doğrultacak bir kardeş,

b) Meşrû ve helâl bir rızık,

c) Cemaatle kılınıp da yanlışlarımı affettiren ve fazileti bana yazılan bir namaz'.

Rivâyet edildiğine göre, Ebû Ubeyde b. Cerrah, bir ara bir cemaata İmâm olur ve namazdan sonra da şöyle der: '**Şeytan** kafamı kurcalayıp duruyordu; şöyle ki, kendimi herkesten faziletli görmeye başladım. Bu sebeple artık ebediyyen imamlık yapmamaya karar verdim'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Âlimlerle sık sık ihtilâtta bulunmayan (görüşüp konuşmayan) bir imamın arkasında namaz kılmayınız'.

İbrahim Nehaî de 'İlmi olmadığı halde imamlık yapan bir kimse, içinde bulunduğu denizi elindeki kapla ölçmeye kalkışan kimseye benzer. Denizin fazlalığını eksikliğinden ayırdedemez'.

Hatem-i Esem şöyle buyurmuştur: 'Cemaatle namazı kaçırdığım için sadece Ebû İshak el-Buharî taziyette bulundu.

Eğer bir çocuğum ölseydi, en az onbin kişi başsağlığı dilerdi. Bunun sebebi; insanlarca, dine gelen musibetlerin, dünya musibetlerine nazaran daha hafif telâkki edilmesindendir'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) ise şöyle buyurmuştur: 'müezzinin sesini işittiği halde icabet etmeyen hayrı irade etmemiştir. Kendisi için de hayır murad edilecek değildir'.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) de 'Âdem oğlunun kulağının eritilmiş kurşunla doldurulması, ezanı işittiği halde ona icabet etmemesinden daha hayırlıdır' buyurmuştur.

Rivâyet ediliyor ki: "Meymun b. Mihran camiye girdiğinde 'Halk namazı kılıp dağıldı' denilince 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn! Benim için, elimden kaçan bu namazın fazileti, Irak valiliğinden daha sevimli idi' buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

İftitah tekbirini kaçırmadan kırk vakit namazı cemaatle edâ eden kimse için **Allahü teâlâ**, biri nifaktan, öbürü de ateşten olmak üzere iki beraat kararı çıkarır. 30

Rivâyet olunduğuna göre, kıyâmet gününde en parlak yıldızdan daha parlak bir yüze sahip bir kavim haşrolunur. Melekler, bu mutlu insanlara 'Sizi bu ihsana mazhar eden ameller ne idi?' diye

sorduklarında şu cevabı alırlar: 'Bizler, ezan sesini işittiğimizde, derhal abdest almaya koşardık. Hiçbir meşgûliyet bizi bu vazifeden alıkoyamazdı'. Sonra, yüzleri ay gibi parlayan bir grup haşrolunur. Bunlar meleklerin 'Bu fazilete ne ile eriştiniz' sualine şu mukabelede bulunurlar: 'Bizler, namaz vakti gelmeden abdest alırdık'. Yüzleri güneş gibi parlayan **üçüncü** bir grup ise, 'Bizler, ezanı ancak mescidde dinlerdik' derler.

Rivâyet edildiğine göre, **selef**-i salihînden herhangi biri, cemaatin **birinci** tekbirini kaçırırsa, üç gün müddetle nefsine taziyede bulunurmuş. . . Eğer cemaati tamamıyla kaçırmış olurlarsa bu, yedi gün devam edermiş. . .

26) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer den)

27) Buhârî ve Müslim

28) Müslim, (merfû olarak) ; Tirmizî, (Hazret-i Osman'dan mevkuf olarak)

29) Irâkî bu hadîsi merfû olarak görmediğini, Said b. Müseyyeb'in kavli olarak rivâyet edildiğini söylemiştir.

30) Tirmizî, (Enes'den)

Kitabu Esrar'is-Salât ve Mühimmâtihî

Secdenin Fazileti

Hadîsler

Kul, gizli secdeden daha üstün bir ibadetle Allah'a yaklaşamaz. 31

(Gizli secdeden maksat evde kılınan nafile namazlardır) .

Allah'a bir defa secde eden müslüman, bir derece yükselir ve bu secde sayesinde bir günahtan da kurtulur. 32

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'tan benim için, cennette arkadaşlığınızı nasip etmesini ve şefaatınıza mazhar olabilmeyi ister misiniz?' der. Bu istek karşısında **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur: 'O halde sen de, çok secde etmek suretiyle bana yardımcı ol!'33

Kulun Allah'a en yakın hali secdede olduğu haldir. 34

Bu hadîs-i şerîf, **Allahü teâlâ**'nın 'Rabbine secde et ve (ibadetle) O'na yaklaş' (Alak/19) ve "Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır'. (Fetih/29) ayetlerinin açıklamasıdır.

İkinci ayetteki 'secde izleri" tâbirinden, secde ederken insanın yüz ve alın kısmına yapışan toz toprağın murad edildiği söylendiği gibi, bazı âlimler de 'Bu, namazdaki huşû halinden doğan nûr'dur' demişlerdir. En doğrusu da budur; çünkü bâtına ait olan bu nûr, zâhirde de ortaya çıkmaktadır. Bazı kimseler de 'Secde izleri, kıyâmet gününde, Mü'minlerin alnında görülen abdest izleridir' demiştir.

Hazret-i Peygamber bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

Âdem oğlu, secdeyi emreden ayetlerden birini okuyup da secde ettiğinde, **şeytan** kendisinden uzaklaşır ve ağlayarak şöyle der: 'Yazıklar olsun bana! Şu adam, secde ile emrolundu ve bu emre uydu.

Böylece cenneti kazandı. Secde emrine isyan ettiğim için bana da ateş vardır'. 35

Hazret-i Abbas'ın torunu ve Abdullah'ın oğlu Ali'nin hergün bin defa secde ettiği rivâyet edilmektedir. Bundan dolayı kendisine 'çok secde edici' mânâsına gelen Seccâd denilmiştir.

Ömer b. Abdülaziz'in topraktan başka bir zemin üzerinde secde etmediği rivâyet edilmektedir.

Yûsuf b. Esbat gençlere şu şekilde hitab ederdi: 'Ey gençler! Hastalık gelmeden evvel sıhhatinizden istifade edin. Ben, secde ve rükûu tam mânâsıyla yapan kişiden başkasına gıpta etmem; zira benim de aynı şekilde hareket etmeme ihtiyarlık mâni olmaktadır'.

Said b. Cübeyr şöyle demiştir: 'Secdeden başka dünya hayatının, elimden kaçan hiçbir metaına üzülmüyorum'.

Ukbe b. Müslim36 'Kulun Allah tarafından en çok sevilen hasleti, O'na mülâki olmayı istemesidir. Allah'a en çok yaklaştığı an da secde halinde olduğu zamandır' buyurmuştur.

Ebû Hüreyre de 'Kulun Allah'a en yakın hali secde ettiği zamandır. Bu bakımdan, secde halindeyken çok dua edin!' demiştir.

31) İbn Mübarek, Zühd, (Zümre b. Habib'den mürsel olarak)

32) İbn Mâce, (Ubâde b. Sâmit'ten sahih bir senedle)

33) Müslim, (Rebi b. Ka'b el-Eslemî'den) . Bu suâli soran Rebî'in kendisidir.

34) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

35) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

36) Abdullah b. Amr ve başka sahâbilerden rivâyette bulunmuştur. Becelî'ye göre güvenilir bir zattır. H. 243 senesinde vefat etmiştir.

4-2

Huşû'un (Kalb Huzurunun) Fazileti

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır;

O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. (Tâhâ/14)

Sakın gâfillerden olma! (Âraf/205)

Ey îman edenler! Sarhoş olduğunuzda, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın! (Nisâ/43)

Ayetteki sarhoşluk, bazı âlimlere göre dünya hayatına gösterilen ihtimamdan, bazılarına göre de dünya sevgisinden gelen sarhoşluktur.

Vehb b. Münebbih37 'Ayetteki sarhoşluk tabirinden zahirî mânâ murad edilmektedir' demiştir.

Bu zata göre, ayet dünya sarhoşluğuna dikkat çekmektedir. Çünkü ayette 'namaza sarhoş olarak niçin yaklaşılmayacağı'nın sebebi 'Ne söylediğinizi bilinceye kadar. . ' sözleriyle beyan edilmiştir. Nice

namaz kılanlar vardır ki içki kullanmadıkları halde namazda ne okuduklarını bilmezler.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hatırından dünyayla ilgili herhangi birşeyi geçirmeksizin iki rek'at namaz kılanın geçmiş günahları affedilir. 38

Namaz, Allah'ın huzurunda zelil olmak, tevazu göstermek, yalvarmak, yakarmak ve pişman olmaktan ibarettir. (Namazda) iki elini yere koyduktan sonra iki defa 'Ey Allahım! Ev Allahım!' de; çünkü bunu yapmayan kimsenin namazı eksiktir. 39.

Önceki peygamberlere gönderilen kitaplarda **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir:

Ben, her namaz kılanın namazını kabul etmem. Ancak azametimin önünde tevazu gösteren, insanlara karşı kibirlenmeyen ve hatırım için aç fakirleri doyuranların namazlarını kabul ederim.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Namazın farz kılınması, hac ve tavafın (Kâbe'yi ziyaret etmek) emredilerek hacda yapılması gereken vazifelerin bildirilmesi, ancak Allah'ın zikredilmesi içindir. 40

Bu bakımdan, hedef ve maksadını **Allahü teâlâ**'nın azamet ve heybetinin zikri teşkil etmelidir; çünkü bunlar yoksa zikrinin ne kıymeti olabilir.

Hazret-i Peygamber, bir zata şu tavsiyede bulunmuştur:

Namazlarını sanki son namazını kılan bir kişi gibi kıl!41

Nitekim **Allahü teâlâ** da şöyle buyurmaktadır:

Ey insan! Gerçekten sen rabbin (in sevgisinle kavuşmak için çalışıp çabalamaktasın. Nihayet O'na kavuşursun. (İnşikak/6)

Allah'tan korkun; ki O size ilim öğretiyor. (Bakara/282)

Allah'tan korkun ve muhakkak O'nun huzuruna varacağınızı bilin. (Bakara/223)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur. :

Kişinin kendisini fuhşiyat ve münkerden alıkoymayan namazı onu Allah'tan uzaklaştırır. 42

Namaz, Allah'a münacaattır. Acaba münacaatla gaflet bir araya gelebilir mi?

Bekir b. Abdullah43 'Ey Âdem oğlu! Allah'ın huzuruna izinsiz ve tercümansız olarak girebilirsin' demiş; 'Bu nasıl olur?' sualine de 'Abdesti tam olarak alıp da mihraba girdiğin zaman, izinsiz ve tercümansız olarak Allah'ın huzuruna girmiş olursun' cevabını vermiştir,

Hazret-i Âişe şöyle demiştir:

Rasûlüllah bizimle, biz de onunla konuşurduk; fakat namaz vakti geldiğinde sanki ne o bizi ve ne de biz onu tanımaz olurduk. 44

Zira **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle bir zamanda sadece Allah'ın azametiyle

meşgul olduğu için herşeyi unuturdu.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, kişinin, kalp ile bedenini birlikte bulundurmadığı namazına iltifat etmez. 45

Allah'ın dostu Hazret-i İbrahim namaza kalktığı zaman kalp vuruşları iki mil mesafeden duyulurdu.

Said et-Tenuhî46 namazda bulunduğu sürece gözyaşları devamlı surette akardı.

Hazret-i Peygamber, namaz içinde sakalıyla oynayan birisini gördüğünde şöyle buyurmuştur: 'Eğer bu adamın kalbinde korku olsaydı, muhakkak âzâları da tesir altında kalır ve onlarla oynamazdı'. 47

Taşlarla oynayan ve 'Rabbim! Beni cennet hurileriyle evlendir!' diyen birisini gören Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Huriler için ne kötü müşterisin sen! Hem taşlarla oynuyor ve hem de onları istiyorsun'.

Halef b. Eyyûb'a48 'Namaz sırasında üzerine konan sinekler sana eziyet vermiyor mu ki onları kovmuyorsun?' diye sordu. O da 'Kendimi namazımı ifsad edecek bir harekete alıştıramıyorum' cevabını verdi. (Arka arkaya yapılan üç hareketin namazı ifsad edeceğine işaret buyurmaktadır) .

Devamla 'O halde bu eziyete nasıl tahammül ediyorsun?' denilir. Halef 'Duyduğuma göre fâsıklar, sultanın kamçısı altında sadece filan sabırlıdır denilsin ve bu övgüyle iftihar etsin diye sabrederlermiş. . .

Bana gelince, ben rabbimin huzurundayım. Bir sineğin ısırmasıyla nasıl kıpırdanabilirim?'

Rivâyet edildiğine göre Müslim b. Yesar49 namaza hazırlandığı zaman çoluk çocuğuna 'Siz konuşmanıza devam edebilirsiniz. Zira namazdayken sizin söylediklerinizi duymuyorum' dermiş. . .

Yine aynı zat bir gün Basra Camii'nde namaz kılarken camiin duvarlarından biri yıkılır. Halk, enkaz altında kalanları kurtarmak için bir araya toplanır. Müslim, namazını bitirinceye kadar bu hâdiseden haberdar olmaz.

Hazret-i Ali namaz vakti geldiğinde titrer, beti benzi atardı. Bu durumu gören biri 'Ey emir'el-Mü'minîn! Bu sarsıntı ve telâş nedendir?' diye sorunca, şu cevabı verirdi: 'Göklerin, yer ve dağların kendilerine arzedildiğinde yüklenmekten sarf-ı nazar edip korktukları emanetin (namazın) vakti geldi de ondan. . '

Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali'nin (Zeyne'l-Abidîn) bir gün abdest alırken renginin solduğunu gören kimseler kendisine 'Abdest alırken sende görülen bu durum neden ileri geliyor?' diye sorarlar, o da 'Kimin huzuruna çıkmak istediğimi biliyor musunuz?' cevabını verir.

İbn-i Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber**, Dâvud'un (aleyhisselâm) münacaatmı şu şekilde nakletmiştir: 'Yâ rabb! Senin (keyfiyeti meçhul bulunan) divanında kim durmuş sayılır ve kimin namazını kabul edersin?' **Allahü teâlâ**, Hazret-i Dâvud'a cevaben şunları vahyetmiştir:

Ey kulum Dâvud! Azametimin önünde eğilen, gününü beni anmakla geçiren, benim için nefsini şehvetlerden alıkoyan, benim için açı ve fakiri doyuran, garibi misafir eden ve dertlinin derdine derman olarak merhamet eden kimse divanıma kabul edilir ve onun namazını kabul ederim. Bu kimsenin nûru göklerde güneş gibi parlar. Bu kimse beni çağırdığında kendisine **cevap** veririm. Benden istediğinde

ihsan ederim. Kendisine cehalette ilim, gaflette zikir ve zulmette nûr ihsan ederim. Bu kimsenin insanlar arasındaki yeri, cennetlerin en âlâsı olan Firdevs gibidir; nehirleri kurumaz ve meyveleri bozulup çürümez.

Hatem-i Esem'e namazı hakkında sual sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Namaz yaklaştığı zaman, tam bir abdest alırım. Sonra namaz kılmak istediğim yere gelirim ve âzâlarım sükûnet bulsunlar diye orada biraz otururum. Bu maksat hasıl olunca kalkar, Kâbe'yi iki kaşımın arasına, sırat'ı ayaklarımın altına, cenneti sağıma, cehennemi soluma, ölüm meleğini arkama alır ve sanki son namazım olacakmış gibi korku ve ümid arasında namaza dururum. Herşeyine inanarak ve bütün özelliklerine riayet ederek tekbir alırım. Tertîl ile okumaya başlarım. Rükûa tevazu ile varırım. Huşû ile karışık secde yaparım. Sol kalça üzerinde oturup sol ayağın sırtını yayar, sağ ayağı baş parmağı üzerine dikerek otururum. Bu durumları ihlâsla mühürlerim. Bunları yaptıktan sonra da **Allahü teâlâ**'nın bu ibadetlerimi kabul edip etmeyeceğini bilmem; zira takdir O'na aittir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) ise şöyle demiştir: 'Düşünerek kılınan iki rek'at namaz, bütün bir gecenin gâfil bir kalple ihyâ edilmesinden daha hayırlıdır'.

37) Künyesi Ebû Abdullah el-Enbarî'dir. **Tâbiîn-i kirâm**ın zahit ve şâyân-ı itimâd alimlerindendi. H. 116 senesinde vefat etmiştir.

38) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Osman'dan)

39) Tirmizî, Nesâî, (Fadl b. Abbas'dan)

40) Ebû Dâvud, Tirmizî. (Hazret-i Âişe'den) Tirmizî'ye göre hadîs hasen'dir.

41) 1i İbn Mâce, (Ebû Eyyûb'dan) ; Hâkim, (Sa'd b. Ebî Vakkas'tan) Hâkimegöre senedi sahih'tir.

42) Taberânî

43) Künyesi Ebû Abdullah olup Basralıdır. H. 108 yılında vefat etmiştir.

44) Ezdî, Duâfâ, (Süveyd b. Gafele'den mürsel olarak)

45) Irakî, kaynağını bulamadığını söylemiştir.

46) Künyesi Ebû Muhammed olup, Şamlıdır. H. 168 senesinde vefat etmiştir.

47) Hakîm Tirmizî, Nevâdir, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle) . İbn Ebî

Şeybe'ye göre bu söz Said b. Müseyyeb'e aittir.

48) Âmir soyundan ve Belh şehrindendir. Şâyân-ı itimâd bir fakihtir. H. 209 senesinde vefat etmiştir.

49) Basralı, zâhid ve fakih bir kimsedir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. H. 100 senesinde vefat etmiştir.

Mescidin ve Namaz Kılınan Yerin Fazileti

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve son güne îman eden kimseler tamir eder. (Tevbe/18)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Katâk (bağırtlak) adlı kuşun yuvası kadar da olsa bir cami yapana **Allahü teâlâ**, cennette bir saray inşa eder. 50

Mescidlerle ülfet edene (dostluk kurup kaynaşana) , Allah da ülfet eder. 51

Herhangi biriniz mescide girdiğinde oturmadan evvel iki rek'at namaz kılsın. 52

Cami komşusu için, (kâmil) namaz, ancak camide kılınan namazdır. 53

Biriniz namaz kıldığında, yerinden kalkmadıkça melekler ona şöyle dua ederler: 'Yâ rabbi! Rahmetini bu kulun üzerine indir! Yâ rabbi! Bu kuluna rahmet eyle!. . . Yâ rabbi! Bu kulunu affeyle!' Kişi konuşmadıkça veya mescidden çıkmadıkça meleklerin bu duası devam eder. 54

Ahir zamanda ümmetimden bir tâife gelecek ve bunlar camilere gelerek halka kurup oturacaktır. Bunların zikri dünya ve onun sevgisidir. Bu bakımdan sakın bunlarla oturmayınız. **Allahü teâlâ**'nın da bunlara (camilerde toplaşmalarına) hiç bir ihtiyacı (ilgi ve iltifatı) yoktur. . . 55

Hazret-i Peygamber, **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurduğunu haber vermektedir:

Yüryüzünde benim evlerim camilerdir. Bu evlerde beni ziyaret edenler de onları imar edenlerdir. Evinde temizlendikten (abdest aldıktan) sonra beni evimde ziyaret edene ne mutlu! Ziyaret edilenin şanına düşen ve azametine yakışan, ziyaretçisine ikramda bulunmaktır!

Hazret-i Peygamber bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

Mescide gitmeyi itiyad edinen kişiyi gördüğünüz zaman onun Mü'min olduğuna şahidlik ediniz. . . 56

Said b. Müseyyeb (radıyallahü anh) 'Camide oturan, rabbiyle (mânen) oturmuş sayılır. Bu bakımdan hayırdan başka birşey söylemeye hakkı yoktur' demiştir.

Bir rivâyette şöyle denilmektedir:

Hayvanların yemlerini yeyip bitirdikleri gibi, camideki dünya sohbeti ve kelâmı da hasenâtları yer bitirir. 57

Nehaî '**Selef**-i salihîn, karanlık gecede camiye gitmenin cenneti icab ettirdiğine kanidirler' buyurmuştur.

Hazret-i Ali 'İnsanoğlu öldüğü zaman, yeryüzünde namaz kıldığı yer ve gökte de amelinin yükseldiği yer onun için matem tutarak ağlar' demiş ve sonra da şu ayeti okumuştur:

Gökte de, yerde de onlar (kafirler) için gök ile yer ağlamadı. (Duhan/29)

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) 'Ölen müslüman için yeryüzü kırk sabah ağlar' demiştir.

Atâ el-Horasanî de şöyle demektedir. 'Herhangi bir yer, üzerine secde eden bir kul hakkında kıyâmet gününde şahidlik eder ve öldüğü gün de onun için ağlar ve matem tutar'.

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) **Allahü teâlâ**'nın namazla veya zikirle anıldığı bölge, etrafındaki bölge ve kıt'alara karşı övünür. Yedi kat altına varıncaya kadar o bölge, Allah'ın zikriyle müjdelenir.

Namaza kalkan bir kul için kürre-i arz süslenir' demiştir.

'Herhangi bir yer, üzerinde konaklayanlar için ya rahmet diler, ya da lânet eder' denilmiştir.

50) İbn Mâce, (Câbir'den sahih olarak) ; İbn Hıbbân, (Ebû Zer'den) ; Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Osman'dan)

51) Taberânî, Evsat, (Ebû Said'den zayıf bir senedle)

52) Buhâri ve Müslim, (Ebû Katade'den)

53) Dârekutnî, (Câbir ve Ebû Hüreyre'den zayıf olarak) ; Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

54) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

55) İbn Hıbbân, (İbn Mes'ûd'dan) ; Hâkim, (Enes'den sahih bir senedle)

56) Tirmizî, (hadîsin hasen olduğunu söylemiştir) ; Hâkim ve İbn Mâce, (Ebû Said'den sahih olarak)

57) Irâkî aslına rastlanmadığını kaydetmiştir.

4-3

Namaza Tekbir ile Başlamanın ve Tekbirden Önce Yapılması Gereken Zâhirî Amellerin Keyfiyeti

Namaz kılmak isteyen kimsenin abdest aldıktan, beden, mekân ve elbise temizliği yaptıktan ve diz kapağından göbeğine kadar olan avret mahallini örttükten sonra kıbleye yönelip dimdik durması ve ayaklarını aralıklı tutup bitiştirmemesi uygundur. Bu vaziyette durmak kişinin fıkıh bilgisinin ölçüsüdür.

Hazret-i Peygamber namazda safn ve safdı yasaklamıştır. Safd, iki ayağı bitiştirmek demektir; nitekim şu ayeti kerimede bu anlamda kullanılmıştır:

O gün mücrimleri (**şeytan**larıyla birlikte) ayakları zincirlerle birbirine bağlanmış olduğu halde görürsün. . . (İbrahim/49)

Safn ayaklarından birisini kaldırmak demektir; nitekim şu ayette bu mânâda kullanılmıştır:

Süleyman'a ikindi zamanı üç ayağı üzerinde durup ön ayaklarından birini büküp tırnağını yere dayayan cins atlar arzedilmişti. (Sâd/31)

Namaz kılan kimsenin kıyamda iken ayakları konusunda dikkat edeceği keyfiyet budur. Dizlerini ve kemerin bağlantı yerini (belini) dümdüz tutmaya da dikkat etmelidir.

Başına gelince; dilerse dik tutar, dilerse de önüne doğru birazcık eğer. Eğmesi huşûa daha yakındır ve bu gözün sağa sola bakmasına da engel olur. Gözleri, namazı üzerinde kıldığı seccadeye bakmalıdır. Eğer seccadesi yoksa bir duvara yaklaşsın veya bakış mesafesini kısaltmak için hududunu belirten bir çizgi çeksin ki uzaklara bakıp düşüncesi dağılmasın. Seccadenin ve çizginin hududunu geçmemeye dikkat etmelidir. Bu durum rükûa gidinceye kadar herhangi bir tarafa bakmadan devam etmelidir. İşte kıyamın âdâbı budur!

Kıyamı, kıbleye yönelişi ve baş eğişi tamamlandığı zaman, niyet etmeden evvel, **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınmak için, Nâs sûresini okuduktan sonra kamet getirmelidir. Eğer kendisine uyacak birisinin bulunacağını ümid ediyorsa, daha evvel ezanı okumalıdır. Bütün bunlardan sonra niyet etmelidir. Meselâ öğle namazında niyet etmek, kalbinden 'Öğlenin farzını Allah için edâ ediyorum' diye geçirmektir.

Edâ tâbiriyle vaktinde kılınan namazı, kazaya kalmış namazdan; farz tâbiriyle, nafile namazdan; öğle tâbiriyle de ikindi ve başka namazlardan ayırdeder. Bu kelimelerin mânâlarını kalbinden geçirmelidir. İşte niyet budur!

Kelimeler bu niyetin hatırlanmasına birer sebep ve vesiledir. Niyetin hazır bulundurulması için aynı mânâların devamlılığını tekbirin sonuna kadar korumaya gayret sarfetmelidir.

Namazda Ellerin Kaldırılması

Kalbinde bu niyeti hazır bulundurduğu zaman salıverilmiş bulunan iki elini omuzları hizasına kaldırmalıdır. Avuçlarının sırtını omuzları hizasında tutacaktır. Baş parmağını kulakların yumuşağı hizasında tutup parmak uçlarını kulakların başları ile aynı hizada bulunduracaktır. Bu konuda gelen hadîslerin tamamıyla amel etmek için böyle yapılmalıdır.

Tekbir aldığında parmaklarını açar, baş parmak ile el ayasını kıbleye yöneltir. Parmaklar arasını ne fazla açar ne de fazla kapatır; normal bir durumda tutar. Çünkü haberlerin kimisinde parmakların arasının açılması kimisinde de kapatılması vârid olmuştur. Bu bakımdan **ikisi**nin arasını bulmak için ne fazla açmak ne de fazla kapatmak gerekir.

Tekbir

Eller istikrar buldukları zaman, niyetin de varlığıyla birlikte iftitah tekbirini alarak ellerini salıverir. Ellerini, göğsün altında ve göbeğin üstünde, sağ eli solun üzerine koymak sûretiyle bağlar. Sağ daha şerefli olduğu için sola yükletilir. Sağ elin şehadet ve ortanca parmakları, solun bileği üzerine uzatılır. Baş parmak ile serçe ve yanındaki parmaklarla da sol bilek çepeçevre tutulur. Tekbirin, ellerin kaldırılıp istikrar bulmasından sonra salıverilmesiyle alındığı rivâyet edilmektedir. Bütün bunları yapmakta her hangi bir beis yoktur.

Ben tekbirin, elleri salıverip sonra bağlamak sûretiyle alınmasının daha uygun, olduğunu savunmaktayım. Çünkü tekbir, kalbi Allah'ın azamet ve kibriyasına bağlamayı ifade eden bir kelimedir. Ellerin birisini diğerinin üzerine koymak akid sûretinde olur, Bu akdin başlangıcı elleri salıvermek, sonucu ise bağlamaktır.

Tekbir'in başlangıcı elif sonu râ harfidir. Bu bakımdan fiil (ellerin bağlanması) ile akid (Allahu Ekber) arasında tevakkuf bulunması daha uygundur. Elin kaldırılması, bu başlangıcın mukaddimesi gibidir.

Tekbir alırken ellerini öne ya da arkaya doğru götürerek kaldırmamalıdır. Tekbiri bitirirken de ellerini sağa sola silkmemelidir. Ancak hafifçe ve yumuşakça yanlarına salıverdikten sonra yeni bir hareketle sağ elini sol elinin üzerine koymalıdır.

Bazı rivâyetlerde şöyle bildirilir:

Hazret-i Peygamber tekbir aldığı zaman ellerini yanlarına salıverirdi. Okumaya başladığında da sağ elini sol elinin üzerine koyardı. . . 58

Eğer bu rivâyetler sahih ise, bu bizim söylediğimizden daha evlâ olur.

Tekbir kelimesine gelince Allah lafzının sonundaki ha harfi ötre ile fakat mübalağa etmeksizin hafif bir şekilde okunmalıdır. Allah lafzının ha'sı ile Ekber'in elifi arasına vav'a benzer birşey sokmamalıdır. Çünkü böyle bir duruma ancak ötrede mübalağa yapmak sûretiyle varılabilir. Ekber kelimesinin be'si ile ra'sı arasına elif harfi koyarak sanki Ekbâr denmiş gibi yapmamalıdır. Ekber 'in sonundaki re harfi harekesiz okunur; ötre ile okunmaz. İşte tekbir ve tekbirle ilgili hükümler bunlardır.

Kıraat

Tekbir'den sonra istiftah (açılış) duâsına başlar. Allahu Ekber deyip tekbir aldıktan sonra;

Allahü teâlâ herşeyden daha büyüktür. Allah'a çok hamdeder ve O'nu her türlü ortaktan tenzih ederiz' demek güzeldir. 59

Bu duadan sonra da 'Veccehtü vechiye' duâsını Ve ene min'el-müslimîn'e kadar okumalıdır.

Bu duâdan sonra da şu dua okunmalıdır:

Ey Allahım! Seni hamdin ve yardımınla ortaklardan tenzih ederim. Senin ismin mübarektir; senin şânın yücedir. Senden başka kendisine kulluk edilecek ilâh yoktur. 60

Bu konuda vârid olan bütün hadîslerle amel etmiş olması için bunların tümünün okunması gerekir.

İmama uyduğunda imamın, mukdedînin (kendisine uyanın) Fâtiha sûresini okumasına fırsat verecek derecede uzun bir mühlet vermek âdeti yoksa, bu duâlardan birisini okumakla iktifa eder. Sonra eûzü besmele çekerek Fâtiha sûresini okumaya başlar.

Fâtiha sûresine besmele ile başlar, Fâtiha'nın bütün şeddelerine riayet eder, bütün harflerini mahrecinden okur. Dat ile zâ harflerinin mahreçleri arasındaki farka mümkün olduğu kadar itinâ gösterir. Fâtiha'nın sonunda 'Âmin' der. 'Âmin' kelimesini, mim harfini hafif okumak sûretiyle biraz uzatır. 'Âmin' kelimesini Veleddâllîn' kelimesiyle vasletmez (birleştirmez) .

Sabah, akşam ve yatsı namazlarının kıraatini sesli yapar. Ancak imama uymuşsa gizli okur. Fakat 'Âmin' kelimesini açıktan okur. (Hanefî mezhebinde imamın okuması, cemaat için de sayıldığından, cemaat okumaz, sadece imamı dinler) .

Fâtiha'dan sonra bir sûre veya en azından üç âyet okur. Sûrenin sonunda 'sübhânallah' diyecek kadar susar, ondan sonra da tekbir getirerek rükûa varır.

Sabah namazında (Hucurât sûresinden başlayıp Burûc sûresine kadar olan) mufassal sûrelerin uzunlarından, akşam namazında (Beyyine sûresinden başlayıp Kur'ân'ı sonuna kadar olan) kısa sûrelerden, öğle, ikindi ve yatsı namazlarında ise Bürûc ve benzeri sûrelerden okur.

Seferde iken sabah namazında Kâfirûn ile İhlâs sûrelerini okur. Sabah namazının sünnetinde, tavaf ve tahiyyatu'l-mescid namazlarında da Kâfirûn ile İhlâs sûrelerini okur. Bunları okuduğu süre

içerisinde, kıyamda olup, namazın başlangıcında beyan ettiğimiz şekilde elleri bağlı olacaktır.

Rükû ve İlgili Hususlar

Kıraat tamamlandıktan sonra rükûa varıp burada da birtakım hususları gözetmelidir:

1. Rükûa varmak için tekbir getirmek,

2. Getirdiği tekbir ile birlikte ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırmak,

3. Tekbiri, rükûa varıncaya kadar uzatmak,

4. Rükûda ellerinin ayalarını, parmakları açık ve kıbleye yönelik olduğu halde diz kapaklarına koymak,

5. Parmaklarını baldırlarının üzerine sarkıtmak,

6. Dizlerini dimdik tutmak,

7. Belini düzeltmek,

8. Boynu ile başını, sırtıyla aynı seviyede tutup başını sırtından ne yüksekte ve ne de aşağıda tutmak,

9. Dirseklerini yanlarından uzak tutmak (kadın ise, kollarını yanlarına yapıştırmak) .

10. Rükûda üç defa 'Sübhâne Rabbiyel-azim' demektir. Eğer İmâm değilse, bu duayı yedi veya on defa okuması daha güzeldir.

Sonra rükûdan kıyama kalkar; ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırarak 'Semiallâhu limen hamideh' (**Allahü teâlâ**, kendisinin hamdini yapan kulunun duasını kabul eder) der, İtidalda tam olarak istikrar bulduktan sonra 'Rabbenâ leke'lhamdu miressemâvâti ve mirel arzı ve mi'le mâ şi'te min şey'in ba'du' (Ey rabbimiz! Sana gökler, yer ve onlardan başka istediğin şey dolusu hamd olsun!) der.

Sabah, güneş tutulması (küsuf) ve tesbih namazları hariç hiç bir namazda rükûdan sonraki kıyam (itidal) uzatılmaz. Sabah namazının **ikinci** rek'atında secdeye gitmezden önce hadîs-i şerîfte vârid olan kelimelerle kunut duasını okumalıdır. 61

Secde

Kıyam'dan sonra tekbir getirerek secdeye gider. Yere önce dizlerini koyar. Sonra açık alnını, burnunu ve daha sonra da ellerinin ayasını kor. Secdeye giderken tekbir alır.

Rükûdan başka bir hareket için ellerini kaldırmaz. Secdeye giderken evvelâ dizleri, **ikinci** derecede elleri, **üçüncü** derecede de alnı yere gelmelidir. Alnını ve burnunu yere kor. Kollarını yanlarından biraz uzak tutar. Kadın ise rükûda olduğu gibi bunun aksini yapar; kollarını yanlarına yapıştırır.

Erkek, secdede ayaklarını aralıklı tutar; kadın ise bitiştirir. Erkek, secdede karnını uyluklarına yapıştırmamalı; dizlerinin arasını açık bırakmalıdır. Kadın ise bu durumun aksini yapmalıdır. Ellerini omuzlarının hizasında yere koymalıdır. Ellerin parmaklarını açıp bitişik olarak uzatmalıdır. Baş parmağı da diğer parmaklarla birleştirmelidir; fakat birleştirmese de bir beis yoktur.

Köpeğin, kollarını yere yaydığı gibi kollarını yere yaymamalıdır. Çünkü bu şekilde kolları yaymak yasak edilmiştir. Secdeye vardığında üç defa Sübhâne rabbiye'l-a'lâ, demelidir. Bu duâyı İmâm olmayan bir kimsenin daha fazla söylemesi iyidir. Sonra secdeden kalkar, oturduğu yerde belini doğrultur ve itminana kavuşur. Başını, tekbir getirerek kaldırır, sağ ayağını diker, sol ayağının üzerine oturur.

Parmakları yayılı olduğu halde ellerini uyluklarının üzerine koyar; parmaklarını ne fazla bitiştirir ve ne de fazla açar, İstikrar bulduktan sonra 'Rabbiğfirlî verhamnî verzuknî vehdinî vecburnî ve âfinî va'fu annî (Ey rabbim! Beni affeyle! Bana rahmet et! Beni rızıklandır ve hidâyet eyle! Kusurumu ve noksanımı tamamla, bana âfiyet ihsan eyle ve benden affını esirgeme!) duasını okur. Tesbih namazının secdesi hâriç, bu oturuş hiçbir namazda uzatılamaz.

İkinci secde de böyle yapılır. Arkasında teşehhüd olmayan her rek'atta **ikinci** secdeyi müteâkip istirahat için hafif bir oturuş yaptıktan sonra elini yere koyarak kalkar. (Hanefîlerde bu istirahat yoktur) . Kalkarken, ayaklarından birisini öne atıp ona dayanarak kalkmamalıdır.

Tekbiri oturma ile ayağa kalkma arasını dolduracak kadar uzatmalıdır. Şöyle ki: Tam oturmada istikrar bulduğu zaman Allah lafzının 'h'sini, ellerine dayanıp kalkarken Ekber'in 'k'sini ve kıyâma kalkmanın ortasında da 'r'sini söylemelidir. Kalkışının tam ortasında tekbire başlamalı ki," tekbir, intikâlin ortasında olsun ve iki tarafı, başı ile sonu tekbirden hâli bulunsun. Bu durum, ta'ınime (veya ta'zime) daha yakındır.

İkinci rek'atı da **birinci** rek'at gibi kılar. Başlangıçta olduğu gibi eûzü'yü tekrarlar.

Teşehhüd

İlk teşehhüdü **ikinci** rek'atın sonunda yapar. Teşehhüd'den sonra **Hazret-i Peygamber**'e ve âline (bir rivâyete göre) salavât-ı şerîfe getirir. Sağ elini sağ uyluğunun üzerine koyar, şehadet parmağı hariç diğer parmaklarını kapatır. Baş parmağını salıvermesinde bir beis yoktur. İllallah dediğinde sadece sağ elin şehadet parmağıyla işaret eder. Lâ ilâhe'yi söylediği zaman şehadet parmağını kaldırmaz, ancak illallah dediği zaman kaldırır. İki secdenin arasında olduğu gibi **birinci** teşehhüdde de sol ayağının üzerine oturur.

Son teşehhüdde Râsûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) getirilen salavât-ı şerîfeden sonra, vârid olan duâyı okur. **İkinci** teşehhüdün sünnetleri birincininki gibidir. Ancak **ikinci** teşehhüdde sol kalçasının üzerine oturur; çünkü kıyam olmadığı için emaneten oturmuş değildir.

Aksine istikrarlı bir şekilde oturmuştur. Son oturuşta sağ ayağını dik tutar, sol ayağını onun altından çıkarır. Eğer zorluk çekmezse sol ayağının da baş parmağının ucunu yere koyarak kıbleye yöneltir.

Bu vazifeleri yaptıktan sonra başını, sağ yanağı arkadan görülecek derecede çevirerek sağma ve aynı hareketi yaparak soluna selâm verir. Selâm vermekle namazdan çıkmaya niyet eder.

Birinci selamla sağındaki meleklere ve müminlere selâm vermeye, **ikinci** selâmla da diğer tarafındakilere vermeye niyet eder. Sünnet, selâmın uzatmadan, harekesiz okunmasıdır. (Örneğin es-selâm kelimesini uzatmaksızm aleyküm ile birleştirip geçiştirmelidir. Bazı âlimlere göre selâmın

cezmi imamın onu acele okuması demektir ki imama uyanlar, ondan önce selâm vermesinler) . 62

Buraya kadar anlattıklarımız, tek başına kılınan namazla ilgili idi. .

Tekbirleri işitecek derecede sesli getirmelidir. İmâm ise, fazilete nail olmak için imamlığa niyet etmelidir. İmâm, imamlığa niyet etmezse bile cemaatın namazları imama uymaya niyet ettikleri takdirde sahih olduğu gibi, cemaat sevabına da nâil olurlar. Namazı tek başına edâ eden gibi İmâm da istiftah duâsıyla eûzüyü gizlice okur.

İmâm ve cemaat sesli okunan namazda 'Âmin' kelimesini âşikâre söyler. İmâm ile cemaatın âminleri beraber olmalıdır. Cemaat amin kelimesini imamdan sonra dememelidir. İmâm Fâtiha'yı bitirdikten sonra nefes almak için az bir zaman susmalıdır. İmama uyan da cehrî namazlarda bu zaman zarfında Fatiha'sını okumalıdır ki imamın zammı sûresini dinleme imkânına sahip olabilsin.

Cehrî namazlarda imama uyan, imamın sesini işitmediği takdirde zammı sûreyi okur. (Eğer işitirse dinlemelidir) . İmâm, başını rükûdan kaldırırken 'Semiallâhu limen hamide' der. İmama uyan da aynı kelimeleri tekrarlar. İmâm, rükû ve secdede üç defadan fazla tesbih okumamalıdır. **Birinci** tesehhüdde Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin' ibaresinden daha fazla birşey ilave etmeye yetkili değildir.

Üçüncü ve **dördüncü** rek'atlarda da Fâtiha'dan başka birşey okuyamaz. Namazı çok uzatmamalıdır. Son teşehhüd de salavât-ı şerife miktarından fazla olacak bir dua okumamalıdır.

Selâm verirken cemaat ile melekler üzerine selâm vermeye, cemaat da, selâmlarıyla imama **cevap** vermeye niyet etmelidir. Cemaat selâmını tamamlayıncaya kadar İmâm kıpardamamalıdır. Selam vermelerinden sonra İmâm yüzünü cemaata çevirmelidir. Eğer arkasında kadınlar da varsa onlar gidinceye kadar yüzünü çevirmemesi daha evlâdır. İmâm kalkmadıkça cemaattan hiç kimse kalkmamalıdır.

İmâm istediği tarafa, sağına veya soluna dönebilir. Ancak sabah namazının kunut duasını sadece kendisine tahsis etmeyip, 'Ey Allahım! Bizi hidâyet et!' deyip ve umumî bir şekilde ve açıktan yapar; cemaat da âmin der. Kunut duâsında ellerini göğsü hizasına kaldırır. Duânın sonunda elleriyle yüzünü mesheder; çünkü bu konuda hadîsler nakledilmiştir. 63

Eğer bu hususta hadîs olmasaydı, teşehhüdün sonunda olduğu gibi kıyas, elleri kaldırmamayı gerektirirdi.

58) Taberânî, (Muaz'dan zayıf bir senedle)

59) Müslim, (İbn Ömer'den) ; Ebû Dâvud ve Tirmizî (Cübeyr b. Mut'im'den)

60) Müslim, (Hazret-i Ali'den)

61) Beyhakî, (İbn-i Abbâs'dan) ; Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî, (sahih olarak)

62) Ebû Dâvud ve Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den sahih olarak)

63) İmâm Gazâlî dışında bu hususu belirten bir kimseye rastlanılmamıştır.

Namazda Yasak Olan Hususlar

Hazret-i Peygamber şunları yasaklamıştır:

1. Safn

2. Safd (Bu iki terimin mânâsı daha önce zikredilmişti)

3. İka64

4. Sedl65

5. Keff66

6. İhtisar67

7. Salb68

8. Muvâsele69

9. Hâki'nin namazı70

10. Hâkibin namazı71

11. Hâzik'in namazı72

12. Acıkmış kişinin namazı

13. Öfkelinin namazı

14. Yüzünü örtenin namazı,73

İka: Lugatçılara göre, kalçaları üzerine oturup dizlerini dikerek köpek oturuşu gibi ellerini yere koymak; hadîsçilere göre, baldırları üzerine oturup ancak ayaklarının parmakları ile dizlerini yere değdirmek demektir.

Sedl: Ehl-i hadîsin sedl hakkındaki tefsirine göre bu, elbiseye bürünüp elleri yenlerine sokarak rükû ve secdeye varmaktır. Yahûdîler namazlarında böyle yaptıkları için, müslümanlara, onlara benzemek yasak edilmiştir. İç gömlek de aynı mânâda olduğundan elleri gömlekte olduğu halde rükû ve secdeye varmak da uygun değildir.

Bazı âlimler sedl'in, 'İzarın ortasını başının tepesine koyup kollarını omuzlarına koymaksızın sağ ve sol taraflarına sarkıtmak demek olduğunu söylemişlerse de **birinci** mânâ hakikate daha yakındır.

Keff:Secdeye giderken önünden ve arkasından eteklerini toplamak ve yakarı kaldırıp bedenine yapıştırmak demektir.

Keff (kaldırmak, bir araya getirip bağlamak) bazen saçlarda da olur. Bu bakımdan hiç kimse saçlarını örgü yapıp bağlayarak namaz kılmamalıdır. Bu yasak, sadece erkekleredir.

Hazret-i Peygamberin şöyle dediği rivâyet olunmuştur:

Yedi âza üzerinde secde edip, saç ve elbiseyi (secdeye giderken) toplayıp kaldırmamakla emrolundum. . . 74

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) namazda, kamis (baştan topuklara kadar sarkıtılan kaftan)

üzerine kemerimsi birşeyin bağlanmasını mekruh görmüş ve bunu yasak edilen keff'ten saymıştır.

İhtisar: Ellerini böğrüne koymak demektir.

Salb: Kıyamda ellerini böğürlerine koyup pazularını yanlarından uzak tutmak demektir.

Muvasele: Bu beş kısımdır ki **ikisi** imamda aranır.

1. Kıraati tahrim tekbirine bitiştirmek.

2. Rükûu kıraata bitiştirmek. (En doğrusu tekbirden az sonra okumaya başlamalı ve okumayı bitirdikten az sonra da rükûa gitmelidir) .

İkisi de cemaatta aranır:

1. Tahrim tekbirini imamın tekbiriyle birleştirmek.

2. Selâmını imamın selâmıyla beraber vermek.

Beşincisi ise hem imamda, hem de cematta aranır ki bu, farz olan **birinci** selâmı **ikinci** selâm ile bitiştirmektir. Gerek İmâm, gerek cemaat iki selâmı az bir farkla vermelidirler.

Hâkin: Bevlden (küçük taharetten) sıkışan demektir. Hâkib: Büyük abdestten sıkışan demektir. Hâzik: Dar mest giyen kişi demektir.

Bütün bu durumlarda kılınan namazlar mekruhtur; zira bu durumlar namazda aranan huşûa mânidirler.

Acıkmış ve üzüntülü olan kimseler de bu mânâdadır. Acıkmışın namazının mekruh olması,

Hazret-i Peygamber'in şu hadîsi şerifinden anlaşılmaktadır:

Akşam yemeği hazır olduğunda namaz vakti de girmişse, evvelâ yemeği yeyiniz. 75

Ancak vakit daralmış veya kişinin yemeğe karşı pek iştahı yoksa o zaman namazın önce kılınmasında herhangi bir kerahet yoktur.

Hazret-i Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

Sizden biriniz, yüzü asık olduğu halde namaza durmasın. Öfkeli olduğu halde namaz kılmasın. 76

Hasan-ı Basrî de 'Huzur-u kalple kılınmayan namaz, sahibini cezaya daha tez götürür' demiştir.

Yine bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

Namazda meydana gelen şu yedi şey **şeytan**dandır:

1) Burundan gelen kan,

2) Uyuklamak,

3) Vesveseye saplanmak,

4) Esnemek,

5) Kaşınmak,

6) Sağa sola bakmak,

7) Herhangi birşeyle oynamak. . . 77

Bazı ulemâ bu şıklara, unutkanlık ile şüpheciliği de eklemiştir.

Seleften bir âlim şöyle demiştir: Namazda şu dört şeyi yapmak katılığın alâmetidir:

1. Sağa sola bakmak.

2. Yüzünü silmek.

3. Secdeyi rahat yapmak için taşları düzeltmek.

4. Namazı, önünden insanların geçmesi muhtemel yerlerde kılmak.

Hazret-i Peygamber, namazda parmakların birbirine geçirilmesini, çıtlatılmasını, yüzün kapatılmasını ve rükûda ellerin üstüste konulup bacakların arasına sokulmasını nehyetmiştir. 78

Bir sahabî 'Biz böyle (yukarıda zikredildiği gibi) yapardık; fakat **Hazret-i Peygamber** bizi böyle yapmaktan menetti'79 demiştir.

Secdeye giderken secde yerinin temizlenmesi için yere üflemek ve taşları elle düzeltmek de mekruhtur.

Çünkü bu gibi fiiller lüzumsuzdur. Ayaklarından birisini kaldırıp uyluğunun üstüne koymamalı ve kıyamda iken herhangi bir yere dayanmamalıdır. Eğer yaslandığı yer, yerinden oynatıldığı takdirde düşecek şekilde dayanmışsa, en açık fetvaya göre namazı bâtıldır. Allah herşeyi herkesten daha iyi bilir.

64) Tirmizî ve İbn Mâce, (Hazret-i Ali'den)

65) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den) ; Hâkim senedin sahih olduğunu söylemiştir.

66) İbn-i Abbâs'tan

67) Ebû Dâvud ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den) ; Hâkim'e göre senedi sahihtir.

68) Ebû Dâvud ve Nesâî, (İbn Ömer'den sahili bir senedle)

69) Rezin, Tirmizî'ye nisbet etmiştir.

70) İbn Mâce ve Dârekutnî, (Ebû Umâme'den)

71) Hazret-i Âişe'den

72) Rezin, Tirmizî'ye nisbet etmiştir.

73) Ebû Dâvud, İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den hasen bir senedle)

74) İbn-i Abbâs'tan

75) İbn Ömer ve Hazret-i Âişe'den

76) İmâm Irâkî bu hadîse rastlamadığını söylemiştir. Bkz. Kut'ul-Kulûb

77) Tirmizî, (Adiyy b. Sâbit'den garib olarak)

78) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân, Hâkim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, (Ka'b b. Acere ile Ebû Hüreyre'den)

79) Buhârî ve Müslim, (Sa'd b. Ebî Vakkas'dan)

Farzların ve Sünnetlerin Açıklaması

Âhiret yolcusunun gözetmekle vazifeli olduğu farz, sünnet, âdâb ve heybetleri kapsamaktadır; zikredeceklerimizin on**ikisi** farzdır:

1) Niyet.

2) Tahrim tekbiri.

3) Kıyam (ayakta durmak) .

4) Fâtiha'yı okumak.

5) Rükûda istikrara kavuşacak ve ellerinin ayası dizlerine değecek kadar eğilmek.

6) Rükûdan, sırtının kemikleri düzelecek derecede rükûda kalkmak.

7) Secdeye, istikrar bulacak derecede varmak (secdede iki elin yere konması farz değildir) .

8) **Birinci** secdeden, belini doğrultacak derecede kalkmak.

9) Son teşehhüdde oturmak.

10) Son teşehhüd.

11) Son teşehhüdde Râsûlullah'a salavât-ı şerife getirmek.

12) **Birinci** selâmı vermek. (Namazın çıkış niyeti, farz değildir) .

Bu saydıklarımızın dışındakiler farz değil sünnet ve farzlarda sünnetler ve heybetlerdir.

Sünnetlere gelince; amelî sünnet dört tanedir:

1) Tahrim tekbirini alırken ellerini kaldırmak.

2) Rükûa varmak için ellerini kaldırmak.

3) Rükûdan kalkarken ellerini kaldırmak.

4) **Birinci** teşehhüd için oturmak.

Bizim 'Teşehhüd için otururken parmaklar nasıl yayılır ve ne zaman kaldırılır' şeklindeki açıklamamıza gelince, bunlar teşehhüd için yapılan oturuş sünnetinin hey'etleridir. Kalçalar üzerine oturmak, (**ikinci** teşehhüde otururken) sol ayağı sağın altından çıkarmak ve (**birinci** oturuşta) sol ayağın üzerine oturmak ise celseye (oturuşa) tâbi birer heybettirler.

Başı eğmek, sağ sola bakmayı terketmek ise, kıyama tâbi hey'etlerden olup (zâhirde) sûretini güzel göstermek içindir. Teşehhüdü bulunmayan her rek'atın **ikinci** secdesinden sonra istirahat için azıcık oturmayı amelî sünnetin esaslarından saymadık. Çünkü bu oturuş, secdeden kıyama kalkma hey'etini güzelleştiren birşey olup haddizatında yapılması gerekenlerden değildir. Aksine secdeden

kıyama kalkışa yardımcı olsun diye yapılır. Ayrı zikredilmemesi de bu sırra binaen olsa gerek.

Zikirlerden olan sünnetler ise şunlardır.

1) İstiftah (açılış) duasını okumak.

2) Eûzü çekmek.

3) Amin demek, (Bu, müekked sünnetlerdendir) .

4) Fâtiha'dan sonra bir sure okumak.

5) İntikal (meselâ kıyamdan rükûa, rükûdan itidala ve oradan da secdeye gitmek) için getirilen tekbirler.

6) Rükûda,

7) Secdede,

8) Rükû ve secdeden kalkarken ve

9) **Birinci** teşehhüdde yapılan zikirler.

10) **Birinci** teşehhüdde getirilen salavât-ı şerîfeler.

11) Son teşehhüdün sonunda okunan dua.

12) **İkinci** selâm.

Bütün bunları sünnet ismi altında topladıksa da, dereceleri ayrı ayrıdır. Zira bu saydıklarımızdan dört tanesi (Kunut duası, **birinci** teşehhüd, **birinci** teşehhüd için oturuş ve **birinci** teşehhüdde salavât-ı şerife getirmek) terkedildiği zaman ancak sehiv secdesiyle telâfi edilir. Fiillerde ise, sünnet bir tanedir. O da **birinci** teşehhüd için **birinci** oturuştur.

Namazın dörtlü olup olmamasının bilinmesi için, dikkat edenlerce bilinsin diye, **birinci** oturuş namaz nazmının tertibine tesir eder. Ellerin kaldırılması ise böyle değildir; zira onun namaz nazmında zerre kadar bir tesiri yoktur. İşte bu sebepten dolayı **birinci** oturuşa, namazın bâz'ı denilmiştir.

Bir kısım âlimlere göre, bâz sayılan hareketler, terkedildiklerinde secde-i sehivle telâfi olunurlar. Üçü hariç, zikrolunan bu sünnetlerin hiçbiri secde-i sehiv gerektirmez. Sehiv secdesi gerektirenler şunlardır:

1. Kunut duasının terki.

2. **Birinci** teşehhüdün terki.

3. **Birinci** teşehhüdde getirilen salavât-ı şerîfelerin terki.

İntikal tekbirleri ve rükû, secde ve bu **ikisi**nden kalkarken okunan zikirlerin terkedilmesi ise secdeyi gerektirmez. Zira rükû ve secdenin sûretleri âdete muhalif olduğundan, buradaki zikirler terkedilip onlara intikal etmek için tekbirler getirilmese dahi ibadet mânâsı hâsıl olur. Buradaki zikirlerin olmaması ibâdet sûretini değiştirmez.

Teşehhüd (ün okunması) için oturmaya gelince, bu mûtad bir oturuştur ve teşehhüd için ihdas

edilmiştir. Bu bakımdan onun terkinin tesir edeceği besbelli bir hakikattir. İstiftah duâsı ile zammı sûrenin terkine gelince; kıyam, Fâtiha-i şerîfe ile ma'ınûr olup, ibâdet âdetten bu sayede ayrıldığı için, bunların terkedilmesi herhangi bir menfi tesir yapmaz.

Son teşehhüddeki dua da böyledir. Sabah namazındaki kunut duâsı ise, secde ile telâfi, edilmekten en uzak duâlardandır. Fakat sabah namazındaki itidalin uzatılması sadece kunut duâsının okunması için meşru olduğundan, secdeden sonra istirahat için uzatılan istirahat oturuşu gibi olmuştur.

İstirahat oturuşunun, teşehhüdle uzatılıp **birinci** teşehhüdün celsesi kabul edildiği gibi, sabah namazının bu kıyamı da kendisinde vâcib bir zikir bulunmayan mûtad ve uzun bir kıyamdır. Uzunluk vasfıyla sabah namazının dışındaki namazların kıyamlarından ayrılır, (Zira sabah namazından başka hiçbir farzda böyle uzun bir kıyam yoktur) . 'Bu uzun kıyamda, vacip olan bir zikir yoktur' demekle de namazın esasından olan kıyamdan ayrılmıştır. Eğer 'Farzların sünnetlerden ayrılması mâkul bir keyfiyettir. Şöyle ki: Farzın yapılmamasıyla namaz sahih olamaz; Fakat sünnet böyle değildir. Farzın terkinde ikap ve ceza vardır; sünnetin terkinde ise böyle birşey yoktur. Sünnetin bir kısmını diğerlerinden ayırmaya gelince bu, karışık bir durumdur. Çünkü bütün sünnetler istihbab yoluyla emrolunmuşlardır. Hiçbirinin terkinde ikap yoktur. Ancak hepsinin yapılmasında sevap mevcuttur. O halde sünnetler arasındaki ayırımın mânâsı nedir ve bu ayırım nasıl yapılır?' dersen; buna şöyle **cevap** verebiliriz:

Bütün sünnetlerin, ifasında sevabın varlığında, terkedildiğinde ikabın yokluğunda ve istihbabiyette eşit olmaları, aralarındaki ayrımı kaldıramaz. Biz bu hükmü şöyle bir misâl ile açıklayabiliriz: İnsan ancak bâtınî mânâ ve zâhirî âzalarıyla kâmil bir insan sayılabilir. İnsanın kemâlini intac eden bâtınî mânâ, hayat ve ruhudur; zâhirî mânâ ise, âzaların cisimleridir. Bu hakîkat böylece bilindikten sonra mâlumdur ki, kalp, ciğer ve dimağ gibi, yok olmasıyla insanın yok olmasına sebep olan bazı âzalar varsa da, fevt olması hayatın fevtine değil, ancak maksatlarının fevtine sebep olanları da vardır: Göz, el, ayak ve dil, bu gruba misâl olarak gösterilebilir.

Bazılarıyla da ne hayat ve ne de maksatları fevt olur. Ancak güzelliğin yok olmasına sebep olur hepsi o kadar: Kirpik, sakal, kaş ve yüz güzelliği gibi.

Bazılarının yokluğunda ise güzelliğin esası de yok olmaz; ancak onunla güzelliğin kemâli kaybolur. Kaşların yay gibi oluşu, sakalın ve kirpiklerin siyahlığı, âzaların uygunluğu, cilt renginin kırmızı ve beyaz karışımı olması gibi. . . İşte bunlar âzalar arasında ayrı ayrı derecelerdir.

İbadet de bunun gibi şeriatça tasvir edilmiş bir sûrettir. Şeriat aynı zamanda bizleri onu elde etmeye de mecbur kılmıştır. Bu bakımdan ibadetin ruhu ve bâtıni hayatı huşû, niyet, kalp huzuru ve ilerideki bahislerde geleceği gibi ihlâstır. Biz ise, şu anda onun zâhirî parça ve cüzlerini beyana çalışıyoruz. Bu bakımdan rükû, secde, kıyam ve sair rükünler, ibadetin kalbi, baş ve ciğeri mesabesindedir. Çünkü bunların yokluğu namazın olmamasına sebebiyet verir.

Daha önce zikrettiğimiz ellerin kaldırılması, istiftah duası ve **birinci** teşehhüd gibi sünnetleri ise, ibadetin elleri, gözleri ve ayakları mesabesindedir. Şahsın hayatı bazı âzaların yokluğuyla yok olmadığı gibi namazın sıhhati de bunların yokluğuyla bozulmaz. Ancak şahıs bu âzaların yokluğuyla çirkinleşip, rağbetten düşer. Namazın bu gibi sünnetlerini terkedip sadece farzlarla iktifa eden de böyledir.

Namazında sadece farzlara yer veren bir kimse, padişaha, diri, fakat elleri, kolları ve bacakları kesik bir köleyi hediye eden gibi olur. Namazın, sünnetlerden sonra gelen hey'etlerine gelince; onlar insan güzelliğinde rol oynayan kaş, sakal, kirpik ve güzel renk yerine kaim olur. Sünnetlerdeki zikirlerin vazifeleri ise, güzelliğin tamamlayıcısıdır. Kaşların kavis yapması, sakalın çevirmesi ve benzeri gibi. .

Kısaca namaz senin elinde, Allah'ın rahmetine bir yaklaşma vesilesi ve kıymetli bir hediyedir. Onunla padişahlar padişahına mânen yaklaşılır. Sultanlara yaklaşmak isteyenin elinde bulunan ve ona hediye edilecek bir câriye (teşbihte hatâ olmasın) gibidir. Bu hediyeyi bugün **Allahü teâlâ**'ya arzedersin. Yarın en büyük arz gününde O bunu sana iade edecektir. Bu bakımdan onun güzellik veya çirkinliğinde seçim senin elinde olup, takdir sana aiddir. İyi de yaparsan kendine, kötü de yaparsan kendine aittir.

Sakın sünneti farzdan ayırdetmek için fıkıhla kurduğun ilişkiden nasibin 'ınademki sünnet, terki caiz olan bir ibadettir. O halde terkedeyim' olmasın. Zira böyle bir hareket, tıpkı bir doktorun 'Gözün çıkartılması insan vücudunu yok etmez. Gözü kör edilen köle, sadece hediye olarak sultana arzedildiği zaman kabul olunmayacağı korkusuyla karşı karşıyadır' sözüne benzer. İste sünnet, hey'et ve âdâbın mertebelerini böylece bilip takdir etmek gerekir.

Rükû ve secdesi tamamen edâ edilmeyen namaz, kıyâmette sahibinin gırtlağına sarılan ilk hasımdır. Sahibine 'Beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zâyi etsin!' diye bedduada bulunur.

Namazın rükünlerinin kemâli hakkında verdiğimiz bilgileri dikkat ve itina ile mütalaa et ki, tesirlerini hakîkî bir şekilde görebilesin!

Not: Müellif tarafından verilen fıkhî malumât (kendisinin bağlı olduğu) Şâfiî mezhebine göredir. Okuyucularımız bu hususu dikkate almalıdırlar.

Kalbin Amelinden Olan Bâtınî Şartlar

Bu bölümde, namazın huşû ve kalp huzuruyla olan bağlantısını açıklayıp, sonra bâtınî mânâlarını ve bu mânâların hududlarını, sebep ve ilâçlarını zikredeceğiz. Âhiret azığı olmaya elverişli bir hale gelmesi için namazın her rüknünde hazır bulundurulması gereken mânâların tafsilâtını vereceğiz.

4-4

Namazda Huzur ve Huşû Şarttır

Bunun birçok delilleri vardır. Şu ayet bu delillerden biridir: Beni anmak için namaz kıl! (Tâhâ/14)

Bu emrin zahirinden Allah'ı anmanın vâcib olduğu anlaşılır. Gaflete dalmak ise, anmaya zıt düşmez mi? (O halde huzur şarttır.)

Namaz boyunca gaflet içerisinde bulunan kimse, nasıl olur da Allah'ı anmak için namaz kılanlardan sayılabilir?

Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayınız (Nisâ/43)

Bu hüküm, sarhoşun namazdan niçin menedildiğinin illet ve hikmetinin beyânıdır. Dünya düşüncelerine dalıp vaktini vesveselerle geçiren her gâfil hakkında bu hüküm câri ve mer'îdir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Namaz ancak (Allah'a karşı izhar edilen) meskenet (zillet) ve tevâzûdan ibarettir.

Bu hüküm 'es-salât' kelimesindeki harf-i tarif ve 'innemâ' kelimesi ile de tekid ve takviye edildi. Buna bir nazire olarak deriz ki; fakihler 'Şuf'a hakkı sadece taksim kabul etmeyen nesnelerde vardır hadisinden, hasr, isbat ve nefyi anlamışlardır, (Yâni şuf'a taksim kabul etmeyenlerden başka birşeyde olamaz, sadece bunlar için geçerlidir. Bu bakımdan namaz hakkındaki hadîsin mânâsı da şöyle olur: 'Namaz sadece Allah'a karşı gösterilen zillet ve tevazu ile kılınırsa namaz olur. Bunlarsız kılınan namaz, namaz sayılmaz') .

Delillerden biri de şudur:

Kimin namazı, kendisini fuhşiyat ve münkerden alıkoymazsa, o kişi gittikçe Allah'tan uzaklaşır.

Gafilin namazı ise, sahibini fuhşiyat ve münkerden menetmez. Bu bakımdan böyle bir namaz kişiyi gittikçe Allah'tan uzaklaştırır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Nice kâim (namaz kılan) vardır ki namazından nasibi, sadece yorgunluktur. 80

Hazret-i Peygamber bu hadisinde gafilden başkasını kasdetmemiştir.

Kişi namazından ancak anladığı kadarını kılmış sayılır. 81

Bunun tahkiki şöyledir: Başka bir hadîste vârid olduğu gibi, namaz kılan rabbine münacaat etmiş olur82, gafletle yapılan münacaat ise hiçbir zaman münacaat olamaz.

İnsanoğlu, zekât verdiğinde gâfil olsa bile, zekâtın verilmesi temelde şehvete muhalif ve nefse zor geldiği için ki oruç da böyledir; bedenin kuvvetini kırar; Allah'ın düşmanı **şeytan**ın âleti olan hevâ-i nefsi parçalar böyle bir zekâtın ve tutulan orucun kabul olunması uzak bir ihtimal değildir.

Hac da böyledir; fiillerinde meşakkat ve şiddet vardır. Kalp huzuru ister olsun, ister olmasın, hac farizasının ifası esnasında elem ve eziyete sebebiyet veren bir çalışma vardır.

Namaza gelince, namazda ancak zikir, kıraat (okuma) , rükû, secde, kıyam (ayakta durmak) ve kuud (oturuş) vardır.

Bunların tahlili ise şöyledir: Nasıl ki oruçta yeme, içme ve cinsî münasebetten kesilmekle mide; haccın zorluğuyla beden, zekâtın ve sevilen malın verilmesiyle de kalp denendiği gibi, zikir de ancak Allah ile münacaat ve muhaveredir. Bu bakımdan zikirden ya hitap ve mühavere kastedilir veya dilin çalışmasını denemek için harf ve sesler kastedilir.

Şüphe yoktur ki, bu (**ikinci**) kısım (kastedildiği takdirde, namaz) bâtıldır; zira dili hezeyanla kıpırdatmak, gâfil bir kimseye en hafif gelen birşeydir. Bu bakımdan dil çalışması olduğundan imtihan ve zorluk değil, aksine harflerin telaffuzundan konuşma kastolunur. Konuşma ise, kalpteki mânâları aksettirmedikçe konuşma sayılmaz. Kalpteki mânâların tercümanı ancak kalp huzuru bulunursa olabilir.

Eğer kalp gâfil ise, ' (Yâ rabbî!) Bizi dosdoğru yola hidayet et!' demenin ne faydası vardır?

Dua ve tazarru kastedilmedikçe dilin gafletle kıpırdanması zorluğuna katlanmanın ne mânâsı olabilir? Hele bu kabil kıpırdanmayı âdet edindikten sonra hiç de faydası olamaz. İşte zikirlerin hükmü

budur. Bu hakikatlerden daha öteye giderek derim ki: Eğer birisi, Falan adama teşekkür edeceğim, kendisini övmek suretiyle ondan ihtiyacımı gidermesini isteyeceğim' diyerek yemin etse, sonra da bu mânâları ifade eden kelimeleri uykuda iken (tesadüfen) söylese yeminini yerine getirmiş sayılmaz.

Hatta isteğini karanlıkta tekrarladığı zaman o adam da orada bulunsa, fakat kendisi onun orada olduğundan haberi olmasa ve onu görmese yine yeminini yerine getirmiş sayılmaz. Çünkü kasdettiği adam kalbinde hazır olmadıkça konuşması ona hitap etmek sayılmaz. Eğer kasdettiği kimsenin de bulunduğu bir anda güpe gündüz herhangi bir fikirle meşgul olup konuşurken gayesi o adam olmadığı halde bu kelimeler ağzından çıksa yine de yeminin mesuliyetinden kurtulmuş sayılmaz.

Kıraat ve zikirlerden gaye, hamd, senâ, tazarru ve dua olduğunda zerre kadar şek ve şüphe yoktur. Burada muhatap, **Allahü teâlâ**'dır. Bu bakımdan bu gâfil adamın kalbi, gaflet perdesi ile örtülü olduğundan (mânen) O'nu görüp müşahede edemez. Muhatabı bulunan **Allahü teâlâ**'dan gafildir. Fakat âdet yerini bulsun diye lisanı hareket eder.

Bu gaflet hali, îmanın yerleşmesi, **Allahü teâlâ**'nın anılmasının yenilenmesi ve kalbin dünya paslarından temizlenmesi için, farz kılınan namazın gayesinden çok uzaktır. Kıraat ve zikrin hükmü işte budur.

Kısaca bu özelliğin konuşmada bulunması ve fiilden ayrı bir varlık olması inkâr kabul etmez bir hakikattir.

Rükû ve secdeye gelince, şüphe yoktur ki, bunlardan gaye Allah'ı tâzimdir. Bu bakımdan eğer O'ndan gâfil olduğu halde Allah'ı fiille tâzim etmek câiz olsaydı, önüne konan putu da tabiî fiilleriyle, bilmeyerek tâzimi de hâşâ mümkün olurdu veya kendisinden gâfil bulunduğu ve tâzimini aklından bile geçirmediği, önündeki duvarı tâzim etmesi de sözkonusu olurdu.

Gafletle yapılan rükû ve secdeden tâzim ruhu çıktıktan sonra, belini ve başını hareket ettirmekten başka bir mânâsı kalmaz.

Böyle bir harekette imtihana değer bir meşakkat (eğer tâzim ruhu olmazsa) yoktur ki, bu hareket dinin direği, küfür ile İslâm'ın arasını ayırt eden alâmet olup, mertebece hac vesair ibâdetlerden önce gelsin; onu tembellikle terkedenin (had için) katli vâcip olsun. Namaza verilen bu büyüklük ve önemin, sadece zahirî amellerinden dolayı olup bunda kendisinden kastedilen münacaatın rolü bulunmadığı kanaatinde değilim.

Namaz derece bakımından oruçtan, zekât, hacc ve sair ibâdetten ve hatta, hakkında 'Elbette kurbanların ne etleri, ne de kanları Allah'a erişmez. (Allah katında makbul olmaz.) Fakat Allah'a sizden ancak takvâ ulaşır' (Hac/37) ayeti nâzil olan ve maldan eksiklik hesabıyla nefisle mücahede sayılan kurbanlardan da ilerdedir.

Takvâ, kalbe üstün gelip Allah'ın yüce emirlerini yapmaya zorlayan sıfattır. Allah tarafından makbul ve matlup olan da budur. Hâl böyle iken nasıl olur da fiillerinden gâfil olunan bir namaz emrolunur? Kalp huzurunun namazda mânen şart olduğuna delâlet eden delil, işte bu zikrettiğimiz gerçektir.

Şayet "Kalp huzurunu namazın sıhhati için şart koşup bu huzur bulunmadığı takdirde namaz

bâtıldır hükmünle, 'Kalp huzuru sadece tekbir alırken şarttır' diyen fukahânın icmaına muhalefet etmiş oluyorsun" dersen, bil ki, İlim bölümünde fakihlerin kalbe müdahale etmeye yetkili olmadıklarını, kalbi yarıp bakmaya ve âhirete götüren yolda söz söylemeye salâhiyetleri bulunmadığını, ancak dinin zâhir hükümlerini âzaların zâhir amellerine bina etmeye yetkili bulunduklarını kaydetmiştik.

Amellerin zâhirî icrası, ancak ölüm cezasının kalkmasına, hükümdarın (icra organının) takbih ve ta'zir cezalarının düşüşüne kâfidir. Fakat bu zâhirî amel âhirette fayda verir mi vermez mi, bu konu fıkhın hududu dışındadır. Kaldı ki, huzur-u kalbin namazda sadece tekbir alınacağı sırada şart olup diğer zamanlarda şart olmadığında fakihlerin icmaı bulunduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Çünkü Ebû Talib el-Mekkî, Süfyân es-Sevrî yoluyla Bişr el-Hafî'den 'Korkmayanın namazı fasiddir. . ' hükmünü rivâyet etmektedir.

Hasan-ı Basrî'nin 'Kalp huzurundan yoksun olarak kılınan namaz, rahmetten ziyade ceza ve ukûbâtı celbeder' dediği rivâyet edilmektedir.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) 'Namazda iken sağında ve solunda cereyan eden şeyleri anlamaya çalışan kişinin namazı, namaz sayılmaz' buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kul bazan namaz kılar; fakat namazın altıda biri, hatta onda biri kendisi için yazılmaz. Kişinin namazından ancak anlayıp idrak ettiği kadarı kendisi için yazılır. . . 83

Eğer bu sözü, **Hazret-i Peygamber**'den başkası söylemiş olsaydı, muhakkak bir mezheb ittihaz edilirdi. Kaldı ki **Hazret-i Peygamber**'den gelmiştir, nasıl olur da kabul edilmez?

Abdülvahid b. Zeyd84 (radıyallahü anh) 'Ulemanın ittifakıyla sabit olmuştur ki, kişinin namazından ancak anladığı kadarı defterine yazılır' buyurmuştur. Dikkat edildiğinde görülür ki; Abdülvahid de ulemânın, kalp huzurunun namaz boyunca şart olduğu hususunda ittifak ettiğini nakletmektedir. Muttakî fakihlerin ve âhiret âlimlerinin bu konudaki hükümleri sayılamayacak derecede çoktur.

Hak, şer'î delillere dönmektir. Bu şartın gerekliliğini belirten eser ve haberlerin açık olmasına rağmen zahirî teklif hususunda fetvâ, halkın kusurlu olduğu gözönünde bulundurularak takdir edilir. Her insana, namaz boyunca kalp huzuru şart koşulamaz; çünkü müstesna bir azınlık hariç, bu yükün taşınmasında bütün insanlar âciz kalır.

Zaruretten ötürü namaz boyunca huzur mümkün olmadığı takdirde buna katılmaktan başka çare bulunmaz. Ancak bir lahza da olsa huzur ismini taşıyan bir halin bulunması şart koşulmuştur.

Huzurun bulunması için en müsait zaman da tekbir getirilme vaktidir. Bunun için biz de ancak bu vakitte huzur ile mükellef olduğumuzu kaydederek kısa kestik. Buna rağmen ümidimiz şudur ki: Bütün namazı boyunca gâfil bulunan bir kimsenin hali, namazı büsbütün terkedenin hâli gibi değildir; çünkü gâfil, namazını zâhiren edâ edip bir an için de olsa kalp huzuruna varır. Nasıl böyle kabul edilmesin ki? Halbuki unutarak abdestsiz namaz kılan bir kimsenin namazı, her ne kadar fasid ise de, ibadet yaptığından dolayı, kusuru ve özrü kadar da olsa bir ecri vardır. Bu ümide rağmen gaflet ile namaz kılanın halinin büsbütün terkedenin halinden daha şiddetli olmasından da korkulur.

Korkulur; çünkü padişahın hizmetinde bulunup, huzuru ihlâl edici ve küçük düşürücü gafilin konuşması ve gevşek hali, hizmetten tamamen kaçanın halinden daha berbattır. Korku ve ümit sebepleri çatıştığı ve durumun tehlike arzettiği bir zamanda ihtiyatlı ve müsamahakâr davranmak sana aittir; istediğini seçebilirsin. Bütün bunlarla beraber fukahanın gaflet ile kılınan namazın sahih oluşuna dair verdikleri fetvâya muhalefet etmek niyetinde de değilim. Daha önce işaret edildiği gibi, bu hüküm fetvânın zaruretindendir.

Namazın sırrını bilen, gafletin namaza zıt düştüğünü de bilir. Fakat akaid kaideleri bahsinde zahir ve bâtın ilimlerinin farklılığını belirtirken, şeriatın görünen her sır ve hikmetini söylemeye mâni olan sebeplerden birinin de halkın anlayışındaki kusurun olduğunu söylemiştik.

Bu konuyu, bu kadarla kapatalım. Çünkü âhiret yolunun yolcusuna bu kadarı yeter de artar bile. Fazla mücadeleye hevesli olan münakaşacıya gelince, biz şimdilik ona hitap etmeye niyetli değiliz.

Kısacası kalp huzuru, namazın ruhudur. Bu ruhun idamesi en azından tekbir alındığı zaman bulunmasına bağlıdır. Tekbir anında huzurun eksikliği ruhun helâk olması demektir. Huzur, namazın parçalarında ne derece ise ruh da o nisbette gelişir.

Ölüye yakın nice hareketsiz diri vardır. Bütün namaz boyunca gâfil olup sadece tekbir alınırken huzura kavuşanın namazı, hareketsiz diriye benzer. Allah'tan yardımını talep ederiz.

80) Nesâî, İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den; hasen bir senedle)

81) Irâkî, merfû olarak görmediğini söylemektedir.

82) Buhârî ve Müslim, (Enes'den)

83) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Hıbbân, (Ammar b. Yâsir'den)

84) Abdülvahid, Basralı olup tâbiîn ulemasından müttaki ve âlim bir zâttır.

Namazın Tamamlayıcısı Olan Bâtınî Mânâlar

Bu mânâların tafsilâtlı beyanı, uzun ibarelere muhtaçtır. Fakat hülâsası altı cümle ile şu şekilde ifade edilebilir:

1. Kalp huzuru
2. Tefehhüm (anlayış)
3. Tâzim
4. Heybet
5. Reca
6. Haya

Önce bunların tafsilâtını, sonra sebeplerini, daha sonra da nasıl elde edileceklerini beyân edelim.

Kalp Huzuru

Kalp huzurundan gayemiz; kişinin kalbinin, yaptığı ibadet ve okuduğu Kur'ân'dan başka

herşeyden tahliye edilmesiyle birlikte yaptığı hareket ve okuduğu Kur'ân'ın bilgisiyle dolmasıdır. Beden bunları yaparken fikir de başka şeylerle meşgul olmamalıdır. Fikir başka şeylerle meşgul olduğu halde kalp, yaptıklarını hatırdan çıkarmasa tamamen gâfil sayılmadığı gibi kalp huzuru da hasıl olmuş sayılır. Kelâmın mânâsını anlamak ise, kalp huzurunun da ötesinde birşeydir.

Tefehhüm

Kalp huzuru, genellikle lâfzın mânâsıyla değil, mücerred lâfızla beraber olur. Bu bakımdan ancak kalbin mânâyı kapsamasına 'tefehhüm' denir ki biz de tefehhümden bu mânâyı kasdediyoruz. Bu makamda, insanlar çeşitli derecelere sahiptir. Çünkü okunan tesbihlerin ve Kur'ân'ın mânâlarını anlamakta bütün insanlar aynı seviyede değillerdir. Nice mânâlar vardır ki, namaz kılan zat, onları ancak namaz esnasında anlayıp kavrar. Namaz dışında ise bu mânâlardan haberdar değildir; hatta kalbine bile gelmez. İşte bu cihetten namaz insanı fuhşiyat ve münkerâttan alıkor; zira yüzdeyüz fuhşiyatı meneden birtakım emirleri vardır.

Tâzim

Anlayış ve kalp huzurunun da ötesinde bulunan bir emirdir. Çünkü kişi bazen kölesine kalben hazır olduğu ve mânâsını da anladığı birtakım sözler söyler. Bunu yaparken de kalbinde kölesini büyütücü bir emir de mevcut bulunmamaktadır. Bu bakımdan bir kimseyi tâzim, kalp huzuru ile beraber anlayışın da ötesinde bulunan bir mânâ belirtmek demektir.

Heybet

Heybet, tâzim'in ötesinde bulunan bir emirdir. Heybet, menşei tâzim olan korku demektir; çünkü korkmayan bir kimseye heybet edici denilemez. Ancak akrepten veya kölenin kötü ahlâkı ve benzeri hasis sebeplerden korkmaya da heybet adı verilemez. Aksine azametli sultandan korkmaya 'heybet' denilir. Heybet, menşei iclâl (büyüklük) olan korku demektir.

Reca

Reca'nın, söylenen bütün mânâların ötesinde bulunan bir husus olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Çünkü nice kimseler vardır ki padişahlardan birisine tâzimde bulunur, onun saltanat" ve savletinden korkar; fakat buna rağmen, ondan herhangi birşey ummaz, Oysa bir kula en yakışır hareket, namazıyla, **Allahü teâlâ**'nın sevabını ummaktır. Nitekim kusurlarından dolayı **Allahü teâlâ**'nın ikabından korktuğu gibi.

Haya

Zikrolunan bütün bu mânâlardan ötede bulunan bir mânâdır. Zira hayanın dayandığı temel, kusurlu oluşun sezilişi ve günahkârlığın anlaşılmasıdır. Kusurluluk anlaşılmadığı takdirde hayanın, haya olmaksızın da reca, korku ve tâzimin bulunması tasavvur edilebilir mi?

Bu Altı Mânânın Sebepleri

Kalp Huzuru'nun Sebebi

Kalp huzurunun sebebi 'himmet'tir. Çünkü senin kalbin, himmetine tâbidir. Kalp, neye karşı

ihtimam duyarsan ve seni en fazla ne alâkadar ederse ancak onunla hazır olabilir. Herhangi bir iş seni sıkı bir şekilde ilgilendirirse, ister istemez kalbin orada da hazır bulunur; kalp bu şekilde yaratılmış, tasvir edilmiş ve musahhar kılınmıştır. Kalp namazda hazır değilse, faaliyetten düşmüş sayılmaz. Aksine o zaman da himmetinin sarfolunduğu dünya emirlerinde cevelân etmektedir. Kalbin izharı için gerekli çare, himmetini namaza sarfetmendir. İstenilen hedefin namaza bağlı olduğunu idrâk etmedikçe himmetini namaza sarfetmeye muvaffak olamazsın. Şöyle ki, âhiretin daha hayırlı ve devamlı olduğuna inanacak, buna götüren yolun da namaz olduğunu kabul edeceksin. Bu hakîkat, dünyanın, âhirete nisbetle hakir ve dünya hayatının da geçici olduğu bilgisine bağlandığı zaman, bütün bunlardan fâriğ olup namazda kalp huzuru hâsıl olur.

Sana ne zarar ve ne de kâr getirmeyecek olan bazı büyüklerin huzurunda bile bu gibi bir düşünce ile kalp huzurunu temin edebilirsin. Bu bakımdan padişahların padişahına ki dünya ve âhiretin, menfaat ve kârı O'nun kudret elindedir onunla münacat ederken bu çeşit düşünce ile dahi kalp huzurunu kazanamazsan sakın bunu îman zaafiyetinden başka bir illete bağlama, derhal imanının takviyesine çalış! İmanın takviyesinin yolu kitabımızın başka bölümlerinde belirtilmiştir.

Tefehhüm'ün Sebebi

Bunun sebebi, kalp huzuru temin edildikten sonra düşünce ve zihni, devamlı olarak mânâyı idrâk etmeye sarfetmektir. Bu halin temini ve tedâvisi, kalbin ihzarında kullanılan tedavi formülüyle beraber düşünceye yönelmek, ve vesveseleri bertaraf etmeye gayret sarfetmektir. İnsanoğlunu hakikatten ayıran vesveselerin bertaraf edilmesi ve bu hastalığın tedavisi, onun sebeplerini kökünden kesmekle mümkün olabilir. (Yani vesveselere sürükleyen sebeplerden el çekmekle mümkün olur) .

Çünkü insan kalbinden bu sebeplerin kökü kesilmedikçe sonuçları onlara karşı olan vesveselerden kurtulmaya imkân bulunmaz. Birşeyi fazla seven insan, onu daima hatırlar. Mahbubun hatırlanması da ister istemez kalbe hücum eder. İşte bu sırra binaendir ki, Allah'tan başkasını sevenin ibadeti, vesveselerden bir türlü kurtulamaz.

Tâzim'in Sebebi

Tâzim, kalbî bir haldir ve iki mârifetten doğmaktadır.

A) Allah'ın celâl ve azametinin mârifetidir. Bu mârifet îmanın esaslarındandır; çünkü azametine inanılmayan bir varlığın büyüklüğü nefse kabul ettirilemez.

B) Nefsin hakir, hasis, musahhar ve büyütülmüş bir köle olduğunu bilmek mârifetidir. Böylece, bu iki mârifetten Allah'a karşı meskenet, zillet ve Allah'tan korkmak duygusu doğmuş olur. İşte bu tür bir duyguya 'tâzim' denir. Nefsin hakirliği mârifeti ile Allah'ın celâlinin mârifeti mezcedilmedikçe tâzim ve huşû hali meydana gelmez. Çünkü başkasına muhtaç olmayan ve nefsinden emin olan bir kimsenin, muhtaç olmadığı bir zatın büyüklüğüne delâlet eden sıfatlarını bildiği halde, ona karşı huşû ve tâzim beslememesi câiz ve mümkündür. Çünkü tâzim ve huşûu duyması için kendi nefsinin hakir ve muhtaç bir durumda olduğunu bilmesi lâzımdır.

Heybet'in Sebebi

Bu, nefiste beliren bir haldir. Bu hal, **Allahü teâlâ**'nın kudret, satvet ve kâinattaki meşiyetinin,

kâinata değer vermeksizin tenfiz edilmesinden doğar. Aynı şekilde bu hal, **Allahü teâlâ**, geçmiş ve geleceklerin tamamını helâk etse mülkünden bir zerre dahi eksilmeyecektir' hakîkatiyle beraber peygamberler ve velîlerin başına gelen musibet ve çeşitli belâların düşünülmesinden neş'et etmektedir. Halbuki bu musibet ve belâları rahatlıkla defetmeye muktedir olduğu ve bu konuda dünya padişahlarının tam aksine yetkili bulunduğu da inkâr edilemez bir hakikattir. Çünkü dünya padişahlarının hazineleri, vermekle tükenir ve gelen belâları defetmeye de her zaman için muktedir olamazlar.

Kısacası Allah'ı bilme sıfatı arttıkça korku ve heybet de o nisbette artar. Münciyât bölümünün 'Korku ve Heybet' kısmında bunun sebepleri genişçe izah edilecektir.

Reca'nın Sebebi

Allah'ın lutfunu, keremini, nimetlerinin umumîliğini, sanatının inceliklerini bilmek, namaza karşılık cennet va'dinin doğruluğuna inanmaktır. Allah'ın bu va'dine inanılır ve lütfu bilinirse o zaman bu **ikisi**nin biraraya gelmesinden kaçınılmaz olarak ümit ve reca doğup meydana gelir.

Haya'nın Sebebi

İbâdet konusundaki kusurunu anlamak ve idrâk, **Allahü teâlâ**'nın büyük olan hakkının edasından acizliğini bilmek demektir. Bu sebep, nefsin ayıplarını, âfetlerini, ihlâsının azlığını, kötülüğünü, bütün fiillerinde geçici şeylere daha meyilli olduğunu bilmekle daha da gelişip takviye olunmaktadır.

Bununla beraber **Allahü teâlâ**'nın celâlinin gerektirdiği büyüklüğünü bilip, Allah'ın ne kadar ince ve gizli olurlarsa olsunlar kalbin vesveselerine ve her gizliye muttalî olduğunu bilmek de bu sebebi kuvvetlendirmektedir. Bu bilgiler yakînen var olduktan sonra haya diye adlandırılan hal zaruri olarak doğar insanda. . .

İşte bu sıfatların sebepleri bunlardır, elde edilmesi istenilen her sıfatın tedavisi ancak sebebinin ihzar edilmesiyle mümkündür. Bu bağlamdan sebebin bilinmesi, tedavinin de bilinmesi demektir. Bütün bu sebepleri bağlayıcı vasıf önce îman, sonra yakîndir. Yakîn 'den gayem; beyan ettiğim bütün bu bilgilerin mecmûudur. Bunlara yakîn demenin mânâsı, şüphenin ortadan kalkması, İlim kitabının Yakîn bahsinde geçtiği gibi bu bilgilerin kalbi istilâ etmesi demektir. Kalp ancak yakîn nisbetinde korkar.

İşte bu sırra binaen Hazret-i Aişe 'Allah Rasûlü bizimle, biz de onunla konuşurduk. Namaz vakti geldiğinde ise sanki ne o bizi, ne de biz onu tanımaz olurduk' buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre **Allahü teâlâ**, kulu Musa'ya (aleyhisselâm) şöyle vahyetmiştir:

Ey Musa! Beni, azaların tirtir titrediği halde yâdet. Beni yâdettiğinde kalbin mutmain olup korku ile dolsun. Beni zikrettiğin zaman dilini kalbinin ötesinde kıl. Huzurumda zelil köleler gibi kararlı ol. Kork ve benimle sıdk diliyle konuş!

Yine rivâyet edildiğine göre, **Allahü teâlâ**, kulu Musa'ya (aleyhisselâm) şöyle vahyetmiştir:

Ümmetinin âsilerine söyle ki, beni zikretmesinler. Çünkü ben nefsime (zâtıma) ; beni yâdedeni yâdetme vazifesini yükledim. Bu bakımdan ümmetinin âsileri beni isyân anında yâdettikleri zaman, ben de kendilerini lânet ile yâdederim.

Allahü teâlâ'nın bu hükmü, zikrinden gâfil olmayan âsiler hakkında vârid olmuştur. Acaba isyan

ve gaflet bir araya gelirse durum nasıl olur?

Kalpler hakkında zikrettiğimiz mânâlara göre insanlar şu kısımlara ayrılır:

1. Namazını tam kılan ve namazda bir lahza dahi olsun kalp huzuruna ermeyen gâfil.

2. Namazı tam kılan ve kalbi bir lahza dahi olsun gâib olmayan, aksine namaz boyunca ihtimam ile dolu bulunan, hatta namazla meşgul olduğu için etrafında cereyan eden hâdiselerle hiç ilgilenmeyen kimse. İşte bu sırra binaendir ki Müslim b. Yesar, Basra camiinde namaz kılarken yıkılan cami duvarından habersiz olarak namazına devam etmiş ve ancak insanların 'geçmiş olsun' dileklerinden sonra haberdar olmuştur.

Selef-i sâlibinden Said b. Müseyyeb, uzun bir müddet (bu müddet, Ebû Talib el-Mekkî'nin Kut'ul-Kulub adlı eserinde 40 yıl olarak belirtilmiştir) cemaata devam ettiği halde sağında ve solunda namaz kılanları hiçbir zaman tanımamıştır.

Hazret-i İbrahim'in namazda iken korkudan kalbinin sesi, iki mil mesafeden duyulurmuş. . .

Selef-i sâlihînin bazıları namaza durdukları zaman yüzleri sarararak, tirtir titremeye başlarlardı.

- Bütün bu hâdiselerin gerçekleşmesi çok tabidir. Çünkü bu hâdiselerin binlerce emsâli, kendisini dünyaya kaptıran, âciz, zayıf ve atiyyeleri cılız olan dünya hükümdarlarından korkan kimselerde dahi müşahede edilmektedir. Hatta bir padişahın veya bir vezirin huzuruna girip ona ihtiyacını arzettikten sonra çıkan birisine 'Sen padişahın veya vezirin huzuruna girerken sağında veya solunda kimler vardı veya padişahın sırtındaki elbise nasıldı?' diye sorulsa, himmetini elbiselere bakmaktan ve etrafındaki insanları süzmekten çevirip, sadece ihtiyacıyla meşgul ettiği için etrafındakiler ve elbiselerini tarif etmekten aciz kalır.

Bu bakımdan her mukallidin amel dereceleri farklıdır. Kişinin namazından nasibi, korkusu, huşûu ve tâzimi nisbetindedir; çünkü **Allahü teâlâ**'nın nazargâhı kalplerdir. Allah zahirî hareketlere bakmaz. İşte bu sırra binaen bir sahabî şöyle demiştir: 'İnsanlar kıyâmet gününde namazlarının hey'etleri olan itminan, itidal, zevk ve lezzet almak hey'etlerinin benzeri ile haşrolunur'.

Bu kanaati ibrâz eden zat, doğru söylemiştir. Çünkü insanlar dünyada hangi hey'et üzerinde ölmüş ise aynı hey'ette, dünyada hangi durumda yaşamışsa aynı durumda haşrolunurlar. Bu hususta şahsın zâhiri ile ilgili durumlar nazar-ı itibara alınmaz; aksine kalbinin hali dikkate alınır. Bu bakımdan âhiret evinde insanların sîretleri, kalplerinin sıfatlarına göre teşekkül eder. Ancak Allah'ın huzuruna sağlam bir kalp ile gelen kimse kurtulur. Allah'tan lütuf ve keremiyle güzel tevfîkini ümit ederiz.

Kalp Huzuru'nu Temin Edecek Çareler

Mü'minin Allah'ı tâzim etmesi, Allah'tan korkması, rahmetini umması, kusurlu olduğu için O'ndan utanması ve îman ettikten sonra bu vasıflardan ayrılmaması gereklidir. Bu sıfatların, Mü'mindeki kuvvet derecesi, yakînin kuvveti nisbetinde olmalıdır, Mü'minin namazda bu sıfatlardan ayrılmasının sebebi, fikrinin dağınıklığı, kalbinin münacaattan uzaklığı ve namazdan gâfil oluşu olabilir. Mü'mini namaz hususunda gaflete düşüren ancak oyalayıcı vesveselerdir. Bu bakımdan kalbin ihzarı için faydalı olan tedavi, ancak bu vesveselerin defedilmesidir; zira sebebi ortadan kaldırılmadıkça birşeyin yokedilmesi

mümkün değildir. O halde ortadan kaldırılması istenilen unsurun sebebini bilmelisin. Vesveselerin doğuş sebebi ya zâhirîdir ya da bâtınî (gizli) dir. Hâricî sebep, kulağın işittiği veya gözün gördüğü şeylerdir. Zira bu şeyler insanın himmetini elinden kaçırıp kendisine tâbi kılar ve istediği şekilde tasarruf eder. Bu tasarruftan sonra insan fikri, kendisini meşgul eden unsurdan bir başkasına intikal etmek suretiyle daldan dala atlar. Görmek ise, düşünmeye sebeptir. Düşüncelerin bir kısmı diğerinin doğmasına vesile olur. Niyeti kuvvetli ve himmeti yüce olan kimseyi, duyularının üzerinde cereyan eden hâdiseler meşgul edemez. Fakat zayıf bir insanı meşgul edeceği kesindir. Bunun tedavisi ise sözkonusu sebepleri önlemeye bağlıdır.

Şöyle ki, insan namaz kılarken gözünü kapatmalı veya namazı karanlık bir yerde kılmalıdır. Önünde hislerini meşgul edecek birşeyi bırakmadığı gibi namaz kılarken bir duvara yaklaşıp arada mesafede bırakmamalıdır. Umumî yolların kenarlarında namaz kılmaktan sakınmalı; bu vazifeyi nakışlı yerler ve boyalı sergiler üzerinde edâ etmekten kaçınmalıdır.

Bu hikmete binaen âbidler, ibadetlerini karanlık ve ancak secde edebilecekleri büyüklükteki yerlerde yaparlardı. Böylece huzurlarının dağılmasını önlerlerdi. Daha kuvvetli olanlar ise, camilere gidip, gözlerini kapatır, yalnızca secde mahallerine bakarlardı; namazın kemâlini de kişinin sağ ve solundaki insanları tanımamasında bulurlardı. İbn Ömer (radıyallahü anh) namaz kıldığı yerde asılı bulunan mushaf veya kılıçları indirir ve yöneldiği duvarda yazı varsa silerdi.

Bâtınî Sebepler

Bunlar kalbe, zâhirî sebeplerden daha fazla tesir ederler; zira himmeti dünya vâdilerinde dağılmış olan kimsenin düşüncesi hiçbir zaman bir merkezde toplanamaz; daimi bir şekilde daldan dala atlar. Böyle bir insan için gözlerin yumulması fayda vermez; çünkü namaza başlamadan evvel kalbine giren vesveseler kendisini meşgul etmeye kâfi gelir de artar bile. . . Böyle bir insan için çıkar yol, nefsini, namaz içinde okuduğu Kur'ân'ın mânâsını anlamaya zorlaması ve onunla meşgul etmesidir. Tahrimi getirmezden evvel nefsine âhireti, **Allahü teâlâ**'ya münacaatta bulunmakta olduğunu, Allah huzurundaki duruşun tehlikesini ve kıyâmetin korkunç manzarasını hatırlatmak suretiyle namazda okunan Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olabilir. Namaz için tahrim tekbirini almazdan önce, kalbe câzip görünüp, makbul olan dünyevî meşgaleleri oradan çıkarmaya çalışmalıdır. Kalbinin meşguliyetine sebep olacak hiçbir şeyi orada bırakmamaya dikkat etmelidir.

Hazret-i Peygamber Osman b. Ebî Şeybe'ye şöyle demiştir:

'Sana Kâbe-i Muazzama'nın içindeki çanağı örtmeni söylemeyi unuttum. (Onu muhakkak örtmelisin.) Zira halkın huzurunu kaçıracak birşeyin Kâbe'nin içerisinde bulunması uygun değildir'. 85

Dağınık fikirlerin teskin yolu budur. Eğer kişinin dağınık fikirleri bu müsekkin ilâç ile sükûnete kavuşturulamazsa o zaman damarların derinliklerindeki hastalığın kökünü kesecek olan ishal edici devânın kullanılması şarttır:

Şöyle ki, kişi kalbin ihzarına engel olan ve kendisini meşgul eden sebeplere bakmalı ve düşünmelidir. O zaman görecektir ki, meşgul edici hadiselerin tamamı, insanın dünyevî isteklerine dönüşüp kendisini şehvet bakımından ilgilendiren mühim hâdiselerdir.

Bu bakımdan kendisine düşen ilk vazife, nefsini bu şehvetlerden kurtarmalı ve onlarla bağlarını koparmak suretiyle cezalandırmalıdır. O halde insanı namazdaki kalp huzurundan meşgul eden bir hâdise, dininin zıddı ve İblis'in (aleyhillâne) askeri kabul edilmelidir, İnsanın bu askeri içinde tutması çok zararlıdır. Onlardan ancak çıkarıp kovmak suretiyle kurtulabilir.

Nitekim şöyle bir rivâyet nakledilmiştir:

Hazret-i Peygamber kendisine Ebû Cehm86 tarafından getirilen siyah ve nakışlı bir aba ile namaz kıldı. Namazdan sonra bunu üzerinden çıkararak 'Bu abayı Ebû Cehm'e geri götürün; zira demin beni namazımdan meşgul etti. Bana Ebû Cehm'in nakışsız, enbicaniye adlı abasını getirin de onu giyeyim' buyurmuştur.

Bir ara **Hazret-i Peygamber** ayakkabılarının (nalınlarının) bağlarının değiştirilmesini emir buyurmuştu. Fakat namazda yeni olan bu bağlar dikkatini dağıttı. Namazdan hemen sonra bu yeni sicimlerin sökülmesini ve yerlerine eskilerinin takılmasını emir buyurdular,87

Hazret-i Peygamber, yeni bir ayakkabı giymişti. Onun güzelliği çok hoşlarına gittiğinden, derhal şükür secdesine kapanarak akabinde şöyle buyurmuştur:

Rabbimin bana buğzetmemesi için tevazuen secde ettim.

Sonra nalınları çıkarıp ilk rastladığı fakire sadaka olarak verdi. Daha sonra da Hazret-i Ali'ye kendisi için, tabaklanmış sığır derisinden yapılmış bir çift nalını satın almasını emretmiş ve onları giymiştir.

Erkekler için haram olmadan önce **Hazret-i Peygamber**'in parmağında bir altın yüzük bulunuyordu. Bir gün minberde hutbe okumaktayken yüzüğü çıkartıp atarak şöyle buyurdu:

Bu yüzük beni meşgul etti; çünkü bir ona bakıyorum, bir size. . . 88

Rivâyet ediliyor ki, Ebû Talha89 bir gün içinde kocaman bir ağaç bulunan bahçesinde namaz kıldı. Bu arada ağacın dallarında uçuşup duran bir kuşcağız çok hoşuna gitti. Namazın içinde bir müddet onu seyretti ve bu yüzden de kaç rek'at kıldığını hatırlayamadı.

Bilâhare bu fitneyi **Rasûlüllah**'a anlatarak şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu bahçe Allah rızası için sadakadır. Onu istediğin yere sarfedebilirsin90'

Başka bir zattan da şöyle rivâyet edilmektedir: Bu zat, bahçesinde, hurma ağaçlarının meyve gerdanlıklarını takındıkları bir zamanda namaz kıldı. Bu sırada gözleri manzaranın güzelliğine takılarak kaç rek'at kıldığını unuttu. Daha sonra hadiseyi **üçüncü** halife Hazret-i Osman'a anlatarak: 'O bahçe sadakadır. Onu Allah yolunda sarfet' dedi. Hazret-i Osman da, o bahçeyi ellibin dirheme sattı.

İşte **selef**, huzur kaçıran fikrin kökünü kesmek için böyle yapar, namazlarının eksiklerine kefaret olsun diye bu şekilde hareket ederlerdi. Bu müzmin illetin kökünü kurutan tedavi ancak budur. Bundan başka herhangi bir tedavi bulunamamıştır.

Bizim belirttiğimiz yavaşça kabaran fikirleri teskin ve zikrin anlaşılmasına dalmak suretiyle yapılan tedavi ise ancak zayıf şehvetler ve kalbin etrafını meşgul eden himmetler için fayda vericidir. Kuvvetli ve keskin şehvetlere gelince; teskin, bu şehvetler için fayda verici değildir. Bu şehvet ile daimi bir

muharebe halindesin. Sen onu, o seni çeker durursun. Sonunda o galip gelir ve böylece bütün namazın şehvet ile güreş halinde cereyan eder. Şöyle bir misâl verebiliriz:

Adamın biri bir ağacın altında oturmakta ve mefkûresini de her türlü meşgalelerden tasfiye etmek istemektedir. Fakat dallarda öten kuşların sesleri zihnini teşviş eder. O da elindeki sopa ile kuşları kovalar ve tekrar düşünceye dalar. Fakat kuşlar, biraz sonra yeniden dönerek onu yine meşgul ederler. Onları bir daha kovalar. Bunu görenler kendisine şöyle derler: 'Bu hareketin dolap beygirinin sonu gelmez dönüşüne benzemektedir. Eğer ciddi olarak kurtulmak istiyorsan ağacı kökünden kes'. İşte şehvetler ağacı da böyledir. Dallanıp budaklanınca üzerinde, tıpkı dallarda dolaşan kuşlar ya da pisliklerin etrafına toplanan sinekler gibi çeşitli fikirler uçuşur. Bunları uzaklaştırmak için uğraşmak da uzadıkça uzar; zira sinekler kovuldukça geri dönmektedir. İşte bunun içindir ki 'kovulmak' ve 'dönmek' mânâsına gelen zübab adını almıştır: Vesveseler de bunun gibidir. . .

Bu şehvetler çok fazladır. Onlardan arınmış insansa çok az bulunur. Bütün buşehvetleri derleyen bir kök vardır ki bu dünya sevgisidir. Dünya sevgisi her yanlışlığın başı, her eksikliğin esası ve her fesadın da menbaıdır.

Âhiret işlerinde yardımcı olsun diye değil, aksine başka gayeler için dünyaya meyleden ve iç âleminde dünya sevgisini biriktiren bir insan, namaz içindeki münacaatın kendisine lezzet vereceğini umarsa yanılmış olur. Çünkü dünyaya sevinen, Allah'a sevinmez ve O'nun münacaatı da böyle bir kimsenin hoşuna gitmez. Kişinin gözü ne ile nûrlanırsa himmeti de onunla beraberdir. Eğer gözü dünyadaysa şüphesiz bütün gayretini de dünyaya tahsis edecektir; fakat bununla beraber mücadeleyi tamamen terketmek de uygun bir hareket olmaz. Kalbini büsbütün namaza vermeyi, huzur-u kalbi bozan sebepleri azaltmaya gayret göstermeyi ihmal etmek de doğru değildir. Çünkü hastalığın kökünü kazıyacak acı ilâç ancak budur. Acı olduğu için de insanların hoşuna gitmemiş ve bu yüzden illet müzminleşerek kalmış ve gitgide daha da berbat olmuştur.

Ümmetin büyükleri bile nefislerinin dünyevî işlerle meşgul olmadığı bir anda, iki rek'at namaz kılmaya var kuvvetleriyle çaba sarfetmişler; fakat buna bir türlü muvaffak olamamışlardır. O halde bizim gibilerin muvaffak olması çok uzak bir ihtimaldir. Namazımızın yarısı veya üçte biri vesvesesiz geçebilse, bize kâfidir; çünkü böyle bir namazla hiç olmazsa sâlih ameli kötüsüne karıştıran günahkâr kullardan sayılmış olurduk.

Kısacası, dünya ve âhiretin kalpteki himmetleri, sirke dolu bir fincana dökülen suya benzer. Fincana ne kadar su dökülürse, şüphesiz o nisbette sirke dışarı çıkar; zira **ikisi** bir arada cem olmaz.

85) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud, (Osman b. Talha'dan)

86) Adı Âmir b. Huzeyfe'dir. Medinelidir. Mekke'nin fethi gününde müslüman olmuştur. Muaviye'nin hilafetinin sonlarına doğru vefat etmiştir.

Bu hadîsi Buhârî ve Müslim (Hazret-i Âişe'den) rivâyet etmişlerdir.

87) İbn-i Mübârek, Zühd, (Ebû Nadr'dan mürsel olarak)

88) Nesâî, (İbn Abbâs'dan sahih bir senedle)

89) Adı Zeyd b. Sehl b. Esed b. Haram olup Ensar'dandır. **Rasûlüllah** ile beraber bütün muharebelere iştirak etmiş ve **Hazret-i Peygamber**'den 40 sene sonra vefat etmiştir.

90) İmâm-ı Mâlik, Muvatta, (Abdullah b. Ebi Bekir'den)

Namazın Rükün ve Şartlarının İcrası Anında Kalpte Bulundurulması Gereken Şeyler

Eğer sen, âhireti isteyenlerdensen, herşeyden evvel namazın şart ve rükünlerinde bulunan ikazlardan gâfil olmaman gerekir. Namaza girmezden evvel gereken şartlar şunlardır:

1) Ezan

2) Taharet

3) Setr-i avret

4) İstikbâl-i kıble

5) Kıyam

6) Niyet

Ezan

Müezzinin sesini işittiğin zaman kalbinde kıyâmet gününe mahsus ezanın vereceği korkuyu ihzar etmeli, zâhir ve bâtınınla bir an önce icâbet etmeye hazırlanmalısın. Çünkü kıyâmet gününde huzur-u Rabbâniye iltifatla ancak dünyada müezzinin davetine icâbet edenler, dâvet olunurlar. Kalbini bu çağrıya göre ölç! Eğer sürur ve muhabbetle dolu ve bu dâvete icâbet etmek hususunda istekli olduğunu müşahede edersen, bil ki kazâ ve cezâ gününde sana müjde ve zafer davetiyesi gelecektir. **Hazret-i Peygamber**, 'Ey Bilâl! Bizi rahata kavuştur!' buyurmakla bu hikmete işaret etmiştir. Yâni bizi, namaz ve onun davetiyesi olan ezanla rahata kavuştur. Çünkü Rasûlulllah'ın gözünün aydınlığı namazda idi; en büyük zevkine onunla erişirdi.

Taharet

En uzak zarfın olan mekânında, en yakın kın'ın bulunan elbisende, daha sonra en yakın kabuğun olan bedeninde tahareti sağladığın gibi, özün olan zatının kalbinin temizlenmesinden de gâfil olma! Onu, tevbe ve vaki olan ifrattan nedâmet duymakla temizlemeye çalış. Gelecekte ifratı terketmek azmiyle kalbini pâklamaya gayret et. Tevbe ile bâtınını temizle; çünkü mâbudunun nazargâhı iç âlemindir.

Setr-i Avret

Setr-i avretin mânâsı, bedenin çirkinliklerini halkın gözünden gizlemektir. Halkın bakış yerleri, bedenin görünür yanlarıdır. Acaba ancak rabbinin muttali olduğu gizli kabahatlerinin ve bâtınî avretlerinin hali nicedir? O rezaletleri kalbinde ihzar edip gözönünde tut. Nefsinden onların örtülmesini iste ve kesinlikle bil ki, hiçbir örtü, senin kabahatlerini **Allahü teâlâ**'nın nazarından gizleyemez. Bu kabahatlerin kefareti ancak pişmanlık, haya ve Allah'tan korkmaktır. Bahsi geçen kabahatleri kalbinde ihzar etmekteki istifaden, korku ve haya askerlerini mevzilerinden çıkararak, düşmanın olan nefis ve **şeytan**la muharebe etmeye sevketmendir. Onlarla nefsini zelil ve mağlûp edersin. Kalbin de

mahcubiyet duygusu altında sükûnete kavuşur. **Allahü teâlâ**'nın huzurunda efendisinden kaçan günahkâr ve mücrim bir köle gibi dur. Böylece hayâ ve korkudan başın eğik olarak efendinin huzuruna ilticâ etmiş olursun.

İstikbâl-i Kıble

İstikbâl-i kıble, yüzünün zâhirini her cihetten çevirip Beytullah' a döndürmen demektir. Mademki, yüzünden bu mükellefiyet istenmektedir; acaba kalbini her türlü tesirden muhafaza ederek Allah'ın emrine yönetmen de istenmiyor mu? Evet, böyle bir istek başta gelir. Bu zâhirî yönelişlerin tamamı, bâtını harekete geçirmek, azaları zabt u rapt altına alıp, kalbe zulmetmesini önlemek için bir cihette istikrara kavuşturmak için gösterilen gayretlerdir. Zira iç âlem ve azalar, hareketlerinde meşrû hududlarına tecavüz edip, sağa sola yalpa vurmaya başladığında kalp de onlara tâbi olur. Kişiyi **Allahü teâlâ**'nın dergâhından uzaklaştırır. Bu bakımdan kalbinin yüzü bedeninin yüzüyle beraber olsun. Bil ki, kişi yüzünü başka cephelerden çevirmedikçe, Beytullah'a yönelmiş sayılmayacağı gibi, kalp de, mâsivâdan boşalmadıkça Allah'a dönmüş sayılmaz **Hazret-i Peygamber** bu gerçeği şöyle dile getiriyor:

Kişi namaza durduğunda, eğer hevası, yüzü ve kalbi hep birlikte Allah'a yönelirse, namazdan, annesinden doğduğu ilk günkü gibi günahsız olarak çıkmış olur. 91

Kıyam

Kıyam, namazda dimdik ayakta durmak, zât ve kalbiyle Allah'ın huzurunda bulunmak demektir. Kıyamda azalarının en yücesi olan başın, **Allahü teâlâ**'ya karşı eğik olmalıdır. Başının eğikliği kalbinin tevazuuna ve büyüklenmekten uzak oluşuna işaret olsun. Kıyamda, Allah' Teâlâ'nın huzurunda durmanın ne derece tehlikeli ve sual ânında manzaranın ne derece korkunç olduğu keyfiyeti kalbinden çıkmamalıdır. Bilmiş ol ki, ey fani Allah'ın huzurundasın. O senin bütün hakikatine vakıftır. Eğer Allah'ın celâlinin hakîkatini idrâk etmekten âcizsen hiç olmazsa, zamanındaki hükümdarlardan birisinin huzurunda bulunduğun gibi ol veya namaz boyunca yakının olan salih bir kimse tarafından dikkatli bir gözle murakabe edilmekte olduğunu veya seni iyi tanımasını arzu ettiğin herhangi bir insanın kontrolu altında bulunduğunu farzet. Böyle bir düşünce ile kıldığın namazda her tarafın sükûnete kavuşur, âzaların korkar, o âciz murakıb seni lâubaliliğe nisbet etmesin diye her cüz'ün gevşer, uysallaşır. Miskin bir kölenin murakabesi ânında kendisine bu kadar çekidüzen veren nefsinin bu haline şahid olduğun zaman, onu muaheze ederek kendisine şöyle hitap etmelisin: 'Ey nefsim! Sen, Allah'ı tanıdığını ve sevdiğini iddia etmektesin. Acaba kullarından birini bu denli tâzim edip, O'na karşı ise küstahça hareket etmekten utanmaz mısın? Halktan korkuyor da Allah'tan korkmuyor musun? Halbuki asıl kahrından korkulması gereken Allah'tır'.

Bu sırra binaen Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'e: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'tan nasıl haya edilir? diye sormuş,

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allah'tan kavminin sâlih bir kişisinden utandığın gibi utanmalısın. 92

Başka bir rivâyette 'kavminin' yerine 'ehlinin' tâbiri kullanılmıştır.

Niyet

Emrini, namaz kılmak ve onu tamamlamak suretiyle yerine getirerek Allah'a 'evet' demeyi kasdetmektir. Namazı bozan ve ifsad eden şeylerden uzak durmak ve bütün bunları Allah'tan sevap umarak, azabından korkup O'na mânen yaklaşmayı isteyerek, ihlâs ile yapmaktır. Günahlarının çokluğuna rağmen sana kendisi ile münacaat etme izni verdiği için O'ndan minnet yükünü kabullenmek demektir. Nefsinde O'nun münacatının büyüklüğünü takdir etmelisin. Kime, nasıl ve ne ile münacaat ettiğini unutmamalısın. Bu derinlikleri idrâk ettiğin zaman, utangaçlıktan alnının terlemesi, korkudan âzalarının tirtir titremesi, heybetten yüzünün sararması gerekir.

Tekbir

Dilin tekbir getirirken kalbinin onu tekzip etmemesi gerekir. Eğer kalbinde Allah'tan daha büyük kabul edilen birşey varsa, o zaman her ne kadar bu tekbir haddi zâtında doğru ise de **Allahü teâlâ** senin 'tekbir' getirmekle yalan söylediğine şehâdet eder, tıpkı münafıkların 'Muhammed **Allah'ın Rasûlü**'dür' sözünün yalan olduğuna şehadet ettiği gibi. . . Eğer hevâ-i nefsin Allah'ın emrinden daha kuvvetliyse, sen Allah'tan daha fazla ona mutî olursun. Onu kendine ilâh edinmişsin demektir. O zaman senin 'Allaha Ekber' demen, kalbin iştiraki olmaksızın, sadece dil ile söylenen bir söz olur ve tehlikenin büyüklüğü korkunç bir hal alır. Eğer tevbe ve istiğfar etmezsen, Allah'ın kerem ve affı hususunda hüsn-ü zannın olmazsa, tehlike çok daha büyük olur,

91) Irâkî, bu ibare ile böyle bir hadîse rastlamadığım kaydetmiş ise de, İmâm Müslim aynı anlamda bir hadîsi Amr b. Anbese'den rivâyet etmektedir.

92) Haraitî, Mekârim-i Ahlâk; Beyhakî, Şuab'ul Îman, (Said b. Zeyd'den mürsel olarak)

İstiftah (Açılış) Duası

Bu duanın ilk kelimeleri şunlardır: 'Veccehtü vechiye lillezî fe-terassemâvâti ve'l-ard'.

Yüz mânâsına gelen Vech'ten murad, zâhirî yüz değildir; çünkü sen zâhirî yüzünü kıbleye çevirmiş durumdasın; **Allahü teâlâ** ise, cihetten münezzehtir. Cihet kabul etmez ki, sen, zâhirî yüzünü O'na çevirmiş olasın. Yer ve göklerin yaratıcısına ancak kalp yüzüyle yönelinebilir. O halde ev ve çarşıda bulunan şehvetlerine tâbi olan kalbinin hedefinin onlara mı yoksa göklerin yaratıcısı **Allahü teâlâ**'ya mı yöneldiğini tedkik et. Sakın münacaatının daha başında yaradanın huzuruna yalanla çıkma. Kalbin, yüzünün mâsivadan kurtulmadıkça **Allahü teâlâ**'ya teveccüh etmeyeceğini bil. Öyleyse derhal cüz'î bir zaman için de olsa kalbinin Allah'a yönelmesini sağlamaya bak. Hiç olmazsa böylece ilk anda sözünün doğruluğunu isbatlamış olursun.

'Hanîfen müslimen' kelimelerini okuduğun zaman kalbinde 'müslüman, bütün müslümanların elinden ve dilinden selâmette olduğu kişidir' hakikati bulunsun. Eğer sen böyle değilsen, bu kelimeleri söylemekle yalancı olursun. Hiç olmazsa, gelecek zamanda böyle olmaya gayret et ve geçmiş perişanlıklarından nâdim ol.

'Mâ ene min'el-müşrikîn' (Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim) dediğin zaman kalbin, gizli şirkin tehlikesini bilmelidir. Zira **Allahü teâlâ**'nın 'Kim rabbine kavuşmayı arzu ederse, salih amel işlesin ve yaptığı ibadette O'na hiç kimseyi ortak koşmasın' (Kehf/110) ayeti, ibâdetiyle hem Allah'ın lütfunu, hem

de insanların övgülerini talep eden kimse hakkında nâzil olmuştur. Bu şirkten sakınmalısın. Böyle bir şirkten uzak olmadığın takdirde nefsini 'Ben müşriklerden değilim' şeklinde vasıflandırdığın zaman, kendi kendine utanmalısın; zira böyle bir zihniyetin çoğu gibi, azı da 'şirk'tir.

'Mahyâye ve memâtî lillâh' (Ölümüm ve hayatım Allah'a aittir) dediğinde bilmelisin ki, bu hal, nefsini kaybetmiş, efendisini elde etmiş bir kölenin halidir. Eğer bu konuşma, rızası, öfkesi, kalkışı, oturuşu, hayatı isteyişi ve ölümden korkusu dünya için olan bir kimseden sâdır olmuşsa, bu hiç de onun haliyle münasip bir söz değildir.

'Eûzü billâhi min'eş-şeytân'ir-racîm' dediğinde bilmelisin ki **şeytan** senin düşmanındır. Allah'a münacaat ve secde ettiğinden dolayı seni kıskanarak kalbini O'ndan çevirmek ister. Halbuki kendisi bir tek secdeyi terkettiğinden dolayı lânete uğramış ve yine bundan dolayı rahmetten uzaklaştırılmıştır. **Şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınman, ancak onun sevdiğini terketmen ve bunların yerine Allah'ın sevdiğini yapmanla gerçekleşir.

Sırf bu sözü söylemekle dâva hallolmaz; zira insanın, kendisini parçalamak veya öldürmek için üzerine hücum eden yırtıcı hayvan veya düşmana karşı, yerinde durarak 'Ben senin şerrinden şu aşılmaz kaleye sığınırım' demesi fayda vermez; yerini mutlaka değiştirmesi gerekir. İşte bunun gibi **şeytan**ın sevdiklerinden ve Allah'ın buğzettiklerinden olan şehvetlerin arkasından sürüklenip giden bir kimsenin 'Eûzü billâhi min'eşşeytân'ir racîm' demesi fayda verici değildir. Sözünü, **şeytan**ın şerrinden Allah'ın kalesine sığınmakla bir araya getirmelidir. Allah'ın kalesi ise 'Lâ ilâhe illâllah'tır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**'in Allah'tan haber verdiği bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmaktadır:

Lâ ilâhe illâllah benim kale'mdir. Kale'me sığınan kimse azâbımdan emin olur.

Bu kaleye sığınanlar, Allah'tan başka mâbudu bulunmayan kimselerdir. Heva-i nefsini kendisine mâbud edinen kimse ise, Allah'ın kalesinde değil, **şeytan**ın ordugâhında bulunmaktadır.

Şeytanın desiselerinden birisi de, âhireti ve hayırlı işlerin tedvirini hatırlatmak suretiyle seni namazda meşgul etmesidir. Bunu, okuduklarının mânâsını düşünmeyesin diye yapmaktadır. O halde bil ki, seni namazda okunan Kur'ân'ın mânâsını anlamaktan alıkoyan herşey vesvese sayılır; zira Kur'ân 'dan sadece dilin hareketi değil, aksine okunanın mânâsı kastedilmektedir.

Kıraat Hususunda İnsanlar Üç Sınıfa Ayrılır

1. Dili çalışan fakat kalbi gâfil olan kişiler.

2. Kalbi çalışan diline tâbi olan, okuduğunun mânâsını anlayan, sanki başkasından dinliyormuş gibi olan kişiler ki bu, ashâb'ul-yemîn in derecesidir.

3. Kalbi herşeyden evvel mânâlara nüfuz eden, sonra da dili kalbinin hizmetçisi ve tercümanı olan kişiler.

Dilin, kalbin tercümanı olması ile muallimi olması arasında fark vardır. Mukarrebin zümresinin dili kalplerinin tercümanıdır. Onların kalpleri dillerine tâbi değildir. Namazda okunan ayetlerin mânâları ise şöyledir:

'Bismillâhirrahmânirrahim' dediğin zaman, Allah'ın kelâmına 'besmele' ile teberrüken başladığını niyet eyle! Bil ki, besmelenin mânâsı şudur: 'Bütün işler ancak Allah'ın yardımıyla olur'. İsimden gaye müsemma ve zattır.

Yani 'Allah'ın zatının yardımıyla başlıyorum' demektir. Bütün işler Allah'ın yardımıyla olduğu zaman, şüphe yok ki, bütün hamd da O'na mahsus olur.

'Elhamdülillâhi' ibaresinin mânâsı, 'Nimetler Allah'tan geldiği için, şükür de O'na mahsustur' demektir. Kim herhangi bir nimeti Allah'tan başkasından bilir veya şükrüyle Allah'tan başkasını kastederse, o vakit besmelesinde ve hamdinde, başkasına yaptığı iltifat miktarında noksanlık vardır.

'er-Rahmân'ir-Rahîm' dediğinde, rahmeti sana güneş gibi görününceye kadar **Allahü teâlâ**'nın lütfunun bütün çeşitlerini, kalbinde hazır etmelisin. Böylece ümidin taşıp kabarır.

Bundan sonra 'ınâliki yevmiddîn' demek suretiyle kalbinde Allah'ın azametini, korkusunu ihzar eylemelisin.

Azamet, 'mülkün sadece Onun olmasından; korku ise, sahibi olduğu hesap ve ceza gününün dehşetinden neş'et etmektedir.

Sonra 'iyyâke nâ'büdü' sözüyle ihlâsını ve 'iyyâke nestaîn' sözüyle de aczini, ihtiyacını, kuvvet ve kudretten uzak olduğunu yeniden dile getir. Kesinlikle bil ki, yaptığın tâat ve ibâdet ancak O'nun yardımıyla müyesser olmuştur. Seni tâatına muvaffak ettiğinden O'na karşı minnettar olduğunu unutma. Seni ibâdetinde kullandığından ve seni münacaatına ehil kıldığından O'na karşı olan sorumluluğunu unutma. Eğer O seni tevfîki'nden mahrum eyleseydi, rahmetten kovulmuş **şeytan**la birlikte kovulanlardan olacaktın.

İstiaze, besmele ve hamdden ve mutlak bir şekilde yardıma muhtaç olduğunu belirttikten sonra zât-ı ulûhiyyetine 'Bizi, mânevî komşuluğuna götürüp rıza denizine daldıracak dosdoğru yola ilet!' diye duada bulunursan.

İstediğin bu yolun açıklamasını da hidayet nimetine mazhar olan peygamberlerin, sıddîkların, şehid ve sâlihlerin yollarını istemek ve 'Allah'ın gazabına maruz kalan kâfirlerin, haktan bâtıla yönelen yahûdî ve hristiyanların ve yıldızlara tapan sabitler yoluna değil' demek suretiyle yap. Bütün bunlardan sonra da âmin demek suretiyle isteklerinin kabul olunmasını talep eyle!

Fâtiha sûresini belirttiğimiz şekilde okuduktan sonra, şu kudsî hadîsteki kimselerden olmaya hak kazanırsın:

Namazı, kulumla aramda ikiye böldüm; şöyle ki, yarısı benim, yarısı da kulumundur. Ayrıca kulum namazda neyi isterse onu da kendisine veririm.

Kul, 'Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur' der. Allah da 'Kulum benim hakkımı yerine getirdi ve beni senâ etti' buyurur. İşte 'Semiallâhü limen hamideh'in mânâsı budur. . .

Eğer namazında sadece **Allahü teâlâ**'nın celâl ve azametini hatırlasan, bu ganimet olarak sana fazlasıyla yeter. Kaldı ki, sen namazdan **Allahü teâlâ**'nın sevabını ummaktasın. . .

Kur'ân in Tilâveti bölümünde geleceği gibi, Fatiha'dan sonra okuduğunuz sûrelerin mânâsını da bu

şekilde anlamanız gerekmektedir. Sakın sûreleri okurken Allah'ın emrinden, yasağından, va'dinden, vaîdinden, va'z ve irşadından, peygamberlerinin haberlerinden, minnet ve ihsanının zikrinden gâfil olma. Bütün bu hususların hakkını vermelisin. Meselâ, va'din hakkı ümit, vaîdinkiyse korkudur. Emir ve yasağın hakkı azmdir; va'z ve irşadınki ibret almaktır. Minnetin hakkı şükür, peygamberlerin getirdiği haberlerin hakkı ise yine ibrettir.

Rivâyet edildiğine göre, Zürâre b. Evfa, Kur'ân okurken 'O sûr'a üfürüldüğü gün (Müddessir/8) ayetine geldiğinde düşüp ölmüştür.

İbrahim en-Nehâî ise 'Gök yarıldığı gün' (İnşikak/l) ayetini işittiğinde çene kemikleri, sesi duyulacak derecede titremiştir.

Abdullah b. Vakîd İbn Ömer'in sanki ateşten pişirilmiş bir vaziyette olarak namaz kıldığını müşahede ettim' demiştir.

Namazda kulun kalbi, efendisinin va'd ve vaîdi ile yanmalıdır; çünkü günahkâr ve zelil bir kul, cebbâr ve kahhâr olan Allah'ın huzurunda bulunmaktadır. Tabiîdir ki, bu mânâlar her musallînin derecesine göre anlaşılır. İdrak ve anlayış, ilmin bolluğu, kalbin temizliği nisbetinde gelişir. Bunun dereceleri ise, sayılamayacak kadar çoktur. Namaz, kalplerin anahtarıdır. Kelimelerin sırları ancak namazda açılır.

İşte bu söylediklerim kıraatin hakkı olduğu gibi, namazdaki zikir ve tesbihlerin de hakkıdır. Musalli namazda bunları gözettikten sonra kıraattaki heybete dikkat etmelidir. Kelimelerin üzerine basa basa ve tane tane okumalıdır. Bütün kelimeleri bir nefeste okumaya heves etmemelidir. Zira kelimelerin üzerine basa basa okumak, onların mânâlarını düşünmeye yardımcı ve bunu kolaylaştırıcıdır.

Rahmet ve azap, va'd ve vaîd, hamd ve tâzim ayetlerinin nağmeleri aynı olmamalıdır. Nehâî, **Allahü teâlâ**'nın 'Allah evlât 'edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur' (Mü'minûn/91) ayetini ve benzerlerini okuduğu zaman sesini, zât-ı ulûhiyyetine lâyık olmayan sıfatları zikretmekten utanan bir kimse gibi alçaltıyordu.

Rivâyet ediliyor ki, kıyâmet gününde Kur'ân okuyan kimselere şöyle denir;

Dünyadaki gibi, kelimelerin üzerine basa basa, incelte incelte oku!93

Namazda, okuma müddetince dimdik durmak, kalbin Allah'ın huzurunda tam bir sükûnet ile kaim bulunmasına işarettir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Namaz kılan sağa-sola bakmadığı sürece **Allahü teâlâ**'nın iltifatına ve nazarlarına mazhar olur.

Baş ve gözün sağa-sola bakmaktan korunması vâcib olduğu gibi iç âlemini de namazdan başka herhangi birşeye yönelmemesinin temini de vâcibdir. Namazda iken iç âlemin namazdan başka birşeye yönelirse derhal Allah'ın kendisini murakabe ettiğini hatırlat! Münacaatta bulunanın gaflete dalmasının, münacaat edilenin karşısında bir saygısızlık olduğunu hatırlatıp, iç âlemi derhal münâcaat edilene avdet ettirmelisin. Kalbi huşûdan ayırmamaya dikkat et; zira zâhir ve bâtında sağa-sola bakmaktan kurtulmanın çaresi ancak huşûdur. Bâtın korktuğu anda zâhir de korkar; yani dış âlem, iç âlemin

izindedir.

Hazret-i Peygamber namaz içinde sakalı ile oynayan birisini gördüğü zaman şöyle buyurmuştur:

Eğer bu adamın kalbi korksaydı, âzaları da korkardı

Çünkü koyunlar çobana bağlıdır. Bu sırra binaen **Rasûlüllah** bir duasında şöyle der: Yâ rabbî! Çoban ile güttüklerini ıslah eyle!94 'Çoban'dan gaye kalp, 'güdülen'den gaye de âzalardır.

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) namazda yere çakılan kazık gibi, İbn Zübeyr de (radıyallahü anh) ağaç gibi dimdik dururdu. **Selef-i sâlihîn**in bazıları, rükûa varırken, hareketsizlikten, bir cansız kayayı andırırlardı ve bu sebeple ürkek kuşlar bile gelip sırtlarına konardı. Bütün bunlar, dünya evlâtlarından büyük olan kimseler huzurunda icrası tabiatça istenilen ve mümkün olan şeylerdir. Peki padişahlar padişahı olan Allah'ın huzurunda böyle bir durumun olması neden uzak sayılsın? Başkasının huzurunda, korktuğu için, edebli durup da Allah'ın huzurunda âzalarını kıpırdatan kimsenin bu hareketi, Allah'ın celâlini tanımak hususundaki kusurluluğundan ve kalbine muttali olmamasından ileri gelmektedir.

İkrime 95 'O (Allah) ki, namaza kalktığın zaman seni gördüğü gibi secde edenler içinde dolaşmanı da görür'. (Şuarâ/218-219) ayetinde 'kıyam, 'rükû', 'secde' ve 'teşehhüd' için 'cülûs' (oturmak) tâbir edilmiş olduğunu söylemiştir.

93) Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, (Abdullah b. Âmir'den) Tirmizî hadîsin hasensahih olduğunu söylemiştir.

94) Zehîdî, Irâkî'nin bu hadîsi herhangi bir kaynakta bulamadığını söyler,

95) Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-i Abbâs'ın azadlısıdır. H. 105 senesinde vefat etmiştir.

Rükû ve Secde

Rükû ve secdeleri yaparken **Allahü teâlâ**'nın azamet ve kibriyâsını yeniden hatırlamalısın. Rükû ve secdeye varmak için (Şâfiî mezhebinde olduğu gibi) ellerini kaldırdığında yeni bir niyetle Allah'ın azabından, affına sığınmayı talep etmelisin. Böyle yapmakla **Rasûlüllah**'ın sünnetine de tâbî olduğunu ispat edersin. Sonra rükûa vardığında Allah'ın karşısında zillet ve tevâzuunu bir kere daha göstermelisin. Kalbinin incelmesine, korkunun yenilenmesine gayret sarfetmelisin.

Mevlâ'nın galibiyyetiyle beraber kendinin zilletini; kendi zayıflığınla beraber O'nun yüceliğini aklından çıkarmamalısın!

Dilin de bu hakikati kalbinde yerleştirmene yardım edecektir. Kalben Allah'ın büyüklüğüne şahidlik edip, dilinle de aynı mânâyı söylemelisin. O'nun her büyükten daha büyük olduğunu tekrar ede ede kalbinde yerleşmesine ve kökleşmesine çalışmalı ve başını rükûdan sana rahmet etmiş olması ümidi ile kaldırmalısın. Bu ümidi kalbinde yerleştirmek için 'Semiallâhu limen hamideh' (Allah, kendisine hamdedenin hamdini kabul eder) ve bu şükrün arkasından da 'Rabbenâ leke'l-hamd' (Ey Rabbim! Hamd sana mahsustur) demelisin. Gökler ve yerin dolusu mânâsına gelen 'ınile's-semâvâti ve mil'el-ard' sözüyle de hamdini artırmalısın. Azalarının en yücesi ve kıymetlisi olan yüzünü, eşyanın en zelili olan

toprak ile birleştireceksin. Eğer alnınla toprak arasında herhangi bir perde koymaksızın doğrudan toprağa secde etmeye muktedirsen, bunu derhal yap; zira bu durum huşûu daha ziyade celbedici, zillete de daha fazla delâlet edicidir. Yüzünü yere koyduğun zaman, bilmiş ol ki, nefsini hakîkî ve kendisine uygun olan yerine koymuş bulunuyorsun ve kendini aslına döndürmüşsün demektir. Çünkü sen topraktan yaratıldın ve ona döneceksin. İşte bunu yaparken Allah'ın azametini kalbinde yenile ve 'En yüce olan rabbim her noksanlıktan münezzehtir anlamına gelen 'Sübhâne rab-biye'l-a'lâ' de! Bu mânâyı nefsine yerleştirmek için de aynı kelimeyi (üç defa) tekrar eyle. Zira bir tek vuruş, az iz bırakır.

Böyle yapıp kalbinin rikkate geldiğini hissettiğinde Allah'ın rahmetindeki ümidini gerçekleştir; zira O'nun rahmeti, kibre değil, zillet ve zâ'fa yaklaşır. Secdeden, tekbir alarak ve ihtiyacını isteyerek başını kaldır ve 'Yâ rabb! Beni affeyle, bana rahmet eyle ve hatalarımdan vazgeç!' mânâsına gelen 'Rabbiğfir verham ve tecâvez ammâ ta'lem' duâsını veya istediğin duayı oku. Sonra **birinci** secde gibi, **ikincisi**ni de tekrarlamak suretiyle tevazuunu tekid ve takviye eyle.

Teşehhüd

Teşehhüd için otururken edebli olmaya dikkat et. Sarâhatle ve açıkça kıldığın bütün namazların ve sahip olduğun temiz ahlâkın **Allahü teâlâ**'ya mahsus olduğunu ifade eyle; mülkün de O'na ait olduğunu söyle. İşte ettahiyyat'ın mânâsı budur.

Kalbinde **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübarek şahsını hazır bulundur ve 'Ey Peygamber! Allah'ın selâmı rahmet ve bereketi senin üzerine olsun' de! Bunu söylerken de niyetinde bu selâmın **Rasûlüllah**'a iletildiğini ve ondan sana daha güzel bir selâmın geldiğini kesinlikle tasdik eyle.

Sonra kendi nefsine ve Allah'ın bütün salih kullarına selâm ver. Sonra da **Allahü teâlâ**'nın, selâmına, onlara vekâleten salih kulları adedince karşılık vereceğini düşün. Bundan sonra da Allah'ın birliğine, **Hazret-i Muhammed**'in peygamberliğine şehâdet getir. Allah ile senin aranda bulunan ahdi, şehâdetin iki kelimesini söylemek suretiyle yenile. O kaleye yeniden sığınmaya çalış. Namazının sonunda da tevazu, huşû, yalvarma ve kabule kesinlikle inanarak **Hazret-i Peygamber**'den vârid olan duayı oku. Ebeveynini ve diğer Mü'minleri de bu duâna ortak et. **Birinci** selâmı verirken melekler ve orada bulunanlar üzerine selâm vermeyi kasteyle ve selâmla namazının sona erişine niyet eyle.

Bu tâati sana, tevfîki ile sona erdirten ve tamamlatan Allah'ın şükrünü kalbinden çıkarma. Namazında Allah'a vedâ eder gibi, hatta bundan başka bir namaz kılacak kadar yaşamayacakmış gibi hareket et.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** adamın birine şu tavsiyede bulunmuştur:

Namazlarını sanki (dünyaya) vedâ ediyormuşun gibi kıl!

Sonra namazda, kusur yaptım diye hayâ ve korku şuuruyla hareket et. Namazının kabul olunmamasından kork. Zâhir veya bâtın günâhından ötürü Allah'ın buğzettiği bir kimse olmaktan sakın. Böyle bir felâkete düçâr olduğun zaman namazının paçavra gibi, yüzüne çarpılacağını bil. Bütün bunlarla beraber Allah'ın, kerem ve lütfuyla namazını kabul edeceğinden de ümidini kesme. Yahya b. Vessab96 namaz kıldığı zaman Allah'ın dilediği kadar durur, yüzünde namazdan ayrılmanın üzüntüsü görünürdü.

İbrahim en-Nehâî de namazdan sonra bir saat kadar sanki hastaymış gibi yerinden kalkmaz,

beklerdi

İşte Allah'tan korkanlar namazı böyle kılarlardı. Onlar, namazlarında huşû sıfatından ayrılmaz, namaz vakitlerini dikkatle izler ve namazlarını ihmal etmeksizin edâ ederlerdi. Onlar ki, güçleri nisbetinde kulluk yapar ve ellerinden geldiği kadar **Allahü teâlâ**'ya münacaat ederlerdi. Her insanoğlu namazını böyle kılmaya çalışmalıdır. Böyle bir namazı edâ ettiği nisbette sevinmeli, elinden kaçtığı nisbette de üzülmelidir. Böyle bir namaz kılabilmek için de var kuvvetiyle kalbinin tedâvisine çalışmalıdır.

Gâfillerin namazına gelince, o baştan başa tehlikelerle doludur. Ancak **Allahü teâlâ**'nın rahmeti yetişirse ki O'nun rahmeti geniştir, keremi kullarının üzerine oluk gibi akar o zaman mesele değişir. **Allahü teâlâ**'dan bizi rahmetiyle kapsamasını, mağfiretiyle örtmesini temenni ve niyâz ederiz. Zira bizim rahmet-i ilâhîsini istemekten, ibâdetinin edâsından acizliğimizi itiraftan başka bir vesilemiz yoktur.

Namazı, âfetlerden kurtaran, onu sadece Allah rızasına hasrettiren, hayâ, tâzim ve huşû gibi bâtınî şartlarıyla edâ etmek mükaşefe ilimlerinin anahtarı olan nûrların kalpte doğmasına vesile olur. Bu derecelere ancak göklerin, yerin ve rubûbiyet sırlarının keşfedicisi olan Allah'ın velî kulları erişmişlerdir. Bunu da özellikle secde hâlinde elde etmişlerdir. Zira kulun, rabbine en yakın olduğu an secde ânıdır. İşte bu sırra binâen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Hayır, sakın onu dinleme. Secdene devam et ve (ibadetle rabbinin rahmetine) yaklaş. (Alak/19)

Her namaz kılanın kalbinde dünya bulanıklıklarından uzak olduğu nisbette mükâşefe husule gelir. Bu durum kuvvet, zaaf, az, çok, açık ve gizlilik gibi dereceler arzeder. Hattâ bazılarına eşyanın hakikati inkişaf eder. Bazılarına ise eşya, hakîkatiyle değil, ancak misâliyle inkişaf eder. Nitekim bâzılarına da dünya bir cîfe; **şeytan**sa o cifeye dalmış ve halkı da ona dalmaya dâvet eden bir köpek suretinde inkişaf etmiştir. Aynı zamanda, şahıslara göre inkişafın merkezinde de değişiklik vardır. Bazılarına Allah'ın sıfat ve celâlinden, bazılarına da Allah'ın fiillerinden inkişaf vâki olur. Diğer bir gruba ise, muamele ilimlerinin incelikleri hakkında mükâşefe vâki olur. Bütün bu mânâların tâyin ve tesbiti için sayılamayacak kadar gizli sebep vardır. Bu sebeplerin en âlâsı himmettir; çünkü himmet, muayyen birşeye sarfedildi mi onu diğerlerinden daha evvel keşfolunacak bir vaziyete getirir.

Bu işler ancak tam sırlı bir aynada görülebilir. Halbuki zamanımızın bütün aynaları paslıdır. İşte hidayet ve nimet veren hâlikın hâşâ cimriliğinden değil, aksine hidayet merkezinin üzerinde birikmiş pasların habasetinden ötürü hidayet ve saydığımız şeylerin hiçbiri bu aynalarda görülememektedir.

İşte diller, böyle bir hakikatin inkârı için âdeta yarış etmektedirler. Çünkü hazır olmayan bir nesnenin inkâr edilmesi, insanın fıtratında bulunan bir tabiattır. Eğer annesinin rahminde bulunan ceninin aklı olsaydı, dışarıda, geniş dünyada gezen insanların varlığının imkânını dahi inkâr ederdi. Eğer küçük çocuğun azıcık tefrik kabiliyeti olsaydı belki de akılların idrâk edebildiği gök ve yerlerin hakikatlerini inkâr ederdi. İşte böylece insanoğlu bulunduğu mertebenin ötesini inkâr edegelmektedir.

Veliliği inkâr edenin, nübüvveti de inkâr etmesi gerekir. Yaratıklar çeşitli aşamalardan geçerek şekillenmişlerdir. Bu bakımdan insanoğluna, bulunduğu basamağın ötesini inkâr etmesi uygun düşmez.

Evet, hakikatı, kalplerini mâsivadan temizlemekte değil de cedel ve şaşırtıcı münakaşalarda arayanlar, onu kaybederek inkâra düşerler ve düşmüşlerdir de. . .

Mükâşefe ehli olmayan kimse, gayba îman edinceye ve tecrübe ile mükâşefeye varıncaya kadar tasdik etmese bile hiç olmazsa inkâra kalkışmamalıdır.

Çünkü hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

Kul, namaza kalktığı zaman, **Allahü teâlâ** kendisi ile onun arasındaki perdeyi kaldırır ve onunla yüzyüze gelir. Melekler de onun omuzları hizasından itibaren tâ arşa kadar hava boşluğunu doldururlar. Onunla birlikte namaz kılar ve onun yaptığı dualara 'âmin derler. Göklerin tam ortasından namaz kılan kimsenin üzerine rahmet yağar. Allah'ın tellallarından birisi şöyle bağırır: 'Eğer şu münacaat eden kul kime münacaat ettiğini bilseydi, gözleri sağa-sola kaymazdı. Göklerin kapısı namaz kılanlar için açılır'. **Allahü teâlâ** namaz kılan kulu ile meleklere karşı iftihar eder. 97

Gök kapılarının açılması ve **Allahü teâlâ**'nın namaz kılan kulu ile yüzyüze gelmesi, daha önce zikrettiğimiz mükâşefe ilminden kinâyedir.

Tevrat'ta 'Ey Âdem oğlu! Ağlayarak ibadet edip huzurumda kaim olmaktan acz gösterme. Kalbine yaklaşan Allah'ım! beni benim nûrumu gayb âleminde görmüştün' yazılıdır.

Ebû Tâlib el-Mekkî şöyle der: 'Namaz kılanın sezdiği rahmet kapılarının açılışı ve hissettiği ağlama ve rikkâtin, **Allahü teâlâ**'nın onun kalbine mânen yaklaşmasından meydana geldiğini kuvvetli bir şekilde tahmin etmekteyiz. Allah'ın bu şekildeki yaklaşımı mekânî bir yaklaşma olmadığına göre bunun mânâsı ancak hidayet, rahmet ve perdelerin aralanmasıyla yaklaşmadır'.

Deniliyor ki; kul iki rek'at namaz kıldığı zaman, onun bu hareketine her onbin meleğin bulunduğu on saf melek özenmektedir. Böylece **Allahü teâlâ**, o kuluyla yüzbin meleğe karşı iftihar etmektedir. Bunun sebebi; kulun, namazında kıyam (ayakta durmak) , kuud (oturmak) , rükû ve secdeyi bir araya getirmesidir.

Halbuki **Allahü teâlâ** bu dört vazifeyi kırkbin meleğe taksim etmiştir. Kıyamda olan melekler kıyâmete kadar bu şekilde kalıp rükûa varamazlar. Secdede olan melekler ise, kıyâmete kadar başlarını secdeden kaldıramazlar. Rükû ve kuudda olan melekler de böyledir. **Allahü teâlâ**'nın meleklerine ihsân buyurduğu yakınlık ve rütbe, aynı seviyede devam eder; ne eksilir ve ne de artar. İşte bu sırra binaen **Allahü teâlâ** meleklerinin şöyle dediklerini haber vermektedir.

Biz meleklerden her birimizin bilinen bir makamı vardır. (Sâffât/164)

İnsanoğlu, daha yüksek bir dereceye yükselme imkânına sahip olmak bakımından meleklerden ayrılır. Çünkü insanoğlu, ibâdetleriyle durmadan **Allahü teâlâ**'ya yaklaşır. O, bu fırsattan habire istifade etmektedir. Melekler içinse makam artışı kapısı kapalıdır. Herbir meleğin muayyen bir rütbesi ve bir vazifesi vardır; ondan başkasına intikâl etmesi mümkün değildir. Onda gevşeklik göstermesi de düşünülemez.

Göklerde ve yerde olan bütün varlıklar Allah'ındır. O'nun katındakiler (melekler) kendisine ibâdet etmekten ne büyüklenirler, ne de usanırlar. Gece gündüz hep Allah'ı tesbih ederler, hiç ara vermezler.

(Enbiyâ/19-20)

Derece artışının anahtarı namazdır.

Hakîkat, Mü'minler zafer bulmuştur. Onlar namazlarında tevazu ve korku sâhibidirler. (Mü'minûn/1-2)

Allahü teâlâ, imandan sonra zafer elde edenleri tevazuyla kılınan namaz ile methetmiştir. Sonra zafere ulaşanların vasıflarını, 'namaz kılmaktır' diye sona erdirerek şöyle buyurmuştur:

'Onlar ki, namazlarını gereği gibi ve devamlı kılarlar'. (Mü'minûn/9)

Daha sonra da bu sıfatlara sahip olan Mü'minlerin şu sonucu elde ettiklerini ilân etmiştir:

İşte bu vasıflara sahip olan kimseler vâris olanlardır. Onlar Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada ebedî olarak kalacaklardır. (Mü'minûn/10-11)

Görülüyor ki, **Allahü teâlâ**, bu sıfatlara sahip olan Mü'minleri başlangıçta felâh (zafer) ile sonunda da Firdevs'in vârisi olmakla vasıflandırdı. Benim kanaatime göre insanı bu dereceye yükselten, kalbin gâfil olmasıyla beraber yalnızca dilin hareketinden ibaret olan namaz değildir. . .

İşte bu sırra binaen **Allahü teâlâ** felâha kavuşanların tam zıddı olanlar hakkında da şu ifadeyi kullanmaktadır:

Mücrimlere'Sizi cehenneme sokan nedir?'diye sorulduğunda 'Biz namaz kılanlardan değildik' derler. (Müddessir/41-43)

Bu bakımdan Firdevs'in vârisleri ancak namaz kılanlardır. Allah'ın nûrunu müşahede edip O'na yakın olmaktan zevk alan ve kalben O'na yaklaşanlar da yine namaz kılanlardır. **Allahü teâlâ**'dan bizi namaz kılanlara dâhil etmesini, sözleri suç ve fiilleri çirkin olanların şerrinden korumasını dileriz. Çünkü ihsânı kadîm olan, kerem ve minnet sahibi bulunan ancak O'dur. Allah, seçtiği her kuluna rahmet deryâlarını coştursun. Amin!

96) Esed kabilesindendir. Kûfe'de kurraların imamıydı. H. 103 senesinde vefat etmiştir.

97) Kut'ul-Kulûb'da küçük bir ibare değişikliğiyle rivâyet edildiği gibi, Sühreverdî tarafından el-Avârif adlı eserinde de zikredilmiştir. Irâkî ise, bu hadîsin aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

Huşû Duyanların Namazları ile İlgili Hikâyeler

Korkunun, îmanın semeresi ve Allah'ın celâlinden hâsıl olan yakînin neticesi olduğunu bilmek gerekir. Kime îman ile yakîn ihsân edilmişse, o gerek namazda, gerek namazın dışında daima; hatta tek başına hicran zâviyesinde ve def-i hacet için tuvalette iken dahi korkar.

Çünkü Allah'ın kuluna daima muttali olduğunu bilmek, O'nun celâlini anlamak ve kendi nefsinin kusurlarını idrâk etmek korkuyu gerektirmektedir. İşte bütün bu bilgilerden korku doğar. Bu bilgiler, sadece namaza mahsus değildir. Bu sırra binaen rivâyet edildiğine göre **selef-i sâlihîn**den bir zat Allah'tan utanıp korktuğu için kırk sene başını kaldırıp göklere bakmamıştır.

Rebî b. Hayseme başını ziyadesiyle önüne eğdiği ve gözlerini kapattığı için, bazı kimseler onun kör

olduğunu zannederlerdi. Rebî yirmi yıl boyunca İbn Mes'ûd'un evine gidip gelmiştir. İbn Mes'ûd'un cariyesi, Rebî'yi gördüğü zaman efendisine koşar ve 'Kör dostun geldi' derdi. İbn Mes'ûd da câriyesinin bu sözüne gülerdi. Cariye kapıyı çalan Rebî'yi daima başı eğik ve gözü kapalı olarak görürdü. İbn Mes'ûd, Rebî'ye her baktığında 'Ey Rasûlüm! İtaatkâr ve mütevazi olanları cennetle müjdele!' (Hac/34) ayetini okuyarak 'Allah'a "yemin ederim ki eğer Allah Rasûlü seni görseydi, sevinirdi' derdi. Başka bir rivâyette 'Seni severdi', diğer bir rivâyette 'Gülerdi' şeklinde gelmiştir.

Rebî, bir gün İbn Mes'ûd'la birlikte demirciler çarşısından geçiyordu, Demirci körüklerinin üfürdüğü, kıvılcımlar saçan ateşi görünce içten gelen bir nâra atarak düşüp bayıldı. İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) namaz zamanına kadar onun başucunda oturdu. Fakat Rebî bir türlü ayılmadı. İbn Mes'ûd daha sonra onu sırtlayarak evine götürdü, fakat o ertesi gün aynı saata kadar ayılmadı ve bu arada beş vakit namazı da kaçırdı. Onun başı ucunda oturan İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) 'Allah'a yemin ederim ki işte korku diye buna denir' buyurmuştur.

Rebî şöyle demiştir: 'Hangi namaza durmuşsam, mutlaka kendi diyeceklerimi ve bana denilecek olanları düşünmüş ve bu sahada tefekküre dalmışımdır'.

Bu tür kimselerden biri de Amr b. Abdullah'tır. 98 Bu zat namaza durduğu zaman, kızı arasıra def çalar; kadınlar da ev dahilinde istedikleri gibi, yüksek sesle konuşurlardı. Fakat o bunları ne duyar ve ne de konuştuklarını anlardı. Günün birinde kendisine 'Namaz dahilinde nefsin sana birşey söylüyor mu?' diye soruldu. 'Evet; bana, Allah'ın huzurunda bulunduğumu ve yarın iki evden (cennet ve cehennemden) birine gideceğimi söylüyor' cevabını verdi.

Yine bir gün kendisine şöyle sorulmuştu: 'Bizim namaz içinde hissettiğimiz dünya hadiselerini duyuyor musunuz?' Buna şöyle **cevap** verdi: 'Bedenime mızrakların saplanması, bana sizin namaz içinde hissettiğiniz dünya hâdiselerini duymaktan daha sevimli gelir'.

Amr hazretleri şöyle der: 'Eğer Allah ile kul arasındaki perde gözlerimin önünden kalksaydı, yakînimden zerre kadar artma olmayacaktı'.

Müslim b. Yesar da bu kimselerdendi. Basra câmiînde namaz kılarken, câmi duvarının yıkılmasından haberi olmadığını daha önce söylemiştik.

Böyle kimselerden birinde, önlenmesi ancak hastalığa yakalanan parçanın kesilmesiyle mümkün olabilecek bir hastalık belirdi. Ancak o sözkonusu parçanın kesilmesine razı olmadı. Kendisini tanıyanlardan biri tedbir olarak şöyle dedi: 'Namaza durduğu zaman başına gelenlerden haberi olmaz. Bu nedenle, onu namazda iken ameliyat edin'. Bunun üzerine, kesilmesi gereken beden parçası kendisi namazda iken yerinden alındı ve böylece tedâvisi yapıldı.

Selef'ten biri şöyle demiştir: 'Namaz, âhiret hâdiselerindendir. Bu bakımdan namaza girdiğin zaman, dünyadan çıkmış olursun'.

Selef'ten birine 'Namazda iken, dünya hâdiselerinden birşey düşünür müsün?' diye sorulduğunda şöyle **cevap**: vermiştir: 'Ne namazda, ne de dışında böyle birşey düşünmem'.

Yine bir zâta 'Namazda birşey hatırlar mısın?' diye sorulduğunda, 'Bence namazdan daha sevimli birşey yoktur ki onu hatırlayayım' buyurmuştur.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle buyurur: Kılmaya başlamadan önce her türlü ihtiyacını görüp, namaza sade bir kalple başlamayı başarmak, kişinin fakih olmasına delâlet eder'.

Seleften bazıları, vesvese korkusundan, namazlarını acele kılarlardı.

Rivâyet ediliyor ki, Ammar b. Yâsir (radıyallahü anh) bir keresinde namazını acele olarak kıldı. Orada bulunanlardan biri 'Ey Ebû Yekzan! Namazını çok acele kılmadın mı?' diye sordu. O da cevaben şöyle buyurdu: 'Namazın hududlarından herhangi birine riayet etmediğimi ve herhangi bir unsurunu eksik yaptığımı gördün mü?'. Adam görmediğini söyleyince de şöyle dedi: '**Şeytan**ın unutkanlığını acele olarak geçeyim diye namazı bu şekilde kıldım'.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştu:

Kul, namaz kılar; fakat kendisi için, bu namazın yarısı, üçte biri, dörtte biri, beşte biri, altıda biri ve hatta onda birisi dahi yazılmaz.

Ammar b. Yâsir sözlerine şöyle devam etti: "Kişi namazından neyi, ne kadarını anlarsa, kendisi için o kadarı yazılır, buyurulmuştur".

Ashâbdan Hazret-i Talha, Hazret-i Zübeyr ve bir grup, namazlarını herkesten daha acele ve hafif olarak edâ ederlerdi. Böylece **şeytan**ın vesvesesinden bir an evvel kurtulmayı temin ettiklerini söylerlerdi.

Hazret-i Ömer bir gün minberde şöyle buyurmuştur: 'Kişi, sakalı İslâmiyet'te bembeyaz kesildiği halde, **Allahü teâlâ** için kâmil ve tam bir namaz kılmamış olabilir'. **Sahabîler**den biri 'Bu nasıl olur?' diye sorunca da şöyle buyurmuştur: 'Bununla namazda gereken huşû, tevâzu ve **Allahü teâlâ**'nın huzuruna yönelmeyi tamamlamadığını söylemek istiyorum'.

Ebû Âliye'ye" 'Onlar ki, namazlarından gafildirler' (Mâûn/5) ayetinin kimin hakkında nâzil olduğu sorulunca, 'Namazında kaç rek'at kıldığını bilmeyen kimseler hakkında nâzil olmuştur' cevabını vermiştir.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) bu ayetin, namaz vaktini unutmak suretiyle, vakitten çıkaran kimse hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Bu ayet-i celîle, namazını vaktinde kıldığı zaman sevinmeyen, vaktinde kılmadığı zaman da üzülmeyen; ta'cilinde hayır görmediği gibi, tehirinde de günâh telâkki etmeyen kimse hakkında nâzil olmuştur'.

Bilmelisin ki, kişinin kıldığı namazın bir kısmı aleyhinde ve bir kısmı da lehinde yazılmaktadır. Nitekim hadîsler de bu keyfiyete delâlet etmektedirler; her ne kadar fakihler 'Bir namaz ya doğru olur veya olmaz; bir kısmı doğru, bir kısmı da eğri olmak suretiyle parçalanmayı kabul etmez' deseler de. . . Fakat fakihlerin de biraz önce söylediğimiz gibi hükmü doğrudur. (Çünkü zâhire göre verilen bir hükümdür) . Birçok hadîs, bizim söylediğimiz bu mânâya da delâlet etmektedir. 'Farzların eksikliği nâfilelerle giderilir'100 diye bir hadîs-i şerif vârid olmuştur.

Bir hadîs-i şerifte Hazret-i İsâ **Allahü teâlâ**'dan farz ibadetlerle kulum azabımdan kurtuldu. Nâfile ibadetlerle de kulum bana yaklaştı' sözlerini naklettiği haber verilmektedir.

Hazret-i Peygamber de **Allahü teâlâ**'nın 'Kulum, benim azabımdan, ancak kendisine farz kıldığım ibâdetleri edâ etmek suretiyle kurtulur'101 buyurduğunu nakleder.

Hazret-i Peygamber, bir namazda okuduğu sûrenin bir ayetini atlar. Namazı bitirdikten sonra arkasındaki cemaata: 'Ben ne okudum?' diye sorar Cemaat susar. . . Bunun üzerine aynı suali Übey b. Ka'b'a sorar. Übey 'Filân sureyi okuyup, falân ayetini terkettin. Bu ayetin neshedilip edilmediğini bilmiyoruz' deyince **Hazret-i Peygamber** 'Sen bu işin ehlisin ey Übey?' buyurduktan sonra diğerlerine dönerek şöyle der: "Namaza gelip de saflarını tamamlayarak duran ve peygamberleri aralarında bulunan sizlere ne oluyor ki, Allah'ın Kitabı'ndaki size hangi sûrenin okunduğunu bilmiyorsunuz? İyi bilin ki, İsrâiloğulları da sizin yaptığınız gibi yapmıştı. **Allahü teâlâ** peygamberlerine 'Kavmine söyle! Bedenleriyle huzuruma geliyor ve dillerini bana veriyorlar; fakat kalpleriyle benden uzaklaşıyorlar. Yaptıklarının bâtıl olduğunu bilsinler, diye vahyetmiştir". 102

Bu hadîs-i şerîf. Fâtiha'dan sonra imamın okuduğu zammı sûrenin dinlenip anlaşılmasının, cemaat için bu zammı sûrenin bedeli olduğuna delâlet eder.

Seleften biri şöyle der: Kişi kendisini Allah'a yaklaştırdığı inancıyla secdeye varır. Oysa secdede yaptığı günâhlar, bulunduğu şehrin sâkinlerine taksim edilmiş olsaydı hepsi helâk olurdu'. Bu sözü dinleyenlerden biri 'Bu iş nasıl oluyor?' diye sorunca, o zât şöyle karşılığını verir:

Kendisi Allah huzurunda secdeye varmaktadır. Kalbi ise, nefsin hevasına kulak veriyor ve kendisini kaplamış olan bâtılı görüyor'.

İşte namazlarında huşû duyanların özellikleri bunlardır!

Bu anlattıklarımız, daha önce vermiş olduğumuz hükümlerle birleştikleri zaman, namazda huşû ve kalp huzurunun esas olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yine gafletle kılınan namazın mücerred hareketlerinin âhirette pek az fayda verici olduğu da sarahaten anlaşılmaktadır. En doğrusunu Allah bilir. Allah'tan bizi muvaffak kılmasını niyaz ederiz!

98) Zübeyr b. Avvam'ın torunu ve Abdullah b. Zübeyr'in oğludur.

99) Adı Refi b. Mehram'dır. Riyâhî kabilesine mensup olup Basralıdır. Resûlullah'ın vefatından iki sene sonra müslüman olmuş ve H. 90 senesinde vefat etmiştir.

100) Sünen shipleri ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den) ; Hâkim senedinin sahih olduğunu söylemiştir.

101) İmâm Irâkî, böyle bir hadîse rastlamadığını kaydeder. Ebû Tâlib el Mekkî ise Kut'ul-Kulûb adlı eserinde bu hadîsi değişik bir ibare ile rivâyet etmektedir.

102) Muhammed b. Nasr, Kitab 'us-Salât, (mürsel olarak) ; Deylemî, (Übey b. Ka'b'dan) ; Nesâî, (Abdurrahman b. Ebzî'den sahih olarak)

İmamlık, İktidâ (İmama Uyma) , Namazın Rükünleri, İmamın Selâm'dan Sonraki ve İmamın Namazdan Önceki Vazifeler

İmâm'ın namazdan evvelki vazifeleri altıdır:

1. Kendisini istemeyen bir cemaata İmâm olmamalıdır. Eğer kendisini istemek hususunda cemaat

ikiye bölünürse, ekseriyetin durumu dikkate alınır. Fakat azınlıkta kalanlar, diğerlerine nazaran, daha hayırlı ve dindar kimseler ise, onların görüşlerini dikkate alıp ona göre amel etmek daha evladır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Şu üç grup insanın namazı, başlarından bir arpa boyu kadar olsun yukarıya çıkmaz; a) Efendisinden kaçan köle, b) Kocası kendisinden râzı olmayan kadın, c) Kendisini istemeyen bir cemaate imamlık yapan kişi. 103

Cemaatin imamı istemeyişi halinde 'imamlık' mekruh olduğu gibi, cemaat içerisinde fıkhı kendisinden daha iyi bilen birisinin bulunması halinde yapılan imamlık da mekruh olur. Ancak fıkhı daha iyi bilen kişi İmâm olmaktan kaçınırsa diğerinin İmâm olmasında mahzur yoktur. Bu gibi durumlar mevcut değilse, nefsinin imamlık şartlarını hâiz olduğuna kânî olan bir kimse, derhal öne geçerek imamlık yapabilir.

Cemaatin içinde imamlığa daha lâyık birisi bulunduğu zaman, bunların birbirleriyle diğerinin İmâm olmasını istemek sûretiyle itişmeleri mekruhtur. Çünkü 'Namaz için kamet getirildikten sonra imamlık hususunda itişip kakışan bir kavmi **Allahü teâlâ** batırmıştır' denilmiştir.

Ashâb-ı kirâm arasında İmâm olmamak için vukû bulan itişmeler hususundaki rivâyete gelince, bunun sebebi İmâm olması istenilen zatın diğer kişiyi bu işe kendisinden daha ehil görmesi ve onu nefsine tercih etmesidir; ya da sahâbiler, namazda herhangi birşeyi unuturum diye korkup imamlıktaki mesuliyet tehlikesinden kaçtıkları için bu şekilde hareket ediyorlardı. Çünkü imamlar sorumluluk taşımaktadırlar. İmamlık vazifesine âşinâ olmayan bir kimsenin kalbi, çoğu zaman, böyle bir görevi yüklendiğinde meşgul olur. Özellikle sesli kılınan namazlarda cemaatten gelen mahcûbiyet duygusu namazda gereken ihlâsı teşviş eder. Bu bakımdan imamlıktan çekinen ashâb-ı kirâmın böyle birçok mâzeretleri vardı.

2. Kişinin, ezan okumakla imamlık arasında muhayyer kılındığı zaman, imamlığı tercih etmesi daha uygundur; çünkü her **ikisi**nin de fazileti olmakla beraber **ikisi**ni birden almak mekruhtur. İmamla müezzinin ayrı ayrı şahıslar olması daha münasiptir. İmamlıkla müezzinliği birden almak mümkün olmadığı zaman, imamlık daha evlâdır. Bazıları da ezan hakkında naklettiğimiz faziletten ötürü müezzinliğin daha evlâ olduğuna hükmetmişlerdir.

İkinci delilleri de **Hazret-i Peygamber**'in şu sözüdür:

İmâm mesûldür; müezzin ise emindir. 104

Bunlar 'İmamlıkta mesûliyet korkusu vardır' derler.

İmâm âmirdir (veya emindir) . O rükûa gittiği zaman siz de rükûa gidiniz; secde ettiğinde de siz de secde ediniz. 105

Eğer İmâm namazını tamamlarsa bundan hem kendisi, hem de cemaat faydalanır. Eğer namazında noksanlık yaparsa zararı cemaate değil, sadece kendisine aittir. 106

Bütün bu hadîsler, müezzinliğin imamlıktan daha üstün olduğuna delâlet ettiği gibi, şu hadîs-i şerîf de buna delâlet etmektedir:

Ey Allahım! İmamları irşâd et! Müezzinleri de affeyle!107

Affın istenmesi daha evlâdır; çünkü irşâd, affolunmak için istenilmektedir.

Bir camide yedi yıl imamlık yapana sorgusuz sualsiz cennet vâcib olur. Kırk yıl ezan okuyan ise sorgusuz sualsiz cennete girer. 108

İşte bu sır ve hikmetten ötürü sahâbiler (radıyallahü anh) İmâm olmamak hususunda itişip kakışmakta idiler.

Son Hüküm

En doğru fetvâya göre, imamlık, müezzinlikten daha efdâldir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** hayatı boyunca imamlığa devam ettiği gibi, ondan sonra da Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer ve onlardan sonra gelen eimme-i kiram da imamlığa devam etmişlerdir. Evet, imamlıkta mesûliyet tehlikesi vardır; fakat unutulmamalıdır ki, tehlikesi nisbetinde de fazileti vardır. Nitekim tehlikelerle dolu olan âmirlik ve halifelik rütbesi de her rütbeden daha üstündür. Bunun delili **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi şerifidir:

Adil sultanın tek bir günü, yetmiş senelik ibâdetten daha üstündür. 109

Buna rağmen saltanatta büyük tehlikeler vardır, İşte imamlıkta da tehlike olduğu için en faziletli olanın ve fıkhı en iyi bilenin, bilmeyenlere İmâm olması vâcib olmuştur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İmamlarınız şefaatçınızdır110. Sizin Allah nezdindeki temsilcinizdir. Eğer namazlarınızın makbul olmasını istiyorsanız, kendinize fazilet bakımından en üstününüzü İmâm seçiniz.

Seleften bazıları, 'enbiyâdan sonra âlimlerden daha üstün, âlimlerden sonra da namaz kıldıran imamlardan daha üstün bir kimse yoktur. Çünkü bu insanlar, Allah'ın huzurunda kâim olup onunla mahlûkatı arasında aracılık yaparlar. Peygamberler nübüvvet vazifesiyle, âlim ilimle, İmâm ise, dinin direği olan namazla Allah ile mahlûkatı arasına girmektedir' demişlerdir.

Ashâb-ı kirâm, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'ın halife seçilmesini şu delile dayanarak ispatlamışlardır:

Düşündük ve baktık ki namaz dinin direğidir. Bu bakımdan dinimiz hususunda **Rasûlüllah** tarafından önder seçilen bir insanı dünyamıza da lider intihab ettik.

Bilâl-i Habeşî (radıyallahü anh) **Rasûlüllah** tarafından müezzin tâyin edildiği halde, buna dayanarak onu halife seçmediler. (Bu bakımdan sahâbîlerin bu hareketi imamlığın müezzinlikten daha üstün olduğuna en bariz delildir) .

Müezzinliğin daha üstün olduğuna delâlet eden şöyle bir hadîs rivâyet olunmaktadır:

Ashâbdan biri 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana cennete girmeme vesile olacak bir amel öğret!' deyince, **Hazret-i Peygamber** 'müezzin ol!' buyurdu. Adam 'müezzinlik yapmaya gücüm yetmez' deyince, de :O halde İmâm ol!' dedi. Adamın İmamlık yapmaya da kudretim kâfi gelmez' demesi üzerine 'Öyleyse imamın hizasında namaz kıl!' buyurdu.

Bu hadîs yoruma muhtaçtır; çünkü **Rasûlüllah**, müezzinlik daha üstün olduğu için değil, cemaatin,

o adamın imamlığına razı olmayacağı kanaatiyle böyle söylemiştir. Zira ezan okumak vazifesi müezzine, imamlık vazifesi ise cemaate ve onun seçimine bağlı bulunmaktadır. Daha sonraki zamanlarda zannedilmiştir ki o adam imamete muktedirdi. 111

3. İmâm, namaz vakitlerini gözetlemeli, Allah'ın rızasına nâil olabilmek için namazları vakitlerinin evvelinde kıldırmalıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Vaktin evvelinde kılınan namazın, sonunda kılınana nazaran üstünlüğü, âhiretin dünyadan üstünlüğü gibidir. 112

Kişi, namazını vaktin sonunda kılar ve kazaya bırakmaz. Ancak vaktin evvelinde edâ etmediği için kaybettiği fazilet, dünyadan ve dünyadakilerden daha üstün ve hayırlıdır. 113

Cemaat çoğalsın diye, namazı vaktin sonuna tehir etmek uygun bir hareket değildir. Aksine cemaatin vaktin evvelindeki faziletleri elde etmek için acele etmesi gereklidir. Namazı vaktin evvelinde kılmak, cemaatin çokluğundan ve uzun sûrelerin okunmasından daha üstündür.

Selef-i Sâlihîn iki kişi oldukları zaman, derhal namaza dururlar, **üçüncü**yü beklemezlerdi. Dört kişi cenazede hazır olduğunda derhal vazifelerin yapılmasına geçilir ve **beşinci** şahıs beklenmezdi.

Bir yolculuk esnasında cemaat, sabah namazına geç gelen **Hazret-i Peygamber**'i beklememiş ve Abdurrahman b. Avf'ı imamlığa geçirerek namazlarını edâ etmişlerdi. **Birinci** rek'ata yetişemeyen **Hazret-i Peygamber**, imamın selâmından sonra kalkarak kılamadığı bu rek'atı kaza etti. Râvî "Biz bu durumdan korktuk. Fakat **Hazret-i Peygamber** selâm verdikten sonra 'Böyle devam ediniz' buyurup bizi teskin etti" diyor. 114

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir gün öğle namazında gecikti. Ashâb onun gelişini beklemeden Ebû Bekir Sıddîk'ı imamlığa geçirdiler. Ebû Bekir, namazı kıldırırken **Hazret-i Peygamber** gelerek onun yanında durmak suretiyle cemaata uydu. 115

İmâm, müezzini beklemek mecburiyetinde değildir. Aksine kâmet getirmek için müezzinin imamı beklemesi gerekir. Bu bakımdan İmâm, hazır olduğu zaman, müezzini beklemeden namaza devam edebilir.

4. İhlâslı ve sadece Allah rızası için imamlık yapmak gerekir. Taharette ve namazın bütün şartlarında Allah'ın emanetini olduğu gibi edâ etmelidir.

103) Tirmizî, (Ebû Ümâme'den hasen ve garib olarak)

104) Ebû Davud ve Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den) ; Ahmed b. Hanbel, (Ebû Ümâme'den hasen olarak)

105) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den) Ancak Buhârî'de 'İmâm emindir (veya âmirdin) ibaresi yoktur.

106) Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Hâkim, (Ukbe b. Âmir'den) , Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

107) Bu hadîs, daha önce 'İmâm mesûldür' şeklinde vârid olan hadîsin bir parçasıdır.

108) Tirmizî, İbn Mâce, (İbn-i Abbâs'dan -hadîsin ilk kısmını-) ; Tirmizî hadîsin garib olduğunu

söylemiştir.

109) Taberânî, (İbn-i Abbâs'dan hasen bir senedle)

110) Dârekutnî ve Beyhakî, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

111) Buharî, Tarih; Ukaylî, Duafâ; Taberânî, Evsat, (İbn-i Abbâs'tan zayıf bir senedle)

112) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

113) Dârekutnî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

114) Buhârî ve Müslim, (Muğire'den)

115) Buhârî ve Müslim, (Sehl b. Sa'd'dan)

İmamlık ve Müezzinlik İçin Ücret Almak

İhlâs ile imamlık yapmak, bu vazifenin karşılığında ücret almamak demektir; çünkü **Hazret-i Peygamber**, Osman b. Ebi'l-As es Sakafî'ye şöyle demiştir.

Okuduğu ezan karşılığında ücret istemeyen bir kimseyi müezzin yap!116

Ezan, namazın yoludur. Madem ki, ezan mukabilinde ücret alınmaması sözkonusudur, o halde imamlık vazifesine karşılık da ücret alınmaması daha evlâdır.

Vakfiyesinde 'İmâm ücreti' bulunan bir mescide İmâm olarak, oradan veya devletten, yahut da cemaatın herhangi birisinden imamlık ücreti alınırsa, bunun haram olduğuna hükmedilemez. Fakat mekruh olduğu da muhakkaktır. Farzlardaki kerahetse teravih namazlarındaki kerahetten daha şiddetlidir. İmâm'ın aldığı bu ücret, camide beş vakit hazır olmasının karşılığıdır. Cemaatin ikâmesi ve o mescidin murakabesi içindir. Yoksa sadece namaz kıldırmak için değildir.

Emanete gelince, bâtını fısk u fücura, büyük ve küçük günâhlara devam etmekten temizlemektir. İmamlığa seçilen zâtın, bu iç habasetten var kuvvetiyle kaçınması gerekir.

Çünkü İmâm, cemaatin şefaatçısı (veya temsilcisi) mesabesindedir. Bu bakımdan cemaatin 'en hayırlısı' olması gereklidir. Zâhirde hades ve necâsetten temizlenmesi de böyledir; çünkü böyle bir temizliğe kendisinden başkası vâkıf olamaz. Eğer namaz esnasında abdesti olmadığını hatırlar veya kendisinden bir yel zuhûr ederse, sakın utanıp da namazı bırakmamazlık etmesin! Böyle bir duruma yakınında bulunan birisinin elinden tutarak kendi yerine geçirmelidir; çünkü **Hazret-i Peygamber**in, namaz esnasında cünüp olduğunu hatırladığı ve derhal yerine birisini vekil yaparak gusül abdesti almaya gittiği, bilâhare gelerek namaza dahil olduğu sabittir. 117

Süfyân es-Sevrî şöyle der: 'Efendisinden kaçan köle, **bid'at ehli**, anababaya isyan eden, fisk u fücuru alenen işleyen ve daima sarhoş gezenler hariç, her doğru ve yalancının arkasında, cemaat olarak namaz kıl'. (Böyle bir namaz, Ebû Hanîfe ile Şâfiî'ye göre kerahetle birlikte sahihtir) .

5. İmamın saflar düzeltilmedikçe tekbir almaması gerekil".

İmâm, sağma ve soluna bakmalı ve saflarda bir eğrilik görürse düzeltilmesini emretmelidir.

Selef-i Sâlihîn namaza dururken omuzlarını bir hizaya getirir ve ayak topuklarını da

birleştirirlerdi.

Müezzin, kâmeti bitirmeden İmâm tekbir almamalıdır. Müezzin de ezandan sonra, cemaatın namaza hazırlanabileceği kadar bekledikten sonra kâmet getirmelidir.

Ezan ile kametin arası kişinin yemek yiyebileceği veya sıkıştığında abdest alabileği kadar bir zaman uzatılmalıdır. 118

Bunun hikmeti, **Hazret-i Peygamber**'in küçük veya büyük taharetin sıkıştırdığında namaz kılmayı yasaklamasıdır. 119

Ayrıca **Hazret-i Peygamber**, kalbin vesveselerden kurtulması için, acıkan bir kimsenin akşam yemeğini yatsı namazından önce yemesini emir buyurmuştur. 120

6. İmâm, namazdaki tüm tekbirleri cemaate duyuracak şekilde yüksek sesle almalıdır. Cemaattekiler ise, seslerini ancak kendilerinin duyabilecekleri kadar yükseltebilirler. İmâm, fazilete nâil olmak için, imamete niyet etmelidir. İmâm bu niyeti getirmese dahi hem kendisinin hem de uymaya niyet eden cemaatin namazları sahihtir. Fakat cemaat sevabını ancak imama uymaya niyet eden kimseler alır. İmâm ise, imâmete niyet etmediği için, cemaatla namaz kılına sevabından mahrum olur. Cemaat istiftah tekbirlerini imamın tekbirinden sonra almaya dikkat etmelidir; yani İmâm tekbirini bitirdikten sonra sıra cemaate gelmelidir. Allah herkesten daha iyisini bilir.

116) Sünen-i Sitte ve Hâkim, (Osman b. Ebi'l-As es-Sakafî'den)

117) Ebû Dâvud, (Ebû Bekre'den sahih bir senedle)

118) Tirmizî ve Hâkim, (Câbir'den) Tirmizî'ye göre senedi meçhûldür.

119) Müslim, Eb. Aişe'den şu ibâre ile nakletmektedir: 'İki pislikten biriyle sıkışanın namazı yoktur (namazı kâmil olmaz) '.

120) Buhârî ve Müslim (İbn Ömer ve Hazret-i Âişe'den)

Kıraat Vazifeleri

Bu vazifeler üçtür:

A. İmâm, namazı tek başına edâ eden zat gibi, istiftah (açma) duasını ve eûzü'yü gizlice okur. Sabah namazının bütün rek'atlarında, akşam ve yatsının da **birinci** ve **ikinci** rek'atlarında Fâtiha' yı ve Fâtiha'dan sonra okunan sûreyi sesli okuyacaktır; nitekim namazı tek başına edâ edenler de böyle yaparlar. Namazın sonunda, eğer sesli okunan namazlardansa 'âmin' kelimesini sesli getirmelidir. Cemaat de böyle yapmalı ve âminlerini imamın âmin'inden sonra değil, onunla birlikte getirmelidirler. 121

İmâm, sesli namazlarda (Şâfiî'ye göre) besmeleyi de sesli okumalıdır. Besmele'nin nasıl okunacağı hakkında birbirine zıt birçok haberler zikredilmiştir. İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) besmele'nin açık okunması tarafını tercih etmiştir. 122

B. İmâm, kıyamdayken üç defa nefes alıp sükût etmelidir.

Bu keyfiyeti, Semure b. Cündüb ile İmrân b. Husayn **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet etmişlerdir:

a) Tekbir aldığı zaman, arkasında bulunup kendisine uyan cemaatin Fâtiha'yı okuyacağı kadar susması gereklidir. Bu, sükûtların en uzunudur. Bu sükûtu, İmâm, istiftah duasını okuduğuzaman yapar; çünkü İmâm bu arada sükût etmezse cemaatin, zamlı sûreyi dinlemesine mâni olur. Bu durumda sevaplarının eksilmesinden mesûl olur. Eğer İmâm, sükût ettiği halde, cemaat bu müddet içinde Fâtiha'yı okumayıp başka birşeyle meşgul olursa günâh imama değil, cemaate ait olur.

b) İmâm, Fâtiha'yı okuduktan sonra, **birinci** sükûtunda Fâtiha'ları tamamlayamayanlara tamamlama imkânı vermek için, **birinci** sükûtun yarısı kadar susmalıdır.

c) Fâtiha 'nın akabinde okunan sûreyi bitirdikten sonra ve rükûa varmazdan önce azıcık sükût etmelidir. Bu, sükûtların en kısasıdır. İmâm okuyuş ile rükûa varış tekbirinin arasını ayıracak kadar susmalıdır; çünkü okuyuşu tekbirle birleştirmek yasaklanmıştır.

Cemaat, imamın arkasında, Fâtiha'dan başka birşey okumamalıdır. Eğer İmâm, tekbirinden sonra Fatiha'yı okuyacak kadar fırsat vermezse cemaat Fâtiha'larını onunla birlikte okumalıdır ve bunun (mânevî) kusuru da imama ait olur. Eğer cemaat, imamın okuduğu zammı sûreyi duyamazsa kendi kendine okumasında bir mahzur yoktur.

C. İmâm, sabah namazında yüz ayetten az olan sürelerden iki tanesini okumalıdır; çünkü sabah namazının kıraatini uzatmak ve namazı biraz erken başlatmak sünnettir. Sabah namazından tan yeri ağardıktaıı sonra çıkılması bir zarar vermez. **İkinci** rek'atında herhangi bir sûrenin sonundan otuz veya yirmi ayet okuyup o sûreyi bitirmekte hiçbir beis yoktur. Çünkü böyle sûreler sık sık okunmadığından va'z u nasihat bakımından daha tesirli ve insanı daha fazla tefekküre sevkedecidir. Bazı âlimler bir kısım sûrelerin baş taraflarından birkaç ayet okuyarak kesmeyi mekruh saymışlardır.

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** Yûnus sûresinin bir kısmını okumuş, Hazret-i Mûsa ile Firavun bahsine gelince okumayı kesip, rükûa varmıştır. 123

Hazret-i Peygamber sabah namazında Bakara sûresinden (136) "Ey Mü'minler! Yahûdî ve hristiyanların sizi kendilerine dâvet etmelerine karşılık şöyle deyiniz: Biz Allah'a ve bize indirilen Kur'ân'a îman ettik" ayetini, **ikinci** rek'atte Al-i İmrân sûresinin (53) 'Ey rabbimiz! İndirdiğin İncil'e îman ettik ve peygamberin isa'ya tâbi olduk. . . ' ayetini okumuştur. 124

Hazret-i Peygamber, Bilâl'in daldan dala atlayarak şuradan buradan ayet okuduğuna şâhid olunca ona neden böyle yaptığını sorar.

Bilâl 'Güzel kokuyu güzel kokuya katıyorum' cevabını verir. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Çok güzel yapıyorsun' buyurur. 125

Öğle namazında otuz ayet uzunluğunda olan ve Tıval'i Mufassal diye anılan sûrelerden okumalıdır. İkindi namazında öğlede okuduğu sürelerin yarısı kadar; akşam namazında ise Mufassal sûrelerden sonra gelen kısa sûreleri okumalıdır. 126

Hazret-i Peygamber'in kıldığı son namaz, akşam namazıdır. 127 **Hazret-i Peygamber** bu

namazda Mürselât sûresini okumuş ve bundan sonra da ruhunu teslim edinceye kadar başka namaz kılmamıştır.

Kısacası namazda tahfif, ağır kılmaktan daha evlâdır; özellikle de cemaati bol olan camilerde. . .

Hazret-i Peygamber bu ruhsat hakkında şöyle buyurmaktadır:

Herhangi biriniz, halka namaz kıldırdığında, hafif kıldırsın; çünkü onların içerisinde ihtiyaç sahibi, yaşlı ve zayıf kimseler bulunabilir. 128

Ancak kişi tek başına kıldığı namazlarını istediği kadar uzatabilir.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) bir kavme İmâm olarak yatsı namazını kıldırdı. Zammı sûre olarak Bakara'yı okudu. Bu uzun süreye tahammül edemeyen birisi cemaati bırakıp namazını tek başın bitirdi. Onun bu halini gören cemaat 'Bu adam münâfık oldu' dediler. Bunun üzerine o adamla Muaz, **Rasûlüllah**'a müracaat ettiler. **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hâdiseyi dinledikten sonra Muaz'ı azarlayarak şöyle buyurdu:

Ey Muaz! Sen kışkırtıcı mısın? A'la, Târık ve Şems sûrelerini okusana. . . 129

121) İmâm 'âmin' dediğinde, cemaatın da 'âmin' demesi gerektiğini bildiren hadis vardır.

122) Nesâi ve Müslim, (Enes'den)

123) Müslim, (Abdullah b. Saib'den) Mü'minûn sûresini okuduğunu rivâyetetmektedir.

124) Müslim, (İbn-i Abbâs'dan) ; Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den)

125) Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle)

126) Nevevî'ye göre, Mufassal sûreler, Hucurât süresiyle başlar ve Şems sûresinde sona erer.

127) Buhârî ve Müslim, (Ümmü Fadl'dan)

128) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den) Buhârî ve Müslim, (Câbir'den) Ancak bunların rivâyetinde Târık sûresinin zikri yoktur. Bu sûrenin zikri Beyhakî'ye göre sâbittir.

Erkânla İlgili Vazifeler Üçtür

1. Rükû ve secdeyi hafif yapmalı ve bunlardaki tesbihleri üçten fazla okumamalıdır. Çünkü Hazret-i Enes'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

Allah Rasûlü'nden namazının herşeyi tamam olduğu halde daha seri namaz kılan kimse görmedim!130

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) , Medine vâlisi Ömer b. Abdülaziz'in arkasında namaz kıldığı zaman şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'in namazına, şu gencin namazından daha çok benzeyen bir namaz görmedim. Biz Allah Rasûlü'nün arkasında namaz kılarken rükû ve secdelerde onar defa tesbih getirirdik'. 131

Mücmelen rivâyet edildiğine göre ashâb-ı kirâm (radıyallahü anh) şöyle demişlerdir:

Biz Allah Rasûlü'nün arkasında namaza durduğumuzda rükû ve secde de onar defa tesbih

getirirdik. 132

Bu şekildeki kıraat güzeldir, fakat cemaat çoğaldı mı tesbihleri üçer defa yapmak ve kısa kesmek daha güzeldir. Eğer kendisini sadece dine adayan kimselerden başka cemaat yoksa o vakit tesbih sayısını on'a çıkarmakta bir beis yoktur. İşte bu konuda vârid olan çeşitli rivâyetlerin bu şekilde telifi mümkündür.

İmamın, başını rükûdan kaldırırken 'Semiallâhu limen hamideh' demesi gerekir.

129) Buhârî ve Müslim, (Câbir'den) Ancak bunların rivâyetinde Târık sûresinin zikri yoktur. Bu sûrenin zikri Beyhakî'ye göre sâbittir.

130) Buhârî ve Müslim

131) Ebû Dâvud ve Nesaî, (hasen bir senedle) İbn Kattan'a göre zayıftır.

132) İmâm Irâkî bu şekilde müstakil bir hadîse tesadüf etmediğini kaydettikten sonra, bunun bir Önceki hadîsin parçası olması ihtimali üzerinde durmuştur.

İmama Uymanın Keyfiyeti

2. Cemaat rükû ve secdeyi, kılı kılına imamla beraber değil, aksine ondan sonra yapmalıdır. İmama uyan, imamın alnı secde yerine varmadan önce secde etmemelidir; çünkü sahâbe-i kiram, **Hazret-i Peygamber**'e bu şekilde uymuşlardır. Cemaat, İmâm tam rükûa varmadan, rükûa gitmemelidir.

Denildiğine göre, insanlar namazdan üç grup olarak çıkarlar:

ı) Yirmibeş namazla çıkanlar. (Yani namazlarını yirmibeş namazın faziletine nâil olarak bitirenler) . Bunlar, imamdan sonra rükûa varan ve yine ondan sonra tekbir alan kimselerdir.

ıı) Bir tek namazla çıkanlar. Bunlar da kılı kılına imamla beraber tekbir alıp rükû ve secdeye varanlardır.

ııı) Namazdan namazsız çıkanlar. Bunlar da imamdan önce tekbir alan ve ondan önce secde yapanlardır.

İmanım rükûda iken yeni gelip cemaata iştirak etmek isteyen bir kimsenin cemaat faziletine nâil olması ve o rek'ata yetişmesi için bekleyip beklememesi hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Ümit ederim ki, ihlâs ile yapılan böyle bir bekleyişte cemaat arasında herhangi bir tefrik sözkonusu olmamak şartıyla beis yoktur. Zira İmâm namazı uzatmamak hususundaki hakları gözetmelidir.

Teşehhüd Duası ve Hududu

3. Namazın uzamaması için teşehhüd duasını ancak teşehhüd kadar uzatmalıdır. Duayı yaparken sadece kendi nefsine duâ etmemeli, aksine bütün cemaatı kapsayan çoğul sigası kullanmalıdır.

Allâhümmağfirlenâ (Allahım! Bizi affeyle!) demeli; Allâhümmağfirlî (Allahım! Beni affeyle!) dememelidir. İmamın duada sadece kendi nefsini zikretmesi mekruh görülmüştür.

Teşehhüd'de, Hazret-i Peygamber'den vârid olan şu beş kelime ile Allah'a sığınmakta hiçbir beis

yoktur. 133

Cehennem ve kabir azâbından sana sığınırız. Yâ rabb! Hayat ve ölümün ve mesih-deccâlın fitnesinden sana sığınırız. Yâ rabb! Herhangi bir kavmin başına fitneyi koparmak istediğin zaman, bizleri buna bulaştırmaksızın huzur-u ilâhîne al!

Deccâl'a, bütün yeryüzünü gezeceği için 'Mesih' denilmiştir. Bazı kimseler de ona, gözleri kör olduğu için 'Mesih' denildiğini söylemişlerdir.

Tahallül (Namazdan Çıkış) ile İlgili Vazifeler

Bunlar da üçtür:

1. Her iki selâmıyla da orada bulunan cemaate ve meleklere selâm vermeye niyet etmelidir.

2. Selâmdan sonra yerinden kıpırdamamalıdır. Çünkü Hazret-i

Peygamber ve halifeleri olan Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Ömer böyle yapmışlardır. 134

Nâfile namazı, farz namazın kılındığı yerden başka bir yerde kılmalıdır. Eğer kendisine uyan cemaatın içinde kadınlar varsa, onlar dağılıp gitmedikçe, yerinden kıpırdamamalıdır.

Meşhur bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'in şöyle diyecek kadar oturduğu rivâyet edilmektedir:

Ey Allahım! Selâm sensin ve selâm sendedir. Ey celâl ve ikram sahib; Allahım! Sen her eksiklikten yücesin!

3. İmamın yerinden kalkarken yüzünü cemaata çevirmesi daha uygundur. Cemaatın imamdan önce kalkması mekruhtur,

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber**'in güzîde sahabilerinden Zübeyr ve Talhâ (radıyallahü anh) , bir imamın arkasında namaz kıldılar. Selâmdan sonra imama şöyle dediler: 'Bir husus müstesnâ, namaz kıldırışı çok güzel ve tamamdı. Şöyle ki, selâm verdikten sonra yüzünü cemaata çevirmiyorsun'. Sonra da cemaata dönerek İmamınız yerinden ayrılmadan önce kalkıp gitmeniz olmasaydı, namazınız çok güzel olacaktı' dediler. İmâm selâm verip yüzünü cemaata çevirdikten sonra, ister sağ tarafa, isterse de sol tarafa ayrılıp gidebilir. Fakat sağ tarafa ayrılıp gitmesi daha uygundur. İşte namazlardaki vazifeler bunlardır. Yalnız sabah namazında kunut duasının okunması sözkonusudur. İmâm (**ikinci** rek'atın rükûundan sonra ayakta durup ve ellerini kaldırarak) 'Ey Allahım! Bizlere hidayet eyle!' demeli, yalnız kendisini zikrederek 'Ey Allahım! Beni hidayete erdir!' dememelidir. İmamın duasını dinleyen cemaat de 'âmin' demelidir. Ancak İmâm 'Sen hükmedersin, sana hükmedilmez' mealindeki İnneke takdî velâ yukdâ aleyk cümlesine geldiğinde cemaat 'âmin' demeyi kesmelidir. Çünkü burası dua değil, Allah'ı senâ etme makamıdır. Cemaat da imamla beraber bu medh-ü senâyı tekrarlamalı veya 'Evet ben de bu hususta şehadet edenlerdenim' mânâsına gelen Belâ ve ene alâ zâlike mine 'şşahidin ya da 'Doğru söyledin ve sevap işledin' mânâsına gelen sadakte ve berirte veya buna benzer şeyler söylemelidir.

Kunutta ellerin kaldırılmasına dair bir hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. 135 Gerçi bu keyfiyet, teşehhüdün sonunda okunan duaların hilafına olsa da, eğer bu husustaki hadîs sahih ise, elleri kaldırıp kunut duasını okumak müstahabdır. . . Çünkü teşehhüdün sonunda okunan dualar için el kaldırılmaz.

Fakat kunutta **Rasûlüllah**'ın sünnetine uyulmuştur. Esasen bu dua ile teşehhüd sonunda okunanlar arasında bir fark da vardır. Çünkü teşehhüdde eller özel bir şekilde baldırlar üzerine konur; binaena leyh ellerin bir vazifesi vardır. Kunutta ise ellerin vazifesi yoktur. Bu sebeple 'Kunutta ellerin kaldırılması kendilerinin vazifesidir' denilirse garipsenmemelidir. Çünkü ellerin kaldırılması, duâya daha uygun düşmektedir.

Allah herkesten daha iyisini bilir. İşte imamlık ve cemaat âdâbının özü bunlardan ibarettir. . . İnsanoğlunu, iyilik yapmaya muvaffak kılan sadece **Allahü teâlâ**'dır!

133) Bu hadîs daha önce geçmişti.

134) Buhârî, (Ümmü Seleme'den)

135) Beyhakî, (Hasen bir senedle)

4-5

Cum'a Namazının Fazileti

Cum'a günü, büyük bir gündür. **Allahü teâlâ** İslâm dinini bu günle büyütmüş ve tezyin etmiştir. Aynı zamanda bu günü bütün ümmetler arasında sadece müslümanlara ihsan buyurmuştur.

Allahü teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır:

Ey îman edenler! Cum'a günü namaz için çağrıldığınız zaman hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. (Cum'a/9)

Allahü teâlâ böyle buyurmak sûretiyle o saatte insanoğlunu cum'aya gitmekten alıkoyan dünyevî meşgalelerin tamamını haram kılmıştır.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmaktadır:

Allahü teâlâ, benim şu makamımda ve şu günümde size cum'a namazını farz kılmıştır. 136

Allahü teâlâ özürsüz olarak üç cum'a namazını terkedenin kalbini kilitler. 137

Özürsüz olarak üç cum'a namazını terkeden kimse, İslâm dinini arkasına atmış ve ona önem vermemiş demektir. 138

Adamın birisi İbn-i Abbâs'a gelerek, hayatında cum'aya ve cemaat namazlarına iştirak etmeyerek ölen kimsenin durumunu sordu. İbn-i Abbâs 'O ateş ehlidir' cevabını verdi. Adam bir ay mütemadiyen gelip giderek, aynı suali sordu ve hepsinde de aynı cevabı aldı.

Bu hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

Cum'a günü, iki kitabın (Tevrat ve İncil'in) ehline verildi. Fakat onun hakkında ihtilâfa düştükleri için **Allahü teâlâ** onları o günden mahrum etti. Bizleri ise, o güne hidayet eyledi. O günü bu ümmet için sakladı ve onu, bu ümmete bayram kıldı. Bu bakımdan bu ümmet o günü herkesten daha önce elde etti. Hristiyan ve yahûdîler ise (o günü takip eden günleri bayram edindikleri için bu hususta) müslümanlara tâbi olmuşlardır. 139

Enes'in, **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ettiği bir hadîste de şöyle buyurulmaktadır:

Cebrail, elinde bembeyaz bir ayna olduğu halde bana gelerek 'Şu gördüğün ayna, rabbin tarafından, senin ve senden sonra gelecek ümmetin için bayram olsun diye, farz kılınan cum'a günüdür' dedi. Bunun üzerine 'Bu günde bizim için ne gibi faziletler var?' diye sordum. Şöyle dedi: "Bu günde öyle bir saat vardır ki, kim bu saatte, kendisine taksim edilen bir hayrı isterse **Allahü teâlâ** ona istediğini ihsan eder. Eğer kendisi için taksim edilmiş bir hayır yoksa duasının yüzü suyu hürmetine istediğinden daha büyük bir hayri kıyâmette azık olarak verir. Eğer bu saatte kendisi için yazılan birşeyden Allah'a sığınırsa, **Allahü teâlâ** onu o yazılandan daha büyük bir felâketten korur. O gün, bizim nezdimizde günlerin efendisidir. Biz, o güne kıyâmet gününde 'artırma günü' mânâsına gelen 'yevm-ül-mezîd' demekteyiz".

'Neden ey Cebrâil?' diye sorduğumda da şunları söyledi: 'Senin rabbin cennette miskten daha kokulu ve bembeyaz bir vâdi yaratmıştır. Kıyâmet gününde illiyyîn denilen makamdan kürsüsüne (kemiyeti ve keyfiyeti bilinmeyen bir şekilde) iner. Sonra, ehl-i cennete cemâlini o şekilde gösterir ki, onlar O'nun keremli vechini temaşa ederler. 140

Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün cum'adır. Adem (aleyhisselâm) o günde yaratıldı ve cennete o günde gönderildi. Cennetten o gün indirildi ve tevbesi o günde kabul olundu. O günde de vefat etti. Kıyâmet de o günde kopacaktır. O gün Allah'ın nezdinde mezîd (artırma) günüdür. Göklerdeki melekler de ona bu ismi vermektedirler. Aynı zamanda o gün, cennette **Allahü teâlâ**'nın cemâlinin temaşa günüdür. 141

Her cum'a gününde **Allahü teâlâ**'nın ateşten azad ettiği altıyüzbin azadlısı vardır. 142

Hazret-i Enes bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir;

Cum'a günü selâmetle geçtiği takdirde, haftanın diğer günleri de selâmetle geçer. 143

Hergün öğleden önce, güneş göğün tam ortasındayken, cehennem kızdırılır. Bunun için cum'a günü hariç, diğer günlerde, bu saatte namaz kılmayınız. Cum'a gününde ise, her vakit namaz kılınabilir; çünkü o günde (onun hürmetine) cehennem kızdırılmaz. 144

Ka'b'ul Ahbar şöyle diyor: **Allahü teâlâ**, şehirlerden Mekke'yi, aylardan Ramazan'ı, günlerden Cum'a'yı ve gecelerden de Kadir gecesini faziletli kılmıştır'.

Denildiğine göre, kuş vesâir haşarat, cum'a günü karşılaştıklarında birbirlerine 'Selâm, bugün sâlih bir gündür' derlermiş.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Cum'a gününde veya gecesinde ölen kimseye, 'şehid' ecri yazılır ve o kişi kabir fitnesinden korunur. 145

136) İbn Mâce, (Câbir'den zayıf hır senedle)

137) Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (İbn-i Abbâs'dan)

138) İmâm-ı Ahmed ve Sünen sahipleri, (Ebû Ca'd ed-Damrî'den)

139) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

140) Şâfiî, Müsned; Taberânî, Evsat','İbn Merdeveyh, Tefsir, (zayıf senedlerle)

141) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

142) İbn Adiyy, el-Kâmil; İbn Hıbbân, Duafâ Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (Enes'den)

143) İbn Hıbbân, Duafâ; Ebû Nuaym, Hilye; Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (Hazret-i Âişe'den)

144) Ebû Dâvud, (Ebû Katade'den)

Cum'anın Şartları

Cum'a diğer namazların şartlarında ortak olduğu gibi onlardan hiçbirinde bulunmayan şu altı şartla da ayrılmaktadır:

1- Vakit: İmamın selâmı, ikindi namazı vaktine tesadüf ederse cum'a namazı geçmiş sayılır. Bu namazı, dört rek'at ve öğle namazı olarak kaza etmelidir. Cum'a namazına sonradan gelip de imama uyan kimsenin son rek'atı vaktin haricine çıkarsa, onun cum'asının sahih olup olmadığı hakkında ihtilâf vardır.

2. Mekân: Cum'a namazının sahralarda, çöllerde ve çadırlar arasında kılınması sahih değildir. Aksine cum'a namazının sahih olması için, taşınmaz binaların bulunduğu bir yer lâzımdır.

Aynı zamanda bu yerde kendilerine cum'a namazı farz olan kırk kişinin bulunması şarttır. (Bu hüküm Şâfiî'ye göredir.)

Köy, cum'a hususunda şehir gibidir. Köylerde cum'a kılmak için sultanın bulunması veya izin vermesi şart değildir; fakat en iyisi izin almaktır.

3. Aded: (Şâfiî'ye göre) Cum'a, kırk erkekten az olan bir cemaatle sahih olmaz. Cum'aya iştirâk eden bu insanlar, mükellef, kış ve yaz göç etmeyen ve o mahallin daimî yerlisi olmalıdır. Eğer hutbe okunurken veya namaz kılınırken, mevcut kırk kişiden bir kişi bile çıkıp gitse cum'a namazı sahih olmaz. Bu adedin hutbenin başlangıcından imamın selâm vermesine kadar orada bulunması şarttır.

4. Cemaat: Eğer bir köyde veya şehirde kırk kişi ayrı ayrı yerlerde cum'a namazını tek başlarına (veya küçük gruplar halinde) kılsalar, namazları sahih değildir. Fakat sonradan gelip de namazın **ikinci** rek'atında imama uyan bir kimsenin, imamın selâmından sonra, kendi namazının **ikinci** rek'atını tek başına edâ etmesi caizdir. Eğer imamın **ikinci** rek'atına rükûuna yetişemezse, yine imama uyar; fakat o namazı öğle namazı niyetiyle kılar. İmâm selâm verdiğinde kalkarak dört rek'at öğle namazını edâ eder.

5. Orada Daha Önce Cum'a Kılınmış Olmamalıdır:

Eğer bir mahallenin bütün ahalisinin bir camiye toplanması mümkün değilse, iki, üç veya dört camiye (ihtiyaç kadar) dağılıp cum'a kılmaları caizdir. Eğer ihtiyaç olmaksızın birkaç yerde cum'a kılınırsa, hangi cum'anın imamı istiftah tekbirini daha önce alırsa, ancak o cum'a sahihtir. (Diğerleri ise fasiddir) .

Ayrı ayrı yerlerde cum'a kılmak mecburiyeti olduğu zaman imamlardan hangisi daha faziletli ise, onun arkasında namaz kılmak daha faziletli olur. Eğer zahirde iki İmâm fazilet bakımından eşit iseler,

hangi cami daha önce inşa edilmişse o camide kılınan cum'a daha üstündür. Eğer bu hususta da eşit iseler, cum'anın, evine daha yakın olanda kılınması daha efdaldir. Cemaatin çokluk fazileti de gözetilebilir.

6. İki Hutbe: Bu iki hutbenin okunması farzdır. Hutbenin okunması esnasında ayakta durmak ve hutbeler arasında oturmak da hatib için farzdır. **Birinci** hutbede dört farz vardır:

a) Hamd: En azı 'Elhamdülillah' demektir.

b) Allah Rasûlü'ne salavât-ı şerîfe getirmek.

c) Allah'ın kullarına takvayı tavsiye etmek.

d) Kur'ân'dan en az bir ayet okumak.

İkinci hutbenin de dört farzı vardır. Ancak bu **ikinci** hutbede ayet okumak yerine, müslümanlara dua edilmesi ve aynı zamanda hutbeyi kırk kişinin dinlemesi vaciptir. (Eğer kırk kişinin hepsi veya bir kısmı sağır ise, onlara, hiç olmazsa, hutbenin rükünlerini dinletmek lâzımdır. Aksi takdirde böyle bir cemaatin cum'asının sahih olup olmayacağı hususunda ihtilâf vardır) .

145) Ebû Nuaym, Hilye, (Câbir'den)

Hutbe'nin Sünnetleri

Güneş tam göğün ortasından batıya doğru yöneldiği, müezzin ezanı okuduğu ve imamın da minbere çıkarak oturduğu zaman tahiyye-t'ül-mescid namazı hariç namaz kılma faslı sona ermiştir. Konuşma faslı ise hutbenin açılışıyla sona erer.

Hatib minbere çıkıp yüzünü cemaata çevirdiği zaman, selâm vererek oturur; cemaat de onun selâmına karşılık verir.

Müezzin ezanı okuyup bitirince, hatib sağa sola bakmaksızın, kılıcının kabzasıyla veya bastonuyla ya da minberin trabzanlarıyla oynamaksızın ellerini, namazda olduğu gibi birini diğerinin üzerine bağlayarak yüzünü cemaata çevirir ve iki hutbe irad eder. Bu iki hutbe arasında hafif bir oturuş yapar. Hutbe okurken cemaatin anlayamayacağı garip kelime ve lugatları kullanmamaya dikkat etmelidir. Hutbeleri fahiş bir şekilde uzatmamalı ve teganni yapmamalıdır. Hutbe, derleyici, beliğ ve kısa olmalıdır. **İkinci** hutbede bir ayetin okunması da müstehabdır. Camiye hutbe okunurken giren bir kimse cemaata selâm vermemelidir. Şayet böyle bir selâm verirse, **cevap** vermek şart değildir. Ancak işaretle **cevap** vermek güzeldir. Hutbeyi dinleyen bir kimse, aksıranlara dua etmek sûretiyle **cevap** vermemelidir. İşte bütün bunlar hutbenin sahih olmasının şartlarıdır.

Cum'anın Vücübü

Cum'anın vâcib olması için gereken şartlar şunlardır:

1- Erkek olmak.

2- Bâliğ olmak.

3- Akıllı olmak.

4- Müslüman olmak.

5- Hür olmak.

6- Bu vasıflara sahip kırk erkeğin bulunduğu bir mahalde bulunmak.

7- Sakin bir zamanda; gür sesli bir müezzinin şehirde okuduğu ezanın duyulabileceği bir mahallin sakinlerinden olmak. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: 'Cum'a günü namaza çağrıldığınızda herşeyi bırakıp Allah'ın zikrine koşunuz ve alış-verişi bırakınız!' (Cum'a/9)

Yukarıda zikrolunan vasıflara sahip kimseler için, şu özürlerden dolayı cum'a namazının terkinde ruhsat vardır:

1- Yağmur.

2- Çamur.

3- Korku.

4- Hastalık.

5- Hastaya bakmak. .

Bu özürlere sahip olup da cum'a namazına gidemeyenlerin, öğle namazını halkın cum'a namazından çıkabileceği bir zamâna kadar tehir etmesi müstehabdır. Cum'a namazını kılan hasta, misafir, köle veya kadınların, namazları sahihtir ve bu, öğle namazlarının yerine sayılır ve geçerlidir. Allah herkesten daha iyisini bilir.

Sırasıyla Cum'anın Âdâbı

Bunlar on maddede toplanmıştır:

1. Perşembe gününden itibaren kişi cum'aya hazırlanmalıdır. Kalbiyle onu kılmaya hazır olup faziletini karşılanmalıdır. Bunun için de perşembe günü ikindi namazından sonra tesbih, istiğfar ve dua ile meşgul olmalıdır; çünkü bu saat fazilet bakımından cum'a gününde meçhul bırakılan saate denktir.

Seleften bazıları 'Kulların mûtad rızkından başka, **Allahü teâlâ**'nın bir fazilet ve ikramı vardır ki bunu yalnızca perşembe günü öğleden başlamak üzere cum'a günleri kendisine yalvaran kullarına verir' demişlerdir.

Cum'a gününde giyeceği elbiseleri perşembe gününden yıkamalı ve tertemiz yapmalıdır. Eğer yanında yoksa cum'a günü sürünmek üzere güzel koku hazırlamalıdır. Sabahın erken saatlerinden itibaren cum'aya mâni meşguliyetleri kalbinden çıkarmalı, perşembeyi cum'aya bağlayan akşam, ertesi gün için oruca niyet etmelidir; çünkü bu günün orucu çok faziletlidir. Ancak bu orucunu ya perşembe veya cumartesi orucuyla birleştirmelidir; çünkü sadece cum'a günü oruç tutmak mekruhtur.

Cum'a akşamını, namaz kılmak ve hatim indirmek sûretiyle ihya etmelidir; çünkü bu akşamın fazileti çoktur. Cum'a gününün fazileti bu gecenin üzerine bina edilmiştir. Bu gecede veya cum'a gününde hanımıyla birleşebilir. Hatta **Hazret-i Peygamber**'in 'Kim cum'a namazına sabahın erken saati gidip öncülüğü alır ve üstünü başını güzelce temizleyerek bedenini yıkarsa, Allah ondan razı

olsun!'147 sözünü, hanımıyla birleşmek mânâsına hamleden bir grup, kişinin, cum'a gecesi veya cum'a günü namazdan önce hanımı ile birleşmesini müstehab saymışlardır.

Bu bakımdan hadîsin son cümlesini 'Kendisi yıkandığı gibi hanımını da yıkanmaya mecbur ederse' şeklinde tefsir etmişlerdir. Bir kısım âlimler de 'Hadîsin sonundaki ğassele tabiriyle elbiselerini yıkarsa mânâsı irade olunur' demişlerdir. Bazı rivâyetlerde de bu kelime gasele şeklinde tahfifle okunmuş ve iğteselenin sonuna da licesedihî tâbiri eklenmiştir. İşte cum'ayı karşılama âdâbı bunlardan ibarettir.

Cum'ayı karşılamanın bu âdabına riayet eden kimseler sabahladıkları zaman 'Bu hangi gündür?' diye gafletlerini izhar eden gâfiller zümresinden çıkmış olurlar.

Seleften bazıları "Cum'a günü nasibi en fazla olan kimse cum'a saatini bekleyen ve onu bir gün öncesinden gözetendir. Nasibi en az olan kimse ise, sabahladığı zaman 'Bugün günlerden nedir?' diye sorandır" demişlerdir. Seleften bazıları cum'a namazını karşılamak için, cum'a gecelerini camide geçirirlerdi.

2. Cum'a günü sabahleyin kalktığında fecirden sonra gusletmelidir. Eğer cum'aya sabahın erken saatlerinde gitmiyorsa yeni temizlenmiş olmak için gideceği zamâna yakın gusletmesi daha iyidir. Cum'a günü yapılan gusül, kuvvetli bir şekilde müstehabdır. Hatta bazı âlimler vacib olduğuna bile kail olmuşlardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**in 'Cum'a guslü, her bâliğ kimseye vâcibdir' buyurduğu rivâyet edilmiştir. 148

Nâfi'in İbn Ömer'den rivâyet ettiği en meşhur hadîsin hükmü şudur: 'Cum'aya iştirak etmek isteyen herkes yıkansın'. 149

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Erkeklerden veya kadınlardan cum'a namazına gidecek olanlar muhakkak yıkansınlar. . . 150

Medinelilerden birbirleriyle tartışan iki kişiden biri diğerine 'Sen cum'a gününde gusletmeyen kimseden daha şerlisin' derdi. 151

Hazret-i Ömer, camiye hutbe esnasında geldiğini gördüğü Hazret-i Osman'a 'Bu saatte mi geliyorsun? diyerek cum'a namazına erken gelmemesini kınar. Hazret-i Osman da şöyle **cevap** verir: 'Ezanı işittikten sonra da abdest aldım ve ancak çıkıp gelebilecek kadar geri kaldım'. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'Abdest almak mı? O da ayrı bir suç. . .

Biliyorsun ki, **Hazret-i Peygamber** bize cum'a günlerinde gusül etmemizi emrediyordu. . . ' buyurur. 152

Hazret-i Osman'ın abdest almasıyla, cum'a gününde gusletmeyi terketmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Cum'a gününde guslün vâcib olmadığı,

Hazret-i Peygamber'den rivâyet edilen şu hadîsle de sabittir:

Cum'a gününde abdest alan sünnete uymuş ve güzel birşey yapmıştır. Fakat gusletmek daha efdâldir. 153

Cum'a gününde cünüplük guslü alan kimse, **ikinci** bir defa da vücuduna cum'a guslü niyetiyle su dökmelidir. Fazileti elde etmek için bir gusül de kâfidir; yalnız hem cünüplüğün kalkmasına, hem de cum'a sünnetinin yerine getirilmesine niyet etmek şartıyla. . . Bu durumda cum'a için alınan gusül, cünüplük için alınana dahil olur.

Sahabîlerden biri, gusleden çocuğunun yanına girdiğinde 'Bu guslü cum'a için mi aldın?' diye sorar. Onun 'Hayır cünüplükten temizlenmek için aldım' demesi üzerine de 'O halde **ikinci** bir gusül daha al!' diyerek, delil olarak da cum'a guslünün her bâliğ müslümana vâcib olduğunu bildiren hadîsi rivâyet eder.

Bu sahabî, oğluna, cünüplük için guslederken cum'a guslü için de niyet etmediğinden **ikinci** bir gusül yapmasını emretmiştir.

'Gusülden gaye, temizliktir. Cünüplükten kurtulmak için gusledilirken bu gayenin hasıl olması muhakkak olduğundan, **ikinci**ye ihtiyaç yoktur' denilirse, bu fikir de yabana atılacak birşey değildir. Ancak bu fikir şeran ibadet sayılan ve fazileti aranan abdest hususunda da ileri sürülebilir. (Böyle bir ihtimal de bu fikrin çürüklüğünü açığa çıkarır) .

Cum'a günü guslettikten sonra abdesti bozulan kimse, sadece abdestini yeniler, guslü iptal olunmuş olmaz. Fakat en iyisi gusülden sonra abdestini bozmamaya dikkat etmesidir.

3. Süslenmelidir. Cum'a gününde süslenmek müstehabdır ve bu da üç şeyle olur:

a) Güzel elbise

b) Temizlik

c) Güzel koku sürünmek

Temizlik

ı. Misvak kullanmak

ıı. Saçını tıraş etmek

ııı. Tırnakları kesmek ıv. Bıyıkları kısaltmak

Taharet bölümünde sözü edilen diğer temizlikleri de yapmak gerekir.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** cum'a günü tırnaklarını kesen kimseden hastalığı kaldırır ve ona şifa ihsan eder'.

Güzel Koku

Eğer kişi perşembe veya çarşamba günü hamama gitmişse, cum'a için istenilen temizlik hasıl olmuş demektir. O halde cum'a günü, kötü kokuları ortadan kaldırmak için, yanında bulunan en güzel kokuları sürünmelidir. Bu güzel kokuyu yanında bulunanlara da koklatmaya çalışmalıdır. Erkekler için en uygun koku, keskin, fakat renksiz olan kokudur. Kadınlar için ise, renkli fakat keskin olmayan koku en uygunudur. . . Bu keyfiyet bu şekilde rivâyet edilmiştir. 154

İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: 'Elbisesini temizleyenin üzüntüsü azalır; güzel koku sürünenin

de aklı fazlalaşır'.

Güzel Elbise

Elbiselerin en sevimlisi, beyaz olanıdır; çünkü Allah nezdinde en sevimli elbise, beyaz elbisedir. 155

Şöhrete vesile olacak hiçbir elbise giyilmemelidir. Siyah elbise giymek sünnet olmadığı gibi, giyilmesinde de herhangi bir fazilet yoktur. Hatta âlimlerden bir cemaat, siyah elbiseye bakmayı bile kerih görmüşlerdir; çünkü siyah elbise giymek, **Hazret-i Peygamber**'den sonra ihdas edilmiş bir **bid'at**tır. Cum'a günü sarık sarmak müstehabdır. Nitekim Vâsile b. Eska'nın rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ ve melekleri cum'a günü sarık saran kimselere salavât'-ı şerife getirirler. 156

Hararet bastığı takdirde namazdan önce veya sonra sarığın çıkarılmasında hiçbir beis yoktur. Fakat evinden camiye giderken sarığını yolda çıkarmamalıdır. Namaz vakti gelip çattığında, İmâm minbere çıkarken ve hutbe okurken sarığı çıkarmamaya dikkat etmelidir.

4. Camiye sabahın erken saatlerinde gitmelidir. Camiye iki veya üç fersah yoldan ve erken saatlerde gitmek müstehabdır. Bu vakit, fecrin doğuşuyla başlar. Cum'a niyetiyle camiye erken gelmenin fazileti büyüktür. Cum'aya gelirken Allah'tan korkmak, mütevazi olmak, namaz vaktine kadar camide itikâfa ve bu gelişiyle Allah'ın dâvet ettiği cum'aya en kısa zamanda icabet etmeye ve O'nun affına ve rızasına koşmaya niyet etmek en uygun harekettir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Cum'a namazına günün ilk saatinde giden, bir deveyi kurban etmiş gibi olur. **İkinci** saatinde giden, bir sığırı, **üçüncü** saatinde giden sanki boynuzlu bir koçu kurban kesmiştir. **Dördüncü** saatte gidense bir tavuk, **beşinci** saatte giden ise, bir yumurta hediye etmiş gibi olur. İmâm hutbeye çıkınca defterler dürülür, kalemler kaldırılır ve melekler hutbeyi dinlemek üzere minberin başında toplanırlar. Bu saatten sonra gelenler ancak namazın hakkını vermek için gelmiş olurlar. Bu gibiler için bunun dışında herhangi bir fazilet yoktur. 157

Hadîs-i şerifteki **birinci** saat denilen vakit, fecirden güneşin doğuşuna, **ikinci** saat ise, güneşin doğuşundan kuşluğa kadar olan zamandır. **Üçüncü** saat, ayakların yerde toprağın hararetiyle yanmasına; **dördüncü** ve **beşinci** saatlerse büyük kuşluktan zevale kadar geçen zamandır. **Dördüncü** ve **beşinci** saatlerin faziletleri azdır. Zeval vakti ise, namazın vakti ve hakkıdır. Camiye bu vakitte gelenin herhangi bir fazileti yoktur; yalnızca farzını edâ etmiş olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Üç şey vardır ki insanlar bunlardaki fazileti bilselerdi, tıpkı develerin koşusu gibi, onların arkalarına düşerek birbirleriyle yarışırlardı.

a) Ezan,

b) Namazın ilk safı,

c) Sabahın erken saatinde cum'a namazına gitmek. 158

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) , 'Bu üç şeyin en faziletlisi, sabahın erken saatinde cum'a namazına gitmektir' demiştir.

Bir rivâyette şöyle denilmektedir:

Cum'a günü oldu mu, melekler, ellerinde gümüş defterler ve altın kalemler olduğu halde camilerin kapılarında otururlar ve en önce gelenleri, derecelerine göre yazarlar. 159

Kişi cum'a günü her zamanki vaktinde gelmediğinde melekler onu aramaya başlarlar. Birbirlerine 'Filân adama ne oldu? Gecikmesinin sebebi nedir?' diye sorarlar ve 'Ey Allahım! Bu kişiyi cum'a namazına erken gelmekten fakirlik alıkoymuşsa onu zengin kıl! Onu hastalık geciktirmişse kendisine şifa ihsan eyle! Eğer herhangi bir meşguliyet sebebiyle gecikmişse onun kalbini, ibadetin için boşalt! Eğer kendisini fuzulî bir iş geciktirmişse onun kalbini tâat ve ibadetine yönelt!' derler. 160

Birinci asırda, seher vaktinde ve fecirden sonra yolların, mum ışığında camilere doğru yürüyenlerle dolu olduğu görülmekteydi. Bayram günlerinde olduğu gibi diğer günlerde de yollar camiye giden insanlardan geçilmez bir izdiham içindeydi.

Denildiğine göre, İslâm dininde ilk icad edilen **bid'at**, sabahın erken saatlerinde camiye gitmenin terkedilmesidir.

Acaba müslümanlar, cumartesi ve pazar günleri sabahın erken saatlerinde kilise ve havralarına akın eden yahûdî ve hristiyanlardan utanmıyorlar mı? Dünyaya tapanların sabahın erken saatlerinde para kazanmak, alış-veriş yapmak için çarşıları nasıl doldurduklarını ve âhiret taliplilerinin onlardan geri kaldıklarını müşahede etmiyorlar mı?

İnsanlar, **Allahü teâlâ**'nın cemâl-i ilâhîsini müşahede etmek istiyorlarsa, **Allahü teâlâ**'ya cum'aya erken gittikleri nisbette manen yaklaştıklarını bilmelidirler. . .

İbn Mes'ûd, bir gün sabahın erken saatinde camiye girerken üç kişinin kendisinden önce gelmiş olduğunu gördü. Bunun üzerine çok üzülerek nefsine şöyle dedi: 'Dört kişinin **dördüncüsü**sün öyle mi? Gerçi dört kişinin **dördüncüsü** de geç gelmiş sayılmaz'.

5. Camiye giriş keyfiyetidir: Camiye girerken cemaatin omuzlarından atlamamak ve önlerinden geçmemelidir. İşte camiye erken saatlerde gitmek bu keyfiyeti kolaylaştırır. Cemaatın omuzlarından atlayan hakkında şiddetli bir tehdit vârid olmuştur:

Camiye geç gelip de cemaatin omuzlarından atlaya atlaya öne geçen kimse, kıyâmet gününde köprü olacak ve halk da üzerinden geçecektir. 161

İbn Cüreyc mürsel olarak şu hadîsi rivâyet eder:

Hazret-i Peygamber cum'a günü hutbeyi okurken halkın omuzlarından atlayarak öne geçen birisini gördü. Namazdan sonra o kişiyi buldu ve 'Bugün cum'a namazını niçin bizimle kılmadın?' diye sordu. Kişi 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben bugün cum'a namazını sizinle kıldım' demesi üzerine 'Cemaatin boynuna basa basa öne geçtiğini görmedik mi?' demek sûretiyle bu hareketinden ötürü amelinin mânen yanlış olduğuna işaret buyurdu.

Müsned bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğu vârid olmuştur:

Hazret-i Peygamber birine 'Bugün bizimle birlikte kılmadın?' deyince, adamcağız 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Beni görmediniz mi?' dedi. **Hazret-i Peygamber** de 'Seni gördüm. Gecikmiştin ve cemaate eziyet ediyordun' buyurdu.

Birinci safta boş bırakılmış bir yer varsa, sonradan gelen, doldurmayanlara ceza olsun diye, omuzlardan atlaya atlaya o boş yere gidebilir; çünkü onlar haklarını zayi etmiş ve fazilet yolunu terketmişlerdir.

Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: Cum'a günlerinde camilerin kapılarında oturup ön saflara katılmayanların boyunlarına basa basa ön saflara geçiniz; çünkü bu ihmalkâr insanlara hürmet gerekmez:

Camide namaz kılanlardan başka kimse yoksa, camiye girenin selâm vermesi uygun olmaz; zira bu selâmıyla namaz kılan kimselere veremeyecekleri bir cevabı yüklemiş olmaktadır.

6. Halkın önünden geçmemeye dikkat etmelidir. Halkın, önünden geçmesini önlemek için bir direğe veya herhangi bir duvara yakın bir yerde oturmalıdır. 'Halkın önünden geçmemesi' tâbirinden gayemiz, namaz kılanların önünden geçmemektir. Namaz kılanın önünden geçilmesi, namazın bâtıl olmasına sebep olmaz. Ancak teşvişe yol açtığı için **Hazret-i Peygamber** böyle bir geçişi nehyetmiştir:

Kişinin kırk sene durup beklemesi, namaz kılanın önünden geçmesinden daha hayırlıdır. 162

Yemin ederim ki kişinin rüzgârların savurduğu bir toprak olması, namaz kılanın önünden geçmesinden daha hayırlıdır. 163

Namaz kılanın önünden geçen, yol kenarında namaz kılan ve namaz kılarken önünden geçilmesini önleyecek tedbirleri almakta kusur edenler hakkında vârid olan bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

Namaz kılanın önünden geçenler (veya bu geçişin önlenmesi hususunda ihmalkârlık gösteren musalli) , eğer bu yüzden düçar olacaklara azabı bilselerdi, kırk sene orada çakılı kalmalarının, geçmelerinden daha hayırlı olduğunu anlarlardı. 164

Direk, duvar ve yayılmış seccade, namaz kılanın hudududur. Bu bakımdan, namaz kılan kişi imkânı varsa bu hududlar dahilinde önünden geçmek isteyeni itebilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Namaz kılan kişi önünden geçmek isteyenleri eliyle itsin. Dinlemez de geçmekte ısrar ederse, tekrar itsin. Yine ısrarda bulunursa onunla dövüşsün; çünkü o **şeytan**dır. 165

Ebû Said el-Hudrî (radıyallahü anh) , önünden geçmek isteyen kimseyi düşürecek derecede iterdi. Bir keresinde itilen adam Ebû Said'in yakasını bırakmadı ve onu Medine vâlisi Mervan b. Hakem'e şikayet etti. (Bu şikayet üzerine, Mervan, Ebû Said'i çağırarak, 'Sana ne oluyor? Neden filan yeğenini ittin?' diye azarladı. Ebû Said de **Hazret-i Peygamber**'in kendisine bu şekilde emretmiş olduğunu söyledi.) Namaz kılan kişi, önünde durabileceği herhangi bir direk bulamadığı takdirde hududunu, önüne bir zirâ' boyunda olan birşey dikmek sûretiyle belirtmelidir.

7. **Birinci** safı aramalıdır; çünkü **birinci** safın fazileti çok fazladır. Bu hususda vârid olan bir hadîsi daha önce rivâyet etmiştik. Başka bir hadîste de şöyle buyurulmaktadır:

Kim elbisesini yıkar, gusleder sonra da cum'a namazı için sabahın erken saatinde camiye gider ve imama yaklaşıp hutbesini dinlerse, yaptığı bu hareketler, onun iki cum'a arasında vâki olan günahlarının keffareti olduğu gibi, fazladan da üç gününün keffareti olur. 166

Allah, böyle yapan bir kimsenin geçmiş cum'adan bu cum'aya kadar olan günahlarını affeder. 167

Hadîsin bazı rivâyetlerinde de, bu faziletin elde edilebilmesi için, insanların omuzlarından atlamamak şartı koşulmuştur.

Birinci safta kılmaya çalışırken de üç şeyden gâfil olunmamalıdır:

a) Hatibin yakınında ipekli ve benzeri giyilmesi erkekler için haram olan bir elbise giyen birisini görmesi ihtimali olur ya da kalbini meşgul edecek çok ağır veya altın işlemeli silâhlarıyla beraber namaz kılan birisi bulunur da eğer bu münkerleri kaldırmaya gücü yetmezse ön safta değil, gerilerde namaz kılması daha selâmetli ve kalp huzuru için daha hayırlıdır.

Kalp selâmetinin temini için bir grup âlim böyle yapmıştır. Nitekim Bişr el-Hafî'ye 'Camiye sabahın erken saatlerinde geldiğin halde neden en son saflarda namaz kılıyorsun?' diye sorulduğunda 'Kalplerin yakınlığı murad olunur, bedenlerinki değil' demiştir. Bu sözüyle, son saflarda namaz kılmanın, kalp selâmeti bakımından daha iyi olduğuna işaret buyurmaktadır.

Süfyân es-Sevrî (radıyallahü anh) , Şuayb b. Harb'in Ebû Câfer el-Mansur'un hutbesini iyi dinleyebilmek için minberin yanında oturduğunu gördü. Namazdan sonra Şuayb'a şöyle dedi: 'Bu kişiye (Mansur'a) yakın oturman kalbimi meşgul etti. Bu adamdan reddedilmesi gereken bir söz işittiğin takdirde, onu reddetmeye kudretin yetecek mi ve bunu yapacağından emin misin ki gidip bu adamın yanına oturdun?'

Hazret-i Süfyân, bu sözlerinden sonra Abbasî halifelerinin cum'a günlerinde giydikleri siyah elbiselerin **bid'at** olduğundan bahsetti. Bunun üzerine Şuayb, de "Ey Ebû Abdullah! 'Hatibe yaklaş ve hutbesini dinle!'168 diye bir hadîs yok mudur?" diye sordu. Süfyân da 'Allah sana rahmet etsin. Bu emir, râşid halifeler için vârid olmuştur. Halbuki bu adamlardan uzak bulunduğun ve yüzlerine bakmadığın nisbette Allah'a yaklaşırsın' buyurdu.

Said b. Amr şöyle diyor: "Bir keresinde sahâbîlerden Ebu'd Derda'nın (radıyallahü anh) yanında namaz kıldım. Namaz başladığında son safa kadar çekildik. Namazdan sonra kendisine 'Safların en hayırlısı **birinci** saftır denilmiyor mu?' denildi. 'Evet! Doğru; ancak bu ümmet, Allah'ın rahmetine mazhar olmuş ve diğer ümmetler arasında O'nun nazargâhı olan bir ümmettir. Bu bakımdan Allah namazda bulunan bir kuluna nazar kıldığı zaman, onu ve arkasındaki bütün insanları affeder. İşte bunun içindir ki **Allahü teâlâ**'nın beni buradaki kişilerin yüzü suyu hürmetine affetmesi için hepsinin arkasında bulunmayı tercih ettim' buyurdu".

Hadîs râvilerinden bazıları **Hazret-i Peygamber**'den, Ebu'd Derda'nın dediği gibi işittiklerini rivâyet etmektedir. 169

Bu bakımdan en son safı bu niyette tercih eden ve böylece Ümmet-i Muhammed hakkında hüsn-ü zan izhar eden bir kimse için, son safta hiçbir kayıp yoktur. (Aksine niyetine göre muamele görür) . İşte bu hikmete bianendir ki 'Ameller niyetlere bağlıdır' denilmektedir.

b) Eğer hatibin yanında padişahlar için camiin bir kısmı kesilip hünkâr mahfili yapılmamışsa onun yanına yaklaşmak ve **birinci** safta bulunmak güzel birşeydir. Eğer böyle bir **bid'at** varsa, ön safta bulunmamayı tercih etmelidir; çünkü bazı âlimler, hünkâr mahfiline girmeyi kerih görmüşlerdir.

Hasan-ı Basrî ve Bekir b. Abdullah el-Müzenî (Allah **ikisi**nden de razı olsun) hünkâr mahfillerinde namaz kılmazlardı. Onların görüşüne göre; bu mahfil, sadece sultanlara mahsus olarak, sonradan ihdas edilen bir **bid'at**dır. Çünkü bu, **Hazret-i Peygamber**'den sonra icâd edilmiştir. Halbuki camiler bütün müslümanların hakkıdır. Camilerde, hünkâr mahfilleri gibi, bir kısmın husûsîleştirilmesi ise bu hükme muhaliftir.

Ashâbdan Enes b. Mâlik ve İmrân b. Husayn (radıyallahü anh) ise hünkâr mahfilinde namaz kılmışlar ve burada, imama yaklaşmak için durmakta herhangi bir kerahetin mevcut olmadığını söylemişlerdir. O halde kerâhiyet, mahfillerin sadece sultanlara tahsis edilmesi ve başkasının orada namaz kılmaktan menedilmesi halinde sözkonusudur. Orada namaz kılmak herkese serbest olduğu takdirde mahfilde kerahiyet yoktur.

c) Minber, safların bir kısmını ayırır. Bunun için **birinci** saf, minberin önünde, kesintisiz, baştan başa uzanan saftır. Minberin sağında solunda bulunan saflar ise, minberle kesilmiş olduğu için **birinci** sayılamaz. . .

Süfyân es-Sevrî (radıyallahü anh) '**Birinci** saf, minberin önünde, kesintisiz devam edendir' buyurmuştur.

Bu söz çok doğrudur; zira bu saf gerçekten kesintisizdir ve ancak bu safta bulunanlar, hatibin yüzüne normal olarak bakıp sözünü (güzelce) dinleyebilir. Fakat kıbleye daha yakın olan safın **birinci** saf olduğunu ve minber tarafından bölünmesinde bir beis olmadığını söylemek de, hakikatten uzak bir hüküm değildir.

Çarşılarda ve camilerin dış avlularında namaz kılmak mekruhtur. Ashâbdan bazıları camilerin dış avlusunda namaz kılanları döver, oradan kovarlardı. (Tabii camide yer bulunması halinde durum böyledir.)

8. İmâm hutbeye çıkınca nafile namazı ve konuşmayı kesmelidir. Yalnızca müezzini ve hutbeyi dinlemekle meşgul olmalıdır. Müezzinler ayağa kalktıklarında bazı cahiller secde ediyorlar. Böyle bir secdenin aslı astarı yoktur. Çünkü ne bir haberde ve ne de bir eserde, böyle birşey rivâyet edilmiş değildir. Fakat buna rağmen bu secde, tilâvet secdesine tesadüf ederse, orada dua edilmesinde bir beis yoktur; çünkü bu vakit, fazilet vaktidir. Böyle bir secdenin haram olmasına hükmedilemez. Çünkü haram olması için her hangi bir sebep mevcut değildir,

Hazret-i Ali ile Hazret-i Osman'ın 'Sükût edip, hutbeyi dinleyene iki; hutbeyi dinlemeyip sadece susana ise bir ecir vardır. Hutbeyi duyduğu halde sükût etmeyene iki, duymaksızın konuşana da bir günâh vardır' dedikleri rivâyet edilmektedir.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmaktadır:

İmâm hutbeyi okurken yanındaki arkadaşına 'sükût et' veya 'sus' diyen bir kimse 'lâğv' yapmış (yani susmamış) olur. İmâm hutbe okurken lâğv yapanın cum'ası yok demektir. 170

Hazret-i Peygamber'in bu hadîsi, konuşan bir insanı, sözle değil, elle işaret etmek veya taş atmak suretiyle susturmak gerektiğine delâlet eder. Ebû Zer'in rivâyet ettiği bir hadîste ise şöyle buyurulmaktadır:

Hazret-i Peygamber hutbe okurken, Ebû Zer, Ubey b. Ka'b'a 'Bu sûre ne zaman nâzil oldu?' diye sordu. Ubey de ona sükût etmesini işaret etti. **Rasûlüllah** hutbeden indikten sonra Ubey 'Git, senin cum'an bâtıldır' dedi. Bu söz üzerine Ebû Zer, Ubey'i **Hazret-i Peygamber**'e şikayet etti. **Hazret-i Peygamber** de 'Ubey doğru söylemiş' buyurdu. 171

İmamdan uzak bir yerde otursa dahi ne ilim ve ne de başka bir konu hakkında konuşmamalı; bilakis sükût etmelidir. Çünkü böyle bir fısıltı hutbeyi dinleyenlerin kulağına gider ve onların huzurlarını bozar, Aynı zamanda konuşan kimsenin yanında da oturmamalıdır, Uzak olduğundan imamın hutbesini dinlemek imkânına sahip olmayan kimsenin sükût etmesi müstehabdır.

Mademki, İmâm hutbe okurken namaz kılmak mekruhtur, o halde konuşmak haydi haydi mekruh olmalıdır.

Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: 'Şu dört vakitte namaz kılmak mekruhtur:

a) Sabah namazından güneşin bir mızrak boyu yükselmesine kadar,

b) İkindiden sonra,

c) Günün tam ortasında,

d) İmamın hutbe okuduğu anda. . '

9. Diğer namazlar için zikrettiğimiz hususlara cum'a namazında da riayet etmelidir. İmamın okuyuşunu işittiği takdirde Fâtiha'dan sonra birşey okumamalı ve imamı dinlemelidir. Cum'a namazından sonra Fatiha, İhlâs ve Muavvizeteyn'i yedişer defa okumalıdır. Zira seleften bazıları, bunları okuyan kimsenin, o cum'adan gelecek cum'aya kadar korunacağını ve bu okuyuşun onun için, **şeytan**a karşı bir siper olacağını rivâyet etmektedir. 172

Cum'a namazından sonra "Ey Allahım, Yâ Ganî, Yâ Hamîd! Yâ Mübdî! Yâ Muîd! Yâ Rahîm! Yâ Vedûd! Beni helâlinden vermek sûretiyle haramından, fazlınla da mâsivadan koru!' demek müstehabdır.

Denildiğine göre, bu duaya devam eden kimseyi **Allahü teâlâ** bütün mahlûkattan müstağnî kılarak ona ummadığı yerlerden rızık gönderir.

Cum'a namazından sonra altı rek'at namaz kılmalıdır. Zira İbn Ömer'den, **Hazret-i Peygamber**'in cum'adan sonra iki rek'at namaz kıldığı,173

Ebû Hüreyre'den ise, dört rek'at kıldığı rivâyet edilmektedir. 174

Hazret-i Ali ve İbn-i Abbâs'tan ise, altı rek'at kıldığı rivâyet edilmektedir. 175

Bütün bu rivâyetler sahihtir ve değişik vakitlerde vâki olmuşlardır. En efdâli altı rek'at kılmaktır.

10. (Eğer iş güç sahibi değilse) ikindi namazını kılıncaya kadar camiden ayrılmaması gerekir. (Aksi takdirde 'Namazı kılınca yeryüzüne dağılınız!' emrine imtisâl etmelidir.)

Denildiğine göre, cum'a namazından sonra ikindi namazını da camide kılan kimseye, bir hac sevabı; aynı günün akşam namazını da kılarsa bir hac ve umre sevabı yazılır. Eğer riyâdan emin değilse, halkın İşte falan adam itikâfa girmiştir' demesinden korkuyorsa, o vakit, en faziletlisi Allah'ı anarak evine dönmesidir. Allah'ın nimetlerini düşünmeli, kendisini ibadet etmeye muvaffak kıldığı için O'na şükretmeli ve kusurlarından korkmalıdır.

Cum'a günündeki eşref saatini kaçırmamak için, güneş batmcaya kadar dil ve kalbine hâkim olmalıdır. Gerek cum'a namazı kılınan camide ve gerek diğer camilerde dünya kelâmı konuşmak uygun değildir.

Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Halk üzerine öyle bir zaman gelecektir ki mescidlerde yapılan konuşmalar dünyalıklarının tedbiri için yapılan müzakerelerden ibaret olacaktır. Halbuki **Allahü teâlâ**'nın böylelerine hiçbir ihtiyacı yoktur. Onların Allah ile râbıtaları kesilmiştir; bu bakımdan onlarla oturmayın!176

146) Bu özürlerin miktarı, fıkıh kitaplarında tafsilâtıyla beyan edilmiştir.

147) Sünen sahipleri, İbn Hıbbân, Hâkim, (Evs b. Evs'den) ; Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

148) Buhârî ve Müslim, (Ebû Said'den)

149) İbn Hıbbân

150) İbn Hıbbân ve Beyhakî, (İbn Ömer'den)

151) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulûb.

152) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

153) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî, (Sumre'den) ; Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

154) Ebû Dâvud ve Tirmizî; Nesâî, (Ebû Hüreyre'den)

155) İmâm-ı Ahmed, Nesâî ve Hâkim, (Semure b. Cündüb'den)

156) Taberânî ve İbn Adiyy, (Ebu'd Derda'dan) İbn Adiyy hadisin münker olduğunu söylemiştir.

157) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

158) Ebû Şeyh, Sevâb 'u1-A'ınâl, (Ebû Hüreyre'den farklı bir şekilde)

159) İbn Merdeveyh, Tefsir, (Hazret-i Ali'den farklı bir şekilde)

160) Beyhakî, (Amr b. Şuayb'dan hasen bir senedle)

161) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Abdullah b. Bişrden)

162) Bezzâr, (Zeyd b. Halid'den) ; Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

163) Ebû Nuaym, Tarih'ul-isfahan, İbn Abdilberr, Temhid, (Abdullah b. Ömer'den mevkûf olarak)

164) Muhammed b. Yahya, Müsned, (Zeyd b. Halid'den sahih bir senedle)

165) Buhârî ve Müslim

166) Hâkim, (Evs b. Evs'den)

167) Ebû Dâvud, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Said ile Ebû Hüreyre'den)

168) Ebû Dâvud, (Semure'den farklı bir şekilde)

169) İbn Asâkir, Târih-i Dımeşk

170) Tirmizî ve Nesâî, (Ebû Hüreyre'den)

171) Beyhakî, Ebû Dâvud ve İbn Mâce, (Ubey b. Ka'b'dan sahih bir senedle)

172) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul Kulûb ve Gazâlî, Bidâyet 'ül-Hidâye

173) Buhârî ve Müslim

174) Müslim

175) Beyhakî, (Hazret-i Ali'den merfû olarak) ; Ebû Dâvud, (İbn Ömer'den)

176) Beyhakî, Şuab'ıl-Îman, (Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak) ; Hâkim, (Enes'den sahih bir senedle) ; İbn Hıbbân, (İbn Mes'ûd'dan)

Cum'anın Diğer Sünnet ve Edepleri

Bu sünnet ve edebler, sadece cum'a namazı ve hutbe ile değil, bütün cum'a günüyle ilgilidir. Bunlar yedi tanedir.

1. Cum'a sabahında veya ikindi namazından sonra ilim meclislerine gitmelidir, Kıssacıların meclislerindense, uzak durmalıdır; çünkü onların konuşmalarında hayır yoktur. Allah'ı arayan bir kimsenin, cum'a günlerinde hayırlı işlerden ve dualardan uzak kalması uygun değildir. Cum'a günündeki şerefli saat geldiği zaman, kendisinin hayırlı bir işte olması gerekir. Namazdan önce zikir halkalarına gitmesi uygun değildir; çünkü Abdullah b. Ömer' den şöyle rivâyet edilmektedir.

Hazret-i Peygamber, cum'a günü, namazdan önce halka çevirip zikretmeyi yasaklamıştır. 177

Ancak halkayı idare eden, Allah'ı bilen bir âlim olup cemaati, yaptıklarıyla irşad etmeye çalışıyorsa böyle bir toplantıya katılmak caizdir. Camide öğleden önce konuşup da dini öğreten kimsenin yanında oturmak hem sabahın erken saatlerinde camiye gitmek ve hem de vâ'z u nasihat dinlemek gibi iki vazifeyi bir arada yapmaya vesile olur. Âhirete yararlı ilmin dinlenilmesi, nafile namazlarla meşgul olmaktan daha efdâldir.

Ebû Zer'den rivâyet edildiğine göre: İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at namazdan daha efdâldir'.

Enes b. Mâlik "Namazı (cum'ayı) kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızık arayın!

(Cum'a,10) ayetindeki 'aranması emrulunan dünyalık değil, hastaları ziyaret ve cenazelerin kaldırılmasına iştirâk ve ilim öğrenmek ve Allah yolundaki bir kardeşini ziyaret etmektir" demiştir.

Nitekim **Allahü teâlâ** Kur'ân'ın birçok yerinde ilmi 'fazl' olarak ifade etmektedir:

O sana bilmediklerini öğretti. Allah'ın senin üzerindeki fazlı çok büyüktür. (Nisâ/113)

Andolsun ki biz Dâvud'a tarafımızdan bir fazl verdik. (Sebe/10)

Bu ayetlerde geçen fazl kelimesi ilim anlamındadır ve Allah'a yaklaştırıcı hareketlerin en üstünüdür.

Kıssacıların meclisinde oturmaktansa, namaz kılmak daha efdâldir; çünkü **selef-i Sâlihîn**, vaizlerin kıssa anlatmalarını **bid'at** görürlerdi. Hatta böylelerini camiden kovarlardı.

Nitekim İbn Ömer bir gün sabahın erken saatlerinde camideki yerini almak üzere gitmişti. Bir de ne görsün, bir kıssacı, yerine oturmuş hikâye nakletmektedir. Ona "Yerimden kalk!' dediyse de kıssacı 'Hayır kalkmayacağım; çünkü senden önce gelip oturdum', karşılığını verdi. Bunun üzerine İbn Ömer zaptiye âmirine haber vererek onu yerinden kaldırttı.

Eğer kıssa anlatmak sünnetten sayılsaydı, o kişiyi yerinden kaldırmak câiz olmazdı; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sakın, herhangi biriniz müslüman kardeşini yerinden kaldırıp kendisi oraya oturmasın. Ancak birbirinize yer açmak üzere sıkışınız. 178

İbn Ömer, bir meclise geldiğinde kendisine hürmeten ayağa kalkan ve yerini vermek isteyenin yerine oturmadığı gibi, o ayağa kalkan adam yerine oturmadıkça, da oturmazdı.

Bir kıssacı Aişe validemizin hücre-i saadetinin dış avlusunda otururdu. Âişe validemiz, İbn Ömer'e haber göndererek 'Bu adam rivâyet ettiği hikâyelerle beni tâciz edip tesbih ve nafile ibadetlerime mâni oluyor' dedi. Bunun üzerine İbn Ömer (radıyallahü anh) , kaburgasını kırıncaya kadar asâsıyla onun sırtına vurdu ve onu oradan kovdu.

2. Cum'a günündeki eşref saatini güzelce gözetlemelidir; çünkü meşhur bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Cum'a gününde bir saat vardır ki müslüman kul o saatte neyi isterse, **Allahü teâlâ** ona istediği şeyi ihsân eder. 179

Namazın o saate tesadüf etmesi, kılanın isteklerinin verilmesine vesile olur. 180

Bu eşref saatinin tâyininde ihtilâf edilmiştir. Kimisi güneşin doğuşu sırasında, kimisi zevalde iken, kimisi ezan okunduğu zaman, kimisi imamın minbere çıkıp hutbe okumaya başladığı zaman, kimisi halkın namaza başladığı an, kimisi de ikindi namazının en uygun vaktinin sonu, kimisi ise güneşin batış anıdır demiştir.

Rasûlüllah'ın kızı Fâtıma (radıyallahü anh) , cum'a günündeki eşref saatini güneşin batışı anında arar; bunun için de câriyesine 'Güneş batmak üzereyken bana haber ver!' derdi. Câriye gelip haber verdiğinde de güneş tamamen batıncaya kadar dua ve istiğfarda bulunurdu. Hazret-i Fâtıma,

babasından cum'anın eşref saatinin bu vakitte olduğunu rivâyet etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı hem babasının ve hem de onun üzerine olsun!181

Bazı âlimler, kadir gecesinin bütün ramazanda gizli olması gibi, eşref saatinin de bütün cum'a gününde gizli olduğunu ve bu gizliliğin de, iştiyâkla aranması ve cum'a gününün ihyâ edilmesi hikmetine dayandığını söylemektedir.

Bazı âlimler de, 'Kadir gecesinin Ramazan'da gezdiği gibi, cum'a gününün şerefli saati de cum'a gününün saatleri içinde gezmektedir' demişlerdir. En uygunu da bu son hükümdür; çünkü bunun bir sırrı vardır. Ancak bu sırrı muamele ilminde zikretmek uygun değildir. (Onun için biz de zikretmiyoruz) . Fakat **Hazret-i Peygamber**'in şu sözlerini tasdik etmek gerekir:

Yaşadığınız günlerde rabbinizin nefhaları (tecellileri) vardır. Dikkatli olunuz ve bu nefhalardan istifade etmeye bakınız. 182

Cum'a günü de bu günler arasındadır. O halde kişi cum'a günü boyunca huzur-u kalbi sağlamak, zikre devam etmek ve dünya vesveselerinden uzaklaşmak suretiyle bu rahmeti beklemelidir. Umulur ki, bu tecellilerden birisine erebilir.

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle diyor: 'Cum'a gününün eşref saati o günün en son saatidir. Bu saat tam güneşin batışına tesadüf etmektedir'.

Ebû Hüreyre, Ka'b'a "Ey Ka'b! Eşref saati nasıl olur da cum'anın son saati olabilir? Halbuki ben **Hazret-i Peygamber**'in 'O saatte namaz kılan kul isteğini elde eder' buyurduğunu duydum. . . Günün son saati ise, namaz vakti değildir" dedi. Ka'b da, "**Hazret-i Peygamber** 'Oturup namazı bekleyen, namazda sayılır' demedi mi?" karşılığını verdi Ebû Hüreyre 'evet' deyince. Ka'b İşte o bekleyiş namazdır' dedi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) sükût etti. 183

Ka'b (radıyallahü anh) , bu saatin cum'a gününü hakkıyla değerlendirenlere rahmet olduğunu ve bu rahmetin de ancak amelin tamamlanmasından sonra gönderildiğine kâildir.

Kısacası, ikindi namazından güneşin batışına kadar olan vakit, imamın minbere çıkıp hutbe irâd ettiği vakitle birlikte şerefli saatlerdir. Bu saatlerde bolca dua etmek gerekir.

3. Cum'a gününde **Rasûlüllah**'a çokça salât ve selâm getirmek müstehabdır; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ cum'a gününde bana seksen defa salât ve selâm getiren kimsenin seksen senelik günâhını bağışlar'. Bunun üzerine kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sana nasıl salât getirilir?' diye soruldu. **Rasûlüllah** buna şöyle **cevap** verdi:

'Yâ rabb! Kulun, peygamberin, Rasûlün, mekteb ve medrese görmeyen nebiyyi zîşânın **Hazret-i Muhammed**'in üzerine rahmet deryâlarını akıt!' dediğin takdirde bir defa salavât-ı şerife getirmiş olursun. Dilersen "Ey Allahım! Muhammed'e ve onun âline öyle bir salât gönder ki, senin için rıza, **Hazret-i Muhammed**'in hakkı için edâ olsun. Muhammed'e Vesile' adlı dereceyi ihsân eyle! Onu kendisine va'dettiğin makâm-ı mahmûd'a gönder. Haketmiş olduğu mükâfatı bizden taraf ona ihsân eyle. Bize vekâleten ona herhangi bir peygambere ümmetinin yerine verdiğin mükâfatın daha üstününü

ver! Ey merhametlilerin en merhametlisi. . . Ona, onun kardeşleri olan bütün peygamberlere ve sâlih kullarına rahmet deryâlarını coştur!" de ve bunu da yedi defa tekrar et!

Bu salavât-ı şerîfeyi her birinde yedi defa olmak üzere yedi cum'a okuyana, **Hazret-i Peygamber**'in şefaat edeceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.

Daha fazla salavat getirmek isteyen, rivâyet edilen şu salavât-ı şerîfeyi okusun:

Ey Allahım! Salâvâtımın faziletini, artan bereketlerini, zekâtlarının şereflilerini, şefkatini, rahmetini ve tahiyyetini, Rasûllerin efendisi, hayra götürücü kumandan, iyiliğin kapısını açan kahraman, rahmet peygamberi ve ümmetin efendisi **Hazret-i Muhammed**'e tahsis et! Ey Allahım! Muhammed'i makâm-ı mahmûd' a gönder. Bu makamla onun zât-ı ulûhiyyetine yaklaşmasını sağla ve onun gözünü nûrlandır, geçmiş ve geleceklerin gıpta edebileceği bir şekilde nûrlandır! Ey Allahım! Muhammed'e fazl, fazilet, şeref, vesile ve yüce dereceler, yüksek ye şerefli mertebeler ihsân eyle. Ey Allahım! Muhammed'e istediğini ver. Onu umduğuna erdir ve kendisini ilk şefaat eden ve şefaati herkesten daha çok kabul olunan kıl. Ey Allahım! Bizi onun cemaatiyle haşr ve şefaatıa mazhar eyle. Onun milleti üzerine öldür ve sünneti üzerine dirilt! Bizi onun kevser havzına ilet ve bu havzın suyundan, mahcup etmeksizin içir. Bizleri pişman olanlardan, şikayet edenlerden, dinini değiştirenlerden, fitne çıkaranlardan ve fitneye düşenlerden eyleme! Ey âlemlerin rabbi! Bu duamızı kabul eyle. 184

Kısacası kişi bu konuda vârid olan hangi rivâyeti (velev ki teşehhüdde okunan meşhur rivâyet de olsa) okusa, salavât-ı şerife getirmiş sayılır. Salavât-ı şerife ile beraber istiğfar etmesi de uygundur. Çünkü bu mübarek günde istiğfar etmek de müstehaptır.

4. Kur'ân okumalıdır: Mü'minin cum'a gününde Kur'ân'ı çok okuması gerekir. Özellikle Kehf sûresini okumalıdır. Çünkü İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet edilmektedir:

Cum'a gecesinde veya gününde Kehf sûresini okuyan kimseye, bulunduğu yerden Mekke şehrine kadar olan mesafeyi aydınlatabilecek bir nûr ihsân edilir. O cum'adan gelecek cum'aya kadar olan (küçük) günâhları ve ayrıca da fazladan üç günlük günahları affolunur. Sabahlayıncaya kadar da yetmişbin melek kendisine rahmet ve af talebinde bulunur. Hastalıktan, urdan, zatülcenpten, alaca hastalığından, cüzzamdan ve deccâlin fitnesinden emin olur.

Mümkünse cum'a günü ve gecesinde Kur'ân'ı bir defa hatmetmesi müstehabdır. Eğer geceleyin Kur'ân okumuşsa kalanını sabah namazının iki rek'atında veya akşam namazının **birinci** ve **ikinci** rek'âtlarında ya da cum'a için verilen ezân ve kamet arasında tamamlamalıdır. Böyle yapmanın büyük bir fazileti vardır.

Abidler cum'a gününde İhlâs-ı şerifi bin defa okumayı müstehab görürlerdi. Denildiğine göre, on veya yirmi rek'atta bin İhlâs-ı şerif okumak, bir hatimden daha üstündür. Âbidler, cum'a gününde bin salavât-ı şerife getirirlerdi.

(Kitab'ın ilerdeki bölümlerinde de geleceği gibi) kişi meşhur altı tesbih duasını, cum'a gününde ve gecesinde okursa güzel bir zikir yapmış olur.

Cum'a günü ve gecesi hâriç, **Hazret-i Peygamber**'in hiçbir gün ve gecede muayyen sûreleri

okuduğu rivâyet edilmemektedir. **Hazret-i Peygamber** cum'a gecesinin akşam namazında Kâfirûn ve İhlas sûrelerini; aynı gecenin yatsı namazında ise Cum'a ve Münâfikûn sûrelerini okurdu. 185

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** Cum'a ve Münâfikûn sûrelerini cum'a namazında da okurdu. Cum'a gününün sabah namazında ise, Lokman ile İnsan sûrelerini okurdu.

5. Namaz kılmalıdır. Cum'a gününde, cum'a namazını kılmak maksadıyla da, camiye giren kimse, dört rek'at namaz kılmadan oturmamalıdır. Kıldığı bu dört rek'at namazın her rek'atında ellişer tane olmak üzere ikiyüz ihlâs okumalıdır; zira **Hazret-i Peygamber**'den şöyle nakledilmektedir: 'Bu dört rek'at namazı kılan kimse, cennetteki makamını görmedikçe ölmez'. 186

'Kendisine cennetteki yeri gösterilmedikçe ölmez' şeklinde de rivâyet edilmiştir. Mescide giren kimse, İmâm hutbede olsa bile iki rek'at mescid namazını mutlaka kılmalıdır. Ancak hutbe okunurken kıldığı takdirde hafif geçiştirmelidir; çünkü **Hazret-i Peygamber** böyle emir buyurmuştur. 187

Garib bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'in mescide girip de iki rek'at tahiyyet'ül-mescid kılan bir kimse namazını bitirinceye kadar hutbeye ara verdiği rivâyet edilmektedir. 138

Kûfeliler 'Camiye sonradan gelen kimse İmâm kendisi için hutbesini keserse, cami hediyesi tâbir edilen iki rek'at namazı kılmalı; aksi takdirde kılmamalıdır' demişlerdir.

Cum'a gününde veya gecesinde dört rek'at namaz kılıp bu namazda En'am, Kehf, Tâha ve Yasin sûrelerini okumak müstehabdır. Bu sûreleri bilmeyenlerinse Yâsin, Lokman, Duhan ve Mülk sûrelerini okuması güzel olur. Cum'a gecesinde bu dört sûrenin okunmasını ihmal etmemelidir; çünkü bunların bu gecede okunmasında çok büyük fazilet olduğu rivâyet edilmektedir.

Kur'ân okumayı iyi bilmeyen kimse hangi sûreleri biliyorsa onları okur ve bu da kendisi için hatim yerine geçer. İhlâs-ı şerîfi bol bol okumalıdır.

Cum'a günü tesbih namazı kılmak müstehabdır. Tesbih namazının keyfiyeti nafile namazlar bahsinde gelecektir. **Hazret-i Peygamber**, amcası Hazret-i Abbas'a 'Her cum'a tesbih namazı kıl!'189 diye tavsiyede bulunmuştur.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) her cum'a zevâlden sonra tesbih namazı kılar ve bunun çok faziletli olduğunu söylerdi. En iyisi cum'a gününü zevâle kadar namaza, cum'a namazından ikindi namazına kadar ilim dinlemeye ve ikindiden akşam namazına kadar da tesbih ve istiğfara tahsis etmelidir.

6. Sadaka vermelidir. Bu günde sadaka vermek hassaten müstehabdır. Çünkü bu günde, (hutbe esnasında, dilencilik yapanlara verilenler hâriç) fakirlere verilen sadaka kat kat fazlasıyla kabul edilir.

İmâm hutbe okurken, istemek suretiyle dilenmek mekruh olduğu gibi, böyle bir kimseye sadaka vermek de doğru değildir.

Salih b. Ahmed (b. Hanbel) 190 şöyle demiştir: 'Bir cum'a günü İmâm hutbedeyken, cemaattan birisi babama, yanında oturan ve sadaka isteyen bir fakire vermesi için para uzattı; fakat babam ondan bu parayı almadı'.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle der: "Camide dilenen kimseye sadaka vermemek gerekir. Bir de, Kur'ân okuduğunuz sırada birisi gelip sizden birşeyler dilenirse vermeyiniz'.

Âlimlerden bazıları, camilerde cemaatın omuzlarına basa basa sadaka toplamaya çalışanlara sadaka vermeyi mekruh görmüşlerdir. Ancak camiin bir yerinde ayakta durur veya oturur da, hiç kimseye eziyet vermeden sadaka isterse verilebilir.

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle demiştir: "Kim cum'a namazından dönerken iki ayrı malından sadaka verir ve sonra da dönüp rükûunu, secdesini ve huşûunu tamamlamak sûretiyle iki rek'at namaz kılar; daha sonra da 'Ey Allahım! Senden Rahmân ve Rahîm, olan isminle ve kendisinden başka mâbud bulunmayan, Hayy ve

Kayyûm olan, uykudan ve uyuklamadan münezzeh bulunan isminle istiyor ve rahmetine sığınıyorum' derse (Allah, onun bu meşrû isteğini kabul eder) . Çünkü bu dua ile neyi istersen Allah ihsân eder".

Seleften bâzıları şöyle demiştir: Kişi cum'a günü bir fakire birşeyler yedirir, sonra erken saatlerde cum'a namazına gider, hiç kimseye eziyet vermez ve İmâm selâm verdikten sonra da şu duayı okursa, isteği kabul olunur:

Bismillâhirrahmânirrahim! el-Hayy, el-Kayyûm! Yâ rabb! Senden bana merhamet etmeni; beni affeylemeni ve ateşten âzâd etmeni istiyorum.

Bundan sonra istediği duayı edebilir. Çünkü kabul olunmasına kesin gözüyle bakılır.

7. Haftanın günlerinden cum'ayı âhiret işlerine tahsis edip, o günde bütün dünyevî meşgalelerden uzak durmalı, bol bol tesbih, tehlil ve zikir yapmalıdır. Cum'a günü sefere çıkmamalıdır; çünkü **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Cum'a gecesi sefere çıkan kimseye iki meleği beddua ederler. 191

Cum'a günü sabah olduktan sonra sefere çıkmak ise haramdır. Ancak çıkmadığı takdirde arkadaşlarından geri kalacaksa hüküm değişir.

Bazı âlimler, camilerde alış-veriş yapılmış olmaması için içmek veya dağıtmak amacıyla sakalardan su satın almayı kerih görmüşlerdir. Çünkü camide alış-veriş yapılması mekruhtur. Bazı âlimlere göre de, parayı caminin dışında verir; fakat suyu camide içer veya dağıtırsa bir beis yoktur.

Kısacası, cum'a günü tesbihlerini ve hayırlı işlerini artırmalıdır; çünkü **Allahü teâlâ** bir kulunu sevdiği takdirde onu faziletli vakitlerde faziletli ameller işlemeye muvaffak eder. Buğzettiği kulunu ise daha acı azaplara çarptırmak, gazabına daha şiddetle mâruz bırakmak ve vaktin bereketinden mahrum bırakmak için kötü amellerle uğraştırır. Çünkü bu kişi, vaktin hürmetini ayakları altına almaktadır. . . Cum'a günü, Dualar bahsinde zikredilecek duaların okunması da müstehabdır.

Allah, kulları arasından seçtiği kuluna rahmet deryalarını coştursun! Âmin!

177) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce, (Amr b. Şuayb'dan)

178) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den)

182) Hakîm Tirmizî, Nevadir) Taberânî, Evsat, (Muhammed b. Mesleme'den) ; İbn Abdilberr, Temhid, (Enes'den)

183) Ebû Dâvud, ,Tirmizî ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den) ; İbn Mâce, (Abdullah b. Selâm'dan) Irâkî bu münazaranın Ebû Hüreyre ile Ka'b arasında değil, Abdullah b. Selâm ile Ebû Hüreyre arasında cereyan ettiğini kaydetmektedir.

184) İbn Ebî Âs, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle ve fakat mevkûf olarak)

185) İbn Hıbbân ve Beyhakî, (Semure'den)

186) Hatib, (İbn Ömer'den)

187) Müslim, (Câbir'den) ve Buhârî

188) Dârekutnî, (Enes'den)

189) Ebû Dâvud, İbn Mâce ve İbn Huzeyme ve Hâkim, (İbn-i Abbâs'tan) Ali el-Karî ve başka muhaddisler, bu konuda sahih bir hadîs olmadığını söylemişlerdir,

190) Ahmed b. Hanbel'in oğludur.

191) Dârekutnî, el-İfrad, (İbn Ömer'den garib olarak)

4-6

Herkesin Bilmesi Gereken Meseleler

Çok nâdir vukû bulan meselelerden birçoğunu tedkik ederek fıkha dair eserlerimizde zikretmiş bulunuyoruz.

I. Mesele

Namazı bozmayan az hareket, ihtiyaç olmaksızın yapıldığı takdirde mekruhtur. Namaz kılanın, önünden geçeni durdurması, eziyet vermesinden korkulan akrebi bir veya iki vuruşla öldürmesi (eğer vuruşlar üç olursa hareketler çoğalır ve namaz da bozulur) ihtiyaçtan doğan hareketlerdir. Bunun için de namazda yapılmaları mekruh değildir.

Bit ve pireden eziyet gördüğü zaman, onları uzaklaştırabilir. Aynı şekilde huşûuna mâni olan kaşıntıları da kaşımak suretiyle giderebilir. Muaz (radıyallahü anh) namazda iken bit ve pireleri tutup atardı. İbn Ömer de namazda bitleri elinde kan görülecek derecede öldürürdü.

Nehâî şöyle diyor: 'Kişi, namazda bitleri hareketten düşürerek atabilir; öldürürse de bir zararı yoktur'.

İbn Müseyyeb de şöyle buyuruyor: 'Kişi biti tutup sersemleştirerek atar'.

Mücâhid ise şöyle buyurmuştur: 'Namazda, eziyet verip meşgul etmedikçe, bite dokunmamak en iyisidir. Aksi takdirde kendisine bir daha eziyet veremeyecek derecede ezip atar'.

Saydığımız bu gibi hareketler ruhsattır. Evlâsı, namazda, az da olsa hareketten kaçınmaktır. Bu sırra binaen bazı âlimler, namazda iken üzerlerine konan sinekleri kovmazlardı. Kendilerinden bunun hikmeti sorulduğunda da 'İleride namazımın bu gibi şeylerle bozulmaması için nefsimi böyle şeylere alıştırmam. Çünkü fâsıklar bile padişahın huzurunda birçok eziyetlere mâruz kaldıkları halde tahammül ederler' derlerdi.

Namaz içinde esnediği zaman, ağzını eliyle kapatmakta beis olmadığı gibi, evlâ olan da budur. Aksırdığı zaman, dilini kıpırdatmamak sûretiyle içinden Allah'a hamd etmelidir. Mideyi doldurmaktan dolayı geğirmesi halinde başını yukarıya kaldırması uygun değildir. Sarığının bozulması halinde düzeltmesi de böyledir. Bütün bunlar, zaruret olmaksızın yapılırsa, mekruhtur.

II. Mesele

Çıkarılması kolay bile olsa nalınlarla namaz kılmak câizdir. Çünkü mestler üzerine mesh ruhsatı, mestlerin kolay çıkmamasına bağlı değildir, aksine bunlardaki necasetin affedilmiş olması sebebiyledir. Ayakkabılar da nalınlar gibidir.

Hazret-i Peygamber nalınlarıyla namaz kılar, sonra da onları çıkarır. Bunu gören ashâb-ı kiram da nalınlarını çıkarırlar. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Nalınlarınızı niçin çıkardınız?' diye sorar. Sahâbîlerin 'Sen çıkardığın için' demeleri üzerine de şöyle der: 'Cebrâil geldi ve bana nalınlarımda necaset olduğunu haber verdi. Ben bunun için çıkardım. Bu bakımdan herhangi biriniz mescide girmek istediği zaman nalınlarını çıkarıp altına baksın; eğer bir necaset görürse yere sürmek sûretiyle silsin ve namazını onlarla kılsın. 192

Bazı âlimler "Nalınlarla namaz kılmak daha efdâldir; çünkü **Hazret-i Peygamber**, geçen hadîs-i şerifte 'Nalınlarınızı niçin çıkardınız?' buyurmaktadır" demişlerdir. Fakat bu kadarı da mübalağadır; çünkü **Hazret-i Peygamber**, nalınla namaz kılmak daha üstündür demedi ki. . . Aksine bu soruyu nalınlarını çıkarmasının sebebini izah etmek için sormuştur. Çünkü onların, nalınlarını kendisine uymak için çıkardıklarını kesinlikle biliyordu.

Abdullah b. Said şöyle rivâyet etmektedir:

Hazret-i Peygamber, namazda nalınlarını çıkarırdı. 193

Hazret-i Peygamber, nalınla namaz kıldığı gibi nalınsız da kılmıştır. Bu bakımdan 'Nalınla kılmak nalınsız kılmaktan daha efdâldir' denilemez.

Nalınlarını çıkaran bir kimse bunları sağına veya soluna koyup da safların kesilmesine ve dağılmasına sebebiyet vermemelidir. Onları önüne koymalıdır. Arkasına da koymamalıdır ki, kalbi onlarla meşgul olmasın. Umulur ki 'Nalınlarla namaz kılmak daha efdâldir' diyenin gayesi de kalp huzurunun bozulmamasıdır.

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

Herhangi biriniz namaz kılarken nalınlarını ayaklarının arasına bıraksın!194

Ebû Hüreyre, birisine 'Nalınlarını ayaklarının arasına koy! Onlarla herhangi bir müslümana eziyet verme!' demiştir. **Hazret-i Peygamber**, imamlık yaparken nalınlarını çıkarıp sol tarafına bırakmıştır. 195 Bu bakımdan imamın böyle yapması gerekir; çünkü onun solunda kimse durmaz. İmâm, kalbini meşgul etmemesi için nalınlarını ayakları arasına bırakmamalıdır; bu daha evlâdır. Onları ayaklarının önüne bırakmalıdır. Hadîsin maksadının 'Ayaklarının önüne bıraksın' olması muhtemeldir.

Cübeyr b. Mut'im şöyle demiştir: 'Kişinin nalınlarını ayakları arasına koyması **bid'at**tır'.

III. Mesele

Kişi namazdayken tükürürse namazı bozulmaz; çünkü tükürmek (namazı bozmayan) fiil-i kalildir. Namazda sesin meydana gelmesine vesile olmayan fısıltı, konuşma sayılmaz. Konuşma harflerinin şekli üzerinde de değildir; ancak mekruhtur ve bunun için de sakınılması gerekir. **Hazret-i Peygamber**'in izin verdiği şekilde tükürmek ise mekruh değildir.

Allah Rasûlü mescidin kıble duvarında balgam görür ve bundan dolayı şiddetle öfkelenir. Sonra onu, elinde bulunan bir hurma dalıyla kazır. Sonra da 'Bana anber getirin!' der ve getirilen anberle o balgamın yerini sıvar. Arkasından cemaate dönüp 'Acaba hanginiz yüzüne tükürülmesini ister?' der. 'Hiçbirimiz istemeyiz' şeklinde **cevap** verilince de şöyle buyurur: 'Herhangi biriniz namaza durduğu zaman, **Allahü teâlâ** onunla yöneldiği kıble arasındadır'.

Allah onunla (namaz kılanla) yüzleşir. Bu bakımdan hiçbiriniz namazda iken önüne veya sağına tükürmesin. Ancak soluna veya sol ayağının altına tükürsün. Eğer ani bir anormallik başgösterirse, elbisesine tükürsün ve burasını ovalayarak birbirine sürtsün. 196

IV. Mesele

İmama uyan kimselerle (cemaat) ilgili sünnetler ve farzlar vardır:

Sünnetler

İmama uyan tek bir kişi ise imamın azıcık gerisinde ve sağ tarafta durmalıdır. Tek kadın imama uyduğu zaman, onun tam arkasında durmalıdır. İmamın yanında durursa da zarar etmez; ancak sünnete muhalefet etmiş olur. Eğer kadınla beraber imama uyan bir erkek de varsa, erkek, imamın sağında, kadın da o erkeğin arkasında duracaktır. Cemaate iştirâk eden kimse, safın dışında tek başına durmamalıdır. Aksine safa katılmalı veya yer yoksa niyet edip iftitah tekbirini aldıktan sonra usûlü dairesinde safın içinden birisini yanına çekmelidir. Eğer safın dışında tek başına durup namaza devam ederse namazı kerahetle birlikte sahihtir.

Farzlar

Safların bitiştirilmesi gerekir. İmâm ile muktedî (imama uyan) aralarında irtibat olacak şekilde bir yerde bulunmalıdırlar.

Çünkü **ikisi** bir cemaatte ve bir namazda sayılırlar. Eğer camide iseler, camide oluşları, aralarını birleştirici olarak kâfidir. Çünkü cami, safları birleştirmek için yapılmış bir yerdir. Binaenaleyh camide safların bitişik olmasına gerek yoktur. Camide ancak imamın hareketlerini bilmeye gerek vardır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) namazı cami içinde kılan imama damda durarak uymuştur.

İmama uyan kimsenin, caminin dış avlusunda, bir yolda veya müşterek bir düzlükte durduğunda -orası ile cami arasına giren herhangi bir bina da yoksa- imama bir ok atımı kadar yakın olması kâfidir. Böylece imamla râbıtayı temin edebilir; çünkü bu durumda fiilleri birbirine bağlanmış olur. Safın bir olması, ancak muktedînin caminin sağında veya solunda bulunan ve kapısı cami ile bitişik olan bir evin sahanlığında durup imama uyması halinde şarttır. Bu durumda saf, kesintisiz olarak tâ camiden evin sahanlığına kadar uzanmalıdır ve böyle olması da şarttır. Ancak böyle olduktan sonra o safta bulunanların ve onların arkasında kılanların namazları sahih olur. O safın önünde bulunan ve cami ile râbıtası bulunmayan safta namaz kılanların namazı ise sahih değildir. İşte farklı binaların hükmü

böyledir. Tek bir bina ve tek bir arsa ise sahra gibi sayılır. (Bir ok atımından daha fazla mesafe bulunmamak şartıyla uymak câiz olur.)

V. Mesele

Cemaate sonradan dâhil olan kişi namazın son rek'atında yetişse dahi kendi namazının başında sayılır. Bu bakımdan imama uymalı ve selâmdan sonra kalkıp, namazını kıldığı kısmın üzerine bina etmelidir. Sabah namazında imamla beraber Kunut duâsını okusa dahi kendi namazının sonunda da Kunut duâsını **ikinci** bir defa daha okumalıdır. Eğer imama kıyamın bir kısmında yetişirse istiftah duâsını okumaksızın doğrudan Fâtiha'ya başlamalı ve bunu da biraz acele okumalıdır.

Fatiha'yı tamamlamazdan önce İmâm rükûa giderse, 'Fâtiha'yı tamamladığı takdirde imama itidalde yetişebilirim' kanaatinde ise, Fâtiha'sını tamamlayıp ondan sonra rükûa varmalıdır. Eğer imama yetişemeyeceğini tahmin ederse, Fâtiha'yı okuduğu yerde kesip derhal imama uymalı ve rükûa varmalıdır. O zaman Fâtiha'nın okunan kısmı, tamamının yerine geçer ve geri kalan kısmın okunması da kendisinden sâkıt olur. Eğer İmâm, rükûa vardığında o da Fâtiha'yı bitirmiş, zammı sûreyi okuyorsa, onu derhal keserek imamla birlikte rükûa varmalıdır. İmama secdede veya teşehhüdde yetişirse ayakta iken istiftah tekbirini alır ve **ikinci** bir tekbir getirmeksizin oturup imama uyar. Eğer imama rükûda iken yetişirse, o zaman önce iftitah tekbirini alır ve sonra da **ikinci** bir tekbir getirerek rükûa varır. Çünkü böyle yaptığı takdirde bir rek'at kılmış sayılır. Tekbirler ise, ancak namaz dahilinde yapılan intikaller için meşrû kılınmıştır.

Sadece imama uymak için yapılan ârızî intikallerde tekbir getirmek gerekmez. İmâm daha rükûdayken rükûa varıp itminana kavuşmadıkça, bu intikal kendisi için bir rek'at sayılmaz.

VI. Mesele

Öğle namazını ikindi vakti gelinceye kadar edâ etmeyen kimse, ikindinin farzından önce, kazaya kalmış öğle namazını kılmalı, sonra da ikindi namazının edâsına başlamalıdır. Eğer dediğimizin aksine, önce ikindi namazına başlarsa yine olur, ancak en güzel şekli bırakıp ihtilâf şüphesine girmiş olur.

Eğer imama yetişirse ona uyup evvelâ ikindi namazını, cemaatten sonra da kazaya kalmış öğle namazını kılmalıdır; çünkü kazaya kalmış namazı hazır namazdan önce kılmaktansa, imama uyup cemaat faziletini elde etmek daha evlâdır. Eğer vaktin evvelinde namazını tek başına edâ ettikten sonra bir cemaate tesadüf ederse, (Şâfiî'ye göre) derhal edâ niyeti ile imama uymalıdır. Allah, bu iki namazdan dilediğini vaktin farzına sayar, Bu şekilde cemaate uyduğu zaman kazaya kalmış bir namaza veya sünnete niyet etmesi de câizdir. Eğer daha evvelce namazını cemaatle edâ etmişse, **ikinci** bir cemaate rastladığı zaman, ona da kazaya kalmış namaza veya nafileye niyet etmek sûretiyle uyabilir. Çünkü cemaatle edâ edilen bir namazı, **ikinci** bir cemaatle tekrarlamakta hiçbir mânâ yoktur. Namazın **ikinci** bir defa yenilenmesi, ancak cemaat faziletini elde etmek içindir. (Bu ise **birinci** cemaatle zaten elde edilmiştir.)

VII. Mesele

Namazını kıldıktan sonra elbisesinde necaset görürse, en iyisi namazı kaza etmesidir. Fakat ille de kaza etmelidir şeklinde bir zorlama da sözkonusu değildir. (Çünkü bu necasetin namazdan sonra

bulaşmış olması da muhtemeldir) . Namazdayken elbisesinde necaset görürse, o elbiseyi sırtından yavaşça çıkarır ve namazını böylece tamamlar. Fakat en iyisi namazı bırakıp o necis elbiseyi çıkardıktan sonra yeniden başlamaktır. Bu meselenin temelini **Rasûlüllah**'ın 'nalınlarını çıkarması' hâdisesi teşkil etmektedir. Çünkü Cebrâil, 'Nalınlarında necaset var' haberini verdiği zaman, **Hazret-i Peygamber** nalınlarını olduğu yerde çıkarıp namaza devam etmiş; bozup yeniden başlamamıştır.

VIII. Mesele

Birinci teşehhüdü, Kunut duâsını197 veya **birinci** teşehhüdde getirilen salavât-ı şerîfeyi terketse veya kasden işlediğinde namazı bozacak bir fiili sehven işlese veya üç rek'at mı, yoksa dört rek'at mı kıldığında şüphe etse, bütün bu durumlarda yakîne (kesin kanaate) yapışmak ve selâm vermeden önce sehiv secdesi yapmalıdır. Eğer selâm vermeden önce sehiv secdesi yapmayı unutursa, selâmdan sonra çok fazla zaman geçmeden hatırladığı takdirde derhal yapmalıdır. Eğer selâm verip abdesti bozulduktan sonra secde ederse, namazı sahih olmaz; çünkü secde yaptığı anda daha önceki selâmı yanlışlıkla vermiş gibi olur. Bu bakımdan ilk selâmıyla namazdan çıkmamış ve tekrar namaza dönmüş sayılır, Sehiv secdesinden sonra selâm verilmesi de bu hikmetten dolayıdır. Eğer camiden çıktıktan sonra sehiv secdesi lâzım geldiğini hatırlasa veya hatırına aradan uzun bir zaman geçtikten sonra gelse artık sehiv secdesi geçmiş sayılır.

IX. Mesele

Niyette vesvesenin sebebi ya aklî noksanlıktır veya şeriatı bilmemektir; çünkü **Allahü teâlâ**'nın emrine imtisal etmek, başkasının emrine uymak gibidir. Niyet bakımından Allah'ın ta'zîmi de başkasının ta'zîmi gibidir. Bir kimse içeri giren bir âlim için hürmeten ayağa kalksa ve sonra da 'Fazilet sahibi bir Zeyd'in içeri girmesiyle ayağa kalkıp, onu güleryüzle karşılamaya niyet ettim' dese, bu kişinin aklı noksandır. Çünkü faziletini bildiği kimse içeri girdiğinde onun için ayağa kalkmasıyla onu ta'zîm etmiş sayılır. ('Böyle yapmaya niyet ettim' demesinde hiçbir manâ yoktur) . Böyle söylemesinin ancak Zeyd içeri girdiğinde başka bir iş için ayağa kalktığı veya herhangi bir gaflette bulunduğu zaman bir mânâsı olabilir.

Allah'ın emrine uyarak kıldığı namazın vaktini ve farz olduğunu belirtmenin şart koşulması, tıpkı içeri girene hürmet için yüzünü ona çevirip ayağa kalkmanın şart koşulması gibidir. Ancak bu kalkışın, girenin ta'zîminden başka bir sebep için olmaması ve bu hareketle onun büyütülmesinin kastedilmesi gerekir. Zira eğer kişi ayağa kalkıp girene sırtını çevirse veya durup adam girdikten bir müddet sonra ayağa kalksa, o vakit bu hareketi onu tâ'zim sayılmaz. Sonra bütün bu sıfatlar, yapanın mâlûmu ve maksudu olmalıdır. Bütün bunların, nefsinde bir anda hazır bulunması için çok uğraşmamalıdır. Bu sıfatlara delâlet eden kelimelerin bitiştirme ve tanzimini, dili ile telâffuz veya kalben tefekkürünü uzatmalıdır.

Namaz niyetini bu şekilde anlamayan kimse niyeti anlamamış demektir; yani sen muayyen bir zamanda namaz kılmaya dâvet edilmişsin ve sen de bu namazı, dâvete icabet ederek o vakitte kılmışsın. O halde bu hususta vesveseye düşmek tam mânâsıyla cehalettir. Zira bu maksud ve ilimler nefiste bir anda bir araya gelebilir. Ancak zihinde, nefiste düşünüldüğü gibi, teker teker düşünülmezler. Çünkü birşeyi düşünmekle nefiste hazır bulundurmak arasında büyük bir fark vardır. Allah'ın nezdinde

bulunmak, O'ndan uzaklaşıp gaflete düşmeye zıt düşer.

Bu huzur, tafsilâtlı olmasa bile (icmâlen ve özüyle mutlaka bulunmalıdır) . Meselâ bir hâdiseyi bilen onu bir anda bir ilimle biliyor demektir. Halbuki bu ilmin içinde nice ilimler mevcuttur. Her ne kadar bu ilimler tafsilâtıyla mevcut değilseler de mücmel olarak vardırlar. Çünkü hâdiseyi bilen kimse, var ve yok olanı, daha önce ve sonra olanı ve oluş zamanlarını bildiği gibi, bu hâdisede yok olanın var olandan daha evvel bulunduğunu da bilir. Yine biliyor ki, var olan yoktan daha sonradır. İşte bütün bu ilimler, bir hâdise ile ilgili tek bir ilmin içindedir. Hâdiseyi bilen kimse, eğer kendisinden başka bilen yoksa 'Sen bu hâdisedeki sadece önce ve sonra olanı, yok olanı, yok olanın daha önce var olanınsa daha sonra olduğunu veya takdim ve tehire taksim olunan zamanı biliyor musun?' diye sorulduğunda, cevaben 'Ben bunları teker teker bilmiyorum' dese yalancı olur ve bu sözü 'Ben bu hâdiseyi biliyorum' sözüne zıt düşer.

İşte vesvese bu inceliği bilmemezlikten doğar. Vesveseli kimse ise, kalbinde (meselâ öğle namazının) vaktini, edâsını ve farziyyetini bir anda, lâfızlarıyla beraber, tafsilâtlı bir şekilde hazır bulundurmak ister ve aynı zamanda mânâsını da mütâlaa etmeyi arzular. . . Oysa bu muhaldir. Eğer âlimin önünde ayağa kalkarken bütün bu mânâları nefsine yüklemiş olsaydı asla beceremezdi. İşte vesvese, bir bilgi ile defedilir. Şöyle ki; niyet bakımından Allah'ın emrine uymanın; başkasının emrine uymak gibi olduğunu bileceksin.

Sonra teshil ve ruhsat yönünden deriz ki, eğer vesveseli kimse ille de 'Niyet, bütün bu emirleri tafsilatlı bir şekilde hazır bulundurmaktan ibarettir' deyip bunları nefsinde devamlı surette tutmaksızın bütün bunları tekbirin başlangıcından sonuna kadar izhar etmeye çalışıp, tekbiri ancak niyet hasıl olduğu anda bitirse, bu onun için kâfidir. Ancak biz ona "Bunların hepsini tekbirin evveli veya sonuyla beraber yapmak lâzımdır' şeklinde zor bir teklifi de yüklemeyiz; çünkü böyle bir teklif, zor ve zulümdür. Eğer kişi böyle birşeyle sorumlu olsaydı **selef-i sâlihîn** bu hususu mutlaka **Hazret-i Peygamber**'e sorarlar veya ashâb-ı kirâmdan birisi niyet hususunda vesveseye düşerdi. Madem ki, **selef** zamanında böyle bir hâdise görülmemiştir, o halde onların sîreti, bu hususta emrin kolaylık üzerine bina edilmesine delildir. Vesveseli kimse, niyet getirmeye alışıp, vesveseler yakasını bırakıncaya kadar nasıl kolay geliyorsa o şekilde niyet etmeli; nefsini bu konuda zorlamamalıdır. Çünkü insan niyet hususunu ne kadar tedkik ederse, vesvesesi de o kadar artar.

Biz fetvamızda niyetin tedkiki hususunda birçok yönler zikrettik ve aynı zamanda niyetle ilgili ve âlimler için bilinmesi gerekli olan birçok ilimleri ve maksudları da inceledik. Halkın bu incelikleri dinlemesi, kendilerine kârdan çok zarar vereceği ve vesveselerini kabartacağı için bunları burada zikretmiyoruz.

X. Mesele

İmama uyan kimse rükû ve secdeyi imamdan önce yapmamalıdır. Aynı şekilde ondan önce de rükû ve secdeden kalkmamalıdır. Namazın diğer amelleri de böyledir ve imamla aynı anda yapılması uygun değildir. Aksine imama tâbi olmak ve hareketleri onun arkasından yapmak en uygunudur. Zaten imamlığın mânâsı da budur. Eğer bunları kasten imamla aynı anda, ara vermeksizin yaparsa, nasıl ki aynı hizada durdukları takdirde namazı bozulmuyorsa, yine bozulmaz. Ancak bu hareketleri imamdan

önce yaparsa namazının bâtıl olup olmadığı hususunda ihtilâf vardır. Fakat mekânda imamın önünde durduğu takdirde namazının bâtıl oluşuna kıyasla burada da namazının bâtıl olmasına hükmetmek, gözardı edilecek bir keyfiyet değildir. Aksine bu hareketleri kasten imamdan önce yaparsa, namazının bâtıl sayılması daha evlâdır; çünkü cemaat olmak, fiillerde imama uymak demektir, yoksa mekânda imamdan sonra gelmek demek değildir. Bu bakımdan imama fiilde tâbi olmak daha mühimdir. Mekânda imamı geçmemek şartı ise, fiilde ona tâbî olmanın kolaylaştırılması ve uyma sûretinin husûle gelmesi içindir. Önder olanın şanına yakışan önde olmasıdır.

Bu bakımdan sehven yapmak hâriç, imamdan önce davranmanın gereksiz ve mânâsız olduğu âşikârdır. İşte bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** fiillerinde imamı geçen bir kimsenin hareketini şiddetle tenkid ederek şöyle buyurmuştur:

İmamdan önce başını (secde ve) rükûdan kaldıran kimse, Allah'ın, başını eşşek başına çevirmesinden korkmaz mı?198

İmamdan bir rükû kadar geri kalmaya gelince, böyle bir hareketle namaz bozulmaz. Meselâ İmâm rükûdan itidâle kalktığı halde muktedî henüz rükûa varmamıştır. Bu hareketiyle namazı bozulmaz ama bu kadar ertelemek de mekruhtur. Eğer İmâm alnını secde etmek için yere koyduğu anda o halen rükûa varmamışsa, o zaman namazı bozulur. Aynı şekilde İmâm **ikinci** secdeye vardığında muktedî ancak **birinci** secdeye varmışsa, yine bozulur.

XI. Mesele

Cemaatle namazı kılan kimseler, başkalarının namazında gördükleri eksiklik ve kusurları değiştirmeye çalışıp o hareketi kötülemelidirler. Eğer uygun olmayan bu hareketler, cahil kimseden sâdır oluyorsa ona bu hareketinin namaza uygun olmadığını yavaşça ve güzellikle söyleyip doğrusunu öğretmelidirler. Safların düzeltilmesi, bir kişinin tek başına safın hâricinde durup namaz kılması bu kabil hareketlerdendir. İmamdan önce secdeden veya rükûdan başını kaldırmak ve buna benzer hâdiseler de bu gruba dahildir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur:

Âlim, cahile dinini öğretmezse bundan dolayı azaba düçar olur. 199

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Namazda çirkin ve uygun olmayan hareketlerde bulunan kimseyi görüp de, onun bu hareketlerini menetmeyen kimse, günah hususunda onun ortağı olur'.

Bilâl b. Sa'd'dan200 şöyle rivâyet edilmektedir: 'Yanlışlık gizlendiği zaman yalnızca sahibine, açığa vurulduğunda ise, eğer yanlış olduğu sahibine söylenilmezse bütün müslümanlara zararlıdır'.

Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

Hazret-i Bilâl safları düzeltiyor ve safı düz tutmayanların ökçelerini kamçılıyordu. 201

Hazret-i Ömer'den şöyle rivâyet edilmektedir: 'Namazda kardeşlerinizi arayın ve göremediğiniz zaman sorun! Hasta iseler, ziyaretlerine gidin; yok sağlam oldukları halde namaza gelmemişlerse, gidip kendilerini azarlayın!'.

Azarlamak, cemaati terketmemenin iyi bir hareket ve cemaati terketmek hususunda gevşeklik göstermenin doğru olmadığını söylemektir.

Evvelkiler, cemaati terkedene karşı çok şiddetli hareket ederlerdi. Hatta bazıları cemaatten geri kalanın kapısına boş tabut götürür ve bununla, ölünün, cemaatten geri kalan diriden daha hayırlı olduğuna işaret ederlerdi.

Camiye giren kimsenin safın sağ tarafına yönelmesi daha uygundur; çünkü **Hazret-i Peygamber** zamanında **sahabîler** safın sağ tarafında izdiham yaparlardı. Öyle ki, bu konu hakkında **Hazret-i Peygamber**'e şikayette bulunuldu ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Mescidin sol tarafı neredeyse iptal edildi' denildi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Kim caminin sol tarafını (ibadetiyle) tâmir ederse onun için iki denklik ecir vardır. 202

Saf dışında tek başına kalan kişi safta bir çocuk görürse onu oradan çıkarıp yerine kendisi geçebilir. Ancak çocuğun bâliğ olmaması şarttır.

Halkın bilmeye ihtiyaç duyduğu önemli meselelerden ancak bu kadarını zikrettik. Bunun dışındaki çeşitli hükümler inşaallah Kitab'ul-Evrad bölümünde zikredilecektir.

192) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud ve Hâkim, (Ebû Said el-Hudrî'den)

193) Müslim

194) Ebû Dâvud (sahih bir senedle) ; Münzirî ise, zayıf olduğu kanaatindedir.

195) Müslim, (Abdullah b. Saib'den)

196) Müslim, (Câbir'den) ; yine Müslim ve Buhârî, (Enes, Hazret-i Âişe, Ebû Said, Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'den)

197) Şâfiî mezhebinde Kunut duâsı her sabah namazının **ikinci** rek'atının rükûundan kalkarken okunur; vitir namazında ise, Ramazan ayının **ikinci** yarısı hâriç hiçbir zaman okunmaz.

198) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

199) Deylemî, Müsed'ül-Firdevs, (Enes'den zayıf bir senedle)

200) Bilâl b. Sa'd b. Ebî Vakkas tâbiîndendir. Babası meşhur sahabî Sa'd b. Ebî Vakkas'tır. Âbid ve âlim bir zattı. H. 120 senesi dolaylarında vefat etmiştir.

201) Irâkî böyle bir hadîse rastlamadığını söylemektedir. Zebidî, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'nin benzeri bir hadîsi el-Musannef adlı eserinde rivâyet ettiğini ildirir.

202) İbn Mâee, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

4-7

Nafile Namazlar

Farzların dışında kalan namazlar üç kısma ayrılır:

1. Sünnetler

2. Müstehablar

3. Tatavvu'lar

Sünnetler ile, **Hazret-i Peygamber**'in devamlı olarak kıldığı rivâyet edilen (namazlardan sonra kılınan sünnetler, duha, vitir, teheccüd ve benzeri sünnetler) namazları kastediyoruz; çünkü sünnet 'işlenilmiş yol' demektir.

Müstehablar'dan maksat; faziletleri hakkında hadîs vârid olan, fakat **Hazret-i Peygamber** tarafından devamlı olarak kılınmayan namazlardır. Nitekim ileride söz edeceğimiz gibi haftanın belirli gün ve gecelerinde, evden çıkarken ve eve girerken kılınan namazlar böyledir.

Tatavvu'lardan maksadımız da; hususiyeti hakkında herhangi bir rivâyetin vârid olmadığı ve sözünü ettiğimiz namazların dışında kalıp da kulun, Allah'ın münacaatına tâlip olduğu bir anda, bu münacaata fazileti hakkında şeriatın emri vârid olan namazla koyulsun diye kıldığı namazlardır. Kul bu namazı âdeta teberru etmektedir; çünkü her ne kadar namaz kılmaya teşvik varsa da hususî olarak bu namazın kılınması teşvik edilmemiştir. Tatavvu' ise, teberrudan ibarettir. Bütün bu kısımlara 'nafile namazlar' denir; çünkü nafile, fazla olan namazlardır. Bu bakımdan bu maksatların tarifleri için ıstılah olarak Tatavvu, Müstehab, Sünnet ve Nâfile tâbirlerini kullandık. Bu ıstılahı değiştirmekte herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü gayeler anlaşıldıktan sonra terimlerde tartışmaya gerek yoktur. Bu kısımların her birinin fazilet dereceleri değişiktir. Haklarında vârid olan haberler ve faziletlerini bildiren eserlere göre değer kazanırlar. **Hazret-i Peygamber**'in uzun zaman devam ettiği ve haklarında daha sahih ve meşhûr hadîslerin vârid olduğu namazların dereceleri daha üstündür. İşte bu sırra binaendir ki 'Cemaatle kılınan sünnetler, ferdî olarak kılınanlardan daha efdâldir' denilmiştir. Cemaatle kılınan sünnetlerin en faziletlisi bayram namazı, sonra ay ve güneş tutulması nedeniyle kılınan namazlarla yağmur namazıdır. Ferdî olarak kılınan sünnetlerin en faziletlisi ise, vitir sünneti (Hanefîlere göre vacibdir) ile sabah namazından evvel kılınan iki rek'at sünnettir. Bunlardan sonra, diğer farzlarla birlikte kılınan râtıb vakitli olarak kılınan sünnetler, derecelerine göre sıralanırlar.

Nafile namazlar, ilgili oldukları hususlara nisbetle iki kısma ayrılırlar:

A) Yağmur, ay ve güneş tutulması nedeniyle kılınan namazlar gibi, sebeplerle ilgili nafileler

B) Vakitlerle ilgili nafileler

Vakitlerle ilgili nafileler de gün ve gecenin tekrarıyla tekrarlanan, haftanın tekrarıyla tekrarlanan ve senenin tekrarıyla tekrarlanan olmak üzere üç kısımdır. Dolayısıyla bu kısımlar dörde ulaşmış olmaktadır.

Gün ve Gecelerin Tekrarlanmasıyla Tekrarlanan Nafileler

Bunlar sekiz tanedir. Bunların beşi, beş vakit namazla birlikte kılınan râtıb sünnetlerdir. Diğer üçü ise, kuşluk namazı, akşam ile yatsı arasında kılınan namaz ve geceleyin edâ edilen teheccüd namazıdır,

1. Sabah namazının sünneti

Bu namaz, iki rek'attan ibarettir; nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sabahın farzından evvel kılınan iki rek'at sünnet, dünya ve içindeki herşeyden daha hayırlıdır. 203

Sabah sünnetinin vakti, (fecr-i kâzible, yani uzunlamasına/dikine yayılan aydınlıkla değil) fecr-i sâdıkın çıkışıyla başlar. Fecr-i sâdık, her tarafa (enine doğru) yayılan aydınlığın doğuşu demektir. Fecr-i sâdıkı idrâk etmek, ilk anında hemen hemen mümkün olmayacak kadar zordur. Ancak ayın menzillerini öğrenmiş veya fecrin, gözle görülen hangi yıldızlarla doğduğunu bilen kimseler için, fecri idrâk etmek kolaydır. Böyle bir kimse fecrin çıkışını yıldızlardan anlayabilir.

Fecrin çıkışının ay ile anlaşılmasına gelince; bu, her ayın iki gecesinde mümkündür. Şöyle ki, ayın yirmialtıncı gecesinde ay, fecirle birlikte doğmakta; on**ikinci** gecesinin sabahında ise fecrin doğuşu ile batmaktadır. Bu genellikle böyledir. Ancak bazen de ayın burçlarında ufak tefek değişiklikler olabilir. Bunu izah etmekse uzun sürer.

Gecedeki vakitleri takdir etmek ve sabahı anlamak isteyen kimse için, ayın menzillerinin bilinmesi mühim meselelerdendir.

Sabah sünnetinin vakti, sabah farzının vaktinin geçmesiyle geçer; güneş doğduğunda farzın vakti son bulduğu gibi, sünnetin vakti de son bulur. Sabah sünnetinin vakti bu kadar geniş olmasına rağmen, onu farz namazdan evvel edâ etmek de ayrı bir sünnettir. Eğer kişi namaz için kamet getirildikten sonra camiye girerse, sünnetle hiç meşgul olmadan derhal farza durmalıdır; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Namaz için kamet getirildikten sonra farz dışında herhangi bir namaz kılmamalıdır. 204

Bu durumda bu iki rek'at sünneti, farz namazının edasından sonra kılmalıdır. En doğru fetvaya göre bu iki rek'at sünnet, güneş doğmazdan evvel kılındığı takdirde velev ki, farzdan sonra kılınsın kaza değil eda edilmiş sayılmaktadır; çünkü bu iki rek'at sünnet, farzın vaktinde ona tâbidir. Farz ile aralarındaki tertib ise (yani evvelâ sünneti, sonra farzı kılmak hususu ise) , cemaate tesadüf etmediği zamanlarda sünnettir. Eğer cemaate tesadüf ederse tertip tam aksine döner ve iki rek'at sünnet, namazdan sonra yine eda olarak kılınmış olur.

Müstehab olanı, kişinin bu iki rek'atı evinde ve biraz da çabuk kılmasıdır. Evinde bunları kıldıktan sonra, camiye gelip iki rek'at da tahiyyetül mescid (cami hediyesi) kılsın. Sonra otursun, farz namaz kılıncaya kadar, herhangi bir namaz kılmasın. Farz kılındıktan güneş doğuncaya kadar olan zamanda ise en iyisi zikretmek ve düşünmektir. Bu zaman zarfında sadece sabahın sünneti ve farzıyla iktifa etmek daha iyidir.

2. Öğle namazının sünnetleri

Altı rek'attır. İkisi sünnet-i müekkede olarak namazdan sonra, dördü de yine sünnet olarak namazdan önce kılınır. Fakat önce kılınan dört rek'atın derecesi sonra kılınan iki rek'atın derecesine yetişemez.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Kim güneşin zevâlinden sonra dört rek'at namaz kılar ve bunlarda okunan Kur'ân'ı güzelce tilâvet edip, rükû ve secdeleri güzel yaparsa, o günün gecesine kadar kendisine af dileyen yetmiş bin melek de onunla birlikte namaz kılar. 205

Hazret-i Peygamber zevalden sonraki dört rek'atı terketmezdi. Bunları biraz uzatır ve şöyle derdi: 'Bu saatta, göklerin kapısı açılır, Ben bu saatte Allah'ın huzuruna yükselen bir amelimin olmasını istiyor ve seviniyorum'. 206

Bu hadîsi Ebû Eyyûb el-Ensarî tek başına rivâyet etmektedir. Ancak **Hazret-i Peygamber**'in zevcesi Ümmü Habîbe'den bu hadîsi takviye eden şöyle bir hadîs rivâyet edilmiştir:

Kim her gün farz namazlarından başka oniki rek'at namaz kılarsa, onun için cennette bir ev bina edilir. Bu oniki rek'atın ilk **ikisi** sabahtan, dördü öğleden evvel, **ikisi** öğleden sonra, **ikisi** ikindiden evvel ve son **ikisi** de akşamdan sonradır. 207

İbn Ömer (radıyallahü anh) ise "Ben Allah Rasûlü'nün 'Kim her gün on rek'at namaz kılarsa. . . ' buyurduğunu duydum" dedikten sonra, sabah namazının iki rek'atı hâriç, diğerlerini Ümmü Habibe'nin rivâyetinde olduğu gibi zikrederek söyle demiştir: 'Sabah saatlerinde hiçbirimiz **Rasûlüllah**'ın huzuruna çıkamazdık. Fakat ablam Hafsa'nın (radıyallahü anh) bana söylediğine göre, **Hazret-i Peygamber** evinden, sabahın iki rek'at sünnetini kılar öyle çıkarmış'.

İbn Ömer şöyle devam etmiştir: 'Öğle namazından evvel iki rek'at kılınmalıdır'. Bu bakımdan öğleden evvel kılınan iki rek'at, daha önce kılınmasından bahsedilen dört rek'atın en kuvvetlileri olmaktadır. (Yani öğleden evvel kılınan dört rek'atın **ikisi** daha kuvvetlidir. Dördü de aynı derecede değildir) . Öğleden evvel kılınan sünnetlerin vakti, zeval ile girmiş olur.

Zeval, ayakta olan şahısların doğuya yönelen gölgelerinin artmasıyla bilinir. Çünkü güneş çıktığı anda cisimler için batıya doğru uzanan uzun bir gölge meydana gelir. Güneş yükseldikçe bu gölge eksilmeye ve batı cephesinden çekilmeye başlar. Bu durum güneş tam tepeye çıkıncaya kadar devam eder. Güneş yüksekliğin zirvesinden batıya doğru kaydığında, duraklayan gölge bu defa doğuya doğru artmaya başlar. Artmasının gözle farkedildiği zaman öğle vaktidir. Bununla birlikte kesinlikle bilinir ki, **Allahü teâlâ**'nın ilminde öğle vakti bundan biraz önce olmuştur. Fakat insanoğlunun mükellefiyeti ancak hissedilir nesnelere bağlıdır. Artmaya başlayan gölgenin geri kalan kısmı, kış mevsiminde uzar, yaz mevsiminde ise kısalır. Gölgenin uzaması güneşin oğlak burcunun evveline; kısalması ise, güneşin yengeç burcunun evveline varmasına kadar devam eder. Bu ise, ayaklar ve mizanlarla bilinmektedir.

Güzelce gözetebilecek kimse için, tahkik ve tesbite yakın yollardan birisi de geceleyin kutb-u şimalî'yi gözetlemektir. Bu gözetlemeyi yapan kişi, dörtgen bir levhayı dümdüz ve kenarlarından birisi tam kutbun hizasına gelecek şekilde koyacaktır. Kutubdan bir taşın yere düştüğünü ve sonra da bu taşın düşüş yerinden levhanın kutup tarafında bulunan kenarına bir çizgi çekildiği farzedilse bu çizginin, dörtgenin kutub tarafına düşen kenarının tam ortasına gelip dörtgenin doğu ve batı çizgilerinin herhangi birisine daha yakın olmamalıdır. Sonra o levhanın üzerine, 5 rakamı yerine ki orası da tam kutbun karşısıdır bir direk dikecektir. Bu direğin gölgesi günün evvelinde A çizgisi tarafından batıya doğru kayacaktır.

Bu gölge tâ B çizgisini kaplayıncaya kadar meyletmeye devam eder ve sonunda öyle bir vaziyete gelir ki, eğer başı uzatılsa tam taşın düştüğü yere varır. O zaman levhanın doğu ve batı kenarlarına olan uzaklığı eşit olup hiç birine daha yakın olmayacaktır. Bu bakımdan batı tarafına olan meyli ortadan kalktığı zaman anlaşılır ki, güneş tam tepede bulunmaktadır.

Gölge levha üzerindeki çizgiden doğuya doğru kaymaya başladığında güneş zevale başlamış olur. Bu durum, Allah'ın ilmindeki zevalin evveline yakın bir vakitte kesin olarak bilinir. Sonra gölgenin doğuya doğru kaydığı anda tam onun başının bulunduğu yere bir alâmet konur. Ne zaman ki bu alâmetten itibaren gölge direk kadar olursa o vakit ikindi vakti gelmiştir.

Zeval ilminde bu kadarcık bilgi ile iktifa etmekte herhangi bir beis yoktur. Levhanın şekli şöyledir:

3. İkindi namazının sünneti

İkindi namazından evvel dört rek'at olarak kılınır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

İkindi namazından evvel dört rek'at namaz kılan kula Allah rahmet etsin!208

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in bu duasına mazhar olmak ümidiyle ikindiden evvel dört rek'at namaz kılmak kuvvetli bir şekilde müstehabdır; çünkü **Hazret-i Peygamber**'in duası şeksiz şüphesiz kabul olunur, **Hazret-i Peygamber** ikindiden önce kılınan dört rek'at sünnete, öğleden evvel kıldığı iki rek'at sünnete devam ettiği gibi devam etmemiştir.

4. Akşam namazının sünneti

Bu sünnet, akşamın farzından sonra ve iki rek'at olarak kılınır. Bu konuda rivâyet farklılığı yoktur. Akşam namazından önce, müezzinin ezan ve kâmeti arasında acele olarak (Şâfiî'ye göre) kılınan iki rek'at sünnete gelince; bu, Ubey b. Ka'b, Ubâde b. Sâmit, Ebû Zer, Zeyd b. Sabit ve diğer bir grup sahabîden rivâyet edilmiştir. Ubâde ve bir başkası şöyle demiştir:

Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman, **Hazret-i Peygamber**'in **sahabîler**i koşar adımlarla direklerin arkalarına gider ve acelece iki rek'at namaz kılarlardı. 209

Biz akşam namazından önce, cemaate gelenler tamam oluncaya kadar iki rek'at namaz kılardık. Hattâ dışarıdan camiye gelenler, namazın kılındığını zannederek 'Akşam namazını kıldınız mı?' diye sorarlardı. 210

Bu namazın sünnet olduğu, belki de **Hazret-i Peygamber**'in İsteyen, iki ezan arasında namaz kılabilir'211 şeklinde vârid olan hadîsinden çıkarılmıştır.

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) bu iki rek'atı kılardı; bilâhare halkın ayıplaması üzerine terketti. Kendisinden bu husus sorulduğu zaman 'Hiç kimsenin kıldığını görmeyince ben de terkettim. Kişi, halkın görmediği bir yerde, evinde bu iki rek'atı kılarsa iyi olur' buyurdu.

Akşam namazının vakti, düz arazilerde güneşin gözlerden kaybolmasıyla başlar. Eğer arazinin batı tarafları dağlarla kaplı ise, güneş battıktan sonra doğudan bir karanlık yükselinceye kadar beklemelidir; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: Gece şuradan (doğu istikametine işaretle) geldiği ve gündüz de şuradan (batıya işarettir) göçtüğü zaman, oruçlunun müddeti sona erer. 212

En iyisi; akşam namazını vaktin evvelinde, ertelemeksizin kılmaktır. Ancak kırmızı şafağın kaybolmak üzere olduğu zamana kadar ertelenerek kılınırsa, mekruh olmakla birlikte yine edâ edilmiş sayılır. Hazret-i Ömer bir gece akşam namazını bir yıldız çıkıncaya kadar tehir ettiğinden dolayı, İbn Ömer de, iki yıldız çıkıncaya kadar tehir ettiğinden dolayı iki köle âzâd etmiştir.

5. Yatsı namazının sünnetleri

Farzdan sonra dört rek'at olarak kılınır. Aişe vâlidemiz şöyle buyurmuştur:

Hazret-i Peygamber, yatsı namazından sonra dört rek'at namaz kılar, öyle yatardı. 213

Bazı âlimler, bütün bu haberlerin mecmûundan râtib sünnetlerin adedinin, farz namazların adedi gibi onyedi olduğunu çıkarmışlardır. Şöyle ki; sabah namazından evvel iki rek'at, öğleden evvel dört, öğleden sonra iki, ikindiden evvel dört, akşamdan sonra iki ve yatsıdan sonra da vitir namazı olarak üç rek'at.

Bu hususta vârid olan hadîsleri bildiğimize göre herhangi bir takdir gereksiz olur. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Namaz vaz'edilen şeylerin en hayırlısıdır. İsteyen çok, isteyen de az kılabilir. 214

Bu bakımdan her hayır isteyen, bu namazlardan talip olduğu hayır derecesinde kılabilir. Daha önce zikrettiğimiz hadîslerden bunların bir kısmının diğerlerinden daha kuvvetli olduğu anlaşılmıştı. Yine anlaşılmıştı ki, kuvvetlinin terki, zayıfın terkinden daha büyük bir kayıptır. Hele farz namazların noksanının nafilelerle tamamlanması hususu var olduktan sonra. . . Bu bakımdan çok nâfile namaz kılmayanın farzları tehlikededir; çünkü bu durumda onları ikmal edecek nafile namazlar yoktur.

6. Vitir namazı

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediyor:

Hazret-i Peygamber yatsıdan sonra tek olarak, üç rek'at namaz kılar; **birinci** rek'atta A'lâ, **ikinci**de Kâfirûn ve **üçüncü**deyse İhlâs sûresini okuyordu. 215

Hazret-i Peygamber, vitir namazından sonra oturarak iki rek'at namaz kılardı. Bazı rivâyetlerde 'Bağdaş kurarak kılıyordu' şeklinde vârid olmuştur. 216

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yatağına girmeden evvel, onun üzerinde iki rek'at namaz kılıp **birinci** rek'atta Zilzâl **ikinci** rek'atta da Tekâsür sûrelerini okurdu. 217

Başka bir rivâyette de Tekâsür yerine Kâfirûn sûresini okuduğu bildirilmektedir.

Namaz kılan kişi, vitir namazını bir selâmla kılabildiği gibi, iki selâmla da kılabilir. **Hazret-i Peygamber** bir, üç ve beş rek'at olarak edâ etmiştir. Böylece tek olarak, onbir rek'ata kadar edâ edildiği de vâkidir. 218 Bu hususta, hadîs rivâyeti on üçe kadar çıkmaktadır. Şâzz bir hadîste onyedi rek'at kılındığı da kaydedilmektedir. Vitir diye isimlendirdiğimiz bu rek'atlar, **Hazret-i Peygamber**'in geceleyin kılmış olduğu namazlardır; ki buna aynı zamanda teheccüd namazı da denir. Kitab'ul-Evrâd'da fazileti zikredileceği gibi, geceleyin teheccüd namazı kılmak da müekked bir sünnettir.

Vitir namazının hangi şekilde kılınmasının daha efdâl olduğu Hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimler; 'çift rek'atları bir selâmla, sonundaki tek rek'atı da ayrı bir selâmla kılmak daha efdâldir. Çünkü kesinlikle anlaşılmıştır ki, **Hazret-i Peygamber** vitrin son rek'atını müstakil olarak kılmaya devam etmiştir' demişlerdir.

Bazıları da 'İhtilâftan kurtulabilmek için hepsini bir selâmla kılmak daha efdâldir. Bilhassa İmâm

için böyledir; çünkü cemaat içerisinde, bir tek rek'atlık namaz olacağını bilmeyen kimseler olabilir' demişlerdir.

Hepsini bir selâmla kılarsa, hepsi için vitre niyet etmelidir. Eğer yatsı namazından sonraki iki rek'at sünnetten veya yatsının farzından sonra sadece bir rek'at kılmakla yetinip vitre niyet ederse de sahihtir. Çünkü vitrin şartı esasta tek olmaktır ve başkasını, yani kendisinden evvel kılınan namazları tekleştirmektir. Bu durumda ise yatsı namazının farzından sonra kılınan bir rek'at vitir sünneti, onu tekleştirir. Yatsı namazından evvel bir tek rek'atı vitir niyetiyle kılması doğru değildir.

Vitir namazı kırmızı develerden daha hayırlıdır.

Yatsı namazından önce kılınan bir tek rek'atlık vitirle bu hadîsle bildirilen fazilete nâil olunamaz. Nitekim böyle bir faziletten bahseden bir hadîs rivâyet olunmuştur. Yoksa (Şâfiî'ye göre) herhangi bir vakitte bir tek rek'at namaz kılmak sahihtir. Yatsı namazından evvel bir rek'at kılmanın sahih olmaması, halkın vitir namazını kılmak hususundaki icmâını yıkmak içindir. Bir de, bu rek'atın tek haline getireceği (yatsı) namazından evvel kılınmış olmasındandır.

Üç rek'atı iki selâmla kılmak istediği zaman, ilk kılınan iki rek'atın niyetinde zorluk çıkar; çünkü eğer bu iki rek'atla teheccüd namazına ve yatsının sünnetine niyet ederse, vitirden olmaz. Eğer vitre niyet ederse esasında vitir (yani tek) de değildir, Ancak bunlardan sonra kılınan rek'at vitir olur. Bütün bunlara rağmen üç rek'atı bir selâmla kıldığı gibi, bu iki rek'âtta da vitre niyet etmeldir. Ancak vitir kelimesinin iki mânası olduğunu da kabul etmek gerekir:

1. Esasında vitir (tek) olan namaz

2. Kendisinden sonra gelen namazla tek olmak için kılınan namaz

Bu bakımdan üç rek'atın tamamı vitir olur. Önce kılınan iki rek'at ise, bu üç rek'atın bir parçasıdır, Bu iki rek'atın vitir olması, ancak **üçüncü** rek'atın kılınmasına bağlıdır.

Kişi, bu iki rek'atı **üçüncü** bir rek'atla tekleştirmek niyetindeyse, o zaman bunların niyetinde 'Vitir kılıyorum' diyebilir. **Üçüncü** rek'at, esasında tektir ve başkalarını da tekleştirir. İlk iki rek'at ise başkasını tekleştirmediği gibi esasında tek de değildirler; ancak başkasının eklenmesiyle tekleşirler.

Vitrin, gecenin sonunda olması daha uygundur; çünkü bu durumda teheccüd namazından da sonraya düşer. 219 Teheccüdün keyfiyeti ise inşaallah Kitab'ul-Evrâd'da anlatılacaktır.

7. Kuşluk namazı (es-salâtu'd-duha)

Kuşluk namazına devam etmek, gerçek fazilettir. Rek'at adedine gelince, bu konuda rivâyet edilen hadîslerin çoğunda sekiz rek'at olarak kaydedilmektedir, Hazret-i Ali'nin kızkardeşi Ümmü Hâni şöyle demektedir:

Hazret-i Peygamber kuşluk namazını sekiz rek'at, oldukça uzun ve tâdil-i erkânına riayet ederek güzel bir şekilde edâ ederdi. 220

Ümmü Hâni'den başka, bunu söyleyen de yoktur. Hazret-i Âişe'ye gelince, o da şöyle demektedir:

Hazret-i Peygamber kuşluk namazını dört rek'at olarak kılar ve bazen de Allah'ın dilediği kadar

uzatırdı. 221

Fakat Âişe validemiz dörtten fazla olarak kılınan rek'atların sayısını belirtmemiştir. Bu bakımdan Hazret-i Âişe'nin rivâyetine göre, dört rek'atı daimî olarak kılar, bunu azaltmazdı; fakat bazen çeşitli fazlalıklar da eklerdi.

Müfred bir hadîste, **Hazret-i Peygamber**'in kuşluk namazını altı rek'at olarak kıldığı rivâyet edilmektedir. 222 "Uykudan sonra kılınan namazdır". Hadîs hasen bir senedle rivâyet edilmiştir. Kuşluk namazının vaktine gelince, Hazret-i Ali **Hazret-i Peygamber**'in altı rek'atlık kuşluk namazını şu iki vakitte kıldığını rivâyet etmektedir:223

1. Güneş doğup biraz yükseldikten sonra kalkar ve iki rek'at namaz kılardı. (Bu gündüz zikirlerinden **ikinci** virdin başlangıcıdır. Bu husus ileride gelecektir) .

2. Güneş göğün dörtte birine yükselip etrafa yayıldığı zaman kalkıp dört rek'at daha kılardı. 224

Birincisinin vakti güneşin mızrak boyu yükselmesiyle başlar. **İkincisi**nin vakti de, günün dörtte biri geçtiği zamandır. Bu ise, ikindi namazının karşılığıdır; çünkü ikindinin vakti de günün dörtte biri kaldığı zamandır. Öğlenin vakti ise, tam günün ortasıdır. İkindi namazının vakti zevâl ile batışın ortasındadır. İşte zamanların en faziletlisi bu söylediğimiz zamandır. Umumiyetle güneşin biraz yükselmesinden başlayarak zevâlin biraz öncesine kadar geçen zamanın tamamı kuşluk namazı vaktidir.

8. Akşam ve yatsı namazlarının arasını ihyâ etmek

Bu vakitte kılınan bir namaz, sünnet-i müekkede'dir. **Hazret-i Peygamber**'in akşam ve yatsı arasında altı rek'at namaz kıldığı nakledilmektedir. Bu namazın fazileti büyüktür. Bazı âlimlere göre şu ayetle kastolunan namaz budur:

Onlar geceleyin namaz kılmak için yataklarından kalkarlar. (Secde/16)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim akşam ile yatsı arasında namaz kılarsa, bu namaz, evvabînin (yüzünü Allah'a döndürenlerin) namazındandır. 225

Kim akşam ile yatsı arasında, cemaatle namaz kılınan bir camide durup (itikâfa girerek) , namazdan veya Kur'ân'dan başka birşeyle konuşmazsa, **Allahü teâlâ** onun için cennette, uzunluğu yüz senelik mesafe olan iki köşk lûtfeder. Yine onun için o iki köşk arasında yeryüzündeki bütün insanlar oraya akın etseler bile, onları alabilecek genişlikte bir bahçe tanzim edilir. 226

Bu husustaki diğer faziletler ise, Allah'ın izniyle Kitab'ul Evrâd'da gelecektir.

203) Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

204) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

205) Abdülmelik b. Habib, (İbn Mes'ûd'dan)

206) İmâm-ı Ahmed, (zayıf bir senedle) ; Ebû Dâvud ve İbn Hâce, (daha kısa olarak) ; Tirmizî, (Abdullah b. Said'den)

207) Nesâî ve Hâkim

208) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den)

209) Buhârî ve Müslim, (Enes'den) Abdullah b. Ahmed, Ziyâdât'ul-Müsned'de Ubey b. Ka'b ile Abdurrahman b. Avf'ın güneş battıktan sonra iki rek'at namaz kıldıklarını rivâyet etmektedir.

210) Müslim, (Enes'den)

211) Buhârî ve Müslim, (Abdullah b. Mugaffel'den)

212) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Ömer'den)

213) Ebû Dâvud.

214) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Zer'den)

215) İbn Adiyy; Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, (İbn-i Abbâs'dan sahih bir senedle)

216) Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

217) Beyhakî, (Ebû Ümâme'den)

218) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den bir rek'at kıldığını İbn Adiyy, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, (İbn-i Abbâs'tan üç rek'at kıldığını (Müslim, Hazret-i Âişe'den beş rek'at kıldığını nakletmektedir.

219) Bu ibareden teheccüd'iın vitir'den ayrı bir namaz olduğu anlaşılmaktadır. Oysa daha önce vitrin, teheccüd namazı olduğu kaydedilmişti. Nitekim İmâm-ı Şâfiî el-Umm ve el-Muhtasar adlı eserlerinde vitir namazına teheccüd demiştir. Müellif ilk hükmünde bu ictihadı benimsemiştir. Şâfiî ulemasından er-Râfîi, vitr'in teheccüd'den ayrı bir namaz olduğunu kaydetmektedir. Çünkü teheccüd uyuduktan sonra kalkıp kılınan namaz demektir. Vitir ise, yatsı namazından sonra ve uykudan önce kılınan bir namazdır. Teheccüd'ün uykudan sonra kılınan namaz olduğu, İbn Ebi Hayseme'nin el-Ağrec'de, Kesir b, Abbas'tan ve Haccâc b. Amr'dan rivâyet ettiği şu hadisle sâbittir: "Bazılarınız geceleyin kılmış olduğu namaza 'teheccüd demenin doğru olduğunu sanıyor. Oysa teheccüd,

220) Buhârî ve Müslim

221) Müslim, (Mua'ze adlı kadın sahâbiden) ; İmâm-ı Ahmed, Nesâî, İbn Mace ve Tirmizî, Şemâil

222) Hâkim, (Câbir'den)

223) Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, (Hazret-i Ali'den)

224) İbn Mendeh, es-Sahabe; Taberânî, Evsat, (Ammâr b. Yâsir'den zayıf bir senedle) ; Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

4-8

Tekrarlanmasıyla Tekrarlanan Nafileler

Bunlar, haftanın gün ve gecelerine ait nafilelerdir; çünkü her günün ve her gecenin ayrı ayrı namazları vardır.

Pazar

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Pazar gününde dört rekat namaz kılıp her rek'atta Fâtiha'dan sonra Amene'r-Rasûlu'yu bir kere okuyan kimseye **Allahü teâlâ**, Hristiyan erkek ve kadınlar adedince hasene yazar ve ona bir peygamber sevabı ile bir hac ve bir de umre sevabı ihsan eder. Kıldığı herbir rek'attan dolayı defterine bin namaz kaydedilir, **Allahü teâlâ** bu namazda okuduğu her harfe karşılık ona cennette simsiyah miskten yapılmış şirin bir şehir ihsân eder. 227

Ali b. Ebî Tâlib (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Pazar gününde çok namaz kılmak sûretiyle Allah'ı birleyiniz. **Allahü teâlâ** her türlü eksiklikten münezzeh, ortağı bulunmayan bir zattır. **Allahü teâlâ** pazar günü, öğle namazının akabinde kılınması gereken sünnetlerden sonra kalkıp şu söyleyeceğim şekilde dört rek'at namaz kılan kimsenin bütün ihtiyaçlarını giderir: Bilinci rek'atta Fâtiha ile Secde sûresini, **ikincisi**nde Fâtiha ile Mülk sûresini okuyacak ve sonra teşehhüde oturup selâm verecektir. Daha sonra kalkıp her **ikisi**nde de Fâtiha ile Cum'a sûresini okuyacağı iki rek'at daha kılacaktır. Bundan sonra da **Allahü teâlâ**'dan istediklerini diler. Böylece **Allahü teâlâ** onun ihtiyaçlarını ihsân eder,228

Pazartesi

Câbir, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Pazartesi günü, güneş yükselince iki rek'at namaz kılıp her rek'atta Fâtiha'yı, Âyet'el-Kürsî, İhlâs ve Muavvizeteyn'i birer defa okuyan bir kimse, selâm verdiğinde de on defa istiğfar edip, on defa da **Hazret-i Peygamber**'i salavât-ı şerife getirirse, **Allahü teâlâ** onun bütün günahlarını affeder. 229

Enes b. Mâlik de **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Pazartesi günü oniki rek'at namaz kılıp her rek'atta Fatiha ve Ayet' el-Kürsi' yi bir defa okuyan ve namazı bitirdikten sonra da İhlâs-ı Şerife'yi oniki defa okuyup, oniki defa da istiğfar eden kimse kıyâmet gününde şöyle çağrılır: 'Filân oğlu filân nerededir? Kalksın ve kendisine mahsus sevabı alsın!'

Kendisine verilen ilk mükâfaat, bin elbisedir. Başına bir taç konularak kendisine 'Haydi cennete gir!' denilir. Cennete girdiğinde kendisini yüzbin melek karşılar, Bu meleklerin her birisinin yanında birer hediye vardır ve bu hediyelerle onu teşyi ve taltif ederler. Bu durum, nûrdan yapılmış ve pırıl pırıl parlayan bin köşkü gezinceye kadar böyle devam eder. . . 230

Salı

Yezid er-Rakkaşî, Enes b, Mâlik'ten **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet eder:

Kim salı günü, günün ortasında, (başka bir hadîste güneş yükselince) on rek'at namaz kılar ve her rek'atında Fâtiha ve Âyet'el-Kürsi'yi birer defa, İhlâs-ı Şerifi de üçer defa okursa, o günden itibaren yetmiş güne kadar defterine hiçbir hata yazılmaz. Eğer bu yetmiş gün içinde ölürse şehid olarak öldüğü gibi, yetmiş senelik günahları da affolunur. 231

Çarşamba

İdris el-Havlânî, Muaz b. Cebel'den **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet eder: Çarşamba günü güneş yükseldiği zaman, oniki rek'at namaz kılıp, her rek'atta Fâtiha ve Âyet'el-Kürsi' yi birer defa, İhlâs ve Muavvizeieyn'i de üçer defa okuyan kişiye, arşın yanında duran bir tellâl şöyle seslenir: 'Ey Allah'ın kulu! O yaptığın ameli tekrarla; çünkü geçmiş günahların affolundu. Allah senden kabir âzâbını ve onun darlık ve zulmetini kaldırdığı gibi, kıyâmetteki sıkıntıları da kaldırdı'. O gün defterine bir peygamber sevabı yazılır'.

Perşembe

İkrime, İbn-i Abbâs'dan **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet etmektedir:

Kim perşembe günü, öğle ile ikindi namazı arasında iki rek'at kılıp, **birinci** rek'atta Fâtiha ve Âyet'el Kürsî 'yi yüz defa, **ikinci** rek'atta da Fâtiha ile İhlâs sûresini yüz defa okuyup namazdan sonra da yüz defa salavât-ı şerife getirirse, Şaban, Receb ve Ramazan aylarını oruçlu geçirmiş kadar sevap kazandığı gibi, kendisine Kâbe'yi ziyaret etme sevabı ve Allah'a îman ve tevekkül edenler adedince de hasene yazılır. 232

Cum'a

Hazret-i Ali b. Ebî Tâlib, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet ediyor:

Cum'a gününün tamamı namazdır. (Yani namaz vaktidir) . İmanlı bir kul, güneşin bir mızrak veya daha fazla yükseldiği bir zamanda güzelce abdest alıp inanarak ve Allah'ın sevabını umarak iki rek'at kuşluk namazı kılarsa, **Allahü teâlâ** kendisine ikiyüz sevap yazdığı gibi yüz günâhını da siler. Kim dört rek'at namaz kılarsa, **Allahü teâlâ** cennette onu dörtyüz derece yükseltir ve bütün günahlarını affeder. Kim oniki rek'at namaz kılarsa, **Allahü teâlâ** onun için ikibin ikiyüz hasene yazar ve ikibin ikiyüz günahını da siler. Cennette onu ikibin ikiyüz derece yükseltir. 233

Nâfî, İbn Ömer'den, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet ediyor:

Cum'a gününde cum'a kılman camiye girip (cum'a namazından evvel) dört rek'at namaz kılan ve her rek'atında Fâtiha ile birlikte elli İhlâs-ı Şerîf okuyan kişiye, cennetteki makamını görmedikçe (veya cennetteki makamı kendisine gösterilmedikçe) ruhunu teslim etmez (ölmez) . 234

Cumartesi

Ebû Hüreyre, **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi rivâyet etmektedir: umartesi günü dört rek'at namaz kılıp her rek'atta bir Fâtiha ve üç İhlâs okuyan bir kimse, namazdan sonra da Âyet'el-Kürs'yi okursa, **Allahü teâlâ** okunan her harfe karşılık kendisine hac ve umre sevabı ile birlikte gündüzleri oruç, geceleri ibâdetle geçiren bir kimsenin ecrini ve yine her harfe karşılık bir şehid sevabı verir. Bu kişi kıyâmette de peygamber ve şehidlerle birlikte Arşullah'ın gölgesinde olur235.

227) Ebû Musa, (Ebü Hüreyre'den zayıf bir senedle)

228) Ebû Musa, (isnadsız olarak)

229) Ebû Musa, (Câbir'den, o da merfû olarak Hazret-i Ömer'den) Irâkî hadîsin ünker olduğunu

söylemektedir.

230) Ebû Musa, (isnadsız olarak) ; Irâkî hadîsin münker olduğunu söylemektedir.

231) Ebû Musa (zayıf bir senedle)

232) Ebû Musa (zayıf bir senedle)

233) Dârekutnî, Garâib-i Mâlik

234) Hatib, er-Ruvât, (Mâlik'den garib olarak)

235) Ebû Musa, (zayıf bir senedle)

Gece İbadetleri

Pazar Gecesi

Enes b. Mâlik bu gece hakkında şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Kim pazar gecesi yirmi rek'at namaz kılıp her rek'atta Fâtiha'dan sonra İhlâs sûresini elli defa, Muavvizeteyn'i bir defa okur, yüz defa tüm müslümanlara, yüz defa da kendisine, anne ve babasına af talebinde bulunur ve **Hazret-i Peygamber**'e yüz defa salavât getirir ve sonra da kuvvet ve kudretinden teberri etmek sûretiyle Allah'a sığınarak O'ndan başka mâbud olmadığına, Hazret-i Âdem'in Allah'ın seçtiği bir kul olduğuna, Hazret-i İbrahim'in Allah'ın halîli, Hazret-i Mûsa'nın Allah'ın kelimi, Hazret-i İsâ'nın Allah'tan gelen bir ruh ve **Hazret-i Muhammed**'in de Allah'ın habîbi olduğuna şâhidlik ederse, defterine, Allah'a evlât nisbet edenler ile bu sapıklıktan kaçanlar adedince sevap yazılır. Kıyâmet gününde **Allahü teâlâ** bu kulunu, azâb-ı ilâhîsinden emin olan kullarla birlikte haşreder. Bu kulun büyük peygamberlerle birlikte cennete girmesi (kendi lutfuyla) Allah üzerine hak olur. 236

Pazartesi Gecesi

A'ınr, Enes'ten, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet ediyor:

düncüde ise Fâtiha ile kırk İhlâs-ı Şerîf'i okuyan ve selâmdan sonra da kendisine ve anne babasına Allah'tan yetmişbeş defa af dileyerek ihtiyacını O'na arzeden kimsenin istediklerini kendisine vermek **Allahü teâlâ** üzerine (bir lûtf-u ilâhî olarak) hak olur. 237

Bu namaza hâcet namazı da denir.

Salı Gecesi

Salı gecesi iki rek'at namaz kılıp her rek'atta Fâtiha ile onbeşer İhlâs ve Muavvizeteyn okuyan ve selâm verdikten sonra da Âyet' el-Kürsî yi onbeş defa okuyup onbeş defa da istiğfar eden kimse büyük bir sevap ve ecre nâil olur.

Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Kim salı gecesi iki rek'at namaz kılıp her rek'atta Fâtiha'yı birer ve Kadir sûresini de yedişer defa okursa, Allah onu ateşten azâd eder. Kıyâmet gününde bu kişinin, kendisini cennete götürecek bir önder ve delili olur. 238

Çarşamba Gecesi

Hazret-i Fâtıma, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Çarşamba gecesi iki rek'at namaz kılıp **birincisi**nde Fâtiha'dan sonra Felak sûresini on defa, **ikincisi**nde Fâtiha'dan sonra Nâs sûresini okuyup, selâmdan sonra da on defa istiğfar, on defa salavât-ı şerife getiren kimse için, her gökten yetmiş bin melek yere iner ve kıyâmete kadar onun sevabını yazar. 239

(Çarşamba gecesi) onaltı rek'at namaz kılıp bu namazda Fâtiha'dan sonra Allah'ın dilediği kadar okuyan ve son iki rek'atta otuz Âyet'el-Kürsî, **birinci** ve **ikinci** rek'atlarda da otuz İhlâs-ı Şerîf okuyan kimsenin, cehenneme müstehak olan on yakını için ettiği şefaati kabul olunur.

Hazret-i Fâtıma, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Çarşamba gecesi altı rek'at namaz kılıp her rek'atta Fâtiha'dan sonra Âl-i İmrân sûresinin 26. ayetini okuyup namazdan sonra da 'Muhammed (sallâllahü aleyhi ve sellem) hangi mükâfata lâyıksa, Allah bizden yana ona o mükâfatı ihsân buyursun!' şeklinde dua eden kimsenin yetmiş senelik günâhı affolunur. Kendisi için ateşten kurtuluş beraatı yazılır.

Perşembe Gecesi

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Perşembe gecesi, akşam ile yatsı arasında iki rek'at namaz kılıp her rek'atında Fâtiha'yı, Âyet'el-Kürsîyi, İhlâs-ı Şerîf'i ve Muavvizeteyn'i beşer defa okuyan bir kimse, namazdan sonra da onbeş defa istiğfar edip bu ibâdetinin sevabını da anne-babasına hibe ederse, onlara isyan etmiş olsa dahi anne-babasının kendisi üzerindeki hakkan edâ etmiş olur. Ayrıca **Allahü teâlâ** ona sıddîklar ve şehidlere verdiği şeyleri de verir. 240

Cum'a Gecesi

Câbir, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Cum'a gecesi akşam ile yatsı namazları arasında her rek'atında bir defa Fâtiha, onbir defa da İhlâs okuyarak oniki rek'at namaz kılan bir kimse, gündüzlerini oruç ve gecelerini namazla geçirmek sûretiyle Allah'a oniki sene ibâdet etmiş gibi olur241.

Enes, **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Cum'a gecesi yatsı namazını cemaatla, iki rek'at sünnetini de münferiden (tek başına) kıldıktan sonra, her rek'atında Fâtiha, İhlâs ve Muavvizeteyn'i birer defa okumak sûretiyle on rek'at namaz kılıp arkasından üç rek'at da vitir edâ eden ve bunları yaptıktan sonra da sağ tarafı üzerine yatıp yüzünü kıbleye çevirerek uykuya dalan kimse kadir gecesini ihyâ etmiş gibi olur. 242

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Berrak gece ile nûrlu gün diye anılan cum'a günü ve gecesinde bana çok salavât-ı şerîfe getiriniz. 243

Cumartesi Gecesi

Enes, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Cumartesi gecesi, akşam ile yatsı arasında oniki rek'at namaz kılan kimse için, cennette bir köşk bina edilir. Aynı zamanda bu kişi, yeryüzünde bulunan müslüman erkek ve kadınların hepsine sadaka vermiş, inanç bakımından bütün yahudilerden uzaklaşmış olur. Bu kimseyi affetmek de Allah'ın üzerine (bir lutf-u ilâhî olarak) hak olur. 244

236) Irâkî, bu hadîsin kaynağına rastlamadığını söylemektedir.

237) Ebû Musa, (isnadsız olarak A'ınr'dan)

238) Zebîdî bu tür hadîslerin münker olduğunu ve İbn Cevzî'nin uydurma olarak kaydettiğini söylemektedir. Tafsilât için bkz. İthafu's-Saade, III/380.

239) Irâkî, bu hususta, dört rek'at namaz kılınması hakkındaki Câbir hadîsinden başka bir hadîs görmediğini kaydettikten sonra, Ebû Musa el-Medînî'nin bu hadîsi rivâyet ettiğini kaydeder.

240) Ebû Musa, Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, (zayıf bir senedle) 241) Irâkî'ye göre senedi yoktur.

242) Iraki böyle bir hadîse rastlamadığını söylemiştir.

243) Taberânî, Evsat, (Ebû Hüreyre'den)

Sene İçinde Tekrarlanan Nafileler

Bu nafileler Şaban, Receb, Teravih ve Bayram namazları olmak üzere dört kısma ayrılır:

1. Bayram Namazı

Bayram namazı (Şâfiî'ye göre) çok kuvvetli bir sünnettir ve dinin şiârlarındandır. Bayram namazında yedi şeye riayet etmek gerekmektedir:

A) Sıra ile ve şu şekilde üç tekbir alınmalıdır:

Allah herşeyden daha yücedir. (Üç defa) Bol, bol yapılan hamd yalnızca O'na mahsustur. Sabah akşam O'nun her türlü eksiklikten uzak olduğunu ikrâr ederiz. O'ndan başka mâbud yoktur. . O'nun ortağı da yoktur. Kâfirler böyle yapmamızı istemeselerde biz O'na ihlaslı olarak itaat ederiz.

Ramazan bayramı gecesi tekbirle açılmalı ve bayram namazı kılınıncaya kadar da tekbirler getirilmelidir. Kurban bayramında ise, arefe gününün sabah namazından on**üçüncü** günün akşamına kadar tekbir getirilir. Bu konudaki fetvâların en güzeli budur.

Farz ve sünnet namazlarının akabinde tekbir getirilmelidir. Fakat farzdan sonra getirilenlerin daha efdâl oldukları muhakkaktır.

B) Bayram sabahı gusledilmeli, en güzel elbiseler giyinilip koku sürünmelidir. Erkeklerin tıpkı cum'a gününde olduğu gibi, abasını sırtına geçirip sarık sarmaları çok faziletlidir. Bayram günlerinde çocuklara ipekli elbiseler giydirilmemeli, kadınlar da (bayramlaşmaya) çıktıkları takdirde süslenmemelidirler.

C) Namazdan sonra eve, bayram namazına gidilen yoldan değil, başka bir yoldan dönmelidir; çünkü **Hazret-i Peygamber** böyle yapardı,245

Hazret-i Peygamber bayram namazlarına kızların ve kadınların da getirilmelerini emrederdi. 246

D) Mekke ve Kudüs-ü Şerif hariç, bayram namazını sahralara çıkarak kılmak müstehabdır. Fakat yağmurlu günlerde sahraya çıkmayıp câmilerde kılmakta bir beis yoktur. Bulutsuz günlerde devlet başkanının (veya vekilinin) mescidde zayıf kimselere bayram namazını kıldırması için birisine emir verip kendisinin kuvvetlilerle birlikte tekbirler getirerek sahraya çıkıp bayram namazını orada edâ etmesi câizdir.

E) Vakti gözetlemelidir. Bayram namazının vakti güneşin doğuşu ile zevâl arasıdır. Kurbanların kesim zamanı ise, güneşin iki hutbe okunacak ve iki rek'at namaz kılınacak kadar yükselmesiyle başlar, on**üçüncü** günün akşamına kadar devam eder.

Kurban bayramı namazını, kurban kesimi için, acele ederek vaktin evvelinde kılmak müstehabdır. Ramazan bayramı namazının ise sadaka-ı fıtrin, namazdan evvel dağıtılması için biraz ertelenmesi müstehabdır. İşte **Rasûlüllah**'ın sünneti böyledir. 247

F) Halk, namazda tekbir getire getire gitmelidir; İmâm, musallaya varınca ne oturur ve ne de nafile namaz kılmakla meşgul olur. Bu sırada cemaat nafile namazlarını sona erdirerek hazırlanır; sonra müezzin veya başka birisi bir veya iki defa es-salâtu câmiatun' (Namaz cemaatle kılınacaktır) diye bağırır.

Bundan sonra İmâm, cemaatin önüne geçerek iki rek'at namaz kıldırır. **Birinci** rek'atta, tahrim tekbiri ile rükûa varmak için getirilen tekbirden başka yedi tekbir getirir. Her iki tekbir arasında 'Sübhânallâhi velhamdülillâhi velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber' der. İftitah tekbirinden sonra, istiftah duası olan 'veccehtü'yü okur. Fâtiha'yı euzü ile birlikte **sekizinci** tekbirden sonra okur; Fâtiha'dan sonra **birinci** rek'atta Kâf, **ikinci** rek'atta da Kamer sûresini okur.

İkinci rek'attaki zâid (fazla) tekbirler beş tanedir. Kıyam ve rükû tekbirleri bunların dışındadır. **İkinci** rek'atın tekbirleri arasında da **birinci** rek'atın tekbirleri arasında okuduğu duayı okumalıdır. Namazdan sonra da aralarında oturulan iki hutbe irâd etmelidir. Bayram namazını kaçıran kimse, namazını kaza etmelidir.

G) Bir koç kurban etmelidir.

Hazret-i Peygamber, boynuzlu iki koç kurban etmiştir. Bunları bizzat mübarek elleriyle kesmiş ve keserken de şöyle buyurmuştur: 'Allah'ın ismiyle kesiyorum. O herşeyden yücedir. Bu kurban, 'benim ve kurban kesmeye gücü yetmeyen ümmetlerimin kurbanıdır'. 248

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Zilhicce hilâlini gören kimse, eğer kurban kesmeye niyet etmişse, artık o andan itibaren tüylerinden ve tırnaklarından birşey kesmesin. 249

Hazret-i Peygamber zamanında kişi bütün aile bireyleri hesabına bir koyun kurban eder; bundan hem kendileri yer, hem de yedirirlerdi.

Kişi kurban etinden üç gün ve daha fazla müddetle yiyebilir. İslâm'ın başlangıcında üç günden

fazla yenilmemesi yasağı vârid olmuşsa da sonradan daha fazla bekletmeye ruhsat verilmiştir. 250

Süfyân es-Sevrî 'Ramazan bayramından sonra oniki rek'at, kurban bayramından sonra da altı rek'at namaz kılmak müstehabdır' buyurmuş ve aynı zamanda bu namazın sünnet olduğunu da belirtmiştir. 251

2. Teravih Namazı

Teravih namazı, yirmi rek'attır. Bu yirmi rek'atın nasıl kılındığı herkesçe bilinmektedir. Teravih namazı -her ne kadar fazilet bakımından iki bayram namazından eksik olmakla birlikte sünnet-i müekkede'dir. Teravih namazının cemaatle mi yoksa tek başına mı edâ edilmesinin daha efdâl olduğu hususunda ihtilâf vardır. **Hazret-i Peygamber** iki veya üç gece çıkıp, teravih namazını cemaatle kıldırmışsa da, sonraki gecelerde çıkmamıştır. Çıkmamasının sebebini de şöyle izah etmiştir:

Teravih namazının size vâcib olmasından korktuğum için dışarı çıkmadım. 252

Hazret-i Ömer, vahyin sona ermesiyle artık farz olmayacağından emin olduğu için, halkı, teravih namazını cemaatle kılmaya teşvik etmiştir. işaret etmektedir; çünkü sahih bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'in ne bayram namazından evvel ve ne de sonra sünnet kılmadığı kaydedilmektedir.

Bazıları 'Hazret-i Ömer cemaatle kıldırdığı için, teravih namazının cemaatle kılınması tek başına kılınmasından daha efdâldir. Bir de cemaatte bereket vardır. Farz namazlardaki cemaatin fazileti diğer namazlardaki cemaat için de delil teşkil eder.

Diğer taraftan insan tek başına namaz kılarken çoğu zaman gevşeklik gösterir. Fakat cemaati gördüğü zaman neşelenir' demişlerdir. Bazıları da 'Teravih namazını tek başına kılmak, cemaatle kılmaktan daha efdâldir; çünkü teravih sünneti, bayram namazları gibi İslâm'ın şiârlarından değildir. Bu bakımdan teravih namazını Kuşluk ve Tahiyyet'ül-Mescid namazlarına benzetmek daha evlâdır. Halbuki bu namazların cemaatle kılınması sözkonusu değildir. Âdete göre, bir cemaat camiye birlikte girdikleri halde Tahiyyet'ul-Mescid'i cemaatle kılmazlar' demişlerdir.

Teravih namazının tek başına kılınmasının daha efdâl olduğuna **Rasûlüllah**'ın şu hadîsi delil getirilmiştir:

Kişinin, evinde kıldığı nafile namazın camide kıldığı nafile namaza olan üstünlüğü, tıpkı camide cemaatla kılınan farz namazın evde tek başına kılınan farza olan üstünlüğü gibidir. 253

Benim bu camimde kılınan bir namaz, başka camilerde kılınan yüz namazdan daha efdâldir. (Mekke'deki) Mescid-i Harâm'da kılınan bir namaz da benim camimde kılınan bin namazdan daha üstündür. Bütün bunlardan daha üstünü kişinin evinin bir köşesinde yalnızca **Allahü teâlâ**'nın bileceği şekilde kıldığı iki rek'at namazdır. 254

Bunun hikmeti şudur: Cemaatla yapılan ibâdete çoğu zaman riyâ karışması ihtimâli vardır; fakat tenha yerlerde insan böyle bir felâketten emindir. İşte teravih namazının cemaatla veya münferiden (tek başına) kılınması hususunda bunlar söylenmiştir.

En geçerli fetvaya göre teravih namazının cemaatla kılınması daha efdâldir; nitekim Hazret-i Ömer de böyle yapmıştır. Bazı nafilelerin cemaatla edâ edilmeleri meşru kılınmıştır. Teravih namazı da

açıkça edâ edilmesi gereken dinî şiârlardandır. Cemaatteki riyâya ve tek başına kılınan namazdaki tembelliğe gelince, bu cemaat ruhunun faziletine bakmaktan uzaklaşmak demek olur. Bu delili ileri süren kimse, şöyle demiş gibidir: 'Cemaatle kılınan namaz, tembellikle terkedilmesinden daha hayırlıdır. İhlâs ise, her zaman için riyadan hayırlıdır'.

Sözgelimi bir zat vardır ki teravihi tek başına kıldığı zaman tembellik göstermez; cemaate iştirak ettiği zaman da, riyâkarlık yapmaz. Acaba bu adam için, bu iki hareketten hangisi daha efdâldir? Bu durumda cemaat bereketiyle artan ihlâs ile tenha yerlerde sağlanan kalp huzuru arasında düşünmek, birisinin diğerinden üstünlüğünü savunmak hususunda tereddüd etmek gerekir.

Müstehab olan şeylerden biri de, Ramazan ayının **ikinci** yarısında vitir namazının son rek'atında, rükûdan sonra Kunut duâsını okumaktır.

3. Receb Namazı

Hazret-i Peygamber'den müsned olarak şöyle rivâyet edilmektedir:

Bir kimse Receb ayının **birinci** perşembesinde oruç tutup aynı gün akşam ile yatsı arasında iki rek'atta bir selâm vermek ve her rek'atında Fâtiha sûresini bir defa, Kadir sûresini üç ve İhlâs sûresini de oniki defa okuyup namazdan sonra yetmiş defa salavât-ı şerîfe getirir ve daha sonra da 'Yâ rabbi! Ümmî peygamberin Muhammed'e ve onun âline rahmet deryâlarını coştur!' duasını okuyarak secdeye kapanır ve secde halinde de yetmiş defa 'Sübbûhun Kuddûsün Rabb'ul-melâiketi ve'r-Rûh' dedikten sonra başını kaldırıp yetmiş defa da 'Ey rabbim! Affeyle, rahmet eyle ve bildiklerinden vazgeç; çünkü en keremli ve en gâlib olan sensin' derse ve arkasından da **ikinci** bir secde daha yapıp, **birinci** secdede okuduklarını bunda da okuduktan sonra dileğini Allah'tan isterse, istedikleri kendisine verilir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Bu namazı kılan kimsenin denizin köpükleri, kumların taneleri, dağların ağırlığı, ağaçların yaprakları kadar günahı olsa **Allahü teâlâ** onu affedecek ve bu kişi kıyâmet gününde ateşe müstehak olan yakınlarından yediyüz kişiye şefaat edecektir'. 255

Bu namaz, müstehab namazlardandır. Bu müstehab namazı Nafileler bölümünde zikretmiştik. Bu namaz, mertebesi teravih ve bayram namazlarından aşağı olmakla birlikte tıpkı onlar gibi, senelerin tekrarı ile tekrarlanan bir namazdır. Bu namazın hadîs ahad yoluyla nakledildiği için mertebesi diğerlerinden daha aşağıdır; fakat ben Kudüslülerin istisnasız bu namaza devam ettiklerini ve bu namazın terkedilmesine müsamaha göstermediklerini gördüm; bundan dolayı buradada zikretmeyi uygun buldum.

4. Şaban Namazı

Şaban'ın onbeşinci gecesinde yüz rek'at namaz kılınır. Bu namazı kılan kişi her iki rek'atta bir selâm verir. Her rek'atta Fâtiha'dan sonra onbir İhlâs-ı Şerîf okur. Dilerse on rek'at da kılabilir. O zaman her rek'atta Fâtiha'dan sonra yüz İhlâs-ı Şerîf okur. Bu namaz da müstehab namazlar grubuna dâhildir. **Selef**, bu namaza hayır namazı adını verirlerdi. **Selef** bu namazı kılmak için bir araya gelir ve çoğu zaman da cemaatle edâ ederlerdi.

Hasan-ı Basrî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: **Hazret-i Peygamber**'in sahabilerinden otuz tanesi bana şöyle demişlerdir:

Bu gecede bu namazı kılan kimseye, **Allahü teâlâ** yetmiş defa nazar eder. Her nazar ile de onun yetmiş ihtiyacını giderir ki bu ihtiyaçların en azı affedilmektir. 256

244) Irâkî bu hadîse rastlamadığını söylemistir. Ayrıca bkz. Zebîdî, III/382

245) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

246) Buhârî ve Müslim, (Ümmü Atiyye'den)

247) İmâm-ı Şâfiî, (Ebû'l-Hüveylis'den mürsel olarak)

248) Buhârî ve Müslim (Enes'den) . Ancak **ikisi**nde de 'Bu kurban benim ve kurban kesmeye gücü yetmeyen ümmetlerimin kurbanıdır' ilâvesi yoktur.

249) Müslim, (Ümmü Seleme'den)

250) Tirmizî ve İbn Mâce, (hasen-sahih bir senedle)

251) Irâkî bunun sünnet olduğu hususunun asılsızlığına

252) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

253) Âdem b. Ebî İyaz, (Zümre b. Habib'den mürsel olarak) ; İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, (Zümre b. Habib'den mevkûf olarak)

254) Ebû Şeyh, Enes'den şöyle rivâyet eder: 'Mescidimde kılınan bir namaz onbin namaza bedeldir; harem-i şerifte kılınan bir namaz yüzbin namaza, hududlardaki namazsa iki milyon namaza bedeldir, Bütün bunlardan daha fazlası, kişinin gece yarısı evinde, Allah rızası için kıldığı iki rek'at namazdır'. Hadîsin senedinde zaaf vardır.

255) Rezin, (Bu hadîsin uydurma olduğu söylenmiştir.)

256) İbn Mâce, (Hazret-i Ali'den zayıf bir senedle) ; Irâkî'ye göre bu hadîsin aslı yoktur.

4-9

Vakitlerle İlgisi Olmayıp Ârızî Sebeplerle Alâkalı Olan Nafile Namazlardır.

Bunlar dokuz kısma ayrılır:

1. Husuf (güneş tutulması) namazı,

2- Küsuf (ay tutulması) namazı,

3- İstiska (yağmur isteme) namazı,

4- Tahiyyet'ül-Mescid namazı,

5- Abdestten sonra kılınan iki rek'at namaz,

6- Ezan ile kâmet arasında kılınan iki rek'at namaz,

7- Evden çıkmadan önce kılınan iki rek'at namaz,

8- Eve girildiğinde kılınan iki rek'at namaz ve

9- Benzerleri.

Biz şu anda aklımızda bulunanları zikredelim.

1. Husuf ve Küsuf Namazı

Hazret-i Peygamber şöyle buyuruyor:

Güneş ve ay, Allah'ın (varlığına delâlet eden) ayetlerden iki ayettir ve hiç kimsenin ölümü ya da hayatı (doğumu) için tutulmazlar. Binanenaleyh güneş ve ayın tutulduğunu gördüğünüzde, derhal **Allahü teâlâ**'nın zikrine ve namaz kılmaya koşup, O'na ilticâ ediniz. 257

Hazret-i Peygamber'in oğlu İbrahim vefat ettiği zaman güneş tutulmuştu. **Hazret-i Peygamber** yukarıdaki sözleri halkın 'Güneş, İbrahim'in ölümü için tutuldu' şeklindeki iddiâlarını yalanlamak için söylemişti. 258

Kılınış Şekli ve Vakti

Bu namazın kılmış şekli şöyledir: İster kerahet vaktinde, isterse de dışında olsun, güneş tutulduğu zaman, 'es-Salâtu câmiatun' diye bağırılır. Bunun üzerine halk camiye toplanıp imamla birlikte iki rek'at namaz kılar. Bu iki rek'atın her birinde iki rükû vardır. **Birinci** rükû **ikincisi**nden daha uzundur. Güneş tutulduğu için kılındığından kıraati (okuyuşu) gizlidir. **Birincisi**nde Fâtiha ile Bakara sûreleri, **ikincisi**nde Fâtiha ile Âl-i İmrân sûreleri, **üçüncüsü**nde Fâtiha ile Nisâ ve **dördüncüsü**nde de Fâtiha ile Mâide sûreleri okunur. Her kıyamda sadece Fâtiha okumak kâfi olduğu gibi kısa sûrelerin okunmasında da beis yoktur. Namazı uzatmaktaki gâye; güneş açılıncaya kadar devam etmesidir. **Birinci** rükûda yüz ayet kadar, **ikinci**de seksen, **üçüncü**de yetmiş ve dördüncüde elli ayet kadar tesbih okunmalı, secdeler de her rek'atın rükûu kadar olmalıdır. Namazdan sonra, aralarında oturulan iki hutbe okunur. İmâm efendi, hutbelerinde cemaati sadakaya, köle âzâd etmeye ve tevbeye teşvik etmelidir. Ay tutulduğu zaman da böyle yapmalıdır. Ancak ay tutulması geceleyin vâki olduğu için küsuf namazının kıraati seslidir.

Husuf namazının vakti, güneşin tutulmasından açılmasına kadardır. Güneş, tutulu olarak batarsa, bu namazın vakti de çıkmış olur. Ay tutulması namazının vakti de güneşin doğuşuyla sona erer; çünkü güneş çıkınca gecenin saltanatı son bulur. Fakat ay, tutulu olarak batarsa namazının vakti geçmiş sayılmaz; çünkü gece ayın saltanat zamanıdır. Eğer namaz esnasında güneş ve ay açılırsa, namazı hafifleterek çabucak tamamlamalıdır.

İmama **ikinci** rükuda yetişen kimse o rek'ata yetişmemiş sayılır; çünkü esas olan **birinci** rükûdur.

2. Yağmur Namazı

Nehirler kuruyup yağmurlar kesildiğinde veya kuyulardaki sular çekildiğinde, imama (devlet başkanına) düşen, önce herkese üç gün oruç tutmayı emretmesidir. Bununla birlikte halk güçleri yettiğince sadaka vermeli, zulümle alınan malları sahiplerine iâde edip günahlarına tevbe etmelidir. Bunlar yapıldıktan sonra **dördüncü** günde İmâm (devlet başkanı) ve halk, yanlarında ihtiyarlar, kadın ve çocuklar olduğu halde süslü ve en güzel elbiselerin giyildiği bayram namazının aksine yırtık pırtık elbiseler içinde, tevazuyla sahraya çıkmalıdırlar.

'Hayvanlar da insanlar gibi yağmura muhtaç oldukları için, onların da insanlarla birlikte sahraya çıkarılması müstehabdır' denilmiştir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Eğer emzikli çocuklar, kamburlaşmış ihtiyarlar ve yayılan hayvanlar olmasaydı, üzerinize oluk gibi azap dökülecekti. 259

Eğer zımmîler (gayr-i müslim vatandaşlar) alâmet-i fârikalarını takınarak toplantıya iştirâk ederlerse menolunmazlar.

İnsanlar sahranın geniş musallasında toplandıkları zaman, birisi es-Salâtu câmiatun (Namaz, cemaatla kılınacaktır!) diye bağırır. Bundan sonra İmâm, tıpkı bayram namazı gibi ancak tekbirsiz olarak iki rek'at namaz kıldırır. Namazdan sonra iki hutbe irâd edip hutbeler arasında da hafif bir oturuş yapar. Hutbelerin ağırlık noktasını af talebi teşkil etmelidir. İmâm, **ikinci** hutbenin ortasında, sırtını cemaata çevirip kıbleye yönelmeli ve bu sırada abasını halin değiştirilmesine tefâulen değiştirmelidir.

Nitekim aşağıya, sağ tarafını sola, sol tarafını da sağ tarafına getirir; cemaat de onun gibi yapar. Bütün bunlar yapılırken gizlice duaya devam etmelidirler. Daha sonra İmâm tekrar cemaata dönerek hutbesini tamamlar. Halk, ters giydikleri elbiselerini yatacakları zamana kadar çıkarmamalıdır. İmâm şöyle dua eder:

Ey Allahım! Sen bize duâ etmemizi emretmiş ve yaptığımız duayı da kabul etmeyi va'detmiştin. İşte biz senin emrine uyarak dua ettik. Sen de va'dettiğin gibi kabul eyle. Yâ rabb! İşlediğimiz günahları affeyle. Sulanmak ve rızkımızın genişlemesi hususundaki dualarımızı kabul eyle!

Sahraya çıkmazdan evvelki üç günlük hazırlık devresinde kılınan namazlardan sonra dua etmekte de hiçbir beis yoktur. Yağmur için yapılan bu duanın tevbe etmek, zulümle alman nesneleri iâde etmek ve benzerleri gibi birtakım edepleri ve bâtınî şartları vardır. Bütün bunlar inşaallah Kitab'ud Da'avât'ta anlatılacaktır.

3. Cenaze Namazı

Cenaze namazının keyfiyeti, meşhur ve mâlûmdur. Cenaze hususundaki en kapsayıcı dua, sahih bir hadîste Avf b. Mâlik'ten rivâyet edilen duadır. Avf b. Malik şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** bir cenaze namazında şu duayı yapmışlardır:

Ey Allahım! Ona mağfiret ve rahmet eyle. Onu âfiyete kavuşturup affeyle. Onun yerini güzel kıl (onu iyi bir şekilde misafir et) ve genişlet. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi, onu günahlarından temizle. Ona evinden daha hayırlı bir ev, eşinden daha hayırlı bir eş ihsân eyle. Onu cennete dâhil et; kabir ve ateş azabından koru. 260

Hatta (bu hararetli duadan ötürü) Avf b. Mâlik 'O ölünün yerinde olmayı temenni ettim' demiştir.

Cenaze namazının **ikinci** tekbirine yetişen kişi, kendi nefsinde namazın tertibini gözetmelidir. Böyle bir kişi, imamın tekbiriyle birlikte tekbir getirmelidir. İmâm selâm verdiğinde tıpkı namaza geç kalan kimsenin yaptığı gibi, yetişemediği tekbiri getirip öyle selâm vermelidir. Eğer İmâm selâm vermeden evvel, yetişemediği tekbirleri çarçabuk getirip tamamlarsa bu namazda imama uymanın

mânâsı kalmamaktadır. Bu bakımdan bu namazın tekbirleri zâhirî hükümler olup bunların diğer namazların rek'atları yerine kâim ve kabul olunması gerekir. İşte her ne kadar nezdimde aksi muhtemel ise de, kuvvetlisi budur. Cenaze namazının fazileti ve cenazeyi teşyî' hususunda vârid olan hadîsler meşhur ve mâlum oldukları için onları zikrederek sözü uzatmak istemiyoruz.

Cenaze namazının fazileti nasıl büyük olmaz? Çünkü o farz-ı kifâyelerdendir. Nafile olması ise, ancak başkasının edâ etmesiyle, kendisine vazife olarak tevcih edilmeyen kimse içindir. Başkası tarafından kılındığı için kendisine farz olmadığı halde cenaze namazını kılan kimse farz-ı kifâyenin faziletini elde eder. Çünkü namaza iştirak edenler bu farz-ı kifâyeyi edâ edip diğer müslümanları bunun günahından kurtarmışlardır. Bu bakımdan bu namaz, herhangi bir kimseden bir farzı kaldırmayan bir nafile namaz gibi değildir.

Dua ve himmetlerin çokluğuyla bereketlenmesi için, cenaze namazında cemaatin çok olmasını istemek müstehabdır. Çünkü kalabalık bir cemaatte, duası Allah nezdinde kabul olunan kimselerin bulunması ihtimâli daha büyüktür. Kureyb şöyle anlatıyor: Oğlu öldüğünde İbn-i Abbâs bana 'Ey Kureyb! Çık bak bakalım, cemaat toplanmış mı?' dedi. Bu emir üzerine çıkıp baktığımda cemaatin toplanmış olduğunu gördüm. Dönüp kendisine cemaatin toplandığım haber verdiğim zaman bana 'Acaba kırk kişi kadar var mı?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Bunun üzerine yakınlarına 'O halde cenazeyi çıkarınız' diyerek sözlerine şöyle devam etti:

'Ben **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu işittim:

Ölen bir müslümanın cenaze namazına Allah'a ortak koşmayan kırk kişi iştirâk ederse, **Allahü teâlâ** onların o kişi hakkındaki şefaatlarını kabul eder. 261

Cenazeyi teşyî' eden kimse, kabristana vardığı zaman (veya kabristana ilk girdiği zaman) şöyle demelidir:

Ey bu memleketin müslüman ve Mü'min ahalisi! Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun. Allah, buraya daha önce gelenlerimizi ve sonradan gelecek olanlarımızı rahmetine nâil eylesin. **Allahü teâlâ** dilediğinde biz de size yetişeceğiz.

Mezarlıktan, ölü defnedilmezden önce ayrılmaması evlâdır. Ölü mezara konulduğu zaman, birisi kalkıp şöyle der:

Ey Allahım! Senin kulun nihayet sana vardı. Ona şefkat ve rahmet eyle. Ey Allahım! Onun yerini genişlet. Onun ruhuna gök kapılarını aç ve kendisini nezdinde güzel bir şekilde kabul eyle. Ey Allahım! Eğer o iyiyse, iyiliklerini artır; kötüyse de kusurlarını affeyle!

4. Tahiyyet'ül-Mescid

Bu namaz, iki rek'at veya daha fazla kılmabilir. Bu niyetle namaz kılmak sünnet-i müekkede'dir. Cum'a günü hutbe okurken imamı dinlemek şiddetle vâcib olduğu halde hutbe esnasında (Şâfiî'ye göre) camiye girenin boynundan bu namaz sâkıt olmaz. Camiye giren kişi farz namaza dursa veya geçmiş bir namazı kaza etse bununla cami hediyesini yerine getirmiş ve bundan elde edilen sevabı da kazanmış olur. Çünkü bu namazdan gaye, kulun mâbede ilk girdiği zaman, mâbede mahsus bir ibâdet yapmasıdır. Yukarıda söylediğimiz namazlardan birini kılmakla caminin hakkını da edâ etmiş olur. İşte bu sırra

binaendir ki camiye abdestsiz olarak girmek mekruhtur. Eğer camiye bir kapısından girip öbür kapısından çıkmak veya oturmak için abdestsiz giriyorsa şöyle demelidir: 'Sübhânallâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber'.

Bu duayı dört defa tekrar etmek lâzımdır. Denildiğine göre bu duayı dört defa okumak, fazilet bakımından iki rek'at namaza denktir.

Şâfiî mezhebine göre kerahet vakitlerinde tahiyyet'ül-mescid namazı kılmak mekruh değildir. Kerahet vakitleri şunlardır: İkindi namazından güneş batıncaya ve sabah namazından güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar geçen zaman; zevâl vakti; güneşin doğuş ve batış ânı.

Tahiyyet-ül-Mescid'in kerâhet vaktinde mekruh olmaması şu rivâyete dayanmaktadır:

Hazret-i Peygamber bir ikindi namazından sonra iki rek'at namaz kıldı. Bunun üzerine kendisine 'Sen bizi bu vakitte namaz kılmaktan menetmedin mi?' diye soruldu. Hazret-i Peygamber de 'Bu iki rek'at, öğle namazından sonra kılageldiğim sünnet idi. Gelen heyetle meşgul olduğum için kılamamıştım' karşılığını verdi. 262

a) Kerahet vakitlerinde yalnızca sebebi olmayan namazların kılınması mekruhtur. Nafile namazların kaza edilmesi, sebeplerin en zayıfıdır. (Buna rağmen **Hazret-i Peygamber** kerahet vaktinde bu sebebe dayanarak iki rek'at namaz kılmıştır) . Nafilelerin kaza edilip edilmemesi hususunda âlimler ihtilâf etmiştir. Geçmiş nafilenin benzeri kılındığı zaman, acaba bu, o nafilenin kazası olur mu diye tereddüt edilmektedir. Madem ki kerahet vakitlerinden, en zayıf sebeple dahi kerahiyet hükmü ortadan kalkıyor, o halde camiye girmekle de ki bu kuvvetli bir sebeptir kerahet ortadan kalkar. Bu sırra binaen eğer cenaze hazırsa namazı kerahet vaktinde kılmabilir. Kerahet vakitlerinde güneş tutulması ve yağmur namazı da kılınır; çünkü bu namazların birçok sebepleri vardır.

b) Nafile namazların da kaza edilebilmesidir; çünkü **Hazret-i Peygamber** geçmiş nafilesini kaza etmiştir. **Rasûlüllah**'ın bu fiili, bizim için en güzel bir örnektir.

Hazret-i Âişe şöyle buyurmaktadır:

Hazret-i Peygamber çok uykusu geldiği veya hasta olduğu için, geceleyin kalkıp teheccüd namazını kılamazsa, o günün erken saatlerinde oniki rek'at namaz kılardı. 263

Âlimler şöyle demişlerdir: Namazda olduğu için müezzinin sesini işittiği halde gereken cevabı veremeyen kimse, selâm verdiği zaman, verilmesi gereken **cevap**ları kaza etmelidir. (Ezanı müezzinin okuduğu gibi tekrarlamak; ancak Hayya ale's-salâh ve Hayya ale'l felâh'a karşılık Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh deme göre **Rasûlüllah** bu iki rek'atı ikindiden önce kılıyordu; fakat gelen elçilerle meşgul olduğu için ikindiden sonra kazâ etmiştir. (Bu rivâyet, mevzuya daha uygundur) Müezzin ezanı bitirmiş ve sükût etmişse bile böyle yapmalıdır. Bu bakımdan 'Sonradan kılınan sünnet terkedilen sünnetin kazası değil, ancak onun benzeri bir namazdır. O halde sünnet kaza edilemez' diye iddiâ eden kimsenin bu iddiâsının mânâsız olduğu anlaşılmaktadır. Zira eğer onun iddiâ ettiği gibi olsaydı, **Hazret-i Peygamber** kerahet vaktinde sünnet kılmazdı. (Bu vakitte kılmış olduğu namazın, geçmiş sünnetin kazası olduğu anlaşılmıştı. Bu fetvâ, Şâfiî mezhebine göredir) .

Evet bir kimsenin devam ettiği bir virdi (ibadeti) varsa, herhangi bir özürden dolayı yerine

getirememesi onun bu virdi terketmesine sebep olmamalıdır. Aksine bu virdini başka bir vakitte kaza etmelidir ki, nefsi **ikinci** bir defa terketmeye meyledip kolayına kaçmasın! Nefisle mücâhede bir haktır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah nezdinde amellerin en sevimlisi az da olsa devamlı olanıdır. 264

Hazret-i Peygamber, bu sözüyle amelin devamlılığında gevşeklik göstermemenin daha uygun olduğunu kasdetmektedir.

Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Kim devamlı yapmakta olduğu bir ibadeti usanarak terkederse, **Allahü teâlâ** ona buğzeder. 265

Bu bakımdan her müslüman bu tehdide mâruz kalmamaya dikkat etmelidir. Bu hadîsin tahkîki şöyledir: Kişi, ibadetini **Allahü teâlâ** kendisine buğzettiği için usanarak terketmektedir. Eğer Allah'ın buğzu ve uzaklaştırması olmasaydı, bu kişiye tembellik ve usanç musallat olmazdı. 266

5. Abdest Namazı

Abdestten sonra kılınan iki rek'atlık namaz mûstehabdır. Çünkü abdest almak Allah'a yaklaştırıcı bir ibadettir; hedefi ise namazdır. Abdestsizlik ârızdır ve çoğu zaman abdest, daha namaz kılınmadan önce bozulur. Böylece abdest için sarfedilen çaba onunla bir namaz kılınmadığı için boşa gitmiş olur. Bu bakımdan abdestten sonra ara vermeksizin iki rek'at namaz kılmak abdestin boşa gitmeyerek hedefine varması demektir. Bu durum Hazret-i Bilâl'in hadîsiyle sâbittir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Cennete girdiğimde Bilâl'in orada olduğunu gördüm. (Uyandığımda) ona 'Ey Bilâl! Hangi amelin sayesinde benden evvel cennete gittin?' diye sordum. 'Bilmiyorum, ancak her aldığım abdestten sonra iki rek'at namaz kılıyorum' dedi. 267

6. Tahiyyet'ül-Menzil

Bu, kişinin evine girdiği ve evinden çıkacağı zaman kıldığı iki rek'at namazdır.

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet ediyor:

Evinden çıkmaya niyet ettiğinde iki rek'at namaz kıl. Bu seni kötü çıkıştan korur. Evine girdiğin zaman da iki rek'at namaz kıl. Bu da seni kötü girişten korur. 268

(Dinen) kıymeti olup başlatılan her manevî iş de bu namazı kılmak bakımından tıpkı evden çıkış ve giriş gibidir. İşte bu sırra binaendir ki hadîste İhrama girerken, sefere başlarken ve seferden dönerken ve bir de eve girmezden evvel camide iki rek'at namaz kılınsın'269 buyrulmuştur.

Bütün bunlar, **Hazret-i Peygamber**'in fiiliyle sâbittir.

Salihlerden bazıları, yemek yedikleri ve su içtikleri zaman, kalkar iki rek'at namaz kılarlardı. Aynı şekilde her yapılan işten sonra da mutlaka namaz kılarlardı. Herşeyin başında Allah'ın zikriyle bereketlenmek en uygun harekettir. Bu da üç mertebeye ayrılır:

a. Bu mertebelerin **birincisi** yeme-içme gibi günde birkaç defa tekrar edilir. Bu bakımdan böyle

bir işe Allah'ın ismiyle başlanır.

Hazret-i Peygamber bir hadîsinde şöyle buyurmaktadır:

Önemli bir işin başlangıcında Bismillahirrahmânirrahîm denilmediği takdirde o iş bereketsizdir. 270

b. Pek fazla tekerrür etmeyen, ancak esasta çok mühim olan şeyler; nikâh kıymak, nasihat etmek ve müşaverede bulunmak gibi. . . Bu işlere Allah'ın hamdiyle başlamak müstehabdır.

Evlendiren 'Hamd Allah'a, salât ve selâm da **Hazret-i Peygamber**'e mahsustur. Kızımı seninle evlendirdim'; nikâhı kabul eden de 'Hamd Allah'a, salât ve selâm da **Hazret-i Peygamber**'e mahsustur.

Onun nikâhını kabul ettim' demelidir.

Ashâb, tebliğ yaparken nasihat ve istişare ederken önce Allah'a hamdeder ve sonra söze başlardı.

c. Fazla tekerrür etmeyen, fakat vâki olduğu zaman da devam eden mühim hâdiseler; sefere çıkmak, yeni bir ev satın almak, ihrama girmek gibi. . . Bütün bunlardan evvel iki rek'at namaz kılmak müstehabdır. Seferin en azı evden çıkmak ve eve girmektir; çünkü bu da bir nevi yakın sefer sayılır.

7. İstihare Namazı

Bir işi yapmak isteyip, âkıbetini bilmeyen, yapılmasının mı yoksa terkedilmesinin mi daha hayırlı olduğunu kestiremeyen kimseye **Hazret-i Peygamber** şunları emretmektedir:

İki rek'at namaz kılmalı; **birinci** rek'atın Fâtiha'sından sonra Kâfirûn sûresini, **ikinci** rek'atın Fâtihsa'sından sonra da İhlâs sûresini okumalıdır. Namazı bitirdikten sonra da şöyle dua etmelidir: 'Ey Allahım! Senden ilmindeki hayrı istiyorum.

Beni kudretinle muktedir yapmanı istiyorum. Senin büyük fazlından istiyorum; çünkü senin kudretin vardır, benimse yoktur. Sen bilirsin, bense bilmem. Gâiblerin en incelerine kadar bilen sensin! Ey Allahım! Eğer şu yapmak istediğim şey dinim, dünyam, âkıbetim, dünya ve âhiret hayatım için hayırlı ise bana takdir eyle ve benim için onda bereket ihsan eyle. Onu bana kolaylaştır. Eğer bu şeyin benim için, dinim, dünyam, âkıbetim, dünya ve âhiret hayatım için hayırsız ise onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Bana hayır nerede ise onu takdir eyle. Çünkü sen herşeye kâdirsin'. 271

Bu hadîsi, Câbir b. Abdullah rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**, bize Kur'ân sûrelerini öğrettiği gibi her işimizde de istihareyi öğretirdi'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Biriniz herhangi birşey yapmak istediği zaman, iki rek'at namaz kılsın ve sonra da yapacağı şeyi düşünerek zikrettiğimiz duayı okusun. (Böylece yapılıp yapılmamasmdan hangisi hayırlı ise ona teşvik olunacaktır.)

8. Hâcet Namazı

Sıkışan, din ve dünyasının ıslahı hususunda aşılması güç birşeyle karşılaşan, hâcet namazı kılsın;

çünkü Vüheyb b. el-Verd'den272 şöyle rivâyet edilir: Böyle bir kişi oniki rek'at namaz kılıp, her rek'atında Fâtiha, Âyet'el-Kürsî ve İhlâs sûresini okumalı ve namazdan sonra da secdeye kapanarak şöyle demelidir:

'Sahip olduğu izzetle hükümran olan, şefkat yüzünü cömertçe gösteren ve keremde bulunan, ilmiyle herşeyi şaşmaz bir şekilde sayan ve hepsinin adedini bilen, kendisinden başka tesbihe lâyık bir varlık bulunmayan, minnet ve fazilet sahibi; izzet ve keremin mâliki olan, yegâne ihsan sahibi Allah, her türlü ortaklık ve eksiklikten münezzehtir. Ey Rabbim! Arşındaki izzet düğümlerinin ve kitabındaki rahmetin en son mertebelerinin hürmetine; en büyük ismin, en yüce sa'y'in, iyi ve kötülerin geçme imkânına sahip olamadığı tam ve âmm kelimelerin hürmetine sığınarak senden Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve âlinin üzerine rahmet deryalarını coşturmanı isterim'. Kim bu duadan sonra Allah'tan meşrû birşey isterse, isteği kabul olunur.

Vüheyb şöyle buyurmuştur: "Ashâbdan gelen bir haberde 'Sakın bu duayı sefihlere öğretmeyiniz; çünkü isyanla onu kötüye kullanabilirler' denilmektedir". 273

9. Tesbih Namazı

Bu namaz müstakil olarak rivâyet edilmiştir; vakti ve sebebi yoktur. Haftada bir veya ayda bir defa kılmak müstehabdır.

İkrime, İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet ediyor:

Hazret-i Peygamber birgün amcası Abbas b. Abdülmuttalib'e şunları söyledi: 'Ey amca! Sana birşey vereyim mi? (Öğreteyim mi?) Sana birşey vereyim mi? Sana birşey vereyim mi? Bunu yaptığın takdirde Allah, başından sonuna kadar; eski yeni kasden ve yanlışlıkla yaptığın, gizli açık günahlarını affeder. Dört rek'at namaz kılacak ve her rek'atında Fâtiha ile bir sûre okuyacaksın. **Birinci** rek'atın kıraatini bitirdiğin zaman rükûa varmadan onbeş defa 'Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhî velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber' diyeceksin. Sonra bu tesbihi rükûda on defa, rükûdan kalktığında on defa, **birinci** secdede on defa, iki secde arasında on defa, **ikinci** secde de on defa ve **ikinci** secdeden kalkarken de on defa tekrarlayacak; her rek'atta yetmişbeş defa olmak üzere dört rek'atı da böyle kılacaksın. Eğer gücün yetiyorsa bunu hergün kıl! Buna gücün yetmiyorsa her cum'ada bir, buna da gücün yetmiyorsa ayda bir eğer buna da gücün yetmiyorsa senede bir defa kıl'. 274

Başka bir rivâyette de şöyle denilmektedir:

Kişi namazın başlangıcında Sübhâneke duasını okuduktan sonra Fâtiha'yı okumadan önce- (biraz evvel zikrettiğimiz) tesbihi onbeş defa okuyacaktır. Fâtiha'dan sonra on defa, geri kalanı da (daha önce söylediğimiz gibi) onar defa okuyacaktır. Fakat **birinci** rek'atın tahiyyatına otururken okumayacaktır.

Bu şekil daha iyidir; İbn-i Mübârek de bunu tercih etmiştir. İki rivâyetin toplamından üçyüz tesbih meydana gelir. Bu namazı gündüz kıldığında bir, geceleyin kıldığındaysa iki selâmla tamamlaması daha iyidir.

Çünkü bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Gece namazları ikişer rek'at kılınır. 275

Eğer tesbihten sonra 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil-azîm' derse daha güzel olur; çünkü hadîsin bazı rivâyetlerinde böyle denilmesi yolunda emirler vardır.

Hazret-i Peygamber'den rivâyet edilen namazlar işte bunlardır. Bu namazların kerahet vakitlerinde kılınması müstehab değildir. Ancak tahiyyet'ül-mescid namazı, (daha önce de söylediğimiz gibi) bu vakitlerde de kılınabilir. Tahiyyet'ül-mescid'den sonra zikrettiğimiz abdest, sefer, evden çıkma ve istihare namazlarının kerahet vaktinde kılınmaları ise müstehab değildir; çünkü bu vakitlerde namaz kılınması kuvvetli bir şekilde yasaklanmıştır, Bu namazlar, sebepleri zayıf olduğu için küsuf, yağmur ve tahiyyet'ül-mescid namazları derecesine yetişemezler.

Bazı mutasavvıfları gördüm ki, kerâhet vakitlerinde iki rek'at abdest sünnetini kılıyorlardı. Onların bu hareketi, hakikatten çok uzaktır; çünkü abdest hiçbir zaman namazın sebebi olamaz. Aksine namaz abdestin sebebidir. Bu bakımdan namaz kılınması için abdest almak uygun olduğu halde abdest alındığı için namaz kılmak uygun değildir. Her abdesti bozulan kerâhet vaktinde namaz kılmak isterse, abdest alıp namaz kılmasından başka çıkar yol olamaz. Bu durumda da kerâhetin herhangi bir mânâsı kalmamış olur. Tahiyyet'ul-Mescid'in iki rek'at sünnetine niyet edildiği gibi abdestin iki rek'at sünnetine niyet etmek uygun değildir. Aksine abdest aldığı zaman bu namazı tatavvu olarak kılacaktır ki abdesti namazsız kalmasın. Nitekim Hazret-i Bilâl de böyle yapardı. Bu bakımdan abdestten sonra kılınan iki rek'at, mücerred tatavvu namazdır. Ancak abdestten sonra kılınır. Hazret-i Bilâl'in hadîsi, abdestin de güneş tutulması ve tahiyyet'ul-mescid gibi, namazın sebebi olduğuna delâlet etmez ki 'Abdestin iki rek'atı' diye niyet edilsin.

Bu bakımdan abdeste namazla niyet etmek muhal olur; namaza abdestle niyet etmek daha uygundur. Abdestinde 'Namazım için abdest alıyorum' ve namazında da 'Abdest aldığım için namaz kılıyorum' demesi asla intizamlı bir söz olamaz. Abdestini kerâhet vaktinde dahi namazsız bırakmamak isteyen kimse, eğer zimmetinde herhangi bir sebepten dolayı sıhhatinde tereddüt ettiği bir namazı kazaya niyet etmek sûretiyle kerahet vaktinde de abdest namazını kılabilir. Çünkü farz namazların kazalarını kerahet vaktinde kılmak mekruh değildir. Ama bu vakitlerde sebepsiz sünnetlere niyet etmenin hiçbir mânâsı yoktur:

Kerâhet vakitlerinde sebepsiz namazların yasak olmasında üç mühim sır vardır:

1. Güneşe tapanlara benzemekten kaçınmak,

2. **Şeytan**ların yayılmasından sakınmak; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Güneş, beraberinde **şeytan**ın boynuzu da olduğu halde çıkar. Doğduğunde boynuz beraberindedir. Yükseldiği zaman ondan ayrılır. Tam göğün ortasına geldiği zaman tekrar birleşir. Batıya doğru kaydığında ayrılır; batışı dolayısıyla ışığı azalmaya başladığında yine birleşir. Batınca tekrar ayrılır. 276

Hazret-i Peygamber böyle buyurmak sûretiyle bu vakitlerde namaz kılmayı yasaklamış ve aynı zamanda yasaklamanın illetine de dikkat çekmiştir.

3. Âhiret yolunun yolcuları bütün vakitlerde namazlara kesintisiz devam etmek isterler. Halbuki aynı ibadete kesintisiz olarak devam etmek usanç verir. Fakat insan bu ibadetten bir zaman için menedilirse yeniden canlanır ve o ibadete karşı iştiyâkı artar. Bir de insanoğlunun menedildiği şeye

karşı hırslı olduğu da bir gerçektir. Bu bakımdan namazın bu vakitlerde yasaklanması, âhiret yolcularını ziyadesiyle teşvik etmekte, vaktin bitmesini ve namaza yeniden başlamayı dört gözle beklemelerini sağlamaktadır. O halde bu vakitler, devamlı namaz kılmaktan usanılmaması için tesbih ve istiğfar ile ihya edilmeye tahsis edilmiştir. Böylece insan ibadetin bir nev'inden diğerine intikal etmek sûretiyle feraha kavuşur; çünkü her yenilikte bir lezzet ve zevk vardır. Sürekli olarak aynı şeye devam etmek bir ağırlık ve usanç getirmektedir. İşte bu sırra binaendir ki kulluk sadece secdeden, rükû veya kıyamdan ibaret kılınmamış; aksine muhtelif ibadetlerle çeşitli amellerden ve ayrı ayrı zikirlerden teşekkül etmiştir. Kalp onlara intikal ettiğinde her birinden ayrı bir lezzet alır. . . Eğer kişi sürekli olarak aynı şeye devam ederse sonunda mutlaka usanır.

Kerâhet vakitlerinde sünnetlerin kılınmamasının sır ve hikmetleri bu üç mühim sebeple birlikte birçok sebeplerden oluşmaktadır ki, beşer tâkati için bütün bu hikmetlere muttali olmak mümkün değildir. Allah ve Rasûlü bu hikmetleri herkesten daha iyi bilirler. Bu mühim hikmetler, ancak şeriatça mühim olan kaza, yağmur, güneş tutulması ve tahiyyet'ül-mescid namazları gibi sebeplerden dolayı terkedilebilir. Sebeplerin zayıfları ise, bu vakitlerdeki yasaklılık hikmetiyle çarpışır. Onu kaldırmaması daha uygundur. Bizce en iyisi budur. Allah herkesten daha iyisini bilir.

Kitabu Es'ar'is-Salât ve Mühimmâtihî (Namaz'ın Sırları ve Önemli Meseleleri) adlı bölüm burada sona erdi. Bunun ardından Allah'ın izniyle- Kitabu Esrar'iz-Zekât (Zekât'ın Sırları) adlı bölüm gelecektir. Hamd, her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah'a mahsustur. Mahlukâtın en seçkini **Hazret-i Muhammed**'e, âline ve ashâbına salât ve selâm olsun!

257) Buhârî ve Müslim, (Muğire b. Şu'be'den)

258) Buhârî, el-Edeb, Müslim, (Muğire b. Şu'be'den)

259) Beyhakî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

260) Müslim

261) Müslim

262) Buhârî ve Müslim, (Ümmü Seleme'den) . Müslim'in diğer bir rivâyetine

263) Müslim

264) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

265) İbn Sinnî, Riyaz'ul Mutaabbidîn, (Hazret-i Âişe'den mevkuf olarak)

266) Bu, çözülmesi güç olan hükümlerdendir. Binaenaleyh burada Zebîdî'nin buyurduğu gibi devir ve teselsüle benzer bir durum vardır.

267) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

268) Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (Bekir b. Amr'dan)

269) Haraitî, Buhârî ve Müslim

270) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân, (Ebû Hüreyre'den)

271) Buhârî, (Câbir'den) ; İmâm-ı Ahmed bu hadîsin münker olduğunu söylemiştir. Zebîdî ise, Müslim dışında bütün sünen sahiplerinin bu hadîsi rivâyet ettiklerini söyler.

272) Künyesi Ümeyye veya Ebû Osman olup, Kureyşlidir. Asıl ismi Abdülvehhab'dır. H. 153 senesinde vefat etmiştir.

273) Sahavî, el-Kavl'ul-Bedi'; Irâkî, Deyremî'nin bu hadîsi Müsned'ül-Firdevs'te çok zayıf iki senedle zikrettiğini rivâyet etmektedir. Bkz. Zebîdî, III/470

274) Daha önce geçmişti.

275) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den)

276) Nesâî, (Abdullah es-Senabihî'den mürsel ve müteşabih olarak)

5 - ZEKÂT

Giriş

Hamd, said ve şâkî yapan, öldürüp dirilten, güldürüp, ağlatan, var ve yok ve fakir ve zengin kılan, zarar verebilen ve zarardan kurtaran, hayat sahibini bir damla meniden yaratan Allah'a mahsustur. . .

Zenginlik vasfıyla, yarattıklarından ayrılıp kullarından bazılarını güzelliklerle donatan, onların üzerine, dilediğini zengin kılacak nimetlerini oluk gibi akıtan, rızkını temin için bin türlü meşakkate katlanan kulunu kendisine muhtaç eden ve bütün bunları da imtihan ve deneme için yapan Allah'a!. . .

O, zekâtı dinin temeli kılmış; kullarından zekâtını verip temizlenenin bunu ancak kendisinin fazlıyla yaptığını ve yine malının zekâtını vermek sûretiyle temizlenenin ilhamını, kendisinin lütuf ve zenginliğinden aldığını beyan buyurmuştur.

Salât ve selâm, hidâyet güneşi, beşeriyetin efendisi ve seçilmiş kul **Hazret-i Muhammed**'e, onun âline, ilim ve takvâ ile donatılmış ashâbına mahsustur. . .

Allahü teâlâ, zekâtı İslâm'ın temellerinden birisi kılmış, onu din'in yüce alâmetlerinden olan namazdan hemen sonra zikrederek şöyle buyurmuştur:

Namazı gereği gibi kılın, zekâtı verin! (Bakara/110)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

İslâm dini beş esas üzerine bina edilmiştir: 1) Allah'tan başka ma'bud olmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve rasûlü olduğuna şehadet etmek, 2) Namaz kılmak, 3) Zekât vermek, 4) Oruç tutmak, 5) Hacca gitmektir. 1

Zekâtta kusur edenler hakkında **Allahü teâlâ**, şiddetli tehdidlerde bulunur:

Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harca- mayan kimseler, işte bunları acıklı bir azap ile müjdele! (Tevbe/34)

Malın Allah yolunda infak edilmesi, kişinin zekâtını vermesi demektir.

Ahnef b. Kays şöyle anlatıyor: 'Kureyşlilerden birkaç kişi ile oturuyordum. O sırada Ebû Zer

el-Gıfârî (radıyallahü anh) yanımızdan geçti ve şöyle dedi: 'İstifçileri (mal yığanları) , arkalarından vurulup yanlarından ve enselerinden vurulup alınlarından çıkan kızgın demirlerle müjdele!'

Bazı rivâyetlerde ibare şöyledir: 'Zekâtı tam vermeyen kimselerin tam memeleri üzerine, ucu kürek kemikleri arasından çıkacak, küreklerinin arasına da ucu tam memelerinin başından çıkacak kızgın demirler vurulur ve böylece bütün mafsalları sarsılır (delik deşik olur)

Ebû Zer el-Gıfârî şöyle anlatır:

Kâbe'nin gölgesinde oturmakta olduğu bir sırada **Hazret-i Peygamber**'in yanına vardım. **Hazret-i Peygamber** beni gördüğü zaman 'Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki onlar zarar edenlerin tâ kendileridir' buyurdu. 'Onlar dediğiniz kimlerdir yâ **Rasûlüllah**?' dedim. Şöyle **cevap** verdi: 'ınalca zengin olanlardır; ancak önünden, arkasından, sağından ve solundan şöyle şöyle verenler hariç. Böyleleri ise çok azdır. Zekâtları verilmeyen deve, sığır, koyun gibi hayvanlar kıyâmet gününde çok diri, cüsseli ve semiz olarak gelir ve sahiplerini boynuzlayıp toslayarak ayakları altında ezerler. Hayvanlar, bu hareketlerini insanlar arasında verilecek olan hüküm sona erinceye kadar tekrarlarlar'. 2

Bu şiddetli ihtar, Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilmiştir. Bu bakımdan zekâtın sırlarını keşfetmek, gizli ve açık şartlarını, zâhir ve bâtın mânâlarını ve veren ile alana ait ve bilinmesi gereken malûmatları bilmek, dinin mühim meselelerindendir.

5-1

Bu hakikatler, dört bölümde beyan edilecektir:

1. Zekâtın çeşitleri ve vâcib olmasının sebepleri

2. Zekâtın âdâbı, zâhir ve bâtın şartları

3. Zekât alabilmenin şartları ve zekât almanın âdâbı

4. Nafile sadakanın beyan ve fazileti

1) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den)

2) Buhârî ve Müslim

Zekâtın Çeşitleri ve Vâcib Olmasının Sebepleri

Zekât, taalluk ettiği hususlar itibarıyla altı kısımdır:

I. Hayvanların zekâtı

II. Öşür zekâtı

III. Altın ve gümüşün (paranın) zekâtı

IV. Ticarî malların zekâtı

V. Definelerin ve madenlerin (yeraltı zenginliklerinin) zekâtı

VI. Fıtr zekâtı (sadakası)

I. Hayvanların Zekâtı

Gerek bu ve gerek diğer zekâtlar hür ve müslüman olan kimselere vacibdir. (İmâm-ı Şâfiî'ye göre) zekâtın vâcib olması için, verenin bâliğ olması şart değildir. Aksine çocuğun ve delinin servetine de zekât vâcib olur. Zekât verende aranılan şartlar hür ve müslüman olmasıdır. Kendisinden zekât verilen malda aranılan şartlar ise beştir:

A) Eti yenilen evcil hayvanlar

B) Kendileri otlayan hayvanlar

C) Bütün bir sene sahibinin evinde bulunan hayvanlar

D) Kâmil nisaba mâlik olanlar

E) Tam mânâsıyla sahibinin elinde bulunan hayvanlar

Birincisi, eti yenilen evcil hayvan olmasıdır. Bu bakımdan zekât ancak deve, sığır ve koyunlarda vardır. At, katır, eşek ve koyun ile geyikten doğan hayvanda zekât yoktur.

İkincisi, mecburî olarak (senenin en az altı ayında mütemadiyen) beslenen hayvanın zekâtı yoktur. Bir zaman kendisi otlayan ve senenin bir kısmında da evde beslenen bir hayvanın da nafaka zorluğu olduğu için zekâtı yoktur.

Üçüncüsü, bütün bir sene sahibinin elinde bulunması şarttır. Zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Üzerinden tam sene geçmeyen malın zekâtı yoktur. 3

Bu hükümden senenin ortasında doğan yavrular istisnâ edilir; çünkü bunlar zekât hususunda annelerinin hükmüne tâbidirler. Annelerinin senesinin dolmasıyla onların zekâtı da vâcib olur. Eğer malları senenin ortasında satar veya başkasına hibe ederse, sene kesintiye uğramış olur. (Bu mal eline tekrar geçse yeniden bir sene bekletmesi gerekir) .

Dördüncüsü, tam mânâsıyla sahibinin elinde bulunması ve tasarrufuna âmâde olması şarttır. Bu bakımdan başkasının yanında rehin olan koyunların da zekâtı gerekir; çünkü bu koyunlarda tasarrufta bulunmamayı bizzat sahipleri kendi nefislerine lüzumlu kılmıştır. Kaybolan ve gasbedilen mallarınsa, bütün fazlalıklarıyla sahibinin eline geçmedikçe zekâtları yoktur. Bulunduğunda ise geçmişin zekâtı da verilecektir. Borcu bütün malından fazla veya malına eşit olan kişi zengin sayılmaz; çünkü zenginlik ihtiyaçtan fazla mala sahip olmak demektir. (Şâfiî mezhebine göre böyle bir kimsenin zekât verip vermemesi hususunda ihtilâf vardır. Kimisi, 'Zekâtını verecek ve borçlarını edâ etmek için de zekât alacaktır' demiştir) .

Beşincisi ise kâmil nisaba mâlik olmaktır.

Develerin Nisabı

Develerde sayıları beş olmadıkça zekât yoktur. Beş devede, zekât olarak bir senesini doldurup **ikinci** seneye giren koyun veya iki senesini doldurup **üçüncü** seneye ayak basan bir keçi verilecektir. On devede bir, onbeşte üç, yirmide de dört koyun zekât verilecektir.

Yirmibeş devede, bir senesini bitirip, **ikinci** senesine başlayan bir dişi deve verilecektir. Eğer bu şartları hâiz dişi deve yoksa, iki senesini doldurup **üçüncü** senesine ayak basan bir erkek deve verilecektir. Zekat veren kişi böyle bir dişi deve satın almaya gücü yetse bile buna zorlanmaz.

Otuzaltı devede, iki senesini doldurup **üçüncü** seneye başlayan bir dişi deve verilecektir. Sayıları kırkaltıya vardığı zaman üç senesini doldurup **dördüncü** senesine başlayan bir deve verilecektir. Altmışbir deve oldu mu, dört senesini doldurup **beşinci** senesine ayak basan bir dişi deve; sayıları yetmişaltıya vardığı zaman da iki senesini doldurup **üçüncü** seneye başlayan iki dişi deve verilecektir. Doksanbir deve oldu mu, üç senesini doldurup **dördüncü** seneye başlayan iki dişi deve; yüzyirmibir deve oldu mu da iki senesini doldurup **üçüncü** seneye başlayan üç dişi deve verilecektir. Deve sayısı yüzotuza vardığında hesap istikrar bulur. Bundan sonraki her elli deve için üç senesini doldurup, **dördüncü** seneye başlayan veya her kırk deve için iki senesini doldurup, **üçüncü** senesine başlayan bir dişi deve verilecektir.

Sığırların Nisabı

Sığırların, sayıları otuza varmadıkça zekâtları yoktur. Otuz sığırda, **birinci** senesini bitirip **ikinci** seneye ayak basan bir dana verilecektir. Kırk sığırda, iki senesini doldurup **üçüncü** seneye başlayan bir düve; altmışta ise iki yaşında iki dana verilecektir. Altmıştan sonra hesap istikrar bulur ve her kırk sığırda üç yaşında bir düve, her otuz sığırda da iki yaşında bir dana vermek suretiyle devam eder.

Koyunların Nisabı

Koyunlar, sayıları kırka varmadıkça zekâta tâbi değillerdir. Kırk koyunda iki yaşında bir koyun veya üç yaşında bir keçi verilir. Kırktan sonra yüzyirmibire varıncaya kadar zekâtlarında bir değişiklik yoktur. Yüzyirmibirde iki koyun verilir. Bundan sonra ikiyüzbire kadar durum değişmez. İkiyüzbirden dörtyüze kadar üç koyun; dörtyüzde de dört koyun zekât verilir. Dörtyüz koyunda hesap istikrar bulur. . . (Bundan sonra her yüz koyunda bir koyun zekât verilir) .

Ortakların zekâtı, nisab hususunda bir kişinin zekâtı gibidir. Yani iki kişinin arasında kırk koyunu varsa, zekât olarak bir koyun verilecektir. Üç kişinin yüzyirmi koyunu varsa, bir koyun zekât düşer.

Hayvanları bir arada bulunan komşuların şu şartlara sahip olan malları da ortak mal gibidir:

1- Geceleri kaldıkları yerin bir olması,

2- Sularının bir olması,

3- Sağılma yerlerinin bir olması,

4- Mer'aya sevkedilmek için toplandıkları yerin bir olması,

5-Mal sahiplerinin zekât veren kimselerden olması. Ancak malını zımmîlerden birinin veya mükâteb4 bir kölenin malına katan kimsenin malında ortaklık hükmü yoktur.

Deve zekâtında bir veya iki yaş küçüğüne inmek câizdir. Ancak iki yaştan daha aşağıya inmek caiz değildir. Yaşı eksik deve veren kimse, eğer bir yaş eksiğini vermişse üste iki koyun veya yirmi dirhem para verecektir. Eğer iki yaş küçüğünü vermişse üste dört koyun veya kırk dirhem para verecektir. Yaşı küçük olanı daha yaşlısı yerine verebileceği gibi, yaşı büyük olanı da daha genci yerine verebilir. Fakat

beş yaşından büyük deve veremez. (Yani dört yaşında bir deve gerekiyorsa, onun yerine altı yaşında bir deveyi veremez) . Daha yaşlı deveyi genç devenin yerine verdiği zaman, zekât memuru, aradaki, farkı zekatı veren kişiye beytülmalden verecektir.

Zekâtı verilen malın bir tane dahi olsa sağlamı varsa, hasta olan mallar zekât olarak kabul edilmez. Zekât olarak, iyi mallardan, iyisi, kötü mallardan da kötüsü alınır. Zekât memurları malın en besilisini, özel yetiştirilmiş ve döl için ayrılmış olanını ve en iyisini zekât olarak alamazlar.

II. Öşür Zekâtı

Yerden biten her gıda maddesinin ağırlığı sekizyüz men'e5 ulaştığı takdirde onda birini zekât vermek vâcibdir. Sekizyüz men'den az olanların, meyvelerin ve pamuğun zekâtı yoktur. Zekât yalnızca gıda maddesi olan danelerde, kuru hurma ve kuru üzümde vardır. Hurma ve üzümden, ancak kuru olarak sekizyüz men'e ulaştıklarında zekat alınır. Hurma ve üzümün zekâtı, kuruduktan sonra verilir. Ortak malın nisabı birbirleriyle tamamlanmak sûretiyle ikmâl edilir. Birkaç ortağı olan bir bahçeden, sekizyüz men kuru üzüm elde edildiğinde bundan, her ortağın hissesi oranınca toplam seksen men kuru üzüm zekât verilmesi gerekir. Komşular arasındaki ortaklığa itibar edilmez. Buğdayın nisabı arpa ile ikmâl olunamaz. Fakat arpanın nisabı çavdarla ikmâl olunabilir; çünkü çavdar da bir arpa çeşididir. Eğer bu mahsuller gelgeç su veya kanallarla sulanırsa, zekâtları bu kadardır. Serpmek suretiyle veya dolapla sulandığında ise, (onda bir yerine) yirmide bir zekât verilecektir. Arazi gelgeç su serpmek sûretiyle veya dolap suları ile ortaklaşa sulandığı takdirde mahsulün zekatı bu sulardan hangisi daha fazlaysa ona göre verilir.

Bu mahsullerde zekât ancak ayıklandıktan sonra vâcib olur. Yaş üzüm ve yaş hurma, zekât olarak alınamaz. Ancak ağaçlarına herhangi bir hastalık isâbet eder ve olgunlaşmadan toplanmaları gerekirse, o zaman toplanan yaş hurmanın dokuz ölçeği sahibine, **onuncu** ölçeği ise fakirlere verilir. 'Taksim, alışveriştir' şeklindeki sözümüz, böyle bir taksime mâni değildir. Bu taksime ruhsat verilmiştir; çünkü zaruret vardır. Zekâtın vâcib olma zamanı meyvelerde, yiyecek derecede olgunlaşma zamanı, danelerde ise katılaşma zamanıdır. Zekâtın verilme zamanı ise, kurumalarından sonradır.

III. Altın ve Gümüş'ün (Paranın) Zekâtı

Mekke ölçüleriyle ikiyüz dirhem saf gümüş üzerinden bir sene geçerse, zekat olarak onda birinin dörtte biri olan beş dirhem gümüş verilmelidir. İkiyüz dirhemden bir dirhem dahi fazla olsa, hesap edilecek ve zekâtı buna göre verilecektir.

Altının nisabı (zekât düşmesi için gereken miktar) , Mekke tartısıyla tam (hiç eksiksiz) olarak yirmi miskaldir. Yirmi miskal altının, onda birinin dörtte biri zekât olarak verilecektir. Fazlası ne kadar az olursa olsun hesap edilecek ve zekâtı verilecektir. Eğer altın veya gümüş nisabdan bir gram kadar azsa o vakit zekât düşmez.

Sahip olunan karışık paralar içerisindeki altın veya gümüş, tasfiye edildiği takdirde nisaba varacak kadarsa zekâtı vâcib olur.

Tasfiye edilmemiş altın ve gümüş madeninde, altın ve gümüş kaplar da ve erkeklerin altın eyer gibi mahzurlu süs eşyalarında da zekât vâcibdir. Helâl olan süs eşyasında ise zekât yoktur. 6

IV. Alacağın Zekâtı, Ticaret Zekâtı

Bu zekât, altın ve gümüş zekâtı gibidir. Ancak ticâret zekâtının sene-i devriyesi ticaret eşyasına yatırılan paranın mülk edinilmesiyle başlar. Ticaret malına yatırılan para nisaba bâliğ ise hüküm böyledir. Eğer yatırıldığında eksikse veya ticaret niyetiyle herhangi bir mal satın alırsa, senesi, satın aldığı vakitten başlar.

Zekât, ülkenin râyiçte olan parasından verilir ve ticaret malları bu para ile kıymetlendirilir. Eğer ticaret malına yatırdığı para tam nisaba bâliğ olmuşsa, o ticaret malını onunla kıymetlendirmek, ülkenin râyiçteki parasıyla kıymetlendirmekten daha evlâdır.

Kendi ev malıyla ticaret yapmaya niyet ederse, onunla ticarî eşya satın almadıkça, yani sadece niyetle sene-i devriyesi başlamaz. Ticareti daha sene tamamlanmadan ticareti bırakırsa, zekâtı da sâkıt olur. Fakat (dinen) en iyisi; o senenin ticaret zekâtını vermektir.

Senenin sonunda, eşyalar üzerine yüklenen kârın zekâtı da sermayenin zekâtıyla birlikte verilir. Kâr için yeni bir seneyi beklemek gerekmez; nitekim zekât hayvanlarının yavrularında da hüküm böyledir.

Sarrafların mallarının senesi de tıpkı diğer ticaretler gibi, aralarındaki normal mübâdele ile sona erip yeniden başlamaz.

Ortaklaşa çalıştırılan malın kârına ait zekât, kârı aralarında paylaşmadan önce dahi olsa, ana paranın sahibine değil, çalıştırana düşer. Böyle fetvâ kıyasa daha uygundur.

V. Definelerin ve Madenlerin (Yeraltı Zenginliklerinin) Zekâtı

Rikâz, cahiliyye devrinde gömülmüş ve İslâm'dan sonra üzerinden mülkiyet geçmemiş bir arazide bulunmuş mal demektir. Böyle bir mal bulan insanın, eğer altın ve gümüşse malın beşte birisini zekât olarak vermesi gerekir. Bunda sene devri muteber değildir. (Yani hemen bulduğu anda beşte birini devlet hazinesine devretmelidir) . Nisab miktarına ulaşmasına da, sene devri gibi itibar olunmaması daha evlâdır; çünkü beşte birinin vâcib olması, bu malın ganimete benzediğini kuvvetleştirmektedir. Bu bakımdan nisabın gerekli olması da uzak bir ihtimal değildir; çünkü bunun sarfedileceği yer, zekâtın sarfedileceği yerin tâ kendisidir. İşte bu sırra binaen yalnızca altın ve gümüş definelerin beşte biri verilmelidir diye tahsis edilmiştir.

Madenlere gelince, altın ve gümüş madeni hâriç, madenlerde zekât yoktur. Altın ve gümüş madeninin zekâtı ise iki görüşün en sahihine göre tasfiye edildikten sonra onda birinin dörtte biridir. Bu fetvâya binaen madenlerde nisab muteberdir. Üzerinden tam bir senenin geçmesi hakkında iki fetvâ vardır. Başka bir fetvâya göre de define gibi, beşte biri vacib olur. Bu fetvâya göre sene devri muteber değildir. Nisab hakkında burada da iki görüş vardır. Allah daha iyi bilir. Vâcib olan miktarda bunu ticaret zekâtına benzetmek veya katmak daha uygun olur; çünkü bu da bir çeşit kazançtır. Senenin devri bakımından onda biri zekât olarak verilen mahsullere ilhâk edilmesi doğru olmaz; çünkü bu aşırı derecede merhamete kaçmak olur. Onda biri zekât olarak verilen mahsullere ancak nisab hususunda ilhâk olunur. Bu ihtilaflardan ve şüphelerden kurtulmak için en ihtiyatlı hareket, bu madenlerin azından da çoğundan da beşte birini çıkarmak olur; çünkü bu ihtilâflar birbirlerini cerhedebilecek zanlardır.

Birbirlerini cerhettiğinden ötürü de birisini kesin fetvâ kabul etmekte tehlike vardır.

VI. Fitre Zekâtı (Sadakası)

Hazret-i Peygamber'in diliyle fıtr sadakası, bayram günü ve gecesi şahsî nafakasından ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasından daha fazla malı olan her müslümana farzdır.

Kişi buğday ekmeği yiyorsa buğdaydan, arpa ekmeği yiyorsa da arpadan olmak üzere **Rasûlüllah**'ın sa'iyle adam başı bir sa' fıtr sadakası verecektir. 7

Bir sa' iki tam ve üçte bir men'dir. Yediği tahılın cinsinden veya daha üstün bir çeşidinden bu miktarı bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısınca çıkarmalıdır. Ancak buğday yiyorsa, arpadan vermesi câiz değildir. Eğer çeşitli tahıllardan yiyorsa, fıtr sadakasını en iyisinden vermelidir. Fakat yediklerinin herhangi birisinden vermesi câiz ve yeterlidir. Fıtr sadakası zekât malı gibi taksim olunur. Bu bakımdan fıtr sadakasından sekiz sınıfın (eğer varsa) hepsine gereği kadar verilmesi vâcibdir. Fıtr sadakası olarak un (kavut) ve bitlenmiş buğday vermek câiz değildir.

Müslüman erkeğe, hanımının, kölelerinin ve çocuklarının fitresi vâcibdir. Bakmakla yükümlü olduğu yakınlarının fitresini de vermek mecburiyetindedir. Yani nafakası kendisine vâcib olan babalarının (baba, dede ilâ âhirih) anne ve evlatlarının fitrelerini de vermek mecburiyetindedir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Bakmakla yükümlü olduklarınızın sadaka-i fıtrini veriniz. 8

Ortak kölenin fitresi, sahiplerine eşit bir şekilde vâcib olur. Kâfir kölenin fitresi yoktur. Eğer kadın, kendi fitresini verirse, kifayet eder. Koca, karısının iznini almadan onun fitresini verebilir. Bakmakla yükümlü olduklarından ancak bazılarının fitresini verebilecek durumdaysa, nafakası kendisine daha kuvvetlice vâcib olanın fitresini vermesi daha evlâ olur. **Hazret-i Peygamber** çocuğunun nafakasını eşinin nafakasına, eşinin nafakasını da hizmetçisininkine takdim etmiştir. 9

Bunlar, fıkha âit hükümlerdir. Zengin bir kimsenin bunları mutlaka bilmesi lâzımdır. Fakat bazen çok garip hâdiseler vâkî olmaktadır ki bunlar, bu bilgilerin dışındadır, İşte bu gibi hâdiselerin bilinmesi gerekirse, fetvâ sormaya güvenip bir miktar bilgi ile yetinebilir.

9) Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle) ; İbn Hıbbân ve Hâkim Nesâî ve İmâm-ı Ahmed

3) Ebû Dâvud ve İbn Mâce

4) Mükâteb köle;kendisiyle 'Şu kadar parayı şu kadar ayda verdiğin takdirde özgürsün'denilmek suretiyle antlaşma yapılan köle demektir. Böyle bir kölenin mal sahibi olma hakkı vardır.

5) Men:İki batman demektir. Buradaki batman, dokuzyüz küsur sene evvelki Bağdad batmanı olup yüzotuz dirhem ağırlığındadır. Öşürden gaye, meyvelerden; kuru üzüm ve kuru hurma; danelerden ise buğday, arpa, pirinç, mercimek ve ihtiyarî olarak kuvt olunanlardır. Tafsilat için bkz. İmâm Nevevî, Minhâc

6) Hanefîlere göre süs eşyalarında da zekât vâcibdir. İster erkeğin olsun, ister kadının; ister külçe

olsun, isterse de yemek kabı, bunun zekâtında kıymete değil tartıya itibar olunur. (el-Fıkhu ale'l-Mezâhib'il-Erbaa)

7) Buhârî ve Müslim, (İbn Ömer'den)

8) Dârekutnî ve Beyhakî, (İbn Ömer'den)

9) Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle) ; İbn Hıbbân ve Hâkim Nesâî ve İmâm-ı Ahmed

5-2

Zekâtın Verilmesi, Zâhirî ve Bâtınî Şartları

Zekât veren kimsenin şu gelecek beş şartı gözetmesi farzdır:

1. Niyet

Farz olan zekâtı verdiğine kalben niyet etmelidir. Hangi malın zekâtını veriyorsa, onu tâyin etmesi gerekmez. Eğer kaybolmuş bir malı varsa, 'Bu eğer sağlamsa kaybolmuş malımın zekâtıdır. Şayet sağlam değilse, sadaka olsun' denilmesi câizdir. Böyle demese de mutlak şekilde 'Zekât olarak çıkarıyorum' dese bile hüküm yine böyledir. (Yani malı sağlamsa zekât, değilse sadaka olur) . Velînin niyeti, mecnûn ve çocuğun niyeti yerine kâim olur. Malının zekâtını vermeyenlerden zorla zekât alındığı takdirde devlet başkanının niyeti, mal sâhibinin niyeti yerine geçer. Bu niyet ancak dünya ahkâmında geçerlidir; yani sultan **ikinci** bir zekât alamaz. Âhirette ise, bu niyet mal sahibine fayda vermez. Hatta **ikinci** bir defa, kendi arzusuyla zekâtını vermedikçe de mânevî sorumluluktan kurtulamaz. (Ancak tevbe ile kurtulur) .

Zekâtın verilmesi hususunda vekil tuttuğu zaman niyet eder veya vekili, **ikinci** bir vekil tuttuğu zaman niyet ederse, kâfidir. Çünkü niyette vekil edinmek, niyet demektir.

2. Sene Sonunda Zekâtı Hemen Vermek

Fıtr zekâtı, Ramazan bayramı gününden sonraya bırakılmamalıdır. Fitre zekâtı, Ramazan ayının son gününde güneşin batmasıyla vâcib olur. Fitre zekâtının acele verilmesinin vakti, bütün Ramazan ayıdır.

Verecek kudrette olduğu halde zekâtını erteleyen kimse günahkâr olur. Eğer bu fırsattan sonra malı (semavî veya arzî bir felâketle) yok olsa, zekât farizası sâkıt olmaz. Kendilerine zekat verilebilecek kimseler bulunduğu takdirde, zekâtın edâ edilmesi imkânı doğmuş demektir. Eğer verilecek kimse olmadığı için, zekât ertelenir ve bu arada mal da zâyi olursa, zekât sorumluluğundan kurtulmuş olunur. Zekâtı vaktinden önce vermek ancak şu şartlarla câizdir: A) Kâmil nisabdan sonra, B) Senenin başlamasından sonra.

Acele ederek iki senenin zekâtı vaktinden önce verilebilir. Ancak bu zekâtı alan fakir, sene tamam olmazdan evvel ölür veya (maazallah) dinden çıkar veya aldığı bu zekâtın dışında başka bir servet ile zengin olursa veya zekâtı verenin ana malı telef olursa veyahut zekât sahibi ölürse, verilen zekât sayılmaz. Geri alınması da mümkün değildir. Ancak verirken 'Şayet zekâtlıktan çıkaran herhangi bir

sebep zuhur ederse, bu malı geri almayı şart koşuyorum' dediği takdirde geri alabilir. Bu bakımdan zekâtını vaktinden önce veren bir insan, hâdiselerin sonunu ve selâmetle neticelenmesini gözetmelidir.

3. Zekâtı Bedelen Değil, Aynen Ödemek

Zekat olarak verilmesi gereken malın kıymet itibarıyla bedelini değil, aksine açık nassla hangi malın zekâtının verilmesi emredilmişse o malın aynısından zekât vermek gerekir. Bu bakımdan altın yerine gümüş, gümüş yerine de altın verilmez.

İmâm-ı Şâfiî'nin bu husustaki gayesini iyi kavrayamayanlardan, bu hususta kolaylık göstererek, 'Zekâttan gâye ihtiyaç kapısını kapatmaktır' diyerek bedelin verilmesine taraftar olanlar da çıkabilir; fakat böyle kimseler, fıkhi meselelerin sırlarını idrâk etmekten çok uzaktırlar. İhtiyacı ortadan kaldırmak şâriin maksududur; fakat bütün maksud da bundan ibaret değildir.

Şer'î vâcibler üç kısma ayrılır:

Bir Taabbüdî Emirler

Sadece taabbüdîdir. Bu kısımda nefsin zevklerine ve gayelerine yer yoktur. Bu tıpkı cemrelere (**şeytan**lar için) atılan taşlar gibidir; zira cemreler kendilerine atılan taşlardan hiçbir şekilde faydalanmakta değildirler. Bu bakımdan şeriatın buradaki gayesi, bu hareket ile kulu, mânâsını idrâk edemediği bir fiili sırf Allah'ın emrini yerine getirmek için isteyerek yapıp kulluğunu izhâr etme hususunda denemektir. Çünkü insan tabiatı mânâ ve faydası görülen birşeyin yapılmasında yardımcı olduğu gibi, kişiyi onu yapmaya da sevkeder. Böyle bir şeyi yapmak tam mânâsıyla ihlâslı bir kulluğu göstermez. Hakîkî kulluk, hareketin ancak mâbudun emri olduğu için yapılıp herhangi bir mülâhazadan ileri gelmemesiyle tahakkuk eder. Hac ibadetinin birçok amelleri cemrelere atılan taşlar gibi sadece taabbüdîdir. (Tavaftaki remel gibi) . İşte bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** hac için ihrâma girerken şöyle buyurmuştur:

Ey rabbim! Hak olan haccı yapmak suretiyle senin emrine koşuyorum. Bu haccı herhangi bir şeyden dolayı değil, sadece kulluk ve kölelik cihetinden îfâ ediyorum. 10

Hazret-i Peygamberin bu ifadesiyle de işaret buyurduğu gibi hac amelleri sadece Allah'ın mücerred emrine itaat etmek ve böylece de kulluk izhâr etmek için yapılır. Yoksa bu hareketlerde herhangi bir fayda sezilmiş, akıl bunlara meyletmiş veya insanı bunları yapmaya teşvik etmiş değildir.

İki/Ta'lilî Emirler

Mâkul bir mânâ taşıyan ve zevk veren kısımdır. Bununla kulluk kastedilmektedir. Bu, insanların borcunu edâ etmek, gasbedilen malı sahibine geri vermek gibidir ve hiç kuşkusuz, burada fiil ve niyet şart değildir. Hak, sahibine geri verildiğinde, bunu ister sahibi, isterse de ona vekâleten bir başkası gelip alsın, vâcib yerini bulmuş ve şeriatın hitabı da böylece borçludan düşmüş olur; yani sorumlu olan şahıs kurtulur. İşte bu kısımlar (**birinci** ve **ikinci** kısım) , terkipsiz kısımlardır. (Yani **birincisi** sadece taabbüdî, **ikincisi** de aklîdir) . Bu iki kısmı herkes idrâk etmektedir.

Üç/Taabbûdî ve Ta'lilî Emirler

Taabbüdî ve aklî emirlerden meydana gelen kısımdır. Yani bu kısımda hem ibâdet yapan için bir zevk ve nasip vardır, hem de mükellef kulluk bakımından denenmektedir. Bu bakımdan bu kısımda, üç cemreye atılan taşlar gibi, mücerred taabbüd sahiplerine verilen haklarla sadece nefsin nasibi olan mücerred aklî bir araya gelmiştir. Bu **üçüncü** kısım, esasında mâkul (yani düşünülür ve faydası görünür) bir kısımdır.

Eğer şeriat bu kısmın yapılmasını emrediyorsa, muhakkak bu iki mânânın bir arada bulunması gerektiği içindir. Mânâların en incesi olan mücerred taabbüdü, en açığı olan mânâ sebebiyle unutmamak gerekir. Belki de en ince mânâ daha mühimdir. İşte zekât da bu kabildendir. Bu inceliği İmâm-ı Şâfiî hazretlerinden başkası sezememiştir. Bu bakımdan zekât ibadetinin hedefi elbette ki fakirin ihtiyacını gidermektir. Bu mânâ ise zekât ibadetinin açık ve zihinlere kolaylıkla yerleşen mânâsıdır. Bir de (bu ibâdette, mezkur) tafsilâta tâbî olan kulluk hakkı vardır ki, şeriatın maksudu ve hedefi de budur. Bu itibarladır ki zekât da İslâm'ın esaslarından olup namaz ve hacla eşit sayılmıştır.

Hiç kuşkusuz; mallarının cinslerini ayırıp her malın zekâtını aynısından, çeşidine, cinsine ve sıfatına uygun olarak vermek mükellef için bir zorluktur. Bunları bu şekilde ayırdıktan sonra zekâtı, kendilerine zekat verilecek sekiz sınıfa dağıtmak da ayrı bir zorluk teşkil etmektedir. Bu konuda kolaylık cihetine giderek esas yerine bedeli kabul etmek, fakirin nasibine hiçbir zarar vermez; fakat kulluğa zarar verir. Kulluğun, şeriatın hedef ve maksudu olduğuna dâir birçok deliller ve şeriata hedef olarak mücerred kulluğu tâyin ettiren birçok emirler vardır ki, bunları, fıkhî görüşlerimizi yazdığımız kitaplarda zikretmiş bulunuyoruz.

Bu emirlerin en açıklarından birisi de şudur: Şeriat, beş devede bir koyunu zekât olarak vâcib kılmış ve devenin zekâtı olarak deve değil, koyun vermeyi emretmiştir. Deve yerine altın ve gümüş veya devenin fiyatı ne ise onu veriniz, dememiştir. Eğer 'O zamanlar Arapların elinde para az olduğu için böyle olmuştur' denilecek olursa, bu iddia deve zekâtındaki cebran meselesiyle çürütülür. Şöyle ki:

Şeriat 'Dört yaşında bir deve yerine üç yaşında bir deve verirse, üstüne iki koyun ve yirmi dirhem nakit para versin' diyor. Burada para vermeyi emreden şeriat, beş devenin zekâtı olarak da para verilsin diyebilirdi. (Demek ki para demeyişi, o zamanlar paranın az oluşuyla alâkalı değildir. Bunda başka bir hikmet aranmalıdır) .

Acaba şârî bu cebirler meselesinde neden 'Eksiklik kadar kıymeti verilsin' demedi? Neden iki koyun ile yirmi dirhem takdir etti? Oysa elbiseler ve diğer bütün mallar da para ve koyun mânâsındadır. İşte buna benzer tahsisler delâlet eder ki, zekât da tıpkı hac gibi, taabbüdî mânâlardan hâli değildir; fakat zekâtta, hacdan ayrılan şöyle bir taraf vardır: Zekâtta hem taabbüdî, hem de taakkulî mânâlar bir araya gelmiştir. Zayıf zihinler bu iki mânâdan oluşan ibâdetlerin (zekât gibi) idrâkından zorlanırlar. İşte bu konudaki hatalar buradan gelmektedir.

4. Zekâtı, Bulunduğu Belde Dışına Çıkarmamak

Zekât başka bölgelere çıkarılmamalıdır; çünkü her memleketin fakirleri o memlekette bulunan malların zekâtını beklemektedirler. Zekâtı, bulunduğu yerden nakletmek, orada bulunan fakirleri mahrum etmek demektir. Ancak bir fetvâya göre eğer nakleder ve başka memleketlerdeki fakirlere verirse zekat farizası yerine getirilmiş olur. Bütün bunlara rağmen ihtilâflardan ve şüpheden sakınmak

en iyisidir. (Yani zekâtı, malın bulunduğu memleketin fakirlerine vermek daha evlâdır) . Bu bakımdan her malın zekâtı bulunduğu memlekette verilmelidir. Bununla beraber zekâtın, o memlekette bulunup da oralı olmayan fakirlere verilmesinde de bir beis yoktur.

5. Zekâtı, Kur'ân'ın Belirlediği Sekiz Sınıfa Taksim Etmek

Zekât, malın bulunduğu memleketteki, kendilerine zekât verilecek sınıfların adedine göre taksim edilmelidir; çünkü mevcut sınıfların tamamına vermek vâcibdir. Şu âyet-i celîlenin zâhiri de böyle bir vücûbu gerektirmektedir:

Sadakalar (zekâtlar) , Allah tarafından bir farz olarak ancak şu sınıflar içindir: Fakirler, miskinler. . . (Tevbe/60)

Zekât, ölüm döşeğinde bulunan bir kimsenin 'malımın üçte biri fakir ve miskinlere olsun' demesine benzer. Bu söz, o memlekette bulunan fakir ve miskinlerin hepsinin bu malda ortak olmalarını gerektirir; zira ibadetlerin zâhirlerine hücum etmekten korunmak gerekir.

Kendilerine zekât verilecek sekiz sınıftan şu **ikisi** hemen hemen bütün İslâm memleketlerinden kalkmıştır:

a) **Müellefet'ül-Kulûb**

b) **Âmiller** (zekâtı toplayan memurlar)

Şu dört sınıfsa bütün memleketlerde mevcuttur:

a) Fakirler

b) Miskinler

c) Borçlular

d) Yolcular

Diğer iki sınıf olan gaziler ve kendileriyle akd-i kitâbet yapılan köleler ise, İslâm'ın yalnızca bazı beldelerinde bulunmaktadırlar. Bu bakımdan o memlekette bu sekiz sınıftan meselâ beş sınıf mevcutsa, kişi malının zekâtını beş eşit kısma veya az farkla beş kısma taksim edecek ve böylece her sınıf için bir kısmını ayıracaktır. Sonra da her kısmı, üç veya daha fazla paylara taksim edip o sınıf içindeki fertlere eşit veya farklı bir şekilde dağıtacaktır. Aynı sınıf içindeki fertlere eşit bir şekilde dağıtma mecburiyeti yoktur; çünkü aynı sınıf için ayırmış olduğu kısmı, ona veya yirmiye de taksim ederek verebilir. Paylar fazlalaştıkça da zekât alanların nasibi azalır. Sınıflar ise, fazlalık veya eksikliği kabul etmezler. Eğer varsa her sınıftan en az üç kişiye vermek daha uygundur. Bütün bunlardan sonra, eğer kişinin elinde sadece bir sa' fıtr zekâtı varsa ve memleketinde de zekât alan beş sınıf mevcutsa, bu bir sa'ı her sınıftan üçer kişiye vermek suretiyle onbeş kişiye taksim etmelidir. Eğer onbeş kişiye verme imkânı olduğu halde ondördüne verir de birine vermezse, ona borçlu olur. Eğer vereceği zekât az olduğu için, onbeş kişiye dağıtma imkânı zorlaşırsa kendisi gibi zekât veren birkaç kişi bulup hepsinin zekâtını bir araya getirerek birbirlerine karıştırmak ve sonra da zekât alan kimseleri dâvet ederek onlara toplu olarak zekâtı teslim etmelidir ki, onlara zekât malını taksim etme imkânı vermiş olsun. Zira zekâtı taksim

etmek sûretiyle teslim etmek gereklidir.

Zekâtın Bâtınî Âdâbının İncelikleri

Âhiret yolunun yolcusuna zekât verme hususunda birçok vazifeler düştüğü malûmdur.

Birinci Vazife: Zekâtın farziyetini anlamak, mânâsını bilmek, Allah'ın bizi onunla imtihan etmesinin gerekçelerini idrâk etmek, bedenî ibadetlerden olmayıp sadece bir malî tasarruf olmakla beraber neden İslâm'ın temellerinden birisi olduğunu sezmektir. Burada üç mânâ vardır:

A) Şehâdet kelimesini telâffuz etmek, Allah'ın birliğini ikrâr ederek O'nun tek ma'bud olduğuna şâhidlik yapmak demektir. Bu ahdin tamamlanması, muvahhidin yanında, bir olan mahbubdan başka hiçbir mahbubun bulunmamasına (ve bulundurulmamasına) bağlıdır; çünkü muhabbet ve sevgi, ortaklık kabul etmez. Sadece dil ile ikrâr edilen Tevhîdin faydası da pek azdır. Aşkın derecesi, âşığın, sevdiği diğer şeylerden uzaklaşmasıyla ölçülür. Mallar insanlar nezdinde mahbubdur; çünkü insanların dünyalarından zevk almasına âlet ve vesiledirler. İnsanlar, bu dünya ile ancak mallar vasıtasıyla ünsiyet kazanırlar ve mallar için ölümden kaçarlar. Oysa ölümde hakîkî mahbub ile buluşma hakikati vardır. Bu bakımdan şehadet kelimesiyle mahbub-u hakîkî dâvalarının doğruluğu, zekât ile denenmiş olmaktadır. Zekâtı vermek suretiyle, hedef ve mâşukları olan maldan yüz çevirip mâşuk-u hakîkîye yöneldikleri ortaya çıkar.

İşte bu sırra binaen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allah, (kendi yolunda savaşarak öldürüp öldürülen) müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Tevbe/111)

Allah ile yapılan bu alış-veriş, ancak cihadla olur. Burada kişi, **Allahü teâlâ** ile mülâki olmak aşkıyla canını bile seve seve feda eder; malın feda edilmesi ise daha kolaydır.

Malların Allah yolunda verilmesindeki mânâ anlaşıldıktan sonra (bilinmelidir ki) insanlar üç kısma ayrılır:

1. Allah'ın birliğini tasdik ettikten sonra ahde vefa göstererek bütün malını Allah yolunda harcayıp kendilerine bir dinar veya bir dirhem dahi ayırmayanlardır. Bunlar zekâtın üzerlerine farz olmasına imkân vermemek için varlarını ve yoklarını Allah yoluna sarfetmişlerdir. Hatta bunlardan bazıları, kendilerine 'İkiyüz dirhemde kaç dirhem zekât vardır? diye sorulduğunda şöyle **cevap** vermişlerdir: 'Şeriatın hükmüne göre avam tabakasına ikiyüz dirhemde beş dirhem zekât düşer. Bizlere gelince, bizim bütün malımızı vermemiz farzdır'.

Bu sırra binaendir ki Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) malının tamamını, Ömerül Faruk da yarısını Allah yolunda sadaka vermişlerdir. 11

Hazret-i Peygamber malının yarısını getiren, Hazret-i Ömer'e şöyle sorar:

- Çoluk çocuğuna ne bıraktın?

- Getirdiğim malın bir mislini de onlara bıraktım.

Hazret-i Peygamber aynı suali Hazret-i Ebû Bekir'e sorduğunda o şöyle **cevap** verir:

- Çoluk çocuğuma Allah ve Rasûlü'nü bıraktım.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur:

- İkiniz arasındaki fark, sözlerinizin arasındaki fark kadardır.

Sıddîk-ı Ekber (radıyallahü anh) , sadâkatin tamamını yerine getirdi ve yanında, mahbub-u hakîkisi olan Allah ve Rasûlü'nden başka hiçbir şey bırakmadı.

2. **İkinci** kısmın derecesi **birinci** kısmınkinden düşüktür. Bu **ikinci** kısım, ihtiyaç zamanlarını ve hayır mevsimlerini gözeterek ellerinde mal bulunduranlardır. Bunların gayesi; ellerinde bulunan bu malla zevk ve safâ sürmek değil, onu ihtiyaç nisbetinde Allah yolunda ve şahsî ihtiyaçlarından fazla olan kısmı da gerekli hayır yerlerine sarfetmektir. Bunlar, mallarının farz zekâtını vermekle iktifa etmezler.

Tâbiîn-i kirâm'dan bir cemaat 'Zenginin malında zekâttan başka birçok haklar vardır' demişlerdir. (Nehâî, Şa'bî, Atâ ve Mücâhid böyle diyenlerdendir) .

Şa'bî (radıyallahü anh) 'Zenginin malında, zekâtın dışında herhangi bir hak var mıdır?' diye soran bir kişiye şu cevabı vermiştir: 'Evet vardır. Sen **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini işitmedin mi? (Asıl) birr ona karşı duyduğu sevgiye rağmen malı (nı) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esirlere harcayanın birr'idir. (Bakara/177) 'Malda zekâttan başka da haklar vardır' diyen grup, şu ayetleri de delil göstermişlerdir:

Kendilerine verdiğimiz rızıklardan hak yolunda harcarlar. . . (Enfâl/3)

Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden harcayın! (Münâfikûn/10)

Bu grup, zikrettiğimiz ayetlerin, zekât ayeti ile neshedilmiş (hükmü kaldırılmış) olduğunu kabul etmemektedir. Bu gruba göre, bunlar, müslümanın diğer müslüman üzerinde bulunan ve zekât haricinde olan haklarıdır.

Bunlar ayeti şöyle yorumlamaktadırlar: 'Zengin bir müslümanın, nerede bir muhtaç görürse zekâtın dışında servetinden onun ihtiyacını giderecek miktarı sarfetmesi gerekir'.

Bu hususta itibar edilecek iki görüş şudur: Sıkıntı içerisinde bulunan bir müslümanın ihtiyacını gidermek farz-ı kifâyedir; zira bir müslümanı mahvolmaya terketmek câiz değildir. Bu konuda şöyle demek de mümkündür: 'Zengin, fakirin ihtiyacını, ileride kendisine ödemek şartıyla; yani borç vermek suretiyle giderebilir. Fakat malının zekâtını verdikten sonra böyle bir yardım zengine farz değildir'. (Kitabın başka bir nüshasında; 'Zenginin, zekâttan fazla olan malını vermesi gerekmez; ancak ileride almak şartıyla borç vermek mecburiyetindedir' denilmiştir) .

Şöyle bir ihtimal de mümkündür: Fakire, ihtiyacını giderecek kadar malın derhal verilmesi gerekir. İleride ödemek şartıyla vermek; yani fakiri borç altına girmeye mecbur etmek câiz değildir. Bu ihtilaflı bir meseledir. Borç olarak vermek, halk tabakasına ait en son dereceye iniştir ki bu derece, sadece vâcib olan zekâtı vermekle iktifâ eden **üçüncü** grubun derecesidir.

3. **Üçüncü** grup, farz olandan ne eksik ve ne de fazla vermeyenlerdir. Bu da dinen en küçük rütbeyi gösterir. Halk tabakası, cimri ve mala meyilli olduklarından ve âhiret sevgilerinin zayıf olmasından dolayı bu derecede istikrâr bulurlar; yani farz olandan başkasını vermezler. (Nitekim buna

işâreten) **Allahü teâlâ**, Kur'ân'da şöyle buyuruyor:

Eğer (Allah) sizden malların hepsini isteyip de sizi (buna) zorlasaydı cimrilik edip vermezdiniz. (Böylece Allah) kinlerinizi de meydana çıkarırdı. (Muhammed/37)

Malını ve nefsini Allah'a verip karşılığında cennet alan bir kul ile, cimriliğinden dolayı malını Allah'a vermekten çekinen kul arasında nice dereceler vardır. **Allahü teâlâ**'nın, kullarına, mallarını kendi yolunda harcamalarını emretmesinin mânâlarından birisi de budur.

B) **İkinci** mânâ ise, onları cimrilik sıfatından temizlemektir; zira cimrilik, insanı helâk edici sebeplerden birisidir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyuruyor:

Şu üç şey, helâke götürücüdür:

a) İtaat edilen cimrilik,

b) Tâbi olunan hevâ-i nefis,

c) Kişinin nefsini beğenmesi. 12

Allahü teâlâ da şöyle buyurur:

Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar (azaptan) kurtulanların tâ kendileridir. (Teğâbün/16)

Mühlikât bahsinde, cimriliğin nasıl helâk edici olduğuna ve ondan kurtulmanın keyfiyetine dair tafsilât gelecektir.

Cimrilik sıfatı, ancak nefsin, serveti Allah yolunda sarfetmeye alıştırılmasıyla giderilir. Birşeyin sevilmesi, ancak nefsi ondan ayrılmaya zorlamak suretiyle sona erer. Nefsi öyle zorlayacaksın ki, onu terketmek nefis için âdet hâlini alsın. Bu ruh ile verilen zekât, sâhibini, helâk edici cimriliğin pisliğinden temizleyici ve kurtarıcı bir sıfattır. Ne kadar verilirse, o nisbette temizler ve sahibi ise o nisbette ferahlanıp durur.

C) **Üçüncü** mânâ, nimetin şükrüdür. **Allahü teâlâ**'nın kulu üzerinde gerek nefsinde ve gerek malında birçok nimetleri vardır.

Bu bakımdan bedenî ibadetler, bedenî nimetlerin; malî ibadetler de malî nimetlerin şükrüdür. Sıkışık ve kendisine muhtaç bir fakiri görüp de nefsi, **Allahü teâlâ**'nın kendisini dilenmekten kurtardığı ve başkasını kendisine muhtaç kıldığı nimetin şükrünü edâ etmek kabilinden dahi olsa malının onda birinin dörtte birini veya direkt olarak onda birini vermesine razı olmayan insan, ne nânkör bir insandır!

İkinci vazife: Zekâtı verdiği vakittedir. Borçlu olan kimsenin, borcunu, ödeme vakti zamanı gelmezden evvel, borcuna sâdık olduğunu göstermesi için vermesi, kendisine mahsus edeplerdendir. Çünkü vakti gelmezden evvel vermek suretiyle fakirlerin kalplerine sürûr ve neşe yerleştirir. Böylece kendisini hayırlardan meneden zamanın mânilerini de önlemiş olur. Tehirde birçok âfetin bulunduğunu ve bunun isyâna sebep olduğunu da anlamış olur.

Kişi, içinde hayır işlemeye sevkedici bir duygu belirdiği zaman, derhal fırsatı ganimet bilerek hayır

işlemelidir. Çünkü böyle bir duygu, melekten gelen bir telkindir. Müslümanın kalbi Rahman olan Allah'ın kudret parmaklarından **ikisi**nin arasındadır. Kalp çok kısa bir zamanda başka bir yöne dönebilir. **Şeytan** daima insanı fakirlikle korkutur ve ona fuhşiyat ve münkeri emreder. Meleğin telkininden sonra, hemen **şeytan**ın telkini gelir. Bu bakımdan müslüman, fırsatları değerlendirmelidir.

Müslüman, bütün zekâtını bir kalemde veriyorsa, bunun için senede bir ay tâyin etmeli ve bu ayın da senenin en faziletli aylarından olmasına dikkat etmelidir. Tâ ki bu vakit sebebiyle ibadeti fazlasıyla kabul edilsin ve defterine birkaç misli olarak, geçsin. Meselâ Muharrem ayı gibi; çünkü Muharrem, senenin başlangıcı olduğu gibi, haram aylardan da birisidir. Veya Ramazan ayını tâyin etmelidir. **Hazret-i Peygamber** insanların en cömerdi idi. Ramazan ayında bendini aşan bir sel gibiydi; onun önünde hiçbir şey duramazdı13.

Ramazan ayında kadir gecesinin fazileti de vardır. Hem Kur'ân da Ramazan ayında nazil olmuştur.

Mücâhid (radıyallahü anh) şöyle diyor 'Sakın Ramazan demeyiniz; çünkü Ramazan, Allah'ın isimlerinden birisidir. Ancak Ramazan ayı diyebilirsiniz'.

Haram aylardan olan Zilhicce ayı da, Ramazan ve Muharrem gibi fazileti bol olan aylardandır. Hacc-ı ekber bu aydadır. Bu ayın ilk on günü, Kur'ân'ın diliyle 'el-eyyâm'ul-ma'lûma' (belli başlı günler) diye ilân edilmiştir. Bir de yine bu ayda 'el-eyyâm'ul-ma'dûda' diye tâbir edilen teşrik günleri vardır. Ramazan ayının en faziletli günleri son on günü; Zilhicce'nin en faziletli günleri ise, ilk on günüdür.

Üçüncü vazife: Zekâtı gizlice vermektir; zira gizlice vermek riyâ ve gösterişten daha uzaktır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sadakanın en faziletlisi, bir fakirin, gücü nisbetinde başka bir fakire verdiği gizli sadakadır. 14

Alimlerin bazıları da şöyle buyurmuşlardır:

Üç şey hayrın hazinelerindendir. Gizli sadaka vermek de bunlardan birisidir. 15

Müsned olarak rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kul, gizli bir amel yaptığında **Allahü teâlâ** onu gizli olarak yazar. Eğer onu açığa vurursa Allah nezdindeki defteri de gizlilikten çıkar ve açık yazılanlar arasına girer. Eğer ondan bahsederek 'Ben şöyle yaptım' derse, gizlilik ve açıklıktan geçilerek riyâ olarak yazılır. 16

Meşhur bir hadîste de şöyle denilmektedir:

Yedi sınıf insan vardır. **Allahü teâlâ**, onları kendi gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde (manevî veya arşının) gölgesinde gölgelendirir: 1) Sol eli sağ elinin verdiğinden haberdar olmayacak şekilde sadaka veren kişi. . . (Diğer sınıflar kitabın metninde sayılmamıştır) . 17

Gizli sadaka, rabbin gazabını söndürür. 18

Allahü teâlâ da şöyle buyurur:

Eğer sadakaları gizler de, fakirlere öylece verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. (Bakara/271)

Sadakayı gizlemenin faydası riyâ ve gösteriş âfetlerinden kurtuluştur.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, dinleten (verdiği sadakayı şurada burada söyleyen) , gösteriş yapan ve başa kakanların sadakalarını kabul etmez. 19

Sadakasını şurada burada söyleyen kimse, bunu herkese duyurmak istiyor demektir. Cemaat içinde veren kimse ise gösteriş peşindedir. Bunlardan kurtulmanın yolu da gizlemek ve susmaktır. Sadakayı gizlemenin fazileti hakkında bir cemaat çok ileri giderek, sadaka verdikleri kişinin kendilerini tanımamasına çalışmışlardır. Bunlardan bazıları sadakasını iki gözü de âmâ olanlara verirdi. Bazıları da verecekleri sadakayı uyumakta olan bir fakirin elbisesinin kenarına bağlardı. Bazıları ise sadakasını, başka biriyle gönderirdi. Birisi vasıtasıyla gönderen, ona kendi ismini ifşâ etmemesini sıkı sıkı tenbih ederdi. Bütün bunları **Allahü teâlâ**'nın gazabını söndürmeye, riyâ ve gösterişten korunmaya vesile olsun diye yapıyorlardı.

Alan şahsın sadaka vereni tanıması kaçınılmaz olduğu zaman, fakire doğrudan değil de, bir aracı vasıtasıyla vermek ve kendisini tanıtmamak daha evlâdır. Çünkü fakirin kendisini tanımada, gösteriş ve minnet; aracılık yapanı tanımakta ise sadece riyâ vardır.

Şöhret için sadaka verenin ameli hebâ olur gider; çünkü zekât, nefisteki cimriliği silmek ve onun mala karşı olan sevgisini zayıflatmak içindir. Şöhret sevgisi ise, nefsi mal sevgisinden daha fazla istilâ eder. Bunların **ikisi** de âhirette insanı helâk edici şeylerdendir. Cimrilik sıfatı, kabirde ısırıcı bir akrep; gösteriş sıfatı ise zehirli bir yılan olur. Kişi bu iki şeyi zayıf düşürmek veya öldürüp ortadan kaldırmakla emrolunmuştur ki kabirdeki eziyetlerini tamamen veya kısmen kaldırmış olsun. Kişi riyâ ve gösteriş yaptığında akrebin bazı organlarıyla yılanı takviye etmiş gibi olur. Böylece akrepte ne kadar zayıflık meydana gelirse, yılanın kuvvetinde de o kadar artış olmaktadır. Hâdiseyi olduğu gibi bıraksa, kurtuluşu daha kolay olur. Bu sıfatların kuvvetlenmesi, muktezalarına göre amel etmekle sağlanır. Bu sıfatları zayıf düşürmek de mücâhede edip, onlara muhalefet etmekle ve onların isteklerinin hilâfına amel etmek suretiyle temin edilir. Cimriliği isteyenlerden yüz çevirip riyâyı isteyenlere kucak açmakta ne fayda vardır: Tabiî ki hiçbir fayda yoktur,. . Ancak zayıfı daha zayıflatır ve kuvvetliyi de daha ziyade kuvvetlendirir. Bu mânâların sırları Mühlikat bölümünde gelecektir.

Dördüncü vazife; Eğer zekâtını açıkça verdiğinde halkın da kendisine bakarak zekâtlarını vereceği kanaatinde ise, teşvik ve tergib mahiyetinde açıkça vermesidir. Fakat açıkça verdiği takdirde kendisini, riyâ ve riyânın tedâvisi bahsinde zikredeceğimiz formül ile riyâ ihtimalinden korumaya dikkat etmelidir.

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Eğer sadakaları açıkça verirseniz, ne âlâ. . . (Bakara/271)

Eğer durum açıkça vermeyi iktizâ ederse, o zaman, açıkça verilmesi çok güzel olur. Durumun bu şekilde vermeyi icâb ettirmesi şu sebeplere bağlıdır:

a) Başkasının teşvik edilmesi,

b) Zekâtı isteyen zâtın bunu, halkın gözü önünde istemesi.

Böyle bir kimseye, riyâ korkusuyla vermemezlik etmemeli; aksine o kişiye açıkça zekât vermeli ve bunu yaparken de kalbini mümkün olduğu kadar riyâdan korumalıdır. Çünkü zekâtı açıktan vermekte, başa kakmak ve riyâya kaçmaktan başka **ikinci** bir mahzur daha vardır. Bu da fakirin perdesini yırtmaktır; çünkü fakir bir kimse, çoğu zaman fakir olarak gösterilmekten eziyet duyar. Bu, tıpkı gizli fâsığın fıskını açığa vurmak gibi mahzurlu olmaktadır. Gizli fâsığı tecessüs etmek, orada burada ondan bahsetmek şer'an yasak bir harekettir. Açıktan fısk işleyen kimseyi teşhir etmekse, fıskından ötürü kendisine verilen bir ceza mahiyetini taşır. Buna da kendisi sebep olmuştur.

Bu mânânın benzerini **Hazret-i Peygamber** şöyle ifade etmektedir:

Hayâ perdesini üzerinden atan kimsenin gıybeti yoktur. (Yani onun gıybeti helâl olur) . 20

Allahü teâlâ insanları, zekâtlarını açıkça vermeye teşvik etmektedir:

Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve âşikâr harcayanlar hiç tükenmeyecek bir ticaret umabilirler. (Fâtır/29)

Zekâtı açıktan vermekte teşvik vardır. Bu bakımdan kul, bu faydayı aynı hareketteki mahzurlu taraf ile karşılaştırıp tartma hususunda ince düşünceli olmalıdır; çünkü bu, zaman ve şahıslara göre değişir. Bazı durumlarda bazı şahıslar için zekâtı âşikâr vermek, gizli vermekten daha efdaldir. Fayda ve felâketleri bilip şehvet gözüyle bakmayan kimse, kendisi için her hâlukârda en evlâ ve en uygun olanı tayin eder.

Beşinci vazife: Sadakasını, eziyet etmek ve başa kakmak suretiyle ifsâd etmemektir.

Ey îman edenler! Sadakalarınızı, malını insanlara gösteriş için harcayan, Allah ve âhiret gününe inanmayan kimse gibi, başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle boşa çıkarmayın! (Bakara/264)

Başa kakmak ve eziyet etmek diye, tefsir ettiğimiz el-mennü ve'l-ezâ ibaresinin hakikatinde âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazılarının dediğine göre menn, verdiği sadakayı orada burada söylemektir, eza ise onu ifşâ etmektir.

Süfyân es-Sevrî 'ıninnet edenin sadakası fâsiddir' buyurmuş; kendisine minnet etmenin ne olduğu sorulduğunda da şöyle **cevap** vermiştir: 'Verdiği sadakayı orada burada zikretmek ve söylemektir'.

Bazılarına göre 'ıninnet, vermiş olduğu sadakadan ötürü fakirden hizmet beklemek; eziyet ise, onu fakirliğinden ötürü kötülemektir'.

Bazılarına göre de 'ıninnet, kendisine sadaka verdiği için fakire karşı kibirli davranmak; eziyet ise, dilendiği için fakiri terslemek ve kovmaktır'.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allah, çokça minnet edenin (başa kakanın) sadakasını kabul etmez. 21

Benim kanaatime göre, minnetin bir tohumu ve bir de ekildiği yeri vardır. Minnet, kalbin ahvâl ve sıfatlarındandır. Dil ve diğer âzâlarda görülen birçok haller onun üzerine kurulur. Minnetin esası, fakire ihsân edenin ve nimet verenin kendisi olduğunu kabul etmektir. Oysa temizlenmesine ve ateşten kurtulmasına vesile olduğu ve Allah'ın hakkını (zekât ve sadakayı) kendisinden kabul ettiği için fakirin

kendisine ihsân da bulunmuş olduğunu kabul etmelidir. Eğer fakir, kendisinden kabul etmemiş olsaydı Allah'ın hakkı daima boynunda kalacaktı. Bu bakımdan asıl zekât sahibinin fakire karşı minnet duyması gerekir; çünkü fakirin eli, Allah'ın hakkını alma hususunda O'nun vekilidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sadaka fakirin eline girmezden önce **Allahü teâlâ**'nın (kudret) eline girer. 22

Bu bakımdan zekât ve sadaka veren kimse, böyle yapmakla **Allahü teâlâ**'nın hakkını kendisine teslim ettiğini bilmelidir. Fakir ise, bu hakkın Allah'a tesliminden sonra Allah'tan rızkını almıştır.

Birisinden alacağı olan bir kişi bunu alması için borçluya, kölesini veya nafakasını vermek mecburiyetinde bulunduğu hizmetçisini gönderse ve borcunu veren de alanın minnet altına girmesi gerektiğini düşünse, bu ahmaklık ve cehâlet olur. Çünkü esasında aracı olan köle veya hizmetçi parayı verenin değil, hak sahibinin minneti altındadır. Parayı veren ise, ödemesi gereken bir borcu sevdiği birşey karşılığında vermiş olur. Bu bakımdan parayı veren, kendi nefsinin hakkını ödemiş olur ve bu yüzden de onunla başkasına minnet etmeye hakkı yoktur.

Kişi, zekât farizasının anlaşılrnasmdaki bu üç mânâyı veya herhangi birisini bildikten sonra nefsinin, başkasına değil, ancak kendi kendisine iyilik ettiğini görür. İyilik de malını, Allah sevgisini izhâr etmek, nefsini cimrilik rezâletinden temizlemek veya malının artmasını istemek ve mal nimetinin karşılığında şükretmek için vermekle olur. Bu gayelerden hangisi kast olunursa olunsun, zekâtı veren ile alan arasındaki hiçbir muamele de verenin, kendisini, alan kişiye iyilik yapmış olarak telâkki etmeye hakkı yoktur. Kişi kendini alana iyilik yapmış olarak görmek cehaletine düştüğü takdirde, minnet mânâsında zikrettiğimiz mahzurlar meydana çıkar. Bu mahzurlar, orada burada sadaka verdiğini söylemek, gösteriş için bunu ifşâ etmek, sadakayı alan fakirden, karşılık olarak teşekkür, dua, hizmet, saygı beklemek; ondan emirlerine itaat etmesini, meclislerde kendisine yer vermesini ve her emirde kendisine tâbî olmasını istemektir. Bütün bunlar minnet'in meyveleridir. Minnet'in bâtınî mânâsı ise, daha önce beyan ettiğimiz gibidir.

Eziyet'e gelince, bunun zâhirî mânâsı kendisine zekât verdiği fakiri azarlamak, ayıplamak, onunla sert konuşmak, ona karşı yüzünü buruşturmak, ekşitmek, onu teşhir ve çeşitli şekillerde istihfâf etmektir. Eziyetin bâtınî mânâsı ise (ki bu da eziyetin çıkış yeri ve menbaıdır) iki husustan ibarettir:

A) Kişinin malı elden çıkarmak istememesi ve vermenin ken disine ağır gelmesi. Hiç kuşkusuz böyle bir durum insanın ahlâkını bozar.

B) Kendisini fakirden daha üstün görmesi ve kendisine muhtaç olduğu için fakirin daha düşük bir mertebeye sahip olduğu kanaatini taşımasıdır.

Bu iki görüşün menşei cehâlettir. Malı elden çıkarmayı istememek ahmaklıktır. Çünkü bin dirhemlik birşey karşılığında bir dirhemi vermeyen kimse, son derece ahmaktır. Malın Allah'ın rızasını kazanmak ve âhirette sevap elde etmek için verildiği mâlûmdur. Malı, nimetinin artması veya nefsini cimrilik rezaletinden kurtarması için vermek yerine sadece Allah rızası için ve âhirette sevap kazanmak amacıyla vermek daha şereflidir. Hülâsa zekât, bu saydığımız niyetlerden hangisiyle verilirse verilsin, vermemenin bunlara karşılık hiçbir fayda temin etmediği meydandadır, **İkinci** düşünce de, **birincisi**

gibi cehalet eseridir; çünkü kendisini fakirden üstün tutan kimse, eğer fakirliğin zenginlikten faziletli olduğunu ve zenginlerin ne gibi tehlikelerle karşı karşıya bulunduklarını bilseydi, fakiri asla hakir görmez; aksine fakirle yakınlık kurduğu için kendisini mutlu sayar ve onun Allah nezdindeki derecesini temenni ederdi; çünkü zenginlerin sâlihleri bile müslüman fakirlerden beşyüz sene sonra cennete girecektir.

İşte bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

'Kabe'nin rabbine yemin ederim ki zarar edenler ancak onlardır'.

Ebû Zer'in 'Onlar kimlerdir?' diye sorması üzerine de 'çok mala sahip olanlardır' cevabını vermiştir.

Kişi **Allahü teâlâ**'nın kendisi için bir ticaret pazarı kıldığı fakiri, nasıl olur da hakir görebilir? Oysa servetini fakirin didinmesiyle elde edip çoğaltmaktadır. O malı kendi nefsiyle ve hizmetkârıyla ihtiyacı kadar da korur. Şeriat kendisine, fakire ihtiyacı kadar yardım etmesini gerekli kılmış; ihtiyacı olanı ve kendisine zarar verecek miktarı vermesini de menetmiştir. Bu bakımdan zengin, âdeta fakirin rızkını tahsil etmek için çalışan bir kimsedir. Zenginin, fakire nazaran şu tehlikelerle karşı karşıya olduğunu da unutmamak lâzımdır: (Eğer gereken hakları servetinden çıkarıp vermediği takdirde) ,zulmen yüklendiği hakları taşır. Zorluklara katlanır. Ölümünden sonra düşmanlarının yiyeceği malların koruyuculuğunu yapar. O halde ne zaman ki Allah'ın tevfîkiyle, vâcib olan hakların edâsı ve fakire teslim edilmesi hususunda 'istemezliğin' yerini arzu ve sevinç alır ve fakirin hakkını kabul etmek suretiyle kendisini sorumluluktan kurtarırsa, fakire eziyet etmek, onu terslemek ve ona karşı yüzünü buruşturmak gibi haller kendiliğinden ortadan kalkar ve yerini, fakirlerle sevinmek, kendisini bu sorumluluktan kurtardığı için onlarla övünüp fakirlere minnet etmek gibi iyi hasletlere bırakır. İşte yukarıda zikrettiğimiz kaynaktan, minnet etmek ve eziyette bulunmak gibi şeyler doğar.

Eğer "Zekât verenin, kendisini fakire iyilik yapmış derecesinde görüp görmemesi karanlık bir iş olduğu için, 'kendisini böyle görmediğine' delâlet edecek bir deneme var mıdır?" diye soracak olursan, şunu bil ki, bunun, ince ve ince olduğu kadar da açık bir alâmeti vardır. Şöyle ki; kişi zekât verdiği fakiri, kendisine karşı bir cinayet işlemiş veya düşmanını desteklemiş farzedecektir. Eğer zekât vermeden evvel bu fakire karşı duyacağı nefret bu durumda daha da artmışsa, kalbinde minnet kokusu var demektir; çünkü zekât verdiğinden dolayı fakirden, zekât vermezden evvel ummadığı bir şeyi beklemektedir!

Eğer 'Bunu bilmek de esasında çok zor bir iştir. Hiç kimsenin kalbi böyle bir duygudan hâli değildir. Bu bakımdan bunun tedavisi ve çaresi ne olabilir?' diye sorarsan, yine bilmiş ol ki, bunun zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki çeşit tedavi şekli vardır: Bâtınî tedavisi; zekâtın farz oluşunun anlaşılması mevzuunda zikrettiğimiz hakîkatleri bilmektir. Bu tedavinin başka bir şekli de şudur: Zekâtını kabul ettiği ve nefsinin sorumluluktan kurtulmasına vesile olduğu için, esasında fakirin kendisine iyilik ettiğini düşünüp ona minnet duymasıdır.

Zâhirî tedaviye gelince, bu minnet duyanın alışkanlık haline getirdiği hareketlerde bulunmasıdır. Çünkü ahlâktan gelen fiiller incelikleri mevzuun son bölümünde belirtileceği üzere kalbi ahlâk boyasıyla boyar, işte bunun için seleften bazıları zekâtını götürüp fakirin önüne bırakır ve kendisini bir dilenci gibi görerekayakta el bağlamak suretiyle, ondan zekâtını kabul etmesini rica ederdi. Aynı zamanda eğer fakir, isteğini reddederek zekâtını kabul etmezse, bu hareketin kendisine ağır geleceğini de bilirdi.

Bazıları da fakirin elini uzatarak avucundaki zekâtı alması ve böylece onun elinin kendi elinin üstünde olması için elini açarak dururdu.

Hazret-i Âişe ve Ümmü Seleme (radıyallahü anh) , sadakalarını bir fakire gönderdikleri zaman, sadakayı götüren elçiye, o fakirin dualarını ezberlemesini tenbih ederlerdi. Elçi döndüğü zaman, fakirden işittiği duayı kendilerine iletir, onlar da aynı dua ile o fakire dua ederlerdi. Bunun hikmeti şudur: Fakirin duasına aynısıyla karşılık vermek ve bu sûretle sadakalarını karşılıktan kurtarmaktır.

Selef-i Sâlihîn fakirden, sadakanın karşılığı gibi olan duayı beklemezler ve duaya, dua ile karşılık verirlerdi. Hazret-i Ömer ve oğlu Abdullah da böyle yapmışlardır. İşte basîret sahipleri, kalplerini böyle tedavi ederlerdi. Zâhirde bu hastalıktan kurtulmanın çaresi ancak tezellül, tevazu ve fakire minnet duymaya delâlet eden bu gibi fiillerdir.

Bâtında ise, daha önce zikrettiğimiz bilgilerdir. Birisi amel bakımından, diğeri ise ilim bakımından tedavidir. Zaten kalbin tedavisi ancak ilim ve amelin terkibinden meydana gelen mâcun ile mümkündür. Bu şartlar, namazdaki huşû yerine kaimdir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kişinin namazından aklettiği kadarı sahih olur.

Bu hadîs, **Hazret-i Peygamber**'in **Allahü teâlâ** fazla minnet edenin (başa kakanın) sadakasını kabul etmez' şeklindeki diğer bir hadisine ve **Allahü teâlâ**'nın 'Sakın sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle iptal etmeyiniz' (Bakara/264) ayetine benzer.

Fakihin, bu ileri sürdüğümüz şarta bakmaksızın 'Kişi zekâtını verdiği takdirde kabul olunur ve sorumluluktan kurtulur' şeklindeki fetvâsına gelince, bunun ne demek olduğunu Namaz bahsinde kısaca beyan etmiştik.

Altıncı vazife: Zekâtı veren, verdiğini daima az görmelidir; çünkü verdiğini büyük gördüğü takdirde, kendini beğenmişlik hastalığına müptelâ olur. Bu hastalık ise, hem helâk ve hem de amelleri yakıp kül eden şeylerdendir. **Allahü teâlâ** dikkatleri bu hastalığın tehlikesine çekerek şöyle buyurmuştur:

Şüphe yok ki, Allah size birçok (savaş) yer (lerin) de zafer vermiş ve Huneyn gününde de size yardım etmişti. O vakit Huneyn'de çokluğunuz size güven vermişti de (bunun) bir faydası olmamıştı. (Tevbe/25)

'Kişi kendi ibadetini ne kadar küçümserse, Allah nezdinde o nisbette yücelir. Günahını ise, ne kadar büyük görürse, Allah nezdinde o kadar küçümsenir'.

'Hayırlı ibadet ancak üç şeyle tamamlanır:

a) Yapılanın küçümsenmesi,

b) Yapılmasında acele edilmesi,

c) Gizlenmesi ile. . .

Verdiği zekâtı çok görmek, ayette yasaklanan menn ve ezanın kapsamına dahil değildir. Çünkü

kişi malını bir mescidin tamirine veya medresenin ihyâsına sarfederse, burada da sarfettiği malı çok görme hastalığı mümkün olduğu halde men ve eza olamaz, Ucûb ve çok görme hastalığı sadece sadakalarda değil, bütün ibadetlerde görünen bir hastalıktır. Bu hastalığın devâsı, ilim ve ameldir.

Kişi bilmelidir ki, malın onda biri veya onda birinin dörtte biri bütününe nazaran çok azdır ve yine bilmelidir ki, kendi nefsi için bezlin (vermenin) en düşük derecesiyle kanaat etmiştir. Nitekim biz bunu zekât farziyyetinin anlaşılması bölümünde de zikretmiştik. Bu bakımdan böyle bir harekette bulunan bir kimse, bu hareketinden utanması gerekirken nasıl olur da bunu çok görebilirr

Eğer bezlin en yüksek derecesine çıkıp bütün malını veya malının büyük bir kısmını verirse, o vakit de bu malın nereden geldiğini ve nereye sarfettiğini düşünmelidir. Mal Allah'ındır. Esasında **Allahü teâlâ**'nın bu malı kendisine verdiği ve kendisinin yolunda sarfetmeye muvaffak kıldığı için minnet etmek, ancak Allah'a mahsustur. O halde **Allahü teâlâ**'nın hakk-ı ilâhisinin tâ kendisi olan malı, onun yolunda harcadığı zaman, neden bu hareketini çok görmektedir.

Amelî tedavi de şudur: Malın bütünü Allah'ındır. Bir kısmını vermemek cimriliği gösterdiği için, utanan bir kimsenin rolüne bürünerek vermelidir. O zaman, veren tıpkı emanetin bir kısmını sahibine iade eden, diğer bir kısmını da vermeyen bir kimsenin hâli gibi ezik ve utanma ile karışık bir durum arzeder. Çünkü malın tamamı **Allahü teâlâ**'ya aittir. Hepsini vermek, Allah nezdinde daha sevimlidir. İnsanoğlu cimri olduğu için, bütün malın verilmesi, kendisine zor geldiğinden, **Allahü teâlâ**, kuluna malının tamamını vermeyi emretmemiştir.

Nitekim bu hakikate **Allahü teâlâ** şöyle temas etmektedir:

Eğer sizden malların hepsini ister de sizi çıplak bırakacak olursa, cimrilik edip vermezsiniz. (Muhammed/37)

Yedinci vazife: Malının en iyisini, yanında en sevimli, en kıymetli ve en güzelini seçerek onu Allah yolunda vermelidir. Çünkü Allah mutlak mânâda iyidir, ancak iyiyi kabul eder. Eğer Allah yolunda verdiği malda şüphe varsa, verdiği mal şeriata göre mülkü değilse, o zaman, yerini bulmuş olamaz. Eban'ın (b. Ebî Ayyaş b. Abd) Hazret-i Enes b. Mâlik'den rivâyet ettiği hadîste aynen şöyle denilmektedir:

Helâlden kazandığı bir maldan Allah yolunda infâk eden kula, cennet vardır!23

Eğer zekât için ayırdığı mal, iyisinden değilse, böyle yapması edep dışı bir davranıştır. Çünkü bu takdirde malın iyisini kendisine veya kölesine veyahut da çoluk çocuğuna bırakıyor ve böylece bunları **Allahü teâlâ**'dan daha fazla tercih etmiş oluyor. Eğer bu hareketini, misafirine karşı yapıp evindeki basit yemekleri ona getirirse, mutlaka misafiri darıltacaktır. Ayırdığı zekât sadakasında eğer **Allahü teâlâ**'yı gözetiyorsa, durum budur. Eğer nefsini ve âhiretteki sevabını gözetiyorsa böyle yaptığı takdirde yine akıllı sayılmaz. Çünkü başkasını nefsine tercih etmiş olmaktadır. Zira kişinin, malından verdiği sadaka, Allah nezdinde gizlediği veya yeyip bitirdiği veya ihtiyacına sarfettiği kadar kendisinindir.

Geçici hayatını gözetip ebedî hayatını terketmek, akıllı insanların işi değildir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ey îman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin helâl olanlarından ve iyisinden Allah yolunda harcayın. Kendinizin ancak göz yumarak alabileceğiniz düşük şeyleri sadaka vermeye kalkışmayın. Biliniz ki, Allah vereceğiniz sadakalardan müstağnidir. Her durumda hamde lâyıktır. (Bakara/267)

Yani eğer size verildiği takdirde, ancak istemeyerek ve verenden utanarak alabileceğiniz bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve böylece rabbinizi basit faydalara değiştirmeyin.

Bir dirhem, yüzbin dirhemi geçer!24

Bunun hakikati şöyledir: İnsanoğlu, malının helâlinden ve en iyisinden bir dirhemi Allah yolunda verir. Bu dirhem gönül rızasıyla ve Allah nezdindeki karşılığına sevinerek ve inanarak verilmektedir. Bazen de istemediği ve sevmediği malından yüzbin dirhem vermektedir. Onun sevmediği bir maldan Allah yolunda vermesi delâlet eder ki, sevdiği malını Allah'a tercih etmektedir. Bundan dolayı kendileri için kötü telâkki ettikleri bir şeyi Allah'a atfettiklerinden Allah bir kavmi zemmederek şöyle buyurmuştur:

Hem kendilerinin hoşlanmadıkları kızları Allah'a isnad ediyor, hem de en güzel âkıbet onlarmış diye dilleri kendilerine yalan söylüyor. Hayır! Şüphe yok ki, ateş onlarındır. (Nahl/62)

Bazı Kur'ân okuyucuları (kurralar) ayetteki Lâcerem kelimesinin başındaki nefy (olumsuz) edatı La üzerinde vakfederek hayır mânâsına almış ve onları böylece iddialarında tekzib etmiştir. Sonra ceremden başlayarak ayeti şu mânâya gelecek şekilde okumaya devam etmişlerdir:

Kendi nefislerine istemedikleri şeyi Allah'a atfetmeleri kendilerine ateşi kazandırmıştır. 25

Sekizinci vazife: Sadakasının Allah nezdinde artışına vesile olacak bir kimseyi arayarak vermelidir. Sekiz sınıfın rastgele fertleriyle yetinmemelidir. Çünkü bu sekiz sınıfın içinde hususî sıfatlara sahip olan kimseler vardır: Bu bakımdan o hususî sıfatlar gözetilmelidir. Bu sıfatlar altı tanedir:

1. Dünyadan yüz çevirmiş, âhiret ticaretine kendisini adamış muttakîlere zekât vermelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sen ancak muttaki bir kimsenin yemeğini ye ve yemeğini de yine bir muttakîye yedir. 26

Bunun hikmeti şudur: Muttaki bir kimse, o sadaka ile takvâ yoluna devam etmeye gayret gösterir. Bu bakımdan sen, verdiğin sadaka ile ona bu imkânı bahşettiğinden kendisine ortak olmaktasın.

Yemeğinizi muttakîlere yediriniz. Malî iyiliklerinizi Mü'minlere yapınız. 27

Allah yolunda sevdiğin bir kimseyi misafir et ve yemeğini yedir. 28

Bazı âlimler, sûfîlerin fakirlerini başka fakirlere tercih ederlerdi. 'Eğer bütün fakirlere verirsen daha faziletli olur' denildiği zaman, şöyle **cevap** verirlerdi: 'Hayır! Bunlar, gayeleri sadece Allah olan bir topluluktur. Fakr u zarurete düştükleri takdirde âzimlerine rehavet gelecektir. Eğer onlardan birisinin azmini Allah'a çevirirsem, benim için gayesi dünya olan bir kişiye vermekten daha sevimli olur'.

Adamın bu sözü Cüneyd-i Bağdadî'ye nakledildiği zaman, çok hoşuna gitmiş ve şöyle demiştir: 'Bu, Allah'ın velîlerinden biridir. Uzun bir zamandan beri bundan daha güzel bir söz duymamıştım'.

Anlatıldığına göre, bu adam iflâs ettiği için dükkânını kapatmak ister. Cüneyd-i Bağdadî, kendisine sermaye gönderir ve 'Bu sermayeyi kullan ve dükkânını terketme. Çünkü ticaret, senin gibi insanlara zarar vermez' der. Bu kişi bakkaldı. Fakirler kendisinden ne isterlerse verir onlardan para almazdı.

2. Hususî olarak ilim ehlini aramalı ve sadakasını onlara vermelidir. Çünkü böyle insanlara sadaka vermek, ilme yardımdır. İlim ise, sahih bir niyetle tahsil edildiği takdirde ibadetlerin en şereflisidir.

İbn-i Mübârek, sadakalarını özellikle ilim erbabına tahsis etmekteydi. Kendisine 'Neden böyle yaparak bütün fakirlere vermiyorsun?' denildiği zaman, şu cevabı verdi: 'Peygamberlik makamından sonra, âlimlerin makamından daha üstün bir mertebe olduğunu bilmiyorum. Bu bakımdan âlimlerden birisinin kalbi, dünyevî ihtiyaç sebebiyle meşgul olduğu takdirde ilim tahsilini tam mânâsıyla yapamaz. O halde onlara ilim tahsili imkânını vermek en faziletli bir hareket olur'.

3. Zekâtı alan, takvâsında ve Tevhîd ilminde doğru bir kimse olmalıdır. Tevhîd ilminde doğru oluşunun mânâsı şudur: Zekât ve sadakayı aldığı zaman buna karşılık verene değil, Allah'a hamdeder, şükreder ve bu nimetin Allah'tan geldiğini görür, aradaki vasıtaya önem vermez. İşte böyle bir kimse, herkesten daha fazla Allah'a şükreden bir kul olur. Bu insan, bütün nimetlerin Allah'tan geldiğini görür.

Lokman Hakîm, oğluna yapmış olduğu vasiyette şöyle demektedir: 'Sakın kendinle Allah arasında nimet veren bir kimsenin varlığını hatırına getirme. Allah'tan başkasının nimetini kendin için bir ağırlık say'.

Nimet mukabilinde Allah'a değil de başkasına teşekkür etmek, hakikî nimet vereni tanımamak demektir. Bu insan, vasıtanın zorlandığını ve Allah'a musahhar olarak ister istemez o nimeti getirip kendisine verdiğini de kesinlikle bilmez. Bilmez ki, **Allahü teâlâ**, bu fiilin icrası için kulu zorlayan bütün faktörleri seferber etmiş ve bütün sebepleri kolaylaştırmıştır. Bundan dolayı kul, vermek hususunda mecburiyet halindedir. Eğer vermemezlik yapmak istese de buna kudreti olmaz. Çünkü Allah, kulun kalbine 'Din ve dünyasının salâhı böyle yapmana bağlıdır' fikrini ilkâ etmiştir. İticimânâ kuvvetli oldu mu fâilin irâdesi ve bu işi yapmaya kudreti kesin bir hâl alır. Böylece kul, kudretli iticiye muhalefet edemez. Bütün itici kuvvetlerin yaratıcısı ve tahrik edicisi **Allahü teâlâ**'dır. Zayıflığı ve tereddüdü ortadan kaldıran da O'dur. İticilerin istediği gibi, kudretin işlemesini kuluna musahhar kılan da O'dur. Bu imana sahip olan bir kimse, zâhirî sebeplere değil, sebepleri yaratana bakar.

Böyle bir îman, verici için, alıcının senâ ve şükründen daha faydalıdır. Çünkü senâ ve şükür, faydası pek az olan birer dil hareketidir. Böyle muvahhid bir kula yardım etmek elbette zâyi olamaz. Fakat verene, verdiğinden ötürü hayırlı dualar yapan ve medh-ü senâda bulunan bir fakir ise, günün birinde bu hediye kesildiği takdirde verene aynı eşitlikte küfredebilir. Verenden azıcık bir eziyet görürse beddua edebilir. Çünkü böyle bir yağcının durumu değişiktir. Bir halde durmaz.

Hazret-i Peygamber bazı fakirlere sadakasını gönderdi. Götüren elçiye; 'Sadakayı alırken ne diyorsa onu ezberle' diye emir verdi. Fakir, sadakayı aldığında şöyle dedi: 'Hamd kendisini anan kullarını unutmayan ve kendisine şükreden kullarını zâyi etmeyen Allah'a mahsustur'. Sonra şöyle devam etti:

'Ey Allahım! Sen filân kulunu (beni) unutmadın. Bu bakımdan filân kulunun da seni unutmamasını müyesser kıl!'

Elçi, bu sözleri **Rasûlüllah**'a naklettiği zaman, **Rasûlüllah** sevinerek şöyle buyurmuştur: 'Onun böyle söyleyeceğini biliyordum'. 29

Dikkat et ve gör ki, bu kişi sadece **Allahü teâlâ**'ya nazarını teksif etmektedir. Kendisine sadaka gönderen **Hazret-i Peygamber**'e dahi bu hususta temas etmemektedir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir kişiye: 'Tevbe et' buyurmuş ve bunun üzerine o da şöyle demiştir: 'Sadece Allah'a tevbe ederek dönüş yapıyorum. Muhammed'e değil'.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişi, hakkın sahibini tanıdı ve onu ehline verdi. 30

Hazret-i Âişe'nin kendisine yapılan iftirâ ile ilgili meselede beraati nâzil olduğu zaman, babası Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) , ona şöyle dedi: 'Kalk! **Allah'ın Rasûlü**'nün başını öp'

Bunun üzerine Hazret-i Âişe şöyle demiştir:

Allah'a yemin ederim ki, bunu yapmayacağım. Bu hususta sadece Allah'a hamdederim.

Bu söz karşısında **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur:

Ey Ebû Bekir! Âişe'nin yakasını bırak!

Hadîsin başka bir rivâyetinde Âişe vâlidemizin Hazret-i Ebû Bekir'e şöyle dediği kaydedilmektedir:

Ben bu iftiradan Allah'ın hamdıyla kurtulmuşum. Ne senin, ne de arkadaşınınkiyle değil. .

Orada hazır bulunan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe'nin bu sözlerine karşı menfi bir tepki göstermemiştir. Oysa vahy, **Hazret-i Peygamber**'in diliyle Âişe'ye bildirilmişti. Eşyayı Allah'tan başkasına atfetmek, kâfirlerin vasfıdır. Çünkü **Allahü teâlâ**, şöyle buyurmaktadır:

Böyle iken Allah ortaksız olarak anıldığı vakit âhirete îman etmeyenlerin yürekleri tiksinir ve ondan başka putlar anıldığı vakit yüzleri hemen güler. (Zümer/45)

İçini, vasıtaları ancak vasıta olarak görmekten başka menfi mânâlardan temizlemeyen bir insan, gizli şirkten kurtulmuş sayılamaz. Bu bakımdan kişi Tevhîdini şirkin bulanık ve karışıklıklarından tasfiye etmek hususunda Allah'tan korkmalıdır,

4. Zekâtı alan kişinin zekâta olan ihtiyacı örtülü ve gizli olmalıdır. Her gördüğü şahsa fakirliğinden şikâyet etmemelidir. Veya nimetleri elinden çıkıp âdetleri devam eden mürüvvet sahiplerinden olmalıdır. Zira böyle bir kimse, daima iyi tarafını halka göstermek suretiyle yaşar. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: Dilenmekten çekindikleri için, tanımayanlar onları zengin zanneder. Ey Rasûlüm! Sen onları simâlarından tanırsın. Onlar iffetlerinden ötürü insanları rahatsız edip birşey istemezler. (Bakara/273)

Böyle kimseler, îman bakımından zengin, sabır bakımından aziz oldukları için, yüzlerini kızartırcasına şuradan buradan sadaka ve zekât talebinde bulunmazlar. Bu bakımdan her yerde diyânet erbabını araştırmak, zekât ve sadakaları onlara vermek hayır ve sabır ehlinin durumlarının iç yüzlerini keşfetmeye çalışmak, zenginlere düşen en uygun harekettir. Bu kimselere verilen sadakalar, açıktan

dilenen kimselere verilen sadakanın yüz misli olarak kabul edilir.

5. Zekâtı alan kimse çoluk-çocuk sahibi olmalı veya hastalık veyahut da herhangi bir sebep dolayısıyla çalışamayacak halde olmalıdır. O zaman kendisine **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinin mânâsı tecelli eder:

Sadakalarınızı o fakirlere verin ki, onlar Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. (Bakara/273)

Yani âhiret yolunda herhangi bir illetten veya maişetin darlığından, yahut da kalbinin ıslahı sebebiyle çalışıp rızkını temin edemez hale gelmişlerdir. Çünkü böyle kimselerin kanatları makaslanmış, el ve ayakları bağlanmıştır. Bu sebeplere dayanarak Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , Ehl-i Beyte on veya daha fazla koyundan oluşan sürüler vermekteydi, **Hazret-i Peygamber** de, kişinin ailevî durumuna göre zekâtı taksim etmekteidi.

Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) (**Rasûlüllah**'ın hadîsinde 'Yârab! Belânın cehdinden sana sığınıyorum' şeklinde geçen) 'Belânın cehdi nedir?' diye sorulduğu zaman, şu cevabı vermiştir: 'Çoluk çocuğun çokluğu ve malın azlığıdır'.

6. Zekât verilen kimse, akraba ve rahîm sahiplerinden olmalıdır. O zaman hem sadaka ve hem de sıla-i rahîm yerine geçer. Sıla-i rahîm'de sonsuz sevabın bulunduğu (da hepimizin) malûmudur.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir; 'Kardeşlerimden birisine bir dirhem sadaka vermem, başkasına yirmi dirhem vermekten bence daha sevimlidir. Aynı kardeşime yirmi dirhem sadaka vermem, başkasına yüz dirhem vermekten daha sevimli geliyor bana. . . Ona yüz dirhem vermem, bir köleyi âzâd etmemden daha sevimli geliyor bana. . '

Hayır meselesinde dost ve ihvanlar gelişi güzel tanıdıklara tercih edilir. Tıpkı akrabaların yabancılara tercih edilmesi gibi. . .

Zekât ve sadaka veren zat, bu incelikleri gözetmelidir.

İşte zekâtı alanda aranan ve istenen vasıflar bunlardır. Bunların her birisinde nice dereceler vardır. Bu bakımdan bu derecelerin en yükseğini talep etmek daha uygundur. Eğer bu sıfatların birkaçına birden sahip olan bir kimseyi bulur ve zekâtını ona verirse, bu kendisi için en büyük azık ve en büyük ganimettir. Bu sıfatlarla sıfatlanmış kimseyi arayıp bulursa iki ecri, eğer bu hususta yanılırsa bir ecri vardır.

Çünkü o iki ecrin biri derhal olandır ki, o da nefsinin cimrilik sıfatından temizlenmesi, kalbine Allah sevgisinin yerleştirilmesi ve Allah'ın tâatinde yerini bulsun diye gayret sarfetmesidir. Onun kalbinde kuvvetleşen ve kendisini **Allahü teâlâ**'nın huzuruna müştâk kılan işte bu vasıflardır.

İkinci ecri ise, zekât alanın kendisine yaptığı dua ve himmetidir. Çünkü ebrârın kalpleri hâl-i hazırda ve gelecek zamanlarda tesir icra ederler. Eğer böyle bir kimseye tesadüf ederse, bu iki ecri birden alır. Yanıldığı takdirde ise, **ikinci**yi değil, sadece birinciyi elde etmiş olur. Gerek burada olsun, gerek diğer yerlerde olsun, gayret sarfederek çalışan, doğruya isabet ettiği takdirde ücretini kat kat almış demektir. Allah en doğrusunu bilir!

10) Bezzâr, Dârekutnî, el-İlel, (Enes'den)

l1) Ebû Dâvud, Tirmizî, Hâkim, (İbn Ömer'den)

12) Kaynağı daha önce geçmişti.

13) Buhârî ve Müslim, (İbn-i Abbâs'dan)

14) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Zerden)

15) Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'dan zayıf bir senedle)

16) Hatib, Tarih'inde (Benzerini zayıf bir senedle Enes'den)

17) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

18) Taberânî, (Ebû Ümâme'den)

19) Irâkî, böyle bir hadîse rastlamadığını söylemektedir.

20) İbn Adiyy ve İbn Hıbbân, (Enes'den zayıf bir senedle)

21) Irâkî, bu hadîsin aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

22) Dârekutnî, İfrad, (İbn-i Abbâs'tan)

23) İbn Adiyy ve Bezzâr

24) Nesâî ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den) ; İbn Hıbbân'a göre hadîs sahihtir,

25) Bu yoruma göre Cerem kelimesi kazanmak mânâsına gelmiş olur.

26) Ebû Dâvud, Tirmizî, (Ebû Said'den)

27) İbn-i Mübârek, (Ebû Said'den)

28) İbn-i Mübârek, (Cüveybir'den, Dahhâk'dan mürsel olarak)

29) Irâkî, bu hadîsin esasına rastlamadığını kaydetmiş ve İbn Mende'nin zayıf bir senedle İbn Ömer'den rivâyet ettiğine işaret etmiştir.

30) İmâm-ı Ahmed ve Taberânî, (Esved b. Serî'den zayıf bir senedle)

5-3

Zekâta Müstehak Olmanın Şartları ve Zekât Almanın adabı

Kişiyi Zekâta Müstahak Kılan Sebepler

Zekâta ancak Benî Hâşim ve Benî Muttalib soyundan olmayan hür bir müslüman müstahaktır. Zekâta müstahak olan bu müslümanda **Allahü teâlâ**'nın kitabında zikredilen sekiz sınıfın özelliklerinden birisi mevcuttur. Bu bakımdan zekât, kâfire, köleye, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e mensup bir kimseye verilemez.

Çocuk ve deliye gelince, onların velîleri, kendi yerlerine zekâtı kabul ettiği takdirde onlara verilir. Bu bakımdan biz sekiz sınıfın vasıflarını beyan edelim:

I. Fakirler

Fakir, malı olmayan ve çalışmaya gücü yetmeyen kimse demektir. Eğer kişinin yanında günlük nafakası ve hâline münasip elbisesi bulunursa, fakir sayılmaz, fakat miskindir. Eğer günün yarısına yetecek derecede nafakası varsa, fakirlikten çıkmaz. Beraberinde kamis iç gömlek bulunur, mendili, mesti ve donu bulunmazsa, sırtındaki kamis kıymeti de, satıldığı takdirde, fakirlerin hâline uygun kamis, mendil, mest ve don almaya yetmezse, yine fakirdir. Çünkü şu anda muhtaç bulunduğu şeyler yanında yoktur ve onları elde etmekten de âciz bulunmaktadır.

Bu bakımdan bir insanın fakir sayılabilmesi için setr-i avretinden başka bir şeyinin bulunmamasını şart koşmak doğru bir görüş değildir. Çünkü böyle bir fakir, dünyada bulunmaz. Kişinin dilenciliği kendisine âdet edinmesi, onu fakirlikten çıkarmaz. Bu bakımdan dilencilik kazanç sayılmaz. Çalışmaya kudreti olduğu takdirde, böyle bir iktidar kendisini fakirlikten kurtarır. Eğer ancak bir âletle çalışma gücüne sahipse (yanında o âleti satın alabilecek para da yoksa) fakir sayılır. Fakat kendisine o âletin zekât malıyla satın alınması câizdir. Eğer şânına yakışmayan bir çalışmaya gücü yetse bile yine fakir sayılır. Şer'î ilimlerle meşgul olan bir fakirse, çalıştığı takdirde ilim tahsilinden mahrum kalıyorsa, bu gücü dikkate alınmaz ve kendisi fakir sayılır.

Eğer kendisini çalışmaktan alıkoyan ibadet vazifeleriyle meşgul olan bir âbid ise, vakitlerin virdleri çalışmasına engel oluyorsa, böyle bir durumda çalışmalıdır. Çünkü çalışmak, nafile ibadetlerden daha evlâdır.

İşte **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Helâl malı elde etmek için çaba sarfetmek farzdan sonra farzdır. 31

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Farzdan sonra farz' tabirinden kazanç yolunda gösterilen gayreti kasdetmektedir.

Hazret-i Ömer 'Şüphe içinde bulunan kazanç dahi dilencilikten hayırlıdır' buyurmuştur.

Eğer fakir, babasından gelen nafaka veya nafakasını vermek mecburiyetinde olan kimseden gelen nafaka ile yetinirse, böyle bir yoldan nafakayı temin etmek çalışmaktan daha kolaydır. Bu bakımdan böyle bir kimse, fakirlikten kurtulmuş demektir.

II. Miskinler

Miskin, geliri giderini karşılamayan bir kimse demektir. Bazen insanın elinde bin dirhem para olsa da miskin sayılır. Bazen de balta ve ipten başka bir şeye sahip olmadığı halde zengin sayılır. Kendi hâline uygun bulunan oturma evleri ve elbiseleri, kişiyi miskinlikten çıkarmaz. Ev eşyası da bu kabildendir. Yani kendi hâline uygun ev eşyası bulunursa, bu da kendisini miskinlik vasfından çıkarmaz. Fıkıh kitaplarının olması da insanı miskinlik sıfatından kurtaramaz. Eğer kişinin malı sadece kitaplarından ibaretse, kendisine sadaka-i fıtır lâzım gelmez.

Kitab'ın hükmü elbisenin ve ev eşyalarının hükmü gibidir. Çünkü kişi, bunlara muhtaç olduğu gibi, kitaba da muhtaçtır.

Fakat kitaptan ihtiyacını gidermek hususunda ihtiyatlı davranması gerekir; zira kitap üç gaye için gereklidir:

a) Öğrenmek

b) İstifade etmek

c) Mütalâa etmek suretiyle neşe almak

Neşe almak ihtiyacı mâkul bir ihtiyaç sayılmaz. Şiir, geçmiş hâdiselerin tarihleri, âhirette faydası olmayan ve dünyada da ancak gezme yerini tutan kitapların benzerlerinin edinilmesi gibi. . . Böyle bir kitap sahibine düşen kefaretin ödenmesi ve fitrenin verilmesi için, satıldığı gibi, miskinlik vasfını da kaldırır.

Öğrenmek ihtiyacına gelince, eğitmen, öğretmen ve müderrislik gibi ücretle yapılan hizmetler içinse, bu kitap onun çalışma âleti sayılır. Böyle bir kitap, fitreyi ödemek için satılmaz. Tıpkı terzi ve diğer sanatkârların âletlerinin satılmaması gibi. . . Eğer öğrenci, farz-ı kifâye olan bir ilmi elde etmek için o kitabı okuyorsa, yine satılmaz ve kendisini miskinlik vasfından kurtarmaz. Çünkü bu önemli bir ihtiyaçtır.

İstifade ihtiyacına ve kitaptan öğrenmeye gelince, gelecekte nefsini tedavi etmek için, tıp kitaplarını, mütalâa edip ibret almak için de vaaz kitaplarını saklamak gibi. . . Eğer böyle bir kimse, başka doktoru ve vâizi olan bir memlekette yaşıyorsa bu kitapları saklamamalı ve satarak ihtiyaçlarını temin etmelidir. Eğer bulunduğu memlekette tabib ve vâiz yoksa, bu kitaplara muhtaç olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bütün bu söylediklerimizden sonra şunu da ilâve edelim ki, kişi birçok zaman ancak uzun bir müddetten sonra kitabı mütalâa etmeye muhtaç olur. Bu bakımdan bu ihtiyaç müddetini de bir zapt u rapt altına almak gerektir.

Hakikate en yakın söz şudur: Senede ancak bir defa mütalâasına muhtaç olduğu kitap, zarurî ihtiyaçtan sayılmaz. Zira günlük yiyeceğinden fazla malı bulunan bir kimseye fitre vermek gerekmektedir. Madem ki, yiyeceği günlük olarak takdir edildi, ev eşyaları, bedene ait giyecekler de senelik olarak takdir edilmelidir. Bu bakımdan yazlık elbiseler kış mevsiminde sattırılmaz. Kitaplar ise, elbise ve ev eşyalarına daha çok benzeyen bir maldır. Bazen kişinin aynı kitaptan iki nüshası vardır. Bu bakımdan **ikisi**nden birine ihtiyacı yok demektir. Eğer derse ki, 'Birisi daha doğru, diğeri ise daha güzeldir, bunun için ben **ikisi**ne de muhtacım', biz cevaben kendisine deriz ki, 'En doğruyu kendine sakla ve en güzeli de sat, müreffeh yaşamayı bırak. Eğer aynı ilim dalıyla ilgili iki nüsha kitabı varsa, biri uzun, diğeri kısa ise, durumuna bakılır. Eğer gayesi istifade etmekse, uzununu kendisine bıraksın ve diğerini satsın. Eğer gayesi tedris ise, bunların **ikisi**ne de ihtiyacı var demektir. Çünkü birisinde olan fayda diğerinde yoktur'.

Bu meselelerin bu şekilde tasviri sonsuza doğru uzayabilir. Fıkıh ilminde bu meselelerin tahliline girişilmemiştir. Bizim bunları burada zikretmemizin sebebi, bunların umumî bir belâ oluşlarından ileri geldiği gibi böyle bir düşüncenin, aksinden daha iyi ve güzel olduğuna dikkatleri çekmek içindir. Zira bu suretlerin sayılması mümkün değildir. Çünkü kitaplar hakkında düşünülenin benzeri ev eşyasının miktarı, adedi, nev'i hakkında da, elbisenin, evin genişliği ve darlığı hakkında da düşünülebilir. Bu hâdiselerin belirtilmiş hududları yoktur. Ancak fâkih, bu hâdiseler hakkında kendi reyiyle ictihad eder. İctihadında gördüklerine dayanarak bazı sınırlamalar koyar. Bu hususta şüphenin tehlikelerine dalar. Müttakî bir kimse için bu hususlarda en ihtiyatlısı hangisi ise, ona yapışır, şüpheliyi bırakır, şüphesize

gider. Karşılıklı taraflar arasında bulunan müşkil orta dereceler sayılmayacak kadar çoktur. İnsanoğlunu bunlardan ancak ve ancak ihtiyatlı davranmak kurtarabilir. Allah daha iyi bilir.

III. Âmiller (Zekâtı Toplayan Görevliler)

Bunlar halife ve kadı hariç zekâtı toplayan bütün devlet memurlarıdır. Eksper, kâtip, alan, koruyan, nakledip getirenler de bu sınıfa dahildir. Bunların hiç birisine normal ücretinden fazla olarak zekât malından maaş verilemez. Eğer bunlar için ayrılmış zekât sermayesi artacak olursa, onlara değil, diğer sınıflara verilmelidir. Topladıkları zekât, ücretlerini karşılayamazsa noksanları devlet hazinesinden karşılanır.

IV. Müellefet'ül-Kulüb (Kalpleri İslâm'a Kazandırılmak İstenen Kimseler)

Bunlar müslümanlığı kabul eden kabile reisleri olup, kabileler arasında sözleri geçerlidir. Kendilerine zekât vermek, onları İslâmiyet'e bağlamak ve onların benzerlerini ve tebaalarını da İslâm'a girmeye teşvik etmek demektir.

V. Mükâteb Köleler

Kölenin payına düşen zekât, onu mal mukabilinde âzâd etmeyi şart koşan efendisine teslim edilir. Ancak doğrudan doğruya köleye teslim edilmesi de câizdir. Efendi, kendi zekâtını akdi kitabet yaptığı kölesine veremez; çünkü o köle henüz kendisinin sayılmaktadır.

VI. Borçlular

Borçlu, ibadet veya helâl bir mesele için borçlanan fakir kimsedir. Eğer borçlandığı parayı mâsiyete sarfetmişse, bu borcu, ancak tevbe ettiği takdirde zekâtla ödenir. Eğer zenginse, borcundan ötürü kendisine zekât verilemez. Ancak zengin, umumî menfaat veya bir fitne ateşini söndürmek için borçlanmışsa, o zaman bu borcunu kapatması için kendisine zekât verilebilir.

VII. Gârimûn

Bunlar devlet bütçesinden maaş almayan gâzilerdir. Zengin olsalar bile savaşmalarına yardımcı olması için zekâtın bir kısmı onlara verilir.

VIII. Yolcular

Zekât alabilecek yolcu, memleketinden, mâsiyet için değil mübah bir iş için çıkmış kimse veya zekât verenin memleketinde bulunan bir gariptir. Böyle bir insan, fakirse, kendisine zekâttan verilir. Bu kimsenin başka bir memlekette malı varsa, kendisini o memlekete ulaştırabilecek kadar zekât verilir.

Şayet bu vasıfların nasıl bilineceğini soracak olursan, şöyle deriz: Kişinin fakir veya miskin olması, kendi ifadesiyle bilinir. 'Ben fakirim veya miskinim' diyen kimseden fakir veya miskin olduğuna dair delil istenmez ve yemin ettirilmez. Kesinlikle yalancı olduğu bilinmedikçe sözüne itimâd edilir.

Gaza ve sefere gelince, bunlar gelecek zamana ait hâdiselerdir. Bu bakımdan kişi 'Ben gâziyim' dediği zaman, kendisine zekât verilir; gazâya gitmediği takdirde de, geri alınır. Zekâtı alan diğer sınıflara gelince, onların bu saydığımız sınıflardan olduklarına dair delil lâzımdır. İşte zekât alabilmenin

şartları bunlardır. Bu sınıflardan kime ne kadar zekât verileceği meselesine gelince, onu ileride beyan edeceğiz.

31) Taberânî, Beyhakî, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

Zekât Alan Kimsenin Vazifeleri

Zekâtı alan kimsenin vazifeleri beştir:

1. Bilmelidir ki, kendisine zekât verilmesini **Allahü teâlâ** vâcib kılmıştır. Bunun bu şekilde bilinmesi, himmetin birleşmesine ve şükrün bir hedefe yönelmesine vesile olur; çünkü **Allahü teâlâ**, insanları hedeflerinin bir olmasına zorlamakta ve bununla mükellef kılmaktadır. Bu hedef Tevhîd ve Âhiret'tir. **Allahü teâlâ** bize bu hedefi açıkça göstermektedir:

Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım. (Zâriyat/56)

Fakat hikmet-i ilâhîsi kula, şehvet ve ihtiyaçlarının musallat edilmesini dilemiştir. Üzerine musallat edilen bu şehvet ve ihtiyaçlar da kulun himmetini dağıtmaktadır. Buna karşılık kerem-i ilâhîsiyle nimetini, kulun ihtiyaçlarına kifayet edecek derecede artırmak dilemiştir. Bu sırra binaen çok mal yaratmış ve bunları da ihtiyaçları giderici âletler olsun ve ibadetler için vesile kılınsın diye kullarına vermiştir. O, bazı kullarına, deneme ve bela kabilinden çok mal verdi ve böylece onu tehlikeye sürükledi. Bazılarını da sevdi ve onu dünyada tıpkı şefkatli bir kimsenin hastasını koruması gibi korudu. Dünyanın fazlalıklarını ona vermedi.

İhtiyacını kolayca elde etmesi ve bu ihtiyacın derlenip korunmasında zahmet çekmesi için onun ihtiyacını zenginler eliyle gönderdi. Böylece malları, zorluk çekmek suretiyle elde eden ve koruyanlar, zenginler; faydasını görenlerse fakirler olur. Fakirler bu şekilde Allah'ın ibâdetine koyulup ölümden sonraki âleme hazırlanırlar. Onları bu hazırlıktan ne dünya fazlalıkları çevirir ve ne de fakirlikleri dolayısıyla çaba sarfetmeleri meşgul eder. Bu ise, nimetin zirvesidir. Fakir müslüman kesinlikle îman etmelidir ki, **Allahü teâlâ**'nın kendisinden esirgediği dünyalığı vermemesi, vermesinden daha üstündür. Bu son derece kritik ve müşkil meselenin tahkik ve izahı Allah'ın izniyle Fakirlik bölümünde gelecektir.

Fakir, bu şekilde aldıklarını, rızık olarak ve ibadetine yardımcı kabul ederek Allah'tan aldığını bilmeli ve 'Bunlarla Allah'ın tâatına daha kuvvetli bir şekilde girişeceğim' diye almalıdır. Eğer aldığı zekâtla **Allahü teâlâ**'ya tâat ve ibâdet imkânından mahrumsa, onu Allah'ın kendisine mübah kıldığı yere sarfetsin (başka muhtaçlara versin) . Eğer aldığı zekâtla Allah'a isyan etmeye kalkışırsa, Allah'ın nimetini inkâr etmiş, O'ndan uzaklaşmaya müstehak olmuş ve Allah'ın gazabını haketmiş olur.

2. Verene teşekkür ve dua etmeli ve onu övmeli; ancak bunu yaparken de vereni, bir vasıta olmaktan daha üste çıkarmamalıdır. Veren, Allah'ın nimetinin alıcısına vasıl olması için bir yoldur. Yolun da, vasıta olmak hesabıyla bir hakkı vardır. Verene teşekkür etmek, nimeti Allah'tan bilmeye zıt düşmez; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İnsanlara teşekkür etmeyen kimse Allah'a da şükretmez. 32

Allahü teâlâ Kur'ân'ın birçok ayetlerinde kendilerinin yaradanı olduğu ve onlara çalışma gücü verdiği halde bu çalışmalarından dolayı insanları övmektedir; tıpkı şu ayette olduğu gibi:

O (Eyyûb) ne güzel bir kuldu. Gerçekten o, tamamen Allah'a yönelmişti. (Sâd/44)

Buna benzer daha nice ayetler vardır. Bu bakımdan zekâtı alan kimse, verene şöyle dua etmelidir: 'Ey servet sahibi! **Allahü teâlâ** senin kalbini pâk kılıp ebrarların (iyilerin) kalplerinden saysın. Amelini temizletip hayırlı insanların amelinden kılsın. Ruhun üzerine rahmetini indirip onu şehid ruhlarından eylesin!'

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Size iyilik yapan bir kimseye, iyilik yapmak suretiyle karşılık veriniz. Eğer buna gücünüz yetmiyorsa, kendisine, kalbinizde iyiliğinin karşılığını verdiğiniz kanaati hasıl oluncaya kadar dua ediniz. 33

Verilen malın ayıplarını eğer varsa örtmek, onu az görmemek ve kötülememek, şükrün tamamlanmasındandır. Vermeyen kimseyi, vermediğinden ötürü tahkir etmemelidir. İyilik yapanı gerek nefsinin, gerek halkın nazarında büyütmelidir; çünkü verenin vazifesi, verdiğini küçümsemek olduğu gibi, alanın vazifesi de verenin himmetini (kendiliğinden) kabullenmek ve iyiliğini büyük görmektir. Her kul, kendi vazifesini yerine getirmeli ve böyle yapıldığı takdirde herhangi bir tenakuzun sözkonusu olmayacağını bilmelidir; çünkü küçüklüğü ve büyüklüğü icab ettiren sebepler arasında muâraza vardır.

Veren için en faydalı husus, küçüklük sebeplerini düşünmektir; bunun aksini tefekkür kendisine zarar verir. Alan ise, verenin tam aksine hareket etmelidir. Gerek alan, gerek verenin bu hareketleri, nimetin, esasında Allah'tan geldiğine olan imanlarına zıt düşmez; çünkü vasıtayı vasıta olarak görmeyenler cahildir. (Vasıtayı vasıta olarak gören ise, normal düşünmektedir) . Ancak vasıtayı esas görmek, hakîkatin inkârı demek olup tehlikeli bir görüştür.

3. Aldığı malın aslını araştırmalıdır. Eğer helâl değilse, ondan sakınmalıdır.

Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona (darlıktan genişliğe) bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı yerden rızık verir. (Talâk/2-3)

Haramdan sakınan muttakî kimse, helâlden mahrum olmaz. Bu bakımdan zâlimlerin, bağîlerin, sultanların emrinde çalışan memurların ve malının çoğu haramdan gelen kimselerin zekât ve sadakalarını kabul etmemelidir. Ancak çok çaresiz kalır ve kendisine verilen malın kimin olduğunu da bilmiyorsa ondan ihtiyacı kadar alabilir. Böyle bir meselede şeriatın fetvâsı budur; çünkü onu, malının çoğu haramdan olan bir kimse sadaka olarak vermiş olabilir; bu durumda da, helâl mal elde etmekten âciz kaldığı zaman ancak ihtiyacı kadarını alabilir. Haram malı kabullendiği zaman, onu zekât olarak almış sayılmaz; zira mal haram olduğu için verenin zekâtı yerine geçmez.

4. Alacağı miktarın şüpheli kısmından sakınmalı ve ancak kendisine helâl olanı almalıdır. Zekâtı ancak ihtiyacı olduğu takdirde alabilir. Eğer zekâtı kendisiyle kitabet akdi yapıldığı veya helâl bir yere sarfetmek amacıyla borçlandığı miktarı ödemek için alıyorsa, borcunun miktarından fazlasını almamalıdır. Zekâtı toplayan memurlardan olduğu için çalışmasının karşılığını alıyorsa, ücretinden fazlasını almamalıdır. Kendisine normal ücretinden fazlası verildiğinde de almamalıdır; zira zekâtı veren, malın esas sahibi değildir ki, onunla teberruda bulunsun. Misafir ise, azığından ve kendisini hedefine ulaştıracak kadarından fazlasını almamalıdır. Eğer zekâtı alan gâziyse sadece harp için kendisine lâzım

olan at, silah gibi şeyleri satın alacak ve nafakasına yetecek kadarını almalıdır. Bütün bunların takdir ve tahdidi kişinin ictihadına bağlıdır; belirlenmiş bir hududu yoktur. Seferin azığı da böyledir. Fakat takvâ, şüpheli olanı bırakarak şüphesiz olanı almaktır.

Kişi zekâtı miskinlik sıfatıyla alıyorsa, ev eşyalarına, elbiselerine, kitaplarına dikkatle bakmalıdır. Eğer onların içinde normal fiyatıyla veya nefâsetiyle kendisini zengin edecek birşey varsa ve o şeyin değiştirilmesi de mümkünse ve değiştirildiği takdirde kıymetinin bir kısmı, kendisi gibi bir eşya alındıktan sonra artıyorsa, zekât almaktansa böyle bir yola başvurmalıdır. Ancak bütün bunlar yine kişinin ictihadına bağlı olan hususlardır.

Kişinin zekâta müstahak olduğu, görünen yönü ile sabit olur. Bunun tam zıddı olan diğer bir yönü daha vardır ki, onunla da zekâta müstahak olmadığı anlaşılmaktadır. Bu **ikisi** arasında, şüpheli birçok durumlar mevcuttur. Korunun etrafında dolaşan bir hayvanın koruya girme ihtimali büyüktür. Bu hususta zekâtı kabul edenin sözüne itimad edilmelidir.

Muhtaç bir kimsenin ihtiyaçlarını takdir ve tesbit etmek hususunda, darlıkta ve genişlikte birçok değişik haller vardır. Bu haller saymakla bitmez. Muttaki kimse, genişlikten çok darlığa meyleder, Bu konuda müsamahakâr olan kimse de daima genişliğe meyyaldir. Hatta nefsini çeşitli genişliklere muhtaç görür. Oysa böyle bir durum, şeriat nazarında hoş değildir. Zekâta ihtiyacı olduğu zaman, ondan, fazla almayıp, aldığı andan itibaren kendisine bir sene yetecek kadar almalıdır; zira ruhsat verilen en yüksek miktar budur. Çünkü sene tekrarlandığı zaman, gelir sebepleri de tekrarlanır. **Hazret-i Peygamber** çoluk çocuğunun ancak bir senelik nafakasını saklamıştır. 34

Fakir ve miskinin zekât alma hususundaki hududunu belirtmeye en yakın fetva budur. Kişinin, zekâttan sadece bir aylık veya bir günlük nafakasını almakla yetinmesi takvâya daha yakındır. (Ancak bu hüküm, hergün için zekâtı bulunan memleketler için geçerlidir) .

Zekât'tan Alınacak Miktar Hakkındaki Görüşler

Alınacak zekât ve sadakanın miktarı hakkında ulemanın fetvaları muhteliftir. Kimileri 'Ancak bir gün ve bir gecesine yetecek kadarını alabilir' demek suretiyle az alma hususunda mübâlağa etmişlerdir.

Bunların delili Sehl b. Hanzeliyye'nin rivâyet ettiği şu hadîstir:

Hazret-i Peygamber zenginlerin dilenmesini yasakladığı zaman, kendisine dilenmesi yasaklanan zenginliğin ne olduğu soruldu. Buna, şu cevabı verdi: 'Sabah ve akşam yiyeceğine sahip olan kimse zengindir'.

Başka bir grup da, 'Zekâttan zengin olacak kadar alabilir demişlerdir, (Burada) zengin olmanın haddi bunlara göre zekât nisabına sahip olacak derecede almak demektir; çünkü Allah

Teâlâ zekâtı ancak zenginlere vâcib kılmıştır. Bunlar ise, zengin değiller ki almasınlar.

Bir grup âlim de 'Kişi kendisi ve aile efradından herhangi birisi için nisab miktarı kadar zekât alabilir' demiştir.

Bazıları da 'Zenginliğin haddi elli dirhem veya onun kıymetinde altındır' demiştir.

İbn Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet edilmiştir:

Kendisine yetecek kadar malı olduğu halde dilenen, kıyâmet günü mahşer yerine yüzü (utanmaktan) şerha şerha olarak gelir.

İbn Mes'ûd'a 'Zenginliğin sınırı nedir?' diye sorulduğunda, 'Elli dirhem veya onun kıymetinde altındır' demiştir. Fakat bunu rivâyet edenin mevsuk bir kimse olmadığı söylenmektedir.

Başka bir grup da, 'Zenginliğin haddi kırk dirhemdir' demişler ve delil olarak da Atâ b. Yesar tarafından **Hazret-i Peygamber**'den nakledilen şu munkatı' hadîsi göstermişlerdir:

Kim kırk dirhem parası olduğu halde dilenirse, dilencilikte ifrata kaçmış demektir. 35

Diğer bir grup âlim de, zekât alma hususunda daha geniş bir imkân taraftarıdır. Şöyle ki: Kişi, hayatı boyunca kendisini zengin edecek bir akarı veya kendisine ticaret imkânı sağlayacak ve böylece ömrü boyunca zekât almaktan kurtaracak bir malı, zekât olarak alabilir; çünkü zenginlik budur.

Hazret-i Ömer 'Verdiğiniz zaman karşınızdaki insanı zengin edercesine veriniz' buyurmuştur.

Hatta seleften bazıları 'Zengin bir kimse fakir düştüğünde zekâttan, onbin dirhem dahi olsa eski hâlini geri getirecek kadar alabilir' demişlerdir. Ancak böyle bir durumda da normal sınırı geçmemeye dikkat etmelidir.

Ebû Talha (radıyallahü anh) bahçesinde çalışmaktan dolayı namazını kaçırdığı zaman, **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Namazı kaçırmama sebep olan bahçem Allah için sadaka olsun' demiş;

Hazret-i Peygamber de kendisine şöyle buyurmuştur:

O bahçeyi fakir akrabalarına vermen senin için daha hayırlı olur. 36

Hazret-i Peygamberin bu sözleri üzerine Ebû Talha, bahçesini fakir yakınlarından Hasan ile Ebû Katâde'ye vermiştir. Oysa bir hurma bahçesi, iki kişi için hem çok ve hem de zengin edicidir. (Eğer zengin edecek kadar sadaka veya zekât almak câiz değilse neden **Rasûlüllah** buna teşvikte bulunmuştur?)

Hazret-i Ömer, bir bedevîye, yavrusuyla birlikte bir deve vermiştir. İşte zekât ve sadaka alma hususunda hikâye edilen hükümler bunlardır.

Alınan sadaka miktarını bir günlük nafakaya veya kırk dirheme kadar azaltmak meselesine gelince; bu husus, dilenciliğin ve kapı kapı dolaşmanın iyi olmayışı hakkında vârid olmuştur. Zaten dilenmek ve kapı kapı dolanmak iyi birşey değildir. Dilenmenin zekât ve sadaka almaktan ayrı bir hükmü vardır. Zekâttan, alınan zekât malıyla herhangi birşey alıp onunla zengin olacak kadar alınmasına ruhsat vermek ihtimale en yakın bir fetva olduğu gibi israfa da dönüktür. Normale en yakın olan fetvâ, bir senelik ihtiyacı kadar almaktır. Bunun ötesi tehlikeli, azı ise sıkıntılıdır.

Bu fetvalar hakkında kesin bir sınır olmadığından müctehid vâki olan hükmü gözönünde bulundurarak kendi görüşüne göre fetvâ verir. Müctehidin fetvâsına rağmen muttaki kimse 'Sana fetvâ verseler de sen yine kalbinden fetvâ iste'37 sözünü unutmamalıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** de böyle söylemiştir; çünkü günah, kalplerin ısırılması ve bir türlü doğru görmemesidir. Bu bakımdan zekât alan kimse aldığı miktar hakkında nefsinde herhangi bir

tereddüde ve şüpheye düşerse, Allah'tan korkup 'Zâhirde âlimlerin fetvâsı var' diye kendisini haklı çıkarmamaya dikkat etsin; çünkü âlimlerin fetvaları, zaruretten kurtarıcı kayıtlara bağlıdır. Ayrıca bu fetvalarda tahmin ve şüphelere düşme tehlikeleri de vardır. Şüphelerden kaçmak ise, dindar kimselerin ahlâkı ve âhiret yolcularının âdetidir.

5. Zekâtı alan kimse, mal sâhibine zekâtının miktarını sormalı ve kendisine verilen miktar, o şahsın tüm zekâtının sekizde birinden fazlaysa, bu fazlalığı almamalıdır. Çünkü zekât alacak olan diğer ortaklarıyla birlikte mütalaa edildiği zaman, ancak onun sekizde birini haketmiş olur.

Bu bakımdan sekizde birini dahi iki sınıfa paylaştırdığı takdirde kendisine ne kadar düşüyorsa o kadarını almalıdır. Zekât alanlardan çoğunun verenden bu keyfiyeti sormaları gerekir; çünkü zekât alanların çoğu ya cehaletlerinden veya müsamahakârlıklarından bu taksimi gözetmezler. Bu suali ancak aldığı miktarın kendisine haram olmak ihtimali bulunmadığı kanaatında ise terkedebilir.

Helâl ve Haram bölümünde Allah'ın izniyle bu durumun nerede sorulması gerektiği ve ihtimal derecesinin ne olduğu tafsilâtlı bir şekilde izah edilecektir.

32) Tirmizî, (Ebû Said'den) ; Ebû Davud ve İbn Hıbbân, (benzerini Ebû Hüreyre'den)

33) Ebû Davud. Nesâî, (İbn Ömer'den sahih bir senedle)

34) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Ömer'den) ; Beyhakî, (Enes'den) . Zehebî bu hadîsin münker olduğunu söylemiştir.

35) Ebû Dâvud, İbn Hıbbân

36) Bu hadîs Namazın Sırları bölümünde de zikredilmişti,

37) İlim bölümünde geçmişti.

5-4

Nafile Sadakanın Beyan ve Fazileti

Hadîsler

Bir hurma ile de olsa sadaka veriniz. Çünkü sadaka olarak verilen o hurma, açın ihtiyacını giderir. Suyun ateşi söndürmesi gibi günahı da söndürür. 38

Bir hurmanın yarısıyla olsa bile sadaka vererek ateşten korunun. Eğer yanınızda sadaka verecek birşey yoksa dilenciyi güzel bir sözle savuşturun. 39

Müslüman bir kul, helâl olarak kazandığı maldan sadaka verirse ki Allah da ancak helâlden verileni kabul eder **Allahü teâlâ** o sadakayı sağ eliyle kabul eder ve herhangi birinizin deve yavrusunu büyüttüğü gibi onu büyütür. Öyle ki, sadaka olarak verdiğiniz bir hurma, Uhud dağı kadar olur. 40

Hazret-i Peygamber Ebu'd Derda'ya hitaben şöyle buyurmuştur:

Çorbayı pişirdiğin zaman bol sulu yap. Sonra komşularından bir aileyi seç. O çorbadan sadaka olarak bir miktarını o aileye ver!41

Allahü teâlâ sadakasını en iyi şekilde veren kulun, geride bıraktığı malına en iyi şekilde bereket

ihsan eder. 42

Her insan (kıyâmet gününde) hemcinsleri arasında hüküm verilinceye kadar sadakasının gölgesinde durur. 43

Sadaka şerrin yetmiş kapısını kapatır. 44

Gizlice verilen sadaka, **Allahü teâlâ**'nın gazabını söndürür.

Zenginlikten sadaka veren bir kimsenin sevabı, ihtiyaçtan sadaka kabul edenin sevabından daha üstün değildir. 45

Buradaki 'ihtiyaçtan sadaka kabul eden kimse' dini için çalışmak gâyesiyle sadaka ile ihtiyacını gidermeye uğraşan kimsedir, Bu bakımdan böyle bir kimse dininin imarı için sadaka veren kimse ile sevapta eşittir,

Hazret-i Peygamber'e 'Sadakanın hangi kısmı daha üstündür?' diye sorulduğunda, şöyle **cevap** vermiştir: 'Sağlam olduğun, servete karşı cimri bulunduğun, yaşama ümidinde olup fakirlikten korktuğun halde sadaka vermen, sadakanın en üstün şeklidir. Sakın can boğaza dayandığı zamana kadar sadaka vermemezlik yapma ki o zaman filân ve falan adama şunu verin diyerek falan adamın malını başkalarına taksim etmeyesin!'46

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , günün birinde ashâbına şöyle hitab eder:

- Sadaka veriniz!

Cemaatta bulunanlardan biri şöyle der:

- Benim yanımda bir dinar var.

- Onu kendi nefsine infâk et!

- Başka bir dinarım daha var.

- Onu da hanımın için harca!

- Başka bir dinarım daha var

- Onu da çocuğuna harca!

- Başka da var.

- Onu da hizmetçine harca!

- Başka da var.

- Sen onu vereceğin yeri daha iyi bilirsin. 47

Sadaka (zekât) , Muhammed ailesine helâl değildir. Çünkü sadaka, halkın (mallarının) kirleridir. 48

Dilenciyi mahrum ettiğinizden ötürü müstehak olacağınız zemmi bertaraf etmek için yemeğinizden bir kuş başı kadar olsa dahî veriniz. 49

Eğer dilenci doğru söylüyorsa, ona birşey vermeyip mahrum çeviren asla felâh bulamaz. 50

Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: "Kapısından bir dilenciyi mahrum olarak çevirenin evine yedi gün kadar melekler girmez'.

Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu iki işini başkasına bırakmazdı:

a) Geceleyin abdestte kullanacağı suyu kendisi hazırlar ve üzerini örterdi,

b) Sadakasını kendi eliyle miskine verirdi. 51

Miskin, bir iki hurma, bir iki lokma vermek suretiyle kapıdan giden kimse değildir. Miskin, haysiyetini koruyan bir kimsedir. İsterseniz şu âyeti okuyunuz: 'Onlar iffetlerinden ötürü insanları rahatsız edip birşey istemezler'. 52

Bir müslümanı giydiren bir kimse, giydirdiği müslümanın sırtındaki elbiseden bir yama kalıncaya kadar, Allah'ın koruma ve himâyesinde bulunur. 53

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: Hazret-i Aişe'nin elbisesi yamalı olduğu halde ellibin dirhem sadakayı fakir fukaraya dağıttı'.

Mücâhid, 'Yoksula, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler' (İnsan/8) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: 'Yemeğe karşı iştahları olduğu halde kendileri yemezler de zikrolunan insanlara yedirirler'

Hazret-i Ömer bir duasında şöyle demiştir:

Ey Allahım! Malın fazlalığını bizim hayırlılarımıza emanet kıl ki onlar bizden olan ihtiyaç sahiplerine versinler.

Âdil Halife Ömer b. Abdulaziz de şöyle demiştir: 'Namaz seni yolun ortasına kadar götürür. Oruç ise padişahın kapısına kadar; sadaka ise, padişahın huzuruna sokar'.

İbn Ebî Cahd54 şöyle demiştir: 'Sadaka, kötülüğün yetmiş kapısını kapatır. Sadakanın gizli verileni açık verileninden yetmiş derece üstündür. Sadaka, yetmiş **şeytan**ın çenesini söker'.

İbn Mes'ûd şöyle anlatır: Bir adamcağız yetmiş sene Allah'a ibadet ettikten sonra kötü birşey yaptı, o yetmiş yıllık ibadet yandı. Sonra bir miskinin yanından geçerken ona bir ekmek sadaka verdi. Bu sadakanın hürmetine **Allahü teâlâ** onun günahını affetti ve yetmiş senelik amelim kendisine iade etti. . . '

Lokman Hakîm, oğluna 'Bir günah işlediğin zaman, hemen akabinde sadaka ver' demiştir.

Yahya b. Muaz 'Dünya dağlarının karşılığında tartılan bir dâneyi tanımıyorum. Meğer ki sadaka olarak verilen bir dâne olsun' demiştir.

Abdülaziz b. Ebi Revad55 der ki: 'Şu üç şeyin cennet hazinelerinden olduğu söylenir:

a) Hastalığı gizlemek,

b) Sadakayı gizlemek,

c) Mûsibetleri gizlemek'.

Bu söz, aynı zamanda müsned ve merfû bir hadîs olarak da rivâyet edilmiştir.

Ömer b. Hattab (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Ameller aralarında (manen) birbirlerine karşı iftihar ettiler. Bu arada sadaka dedi ki; 'Ben sizin en faziletlinizim'.

Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh) sadaka olarak şeker verir ve şöyle derdi: "**Allahü teâlâ**'yı dinledim; şöyle buyurmaktadır: 'Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe siz cennete, giremezsiniz' (Âl-i İmrân/92) . Allah biliyor ki en fazla şekeri severim".

Nehâî diyor ki: 'Sadaka olarak verdiğim şeyi, Allah için veriyorsam, ayıplı olması hiç de hoşuma gitmez'.

Ubeyd b. Umeyr de şöyle demiştir: 'İnsanlar son derece aç, susuz ve çıplak olarak haşrolunurlar. Onlardan hangisi dünyadayken Allah için yedirmişse, Allah da onu o günde doyurur. Allah için dünyada içirene Allah orada içirir ve nihayet Allah için dünyada giydireni Allah orada giydirir'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Eğer Allah dileseydi, hepinizi zengin kılar, aranızda bir tek fakir bırakmazdı. Fakat **Allahü teâlâ** bir kısmınızı diğer kısmınızla denemek istedi'.

Şa'bî de şöyle demiştir: 'Kim nefsini sadakanın sevabına, fakirin sadakaya muhtaç olmasından daha fazla muhtaç görmezse, onun sadakası Allah katında kabul edilmez ve durdurularak kendisinin yüzüne çarpılır'.

İmâm-ı Mâlik de şöyle der: 'Zengin kimsenin sebil yaptığı suyu içmesinde bir sakınca görmüyoruz. Çünkü zengin o suyu dışarda sadaka verip, camide de içer. Çünkü onun gayesi o suyu susayanlara sebil etmektir. Gayesi sadece ihtiyaç sahipleri ile miskinler içsin diye değildir'.

Hasan-ı Basrî'nin yanından beraberinde bir câriye bulunan bir nehhas (canbaz) geçer. Hasan-ı Basrî, canbaza 'Bu câriyeyi bir veya iki dirheme satmaya razı mısın?' der. Canbaz kabul etmeyince, Hasan-ı Basrî 'Öyleyse yoluna devam et, (bilmelisin ki) **Allahü teâlâ** cennetin elâ gözlü hâtunlarını, bir kuruş ve bir lokmaya vermeye razıdır' der.

38) İbn-i Mübârek, (İkrime'den mürsel olarak)

39) Buhârî ve Müslim, (Adiyy b. Hâtim'den)

40) Buhârî ve Müslim, Tirmizî, Nesâî, (Ebû Hüreyre'den)

41) Müslim, (Ebû Zerden)

42) İbn-i Mübârek, (İbn Şihab'dan mürsel olarak sahih bir senedle)

43) İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ukbe b. Âmir'den)

44) İbn-i Mübârek, (Enes'den zayıf bir senedle)

45) İbn Hıbbân, Duâfa: Taberânî, el-Evsat, (Enes'den)

46) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

47) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

48) Müslim, (Muttalib b. Rabia'dan)

49) Ukaylî, Duafâ, (Hazret-i Âişe'den)

50) Ukaylî, Duafâ; İbn Abdilberr, (Hazret-i Âişe'den)

51) Dârekutnî, (İbn Abbâs'dan zayıf bir senedle) . İbn-i Mübârek, (mürsel) bir senedle

52) Buhârî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

53) Tirmizî ve Hâkim, (İbn Abbâs'tan) . Hadîsi rivâyet edenler arasında zayıf olarak bilinen Halid b. Tahman vardır.

54) İsmi Sâlim b. Rafî'dir ve el-Eşcâi kabilesindendir. H. 120 yılında vefatetmiştir.

55) Hadîs ilminde güvenilir, âbid ve zâhid bir kimse idi. H. 159 yılında vefat etmiştir.

Sadakanın Gizli veya Açık Verilmesi

İhlâs arayıcıları, bu hususta ayrı ayrı görüşlere sahiptir. Bir kısmı, sadakanın gizlenmesinin daha faziletli olduğu fikrine meyyâldir. Başka bir grup da açıkça verilmesine taraftardır. Biz bu görüşteki mânâ ve tehlikelere işaret ettikten sonra hakikatin perdesini kaldıracağız.

Sadakayı Gizli Vermenin Beş Anlamı

1. Sadakayı gizli vermek sadaka alanın gizli kalmasına daha fazla yardım eder. Zira onun açıkça sadakayı alması, mürüvvetinin perdesini yırtmaktır. İhtiyacını belirterek afiflik durumundan çıkmaktır. Mahbub olan korunma hududunu da aşmaktır ki bu korunma hududu sayesinde, câhil kimseler o hududa dikkat eden fakirleri zengin sanırlar.

2. Sadakayı gizli vermek, insanların kalp ve dilleri için, daha selâmetlidir, Zira insanlar çoğu zaman kıskanır veya 'Neden sadaka aldı?' diye adamın aleyhinde atıp tutarlar. Zengin olduğu halde sadaka aldığını sanırlar veya 'ihtiyacından fazla aldı' derler. Hased, suizân ve gıybet ise, büyük günâhlardandır. İnsanları bu günahlardan korumak daha iyidir.

Ebû Eyyub es-Sahtiyânî şöyle demiştir: 'Komşularımda bana karşı bir hased belirmesin diye, yeni elbise giymeyi terkettim'.

Zâhidlerden biri şöyle demektedir: 'Sadece arkadaşlarımın gönlü için bazen mübah olan bir şeyi kullanmayı da terkediyorum. Çünkü onu kullandığım takdirde 'Bu sana nereden geldi?' diye sorup zihinlerinde bazı soru işaretleri oluşmaktadır'.

İbrahim et-Teymî'nin sırtında arkadaşlarından bazıları yeni bir gömlek görürler ve kendisine sorarlar: 'Bunu nereden aldın?' İbrahim 'Kardeşim Hayseme bana verdi. Eğer ailesinin bunu bana vereceğini bildiklerini bilseydim, kabul etmezdim' diye **cevap** verir.

3. Sadaka ve zekâtını verene bu verdiklerinin gizlenmesi hususunda yardım etmelidir. Çünkü gizli yapılan bir yardım, açıkça verilenden daha faziletlidir. Faziletli bir işin tamamlanmasına yardım etmek de fazilettir. Hadiseyi kapatmak, ancak iki taraf için mümkündür. Çünkü bir taraf hâdiseyi açığa vurursa, verenin hareketi de açığa çıkmış olur.

Bir adam, bir âlime açıktan birşey verir. Âlim, verileni kabul etmeyerek sahibine iâde eder. Aynı kişi, aynı âlime başka bir zaman gizlice birşey verir ve bu sefer o âlim, bu verileni kabul eder. Aynı kişiye bu şekilde davranmasının sebebi kendisine sorulduğu zaman da şöyle der: 'Bu kişi, bu sefer iyiliğini gizlemek suretiyle edeple hareket etti. Ben de bu şekilde edeple hareket edenin iyiliğini kabullendim. Öbür defasında açık vermek suretiyle su-i edebde bulundu. Ben de onun iyiliğini geriye iade ettim'.

Adamın biri, bir sûfîye cemaatin içinde birşey uzatır. Sûfî kabul etmeyerek sadakayı geri çevirir. Adam **Allahü teâlâ**'nın sana verdiğini neden geri çeviriyorsun?' deyince sûfînin cevabı şu olur: 'Sen, sadece Allah'ın olan bir malda başkasını Allah'a ortak kılıp sadece Allah'ın bilmesiyle kanaat etmedin de ondan. Bu bakımdan ben Allah'ın bana gönderdiği iyiliği değil de, senin konuştuğun mânâyı geri çevirdim'.

Ariflerden biri, açıkta kendisine verilen ve kabul etmediği birşeyi gizliden verdikleri takdirde kabul eder. Bunun üzerine kendisine neden böyle yaptığı sorulduğunda şöyle der: 'Sen açıkta verirken Allah'a isyan ettin. Ben de mâsiyet hususunda sana yardımcı olmak istemedim. Gizlemekle Allah'a itaat ettin. Allah'ın tâatinde sana yardımcı olmak istedim'.

Süfyân es-Sevrî 'Eğer bilseydim ki, bana vereceği sadakayı gidip başkasına söylemeyecek, şurada burada konuşmayacak biri var, sadakasını hemen kabul ederdim' demiştir.

4. Sadakayı açık vermekte, alan için zillet ve aşağılık duygusu vardır. Oysa müslüman hiçbir zaman, nefsini zelil edemez. (Allah'a karşı olan hâl müstesnâ)

Âlimlerden bazıları, gizli verilen sadakayı kabul, açık verilenleri de reddederek derlerdi ki: 'Onu açıkta bana uzatmak, ilmin ve kârına zillet getirir ve ilim ehlini de küçük düşürür. Ben ise, ilmi, ayaklar altına almak, ehlini zelil düşürmek suretiyle dünyanın herhangi birşeyini yükselticilerden değilim'.

5. Ortaklık şüphesinden kaçınmak için sadakanın gizli verilmesi daha yerindedir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

Yanında başka kimseler bulunduğu halde kişiye bir hediye verilirse, yanındakiler de o hediyede onun ortaklarıdır. 56

Sadakanın gümüş veya altından olması, onu hediye olmaktan çıkarmaz.

Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in bu hükmünü doğrulayıcı diğer bir hadîsi daha vardır:

Kişinin kardeşine hediye ettiği en faziletli şey gümüştür veya ona ekmek yedirmektir. 57

Hazret-i Peygamber, bu hadîse göre gümüş parayı, tek başına hediye olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan cemaat içerisinde cemaatin rızası olmaksızın bir kişiye verilen hediyeyi almakta kerahet vardır ve şüpheden uzak değildir. Tek başına olarak hediyeyi kabul ederse, böyle bir şüpheden kurtulmuş olur.

Sadakayı Açıktan Vermenin Dört Anlamı

1. Sadakayı açıktan vermek daha makbuldür. Çünkü kişinin ihlâs ve doğruluğuna delil olur ve onu riyâdan korur.

2. Sadakayı açık vermekte mertebenin düşmesi, kulluk ve meskenetin ilân edilmesi, kibirden sıyrılma ve zenginlik dâvasını gütmekten kaçınmak vardır. Aynı zamanda (alanın) nefsi, halkın gözünden iskât edilir ve düşer.

Âriflerden biri, talebesine şöyle demiştir: 'Eğer sadakayı alanlardansan, her halükârda açıkta al! Zira sen, şu iki sınıftan birisiyle mutlaka karşılaşacaksın:

a) Sadakayı aldığın zaman, gözünden düşeceğin kişilerle ki zaten senin de gayen, insanların gözünden düşmektir. Çünkü böyle bir düşüş dinin için daha selâmetli, nefsin için de daha az tehlike getiricidir;

b) Sadakayı âlenen aldığından dolayı muhabbetinin kalbinde daha geliştiği kişilerle ki zaten bu kişi, din kardeşin olmak hasebiyle böyle birşey istemekteydi. Çünkü sevgin, onun yanında arttıkça ve o seni büyük saydıkça, onun ecri fazlalaşır. Bu bakımdan sen, böyle bir şeye vesile olduğun için senin de sevabın artar'.

3. Ârif kişinin Allah'tan başka hedefi olmadığı için, sadakayı gizli veya açık kabul etmesi, kendisi için birdir. Bu bakımdan Tevhîd bahsinde hallerin ayrılığı şirkin tâ kendisidir (gizlisi ayrı, açığı ayrı ise de şirk tehlikesi vardır) . Bazı âlimler 'Gizlice sadakayı kabul edip, açıkça verildiği takdirde reddedenin duasına önem vermeyiz' demişlerdir. İnsanlara iltifat ister hâzır bulunsunlar, ister bulunmasınlar hâlin nok sanlığına delâlet eder. Bu bakımdan her halukârda kişinin dikkati, bir olan vahid-i mutlakla çevrilmelidir.

Anlatıldığına göre şeyhlerden biri müridlerinden birine fazlasıyla meylederdi. Şeyhin bu durumu da diğer müridlere zor gelirdi. Müridlerin bu hâlini sezen şeyh, meylettiği şahsın faziletini onlara göstermek istedi. Bunun için her birisine bir tavuk teslim ederek dedi ki: 'Hepiniz ayrı ayrı yerlere gidin ve hiç kimsenin sizi görmediği bir yerde elinizdeki tavuğu kesip getirin'. Herkes tenha yerlere çekilerek elindeki tavuğu kesip getirdi. Ancak şeyhin sevgisini kazanan mürid, tavuğu diri olarak getirdi. Bunun üzerine şeyh, müridlerine şöyle sordu: 'Neden tavukları kestiniz?' Onlar 'Şeyhimizin emrini yerine getirmek için. . . ' dediler. Tavuğu diri olarak getiren müridine sordu: 'Neden arkadaşların gibi, sen de tavuğu kesmedin?' Mürid de şöyle **cevap** verdi: 'Hiç kimsenin beni göremeyeceği bir yer bulamadım. Çünkü **Allahü teâlâ**, beni her yerde görür'. Bunun üzerine şeyh müridlerine döner ve şöyle der: 'İşte bu nedenle ona size nazaran daha fazla ihtimam gösteriyorum. Çünkü o, Allah'tan başkasına iltifat etmiyor'.

4. Sadakayı açık şekilde vermek ve almak şükür sünnetinin ikame edilmesine vesiledir. Rabbinin nimetini anlat! (Dûha/11)

Sadakayı gizli vermek, küfran-ı nimettir.

Nitekim **Allahü teâlâ** , kendisinin verdiğini inkâr edeni zemmederek onları cimrilerle beraber zikretmiştir: Onlar ki hem kıskanır, cimrilik ederler, hem herkese cimrilik tavsiye ederler ve hem de Allah'ın kendilerine fazlından verdiği şeyleri saklarlar. Biz de böyle nimetleri gizleyen nankörlere hor ve rüsvay edici bir azab hazırladık. (Nisâ/47) ,

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bir kuluna herhangi bir nimeti ihsân buyurduğu zaman, o nimetin, o kulunun üzerinde görünmesini sever. 58

Bir adamcağız, birşey getirip sâlihlerden bir zâta gizlice verir. O salih zât da, eline aldığını kaldırıp cemaate göstererek şöyle der: 'Şu bana verilen şey, dünyalıktır. Dünyalıkta ise, açıklık daha efdâldir. Gizlilik ancak âhiret ile ilgili emirlerde daha faziletlidir'.

Bu sırra binaen bazıları da şöyle demişlerdir: 'Sana topluluk içerisinde sadaka verildiği zaman, riyakârlık olmasın diye kabul et. Sonra sadakaya tâlip değilsen, gizlice sahibine iade et!'

Sadaka meselesinde şükretmek teşvik edilmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanlara teşekkür etmeyen, **Allahü teâlâ**'ya da teşekkür etmez. 59

Teşekkür etmek, karşılık vermek yerine geçer. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Size bir iyilik yapana karşılığını verin. Eğer karşılığını vermeye gücünüz yetmiyorsa, o iyiliğinden ötürü kendisine hayırlı duâ ve senâlarda bulunun. Onun karşılığını vereceğinizi kesinlikle tahmin edinceye kadar dua etmeye devam edin. 60

Muhacirler Ensâr-ı Kirâm'a teşekkür hususunda **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelip 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz kendilerine geldiğimiz zaman mallarını bizimle paylaşan, hatta bütün ecri elde edecekleri korkusuna bile bizi sevkeden bir topluluktan (Ensâr'dan) daha hayırlısını görmedik. (Acaba bu duruma ne ile karşılık verebiliriz?) ' diye sordular. **Hazret-i Peygamber** de cevaben şöyle buyurdu:

Onlara her teşekkürünüz, onları her medh u senânız, onların sizlere ikram ettiklerinin karşılığıdır.

56) Ukaylî, Duâfa; İbn Hıbbân, Duâfa. Taberânî ve Beyhakî, (İbn-i Abbâs'dan)

57) İbn Adiyy, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle) . Hadîsin devamı için bkz. İthaf us-Saade, IV/178

58) İmâm-ı Ahmed, (İbn Huseyn'den sahih bir senedle) ; Tirmizî, (Amr b. Said'den)

59) Daha önce geçmişti.

60) Daha önce geçmişti.

Sonuç

Bu mânâları bildikten sonra, sadakanın gizli veya açık verilmesi hususunda naklolunan ihtilâf, meselenin aslında olan bir ihtilâf değildir, sadece insanların halindeki bir ihtilaftır. Bu konunun üzerindeki perde şu şekilde kaldırılabilir.

Biz kesin olarak sadakayı gizli vermenin her halukârda daha efdâl ve üstün olduğunu söyleyemeyiz veya sadakayı açıkça vermenin de her zaman için daha üstün olduğu iddiasında bulunamayız. Bu durumlar, niyetlerin değişmesiyle değişmektedir. Niyetler de haller ve şahıslara göre farklılık arzeder.

Bu bakımdan ihlâslı bir kimse, daima nefsini kontrolu altında bulundurmalıdır ki gururun ipiyle nefsini tehlike kuyusuna sarkıtmasın. Tabiatın teşviki ve **şeytan**ın hilesiyle aldanmasın. Sadakayı gizli vermenin mânâlarında hile ve aldanma daha fazla olmakla beraber her **ikisi**nin de müdahalesi vardır. Fakat gizlilikteki hile müdahalesi, tabiatın meylinden doğar. Çünkü açıkça sadakayı almak; derecesinin alçalmasına, insanların gözünden düşmesine, halkın sadakayı alana istihfaf, verene de verici ve ihsan edici gözüyle bakmasına da vesile olur. İşte en gizli ve tehlikeli hastalık budur. Bu hastalık nefiste gizlidir. **Şeytan** bu hastalık vasıtasıyle daha önce gizli verilen sadaka hakkında söylediğimiz beş mânâyı ileri sürerek, daima insanı sadakayı gizli kabul etmeye zorlamaktadır.

Bunun ölçüsü ve miyârı tek bir şeydir. Şöyle ki: Sadakayı almasının belli olmasından, tıpkı emsâllerinden herhangi birisinin aldığı sadakanın belli olmasından müteessir olduğu gibi müteessir olmasıdır. Eğer kişi, halkı gıybet yapmak, hâsed etmek ve su-i zanda bulunmaktan veya başkasının namus perdesini yırtmaktan korumak istiyorsa veya sadakayı verene gizli versin diye yardım da bulunuyorsa veya sadakayı ilmin kıymetini düşürmesin diye açıkça almaktan çekiniyorsa, bütün bu mânâlar din kardeşinin sadaka aldığının belli olması ile de meydana gelebilir ve gelmelidir. Böyle bir durumda sadakayı gizli almak için ileri sürdüğü illet ve sebepler hususunda doğru söylemiş olur. Eğer kendisinin aldığı sadaka açığa vurulduğu takdirde, başka müslümanın aldığı sadakanın açığa vurulması gibi değil de, daha ağır geliyorsa nefsine, o vakit sadakayı gizli almak için ileri sürülen sebeplerden kaçınmalı ve korunmalıdır. Çünkü o sebepler, birer yanlışlık ve **şeytan**ın bâtıl hilelerinden ibaret kalır. Esasında o mânâların hiçbiri yoktur. Var olan nefsin desisesi ve **şeytan**ın hilesidir. Çünkü ilim, ilim olduğu için zelil edilirse mahzurludur. Fakat Zeyd'in veya Amr'ın ilmi olmak sebebiyle zilleti, herhangi bir mahzur teşkil etmez. Gıybet, korunması gereken haysiyete tecâvüz olduğu hasebiyle mahzurludur. Fakat özel olarak Zeyd'in haysiyetine saldırmak bakımından mahzurlu değil. . . Kim ki böyle bir düşünceyi güzelce ayarlayıp hareket ederse, **şeytan**, o insanı kandırmaktan çoğu zaman âciz kalır. Eğer bu düşünce güzelce ayarlanmazsa, çok amelin az fayda vermesinden kurtuluş gayet güçleşir.

Sadakayı açıkça kabul etmek cihetine gelince, verenin kalbini hoş tutmak için insanın tabiatı bu yana meyleder. Böylece de sadaka vereni başka zamanlarda da sadaka vermeye teşvik eder.

Bir de sadaka alan, sadaka verenden başka kimselere de kendisinin iyilik yapana çok teşekkür eden kimselerden olduğunu göstermeye gayret eder ki başkaları da kendisine ikramda bulunsun ve kendisini taltif etmek için, arayıp bulsun! Bu hareket de, insanın içinde gizli bulunan bir hastalıktır. **Şeytan**, dindar bir insana ancak Sünnet-i seniyye şeklinde göstermek suretiyle bu kötü hasletleri tervic ederek galip gelir. Ona der ki: 'Alan kimsenin, verene teşekkür etmesi Sünnet-i seniyye'dir. Alman sadakayı gizlemek ise, riyâdır'. Aynı zamanda sadakayı açıkça almak hususunda ileri sürdüğümüz gerekçeleri de teker teker zikreder.

Bütün bunlardan gayesi; insanı açıkça sadaka kabul etmeye mecbur edip, o söylediğimiz gizli mânâları meydana çıkarmaktır.

Sadakayı açık almanın bu felâketi gerektirip, gerektirmeyeceği suâlinin mizânı ve ölçüsü şudur: Kişi nefsine bakacaktır.

Acaba sadaka veren, sözün gidip ulaşamıyacağı bir yerde veya kendisinden herhangi bir sadaka

beklemediği bir kimsenin yanında, yahut da sadakayı açık vermeyi kerih görüp, daima sadaka verene teşekkür etmeyen bir kimseye sadaka vermek itiyadında olan bir cemaatin huzurunda kendisine sadaka verene teşekkür etmeye meyleder mi etmez mi? Eğer bu söylediklerimiz nefsinde belirirse, muhakkak bilmelidir ki, nefsin bu şartlar karşısında kendisine sadaka verene teşekkür etmesi, sünnet-i seniyye'yi tatbik etmekten ileri gelmekte ve Allah'ın nimetini söylemek ve itirâf etmekten neş'et etmektedir. Eğer bu şartlar yoksa, açıktan aldığı sadakadan dolayı verene teşekkür etmek, mağrur bir kimsenin ve aldanmış bir insanın kârıdır.

Kişi bakar ki sadaka verene karşı yaptığı teşekkür, nefsin herhangi bir desisesi değil de Sünnet-i seniyye'yi tatbik etmekten ileri geliyorsa, o zaman sadaka verenin hakkını yerine getirmekten gaflet etmez. Bakar eğer sadaka veren teşekkür etmeyi seviyor ve sadaka verdiğinin duyulmasını istiyorsa, o zaman alan kişiye düşen vazife; sadakayı gizleyip açıkça kendisine teşekkür etmemektir. Çünkü onun hakkının yerine getirilmesi, zulümde ona yardım etmemek demektir. Sadakasından dolayı başkasının teşekkürünü beklemek ise, zulmün tâ kendisidir. Ne zaman onun teşekkürü sevmediğini ve sadaka vermesinden dolayı böyle birşey istemediğini bilirse, o zaman ona teşekkür etmeli ve verdiği sadakayı açığa vurmalıdır.

İşte bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzur-u saadetinde övülen bir kişinin hakkında şöyle buyurmuştur:

Siz, onun boynunu vurdunuz. Eğer sizin bu meth-u senânızı işitirse, hiçbir zaman felâh bulamaz. 61

Bununla beraber bilinmektedir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , birçok kimsenin yüzlerine karşı kendilerini övmüştür. Çünkü onların yakînine güvenir ve bilirdi ki, bu övgü kendilerine zarar vermez, aksine hayra rağbetlerini artırır.

Nitekim ashâbından birine şöyle buyurmuştur:

O, ehl-i veberin (çölde çadırlarda yaşayanların) efendisidir!62

Bir başkası hakkında da şöyle demiştir:

Ne zaman size bir kavmin büyüğü gelirse, kendisine ikramda bulunun. 63

Bir defasında ashâbdan birini dinlemiş ve konuşmasının hoşuna gitmesi üzerine şöyle buyurmuştur:

Muhakkak konuşmanın bir kısmı sihirdir (dinleyicinin kalbini etkiler) . 64

Sizden herhangi biriniz müslüman kardeşinizin iyi bir hareketini duyduğu zaman kendisine söylesin. Çünkü böyle hareket etmesi, müslüman kardeşini daha fazla hayra teşvik edici olur. 65

İmanlı bir kimse, methedildiği zaman kalbindeki îman gelişir. 66

Süfyân es-Sevrî şöyle der: 'Kendini bilen bilen bir kişiye, insanların meth-u senâsı zarar vermez'.

Yine Süfyân es-Sevrî, Yûsuf b. Esbat'a şöyle demiştir: 'Sana bir iyilik yaptığım zaman, senden fazla bu yaptığım iyilikle sevinirim. Çünkü o iyiliği Allah'ın bana bir nimeti olarak görmekteyim. Bu

bakımdan sen iyiliğe karşı teşekkür et, böyle yapmadığın takdirde sana da teşekkür edilmez'.

Bu mânâların inceliklerini kalbine hâkim olan bir kimsenin düşünmesi gereklidir. Zira bu incelikleri ihmal etmekle beraber âzaları çalıştırmak, **şeytan**a maskara olmaktan başka bir mânâ ifade etmez. Çok yorgunluk ve az fayda temin ettiği için, **şeytan**ı sevindirmekten başka bir netice vermez.

Böyle bir ilim hakkında 'Bir meseleyi öğrenmek, bir sene ibadetten daha efdâldır' denilmiştir. Çünkü bu ilimle hayatın ibâdeti dirilir, cehâlet ise, bütün hayat ibadetini öldürüp, dumura uğratır.

Kısaca halk içinde sadakayı almak, tenha yerlerde ise, bunu reddetmek, yolların en tehlikesizi ve en sağlam olanıdır. Bu bakımdan kişinin nezdinde gizli ile açık eşit bir vaziyete gelecek derecede marifeti kemâle ermemişse, kıyl u kal ile kendisini aldatmamalıdır. Böyle bir durum ise, kırmızı kibrit gibi, dil ile ifade edilir, fakat görülmez bir durumdur.

Kerim olan Allah'tan yardımını ve tevfîkini dileriz.

61) Buhârî ve Müslim, (Ebû Bekre'den)

62) Anberî, Taberânî ve İbn Hıbbân (Kays b. Asım'dan)

63) İbn Mâce, (İbn Ömer'den) ; Ebû Davud, (Şa'bî'den mürsel olarak, sahih birsenedle)

64) Buhârî, (İbn Ömer'den)

65) Dârekutnî, el-İlel, (İbn Müseyyeb'den, o da Ebû Hüreyre'den)

66) Taberânî, (Usâme b. Zeyd'den zayıf bir senedle)

Sadakayı mı, Zekâtı mı Almak Efdâldir?

İbrahim el-Havvas, Cüneyd-i Bağdadî ve bir grup âlim, sadaka almanın, zekât almaktan daha üstün olduğunu söylemişlerdir. Çünkü zekât almak, miskinleri sıkıntıya sokar. Bir de çok zaman, kişide Kur'ân'da beyan edilen ve insanı zekâta müstehak kılan sıfatlar tam anlamıyla görülmez. Sadaka ise, zekâttan daha geniştir.

'Zekâtın alınması, sadakadan daha üstündür' diyen âlimler ise, şu delili ileri sürmektedirler: Zekât almak, bir müslümanın boynundan farzı kaldırmaya yardım etmektir. Eğer yeryüzündeki bütün fakirler zekât almayı boykot ederlerse hepsi günahkâr olur. Bir de zekâtta herhangi bir minnet yoktur. O, **Allahü teâlâ**'nın rızası için vâcib olan bir haktır. Allah onu muhtaç kullarına rızık olarak vermiştir. Hem de zekât ihtiyaç sebebiyle alınır. İnsanoğlu kesinlikle nefsinin muhtaç olup olmadığını bilmektedir. Sadaka ise, dindarlıktan ötürü alınır. Çünkü çoğu zaman, sadaka veren bir insan, hayırlı ve sâlih zannettiği kimseyi bulur, sadakasını ona verir. Hem de miskinlerle arkadaşlık etmek, Allah'a karşı kuldan istenilen zillet ve meskenete daha yaklaştırıcı ve kibirden de daha uzaklaştırıcıdır. Çünkü insanoğlu, bazen sadakayı hediye gibi alır. Bu bakımdan sadaka ile hediye arasında pek fark kalmaz. Fakat zekât almak ise, alanın zilletine daha fazla delâlet eder ve ihtiyacı olduğunu kesinlikle belirtir.

Bu meselede en doğru hüküm şudur; Bu durum, şahsın durumuna göre değişir, niyetine göre değerlendirilir. Eğer zekâta müstahak olup olmadığında şüphesi varsa zekâtı alması uygun olmaz. Eğer zekâta ihtiyacı olduğunu kesinlikle biliyorsa, meselâ hayra sarfettiği bir borcun altına girmişse, onu

zekât almaktan başka hiçbir şekilde ödemeye imkânı yoksa, o zaman kesinlikle zekâta müstehaktır. Bu bakımdan zekât almakla sadaka almak arasında böyle bir kimse muhayyer bırakılırsa, şuna dikkat etmelidir: Eğer sadaka sahibi, kendisi almadığı takdirde o sadakayı başkasına vermeyecekse, o vakit zekâtı değil, sadakayı alsın. Çünkü zekât nasılsa vacib olduğu için, sahibi onu müstahak olanlara vermek mecburiyetindedir. Böyle bir durumda zekâtı değil, sadakayı almak hayrı çoğaltıp, fakirler için genişlik ve kolaylık yapmak demektir. Eğer mal, mutlaka sadaka olarak verilecekse, zekât alındığı takdirde de fakirlere herhangi bir sıkıntı yüklemek sözkonusu değilse, o zaman, kişi muhayyerdir. Hangisinden dilerse, ondan alır. Demek ki sadaka ve zekât alınmasında durumlar, şahıslara ve zamanlara göre değişiklik gösterir. Fakat çok zaman, zekât almaktan nefsin gururu daha şiddetli kırılır ve zelil edilmiş olur. Allah on doğrusunu bilir.

Zekât'ın sırlarını bildiren bu bölüm (Kitabu Esrar'iz-Zekât) , Allah'ın izni, yardımı ve güzel tevfîkiyle burada sona ermiş bulunuyor. Eğer Allah dilerse, bu bölümün ardından orucun sırlarını bildiren bölüm (Kitabu Esrar'is-Savm) gelecektir.

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur! Allah, efendimiz **Hazret-i Muhammed**'e, bütün enbiyâ ve rasûllere, meleklere, yer ve gök ehlinin rahmetine yakın olanlarına, peygamberimizin âline ve ashâbına rahmet etsin! Onları her çeşit noksanlıktan Kıyâmet'e kadar korusun! Bir ve tek olan Allah'a hamdolsun! O bize kâfidir ve O ne güzel vekildir!

6 - ORUÇ

Giriş

Hamd, O Allah'a mahsustur ki, **şeytan**ın hilelerini kullarından uzaklaştırmak suretiyle onlara olan minnetini büyütmüştür.

Orucu, dostları için kale ve kalkan yapmak suretiyle **şeytan**ın umduğunu red ve zannını boşa çıkarmıştır. O Allah ki dostları için, orucun hürmetine cennetin kapılarını açmıştır.

Onlara '**şeytan**ın ancak kalplerdeki gizli şehvetler yoluyla geldiği' hakikatini bildirmiştir. Yine onlara bildirmiştir ki, şehvetleri yok etmek suretiyle itminana kavuşan nefis, hasmının belini kırmak için galip bir kahraman ve yenilmez bir kuvvete sahip olmuştur.

Sünnet'in kurucusu ve insanların rehberi **Hazret-i Muhammed**'e, onun üstün akıl ve delici basiret sahibi olan ashâbına salât ve selâm olsun! Yâ rabbi! Onları daima emin kıl!

Oruç, sabrın yarısıdır. 1

Sabır, îmanın yarısıdır. 2

Hazret-i Peygamber'in bu hadîsleriyle orucun, îmanın dörtte biri olduğu açıklık kazanmaktadır. Allah'a nisbet edilmesi itibariyle de oruç, diğer İslâmî rükûnlardan fazilette de ayrılmaktadır.

Çünkü **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Muhammed** Mustafa'nın kendisinden hikâye buyurduğu bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır Her hasene (sevab) on misliyle yazılır; tâ yediyüz misline kadar çıkar. Ancak oruç, ise benimdir ve ben onun karşılığında kulumun mükâfatını veririm. 3

Allahü teâlâ Kur'ân'da da şöyle buyurmaktadır:

Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir. (Zümer/10)

Oruç ise, sabrın yarısıdır. Onun sevabı takdir ve hesap ölçülerinin üstündedir.

Orucun faziletini bilmek hususunda **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi zannedersem kâfidir: Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah nezdinde misk kokusundan daha hoştur. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: 'Kulum ancak şehvetini, yiyeceğini ve içeceğini benim için terketmektedir. Bu bakımdan oruç benim içindir ve onun mükâfatını ben veririm'. 4

Cennetin Reyyan adlı bir kapısı vardır. Sadece oruç tutanlar o kapıdan cennete girebilirler. 5

Oruçlu bir kimseye, orucun mükâfatı olarak Allah'ın rahmeti ile karşı karşıya geleceği va'd olunmuştur. Oruçluya iki türlü sevinç vardır: a) İftar ettiği zaman sevinir, b) Allah'a kavuştuğu zaman sevinir. 6

Herşeyin bir kapısı vardır. İbadetin kapısı da oruçtur!7

Oruçlunun uykusu da ibadettir. 8

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mübarek Ramazan ayı geldiği zaman, cennetin kapıları açılır, cehennem kapıları kilitlenir. **Şeytan**lar bağlanır ve bir tellâl şöyle bağırır: Ey hayrı arayan kimse! Gel! Ey şerri arayan vazgeç. 9

Vekî 'Yeyin, için, âfiyet olsun. Geçmiş günlerde takdim ettiğiniz sâlih amellere karşılık olarak. . . ' (Hakka/24) ayetinin tefsirinde 'Geçmiş günlerden maksat oruç günleridir, çünkü müslümanlar o günlerde yemek ve içmeyi bırakırlar' demiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , iftihar mertebesinde dünya hakkındaki zâhidlik ile orucu eşit göstererek şöyle buyurmuştur:

Gerçekten **Allahü teâlâ**, meleklerine karşı âbid bir genç ile iftihar ederek şöyle buyurmaktadır: 'Ey şehvetini benim için terkeden genç! Ey gençliğini bana bahşeden genç! Sen benim nezdimde meleklerimin bâzısı gibisin' '10

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) oruçlu hakkında **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurmuş olduğunu nakletmektedir:

Ey meleklerim! Kuluma bakınız! Şehvetini, lezzetini, yemesini ve içmesini benim için bırakmıştır. 11

'Artık işledikleri sâlih amellere mükâfat olarak kendileri için göz aydınlığından ne hazırlanıp saklandığını kimse bilmez' (Secde/17) ayetinin tefsirinde; 'onlar, oruçlarına karşılıktır' denilmiştir.

Çünkü **Allahü teâlâ**, başka bir ayetinde şöyle buyurmaktadır:

Sabredenler sınırsız ve hesapsız sevap alırlar. (Zümer/10)

Anlaşılıyor ki, oruçluya ecri, sayı ile değil, oluk oluk ve yığın halinde verilecektir. Böyle olması da

uygundur. Çünkü oruç ibadeti ancak Allah için yapılır ve ona nisbetle şereflenir. Her ne kadar bütün ibadetler Allah için iseler de, oruçtaki hususiyet daha fazladır. Nitekim **Allahü teâlâ** Beyt'i (Kâbe'yi) nefsine nisbet etmekle şereflendirmiştir. Oysa sadece Beyt değil, bütün kâinat Allah'ındır. Orucun bu özelliği iki mânâdan ötürüdür.

A) Oruç, nefsi yemekten, içmekten ve şehvetten alıkoymak ve bunları terketmekten ibârettir. Bu ise, esasında gizli bir şeydir. Başkasına görünecek bir mahiyette değildir. Halbuki diğer ibadetlerin yapılışını herkes görmektedir. Oruç ise, ancak Allah tarafından bilinir. Çünkü oruç, mücerred sabır ile yapılan bâtınî bir ameldir.

B) Oruç, Allah düşmanını kahretmek için bir vesiledir. Çünkü **şeytan**ın saptırma vesilesi şehvetlerdir. Şehvetler ise, ancak yemek ve içmekle gelişir. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gerçekten **şeytan** insanın içinde kanın deverân ettiği gibi, deverân etmektedir. Bu bakımdan açlık ile **şeytan**ın deverân ettiği yolları daraltınız. 12

Yine bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Âişe validemize şöyle der:

- Cennet kapısını vurmaya devam et.

-Ne ile?

-Açlıkla. . . 13

Daha ileride Mühlikat bölümünde, yemeğe karşı 'Oburluk ve İlâcı' kısmında açlığın fazileti beyan edilecektir.

Özel olarak oruç **şeytan**ın hilesini mahvetmek ve yollarını kapatmak ve akış istikametini daraltmak için olduğundan dolayı, **Allahü teâlâ**'ya nisbet edilme özelliğini elde etmeye müstahak olmuştur. Allah'ın düşmanının helâkinde, Allah'ın dinine yardım vardır. Allah'ın dinine yardım eden de Allah'ın yardımına mazhar olur.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve sizin ayaklarınızı sâbit kılar. (Muhammed/7)

Bu bakımdan kulun var kuvvetiyle çalışması gerekir. Akabinde hidâyetle onu mükâfatlandırmak da **Allahü teâlâ**'ya düşer.

Biz bizim yolumuzda cihâd edenleri yollarımıza hidâyet edeceğiz. (Ankebut/69)

Bir kavim kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez. (Ra'd/11)

Değiştirmekten maksat şehvetlerin çoğalmasıdır. Bu bakımdan şehvetler, **şeytan**ların yaygın merasıdır. Otlak olduğu müddetçe, **şeytan**lar orada eksik olmazlar. **Şeytan**lar oraya devam edince, kul için Allah'ın celâli belirmez ve kul daima Allah'ın mülâkatından uzak olur.

Bakınız **Hazret-i Peygamber** ne buyurmaktadır:

Eğer **şeytan**lar, Ademoğulları'nın kalplerini dolaşıp durmasaydılar, muhakkak Ademoğulları göklerin âlemini temâşa edip gayba muttali olacaklardı. 14

İşte bu sebepten oruç, ibadetin kapısı ve insanlar için de bir kalkan olmuştur.

Orucun fazileti bu denli büyük olduğundan, onun zâhirî ve bâtınî şartlarını ve rükûnlerini zikretmek suretiyle beyan etmek gerekir.

Nitekim biz bu hususları üç bölümde açıklamaya çalışacağız

1) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

2) Ebû Nuaym, Hilye; Hâtib, Tarih, (İbn Mes'ûd'dan hasen bir senedle)

3) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

4) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

5) Buharî ve Müslim, (Sehl b. Sa'd'dan)

6) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

7) İbn-i Mübârek, Zühd, (Ebu'd Derda'dan zayıf bir senedle)

8) İbn Menbeh (veya Münebbih) , (İbn Muğire'den)

9) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den) Tirmizî Garîb olduğunusöylemiştir.

10) İbn Adiyy, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

11) Irâkî böyle bir hadise tesâdüf etmediğini kaydetmiştir. Zebidî ise, Talha'nın, İbn Seniyye'den rivâyet ettiğini söyler.

12) Buharî ve Müslim, (Safîyyeden)

13) İmâm Irâkî, bu hadisin aslına rastlamadığını kaydetmiştir.

14) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Hüreyre'den bir benzerini. . .)

6-1

Orucun Zâhirî Farzları, Sünnetleri ve Orucun İfsadı Halinde Lâzım Gelen Hükümler

Zâhirî farzlar altı tanedir:

1. Ramazan ayının başlangıcını gözlemek

Bu vazife, hilâlin görünmesiyle olur. Eğer hava bulutluysa şaban ayı otuz güne tamamlanır. Hilâlin görünmesinden gayemiz; bilinmesidir. Bu ise, âdil bir kişinin sözüyle de sâbit olur. Şevval ayının hilâli ise, ibadette ihtiyat sebebiyle ancak iki âdil şahsın şehâdetiyle sâbit olur.

Bir âdil şahsın ağzından Ramazan hilâlinin göründüğünü duyan, eğer onun sözüne güvenip, yüzde ellibir oranında doğru söylediğine de kanaat getirirse, kadı o adil insanın sözüyle hükmetmezse dahi, böyle bir müslümana oruç tutmak lâzım gelir.

Bu bakımdan her kul, ibadetinde zannına tâbi olmalıdır. Ne zaman ki bir memlekette hilâl görünür de başka memlekette görünmezse ve bu iki memleket arasındaki mesafe iki konaktan daha azsa, bu iki yerde yaşayan bütün müslümanlara oruç farz olur. Eğer iki memleketin arasındaki mesafe iki konaktan fazlaysa her memleketin hükmü, kendisine ait olur. Birisinde vâcib olan oruç, eğer hilâl görünmezse, öbüründe vâcib olmaz.

2. Niyet

Her gece için, geceleyin günü belirten bir niyet lâzımdır. Eğer bir defada (otuz defa olsa dahi) Ramazan orucunu tutacağına niyet ederse, kâfi gelmez. İşte 'Her gecede niyet etmek' sözümüzle bunu kastediyoruz. Eğer gündüz, Ramazan orucuna ve diğer farz oruçlara niyet ederse yeterli olmaz. Ancak nafile oruçlarda böyle bir niyet geçerlidir. İşte 'geceleyin niyet etmeli' sözüyle bunu kasdettik. Eğer sadece oruca veya farz oruca niyet ederse kâfi değildir; tâ ki Ramazan ayının farzına niyet etmedikçe. . .

Eğer şek gecesi (Şaban ayının otuzuncu gecesi) , yarınki gün Ramazan'dansa 'Ramazan orucuna niyet ediyorum' diye mütereddit bir şekilde niyet ederse, kâfi değildir. Çünkü böyle bir niyet kesin olmaz. Meğer ki niyeti âdil bir şahidin şahidliğine dayanmış olsun. O zaman niyet kesinlik kazanmış olur. Âdil şahidin yanlış olma ihtimali veya yalan söyleme ihtimali bu niyetteki kesinliği iptal etmez. Ramazan'ın son gecesindeki şüphe gibi, eski bir duruma dayananan niyet, kesinlik vasfını kaybetmez. Zindanda hapis bulunan kişinin niyeti gibi, ictihada dayanan bir niyetteki tereddüt yine onu niyetlikten çıkarmaz. Meselâ bu durumdaki bir insan, galip bir zanla Ramazan'ın geldiğine ictihad ederse, bunun şüphesi, niyetini kesinlikten çıkarmaz.

Şek gecesinin olup olmamasında şüphesi olan bir insanın diliyle kesin bir niyet etmesi fayda vermez. Çünkü niyetin yeri kalptir. Kalpte şüphe bulundukça niyetin kesin olduğu tasavvur olunamaz. Meselâ Ramazan ayının ortasında 'Eğer yarın, Ramazan ayındansa, oruç tutacağım' dese, onun bu şekilde tereddüde düşmesi, zarar vermez. Çünkü bu tereddüd sadece dil iledir. Niyetin merkezinde ise, tereddüd düşünülemez. Kalp kesinlikle yarının Ramazan ayından olduğuna inanmalıdır. Geceleyin niyet edip niyetten sonra birşeyler yiyenin o niyeti fâsit olmaz ve yeniden niyet etmeye de mecbur değildir. Hâyızda olan kadın hayızlı iken niyet ettikten sonra daha fecir doğmazdan evvel temizlenirse, o niyetle orucu sahih olur.

3. Oruçlu olduğunu hatırlamakla beraber kasden birşeyi vücuduna almaktan korunmak.

Bu bakımdan yemekle, içmekle, buruna birşey akıtmakla, ön veya arkasından içeriye birşey akıtmakla orucu fâsid olur. Damarlardan kan almak ve hacâmat yapmak, sürme çekmek, kulağa veya idrar yoluna mil sokmakla oruç bozulmaz. Ancak en son şekilde mesâneye varacak kadar sıvı birşey akıtılacak olursa, o zaman oruç bozulur.

Kasıtsız olarak yolun tozu veya ağız ve burundan mideye kadar giden sinek veya ağza mazmaza suyu alırken mideye giden su orucu bozmaz. Ancak ağzını çalkalarken mübalâğalı bir şekilde yapar ve boğazına su kaçarsa, kusur ettiği için orucu bozulur. İşte biz 'kasten yaparsa' sözümüzle bunu kasdetmekteyiz. Orucu zikretmekteki gayemiz; unutarak yemek yiyenin orucunun bozulmadığını ispat etmek içindir,

4. Cinsî münasebetten sakınmak

Cinsî birleşmenin sınırı, sünnet yerini veya o kadarını kullanmaktır. Eğer unutarak cima'da bulunursa, orucu bozulmaz. Eğer geceleyin cima eder veya ihtilâm olursa, cünüp olarak sabahlarsa, orucu bozulmaz. Eğer fecr çıktığında cima halindeyse, fecrin çıkışını hisseder etmez derhal kılıcı kınından çekerse, o günkü orucu sahihtir. Eğer fecrin doğuşunu hissettiği halde kılıcı kınından çekmezse, orucu bozulduğu gibi, kendisine kefâret de lâzım gelir.

5. İstimnâdan sakınmak

İstimnâ ister cima yapmak suretiyle isterse herhangi bir şekilde kasten menisini çıkarmak ve akıtmak demektir. Böyle bir hareket orucu bozar. Menisi akmadıkça hanımıyla bir arada yatması veya hanımını öpmesi orucu bozmaz. Fakat buna rağmen genç ise, kerahet vardır. Ancak ihtiyar ve nefsine hâkim bir kimse ise, kerahet kalkar. O zaman öpmekte beis yoktur. Fakat terkedilmesi daha evlâdır. Kişi öpmekle menisinin akmasından korkmasına rağmen, öpüp menisi akarsa, kusur yaptığı için orucu bozulur. (Fakat kefâret lâzım gelmez)

6. Kusmaktan sakınmak

Kasten kusmak, orucu bozar. Eğer gayr-ı ihtiyari olarak kusarsa, orucu bozulmaz. Zaruret olduğu için boğazındaki balgamı yutmakla orucu bozulmaz. Çünkü böyle bir durumdan sakınmak zor olduğundan ve bu belânın umumîliği dikkate alındığından ruhsat verilmiştir. Ancak balgam çıkıp ağzına vardıktan sonra tekrar yutarsa, o zaman, orucu bozulur.

Oruç Bozmanın Cezası Dörttür

1. Kaza etmek

2. Kefâret

3. Fidye

4. Oruçlulara benzemek için o gün akşama kadar orucu bozan şeylerden sakınmak

1. Kaza

İster özürlü, ister özürsüz orucu terkeden her mükellef müslümana kaza etmek farzdır. Bu bakımdan hâyızlı bir kadın temizlendiği zaman orucunu kaza etmelidir. Dininden dönen de böyledir. Fakat kâfir, çocuk ve mecnûn ise, onların kazası yoktur. Ramazan orucunun kazasında günlerin takibi şart değildir. Nasıl isterse öyle yapar, ister arka arkaya, isterse aralıklı olarak kaza etmesi caizdir.

2. Kefaret

Kefaret ancak cima ile vâcib olur. (Bu hüküm, Şafii mezhebine göredir) . İstimnâ, yemek, içmek ve cima'dan başka orucu bozan herhangi bir şeyle kefaret vâcib olmaz. Kefaret bir köleyi âzâd etmektir. Eğer köle âzâd etmeye gücü yetmiyorsa, iki ay üst üste ara vermeksizin oruç tutmaktır. Eğer buna da gücü yetmezse, altmış miskine birer müd (belli bir ölçek) yemek vermektir.

3. Akşama Kadar Orucu Bozan Şeylerden Sakınma

Bu şekilde sakınmak, orucunu yemek suretiyle Allah'a isyan eden veya orucunu bozan hareketlerde kusurlu olan bir kimseye farzdır. Fakat hâyızlı kadın, günün ortasında temizlendiği takdirde, akşama kadar orucu bozan şeylerden sakınması farz değildir. Misafir, iki konaklık seferden oruçsuz olarak evine dönünce, akşama kadar sakınmak ona da farz değildir.

Şek gününde âdil bir kimsenin şâhidliğiyle hilâlin görünmesi sabit olduğu zaman, o gün akşama kadar orucu bozan şeylerden sakınmak farzdır.

Sefer halinde eğer gücü yetiyorsa oruç tutmak, yemekten daha efdâldir. Eğer gücü yetmiyorsa, yemek daha efdâldir. Sefere çıkacağı gün oruçlu ise, o gün orucunu bozmaz. Seferden döndüğü gün de oruçlu ise yine bozmaz.

4. Fidye

Hâmile ve emzikli kadınlara, çocuklarının sağlığından korkarak oruçlarını yedikleri takdirde fidye vermek farzdır. Her gün için bir müd buğday bir fakire verilmeli ve sonra da günü gününe kaza etmelidir. Çok yaşlı olan bir kimse oruç tutmaya güç yetiremediği takdirde, her gün için bir müd fidye vermelidir.

Orucun sünnetleri ise altı tanedir

1. Sahuru geç yemek.

2. İftarı hurma veya su ile namazdan önce ve acele ile yapmak.

3. Zevalden sonra misvâk kullanmamak.

4. Ramazan ayında Zekât bölümünde geçtiği gibi cömert olmak.

5. Kur'ân'ı çok okumak.

6. İtikâfa girmek; her Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmek daha da faziletlidir.

Çünkü Hazret-i. Peygamber'in âdeti şöyleydi:

Ramazan'ın son on günü geldiğinde **Hazret-i Peygamber**, yatağını katlar, elbisesini giyer, daha fazla ibadet etmeye hazırlanırdı. Ailesine de aynı şeyi emrederdi. 15

Yani aile efradıyla yorucu bir şekilde ibadete dalardı. Çünkü bu son on günde kadir gecesi vardır. Çoğu zaman bu gece, Ramazanın son on gününün tek gecelerine rastlamaktadır.

Tek günlerin de 21, 23, 25 ve 27 olması daha fazla ihtimal dahilindedir. Bu on günlük itikâfı peşi peşine yapmak, sadece tek gecelerde yapmaktan daha evlâdır. Eğer kişi arka arkaya itikâfa girmeyi adar veya niyet ederse, zarûret olmaksızın dışarı çıkmakla itikâf sırası bozulur. (Yani yeniden başlaması gerekir) . Meselâ herhangi bir hastayı ziyaret etmek veya şâhidlik yapmak, yahut da cenaze namazına iştirak veya herhangi bir ziyarette bulunmak veyahut abdestini yenilemek için dışarı çıkarsa, itikâf sırası bozulmuş olur.

Eğer def-i hâcet için çıkarsa, bu sıra bozulmaz. İtikâfta olan kişi gidip evinde abdest alabilir. Fakat abdest almak niyetiyle giderken başka birşeyle meşgul olmaması gerekir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) itikâfta iken ancak zarûrî ihtiyaçları için

dışarı çıkardı. Hastanın halini yürürken sorardı. 16

İtikafta iken cimada bulunmak, itikâfın birbiri ardına yapılmasını bozar. Fakat hanımını öpmek bozmaz. İtikâfta bulunan kişi camide koku sürünebilir. Nikâh akdi yapabilir. Yemek, uyumak ve leğende el yıkamakta da herhangi bir beis yoktur. Çünkü bütün bunlar insan itikâfını sürdürürken muhtaç olduğu hâdiselerdir. Kişinin itikâfta iken bedenin bir kısmını cami dışına çıkarması, itikâfın devamlılığına tesir etmez.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) başını uzatır, hücresinde bulunan Hazret-i Âişe, onun saçlarını yıkar ve tarardı. 17

İtikâfta olan kişi, ihtiyacı için dışarı çıkarsa, ne zaman dönerse yeniden itikâfa niyet etmesi daha uygundur. Meğer ki ilk itikâfa girdiği zaman, meselâ on günlük itikâfa niyet etmiş olsun. Fakat yine de niyetin yenilenmesi daha efdâldir.

15) Buharî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

16) Buharî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den **birinci** kısmını) ; Ebû Dâvud, (**İkinci**kısımını)

17) Buharî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

6-2

Orucun Sırları ve Bâtınî Şartları

Oruç üç derecedir:

A) Avam'ın orucu

B) Havassın orucu

C) Ahass'ul-Havass'ın orucu

Avamın Orucu: Bu oruç, mide ve tenâsül uzvunu şehvetlerden sakındırmaktır. Yani yemek, içmek ve cinsî münasebette bulunmaktan sakınmaktır.

Havass Orucu: Kulak, göz, dil, el, ayak ve sâir âzaları günahlardan uzak tutmaktan ibarettir.

Ahass'ul-Havass'ın Orucu: Kalbi, dünyevî düşüncelerden tamamen arındırıp Allah'tan başka herşeyi kalpten uzaklaştırmaktır. Böyle bir oruç Allah'tan ve kıyâmet gününden başka birşeyi düşünmekle bozulur. Din için düşünmezse dünyayı düşünmek de bu orucu bozar. Fakat din için istenilen dünya, âhiretin azığı olduğu için dünyalıktan çıkar ve böylece bu orucun bozulmasına vesile teşkil etmez. Hattâ kalp ehli, akşam iftarda yiyeceği ve içeceği şeyleri düşünmek suretiyle fikir yürüten kimsenin hatada olduğunu kaydetmişlerdir. Çünkü bu Allah'ın fazlına güvensizlik, Allah tarafından va'dedilen rızka tam inanmamak demektir. Bu mertebe, peygamberlerin, sıddîk ve mukarriblerin mertebesidir.

Bu mertebenin sözle anlatılması mümkün değildir. Bunun tahkiki sadece amelî yönden mümkündür. Çünkü bu, himmetin bütünüyle Allah'a yöneltilmesi ve Allah'tan başka herşeyi bir tarafa itmek demektir.

Bu durum şu ayet ile ne güzel ifade edilmiştir.

Allah de! Sonra onları bırak, daldıkları dedikodularında oynayadursunlar. (En'am/91)

Havass'ın orucu ise, sâlihlerin orucudur. Bu orucun keyfiyeti, âzaları günahtan korumakla beraber şu altı şeyle tamam olur;

1. Gözü Korumak

Gözü, çirkin ve istenilmeyen şeylerden korumak, kalbi meşgul eden ve Allah'ın zikrinden alıkoyan şeylere bakmamaktır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Haram bakış, İblis'in zehirli oklarından bir oktur. Kim Allah'tan korkarak onu terkederse, **Allahü teâlâ** o kuluna tadı kalbinde beliren bir îman ihsan eder. 18

Câbir, Enes'den, o da **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) , şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Beş şey vardır ki, oruçlunun orucunu bozar: a) Yalan, b) Gıybet, c) Nemime (kovuculuk) , d) Yalan yere yemin etmek, e) Şehvet ile bakmak. 19

2. Dili Korumak

Dilini hezeyan, yalan, gıybet, nemime, fahiş konuşma, galiz konuşma, kavga ve riya ile konuşmaktan korumaktır. Ve aynı zamanda dili sükût etmeye icbâr, Allah'ın zikri ve Kuran tilâvetiyle meşgul etmektir. Bu ise, dilin orucudur.

Süfyân-ı Sevrî şöyle der: 'Gıybet, orucu bozar'. Bu hükmü Bişr b. el-Hâris rivâyet etmektedir.

Leys, Mücâhid'den "İki haslet vardır. Onların **ikisi** de orucu bozar: a) Gıybet, b) Yalan' dediğini rivâyet etmektedir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Oruç, Mü'min için kalkandır. Bu bakımdan herhangi biriniz oruçlu ise, fahiş konuşmasın, cahilce hareket etmesin. Eğer bir kişi kendisiyle çirkin konuşur veya dövüşürse, desin ki: 'Ben oruçluyum, ben oruçluyum'. 20

Hazret-i Peygamber'in devr-i saâdetinde oruç tutan iki kadın, günün son saatinde açlık ve susuzluktan bitkin bir hale geldiler, neredeyse telef olacaklardı. **Hazret-i Peygamber**in huzuruna bir elçi göndererek oruçlarını bozmak için izin istediler. Bunun üzerine **Rasûlüllah** kendilerine bir fincan göndererek şöyle buyurmuştur: 'Onlara söyle! Yediklerini bu fincana kussunlar'.

Kadınlardan birisi, fincanın yarısı kadar katı bir kan ile iri bir et parçası kustu. Diğeri de aynı şekilde kusarak fincanı doldurdu. Hâdiseyi gören halk, hayretler içerisinde kaldı. Bu durum karşısında halkın hayretini **Rasûlüllah** şu mübârek sözleriyle gidermeye çalıştı:

Bu iki kadın, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı şeylerden uzaklaşarak oruç tuttular. Fakat Allah'ın kendilerine haram kıldığıyla iftar ettiler. Bir arada, oturarak onu bunu çekiştirdiler. İşte fincanda gördüğünüz irin, onların yemiş olduğu halkın kanı ve etidir. 21

3. Kulağı Korumak

Kulağı her mekruhu işitmekten alıkoymak gerekir. Çünkü söylenilmesi haram olan herşeyin işitilmesi de haramdır. İşte bu sırra binaen **Allahü teâlâ**, gıybet dinleyen ile haram yiyeni eşit tutmuştur:

Onlar sürekli yalan dinlerler, haram yerler. (Mâide/42)

Rabbanîler'in ve hahamların, onları günah söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekmez miydi?. . . Bu yaptıkları ne de kötüdür! (Mâide/63)

Bu bakımdan gıybete karşılık sükût haramdır.

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz. (Nisâ/140)

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmaktadır:

Gıybet edenle, onu dinleyen, günahta ortaktırlar. 22

4. Diğer Âzaları Korumak

Diğer âzaları da günahtan alıkoymak gerekir. Meselâ el ve ayak gibi. Karnını iftar zamanında nefsin istediği şehvetlerden korumalıdır. Helâl yemekten çekinmek suretiyle oruç tutup, iftar zamanında haram ile iftar edenin orucu hiçbir fayda temin etmez ve mânâsız kalır. Böyle bir oruçlunun durumu tıpkı bir köşk binâ edip, bir şehri yıkanın durumuna benzer. Çünkü helâl yemek ancak fazla yendiği takdirde zarar vericidir. Onun azı ise, faydalıdır. Bu bakımdan oruç, onu azaltmak için icâd edilmiş bir ibadettir. Zararından korkarak ilâçları terketmek, sonra da zehir almak, hamakattan başka birşey değildir. Haram ise, dini yok eden bir zehirdir. Helâl ise, azı fayda, çoğu zarar veren bir ilâçtır. Oruçtan gaye, helâlı azaltmaktır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan sadece açlık ve susuzluk elde eder. 23

Bu hadîsin tefsirinde bazı âlimler, akşam fazla yemek suretiyle harama giren bir kimsenin kastolunduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, bu öyle bir kimsedir ki, helâl yemekten nefsini meneder, fakat haram olan gıybette bulunmak suretiyle orucunu bozar. Bazı âlimler de âzalarını haramdan korumayan bir kimsenin kastolunduğunu söylemiştir.

5. İftarda Az Yemek

İftar zamanında tıka-basa helâl de olsa yememek gerekir. Helâl de olsa tıka-basa doldurulan karın, Allah nezdinde en fazla buğzedilen kaptır. Oruçlu bir kimse, gündüz yemediklerini iftar zamanında tıka-basa yerse, acaba Allah'ın düşmanı olan nefis ve **şeytan**ı nasıl kahredebilir ve şehvetini nasıl kırabilir? Bazen de kişi, oruçlu olmadığı takdirde yiyeceklerinin birkaç mislini temin ederek iftarda yer.

Hatta öyle âdet edilmiştir ki, yemeklerin en nefisleri Ramazan ayı için tedârik edilir ve o ayda, birkaç ayda yenilmeyecek kadar çeşitli yemekler yenir. Oysa oruçtan gaye, mideyi aç bırakmak, heva ve şehveti kırmak ve böylece nefsi, takvâya alıştırmaktır. Bu, orucun başta gelen hedefidir.

Fakat mide sabahtan akşama kadar aç bırakılır, tam aksanı zamanı yemeğe karşı şehvetle isteği

kabardığında, ona lezzetli yemekleri yedirip doyurursa, onun iştahı daha da fazlalaşır ve kuvveti daha da gelişir. O zaman öyle şehvetler baş gösterir ki, şâyet nefis eski âdetlerinde bırakılıp oruç vesilesiyle bu kadar çeşitli yemeklerle beslenmeseydi, daha sakin olacaktı.

İşte bu nedenle orucun ruhu ve özü, **şeytan**ın elinde şerlere sevketmek için vesile olan nefsin kuvvetlerini kırmaktır. Bu ise, ancak iftar zamanında az yemekle hâsıl olabilir. Yani eğer oruçlu olmasaydı, akşam ne yiyecekse, oruçlu olduğu zaman da sadece onunla yetinmelidir. Eğer bütün gün, yiyeceklerini toplayarak hepsini üst üste iftar zamanında yerse, o zaman orucundan herhangi bir fayda temin edemez.

Orucun âdâbından birisi de, açlık, susuzluk ve zâfiyeti hissetsin diye gündüz uyumamaktır. Böyle yaptığı takdirde kalbi saflaşır. Her gece biraz daha zayıf olmak suretiyle gece namazlarına kalkmak imkânına sahip olur. Bu durumda umulur ki, **şeytan** kalbinden uzaklaşır. **Şeytan**ın pençesinden kurtulan kalp, gökler âleminde seyretme imkânına sahip olur. Zaten kadir gecesi, gökler âleminde seyretme imkânına sahip gece demektir. Nitekim 'muhakkak biz Kur'ân'ı kadir gecesinde inzâl ettik' ayetiyle bu mânâ kastolunmuştur.

Kalbi ile göğsü arasında bir yemek torbası meydana getiren kimse, böyle bir şereften mahrumdur. Sadece midesini yemekten boşaltmak da bu mahcubiyet perdesinin aralanmasına kâfi değildir. Himmetini de Allah'tan başka her şeyden boşaltmalıdır. İşte o zaman, hakikatin tamamını elde etmiş olur. Bu durumun ilk basamağı az yemektir. Bu husustaki tafsilât Allah'ın izniyle Yemekler bölümünde gelecektir.

6. İftar Sonrasında Korku ile Ümit Arasında Olmak

Oruçlunun iftardan sonra kalbi korku ve ümit arasında muzdarip olmalıdır. Çünkü orucunun kabul edilip kendisinin Allah'a yakın olanlardan veya orucunun kabul edilmeyip Allah'ın gazâbına maruz kalanlardan olup olmadığını kestirememektedir. Her ibadetin sonunda da böyle olmalıdır.

Hasan b. Ebî Hasan b. Hasan el-Basrî, kahkaha ile gülen bir grubun yanından geçerken onlara şöyle der: 'Ey insanlar! Allah

Teâlâ, Ramazan ayını, kulları için bir yarış sahası olarak yaratmıştır. Kullar o ayda ibadet hedefine doğru koşuşurlar. Şüphesiz o grup, zaferi elde eder, diğer bir grup ise geri kalıp, mükâfat kazanmaktan mahrum kalır. Hayret edilecek durum, o gülen ve oynaşan kimselerin durumudur ki, halkın koştuğu hedefe kavuştukları bir günde, onlar gaflet içerisinde gülüşüp oynaşırlar. Böyle bir nimetten mahrum kalırlar. Ey gülenler! Şunu iyi bilin. Allah'a yemin ederim ki, eğer **Allahü teâlâ** perdeyi aralasaydı, iyilik yapan iyiliğiyle, kötülük yapan da üzüntüsüyle meşgul olur, böylece gülmek kapısı kapanırdı'.

Ahnef b. Kays'a 'Sen pir-i fâni bir kimsesin. Oruç seni zayıf düşürmektedir. (Oysa şer'an pir-i fâni olan kimseler, fidye vermek suretiyle oruç tutmayabilirler) neden oruç tutuyorsun?' denildiğinde şöyle demiştir: 'Ben, uzun bir sefere hazırlık yapmaktayım. Allah'ın azabına sabretmek, ibadetine sabretmekten daha zordur'.

İşte orucun bâtınî mânâları bunlardır.

Soru: Bir kimse, karnının ve tenâsül uzvunun şehvetlerini menedip bu mânâlara riayet etmese

dahi fakihlerin fetvâsına göre orucu sahihtir. Bu hükme ne dersiniz?

Cevap: Zâhire göre hüküm veren fakihler, bâtınî şartlar hakkında ileri sürdüğümüz delillerden zayıf delillere dayanacak zâhir şartları tesbit etmektedirler. Hele gıybet ve benzeri gibi mânevî ve bâtınî şartlar karşısında onların delilleri çok zayıf kalır. Fakat zâhire göre hüküm veren fakihler, ancak dünyaya sarılmış ve gaflete dalmış, halk ve avam tabakasına kolay gelen tekliflere bakarlar. Onları bunun ötesi pek ilgilendirmez. Bakışları tamamen âhiret âlemine yönelen âlimlere gelince, onlar orucun sahih olmasından, Allah nezdinde kabul edilmesini kastetmektedirler. Oruçtan; Allah'ın sâmediyyet ahlâkıyla ahlâklanmayı anlamaktadırlar. Mümkün olduğu kadar şehvetlerden kaçınıp meleklere uymayı kastediyorlar.

Çünkü melekler şehvetlerden uzaktır. Aklın nûruyla şehvetlerini kırmaya kudretli olan bir insanın rütbesi, bu ruhtan mahrum olan hayvanın rütbesinden üstündür. Fakat şehvetlere maruz kaldığından, şehvetlerle mücadele etmek mecburiyetinde bulunduklarından, rütbeleri meleklerin rütbesinden aşağıdır.

Bu bakımdan şehvete daldıkça esfel-i safilîn'e doğru yuvarlanıp gider. Sonunda hayvanlardan daha aşağı bir duruma düşer. Şehvetleri kırdıkça a'lâ-i illiyyîn'e (yücelerin yücesine) yükseliş sonunda meleklerin ufuğuna varır. Melekler ise, mânen Allah'a yakın kullardır. Onlara uyan ve onların ahlâkıyla ahlâklanan da onlar gibi, Allah'a yakınlaşmaktadır. Çünkü yakın olana (meleklere) yakınlaşan, hedefe (Allah'a) da yakınlaşmış demektir. Buradaki yakınlaşma, mekân bakımından değil, sıfat bakımın'dandır.

Madem ki, kalp erbabı ve akıl erbabı nezdinde orucun sır ve hikmeti budur, o halde şehvetlere dalarak gündüz yenen iki öğün yemeği iftar zamanında bir arada yemekten ve bütün gün kendisini aç bırakmaktan ne fayda temin edilebilir? Eğer bu hareket, herhangi bir fayda temin etmiş olsaydı, o zaman **Hazret-i Peygamber**'in 'Nice oruçlular vardır ki, oruçlarından sadece açlık ve susuzluk elde ederler' sözünün mânâsı ne olurdu?

Bu sırra binaen ashâbdan Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle buyurur:

Akıllıların uykusu ve iftarı ne güzeldir! Nasıl olur da akıllılar ahmakların orucuna ve uykusuz kalmalarına hayret ediyorlar? Takvâ ve yakîn sahibi olan bir kimsenin ibadetinin bir zerresi, mağrurların dağlar kadar olan ibadetinden daha üstün ve daha makbuldür!

Bu sırra binaen bir âlim de şöyle buyurur:

Nice oruçlu vardır ki oruçsuzdur ve nice oruçsuz vardır ki oruçludur.

Oruçsuz oruçlu o kimsedir ki, yer, içer ve fakat âzalarını günahlardan korur. Oruçlu oruçsuz ise, yemez içmez, fakat âzalarını günahlardan korumaz.

Orucun mânâ ve sırrını anlayan bir kimse bilir ki, yemek ve içmekten geri durup diğer günahlarla yoğrulan bir kimse, tıpkı abdest alırken âzalarını üç defa meshetmek suretiyle zâhirde âdete uymuştur. Ancak en önemli şey olan yıkamayı terketmiştir.

Bu bakımdan bu cehaletinden ötürü kıldığı namaz, merdud ve bâtıldır. Yiyip, âzalarını haramdan koruyan bir kimsenin meselesi de abdest âzalarını birer defa yıkayıp abdest alan bir kimsenin

meselesine benzer. Bu kimse, abdestin şartını yerine getirdiği için, Allah indinde namazı makbuldür, her ne kadar fazileti terketmişse de. . .

Yemek ve içmekten sakınıp azalarını da haramdan koruyan bir kimsenin meselesi ise, abdest âzalarının her birisini üçer defa yıkamak suretiyle abdest alan kimsenin meselesine benzer. Böyle bir kimse hem aslı, hem fazileti yerine getirdiğinden kemâlin zirvesine çıkmış olur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Oruç emanettir. Bu bakımdan herhangi biriniz Allah'ın kendisine teslim ettiği emaneti korusun ve zâyi etmesin. 24

'Allah size, emanetleri ehline vermenizi emreder' (Nisâ/58) ayetini okuduğunda, **Hazret-i Peygamber** elini kulağına ve gözüne koyarak şöyle buyurmuştur: 'Kulak emanettir, göz emanettir'. Eğer kulak ve göz orucun emanetlerinden ve oruçla korunması gereken şeylerden olmasaydı, **Hazret-i Peygamber** 'Ben oruçluyum desin'25 demezdi.

Yani oruçlu bir kimseye biri söver ve onunla kavga etmek isterse, oruçlu ona 'Dil, Allah'ın bendeki emanetidir. Onu korumakla mükellefim. Sana kötü **cevap** vermek suretiyle o emanete nasıl ihanet edebilirim' demelidir.

Bu hakikatlerden sonra anlaşılmış olmalı ki, her ibadetin zâhiri ve bâtını, kabuğu ve özü vardır. Her ibadetin kabukları hususunda da dereceleri ve her derecenin de kademeleri vardır. Bunu bildikten sonra dilersen sadece kabukla yetinir, öze inmezsin, dilersen akıllıların er meydanına inersin.

18) Hâkim, (Huzeyfe'den sahih bir senedle)

19) el- Ezdî, (Enes'den)

20) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

21) İmâm-ı Ahmed, (Resûlullah'ın âzadlısı Ubeyyid'den zayıf bir senedle)

22) Taberânî, (İbn Ömer'den benzerini sahih bir senedle)

23) Nesâî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

24) el-Haraitî, Mekârim' u1-Ahlâk, (İbn Mesud'dan)

25) Ebû Dâvud, (Ebû Hüreyre'den)

6-3

Nafile Oruçlar ve Tertibi

Bilmiş ol ki, faziletli günlerde orucun müstehab olması daha kuvvetleşir. Faziletli günlerin bazıları sene, bazıları ay, bazıları da hafta içinde bulunmaktadır.

Sene İçindeki Makbul Oruçlar

Senedeki faziletli günler. Ramazan aynıdan sonra, Arefe günü, Aşûre günü, Zilhicce ve Muharrem aylarının ilk on günleridir. Haram aylarının tamamı, oruç tutma günleridir. Bunlar faziletli günlerdir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) sanki Ramazan ayındaymış gibi Şaban ayında oruç tutardı. 26

Bir rivâyette şöyle gelmiştir:

Ramazan ayından sonra en faziletli oruç, Muharrem ayında tutulan oruçtur'. 27

Muharrem ayı, hicrî senenin başlangıcıdır. Böyle bir seneyi hayırlı bir temele dayamak daha sevimli olur ve bereketinin devamı daha fazla ümit edilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Haram aylardan herhangi birisinin bir gününü oruçlu geçirmek, başka bir ayın otuz gününü oruçla geçirmekten daha efdâl ve üstündür. Ramazan ayının bir gününün orucu, haram ayların otuz gününün orucundan daha efdâldir. 28

Her haram ayının üç gününü oruç tutup, perşembe, cuma ve cumartesine tesadüf ettiren dokuzyüz senelik ibadet sevabını alır. 29

Şaban ayının **ikinci** yarısından sonra, Ramazana kadar oruç tutmak yoktur. 30

Ramazan'dan birkaç gün önce oruç tutmayı bırakmak, bu rivâyete binaen müstehab sayılmıştır. Buna rağmen eğer Şaban ayının tamamını oruç tutar, Ramazan ayına bitiştirirse, câizdir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** bir defasında böyle yapmıştır. 31 Fakat birçok defa da ara vermiştir. 32

Eğer daha önceden devanı ettiği âdetine rastlamazsa, Ramazan ayından iki veya üç gün önce oruç tutarak Ramazan'ı karşılamak câiz değildir.

Ashâbdan bazıları, Ramazan'a benzemesin diye Receb ayının tamamında oruç tutmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Faziletli aylar şunlardır:

1. Zilhicce, 2. Muharrem, 3. Receb, 4. Şaban

Haram aylar da şunlardır:

1. Zilkade, 2. Zilhicce, 3. Muharrem, 4. Receb

Bu ayların birisi tek, diğer üçü arka arkaya gelmektedir. Bu ayların en faziletlisi Zilhicce'dir. Çünkü hac mevsimine, haccın on günü olan eyyam'ul-ma'lûmat (Bilinen günler) ve teşrik günleri olan eyyam'ul-madûdat (Sayılı günler) bu aydadır.

Haram aylardan olan Zilkade ayı da, Şevval ayı gibi hac aylarındandır. Ancak şu kadar var ki, Şevval ayı, haram aylardan değildir. Muharrem ve Receb ayları da hac aylarından değildir.

Allah nezdinde Zilhicce'nin ilk on gününden daha sevimli ve faziletli günler yoktur ki, o günlerde yapılan ibadet, bu on gündekinden daha üstün olsun. Zilhicce'nin bir gününde yapılan ibadet, diğer zamanda yapılan bir senelik ibadete bedeldir. Zilhicce'nin bir gecesinde yapılan ibadet, kadir gecesinde yapılan ibadete denktir.

Bu sözleri söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber**’e 'Zilhicce haricinde Allah yolunda yapılan

cihaddan da mı Zilhicce'deki ibadet daha efdâldir?' diye sorulduğunda, şöyle **cevap** vermiştir: Zilhiccedeki ibadet, Allah yolunda yapılan cihaddan da efdaldir, ancak Allah yolunda atının sırtını yaralatıp kanını akitmcaya kadar cihad edenin durumu hariç,. . 33

Aylar İçindeki Makbul Oruçlar

O günler, ayın başlangıcı, ortası ve sonudur. Ayın ortası eyyam-ü bîd (Mehtaplı günler) tâbir edilen onüç, ondört ve onbeşinci günlerdir.

Hafta İçindeki Makbul Oruçlar

Haftanın içinde bulunan faziletli günler ise, pazartesi, perşembe ve cuma günleridir. Haftanın en faziletli günleri bunlar olduğundan, bugünlerde oruç tutmak müstehabtır. Bu günlerin fazileti hürmetine bu günlerde yapılan iyilikler kat kat fazlalaşırlar.

Sene Orucu

Savm'ud-Dehr tâbir edilen bütün senenin orucuna gelince, yukarıda sayılan günlerin tamamını ve başka günleri kapsamaktadır. Allah'a giden yolcuların bu hususta tâkip ettikleri çeşitli yolları vardır. Kimileri 'Bütün seneyi oruçlu geçirmek mekruhtur' demiştir. Çünkü böyle bir orucun mekruh olduğuna dair, birçok haberler vârid olmuştur. 34

En kuvvetli fetvâya göre, bütün sene oruç tutmak iki illetten dolayı mekruhtur:

a) İki bayram ve teşrik günlerinde orucunu bozmadığı için mekruh olur ki böyle yaptığı takdirde bütün seneyi oruçlu geçirmiş olur. (Burada kerahet, kerahet-i tahrimiyye'dir)

b) **Hazret-i Peygamber**in iftar sünnetini terkederek bütün seneyi oruçlu geçirmeyi kendisine mecbur kılarak,**Allahü teâlâ**'nın kendisine ruhsat verdiği halde nefsine zorluk olsun diye ille de oruç tutmak da mekruhtur. Oysa Allah kulunun azimetleri yapmasını sevdiği gibi, ruhsatları yapmasını da sever. Bu bakımdan bütün seneyi oruçlu geçiren bir kimse, yukarıda zikredilen bu iki illet olmadan oruç tutuyorsa ve nefsinin ıslâhının da ancak bu şekilde oruç tutmaya bağlı olduğunu görüyorsa tutabilir ve tutsun da. . .

Çünkü sahabe ve tâbiînden bir cemaat böyle yapmıştır.

Ebû Musa el-Eş'arî'nin, **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ettiği bir hadîste şöyle denilmektedir:

Bütün seneyi oruçlu geçiren kimse için cehennem daralır. 35

Bunu söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber** baş ve şehadet parmaklarını doksan rakamı gibi düğümleyerek sözkonusu darlığa işaret buyurmuştur. Hadisin mânâsı; cehennemde onun için yer kalmaz demektir.

Derece bakımından bütün sene oruç tutmaktan daha az olan, senenin yarısını oruçlu geçirmektir. Yani bir günü oruçlu, bir günü oruçsuz geçirmektir. Böyle bir oruç, bütün seneyi oruçlu geçirmekten nefse daha zor ve nefsi mağlûp etmeye daha elverişlidir.

Bu kabil orucun fazileti hakkında birçok haberler vârid olmuştur.

Çünkü kul, böyle bir oruçla gününün birini oruçla birisini de şükretmek suretiyle değerlendirir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:Yerüstü ve yeraltı hazinelerinin anahtarları bana arzolundu. Onları kabul etmedim, geri çevirdim ve dedim ki: Bir gün acıkır, bir gün doyarım. Doyduğum zaman Allah'a hamd eder, acıktığımda Allah'a yalvarırım. 36

Orucun en faziletlisi kardeşim Dâvud'un orucudur; o bir gün oruç tutar, bir gün yerdi. 37

Bu orucun faziletli olduğuna delâlet eden haberlerden biri de **Hazret-i Peygamber**'in oruç hakkında Abdullah b. Amr'a verdiği ruhsattır. Abdullah b. Amr'ın 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sizin buyurmuş olduğunuzdan daha fazla oruç tutmaya gücüm yeter' demesi üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir gün oruç tut ve bir gün de ye! Abdullah 'Bundan daha faziletli orucu istiyorum ey **Allah'ın Rasûlü**!' deyince, **Rasûlüllah** bu sefer şöyle buyurdu:

Bundan daha faziletlisi yoktur. Ramazan ayı hariç, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hiçbir ayda tamamen oruç tutmamıştır. 38

Senenin yarısını oruçlu geçirmeye gücü yetmeyen bir insanın, üçte birini oruçlu geçirmesinde bir beis yoktur. Bir gün oruç tutar, iki gün yer.

Ayın başından üç, ortasından üç ve sonundan üç gün tutarsa, senenin üçte birini tutmuş olur ve böylece orucunu faziletli vakitlere tesadüf ettirir. Eğer her haftanın pazartesi, perşembe ve cuma günlerinde oruç tutarsa, bu da senenin üçte birine yakındır. Faziletli vakitler böylece bilindikten sonra, en önemli şey insanın orucun mânâsını anlamasıdır. Kişi bilmelidir ki, oruçtan gaye; kalbin temizlenmesi, himmetini Allah'tan başka her şeyden boşaltmasıdır. İç âleminin inceliklerini bilen bir kimse, hâllerine bakar. Eğer hâli devamlı oruç tutmayı gerektiriyorsa tutar. Bazen da hâli devamlı oruçsuz olmasını gerektirir. Bazı vakitler de hem oruçlu, hem de oruçsuz olmasını gerektirir. Kısaca orucun mânâsını anladığı ve âhiret yolunda kalbini murakabe etmek suretiyle orucun hududunu bildiği zaman kalbine neyin daha faydalı olduğu, kendisi için, gizli bir durum değildir. Böylece bu durumun varlığında kendisine daimi bir tertib gerekmektedir.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmektedir:

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bazen artık hiç orucunu bozmayacak gibi oruca devam eder, bazen de artık hiç oruç tutmayacakmış gibi iftara devam ederdi. Bazı kereler artık hiçbir zaman uykudan kalkmayacak gibi uyur, bazen de artık hiç uyumayacakmış gibi vaktini uykusuz geçirirdi. 39

Bütün bunlar, nübüvvet nûruyla vakitlerin hakkını vermek hususundaki inkişafa göre tertiplenmekteydi.

Âlimler dört günden fazla oruçsuz olmayı kerih görmüşlerdir. Dört günü sınır belirtmeleri, bayram ve teşrik günlerinin takdirine göredir. Dört günden fazlasını oruçsuz geçirmenin kerih görülmesi şu hikmete dayanır: Kalp katılaşır, kötü âdetler başgösterir ve şehvet kapıları açılır. Hayatıma yemin ederim, âlimlerin bu görüşü halkın çoğu hakkında tam isabetli bir görüştür. Hele yirmidört saatte iki defa yemek yiyenler hakkında. . .

İşte nafile oruçlar hakkında zikretmek istediğimiz bunlardı. Allah en doğrusunu bilir.

Kitabu Esrar'is-Savm (Orucun Sırları) bölümü burada sona erdi.

Bildiğimiz ve bilmediğimiz tüm hamdlerle Allah'a hamdederiz

Yine bildiğimiz, bilmediğimiz her nimet için Allah'a hamdeder, zât-ı ulûhiyyetinden efendimiz **Hazret-i Muhammed**'e, âline ve ashâbına rahmet deryâsını coşturmasını dileriz.

Onları kötülükten korusun, şerefin en yüce derecelerine yükseltsin. Göklerin ve yerin her seçkin sâkinine de rahmet etmesini dileriz. Bu bölümün ardından Allah'ın izniyle Kitahu Esrar'il-Hac (Haccın Sırları) bölümü gelecektir.

Yardım eden Allah'tır. Ondan başka rab yoktur. Bize tevfîkini ihsan eden ancak O'dur. O bizlere kâfidir ve O ne güzel yardım edicidir!

26) Buharî ve Müslim, Hazret-i Âişe'den)

27) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

28) İmâm Irâkî bu şekilde bir hadîse rastlamadığını söylemiştir. Ancak Taberânî ei-Mu'cem'us-Sağir'de İbn-i Abbâs'tan 'Muharremde tutulan her bir gün orucun karşılığı otuz günün sevabıdır' şeklinde bir hadis rivâyet eder.

29) el-Ezdî, (Enes'ten)

30) Sünen sahipleri, (Ebû Hüreyre'den)

31) Sünen sahipleri, (Ümmü Seleme'den)

32) Ebû Dâvud, (Hazret-i Âişe'den)

33) Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den) Hadîsin /Allah Yolundaki Cihad' bölümünü Buharî, İbn-i Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

34) Buharî ve Müslim, (Abdullah b. Amr'dan)

35) İmâm-ı Ahmed, Nesâî ve İbn Hıbbân

36) Tirmizî, (Ebû Umâme'den)

37) Buharî ve Müslim, (Abdullah b. Aınr'dan)

38) Buharî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

39) Buharî ve Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

7 - HACC

Giriş

Tevhîd kelimesini kullarına sığmak, Beyt-i Atik'i (Kâbeyi) müracaat merkezi yapan Allah'a hamdolsun!. O Allah ki, fazl ve şeref yönünden Beyt-i Atik'i kendi zatına nisbet etmiştir. O Beyt-i Atik'i ziyaret etmeyi, kulu ile azap arasına bir perde olarak germiş ve kalkan yapmıştır.

Rahmet peygamberi ve ümmetin efendisi **Hazret-i Muhammed**'e, halkın efendileri, hakkın öncüleri olan âline ve ashâbına salât ve selâm olsun!

Hac, İslâm'ın rükûn ve esaslarından biri, ömrün ibadeti, işlerin sonu ve İslâm'ın tamamı, dinin kemâlidir.

Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. (Mâide/3)

Hac hakkında **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmaktadır:

İmkânı olduğu halde hac etmeyerek ölen bir kimse ister yahûdî, isterse hıristiyan olarak ölsün. 1

Ne büyüktür o ibadet ki, onun olmamasiyle din kemâlini kaybeder ve imkânı olduğu halde onu terkeden bir kimse, dalâlet yönünden hristiyan ve yahudilerle eşit olur. Böyle bir ibadete beşeri takatî yöneltip izahını yapmak, rükûn, sünnet, âdâb, fazilet ve sırlarını teker teker saymak en uygun harekettir. Bütün bunların sayılması Allah'ın tevfîkiyle üç bölümde yapılacaktır.

Birinci bölüm: Haccın, Mekke'nin, Beyt-i Atik'in (Kâbe'nin) fazileti, haccın rükûnleri ve vücûbunun şartları

İkinci bölüm: Seferin başlangıcından dönüşe kadar olan zâhirî amellerin tertibi

Üçüncü bölüm: Bu ibâdetin ince âdâbları, sırları ve bâtınî amelleri

1) İbn Adiyy, (Ebû Hüreyre'den)

7-1

Haccın Fazileti

Bütün insanlara haccı ilan et. Gerek yaya olarak, gerek her uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. (Hac/27)

Katâde şöyle der: **Allahü teâlâ**, kulu ve peygamberi Hazret-i İbrahim'e, bütün insanlara haccı ilân etmesi emrini verdiğinde, Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) şöyle bir çağrıya başladı: 'Ey İnsanlar! **Allahü teâlâ** bir beyt binâ ettirdi. Onu ziyaret edin!'

Allahü teâlâ hacca gelmenin hikmetini ise şöyle beyan etmektedir:

(Gelsinler) ki kendileri için birtakım faydaları görsünler. . . (Hac/28)

Bazı âlimler bu ibareden hac mevsimindeki ticaret ile âhiretteki ecrin kastedildiğini söylemişlerdir.

Seleften bir âlim, bu yorumu işittiğinde, şöyle demiştir: 'Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki haccedenler affolunmuşlardır'.

Bazı âlimler 'İblis şöyle dedi: O halde beni azdırmana karşılık yemin ederim ki, insanoğullarını saptırmak için muhakkak senin doğru yoluna oturacağım, vesvese verip pusu kuracağım' (Âraf/16) ayetinin tefsirinde bu yolun Mekke yolu olduğunu, **şeytan**ın bu yolun üzerine oturup, insanları bu yoldan menetmeye çalıştığını söylemişlerdir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim fahiş konuşmaksızın, fısk-u fücurda bulunmaksızın Beyti ziyaret ederse, annesinin kendisini doğurduğu gün gibi günahlardan sıyrılmış olur. 2

Şeytan, Arefe gününde olduğu gibi, hiçbir günde küçülmüş, zelil olmuş, hakir olmuş ve kızmış görünmez. 3

Şeytanın bu şekilde görünmesinin hikmeti muhakkak Allah'ın hacılar için, indirdiği rahmeti görmesinden ve Allah'ın büyük günahları affetmesinden dolayıdır.

Bazı günahlara sadece Arafat dağında vakfeye durmak bile kefaret olur. 4

Cafer b. Muhammed, bu sözü **Hazret-i Peygamber**'e isnâd etmiştir.

Mukarriblerden biri şöyle anlatır: Arafat'ta İblis, bana bir insan sûretinde göründü. Bir de ne göreyim, cismi gayet zayıf, rengi soluk, gözü yaşlı ve beli büküktü. Kendisine sordum:

- Ey İblis! Seni ağlatan nedir?

- Ticaret niyeti olmaksızın hacılar mevlâlarına doğru çıkıp gidiyorlar. Onların Mevlâ'ya yönelmelerinden, Mevlâ'nın da onları mahrum etmeyeceğinden korkarım. Bu durum beni mahzun edip ağlatmaktadır.

- Seni bu kadar zayıf düşüren nedir?

- Allah yolunda atların kişnemesi eğer benim yolumda olsaydı, daha hoşuma giderdi.

- Rengini solduran nedir?

- Cemaatin ibâdet konusunda yardımlaşmasıdır. Eğer onlar günâh konusunda yardımlaşsaydılar, bana daha sevimli gelirdi.

- Peki, belini kamburlaştıran nedir?

- Kulun, Allah'a 'Yâ rabbi! Ben senden güzel sonuç istiyorum' demesidir. Ben daima bir kulun amelini iyi görüp de mağrur olacağı zamanı bekler ve onun benim bu hilemi sezip de mağrur olmaktan kaçınmasından korkarım.

Hazret-i Peygamber haccın fazileti hakkında şöyle buyurmuştur:

Evinden hac veya umre için çıkıp yolda vefât eden bir kimse için, kıyâmete kadar (her sene) hac ve umre yapan kimsenin ecri defterine kaydedilir. Mekke veya Medine'de ölen bir kimse, ne arasat meydanına getirilir ve ne de hesaba mâruz kalır. Kendisine 'Haydi cennete gir' denilir. 5

Mebrur (kabul edilmiş) bir hac, dünya ve dünyadaki şeylerin hepsinden daha hayırlıdır. Mebrur (kabul edilen) haccın karşılığı cennettir. 6

Hac ve umre niyetiyle (Mekke'ye) gidenler, Allah'ın halkı ve ziyaretçileridir. Eğer onlar, Allah'tan isterlerse, Allah kendilerine isteklerini verir. Eğer dua ederlerse, dualarını kabul eder. Eğer şefaatta bulunurlarsa, şefaatları kabul olunur. 7

Ehl-i Beyt yoluyla gelen bir müsned hadîste şöyle buyurulur:

Günahça insanların en büyüğü, Arafat dağında vakfeye durduğu halde **Allahü teâlâ**'nın kendisini affetmediği zannına kapılan kimsedir,8

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Bu Beyt'in üzerine Allah'ın her gününde yüzyirmi rahmet . inmektedir. Bunların altmışı ziyaretçilere, kırkı namaz kılanlara ve yirmisi de bakanlara taksim olunur. 9

Beyti çokça tavâf (ziyaret) ediniz. Çünkü kıyâmet gününde hasenât sahifelerinizde göreceğiniz en büyük hasene tavâf'dır. Kıyâmet gününde göreceğiniz en kârlı amel de budur. 10

İşte bu sırra binâen hacsız ve umresiz Kâbe'yi ziyaret etmek müstehabdır.

Başka bir haberde de şöyle denilmiştir:

Kim yalın ayak, başı kabak yedi defa peşipeşine tavaf yaparsa, bir köleyi âzâd etmiş kadar sevap alır. Kim, yağmurlu bir havada Kâbe'yi yedi defa ziyâret ederse, onun geçmiş günahları affolunur. 11

Deniliyor ki, **Allahü teâlâ** Arafat'ta herhangi bir kulun bir günâhını affederse, aynı günâhı işleyen diğerlerinin de o günâhını affeder.

Seleften biri şöyle buyurmuştur: 'Arefe günü, cumaya tesâdüf ederse, Arafat'ta bulunan herkesi **Allahü teâlâ** affeder. Dünyanın en faziletli günü o gündür. O günde **Hazret-i Peygamber** vedâ haccını yapmıştır. 12

Hazret-i Peygamber, vedâ haccında vakfe yaparken şu ayet nâzil olmuştur.

Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. (Mâide/3)

Kitap ehli şöyle demiştir: 'Eğer bu ayet, bizler için nâzil olsaydı, bu ayetin nâzil olduğu günü bayram olarak kabul ederdik'. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Ben Allah için şehadet ederim ki, bu ayet iki bayramın bir arada olduğu bir günde nâzil olmuştur. Yani Arefe ve Cuma gününün bir arada olduğu bir günde Arafat'ta vakfeye durmuşken **Hazret-i Peygamber**'e nâzil olmuştur'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir defasında şöyle dua etmişti:

Rivâyet ediliyor ki, Ali b. Muvaffak **Hazret-i Peygamber**'in yerine birkaç defa hacca gitmişti. Kendisi şöyle anlatır: Hazret-i Peygamber'i rüyamda gördüm. Bana şöyle dedi:

- Ey Muvaffak'ın oğlu! Sen mi benim için birkaç defa haccettin?

- Evet yâ **Rasûlüllah**! Senin yerine haccettim.

- Sen mi benim yerime Lebbeyk dedin?

- Evet yâ Rasülallah! Senin yerine Lebbeyk dedim,

- Ben bunun karşılığını kıyâmet gününde sana vereceğim.

Mahşer yerinde senin elinden tutup mahlûkat hesabın şiddeti içindeyken seni götürüp cennete sokacağım.

Mücâhid ve başka âlimler şöyle demişlerdir: 'Hacılar Mekke'ye geldikleri zaman, melekler deve süvarilerine selâm verirler. Merkeblere binenlerin ellerini sıkarlar, yaya gelenlerin de boyunlarına sarılırlar'.

Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: 'Ramazan ayının sonunda veya herhangi bir savaşta veya haccın sonunda ölen bir kişi şehid olarak ölmüştür'.

Hazret-i Ömer şöyle buyurmuştur: 'Hacceden bir kimse affolunmuştur. O hacceden Zilhicce, Muharrem, Safer aylarının tamamında ve Rebiülevvel ayının yirmi gününde kimler için istiğfar etmişse, onlar da affolunur'.

Selef-i salihînin sünnetindendir ki, savaşa gidenleri yolcu ederlerdi. Hacdan gelenleri de karşılaşırlar ve iki gözünün ortasından öper, kendilerinden dua isterlerdi. Hacılar günahlarla kirlenmezden evvel bütün bunları yaparlardı.

Ali b. Muvaffak şöyle anlatır: "Bir sene hacca gittim. Arefe gününün gecesi Minâ'da Mescid-i Hayf'ta uyudum. Rüyamda sırtlarında yemyeşil elbiseler olan iki meleğin gökten indiklerini gördüm. Biri diğerine şöyle diyordu:

- Ey Allah'ın kulu!

- Buyur ey Allah'ın kulu!

- Bu sene rabbimizin beytini ziyaret edenlerden kaç kişinin haccının kabul edildiğini biliyor musun?

- Hayır, bilmiyorum!

- Altı kişinin haccı kabul olundu.

Sonra **ikisi** de göğe doğru yükseldiler ve kayboldular. Ben korkular içerisinde uyandım. Neredeyse üzüntümden bayılacaktım. Bu durum beni çok müteessir etmişti. Kendi kendime dedim ki: 'ınadem ki altı kişinin haccı kabul edilmiş, ben bu altı kişiden birisi nasıl olabilirim?' Arafat'tan inerken Müzdelife'de, Meş'ar'il-Haramın yanında hacıların çokluğunu ve haccı kabul edilenlerin azlığını düşünürken uyuya kalmışım. Baktım ki, iki kişi yine aynı şekilde tekrar geldiler. Daha önce yaptıkları gibi birbirlerine soru sorup, **cevap** verdiler. Biri arkadaşına şöyle dedi

- Rabbimizin bu gece nasıl bir hüküm verdiğini biliyor musun?

- Hayır, bilmiyorum.

- Rabbimiz bu gecede, o altı kişinin herbiri için yüzbin kişiyi bağışladı.

Birdenbire uykumdan uyandım. İfade edilmesi güç bir ferah ve sürûra kavuşmuştum".

Yine Ali b. Muvaffak şöyle anlatmaktadır: Bir sene hacca gitmiştim. Hac menâsikleri bittikten sonra, haccı kabul edilmeyenler hakkında düşünüp şöyle dedim: 'Yâ rabbi! Ben haccımın sevabını, haccını kabul etmediğin kimselere hibe ettim'. Sonra rabbimi rüyamda gördüm. Bana dedi ki: 'Ey Ali! Cömertlik ile cömertleri yaratan ben olduğum halde sen bana karşı cömertlik mi taslıyorsun? Ben cömertlerin en cömerdi, ikram edenlerin ikram edicisi ve bütün âlemlerden daha fazla ikram ve cömertlik yapmaya müstahak olan Allahım. Haccını kabul etmediğim kimseleri, haccını kabul ettiğim

kimselere bağışladım'.

2) Buharî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

3) İmâm-ı Mâlik, (İbrahim b. Ebî Able'den)

4) İmâm Irâkî böyle bir hadîse rastlamadığını söylemektedir.

5) Beyhakî, (Ebû Hüreyre'den **birinci** şıkkını) ; Beyhakî, Dârekutnî, (Hazret-i Aişe'den **ikinci** şıkkını) ; hadisin iki versiyonu da zayıf hadîslerdendir.

6) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

7) Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

8) Hatib, el- Muttefek ve'l-Mufterek, Deylemî, Müsned'ül-Firdev s, zayıf bir senedle

9) İbn Hıbbân ve Beyhaki, (İbn-i Abbâs'dan hasen birsenedle)

10) İbn Hıbbân ve Hâkim, (İbn Ömer'den)

Beyt'in (kâbe'nin) ve Mekke'nin fazileti

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bu Beyt' e öyle bir va'dde bulunmuştur ki, her sene bu Beyt'i altıyüzbin kişi ziyaret eder. Eğer altıyüzbin kişiden az gelirse meleklerle tamamlar. Kâbe, mahşer gününde telli duvaklı gelin gibi haşr olunur. Kendisini dünyada ziyaret edenlerin hepsi perdelerine yapışmış bir halde beraberinde yürürler. Kâbe kendisi cennete girip onları da beraber cennete sokuncaya kadar yürür. 14

Hacer'ul-Esved, cennetin yâkut taşlarından bir yâkuttur. Kıyâmet gününde haşrolunur. Görür iki gözü ve konuşur dili vardır. Hak ve doğrulukla kendisini dünyada istilâm (öpmek veya el sürmek) edenlerin lehinde şehadet eder. 15

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hacer'ul-Esved'i çokça öperdi. 16 Yine rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hacer'ul-Esved'in üzerine secde etmiştir. 17

Hazret-i Peygamber, devesinin sırtına binerek Kâbe'yi ziyaret ederdi. Hacer'ul-Esved'in hizasına gelince, elindeki asâsının bir ucunu taşın üzerine bırakır, diğer ucunu öperdi. 18

Hazret-i Ömer'de, Hacer'ul-Esved'i öptükten sonra şöyle demiştir:

Biliyorum ki sen bir taşsın. Ne kimseye zarar ve ne de kimseye fayda verebilirsin. Eğer **Allah'ın Rasûlü**'nü seni öperken görmeseydim, seni asla öpmezdim. Bu sözden sonra hüngür hüngür ağlayıp figan etti. Sonra arkasına dönerek baktı ki, Hazret-i Ali orada bulunmaktadır. Hazret-i Ali'ye hitaben 'Ey Ebû Hasan! İşte burada gözyaşı dökülür ve duâlar kabul olunur' dedi. Hazret-i Ali, Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) şu cevabı verdi: 'Ey Mü'minlerin emiri! Hacer'ul-Esved'in ne zarar ve ne de fayda vermediğini söylediniz. Halbuki Hacer'ul-Esved hem zarar hem de yarar verir'. Ömer 'Nasıl olur?' deyince, Hazret-i Ali şöyle **cevap** verdi: **Allahü teâlâ**, Âdem'in zürriyetini bir araya getirip onlardan söz aldığı zaman, onların vermiş oldukları söze dair bir senet yazdı ve o senedi bu taşın içine koydu. Bu

nedenle bu taş, sözüne sâdık kalıp ahdine vefa gösteren Mü'minler için lehde şehadet eder. Kâfirlerinde aleyhlerine şehâdet eder'. 19

Bazı alimler tarafından denildi ki, Hazret-i Ali'nin bu sözü, halkın Hacer'ul-Esved'i istilâm ederken söyledikleri şu sözün mânâsını içerir:

Yâ rab! Sana îman ederek, senin kitabına inanarak ve senin sözünü yerine getirmek için bunu yapıyorum!

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Mekke'de bir gün oruç, diğer yerlerdeki yüzbin oruca bedeldir. Orada verilen bir dirhem sadaka, başka yerlerde verilen yüzbin dirheme eşittir. Mekke'de yapılan her hasene yüzbine bedeldir'.

Deniliyor ki, 'Kâbe'yi yedi defa tavâf etmek, bir umreye eşittir. Üç umre de bir hacca eşittir'.

Sahih bir haberde şöyle denilmiştir:

Ramazan ayında yapılan bir umre, benimle birlikte yapılan bir hac gibidir. 20

Kıyâmet gününde ilk önce kabrinden kalkan ben olacağım. Sonra ben Medin-i Münevvere'nin mezarlığı Cennet'ul-Bakiye gelirim. Onlar da kabirlerinden kalkıp benimle beraber gelirler. Sonra Mekke ehline gelirim, Mekke ile Medine arasında haşrolunurum. 21

Âdem (aleyhisselâm) hac yapıp menâsik-i haccı bitirdikten sonra, melekler kendisiyle karşılaştı ve melekler kendisine şöyle dediler: 'Ey Âdem! Haccın kabul edildi (kabul olsun) . Biz senden iki bin sene önceden beri bu beyti ziyaret etmekteyiz'. 22

Allahü teâlâ her gece yeryüzündeki insanlara bakar. İlk baktığı kimseler harem-i şerifin halkıdır. Harem-i Şerif halkı arasında da ilk önce Mescid-i Haram ehline bakar. Kimi Kâbe'yi ziyaret ederken görürse, onu affeder. Kimi namaz kılarken görürse, onu da affeder. Kimi Kâbe 'ye doğru ayakta durup bakarken görürse, onu da affeder.

Evliyaullah'tan biri keşif âleminde şöyle görmüştür: 'Ben gördüm ki, İslâm'ın bütün sınırları (Basra körfezinin yakınında bulunan) Abadan adasına secde ediyorlardı ve yine gördüm ki, Abadan adası da Cidde'ye secde ediyordu'.

Anlatıldığına göre, hiçbir günün güneşi batmaz ki, o günde bu Beyti (Kâbe'yi) Allah'ın abdal kullarından biri ziyaret etmesin. Hiçbir günün fecri doğmaz ki, o günde Allah'ın evtad kullarından biri Kâbeyi ziyaret etmesin. Abdal ve evtadların ziyaretlerinin kesilmesi, Kâbe'nin yeryüzünden kalkmasına vesile olur. Halk sabahladığı zaman bakar ki Kâbe kaldırılmış ve eseri dahi kalmamıştır. Bu hâdise Kâbe yedi sene hiçbir ferd tarafından ziyaret edilmedikten sonra olacaktır, Kâbenin kaldırılışından sonra mushafların yapraklarından Kur'ân'ın bütün ayetleri silinir ve o yapraklarda bir harf dahi görünmez olur. Bundan sonra Kur'ân göğüslerden kaldırılır. Hafızlar Kur'ân'ın bir kelimesini dahi hatırlayamazlar. Bundan sonra halk şiirler, nağmeler ve câhiliyye devrinin haberlerine başvurur, onu aralarında hakem yaparlar. Bundan sonra Deccal ortaya çıkar. İsâ iner ve Deccal'ı öldürür. O zamanlarda kıyâmet, doğum zamanı yaklaşmış bir devenin doğumu gibi, yakın olur.

Bir haberde şöyle denilmiştir:

Bu beyt, (Kâbe) kaldırılmazdan önce onu çokça ziyaret ediniz. Çünkü bu Kâbe iki defa yıkıldı. **Üçüncü** yıkılışında kaldıracaktır. 23

Hazret-i Ali'nin, **Rasûlüllah**'tan şu hadîsi naklettiği rivâyet olunmaktadır: **Hazret-i Peygamber**, **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet etti:

Dünyayı yıkmak istediğim zaman ilk önce beytimden başlıyacağım. Onu tahrib edecek, onun arkasından da dünyayı tahrib edeceğim. 24

14) .

15) Tirmizî ve Nesâî, (İbn-i Abbâs'tan)

16) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Ömer'den)

17) Bezzâr ve Hâkim, (Hazret-i Ömer'den)

18) Müslim ve Buharî, (Ebû Tufeyl ve Câbir'den)

19) Müslim ve Buharî. Fakat Hazret-i Ali'nin bu sözü onların rivâyetlerinde yoktur.

20) Müslim ve Buharî, (İbn-i Abbâs'dan)

21) Tirmizî ve İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den)

22) el-Mufaddal, el-Cundî ve İbn Cevzî, (İbn-i Abbâs'tan)

23) Bezzâr, İbn Hıbbân ve Hakim, (İbn Ömer'den)

24) Irakî aslına rastlamadığını kaydeder.

Mekke'de Oturmanın Fazileti ve Kerâheti

İhtiyatlı davranan ve Mekke-i Mükerreme'deki ikameti mahzurlu gören âlimler, bunu üç sebepten mahzurlu görürler:

1. Usanç gelme korkusu ve beyte karşı olan aşkın azalmasıdır.

Zira her **ikisi** de Kâbe-i Muazzama'ya karşı olan kalp sevgisinin azalmasına vesile olabilir. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , hac mevsimi bittikten sonra hacılara şöyle derdi:'Ey Yemenliler! Yemeninize, Ey Şamlılar! Şamınıza, Ey Iraklılar! Irakınıza gidin'.

Yine bu hikmete binaen, halkı çokça tavâf etmekten menetmeyi düşünüyor ve diyordu ki: 'Çok tavâf etmek sûretiyle bu Kâbe'nin hürmetine halel getirmelerinden korkuyorum'.

2. İnsan Mekke'den ayrılınca, Kâbe'ye karşı olan iştiyakı kabarır ve **ikinci** bir defa ziyaret etmesine vesile teşkil eder. Çünkü **Allahü teâlâ**, Kâbe'yi insanlar için dönüş yeri ve emniyet merkezi kılmıştır. Yani insanlar zaman zaman ona gelerek ziyarette bulunurlar ve onunla olan ilgilerini kesmezler.

Âlimlerden bâzıları şöyle buyurmuşlardır: 'Başka bir beldede bulunup da kalbin Mekke'ye iştiyak duyar ve Kâbe'ye bağlı olursa, haremde olup oranın yerlisi olmak hasebiyle kalbine usanç gelmiş olmaktan daha hayırlıdır. Mekke'de olup kalbin başka bir memlekete bağlı olmasından, başka

memlekette olup kalbinin Mekke'ye bağlı olması daha hayırlıdır'.

Seleften biri şöyle buyurmuştur: 'Horasan memleketinde nice kişiler vardır ki, bu Kâbeyi bilfiil ziyaret edenlerden Kâbe'ye daha yakındırlar'.

Deniliyor ki, **Allahü teâlâ**'nın birtakım kulları vardır ki Kâbe, Allah'a yakın olmak için onları ziyarete gider.

3. Hata işlemek ve günah yapmak korkusundan Mekke'de oturmayı kerih görmüşlerdir. Zira Mekke'de hata yapmak ve günah işlemek büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Bu yerin şerefi için, böyle bir hareketin insan üzerine Allah'ın gazabının celbedilmesine vesile olması gerektir.

Vüheyb b. Verd el-Mekkî'den rivâyet ediliyor: Bir gece İsmail'in (aleyhisselâm) , hücresinde namaz kılıyordum. Kâbe ile örtüsü arasından gelen bir ses duydum. Şöyle diyordu: 'Etrafımda ziyaret edenlerin dünya hâdiselerine dalmasından, bâtıl konuşmalar yapmasından ve gâfil bulunmalarından, önce Allah'a sonra sana şikâyet ediyorum ey Cebrâil! Eğer beni ziyaret edenler bu gafletlerinden men olunmasalar, yemin ederim ki, ben öyle bir patlayacağım ki, bende bulunan her taş, hangi dağdan getirilmişse oraya fırlayacaktır'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Mekke hariç, Allah'ın hiçbir beldesinde kul niyetini fiiliyat sahasına dökmedikçe hesaba çekilmez. Ancak Mekke'de insan, niyetinden ötürü hesaba çekilir'. Sonra şu ayeti delil olarak getirmiştir:

Kim Mescid-i Haram'da, haktan meyletmeye niyet ederek zulüm yapmaya kalkışırsa, ona acıklı bir azap tattırırız. (Hac/25)

Yani bu azap, sadece kötü niyetinden ve mücerred iradesinden ötürü kendisine verilir.

Deniliyor ki: 'Mekke-i Mükerreme'de sevabların biri yüzbine bedel olduğu gibi günahlar da katmerleşir'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle buyuruyor:

Mekke'de ihtikâr (karaborsacılık) yapmak, haremde zulüm yapmaya niyetlenmektendir.

Yalan söylemenin de böyle olduğu söylenilmiştir. .

İbn-i Abbâs şöyle buyurmuştur: 'Rükye'de yetmiş günâh işlesem, Mekke-i Mükerreme'de tek bir günâh işlemekten daha kolay gelir bana. . . '

Rükye, Mekke İle Tâif arasında bir yerdir. Bu korkudandır ki, Mekke'de ikamet eden bazı kimseler, harem sınırları dahilinde def-i hacet yapmaz, bu sınırları geçtikten sonra ihtiyaçlarını görüp dönerlerdi. Bazıları da Mekke'de bir ay durduğu halde yanını yere koyarak yatmamışlardır. Mekke'de ikamet etmeyi menetmek için alimlerin bazısı Mekke evlerinin kiralanmasını bile kerih görmüştür.

Sakın Mekke'de ikamet etmenin kerahetinin, Mekke bölgesinin faziletiyle tezad teşkil ettiği zannına kapılma. Çünkü ikametteki kerahetin illeti halkın dince zayıf olması, o mübarek makamların hak ve hukukuna riâyet etmek hususunda kusurlu bir halde bulunmasıdır. Bu bakımdan bizim 'Mekke'de ikamet etmemek daha efdaldir' sözümüzün mânâsı, yani kusurlu ve Mekke'den usanç getirecek kadar

durmaktan durmamak daha efdaldir demektir. Fakat mübarek makamların hakkına hukukuna tam riâyet ederek ikamet etmenin efdaliyyeti ise, hiçbir zaman sözkonusu bile değildir. Durum nasıl böyle olmasın?

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Medine'den Mekke'ye geldiği zaman, Kâbe-i Muazzama'nın karşısında durarak şöyle buyurmuştur:

Senin, **Allahü teâlâ**'nın en hayırlı arazisi olduğun ve Allah'ın beldelerinin bence en sevimlisi bulunduğun muhakkaktır. Eğer ben senden çıkartılmış olmasaydım, kesinlikle kendi arzumla buradan ayrılmazdım. 25

Yine hakkına hukukuna riayet ederek Mekke'de ikamet etmek, ikamet etmemekten nasıl üstün olmasın? Halbuki Kâbe-i Muazzama'ya bakmak, ibâdettir ve Mekke'de yapılan iyilikler birkaç misliyle Allah nezdinde kabul olunur. (Nitekim daha önce de bu keyfiyyeti zikretmiştik) .

25) Tirmizî ve Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, (Abdullah b. Adiyy b. el-Hamra'dan)

Medine-i Münevvere'nin Fazileti

Mekke'den sonra Medine'den daha üstün bir belde yoktur. Medine'de yapılan ibâdetler de kat kat olarak kabul olunur.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Benim bu mescidimde bir namaz, Mescid-i Haram hâriç, diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha efdaldir. 26

İşte böylece Medine'de yapılan her hayırlı iş başka yerlerde yapılan bin hayırlı işe bedeldir, **Hazret-i Peygamber**in Medine'sinden sonra fazilet bakımından Kudüs-i Şerîf gelir. Kudüs-i Şerifte kılınan bir namaz, Mescid-i Haram ve Medine hâriç, diğer yerlerde kılınan beşyüz namaza bedeldir. Diğer amellerde de durum böyledir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmektedir:

Medine mescidinde kılınan bir namaz, onbin namaza, Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namaz bin namaza, Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz da yüzbin namaza bedeldir. 27

Medine'nin şiddetine ve sıkıntısına tahammül eden bir kimse için, ben kıyâmet gününde şefaatçı olurum. 28

Medine'de ölmeye gücü yeten (yani ikamet etmek isteyen) Medine'de ölsün. Çünkü Medine'de ölen herkes için kıyâmet gününde şefaatçiyim ben. . . 29

Bu üç bölgeden başka bütün yeryüzü ikamet için eşittir. Ancak İslâm devletinin sınırlarında ikamet etmek, bu hükmün dışında kalır. Hududları beklemek için, sınırlarda ikamet etmekte de büyük bir fazilet vardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hükmü belirtmek gayesiyle şöyle buyurmaktadır:

Ziyâret amacıyla ancak üç mescide kafileler tertib edilebilir: 1) Mescid-i Haram, 2) Şu (Medine'deki) mescidim, 3) Mescid i Aksâ. 30

26) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

27) İmâm Irâkî, bu hadîsin 'garib' olduğunu kaydeder.

28) Müslim, (Ebû Hüreyre, İbn Ömer ve Ebû Said'den)

29) Tirmizî ve İbn Mâce, (İbn Ömer'den) Tirmizî'ye göre 'hadîs-i hasen'dir.

30) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre ve Ebû Said'den)

Velilerin Kabirlerini (Meşhedleri) Ziyaret

Bazı alimler, bu hadîs-i şerifle istidlâl ederek meşhedlerin, âlim ve sâlihlerin kabirlerini ziyaret etmeyi menetmeye taraftar görünmüşlerdir. Fakat bana göre bu hadîsten böyle bir anlam çıkmamaktadır. Aksine âlimlerin ve sâlihlerin kabirlerini ziyaret etmek emredilmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Sizi kabir ziyaretinden daha önce menetmiştim. Fakat kabirleri ziyaret ediniz. Yalnız hecr (dine aykırı) konuşmayınız. 31

Yukarıdaki hadîs, sadece mescidler hakkında söylenmiştir. Meşhed kelimesi, hiçbir zaman mescid mânâsında değildir. Çünkü bu üç mescid (Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ) dışında yeryüzünde bulunan diğer bütün mescidler fazilet hususunda eşittir. Hiçbir İslâm beldesi yoktur ki, orada bir mescid bulunmasın. Bu bakımdan memleketinde mescid bulunan bir kimsenin başka bir memleketteki mescidi ziyaret etmesinde hiçbir mânâ yoktur. Meşhedlere gelince, onlar, hiçbir zaman eşit olmazlar. Onların ziyaretinden elde edilen bereket, kabir sahiplerinin derecelerine göredir.

Evet, bir yerde mescid yoksa, mescidi olan bir yerin ziyaretine gitmek gayesiyle kervan tertip edilebileceği gibi tamamen oraya göç de edilebilir. Keşke bir bilseydim, kabir ziyaretini meneden bir kişi, peygamberlerden Hazret-i İbrahim, Hazret-i Mûsa, Hazret-i Yahya ve diğer zevâtın kabirlerini ziyaret etmeyi de meneder mi? Bu zevât-ı kirâmın kabirlerinin ziyaret edilmesini menetmek son derece muhâl ve çirkin bir harekettir. Eğer peygamberlerin kabirlerini ziyaret etmeyi caiz görürse, o zaman velilerin, alimlerin ve sâlihlerin kabirlerini ziyaret etmek de aynı mânâda değil midir? Bu zevât-ı kirâmın kabirlerini ziyaret etmek, herhangi bir beldeye ziyaret amacıyla tertip edilen kafilenin hedefleri içindedir. Nitekim, hayatta bulunan âlimleri ziyaret de bu yolculuğun hedeflerindendir ve olabilir.

Allah'ı arayan bir kimseye en uygun hareket, eğer seferinden ilmî istifadeler kasdetmezse, bulunduğu memleketten ayrılmamasıdır. Vatanında durumu normal olduğu müddetçe ikamet etmelidir. Eğer vatanında ikamet etmek kendisi için zorlaşmışsa o vakit daha sakin ve dini için daha elverişli ve ibâdetlerini kolayca yapmaya daha müsait bir yere gitmelidir. Yerleştiği o yer onun için, en faziletli yerlerden olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yeryüzü Allah'ındır. İnsanlar da Allah'ın kullarıdır. Bu bakımdan nerede şefkat görürsen, orada

oturup Allah'a hamd ü senâ et!32

'Kim bir şeyde bereket bulursa, ona yapışıp elden kaçırmasın. Kim geçimini bir şeyden temin ederse, o durumu bozulmadıkça orayı bırakıp başka bir yere gitmesin'. 33

Ebû Nuaym şöyle arılatır: Süfyân eş-Sevrî'yi heybesini omuzuna koymuş, ayakkabılarını eline almış bir halde gördüm ve kendisine sordum:

- Ey Ebû Abdullah! Nereye gidiyorsun böyle?

- Bir memlekete gidiyorum ki orada bu heybemi bir dirhem ile doldurabileyim. İşittim ki bir köy varmış ve orada herşey ucuzmuş. Oraya gidip yerleşmek istiyorum.

- Ey Ebû Abdullah! Sen de mi böyle şeyler düşünüyorsun?

- Evet! Bir memlekette ucuzluk olduğunu işittiğin zaman, hemen oraya hicret et. Çünkü orası senin dinin için daha selâmetli ve arzularını daha fazla azaltıcı bir memleket olur.

Yine Süfyân es-Sevrî şöyle derdi: 'Bu kötülük zamanıdır. Bu zamanda nâm ve nişanı olmayanlardan dahi korkulur. Acaba şöhret sahiplerinin hâli ne olur? Şimdi bir yerden diğer bir yere gitmek zamanıdır. Kişi, bu zamanda fitneden kaçmak gayesiyle köyden köye, memleketten memlekete hicret etmek mecburiyetindedir'.

Yine Süfyân es-Sevrî bir defasında 'Yemin ederim, hangi beldenin daha sâkin olduğunu farkedemiyorum' der. Bu sözü üzerine kendisine sorulur:

- Horasan nasıldır?

- Horasan'da çeşitli mezhepler ve bozuk fikirler mevcuttur.

- Şam nasıldır?

- Şam'da parmakla gösterilirsin orada şöhret düşkünlüğü vardır.

- Irak nasıldır?

- Diktatörlerin ve zalimlerin diyarıdır.

- Mekke nasıldır?

- Keseyi ve bedeni eritir/pahalıdır, sıcaktır.

Süfyân'a garip bir kişi şöyle bir suâl sorar: 'Mekke'de mücavir olarak ikamet etmek istiyorum. Bana gerekli tavsiyelerde bulun!' Süfyân da ona şöyle der: 'Sana üç şeyi tavsiye ederim: 1) **Birinci** safta namaz kılma, 2) Kureyş neslinden gelen biriyle ahbaplık edip yüz göz olma, 3) Verdiğin sadakayı açıktan verme'.

Süfyân, **birinci** safta namaz kılmayı, şöhreti celbettiği için kerih görmüştür. Çünkü devamlı **birinci** safta namaz kılan bir kimse, görülmediği zaman hâli sorulur. O vakit kalbine riyâ kokusu girmesi muhtemel olduğu için ameline de mürâilik ve yapmacıklık karışır.

30) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre ve Ebû Said'den)

31) Müslim, (Bureyde b. el-Asld'den)

32) İmâm-ı Ahmed, Taberâni, (Zübeyr b. Avvam'dan zayıf bir senedle)

33) İbn Mâce, (Enes ve Hazret-i Âişe'den **birinci** cümlesini hasen bir senedle)

Haccın farz olmasının şartları, rükûn ve farzlarının sıhhati ve mahzurları

7-2

Haccın Şartları

Haccın sahih olması için, iki şart lâzımdır:

a) Vakit (hac mevsimi)

b) İslâmiyet (hacca gidenin müslüman olması)

Bu bakımdan, bülûğ çağma gelmemiş çocuğun haccı sahihtir. Eğer aklı eriyorsa, bizzat ihrama girebilir. Eğer aklı ermiyorsa, velisi onun yerine ihrama girer ve haccın tavâf (ziyaret) , sa'y ve sâir menâsiklerini normal olarak kendisine yaptırır.

Haccın vakti ise, Şevval, Zilkade ve Zilhicce 'nin onuna kadardır. **Dokuzuncu** gün, kurban bayramının şafağına kadar devam eder. Bu bakımdan kim ki, bu müddetin haricinde hac için ihrama girerse onun yaptığı, hac değil umre sayılır. Senenin bütün ayları umre vaktidir. Fakat Minâ günlerinde haccın ibâdetiyle meşgul olan bir kimsenin umre için ihrama girmesi uygun değildir. Çünkü böyle bir kimse umre için ihrama girdiği takdirde Minâ'dahi haccın cemreleriyle meşgul olduğundan umrenin işleriyle meşgul olma imkânından mahrumdur.

Haccın 'Haccetu'l-İslâm' (farz hac) yerine geçmesi ise, beş şarta bağlıdır:

1. Müslüman olmak

2. Hür olmak

3. Bâliğ olmak

4. Akıllı olmak

5. Vakit bulmak

Eğer çocuk ile köle hac için ihrama girer, fakat Arefe'de veya Müzdelife' de iken köle âzâd edilir, çocuk da bülûğ çağına ererse, bayram gününün fecri doğmazdan önce yeniden Arafat'a, dönüp gelirse, **ikisi**nin de haccı (Haccetu'l-İslâm) yerine geçer. Çünkü hac, Arefe demektir. Böyle yapan köle ve çocuğa kan akıtmak ve kurban kesmek gerekmez. Farz olan umrenin yapılmasında da, vakit hâriç, bütün bu şartların varlığı lâzımdır, (Umre'nin farz oluşu, Şafiîler ile Hanbelîlere göredir) .

Bâliğ ve hür bir kimsenin yaptığı haccın nafile hac yerine geçmesinin şartlarına gelince, farz haccı edâ ettikten sonra yapılan hactır. Çünkü farz olan hac, önde gelen bir ibâdettir.

Sonra Arafat'da vakfe halindeyken ifsâd edilen haccın kaza edilmesi gelir. Sonra adanmış hac, sonra vekâlet hac, daha sonra da nafile hac gelmektedir. Bu tertip lâzımdır. Başka haccı niyet etse dahi

yine bu şekilde kabul edilir.

Haccın bir müslümana farz olmasının şartları da beştir:

1. Bâliğ olmak

2. Müslüman olmak

3. Akıllı olmak

4. Hür olmak

5. Haccetmeye gücü yetmek

Kime hac farz olursa, o kimseye umre de farz olur. (Hanefîlere ve Mâlikîlere göre umre sünnettir) .

Mekke-i Mükerreme'ye ziyaret veya ticaret maksadıyla giden bir kimse, eğer odun taşıyıcısı değilse, bir kavle göre, muhakkak ihrama girip, öylece Mekke'ye girmesi gerekir. İhramlı olarak Mekke'ye girdikten sonra hac veya umre amellerini yapmak sûretiyle ihramdan çıkabilir.

Haccetmeye gücü yetmek meselesine gelince, bu iki çeşittir:

A) Bilfiil yapmak. Bunun da birçok sebepleri vardır,

1. Kişinin sağlıklı olması gerekir.

2. Yolun ise, kolay ve emin olması gerekir. Tehlikeli deniz ve saldırgan bir düşmanın bulunmaması lâzımdır.

3. Mal hususunda ise, gidip vatanına dönünceye kadar nafakası bulunmalıdır. İster vatanında aile efradı olsun, ister olmasın. Çünkü vatandan uzak yaşamak çok zor bir şeydir. Bir de hac müddeti boyunca kendisine yetecek kadar nafakaya sahip olması lâzımdır. Borçlarını ödeyebilecek servete sahip olması gerekir. Bineğe sahip olmalı veya kiralamaya gücü yetmelidir. Kiraladığı bineğe, hevdecinde oturmak sûretiyle veya nöbetleşmek sûretiyle binmeye muktedir bulunması gerekir.

B) Hacca gitmeye gücü yetmeyen kötürüm, malıyla başkasını kendi yerine gönderebilir. Yani kendisi için farz haccı yapmış bir kimseyi ücretle tutup, kendi yerine göndermelidir. Böyle bir kimseyi gönderirken sadece nöbetleşe binecek kadar gidiş nafakasını vermek kâfi gelir. (Talep etmedikçe geliş nafakası vermek gerekmez) .

Oğul, kötürüm babasına 'senin yerine ben hacca gideceğim' dediği zaman, babasının haccetmeye gücü yetiyor sayılır. Eğer oğlu 'malımı verip de yerine haccettiririm' derse, o zaman haccetmeye gücü yetiyor sayılmaz. Çünkü bedenle babaya hizmet etmek de evlât için şeref vardır. Fakat malını vermesi ise, babaya bir minnet yüklemiş olur.

Gücü haccetmeye yeten bir kimseye hac lâzım gelir. Fakat tehir edebilir. Ancak tehirde tehlike vardır. Eğer hayatının sonunda olsa dahi, hacca gitmeye muvaffak olursa, farziyet kendisinden düşer. Eğer hac etmeye gücü yettiği halde gitmeyip tehir eder ve haccetmeden ölür giderse, haccı terkettiği için âsi olarak Allah'ın huzuruna gider. Geride bıraktığı servetinden hac bedeli çıkarılır ve haccı yaptırılır ve hatta haccın yapılmasını vasiyet etmezse dahi. Hac meselesi de tıpkı diğer borçlar gibidir. Yani vasiyet olmazsa dahi yapılması mecburîdir.

Eğer bir senede hacca gitmeye gücü yeter de, hacca gidenlerle beraber yola çıkmazsa, halk daha hacca varmazdan önce malı ve serveti yok olduktan sonra ölüp Allah'ın huzuruna giderse, boynunda hac bulunmaz. Zengin olduğu halde haccetmeyip ölen bir kimsenin durumu Allah nezdinde çok tehlikelidir. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyurmaktadır: İstedim ki, bütün valiliklere emirnâme yazayım da, gücü yettiği halde hacca gitmeyen kimselerden harac alsınlar'.

Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Mücâhid ve Tâvus'dan şöyle dedikleri rivâyet edilir: 'Kendisine hac farz olmuş zengin bir kimsenin haccetmeden önce öldüğünü bilirsem, cenaze namazını kılmam'. Nitekim bir âlimin zengin bir komşusu vardı. Haccetmeden önce ölünce, o âlim onun cenaze namazını kılmadı.

İbn-i Abbâs 'Kim zekât vermeden ve hac yapmadan ölürse, **ikinci** bir defa dünyaya gelmeyi temenni eder' demiş ve şu ayeti okumuştur:

Diyecekler: 'Rabbim! Beni dünyaya geri çevir ki, ben terkettiğim îmanı yerine getirip sâlih bir amelde bulunayım'. (Mü'minûn/99)

Bunun ardından da 'Salih amelden maksat hacdır' diye ilâve etmiştir.

Haccın Rükûnları

Şu rükûnlar olmadan hac sahîh olamaz. Bu rükûnlar beş tanedir:

1. İhrama girmek

2. Bayram gününden itibaren Kâbeyi yedi defa ziyaret etmek

3. Bu ziyaretten sonra Safa ile Merve arasında yedi defa sa'y yapmak

4. Arafat'da vakfeye durmak

5. Arafat vakfesinden sonra traş olmak Arafat'ta vakfeye durmak hâriç bütün bu rükûnler, Umre'de de lâzımdırlar.

Terkedildiğinde kurban kesmeyi gerektiren vacibler altı tanedir:

1. Mîkatta (belirli yerlerde) ihrama girmek. İhrama girmeden o belirli yerleri geçenin bir koyun kesmesi gerekir.

2. Cemrelere taş atmak. Buraya taş atmayı terketmek bir kavle göre kan akıtmayı (kurban kesmeyi) icab ettirir.

3) Arafat 'da güneş batıncaya kadar vakfeye durmak.

4) Müzdelife'de gecelemek.

5) Minâ'da gecelemek.

6) Vedâ ziyaretini yapmak

Bu vaciblerin son dört tanesi, İmâm-ı Şâfiî'nin bir kavline göre terkedildiği takdirde kurban kesmekle giderilir. **İkinci** kavline göre ise, bunların terkinde ancak kan akıtmak müstehabdır, vâcib

değildir.

7-3

Hac ve Umre'nin Eda Şekilleri

Hac ve Umrenin edâ şekilleri üç tanedir.

1. Hacc-ı İfrad

Hacc-ı İfrad, hacların en faziletlisidir. Keyfiyeti şöyledir: Sadece hacca niyet eder ve umreden evvel haccı yapar. Ne zaman ki haccı bitirirse, harem sınırının dışına çıkarak Hıll arazisinde **ikinci** kez ihrama girip umreye başlar. Umre ihramına girmek için Hıll arazisinin en faziletlisi Cir'ane mevkiidir. Sonra Tenîm'dir. Daha sonra Hudeybiye'dir. Hacc-ı İfrad'a niyet eden bir kişinin kurban kesmesi farz değildir. Ancak sünnet kurbanı kesebilir.

2. Hacc-ı Kıran

Hacc-ı Kıran'ın keyfiyeti şöyledir: Kişi Hac ile Umre'yi bir araya getirip şöyle der: 'Ey Allahım! Hac ve umreye birden başlamak sûretiyle senin hizmetine giriyorum'.

Böylece hac ve umre için ihrama girer. Sadece hacda yapılması gereken amelleri yapmak kâfidir. Abdest almak, gusle girdiği gibi, umre de bu şekilde hacca girmiş olur. Yani ayrıca bir umreye lüzum kalmaz. Fakat Arafat'da vakfeye durmadan evvel Kâbe-i Muazzama'yı tavâf edip Safâ ile Merve arasında, tavâftan sonra sa'y etmişse, o sa'y hem hac ve hem de umre sa'yı olarak kabul olunur. Tavaf ise, haccın tavâfı olarak kabul olunmaz. Çünkü hacda farz olan tavâfın Arafat vakfesinden sonra yapılması şarttır.

Hacc-ı Kıran'a niyet eden kişiye kurban kesmek gerekir. Ancak Mekke ahalisinden olursa o zaman, kurban kesmek lâzım değildir. Çünkü Mekke'de oturan kimsenin ihram yeri Mekke olduğu için ihramdan çıkmış sayılmaz.

3. Hacc-ı Temettû

Hacc-ı Temettû'nun keyfiyeti şöyledir: Umre'ye ihram bağlayarak Mîkatı geçip Mekke'ye varır. Orada umrenin amellerini yaptıktan sonra ihramını çözer, hac zamanı gelinceye kadar ihramda mahzurlu olan bütün lezzetlerden istifade eder. Hac zamanı geldi mi, Mekke'de hacı ihramını bağlayarak Arafat'a doğru yola çıkar.

Kişi ancak beş şartla mütemettî sayılabilir:

1. Mescid-i Haramın hazır bulunan ahalisinden olmamaktır.

Mescid-i Haramın hâzır bulunan ahalisi, namaz kısalmayacak mesafede bulunan kimseler demektir.

2. Umreyi hactan önce yapmak

3. Umreyi hac aylarında yapmak

4. Hac mîkatına veya o kadar mesafeye dönüp yeniden hac ihramı bağlamamak

5. Haccı ve umresi aynı şahıs için olmak

Bu vasıflar mevcut olduğu zaman kişi mütemetti (hacc-ı temettü'ya ihram bağlamış bir kimse) olur ve böyle bir kişiye bir koyun kurban kesmek lâzımdır. Eğer koyun kesmeye gücü yetmiyorsa, Kurban bayramından önce üç gün oruç tutar. İster bu üç günü peşipeşine tutsun, isterse ayrı ayrı tutsun. Yedi gün de memleketine döndüğü zaman oruç tutar. Toplam on gün olmaktadır. Eğer hacda iken üç gün oruç tutmayıp, memleketine dönünceye kadar tehir ederse, memleketinde peşipeşine veya ayrı ayrı olarak on gün oruç tutar. Hacc-ı Kıran ile Hacc-ı Temettû'da kesilmesi gereken kurbanların bedeli eşittir.

Hac çeşitlerinin en faziletlisi İfrad'tır. Sonra Temettû, sonra Kırandır. (Hanefî mezhebine göre en faziletlisi Hacc-ı Kırandır) .

7-4

Hac ve Umrenin Mahzurları

Hac ve Umre'nin mahzurları altıdır.

1. İç gömlek ve don giymek, mesti ayağına geçirmek ve başına sarık sarmaktır. İhrama giren bir kişiye en uygun gelen şey, bir peştamalı göbekten aşağı kısma bağlamak, diğerini de sırtına atmak ve ayaklarına nalın giymektir. Eğer nalınlar yoksa topuklarını kapatmamak şartıyla ökçeli ayakkabı giyebilir. Eğer göbekten aşağı bağlanan peştamalı bulamazsa, setr-i avret olacak kadar uzun bir don giymelidir. Kemer bağlamak, mahfelin gölgesinde gölgelenmekte hiçbir sakınca yoktur. Fakat başının açık kalması gerekir. Zira erkeğin ihramı başındadır. Kadın da istediği dikişli elbiseyi giyebilir. Ancak yüzünü yüz derisine temas edecek bir peçe veya benzeriyle kapatmamak şartıyla. Zira kadının ihramı da yüzündedir.

2. Koku sürünmektir. Akıllı insanlarca güzel koku sayılan her şeyden kaçınmalıdır. Eğer bedenine koku sürer veya dikişli elbise giyerse, bir koyun kurban etmesi gerekir.

3. Traş olmak ve tırnak kesmektir. Traş olmak ve tırnak kesmekte fidye vardır. Fidyeden gayem, bir koyunun kurban edilmesidir. Gözüne sürme çekmek, hamama girmek, bedeninden kan aldırmak, hacamat yaptırmak ve saç-sakalını taramakta sakınca yoktur. 34

4. Cinsel birleşmede bulunmak. Eğer **birinci** tahallülden (**birinci** ve **ikinci** tahallüllerin ne olduğu hususu ileride gelecektir) önce cinsî münasebette bulunursa haccı fâsid olur ve aynı zamanda bir deve veya bir sığır yahut da yedi koyunu ceza kurbanı olarak kesmek mecburiyetindedir. Eğer **birinci** tahallülden sonra cinsî münâsebette bulunursa, haccı fâsid olmaz, sadece bir deve kurban etmek gerekir.

5. Abdestini bozan kadına el sürmek ve öpmek gibi cimanın mukaddime ve öncüleridir. Böyle bir hareket, **birinci** tahallülden sonra ise, haram olup olmaması hususunda ihtilâf vardır. Böyle bir harekette bulunan kişiye ceza olarak bir koyun kesmek gerekir. Eliyle istimna yapmak da böyledir. İhramdayken nikâh kıymak haramdır. Fakat böyle bir hareket, kan akıtmasını gerektirmez. Çünkü esasında böyle bir nikâh kıyılmamış sayılır.

6. Kara hayvanını av olarak öldürmektir. Yani eti yenen veya eti yenen ile eti yenmeyen hayvanların birleşmesinden doğan hayvanları öldürmemelidir. Eğer bir av hayvanı öldürülürse, onun benzerini eti yenen hayvanlardan ceza olarak kurban etmesi gerekmektedir. Öldürdüğü hayvan ile kurban olarak kestiği hayvan arasında cüsse bakımından yakınlık gözetilmelidir. Deniz avı ise helâldir ve herhangi bir cezayı gerektirmez.

34) Eğer tarayınca kılları düşmezse, sakınca yoktur. Fakat mekruhtur. Eğer düşerse haramdır. (Bkz. el-Fıkıh alâ'l-Mezâhib'il-Erbaa)

Hac Seferinin Başlangıcından Memlekete Geri Dönünceye Kadar Yapılması Gereken ameller

Hac Seferinin Başlangıcından Memlekete Geri Dönünceye Kadar Yapılması Gereken Zâhirî Amellerin Tertibi

Bütün bunlar on maddede toplanır:

I. Evden çıkıştan başlayıp ihrama girişe kadar devam eden durumları kapsar.

Bu da sekiz kısma ayrılır:

1. Hacca giden bir insan öncelikle tevbe etmeli. Zulmen aldığı malları sahiplerine iâde edip, borçlarının tamamını ödemelidir. Üzerine nafakası vâcib olanların dönünceye kadar ki nafakalarını vermelidir. Yanındaki emanetleri sahiplerine iâde etmelidir. Cimrilik etmemek sûretiyle gidiş ve gelişine yetecek derecede helâl ve temiz maldan beraberinde bulundurmalıdır. Yiyeceğinde fakir fukaraya yardım edeceğinden kendisine yetecek derecede yanında para bulundurmalıdır.

Evinden çıkmadan önce biraz sadaka vermelidir. Yolda binmek için yük taşımaya el verişli bir hayvanı ya satın almalı veya böyle bir hayvan kiralamalıdır. Eğer bineği kiralarsa, binek sahibine az veya çok bineğe neler yükleyeceğini söylemeli ve rızasını almalıdır.

2. Sâlih, hayırsever ve kendisine yardımcı olacak bir arkadaş araması uygundur. Öyle bir arkadaş aramalıdır ki, unuttuğu zaman kendisine hatırlatsın, hatırladığı zaman, kendisine yardımcı olsun, korktuğunda kendisine cesaret versin, acizliğinde kuvvet, sıkıntı anında sabır tavsiye etsin. Hacca gitmeyen arkadaşlarıyla vedâlaşmalı, din kardeşleri ve komşularıyla helâllaşmalıdır.

Onlarla vedâlaşıp dualarını almalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ** onların da dualarında büyük faydalar ve hayırlar kılmıştır.

Vedâ'da sünnet-i seniyye şöyledir:

Dinini, emanetini ve amelinin sonuçlarını Allah'a ısmarlarım. 35

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) sefere giden bir kimseye şöyle derdi:

Allah'ın koruması ve himayesinde ol. Allah sana takvâyı azık olarak versin. Senin günahını bağışlasın. Nerede olursan ol, seni hayra muvaffak kılsın. 36

3. Evinden çıkmak istediği zaman, iki rek'at namaz kılıp **birinci** rek'atta Fâtiha'dan sonra Kâfirûn sûresini, **ikinci** rek'atta da İhlâs sûresini okuması uygundur. Namazı bitirdikten sonra ellerini kaldırıp

saf bir ihlâs ve sâdık bir niyetle **Allahü teâlâ**'ya duâ ederek şöyle demelidir:

Allahım! Seferde arkadaşım sensin. Geride bıraktığım aile efradımın, malımın, çoluk çocuğumun ve arkadaşlarımın benim yerime bakıcısı sensin. Bizi ve onları her çeşit âfet ve felâketten koru.

Ey Allahım! Bu seferimizde senden takvâ ve seni razı edecek amelleri isteriz.

Ey Allahım! Senden yolu bize kısaltmanı, seferi bize kolaylaştırmanı isteriz. Bu seferimizde beden, din ve mal selâmetini bize ihsân et. Bizi beytinin ziyaretine, habîbi edibin Muhammed Mustafa'nın kabr-i şerifini ziyaret etmeye vâsıl eyle.

Ey Allahım! Seferin şiddetinden, dönüşün üzüntü verecek durumlarından, aile efradı, mal, evlât ve arkadaşlarımızın kötü görünmelerinden sana sığınıyoruz.

Yâ rabbî! Bizi ve onları himayene al. Nimetini bizden ve onlardan alma. Âfiyetini bizden ve onlardan esirgeme!

4. Evinden çıkınca şöyle demelidir:

Allah'ın ismiyle başlarım, Allah'a tevekkül ettim. Günahtan dönüş ve ibadete başlayış ancak Allah'ın yardımıyladır.

Ey rabbim! Dalâlete gitmekten ve götürmekten, zelil olmaktan ve zelil etmekten, sapmaktan ve saptırmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik etmekten ve bana cahillik edilmesinden sana sığınıyorum.

Allahım! Ben zâlim, mütecâviz, riyâkâr ve şöhretperest olarak bu sefere çıkmadım. Bu sefere çıkışımın sebebi senin gazabından korunmak, rızanı elde etmek, farz ibâdetimi yerine getirmek, peygamberinin sünnetine uymak ve seninle mânen bir araya gelmenin şevkini tatmaktır.

Yoluna devam ettiği zaman da şöyle demelidir:

Yâ rabbî! Senin kuvvetinle yürüyorum. Sana tevekkül ettim. Senin kopmaz ipine tutundum. Kalbimi sana yönelttim. Güvenim için ümidim sensin. Benim için önemli olan ve olmayan herşeyden bana lûtufda bulun. Senin benden daha iyi bildiğin konularda bana lûtufta bulun. Senin komşuluğun elde edilmez bir komşuluktur. Senin senân azametlidir. Senden başka ilâh yoktur. Yârabbi! Azık olarak bana takvâyı ihsân et. Günâhımı bağışla. Nereye yönelirsem yöneleyim, beni hayra yönelt!

Her inip konakladığı yerde bu duayı okumalıdır.

5. Bir bineğe binerken de şöyle demelidir:

Bismillâh ve billâh. Allah herşeyden daha büyüktür. Allah'a tevekkül ettim. Günahtan dönüş ve ibâdete varış, ancak yüce olan Allah'ın kudretiyle olur. Allah neyi dilerse o olur. Dilemeyince olmaz. Bize bu vasıtayı musahhar kılan mutî yapan Allah, her çeşit eksiklikten yücedir. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Muhakkak biz dönüp rabbimize varacağız. Yârab! Yüzümü sana yönelttim. Bütün işlerimi sana tefviz eyledim. Bütün işlerimde sana tevekkül ettim. Sen bana kâfisin ve ne güzel vekilsin! Bineğin sırtına yerleştiği ve binek de altında karar kıldığı zaman, yedi defa şöyle demelidir:

Allah her noksandan münezzehtir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah

herşeyden yücedir!

Daha sonra şu duâyı okumalıdır:

Hamd, bizi bu doğru yola ileten Allah'a mahsustur. Eğer Allah bizi bu doğru yola iletmeseydi, biz kendiliğimizden bunu bulamazdık. Ey Allahım! Bineğin sırtına bindiren sensin. Her işte yardım eden sensin!

6. Sünnet-i seniyye odur ki, güneş kızışmadıkça yoluna devam edip istirahat için inmemelidir. Yolculuğun ekserisi, geceleyin olmalıdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Geceleyin yolculuk yapmaya gayret gösteriniz. Çünkü yer yüzü, gündüzden daha fazla geceleyin kısalır. 37

Gece az uyumalıdır ki yürümek sûretiyle mesafe katedebilsin.

Herhangi bir konak yerine vardığında şöyle dua etmelidir:

Ey Allahım! Yedi kat göğün ve o göklerin gölgesinde bulunanın, yedi kat yerin ve o yerin üstünde bulunanların, **şeytan**ların ve dalâlete götürdüklerinin, rüzgârların ve bıraktıklarının, denizlerin ve süpürüp götürdüklerinin Rabbi! Bu konağın ve bu konaktakilerin hayrını senden talep ediyorum. Onun ve ondakilerin şerrinden sana sığınıyorum. Bunların şerlilerinin şerrini benden uzaklaştır!

Konağa indikten sonra orada iki rek'at namaz kılmalı ve namazdan sonra şöyle demelidir: 'Ne doğrunun, ne de yalancının geçemediği ve tam olan ilâhî kelimelerle yarattıklarının şerrinden sana sığınıyorum'.

Gece olduğu zaman şunu söylemelidir:

Ey kürre-i arz! Senin de benim de rabbimiz Allah'tır. Senin ve sendekilerin şerrinden ve senin üzerinde yürüyenlerin şerrinden Allah'a sığınırım. Arslanların, yılanların ve akreblerin şerrinden, bu memlekette bulunanların şerrinden, baba ve evlâdının şerrinden Allah'a sığınırım!

Sonra da şu ayeti okumalıdır:

Halbuki gecede ve gündüzde yerleşen ve hareket eden ne varsa O'nundur. O herkesin sözlerini işiten, bütün hallerini bilendir. (En'am/13)

7. Gündüzleri ihtiyatlı hareket etmek uygundur. Bu bakımdan kafilenin haricinde tek başına yürümemelidir. Çünkü çok zaman hileye uğrar veya yolunu şaşırabilir. Geceleyin de uyku zamanında tedbirli bulunmalıdır. Eğer gecenin başlangıcında uyursa, kolunu yayarak uyumalıdır. Eğer gecenin sonunda uyursa, kolunu yastık yaparak başını elinin ayasına alarak uyumalıdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferde böyle uyurdu. Zira uykunun ağır gelip, güneş doğuncaya kadar uykuda kalma ihtimali mevcuttur. O zaman hacdan elde ettiği faziletten daha üstün olan namaz faziletini elden kaçırmış olur. En sevimlisi, geceleyin iki arkadaş nöbet tutmakta yardımlaşmalıdırlar. 38

Birisi uyuduğu zaman diğerlerinin nöbet tutması, sünnettir.

Gece veya gündüzde hacca giden bir kimseye herhangi bir düşman veya yırtıcı bir hayvan saldırırsa Âyet'el-Kürsî'yi, Şehidallahü'yü, İhlâs ve Muavvizeteyn'i okuyarak şöyle demelidir: Allah'ın ismiyle korunurum. Allah neyi dilemişse, o olacaktır. Kuvvet ancak Allah'tandır. Allah bana kâfidir. O'na tevekkül ettim. Allah neyi dilerse o olur. Hayır ancak Allah'tan gelir. Allah neyi dilerse, o olur. Kötülüğü ancak Allah defeder. Allah benim için kâfidir. Allah dua edenin duâsını kabul eder. Allah'tan sonra hedef yok. Allah'tan başka sığmak yok. Allah şöyle hüküm vermiştir:

Celâlim hakkı için, hem ben galip geleceğim, hem de peygamberim. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir ve herşeye galibdir.

Azim olan Allah'ın kalesine sığındım. Yârab! Uyku tutmayan gözünle bizi gözet. Hiçbir düşmanın eli yetişmeyen himayene al bizi. . . Sen bizim ümid, güven kaynağımız olduğun halde kudretinle bize rahmet eyle ki, helâk olmayalım. Yârab! Erkek ve dişi kullarının kalplerini bize karşı merhametli kıl. O kalplere bize karşı rahmet ve şefkat doldur. Rahmet edenlerin rahmet edicisi ancak sensin.

8- Ne zaman ki, bir tepeciğe çıkarsa orada üç defa tekbir getirmesi müstehabdır. Tekbir getirdikten sonra şöyle demelidir: 'Ey Allahım! Her yükseğin üzerindeki yükseklik, sana mahsustur. Her hâl ve durumda hamd sana mahsustur'.

Dereye indiğinde tesbih etmelidir. Sefer esnasında herhangi bir vahşetten korktuğu zaman şöyle demelidir:

Ruh ve meleklerin rabbi olan, Kuddûs ve Melik bulunan Allah her noksandan münezzehtir. Gökler onun izzet ve ceberutunu iclâl (celâlini kabul) etmektedirler.

II. Mîkat'tan Mekke'ye girinceye kadar ihramın âdâbları beş tanedir:

1. İhrama girmek niyetiyle gusletmek. Yani kişi, meşhur mîkata ki herkes orada ihrama girmektedir vardığında gusletmelidir. Guslünü temizlik yapmak, saç ve sakalını taramak, tırnaklarını kesmek, bıyıklarının önünü almak sûretiyle tamamlamalıdır. Taharet bölümünde zikrettiğimiz temizliğin şartlarını burada tam mânâsıyla yerine getirmelidir.

2. Dikişli elbiseleri çıkarıp, ihram denilen iki peştemalı bağlamalıdır. Birisi omuzlarına atmak sûretiyle ridâ, diğerini de belden aşağı bağlamak sûretiyle izâr yapacaktır. Bu iki peştemalın beyaz olması daha iyidir. Çünkü Allah'ın nezdinde en sevimlisi beyaz olanıdır, İhrama girmezden evvel gerek elbisesine, gerek bedenine koku sürmelidir. İhramdan sonra kalıntısı devam edebilecek kokuyu sürmekte de sakınca yoktur. Çünkü ihramdan sonra **Hazret-i Peygamber**in saçları arasında ihramdan evvel sürünen miskin kalıntıları görülmüştür. 39

3. İhram elbiselerini giydikten sonra hemen niyet getirmemelidir. Bineği hareket edinceye veya yaya ise kendisi sefere başlayıncaya kadar sabretmelidir. İşte o an haccın ihramına veya umrenin ihramına istediği gibi hacc-ı kıran veya ifradın ihramına niyet etmelidir. İhramın başlaması için mücerred niyet kâfi gelirse de Sünnet-i seniyye şudur ki, niyetle beraber telbiye lâfzına başlayarak şöyle demelidir:

Ey Allahım! Hizmetine geldim. Hizmetine geldim. Hizmetine geldim. Senin ortağın yoktur. Hizmetine geldim. Hamd ve nimet senindir. Mülk de senin. Senin ortağın yoktur.

Eğer bu ibâreden fazla söylemek istiyorsa, şunları da ekleyebilir: Hizmetine geldim. Senin dinine yardım ederim, senin dilline yardım ederim. Hayrın tamamı senin kudretindedir. İstekler ancak sendedir. Hak, kulluk ve kölelik yönünden hacca niyet ederek senin hizmetindeyim, senin hizmetinde Yârab! Muhammed'e ve onun âl'ine rahmet deryâlarını coştur.

İhrama girip Lebbeyk okumayı bitirince şöyle demesi müstahabdır: Yâ rabbi! Ben haccetmeyi irâde ediyorum. Onu bana kolaylaştır. Haccın farzını edâ etmekte bana yardım et ve edâ ettiğim hac farizasını benden kabul eyle. Yâ rab! Hacdaki farizayı edâ etmeye niyet ettim. Beni senin dâvetine icâbet eden, va'dine îman eden ve emrine tâbi olan kullarından kıl. Kendilerinden razı olduğun, huzuruna kabul ettiğin ve amellerini makbul kıldığın cemaatinden eyle beni. Niyyet ettiğim haccın edâsını bana kolaylaştır ey rabbim!. . . Yârab! Senin için etim, saçım, kanım, damarım, iliğim ve kemiklerim ihram bağladı. Nefsime kadını, güzel kokuyu haram kıldım. Dikişli elbiseyi yasakladım. Bütün bunları senin cemalinle müşerref olmak ve âhiret evini elde etmek gayesiyle yapıyorum.

İhrama girdikten sonra daha önce zikrettiğimiz altı mahzur kendisine haram olur. Bu bakımdan onlardan şiddetle korunmalı ve kaçınmalıdır.

5. İhramın devamı müddetince Lebbeyk'i zaman zaman söylemek müstehabdır. Hele arkadaşlarla birleştiği toplulukların bulunduğu yere vardığı, iniş ve çıkışları yaptığı, bineğine bindiği ve ondan indiği zamanlarda Lebbeyk'i tekrarlamak daha da müstahabdır. Hançeresini tahriş etmeyecek ve usanç vermeyecek derecede Lebbeyk'i söylerken sesini yükseltmelidir.

Çünkü haddinden fazla sesi yükseltmenin hiçbir mânâsı yoktur. Zira ne sağır ve ne de gâib bir kimseyi çağırıyoruz. Nitekim bu keyfiyet, bir hadîste de böyle vârid olmuştur.

Zira o, ne sağırı ve ne de gâibi çağırmıyor. 40

Üç mescidde sesli olarak Lebbeyk'i okumakta sakınca yoktur. Çünkü bunlar hac menâsikinin icrâ edilen yerleridir. Üç mescidden gayem Mescid-i Haram, Mescid-i Hıf ve Mîkat Mescidi'dir. Diğer mescidlerde ise, sessiz olarak telbiye okumakta sakınca yoktur. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hoşuna giden birşey gördüğü zaman şöyle derdi:

Senin hizmetindeyim. Hayat ancak âhiret hayatıdır. 41

III. Mekke'ye girişinden tavâfa kadar olan âdâb hakkındadır. Bu âdâb da altı tanedir:

1) Mekke'ye giriş için Zi Tuva denilen yerde gusletmektir. Hacda müstahab ve sünnet olan gusüller dokuzdur:

a) Mîkatta ihrama girmek için,

b) Mekke'ye girişte,

c) Kudûm (varış) tavâfı için,

d) Arafat'ta vakfe için

e) Müzdelife'deki vakfe için,

f, g, h) Üç cemreye taş atmak için yapılan üç gusül. (Cemret'ul-Akabe'ye atılan taşlar için gusül

yoktur) .

i) Vedâ tavâfı için gusüldür.

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) , sonraki görüşünde, ziyaret ve vedâ tavâfları için guslün gerekmediğini ileri sürmektedir. Bu bakımdan bu duruma göre, hacda sünnet ve müstehab olan gusuller yediye düşmüş olur.

2. Mekke'nin haricinde bulunan Harem sınırına ilk girişinde şöyle demelidir: Ey Allahım! Bu senin haremin, emniyetli bölgendir. O halde buraya giren etimi, kanımı, tüylerimi ve derimi ateşe haram kıl. Beni kullarını diriltip haşrettiğin günde azabından emin kıl. Beni velîlerinden ve ibadetini yapan kullarından eyle.

3. Mekke'ye el-Ebtah tarafından Seniyet'ul-Kedâ yolundan girmelidir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ,Mekke'ye varınca, yolu değiştirerek Seniyet'ul-Kedâ'ya giderek oradan Mekke'ye girmiştir. 42

Bu bakımdan **Rasûlüllah**'a uymak daha evlâdır.

Mekke'den çıktığı zamanda ise, Seniyet'ul-Kudâ denilen aşağı yoldan çıkmalıdır. Giriş yolu ise, Mekke'nin üst kısmında kalmaktadır. 43

4. Mekke'ye girdiği zaman, Ra's'ur Redm denilen yere varınca, kendisine Kâbe-i Muazzama görünür. (Müellifin zamanında böyle ise de, şimdi böyle değildir) .

Kâbe görünür görünmez durarak derhal şu duâyı okumalıdır:

Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden yücedir.

Ey Allahım! Selâm sensin ve sendedir. Senin evin selâm evidir. Sen her çeşit eksiklikten münezzehsin, ey celâl ve ikram sâhibi. . .

Ey Allahım! Şu beyti (Kâbe'yi) yücelten, kemâl ve şerefe nâil kılan sensin.

Yâ rabbi! Şu beyti daha da büyüt, Şeref ve keremini daha da artır. Azametini insanların kalbinde daha da fazlalaştır. Onu ziyaret edenleri de iyilik ve kerem yolunda geliştir.

Ey Allahım! Bana rahmet kapılarını aç ve beni cennetine dahil eyle. Beni **şeytan**ın şerrinden koru!

5. Mescid-i Haram'a girdiği zaman, Benî Şeybe kapısından girmeli ve şöyle demelidir: Allah'ın ismiyle başlarım. Allah'tan yardım talep eder, iyiliklerin Allah'tan geldiğine inanır ve Allah'a dönerim. Allah yolunda ve **Rasûlüllah**'ın milleti (dini) üzere bu hayırlı fiillerime devam ederim.

Beyte yaklaştığı zaman ise şöyle demelidir:

Hamd Allah'a mahsustur. Selâm Allah'ın seçkin kullarına olsun!

Ey Allahım! Kulun ve rasûlün Muhammed, dostun İbrahim ve bütün peygamber ve resûllerin üzerine rahmet deryâlarını coştur.

Böyle dedikten sonra iki elini kaldırıp sunu da demelidir:

Ey Allahım! Şu makamında amellerimin başlangıcında senden dileğim benim tevbemi kabul etmen,

günahlarımdan vazgeçmen ve belimi büken yüklerimi sırtımdan atmandır. Beni insanlar için dönüş ve emniyet yeri kılınmış Beyt-i Harâmına vardıran Allah'a hamdolsun. O Allah ki, bu beyti âlemlere hidâyet rehberi ve mübarek kılmıştır. Ey Allahım! Ben kölenim. Bu belde ise senin belden. Harem senin haremin, beyt senin beytin. Sana geldim, rahmetini talep ediyorum. Senin azabından korkan ihtiyat sâhibinin girişiyle dergâh-ı izzetine giriyorum. Rahmetini umar ve rızana tâlip olan bir kimsenin yalvarışıyla yalvarırım.

6. Bunları yaptıktan sonra Hacer'ul-Esved'e gider, sağ eliyle ona dokunup öptükten sonra şu duayı okur:

Ey Allahım! Bende bulunan emaneti yerine getirdim, verdiğim söze sadakat gösterdim. Sen de böyle yaptığıma dair benim için şahidlik yap.

Eğer Hacer'ul-Esved'i öpmeye imkân bulamazsa onun karşısında durup bu duâyı okumalıdır. Sonra tavâftan (Kâbe'yi yedi defa ziyaretten) başka herhangi bir şeyle meşgul olmamalıdır. Bu tavâfa Tavâf'ul-Kudûm adı verilmektedir. Bu tavâftan ancak cemaatla farz namaz edâ ediliyorsa vazgeçilir. Namaz edâ edildikten sonra tavâfa başlanır.

IV. İster Tavâf-ı Kudûm, isterse başka tavâf olsun, tavâfa başlamak istediği zaman şu gelecek altı şeye riayet etmesi uygun olur:

1. Setr-i avret, mekân, beden ve elbise temizliğiyle abdestli bulunmak gibi namazın şartlarına riâyet etmektir. Bu bakımdan Kâbe-i Muazzama'yi tavâf etmek namaz demektir. Ancak **Allahü teâlâ** burada konuşmayı helâl kılmıştır. Tavâfa başlamazdan önce üst havlusunun ortasını sağ koltuğunun altına getirmek sûretiyle iki tarafını sol omuzuna atmalı, bir ucu sırtında, diğer ucu ise göğsüne sarkmalıdır. O zaman Lebbeyk'i kesip gelecekte zikredeceğimiz tavâf duâlarıyla meşgul olmalıdır.

2. Omuzundaki peştemali böyle yerleştirdikten sonra Kâbe-i

Muazzama'yı soluna alarak. Hacer'ul-Esved'in yanında durmalıdır. Fakat azıcık aralıklı bir şekilde durmalı ki Hacer 'ul-Esved tam mânâsıyle kendisinin karşısında olsun. Sonra bütün bedeniyle

Hacer 'ul-Esved'in önünden geçmiş sayılsın. Tavâf ederken Kâbe ile arasında üç adımlık bir mesafe olmalıdır. Daha fazla mesafe bırakmamaya dikkat etmelidir ki Kâbe'ye yakın bir yerde bulunsun ve Şazırevan denilen eski temelin üzerinde yürüyerek tavâf yapmamış olsun. Çünkü Şazırevan, Kâbe'den sayılır. Hacer'ul- Esved'in yanında Şazırevan belirtecek taşlar yoktur. Ancak orada Şazırevan yeri ile birleşmekte ve orada karıştırma sözkonusu olmaktadır. Şazırevan üzerinde yürüyerek tavâf etmek sahih (doğru) değildir. Çünkü o zaman kişi, Kâbe'nin içinde tavâf etmiş sayılır. Halbuki tavâfın Kâbe dışında ve etrafında olması gerekir.

Şazırevan Duvarlar üstten daraldıktan sonra Kâbe duvarının eninden dışarıda fazla olarak kalan kısmına denir. Kişi Hacer'ul-Esved'in karşısındaki vaziyetini tam aldıktan sonra oradan tavâfa başlar.

3. Tavâfın başlangıcında ve daha Hacer'ul-Esved'i geçmezden önce şöyle demelidir: Allah'ın ismiyle tavâfa başlarım. Allah herşeyden daha yücedir. Ey Allahım! Bu tavâfımı sana îman ettiğimden, kitabına inandığımdan, ahdine vefâ gösterdiğimden ve nebiyy-i zişânın Muhammed Mustafa'nın sünnetine uyduğumdan yapıyorum.

Bunu söyledikten sonra tavâfa başlar. Hace'ul-Esved'i iyice geçtikten sonra Kâbe'nin kapısına gelir ve orada şu duâyı okur:

Ey Allahım! Bu beyt, senin beytindir. Bu harem, senin haremindir. Bu emin yer, senin emin kıldığın yerdir. Bu makam ateşten sana sığınan kimselerin makamıdır.

Makam-ı İbrâhim'e vardığında gözüyle Hazret-i İbrahim'in makamına işaret ederek şöyle der: Ey Allahım! Muhakkak senin beytin büyüktür. Senin vechin kerimdir ve sen rahmet edenlerin rahmet edicisisin. Bu bakımdan beni ateşten ve dergâhından kovulmuş **şeytan**dan koru. Benim etimi ve kanımı ateşe haram kıl. Beni kıyâmet gününün şiddetlerinden emin kıl. Dünya ve âhiret nafakasında bana yardımcı ol.

Bu duâyı okuduktan sonra Rükn-i Irâkî'ye (Kâbe'nin Irak cephesine bakan köşesine) varıncaya kadar Allah'ı tesbih eder, hamdeder. Sonra Rükn-i Irâkî yanında durup şöyle demelidir:

Ey Allahım! Ben şirk, şek, küfür, nifak, kötü ahlâk, aile efradı, mal ve evlâtta beliren kötü manzaradan sana sığınıyorum.

Mizabirahme'ye (Altın Oluk) vardığı zaman şöyle demelidir:

Ey Allahım! Arşının gölgesinden başka gölge bulunmadığı bir günde bizi arşının altında gölgelendir. Ey Allahım! Bana Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadehiyle öyle bir su içir ki, ebediyyen ondan sonra artık susamayayım.

Rükn-i Şâmî'ye (Şam cephesine bakan köşeye) vardığında şöyle demelidir: Ey Allahım! Haccımı kabul olunmuş bir hac say. Sa'yimi sahibine teşekkür edilen bir sa'y kabul et. Günâhımı bağışlanmış günah et ve ticaretimi zarar etmeyen ticaretlerden kıl. Ey Azîz, ey Gafûr Allah. . . Yârab! Affeyle, rahmet eyle, bildiğin günahların karşılığını vermekten vazgeç. Çünkü en azîz ve en kerîm sensin.

Rükn-i Yemânıye (Yemen tarafına düşen köşeye) vardığı zaman şöyle demelidir: Ey Allahım! Küfürden sana sığınıyorum. Fakirlikten sana sığınıyorum. Kabir azâbından, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınıyorum. Dünya ve âhirette rezil olmaktan senin izzetine iltica ediyorum.

Rükn-i Yemânî ile Hacer'ul-Esved'in arasında şu duayı okumalıdır: Ey Allahım! Ey rabbimiz! Dünyada ve âhirette bize iyilik ver. Bizleri rahmetinle kabrin fitnesinden ve ateşin azâbından koru.

Hacer'ul-Esved'e vardığı zaman şöyle demelidir:

Ey Allahım! Rahmetinle beni affeyle. Ben borçtan ve fakirlikten, sıkıntıdan ve kabir azâbından şu taşın rabbine sığınırım! İşte o zaman, şavt diye tâbir edilen yedi turluk ziyaretin **birinci** turu bitmiş olur. Bu bakımdan kişi, bu şekilde ve bu duaları okumak sûretiyle böylece yedi tur ziyaret yapmalıdır.

4. İlk üç turda Remel yapar. Son dört turda ise, normal olarak yürür. Remel'in mânâsı; sık adımlar atmak sûretiyle koşar gibi yürümektir. Fakat tam koşmak olmadığı gibi normal yürüyüşün de biraz üstünde bir yürüyüştür. Gerek Remelden ve gerek Izdıba'dan gaye şetâretini, celâdet ve kuvvetini göstermektir, İslâm'ın başlangıcında bu hareketleri yapmaktaki gaye buydu ki, din düşmanlarının emelleri kırılsın. İşte bu Sünnet-i seniyye daimî bir sünnet olarak ümmete kalmış oldu. 44

Remel yaparken Kâbe'ye yakın olmak daha efdaldir. Eğer izdihamdan dolayı yaklaşmak mümkün

değilse, uzaktan dolaşmak sûretiyle Remel yapmak daha efdaldir. İzdihamlı zamanlarda kişi metaf (tavâf yeri) 'nin kenarına çıkıp üç defa remel yapmalı, sonra Kâbe'ye yaklaşarak dört defa turlarını tamamlamalıdır. Eğer mümkün ise her turun sonunda Hacer'ul-Esved'i istilâm etmelidir. Eğer zahmetten dolayı onun yanına sokulması mümkün değilse, eliyle Hacer'ul-Esved'e işaret etmeli ve onun yerine elini öpmelidir. Bütün rükûnler arasında ancak Rükn-i Yemânıyi istilâm etmek müstehabdır.

Hazret-i Peygamber Rükn-i Yemânıyi istilâm eder, öper ve ya naklarını üzerine koyardı.

Hacer'ul-Esved sadece öpüp, Rükn-i Yemânîye el sürmekle yetinmek etmek daha evlâdır.

5. Yedi defa tavâf yapıldıktan sonra Mültezim denilen Hacer'ul-Esved ile Kâbe kapısının arasına düşen yere gelmelidir. Burası duaların kabul edildiği bir yerdir. Burada göğsünü Kâbe'nin duvarına dayamalı, perdelerine asılmalı, sağ yanağını taşların üzerine koymalı, ellerini ve kollarını duvarların üzerine uzatmalı ve şöyle demelidir:

Ey Allahım! Ey bu Beyti Atik'in sahibi! Benim boynumu ateşten azâd eyle. Beni koğulmuş **şeytan**dan koru. Beni her kötülükten de koru. Bana rızık olarak verdiklerinle beni kanaat sâhibi kıl ve o verdiklerine bereket bahşet. Ey Allahım! Bu beyt senin beytin, bu kul senin kulundur. Bu makam ateşten sana sığınanların makamıdır. Ey Allahım! Beni nezdinde en makbul olanlardan kıl.

Bunları söyledikten sonra aynı yerde çokça Allah'a hamd etmelidir. Orada özel ihtiyaçlarını Allah'a arzetmeli ve günahlarından Allah'a sığınarak af dilemelidir.

Selef-i sâlihînden bazıları Mültezim'de yakınlarını uzaklaştırırlar, onlara 'Benden uzaklaşınız ki, ben rabbime günahlarımı itiraf edeyim' derlerdi.

6. Mültezim'deki dua faslı bittikten sonra en uygunu Makam-ı İbrâhim'in arkasına geçip iki rek'at namaz kılmaktır. **Birinci** rek'atın Fâtihasından sonra Kâfirûn sûresini, **ikinci** rek'atta da İhlâs sûresini okumalıdır. Bu namaza tavâf namazı denir.

Zührî şöyle buyurmuştur: Sünnet-i seniyye olarak devam edegelen, yedi tur tavâftan sonra iki rek'at namaz kılmaktır. 45

Eğer birkaç defa üst üste tavâf ederse hepsinin sonunda iki rek'at namaz kılarsa caizdir. 46

Her yedi tur bir tavâftır. Tavaftan sonra kılınan iki rek'at namazı müteâkip şöyle demelidir:

Ey Allahım! En kolay yolu müyesser eyle. Beni en zor yoldan uzaklaştır. Dünya ve âhirette beni bağışla. Lûtuflarınla beni koru ki, sana isyan etmeyeyim. İbadetlerimi yapmakta tevfîkinle bana yardım et. Beni sana karşı isyan sayılan hareketlerden koru. Seni, meleklerini, râsûllerini ve sâlih kullarını sevenlerden eyle.

Ey Allahım! Beni meleklerine, resûllerine ve sâlih kullarına sevdir.

Ey Allahım! Beni İslâm dinine hidâyet ettiğin gibi, lüftunla ve himayenle beni İslâm dini üzerinde sabit kıl. Beni Allah ve Rasûlünün tâatinde çalışmaya muvaffak kıl. Beni fitnelerin saptırmasından koru.

Bundan sonra Hacer'ul-Esved'e dönmeli, onu yemden istilâm etmeli ve böylece tavâfını Hacer'ul-Esved'i istilâm ederek sonuçlandırmalıdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim Kâbe-i Muazzama'yı yedi tur tavâf eder, sonunda iki rek'at namaz kılarsa onun için bir köle âzâd etmiş gibi ecir vardır. 47

İşte tavâfın keyfiyeti böyledir. Bu yapılanların içinde namaz şartlarından başka, turları yediye tamamlamak, Hacer'ul-Esved'den başlamak, Kâbe'yi soluna alarak turlara devam etmek, mescidin içinde ve Kâbe'nin dışında tavâfa devam etmek de vaciblerdendir. Şazırevan denilen temelin üzerinde yürüyerek veya Hicr-i İsmâil'den geçerek tavâf etmek tavâf sayılmaz.

Turlara normal denmeyecek kadar uzun aralık vermemelidir. Zira turları normal olarak arka arkaya yapmak da vâcibtir. Bunların dışında kalan hareketlerin ise kimisi sünnet, kimisi de haccın âdetlerindendir.

V. Tavafı bitirdikten sonra, Rükn-i Yemânî ile Hacer'ul-Esved'in tam ortasındaki duvarın hizasına düşen Safâ kapısından çıkmalıdır. O kapıdan çıkıp Safâ dağına vardığı zaman, bir insan boyu kadar Safâ dağına tırmanmalıdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , kendisine Kâbe görünecek derecede Safâ dağına tırmanmış ve yukarı doğru çıkmıştır. 48

Sa'yin başlangıcı, dağın tam eteğinden yapılırsa yine kâfidir. Fakat bir insan boyu kadar dağa tırmanmak müstehabdır. Ancak unutulmamalıdır ki, dağda yapılan merdivenlerin bazıları sonradan icat edilmiştir. Bu bakımdan dağı arkasında bırakmamalıdır. Zira böyle yaptığı takdirde sa'yi tamamlanmış sayılmaz. Safâ dağından başladığı zaman. Safâ ile Merve arasında yedi defa sa'y etmelidir. Safa'ya bir insan boyu kadar çıkınca yüzünü Kâbe'ye doğru çevirip şu duâyı okuması uygundur. Allah herşeyden daha yücedir. Allah herşeyden daha yücedir. Bizi hidâyete ulaştırdığından dolayı hamd Allah'a mahsustur. Bütün nimetine karşılık bütün hamdleriyle hamdetmek Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Ulûhiyette Allah birdir. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd onundur. O, diriltir ve öldürür. Hayır, O'nun kudretindedir. O herşeye kâdirdir. Ondan başka ilâh yoktur. O biricik Allah'tır. Va'dinde doğrudur. Kuluna yardım etti. Ordusunu galip kıldı. Tek başına düşmanları püskürttü ve mağlup etti. Ondan başka ilâh yoktur. İhlâs ile O'na itâat ederiz, kâfirler bizim bu itâatimizi hoş görmeseler de. Ondan başka ilâh yoktur. Biz ihlâs ile O'na itâat ederiz. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Akşamladığınızda ve sabahladığınızda Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ediniz (ve ederiz) . "Yerde ve göklerde, akşam ve sabah (ikindi ve öğle namazları vaktinde) Allah'ı tesbih edin. O, ölüden diriyi çıkarır ve diriden de ölüyü çıkarır. Toprağa ölümden sonra hayat verir. Siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız. Sizi topraktan yaratması onun varlığının delillerindendir. Ondan sonra ansızın sizler beşer olarak yeryüzüne yayılıp haşrolursunuz".

Daha sonra şu duayı okur:

Ey Allahım! Senden daimî îman, dosdoğru yakîn, yararlı ilim, korkan kalp ve zikredici bir dil isterim! Senin affını, âfiyetini, dünya ve âhiretteki daimî mükâfâtını dilerim!

Bu duâdan sonra, **Hazret-i Muhammed** Mustafa'ya salât ü selâm okur, istediği ihtiyaçları Allah'tan diler. Bunlardan sonra Safâ dağından iner, sa'ya başlar.

Sa'ya başlarken şu duâyı okumalıdır:

Yârab! Affeyle, rahmet eyle, sence malûm olan günahlarımın cezasından vazgeç. Çünkü en aziz ve en güçlü sadece sensin. Yârab! Dünya ve âhirette bize iyilik ihsân eyle. Bizi ateş azâbından koru.

Normal olarak yürüyüşe devam etmelidir, tâ ki yeşil Mil'e varıncaya kadar. Safâ 'dan inince ilk rastladığı mildir bu. . . Bu mil, mescid-i harâmın bir zâviyesine düşer. Mil ile arasında altı zira'lık bir mesafe kalınca remel yapıp süratle yürümelidir, tâ ki, **ikinci** yeşil mil'e varıncaya kadar. Oraya vardı mı, normal yürüyüşüne dönüp devam etmelidir. Ne zaman ki, Merve tepesine varırsa, Safâ'ya çıktığı gibi, oraya da çıkmalıdır. Yüzünü Safa'ya çevirip, Safa'da yaptığı duâyı orada da yapmalıdır. İşte böylece bir defa sa'yetmiş sayılır. Merve 'den Safa'ya varınca iki sa'y yapmış sayılır.

Bu sa'yları yediye kadar devam ettirmeli her defasında remel yeri bulunan yeşil direkler arasında koşar adımlarla yürümelidir. Daha önce geçtiği gibi normal yerlerde de normal şekilde yürümelidir. Her defasında gerek Safâ ve gerek Merve tepelerine çıkmalıdır. Ne zaman ki bu şekilde sa'yı bitirirse işte o zaman Tavâf-ı Kudûm ve sa'yı bitirmiş olur. Gerek Tavâfı Kudûm, gerek sa'y **ikisi** de sünnettir. Sa'y yaparken abdestli olması müstehabdır. Vâcib değildir. Fakat tavâf tam bunun aksinedir.

Tavâf-ı Kudûm'dan sonra sa'y yapmışsa Arefe vakfesinden sonra **ikinci** bir defa sa'yın tekrarı uygun değildir. Ancak Tavâf-ı Kudûm'den sonra yapılan sa'y rükün olan sa'yin yerine geçer ve yeterlidir. Zira rükûn olan sa'yin Arefe vakfesinden sonra yapılması şart değildir. Vakfeden sonra yapmak ancak farz olan tavâfta şarttır. Evet, sa'yın hangisi olursa olsun, tavâftan sonra yapılması şarttır.

VI. Hacı, ancak Arefe gününde Arafat'a varırsa, artık ondan Mekke'ye gidip Arafat vakfesinden evvel Tavâf-ı Kudûm yapması mümkün değildir.

Ancak Arafat'a çıkmazdan birkaç gün önce, Mekke'ye varırsa, o zaman Tavâf-ı Kudûm yapar, eğer Hacc-ı İfrad'a niyet etmişse ihramlı olarak Zilhicce'nin **yedinci** gününe kadar Mekke'de durur. O gün öğle namazından sonra İmâm (devlet başkanı) Kâbe'nin yanında durarak bir hutbe okur. Halka Terviye (Zilhicce'nin **sekizinci**) gününde Minâ'ya gitmek ve Arefe gecesi Minâ'da yatmak için hazırlanmayı emreder. Minâ'da yatanlar arefe sabahı öğleden sonraki arefe vakfe'sinin farziyetini yerine getirmek için Minâ'dan Arafat'a doğru yola çıkarlar. Zira Arafat'ta vakfe zevalden başlar, tâ Kurban Bayramı gününün fecri doğuncaya kadar devam eder. Bu bakımdan Minâ'ya giderken Lebbeyk'i okuması uygundur.

Müstahab odur ki, Mekke'den hac bitinceye kadar eğer kudreti varsa her ibadet yerine yaya gitmelidir. İbrahim Mescidi diye bilinen (nâm-ı diğer Mescid-i Nemre) den Arafat vakfesinin yerine kadar yaya gitmek en efdal ve en uygun şekildir.

Kişi Minâ ya vardığı gün şöyle duâ etmelidir:

Yârabbi! Şurası Minâ'dır. Tâat ve ibâdet ehline ve velî kullarına neyi minnet edip ihsan etmişsen bana da onu ihsân eyle. O gece Minâ da sabahlamalıdır. Bu sadece bir konaklama gecesi olmaktadır. Hacc'ın ibâdet kısmıyla ilgisi yoktur. Arefe günü sabahladığı zaman Minâ'da sabah namazını kılar, güneş Sabir denilen Minâ dağında görülür görülmez Arafat'a doğru yola çıkar ve şu duâyı okur:

Ey Allahım! Bu sabahı gördüğüm sabahların hepsinden daha hayırlı, rızâna daha yakın ve öfkenden daha uzak kıl.

Ey Allahım! Senin kapında sabahlarım. Senden umar, sana güvenir ve senin cemâlini isterim. Bugün beni, benden daha hayırlı ve üstün bulunan kimselerin yanında iftihar edeceğin kullarından eyle.

Arafat'a vardığı zaman çadırını mescide yakın Nemre muhitinde kurmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , çadırını orda kurmuştur. 49

Nemre, Ürene denilen vâdinin iç kısmıdır. Ne Mevkıftan, ne de Arafat'tandır. Vakfesini yapmak için gusletmelidir. Güneş zevale geldiği zaman İmâm kısa ve veciz bir hutbe okur. **Birinci** hutbenin sonunda İmâm oturur, müezzin kalkar ezana başlar. İmâm da müezzin ezana devam ederken **ikinci** hutbeyi okur. Müezzin, hemen ezanın arkasından kamet getirir. Müezzin, kameti bitirince İmâm da **ikinci** hutbeyi bitirmelidir. Hutbeden sonra İmâm öğle ve ikindi namazlarını bir ezan ve iki kametle kasr yaparak (kısaltarak) bir arada edâ etmelidir. Namazdan sonra vakfe yerine gitmelidir. İmâm, Arafat sınırları dahilinde vakfe yapmalı Ürene vâdisinde vakfeye durmamalıdır.

Hazret-i İbrâhim'in (aleyhisselâm) mescidi ise, onun kıble tarafı Ürene vâdisine, son kısımları ise, Arafat sınırlarına dahildir. Bu bakımdan adı geçen mescidin ön kısımlarında vakfeye duran kimsenin, Arafat vakfesi yapılmış sayılmaz. Arafat sınırları, mescidden büyükçe ve döşenmiş taşlarla belirtilmiştir.

Arafat'ta vakfeye durmak için, en faziletli yer, (Rahmet dağının eteğinde bulunan büyük) taşların yanında ve imama ayrılan yerin yakınında bulunan yerdir, Orada kıbleye yönelerek bineğin sırtında vakfeye durmak en güzeldir. Vakfeye durduğu zaman, çokça, hamd, tesbih, tehlil, Allah'a senâ, dua ve tevbe etmelidir. Arefe gününde yapılan duâların daha canlı bir şekilde yapılması için, o günde oruç tutmaması daha evlâdır. Arefe gününde Lebbeyk duasının kesilmesi evlâ değildir. Belki aralıklı olarak Lebbeyk ile, Arafat'ta, okunması gereken duayı okumak daha uygun olur.

En uygunu, güneş battıktan sonra Arafat'tan, ayrılmaktır ki Arafat'ta gündüz ile geceyi bir araya getirmiş olsun. Eğer Zilhicce'nin **sekizinci** gününde bir saatlik Arafe vakfesine gitme imkânına sahipse gitmelidir. Çünkü zilhiccenin hilâlinde yanlışlık olabilir. Böylece haccı şüpheden kurtarmış olur ve Arefe vakfesinin fevtinden emin olur. Kim bayram gününün fecrine kadar Arafat'ta vakfe yapmaya muvaffak olmazsa onun haccı fevt olunup kazaya kalmış olur. Böylece bir kimsenin umre amellerini yapıp ihramdan çıktıktan sonra fevtolunan Arefe vakfesi için kan akıtması, sonra gelecek senede o haccı kaza etmesi lâzımdır.

Arefe vakfesine çıkan bir kimsenin o günde en önemli vazifesi; çokça dua ile meşgul olmaktır. Zira böyle bir bölgede ve müslümanların içtima yerinde duaların kabul olunmasının ümidi daha da artar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve **selef**-i sâlihinden vârid olan duâyı okumak daha evlâ ve daha efdaldir. Bu bakımdan Arefe vakfesinde duran bir kimse şöyle demelidir:

Allah'tan başka ilâh yok. O biricik Allah'tır. O'nun ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na mahsustur. Dirilten ve öldüren O'dur. Ölümsüz ve bütün hayırları kudret elinde tutan O'dur. O herşeye kâdirdir. Ey Allahım! Kalbime, kulağıma, gözüme ve dilime nur ihsan eyle. Ey Allahım! Göğsümü hakîkatleri kavramaya âmâde kıl. Emrini bana kolaylaştır.

Bu duadan sonra şöyle demelidir:

Ey Allahım! Ey hamdin yaradanı! Dediğimiz ve dilediğimizden daha hayırlı olarak yapılan hamd

sana mahsustur. Namazım, ibadetim, ölümüm ve hayatım senindir. Dönüşüm sanadır. Sevabım senin dergâh-ı izzetinde kıymetlendirilir.

Ey Allahım! Göğsümün vesveselerinden, işlerimin dağınıklığından ve kabir azâbından sana sığınıyorum.

Ey Allahım! Gecede ve gündüzde olan hâdiselerin şerrinden, esen rüzgârların getirdiği hâdiselerin şerrinden ve zamanın helâk edici şeylerinin şerrinden sana sığınıyorum.

Ey Allahım! Verdiğin sıhhatin hastalığa dönüşmesinden, âni olarak gelen azâbından ve öfkenin tamamından sana sığınıyorum.

Yâ rabbî! Hidâyetinle beni doğru yola ilet. Dünya ve âhirette affına mazhar olan kullarından eyle. Ey hedeflerin en hayırlısı ve kendisine başvurulanların en iyisi! İstekleri en cömertçe veren Allahım! Halkının herhangi birisine vermiş olduğun nimetin veya maişetin en faziletlisini bana da ihsân eyle.

Ey erhamerrâhîmin! Beytinin ziyaretçilerinden herhangi birisine verdiğin nimetlerin en âlâsını ben âciz kuluna da ihsân eyle.

Ey Allahım! Ey yüce derecelerin ihsân edicisi ve bereketlerin göndericisi! Ey yerler ve gökleri yoktan vareden! Bugün sesler çeşitli dillerle sana yükselmekte ve senden çeşitli ihtiyaçlar talep edilmektedir. Benim de senden ihtiyaç ve dileğim, beni belâlar evi bulunan bu dünyada, dünya ehli beni unuttuğu zaman unutma.

Ey Allahım! Konuşmamı dinler, beni görür, gizli yanlarımı bilir, açık yanlarıma vâkıf olur bir zâtsın. İşlerimin hiçbir yanı senden gizli değildir. Ben azâbından rahmetine, kahrından şefkatine sığınan ümitsiz, fakir bir kulunum. Korkan, şefkat dileyen veya günahını itiraf eden bir kulunum.

Fakir bir kulun isteğiyle senden rahmet diliyorum. Zelil ve günahkâr bir kulun yalvarmasıyla sana yalvarıyorum. Zarar görmüş, hâdiseler karşısında eğilmiş bir kulun sesi gibi sesimi yükseltiyorum. Boynumu rahmetinin karşısında bükerek merhametini dileyen bir kulun merhamet dilemesi gibi merhamet diliyorum. Dergâh-ı izzetinden coşan deryâlar gibi gözyaşları döken, iskeleti rahmetinin önünde ezilip bükülen, burnu kahrının önünde yerlere sürünen bir kulunun edâsıyla sana yalvarıyorum.

Ey Allahım! Beni duamla şakî kılma. Bana şefkatli ve merhametli ol. Ey yalvarılanların iyisi ve verenlerin en cömerdi Allahım!. . .

Yâ ilâhî! Kim sana karşı nefsini medh ü senâ ederse etsin ben kulum. Sana karşı nefsimi hor görür onu kınarım. Yârab! Günahlar benim dilimi konuşmaz kılmıştır. Rahmetine varmam için bana vesile olan herhangi bir amelim de yoktur. Rahmetini ummaktan başka şefaatçim de mevcut değildir.

Yâ ilâhî! Muhakkak biliyorum ki, benim günahlarım senin nezdinde bana herhangi bir güvenilir mertebe bırakmamıştır. Özür dilemeye yüzüm kalmamıştır. Fakat sen keremde bulunanların en kerîmisin. . .

Yâ ilâhi! Eğer ben rahmetine müstahak değilsem, senin rahmetin de bana ulaşmaya lâyık değil midir? Senin rahmetin herşeyi içine alır genişliktedir. Ben de o herşeyin içinde olan bir şeyim. Beni de ihâta etsin.

Yâ ilâhi! Günahlarım gerçi büyüktür. Fakat senin affına nisbeten hiçbir şey değildir. Yâ kerîm! O küçücük günahlarımı bana bağışla.

Yâ ilâhi! Sen sensin, ben de benim. Ben günahlara dönecek tipte yaratılmışım. Sana ise affa başvurmak yakışır. Yâ ilâhi! Eğer sen itaat ehlinden başka kimseyi affetmek istemiyorsan günahkârlar kime sığınsınlar?

Yâ İlâhi! Kasten senin itaatından yüz çevirerek isyana yöneldim. Sen her türlü eksiklikten münezzehsin ve beniazaba çarptırmak için elindeki delil çok büyüktür. Fakat beni affetmek için de kereminin sınırı yoktur.

Yâ ilâh'el-âlemîn! Beni azaba dûçar etmemek için senin en büyük olan delilinle, beni affeyle. Sana olan ihtiyacımın, senin de benden müstağni oluşunun hürmetine beni affetmekten başka bir muameleyi bana reva görme. Ey çağrılanların en hayırlısı ve umulanın en faziletlisi! İslâmın hürmetine, Muhammed aleyhisselâmın zimmetine yapışarak sana tevessül ediyorum. Bütün günahlarımı affeyle. Beni şuracıkta bütün ihtiyaçlarımı verdiğin halde memleketime döndür. Senden ne istiyorsam bana hibe eyle. Temenni ettiğim konularda ümidimi boşa çıkarma.

İlâhi! Bana öğrettiğin duâ ile seni çağırıyorum. Yine bana bildirdiğin ümitten beni mahrum eyleme.

Yâ ilâhi! Günahını önünde itiraf eden bir kuluna ne gibi bir muameleyi reva göreceksin? Zilletinden ötürü senden korkan, cürmünden ötürü önünde baş eğen kulun, amelinden ötürü sana yalvarıyor. Günahından ötürü senin dergâhına başvuruyor. Zulmünden senin affına sığınıyor. Kendisini affetmen hususunda kapında ısrar ediyor, yalvarıyor. İhtiyaçlarının giderilmesi hususunda rahmetinden ümitvâr oluyor. Birçok günahlarıyla beraber Arafat vakfesine durmuş, rahmetini ümid ediyor. Ey her canlının sığınağı, her Mü'minin velîsi, ihsan eden, kulun ancak senin rahmetinle zafere ulaşır. Günah işleyen kulun da günahıyla helâk olur. (Veya helâk mı olsun) .

Ey Allahım! Senin kapına ulaşmayı isteyerek yola çıktık. Senin evinin geniş sahasında konakladık. Seni arıyoruz. Senin nezdindeki rahmetini talep ediyoruz, senin ihsanını elde etmeye çıktık. Senin rahmetini umuyor, azâbından tirtir titriyoruz. Günahlarımızın ağır yükleriyle senin kapına kaçtık. Senin Beyt-i Haramına koştuk.

Ey dileyenlerin bütün ihtiyaçlarını elinde (kudretinde) tutan Allah! Sükût eden kullarının kalbim bilen Allah! Ey beraberinde çağrılacak bir yaratıcı bulunmayan Allah (veya rüşvetle insanı geçirecek bir kapıcısı bulunmayan Allah) ! Ey fazla istemekten usanmayıp belki daha cömertlik ve keremde bulunan (mevlâm!) ihtiyaçların çokluğu karşısında daha fazla fazilet ve ihsanda bulunan Allah!. . .

Ey Allahım! Sen her misafir için bir ziyafeti âdet etmişsin. Biz ise senin misafirleriniz. Bizim ziyafetimiz de senin nezdinde cennetin olsun.

Ey Allahım! (Padişahların dergâhına) gelen her heyete ve ziyaretçiye bir ikram vardır. Her dileyene ihtiyacı veriliyor. Her umana sevap verilmektedir. Senin nezdindeki rahmeti talep eden herkese bir mükâfat ihsan ediliyor. Rahmet dileğinde bulunan herkese bir rahmet var. Sana yaklaşmak isteyen herkese bir yaklaşma derecesi veriliyor. Senin rahmet eteğine yapışan herkese af ihsan ediliyor. İşte bizler de senin Beyt-i Haramına geldik. İşte bu büyük Meş'arlarda vakfeye durduk. Bu şerefli mevkileri

gözümüzle gördük, müşahede ettik. Bütün bunları yapmaktaki gayemiz senin nezdinde lûtfa nail olmaktır.

Ey ilâhî! Bizim gayretimizi boşa çıkarma. Nefisleri itminana kavuşturacak kadar nimetlerin oluk gibi akmaktadır. Senin varlığını ilân etmek için cansız nesneleri dahi konuşturacak kadar ibretleri belirttin, velîlerin dahi sana karşı vazifelerini bihakkın yerine getirmekten âciz olduklarını itiraf edecek derecede onlara nimetlerde bulundun. Göklere ve yere açık ve seçik bir şekilde senin varlığının ve birliğinin delillerini haykıracak derecede âyetlerini izhâr eyledin. Kudretinle, herşeyi izzetine karşı başeğecek derecede tecellî ettirdin. Bütün yüzler senin azametinin önünde secdeye vardılar. Kulların kötülük yaparsa onlara halîm davranıp cezalarını tehir etmektesin, iyilik yaparlarsa kabul eder fazilette bulunursun. İsyân ettikleri takdirde günahlarını örter, günah işledikleri takdirde de affedersin. Seni çağırdığımız zaman icabet edersin. Şikayetlerimizi dinlersin. Sana yöneldiğimiz zaman yaklaşırsın. Senden kaçtığımız zaman bizi çağırırsın.

Yâ ilâhî! Sen Kitâb-ı Mübîn'inde enbiyânın hâtemi **Hazret-i Muhammed** Mustafâ'ya şöyle buyurmuştun:

Ey rasûlüm! O küfredenlere de ki, eğer peygambere düşmanlıktan vazgeçerlerse geçmişteki günahları bağışlanır. (Enfal/38)

İnkârdan sonra kelime-i Tevhîd getirmeleri seni onlardan razı kıldı. Biz ise itaat ederek senin birliğine şahitlik etmekteyiz. Muhammed Mustafa'nın risâletini ihlâs ile ilan ediyoruz. Bu bakımdan bu şehadetin (yüzü suyu) hürmetine geçmiş günahlarımızı affeyle. Hiç olmazsa bu kelimeyle İslâm dinine yeni girenlerin nasibinden az kılma nasibimizi. .

Yâ rabbenâ! Sen savaş neticesinde elde etmiş olduğumuz köleleri azad etmek suretiyle sana yakınlaşmamızı seversin. İşte biz de senin köleleriniz. Bizi azad etmekle fazilette bulunman, elbette bizim başka köleleri affetmemizden daha ehven ve güzel olur. Bize, fakirlerimize sadaka vermeyi emrettin. İşte bizler de senin fakirleriniz. Sen bize sadaka vermek hususunda daha yetkili ve daha fazilet sahibisin. Bizlere, bize zulüm edenleri affetmeyi tavsiye ettin. İşte bizler de nefislerimize zulmettik. Sen kerem ve fazilete herkesten daha lâyık ve bizi affetmek hususunda daha yetkilisin.

Ey rabbimiz! Bizi affeyle, bize rahmet eyle. Çünkü mevlâmız sensin.

Ey rabbimiz! Dünya ve âhirette bize iyilik ihsan eyle. Rahmetinle bizi ateş azabından koru!

Arafat vakfesinde Hızır aleyhisselâmın duasını çokca okumalıdır. O dua şudur:

Ey hiçbir durum kendisini diğer bir durumdan, hiçbir ses, kendisini başka bir sesi dinlemekten meşgul etmeyen Allah!

Ey seslerin çeşitliliği kendisini şüpheye düşürmeyen Allah! Ey çeşitli suallerin sorulması kendisini yanıltmayan Allah! Ey aynı anda çeşitli lûgatlerin mânâsını bilen Allah!

Ey ısrar eden ve ısrarla isteyenlerin istekleri kendisini herhangi bir müşkilâtta bırakmayan, istekçilerin çeşitli isteklerinden kırılmayan Allah! Göğsümüzü affının serinliğiyle serinlet! Affının serinliğini bize tattır. Münacaatının lezzetini bize nasib eyle!

Bundan sonra kişi istediği duaları yapmalı. Kendi nefsine, anne-babasına, bütün müslüman erkek ve kadınlara istiğfar ve af talebinde bulunmalıdır. Duasında çok ısrar etmelidir.

İstediğini Allah'tan (meşrû olduktan sonra) talep etmelidir.

Çünkü **Allahü teâlâ**'dan istenilen hiçbir şey O'nun hazinesi karşısında büyük sayılamaz.

Mutarrıf b. Abdullah50 Arafat vakfesinde şu duayı okudu: 'Ey Allahım! Bu vakfede bulunan hacıları benim yüzümden mahrum eyleme!',

Bekri el-Müzenî şöyle der: 'Arafat ehline baktım ve zannettim ki, eğer ben aralarında bulunmasaydım **Allahü teâlâ** hepsini affedecekti'.

VII. Arafat vakfesinden sonra Minâ 'da yatmak, cemreleri taşlamak, kurban kesmek, traş olmak ve tavaf etmekten ibaret olan haccın diğer menasıkı beyan olunacaktır.

Kişi güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife ye doğru dönerken sükûnet ve vekar ile yürümelidir. Atını seğirtmek ve devesini şiddetle sürmekten sakınmalıdır. Nitekim cahiller böyle yapıyorlar. Böyle yapılmamalıdır.

Hazret-i Peygamber atın seğirtilmesinden ve devenin koşturulmasından nehy ederek şöyle buyurmuştur: 'Arafat'tan inerken **Allahü teâlâ**'dan korkunuz. Güzelce yürüyünüz, zayıfları çiğnemeyiniz. Herhangi bir müslümânâ da eziyet etmeyiniz'. 51

Müzdelife'ye vardığı zaman, Müzdelife vakfesi için gusletmelidir. Çünkü Müzdelife Harem'den sayılır. Bu bakımdan Müzdelife'ye gusül ederek girmelidir. Eğer yürüyerek Müzdelife'ye varmaya kudreti varsa, vasıtaya binmekten daha efdaldir ve harem'e hürmet etmeye de daha yakındır. Yolda Lebbeyk'i sesli okumalıdır. Müzdelife'ye vardığı zaman şu duayı yapmalıdır:

Ey Allahım! Şurası Müzdelife'dir. Burada çeşitli dillerde konuşan insanlar bir araya gelmiştir. Yeni yeni ihtiyaçlar dergâh-ı izzetine arzolunmaktadır, Beni, senden isteyip de duası kabul olunanlardan eyle. Sana tevekkül eden ve her çeşit felâketten koruduğun kullarından eyle beni. . .

Sonra Müzdelif'de akşam ile yatsı namazını bir arada ve yatsı vaktinde, yatsı namazını kısaltmak sûretiyle bir ezan iki kamet getirerek kılmalıdır. İki namazın arasında herhangi bir nafile kılmamalıdır. Ancak akşam namazının nafilesiyle yatsı namazının nafilesini ve vitir namazını, iki farzı kıldıktan sonra bir arada sırayla kılmalıdır. Çünkü seferde nafile namazlarını terketmek açık bir zarardır. O nafileleri vakitlere ayırma zorluğu ise, o da ayrı bir zahmettir. Onlarla farzların arasındaki bağı kesmektir. Madem ki bir teyemmümle farz namazlarla beraber nafilelerin de edâ edilmesi, bu bağdan dolayı câizdir. Bu bakımdan tebaiyyet hükmüyle cem-u takdim veya cem-u tehirle kılınan farz namazların arkasına nafilelerin kılınması da hem caiz hem de evlâdır. Nafilenin binek üzerinde eda edilmesinin câiz olması hususunda farzdan ayrılması, burada (Müzdelife'de veya seferde) nafilenin farzdan sonra kılınmasına mâni teşkil etmez. Çünkü biz böylece nafile namazın kılınmasının ihtiyaçtan ileri geldiğine işaret ettik.

Müzdelife'de namazı kıldıktan sonra, o gece Müzdelife'de kalmalıdır. O gece orada kalmak ibadete dahildir. Kim gecenin **birinci** yarısında Müzdelife'den çıkıp orada gecelemezse, kan akıtması (ceza kurbanı kesmesi) gerekir. Kudreti olan bir kimse için bu geceyi ihya etmek ibadetlerin en

güzellerindendir.

Geceyarısı olduktan sonra gitmeye hazırlanmalıdır. Cemreleri taşlamak için gereken yetmiş taşı Müzdelife'den toplamalıdır. Çünkü Müzdelife'de yumuşak taşlar vardır. Onlardan ihtiyacı kadar olan yetmiş taşı almalıdır. Fazla taş almakta zarar yoktur. Belki bir tedbir olarak fazla taş alınabilir. Zira (cemrelere taş atarken) çoğu zaman elinden taşlar düşebilir. Yeniden taş atmaya ihtiyacı olabilir. Bu bakımdan ihtiyat olarak yanında fazla taş bulundurması gerekir. Taşlar parmak uçlarının arasına sığacak kadar hafif ve küçük olmalıdır. Taşları topladıktan sonra namazını erken saatlerde ve alaca karanlıkta kılmalı. Ondan sonra yoluna devam etmelidir. Müzdelife'nin sonunda bulunan Meş'aril Harâm'a vardığı zaman, orada sabah güzelce aydınlanıncaya kadar vakfede durmalı ve şu duayı okumalıdır: Ey Allahım! Meş'ar-il-Harâm'ın hakkına, Beyt-i Harâm'ın, bu haram ayın, rüknün ve makamın hakkına, Muhammed'in ruhuna bizlerden tahiyye ve selâm tebliğ et. Ey celâl ve ikram sâhibi! Bizi dar'üs-selâm'a dahil et.

Sonra Müzdelife'den güneş doğmazdan evvel ayrılır. Tâ ki Muhasser vâdisi denilen yere varıncaya kadar, orada bineğini hızlandırarak ve koşturarak vadiyi geçmek müstahabtır. Eğer yaya ise yürüyüşünü hızlandırmalıdır.

Sonra kurban bayramının sabahına girdiği zaman Lebbeyk ile tekbiri karışık söylemelidir. Bazen Lebbeyk, bazen tekbir getirmelidir. Böylece Minâ'ya ve cemrelerin yerine varır.

Bunlar üç cemredir. **Birinci** cemreyi geçer, **ikinci** cemreyi de geçer; zira Kurban Bayramı gününde oralara atılacak taş yoktur. Cemret'ul-Akabe'ye (Akabe adlı vâdide bulunan en büyük cemreye) varıncaya kadar yürüyüşüne devam eder. Cemret'ul-Akabe kıbleye doğru giden kimsenin sağına düşer. Taş atılacak yer dağın eteğinde azıcık yüksektedir. Taş atılan yer cemrelerin bulunduğu mıntıkada belli bir yerdir. Güneş çıkıp bir mızrak kadar yükseldikten sonra Cemret'ül-Akabe'ye taşlar atılır.

Şeytan Taşlama

Taşların atılışı şu şekildedir: Yüzünü kıbleye çevirerek durur. Eğer yüzünü cemreye çevirirse de sakınca yoktur. Elini kaldırıp Lebbeyk yerine tekbir getirir, yedi taşı birer birer atar. Her attığı taşla beraber şunları söyler:

Allah herşeyden yücedir. Allah'a itaat ve **şeytan**ın burnunun yere sürünmesi için bu taşları atıyorum. Ey Allahım!

Senin kitabına inanarak ve **Hazret-i Peygamber**'in sünnetine tâbi olarak bu taşları atıyorum. . .

Taşları attıktan sonra telbiye ile tekbiri kesmelidir. Artık telbiye ve tekbir faslı sona ermiştir. Ancak Kurban gününün öğle namazının farzından başlayarak teşrik günlerinden sonuncusunun sabah namazının akabine dek devam eden farz namazlardan sonraki tekbirler getirilir. Kurban Bayramı gününde dua etmek için Minâ'da herhangi bir vakfeye durmamalıdır. Konakladığı yerde dua etmelidir. Farz namazlardan sonra bayram gününün öğle namazından başlayarak teşrikin son gününün sabah namazına kadar devam eden tekbir şöyledir: Allah herşeyden yücedir. Allah herşeyden yücedir. Allah herşeyden yücedir. Bunda şek ve şüphe yoktur. Bütün hamd Allah'a mahsustur. Sabah akşam (her vakit) Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Birdir, O'nun ortağı

yoktur. İhlâs ile O'na itâat ederim, kâfirlerin hoşuna gitmezse bile. Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir. Va'dine sadakat gösterdi. Kuluna yardım etti. Düşman ordularını tek başına püskürttü. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden daha yücedir. . .

Sonra eğer beraberinde getirmişse hediyesini (kurbanı) kesmelidir. Kurbanını bizzat kesmesi daha evlâdır. Kurbanı keserken şöyle demelidir:Allah'ın ismiyle kurbanımı keserim. Allah herşeyden yücedir. Ey Allahım! Bu kurban senden, seninle ve sanadır. Dostun İbrahim'den kabul ettiğin gibi benim kurbanımı da kabul eyle.

Deve kurban etmek en faziletlisidir. Sonra sığır, sonra koyun gelir. Altı kişi ile bir deve veya bir sığıra ortak olmaktansa bir koyunu tek başına kurban kesmek daha efdaldir. Koyun kesmek, keçi kesmekten daha efdaldir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Kurbanların en hayırlısı boynuzlu koçtur. 52

Beyaz renkli kurban, kül renkli veya siyah renkli kurbandan daha efdaldir.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: Kurban hususunda beyaz renkli bir kurban siyah renkli iki kurbandan daha efdaldir.

Eğer kestiği kurban tatavvu (nafile) kurbanı ise, onun etinden biraz yemelidir. Topal, kulağı kesik, boynuzu kırık, uyuz, sersem, kulakları delik, kulağı önden oyulmuş, Arca, ced'a, adba, cerba, şerka, harka, mukabele, mudabere ve acfa olan hayvanlar kurban olamaz. Arca, topal demektir. Ced'a burnundan ve kulağından kesilmiş, Adba boynuzu kırılmış demektir. Bazen de ayaklarında noksanlık olan hayvana denir. Şerka, üstten kulağı yarılmış, Harka, kulağı alttan yarılmış demektir. Mukabele, kulağı önden, Mudabere, arkadan kulağı oyulmuş demektir. Acla ise, zayıflık sebebiyle kemiklerinde ilik kalmayan hayvan demektir.

Kişi kurbanı kestikten sonra başını traş etmelidir. Başını traş ederken sünnet-i seniyye şudur: Kıbleye yönelmeli. Başının ön kısmından başlamalı. Önce sağ tarafını ensesine uzanan arka kemiklere kadar traş etmelidir. Sonra diğer kısımları traş etmelidir ve traştan sonra şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Her tüye karşılık bana bir hasene yaz ve her tüye karşılık bir günâhımı affeyle ve her tüyün (yüzü suyu) hürmetine bana bir derece ihsân eyle!

Kadınlar saçlarının uçlarından kesmelidirler. Dazlak olanın usturayı çıplak başının üstünde gezdirmesi müstehabtır.

Cemret'ül-Akabe'ye taşları atıp traş olunca, **birinci** tahallül (ihramdan ilk çıkış) tamamlanmış olur ve böylece kadınlara yaklaşmak ve avlanmak hariç, ihramda yasak olan herşey kendisine helâl olur.

35) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî, (İbn Ömer'den)

36) Taberânî, (Enes'ten)

37) Ebû Dâvud, (Enes'ten)

38) Beyhakî, (İbn İshâk yoluyla Câbir'den)

39) Müslim ve Buharî (Hazret-i Âişe'den)

40) Müslim ve Buharî, (Ebû Musâ el-Eş'arî'den)

41) Şafii, el-Müsned, (Mücâhid'den mürsel olarak)

42) Müslim ve Buharî, (İbn Ömer'den)

43) Giriş yolunun ismi Seniyyet'ül-Kedâ, çıkış yolunun ismi ise Seniyyetü'l-Kudâ'dır.

44) Müslim ve Buharî, (İbn-i Abbâs'tan)

45) Buharî

46) İbn Ebû Hâtim, (İbn Ömer'den)

47) Tirmizî ve Nesâî, (İbn Ömer'den)

48) Müslim, (Câbir'den)

49) Müslim, (Câbir'den)

50) Mutarrıf b. Abdullah b. Şükayr, Amir kabilesindendir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Kendisi Basra'nın büyük âlimlerindendir.

51) Nesâî ve Hâkim, (Usâme b. Zeyd'den)

52) Ebû Dâvud, (Ubâde b. Sâmit'ten) ; Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Umâme'den)

Ziyaret Tavafı ve Vakfe

Bunları yaptıktan sonra Mekke'ye gidip daha önceden târif ettiğimiz gibi tavaf yapmalıdır. İşte hacda farz ve rükûn olan tavaf, budur. Bu tavafa aynı zamanda ziyaret tavafı denmektedir. Bu tavafın ilk zamanı bayram gecesinin **birinci** yarısından sonra başlar. Onun en faziletli vakti, bayram günüdür. Vaktinin sonu yok istediği zamânâ kadar tehir edebilir. Ancak ihramda bulunmak kaydı, bu tavaf yapılıncaya kadar devam eder. Bu tavaf yapılıncaya kadar kadınlar kendisine haramdır. Ne zamanki bu tavafı yaparsa, **ikinci** tahallül (yani ihramdan tamamen kurtulmak) tamamlanmış olur. O zaman, hanımıyla yatıp kalkmak, kendisine helâl olur. Bu tavaftan sonra ancak teşrik günlerinde cemrelere (**şeytan**lara) taş atmak ve Minâ'da taş attığı günlerin gecelerinde bulunmak vazifeleri kalıyor ki bunlar da vâcibtir. İhram ortadan kalktıktan sonra hacca ittiba yoluyla bu vâcibler devam eder. Bu tavafın ve sonunda kılınan iki rek'at namazın tavafının Kudûm bahsinde geçtiği gibi, bir keyfiyyeti vardır. Bu tavaftan sonra kılınan iki rek'at namazdan boşaldığı zaman, eğer tavaf-ı kudûm'dan sonra sa'y yapmamışsa, daha önceden belirttiğimiz gibi Safa ile Merve arasında sa'y yapmalıdır. Eğer daha evvelce tavaf-ı kudûmden sonra sa'y yapmışsa o sa'y, rükûn olan sa'y olarak kabul olunur. **İkinci** defa onu tekrarlamak uygun değildir.

Tahallülün (ihramdan tamamen çıkmanın) sebepleri üçtür:

1- Taşlama

2- Traş

3- Farz olan tavaf

Bu üçünden **ikisi**ni yaptığı zaman, **birinci** tahallülü yapmış sayılır. Bu üç şeyi kurban kesmekle beraber tehir ve takdimde her hangi bir sakınca yoktur. Fakat en iyisi önce **şeytan**ı taşlamak, sonra kurban kesmek, sonra traş olmak, sonra tavaf etmektir.

Hacda Okunan Hutbeler

İmâm (devlet başkanı) için, bayram günü zevalden sonra hutbe okumak sünnettir. Bu hutbe, **Rasûlüllah**'ın vedâ hutbesidir. Bu bakımdan hacda dört hutbe vardır:

1. Zilhiccenin **yedinci** gününde okunan hutbe

2. Arefe gününde okunan hutbe

3. Kurban bayramı gününde okunan hutbe53

4. **Birinci** ayrılış hutbesi

Bütün bu hutbeler, zevalden sonra okunur. Arefe hutbesi hâriç, bütün bu hutbeler tektir. Ancak Arefe hutbesi iki hutbeden ibârettir ve aralarında hafifçe oturulur. Tavaf bittikten sonra Mekke'den Minâ'ya döner, geceyi orada geçirir ve **şeytan**ları taşlar. O geceye, onun sabahında insanlar orada karar kıldıkları için 'Karar gecesi' denir. Bayramın **ikinci** gününde güneş zevale erdiği zaman taş atmak için gusletmelidir. Önce **birinci** cemreye, yani Arafat'a, en yakın olana varır, ki bu cemre yolun sağına düşer. (Müellifin zamanında böyleydi) . Oraya yedi taş atar. **Birinci** cemreyi geçtikten sonra, yolun biraz sağ tarafına geçer, yüzünü kıbleye çevirir, Lâ il-âhe illâllah Allahu Ekber der, huzur-u kalp ile dua eder. Âzaları titrer bir halde duaya devam eder. Bakara sûresini okuyacak kadar kıbleye yönelip duaya devam etmelidir.

Sonra **ikinci** cemreye gider. **Birinci** cemrede olduğu gibi burada da taşları atmalıdır ve **birinci** cemreyi geçip dua ettiği gibi, orada da aynı şekilde hareket etmelidir. Sonra **üçüncü** ve Cemret'ül-Akabe denilen cemreye gelir. Oraya da yedi taş attıktan sonra hiçbir şeyle meşgul olmaksızın doğru konakladığı yere gelmelidir. O gece Minâ'da kalmalıdır. Bu geceye **Birinci** nefr gecesi denilmektedir. **Üçüncü** gün öğle namazını kıldıktan sonra yine bayramın **ikinci** gününde olduğu gibi yirmi bir taş atmalıdır. Bu taşları attıktan sonra isterse Minâ'da kalır, isterse Mekke'ye döner. Eğer bayramın **üçüncü** gününde güneş batmazdan evvel Minâ'yı terkederse, kendisine herhangi bir kan akıtmak lâzım gelmez.

Eğer o gün geceye kadar kalırsa artık Mekke'ye çıkıp gitmesi câiz değildir. O gece orada yatıp **ikinci** nefr günü diye anılan teşrikin **üçüncü** ve bayramın **dördüncü** gününde öğleden önce, daha önce de söylendiği gibi, yirmibir taş atıp Mekke'ye gider. Taş attığı günlerin gecesi, Minâ'da kalmayı veya taş atmayı terkederse, kan akıtmak mecburiyetindedir. Bu niyetle kesilen kurbanın etini fakir fukaraya sadaka olarak vermelidir.

Minâ'da yattığı geceler de Mekke'de kalmamak şartıyla gidip Kâbe'yi ziyaret edebilir. Ancak tekrar dönerek Minâ'da bulunması şarttır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yapardı.

Minâ'da olduğu günlerde Mescid-i Hifte cemaatla kılınan namazı kesinlikle terketmemelidir. Zira

bunun fazileti çok büyüktür. 54

Minâ'dan Mekke'ye doğru yola çıktığı zaman, el-Muhasseb denilen ve Minâ'dan sayılan yerde konaklaması, orada ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılması ve orada sünnete uymak için biraz uyuması evlâdır. Bu keyfiyeti tâbiînden bir cemaat, **sahabîler**den rivâyet etmiştir. 55 Böyle yapmayıp direk Mekke'ye gelirse de herhangi birşey lâzım gelmez.

VIII. Kim, ister hacdan önce, isterse hacdan sonra umre yapmak isterse, önce gusletmeli, ihramını giymeli, hacda olduğu gibi her çeşit ihram mahzurlarından uzaklaşmalıdır. Umre için, umre yerinde ihrama girmelidir. Umre'nin en faziletli mîkatı Cir'âne'dir, sonra Tenim, daha sonra da Hudeybiye'dir.

İhramını bağlar, Umre'ye niyet eder ve Lebbeyk'i okur. Bunu yaptıktan sonra Ta'nîm de bulunan Âişe vâlidemizin mescidine gitmelidir. Orada iki rek'at namaz kılmalı ve dilediği duayı okumalı, sonra Mekke'ye gelmelidir. Yolda gelirken, Mescid-i Haram'a, varıncaya kadar Lebbeyk'i sık sık getirmelidir. Mescid-i Haram'a girdiği zaman, Lebbeyk'i terketmeli. Umre niyetiyle yedi tur tavaf yapmalı. Daha evvelce de söylediğimiz gibi Safa ile Merve arasında yedi defa sa'y etmeli. Sa'y bittikten sonra başını traş etmelidir. Böylece umresi tamamlanmış olur.

Mekke'de oturan bir kimse fazla umre ve tavaf yapmalıdır. Kâbei Muazzama'ya bakmalıdır. Kâbe'nin içine girdiği zaman, iki direk arasında iki rek'at namaz kılmalıdır. Böyle yapmak daha faziletlidir. Kâbe'ye, yalın ayak ve ta'zim ederek girmelidir.

Bir âlime 'Sen bugün, rabbinin beytine hiç girdin mi?' denilir, o âlim de 'Allah'a yemin ederim, ben bu iki ayağımı Kâbe'nin etrafını ziyaret etmeye dahi lâyık görmüyorum. Nasıl olur da onlara rabbimin beytinin içini çiğnemeyi lâyık görürüm. Çünkü ben, bu ayakların nerede yürüdüğünü biliyorum' diye **cevap** verir.

Zemzem suyunu bolca içmelidir. Eğer mümkünse kendi eliyle kuyudan suyu çekmeli ve kana kana içmelidir. İçerken şu duayı okumalıdır:

Ey Allahım! Zemzemi her hastalık ve sakame şifâ kıl. Bana ihlâs, yakîn, dünya ve âhirette mükâfat ihsan et.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Zemzem suyu, hangi maksatla içilirse ona şifâ olur. 56

IX. Ne zaman ki, hac ve umre amellerinden boşalıp memleketine dönmek isterse, önce Mekke'deki işlerini görmeli, yüklerini güzelce hazırlamalı, Kâbe'nin vedâ ziyaretini en son olarak yapmalıdır. Kâbe'nin vedâ ziyareti daha önce de söylediğimiz gibi yedi tur, Kâbe etrafında dönmek demektir. Ancak bu turlarda Remel ve İzdibâ hareketleri yoktur. Bu ziyareti bitirdikten sonra Makam-ı İbrahim'in arkasında iki rek'at namaz kılmalı, zemzem suyundan kana kana içmelidir.

Sonra el Multezim denilen yere gelerek şöyle duâ ve niyâzda bulunmalıdır:

Ey Allahım! Beyt senin beytin, kul senin kulundur. Ben senin kölenle senin câriyenin oğluyum. Bana musahhar kıldığın mahlûklarına beni bindirdin. Beldelerinde beni gezdire gezdire nimetlerine

kavuşturdun. İbâdetlerimin ifâsında bana yardım ettin. Eğer sen benden razı olmuşsan, o rızanı daha da artır. Eğer benden razı değilsen, şu anda beytinden uzaklaşmadan önce bana minnet et. Şu an benim dönüş zamanımdır. Eğer senin iznin varsa. . . Seni başka birşeyle değiştirmeksizin, senin beytinin yerine herhangi bir şeyi koymaksızın, senden ve beytinden yüz çevirmeksizin dönüyorum.

Ey Allahım! Bedenime âfiyeti, dinime ismeti arkadaş et. Dönüşümü güzel yap. Ebedîyyen ve kaldığım müddetçe sana itaat etmeyi bana rızık olarak ihsân eyle. Dünya ve âhiret hayrının **ikisi**ni birden bana ihsan eyle. Sen herşeye kâdirsin Yârab!

Ey Allahım! Şu ziyaretim, senin Beyt-i Haram'ını ziyaret etmemin sonuncusu olmasın. Eğer bunu ziyaretimin en sonuncusu olarak kılmışsan, beytinin ziyâreti yerine bana cenneti ihsân eyle. . . 57

En iyisi ayrılırken Kâbe gözünden kayboluncaya kadar gözünü Kâbe'den ayırmamaktır.

X. Bu şıkta da Medine-i Münevvere'nin ziyareti ve âdâbı hakkında beyanda bulunulacaktır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Beni vefatımdan sonra ziyaret eden sanki beni sağlığımda ziyaret etmiştir. Kim imkân bulur, eli geniş olduğu halde beni ziyarete gelmezse, muhakkak beni ta'ciz etmiş ve bana cefâ vermiş olur. 58

Kim sadece beni ziyaret etmeyi düşünerek ziyaretime gelirse, beni ona şefaatçı kılmak **Allahü teâlâ**'ya (lûtf-u ilâhîsi olarak) hak olur. 59

Medine-i Münevvere'nin ziyaretine niyet eden bir kimse, yolda bol bol salâvat-ı şerife getirmelidir.

Ne zamanki Medine'nin duvar ve ağaçlarını uzaktan görürse şöyle demelidir:

Ey Allahım! Şu görünen, senin rasûlünün haremidir. Onu bana ateş için siper yap, azap ve kötü hesap için de emniyet yeri kıl.

Sonra Medineye girmeden önce Hirre kuyusundan su çekerek gusletmelidir. Güzel kokuları bedenine sürmeli, elbiselerinin en güzelini giymelidir. Medine'ye girdiği zaman, mütevazi ve Medine'yi ta'zîm ederek girmelidir.

Medine'ye ayak basar basmaz şöyle demelidir:

Allah'ın ismiyle Medine'ye giriyorum. Rasûlüllah'ın dini üzerine Medine'ye giriyorum. Ey rabbim! Beni doğru bir girişle Medine'ye girdir ve doğru bir çıkışla Medine'den çıkar. Nezdinden bana yardım edecek bir kuvvet ihsân eyle.

Sonra Mescid-i Nebeviye gider, mescide girer, Rasûlüllah'ın minberinin yanında iki rek'at namaz kılar. Minber direğini tam sağ omuzunun hizasına alır. Sandûkanın yanında bulunan direği karşısına alır. Mescidin kıblesinde bulunan daire şeklindeki çizgiyi de gözlerinin tam ortasına alır ve öylece namaza durur. Çünkü **Rasûlüllah**'ın mescidi, restorasyon (tâdilat) öncesi **Hazret-i Peygamber**in namaz kıldığı yerdi. **Rasûlüllah** zamanındaki mescidde kılınan namazı dikkate almalıdır. Sonra **Hazret-i Peygamber**'in kabr-i şerifine gelerek, yüzünün hizasında durmalıdır. Bu durum, ancak sırtını kıbleye çevirmek ve kabir duvarına yüzünü döndürmekle mümkün olabilir. Kabir duvarının zâviyesinde bulunan direkten dört zîra kadar uzakta durmalıdır. Kabir üzerine asılan kandil, tam başının hizasına gelmelidir.

Duvarlara dokunmak veya öpmek, sünnet değildir. Uzakta durup vazifelerini yapmak hürmete daha yakın bir durumdur.

Uzakta durarak şöyle demelidir:

Ey **Allah'ın Rasûlü**, Allah'ın peygamberi, Allah'ın emînî, Allah'ın Habîbi, Allah'ın seçkin kulu, Allah'ın en hayırlı kulu, selâm sana! Ey Ahmed, ey Muhammed, ey Ebû'l-Kasım, ey Mâhî, ey Âkid, ey Hâşir, ey Beşir, ey Nezir, selâm sana! Ey Tahir, ey Âdem oğullarının en şereflisi, peygamberlerin efendisi, peygamberlerin en sonuncusu, rabbilâleminin elçisi, selâm sana! Ey haşrın önderi, iyiliklerin fâtihi, rahmetin nebîsi, ümmetin hâdisi, selâm sana! Ey abdestten ötürü alacalı olarak haşrolunan ümmetin önderi, selâm sana! Selâm, sana ve senin ehl-i beytine olsun. O ehl-i beyt ki, **Allahü teâlâ** onlardan necâseti uzaklaştırmış ve onları pâk kılmıştır. Selâm sana, selâm senin pâk ashâbına, Mü'minlerin anneleri olan pâk zevcelerine olsun. **Allahü teâlâ**, herhangi bir peygambere, ümmetlerinden ötürü vermiş olduğu mükâfatın en faziletlisini bizden ötürü sana ihsân eylesin. Sen, seni zikredenler tarafından hatırlandıkça, gâfiller senden gâfil oldukça, **Allahü teâlâ** rahmet deryâlarını senin üzerine boşaltsın. Evvelinin ve âhirinin en faziletli, en kâmil, en âli, en yüce, en tayyib ve en temiz olması sebebiyle Allah sana salâvat etsin. Öyle salâvat ki, kullarının üzerine yaptığı salâvatların en âlâsı olsun. Nasıl ki, bizi sayende dalâletten kurtarmış ve yine sâyende bize cehaleti göstermiş ve sâyende bizi cehaletten kurtarmış ise. . .

Allah'tan başka ilâh olmadığına, Allah'ın bir ve ortaksız olduğuna şehadet ederim ve yine şehadet ederim ki, sen, Allah'ın kulu ve rasûlü'sün. Allah'ın emîrıi ve seçkin kulusun. Mahlukât içerisinde en hayırlı kulusun. Şehadet ederim ki sen, risâlet vazifeni hakkıyla tebliğ ettin. Allah'ın sana yüklediği emaneti yerli yerine getirdin. Ümmete nasihatta bulundun. Düşmanlarınla cihâd ettin. Bu bakımdan Allah sana, senin tertemiz ehl-i beytine rahmet deryâlarını coştursun. Seni her türlü kötülüklerden uzak tutsun, şeref versin, kerem versin ve sizi yüceltsin!

Eğer biri kendisine **Hazret-i Peygamber**'e selâm götürmeyi söylemişse o zaman, şöyle demelidir:

Filân ve falanın sana selâmları var ey **Allah'ın Rasûlü**!

Rasûlüllah'a karşı vazifesini bitirdikten sonra bir zira' kadar gerileyip. Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'a (radıyallahü anh) selâm vermelidir, Çünkü Hazret-i Ebû Bekir'in başı, **Rasûlüllah**'ın omuzları hizasındadır. Hazret-i Ömer'in başı da, Hazret-i Ebû Bekir'in omuzları hizasındadır. Hazret-i Ebû Bekir'e selâm verdikten sonra bir zira' kadar gerileyerek Hazret-i Ömer'ul-Fâruk'a selâm vermeli, sonra **ikisi**ne hitaben şöyle demelidir:

Ey **Allah'ın Rasûlü**'nün halifeleri! İkinize de selâm olsun! Ey hayat boyunca din işlerini yerine getirmek hususunda **Allah'ın Rasûlü**'ne yardım eden iki zat! Selâm size! **Allah'ın Rasûlü**'nün ölümünden sonra ümmetinin içinde dinî emirleri ayakta tutan zatlar! Selâm sizlere! Siz bunu yaparken, **Rasûlüllah**'ın yolunu takip eder, onun sünnetleriyle amel ederdiniz. **Allahü teâlâ**, herhangi bir peygamberin iki halifesine dinini tebliğ ettiklerinden ötürü vermiş olduğu mükâfatın en hayırlısını size ihsân eylesin.

Bunu söyledikten sonra gerisin geriye dönerek Rasûl-i Zişân'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) başucunda ve kabir ile bugünkü üstüvânenin arasında durmak, yüzünü kıbleye çevirip Allah'a hamdetmelidir. **Rasûlüllah**'a bolca salât ve selâm okumalı ve sonra şu şekilde duaya devam etmelidir:

Ey Allahım! Sen şöyle buyurdun ki senin dediğin haktır: 'Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günâhlarına Allah'tan mağfiret dileseler, peygamber de kendileri için af dileseydi, elbette Allah'ı, tevbeleri ziyâde kabul edici, çok esirgeyici bulacaklardı'. (Nisâ/64)

Ey Allahım! Biz, senin sözünü dinledik, senin emrine itâat ederek senin peygamberine geldik. Onu, nezdinde günâhlarımızın affı için şefaatçı kıldık. Belimizi büken günâhlarımızın ağır yükünü kaldırmak için onu şefaatçı getirdik. Sapmalarımızdan tevbe ettik. Günâh ve kusurlarımızı itiraf ettik.

Ey Allahım! Tevbemizi kabul eyle. Şu peygamber-i zişân'nı bize şefaatçı kıl. Onun, nezdindeki derecesiyle ve nezdindeki hakkıyla bizi yücelt. Ey Allahımız! Muhacir ve Ensâr'ı affeyle. Bizleri ve bizden önce îman ile huzur-u ilâhine gelen kardeşlerimizi affeyle.

Ey Allahım! Bu ziyaretimizi, nebiy-i zişân'ın kabr-i şerifini en son ziyaret olarak kılma!

Ey Erhamurrahimîn! Bu ziyaret, hareminin de son ziyareti olmasın!

Bu vazifeleri yaptıktan sonra, Ravza-i Mutahhara'ya gelir. Orada iki rek'at namaz kılar ve gücü yettiği kadar da dua eder.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kabrim ile minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim, havuzumun üzerinde kurulmuştur. 60

Rasûl'ün minberi yanında dua etmelidir. **Hazret-i Peygamber**'in hutbe esnâsında elini üzerine koyduğu en alt düğüme elini koymalıdır. 61

Perşembe günü Uhud dağına gitmesi ve oradaki şehidlerin kabirlerini ziyaret etmesi müstehabdır. Bu bakımdan perşembe gününün sabah namazını Mescid-i Nebevide kıldıktan sonra Uhud'a gitmek üzere çıkar, öğle namazını yine dönüp gelerek Mescid-i Nebevide kılar.

Her gün, Medine'nin mezarlığı el-Baki'ye, **Rasûlüllah**'a selâm verdikten sonra gitmelidir ve bu gidiş müstehabdır. Orada bulunan Hazret-i Osman'ın kabrini, Hazret-i Hasan b. Ali'nin (radıyallahü anh) kabrini ziyaret etmelidir. Baki'de aynı zamanda Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidin'in, onun oğlu Muhammed'in, onun da oğlu Cafer-î Sadık'ın kabirleri de bulunmaktadır. Allah cümlesinden razı olsun! Hazret-i Fâtıma'nın orada bulunan mescidinde namaz kılmalı, **Rasûlüllah**'ın oğlu İbrahim'in kabrini ziyaret etmelidir. Bütün bu kabirler, Baki'de bulunmaktadır.

Medine'de kaldıkça, her cumartesi günü Kubâ mescidine gitmeli ve orada namaz kılmalıdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim evinden çıkıp Mescid-i Kûba'ya gelir, orada namaz kılarsa, o, bir umrenin dengi sevab elde eder. 62

Kûba'da bulunan Eris kuyusunu ziyaret etmelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in bu kuyuya

tükürdüğü rivâyet edilmektedir. 63

O kuyu, Mescid-i Kûba'nın yanında bulunmaktadır. Ondan abdest almalı ve suyunu içmelidir.

Medine'de bulunan kimseler, Hendek'in yakınında bulunan Fetih mescidine de gitmelidir. İşte böylece Medine'nin bütün mescid ve ziyaret yerlerini gezmelidir.

İmkân dahilinde bunları ziyaret etmelidir. **Hazret-i Peygamber**'in abdest aldığı kuyuları da gezmelidir. Çünkü onlardan **Hazret-i Peygamber** abdest alır, yıkanır ve içerdi. Onlar da yedi kuyudur. Bunları şifâ niyetiyle ve **Rasûlüllah**'ın feyzinden bereketlenmek için gezmelidir. 64

Eğer Medine'nin hürmetini gözetebiliyorsa, Medine'de oturmakta büyük bir fazilet vardır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kimin Medine'de ölmeye gücü yetiyorsa, orada ölünceye kadar ikâmet ederek ölsün. Çünkü Medine'de ölen bir kimse için kıyâmet gününde, şefaatçı (veya şâhid) olurum. 65

İşlerini bitirdikten ve Medine'den çıkmak istediğinde en güzel hareket şudur: Kabr-i şerife gelip daha önceden söylediğimiz gibi ziyaret duasını tekrarlamalı ve Rasülullaha vedâ etmelidir. **Allahü teâlâ**'dan **ikinci** defa gelmeyi istemelidir. Seferinde sağ ve selâmet evine dönmeyi de istemelidir. Sonra **Rasûlüllah**'ın makamı bulunan küçük ravzada, iki rek'at namaz kılmalıdır. Zira bu yer, mescidin maksûresi binâ edilmezden evvel **Rasûlüllah**'ın ikâmet yeriydi. Mescid-i Nebeviden çıkarken, evvelâ sol ayağını, sonra sağ ayağını dışarı atmalıdır ve çıkarken şu duayı okumalıdır:

Yâ rabbî! Muhammed'e ve onun âline rahmet deryâlarını coştur. Bu ziyaretim, peygamberi son ziyaretim olmasın. Peygamberin ziyaretinin (yüzü suyu) hürmetine bütün günâhlarımı affeyle. Seferimde selâmeti bana arkadaş eyle. Ehlime ve vatanıma sağ ve selâmet dönmemi nasip et, ey erhamerrahîmîn!. .

İmkân dahilinde **Hazret-i Peygamber**'in komşularına bolca sadaka vermelidir. Mekke ile Medine arasında bulunan ve yirmiye ulaşan mescidlere giderek oralarda ibâdet etmelidir.

53) Buharî, (Ebû Bekre'den)

54) Ebû Dâvud, el- Merâsil, (Tavus'dan)

55) Buharî, (Enes'ten)

56) İbn Mâce, (Câbir'den zayıf bir senedle) ; Dârektunî ve Hâkim, (İbn-i Abbâs'tan)

57) Taberânî ve Dârekûtnî, (İbn Ömer'den)

58) İbn Adiyy ve Dârekutnî, Garâib'ul-Mâlik İbn Hıbbân ve Hâtib

59) Taberânî, (İbn Ömer'den)

60) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Zeyd'den)

61) Irâkî bu hadîse tesâdüf etmediğini kaydeder.

62) Nesâî ve İbn Mâce, (Sehl b. Hanefî'den sahih bir senedle)

63) Irâkî, bu hadîsi görmediğini fakat Resûlullah'ın el-Besse ve Garez kuyularına tükürdüğü hakkında hadîs vârid olduğunu söyler.

64) Tirmizî, Taberânî ve İbn Adiyy, (Ebû Saîd el-Hudrî'den)

65) Daha önce geçmişti.

Seferden Dönüşün Sünnetleri

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , gazâdan, hac veya umreden döndüğü zaman her yüksek yerde üç defa tekbir getirir ve şöyle derdi:

Evine kavuştuğunda **Allahü teâlâ**'nın kendisine Kâbe'sinin, hareminin ve peygamberinin kabrinin ziyaretini nasip etmekle minnette bulunduğunu unutmamalıdır. O nimetleri inkâr edip yeniden gaflete, boş şeylere ve günâhlara dalmamalıdır. Çünkü böyle hareket, kabul olunan haccın alâmeti değildir. Kabul edilen haccın alâmeti, dünyada zâhidlik, âhirete rağbet göstermek ve Kâbe'yi gördükten sonra Kâbe'nin rabbinin likâsına hazırlanmaktır.

7-5

Haccın İnce Edepleri ve Bâtınî Amelleri

Haccın ince edebleri on kısma ayrılır:

1. Nafakası helâl olmalıdır. Hacca giderken kalbini meşgul edecek, zihnini dağıtacak herhangi bir ticaretle meşgul olmamalıdır ki, himmetini mücerred olarak Allah'a yöneltebilsin, kalp itminân halinde Allah'ın zikrine ve ibâdetlerinin tanzimine yönelsin.

Ehl-i Beyt târikiyle gelen bir haberde şöyle rivâyet edilmektedir:

Âhir zamanda insanlar, hacca dört sınıf olarak gidecektir:

a) Saltanat sâhibleri, seyahat için,

b) Zenginler, ticaret,

c) Fakirler dilencilik ve

d) Kur'ân okuyucuları da riyâ ve gösteriş için gideceklerdir. 69

Bu hadîs-i şerifte, hac esnasında düşünülebilecek bütün dünyevî gayelere özetle işaret vardır. Bütün bu gayeler, haccın faziletinden insanı mahrum ederler ve insanın haccını 'sadece hac' olmaktan çıkarırlar. Hele hac ile ticaret edilirse. Yani ücreti mukabilinde başkasının yerine haccedilirse. O daha da tehlikelidir. Zira bu takdirde âhiret ameliyle dünya tâlep edilmiş olur. Takvâ ve bâsiret sâhibleri böyle bir haccı kerih görmüştür. Ancak böyle bir kimsenin gayesi, Mekke'de durmaksa ve Mekke'ye varmak için de imkân sahibi değilse, o vakit, bu gayeyle başkasının yerine hacca gidebilir. Çünkü bu takdirde gayesi din ile dünyayı elde etmek değil, belki dünya ile dini elde etmektir. Bu bakımdan kişinin başlıca hedefi, Allah'ın Kâbe'sini ziyaret etmek ve dolayısıyla da müslüman kardeşinin hac fârizasını düşürmek için müslüman kardeşine yardımda bulunmak olmalıdır.

İşte bunun hakkında **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerîf i vârid olmuştur: **Allahü teâlâ** bir

hac ile üç sınıfı cennete dâhil eder: a) Haccın yapılmasını vasiyyet edeni, b) Vasiyyeti yerine getireni, c) Müslüman kardeşinin yerine haccedeni. . . 70

Ben 'Ücret ile haccetmek helâl değildir veya kendi nefsi için haccetmiş bir kimsenin ücret karşılığında **ikinci** bir defa başkasının yerine hacca gitmesi haramdır' demiyorum. Ancak bütün diyeceğim böyle hareket etmemenin daha güzel olduğudur. Bir kimse haccı bu şekilde bir kazanç âleti yapmamalıdır.

Çünkü **Allahü teâlâ** dünyayı dine bağışlar, fakat dini dünyaya bağışlamaz.

Zira şöyle rivâyet edilmiştir:

Allah yolunda gazâya çıkan ve aynı zamanda ücret (maaş) alanın misâli, Musa'nın anasının misâline benzer. Bu mübârek hâtun oğlu Musa'ya süt emzirir ve buna karşılık ücretini Firavun'dan alırdı. 71

Bu bakımdan kimin misâli ücretle yapmış olduğu hac konusunda Hazret-i Mûsa'nın vâlidesinin misâline benziyorsa, onun ücret almasında herhangi bir sakınca yoktur. Zira böyle bir insan haccetmek ve ziyarette bulunmak için, ücret almaktadır. Onun gayesi, ücreti almak için haccetmek değildir. Aksine, hac yapabilmek için ücret almaktır.

Nitekim Hazret-i Mûsa'nın vâlidesi de kendisine, evlâdına süt verme imkânı kolaylaşsın ve o çocuğun kendisinin olduğu belli olmasın diye ücret alıyordu.

2. Haraç vermek sûretiyle Allah düşmanlarına yardım etmemelidir. Buradaki Allah düşmanları Mekke'nin Mescid-i Haram yolunu kesen emirler ile yolda hacılardan birşeyler alan göçebe arablardır. Çünkü bu kimselere mal vermek, onlara yardım etmek ve onlara zulüm sebeplerini kolaylaştırmak demektir.

Bu bakımdan onlara veren, sanki zulümlerine bilfiil iştirâk etmiş olur. Hangi yoldan olursa olsun onlardan kurtulma çarelerine başvurmalıdır. Eğer böyle bir imkâna sahip değilse, bâzı âlimlerin dediğini yapmakta sakınca yoktur. 'Zâlimlere yardım etmektense nafile haccı bırakarak yoldan dönmek daha efdaldir'. Çünkü hacılardan bir şeyler almak sonradan ihdâs edilmiş bir **bid'at**tır. Bu **bid'at**a teslim olmak, onu ileride yerleşmiş bir sünnet ve devamlı bir âdet haline getirir. Böyle bir âdetin bulunması ise, müslümanlara cizye verdirmek gibi zillet ve küçüklük olur.

Bâzılarının 'İsteyerek vermiyorum, ben onu vermeye mecburum' diyerek kendilerini haklı çıkarmasının hiçbir değeri yoktur. Zira böyle bir kimse eğer evinde oturur veya yoldan dönerse kendisinden herhangi birşey alınmaz. Belki çok zaman zenginlik sebeplerini belirttiği için kendisinden daha fazla para istenir. Eğer fakirler gibi olsaydı kendisinden para istenmezdi. Bu bakımdan nefsini para vermek mecburiyetine sevkeden kendisidir.

3. Yolculuk müddetinde çok infak etmeli, sarfetmeli ve Allah yolunda verdiklerine de hayıflanmamalıdır. Cimrilik ve israfa kaçmaksızın ortalama bir şekilde normal olarak infakta bulunmalıdır. İsraftan gayem; leziz yemek ve meşrubatın envai çeşidini bankerler gibi yemek ve içmektir. Fakat Allah yolunda çokça sadaka vermekse bu israfa dahil değildir; zira 'israfta hayır vehayırda israf yoktur' denilmiştir.

Hac yolunda malını vermek, Allah yolunda nafaka vermektir. Bir kuruş yediyüz kuruşa bedeldir. Nitekim İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Hac seferinde yiyeceğinin güzelliği kişinin kerim (cömert) olmasındandır'.

İbn Ömer, başka bir yerde de şöyle der: 'Hacıların en faziletlisi, niyet bakımından en hâlis ve nafaka bakımından en helâline sahip olanıdır ve yakîn bakımından da en güzel hâlde olanlarıdır'.

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

Hacc-ı mebrurun karşılığı cennettir buyurduğu zaman kendisinden sorulur: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Haccın mebrur olması ne demektir?' **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verir: 'Güzel ve tatlı konuşmak ve yemek yedirmektir'. 72

4. Fahiş konuşmayı, fısk ve fücurda bulunmayı ve mücadeleyi terketmektir. Nitekim Kur'ân da böyle emretmektedir. Kur'ân'da terki istenilen Refes her türlü lehviyet, ihanet ve fâhiş konuşma mânâsına gelmektedir. Aynı samanda bu terime, kadınların türkü söylemesi ve onlarla şakalaşmak da dâhildir. Cima ve cimaya götüren şeyler hakkında konuşmak da dâhildir.

Çünkü böyle bir konuşma ihram hâlinde mahzurlu olan cima'ya sevkeder. Bu bakımdan mahzurlu bir işe insanı sevkeden herhangi birşey de mahzurlu olur. Kur'ân'da terkedilmesi istenen Fısk ise, Allah'a itaatin dışına çıkan her şeyi kapsayan bir terimdir. Bırakılması emredilen Cidal terimine gelince şiddetli husumet ve kalplerde kinin yerleşmesine vesile olan mücadeleler, himmeti dağıtan ve güzel ahlâka zıt düşen hareketler demektir.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kim ihram hâlinde ve haccın devamı müddetince Refes'te bulunursa onun haccı fâsid olur'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , tatlı konuşmak ile yemek yedirmeyi haccı 'Mebrur' olmasından saymıştır. Sert münakaşalar ise tatlı konuşmaya zıttır. Bu bakımdan hacı arkadaşlarına, kiracısına ve diğer yolculara çokça itirazda bulunmamalıdır. Aksine yumuşak davranmalıdır. Allah'ın beytini ziyarete gidenlere kanatlarını germelidir. Güzel ahlâktan ayrılmamalıdır. Güzel ahlâk sadece başkasının eziyetine tahammül etmekten ibaret değildir. Aynı zamanda eziyet de etmemektir.

Deniliyor ki: "Yolculuğa, açıklama mânâsına gelen 'Sefer' denilmiştir; zira yolculuk kişinin ahlâkını açığa çıkarır".

Yine bu sırra binaen Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) : 'Ben filân adamı tanıyorum' diyen kişiye 'Onun şerefli ahlâkına delâlet eden bir yolculukta kendisiyle arkadaşlık yaptın mı?' diye sorar, adamın 'hayır' demesi üzerine de Hazret-i Ömer 'O halde onu tanımıyorsun' der.

5. Eğer kudreti varsa yaya haccetmektir. Çünkü yaya hacca gitmek daha faziletlidir. Abdullah b. Abbas (radıyallahü anh) ölürken çocuklarına yaya hacca gitmeyi tavsiye ederek şöyle demiştir: 'Ey çocuklarım! Yaya olarak hacca gidin. Zira yaya olarak hacca giden adamın her adımına karşılık harem-i şerifin dahilinde yapılan hasenelerden yediyüz hasene ihsan edilir'. Bu söz üzerine İbn-i Abbâs'dan sorulur: 'Harem-i Şerîf in haseneleri ne demektir?' İbn-i Abbâs 'Harem-i Şerifte işlenen bir hasene (sevab) , başka yerde işlenen yüzbin haseneye bedeldir' der.

Yaya yürümenin en faziletlisi, hac ibâdetindeki yürüyüştür. Mekke'den Arafat sahasına çıkmak, oradan Mina'ya gelmek memleketinden yaya çıkıp Kâbe'ye gitme niyetinden daha efdaldir. Eğer yaya yürümekle beraber memleketinden ihrama da girerse bu, haccın tam mânâsıyla yapılmasıdır, denilmiştir.

Bu sözü Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali ve İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şu ayetin tefsirini yaparken zikretmişlerdir

Haccı da umreyi de Allah için, farz ve sünnetleriyle tam yapın! (Bakara/196)

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: 'Binerek hacca gitmek, yaya gitmekten daha efdaldir, Çünkü bu takdirde binek sâhiplerine ücret verilmekte ve mal Allah yolunda sarfedilmektedir. Ayrıca nefsin meşakkat çekmesinden uzaklaşılır ve eziyyet azalır. Nefsin selâmetine ve böylece haccın tam yapılmasına vesile olur'.

Bu âlimlerin bu fikri, tedkik edildiği zaman, **birinci** fikre muhalif düşmez. Ancak tafsilât verilip şöyle denilmelidir: Yürüyerek gitmek kendisine kolay gelen bir kimse için, bu durum daha faziletlidir. Eğer zayıfsa veya yürümek bir kötü ahlâka yol açıyorsa veya herhangi bir amelin kusurlu yapılmasına vesile oluyorsa, o zaman binerek gitmek daha efdaldir. Tıpkı şunun gibi: Oruç, misafir ve hasta kimseler için eğer beden zâfiyetine ve kötü ahlâka yol açmazsa daha efdaldir. Aksi takdirde yemek daha efdaldir.

Bir âlime sorulur: 'Umre yaparken yürüyerek mi gitmeli veya bir dirhem verip bir merkebi kiralayıp binerek mi gitmelidir?' O âlim şu cevabı verir: Eğer para vermek adama daha ağır geliyorsa, hayvan kiralamak, yürüyerek gitmekten daha efdaldir. Zenginler gibi, eğer yürümek para vermekten daha ağır geliyorsa, o takdirde yürüyerek gitmek daha faziletli olmaktadır. (Nefse ne zor geliyorsa onu yapmak gerekir, demek istiyor) . Sanki bu mesele, nefisle mücahede yolunu ihya ediyor. Bunun da kendisine göre, delili vardır. Fakat en faziletlisi, yürüyerek gitmek ve kira için vereceği parayı da böylece fakirlere sarfetmektir. Bunu fakire sarfetmek hayvanını kiralamak karşılığında para alana vermekten daha evlâdır. Eğer nefsi, zahmet ile malın eksilmesini bir arada kabul etmezse, o zaman yukarıdaki fetvayı verenin görüşü uzak bir görüş sayılmaz. Yani onun görüşü gibi hareket etmelidir.

6. Ancak tek başına kiraladığı ve eşyasını yüklediği ve zâmile tâbir edilen hayvana binmelidir. Hevdec'e gelince, bundan sakınmalıdır. Ancak zâmileden kendisini hayvanın sırtında tutmaktan korktuğu için, çekiniyorsa o zaman hevdecli (yani iki kişinin herbiri bir tayında oturmak şartıyle hayvanın sırtına vurulan mahfel demektir) hayvana binmelidir. Bu hususta iki hikmet vardır:

a) Tek başına hayvana binmek, hayvanın sırtına hevdec vurmaktan daha hafiftir. Çünkü hevdec iki kişiyi aldığı için hayvana eziyet vermektedir.

b) Hevdece binmek mütekebbirlerin binişi olduğu için tek başına binmek sûretiyle ondan sakınmalıdır.

Allah'ın yüce rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir devenin sırtında, altında yırtık bir palan olduğu ve palan'ın üzerinde dört dirhem kıymetinde yırtık bir kadife bulunduğu halde hacca gitti. 73

Hazret-i Peygamber, herkes hidâyetine ve şekil ve suretine (veya ahlâkına) bakmak imkânına sahip olsun diye devenin sırtında tavâfını yaptı,74

Hac ibâdetlerinizi (yani nasıl yapılacağını) , benden öğrenin!75

Denilir ki, iki kişinin bindiği hevdecleri Haccâc-ı Zâlim ihdâs etmiştir. Onun zamanındaki âlimler, bu hareketi şiddetle tenkid ederlerdi.

Süfyan es-Sevrî babasının şöyle dediğini rivâyet etmektedir: 'Ben Kûfe'den el-Kadisiyye şehrine kadar hac için yürüdüm. Orada çeşitli memleketlerden gelen hacı arkadaşlarla karşılaştım. Baktım ki, bütün hacılar tek başına hayvanlara binmiş, altlarında cevâlik denilen çullar ve palanlar vardı. Bütün o hacılar arasında ancak iki hevdec görebildim'

İbn Ömer, Haccâc-ı Zalim'in sonradan hac seferinde ihdas ettiği konforlu kisvelerle hevdecleri görünce şöyle dedi: 'Hacı azdır. Fakat debdebeli kervan ise çok. . '

Bu hâdiseden sonra İbn Ömer (radıyallahü anh) elbisesi yırtık, bineğinin sırtında cevâlik denilen çulları olan bir fakiri gördüğünde şöyle demiştir: 'İşte şu kişi hacıların en iyisidir'.

7. Hacca gidenin elbiseleri eskimiş olmalıdır. Tozlu topraklı bulunmalıdır. Süs ve ziynete itibar etmediği gibi övünme ve gurura meyletmemelidir. Çünkü böyle yaparsa mütekebbir ve müsriflerin divanına yazılır. Zayıf ve miskinlerin, hele sâlihlerin zümresinden silinir. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hac esnasında tozlu ve topraklı olmayı ve elinden geldiği kadar şöhret ve riyadan kaçmayı emretmiştir.

Yine **Hazret-i Peygamber** hac seferinde fazlaca nimetlere dalmayı ve refaha kaçmayı yasaklamıştır. Bu hususta Fudale b. Ubeyd bir hadîs rivâyet etmiştir. 76

Başka bir hâdis de şöyledir:

Hacı sadece o kimseye denir ki, tozlu topraklı ve ihram müddetinde kirler içinde bulunur. 77

Allahü teâlâ meleklerine şöyle buyurmaktadır:

Benim beytimin ziyaretine gelenlere bakın. Onlar uzak memleketlerden toztoprak içinde benim dergâhıma gelmişlerdir.

Kur'ân'ı Kerîm'de de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Sonra kirlerini (saç ve tırnaklarını) atsınlar. Adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm olan beyti tavâf etsinler. (Hac/29)

Ayetteki Tefes diye tâbir edilen mânâ, tozlu topraklı olmak demektir. Onu temizlemek de traşla, bıyıklarının önünü almak ve tırnakları kesmekle olur.

Ömer b. Hattâb (radıyallahü anh) idarecilere şöyle bir ferman göndermiştir. 'Eski elbiseler giyin. Eşyalarda pek lükse kaçmayın'.

Denildi ki: Hacıların süsü, Yemen'den gelen hacılardır. Çünkü onlar tevâzu, zayıflık ve **selef**-i sâlihinin yaşantısı üzerinde gelmektedir. Bu bakımdan özellikle kırmızı elbiseleri hac mevsiminde giymemeye dikkat etmek ve ne şekilde olursa olsun şöhretten kaçınmak gerekir.

Hazret-i Peygamber seferde iken bir yerde konakladığı zaman ashâb-ı kirâm bindikleri develeri çöle salıverdiler, Bu arada **Rasûlüllah**, develerin palanları üzerindeki kırmızı çullara bakarak şöyle

buyurdu: 'Görüyorum ki, bu kırmızılık size galebe çalmıştır (yani lükse kaçıyorsunuz) '.

Ashâb-ı kirâm şöyle demiştir: '**Rasûlüllah**'ın bu serzenişi karşısında derhal harekete geçtik. O kırmızı çulları develerin sırtlarından hemen indirmeye başladık. Öyle acele ettik ki, develerin bazıları ürktü bile. . . '78

8. Bineğe şefkat göstermeli, gücünün yetmeyeceği yükü yüklememelidir. Hevdec bineğin gücünün dışındadır. Bineğin sırtında uyumak, ona eziyet verip ağırlık yapmaktadır. Muttaki kimseler bineklerin sırtında uyumazlardı. Ancak sırtında oturmaktan yorulup arada sırada uyuklama hariç. . .

Selef-i sâlihin, uzun bir zaman bineklerinin üstünde kalmazlardı. (Bazen iner, bazen binerlerdi. Bu şekilde hayvanı da dinlendirirlerdi)

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştu:

Sakın bineklerinizin sırtını kürsü edinmeyin!79

Sabah ve akşam bineğe istirahat vermek gayesiyle inmek müstahabdır ve sünnet-i seniyyedir. 80

Bunun hakkında **selef**-i sâlihinden birçok eserler vârid olmuştur.

Selef: ten bazıları, bineği kiraladıkları zaman onun sırtından bir saniye dahi inmemek şartıyla kiralıyor ve buna göre ücret ödüyorlardı. Sonra bineğe kolaylık olsun diye, zaman zaman inerlerdi ki bineğe gösterilen bu kolaylık Allah nezdinde ihsan sayılıp, onun sevabı binek sâhibinin değil onların terazisine konmuş olsun.

Herhangi bir bineğe eziyet verip gücünün dışında kendisine bir yük vuran kişi kıyâmet gününde sorumludur.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) ölüm döşeğindeyken devesine şöyle hitab etti: 'Ey deve! Rabbinin nezdinde'bana dâvacı olma. Çünkü ben senin gücünün üstünde sana bir yük yüklemedim'.

Kısacası her canlı varlığa yapılan iyilik için ecir vardır. Bu bakımdan hacı hem bineğin ve hem de sahibinin hakkını gözetmelidir. Bir saat inip de bineğe rahat ettirmek; hem bineğe rahatlık verir, hem de sahibinin kalbini sevindirir.

Bir kişi İbn-i Mübârek'e şöyle der: 'Benim bu mektubumu gittiğin yere götürür müsün?' İbn-i Mübârek 'Deve sâhibine sorayım. Çünkü ben deveyi kiraladım' diye **cevap** verir. .

İbn Mübarek'in, ağırlığı hiç denecek kadar olan bir mektubu götürmekten bile nasıl sakındığını dikkate almalısın. Çünkü bu durum takvânın en itmalı hareketlerindendir. . . Zira kişi az birşey için bu kapıyı açarsa, bu hareket yavaş yavaş çoğalır.

9. Kendisine vâcib olmasa bile kan akıtmak sûretiyle Allah'a yaklaşmalıdır. Kestiği kurbanın en semiz ve en güzellerinden olmasına dikkat etmelidir. Eğer tatavvu kurbanı ise, etinden yemelidir. Eğer vâcib ise, etinden yiyemez.

Bazı âlimler 'Bu uzaklaşma Allah'a eş koşanlar içindir. Fakat kim Allah'ın dinini (veya hac farzlarını) büyük tanırsa şüphe yok ki bu, kalplerin takvâsındandır' (Hacc/32) ayetinin tefsirinde şöyle demişlerdir: 'Tâzimden gaye; güzel ve semiz kurbanı seçmektir'.

İhram bağladığı yerden hedy tabir edilen kurbanları sevketmek ve sürüp getirmek daha efdaldir. Tabiîdir ki, bu da kişinin zahmet ve meşakkat çekmemesine bağlıdır. Eğer zahmet çekmesi sözkonusu ise, kurbanı Minâ'dan alıp kesmek, ihram yerinden getirmekten daha efdaldir. Kurbanı alırken ucuza almaya pek heveslerımemelidir. Zira **selef**-i sâlihin üç şeyi mümkün olduğu kadar yüksek fiatlarla alırlardı ve onların hakkında çenebazlık yapıp fiyat düşürmeyi çirkin görürlerdi. O şeyler şunlardır:

1. Hacda kesilen hedy

2. Hacda kesilen kurban

3. Âzâd etmek içine alman köle

İbn Ömer'in rivâyet ettiğine göre, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) bir deveyi hedy olarak kesmek ister. Ancak o deve kendisinden üçyüz dinar karşılığında satın alınmak istenir. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) **Rasûlüllah**'a sorar: 'Ben bunu satıp onun parasıyla daha büyük bir deve alayım mı?' **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Hazret-i Ömer'i bu hareketten alıkoyar ve der ki: 'Belki onu hediye edersin'. Buna gerekçe olarak şöyle buyurur: 'Çünkü güzel olan az, zayıf olan çoktan daha hayırlıdır'. 81

Üçyüz dinarla otuz deve alınabilir. Böylece et çoğalır. Fakat kurbandan gaye, et değildir. Gaye, kurban kesenin nefsinin tezkiyeye kavuşup cimrilik sıfatından temizlenmesi ve **Allahü teâlâ**'nın yüce cemâliyle süslenmesidir. Çünkü kesilen kurbanların ne eti, ne de kanı Allah'a yetişmez. Aksine Allah'a ulaşacak olan takvadır. Bu takvâ ise, adetlerin çokluk veya azlığını gözetmekle değil, belki kesilen kurbanın kıymet bakımından değerli olduğu sebebiyledir.

Hazret-i Peygamber'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle sorulur: 'Haccın birr'i (mebrur ve makbûl olması) ne demektir?' **Rasûlüllah** 'Lebbeyk demek sûretiyle sesini yükseltmek ve kurban kesmektir'82 buyurur.

Hazret-i Âişe'nin rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanoğlu için Kurban Bayramı'nda Allah nezdinde kurban kesmek sûretiyle akıttığı kandan daha sevimli bir amel yoktur. O kurbanlar, kıyâmet gününde boynuzları ve tırnaklarıyla gelirler. Kurbanların kanı, yere düşmezden evvel **Allahü teâlâ**'nın nezdinde kabul olunur. Bu nedenle kurbanlara sevinin. 83

Kurbanın derisinde bulunan her kıla karşılık sizin için bir sevap vardır. Akan kanın da her damlasına karşılık bir sevab. . . Kurban sizin mizanınıza konur. Bu bakımdan sevinin. 84

Hediyelerinizi (kurbanlarınızı) en güzelinden yapın. Çünkü o hediyeler kıyâmet gününde sizin için bineklerdir.

10- Hac yolculuğunda sarfettiği nafaka ve verdiği hediyeleri isteyerek seve seve vermelidir. Çoğu zaman hac yolculuğunda kişiye malı ve bedeni cihetinden musibet ve zararlar isabet eder. Eğer böyle birşey olursa, bu, onun hacc'nın kabul olduğuna delildir. Zira hac yolundaki musibet, Allah yolundaki nafaka ile eşittir. Bu yolculukta sarfedilen bir dirhem normal vakitlerde sarfedilen yediyüz dirheme eşittir. Bu yolda sarfedilen mal, cihad yolunda çekilen sıkıntı ve şiddetler mesabesindedir. Bu bakımdan

bu yolun yolcusunun başına gelen her eziyet ve kendisine isabet eden her zarar için sevap vardır. Allah nezdinde bunun hiçbir şeyi zayi olmaz.

Deniliyor ki: Bunlar gibi, haccın kabul olunmasının alâmetlerinden birisi de eski günahlarını terketmek, kötü arkadaşlar yerine salih arkadaşlar edinmek, gaflet meclisleri yerine zikir meclislerine gitmektir.

69) Hâtib, (Enes'ten meçhul bir senedle)

70) Beyhakî, (Câbir'den zayıf bir senedle)

71) İbn Adiyy, (Muaz'dan)

72) İmâm-ı Ahmed, (Câbir'den)

73) Tirmizî ve İbn Mâce, (Enes'ten zayıf bir senedle)

74) Daha önce geçmişti.

75) Müslim ve Nesâî, (Câbir'den)

76) Ebû Dâvud

77) Tirmizî ve İbn Mâce, (İbn Ömer'den)

78) Ebû Dâvud, (Rafı b. Hadîc'den)

79) İmâm-ı Ahmed, (Sehl b. Muaz'dan zayıf senedle)

80) Taberânî, (Enes'ten)

81) Ebû Dâvut!

82) Tirınizî, İbn Mâce, Hâkim vo Bezzâr, (Ebû Bekir'den)

83) Tirmizî ve İbn Mâce

84) İbn Mâce, Hâkim ve Beyhâkî, (Zeyd b. Erkam'dan

7-6

Haccın Batınî Amelleri

A) Niyette ihlâsın yolu

B) Mübarek makam ve meşhedleri ziyaret

C) Ziyaret esnasında tefekkür

D) Başından sonuna değin haccın sır ve mânâlarını düşünmek

Haccın başı anlayıştır. Anlayıştan gaye; haccın dindeki yerini anlamaktır. Sonra ona karşı şevk beslemek, onu yapmaya azimle sarılmak, hacca mâni olan engelleri ortadan kaldırmak, ihram olarak bağlanan havluları satın almak, yolda kullanılan bineği satın almak, satın alma gücü yoksa kiralamak, memleketten çıkmak, çölleri kat'etmek, Lebbeyk demek sûretiyle Mîkat'ta ihrama girmek, Mekke'ye

varmak ve daha önce dediğimiz şekilde hac sırasında yapılması gereken fiilleri tamamlamaktır. Bu işlerin herbirinde hatırlayan ve ibret alan kimseler için ibretler, sadık müride uyanmak, zekî kimse için işaret ve tarif vardır. Bu bakımdan biz bunların anahtarlarına işaret edelim ki, kapılar açıldığı ve sebepler bilindiği zaman her hacı için kalbinin saflığı, bâtınının temiz ve anlayışının çokluğu nisbetinde sırlar keşfolunsun.

Fehm (Haccın Gerçeğini Kavramak)

Allahü teâlâ'ya , ancak şehvetlerden uzaklaşmak, lezzetlerden çekinmek, zarurî ihtiyaçla yetinmekle yaklaşılabilir. Bütün hareketlerinde ve işlerinde herşeyden uzaklaşarak sadece kendini Allah'a adamakla o makama varabilir. İşte bu mertebeyi elde etmek için eski milletlerin ruhbanları halktan kaçınarak dağ başlarını seçmiş ve halktan uzak durmayı tercih etmiş ve Allah'a yaklaşmak için bunları yapmışlardır. **Allahü teâlâ**'nın aşkı için halihâzırdaki lezzetleri terkederek nefislerini âhireti elde etmek gayesiyle zor mücahedelere koşmuşlardır. **Allahü teâlâ** böyle kimseleri Kur'ân-ı Kerîm'de övmektedir:

Sevgi bakımından müminlere en yakın olanlarını da 'Biz hristiyanız' diyenlerini bulacaksın.

Bunun sebebi şu: Çünkü onların içinde bilgin keşişler ve dünyayı terkeden râhibler vardır. Hakîkaten onlar hakkı kabul hususunda büyüklenmez ve kibirlenmezler. (Mâide/82)

Bu devir inkıraza uğradıktan ve halk şehvetlerinin arkasında sürünüp gittikten, sadece kendilerini Allah'ın ibadetine vermeyip ve bu sahada gevşeklik gösterdikten sonra **Allahü teâlâ** peygamber-i zişân'ı Muhammed Mustafa'yı âhiret yolunu ihya etmek ve âhiret hakkındaki peygamberlerin sünnetini yenilemek için gönderdi. Bu bakımdan **Hazret-i Muhammed**'e 'Geçmiş dinlerde ruhbanlık ve seyyahlık var mıydı?' diye sorduklarında, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** vermiştir:

Allahü teâlâ bize onun yerine cihad etmeyi ve her tepeye çıkışımızda tekbir getirmeyi (yani haccetmeyi) verdi. 85

Hazret-i Peygamberden Kur'ân'daki Sâlihîn diye tâbir edilen kavmin kimler oldukları sorulunca 'Onlar oruç tutanlardır' cevabını vermiştir.

Bu bakımdan **Allahü teâlâ** hac ibâdetini, ruhbanlık yerine geçirmek sûretiyle bu ümmete büyük bir nimet ve ihsanda bulundu. Beyt-i Atîk'in şerefi, **Allahü teâlâ**'nın zât-ı ulûhiyyetine izafe edilmesinden ileri gelmektedir. Onu kullarına maksud (hedef) olarak göstermesinden kaynaklanmaktadır. Onun etrafındaki arâzileri ona harem tâyin etmesi de onun şânının yüceliğine delâlet eder.

Arafat sahasını havuzuna akan oluk gibi kılmıştır. Harem sınırları dahilindeki avlanmayı ve oradaki bitkilerin kesilmesini haram kılmak sûretiyle Harem'in hürmetini daha da takviye etmiştir. Harem'i tıpkı pâdişahların huzuru ve has bahçesi gibi kılmıştır ki, uzak memleketlerden gelen ziyaretçiler Beyt'in rabbine tevazu göstererek toztoprak içinde oraya gelirler. Onun celâline boyun eğerek izzetinin önünde meskenet ve zilletlerini göstererek oraya gelirler.

Bununla beraber onun herhangi bir Beyt'e sığmaktan veya herhangi bir beldenin sınırlarının içine

girmekten münezzeh olduğunu da itiraf ederler ki, bu onların kulluk ve köleliklerini daha açık ve itâatlarnı daha tam bir şekilde göstermiş olsun. İşte bu sırra binâen nefislerinin ünsiyet kuramadığı ve bir türlü çözemedikleri birtakım vazifeleri hac konusunda kendilerine yüklemiştir. Meselâ cemrelere taş atmak. Safâ ile Merve arasında yedi defa sa'y etmek gibi. Bu, mânâsı bilinmez ve sırrı çözülmez hareketleri yapmakla insanoğlu sadece Allah'a karşı kulluğunun kemâlini izhar etmiş olur. Zira diğer ibadetlerde aklın idrak ettiği sırlar mevcut olduğu için, insan onlara meyledebilir.

Meselâ zekâtta fakir fukaraya karşı şefkat vardır. Bu yönü anlaşılır ve akıl da buna meyleder. Oruç, Allah düşmanının elinde bir âlet olan şehvetin kılıcıdır. Nefsi meşgul eden şeylerden menedip sadece ibadete yöneltir. Namazdaki rükû ve secde, **Allahü teâlâ**'ya tevazu biçiminde birtakım fiillerden ibarettir. Nefislerin **Allahü teâlâ**'nın tâzimiyle ünsiyet kurması belli bir hakikattir. Fakat Safâ ile Merve arasındaki sa'y, **şeytan** taşlamaları ve benzeri hac hareketleri ise, nefisler bunlardan nasibdar olamaz ve insan tabiatı bunlara ünsiyet kuramaz. Akıl da bunların mânâ ve medlûlünü bir türlü çözemez. Bu bakımdan bunları yapmak, olsa olsa, ancak **Allahü teâlâ**'nın mücerred emrine uymak içindir ve onun emrine uyulması vâcib olmasını düşünerek uyma niyetidir.

Bu gibi amellerde akıl, tasarruf sahasından uzaklaştırılır. Nefis ve tabiat ünsiyet ettiği yerden kaydırılır. Çünkü akılla mânâsı idrâk edilen şeylere . tabiat birazcık da olsa meyleder. Bu bakımdan tabiatın bu birazcık meyli, o emri yerine getirmeye yardımcı olur. Böyle bir emri yerine getirenin tam mânâsıyla kulluk ve itâati bilinmemiş olur.

İşte bu sırlara binâen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , sadece haccın niyetinde şöyle demiştir:

Haccı yapmak ile hizmetinde olurum. Onu hakkıyla yapar, taabbüd ve kulluğumu göstermek için yerine getiririm. 86

Böyle bir şeyi ne namazda, ne başka ibadette söylemiş değildir. Mâdem ki, **Allahü teâlâ**'nın hikmet-i ilâhisi, kullarının kurtuluşu, amellerinin tabî isteklerine muhalif olmasına bağlanıp, tabiatın dizgini şeriatın eline verilsin istemiştir. Buna binaen kullar da amellerinde itaat üzere devam edip, kulluk gereğinden ayrılmamalıdır. O halde mânâları aklen çözülmeyen, sadece Allah'ın emridir diye yapılan ibadetler nefislerin tezkiyesi, onları tabiat ve aklın gereğinden uzaklaştırıp kulluk gereğince hareket ettirmesi ibadetlerin en açık ve büyük kısmındandır.

Bu hikmeti anladığın zaman, kesinlikle anlamış olacaksın ki, nefislerin bu acaip fiillerden ürkmesinin sebebi, ibadet sırlarından gâfil olunmasındandır. Haccın esası hakkında bu kadarını anlamak kâfidir.

85) Ebû Dâvud, (Ebû Umâme'den)

86) Daha önce geçmişti.

Şevk (Hacca İştiyak)

Şevk, Beyt'in, Allah'ın Beyti olduğunu bildikten, dünyevî padişahların huzurlarının benzeri olarak kurulduğunu ve oraya kavuşmak isteyenin Allah'a kavuşmak istediğini, Allah'ın ziyaretinde bulunduğunu ve dünyada beyti ziyaret edenin, ziyaretinin zâyi olmayacağını bildikten sonra insanın

hacca karşı iştiyâkı artar ve şevki kabarır. Evet, dünyada ziyaret eden âhirette kendisine va'dedilen hedefe mutlaka varacaktır. O hedef de, Dâr'ul-Karâr olan âhirette **Allahü teâlâ**'nın cemâline bakmaktır. Çünkü dünyada fânî ve yetersiz olan gözler Cemâl-i İlâhi'nın bakışından gelen nûru kabul etmeye müsait değildir ve buna güç yetiremezler. O gözler kusurlu olduğu için, o nûr ile sürmelenmeye kabiliyet kazanmış değildir. O gözler, âhirette bâkî olacağı için eksiklik ve fânilik sebeplerinden uzaklaştırılır, o zaman Allah'ın cemâlini görüp temaşa etmeye müsait bir vaziyete gelmiş olur. Fakat, bu kusurlu göz, Kâbe'yi istemek ve ona bakmak sayesinde **Allahü teâlâ**'nın va'd-i ilâhîsinin gereğince âhirette Kâbe'nin rabbî olan **Allahü teâlâ**'nın cemâline ve mülâkatına hak kazanır. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın âhiretteki mülâkatı, insanoğlunu bu mülâkatın dünyadaki sebeplerine teşvik eder. Bununla beraber âşık, mâşukun uzaktan veya yakından ilgisi bulunan herşeye müştaktır. Kâbe ise, **Allahü teâlâ**'ya izafe edilmiş (Allah'ın Beyti) tir. Bu bakımdan sadece bu izafet için olsa bile, Allah'ın âşığı Kâbe'ye müştak olmalıdır. Halbuki Kâbe'ye varan kimse için **Allahü teâlâ** büyük sevapları da va'detmiştir.

Azm

Kişi azminin sayesinde aile efradından ve vatanından ayrılmayı kasteder. Şehvet ve lezzetlerden uzaklaşır, Allah'ın beytini ziyaret etmeye yönelir. O halde böyle yapan bir insan Beyt'in kıymetini ve Beyt'in sahibi olan **Allahü teâlâ**'nın yüceliğini nefsinde çok yüksek bilmelidir ve yine bilmelidir ki, Kâbe'ye gitmek azmiyle, şânı yüce, fakat dört taraftan tehlikelerle sarılmış bir şeye azmediyor. Çünkü büyük hedeflere yönelen o nisbette büyük tehlikeleri de göze almış olmalıdır. Kişi bu azmini riya ve gösterişten uzak tutacak sadece Allah için göstermelidir. Kesinlikle bilinmelidir ki, kastında ve amelinde ancak hâlis olanı kabul olunur ve yine bilmelidir ki, padişahın beytine ve haremine gayesi orası değil de başka şey olarak giden bir kimsenin hareketinden daha çirkin bir hareket yoktur. Bu bakımdan nefsiyle beraber azmini de düzeltmelidir. Azmin düzeltilmesi ise, ancak ihlâs ile olur. İhlâs ise, ancak riya ve gösterişten uzak olmakla mümkündür. O halde kişi zevali yakın ve geçici olan dünyaya, ebedî ve daha hayırlı olan âhiretini fedâ etmekten sakınmalıdır.

Alâkaların Kesilmesi

Bunun mânâsı zulmen aldığı herşeyi sahiplerine iade etmektir. Bütün günahlardan ihlâsla Allah rızası için tevbe etmek demektir. Çünkü zulmen alman herşey insanoğlu için bir alâka ve ilgidir. Her alâka da insanoğlunun yakasına yapışmış, âdeta kendisine 'Sen nereye gidiyorsun? Benim borçlarımı ödemeden nereye ayrılıyorsun?' diyen bir alacaklı gibidir. Bu alacaklı aynı zamanda şöyle de bağırır: 'Sen padişahlar padişahının beytine gidiyorsun. Halbuki o padişahın emrini daha kendi evindeyken zâyi etmişsin. Onunla alay edercesine, onun dediklerini ihmal etmiş, yerine getirmemişsin. Utanmaz mısın, âsi bir kulun varışı gibi padişahlar padişahının huzuruna varmaktasın. Böyle gidersen o seni kabul değil, elbette reddedecektir. Eğer ziyaretinin kabul edilmesini istiyorsan o padişahlar padişahının emrini yerine getir, zulmen aldıklarını iade et. Herşeyden önce bütün günahlarından pâdişahlar pâdişahına dönüş yap. Kalbinin, arkanda bıraktıklarınla meşgul olmasına engel ol ki, bütün kalbinle o pâdişahlar pâdişahına yönelmiş olasın. Nitekim zâhirî yüzünle de onun beytine yönelmişsin. Eğer bunu yapmazsan muhakkak bil ki, bu seferinden ancak zahmet ve meşakkat elde edersin. Hepsi o kadar! Sonunda da reddedilir, kovulursun'.

Kişi, aynı zamanda vatanından da alâkasını kesmelidir. Tıpkı o vatandan çıkıp bir daha oraya gelmeyecek bir kimse gibi. . . Çoluk çocuğuna ve aile efradına vasiyyetini yapmalıdır. Çünkü misafir ve misafirin malı, Allah'ın koruduğu hâriç, büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır.

Hac seferi için alâkalarını kestiği zaman, âhiret seferi için alâkalarının kesileceğini de hatırlamalıdır. Zira âhiret yolculuğu kişinin önünde ve çok da yakınındadır. Bu hac seferine, âhiret yolculuğunda faydası olacak şeyler için çıkılmalıdır. Zira âhiret yolculuğu kararlaştırılmış, eninde sonunda yapılacak bir yolculuktur.

Bu bakımdan hac seferine hazırlanırken bu yolculuğu (âhiret yolculuğunu) unutmamak gerekir.

Azık

Azığı helâlinden edinmelidir. Ne zaman ki, nefsinde fazla azık edinme, sefer boyunca yetecek ve hedefe kadar dayanacak ve bozulmayacak azık edinme iştiyakını hissederse, derhal nefsine şunu hatırlatmalıdır: 'Âhiret seferi bu seferden daha uzundur. O seferdeki geçerli azık, ancak takvâdır. Takvânın dışında âhiret yolculuğuna faydası olmayan azıkların tamamının ölüm ânında geride kalacağını, tıpkı yaş yiyecekler gibi, daha seferin başlangıcında bozulacaklarını hatırdan çıkarmamalıdır. Takvâ dışında kalan azıkların, böyle bir tehlike ile karşı karşıya oldukları için, tam muhtaç olduğu ve bütün imkânlardan mahrum bulunduğu bir zamanda bunların bozulduklarını görünce hayret ve şaşkınlık içinde kalıp, bocalıyacağını hiçbir zaman unutmamalıdır. Bu bakımdan ölümden sonra kendisiyle beraber olmayan ve âhiret yolculuğunda kendisine fayda temin etmeyen amellerden sakınmalıdır. Çünkü böyle ameller, riyanın karışmasıyla ve kusurların bulandırmasıyla kesada uğrar, boşa gider.

Binek

Sefere çıkmak için, bineği hazırladığı zaman, kalbiyle **Allahü teâlâ**'ya o hayvancağızı kendisine müsahhar kılıp teslim ettiğinden dolayı şükretmelidir. Çünkü sırtında taşıyacağı yükleri taşımak ve yolda binmek sûretiyle meşakkati azaltmak hususunda binek kendisine ilâhî bir lütuf olarak verilmiştir.

Aynı zamanda âhiret yolculuğunda bineceği tabutu da hatırlamalıdır. Zira hac işi bir cihetten âhiret seferine benzemektedir. Acaba hac yolculuğunda kullanacağı bu binek, âhiret yolculuğunda kullanacağı binek için, bir azık oluyor mu ve aralarında bir münasebet var mıdır? Bütün bunları düşünmek mecburiyetindedir.

Çünkü bilinmez, belki ölüm kendisine hac yolculuğundan daha yakındır. Belki tabuta binmesi, hac yolculuğu için deveye binmesinden daha yakındır. Bir de tabuta girmesi yüzde yüzdür. Deveye binmesi ise, aynı kesinlikte değildir. Hac seferinin bütün sebeplerinin kendisine yâr olacağı da muhakkak değildir. Bu bakımdan bu kadar şüphelerle kapalı bulunan bir yolculuk için, bu kadar tedbirleri alıp, azığını o yolculukta yüklenen merkebi hazırlamasına karşılık, yüzdeyüz kesin olan bir yolculuğu ihmal etmesi akıl kârı değildir.

İhramda Bağlanan Bezler

Onları satın alırken kefeni hatırlamalıdır. Kefene nasıl sarılacağını hayalinden geçirmelidir. Çünkü bu kişi yakın bir gelecekte Allah'ın Beyti'ne yaklaştığı bir zamanda, bu iki havluyu ihram niyetiyle birisini

rida, diğerini izar olarak kullanacaktır. Belki de bu seferi sona ermeden, yolda ölecek ve o havlular kendisine kefen olacaktır. Zaten ölüp kefene sarılması da muhakkaktır. Bu bakımdan nasıl ki giyimini ve durumunu değiştirmeden Allah'ın Beytine gidemiyorsa, aynı şekilde ölümden sonra, dünya elbisesine muhalif bir elbiseye bürünmeden de Allah'ın huzuruna varamaz. Hacda ihram olarak giydiği bu elbise, âhiret yolculuğunda giydiğine yakındır. Çünkü kefende dikiş olmadığı gibi, ihramda da yoktur.

Yola Çıkış

Aile efradından ve vatanından Allah'a yönelerek sefere çıktığı zaman bilmelidir ki, dünyanın diğer seferlerine benzemeyen bir yolculuğa çıkmıştır.

Bu bakımdan kalbinde neyi irade ediyor, nereye yöneliyor ve kimin ziyaretini kastediyorsa, bütün bunları kalbinde hazır etmelidir ve bilmelidir ki, pâdişahlar padişahı **Allahü teâlâ**'nın kapısına diğer ziyaretçilerle beraber yönelmiştir. Öyle ziyaretçiler ki, daha önce buraya dâvet edilmiş ve kendileri de bu dâvete icabet etmişlerdir. Daha önce şevkleri tahrik edilmiş ve kendileri de iştiyakta bulunmuşlardır. Gelmeleri istenilmiş ve gelmişlerdir. Alâkaları kesilmiş, mahlûktan ayrılmış, emri yüce, şânı büyük ve kıymeti yüksek bulunan **Allahü teâlâ**'nın huzuruna varmak diye kabul etmişlerdir. Hedeflerinin en sonuna kavuşuncaya, mevlâlarının cemâlini seyretmekle mesud oluncaya kadar bu gayretleri devam edecektir. Kalbinde **Allahü teâlâ**'ya varmayı ve nezd-i ilâhîsinde kabul olunmayı rahmetinden ümid etmelidir. Sefere çıkmak, aile efradından ve servetinden ayrılmak sûretiyle mârifetullah'a vâsıl olacağını kafasından silmelidir. Ancak **Allahü teâlâ**'nın faziletine güvenmeli, beytini ziyaret edene va'd buyurduğu faziletinin tahakkukunu ummalıdır. Eğer yolda ölüm yetişirse, **Allahü teâlâ**'nın lûtfuna mazhar olduğunu şu ayet kesinlikle bildirmektedir:

Kim Allah'a ve Rasülü'ne itâatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse onun ecri (mükâfatı) gerçekten Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir. (Nisâ/100)

Mîkat'a Giriş

Çölleri Mîkat denilen yerlere kadar geçip o dar geçitleri görünce, dünyadan ölümle çıkışını kıyâmet mîkatına varışını ve aralarındaki şiddetli azab, soru ve **cevap**ları hatırlamalıdır. Yolun sıkıntılarını atlatırken, Nekir ve Münker'in suallerinin şiddetini hatırlamalıdır. Çöldeki yırtıcı hayvanlarla, kabirdeki akrep, yılan ve çıyanları hatırlamalıdır. Aile ve akrabalarından ayrılmakla, kabrin vahşetini, üzütüsünü ve tenhalığını hatırlamalıdır. Kısacası, seferin korku ve zahmetleriyle, kabrin korku ve zahmetlerine hazırlık yapmalı ve buna vesile aramalıdır.

İhram ve Telbiye

Bu telbiyenin mânâsı **Allahü teâlâ**'nın dâvetine icâbet etmektir. Bu bakımdan Allah'tan ümit et ki, Lebbeyk derken Allah tarafından kabul olunasın, red olunmayasın. Kısaca; korku ile ümit arasında bulunmalısın. Kuvvet ve kudretinden sıyrılıp tamamen **Allahü teâlâ**'nın fazilet ve keremine yaslanmalısın. Çünkü telbiyenin vakti haccın başlangıcıdır ve çok tehlikeli bir vakittir.

Süfyân b. Uyeyne (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn (radıyallahü anh) hacca giderken ihramını bağladı, devesinin üstüne bindi. O anda benzi attı ve tir tir titremeye başladı. Lebbeyk diyemeyecek derecede dili tutuldu. Kendisine bu hali müşahede edenlerden

biri 'Neden Lebbeyk demiyorsun?' diye sordu. Ali Zeynelâbidîn (radıyallahü anh) 'Ben Lebbeyk dediğimde, **Allahü teâlâ**'nın bana 'Ne Lebbeyk, ne de sa'deyk' diye **cevap** vereceğinden korkuyorum'. Bütün bunlara rağmen kendisi Lebbeyk der demez bayılıp yere düştü. Artık haccı bitinceye kadar baygınlıklar geçirmeye devam etti.

Ahmed b. Ebi'l-Havarî şöyle anlatır: Ebû Süleyman ed-Dârâni'yle beraberdim, İhramını bağladığı zaman, Lebbeyk demeye muktedir olamadı. Tâ ki bir mil mesafe yürüyünceye kadar. . . O zaman baygınlık geçirdi. Uyandığında bana şöyle hitab etti: "Ey Ahmed! **Allahü teâlâ** (Celle Celâlühü) kulu ve peygamberi Musa'ya vahyetti ki: 'Ey Musa! İsrâiloğularının zâlimlerine emret ki, beni zikretmesinler. Çünkü onlar beni zikrederlerse ben de kendilerini lânetle yâdedeceğim'. Ey Ahmed! Bana gelen hadîslerden edindiğim şu hakîkat vardır; kim helâl olmayan mal ile hacca giderse, ihram bağlayıp Lebbeyk dediği zaman, **Allahü teâlâ** kendisine 'Sen elindeki haram malı iade etmedikçe ne sana Lebbeyk ve ne de Sa'deyk' der. Biz de **Allahü teâlâ**'nın bize de böyle demeyeceğinden emin değiliz!"

Lebbeyk deyip de Mikat'ta sesini yükselten kişi, **Allahü teâlâ**'nın dâvetine icabet ettiğini hatırlamalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ** Kur'ân'da 'Bütün insanlara haccı ilân et' (Hacc/27) buyurmaktadır.

Aynı zamanda Lebbeyk diyen bir kimse bununla Sûr'un üfürülüşünü ve insanların kabirlerinden haşre gelişini, kıyâmet arasında **Allahü teâlâ**'nın nidâsına **cevap** vermek sûretiyle toplanışlarını, iki kısma ayrılıp, birisinin Allah'a yakın, diğerinin de Allah'ın gazabına uğrayışnı; kimisinin makbul, kimisinin merdud oluşunu, tıpkı Mîkat'ta mütereddid gezen, 'Acaba haccım kabul olunur mu, olunamaz mı?' diye düşünen hacılar gibi, korku ve ümit arasında oluşlarını hatırlamalıdır.

Mekke'ye Giriş

Mekke'ye girince emniyet içerisinde Allah'ın haremine ulaştığını hatırlamalı, Allah'ın azabından emin olacağını Allah'tan ummalıdır. Allah'ın yakınlığına ehil olmayıp Allah'ın haremine mahrum olarak girmekten ve azaba müstahak olmaktan korkmalıdır. Fakat ümidi korkusundan daha galip ve üstün olmalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın kerem-i ilâhîsi umumîdir ve O büyük merhamet sâhibidir. Beyt'in şerefi de büyüktür. Ziyaretçinin hakkı da gözetilir. Sığınanların sığınma hakları gözetilip zâyi edilmez.

Kâbe'yi Müşahede

O zaman, Kâbe'nin azametini kalbinde hâzır bulundurmalıdır. Kâbeyi değil de sanki Kâbe'nin rabbini görüyor gibi kendine çeki düzen vermelidir. Beytine bakmayı nasib ettiği gibi, mübarek cemâlini de görmeyi nasib edeceğini ümit etmelidir. Kendisini bu mertebeye ulaştırdığı ve misafirlerinin arasına girmeyi nasip ettiği için, **Allahü teâlâ**'ya şükretmelidir. O zaman kıyâmet gününde cennete doğru, cennete girmek için akın eden insanların selini hatırlamalıdır. Sonra bu insanların iki kısma ayrıldıklarını, birisine cennete girme izni verildiğini, diğerlerinin de geriye çevrildiğini aklından çıkarmamalıdır. Hacıların da aynen bu şekilde iki kısma ayrıldığını, bir kısmının makbul, diğer kısmının merdud olduğunu unutmamalıdır. Kısacası; bütün gördüklerini âhiret işleriyle karşılaştırmalı ve âhiret işlerinden gâfil olmamalıdır. Zira hacca gelenlerin bütün hareketleri âhiret durumlarına delâlet eden birer delildir.

Kâbe'yi Tavaf Etmek

Kâbe-i Muazzama'nın ziyareti namaz gibidir. Bu bakımdan ziyaret esnasında kalbinde tâzim,

korku, ümit ve muhabbet bulunmalıdır. (Nitekim bunun tafsili Namaz bölümünde geçmişti) .

Tavâf etmekle kendini Allah'ın arşının etrafında durmadan dönen meleklere benzetinelidir. Zannetmemelidir ki Kâbe'yi ziyaret etmekteki gaye; bedeninin ziyaretidir. Ziyaret Kâbe'den başlayıp, yine Kâbe ile sonuçlandığı gibi, zikrin de Allah'la başlayıp, O'nunla sonuçlandığını kalbinden çıkarmamalıdır.

Şerefli ziyaret kalbin rububiyet huzurundaki ziyaretidir. Kâbe ise, mülk âleminde bunun zâhirî bir misalidir. Çünkü o huzur melekût âlemi olduğu için göz ile görülemez. Nitekim bedende bulunan ve şehâdet âleminde göz ile görülmeyen ve gayb âleminden olan kalp gibi. . .

Yine bilmiş ol ki, mülk ve şehâdet âlemi, **Allahü teâlâ** tarafından basiret verilen ve kendisine kapı açılan bir kimse için, gayb ve melekût âleminin merdivenidir. Bu denge ve bağa şu sözle işaret edilmiştir: 'Göklerdeki Beyt'ul-Ma'mur, tam Kâbe-i Muazzama'nın hizasındadır. İnsanlar Kâbe'yi tavaf ettikleri gibi melekler de onu tavaf ederler'.

İnsanların çoğu melekler gibi böyle kâmil bir tavaftan aciz oldukları için, imkân nisbetinde bu tavafı yapanlara kendilerini benzetmekle emrolundular.

Bir kavme kendisini benzeten o kavimdendir,87

Böyle denilmekle de kendilerine onlardan sayılacakları va'dedilmiş oldu.

Böyle bir tavafı yapmaya gücü yeten bir kimse için denilmektedir ki: 'Kâbe de onu tavaf eder'.

Nitekim bu hakikati keşf ve kerâmet ehlinden bazıları **Allahü teâlâ**'nın bazı velî kulları için müşahede etmişlerdir.

87) Ebû Dâvud (İbn Ömer'den sahih bir senedle)

7-7

Hacer'ul-Esved'e Yüz Sürmek

Hacer'ul-Esved'e dokunurken veya öperken kesinlikle inanmalısın ki, Allah'a tâat ve ibâdet etmek hususunda biat etmektesin. Bu bakımdan bîatını harfiyyen tatbik etmeye hazır ol. Çünkü bîatta hile yapan bir kimse şiddetli azâba müstahak olur.

Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Hacer'ul-Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Allah onunla istediği kuluyla musafaha eder. Tıpkı kişinin kardeşi ve dostu ile musafaha ettiği gibi. . . 88

88) İlim bahsinde geçmişti.

Kâbe'nin Örtülerine Sarılmak

Mültezim'de niyetin şu olmalıdır: Sevgi ve iştiyâk ile hem Kâbe'ye ve hem de onun rabbine yaklaşmak istediğini ilân ediyorsun. Örtüye yapışmak veya duvarı kucaklamakla bereketini istemeli, bedeninin bütün zerrelerinin daimî ateşten korunmasını ummalısın. Örtüye asıldığın zaman, **Allahü teâlâ**'nın mağfiretini, azâbından emîn olmayı, tıpkı günahkârın, hakaret ve zulme uğrayandan

günâhının affı için özür dilemesi ve 'Senden başka beni affedici herhangi bir sığınak ve melce yoktur' demesi gibi, ısrarla **Allahü teâlâ**'dan affını istemeyi niyet etmelisin. Çünkü günahkâr insan için **Allahü teâlâ**'ının kerem ve affından başka sığınak yoktur ve 'Ya rabbî! Beni affedip istikbalimi teminat altına almayınca senin dergâhından ayrılmayacağım' zihniyeti ile hareket etmelisin!

Safâ ve Merve Arasında Sa'y

Bu tıpkı pâdişahın sarayına zaman zaman gelip hizmetkârlığının gereğini yapmak ve padişahın kendisine marhemetle muamelede bulunmasını isteyen bir kulun hareketine benzer. Durumu tıpkı pâdişahın huzuruna girip pâdişahın kendisine, ne gibi muamele yapacağını, kendisini kabul mü yoksa red mi edeceğini bilmediği halde o huzurdan çıkan bir kimsenin durumuna benzemektedir. Böyle bir kimse, zaman zaman sarayın kapısına gelir, birisinde olmasa, belki **ikincisi**nde padişah kendisine rahmet edecektir ümidinde bulunur. Senin de bu ruh ve ümidi taşıman gerekmektedir.

Safâ ile Merve arasında sa'y yaparken kıyâmette hayır ve günahları tartan terazinin iki kefesi arasında gidip gelmeyi hatırlamalısın. Safâ'yı hasenat tartan kefeye, Merve'yi seyyiat tartan kefeye benzetmelisin. İki kefe arasında gidip gelirken hangi tarafın daha ağır olduğunu ve hangi tarafın daha hafif kaldığını gözetmelisin. Böylece azâb ile af arasında koşup geldiğini hatırdan çıkarmamalısın.

Arafat'ta Vakfe

Oradaki insanların izdihamı, seslerinin yükselmesi, çeşitli dillerin bulunması ve her grubun Meş'arlara (ibadet yeri) gidip gelirken imamlarına ve delillerine tâbî olması ve onlara uyması ile kıyâmet arasâtmı ve oradaki peygamber ve imamlarıyla toplanan ümmetleri ve her ümmetin peygamberinin arkasında gidişini ve her ümmetin peygamberlerinin şefaatini ummasını ve orada red ve kabul arasında mütehayyir ve şaşkın bulunduklarını hatırlamalıdır. Bunları hatırladığın zaman,**Allahü teâlâ**'dan ısrarla rahmete mazhar olmuş ve zafer kazanmış kimselerle bareber seni haşretmesini talep eyle. Şerefli bir makamda bulunduğun için bu talebinin kabulüne kesin gözüyle bakmalısın. Zira **Allahü teâlâ**'nın rahmeti ilâhîsi yeryüzünün kazıkları mesabesinde bulunan aziz kalpler vasıtasıyla bütün insanlara ulaşır. Arafat vakfesi, ebdal ve evtad denilen Allah'ın sevgili kullarından sâlihler ve iyi kalp sahiplerinden boş kalmaz.

Bu bakımdan bütün bu hâlis kulların himmetlerinin birleştiği, kalplerinin **Allahü teâlâ**'ya yöneldiği bir zamanda, elleri **Allahü teâlâ**'nın rahmetine ve boyunları azamet-i ilâhîsi önünde eğildiği bir zamanda, gözleri göklerde, kalpleri aynı anda çarparak rahmet istemeye yöneldiği anda yapılan dualar kabul olunur. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın bu kullarının emeğini boşa çıkaracağını, sa'y ve gayretlerini hiçe indireceğini, isteklerini vermeyeceğim ve kendilerini rahmetine daldırmayacağını zannetmemelidir. İşte bu sırra binâen şöyle denilmiştir: 'Günahların en büyüklerindendir ki, kişi Arafat'ta, hâzır bulunsun ve **Allahü teâlâ**'nın kendisini affetmediğini zannetsin'.

Sanki kalplerin hep birden vurması, çeşitli memleketlerden gelerek Abdal ve Evtadlara Arafat'ta, komşu olmak, haccın sırrı, gaye ve hedefidir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın rahmet-i ilâhîsini oluk halinde temin etmek için, sünnetlerin birleşmesi ve kalplerin aynı anda yardımlaşmasından daha güçlü bir sebep yoktur.

Şeytan Taşlamak

Onunla kulluğunu ilân etmek sûretiyle **Allahü teâlâ**'ya itâat ettiğini kastetmelisin. Akıl ve nefsin payı olmaksızın sadece **Allahü teâlâ**'nın mücerred emrine uyduğun için, bunu yaptığına niyet etmelisin. Sonra bu taşları atmak sûretiyle, Hazret-i İbrahim'e (aleyhisselâm) benzediğini düşünmelisin. Çünkü iblis o yerde İbrahim'in (aleyhisselâm) kalbine vesvese vermek, haccını şüpheye düşürmek ve mâsiyyet hususunda fitnelendirmek gayesiyle görünmüştür. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, İblis'i kovmak ve ümitlerini kesmek için İbrahim kuluna onu taşlamasını emretmiştir:

Eğer kalbine '**Şeytan**, Hazret-i İbrahim'e göründüğü için, Hazret-i İbrahim ona taş attı. Bana ise **şeytan** görünmüyor ki ona taş atayım' şeklinde bir vesvese gelirse bilmiş ol ki, bu vesvese **şeytan**dan gelmektedir ve senin kalbine, taş atmak azmini kırmak için bu vesveseyi ilkâ eden de **şeytan**dır. **Şeytan** sana bu fiilin faydasız ve mânâsız olduğunu düşündürür, Bu işin oyun gibi birşey olduğunu, bununla meşgul olmamanı telkin eder. Bu nedenle sen onun burnunu kırmak için taş atışında gayet ciddî ve samimi ol. Bu sûretle de onu kov ve bil ki, zâhirde taşları o çukurlara atmaktasın. Hakikatte ise, attığın taşlar **şeytan**ın yüzüne çarpmaktadır ve o taşları atmak sûretiyle **şeytan**ın belini kırmış oluyorsun. Çünkü **şeytan**ın beli ancak **Allahü teâlâ**'nın emrini, onun emri olduğu için, yerine getirmek, nefsin ve aklın o emri yerine getirmekte payı var mıdır diye düşünmemek sûretiyle kırılabilir.

Kurban Kesmek

Allah'ın emrine uymakta ona bir yakınlık vardır. Bu bakımdan en iyi kurbanı kesmeye dikkat et ve kurbanın her parçasıyla **Allahü teâlâ**'nın senin bir parçanı ateşten âzad edeceğini ümit et. 89 Çünkü va'd bu şekilde vârid olmuştur. Bunun için kurbanın büyüklüğü ve parçalarının çokluğu nisbetinde ateşten âzâd edilirsin.

Medine'yi Ziyaret

Medine'nin evlerini gördüğün zaman, derhal şunu hatırlamalısın ki, **Allahü teâlâ** bu beldeyi peygamber-i zişânı **Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) için seçmiştir ve Rasûlü'nün hicretini de oraya münâsip görmüştür. Medine öyle bir yerdir ki, **Hazret-i Peygamber** orada rabbinin farz olan emirlerini ve kendisinin de sünnetlerini ilân etmiş ve oradan düşmanlarına savaş ilân etmiştir ve yine orada dinini ölünceye kadar öğretmeye devam etmiştir. Sonra gerek kendisinin ve gerek kendisinden sonra hakkı ilân eden iki halifesinin mezarları da oradadır. Bütün bunları hatırladıktan sonra **Hazret-i Peygamber**in, Medine'de gezerken yere bastığı mübarek ayağını ve onların yerlerini görüyor gibi düşünerek ve edebe bürünerek gezmelisin. Belki de her attığın adım Rasûlüllah'ın mübarek adımlarının yerleridir ve her attığın adım, mutlaka onun çiğnediği toprak üzerinde olmaktadır. Bu bakımdan sükûnetle, vekar ve edeble gezmelisin.

Hazret-i Peygamberin Medine'nin çarşılarında gezdiğini ve o topraklara bastığını hiçbir zaman kalbinden çıkarmamalısın. Gezerken Allah'a karşı nasıl bir tavır takındığını, ne gibi bir huşû ve sükûnete riâyet ettiğini de düşünmelisin. Allah'ın ismiyla birlikte anılan o büyük şânı da kalbinden hiçbir zaman çıkarmamalısın. Unutma ki **Allahü teâlâ** , o rasûl-ü zişâna karşı, sesini onun sesinden daha yükseltmek sûretiyle de olsa, edebe muhalif hareket edenin amelini boşa çıkarır. Sonra **Rasûlüllah**'ın sohbeti sayesinde yüce mertebelere vardırmak sûretiyle Allah'ın minnet ettiği o mübarek sahâbîleri,

Rasûlüllah'ı görmekle saadetin zirvesine eren ve onun kelâmını dinlemek suretiyle derecelerin en yücesine varan o mutlu topluluğu da hatırlamalısın. Bütün bunlardan sonra elinden kaçan Rasûl'ün sohbeti ve ashâb-ı kirâmın arkadaşlığı için son derece üzülmelisin. Sonra şu hakikati de hatırlamalısın! Dünyada **Rasûlüllah**'ı görmek fırsatı elinden kaçtığı gibi, âhirette de onu görmemek şeklinde senin için büyük bir tehlike sözkonusudur. Belki de sen onu ancak büyük bir teessür ve hasrete kapılarak göreceksin ki, senin kötü amellerin seninle onun arasında büyük bir perde olmuştur.

Nitekim, bu hâdiseye işaret ederek **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allah Azîmüşşân, beni görmek için bir kavmi karşıma çıkarır. Onlar beni görüp 'Yâ Muhammed! Yâ Muhammed!' diye bağırırlar. O zaman ben de 'Ey rabbim! İşte bunlar ashâbımdır' diyeceğim. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** bana şu cevabı verecektir: 'Sen onların, senden sonra neler ihdâs ettiklerini bilemezsin'. Bunun üzerine ben onlara 'uzaklık ve azap sizlere olsun' diyeceğim. 90

Eğer **Hazret-i Muhammed**'in şeriatının hürmetini bir an bile de olsa- terkedersen seninle onun arasına uzaklık gireceğinden, onun muhabbetinden sıyrıldığın için ondan uzak kalacağından korkmalısın. Bununla beraber ümidin büyük olmalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ** sana îman ihsân ettikten sonra seni herhangi bir ticarî ve dünyevî maksatla değil, sadece onun ziyâreti için vatanından çıkarıp göndermiştir. Senin burayı ziyaret etmen, sadece ona karşı olan sevgin ve onun eserlerine, onun kabrinin duvarına olan aşkının bir neticesidir. Zira elinden kaçan o mübarek yüzün cemâline bakmayı telâfi etmek için nefsine memleketinden çıkarak bunca zahmetlere katlanma müsamahasında bulunmuşsun. Bu nedenle bu niyetinden ötürü **Allahü teâlâ**'nın sana rahmet gözüyle nazar etmesi, haline en uygun düşen bir lûtuf olsa gerektir,

Mescid-i Şerîfe vardığın zaman hatırla ki, orası Allah'ın peygamberine seçtiği ve müslümanların en şerefli nesline ithaf ettiği bir meydandır ve yine bil ki, **Allahü teâlâ**'nın farz ibâdetleri ilk önce o meydanda yerine getirilmiştir. O meydan, gerek diri ve gerek ölü olsun **Allahü teâlâ**'nın en faziletli kullarını sinesinde barındırmıştır. Oraya girdiğinden ötürü, sana rahmet edeceği hususunda çok ümitli olmalısın.

Bu bakımdan oraya Allah'tan korkarak ve oranın hürmetini kalbinde yücelterek girmelisin. Her Mü'minin kalbinde en fazla huşû ve huzur isteyen bir mekândır orası. . .

Nitekim Ebû Süleyman -ed-Dârânî şöyle anlatır: "Veysel Karânî haccedip Medine'ye geldiği zaman, mescidin kapısında durur Kendisine 'Şurası Rasülullah'ın kabr-i şerifidir denildiği zaman, düşüp bayılır. Gözünü açtığında 'Beni dışarı çıkarın' der. **Hazret-i Muhammed**'in defnolunduğu bir beldede benim için lezzet duymak ne mümkün!"

90) Müslim ve Buharî (İbn Mes'ûd ve Enes'ten)

Rasûlüllah'ı Ziyaret

Daha önce dediğimiz gibi, onun huzur-u saâdetinde durman ve onu diri iken ziyaret ettiğin gibi, ziyaret etmen en uygun bir harekettir. Eğer sağ olsaydı onun şahsına ne kadar yaklaşabiliyorsan, kabrine de o kadar yaklaşmalısın. Nasıl ki onun şahsına temas etmek ve onun bedenini öpmek hürmetsizlik olduğu için, onun huzurunda biraz uzakta durup onun emrini yerine getirmeye hazır bir

vaziyette durmak gerektiği gibi, şu anda da öyle yapman lâzımdır. Zira mezarı kucaklamak ve öpmek hristiyanların ve yahudilerin âdetidir. **Rasûlüllah** senin orada hazır bulunduğunu, orada ziyaretçi olduğunu bilmektedir. Ona verdiğin selâm ve getirdiğin salâvat-ı şerîfeler kendisine aynı anda yetişir. Bu bakımdan onun mübârek suretini hayalinde canlandır. Mezarında oturduğunu ve senir: hareketlerini seyrettiğini hayâline getir. Onun büyük rütbesini kalbinde yaşat.

Çünkü Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ benim kabrimde bir meleği vekil kılıp orada vazifelendirmiştir. Ümmetimden bana selâm verenlerin selâmını o melek bana tebliğ eder. . . 91

Hadîste 'selâmı **Rasûlüllah**'a tebliğ edilen kimseler, kabr-i şerife varıp ziyarette bulunmayan kimselerdir. Acaba vatanından ayrılıp o uçsuz bucaksız çölleri aşarak aşk ve şevk ile **Rasûlüllah**'ın mânevî huzuruna varmak isteyen ve onun meşhedini görmekle yetinen, onun mübarek yüzünü bilfiil görmediğinden ötürü hasretler çeken bir kimsenin vermiş olduğu selâm ve getirmiş olduğu salât ü selâmlar nasıl olur?

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim bana bir defa salât ve selâm getirirse (ona karşılık olarak) **Allahü teâlâ** o kimseye on defa salât ve selâm okur. 92

Bütün bunlar diliyle **Rasûlüllah**'a salât ve selâm getirenin mükâfatıdır. Acaba bedeniyle **Rasûlüllah**'ı ziyaretinde hazır bu lunanların mükâfatı ne olur?

Rasûlüllah'a selâm okuyup, salât ve selâm getirdikten sonra minberine gitmeli, orada **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hutbe okumak ve va'z u irşadda bulunmak için o minbere vekar ve tâzim ile çıkışını tasavvur etmelisin. Minber üzerinde durduktan sonra yüzünü ashâb-ı kirâma nasıl çevirdiğini ve o yüzün nasıl pırıl pırıl parladığını da hayal etmelisin. Yine orada onun **Allahü teâlâ**'ya hutbesiyle, ashâb-ı kirâmı itâat etmeye teşvik ettiğini ve muhacirler ile ensarın (radıyallahü anh) onun etrafını nasıl çevirdiklerini hatırlamalısın. Orada **Allahü teâlâ**'dan şu istekte bulunmalısın: Kıyâmette seninle onun arasına herhangi bir mâni girip seni ondan uzaklaştırmasın.

İşte bütün bunlar hac amellerinde kalbin vazifeleridir. Ziyarete gelen kişi, bütün bu vazifeleri yaptıktan sonra kalben mahzun olması ve korkması gerekir. Çünkü kişi acaba haccı kabul olunup kendisi mahbublar zümresine kaydedildi mi, yoksa haccı reddolunup kendisi rahmet kapısından kovulanlara mı ilhak edildi? Bunun keyfiyetini bilmemektedir. Bu keyfiyeti kalbinden ve amellerinden öğrenmeye çalışmalıdır. Eğer kalbinin dünyadan uzaklaşmasının daha fazla olduğunu, Allah'a ve ünsiyet evine daha yakınlaştığını görür ve amellerinin de şeriat mizanıyla tartıldığını müşahede ederse o zaman haccı'nın kabul olunduğuna can ü gönülden inanmalıdır.

Çünkü **Allahü teâlâ** ancak kendisini sevenin amelini kabul eder ve **Allahü teâlâ** kimi severse onun yardımcısı olur. Sevgisinin alâmetlerini onda belirtir ve gösterir. Melun İblis'in ona tasallut etmesini önler. Bu bakımdan o kimsede böyle bir durum bulunursa, muhakkak bilmelidir ki bu, haccın kabul olunmasına delâlet eder. Eğer tam bunun aksini görürse, o vakit belki de seferinden ancak meşakkat ve yorgunluk kalmıştır. Böyle bir durumdan **Allahü teâlâ**'ya sığınırız!

Kitabu Esrâr'il-Hac (Haccın Sırları) bölümü burada sona erdi. Bu bölümün ardından -inşallah- Kitabu Âdâbı Tilavet'il-Kur'ân (Kur'ân Okumanın Âdâbı) bölümü gelecektir!

91) Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim, (İbn Mes'ûd'dan)

92) Müslim, (Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Amr'dan)

8 - KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİ ÂDÂBI

Giriş

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismi ile başlarız. Hamd Allah'a mahsustur. O, Allah ki, kullarına, peygamber gönderip Kitab'ı indirmiştir. O kitâb ki hakkında 'Ona ne önünden, ne ardından (hiçbir suretle) bâtıl yaklaşamaz, o herkes tarafından öğülen ve hikmet sâhibi olan Allah tarafından indirilmedir' (Fussılet/42) ayeti vârid olmuştur.

Öyle ki; ondaki kıssa ve haberler sayesinde düşünenler için ibret yolu oldukça genişlemiştir. Yine o kitabda tafsilatıyla beyân edilen ahkâm sayesinde dosdoğru yolda nasıl gidileceği, herkese bâriz bir şekilde görünmüştür. O kitâb, helâl ile harâmı ayırdı. Bu bakımdan o kitâb, ziyâ ve nurdur. O kitabın sayesinde insanoğlu gururundan kurtulur. O kitabda kalb (in mânevî) hastalıklarının şifası vardır. O kitaba muhalefet eden herhangi bir kaynaktan ilim arayanları, **Allahü teâlâ** dalâlete götürür. O kitâb Allah'ın kopmaz ipidir, apaçık nurdur. En sağlam kulpu ve insanı hedefine yetiştirici en sağlam tutanağıdır. O kitâb, azı çoğu, küçüğü büyüğü, kısacası bütün hakikati kendinde toplayan bir kitabdır. O kitabın içindeki hikmetler bitmez ve tükenmez. . .

Onun beşer takatinin üstündeki beyanâtı sonsuzdur. İlim sahipleri yanında onun faydaları hudutsuzdur. Kur'ân çok okumakla eskimez. Öncekileri ve sonrakileri irşâd eden o kitabdır. Cinler o kitabı dinledikten sonra hemen kavimlerini Allah'ın azabından korkutmak gayesiyle döndüler ve 'dediler ki: Biz çok hoş bir Kur'ân dinledik. Hidayete erdiriyor. Biz de ona imân ettik. Bundan böyle Rabbimize asla hiç kimseyi ortak koşmayacağız' (Cin/1-2) . Öyle ise, o kitaba îman eden bir kimse muvaffak olmuştur. Onunla söyleyen, doğru söylemiştir. Ona yapışan, hidayete ermiştir. Onunla amel eden, zaferi elde etmiştir.

Nitekim **Allahü teâlâ** Kur'ân-ı Kerîm'de o kitâb hakkında şöyle buyurmaktadır: 'Hiç kuşkusuz Kur'ân'ı biz indirdik ve muhakkak ki onu biz koruyacağız'. (Hicr)

Kalplerde ve mushaflarda korunmasının sebeplerinden birisi de, devamlı okumak, âdabı ve şartlarına riayet ederek tedkîkine devam etmek, ondaki zahirî adabı ve bâtınî amelleri muhafaza etmektir. Bunun beyan ve tefsiri gerekir. Maksad ve hedefleri dört bölümde toplanmıştır.

Birinci Bölüm: Kur'ân ve Kur'ân Ehli'nin Fazileti, Gafletle Kur'ân Okuyanların Kötülenmesi

İkinci Bölüm: Kur'ân Okumanın Zâhirî Adabı

Üçüncü Bölüm: Kur'ân Okunurken Riayet Edilmesi Gereken Bâtınî Ameller

Dördüncü Bölüm: Kur'ân'ın Anlaşılması, Şahsî Görüşle (Rey'le) ve Başka Yollarla Tefsir Edilmesi

8-1

Kur'ân'ın Fazileti

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim Kur'ân'ı okuduktan sonra herhangi bir kimsenin kendisine verilen nimetten daha üstün bir nimete sahip olduğunu düşünürse, muhakkak o, **Allahü teâlâ**'nın bü yüttüğü nimeti küçümsemiş olur. 1

Hiçbir şefaatçı yoktur ki, Allah nezdinde mertebesi Kur'ân'ın mertebesinden daha efdal ve üstün olsun. Ne peygamberlerin, ne melek ve ne de başkasının, (yani en büyük şefaatçı Kur'ân'dır) . 2

Eğer Kur'ân bir deride bulunursa, ateş o deriyi yakmaz. 3

Ümmetimin en üstün ibadeti, Kur'ân okumaktır. 4

Allahü teâlâ, mahlûkunu yaratmazdan bin yıl önce, Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okudu, Melekler **Allahü teâlâ**'nın Kur'ân okuyuşunu dinlediklerinde dediler ki, cennet o ümmete olsun ki, bu okunan kelâm onun üzerine nâzil olacaktır. Cennet o göğüslere olsun ki, bunu yüklenecektir ve cennet o dillere olsun ki, bununla konuşacaktır. 5

Ey ümmetim! Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir.

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır:

Kur'ân'ı okumak, herhangi bir kimseyi bana yalvarmaktan ve benden ihtiyacını istemekten alıkoyuyorsa, o kimseye şükredenlerin en faziletli ve en yüce sevabını ihsan ederim. 6

Üç zümre vardır. Onlar kıyâmet gününde simsiyah miskten meydâna gelmiş bir tepenin üzerinde otururlar. Kıyâmetin korkunç manzarası onları korkutmaz. Onlar şunlardır:

a) Sadece Allah'ın cemâlini elde etmek ve onun rızâsını gözetmek gayesiyle Kur'ân okuyan kişi,

b) Kendisinden râzı olan bir cemaate Kur'ân okuyarak cemaatle namaz kıldıran kişi. . . (Metinde, **üçüncü** zümreden bahsedilmemiştir) . 7

Kur'ân ehli, Allah'ın ehli ve havâss kullarıdır.

'Demir paslandığı gibi, kalpler paslanır' demesi üzerine **Hazret-i Peygamber**e şöyle soruldu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! O halde kalplerin cilâsı nedir?' **Hazret-i Peygamber** 'Kur'ân'ı okumak ve ölümü hatırlamak' diye **cevap** verdi. 9

Muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, Kur'ân okuyucusunu, cariyesinin şarkısını dinleyen kimseden daha fazla dinler. 10

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ebû Umâme el-Bâhilî şöyle buyurmuştur: 'Kur'ân'ı okuyunuz. Sakın bu duvarlarda asılı bulunan mushaflar sizi aldatmasın. Çünkü Kur'ân'a kap olan bir kalbi **Allahü teâlâ** azaba uğratmaz'.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'İlmi istediğiniz zaman, Kur'ân'ı inceleyiniz. Çünkü öncekilerin ve sonrakilerin ilmi Kur'ân'dadır'.

Yine İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle der: 'Kur'ân'ı okuyunuz. Çünkü sizlere, Kur'ân'ın her harfi için on sevab verilir. Dikkat ediniz! Ben 'Elif, lam, mim' bir harftir demiyorum. Elif ayrı, Lâm ayrı ve Mim de ayrı harflerdir'.

Yine İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Herhangi birinizin kendi durumunu yoklamasına gerek yoktur. Eğer o kişi Kur'ân'ı sever ve ona hayranlık duyarsa, bilmiş olsun ki Allah'ı ve Rasûlü'nü de sever. Eğer Kur'ân'a buğzediyorsa, muhakkak Allah'a ve Rasûlü'ne de buğzediyor demektir'.

Amr b. el-As 'Kur'ân'ın her ayeti, cennetin bir derecesi ve evinizin de lambasıdır' demiştir.

Yine Amr b. el-Âs şöyle der: 'Kur'ân okuyan bir kimse, nübüvveti kaburgalarının arasına koymuş demektir. Ancak şu kadar var ki; bu kimseye vahiy gelmez'.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle der: 'Herhangi bir evde Kur'ân okunursa, şeksiz ve şüphesiz o ev (mânen) aile efradı için genişler, hayrı çoğalır, oraya melekler dolar ve **şeytan**lar kaçar. O ev ki, içinde Kur'ân okunmaz, aile efradı üzerine daralır, hayrı azalır, melekler oradan çıkıp **şeytan**lar dolar'.

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) şöyle der: "**Allahü teâlâ**'yı rüyamda gördüm ve kendisine sordum: 'Ey Rabbim! Sana yakınlaşmak isteyenlerin, bu gayeye ulaşmaları için en iyi yol nedir?' Allah 'Yâ Ahmed! Kelâm'dır (Kur'ân'dır) ' dedi. 'Yârab! İster anlasın, ister anlamasın, her okuyan insan bu dereceye varır mı?' dedim. 'İster anlasın, ister anlamasın, varır' buyurdu".

Muhammed b. Ka'b el-Kurzî şöyle buyurmuştur: 'İnsanlar, kıyâmet gününde **Allahü teâlâ**'dan Kur'ân'ı dinledikleri zaman, (öyle bir aşka gelirler ki) sanki Kur'ân'ı hiç dinlememişlerdir'.

Fudayl b. İyâz şöyle der: 'Kur'ân ile amel edene en yakışan hareket, hiç kimseye hatta sultanlara ve rütbece onlardan daha küçük olan diğer idarecilere de muhtaç olup el açmamasıdır! Bu bakımdan Kur'ân hâmilinin insanlara muhtaç olmaması, aksine insanların ona muhtaç olması, ona daha uygun ve yaraşır bir harekettir'.

Yine Fudayl b. İyâz şöyle der: 'Kur'ân'ın taşıyıcısı, İslâm bayrağının taşıyıcısıdır. Bu bakımdan ağır başlı olup oynayanlarla beraber oynamamalı ve unutanla beraber unutmamalı, gevezelik yapanlarla teşrik-i mesâi etmemelidir. Bütün bunları yüce Kur'ân'ın tazimine binaen yapmamalıdır'.

Süfyân es-Sevri (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kişi Kur'ân'ı okuduğu zaman, melek onun gözlerinin ortasından öper'.

Amr b. Meymûn (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Sabah namazını kıldığı zaman Kur'ân'ı açıp yüz ayet okuyan bir kimseyi, bütün insanların yaptığı hayırlı amelleri yapmış bir kimse gibi, **Allahü teâlâ** yüceltir'.

Hâlid b. Ukbe Allah Rasûlü'ne (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelip, 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana Kur'ân oku!' diye teklifte bulununca, **Hazret-i Peygamber** şu ayeti okudu: 'muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emrediyor' (Nahl/90) . Bunun üzerine Hâlid, **Rasûlüllah**'a 'Ne olur, aynı ayeti tekrar et' diye yalvarınca, o da aynı ayeti yeniden okudu.

Hâlid 'Allah'a yemin ederim ki Kur'ân'ın halâveti vardır. Kur'ân'ın üzerinde pırıl pırıl parlayan bir nur vardır. Onun altı yapraklı, üstü ise meyve vericidir. Beşer böyle bir sözü asla söyleyemez'. 11

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim, Kur'ân'dan daha üstün bir zenginlik olmadığı gibi, ondan mahrum olmaktan da daha fakirlik yoktur3.

Fudayl b. Iyâz şöyle der: 'Haşr sûresinin son ayetlerini sabahladığında okuyup aynı günde ölen bir kimsenin defteri, şehidler defterinin mührü ile mühürlenir. Akşamleyin aynı sûrenin son ayetlerini okuyup o gecede ölen bir kimsenin de defteri şehidlerin defterlerini sonuçlandıran mühürle mühürlenir'.

Kasım b. Abdurrahman şöyle der: Abidlerden birine dedim ki 'Senin oturduğun bu halvethanede kendisiyle arkadaşlık edeceğin kimse yok herhâlde'. Bunun üzerine elini mushafa uzatıp dizlerinin üzerine koydu ve dedi ki: 'İşte arkadaşım budur'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Üç şey vardır ki, insanın zekâsına kuvvet verir ve balgamı söker:

a) Misvak kullanmak,

b) Oruç tutmak,

c) Kur'ân okumak'.

1) Taberânî, (Abdullah b. Amr'dan zayıf bir senedle)

2) Abdülmelik b. Habib ve

3) Taberânî ve İbn Hıbbân

4) Ebû Nuaym, (Nu'man b. Beşir'den zayıf bir senedle)

5) Dârimî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

6) Buharî, (Hazret-i Osman'dan)

7) Tirmizî, (Ebû Said'den)

8) Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim, (Enes'ten hasen bir senedle)

9) Beyhâkî, (zayıf bir senedle İbn Ömer'den)

10) İbn Mâce, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Fudale b. Ubeyd'den)

11) İbn Abdilberr, İstiâb; Beyhakî, Şuab'ul-Îman

Gafletle Kur'ân Okuyanların Zemmi

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) şöyle der: 'Kur'ân okuyan çok kimseler vardır ki Kur'ân onlara lânet eder'.

Meysere el-Eşcâî şöyle demiştir: 'Asıl garip olan, fâcirin ezberindeki Kur'ân'dır'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî der ki: 'Zebaniler, putperestlerden önce (veya putperesti tutmasından daha şiddetli) Allah'a isyan eden Kur'ân okuyucularını tutup azaba çekerler!'

Bazı âlimler de şöyle demiştir: Âdem oğlu Kur'ân'ı okuduktan sonra günah ile karışık hareketlerde bulunursa, sonra dönüp yine de Kur'ân'ı okursa, kendisine (Allah tarafından) denilir ki: 'Sen nerede, benim kelâmım nerede?'

İbn Rimah (Ümeyr b. Me'mun) şöyle buyurmuştur: Kur'ân'ı ezberlediğim için (korkudan) nedâmet getirdim. Çünkü bana şöyle bir haber gelmiştir: 'Kür'an'ı hıfzedenler kıyâmet gününde peygamberler neden sorulursa aynı şeyden sorulurlar'.

İbn Mes'ûd şöyle der: 'Kur'ân hafızına en uygun ve en yakışan hareket insanların uyuduğu zamanda geceyi uykusuz, insanların dünya meşgalelerine dalıp ifrat ettikleri zamanda da gününü uyanıklıkla geçirmektir. İnsanların sevinip eğlendiği zamanda üzülmek, insanların gülüp oynadıkları zamanda ağlamak, insanların dünya kelâmına dalıp gaflete düştükleri zamanda sükût edip düşünmek ve insanların onu bunu kandırmaya çalıştıkları zamanda da Allah'tan korkmaktır. Yine Kur'ân hafızına en yakışan hareket, yumuşaklıktır. Katı kalpli olmak, mücadeleci olmak, bağırıp çağırmak ve şiddetli olmaksa hiç de Kur'ân hâmiline yaraşmayan sıfatlardır'.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bu ümmetin münafıklarının çoğu, Kurrâ (Kur'ân okuyucuları) dır. 12

Kur'ân seni yasaklardan alıkoyduğu müddetçe Kur'ân'ı oku. (O zaman onu okumuş sayılırsın) . Eğer Kur'ân, seni yasaklardan alıkoymazsa onu okumuş sayılmazsın. 13

Kur'ân'ın haram ilân ettiklerini helâl bilen bir kimse, Kur'ân'a îman etmemiştir. 14

Seleften bir zât şöyle buyurmuştur: 'Kul, Kur'ân'ın herhangi bir sûresini açtığında, melekler onun üzerine, o sûreyi bitirinceye kadar salâvat-ı şerife getirirler. Başka bir kul da Kur'ân'ın herhangi bir sûresini açıp okur, onu bitirinceye kadar melekler kendisine lânet ederler, Bu söz üzerine o kimseye soruldu: 'Bu nasıl olur?' Şöyle **cevap** verdi: 'Kişi, Kur'ân'ın helâl ilân ettiklerini helâl; ve haram ilân ettiklerini de haram olarak bildiği zaman, melekler onun üzerine salâvat getirirler. Aksi takdirde de lânet ederler'.

Bir âlim şöyle buyurmuştur: "Kul, Kur'ân'ı okur ve bilmediği halde kendi kendisine lanet eder. Şöyle ki: İyi bilin ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir' der; oysa kendisi zâlimdir. 'İyi bilin ki Allah'ın laneti yalancıların üzerinedir' der; oysa kendisi yalancılardandır" .

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle der: 'Siz Kur'ân'ın okunmasını konaklar edinmişsiniz, geceyi de deve. . . O deveye biner, onunla konakları geçersiniz. Oysa, sizden öncekiler Kur'ân'ı rablerinden risaleler ve fermanlar olarak görürlerdi. Geceleyin sabahlara kadar Kur'ân'ı düşünür ve gündüzleyin onun ahkâmını uygularlardı'.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) da şöyle demiştir: 'Kur'ân insanlara onunla amel etmeleri için nâzil oldu. İlk insanlar ise, Kur'ân'ı amel etmek için okudular. Sizin herhangi biriniz ise, Kur'ân'ı başından sonuna kadar okur, tek bir harfini dahi bırakmaz. Oysa onunla amel etmeyi tamamen terketmiştir'.

İbn Ömer ve Cündüb'ün hadîsinde şöyle vârid olmuştur: 'Biz uzun bir zaman yaşadık. Bizden herhangi biri Kur'ân'dan önce îmanı elde ederdi. Muhammed Mustafa'ya (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kur'ân'dan bir sûre nâzil oluyordu. Biz onun helâlini, haramını, emrini, yasağını ve onun neresinde durmak gerekiyorsa onu öğreniyorduk. Sonra bazı kişileri gördük ki, onlar imandan evvel Kur'ân'ı elde

ederler. Kitab'ın başlangıcından sonuna kadar okuduğu halde hangi ayet kendisine emretmektedir, hangi ayet kendisini sakındırmaktadır, bilmediği gibi, nerede duracağını da bilmez. Âdeta çürük hurmaları savurduğu gibi, ayetleri savurup geçer'. 15

Tevrat'ta, şöyle vârid olmuştur:

Ey kulum! Benden utanmaz mısın? Bazı arkadaşlarından sana bir mektup geldiğinde, yolda yürüdüğün halde, yolun bir kenarına çekilip, o mektubu okumak için oturup, onu harf be harf tedkik edip bir noktasını dahi gözden kaçırmazsın. İşte bu benim kitabımdır, sana indirdim. Dikkat et ki o kitabda senin için ne kadar hüküm beyan etmişim ve orada enine boyuna düşünmen için nice ahkâmı senin için tekrarlamışım! Bütün bunlardan sonra yine de sen o kitabdan yüz çeviriyorsun. Acaba ben birtakım arkadaşlarından senin yanında daha mı kıymetsizim ki, böyle yapıyorsun? Ey kulum! Senin bazı arkadaşların yanında oturduğu zaman, bütün varlığınla ona dönersin. Bütün kalbinle onun konuşmasını dinlersin. Eğer o konuşurken başka birisi konuşmak ister veya onun konuşmasından seni meşgul eden herhangi bir engel çıkarırsa, derhal o **ikinci** konuşmacıya işaret ederek onun susmasını istersin. Dikkat et! İşte ben sana yönelmiş, seninle konuşuyorum. Oysa sen kalbinle benden uzaklaşıyorsun. Acaba beni bazı arkadaşlarından daha mı ehven telâkki ediyorsun?

12) İmâm-ı Ahmed, (Ukbe b. Âmir ve Abdullah b. Amr'dan)

13) Taberânî, (Abdullah b. Amr'dan zayıf bir senedle

14) Tirmizî, (Suheyb'den)

15) İlim bölümünde geçmişti.

8-2

Kur'ân Okumanın Zâhirî Adabı

Bu edebler on tanedir:

Kur'ân Okuyucusunun Hâli

Kur'ân okuyan abdestli olmalı, edebli ve sâkin bir şekilde durmalı. İster ayakta isterse oturarak kıbleye yönelmelidir. Başını önüne eğmeli, bağdaş kurarak veya yaslanarak oturmamalıdır. Aynı zamanda mütekebbir bir şekilde de oturmamalıdır. Hocasının huzurunda iken nasıl oturması gerekiyorsa, tek başına Kur'ân okurken de aynen o şekilde oturması uygundur. Kur'ân okumak için, en faziletli ve uygun hâl, namazda ayakta iken ve camide okumaktır. Amellerin en faziletlisi bu şekilde okumaktır. Eğer yatağında uzandığı ve abdestsiz olduğu halde ezberinden Kur'ân okursa, yine fazileti varsa da, ayakta iken, namazda ve camide okuması kadar fazileti yoktur.

Çünkü **Allahü teâlâ** Kur'ân-ı Hakîm'de 'Sağ duyulular o kimselerdir ki, ayakta iken otururken ve yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. . . ' (Al-i İmrân/191) buyurmuştur.

Görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ** burada hangi halde Kur'ân okursa okusun, Allah'ı ananları övmektedir. Fakat şu kadar var ki önce ayakta okumayı, sonra oturarak, sonra da uzanarak okumayı

tavsiye buyurmaktadır.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle buyurmaktadır: 'Ayaktayken namazda Kur'ân okuyan bir kimse için her harfe karşılık yüz sevap yazılır. Oturarak namazda Kur'ân okuyan için, her harfe karşılık elli, namazın dışında abdestli olarak okuyan için de yirmibeş ve abdestsiz olarak okuyan için ise on sevap vardır. Geceleyin ibadet etmek daha efdaldir. Çünkü o gece, kalbin herşeyden boşalmasına daha elverişlidir'.

Ebû Zer el-Gıfârî (radıyallahü anh) şöyle der: 'Gündüzleyin çok secde etmek ve geceleyin de uzun uzun namaz kılmak daha efdaldir',

Kur'ân'dan Okunacak Miktar

Kur'ân okuyucularının uzun veya kısa okumak hususunda çeşitli âdetleri vardır; Kur'ân okuyucularından bazıları bir gün, bir gecede Kur'ân'ı bir defa, bazıları iki defa, hatta bazıları üç defa hatmetmeye kadar ileri götürürler.

Bazı Kur'ân okuyucuları da ayda bir defa hatmederler. Fakat takdirleri hususunda başvurulan en sağlam kaynak Hazret-i

Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi şerifidir:

Kim üç günden az bir müddette Kur'ân'ı okuyup hatmederse o Kur'ân'ın mânâsını anlamamıştır. 16

Bunun hikmeti şudur: Çünkü üç günden az bir müddette Kur'ân'ı hatmetmek hevesine kapılmak, tertil (kelimelerin üzerine basa basa, harflerin hakkını vere vere okumak) ile okumaya mânidir. Aynı mânânın Hazret-i Aişe'den de vârid olduğunu görmekteyiz.

Şöyle ki: Âişe validemiz (radıyallahü anh) , Kur'ân'ı çarçabuk kelimeleri birbirine bitiştirmek suretiyle okuyan birisini dinlediği zaman 'Bu adamcağız, ne Kur'ân okuyor, ne de susuyor' buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Amr'ın oğlu Abdullah'a haftada bir defa Kur'ân'ı hatmetmesini emretmiştir. 17

Ashâbdan bir cemaat de aynen bu şekilde haftada bir defa Kur'ân'ı hatmederdi. Osman b. Affan, Zeyd b. Sâbit, İbn Mes'ûd ve Ubey b. Ka'b bu gruba dahil olan zatlardır. Bu bakımdan Kur'ân'ı hatmetmekte dört derece vardır:

A) Yirmidört saatte bir defa hatmetmek ki âlimlerden bir grup bunu kerih görmüşlerdir.

B) Ayda bir defa hatmetmek ki, her günde bir cüz okumak suretiyle yapılır. Bu şekilde okumak ise, müddetin uzunluğu hususunda mübalâğa etmektir. Nitekim **birincisi**nin de müddeti kısalığı ve Kur'ân'ı çok okumak hususunda mübalâğalı olduğugibi. Bu iki derecenin arasında iki mutedil derece vardır.

C) Haftada bir defa hatmetmek.

D) Haftada iki defa hatmetmek. Bu durumda bir hatim üç güne yakın bir müddette yapılmış olur. En sevimlisi, geceleyin ayrı hatim, gündüzleyin de ayrı hatimdir. Gündüz okunan hatmin pazartesi günlerinin sabah namazında bitirilmesi, gece okunan hatminde Cuma gecesinin akşam namazının iki

rek'at sünnetinin içinde veya ondan sonra bitirilmesi daha evlâ ve daha uygundur ki bu şekilde günün evveliyle gecenin evvelini Kur'ân hatmetmekle karşılamış olsun. Zira Allah'ın melekleri eğer Kur'ân'ı akşamleyin hatmederse sabaha kadar, eğer sabahleyin hatmederse akşama kadar onun için salât ü selâm okurlar.

Bu bakımdan hatmin bereketi böylece bütün gece ve gündüzleri kapsamış olur.

Kur'ân'dan okunacak miktar hakkındaki tafsilâta gelince, eğer kişi âhiret amellerinin yolcusu bulunan âbidlerden ise, haftada en az iki hatim yapmalıdır. Eğer kalbî amellerin ve düşünce çeşitlerinin yolcularından veya ilmi neşretmekle meşgul olanlardansa, o zaman haftada bir hatim okumakla yetinmesinde beis yoktur. Eğer Kur'ân'ın mânâlarına fikren nüfuz eden bir kimseyse, o zaman çokça ayetleri tekrar ettiğinden ve düşündüğünden ötürü ayda bir defa Kur'ân'ı hatmetmesi kâfidir.

16) Sünen sahipleri, (Abdullah b. Amr'dan)

17) Müslim ve Buharî, (Abdullah b. Amr'dan)

Kur'ân'ın Kısım Kısım Okunması

Hizbe (bölüme) ayırmalıdır. Çünkü ashâb (radıyallahü anh) , Kur'ân'ı hiziplere ayırmıştır. Haftada bir hatim indiren bir kimseye gelince, Kur'ân'ı yedi kısma ayırmalıdır.

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Osman (radıyallahü anh) Cuma gecesi Bakara sûresinden başlayarak, Mâide sûresinin sonuna kadar okuyordu. Cumartesi gecesi En'am sûresinden Hûd sûresine kadar okuyordu. Pazar gecesi Yûsuf sûresinden Meryem süresine kadar okuyordu. Cumartesi gecesi Taha sûresinden Hazret-i Mûsa ile Firavun'dan bahseden Kasas sûresine kadar okuyordu. Çarşamba gecesi Zümer sûresinden,Rahmân sûresine kadar okuyup,Kur'ân'ı hatmediyordu.

İbn Mes'ûd ise, Hazret-i Osman'ın tertibinden başka bir tertib üzere Kur'ân'ı taksim ederek her gecede bir kısmınıokumaktaydı.

Denildi ki, Kur'ânın hizibleri yedidir:

Birinci hizib, üç sûreden,

İkinci hizib, beş sûreden,

Üçüncü hizib, yedi sûreden,

Dördüncü hizib, dokuz sûreden,

Beşinci hizib, onbir sûreden,

Altıncı hizib, onüç sûreden oluşmaktadır,

Yedinci hizib ise, Kaf süresinden sonuna kadardır.

İşte sâhabe-i kirâm (radıyallahü anh) , böylece Kur'ân'ı hiziblere ayırmıştı ve bu tertib üzere okurlardı. Bu hususta **Hazret-i Peygamber**in bir hadîs-i şerifi de vardır.

Bütün bunlar, Kur'ân'daki humus (beşte bir) , öşür (onda bir) ve cüzler belirtilmezden önce idi. Bunların dışında kalan durak yerleri, cüzlerin belirtilmesi, hiziblerin yazılması ve benzerleri daha sonra

yapılmıştır.

Kur'ân'ın Yazımı

Kur'ân'ı güzelce yazmak ve açık açık harflerini belirtmek müstehabdır. Kur'ân'ın noktalarını, belirtilerini ve diğer alâmetlerini kırmızı boya ile yazmakta herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü böyle yazmak Kur'ân'ı süslendirmek ve açıkça yazmak demektir ve aynı zamanda okuyanı yanlış okumak ve lahin yapmaktan korumak demektir.

Hasan-ı Basrî ve İbn Şirin (radıyallahü anh) , Kur'ân'da humuslar, öşürler ve cüzlerin yazılmasını münker görürlerdi.

Şa'bî ve İbrâhîm Nehaî'den de, noktaların kırmızı ile yazılmasını ve buna karşılık ücret alınmasını kerih gördükleri rivâyet edilmektedir.

Selef-i sâlihin şöyle derdi: 'Kurân'ı her fazlalıktan tecrîd ediniz'. **Selef**-i sâlihin bu kapının açılmasıyla Kur'ân'da başka ziyadelerin yapılmasından korktukları için buna izin vermemişler ve böylece bu sahadaki fitnenin önünü kesmek istemişlerdir. Gayeleri Kur'ân'ı zamanla herhangi bir değişme ve bozulmadan korumaktır ve onların bu hareketini böylece yorumlamak yerinde bir tefsir olur. Fakat Kur'ân'daki kırmızı noktalar gibi fazlalıklar selefin düşündüğü mahzurlara ümmeti sevketmediği ve onlarla 'Kur'ân daha iyi bilinir' kanâati istikrar bulduğu takdirde, böyle hareket etmekte herhangi bir sakınca olmaması gerekir. 'Bu şeyler sonradan ihdâs edilmiştir' diye, ister iyi olsun ister olmasın, mutlaka menedilmelidir şeklinde bir hüküm verilmemelidir.

Zira nice sonradan ortaya çıkan şeyler vardır ki güzeldir. Nitekim terâvih namazının cemaatle kılınması, Hazret-i Ömer'in ihdâs ettiği bir husustur ve aynı zamanda '**Bid'at**-ı hasenedir

Zemmedilen **bid'at** ise, köklü bir sünnet-i seniyye ile tezâd teşkil eden veya öyle bir sünneti ortadan kaldıran **bid'at**tır.

Bir âlim de şöyle demiştir: 'Ben noktalanmış mushafları okurum, fakat kendim bunu yapmam'.

Evzâî, Yahya b. Ebi Kesir'den şöyle rivâyet eder: Kur'ân, mushaflarda mücerred olarak yazılı idi. Kur'ân'da ilk ihdas ettikleri B ve T harflerinin noktalarıdır. Ulema bu harfleri noktalamakta sakınca olmadığını söylemiştir. Çünkü nokta, bu harflerin (veya Kur'ân'ın) nurudur. Bu noktalardan sonra, ayetlerin sonuna büyük noktalar konuldu. Ulema bunun da zararlı bir hareket olmadığını söyledi. Çünkü bununla ayetlerin başları bilinmektedir. Daha sonra, sûrelerin sonlarına ve başlangıçlarına konan işaretler ihdas edildi.

Hazret-i Ebû Bekir el-Huzelî şöyle anlatır: Hasan-ı Basrî'ye Kur'ân'ın kırmızı ile noktalanması meselesini sorduğumda, 'O da ne demektir?' dedi. 'Kelimeyi arapçaya görei'rab etmektir'deyince, 'Kur'ân'ın i'rab edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur' buyurdu.

Hâlid b. Mehran el-Huzâî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: İbn Sirîn'in huzuruna girdiğimde noktalanmış bir mushaftan okuduğunu gördüm. Oysa İbn Sirîn'in Kur'ân'ın noktalanmasına karşı olduğu biliniyordu.

Kur'ân'ın noktalanmasını ilk ihdâs edenin Haccâc-ı Zâlim olduğu söylenir. Haccâc kurrâ'yı bir araya

getirdi. Kurrâ, Kur'ân'ın kelime ve harflerini sayarak cüzlerini eşit bir şekilde takdir ederek otuz cüz'e taksim ettiler ve aynı zamanda başka kısımlar da (hizibler gibi) taksimat yaptılar.

Kur'ân'ın Tertîli

Kur'ân'ın okunuşunda tertil, müstehabdır. Çünkü biz gelecekte beyan edeceğiz ki, Kur'ân okumaktan gaye, mânâsını düşünmektir. Bu bakımdan tertil ile okumak bu hususa yardımcıdır. işte bu sırra binaendir ki, müslümanların annesi Ümmü Seleme (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in kıraatini belirttiği zaman, baktılar ki, harf be harf tefsir edilen bir kıraati belirtiyor. 18

İbn-i Abbâs şöyle buyurmuştur: 'Bakara ve Al-i İmrân sûrelerini tertil ile okuyup mânâlarını düşünmek, bence bütün Kur'ân'ı bir çırpıda okumaktan daha iyidir'.

Yine İbn-i Abbâs şöyle der: 'ınânâsını düşünerek Zilzâl ve Kaaria sûrelerini okumak Bakara ve Al-i İmrân sûrelerini hızlı bir şekilde okumaktan bence daha sevimlidir'.

Namazda kıyamda kalma süreleri bir olan, ancak biri sadece Bakara sûresini, diğeri ise bütün Kur'ân'ı kırâet etmiş iki kişinin hâli sorulduğunda, Mücâhid şöyle **cevap** vermiştir: 'Bunların **ikisi** ecir bakımından eşittir'.

Tertîl, sadece Kur'ân'ın mânâsını düşünmek için müstehab değildir. Zira Kur'ân'ın mânâsını anlamayan ve Arap olmayan bir kişi için de Kur'ân okurken yavaş yavaş okumak ve tertîle riayet etmek müstehabdır.

Öyleyse tertil ile Kur'ân okumak, Kur'ân'a hürmet etmeye ve tazimde bulunmaya daha yakın bir harekettir. Aynı zamanda acele okumaktan da daha fazla kalbe tesir eder.

Kur'ân Okurken Ağlamak

Kur'ân'ı okurken ağlamak müstehabdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kur'ân okuyunuz ve ağlayınız. Eğer ağlayamıyorsanız, ağlar gibi durunuz. 19

Kur'ân'ı duygulanarak okumayan bizden değildir. 20

Salih el-Merrî şöyle anlatır: Rüyamda **Hazret-i Peygamber**'in yanında Kur'ân okudum. Dedi ki: 'Ey Sâlih! Bu okumaktır! Bu okumaktır. Fakat ağlamak nerede?'

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Sübhan sûresinin secde ayetini okuduğunuz zaman, sakın ağlamadan önce tilâvet secdesine varmayın. Eğer herhangi birinizin gözü damlamazsa bile mutlaka kalbi ağlasın'.

Zorla ağlamanın yolu şöyledir: Kalbinde üzüntüyü hâzır bulunduracaktır. Üzüntüden ise, ağlamak neş'et eder. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kur'ân hüzün ile nâzil olmuştur. O halde Kur'ân'ı okuduğunuz zaman, mahzun olunuz. 21

Hüznün kalbe gelmesinin yolu şöyledir: Kur'ân'daki tehdid, vaîd, sözler ve ahidler inceden inceye düşünülmelidir. Sonra Allah'ın emir ve yasaklarına karşı, kusurlu olduğunu hatırlamalıdır. Böylece

şübhesiz insan mahzûn olup ağlayacaktır. Eğer saf kalplerin sahiplerinde belirdiği gibi böyle bir kişiye hüzün ve ağlamak gelmezse, o zaman hüzün ve ağlama olmadığı için ağlamalıdır. Zira Kur'ân'dan ibret alıp mahzun olarak ağlamayan bir kimsenin musibetinden daha büyük bir musibet yoktur.

18) Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî

19) İbn Mâce, (Sa'd b. Ebî Vakkas'dan)

20) Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

21) Ebû Ya'lâ ve Ebû Nuaym, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

Secde Ayetlerine Riayet Etmek

Secdeyi emreden bir ayeti okuduğu zaman, derhal secde etmelidir. Secde ayetini başkasından da dinlediği zaman okuyan secdeye gittiği vakit, o da secdeye varmalıdır. Tilâvet secdesi ancak abdestli olarak yapılır,

Kur'ân'da ondört tane tilavet secdesi vardır. Hac sûresinde iki secde ayeti vardır. Sâd sûresinin secdesi ise, tilâvet secdesi değildir, (şükür secdesidir) . Tilavet secdesinin en azı, alnını yere koymak suretiyle secde etmektir. En mükemmeli ise, tilâvet secdesine niyet edip tekbir alarak secdeye varmaktır. Secde ederek okuduğu ayete münâsib dualar yapmalıdır.

Meselâ 'Bizim ayetlerimize öyle kimseler îman ederler ki, onlarla kendilerine öğüt verildiği zaman secdelere kapanırlar ve rablerine hamd ile tesbih ederler de kibirlenmezler' (Secde/15) ayetini okurken secdeye varır ve secdesinde şöyle dua eder:

Ey Allahım! Senin yüzünün cemâline secde edenlerden eyle beni. Senin hamdinle tesbih yapanlardan eyle beni. Senin emrine veya dostlarına karşı kibir ve gurur gösterenlerden olmaktan sana sığınıyorum!

'Hem ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanırlar. Hem de bu Kur'ân'ı işitmek onların kalp yumuşaklığını artırır' (İsrâ/109) ayetini okuyup secdeye vardığı zaman da şöyle duâ etmelidir: 'Ey Rabbim! Senin dergâhında ağlayanlardan ve senden korkanlardan eyle beni. . . ' Bütün secdeler böyle olmalıdır.

Namazın setr-i avret, istikbâl-i kıble, beden ve elbise temizliği gibi şartları, bu secdelerde de şarttır. Bu bakımdan abdestsiz olarak secde ayetini dinleyen bir kimse, ancak abdest aldığı zaman, o secdeyi yapmalıdır.

Tilavet secdesinin en mükemmel şekilde yapılması hakkında şöyle denilmiştir: Tahrim tekbiri için de, ellerini kaldırıp secdeye varmak için de tekbir getirecektir. Bazı kimseler de 'Teşehhüd okunacaktır" demişlerse de bunun aslı yoktur. Ancak bunu namazdaki secdeye kıyas etmişler de böyle demişlerdir. Oysa bu kıyas da uzak bir kıyastır. Çünkü sadece tilâvet secdesi hakkında 'secde edilsin' diye emir vârid olmuştur. O halde emre uymak gerekir. Secdeye varmak için getirilen tekbir, başlangıca daha yakındır. Onun dışındaki tekbirler ise uzaktır. (Şâfiî mezhebinin kaidelerinden uzaktır) .

İmamın tilâvet secdesi yaptığı zamanda imama uyan cemaatin tilâvet secdesi yapması daha

uygundur. Kişi imamın arkasında namazını edâ ediyorsa, kendisinin okuduğu tilâvet secdesi için secde edemez.

Kur'ân Okumaya Başlamadan Önce İstiâze Yapmak

Kur'ân okumaya başlamadan önce şu duayı okumalıdır: 'Rahmetten uzaklaştırılan **şeytan**ın şerrinden, semî ve alîm olan Allah'a sığınırım. Ey rabbim! **Şeytan**ların dört yanımı sarıp iğva etmesinden de sana sığınırım'.

Duadan sonra Nâs sûresi ile Fâtiha-i Şerîfe'yi okumalıdır. Bunlardan sonra Kur'ân okumaya başlamalıdır. Okuması sona erdikten sonra da şu duayı etmelidir:

Allah doğru söyledi. O'nun Rasûlü de onun emirlerini tebliğ etti. Yâ rabbî! Bizi Kur'ân ile menfaatdâr eyle ve Kur'ân'da bizler için bereket ihsan eyle. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Diri ve kayyum olan Allah'tan bağışlanma dilerim.

Kur'ân okurken teşbihi emreden bir ayeti okuduğu zaman, Allah'ı tesbih etmeli ve tekbir getirmelidir. Duâ ve istiğfarı emreden ayetleri okuduğunda duâ edip istiğfarda bulunmalıdır. Eğer ümit veren bir ayeti okursa **Allahü teâlâ**'dan istekte bulunmalıdır. Korkutan bir ayet okuduğu zaman da, istiâze edip Allah'a sığınmalıdır. Bütün bunları lisanıyla veya kalbiyle yapmalı ve şöyle demelidir:

Allah her eksiklikten münezzehtir. Allah'a sığınırız. Ey rabbimiz! Bize rızık ver. Ey rabbimiz! Bize rahmet eyle!

Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) şöyle anlatmaktadır: **Hazret-i Peygamber**le beraber namaz kıldım. **Rasûlüllah** Bakara sûresine başlayarak okudu. Rahmet ayetlerini okuyunca Allah'ın rahmetini diliyor, azap ayetlerini okurken de istiâze edip Allah'a sağmıyordu. Allah'ı tenzih eden herhangi bir ayeti okuduğu zaman Allah'ı tesbih ediyordu'. 22

Kişi okumasını bitirdiği zaman; **Hazret-i Peygamber**in hatm-i Kur'ân'ın sonunda okuduğu şu duayı okumalıdır;

Ey Allahım! Kur'ân sayesinde bana rahmet eyle, Kur'ân'ı bana îman, nur, hidayet ve rahmet kıl. Ey Allahım! Kur'ân'dan unuttuklarımı bana hatırlat, bilmediklerimi bana öğret. Gece gündüz (yani bütün vakitlerde) Kur'ân okumayı bana nasib eyle. Ey âlemlerin rabbi! Kur'ân'ı bana hüccet kıl!23

22) Müslim

23) Ebû Mensur el-Muzaffer b. Hüseyin el-Ercânî ve Ebû Bekir b. Dehhâk

Kur'ân'ı Açıktan Okumak

Hiç kuşkusuz kişi, Kur'ân okurken en azından kendisi duyacak kadar sesli okumalıdır. Çünkü okumak, harfleri biri diğerinden ayırdedilecek bir sesin kesişmesinden ibarettir. Bu nedenle ses lâzımdır. Sesin en azı da kendisinin duyacağı kadardır. Eğer kişi kendi duyacak kadar bile sesli okumazsa, o vakit namazı sahih değildir. Başkasına duyuracak derecede sesli okumaya gelince, bir yönden güzel, diğer bir yönden de mekruhtur. Kur'ân'ı başkasına duyurmayacak derecede gizli okumanın güzel olduğuna şu hadîs-i şerif delâlet eder:

Gizli okuyuşun alenî okuyuştan üstünlüğü, gizli sadakanın açıkça verilen sadakadan üstünlüğü gibidir. 24

Hadîsin diğer bir rivâyeti şöyledir:

Kur'ân'ı açıkça okuyan, sadakayı açıkça veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice okuyan ise, sadakasını gizlice veren gibidir.

Gizlice yapılan amelin açıkça yapılan amelden yetmiş derece üstünlüğü vardır'. 25

Bu hadîs gibi, **Rasûlüllah**'ın şu hadîsi de gizli okumanın müstehab olduğunu isbatlayıcı delillerdendir:

Rızkın en hayırlısı, insana yetenidir. Zikrin de en hayırlısı gizlice yapılanıdır. 26

Akşam ile yatsı arasında sizden bâzıları diğerlerine duyuracak derecede Kur'ân'ı sesli okumasın. 27

Said b. Müseyyeb, bir gece **Rasûlüllah**'ın mescidinde namazda açıktan Kur'ân okuyan Ömer b. Abdülâziz'i ki sesi çok da güzeldi dinledi. Said b. Müseyyeb hizmetkârına dedi ki: 'Şu namaz kılan adama git, sesini biraz kısmasını söyle'. Hizmetçinin 'Mescid bizim değil ki? Onun da orada hakkı var' demesi üzerine, Said sesini yükselterek şöyle bağırdı: 'Ey namaz kılan! Eğer namazınla Allah'ın rızasını murâd ediyorsan sesini biraz alçalt, yok eğer namazınla insanların dikkatini çekmek) istiyorsan; bilmiş ol ki, insanların Allah katında sana ne zerre kadar yararları, ne de zararları vardır'. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz sustu. Kıldığı rek'atı çarçabuk bitirdi. Selâm verir vermez nalınlarını alıp oradan çıkıp gitti. Halbuki kendisi o dönemde Medine'nin valisi idi.

Kur'ân'ı açıktan okumanın müstehab olduğuna şu hadîsi şerif delâlet etmektedir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , geceleyin namazlarında sesli olarak Kur'ân okuyan sahâbîlerin bir cemaatini dinleyip onların bu hareketlerini tasvip etmiştir. Çünkü kendisi daha önce şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz geceleyin kalkıp namaz kıldığı zaman, sesli okusun. Çünkü melekler ve evin içinde bulunan cinnîler okumasını dinlerler ve onun namazıyla namaz kılarlar. 28

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Kur'ân okumak hususunda çeşitli hâllerde bulunan üç sahabînin yanından geçti: Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'ın yanından geçti, baktı ki gizli okuyor. Kendisinden gizli okuyuşunun hikmetini sorunca Hazret-i Ebû Bekir şu cevabı verdi: 'O zât ki, ona münâcâatta bulunuyorum, (gizli de okusam) işitir,

Hazret-i Ömer'in yanından geçti. Baktı ki o da sesli okumaktadır. Hazret-i Ömer'den sesli okumasının hikmetini sorunca şu cevabı aldı: 'Sesli okumakla uykulu bedenimi uyandırıyorum ve **şeytan**ı da uzaklaştırıyorum'.

Bilâl-i Habeşî'nin yanından geçti. Baktı ki Bilâl şu sûreden bir ayet, öbür sûreden başka bir ayet okumak suretiyle devam ediyor. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Bilâl'den bu çeşit okumanın hikmetinin ne olduğunu sorunca Bilâl şu cevabı verdi: 'Güzel kokuyu güzel kokuya karıştırıyorum'. Bu manzara karşısında iki cihan serveri (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle

buyurmuştur:Hepiniz güzel yaptınız ve isabet ettiniz!29

Bu bakımdan şu geçen hadîslerin telifi (aralarındaki zahirî tezâdm kaldırılması) şöyledir: Gizlice okumak riya ve gösterişten daha uzak olduğu için, riya ve gösterişten korkan bir kimse için gizli okumak daha efdaldir. Eğer kişi riya ve gösterişten korkmuyor, sesli okuyuşuyla da başka birisini namazında şaşırtmıyorsa onun için sesli okumak daha efdaldir.

Çünkü sesli okumakta daha fazla külfet vardır. Bir de sesli okumanın faydası sadece okuyana münhasır değildir. Sadece yapana inhisar etmeyen ve başkasına da faydalı olan hayrın, daha üstün olduğu açık bir hakikattir. Bir de sesli okumak, okuyucunun kalbini uyandırır, onu Kur'ân'ı düşünmeye daha fazla sevkeder. Kulağını başka şeyleri dinlemekten men edip sadece Kur'ân ile meşgul olmasını temin eder. Aynı zamanda sesli okunuşla uykunun kaçtığı da bir hakikattir. Sesli okuyuş, insanı daha fazla okumaya teşvik ettiği gibi tembelliği de önler. Bir de sesli okuyuş uykuda olan birisinin uyanmasına vesile olabilir ve böylece o uyanan kişinin de geceyi ihyâ etmesine sebep olur. Bir de sesli okuyan adamı, tembel ve gâfil bir kimse görüp gayrete gelebilir. **Allahü teâlâ**'nın hizmetine aşk ile sarılmaya teşvik edilir. Bu bakımdan kişide bu saydığımız niyetlerden birşey varsa sesli okumak onuniçin daha iyi ve efdâldir.

Eğer bütün bu niyetler kişide varsa o zaman sesli okumaktan dolayı sevabı kat kat olur. Çünkü niyetlerin çokluğu ile iyilerin amelleri gelişir ve ecirler kat kat olur. Eğer tek bir amelde on niyet varsa, aynı amelde on ecir var demektir. İşte bunun için deriz ki, mushaflardan Kur'ân okumak ezbere okumaktan daha efdâldir. Zira mushaftan okumakta mushafa bakmak ameli de vardır. Mushafın yüzünden okurken ayetlerin mânâsını daha iyi düşünmek, cümleleri daha güzelce tesbit etmek imkânları da mevcuttur. Bütün bu sebeplerden dolayı ecir de artar.

Denilmiştir ki: 'Kur'ân'ın yüzünden okunan bir hatm-i şerîf, ezberden okunan yedi hatm-i şerife bedeldir. Çünkü Kur'ân'a bakmak da ibadettir'.

Hazret-i Osman (radıyallahü anh) , Kur'ân'ı yüzünden çokça okuduğu için, iki mushaf eskitmiştir. **Sahâbe-i kirâm**'ın birçoğu ezberden değil, yüzünden Kur'ân okuyordu. Kur'ân'ın sahifelerine bakmadıkları günleri iyi gün olarak saymazlardı.

Mısır fakihlerinden bazıları, seher zamanında İmâm-ı Şâfiî'nin huzuruna girdiler. Önündeki Kur'ân'ı açık ve yüzünden okuduğunu gördüklerinde İmâm-ı Şâfiî şöyle buyurmuştur: 'Fıkıh sizi Kur'ân okumaktan meşgul etmektedir. Bense yatsı namazını kıldıktan sonra mushafı önüme açar, sabah namazına kadar kapatmam'.

23) Ebû Mensur el-Muzaffer b. Hüseyin el-Ercânî ve Ebû Bekir b. Dehhâk

24) Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî

25) Beyhâkî, Şuab'ul-îman, (Hazret-i Aişe'den

26) Ahmed b. Hanbel ve İbn Hıbbân, (Sa'd b. Ebî Vakkas'dan)

27) Ebû Dâvûd

28) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Aişe'den bir benzeri) ; Bezzaz ve Makdisî, (Muaz b. Cebel'den

hadîsin son bölümünü) . Ebû Şu'ca'ya göre, hadis münkerdir.

29) Namaz bölümünde geçmişti.

Kur'ân'ı Güzel Sesle Okumak

Kur'ân'ın nazmını bozacak derecede aşırıya gitmeksizin sesi yükseltip ahenkli bir şekilde tertil ile güzelce okumak, sünnet-i seniyyedir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz. 30

Başka bir hadîs: **Allahü teâlâ** güzel sesle Kur'ân okumaya müsaade ettiği gibi, hiçbir şeye müsaade etmiş değildir'. 31

Başka bir hadîs:

Kur'ânı! gereği gibi teganni ile okumayan bir kimse bizden değildir.

Bazıları 'Buradaki teganni, istiğna mânâsındadır' demişler, bazıları da 'Burada teganni ile terennüm (sesin kıvraklığı) kastedilmiştir' demişlerdir. Bu son yorum lûgat ehlinin nezdinde gerçeğe daha yakındır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gece Âişe validemizi bekliyordu. Fakat Âişe hazretleri geç geldiler. **Rasûlüllah** Hazret-i Âişe'ye 'Seni geciktiren nedir?' diye sorunca, Hazret-i Âişe 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben bir kişinin okuyuşunu dinliyordum ki, ondan daha güzelini işitmedim'. Bunun üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kalktı, gidip o kişiyi uzun uzun dinledi ve sonra dönüp gelerek şöyle dedi:

Bu okuyan kişi Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı Sâlim'dir. Ümmetimden Sâlim gibilerini çıkaran Allah'a hamdederim. 32

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir gece beraberinde Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer olduğu halde Abdullah b. Mes'ud'u dinledi. Abdullah b. Mes'ud'u dinlerken uzun uzun durup beklediler. Sonra **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Kim Kur'ân'ı indiği gibi ter u taze bir şekilde okumak istiyorsa İbn Ümmi Abd'in kıraatiyle okusun. 33

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara İbn Mes'ûd'a şöyle demiştir:

-Bana Kur'ân oku.

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben mi sana Kur'ân okuyacağım?

Halbuki Kur'ân sana inmiştir?

-Ben, Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim.

Bunun üzerine İbn Mes'ûd Kur'ân okudu, **Rasûlüllah**'ın gözlerinden yaşlar akmaya başladı. 34

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara Ebû Musa el- Eş'arî'yi dinledikten sonra

şöyle buyurmuştur: 'Suna Âl-i Davud'un mizmarlarından verilmiş. . . '35 **Rasûlüllah**'ın bu sitayişini işiten Ebû Musa dedi ki: 'Ey Allah'ın Rasülü! Eğer senin dinlediğini bilseydim daha güzel okurdum'.

Meşhur kurrâ Heysem b. Hamid el-Gassânî, Resulûllah'ı rüyasında görür. Allah Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona 'Kur'ân'ı sesiyle süsleyen Heysem sen misin?' der. 'Evet yâ **Rasûlüllah**!' diye **cevap** verince, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur: **Allahü teâlâ**, sana hayırlar ihsan eylesin'. Rivâyet olunduğuna göre, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbı bir araya geldikleri zaman, aralarından birisine Kur'ân'dan bir sûre okumayı emrederlerdi.

Hazret-i Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî'ye 'Rabbimizi bize hatırlat' der, bunun üzerine Ebû Musa, Hazret-i Ömer'in nezdinde Kur'ân okur. O kadar uzun okur ki, nerede ise, namazın vakti geçer. Bunun üzerine ashâbdan birisi 'Ey emîrel Mü'minîn! Namaz, namaz' diye hatırlatır. Hazret-i Ömer'de 'Acaba biz namazda değil miyiz?' diye karşılık vererek **Allahü teâlâ**'nın şu ayetine işâret eder:

Muhakkak ki, Allah'ı zikretmek daha büyüktür. (Ankebût/45) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah Kitabı'ndan tek bir ayeti cân-ü gönülden dinleyen kimse için, o ayet kıyâmet gününde bir nur oluverir. 36

Rivâyete göre 'Bir ayeti dinleyen için on hasene yazılır7. Dinlemenin sevabı ne kadar büyürse, ona sebep olan okuyucu da o sevapta dinleyenle ortaktır. Ancak okuyucunun gayesi riya ve gösteriş ise, o zaman hüküm değişir.

30) Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, ibn Hibbân ve Hâkim, (Berrâ b. Âzibden)

31) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

32) İmâm-ı Ahmed, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce

33) Müslim ve Buharî

34) Müslim ve Buharî, (Ebû Musa'dan)

35) Nesâî, (Hazret-i Aişe'den)

36) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Hüreyre'den)

8-3

Kur'ân Okunurken Riayet Edilmesi Gereken Bâtınî ameller

Bunlar da on tanedir:

Kelâm'ın Aslını Anlamak

Tâzim

Kalp Huzuruyla Okumak

Tedebbür (Düşünmek)

Tefehhüm (Anlamaya Çalışmak)

Tecerrüd (Anlamayı Engelleyen Herşeyden Uzaklaşmak)

Tahsis (Kendine Hitap Edildiğini Bilmek)

Teessür (Müteessir Olmak)

Terakki

Teberrî

Kelâm'ın Aslını Anlamak

Kelâm'ın azametini ve yüceliğini **Allahü teâlâ**'nın celâl arşından mahlukâtının anlayış derecesine inmek suretiyle yapmış olduğu lütuf ve fazileti bilmek gerekir. Kur'ân okuyan; **Allahü teâlâ**'nın zâtî ile kaim bulunan ve kadîm bir sıfatı olan kelâmının mânâlarını lûtfuyla insanların anlayışına ne şekilde müsait kıldığına dikkatle bakmalıdır ve yine dikkat etmelidir ki, **Allahü teâlâ**'nın o kadîm sıfatı, harflerin kıvrımlarında ve seslerin arasında nasıl tecelli etmiştir? Oysa harflerle sesler, beşer sıfatlarıdır. Çünkü beşer kendi sıfatlarının vasıtasıyla olmazsa, **Allahü teâlâ**'nın sıfatlarını arılamaktan aciz kalırdı. Aynı zamanda eğer **Allahü teâlâ** kelâmının yüceliğinin hakîkatini harflerle örtmeseydi, onu dinlemek ne arşın ne de fersin kârı olurdu.

Onun saltanatının azametinden ve nurunun kıvılcımlarından arş ile fersin arasında her ne varsa bilcümlesi yanıp kül olacaktı. Eğer **Allahü teâlâ** Musa (aleyhisselâm)ya sebatkârlık ihsan etmeseydi Hak Teâlâ'nın tecellisinin başlangıçlarına güç yetiremeyen dağ gibi, Musa (aleyhisselâm) da onun kelâmını dinlemeye güç yetiremeyecekti Dağın paramparça oluşu gibi, o da yok olup gidecekti. **Allahü teâlâ**'nın kelâm-ı kibriyâsının yüceliğini anlatmak ancak bâzı misaller vermek suretiyle mümkün olabilir.

Çünkü halk ancak bu şekilde anlar. İşte bunun için ariflerden bazıları kelâm-ı kibriyânın azametini şöyle dile getirmişlerdir: Levh-i Mahfuzda, bulunan kelâmullah'n her harfi, Kaf dağından daha büyüktür. Bütün melekler bir araya gelseler, tek bir harfini kaldırmaya tâkat getiremezler. Tâ ki, levhin âmiri bulunan İsrâfil (aleyhisselâm) gelir, o harfi, kaldırır ve Allah'ın izni ve rahmetiyle yerinden kıpırdatır. Bu da İsrafil'in kuvvet ve takatiyle değil **Allahü teâlâ**'nın lûtfuyladır.

Hükemâdan biri, Allah kelâmının derecesinin yüceliğine ve insan anlayışının kusurluluğuna rağmen nasıl insan anlayışına varıp da orada sebat kıldığının hakikatini ince ve lâtif bir tâbir ile ifade edip bütün hakikatini belirten bir misâl vererek şöyle dedi: Bir hakîm, padişahlardan birisini peygamberlerin şeriatına davet etti. Padişah, o hakimden birkaç sual sordu. Hakîm, padişahın ta'katının yeteceği ve anlayacağı bir tarzda o sualleri **cevap**landırdı. Bunun üzerine pâdişah, hakîme dedi ki: 'Bana söyle bakalım, peygamberlerin getirdiğinin, insan kelâmı olmayıp, Allah'ın kelâmı olduğunu iddia ediyorsun, bu takdirde insanoğlu Allah kelâmını kaldırmaya ve anlamaya nasıl güç yetirebilir?'

Hakîm de şöyle **cevap** verdi:

Biz insanları görüyoruz ki, bazı hayvanlara ve kuşlara maksadlarını anlatmak istedikleri zaman, yani o hayvanların ileri ve geri gitmesini, dönüp bakmasını veya ilerlemesini kasdettikleri zaman,

bakıyorlar ki, hayvanlar, insanların akıl nurlarından çıkan insan kelâmının anlamını ayırdetmekten acizdirler.

Oysa o kelâm gayet güzel, gayet süslü ve intizamlıdır. Bu durumu gören insanlar, hayvanların kalbine, hayvanlara uygun bir tarzda ıslık gibi sesler ihdâs ederek ve onların seslerine yakın bulunan ıslığı çalarak gayelerini onlara anlatırlar ki hayvanlar, insanın kendi seviyesine inip seslenmesi sayesinde insanın gayesini anlasın ve iradesini, cüz'i de olsa tatbik etsin.

İşte insanlar da böylece Allah Teâla'nın kelâm-ı ilâhîsinin hakikatini ve sıfatlarının kemâlini olduğu gibi anlatıldığı takdirde anlamaktan acizdirler. Bu bakımdan aralarında hikmetin bilinmesi için, kullandıkları seslere tıpkı insanın maksadını hayvana anlatmak için kullandığı ıslık sesi gibi oldular.

Bu durum, o sıfatlarda gizli bulunan hikmetin mânâlarına mâni değildir. Beşer sesleri, altında gizli olan hikmetlerin şerefi için şereflendi ve o mânâların büyüklüğüyle büyüdü. Bu bakımdan insanın sesi, hikmetin cesedi ve dışı mesabesindedir. Hikmet de, insan sesinin nefsi ve ruhtan ötürü aziz ve şerefli olduğu gibi, kelâmın telâffuz ve sesleri de altındaki hikmetten ötürü o derecede şerefli olur. Kelâmın mertebesi çok yüce ve derecesi büyüktür. Saltanatı herşeyi kahredici, hükmünün gerek hakta, gerek bâtılda geçerli ve belirleyici olduğu muhakkaktır. Adaletle hükmeden O, emreden ve yasaklayan, hükmüne muhakkak rıza gösterilen ve herşeyi görüp ona göre hükmeden O! Bâtıl, hikmetli kelâmın yanında dimdik durmaya güç yetiremez. Gölgenin güneşin ışınları önünde durmaya güç yetirmediği gibi...

Beşerin hikmetin derinliklerine nüfuz etmeye takati yoktur. Nitekim gözleriyle güneşe nüfuz edip bakmaya güçleri olmadığı gibi...

Fakat buna rağmen gözlerinin görmesine vesile olan güneş ışınlarından da mahrum değillerdir. Ancak o ışınlarla ihtiyaçlarını temin edebiliyorlar. Bu bakımdan Allah'ın kelâmı yüzü perdeli ve emri yerine getirilen bir pâdişah gibidir. Galib ve görünen güneş gibi, esas maddesi gözle görünmez. Pırıl pırıl parlayan yıldızlar gibidir. Onların seyrine vâkıf olmayan bir kimse de onlarla yolunu tâyin eder. Bu bakımdan nefis cevherlerin hazinelerinin anahtarı o kelâmdır. O kelâm, aynı zamanda öyle bir hayat suyudur ki, ondan içen ölmez. Öyle bir hastalık devâsıdır ki, ondan bir defa alan artık hiçbir zaman hastalanmaz...

Hakimin, Allah kelâmının mânâsını anlatmak için zikrettiği misâl, o hakikatten bir nebzedir. Bundan daha fazlasının Muamele İlmi bölümünde zikredilmesi uygun değildir. Bu bakımdan bununla yetinmek gerekir.

Tâzim

Kur'ân'ı okuyan kişi, bu işe ilk başladığı zaman kalbinde konuşanın (Allah'ın) azametini hazır bulundurmalıdır.

Bilmeli ki, okuduğu beşer kelâmı değildir ve yine bilmelidir ki, **Allahü teâlâ**'nın kelâmını okumakta gayet tehlikeli bir durum mevcuttur. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Kur'ân'a ancak temiz olan kimseler dokunabilir. (Vâkıa/79)

Nasıl ki, mushafın cildine ve yapraklarına ancak abdestli ve pâk olan bir kimse el sürebiliyorsa, öylece mânânın bâtını da (Allah'ın hükmüyle) ancak kötülüklerden pâk olan kalbin bâtınına açıktır, Allah'ın azameti ve büyüklüğü ile nurlanan kalbe açıktır ancak.

Nasıl ki, mushafın cildine her elin değmesi uygun değilse, öylece harflerinin okunmasına da her lisan ve mânâlarının idrâkine de her kalp uygun ve elverişli değildir.

İşte bu tazimden ötürü İkrime b. Ebi Cehil, Kur'ân'ı açtığı zaman baygınlık geçirir ve derdi ki: 'Şu, rabbimin kelâmıdır, şu, rabbimin kelâmıdır'. Bu bakımdan kelâma saygı göstermek, onun sahibine saygı göstermek demektir. Kişi konuşanın sıfatlarını, celâlini ve fiillerini düşünüp idrâk etmedikçe konuşanın azameti onun kalbinde yerleşmez.

Ne zaman ki kişinin kalbinde, arş, kürsî, gökler ile yerler arasındaki cin, insan ve ağaçlar hazır bulunursa ve aynı zamanda bütün bunların yaradanı, bunlara güç yetiren, bunların rızkını verenin bir olduğu düşüncesi yerleşirse, bütün bunlar onun kudretinin kabzasında fazl ve rahmet, hikmet ve satveti arasında şaşkın şaşkın dönerler. Eğer nimet verirse faziletinden nimet vermiştir. Eğer azap ederse adaletiyle azap etmiştir, ruhunu idrak ederse ve yine şunlar cennete gitsin dediğinde onların cennete gitmesinden zerre kadar perva etmediğini, şunlar da cehenneme gitsin dediğinde, yine onların cehennemi boylamasından zerre kadar müteessir olmadığını kavrarsa, işte o zaman azamet ve yüceliğin hakikatini idrâk etmiş sayılır. Bu bakımdan bu gibi şeyleri düşünmek, önce konuşanın azametini, sonra da konuşulanın azametini okuyanın kalbine yerleştirir.

Kalp Huzuruyla Okumak

'Ey Yahya! Kitab'ı kuvvetle tut' (Meryem/12) ayeti 'ciddiyet ve kuvvetle Kitab'a sarıl' şeklinde yorumlanmıştır. 'Ciddiyetle kitaba sarılmanın mânâsı; kitâbî okurken himmeti herşeyden kitaba çevirmek ve kişinin kendisini sadece ona hasretmesi demektir'.

Âlimlerden birine 'Kur'ân'ı okuduğun zaman, nefsine herhangi birşey gelince vesvese ediyor musun?' denildiğinde şöyle **cevap** vermiştir: 'Benim nezdimde Kur'ân'dan daha sevimli bir şey var mıdır ki kalbime gelsin'.

Seleften bazısı, bir ayeti okuduğu zaman, eğer kalbi o ayette mutmain olup onun mânâsını anlamamışsa **ikinci** bir defa onu tekrar ederdi. İşte bu sıfat bir önceki ayetin taziminden doğan sıfattır. Zira kişi, okuduğu kelâmı tazim ederse okudukça onunla müjdelenir, aralarında yakınlaşma olur ve okuduğundan gâfil olmaktan uzaklaşır. Bu bakımdan Kur'ân'da kalbin ünsiyet edeceği mânâlar mevcuttur, yeter ki okuyucu bu işin ehli olsun. O halde Kur'ân'ı okuyan bağ ve bahçelerde gezintiye çıkmış gibidir. Bu durumda nasıl olur da onun gayrisini düşünüp de onunla meşgul olabilir. Böyle zevk ve sefa yerlerinde dolaşan bir kimse elbette onlardan başkasını düşünmez.

Denildi ki: Kur'ân'da meydanlar, bostanlar, kasırlar, gelinler, ipekliler, bahçeler ve hanlar vardır. Mim harfleri Kur'ân'ın meydanları, R harfleri Kur'ân'ın bostanları, H harfleri sarayları, köşkleri, tesbih ve tenzihi bildiren ayetler gelinleri, Ha Mimler ipeklileri (gelinlikleri), mufassal sûreler bahçeleri, diğer kısımları ise hanlarıdır. Bu bakımdan okuyucu meydanlara girdiği, bostanlardan biçtiği, saraylara yerleştiği, gelinleri gördüğü, ipeklileri giydiği, bahçelerde dolaştığı ve hanların odalarında kaldığı zaman,

tamamen bu zevkin tesirinde kalır. Artık Allah'tan başkası ile meşgul olmaz. Kalbi başka yerlere gitmediği gibi, fikri de dağılmaz.

Tedebbür (Düşünmek)

Düşünme, kalp huzurunun ötesinde bir mânâdır. Zira insanoğlu bazan Kur'ân'dan başka şey düşünmez. Fakat buna rağmen sadece Kur'ân'ı dinlemekle yetinir, mânâlarını düşünce süzgecinden geçirmez. Oysa okumaktan gaye düşünmektir. İşte düşünmeyi teinin etmek için, Kur'ân'ı tertîl ile okumak sünnet olmuştur. Çünkü Kur'ân'ın zahirini tertîl ile okumak bâtınında tedebbür (düşünme) imkânını bahşeder.

Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: 'İçinde anlayış bulunmayan bir ibadette hayır olmadığı gibi, içinde düşünme olmayan okumanın da hayrı yoktur'.

Eğer kişi ancak ayetleri tekrar etmek suretiyle düşünme imkânına kavuşabiliyorsa, o zaman ayetleri tekrar ediversin. Ancak bir imama uymuş ise, ayetleri tekrar etmeyi terketmek gerektir. Zira imama uyan bir kimse bir ayeti düşünmeye koyulduğu takdirde imam başka bir ayete geçer, o zaman imamı dinlememiş olur ve böylece günahkar olur. Hâli, tıpkı muhatabının bir kelimesi hoşuna gidip de onunla meşgul olan, konuşmasının diğer bölümlerini anlamayan bir kimsenin hâline benzemiş olur...

Rükûa vardığında, rükûdan önce okuduğu bir ayetin mânâsını düşünmekte olup rükûda okunan teşbihlerin ne demek olduğundan gâfil bulunan bir kimsenin hâli de böyledir. Zira bu hâl, artık vesveseden başka bir şey değildir.

Amr b. Abdülkays 'Namaz içinde beni vesvese kaplıyor' dediğinde kendisine sorulur: 'Seni saran vesvese dünya işlerindeki vesvese midir?' O da şöyle **cevap** verir: "Bedenimin mızrak darbesiyle delik deşik oluşu, namazda dünya vesvesesinin beni kaplamasından daha sevimli gelir bana. Böyle bir hâl yoktur. Ancak kalbim rabbimin huzurundaki duruşumla meşgul oluyor. Ben nasıl bu huzurdan ayrılacağım diye düşünüyor ve vesveselere kapılıyorum. (Bu huzurdan Allah katında makbul olanlardan olarak mı ayrılacağım, yoksa merdûd olanlardan mı?)'

İşte o böyle bir düşünceyi vesvese olarak kabul ediyordu. Hakîkatte de bu düşünce vesvesedir. Çünkü bu düşünce, insanı yaptığı fiilin mânâsından uzaklaştırır. **Şeytan**, bu mertebeye varan bir kimseyi, ancak dinî bir maksadla böyle meşgul edebilir. Yani onu daha faziletli bir dinî vazifeden bu şekilde menetmeye muvaffak olur. Hasan Basrî'ye Âmir b. Abdülkays'ın bu hali söylendiği zaman şöyle dedi: Eğer siz Âmir'den naklettiğiniz bu sözde doğru iseniz bilin ki, **Allahü teâlâ** böyle birşeyi bizde yaratmış değildir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Besmele'yi okuyup yirmi defa tekrar etmiştir,37

Rasûlüllah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Besmele'yi tekrar etmesi, mânâsını düşünmek içindir.

Ebû Zer Gıfâri'den şöyle rivâyet edilir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gece önümüzde namaza durdu. Şu ayeti tekrar tekrar okudu: 'Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır ve eğer kendilerini bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak galibsin ve hükmünde hikmet sahibisin'. (Mâide/118)38

Temim ed-Dârî bir gece sürekli şu ayeti tekrar etti: 'Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar kendilerini îman edip, sâlih amel işleyenler gibi mi yapacağımızı, hayat ve ölümlerini bir tutacağımızı mı sandılar? Ne fena hüküm veriyorlar'. (Câsiye/21)

Said b. Cübeyr bir gece şu âyeti tekrarladı: 'Ey günahkârlar! Bugün mü'minlerden ayrılın'. (Yasîn/49)

Âlimlerden biri 'Herhangi bir sûreyi açıyorum. O sûrede gördüğüm bazı hakikatler akşamdan sabaha kadar o sûreyi bitirmekten beni alıkoyuyor' buyurmuştur.

Bir âlim de şöyle der: 'Mânâsını anlamadığım ve kalbimin nasibi içinde bulunmayan bir ayeti okuduğum zaman, ondan sevap elde ettiğime inanmıyorum'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî'den şöyle hikâye edilir: 'Ben bir ayeti okuyorum, bazan dört veya beş gece o ayeti tekrar edip duruyorum. Buna rağmen eğer o ayet hakkındaki düşüncemi kesmezsem, başka bir ayete geçme imkânı bulamıyorum'.

Seleften biri altı ay Hûd sûresini tekrar edip durur. Bir türlü bu zaman zarfında o sûrenin mânâsını düşünmekten kendisini kurtaramaz.

Ariflerden biri şöyle der: 'Her cuma, her ay ve her sene bir hatmim vardır. Aynı zamanda otuz seneden beri başlattığım bir hatmim vardır ki, hâlâ onu bitirmiş değilim'.

İşte bütün bunlar düşünce ve tedkik derecelerine göre cereyan etmektedir. Bu zatlar, aynı zamanda şunu da söylemişlerdir: 'Kur'ân'ı okurken nefsimi ameleler yerine koyuyorum. Bazen günü gününe çalışıyorum, bazen aylık, bazen haftalık, bazen de senelik çalışıyorum'.

37) Ebûzer el-Herevî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

38) Nesâî ve İbn Mâce, (sahih bir senedle)

Tefehhüm (Anlamaya Çalışmak)

Tefehhüm, okuduğu her ayetten, gücü nisbetinde anlamaya çalışmak demektir. Zira Kur'ân, Allah'ın sıfatlarını, fiillerini, peygamberlerin hallerini, peygamberleri yalanlayanların hâllerini ve onların nasıl helâk olduklarını, Allah'ın emirlerini, yasaklarını, cennet ve cehennem zikrini ihtiva etmektedir.

Allah'ın sıfatlarını belirten bazı ayetler:

O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Size kendi cinsinizden çiftler yapmıştır. Davarlardan da çiftler... Sizi bu tarzda yaratıp üretiyor. O'nun misli gibi (ona benzer) tek birşey yoktur. O, bütün söylenenleri işitir bir semî'dir, bütün yapılanları gören bir basîr'dir.(Şûrâ/11) Melik 'tir (mülk ve saltanatı devamlı olandır), Kuddûs 'tür (yani her türlü noksanlık ve ayıplardan beridir, bütün âfet ve kederlerden salimdir), Mü'mindir (yâni emniyet verendir), Müheymin'dir (yani her şeyi gözetip koruyandır), Azîzdir (yani herşeye galibdir), Cebbâr'dır (yani kulların hallerini ve ihtiyaçlarını düzeltendir. Varlığı çok yücedir), Mütekebbir 'dir (azamet ve ululuk sahibidir).(Haşr/23)

Bu bakımdan okuduğumuz bu isim ve sıfatların mânâlarını derin derin düşünmelidir ki, bunların sırları kendisine inkişâf etsin. Zira bu isim ve sıfatların altında öyle mânâlar saklıdır ki, o mânâlar ancak muvaffak olanlara belirir. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Hazret-i Peygamberin insanlardan gizleyip de sadece bana fısıldayıp söylediği birşey yoktur. Ancak **Allahü teâlâ**'nın, kitabı hususunda kuluna verdiği anlayış ve idrak müstesna!39

Bu nedenle okuyucu Kur'ân'ın mânâsını anlamayı şiddetle aramalıdır.

İbn Mes'ûd şöyle buyurmuştur: 'Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isteyen bir kimse, Kur'ân'ı deşsin. Kur'ân'ın en büyük ilimleri **Allahü teâlâ**'nın isim ve sıfatları altındadır. Çünkü insanların çoğu o isim ve sıfatlardan ancak kendi anlayışlarına uygun mânâlar çıkarmışlardır. Oysa onların derinlerine nüfûz etmemişlerdir.

Allahü teâlâ'nın Fiilleri

Gökleri, yeri ve onlardan başka varlıkları yarattığını zikretmesi gibi... Bu bakımdan okuyan bu mânâları taşıyan ayetlerden Allah'ın sıfatlarını ve celâlini anlamalıdır. Çünkü fiil, faile delâlet eder. Fiilin büyüklüğü failin büyüklüğüne delildir. Bu bakımdan fiilde, fiil değil fâil görünmelidir.

Hakkı bilen, herşeyde O'nu görür. Çünkü herşey haktandır. O'na dönecek, O'nunla kaim ve O'nun içindir. Bu bakımdan hakîkat açısından O, külldür. Yani herşey O'nun varlığını ilan etmektedir. Kim gördüğünde O'nu görmezse sanki O'nu tanımamıştır. O'nu tanıyan da O'ndan başka her ne varsa hepsinin bâtıl olduğunu tanımış demektir. O'nun zâtı hariç, herşey helâk olur. Bunun mânâsı herşey **ikinci** bir halde iptal olunacaktır demek değildir. Belki herşey el'ân, eğer zâtı, zât olarak itibar edilirse bâtıldır. Ancak Allah'ın var ettiği ve O'nun kudretiyle meydana geldiği cihetle eşyaya itibar edilirse, o vakit varlıkları bu mânâ ile sabit olur. Yani tâbi olmak yoluyla sâbit olurlar. İstiklâl yoluyla ise, mutlak bâtıldırlar.

İşte bu keyfiyet, mükâşefe ilminin başlangıçlarından bir başlangıçtır. Bu sırra binâen okuyucu şu ayetleri okuduğu zaman sadece su, ateş, ekin ve meni mânâlarına düşüncesini hasretmemelidir. Belki meninin biri diğerine benzer cüzlerden müteşekkil olduğunu düşünmeli, sonra bu meninin et, kemik, sinir ve damarlara nasıl taksim edildiğini, çeşitli şekilde baş, el, ayak, ciğer, kalp ve sâir âzâlar olarak meydana nasıl geldiğini, sonra buradaki kulak, göz, akıl ve sair şerefli sıfatlarının nasıl belirdiğini, sonra bunlardaki gazab şehvet, kibir, cehalet, yalanlamak ve mücadele gibi çirkin sıfatların nasıl olduğunu düşünmelidir.

Bahsi geçen ayetler şunlardır:

Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? (Vâkıa/63)

Şimdi gördünüz mü (rahimlere) döktüğünüz meni yi? (Vâkıa/58)

Şimdi içmekte olduğunuz suyu bildirin bana! (Vâkıa/68)

Şimdi çakıp yakmakta olduğunuz ateşi bana haber verin! (Vâkıa/71)

Evet, bu ayetleri söylediğimiz gibi düşünmelidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

O (inkarcı) insan görmedi mi? Biz onu bir nutfeden yarattık. Şimdi de âşikâr bir mücadeleci kesiliverdi. (Yâsin/77)

Evet, bu hikmetleri düşünmelidir. Düşünmeli ki, o hikmetlerin acaipliklerine ulaşabilsin. Acaiplerin acaibi ise, bu acaiplerin kaynağı bulunan sıfatlardır. Bu bakımdan kişi, daima sanata bakmalıdır. Bakmalıdır ki, orada yaratanı görebilsin.

Peygamberlerin Hâlleri

Kur'ân okuyan insan peygamberlerin yalanlandıklarını, nasıl vuruldukarını ve bazılarının nasıl öldürüldüklerini Kur'ân'dan dinlediği zaman, bundan anlamalıdır ki; Allah peygamberlerden de, kendilerine peygamber gönderilen kimselerden de müstağnidir.

Bu hâdiseler O'nun istiğna sıfatına delâlet eder. Eğer bütün beşeriyeti helâk ederse, bu hadise O'nun mülkünde zerre kadar menfi bir tesir icra edemez. Başka bir ayette peygamberlerin galip geldiklerini okuduğu zaman, **Allahü teâlâ**'nın kudretine ve hakka yardım etmek hususundaki irâdesine yorumlamalıdır.

Peygamberleri Tekzib Edenlerin Hâlleri

Ad, Semûd kavimleriyle onların başına gelen hadiseler gibi... Bu hadiseleri belirten ayetleri okuduğu zaman Allah'ın satvet ve intikam alışından korkmalıdır.

Bu hadiseden kendi nefsi için ibret almalıdır. Eğer gâfil olur sû-i edebde bulunur ve **Allahü teâlâ**'nın azabının gecikmesine aldanırsa 'Belki de **Allahü teâlâ**'nın azabı yakama yapışır ve hükm-i ilâhîsi benim hakkımda infaz edilir' diye düşünüp nasibdar olmalıdır. Böylece cennet ve cehennem ve Kur'ân'ın diğer konularını dinlediği zaman, herbiri hakkında uygun şeyler düşünüp ibret almalıdır. Bunlardan ne gibi ibret alınır? Bunu saymaya imkân yoktur. Çünkü sonsuzluğa doğru uzanıp gider. Her kul, **Allahü teâlâ** kendisine bu sahada ne kadar nasib etmişse ancak o kadarını alabilir. Zira yaş ve kuru her ne varsa tamamı hâdiseleri apaçık beyân eden kitabda mevcuttur.

İşte bunun delili olan ayet:

De ki: Eğer rabbimin kelimeleri(ni yazmak) için bütün denizler mürekkeb olsa, muhakkak ki rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi. Bir o kadar daha yardımcı getirsek bile... (Kehf/109)

Yine bu sırra binâen Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: 'Eğer dileseydim sadece Fâtiha-i Şerîfe'nin tefsiri bahsinde yetmiş deve yükü kitap yazabilirdim'.

Belirttiklerimizden gayemiz; Kur'ân'ı anlamak yoluna işaret etmektir ki bu kapı okuyucunun önüne açılsın. Bu sahayı tamamen sayarak arzetmek hususuna gelince, bu, beşer takatinin üstünde bir şeydir.

Kur'ân'ın hakikatlerini anlamakta az da olsa, nasibi olmayan bir kimse şu ayetin mefhumuna dahil olur:

O, münafıklardan seni dinlemeye gelen de var. Hatta senin yanından çıktıkları zaman (sahâbîlerden) kendilerine ilim verilmiş olanlara şöyle derler: 'O (Peygamber) demin ne söyledi?'

(Böylece alay ederler) Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerini mühürlemiştir de hep hevâlarına uymuşlardır. (Muhammed/16)

Bunların kalplerine vurulan mühür ise Kur'ân'ı anlamalarına engel olan şeylerdir ki, gelecek bahislerde zikrettiğimiz zaman bilinecektir.

Denildi ki: 'Mürid, ancak Kur'ân'da bütün isteklerini gören bir kimseye denir'. Demek ki, bütün isteklerini Kur'ân'da görmeyen mürid olamaz. Mürid olan bir kimse, Kur'ân'dan eksik sıfatları tam sıfatlardan ayırdeder, mevlâsının lütfuyla kölelere muhtaç olmaktan müstağni olur.

39) Nesâî, (Ebû Hüreyre'den

Tecerrüd (Anlamayı Engelleyen Herşeyden Uzaklaşmak)

Kur'ân anlayışına mâni olan şeylerden kaçınmak gerekir; zira insanların çoğu, **şeytan**ın kalplerine gerdiği perde ve sebeplerden ötürü Kur'ân'ın mânâlarını anlamaktan menedilmişlerdir. Böylece Kur'ân sırlarının hikmetleri kendileri için perdelenmiş ve basiretleri onu göremez olmuştur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer **şeytan**lar, Ademoğullarmın kalpleri etrafında cirid atmasaydılar, Ademoğulları melekûta bakabilecekti.40

Kur'ân'ın mânâları melekût aleminin cümlesindendir. Zahirî duyulardan gizlenip ancak basiret nuruyla müşahede edilen herşey de melekût alemindendir.

Kur'ân'ı Anlamaya Perde Olan Hususlar

1. Kalbi, harflerin mahreçlerinden çıkmaya yönelmesidir. Böyle bir kimseyi, Kur'ân okuyucularını Allah kelâmının mânâlarını anlamaktan alıkoymakla görevli bulunan bir **şeytan** sevk ve idare eder. **Şeytan** daima onları harfleri tekrar etmeye yöneltir. Ona daima 'harf mahrecinden çıkmadı' vesvesesini verip durur. Bu bakımdan böyle bir kimsenin düşüncesi yalnızca harflerin mahreçleri üzerine teksif edilmiş olur. O halde böyle bir kimseye nasıl olur da mânâlar inkişâf eder, Bu gibi bir vesveseye itâat edip kurban giden bir kimse, **şeytan** için en büyük oyuncaktır! (Allah korusun).

2. Uyduğu bir mezhebe mukallid olup da sadece taklid ettiği mezheb üzerine titremek, nefsinde dinlediğine sadece taassub yoluyla yer verip ısrar etmek, basiret ve müşâhede ile ona ulaşmaya yanaşmamaktır.

İşte böyle bir kimseyi inancı bağlamış bulunur ve bir türlü inanç bağlarından kurtulup ötelere adım atamaz.

İnandığından başka bir şeyin kalbine gelmesi adeta imkansızdır. Böyle bir kimsenin görüşü sadece dinlediklerine münhasırdır. Uzakta kendisine bir ışık görünüp dinlediklerine muhalif düşen mânâlardan herhangi bir mânâ baş gösterirse, taklid **şeytan**ı derhal kendisine hücum ederek şöyle der: 'Nasıl olur da böyle bir mânâ kalbine gelebilir? Oysa bu senin ecdadının inandıklarına muhaliftir!'

Bu bakımdan kişi, bu mânânın **şeytan**dan gelen bir gurur olduğunu zanneder, ondan uzaklaşır ve benzerinden sakınır. İşte bu gibiler için sûfîler İlim perdedir' demişlerdir.

Sûfîlerin buradaki 'ilim'den kastettikleri; insanların mücerred taklid ile üzerinde ısrar ettikleri inançlardır veya mezheb mutaassıblarmın mücadele kelimelerinin mücerrediyle yazmış oldukları ve geride gelenlere bıraktıkları mânâsız ibarelerdir. Basiret nuruyla müşahede edilen ve keşfolunan hakîki ilme gelince, o, istenenin en sonu ve hedefi, olmak hasebiyle nasıl olur da perde olabilir?

Bu gibi taklid, bazan bâtıl olur ve aynı zamanda hakikatlerin bilinmesine de mâni olur. Meselâ arş üzerindeki istiva'dan orada temekkün ve istikrar etmeye inananın akidesi gibi...

Eğer böyle bir kimseye, meselâ **Allahü teâlâ**'nın 'el-Kuddûs' isminden 'Allah insanlar için câiz olan herşeyden mukaddestir' mânâsı başgösterirse, eski taklidi bir türlü bu mânânın kalbine yerleşmesine imkân vermez.

Oysa bu mânâ onun kalbine yerleşirse **ikinci** ve **üçüncü** keşiflere kapı açarak onu çekebilir ve böylece keşifler biri diğerini takip ederek çözülmeye başlar. Fakat bu hakîkat, onun bâtıl taklidiyle çarpıştığı için, derhal o taklid bu hakîkati onun kalbinden uzaklaştırır.

Bazen de taklid hak olduğu halde yine de Kur'ân'ın mânâsının anlaşılmasına ve keşfine mâni olmaktadır. Çünkü insanların inanmakla mükellef oldukları hak, birkaç mertebe ve dereceye ayrılır. Onun başlangıcı ve zahiri vardır. Bir de bâtınının derinliği vardır. Tabiatı zâhir üzerinde dondurmak, elbette bâtının derinliğine dalmaktan insanı meneder. Nitekim bunu zâhir ve bâtın ilimlerinin arasındaki fark hususundaki Kavâid'ul-Akaid bölümünde zikretmiştik.

3. Kişinin bir günâhta ısrar etmesi veya mütekebbir olması, az da olsa itaat olunan dünya hevesiyle mübtelâ bulunmasıdır. Çünkü böyle bir durum kalbin kararmasına ve paslanmasına vesile olur. Bu durum, tıpkı aynanın yüzündeki pas gibidir. Hakkın tecellisine mâni olur. Bu durum ise, kalp için en büyük perdedir. İşte insanların çoğu bu perde ile hakikati görmekten perdelenmişlerdir. Şehvetler ne kadar kalbin üzerinde yerleşirse Allah kelâmının mânâları da o kadar perdelenir. Kalpten dünya ağırlıkları ne kadar kalkarsa o derecede de mânânın o kalpte tecelli etmesi yakınlaşır. Kısacası kalp ayna gibidir, şehvetler de pas... Kur'ân'ın mânâları da aynada görünen sûretler gibidir. Şehvetleri sökmek suretiyle kalbin temizlenmesi aynanın parlatılması gibidir. İşte bu hikmete binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ümmetim dinar ve dirhemi (serveti) yücelttiği zaman, onlardan İslâm'ın heybet ve azameti sökülüp alınır. Emri hi'l-Ma'rufu ve Nehy-i an'il-Münkefi (iyiliği emredip ve kötülüğü yasaklamayı) terkettikleri zaman da, vahyin bereketinden mahrum olurlar.41

Fudayl b. İyaz (radıyallahü anh) 'Vahyin bereketinden mahrum olmak Kur'ân'ı anlamaktan mahrum olmaktır' demiştir.

Allahü teâlâ Kur'ân'ın anlaşılır ve hatırlatıcı oluşunda Allah'a dönüşü şart kılarak şöyle buyurmuştur:

Bütün bunları hakka ve hakîkate dönen her kul için bir ihtar ve bir ibret dersi olsun diye yaptık. (Kaf/8)

Fakat ancak küfürden dönen (Allah'ın alâmetlerinden ibret alır ve gerçeği) anlar. (Mümin/13)

Ancak akıl sahipleri anlar. (Ra'd/19)

Dünya aldanışını âhiret nimetlerine tercih eden bir kimse akıllılardan olamaz ve bu hikmetten ötürü kitabın sırları kendisine açılmaz!

4. Zâhirî bir yorumu okuyup 'Kur'ân kelimelerinin mânâları ancak İbn Abbâs, Mücâhid ve benzeri müfessirlerden nakledilen mânâlardır' şeklindeki inanıştır. 'Bunların ötesindeki mânâlar rey ve şahsi düşünce ile verilen mânâlardır ve Kur'ân'ı kendi reyiyle tefsir eden ateşte yerini hazırlamış olur' kanaatine varmaktır.

İşte bu kanaat de Kur'ân mânâlarının önüne çekilen büyük bir sed ve perdedir. Biz rey lie Kur'ân'ın tefsir edilmesinin mânâsını **dördüncü** bölümde beyân edeceğiz ve bunun Hazret-i Ali'nin 'Ancak Allah'ın kuluna verdiği anlayış ve idrak müstesna' şeklindeki sözüne zıd düşmediğini kaydedip diyeceğiz ki; eğer Kur'ân'ın mânâsı sadece İbn Abbâs, Mücâhid ve benzeri müfessirlerden nakledilen zahir mânâlar olsaydı, âlim olan insanlar Kur'ân'ın mânâsında ihtilâfa düşmezlerdi.

40) Namaz bölümünde geçmişti.

41) İbn Ebi'd-Dünya

8-4

Tahsis (Kendine Hitap Edildiğini Bilmek)

Bu bakımdan kişi, Kur'ân'ın bir emrini veya bir yasağını dinlediği zaman, o yasağın ve emrin kendisine tevcih edildiğini takdir etmelidir. Bir va'd veya vaîdi işittiği zaman, yine böyle takdir etmelidir ki, burada müsamere ve hikaye kastolunmaz.

Bunlardan gaye geçmişlerin durumundan ibret almak ve okuyanın bu hâdiselerden kendi ihtiyacını idrâk etmesi kastolunmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir kıssası yoktur ki, o, Rasülullah ve ümmeti hakkında bir fayda temin etmek için sevkedilmemiş olsun. İşte bu sırra binaen Allah 'Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini sağlamlaştıracak her haberi sana anlatıyoruz' (Hûd/120) buyurmuştur. Bu bakımdan kul, **Allahü teâlâ**'nın Kur'ân'da bahsettiği peygamberlerin hâlleriyle ezâ ve cefâya karşı olan sabırlarıyla, Allah'ın yardımını beklemek için dindeki sebatkârlıklarıyla kendisinin de kalbini sabit kılmak istediğini anlamalıdır. Kul nasıl bunu böyle takdir etmeyecektir?

Oysa Kur'ân sadece Hazret-i Muhammed'e mahsus olarak inmiş değildir. Belki bütün âlemlere nur, rahmet ve şifadır. Zaten **Allahü teâlâ**'nın, Kur'ân nimetinin karşılığında şükretmeyi bütün beşeriyete emretmesi de bu mânâdan doğar...

Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği Kur'ân'ı ve ondaki hikmeti düşünün. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah herşeyi kemâliyle bilicidir. (Bakara/231)

Size öyle muazzam bir kitâb indirmişiz ki, (îman ettiğiniz takdirde) bütün şerefiniz ondadır. Hâlâ akıllanmıyacak mısınız? (Enbiyâ/10)

(Onları) açık delillerle ve kitaplarla (gönderdik); sana da bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın, ta ki düşünüp öğüt alsınlar. (Nahl/44)

İşte Allah, onların durumlarını, insanlara böyle anlatır. (Muhammed/3)

Haberiniz olmayarak ansızın tepenize azap inmeden önce rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbî olunuz. (Zümer/55)

Bu Kur'ân, insanlara hak ölçüleri gösteren nurlardan ibarettir ve şüphesiz îman edecek bir cemâat için hidayet rehberidir. (Câsiye/20)

Bu, insanlara bir açıklama, korunanlara yol gösterme ve öğüttür. (Al-i İmrân/138)

Allahü teâlâ ilahî hitabıyla bütün insanları kasdettiği zaman elbette onun içinde fertleri de kasteder. İşte okuyucu da kasdolunan bir ferd'dir. Bu bakımdan ona ve diğer insanlara ne olmuş ki kendilerini Kur'ân'a muhâtab saymazlar? O halde okuduğu Kur'ânla kendisinin kasdolunduğunu takdir etmelidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bana şu Kur'ân vahyolundu ki? onunla hem sizi ve hem de kime ulaşırsa onu korkutayım. (En'am/109)

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî şöyle buyurmaktadır: 'Kur'ân kime tebliğ edilirse sanki onunla **Allahü teâlâ** konuşur. Bunu böylece takdir ettiği zaman Kur'ân'ı herhangi birşey okur gibi okuyamaz. Kölenin efendisinden gelen bir mektubu okuduğu gibi okur ki, düşünüp içindeki emirlerle gereğince amel etsin'.

Bu sırra binâen âlimlerden bâzıları: 'Şu Kur'ân rabbimiz tarafından bize gelen mektuplar mecmuasıdır. O mektuplar rabbimizin ahidlerini bize hatırlatıyor. Biz de namazlarımızda onu düşünerek okuyoruz. Tenha yerlerde onun üzerinde duruyoruz. İbadetlerimizde ve gidişatımızda onu tatbik ediyoruz' demişlerdir

Mâlik b. Dinar şöyle buyurmaktadır: 'Ey Kur'ân ehli! Kur'ân sizin kalbinize ne gibi bir tohum ekti? Biliniz ki yağmur yeryüzünün baharı olduğu gibi, Kur'ân da mü'minin baharıdır'.

Katâde şöyle demiştir: 'Şu Kur'ân ile herhangi bir kimse dizdize gelip oturmuşsa mutlaka ya eksiklik veya fazlalıkla kalkmış olur. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurur 'Biz Kur'ân'dan öyle ayetler indirmekteyiz ki, mü'minler için şifa ve rahmettir. Zâlimlerin de ancak sapıklığını artırır'. (İsrâ/82)

Teessür (Müteessir Olmak)

Teessür, kalbin çeşitli eserlerden, ayetlerin değişikliğinden ötürü çeşitli renkler alması demektir. Bu bakımdan kalp, her hâlin anlatılışına göre hâllenir. O halden ötürü üzüntü, korku, ümit ve daha nice sıfatlarla sıfatlanır. Kişinin marifeti tamam oldukça, korkusu o nisbette kalpte çoğalır.

Çünkü tazyik, Kur'ân ayetlerinde diğer durumlardan daha fazladır. Kişi mağfiret ve rahmetin ancak ariflerin elde edebileceği şartlara bağlandığını görür. Nitekim şu ayette aynı durum mevcuttur:

Bununla beraber şüphe yok ki, ben, tevbe eden, îman edip sâlih amel işleyen, sonra da hak yolunda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım. (Tâhâ/82)

Görülüyor ki, bu ayette çok bağışlayıcıyım cümlesi dört şart ile takip ettirilmiştir:

a) Tevbe, b) îman, c) Amel-i Sâlih, d) Hak Yolunda Sebat

Şu ayette de aynı durum vardır:

Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. Ancak îman edip sâlih ameller işleyenler, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır. (Asr/1-3)

Allahü teâlâ burada da dört şart zikretmektedir. Bu dört şartı zikretmediği ayetlerde de onları kapsayıcı ve derleyici bir şartı zikretmektedir.

Muhakkak ki ihsan (iyilik) yapanlara, Allah'ın rahmeti pek yakındır. (A'raf/56)

Ayetteki 'ihsan', bütün şartları içine alan bir şarttır. İşte böylece Kur'ân'ı başından sonuna kadar tedkik eden ve anlayan bir kimseye en uygun düşen durum korku ve üzüntüdür.

Bu sırra binaen Hasan Basrî şöyle der: 'Allah'a yemin ederim, bugün hiçbir kul yoktur ki Kur'ân'ı okuyup, Kur'ân'a îman etsin de hüznü ferahından daha çok olmasın ve yine ağlaması çok olup gülmesi azalmasın. Yorgunluğu ve meşguliyeti çoğalıp istirahat ve tembelliği azalmasın'.

Vüheyb b. Verd şöyle buyurmuştur: 'Bütün hâdiselere, va'z ve nasihatlere dikkatle baktık ve Kur'ân'ın dışında kalpleri hassas yapan ve kalplere hüzün ve üzüntüyü celbeden bir şeye tesadüf etmedik'.

Bu bakımdan kulun tilâvet ile müteessir olması, okuduğu ayetin bahsettiği sıfat ile sıfatlanması demektir. Vaîd ve şartlarla kayıtlı bulunan mağfiret ayetlerini okuduğu zaman eğer mânâyı anlamışsa ölürcesine korkusundan küçülür. **Allahü teâlâ**'nın geniş rahmetinden bahsedip mağfireti va'deden ayetleri okuduğunda, sevincinden uçarcasına müjdelenir. Allah'ın zikrini, sıfat ve isimlerini belirten ayetleri okuduğunda celâl-i ilâhînin önünde başını eğer ve azametini hatırlar. Kâfirlerden bahseden ve Allah hakkında muhâl olan sıfatları Allah'a nisbet ettiklerini beyan eden ayetleri okuduğu zaman sesini kısar, onların sözlerinin çirkinliğinden ötürü içinden hayâ ederek kırılır. Meselâ, onların Allah'a 'çocuk' veya 'eş? nisbet ettikleri gibi durumlarda, ulûhiyyet sânına yakışmayan sözlerinden iç âleminde infiale kapılır ve derhal sesinin hızını keserek ezik bir hâl alır. Cennetin vasfını okuduğu zaman, içinde cennete karşı bir iştiyak duygusu belirir. Cehennemin vasfını okuduğu zaman da korkudan azalan tirtir titremeye başlar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbn Mes'ud'a 'Bana Kur'ân oku!' dediği zaman îbn Mes'ud Nisâ süresini açarak okur ve 'Her ümmetten birer şahid getirdiğimiz ve seni de onlar üzerine bir şâhid yaptığımız zaman, bakalım kâfirlerin hâli ne olacak?' (Nisâ/41) ayetine vardığı zaman Rasülullah'ın iki gözünden yaşlar aktığını görür. **Rasûlüllah** kendisine 'kâfi' der. Bunun hikmeti; o hâlin müşahedesinin **Rasûlüllah**'ın kalbini tamamen ihâta etmesidir.

Allah'tan korkanların bir kısmı, vâid ayetlerini okudukları zaman, baygınlık geçirirlerdi. Bazıları da bu ayetleri dinlediğinde ölürdü. Bu bakımdan okuyanın bu hallerle hallenmesi, onu **Allahü teâlâ**'nın kelâmını hikaye edercesine okumaktan çıkarmış olur. Bu hallerle hallenen bir kimse: 'De ki: Eğer ben rabbime isyan edersem cidden büyük bir günün azabından korkarım' (En'am/15) ayetini okuduğu zaman, eğer korkmazsa, sadece ayeti hikâye etmiş olur.

'Ey rabbimiz! Ancak sana tevekkül ettik, sana ibadete koyulduk ve yalnız sanadır dönüş' (Mümtahine/4) ayetini okuduğu zaman, eğer Allah'a tevekkül edip ona dönüş yapmamış ise, sadece bu ayeti hikaye etmiş olur.

'Elbette bize yaptığınız eziyetlere sabredeceğiz' (İbrâhim/12)

ayetini okuduğu zaman, eğer hâli sabretmek veya gelecek eziyetlere karşı sabretmeye niyetlenmeyip de tilavetin halâvetine varmamışsa, evet, eğer bu sıfatlarla sıfatlanmamış, kalbi bu durumlar arasında titrememişse onun şu ayetleri okumaktan nasibi sadece dilini kıpırdatmaktır. Bununla beraber kendine açıkça şu ayetlerde lânet edilmiştir:

İyi bilin ki Allah'ın laneti zâlimler üzerinedir. (Hûd/18)

Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında buğz bakımından çok büyüktür. (Sâf/3)

İnsanların hesapları yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler. (Enbiyâ/l)

Onun için (ey rasûlüm) sen bizim Kur'ân'ımızdan yüz çevirip de yalnız dünya hayatını isteyen kimselere bakma! (Necm/29)

Kim de tevbe etmezse işte onlar kendilerine zulmedenlerdir. (Hucurât/11)

O kişi aynı zamanda **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinin hükmüne de dahil olur:

Onlar içinde okuma ve yazma bilmeyenler vardır ki Tevrat'ı bilmezler. Ancak birtakım kuruntu yığını uydurmalar düzer, sadece şüphe ve zanda bulunurlar. (Bakara/78) '

Yani onlar mücerred tilâvetle iktifa ederler. Aynı zamanda o kişi şu ayetin de şümulüne dâhil olmuş olur:

Göklerde ve yerde nice ayet(ler) var ki, onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler. (Yûsuf/1'05)

Çünkü Kur'ân, yer ve göklerdeki **Allahü teâlâ**'nın varlık ve birliğine delâlet eden bütün alâmetleri beyan buyurmaktadır. Kur'ân ayetlerini okuyup onlardan ibret almayan, o ayetlerden yüzçeviriyor demektir. Bu hikmete binâen denildi ki:

'Kur'ân'ın beyan buyurduğu sıfatlarla muttasıf olmayan bir kimse Kur'ân'ı okuduğu zaman **Allahü teâlâ** ona 'Sen nerede, benim kelâmım nerede...

Sen ki benden yüzçevirmiş bir kimsesin, bana dönüş yapıncaya kadar kelâmımı bırak, okuma!' diye hitapta bulunur.

Âsi bir kimsenin Kur'ân okuyup tekrar ettiği zamanki misâli, padişahın fermanını günde birkaç defa okuyan bir kimsenin haline benzer. Padişah bu kimseye fermanında memleketini imâr etmeyi emretmektedir. Oysa o, memleketin tahribi ile meşguldür ve bütün yaptığı sadece fermanı okumaktan ibarettir.

Eğer bu kişi padişahın emrine muhalefet etmesiyle beraber fermanını okumayı da terkederse padişah ile alay etmekten ve bundan dolayı da cezaya çarpılmaktan kurtulamaz.

Bu sırra binâen Yûsuf b. Esbât dedi ki: 'Ben Kur'ân okumaya niyetleniyorum. Fakat içindeki ahkâmı hatırladığım zaman, Allah'ın azabından korkarak onu bırakıyor, tesbih ve istiğfar ile meşgul olmayı tercih ediyorum'.

Kur'ân'ı okuyup ahkâmıyla amel etmekten yüz çeviren bir kimse şu ayet de kastolunan kimselerdendir:

Onlar ise, o söz ve teminatı sırtlarının arkasına attılar. Böylece karşılığında biraz para aldılar. Bu ne kötü bir alışveriştir. (Al-i İmrân/187)

İşte bu sırra binaen de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kalbiniz Kur'ân üzerinde ittifak ettikçe ve derileriniz onun için yumuşadıkça Kur'ân okuyunuz; (ancak o zaman okumuş sayılırsınız). Ne zaman ki Kur'ân ile çelişirseniz, demek oluyor ki siz Kur'ân'ı okumuyorsunuz.42

Bazı rivâyetlerde de 'Kur'ân ile çeliştiğiniz takdirde Kur'ân'ı bırakıp kalkınız' denilmektedir.

Nitekim **Allahü teâlâ** da Enfâl sûresinin **ikinci** ayetinde

'Gerçek mü'minler yalnız o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri korkarak ürperir. Onlara ayetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve onlar yalnız rablerine tevekkül ederler' buyurur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) başka bir hadîsinde şöyle buyurur:

İnsanlardan Kur'ân'ı en güzel sesle okuyan o kimsedir ki onun Kur'ân okuduğunu dinlediğin zaman, onu Allah'tan korkar bir kimse görürsün.43

Allah'tan korkan bir kimseden dinlenen Kur'ân'dan daha sevimli olarak, hiç kimseden dinlenilmez,44

Anlaşıldı ki, Kur'ân, sadece bu halleri kalbe celbetmek ve ahkâmıyla amel etmek için okunur. Eğer Kur'ân'ın okunmasmdaki gaye bu değilse, sadece harflerin ve dilin kıpırdaması külfeti ise, bu önemsiz bir şeydir.

Bu hikmete binâen kurrâ'dan biri şöyle anlatır: Bir üstadımın yanında Kur'ân okudum. **İkinci** bir defa okumak istediğimde beni şiddetle reddederek dedi ki: 'Kur'ân'ı benim üzerime okuyup beni meşgul ediyorsun. Git, **Allahü teâlâ**'ya oku ve dikkat et ki, **Allahü teâlâ** sana neyi emretmekte ve seni nelerden sakındırmaktadır?'

İşte sahâbe-i kiramın (radıyallahü anh) meşguliyetleri böyle Kur'ânla hallenmek ve onun ahkâmıyla amel etmekti, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat ettiği zaman yirmibin sahâbîsi vardı. 45

Oysa onlardan sadece altı kişi Kur'ân'ı tamamen hıfzetmişti. Bu altı kişinin **ikisi** hakkında da ihtilâf vardır. Sahâbîlerin çoğu bir veya iki sûreyi hıfzederdi. Bakara ve En'am sûresini hıfzedenler, sahâbîlerin âlimleriydi.

Birisi Kur'ân'ı öğrenmek için huzur-i saadete geldiğinde **Allahü teâlâ**'nın 'Zirâ kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükâfatını görecek, kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir' (Zilzal/7-8) ayetinin okunduğunu duyar ve 'Bukadarı bana kâfidir' diyerek gider.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazır bulunanlara 'Bu kişi Kur'ân'ın mânâsını anlayarak gitti' buyurur.

Ancak ayetin mânâsını anladıktan sonra müzminin kalbine Allah tarafından ihsan edilen bu hâl ve benzerleri nâdir attandır. Sadece dilin kıpırdatılmasına gelince onun faydası pek azdır. Belki sadece diliyle okuyup, okuduğunun hükümleriyle amel etmeyen bir kimse şu ayetin hedefi olmaya namzettir: 'Her kim de benim zikrimden (Kur'ân'ımdan) yüz çevirirse ona dar bir geçim vardır ve onu kıyâmet günü kör olarak hasrederiz.

(Kur'ân'dan yüz çeviren kimse) şöyle der: Ey rabbim! Beni niçin kör olarak hasrettin? Oysa ben (dünyada) iken görüyordum. Allah şöyle buyurur:

Cezan böyle! Sana ayetlerimiz geldi de onları unuttun. İşte bugün de böylece unutulursun. (Tâhâ/124-126)

Yani o ayetleri terkedip onları düşünmedin ve onlara ihtimam göstermedin! Çünkü işinde kusurlu olan kimse için 'o, işi unutmuş' denir.

Kur'ân'ın hakkıyla okunması; lisan, akıl ve kalbin ortaklaşa okuması demektir. Bu okumaktan lisanın payı; tertil ile okuyup harfleri tasrih etmektir. Aklın payı da mânâları tefsir etmek, kalbin payı ise, onlardan ibret alıp yasaklardan çekinmek, emirlere uymaktır. Bu bakımdan lisan tertîlle okuyor, akıl onun okuduğunu tercüme ediyor, kalp ise ondan ibret alıyor.

42) Müslim ve Buharî, (Cürıdeb b. Abdullah el-Becelî'den)

43)İbn Mâce, zayıf bir senedle

44)Hâkim, (Ebû Kasım el Gafıkî'den)

45)Yirmibin kaydı belki de sadece Medine'de bulunanlar içindir. Zira Ebû Zur'a er-Râzî 'Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat ettiği zaman yüzondörtbin sahâbi vardı' diyor. Bütün bunlar, ondan hadis dinleyen ve rivâyet edenlerdir. Buharî ve Müslim'de Enes'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah'ın zamanında bütün Kur'ân'ı hıfzedenler dört kişidir ve hepsi de Ensâr'dandır.

1.Ubey b. Ka'b,

2.Muaz b. Cebel,

3.Zeyd

4.Ebû Zeyd'dir.

Bu hadisin senedinde za'f vardır.

Terakki

Terakkiden maksat, Kur'ân okuyan bir kimsenin hâlden hâle girip Kur'ân'ı, nefsinden değil Allah'tan dinleyinceye kadar yükselmesidir. Bu bakımdan okumanın dereceleri üçtür:

A)En az derecesi, sanki Kur'ân'ı Allah'a okur gibi okumaktır.

Sanki Allah'ın huzurunda durmuş, Allah kendisine bakıyor ve okuduğu Kur'ân'ı kendisinden dinliyor gibi düşünüp hissetmelidir. Kişi kendisini böyle düşündüğü zaman, onun hâli, Allah'tan istemek, yalvarmak ve yakarmak olur.

B)**ikinci** derecesi kalbiyle Allah'ı müşahede etmektir. Sanki Allah'ı görür ve onun lûtuflarına mazhar olarak ona hitâb eder, nimet ve ihsanlarına garkolarak onunla münâcatta bulunur. Böyle bir kimsenin durumu Allah'tan utanmak, onu tâzim etmek, ona kulak vermek ve kelâmını anlamaktır.

C) Kelâm'ın içinde, konuşanı, kelimelerde de onun sıfatlarını görmektir. Bu bakımdan bu derecede olan bir okuyucu, ne nefsine, ne okuyuşuna ve ne de kendisiyle ilgili bulunan nimetlere kendisine verilmesi hasebiyle bakmaz. Bütün himmetini konuşana teksif eder. Fikri ve düşüncesi konuşan olur. Sanki konuşanı müşahede etmeye garkolmuş, artık başkasını görmez. Bu derece, mukarriblerin derecesidir. Bundan önceki derece ise, Eshâbu'l Yemînin derecesidir. Bunların dışında kalan derece ise, gâfillerin dereceleridir.

Bu en yüce dereceden Cafer b. Muhammed es-Sâdık haber vererek şöyle buyurmuştur:

'Allah'a yemin ederim, **Allahü teâlâ** kelâmında halkına tecellî etmiştir. Ancak halk onu görmez'.

Yine kendisine 'Sana ne oldu ki, namaz içinde düşüp bayıldın?' diye sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur: 'Kalbimde bir ayeti tekrarlayıp duruyordum. Tâ ki onu, onunla konuşandan dinledim. O zaman O'nun kudretinin görünmesine cismim güç yetiremedi ve düşüp bayıldım'.

Böyle bir derecede kelâmın tadı büyüdükçe büyür. Lezzetin münâcâatı oldukça kabarır. Bu sırra binâen hükemâdan biri şöyle buyurmuştur:

Ben daha önce Kur'ân'ı okuyup ondan hiçbir tad alamıyordum. Öyle ki onu sanki **Rasûlüllah** ashâbına okuyor gibi dinleyinceye kadar...

Sonra bu makamdan daha üst bir makama çıktım. Kur'ân'ı sanki Cebrâil **Hazret-i Peygamber**'e telkin ediyor gibi dinleyip, okudum. Sonra **Allahü teâlâ** başka bir derecede tecelli etti. Bu bakımdan şu anda Kur'ân dili ile konuşan Allah'tan dinlercesine okuyorum. İşte böyle olunca Kur'ân'ın lezzetini duydum. Öyle bir nimete gark olmuşum ki, onsuz bir an dahi yaşayamam.

Hazret-i Osman ve Huzeyfe b. Yemân şöyle demişlerdir: 'Eğer kalpler pâk ve tâhir olsa, elbette Kur'ân'ın okunmasına doyamazlar. 'Çünkü kalpler temizlikle kelâmda sahibini müşâhede etmek derecesine yükselir'.

Bu hikmete binâen de Sâbit el-Benânî şöyle buyurmuştur: 'Yirmi sene Kur'ân'ı meşakkat çekerek okudum. Yirmi sene de onunla nimettendim'.

Kelâmın sahibinin (**Allahü teâlâ**'nın) müşahedesine garkolup Allah'tan başkasını göremeyecek hâle gelen kul **Allahü teâlâ**'nın şu emr-i celîline uymuş olur:

O halde hemen Allah'a kaçın! (Zâriyât/50)

Ve Allah ile beraber başka bir ilâh uydurmayın! (Zâriyât/52)

Bu bakımdan herşeyde O'nu görmeyen, muhakkak O'nun gayrisini görmüş demektir. Kul, Allah'tan başka her neye iltifat ederse mutlaka onun o iltifatında gizli şirkten birşey vardır. Muhakkak katıksız Tevhid, herşeyde Allah'ı görmek demektir.

Teberrî

Teberri den maksat, Kur'ân'ı okuyan kişinin varlık ve kuvvetinden teberri (uzaklaşarak) ederek nefsine katiyyen rıza ve temizlenmiş gözüyle bakmamasıdır.

Sâlihleri medhedip onlara Allah'ın çeşitli nimetlerini va'deden ayetleri okuduğu zaman nefsini onlardan saymamalı, belki o vasıflara lâyık olarak ibâdet edenleri ve o sahada doğru olanları görmeli, onların kervanına katılmak için **Allahü teâlâ**'dan niyazda bulunmalıdır. Âsiler ve kusurluları yeren ve zemmeden ayetleri okuduğu zaman nefsini onlarla beraber görmeli ve kendisinin muhâtab olduğunu takdir ederek korkmalıdır.

İşte bu sırra binâen İbn Ömer (radıyallahü anh) 'Ey Allahım! Ben zulmümden ve küfrümden (nankörlüğümden) ötürü senden af dilerim' dediğinde kendisine sorulur: 'Zulüm malûm ve fakat küfür ne demek?' Bunun üzerine İbn Ömer şu ayeti okur:

Gerçekten insan çok zâlimdir, çok keffardır (nankördür). (İbrahim/34)

Yûsuf b. Esbat'a 'Kur'ân'ı okuduğun zaman nasıl dua ediyorsun?' diye sorulduğunda, 'Nasıl dua edeyim? Kusurumdan ötürü yetmiş defa **Allahü teâlâ**'dan af diliyorum...' diye **cevap** verir.

Bu bakımdan kişi Kur'ân hakkında nefsini böyle kusurlu görürse, onun bu görüşü Allah'ın rahmetine yaklaşmasına sebep olur. Çünkü yakınlıkta uzaklık gören bir kimse, kendisinde beliren korkudan ötürü yakınlıkla taltif ediliyor ve bu korku o yakınlığın ardından gelen diğer bir yakın dereceye onu çekip götürür.

Kim uzaklıkta yakınlığı görüyorsa, aldanır. Aldanışı da onu uzaklığından daha uzak bir dereceye çekip götürür. Kişi nefsini Allah nezdinde razı olunmuş gözüyle görürse, bu şekilde gördüğü nefsi kendisine perde olur. Nefsine iltifat etmek hududunu geçtiği ve okuduğunda Allah'tan başkasını müşâhede etmediği zamanda melekût aleminin sırrı kendisine keşfolunur.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle anlatır: İbn Sevban bir dostuna akşamleyin evinde iftara geleceği va'dinde bulunur. Buna rağmen kendisini bekleyen dostunun evine şafak sökünceye kadar gelmez.

Dostu ertesi gün kendisiyle karşılaşınca sorar: 'Hani akşamleyin bizde iftar edecektin? Va'detmiştin? Va'dinde de durmadın'. O da şöyle der: 'Eğer sana söz vermemiş olsaydım, beni gelmekten men eden sebebi açıklayamazdım. Fakat kalbinin mutmain olması için açıklayayım: Yatsı namazını kıldığım zaman sana gelmeden önce bari vitir namazını da kılayım dedim. Çünkü ölümden emîn değilim. Ne zaman vitir namazının duasına başladım, bana cennetin rengârenk çiçekleriyle bezenmiş bir bahçesi gösterildi. Ona baka baka bir de ne göreyim sabah oldu. İşte gelmeyişimin hikmeti budur'.

Bu mükâşefeler ancak nefisten teberri, ne nefse, ne de hevâsına iltifat etmekten uzaklaşınca görünmeye başlar. Sonra bu mükâşefeler keşif sahibinin haline göre değişir. Keşif sahibi reca ve ümit ayetlerini okuduğu zaman müjde hali kendisine galip gelir, cennetin sureti belirir. Sanki onu gözüyle görüyor gibi seyreder.

Eğer korku hâli kendisine galip gelirse kendisine cehennem gösterilir. Hatta onun azabının çeşitlerini müşahede eder. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın kelâm-ı ilâhîsi lâtif kolaylıklarla çetin şiddetleri, ümit ve korkuları derleyici bir kelâmdır. Bu ise okuyucunun hâllerine göre değişir; zira o sıfatların bazıları rahmet ve lütuf, bazıları da intikam ve şiddettir.

Bu bakımdan kelimeler ve sıfatların müşahedesi hasebiyle olur. Okuyanın kalbi hâllerin değişiklikleri arasında durmadan değişmektedir. Her hâle göre kalp, ona mahsus mükâşefeye hazırlanıp yaklaşır.

Çünkü dinlenen çeşitli oldu mu dinleyenin aynı hâlde durması muhaldir. Zira dinlenenin içinde razı olanın kelâmı olduğu gibi, öfkelinin kelâmı, nimet verenin kelâmı, intikamcının kelâmı, hiçbir şeyden çekinmeyerek ve perva etmeyerek hüküm veren mütekebbir ve cebbarın kelâmı, ihmâl etmeyen, şefkat ve merhamette bulunanın kelâmı da bulunmaktadır.

42) Müslim ve Buharî, (Cündeb b. Abdullah el-Becelî'den)

Kur'ân'ı Anlamak ve Nakle Başvurmadan Sadece Rey

Aklına şu tür sualler gelebilir: Geçen bölümde Kur'ân'ın sırlarını anlamak ve temiz kalp sahiplerine keşfolunan Kur'ân mânâları hakkında çok sitayişkâr konuştun. Bu nasıl olur? Oysa **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kur'ân'ı kendi reyiyle tefsir eden bir kimse ateşteki yerini hazırlamış olur.

Bu bakımdan tefsirin zahirî ilmini bilenler, Kur'ân kelimelerini İbn-i Abbâs ve diğer müfessirlerden naklolunan mânâ hilâfına te'vil eden mutasavvıf müfessirlere hücum etmişlerdir. Hatta mutasavvıfların anlayışına göre Kur'ân'ı tefsir etmenin küfür olduğuna bile hükmetmişlerdir.

Bu bakımdan eğer tefsir âlimlerinin dediği doğru ise, Kur'ân'ın anlaşılması zâhir bir tefsirini hıfzetmekten başka ne olabilir? Eğer zâhir âlimlerinin dedikleri doğru değilse, o vakit **Rasûlüllah**'ın 'Kur'ân'ı kendi reyiyle tefsir eden bir kimse ateşteki yerini hazırlasın' hadîsinin mânâsı nedir?

İşte şimdi bu suâllerin cevabını dinle: 'Kur'ân'ın zahirî tefsirinden başka mânâsı yoktur' diyen bir kimse, sadece kendi bilgisinin hududundan haber vermektedir. Böyle bir kimse, kendi nefsinin haber verdiği şeyde doğrudur. Fakat bütün insanları kendi kapasitesine sokup da orada bocalatmaya hakkı olmadığı için bu bakımdan da yanlıştır. Haberler ve eserler, Kur'ân'ın mânâlarının irfan erbabı için çok geniş olduğuna delâlet ederler. Nitekim Hazret-i Ali **Allahü teâlâ**'nın kuluna verdiği Kur'ân hus就undaki üstün anlayış müstesna' buyurmuştur. Eğer İbn-i Abbâs ve benzeri müfessirlerden naklolunan yorumlardan başka Kur'ân'ın mânâsı olmasaydı acaba Hazret-i Ali'nin söylediği o anlayış ne olacaktı?

Üstelik **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) : 'Kur'ân'ın zahiri, bâtınî, haddi ve matla'ı vardır' buyurmuştur. Bu hadîs tefsir ulemasından İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivâyet

edilmektedir.

Acaba eğer Kur'ân'ın müfessirlerden nakledilen zahirî yorumlarından başka mânâsı olmasaydı, bu hadîsi şerifteki 'zahir5, 'bâtın', 'hadd' ve 'ınatla' diye vârid olan terimlerin mânâsı ne olurdu?

Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: 'Eğer isteseydim sadece Fâtiha-i şerifenin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım'. Eğer Kur'ân'ın zahiri mânâsından başka mânâsı olmasaydı, acaba Hazret-i Ali'nin bu konuşmasının mânâsı ne olabilirdi?

Ebu'd Derda: 'Kişi Kur'ân'a birkaç yön vermedikçe fakih olamaz5 buyurmuştur.

Âlimlerden biri de 'Her ayetin altmışbin mânâsı vardır. Aynı ayetin çözülmeyen mânâları çözülen bu altmışbinden de daha fazladır' demiştir.

Başkaları da şöyle der: 'Kur'ân yetmişyedibin ikiyüz ilmi ihâta etmektedir. Çünkü her kelime bir ilimdir. Sonra dört ile çarpılır. Zira her kelimenin zahiri, bâtını, haddi ve matla'ı vardır5

Hazret-i Peygamber'ırı (sallâllahü aleyhi ve sellem) Besmele-i Şerîfe yi yirmi defa tekrar etmesi de herhalde onun bâtınî mânâlarını düşünüp çözmek için olsa gerek.

Aksi takdirde besmelenin tercüme ve tefsiri bellidir. Onu bilmek için bu kadar tekrara ihtiyaç yoktur. İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Geçmiş ve geleceklerin ilimlerini elde etmek isteyen bir kimse, Kur'ân'ı düşünsün. Çünkü o ilimleri elde etmek için, sadece Kur'ân'ın zahirî tefsiriyle iktifa etmek kâfi değildir'.

Kısaca ilimlerin tamamı, **Allahü teâlâ**'nın fiil ve sıfatlarına dahildir. Kuranda ise, Allah'ın zâtı, fiil ve sıfatları şerhedilmiştir. Bu ilimlerin ise sonu yoktur. Kur'ân'da bütün bu ilimlere ve bütün bu mânâlara işaret vardır. Bunların tefsirine dalmak Kur'ân'ın mânâsına dahildir. Zahirî tefsirin mücerredi ise, buna işaret etmez.

Belki daha ileri giderek deriz ki: Mütefekkirler için çözülmesi güç olan, hakikatini bilmek hususunda insanların ihtilâf ettikleri, gerek nazarî ve gerek aklî olan bütün ilimlere Kur'ân'da işâret ve delâlet vardır. Sadece fehm sahipleri onları Kur'ân'dan idrâk edebilir. O halde Kur'ân'ın zahirini tercüme ve tefsir eden ilim, nasıl bütün bunları kapsayabilir?

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kur'ân'ı okuyun. Onun garâib ve acâiblerini araştırıp anlayın. 46

Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği bir hadîste **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Beni Hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim; gelecekte ümmetim (dininin ve cemâatinin aslını anlamak hususunda) yetmişiki gruba ayrılacaktır. Hepsi dalâlette olduğu gibi, dalâlete götürücü olarak insanları ateşe davet edecektir. Bu durum meydana geldiği zaman, Allah 'iri Kitabına yapışınız. Çünkü Allah'ın Kitabı'nda sizden önce ve sonra gelenlerin haberleri vardır ve aynı zamanda sizin aranızdaki hüküm de orada mevcuttur.

Diktatörlerden kim, o kitaba muhalefet ederse **Allahü teâlâ** onun belini kırar. Kim Allah'ın

kitabından başka herhangi bir yerde ilim ararsa **Allahü teâlâ** onu dalâlette bırakır.

O kitâb Allah'ın kopmaz ipidir. Allah'ın apaçık nurudur ve **Allahü teâlâ**'nın her derde deva olan şifasıdır. O kitap kendisine yapışanlar için her çeşit felâketten koruyucudur.

Kendisine tâbi olanın kurtarıcısıdır. Kur'ân haktan sapmaz ki düzeltilsin. Kur'ân eğilmez ki doğrultulmasına ihtiyaç olsun. O kitabın acaib ve garâibleri bitmez ve tükenmez bir hazinedir. O kitâb çok okumakla eskimez. . . 47

Hazret-i Huzeyfe, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisinden sonra ümmetinin ihtilâf ve ayrılığa düşeceğini kendisine haber verdiği zaman, **Rasûlüllah**'a şöyle sorduğunu rivâyet etmektedir: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! O hâlde, o samana yetişirsem, ne yapmamı bana emredersin?' **Hazret-i Peygamber** 'Allah'ın Kitabını öğren ve onun içindeki hükümlerle amel et.

Zira seni o hercümerçten çıkaracak ancak Allah'ın Kitabı'dır.

Huzeyfe şöyle diyor: Ben bu suâlimi üç defa tekrar ettim. **Hazret-i Peygamber** de her defasında şöyle buyurdu: 'Allah'ın Kitabını öğren ve onun içindekilerle amel et. Zira kurtuluş ancak ondadır'.

Hazret-i Ali şöyle buyurmaktadır: 'Kur'ân'ı anlayan bir kimse onunla ilmin cümlesini tefsir etmiştir'. İmâm Ali, bu sözüyle işaret eder ki, Kur'ân-ı Hakîm bütün ilimlere işaret etmekte ve ışık tutmaktadır.

İbn-i Abbâs 'Kime hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir' (Bakara/269) ayetinin tefsirinde

'Allah dilediğine fayda veren ilmi ihsan eder' demiştir; yani Allah, Kur'ân'ı anlamayı ona ihsan eder.

Yine İbn-i Abbâs 'Biz o meselenin hükmünü Süleyman'a bildirdik.

Bununla beraber herbirine bir hüküm ve bir ilim vermiştik' (Enbiya/79) ayetinin tefsirinde 'Allah, Dâvûd ile Süleyman'a (aleyhisselâm) vermiş olduğu nimete ilim ve hikmet ismini verdi ve sadece Hazret-i Süleymân'a zekâsıyla çözebildiği ihsana da fehm ismini taktı. Fehmi hikmet ile ilim den daha üstün kıldı' buyurmuştur.

Bütün bunlar, Kur'ân'ın mânâlarının anlaşılmasında geniş bir meydan ve sonsuz bir vüs'atın olduğuna delâlet eder ve yine delâlet eder ki, tefsirin zahirinden naklolunan mânâ, bu vadideki idrâkin sonu değildir,

Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Kur'ânı reyiyle tefsir eden bir kimse' şeklindeki sözü ve bu şekilde tefsir etmenin yasaklanması, Hazret-i Ebû Bekir Sıddık'ın 'Eğer kendi reyimle Kur'ân'ı tefsir edersem hangi arz beni taşır, hangi semâ beni gölgelendirir?' sözü ve daha buna benzer rivâyetlerde Kur'ân'ın rey ile tefsir edilmesini yasaklayan sözler, ya:

a) Bu sözlerden gaye; sadece nakil yoluyla gelen ve işitilen tefsirlerle iktifa edip kalmak, müstakil olarak Kur'ân'ı anlamak ve ondan ahkâm çıkarmaktan kaçınmak demektir, veya:

b) Bu sözlerden gaye başka bir şeydir. **Birinci** ihtimal tamemen bâtıldır. Çünkü hiç kimsenin işittiğinden başka Kur'ân'ın açıklaması hakkında konuşmaması şu gelen hikmetlerden ötürü fâsid bir

hükümdür:

1. Dışına çıkmak câiz olmayanrivâyetlerin bizzat **Rasûlüllah**'tan dinlenilmesi ve ona isnâd ettirilmesi gerekir. Bu ise, ancak Kur'ân'ın bir kısmı hakkında düşünülebilir, İbn-i Abbâs ve İbn Mes'ûd'un yorumları ise, kendilerinden olduğu için bu biçimden addolunmaması gerekir ve onların yorumlarına da, Hazret-i

Peygamber'den dinlemedikleri için 'rey ile tefsirdir' demek lâzım gelir. Onlar gibi, diğer ashâb-ı kirâm'ın yorumlarına da böyle bakmak gerekir.

2. Gerek sahâbîler ve» gerek müfessirler bazı ayetlerin tefsirinde ihtilâf ederek o ayetler hakkında çeşitli te'viller yapmışlardırki, bu te'villeri bir arayagetirmek vebütün bu te'villeri **Rasûlüllah**'tan dinlemişlerdir, demek muhaldir. Eğer o mânâlardan birisi faraza **Rasûlüllah**'tan işitilmişse diğerlerinin reddedilmesi gerekir! Bu nedenle kesinlikle anlaşıldı ki, her müfessir çalışmasının neticesinde kendi görüşüyle mânâyı tebârüz etmiştir.

Hatta müfessirler sûrelerin başlarında gelen harfler hakkında yedi çeşit tefsir ileri sürmüşlerdir ki, bu yedi tefsiri bir araya getirmek mümkün değildir. Nitekim Elif, Lâm, Râ hakkında 'Bunlar Rahmân sıfatının harfleridir' denilmiştir. Bâzıları da 'Elif Allah'tan, Lâm. Lâtiften, Râ da Rahim'den alınmıştır' demiştir.

Bazıları ise, daha başka şeyler söylemişlerdir. Bütün bunları biraraya getirmek mümkün değildir, o halde bütün bunların **Rasûlüllah**'tan dinlenilmiş olması nasıl mümkün olabilir?

3. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , İbn-i Abbâs için duâ ederek şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Onu dinde fakih yap, ona te'vil ilmini ihsan buyur!48

Eğer iddia edildiği gibi te'vil ilmi de tenzil gibi **Rasûlüllah**'tan dinlenilmiş olsaydı ve tenzil gibi hıfzedilmesi gerekydi, o vakit hususî olarak İbn-i Abbâs'a yapılan bu duanın ne mânâsı kalırdı?

4. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Oysa o haberi peygambere ve aralarında buyruk sahiplerine götürselerdi, içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi (Nisâ/83)

İşte bu ayetle, **Allahü teâlâ** Kur'ân'dan hüküm istihraç etmeyi ilim ehline bıraktı. Herkesin malumudur ki, Kur'ân'dan hüküm istihracı **Rasûlüllah**'tan dinlemenin ötesinde bir şeydir.

Kısaca Fehm-i Kur'ân hakkında naklettiğimiz rivâyetlerin bu kadarı da 'Kur'ân sadece nakil ile tefsir edilir' hayâlini temelinden yıkmış olur. Bu bakımdan Kur'ân te'vilinde **Rasûlüllah**'tan işitmeyi şart koşmanın da böylece asılsız olduğu meydana çıkmış olur. O halde herkes için kendi anlayışı ve aklının kavrayışı nisbetinde (İslâm'ın esasına muhalif düşmemek kayıt ve şartıyla) Kur'ân'dan istinbât etmek caizdir.

46) Ebû Ya'lâ ve Beyhakî, (Ebû Hüreyre den zayıf bir senedle)

47) Tirmizî

Rey ile Kur'ân'ı Tefsir Etmeyi Yasaklayan Hadîs

Bu hadîsin iki vechi vardır:

1. Kişinin herhangi birşey hakkında bir fikri vardır. Tabiatı, ona meyletmekte, hevâsı da onu istemektedir. Bu gayesinin doğru olduğuna delil göstermek için, Kur'ân'ı kendi rey ve hevâsına göre te'vil etmektedir.

Eğer o rey ve hevasına uymasaydı, asla Kur'ân'dan o mânâ kendisine görünmeyecekti. Bu kabil te'vil, bazen ilimle beraber olmaktadır. Meselâ birisinin ihdâs ettiği **bid'at**ın doğruluğuna Kur'ân'ın bazı ayetlerini delil olarak göstermesi gibi. . .

Oysa o kişi bilir ki, ayetin gayesi onun iddia ettiği mânâ değildir. Fakat ayeti o şekilde te'vil etmek suretiyle hasmını şaşırtmak istemektedir. Bu kabil te'vil, bazen de cehaletle beraber yürümektedir. Fakat ayetin birçok mânâya gelmesi muhtemel olduğu zaman, kendi gayesine uygun düşen tarafa meyledip rey ve hevâsıyla o tarafı tercih eder ve böylece kendi reyiyle tefsir etmiş olur.

Yani kendisini böyle bir tefsire zorlayan reydir. Eğer bu zorlayıcı rey olmasaydı, onun yanında böyle bir te'vil tercih edilmeyecekti. Bazen de doğru bir hedefi olur. O hedefini takviye edici bir delili Kur'ân'da arar ve hedefine varmak için aynı mânâyı ifade etmeyen bir ayetle istidlâl eder.

Tıpkı seher zamanında istiğfar etmeye insanları dâvet eden **Hazret-i Muhammed** Mustafa'nın 'Sahura kalkınız. Zira sahurda bereket vardır' sözüyle istidlâl edip, bu hadîs seher zamanında istiğfar etmeyi emreder demesi gibi. . .

Evet, bu kimse hadîs-i şerifteki 'tesahharu' tabirinden gaye 'seher de zikir'dir' der. Oysa kendisi de bilir ki, burada sahur zamanında yenen yemek kastedilmektedir. Biri de çıkıp katı kalple mücadele etmeye çağırır ve delil olarak **Allahü teâlâ**'nın

'Firavun'a git. Çünkü o, hakîkaten azdı' (Tâhâ/14) ayetindeki 'Firavun' kelimesi 'kalb'e işarettir der. Bu kabil te'villeri, vaizlerden bazısı doğru gayelerde konuşmasını süslemek ve dinleyenleri teşvik etmek için kullanmaktadırlar.

Oysa böyle bir hareket dinen yasaktır. Aynı zamanda bâtınîler de, halkı aldatmak ve bâtıl mezheblerine davet etmek için, fâsid gayelerinin tahakkuku için aynı te'villeri kullanıp böylece Kur'ân'ı rey ve mezheblerirıe göre kesinlikle Kur'ân'ın gayesi olmadığını bildikleri birtakım işlere hamlederler. İşte bu tip te'viller, rey ile yapılması menedilen tefsirin kısımlarından birisidir. O halde hadîste menedilen rey ile tefsîr, nefsin hevasına uygun düşen fâsid rey ile yapılan tefsirdir.

Çalışma neticesinde elde edilen sahih ictihâd ile olan tefsir değildir. Çünkü rey, sahih ictihâdî içine aldığı gibi, fâsid ve nefsin hevasına uygun düşen reyi de kapsar. Hattâ bu tâbir bazen sadece nefsin hevasına uygun düşen reye tahsis edilmektedir.

2. **İkinci** vecih ise. nakilden ve Kur'ân'ın garip meseleleriyle ilgili rivâyetlerden kuvvet almaksızın sadece gramer ilminin zahirine göre, çarçabuk Kur'ân'ı tefsîr etmeye yönelip acelecilik yapmaktır.

Kur'ân'ın mübhem ve tebdil olunan lâfızlarındaki mânâya, Kur'ân'daki ihtisar, hazf, izmar, takdim ve tehirine bakmaksızın hemen gramerine bakarak sathî bir nazarla tefsir etmeyi çarçabuk yapmaktır.

Bu bakımdan Kur'ân tefsirini, zahirini güzelce bilmeden sadece grameri bilmek suretiyle Kur'ân mânâlarını tez elden öne çıkarmaya yeltenen bir kimsenin yanlışları çoğalır ve aynı zamanda Kur'ân'ı kendi reyiyle tefsir edenlerin zümresine dahil olur.

O halde evvelâ Kur'ân'ın zahirî tefsirinde nakl ve sema'a önem vermelidir ki bu sayede yanılmadan korunmuş olsun. Buna riayet ettikten sonra düşünme ve ahkâm çıkarma kabiliyeti gittikçe genişler.

Ancak dinlemekle anlaşılabilecek garib meseleler, Kur'ân'da oldukça çoktur. Biz bunların bazılarına işaret edelim ki, okuyucu diğerlerine de bu sayede muttali olup istidlâl edebilsin ve aynı zamanda bilsin ki, herşeyden evvel Kur'ân'ın zahirî tefsirinde ihmalkârlık göstermek câiz olmadığı gibi, zahirî tefsiri güzelce bilmeden önce Kur'ân'ın bâtınına nüfûz etmenin de mümkün olmadığını anlamış olsun.

Kur'ân'ın zahir tefsirini güzelce bilmeden evvel Kur'ân'ın esrarını anladığını iddia eden bir kimse tıpkı kapıdan girmeden evin üst kısmına vardığını iddia eden bir kimseye veya Türkçeyi bilmediği halde Türklerin konuşmalarındaki maksatlarını bildiğini iddia eden bir kimseye benzer. Zira tefsirin zahirî kısmı, Kur'ân'ın esrarını bilmek için öğrenilmesi gereken lûgatın yerine geçer.

48) İlim bölümünde geçmişti.

Müfessirîn Bilmesi Gereken Hususlar

Kur'ân'ın anlaşılması için öğrenilmesi gereken incelikler oldukça çoktur. Onlardan birisi hazf ve izmar yoluyla yapılan i'cazdır.

Biz Semûd'a (açık bir mûcize olarak) dişi deveyi verdik, o zulmetmelerine sebep oldu. (İsrâ/59)

Gramerin zahirine bakan zanneder ki bu ayetten murâd 'Biz

Semûd'a kör olmayan deveyi verdik' demektir. Bilmez ki nefislerine veya başkasına ne ile zulmettiler. (Ayette 'açık bir mûcize' tâbiri ve 'inkâr edip öldürdüler' tâbirleri hazf ve izmar edilmiştir) .

Çünkü küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı (sevgisi) içiriîmişti. (Bakara/93) Bu ayette [sevgisi] kelimesi hazfedilmiştir,

O takdirde dünya ve âhiret azabını iki kat olarak sana muhakkak tattıracaktık. (İsrâ/75)

Bu ayette 'azâb' kelimesi, hem 'hayat' tâbirinden önce, hem de 'Memât' tâbirinden önce mahfuzdur. Bu bakımdan azâb kelimesi hazfonulunarak düşürüldü, 'hayat' ve 'Memat' zikredilerek 'ehya ve mevta' yerine kaim oldu. Bütün bunlar fasih Arapçada caiz olan kaidelerdir. . .

Hem bulunduğumuz şehre sor. Hem içinde geldiğimiz kervana. . . (Yûsuf/82)

Yani 'şehir halkına ve kervan halkına sor' demektir. Bu bakımdan 'ehil' kelimesi iki yerde de 'Mukadder' (takdir edilmiş) tir.

O, göklere de yere de ağır gelmiştir. (A'raf/187)

Gökler ve yerin ehline gizlenmiştir. Çünkü birşey gizli oldu mu ağırlaşır. Bu bakımdan burada 'lâfız' değiştirilerek 'Fî' kelimesi 'alâ' kelimesi yerine kaim olmuş ve 'ehl' kelimesi de hazfolunmuştur.

(Kur'ân'dan istifade edeceğiniz yerde) rızkınızı yalanlamanızdan ibaret mi kılıyorsunuz? (Vâkıa/82) 'Rızkınıza şükretmeyi' demektir.

Ey rabbimiz! Bize, elçilerine va'dettiğini ver! (Al-i İmrân/194)

Yani 'Peygamberlerin lisanı üzerine' bize va'dettiğin sevabı ver'. Bu bakımdan 'lisan' kelimesi burada hazfolunmuştur.

Biz onu Kadir gecesinde indirdik. (Kadir/1)

Burada 'onu' zamirinden Kur'ân irâde edilmektedir. Oysa daha önce (aynı sürede) Kur'ân'ın bahsi geçmiş değildir.

Perde ile örtülünceye kadar. (Sâd/32)

Burada 'güneş'i kastediyor. Oysa daha önceden güneşin bahsi geçmiş de değildir.

O'ndan başka veliler edinerek 'Biz bunlara, sırf bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' dediler. (Zümer/3)

Yani onlar diyorlar ki; 'Biz onlara. /. İşte bu ayette de 'Diyorlar ki' tâbiri takdir edilmiştir.

Fakat bu topluluğa ne oluyor ki, Kur'ân'ı anlamaya yanaşmıyorlar? Sana gelen her iyilik Allah'ın lûtfudur ve sana gelen her fenalık da kendindendir. (Nisâ/78-79)

Ayetin mânâsı, -dediğimiz gibi- 'anlamaya yanaşmıyorlar' şeklindedir. Oysa ibarenin zahirine bakılırsa 'onlar yaklaşmazlar. Kur'ân'ın mânâsını anlarlar' şeklinde anlaşılır. 'Sana gelen her iyilik Allah'ın lûtfudur' cümlesi öncesinde de 'Derler' tabiri takdir edilmiştir. Çünkü ayette 'derler' tabiri takdir edilmezse, Nisâ sûresinin 78. ayetinin 'De ki: hepsi Allah'tandır' cümlesiyle tezâd teşkil edecektir. İşte bundan da Kaderiyye mezhebi hatıra gelir.

O inceliklerden biri de 'yer değiştirmek ve yerinden nakledilmek'tir. Tîn sûresinde 'Tûr-i Sina' yerine 'Tûr-i Sinîn', Sâffât sûresinin 130. ayetinde 'Alâ İlyâs' yerine 'Alâ Âl-i Yasin' tabiri kullanıldığı gibi. . .

Müfessirlerden bazıları "Âl-i Yâsîn' den murâd 'İlyâs' değil, 'İdris' (peygamber) dir, demişlerdir. Çünkü İbn Mes'ûd'un mushafında 'Âl-i Yâsîn' yerine 'İdrâsîn' yazılmıştır.

O inceliklerden birisi de, zahirde kelâmın bitişik olmasını önlemek için tekrar edilenlerdir.

Allah'tan başkasına tapanlar dahi gerçekte Allah'a koştukları ortaklara tâbî olmuyorlar. Ancak zanna tâbi oluyorlar. (Yûnus/66)

Ayetin mânâsı 'Allah'tan başkasına tapanlar ancak zanna tâbi oluyorlar' şeklindedir.

Ancak 'in yettebiûne' tâbiri zahirde kelâmı birleştirmek için mükerrer olarak kullanılmıştır.

Salih'in kavminden imana gelmeyip kibirlenenler, içlerinden îman eden zayıf kimseler için alay yoluyla şöyle derler. (A'raf/75)

Yani 'Kibirlenenler îman eden zayıf kimselerle alay ederek şöyle diyorlar'. Halbuki 'limen' kelimesi yerine 'lillezîne' kelimesi kullanılmıştır.

O inceliklerden biri de 'Mukaddem' ve 'Muahhar'dır. Burada birçok kimse yanılabilir.

Eğer rabbinden bir hüküm geçmiş olmasaydı, elbette onlara azap dokunurdu. Tâyin edilmiş bir vakit vardır.

Yani 'Eğer rabbinden bir hüküm ve tâyin edilmiş bir vakit olmasaydı' demektir. (Yani ayetteki 'Ve ecelün müsemmâ' esasında 'Mukaddem'dir. 'Lekâne lizâmen' tabiri de 'Muahhar'dır) .

Böyle olmasaydı o vakit (ecelün) kelimesi (nasb) -üstün- ile okunurdu.

Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. (A'raf/187)

Bu ayeti celîlede 'anha' kelimesinin yeri 'Yes'elûneke'den sonradır. Fakat tehir edilmiştir. (Aynı zamanda 'Bihâ' kelimesi de takdir edilmiştir) .

Onlara rableri katında dereceler, mağfiret ve tükenmez nimet var. Rabbin seni, hak uğrunda evinden çıkardığı zaman. . . (Enfâl/4-5)

İşte bu ayet, muttasıl (bitişik) değildir. 'Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığı gibi' cümlesi **birinci** ayetin 'De ki: Bu ganimetlerin taksimi Allah'a ve Rasûlune aittir' cümlesiyle ilgilive ona aittir. Yani 'De ki: Bu ganimetlerin taksimi Allah'a ve Rasûlü'ne aittir. Nitekim rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığı gibi. . .

Yani sen çıkmaya razı olduğundan, onlar ise razı olmadıklarından ganimetlerin taksimi sana aittir. Bu bakımdan bu kelâmın (hükmün) arasına ara cümlesi olarak takvayı emreden cümle ve diğerleri girmişlerdir.

Mümtehine sûresinin **dördüncü** ayeti de bu nevidendir.

Siz Allah'ın birliğine îman etmedikçe sizi (dininizi tanımıyoruz. Sizinle aramızda ebedî düşmanlık ve kin başgösterdi. Ancak İbrahim'in babası için şöyle demesi müstesna olmuştur: Elbette senin için. . O inceliklerden birisi Mübhemdir: Mübhem demek, birkaç mânâya gelen kelime veya harf demektir. Birkaç mânâya gelen kelime ise Şey, Karin, Ümmet, Ruh ve benzeri kelimelerdir.

Allah şunu misal vermektedir: Hiç bir tasarrufa gücü yetmeyen bir köle, bir de tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verilip de ondan gizli ve âşikâre harcayan kimse. . . (Nahl/75)

İşte bu ayet-i celîledeki Şey kelimesi 'nafaka' mânâsına gelmektedir.

Allah şu iki adamı da misâl getirdi: Bunlardan biri dilsizdir. Hiçbir şeye gücü yetmez (Nahl/76) Buradaki Şey 'adalet ve istikametle emretmek' demektir.

(Hızır) dedi ki: O hâlde bana tâbi olacaksan, ben anlatıncaya kadar (yaptığım) hiçbir şey hakkında bana soru sorma! (Kehf/70)

Buradaki Şey rubûbiyet sıfatlarıdır. Bunlar öyle ilimlerdir ki, ârif gereken vakitte bunları tatmadıkça, sual ile **cevap**larını sıhhatli şekilde alma imkânı yoktur.

Yoksa kendileri hiçbir şey olmadan mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar kendileri raidir? (Tûr/35)

Bu ayetteki 'şey' kelimesi 'hâlik' mânâsmdadır. Fakat çok kimseler tarafından zannedilir ki, bu

ayet-i celîle de hiçbir şeyin başka birşeyden olmadıkça yaratılmaması sözkonusudur. (Oysa kainatı Allah yoktan varetmiştir) .

'Karin' kelimesine gelince: Bu kelimenin de birkaç mânâya geldiğine dair misâller verilebilir:

Beraberindeki arkadaşı 'Bu yanımdaki hazırdır' dedi. Atın cehenneme her inkârcı kâfiri. . . (Kaf/23)

Buradaki Karıı* den (arkadaştan) murâd 'insanoğlunu kontrol eden melek'tir.

Arkadaşı şöyle der: 'Ey rabbimiz! Onu ben azdırmadım. Fakat kendisi uzak bir sapıklık içinde idi'. (Kaf/27) Buradaki Karinden murâd ise '**şeytan**'dır.

'Ümmet' kelimesine gelince: Bu kelime sekiz mânâya gelmektedir:

1. Cemaat. Kuyunun başında hayvanlarını sulayan bir ümmet buldu. (Kasas/23) Yani bir 'cemaat' buldu.

2. Peygamberlere Tâbi Olanlar. 'Biz Muhammed ümmetindeniz' sözü bu anlamdadır.

3. Hayırlar İşlemede Önder Olan Kişi

Gerçekten İbrahim hak dine yönelen, Allah'a itaat üzere bulunan bütün hayırlı hasletleri kendisinde toplayan bir ümmetti. (Nahl/120) Yani önderdi

4. Din

Hayır! (Onların aklî ve naklî hiç bir delilleri yoktur. Ancak) şöyle dediler: 'Biz atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk. Biz de onların izlerince giderek hidayet buluruz'. (Zuhruf/22)

5. Zaman

Belirli bir ümmete kadar. . . (Hûd/8) Yani zamana kadar. . .

Bir ümmetten/zamandan sonra (Yûsuf u ve kendisine söylediklerini) hatırladı da dedi ki: 'Ben size onun tâbirini haber veririm. Hemen beni gönderin' (Yûsuf/45)

6. Kamet/Endam

Nitekim filân adam 'güzel ummetli; yâni 'endamlı' denir.

7. Tek Başına Bir Dine İnanan Kişi

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Zeyd b. Amr b. Nufeyl tek bir ümmet olarak haşrolunacaktır.

8. Anne Nitekim 'Şu kadıncağız Zeyd'in ümmeti/anasıdır' denir.

Ruh kelimesi de ümmet kelimesi gibi Kur'ân'da birçok mânâlarda kullanılmıştır. Biz o misalleri zikretmekle kitabımızı uzatmak istemiyoruz.

Kelimeler gibi harflerde de ibhâm vaki olabilir. Tıpkı şu ayeti celîlede olduğu gibi:

Nihayet onunla toz duman koparanlara, böylece onunla düşman topluluğu arasına girenlere ki. . . (Âdiyât/4-5)

İşte buradaki 'onunla' şeklinde tefsir edilen **birinci** zamir, taşlara basmak suretiyle kıvılcım çıkaran atların tırnaklarından kinayedir. Yani o atlar tırnaklarıyla toz duman koparırlar. **İkinci** zamir ise 'hücum'dan kinayedir. O atlar sabahleyin hücum ederek, o hücumlarıyla düşman toplulukları arasına girmektedir ve böylece müşriklerin topluluklarını dağıtmaktadırlar.

Onunla su indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. (A'raf/57)

Birinci zamir olan 'onunla' bulut'tan kinayedir. **İkinci** zamir olan 'onunla' su'dan kinayedir. Bunun benzeri Kur'ân'da çoktur.

O inceliklerden biri de beyanda tedrîcdir. Tıpkı şu ayetteki gibi:

O sayılı günler Ramazan ayıdır ki, Kur'ân o ay içinde indirilmiştir'. (Bakara/185)

Bu ayet-i celîle ile Kur'ân'ın o ayın gündüzlerinde mi gecelerinde mi indirilmiş olduğu keyfiyeti açıklanmamıştır.

Fakat bu keyfiyet Duhan sûresinin 3. ayetinde şöyle belirtilmiştir: 'Gerçekten biz onu mübârek bir gecede indirdik'.

Duhan sûresinin bu ayet-i celîlesiyle de Kur'ân'ın inişine mahal olan gecenin hangi gece olduğu belirtilmemiştir. Ancak bu da Kadir sûresinin **birinci** ayetiyle belirtilmiştir: 'Şüphesiz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde biz indirdik'.

Çok zaman zahire bakılırsa bu ayet-i celîlelerin arasında ihtilâf varmış gibi görünür. Oysa gerek bu, gerek benzeri ayetlerin hakikî tahlili ancak nakil ve sema'a (işitmeye) bağlıdır. Bu bakımdan Kur'ân baştan sona kadar bu tip inceliklerle doludur. Çünkü Kur'ân arap lûgatiyle inmiştir.

O halde Arap kelamının İ'caz, Tatvil, İzmar, Hazf, İbdaî, Takdim ve Te'hir gibi çeşitli inceliklerini kendinde toplamıştır ki bu şekilde inen Kur'ân Arab ediblerini susturabilsin ve onlar için mu'ciz olsun.

Bu bakımdan kim Kur'ân'ın zahirî manâsıyla yetinip çarçabuk tefsirine taraftar olup bu emirlerde nakil ve işitmeye önem vermeyip keyfî hareket ederse, işte o kimse Kur'ân'ı kendi reyiyle tefsir edip cehennemde yerini hazırlayanlardan olur. Meselâ, Kur'ân'daki 'ümmet' teriminden sadece herkesin malûmu olan en meşhur mânâyı anlayıp o mânâya meyledip ve reyi de o mânâya çekip orada durması gibi.

O kelimeyi başka bir yerde dinlediği zaman meşhur manâsına reyiyle meyledip bu terimin birçok mânâları hakkındaki nakle önem vermeyen bir kimsenin tefsiri yasaklanan tefsir kısmına dahil olabilir.

Çünkü daha önce de geçtiği gibi, bu kimse, Kur'ân mânâlarının sırlarını çözmeden tefsirine girişmiş olur. Oysa bunları dinlemek suretiyle elde ettiği zaman, kelimelerin tercümesi olan Kur'ân'ın zahirî tefsirini bilmiş olur. Oysa bu zahirî tefsir, mânâların hakikatini anlamaya yeterli değildir. Zahirî tefsir ile mânâların hakikatleri arasındaki fark, bir misâl ile idrâk olunabilir.

Ey rasûlüm! Attığın zaman sen atmadın, Allah attı. (Enfal/17)

Bunun zahirî tefsiri açıktır. Fakat mânâsının hakîkati çok derindir. Zira ayet-i celîlede, **Rasûlüllah**'ın atışı isbat edildiği gibi, aksi de isbat edilmektedir. Oysa bunların **ikisi** zahirde zıttırlar. Bir

arada bulunmaları mümkün değildir. Ancak bu zıddiyet şöyle ortadan kalkabilir.

Rasûlüllah'ın bir taraftan atıcı olduğunu ve diğer taraftan atıcı olmadığını bilmek gerektir. Atıcı olmadığı tarafta atan **Allahü teâlâ** olur. İşte **Allahü teâlâ**'nın şu ayeti de bunun gibi tefsir edilmelidir:

Onlarla muharebe edin ki, Allah sizin ellerinizle onları (öldürsün ve böylece) azap etsin. Onları perişan etsin. . . (Tevbe/14)

Âyet-i celîlenin muhatabı bulunan müslümanlar öldürücüler ise, nasıl o kafirlere azap verici **Allahü teâlâ** olur? Eğer **Allahü teâlâ** müslümanların ellerini kıpırdatmak suretiyle azap verici ise, o vakit 'onlarla savaşınız' diye emir vermesinin mânâsı nedir? İşte bu ayetin hakîkati ancak mükâşefe ilimlerinin derin ve engin denizinden yardım almak suretiyle çözülebilir ki, bu mânâyı zahirî tefsir vermemektedir.

Şöyle ki: Fiillerin hâdise ve kudret ile irtibat durumu bilinmelidir ve aynı zamanda o hâdis kudretin Allah'ın kudretiyle olan irtibat durumu da bilinmelidir ki, engin ve çözülmesi çok zor olan mânâlar keşfolunsun. Böylece **Allahü teâlâ**'nın 'Ey Rasûlüm! Attığın zaman sen atmadın, Allah attı' (Enfâl/17) ayetinin doğruluğu meydana çıkar. . . Umulur ki, bu mânânın sırlarını keşfetmeye insan bütün ömrünü sarfetse ve bu mânâ ile ilgili mukaddimeler ve lahikaların çözümüne bütün hayatını harcasa, yine de bu mânânın bütün lahikaları çözülmezden önce hayatı sona erip gider.

Kur'ân'ın bütün kelimelerinin tahkiki için bir ömre ihtiyaç vardır. Bunlar ancak ilmin sırlarında **Allahü teâlâ** tarafından kendilerine engin bilgiler ihsan edilmiş, kalpleri saflaşmış, düşünce kabiliyetleri çok yüksek olan ve kendilerini sadece araştırmaya adayan râsih âlimlere görünür.

Râsih âlimlerin her birisinin de terakkide bir hududu vardır. Bütün hududları geçip de terakkinin zirvesine çıkmak ise, belki de hiç kimseye nasib olmayan bir keyfiyettir. Eğer denizler mürekkep, yeryüzündeki ağaçlar da kalem olsa, yine de **Allahü teâlâ**'nın kelimelerinin esrârının sonunu getiremezler.

Denizler biter yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. İşte böylece tefsirin zahirini bilmekte müşterek olan insanların anlayışta ayrı ayrı derecelere sahip oldukları meydana çıkar. Tefsirin zahiri ise, insanı tam hakikate vardıramaz. Bunun misâli; kalp erbabından bazılarının **Hazret-i Peygamber**'in secdesindeki şu duasından farklı birşey anlamış olmalarıdır:

Öfkeden rızâna sığınırını. Ukubetinden (azabından) mükafatına (affına) sığınırım. Senden sana sığınırım. Senin zâtına yapmış olduğun hamd ü senâ gibi, seni senâ etmekten âcizim.

Ona 'secde et, yaklaş' denildi, diye anlamışlardır.

Peygamber de yakınlaşmayı secdede buldu. Böylece sıfatlarına baktı. O sıfatların bir kısmından kaçarak diğer bir kısmına sığındı. Çünkü rızâ ve saht (öfke) Allah'ın vasıflarıdır. (Saht'ta. n rızâya sığınır) .

Sonra gittikçe **birinci** yaklaşma arttı. Böylece sıfatlardan zâta terakki etti ve 'Senden sana sığınırım' dedi. Sonra kurb (yaklaşmak) döşeği üzerinde, istiâze (sığınmak) sayesinde elde ettiği feyiz ile gittikçe yaklaşması daha da arttı. Bu sefer Allah'ın medh ü senasına sığınarak 'senanı sayamam' diye

hamdetmeye başladı. Sonra bunun kusur olduğunu bilerek şöyle dedi: 'Kendi kendini medh ü senâ ettiğin gibisin'.

İşte bu gibi tefsirler, kalp erbabına açılan feyiz kapılarıdır. Sonra bunların da ötesinde nice derinlikler vardır. O da yaklaşmanın mânâsını anlatmak ve secde ile elde edilmesini bilmek demektir. Bir sıfattan diğerine ve zâttan zâta sığınmanın mânâşî da o enginliklerdir.

Bu sırlar sayılmayacak kadar çoktur. Lâfzın zahirî tefsiri katîyyen buna delâlet etmez. Evet, o zahirî tefsir bunlara delâlet etmediği gibi, aralarında zahirî tefsir ile ters düşecek bir keyfiyet de sözkonusu değildir. Belki o sırların deşilmesi, zahirî tefsir için bir nevi kemâldir. Zahirden onun özüne varmaktır, Bu sırları deşmekten gayemiz zahirî tefsire ters düşsün diye değildir. Aksine bâtınî mânâlarının anlaşılması için, bütün bu misâlleri getirdik. Allah herkesten daha iyisini bilir.

Burada Kitabu Adabı Tilâvet'il-Kur'ân (Kur'ân Okumanın Adabı) bölümü sona erdi. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, peygamberlerin sonuncusu **Hazret-i Muhammed**'e ve âlemlerden seçilmiş her kula ve **Hazret-i Muhammed**'in âline ve ashâbmadır!

Bu bölümün ardından -inşâallah- Kitabu'z-Zikr ve'Da'âvât (Zikirler ve Dualar) bölümü gelecektir. Yardım edici olan sadece Allah'tır. Ondan başka rab yoktur!

9 - ZİKİRLER VE DUÂLAR

9-1

Giriş

Hamd, şefkati şâmil ve rahmeti geniş olan Allah'a mahsustur. O, kendisini zikreden kullarını hayırla yâdeder.

Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır.

(İbâdet ederek) beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım. (Bakara/152)

Allahü teâlâ şu ayetiyle, hakikî kullarını kendisinden istemeye ve duaya teşvik etmektedir:

Bana dua edin, size icâbet edeyim. (Mü'min/60)

Allahü teâlâ şu âyetiyle de muti'âsi, yakın uzak, tüm kullarını her çeşit ihtiyaç ve isteklerini bütün açıklığıyla kendisinden istemeye davet etmektedir:

Ey râsûlüm! Kullarım sana benden sorarlarsa, (onlara bildir ki) şüphesiz ben, (kendilerine) çok yakınımdır. Bana dua edenin duasını kabul ederim. (Bakara/186)

Salât ve selâm, peygamberlerin efendisi **Hazret-i Muhammed**'e, âline ve asfîyânın en hayırlısı olan ashâbına olsun!

Allah'ın Kitabı'nı okumak hâriç, dille yapılan hiçbir ibadet yoktur ki, Allah'ın zikrinden ve ihtiyaçların hâlis dualarla O'na arzedilmesinden daha faziletli olsun. Bu nedenle önce kısa da olsa zikrin faziletini beyan edeceğiz. Sonra da muayyen zikirler hakkında tafsilât verip duanın faziletini, şart ve âdâbını açıklayacak, din ve dünya hedeflerini içerisine alan ve **Rasûlüllah**'tan vârid olan dualar ile

mağfiret ve istiâze hususunda naklolunan duaları ve benzerlerini izah edeceğiz. Bu maksatlar beş bölümde ele alınacaktır.

Birinci Bölüm: Kısa ve uzun olmak üzere zikrin fazileti ve faydaları

İkinci Bölüm: Duanın fazileti ve âdâbı; **Hazret-i Peygamber**'den vârid olan bazı duaların, istiğfârın ve **Rasûlüllah**'a getirilen salavât-ı şerîfenin fazileti

Üçüncü Bölüm: Belirli kişilere ve sebeplere atfedilen mensur dualar

Dördüncü Bölüm: **Rasûlüllah**'tan ve ashâb-ı kirâmdan senedleri zikredilmeyen me'sur dualar

Beşinci Bölüm: Bazı önemli hâdiselerin vukûu ânında vârid olan dualar

Kısa ve Uzun Olmak Üzere Zikr'in Fazileti

Âyetler

(İtaat ve ibâdet ederek) beni anın ki, ben de sizi (mağfiretimle) anayım. (Bakara/152)

Sâbit el-Bennâî bir keresinde 'Rabbimin beni andığı zamanı biliyorum!' dedi. Onun bu sözü üzerine orada bulunanlar ürktüler ve kendisine 'bunu nasıl bildiğini' sordular. Bunun üzerine 'O'nu andığım zaman O da beni anar' cevabını verdi.

Ey îman edenleri Allah'ı çok zikredin! (Ahzâb/41)

Arafat'tan dönüşünüzde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin! O size nasıl hidayet ettiyse, siz de O'nu öylece anın! (Bakara/198)

Hacla ilgili ibâdetlerinizi bitirince, (câhiliyye devrinde hacdan sonra toplanıp) atalarınızı anarak (övündüğünüz gibi), hatta daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın! (Bakara/200)

Onlar ayaktayken, otururken ve yatarken (daima) Allah'ı anarlar. (Âl-i İmrân/191)

Namazı kılıp bitirdiğiniz zaman ayakta, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken hep Allah'ı anın! (Nisâ/103)

İbn Abbâs (radıyallahü anh) bu ayetin tefsirinde "Yani 'Gecegündüz, karada ve denizde, seferde ve hazarda, zenginlikte ve fakirlikte, hastalıkta ve sıhhatte, gizli ve açık Allah'ı anın!' demektir" buyurmuştur.

Allahü teâlâ münafıkları kötülemek üzere şöyle buyurmuştur:

Münafıklar Allah'ı pek az anarlar. (Nisâ/142)

Yine **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, sabah akşam sessizce (hafif bir sesle) an! Sakın gâfillerden olma! (Â'raf/205)

Allah'ı anmak (bütün ibâdetlerden) daha büyüktür. (Ankebût/45)

İbn Abbâs (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Bu âyetin iki vechi (mânâsı) vardır: a) Allah'ın sizi anması, sizler için, sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür, b) Allah'ın zikri, içerisinde zikir bulunmayan diğer ibâdetlerin hepsinden daha büyüktür'.

Zikrin büyüklüğünü bildiren, bunlar gibi daha nice âyetler vardır.

Hadîsler

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gâfiller arasında Allah'ı zikreden kimse, tıpkı kuru otlar arasında biten yemyeşil ağaç gibidir.1

Gâfiller arasında Allah'ı zikreden kimse, hezimete uğramış askerler arasında düşmanla (Allah için) amansızca muharebe eden kimse gibidir.

Hazret-i Peygamber'in naklettiği bir hadîs-i kudsîde **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Kulum beni andıkça ve dudakları beni anmak için kıpırdadıkça ben onunla beraberim,2

Hazret-i Peygamber bir keresinde 'Âdem oğlu kendisini Allah'ın azabından kurtaracak ameller içerisinde, O'nun zikrinden daha faydalı bir amel işlemiş değildir' buyurdu. Ashâb-ı kiramın 'Allah yolunda cihad da mı zikir kadar faydalı değildir?' diye sorması üzerine şöyle **cevap** verdi: 'Evet, Allah yolunda cihad da zikir kadar faydalı olamaz. Ancak kılıcın paramparça oluncaya ve sonra **ikinci** ve **üçüncü** kılıçlarında parçalanıncaya kadar düşmanla savaşman müstesna...'3

Cennet bahçelerinde otlamak (teferrüc etmek) isteyen kimse Allah'ı çok zikretsin.4

Hazret-i Peygamber'e 'Amellerin hangisi daha üstündür?" diye sorulduğunda şöyle **cevap** vermiştir: 'Dilin Allah'ın zikriyle taptaze olduğu halde ölmen (Yani ölünceye kadar Allah'ın zikrini terketmemen)'.5

Dilin Allah'ın zikriyle taptaze olduğu halde sabahla ve akşamla! Böyle yaptığın takdirde günahsız olarak sabahlamış ve akşamlamış olursun.6

Sabah-akşam Allah'ı zikretmek, Allah yolunda ve O'nun düşmanlarıyla savaşılırken kılıçların kırılmasından daha efdâl olduğu gibi. O'nun rızası için fakirlere bol bol infakta bulunmaktan da daha efdâldir'.7

Bir hadîs-i kudsîde **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Kulum beni kalbinde andığı zaman, ben de onu nefsimde anarım. Beni bir cemaatte andığı zaman, ben de kendisini onun beni andığı cemaatten daha hayırlı bir cemaat içerisinde anarım. Bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir zira' yaklaşırım. O bana yürüyerek geldiği zaman, ben ona koşar adımlarla varırım.8

Yedi sınıf insan vardır ki **Allahü teâlâ** onları, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde (kıyâmet gününde) kendi gölgesinde gölgelendirir. Bunlardan biri de, tek başına kaldığı zamanlarda Allah'ı anan ve O'nun korkusundan gözleri yaşaran kimsedir.9

Hazret-i Peygamber birgün 'Ey ashâbım! Size amellerinizin en hayırlısını, padişahınız (Allah) nezdinde en verimlisini ve derecelerinizi en fazla yükseltecek olanı, Allah yolunda altın ve gümüş

harcamanızdan ve düşmanlarınızla karşı karşıya gelip onların boynunu vurmanızdan ve onların da sizin boynunuzu vurmalarından daha hayırlısını haber vereyim mi?' diye sordu. **Sahabîler** 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu amel nedir?' diye sorduklarında da şöyle buyurdu: 'Devamlı olarak Allah'ı anmaktır'.10

Bir hadîs-i kudsîde **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Beni zikretmekle meşgul olduğu için benden ihtiyacını istemeye vakit bulamayan kimseye, isteyenlere verdiğimden daha fazlasını veririm.11

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Fudayl b. İyaz (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "**Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurduğunu haber aldık: Ey kulum! Beni sabah ve ikindi namazlarından sonra birer saat zikreyle ki, bu iki namaz arasında maddî ve manevî ihtiyaçlarını vereyim ve sıkıntılarını gidereyim".

Âlimlerden biri şöyle der: "**Allahü teâlâ** şöyle buyurur: Hangi kulumun kalbinde zikrime yapışmayı ve beni anmayı galip görürsem, onun işlerini düzenler ve ona, kendisiyle oturup konuşan bir arkadaş olurum".

Hasan Basrî (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: "Zikir iki kısımdır: a) **Allahü teâlâ**'yı kendinle O'nun arasında (gizlice) zikretmendir. Böyle bir zikir ne kadar güzel ve ecir bakımından da ne kadar büyüktür! b) Bundan daha büyüğü ise Allah'ı, haram kıldıklarının yanında anarak bunları yapmamandır".

Rivâyet ediliyor ki, Allah'ı zikredenin nefsi müstesnâ dünyasını değiştiren her nefis, dünyadan susuz olarak çıkar..

Muaz b. Cebel şöyle buyurmuştur: 'Cennet ehli Allah'ı zikretmeksizin geçirilen saatlerin dışında dünyanın hiçbir şeyine üzülmezler. Allah herşeyi herkesten daha iyi bilir'.

1) Ebu Nuaym ve Beyhakî, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

2) İbn Mâce, İbn Hıbbân, (Ebu Hüreyre'den); Hâkim, (Ebu-Derdâ'dan sahih bir senedle)

3) İbn Ebî Şaybe ve Taberânî, (Muaz'dan hasen bir senedle)

4) İbn Ebî Şeybe ve Taberânî, (Muaz'dan zayıf bir senedle)

5) İbn Hıbbân, Taberânî ve Beyhakî, (Muaz'dan)

6) Ebu'l-Kasım el-İsfehânî, Tergib ve Terkib, (Enes'ten)

7) Irâkî, Enes'ten ve zayıf bir senedi e vârid olduğunu söylemektedir.

8) Buhârî ve Müslim, (Ebu Hüreyre'den)

9) Buhârî ve Müslim, (Ebu Hüreyre'den)

10) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, (Ebu Derdâ'dan)

11) Buhârî, Tarih; Bezzâr, Müsned', Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (Hazret-i Ömer'den)

Zikir Meclislerinin Fazileti

Hadîsler

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah'ı zikretmek için bir mecliste oturanları, melekler, halka çevirerek kuşatırlar. Allah'ın rahmeti kendilerini kapsar ve **Allahü teâlâ**, onları nezdinde bulunan kimselerin yanında anar. 12

Sadece Allah rızası için bir araya gelip O'nu zikredenlere göklerden şöyle seslenilir: 'Bağışlanmış olarak kalkınız! Ben sizin seyyie (kötülük) lerinizi hasenelere (sevaplara) tebdil eyledim'. 13

Bir araya gelip de Allah'ı zikretmeden ve Rasûlü'ne salavât-ı şerîfe getirmeden dağılan bir kavmin bu toplantıları kıyâmet gününde kendilerine üzüntü ve hasret vesilesi olur. 14

Hazret-i Dâvud şöyle buyurmuştur: İlâhî! Benim seni zikredenlerin meclislerinden geçerek gaflete dalanların meclislerine doğru gittiğimi gördüğün zaman, daha o meclise varmadan önce ayağımı kır. Zira ayağımın bu şekilde kırılması benim için senden gelen bir nimet olur'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur. :

Mü'min kulun salih bir meclisi, iki milyon kötü meclisinin keffâret! olur. 15

Ebû Hüreyre şöyle buyurmuştur: 'Gök ehli, içerisinde Allah'ın zikredildiği evleri tıpkı bir yıldız gibi görür'.

Süfyân b. Uyeyne de şöyle buyurmuştur: "Bir kavim Allah'ı anmak üzere bir araya geldiği zaman **şeytan** ve dünya onlardan uzaklaşır. **Şeytan**, dünyaya 'Sen bunların ne yaptıklarını görmez misin?' der. Dünya da **şeytan**a şu karşılığı verir: 'Sen onlara bakma! Dağıldıkları zaman ben onları teker teker boyunlarından tutup sana getiririm!'

Ebû Hüreyre bir gün pazar yerine giderek orada bulunanlara şu şekilde haykırır: 'Siz niçin buradasınız. Oysa mescidde Allah Rasûlü'nün mirası dağıtılmaktadır'. Bunun üzerine halk, pazarı terkedip mescide gider ve orada birşey göremeyince de geri dönerek Ebû Hüreyre'ye 'Mescidde miras falan görmedik?' derler. Ebû Hüreyre de 'Peki ne gördünüz?' diye sorar. Pazarcıların 'Orada Allah'ı zikreden ve Kur'ân okuyan kimseler gördük hepsi o kadar. ,. ' demeleri üzerine de 'İşte o **Allah'ın Rasûlü Hazret-i Muhammed**'in mirasıdır!' der.

A'meş'in, Ebû Sâlih'ten, onun da Ebû Hüreyre ve Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet ettiklerine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ'nın bir grup meleği vardır. Bunlar insanların yaptıklarını yazıp kaydeden meleklerden başka bir grup olup yeryüzünde gezerler. Bir araya gelip Allah'ı zikreden bir cemaat gördüklerinde birbirlerini şöyle çağırırlar:

- Aradığınıza geliniz!

Bu davet üzerine meleklerin hepsi oraya toplanır ve sonra da zikredenleri çepeçevre kuşatarak halkalarını tâ göğe varıncaya kadar genişletip yükseltirler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** onlara şöyle der:

- Kendilerini bıraktığınızda kullarım ne yapıyordu?

- Sana hamd ü senâ ediyorlardı.

- Acaba o kullarım beni görmüşler midir ki, bana bu şekilde hamdetmektedirler?

- Hayır!

- Peki beni görmüş olsalardı ne yaparlardı?

- Daha fazla tesbihte ve hamd ü senâda bulunurlardı.

- O kullarım hangi şeyden bana sığınıyorlar?

- Ateşten.

- Acaba onlar ateşi görmüşler midir ki, ondan bana sığnıyorlar?

- Hayır!

- Peki onlar ateşi görmüş olsalardı ne yaparlardı?

- Ondan daha fazla kaçar ve ürkerlerdi.

- Onlar ne istiyorlar?

- Cenneti.

- Acaba onlar cenneti görmüşler midir ki onu istiyorlar?

- Hayır!

- Peki bir de görmüş olsalardı nasıl olurdu?

- Onu daha da fazla isterlerdi.

- Ey meleklerim! Sizi şâhid kılıyorum ki, ben o kullarımı affettim.

- (Ya Rabb!) Onların içinde filân adam vardır ki bu meclise seni zikretmek veya onlarla beraber olmak için değil onların herhangi birisinden ihtiyacını istemek için katılmıştır. (Onu da mı affettin?)

- Onlar öyle bir kavimdir ki, kendileriyle beraber oturan bir kimse asla kötü olmaz. 16

12) İmâm-ı Ahmed, Ebû Ya'lâ ve Taberânî, (Enes'ten zayıf bir senedle)

13) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

14) Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den hasen bir senedle)

15) Deylemî, (İbn Vedea'dan mürsel olarak)

16) Tirmizî; ayrıca Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den) . Bkz.

Lâ İlâhe İllallah'ın Fazileti

Hadîsler

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ben de dahil bütün peygamberlerin söylemiş olduğu en faziletli söz 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ

şerike leh'tir. (Allah'tan başka ma'bud yoktur. Allah birdir; O'nun ortağı yoktur!) . 17

Kim 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerike leh, leh'ül- mülkü ve leh'ül-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' (Allah'tan başka ma'bud yoktur. Allah birdir; O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur ve hamd O'na mahsustur. O, herşeye kâdirdir) sözünü hergün yüz defa söylerse, bu kendisi için on köle âzâd etmeye denktir. Aynı zamanda kendisine yüz iyilik yazılır ve defterinden de yüz kötülük silinir. O gün akşama kadar **şeytan**ın şerrinden korunur. Bu sözleri kendisinden daha fazla söyleyenler müstesna, hiç kimse de onun yaptığından daha üstün bir amel yapmış olmaz. 18

Abdestini güzelce aldıktan sonra gözlerini göklere çevirerek 'Ben Allah'tan başka ma'bud olmadığına, O'nun bir olup ortağı olmadığına ve **Hazret-i Muhammed**'in de O'nun kulu ve de Rasûlü olduğuna şâhidlik ederim' diyen kul için cennetin bütün kapıları açılır. Böylece bu kişi cennete istediği kapıdan girebilir. 19

Lâ ilâhe illallah diyenler için, ne kabirlerinde ve ne de mahşer gününde herhangi bir yalnızlık ve üzüntü yoktur. Sûr'un üfürülmesi ânında bu kişilerin başlarından topraklar saçıldığı halde kalkarak 'Hamd, bizden üzüntüyü uzaklaştıran Allah'a mahsustur. Rabbimiz affedici ve şükredenlerin şükrünü kabul edicidir' dediklerini şimdiden görür gibi oluyorum. 20

Hazret-i Peygamber bir gün Ebû Hüreyre'ye şunları söyler: 'Ey Ebû Hüreyre! Kıyâmet gününde, işlediğin her hasene tartılır. (Yani tartıya dahildir) Ancak Allah'tan başka ma'bud olmadığına şâhidlik etmen bu hükmün dışındadır; bu şehâdet, teraziye konulmaz. Çünkü ihlâsla getirilen şehâdet terazinin bir kefesine yedi kat gök ve yedi kat arz da diğer kefesine konsa yine de lâ ilâhe illallah ağır basar'. 21

Huzuruna, yer dolusu günah ile de gelse, **Allahü teâlâ** sıdk ile lâ ilâhe illallah diyen kimsenin bütün günahlarını affeder. 22

Hazret-i Peygamber, Ebû Hüreyre'ye şöyle der: 'Ey Ebû Hüreyre! Can çekişen kimseye lâ ilâhe illallah'ı telkin et; zira lâ ilâhe illallah, günahlar yığınını yıkıp târûmâr eder'. Ebû Hüreyre'nin 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu ölüler için böyle. . .

Peki diriler için durum nasıldır?' diye sorması üzerine de şöyle buyurur: 'Diriler için, günahları daha fazla ortadan kaldırıcıdır'. 33

İhlâsla lâ ilâhe illallah diyen kimse cennete girer. 24

Hazret-i Peygamber birgün, 'Cennete girmekten imtinâ edip Allah'tan, ürken develerin sahiplerinden kaçışı gibi kaçan kimseler müstesna hepiniz (Mü'min olduğunuz için) cennete gireceksiniz' buyurdu. Bunun üzerine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Cennete girmekten imtina ederek Allah'tan ürküp kaçanlar da kimlerdir?' diye soruldu. **Rasûlüllah** buna şöyle **cevap** verdi: 'Kim lâ ilâhe illallah demezse işte o, cennete girmekten imtinâ etmiş ve Allah'tan ürkerek kaçmıştır.

Bu bakımdan onunla aranıza perdeler gerilmeden önce bu mübarek kelimeyi çokça söyleyin; çünkü Tevhîd ve ihlâs kelimesi budur. Takvâ kelimesi ve kelime-i tayyibe budur. Bu kelime hakkın dâveti ve kopmaz kulpudur. Bu kelime aynı zamanda cennetin de bedelidir'. 25

'İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir' (Rahmân/60) ayetinin tefsirinde şöyle denilmiştir: 'Dünyadaki iyilik

lâ ilâhe illallah 'tır'. Âhirette verilecek olan iyilik ise cennettir'.

Şu ayet de aynı şekilde tefsir edilmiştir: 'Güzel davrananlara (îman edip güzel amel işleyenlere) daha güzel bir karşılık (cennet) ve fazlası vardır'. (Yûnus/26)

Berâ b. Âzib, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

'Kim on defa 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr' (Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah tektir ve O'nun ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na aittir. O herşeye kâdirdir) derse, bir köle âzâd etmekten elde edilen ecre denk bir ecir elde etmiş olur. 26

Bu hadîsin başka bir rivâyetinde 'köle' tâbiri yerine 'nefis' mânasına gelen 'neseme' tâbiri yer almaktadır.

Amr b. Şuayb, babasından, o da kendi babasından **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsini rivâyet etmektedir:

Kim günde ikiyüz defa 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' derse kendisinden önce gelen hiçbir kimse onun önüne geçemediği gibi, kendisinden sonra gelen hiçbir kimse de ona yetişemez. Ancak onun bu amelinden daha faziletli bir amelde bulunan kimse müstesnadır. 27

Kim (çarşıda veya) pazarda 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhyî ve yümît ve hüve alâ külli şey'in kadîr' (Allah'tan başka hak ma'bud yoktur. Allah birdir ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na aittir. Dirilten ve öldüren O'dur. O herşeye kâdirdir) derse, **Allahü teâlâ** ona bir milyon iyilik yazdığı gibi onun bir milyon kötülüğünü de defterinden siler ve kendisi için cennette bir köşk binâ eder. 28

Bir rivâyette; kul, lâ ilâhe illâllah dediği zaman, bu kelime o kulun defterine gelir, o defterdeki herhangi bir hatayı tedkik ânında görürse siler. Böylece kendisi gibi bir haseneyi görünceye kadar devam eder. Bu haseneyi gördükten sonra onun yanında karar kılar diye vârid olmuştur.

Sahih'de Ebû Eyyûb, **Hazret-i Peygamber** 'den şöyle rivâyet eder:

'Allah'tan başka mâ'bud yoktur. Allah bir'dir. O'nun ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na aittir. O herşeye kâdirdir' meâlindeki kelimeleri on defa okuyan kimse, Hazret-i İsmail'in evlâtlarından esir düşen dört kişiyi azâd etmiş gibi olur. 29

Yine Sahih'de Ubâde b. Sâmit tarafından **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmiştir: Geceleyin uyanıp, 'Allah'tan başka ma'bud yoktur. Allah birdir. O'nun şeriki yok. Mülk ve hamd O'na mahsustur. O herşeye kâdirdir ve bütün noksanlıklardan münezzehtir. Hamd yalnızca O'na mahsustur. O'ndan başka ma'bud yoktur. O herşeyden daha yücedir. Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak yüce Allah'ın kuvvet ve kudretiyle olur' mealindeki kelimeleri okuyan bir kimse bundan sonra 'Ey Allahım! Beni affeyle derse, günahları affolunur; dua ederse duası kabul edilir; abdest alarak namaz kılarsa namazı kabul olunur. 30

17) Kitab'ul-Hac, **İkinci** Bölüm'de geçmişti.

18) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

19) Ebû Dâvud, (Ukbe b. Âmir'den)

20) Ebû Ya'lâ, Taberânî ve Beyhakî, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

21) Irâkî, hadîsin uydurma olduğunu kaydetmektedir. Ancak hadîsin son kısmı Müstağfirî tarafından rivâyet edilmiştir.

22) Hadîsin bu ibaresinin garib olduğu belirtilmiştir. Tirmizî Enes'ten başka bir ibare ile nakletmektedir.

23) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs, (Ebû Hüreyre'den)

24) Taberânî, (Zeyd b. Erkam'dan zayıf bir senedle)

25) Hâkim, Buhârî, İbn Adiyy, Ebû Ya'lâ ve Taberânî, (değişik ibare ve ilâvelerle. . .)

26) Hâkim, Müstedrek; İmâm-ı Ahmed, Müsned, ('on defa' tabiri Müsned'de yoktur)

27) İmâm-ı Ahmed, (İkiyüz defa' yerine 'yüz defa' tâbiriyle) ; Hâkim, Müstedrek, (kuvvetli bir senedle)

28) Ebû Ya'lâ, (Enes'den zayıf bir senedle)

Tesbih, Hamd ve Diğer Zikirlerin Fazileti

Hadîsler

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Her namazdan sonra otuzüç defa sübhanallah, otuzüç defa elhamdülillah ve otuzüç defa Allâhu Ekber deyip yüz sayısını da lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr ile tamamlayan kimsenin, deniz köpüğü kadar dahi olsa bütün günahları bağışlanır. 31

Günde yüz defa sübhânallâhi ve bihamdihî diyen kimsenin deniz köpüğü kadar dahi olsa tüm günahları affolunur. 32

Adamın biri **Hazret-i Peygamber**e gelerek şu şikayette bulunur:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Dünya bana sırt çevirmiş ve elimdeki servet de azalmıştır. (Bu konuda ne buyuruyorsunuz?)

- Sen meleklerin namazı gibi namaz kılıp, mahlûkâtın tesbihî gibi tesbih etmez misin? Onlar bu namaz ve tesbih sayesinde rızıklanmaktadır?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Meleklerin namazı ile mahlûkatın tesbihi de nedir?

- Fecir ile sabah namazı arasında 'Sübhânallâhi ve bi hamdihî sübhânallâhil-azîm estağfirullah' (Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Bunu, kendisinin hamdiyle itiraf ediyorum. Azîm olan Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. O'ndan af dilerim) kelimelerini yüz defa söyle! Bunu yaptığın takdirde dünya zelîl ve itaatkâr olarak sana gelecektir. Diğer taraftan **Allahü teâlâ** bu sözlerin herbir

kelimesinden, kıyâmete kadar kendisini tesbih ede cek bir melek yaratır ki bu tesbihin sevabı da senin defterine yazılır. 33

Kul elhamdülillâh dediğinde bu kelime (mânen) gök ile yer arasını, **ikinci** defa dediğinde ise tâ **yedinci** gökten yerin en alt tabakasına kadar doldurur. **Üçüncü** defa elhamdülillâh dediği zaman da **Allahü teâlâ**, ona 'Ey kulum! İste! İstediğin sana verilecektir' karşılığını verir. 34

Rıfâe ez-Zarkî (veya Zurkî) 35 şöyle anlatır: Bir gün **Hazret-i Peygamber**'in ardında namaz kılıyorduk. Başını rükûdan kaldırıp da Semiallâhü limen hamideh dediğinde cemaatten birisi Rabbenâ lekel-hamd hamden kesîren tayyîben mübâreken fîh (Ey rabbimiz! Bol, güzel ve bereketli hamd sana mahsustur) dedi. Namazdan sonra **Hazret-i Peygamber** 'Demin konuşan kimdi?' diye sordu. O şahıs kalkarak 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Konuşan bendim' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Otuz küsûr meleğin, senin söylediğin kelimeleri yazmak için birbirleriyle yarıştıklarını gördüm'. 36

(Kur'ân'da) el-Bâkıyâtu's sâlihât (diye tâbir edilen kelimeler) şunlardır: a) Lâ ilâhe illallah (Allah'tan başka hak ma'bud yoktur) , b) Sübhânallah (Allah'ı her türlü eksiklikten ve noksanlıktan tenzih ederim) , c) Elhamdülillâh (Hamd ancak Allah'a mahsustur) , d) Allâhu Ekber (Allah herşeyden daha yücedir) , e) Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh (Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak Allah'ın yardımıyladır) . 37

Yeryüzünde bulunup da 'Allah'tan başka ma'bud yoktur. O herşeyden daha yücedir. Allah'ı her noksanlıktan tenzih ederim. Hamd O'na mahsustur. Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak Allah'ın kudret ve kuvvetiyle olur' diyen hiç kimse yoktur ki deniz köpüğü kadar dahi günahı olsa bağışlanmış olmasın'.

Bu hadîs, İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir. 38

Nu'man b. Beşir **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Allah'ın celâlini zikrederek tesbih ve tekbirle hamdini yerine getirenlerin zikir, tesbih, tekbir ve tahmidleri **Allahü teâlâ**'nın arşını çepeçevre arı kovanı gibi vızıltıları olduğu halde- kuşatır ve böylece sahiplerini, yani dünyada kendilerini yapan kimseleri anarlar. Hanginiz Allah nezdinde kendisini devamlı olarak anan birşeyi olsun istemez. 39

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

'Allah'ı tenzih ederim. Hamd O'na mahsustur. O'ndan başka ma'bud yoktur. O herşeyden yücedir' demem, benim yanımda, üzerine doğan herşeyden daha sevimlidir. 40

Hadîsin diğer bir rivâyetinde lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh sözleri de vardır. Aynı rivâyette **Hazret-i Peygamber**'in bu kelimenin dünyadan ve içindeki herşeyden daha hayırlı olduğunu da söylediği belirtilmektedir.

Semure b. Cündüb'ün rivâyet etmiş olduğu başka bir hadîste de **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Allah katında en sevimli kelimeler şu dört kelimedir: a) Sübhânallah, b) Elhamdülillâh, c) Lâ ilâhe

illallah, d) Allâhu Ekber. Bu kelimelerin herhangi birisinden başlamakta bir beis yoktur!41

Ebû Mâlik el-Eş'arî **Rasûlüllah**'tan şu hadîsi rivâyet etmiştir:

Temizlik îmanın parçasıdır (veya yarısıdır) . Elhamdülillâh sözü (kıyâmet gününde kişinin) mizânını doldurur. Sübhânallâhi vallâhu ekber sözü de (mânen) yer ile gök arasını doldurur. Namaz nûrdur. Sadaka (kıyâmet gününde sahibi için bir) burhan ve delildir. Sabır aydınlık ve ışıktır. Kur'ân ise lehte veya aleyhte hüccettir. İnsanlar ya nefsini satıp onu felâkete düçâr veya nefsini satın alıp onu âzâd ettikleri halde sabahlarlar. 42

Ebû Hüreyre **Rasûlüllah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Söylenmeleri kolay olup mizanda ağır gelen iki kelime vardır ki bunlar, Rahmân olan Allah'ın nezdinde de sevimli kelimelerdir. Bu iki kelime, Sübhânallâhi ve bihamdihî (Kendisinin hamdiyle Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim) ile Sübhânallâhi'l-azîm (Azîm olan Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim) kelimeleridir. 43

Ebû Zer el-Gıfârî (radıyallahü anh) 'Allah nezdinde en makbûl ve en sevimli konuşma hangisidir?' diye sorduğunda, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **Allahü teâlâ**'nın melekleri için konuşma olarak seçtiği şu cümlelerdir: Sübhânallâhi ve bihamdihî (Kendisinin hamdiyle Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim) . Sübhânallâhi'l-azîm (Yüce olan Allah her çeşit eksiklik ve noksanlıktan münezzehtir) '. 44

Ebû Hüreyre **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi rivâyet eder:

Allahü teâlâ konuşmalardan şu cümleleri seçmiştir: 'Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd O'na mahsustur. Allah'tan başka ma'bud yoktur. O herşeyden daha büyüktür'. Kul Sübhânallah dediği zaman kendisine yirmi hasene yazılır ve defterinden de yirmi seyyie silinir. Allâhu Ekber dediği zaman da aynı şey olur. 45

Hazret-i Peygamber hadîste geçen diğer kelimeleri de aynı minvâl üzere değerlendirmiştir.

Câbir (radıyallahü anh) , **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi rivâyet eder:

Kim 'Sübhânallâhi ve bi hamdihî' derse onun için cennette bir hurma ağacı diktirilir. 46

Ebû Zer el-Gıfârî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Ashâb-ı kirâmın fakirleri **Hazret-i Peygamber**'e gelerek şöyle dert yandılar: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Zenginler bütün ecirleri elde etmektedirler. Bizim kıldığımız gibi namaz kılar, tuttuğumuz gibi oruç tutarlar; üstelik de mallarının fazlasını Allah yolunda sadaka olarak verirler. (Oysa biz bunlardan mahrumuz) '. **Rasûlüllah** da şöyle **cevap** verdi: **Allahü teâlâ**'nın size, kendi yolunda sadaka olarak vereceğiniz birşey ihsân etmediğini mi sanıyorsunuz? Sizler için her tesbîhinize karşılık bir sadaka ecri olduğu gibi, her tahmid (hamd) ve tehlîlinize (Lâ ilâhe illâllah) karşılık da bir sadaka ecri vardır. Her getirdiğiniz tekbir bir sadaka sayılır. Yapacağınız emr-i bil-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeriniz de sadakadır. Herhangi birinizin hanımının ağzına koyduğu lokmalar da sadakadır. Hatta hanımınızla cimâ' etmeniz bile sadakadır.

Bu söz üzerine, gelenler **Rasûlüllah**'a sordular:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Herhangi birimize, şehvetini dindirdiği cimâ'da da mı ecir vardır?

- Söyleyin bakalım kişi bu fiili helâliyle değil de, bir yabancıyla ve zinâ olarak yapsaydı günah olur

muydu?

- Evet, yâ **Rasûlüllah**! Günah olurdu.

- İşte zina yapmakta günah olduğu gibi, helâliyle cimâ' etmekte de ecir vardır. 47

Ebû Zer el-Gıfârî (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Servet sahipleri ecir hususunda bizi geçtiler. Bizim söylediklerimizi onlar da söylemekte ve üstelik de infakta bulunmaktadırlar. Bizse, malımız olmadığı için infakta bulunamıyoruz' der. **Hazret-i Peygamber** de ona şöyle **cevap** verir:

Ey Ebû Zer! Sana, yaptığın takdirde senden önce geçmiş olanlara yetişmeni ve senden sonra gelecek olanlardan da üstün olmanı sağlayacak bir ameli haber vereyim mi? Ancak bu ameli yapanlar seninle eşit olabilir. Bu amel de her namazdan sonra otuzüç defa sübhânallah, otuzüç defa elhamdülillâh ve otuzdört defa da Allâhu Ekber demendir. 48

Buseyre adlı sahâbî kadın da **Rasûlüllah**'tan şu hadîsi rivâyet etmektedir: Ey kadınlar! Tesbih, tehlil ve takdisi çokça yapınız ve sakın gâfillerden olmayınız. Bunları yaparken de parmaklarınızla sayınız; çünkü parmaklar şahitlik yapacaklardır. 49

Yani parmaklar kıyâmet gününde Allah'ın huzurunda, kendileriyle tesbih, tehlil ve takdis yaptığınıza dair şahidlik edeceklerdir.

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle diyor: '**Rasûlüllah**'ın tesbih sırasında parmaklarını kapattığını gördüm'. 50

Ebû Hüreyre ve Ebû Said el-Hudrî'nin şehadetiyle Allah Rasûlü'nün (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu sabit olmuştur:

Kul 'Lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber' dediği zaman, **Allahü teâlâ** karşılık olarak 'Kulum doğru söyledi. Benden başka ma'bud yoktur ve ben herşeyden daha yüceyim' buyurur. Kul 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh' dediği zaman **Allahü teâlâ** 'Kulum doğru söyledi. Benden başka mâ'bud yoktur' der. Kul 'Lâ ilâhe illallah ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâh' dediği zaman da "Kulum doğru söyledi. Günahtan vazgeçip ibadete yönelmek ancak benim kuvvetimle olur. Bu kelimeleri son nefesinde söyleyen kimseyi ateş yakmaz buyurur. 51

Mus'ab b. Sa'd'ın babasından rivâyet ettiğine göre **Rasûlüllah sahabîler**ine şöyle der:

- Herhangi biriniz günde bin hasene kazanamaz mı?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu nasıl olur?

- Günde Allah'ı yüz defa tesbih eden kimseye bin hasene yazılır ve aynı zamanda bu kimseden bin seyyie düşürülür; yani defterinden silinir. 52

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ,Abdullah b. Kays'a (Ebû Musa el-Eş'ârî'ye) şöyle der:

- Sana cennet hazinelerinden birini haber vereyim mi?

- Evet, ey Allah'ın Râsûlü!

- O halde lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh de!53

Başka bir rivâyette **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sana arşın altındaki hazineden bir kelime öğreteyim mi? Bu kelime lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır.

Ebû Hüreyre şöyle rivâyet ediyor:

Sana arşın altındaki cennet hazinelerinden olan bir amel öğreteyim mi? Bu amel 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' demektir. Kul böyle dediği zaman, **Allahü teâlâ** ona şu karşılığı verir: 'Kulum bana itaat etti ve teslim oldu'. 54

Bir başka hadîs de şöyledir:

Kim sabahladığı zaman, 'Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, İmâm olarak Kur'ân'a, rasûl ve nebî olarak da

Muhammed Mustafâ'ya râzı oldum' derse, **Allahü teâlâ**'ya kıyâmet gününde o kulunu râzı etmek düşer. 55

Başka bir rivâyet de 'Kim böyle derse Allah ondan razı olur' şeklindedir.

Tâbiîn-i kirâmdan Mücâhid (radıyallahü anh) şöyle buyurmaktadır "Kişi evinden çıktığı zaman Bismillah derse, beraberinde bulunan melek 'Sen hidayete erdin ve isabet ettin' der. Tevekkeltü alellah dediği zaman 'Sen bütün kötülüklerden emin oldun'; Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh dediği zaman 'Sen korundun' der. Bunun üzerine bütün **şeytan**lar o kişinin etrafından dağılıp kaçarlar ve bir birlerine 'Hidayete ermiş ve Allah'ın himâyesine girerek korunmuş bir kişiden ne istiyorsunuz? Çünkü böyle bir kişiyi saptırmanız mümkün değildir' derler".

Eğer 'Dile bu kadar hafif ve zahmeti bu kadar az olan Allah'ın zikri neden o kadar meşakkatli ve zahmetli olan diğer ibâdetlerden daha üstün ve faydalıdır?' diyecek olursan şöyle **cevap** veririz: Bu meseleyi derin bir şekilde tedkik etmek mükâşefe ilminin kapsamına girer.

Muamele ilminde söylenilmesine izin verilen miktarı şudur: Faydalı ve tesirli olan zikir, ancak huzur-u kalple ve daimî olarak yapılan zikirdir. Gâfil bir kalple yapılan zikir ise, sadece lisan ile yapıldığı için pek büyük menfaatler sağlamaz. Bu keyfiyeti teyid eden nice haberler vardır. Kısa bir müddet huzur-u kalple zikir yapıp kalan zamanlarında Allah'tan gâfil olarak dünya ile meşgul olunması menfaati az hareketlerdendir. En faydalısı devamlı olarak Allah'tan gâfil kalmaksızın kalp huzurunu temin etmektir veya hiç olmazsa vaktin çoğunu bu şekilde geçirmektir. İşte böyle bir zikir, ibâdetlerden üstündür ve böyle bir zikirle diğer ibadetler de şereflenirler. Zaten amelî ibadetlerin semeresi ve gayesi böyle bir zikirdir.

Zikrin evveli ve âhiri vardır. Evveli, Allah ile ünsiyet ve muhabbeti gerektirir. Sonu ise, yine ünsiyet ve muhabbet gerektirmekte ve bu ünsiyet ve muhabbetten sudûr etmektedir. Zikirden gaye de bu ünsiyet ve muhabbeti elde etmektir. Mürid, işin başında kalbini ve lisanını vesveselerden zoraki olarak çevirip Allah'ın zikrine yöneltir. Eğer bu zikri devamlı bir şekilde yapmaya muvaffak olursa sonunda onunla ünsiyet kazanır ve va'dedilenin sevgisi kalbine yerleşir. Bu keyfiyet sana uzak ve garip

görünmesin; çünkü sıradan işlerde de kaide şudur ki; hazır bulunmayan bir kimseyi, yanında devamlı olarak anmak sûretiyle hazırda bulunan bir kişinin kalbine yerleştirmek mümkündür.

Böylece kişi, huzurunda sık sık yâdedilen kimseyi sevmeye başlar. Hatta bazen vasıflarını çok işittiğinden ve yanında fazlasıyla yâdedilmesinden ona âşık bile olur. Böylece ilk önce zoraki olarak ve çokça yâdetmekle âşık olan kimse sonunda o mâşuku çokça yâdetmek durumunda kalır; öyle ki onu yâdetmeksizin duramaz olur.

Zira herhangi birşeyi seven kimse onu çokça yâdetmeye başlar. Tekellüf de olsa birşeyi çokça yâdeden kimse sonunda onu sevmeye başlar. İşte böylece zikrin evveli tekellüf ve zorluktur. Bu hal yâdedilenin sevgisinin ve ünsiyetinin yâdedenin kalbinde yerleşmesine kadar devam eder. Sonra yâdeden kalbine yerleşmiş olan şeyi veya kimseyi yâdetmekten kendisini alamaz. Bu bakımdan bu sefer icab ettiren icab olunan, meyve de meyve veren olur.

Âriflerden birinin 'Yirmi sene Kur'ân'ın meşakkatini çektikten sonra yirmi sene de onunla nimettendim' sözünün mânâsı da bu olsa gerektir; zira nimetlenmek ancak ünsiyet ve muhabbetten sudûr eder. Ünsiyet ise ancak zorluklar tabiî hâle dönüşünceye kadar uzun süre meşakkatlere katlanmaktan sudûr eder. Bu bakımdan bu durum nasıl uzak ve garip olarak karşılanabilir? Oysa insanoğlu önceleri sevmediği bir yemeği kendisini zorlamak suretiyle yeyip meşakkatini çeker ve böyle devam ederse, sonunda sevmeye başlar. Hatta bazen öyle bir hale gelir ki, artık onsuz duramaz.

Nefis tekellüfle kendisine yükletilen şeyi, tahammül etmek sûretiyle âdet hâline getirir. (Nitekim, şâir bu hakikati şöyle ifade etmiştir:) 'Nefis, kendisine yüklenilen herhangi birşeyi âdet edinir'. Yani başta hoşlanmayıp zoraki bir şekilde kendisine yüklenen birşeye sonunda alışır ve o şey kendisi için tabiî olur.

Bu girişlerden sonra (bilmelisin ki) Allah'ın zikriyle ünsiyet kazanan kimse başkalarının zikrinden ayrılır. Başkalarından maksat ölümü anında insanoğlundan ayrılan şeylerdir. Kabirde insanoğluyla beraber ne ehli, ne malı, ne çocuğu ve ne de makam ve rütbesi kalır. Onunla beraber ancak Allah'ın zikri kalır. Eğer hayattayken bu zikir ile ünsiyet kazanmışsa kabirde ondan faydalanır. O anda dünyada iken kendisini Allah'ın zikrinden alıkoyan herşeyin sonu gelir ve böylece zikir ile başbaşa kalır. Bu zikirde lezzetin her çeşidini bulur; zira dünya hayatında zarurî ihtiyaçlar kendisini ister istemez Allah'ın zikrinden alıkoymuştur. Ölümden sonra ise, böyle birşey sözkonusu değildir.

Böylece kişi ölümden sonra, mahbubuyla başbaşa kalmış olur ve ona olan hayranlığı da artar. Kendisini mahbubundan alıkoyan hapishaneden de kurtulmuş olur. Bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ruh'ul-Kudüs (Cebrâil veya Allah'ın fermânı) kalbime şöyle üfledi: 'İstediğini sevebilirsin. (Nasıl olsa) ondan ayrılacaksın'. 56

Hazret-i Peygamber burada dünya ile ilgili şeyleri kasdetmektedir; zira dünya ile ilgili herşey ölümle sona erer. Bu bakımdan yeryüzündeki her nesne fânidir; ancak celâl ve ikrâm sahibi olan rabbinin zâtı bâkîdir, ebedîdir. Kişinin ölümüyle dünya sona erer. Fakat dünyanın asıl sona erişi kendisi için tâyin edilen vakittedir. Kul öldükten sonra, **Allahü teâlâ**'nın huzuru manevîsine varıncaya kadar bu

ünsiyetten faydalanır.

Kabirlerde haşrolunduktan sonra zikirden mülâkat mertebesine yükselmiş ve böylece göğüslerdeki hakîkat açığa çıkar. Sakın 'Ölümünden sonra insanın yanında Allah'ın zikri kalmaz' diye inkâra kalkışma ve 'İnsan yok oldu. Bu bakımdan Allah'ın zikri nasıl olur da onunla kalır?' deme. Zira insanoğlu, ölümle, yanında zikir kalmayacak şekilde yok olmaz. Aksine onun yokluğu dünya ve mülk ile şehâdet âlemindendir. Melekût aleminden ise yok olmuş değildir; bilakis o âlemde vardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şu hadîs-i şerîfleriyle bu hususa işaret etmiştir: Kabir, ya ateş (cehennem) çukurlarından bir çukur veya cennet bahçelerinden bir bahçedir. 57

Şehidlerin ruhları yeşil kanatlı kuşların kursaklarındadır. 58

Bedir'de öldürülen müşrikler hakkında vârid olan şu hadîs-i şerîf de aynı şekilde, bir işarettir:

Ya filân! Ya filân! Rabbinizin size va'dettiğini hak olarak buldunuz mu? Ben rabbimin bana va'dettiğini hak olarak buldum.

Resulullah'ın bu konuşmasını dinleyen Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) sorar: "Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ölüler nasıl duyup, sana nasıl **cevap** verebilirler ki?' Bunun üzerine **Rasûlüllah** şöyle buyurur: 'Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, onlar benim konuşmamı sizden daha iyi duyarlar. Fakat **cevap** vermeye muktedir değillerdir'. (Müslim)

Rasûlüllah Mü'minler ve şehidler hakkında şöyle buyurmuştur: 'Ruhları yeşil kanatlı kuşların kursağında olup Allah'ın arşının altında asılıdırlar'. 59

Şu hâl ve bu kelimelerle işaret olunan durum, **Allahü teâlâ**'nın zikrine münâfi ve zıt düşmemektedir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Sakın Allah yolunda öldürülenleri 'ölüler' sanma. Doğrusu onlar rableri katında diridirler. Cennet meyvelerinden rızıklanırlar. Onlar Allah'ın kendilerine verdiği ihsandan dolayı neşeli hâldedirler ve arkalarından kendilerine şehadet rütbesiyle katılamayan Mücâhidler hakkında şunu müjdelemek isterler. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır, (Âl-i îmran/169-170)

Allahü teâlâ'nın zikr-i ilâhîsinin şerefi için şehadet mertebesi bu kadar yüceldi. Zira hedef hâtime ve sonuçtur. Hâtime ve sonuçtan gayemiz dünyaya vedâ edip kalbin Allah ile müstağrak olduğu hâlde onun huzuruna varmak ve ondan başka herşeyden bütün ilgileri kesmektir.

Bu bakımdan eğer bir kul himmetini tamamen **Allahü teâlâ**'ya hasredebiliyorsa, bilmiş olsun ki bu hâl üzere ölmeyi ancak muharebe saflarında elde edebilir. Zira bu saffa iştirâk eden bir kimse, canından, malından, ailesinden ve evlâdından vazgeçmiştir. Hatta bütün dünyadan vazgeçmiştir. Çünkü böyle bir kimse dünyayı âhiret için ister. . .

Böyle bir yere takılmakla Allah sevgisi yolunda hayatını hiçe saymış ve ancak onun rızasını taleb etmiştir. **Allahü teâlâ** için her şeyinden tecerrüd etmekten daha büyük birşey düşünülemez ve bundandır ki, şehidlik mertebesi Allah tarafından üstün kılınmıştır. Hakkında hadsiz hesapsız faziletler vârid olmuştur.

Nitekim Abdullah b. Amr el-Ensârî Uhud savaşında şehid düştüğü zaman Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , oğlu Câbir'e şöyle demiştir:

- Ey Câbir! Sana müjde vereyim mi?

- Evet! Allah sana hayırlı müjdeyi versin yâ Rasûlüllah, ver.

- Allahü teâlâ senin babanı diriltti ve huzurunda oturttu.

Onunla Allah arasında herhangi bir perde olmaksızın

Allahü teâlâ kendisine şöyle buyurdu: 'Dilediğini benden iste ey kulum! Sana her istediğini vereyim. O da bu hitap karşısında Allahü teâlâ'dan şöyle niyazda bulundu: 'Yârab!

Senden isteğim beni dünyaya göndermendir ki, senin ve rasûlü'nün uğrunda ikinci bir defa şehid olayım', Allahü teâlâ şöyle buyurdu: "Daha önce hükmüm 'ölümden sonra insanlar dünyaya gönderilmeyecektir' şeklinde karara bağlanmıştır". 60

Bu hakikatlerden sonra Allah yolunda ölmek, böyle bir hâl üzere hayatın neticelenmesine sebeptir. Zira kişi eğer bu şekilde ölmeyip bir müddet daha yaşasaydı belki dünya şehvetleri kendisine dönüp kalbini kaplayan Allah zikrine galebe çalabilirdi! İşte bu sırra binaen ehl-i mârifetin son andan korkuları oldukça büyüktür. Zira kalp, her ne kadar Allahü teâlâ'nın zikrine yapışırsa da dönek olduğu için dünya şehvetlerine yeniden iltifat etmekten uzak değildir ve kendisinde herhangi bir gevşeme başgösterebilir.

Bu bakımdan kişinin bu hâl sonunda kalbinde dünya işi belirir ve dünya işi kendisine galip gelirse ve aynı hâl içinde dünyadan irtihâl ederse, bu istilânın tesirinde kalması yakın bir ihtimal olur. Bu bakımdan böyle bir durumda ölümden sonra inleyecek ve ikinci bir defa dünyaya dönüp bu durumunu düzeltmek için temennide bulunacaktır. Bu ikinci defa dünyaya dönüş arzusu ise âhiretteki nasibinin azlığından neş'et etmektedir. Zira kişi neyin üzerinde yaşıyorsa onun üzerinde ölmekte ve neyin üzerine ölüyorsa onun üzerine de haşrolunmaktadır. Bu bakımdan bu tehlikeden en uzak hâl neticenin şehitlikle sonuçlanmasıdır. Bu da şehidin dünyayı elde etmek veya 'kahramandı' desinler veya buna benzer fâsid niyetlerde bulunmamak kasdına bağlıdır.

Nitekim bu husus hadîste 'yücelmesi kastolunmalıdır' şeklindedir. İşte bu hâlden 'Allah Mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır' diye bahsedilmiştir. Böyle bir kişi dünyasını âhirete satmış ve dünya karşılığında âhireti satın almıştır. Şehidin hâli senin Lâ ilâhe illâllah sözünün mânâsına muvafık düşer.

Çünkü şehidin de Allah'tan başka maksudu yoktur. Zira insanın her maksudu mahbubudur. Her ma'bud da ilâhıdır. Bu bakımdan bu şehid hâl diliyle Lâ ilâhe illâllah der; zira Allah'tan başka onun maksudu yoktur. Kim diliyle Lâ ilâhe illâllah deyip hâli buna uygun değilse, onun işi Allah'ın meşiyetindedir ve böyle bir kimsenin hakkında tehlikeden emîn olmak sözkonusu değildir. İşte bu sırra binaen Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Lâ ilâhe illallah demeyi diğer zikirlerden daha üstün saymıştır. Bunu birçok yerlerde tergib olarak, mutlak ve kayıtsız bir şekilde zikretmiştir. Sonra hakikî mânâsını belirtmek için bazı hadîslerde Sıdk ve İhlas ile kayıtlandırarak şöyle buyurmuştur: 'Kim ihlâs ile Lâ ilahe illâllah derse. . . ' İhlâsın mânâsı; hâlin kâle yardımcı olmasıdır. (Yani kalbin dile muvafık ve mutabık bulunmasıdır) .

Bizi son nefesimizde hâl ve kâl bakımından Lâ ilâhe illâllah ehlinden eylemesini Allah'tan dileriz. Bizi zâhir ve bâtında bu mübarek sözü söyleyenlerden kılmasını rahmetinden niyaz ederiz ve bizde bu hâlin dünyaya vedâ edinceye kadar devam edip dünyaya iştiyak gözüyle iltifat etmemeyi, aksine dünyadan kaçınıp **Allahü teâlâ**'nın mülâkatına lâyık bulunanlardan eylemesini **Allahü teâlâ**'dan talep ederiz. Çünkü Allah ile mülâkatı seven bir kimsenin mülâkatını Allah da sever. Kim Allah'ın huzuruna varmaktan hoşlanmazsa, Allah da onun kendisine gelmesinden hoşlanmaz.

İşte bütün bunlar zikir mânâlarına işaretlerdir. Muamele ilmi çerçevesinde bu işaretlerden daha fazlasını söylemek imkân dahilinde değildir.

31) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

32) Buhârî ve Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

33) Müstağfirî (İbn Ömer'den garib olarak)

34) Irâkî bu hadisin bu ibare ile nakline tesadüf etmediğini kaydeder.

35) Rıfâe b. Râfî b. Mâlik. Bedir savaşına iştirâk eden ashâb-ı kiramdandır.

Muaviye b. Ebî Süfyân'ın iktidara geldiği döneme kadar yaşamıştır.

36) Buhârî

37) Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Said'den)

38) Hâkim, (Abdullah b. Amr'dan)

39) İbn Mâce ve Hâkim

40) Müslim

41) Müslim

42) Müslim

43) Buhârî ve Müslim

44) Müslim

45) Nesâî

46) Tirmizi, Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim

47) Müslim

48) İbn Mâce

49) Ebû Dâvud ve Tirmizî

50) Ebû Dâvud, Nesâî ve Tirmizî, (Abdullah b. Amr'dan)

51) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim

52) Müslim

53) Buhârî ve Müslim

54) Nesâî ve Hâkim

55) Nesâî, Hâkim ve Tirmizî

56) Kitab'ul-İlim, **yedinci** bölümde geçmişti.

57) Tirmizî, (Ebû Said'den)

58) Müslim, (İbn Mes'ûd'dan)

59) İbn Mâce, (Ka'b b. Mâlik' den)

60) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, (Câbir'den)

9-2

Duânın Âdâbı, Fazileti ve Bazı Me'sur Duaların, İstiğfâr ve Salavât-ı Şerîfelerin Fazileti

Duanın Fazileti Âyet-i Kerîmeler

Ey Rasûlüm! Kullarım sana benden sorarlarsa, (onlara bildir ki) şüphesiz ben (kendilerine) çok yakınımdır. Bana dua edenin duasını kabul ederim. (Bakara/186)

Rabbinize, yalvararak ve gizlice dua edin. Muhakkak ki Allah (bağırıp çağırarak) haddi aşanları sevmez. (A'raf/55)

Rabbiniz 'Bana dua edin, size icabet edeyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler muhakkak ki aşağılanarak cehenneme gireceklerdir' buyurdu. (Mü'min/60)

De ki: 'İster Allah, ister Rahmân diye çağırın. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nundur'. (İsrâ/110)

Hadîsler

Nu'man b. Beşir, **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet eder:

Hazret-i Peygamber bir gün 'Dua, ibâdetin tâ kendisidir' buyurduktan sonra "Rabbiniz 'Bana dua edin, size icabet edeyim' buyurmuştur" (Mü'min/60) ayetini okudu. 61

Dua, ibâdetin beyni ve iliğidir. 62

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet eder:

Allah nezdinde duadan daha şerefli hiçbir ibadet yoktur. 63

Kul, dua ile şu üç şeyden muhakkak birisini elde eder: a) Ya kendisi için affedilen günâh, b) Kendisine dünyada iken verilen bir hayır, c) Kendisi için azık olarak ayrılmış ve âhirette alacağı bir hayır. 64

Ebû Zer (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: 'Yemeğe ne kadar tuz gerekiyorsa, hayırlı işlerde de o kadar dua yeterlidir'.

Allahü teâlâ'dan fazlını isteyiniz. Çünkü **Allahü teâlâ**, kendisinden istenmesini sever. İbâdetin

en faziletlisi ise, neticeden memnun olmayı beklemektir! 65

61) Sünen sahipleri ve Hâkim

62) Tirmizî, (Enes'ten garib olarak)

63) Tirmizî, (garib olarak) ; İbn Mâce, İbn Hıbbân ve Hâkim

64) Deylemî, (Enes'ten)

65) Tirmizî, (İbn Mes'ûd'dan)

9-3

Duanın Âdâbı

Duanın on âdâbı vardır:

1. Şerefli Vakitleri Gözetmek

Senenin Arefe gününü, aylardan Ramazan ayını, haftanın cum'a gününü ve saatlerin de seher vaktini gözetmek gibi. ,. .

Nitekim **Allahü teâlâ** 'Sabahın erken vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi' (Zâriyat/18) buyurmaktadır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ her gece dünya semasına iner, bu iniş zamanı gecenin en son üçte birisi kaldığı zamandır. (Zât-ı ulûhiyyetine yakışır ve mahiyeti bizce malûm olmayan) inişi yaptığı zaman şöyle buyurur: 'Benden isteyen var mı ki duasını kabul edeyim? Benden dileyen var mı ki, kendisine dilediğini vereyim? Benden günâhının bağışlanmasını isteyen var mı ki, günâhını affedeyim?'. 66

Hazret-i Yâkub'un (aleyhisselâm) , kendisinden (Yûsuf u kuyuya attıkları için) özür dileyen ve günahlarının affı için Allah'a yalvarmasını rica eden çocuklarına 'Sizin için yakında rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü o gafûrdur, rahimdir. (Yûsuf/98) deyip tehir etmesinin sebebinin' seher vaktinde dua etmek için olduğu söylenmiştir.

Hazret-i Yâkub (aleyhisselâm) , seher vaktinde kalkıp dua eder ve bu duayı dinleyen çocukları da arkasında âmin derler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine vahiy gönderir ve 'Çocuklarını affettim ve hepsini peygamberlikle vazifelendirdim' buyurur.

2. Şerefli Halleri Fırsat Bilmek

Şerefli halleri fırsat bilerek, o hallerde dua etmelidir.

Nitekim Ebû Hüreyre şöyle der: 'Gök kapıları Allah yolunda, Allah'ın düşmanlarıyla çarpışanların safları düşman saflarına yaklaştığı zaman açılır ve yine o kapılar, yağmur yağdığı zaman, farz namazlar için kamet edildiği zaman açılırlar. Bu bakımdan bu vakitlerde dua etmeyi bir ganimet bilin'.

Mücâhid de şöyle der: 'Namaz, saatlerin en hayırlısında kılınmış ve kılınmaktadır. Bu nedenle namazların arkasından dua etmeyi ihmal etmeyin'.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Ezan ve kamet arasında yapılan dua reddolunmaz. (Muhakkak kabul olunur) . 67

Oruçlu bir kimsenin duası geri çevrilmez. 68

Hakîkat açısından vakitlerin şerefi, hâllerin şerefine bağlıdır. Çünkü seher vakti kalbin tasfiyesi, ihlâsı ve teşviş edici engellerden boşalma vaktidir. Arefe ve cuma günleri himmetlerin birleşme, kalplerin ilahî rahmetleri oluk hâlinde elde etmeye yardımlaşma vaktidir. İşte vakitlerin şerefinin sebeplerinden birisi hâllerdir. Bu sebeplerde insanın aklına gelmeyen ve bilgisi bulunmayan daha nice sırlar vardır. Secde hâli de duanın kabul olunmasına uygun hâllerdendir.

Nitekim Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hususta şu hadîsi rivâyet etmiştir:

Kulun, rabbine en yakın olduğu hâl secde ettiği hâldir. Bu nedenle secdenizde çok dua ediniz!69

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet eder:

Ben rükû veya secde ederken Kur'ân okumaktan menedildim. Rükûda rabbinizi tâzim edin. Secdede ise çok dua edin. Çünkü bu hallerde duanın kabul olunması sair zamanlara nazaran daha kuvvetlidir. 70

3. Kıbleye Yönelerek Dua Etmek

Kişi, ellerini koltuk altlarının beyazlığı görünecek derecede kaldırmalıdır.

Çünkü Câbir b. Abdullah, **Hazret-i Peygamber**'in kıbleye yöneldiğini rivâyet ederek şöyle buyurmaktadır:

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Arefe günü vakfe yerine geldi. Kıbleye yönelip güneş batıncaya kadar dua etti. 71

Selmân-ı Fârisî de, **Rasûlüllah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Muhakkak rabbimiz hicabedici ve kerîmdir. Kulları ellerini dergâh-i izzetine kaldırdıkları zaman o elleri boş çevirmekten hayâ eder. 72

Enes de şöyle rivâyet eder:

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) duada koltuk altının beyazı görününceye kadar ellerini kaldırır, parmağıyla işaret etmezdi. 73

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) dua edip şehâdet parmaklarıyla işaret eden bir insanın yanından geçtiğinde şöyle buyurmuştur:

Bir, bir. . . (iki parmağını birden kaldırma Allah'ın birliğine işaret olan tek parmağını kaldır) . 74

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Şu eller zincirlerle bağlanmadan önce kaldırıp onlarla dua edin'.

Duadan sonra elleriyle yüzü meshetmek gerekir. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle anlatmaktadır:

Hazret-i Peygamber ellerini duada (göklere) uzattığı zaman onlarla yüzünü meshetmeyince ellerini indirmezdi. 75

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şu şekilde dua ettiğini rivâyet etmektedir:

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) dua ettiği zaman, ellerini birleştirir, iç kısımlarını yüzüne doğru tutardı. 76

İşte ellerin duada tutulma keyfiyeti bu şekildedir. Dua ederken gözlerini semâya dikilemelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Duada gözlerini semâya diken kavimler, ya bu durumdan vazgeçecekler veya (mânen) gözlerinin nûrları sökülecektir. 77

4. Sessizce Dua Etmek

Dua ederken sesini ne fazla yükseltmeli, ne de iyice kısmalı, **ikisi** arasında bir tonla dua etmelidir.

Nitekim Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallahü anh) şöyle rivâyet eder: Biz **Hazret-i Peygamber**le beraber seferden dönüyorduk. Medine'ye yaklaştığımızda **Hazret-i Peygamber** tekbir getirdi, ashâb da onunla beraber tekbir getirerek seslerini oldukça yükselttiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Çağırdığınız Allah, ne sağırdır, ne de gaib. İyi bilin ki, çağırdığınız zat, sizinle bineklerinizin boynu arasındadır; (size herşeyden daha yakındır) . 78

Hazret-i Âişe 'Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. Bu **ikisi**nin arası bir yol tut' (İsrâ/110) ayetinin tefsirinde 'namazdan gaye duadır' demiştir.

Allahü teâlâ , peygamberi Zekeriyya'yı (aleyhisselâm) överek şöyle buyurmuştur:

'O, rabbine gizlice yalvardığı zaman. . (Meryem/3) Başka bir ayet de şöyledir:

'Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin'. (A'raf/55)

5. Duayı Kafiyeli Okumaya Çalışmak

Dua edenin hâli, Allah'a yalvaranın hâli gibi olmalıdır. Kafiyeli okumak için kişinin kendisini zorlaması, bu duruma ters düşer.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

Duada ifrâta kaçan bir kavim gelecektir. **Allahü teâlâ** da şöyle buyurmuştur:

Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin. Muhakkak ki Allah, bağırıp çağırarak haddi aşanları sevmez. (A'raf/55)

Bu ayetin tefsirinde "Haddi aşanların duayı kafiyeli okumak hususunda kendilerini zorlayanlar

oldukları söylenmiştir.

Dua eden kimse için en evlâ ve en iyi şekil, **Rasûlüllah**'tan vârid olan duaları okuyup, onlarla yetinmesidir. Zira onlardan ayrılan bir kimse, çoğu zaman, dua okumada ileri gidip ifrata kaçar.

Bu bakımdan maslahata uygun olmayan şeyleri istemeye kalkışır. O halde herkes güzelce dua etmeyi beceremez. İşte bu sırra binaen Hazret-i Muaz'dan rivâyet edildiğine göre, cennette dahi âlimlere ihtiyaç vardır. Çünkü Allah tarafından cennetliklere 'istediğinizi isteyiniz' diye emir gelir. Bu emri alan cennet ehli, Allah'tan neyi temenni edeceklerini bilemezler. Öyle ki sonunda âlimler kendilerine bu hususu öğretirler. . .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) duayı kafiyeli söylemek suretiyle ifrata kaçmayı şu hadîsiyle yasaklamaktadır:

Duada seci' yapmaktan (kafiyeli okumaktan) kaçının. 'Ey Allahım! Ben senden cenneti isterim ve cennete yaklaştırıcı söz ve amelleri isterim. Cehennemden sana sığınırım. Ona yaklaştırıcı söz ve amellerden de sana sığınırım' demeniz kâfidir.

Şöyle bir rivâyet de nakledilmiştir: 'Benden sonra bir kavim gelecektir: Hem duada, hem de abdest ve gusül hususunda çok ifrata kaçacaklardır'.

Seleften biri, kafiyeli (ve yapmacık bir şekilde) dua eden bir kıssacının yanından geçtiğinde ona şöyle bağırır: Sen, **Allahü teâlâ**'ya karşı mübalâğa mı yapıyorsun? Ben Allah rızâsı için şehâdet ederim ki, Habib el-Acemî'yi gördüm, dua ederken şu ke-

İlmelerden fazlasını söylemezdi: 'Ey Allahım! Bizi iyiler zümresinden eyle. Ey Allahım! Bizi kıyâmet gününde rezil etme. Ey Allahım! Bizi hayırlı işlere muvaffak kıl. . ' Halk da her taraftan Habib el-Acemî'nin arkasında dua ederdi ve bu zâtın duasının bereketli olduğu da herkesçe bilinmekteydi.

Seleften biri dua okuyuculara şu tavsiyede bulunmuştur: 'Zillet ve fakirlik diliyle dua et. Fesâhat ve belâgat diliyle dua etme'.

Âlimler ve abdallar, dualarında yedi kelimeden ne fazla, ne eksik yapmazlar. Bakara suresinin son âyeti de buna şehâdet eder. Çünkü **Allahü teâlâ**, duanın hiçbir yerinde kullarının yedi kelimeden fazla olan dualarından haber vermemiştir'.

Seci'den maksat tekellüfle konuşmak demektir. Tekellüfle konuşmak ise yalvarış ve yakarışa uygun düşmez. Mutlak seci', kötülenmiş değildir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'den vârid olan bir takım dualarda tekellüf olmaksızın kendiliğinden kafiyeli düşen kelimeler mevcuttur.

Hazret-i Peygamber'in şu duası buna örnek olarak verilebilir:

Vaîd gününde senden emniyet, hulûd gününde mukarriblerle cemâlini müşâhede eden, ahdini yerine getiren, secde ve rükû edenlerle beraber senden cennet isterim. Çünkü sen rahim ve vedûdsun. Sen dilediğini yaparsın. 79

Buna benzer daha nice dualar ve hadîsler vardır. O halde dua eden bir kimseye gereken şey, **Rasûlüllah**'tan vârid olan dualarla yetinmektir veya tekellüf ve seci' yapmaksızın yalvarış ve yakarış diliyle istediğini Allah'tan talep etmektir. Zira Allah nezdinde en güzel dua yalvarışlı ve yakarışlı duadır.

6. Yalvarış, Korku, İstek ve Sığınma

Onlar, hayırlara koşarlar. Umarak ve korkarak bize dua ederler. (Enbiyâ/90)

Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin! (A'raf/55) Hazret-i ,

Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, onun yalvarış ve yakarışlarını duymak için onu belâlara mübtelâ kılar. 80

7. Duanın Kabul Olunacağına Kesinlikle İnanmak

Dua hakkındaki ümidine son derece bağlı olmak gerekir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sizden herhangi biriniz dua ettiği zaman 'Ey Allahım! Eğer dilersen beni affet, eğer dilersen bana rahmet eyle' demesin. Ancak isteğini kesin bir dille **Allahü teâlâ**'dan istesin. Çünkü **Allahü teâlâ**'yı zorlayacak herhangi bir kuvvet ve kudret mevcut değildir. 81

Sizden herhangi biriniz dua ettiği zaman, isteğini büyütsün. Çünkü hiçbir şey **Allahü teâlâ**'nın kuvvet ve kudretine nisbetle büyük değildir. (Yani ne kadar büyük birşey istersen o, kudreti ilâhiyesine nisbeten küçüktür ve verilmesinde herhangi bir zorluk da sözkonusu değildir) . 82

Kabul edileceğine yüzde yüz inanarak **Allahü teâlâ**'ya dua ediniz ve biliniz ki, muhakkak **Allahü teâlâ**, gâfil bir kalpten gelen duayı kabul etmez. 83

Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: Herhangi birinizin daha önce yaptığı kötü hareketleri kendisini dua etmekten alıkoymasın. Çünkü **Allahü teâlâ**, bütün mahlûkatın şerlisi İblis'in duasını bile kabul etmiştir. "İblis: 'Bana kıyâmete kadar ömür ve mühlet ver' dedi. Allah da: 'Sen mühlet verilenlerdensin' buyurdu". (A'raf/14-15)

8. Duada Israr Ederek, Duayı Üç Defa Tekrarlamak

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in, dua ettiği zaman duasını üç defa tekrarladığını, Allah'tan istediği zaman istediğini üç defa tekrarladığını söylemektedir. 84

Duasının kabul olunmasının geciktiğini görmemesi, (kulun haline) uygun bir durumdur.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz acele etmedikçe duası Allah tarafından kabul olunur. Acele etmek şu demektir: 'Ben dua ettim, duam kabul edilmedi'. Bu nedenle ey Allah'ın kulu! Dua ettiğin zaman Allah'tan çokça iste. Çünkü sen kerîm ve cömert bir zâttan istiyorsun. 85

Bir âlim 'Ben yirmi seneden beri Allah'tan bir ihtiyacımı diliyorum. Hâlâ da bana o ihtiyacımı verip de, duamı kabul etmiş değildir. Fakat ben buna rağmen duamın kabul olunmasından ümidimi kesmiş değilim. Ben **Allahü teâlâ**'dan, beni din ve dünyamda beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmeye muvaffak kılmasını istiyorum' demiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz **Allahü teâlâ**'dan birşey istediği ve o istediğinin kabul olunduğunu anladığı zaman şöyle desin: 'Hamd, salih amellerin ancak nimetiyle tamam olduğu Allah'a mahsustur'.

Kimin (duası kabul olunmayıp gecikmiş) ve istediklerinden birşey kendisine verilmemişse şöyle desin: 'Her hâlükârda hamd Allah'a mahsustur'. 86

9. Allah'ın Zikriyle Duaya Başlamak

Bu bakımdan duanın başlangıcında hemen isteklerini sıralamaya girişmemelidir. Önce zikretmeli, zikirden sonra isteklerini sıralamalıdır. Seleme b. Ekvâ diyor ki: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bütün dualarının başlangıcında mutlaka Sübhane Rabbiye'l Aliyyi'l-A'le'l-Vehhâb derdi'. 87

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: Bir kimse, Allah'tan herhangi bir ihtiyacını istemeden önce **Hazret-i Peygamber**'e salât ü selâm getirsin. Salât ü selâmdan sonra ihtiyacını arzetsin. İhtiyacını arzettikten sonra da duasını **Rasûlüllah**'a getirilen salâvat-ı şerîfe ile sonuçlandırsın. Çünkü **Allahü teâlâ** duanın başında ve sonunda getirilen salâvat-ı şerîfeleri kabul eder. Bu iki salâvat-ı şerîfeyi kabul edip de onların arasında dergâh-ı izzetine arzolunan ihtiyaçları bırakması, kabul etmemesi onun şânına yakışmaz.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmektedir:

Siz **Allahü teâlâ**'dan bir ihtiyacınızı istediğiniz zaman, önce salâvat getirmekle başlayınız. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın şânına yakışmaz ki, kendisinden iki türlü ihtiyaç istendiğinde birisini (salâvat-ı şerîfeyi) kabul edip diğerini reddetsin! 88

10 Duanın Kabul Olunmasının Temeli Bâtınî Edeptir

Duanın kabul olunmasının temeli bâtınî edeptir ki o da, tevbe etmek, zulümle aldıklarını geri vermek, bütün varlığıyla **Allahü teâlâ**'nın ibâdetine yönelmektir. İşte duanın kabul olunmasının en yakın sebebi budur.

Nitekim Ka'b'ul-Ahbâr'dan şöyle rivâyet edilir: "Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) zamanında şiddetli bir kıtlık oldu. Musa (aleyhisselâm) İsrâiloğulları'nı yanına alarak yağmur duasına çıktı. Fakat yağmur yağmadı. Böylece üç defa yağmur duasına çıktı. Yine yağmur yağmadı. Bunun üzerine (müteessir olan) Hazret-i Mûsa'ya **Allahü teâlâ** şöyle vahyetti: 'Sizin içinizde bir dedikoducu olduğu için, ne senin, ne de seninle bareber dua edenlerin dualarını kabul etmem'. Bunun üzerine Musa (aleyhisselâm) sordu: 'Yârab! O dedikoducu kimdir? Bana göster ki, kendisini aramızdan çıkaralım?' Hazret-i Mûsa'nın bu isteği üzerine **Allahü teâlâ ikinci** defa şöyle vahyetti: 'Ey Musa! Ben sizi kovuculuktan menederken kendim mi kovucu olayım?' Bu müşkil durum karşısında kalan Hazret-i Mûsa, İsrailoğulları'na 'Hepiniz birden dedikodudan tevbe edip, **Allahü teâlâ**'ya sığının' buyurdu. İsrailoğulları da bu kötü fiilden tevbe ettiler. Ondan sonra **Allahü teâlâ** onlara yağmur ihsan etti".

Said b. Cübeyr şöyle anlatır: "İsrâiloğulları hükümdarlarından birinin zamanında büyük bir kıtlık oldu. Halk yağmur duasına çıktı. Bunun üzerine hükümdar, İsrâiloğulları'na dedi ki: 'muhakkak ya Allah bize yağmur gönderecek veya biz O'na eziyet vereceğiz'. Kendisine soruldu: 'Nasıl olur da hükmü

göklerde bulunan Allah'a eziyet vermeye muktedir olabiliriz?' Hükümdar 'Eğer yağmur vermezse, O'nun velîlerini ve tâat ehlini öldüreceğim. İşte bu, O'nun için eziyettir' dedi. Bunun üzerine dua eden halkın dualarına karşılık **Allahü teâlâ** bolca yağmur ihsân etti".

Süfyân es-Sevrî şöyle buyurmuştur: "İşittiğime göre İsrâiloğulları yedi sene, üst üste kıtlıkla karşı karşıya kaldılar.

Öyle bir hâle geldiler ki, mezbeleliklerden ölü hayvanların leşlerini toplayıp yediler. Çocuklarını yediler. Bu hâl devam ettiği müddetçe dağlara çıkıp ağlarlar, yalvarıp yakarırlardı.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** onların peygamberlerine vahiy gönderdi: 'Eğer yürüyerek bitkin bir hâlde benim dergâhıma gelip, ayaklarınız yürümekten şerha şerha olup, dizlerinize kadar çıksa, dua için uzanan elleriniz göklere yetişse, dua eden diliniz dua ede ede yorulsa bile, yine de duanızı kabul etmeyeceğim ve yine de ağlayanınıza rahmet etmeyeceğim. Tâ ki, zulümle aldıklarınızı sahiplerine iade etmedikçe. . '

Bunun üzerine zulümle alınan bütün mallar ve haklar, sahiplerine iade edildi ve aynı günde yağmur şakır şakır yağmaya başladı".

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: İsrâiloğulları'nda büyük bir kıtlık meydana geldi. Birkaç defa yağmur duasına çıkmalarına rağmen, yağmurun yüzünü göremediler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** , peygamberlerine şöyle vahiy gönderdi: 'Onlara söyle ki, sizler necis bedenlerinizle benim huzuruma geliyorsunuz. Kana boyanmış ellerinizi benim dergâhıma uzatıyorsunuz. Mideleriniz haramla dolu olduğu hâlde geliyorsunuz. Şimdi ise benim gazabım sizin üzerinize daha da artar. Bu durumda bana gelmeniz sizi gittikçe benden uzaklaştırır; (bu söylediklerimden tevbe eder gelirseniz, o zaman size rahmet ederim. Aksi takdirde rahmetin yüzünü göremezsiniz) '.

Ebû Sıddîk en-Nâci der ki: "Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) , bir ara yağmur duasına çıktı. Çöle giderken sırt üstü yatmış, ayaklarını göklere doğru uzatmış bir karınca gördü ve o karınca şöyle diyordu: 'Ey Allahım! Ben senin mahlûkatın içinde zayıf bir mahlûkum. Senin rızkın olmazsa helâk olurum. Çünkü hiçbir zaman senin rızkından müstağni değiliz. O hâlde bizi başkasının günâhından ötürü helâk etme'. Bu manzarayı müşâhede eden Süleyman (aleyhisselâm) herşeyden habersiz bulunan cemâata 'Dönün! Dua etmenize artık ihtiyaç kalmadı. Başkasının duası bereketiyle Allah size de yağmur ihsân edecektir' dedi".

Evzâî şöyle anlatır: "Halk yağmur duasına çıktı. Yağmur duasına çıkan kitleye Bilâl b. Sa'd b. Ebî Vakkas kalkıp bir hutbe okudu: Hutbesinin başında Allah'a hamdü senâ ettikten sonra şöyle devam etti: 'Ey burada hazır bulunanlar! Siz günahkâr olduğunuzu ikrar etmez misiniz?' Hazır bulunanlar 'Evet, günahkâr olduğumuzu ikrâr ederiz' dediler.

Bunun üzerine şöyle devam etti: 'Ey Allahım! Biz senin şöyle buyurduğunu işittik: İyilik edenleri ayıplamaya bir yol yoktur' (Tevbe/91) . İşte biz de günahkâr olduğumuzu ikrar ettik. Senin affın bizim gibilere olmazsa acaba kime olacaktır? Ey Allahım! Bizi affeyle! Bize rahmetini ihsân eyle! Bize yağmur gönder'. Bu duadan sonra ellerini cemaatla beraber kaldırdı ve derhal yağmur yağmaya başladı".

Mâlik b. Dinar'a 'Bizim için rabbine dua et!' denildiğinde, Mâlik şöyle demiştir: 'Siz yağmurun

geciktiğini görüyorsunuz. Bense fiillerinizden ötürü taş yağmasının geciktiğini görüyorum'.

Rivâyet edildiğine göre, Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) çıkıp yağmur duasında bulundu. Yağmurun yağmamasından rahatsız olan cemaate Hazret-i İsâ şöyle dedi: 'Sizin içinizde hayatında bir günah bile işleyen kimse varsa, o bizden ayrılıp gitsin'. Bunun üzerine bütün herkes dönüp gitti ve Hazret-i İsâ ile çölde bir tek kişi kaldı. Hazret-i İsâ o kalan kişiye 'Senin hiç günâhın yok mu?' dedi. Kişi 'Allah'a yemin ederim ki ben şundan başka bir günâhım olduğunu bilmiyorum: Bir gün namaz kılıyordum. Yanımdan bir kadın geçti. Şu gözümle ona baktım. Fakat o gittikten sonra ona bakan gözüme parmağımı soktum, gözümü çıkarıp attım' karşılığını verdi. Bunun üzerine İsâ (aleyhisselâm) , adama şöyle dedi: 'Sen dua edip Allah'tan iste. Ben de duana âmin diyeyim'. O kişi dua etti. (Hazret-i İsâ da âmin dedi) . Bunun üzerine bulutlar toplanmaya başladı. Yağmur yağdı ve insanlar da böylece kıtlıktan kurtuldu.

Yahyâ el-Gassâni şöyle anlatır: "Hazret-i Dâvud'un zamanında halk kıtlığa yakalandı. Aralarında üç âlim seçtiler. Bu âlimleri yağmur duasına çıkardılar ki Allah onların yüzüsuyu hürmetine yağmur versin. Bu âlimlerden biri şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Senin, Tevrat'ta verdiğin hükme göre bizim, bize zulmedenleri affetmemiz gerek. Ey Allahım! İşte biz kendi nefislerimize zulmettik. Affetmeyi emreden sen de bizi affeyle!' **İkinci** âlimin duası şöyleydi: 'Ey Allahım! Sen Tevrat'ta 'kölelerimizi âzâd etmemizi' bize emrediyorsun. Ey Allahım! Bizler de senin köleleriniz. Bu bakımdan bizleri âzâd eyle'. **Üçüncü** âlim de şöyle dua eder: 'Ey Allahım! Sen Tevrat'ta 'Miskin ve fakirleri kapımıza geldikleri zaman onları boş çevirmememizi' emrediyorsun. Ey Allahım! İşte biz de senin miskinleriniz. Senin kapında durmuşuz. Bu bakımdan bizim dualarımızı geri çevirme. Bu dualardan sonra yağmur yağmaya başlar".

Atâ es-Sülemî şöyle anlatır: Bir ara yağmurdan mahrum kaldık. Yağmur duasına çıktık. Bir de ne göreyim, Sa'd el-Mecnun (Deli Sa'd) diye tanınan biri mezarlar arasında dolaşmaktadır.

- Ey Atâ! Bugün mahşer günü mü? Yoksa bugün mezarlarda yatan ölüler mi dirildiler?

- Hayır. Böyle birşey yok. Fakat biz yağmurdan mahrum kaldık. Yağmur duası için çıktık.

- Ey Atâ! Siz toprağa bağlı kalplerle mi, yoksa göklere bağlı kalplerle mi buraya geldiniz?

- Göklere bağlı kalplerle. . .

- Heyhât! Ey Atâ! Çıkanlara de çıkmasınlar. Çünkü Nâkid (olan Allah) basiret sâhibidir; (herkesin ne olduğunu, olduğu gibi bilir) .

Bu sözü söyledikten sonra gözlerini semâya dikerek şöyle dedi:

Ey İlâhım! Seyyidim ve Mevlâm! Kullarının günâhından ötürü memleketini helâke götürme. İsimlerinin gizli sırrı ile tecellî eyle. Perdelerin örttüğü nimetlerin hürmetine, memleketini Kana kana sulandıracak, kullarına yeniden hayat bahşedecek tatlı ve bol bir su ile bizi sevindir. Ey herşeye kâdir olan!

Atâ der ki: Sa'd'in duası bitmeden önce bulutlar gürlemeye başladı, sağa sola şimşekler çaktı. Bardaktan boşanırcasına yağmur geldi. Bu manzarayı müşahede eden Sa'd, sırtını bize çevirip yoluna devam ederken şunları söyledi:

Abidler ve zâhidler felâh bulmuşlardır. Çünkü onlar içlerini mevlâlarnın hâtırı için aç

bırakmaktadırlar. Çünkü onlar mevlâlarının sevgisinden hasta gözlerini uykusuz bırakırlar. Geceler biter, onlar hâlâ uykusuzdur. Allah'ın ibâdeti onları o derece meşgul etmiştir ki, halk onların deli olduğunu zanneder.

İbn-i Mübârek şöyle anlatır: "'Şiddetli kıtlık olan bir senede Medine-i Münevvere'ye geldim. Halk çıkmış yağmur istiyordu. Ben de kendilerine katıldım. Biz bu durumdayken ansızın simsiyah bir köle, sırtında âdi bir ketenden yapılmış iki elbise olduğu halde çıkageldi Elbiselerden birini izâr (göbekten aşağıyı örten elbise) yapmış, diğerini de omuzuna atmıştı. Geldi tam benim yanıma oturdu. Şöyle fısıldadığını duydum: 'Ey Rabbim! Günahların çokluğu, kötü amellerin bolluğu, senin nezdinde yüzleri eskitmiş midir? Sen kullarını te'dib için bize yağmur vermedin. Ey vekar sâhibi halîm Allah! Ey kullarının kendisinden iyilikten başka birşey görmedikleri rabbim! Senden yağmur istiyorum. Şu anda, şu anda senden yağmur vermeni istiyorum'. O 'şu anda, şu anda' sözünü tekrarlamakta iken, bir de ne göreyim, berrak gökler bulutlarla doldu, her taraftan sağanak hâlinde yağmurlar yağmaya başladı.

İbn-i Mübârek sözlerine şöyle devam eder: "Bu manzarayı müşahede ettikten sonra Fudayl b. İyâz'ın yanına geldim. Bana dedi ki: 'Neden seni böyle üzgün görüyorum?' Fudayl'a 'Yarışta bizi geçen, bizim değil de başkasının eliyle olan bir iş beni üzdü' dedim ve kendisine durumu anlattım. Bunu dinleyen Fudayl, heyecandan bağırıp bayıldı".

Rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) kıtlık senesinde Resulullah'ın amcası Hazret-i Abbas'ı şefâatçi yaparak **Allahü teâlâ**'dan yağmur dilemiştir. Hazret-i Ömer duasını bitirdikten sonra Abbas (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Ey Allahım! Göklerden gelen her belâ mutlaka bir günahtan ötürüdür ve o belânın giderilmesi mutlaka tevbeye bağlıdır. Senin Rasûl-i Zişân'ın ashâbı, ona yakınlığımdan ötürü benimle senin dergâhına gelmiş bulunuyorlar. İşte bunlar ellerimizdir. Günahlarla beraber senin dergâhına uzatılmışlardır. Şunlar da alınlarımızdır, tevbe ile beraber gelmişlerdir. Sen ise koruyucusun. Sürünün içinde kaybolanı elbette ki ihmâl etmezsin. Ayağı kırılmışı heder olacak bir yerde bırakmazsın. Küçükler yana yakıla seni çağırıyorlar. Yaşlılar rikkat ve heyecana gelmişlerdir. Çeşitli sesler sıkıntı hâllerini senin dergâh-ı izzetine şikayet etmektedirler. Sen ise sırdan daha gizlisini de bilensin. Ey Allahım! Onlar ümitsiz olup, bundan dolayı helâk olmazdan önce, merhametinle onlara yağmur gönder. Çünkü senin rahmetinden ancak kâfirler ümit keserler.

(Râvi diyor ki:) Hazret-i Abbas, duasını daha bitirmeden dağlar kadar bulutlar göründü ve oluk gibi yağmur boşanmaya başladı) .

66) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

67) Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, (Enes'ten) . İbn Adiyy'e göre zayıftır.

68) Tirmizî, (hasen olarak)

69) Müslim

70) Müslim

71) Müslim ve Nesâî, (Usâme b. Zeyd'den)

72) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim

73) Müslim

74) Nesâî, (hasen olarak) ; İbn Mâce ve Hâkim, (sahih senedle)

75) Tirmizî, (garib olarak) ; Hâkim, Müstedrek

76) Taberânî, el-Kebir, (zayıf bir senedle)

77) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

78) Müslim ve Buhârî

80) Deylemî, (Enes'ten)

81) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

82) İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

83) Tirmizî (Ebû Hüreyre'den) . Garib olduğunu belirtmiştir.

84) Müslim; hadisin sonu: Buharî ve Müslim

85) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

86) Beyhakî, (Ebû Hüreyre'den) ; Hâkim, (Hazret-i Âişe'den benzerini zayıf bir senedle)

87) İmâm-ı Ahmed ve Hâkim

88) İmâm Irakî merfû olarak bu hadisi görmediğini ancak Ebu'd Derda'dan mevkûf olarak rivâyet edildiğini söylüyor. (Ebû Tâlib el-Mekkî rivâyet etmiştir)

9-4

Rasûlüllah'a Okunan Salâvat-ı Şerîfe'nin ve Rasûlüllah'ın Fazileti

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Gerçekten Allah ve melekleri peygambere salât ederler. Ey îman edenler! Siz de ona salât ediniz ve gönülden teslim olunuz. (Ahzâb/56)

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) günün birinde, yüzünde müjde alâmetleri olduğu hâlde çıkageldi ve şöyle buyurdu:

Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelerek dedi ki: 'Ey Muhammed! Sen râzı değil misin ki, ümmetinden herhangi bir kişi bir defacık sana salâvat-ı şerife getirirse ben ona on defa salâvat edeyim? Sen râzı değil misin, ümmetinden herhangi bir kimse sana bir defa selâm ederse, ben ona on defa selâm edeyim?'90

Kim benim üzerime salâvat getirirse, o salât getirdiği müddetçe melekler de onun üzerine salâvat getirirler. O kimse bu keyfiyeti bildikten sonra üzerime ister az, ister çok salâvat getirsin. 91

İnsanların (müslümanların) bana en yakını, bana en fazla salâvat-ı şerife getirenidir. 92

Müslüman kişi ki ben onun yanında yâdedildiğim hâlde o bana salâvat-ı şerife getirmez. Bu cimrilik

yönünden ona yeter de artar bile. 93

Cuma gününde bana çok salâvat-ı şerife getirin. 94

Ümmetimden bana salâvat-ı şerife getiren kimse için on sevap yazılır ve defterinden on günah da silinir. 95

Ezan ve kameti işittiği zaman şöyle diyen kimseye benim şefâatim vâcib olur: 'Ey Allahım! Ey bu tam ve eksiksiz dâvein sâhibi! Ey kılınacak olan namazın mâliki! Kulun ve rasûlün Muhammed'in üzerine salât et. Ona vesile ve fazileti, en yüce derece ve şefâati kıyâmet gününde ihsan buyur!' 96

Kim herhangi bir kitapta benim üzerime bir salât getirirse (yazarsa) ismim o kitapta oldukça melekler o kimse için af talebinde bulunurlar. 97

Yeryüzünde seyahat eden birtakım melekler vardır. Onların vazifeleri ümmetimin selâmını bana iletmektir. 98

Hazret-i Peygamber'e 'Sana nasıl salât-ı şerife getirelim?' diye sorulunca şu cevabı verdi:

Deyiniz ki; ey Allah'ım! Kulun Muhammed'e, âline, zevcelerine ve zürriyetine, İbrahim'e, onun âline salâvat ettiğin gibi, salâvat et. İbrahim ve âline bereket yağdırdığın gibi, Muhammed'e, pâk zevcelerine ve zürriyetine de bereket yağdır.

Çünkü sen hamid, herkes tarafından yapılan ve herkes tarafından övülen bir ilâhsın.

90) Nesâî ve İbn Hıbbân, (Ebû Talha'dan)

91) İbn Hâce, (Amr b. Rebî'den zayıf bir senedle) ; Taberânî, (hasen birsenedle)

92) Tirmizî, (İbn Mes'ûd'dan)

93) Kasım b. Esbağ, (Hazret-i Hasandan)

94) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hıbbân ve Hâkim

95) Nesâî, (Amr b. Dinar'dan)

96) Buharî, (Câbir'den)

97) Taberânî, Evsat; Ebû Şeyh, es-Sevab; el Müstağfirî, Daavât, (Ebû Hureyre'den zayıf bir senedle)

Hazret-i Ömer'in Hazret-i Peygamber'e Duası

Ömer b. Hattâb'ın (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in ölümünden sonra ağlayarak şöyle dediği nakledilmiştir:

Annem ve babam sana fedâ olsun ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen, ilk başta bir kütüğün üzerine çıkıp hutbe okuyordun. Ashâb-ı kirâm çoğaldığı zaman bu vazifeyi daha güzel yaparak bütün cemaate duyurmak için minber yaptırdın. O zaman senden ayrılmaya tahammül edemeyen kütük inledi. Elini üzerine koyuncaya kadar inlemesi devam etti. Ancak elini üzerine koyunca sükûnete kavuştu. Senin ayrılığına bir ağaç parçası bile tahammül edemezken, bu ayrılığa müslümanlar nasıl dayanabilsin? Ey

Allah'ın Rasûlü! Anam babam sana fedâ olsun. Sen Allah'ın nezdinde o kadar faziletlisin ki, **Allahü teâlâ** sana yapılan itâati kendisine yapılmış kabul ederek şöyle buyurmuştur:

Kim peygambere itâat ederse muhakkak Allah'a itâat etmiş olur. (Nisâ/80)

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Senin faziletin Allah'ın nezdinde öyle yüksek derecelere ulaşmıştır ki, seni bütün peygamberlerden sonra göndermesine rağmen hepsinin başında zikredip yer vermektedir.

(Ey Rasûlüm!) Hatırla ki, bir vakit peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da, İbrahim'den de, Musa'dan da, Meryem oğlu İsâ'dan da. . . Onlardan sağlam bir söz aldık. (Ahzâb/7)

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Allah nezdinde senin faziletin öyle bir dereceye ulaşmıştır ki, cehennem ehli sana itâat etmiş olmayı temenni ederler. Oysa bu temenniyi yaptıkları zaman ateş içinde azap görmektedirler.

Nitekim **Allahü teâlâ** onların bu durumunu şu şekilde belirtmektedir:O gün yüzleri ateş içinde kaynayıp çevirilirken: 'Vah bize! Keşke Allah'a itâat etseydik! Peygamber'e itâat etseydik!' diyeceklerdir. (Ahzâb/66)

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam ve babam sana fedâ olsun! Eğer **Allahü teâlâ**, içinden pınarlar akan bir taşı İmrân oğlu Musa'ya (aleyhisselâm) vermiş ise, o, senin parmaklarının arasından fışkıran sudan daha mu'cizevî değildir ki **Allahü teâlâ** ondan ötürü sana salât getirdi.

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Eğer **Allahü teâlâ** Hazret-i Süleymân'a sabahtan öğleye kadar katettiği mesafesi bir aylık, öğleden akşama kadar katettiği mesafesi de bir aylık yol olan rüzgârı vermiş ise de, o, sana verilen ve üzerinde geceleyin tâ **yedinci** semaya kadar çıkıp sonra aynı gecenin sabahında dönerek sabah namazını Mekke'nin el Ebtah vadisinde kıldığın Burak'tan daha mu'cizevî değildir. Allah rahmet deryâlarını senin üzerine boşaltsın.

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun. Eğer **Allahü teâlâ**, Meryem oğlu İsâ'ya ölüleri diriltme mu'cizesi ihsân etmiş ise de, onun bu mûcizesi zehirlenmiş ve pişirilmiş koyunun seninle konuşup 'Ben zehirliyim, beni yeme' diyen mucizenden daha üstün değildir.

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Nûh (aleyhisselâm) kavmine beddua ederek: 'Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!' (Nûh/26) demiştir. Eğer sen de o beddua gibi bizim için bir beddua etseydin muhakkak hepimiz helâk olurduk. Oysa secde halindeyken senin sırtına pislik dolu işkembeyi attılar. Senin yüzünü kanattılar ve dişlerini kırdılar. Bütün bunlara rağmen sen, hayırla dua etmekten başka birşey yapmadın ve hattâ şöyle dedin: 'Ey Allah'ım! Kavmimi bağışla. Çünkü onlar bilmiyorlar'.

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Senin kısa ömründe sana tâbi olanlar, Nûh'un (aleyhisselâm) uzun ömründe tâbi olanlarından daha fazladır. Sana îman edenler çok kalabalıktır. Oysa Nûh'a pek az kimseler îman etti. Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam babam sana fedâ olsun! Eğer sen, ancak sana dönük olan kimselerle otursaydın, bizimle oturmaman gerekirdi. Eğer sen, ancak sana denk olan kimselerden kız alıp verseydin, bizden ne kız alman ne de vermen gerekirdi. Eğer sen, ancak sana denk olan kimseleri kendine vekil etseydin bizi hiçbir zaman vekil etmezdin. Fakat Allah'a yemin ederim, sen

bizimle oturdun, bizden kız alıp verdin, bize vekil oldun, bizi vekil tâyin ettin. Sen yünlü elbise giydin, merkebe bindin. Terkine başkasını aldın. Yemeğini toprak üzerine koyup yedin. Yemek yerken, tevâzu olarak yağlanan parmaklarını yaladın. Allah'ın salât ve selâmı senin üzerine olsun!

Âlimlerden biri şöyle demektedir: "Ben **Hazret-i Peygamber**'in hadîslerini yazarken **Hazret-i Peygamber**'e sadece salâvat-ı şerîfe getirir ve fakat selâm getirmezdim. Bunun üzerine **Rasûlüllah**'ı rüyamda gördüm; bana şöyle dedi: 'Neden kitabında salâvat-ı şerîfeyi tam mânâsıyla yazmıyorsun?' İşte bundan sonra kitabın neresinde salâvat yazdıysam, beraberinde **Rasûlüllah**'a selâmı da getirerek yazmışımdır",

Ebû'l-Hasan şöyle anlatır: '**Hazret-i Peygamber**'i (sallâllahü aleyhi ve sellem) rüyamda gördüm ve kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! er-Risale adlı kitabında senin için 'Allah, Muhammed'e onu ananlar andıkça ve onun zikrinden gâfiller gâfil oldukça salât etsin' diyen kişi (İmâm-ı Şâfiî) , acaba tarafınızdan ne gibi bir mükâfat ile taltif edildi?' diye sordum. **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'O hesap vermek için mahşerde durdurulmayacak. . '99

99) Rüyalar dinde delil olmaz. Sadece terhib ve tergib için nakledilir.

9-5

İstiğfâr'ın Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Bir günah işledikleri veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı anarak günahlarının bağışlanmasını isteyenler. . . (Âl-i İmrân/135)

Alkame ve el-Esved'den şöyle nakledilir: Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) dedi ki: Allah'ın Kitabı'nda iki ayet vardır. Günah işleyen herhangi bir kimse o iki ayeti okuyup Allah'a istiğfâr ettiği takdirde **Allahü teâlâ** onun günahını affeder. O ayetler şunlardır:

Bir günah işledikleri veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı anarak günahlarının bağışlanmasını isteyenler. . . (Âl-i İmrân/135)

Kim bir fenâlık yapar, yahut nefsine zulmeder de Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhamet edici bulur. (En'am/l 10) **Allahü teâlâ** başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

Artık rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Muhakkak ki Allah tevbeleri kabul edendir. (Nasr/3)

Ve seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenler. . . (Âl-i İmrân/17)

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu duayı çok okurdu:

Ey Allahım! Sen her çeşit eksiklikten uzak ve münezzehsin. Senin hamdinle bunları söyler ve yaparız. Ey Allahım! Beni affet! Çünkü kullarının tevbesini çokça kabul eden ve kullarına rahmette bulunan bir zatsın sen. 100

Kim çokça istiğfâr ederse, **Allahü teâlâ** onun için her üzüntüden kurtuluş yolu, her darlıktan çıkış imkânı ihsân ettiği gibi, onun ummadığı yerden de rızık ihsân eder. 101

Ben hergün yetmiş defa tevbe edip **Allahü teâlâ**'dan mağfiret talebinde bulunmaktayım. 102

Hazret-i Peygamber'in geçmiş ve gelecek günahları (zelle'leri) affolunmakla beraber o yine de günde yetmiş defa af talebinde bulunurdu.

Benim kalbim ince bir pasla kaplanıyor. (Onu silmek için) her günde yüz defa Allah'tan af talebinde bulunuyorum. 103

Kim yatağına girdiği zaman 'Kendisinden başka ilâh olmayan, hayy ve kayyûm olan Allah'tan günahlarımın affını talep ediyorum' sözünü üç defa tekrar ederse, **Allahü teâlâ** onun bütün günahlarını denizlerin köpüğü kadar veya Temim sahrasının kumlarının adedi veya ağaç yapraklarının adedi veyahut da dünya günlerinin adedi kadar olsa bile affeder104.

Kim bir önceki hadîste geçen duayı okursa, düşman ile savaşırken kaçsa da yine günahları affolunur. 105

Huzeyfe b. Yemân şöyle der: 'Benim aileme karşı dilim çok sertti. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! dilimin beni ateşe sokmasından korkuyorum' dediğimde, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Senin istiğfâr etmekle aran nasıl?' Sonra sözlerini şöyle sürdürdü: 'Ben (**Allah'ın Rasûlü** olduğum halde) günde yüz defa istiğfâr ediyorum'. 106

Hazret-i Âişe Rasûlüllah'ın kendisine şöyle söylediğini anlatır: 'Eğer sen bir günah işlemişsen, Allah'tan af talebinde bulun ve O'na tevbe et. (**Rasûlüllah** bu sözü Âişe validemize iftira edildiği zaman söylemiştir) . Çünkü günâhtan tevbe etmek, o günâhı işlediğinden ötürü pişman olmak ve o günâhın affını Allah'tan dilemek demektir'. 107

Hazret-i Peygamber istiğfâr ederken şöyle buyurmuştur:

Ey Allah'ım! Hatamı, cehâletimi, işimdeki israfcılığımı ve senin benden daha iyi bildiğin (kusurlarımı) , bana bağışla. Ey Allah'ım! Benim şakamı, ciddiyetimi, hatamı, kasden yaptığımı affet. Çünkü bu hataların bende olması mümkündür.

Ey Allah'ım! Benim geçmiş ve gelecek, gizli ve açık, ve senin benden daha iyi bildiğin zellelerimi bağışla. Zira birtakım kullarını tevfîkinle muvaffak kılan ve bir kısım kullarını da gazabınla geride bırakan sensin. Sen herşeye kâdirsin. 108

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Ben öyle bir kimseydim ki, **Hazret-i Peygamber**'den bir hadîs dinlediğim zaman, **Allahü teâlâ** dilediği kadar beni ondan faydalandırırdı. Ashâb-ı kirâmdan herhangi biri **Hazret-i Peygamber**'den bir hadîs naklettiği zaman, o hadîsin **Rasûlüllah**'a ait olduğuna dair ona yemin teklîf ederdim. Hadîsin **Rasûlüllah**'a ait olduğuna dair yemin ettiği takdirde onu doğrular ve verdiği habere inanırdım. Ebû Bekir bana şu hadîsi nakletmiştir: 'Bir kul işlediği günahın hemen akabinde güzelce abdest alır, sonra kalkar, iki rek'at namaz kılar ve Allah'tan günâhının affını talep ederse muhakkak Allah onu affeder'.

Rasûlüllah bu sözlerinden sonra şu ayet-i celîleyi okudu:

Bir günâh işledikleri veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı anarak hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler, hem de yaptıkları günahlara bile bile ısrar etmemiş olanlar. . . (Âl-i İmrân/135)

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Mü'min bir kimse, bir günah işlediği zaman kalbinde simsiyah bir nokta belirir. Eğer tevbe eder, o günahtan el çekerse ve günâhının affını Allah'tan talep ederse, kalbi o siyah noktadan temizlenir. Eğer günâhı gittikçe fazlalaşırsa o nisbette siyahlık da fazlalaşır. Öyle ki, sonunda o siyahlıkla kalp tamamen kaplanmış olur". İşte o siyahlık **Allahü teâlâ**'nın Kur'ân'da beyan buyurduğu Ran'dır: 'Hayır, doğrusu onların kazandıkları günahlar kalplerini kaplamıştır'. (Mutaffifin/14) 109

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi de rivâyet etmektedir:

Allahü teâlâ cennette kulunun derecesini yüceltir. Bunun üzerine kul Allah'tan sorar: 'Ey rabbim! Bu derece bana nereden gelmektedir?' Allah 'Senin evlâdının senin için af dilemesinden. . . ' diye buyurur. 110

Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ey Allahım! Beni iyilik yaptıkları zaman sevinen, kötülük yaptıkları zaman bağışlanma dileyen kullarından eyle!111

Kul herhangi bir günâhı işlediği zaman 'Ey Allahım! Beni bağışla' derse, buna karşılık **Allahü teâlâ** kendisine şöyle **cevap** verir: 'Kulum bir günâh işledi ve bildi ki kendisini günahtan ötürü muâheze veya günâhını affeden bir rabbi vardır. Kulum! (Sen bu inançta olduktan sonra) istediğini yap, ben seni bağışlarım!'112

İstiğfâr eden bir kimse günde yetmiş defa aynı günâhı işlese dahi günahında ısrar etmiş sayılmaz. 113

Hayatında hiçbir hayırlı iş yapmayan kişi, bir ara göklere bakarak dedi ki: 'Benim rabbim var! Ey rabbim! Beni affet'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine 'Seni affettim' dedi. 114

Kim bir günah işler ve **Allahü teâlâ**'nın o günâha muttalî olduğunu bilirse istiğfâr etmese dahi **Allahü teâlâ** bu kimseyi affeder. 115

Diğer bir hadîs-i kudsî'de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ey kullarım! Benim koruduğum hariç, hepiniz günahkârsınız. Bu bakımdan benden günâhınızın affını dileyiniz ki, ben de sizi affedeyim. Kim, benim kendisini affetmeye muktedir olduğumu bilirse, ben onun hiçbir günâhına bakmaksızın onu affederim!116

Kim 'Sen her eksiklikten münezzehsin. Ben nefsime zulmettim. Kötülük işledim. Beni affet. Çünkü günahları affeden ancak sensin sen!' derse günahları karıncaların sayısı kadar da olsa onu affederim. 117

100) Hâkim, (İbn Mes'ud'dan) . Sahih olduğunu belirtmiştir.

101) Ebû Dâvud ve Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim, İbn-i Abbâs'tan sahih bir senedle)

102) Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

103) Müslim

104) Tirmizî, (Ebû Said'den garib olarak)

105) Ebû Dâvud ve Tirmizî, (Zeyd b. Harise'den garib olarak) . İmâm Irâkî'ye göre hadisin ricâli şâyân-ı itimâd kimselerdir.

106) Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim. (Hâkim'e göre Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahih'tir)

107) Müslim ve Buharî

108) Müslim ve Buharî, (Ebû Musa'dan)

109) Sünen sahipleri; Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir.

110) Tirmizî, (sahih olarak) ; Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân ve Hâkim

111) İmâm-ı Ahmed, (hasen bir senedle)

112) İbn Mâce

113) Ebû Dâvud ve Tirmizî, (Ebû Bekir'den garib olarak) . Senedi kuvvetli değildir.

114) İmâm Irâkî hadîsin aslına rastlamadığını söylemektedir.

115) Taberânî, Evsat, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

116) Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Zer'den hasen olarak)

117) Beyhâkî

9-6

Seyyid'ul-İstiğfâr

İstiğfârın en faziletlisinin şu dua olduğu rivâyet edilmiştir:

Ey Allahım! Sen benim rabbimsin. Ben ise kulunum. Sen beni yarattın. Ben ise gücüm yettiği kadar senin ahdinde ve va'dinde bulunuyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınıyorum. Benim üzerimdeki nimetlerini ikrar ve itirâf ediyorum ve aynı zamanda nefsimin üzerine günâhımı ikrar ediyorum. Muhakkak ben nefsime zulmettim. Günâhımı itiraf ettim. O hâlde daha önce yaptığım ve gelecekte yapacağım günahlarımı bana bağışla. Çünkü bütün günahları bağışlayacak olan ancak sensin. Senden başka hiç kimsenin buna gücü ve kuvveti yetmez. 118

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hâlid b, Mi'dan119 şöyle der: **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: 'Benim nezdimde kullarımın en sevimlisi, benim için birbirini sevenler, kalpleri mescidlerle ilgilenen ve seher vaktinde istiğfâr edenlerdir. İşte bunlar o kimselerdir ki, ben yeryüzündeki insanları herhangi bir ceza ile cezalandırmak istediğim zaman onları hatırlar, onların yüzü suyu hürmetine o cezadan vazgeçer ve yeryüzündeki insanlardan o

cezayı uzaklaştırırım'.

Katâde şöyle demiştir: 'Kur'ân sizi hastalıklara ve o hastalıkların tedâvisine muttalî kılar. Hastalıklarınız ise günahlarınızdır. Onların tedavileri ise istiğfârdır'.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:'Beraberinde kurtuluş çaresi olduğu halde helâk olan bir kimsenin durumuna hayret ediyorum'. Bu esnada Hazret-i Ali'ye 'Nedir bu kurtuluş çaresi?' diye sorulunca, şöyle dedi: 'İstiğfar!'

Yine Hazret-i Ali şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** herhangi bir kuluna istiğfarı ilhâm etmiş ise, onu azaba uğratmamayı dilemiştir'.

Fudayl şöyle demiştir: 'Kulun Estağfirullah demesi, 'Beni günahlarımın sapmalarından koru' anlamına gelir.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'Kul, günah ile nimet arasında bocalamaktadır. Onların **ikisi**ni de ancak Allah'a hamd ve günâhından istiğfar etmesi ıslâh edebilir'.

Rebî b. Hayseme şöyle demiştir: Sakın hiçbiriniz 'Ben Allah'tan günâhımın affını diler, ona dönüş yaparım' demesin. Eğer dediğini yapmazsa, günah ile yalanı bir arada yapmış olur. Fakat şöyle diyebilirsiniz: 'Ey Allahım! Beni affet, tevbemi kabul et!'

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Günahı terketmeksizin yapılan tevbe yalancıların tevbesidir'.

Rabiatü'l-Adeviye şöyle demiştir: 'Bizim istiğfârımız bile birçok istiğfâra muhtaçtır'.

Hükemâdan biri şöyle demiştir: 'Kim günahtan pişmanlık duymadan istiğfâr ederse, bilmeyerek Allah ile alay etmiş demektir'.

Bir bedevinin Kâbe'nin perdesine yapışarak şöyle dediği nakledilir:

Ey Allahım! Günah üzerinde ısrar ederek yapmış olduğum istiğfâr muhakkak kötülüktür. Senin affının genişliğini bildiğim halde senden bağışlanmamı dilemeyi terketmem de âcizliktir. Acaba benden zengin olduğun halde, daha ne zamana kadar nimetler vermek suretiyle kendini bana sevdireceksin? Ben sana muhtaç olduğum halde daha ne zamana kadar günahlarla kendimi sana buğzettireceğim? Ey va'dettiği zaman va'dini derhal yerine getiren Allah! Ey kulunu tehdit ettiği zaman affeden Allah! Ben büyük cürmümü senin büyük affına dâhil eder ve sana sığınırım. Ey rahmet edenlerin en rahmet edicisi Allah!. . .

Ebû Abdullah el-Verrak şöyle demiştir: Eğer günahların yağmur taneleri ve deniz köpükleri kadar olsa bile, sen şu dua ile ihlâslı bir şekilde rabbini çağırdığın zaman o günahların tümü silinir:

Ey Allahım! Her günah (ım) için senin affını talep ediyorum. Öyle günah ki, ondan sana dönüş yapmış, sonra **ikinci** bir defa onu yapmaya yeltenmişimdir. Sana nefsimden va'dettiğim ve yerine getirmediğim her hareketimden ötürü senin affını isterim, Zât-ı ulûhiyyetini irâde edip de sonra başkasının karışmış olduğu her amelimden sana sığınır ve senin affını talep ederim ve yine bana ihsân ettiğin nimetleri kötüye kullanıp onunla sana isyân ettim, ondan da beni affetmeni talep ederim. Ey gaybı ve şehâdeti (hâzırı ve geleceği) bilen Allah! Gündüzün ışığında, gecenin karanlığında, cemaat içinde, tenha yerlerde, gizlide, açıkta, işlemiş olduğum günahların tümünden dönüp hepsini silecek olan

affını talep ediyorum, Yâ Halîm!

Denildiğine göre bu istiğfâr Hazret-i Âdem'in veya Hızır'ın istiğfârıdır.

118) Buharî, (Şeddad b. Evs'den)

119 Hâlid b. Mi'dan tabiin büyüklerindendir ve aynı zamanda büyük bir fakihtir. Hicrî 145 yılında vefat etmiştir.

9-7

Belirli Kişilere ve Sebeplere Atfedilen Me'sur Dualar

Sabah akşam ve her namazın ardından okunması müstehab olan dualar şunlardır.

Rasûlüllah'ın Duası

Sabah namazının iki rek'at sünnetinden sonra **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) okuduğu dua hakkında İbn-i Abbâs şöyle der:

- **Rasûlüllah**'ın nasıl ibadet ettiğini öğrenip, kendisine bildirmem için babam (Abbas b. Muttalib) beni **Rasûlüllah**'ın evine gönderdi. Hâne-i saâdette akşamlamak üzere **Rasûlüllah**'a gittim. **Rasûlüllah** o gece zevcesi olan teyzem Meymune'nin (Hars'ın kızı) odasında bulunuyordu. Geceleyin **Rasûlüllah** kalkarak namaz kıldı. Sabah namazından evvel iki rek'at sünneti edâ ettikten sonra şöyle dua etti:

Ey Allahım! 'Senden nezdindeki bir rahmeti talep ediyorum ki, onunla benim kalbimi hidâyet edip dağınık durumlarımı bir araya getirip ayrı olan hallerimin birleşmesine vesile kılasın. O rahmet ile fitneleri benden uzaklaştırmış, dinimi onunla ıslah etmiş, gizlimi onunla korumuş, hâzırımı onunla yüceltmiş, amelimi onunla geliştirmiş, yüzümü onunla ak etmiş ve yine onun sayesinde bana rüşdümü (dosdoğru yolu seçmek için gerekli temyiz kudretini) ihsân etmiş olasın ve yine o rahmet ile beni her çeşit kötülüklerden masum kılmış olasın.

Ey Allahım! Bana dosdoğru bir îman, kendisinden sonra küfrün yeri ve ihtimali olmayan bir yakîn ihsan eyle ve yine bana bir rahmet ihsân eyle ki, o rahmetin sayesinde dünya ve âhirette senin kerâmetinin şerefine nail olayım.

Ey Allahım! Ben hüküm gününde senden kurtuluşu, şehidlerin mertebelerini, saidlerin hayatını ve düşmanlara galip gelmeyi ve peygamberlerle arkadaş olmayı talep ediyorum.

Ey Allahım! Ben ihtiyacımı sana arzediyorum. Her ne kadar benim görüşüm zayıflamış, kurtuluş yollarım azalmış, amelim kısılmış ise de, ben senin rahmetine muhtacım. O halde her işte kuluna kâfi gelen ve kalplerin mânevi illetlerine şâfî bulunan Allah! Senden istiyorum. Nasıl ki sen, denizlerin arasını karışmaması için ayırıp, muhafaza ediyorsan, beni de ateş azabından, felâket dâvetinden ve kabir fitnesinden koru!

Ey Allahım! Görüşümün kısa olup yetişmediği, amelimin zayıf olup saramadığı şeyi, isteğimin ulaşmadığı hayrı ki sen kullarından kime onu va'detmişsen veya o hayrı ki sen, kullarından kime onu vermişsen- ben onu elde etmek için sana iltica ediyorum. Ey âlemlerin rabbi! Onu senden istiyorum.

Ey Allahım! Bizi hidâyete eren ve başkasını erdirmeye çalışan, dalâlete sapmayan ve dalâlete saptırmayanlardan eyle. Bizi düşmanlarına düşman, dostlarına dost eyle. Bizi öyle bir duruma getir ki, mahlukâtından sana itâat edenleri senin için sevelim ve yine mahlukâtmdan sana muhalefet edenlere, sana düşmanlıkları sebebiyle, düşman olalım.

Ey Allahım! Bu sadece bir duadır, fakat bunu kabul etmek sana düşer. İşte bu yaptığımız çalışma, fakat güvencimiz sadece sanadır. Biz Allah içiniz ve Allah'a döneceğiz. Tâata varmak ve isyandan caymak kuvvet ve kudreti yüce, yüksek, kopmaz ipin sahibi, dosdoğru emrin mâliki olan Allah'ın kudretindedir.

Ey Allahım! Vaîd gününde senden emniyet ister, hulûd (ebediyet) gününde ise rükû ve secdeye varan, daima senin huzurunun şuhûdunda bulunan mukarriblerle beraber cennet isterim. O mukarribler ki, sana vermiş oldukları sözleri yerine getirmişlerdir. Çünkü sen Rahîm ve doğru kullarını çok seven Vedûdsun. Sen istediğini yaparsın. İzzeti (şanına yakışır bir şekilde) giyen Allah her türlü eksiklik ve noksanlıklardan münezzehtir. O daima izzet ile hükmeder. Mecd (cömertlikle) ile giyinmiş ve onunla kullarına nimette bulunmuş Allah her türlü eksikliklerden münezzehtir. Tesbihin sadece kendisine lâyık olduğu Allah, her çeşit noksanlıklardan uzaktır. Fazl ve nimet sahibi olan Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. İzzet ve kerem sahibi olan, ilmiyle herşeyi sayıp adedini bilen Allah, her türlü eksikliklerden beridir.

Ey Allahım! Benim kalbimde, kabrimde, kulağımda, gözümde, tüyümde, derimde, etimde, kanımda, kemiğimde, önümde, arkamda, sağımda, solumda, üstümde ve altımda bana nûr ihsân eyle!

Ey Allahım! Nurumu artır. Bana nur ver ve bana nur kıl!120

Hazret-i Âişe'nin Duası

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ,Aişe validemize hitaben şöyle buyurmuştur:

Ey Âişe! bütün duaların mânâlarını içeren cümleler ile dua ederek şöyle de:

Ey Allahım! Ben senden hayrın tamamını, hâzırını, geleceğini, bildiğimi ve bilmediğimi talep ederim. Şerrin bütününden, hâzırından ve geleceğinden, bildiğimden ve bilmediğimden sana sığınırım. Senden cennet ve cennete yaklaştırıcı, söz ve hareketleri isterim. Ateşten, ateşe yaklaştırıcı söz ve hareketlerden de sana sığınırım. Senin kulun ve rasûlün Muhammed'in senden istediği hayrı senden istiyorum. Kulun ve rasûlün Muhammed her neden sana sığınmışsa ben de aynı şeyin şerrinden sana sığınırım. Senden isteğim, bana herhangi bir işi takdir buyurduğun zaman onun neticesini doğrulukla sona erdirmendir.

Ey rahmet edenlerin en fazla rahmet edeni! Bütün bunları rahmetinden talep ederim!121

Hazret-i Fâtıma'nın Duası

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) (kızı) Fâtıma'ya şöyle demiştir:

- Ey Fâtıma! Sana yapacağım şu tavsiyeyi dinlemekten seni ne men edebilir ki?

Ey hayy ve kayyûm olan Allah! Senin rahmetine sığınarak seni çağırıyorum. Beni, göz açıp

kapayıncaya kadar dahi nefsime havâle etme. Durumun tamamını benim için ıslâh et. 122

Hazret-i Ebû Bekir'in Duası

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ebû Bekir'e şöyle dua etmesini öğretmiştir:

Ey Allahım! Peygamber'in Muhammed'in hürmetine, dostun İbrahim'in hürmetine, kurtardığın (veya seninle konuşan) kulun Musa hürmetine, kelime ve rûhundan olan İsâ hürmetine, Musa'nın Tevrat'ı, İsâ'nın İncil'i, Dâvud'un Zebûr'u ve Muhammed'in Furkan'ı hürmetine, kullarına gönderdiğin bütün vahiylerin hürmetine, yerine getirdiğin bütün kazâ ve kaderin hürmetine, senden isteyip dileğine erişen kullarının hürmetine, fakir yaptığın zenginin, zengin yaptığın fakirin hürmetine veyâ hidâyet ettiğin sapığın hürmetine ihtiyacımı senden istiyorum. (Beni mahrum eyleme) . Musa'ya inzâl buyurduğun isminin hürmetine, kullarının rızıklarını dağıtmakta rolü olan büyük isminin hürmetine, yeryüzünün karar bulması için, üzerine koyup da onda muvazeneyi temin eden isminin hürmetine, göklerin üzerine konup onların istiklâle kavuşmasını temin eden isminin hürmetine, dağların üzerine koydurup onlarda istikrarı temin ettiren isminin hürmetine, o ismin ki, arşın onunla ayakta durmaktadır, işte onun hürmetine, senin Tuhûr, Tâhir, Tahhâr, Samed ve Vitr isimlerinin hürmetine, o mübârek ismin ki, Kitabında senin nezdinde apaçık nûrdan inzâl buyurulmuştur, onun hürmetine. O ismin ki, gündüzün üzerine onu koymuş, gündüzün nûrlanmasına vesile olmuştur. Gecenin üzerine onu koymuş, gecenin kararmasına vesile olmuştur, onun hürmetine, senin azamet ve kibriyânın, kerîm zâtının hürmetine, senden bana Kur'ân ile onun bilgisini ihsân buyurmanı ister ve o bilgiyi etimle, kanımla, kulağımla, gözümle ayrılmaz bir şekilde karıştırmanı senden dilerim ve bütün bunların hürmetine senden isterim ki, kuvvet ve kudretinle benim vücudumu kendi yolunda çalıştırasın. Çünkü günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş, ancak senin kuvvetin ve kudretinledir. Ey rahmet edenlerin en rahmet edicisi olan Allah!123

Büreyde el-Eslemî'nin Duası124

Rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Peygamber Büreyde'ye şöyle buyurmuştur: 'Ben sana birkaç kelime öğreteyim ki, **Allahü teâlâ** kim için hayrı irade ederse bu kelimeleri ona öğretir ve o kelimeleri ebediyyen unutturmaz!' Büreyde 'Evet yâ Rasûlallah! O kelimeleri bana öğret!' dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Ey Allahım! Ben zayıfım. Razı olduğun sahada beni kuvvetlendir, zafiyetimi gider. Benim alnımdan tutup beni hayra doğru götür. Rızamın en son noktasını İslâm dini olarak kıl. Ey Allahım! Ben zayıfım, beni kuvvetlendir. Ben zelilim, beni izzete kavuştur. Ben fakirim, beni zengin et, ey rahmet edenlerin en rahmet edeni Allah!125

Kubeyse b. Muharik'in126 Duası

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kubeyse'nin bir gün kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim yaşım hayli ilerlemiştir. Ben daha önce yaptığım birçok şeyleri şimdi yapmaktan âcizim. Bu bakımdan Allah nezdinde bana fayda verici birkaç kelime öğret ki, onunla kusurlarımı telâfi edeyim' demesi üzerine şöyle buyurmuştur:

Dünyan için birşeyler öğrenmek istiyorsan, sabah namazını kıldıktan sonra üç defa şu duayı oku:

Allah her eksiklikten münezzehtir. Onun hamdine bürünerek bunu ikrar ediyoruz. Yüce olan Allah, her türlü eksikliklerden münezzehtir. Günahtan dönüş ve itaat ancak azim ve yüce olan Allah'ın kuvvet ve kudretiyle olur.

Ey Kubeyse! Sen bu duayı okuduğun zaman üzüntüden, cüzzamdan, cilt hastalığından ve felçten emin olursun. Âhiretin için ise şöyle söyle: 'Ey Allahım! Beni, nezdinden gelen hidâyete erdir. Faziletini üzerime oluk gibi yağdır. Rahmetinden benim üzerime saç! Bereketinden benim üzerime indir!'

İyi bil ki! Bir kul, bu söylediklerimi tam mânâsıyla yerine getirerek kıyâmet gününde huzûra gelirse bunları hiç terk etmemek şartıyla cennetin dört kapısı onun için açılır. İstediği kapıdan içeri girebilir!127

Ebu'd Derda'nın Duası

Ebu'd Derda'ya 'Evin yanıyor denildi. Gerçekten de Ebu'd Derda'nın mahallesi yanıyordu. Ebu'd Derda **Allahü teâlâ** benim evimi yakmaz!' dedi. Kendisine üç defa evinin yandığı söylendiği halde onun cevabı aynı oldu: 'Allah benim evimi yakmaz!' Sonra kendisine biri gelip dedi ki: 'Ey Ebu'd Derda! Ateş senin evine yaklaşırken söndü'. Ebu'd Derda 'Ben öyle olacağını biliyordum' diye karşılık verdi. Cemâatten biri 'Sen bunu nasıl biliyordun? Bu sözlerinin hangisinin daha acaip olduğunu anlayamıyoruz'. Bunun üzerine Ebu'd Derda şöyle dedi: "**Hazret-i Peygamber** şöyle demişti: 'Kim bu kelimeleri gece veya gündüz söylerse ona hiçbir şey zarar vermez'. Ben de o kelimeleri söylemiştim". O kelimeler şunlardır:

Ey Allahım! Benim rabbim ancak sensin. Senden başka ilâh yoktur. Ancak sana tevekkül ediyorum. Büyük arşın sahibi sensin. Günahtan dönüş ve ibadete yöneliş ancak azim ve yüce olan Allah'ın kuvveti iledir. Allah neyi dilerse o olmuştur. Neyi dilememişse o olmamıştır. Muhakkak Allah herşeye kâdirdir. Muhakkak Allah, ilmiyle herşeyi ihâta etmiştir ve herşeyi adet olarak tesbit buyurmuştur.

Ey Allahım! Nefsimin şerrinden ve perçemi kudretinde bulunan her mahlûkun şerrinden sana sığınırım. Muhakkak rabbimin yolu dosdoğrudur!128

Hazret-i İbrahim'in Duası

Allah'ın Halili Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) sabahladığı zaman şöyle derdi:

Ey Allahım! Bu yepyeni bir gündür. Bu bakımdan bugünü benim için ibadetle aç, mağfiret ve rızanla kapat! Bugün de bana nezdinde kabul olunacak haseneyi ihsân eyle. O haseneyi geliştir ve benim için onu kat kat çoğalt ve bugün de işleyeceğim günahları benim için affet. Çünkü çok affeden ve her çeşit nimetlerle kullarına ihsanda bulunan, kullarını çok fazla seven, daha istemezden önce onların isteklerini bilip takdir eden sensin!

Ravi diyor ki: 'Bir kimse Hazret-i İbrahim'in duasıyla sabahladığı takdirde o günün şükrünü edâ etmiş sayılır'.

Hazret-i İsâ'nın Duası

Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) şöyle dua ederdi:

Ey Allah'ım! Ben istemediğimi uzaklaştırmaya, umduğum faydayı elde etmeye muktedir olmadığım bir vaziyette sabahlamış bulunuyorum. Kuvvet ve kudret ise senin elindedir. Ben amelimin sorumlusu olarak sabahlamış bulunuyorum. Bu bakımdan benden daha fakir bir kimse yoktur.

Ey Allahım! Düşmanımı sevindirecek şekilde beni gülünç duruma düşürme. Dostumu benim felâketimle üzme. Musibetimi dinimde tahakkuk ettirme. Dünyayı bana en büyük hedef olarak kılma.

Ey Hayy ve Kayyûm olan Allah! Bana merhamet etmeyeni, bana musallat kılma!

Hızır'ın Duası

Hızır ve İlyas (aleyhisselâm) her mevsimde bir araya geldikleri zaman şu kelimeleri okuyarak ayrılırlar:

Allah'ın ismiyle! Allah neyi dilerse o olur. Kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Allah neyi dilerse o olur. Her nimet Allah'tandır. Allah neyi dilerse o olur. Hayrın tamamı Allah'ın kudretindedir. Allah neyi dilerse o olur. Kötülüğü insanlardan uzaklaştıran sadece Allah'tır.

Kim sabahladığı zaman bu duayı üç defa okursa yangından, boğulmaktan ve hırsızlıktan Allah'ın izniyle emîn olur.

Ma'ruf-u Kerhî'nin Duası

Muhammed b. Hasan şöyle demiştir: Ma'rûf-u Kerhî bana dedi ki: 'Beşi dünya ve beşi de âhiret için olan on kelimeyi sana öğreteyim ki, o kelimelerle Allah'ı çağıran bir kimse, Allah'ın o kelimelerinin yanında olduğunu görecektir'.

Bunun üzerine Ma'rûf-u Kerhî'ye dedim ki: 'O kelimeleri bana yaz!' Ma'ruf 'Hayır yazamam. Ancak Bekir b. Hanis'in bana defalarca tekrar ettiği gibi ben de sana defalarca tekrarlamak suretiyle okuyayım' dedi. O kelimeler şunlardır:

Dinim için, dünyam için, beni ilgilendiren meselelerim için kerim olan Allah bana kâfidir. Bana zulmedenden daha kuvvetli bulunan âlim olan Allah bana yeter. Bana kötülükle yaklaşanın belini kırabilecek derecede şiddet ve kuvvete sahip olan Allah bana kâfidir. Rahîm olan Allah ölüm ânında bana kâfidir. Kabirde sorguya çekildiğim anda Allah bana kâfidir. Hesap zamanında kerîm olan Allah bana kâfidir. Mizanın yanında lâtif olan Allah bana kâfidir. Sırât'ın yanında, kadîr olan Allah bana kâfidir. Allah bana kâfidir. İlah ancak O'dur. O'na yaslanırım. O büyük arş'ın sâhibidir.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Kim günde yedi defa şu ayet-i celîleyi okursa **Allahü teâlâ** ister o kul doğru olsun, isterse yalancı 129 onun âhireti ile ilgili bütün üzücü hâdiselerde ona kâfi gelir.

Ey Rasûlüm! Eğer senden yüz çevirirlerse de ki: 'Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben ancak O'na güvendim ve O büyük arş'ın sahibidir. (Tevbe/129)

Utbetu'l-Gulâm'ın Duası

Bu zat öldükten sonra rüyada görülmüş ve 'Ben şu kelimelerin yüzü suyu hürmetine cennete girdim' demiştir.

Ey Allahım! Ey sapıtanların hidayet edicisi Allah! Ey günahkârlara rahmet eden Allah! Ey sapanların sapışlarını affeden Allah! Büyük tehlikeye girmiş olan kulunu (kendi nefsini kastediyor) ve bütün müslümanları rahmetine kavuştur. Bizi iyilerle beraber kıl. Nimetine kavuşturduğun peygamberler, sıddîklar, şehid ve sâlihlerle beraber kıl. Ey âlemlerin rabbi! Bu duamı kabul eyle!

Hazret-i Adem'in Duası

Hazret-i Âişe validemiz şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** Adem kulunun tevbesini kabul etmek istediği zaman, Hazret-i Adem Kâbe-i Muazzama' yı yedi tur ziyaret etti. Kâbe ise, o gün yapılmış bir binâ değil, kırmızı bir tümsek idi. Sonra Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) kalkarak iki rek'at namaz kıldı. Namazın akabinde şöyle dua etti:

Ey Allahım! Sen benim gizli tarafımı ve açık yanımı biliyorsun. Benim mâzeretimi kabul eyle. Sen benim ihtiyacımı biliyorsun. O halde isteğimi bana ihsân eyle. Sen benim nefsimde ne varsa onu bilirsin! O halde benim günahlarımı da affeyle. Ey Allahım! Ben senden kalbime mübaşeret eden bir îman ve dosdoğru bir yakîn istiyorum ki, onun sayesinde bana isabet etmesi yazılanın bana isabet edeceğini bileyim. Ey ikrâm ve celâl sahibi olan Allah! O îman ve yakîn sayesinde bana nasip ettiğine râzı olayım.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** Âdem kuluna şöyle vahyetti:

Ben seni affettim. Senin zürriyetinden kim senin duanla beni çağırırsa onu da affederim. Onun gam, kasavet ve kederlerini kaldırırım. Fakirlik damgasını onun kaşlarının arasından söker atarım. Her ticaretin ardından ona kâr sağlarım, Dünya ister istemez ona gelir, hatta o dünyayı istemese bile. . .

Hazret-i Ali'nin Duası

Hazret-i Ali, **Rasûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder:

Allah hergün nefsini medh ü senâ ederek şöyle buyurur:

Muhakkak ben âlemlerin rabbi olan Allah'ım. Muhakkak Allah benim. Benden başka ilâh yoktur. Hayy (diri) ve kayyûm benim. Muhakkak Allah benim, benden başka ilâh yoktur. En büyük ve en yüce benim. Muhakkak Allah benim. Benden başka ilâh yoktur. Ben doğurmadım ve doğrulmadım. Muhakkak Allah benim, benden başka ilâh yoktur. Affedici ve bağışlayıcıyım. Muhakkak Allah benim, benden başka ilâh yoktur. Herşeyin başlatıcısı benim ve herşey bana dönecektir. Aziz (galib) , Hakîm (hikmet sahibi) , Rahmân, Rahim ve ceza gününün sâhibi, hayır ve şerrin yaratıcısı, cennet ve cehennemi yoktan vâr eden, Vâhid, Ehad, Ferd ve Samed benim. Görünür ve görünmez durumları bilen benim. Melik (saltanatı devamlı olan) , Kuddûs (her türlü noksanlıktan uzak olan) , Selâm, Müheymin ve Mü'min (herşeyi gözetip koruyan) , Aziz (her şeye galib gelen) , Cebbâr (kullarının hâlini ve ihtiyaçlarını düzelten) , Mütekebbir (azamet sâhibi) , Hâlık (yaratıcı) , Kebîr, Müteâlî (yüce) , Muktedir (herşeye güç yetiren) , Kahhâr (kahredici) , Halîm ve Kerim benim. Senâ ve mecde (hamd ve şükre) lâyık olan benim. Sırrı ve sırdan daha gizli olanı bilirim. Kadîr ve Rezzak benim. Bütün yaratıkların üstünde bulunan benim.

Söylediğimiz şekilde 'ancak benim' meâlindeki cümlelerin öncesinde 'Benden başka ilâh yoktur' cümlesi zikredilmiştir. Bu bakımdan kim bu isimlerle Allah'ı çağırırsa, o şöyle desin: 'muhakkak sensin Allah! Senden başka ilâh yoktur, şöyle ve şöyle. . . (Yani duada Allah konuşuyor gibi tabirler

kullanılmıştır. Ancak o duayı okuyan bir kimse aynı tabirleri değil de **Allahü teâlâ**'ya hitap eder bir şekilde duayı okumalıdır) Bu kelimelerle Allah'ı çağıran bir kimse ibâdet edip secdeye devam edenler defterine yazılır. Öyle ibadet edenler ki, yarın mahşerde Muhammed, İbrâhim, Mûsâ, İsâ ve diğer peygamberler (aleyhisselâm) ile celâl evinde komşuluk yapacaktır.

Onlara, yer ve göklerde Allah'a ibadet edenlerin sevabı kadar sevap yazılacaktır. Allah **Hazret-i Muhammed**'in ve seçkin her kulunun üzerine salât ve selâm eylesin!

Süleyman b. Mu'temer'in Duası ve Tesbihi

Yunus b. Ubeyd, Rum diyarında şehid olan bir zâtı rüyâsında görür ve o zâta sorar: 'Sen öbür dünyada amellerden en üstününün hangisi olduğunu gördün?' Şehid 'İbn Mu'temer'in tesbihlerinin Allah nezdinde büyük bir mevki işgal ettiğini gördüm' der.

O tesbihler şunlardır:

Allah her türlü eksikliklerden münezzehtir. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden yücedir. Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak yüce ve büyük olan Allah'ın kuvveti iledir.

Bu kelimeleri Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkların sayısınca ve bundan böyle yaratacaklarının sayısınca, yarattıklarının ağırlığınca ve bundan böyle yaratacaklarının ağırlığınca, yaratmış olduklarının dolusu ve bundan böyle yaratacaklarının dolusu kadarınca, göklerin ve yerin dolusu kadarınca ve bütün bunlar kadar ve bunun birkaç misli kadar, (bu tesbihleri tekrar eder söylerim. Bu tesbihleri) mahlukatın sayısınca, arşın ağırlığınca, rahmetin enginliği kadar kelimelerin sayısınca, rızasının varacağı kadar ve razı oluncaya kadar (söyler, tekrar ederim) Bu kelimeler, O benden râzı oluncaya kadar, dünya var olalıdan bugüne kadar, mahlûkatın onu andığı kadar ve bundan böyle kıyâmete kadar her sene, her ay, her cuma, her gün, her gece, saatlerin her birisinde, her kokuda her nefeste, ebediyyen, bir ebedden öbür ebede, dünya ebedinden âhiret ebedine ve bütün bunlardan daha fazla, öncesi eksilmez ve âhiri gelmez ve sonu alınmaz bir şekilde (bu kelimeleri söyler ve tekrar ederim) .

İbrahim b. Edhem'in Duası

İbrahim b. Edhem'in hizmetkârı olan İbrahim b. Beşşar, İbrahim b. Edhem hazretlerinin her cuma günü sabah ve akşam şu duayı okuduğunu rivâyet eder:

Mezid gününe ve yepyeni sabaha merhabalar! Kâtib ve şâhid gününe merhabalar! Bizim bu günümüz bayram günüdür.

(Ey rabbimiz!) Bugün de dediklerimizi bizim için yaz. Hamid, Mecîd, Refi', Vedûd ve kulları hakkında istediğini çekinmeden yerine getiren Allah'ın ismiyle başlarım. Allah'a îman ederek sabahladım. Allah'ın cemâl ve celâliyle karşılacağımı tasdik ederek sabahladım. Allah'ın susturucu delile sahip olduğunu itiraf ederek sabahladım. Günahımdan istiğfâr ederek sabahladım. Allah'ın rubûbiyetini ikrâr edip onun önünde eğilerek sabahladım. Allah'tan başka herkesten ilahlık vasfını inkâr ederek sabahladım. Allah'a muhtaç olarak sabahladım, Allah'a yaslanarak sabahladım. O'na dönüş yaparak sabahladım. Allah'ı meleklerini, peygamber ve rasûllerini, arşını yüklenen meleklerini, yarattıklarını ve

bundan böyle yaratacaklarını, şâhid yaparım ki, kendisinden başka ilâh olmayan Allah O'dur. Birdir, O'nun ortağı yoktur. Muhammed (aleyhisselâm) O'nun kulu ve rasûlü'dür. Cennet haktır. Cehennem haktır. Âhirette kevser havuzu haktır. Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şefâatı haktır. Kabirde Nekir ve Münker'in suâli haktır.

Ey rabbim! Va'din ve vaîdin haktır, Seninle karşılaşmak haktır. Belli saat (kıyâmet) gelecektir. Onda şek ve şüphe yoktur. Muhakkak **Allahü teâlâ** kabirlerde yatan ölüleri diriltip haşre gönderecektir. Bu inanç üzerinde yaşıyor ve bu inanç üzerinde öleceğim ve bu inanç üzere inşaallah haşrolunacağım.

Ey Allahım! Sen rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni yoktan var ettin. Ben kulunum. Sana vermiş olduğum ahid ve va'd üzerinde bulunuyorum. Buna gücüm yettiği kadar devam edeceğim.

Ey Allahım! Kendi yaptıklarımın ve her şer sâhibinin şerrinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Ben nefsime zulmettim. Benim günahlarımı bana bağışla! Çünkü senden başka günahları bağışlayan yoktur. Beni ahlâkların en güzeline ilet. Çünkü ahlâkların en güzeline ileten ancak sensin. Benden ahlâkların kötülerini uzaklaştır. Çünkü ahlâkların kötülerini uzaklaştıran ancak sensin. Senin hizmetindeyim, senin hizmetindeyim. Hayrın tamamı senin kudret ellerindedir. Ben seninim ve sendenim. Günahımın affını senden talep eder, sana dönerim.

Ey Allahım! Senin gönderdiğin rasûle îman ettim. Ey Allah'ım! İndirdiğin kitaba inandım. Mekteb ve medrese görmeyen peygamberi zişânın Muhammed benim konuşmamın mührü ve anahtarıdır. Bütün nebî ve rasûllerinin üzerine de salât ve selâmını yağdır.

Ey âlemlerin rabbi! Duamı kabul eyle!

Ey Allahım! Bizi Muhammed'in havzuna ulaştır. Bizi Muhammed'in kadehiyle sulandır ki, o suyu içtikten sonra ebediyyen susamayalım. O öyle bir su ki kolayca yutulur, hoş gelir ve insanı suya kandırır. Biz mahrum olmaksızın, ahdini bozmaksızın, şübheye düşmeksizin, fitneye kapılmamış, sapıtmamış ve gazabına uğramamış bir hâlde Muhammed'in ashâbıyla haşret!

Ey Allahım! Dünyanın fitnelerinden beni koru. Sen neyi seviyor, neden razıysan beni onu yapmaya muvaffak kıl. Benim hâlimin tamamını ıslâh eyle. Dünya ve âhirette şaşmaz ve değişmez hükmünle beni sabit kıl. Her ne kadar zâlim isem de beni saptırma. Sen her eksiklikten uzaksın, ey Alîy, Azîm, Bârî, Rahim,, Azîz, Cebbâr olan Allah. Göklerin gölgeleriyle kendisini her türlü eksiklikten tenzih eden Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. Denizlerin kabaran dalgalarıyla, dağların yansıtan sesleriyle, denizdeki kocaman balıkların kendilerine mahsus dilleriyle, göklerdeki yıldızların burçlarıyla, ağaçların kök ve meyveleriyle, yedi kat gök ile yedi kat yerin üzerinde ve içindeki varlıklarıyla kendisini tesbih eden Allah! (Biz de seni tesbih ve tenzih ederiz) . Öyle bir Allah'ı tenzîh ederiz ki, yarattıklarının her ferdi (ya diliyle veya varlığıyla) onu tesbih etmektedir.

Ey Allah'ım! Sen yücesin, sen yücesin! Sen her eksiklikten münezzehsin, münezzehsin! Ey kayyûm, ey âlim, ey halîm Sen her türlü eksiklikten münezzehsin! Senden başka ilâh yok. Sen teksin, senin ortağın yoktur. Diriltiyorsun, öldürüyorsun. Ölümsüz diri ancak sensin. Hayrın tamamı senin kudretindedir. Sen herşeye kâdirsin!

121) İbn Mâce ve Hâkim, (Hazret-i Âişe'den sahili olarak)

122) Nesâî ve Hâkim, (Enes'ten) . Hâkim'e göre Müslim ve Buharî'nin şartı üzerine sahih 'tir.

123) İbn Hıbbân, (Abdülmelik b. Hârun b. Absere'den) . Hadîs munkatı'dır.

124) Büreyde b. el Hâsib, Eslemî kabilesine mensuptur. Resûlullah ile beraber Hayber fethinde bulunmuştur.

125) Hâkim, (Büreyde'den sahih bir senedle)

126) el-Hilâlî kabilesine mensuptur. Resûlullah ile uzun zaman birlikte olmuştur.

127) İbn Sinnî, (İbn-i Abbâs'tan) ; İmâm-ı Ahmed, (Kubeyse'den)

128) Taberânî, (Ebu'd Derda'dan zayıf bir senedle)

129) Günahın felâket olduğunu bilmek de tevbedir.

9-8

Rasûlüllah'tan ve Ashâb-ı Kirâmdan, Senedleri Zikredilmeyen Me'sur Dualar

Bu duaları Ebû Tâlib el-Mekkî, İbn Huzeyme ve İbn Münzir'in derledikleri dualardan intihab etmiş bulunuyoruz.

Mürid (Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kimse) için, sabahladığı zaman müstahak olan hareket, kendisi için duanın diğer virdlerden daha sevimli olduğunu kabul etmesidir. (Nitekim bunun beyânı Evrad bölümünde gelecektir) Eğer sen, âhiretin mahsûlünü isteyen ve duasında Hazret-i Peygamber'e uyanlardan isen, dualarının başlangıcında salâvat-ı şerife'den sonra şöyle demelisin:

Kullarına nimetleri çokça hibe eden en yüce ve yüksek bulunan rabbim her çeşit noksanlıklardan münezzehtir. Ondan başka ilâh yoktur. O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nundur. O herşeye kâdirdir. Sonra şöyle söyle:

Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Hazret-i Muhammed'den râzı oldum!130

Bunu üç kere tekrarladıktan sonra şöyle de:

Ey Allah'ım! Yerleri ve gökleri yoktan var eden, gizli ve açığı bilen, her şeyin sahibi ve pâdişâhı bulunan Allahım! Senden başka ilâh olmadığına şâhidlik ederim. Nefsimin ve **şeytan**ın şerrinden ve şirkten sana sığınırım!131

Sonra şöyle de:

Ey Allahım! Ben, malım, aile efradım, dünyam ve dinim için senden af ve âfiyet dilerim. Ey Allahım! Benim kötülüklerimi ört. Korkularımdan beni emin kıl. Kötülüklerimi azalt. Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, üstümden beni koru. Altımdan herhangi bir hileye uğramaktan sana sığınırım. Ey Allahım! Beni azabından pervasız kılma! Beni kendinden başkasına yaslatma. Örtünü benden alma. Zikrini bana unutturma ve beni gâfillerden kılma!132

Sonra şu duayı oku:

Ey Allahım! Sen benim rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni yarattın, ben kulunum. Gücüm yettiği kadar senin ahdin ve va'dine devam ediyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Benim üzerimdeki nimetini ikrar ettiğim gibi, günâhımı da itîraf ediyorum. Beni bağışla. Çünkü günahları senden başka hiç kimse bağışlayamaz. 133

Bu duayı üç kez tekrar et! Sonra şöyle de:

Yârabbi! Bedenimde, kulağımda ve gözümde bana âfiyet ver. Senden başka ilâh yoktur.

Bunu üç kez tekrarladıktan sonra şu duayı da oku:

Ey Allahım! Ben hükümden sonra senin rızânı talep ediyorum. Ölümden sonra (manevî) hayatın serinliğini senden istiyorum. Senin keremli yüzünün cemâline bakmanın lezzetini talep ediyorum. Dalâlete götürücü fitne ve zarar verici herhangi bir fiil olmaksızın senin ile kavuşmaya iştiyak duymayı senden istiyorum. Zulme uğramaktan, zulmetmekten, başkasının hakkına tecavüz etmekten, veya hakkıma tecavüz edilmekten, herhangi bir yanlışlık ve günâhı elde etmekten ki o günâhı sen affetmiyorsun bütün bunlardan sana sığınırım.

Ey Allahım! İşlerde sabit olmayı, reşîdlikte azimeti senden istiyorum. Nimetinin şükrünü ve ibâdetinin güzelliğini senden diliyorum. Selim ve korkar bir kalbi, istikametli ahlâkı, dosdoğru dili, nezdinde kabul olunan ameli senden istiyorum. Senden bildiklerinin hayrından istiyorum. Bildiklerinin şerrinden sana sığnııyorum. Senin bildiklerin için affı senden talep ediyorum. Çünkü sen bilirsin, ben ise bilemem! Gaybları en ince teferruatına kadar bilensin.

Ey Allahım! Daha önce yaptıklarımı ve daha sonra yapacaklarımı, gizli yaptıklarımı ve açıkça yapacaklarımı benim için bağışla. Benden daha iyi bildiğin kötü hareketlerimi de bağışla. Çünkü ibâdete yönelten ve günâhtan alıkoyan ancak sensin. Sen her şeye kâdirsin, her gaybı bilensin.

Ey Allahım! Ben senden sarsılmaz bir îman, bitmez tükenmez bir nimet, ebediyyen gözümün aydınlığına sebep olan bir nûr, **Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile ebedî cennetin en yücesinde arkadaş olmayı isterim.

Ey Allah'ım! Senden güzellerin ve hayırların işlenmesini, kötülüklerin terkedilmesini ve fakirlerin sevilmesini talep ederim. Seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi, senin sevgine yaklaştıran her amelin sevilmesini senden talep ederim. Bir de senden talebim, senin tevbemi kabul etmen, günâhımı affetmen ve beni rahmetine mazhar kılmandır.

Yâ rabbî! Bir kavmi fitneye düşürmeyi irade ettiğin zaman, beni fitneye düşürmeden manevî huzuruna almak suretiyle ruhumu kabzeyle!

Ey Allahım! Gayb bilginle ve halka yeten gücünle, hayat bana hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat. Ölüm benim için hayırlı olduğu zaman da beni öldür. Gizlide ve açıkta korkumu, rızâ ve öfkede adâleti, zenginlikte ve fakirlikte orta yolu, yüzüne bakmanın lezzetini, sana kavuşmanın iştiyakını senden talep ediyorum. Zarar verici fakirlikten ve saptırıcı fitneden sana sığınırım. Bizi îman süsü ile süslendir. Bizi senin yoluna ileten kullarından eyle!

Ey Allah'ım! Bizimle günahlar arasında, gerilmiş perde olcak derecede korkundan bize taksim

buyur. Bizi cennetine vardıracak derecede tâatini bize nasip eyle. Bizim için dünya ve âhiret musibetlerini kolay kılacak derecede yakîn mertebesini ihsân buyur!

Ey Allah'ım! Yüzlerimizi hazinenden gelen hayâ ile doldur. Kalplerimize korkunu yerleştir. Azametinden öyle bir miktan nefislerimize yerleştir ki onunla âzalarımız serkeşlikten vazgeçip hizmetine yönelsinler.

Ey Allahım! Zât-ı ulûhiyyetini her şeyden daha fazla bize sevdir!

Ey Allahım! Her şeyden daha fazla senden korkmayı bize nasip eyle!

Ey Allahım! Bugünümüzün öncesini salâh, ortasını felâh ve sonucunu kurtuluş eyle!

Ey Allahım! Günümüzün öncesini rahmet, ortasını nimet, sonunu da ikram ve mağfiret eyle. Hamd o Allah'a mahsustur ki, herşey O' nun azameti önünde eğilmek mecburiyetindedir ve herşey O'nun izzetine karşı zillet göstermekle vazifelidir. O Allah ki, herşey O'nun padişahlığına baş eğmektedir. Her şey O'nun kudretine teslim olmaktadır. Hamd büyüklüğü ve dehşeti önünde her şeyin dize geldiği Allah'a mahsustur. . . O Allah ki, hikmetiyle herşeyi apaçık göstermiş ve onun kibriyası önünde herşey küçüldükçe küçülmüştür.

Ey Allah'ım! **Hazret-i Muhammed**'e, âline, zevcelerine, zürriyetine salât ve selâm eyle. Yine **Hazret-i Muhammed**'e, âline, zevcelerine ve zürriyetine, Hazret-i İbrahim'e, âline, âlemler içerisinde bereket verdiğin gibi bereket ihsân eyle. Çünkü sevilen, hamd u senâsı yapılan ve cömertlerin cömerdi olan ancak sensin!

Ey Allah'ım! Emin olan rasûlün, ümmî peygamber-i zişânın ve kulun Muhammed'in üzerine rahmet deryâlarını boşalt. Ona va'dettiğin makam-ı mahmûd'a ceza gününde ihsan buyur!

Ey Allah'ım! Bizi muttakî dostlarından, zaferi elde eden hizbinden ve sâlih kullarından eyle. Bizden râzı olacağın derecede bizi çalıştır. Sevgine mazhar olacak fiillerde bizi kullan. Bize güzel ihtiyarınla yön ver. Senden hayrın tamamını; başını ve sonunu talep ediyoruz. Şerrin tamamından, başlangıcından ve sonucundan sana sığınıyoruz.

Ey Allah'ım! Kudretinle benim tevbemi kabul eyle. Çünkü kullarının tevbesini çokca kabul eden ve rahmet sahibi olan ancak sensin. Benim hakkımdaki hilminle beni affeyle. Çünkü kullarının günahlarını çokca bağışlayan halîm ancak sensin. Benim hakkımdaki bilginin yüzü suyu hürmetine bana şefkat göster. Çünkü merhametlilerin en merhametlisi sensin. Bana sahipliğiniıiın hürmetine benim nefsimi benim emrime ver. Bana musallat kılma. Çünkü her şeye güç yetiren padişah ancak sensin. Sen her çeşit eksikliklerden münezzehsin!

Ey Allahım! Senin hamdine bürünerek (deriz ki) senden başka ilâh yoktur. Ben kötülük işledim. Nefsime zulmettim. Bu bakımdan benim günahımı bana bağışla. Çünkü Rabbim sadece sensin. Çünkü senden başka günahları bağışlayıcı yoktur.

Ey Allahım! Bana iyiyi kötüden ayırma yeteneği ver. Beni nefsimin şerrinden koru!

Ey Allahım! Bana kendisinden ötürü cezalandırmayacağın helâl rızıklar ver. Rızık olarak verdiğinle beni kanâatkâr kıl. Onunla sâlih ameller yapmamı nasip et ve o amelleri benden kabul et. Af ve âfiyeti

senden biliyorum. Yakînin güzelliğini, dünya ve âhiretin afiyetini istiyorum.

Ey günâhlar kendisine zarar vermeyen! Af da varlığında herhangi bir eksiklik meydana getirmeyen Allah! Sana zarar vermeyeni bana hibe et. Senin kuvvet ve kudretinden zerre kadar eksiltmeyeni bana ihsan buyur!

Ey rabbimiz! Üzerimize oluk gibi sabır akıt ve bizi müslim olarak öldür! (Araf/126)

Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünya ve âhirette benim yardımcımsın. Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihlere kat! (Yûsuf/101)

Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla. Bize merhamet et. Sen bağışlayanların en hayırlısısm. Bize hem bu dünyada bir iyilik, hem de âhirette bir iyilik ver. Gerçekten biz, tevbe edip sana döndük. (Araf/155-156)

Ey rabbimiz! Sadece sana tevekkül ettik. Sana ibâdete koyulduk ve dönüşümüz sanadır. (Mümtehine/4)

Biz ancak Allah'a tevekkül ettik. Ey rabbimiz! Bizi o zâlim kavmin fitnesine düşürme ve bizi rahmetinle o kâfir kavimden kurtar! (Yûnus/85-86)

Ey rabbimiz! Bizi, kâfirler için bir sınav yapma. Bizi bağışla. Ey rabbimiz! Muhakkak ki sen azizsin, hakimsin. (Mümtehine/5)

Ey rabbimiz! Bize günahlarımızı ve işlerimizde yaptığımız taşkınlıklarımızı bağışla. Savaşta, ayaklarımızı diret ve kâfirler topluluğuna karşı bize zafer ver! (Âl-i İmrân/147)

Ey rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla. Îman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin bırakma. Ey rabbimiz! Muhakkak ki sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin. (Haşr/10)

Ey rabbimiz! Bize tarafından bir rahmet ihsan buyur ve işimizde bize bir kurtuluş hazırla. (Kehf/10)

Ey rabbimiz! Bize dünyada iyi hâl ver ve âhirette de merhamet ihsân et ve bizi cehennem azâbından koru! (Bakara/201)

Ey rabbimiz! Doğrusu biz bir davetçi işittik. 'Rabbinize îman edin' diye insanları îman etmeye davet ediyordu. Dinledik ve îman ettik. Ey rabbimiz! Günâhlarımızı bağışla. Kusurlarımızı ört ve canımızı iyi kimselerle beraber al. Ey rabbimiz! Peygamberlerinin lisanı ile bize va'dettiğini ver ve kıyâmet gününde bizi rüsvay etme. Şüphe yok ki sen va'dinden dönmezsin. (Âl-i İmrân/193-194)

Ey rabbimiz! Eğer unutur ya da yanılırsak bizi (ondan) hesaba çekme. Ey rabbimiz! Bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükleme. Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet buyur. Sen mevlâmızsın. Artık kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! (Bakara/186)

Ey rabbim! Beni, annemi ve babamı bağışla. Onlar beni küçükken büyüttükleri gibi onlara rahmet eyle. Mü'min erkek ve kadınlara, müslüman erkek ve kadınlara, dirilerine ve ölülerine affını gönder. Ey

rabbim! Affeyle, rahmet eyle, bildiğin hatalarımızdan dolayı bizi muâhaze etmekten vazgeç. En aziz ve en kerim sensin. Rahmet edenlerin ve affedenlerin en hayırlısı sensin. . .

Biz ise Allah içiniz ve O'na döneceğiz. Günâhtan dönüş ve ibadete yöneliş ancak yüce ve büyük olan Allah'ın kudret ve kuvvetiyle mümkündür. Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir. **Allahü teâlâ** peygamberlerin sonuncusu **Hazret-i Muhammed**'e, âline ve ashâbına rahmet deryâlarını boşaltsın ve onları her türlü kötülüklerden emin kılsın!134

130) Müslim ve Buharî, (Muğire b. Şu'be'den)

131) Daha önce geçmişti.

132) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim, (İbn Ömer'den)

133) Buharî, (Şeddad b. Evs'den)

134) Ebû Dâvud ve İbn Mâce, (hasen bir senedle) ; İmâm-ı Ahmed, (Ümmü Seleme'den bir kısmını)

9-9

Hazret-i Peygamber'den Vârid Olan İstiâzeler

Ey Allahım! Cimrilikten, korkudan sana sığınırım. İhtiyarlığın son sınırına varmaktan sana sığınırım. Dünyanın fitnesinden, kabrin azabından sana sığınırım.

Ey Allahım! Kötülüğe götüren tamahkârlıktan, normal olarak istenilmeyen tamahkârlıktan, olacağı ümit edilmeyen herhangi bir şeyi istemekten sana sığınırım.

Ey Allahım! Fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, kabul olunmayan duadan ve doymayan nefisten sana sığınırım. En kötü arkadaş olan açlıktan ve hıyânetten sana sığınırım. Çünkü hıyânet kişinin gizlediği en kötü şeydir. Tembellik, cimrilik, korku ve fazla ihtiyarlıktan sana sığınırım. Şuuru kaybedercesine ihtiyar olup hayatın en güç dönemine varmaktan, Deccal'in fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım. Hayat ve ölümün fitnesinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Senden yalvaran kalpler, itaat edip tevâzu gösteren ve tevbe ile yoluna dönüş yapan fertler olmayı istiyoruz.

Ey Allahım! Bol rahmetinden, rahmetini gerektiren şeylerden, her günahtan uzak kalmayı, her iyilikten ganimet elde etmeyi, cennet ile muzaffer olmayı ve ateşten kurtulmayı senden istiyorum.

Ey Allahım! Helâk olmaktan sana sığınırım. Üzüntüden, boğulmaktan ve yıkıntılar altında kalıp ölmekten sana sığınırım. Dünya peşinde ölmekten sana sığınırım.

Ey Allahım! Bildiklerimin ve bilmediklerimin şerrinden sana sığınırım. .

Ey Allahım! Beni ahlâkın kötülerinden, amelin münkerinden, devâ ve hevâların düşüklerinden koru.

Ey Allahım! Ben belânın yorgunluğundan, şekâvetin yetişmesinden, kazanın kötülüğünden ve düşmanların sevinmesinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Küfürden, borç ve fakirlikten sana sığınırım. Cehennem azâbından ve Deccal fitnesinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Devamlı komşum olan kötü komşunun şerrinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Kalbin katılaşmasından, gafletten, ihtiyaçtan, zillet ve meskenetten sana sığınırım. Küfürden, fâsıklıktan, hakka muhalefet etmekten, münâfıklıktan, kötü ahlâktan, rızık darlığından, şöhretten, riyâdan sana sığınırım. Hakkı dinlememekten, dilsiz olmaktan, deli olmaktan, kör olmaktan, cüzzamlı olmaktan, âzaların titremesinden, alalık ve benzeri kötü şeylerden sana sığınırım.

Ey Allahım! Nimetinin zevâlinden, âfiyetin gidip de yerini hastalıklara bırakmasından, ani olarak gelen azabından ve öfkenin bütün sebeplerinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Ateşin azabından, onun fitnesinden, kabrin azap ve fitnesinden sana sığınırım. Zenginliğin ve fakirliğin fitnesinin şerrinden, yalancı deccalın fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Borç yükünden, günahtan sana sığınırım.

Ey Allahım! Doymaz bir nefsin, korkmaz bir kalbin, faydası olmayan bir namazın, kabul edilmeyen bir duanın (şerrinden) sana sığınırım. Üzüntünün şerrinden, göğsün fitnesinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Düşmanın galip olmasından ve sevinmesinden sana sığınırım. Allah, kulu Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) üzerine ve âlemler arasından seçtiği her seçkin kulunun üzerine rahmet deryâlarını boşaltsın. Amin!

9-10

Bazı Önemli Hâdiselerin Vukûu Ânında Vârid Olan

Sabahleyin ezânı dinlediğin zaman, müezzine karşılık vermek senin için müstehabdır. Nitekim bu durumu daha önce de belirtmiştik. Yine daha önce tuvalete girerken, çıkarken ve abdest alırken okunması gereken duaları Tahâret bölümünde zikretmiştik. O halde mescide gitmek için evden çıktığın zaman şöyle demelisin:

Ey Allahım! Kalbime nûr, dilime nûr, kulağıma nûr, gözüme nûr, arkama nûr, önüme nûr, üstüme nûr ihsan et. Ey Allahım! Bana nûr ver!135

Şu duayı da oku:

Ey Allahım! Senden isteyenlerin aşkına ve sana doğru attığım adımların hürmetine senden isterim. Çünkü ben evimden şımarıklık, zulüm, riyâkârlık ve gösteriş için çıkmış değilim. Senin öfkenden korunmak için, senin rızânı elde etme gayesiyle çıktım. Bu bakımdan senden dileğim, beni ateşten kurtarman, günahlarımı affetmendir. Çünkü günâhları senden başka affeden yoktur. 136

Evden herhangi bir ihtiyaç için çıktığın takdirde şu duayı oku:

Allah'ın ismiyle başlarım! Ey rabbim! Zulmetmekten, zulme uğramaktan, cahillikte bulunmaktan veya herhangi bir cahilin tecâvüzüne mâruz kalmaktan sana sığınırım. Rahmân ve rahîm olan Allah'ın ismiyle başlarım. Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak büyük ve yüce olan Allah'ın kuvvet ve

kudretiyle olur. Allah'ın ismiyle başlar ve sadece Allah'a güvenirim. 137

Mescidin kapısına varıp içeri girmek istediğin zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! **Hazret-i Muhammed**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) , âline salât ve selâm eyle ve onları her türlü kötülükten emin kıl. Ey Allahım! Benim bütün günâhımı bana bağışla ve rahmet kapılarını bana aç!138

Câmiye girerken sağ ayağını önce at. Eğer camide alışveriş yapan birisini görürsen ona şöyle de: 'Allah senin ticaretini kârlı kılmasın!' Câmide kaybolan malı hakkında konuşan birisini görürsen **Rasûlüllah** ona şöyle demeyi emretti: 'Allah o kaybolan malını sana iade etmesin'. 139

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Sabah namazının iki rek'atını kıldığın zaman şu duayı oku' diye buyurmuştur:140 'Allah'ın ismiyle başlarım! Ey Allahım! Senden, kalbimin hidâyetine vesile olacak bir rahmet talep ediyorum'. Daha önce İbn-i Abbâs'tan, onun da **Rasûlüllah**'tan rivâyet buyurduğu gibi duayı sonuna kadar oku!141

Rükûa vardığın zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Senin için rükûa vardım. Senden korktum. Sana îman ettim ve yine senin için müslüman oldum. Sana tevekkül ettim. Rabbim sensin. Kulağım, gözüm, iliğim, kemiğim, damarım ve ayaklarımın karar bulmasının sebebi olan kuvvet ve kudretim âlemlerin rabbi olan Allah içindir. 142

İstersen şu duayı da okuyabilirsin: (Üç defa) 'Azim olan rabbim, her türlü eksikliklerden münezzehtir'. Veya 'Sübbûhun, kuddusûn, rabb'ul-melâiketi ve'rruh'143 duasını da oku.

Başını rükûdan kaldırırken şöyle de:

Allah kendisine hamdedenin hamdini kabul eder. Ey rabbimiz! Göklerin, yerin ve onlardan başka dilediğin herşeyin dolusu kadar hamd sana mahsustur. Ey senâ ve mecdin ehli olan Allah, hepimiz sana kul olduğumuz hâlde kulun en güzel söylediği söz şudur: Senin vermene hiç kimse mâni olamaz. Senin menettiğini de hiç kimse veremez. Senin yanında servet sâhibine serveti hiç de fayda vermez. 144

Secdeye vardığın zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Sana secde ettim. Sana inandım. Sana teslim oldum. Yüzüm kendisini yaratan, şekillendiren, kulağını delen, gözünü açan rabbine secde etti. Yaratanların en güzeli olan Allah! Bütün eksikliklerden münezzehtir.

Ey Allahım! Karartım ve hayâlim sana secde etti. Kalbim sana inandı. Bana vermiş olduğun nimetlerini itiraf ediyorum. Günahkâr olduğumu da itiraf ediyorum. İşte nefsime yapmış olduğum zulüm! Beni bağışla, çünkü senden başka günâhları bağışlayıcı yoktur!145

Veya şöyle de: 'En yüce olan rabbim, her türlü eksiklikten uzaktır'. 146 Bu duayı üç defa tekrar etmelisin.

Namazı bitirdiğin zaman şöyle dua et:

Yârabbi! Selâm sensin, selâm sendendir. Ey ikrâm ve celâl sahibi! Sen müşriklerin dediğinden münezzehsin!147

Daha önce zikrettiğimiz diğer dualarla da dua edebilirsin. Meclisten kalktığın ve o mecliste yapmış olduğun fuzuli konuşma ve hareketlerin kefareti olsun diye, bir dua okumak istediğinde şöyle de:

Ey Allahım! Seni müşriklerin dediğinden tenzih ederim. Senin hamdine bürünürüm. Senden başka ilâh olmadığına şahidlik ederim. Senden mağfiret talep edip, senin kapına yönelirim. Ben kötülük işledim. Nefsime zulmettim. Bu bakımdan beni bağışla. Çünkü günâhları ancak sen bağışlarsın. 148

Çarşıya girdiğin zaman şu duayı oku:

Allah'tan başka ilâh yok. Allah birdir. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nundur. O, diriltir ve öldürür. Ölümsüz diri ancak O'dur. Hayr O'nun elindedir. O herşeye kâdirdir!149

Devamla şöyle de:

Allah'ın ismiyle başlarım.

Ey Allahım! Bu çarşının ve bu çarşıda bulunanların hayrını senden isterim.

Ey Allahım! Bu çarşı ve bu çarşıda bulunanların şerrinden sana sığınırım.

Ey Allahım! Yalan yere yemin etmekten veya maddî ve manevî zarar getiren bir alış veriş yapmaktan sana sığınırım!150

Eğer borclu isen şu duayı oku:

Ey Allahım! Beni helâlinle haramından ve faziletinle başkasından müstağni kıl!151

Yeni elbise giydiğin zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Bana bu elbiseyi giydirdin. Hamd sana mahsustur. Bu elbisenin hayrını ve bu elbise niçin yapılmışsa onun da hayrını senden isterim. Bu elbisenin şerrinden ve niçin yapılmışsa onun şerrinden de sana sığınırım!152

Sevmediğin, uğursuz birşeyi gördüğün zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Sevapları senden başkası getiremez. Günahları da senden başkası götüremez. Günâhlardan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak Allah'ın kudretiyle mümkündür. 153

Hilâli gördüğün zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Emniyetle, imanla, iyilikle, selâmetle, İslâm'la, râzı olduğuna ve sevdiğine muvaffak kılmakla ve seni öfkelendiren nesnelerden korumak ile bu Ay'ı üzerimizden geçir. (Ey Ay!) Benim ve senin rabbimiz Allah'tır!154

Şu duayı da okuyabilirsin:

Hayr ve rüşd hilâlidir bu hilâl. . . (Ey Hilâl!) Seni yaratana îman ettim. Ey Allahım! Bu ay'ın ve kaderin hayrını senden isterim. Haşr gününün şerrinden sana sığınırım. 155

Bu duadan önce üç defa 'tekbir' getirmelisin. Rüzgâr eserken şöyle demelisin:

Ey Allahım! Bu esen rüzgârın hayrını ve bunun içindekilerin hayrını ve bu rüzgar ne ile gönderilmişse onun hayrını senden isterim. Bu rüzgârın şerrinden, içindekilerin şerrinden ve bu rüzgâr

ne ile gönderilmişse onun şerrinden sana sığınırım!156

Sana herhangi bir müslümanın vefat ettiği haberi geldiği zaman şu ayetleri okumalısın:

Biz Allah'ın kuluyuz ve (öldükten sonra da) yine ona döneceğiz. (Bakara/156)

Muhakkak biz dönüp rabbimize varacağız! (Zuhruf/14)

Sonra şöyle demelisin:

Ey Allahım! Onu iyiler zümresine kaydet. Onun defterini 'İlliyyin'de kıl. Onun zürriyetini kalanlardan kıl!

Ey Allahım! Bizi onun ecrinden mahrum etme. Ondan sonra fitneye uğratma. Bize ve ona günahlarımızı bağışla!157

Sadaka verdiğin zaman şöyle demelisin:

Ey rabbimiz! Bizden (bu hayırlı işi) kabul et. Muhakkak, sen (duamızı) işitici, (niyetimizi) bilicisin. (Bakara/127)

Zarar ettiğin zaman da şöyle de:

Umulur ki rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Muhakkak biz rabbimizden hayır isteyenleriz. (Kalem/32)

Herhangi bir işe başladığın zaman şöyle demelisin:

Ey rabbimiz! Bize, tarafından bir rahmet ihsan buyur ve işimizde bize bir başarı hazırla. (Kehf/10)

Ey rabbim! Benim göğsüme genişlik ver. Benim için işimi kolaylaştır. (Tâhâ/25-26)

Göklere baktığın zaman şu ayeti oku:

Ey rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi cehennem ateşinden koru. (Âl-i İmrân/191)

Ne yücedir o Allah ki, gökte burçları (gezegenleri) yaratmıştır ve içerisine bir kandil (güneş) , bir de nûrlu ay koymuştur. (Furkan /61)

Gök gürültüsünü dinlediğin zaman şu duayı oku:

Gök gürültüsünün hamd ile, meleklerin de korkusundan tesbih ettiği Allah, her türlü eksikliklerden münezzehtir. 158

Şimşeklerin çaktığını gördüğün zaman şöyle de:

Ey Allahım! Bizleri gazabınla öldürme. Azabınla bizi helâk etme. Bundan önce bize âfiyet ihsan buyur. 159 Bu duayı Kâ'b söylemiştir.

Yağmur yağdığı zaman şöylede:

Ey Allahım! Bereketli bir su ve faydalı bir yağmur olsun. Ey Allahım! Bu yağmuru 'rahmet yağmuru' kıl. Azap yağmuru kılma!160

Öfkelendiğin zaman şöyle de:

Ey Allahım! Günâhımı affeyle. Kalbimin öfkesini gider. Beni, rahmetinden kovulmuş **şeytan**ın şerrinden koru!161

Bir topluluktan korktuğun zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Onları sana havale eder ve onların şerrinden sana sığınırız!162

Savaşa gittiğin zaman şu duayı oku:

Ey Allahım! Benim güvendiğim ve yardımcım ancak sensin. Sana sığınarak düşmanıma karşı savaşıyorum. 163

Kulağın çınladığı zaman, **Hazret-i Peygamber**'e salât ve selâm getir ve şöyle de:

Beni hayır ile yâd edeni, Allah yâd eylesin!164 Duânın kabul edildiğini gördüğün zaman şöyle de:

Hamd, izzet ve celâliyle iyi işlerin tamamlanmasına vesile olan Allah'a mahsustur. 165

Duânın kabul edilmesinin geciktiğini görürsen de ki:

Her hâl ü kârda hamd Allah'a mahsustur!

Akşam ezânını işittiğinde şu duayı oku:

Ey Allahım! Gecenin gelişi ve gündüzün gidişi, sana davet edenin sesi namaza hazırlanma zamanıdır. Senden dileğim, beni bağışlamandır!166

Herhangi bir üzüntüye kapıldığında şöyle de:

Ey Allahım! Ben kulunum! Erkek ve dişi kullarının oğluyum. Perçemim kudretindedir. Benim hakkımdaki hükmün geçerlidir. Benim hakkımdaki hükmün âdildir. Zâtına isim olarak seçtiğin veya kitabında inzâl buyurduğun veya kullarından herhangi birisine öğrettiğin veya nezdindeki İlmi gaybda kendi zâtına tahsis ettiğin ismin hürmetine sığınarak, senden Kur'ân'ı, kalbimin baharı, göğsümün nuru, üzüntümün cilâsı, hüznümün gidericisi ve kaygımın silicisi kılmanı senden isterim. 167

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi bir müslümana bir üzüntü isabet eder ve o da bu duayı okursa **Allahü teâlâ** muhakkak onun üzüntüsünü giderir ve o üzüntünün yerini ferahlık ve sevinçle doldurur.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e sorulur: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu duayı biz de öğrenmeyelim mi?' Resulûllah da şöyle der: 'Evet, bu duayı herkes öğrenmelidir'.

Kendinde veya başkasının bedeninde herhangi bir acı olduğu zaman, **Hazret-i Peygamber**'in mübârek rukyesiyle rukye et. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, çıbandan veya yaradan (ağrıdan) şikâyetçi olanın bedenine, önce şehadet parmağını koyar ve sonra şöyle derdi:

Allah'ın ismiyle şifâ isterim. Yeryüzünün toprağı hangimizin nefesiyle veya tükürüğü ile birleşirse rabbimizin izniyle hastamıza şifâ bahşedilir. 168

Bedeninde hastalık hissettiğin zaman elini acıyan yere koy ve şöyle de:

Üç defa 'Bismillâh', yedi defa da 'Allah'ın izzet ve kudretine sığınarak bedenimde hissettiğim hastalığın şerrinden korunur ve sakınırım' de!169

Herhangi bir üzüntü sana isabet ettiği zaman şöyle de:

Halîm ve aliyy olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyük arşın sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. Yedi kat göğün ve keremli arşın sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. 170

Uyumak istediğin zaman, önce abdest al, sonra sağ kolunun üzerinde yüzünü kıbleye çevirerek uzan. Uzandıktan sonra, otuzdört defa tekbir (Allahü Ekber) , otuzüç defa tesbih (Subhânallah) ve otuzüç defa tahmid (Elhamdulillâh) de.

Bunu dedikten sonra şöyle devam et:

Ey Allahım! Ben öfkenden rızâna, cezandan affına, senden sana sığınırım.

Ey Allahım! Sana yapılması gereken senâyı yapmaya çalışsam dahi senin yaptığın gibi yapmaya gücüm yetmez.

Ey Allahım! Senin isminle yaşar ve onunla ölürüm.

Ey Allahım! Göklerin ve yerin ve her şeyin rabbi, pâdişahı, tanenin ve çekirdeğin yaratıcısı, Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın göndericisi, her şer sahibinin şerrinden ve perçemi kudretinde olan her yürüyen canlının şerrinden sana sığınırım. Evvel sensin, senden daha önce birşey yoktur. Âhir de sensin. Senden sonra da birşey yoktur. Zâhir sensin, senin üstünde birşey yoktur. Bâtın sensin, senin önünde birşey yoktur. Borcumu edâ et. Beni fakirlikten zengin kıl.

Ey Allahım! Nefsimi yaratan sensin, onu öldüren de sensin Ölümüm ve dirilişim senindir.

Ey Allahım! Eğer canımı alırsan beni bağışla. Eğer sağ bırakırsan beni koru.

Ey Allahım! Dünya ve âhirette senden âfiyet dilerim. Ey rabbim! Senin ismine sığınarak yanımı yere koyuyorum. Benim günâhımı bana bağışla.

Ey Allahım! Kullarını bir araya topladığın günde beni azabından koru!

Ey Allahım! Nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi senin kuvvetine havâle ettim. Sırtımı sana dayadım. Senin rahmetini ister, azabından korkarak sana sığınırım. Senden kurtuluş ve sığınış, ancak yine sana olur. İndirdiğin kitabına ve gönderdiğin peygamberine îman ettim!171

Bu dua senin için duanın en sonuncusu olsun. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emretmiştir ve bu duayı okumadan önce kişi şöyle demelidir:

Ey Allahım! Sence en sevimli bulunan saatte beni uyandır. Senin nezdinde en sevimli bulunan amellerde beni çalıştır. Sana mânen yaklaşmayı nasip eyle. Öfkenden beni uzaklaştır. Senden istiyorum, sen bana ver. Senden bağışlanma diliyorum, beni bağışla. Sana dua ediyorum, duamı kabul eyle!172

Sabah ezanında, uykudan uyandığında şöyle de:

Hamd, bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a mahsustur. Ölümden sonra dirilip haşrolmak onun huzurunda cereyan eder. Biz sabahladık. Mülk de Allah'ın olduğu halde sabahladı. Azamet ve saltanat

Allah'ındır. İzzet ve kudret Allah'ındır. Biz İslâm fıtratı, ihlas kelimesi ve efendimiz Muhammed'in dini üzerine sabahladık. Her türlü küfürden ve isyandan dönerek Hazret-i İbrahim'in dini üzerine sabahladık ve Hazret-i İbrahim müşriklerden değildi.

Ey Allahım! Seninle sabahladık, seninle akşamladık. Seninle yaşıyoruz, seninle ölüyoruz ve dönüşlerimiz sanadır.

Ey Allahım! Bizi bugün de her hayra göndermeni diliyorum. Bugün de herhangi, bir kötülük yapmaktan veya herhangi bir kötülüğe bulaşmaktan sana sığınıyoruz. Çünkü sen Kur'ân'da şöyle buyurdun: 'O'dur ki, sizleri geceleyin uyutarak ölü gibi yapıyor. Gündüz de yaptığınız işleri biliyor. Sonra takdir edilen ömür tamamlansın diye sizi gündüz uyandırıyor. Nihayet dönüşünüz O'nadır. Sonra O, dünyada yapmış olduğunuz işleri size haber verecektir'. (En'am/60)

Ey Allahım! Ey sabahı yaratan! Geceyi sükûnet yeri kılan! Güneş ve ay'ı 'hesab' (ve takvim başı) yapan! Bugünün hayrını ve bugünde olanların hayrını senden isterim. Onun ve ondakilerin şerrinden sana sığınırım. Allah'ın ismiyle, Allah ne dilerse (o olacaktır) . Allah'ın kuvvetinden başka kuvvet yoktur. Allah ne dilerse (o olacaktır) . Her nimet Allah'tandır. Allah ne dilerse (o olacaktır) . Hayrın tamamı onun kudretindedir. Allah ne dilerse (o olacaktır) . İnsandan kötülüğü sadece Allah giderir. Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak **Hazret-i Muhammed**'e râzı oldum, 'Ey rabbimiz! Ancak sana tevekkül ettik, sana ibâdete koyulduk ve yalnız sanadır dönüş'. (Mümtehine/4) 173

Kişi akşamladığı zaman aynı duayı okumalıdır. Sadece 'sabahladık' yerine 'akşamladık' ibaresini kullanıp, şöyle demelidir:

Allah'ın tastamam kelimelerine ve bütün isimlerine sığınarak bizi yarattığının ve yoktan var ettiğinin şerrinden korumasını dileriz. Her şerlinin şerrinden de ve perçemi senin kudretinde bulunan her canlının şerrinden de sana sığınırım ey Allahım! Muhakkak benim rabbimin gösterdiği yol doğrudur!. 174

Kişi aynaya baktığı zaman şu duayı okumalıdır:

Benim yaradılışımı tanzim edip dosdoğru bir intizama sokan, yüzümün şeklini şerefli yapıp güzellik veren ve beni müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun. 175

Bir hizmetçiyi veya köleyi veya herhangi bir hayvanı satın aldığın zaman perçeminden tutarak şu duayı oku:

Allahım! Zât-ı ulûhiyyetinden bu satın aldığımın hayrını ve üzerinde yaratılmış olduğu ahlâkların hayrını talep ederim.

Bunun şerrinden ve ahlâklarının şerrinden de sana sığınırım!176

Evlenmekten ötürü herhangi bir kimseyi tebrik ettiğin zaman şöyle demelisin:

Allah bereketini sende ve senin üzerinde kılsın. İkinizin arasını hayırla bulup sizi birleştirsin!177

Borcunu alacaklıya verdiğin zaman ona şöyle demelisin:

Allahü teâlâ ehlinde ve malında senin için bereket ihsân etsin.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Borcunun karşılığı onu zamanında ödeyip sahibine teşekkür etmektir' buyurmuştur. 178

Bu dualar öyle dualardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak isteyen bir kimse bunları ezberlemelidir. Bunların dışında kalan sefer, namaz ve abdest dualarını daha önce Hac, Namaz ve Taharet bölümlerinde zikretmiştik.

135) Müslim ve Buharî, (İbn-i Abbâs'tan)

136) İbn Mâce, (Ebû Said el-Hudrî'den hasen bir senedle)

137) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

138) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

139) Tirmizî ve İbn Mâce (Hazret-i Fâtıma'dan)

140) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

141) Müslim, (Hazret-i Ali'den)

142) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, (İbn Mes'ûd'dan)

143) Müslim, (Hazret-i Aişe'den)

144) Müslim, (Ebû Said el-Hudrî ve İbn-i Abbâs'tan)

145) Müslim, (Hazret-i Ali'den)

146) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, (İbn Mes'ûd'dan münkatı olarak)

147) Müslim, Sevban'dan)

148) Nesâî, (Râfi b. Hadîc'den hasen bir senedle)

149) Tirmizî, (Hazret-i Ömer'den garib olarak) . Hâkim'e göre sahih'tir.

150) Hâkim, (Büreyde'den)

151) Tirmizî, (hasen ve garib olarak) ; Hâkim, (Hazret-i Ali'den sahih olarak)

152) Tirmizî, (hasen ve garib olarak) ; Hâkim, (Hazret-i Ali'den sahih olarak)

153) İbn Ebî Şeybe, Ebû Nuaym ve Beyhâki, (Urve b. Amir'den mürsel olarak)

154) Dârimî, (İbn Ömer'den) ; Tirmizî, (Talha b. Ebî Ubeydullah'dan)

155) Ebû Dâvud, (Katâde'den mürsel olarak)

156) İbn Ebî Şeybe ve İmâm-ı Ahmed , (Ubâde b. Sâmit'ten)

157) İbn Sinnî ve İbn Hıbbân, (Ümmü Seleme'den)

158) İmâm-ı Mâlik, Muvatta, (Abdullah b. Zübeyr'den mevkuf olarak)

159) Tirmizî ve Nesâî, (İbn Ömer'den, garib olarak)

160) İbn Mâce ve Nesâî, (sahih bir senedle)

161) Nesâî, (Said b. Müseyyeb'den mürsel olarak)

162) İbn Sinnî, (Hazret-i Âişe'den zayıf bir senedle)

163) Ebû Dâvud ve Nesâî, (Ebû Musa'dan sahih bir senedle)

164) Taberânî, İbn Adiyy ve İbn Sinnî, (Ebû Râfi'den zayıf bir senedle)

165) Daha önce geçmişti.

166) Tirmizî ve Ebû Dâvud, (garib olarak) ; Hâkim, (Ümmü Seleme'den son cümlesi hariç)

167) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim, (İbn Mes'ûd'dan)

168) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Âişe'den) . **Allah'ın Rasûlü** hastaya bu duayı okurdu. Önce parmağını, tükürüğü ile ıslatır, sonra toprağa sürüp hastanın acıyan yerine sürerdi. Bu durum bir peygambere lâyık bir durumdur. Esrârı çözülmez bir hikmettir.

169) Müslim, (Osman b. Ebi'l-As'dan)

170) Müslim ve Buharî, (İbn-i Abbâs'dan)

171) Müslim, Buharî, Nesâî, Tirmizî ve Deylemî

172) İbn Eb'id-Dünya, (zayıf bir senedle)

173) İbn Adiyy, el-Kâmil, (İbn-i Abbâs'tan)

174) Ebû Şeyh, (Abdurrahman b. Avf tan)

175) Taberânî ve İbn Sinnî, (Enes'ten zayıf bir senedle)

176) Ebû Dâvud ve İbn Mâce, (Amr İbn Şuayb'dan ceyyid bir senedle)

177) Ebû Dâvud, Tirnıizî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den hasen ve sahih bir senedle)

178) Nesâi, (Abdullah b. Ebî Rebi'a'dan

9-11

Duanın Faydası

Eğer **Allahü teâlâ**'nın kazâ ve kader-i ilâhîsinin mecrasından zerre kadar sapmadığı ve dönmediği bilinmektedir. O halde duanın faydası nedir?' diyecek olursan, bilmiş ol ki dua ile belânın kalkması da kader-i ilâhîdendir. Bu bakımdan dua, belânın kalkmasının sebebidir. Rahmetin de celbedicisidir. Nitekim kalkan, gelen okların geri çevrilmesinin sebebi; suyun, yerden biten otların bitmesinin sebebi olduğu gibi. . .

Nasıl ki kalkan, atılan oku geri gönderdiğinden okla çarpışırsa, aynen dua da belâ ile boğuşup çarpışır.

Silâh taşınması, Allah'ın kazâ ve kaderini itiraf etmenin şartı değildir. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ey îman edenler! Düşmana karşı hazırlığınızı görün ve silâhlarınızı yanınıza alarak savaşa hazır

olun. . . (Nisa/17)

Yine kazaya inanan bir kimseye, tohumu tarlaya serptikten sonra onu sulamamak şart koşulmaz ki, şöyle denilebilsin: Allah'ın kazâsı ezelden bitkilere taallûk ettiği için tohum biter, yeşerir. Eğer kaza daha önce böyle olmasaydı tohum bitmezdi. Sebepleri müsebbiblere bağlamak göz açıp kapatmak veya ondan daha yakın olan kazânın **birinci** basamağıdır.

Sebeplerin varlığını tedricen takip eden müsebbiblerin tafsili ise, kaderdir. Madem ki, hayrı takdir eden Allah, onu bir sebeple takdir etmiştir. Elbette takdir ettiği şerrin defi için de bir sebep takdir etmiştir. Bu bakımdan basiret gözü açık bir kimsenin nezdinde bu emirler arasında herhangi bir tenâkuz yoktur. Bütün bu hakikatlerden sonra bilinmeli ki, Zikir bölümünde söylediğimiz fayda duada da vardır. Çünkü dua, kalbin Allah ile hazır bulunmasını ister. Kalbin bu şekilde huzura kavuşması ise ibadetlerin en yüce kısmıdır. İşte bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Dua ibâdetin iliğidir'. 179

Halk için ekseri âdet şudur ki, kalpleri Allah'ın zikrine, ancak şiddetli ihtiyaçları olduğu ve felâketlere mâruz kaldıkları anda yönelir. Çünkü insanoğlu, herhangi bir şerre mâruz kaldığı zaman, geniş geniş dualar yapar durur. Bu nedenle şiddetli ihtiyaç insanoğlunu duaya muhtaç eder. Dua ise, kalbi yalvarma ve yakarma ile Allah'a döndürmektedir ve böylece dua ile ibadetlerin en şereflisi olan zikir meydana gelir. İşte bu sırra binaendir ki, belâ, önce peygamberlere (aleyhisselâm) , sonra Allah'ın velî kullarına, sonra mertebece daha düşük olanlara ve onlardan sonra gelenlere isabet etmektedir, Çünkü belâ, yalvarış ve yakarış ile kalbi Allah'a yöneltir. Ferdi Allah'ı unutmaktan alıkoyar. Zenginlik ise, birçok işlerde haddi aşmaya sebep olmaktadır. 'Çünkü insanoğlu kendisini müstağni görmekle azgınlık eder!'

İşte zikir ve dualar hususunda anlatacaklarımız bu kadar. . . . Hayra iletici ve muvaffak kılıcı ancak Allah'tır!

Yemek, sefer, hastaları ziyaret etmek ve sair işler hakkındaki diğer dualar ise inşaallah yeri geldikçe izah edilecektir.

Tevekkül ancak Allah'adır. Kitab'uz-Zikr ve Da'avât (Zikirler ve Dualar) bölümü burada sona erdi. Bunun ardından Allah'ın izniyle Evrad (Virdler) bahsi gelecektir.

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm **Hazret-i Muhammed**'in, âlinin ve ashâbının üzerine olsun!

10 - EVRÂD VE GECE İBÂDETLERİ

Giriş

Nimetlerine karşı Allah'a çok hamdederiz. Kalpte kibir ve ürkeklik bırakmayan bir zikirle Allah'ı yâd ederiz. Kendisine teşekkür etmek isteyen kimse için gece ile gündüzü arka arkaya gelecek şekilde yarattığı için, ona sonsuz şükrederiz. Hak ile korkutup müjde vermek için gönderilen peygamberine salât okur, o peygamberin tertemiz âline, şerefli olan ashâbına da salât ederiz. Onlar öyle kimselerdir ki, sabah, akşam, günün başında ve sonunda Allah'ın ibâdetine öyle dalmışlardır ki, onların herbiri dinde

hidayet edici ve nûr verici birer yıldız ve lâmba olmuşlardır.

Allahü teâlâ yeryüzünü kulları için istifade edecekleri bir şekilde yaratmıştır. Fakat bu şekilde yaratılışın hikmeti, yeryüzünün engebeli ve kuytu yerlerinde yerleşip rahat etmeleri değildir. Aksine onu bu şekilde yaratmış olmasının hikmeti, kulları yeryüzünde birer konak edinsin, o konaklarında, aslî vatanlarına giderken seferlerinde gerekli olan azıkları temine çalışsın, kendileri için amel ve fazilet istif etsinler diye yaratmıştır. Bunu yaparken (hakikî kullar) o yeryüzünün tuzak ve tehlikelerinden korunurlar. Kesinlikle bilirler ki, geminin yolcularını götürdüğü gibi, hayat gemisi de kendilerini götürmektedir.

Bu bakımdan insanlar bu dünyada misafirdirler. Onların ilk konakları, beşiktir. Son konakları ise mezar. . . Vatanları ise, cennet veya cehennem. . . Ömürleri ise, seferin mesafesidir. O ömrün seneleri, seferin merhaleleridir. Ayları fersahlar; günleri miller; nefesleri adımlar; tâati ise, ticarî eşyalar, vakitler ise sermayeleri, şehvet ve garezleri ise yol kesicileri, kârı ise dâr-ı selâm'da melik ve yüce olan Allah'a kavuşup ebedî nimete konmaktır. Zarar ise, bukağılar, zincirler ve elem verici azapla beraber cehennemin derekelerinde Allah'tan uzak bulunmaktır. Bu bakımdan nefeslerinin herhangi birisinde gaflete dalmış ve o nefesinin kendisini Allah'a yaklaştırıcı bir ibâdetin gayrisinde geçirmiş bir kimse, Teğabün gününde kendisini zarar ve pişmanlığa mâruz bırakmıştır. Öyle bir zarar ki sonsuzdur! İşte bu büyük tehlike ve bu korkunç felâketten dolayı Allah tarafından muvaffak kılınan kimseler kollarını sıvamışlar, nefsin güvendiklerini tamamen terketmişler, hayatlarının geri kalan kısmını ganimet saymışlar, vakitlerin tekrarlamasına göre vird vazifelerini düzene koymuşlardır. Bütün bundan gayeleri; gece ve gündüzü cebbâr olan pâdişaha yaklaşmak için ihyâ etmektir ve böylece kararlılık evine (cennete) varmak için çalışıp gayret etmektir. Bu bakımdan daha önce açıklaması geçen ibâdetleri tevzi ve virdleri vakitlerin takdiri üzerine taksim keyfiyeti hakkındaki hükmün açıklanması âhiret yoluna ait ilmin önemli meselelerinden oldu. Bu önemli meselenin tam izâha kavuşması, iki bölümü zikretmekle olur.

Birinci Bölüm: Virdlerin fazileti, tertibi ve ahkâmı

İkinci Bölüm: Gecenin ihyâsı, keyfiyeti, fazileti ve ilgili meseleler

10-1

Fazileti, Tertibi ve Ahkâmı

Virdlerin Fazileti

Virdlere devam etmek Allah'a götürücü bir yoldur. Basîret nûruyla bakanlar bilirler ki, Allah ile mülaki olmaktaki kurtuluş ve o mülâkata giden yol, ancak kul Allah'ın dostu olarak ölürse, Allah'ı bilerek ruhunu teslim ederse elde edilir ve yine bilir ki, muhabbet ve ünsiyet ancak sevgiliyi daimi bir şekilde anmak ve onun zikrine devam etmekle elde edilir. Mârifet ise, ancak sevgiliyi, onun sıfat ve fiillerini devamlı bir şekilde düşünmek sûretiyle elde edilir. Bu varlık âleminde, Allah'tan ve onun fiillerinden başka herhangi birşey yoktur. Zikrin ve fikrin devamlılığı ise, ancak dünyayı ve şehvetlerini terkedip sadece zaruret miktarınca ondan istifade etmekle mümkün olur. Bütün bunlar da gece ve gündüzün vakitlerini zikir ve fikirlerin vazifeleriyle geçirmekle tamamlanır. Nefsin yaratılışında usanmak ve bıkmak olduğu için, zikr ve tefekkürün belirli sebeplerinden herhangi birinin üzerinde devam edip

sabredemez. Aksine nefsi, aynı tarzdaki zikre ve fikre zorlasa, nefis bıkkınlık ve ağırlık göstermeye başlar. Siz usanmadıkça Allah usanmaz. Bu bakımdan zarurî olarak nefse yapılan lûtuflardan birisi, onu bir zikirden başka bir zikre, bir nev'iden diğer bir nev'e nakletmek sûretiyle ona rahatlık vermenizdir ki, bu çeşit işler de vakitlere göre taksim edilmiştir. Böylece nefiste, bir şeyden başka birşeye geçmek sûretiyle ibâdet lezzeti yerleşir. Lezzetten ötürü de ibâdet hakkındaki isteği artar. İsteğin devamlılığıyla da nefsin ibâdete devamlılığı sağlanır. İşte bu sırra binaendir ki, virdler çeşitli kısımlara taksim olunmuştur. O halde zikir ve fikir için en uygun şekil, kişinin bütün vakitlerini veya vakitlerinin çoğunu kapsamasıdır. Çünkü nefis tabiatiyle dünyanın lezzetlerine meyillidir. Meselâ kul, vakitlerinin bir parçasını ibadetlere sarfederse görür ki, dünyaya meyleden taraf, nefsin tabiatına uygun geldiği için, diğer taraftan daha ağır basar. Çünkü haddi aşmaya sebep olmaktadır. 'Çünkü insanoğlu kendisini müstağni görmekle azgınlık eder!'

İşte zikir ve dualar hususunda anlatacaklarımız bu kadar. . . . Hayra iletici ve muvaffak kılıcı ancak Allah'tır!

Yemek, sefer, hastaları ziyaret etmek ve sair işler hakkındaki diğer dualar ise inşaallah yeri geldikçe izah edilecektir. Tevekkül ancak Allah'adır. Kitab'uz-Zikr ve Da'avât (Zikirler ve Dualar) bölümü burada sona erdi. Bunun ardından Allah'ın izniyle Evrad (Virdler) bahsi gelecektir.

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm **Hazret-i Muhammed**'in, âlinin ve ashâbının üzerine olsun!

Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et ki, Allah'ın rızasına eresin. (Tâhâ/130)

Gündüzün iki tarafında ve geceye yakın saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir, Bu, ibretle düşünenlere bir nasihattir. (Hûd/114)

Sonra bak ki, **Allahü teâlâ**, kurtulmuş kullarını nasıl ve ne ile vasfediyor?

(Kâfir mi hayırlıdır?) Yoksa âhiretin azâbından korkarak ve rabbinin rahmetini umarak, o, gece saatlerinde kalkıp secde ve kıyam hâlinde ibadet eden mi? De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?' (Zümer/9)

(Onlar o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar. Rablerinin azabından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak duâ ederler. (Secde/16)

Onlar ki, rablerine secdeler ve kıyamlar yaparak (namaz kılarak) geceyi geçirirler. (Furkan/64)

Onlar geceden pek az (bir zaman) uyuyorlardı. Sabahın erken vakitlerinde de hep istiğfar ediyorlardı. (Zâriyât/17-18)

O halde akşama girdiğiniz vakit (akşam ve yatsı namazını) sabaha erdiğiniz vakit (sabah namazını kılın) , Allah'ı tesbih edin! (Rûm/17)

Rablerinin rızasını dileyerek sabah ve akşam ona duâ edenleri (fakirleri) yanından kovma Onların hesabından sana hiçbir şey gerekmez ve senin hesabından da onlara birşey yoktur (En'âm/52)

Bütün bu ayetler gösterir ki, Allah'a giden yol, vakitleri murâkabe etmek, devamlı bir şekilde zikir

ve virdleri ile o vakitlerin ihyasına çalışmaktır.

Bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah nezdinde kulların en sevgilisi, güneşi, ay ve gölgeleri Allah'ın zikrini yapmak için gözetenlerdir. 1

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır: Ay ve güneş hesap iledir. (Rahmân/6)

Rabbinin kudretine bakmaz mısın? Gölgeyi nasıl yayıyor? Dileseydi o gölgeyi devamlı ve sabit yapardı. Sonra biz güneşi de o gölge üzerine bir delil yaptık. Sonra gölgeyi azar azar bize doğru (dilediğimiz yere) alırız. (Furkan/45-46)

Ay'ın da seyrine menziller takdir ettik. (Yâsîn/39)

Karanın ve denizin karanlıklarında doğru yolu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur! (En'am/97)

Güneşi ve ay'ı hesapla seyredecek şekilde yaratmaktan gaye, sadece tertipli bir manzumenin vücuda gelmesi olmadığı gibi, gölge, nûr ve yıldızların yaratılmasından gayenin de sadece dünya işlerinde yardımcı olsunlar diye olmadığını bil. Aksine bunların yaratılışından gaye; vakitlerin takdirinin bilinmesi ve bilindikten sonra da o vakitlerde taat ve âhiret için, ibâdetle meşgul olmaktır. Bunların sadece bu gaye için yaratılmış olduğunun delili şu ayettir:

Düşünüp ibret almak ya da şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren yine O'dur! (Furkan/62)

Yani gece ile gündüzü birbirinin ardına getiriyor ki, birisinde kaçırılan fırsat hiç olmazsa diğerinde de elde edilmiş olsun ve bu ayette **Allahü teâlâ** gece ve gündüzün bu şekilde yaradılışının sadece vakitleri zikir ve şükür ile geçirip değerlendirmek için olduğunu beyan eder.

Başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

Biz geceyi ve gündüzü kudretimize delalet eden iki alâmet yaptık da sonra geceyi giderip yerine gündüzü getirdik ki, rabbinizden (geçim için) bir lûtuf arayasınız. Yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilesiniz. Biz herşeyi apaçık olarak beyan ettik. (İsrâ/12)

Aranan fazilet, Allah'ın sevap vermesi ve günahları bağışlamasıdır. Biz, **Allahü teâlâ**'nın rızasına mazhar olacak ameller yapmakta bizi güzel tevfîkiyle muvaffak kılmasını talep ederiz.

1) Taberânî ve Hâkim, (İbn Ebî Evfa'dan sahih bir senedle)

10-2

Virdlerin Adedi ve Tertibi

Gündüzün virdleri yedi tanedir.

ı. Fecrin doğuşundan, güneşin doğuşuna kadar bir vird

ıı-ııı. Güneşin doğuşundan zevale kadar iki vird

ıv-v. Zevalden ikindi vaktine kadar iki vird

vı-vıı. İkindiden güneş batıncaya kadar da iki vird

Gece ise, dört virde taksim olunur.

ı-ıı. Güneşin batışından halkın uyku zamanına kadar iki vird

ııı-ıv. Gecenin son yarısından fecrin doğuşuna kadar iki vird

Bu virdlerin tek tek faziletlerini, vazifelerini ve bunlarla ilgili hususları izah etmeye çalışacağız.

10-3

Gündüz Virdleri

I. Vird

Şafağın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır. Bu vakit şerefli bir vakittir. Bu vaktin şerefli ve faziletli oluşuna **Allahü teâlâ**'nın bu vakitle yemin etmesi delâlet eder:

Ağardığı zaman o sabaha ki. . . (Tekvîr/18)

Allahü teâlâ'nın bu vakti yaratmakla zât-ı ulûhiyyetini övmesi, bu vaktin şerefli ve faziletli olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

O, gece karanlığından sabahı yarıp çıkaran Allah'tır! (En'âm/96)

De ki: Sığınırım ben karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran rabbe! (Felâk/1)

Allahü teâlâ gölgeyi o vakitte kısaltmak sûretiyle kudretini izhâr ederek o vaktin şerefini belirtmiştir.

Biz bu gölgeyi azar, azar bize doğru (dilediğimiz yere) alırız. (Furkan/46)

Bu vakit gece gölgesinin azar azar alınma, güneş ışığının yayılma ve insanları o vakitte tesbîhe irşâd etme vaktidir. Bu hakîkat şu ayetle belirtilmiştir:

O halde akşama girdiğiniz vakit, sabaha erdiğiniz vakit Allah'ı tesbih edin! (Rûm/17)

O halde dediklerine sabret. Hem güneşin doğmasından önce, hem de batmasından önce rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et ki, Allah'ın rızâsına eresin. (Tâhâ/130)

Sabah-akşam rabbinin adını an! (İnsan/25)

Müslüman uykudan uyandığı zaman bir vakit tâyin etmeli. Uyandığı zaman da Allah'ın zikriyle başlayıp şöyle demesi daha uygun düşer: 'Hamd', bizi ölü gibi uyuttuktan sonra dirilten Allah'a mahsustur'.

Duâlar bölümünde uykudan uyanan kimselerin ne gibi duâlar okuyacağı hususunda zikrettiğimiz duâ ve âyetleri sonuna kadar okumalı ve hatırlamalıdır. Elbiselerini duâ okuyarak giymelidir. Elbiselerini giyerken Allah'ın 'avret yerlerinizi örtünüz' emrine uymaya niyet etmelidir ve elbiselerle riya, gösteriş

kasdetmeksizin sadece Allah'a ibâdet yapmasına yardımcı olmaları için niyet etmelidir.

Helâya giderken önce sol ayağını içeri atmalıdır. Helâya giriş ve çıkış hususunda ve Tahâret bölümünde zikrettiğimiz duâları okumalıdır. Helâdan sonra daha önce de dediğimiz gibi, Sünnet-i seniyye'ye uygun bir şekilde misvak kullanmalıdır. Tahâret bölümünde zikrettiğimiz duâ ve sünnetlerin tamamını gözetmek sûretiyle abdest almalıdır.

Çünkü biz daha önce ibadetleri teker teker zikrettik ki burada sadece o ibadetlerin terkip ve tertip yönünü zikredelim. Abdestini bitirdikten sonra sabah namazından önce kılınması gereken iki rek'at sünneti kılmalıdır. Bu sünnetten gaye, evde kılınan sünnettir. **Hazret-i Peygamber** de aynı şekilde bu sünneti evinde kılardı. 2

Bu iki rek'at sünnetten sonra, ister onları evinde, isterse câmide kılsın, İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği şu duâyı okumalıdır: 'Ey Allahım! Senden nezd-i ilâhinden gelen bir rahmeti talep ediyorum. Öyle rahmet ki, onunla, kalbim hidayete gelir. '

Sonra camiye gitmek için evinden çıkar. Fakat camiye gitmek için okunan duâyı unutmamalıdır. Koşa koşa namaza gitmemelidir. Aksine normal şekilde yürüyerek vekarlı bir şekilde gitmelidir. Nitekim hadîs-i şerîfte de böyle vârid olmuştur.

Camiye vardığı zaman parmaklarının birini diğerine geçirmemeli. Camiye girerken sağ ayağını önce atmalı ve camiye girerken okunması vârid olan duâyı okumalıdır. Sonra camide **birinci** safta, eğer varsa yeralmalıdır. **Birinci** safa geçmek için cemaatin omuzlarından atlamamalı ve izdihama meydan vermemelidir. Nitekim bu keyfiyet cuma bahsinde de geçmişti. Camiye vardıktan sonra, eğer evinde iki rek'at sabah sünnetini kılmamışsa onları camide kılmalıdır. Onları kıldıktan sonra arkalarından okunan duâ ile meşgul olmalıdır. . Eğer evinde iki rek'at sabahın sünnetini kılmışsa, camiye vardığında, tahiyyet'ul-mescid olarak (Şâfiî mezhebine göre) iki rek'at nafile namaz kılmalıdır. Ondan sonra cemaati beklemek üzere oturmalıdır. Cemaat olmak hususundaki vaktin en faziletlisi Şâfiî'ye göre sabahın erken saatlerinde (alacakaranlıkta) olan cemaattir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sabah namazını sabahın alacakaranlığında kılardı. 3 Umumî olarak herhangi bir namazda cemaati terketmek yakışıksız bir harekettir. Özellikle sabah ve yatsı namazlarında. . . Zira onların faziletleri daha fazladır.

Enes b. Mâlik, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) sabah namazı hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

Kim abdest alır, sonra câmiye gider, orada namazını eda ederse, o kimse için attığı her adıma karşılık bir sevap yazılır ve bir günahı silinir. (Allah nezdinde) bir sevap on sevap olmaktadır. Bu bakımdan kişi namazını kıldığı ve güneş çıkınca câmiden çıkıp evine gittiği zaman, bedeninde bulunan kıllar adedince kendisine hasene verilir. Evine Allah nezdinde kabul olunan bir hac sevabıyla döner. Eğer güneş doğunca câmiden çıkmayıp, kuşluk namazını eda edinceye kadar beklerse, o zaman her rek'ata karşılık kendisine iki milyon sevap yazılır. Kim yatsı namazını câmide bu şekilde eda ederse, o kimseye daha önce söylediğimiz sevabın aynısı verilmekle beraber Allah nezdinde kabul olunan bir umre ibadetinin sevabı da ayrıca kendisine ihsân edilir ve öylece (yüklü olarak) evine dönmüş olur. 4

Selef-i sâlihinin âdeti fecir doğmazdan önce camiye girmekti. Tabiîn-i kirâmdan biri şöyle anlatır: Fecir doğmazdan önce camiye girdim. Baktım ki Ebû Hüreyre benden önce camiye gelmiş. . . Ebû Hüreyre beni görünce 'Ey yeğenim! Bu saatte niçin evinden çıktın?' diye sordu. Ben 'Sabah namazını edâ etmek için' deyince. Ebû Hüreyre 'müjdeler olsun! Biz **Rasûlüllah**'ın sahâbîleri bu saatte evimizden çıkmayı ve camide oturmayı Allah yolunda yapılan bir gaza gibi sayardık (veya Peygamber'le beraber yapılan bir gaza gibi sayardık) '5 dedi.

Hazret-i Ali, zevcesi Hazret-i Fâtıma ile uyudukları bir anda **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kapılarını çalarak 'Siz namaz kılmaz mısınız?' diye seslendiğini söylemiştir.

Yine Hazret-i Ali şöyle der: Ben **Rasûlüllah**'a 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. Ne zaman dilerse o zaman gönderir' dedim ve bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'in dönüp gittiğini ve giderken dövünerek şöyle dediğini işittim: 'İnsan haksız yere düşmanlık yapıp, münâkaşa etmekte herşeyden daha fazla ileri gider'. 6

Sabah namazının iki rek'at sünnetinden ve duâsından sonra sabah namazı için kamet getirilinceye kadar istiğfar ve tesbihle meşgul olması gerekir. İstiğfar ederken şöyle demelidir:

O Allah'tan günahlarımın affını dilerim ki, ondan başka ilâh yoktur. O hayy ve kayyümdur (diridir ve herşeyi tedbir edendir) ve O'na tevbe eder, dönüş yaparım.

Bu istiğfârı yetmiş defa ve şunu da yüz defa söylemelidir: 'Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah herşeyden daha büyüktür'. Sonra Namazda İmama Uymak bölümünde dediğimiz gibi, zahir ve batın âdâbların tamamını gözeterek farz namazı eda etmelidir. Farz namazı eda ettikten sonra güneş çıkıncaya kadar câmide oturup -ileride beyan edeceğimiz şekilde- Allah'ın zikrine devam etmelidir. Zira **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Ben meclisimde oturup sabah namazından güneş çıkıncaya kadar Allah'ı zikredersem, bu benim için dört köleyi âzâd etmekten daha sevimli olur. 7

Rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sabah namazını kıldığı zaman seccadesinin üzerinde oturur, güneş doğuncaya kadar böyle kalmaya devam ederdi. 8 Rivâyetlerden bazılarında 'Güneş doğduktan sonra iki rek'at namaz kıldı' şeklinde vârid olmuştur. Böyle yapmanın fazileti hakkında sayısız hadîs vârid olmuştur.

Hasan rivâyet eder ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) rabbinin rahmetinden bahsederken ezcümle rabbinin şöyle söylediğini de zikrediyordu:

Ey Âdem oğlu! Sabah namazından sonra bir saat beni zikret. İkindi namazından sonra da bir saat. . . Bu durumda bu iki namazın arkasından (maddeten ve mânen) sana kâfi geleyim. Seni koruyayım. 9

Bu zikrin fazileti böylece bilindiği zaman, kişi sabah namazından sonra oturup güneş doğuncaya kadar konuşmamalıdır. En uygun hareket, güneş doğuncaya kadar ki vazifesini dört kısma ayırmaktır:

1. Duâlar

2. Zikirler. (Zikirleri tekrar etmelidir) .

3. Kur'ân okumak

4. Tefekkür

1. Duâlar

Namazı bitirdiği zaman, şöyle demelidir:

Ey Allahım! **Hazret-i Muhammed**'e ve âline salât et ve onları her türlü eksiklikten emin kıl!

Ey Allahım! Sensin selâm. Sendedir selâm ve selâm sana döner.

Ey rabbiıniz! Bizi selâm ile dirilt. Bizi selâm evine dahil et. Ey ikram ve celâl sahibi! Sen müşriklerin dediğinden yücesin.

Bu duâyı okuduktan sonra **Hazret-i Peygamber**'in başlangıçta söylediği gibi o da şöyle söylemelidir:

Kullarına çokca hibede bulunan en yüce ve mutlak yücelik sahibi olan rabbim, her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur Hamd O'nun. O diriltir, öldürür, hiç ölmeyen diri sadece O'dur. Hayr, O'nun elindedir. O herşeye kâdirdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Nimetin, faziletin ve güzel senânın sahibi ve lâyıkı O'dur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz sadece O'na ibâdet ederiz İtâatimizi ihlâs ile sadece O'na yaparız; kâfirler böyle yaptığımızdan hoşlanmasalar dahi. . . 10

Bunu söyledikten, sonra Dualar kitabının **üçüncü** ve **dördüncü** bölümlerinde zikrettiğimiz duâlara başlayıp ve eğer kudreti varsa bütün o duâları okumalı veya hangisini daha münasip görürse onu ezberlemelidir. Hangisi kalbini daha çok inceltir ve diline daha hafif gelirse onu ezberlemelidir.

2. Zikirler

Bu zikirler şunlardır: Bunların tekrarının fazileti hakkında birçok haberler gelmiştir. Fakat biz o faziletleri burada zikretmekle sözü uzatmak istemiyoruz. Bu kelimelerin her birini üçer veya yedişer defa tekrarlamak lazımdır. En fazlası ise yüzer veya yetmişer defa tekrarlanır. Ortası ise onar defa tekrarlanır. Bu bakımdan kişi, imkânı nisbetinde ve vaktinin genişliğine göre, bu kelimeleri tekrar etmelidir. Fazla tekrar etmenin faziletinin daha fazla olduğu bir gerçektir. Normal bir şekilde tekrar etmek de o nisbette faziletlidir. Orta derecede zikretmek, onar defa tekrar etmek demektir. Bu zikirleri okumaya devam eden şahıs için bu şekilde hareket etmesi daha uygundur. Çünkü işlerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır. Her vazifenin çoğuna devam etmek imkânı yoksa, az ve devamlı olması daha faziletlidir. Arada sırada yapılanın çoğundan, kalpte daha tesirli olur. Zira gevşeklikle karışık bir şekilde yapılan çoğun tesiri azalır. Daimî bir şekilde yapılan azın misâli; kesintisiz bir şekilde yer üzerine damlayan yağmur damlacıkları gibidir. Bu damlacıklar, daimi olduğu için, yerde bir iz bırakır. Şayet taşın üzerine de düşse yine aynı izi bırakacaktır. Çünkü devamlıdır. Arada sırada gelen çoğun misâli ise, bir defada veya ayrı ayrı olmak üzere birkaç defada uzun aralıklarla dökülen bol su gibidir. Böyle bir suyun eseri görünmez. . Bu zikirler de on tanedir:

Bir

Allah'tan başka ilâh yoktur. O, birdir. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. Dirilten ve öldüren O'dur. O, ölmez bir diridir. Hayr O'nun kudret elindedir. O herşeye kâdirdir.

İki

Allah müşriklerin dediklerinden münezzehtir. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden daha büyüktür. Günahtan dönüş ve ibadete yöneliş ancak azîm ve yüce olan Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir. 11

Üç

Çokça tesbih ve takdis edilir. Meleklerin ve er-Ruh'un rabbidir. 12

Dört

Yüce olan Allah müşriklerin dediğinden münezzehtir, O'nun hamdiyle (bu itirafta bulunuyoruz) . 13

Beş

Yüce olan Allah'tan af dilerim. Öyle Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Hayy (diri) ve kayyûm ancak O'dur. O'ndan tevbe dilerim. 14

Altı

Ey Allahım! Senin verdiğini önleyecek hiç kimse yoktur. Senin menettiğini de verecek kimse yoktur. Senin nezdinde, servet (veya sa'y ü gayret) sahibine hiçbir fayda veremez. (Ancak senin lûtfun menfaat vericidir) . 15

Yedi

El-Mübîn, el-Hak, el-Melîk olan Allah'tan başka ilâh yoktur!16

Sekiz

İsmiyle beraber ne yerde ve ne de gökte hiçbir şeyin zarar vermeyeceği Allah'ın ismiyle başlarım. En ince teferruatına kadar, bilen ve işiten O'dur. 17

Dokuz

Ey Allahım! İlmin ve hakikatin zirvesine çıkan ümmî nebîn, rasûlün ve kulun Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâm eyle ve onları istenilmeyen kötülüklerden emîn kıl!18

On

Allah'ın dergahından kovulan **şeytan**ın şerrinden, işiten ve bilen Allah'a sığınırım. Ey rabbim! **Şeytan**ın vesveselerinden sana sığınırım. **Şeytan**ların etrafımı çepeçevre sarıp beni saptırmalarından da sana iltica ederim!19

İşte on zikir bunlardır. Bunların herbiri on defa tekrar edildiği zaman, tümünden yüz defa okumanın sevabı hâsıl olmaktadır. Böyle yapmak her birini yüz defa tekrar etmekten daha efdaldir. Çünkü bu zikirlerin her birinin kendine mahsus bir fazileti vardır. Aynı zamanda kalp de, bu zikirlerin her biriyle ayrı bir şekilde lezzetlenir. Nefis ise, bir zikirden başka bir zikre geçmek suretiyle bir nev'i

istirahat aldığı gibi yorgunluğu da önlenmiş olur. (Her yeninin bir lezzeti vardır) .

10-4

3. Kıraat (Kur'ân Okumak)

Birçok ayetlerin okunması kişi için müstehabdır. Bu ayetlerin fazileti hakkında çeşitli haberler gelmiştir. O ayetler şunlardır: Fatiha sûresi20, Âyet'el-Kürsî21, Bakara sûresinin sonu (Âmene'r-Rasûlü'den başlayarak) 22, Al-i İmrân sûresinin 18. ayeti 23, yine aynı sûrenin 26, ayeti 24, Tevbe sûresinin 128. ayetinin sonuna kadar 25, Fetih sûresinin 27. ayetinin de sonuna kadar 26, İsra sûresinin 111. ayetinin sonuna kadar 27, Hadîd sûresinin başından beş ayeti 28 ve Haşr sûresinin sonundan üç ayeti okumalıdır. 29

Eğer kişi, Hızır'ın İbrahim et-Teymî'ye hediye ettiği, sabah ve akşam yedişer defa okunmasını tavsiye buyurmuş olduğu duâyı yedişer defa okursa faziletin tamamını elde ettiği gibi, şimdiye kadar zikrolunan bütün duâların faziletini de elde etmiş olur. Nitekim Gurrez b. Vebre30 şöyle anlatır:

Şam ahâlisinden bir dostum ve din kardeşim bana geldi. Birşey hediye ederek şöyle dedi: 'Ey Gurrez! Şu hediyeyi benden kabul eyle. Çünkü bu hediye çok güzel bir hediyedir'. Bu sözü üzerine kendisine 'Ey Kardeşim! Kim sana bu hediyeyi verdi ki (sen de bana veriyorsun) ?' diye sordum. 'Bunu bana İbrahim et-Teymî adlı zat verdi' dedi. Ben 'Sen İbrahim'e sormadın mı? Bu hediyeyi ona kim vermiş?' deyince şöyle dedi: 'Evet, sordum. Dedi ki: Ben Kâbe'nin önündeki meydanlıkta oturuyordum. Tehlil (Lâ ilâhe illâllah) , tesbih (Sübhânallah) , tahmid (elhamdülillâh) ve temcid (Allah'ı övmek) ile uğraşırken bir kişi geldi. Selâm verip sağ yanıma oturdu. Ondan daha güzel bir kimseyi görmediğim gibi, ondan daha güzel giyinmiş bir kimseyi de görmemiştim. Onun elbisesinden daha beyaz bir elbise ve etrafa saçılan güzel kokusundan daha iyi bir kokuya da tesadüf etmemiştim. Bu manzara karşısında kendisine sordum:

-Ey Allah'ın kulu! Sen kimsin ve nereden geliyorsun?

-Ben Hızırım

Hangi konu için bana gelmiş bulunuyorsun?

-Sana selâm vermek ve Allah rızâsı için seni sevmem sebebiyle sana gelmiş bulunuyorum. Benim yanımda bir hediye vardır. Onu sana vermek istiyorum.

-O nedir?

-Güneş çıkıp, yeryüzüne yayılmadan, bir de batmadan önce **her birini yedişer defa** okumak sûretiyle (sırasıyla):

Âyet'el-Kürsi'yi ve **Kâfirûn, İhlâs, Felâk, Nâs** ve **Fâtiha** sûrelerini ve

Daha sonra yedi defa:

Subhânallahi vel-hamdülillâhi ve lâ-ilâhe illâllahü vallahü ekber

[Allahü teâlâ müşriklerin dediğinden (kötü ve bâtıl isnadlarından) münezzehtir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah, herşeyden yücedir.]

Yedi defa **Hazret-i Peygamber**'e (âline ve ashâbına) salâvât-ı şerî fe okuyacaksın:

Allahüme salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âli seyyidina Muhammed

Bundan sonra yedi defa kendin için, annen ve baban için, müslüman erkek ve kadınlar için af talebinde bulunarak şöyle diyeceksin:

Estagfirullah, Allahümme'gfirlî ve-li-vâlideyye ve-li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât

[Ey Allahım, beni, annemi babamı ve bütün Mü'minleri af ve magfiret eyle!]

Bu duâyı yedi defa tekrar et:

Allahümmef'al bî ve bihim âcilen ve ēcilen fi'ddîni ve'ddünya vel-âhirati mâ ente lehü ehlün ve lâ tef'al binâ ya Mevlâna mâ nahnü lehü ehlün. İnneke Gafûrun, Halîmün, Cevvâdün, Kerîmün, Raûfur-rahîm.

[Ey Allahım! Benim ve onların hakkında ister acele, ister gelecekte, din, dünya ve âhiretimizde senin şânına ne yakışırsa ve sen neye ehilsen (neyi lâyık görürsen) onu ihsan eyle. Ey Mevlâmız! Bizim kötü amelimizle müstahak olduğumuz cezayı, bizim hakkımızda icra etme. Sen çok bağışlayıcısın; halîm, cömert, kerem, şefkat ve rahmet sâhibisin.]

Dikkat et, bu söylediğim duâları her sabah ve akşam oku ve terketme!

Ey Allah'ın sâlih kulu! İsterim ki, bu büyük hediyeyi sana veren kimseyi bana haber veresin.

Bu büyük hediyeyi bana **Hazret-i Muhammed** verdi.

Bu duâdan hâsıl olan sevabın ne olduğunu bana haber vermeni istiyorum.

Hazret-i Muhammed'le bir araya geldiğin zaman, ondan bu duânın sevabını sor, o sana bunu söyler.

İbrahim et-Teymî anlatmaya şöyle devam eder: Birgün rüyamda melekler bana geldiler. Beni sırtlayıp cennete götürdüler. Cennetteki nimetleri gördüm. (Cennette gördüğü büyük nimetleri tavsif etti) . Cennette gördüğüm o büyük şeyler (köşkler, saraylar ve bahçeler) hakkında meleklere 'Bunlar kimin içindir?' diye sorunca melekler şöyle dediler: 'Senin yaptığın gibi kim yaparsa bunlar onundur'. (İbrahim et-Teymî'nin anlattığına göre, meyvelerden yemiş ve melekler İbrahim'e cennetin suyundan içirmişlerdir) .

İbrahim anlatmaya şöyle devam eder: Ben bu durumdayken **Hazret-i Peygamber**, beraberinde yetmiş peygamber, meleklerden de yetmiş saf ve her safın meşrikten mağribe kadar olduğu bir durumda teşrif edip geldi. Bana selâm verdi ve elimden tuttu. (Bundan cesaret alarak) **Hazret-i Peygamber**'e şöyle dedim:

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Hızır bana senden şu hadîsi dinlediğini söyledi. Sen ne dersin?

Hızır doğru söylemiştir. Hızır doğru söylemiştir. Onun hikâye ettiği haktır. O yeryüzünün en büyük âlimidir. O abdalların reisidir. O Allah'ın yeryüzündeki askerlerindendir.

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu duâyı okuyan bir kimse benim şu anda rüyamda gördüğüm şeylerin

benzerini görmezse, acaba bana verilen bu büyük nimet ona da verilir mi?

- Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim. Senin bu yaptığını yapan bir kimse, beni ve bu cenneti görmese dahi, onun yapmış olduğu bütün büyük günahları affolunur. Allah ondan gazab ve öfkesini kaldırır. Onun kötülüklerini yazan sol tarafındaki meleğe **Allahü teâlâ** bir seneye kadar onun kötülüklerinden hiçbirisini yazmamasını emreder. Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim. Ancak Allah tarafından saîd olarak yaratılmış bir kul, bu duâyı okur ve ancak Allah tarafından şakî olarak yaratılmış bir kimse bunu terkeder.

İbrahim et-Teymî bu rüyayı gördükten sonra, dört ay yemeden içmeden kesilmiştir. 31

İşte Kur'ân okuma vazifesi budur. Eğer Kur'ân'dan vird edindiği veya devamlı okuduğu bir şeyi bu okumasına eklerse daha iyi olur. Çünkü Kur'ân daha önce de söylediğimiz gibi, düşünülerek okunduğu takdirde duâ, düşünce ve zikir faziletlerinin tamamını elde ettirir. Nitekim Kur'ân'ın Faziletleri ve Âdâb-ı Tilâvet bölümünde bunlar anlatılmıştı.

4. Tefekkür

Tefekkür kişinin vazifelerinden birisi olmalıdır. Neyin hakkında düşünür ve nasıl düşünür? Bunun tafsilâtı Münciyât kısmının Tefekkür kitabında zikredilecektir. Fakat tefekkürün özü iki şıkta toplanmaktadır:

a) Kendisine fayda veren işler hakkında düşünmelidir. Şöyle ki: Daha önceki kusurlarından nefsini hesaba çekmeli, içinde bulunduğu güne vazifelerini bölmeli ve engelleri nasıl aşacağını inceden inceye düşünmeli, kusurlu oluşunu hatırlamalıdır. Kusurlarına sebebiyet veren amellerini de göz önünde bulundurmalı ki onu ıslah edebilsin. Kalbinde, nefsindeki amellerinde ve müslümanlara karşı yaptıkları için iyi niyetlerini hazır bulundurmalıdır.

b) Kendisine fayda veren mükâşefe ilmi hakkında düşünmelidir. Şöyle ki: Allah'ın nimetleri, zâhir ve bâtın ihsanları hakkında düşünmeli, bu düşüncesi sayesinde bunlar hakkındaki marifeti artmalı ve bunlara karşı şükretmesi çoğalmalıdır veya **Allahü teâlâ**'nın ceza ve intikamları hakkında düşünmelidir ki Allah'ın kudretini ve herşeyden müstağni olduğunu daha geniş bir marifetle tanımış olsun. Allah'ın cezalarından korkusu artsın. Bu hâdiselerin her birinin binlerce dalları vardır. Bazı insanlar için bu sahada düşünce oldukça geniştir. Bazıları için de tam aksine. . . Biz, gelecek tefekkür kitabında bunu tedkik ve tahkike çalışacağız. Kısaca tefekkürden ne kadarı mümkün olursa, o ibadetlerin en şereflisidir.

Çünkü düşüncede Allah'ın anılması sözkonusu olduğu gibi fazla olarak da iki unsur daha vardır:

1. Mârifetin artışı; zira tefekkür ve keşfin anahtarıdır.

2. Muhabbetin artışı; zira kalp, büyüklüğüne inanmadığı bir zâtı sevmez. Allah'ın büyüklüğü ise, ancak sıfatlarının, kudretinin ve fiillerinin üstünlüğünü bilmekle anlaşılır. Böylece fikirden mârifet doğar. Mârifetten de Allah'ın tazimi ve büyüklüğü doğar, tâzimden de muhabbet doğar.

Aynı zamanda zikir, ünsiyeti elde ettirir. Ünsiyet ise, muhabbetin bir çeşididir. Fakat mârifetten doğan muhabbet, ünsiyetten gelenden daha kuvvetli, daha kalıcı ve daha büyüktür. Ârif bir kimsenin muhabbeti, tam basirete sahip olmadan zikreden bir kimsenin ünsiyetine nisbet edildiği zaman, tıpkı

gözüyle bir şahsın güzelliğini görmüş, onun güzel ahlâklarına, fiil ve faziletlerine tecrübe ve deneme ile muttali olmuş bir kimsenin tanımasının, gözüyle görmediği, ancak iyiliğini ve her sahada ahlâklı olduğunu tafsilâtı olmaksızın kulaktan dolma dinleyen bir zata karşı duyduğu ünsiyetine nisbet edilmesi gibidir. Bu bakımdan gözüyle o meçhul şahsı görmeyenin ona karşı sevgisi, elbette onu bilfiil görenin sevgisi gibi olmaz. Çünkü işitmek gözle görmek gibi değildir (ve olamaz da) . O halde Allah'ın zikrine kalben ve lisanen devam eden, taklidî bir îman ile peygamberlerin (aleyhisselâm) getirdiklerine inananla bir olmaz. Allah'ın sıfatlarının güzelliklerinden ancak îman ettikleri peygamberlerin kendilerine bildirdiği şekilde mücmel olarak inananlarla, birtakım işlere sahip olan âbidler ile Allah'ın celâl ve cemâlini zahiri gözden daha keskin bâtınî ve basîret gözleri ile müşâhede eden ârifler bir olamazlar. Evet bu iki grup da Allah'ın celâl ve cemâlinin künhüne vakıf olmamışlardır. Zira bu şekilde vakıf olmak, kulların kudretinin dahilinde değildir. Ancak her kul, kendisine aralanan perde oranında cemâli müşahede eder. Oysa, rubûbiyet huzurunun ne cemâline, ne de perdelerine hidâyet yoktur, Nûr ile anılması gereken perdelerinin sayısı sonsuzdur. O perdeler ki, onlara ulaşan bir kimse, onu asi sanıyor. O perdelerin sayısı yetmiştir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ'nın nûrdan yetmiş perdesi vardır. Eğer o perdeleri aralarsa (keyfiyeti bizce malûm olmayan) yüzünün parıltıları her gördüğünü yakıp kül edecektir. 32

O perdeler de tertiplidir. O nûrlar rütbece ayrı ayrıdır. Tıpkı güneş, ay ve yıldızların ayrı olması gibi. . . Önce en küçükleri görünür. Sonra diğerleri tevâli eder. İşte bu esas üzere bazı sûfîler Hazret-i İbrahim'in terakkisinde görünen dereceleri te'vil etmişlerdir: 'Felemma cenne aleyhi'l-leyl'; yani işler Hazret-i İbrahim'in üzerine karardığı ve müşkil olduğu zaman 'Reâ kevkeben'; o nûr perdelerinden birisine vardı.

İşte **Allahü teâlâ** nûr perdesini Kevkeb diye tâbir ediyor. Kevkeb'den 'parlayan' ve yıldız denilen şu cisimler kastolunmamıştır. Çünkü (değil Hazret-i İbrahim) gibi bir peygamber, sıradan insanlar dahi bilirler ki, Rubûbiyet vasfı cisimlere lâyık ve uygun bir vasıf değildir. Halk tabakası bile basit düşünceleriyle bu keyfiyeti idrak etmektedirler. O halde halk tabakasını şaşırtmayan bir mesele, nasıl olur da Allah'ın dostu Hazret-i İbrahim'i şaşırtır. Nûr diye adlandırılan perdelerden, göz ile görülen ışık kastolunmamaktadır. Aksine kastolunan mânâ, **Allahü teâlâ**'nın şu ayeti celilesiyle kastolunan mânâdır:

Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ne de batıya ait olmayan mübarek bir zeytin ağacı (nın yağı) ndan yakılır. (Öyle mübarek bir ağaç) ki, nerdeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. Allah dilediği kimseyi nûruna kavuşturur. Allah insanlara böyle misâller verir, Allah herşeyi bilir. (Nûr/35)

Biz bu mânâlardan geçelim. Çünkü bunlar muamele ilmi'nin dışında kalan mânâlardır. Bu mânâların hakikatlerine ancak saf fikrin arkasından gelen keşif varabilir! Böyle bir keşfin kapısı ise, az kimselere açılmaktadır. Sıradan insanlar tarafından kolayca elde edilen düşünce ise, ancak muamele ilmi'nin fayda verici kısımları hakkındadır. Bu da faydası çok ve büyük olan konulardır.

İşte bu dört vazife ki bunlar; duâ, zikir, kıraat (Kur'ân okumak) ve tefekkürdür her müridin sabah namazından sonraki vazifesi olmalıdır. Belki mürid, namaz vazifesinden kurtulduktan sonra her virdde bu vazifeleri yapmalıdır. Namazdan sonra bu dört vazifeden başka bir vazife yoktur. Kişi silahını ve kalkanını aldıktan sonra bu vazifeleri yapmaya muktedir olur. Oruç öyle bir kalkandır ki, insanoğlunun düşmanı olan ve onu dosdoğru yoldan çeviren **şeytan**ın geçiş yollarını daraltır. Şafak söktükten sonra tâ güneş doğuncaya kadar sabah namazından önce kılınan iki rek'at sünnet ile sabah namazının farzından başka herhangi bir namaz yoktur. . . **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve ashâb-ı kirâm gibi bu vakitte zikirle meşgul olmak daha evlâdır. Ancak farz namazını (sabah namazını) kılmadan önce uyku galebe çalarsa ve uykuyu gidermek ancak namaz kılmakla mümkün olursa o zaman uykuyu defetmek için namaz kılınmasında bir sakınca yoktur. 33

10-5

II. Vird

Güneşin doğuşundan kuşluk zamanına kadardır. Kuşluk zamanından gayem; güneşin doğuşu ile zevâlin ortasındaki vakittir. Bu da günden üç saatin geçtiği zaman olur. Eğer gün oniki saat farzedilirse -ki bu onikinin dörtte biridir- günün bu dörtte bir vaktinde iki fazla vazife daha vardır:

a) İlki, kuşluk namazı (es-Salât'ud-Duhâ) dır ki biz bunu Namaz bölümünde zikretmiştik. En evlâ ve uygunu bu namazın iki rek'at olarak güneşin yükseldiği bir anda kılınmasıdır. Yani güneş ışınlarını yaydığı ve yarım mızrak kadar yükseldiği zaman kılmaktır. Aynı zamanda dört, altı veya sekiz rek'atı da süt çocuğunun, annesinin kucağında hararetten uyuduğu veya ayaklar güneşin ısısıyla yandığı vakitte kılınır, Bu bakımdan daha önce kılınan iki rek'atın vakti, **Allahü teâlâ**'nın şu ayetiyle murad olunan vakittir.

Gerçekten biz dağları onun emrine bağlı kıldık da akşamleyin ve kuşluk vakti onunla beraber tesbih ederlerdi. (Sâd/18)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , işrak zamanında namaz kılan ashâb-ı kirâma rastladığında sesini yükselterek şöyle dedi:

İyi bilin ki, evvâbînlerin namazı, güneş sıcağının etkisiyle yavruların yattığı vakittir. Yani o vakitte kılınır. 34

İşte bu sırra binaen deriz ki, eğer kişi kuşluk namazını iki defa değil de bir defa kılmak istiyorsa, biraz önce hadîste belirtilen vakit bu namaz için en faziletli vakittir. Fakat bütün bunlara rağmen kuşluk namazını iki kerâhet vaktinin (güneşin ilk doğduğu vakitle tam göğün ortasında bulunduğu vakit) arasında herhangi bir saatte kılarsa ecir hâsıl olur. Fakat daha önce denildiği gibi o vakitte kılmak daha efdaldir. Bütün bunlara Duhâ (kuşluk) ismi verilir. Sanki işrâk namazının iki rek'atı. namaz kılmasına izin verilen vaktin başlangıcına ve kerahet vaktinin de bitimine düşer. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak güneş, beraberinde **şeytan**ın boynuzu olduğu halde doğar. Ne zaman ki yükselir, işte o zaman **şeytan** ondan ayrılır. 35

Bu bakımdan güneşin en az yükselmesi daha Önce söylendiği gibi yerin buhar ve sis tabakasının hizasında yükselmesidir. Bu ise ancak takriben gözetilir ve bilinir.

b) Bu vaktin **ikinci** vazifesi; insanlarla ilgili olup tâ ezelden beri âdet olarak işlenen hayırlardır. Hastayı ziyaret etmek, cenaze merasimine iştirâk etmek, birr (hayr) ve takvâ hususunda yardımlaşmak, ilim meclisinde hazır bulunmak, herhangi bir müslümanın ihtiyacını görmek ve bunlar gibi sair hayırlı işler. . . Eğer bu vazifelerden hiç birisi yoksa daha önce zikrettiğimiz tefekkür, kıraat, zikir ve duâdan meydana gelen dört vazifeye dönmelidir veya bunlarla dolu nafile namazları kılmalıdır. Nafile namazlar sabah namazından sonra mekruh iseler de. . . Fakat şu anda mekruh değildirler. Bu bakımdan bu vakitte kılınan bu gibi namazlar, isteyen bir kimse için bu vaktin vazifelerinin **beşinci** kısmını teşkil etmektedir. Sabah namazının farzından sonra ise, sebepsiz olarak kılınan nafile namazı mekruhtur. Sabah olduktan sonra en iyi hareket; sabah namazından önce kılınan iki rek'at sabah sünneti ve mescide giriş namazlarıyla yetinmektir. Bunların dışında herhangi bir namazla meşgul olmamalı, aksine zikir, Kur'ân okuma, duâ ve tefekkür ile meşgul olmalıdır.

10-6

III. Vird

Üçüncü vird kuşluk zamanından zevale kadardır. Kuşluktan gayemiz, güneşin doğuşu ve tam zevale ermesinin ortası olan vakit ile ondan az önceki vakittir. Her ne kadar her üç saatten sonra namaz kılınması emredilmişse de. . . Bu bakımdan güneş doğduktan itibaren üç saatlik bir zaman geçtiğinde, namaz kılınır. O kadar vakit daha geçmeden önce de kuşluk namazı vardır. **İkinci** bir üç saat daha geçerse öğle namazı vakti gelmektedir. Ondan sonra üç saat daha geçerse, ikindi namazı vakti gelir. İkindiden sonra üç saat geçerse akşam namazının vakti gelir.

Kuşluk namazının, zeval ile güneşin doğuşu arasındaki yeri ve mertebesi, tıpkı zeval ile güneşin batışı arasındaki ikindi namazının yeri ve mertebesi gibidir. Ancak şu fark var ki, kuşluk namazı farz değildir. Çünkü kuşluk zamanı, insanların tam hararetle çalıştığı bir zamandır. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** bu zamanda herhangi bir ibâdeti farz kılmamakla kullarına kolaylık göstermiştir.

Dördüncü vazife; bu vakitte, o dört kısımdan başka iki vazife daha vardır:

a) Kazanç, maişetin tedbiri, çarşı ve pazarlarda hazır bulunmakla meşgul olmak vardır. Eğer kişi tüccarsa dürüstçe ticaret yapması gerekmektedir. Eğer sanat sahibiyse, nasihat ve şefkatle sanatına devam etmelidir. Meşguliyetlerinin hiçbirisinde Allah'ın zikrini unutmamalıdır. Günün ihtiyacı kadar çalışmalıdır. Eğer her günün nafakasını temin etmek için çalışmaya muktedirse, o günün nafakasını temin ettiği zaman evine dönmeli ve geri kalan vaktini âhiretinin azığını elde etmeye sarfetmelidir. Çünkü (Allah'a inanan bir insan için) âhiret azığına daha şiddetle ihtiyaç vardır. Âhiret azığından alınan lezzet daha devamlıdır. Bu bakımdan kişinin bu azığı elde etmesi için çalışması, zamanının ve günlerinin ihtiyacından fazlasını elde etmek için çalışmasından daha önemlidir.

Denildi ki; Mü'min ancak üç yerde bulunur:

1. İbadet imâr ettiği bir mescidde,

2. Kendisini başkalarından saklayan bir evde,

3. Zarurî bir ihtiyaçta.

Oysa kifayet edecek zaruri ihtiyacı bilip takdir eden pek azdır. Aksine insanların çoğu muhtaç olmadıkları ve kendileri için zarurî olmayan şeyler için çalışırlar. Çünkü **şeytan** onları daima fakirlikle korkutup durur. Onlara çirkin hareketleri emreder. Onlar ise **şeytan**a kulak verip uyarlar. Yemediklerini ve yemeyeceklerini istif ederler. Bütün bunları fakr u zaruretten korkarak yaparlar! Oysa **Allahü teâlâ**, onlara mağfiret va'dediyor. Fazilet va'dinde bulunuyor. Onlar ise **Allahü teâlâ**'nın bu va'dinden yüz çeviriyorlar ve onu elde etmek hususunda herhangi bir rağbet göstermiyorlar.

b) **İkinci** vazife, kaylulet (öğleden evvel) uykusudur. Kaylulet uykusu sünnettir. Bu uyku sayesinde kişi gece ibadetini rahatça yapabilir. Ramazan-ı şerifte veya herhangi bir oruçta yardımcı olmak için sahur yemeğinin yenmesinin sünnet olduğu gibi, kaylulet uykusu da sünnettir. . .

Eğer kişi kaylulet uykusunu uyumadığı takdirde geceleyin kalkıp ibadet etmeyecekse, o vakit hiçbir hayırla meşgul olmaksızın kaylulet uykusunu uyumalıdır. Çoğu zaman Mü'min bir kimse gaflet ehliyle oturup, onlarla konuşuyor, Oysa böyle yapmaktansa kaylulet uykusu daha güzeldir. Çünkü bu uykuyu uyumadığı takdirde zinde bir şekilde zikre ve belirtilen vazifelerine yönelmesi mümkün olmaz. Çünkü uykuda susmak ve (dolayısıyla) günahlardan uzak kalmak gibi bir durum vardır. Âlimlerin bazısı demiştir ki: 'İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecektir ki, o zamanda susmak ve uyumak, amel yapmaktan daha faziletli olacaktır' ve devamla 'Nice âbidler vardır ki, onun en iyi hâli uykudur' demişlerdir.

Âlimlerin dediği o zaman, ibâdetlerle gösteriş yapılan ve ihlâssız ibâdetlerle uğraşılan bir zamandır. Acaba hem fâsık, hem de yaptıklarının hakikatinden gâfil olan kimseye ne denilir?

Süfyân es-Sevrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Selef**-i sâlihin, ibâdetlerinden ve çalışmalarından boşa çıktıklarında zinde kalmak için uyumayı tercih ederlerdi'.

Bu bakımdan kişinin uykusu selâmeti elde etmek ve geceleyin kalkıp ibâdette bulunmak niyetiyle olursa, ibâdet sayılır. Fakat hangi niyeti taşırsa taşısın, zevalden önce uyanması gereklidir. Namaz için abdest almak ve vakit gelmeden önce camiye hazırlık yapmak için zevalden biraz önce uyanmalıdır. Çünkü vakit gelmeden önce abdest almak ve camiye gitmek en faziletli amellerdendir. Eğer kişi o vakitte ne kaylulet uykusunu uyumuş, ne de kazanç ile meşgul olmuş, sadece namaz ve zikirle meşgul olmuşsa, böyle bir meşguliyet, o günün en faziletli amellerinderıdir. Çünkü o vakit insanların Allah'tan gâfil olup dünya işleriyle meşgul oldukları vakittir. Bu bakımdan bütün insanların rabbinin kapısından yüz çevirdikleri bir anda, rabbinin hizmetine hazırlanan bir kalp, **Allahü teâlâ** tarafından yüceltilmeye, mânevî huzuruna seçilmeye ve mârifetini bilmeye hak kazanmış olur. Bu vakti ibâdetle geçir menin fazileti geceyi ihyâ etmenin fazileti gibidir. Zira gece de uykudan ötürü gaflet vaktidir. Şu gündüz vakti de nefsin hevasına tâbi ve dünyevî işlerle meşgul olmak hasebiyle gaflet vaktidir ve aynı zamanda aşağıdaki ayette belirtilen işlerden birisini yapına vakti de olabilir:

Düşünüp ibret almak yahut şükretmek isteyenler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur. (Furkan/62)

10-7

IV. Vird

Zeval ile öğle namazının farz ve sünnetinden boşalıncaya kadar olan zamandır. Bu zaman, ise, günün en kısa ve en faziletli virdidir. Eğer kişi zevalden önce abdest alıp mescide gelmişse, güneş tam göğün ortasından batıya doğru kayıp, müezzin ezâna başladığında, kişi müezzine karşılık verinceye kadar sabretsin. Sonra kalkıp ezan ile kamet arasını ihya etsin. Bu ara, **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celilesiyle irade ettiği 'izhar' vaktinin tâ kendisidir:

Öğleye girdiğiniz vakitte de. . . (Rûm/18)

Bu vakitte aralarında fâsıla vermeksizin ye bir selâmda kılınan dört rek'at namaz kılmalıdır. Gündüz kılınan nafile namazların arasında bazı âlimlerin rivâyetine göre sadece bu namaz dört rek'atlı olarak bir selâmla kılınır. Fakat bu rivâyet, ta'nedilmiş ve pek kuvvetli olmayan bir rivâyettir. İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebi şudur ki; sair sünnetler gibi bu namazında iki rek'atının bir selâmla kılınmasıdır ve aralarında selâm ile fasıla verilmelidir. Şafii'nin bu kanaati sahih olarak rivâyet edilmiştir.

Bu rek'atları mümkün olduğu kadar uzatmalıdır. Çünkü tatavvu namazı bahsinde zikrettiğimiz bir hadîste belirtildiği gibi, göklerin kapıları bu saatlerde açılır. Bu namazda Bakara veya iki-yüz ayetlik sûrelerden birini, yahut da 'el-Mesânî' sûrelerden dört tanesini okumalıdır. Çünkü bu saatler duânın kabul olunduğu saatlerdir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) amelinin bu saatlerde Allah huzuruna yükselmesini severdi. Bundan sonra cemaatle öğle namazını kılmalıdır. Daha önce söylediğimiz gibi, uzun kılınan dört rek'at nafileden sonra öğle namazı kılınmalı veya bu dört rek'at nafile kısa olarak kılınmalıdır. Kısacası: Dört rek'atı terketmek uygun değildir. Öğle namazından sonra önce iki rek'at nafileyi, o iki rek'attan sonra da dört rek'at nafileyi kılmalıdır. Zira İbn Mes'ûd farz namazın arkasından fasıla vermeksizin onun gibi bir namaz kılmayı kerih görmüştür.

Bu nafile namazda Âyet'el-Kürsi'yi, Bakara sûresinin sonunu ve **birinci** virdde söylediğimiz ayetleri okuması müstehabdır ki böylece duâ, zikir, kıraat, namaz, hamd ve tesbihî vaktin şerefiyle beraber bir arada yapmış olsun!

10-8

V. Vird

Dördüncü virdin sonundan ikindi vaktine kadar olan zamandır. Bu zamanda mecscidde itikâfa girmek, zikir, namaz veya hayrın herhangi bir dalıyla meşgul olmak müstehabdır. Böylece itikâflı olduğu halde namazı da beklemiş sayılır. Zira farz namazdan sonra gelen **ikinci** farz namazı beklemek amellerin faziletlilerindendir ve böyle yapmak selefin yolu ve sünnetidir. **Selef-i Sâlihîn** zamanında camiye gitmek isteyen öğle ve ikindi vakti arasında camiye girdiğinde, tıpkı arıların kovandaki vızıltısı gibi namaz kılanların okuyuşunu duyardı. Eğer kişinin evinde ibadet etmesi dinine daha selâmetli ve himmetinin toplu halde oluşuna daha elverişliyse, böyle bir kişi için nâfile namazları evinde kılmak camiye gidip kılmaktan daha faziletli olur. Bu bakımdan bu **beşinci** vird vaktini ihyâ etmek ki bu vakit, insanların çoğunun Allah'ın zikrinden gâfil olduğu vakittir; tıpkı fazilet bakımından **üçüncü** virdin ihyâsı gibidir. Bu **beşinci** vird vaktinde uyumak öğleden önce kaylulet uykusu uyumuş bir kimse için

mekruhtur. Zira gündüz iki defa uyumak mekruhtur. Alimlerden biri şöyle demiştir:

Üç şey vardır. **Allahü teâlâ** onlara (veya onlardan ötürü yapana) buğzeder:

a) Yersiz gülmek,

b) Acıkmadan yemek,

c) Gece ibâdeti yapıp uykusuz kalmadan gündüz uyumak.

Uykuda sınır şudur: Gece ve gündüz yirmi dört saatten ibarettir. Normal olarak gece ve gündüzün tamamında kişiye sekiz saat uyku yeter. Eğer gece sekiz saat uyursa **ikinci** bir defa gündüz uyumasının herhangi bir mânâsı kalmaz. Eğer bu sekiz saatin birazını gece uyumadan geçirirse onu gündüz telâfi edebilir. Bu bakımdan insanoğluna eğer altmış sene yaşamış ise -ki galib ömür altmış senedir-ömründen yirmi senenin eksilmesi yeter de artar. Zira insanoğlu her gece sekiz saat uyursa -ki bu gece ve gündüzün üçte biridir-o zaman onun ömründen üçte biri eksilmiş oluyor demektir. Fakat yemek bedenin gıdası, ilim ve zikir de bırakılması mümkün olmayan kalbin gıdası oldukları gibi, uykuyu bırakmakta mümkün değildir. İşte normal uykunun miktarı bu kadardır. Fakat bundan daha az uyumak çok zaman bedenin sarsılmasına yol açar. Ancak tedricî bir şekilde nefsini az uyumaya bedeni sarsmaksızın alıştıran bir kimsenin durumu bu kaidenin dışındadır, Bu vird, virdlerin en uzunu ve kullar için en kârlısı, en lezzetlisidir ve aynı zamanda **Allahü teâlâ**'nın sözünü ettiği 'asal'dan biridir:

Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez, kendileri de gölgeleri de sabah-akşam Allah'a secde eder. (Ra'd/15)

Madem ki, **Allahü teâlâ**'ya cansız şeyler secde eder, o halde akıllı bir kulun ibâdetinin çeşitlerinden gâfil olması nasıl caiz olabilir?

10-9

VI. Vird

İkindinin vakti geldiğinde **altıncı** virdin vakti de geliyor demektir. O vakit, **Allahü teâlâ**'nın Asr sûresinde kendisiyle yemin ettiği vakittir; 'And olsun asr'a'. Bu, ayetin mânâlarından sadece biridir.

'Asal'ın bir tefsirinde de **altıncı** virdin vakti kastolunmuştur. Aynı zamanda 've aşiyyen' (Rum/18) kelimesinden de **altıncı** virdin vakti murad olunmuştur. Nitekim 'Akşam ve kuşluk vakti onunla beraber tesbih ederlerdi' (Sâd/18) ayetinde geçen Akşam tâbirinden, **altıncı** virdin vakti kastolunmuştur. Bu vakitte öğle namazından önce geçtiği gibi, ancak ezan ile kamet arasında dört rek'at namaz vardır ve ondan sonra da farz namaz kılınır. Bunun dışında bu vakitte herhangi bir namaz yoktur.

Birinci virdde zikrolunan dört kısımla meşgul olmalıdır. Tâ ki güneş duvarların tepesine çıkıp sararıncaya kadar. . .

Altıncı virdde namaz kılmak yasak olduğundan, en faziletlisi o vakitte Kur'ân'ı düşünerek ve anlayarak okumaktır. Çünkü bu şekilde Kur'ân okumak, zikir, duâ ve fikri bir araya getirmiş olur. Bu bakımdan bu kısma, diğer üç kısmın maksatlarının çoğu dahil olur.

10-10

VII. Vird

Güneş yere yaklaşmak, yeryüzündeki toz ve sislerle ziyası örtünmek sûretiyle sarardığı ve ziyasında sarılar göründüğü zaman bu virdin vakti başlamış olur. Bu vird tıpkı fecrin doğuşundan güneşin çıkışma kadar olan **birinci** vird gibidir. Çünkü bu vird güneş batmadan önce, **birinci** vird de güneş doğmazdan öncedir. Nitekim 'O halde akşama girdiğiniz ve sabaha erdiğiniz vakit Allah'ı tesbih edin' (Rum/17) ayetinde bu vird kastolunmuştur. 'Ve gündüzün etrafında da tesbih et' (Tâhâ/130) ayetiyle de **yedinci** vird kastolunmaktadır.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: '**Selef-i sâlihîn**, günün son kısmına günün öncesinden daha fazla önem verir ve tâzim ederlerdi'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Bizim ecdadımız günün başını dünya işlerine ayırırdı, sonunu da âhiret işlerine. . . ' Bu bakımdan günün sonunda özellikle tesbih ve istiğfar etmek ve **birinci** virdde söylenen bütün zikirleri yapmak müstehâbdır. Meselâ şöyle denmeli:

Allah'tan af talep ederim. Ondan başka ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm O'dur. Allah'tan tevbe talep ederim. Azim olan Allah'ın hamdiyle beraber O'nu her türlü eksikliklerden tenzih ederim.

Bu duâ, **Allahü teâlâ**'nın şu âyet-i celîlesinden istinbat edilmiştir:

O halde sabret. Çünkü Allah'ın va'di gerçektir. Günâhın için mağfiret dile. Akşam sabah hamd ile rabbini tesbih et! (Mü'min/55)

Kur'ân'da geçen Allah'ın isimleri üzerine istiğfar edip af talep etmek daha iyidir.

Allah'tan af talep ediyorum. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır. Allah'tan af talep ediyorum. Çünkü Allah tevbeleri çokca kabul edendir. Yâ rabbî! Affet, rahmet et. Zira sen rahmet edenlerin en hayırlısısın. Bizi affet, bize rahmet gönder. Zira sen affedenlerin en hayırlısısın!

Güneş batmadan önce Şems ile Leyl sûreleri ile Muavvizeteyn surelerini okumak müstehabdır. Kendisi istiğfar ederken üzerine güneşin batmasını temin etmeye çalışmalıdır. Bu bakımdan akşam ezanını dinlediği zaman şöyle demelidir: 'Ey Allahım! İşte bu, senin gecenin geliş zamanıdır ve gününün gidiş zamanı. . . Seni çağıranların sesleri (işitilmekte) . . . '

Bu duâ daha önce de geçmişti. Bu duayı okuduktan sonra, müezzinin dediklerini tekrar etmek sûretiyle müezzine karşılık vermeli ve akşam namazıyla meşgul olmalıdır. Güneşin batışıyla gündüzün virdleri sona ermiş olur. Bu bakımdan kul, durumunu düşünmeli, nefsini hesaba çekmelidir. Çünkü (uzun) yolunun bir merhalesini böylece sona erdirmiştir. Eğer gündüzü, gecesiyle eşit olursa aldanmıştır. Eğer gecesinden daha şerlisiyse o vakit de lânete uğramıştır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hayr bakımından artış kaydetmediğin günde benim için bereket yoktur. (Veya benini için o günde bereket olmasın) 37

Eğer nefsini bütün gün bolca hayırlar yapmaya meyyâl görürse ve aynı zamanda oburluktan da kaçındığını hissederse, bu durum onun için müjdedir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın kendisini bu sahada muvaffak kıldığından ve kendisini dosdoğru olarak yoluna ilettiğinden dolayı ona şükretmelidir.

Eğer nefsinin bunun aksine hareket ettiğini görürse, bilmelidir ki; gece, gündüzün halefi ve vekilidir. O halde gündüz elinden kaçırdığı fırsatı gece telâfi etmeye çalışmalıdır. Çünkü sevaplar günahları sildirir. Ayrıca **Allahü teâlâ**'nın bedenine vermiş olduğu sıhhatten ve geride kalan ömründen ötürü Allah'a teşekkür etmelidir.

Evet, Allah'a teşekkür etmelidir; çünkü **Allahü teâlâ** ona bütün gece yapmış olduğu kusurların telâfi etmesi için fırsat vermiştir. Geceye girdiği zaman kalbinde 'Hayat gündüzünün sonu da vardır, onun da güneşi bir gün batacaktır. Artık o batıştan sonra da bir daha doğuş (dünyada) olmayacaktır' düşüncesini hazır bulundurmalıdır ve bilmelidir ki, hayatın güneşi battığı an artık tedbir alma ve özür dileme kapıları kapanır. Bir daha da tevbe etmeye imkân bulunmaz. Bu bakımdan hayat belli günlerden ibarettir. Şeksiz ve şüphesiz o belli günler teker teker sona ermek sûretiyle fertlerin sonları gelecektir.

2) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Hafsa'dan) . Bu nedenle bu ve diğer nafilelerin evde kılınması sünnettir.

3) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Âişe'den)

4) Beyhakî, Şuab'ul-Îman (Enes'ten zayıf bir senedle) 'Akşam namazını cemaatle kılan bir kimseye hacc-ı mebrur ve kabul olunan umre sevabı yazılır7.

5) İmâm Irâkî bu rivâyetin aslına rastlamadığını kaydeder.

6) Müslim ve Buharî

7) Ebû Dâvud, (Enes'ten)

8) Müslim, (Câbir b. Semurc'den) ; Tirmizî, (Enes'ten)

9) İbn-i Mübârek, (mürsel olarak)

10) Bezzâr, (Abdurrahman b. Avf'dan)

11) Nesâî İbn Hıbbân ve Hâkim, (Ebû Said el-Hudrî'den sahih bir senedle)

12) İmâm Irâkî, bunu mükerrer olarak görmediğini kaydediyor. Fakat Müslim, Hazret-i Âişe'den birkaç yerde tekrar edildiğini rivâyet ediyor.

13) Müslim ve Buharî (Ebû Hüreyre'den)

14) el-Müstağfiri, (Muaz b. Cebel'den)

15) İmâm Irâkî bu hadîsi mükerrer olarak görmediğini, ancak namazlardan sonra okunmasını ve rükûda söylenmesini zikreden rivâyetlerin olduğunu kaydeder.

16) el-Müstağfirî, Dualar; Hatîb, Haviler, (İmâm-ı Mâlik'ten)

17) Sünen sahipleri,İbn Hıbbân ve Hâkim, (Hazret-i Osman'dan sahih bir senedle)

18) Ebû Kasım Muhammed b, Abdülvahid Fazilet'ıl-Kur'ân

19) Tirmizî, (Ma'kal b. Yesar'dan)

20) Krş. Buharî, (Ebû Said'den) ; Müslim, (İbn-i Abbâs'tan)

21) Müslim, (Ubeyd b. Ka'b'dan)

22) Müslim ve Buharî, (Ebû Mes'ud'dan)

23) İbn Hıbbân, Sevab, (İbn Mes'ûd'dan)

24) el-Müstağfirî, (Hazret-i Ali'den)

25) Taberânî, (Enes'den zayıf bir senedle)

26) İmâm Irâkî bu ayetin fazileti hususunda varid olan bir hadîse tesadüf etmediğini yazmaktadır. Fetih sûresinin fazileti hakkında Ebû Şeyh, Ubey b. Ka'b'dan bir hadîs rivâyet etmekte ise de, hadîs uydurmadır.

27) Ahmed ve Taberânî, (Muaz b. Enes'ten)

28) Ebû Kasım el-Gafıkî, (Hazret-i Ali'den)

29) Tirmizî, (Ma'kal b. Yesar'dan) ; Beyhakî, Şuab'il-Îman, (Ebû Umame'den zayıf bir senedle)

30) Ebû Nuaym'a göre, bu zat Gürcan kasabasında oturuyordu. Aslen Kûfelidir. Abidler arasında ibadette büyük bir şöhrete sahiptir. Rivâyette ismi geçen İbrahim et-Teymî ise Zeyd'in oğlu, Şerîk'in torunudu radıyallahü anh aslen Kufelidir. Âbid ve zâhid bir zattır. Otuz gün yemek yemediği rivâyet edilmektedir. Yaşı daha kırka varmadan Hicrî 93 yılında vefat etmiştir.

31) İmâm Irâkî, böyle bir hadisin sabit olmadığını ileri sürerek şöyle demiştir: 'Hiçbir hadîste Hızır'ın **Hazret-i Muhammed**'le bir araya geldiği veya gelmediği, Hızır'ın hayatı ve ölümü hakkında sahih bir rivâyet vârid olmuş değildir. (Bkz. İthâfu's-Saâde)

32) Kavaid'u1-Akaid bölümünde geçmişti.

33) Daha önce geçmişti.

34) Taberânî, (Zeyd b. Erkam'dan hadîsin bir kısmını)

35) Namaz bölümünde geçmişti.

36) Dört rekatın bir selâmla kılınması için bkz. Ebû Dâvud, İbn Mâce, (Ebû Eyyüb'dan) ; İki rek'at namazın bir selâmla kılınması için bkz. Ebû Davud ve İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den)

37) Kitab'u1-İlim, **Birinci** Bölüm'de geçmişti.

10-11

Gece Virdleri

Gece virdleri beş tanedir:

I. Vird

Güneş battığı zaman, akşam namazını kılmalıdır. Akşam ile yatsının arasını Allah'ın zikriyle ihya etmeye çalışmalıdır. Bu virdin sonu yatsı namazının vaktinin gelişini bildiren kırmızı şafağın batışına kadardır. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Kasem ederim şafağa. . . (İnşikak/16)

Allah ayette, bu vakte yemin etmektedir. Bu vakitte kılınan namaz, Kur'ân lisânında Nâşiete'l-Leyl diye tâbir edilen namazdır.

Zira bu vakit, gece saatlerinin ilkidir ve şu ayette zikrolunan anlardan biridir.

Gecenin bir kısım anlarında (vakitlerinde) ve gündüzün etrafında da tesbih et. (Tâhâ/130)

Bu namaz 'evvabin' namazıdır ve şu ayetle bu namaz kastolunmuştur.

Onlar o kimselerdir ki, (geceleyin teheccüd namazını kılmak için) yataklarından kalkarlar. (Secde/16)

Bu durum, Hasan-ı Basrî'den bu şekilde rivâyet edilmiştir. Hasan-ı Basrî'nin bu rivâyetini İbn Ebî Ziyad, **Rasûlüllah**'a isnad etmektedir. Şöyle ki:

Allah'ın Rasûlü'ne 'Yataklarından kalkarlar' ifadesiyle hangi namazın kastolunduğu sorulduğunda, **Hazret-i Peygamber** 'Akşam ve yatsı arasındaki namaz kastolunuyor' diye **cevap** vermiştir. (38)

Sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur ki: 'Akşam ile yatsı arasında kılınan namazı geçirmeyiniz. Çünkü o namaz gündüzün fuzulî işlerini zihinlerden silip götürmekte olduğu gibi, sonunu da temizler'.

Enes'ten akşam ile yatsı arasında uyuyan bir kimsenin durumu sorulduğunda şöyle demiştir: 'Sakın böyle bir uykuya dalma. Çünkü bu saat **Allahü teâlâ**'nın Secde sûresinin 16. ayet-i celîlesiyle (biraz önce zikredilmişti) kasdolunan saattir'.

Akşam ile yatsının arasını ibadetle ihyâ etmenin fazileti, bu **ikinci** bölümde ele alınacaktır.

Bu virdin tertibi şöyledir: Akşam namazından sonra, iki rek'at sünnet kılmalı, **birincisi**nde Kâfirûn sûresini **ikincisi**nde de İhlâs sûresini zamm-ı sûre olarak okumalıdır. Bu iki rek'at namaz ile akşam namazının arasına herhangi bir konuşmanın ve meşguliyetin girmemesi için hemen akşam namazından sonra bunları kılmalıdır. Sonra dört rek'at nâfile namaz daha kılmalıdır ve bu dört rek'atı oldukça uzatmalıdır. Bu dört rek'attan sonra kırmızı şafak kaybolıncaya kadar mümkün olduğu nisbette nafile namaz kılmalıdır. Mescid evine yakın olsa bile şayet mescidde itikâfa girme niyeti yoksa bu nafileleri evinde kılmalıdır. Eğer mescidde itikâfa girmeye niyet ederse ve böylece mescidde durup da yatsı namazını beklerse, o vakit mescidde bekleyip bu sünnetleri de orada kılması daha efdaldir. Fakat böyle yapmanın gösteriş ve riyaya kaçmamak şartıyla daha üstün olduğu bilinmelidir.

II. Vird

Yatsının vaktiyle başlar, insanların uyku hududuna kadar devam eder. Bu vakit, karanlığın kuvvetlenmesinin ve iyice çökmesinin başlangıcıdır. **Allahü teâlâ** bu vakitle yemin etmiştir:

Geceye ve derlediği karanlığa yemin ederim. (İnşikak/l)

Gecenin şiddetli karanlığına kadar. . . (İsrâ/8)

İşte o zaman gece şiddetlenir, karanlık oldukça koyulaşır. Bu virdin tertibi, üç şeye riayet etmekle olur:

1. Yatsının farz namazından başka on rek'at namaz kılmalıdır. Dördü yatsı namazının farzından önce olmalıdır. Bu dört rek'atın kılnışı, iki ezanın (yani ezanla kamet) arasını ihya etmek içindir. Altısı da yatsı namazının farzından sonra kılınmalıdır.

Önce iki rek'at kılınmalı, sonra dört. . . Bu dört rek'atta, Kur'ân'ın belli ayetlerini okumalıdır. Bakara sûresinin son ayetleri (Ayet'el-Kürsî) , Hadîd sûresinin ilk ayeti, Haşr sûresinin de son ayeti ve başka ayetler gibi. . .

2. Onüç rek'at namaz kılmalıdır. Bu rek'atların sonuncusu tek olmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in en fazla olarak gecede onüç rek'at namaz kıldığı rivâyet edilmiştir. Akıllı insanlar vakitlerini gecenin başından alırlar. (Îman bakımından) kuvvetli olanlar ise, gecenin sonundan alırlar. Fakat tedbir ve ihtiyat olarak gecenin başından almak daha uygundur. Çünkü kişi çok zaman uyanmaz veya kalkıp ibadet etmek kendisine ağır gelir. Ancak kalkıp ibadet etmeyi adet edinmişse, o zaman gecenin sonu kendisi için daha faziletli olur. Sonra bu namazında **Hazret-i Peygamber** tarafından çokça okunan belirli sûrelerden üçyüz ayet kadar okumalıdır.

Rasûlüllah'ın okunmasını çokça âdet ettiği sûreler şunlardır:

Yâsîn, Secde, Duhan, Mülk, Zümer, Vâkıa.

Eğer geceleyin böyle bir namaz kılmazsa dahi bu sûrelerin okunmasını veya uykudan evvel bir kısmının okunmasını terketmemelidir.

Üç hadîste **Hazret-i Peygamber**'in her gece okuduğu sûreler rivâyet edilmiştir. (39) O sûrelerin en meşhuru Secde, Mülk, Zümer ve Vâkıa (40) sûreleridir. Diğer bir rivâyette Zümer ve İsrâ sûrelerini okuduğuna ilişkin kayıt vardır. Başka bir rivâyette **Hazret-i Peygamber**'in her gece Müsebbihat diye bilinen Hadîd, Haşr, Saff, Cuma ve Teğâbiin sûrelerini okuduğu bildirilmiştir. (41)

Ravi diyor ki:

Bu sûrelerde bir ayet-i celîle vardır ki bin ayetten daha faziletlidir.

Alimler Müsebbihat denilen sûreleri altıya çıkararak A'lâ sûresini'de bu sûrelere ilâve etmişlerdir. Çünkü bir rivâyette **Hazret-i Peygamber**'in A'lâ süresini sevdiği vârid olmuştur. (42) Resulullah vitrin üç rek'atında üç süre okurdu: A'lâ, Kâfirun ve ihlâs. . .

Bu namazı bitirdikten sonra üç defa 'Sübhâne'l-Melik'il-Kuddûs. (Rabb'ul-Melâiketi ve'r-Ruh) ' duâsını okurdu.

Eğer uykudan kalkıp namaz kılmayı âdet edinmemişse, daha uyumazdan evvel vitir namazını kılmalıdır.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , vitir namazını kıldıktan sonra bana uyumamı tavsiye etti. (43)

Eğer kişinin âdeti gece namazını kılmak ise, o vakit namazını (vitrini) tehir etmesi daha efdaldir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

Gece namazı ikişer rek'at olarak kılınır. Sabah vaktinin girmesinden korktuğun zaman, gece namazına bir rek'at eklemek sûretiyle onu tekleştir. (44)

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir; '**Allah'ın Rasûlü** gecenin başında, ortasında ve sonunda vitir namazını kıldı. Onun vitir namazı seherde sona erdi'. (45)

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiş dr: 'Vitir namazı üç şekilde kılınır. Dilersen gecenin başında vitir namazını kılar, sonra ikişer rek'at olarak gece namazına devam edersin. Eğer dilersen bir rek'at vitir kılarsın. Uyandığın zaman da o bir rek'ata başka bir rek'at daha eklersin. Sonra gecenin sonunda onları tekleştirirsin. Eğer dilersen namazının en sonuncusu olsun diye vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir edebilirsin'.

İşte Hazret-i Ali'den bu üç şekil de rivâyet edilmiştir. Bu şekillerin **birincisi**nin ve **üçüncüsü**nün daha normal olduğu açıktır. Vitrin noksan kılınması hakkında **Hazret-i Peygamber**'in yasak emri sahih bir şekilde vârid olmuştur. Bu bakımdan **ikinci** şıkta olduğu gibi vitri noksan kılmak, uygun bir hareket değildir. (46)

10-12

Hazret-i Peygamber'in mutlak olarak şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir:

Bir gecede iki vitir namazı yoktur. (47)

Eğer uyanmasında tereddüt ederse (uyanmasında tereddüt eden birisi için) bir lûtf-i ilâhî vardır ki, ulemânın bazısı onu 'hasen' görmüştür. O lütuf da Vitir'den sonra uyuyacağı zaman yatağının üzerinde oturarak iki rek'at namaz kılmasıdır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yatağına gelir, iki rek'atı yatağının üzerinde kılar ve bu rek'atlarda Zilzal sûresiyle Tekasür sûresini okurdu. Çünkü bu iki sûrede korkutmak, vaîd ve va'z u nasihat vardır.

Başka bir rivâyette Kâfirun sûresini okuduğu zikredilmektedir. Çünkü bu sûrede şirkten tebrie ve ibadeti sadece Allah'a tahsis etmek gibi büyük mânâlar vardır. Deniliyor ki, eğer kişi bu iki rek'atı kılıp uyursa sonra tekrar uyanırsa bunların **ikisi** bir rek'at yerine geçer (ve böylece daha evvelce kıldığı vitir namazı çiftleşir) . Bu duruma göre, gece namazının sonunda bir rek'at kılmak sûretiyle namazını tekleştirebilir. Sanki uykudan önce kılınan namaz, yatak üzerinde kılınan bu iki rek'atla çiftleşmiştir. O halde yeniden vitir namazını kılmak iyi olur ve Ebû Tâlib el-Mekkî de bu şekilde vitir namazının **ikinci** bir defa kılınmasını güzel görerek şöyle demiştir: 'Böyle yapmakta üç amel vardır: a) Emelin kısalması, b) Vitrin elde edilmesi, c) Vitrin, gecenin sonuna düşürülmesi'.

Hakikatte durum Ebû Tâlib el-Mekkî'nin dediği gibidir. Fakat çok zaman insanın kalbine gelir ki, yatak üzerinde kılınan iki rek'at, uykudan önce kılınan vitir namazının özelliğini iptal etmiş olmaktadır. Bu bakımdan eğer kişi uyanırsa daha önce kıldığı vitir namazı çiftleşir ve vitirlikten çıkar. Eğer uyanmazsa çiftleşmez şeklindeki hüküm düşünmeye değer bir hükümdür.

Hazret-i Peygamber'in bu iki rek'attan önce vitir namazını kıldığı ve uyandıktan sonra **ikinci** bir

defa vitir namazını iade ettiği hakkında sahih bir rivâyet varsa, o vakit anlaşılır ki bu iki rek'at, şekilde çift fakat mânâda tektirler. Bu bakımdan eğer uyanmazsa, kıldığı vitir olarak hesap edilecektir. Eğer uyanırsa, kıldığı namazı çift olarak kabullenecektir. Bütün bu hakikatleri bildikten sonra vitir namazını bitirip selâm verdiğinde şöyle demesi müstahabdır:

Meleklerin ve er-Ruh'un rabbi, el-Kuddûs ve el-Melik olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Gökler ve yer O'nun azamet ve ceberûtunu tebcîl ve tâzim etmektedir. Kudretle galip, ölümle kullarını mağlup etti. (48)

Rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) farzlar hariç, namazının çoğunu oturarak kılıncaya kadar vefat etmemiştir. (49)

Bir hadîs-i şerifinde de şöyle buyurmuştur:

Oturarak namazını kılan, ayakta namazını kılanın yarı ecrini alır. Uzanarak namazını kılan da oturarak kılanın yarı ecrini alır. (50)

Bu hadîsi şerif, nafile namazın yatarak kılınmasının caiz olduğuna delâlet etmektedir.

10-13

III. Vird

Uykuyu evraddan saymakta hiçbir sakınca yoktur. Çünkü uykunun âdâbına riayet edildiği takdirde ibadet sınıfına girmektedir.

Kul abdestli olup Allah'ı zikrederek uyuduğu zaman uyanıncaya kadar namazda sayılır. Bir melek onun kisvesine girer. Eğer uykusunda kıpırdanıp Allah'ı zikrederse o melek kendisine duâ ettiği gibi **Allahü teâlâ**'dan onun günahlarının affını da talep eder.

Kul abdestli olarak uyuduğu zaman, onun ruhu **Allahü teâlâ**'nın arşına yükselir. (51)

Bu derece, Mü'minlerin avam tabakasının derecesi olursa, acaba havassın, âlimlerin ve arınmış kalplerin sahiplerinin dereceleri nasıl olacaktır? Zira bu sınıflar uykuda dahi esrâr-ı ilâhînin keşfine mazhar olmaktadırlar. Bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Âlimin uykusu ibadet, alıp-verdiği nefes ise tesbihtir. (52)

Muaz (radıyallahü anh) Ebû Musa el-Eş'arî'ye 'Sen gece kalkınca ne yapıyorsun?' diye sorunca, Ebû Musa şu cevabı verdi: 'Bütün gece uyumuyorum. Gecenin hiçbir vaktinde uykum gelmiyor. Gece boyunca uyumayarak Kur'ân'ı emdikçe emiyorum'. Bunun üzerine Muaz (radıyallahü anh) 'Ben uyuduktan sonra kalkıyorum ve aynı zamanda kalkışımdan elde ettiğim sevabı uykumdan da umuyorum'. Aralarında cereyan eden bu hâdise **Hazret-i Peygamber**'e intikal ettiğinde, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Muaz, senden (Ebû Musa'dan) daha fakih ve daha anlayışlıdır'. (53)

10-14

Uyku Âdâbı

Uykunun on âdâbı vardır.

1. Abdest almak ve misvak kullanmak, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hususu şöyle izah buyurur:

Kul tahâret üzerine uyuduğu zaman, ruhu arşa doğru yükseltilip götürülür. Bu bakımdan görmüş olduğu rüyalar doğrudur. Eğer tahâret üzerine uyumazsa ruhu arşa varmayı beceremez. İşte onun görmüş olduğu rüyalar Adğâs'ul Ahlâm denilen (saçma sapan) rüyalardır ve doğru olamaz. (54)

Bu hadîsi şerifteki 'taharet'ten zâhir ve bâtın tahâreti kastedilmiştir. Bâtınî tahârete gelince, gayb perdelerinin inkişafında tesir edicidir.

2. Baş ucuna misvakını ve abdest suyunu akşamdan hazırlayıp bırakmalıdır. Uyandığı zaman, ibâdete kalkmaya niyet etmelidir.

Her uyandığında misvak kullanmalıdır. Seleften bazıları böyle hareket ederdi, **Hazret-i Peygamber** her gece, gerek uyuduğu ve gerek uyandığı zamanlarda birkaç defa misvak kullanırdı. Eğer geceleyin kalkıp abdest alma imkânı yoksa hiç olmazsa âzalarını su ile meshetmelidir. Böyle yapması müstehabdır. Eğer böyle yapacak suya sahip değilse kalkıp yatağında birazcık olsun oturmalıdır.

Yüzünü kıbleye çevirerek, zikir, duâ, Allah'ın nimetlerini ve kudretini düşünmekle meşgul olmalıdır. Çünkü böyle yaptığı takdirde, bu yaptığı kendisi için gece ibadetinin yerine geçmiş olur. Zira Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim geceleyin kalkıp namaz kılmak niyetiyle yatağına girerse, uyku kendisine galebe çalıp, tâ sabaha kadar uyanmasa bile niyet ettiği kendisi için yazılır ve uykusu da Allah'tan kendisine ihsân edilen bir sadaka olur. (55)

1. Vasiyet etmek isteyen bir müslüman, vasiyetini yazdırıp yastığının altına koyarak uyumalıdır. Çünkü hiç kimse uykuda ölmeyeceğinden emin değildir. Vasiyetsiz ölen bir müslüman ise berzah âleminde kıyâmete kadar konuşamaz bir şekilde kalır.

Ölüler (ruhlar) onu ziyâret ederler ve onun yanında konuşup dururlar. O ise konuşamaz. Bunun üzerine gelen ölülerin bazısı bazısına 'Şu miskin adam vasiyetsiz ölmüştür' derler. Vasiyet yapmak, aniden ölmek korkusundan ötürü müstahabdır. Aniden ölüm ise, müminler için kolaylıktır. Ancak sırtı zulüm yükleriyle büklüm büklüm olmuş ve ölüme hazırlıklı olmayan kimseler için tehlikelidir.

2. Her günahtan tevbe ederek, bütün müslümanlar için kalbini tertemiz yaparak, hiçbir kimseye zulmetme niyetini nefsinde beslemeyerek, uyandığı takdirde herhangi bir günâhı yapmaya azimli olmayarak uyumalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi bir kimseye zulmetmeye niyet etmeden ve herhangi bir kimseden buğzetmeyerek yatağına girip uyuyan bir kimsenin daha önce işlediği günâhı affolunur. (56)

1. Yumuşak döşekleri sermek suretiyle fazla konfora kaçmamalıdır. Aksine ya onları tamamen terketmeli veya hiç olmazsa bu durumda normal hareket etmelidir. Çünkü **selef**-i salîhinin bir kısmı

uyku için sergi sermeyi kerih görerek, bunu külfete girmek saymışlardır. Ashâb-ı suffe (radıyallahü anh) ise, tenleriyle toprak arasına herhangi bir sergi yaymazlardı. 'Biz topraktan yaratıldık ve ona döneceğiz' derlerdi. Aynı zamanda böyle yapmayı kalpleri için daha ince, tevazû için daha uygun görürlerdi. Bu bakımdan eğer herhangi bir müslümanın nefsi böyle yapmasına müsamaha göstermezse, hiç olmazsa ifrata kaçmaksızın normal bir şekilde hareket etmelidir.

2. Uyku iyice ağırlık vermedikçe uyumamalıdır. Gecenin sonunda kalkıp ibadet yapmaya yardım olsun diye uykuyu celbetmek durumu hariç, normal bir şekilde kendisini uykuya zorlamamalıdır. Zira **selef-i Sâlihîn** uyku galebe çalmadıkça uyumazlardı.

İyice acıkmadan da yemek yemezlerdi. Zaruret olmadıkça da konuşmazlardı. İste bu sırra binaen **Allahü teâlâ** **selef-i sâlihîn**i geceleyin az uyurlar diye tavsif etmektedir. Eğer uyku, namaz ve zikir esnasında galebe çalıp kişi ne dediğini anlamayacak bir şekilde uyuklarsa, o zaman dediklerini idrâk edecek hâle gelinceye kadar uyumalıdır.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) oturarak uyumayı kerih görüyordu. Nitekim bir haberde de şöyle buyurulmuştur:

Gecenin zahmetlerine katılmayınız! (57)

Hazret-i Peygamber'e denildi ki: 'Filân kadın bütün gece ibadet ediyor. Uyku galebe çaldığı zaman uyumamak için bir ipe tutunuyor'. **Rasûlüllah**, kadının bu filini yasaklayarak şöyle buyurmuştur: 'Herhangi biriniz geceleyin mümkün olduğu kadar ibâdet edip namaz kılsın. Ne zaman uyku kendisine galebe çalarsa hemen uyusun'. (58)

Gücünüz yettiği kadar amel ve ibâdet yapın; zira siz usanmadıkça Allah usanmaz. (59)

Bu dinin en hayırlısı, en kolay olanıdır. (60)

Hazret-i Peygamber'e denildi ki: 'Filan zat, uyumadan namaz kılıyor. İftar etmeden üst üste oruç tutuyor? **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Takat ben hem namaz kılar, hem uyurum. Hem oruç tutar, hem de iftar ederim. Benim sünnetim (yolum) budur, Bu bakımdan bu yoldan yüz çeviren biri varsa, o benden değildir. (61)

Şu din ile gücünüzün yetmediği derecede mücadele etmeyin, (tâkatinizin fevkinde yük yüklenmeyin) Çünkü bu din metin ve sarsılmaz bir dindir. Bu bakımdan onun sonunu getirmek gayesiyle çabalayan bir kimseyi bu din mağlup eder. O halde (fazla yapmak sûretiyle) nefsini Allah'a ibâdetten soğutup usandırma! (62)

7. Yüzünü kıbleye çevirerek uyumaktır. Uyku hâlinde kıbleye yönelmek iki çeşittir:

a) Can çekişenin yönelmesi gibi yönelmektir ki, bu durum sırtüstü uzanarak ensesine dayanmak sûretiyle olur. Bu gibi yöneliş, kişinin yüzü ve ayaklarının iç kısmını kıbleye yöneltmek sûretiyledir.

b) Mezarda olduğu gibi kıbleye yönelmektir. Şöyle ki: Bir yanının üzerine uzanmalı ve bedeninin yönüyle beraber yüzü kıbleye dönük olmalıdır. Bu durum ancak sağ tarafı üzerine uyuduğu zaman mümkün olur.

8. Uyku ânında duâ etmektir: Şöyle demelidir: 'Ey rabbim! Senin isminle yanımı yere koyuyorum

ve yine senin isminle yanımı kaldırıyorum. . . '

Dualar kitabında geçen bu hadîste bildirilen duayı okumalıdır. (63)

Bu konuyu ilgili belirli ayetleri Âyet'el-Kürsi, Bakara'nın son ayeti gibi okumak müstehabdır. Bakara sûresinin 163 ve 164. ayetlerini okumak da müstehabdır; zira denilmiştir ki: 'Bu ayeti uykuya hazırlandığında okuyan bir kimseyi **Allahü teâlâ** korur ve o kimse hiçbir zaman Kur'ân'ı unutmaz olur'. A'raf sûresinin 54, 55 ve 56. ayetlerini okumalıdır ve yine İsrâ sûresinin 110 ve 111. ayetlerini de okumalıdır. Zira bu ayetleri okuyan bir kimsenin elbisesi ile bedeni arasına bir melek girer. O meleğin vazifesi;onu korumak ve onun için af dilemektir. Uykuya hazırlandığı zaman Muavvizeteyni okuyup ellerine üfürmeli ve elleriyle yüzünü ve bedenini meshetmelidir. Zira **Hazret-i Peygamber**in böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. (64)

Kehf sûresinin başından on, sonundan da on ayet okumalıdır. Fakat bu ayetler, geceleyin kalkıp, ibâdet etmek için uyanılsın diye okunur. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kâmil akla sâhip olan bir kişi zannetmem ki, Bakara sûresinin sonundan iki ayeti okumadan uyusun'.

Uyumak isteyen kişi, aynı zamanda yirmibeş defa 'Sübhanallah velhamdülillâh velâ ilâhe illâllah vallahu ekber' (Allah her türlü eksiklikten uzak ve münezzehtir. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah herşeyden daha yücedir) demelidir.

Bu dört kelimenin her birini yirmibeşer defa okumak suretiyle yüz'e tamamlamalıdır.

9. Uykuya hazırlandığı zaman uykunun bir nevi ölüm olduğunu hatırlaması gerektiği gibi uyanmanın da bir nevi yeniden diriliş olduğunu hatırlamalıdır. Zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah öleceklerin (ölümünü takdir ettiği kimselerin) ölümleri ânında, ölmeyenlerin de uykuları esnasında bilinçlerini alır. (Zümer/42)

Allah O'dur ki, sizleri geceleyin uyutarak öldürür (ölü gibi yapar) . (En'am/59)

İşte dikkat edilirse **Allahü teâlâ** bu ayeti celîlede uykuya 'ölüm' adını vermiştir. Nasıl ki uyanık bir insana birtakım manzaralar görünür de onların hiçbirisi onun uykudaki hâline uygun düşmezse, aynen onun gibi haşre gönderilen bir insan dünyada düşünemediği ve gözüyle görmediği şeylerle karşılaşır ve onları görür. Ölüm ile hayat arasında köprü vazifesini gören berzah misaline benzer.

Lokman Hakîm oğluna 'Ey oğlum! Eğer sen ölümden şüphe ediyorsan uyuma' demiştir. Bu bakımdan uyumak mecburiyetinde olduğun gibi, ölmek mecburiyetindesin. Eğer sen ölümden sonra dirilmekten şüphe ediyorsan uyanma. Bu bakımdan, nasıl ki, uykudan sonra uyanırsan aynen onun gibi ölümden sonra da haşrolunacaksın.

Kâ'bu'l-Ahbar şöyle demiştir: 'Uyuduğun zaman sağ yanının üzerine uzan. Yüzünle kıbleye dön. Zira uyku ölümdür'.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Allah Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) uyumak istediği zaman en son olarak yanağını sağ elinin üzerine koyar ve kendisini o gecede ölmüş kabul ederek şöyle buyururdu: Ey Allahım! Ey yedi göğün ve yüce arşın yoktan var edicisi ve rabbi! Ey bizim ve herşeyin rabbi ve mâlikî!. .

Biz, bu duayı Dualar bölümünde zikretmiştik. Bu bakımdan müslüman bir kula gereken vazife; uyumak istediği anda üç şeyi tedkik ve teftiş etmesidir: a) Neyin üzerinde uyumaktadır? b) Kendisinde galip bulunan durum nedir? Acaba Allah'ın sevgisi, Allah ile kavuşmanın muhabbeti mi kendisine galiptir veya dünyanın sevgisi mi? c) Kesinlikle bilmelidir ki, kendisinde galip olan durum neyse onun üzerinde ölecektir ve neyin üzerinde ölürse onun üzerinde de dirilecektir. Zira kişi kimi sever ve neyi severse onunla beraberdir.

10. Uyandığı zaman dua etmektir. Bu bakımdan uyandığı zamanlarda; yatağında döndüğü zamanlarda ve hangi şekilde olursa olsun her uyanışında **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) dediklerini söylemelidir.

Gaffâr, azîz, göklerin ve yerin ve aralarındaki varlıkların yoktan varedicisi, kahhâr ve bir olan Allah'tan başka hak ilâh yoktur. 65

Müslüman bir kimse var kuvvetiyle şu durumu elde etmeye çalışmalıdır: Uykuya hazırlandığı vakitte, kalbine en son gelen fîkir, Allah'ın zikri olmalıdır. Uyandığı vakitte de kalbine en önce gelen şey yine Allah'ın zikri olmalıdır. Böyle olması Allah'ı sevmenin alâmetidir. Zira bu iki vakitte ancak kalbe hâkim bulunan durum kalpte bulunur. Bu bakımdan müslüman, kalbini bu iki vakitte denemelidir. Zira kalbin böyle olması, muhabbetin ve sevginin alâmetidir. Bu alâmet, öyle bir alâmettir ki, kalbin en derininde inkişaf eder. Bu zikirlerin müstehab olması kalbi Allah'ın zikrine doğru sürüklemek içindir. Bu bakımdan kalkmak için uyandığı zaman şöyle demelidir: Hamd, bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a mahsustur. Ölümden sonra haşrolunmamız onun huzurunadır ve böylece uyanma ânında okunan duâları sonuna kadar daha önce zikrettiğimiz gibi okumalıdır.

10-15

IV. Vird

Gecenin **birinci** yarısı geçtikten sonra başlar, tâ gecenin altıda biri kalıncaya kadar devam eder. Böylece gecenin altıda biri kaldığı zaman kul, teheccüd namazını kılmaya kalkmalıdır. Bu bakımdan teheccüd ismi uykudan sonra yapılan ibâdete tahsis edilmiştir. Bu vird gecenin yarısıdır. Gündüzün yarısı olan zevalden sonraki virde benzer. **Allahü teâlâ** Dûha sûresinde bu virde yemin ederek şöyle buyurmuştur: 'Karanlık çöküp de sükûn bulduğu zaman geceye andolsun'. Gecenin sükûnu demek, bu vakitte sessizliğe kavuşması demektir. Bu bakımdan bu vakitte hiçbir göz bulamazsın ki, uyur olmasın. Ancak kendisini ne uyku ve ne de uyuklama tutmayan, hayy ve kayyûm olan Allah müstesnadır. . .

Denildiğine göre, ayetteki 'İza secâ' ibaresinin mânâsı 'uzayıp gittiği', veya 'zifiri karanlık çöktüğü zaman' demektir.

Gecenin hangi vaktinin daha dinlendirici gecenin hangi zamanının duâ için daha faziletli olduğu sorulduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Gecenin ortası. . . '

Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) şöyle sorar:

-Ey rabbim! Ben sana kulluk yapmayı istiyor ve seviyorum. Bu bakımdan hangi vakit daha faziletlidir?

Allahü teâlâ da vahiy göndererek şöyle buyurur:

-Ey Dâvud! Gecenin başlangıcında ve sonunda ibâdete kalma.

Zira gecenin başlangıcında ibâdete kalkan sonunda uyur kalır. Sonunda kalkan bir kimse de başlangıcında kalkamaz. Fakat sen gecenin ortasında kalk ki sen benim (cemâlimle) ben de (ilmimle) seninle başbaşa olalım ve o zaman ihtiyaçlarını bana (dergâh-ı izzetime) yükselt!

Hazret-i Peygamber'e gecenin hangi vaktinin daha faziletli olduğu sorulduğunda, 'Gecenin **ikinci** yarısı. . . ' cevabını vermiştir. (66)

Gecenin sonunda arşın ihtizaza geldiği, Adn cennetlerinden güzel kokuların yayıldığı ve her türlü eksiklikten yüce bulunan ve cebbar olan Allah'ın en yakın göğe keyfiyeti bilinmeyen bir şekilde indiği ve buna benzer mânâlar hakkında haberler vârid olmuştur. (67)

Bu virdin tertibi şöyledir: Uyandığı zaman okunması gereken duâları bitirdikten sonra daha önce geçtiği gibi sünnet, âdâb ve duâlarına riâyet ederek abdest almalıdır. Sonra seccadesinde kıbleye yöneldiği halde şöyle demelidir:

Allah herşeyden kesinlikle yücedir. Çokça hamd Allah'a mahsustur. Sabah akşam Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederiz.

Bunu söyledikten sonra, on tesbih, on hamd, on tehlil getirmelidir. Bunların akabinde şöyle demelidir:

Allah herşeyden yücedir. Melekût ve ceberût sâhibidir. Kibriyâ, azamet, celal ve kudret sâhibidir.

Rasûlüllah'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) teheccüd namazına kalkarken okuduğu rivâyet edilen şu kelimeleri okusun:

Ey Allahım! Hamd sana mahsustur, sen göklerin ve yerin nûrlandırıcısısın. Hamd sana mahsustur, sen yerin ve göklerin ışıklandırıcısısın. Hamd sana mahsustur, sen yerin ve göklerin rabbisin. Hamd sana mahsustur, çünkü yeri, gökleri, yerde ve gökte olanları ve onların üzerinde yaşayanları idare eden sensin. Hak, ancak sensin ve sendedir. Cennet, cehennem, haşir, peygamberler ve **Hazret-i Muhammed** Mustafa (sallâllahü aleyhi ve sellem) haktır.

Ey Allahım! sana teslim oldum, sana îman ettim, sana tevekkül ettim, sana yöneldim, seninle hasmıma karşı çıktım. Mahkememi sana getirdim, beni bağışla. Daha önceden ve gelecekte gizlice ve açıkta yaptıklarımı ve israflarımı bağışla. İnsanı hayra ileten ve günahtan alıkoyan ancak sensin. Senden başka ilâh yoktur.

Ey Allahım! Nefsime takvâsını ihsan et. Nefsimi her türlü eksiklikten temizle. Çünkü sen temizleyicilerin en hayırlısısın. Nefsimin velisi ve mevlâsı sensin.

Ey Allahım! Beni amellerin en iyisine hidâyet et. Çünkü amellerin en iyisine ancak sen hidâyet edersin. Benden amellerin kötüsünü uzaklaştır. Çünkü amellerin kötüsünden uzaklaştıran ancak sensin. Fakir ve ümitsiz bir kimsenin isteyişi ve yalvarışıyla senden ister ve yalvarırım. Zelil bulunan ve rahmetine muhtaç olan bir kimsenin duası ile seni çağırırım. Bu bakımdan ey rabbim, duanla beni şakî kılma benim hakkımda şefkatli ve rahmet edici ol. Ey verenlerin en hayırlısı ve cömerdlerin en cömerdi!

(68)

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) geceleyin namaza kalktığında namazına şu şekilde başlar ve devam ederdi:

Ey Allahım! Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in rabbi, göklerin ve yerin yoktan vâr edicisi, gaybın ve hâzırın bilicisi, sen kullarının ihtilâf ettikleri hususlarda onların arasında hüküm verirsin. İzninle ihtilâf vâki olan hakikate beni hidâyet eyle. Zira sen, dilediğin kulunu dosdoğru yola hidâyet edersin. (69)

Sonra namazına başlar hafifçe iki rek'at kılar, sonra mümkün olduğu kadar ikişer rek'at namaz kılmaya devam ederdi. Eğer daha önce vitir namazını kılmamışsa, teheccüd namazını vitir ile kapatırdı. (70)

İki namazın arasında yüz tesbih okumak sûretiyle fasıla vermek müstehabdır. Böyle yapmanın hikmeti; istirahat etmesi ve namaza karşı şevkinin artmasıdır.

Hazret-i Peygamber'den gece namazı hakkında en sahih rivâyet şöyledir:

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ilk başta hafifçe iki rek'at kılardı. Daha sonra oldukça uzun iki rek'at kılardı. Bu iki rek'atten sonra onlardan daha kısa olan iki rek'at kılardı. Daha sonra tedrici bir şekilde kıldığı namazları bir öncekinden daha kısa olarak kılardı. Onüç rek'atı tamam edinceye kadar böyle devam ederdi,

Hazret-i Âişe'ye **Rasûlüllah**'ın gece namazında sesli mi, sessiz mi okuduğu sorulduğunda, şöyle **cevap** vermiştir: 'Bazen sesli, bazen de sessiz okurdu'. (71)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gece namazı ikişer rek'at kılınır, ne zaman ki sabah olacağından korkarsan, o zaman tek bir rek'at daha kılarak sona erdir. (72)

Akşamın üç rek'at namazı, gündüzün namazını tekleştirdi. Bu bakımdan siz de gece namazını tekleştiriniz. (73)

Hazret-i Peygamber'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) gece namazı hakkında sahih olarak rivâyet edilen hadîslerin çoğunda onüç rek'at kıldığı keyfiyeti vârid olmuştur. (74)

Bu rek'atlarda Kur'ân'dan olan evrâdını veya muayyen sûrelerden kendisine daha kolay gelen âyetleri okuyordu. **Rasûlüllah**'ın okudukları, bu virdin hükmündedir. Gecenin son altıda birine yakındır.

10-16

V. Vird

Gecenin son altıda biridir ve bu vakit seher vaktidir. Çünkü **Allahü teâlâ** 'Onlar seher zamanında istiğfar ederler' (Zâriyat/18) buyurmaktadır.

İstiğfar etmenin mânâsının, namaz kılmak olduğu söylenmiştir. Çünkü namazda istiğfar da vardır, Bu vakit, gece meleklerinin nöbet değiştirme vakti olan Fecr'e yakındır. Bu vakitte gündüz nöbetçisi olan melekler gelip nöbeti devralırlar.

Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh) Ebu'd Derda'nın ziyaretine geldiği gece. Ebu'd Derda'ya bu virdi okumasını tavsiye etti. Aralarındaki konuşma uzun bir hadîste bildirilmiştir. Fakat bu hadîsin sonunda râvi diyor ki: Gece olduğu zaman, Ebu'd Derda namaz kılmak üzere kalkmak istedi. Bunu gören Selmân (radıyallahü anh) Ebu'd Derda'ya şöyle dedi. 'Uyu!' Bunun üzerine Ebu'd Derda, uyudu. Biraz sonra geceyi ihyâ etmek için kalkmak istedi. Yine Selmân, kendisine 'uyu' dedi. O da uyudu. Sabah yaklaştığı zaman Selmân, Ebu'd Derda'ya 'İşte şimdi kalkabilirsin' dedi. İkisi birden kalktılar ve namaz kıldılar. Bu sırada Selmân, Ebu'd Derda'ya şöyle demiştir: 'Nefsinin sende hakkı vardır. Senin misafirinin ve aile efradının sende hakkı vardır. Bu bakımdan her hak sâhibine hakkını ver. .

Selmân'ın Ebu'd Derda'ya böyle demesinin hikmeti şudur: Ebu'd Derda'nın hanımı, Selmân'a Ebu'd Derda'nın geceleyin hiç uyumadığını (ve ehliyle yatağa bile girmediğini) söylemişti.

Râvî diyor ki; ertesi gün, Selmân ile Ebu'd Derda beraberce **Allah'ın Rasûlü**'ne geldiler. Hâdiseyi olduğu gibi naklettiler. Bunun üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Selmân doğru söylemiş' dedi.

İşte **beşinci** vird budur. **Beşinci** virdde fecr'in doğuşundan korkulduğu zaman, sahur yemek müstehabdır. Bu iki virdde (**dördüncü** ve **beşinci** virdlerde) kişinin vazifesi, namaz kılmaktır. Fecr doğunca, gecenin virdleri sona erer ve gündüzün virdleri başlar. Bu nedenle kalkıp, fecrin iki rek'at namazını kılmalıdır.

Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında dahi tesbih et. (Tûr/49)

Allahü teâlâ bu ayetle, bu iki rek'atı kasdetmektedir. Bu namazı kıldıktan sonra 'Allah, kendisinden başka ibâdete müstehak bir varlık olmadığını delillerle açıkladı. Meleklerle, ilim sâhipleri de adâlet ve hak üzere durarak buna şâhidlik ettiler' (Âl-i İmrân/18) ayetini okuyup sonra şöyle demelidir:

Allah'ın kendi nefsi için şâhidlik yaptığına, meleklerinin ve yarattıklarından ilim sâhiplerinin zat-ı ulûhiyyeti için şâhidlik ettikleriyle ben de şâhidlik ederim. Bu şahidliğimi Allah nezdinde emânet olarak bırakırım. Bu şâhidliğim, benim Allah nezdindeki emânetimdir. **Allahü teâlâ**'dan isteğim, beni bu şâhidlik üzerinde öldürünceye kadar onu korumasıdır.

Ey Allahım! Bu şâhidliğin yüzü suyu hürmetine benden günahları düşür. Bu şahidliği, nezdinde benim için azık yap. Bu şahidliğimi zâyi olmaktan koru ve beni bu şahidlik üzerinde öldür ki, onunla senin huzuruna gelip değiştirmeksizin o huzurla şerefleneyim.

İşte kullar için virdlerin tertibi böyledir. **Selef-i Sâlihîn** bu virdlerle beraber hergün de dört şeyi bir araya getirmeyi müstehab görürlerdi:

a) Oruç tutmak,

b) Az da olsa sadaka vermek

c) Hastaları ziyaret etmek

d) Cenâze merasimlerinde hazır bulunmak

Çünkü bir haberde şöyle denilmiştir:

Cenâzeye gitmeyi, hasta ziyareti yapmayı, sadaka vermeyi ve oruç tutmayı bir günde yapan bir kimsenin günahları affolunur. (75)

Diğer rivâyette: 'Bunları yapan, cennete girer' buyrulmaktadır. Eğer bir kısmını yapar, diğerini yapmaktan âciz kalırsa, niyetine göre hepsinin ecrini almış olur.

Selef-i Sâlihîn, bir parça ekmek veya sıla-i rahim yapmak veyahut bir hurma vermek sûretiyle de olsa sadaka vermedikleri bir günü kerih görürlerdi. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişi, kıyâmet gününde insanların mahkemesi bitinceye kadar sadakasının gölgesinde durur. (76)

Bir hurmanın yarısıyla da olsa ateşten korununuz. (77)

Aişe validemiz, kapısına gelen bir dilenciye bir tane üzüm verdi. Dilenci de o üzümü Âişe vâlidemizden aldı. Âişe validemizin yanında oturanlar, onu az görerek bakıştılar. Bunun üzerine Âişe validemiz 'Size ne oldu? Neden birbirinize bakıyorsunuz? Muhakkak ki, bu bir tanecik üzümde birçok hassalar vardır' dedi.

Selef-i Sâlihîn, dilenciyi boş çevirmeyi hoş görmezdi. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkından birisi de hiç kimseyi boş çevirmemektir. Görülmüş değildir ki, bir kimse **Rasûlüllah**'tan birşey istesin de 'Hayır' cevabını alsın. (78) Ancak **Hazret-i Peygamber**, isteyene birşey vermeye muktedir olmadığı zamanda sükût ederdi. Haberde denilmiştir ki:

Âdem oğlu, cesedinin her mafsalı üzerinde bir sadaka gerektiği hâlde sabahlar. Halbuki insanoğlunun iskeletinde üçyüzaltmış mafsal vardır. (Her bir mafsal üzerinde bir sadaka vardır) . (79)

Devamla **Rasûlüllah** şöyle buyurmuştur; 'Emr-i bi'l-mârufu yapman sadakadır. Kötüyü yasaklaman sadakadır. Zayıfın yükünü taşıman sadakadır. Doğru yolu göstermen sadakadır. Yoldan geçenlere eziyet veren şeyleri kaldırman sadakadır'.

Tesbih ve tehlillerin bile sadaka olduğunu zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur: 'Kuşluk vaktinin iki rek'at namazı, bütün bunları içerisine alır'.

38) Müellif bu hadîsi İbn Ebî Ziyad'ın **Rasûlüllah**'a isnad ettiğini söylüyorsa da, İmâm Irâkî'ye göre bu hadîsi **Rasûlüllah**'a isnad eden İsmail b. Ebî İyad'dır. Çünkü Deylemî Müsned'ül-Firdevs'te İsmail b. Ebî Ziyad'ın rivâyetinden bu hadîsi nakleder. O Â'meş'ten, o Ebû'l-Ulâ el-Anberî'den, o da Selman'ı Fârisî'den rivâyet etmektedir.

39) Tirmizî

40) Tirmizî

41) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî

42) İmâm-ı Ahmed ve Bezzâr, (Hazret-i Ali'den zayıf bir senedle)

43) Müslim ve Buharî

44) Müslim ve Buharî

45) Müslim ve Buharî

46) Bu Abid b. Amr'ın veya İbn-i Abbâs'ın sözünden alınmış bir hükümdür. Bkz. Buharî ve Beyhakî

47) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî

48) Ebû Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulûb

49) Müslim ve Buharî

50) Buharî

51) İbn-i Mübârek, Beyhâkî ve Taberâni

52) Oruç bölümünde zikredilmişti.

53) Müslim ve Buharî, (Ebû Musa'dan)

54) Daha önce geçmişti.

55) Nesâî ve İbn Mâce, (Ebu'd Derda'dan sahih bir senedle)

56) İbn Eb'id-Dünya, (Enes'ten)

57) Deylemî, (Enes'ten zayıf bir senedle)

58) Müslim ve Buharî, (Enes'ten)

59) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Âişe'den)

60) İmâm-ı Ahmed

61) Nesâî

62) Buhârî

63) Beyhâkî

64) Müslim ve Buharî, (Hazret-i Âişe'den)

65) İbn Sinnî ve Ebû Nuaym

66) İmâm-ı Ahmed ve İbn Hıbbân

67) Ebû Dâvud

68) Müslim, Buharî, İmâm-ı Ahmed, Tâberânî

69) Müslim

70) Müslim, (Zeyd b. Halid'den)

71) Ebû Dâvud, Nesâi ve İbn Mâce

72) Müslim ve Buharî

73) İmâm-ı Ahmed

74) Daha önce geçmişti.

75) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

76) Zekât bölümünde geçmişti.

77) Zekât bölümünde geçmişti.

78) Müslim

10-17

Hallerin Değişmesiyle Virdlerin Değişmesi

Âhiret azığının taliplisi ve âhiret yolunun yolcusu altı durumdan uzak değildir. Zira böyle bir kimse ya âbid, ya âlim, yâ tâlib, ya idareci, ya zanaatkâr veya vâhid ve samed olan Allah'tan başkasını bırakmış, bütün vaktini **Allahü teâlâ**'nın büyüklüğünü düşünmeye hasreden muvahhiddir.

1. Âbid

Âbid, kendisini, ibâdet için tecerrüd etmiş ve ibâdetten başka hiçbir meşguliyeti olmayan kimse demektir. Eğer âbid, ibâdeti terk ederse, başka meşguliyeti olmadığından boş olarak oturacaktır. Bu bakımdan âbidin, evrâdının tertibi daha önce beyân ettiğimiz şekildedir. Vakitlerinin çoğunu ya namaz veya okumak veyahut tesbihlere hasretmek suretiyle vazifelerinin çeşitliliği âbid için uzak bir ihtimal değildir. Çünkü ashâb-ı kirâmdan bazılarının bir günlük virdi, oniki bin tesbihti ve yine onlardan bazılarının evradı da otuzbindi.

Bazılarının da virdi üçyüz rek'attan altıyüz rek'ata kadar namazdı. Bin rek'ata kadar kılanlar da vardı. Onların virdleri hakkında nakledilenin en azı yirmi dört saatte yüz rek'at namazdır. Ashâbın bir kısmı vardı ki, virdinin ekserisi Kur'ân okumaktı. Onların içinde günde bir defa Kur'ân'ı hatmedenler vardı.

Bazılarının ise, günde iki hatim indirdiklerini rivâyet etmişlerdir. Bazıları da bir gün bütün gece bir tek ayeti tekrar edip duruyor ve onu düşünüyordu. Seleften Gurrez b Vebre Mekke'de ikamet ediyordu. Bu zat, hergün yetmiş tavaf yapardı ve her gece de yetmiş.

Bununla beraber yirmidört saatte iki defa Kur'ân'ı hatmederdi. Bu tavaf mesafeleri hesap edildi. On fersah mesafeye yetişiyordu ve her bir tavafla beraber iki rek'at da namaz kılardı. Bu da ikiyüzseksen rek'at namaz, iki hatm-i şerîf ve on fersahlık bir mesafe demekti. (80)

Şayet 'Bütün bu virdlerden hangisine daha çok vakit sarfetmek evlâdır?' diye soracak olursan, bil ki namazda ayaktayken, düşünerek Kur'ân okumak bütün bunları bir araya getirir. Fakat buna devam etmek çoğu zaman güçtür. Bu bakımdan en faziletlisi şahsın durumuna göre değişir.

Virdlerin gayesi; kalbin tezkiyesi, temizlenmesi ve Allah'ın zikriyle süslenmesidir. Kalbi, Allah'a (O'nun zikrine) ısındırmaktır. Bu bakımdan mürid, kalbine bakmalıdır ki, hangi virdin kalbinde daha fazla tesir ettiğini anlasın ve ona devam etsin. Ne zaman usanç duyarsa, o virdi bırakıp başka bir virdi yapmaya koyulmalıdır. İşte bundan dolayı halkın çoğu için en doğru yol, bu hayırlı vazifeleri vakitlere bölmektir. Nitekim bunu daha önce de söyledik ve yine halkın çoğu için en doğru yol, bizim kanaatimize göre, virdlerin bir kısmından diğer bir kısmına geçmektir. Çünkü bir şeyi devamlı yapmak, tabiata usanç

verici bir durumdur. Bir şahsın durumu bu konuda değişik olabilir. Fakat virdlerin anlamını ve sırrını anladığı zaman, kendisini mânâya vermelidir. Eğer bir tesbihi, o tesbihin kalbinde tesir ettiğini hissederse, o tesiri gördükçe bahsi geçen tesbihi yapmaya devam etmelidir.

İbrahim b. Edhem bir abdaldan şöyle rivâyet eder: O abdal bir gece deniz kıyısında namaza durdu. Bu esnada gür bir sesin tesbih ettiğini işitti. Fakat okuyanı görmedi. Bunun üzerine şöyle seslendi:

-Sen kimsin? Senin sesini dinliyor, fakat şahsınıgörmüyorum.

-Ben bir meleğim. Budenizin işleri benim elimdedir.

Yaratıldığım andan şu zamana kadar **Allahü teâlâ**'yı böylece tesbih ediyorum.

-Senin ismin nedir?

-Benim ismim Mehyehâil'dir.

-Senin bu tesbihini okuyanın mükâfatı nedir?'

-Kim benim bu tesbihimi yüz defa söylerse, o kimse kendisi için cennette hazırlanan makamını görmeyince -kendisine o makam gösterilmeyince- can vermez. O tesbih şudur:

ed-Deyyân (kullarının hesabını en iyi bilen ve hakkını veren) Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir. Arşının, azametinin ve izzetinin temelleri sarsılmaz olan Allah, eksikliklerden uzaktır. Geceyi götüren ve yerine gündüzü getiren Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir. Kendisini hiçbir durum, diğer bir durumdan alıkoymayan Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir. . .

el-Hannân (çok merhametli) ,

el-Mennân (çok nimet verici ve iyilikler sunucu) Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir. Her mekânda tesbih edilen Allah, her kusurdan münezzehtir.

İşte bu ve buna benzer tesbihleri âhiret müridi dinlediği ve onun kalbinde tesir yaptığı zaman onu tekrar etmelidir. Kısaca hangi tesbih kalbinde tesir yapar, kendisi için hayrın kapısını açarsa onu okumaya devam etmelidir.

2. Âlim

Âlim o kimsedir ki, halk onun ilminden faydalanır. Fetvalarında, ders verişinde ve kitab telifinde halkın yararı vardır. Bu bakımdan bu âlim kişinin virdlerini tertiplemesi, âbid kişinin virdlerini tertiplemesine benzemez. Zira âlim kişi, kitapları incelemeye, yazmaya, halka faydalı olmaya muhtaçtır ve bütün bunlar için bir zaman ayırmaya, şüphesiz ki ihtiyacı vardır. Eğer bütün vakitlerini mümkün olduğu kadar bu ilmî çalışma işine tahsis ederse, farz ve vakitli ibâdetlerden sonra en faziletli meşguliyet âlim için budur. . . İlim kitabında öğretme'nin ve öğrenme'nin fazileti hakkında zikrettiğimiz bütün ayet ve hadîsler buna delâlet eder.

Âlimin durumu, nasıl böyle olmasın? Oysa ilimde Allah zikrine devamlılık, Allah'ın ve **Rasûlüllah**'ın dediklerini düşünmek vardır ve bununla beraber halkın faydası ve âhiret yoluna hidâyet olunmaları vardır. Bir de çok zaman tek bir mesele vardır ki, öğrenci onu öğrenir. Onunla hayatı boyunca ibadetini ıslâh eder. Eğer onu öğrenmemiş olsaydı, belki de hayatı boyunca çalışması ve

gayreti boşa giderdi. İbadeten daha önce gelen ilimden gayemiz insanları âhirete teşvik eden, dünyaya tapmaktan sakındıran ilimdir. Tabiidir ki, insanoğlu bu ilmi kendisine bu yolda yardımcı olsun diye öğrendiği zaman durum böyle olur. . . İbâdetten daha önce gelen ilimden gayemiz; mal, mertebe, halkın nezdinde itibar görmek hususlarında insanı iten ve teşvik eden ilimler değildir. Âlim için de vakitlerinin taksimi daha önemlidir.

Gündüz

Bütün vakitleri ilmin tertibine hasretmek, tabiatın yüklenemiyeceği bir külfettir. Bu bakımdan sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakti, **birinci** virdde dediğimiz gibi zikir ve virdlere tahsis etmelidir. Eğer yanında âhiret için ilminden istifade eden varsa, güneşin doğuşundan gündüzün Duhâ (kuşluk namazı) vaktine kadar olan zamanını öğretmeye tahsis etmelidir. Eğer böyle bir kimse yoksa, bu vaktini düşünceye hasretmelidir. Dinî ilimlerin kendisine müşkil gelen konularını düşünmelidir. Zira zikirden uzaklaştıktan sonra ve dünya dertleriyle meşgul olmadan önce kalbinin saflığı müşkil meselelerin haline yardımcı olur.

Gündüzün kuşluk vaktinden ikindiye kadar olan vaktini kitap yazmaya ve incelemeye hasretmelidir. Kitap yazmayı ve incelemeyi, ancak yemek zamanı, abdest alma, farzları kılma, zevalden önce kaylulet uykusunu uyumak için terketmelidir. Eğer günler uzunsa, ikindi vaktinden güneşin sararmasına kadar huzurunda okunan tefsir, hadîs ve faydalı ilimleri dinlemekle meşgul olmalıdır. Güneşin sararmasından güneş batmcaya kadar da zikir, istiğfar ve tesbih ile meşgul olmalıdır.

Bu bakımdan âlim kişinin güneş doğmazdan önce olan **birinci** virdi **dil**in çalışmasıdır, ikindiye kadar olan **üçüncü** virdi ise, **göz ve el**in inceleme ve yazma ile meşgul olmasıdır, İkindiden sonra olan **dördüncü** virdi ise, sadece **kulağ**ın çalışmasıdır. Böyle yapmasının hikmeti ise; gözünün ve elinin istirahat etmesini temin etmek içindir. Zira ikindiden sonra kitap incelemek ve yazı yazmak, çoğu zaman göze zarar verir. Güneş sararınca yine dilin zikrine dönmelidir, Böyle olduğunda günün bir parçası kalmaz ki, orada kalbinin huzuru ile âzalarının çalışması olmasın!

Gece

Bir âlim için gece taksiminin en güzel örneği İmâm-ı Şâfiî'nin şu taksimidir: İmâm-ı Şâfiî geceyi üçe taksim ediyordu. Üçte birini kitapları incelemeye ve ilim tertibine hasrediyordu ki bu, **birinci** virdiydi. Üçte birini de namaza hasrederdi, bu da ortanca virdiydi. Son üçte birini de uykuya tahsis ederdi. Evet kış gecelerinde böyle yapmak mümkündür. Fakat yaz geceleri ancak normal uykunun çoğu gündüz olduğu takdirde buna tahammül edilebilir. İşte bizce âlimin virdlerini böyle tertip etmesi uygun ve güzeldir.

3. Talebe

İlim öğrenmekle meşgul olmak, zikir ve nafilelerle meşgul olmaktan daha üstündür. Bu bakımdan talebenin virdlerinin tertibindeki hükmü, âlimin hükmüne benzer. Ancak âlim, faydalı olmaya çalıştığı zamanlarda, ilim tâlibi ondan yararlanmaya çalışmalıdır. Kitaplarının kenarına haşiyeleri ve hocasından öğrendiği kaideleri yazmakla, âlimlerin kitap yazmakla meşgul olduğu zamanlarda meşgul olmalıdır. Daha önce zikrettiğimiz gibi, vakitlerini düzenlemelidir. Kitab'ul-İlim'de öğrenme'nin ve öğretme'nin

faziletleri hakkında zikrettiğimiz ayet ve hadîsler delâlet ederler ki; öğrencilik gerekleriyle meşgul olmak, nafile ibâdetlerle meşgul olmaktan daha üstündür. Şayet öğrenci, kitap yazıp âlim olmak için tahsil eden bir kimse olmayıp avam tabakasından olsa bile, zikir, vaaz ve ilim meclislerine gidip oralarda hazır bulunması, sabah namazından güneş doğuncaya kadar ve sair vakitlerde olan virdlerle meşgul olmasından daha efdaldir. Zira Ebû Zer el-Gıfârî'nin rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

Bir zikir (ilim) meclisinde hazır bulunmak, bin rek'at namazdan, bin cenaze merasimine iştirâk etmekten ve bin hastayı ziyaret etmekten, daha efdaldir. (81)

Siz cennet bahçelerini gördüğünüz zaman, o bahçelerden istifade ediniz. Bunun üzerine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Cennet bahçeleri de neymiş?' diye soruldu. Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) : 'Zikir halkalarıdır' buyurdu. (82)

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle der: 'Eğer insanlar için âlimlerin meclislerinden elde edilen sevap gösterilmiş olsaydı, mutlaka o sevabı elde etmek için o meclisin tâlipleri dövüşürlerdi. Öyle ki her rütbe sâhibi, rütbesini bırakıp o meclislere koşar ve her esnaf pazar yerini terkederek oraya varırdı'. (83)

Ömer b. Hattâb (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kişi evinden çıkar. Omuzunda Tihame dağları kadar günâh vardır. Âlimi dinlediği zaman korkar, günâhından dönüş yapar ve yine günâhsız olarak döner. Bu bakımdan siz, âlimlerin meclislerinden ayrılmayın. Zira **Allahü teâlâ**, yeryüzünde âlimlerin meclisinden daha şerefli bir meclis yaratmış değildir'.

Bir kişi, Hasan-ı Basrî'ye 'Ben kalbimin katılığını sana şikâyet ediyorum bana bir çıkar yol göster' dedi. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî, o kişiye şöyle dedi: 'Kalbini zikir meclislerine yaklaştır'.

Ammâr ez-Zâhidî (radıyallahü anh) , (sâliha kadınlardan) Miskine et-Tevafîye'yi rüyasında gördü. Bu hâtun, zikir meclislerine devam edenlerdendi. Ammâr kendisine şöyle dedi:

-Ey Miskine! Merhaba!

Miskinlik (fakirlik) gitti, zenginlik geldi.

-Bu nasıl oldu?

-Cennetin bütünüyle kendisine helâl olduğu birisine mi soruyorsun?

-Cennetin bütünü sana neyle helâl oldu?

-Zikir meclislerinde oturmakla. . .

Kısaca kişi için kalbindeki dünya sevgisinin düğümleri, güzel konuşan ve temiz ahlâklı bir vâizin sözleriyle çözüldüğü müddetçe o vâizi dinlemesi, dünya sevgisi ile kalbi dolu olmakla beraber birçok rek'at namaz kılmasından daha faydalıdır.

4. Zenaatkâr

Çocuklarının nafakası için çalışmaya muhtaç olan sanatkâr kimsenin bütün vakitlerini ibâdetlere hasretmek sûretiyle çocuklarını mağdur etmesi aslâ caiz değildir. Böyle bir kimsenin çalışma zamanındaki virdi, çarşıya gitmek ve kazanç ile meşgul olmaktır. Ancak sanatını yaparken Allah'ın zikrini unutmaması gerekir. Sanatını icrâ ederken tesbih, zikir ve Kur'ân okumaya da devam etmelidir.

Çünkü bunları çalışırken yapmak mümkündür. Ancak çalışma ile namaz kılmak bir arada mümkün değildir. Çalışan adam bahçıvan ise, o zaman vazifesiyle beraber namaz virdini de edâ edebilir. Fakat sanatkâr bir kimse, gereken nafakasını temin ettiğinde derhal virdlerinin tertip üzere yapılmasına dönmesi gerekir.

Eğer nafakasının temininden sonra yine de çalışmaya devam edip fazla kazancını sadakaya verirse, böyle yapması, daha önce de bahsettiğimiz virdleri yapmaktan daha üstündür. Çünkü faydası başkasına dokunan ibâdetler, sadece kendine fayda veren ibâdetlerden daha üstündür.

Sadaka vermek niyetiyle çalışmak, kişinin nefsinde yerleşmişse, kendisini Allah'a yaklaştıran bir ibâdet olur. Sadaka vermekle en güzel ibâdeti yapmış sayıldığı gibi başkasına da faydalı olur ve dolayısıyla müslümanların duâlarının bereketlerini celbetmiş ve böylece kat kat sevaba da sâhip olmuş olur.

5. Resmî Görevli

Devlet başkanı, kadı ve müslümanların işlerine bakmak için herhangi bir vazifeye tâyin edilmiş bir idarecinin, müslümanların ihtiyaçlarını ve Allah nizamına uygun düşen isteklerini ihlâs ile yerine getirmeye çalışması, daha önceden zikredilen virdlerden daha üstün olur. O halde bu gibi vazifelere tâyin edilmiş kimselerin vazifesi; gündüz halkın işleriyle meşgul olup sadece farz ibadetlerini edâ etmektir. Fakat daha önce söylediğimiz gibi geceleyin yapılması söylenen virdlerini geceleyin yapmalıdır. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) böyle yapardı. Zira Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Benim uyku ile ne alâkam var! Eğer gündüz uyursam, müslümanlara haksızlık etmiş olurum. Eğer gece uyursam, kendi nefsimi zâyî etmiş olurum'.

Bu söylediklerimizle anladın ki, bedenî ibadetlerden önce iki şey yapılır:

a) İlim

b) Müslümanlara yapılan hizmet

İlim ve müslümanlara yapılan hizmet, gerçekte ibâdet olduğu gibi aynı zamanda bütün ibâdetlerden daha üstündür. Onun faydası umumî ve yaygındır. Bu bakımdan bu iki vazife, bedenî ibadetlerden daha öndedirler.

6. Muvahhid

Bütün vaktini Vâhid ve Samed olan Allah'ı düşünmeye hasreden bir muvahhidin bütün gayesi; tek hedefte toplanır. Bu bakımdan o, Allah'tan başkasını sevemez ve ancak Allah'tan korkar. Başkasından rızık beklemez, herhangi birşeye baktığı zaman muhakkak orada Allah'ı görür. Böyle bir dereceye varan kimsenin çeşitli virdlere ihtivacı yoktur. Aksine böyle bir kimsenin virdi, farz ibâdetlerden sonra bir tek şeydir. O da kalbin her an Allah ile haz duymasıdır. Böyle kimselerin kalbine gelen bir iş, kulaklarına gelen bir ses ve gözlerine görünen bir şeyde muhakkak ibret vardır. Düşünceleri gelişir ve mertebeleri artar. O halde onları iteleyici ve durdurucu kuvvet ancak Allah'ın kuvvetidir. Bu bakımdan böyle kimselerin bütün durumları ilerlemelerine vesile olur. Bunların nezdinde hiçbir ibâdet, diğerinden ayırt edilmez. Allah'a koşarak ilticâ eden bunlardır. Nitekim **Allahü teâlâ** bunları kasdederek şöyle

buyurmaktadır:

O halde hemen Allah'a kaçınız. Gerçekten ben size Allah tarafından (azap ile) korkutan açık bir peygamberim. (Zâriyat/49)

Yine bunlar hakkında **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Madem ki siz kavminizden ve onların Allah'tan başka taptıkları putlardan ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki rabbiniz rahmetinden size genişlik versin ve size işinizde bir kolaylık hazırlasın. (Kehf/l6)

Bu kimselere **Allahü teâlâ**'nın şu mübarek ayet-i celîlesi ile de işaret edilmiştir:

Bir de (İbrahim) şöyle dedi: Ben rabbime gidiyorum, o bana yolunu gösterir. (Saffât/99)

Bu derece, sıddîkların en son derecesidir. Bu dereceye, ancak virdlerin tertibinden ve onlara uzun bir zaman devam ettikten sonra varılır. Bu bakımdan mürid bu dereceleri işitip 'Ben de buraya vardım' diye mağrur olmamalı, ibâdet vazifelerinde gevşeklik göstermemelidir. Böyle olmadığının alâmeti; kalbinde herhangi bir vesvesenin olmaması, kalbine herhangi bir mâsiyetin gelmemesi ve aynı zamanda zorluklardan ve büyük meşguliyetlerden korkmamasıdır. Bu mertebe rastgele olarak herkese verilmez. Bu bakımdan bu mertebeleri elde etmek için gereken vazife, söylediğimiz şekilde virdlerin tertibine ihtimam göstermektir. Bizim söylediklerimiz, Allah'a götüren yollardır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

De ki: 'Herkes bulunduğu hâl ve niyetine göre iş yapar, o halde kimin yolca daha doğru olduğunu rabbin daha iyi bilir'. (İsra/84)

Bu bakımdan bütün bunları yapanlar hidâyettedirler, fakat bazısı diğerinden daha öndedir. Hepsi o kadar. Nitekim bir hadîste şöyle denilmiştir:

Îman, üçyüz otuzüç yoldan ibarettir. Bu yolların herhangi birisinde Allah'ın birliğine şâhidlik ettiği hâlde Allah'ın huzûruna varan bir kimse cennete girer. (84)

Âlimlerden biri şöyle demiştir: Îman, üçyüz onüç ahlâktan ibarettir. Tam rasûllerin adedi kadar. Bu bakımdan bu ahlâklardan birisiyle ahlâklanmış Mü'min, Allah'a götüren yoldadır. Dolayısıyla insanların ibâdetteki yolları her ne kadar ayrı da olsa, hepsi sevap üzerindedir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bunlar içlerinden hangileri (ibâdet) yapmakla (Allah'a) yakîn olacak kaygısı ile rablerine vesile ararlar. Rahmetini umarlar ve O'ndan korkarlar. Çünkü rabbinin azabı korkunçtur. (İsra/57)

Bunların aralarındaki fark, ancak yakınlığın derecelerindedir. Aslında değildir. Bunların Allah'a en yakınları, Allah'ı daha iyi bilenleridir. Allah'ı daha iyi bilenleri ise, elbette en fazla ibâdet edenleridir. Zira Allah'ı bilen, asla başkasına ibadet etmez.

Her sınıf insan hakkında aslolan virdlerde devamlılıktır. Zira virdlerden gaye; kişideki gizli sıfatların değiştirilmesidir. Amellerin aralıklı yapılan kısımlarının ise tesirleri pek azdır. Ancak tam tesir ibâdetlerin tümünün yapılmasından doğar. Bu bakımdan bir amelin arkasından hissedilir bir eser görülmezse ve o amelin akabinde **ikinci** ve **üçüncüsü** yakın bir aralıkla eklenmezse, **birinci** eser silinip

yok olur. Böyle bir kimse tıpkı fakih bir kimseye benzer. Öyle fakih ki, nefsinde fıkhın istikrar bulmasını ister. Oysa fıkıh birçok defa tekrar etmekle ancak nefsinde yerleşebilir. Faraza bir gecede binlerce defa tekrar edip durduktan sonra bir ay veya bir hafta terkedip sonra yine başlar ve bir gece durmadan sabaha kadar tekrar ederse, onun bu yaptığı müsbet olarak hiçbir tesir bırakmaz. Eğer o bir gecede durmadan yaptığını, birbiri ardına gelen gecelere taksim edip yapsaydı, yaptığının tesir edeceği muhakkaktı. İşte bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah nezdinde amellerin en sevimlisi, (az da olsa) devamlı olanıdır.

Âişe validemize **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ameli sorulduğunda şöyle demiştir:

Rasûlüllah'ın ameli devamlı idi. O, bir amele sarıldığı zaman, onu devamlı yapardı.

İşte bu sırra binâendir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ kime bir ibâdeti âdet kılarsa, o da o ibâdeti usandığından terk ederse **Allahü teâlâ** ona buğzeder!

Bir ara **Hazret-i Peygamber**'e gelen bir heyet, kendisini meşgul etti ve o zamanki virdi geçti. İşte bu virdin telâfisi için ikindi namazından sonra iki rek'at namaz kıldı. Bundan böyle ölünceye kadar ikindi namazından sonra kıldığı bu virde devam etti. Ancak şu var ki başkası bu hususta kendisine uymasın diye mescidde değil, evinde bu iki rek'atı kılardı. (Âişe validemizle Ümmü Seleme vâlidemiz rivâyet etmiştir) .

Şayet '**Rasûlüllah**'ın ikindi namazından sonra kıldığı o iki rek'atın vakti, kerahet vakti olduğu için, başkası bu hususta **Rasûlüllah**'a uymaya yetkili midir?' diye soracak olursan, bil ki kerahet hakkında zikrettiğimiz; güneşe tapanlara benzemekten kaçmak, **şeytan** boynuzunun çıktığı bir anda secde etmekten sakınmak veya usanmaktan korkarak ibâdeti bırakıp istirahat etmek gibi mânâların hiçbiri **Rasûlüllah**'ın hakkında tahakkuk edemez. Bu bakımdan bu hususta başkası **Rasûlüllah**'a kıyas edilemez. Bu hususta başkası kendisine uymasın diye, mezkûr namazını evinde kılması da, yukarıdaki hükmümüze şâhidlik eder!

80) Bu ancak Tayy-i Zaman (zamanda yolculuk) ile mümkün olabilir. Bu ise herkes için mümkün değildir.

81) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

82) Kitab'ul-İlim'de geçmişti

83) Ebû. Nuaym, el-Hilye

84) İbn Şâhin, Taberânî ve Beyhâkı

10-18

Gecenin ihyâsı

Akşam ile Yatsı Namazlarının Arasını İhyâ Etmenin Fazileti

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) -Hazret-i Âişe'nin rivâyet ettiği bir hadîste-şöyle buyurmaktadır:

Allah nezdinde namazların en faziletlisi, akşam namazıdır ki, **Allahü teâlâ** o namazı ne yolculukta olan, ne de mukîm bir kimseden iskât etmemiştir. Onunla gece namazını başlatmış ve yine onunla gündüzün namazını sona erdirmiştir. Bu bakımdan, kim akşam namazını kılıp ondan sonra da iki rek'at sünnet kılarsa, **Allahü teâlâ** o kimse için cennette iki köşk bina eder. (85)

Hadîsin râvisi 'Bu köşklerin altından mı, gümüşten mi yapıldığını bilmiyorum. Çünkü hangisinden olacağını unuttum' demiştir.

Akşam namazından sonra dört rek'at nafile kılan bir kimsenin yirmi senelik (veya kırk senelik) günâhı affolunur. (86)

Ümmü Seleme ile Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmektedirler:

Her kim akşam namazından sonra altı rek'at nafile namaz kılarsa, onun için bu altı rek'at, tam bir senenin ibâdetine denktir veya o kimse kadir gecesini sanki namaz kılarak geçirmiştir. (87)

Said b. Cübeyr, Sevbâ'dan **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsini rivâyet eder:

Camide, akşam ile yatsı arasında ibâdet maksadıyla nefsini hapseden bir kimse, eğer namaz veya Kur'ân'dan başka birşey ile konuşmazsa, onun için cennette uzunluk ve genişliği yüz senelik bir mesafe olan iki köşk yapmak, **Allahü teâlâ**'ya bir (lûtf-u ilâhîsi) olarak hak olur ve yine **Allahü teâlâ**, onun için o iki köşkün arasında öyle bir bahçe tanzim eder ki, eğer bütün ehl-i dünya o bahçeyi ziyaret etse, o bahçe onları içine alır. (88)

Kim akşam ile yatsı arasında on rek'at namaz kılarsa, **Allahü teâlâ** onun için Cennet'te bir köşk bina eder. (89)

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) 'Ey **Allah'ın Rasûlü**, o halde bizim, Cennet'te köşklerimiz çoğalır' diye sorunca, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) cevaben şöyle buyurmuştur: **Allahü teâlâ**'nın nezdinde daha çok ve daha güzeli vardır'.

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) , **Rasûlüllah**'ın şu hadîsini rivâyet eder:

Kim cemaatle akşam namazını kıldıktan sonra iki rek'at nafile namazı kılar ve aralarında dünya ile ilgili herhangi birşey konuşmazsa, o iki rek'atın birinde Fâtiha sûresini, sonra Bakara sûresinin başlangıcından on âyet, ortasından yüzaltmış üç ve yüzaltmış **dördüncü** ayetlerini ve on beş defa da İhlâs-ı Şerîf i okuduktan sonra rükûa ve secdeye varırsa, **ikinci** rek'ata kalktığı zamanda Fâtiha'yı okuyup arkasından Ayet'el-Kürsi'yi ve ondan sonra gelen iki ayeti 'İşte bunlar cehennemliktirler, orada ebedî olarak kalıcıdırlar' (Bakara/257) meâlindeki ayete kadar okuyup Bakara sûresinin sonundan 'Göklerde ve yerde ne varsa hep Allah'ındır' ayetinden alıp, sûrenin sonuna kadar ve İhlâs sûresini de onbeş defa okursa, (ona hesapsız sevap verilir) . . . (90)

Hadîste geçtiği şekilde yapanın sevabını, **Hazret-i Peygamber** öyle bir şekilde tavsif buyurmuştur ki, hadde ve hesaba sığmaz. . .

Abdallardan olan Gurrez b. Vebre der ki: Hızır'a 'Bana her gece yapacağım bir ameli öğret' deyince,

Hızır şöyle dedi:

Akşam namazını kıldığın zaman kalk ve yatsı namazına kadar hiç kimse ile konuşmaksızın namaz kılmaya devam et ve bütün himmetini kıldığın namaza hasret. Kılacağın namazın iki rek'atında bir selâm ver ve her rek'atta bir defa Fatihayı, üç defa da ihlâs-ı Şerifi oku. Namazını bitirdiğin zaman hiç kimse ile konuşmaksızın evine dön, evinde iki rek'at namaz daha kıl. Bu iki rek'atın her birinde Fâtiha ile yedi kere İhlâs-ı Şerifi oku. Selâm verdikten sonra secdeye kapan ve yedi defa Allah'tan günâhlarının affını talep ederek şu duâyı oku:

Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah herşeyden daha yücedir, günâhtan dönüş ve ibâdete yöneliş, ancak yüce ve büyük olan Allah'ın kuvvetiyle mümkündür.

Bu duâyı yedi defa tekrar et, sonra başını secdeden kaldır, normal bir şekilde otur ve ellerini kaldırarak şöyle duâ et:

Ey hayy, ey kayyum, ey celâl ve ikram sahibi, ey geçmişlerin ve geleceklerin mabudu, ey dünya ve âhiretin rahman ve rahîmi! Yârab, Yârab! Yâ Allah, yâ Allah, yâ Allah. . .

Sonra ellerin kalkık olduğu halde ayağa kalk ve yine aynı duâyı tekrar et. Sonra istediğin yerde sağ kol üzerinde yüzün kıbleye dönük olduğu halde uyu. **Rasûlüllah**'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salât ve selâm getir ve uyku tutuncaya kadar salâvat okumaya devam et.

Bu sözlerden sonra Hızır'a dedim ki: İstiyorum ki bu duâları kimden dinlediğini de öğreneyim'.

Bu suâlime karşılık Hızır şöyle dedi:

Ben, **Hazret-i Muhammed**'in bu duâyı öğrendiği ve kendisine vahyedildiği sırada yanında hazır bulundum. Benim de hazır bulunduğum bir mecliste ona bu duâ öğretildi. Ben de **Hazret-i Muhammed**'e bu duâyı öğretenden öğrendim! (91)

Bu duâ ve namaza tam bir yakîn ve doğru bir niyyetle devam eden kimse, ölmezden önce **Hazret-i Peygamber**i rüyasında görür. Bazı kimseler buna devam etmiş ve rüyasında Cennet'e girdiğini, orada peygamberleri ve **Rasûlüllah**'ı görmüştür. Böylece **Rasûlüllah**, kendisi ile konuşmuştur ve kendisini tanımıştır.

Kısaca, akşam ve yatsı namazlarının arasını ihyâ etme fazileti hakkında birçok hadîs rivâyet edilmiştir. Hattâ **Rasûlüllah**'ın âzadlısı Ubeydullah'a '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) farz namazdan başka herhangi bir namazın kılınmasını emreder miydi?' diye sorulduğunda, Ubeydullah (radıyallahü anh) 'Akşam ve yatsı namazlarının arasında nafile namaz kılmayı emrederdi' demiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir kimse akşam ile yatsı arasında namaz kılarsa, işte onun bu namazı Evvâbin'in namazıdır! (92)

Esved şöyle anlatır: 'Akşam ile yatsı arasında İbn Mes'ûd'a her gittiğimde onu namaz kılarken görürdüm. Kendisine neden böyle yaptığını sorduğumda, şöyle dedi: 'Bu saat, gaflet saatidir de ondan. . . '

Enes (radıyallahü anh) , Secde sûresinin 16. ayetinin bu namaz hakkında nâzil olduğunu söylerdi: ' (Onlar, o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar, rablerinin azabından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak duâ ederler'.

Ahmed b. Ebî'l-Havarî şöyle der: Ebû Süleyman ed-Dâranî'ye şöyle sordum:

- Gündüzleri oruç tutup, akşam ile yatsı arasında yemek yemem mi sence daha iyidir; yoksa gündüzleyin oruçsuz olup, akşam ile yatsı arasını nafile ibâdetle ihyâ etmem mi?

-İkisini de yap!

Eğer **ikisi**ni birden yapmak mümkün değilse, ne yapmalıyım?

O zaman, gündüz nafile orucu tutma, akşam ile yatsı namazlarının arasını ihyâ et!

10-19

Geceleri İbadete Kalkmanın Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Rabbin senin gecenin üçte **ikisi**nden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını; seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Geceyi ve gündüzü takdir eden Allah, sizin onu sayamayacağınızı bildiği için sizi affetti. Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. (Müzzemmil/20

Gerçekten gece kalkmak daha oturaklı ve söz daha etkilidir. (Müzzemmil/6)

Onlar o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için yataklarından kalkarlar. (Secde/16)

Yoksa âhiretin azabından korkarak ve rabbinin rahmetini umarak o gece saatlerinde kalkıp secde ve kıyam halinde ibâdet eden mi? (Ey Rasûlüm, onlara) de ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak gerçek akıl sahipleri anlar. (Zümer/9)

Onlar ki rablerine secdeler ve kıyamlar yaparak geceyi geçirirler. (Furkan/64)

Bir de sabırla ve namazla Allah'dan yardım isteyin. (Bakara/45)

Denildi ki; buradaki namaz, geceleyin kalkıp ibâdet etmek demektir. Gece ibâdetine sabır ile yardım edilir ve böylece nefse karşı açılan mücahede, zaferle sonuçlanır.

Hadîsler

Bu konudaki haberlerden biri de **Rasûlüllah**'ın şu mübarek sözüdür:

Herhangi biriniz uyuduğu zaman; **şeytan** onun tepesinde üç düğüm bağlar. Bağladığı her düğümün yerine şu cümleyi nakşeder: 'Senin üzerinde uzun bir gece vardır, o halde uyu". Bu bakımdan eğer o kimse uyanıp Allah'ı zikrederse, o düğümlerden biri çözülür. Abdest aldığında biri daha çözülür. Namaz kıldığı takdirde **üçüncüsü** de çözülür ve böylece neşeli ve müsterih bir şekilde sabahlar. Aksi takdirde neşesiz ve tembel olarak sabahlar. (93)

Başka bir haberde, Hazret-i Peygamberin yanında sabahlara kadar mışıl mışıl uyuyan bir kişinin

halinden bahsedildiğinde, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'O öyle bir kişidir ki, onun kulağına **şeytan** işemiştir'. (94) Yine bir haberde şöyle denilmiştir:

Şeytanın buruna çekilecek enfiyesi, ağızdan alınacak ilacı, göze sürülecek sürmesi (gözotu) vardır, **şeytan**, bir kimseye enfiyesinden çektirdiği zaman, ahlâkı bozulur; ilacından yedirdiği zaman dili şerri konuşmak sûretiyle kötüleşir ve onun gözüne sürmesinden çektiği zaman da, bütün gece sabahlara kadar uyur. (95)

İki rek'at namaz vardır ki o iki rek'at namazı, gecenin ortasında kılmak, kul için dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Eğer ben ümmetimin bu hususta zorluk çekeceğinden korkmasaydım, muhakkak onlara bu iki rek'at namazı farz kılardım. (96)

Sahih'de Câbir (radıyallahü anh) **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi rivâyet eder:

'Gecenin bir saati vardır ki, müslüman bir kul o saatte **Allahü teâlâ**'dan hangi hayırlı işi isterse, **Allahü teâlâ** kendisine onu ihsan buyurur'. Hadîsin başka bir rivâyeti şöyledir: 'Kul o saatte dünya ve âhiret hayrını Allah'tan istediğinde, Allah verir. O saat ise, her gecede vardır'. (97)

Muğire b. Şu'be şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ayakları kabarıp patlayıncaya kadar gece ibâdetine devam ederdi. Kendisine denildi ki: 'Acaba **Allahü teâlâ**, senin geçmiş ve gelecek günâhlarını affetmedi mi?' **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ben, Allah'a çokça şükreden bir kul olmayayım mı?' dedi. (98) Bu sözünün mânâsından anlaşılır ki, onun bu türlü ibâdetleri, rütbesinin artmasından kinâyedir. Çünkü şükretmek, (nimetin) artmasına vesiledir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Andolsun, eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artırırım. (İbrahim/7) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ey Ebû Hüreyre! İster misin, Allah'ın rahmeti hayatta, ölümde, kabirde ve haşre gönderildiğin zaman senin üzerinde olsun? (Eğer bunu istiyorsan) geceleyin kalk, rabbinin rızasını tahsil etmek için namaz kıl. Ey Ebû Hüreyre, evinin köşesinde namaz kıl. Böyle yaptığın takdirde senin evinin nûru göklerde ve yerde yıldızların nûrunun parladığı gibi parlayacaktır. "

Gece ibâdetini kaçırmayın, çünkü gece ibâdeti, sizden önceki sâlihlerin âdetidir. Zira gece ibâdeti Allah'a (mânen) yaklaşmak olduğu gibi günahların da kefaretidir. Bedendeki hastalığı giderici ve günâhtan alıkoyucudur. (100)

Gece ibâdeti, bir kimsenin âdeti ise, fakat o ibâdetini yapmasına uyku fırsat vermezse, kendisine namazının ecri yazıldığı gibi, uykusu da kendisine sadakadır. (101)

Hazret-i Peygamber Ebû Zer el-Gıfârî'ye hitâben şöyle demiştir:

-Eğer sefere gitmek istersen, onun için hazırlık yapar mısın?

-Evet.

O halde kıyâmet yolunun seferi nasıl olur ey Ebû Zer? O gün sana fayda verecek şeyleri haber vereyim mi?

-Anam babam sana fedâ olsun ey **Allah'ın Rasûlü**! Evet!

Sıcak günde, mahşer günü için oruç tut. Kabrin vahşeti için gecenin zifiri karanlığında iki rek'at namaz kıl. Büyük işlere hazırlıklı olmak için hacc yap. Miskine sadaka ver. Doğru söyle veya çirkin sözlerden kaçın. (102)

Rivâyet ediliyor ki **Rasûlüllah** zamanında bir zat var idi, halk yataklarına girdiğinde ve gözlere uyku geldiğinde o zat kalkar, namaz kılar ve Kur'ân okurdu. Devamlı bir şekilde 'Ey ateşin rabbi! Beni ateşten koru!' derdi. Böylece **Rasûlüllah** bir ara onu dinlemek için geldi ve kendisini dinledi. Sabahladığı vakit kendisine şöyle hitap etti: 'Ey Filân! Neden Allah'tan cenneti istemedin?' O zat 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben daha oraya varmadım ve amelim cenneti istemeye elverişli değil'. Bu **cevap** karşısında kalan **Hazret-i Peygamber**'e az bir zaman sonra Cebrail (aleyhisselâm) gelip şöyle demiştir:

Ey Muhammed! Filâna söyle ki, Allah onu ateşten korudu ve cennete dâhil etti.

Cebrail **Rasûlüllah**'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle der:

İbn Ömer ne iyi bir insandır, eğer geceleri de namaz kılsa. . .

Bunun üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbn Ömer'e Cebrail'in sözünü nakletti. Bu müjde ile karşılaşan İbn Ömer de bundan sonra devamlı olarak gece namazını kıldı.

Nafî diyor ki: İbn Ömer, geceleyin namaz kılar, sonra şöyle derdi. 'Ey Nafî! Biz seher vaktine girdik mi?' Ben 'hayır' derdim. O yine kalkıp namaza devam ederdi. Sonra 'Ey Nafî! Biz seher vaktine girdik mi? 'Ben evet derdim .

Hazret-i Ali şöyle demiştir; 'Hazret-i Yahya b. Zekeriya (aleyhisselâm) bir ara arpa ekmeğinden doya doya yedi ve o gece sabaha kadar uyuyup virdini terketti. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine şöyle vahiy gönderdi:

Ey Yahya! Acaba benim evimden daha hayırlı bir ev mi buldun, yoksa benim komşuluğumdan daha iyi bir komşuluk mu buldun? Ey Yahya! İzzet ve celâlim hakkı için, eğer Firdevs'î görmüş olsaydın bedenindeki yağ erir ve nefsin ona kavuşmak için tenini terkederdi. Eğer sen, cehennemi bir defacık görmüş olsaydın, onun dehşetinden erirdin. Göz yaşlarından gözlerinden irinler akmaya başlardı ve Mesuh'tan sonra (Benî İsrail zamanında âbidlerin giydiği ve kara yünden yapılmış bir nev'i elbise) deri (veya demir) elbiseyi giyerdin.

Hazret-i Peygamber'e şöyle denildi:

'Filân adam, bütün gece namaz kılıyor, sabahladığı zaman hırsızlık yapıyor, (bunun hali ne olacak?) ' denilmesi üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Onun yaptığı ibâdet, birgün onu yaptığı kötülükten menedecektir' buyurdu. (103)

-Allah o kişiden razı olsun ki, geceleyin kalkar, namaz kılar, sonra eşini uyandırır, o da namaz kılar; eğer eşi uyanmak istemezse yüzüne su serper. (104)

Allah, o kadından razı olsun ki, geceleyin kalkıp namaz kılar ve daha sonra kocasını uyandırır, o da namaz kılar. Eğer kocası uyanmazsa, onun yüzüne su serpmek suretiyle onu uyandırır. (105)

Kim geceleyin uyanır ve hanımını da uyandırır, sonra da ikişer rek'at namaz kılarlarsa, Allah'ı çokça zikredip anan, erkek ve kadınlar zümresine yazılırlar. (106)

Farz namazdan sonra en faziletli (nafile) namaz gece namazıdır. (107)

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim hizbinin (Kur'ândan okunan bir miktarın) tamamını veya bir kısmını tamamlamadan uyuyup geceleyin kalkmazsa, sonra o hizbini sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, sanki onu geceleyin okumuş gibi kendisine sevap yazılır. (108)

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) gece virdinden bir ayet okuyamadığı zaman, bayılıp düşer, adetâ hasta ziyareti gibi kendisini ziyarete gelirlerdi.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) gözleri uykuya daldığında kalkar, gece ibâdetine başlardı. Sabaha kadar arı kovanından gelen ses gibi sesi işitilirdi.

Süfyân es-Sevrî (radıyallahü anh) bir gece doya doya yemek yedi. Bunun üzerine kendisini kasdederek 'Eşeğin yemi arttıkça, çalışması da artırılır' deyip, o gece, sabaha kadar ibâdet etti.

Tâvus (radıyallahü anh) yatağının üzerine uzandığı zaman, ateşe tutulan sac üzerinde tenelerin zıplaması gibi hareketler yapardı. Sonra kalkar, sabaha kadar namaz kılardı. Sonra şöyle derdi: 'Cehennemi anmak ve hatırlamak, âbidlerin uykusunu kaçırmıştır'.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Gecenin zahmetinden daha şiddetli ve nefse daha ağır gelen ve bir de şu malın Allah yolunda infâk edilmesinden daha zor olan bir amel tanımıyorum'. Bu sözden sonra Hasan-ı Basrî'ye şöyle denildi: 'Teheccüd namazını kılanlara ne oluyor ki, yüzleri herkesin yüzünden daha iyi parlıyor?' Hasan-ı Basrî 'Onlar, Rahman ile başbaşa kaldıkları için Rahman nûrundan onlara bir nûr giydirmiştir' dedi.

Sâlihlerden biri seferden geldi. Kendisine bir döşek serildi. Döşek üzerinde o gecenin virdini geçirecek kadar uyku uyudu. Bundan sonra hiçbir zaman döşek üzerinde uyumamak üzere yemin etti. . . (109)

Abdülaziz b. Ebî Avvad gece olduğu zaman yatağına gelir, eliyle yatağı sıvazlar; 'muhakkak, sen yumuşaksın. Allah'a yemin ederim cennette senden daha yumuşak yatak vardır' deyip kalkar, bütün gecesini ibâdetle ihyâ ederdi.

Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: 'Geceyi ilk başından ibâdetle karşılarım. Fakat uzunluğu her ne kadar beni korkutuyorsa da aldırış etmeyip, Kur'ân okumaya başlarım. Böyle sabahladığım halde yine de ibâdetten doymuş değilim'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Kişi, günâh işler ve işlediği günâhtan ötürü gece ibâdetinden mahrum olup (bu büyük hazineyi elden kaçırır) '.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Gecenin ibâdetine ve gündüzün orucuna muktedir olmadığın zaman,

bilmiş ol ki sen mahrumsun. Ayrıca günâhların da çoğalmıştır'. (110)

Sile b. Uşeyn (radıyallahü anh) bütün gece namaz kılar, seher zamanı geldiğinde şöyle derdi: 'Ey rabbim! Benim gibi bir kimse cenneti istemez. (Çünkü yüzüm yok) . Fakat beni rahmetinle cehennemden koru!'

Bir adam, hükemadan birisine 'Ben gece ibâdetine kalktığım zaman zayıflıyorum; (bana ne tavsiye edersin?) ' deyince, o da şöyle bir tavsiyede bulundu: 'Ey kardeşim! Ne gündüzleri Allah'a isyan et, ne de geceleri ibadete kalk!'

Hasan b. Sâlih'in bir cariyesi vardı. O câriyeyi birisine sattı. Gece yarısı olduğu zaman câriye kalktı ve şöyle dedi:

-Ey evin sâkinleri! Namaza! Namaza!

-Galiba sabahladık, fecr oldu mu?

-Siz farz namazlardan başka namaz kılmıyor musunuz?

-Evet, biz farzdan başka namaz kılmıyoruz.

Bunun üzerine câriye, Hasan b. Salih'in yanına gelip, şöyle dedi. 'Ey efendim! Beni öyle birilerine satmışsın ki, farz namazdan başka namaz kılmıyorlar. Beni geri al!' O da geri aldı.

Rebî şöyle demiştir: 'Ben, İmâm-ı Şâfiî'nin evinde birçok gece yattım. Geceleri az bir zaman uyurdu.

Ebû Cuveyriye şöyle der: "Ben Ebû Hanîfe ile altı ay arkadaşlık yaptığım hâlde, bu müddet zarfında bir tek gece bile yanını yere koyarak yattığını görmedim. Ebû Hanîfe, ilk zamanlarında gecenin yarısını ibâdetle ihyâ ederdi. Fakat bir ara bir cemaatin yanından geçti. O cemaat, fısıldaşarak birbirlerine dediler ki: 'Bu kişi bütün geceyi ibâdetle ihyâ ediyormuş'. Bu sözü işiten Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) 'Bende olmayan bir vasıfla vasıflandırılmaktan utanırım' deyip, bundan sonra bütün geceyi ihyâ etmeye başladı".

İmâm-ı A'zam'ın geceleyin yatmak için yatağının olmadığı söylenir.

Mâlik b. Dinar (radıyallahü anh) bir gece, akşamdan sabaha kadar şu ayeti durmadan tekrar etti:

Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, kendilerini îman edip sâlih ameller işleyenler gibi yapacağız, hayat ve ölümlerini bir tutacağız mı sandılar? Ne fena hüküm veriyorlar! (Casiye/21)

Muğire b. Habib şöyle anlatır: Mâlik b. Dinâr yatsı namazından sonra kalkarak abdest aldı. Sonra seccadesine yönelip sakalına yapıştı. Göz yaşları âdeta kendisini boğmaktaydı ve şöyle dedi:

Ey Allahım! Mâlik kulunun bu ak tüylerini ateşe harâm kıl. Ey rabbim! Cennetin sâkinlerini cehennemin sâkinlerinden ayırdetmek ve bölmek senin şânındandır. Acaba Mâlik kulun, hangi sınıfa dâhildir? Acaba bu iki evden hangisi Mâlik kulunun evidir?

Fecr doğuncaya kadar Mâlik b. Dinâr bu sözleri tekrar edip durdu.

Mâlik b. Dinâr diyor ki: 'Bir gece virdimi unutup uyumuştum. Bir de rüyamda gördüm ki, mümtaz

bir güzelliğe sâhip bir câriye, elinde bir parça kağıt olduğu halde bana 'Sen bu kağıdı okuyabilir misin?' diye sordu. Ben 'Evet okuyabilirim' dedim. Bunun üzerine cariye, kağıdı elime tutuşturdu. Kağıtta şunlar yazılıydı:

Lezzetler ve temenniler, seni cennetlerdeki uysal ve beyaz (elâ gözlü) , hurilerden meşgul mü etti? Oysa cennette ebedî olarak yaşarsın, ölüm de yoktur ve cennetlerde güzel hurilerle beraber zevk u safâ sürersin. Uykundan uyan. Zira Kur'ân ile teheccüd kılmak uykudan daha hayırlıdır. (111)

Anlatıldığına göre Mesrûk hacca gittiğinde, Mekke'de kaldığı müddetçe hiçbir gece secde hâlinde olmaksızın uyumadı. Bütün uykusu secde hâlinde idi.

Abidlerden olan Ezhar b. Muğis şöyle anlatır: Rüyamda ehl-i dünya kadınlarına benzemeyen bir hatun gördüm. Kendisine dedim ki:

-Sen kimsin?

-Ben hurilerdenim.

-O halde benimle evlenir misin?

-Beni efendimden iste ve mehrimi ver de evlenelim,

-Senin mehrin nedir?

-Uzunca süren teheccüd ibâdetinin yapılması!

Yûsuf b. Mihran şöyle demiştir: 'Allah'ın arşının altında horoz şeklinde bir melek vardır. Pençesi inciden, ibiği yeşil zeberceddendir. Gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman, iki kanadını çırpar ve öterek şöyle der: 'İbâdete kalkanlar, kalksınlar!' Gecenin yarısı geçtiği zaman, yine kanatlarını çırparak bağırıp şöyle der: 'Teheccüd kılanlar kalksınlar!' Gecenin üçte **ikisi** geçtiği zaman kanatlarını çırparak, bağırıp şöyle der: 'Namaz kılanlar kalksınlar!' Fecirde ise kanatlarını çırptıktan sonra bağırarak şöyle der: 'Günahları boyunlarına asılı olduğu halde gâfiller kalksınlar'.

Söylenildiğine göre, Vehb b. Münebbih el-Yemanî, otuz sene yanını yere koymamıştır. Kendisi şöyle demektedir: 'Evimde bir **şeytan** görmem, bir yastığı görmekten bana daha sevimli ve kolay gelir. Çünkü yastık, insanı uykuya dâvet etmektedir'. Vehb'in, ortası hurma lifi ile dolu ve deri yüzlü yastığımsı bir şeyi vardı. Uyku kendisini zorladığı zaman, göğsünü onun üzerine koyup birkaç defa sayıklar, sonra uykudan ürkerek derhal namaza kalkardı.

Seleften Rukbe b, Muskale şöyle anlatır: 'Rüyamda izzet sâhibi Allah'ı gördüm ve şöyle dediğini işittim: İzzet ve celâlim hakkı için Süleyman et-Teymî kulumun yattığı yeri keremimle donatacağım. Çünkü o kırk sene sabah namazını yatsı abdestiyle kıldı'.

Denilir ki: Bu zâtın ictihadına göre uyku kalbe karıştığı zaman abdest bozulur.

Kur'ân'dan önce inmiş semâvî kitapların bazılarında **Allahü teâlâ**'dan şu söz rivâyet edilmektedir: 'Benim gerçek kulum, kalkmak için horozların ötüşünü beklemeyen kimsedir'.

10-20

Gece İbadetine Kalkmayı Kolaylaştıran Zâhirî Sebepler

Gece ibâdeti halkın avam tabakası için zordur. Ancak zâhir ve bâtında gece ibâdetini kolaylaştıran şartları yerine getirmeye muvaffak olan (havass) kimseler için ise kolaydır. Bu ibadeti kolaylaştıran zâhirî şartlara gelince, onlar dört tanedir:

1. Fazla yememek, fazla içmemek ve dolayısıyla uykunun kendisine galip gelip gece ibâdete kalkmayı ağırlaştırmamaktır.

Şeyhlerden bazıları her gece sofranın başında dikilip şöyle diyordu:

- Ey mürid kitleleri! Fazla yemeyiniz ki, fazla içmeyesiniz ve dolayısıyla çok uyumuş olmayasınız. Bunu yaptığınız takdirde ölüm ânında çok üzüntü duymuş olacaksınız! Mideyi yemeğin ağırlığından hafifletmek, bu konuda en büyük temeldir.

2. Âzâlarını yorucu ameller yapmak sûretiyle nefsini bıktırmamaktır. Çünkü böyle yapıldığı takdirde âsab bozukluğu meydana gelir! Bu hastalık ise, fazla yemek gibi uykuyu celbedici bir hastalıktır.

3. Gündüz kaylulet uykusunu terketmemektir. Çünkü kaylulet uykusu gece ibadetine yardım eden bir Sünnet-i seniyyedir. (112)

4. Gündüz günah işlememek. Çünkü günahlar kalbi katılaştırır. Kalp ile rahmet sebeplerinin arasına bir perde gerilir.

Bir kişi Hasan-ı Basrî'ye (radıyallahü anh) şöyle der: 'Ey Ebû Said! Ben sapasağlam olarak uyuyorum ve gece ibadetine kalkmayı da seviyorum. Bunun için abdest suyumu hazırlıyorum. Fakat buna rağmen kalkamıyorum, sebebi ne ola ki?' Hasan (radıyallahü anh) 'Senin günahların sani sımsıkı bağlamış da (ondan kalkamıyorsun!) ' der.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) , çarşıya girdiği zaman alışveriş yapanların fuzulî ve mânâsız konuşmalarını dinleyip şöyle derdi: 'Zannedersem bu kimselerin gecesi kötü bir gecedir. Çünkü bunlar kaylulet uykusunu uyumuyorlar'.

Süfyân es-Sevrî şöyle der: 'İşlediğim bir günahtan ötürü beş ay gece ibâdetinden mahrum oldum'. Kendisine 'O işlediğin günâh neydi?' diye sorulduğu zaman "Bir kişiyi ağlarken gördüm. İçimden 'Bu adam samimi değil, riyakârdır' demiştim".

Seleften biri şöyle anlatır: Gürrez b. Vebre'nin huzuruna girdiğimde, onu ağlarken buldum. Kendisine şöyle sordum:

Aile efradından birinin ölüm haberi mi geldi ki, bu şekilde ağlıyorsun?

-Ondan daha kötü!

-Seni şiddetle sarsan bir hastalık mı var?

-Daha da kötü!

-O halde neymiş o?

Benim kapım kilitli, perdelerim sarkık olduğu halde ben bu gece kalkıp virdimi okumadım. Bunun sebebi mutlaka yaptığım bir günâhtan ileri gelmektedir. Oysa hayr, başka bir hayra insanı çağırmakta, şer ise, şerre çağırmaktadır. Hayr ve şerrin her **ikisi**nin de azı çoğuna sürükler!

İşte bu hikmete binâen Ebû Süleyman Dârâni 'Bir kimsenin cemaatla kılınması gereken namazını bu şekilde kılmaması, mutlaka işlediği bir günâhtan ileri gelmektedir!' ve 'Gece ihtilâm olmak cezadır, cenâbet olmak uzaklıktır' derdi.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'Ey miskin insan! Oruç tuttuğun zaman düşün, kimin yanında ve neyle iftar edeceksin? Zira kul, bazen bir lokmayı yer, o lokma onun kalbini istikametten saptırır ve o kalp, ilk durumuna bir türlü artık dönemez olur. Çünkü bütün günahlar kalbin kasvetini artırır ve gece kalkmasına mâni olur. Bütün günâhlardan daha fazla menfi tesir yapan şey, haram yemektir. Helâl lokma ise, kalbin temizlenmesine tesir edip kalbi hayra doğru sürükler. Onun yaptığı bu müsbet tesir, belki de hiçbir ibâdetten elde edilemez. Kalpleri deneme ile murakabe eden ve ilanı nizamın şahidliğiyle bu durumları sabit olanlar helâl lokmayı bilirler'.

Bu sırra binâen seleften biri şöyle demiştir: 'Nice lokmalar vardır ki, insanı gece ibâdetinden menederler! Nice düşünce ve bakışlar vardır ki, bir sûreyi okumaktan insanı meneder! Kul bir lokmayı yer veya bir harekette bulunur, ondan ötürü bir sene gece ibâdetinden mahrum olur! Nasıl ki, (gerçek şekilde) namaz kılmak, insanı her türlü fuhşiyat ve kötülük yapmaktan menediyorsa, fuhşiyat yapmak da öylece insanı namaz kılmaktan ve diğer hayırlı işleri yapmaktan meneder!'

Dinever şehrinde gardiyanlık yapanlardan biri şöyle diyor: "Ben otuz küsür sene gardiyanlık yaptım. Geceleyin suç üstü yakalananların hepsine 'Cemaatle yatsı namazını kıldın mı?' diye sorardım. Onlar da 'hayır' cevabını verirlerdi". İşte bu hâdise, cemâatin insanı fuhşiyat ve kötülükleri yapmaktan menedişine delâlet etmez de, neye delâlet eder?

10-21

Gece ibadetine Kalkınayı Kolaylaştıran Bâtınî Sebepler

Gece ibadetini kolaylaştıran bâtınî sebepler dört tanedir.

1. Kalbin müslümanlara buğzetmekten, **bid'atlar**dan ve dünya kaygusundan pâk bulunmasıdır. Zira kalbinin bütün himmetini dünya işlerine hasreden bir kimsenin gece kalkıp ibadet etmesi mümkün değildir. Eğer kalkarsa da namazı hakkında değil, dünya kayguları hakkında düşünmeye dalar, vesveselerin içerisinde kıvranıp durur. Böyle bir kimsenin benzeri hakkında şöyle denilmiştir:

Kapıcı bana senin uykuda olduğunu haber verdi. Hâlbuki sen uyanık olduğun zaman da uyuyorsun!

2. Emelin kısaltılmasıyla beraber kalpten ayrılmayan ezici bir korkudur. Kişi âhiretin şiddetlerini, cehennemin o korkunç derekelerini düşündüğü zaman, elbette uykusu kaçar, tedbir alması ve hazırlıklı bulunması iştiyâkı oldukça kabarır. Nitekim Tavus b. Keysan şöyle demiştir: 'Cehennemin hatırlanması, âbidlerin uykusunu kaçırır!'

Basra'da Süheyl adlı bir köle bütün geceyi ibadetle ihyâ ederdi. Sâhibesi bir gün kendisine şöyle

der:

-Senin geceleyin ibâdet edişin gündüz çalışmalarına zarar veriyor.

-Süheyl (kendisini kastediyor) ateşi hatırladığı zaman, uyku onu tutmaz!

Yine bütün geceyi ihyâ eden başka bir köleye şöyle denmiş:

-Neden böyle yapıyorsun?

-Ateşi hatırladığım zaman, korkum kabardıkça kabarır.

Cenneti düşündüğüm zaman da şevkim yükseldikçe yükselir. Bu bakımdan uyumaya kudretim yok!

Zünnûn-i Mısrî şöyle, demiştir:

Kur'ân, va'd ve vaîd ile gözleri gecelerde uyumaktan menetmiştir.

Onlar celâl sahibi hükümdarın kelâmını dinlemişlerdir. Bunun için onların boyunları, Zilletlerini Allah'ın izzeti önünde göstermek için O'nun rahmetine eğildi.

Yine aynı mânâyı ifade etmek için şöyle demişlerdir: Ey uzun uykulu ve uzunca gafletlere dalan insan! Çok uyku birçok hasret ve üzüntüleri gerektirir. Bil ki kabirde eğer oraya inersen (ki ineceksin) Ölümden sonra bir uyku vardır ki, uzadıkça uzar. .

Yine orada işlediğin günahlardan

Ve sevaplardan ötürü senin için döşek yakılmıştır.

Ölüm meleğinin geceleyin ansızın gelmeyeceğinden emin misin?

Oysa nice emin kimseler vardır ki, Kapıları geceleyin ansızın çalınmıştır İbn Mübarek şöyle demiştir:

Gece, zifirî karanlığa büründüğü zaman, onu kucaklarlar.

Rükû'da oldukları hâlde üzerlerine şafak doğar.

Korku, uykularını kaçırmıştır.

Bunun için dimdik ayaktalar.

Dünyada emin olanlar ise, mışıl mışıl uyumaktadırlar.

3. Gece ibâdetinin faziletini bu konuya delâlet eden âyet, haber ve eserleri dinlemek sûretiyle bilmeli ki, ümidi kuvvetlensin ve sevaba karşı şevki artsın. Şevk de kendisini daha fazla sevap ve cennetlerin derecelerini elde etmeye teşvik etsin. Nitekim hikâye ediliyor ki, sâlihlerden birisi gazadan dönerken hanımı kendisi için

(yumuşacık bir) yatak seriverdi ve (yatağın üzerinde) oturarak kendisini beklemeye başladı. O ise camiye girdi, sabaha kadar aralıksız ibâdete devam etti. Hanımı 'Seni uzun bir süre bekledim;sen ise seferden dönüş yaptığın hâlde sabaha kadar namaz kıldın?' deyince, o zat 'Ben bütün gece cennet hurilerinden birisini düşündüğüm için seni ve evi unuttum. Müstakbel sevgilimin aşkı ile gecenin

bütününü ibadete hasrettim' dedi.

4. İbâdete teşvik eden gizli vesilelerin en şereflisi bulunan **dördüncü** vesile, Allah'ı sevmek, ibadetinde konuştuğu her harf ile rabbine münâcaat ettiğine, rabbinin ise kalbine gelen mânâları bile müşahade etmekle beraber, her hâline vâkıf ve muttali olduğuna sarsılmaz bir tarzda inanmaktır. Yine inanmalı ki kalbine gelen o mânâlar da Allah'tan gelen ve kendisiyle yaptığı hitap ve konuşmalardır. Bu bakımdan kul Allah'ı sevdiği zaman, şüphesiz ki, Allah ile başbaşa kalmayı da sever ve onun münâcâtından lezzet alır. Böylece sahibi ile yaptığı münâcattan lezzet duymayı uzak bir ihtimal saymak uygun değildir. Zira böyle bir lezzetin varlığına hem akıl, hem de nakil şâhidlik eder!

Aklın Şahidliği

Güzelliğinden ötürü herhangi bir şahsa veya nimet ve servetinden dolayı pâdişaha aşık olanın hâli dikkate alınsın ve ibretle bakılsın ki, bu âşık, mâşuku ile başbaşa kaldığında münâcâtından nasıl lezzet alıyor? Tâ sabahlara kadar nasıl da uyku kendisini tutmuyor?

Şayet 'Güzele bakmak insana bir zevk verir. **Allahü teâlâ** ise, görülmez' dersen; bil ki, eğer güzel olan sevgili perdenin arkasında veya karanlık bir evde bulunuyorsa dahi âşık ona bakmaksızın ve hiçbir şey ummaksızın sadece O'nun komşusu olmaktan lezzet, O'na âşık olduğunu izhâr etmek ve duyulacak bir yerden ağzıyla bunu ikrar etmekten zevk alır. Her ne kadar onun böyle olduğu sevgiliye mâlum ise de. . .

Eğer 'Âşık mâşukun cevabını bekler ki onun cevabını işitmekle lezzetlensin. Oysa **Allahü teâlâ**'nın konuşmasını kulağıyla dinleyemez' dersen; bil ki, Allah'ın âşığı olan zât, Allah'ın kendisine **cevap** vermeyeceği ve bütün sızlanışlarına rağmen sükût edeceğini bilir. Bu bakımdan Allah âşığının da hâlini Allah'a arzetmekten alacağı bir lezzet ve gizlisini O'nun huzuruna çıkarmasından elde edeceği bir zevk vardır. Nasıl mı? Allah'a yakîn derecesinde inanan bir kimse, münâcâatı esnasında hatırına gelen her şeyi Allah'tan diler ve dolayısıyla lezzet alır. Pâdişah ile başbaşa kalıp, gece karanlığında ihtiyaçlarını pâdişaha arzeden bir kimse, pâdişahın vereceği nimetleri umduğundan ötürü lezzetlendiği gibi. . . Oysa Allah hakkındaki ümit daha doğru ve Allah nezdindeki nimet daha hayırlı, daha devamlı ve başkasının yanındaki nimetlerden daha faydalı ve garantilidir. Bu bakımdan tenhalarda ihtiyacını Allah'a arzeden bir kimse nasıl olur da bu arzedişinden lezzet almaz?

Naklin Şahidliği

Bu hakikatin varlığına gece ibadetine devam edenlerin o ibâdetten lezzet aldıkları, âşıkın visal gecesini kısa saydığı gibi geceyi kısa saydıkları şâhidlik etmekte ve delil olmaktadır.

Hatta aşıklardan birine 'Gece ile aran nasıl?' diye sorulduğunda, şöyle demiştir: 'Ben onu hiçbir zaman doyasıya görmedim. Çünkü yüzünü bana gösteriyor, daha bakmadan dönüp gidiyor'.

Başka biri de şöyle der: 'Benimle gece iki koşu atıyız; bazen o beni geçer, şafağa varır, bazen de beni düşünmekten keser'.

Yine aşıklardan birine 'Senin için gece nasıl geçiyor?' denildiğinde, şöyle demiştir: 'Benim için gece bir saattir. O saatte iki durum arasındayım, Geldiği zaman onun karanlığı ile seviniyorum, doğduğu

zaman onun fecri ile üzülüyorum. Ondan ötürü, sevgim, şimdiye kadar hiç bir zaman tamam olmuş değildir'.

Ali b. Bekkâr şöyle demiştir: 'Kırk seneden beri fecrin doğuşundan başka beni üzen birşey olmamıştır'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Güneş battığı zaman, rabbimle başbaşa kalacağım için karanlığa seviniyorum, doğduğunda halkın gelip beni meşgul edeceğinden korktuğumdan ötürü üzülüyorum'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir: 'Gece ehli, gecelerinden, oyun ehlinin oyunlarından aldıkları lezzetin daha âlâsını alırlar. Eğer gece olmasaydı dünyada kalmayı sevmezdim'. Yine şöyle demiştir: 'Eğer **Allahü teâlâ**, gece ehline amellerinin sevabına karşılık olarak onlara verdiği lezzeti saysaydı, muhakkak ki o zevk amellerinin sevabından daha fazla olurdu'.

Alimlerden biri şöyle demiştir: 'Cennet ehlinin nimetine benzer bir vakit (nimet) dünyada yoktur. Meğer ki, Allah'a yalvarıp duran kimselerin kalplerinde taşıdığı gece münâcâtının tadı ve zevki ola. . . '

Biri de şöyle demiştir: 'münâcât lezzeti dünyadan değildir. O lezzet ancak cennettendir. **Allahü teâlâ** onu velî kullarına izhar buyurmuştur. Onlardan başkası o lezzeti duyamaz'.

İbn Münkedir113 şöyle demiştir: 'Dünya lezzetlerinden ancak üç şey kalmıştır: a) Gece ibâdeti, b) Arkadaşların bir araya gelmesi, c) Cemâatle kılınan namaz'.

Âriflerden biri şöyle der: **Allahü teâlâ**, seherlerde uyanık kullarının kalplerine bakar ve onların kalplerini nûrlarla doldurur.

Böylece ilâhî faydalar onların kalplerinin üzerine yağar, kalpler nûrlanır, sonra onların kalplerinden o şifalar (nûrlar) gâfillerin kalplerine serpilir'.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** seher zamanında cennete bir bakış yapar; bunun üzerine cennet parıl parıl parlayıp ışıklarla donatılır, sonra tir tir titrer, yaklaşır, güzelliği gittikçe artar ve bir milyon kat daha genişler. Sonra cennet der ki: 'muhakkak Mü'minler felâha kavuşur'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

Ey cennet! Ne mutlu sana! Hükümdarlara mahsus saraylardan ibaretsin, İzzet, celâl ve yüceliğime yemin ederim, sende cebbar, cimri, mütekebbir ve gururlananlar durmayacaklardır.

Allahü teâlâ Arş'a da bir bakış yapar, Arş da bir milyon kat daha genişler. O katların her birisinin varlığıyla **Allahü teâlâ** da bir milyon ilme sâhip olur. O ilimlerin her birinin genişliğini ancak Allah bilir. Bütün bunlardan sonra Arş tir tir titremeye başlar. Arş'ı yüklenen meleklere Arş ağır gelir. Öyle ki onlar birbirine girerler. Oysa onlar **Allahü teâlâ**'nın yaratıklarının sayısı kadar, belki daha fazladırlar. Bunun üzerine Arş şöyle der: 'O, ancak O'dur'.

Eski âlimlerin biri şöyle der: **Allahü teâlâ** sıddîklardan birine şöyle ilham etti:

Kullarımdan bir grup var; ben onları, onlar da beni severler, ben onlara onlar da bana iştiyak duyarlar. Ben onları anarım, onlar da beni anarlar; onlar bana, ben de onlara bakarım. Eğer sen onların yolunda yürürsen seni severim, eğer onların yolundan saparsan senden nefret ederim!

Ârif 'Ey rabbim o kullarının nişanı nedir?' diye sorunca, **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Çobanın güttüğü sürüyü gözettiği gibi, onlar da gündüzlerin ibadetlerini zamanında yapmak için gölgeleri gözetlerler. Kuşun yuvasına meyletmesi gibi, onlar da güneşin batışına meylederler. Ne zaman gece onları karanlığıyla örter, karanlık artıp koyulaştığında, her âşık maşuku ile başbaşa kaldığında, o kullarım o zaman ayakları üzerinde bana doğru dikilirler, yüzlerini bana çevirirler, benim kelâmımla beni anarlar ve benim vermiş olduğum nimetlerimle bana temellük ederek yavarırlar. Onlar, çağırıp ağlayan, âh çekip isyanından şikâyet edenler arasındadırlar. Benim için katlandıkları zahmetleri benim gözümle görülmekte, muhabbetimden ötürü çektikleri ızdıraplar! benim kulağımla dinlenilmektedir. Onlara ilk verdiğim nimet (şudur) ; onların kalbine nûrumu doldururum. Bu sayede onlardan haber verdiğim gibi, onlar da benden haber verirler. Vereceğim nimetlerin **ikincisi**, eğer yedi kat gök, yedi kat yer ve onlarda bulunan varlıkların tamamı terazilerine konsa, yine bu nimetleri onlar için az görüyorum. Onlara vereceğim **üçüncü** nimet ise, yüzümle onlara yöneleceğim. Acaba yüzümle kendisine yöneldiğim bir kimseyi sen nasıl görürsün? (Böyle bir kimsenin mertebesi elbette çok büyüktür) Acaba hiç kimse kendisine neyi irade ettiğimi bilir mi?

Mâlik b. Dinar (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kul geceleyin kalkıp teheccüde başlarsa **Allahü teâlâ** (mânen) o kula yaklaşır. **Selef-i Sâlihîn** kalplerinde hissettikleri incelik, tatlılık ve nûrların, **Allahü teâlâ**'nın kalbe yaklaşmasından olduğuna kanaat ederlerdi'.

Bu hususun -Kitab'ul-Muhabbet'de işaret edileceği gibi- bir sırrı ve tahkiki vardır. **Allahü teâlâ**'nın şöyle dediği rivâyet edilir: 'Ey kulum, ben senin kalbine yaklaşan Allahım, gaybda nûrumu görmüştün'.

Müridlerden biri, şeyhine uzun uzadıya gece uykusuz kalışından şikayet edip, şeyhinden uykusuna celbedici bir çareyi söylemesini talep eder. Şeyhi 'Ey oğlum! Bil ki, **Allahü teâlâ**'nın gece ve gündüzde esen rahmet meltemleri vardır. Onlar ancak uyanık kalplere isabet edip uyuyan kalplerden uzak eserler. O halde sen kalbini o esintilere karşı açık tut' der. Mürid 'Efendim, beni öyle bir hâle soktunuz ki, artık ne gece, ne de gündüz uyuyamam' der. Bunun üzerine şeyhi 'Bil ki, bu esintiler, geceleyin daha fazla umulur. Çünkü gece kalkışında kalbin saflığı ve her türlü meşguliyetin bertaraf edilmesi vardır' diye **cevap** verir.

Sahih bir haberde Câbir b. Abdullah, **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet eder:

Gece bir saat vardır ki o saatte müslüman bir kul **Allahü teâlâ**'dan hayırlı bir iş istediği takdirde **Allahü teâlâ** ona o hayrı muhakkak ihsan buyurur. (114)

Diğer bir rivâyet şöyledir: 'Kul, o saatte dünya ve âhiret işinden hayırlı bir işi Allah'tan talep ederse, **Allahü teâlâ** muhakkak o kuluna onu ihsan buyurur'.

Bu saat, her gecede mevcuttur. Zaten geceleyin ibadete devam edenlerin hedefi, bu saattir. Kadir gecesinin Ramazan ayında ve şerefli saatin cuma gününde gizlenmiş olduğu gibi, bu saat de gecenin içinde gizlenmiştir. O saat, daha önceden bahsi geçen rahmet rüzgârlarının estiği saattir. Allah daha iyi bilir.

85) Ebû'l-Velid Yunus b. Ubeydullah ve Taberânî

86) (Hişam b. Urve'den)

87) Tirmizî ve İbn Mâce

88) Namaz bölümünde geçmişti.

89) İbn-i Mübârek

90) Ebû Şeyh

90) İmâm Irakî, bu hadîsin aslına rastlamadığını kaydeder.

91) Namaz bölümünde geçmişti

93) Müslim ve Buharı, (Ebû Hüreyre'den)

94) Müslim ve Buharî, (İbn Mes'ûd'dan)

95) Taberânî, (Enes'ten)

96) Adem b. Ebî İyas, (mürsel olarak) . Farz kılardım' cümlesinden maksat; 'Allah'a farz kılması için müracaatta bulunacaktım' demektir.

97) Müslim

98) Müslim ve Buharî

99) İmâm Irâkî'ye göre bu hadîs uydurma'dır.

100) Tirmizî, (Bilâl'den) ; Taberânî ve Beyhakî, (Ebû Umâme'den)

101) Ebû Dâvud ve Nesâî, (Hazret-i Âişe'den)

102) İbn Eb'id-Dünya, (İbn Muhalled'den mürsel olarak)

103) İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

104) Ebû Dâvud ve İbn Hıbbân

105) Ebû Dâvud ve İbn Hıbbân

106) Ebû Davud ve Nesâî, (Ebû Said ve Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle)

107) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

108) İmâm-ı Ahmed, Dârimi, İbn Huzeyme, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Yâ'lâ ve İbn Hıbbân, (İbn Ömer'den)

109) Künyesi Ebû'l-Fadl, lâkabı Şazan'dır. İbn Hıbbân sika (güvenilir) olduğunu söylemiştir. Buhârî ve Nesâi kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir

110) Tâbiîndendir. İbn-i Abbâs dahil birçok sahabîden hadîs rivâyet etmiştir.

111) Tâbiînin **birinci** tabakasındandır. Hicrî 63 yılında -61 yaşındayken-vefat etmiştir.

112) İbn Mâce, (İbn-i Abbâs'tan)

113) Muhammed b. Münkedir b. Abdullah b. Hüdeyr, Teymî soyuna mensuptur, Medinelidir. Hicrî

130 senesinde vefat etmiştir.

114) Müslim

10-22

Geceyi Taksim Yolları

Miktar bakımından geceleri ihyâ etmenin yedi mertebesi vardır:

1. Bütün Geceyi İhyâ Etmek

Böyle yapmak, sadece Allah'ın ibadetine tecerrüd eden ve münâcâatından lezzet alan, îmanı kuvvetli olan kimselerin kârıdır. Bu kimselere bu şekilde ibadet etmek, ruhlarına gıda ve kalplerine hayat olur. Bunlar, ibadetin uzunluğundan yorulmazlar. Uykuyu ise, halkın meşgul bulunduğu gündüze naklederler. Bu tarzda ibâdet yapmak, **selef-i sâlihîn**den bir cemaatin yolu idi. Bunlar sabah namazını yatsı namazının abdesti ile kılarlardı.

Ebû Tâlib el-Mekkî şöyle anlatır: Tevatür ve iştihar yoluyla tâbiinden kırk kişinin böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. Hattâ bu kırk kişinin içinden bu şekilde kırk sene devam edenleri bile vardır'.

Medineli Said b. Müseyyeb, Saffan b. Selim, Mekkeli Fudayl b. İyaz ve Vüheyb b. Verd, Yemenli Tavus ve Vehb b. Münebbih, Kûfeli Rebî b. Hayseme ve Hakem, Abadanlı Ebû Süleyman ed-Darânî ve Ali b. Bekkâr, Acemistanlı Habib Ebû Muhammed ve Ebû Câbir, Basralı Mâlik b. Dinar, Süleyman Et-Teymî, Yezîd er-Rekkaşî, Habib b. Ebî Sâbit, Yahya el-Buka ve Kehmes b. Minhal'ın bu şekilde devam edenlerden olduğunu Ebû Tâlib el-Mekkî söylemektedir.

Bu zevattan Kehmes b. Minhâl ayda doksan defa Kur'ân-ı Kerîm'i hatmederdi. Anlamadığı ayetleri **ikinci** bir defa tekrar ederek okurdu. Yine Medinelilerden Ebû Hâzım (Seleme b. Dinar el-Arec) . Muhammed b. Münkedir b. Hüseyin ve sayılamayacak denli bir cemaat böyle yapardı.

2. Gecenin Yarısını İbadetle İhya Etmek

Bu şekilde yapan **selef-i sâlihîn**in haddi hesabı yoktur. Bu konuda tâkip edilen en güzel yol, gecenin ilk üçte bir kısmıyla son altıda birini uyumaktır ki ibâdeti gecenin tam ortasına isabet etsin. Zira böyle yapmak daha efdaldir.

3. Gecenin Üçte Birinde Kalkmak

Bu bakımdan gecenin ilk yarısını ve son altıda birini uyku ile geçirmelidir. Kısaca gecenin sonunda uyku güzeldir. Çünkü bu uyku, gündüz uyuklamayı giderir. (Bu ise büyük bir kârdır. Zira **selef-i Sâlihîn** gündüz uyuklamayı kerih görürlerdi ve aynı zamanda gecenin sonunda uyumak benizin sarılığını onunla elde edilen ve (bir felâket olan) şöhreti azaltır. Eğer kişi gecenin çoğunu ibadetle geçirir, fakat seher vaktinde uyursa, benizin sarılığı azaldığı gibi, gündüz uyuklaması da azalır.

Âişe validemiz '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) gecenin sonunda vitir namazını kıldığı zaman, eğer hanımlarına ihtiyacı olursa onlara yaklaşırdı. Eğer ihtiyacı yok ise Bilâl-i Habeşi gelip (sabah) namazı için ezan okuyuncaya kadar seccadesinin üzerine uzanıp yatardı' demektedir. (115)

Yine Aişe validemiz şöyle demiştir: 'Seherden sonra mutlaka **Rasûlüllah**'ı uyuduğu halde

görürdüm'. (116)

Hatta seleften bazıları; sabah namazından önceki uykunun sünnet olduğunu söylemişlerdir.

Ebû Hüreyre de böyle diyenlerdendir. Bu vakitte uyku, gayb perdelerinin arkasındaki müşahede ve mükâşefenin sebebidir. Bu ise, ancak erbâb-ı kulûb içindir. Bu uykuda günün ilk virdine yardım edecek istirahat vardır.

Gecenin son yarısının üçte birini ibadetle ihyâ etmek ve son altıda birini uyumak Hazret-i Dâvud'un âdetidir.

4. Gecenin Altıda veya Beşte Birini İbadetle Geçirmek

Bunun en faziletli şekli; gecenin son yarısında ve son altıda birinden önce olmasıdır. . .

5. Zamanı Gözetmeksizin İbâdete Dalmak

Bu şekilde yapılan ibadet, ancak kendisine vahiy gelen peygambere veya ayın yirmisekiz burcunu bilen veya kendisini murâkabe edip ibadete devamlılığını sağlayan veya kendisini uyandıracak bir kimseyi vazifelendiren kimseler için müyesser olabilir. Sonra bu kişi, bulutlu gecelerde çoğu zaman muztarib olur. Fakat buna rağmen gecenin başlangıcından uyku kendisine galebe çalıncaya kadar ibadet eder. Ne zaman uyanırsa, yine kalkar ibadete devam eder. Uyku kendisine bir daha galip gelirse yine uyur. Bu bakımdan bu kişinin gecede iki uykusu ve iki kalkışı vardır. Bu ise amellerin en zorlusu ve en faziletlisidir. Böyle yapmak **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkındandır. (117)

Seleften biri şöyle demektedir: 'Bu uyku ilk uykudur. Bu uykudan uyandığım zaman, yeniden uykuya dönersem, **Allahü teâlâ** gözümü uyutmasın?'

Rasûlüllah'ın miktar bakımından (bir takdir ve tahdid ile) kalkıp ibâdet etmesine gelince; ibâdet yapması, sadece bir tertip üzere değildi. Bazen gecenin yarısını ibâdetle geçirirdi. Bazende üçte **ikisi**ni yahut üçte birini veya altıda birini ibadetle geçirirdi. **Rasûlüllah**'ın ibadet yapması çeşitli gecelerde vâki olurdu. Cenâb-ı Hakkın Müzzemmil sûresinin iki yerindeki hükm-i ilâhîsi böyle yaptığına delâlet eder:

Rabbin senin gecenin üçte **ikisi**nden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, (Müzzemmil/20)

Gecenin üçte **ikisi**nden daha az zaman ile, gecenin yarısı ile altıda birinin yarısı kastediliyor gibidir. Eğer âyetteki Nısfehu ve sülüsehu kelimeleri esre ile okunursa, o vakit üçte ikinin yarısı ile üçte biri demektir. Bu bakımdan gecenin üçte ve dörtte birine yaklaşır. Eğer mezkûr kelimeler üstün ile okunursa gecenin yarısı olur.

Aişe validemiz (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , horoz'un ötüşünü işittiği zaman, ibâdete kalkardı. **Rasûlüllah**'ın bu kalkışı, gecenin altıda biri ve daha azıdır'. (118)

Sahâbîlerden birçok kimse şöyle anlatır: '**Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferdeki gece namazını gördüm. Yatsıdan sonra bir zaman uyudu. Sonra uyanıp göklere baktı ve Âl-i İmrân sûresinin 191. ayetinden, 194. ayetine kadar okudu. Sonra yatağından bir misvak çekerek onunla ağzını misvakladı, abdest aldı ve namaz kıldı. Öyle ki uyuduğu kadar namaz kıldığı kanâatine vardım. Sonra

uzandı; ben namaz kıldığı kadar uyudu dedim. Sonra uyandı ve ilk uyandığı zaman dediklerinin ve yaptıklarının aynısını yaptı'. (119)

6. Dört Veya İki Rek'at Kılacak Kadar Kalkmak

Bu mertebe, en düşük mertebedir. Abdest alması mümkün olmayan bir kimse kıbleye yönelip bir saat kadar oturduğu yerde zikir ve duâ ile meşgul olmalıdır. Böyle yaptığı takdirde Allah'ın fazlı ve keremi olarak geceyi ihyâ edenler defterine yazılır.

Bir koyunu sağmak kadar da olsa geceleyin kalk ve namaz kıl! (120)

İşte gece namazının taksimat şekilleri bunlardır. Bu nedenle mürid için bu yollardan hangisi kolay ise, onu kendisine seçmelidir. Müride gecenin yarısında kalkmak zor geliyorsa, akşam ve yatsı arasını ihya etmeli ve yatsıdan sonraki virdi ihmâl etmemelidir. Seher vaktinde sabahtan önce kalkmalıdır ki, sabah kendisine uykuda olduğu halde yetişmesin ve böylece gecenin ilk başında kalkmış olsun. **Yedinci** Mertebe budur. Ne zaman gecenin taksiminde takdire bakılırsa bu mertebelerin tertip ve tanzimi vaktin uzunluk ve kısalığına göredir.

Beşinci ve **yedinci** mertebede ise, zaman miktarına bakılmaz. Bu bakımdan, bu iki mertebenin daha önce veya daha sonra yapılması hususu, beliren tertip üzere cereyan etmez. Zira, **yedinci** mertebe, **altıncı** mertebede zikredilenlerden daha az değildir. **Beşinci** mertebe ise dördüncüden daha az değildir.

115) Müslim

116) Buharî ve Müslim

117) Buharî ve Müslim

118) Buharî ve Müslim

119) Nesâî

120) Ebû Yâ'lâ

10-23

Faziletli Geceler ve Günler

Geceler

Fazla faziletle donatılmış ve ihyâ edilmesi daha güzel ve faydalı olan geceler, bütün senede onbeş gecedir. Allah'ın cemâlini arayan bir müridin bu gecelerden gâfil olması güzel bir hareket değildir. Çünkü bu geceler hayırların mevsimi ve ticaretlerin de tanzim edildiği zamandır. Tâcir bir kimse mevsimlerin değerlendirmesinden gâfil olduğu zaman, kâr edemeyeceği gibi, mürid de vakitlerin faziletlerinden gâfil bulunduğu zaman zaferi elde edemez.

Bu gecelerin altısı Ramazan ayındadır. Beşi, son on günün tek gecelerindedir. Zira, son on günün tek gecelerinde Kadir gecesi aranmalıdır, **altıncısı** ise Ramazan-ı şerifin onyedinci gecesidir. Bu gece öyle bir gecedir ki sabahında Kur'ân inmiş ve iki ordu karşı karşıya gelmiştir. Bedir muharebesi de bugün

de olmuştur.

Abdullah b. Zübeyr (radıyallahü anh) , onyedinci gecenin Kadir gecesi olduğunu söylemiştir. Faziletli gecelerden olan diğer dokuz geceye gelince, onları da şöyle sıralayabiliriz:

a) Muharrem ayının **birinci** gecesi

b) Aşure gecesi (Muharrem ayının **onuncu** gecesi)

c) Receb ayının **birinci** gecesi

d) Receb ayının onbeşinci gecesi

e) Receb ayının yirmiyedinci gecesi -ki bu gece mi' rac gecesidir ve bu gecede kılınması gereken bir namaz rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bu gece ibâdet edene yüz senenin sevabı vardır. Bu bakımdan bu gecede oniki rek'at namaz kılıp her rek'atında Fâtiha sûresi ile Kur'ân'ın diğer bir sûresini okuyup, iki rek'atte teşehhüdde oturup sonunda selâm veren bir kimse, daha sonra 'Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd Allah'a, mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah her şeyden yücedir' duâsını yüz defa, yüz defa istiğfar, yüz defa da salâvat-ı şerife okuyup kendisi için dünya va âhiret işlerinden dileğini istemelidir, o gün oruçlu olarak sabahlarsa, bütün dûasını **Allahü teâlâ** kabûl eder. Meğer ki mâsiyet (günah) için duâ eyleye. . . (121)

f) Şabanın onbeşinci gecesi. Bu gecede yüz rek'at namaz vardır. Herbir rek'atın Fatihasından sonra on İhlâs-ı Şerif okumalıdır. **Selef-i Sâlihîn** -nâfile namazların bahsinde söylediğimiz gibi- bu namazı terketmezlerdi.

g) Arefe gecesi

h) Ramazan Bayramı gecesi

i) Kurban Bayramı gecesi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İki bayram gecesini ibâdetle ihyâ eden herhangi bir kimsenin kalbi, kalplerin öldüğü günde ölmez. (122)

Günler

Faziletli günlere gelince onlar ondokuz gündür. O günlerde virdlere aralık vermeksizin devam etmek müstehabdır. O günler şunlardır:

1. Arefe

2. Aşûre

3. Receb ayının yirmiyedinci günü. Bu günün büyük bir şerefi vardır. Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Her kim ki, Receb ayının yirmiyedinci gününde oruç tutarsa, Allah , o kimseye altmış ay oruç tutmuş gibi sevap yazar. (123)

Bugün, Cebrâil'in **Hazret-i Muhammed**'e peygamberlik getirdiği gündür.

4. Ramazanın onyedinci günü ki bu gün Bedir savaşının olduğu gündür.

5. Şâban ayının onbeşinci günü

6. Cuma günü

7. Ramazan bayramı

8. Kurban bayramı günleri

9. Zilhicce'nin 'el-Eyyâm'ul-Ma'lûmât' diye anılan on günü ve el-Eyyâm'ul-Ma'dûdât' diye anılan teşrik günleri

Enes (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet eder:

Cuma günü sağlam geçerse, haftanın diğer günleri sağlam geçer. Ramazan ayı sağlam geçtiği zaman, bütün sene sağlam geçer.

Âlimlerden biri 'Kim dünyada bu beş günde (ciddî bir çalışmaya sarılıp) zahmetler çekerse, o kimse âhiret gününde herhangi bir zahmete uğramaz' demiştir. . Beş günden şu günler kasdedilmektedir: İki bayram, cuma, arefe ve aşûre günleri.

Haftanın faziletli günleri, perşembe ile pazartesi günüdür. Bu iki günde ameller Allah'ın huzuruna götürülür. Biz Kitabu Esrar'is-Savm (Orucun Sırları) bölümünde oruç tutulacak faziletli ayları ve günleri belirtmiştik. Bu nedenle bir daha tekrara gerek bulunmamaktadır. Allah'ul-A'lem!

Hazret-i Muhammed'e, âline, ashâbına ve tüm salih kullara salât ve selâm olsun!

121) Ebû Musa el-Medenî

122) İbn Mâce

123) Ebû Mûsâ el-Medenî

11 - YEME - İÇME ÂDÂBI

Giriş

Hamd, kâinatın düzenini sağlayan, yeri ve gökleri yaratan, tatlı suyu bulutlardan indiren ve o su ile taneler ve bitkileri çıkaran Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün canlıların rızıklarını takdir etmiş, sâlih ameller yapması hususunda kuluna yardım etmiştir.

Apaçık mu'cizelerin sâhibi **Hazret-i Muhammed**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) , onun âline ve ashâbına salât ve selâm olsun. Öylesine bir salât ki, vakitlerin geçmesiyle tekrarlanır, saatlerin birbirini takip edişiyle artıp katmerleşir.

Bunlardan sonra muhakkak ki akılların hedefi, sevap evinde (cennette) **Allahü teâlâ**'ya kavuşup O'nun cemâlini doya doya seyretmektir. Bu da sadece ilim ve amel ile olur. İlim ve amelde devamlılık imkânı ise, ancak bedenin sıhhatine bağlıdır. Bedenin sıhhati ise, ancak yeterli gıdalarla mümkün ve vakitlerin tekerrürüyle ihtiyaç kadarını o gıdalardan almakla kaimdir. İşte bu sebepten ötürü bazı

salihler yeyip içmeyi dinin gereklerinden saymışlardır.

Nitekim âlemlerin rabbi olan Allah bu hususu belirtmekte ve dikkatleri çekmektedir:

Ey Rasûller! Helâl şeylerden yeyiniz ve sâlih ameller işleyiniz. . . (Mü'minûn/51)

Bu bakımdan ilim ve amele yardımcı olması ve takvâya doğru adım atmasına imkân vermesi için yiyen bir kimsenin nefsini başı boş ve konrolsüz bırakması uygun bir hareket değildir. Çünkü böyle yaptığı takdirde nefis, meraya dalan hayvanlar gibi, yemeye dalacaktır. Oysa dini ayakta tutan ve gereklerini yerine getirmek için yenilen yemeğin üzerinde dinin nûrlarının parlaması gerekir. Dinin nûrları ise, kulu frenliyen dinin âdab ve sünnetleridir. Muttaki bir kimse, bu sünnet ve âdabla gemlenmeli ki, ilâhî nizamın hassas ve şaşmaz terazisiyle yemeğe karşı olan şehvetini tartabilsin ve dolayısıyla günahları atmaya ve sevapları kazanmaya vesile olsun. Her ne kadar yemekte nefsin zevk alması varsa da (yine günâhı atmaya ve sevabı kazanmaya vesile olur) .

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Kişi, yediği ve ailesine yedirdiği lokmadan bile ecir alır. 1

Bu da yemek yemenin âdâb ve sünnetlerine riayet etmekle mümkün olur. İşte biz burada yemekteki dinî vazifeleri; farzını, sünnetini, mürüvvet ve şeklini dört bölüm ve bir fasılda anlatacağız.

Birinci Bölüm: Tek başına olsa bile yemek yiyen kimsenin riayet etmekle mükellef olduğu hususlar.

İkinci Bölüm: Toplu olarak yemek yemenin gerekleri

Üçüncü Bölüm: Misafire yemek ikram etmenin âdâbı

Dördüncü Bölüm: Davet ve ziyafet âdâbı

1) Buhârî, (Sa'd b. Ebî Vakkas'dan)

Tek Başına Olsa Bile Yemek Yiyen Kimsenin Riayet Etmekle Mükellef Olduğu Hususlar

Bunlar üç kısma ayrılır:

a. Yemek öncesi âdâb

b. Yemek esnasındaki âdâb

c. Yemek sonrası âdâb

11-1

Yemek Öncesi Âdâb

Bu edepler yedi tanedir:

1. Aslında helâl olmakla beraber, kazanç şekli de tamamen sünnete ve takvaya uygun, şüphelerden uzak ve temiz olmalıdır.

Helâl ve Haram bölümünde mutlak temizin mânâsının beyan edileceği gibi, dinde müdahene

yapmak suretiyle veya nefse uymak ya da ilâhi nizama göre mekruh olan bir sebeple kazanılmış olmamalıdır.

Allahü teâlâ, helâl demek olan tayyib'in yenmesini emretmiştir. Helâlin bereketini, haramın da kötülüğünü belirtmek için öldürmeyi yasaklamazdan önce bâtıl yolla elde edilen haramın yenmesini yasaklamış ve şöyle demiştir:

Ey îman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl sebeplerle yemeyin. Ancak birbirinizden hoşnud olarak ticaret yoluyla olursa başka. Herhangi bir sebeple nefislerinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah çok merhametlidir. (Nisâ/29)

Bu bakımdan yiyecekte asıl olan, temiz (helâl) olmasıdır. Böyle olması hem farzlardandır, hem de dinin esaslarındandır.

2. El yıkamaktır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Yemekten önce abdest almak (el yıkamak) fakirliği, yemekten sonra el yıkamak ise deliliği giderir, 2

Başka bir rivâyette 'Gerek yemekten önce, gerek sonra olsun, el yıkamak fakirliği giderir' denmiştir. Çünkü el, pislenmekten korunamaz. Bu bakımdan eli yıkamak nezahet ve nezafete daha yakındır. Bir de yemekten gaye; ibadet yönünden dine yardım etmektir. Bu bakımdan yemekten önce yapılan temizlik, namazdan önceki abdest gibi yerinde bir temizlik olur.

3. Yemeğin yere serilmiş sofranın üzerine konmasıdır. Zira böyle yapmak, masa üzerinde yemekten, **Hazret-i Peygamber**'in fiiline daha yakındır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisine bir yemek getirildiği zaman yere koyarak yerdi. 3

Böyle yapmak, sofrada yemekten tevazua daha yakındır. Fakat yemeği yere koyup yemek mümkün değilse, sofra üzerinde yiyebilir. Çünkü sofra kelimesi (anlamı bakımından) yolculuğu hatırlatır. Yolculuktan da âhiret yolculuğu hatıra gelir. Ondan da âhiret yolculuğunun takvâ yemeğine olan ihtiyacı insanın aklına gelmelidir.

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ne masa gibi yerden yüksek şeyler üzerinde, ne de Sükürrüce denilen kapta yemek yemezdi'. 4

Enes'e denildi ki:

- O halde, siz neyin üzerinde yiyordunuz?

- Sofra üzerinde.

Dört şey vardır ki, bunlar **Rasûlüllah**'tan (sallâllahü aleyhi ve sellem) sonra ihdas edilmişlerdir: a) Yemek masaları, b) Unu elemek için elek, c) Eşnan denilen köpüklü madde ile yıkanmak, d) Doyasıya yemek.

Biz, her ne kadar 'sofra üzerinde yemek evlâdır' demişsek de 'ınasa üzerinde yemek, tenzihi veya tahrimî bir mekruhtur' demek istemiyoruz ve diyemeyiz. Çünkü masa üzerinde yemenin hakkında

herhangi bir yasak sabit olmuş değildir. 'ınasa üzerinde yemek **Rasûlüllah**'tan sonra ihdâs edilmiştir' denilmiş ise de, bunun mânâsı yasak demek değildir. Zira **Rasûlüllah**'tan sonra ihdâs edilen her şeyin kullanılması yasak değildir. Yasak olan **bid'at**, sâbit bir sünnete zıt düşen, şer'i bir işi gerektiren ve illeti olduğu halde kaldırılmasına vesile olan **bid'at**tır. Hatta bazı hâllerde sebepler değişip bozulduğu zaman, ibtidâ, (yâni **bid'at**leri icat etmek) farz olur. Kaldı ki masada, yemeğin daha kolayca yenmesi için yerden yüksek tutulmasından başka bir mânâ da yoktur. Masada yemek yemenin benzerleri mekruh olmayan hâllerdir. Dört şeyin **bid'at** olduklarında ittifak vardır. Onların hepsi aynı derecede mahzurlu değiller. Belki (sabun) gibi temizlikte kullanılan eşnan, temizliği temin ettiği için güzeldir. Zira İslâm dininde gusletmek ve yıkanmak, temizlik maksadıyla yapıldığı takdirde müstehâbdır. Eşnan ise, temizliği daha da tamamlayıcıdır. Ashâb-ı Kirâm (radıyallahü anh) , eşnanı, âdet olmadığı için kullanmamışlardır veya ellerine kullanacakları kadar eşnan geçmezdi veya mübâlâğalı bir şekilde temizlenmekten daha önemli meselelerle meşgul idiler. Onun için de fazla temizliğe yarayan eşnan gibi maddeleri kullanmaya vakit bulamazlardı. Zira ashâb-ı kirâm yemekten sonra vakit bulup ellerini yıkayamazdı. Mendilleri ise ayaklarının altı idi. Ashâb-ı kirâmın böyle yapmaları, yıkamanın müstehab olmasına mâni değildir.

Elek

Elek ve kalbura gelince, onlardan gaye; yemeği ve ekmeği daha güzelleştirmektir. Bu ise eğer ifrat derecesindeki nimetlenmeye sürüklenmezse mübah bir harekettir.

Masa

Yemek masasına gelince; masa sadece yemeği kolaylaştırmak için kullanılan bir âlettir. Bu da, eğer kibir ve büyüklük taslamaya sebep olmazsa mübâhtır.

Doymak

Doyasıya yemeye gelince, bu dört **bid'at**ın en şiddetlisidir. Çünkü doyasıya yemek, şehvetin tahrik olmasını ve bedendeki ârızaların harekete geçmesini sağlar. Bu bakımdan bu **bid'atlar**ın arasındaki farkı bilmelisin.

4. İlk oturuşunda sofrada güzelce oturmalı ve o güzel oturmayı yemeğin sonuna kadar devam ettirmelidir.

Hazret-i Peygamber çoğu zaman dizleri üzerine çökerek, bazen ayaklarının sırtları üzerinde, bazen de sağ ayağını diker, sol ayağının üzerine otururdu ve şöyle derdi: 'Ben yaslanarak yemem. Çünkü ben kulum. Kölelerin yeyişi gibi yer ve kölenin oturuşu gibi de otururum'. 6

Yaslanarak su içmek de, mekruhtur. Çünkü mideye zararlıdır. Uzanarak, yaslanarak yemek mekruhtur. Ancak çerez olarak yenen şeyler bu hükmün dışındadır.

Hazret-i Ali uzanmış olduğu halde miğferinin üzerine konmuş bir peksimet yemişti. Yüzükoyun yatarken yediği de söylenmiştir. Çünkü Araplar bazen böyle yaparlardı.

5. Yedikleriyle güçlenmeye ve Allah'a ibadet etmeye niyet etmelidir ki, yemekle de Allah'a itâat etmiş olsun. Yemeği sadece lezzet alma ve zevklenme gayesiyle yememelidir.

İbrahim b. Şeyban şöyle demiştir: 'Seksen seneden beri şehvetim ve arzum için birşey yemiş değilim!'

Bu niyetiyle beraber, daima az yemeğe azimli olmalıdır. Zira kişi ibadet kuvvetini temin etmek için yediği zaman, ancak doyamayacak kadar yemek suretiyle niyetinin doğruluğunu isbat etmiş olur. Çünkü doyasıya yemek, değil ibadete güç ve kuvvet vermek, belki ibâdete mânidir. Bu bakımdan şehvetin kırılması böyle bir niyetin zaruri neticesi olduğu gibi, kanaatkârlığı oburluğa tercih etmek de bu niyetin gerekli neticesidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Hiçbir insan, karnından daha şerli bir kabı doldurmuş değildir. Âdem oğluna, belinin düzeltilmesine yardımcı olabilecek kadar yemek yeter. Eğer bu kadarcıkla iktifa etmezse karnını üçe taksim etmelidir. Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefes almaya ayırmalıdır. 7

Böyle niyet etmenin ayrılmaz ve zarurî gereklerinden birisi de, ancak acıktığı zaman yemeğe el uzatmaktır. Bu bakımdan acıkmak, yemekten önce varlığı gereken sebeplerden biridir. Kişinin doymadan önce sofradan elini kaldırması gerekir. Böyle yapan bir kimse doktor muayenesinden kurtulmuş olur. Kitabımızın gelecek bölümlerinde az yemenin faydaları belirtilecektir ve az yemenin tedricî bir surette nasıl yapılacağı da Mühlikât bölümünün 'yemeğe karşı şehvetin kırılması' bahsinde zikredilecektir.

6. Mevcut olan rızka ve hazır olan yemeğe razı olmasıdır. Fazla yemeye dalmak, fazlasını aramak ve katığı beklemek uygun bir hareket değildir. Ekmeğe yapılacak hürmet, ona katık aramamaktır. Zira ekmeğe hürmet etmek hadîsi şerifle emredilmiştir. 8

Madem hadîs bunu emrediyor, o halde insanı ibâdet hususunda güçlü kılan ve hayatını idame ettiren her helâl şey insan için hayırlıdır ve onu hiçbir zaman hakir görmemelidir. Daima hürmet etmelidir. Hatta namaz vakti gelmişse dahi, yemeği namazdan ötürü bekletmek de uygun değildir. Şu şartla ki, namazın vakti daralmamışsa. .

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Yatsı namazı ile akşam yemeği aynı anda hazır olduğu zaman önce yemekten başlayınız. 9

İbn Ömer (radıyallahü anh) , çoğu zaman imamın okumasını duyduğu halde akşam yemeğini bırakıp cemaate iştirâk etmezdi. Ne zaman canı yemek istemez ve yemeğin tehirinde herhangi bir zarar da yoksa işte o zaman en evlâsı, namazı daha önce kılmaktır.

Yemek hazır olduğu zaman namaz için kamet getirilirse, duruma bakılır; eğer yemeği tehir etmekte yemeğin soğuması veya yemediği için namazda birtakım vesvese ve şüpheler belirmesi sözkonusu ise, yemeği namaza takdim etmek daha müstehabdır. İster canı yemek istesin, ister istemesin. Çünkü bu hususta vârid olan hadîs umumîdir. Zira karnı aç olmasa bile, sofradaki yemeğe bakmaktan az da olsa kendini alamaz. Bu ise namazda aranan huzura zıddır.

7. Aynı sofraya birçok elin uzanmasını temine çalışmaktır. İsterse o eller aile efrâdının elleri olsun.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Yemeğinizin üzerinde toplanın. Böyle yaptığınız takdirde sizin için o yemekte bereket olur. 10

Enes (radıyallahü anh) şöyle der: 'Allah'ın Rasûlü tek başına yemezdi'. 11

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Yemeğin en hayırlısı kendisine birçok elin birden uzandığı yemektir.

2) Müsned-i Şihab

3) Ahmed b. Hanbel

4) Buhârî. (Sükürrüce, küçük bir kaptır)

5) Ebû Dâvud

6) Buhârî

7) Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, (Mikdad b. Madî Kerib'den)

8) Bezzâr,Taberâni, (Abdullah b. Ümmü Haram'dan)

9) Namaz bölümünde geçmişti.

10) Ebû Dâvud ve İbn Mâce

11) Harâitî

11-2

Yemek Esnasındaki Âdâb

Bunlar şöyle sıralanabilir:

1) Yemeğe besmele ile başlamalıdır.

2) Sonunu elhamdülillah ile bitirmelidir. Hatta her lokma ile beraber bismillah denmesi çok güzeldir ki, oburluk onu Allah'ın zikrinden alıkoymasın,

3) **Birinci** lokma ile beraber bismillah, **ikinci** ile beraber bismillahirrahman, **üçüncü** lokma ile beraber bismillahirrahmânirrahim demelidir.

4) Besmeleyi, başkası da hatırlasın diye sesli söylemelidir.

5) Sağ el ile yemelidir.

6) Yemeğe tuz ile başlayıp, yemeği tuz ile bitirmelidir.

7) Lokmasını küçük tutmalı ve güzelce çiğnemelidir.

8) Bir lokmayı yutmadan diğer lokmaya elini uzatmamalıdır; zira böyle yapmak yemekte acelecilik yapmak demektir.

9) Yenebilecek hiçbir şeyi hor görmemelidir.

Hazret-i Peygamber yemeklerin hiçbirisini hor görmezdi. Eğer hoşuna giderse yerdi. Aksi takdirde yemezdi. 12

10) Önünden yemelidir. Ancak meyvelerde istediği taraftan alabilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Yemeğin senin tarafına düşen kısmından ye!13

Sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ellerini meyveler üzerinde gezdirdi. Kendisine 'Neden böyle yapıyorsunuz?' denildiğinde şöyle buyurdu: 'meyveler bir çeşit değildir'. 14

11) Yemeğin tepesinden ve ekmeğin ortasından yememelidir. Aksine ekmeğin kenarlarından kesmek suretiyle yemelidir. Ancak ekmek az olduğu zaman, ekmeği koparарак yemelidir.

12) Ekmeği de pişmiş eti de bıçakla kesmemelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** böyle yapmayı yasaklayarak15 şöyle demiştir:

Eti, ön dişlerinizle parçalamak suretiyle yeyiniz. 16

13) Çömlek veya başka bir kabı ekmeğin üzerine koymamalıdır. Ancak ekmekle katık olarak yenen madde ekmek üzerine konabilir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Ekmeğe hürmet ediniz. Zira Allah ekmeği göğün bereketlerinden indirmiştir. 17

14) Elini ekmekle silmemelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Herhangi birinizin lokması elinden düştüğü zaman, onu kaldırıp ona yapışan tozları sildikten sonra (yemelidir) . Onu **şeytan**a bırakmamalıdır. Parmaklarını yalamadan önce, mendil ile silmemelidir. Çünkü kişi bereketin hangi yemekte olduğunu bilemez. 18

15) 'Sıcak yemeğe üflememelidir. Çünkü böyle yapmak, yasaklanmıştır'. 19 Sıcak yemek yenebilecek dereceye gelinceye kadar sabretmelidir.

16) Hurmaları yedi, onbir veya yirmibir tane; yâni tek olarak yemelidir. Yahut da mümkün olduğu kadar yediği hurmaları tek sayıda bitirmelidir.

17) Hurmaların içinde bulunduğu kaba çekirdeğini atmamalıdır ve aynı zamanda çekirdekleri elinde de tutmamalıdır. Hurma çekirdeğini ağzından elinin dışına koyup sonra atmalıdır.

Çekirdeği ve tortusu olan her tane ve meyve de hurma hükmündedir.

18) Yemeğin artıklarını yemek tabağına dökmemelidir. Onları, tortular ve çöplerle beraber bir yere bırakmalıdır ki, başkası yanılıp onu yemesin.

19) Yemek esnasında fazla su içmemelidir. Ancak boğazında lokma kalırsa veya normal olarak susamışsa, o zaman su içebilir. Denildi ki, yemek esnasında su içmek, tıbben faydalıdır. Çünkü (doktorlara göre) , su midenin düzenleyicisidir.

Su İçmek

Su içmenin edepleri şunlardır:

1) Testiyi sağ eline alıp bismillah deyip emmek suretiyle içmelidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Suyu emerek yavaş yavaş içiniz. Onu, bolca nefes almadan içmeyiniz. Zira ciğer hastalığı bu şekilde su içmekten meydana gelir. 20

2) Ayakta veya uzanmış iken içmemelidir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ayakta su içmeyi yasaklamıştır. 21

Buna rağmen **Rasûlüllah**'ın ayakta su içtiği de rivâyet edilmiştir. O halde bu iki rivâyetin arasındaki zıtlığın giderilmesi ve telif edilmesi şöyledir: **Hazret-i Peygamber**in ayakta su içmesi, herhangi bir özürden dolayıdır. 22

3) Suyu içerken testinin altından üzerine damlamamasına dikkat etmelidir.

4) İçmeden önce, testiyi kontrol etmelidir.

5) Ağzı testide iken nefes alıp vermemeli ve geğirmemelidir. Hamdederek testiyi ağzından meyilli bir şekilde uzaklaştırma nefesini alıp geğirdikten sonra besmele ile **ikinci** bir defa testiyi ağzına götürmelidir.

Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) içtikten sonra şöyle demiştir:

Hamd, suyu rahmetiyle tatlı ve zevkli yaratan Allah'a mahsustur. O Allah ki, günahlarımızdan ötürü suyu acı ve tuzlu kılmamıştır. 23

6) Gerek testi ve gerek cemaatin arasında dolaştırılan diğer su kapları olsun, bütün bunlar, sağdan başlayarak dolaştırılmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) süt içerken, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) solunda, bir bedevî de sağında idi. Hazret-i Ömer de meclisin bir köşesinde bulunuyordu. **Rasûlüllah**'ın süt kabını bedevîye uzattığını görünce, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) 'Yâ **Rasûlüllah**! Senin solunda duran Ebû Bekir'e versene' demesine rağmen **Rasûlüllah**, Hazret-i Ebû Bekir'e değil de göçebeye verdi ve şöyle buyurdu: 'Sağdan başlayınız, sağdan, sağdan. . ,'24

7) Üç nefeste suyu içmelidir.

8) Başlangıcında besmele çekmeli, sonunda ise, Allah'a hamdetmelidir. **Birinci** nefesin sonunda elhamdülillâh, **ikinci** nefesi sonunda rabb'il-âlemin, **üçüncü** nefesin sonunda da errahmânirrahîm demelidir.

İşte yemek ve içmek hususunda söylediğimiz bu yirmiye yakın edeplerin varlığı rivâyetlerle sabittir.

12) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

13) Müslim ve Buhârî, (Ömer b. Ebî Seleme'den)

14) Tirmizî ve İbn Mâce

15) İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle) ; Beyhakî, (Ümmü Seleme'den zayıf bir

senedle)

16) Ebû Dâvud, (Hazret-i Âişe'den)

17) Müslim, (Enes ve Câbir'den)

18) Müslim

19) Ahmed, (İbn-i Abbâs'tan)

20) Deylemî, Müsned'il Firdevs

21) Müslim, (Enes, Ebû Said ve Ebû Hüreyre'den)

22) Müslim ve Buhârî, İbn-i Abbâs'tan **Hazret-i Peygamber**'in zemzem suyunu ayakta içtiğini rivâyet etmişlerdir.

23) Taberânî, (Ebû Câfer Muhammed b. Ali'den)

24) İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, Müslim, Buhârî ve diğer sünen sahipleri, (Enes'ten)

11-3

Yemek Sonrası Âdâb

Yemekten sonra müstehab olanlar şunlardır:

1) Doymadan sofradan çekilmelidir.

2) Parmaklarını yalamalıdır.

3) Daha sonra mendil ile silmelidir.

4) Daha sonra yıkamalıdır.

5) Yemek kırıntılarını toplayıp yemelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: Sofradan düşen yemek kırıntılarını yiyen bir kimse, genişlikte yaşar ve çocuğu hakkında da âfiyete kavuşur. 25

6) Dişlerini kürdanla karıştırmalı, dişlerinin arasından her çıkanı yutmamalı, ancak dişlerinin köklerinde biriken ve dilin ucuyla çıkarılan şeyleri yutmalıdır. Kürdan ile çıkartılan şeyi ise dışarı atmalıdır. Kürdan ile dişlerini araladıktan sonra, su ile ağzını yıkamalıdır. Çünkü bu hususta ehl-i beyt'ten rivâyet edilen bir söz vardır.

7) Yemek çanağını parmaklarıyla silmeli, yıkayıp suyunu içmelidir. Zira deniliyor ki; yemek çanağını parmaklarıyla silip parmağını yalayan, çanağı yıkayıp suyunu içen bir kimse için, âzâd edilmiş bir kölenin sevabı yazılır. Yemek kırıntılarının toplanması ise, elâ gözlü hurilerin mehridir.

8) Yedirdiği 'nimetlere karşı Allah'a kalbiyle şükretmelidir. Şöyle ki, yemekleri Allah'tan kendisine ihsan edilen birer nimet olarak görmelidir.

Ey Mü'minler! Size verdiğim rızıkların temiz ve helâlinden yiyiniz ve Allah'a şükrediniz! (Bakara/172)

Hamd o Allah'a mahsustur ki O'nun nimetlerinin sayesinde sâlih ameller tamamlanır ve bereket iner. Ey Allahım! Bize güzeli ve helâlı yedir, bizi sâlih yollarda kullan. Eğer şübheli bir şey yersen şöyle demelisin:

Her hâlükârda hamd Allah'a mahsustur. Ey Allahım! Bu yemekleri sana isyan etmek yolunda harcanan bir enerji kılma.

Yemekten sonra, İhlâs ve Kureyş sûrelerini okumalıdır. Sofrayı kaldırmadan kendisi sofradan kalkmamalıdır.

Eğer başkasının yemeğini yemiş ise ona duâ edip, şöyle demelidir:

Ey Allahım! Bu kulunun hayrını çoğalt, kendisine vermiş olduğun rızkına bereket ihsan et. Rızkında hayırlı hareket etmeyi kendisine müyesser eyle; verdiklerinle kendisini kanaâtkâr kıl. Bizi ve onu şükreden kullarından eyle!

Eğer bir topluluğun yanında iftar ederse şöyle demelidir:

Oruçlular nezdinizde iftar ettiler (etsinler) , hayırlı insanlar yemeğinizi yediler (yesinler) , melekler size salâvat-ı şerife okudular (okusunlar) .

Yemekten sonra çokça istiğfar etmelidir. Şüpheli olarak yediği yemekten ötürü üzülmelidir ki, göz yaşları ve üzüntüsüyle ateşin hararetini söndürmüş olsun. O ateş ki, onu kıskıvrak tutmak için hazırdır.

Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Haramdan gelişen her ete ateş daha uygun ve evlâdır.

Yeyip ağlayan, elbette yeyip oynayan gibi değildir. Süt içtiği zaman, şu duâyı okumalıdır:

Ey Allahım! Bize rızık olarak verdiklerine bereket ver ve daha fazlasını da bize ihsan buyur.

Eğer sütten başka birşey yerse (veya içerse) şu duâyı okumalıdır:

Ey Allahım! Bize rızık olarak verdiklerine bizim için bereket ihsân et. Bizim için ondan daha hayırlısını rızık olarak ver.

Bu duayı, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) faydası umumî olduğu için süt içmeye tahsis etmiştir. Yemekten sonra şöyle demek müstehabdır:

Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki, bize yedirdi, içirdi, bizi himayesine aldı. O efendimiz ve mevlâmızdır. Ey başka hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayan ve herşeyin kendisine muhtaç olduğu Allah! Karnımı doyurdun, beni korkudan emin kıldın. O halde sadece sanadır hamd. Yetimlik ve fakirlikten döndüren, dalâletten hidâyete erdiren ve fakirlikten zengin eden sensin; o hâlde sadece sanadır hamd!. . Bereketli, faydalı, güzel, daimi ve çok olan hamd sana mahsustur. Sen hamde lâyık ve müstehaksın. . . Ey Allahım! Bize helâli yedirdin, o halde bizi sâlih amelde kullan. Yediğimiz bu yemeği bizim için ibadetinde yardımcı kıl. Günah işlememize yardımcı olmasından sana sığınırız!

Eşnan ile ellerin yıkanmasına gelince, onun keyfiyeti şöyledir: Eşnanı sol avucuna almalıdır. Önce sağ elinin üç parmağını onunla yıkamalıdır. Daha sonra parmaklarını kuru eşnana vurarak eline bulaşan eşnanla dudaklarını silmelidir. Sonra yavaşça ağzının içini parmağıyla yıkamalıdır. Daha sonra

parmaklarını kuru eşnana vurarak eline bulaşan eşnanla dudaklarını silmelidir. Sonra yavaşça ağzının içini parmağıyla yıkamalıdır. Dişlerinin iç ve dışını, avurdunu ve dilini güzelce ovalayıp çalkalamalıdır. Sonra o su ile parmaklarını yıkamalıdır. Daha sonra da geri kalan kuru eşnan ile parmaklarının iç ve dışlarını ovalamalıdır. Böyle yapmakla **ikinci** bir defa eşnanı ağza sürmeye ve ağzın yıkanmasını tekrara ihtiyaç kalmamış olur.

25) Ebû Şeyh, Sevab, (Câbir'den)

11-4

Toplu Olarak Yemek Yemenin Zorunlu Kıldığı Hususlar

Bunlar yedi tanedir.

1) Beraberinde, yaşlılığından veya faziletinden ötürü daha önce yemeye başlaması gereken birisi olduğu halde ondan önce yemeye başlamamalıdır. Ancak âmir ve önder ise, o zaman yemek için bir araya gelmiş ve hazırlanmış cemaati fazla bekletmemesi gerekir.

2) Yemek yerken sükût etmemelidir. Çünkü bu şekilde davranmak. Acemlerin âdetidir. Fakat, iyiliklerden konuşmalıdırlar. Salihlerin yemek ve başka şeyler hakkındaki hikâyelerini anlatmalıdır.

3) Yemek zamanında arkadaşını düşünmeli ve arkadaşından daha fazla yemeyi asla düşünmemelidir. Sofraya gelen yemeğin, sofrada bulunanların rızası olmadıkça fazla yenmesi haramdır. Aksine arkadaşının fazla yemesine imkân vermek suretiyle arkadaşını kendine tercih etmelidir.

İki hurmayı birden yememeli. Ancak sofrada oturanların hepsi öyle yerlerse veya ona o şekilde yemesine izin verirlerse, o zaman o şekilde yiyebilir. Eğer arkadaşı azar azar yerse onun iştahını açmaya gayret göstermeli ve yemeye teşvik etmeli ve arkadaşına 'ye' demelidir. Bunu üç defadan fazla tekrar etmemelidir. Zira üç defadan fazla 'ye' demek, fuzulî ve ifrat olur. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , herhangi birşeye üç defa muhatap olduğu zaman, üç defadan fazla ısrar etmediği gibi, üç defadan fazla ısrar edenin sözüne de iltifat etmezdi. 26

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , konuşmayı üç defa tekrar ederdi. 27 O halde edepli kimse üçten fazla demeye meydan vermeyen kimsedir. Israr edep dışı bir harekettir. Arkadaşına yemek hususunda yemin verdirmek ise, dinen yasak ve çirkindir. Hasan b. Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Yemek için Mü'mine, yemin teklif etmek gerekmez'.

4) Arkadaşını kendisine 'ye' demeye mecbur etmemelidir. Ediplerden biri şöyle demiştir: 'Yemek yiyenlerin en iyisi, arkadaşını bu hususta kendisini kontrol etmeye mecbur etmeyen ve arkadaşının 'ye' demesine meydan vermeyen kimsedir'. Başkası kendisine bakıyor diye iştahı çektiği bir yemeği terk etmek, uygun bir hareket değildir. Çünkü böyle yapmak, yapmacık bir harekettir. Aksine âdeti üzerine devam etmeli ve tek başına olduğu zaman nasıl yerse, arkadaşlarla beraber olduğunda da öyle hareket etmelidir. Ancak tek başına olduğu zaman, kendini güzel edebe alıştırmalıdır ki, cemiyet arasında yapmacık hareketlere muhtaç olmasın. Evet eğer arkadaşlarını nefsine tercih ederek, onların ihtiyaçlarını dikkate alarak az yerse, bu takdirde az yemesi güzeldir. Eğer sofradaki insanlara yardım niyetiyle ve onları yemeye teşvik etmek kastıyla fazla yerse, bunda sakınca yoktur. Aksine böyle

davranmak güzeldir.

İbn Mübarek hurmaların en güzelini arkadaşlarına takdim ederek şöyle demiştir: 'Kim fazla yerse herbir çekirdeğe karşılık ona bir dirhem vereceğim'. Yedikten sonra çekirdekleri sayar kimin çekirdekleri fazla ise, fazla olan her çekirdeğe karşılık bir dirhem verirdi. İbn Mübarek'in böyle yapması iki sebebe dayanır: a) Yemek hususundaki haya ve utangaçlığı kaldırmak, b) Arkadaşlarla sohbeti koyulaştırmaktır.

Câfer b. Muhammed (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bence arkadaşların en iyisi, (sofrada) en fazla yemeğimi yiyen ve lokmasını en büyük yapandır. Bence arkadaşlardan derdi çekilmez ve en ağırı o arkadaştır ki, yemekte bile kendisini kontrole mecbur eder'. Bütün bunlar normal âdet üzerinde yürümenin ve yapmacık hareketlerden kaçınmanın gerekliliğine işarettir.

Yine İmâm Câfer-i Sâdık şöyle demiştir: 'Kişinin arkadaşına karşı olan muhabbetinin tatlılığı, onun evinde güzelce yemesinden belli olur'.

5) Leğende elin yıkanması mahzurlu değildir. Eğer tek başına yerse, aynı leğende dişlerini ve ağzını yıkayıp çalkalayabilir. Eğer başkasıyla beraber yerse ağzını yıkayıp leğene boşaltması uygun değildir. Başkası kendisine ikram olsun diye leğeni önce kendisine takdim ederse kabul etmelidir.

Enes b. Mâlik ve tâbiînden Sâbit el-Bennânî (radıyallahü anh) bir sofrada bir araya geldiler. Bu arada Enes b. Mâlik leğeni Sabit'e takdim etti. Sabit ise, edebinden ötürü Enes'ten önce yıkamayı kabul etmedi. Bunun üzerine Enes (radıyallahü anh) şöyle dedi: 'Kardeşin sana ikram ettiği zaman onun ikramını kabul et, reddetme. Zira o kimse gerçekte **Allahü teâlâ**'ya ikram ediyor'.

Rivâyet ediliyor ki, Hârun Reşid âma olan Ebû Muaviye Muhammed b. Hâzım'ı davet etti. Dâvet edilen zât leğende elini yıkarken Hârun Reşid eline su döktü. Ebû Muaviye elini yıkadıktan sonra Hârun kendisine şöyle sordu:

- Ey Ebû Muaviye! Senin eline su dökenin kim olduğunu biliyormusun?

- Hayır.

- O suyu emir'ul-Mü'minîn döktü.

- Ey emir'ul-Mü'minîn! Sen böyle yapmakla ancak ilme ikram etmişsin ve onu yüceltmişsin. İlim ve onun ehlini yücelttiğin gibi, Allah da seni yüceltsin. 28

(Eğer leğen geniş ve ibrikler birkaç tane ise) aynı anda birkaç kişinin aynı leğende ellerini yıkamalarında hiçbir sakınca yoktur. Aksine, böyle yapmak tevâzua daha yakın ve beklemekten de daha iyidir. Hepsinin aynı anda yıkamayıp, ayrı ayrı yıkamaları halinde herbirinin suyunun dökülüp yeni leğenin getirilmesi uygun bir hareket değildir. Kullanılmış su leğende biriktirilir ve bir defada dökülür.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Abdest suyunuzu bir araya toplayınız. (Böyle yaptığınız takdirde; yani bir kapta yıkadığınız takdirde) **Allahü teâlâ** sizin aranızdaki ihtilâfı giderip birleşmenizi temin eder.

Denildi ki: Bu hadîs-i şerifteki abdest suyundan gaye; toplu halde yiyenlerin bir kapta

yıkamalarıdır. Ömer b. Abdülâziz, İslâm diyarlarına şöyle bir ferman göndermiştir:

El yıkanan leğen dolduğu zaman, toplu halde yiyenlerin arasından kaldırılıp dökülsün. Sakın kendinizi Acemlere benzetmeyiniz.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ellerin yıkanmasını bir leğende yapın. Sakın Acemlerin âdetine uymayın'.

Ele su döken hizmetçinin ayakta olmasını, bazı âlimler kerih görerek, oturmasını daha uygun bulmuşlardır. Çünkü hizmetçinin oturarak su dökmesi tevazûa daha yakındır.

Bazı âlimler de hizmetçinin oturmasını kerih görerek şunu anlatmışlardır: 'Hizmetçi oturduğu halde birisinin eline su döktü. Bu sırada eline su dökülen adam ayağa kalktı. Ayağa kalkana 'Neden kalktın?' diye sorulduğu zaman şu cevabı verdi: 'Birimiz muhakkak ayakta olmalıdır'.

Hizmetçinin ayakta olması daha evlâdır. Çünkü ayakta olması hem suyu dökmeye ve hem de yıkamaya daha uygun düşer ve bir de suyu ayakta dökmek tevazûa daha yakındır. Eğer hizmetçinin suyu ayakta dökmeye niyeti varsa, ona hizmet imkânını vermekte herhangi bir kibir yoktur; zira hizmetçinin suyu bu şekilde dökmesi normal bir âdettir.

Geçmiş izahtan anlaşıldı ki, leğende el yıkamanın yedi âdabı vardır:

1. Leğene tükürmemek.

2. Baş ve reis olan kimseye herkesten önce leğeni takdim etmek.

3. Takdim etme ikrâmını kabul etmek.

4. Sağdan başlayarak gezdirmek.

5. Aynı leğende bütün cemaatin ellerini yıkaması.

6. Kullanılan suyun tamamının aynı leğende toplanması.

7. Yıkayanların eline su döken hizmetçinin ayakta olması. Edeplerden biri de ağzından ve elinden suyu leğene yavaşça bırakmaktır ki arkadaşlarına ve üzerinde oturduğu sergiye bıraktığı su sıçramasın. Ev sahibi bizzat misafirin eline suyu dökmelidir.

Çünkü İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh) kendisine misafir olarak gelen (ve henüz yirmi yaşından daha küçük olan) İmâm-ı Şâfiî'nin eline su dökmüştür. Bu manzara karşısında mahcup olan İmâm-ı Şâfiî'ye şöyle demiştir: 'Sakın benden gördüğün hareket seni utandırıp şaşırtmasın. Zira misafire hizmet farzdır'.

6) Arkadaşlarına yemek yerken bakmamalı ve utandıracak derecede yemelerini kontrol etmemelidir. Aksine onların yemesiyle ilgilenmemeli ve kendi yemesiyle meşgul olmalıdır. Eğer kendisinden sonra arkadaşları yemekten utanırlarsa, o zaman arkadaşlarından önce yemeği bırakmamalıdır. Onlar doyasıya yeyinceye kadar o da yavaş yavaş yemekle kendini oyalamalıdır. Eğer az yiyen bir kimse ise, yemeğin başlangıcında ağır ağır yemeli ve yemeği onlarla beraber bitirmelidir. Çünkü ashâb-ı kirâmın (radıyallahü anh) çoğu böyle yapmıştır. Eğer herhangi bir sebepten yemiyorsa, misafirlerden özür dilemelidir ki, özür dilemekle onların mahcubiyetlerini kaldırmış olsun.

7) Başkasını tiksindirecek bir harekette bulunmamalıdır. Bu bakımdan elini yemek kabına silkmemelidir. Lokmayı ağzına alırken başını yemek kabının üzerine eğmemelidir. Ağzından herhangi bir şeyi çıkardığı zaman yüzünü yemekten çevirerek o şeyi sol eliyle tutmalıdır. Yağlı lokmayı sirkeye daldırmamalı, sirkeyi de yağlıya karıştırmamalıdır. Çünkü başkasının bundan tiksinmesi mümkündür.

Dişiyle kesip parçaladığı lokmayı (müşterek) çorbanın ve sirkenin içine sokmamalı ve tiksindirici şeyleri hatırlatan sözleri söylememelidir.

26) İmâm-ı Ahmed

27) Buhârî, (Enes'ten)

28) Bu zat, dört yaşında iken gözlerini kaybetmiştir. Kûfelidir. Şâyân-ı itimad bir zattır. H. 123 senesinde doğup, H. 194 senesinde vefat etmiştir.

11-5

Yemek İkram Etmenin Âdâbı

Misafire yedirmekte çok fazilet vardır. Nitekim Câfer b. Muhammed (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Arkadaşlarla beraber sofra üzerinde oturduğunuz zaman, oturuşunuzu oldukça uzatınız. Zira bu saat hayatınızın sizin aleyhinizde sayılmayan saatidir'.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kişi kendi nefsine, ebeveynine ve yakınlarına sarfettiği her nafakadan muhakkak sorulacaktır. Ancak kişi din kardeşlerine Allah rızası için infak ettiği yemekten sorulmayacaktır. Çünkü **Allahü teâlâ** kulunu bu yemekten ötürü sorguya çekmekten hayâ eder'.

Allah yolundaki arkadaşına yedirmenin fazileti hakkında zikrettiğimiz bu misallere yedirme hakkında vârid olan hadîsler eklendiğinde fazileti apaçık bilinir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Herhangi birinizin sofrası önünde yayılı bulunup kaldırılıncaya kadar melekler onun için salâvat-ı şerife getirirler. 29

Horasan âlimlerinden biri din kardeşlerine bitiremeyecekleri kadar bol yemek takdim ederek dedi ki: **Hazret-i Peygamber**'den bize gelen bir hadîsi şerifte şöyle buyuruluyor:

Kardeşleri ellerini yemekten kaldırdıkları zaman, artanı yiyen bir kimse hesaba çekilmez. 30

Madem ki durum budur, o hâlde isterim ki size takdim ettiğim yemeği çoğaltayım ki onun kalıntılarından yiyelim.

Arkadaşlarıyla yediklerinden kul hesaba çekilmez. 31

Seleften bâzıları arkadaşlarının gönlünü hoş etmek için cemaatle yediği zaman fazlaca yerdi. Tek başına yediği zaman ise pek az yerdi.

Üç şey vardır ki, insan onlardan hesaba çekilmez: a) Sahur yemeği, b) İftar yemeği, c)

Arkadaşlarla beraber yenilen yemek. 32

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Dostlarımı bir sa' yemek üzerine toplamam, bir köleyi azâd etmemden daha iyi gelir bana'.

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sofrada güzel ve helâl yemeğin bulundurulması ve arkadaşlara ikram edilmesi, kişinin şerefli oluşuna delâlet eder'.

Ashâb-ı kirâm (radıyallahü anh) şöyle derlerdi: 'Yemek üzerinde bir araya gelmek güzel ahlâktandır'.

Ashâb-ı kirâm (radıyallahü anh) , Kuran okunmasında da bir araya gelirlerdi. Onlar bir araya geldikleri zaman, muhakkak toplu hâlde bir şeyler yedikten sonra dağılırlardı. Dostların dostluk ve yakınlıkla kendilerine yetecek kadar bir yemek üzerinde toplanmalarının dünyadan olmadığı söylenmiştir.

Allahü teâlâ kıyâmet gününde kuluna der ki:

- Ey Âdem oğlu! Ben acıktım, bana yedirmedin.

- Sen âlemlerin rabbisin, sana nasıl yedirebilirdim?

- Senin müslüman kardeşin acıktı. Ona yedirmedin. Eğer ona yedirmiş olsaydın bana yedirmiş sayılırdın. 33

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Size ziyaretçi geldiği zaman, ona ikrâm ediniz. 34

Cennette bir takım köşkler vardır. Dışları içlerinden ve içleri de dışlarından görünmektedir. Bu köşkler yumuşak konuşan, Allah için yediren ve halk uykuda olduğu zaman kalkıp namaz kılanlar içindir. 35

Sizin en hayırlınız, Allah için yedireninizdir. 36

Din kardeşine doyasıya yediren ve kana kana içiren bir kimseyi **Allahü teâlâ** yedi hendek kadar ateşten uzaklaştırır. Bu çukurlardan **ikisi**nin arasındaki mesafe beşyüz seneliktir. 37

29) Taberânî, Evsat

30)

31) Ezdî, Duafâ, (Câbir'den)

32) Ezdî, (Câbir'den)

33) Müslim

34) Harâitî

35) Tirmizî, (Hazret-i Ali'den)

36) İmâm-ı Ahmed ve Hâkim, (Suheyb'den)

37) Taberâni, (İbn Ömer'den)

11-6

Yemek Âdâbı

Yemeğin âdâbına gelince, bu âdâbın bir kısmı misafirliğe yemeğe gitmekle, bir kısmı da misafire (yemek) ikram etmekle ilgilidir.

Yemek Davetine Katılmanın Âdâbı

İnsanların yemek zamanlarını gözetip o zamanda yemeğe gitmek sünnete aykırıdır. Bu bakımdan tam yemek zamanında bir eve girmek, ansızın girişten sayılır. Bu ise yasaklanmıştır.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle demiştir:

Ey îman edenler, (rastgele) peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin pişmesini beklemeyin. Çağrıldığınız zaman girin; yemeği yeyince dağılın, söze dalmayın. (Ahzâb/53)

Ayette geçen 'Onun kabını (yemeğini) beklemeksizin' ifadesi; 'yemeğin ne zaman pişeceğini beklemeyin' demektir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Çağırılmadığı bir yemeğe giden kimse, fâsık olarak gitmiş ve haram yemiş olur. 38

Yemek zamanını gözetmeden girip de onların yemeklerine tesadüf ettiği takdirde, kendisine izin verilmeden yememesi gerekir. Ne zaman ki kendisine 'ye' denirse, incelemelidir. Eğer onların içten gelen bir teklif yaptıklarına ve yemek yemesini istediklerine inanırsa, onlarla beraber yemelidir. Eğer kendisinden utanarak bunu söylüyorlarsa, yemesi uygun değildir. Bahane bulup yemeğe ihtiyacı olmadığını ileri sürerek imtihan etmelidir.

Fakat aç olduğu zaman, kendisine yedirmek için dostlarından birisinin yemek vaktini beklemeksizin evine giderse, bu takdirde yemesinde bir sakınca yoktur. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'le beraber Ebû'l-Heysem ve Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin evlerine yemek için teklif olmaksızın yemek yemeye gitmişlerdir. 39

Böyle bir durumda müslüman kardeşinin evine gitmek, ona yedirme sevabını kazandırmaya yardım etmektir. Bu âdet, **selef**-i salihînin âdeti idi. Avn b. Abdullah el-Mes'udî'nin üçyüz altmış arkadaşı vardı. Senenin her gününde bir dostunun evinde yemeğini yiyerek o seneyi geçirirdi. Başka birisinin de otuz dostu vardı. Bir ayda herbirine bir gün gitmek suretiyle dolaşırdı. Başka birisinin de yedi dostu vardı. Haftanın her gününde birisinin evinde olurdu. Onların dostları çalışmalarında kendilerine yardım ederlerdi. Dostlarının bu zâhid ve âbid kimselere yedirdikleri kendileri için ibadet sayılır. Eğer kişi eve girip ve sâhibini içerde bulamazsa, ev sahibinin dostluğuna güveniyorsa, izin almaksızın dostunun yemeğini yiyebilir. Zira izinden gaye; yemek sahibinin razı olmasıdır. Hele yemeklerde. . . Çünkü yemekler hususunda daha da genişlik vardır. Çok kişi var ki, açıkça izin verir ve izin verdiğine dair yemin eder. Oysa buna rağmen karşısındakinin yemesine razı değildir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin

yemeğini yemek mekruhtur. Hazır bulunmayan çok kimseler de vardır ki, izin vermediği halde onun yemeğini yemek güzeldir.

Yahut sâdık dostlarınızın evlerinde yemenizde size bir günah yoktur. (Nûr/61)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Berire'nin (Hazret-i Âişe'nin azâdlı câriyesi) evine girdi. Kendisi hazır olmadığı halde sadakadan olan yemeğini yedi. **Rasûlüllah** yemeği yedikten sonra 'İşte sadaka tam yerini buldu'40 buyurdu.

Rasûlüllah'ın böyle yapması, Berire'nin (radıyallahü anh) buna sevineceğini bildiğinden kaynaklanmaktadır. İşte bu sırra binaen ve sahibinin izin vereceğini bilmekle yetinerek izinsiz eve girmek câizdir. Eğer böyle bir şeyi bilmezse mutlaka önce izin almalı, sonra içeri girmelidir.

Muhammed b. Vâsık ve arkadaşları Hasan-ı Basrî'nin evine girerler, izin almaksızın gördüklerini yerlerdi. Hasan da eve gelir, onların böyle yaptıklarını görünce sevinir ve 'Biz de böyle yapardık' derdi. .

Hasan-ı Basrî çarşıda bir bakkalın kuru meyvelerinden ayakta durarak 'şu sepetten bir incir, öbüründen bir hurma alır yerdi'. Hişam kendisine 'Ey Ebû Sâid! Acaba takvâ konusunda sana ne görünmüş ki, adamcağızın izni olmaksızın yemişlerinden yiyorsun?' Hasan 'Ey Lehim (Cimri!) Yemek hakkındaki ayeti bana oku'. Bunun üzerine Hişam ayeti 'veyahut da dostlarınızın' (Nûr/61) cümlesine kadar okudu. Oraya varınca Hişam sordu: 'Ey Ebû Saîd! Âyetteki dost kimdir?' Hasan (radıyallahü anh) 'Ayetteki dost, o kimsedir ki, nefis ona meyleder, rahata kavuşur, kalp de onunla sükûnet bulur. . . '

Bir topluluk Süfyân es-Sevrî'nin evine gitti. Süfyân'ı evde bulamadılar. Kapıyı açıp, sofrasını indirip yemeye başladılar. O esnada Süfyân içeri girdi ve 'Siz bana **selef-i sâlihîn**in ahlâkını hatırlattınız. İşte onlar böyle yaparlardı' dedi.

Bir topluluk, tâbiînden birini ziyaret etti. Ziyaret edilen zâtın yanında onlara ikram edecek bir şey yoktu. Bunun üzerine ziyaret edilen, dostlarından birinin evine gitti. Fakat onu evde bulamadı, onun pişirdiği çömleğine baktı. Bir de ne görsün yemek pişmiş ve ekmek de hazırdır ve diğer gereken şeyler de mevcuttur. Hepsini aldı, ziyaretçilere takdim etti ve 'Yeyiniz!' dedi. Evin sahibi geldi. Evde hiçbir şey görmeyince, kendisine 'Filân zat geldi, hepsini toparlayıp götürdü' denildiğinde, 'Çok güzel etmiş' dedi. Daha sonra yemeği götüren zatla karşılaştığında şöyle dedi: 'Ey kardeşim! Misafirlerin **ikinci** bir defa geldikleri takdirde **ikinci** bir defa aynı şeyi yapabilirsin'.

İşte yemeğe katılmanın âdâbı bunlardır.

38) Beyhakî, (Hazret-i Âişe'den bir benzerini)

39) Müslim ve Taberânî, (İbn-i Abbâs'tan zayıf bir senedle)

40) Müslîm ve Buhârî, (Hazret-i Âişe 'den)

Yemek İkram Etmenin Âdâbı

1. Herşeyden önce yapmacık hareketleri ve zorlamaları terketmeli, ne varsa onu ikrâm etmelidir. Eğer yanında hiçbir şey yoksa ve açıklamaya imkânı da bulunmazsa, dostlarına yedirmek için borç etmemelidir. Çünkü böyle yaptığı takdirde nefsini vesveseye sevketmiş olur. Eğer kendi nafakasına

yetecek kadar bir şeyleri varsa ve nefsi de ondan vazgeçip dostlarına yedirmesine taraftar değilse, o nafakasını buna rağmen dostlarına vermesi uygun değildir.

Seleften biri bir zâhidin evine gitti. Zahid yemek yiyordu. Gelen misafire zâhid şöyle dedi: 'Eğer bu yemeği borç ile almasaydım, ondan sana da yedirirdim.

Seleften bâzıları zorlamakla ilgili olarak şöyle demişlerdir: 'Senin, arkadaşına yedirdiğin yemekten daha enfesini ve daha kıymetlisini arkadaşına yedirmek kaygusuna düşmen demektir'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Halk, ancak tekellüf ve zorlukları yüklenmekten ötürü bozuşurlar. Şöyle ki, birisi arkadaşını dâvet eder. Onun için bir sürü zorluklara girişir ve dolayısıyla **ikinci** bir defa arkadaşının gelmesini böylece önlemiş olur'.

Bazıları şöyle demiştir: 'Bana gelen arkadaşımın kimliği beni ilgilendirmez. Zira ben onun için herhangi bir külfete girişmem. Ancak yanımda ne varsa onu takdim ederim. Eğer onun için külfete girmiş olsaydım, onun gelişi bana zor gelecek ve usandıracaktı'.

Zâtın biri şöyle demiştir: "Ben geçmişte bir dostumun yanına gidiyordum. O da benim için külfetlere giriyordu. Kendisine dedim ki: 'Tek başına kaldığımız zaman, ne sen bunu yiyorsun ve ne de ben. Bu bakımdan bir araya geldiğimiz zaman neden bunu yiyoruz? O halde ya sen bu külfete girmeye son vereceksin veya ben ziyaretlerimi keseceğim'. Bunun üzerine dostum tekellüfe son verdi ve tekellüfe son verişinin yüzü suyu hürmetine bizim de ziyaretlerimiz devam etti".

Yanında ne varsa hepsini misafirlere takdim etmek ve böylece çoluk çocuğuna zarar verip onların kalplerini ezâ ve cefâ ile doldurmak da külfete girmek demektir.

Bir zat, Hazret-i Ali'yi (radıyallahü anh) dâvet eder. Hazret-i Ali kendisine şöyle der:

'Üç şartla senin dâvetine icabet ediyorum:

a) Çarşıdan bir şey getirmeyeceksin,

b) Evinde olanı da esirgemeyeceksin,

c) Çoluk çocuğuna da zarar vermeyeceksin'.

Seleften bazıları, evinde ne varsa hepsini misafire takdim ederlerdi. Her çeşit şeyden sofraya getirlerdi.

Seleften biri şöyle demiştir: Biz, Câbir b. Abdullah'ın (radıyallahü anh) evine gittik. Bize ekmek ile sirke takdim etti ve şöyle dedi: 'Eğer külfete girmekten menolunmasaydık, sizin için külfete girecektim'.
41

Seleften biri şöyle demiştir: 'Ziyaretçin geldiği zaman, neyin varsa onu misafire takdim et'. Selmân-ı Fârisi şöyle demiştir:

Allah'ın Rasûlü, bizde bulunmayan bir şeyi misafir için hazırlamaya çalışıp zorluk çekmekten menetti ve ancak elimizde bulunanı ikram etmemizi emretti.

Hazret-i Peygamber şöyle anlatır: 'Yûnus (aleyhisselâm) , arkadaşları kendisini ziyarete geldiklerinde onlara ekmek ve elinin mahsûlü olan sebzeleri takdim ederek 'Buyurun yeyin. Eğer Allah

tekellüf yapanlara (misafirlere ikram hususunda zorlananlara) lânet etmeseydi, elbette size daha iyisini hazırlamak için zorluklara katlanırdım' demiştir.

Enes b. Mâlik ve diğer ashâb misafirlerine kuru ekmek ve hurmalardan mevcut olanı takdim ederek şöyle derlerdi: 'Biz, kendisine yapılan ikramı hakir görenin mi, yahut yanında bulunan nimeti hakir görüp misafirine takdim etmekten çekinen kimsenin mi günahı daha büyüktür bilmiyoruz'

2. Bu edep ziyaretçiye aittir. Şöyle ki; belli bir şeyi ısrarla istememelidir. Çünkü o şeyi bulup getirmek, ev sâhibine çok kere zor gelir. Eğer ev sahibi misafirini iki yemek arasında muhayyer bırakırsa (yani iki yemek adı zikredip, bunlardan birini hazırlamayı teklif ederse) misafir, ev sahibine hangi yemeği hazırlamak kolay ise, onu istemelidir. Çünkü sünnet-i seniyye böyledir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman muhakkak ki, en kolayını tercih ederdi. 42

A'meş, Ebû Vâil'den şöyle rivâyet etti: 'Bir arkadaşımla Selmân-ı Fârisî'yi ziyarete gittik: Bize arpa ekmeği ile katık olarak tuz takdim etti. Bu meyanda arkadaşım 'Eğer bu tuzda bir de su'teri otu bulunsaydı daha iyi olurdu' dedi. Bunu duyan Selman, çarşıya gidip abdest aldığı ibriğini rehin bırakarak, karşılığında su'teri otu alıp getirdi. Biz yedikten sonra arkadaş şu duâyı okudu: 'Bize rızık olarak verdiği ile bizi kanâat sâhibi kılan Allah'a hamdolsun'. Buna karşılık Selman şöyle dedi: 'Eğer sen rızkınla kanâat etseydin, şu anda benim abdest ibriğim rehinde bulunmazdı'.

Eğer isteğinin arkadaşına zor geleceğini bilirse veya isteğini iyi karşılamayacağı kanaatini taşıyorsa, durum böyledir. Eğer arkadaşının böyle bir istekle sevineceğini biliyorsa, isteğinde hiçbir mahzur yoktur. Nitekim İmâm-ı Şâfiî Bağdad'da Za'ferânî'nin misafiri iken böyle yapmıştır. Şöyle ki; Za'ferânî her gün pişirilen yemeklerin bir listesini yazar ve getirilmesi için cariyesine teslim ederdi. Bir ara İmâm-ı Şâfiî listeyi cariyenin elinden alıp kendi el yazısıyla bir çeşit yemek daha ilâve etti. Za'ferânî sofrada onun ısmarladığı çeşidi görünce bozuldu ve 'Ben bu yemeği ısmarlamadım' diye çıkıştı. Bunun üzerine kendisine listeyi getirdiler, orada Şâfiî'nin yazısı gözüne ilişince bundan çok memnun olan Za'ferânî cariyesini âzâd etti. . .

Ebû Bekir el-Kattanî şöyle demiştir: Sırrî es-Sakâtî'nin huzuruna girdim 'fetit' (ekmek kırıntıları ile karışık bir meşrubat) getirip yarısını bardağa döktü. Kendisine 'Sen ne yapıyorsun? Ben onun hepsini bir nefeste içerim' dedim. Bunun üzerine gülerek şöyle dedi: 'Senin böyle demen, senin için bir hac sevabından daha faziletlidir'. Ulemâdan biri şöyle demiştir: 'Yemek üç çeşittir: a) Fakirlerle yerken, onları nefsine tercih ettiğin yemek, b) Arkadaşlarla beraber yenilen yemek, c) Dünya ehliyle yenilen yemek'.

3. Ev sahibi, misafirini iştihalandırıp, hangi yemeği canının istediğini söylemesini ısrarla kendisinden sormalıdır. Nefsi, arkadaşının isteğine razı olduğu takdirde, böyle bir teklifte bulunması hem güzeldir, hem de böyle bir teklifte büyük bir fazilet ve ecir vardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Kim kardeşinin bir isteğine tesadüf edip (onu giderirse) günâhı bağışlanır. Kim Mü'min kardeşini sevindirirse muhakkak o kimse Allah'ı sevindirmiş olur.

Mü'min kardeşinin iştahının çektiği yemeği yedirip onu doyuran bir kimseye **Allahü teâlâ** bir milyon hasene (ecir) yazar. Bir milyon günâhını siler. Bir milyon derecesini yükseltir. Huld, Adn ve Firdevs adlı üç cennetten ona yedirir.

4. Misafire 'Sana yemek getireyim mi?' dememelidir. Aksine, yemeği varsa sormaksızın takdim etmelidir.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: "Kardeşin ziyaretine geldiğinde, sakın ona 'yer misin veya sana yemek getireyim mi?' deme. Hazır olanı derhal getir. Eğer yerse ne âlâ, yemediği takdirde kaldır". Eğer ev sâhibi, misafirlere herhangi bir yemeği yedirmek istemiyorsa, onları o yemekten haberdar etmesi ve onu onlara anlatması uygun bir hareket değildir.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Yediğin yemekten çocuklarına yedirmek istemediğin zaman, onlara o yemekten bahsetmediğin gibi, onu beraberinde de göstermemelisin.

Sûfîlerden biri şöyle demiştir: 'Fakirler size geldikleri zaman, onlara yemek ikrâm ediniz. Fakîhler size geldikleri zaman onlara ilmî bir mesele sorunuz. Kurralar (Kur'ân okuyucuları) size geldikleri zaman ise onlara mihrabı gösteriniz'.

41) İmâm-ı Ahmed

42) Harâitî ve İmâm-ı Ahmed

11-7

Ziyafet ve Davet Âdâbı

Ziyafet Âdâbı

Ziyafetin edepleri altıdır:

1. Davet etmek
2. Davete icabet etmek
3. Hazır olmak
4. Yemeği takdim etmek
5. Yemek
6. Dağılmak

Bu edepleri teker teker açıklamadan önce Allah'ın izniyle ziyafetin faziletini belirtelim.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Misafir için, zorluklara ve zahmete girmeyiniz. Zira böyle yaptığınız takdirde ona buğzetmeye başlarsınız. Oysa misafire buğzeden bir kimse Allah'a da buğzetmiş olur. Allah'a buğzedene de Allah buğzeder. 43

Misafir kabul etmeyen bir kimsede hayır yoktur. 44

Bir ara **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , birçok deve ve sığıra sahip bulunan bir kimseyi ziyarete gitti. Fakat o zengin onu misafir olarak kabul etmedi. Birkaç koyunu olan fakir bir kadıncağızı ziyarete gitti, kadın, (kendisini misafir olarak kabul ettiği gibi) , ikrâm olarak kendisine bir de koyun kesti.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Bu iki insanın hâline bakınız. Demek ki bu ahlâklar Allah'ın kudret elindedir. Kim isterse güzel ahlâkı ona verir. 45

Rasûlüllah'ın azadlısı Ebû Râfi şöyle buyurur:

Rasûlüllah'ın bir misafiri geldi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu 'Filân yahûdîye git ve de ki; **Rasûlüllah**'ın bir misafiri gelmiştir. Receb ayına kadar ödünç olarak biraz un versin'. Bu teklif üzerine yahûdî şöyle dedi: 'Vallahi ona ancak rehine karşılığı un verebilirim'.

Yahudinin dediklerini iki cihan serverine haber verdiğim zaman şunları söyledi: 'Allah'a yemin ederim ki ben yerde ve gökte eminim. Eğer bana ödünç olarak unu verseydi, muhakkak ki onun hakkını yerine getirirdim. Fakat al şu zırhımı götür ve kendisine rehin olarak bırak'.

Hazret-i İbrahim (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemeğe hazırlandığı zaman çıkar, bir veya iki millik bir mesafeye kadar sağa, sola bakar, kendisiyle birlikte yemek yiyecek birisini arardı. Bunun için Hazret-i İbrahim'e 'Misafir babası' mânasına gelen 'Ebû'd-Diyfan' denirdi. Bu husustaki güzel niyetinin bir mükâfatı olarak günümüze kadar mübarek meşhedinde (makamında) ziyafeti devam edegelmektedir. Bir gece yoktur ki Hazret-i İbrahim'in yanında (makamında) üç, on ve yüz kişilik cemâatlar yeyip içip barınmasınlar, Türbedârı diyor ki: 'Buraya ilk geldiğim andan beri burayı bir gece olsun misafirsiz görmüş değilim'. **Hazret-i Peygamber**'e şöyle soruldu: Îman nedir?' Cevaben şöyle buyurdu:

Yemek yedirmek ve selâm vermek. 46

Başka bir hadîs-i şerifte kefaret ve yüksek derece hakkında şöyle buyurmaktadır:

Yemek yedirmek ve halkın tatlı uykuda mışıl mışıl uyuduğu zaman kalkıp Allah ile başbaşa kalıp ibadet etmektir. 47

Hazret-i Peygambere Hacc-ı Mebrur sorulduğunda şöyle demiştir:

Yemek yedirmek ve güzel konuşmaktır.

Enes (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Misafirin girmediği bir eve melekler de giremez'. Kısacası, ziyafetin ve Allah rızası için yedirmenin fazileti hakkında hadde hesaba sığmayacak kadar çok haberler vârid olmuştur. O hâlde biz burada bu kadarla yetinip edeplerin zikrdilmesi faslına dönelim.

Dâvet Âdâbı

1- Davete çağıran sofra sâhibi, ittika sahibi ve dindar kimseleri davet etmeye bakmalıdır. Fâsık ve fâcirleri dâvet etmemelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisini davet edip yediren bazı kimselere şöyle demiştir: 'Senin yemeğini iyiler yediler'. 48

Bir başka hadîste de şöyle demiştir:

Sen ancak muttakî bir kimsenin yemeğini ye ve yemeğini de sâlih bir kimseye yedir. 49

2- Özellikle zenginleri değil, tam aksine fakirleri dâvet etmeye dikkat etmelidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Yemeklerin en şerlisi velîme yemeğidir. Çünkü yemeğe yalnız zenginler dâvet edilir. Fakirler ise, davet edilmezler. 50

3- Ziyafetinden akrabalarını mahrum etmemesi gerekmektedir. Çünkü onları mahrum etmesi nefretlerine sebep olur ve böylelikle sıla-i rahim kesilir.

4- Dost ve tanıdıkların yakınlık derecelerini gözetip ona göre hareket etmesi lâzımdır. Çünkü sadece bir kısmını davet etmek diğerlerini rencide ederek ürkütür.

5- Verdiği dâvet ile gurura kapılıp övünmemelidir. Aksine, dostlarının kalplerini kazanmayı ve **Rasûlüllah**'ın yemek yedirmek ve Mü'minlerin kalbine sevinç vermek hususundaki sünnetine uymayı kasdetmeli ve sadece buna niyet etmelidir.

6- Dâvete icabet etmesi zor olan birini dâvetine çağırmamalıdır.

7- Geldiğinde herhangi bir sebepten dolayı, dâvette olanların rahatsız olacağını bildiği bir kimseyi de dâvet etmemelidir.

8- Dâvetine icabet edeceği kesin olan kişileri dâvet etmelidir.

Süfyân es-Sevrî şöyle der: İcabet etmesinden hoşlanmadığı birini dâvet eden kimse günahkâr olur'. Buna rağmen, eğer çağrılan icâbet ederse, o zaman çağıran iki defa günahkâr olur. a) İstemediği halde kişiyi yemeye zorlamış olur. b) Şâyet çağrılan, kendisinin ev sâhibi tarafından istenmediğini bilseydi, hiç şüphesiz gelip o yemeği yemeyeceği için.

Bir terzi İbn-i Mübârek'e şöyle sordu: 'Ben sultanların elbiselerini dikiyorum, acaba onların yardımcılarından olmamdan korkar mısın?. ' İbn-i Mübârek 'Hayır, zâlimlerin yardımcıları, ancak sana iğne ve iplik satan kişidir. Sen ise zâlimin tâ kendisisin' dedi.

Dâvete icâbet sünnet-i müekkede'dir, Bazı yerlerde icabetin farz olduğunu söyleyenler de vardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Eğer kürâ denilen bacak kemiğine dâvet edilsem icâbet ederim. Zira bana bir hayvan kolu hediye edilse bile kabûl ederdim.

43) Ebû Bekir b. Lâl

44) İmâm-ı Ahmed

45) Harâitî

46) Müslim ve Buhârî

47) Tirmizî ve Hâkim

48) Enes'ten

49) Zekât bölümünde geçmişti.

50) Buhârî ve Müslim

Dâvete İcabet Etmenin Âdâbı

Davete icâbet etmenin âdâbı beş'tir:

1. Fakir zengin ayırımı yapılmamalıdır. Eğer fakirinkine değil de sadece zenginin davetine icabet edilirse, böyle bir hareket yasaklanmış olan kibir ve gurur sınıfına girer. Bu sır ve hikmete binâen, seleften bazı kimseler icabetin aslından vazgeçerek nedenini şöyle izah etmişlerdir: 'Çorbayı beklemek zillettir'. Başka biri 'Elimi başkasının çanağına uzattığım zaman, boynum ona karşı bükük ve zelil olur' demiştir.

Bir kısım mütekebbir vardır ki, zenginlerin dâvetine icabet edip fakirlerin davetine gitmekten imtina ederler! Bu hareket, sünnetin tam tersidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) köle ve fakir ayırmaksızın herkesin dâvetine icâbet etmiştir. 51

Bir ara Hazret-i Ali'nin oğlu Hazret-i Hasan (radıyallahü anh) yolun kenarında oturup dilenen bir grubun yanından geçtiğinde kumlar üzerine yemeklerini serdiklerini gördü. Bu gruba katırının üstündeyken selâm verdi. Onlar bu selâma karşılık 'Ey Allah Rasûlü'nün torunu, yemeğimize buyurmaz mısınız?' dediler. Hazret-i Hasan 'Elbette gelirim; çünkü **Allahü teâlâ** kibir gösteren kimseleri sevmez' deyip katırından indi ve onlarla oturup birlikte yemek yedi. Yemek yedikten sonra tekrar katırına bindi ve 'Ben sizin dâvetinize icâbet ettim, o hâlde siz de benim dâvetime icâbet ediniz' dedi. Onlar da 'Hay hay, biz de senin dâvetinize icabet ederiz' dediler. Bunun üzerine onlara belli bir zaman tâyin etti. Onlar o zamanda çıkıp geldiler. Onlara yemeklerin en nefislerini takdim ederek, oturup kendileriyle birlikte yedi.

'Ben elimi kimin çanağına uzatırsam, ona karşı boynum bükük olur' şeklindeki hükme, 'Bu hüküm sünnete muhaliftir' diyenin kanâati yanlıştır. Zira davet eden, çağrılanın icâbet etmesine sevinmediği ve onun gelmesini kendisine bir minnet saymadığı takdirde, icâbet etmek, zillet olduğu gibi, çağrılanın boynunda da bu dâvet bir minnet olur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) davetlerin tümüne icâbet ederdi. Çünkü bilirdi ki, o davette hazır bulunmasından dolayı yemek sahibi büyük bir minnet yükünü kabul edip, teşriflerini kendisi için dünya ve âhiret azığı olarak görür. Bu nedenle bu durum, hâllerin değişmesiyle değişen bir durumdur. Şöyle ki: Şayet yedirmenin davet edene ağır geldiğini, ancak böbürlenmek ve zoraki bir durum için yedirdiğini bilirse, böyle bir davete icabet edilmesi sünnete uygun değildir. Aksine böyle bir dâvete icabet etmemesi için bahaneler uydurması daha uygun bir harekettir. Bundan dolayı seleften biri şöyle demiştir: 'Ancak senin kendinde olan rızkını yediğini ve sana ait olup onun yanında bulunan bir emaneti sana teslim ettiğini, o emanetini kabul ettiğin için de kendisine büyük bir iyilikte bulunduğunu gören ve bilenin yemeğini ye.

Sırrı es-Sakatî şöyle demiştir: 'O lokma için âh çekerim ki, onda Allah'a karşı bir mesuliyet olmadığı gibi, herhangi bir mahlûkun da onda minneti yoktur'.

Bu nedenle davete çağrılanın, dâvette herhangi bir minnetin olmadığını bildiği zaman, icâbet etmesi gerektir.

Ebû Turâb en-Nahşâbî şöyle demiştir: 'Bana bir yemek takdim edildi (hiç bir mâni olmadığı halde) yemedim. Bunun üzerine on dört gün aç kaldım. Düşündüm ve bu cezânın sebepsiz yere reddettiğim dâvetten geldiğine kanâat getirdim'.

Mâruf-u Kerhî'ye 'Seni kim dâvet ederse hemen dâvete icâbet ediyorsun' denildiğinde, 'Ben misafirim, beni nereye oturturlarsa ben orada otururum' demiştir.

2. Dâvet edenin fakirliği ve rütbece yüksek olmaması, icâbete engel teşkil etmediği gibi, gidilecek mesafenin uzaklığı da engel teşkil etmemelidir. Normal olan her mesafenin icâbete engel olmaması gerekir. Bunun için Tevrat'ta veya semavî kitapların birinde şunlar vardır: 'Hastanın ziyareti için bir millik mesafeye; cenâze teşyii için iki mil; dâvete icabet etmek için üç mil ve Allah için bir arkadaşını ziyaret etmek için de dört mil yol gitmelisin'. Dâvete icâbet ile Allah için ziyaretin daha önemli tutulması, şu hikmetten dolayıdır: Bu iki husus da diriler hakkında yerine getirilmesi gereken hususlardır. Dirinin hakkına öncelik vermek, ölünün hakkına öncelik vermekten daha evlâdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Eğer Gamim denilen mevkide bulunan kürâ'a dâvet edilirsem, şüphesiz icabet ederim. 52

Hadîste adı geçen Gamim Medine-i Münevvere'den birkaç mil uzaklıkta bulunan bir yerin adıdır. **Hazret-i Peygamber** Ramazan'da Medine'den çıkıp oraya vardığında, orucunu bozar ve her sefere çıkışında oraya vardığında namazını seferî olarak kılardı. 53

3. Oruçludur diye davete icabetten kaçınmamalıdır. Aksine dâvete icabet etmesi gerekmektedir. Davete icabet edip hazır olduktan sonra, eğer orucunu bozmak arkadaşını sevindiriyorsa, orucunu hemen bozmalıdır. Orucunu bozup din kardeşine bahşettiği sevinçten elde ettiği sevap, nafile oruçtan elde ettiği sevaptan kat kat üstündür.

Bütün bu hükümler nafile oruç hakkındadır. (Farz oruçta ise böyle birşey sözkonusu değildir) .

Eğer davet sahibinin kalbî sevinci kesinlikle sabit olmamışsa, onun zahirî sevincini tasdik ederek orucu bozmalıdır. Eğer kesinlikle dâvet sahibinin samimiyetine inanmayıp, ancak zorakî dâvet ettiğine karar verirse, o zaman orucunu bozmamak için bahaneler uydurup yemekten kaçınmalıdır. Orucunu özür olarak gösterip yemekten kaçınan bir kimse için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir.

Kardeşin senin için zorluklara katlanmış ve yemek hazırlamıştır, sen de 'Ben oruçluyum' diyerek yemekten kaçınıyorsun. 54

İbn-i Abbâs şöyle der: 'Nâfile orucunu, arkadaşlarının kalbini hoş etmek için bozmak, iyiliklerin en faziletlilerindendir'.

Öyleyse bu niyetle nâfile orucu bozmak, bir ibâdettir. Güzel bir ahlâktır. Öyleyse böyle yapmanın sevabı, nâfile oruca devam etmenin sevabından daha üstündür. Eğer nâfile oruç tutan zat, orucunu bütün ısrarlara rağmen bozmazsa onun ziyafeti güzel koku sürmek, buhur yakmak ve tatlı konuşmaktır.

Göze sürme çekme nin ve kokulu yağlarla yağlanmanın bir çeşit ziyafet olduğu da söylenmektedir. .

4. Yemekte şüphe varsa, yayılan sergiler helâlden değilse, davet yerinde ipekli sergiler serilmişse, gümüş kaplar kullanılıyorsa, dâvet yerinin duvar veya tavanlarında canlıların boy resimleri bulunuyorsa, dinen münker olan çalgılar çalınıyorsa, haram oyunlarla meşgul olunuyorsa, gıybet, yalan şahitlik, iftira, yalan ve benzeri şeyler yapılıyor ve dinletiliyorsa, böyle bir dâvete icabet etmekten şiddetle kaçınılmalıdır.

Bütün bu durumlar, icâbete mânî oldukları gibi, müstehab olmasını ortadan kaldırıp haram ve mekruh hâle getirir. Dâvet eden, zâlim, **bid'atçı**, fâsık, şerir veya gösteriş meraklısı bir zorba ise, böyle bir kimsenin dâvetine icabet etmemek gerekir.

5. Dâvete icabet etmenin gayesi, karın doyurmak olmamalıdır. Böyle bir durum, dünya için çalışıldığını gösterir. Aksine, âhiret için çalışmak niyetiyle icâbet edip, bunu ispatlamak için çalışmalıdır. Şöyle ki: Dâvete icabet etmekle **Hazret-i Peygamber**'in 'Eğer Kur'a bile davet edilsem icabet ederim sözüne uymaya niyet etmelidir. Davete icâbet etmekle, Allah'a masiyetten korunmaya niyet etmelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Çağırana (eğer dinî mahzur yoksa) icâbet etmeyen muhakkak Allah ve Rasûlü'ne isyân etmiştir. 55

İcabet etmekle Mü'min kardeşine ikrâm etmeyi niyet etmelidir. Böylece **Hazret-i Peygamber**'in yolunda yürümüş olur,

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Kim Mü'min kardeşine ikramda bulunursa sanki o kimse Allah'a ikram etmiştir. 56

Bir Mü'mini sevindiren, muhakkak Allah'ı sevindirmiş olur. 57

Bu hadîse uyarak davete icabet etmekle çağıranı sevindirmek gibi, davet edenin ziyaretine de niyet etmelidir ki, bu sayede Allah için sevişenlerden olsunlar; zira Allah için sevişmekte **Hazret-i Peygamber** karşılıklı ziyaret ve ikramı şart koşmuştur. Böylece bir taraftan ikrâm, diğer taraftan da ziyaret olmuş olur.

Bir kimsenin davete icabet etmemesi yüzünden kötü zanna kapılıp hakkında saçma sapan konuşulmasına meydan vermemelidir. Meselâ icabet etmemesinin, kibir, gurur, kötü ahlâk, müslü man kardeşlerini hakir görmek ve benzeri kötü ahlâklara hamledilmesine fırsat vermemelidir.

Konunun başından buraya kadar zikredilenlerin tümü altı husustur. Dâvete icabet etmesi sadece bunların birisiyle olsa bile, Allah'a yaklaştırıcı ibâdetlerden olur. Acaba hepsi bir arada olursa nasıl olur?

Selef-i sâlihînden biri şöyle demiştir: 'Her amelde, hatta yemekte ve içmekte bile benim bir niyetim olmasını sever ve isterim'. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Ameller ancak niyet ile vardır. (veya kâmildirler) . Her kişi niyet ettiğini elde eder. Bu bakımdan kimin hicreti (gidişi) Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne ise, o kimsenin hicreti Allah ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti elde etmek istediği bir dünyalık veya evlenmek istediği bir kadına ise, onun kazancı da kasdettiği

hedeftir. 58

Bu hadîsler, bu gibi hükümler hakkında vârid olmuştur.

Niyet ancak mübahlara ve ibadetlere tesir eder. Yasaklarda ise, niyetin zerre kadar müsbet bir tesiri olmaz. Bu bakımdan arkadaşlarını sevindirmek niyetiyle içki içirir veya başka bir haram hususunda yardımda bulunursa, bu niyet, kendisine zerre kadar fayda vermez ve bu hususta 'ameller ancak niyete bağlıdır' denilemez.

Dahası vardır: Eğer tâat ve ibâdetin tâ kendisi olan gaza ve muhârebe ile şöhret ve ganimeti kast ederse, kötü niyeti onu ibâdet olmaktan çıkarır. Hayırlar ile mübah da böyledir. Ancak iyi niyetle hayır sınıfına girer. Bu bakımdan niyet bu iki kısımda tesir eder. **Üçüncü** kısım (haram) da ise, hiçbir tesiri yoktur.

Dâvet Olunan Evde Bulunmanın Âdâbı

1- Davette hazır olmanın âdâbına gelince, eve girip baş tarafa geçmemeli ve yerlerin en iyisini işgal etmemeli, aksine tevâzu gösterip, alçak gönüllü davranmalıdır.

2- Geç gelmek suretiyle misafirleri bekletmemelidir.

3- Yemek hazırlanmadan önce ansızın gelmemelidir.

4- Hazır bulunanları, sıkıştırmak suretiyle rahatsız etmemelidir. Ev sahibi kendisine bir yer gösterir veya işaret ederse, ona muhalefet etmemesi lâzımdır. Çünkü ev sahibi kendi kafasında sofrada herkesin yerini tâyin ve tertip etmiş olabilir. Bu durumda ev sâhibine muhalefet etmek onun plânını altüst etmek demektir.

5- Eğer misafirlerden bazıları, kendisine ikrâm olsun diye baş tarafa oturmasını işaret ederlerse, tevâzu göstermesi gerekir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Meclisin en aşağısında oturmaya razı olmak, Allah rızası için tevâ zu gösterip alçak gönüllü olmak demektir. 59

6- Kadınların bulunduğu hücre (oda) kapısına gerdikleri perdenin karşısında oturmamalıdır.

7- Yemeğin hazırlandığı yere çok bakmamalıdır; zira böyle yapması oburluğun işaretidir.

8- Oturduğu zaman, ancak, yakınında oturan kimsenin hâlini sorup ona selâm vermelidir.

Gece kalacak bir misafir geldiği zaman, ev sahibi misafire gelir gelmez şunları yapmalıdır:

a) Kıbleyi, b) Helâyı, c) Abdest alacak yeri göstermelidir. Çünkü İmâm-ı Mâlik misafiri bulunan İmâm-ı Şâfiî'ye böyle yapmıştır.

İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh) yemekten ve misafirlerden önce elini yıkayıp şöyle demiştir: 'Yemekten önce ev sahibinin el yıkaması daha uygundur. Çünkü o, misafirleri ikramına davet eder. . . Öyleyse herkesten önce el yıkama hakkına o sahiptir'.

Yemeğin sonunda ise herkesten daha sonra yıkamalıdır ki sonradan gelenleri beklemiş ve onlarla

yemek yemiş olsun.

Kişi eve girerken dine muhalif bir münkeri gördüğünde, eğer kudreti varsa kaldırmalıdır. Aksi takdirde, diliyle o işin dine muhalif olduğunu söyleyip geri dönmelidir.

Dinen münker ve yasak olanlar şunlardır:

1- İpekli sergileri yaymak, 2- Altın ve gümüş kapları kullanmak, 3) Resimler asmak 4) Oyun âletlerini ve çalgılarını dinletmek, 5) Mecliste yüzü açık kadınların hazır bulunması vb. .

İmâm-ı Ahmed (radıyallahü anh) başı gümüş kaplamalı bir sürmedanlık görüldüğünde, meclisin terkedilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat İmâm-ı Ahmed, bir evde gümüşle yamalanmış bir kap bulursa, o evde oturmaya izin vermiştir. Eğer evde altın veya gümüş ile işlenmiş bir perde görürse, o evi terketmenin daha uygun olduğunu söylemiştir. Çünkü sadece süs için yapılan perdede herhangi bir fayda olmadığı gibi, sıcak ve soğuğun giderilmesine ve herhangi bir şeyi örtmesine de yararlı değildir. İmâm-ı Ahmed 'Kâbenin örtülmesi gibi, evin duvarlarının ipekle örtülü olduğunun görüldüğünde yine de çıkmak ve orayı terketmek gerekir' demiştir.

İmâm-ı Ahmed devamla şöyle demiştir: 'müslüman bir kişi, içinde resim bulunan bir evi kiraladığı veya hamama girdiğinde bir sûret gördüğü zaman, o sûreti kazıması gerekir. Eğer kazımaya gücü yetmezse orayı terketmesi lâzımdır'.

İmâm-ı Ahmed'in bu dediklerinin hepsi de doğrudur. Ancak ipek ve perde ile süslenen duvarlar hakkındaki görüşü hakkında düşünmek gerekir. Çünkü bu durum harama götürücü bir durum değildir. Zira ipek, sadece erkeklere haramdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Bunların **ikisi** (altın ve ipek) ümmetimin erkeklerine haramdır. Kadınlarına ise helâldir. 60

Duvara asılan ipekler ise, erkeklere nisbet edilemez. Eğer duvara asılan ipekler haram olsa, Kâbe'nin bu tarzda süslenmesi de yasak olurdu. Aksine, duvara ipek asılmasının mübah olması daha evlâdır.

De ki: 'Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti kim haram etti?' (A'raf/32)

Hele bu tip askı, kibir ve gurur için değil, ancak belli günlerde açılırsa o zaman haramdan daha da uzaklaşılmış olur. Her ne kadar erkeklerin asılan ipekliye bakıp zevklendikleri düşünülürse de, bu düşünce hükmü değiştirmez. Çünkü cariye ve kadınlar ipekliyi giydiklerinde erkeklerin onlara bakıp zevklenmesi haram değildir. Duvarlar da kadınlar gibidir. Çünkü, duvarların erkek vasfıyla ilgisi yoktur.

51) Tirmizî ve İbn Mâce

52) Daha Önce geçmişti.

53) Müslim

54) Beyhakî

55) Müslim ve Buhârî

56) İsfehânî

57) Buhârî

58) Buhârî ve Müslim

59) Harâitî ve Ebû Nuaym

60) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce

11-8

Yemek Hazırlamanın Âdâbı

Yemeğin hazırlanmasının beş âdâbı vardır:

1. Yemeği acele vermektir. Yemeği erkenden vermek, misafire ikram etmek demektir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Allah'a ve son güne îman eden bir kimse misafirine ikramda bulunsun.

Misafirlerin çoğu gelmiş ve hazır olmuşsa, gelmeyen birkaç kişi kalmış veya vakit geçmiş ise, o zaman hazır bulunanların hakkını gözetip bir an önce yemeği yedirmek, gelmeyenlerin hakkını gözetip beklemekten daha iyidir. Ancak geç kalan adam fakir ve beklenilmediği takdirde kalbi kırılacak bir tip ise, o zaman yemek biraz tehir edilirse, bir sakınca yoktur.

İbrahim'in ikrama mazhar olmuş misafirlerinin haberi sana geldi mi? (Zâriyât/24)

Bu ayet-i celîlenin mânalarından biri şöyledir. Acele tarafından yemek hazırlamakla ikrama mazhar kıldı onları. Nitekim şu ayet de bu mânâya işaret etmektedir:

Az sonra kavrulmuş (semiz) bir buzağıyı (onlara ikram etmek için) getirdi. (Hûd/96)

Aynı mânayı şu ayet de belirtmektedir:

Hemen evine yöneldi; derhal onlara takdim etmek üzere semiz (ve kavrulmuş) bir buzağı getirdi. (Zâriyât/26)

Ayetteki Râfe fiilinin kökü olan 'Revefan' aceleyle gitmek demektir. Bazıları da 'gizlice getirmek demektir' demiştir. Bazıları da 'İbrahim (aleyhisselâm) bir but getirdi' demektir der. Fakat getirilen buta, acele getirildiği için (tâcil kökünden gelen) âcil ismi verilmiştir.

Hâtim el-Esemm şöyle demiştir:

Acele **şeytan**ın işidir. Fakat beş yerde güzel ve sünnettir: a) Misafirlere yedirmek hususunda, b) Bâkire kızını (veya evlâdını) evlendirmek hususunda, c) Ölünün techizi hususunda, d) Borcun ödenmesi hususunda, e) Günahtan tevbe etmek hususunda.

Velime (evlenme ve düğün) yemeğinde de acele etmek müstehabdır' denilmiştir.

Velime yemeğini, ilk günde vermek sünnettir. **İkinci** günde örf ve âdete uymaktır. **Üçüncü** günde ise riyakârlıktır.

2. Yemeğin tertibi şöyle olmalıdır: Eğer varsa, yemekten önce meyveleri vermelidir. Çünkü böyle yapmak tıbben daha uygundur. Zira meyve diğer yemeklerden daha önce hazmedilir. Onun için mide altında kalması daha uygundur.

Kur'ân'ın şu ayetlerinde, meyvelerin yemeklerden önce yenmesinin daha uygun olduğuna işaret edilmiştir:

Seçtiklerinden meyve ve iştihalarının çektiği kuş etinden var. (Vakıa/21-22)

Meyveden sonra takdim edilen en faziletli yemek et yahnisidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, yahninin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.

Eğer yemekten sonra tatlı da yedirirse, o zaman bütün güzel şeyleri bir araya getirmiş olur.

Et ikram etmekle ziyafetin yeterli olduğuna **Allahü teâlâ**'nın Hazret-i İbrahim'in misafiri hakkındaki ayeti işaret eder. Çünkü Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) güzelce pişmiş, kavrulmuş bir buzağıyı onlara getirmiştir. Eti sofrada hazır etmek ikramın esasından biridir. Çünkü **Allahü teâlâ** güzel yemeklerin vasfı hakkında şöyle buyurmaktadır:

Biz sizin üzerinize (ey İsrâiloğulları) Men ve Selva indirdik. (Bakara/57)

Buradaki Men bal (kudret helvası) demektir. Selva ise et demektir. Ete selva denmesinin sebebi, her katığın yerini tuttuğu ve ondan başka hiçbir yemekte bu vasfın bulunmadığındandır. **Hazret-i Peygamber**'in şöyle demesinin hikmeti bu olsa gerektir.

Katıkların efendisi ettir. **Allahü teâlâ** Men ve Selva'dan sonra şöyle buyurmaktadır:

Size rızık olarak verdiklerimizin tayyiblerinden (helâllerinden) yeyiniz. (Bakara/57)

Bu bakımdan etli ile tatlı tayyib tâbir edilen rızıklardandır.

Ebû Süleyman ed-Dârânî 'Tayyiblerin yenmesi, insanda Allah'tan razı olmayı doğurur' demiştir.

Bu tayyiblerin tamamlanması, soğuk su içmek ve ılık su ile yıkamakla tamamlanır.

Me'mûn şöyle demiştir: 'Buzlu ve soğuk su içmek, nimet vericiye karşı olan şükrü her türlü şüpheden kurtararak sadeleştirir'.

Ediblerden biri şöyle demiştir: 'Dostlarını davet edip onlara Hasremiye ve Buranniye61 yedirip üstüne soğuk su içirirsen o zaman ziyafeti tamamlamış olursun'. Birisi dostlarına tertip ettiği ziyafet için birçok para harcamıştı. Bu durumu gören hekimlerden biri şöyle demiştir. 'Ekmeğiniz iyi, suyunuz soğuk ve sirkeniz hoş olduğu takdirde yeter de artar bile. Bunca zahmeti yapmanız gerekmezdi'.

Bazıları da şöyle demiştir: 'Yemekten sonra tatlı ve yemek çeşitlerinin çokluğundan sofrada temkinli oturmak da iki çeşit yemekten daha hayırlıdır'. Sofrada sebze olduğu zaman, meleklerin o sofrada hazır olduğu söylenmektedir. O halde, sofrada sebze bulundurmak da müstehabdır. Sebzenin bulundurulmasında yeşillik olduğu için sofrayı süsleme özelliği vardır.

İsrailoğulları'nın üzerine inen sofrada kıras (kereviz) veya havuç otu hariç, bütün sebze ve

yeşillikler vardı. Yine bu sofrada baş tarafında sirke, kuyruk tarafında tuz bulunan bir balık, üzerinde birer zeytin, birer nar tanesi bulunan yedi çörek vardı. Kudret sofrasına benzetmek için bütün bunları sofrada bulundurmak güzeldir.

3. Önce sofraya yemek çeşitlerinin en güzelini getirmelidir ki, isteyen ondan doya doya yesin. Ondan sonra gelenlerde pek fazla yemek durumunda kalmasınlar.

Ehl-i keyfin âdeti, önce yemeğin kabasını getirmektir ki, ondan sonra iyiyi gördüğünde isteği yeniden kabarsın. Oysa böyle yapmak fazla yemeye vesile olur.

Eskilerin âdeti, bütün yemek çeşitlerini birden sofraya getirip dizmekti. Böylece herkesin beğendiğini yemesine imkân verirlerdi. Eğer bir çeşit yemekten başka yemeği yoksa, yemeğin başlangıcında misafirlerine durumu bildirmelidir. Çünkü misafirler arasından daha nefis yemek gelir diye, doyasıya yemeyenler çıkabilir. Hatta mürüvvet sahiplerinin yemek listelerini yazıp misafirlere takdim ettikleri rivâyet edilmiştir.

Şeyhlerden biri şöyle anlatıyor: 'Şam'da şeyhlerden birisi bana bir çeşit yemek getirdi. Ona dedim ki, bizim Irak'da bu çeşit yemekler ancak sofranın sonunda getirilir'. Şeyh 'Bizim Şam'da da durum böyledir' dedi. Böylece şeyhin yanında bu yemekten başkasının olmadığını anladım. Bu durum karşısında çok utandım.

Bir başkası şöyle anlatır: 'Biz bir grup ziyafette idik. Bize pişmiş kellelerden işkembe çorbası ve kavrulmuş etler getirildi. Biz bundan sonra gelecek yemek çeşitlerini beklediğimiz için gelen yemeğe rağbet gösterip yemedik. Bir de baktık ki, ellerimizi yıkamak için leğen getirildi. Artık başka yemek getirilmedi. Bunun üzerine birbirimize bakakaldık. O esnada dâvette bulunan şeyhlerden biri lâtife olarak şöyle dedi: 'Allah gövdesiz başları yaratmaya kâdirdir'. Ravi der ki: 'Biz o gece sahur zamanına kadar aç kalıp ekmek kırıntılarını bile aradık'. İşte böyle bir mahzura yer vermemek için; ya bütün yemekleri birden sofraya getirmelidir veya yemekleri misafirlere haber vermelidir.

4. Dâvetliler doyup ellerini çekmeden önce yemekleri kaldırmamalıdır. Çünkü davetliler içerisinde önce gelen yemeğin dibinde kalanın gelecek yemekten daha fazla hoşuna gidenler ola bilir veya daha yemek yemeye ihtiyaç duyan kimseler olabilir. Bu bakımdan, eğer acele edip kaldırırsa durumu bulandırmış olur. 'Sofrada temkinli olmak, iki çeşit yemeği sofraya getirmekten daha hayırlıdır' kabilindendir bu durum.

Bu sözün, iki mânaya gelmesi muhtemeldir. Yani bu, acele yememek sureti ile temkinli olmak demektir.

Şakacı bir sûfîden şöyle hikâye edilir: 'Bir ara cimri bir zengine misafir olduk. Bize kızartılmış kuzu takdim edildi. Sofra sahibi cimri olduğundan, misafirlerin kuzuyu parçalayıp yediğini görünce darılarak hizmetçilerine şunu söyledi: 'Geri kalan gövdeyi kaldır. Onu evdeki çocuklara götür'. Hizmetçi gövdeyi eve doğru götürürken o sûfî kalkıp arkasından koştu ve kendisine 'Nereye gidiyorsun?' diye soruldu. Sûfî 'Çocuklarla birlikte yemek yemeye gidiyorum' diye **cevap** verdi. Bu durum karşısında ev sahibi utanıp, kuzu gövdesinin geri getirilmesini emretti'.

Misafirlerden önce elini sofradan çekmemelidir. Çünkü böyle yaptığı takdirde misafirleri utandırır.

Demek ki, bütün misafirlerden sonra elini sofradan çekmelidir.

Kerem sahibi insanlar davetlilere yemeğin bütün çeşitlerini haber verirler, onların herbirinden doya doya yemelerine fırsat verip, tam yemekten çekilecekleri bir sırada diz çökerek ellerini yemeğe uzatırlar ve yemeğe başlarlardı. 'Allah'ın ismiyle yemeğe başlıyorum. Allah, size ve bize bereket ihsan etsin. Bize yardımcı olunuz' derdi.

5. Sofraya yeteri kadar yemek getirmelidir. Zira yetecek miktardan az getirilmesi şerefsizlik olduğu gibi, fazla getirmek de israf ve riyakârlıktır. Hele getirdiğinin hepsinin yenmesine gönlü razı değilse!. . Ancak hepsinin yenmesine razı olup artıklarından bereketlenmeye niyet ederse, o zaman sofraya yeterinden fazla yemek getirilebilir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in hadîsinde, bu niyetle getirdiği yemekten sorguya çekilmeyeceği söylenmektedir, İbrahim b. Ethem sofrasında yeterinden fazla yemek bulundururdu. Bu durumu gören Süfyân es-Sevrî 'Ey Ebâ İshak! Bu kadar yemeğin getirilmesinin israf olacağından korkmaz mısın?' deyince, İbrahim 'Yemekte israf yoktur' dedi.

Eğer niyet bu değilse, o zaman sofrada fazla yemek bulundurmak külfet olur.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Yemeği ile gururlananın sofrasına icabet etmekten menedildik'.

Ashâb-ı kirâmdan bir cemaat, gurur için verilen bir ziyafete icabet etmeyi kerih görmüşlerdir. Bu sır ve hikmetten ötürü **Hazret-i Peygamber**'in sofrasından fazla yemek hiçbir zaman geri götürülmezdi. Çünkü o devirdekiler, sofraya ihtiyaçtan fazlasını getirmezlerdi. Tıka basa yemezlerdi.

Misafir ve dâvetlilere yemek getirmeden önce, evdeki aile fertlerinin paylarını ayırması gereklidir ki; onların gözü yemekten geri gelecek olanda kalmasın. Bir de belki birşey artmaz diye misafirlerin aleyhinde kötü konuşmamalıdır. Aynı zamanda misafirler de, aile fertlerinin payını istemedikleri halde yemiş olurlar. Bu ise, esas hak sahiplerine bir ihanettir.

Sofrada kalan yemek kalıntıları ki, sûfîler ona 'zillet' derler. Misafirlerin onu alıp evlerine götürmek yetkisi yoktur. Ancak yemek sahibi açıkça kendi rızasıyla onlara götürme izni verirse veya karinelerle böyle bir hareketten hoşlanacağı bilinirse, o zaman misafir kalanı götürebilir. Eğer istemediği bilinirse, o zaman almaları hiçbir şekilde uygun değildir.

Yemek sahibinin kalıntıların götürülmesine razı olduğu bilindiğinde kişinin arkadaşlarıyla adaletli ve insaflı bir şekilde paylaşması gerekir. Bu bakımdan, dâvetlilerden herhangi birisi ancak payına düşeni alabilir. Ancak arkadaşları utanarak değil, gönül rızası ile kendisine müsamaha ederlerse o zaman başka. . .

61) Hasremiye üzüm koruğundan yapılmış bir çeşit yemektir. İshale karşı kullanılır. Burâniyye, Me'ınûn'un veziri Sehl'in kızı Buran'a yapılmış ve kendisine nisbet edilmiş bir yemektir.

Dâvetten Dönmenin Âdâbı

Dâvetten dönmenin üç âdâbı vardır.

1. Sünnet olduğu için kapıya kadar misafirlerle çıkmalıdır. Bu hareket misafire ikram sayılır. Misafire ikram ise, emredilen işlerden biridir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: 'Kim, Allah'a ve son güne îman ediyorsa, misafirine ikramda bulunsun'.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Misafir ağırlamanın sünnetlerinden biri de onu kapıya kadar uğurlamaktır.

Ebû Katâde şöyle demiştir: 'Habeşistan Kralı Necaşî'nin gönderdiği heyet **Hazret-i Peygamber**'in misafiri olduğu zaman, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bizzat kalkarak onlara hizmet etti. Ashâb-ı kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen hizmet etme, biz senin yerine hizmet ederiz' dediklerinde, **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir: 'Hayır, onlar memleketlerine hicret eden ashâbıma ikram da bulundukları için, ben de bizzat onlara hizmet etmekle karşılık vermek istiyorum'. İkrâmın tamam olması, gerek gelirken, gerek giderken ve gerek sofrada misafire güler yüz gösterip, tatlı tatlı konuşmaya bağlıdır.

Evzâî'ye 'misâfirin kerameti (ikramı) nedir?' diye sorulduğunda, 'Güler yüz ve tatlı sözdür' diye **cevap** vermiştir.

Yezid b. Ebî Ziyad (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ne zaman Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın yanına gittimse bana tatlı tatlı konuşmuş ve nefis yemekler yedirmiştir. '

2. Misafirin gönlü hoş olarak dönmesidir. Her ne kadar kendisine karşı ufak tefek kusurlar vâki olmuşsa da, yine de böyle dönmesi gerekir. Çünkü böyle hareket etmek, güzel ahlâk ve tevâzûun alâmetidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Şüphesiz ki kişi ahlâkının güzelliği sayesinde gündüz oruçlu ve gece ibâdetli bulunan bir kimsenin derecesine varır.

Seleften biri, bir aracı vasıtasıyla ziyafete davet edildi. Fakat aracı onu bir türlü bulamadı. Daha sonra bu durumu işiten o zat, kendiliğinden davet sahibinin evine gitti. Oysa davetliler yemek yemiş ve dağılmışlardı. Ev sahibi çıkıp, dâvetin bittiğini ve misafirlerin ayrıldığını söyledi: O da şöyle sordu:

- Yemem için hiçbir şey kalmadı mı?

- Hayır!

- Ekmek kırıntısı bile kalmışsa getir.

- Hiç birşey kalmadı.

- Bari çömleği getir de dibini sıyırayım.

- Onu da yıkadım.

Bu cevabı alan zat, Allah'a hamd-ü senâlar ederek geri döndü. O zata denildi ki: Neden bu kadar üstüne düştün bu işin. Yoksa oburluktan dolayı mı böyle yaptın?' Şöyle dedi: 'Adamcağız iyilik yaptı. İyi niyetle bizi davet etti ve yine iyi niyetle bizi geri gönderdi'. İşte tevâzu ve güzel ahlâkın mânası budur!

Ebû Kasım'ın üstadı Cüneyd-i Bağdâdî'yi bir çocuk dört defa davet ettiği halde, çocuğun babası onu her defasında geri çevirdi. Yine de o çocuğun gönlü hoş olsun diye dâvete icabet eder, babasının da kalbi kırılmasın diye sesini çıkarmadan geri dönerdi.

Bu kimseler Allah'a tevazu etmekle zilletin zirvesine çıkmış, Tevhîd ile itminana kavuşmuşlardır. Öyle ki her red ve kabulde kendileriyle rableri arasında cereyan eden birtakım ibret derslerini müşahede ederler. Bundan ötürü kullardan gelen ikramla sevinmedikleri gibi, onlardan gelecek zillete de üzülmezler. Aksine onlar herşeyi tek ve kahhâr olan Allah'tan bilirler. Bu sırra binaen şöyle denmiştir: 'Ben ancak bana cennet yemeğini hatırlattığı için dâvete icabet ederim'. Yâni davet yemeği, helâl, yorulmadan elde edilen, masrafı ve hesabı bizden kaldırılmış bir yemektir. Bunun için tıpkı cennet yemeği gibidir. . .

3. Misafir, gitmek için ev sahibinin rızasını gözeterek, ancak o izin verdikten sonra gitmelidir. Misafir olarak bir eve vardığında üç günden fazla durmamalıdır. Zira ev sahibinin, üç günden fazla kalan misafirden sıkılması çok görülen bir hâldir ve belki de fazla kalması kovulmasına sebep olabilir! **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Misafirlik üç gündür, fazlası sadakadır. 62

Şayet, ev sahibi samimiyetle misafirin fazla kalması için ısrar ederse, o zaman fazla kalabilir.

Her müslümanın yanında misafir için bir kat yatak bulunması müstehabdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Dâvetten dönmenin üç âdâbı vardır.

1. Sünnet olduğu için kapıya kadar misafirlerle çıkmalıdır. Bu hareket misafire ikram sayılır. Misafire ikram ise, emredilen işlerden biridir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: 'Kim, Allah'a ve son güne îman ediyorsa, misafirine ikramda bulunsun'.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Misafir ağırlamanın sünnetlerinden biri de onu kapıya kadar uğurlamaktır.

Ebû Katâde şöyle demiştir: 'Habeşistan Kralı Necaşî'nin gönderdiği heyet **Hazret-i Peygamber**'in misafiri olduğu zaman, **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bizzat kalkarak onlara hizmet etti. Ashâb-ı kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen hizmet etme, biz senin yerine hizmet ederiz' dediklerinde, **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir: 'Hayır, onlar memleketlerine hicret eden ashâbıma ikram da bulundukları için, ben de bizzat onlara hizmet etmekle karşılık vermek istiyorum'.

İkrâmın tamam olması, gerek gelirken, gerek giderken ve gerekse sofrada misafire güler yüz gösterip, tatlı tatlı konuşmaya bağlıdır.

Evzâî'ye 'Misâfirin kerameti (ikramı) nedir?' diye sorulduğunda, 'Güler yüz ve tatlı sözdür' diye **cevap** vermiştir.

Yezid b. Ebî Ziyad (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ne zaman Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın yanına gittimse bana tatlı tatlı konuşmuş ve nefis yemekler yedirmiştir. '

2. Misafirin gönlü hoş olarak dönmesidir. Her ne kadar kendisine karşı ufak tefek kusurlar vâki olmuşsa da, yine de böyle dönmesi gerekir. Çünkü böyle hareket etmek, güzel ahlâk ve tevâzûun alâmetidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Şüphesiz ki kişi ahlâkının güzelliği sayesinde gündüz oruçlu ve gece ibâdetli bulunan bir kimsenin derecesine varır.

Seleften biri, bir aracı vasıtasıyla ziyafete davet edildi. Fakat aracı onu bir türlü bulamadı. Daha sonra bu durumu işiten o zat, kendiliğinden davet sahibinin evine gitti. Oysa davetliler yemek yemiş ve dağılmışlardı. Ev sahibi çıkıp, dâvetin bittiğini ve misafirlerin ayrıldığını söyledi: O da şöyle sordu:

- Yemem için hiçbir şey kalmadı mı?

- Hayır!

- Ekmek kırıntısı bile kalmışsa getir.

- Hiç birşey kalmadı.

- Bari çömleği getir de dibini sıyırayım.

- Onu da yıkadım.

Bu cevabı alan zat, Allah'a hamd-ü senâlar ederek geri döndü. O zata denildi ki: Neden bu kadar üstüne düştün bu işin. Yoksa oburluktan dolayı mı böyle yaptın?' Şöyle dedi: 'Adamcağız iyilik yaptı. İyi niyetle bizi davet etti ve yine iyi niyetle bizi geri gönderdi'. İşte tevâzu ve güzel ahlâkın mânası budur!

Ebû Kasım'ın üstadı Cüneyd-i Bağdâdî'yi bir çocuk dört defa davet ettiği halde, çocuğun babası onu her defasında geri çevirdi. Yine de o çocuğun gönlü hoş olsun diye dâvete icabet eder, babasının da kalbi kırılmasın diye sesini çıkarmadan geri dönerdi.

Bu kimseler Allah'a tevazu etmekle zilletin zirvesine çıkmış, Tevhîd ile itminana kavuşmuşlardır. Öyle ki her red ve kabulde kendileriyle rableri arasında cereyan eden birtakım ibret derslerini müşahede ederler. Bundan ötürü kullardan gelen ikramla sevinmedikleri gibi, onlardan gelecek zillete de üzülmezler. Aksine onlar herşeyi tek ve kahhâr olan Allah'tan bilirler. Bu sırra binaen şöyle denmiştir: 'Ben ancak bana cennet yemeğini hatırlattığı için dâvete icabet ederim'. Yâni davet yemeği, helâl, yorulmadan elde edilen, masrafı ve hesabı bizden kaldırılmış bir yemektir. Bunun için tıpkı cennet yemeği gibidir. . .

3. Misafir, gitmek için ev sahibinin rızasını gözeterek, ancak o izin verdikten sonra gitmelidir. Misafir olarak bir eve vardığında üç günden fazla durmamalıdır. Zira ev sahibinin, üç günden fazla kalan misafirden sıkılması çok görülen bir hâldir ve belki de fazla kalması kovulmasına sebep olabilir! **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Misafirlik üç gündür, fazlası sadakadır. 62

Şayet, ev sahibi samimiyetle misafirin fazla kalması için ısrar ederse, o zaman fazla kalabilir.

Her müslümanın yanında misafir için bir kat yatak bulunması müstehabdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Bir kat yatak kişinindir. **İkincisi** kadınındır, **üçüncüsü** ise misafirindir. **Dördüncüsü** ise

şeytanındır. 63

62) Müslim ve Buhârî

63) Müslim

Yemek Hakkındaki Birtakım Dinî ve Tıbbî Edepler

1. İbrahim en-Nehaî'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

Çarşıda yürüyerek birşey yemek âdi bir harekettir. 64

İbrahim en-Nehaî bu sözü, âli bir senedle **Hazret-i Peygamber**'e isnad etmektedir. Bu fikrin tam zıddı İbn Ömer'den rivâyet edilmektedir:

Bizler, **Hazret-i Peygamber**'in zamanında yürüdüğümüz halde yer ve ayakta su içerdik. 65

Mâruf ve meşhur sûfîlerin bazılarının çarşıda yemek yedikleri görülmüştür. Bunun için kendilerine niçin böyle yaptıkları sorulduğunda şöyle **cevap** vermişlerdir: 'Be mübârek! Çarşıda acıkıp eve mi gidip yemek yiyeyim?' Kendisine denildi ki: 'Bâri camiye girip orada ye!' Şöyle **cevap** verdi: 'Camiye girip orada yemekten utanıyorum. Allah'ın mâbedine yemek için nasıl gireyim?'

Zâhirde birbirinin zıddı görünen bu iki kanâatin arasını şöyle telif edebiliriz: Çarşıda yemek, tevazû ve tekellüfsüz olduğundan bazı kimselere uygun gelir. Onun için de güzeldir. Bazı kimseler için de mürüvvetsizlik olduğundan dolayı mekruhtur. Demek ki, bu hâl memleketlerin örf ve âdetlerine ve şahısların durumuna göre değişen bir hâldir. O kimse ki, onun çarşıda yemek yemesi diğer yaptıklarına uygun değildir, onun için böyle yemek mürüvvetsizliğe ve oburluğa işaret eder. Onun şâhitliğine de zarar getirir. O kimse ki, onun bütün hareketlerinde bir sadelik vardır. Her durumda tekellüften uzaktır, onun için de çarşıda yürürken yemek tevazûdan başka birşey değildir.

2. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Yemeğine tuzla başlayan bir kimseden **Allahü teâlâ** yetmiş çeşit hastalığı uzaklaştırır'. Kim günde yedi hurma yerse, o hurmalar, onun içinde bulunan bütün tenyeleri öldürür. Hergün yirmibir kırmızı kuru üzüm yiyen bir kimsenin bedeninde şikâyet edecek bir hastalığı kalmaz. Et, eti bitirir. Yahni (veya et suyu) arapların yemeğidir.

Biskarcat (et ve tavuk çorbası) şişmanlatır ve kalçaları sarkıtır. Sığırın eti hastalık, sütü şifa ve yağı devadır. İçyağ ve benzeri şeyler hastalıkların kökünü kazır. Lohusalı kadın, yaş hurmadan gördüğü şifayı başka bir şeyden görmez. Balık, bedeni eritir. (Yani kaba ve lüzumsuz etleri eritir ve insanı zindeleştirir) . Kur'ân okumak ve misvak kullanmak balgamı söker. Uzun yaşamak isteyen bir kimse, kahvaltısını erken yapsın, akşam yemeğini (tekrarlasın) ve pabuç giysin. Halk yağ kullanmaktan daha verimli bir tedavi usulü bulamamıştır. Refah ve sıhhat içinde yaşamak isteyen bir kimse, cinsi münasebeti ve borcunu azaltsın.

3. Haccâc-ı Zâlim bir doktora 'Bana öyle bir şey tavsiye et ki, onunla amel edip başkasına muhtaç olmayayım' dedi. Doktor şöyle tavsiyede bulundu:

Genç kadınlarla evlen. Etlerden ancak gencecik etleri ye. Hiçbir şeyi güzelce pişirmeden yeme. Hastalık olmadan keyfî olarak hiçbir ilâç içme. Meyvelerin iyi olmuş, tam kıvamına gelmiş olanını ye.

Ancak yemeği güzelce çiğnedikten sonra yut. İstediğin yemeği ye. Fakat üzerine su içme. İçtiğin takdirde o zaman onun üzerine yeme. Küçük ve büyük abdestlerini bekletme. Gündüz yedikten sonra uyu. Geceleyin yediğin zaman uyumadan önce yüz adım da olsa yürü.

Arapların şu darb-ı meseli de aynı mânâyı taşımaktadır: 'Kahvaltı et ve uzan, akşam yemeği ye ve yürü'.

Denilir ki: 'Küçük abdestin bekletilmesi, yolu kapatılan suyun etrafını tahrip etmesi gibi bünyeyi tahrip eder!'

Damarların kesilmesi hastalığa, akşam yemeğini terketmek de ihtiyarlığa sebeptir. 66

Araplar şöyle derler: 'Kahvaltının terkedilmesi kalça yağlarını eritir'.

Hukemâdan biri oğluna şunları tavsiye etti: 'Ey oğul! Kahvaltını yapmadan evden çıkma. Çünkü akıl kahvaltı ile yerinde kaldığı gibi, saldırganlık da onanla kaybolur. Bir de çarşıda göreceklerine karşı isteklerini azalt'.

Bir hekim şişman birine târiz yoluyla şöyle dedi: 'Sırtındaki kadifeyi kim dokudu, bunu nasıl temin ettin?' Şişman 'Buğdayın özünü, genç hayvanın etini yemekle; menekşe ile yağlanıp, keten elbise giymekle temin ettim' dedi.

5. 'Perhiz hastalara faydalı, sağlamlara zararlıdır' denilmiştir.

Bazıları da şöyle söylemiştir: 'Kendisini (anormal) koruyan kimsenin zararı kesindir. Fakat sıhhatli olması şüphelidir'. Bu söz, sıhhatli bir kimse için tam yerinde söylenmiş bir sözdür.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Suheyb Rûmî'yi bir gözü ağrıdığı halde hurma yerken gördü ve bunun üzerine şunları söyledi:

Gözlerin ağrıdığı halde hurma mı yiyorsun?

Suheyb 'Ey Allah'ın Rasülü! Ağrımayan tarafıyla yiyorum' dedi. Bu cevabı alan **Hazret-i Peygamber** gülümsedi.

6. Ölünün geride kalan ailesine yemek götürmek, müstehabdır.

Câfer b. Ebî Tâlib'in ölüm haberi geldiğinde Allah'ın Rasülü şöyle demiştir:

Câfer'in aile efradı cenazeleriyle meşgul olduğundan yemeklerini yapamamaktadırlar. Bu bakımdan onlara yemek götürün. 67

O halde böyle yapmak sünnettir. Bu gibi bir yemek cemaate takdim edildiği zaman yenmesi helâldir. Ancak ölü üzerine ağlamak için tutulanlara veya yardımcılarına hazırlanmış olan yemek, bu hükmün dışındadır. Çünkü onlarla birlikte yemek, uygun bir hareket değildir.

7. Zâlimin sofrasında oturalamak gerekir. Eğer zâlimin sofrasında hazır bulunmaya zorlanıyorsa, o zaman azıcık yiyebilir. Zâlimin sofrasında nefis yemeği hiç yememeye dikkat etmelidir. Sultanın sofrasında hazır bulunan ve 'Benim oraya gitmem mecburi idi' diyen bir kimsenin şâhitliğini müzekki (Şâhitlerin hâlini tedkik ve teftiş eden memur) redderek şöyle dedi: 'Senin sofrada nefis yemek aradığını ve büyük lokmalar yaptığını gördüm. Oysa böyle yapman için seni zorlayan kimseyi de

görmedim'. Sultan, bir ara bu müzekkiyi sofrasında yemeğe zorladı. Bu durum karşısında kalan zat, sultana şöyle dedi: 'Ya yeyip tezkiyecilik vazifemi bırakırım, ya da vazifeme devam etmek için yemem'. Bu vaziyet karşısında onun tezkiye ve teftişinin lüzumuna kani olanlar yakasını bıraktılar.

Hikâye olunur ki, Zünnûn-i Mısrî hapsedildi. Hapiste iken birkaç gün hiçbir şey yemedi. Âhiret yolunda kendisine kardeş olan bir hâtun yün bükerek kazandığından gardiyan vasıtasıyla ona yemek gönderdi. Zünnûn-i Mısrî (radıyallahü anh) , o yemekten yemedi. Bu durumdan ötürü o sâliha hâtun onun bu hareketini kınadı. Buna karşılık olarak Zünnûıı şöyle dedi: 'Yemek helâl idi. Fakat bir zâlimin tabağında bana geldiği için yemedim'. Zünnûn bu sözleriyle gardiyanın eline işaret etmektedir. Böyle hareket etmek, takvânın en yüksek zirvesine çıkmak demektir.

8. Feth el-Mevsılî ziyaretçi olarak Bişr el-Hafî'nin yanına gitti. Bişr cebinden onun için bir dirhem çıkarıp hizmetçisi Ahmed el-Celâ'ya verdi. 'Bununla nefis bir ekmek ve güzel bir katık al' dedi.

Ahmed şöyle der: 'Bu emir üzerine nefis bir ekmek satın aldım ve **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sütten başka hiçbir şey için şöyle dediğini hatırlıyor değilim:

Allahım! Bizim için onu bereketli kıl, onu bizim için artır. 68

Onun için süt ve güzel hurmadan da aldım. Getirip Feth'e takdim ettim. Feth, yediğini yedi, kalanını da alıp götürdü. Bu durumu gören Bişr şöyle dedi: "Neden Ahmed'e 'nefis bir yemek satın al' dedim biliyor musunuz? Çünkü nefis yemek samimi şükrü gerektirir. Bilir misin Feth neden bana 'Sen de ye' demedi ve beni yemeğe çağırmadı? Çünkü misafirin ev sahibini çağırmaya hakkı yoktur da ondan. Feth'in geri kalanları niçin götürdüğünü biliyor musunuz? Çünkü kişinin tevekkülü tam olduğu zaman artık yük ona zarar vermez".

Ebû Ali Rüzbârî bir ziyafet tertip edip o ziyafette bin kandil yaktı. Bu durum karşısında bir kişi kendisine itiraz etti. Bunun bir israf olduğunu söyledi. Bu itiraza karşı Rüzbârî itirazcıya şöyle dedi: 'İçeri gir ve Allah için yakmadığım bir kandili söndür'. Adam içeri girdi, fakat lâmbalardan bir tanesini bile söndüremedi. Böylece emeline nâil olamayarak çıkıp gitti.

Ebû Ali el-Rüzbârî, birkaç denk şeker satın aldı. Helvacılara şekerden bir kale yapmalarını emretti. Onlar da onun emrini yerine getirip, şekerden yapılmış nakışlı direkler üzerine oturtulmuş mihrablar ve şerefeler kurdular. Bütün bunları yaptıktan sonra sûfîleri davet etti. Sûfîler o duvarları yeyip bitirdiler

9. İmâm-ı Şâfiî yemeğin dört şekilde yenildiğini söyledi.

a) Bir parmakla yemek, bu kibarlıktandır.

b) İki parmakla yemek mütekebbirliktir.

c) Üç parmakla yemek sünnettir.

d) Dört ve beş parmakla yemek oburluktur.

Dört şey vardır ki, bedeni takviye ederler:

1) Et yemek

2) Güzel kokular sürünmek

3) Cinsî münasebette bulunmadan yıkanmak

4) Keten giymek

Dört şey vardır ki, bedeni zayıflatır:

1) Çok cinsî münasebette bulunmak

2) Çok üzülmek

3) Aç karnına çok su içmek

4) Otururken arkasını kıbleye çevirmek

Dört şey vardır ki; insanın gözünün nûrunu artırır:

1) Kıbleye doğru oturmak

2) Uyku ânında gözüne sürme çekmek

3) Yeşile bakmak

4) Temiz elbise giymek

Dört şey vardır ki, gözü zayıflatır:

1) Pisliğe bakmak

2) Asılmış insanın ölüsüne bakmak

3) Kadının fercine bakmak

4) Otururken arkasını kıbleye çevirmek.

Cinsî münasebeti artıran dört şey vardır:

1) Serçe eti yemek

2) Itrifili ekber (birkaç maddeden mürekkeb bir ilâcdır) almak

3. Habbet'il-Hazra ile bademden yapılan Füstuk denilen ilâcı yutmak

4) Maydanoz yemek

Dört çeşit yatma (uyuma) şekli vardır:

1) Sırtüstü yatmak

Bu tarzda uyumak peygamberlerin uykusudur. Peygamberler, bu şekilde uzanarak yer ve göklerin yaratılışını düşünürlerdi.

2) Sağ yana yatmak

Bu tarz uyumak, âlim ve âbid kimselere mahsusdur.

3) Sol tarafı üzerine uyumak

Böyle uyumak sultanların ve padişahların uykusudur. Onlar yediklerini hazmetmek için bu şekilde

yatarlar.

4) Yüzüstü uyumak

Bu şekilde uyumak, **şeytan**lara mahsustur.

Aklı artıran dört şey vardır:

1) Fazla konuşmayı terketmek

2) Misvak kullanmak

3) Sâlih kimselerle oturmak

4) Âlimlerle oturmak

Dört şey vardır ki, ibadetten sayılır:

1) Abdestsiz adım atmamak

2) Çok secde etmek

3) Camilerden hiç ayrılmamak

4) Çokça Kur'ân okumak

Yine İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Aç karınla hamama girip çıktıktan sonra yemeği tehir eden bir kimsenin nasıl olup da ölmediğine hayret ediyorum'.

Yine şöyle demiştir: 'Veba hastalığına Binefsec (Menekşe) den daha faydalı bir şeyin olduğunu zannetmem. Hasta olan kimse onunla hem yağlanır, hem de içer'.

En doğrusunu Allah bilir!

63) Müslim

64) Taberânî

65) Tirmizî ve İbn Hıbbân

66) Merceme b. Adî

67) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce

68) Ka'b b. Mâlik

12 - NİKÂH ÂDÂBI

Giriş

Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki, vehimlerin okları onun beşer tâkatinin dışında bulunan sanatında isabet edecek hedef bulamaz. O Allah ki, akıllar ancak O'nun sanatından şaşkına dönerler. O Allah ki, O'nun birçok nimetleri kesintisiz olarak âlemler üzerine oluk gibi akmaktadır. İsteseler de istemeseler de o nimetler onların üzerine aralıksız akmaktadır. Sudan insan yaratmak, aralarında neseb bağıyla yakınlık kurmak, Allah'ın en garip lütuflarındandır, O Allah ki, şehvet denilen bir kuvvet

vasıtasıyla insanı tohum ekmeye mecbur etmiştir. O tohumla onların neslini irâdelerin dışında olduğu halde cebren ve kahren devam ettirmiştir. Daha sonra nesep bağının önemini büyüterek ona bir kıymet vermiştir. Nesep sebebiyle zinayı haram kılmıştır. İnsanları zinadan uzaklaştırmak için o fiilin çok kötü bir fiil olduğunu ilân etmiştir. Zinayı büyük bir suç ve acı bir hâdise olarak nitelendirmiştir. İnsanları, bazen emrederek, bazen de teşvik ederek nikaha yöneltmiştir. Ölümü kullarına takdir ederek onunla onları kasıp kavuran **Allahü teâlâ** her türlü eksiklik ve ortaklıktan uzaktır. Bu takdirden sonra, meni tohumlarını ana rahmine ekip serperek, ondan bir varlık yaratarak, istemedikleri halde cebren ölüm tırpanına düçar kılmıştır. Bütün bunlar, mukadderat denizlerinin âlemler üzerinde fayda, zarar, hayır şer, çekingenlik, kolaylık, toplama ve yayma açısından ne kadar coşkun olduğuna dair birer uyarı ve ikazdır.

Salât ve selâm; uyarma ve müjdeleme hasletleriyle donatılarak gönderilen **Hazret-i Muhammed**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) , onun âli'nin ve ashâbının üzerine olsun. Hadsiz hesabsız salât onların üzerine olsun. Yâ rabbî! Onları istenilmeyen hâdiselerden de emin kıl.

Bütün bunlardan sonra bilinsin ki nikâh dine yardım edici, **şeytan**ları zelil düşürücü ve Allah düşmanının önüne gerilmiş, geçilmez ve aşılmaz bir kaledir. Yine nikâh, peygamberlerin efendisi **Hazret-i Muhammed**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) diğer peygamberlere karşı iftihar edeceği ümmetin çoğalmasına biricik sebep ve vesiledir.

Bu bakımdan nikâh, sebepleri araştırmaya, sünnet ve edepleri korumaya, maksat ve ihtiyaçları açıklamaya bölüm ve konuları tertip etmeye en fazla yakışan bir konudur.

Evlenme ahkâmından bilinmesi gereken şeyler üç bölümde açıklanabilir:

Birinci Bölüm: Nikâha teşvik ve nikâhtan sakındırma

İkinci Bölüm: Nikâhta ve nikâh yapanlar arasında gözetilmesi gereken âdâb

Üçüncü Bölüm: Nikâhtan, boşanmaya kadar riayet edilmesi gereken âdâb

12-1

Nikâha Teşvik ve Nikâhtan Sakındırma

Âlimler, nikâhın fazileti hakkında çeşitli görüşlere sâhiptir. Kimi, nikâhın Allah'a ibadet etmek için bir köşeye çekilmekten daha üstün olduğunu savunmaktadır. Bazıları da nikâhın faziletini itiraf etmekle beraber: 'Eğer şehvet ve nikâha karşı duyduğu iştiyak, halini teşviş edecek derecede değilse, ibadet için bir köşeye çekilmek evlenmekten daha üstündür' demişlerdir.

Başkaları da bu zamanda nikâhı terketmenin daha efdâl olduğunu, fakat kazançların gayr-ı meşrû olmadığı ve kadınların ahlâkları bozulmadığı zamanlarda nikâhın faziletli bir iş olduğunu söylemişlerdir. Nikâhın hakikati, ancak hakkında vârid olan teşvik edici ve kaçındırıcı hadîsleri önce söylemek, ondan sonra da faydalarını ve tehlikelerini teker teker ele alıp izah etmekle anlaşılır. Böylece herhangi bir müslümanın hakkında nikâh mı daha hayırlıdır, nikâhı terketmek mi, onun tehlikelerinden kurtulur mu, yoksa kurtulmaz mı, bütün bunlar da bilinir.

Nikâhı Teşvik

Âyet-i Kerîmeler

İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. (Nûr/32)

Bu emri yerine getirmek müslümanlara farzdır. Kocalarıyla bir daha evlenmelerine mâni olmayın. (Bakara/232)

Bu ayet-i celîle, bir talâkla kocasından ayrılan ve bir kere daha hayatlarını birleştirmek isteyen ve yakınları tarafından engellenen bir hanımın durumunu ele alıp bu engellemeyi yasaklıyor.

Allahü teâlâ peygamberlerin medh u senâsını şöyle yapmaktadır:

Yemin olsun biz senden önce rasûller gönderdik, onlara zevceler ve çocuklar verdik. . . (Ra'd/38)

Allahü teâlâ bu durumlarını onlara bir minnet olarak ve onların faziletli yanları olarak zikretmektedir.

Duâlarında bu durumun olmasını kendinden isteyen veli kullarını da medh u senâ ederek şöyle buyurur

Rabbimiz! Bize gözler sevinci (gönüller açan) eşler ve çocuklar ihsan et, (Furkan/74)

Deniliyor ki; **Allahü teâlâ** Kur'ân'da ancak evli bulunan (Hazret-i İsâ hariç) peygamberlerini zikretmiştir. Hatta 'Yahyâ (aleyhisselâm) da evlenmiş, fakat cinsî münasebette bulunmamıştır'.

'Cinsî münâsebette bulunmadığına göre niçin evlendi?' suâline şu **cevap** verilmiştir. 'Evlenmenin faziletine erişmek ve sünneti yerine getirmek için evlendi'. Başkaları da 'Gözünü haramdan korumak için evlendi' demişlerdir.

Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) ise âhir zamanda yere indiği zaman, evlenecek ve çocuğu olacaktır.

Hadîsler

Evlenmek benim sünnetimdir. Sünnetimden yüzçeviren benden yüzçevirmiştir.

Nikâh benim sünnetimdir. Bu bakımdan benim ahlâkımı seven, benim sünnetimi sünnet edinsin!1

Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyâmet gününde sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar ederim. Hatta düşük çocuklarla bile. . . 2

Benim sünnetimden uzaklaşan benden değildir. Muhakkak ki nikâh benim sünnetimdir. Öyleyse beni seven benim sünnetime uysun. 3

Fakirlik korkusundan evlenmeyi terkeden bizden değildir. 4

Kudret sahibi olan bir kimse evlensin.

Sizden kim nafaka vermeye (veya cima'a) muktedir ise evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan daha iyi korur. Ferci daha (emin bir şekilde) korur. Gücü nafaka vermeye yetmeyen bir kimse ise, oruç tutsun. Çünkü oruç şehveti kırar. 5

Bu hadîsi şerif işaret eder ki! Nikâhın tergib ve teşvik sebebi, göz ve fercde meydana gelmesinden korkulan fesatlıktır.

Vica, erkeğin yumurtalarının çekilmesinden ibarettir. Bu çekilmeden sonra erkekliği kaybolur. Hadîste, oruç sebebiyle ortaya çıkan cinsî zafiyet için kullanılmıştır.

Size dininden ve namusundan emin olduğunuz birisi geldiği zaman, emrinizde bulunan kızı (veya kadını) onunla evlendiriniz. Bunu yapmadığınız takdirde yeryüzünde fitne çıkar ve büyük bir fesad olur. 6

Bu hadîste nikâhın teşvik edilmesinin sebebi, fesad çıkma korkusudur.

Sadece Allah rızası için evlenen ve evlendiren, Allah'ın velâyetine (korunmasına) lâyık olur. 7

Evlenen bir kimse, dininin yarısını korumuş olur. Bu bakımdan dininin diğer yarısı için de Allah'tan korksun. 8

Bu hadîs de, nikâhın faziletinin Allah'a muhalefetten koruduğu ve fesadın önünde aşılmaz bir kale olduğu için, fazilet olduğuna işarettir: Şöyle ki, kişinin dinini ifsâd eden çoğu zaman tenasül uzvu ile midesidir. Demek ki insan evlenmek suretiyle bunların birisinden kurtulmuş olur.

Âdem oğlunun bütün amelleri kesilir (sona erer.) Ancak üç amel bundan hariçtir. Onlardan biri, kendisi için ardından duâ edecek sâlih bir evlat bırakmasıdır. Böyle bir nimet, ancak evlenmekle elde edilir.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Nikâhtan ancak iki şey meneder: a) Âcizlik, b) Fâcirlik'.

Böylece Hazret-i Ömer, borcun olmasının, evlenmeye mâni olamayacağını belirtmiş olmakla beraber, nikâha sadece iki çirkin ahlâkın engel olduğunu da belirtmiştir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Abidin ibâdeti, ancak evlendiği zaman tamamlanır'.

İhtimal ki, İbn-i Abbâs, evlenmeyi ibadetten saymış ve onun tamamlayıcısı kabul etmiştir. Fakat hükmünün zahirine bakıldığında şunları murad ettiği anlaşılır: Şehvet gâlip geldiğinde âbidin kalbi ancak evlenmekle selâmet bulur. İbâdet de ancak kalbin vesveselerden uzak olmasıyla mükemmelleşir. İşte bu sırra binaendir ki İbn-i Abbâs, İkrime, Küreyb ve başkaları hizmetkârlarını veya çocuklarını bülûğ çağına vardıkları zaman toplar, onlara 'Eğer evlenmek istiyorsanız sizi evlendireyim. Çünkü kul zina ettiği zaman onun kalbinden îman çıkıp gider!' derlerdi.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle derdi: 'Eğer ömrümden sadece on gün kalsa yine de evlenmek isterim ki Allah'ın huzuruna bekâr gitmiş olmayayım'.

Muaz b. Cebel'in vebâ hastalığından iki hanımı öldü. Kendisi de aynı hastalığı çekmekte olduğu halde 'Beni evlendiriniz; çünkü Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmak istemiyorum' dedi.

İbn Mes'ûd ile Muaz'ın hareketleri şuna işaret eder ki, onlar şehvetten korunmak için değil, başka fazilet gördükleri için, evlenmeye bu kadar itibar etmişlerdir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) çok evlenirdi ve derdi ki: 'Ben ancak çocuk yapmak için evlenirim'. Ashâb-ı kirâmdan biri, herşeyden yüz çevirerek sadece **Hazret-i Peygamber**'e hizmet etmek ve

geceleyin âniden çıkacak ihtiyaçlarını gidermek için koşmakta idi. **Hazret-i Peygamber** ona 'Neden evlenmiyorsun?' diye sordu. O 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben fakirim ve hiçbir şeyim yok. Bir de evlendiğim takdirde senin hizmetinden ayrılmış olacağım' dedi. Bu **cevap** üzerine **Hazret-i Peygamber** sükût etti. **İkinci** bir kere aynı suâli soran **Rasûlüllah**'a o sahâbî aynı cevabı verdi. Fakat buna rağmen düşündü, kendi kendine şu hükme vardı: 'Yemin ederim ki, **Allah'ın Rasûlü** din ve dünyamı ıslâh edeni benden daha iyi bilir. Hangi şeyin beni Allah'a daha çok yaklaştıracağını benden çok daha iyi bilir. . . Onun için bir kere daha sorarsa sözünü tutup derhal evleneceğim'. **Hazret-i Peygamber** **üçüncü** kere aynı suâli sorunca şu cevabı verdiğini söyler: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! O hâlde beni evlendir!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: 'Filân kabileye git ve de ki: '**Rasûlüllah** bana kızınızı vermenizi emretti'. Yine dedim ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim hiçbir şeyim yok'. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Kardeşinize bir nevat (çekirdek) ağırlığı altın toplayınız.

Bu emir üzerine ashâb emredilen altını topladılar. Onu adı geçen kabileye götürdüler. Onlar da emre uyarak kızlarını onunla evlendirdiler. **Hazret-i Peygamber** ona velime yemeği vermesini söyledi. Bunun üzerine ashâb (radıyallahü anh) hemen aralarında velime yemeği için ona bir koyun alacak parayı toplayıp, bir koyun aldılar ve bu hâdise böylece neticelendi. 9

Hazret-i Peygamber'in tekrar tekrar sorduğu 'Evlendin mi' suali işaret eder ki: Nikâhın bizâtihi kendisinde büyük bir fazilet vardır. İhtimal ki, **Hazret-i Peygamber** onun nikâha olan ihtiyacını hissederek bu kadar üzerine düşmüştür.

Hikâye olunur ki; geçmiş ümmetlerde bir âbid; zamanının bütününü ibadetle geçirirdi. . İbadette zamanının bütün insanlarından daha önde idi. Onun durumu ve güzel ameli zamanının peygamberine anlatıldı. O peygamber (aleyhisselâm) şöyle dedi:

Eğer sünnetten bir şeyi terketmeseydi ne iyi insan olurdu.

Âbid, peygamberin sözünü duyduğunda pek üzüldü ve terkettiği sünnetin ne olduğunu merak etti. Merakını gidermek için gidip peygamberden sordu. Bunun üzerine o peygamber (aleyhisselâm) şöyle dedi:

- Sen evlenmeyi terketmişsin.

- Ben evlenmeyi haram sayarak terketmiş değilim ki! Fakir olduğum için evlenemiyorum. Nafakamı da ancak halktan temin etmekteyim.

- Ben sana kızımı vereceğim Sonra da kızını onunla evlendirdi.

Bişr b. Hars şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel üç haslette benden üstündür:

1. Kendisinin ve aile efradının rızkını çalışarak temin eder. Ben ise sadece kendim için çalışırım.

2. O nikâhda çok geniş hareket eder, ben ise daima dar hareket etmişimdir.

3. O kendisini bütün ümmete İmâm olarak göstermiştir.

Denildi ki: İmâm-ı Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah'ın annesinin vefatının **ikinci** günü evlendi ve

'Bekâr olarak gecelemeyi kerih görürüm' dedi.

Bişr b. Hars'a gelince, ona 'Halk evlenmediğin için aleyhinde konuşup dedikodu yapmaktadır. Bişr sünneti terketmiştir' diyorlar denildiği zaman, cevaben demiştir ki: 'Onlara söyleyiniz ki, 'Bişr farzları yapmaktan ötürü sünneti yapmaya fırsat bulamamaktadır'.

Bişr başka bir gün de yine aynı konuda tenkide uğrayınca şöyle **cevap** verdi: 'Beni evlenmekten şu ayet menetmektedir:

Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. (Bakara/228)

Bişr'in bu sözü Ahmed b. Hanbel'e nakledildiği zaman şöyle dedi; 'Bişr gibisi nerede? O mızrak başı gibi keskin bir çizgi üzerindedir'.

Bişr'in bu büyüklüğüne rağmen rivâyet ediliyor ki; ölümünden sonra rüyada görülüp kendisine şöyle soruldu: 'Allah senin hakkında ne gibi muamele yaptı?' Bişr 'Cennette derecelerim yükseldikçe yükseldi. Hatta bana peygamberlerin makamları dahi gösterildi. O makamlara yakın olan makamlara bile sahip oldum. Fakat yine de evlilerin derecesine varamadım'10 dedi.

Başka bir rivâyette Bişr'in şöyle söylediği zikredilmektedir: **Allahü teâlâ** bana şunları söyledi: 'Bana bekâr olarak kavuşmanı istemezdim'. Râvi der ki; Bişr'e sorduk:

- Âbidlerden olan Ebû Nasr el-Hilâlî ne yaptı?

- O yetmiş derece üstüme çıktı.

- Ne ile? Oysa seni ondan daha da üstün bilirdik. .

- Ailesinin nafakası ve maişetini temin etmek hususundaki sabretmesiyle. . .

Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: 'Çok kadın edinmek, dünyadan sayılmaz. Çünkü Ali b. Ebî Tâlib ashâb-ı kirâmın en zâhid kişisi olduğu hâlde, dört hanımı, onyedi câriyesi vardı'.

Demek ki nikâh, tâ eskiden gelen bir sünnet ve peygamberlerin ahlâkından bir ahlâktır. Bir adam İbrahim b. Edhem'e şöyle dedi:

- Ne mutlu sana, bekârlığı tercih ederek kendini ibâdete vermiş bulunuyorsun.

- Senin ailen için çektiğin sıkıntı, benim içinde bulunduğum bütün ibadetlerden daha üstündür.

- O hâlde seni evlenmekten alıkoyan şey ne?

- Benim kadına ihtiyacım yoktur. Onun için bir kadını aldatmak istemem.

Denilmiştir ki; 'Evlinin bekârdan üstünlüğü, Mücâhidin tembelden üstünlüğü gibidir. Evlinin bir rek'at namazı, bekârın yetmiş rek'atmdan daha üstündür'.

1) Ebû Ya'lâ, (İbn-i Abbâs'tan)

2) İbn Merduveyh

3) Müs'im ve Buhârî

4) Deylemî

5) Müslim ve Buhârî

6) Tirmizî

7) Ahmed b. Hanbel

8) İbn Cevzî

9) İmâm-ı Ahmed (Rebia'dan hasen bir senedle)

10) Burada evlilere mahsus bir makam kasdedilmektedir. Yoksa 'evlilerin makamı peygamberlerin makamından daha üstün veya ona daha yakın bir makamdır, diğer makamlardan daha yücedir' gibi bir mânâ anlaşılmamalıdır.

Nikâhtan Sakındırmak

Hadîsler

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Hicretin ikiyüz senesinden sonra insanların en hayırlısı, yükü az olan kimsedir. O kimse ki, ne karısı ve ne de çocuğu vardır. . . 11

İnsanlar üzerine bir zaman gelecektir ki, o zamanda kişinin helâk olması hanımının, ana babasının ve çocuklarının eliyle olacaktır. Onlar onu fakirlikten ötürü ayıplayacaklar ve ona gücünün yetmediği şeyleri yükleyecekler. İşte bütün bunlardan dolayı o kişi dininin elden gitmesine sebep olacak yerlere girecektir ve böylece helâk olacaktır. . . 12

Aile efradının azlığı, iki zenginlikten biridir. Çokluğu da iki fakirlikten biridir.

Ebû Süleyman Dârânî'den nikâh hakkında sual sorulduğu zaman şöyle **cevap** verdi: 'Onlarsız (evlenmeksizin) sabretmek, onlarla evlenip sabretmekten daha hayırlıdır. Onlarla evlenip sabretmek ise, ateşe sabretmekten daha hayırlıdır'.

Yine Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Bekâr bulunan bir kimsenin amelden aldığı tad ve elde ettiği huzur hiçbir zaman evli bir kimseye nasip olmaz'.

Bir keresinde de şöyle demiştir: 'Arkadaşlarımızdan hiç birini görmedim ki, evlendikten sonra eski mertebesinde kalsın'.

Yine şöyle demiştir: 'Üç şey vardır ki, onları isteyen kimse dünyaya dalmış ve meyletmiş sayılır: a) Maişet isteyen ve arayan, b) Kadınla evlenen, c) Hadîs yazan'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** bir kuluna hayrı irâde ettiğinde onu ne çoluk çocuk ile ne de mal ve servet ile meşgul eder'.

İbn Ebî Havâri şöyle demiştir: 'Bir cemâat, Hasan-ı Basrî'nin naklettiği bu hadîs hakkında münâkaşa ettiler. Sonra şöyle ittifak ettiler: 'Bunun mânâsı çocuk ve servetin olmaması değil, bunların oldukları hâlde de onun kalbini meşgul etmemeleridir'.

Aynı zamanda Hasan'ın naklettiği bu hadîs Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin şu sözüne de işaret eder: 'Seni Allah'tan meşgul eden mal ve evlat senin için belâdır'.

Hiç kimse mutlak mânâda evlenmekten menedilmiş değildir. Evlenmekten sakındıran bir hüküm nakledildiği zaman mutlaka onunla birlikte bir şart zikredilir. Nikâhı teşvik eden hükümlere gelince; onlar bazen şartsız ve mutlak olarak gelmiştir. Bazen de şartlı olarak gelmiştir. Bu bakımdan, biz nikâhın âfetlerini ve faydalarını sayıp dökmek suretiyle bu konunun üzerinden perdeyi kaldırmaya çalışacağız!

11) Ebû Yâ'lâ

12) Hattabî

12-2

Nikâhın Faydaları

Nikâhta beş fayda vardır:

1. Evlat yetiştirmek.

2. Şehvetin kırılması.

3. Evin idare edilmesi.

4. Akraba ve yakınların çoğalması.

5. Kadınların hakkına ve hukukuna riayet etmek suretiyle nefse karşı mücahede etmek.

I. Fayda

Birinci fayda; evlattır. Evlat nikâhın temel taşıdır. Nikâh müessesesi onun için kurulmuştur. Nikâhtan gaye; neslin devam etmesidir, Dünyanın insan denilen varlıktan mahrum kalmamasıdır. Şehvet ise, insanları nikâha sürükleyici ve teşvik edici olarak yaratılmıştır. Tıpkı boğadan tohumunu çıkarmakla, dişiyi de tohum ekmeye hazırlamakla görevlendirilen bir kimse gibi. . . Bu şekil yaratılmak, erkek ve dişi için Allah'ın bir lûtf-u ilâhîsidir. Bu lûtuf onları cinsî birleşme sayesinde evlat elde etmeye sevkeden Kuşu tuzağa sevketmek için, canının çektiği taneleri tuzağa serperek elde edilen lûtuf gibi. . .

İlâhî kudret, çiftleşme olmaksızın ve tohum serpmeksizin insanı yoktan var etmeye yeter. Fakat Allah'ın hikmeti sebeplerin sebeplere dayanmasını istedi. Esasında ilâhî hikmet hiç de böyle yapmaya mecbur değildi. O halde böyle yapmasının sebebi nedir?

Böyle yapmanın illeti; kudretin izharı ve gösterilmesi, sanatının garip yanlarının tamamlanması, daha önce istenilen ve yazılanın meydana gelmesidir.

Evlat edinmekte dört şekilde Allah'a yakınlaşmak vardır. İnsanoğlu şehvetten doğacak felâketlerden emin bulunduğu zaman, sadece o yönden Allah'a varmak için evlenir. O kadar ki, seleften hiç kimse bekâr olarak Allah'ın huzuruna varmayı istemezdi.

O vecihler şunlardır:

1. İnsan neslinin devam etmesi için çalışıp evlat edinmekle Allah'ın sevgisine lâyık olmak.

2. **Rasûlüllah**'ın diğer ümmetler karşısında iftihar edeceği çoklukla onun muhabet ve sevgisini kazanmak.

3. Öldükten sonra sâlih evladın duâsından istifade etmeyi düşünmek.

4. Kendisinden önce öldüğü takdirde küçük çocuğunun şefaatini talep etmek.

I. Vecih

Bu vecihlerin **birincisi**, en incesi ve halkın anlayışından en uzak olanıdır. İlâhî sanatın hârikalarını idrâk eden ve hikmetinin akışını anlayan basiret sahiblerince **birinci** yön o vecihlerin en kuvvetlisidir. Şöyle ki; efendi kölesine tohumu ve çiftçilik âletlerini verdiği ve kendisine sürülecek araziyi teslim ettiği zaman, köle ekmeye muktedir ve kendisini ekmeye zorlayıcı vekil (şehvet) de varsa, bütün bunlara rağmen tembellik yapıp çiftçilik âletlerini kullanmayıp tohumu zâyi ettiği ve kendisini gözeten vekili (şehveti) de bir hileyle defedip kandırdığı takdirde efendisinin buğz ve cezasına muhatap ve müstehak olur. **Allahü teâlâ** çiftleri yarattı. Tenâsül aletleri ile yumurtaları da yarattı. Bel kemiklerinde meniyi yaratıp o meni için yumurtalıklar, damarlar ve akış yollarını da hazırlamıştır. Ana rahmini istikrar sağlayıcı merkez olarak meni için yaratmıştır. Şehvet isteğini erkek ve dişiye de vermiştir.

İşte bütün bu fiiller ve âletler, yaratıcının maksadını keskin bir dille ortaya koymaktadır. Akıllıların kulaklarının zarını patlatırcasına varlıklarının sebebini haykırmaktadır.

Eğer **Allahü teâlâ**, Rasûlü'nün lisanıyla insanların yaratılışından maksat ve muradını açıkça belirtmeseydi bile durum bu merkezde olurdu. Kaldı ki bu emri açıkça, peygamberinin diliyle belirterek bu sırrı açığa vurmuştur: Evleniniz, üreyiniz.

O halde evlenmekten (gücü yettiği hâlde) kaçan bir kimse, tarlayı sürmekten yüz çevirmiş, tohumunu zâyi etmiş, Allah'ın yarattığı ve çalışır hâle soktuğu âletleri muattal bırakmış, yaratılışın gayesine, yaratmak delillerinden anlaşılan, insanın azalarında harf ve seslerle değil ilâhî bir hatla yazılan ezelî hikmetin inceliklerini idrâk etmekte nâfiz ve ilâhî basirete sâhip olan herkes tarafından okunan hikmetinin kökünü kazımaya kasdetmiş olur.

İlâhî nizamın, çocukları öldürmeyi ve kızları diri diri gömmeyi büyük bir cinayet sayması da bu sır ve hikmete dayanmaktadır.

Çünkü bunları yapmak varlığının tamamlanmasına mâni olmak demektir.

Azil diri diri gömmenin bir çeşididir' diyen bir kimse bu tehlikeli duruma işaret etmiştir, Bu bakımdan evlenen bir kimse **Allahü teâlâ**'nın tamamlanmasını istediği bir şeyin tamamlanması için gayret göstermiştir. Evlenmekten kaçan ise, **Allahü teâlâ**'nın zayi edilmesini istemediği bir şeyi zayi ve ifsad etmiş olur.

Allahü teâlâ, nefislerin devamını istediği içindir ki (yoksullara) yedirmeyi emir buyurmuş, insanları o yöne teşvik etmiş ve o yolda sarfedileni karz (borç) diye tâbir etmiştir.

Kimdir o adam ki, Allah'a güzel bir borç versin. (Bakara/245)

Soru: Senin 'Neslin ve nefsin devamlılığı güzeldir' sözün, insana nesillerin fâni olmasının Allah'ın nezdinde mekruh ve istenilmeyen birşey olduğu hissini veriyor. Bu his ise, Allah'ın iradesine nisbetle ölüm ve yaşayış arasında bir farkın olduğunu bildirir. Oysa, herkesin malûmudur ki, bütün bunlar Allah'ın meşîet ve isteği iledir. Allah da âlemlerden müstağnidir. Bu bakımdan, Allah tarafından onların ölüm ve yaşayışları arasındaki fark nereden gelir veya varlıkları yokluklarından nasıl ayırdedilir?

Cevap: Bu söz haktır. Fakat kendisinden bâtıl kastolunmuştur. Çünkü bizim söylediğimiz, bütün kâinatın ister hayır, ister şer, ister fayda ve isterse zarar olsun, Allah'ın irâdesine izafe ve nisbet edilmesine zıt ve münâfi düşmemektedir. Ancak muhabbet ve istememek kendi mihverlerinde birbirine ters düşmekte, fakat **ikisi** de ilâhi irâdeye zıd düşmemektedir. Zira nice şey vardır ki irâde olunur. Fakat Allah'ın hoşuna gitmez. Meselâ; Günahlar mekruhtur. Bununla beraber Allah'ın muradıdır ve hem de O'nu razı ederler.

Küfür ve şirke (veya şerre) gelince biz onların Allah için makbul ve güzel olduklarını söyleyemeyiz. Fakat o da Allah'ın muradıdır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

Kulları için küfre râzı değildir. (Zümer/4)

Durum bu olduğu halde, nasıl olur da fani olmak, Allah'ın sevgi ve nefretine nisbeten beka gibi olsun.

Oysa **Allahü teâlâ** bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurur:

Müslüman kulumun ruhunu kabzetmek hususunda tereddüt ettiğim kadar, hiçbir şeyde tereddüt etmiş değilim. Kulum ölümden hoşlanmaz. Ben de onun kötülük yapmasından hoşlanmam. Oysa onun ölmesi de gerekir. 13

'Oysa onun ölmesi de gerekir' cümlesi, şu ayette belirtilen kader ve irâdeye işarettir:

Biz aranızda ölümü takdir ettik. (Vâkıa/60)

O Allah ki ölümü ve hayatı yarattı. (Mülk/2)

Allahü teâlâ'nın Vakıa sûresinin 60. ayeti ile, yukarıda geçen hadîsin 'Ben de onun kötülük yapmasından hoşlanmam' cümlesi arasında herhangi bir zıtlık yoktur. Ancak bu konudaki hakikatin açıklanması, irade, sevgi ve nefretin mânâlarını tedkik ve hakikatlerini beyan etmeye bağlıdır. Çünkü bunlardan zihinlere gelen mânâlar halkın irâde, sevgi ve nefretine uygun şeylerdir. Fakat heyhat, halkın anladığı mânâlar nerede, bu terimlerin hakîkî mânâları nerede? Bu bakımdan, Allah'ın sıfatları ile halkın sıfatları arasındaki uzaklık, O' nun herşeye gâlib olan zâtı ile mahlukların arasındaki fark kadardır.

İnsanın zâtı cevher ve ârazdır. Allah'ın zâtı ise, hem cevherden ve hem de arazdan münezzehdir. . . Cevher ve âraz olmayan bir zat, cevher ve âraza uygun olmadığı gibi, sıfatları da yaratıklarının sıfatlarına denk değildir.

Bu hakîkatler mükaşefe ilmine dahildir. Mükâşefe ilminin arasında ise, ifşası yasaklanan kader ve sırrı vardır. Öyleyse biz ondan bahsetmeyelim. Daha önceden evlenmekle evlenmemek arasındaki belirttiğimiz fark ile yetinelim. Evet, evlenmemek Hazret-i Adem'den bu âna kadar nesilden nesile Allah tarafından devam ettirilen neslin zâyî edicisidir. O halde nikâhtan çekinen bir kimse, Hazret-i Adem'den

kendisine kadar uzanan ve devam eden bir varlığın (neslin) kökünü kesmiş ve zürriyetsiz olarak ölmüştür. Eğer evlenmeye zorlayan sâik sadece şehvetin giderilmesi olsaydı, elbette ki veba hastalığından ölmek üzere olan Muaz b. Cebel 'Allah'ın huzuruna bekâr gitmek istemiyorum, bunun için beni evlendirin' demezdi. Eğer 'Muaz o hâliyle çocuk bekleyemezdi. Buna rağmen niçin evlendi?' diye soracak olursan, derim ki; çocuk, cinsî münasebetten meydana gelir. Cinsî münâsebet ise şehvete kapılmakla olur. Bu ise, insan iradesinin dâhilinde olmayan bir iştir. Kulun tercihine bağlı olan ancak şehveti tahrik eden özelliktir. Bu özelliğin olması, her zaman beklenir bir şeydir. O hâlde, evlenen bir kimse, kendisine düşen vazifesini yapmıştır. Gerisi ise onun elinde değildir. Bu sır ve hikmet içindir ki, (cinsi münasebetten aciz olan) kimseye bile evlenmek müstehabdır. Çünkü şehveti galeyana getiren kudret gizlidir, insan onun mahiyetine vâkıf olamaz.

Kafasında saç bulunmayan bir dazlağın, hac ibâdetini yaparken diğer hacılara uymak ve **selef-i sâlihîn**e benzemek için kafası üzerinde usturayı gezdirmesi müstehab olduğu gibi, kısır bir kimsenin de evlenmesinin bu vecihdeki müstehablığı kalkmış değildir.

Nitekim şu zamanda hac yaparken izdiba ve remel yapmanın müstehab olması gibi. Oysa İslâm'ın başlangıcında yapılan izdiba ve remel'den gaye; seyirci bulunan kâfirlere ashâb-ı kiramın kuvvetini göstermekti. Böylece onlara uyup benzemek daha sonra kıyâmete kadar gelen müslümanlar için de sünnet oldu. Fakat cinsî münasebete muktedir olan bir kimse hakkındaki evlenmenin müstehab olması, iktidarsız olan bir kimse hakkındaki müstehablıktan elbette daha kuvvetlidir.

Kadının muattal kılınması ve kadınlık ihtiyacına ait olan hakkının zâyi olması keraheti (mesuliyeti) ile karşılaşan iktidarsızın evlenmesi; bazen daha da fazla mahzurlu olur. Çünkü tehlikeden uzak değildir. İşte bu, şehvetin gevşemesinden dolayı terkedilen evlenmenin şiddetle reddedilmesine sebep olan birşeydir.

II. Vecih

Rasûlüllah'ın, diğer ümmetlere karşı ümmetinin çokluğu suretiyle rızâsını ve muhabbetini elde etmeye çalışmaktır. Zira **Hazret-i Peygamber** bu durumu açıkça ifade buyurmuşlardır.

Hazret-i Ömer'in çok evlendiği ve 'Ben ancak çocuk yapmak için evleniyorum' demesi ve kısır kadınları kötüleyen haberlerin rivâyet edilmesi, her yönüyle evlenmenin çocuk için olduğuna işaret eder. Zira **Hazret-i Peygamber** kısır olan kadın hakkında şöyle demiştir:

Evin bir köşesinde bulunan bir hasır, doğum yapmayan bir kadından daha hayırlıdır. 14

Kadınlarınızın en hayırlısı ve sevimlisi çokça doğuranıdır. 15

Doğuran bir siyah kadın, güzel (fakat doğurmayan) kadından daha hayırlıdır. 16

Bu hadîs-i şerif işaret eder ki, çocuk istemek, nikâhın faziletli olmasında, şehvet felâketinin bertaraf edilmesini istemekten daha tesirlidir. Zira şehveti bertaraf etmek, gözü haramdan korumak bakımından güzel kadın daha câzip olduğu halde övülmemiştir. Oysa **Hazret-i Peygamber** çirkin de olsa doğuran kadınla evlenmeyi tavsiye etmiştir.

III. Vecih

Kendisinden sonra kendisine duâ edecek sâlih bir evladın kalmasıdır. Nitekim bu durum haberde şöyle vârid olmuştur: 'Âdem oğlu öldüğü zaman, bütün amelleri sona erer, ancak üç tanesi devam eder. . . Onlardan biri de sâlih evlatır'.

Ölüler için yapılan duâlar, nûrdan yapılmış tabaklarda onlara takdim edilir. 17

'Evlat, çoğu zaman sâlih olmuyor' şeklindeki itiraz, nikâhın bu sebebine menfî bir tesir yapamaz. Çünkü ne de olsa o evlat Mü'mindir. Sâlih olmak ise, dindarların çocuklarında umulan bir haslettir. Hele ebeveynleri dinî terbiyesine biraz ihtimam gösterip onu salâha ve takvâya sevketmişlerse. . .

Duâ Mü'mine faydalıdır. İsterse duayı yapan salih bir evlat olsun, isterse fâcir bir evlat. . . Ebeveyni, duâsından ve hasenelerinden faydalanır. Çünkü o evlat onun kazancından sayılır. Günahlarından ise, ebeveyni değil sadece evlat sorumludur. Zira hiç kimse başkasının günahından mesul olamaz. 'Hiçbir kimse başkasının yükünü sırtlayamaz'. Bu sır ve hikmeti belirtmek için **Allahü teâlâ** şöyle demiştir:

Biz o sâlih kullarımızın zürriyetlerini onlara kattık. Onların amellerinden de onlar için hiçbir şey eksiltmedik. (Tûr/21)

Yani onların amellerinden zerre kadarını bile eksiltmedik. Üstelik onların evlatlarını da onların hasenatına kattık ve böylece onların hasenâtı arttı.

IV. Vecih

Dördüncü vecih ise, kendisinden önce çocuğunun ölüp kendisine şefâatçi olmasıdır.

Kıyâmet gününde (küçük iken ölen) çocuk, ebeveyninin elinden tutup cennete çeker. 18

Benim şu anda senin elbisenden tuttuğum gibi küçükken ölen çocuk da kıyâmet gününde ebeveyninin (veya babasının) elbisesinden tutup (cennete doğru) çeker. 19

Küçük yaşta ölen çocuğa 'cennete gir' denildiği zaman, cennetin kapısında durur ve öfkeli bir sesle şöyle haykırır: 'Ebeveynim benimle birlikte olmadıkça ben cennete girmem'. O esnada şöyle bir ses gelir: 'Onunla birlikte ebeveynini de cennete koyunuz'. 20

Küçük yaşta ölen çocuklar kıyâmet günü mahlûkat hesaba çağrıldığı zaman toplanırlar. Bu esnada meleklere 'Bu çocukları cennete götürünüz' denir. Cennete götürülen çocuklar cennet kapısında dururlar. Onlara Müslümanların çocuklarına merhaba, haydi hesapsız olarak cennete giriniz' denilir, o çocuklar Babalarımız ve annelerimiz nerededir?' diye sorarlar. Cennet bekçileri onlara şöyle derler: 'Sizin babalarınız ve anneleriniz sizin gibi değildiler. Onların günahları vardı. Onlar şimdi o günahlarından ötürü hesaba çekilmektedirler'.

Râvi der ki; çocuklar cennet kapısında bir ağızdan haykırırlar (Ebeveynlerinin kurtulmasını isterler) . Onların halini herkesten daha iyi bilen **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

- Bu bağrışma nedir?

- Yârab! Müslümanların çocuklarıdır. Diyorlar ki, 'Biz ancak ebeveynimizle birlikte cennete gireriz'.

- (Ey melekler!) Ebeveyinlerinin ellerinden tutarak onları da cennete dahil ediniz. 21

Kimin iki çocuğu ölürse, o bir perde ile ateşten perdelenir. 22

Kimin bülûğa ermeyen üç çocuğu ölürse **Allahü teâlâ** çocuklara olan rahmeti sebebiyle onu cennete sokar.

Denildi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! İki çocuğu ölen de bu mükâfata mazhar olur mu?' **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Evet iki çocuğu ölen de aynı istifadeyi eder'. 23

Hikâye olunur ki;sâlihlerden birisine evlenmek teklifi yapıldığında, bu teklifi reddetti. Bir gün uyanır uyanmaz 'Beni evlendirin. Beni evlendirin. Beni evlendirin' diye haykırdı. Bu durumu müşâhede edenler, neden böyle yaptığını sordular. Dedi ki: 'Umarım ki **Allahü teâlâ** bana bir evlat ihsân eder sonra da canını alır. O da bana âhirete gönderilen azık olur'. Sonra şöyle devam etti: 'Rüyamda kıyâmetin koptuğunu gördüm. Sanki bir grupla birlikte mahşerde idi. Boynum kopacak derecede susamıştım. Etrafımızdakilerin hepsi de benim gibi susuzluk ve üzüntü içinde kıvranmakta idi. Biz bu durumda iken bir de baktım ki, ellerinde altın testi, gümüş ibrikler ve omuzlarında nûr mendiller bulunan çocuklar topluluk içinde gezmektedirler. Cemaatler arasında geziyor ve seçtikleri bazı kimselere su içiriyorlar. Fakat insanların çoğuna su vermeden geçip gidiyorlar. Onlardan birine elimi uzatıp benim de çok susadığımı ve biraz su içirmesini söyledim. O bana 'Bizim içimizde senin çocuğun yoktur. Biz ancak babalarımıza su içirebiliriz' dedi. Bunun üzerine 'Siz kimsiniz?' diye sordum. Dediler ki: 'Biz müslümanların küçük yaşta ölen çocuklarıyız'.

Şu ayetin mânâlarından biri de Ölen küçük çocukların âhirete gönderilmesidir:

İstediğiniz şekilde tarlanızı sürebilirsiniz. Nefisleriniz için daha önceden iyi ameller gönderiniz. (Bakara/224)

Bu dört vecihle anlaşıldı ki, evlenme faziletinin çoğu çocuk edinmeye vesile oluşundandır.

II. Fayda

Nikâhın **ikinci** faydası; **şeytan**dan korunmak kadınlara karşı olan isteği kırmak, şehvetten doğan felâketleri önlemek, gözü haramdan ve ferci zinadan korumaktır.

Buna **Rasûlüllah**'ın şu hadîs-i işaret eder:

Evlenen bir kimse dininin yarısını korumuş olur. Öyleyse **ikinci** yarısını da korumak için Allah'tan korkmak olan takvâya yapışsın.

Şu hadîs de aynı mânâya işaret eder:

Evleniniz, evlenmeye gücü yetmeyen oruçla şehvetini kırmaya çalışsın. Çünkü oruç şehveti kırar.

Naklettiğimiz eser ve haberlerin çoğu bu mânâya işaret eder. Bu mânâ (şehvetin defedilmesi) , **birinci** mânâ (evlat edinmek) ten sonra gelir. Yani evlenme konusunda **ikinci** dereceyi işgal eder. Çünkü şehvet, çocuk için yaratılmıştır. Evlenmek, şehveti bertaraf etmeye, mânevi yükünü götürmeye ve saldırganlığın şerrini defetmeye kâfi gelmektedir. Ancak, nikâh bu gayeyle yapıldığı takdirde, sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yapıldığına işaret etmez. Çünkü, sadece Allah'ın rızasını kazanmak için emrine uyanın derecesi, elbette tevkilin külfet ve gailesinden kurtulmak için yapanın derecesinden

üstündür. Öyleyse, evlenmekte şehvet ile evlat mukadderdirler ve aralarında mânevi bir bağ da vardır.

Evlenmekten gaye lezzettir. Evlat ise onun sonucudur. Yemenin sonucunun def-i hâcet olduğu gibi. . . O halde çocuk edinmek, evlenmenin mutlak maksudu değildir' demek câiz değildir. Zira yaratılış ve hikmetin gayesi esasında evlattır. Şehvet ise, insanın onu elde etmesi için gerekli bir vasıtadır. O da şehveti yerine getirmekte öyle bir lezzet vardır ki, eğer devamlı olsaydı onunla hiçbir zevk ve lezzet ölçülmezdi. O lezzet, cennette verilmesi va'dedilen lezzetlere dikkati çekmektedir. Zira hiçbir şekilde tadılmamış lezzete teşvik etmek faydasız ve gereksizdir. Çünkü eğer iktidarsız bir kimse, sevişmeye veya herhangi bir çocuk, saltanat ve idareceliğin lezzetine teşvik edilirse, bu teşvikin beş paralık bir değeri yoktur. Dünya lezzetlerinin bir faydası da, cennette devam edeceğine dair bir teşvik olmalıdır ki, insanları Allah'a ibadet etmeye iletsin. Önce hikmete, sonra rahmete ve daha sonra da ilâhî donatım ve techize bak ki, tek şehvetin altında zâhir ve bâtın olmak üzere iki hayatı dercetmiştir.

Zâhirî hayat, kişinin neslinin devamıyla devam edip yaşamasıdır. Çünkü onun neslinin devamı kendisininde bir nevi devamıdır. Bâtınî hayat ise, âhiret hayatıdır. Çabuk bitmekle eksilen bu lezzet, insanı devamlılığından ötürü mükemmel olan ebedî lezzete ve insanı o lezzete vardıran tâat ve ibâdete teşvik eder. Böylece bu, gösterdiği şiddetli istek sayesinde kendini cennet nimetlerine vardıran ibadetlere devam etmeyi kolaylaştırır. Gerek insan bedeninin görünür ve görünmez bütün zerre (hücre) lerinde ve gerek göklerin ve yer âleminin bütün zerrelerinde öyle ince hikmet ve şaşırtıcılıklar vardır ki, akıllar onları idrâk edemez, hayretler içinde kalır ve onları olduğu gibi çözemez bir hâle gelir. Onlar ancak her türlü bulanıklıktan arınmış kalplere, saflıkları oranında, dünyanın geçici parlaklığından, gurur ve gailelerinden uzaklaştıkları nisbette görünürler,

Nikâh ki şehvetin gailesini defeden bir sebeptir âciz ve erkeklikten mahrum olmayan herkes için dinen çok önemli bir vecibedir. Bu sıfat ise, halkın çoğunda vardır. Şehvet galip geldiği ve takvâ kuvvetiyle gemlenmediği takdirde insanı fuhşiyata götürür. **Hazret-i Peygamber**, **Allahü teâlâ**'dan naklen bu duruma işaret ederek şöyle buyurur:

Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesad hâkim olur.

Şayet kişi takva gemiyle gemli ise, arzularını şehvetten, gözünü haramdan ve tenâsül uzvunu da zinadan koruyabilir. Kalbini vesvese ve kötü düşüncelerden alıkoymak ise, o insanın gücü dahilinde değildir. Aksine nefsi kendisini daima cinsi konulara çekip konuşturur ve **şeytan** çoğu zaman kendisinden ayrılmaz. Bazen namaz esnasında bile gelip gırtlağına yapışır. Hatta namazda kalbine öyle cinsî hayaller ilka eder ki, eğer en âdi bir kimsenin huzurunda o hâdiseler açıkça söylense, muhakkak ki ondan utanırdı. Allah ise, onun kalbini bilmektedir. Kalbin Allah tarafından ayân-beyan bilinmesi, halkın açıktakileri bilmesinden daha açıktır. Âhiret yolunun yolcusu olan kişi için, emirlerin başı kalptir. Oruca devam etmek halkın çoğunun kalbinden vesveseyi kazıyamaz. Bu sırra binâen İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Âbidin ibâdeti ancak evlenmesi ile tamamlanır'.

Bu türlü vesvese umumi bir beladır. Ondan çok az insan yakasını kurtarmıştır. Katade şu ayeti tahammül edilmez, serkeş şehvetle te'vil etmiştir:

Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! (Bakara/286)

İkrime ve Mücâhid İnsan zayıf olarak yaratıldı' (Nisâ/28) ayetini 'kadınsız sabredemez' şeklinde tefsir etmişlerdir.

Feyyaz b. Nüceyh şöyle demiştir: 'Kişinin tenâsül uzvu kalktığı zaman aklının üçte **ikisi** gider'. Bir kısım âlimler de 'Dinin üçte biri gider' demişlerdir.

Nevadir Tefsiri'nde İbn Abbâs'ın, Felâk sûresinin 'Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden' ayetine 'tenâsül uzvunun kalkıp serkeşlik yapması' şeklinde mânâ verdiği nakledilmiştir. Çünkü bu durum, ezici bir belâdır. Geldiğinde, ne din, ve nede akıl ona karşı duramaz. Bununla birlikte önce geçtiği gibi, bu şehvet iki hayatın elde edilmesine de faydalıdır. Şehvet **şeytan**ın insanoğluna karşı kullandığı en kuvvetli silâhıdır. Allah'ın sevgili habibi **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , şehvetin **şeytan** elinde en keskin ve kuvvetli âlet olduğuna şu hadîs-i şerîfiyle işaret etmiştir:

(Ey kadınlar!) Aklı ve dini eksik olanlar içinde sizden daha fazla akıllıları mağlup eden birşey görmüş değilim. 24

Akıllıların bunlara mağlup olmasının hikmeti; şehvetinin galeyâna gelmesidir.

Hazret-i Peygamber bir duasında şöyle demiştir:

Ey Allahım! Kulağımın, gözümün, kalbimin ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım. 25

Ey rabbim! Kalbimin temizlenmesini ve edep yerimin zinâdan korunmasını senden niyaz ederim. 20

Hazret-i Peygamber'in şerrinden Allah'a sığındığı şey hiçbir şekilde ihmâl etmeye gelmez.

Sâlih kullardan biri çokça evlenir; hatta öyle ki, yanında iki üç zevceden eksik bulundurmazdı. Sûfîlerden biri onun bu durumuna itiraz etti. Bu itiraza karşı o sâlih kul şöyle sordu: 'Ey sûfî! Herhangi bir işte Allah'ın mânevî huzurunda oturup kalbini şehvet tehlikesinden kurtaranınız var mıdır?' Sûfî 'Bu durum, başımıza çokça gelmektedir' diye **cevap** verdi. O sâlih şöyle devam etti: 'Eğer hayatım boyunca bir kerecik sizin başınıza gelenlere razı olsaydım evlenmezdim. Fakat beni meşgul eden şey kalbime geldiği zaman onu bertaraf ederim. Böylece felâha kavuşup hâlime ve işime devam ederim. Kırk seneden beri kalbime kötülük nâmına birşey gelmiş değildir'.

Halktan biri sûfîlerin hâlini şiddetle yeriyordu. Dindar bir kimse kendisine sûfîlerin nesine hücum ettiğini ve hangi hâllerini tenkid ettiğini sordu. O bu suâle şöyle **cevap** verdi:

- Çok yerler.

- Onların acıktığı gibi sen de acıksan sen de çok yersin.

- Çok evlenirler.

- Eğer sen de onlar gibi gözlerini haramdan ve edep yerini zinadan korusan, muhakkak ki sen de onlar gibi evlenirsin?

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle derdi: 'Yemeye ve içmeye muhtaç olduğum gibi, cinsî münasebete de ihtiyaç duyarım. O halde zevce, hem nafaka ve hem de kalp temizliğine vesiledir.

Böyle olduğu içindir ki, **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Kim bir kadını görüp iştahı çekerse, gidip helaliyle cinsî münasebette bulunsun. 27

Zira böyle yapmak vesveseyi nefislerden uzaklaştırır.

Câbir (radıyallahü anh) , **Allah'ın Rasûlü**'nden şöyle rivâyet eder:

Allah'ın Rasûlü, bir kadın gördü ve derhal Zeyneb validemizin odasına girip, şehvetini gidererek dışarı çıktı,28

Kadın geldiğinde **şeytan** suretinde gelir. O hâlde herhangi biriniz hoşuna giden bir kadını gördüğü zaman, zevcesiyle cinsî münasebette bulunsun. Çünkü hoşuna giden kadında ne varsa, onun zevcesinde de o vardır.

Kocası yanında bulunmayan kadınların evlerine girmeyin. Çünkü **şeytan** damarlarınızda kanın dolaşması gibi bedeninizde dolaşmaktadır. Bizler 'Sende de mi böyle dolaşır' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** 'Evet, bende de bu şekilde dolaşır. Ancak ona karşı **Allahü teâlâ** bana yardım eder de, onun şerrinden emin 'kalırım'29 dedi.

Süfyân b. Uyeyne der ki; hadîsteki 'Eslemü' tâbiri, 'ben onun şerrinden emin kalırım' demektir. Yoksa **şeytan** müslüman olmuştur demek değildir. Çünkü **şeytan** müslüman olamaz.

Ashâbın zâhid ve âlimlerinden olan İbn Ömer (radıyallahü anh) oruçlu iken iftar zamanında yemekten önce cima eder ve yıkandıktan sonra namaza dururdu. Bütün bunları, kalbi ibadet için boşalsın ve **şeytan**ın vesveselerinden kurtulsun diye yapardı. Rivâyete göre o, Ramazan ayında yatsı namazından önce câriyelerinden üçüyle cinsî münasebette bulundu.

İbn Ömer şöyle demiştir: 'Bu ümmetin en hayırlısı en fazla evlenenidir'.

Şehvet, Arapların mizacına galip bir haslet olduğundan bu kavimden olan sâlihler diğer milletlerin sâhillerinden daha fazla evlenirler. Zinâdan korkulduğundan, kalbin fitneden boşalması için cariye ile evlenmek bile helâl kılınmıştır. Oysa bu türlü evlenmede çocuğun köleleştirilmesi sözkonusudur. Köleleştirmek ise, çocuk için bir nevi helâktir. Fakat böyle bir hareket hür bir kadınla evlenmeye gücü yeten bir kimse için haramdır. Ancak bütün bunlara rağmen, çocuğun köleleştirilmesi, dinin yok olmasından çok daha hafiftir. Böyle yapmakla ancak bir müddet için çocuğun hayatı kötü geçer. Fakat fuhşiyatı irtikâb etmekte ise, bir tek gününe karşılık bile uzun ömürler, çok hakir görülen âhiret hayatı elden gider.

Rivâyet edilir ki; bir gün herkes İbn-i Abbâs'ın meclisinden kalkıp gitti. Sadece bir genç kaldı. İbn-i Abbâs ihtiyacının ne olduğunu o gence sordu.

- Sana bir mesele sormak için kaldım. Fakat cemaatten utandım. Şimdi ise, senden utanıp çekiniyorum.

- Âlim kişi insanın babası yerindedir. O hâlde bana, babana söyleyebileceğin herşeyi söyle.

- Ben evlenmemiş bir gencim. Çoğu zaman zina etmekten korkuyorum. Bu bakımdan birçok kere elimle istimnâ ediyorum. Benim bu yaptığımda bir günah var mıdır?

Bu soru karşısında kalan İbn-i Abbâs, yüzünü öbür tarafa çevirerek öf diye hayıflandı ve sonunda

şunları söyledi:

- Câriyeyi nikâhlamak elle istimnâ etmekten, elle istimnâ etmek de zina yapmaktan daha hayırlıdır.

İbn-i Abbâs'ın bu hükmü şehvet sahibi bekâr kimsenin üç ateş arasında bulunduğuna işarettir. O ateşlerden en zararsızı cariye ile evlenmektir. Bu evlenmekte çocuğun köleleştirilmesi vardır. Bundan daha ağırı elle istimnâ etmektir. Bu, ateşlerin en zararlı ve en büyük olanı da zinadır.

İbn-i Abbâs bunların hiçbirinin mutlak olarak mübah olduğunu söylemedi. Çünkü cariye ile evlenmek ve elle istimnâ etmenin **ikisi** de mahzurludur. Ancak onlardan daha mahzurlu olan zinâya kapılmamak için onlara sığınılır. Nitekim nefsin açlıktan ötürü helâk olmasından korkulduğu zaman leşin yenmesine izin verildiği gibi. . . İki şerden en hafifini tercih etmek, onun mutlak mübah olduğu mânâsını taşımaz ve aynı zamanda mutlaka hayırdır mânâsına da gelmez. Kangren olmuş bir elin kesilmesi, hayırlı birşey değildir. Fakat ölüm sözkonusu olduğunda elin kesilmesine izin verilir. (Hatta bazen kesilmesi farz bile olur) . Bu durumda evlenmekte bir fazilet vardır. Ancak bu durum, bütün insanlara teşmil edilemez. Belki insanların çoğu için geçerlidir.

Birçok kimse vardır ki, yaşlılık, hastalık ve başka illetlerden şehveti azalır. Onun hakkında nikâha teşvik edici bu haslet yok olur. Ancak daha önce bahsi geçen evlat meselesi kalır. Çünkü pek nadir rastlanan cinsel organı olmayan kimse hariç, bu emir herkes içindir.

Bazı tabiatlar vardır ki, onlarda şehvet o derece fazladır ki, bir kadın onları zabt u rabt altına alamaz. Bu şehvet sâhibine birden fazla, dörde kadar evlenmek müstehabdır. (Fakat kadınlar arasında adaletli olmak bu meselede temeldir) . Eğer **Allahü teâlâ** kendisine muhabbet ihsân edip, kalbi onlarla mutmain olursa ne âlâ. Aksi takdirde boşanmak suretiyle değiştirmek kendisi için müstehab olur. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) Hazret-i Fatıma'dan yedi gün sonra evlenmiştir.

Deniliyor ki, Hazret-i Hasan çok evlenen bir zattı. Hatta ikiyüz kadından fazlasıyla evlendiği rivâyet edilir. Aynı zamanda dört hanımla birden nikâh akdi yapar, çoğu zamanda da dördünü birden boşar ve başkalarıyle evlenirdi. **Hazret-i Peygamber** Hazret-i Hasan'a şöyle demiştir:

Benim yaratılış ve ahlâkıma benziyorsun. 30

Hasan benden, Hüseyin de Ali'dendir. 31

Deniliyor ki, Hazret-i Hasan'ın çok evlenmesi, peygamber-i zişâna benzeyişinin bir emâresidir.

Muğire b. Şûbe seksen kadın ile evlenmiştir. Ashâb-ı kirâm içinde üç veya dört kadınla evli bulunanlar çoktu. İki kadınla evli olanların ise haddi hesabı yoktu. Evlenmenin sebebi belli olduğu zaman, ilâcın illet nisbetinde verilmesi gerekir. Evlenmekten gaye; nefsin teskin edilmesidir. Öyleyse çokluk ve azlık konusunda bu durumu dikkate almalıdır.

III. Fayda

Kalbi rahata kavuşturmak ve ibadete teşvik etmek için evlendiği hanımla oynaşmak, bakışmak ve oturmak suretiyle nefsi rahata kavuşturmaktır. Zira nefis çabuk usanır ve haktan kaçar. Çünkü hakla uğraşmak, aslında onun tabiatına aykırı düşmektedir. Eğer zoraki bir tarzda tabiatına aykırı olan bir

şeye devam etmeye zorlanırsa, derhal isyan bayrağını çeker. Fakat lezzetlerle rahata kavuştuğu zamanlarda canlılığa kavuşur ve neşelenir. Kadınlarla oynaşmak ve yakınlık kurmakta öyle bir inşirah vardır ki, bu inşirah, insanın bütün gam ve kasvetini unutturur. Kalbi rahata kavuşturur.

Muttakî ve samimî müslümanların mübah şeylerle kalplerini sükûnete ve istirahate kavuşturmaları şarttır. Bu sır ve hikmete binâen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Tâ ki, zevcesiyle sükûna kavuşsun. . . (A'raf/189)

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Kalpleri bir saat de olsa istirahate kavuşturunuz. Zira kalpler, zorlandıkları takdirde körleşirler'.

Bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

Akıllı bir kimsenin üç saati olması gerekir: a) Bir saat rabbiyle başbaşa kalmalı ve O na münâcâat etmelidir, b) Bir saat nefsini hesaba çekmelidir, c) Bir saati de yemeye içmeye, zevcesiyle başbaşa olup zevk u safâ sürmeye ayırmalıdır. 32

Bu istirahat saati esasında diğer saatlerde yapılan ibâdetlere yardımcı olur. Yukarıdaki hadîs başka bir lâfızla şöyle vârid olmuştur:

Akıllı kimse ancak üç iş için hareket eder: a) Âhiret için azık hazırlamak, b) Dünya maişetini temin için çabalamak, c) Harâm olmayan bir lezzet için çalışmak.

Her çalışan kişinin bir bitkinlik ve bir yorgunluğu olur. Her yorgunluğun da bir gevşeme ve istirahata çekilme ihtiyacı vardır. O halde, istirahatını benim sünnetime yönelmek için ayarlayan bir kimse hidâyete ermiştir. 33

Hadîsin metnindeki şirret kelimesi, hiddet ve şiddetle çalışıp yorgun düşmek mânâsını taşır. Bu çeşit çalışma ancak irâdenin başlangıcındadır. Fetret kelimesi, istirahat için durup dinlenmek demektir.

Ebu'd Derda şöyle derdi: 'Ben nefsimi bir takım eğlencelerle avutuyorum. Öyle ki, sonradan bu oyalama sebebiyle hakka kuvvetlice sarılabileyim'.

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Ben, Cebrâil'e fazla cinsî münâsebet yapıp, yorgun düştüğümden şikâyet ettim. Beni herise yemeye teşvik etti. 34

Şayet bu hadîs sahih ise, bu yol göstermenin istirahate hazırlamaktan başka bir mânâsı yoktur. (Yâni bu yemeği yapmak ve yemek, **Hazret-i Peygamber**'e istirahat için vakit kazandırır.) Cebrail'in, şehveti azalsın diye bu yemeği **Hazret-i Peygamber**'e tavsiye etmiş olması mümkün değildir. Zira herise denilen yemek, şehveti azaltmaz, aksine çoğaltır. Şehvetten mahrum olan, bu gibi ünsiyet ve sevgiden de mahrum olur.

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadın ve gözümün nûru namaz. 35

Düşünceler, zikirler ve diğer amellerle nefsini yorup deneyen bu **üçüncü** faydayı inkâr edemez. Bu **üçüncü** fayda diğer iki faydanın dışındadır. Şöyle ki bu fayda, cinsel âleti ve şehveti olmayanın

hakkında bile inkârı mümkün olmayan bir faydadır. Ancak şu kadar var ki, bu fayda bu niyete nisbetle evlenmeye bir fazilet kazandırır. Fakat evlenmekten bunu kasteden pek az kişi vardır.

Evlenmekten çocuk yapmayı, şehveti dindirmeyi ve benzerini kasdetmek ise, birçok kimse de görülen bir durumdur. Bir de bazı kimseler vardır ki, akan sular, yeşillikler ve benzerlerine bakıp onlarla oyalanıp eğlenirler. Nefislerinin istirahatı için kadınlarla konuşmak ve oynaşmaya ihtiyaç duymazlar. O halde nefsin istirahatinin temini hususu şahsa göre değişir. Bu husus dikkatle izlenmelidir.

IV. Fayda

Evlenmekle kişinin kalbi evinin işlerini; yani yemek pişirmeyi, süpürmeyi, sermeyi, bulaşık yıkamayı ve diğer ihtiyaçlarını yerine getirmeyi hazırlamaktan da kurtulur. Zira insanın cinsî arzusu yok olsa bile, tek başına bir evde yaşaması zordur. Eğer evin bütün işlerini kendisi yürütürse vakitlerinin çoğu zâyi olur ve o kişi ilim ve amel yapmak imkânını bulamaz. Öyleyse, saliha ve ev işlerini yürütebilecek bir hanım, bu yolda kocasına yardımcıdır. Bu sebeplerin karışması, hayatı felce uğrattığı gibi, kalbi de teşvik edicidir.

Bu sırra binaen Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Sâliha bir zevce dünyadan değildir. Çünki o, seni âhirete çalışmak için tam bir serbestiye kavuşturur'.

Sâliha hanımın, seni âhiret çalışması için serbest kılması, evinin işlerini görmesi ve şehvetin serkeşliğinden seni kurtarması demektir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî şöyle demiştir: 'Ey rabbimiz! Bize dünyada hasene ver. . . ' (Bakara/201) ayetinin mânâsı 'Bana sâliha bir kadın ihsân et' demektir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Her biriniz şükredici bir kalp, zikredici bir dil ve âhiret yolunda kendisine yardım eden sâliha bir zevceye sâhip olmaya gayret ediniz. 36

Hazret-i Peygamber'in sâliha kadın ile zikir ve şükrü nasıl eşit tuttuğuna dikkat edin.

'Elbette biz onu güzel bir yaşantı ile yaşatacağız. . . ' (Nahl/97) ayeti birtakım tefsirlerde saliha zevce olarak tefsir edilmiştir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Allah'a imandan sonra insanoğluna sâliha kadından daha hayırlı bir nimet verilmemiştir. Kadınlardan bazısı vardır ki, ona değer biçilmez ve onun yerini hiçbir şey tutamaz. Bazıları da, sökülmez bir bukağıdır'. Ben, Âdem'e iki hasletle üstünlük kazandım: a) Onun hanımı günahta ona yardımcı oldu; benim hanımlarım ise, tâat ve ibâdette bana yardımcı oldular, b) Onun **şeytan**ı kâfir idi, benim **şeytan**ım ise müslümandır, ancak hayrı emreder. 37

Hazret-i Peygamber, hanımlarının tâat ve ibâdette yardımcısı olmalarını fazilet saymıştır. Bu **dördüncü** faydayı da sâlih kimseler isterler. Ancak bu fayda, yardımcıları bulunmayan ve ev işlerini yürüten birisinden mahrum olan şahısların özelliğidir. Bu fayda, insanı iki kadın edinmeye dâvet etmez. Aksine birden fazla evlenmek, çoğu zaman insana hayatı zehir eder. Ev işlerinin karmakarışık olmasına vesile olur. Hanımının sülâlesi ile daha çok akrabaya sahip olmayı ve iki sülâlenin birleşiminden meydana gelen kuvveti elde etmeyi istemek, bu **dördüncü** faydaya dâhildir. Çünkü şerlerin

uzaklaştırılmasında ve selâmetin kazanılmasında arka çıkacak insanlara ihtiyaç vardır.

Bu sırra binâen denilmiştir ki: 'Yardımcısı bulunmayan zelil olur. Kendisinden şerleri uzaklaştıracak dostları olan da selâmette kalır. Böyle kimsenin kalbi de her türlü ibâdette vesveseden uzak olur. Çünki zillet kalbi teşviş eder. Arkasının çokluğu ile aziz olmak ise zilleti bertaraf eder'.

V. Fayda

Nefisle mücahede etmek, onun hareketlerini gözetip kontrol altına almaktır. Aile efradının haklarını yerine getirmek ve hoşuna gitmeyen ahlâklarını iyi karşılayıp, tahammül göstermek ve sabırlı olmak lâzımdır. Onlar için helâl yollardan çalışıp kazanmak ve çocuklarının terbiyesiyle var kuvvetiyle uğraşmak gerekir. Bütün bu ameller, büyük bir fazilet taşır. Çünkü onun bu hareketleri yapması idareciliktir. Çoluk çocuklar ise, onun halkıdır. Âdil idarecilik büyük bir fazilet taşır. İdarecilikten kaçanlar, ancak onu hakkıyla yerine getiremeyeceğinden korkarak kaçınmışlardır.

Aksi takdirde **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Âdil bir vâlinin tek bir günü yetmiş (veya doksan) senelik ibâdetten daha hayırlıdır. 38

İyi bilin ki hepiniz birer çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz. 39

Hem kendisinin ve hem de başkasının ıslâhıyla meşgul olan, elbette sadece kendi nefsiyle meşgul olup onu ıslâh etmeye çalışan bir kimse ile bir olamaz. Çünkü **birincisi**, diğerinden çok üstündür. Eziyetlere karşı sabırlı olan bir kimse, elbette nefsini müreffeh yaşatandan daha üstündür. Öyle ise aile efradının eziyetlerine tahammül etmek, Allah yolunda cihad etmek mesâbesindedir.

Bu sırra binâen Bişr el-Hafî şöyle demiştir: İmâm-ı Ahmed b. Hanbel üç şeyde benden üstündür. Helâl nafakayı hem kendine ve hem de aile efradına arar'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurur:

Kişinin aile efradına sarf ve infak ettiği şeyler, onun için sadakadır. Muhakkak ki, eşine yedirdiği her lokmadan da ecir kazanır. 40

Biri, âlimin birine: 'Her amelden **Allahü teâlâ** bana bir nasip vermiştir' dedikten sonra, hac, cihad ve sair ibadetleri zikretti: O âlim, ona şöyle dedi:

- Abdalların amellerinden neler yapıyorsun?

- Abdalın ameli nedir?

- Helâlden kazanmak ve infak etmek.

Arkadaşlarıyla birlikte bir savaşta bulunan İbn Mübarek şöyle demiştir:

- Bizim şu yaptığımız gazadan daha üstün bir gaza biliyor musunuz?

- O halde sen söyle nedir?

- İffetli ve çoluk çocuk sahibi biri ki, geceleyin kalkar, çocuklarına bakar, uykuda olan çocukların üstünün açılmış olduğunu görür ve onları elbisesiyle örter. İşte bu kişinin buna benzer ameli, bizim şu anda içinde bulunduğumuz amelden daha hayırlı ve güzeldir.

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Kimin namazı güzel, çocukları çok, malı az olursa ve müslümanların gıybetini yapmazsa o, benimle cennette bunların **ikisi** gibidir. (Parmaklarının **ikisi**ni yanyana getirerek işaret etti) . 41

Çoluk çocuk sahibi bulunan ârif bir fakiri, **Allahü teâlâ** muhakkak sever. 42

Kulun günâhları çoğaldığı zaman, **Allahü teâlâ** onun günahlarını affetmek için onu ailesinin sıkıntılarına müptela kılar. Onu günahlarına kefaret yapar. 43

Seleften biri şöyle der: 'Günahlardan bir kısmı vardır ki; ancak çoluk çocuğun üzüntüsü onlara kefaret olur'.

Bu konuda **Hazret-i Peygamber**'den gelen bir söz vardır:

Günâhlardan bir kısmı vardır ki, onlara ancak geçim için çekilen eziyet kefaret olur. 44

Kimin üç kızı olur da, **Allahü teâlâ** onları kendisinden müstağni kılıncaya kadar onlara ihsanda bulunur, nafakalarını verirse, affedilmeyecek bir kusuru hariç, elbette Allah onu affeder. 45

İbn-i Abbâs bu hadîsi zikrettiği zaman şunu söyledi: 'Allah'a yemin ederim ki, bu hadîs, hadîsin garilerinden ve nefislerindendir'.

Rivâyet ediliyor ki; bir âbid, hanımı ölünceye kadar ona güzelce baktı. Hanımının ölümünden sonra kendisine evlenme teklifi yapılınca bundan kaçındı ve şöyle dedi: 'Yalnızlık, benim kalbimin istirahatı ve dağınık dertlerimin toparlanması için daha hayırlıdır'. Sonra şöyle devam etti: 'Eşimi vefatından bir hafta sonra rüyamda gördüm. Sanki göklerin kapıları açıldı. Sanki bazı kimseler göklerden indiler ve havada birbirlerini takip ederek yürüdüler. Onlardan her inen, bana bakarak kendisini tâkip edene İşte uğursuz adam budur!' diyordu. Arkadan gelen de onu tasdik ediyordu. **Üçüncüsü** de böyle dedi, **dördüncüsü** kendisini tasdik etti. Bu durumdan ürktüm ve sormaktan korktum. Bekledim, nihayet sonuncusu yanımdan geçti. Sonuncusu bir gençti. Ona dedim ki

- İşaret ettiğiniz uğursuz kimdir?

- Sensin

- Ben niçin uğursuzum ki?

- Biz, daha önce senin amellerini Allah yolunda cihad edenlerin amelleriyle Allah'ın huzuruna kaldırıp götürürdük. Oysa bir haftadan beri cihaddan geri kalanların amelleriyle birlikte götürmemiz emredildi. Senin ne yaptığını elbette bilemeyiz.

Bu rüyayı arkadaşına naklettikten sonra şunları ekledi: 'Beni evlendirin, beni evlendirin!' Bu hâdiseden sonra yanında iki veya üç zevceden daha az olmadı.

Peygamberlerin haberlerinde şöyle vârid olmuştur: Bir kavim, Hazret-i Yunus'a misafir gittiler. Misafirlerine hizmet etmek için evine girip çıkarken, hanımı kendisine diliyle eziyet verip tâciz ediyordu. O ise susmayı tercih ediyordu. Misafirleri bu duruma hayret ettiler. Hazret-i Yunus (aleyhisselâm) "Ey misafirler, bu duruma şaşmayınız! Çünkü ben, Allah'a müracaat ettim: 'Yârab! Bana âhirette vereceğin azabı, dünyada ver'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**'dan nidâ geldi; Falanın kızı, senin dünyadaki azabındır.

Onun için git, onunla evlen'. Bunun üzerine onunla evlendim. Sizin görmekte olduğunuz eziyetlerine sabretmekteyim".

Bu türlü eziyetlerine tahammül göstermekte nefsi eğitmek, öfkeyi kırmak ve ahlâkı güzelleştirmek vardır. Çünkü, nefsiyle başbaşa kalan ve güzel ahlâklı biriyle oturup kalkandan nefsin gizli pislikleri gizli kalmaz. Gizli ayıpları belirmez. Bu bakımdan âhiret yolcusuna nefsini bu türlü tahrik edici hareketlerle denemek ve denemeye karşı sabırlı olmasını öğretmek gerekir ki, bu sayede normal bir ahlâka sahip olup nefsi eğitilmiş olsun. İç âlemi, kötü ahlâktan temizlensin. Çoluk çocuğun dertlerine katlanmak, hem nefsin terbiyesi, hem de cihad olmakla beraber onlar için didinme aslında bir ibâdettir. Bu durum da, evlenmenin faydalarındandır. Fakat bundan ancak şu iki sınıf insan faydalanır:

a) Ya âhiret yolunun daha başlangıcında olduğu için nefsin kötü tarafları ile mücadele edip kötü huylarının temizlenmesi ile uğraşmak isteyen bir kimse ki böyle bir kimse için bu şekil hareket etmeyi kurtuluş yolu olarak görmek, ve nefsini bu tarzda eğitmek normal bir harekettir.

b) İbâdet edenlerden olup, bâtıl bir hareketi bulunmadığı gibi, düşünce ve kalbinde de çirkinliği olmayan, ancak namaz kılmak, haccetmek ve sair ibâdetleri yapmak suretiyle amel eden bir kimse yararlanır.

Böyle bir insanın çocukları için helâlinden çalışıp kazanması ve onların terbiyeleriyle uğraşması, sadece kendisine faydası olup başkasına faydası dokunmayan ibâdetlerden daha üstündür.

Yaratılışının esasında ve eski durumundan ötürü kendisinde bulunan bir yeterlilik ve özellikle ahlâken temiz olan bir kimseye gelince, bu kimsenin derûnî bir çalışması, ilimler ile mükâşefelerde fikrî bir hareketi olduğu zaman, yukarıda belirttiğimiz gaye için evlenmesi uygun değildir. Çünkü evlenmekten dolayı elde edeceği nefsî riyazet yeterli derecede kendisinde bulunmaktadır. Çocuklar için helâlinden kazanma ibâdetine gelince; ilim edinmek bundan çok üstündür. Çünkü ilim, onun hem amel sebebidir, hem de daha faydalıdır. Çocukların nafakaları için yapılan çalışmadan daha önde gelir. Çünkü, ilim, herkes için faydalıdır, yani faydası geneldir.

İşte, dinde nikâhın faydaları bu saydıklarımızdır. Bu faydalardan ötürü evlenmenin faziletli olduğuna hükmedilmektedir.

13) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

14) Ebû Ömer et-Tukanî

15) Beyhakî

16) İbn Hıbbân

17) Ebû Hudbe, (Enes'ten)

18) İbn Mâce

19) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

20) İbn Hıbbân

21) Irakî güvenilir bir aslının olmadığını söylemektedir.

22) Bezzâr, Taberânî

23) Buhârî

24) Müslim

25) Duâlar bölümünde geçmişti.

26) Beyhâkî

27) Ahmed

28) Müslim ve Tirmizî

29) Tirmizî

30) Tirmizî

31) Ahmed

32) İbn Hıbbân

33) Ahmed ve Taberânî

34) İbn Adiyy, (Huzeyfe'den)

35) Nesâî ve Hâkim

36) Tirmizî

37) Hatib, Tarih. Hadîsin râvileri arasında Muhammed b. Velîd b. Eban vardır. İbn Adiyy'e göre bu zat, hadis uydurur. Müslim'de benzeri vardır. Fakat 'müslüman' tâbiri yerine 'Eslemû' tabiri kullanılmıştır.

38) Taberânî

39) Beyhâkî

40) Buhârî ve Müslim

41) Ebû Ya'lâ

42) İbn Mâce

43) Ahmed

44) Taberânî

45) Harâitî

12-3

Nikâhın Âfetleri

I. Âfet

Helâl rızkın elde edilmesinden aciz kalmaktır ki bu da afetlerin en büyüğüdür. Helâl rızık elde

etmek herkes için kolay bir iş değildir. Hele kazancın zor olduğu şu devirlerde. . . Bu bakımdan evlenmek rızık için daha da fazla didinmeye vesile olacaktır ve belki de insanı haram yemeye bile mecbur bırakacaktır. Haram yedirmek ise, hem yedirenin, hem de yiyenin helâkine vesile olur. Evlenmemiş bir kimse ise, böyle bir tehlikeden uzaktır. Evlenmiş kimseye gelince, çoğu zaman kötü yerlere girmek mecburiyetinde kalır ve böylece zevcesinin hevasına uyar. Dolayısıyla âhiretini dünyasına satıp fedâ eder.

Kul mizanın (amelleri tartan terazinin) yanında durdurulur. Oysa dağlar misâli sevapları vardır. Durdurulduğu yerde aile efradını nasıl gözettiğinden, hak ve hukuklarını nasıl yerine getirdiğinden, malını nereden elde edip nereye harcadığından sorulur. Öyle sorulur ki, dünyada yapmış olduğu bütün iyilikleri ve amelleri bunlara karşılık kendisinden alınır. Tek bir sevabı bile elinde kalmaz. O bu durumda iken, melekler çağırışırlar: Bu o kimsedir ki, dünyada onun çoluk çocuğu onun sevaplarını tüketmişlerdir. Bugün de ise amelleri ve iyilikleri, yaptığı hataların sonucu olarak elinden çıkmıştır. 46

Deniliyor ki, kıyâmet gününde kişinin yakasına ilk yapışan ailesi ve çocuklarıdır. Onlar kişiyi **Allahü teâlâ**'nın yüce mahkemesinde dururlar ve derler ki: 'Ey rabbimiz! Bizim hakkımızı bu adamdan al! O bizim bilmediklerimizi bize öğretmedi. Bilmediğimiz halde bize haram yedirdi'. Bunun üzerine kişiden onların intikamları alınır.

Seleften biri şöyle der: **Allahü teâlâ** bir kuluna şerri irâde ettiği zaman, dünyada ona parçalayıcıları (çoluk çocuğunu) kendisine musallat eder'.

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Hiçbir kimse dünyada ihmal ettiği çoluk çocuğunun cehaletinden daha büyük bir günah ile Allah'ın huzuruna varamaz. 47

Buraya kadar zikrettiğimiz âfetler, evlenmenin umumî afetleridir. Bu âfetlerden yakayı kurtaran pek az insan vardır. Ancak babasından kalan bir serveti olursa veya kendisinin ve çoluk çocuğunun nafakasına yetecek kadar helâlinden servet kazanırsa o başka. . . Böyle bir kimse kanaat sahibi de olursa bu kimse yukarıda söylediğimiz âfetlerden kurtulabilir. Mübah bir şekilde odunculuk yahut da avcılık yapmak suretiyle kazanmaya gücü yeten veya sanatkâr bir kimse olursa. . .

Yahut da sultanlarla ilgisi bulunmayan bir sanatta çalışır ve o sanatıyla hayırlı, zâhirde sağlam ve malının çoğu helâl olan kimselerle iş yapan bir kimse olursa, böyle bir kimse evlenmenin yukarıda bahsi geçen tehlikelerinden kendisini koruyabilir.

İbn Sâlim'e evlilik hakkında sorulduğu zaman şöyle demiştir: 'Bu zamanda dişi merkebi görüp mutlaka ona yaklaşmak suretiyle sakinleşecek erkek merkep gibi şehvetine zebûn olmuş ve nefsini zaptetmeye güç yetiremeyen kimseler için evlenmek, evlenmemekten daha iyidir. Fakat nefsine sahip olan bir kimse için ise, evlenmeyi terketmek daha efdaldir'.

II. Âfet

Hanımın (ve çocukların) hakkına tam mânâsıyla riayet etmemek ve onların birtakım şeylerine karşı sabır gösterip onlardan gelen serzenişlere tahammül göstermemektir. Bu felâket genellikle **birinci** felâketten daha hafiftir. Zira böyle bir âfete karşı tahammül etmek, **birinci** âfete karşı tahammül

etmekten daha kolaydır. Kadınlara karşı ahlâkı düzeltmek ve onların isteklerini yerine getirmek helâlinden kazanmaktan daha kolaydır. Fakat buna rağmen **birincisi** gibi burada da tehlike sözkonusudur. Çünkü kişi çobandır ve güttüğünden sorumludur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Nafakası kendisine düşen kimseleri perişan etmek günah bakımından kişiye yeter de artar. 48

Rivâyet ediliyor ki, çoluk çocuğundan (nafakalarından) kaçan bir kimse, efendisinden kaçan bir köle gibidir. Bu kimse, vazifesine dönmedikçe ne namazı, ne de orucu kabul olur. Elinde olsa bile çoluk çocuğunun hakkını gözetmeyen bir insan, onların haklarından kaçan bir insan gibidir. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ey îman edenler! Kendinizi ve aile halkınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu insanlarla taşlardır. (Tahrim/6)

Bu ayette **Allahü teâlâ** kendi nefsinizi ateşten koruduğunuz gibi, aile fertlerinizi de korumanızı emretmektedir. İnsan ise bazen kendi nefsinin hakkını vermekten acizdir. Evlendiği zaman, haklar boynunda katmerleşir. Kendi nefsine başka bir nefis eklenir. Nefis ise, daima kötülüğü emredicidir. Çoğaldıkça kötülüğü emretmesi de çoğalır.

Bu sırra binaendir ki, âlimlerden biri evlenmemekten dolayı özür dileyerek demiştir ki: 'Ben kendi nefsimin bile yükünü çekemiyorum. Kaldı ki, ona başka bir nefsi daha eklersem bu yükün altından kalkamam'.

Nitekim şöyle denilmiştir: Fare, deliğine sığmazdı. (Buna rağmen) kuyruğuna bir de süpürge bağladı.

İbrahim b. Edhem de evlenmediği için özür beyain ederek şöyle demiştir: 'Ben herhangi bir kadını kendi nefsimle aldatmak istemiyorum ve benim kadınlara herhangi bir ihtiyacım yoktur'.

Yani İbrahim (radıyallahü anh) şunları demek istiyor: 'Onların hakkını yerine getirmekten, onları iffetli kılmaktan ve istedikleri normal zevklerini kendilerine tattırmaktan acizim.

Bişr el-Hafî de özür beyan ederek şöyle demiştir: 'Beni evlenmekten 'Kadınların boynuna düşen haklar gibi, kendilerine verilmesi gereken haklar da vardır' ayeti menetmektedir.

Şöyle dediği de variddir: 'Eğer ben bir tavuğun idaresini elime alırsam köprü üzerinde cellât olmaktan korkarım'.

Süfyân b. Uyeyne, sultanın kapısında görüldü. Kendisine 'Burası sana yakışır bir yer değildir' denildiğinde şu cevabı verdi: 'Hiçbir çoluk çocuk sahibi gördün mü ki felâha kavuşmuş olsun?'

Süfyân, şöyle derdi: Bekârlık ile anahtar ve rüzgarlar ile delinen bir mesken ne güzeldir. Orada ne bağırma, ne de çığlık kopması vardır. . .

Evlenmenin bu **ikinci** mahzuru da **birinci** mahzur gibi geneldir. **İkinci** felâketten de akıllı, hikmet sahibi, güzel ahlâklı, kadınların âdetlerini bilen, onların düşük çenelerine karşı sabırlı olan, şehvetlerine tâbi olmaktan nerede durulacağını bilen, haklarını yerine getirmede titiz davranan, kusurlarına göz

yuman ve aklı ile onları idare eden bir kimse paçayı kurtarabilir. Oysa insanların çoğu sefahet, katılık, hiddet, akılsızlık, kötü ahlâk ve insafsızlığın zebunudurlar. Böyle bir kimse ise evlendiğinde daha da bozulur. Bu bakımdan böyle bir insan için tek başına yaşamak daha selâmetli bir yoldur.

III. Âfet

Bu afet, **birinci** ve **ikinci** afetten daha kolay atlatılabilir. Bu da kişinin çoluk çocuğunun kendisini Allah'tan meşgul edip dünyaya yöneltmek, çokça servet edinmek suretiyle çocuklarına iyi bir geçim hazırlamak ve onlarla övünmek ve böbürlenmek demektir. İnsanoğlunu Allah'tan uzaklaştıran, ister eşi olsun, ister malı, ister çocuğu olsun, bunların hepsi onun için hayırsızdır. Ben, bu hükümle insanı harama kaydıran aile ve malı kasdetmiyorum. Zira böyle bir aile ve mal, daha önceden zikredilen **birinci** ve **ikinci** âfetin kapsamına dahildir. Aksine benim bu hükümden gayem; insanoğlunu mübahlarla bile olsa fazlasıyla dünyaya daldıran aile ile malın hayırsızlığıdır. Helâliyle oynaşmaya ve şakalaşmaya ve ondan zevk almak hususunda aşırıya kaçmak da yukarıdaki hükme dahildir. Evlenmekle bu türden birçok meşgaleler doğup meydana gelir ve kalbi kaplar. Böylece gece ve gündüzü oynaşmakla akıp gider. Kişi oynaşmaktan kafasını kaldırıp gece ve gündüzde âhireti düşünmek ve âhirete hazırlanmak için vakit bulamaz.

İşte bu sırra binaen İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: 'Kadınların bacaklarına dadanmış bir kimseden birşey beklenmez'.

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Evlenen bir kimse muhakkak dünyaya dalmış demektir'.

İşte buraya kadar sayıp tesbit ettiklerimiz nikâhın âfetleri ve faydalarıdır. Bu bakımdan bir kimseye evlenmek mi, bekâr kalmak mı daha iyidir hükmünü, bütün bu saydıklarımızı bilmeksizin mutlak bir şekilde vermek, kusurlu bir hüküm olur. Aksine bu fayda ve afetler herhangi bir şahsın hakkında hüküm vermek için mihenk taşı kabul edilmelidir. Evlenmek isteyen bir kimse kendi nefsini bu mihenk taşına vurmalı. Eğer hakkında yukarıda tesbit ettiğimiz âfetler sözkonusu değilse ve yine helâl malı, güzel ahlâkı, dindeki ciddiyeti yerinde ise, evlenmekle Allah'tan uzaklaşması sözkonusu değilse, bütün bunlarla beraber şehvetini teskin etmeye muhtaç bir genç ise, evinin işlerini yürütmeye ihtiyacı olan bir fert ise kadının akrabalarıyla kuvvet kazanmaya muhtaç ise, kısacası bütün bunlara sahip ise; böyle bir kimse hakkında evlenmenin daha hayırlı olduğunda şüphe edilemez.

Bununla beraber evlenmesinde çocuk sahibi olmak istemesi de sözkonusudur. Bu ise, ayrı bir fazilettir. Eğer saydığımız özellikler yoksa ve yine saydığımız bütün âfetler mevcutsa, böyle bir kimse için de evlenmemek daha hayırlıdır. Eğer zıt kutubların **ikisi** de tam mânâsıyla varsa ki zamanımızda insanların çoğunda durum budur böyle bir durumda şaşmaz terazi ile o faydaların dininde meydana getireceği fayda ile âfetlerin meydana getireceği zararları ölçmelidir. Bu değerlendirme neticesinde hangisinin daha iyi olduğuna karar verirse onu yapmalıdır.

Evliliğin faydalarının en açığı evlat edinmek ve şehveti teskin etmektir. Evliliğin âfetlerinin en açığı da haram kazanca muhtaç olmak ve evliliğin Allah'tan uzaklaştırma keyfiyetidir. Bu bakımdan biz bu işlerin karşılaştırmasını farazî olarak yapıp deriz ki; şehvet eziyetinin altında bulunmayan, evlenmesinden sadece çocuk elde etmek isteyen ve evlendiği takdirde evlenmeden dolayı, harama muhtaç olması ve evlilik sebebiyle Allah'tan uzaklaşması sözkonusu olan bir kimse için evlenmemek

daha hayırlıdır. Çünkü insanoğlunu Allah'tan uzaklaştıran ve haram kazanca götüren şeyde hayır yoktur. Bu iki felâketin zararını, çocuk sahibi olmak telâfi edemez. Zira sadece çocuk elde etmek için evlenmek, hayalî bir çocuğun hayatını talep etmek demektir. Böyle bir istek ise dinde kesin bir eksikliktir. Bu bakımdan kişinin kendi hayatını koruması ve onu felâketten uzak tutması bir çocuğu elde etmek için çalışmasından daha önemlidir. Böyle bir hareket ise, onun için kârdır. Din de kişinin sermayesidir. Dinin fesada uğramasında uhrevî hayatın bozulması sözkonusudur. Sermayenin de tümden gitmesi sözkonusudur. Evlenmekten beklenen bu fayda yine evlenmekten doğan ve yukarıda belirtilen o iki âfetin birisini bile karşılayamayacak derecede zayıf ve cılızdır. Fakat evlenmek kendisi için daha hayırlı olur. Çünkü böyle bir insan, zinaya kaymak ve haram yemek ve haram elde etmek arasında kalmış olur ki, haramı elde etmek zinaya düşmekten daha hafiftir.

Eğer zinâ etmeyeceğine güveniyorsa, fakat bununla beraber gözünü haramdan sakınmaya muktedir değilse, bu takdirde evlenmeyi bırakmak kendisi için evlenmekten daha hayırlıdır. Çünkü haram bakışlar da haramdır. Gayri meşrû servet edinmek de. . . Evlilik sebebiyle gayr-ı meşrû olarak edinilen servet, daimi bir haramdır. Bu haramda hem kişinin, hem de aile efradının isyanı vardır. Nazar ise, bazen vâki olan bir haram olmakla beraber sadece kişinin nefsine aittir ve yakın bir zamanda sona ermesi de muhakkaktır. Nazar, gözün zinâsıdır. Fakat tenâsül uzvu onu tasdik etmedikçe, onun bağışlanması, haram yemenin bağışlanmasından daha yakındır. Ancak kişi nazarın zinaya götüreceğinden korkarsa, o zaman hüküm değişir.

Bu durum sabit olduğu zaman, gözünü haram bakışlardan alıkoyabilecek, fakat kalbinden kendisini meşgul edici fikirleri bertaraf etmesine muktedir olmayacak **üçüncü** bir durum meydana gelir. Bu durumda evlenmemek, evlenmekten daha hayırlıdır. Çünkü kalpten gelen kötü düşüncelerin, gözden olan kötü bakışlardan affedilmeye daha yakın olduğu muhakkaktır. Bir de kalbin kötü düşüncelerden uzak olması, ancak ibâdet için istenilen bir husustur. İbadet ise, haram kazanmakla, yeyip yedirmekle beraber hiçbir zaman tam olmaz ve kemâle ermez.

İşte böylece evlilikten kaynaklanan bu âfetler yine evlilikten doğan faydalarla karşılaştırılmalıdır ve karşılaştırma neticesinde ağır basan tarafa göre hüküm verilmelidir. Bu durumları kavrayan bir kimse için daha önce **selef**-i salihînden naklettiğimiz evlenmeye teşvik edici veya menedici rivâyetleri anlamak zor olmaz. Çünkü o eserler şahısların durumlarına göre hükme bağlanır ve doğru olur.

Soru: Evlenmekten gelen âfetlerden emin olan bir kimse için kendini tamamen ibadete adamak mı veya evlenmek mi daha iyidir?

Cevap: Böyle bir kimse **ikisi**ni birden yapmalıdır. Çünkü evlenmek, sadece evlenme akdi olduğu için ibadete engel değildir. Aksine evlenmekten ötürü çalışma ihtiyacı duymak ibadete engel teşkil eder. Bu bakımdan eğer helâl kazanmaya muktedir ise, böyle bir kişi için ibadet gibi evlenmek de faziletlidir. Zira gece ve gündüzün diğer vakitleri ibadet için ayrılabilir. İstirahat etmeksizin daimi bir şekilde ibadete devam etmek de imkânsızdır. Bu bakımdan eğer kişinin farz namaz, uyku, yemek ve def-i hacetten başka bütün vakitlerini kazanç temin etmek için çalışmaya sarfedeceği farzedilirse ve aynı zamanda bu kişi, âhiret yolunu ancak nâfile namaz, hac ve haccın yerine geçen bedenî amellerle yerine getiren kimselerdense bu kimseye evlenmek, evlenmemekten daha faziletlidir.

Çünkü helâlinden kazanmakta, çoluk çocuğu idare etmekte, evlenme ile evlat edinmekte ve kadınların düşük çenelerine ve ahlâklarına karşı sabır göstermekte nafile ibadetlerden fazilet bakımından eksik olmayan birtakım faydalar vardır. Eğer kişinin ibadeti ilimle, fikir ve bâtınî ilerleyişle ise ve aynı zamanda evlenmek için gereken nafakanın elde edilmesi de onun ibadetini zayıflatıyorsa böyle bir durumda evlenmeyi terketmek daha faziletli ve evlenmemek daha hayırlıdır. Eğer dersen ki, faziletli olduğu halde evlenmeyi Hazret-i isa (aleyhisselâm) neden terketti? Eğer bunu Allah'ın ibadetine hazırlanmak için sebep olarak gösterirsen o halde sorarız; Hazret-i İsâ'dan daha üstün olan peygamberimiz neden birçok kadınla evlendi? Bil ki, kudreti olan bir kimse için en faziletlisi, evlenme ile ibâdeti bir arada yapmaktır. İmanı kuvvetli, himmeti yüce olan bir kimseyi hiçbir şey Allah'ı anmaktan uzaklaştıramaz. Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ise, en zor yolu tercih etmiştir ve böylece ibadetin fazileti ile evlenmenin faziletini bir araya getirmiştir. Dokuz kadınla beraber olduğu halde tamamen kendisini Allah'ın ibadetine vermiştir. Def-i hâcet, dünya işleriyle meşgul olanları o işlerden alıkoymadığı gibi, evlenmek de efendimizi ibadetten alıkoyamazdı. Ehl-i dünya zahirde ihtiyaçlarını gidermekle meşgulken kalpleri işlerinin tedbir ve tedviri ile meşguldür. Hiçbir zaman o durumda tedbirlerini ihmal etmezler. **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) yüce derecesinden ötürü, bu dünya âleminin işleri, onu kalben Allah ile beraber bulunmaktan menetmiyordu. O hanımının kucağında iken Allah'ın vahyi ona nâzil oluyordu. 49

Hazret-i Peygamber'in bu mertebesi gibi, bir mertebeye ulaşan da böyle yapabilir. Fakat denizi bozmayan şeylerin, küçük kanalları bozması pek de uzak bir ihtimal değildir. Bu bakımdan hiç kimseyi **Hazret-i Peygamber**'e kıyas etmeye kalkışmamalıdır ve zaten böyle bir kıyaslama da uygun değildir.

Hazret-i isa'ya gelince, o zoru değil, tedbiri elde etmeye çalışıyordu. Nefsi için ihtiyatlı hareket etmiştir. Hazret-i İsâ'nın durumu öyle bir biçimde idi ki, o durumda çoluk çocukla meşgul olmak menfî şekilde tesir edebilirdi veya o durumla beraber helâl rızkı elde etmek mümkün değildi veya o durumda evlenme ile ibadeti tam mânâsıyla yürütemezdi. Bu bakımdan Hazret-i İsâ ibadete kendisini tam mânâsıyla vermeyi evlenmeyi tercih etti. Çünkü onlar, hâllerinin incelik ve sırlarını herkesten daha iyi bilirler. Asırlarının gereklerini daha iyi tedkik ve tahkik edebilirler. Kazançların helâlliği, kadınların ahlâkı ve evlenen bir kimseyi bekleyen ve evlilikten doğan felâketlerin evlenen bir kişi için ne gibi bir kâr ve zarar getireceğini herkesten daha iyi değerlendirirler.

Madem evlenmek hakkında çeşitli durumlar vardır ve bazı durumlarda evlenmenin evlenmemekten daha üstün olduğu sabittir. O halde bize düşen görev, peygamberlerin (aleyhisselâm) yaptıklarını her hâlükârda en güzeline ve en iyisine hamletmemizdir. En doğrusunu Allah bilir!

46) İmâm Irâkî bu hadîsin aslına rastlamadığını söyler.

47) Deylemî, (Ebû Said'den)

48) Ebû Dâvud, Nesâî

49) Hanımının kucağında iken kendisine vahiy geldiğini yine Buhârî Enes'ten rivâyet etmektedir. Bir ara **Rasûlüllah**, Ümmü Seleme'ye şöyle demiştir: 'Aişe hakkında bana eziyet verme. Çünkü Aişe hariç zevcelerimin hiçbirinin yatağında bana vahiy inmemiştir'.

12-4

Nikâh Akdinde ve Nikâh Yapanlar Arasında Riayet Edilmesi Gereken Âdâb

Nikâh Akdi

Nikâh akdine gelince, tam akid olması ve helâl olması için dört şartı vardır:

1. Kadının velisinin izni. Eğer kadının velisi yoksa devlet başkanı onun velîsidir. O zaman, devlet başkanının izni lâzımdır.

2. Eğer kadın bâliğ ve dul ise, rızasını almaktır. Eğer bâkire ve bâliğe ise, kendisini evlendirmek isteyen de babası veya dedesi değilse, yine rızâsı alınmalıdır.

3. Zâhirde âdil olan iki şahidin hazır bulunmasıdır. Eğer şahidlerin durumları kapalı ise yine ihtiyaç olduğu için onların şahitlikleriyle o nikâhın doğru olduğuna hükmederiz.

4. İcap ve hemen akabinde gelen kabûl sigalarıdır. Bu icap ve kabûl sigaları evlendirmek mânâsına gelen Nikâh veya Tezvic veya bu iki kelimenin özel mânâsını ifâde eden herhangi bir lisandan gelen herhangi bir kelimedir. Bu icap ve kabul âkil ve bâliğ olan iki şahıstan çıkmalıdır. Bu iki şahıs kadın olmamalıdır. Bu iki şahıs damat veya velisi veya dâmat ile gelinin vekilleri olabilir.

Nikâh Âdâbı

Nikâh akdinin âdâbına gelince, müstakbel gelinin velisiyle beraber Hitbe (isteme ve sözleşme) olmalıdır. Fakat bu isteyiş kadının iddet beklediği zamanda olmamalıdır. İddet bekleyen hanımın iddeti tamam olduktan sonra gidip velisinden istemelidir. Bir de başkasının daha önce istediği bir kadını istememelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** başkasının istediği bir kadını istemeyi yasaklamıştır. 50

Nikâh akdinin edeplerinden biri de nikâhtan önce bir hutbenin okunmasıdır. İcap ve kabûl ile Allah'ın hamdini karıştırmaktır.

Meselâ kızın vekili ve kızı evlendiren şöyle demelidir: 'Hamd Allah'a mahsustur. Salât ve selâm **Allah'ın Rasûlü** üzerine olsun. Ben sana kızım filânı (ismini vererek) verdim'.

Dâmat da şöyle demelidir: 'Hamd Allah'a mahsustur. Salât ve selâm Allah Rasûlü'nün üzerine olsun. Senin kızın filânı şu kadar mehir ile kabul ettim'.

Nikâh akdinde zikredilen mehir, belli ve az olmalıdır. Nikâh akdinden önce okunan hutbeden önce Allah'a hamdetmek de müstehabdır.

Nikâh akdinin edeplerinden birisi de dâmadın kimliği ve durumunu gelin olacak kıza duyurmaktır. Her ne kadar gelin namzedi bâkire olsa da böyle bir duyurma, duyurmamaktan daha uygun ve müstakbel dâmat ile gelinin arasındaki muhabbet ve ülfete daha münasiptir. İşte bu sırra binaen nikâhtan önce dâmadın müstakbel geline bakması müstehabtır. Zira böyle bir hareket gelecekte aralarındaki kaynaşmaya daha uygun düşer.

Nikâh akdinin edeplerinden biri de salâh ve takvâ sahiplerinden bir grubu nikâh meclisinde hazır

bulundurmaktır. Tabiidir ki, bu grup nikâh şahidlerinin dışında bir gruptur. Çünkü şahidler nikâhın doğru olmasının rükünleridir. Onların olması mecburidir.

Âdabdan biri de nikâhtan gayesi Allah Rasûlü'nün sünnetini yerine getirmek, gözünü haramdan alıkoymak, çocuk istemek ve daha önce zikredilen diğer faydaları kazanmak olmalıdır. Evlenmekten, sadece nefsinin hevasını ve geçici lezzeti düşünmemelidir. Şayet evlenmekten gayesi; sadece bu ise, o vakit ameli dünya amellerinden olur. Oysa evlenmeyi âhiret amellerinden kılan yukarıdaki niyet hiç de kendisini zevk ve safâdan menetmemektedir. Çünkü birçok hakikatler vardır ki, nefsin isteğiyle bir arada meydana gelir.

Ömer b. Abdülâziz (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hak, hevâ-i nefis ile birleştiği zaman, o kaymaklı hurmadır'.

Nefsin isteği ile dinin hakikati beraberce bir işe iteleyici olabilirler ve böyle olmaları imkânsız da değildir. Nikâhın mescidde yapılması müstehabdır. Şevval ayında yapılmasının müstehab olduğu gibi.

Zira Âişe vâlidemiz (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Hazret-i Peygamber benimle Şevval ayında nikâhlandı ve yine Şevval ayında benimle evlendi. 51

Kadın Hakkında Riayet Edilmesi Gereken Hususlar

Kadın hakkında iki şeye dikkat etmek gerekir. Biri helâl olması, **ikincisi** ise güzel bir hayat sürmek ve evlenmekten beklenen faydaları temin etmektir. Helâl olması için nikâh edilen bir hanımda dikkate alınması gereken **birinci** şey budur: Kadın evlenmeye mâni olan durumlardan uzak olmalıdır. Evlenmenin mânileri ise, ondokuz tanedir:

1. Kadının başkasının nikâhı altında olmasıdır.

2. İddet bekliyor olmak. İster o iddet kocasının vefat iddeti olsun, isterse boşama iddeti veya şüphe ile cinsî münasebette bulunma iddeti olsun veya kadın cariyelik münasebetinden rahmini istibra etmek için beklemekte olsun.

3. Kadının dinden irtidâd etmesidir. Bu irtidad keyfiyeti, küfrü icabettiren herhangi bir kelimenin ağzından çıkması olabilir.

4. Kadının ateşperest olmasıdır.

5. Kadının putperest veya herhangi bir kitap veya peygambere intisap etmeyen zındıka olmasıdır. (Yasak tanımayan ve her şeyi helâl bilen) ibâhî mezhebine inanan kadınlar da bunlardandır. Böyle kadınlarla da evlenmeleri helâl değildir. Bozuk olan herhangi bir mezhebe ki o mezhebe inanan bir kimsenin kâfir olduğu bir mezhebe bağlı bulunan kadının da nikâh edilmesi câiz değildir.

6. Tahrit edildikten sonra bir dine girmesi veya İsrailoğulları'nın nesebinden gelmediği halde **Hazret-i Muhammed** Mustafa'nın peygamber olarak gönderilmesinden sonra hristiyanlığa veya yahudiliğe girmesidir. Bu iki haslet olmadığı zaman böyle bir kadınla evlenmek helâl değildir. Eğer sadece kadının nesebi yok olursa böyle bir kadınla evlenilip evlenilmeyeceği hususunda fakihlerin ihtilâfı

vardır.

7. Kadının cariye olmasıdır. Câriye olan kadınla evlenmek isteyen kişi, kendisi gibi hür olan bir kadınla evlenecek kadar imkânlara sahipse veya hür bir kadınla evlenmeye gücü yetmiyor ve cariye ile evlenmese de zina yapmaktan korkmuyorsa böyle bir kişinin câriye ile evlenmesi câiz değildir.

8. Kadının tamamı veya bir kısmı kendisi ile evlenmek isteyen bir kimsenin mülkü ve câriyesi olmaktır. (Böyle bir kadınla evlenmek istediği zaman önce hürriyetini kendisine bahşedip âzâd etmesi ve ondan sonra kendisiyle evlenmesi gerekir. Bu meselenin tedkik ve izâhı fıkıh kitaplarında yapılmıştır) .

9. Kendisiyle evlenilmek istenilen kadının evlenmek isteyen kişiye yakın olmasıdır. Meselâ soy itibariyle o kadın, kendisini isteyenin annesi, kızı, torunu, büyük annesi olması gibi. . . Dâmat namzedinin aslından gayemiz, anneler ve ninelerdir. Faslından gayemiz ise, kız kardeşleri ve onların kız çocuklarıdır. Her asıl ki, ondan sonra diğer bir asıl vardır, onların ilk faslından gayemiz ise; teyzeler ve halalardır. Fakat teyzeler ve halaların kız çocuklarıyla evlenebilir.

10. Süt ile nikâhı kendisine düşmeyen bir kimse olmasıdır. Soy ile nikâhı haram olan ve daha önce bahsi geçen asıl ve fasıllar süt ile de haram olurlar. Fakat süt ile kadını haram eden durum; beş defa kana kana emmektir. Eğer beş defadan az kana kana emmiş ise bu durumda kişiye haram olmaz. (Bu hüküm Şâfiî mezhebine göredir) .

11. Müşâheret (dünürlük) sebebiyle haram olmaktır. Şöyle ki: Evlenmek isteyen kişi istediği hanımın kızı ile veya ninesiyle daha önce nikâh yapmış veya daha önce şüphe akdiyle veya cariyelik akdiyle istediği kadının kızını veya ninesini nikâh etmiştir veya bu kimselerle şüpheli bir akidle temasta bulunmuştur. Yahut da evlenmek istediği hanımın annesiyle veya ninesiyle sahih veya şüpheli bir akidle ilişki kurmuştur. Bu bakımdan kadına yapılan mücerred nikâh akdi, onun annelerini nikâh sahibine ebediyyen harâm eder. Ancak bu kadının kızı ve torunları kendisiyle sadece nikâh akdi eden kişiye haram olmaz. Ancak kendisiyle cinsî münâsebette bulunursa veya evlenmek istediği kadınla daha önce babası veya oğlu nikâhlanmışsa bu takdirde de o kadınla evlenemez.

12. Nikâh ettiği kadının nikâhında olan **beşinci** kadın olmasıdır. Yani bu kadından başka nikâhının altında dört kadın daha varsa, işte bu takdirde **beşinci** kadını nikâh etmesi helâl değildir. Eğer nikâhının altında bulunan kadınlardan birisi üç talâk ile boşanmışsa ve iddet bekliyorsa, böyle bir durumda **beşincisi**yle evlenmek yasak değildir.

13. Kadınla evlenmek isteyen kişinin nikâhı altında kadının kızkardeşi, halası veya teyzesinin bulunmasıdır. Böylece kadını nikâh etmekle kızkardeşi ile teyzesi ve halası ile bir araya getirmiş olur. (Bu ise caiz değildir) . Akraba olan iki kadın ki aralarında eğer birisi erkek, diğeri kadın olursa evlenmek caiz değildir bu iki kadının bir kişinin nikâhı altında bir araya getirilmesi caiz değildir.

14. Damat namzedi olan kişi, daha önce aynı kadını üç talâk ile boşamış olmalıdır. Bu bakımdan kişi tarafından üç talâk ile boşanmış bir hanım sahih bir nikâh ile başka birisi ile evlenip onunla karı koca hayatı yaşamadıkça (ve ondan kendi isteğiyle boşanıp iddetini bitirmedikçe) ilk kocasına **ikinci** bir defa helâl olmaz.

15. Damat namzedinin, evlenmek istediği kadınla mülâanet52 etmesidir. Kendisiyle mülâanet ettiği hanım, lian muamelesinden sonra ebediyyen kendisine haram olur.

16. Kadının hac veya umre ihramında bulunmasıdır veyahut da kocası olacak şahsın hac veya umre ihramında bulunmasıdır. Bu bakımdan eşlerden herhangi birisi veya her **ikisi** de hac veya umre ihramında bulunurlarsa bu durumda nikâh kıyılamaz. Ancak nikâhın kıyılması ihramdan çıktıktan sonra mümkün olabilir. 53

17. Kadının küçük (baliğ) olmamakla beraber dul olmasıdır. Bu bakımdan evlenme çağma varmayan dul bir hanımın ancak bâliğ olduktan sonra nikâhı sahih olabilir.

18. Kadının yetim olmasıdır. Yetim bir kız, ancak bâliğ olduktan sonra eylendirilebilir.

19. **Rasûlüllah**'ın pâk zevcelerinden birisi olmasıdır. İster **Rasûlüllah** vefat ettiği zaman onun nikâhı altında bulunanlardan olsun isterse daha önceden nikâhladığı herhangi bir kadın olsun.

Bunlarla evlenmek haramdır. Çünkü **Rasûlüllah**'ın zevceleri (ayetin nassı ile) Mü'minlerin anneleridir. Böyle bir muamele zaten zamanımızda mümkün de değildir.

İşte buraya kadar saydıklarımız nikâha engel teşkil eden durumlardır. Evlilik hayatını güzelleştiren ve kadın alınırken akdin devam etmesi için kadında aranan hasletlere gelince, onlar da sekiz tanedir:

1) Dindar olmak

2) Ahlâklı olmak

3) Güzel olmak

4) Mehri az olmak

5) Çocuk doğurabilmek

6) Bâkire olmak

7) Soylu olmak

8) Yakın akrabalardan olmamak

Dindar Olmak

Kadının dindar ve sâliha olmasıdır. Kadında esas olarak bu vasıf aranmalıdır ve bu vasfa diğer vasıflardan fazla itina gösterilmelidir. Çünkü kadın nefsinin ve namusunun korunması hususunda dinî zafiyete sahip ise kocasını rezil edip halk arasında yüzünü karartır. Bu hareketinden ötürü kocasının kalbi karma karışık olur. Hayatı karmakarışık bir hâl alır. Eğer bu durum karşısında kalan koca, kıskanma ve gayret yolunu takip ederse, daimi bir şekilde felâketten felâkete sürüklenip gidecektir. Eğer müsamaha yolunu tercih ederse, o vakit dini ve nâmusu hakkında gevşek davranmış olur ve gayretsizliğe nisbet edilir. Eğer kadın fâsık olmakla beraber güzel de olursa o zaman ondan gelen felâket daha da şiddetli olur. Zira kocası kötü huylarına göz yummayacağı gibi, kendisinden ayrılmaya da güzel olduğu için tahammül gösteremez. Tıpkı **Hazret-i Peygamber**'e müracaat eden kişi gibi olur. Zira rivâyet ediliyor ki, adamın birisi **Hazret-i Peygamber**'e geldi ve dedi ki:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim bir hanımım var. Uzatanın elini geri çevirmez.

- Boşa!

- Ama ben onu seviyorum.

- O hâlde boşama, yanında dursun. 54

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu adama hanımını boşamamasını şu hikmetten ötürü emretmiştir: Çünkü bu kişi, kalben sevdiği bu hanımı boşadığı takdirde bu sefer kendisi arkasına düşüp zinâ felâketine düçâr olabilir. Kadının bozulduğu gibi adam da bozulacak. Bu nedenle kadınla beraber durup sıkıntı çekmesini, onu boşadıktan sonra fesâda uğramasından daha hayırlı görmüştür.

Eğer kadın, kocasının malını telef etmek suretiyle veya başka bir şekilde dinî zâfiyete sahipse, yine kocasının bu durumda hayatı karışır. Eğer koca, kadının bu durumuna göz yumar ve ses çıkarmazsa kendisi de günahta kadının ortağı olur ve **Allahü teâlâ**'nın Tahrim sûresinin **altıncı** ayetinde 'Nefsinizi ve ehlinizi ateşten koruyunuz' emrine muhalif düşer. Eğer bu durumundan hoşlanmayıp onunla mücadele ederse hayatı boyunca rahat yüzü görmeyecektir.

İşte bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) tekrar tekrar dindar bir kadınla evlenmeyi teşvik ederek şöyle demiştir: Kadın, malı, soyu sopu, güzelliği veya dindarlığı için tercih edilir. Sen dindar olan kadını tercih et. 55

Herhangi bir kimse kadını malı veya güzelliği için nikâh ederse o kimse, kadının hem güzelliğinden, hem de malından mahrum olur. Bir kimse kadını sadece dindarlığından ötürü nikâhlarsa **Allahü teâlâ** ona hem kadının malını ve hem de güzelliğini ihsan eder. 56

Kadını güzelliği için nikâh etmeyin. Kadının güzelliğinin kadını felâkete sürüklemesi mümkündür. Aynı zamanda kadını, malı için de nikâh etmeyin. Zira kadının malının kadını baştan çıkarması mümkündür. Kadını, sadece dindarlığından ötürü nikâhlayın. 57

Hazret-i Peygamber'in bütün bu hadîslerinde dindar kadınlarla evlenmeyi ısrarla teşvik etmesinin hikmeti şudur: Dindar olan kadın, kocasına, din hususunda yardımcı olur. Eğer kadın dindar değilse, kocasını dinî sahadan geri bırakır ve hâlini altüst eder.

Güzel Ahlâk

Dine yardım bakımından ve sadece dinî sahada ilerlemek için, boş vakit elde etmek ancak güzel ahlâk temeline dayanır. Çünkü güzel ahlâk bu sahada önemli bir temeldir. Zira kadın geveze, kötü ahlâklı, saldırgan ve nankör olursa ondan gelen zarar umulan faydadan çok fazladır. Kadınların gevezelikleriyle denenen ve bu sahada sabreden, Allah'ın velî kullarıdır.

Araplardan birisi der ki: Kadınlardan şu altı çeşidiyle evlenmeyiniz: a) Ennâne, b) Mennâne, c) Hannâne, d) Haddâke, e) Berrâka, f) Şeddâka.

Ennâne; çokca inleyen, şikayette bulunan ve daima başı ağrıyormuş gibi başını sarmak suretiyle naz yapan kadın demektir. Bu bakımdan hastalıklı olan veya yapmacıktan kendisini hasta gösteren bir

kadınla evlenmekte hiçbir hayır yoktur.

Mennâne ise; kocasına karşı 'Ben senin için şunu yaptım, bunu yaptım' demek suretiyle minnette bulunan kadın demektir.

Hannâne; başka bir adamın aşkıyla yanıp tutuşan veya başka bir kocadan olan çocuğunun aşkıyla yanan hanım demektir. Bu hanımdan da sakınmak ve böyle bir hanımla evlenmemek gerekir.

Haddâke; her şeye göz dikip isteyen hanım demektir. Böyle bir hanımın oburluğu, kocasını gücünün yetmeyeceği yüklerin altına sokar.

Berrâka; iki mânâya gelme ihtimali vardır:

a) Sûni bir parlaklık için bütün gün boyunca yüzünü süsleyen kadın demektir.

b) Kocasıyla beraber sofrada oturup yemekten hoşlanmaz, ancak tek başına yer ve her şeyden müstakil bir paya sahip olmak ister. Bu kelime Yemen Arapçasıdır.

Yemenliler çocuk veya kadın yemekte kızdığı zaman, Berrakat'il-Mer'e (Kadın yemeğe küstü) veya Berraka's-Sabî (Çocuk yemeğe kızdı) derler.

Şeddâka'ya gelince, çenesi düşük ve çokça konuşan kadın demektir. **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerifi de bu mânâyı ifade eder:

Allahü teâlâ, çenesi düşük olanlara buğzeder. 58

Rivâyete göre Sâlih el-Ezdî, bir seyahatında Hazret-i İlyas ile bir araya geldi. İlyas (aleyhisselâm) Sâlih'e evlenmesini tavsiye etti ve evlilikten kaçıp ibadete dalmayı yasakladıktan sonra kendisine şöyle dedi: Sakın şu dört grup kadın ile evlenme: a) Muhtelia, b) Mübariye, c) Âhire, d) Naşize.

Muhtelia, her zaman sebepsiz bir şekilde kocasından para karşılığında talâkını satın almak teklifinde bulunan kadın demektir.

Mübâriye, kendi nefsiyle değil de, başka şeylerle ve dünyevî sebeplerle kocasına karşı böbürlenen kadın demektir.

Âhire, dostu olarak bilinen fâsık kadın demektir. **Allahü teâlâ** böyle bir kadın hakkında Nisâ suresinin 25. ayetinde şöyle buyurmaktadır: 'Gizli dost da edinmeyerek. .

Nâşize, fiil ve sözleriyle daima kocasından yüksekte görünmeyi arzulayan kadın demektir. Zira Nâşiz kelimesi yüksek olan tümseklere denir.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Erkekler için şerli haslet sayılanlar, kadınlar için, hayırlı haslet sayılır. O hasletler de şunlardır: a) Cimri olmak, b) Katı olmak, c) Korkak olmak'.

Zira kadın cimri olduğu zaman, hem malını, hem de kocasının malını korur, muhafaza eder. Katı ve mağrur olduğu zaman, kocasının dışında herhangi bir kimse ile şüphe verici ve yumuşak bir şekilde konuşamaz. Korkak olduğu zaman da, her şeyden korkar, evinden çıkmaz ve böylece şüpheli yerlerde tabii olarak bulunmaktan ve kocasının korkusundan korunmuş olur.

İşte bu hikâyeler, seni nikâh konusunda istenilen ahlâkların tamamına irşad etmektedirler.

Güzel Olmak

Yüz güzelliği de nikâhlanmak istenilen kadında aranan bir sıfattır. Çünkü kadının güzel yüzlü oluşu sayesinde kocası başka felâketlerden korunmuş olur. Zira insanoğlunun tabiatı çoğu zaman çirkin bir kadınla yetinmez. İnsanoğlunun tabiatı nasıl olur da çirkin yüzle yetinir? Oysa denildi ki; güzel yaradılış ile güzel ahlâk çoğu zaman biri diğerinden ayrılmaz.

Bizim daha önce dindar kadın ile evlenmeyi teşvik eden hadîsleri nakletmemiz ve 'kadın sadece güzelliği için nikâh edilmez' deyişimiz, insanı güzelliğin aranmasından menedici bir özellik taşımaz. Onların ifade ettikleri şudur: 'Kadının dini zayıf olduğu hâlde sadece güzelliğinden ötürü alınırsa, bu durum kötüdür'; zira çoğu zaman sadece kadının güzelliği, insanoğlunu kendisiyle evlenmeye iter ve onun dindarlık durumu pek dikkate alınmaz. İşte bu sırra binaen 'kadın sadece güzelliğinden ötürü nikâh edilmez' denilmiştir. Sevgi ve muhabbetin çoğu güzellikle olduğundan, güzelliğe iltifat etmenin gerekliliğine işaret etmektedir. İslâm nizamı eşlerin arasında sevgi oluşturan sebeplerin gözetilmesini teşvik etmiştir ve bu sırra binaen de kendisiyle evlenmek istediği hanıma bakmayı müslüman erkek için müstehab kılarak **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ herhangi birinizin kalbine bir hanımla evlenmeyi attığı zaman, o kimse evlenmek istediği hanımı dikkatle incelesin. Çünkü evlenmeden önce bakıp sonra hüküm vermek, eşlerin arasında muhabbet meydana getirmeye daha elverişlidir. 59

Medinelilerin gözlerinde hastalık vardır. Bu nedenle Ensar'dan bir kadınla evlenmek isteyen, onlara dikkatle bakmalıdır. 60

Bu hadîs-i şerifi tefsir eden bazı âlimler, 'Ensar'dan olan kadınların gözlerinde gece körlüğü vardır', bazıları da 'gözleri küçücük olurdu' demişlerdir, Takvâ ehlinden bazıları Ensar'ın kızlarına ancak dikkatle baktıktan sonra, onlarla evlenirlerdi. Böyle yapmaktaki gayeleri, aldanmaktan emin olmalarıdır.

A'meş şöyle demiştir: 'Bakmaksızın ve tedkik etmeksizin olan her evliliğin sonu üzüntü ve sıkıntıdır'.

Herkesin malumudur ki, kadına bakmak, onun ahlâkını, din ve malını göstermez. Bakmakla ancak onun güzelliği çirkinliğinden ayırdedilir.

Rivâyet ediliyor ki: Adamın biri Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında saçlarını (beyazlarını örtmek için) boyatarak evlendi. Bir zaman sonra saçlarının boyası dökülünce beyaz saçlar görünmeye başladı. Bu manzara karşısında kadının tarafı adamı âdil halîfenin huzuruna götürdüler ve halîfeye dediler ki: 'Biz onu genç zannederek kızımızı ona verdik'. Bu durumu öğrenen Hazret-i Ömer, adamı incitecek derecede döverek şöyle demiştir: 'Sen bu insanları aldatmışsın'.

Rivâyet edildi ki, Bilâl Habeşî ve Suheyb-i Rumî (radıyallahü anh) Araplardan bir kabileye giderek kızlarını istediler. Kız tarafı 'Siz kimsiniz?' diye sordu. Bilâl (radıyallahü anh) 'Ben Bilâl'im, bu da kardeşim Suheyb'dir. İkimizde daha önce dalâlette idik. Allah bizi hidâyete kavuşturdu. Biz köle idik, Allah bizi âzâd eyledi. Biz fakirdik, Allah bizi zengin kıldı. Bu bakımdan eğer siz kızlarınızı bize verirseniz, Allah'a hamd ü senâlar olsun. Eğer bizi reddeder kabul etmezseniz, o zaman Allah her türlü eksiklikten münezzehtir deriz'.

Bu söze muhâtap olan kabile halkı 'Sizi reddetmiyoruz, bilâkis size kızlarımızı vereceğiz ve hamd de Allah'a mahsustur' dediler.

Daha sonra Suheyb (radıyallahü anh) Bilal'e dedi ki: 'Keşke sen bizim İslâm uğrunda katıldığımız savaşlardan ve **Rasûlüllah** ile beraber olan durumlarımızdan bahsetseydin'. Bunun üzerine Bilâl, Suhayb'e 'sus' dedi; 'sen doğru söyledin ve doğruluk da seni evlendirdi'.

Aldatmak bazen hem güzellikte, hem de ahlâkta olur. Bu bakımdan güzellikteki aldatma, bakmak ve tedkik ile giderilebilir. Ahlâktaki aldatma ise, istenilen kadının durumunu tarif etmek ve dinlemek ile giderilir. O hâlde evlenmeden önce güzelliğine aldanmamak için müşteri gözüyle kadının güzelliğini tedkik etmelidir. Kadının gerek ahlâkını ve gerek güzelliğini doğru, basiret sahibi, zahir ve bâtına vakıf olabilen birisinden öğrenmelidir. Kendisiyle istişâre edilen kişi, istenilen kıza fazla taraftar olmamalı ki kendisinde bulunmayan vasıfları mübalâğalı bir şekile anlatmasın ve aynı zamanda istenilen kıza hased eden bir kimse de olmamalı ki, onun iyi vasıflarını söylemeyip, meziyetlerinden gereği gibi bahsetmesin. Zira tabiatlar nikâhın başlangıcında ve kendisiyle evlenilmek istenen hanımların vasfında ya ifrâta veya tefrite meyledicidir. Bu hususta normal hareket edip doğruyu söyleyen pek azdır. Böyle ihtiyatlı hareket etmek zevcesinden başkasına gönül vermekten korkan bir Mü'min için çok önemlidir.

Zevcesinden sadece sünnet-i seniyyeyi tatbik etmesini isteyen veya çocuk doğurmasını isteyen veya ev işlerini iyi bilmesini bekleyen bir kimseye gelince; eğer bu kimse güzelliğe önem vermez, sadece yukarıda sayılan hasletleri dikkate alırsa, zâhidliğe daha yakın bir hareketi seçmiş olur. Çünkü evlenmek şöyle böyle dünyadan bir kapı olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar bazı kimseler için din hususunda yardımcı olursa da bu herkes için değildir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir: 'Herşeyde zühd vardır. Hatta kadında bile. Kişi dünyada zahidliği tercih ettiği için bazen yaşlı bir kadınla evlenir'.

Mâlik b. Dinar şöyle derdi: "Herhangi biriniz öksüz bir kızla evlenip onunla evlendiği için neden sevap işlemeyi terkediyor? Oysa böyle bir kimse ile evlenirse ona yedirdiği ve giydirdiği zaman o az ile yetinir ve onun nafakası hafif olur. (Buna rağmen) bunu yapmamaktadır. Dünyaperestlerin kızlarını tercih ediyor ve böylece zevcesi şehvetlere dalıp 'Bana şu şu şeyleri giydir' diyor".

Ahmed b. Hanbel, tek gözlü bir hanımı, ondan daha güzel olan kızkardeşine tercih etmiştir. İkisinden hangisi daha akıllıdır' diye sormuş kendisine 'Gözünde körlük olanı daha akıllıdır' demişler. 'O halde onunla evlendirin' demiştir.

Evlenmekten sadece dünyanın zevk ve safâsını düşünmeyenlerin âdeti böyle idi.

Neşesini artıran ve güzelliğiyle zevk ve safâsmı tatmin eden bir hanımı olmadığı takdirde dininden korkan bir kimse, eş olarak güzel kadını tercih etmelidir. Zira helâl ile lezzetlenmek din için koruyucu bir kaledir.

Denilmiştir ki, kadın güzel, ahlâklı, kara kaşlı, siyah saçlı, iri gözlü beyaz renkli oluğu zaman, kocasının sevgilisi olur. Kocasının gözünü haramdan uzaklaştırır. Böyle bir kadın elâ gözlü, cennet hurîlerinin misâlidir. Çünkü **Allahü teâlâ** cennet kadınlarını bu sıfat ile tavsif ederek şöyle buyurmuştur:

Cennetlerin hepsinde huyları iyi olan güzel yüzlü hanımlar. . . (Rahman/70)

Allahü teâlâ bu ayet-i celîledeki 'hayrat' kelimesinden güzel ahlâklıları kasdetmiştir. Yine cennet kadınları şöyle tavsif edilmektedir:

O cennetlerde gözlerini kocalarından başkasına çevirmeyen hanımlar vardır. . . (Vakıa/56)

Böylece onları hep bâkire kızlar, kocalarına âşık yaşıtlar yaptık. (Vâkıa/36-37)

Âyetteki 'urub' tâbiri, kocasına âşık olan ve kocasını cinsel duygulara sevkeden kadın demektir. Böyle bir kadının verilmesiyle ehl-i cennetin lezzetleri tamamlanır. Hûr kelimesi, beyaz demektir. Havra, elâ gözlü ve siyah saçlı kadın demektir. Ayna ise gözü geniş hâtun demektir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kadınlarınızın en hayırlısı, öyle bir kadındır ki, kocası kendisine baktığı zaman, kocasını sevindirir. Kocası kendisine emrettiği zaman, kocasına itaat eder ve kocası hazır bulunmadığı zaman da kocasının namusunu ve malını korur. 61

Hanım kocasını sevdiği zaman, kocası kendisine bakmakla sevinir.

Mehri Az Olmak

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kadınların en hayırlısı, yüzce en güzeli ve mehirce en hafif olanıdır. 62

Hazret-i Peygamber, mehirlerde ifrata kaçmayı yasaklamıştır. 63

Hanımlarından bazısıyla on dirhem ve ev eşyası karşılığında evlenmiştir. Ev eşyası ise, bir el değirmeni, bir su testisi, yüzü deri içi hurma yapraklarıyla dolu bir yastıktan ibaretti. Bazı hanımlarına da iki avuç arpa velimesi vererek evlenmiştir. Diğer birine de iki avuç hurma ve iki avuç kavut vererek evlenmiştir. 64

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , mehirler hususundaki ifratı yasaklamıştır. Bu hususta derdi ki: '**Allah'ın Rasûlü** evlendiği ve kızlarını evlendirdiği zaman, dört yüz dirhemden fazla mehir vermemiştir'. 65

Eğer kadınların mehrinde ifrata kaçmak bir şeref olsaydı, muhakkak ki herkesten önce **Hazret-i Peygamber** bu şerefi elde etmeye gayret ederdi. **Hazret-i Peygamber**'in bir kısım ashâbı beş dirhem kıymetinde bulunan altın çekirdekleri mehir vererek evlenmişlerdir. 66

Said b. Müseyyeb, kızını iki dirhem mehirle Ebû Hüreyre'ye götürmüş ve kapıdan kızını içeriye soktuktan sonra geri dönmüştür. Yedi gün sonra kızının hâlini sormak üzere gitmiş ve ona selâm vermiştir. Eğer kişi ulemânın ihtilâfından kurtulmak için, on dirhem mehir ile evlenirse, iyi bir iş yapmış olur. 67

Kadının çabuk evlenmesi, çabuk doğurması ve mihrinin kolay olması, onun bereketli oluşundandır. 68

Hâtunların en bereketlisi, mehir yönünden en az mehirli olanıdır. 69

Kadın tarafından mehirde ifrâta kaçmak mekruh olduğu gibi koca için de kadının malının ne kadar olduğunu sormak mekruhtur. Hiçbir zaman servetine göz dikerek kadınla evlenmek uygun bir hareket değildir. Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: "Kişi evlendiği zaman 'Acaba kadının bir şeyi var mıdır?' derse bil ki o kişi, hırsızdır".

Kişi kayınpederine birşey hediye ettiği zaman, onları daha fazlasını hediye etmeye mecbur etmek gayesiyle hediye etmemelidir. Zira böyle hareket etmek uygun değildir. Kızın ana ve babası da damatlarına bir hediye verdikleri zaman hediyelerinden daha fazlasını istemek niyeti taşırlarsa, onların bu niyetleri bozuk ve çirkin bir niyettir. Hiçbir şey beklemeksizin sadece insanlık için verilen hediyeler ise müstehabdır ve böyle bir hediye muhabbete vesile olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Hediyeleşiniz ve dolayısıyla sevişiniz. 70

Verdiği hediyeden daha fazlasını beklemek ise **Allahü teâlâ**'nın kötülediği ahlâka dahildir.

Az birşey verip karşılığında çok şey isteme. (Müddessir/6)

Yani daha fazlasını almak için başkasına hediye verme. Aynı zamanda böyle bir hareket **Allahü teâlâ**'nın şu hükmünün kapsamına girer!

İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. (Rum/39)

Çünkü ayetteki 'Ribâ' kelimesi fazlalık demektir. Bu ise, zımnen fazlayı istemektir. Her ne kadar faiz olmasa bile bütün bunlar mekruh ve nikâh hususundaki **bid'at**lerdir. Ticaret ve kumara benzer. Nikâhın da esas hedeflerini ifsâd eder.

Çocuk Doğurabilmek

Eğer kısır olduğu bilinen bir kadın ise onunla evlenmekten kaçınmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sevimli ve doğurgan kadınla evleniniz!71

Eğer kadın daha önce evlenmiş değilse ve doğurup doğurmayacağı bilinmiyorsa, onun sağlık ve gençliğine bakmalıdır. Zira kadında sıhhat ve gençlik olunca çoğu zaman doğurgan olur.

Bâkire Olmak

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) dul bir kadınla evlenen Câbir'e şöyle demiştir:

Neden oynaşabileceğiniz bir bâkire ile evlenmedin. 72

Bâkirelikte üç fayda vardır:

a) Bâkire olan bir hanım kocasını sever ve onunla ünsiyet kazanır. Böylece onun bu durumu muhabbete tesir eder. **Hazret-i Peygamber** de 'sevimli olan ile evleniniz' dememiş midir? Tabiatlar ilk dost üzerinde titizlikle duracak şekilde yaratılmıştır. Daha önce erkekleri denemiş, onların hâllerini görmüş bir kadın ise, çoğu zaman göreneklerine zıt düşen bazı vasıflara razı olamaz. Dolayısıyla kocasından soğur.

b) Bâkire olmak, kocası tarafından daha fazla bir şekilde sevilmeye vesile olur. Çünkü tabiat, başka bir kimse tarafından ellenmiş bir hanımdan az da olsa ürker ve kocası bu durumu hatırladıkça tabiatına ağır gelir. Hele bazı tabiatlar bu konuda daha ürkektirler.

c) Dul olan bir kadın, daima ilk kocasını hatırlar. Zira muhabbet çoğunlukla ilk dost ile güçlü olur.

Soylu Olmak Kişinin evleneceği kadın dindar ve sâlih bir ailenin kızı olmalıdır. Çünkü böyle bir kadın çocuklarını dindar olarak yetiştirir. O halde kadın, terbiye görmemiş ise, çocuklarına edep ve terbiye vermeyi nasıl bilir?

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mezbelelikte biten yeşillikten (çiçekten) sakınınız. 73

Bunun üzerine kendisine şöyle soruldu: 'Mezbelelikte biten yeşillik de nedir?7 **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Kötü bir ailede yetişen güzel kadın demektir' diye **cevap** verdi.

Tohumlarınız için (münbit bir arazi) seçiniz. Zira damar çok çekicidir. 74

Yakın Akrabalardan Olmamak

Çok yakınlarından olmamalıdır. Zira yakınlık derecesi ne kadar fazlaysa şehveti o nisbette azaltır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuştur:

Pek yakınınız olan bir kadınla evlenmeyiniz. Çünkü çocuk cılız olur. 75

Böyle bir evlenmenin mahzuru olan çocuğun cılız olması, şehvetin azalmasına vesile olmasından ileri gelir. Zira şehvet ancak bakış ve dokunuşla kabaran hissin kuvvetiyle gelişir. Hissin kuvvetlenmesi ise hoşa giden ve yeni karşılaşılan şeylerde daha fazla olur. Öteden beri görüp tanıdığı bir kadına karşı bu his zayıflar ve şehvet uyanmaz olur.

İşte buraya kadar saydığımız hasletler insanı kadınla evlenmeye teşvik eden hasletlerdir. Kadının velisinin de damat olacak kimsenin hasletlerine dikkat etmesi gerekir. Bu nedenle baba, kızı için iyi bir damat seçmelidir. Kızını ahlâk veya şekil bakımından çirkin olan, yahut da dini zayıf olan veya kızının hakkını yerine getirmekten aciz bulunan veya nesepte kızına denk olmayan birisiyle evlendirmemelidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Nikâh köleliktir (köleliğe benzer) . Bu bakımdan kızınızı kime verdiğinize dikkat edin. 76

Kadın hakkında ihtiyatlı hareket etmek, daha önemlidir. Çünkü kadın nikâh ile (âdeta) köleleştirilir. Kadın için bu durumdan kurtuluş yolu yoktur. Koca ise, her an boşayabilir. Bu bakımdan kişi kızını zâlim, fâsık, **bid'atçı** veya içkici bir kimse ile evlendirirse dinine saldırmış olur ve kendisini sıla-i rahmi gözetmediği ve ahlâklı dâmat seçmediği için Allah'ın şiddetli kahrına mâruz bırakır.

Kızının tâlipleri çok olan bir kimse, Hasan-ı Basrî'ye 'Kızımı şu kimselerden hangisine vereyim?' diye sorunca şöyle **cevap** verdi: 'Kim Allah'tan daha fazla korkarsa ona ver. Çünkü böyle bir kimse kızını severse onu ikrâma garkeder. Eğer ondan hoşlanmazsa ona zulmetmez'.

Hazret-i Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur:

Kızını fâsık bir kimse ile evlendiren, kızı ile olan ilgisini kesmiş demektir. 77

50) Müslim ve Buhârî, (İbn Ömer'den)

51) Müslim

52) Mülâanet veya lian, kocanın, doğan çocuğun kendisinden olmadığını, veled-i zinâ olduğunu, dolayısıyla hanımının zinâ ettiğini iddia etmesi; şahidleri olmadığı için ancak fıkıhta belirtilen şekilde dört kez yemin ederek hanımının zina ettiğini gördüğünü söylemesi ve **beşincisi**nde 'Eğer ben hanınıma iftira atıyorsam, Allah'ın lâneti üzerime olsun' diye yemin etmesidir. Kadının da zinâ cezasından kurtulması için, aynı şekilde dört kez zinâ etmediğine dair Allah adına yemin etmesi ve **beşincisi**nde 'Eğer ben yalan, söylüyorsam Allah'ın laneti benim üzerime olsun' demesi gerekir.

Böylece çocuğun nesebi hanımın kocasından ayrılmış olur. Çocuk sadece annesinin varisi olur ve çocuk öldüğünde de varisi, sadece annesidir.

53) Şayet ihramda oldukları halde veya birisi ihramda olduğu halde nikâh kıyarlarsa nikâhları fasiddir. Aralarında karı-koca ilişkisi cereyan ederse bu zina olur.

54) Ebû Dâvud ve Nesâî

55) Müslim ve Buhârî

56) Taberânî

57) İbn Mâce

58) Tirmizi

59) İbn Mâce

60) Müslim

61) Nesâî

62) İbn Hıbbân

63) Sünen sahipleri

64) Ebû Dâvud, Tayâlâsî, Bezzâr

65) Tirmizî

66) Müslim ve Buhârî

67) Bâzı âlimlere göre mehrin en azı on dirhem olmalıdır. Bu sebeple bu ihtilâftan kurtulmak için en az on dirhem mehir vermek gerekir.

68) İmâm-ı Ahmed ve Beyhakî

69) Ebû Ömer et-Tukanî

70) Buhârî, ei-Edeb'ul-Müfred ve Beyhakî

71) Ebû Dâvud ve Nesâî

72) Müslim ve Buhârî

73) Darekutnî el-İfrad

74) Deylemî

75) İbrahim el-Harbî

76) Ebû Ömer et-Tukânî ve Beyhakî

77) Ebû Ömer et-Tukânî ve Beyhakî

12-5

Karı Koca Arasındaki Adâb-ı Muâşeret ve Nikâhın Devâmını Sağlayacak Hususlar

A) Kocanın Vazifeleri

Kocanın şu oniki hususta edep ve itidâli gözetmesi gerekir:

1. Velîme

2. Muâşeret

3. Duâbe

4. Siyâset

5. Gayret

6. Nafaka

7. Tâlim

8. Taksim

9. Naşize

10. Vikâ

11. Vilâdet

12. Talâk; boşanmada adalet ve âdâb

1. Velîme

Velîme yemeği vermek müstehabdır. Enes (radıyallahü anh) şöyle anlatır:

Allah'ın Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abdurrahman b. Avf'ın üzerinde kına eseri görünce sordu:

- Bu nedir?

- Bir nevat (bir nev'i ölçü) ağırlığında altın mehir ile bir kadınla evlendim.

- Allah senin için bereketli kılsın. O halde bir koyunla olsa dahi velime yemeğini yedir. 78

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Safiyye validemizle evlendiği zaman, hurma ve kavudu velîme yemeği olarak yedirmiştir. 79

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Evlenmenin ilk gününde yemek yedirmek haktır. **İkinci** gününde sünnettir. **Üçüncü** günün yemeği ise riya ve şöhret içindir. Kim yaptıklarını halka duyurmak isterse **Allahü teâlâ**'da kıyâmet gününde onu halka duyurur. 80

Bu hadîsi sadece Ziyad b. Abdullah merfû olarak rivâyet etmiştir. Oysa hadd-i zâtında garib'dir.

Evlenen bir kimseyi tebrik etmek müstehabdır. Tebrik eden şöyle demelidir: 'Allah mübarek etsin, bereketine kavuştursun. İkinizi hayırda birleştirsin'. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in kendisine yukarıdaki duâyı okumasını emrettiğini rivâyet eder. 81

Evliliğin açık bir şekilde yapılması müstehabdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuştur:

Helâl ile haram arasını ayıran, def çalmak ve ses vermektir. 82

Nikâhı ilân ediniz. Câmilerde yapınız ve nikâh merâsiminde def çalınız. 83

Muavviz'in kızı er-Rübeyî diyor ki: '**Hazret-i Peygamber**, evlendiğim gün odama girdi. Yatağımın üzerine oturdu. Bizim cariyeler de def çalıyorlar ve savaşta öldürülen ecdadımın şiirlerini okuyorlardı. Câriyelerin bu hareketleri devam etti, tâ ki biri şöyle deyinceye kadar: 'İçimizde bir peygamber vardır. Yarın ne olacağını bilir'. Câriyenin bu sözünü işiten **Hazret-i Peygamber**, câriyeye şöyle dedi:

Bu sözleri söyleme! Bundan önce söylediklerine devam et!84

78) Müslim ve Buhârî

79) Sünen sahipleri, (Enes'ten)

80) Tirmizî, (İbn Mes'ûd'dan)

81) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce

82) Tirmizî ve İbn Mâce

83) Tirmizî ve Beyhâkî

84) Buhârî

2. Muâşeret

Kadınlarla iyi geçinmeli ve onlara karşı güzel ahlâklı olmalıdır. Kadınların aklı kısa olduğundan dolayı kocaları böyle yapmakla onlara merhamet etmiş olur. Zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Onlarla iyi geçinin. (Nisâ/19)

Onlar sizden sağlam bir teminat almışlardır. (Nisâ/21)

Yakın arkadaşınıza iyilik edin. (Nisâ/36)

Müfessirlerden bazıları 'yakın arkadaşları maksadın zevce olduğunu söylemişlerdir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) son nefesinde üç şey hakkında vasiyette bulundu. Dili ağırlaşıncaya ve konuşması fısıltı hâlini alıncaya kadar bu üç şey hakkındaki tavsiyesini tekrarlayıp duruyor ve şöyle diyordu:

Namaza dikkat ediniz. Bir de elinizde bulunan kölelerin hakkına riayet ediniz. Onların tâkatinin dışında kendilerine birşey yüklemeyiniz. Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz. Allah'tan! Zira kadınlar ellerinizde esirdirler; (esire benzerler) . Onları Allah'ın emanetiyle tasarrufunuz altına almış bulunuyorsunuz. Onların nefislerini Allah'ın kelimesiyle kendinize helâl kılmış bulunuyorsunuz. 85

Hanımının kötü huyuna karşı sabır gösteren bir müslümana **Allahü teâlâ** Hazret-i Eyyûb'a vermiş olduğu sevap kadarını verir. Hangi müslüman kadın, kocasının kötü huylarına karşı sabır gösterirse Firavun'un karısı Âsiye'nin" sevabı kadar kendisine Allah tarafından sevap verilir. 86

Kadınla iyi geçinmek, sadece kadına eziyet etmemek demek değildir. Aksine kadına eziyet etmediği gibi, kadından gelen eziyete de tahammül etmektir. Kadının heyecan ve öfkesi ânında hilim ve sabır göstermelidir. Böyle yapmakla **Hazret-i Peygamber**'e uymuş olur. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in pâk zevceleri onun konuşmalarına karşılık verirlerdi. Hatta onlardan bazıları sabahtan akşama kadar **Hazret-i Peygamber**'e küserdi. 87

Hazret-i Ömer'in zevcesi konuşmasına karşılık verince Hazret-i Ömer öfkelenerek 'Ey mendebur! Sen bana karşılık mı veriyorsun?' dedi. Kadın "Allah Rasûlü'nün hanımları bile ona karşılık veriyorlar. Oysa o, senden çok hayırlı ve üstündür' dedi. Hazret-i Ömer 'Kızım Hafsa, eğer **Rasûlüllah**'a karşılık veriyorsa mahrum oldu ve zarar etti' diye dövündü. Sonra kızı Hafsa'ya şöyle dedi: 'Kızım Hafsa! Sakın İbn Ebî Kuhâfe'nin (Hazret-i Ebû Bekir'in) kızına (Âişe'ye) bakıp aldanma. Zira o, **Rasûlüllah**'ın sevgilisidir, (Sen ise, onun kadar **Rasûlüllah** nezdinde sevilmemektesin) '. Böylece Hafsa validemizi **Rasûlüllah**'a karşılık vermekten sakındırdı. 88

Rivâyet ediliyor ki, **Rasûlüllah**'ın pâk zevcelerinden biri **Hazret-i Peygamber**'i göğsünden iteledi. O hanımı gören annesi, onun bu hareketini şiddetle kınayarak onu azarladı.

Bu durumu müşâhede eden **Hazret-i Peygamber** kayınvalidesine şöyle dedi:

Onu azarlama, kendi hâline bırak. Onlar senin gördüğünden daha fazlasını yapıyorlar. 89

Rasûlüllah ile Aişe validemizin arasında bir münâkaşa cereyan etti. Öyle ki, Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'ı aralarında hakem yapmaya mecbur oldular. Bunun üzerine **Rasûlüllah**, Âişe validemize şöyle dedi:

- Sen mi konuşacaksın, yoksa ben mi?

- Hayır, sen konuş! Fakat hakikatten ayrılma. Ancak hakkısöyle!

Hazret-i Âişe'den bu sözü duyunca Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) öfkelenerek, ağzını kanatacak şekilde Âişe'yi tokatladı ve Âişe'ye hitâben dedi ki: 'Ey nefsinin düşmanı! Acaba **Allah'ın Rasûlü** haktan başkasını mı söyler?' Bu durum karşısında kalan Hazret-i Âişe, **Rasûlüllah**'a sığındı ve arkasında oturmaya mecbur oldu.

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ebû Bekir'e hitaben şöyle dedi:

Biz seni onu dövmek için çağırmadık ve senden vurmanı da istemedik. 90

Bir ara Âişe validemiz, **Rasûlüllah**'ın yanında öfkelenerek şöyle dedi: 'Allah'ın peygamberi olduğunu iddia eden bir kimsesin sen!' Bu söz karşısında **Hazret-i Peygamber** tebessüm etti. Halim ve kerim sıfatına bürünerek buna da tahammül gösterdi. 91

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Âişe validemize şöyle dedi:

- Ben senin öfkeli olup olmadığını biliyorum.

- Nasıl biliyorsun?

- Sen hoşnut olduğun zaman 'Hayır, Muhammed'in ilahına yemin ederim' dersin, öfkelendiğin zaman da 'Hayır, İbrâhim'in ilahına yemin ederim' dersin.

- Doğru söylüyorsun, sana öfkelendiğim zaman senin ismini terkediyorum. (Peygamberliğinden ise, hiçbir zaman şüphe etmiyorum) . 92

Deniliyor ki: İslâm'da ilk sevgi, **Rasûlüllah**'ın Hazret-i Âişe'ye olan sevgisidir. 93

Hazret-i Peygamber, Âişe validemize derdi ki:

Ebû Zer, Ümmü Zer'e nasıl idiyse, ben de sana öyleyim. Ancak ben seni boşamam. 94

Hazret-i Peygamber pâk zevcelerine şöyle demiştir:

Âişe hakkında beni üzmeyiniz! Zira Allah'a yemin ederim, onun dışında hiçbirinizin yatağında bana vahiy nâzil olmuş değildir. 95

Enes (radıyallahü anh) der ki: '**Allah'ın Rasûlü**, çocuklar ve kadınlar hakkında herkesten daha merhametli ve şefkatli idi'. 96

85) Nesâî ve İbn Mâce

86) İmâm Irâki bu hadisin aslına rastlamadığını söylemektedir.

87) Müslim ve Buhârî

88) Müslim ve Buhârî

89) İmâm Irâkî bu hadisin aslına rastlamadığını söylemektedir.

90) Tebârânî ve Hatib

91) Ebû Ya'la, Ebû Şeyh

92) Müslim ve Buhârî

93) Müslim ve Buhârî

94) Müslim ve Buhârî

95) Buhârî

96) Müslim

3. Duâbe

Hanımının sıkıntılarını gidermeye, onunla oynaşmaya ve şakalaşmaya çalışmalıdır. Çünkü bu tür hareketler kadınların kalbini hoş eder. **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onlarla şakalaşıyordu. İşlerinde ve hareketlerinde onların seviyesine iniyordu. Hatta rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Âişe validemizle yarışıyordu. Bir gün Hazret-i Âişe onu geçti. Bazı günlerde o Âişe'yi geçti ve 'Bugün kazandığım zafer, daha önce kazandığın zafere karşılık olsun'97 dedi.

Haberde şöyle gelmiştir: **Hazret-i Peygamber** herkesten daha iyi hanımlarıyla konuşan ve şakalaşan bir kimseydi. 98

Âişe vâlidemiz şöyle anlatmaktadır:

Aşûre gününde birtakım Habeşlilerin mescidde kılıç kalkan oyunlarının seslerim duydum. Seslere dikkat ettiğimi gören **Rasûlüllah** bana şöyle dedi: 'Onların oyunlarını görmek is ter misin?' Ben 'evet isterim' dedim. **Rasûlüllah** onlara haber gönderdi, benim odamın kapısına geldiler. **Rasûlüllah** kapı yanlarının arasında durdu. Elini kapının önüne koydu. Bir elini de arkaya uzattı. Ben de çenemi **Rasûlüllah**'ın eli üzerine koydum. Onlar oynuyor, ben de böylece seyrediyordum. **Rasûlüllah** zaman zaman bana 'Bu kadar yeter mi?' diyordu; ben ise, **Rasûlüllah**'a iki veya üç defa 'sus (biraz seyredeyim) ' dedim. Sonra **Rasûlüllah** bana tekrar, 'Ey Aişe! Bu kadar yeter mi ?' dedi. Ben de 'evet' dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllah** Habeşlilere işaret etti. Onlar da dağılıp gittiler. Onlar gittikten sonra **Hazret-i Peygamber** 'mü'minlerin îman yönünden en mükemmel olanları ahlâkı en güzel ve ailesine karşı en fazla lütufkâr olan kimsedir'99 dedi.

Ey ümmetim! Sizin en hayırlınız, zevcelerine en hayırlı olanınızdır. Ben ise zevcelerim için hepinizden daha hayırlıyım. 100

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) katılığına rağmen şöyle demiştir: 'müslüman kişi aile efradı içinde çocuk gibi olmalıdır. Dışarıya karşı ise erkek olmalıdır'.

Lokman Hakîm şöyle demiştir: 'Akıllı bir kişiye gereken hareket, aile efradının içinde çocuk gibi olmaktır. Ne zaman cemaate katılırsa, erkek olmalı'.

Allah, katı tabiatlı, sitemkâr, kibirli ve hiç kimseye ikramda bulunmayanlara buğzeder. 101

Bu hadîsin tefsirinde şöyle denildi: 'Ca'zerî, aile efradına karşı merhametsiz olan kimse demektir. Cevvaz ise, gururlu ve mütekebbir olan kimse demektir'.

Hadîse verilen bu mânâ, şu ayete verilen mânâlardan biridir: 'O utüll'dür' (Kalem/13) . Denildi ki: Utüll, lisânı bozuk, çoluk çocuğuna karşı kalbi katı demektir.

Hazret-i Peygamber, Câbire 'Neden bir bâkire kızla evlenmedin ki, sen onunla, o da seninle oynaşırdınız' demiştir.

Bedevî bir kadın, ölen kocasını şöyle vasıflandırıyordu: 'Allah'a yemin ederim, o eve girdiği zaman,

güler yüzlü idi. Çıktığında diline sahipti. Bulduğunu yer, kaybolanın nereye gittiğini sormazdı'.

97) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce

98) Hasan b, Süfyân, Bezzâr ve Taberânî

99) Nesâî, Tirmizî ve Hâkim

100) Tirmizî

101) Ebû Bekir b. Lâl

4. Siyaset

Şakada, güzel ahlâk ve kadının nefsî isteklerine uymakta kadının ahlâkını bozacak kadar ve kendisinin de kadın nezdindeki itibarını düşürecek kadar müsamaha göstermemelidir. Aksine mutedil ve normal hareket etmelidir. Kadında herhangi bir münker gördüğünde heybetini ve râzı olmadığını göstermelidir. Kötülüklere yardım eden kapıyı açmamaya bakmalıdır. Allah'ın nizamına, insan mürüvvetine aykırı olan herhangi bir şeyi kadından gördüğü zaman, kaplan kesilip kükremelidir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim, kadının hevâsına itâat ederek sabahlayan bir kimseyi (**Allahü teâlâ**) yüzü üstü cehenneme atar'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kadınlara (onların hevaî isteklerine) muhalefet edin. Çünkü onların hevâlarına muhalefet edişinizde bereket vardır'.

Denildi ki, 'Kadınlarla istişare edin, fakat sonunda onlara muhalefette bulunun'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Karısının kölesi olan kaymış veya mahrum olmuştur. 102

Hazret-i Peygamber bu hükmünü ancak kadının hevâsında kadına itâat edenin, kadının kölesi olduğuna binaen vermiş bulunuyor ve böyle olan bir kimse ise, kaymış demektir! Çünkü **Allahü teâlâ**, kadını onun tasarrufu altına verdiği halde; o, Allah'ın hükmüne râzı olmayıp kendi nefsini kadının tasarrufu altına veriyor demektir ve böylece emri ters çeviriyor ve hükmü alt üst ediyor, dolayısıyla **şeytan**a da itaat ediyor olmaktadır. Zira **şeytan** şöyle der:

Ve elbette onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler. (Nisâ/119)

Çünkü kocanın hakkı, âmir olmaktır, memur olmak değil. . . **Allahü teâlâ** da erkeklerin kadınlar üzerinde hâkim olduklarını belirtmiş ve şu ayette kocaya seyyid (efendi) diyerek şöyle buyurmuştur:

Kapının yanında hanımın seyyidine (kocasına/efendisine) rasgeldiler. . . (Yûsuf/25)

Bu bakımdan seyyid mertebesinde bulunan koca, bu mertebeden inerek hanımın emri altına girip ona itaat ederse, böyle bir koca Allah'ın nimetini küfrân-ı nimet ile değiştirmiş olur! Kadının nefsi, tıpkı senin nefsinin misâline benzer. Eğer sen, nefsinin zincirini biraz gevşetirsen, o serkeş nefis, seni uzun uzadıya çekip götürür. Eğer onun ağzına gem vurup durdurmak yerine, elini dizginin üzerine şiddetli bir şekilde koyarsan onu hakimiyetinin altına almış olursun.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Üç sınıf vardır ki sen onlara (aşırı derecede) ikrâm edersen, onlar

seninle alay ederler. Eğer onlara itibar etmezsen bu sefer sana ikrâm etmeye başlarlar: a) Kadın, b) Ücretle sana hizmet eden kimse, c) Nebtî (çiftçi) '.

İmâm-ı Şâfiî bu hükümle şunu kasdediyor: Eğer sen bu üç sınıfa devamlı yumuşak davranıp ikram edersen bunlar azarlar. Bu bakımdan bunlara bir taraftan merhamet göstermekle beraber, bir taraftan da azmamaları için sertlik göstermen gerekir. Böylece durumu idare etmiş olursun.

Arap kadınları, kızlarına kocalarını nasıl deneyeceklerini şöyle öğretirlerdi:

Kocana, hücum edip onu başlamazdan önce onu denemen gerekir; Önce mızrağının başındaki demiri yerinden çıkar. Eğer kocan buna sesini çıkarmazsa, bu sefer onun kalkanı üzerinde et doğra. Eğer buna da sükût ederse onun kılıcı ile etin kemiklerini kır. Eğer buna da sükût eder sesini çıkarmazsa, o zaman onun sırtına palan vur ve bin. Zira böyle bir koca senin eşşeğindir.

Adâlet ile gökler ve yer pâyidar olmuştur. Bu bakımdan haddini aşan herşey zıddına dönüşür. O halde gerek muhalefette ve gerek muvafakatta normal bir yol tâkib etmen gerekir. Bütün bunlarda hakka tâbi olman lâzımdır ki, kadınların şerrinden korunmuş olasın. Zira kadınların hilesi pek büyüktür. Onların şerri ise yaygındır. Onlarda kötü ahlâk ve çapraşık bir akıl hâkimdir. Onlar ancak siyasetle ve ince bir hareket ile yola gelebilirler.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Saliha ve dindar bir hanımın kadınlar içerisindeki durumu, karnı beyaz bir karganın yüz karga içerisindeki durumu gibidir. 103

Lokman Hekîm'in oğluna yapmış olduğu vasiyette şunlar yer almaktadır: 'Ey oğul! Kötü kadından sakın ve uzaklaş! Zira o, sana ihtiyarlık gelmeden önce seni ihtiyar yapar. Kadınların şerlilerinden korun. Çünkü onlar hiçbir zaman hayra dâvet etmezler. Kadınların hayırlılarından da korkulu bulun'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

(İnsanın belini kıran) üç şeyden sakınınız ve onların şerrinden Allah'a iltica ediniz. 104

Kötü kadını da bu üç şeyden biri olarak belirtmiştir. Zira kötü kadın, ihtiyarlık zamanı gelmeden önce, insanı ihtiyarlatır.

Başka bir lâfızda kötü kadın şöyle tanımlanır:

Eğer onun yanına girersen seni yılan gibi sokar ve eziyet verir. Eğer ondan uzaklaşırsan sana ihânet eder.

Hazret-i Peygamber, kadınların hayırlıları hakkında şöyle buyurmaktadır:

Sizler Yûsuf un kadınları gibisiniz!105

Allahü teâlâ, **Hazret-i Peygamber**'in hanımları onun sırrını ifşâ ettikleri zaman onlara şöyle hitâb etti:

Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne güzel! Çünkü kalpleriniz gerçekten haktan sapmıştır. (Tahrim/4)

Allah, bu hükmü Rasûlü'nün en hayırlı zevceleri hakkında vermektedir.

Kendilerini bir kadının idâre ettiği kavim felaha ermez. 106

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hanımı kendisine müracaat ettiği zaman onu şiddetle azarlayıp şöyle demiştir: 'Sen ancak evin bir kenarında bulunan bir oyuncaksın. Eğer bizim sana bir ihtiyacımız varsa ne âlâ. Eğer böyle bir durum yoksa olduğun yerde oturacaksın'.

Bütün bu zikredilen şeylerden anlaşıldı ki, kadınlarda şer ve kötü ahlâk olduğu gibi zâfiyet de vardır. Şerrin ilâcı ise, biraz siyaset ve biraz da katılıktır. Tatlı konuşmak ve şefkat göstermek de bazen zâfiyetin ilâcıdır. O halde bilgin bir doktor odur ki, hastalık nisbetinde ilâcının dozunu ayarlar. Bu bakımdan kişi önce kadının ahlâkını incelemelidir. Sonra kadının durumu neyi gerektiriyorsa, ona göre davranıp onu ıslâh etmelidir.

102) İmâm Irâkî, bu hadisin son şekildeki rivâyetine vâkıf olmadığını kaydettikten sonra, 'Altının kölesi ve gümüşün kölesi olan kaymıştır' şeklinde Buhârî'nin rivâyet ettiği bir hadisin mevcut olduğunu söylemektedir.

103) Taberânî, (Ebû Umâme'den) ; İmâm-ı Ahmed, (Amr b. As'tan)

104) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

105) Müslim ve Buhârî

106) Buhârî, (Ebû Bekre'den bir benzerini)

5. Gayret (Kıskançlık)

Gayret ve kıskançlıkta mutedil hareket etmektir. Şöyle ki; koca, felâketlerinden korkulan işlerin başlangıcında gâfil olmamakla beraber kötü zan, inat ve gizliyi araştırmakta da aşırı gitmemelidir.

Hazret-i Peygamber kadınların gizli taraflarını araştırmayı yasaklamıştır. 107

Hadîsin başka bir rivâyetinde 'kadınları meşakkat ve eziyete sokacak hareketleri yasaklamıştır' şeklinde gelmiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Tebûk'tan dönerken Medine'ye girmeden önce ashâba şöyle demiştir:

Sakın geceleyin gidip hanımlarınızın kapılarını çalmayınız. 108

Böyle demesine rağmen iki kişi **Hazret-i Peygamber**'in emrine muhalefet ederek ondan önce Medine'ye girdiler. Onların her **ikisi** de evinde nâhoş hadiselerle karşılaştılar. 109

Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer onu düzeltmek istersen onu kırarsın. Bu bakımdan onu kendi hâline bırak. Eğriliğiyle beraber ondan lezzetlenmeye bak. 110

Bu hadîs, kadının ahlâkının düzeltilmesi için çaba sarfederken ona karşı şefkatli davranmak hakkında vârid olmuştur.

Gayretin bir kısmı vardır ki, **Allahü teâlâ** ondan nefret eder. O da şek ve şüphe olmadığı halde kişinin, hanımından şüphe etmesidir. 111

Çünkü böyle bir kıskançlık Kur'ân'da bizim için yasaklanan kötü zan hükmüne girmektedir. Oysa

zannın bir kısmı günahtır.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sakın aşırı derecede karını kıskanma. Zira böyle yaptığın takdirde kendini haklı çıkarmak için ona kötülük nisbet etmek ve çamur atmak mecburiyetinde kalırsın'.

Yerinde olan gayret ise, her müslümana lâzım bir haslettir ve dinen övülmüştür.

Muhakkak ki, Allah gayrete gelir. Mü'min de gayrete gelir. Allah'ın gayreti kişinin kendisine haram kılınan bir şeyi yapması demektir. . . 112

Acaba sizler Sa'd'ın gayretinden hayret etmez misiniz? Allah'a yemin ederim, ben, Sa'd b. Ubâde'den daha gayretliyimdir. Allah da benden daha gayretlidir. 113

Allahü teâlâ gayretinden ötürü fuhşiyâtın her çeşidini, gizlisini ve açığını yasaklamıştır. Oysa Allah'tan daha çok özrü seven hiç kimse yoktur. Zaten Allah'ın özrü kabul etmeyi sevdiğindendir ki, bu kadar uyarıcı ve müjdeleyici peygamberler gönderilmiştir ve yine Allah'tan daha fazla övülmeyi seven hiç kimse yoktur ve bunun içindir ki, **Allahü teâlâ** kullarına cenneti va'detmiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Mi'rac ecesi cennette bir saray gördüm. O sarayın bahçesinde bir cariye vardı. 'Şu saray kimindir?' diye sordum. Denildi ki: 'Bu saray Ömer'indir'. Ben o saraya bakmak istedim. Fakat ey Ömer! Senin kıskançlığını hatırlayarak (vazgeçtim) . 114

Rasûlüllahın bu hadîsini işiten Ömer ağlayarak şöyle dedi: 'Sana karşı da mı kıskanırım ey **Allah'ın Rasûlü**?'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Siz hanımlarınızın çarşı ve pazarlarda erkeklerle sıkışık bir şekilde gezmelerine müsamaha mı ediyorsunuz? Kıskanmayanı Allah berbat etsin?'

Hazret-i Peygamber aynı konuda şöyle buyurmaktadır:

Gayretin (kıskanmanın) bir kısmı vardır ki, Allah onu sever. Diğer bir kısmı vardır ki, Allah ondan nefret eder. Gurur ve kibrin de bir kısmı vardır ki, Allah onu sever ve bir kısmı vardır ki, Allah ondan nefret eder. Allah'ın sevdiği gayret ve kıskanmak ise emare ve şüphe bulunduğu halde olan kıskançlıktır. Allah'ın buğzettiği gayret ise ortada şüphe olmadığı halde yapılan kıskançlıktır. Allah'ın sevdiği kibir ve gurur ise, savaş esnasında düşmanla karşı karşıya gelindiğinde kişinin kendisine güvenerek böbürlenmesidir. Allah'ın buğzettiği kibir ise bâtılda olan kibirdir. 115

Muhakkak ki ben çok kıskancım. Kıskançlıktan mahrum olan deyyustur. 116

İnsanı kıskançlıktan kurtaran yol şudur: Kişi ne hanımının yanına başka erkekleri sokmalı, ne de hanımını çarşılara bırakmalıdır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kızı Fâtıma'ya şöyle sordu:

'Kadın için en hayırlı şey nedir?' Fâtıma: 'Ne kadının erkeği, ne de erkeğin kadını görmesidir' dedi. Bu **cevap** üzere **Hazret-i Peygamber**, kızı Fâtıma'yı kucaklayarak şu ayeti okudu: ' (Bunlar) birbirinden türeyen bir nesildir'. (Âl-i İmrân/34)

Bu hareketiyle, Hazret-i Fâtıma'nın sözünü makbul bir söz olarak kabûl ettiğini ilân ediyordu. **Rasûlüllah**'ın ashâbı, hanımlar erkeklere bakmasınlar diye duvarlarındaki delik ve pencereleri tıkıyorlardı. Muaz (radıyallahü anh) hanımının pencereden baktığını gördüğünde hanımını dövdü. Bir defasında da hanımının, yarısını yemiş olduğu bir elmayı hizmetçisine verdiğini gördü ve yine onu dövdü.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Kadınları pek fazla giydirmeyiniz ki çadırlarından ayrılmasınlar'. Hazret-i Ömer, bu sözünü şu hikmete binaen söylemektedir: Kadınlar elbiseleri eski olduğu zaman çıkıp gezmeyi istemezler.

Yine Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Hanımlarınızı Hayır ve Yok kelimelerine alıştırın'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadınlara câmiye gitmeleri için izin vermiştir. Fakat günümüzde en doğrusu ihtiyar hanımlar hariç, diğer kadınları mescide göndermemektir. Bizim bu fetvamız sahâbe-i kirâm zamanında bile doğru sayılmış bir fetvâdır. Nitekim Âişe vâlidemiz (radıyallahü anh) diyor ki: 'Eğer **Allah'ın Rasûlü**, kendisinden sonra kadınların yaptıklarını bilseydi, onları evden çıkmaktan menederdi. 117

İbn Ömer **Hazret-i Peygamber**'in 'Allah'ın câriyelerini (kızlarını) Allah'ın mescidlerinden menetmeyiniz' şeklindeki sözünü naklettiği zaman kardeşlerinden biri 'Evet, Allah'a yemin ederim, biz onları Allah'ın camilerinden menedeceğiz' diye karşılık verdi. Bunun üzerine İbn Ömer bu karşılığı veren kardeşine kızarak kendisini dövdü ve dedi ki: 'Ben "**Hazret-i Peygamber** 'Kadınları camiye gitmekten menetmeyiniz' dedi" diyorum. Sen ise buna karşılık 'Evet onları menedeceğiz' diyerek ısrar ediyorsun'.

İbn Ömer'in kardeşi bu hadîse insanların bozulmuş olduğunu kesinlikle bildiğinden muhalefet etmişti. İbn Ömer'in ona karşı duyduğu kızgınlık ise, onun özür beyan etmeksizin doğrudan **Rasûlüllah**'ın hadîsine muhalefet etmesinden ileri geliyor. **Hazret-i Peygamber** de kadınlara sadece bayram günlerinde mescidlere gitmeye izin vermiştir. Buna rağmen o günlerde dahi ancak kocalarının rızasıyla çıkabilirlerdi. Şu zamanımızda da iffetli ve namuslu kadının kocası kendisine izin verirse bayram namazlarına gitmesi mübahtır. Fakat en doğrusu ve en selâmetli hareket müslüman kadın için evinde oturmaktır. En uygun hareket müslüman kadının ancak mühim bir mesele için evinden çıkmasıdır. Zira sadece herhangi bir şeyi seyretmek için veya mühim olmayan işler için müslüman bir kadının evinden çıkması mürüvvetine halel getirir. Çoğu, zaman da fesâda yol açar. Bu nedenle müslüman bir kadının evinden çıktığı zaman gözünü yabancı erkeklerden sakındırması gerekir. Biz bu sözümüzle 'kadının yüzü erkek için avret olduğu gibi erkeğin de kadın için avrettir' demiyoruz. Erkeğin yüzü kadın için, tüysüz bir gencin yüzünün bâliğ bir erkek için olduğu gibidir. Bu bakımdan sadece fitne sözkonusu ise, o vakit bâliğ kişi tüysüzün yüzüne bakamaz. Eğer fitne sözkonusu değilse böyle "bir yasak yoktur. Zira asr-ı saâdetten bu yana erkeklerin yüzü çıplaktır. Kadınlar da peçeli olarak çıkmaktadırlar. Eğer erkeklerin yüzü kadınlar için avret olsaydı, muhakkak erkeklere de 'peçeli çıkınız' ve kadınlara da 'ancak zaruret halinde evinizden çıkabilirsiniz' diye emir verilirdi.

107) Taberânî, Evsat

108) Ahmed, (İbn Ömer'den hasen bir senedle) ; Taberânî, Kebîr, (İbn-i Abbâs'tan) . Müslim ve Buhârî'de 'Kişinin geceleyin ansızın evine gelmesi yasaklanmıştır' hükmü vardır.

109) Bu hadiseyi Câbir şöyle rivâyet etmektedir: Tebuk seferinden Medine'ye döndüğümüzde sabahı beklemeksizin evlerimize kavuşmak için acele ettik. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** Yavaş olun ki geldiğimizin haberi Medine'ye gitsin de kadınlar temizlensinler' buyurdu.

110) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

111) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Hıbbân, (Câbir den)

112) Müslim ve Buhârî

113) Müslim ye Buhârî. Muğire b. Şu'be şöyle anlatır: Sa'd b. Ubâde'nin 'Eğer hanımımla beraber birisini görürsem tedkik etmeksizin onu kılıçla paramparça ederim' demesi üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Siz Sa'd'ın gayretine hayret mi ediyorsunuz? İşte ben Sa'd'dan daha gayretliyim, Allah da benden daha gayretlidir' buyurdu. Bu olay, hanımına zinâ isnad edip sonra dört şâhid getiremeyen bir kimseye hadd vurulacağını beyan eden ayet nâzil olduğu zaman cereyan etmiştir. Bkz. İthaf'us-Saâde

114) Müslim ve Buhârî. Ancak onların rivâyetinde 'ıni'rac gecesi' tabiri yoktur.

115) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Hıbbân, (Câbir'den)

116) Ebû Ömer et-Tukanî

117) Müslim ve Buhârî

6. Nafaka

Nafaka vermekte mutedil olmak gerekir. Bu bakımdan müslüman bir kişiye hanımlarına nafaka vermek hususunda cimrilik yapmak yakışmaz ve aynı zamanda israfa kaçmak da uygun değildir. Aksine normal bir şekilde hareket etmelidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Yeyin, için, israf etmeyin. (A'raf/31)

Elini boynuna bağlama. (Cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın. (İsrâ/29)

Hazret-i Peygamber de bir hadîs-i şerifinde bu hususta şöyle buyurmaktadır:

Sizin en hayırlınız ailesi için en lütufkâr olanınızdır. 118

Bir altın vardır ki, onu Allah yolunda infak ediyorsun. Diğer bir altın vardır ki, onu bir köleyi âzâd etmek için infak ediyorsun. Başka bir altın da vardır ki, onu ailene infak etmiş bulunuyorsun. İşte bu altınların ecir bakımından en büyüğü ailene infak ettiğin altındır. 119

Hazret-i Ali'nin dört zevcesi vardı ve dört günde bir, her birine bir dirhemlik et satın alırdı.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: '**Selef-i Sâlihîn** ailelerini ve ev işlerini idare etmek bakımından titizdiler. Evin eşyası ve giyim kuşam hususuna ise önem vermiyorlardı'. (Yâni nafaka hususunda çok genişlik tanıyorlar, süs hususunda ise; gayet itmalı hareket ediyorlardı) .

İbn Şîrin şöyle demiştir: 'Her cuma ailesine paluze yapmak her müslüman kişi için müstehabdır'.

Helva, her ne kadar önemli ve zarurî nafakalardan değilse de, onu tamamen terketmek, âdet

bakımından cimrilik demektir. Müslüman kişiye en uygun olan hareket, hanımına fazla yemekleri fakirlere sadaka vermesini emretmektir ve yine evde bırakıldığı takdirde bozulacak şeylerin fazlasının sadaka olarak verilmesine izin vermektir. Böyle bir hareket ise, hayır derecelerinin en az derecesidir. Kadına gereken vazife böyle hususlarda, kocasının açıkça izni yoksa bile hâlin hüküm ve karineleriyle amel etmektir. Müslüman kişiye ailesi olmaksızın güzel bir yemek yemek, uygun bir hareket değildir. Yani tek başına yeyip onlara yedirmemek çirkin kaçar ve kalplerinde kendisine karşı bir tiksinti uyandırır, onlarla muaşeret etmekten kendisini uzaklaştırır. Eğer o yemeği tek başına yemek azmindeyse hiç olmazsa gizlice ve çoluk çocuğuna sezdirmeksizin yemelidir. . . Onlara yedirmek istemediği bir yemeği yanlarında anlatmamalıdır. Kişi yediği zaman, bütün aile bireyleri sofrasına oturmalıdır.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Toplu halde yiyen bir ev halkına meleklerin ve Allah'ın salâvat-ı şerife getirdikleri bize bildirilmiştir'.

İnfak hususunda gözetilmesi vâcib olan şeylerin en önemlisi, helâlinden yedirmektir. Ailesine sarfetmek için şüpheli şeylerden kazanmamalıdır. Zira böyle bir kazancın aileye yedirilmesi bir cürümdür ve onların hiçbir zaman lehinde bir hareket değildir. Biz evlenmenin âfetlerini anlatırken bu hususta ki hadîsleri orada zikretmiştik.

118) Tirmizî

119) Tirmizî

7. Tâlim

Evlenmiş bir kimse, hayız ve ahkâmını, vâcib olan sakınma durumunu bilecek derecede öğrenmelidir. Hanımına namazın ahkâmını, hayızda kazâ olunan namazı va kazâ olunmayan ibâdet kısımlarını öğretmelidir. Zira kişi ailesini ateşten korumakla görevlendirilmiştir:

Ey îman edenler! Kendinizi ve aile halkınızı öyle bir ateşten koruyun ki. . . (Tahrim/6)

Bu bakımdan, hanımına **Ehl-i Sünnet**'in itikadını telkin etmek, onun kalbinden eğer daha önceden varsa her **bid'at**ı silmek ve eğer din hususunda ihmalkâr ise, onu Allah'ın azabından korkutmak, muhtaç olduğu hayır ve istihâze ahkâmını ona öğretmek kocanın vazifelerindendir.

İstihâze ilmi, uzun uzadıya bir ilimdir. Bu bakımdan kadınlara, hayızlı olduklarında hangi ibadetin kaza edileceğini veya edilmeyeceğini bilecek kadar hayız ilmini öğretmek gerekir. Zira kadının güneş batmadan önce bir rek'at sığdıracak bir zamanı kalmış iken hayız kanı kesilirse, kendisine o günün hem öğlesinin, hem de ikindisinin kazâsı gerekmektedir. Sabah namazından önce bir rek'at kadar bir zaman kalmış iken kadının hayız kanı kesilirse, o gecenin akşam ve yatsı namazlarını kaza etmesi gerekir. İşte bu husus, kadınların bilmesi gereken şeylerin en azıdır. Eğer koca karısının eğitimiyle ilgilenirse, o zaman hanım evinden çıkıp dinî meseleleri âlimlerden sormak için gitmemelidir. Eğer kocasının ilmi yetmiyorsa, fakat buna rağmen hanımına vekâlet ederek, gidip âlimlerden müşkilâtını soruyor ve verilen cevabı gelip karısına haber veriyorsa, böyle bir durumda da yine hanım dışarıya çıkmamalıdır. Eğer böyle bir durum yoksa, o vakit hanım müşkil meselelerini sormak için çıkıp âlimlere gidebilir ve de gitmelidir. Bu halde kocası kendisine mâni olursa günah işlemiş olur. Kadın kendisi için gereken farzları öğrendiyse, ondan sonra zikir meclisine gitmek için veya fazlasını öğrenmek için ancak kocasının

rızasıyla çıkabilir. Ne zaman ki kadın hayız veya istihâze hükümlerinden birisini ihmal ederse ve kendisine kocası da gerekeni öğretmezse, böyle bir durumda günâhkâr olduğu gibi, kocası da günahta kendisine ortak olur.

8. Taksim

Eğer kişinin birkaç tane hanımı varsa, onların arasında adâletle hareket etmesi gerekir, Onlardan birisine meyletmemelidir. Eğer sefere çıkar, birisini beraberinde götürmek isterse, aralarında kura çekmelidir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** de böyle yapardı. 120

Hanımının gecesini başkasına tahsis etmek suretiyle ona zulmederse, mutlaka o geceyi kazâ etmesi gerekir. Zira böyle geceyi kazâ etmek kendisine farz olur. Bu bakımdan böyle bir durumda kişi, hanımlar arasındaki taksimatın ahkâmını bilmeye muhtaçtır. Bunu belirtmek ise, uzun sürer.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kimin iki tane hanımı varsa; onlardan birisine meyledip diğerini ihmal ederse, (başka bir tâbirle, onların arasında adâletle hareket etmezse) kıyâmet gününde bir tarafı çarpık olduğu halde huzura gelir!121

Birden fazla hanıma sâhip olan kişiye gereken şey, verdiklerinde ve yatakta aralarında adâletle hareket etmesidir. Sevgi ve cinsî arzu ise, insanın elinde olmayan bir şeydir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız. (Nisa/129)

Yani kalbin şehvetinden ve nefsin meylinde adâlet yapmazsınız. Bu iki haslete tâbi olan cinsî münasebet de farklı olur ve bu kaçınılmazdır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hanımları arasında nafaka vermek ve odalarında geceleri yatmak hususunda kılı kırk yararcasınıa adâlet eder ve şöyle derdi:

Ey Allahım! Benim gücümün ve tâkatimin dahilinde olan hususta yapabileceğimin en sonu budur. Senin kudret elinde olan, benim gücümün haricinde bulunan şeylerde ise, benim tâkatim yoktur. 122

Rasûlüllah bununla kalbî sevgiyi kasdediyordu ve sevginin insanın elinde olmayan birşey olduğunu belirtiyordu. Âişe validemiz (radıyallahü anh) **Rasûlüllah**'ın yanında bütün kadınlardan daha sevimliydi123 ve bütün validelerimiz de bu hususu bilmekteydiler.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastayken, her gün ve her gece kaldırılıp hanımlarının odalarına götürülüyordu. Onların her birinin yanında geceliyor ve şöyle diyordu: 'Ben yarın neredeyim?' Bunun üzerine validelerimizden biri **Rasûlüllah**'ın bu sorusundan neyi kasdettiğini sezdi Ve şöyle dedi: '**Hazret-i Peygamber** Aişe'nin sırası olan günü soruyor'. Bunun üzerine diğer hanımları dediler ki:

- Biz sana izin verdik. Sen hastalığın müddetince Aişe'nin hücresinde kal. Zira her gece bir hücreye gitmen, sana ağır geliyor.

- Siz buna razı oldunuz mu?

- Evet, biz buna razı olduk.

- Öyleyse beni Aişe'nin odasına götürünüz. 124

Hanımlardan biri gecesini kumasına hibe edip, kocası da buna râzı olursa, hak kumasınındır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hanımlarının arasında taksimat yapardı. Bir ara yaşlanmış olan zevcesi Sevde binti Zem'a'yı boşamak istedi. Bunun üzerine Şevde, gecesini Âişe validemize hibe edip ve **Rasûlüllah**'ın nikâhı altında kalmak için ricada bulundu ve bunun üzerine **Rasûlüllah** kendisini boşamadı.

Bundan sonra da kendisine bir gece ayırmadı. Onun gecesini de Aişe'ye vermek üzere Âişe'ye iki, diğer zevcelerine ise, birer gece ayırıyordu. Fakat **Hazret-i Peygamber**'in adâleti tam ve mükemmel olduğu için, herhangi bir hanımıyla sırası olmadığı halde cinsî münasebette bulunduğu zaman, o gün veya o gece zulüm olmasın diye bütün hanımlarıyla aynı muameleyi yapardı. Hazret-i Âişe'den rivâyet edilen şu hadîs de bu cümledendir: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir gecede bütün zevceleriyle cinsî münasebette bulundu'. 125

Enes b. Mâlik **Hazret-i Peygamber**'in, bir günün kuşluk zamanına kadar dokuz hanımıyla cinsî münasebet kurduğunu rivâyet etmiştir. 126

120) Müslim ve Buhârî, (Hazret-i Âişe'den)

121) Sünen sahipleri ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

122) Sünen sahipleri ve İbn Hibbân, (Hazret-i Âişe'den)

123) Müslim ve Buhârî, (Amr b. el-As'dan)

124) İbn Sa'd, Tabakat, (Muhammed b. Ali b. Hüseyin'den)

125) Müslim ve Buhârî

126) İbn Adiyy, el-Kâmil

9. Nüşuz/Geçimsizlik

Eşlerin arasına bir husumet girerse ve anlaşamazlarsa, eğer bu husumet iki taraftan veya sadece kocadan gelirse kadının erkeğe gücü yetmediği için iki hakem tayin edilmesi gerekir. O hakemlerden birisi kocanın ailesinden, diğeri ise kadının ailesinden olmalıdır ki, bu iki hakem koca ile karısının arasında geçen hadiseleri tedkik etsinler. Eğer eşler barışmak isterlerse, aralarındaki anlaşmazlık noktasını bulup düzeltsinler. Böyle bir niyet olduğu takdirde **Allahü teâlâ** aralarını düzeltir. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) anlaşamayan bir çiftin arasını bulmak için bir hakem gönderdi. O hakem onların aralarını ıslah etmemişti. Bu manzara karşısında kalan Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hakemi kamçıladı ve seyyie dedi:

Allah şöyle buyurmaktadır:

Eğer karı kocanın arasının açılmasından endişeye düşerseniz bir hakem erkeğin ailesinden ve bir hakem de kadının ailesinden tayin edin. Bu hakemler gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah onların arasını bulur. (Nisa/35)

Bunun üzerine hakem seçilen kişi geri gitti. Niyetini güzelleştirdi. Eşlere şefkat gösterdi ve böylece aralarını düzeltti. Eğer geçimsizlik sadece kadından geliyorsa, o zaman erkekler kadınlar üzerinde velâyet sâhibidirler. Erkeğin onu edeplendirmesi ve cebren onu itâata zorlaması hakkıdır. Böylece kadın namazı terkettiği zaman da, erkek onu cebren namaz kılmaya zorlayabilir. Fakat erkek bu yollara başvurduğu zaman doğrudan hareket etmemelidir. Onu düzeltmek için tedricî olarak hareket etmelidir. Önce nasihat etmeli, kendisini Allah'ın azabından sakındırmalıdır. Eğer bu şekildeki nasihati fayda vermezse, yatakta ona sırtını çevirmeli veya yatağı terketmelidir. Evde beraber kaldıkları halde bir geceden üç geceye kadar onu terketmelidir. Eğer bu da fayda vermezse, onda yara ve bere izi bırakmayacak şekilde onu dövmelidir. Canını acıtmak fakat herhangi bir yerini kırmamak ve kan akıtmamalıdır. Dövdüğü zaman, yüzüne vurmamalıdır. Zira yüze vurmak yasaklanmıştır. **Hazret-i Peygamber**'e 'Kadının erkek üzerindeki hakkı nedir?' diye sorulduğunda şöyle **cevap** vermiştir:

Yediği zaman ona yedirmek, giydiği zaman da ona giydirmek, yüzüne karşı kendisine küfretmemek. Kendisine ancak yarabere açmayacak bir şekilde vurmak. Kendisini, sadece yatakta muhalefet ettiğinden dolayı terketmek. 127

Erkek, hanımına kızabilir. Dinî emirlerin herhangi birinde kendisine muhalefet ettiğinden dolayı, on gün, yirmi gün veya bir aya kadar kendisini terkedebilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) zevcesi Cahş'ın kızı Zeyneb validemize bir hediye gönderip, Zeyneb hediyesini geri çevirdiğinde **Rasûlüllah**'ın hücresinde bulunduğu diğer bir zevcesi, **Rasûlüllah**'a şöyle dedi: "Zeyneb senin hediyeni kabul etmediğinden ötürü, seni zelîl edip küçülttü'. Bunun üzerine **Rasûlüllah** zevcelerine hitâben şöyle dedi:

Sizin beni küçültmeniz Allah'ın tahkir ve küçültmesinden ehvendir.

Bu sözünü söyledikten sonra bütün hanımlarından bir ay ayrı kaldı. Kızgınlığı geçtikten sonra onlara geri döndü. 128

125) Müslim ve Buhârî

126) İbn Adiyy, el-Kâmil

127) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce

128) İbn Cevzî, el-Vefak, (senedsiz olarak) . Müslim ve Buhârî de, **Hazret-i Peygamber**'in hanımlarına kızdığı için bir ay odalarına girmeyeceğine dair yemin ettiğini Hazret-i Ömer'den naklederler.

10. Vika

Eşler arasındaki ilişkiye besmele ile başlanması müstehâbdır. Temastan önce İhlâs suresini okuyup Allahu Ekber deyip Lâ ilâhe illâllah dedikten sonra şu duâyı okumalıdır:

Büyük ve yüce olan Allah'ın ismiyle başlarım. Ey Allahım! Eğer zürriyetimden bir çocuk çıkmasını takdir etmişsen, onu tertemiz bir evlat kıl!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hususta ümmetine şöyle tavsiyede bulunmaktadır:

Biriniz ehliyle cinsî münasebette bulunmak istediği zaman 'Ey Allahım! Beni **şeytan**dan uzaklaştır veya bana rızık olarak vereceğinden **şeytan**ı uzaklaştır' derse bu temastan eşlerin arasından bir çocuk doğarsa, **şeytan** o çocuğa tasallut edemez. 129 Meninin akması yaklaştığı zaman, içinden dudaklarını kıpırdatmaksızın şu ayeti okumalıdır: 'Hamd o Allah'a mahsustur ki, sudan bir beşer yarattı. . . '

Âlimlerden biri, cinsî münasebette bulunmak istediği zaman (gayr-i İhtiyârî olarak) evdekilere işittirecek derecede sesini yükseltip tekbir getirirdi.

Cinsî münasebette bulunmak isteyen kıbleden yüzünü çevirmeli, kıbleye hürmet için, cima anında kıbleyi karşısına almamalıdır. Cima ânında gerek kendini ve gerek hanımını bir örtü ile örtmelidir. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) üzerini örter ve sesini alçaltırdı ve eşine de sükûnet tavsiye ederdi. 130

Sizlerden herhangi biriniz eşiyle cima ettiği zaman sakın merkepler gibi soyunmasınlar. 131

Cimadan önce ince ve hassas konuşmalar yapmalı, hanımı öpmelidir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sakın sizden herhangi biriniz hayvanın eşinin üzerine atladığı gibi eşine yaklaşmasın. Aralarında elçi olsun. Denildi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Elçi nedir?' Şöyle buyurdu: 'Öpmek ve konuşmaktır'. 132

Üç şey vardır ki, bunlar kişinin acizliğinden kaynaklanır: a) Tanıması gereken biriyle bir araya gelip onun ismini ve soyunu öğrenmeden ondan ayrılmak, b) Biri kendisine ikrâm ettiği halde ikrâmını geri çevirmek, c) Kişi, câriyesine veya zevcesine yaklaşıp onunla konuşmadan, onunla sevişmeden önce onunla cinsî münâsebet kurup onun ihtiyacını düşünmemek. 133

Ayın üç gecesinde kişi için cinsî münâsebette bulunmak mekruhtur:

a) Ayın **birinci** gecesi,

b) Ayın sonuncu gecesi,

c) Ayın ortanca gecesi.

Deniliyor ki, bu gecelerde yapılan cinsî münâsebette **şeytan** hazır bulunur. Yine deniliyor ki, bu gecelerde **şeytan**lar cinsî münasebette bulunurlar. Bu gecelerde cinsî münâsebette bulunmanın mekruh olması Hazret-i Ali'den, Muaviye'den ve Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet edilmiştir:

(Cuma günü) yıkanan ve ailesini yıkatan kişiye Allah rahmet etsin!

Bu hadîs-i şerifin te'villerinden birini (cuma günü cinsî münasebette bulunmak ve dolayısıyla zevcesini de yıkanmaya mecbur etmek) yerine getirmek için âlimlerden bir kısmı, Cuma gününde ve gecesinde cinsî münasebette bulunmayı müstehab görmektedir. Kişi cinsî münasebette bulunup zevklendiği zaman, hanımının da zevklenmesine fırsat vermesi gerekir ki, o hanımından zevk aldığı gibi, hanımı da ondan zevk almış olsun. Zîra kadının menisi çok zaman erkeğin menisinden daha sonra gelmektedir. Bu bakımdan kadının şehvetini tahrik edip, daha şehveti tamam olmadan ondan uzaklaşmak, ona bir nev'i eziyettir. Eşler arasındaki meninin akışından meydana gelen ihtilâf eğer kocanın menisi daha önce akıyorsa buğz ve ayrılığa sebep olur. Karı kocanın **ikisi**nin menisi birden

akarsa bu durum zevceye daha lezzetli gelir. Böyle olması için erkeğin çaba sarfetmesi gerekir. O anda kişi eşiyle değil, kendi nefsiyle meşgul olmalıdır. Zira kadın çok zaman utanarak bu derdini açmaktan kaçar.

Karısıyla dört gecede bir cinsî münâsebette bulunması uygundur ve böyle yapmak daha âdil bir şekildir. Zira müslüman bir erkeğe helâl olan kadınların sayısı dörttür. Bundan daha fazla geciktirebilir. Evet, (kendi nefsini veya) zevcesinin nefsini zinadan korumak bakımından gerektiği anda bu müddeti çoğaltıp veya azaltabilir. Çünkü kadının bu hususta korunması kocasına farzdır. Her ne kadar zorluluğundan ötürü cinsî münasebette bulunmak kocadan şer'an istenilmese de. . . (Bu bakımdan kocanın vazifesi geceleyin hanımının yanında uyumaktır. Hanıma düşende gece gündüz nefsini kocasından menetmemektir. Oruçlu olsa bile. (Zira ancak kocanın izniyle nafile orucu tutabilir) .

Kadın hayızlı iken onunla cinsî münasebette bulunmamalıdır. Hayız kanı kesildikten sonra da yıkanmadan önce (Şâfiî mezhebine göre) cinsî münasebette bulunmak yasaktır. Hayızlı iken cinsî münasebetin harâm olduğu Kur'ân nassıyla sâbittir.

Denildi ki, kadın hayızlı iken yapılan temaslardan ötürü çocukta cüzzam hastalığı olur. Kişi hayızlı hanımının bütün bedeniyle oynayabilir. Mûtad yolun dışında hanımı ile temasta bulunamaz. Zira hayızlı bir kadının cinsî münâsebeti eziyet verici olduğu için haram kılınmıştır. Hanımın mûtad yolundan başka yollarında ise eziyet daimî bir şekilde mevcuttur. Bu bakımdan böyle bir yoldan münâsebette bulunmak, hayızlı bir hanımla münâsebette bulunmaktan daha şiddetli bir şekilde haramdır.

'Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza nasıl isterseniz öyle varın' (Bakara/223) ayeti İstediğiniz vakitte tarlanıza gelebilirsiniz' mânâsını da ihtiva eder. (İstediğiniz yoldan oraya varınız mânâsını ifade etmez) .

Hayızlı hanımın eliyle istimna edilebilir. Cinsî münâsebet hariç, elbisesinin altında istediği şekilde bedeninin her tarafından yararlanabilir. 134 Hayız halinde kadının kemer bağlama yerinden dizlerinin üstüne kadar uzanan küçük bir izar bağlaması uygundur. Böyle yapmak edeptendir. Kişi hayızlı bulunan hanımıyla beraber yemek yiyebilir. Onunla beraber aynı yatakta yatmak ve oynaşmakta kişi için bir sakınca yoktur. Hayızlı olduğundan ötürü ondan cinsî münasebet hariç sakınması gerekmez.

Eğer kişi **ikinci** bir defa helâliyle cinsî münâsebette bulunmak istiyorsa, temastan önce tenasül uzvunu yıkamalıdır. Eğer kişi ihtilâm olmuşsa uyandıktan sonra tenâsül organını yıkamadan önce veya küçük su dökmeden önce cima etmemelidir,

Taharetsiz uyanmamak için, gecenin başlangıcında cima mekruhtur. Eğer cünüb iken uyumak veya yemek istiyorsa, namaz için abdest aldığı gibi abdest almalıdır. Çünkü böyle yapmak sünnettir. İbn Ömer şöyle diyor:

Hazret-i Peygamber'e 'Herhangi birimiz cünüp olduğu hâlde uyuyabilir mi?' diye sordum. 'Evet, abdest alıp uyuyabilir' buyurdu. 135

Fakat bu hususta ruhsat bildiren bir haber vardır. Zira Aişe validemiz (radıyallahü anh) **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hiç suya dokunmadan cünüp olarak uyuduğunu rivâyet etmektedir. 136

Kişi yatağına yatmadan önce yatağının yüzünü eliyle süpürmeli veya yatağı silkmelidir. Çünkü yataktan ayrıldıktan sonra ne olduğundan habersizdir. 137

Cünüp iken traş olmak, tırnak kesmek, kasıkları traş etmek veya kan aldırmak veya bedenin herhangi bir parçasını koparıp atmak uygun değildir. Zira bütün bu parçalar âhirette bedene geri döneceklerdir. Eğer bedenden cünüp olarak ayrılmışlarsa, cünüp olarak döneceklerdir.

Deniliyor ki, cünüp iken kesilen her kıl, kıyâmet gününde 'Neden beni cünüp iken kestin?' diye adamın yakasına yapışır ve dâvacı olur.

Cimanın edeplerinden birisi de azil yapmamaktır. Tohumun tarlası olan (zevcenin) rahminden başka, menisini herhangi bir yere akıtmamalıdır.

Hiçbir nefis yoktur ki, **Allahü teâlâ** onun yaratılışını takdir etmiş olsun da o olmasın,138

İşte **Hazret-i Peygamber**'in azil için söylediği budur. Eğer azil yaparsa (bilsin ki) âlimler azlin mübâh veya mekruh olması hususunda dört görüştedirler.

a) Bir grup âlim; mutlak ve her durumda azil mübahtır, demiştir.

b) Bir grup da; mutlaka haramdır, demişlerdir.

c) Başka bir grup da; eğer kadının da rızasıyla olursa helâldir, eğer kadının rızası yoksa helâl değildir, demiştir. Sanki bu son grup, azil yapmayı değil, kadına eziyet etmeyi haram kılmaktadır.

d) Bir kısım âlimler de; câriyede azil yapmak mübahtır, fakat hür hanımlarda azil yapmak mübah değildir, demişlerdir. Bize göre en doğru fetva, azlin mübah olmasıdır.

Kerâhiyet'e139 gelince, şu üç mânâya gelmektedir: a) Tahrîmen kerâhiyet, b) Tenzîhen kerâhiyet, c) Faziletin terki mânâsına gelen kerâhiyet.

Bu bakımdan 'azil yapmak mekruhtur'140 diyenler **üçüncü** mânâ ile mekruh olduğunu söylemek istiyorlar. Yani azil yapmakta faziletin terkedilmesi vardır. Nitekim camide oturan bir kimse için 'Şu adam boş oturup zikir veya namazla meşgul olmazsa oturması mekruhtur' ve 'Mekke'de oturan bir kimse, her sene haccetmezse kerâhet işlemiştir' denir. Bu kerâhetten gaye; evlâ ve faziletliyi terketmek demektir. Azil meselesinde de bu şekildeki kerâhet sabittir. Çünkü biz daha önce evlat edinmekteki faziletten bahsetmiştik.

Kişi zevcesiyle cinsî münasebette bulunduğunda, onun bu temasından kendisine erkek ve Allah yolunda çarpışıp şehid düşen her evladın ecri yazılır,

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu nasıl olur?

- Sen mi onu yarattın? Sen mi onu hidâyet ettin? Onun dirilmesi ve ölmesi de sana mı aittir?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Onu yaratan, hidâyet eden, dirilten ve öldüren Allah'tır.

Böylece **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) o hükmü ikrar ettirdi.

Bu hükmünü şu sırra binâen söylemiştir: Eğer bu kişiye hadîste vasfı geçen evlat gibi, bir evlat verilirse, böyle bir evladın doğumuna sebep olduğu için sevap kazanır. Oysa böyle bir evladın esas

yaratanı, dirilteni ve cihada gitme kuvvet ve kudretini kendisine vereni **Allahü teâlâ**'dır. Babaya düşen vazife ki varolmasında sebep olmaktır cinsî münasebette bulunmaktır. Cinsî münasebette bulunmak da ancak meniyi anne rahmine akıttığı takdirde gerçekleşmiş olur. Biz azil yapmanın, kerâhet-i tahrîmiyye veya tenzihiyye olmadığını, ancak şu illetten ötürü söyledik: Yasağın (nehyin) isbatı ancak nass veya nass ile bildirilen başka bir şeyin üzerine kıyas etmekle mümkündür. Oysa azlin mekruh olması için herhangi bir nass olmadığı gibi, kerâheti hakkında kıyas edebileceğimiz bir asıl da mevcut değildir. Aksine burada azlin mübah olduğuna dair kıyas yapılacak bir asıl vardır. O da evlenmeyi esasından terketmek veya evlendikten sonra cimâı terketmek veya cinsî münasebette bulunduğu halde meniyi akıtmayı terketmektir. Bunların herhangi birini terketmek, en faziletli olanı terketmek demektir. Herhangi bir yasağı işlemek değildir. Bunlarla azl arasında hiçbir fark yoktur. Zira çocuk, ancak meninin rahme düşmesiyle oluşur. Meninin rahme düşmesinin de dört sebebi vardır:

1. Evlenmek.
2. Cinsî münâsebette bulunmak.
3. Cinsî münasebette bulunduktan sonra meninin akmasına kadar sabretmek.
4. Meni aktıktan sonra rahme varsın diye duraklamak.

Bu sebeplerin bir kısmı çocuk yapımına diğerinden daha yakındır. Meselâ dördüncüden kaçınmak, **üçüncü**den kaçınmak gibidir. Böylece **üçüncüsü**, **ikincisi** gibi ve **ikincisi** de **birincisi** gibidir.

Azil yapmak, âzaları daha belirmeyen çocuğu düşürmek veya olduktan sonra çocuğu öldürmek gibi değildir. Zira çocuğun oluştuktan sonra düşürülmesi veya olduktan sonra öldürülmesi, var olan bir varlığa saldırıp yok etmek demektir.

Var olmuş çocuğun dört mertebesi vardır. Varlık mertebelerinin ilki, meninin rahme akıp, hayatı kabul etmeye hazırlanmak için kadının suyu ile karışmasıdır. İşte bu şekilde kadının suyu ile karışmış bir meniyi yok etmek cinayettir. **İkinci** mertebesi, eğer bu meni, kan pıhtısı veya et parçası olursa onu ifsâd etmek, birinciyi ifsâd etmekten daha da korkunç bir cinâyet olur. **Üçüncü** mertebe, çocuğa ruh üfürülür ve âzaları belirirse, cinâyet daha da korkunçlaşır. **Dördüncü** mertebesi ve cinâyetin en ağırı ise, çocuğun annesinden diri olarak doğduktan sonra hayatına son vermektir.

Bizim 'Varlık sebebinin başlangıcı, meninin rahme akıtılmasıdır, erkek uzvundan çıkması değildir' dememizin sebebi şudur; çocuk sadece erkeğin menisinden yaratılmaz, iki eşin menilerinin karışmasından meydana gelir; ya erkek ile kadının suyundan veya erkeğin suyu ile kadının hayız kanından meydana gelir. 141 Hekimlerden bazıları 'döl yatağındaki et parçası Allah'ın takdiri ile hayız kanından yaratılır' demiştir. Kan pıhtısında kanın yeri, yoğurt içindeki sütün yeri gibidir. Erkeğin menisi ise, o kanın katılaşması için, mayanın süt için şart olması gibi şarttır. Zira yoğurt ancak maya ile meydana gelebilir. Durum ne olursa olsun kadının suyu (menisi) çocuğun oluşumunda şarttır. Bu bakımdan eşlerin suları (menileri) akidlerdeki icab ve kabulün yerine geçer. Bu bakımdan kim önce akde evet deyip sonra karşı tarafın kabullenmesi olmadan önce cayarsa, akdi feshettiğinden ötürü suçlu sayılmaz. Ne zaman icab ile kabul, yani verdim ile aldım sözü bir araya gelirse, ondan sonra caymak yapılmış bir akdi feshetmek demek olur. Erkeğin bel kemiklerinde bulunan meni, tek başına çocuğu

yapmadığı gibi, erkeğin tenâsül uzvundan çıktıktan sonra kadının suyu veya kanı ile karışmadıkça çocuk olmaz. İşte en açık kıyas budur.

İtiraz: Meniyi dışarıya akıtmak çocuğun olmasını bertaraf etmek hususunda mekruh sayılmasa dahi, insanı böyle yapmaya sevkeden niyetinden ötürü mekruh olması, uzak sayılmayan bir ihtimaldir. Zira insanı azil yapmaya sevkeden niyet, bozuk bir niyettir. Böyle bir niyette şirkin şâibelerinden bir koku vardır.

Cevap: İnsanı azil yapmaya sevkeden niyetler beş tanedir:

Birincisi, câriyeler hususunda yapılan niyettir. Cariyesi gebe kalmak suretiyle azâd edilmeye hak kazanıp, mülkünden çıkmasın, mülkünü elinden çıkarıcı sebepler ortadan kalksın diye azil yapar. Bu şekildeki azil ise, şer'an yasaklanmış bir azil değildir.

İkincisi, kadının gençlik ve güzelliğini korumak için azil yapmaktır. Böyle bir niyetle yapılan azil de yasaklanmış değildir.

Üçüncüsü, çocuklarının çokluğu sebebiyle sıkıntının çokluğundan, geçim zorluğundan ve gayr-ı meşrû yerlere başvurmaktan kaçınmak niyetidir. Böyle bir niyetle yapılan azil de yasak değildir. Zira zorluğun ve çalışmanın azlığı, dinin yardımcısı olur. Gerçi asıl kemâl, Allah'ın teminâtına güvenip ona tevekkül etmektir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkı sadece Allah'a aittir. (Hud/6)

Şüphe yoktur ki, azil yapmakta kemâlin zirvesinden düşüş olduğu gibi, en faziletli olanı terketmek de sözkonusudur. Fakat görünüşte tevekküle aykırı olan, malı koruyup biriktirmek, tevekküle zıt olmakla beraber yasak bir şeydir diyemeyiz.

Dördüncüsü, kız çocuğunun ar getireceği düşüncesiyle yapılan azildir. Kız çocukları kendilerine bir ayıp olur diye öldürmek cahiliyye Arabının âdeti olduğu gibi, kız çocuklarının başkasıyla evlenmelerinde bir rezâletin olduğuna inandığı için azil yaparsa, bu niyeti bozuk bir niyettir. Eğer bu niyetten ötürü evlenmenin esasını veya cinsî münâsebetin esasını terkederse günahkâr olur. Yani evlenmeyi veya cinsî münâsebeti terketmekten ötürü değil, bu niyetinden dolayı günahkâr olur. Böylece bu niyetle yapılan azilde de sorumluluk vardır, **Hazret-i Peygamber**'in sünnet-i seniyyesinde ar ve ayıbın olduğuna inanmaktan doğan tehlike ise, daha şiddetlidir. 142 Böyle bir kişi, kendisini erkeklere benzetmek istediği için üstüne erkek çıkacak diye evlenmeyi terkeden bir kadına benzer.

Beşincisi, temizliğe aşırı derecede düşkün olan bazı kadınlarda olduğu gibi, çocuk doğurmaktan, hayız ve nifastan kaçındıkları için çocuk istememeleridir. Hatta evlenmekten bile kaçınmalarıdır. Bu hâricî mezhebine mensup kadınların âdetidir. Onlar temizliğe çok önem verirler. Hayız halinde oruç tutar. Hatta hayız günlerinde geçen namazlarını bile kazâ ederler. Helâya bile soyunarak girerler. Onların yaptıkları sünnet-i seniyye'ye aykırı bir **bid'at**tir. Bu niyet de bozuktur. Haricî kadınlarından birisi Âişe vâlidemiz (radıyallahü anh) Basra'ya geldiği zaman, Âişe'nin huzuruna girmek için izin istemiş, ancak Âişe validemiz ona izin vermemiştir. Bunların da çocuk doğurmamaları değil, bu niyet ve tutumları bozuktur.

Çocukların nafakasından korkarak evlenmeyi terkeden bizden değildir. (**Hazret-i Peygamber** bu

sözünü üç defa tekrar etmiştir) . 143

Şayet bu hadîsi öne sürerek itiraz edecek olursan, derim ki: Azil yapmak, evlenmeyi terketmek gibidir. Fakat **Rasûlüllah**'ın 'Bizden değildir' demesi, şu mânâya gelir: 'Sünnetimiz ve yolumuz üzerinde bize uymuş değildir'; zira sünnetin en faziletlisi evlenip çocuk edinmektir.

Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) azil hakkında 'Azil, çocuğu diri diri gömmektir' dediğini ve 'Diri olarak (toprağa) gömülen kıza hangi günahla öldürüldüğü sorulduğu zaman' (Tekvir/8) 144 ayetini okuduğunu söyleyecek olursan ki bu hadîs sahih'de vardır **cevap** olarak deriz ki: Bu hadîs gibi, azlin mübah olduğuna işaret eden birçok sahih hadîs de vardır. **Hazret-i Peygamber**'in 'çocuğunu diri gömmektir' sözü ise 'gizli şirktir' sözü gibidir. Bu ise, haram olmasını değil, mekruh olmasını icabettirir.

İtiraz: İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) azlin, çocuğu öldürmenin bir şekli olduğunu söylemiştir. Zira azil yapmakla doğumu önlenen, küçücük iken öldürülen bir yavru gibidir.

Cevap: İbn-i Abbâs bu kıyasıyla varlığın önlenmesini, varlığın doğduktan sonra öldürülmesi hususuna kıyas etmiştir. Bu kıyas ise, zayıf bir kıyastır. Zayıf olduğundan ötürü Hazret-i Ali (radıyallahü anh) İbn-i Abbâs'ın bu şekilde kıyas yaptığını duyduğu zaman, onun bu kıyasının yerinde bir kıyas olmadığını söyleyerek şöyle demiştir: 'Ancak meni yedi tür değişimden geçtikten sonra zâyi edilirse, öldürülen çocuk hükmüne geçer'. Hemen bu sözün akabinde yaradılışın geçirdiği devirler hakkında vârid olan şu ayeti celîleyi okudu:

Biz insanı muhakkak ki, çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem'in neslini sağlam bir yerde (rahimde) bir nutfe (az bir su) yaptık. Sonra o nutfeyi kan pıhtısı hâline getirdik. Ondan sonra kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler haline getirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratılış (ruh) verdik. (Mü'minûn/12-14)

Daha sonra Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şu ayeti de okudu:

Diri olarak (toprağa) gömülen kıza hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman. . . (Tekvir/8)

Azil meselesinde itibar edilmesi gereken delilleri ve kıyas yolunda ileri sürdüğümüz delilleri güzelce tedkik ettiğin zaman, Hazret-i Ali ile İbn-i Abbâs'ın mânâlara dalmak ve ilimleri idrâk etmek hususundaki derecelerinin arasındaki farklılık güneş gibi açık bir şekilde görünür.

Nasıl hak, Hazret-i Ali'nin tarafında olmasın ki, Müslim ve Buhârî'de ittifakla Câbir'den şu hüküm rivâyet edilmektedir: 'Bizler **Hazret-i Peygamber**'in zamanında Kur'ân indiği halde azil yapıyorduk'. Başka bir tabir ile, 'Biz azil yapıyorduk, bizim böyle yaptığımız **Hazret-i Peygamber**'in kulağına gittiği halde bizi bu hareketimizden menetmedi'. 145

Sahih'de Câbir'den şu hüküm de rivâyet edilmektedir: Adamın biri **Hazret-i Peygamber**'e gelerek şöyle dedi:

- Benim bir câriyem var. Aynı zamanda o câriye hurmalıkta da bizim hizmetimizi görür ve sâkilik yapar. Ben ise arada sırada onunla buluşurum. Fakat onun gebe kalmasını istemiyorum.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** verdi:

İstersen azil yap. Fakat muhakkak ki, Allah tarafından ona ne takdir edilmiş ise ona gelecektir.

Bundan sonra uzun bir zaman adamcağız **Rasûlüllah**'yanına gelmedi. Sonra bir gün çıkageldi ve dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bizim câriye gebe kaldı'. Bunun üzerine **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ben kendisi için takdir edilen olacaktır dedim ya' buyurdu. Bütün bu hükümler, Sahîh-i Müslim ile Sahih-i Buharî'de yer almatadır. 146

129) Müslim ve Buhârî

130) Ümmü Seleme'den, (zayıf bir senedle)

131) İbn Hâce, (Utbe b. Abd'den zayıf bir senedle)

132) Deylemî, (Enes'ten) . Hadîs münker'dir.

133) Deylemî

134) Bu fetva Muhammed b. Hasan'ın fetvasıdır. Bu zata göre, kadının tenasül uzvu hariç, kocası bedeninin diğer kısımlarını elleyebilir. Çünkü Hak Teâlâ 'hayız yerinden uzaklaşınız' buyurur. Hayız yeri ise, tenasül uzvu'dur. Hadîs-i şerifte 'Hayız hali olduğunda -cima hariç- istediğinizi yapabilirsiniz' (Müslim) buyurulmuştur. Hanefîlerden Tahavî, Mâlikîlerden Asbağ da bu fetvayı desteklemişlerdir. Fakat Gazalî'nin burada söylediği Şafii mezhebine göre verilmiş bir fetva değildir, kendisinin görüşü olabilir. Bkz. İthaf" us-Saade

135) Müslim ve Buhârî

136) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce

137) Ebû Hüreyre'den

138) Müslim ve Buhârî

139) Hususi bir yasaklama ile terk etmeyi gerektiren bir hitaptır. Mutlak terketme kesinlikle kastolunmamaktadır. Çünkü böyle oldu mu haram olur.

140) İmâm Irâkî bu hadîsin aslına rastlamadığını söylemektedir. Fakat Ebû

Zer hadisinin aslı vardır. İbn Hıbbân Sahih adlı eserinde azlin haram olduğuna bu hadîsle delil getirmiştir.

141) Bu görüş, devamından da anlaşıldığı gibi eski hekimlerin görüşüdür.

142) Evlenme, Resûlüllah'ın sünnet-i seniyyesidir. Eğer kişi kızının evlenmesinde ayıp olduğuna inanırsa sünnette de ayıbın olduğuna inanmış olur ki bu bir felâkettir,

143) Daha önce geçmişti.

144) Müslim, (Vehb'in kızı Cüzzame'den)

145) İmâm Gazâlî'nin belirttiği gibi hadîs, Müslim ve Buhârî tarafından rivâyet edilmiştir. 'Bizi azletmekten menetmedi'ibaresi ise, sadece Müslim'de vardır.

146) Son kısım sadece Müslim'de vardır.

12.6

Vilâdet

Doğumun âdâbı beş tanedir:

1. Erkek çocuk doğduğu zaman, fazla sevinip, kız çocuğun doğumuyla üzülmemelidir. Zira bir baba olarak hayrın hangisinde olduğunu bilmek mümkün değildir. Nice erkek çocuk sahibi vardır ki, oğlunun kız olmasını temenni etmektedir. Belki kızların ebeveyne sağladığı rahatlık, erkek çocuklarının sağladığı rahattan daha fazladır. Kız çocuğunu yetiştirmekle elde edilen sevap daha boldur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi bir müslümanın bir kızı varsa, o kızına İslâm terbiyesini vermiş ve terbiyesini de gereği gibi yapmışsa, ona yedirip ve yemeğini helâlinden vermişse ve Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetlerden o kızcağıza ihsanda bulunmuşsa, o kız, babasını ateşten korumak hususunda bir teminat ve cennete girmesini kolaylaştıran bir vesiledir. 147

İbn-i Abbâs da **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etmiştir:

Hiçbir (müslüman) fert yoktur ki, iki kız evlada sahip olup onlar onun yanında bulunduğu müddet zarfında onlara iyilik yapıp (din ve dünyalarını tâmir edip) ihsanda bulunsun da o kızlar da onu cennete sokmaya vesile olmasın. 148

Enes, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet eder:

Kimin iki kızı veya iki kız kardeşi olursa, o da bunlara yanında oldukları müddetçe ihsanda bulunursa, benim ile o kimse cennette (parmaklarını işaret ederek) bunların **ikisi** gibi oluruz. 149

Herhangi bir kimse ki, müslümanların pazarlarından birisine çıkıp oradan (yiyecek veya giyecekten) birşey satın alıp evine götürüp erkek çocuklarına değil, özellikle kız çocuklarına verirse, böyle bir kimseye **Allahü teâlâ** (şefkat ile) bakar. **Allahü teâlâ** kime şefkat ile bakarsa onu artık azaba düçar etmez. 150

Kim çarşıdan güzel ve yeni birşey alıp çoluk çocuğuna götürürse, sanki onlara bir sadakayı sırtlamış götürmektedir. Tâ ki onu onların arasına bırakıncaya kadar (bu durum devam eder) . Getirdiğinde erkek çocuklarından önce kız çocuklarına vermelidir. Zira bir kız çocuğunu sevindiren bir kimse, sanki Allah korkusundan ağlamıştır. Allah korkusundan ağlayan bir kimsenin bedenini Allah ateşe haram kılar. 151

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kimin üç kızı veya kızkardeşi olup, onların şiddet ve zahmetlerine karşı tahammül gösterirse, **Allahü teâlâ**, o kulunu, onlara gösterdiği merhametten ötürü, cennetine dahil eder.

- Ey Allah'ın Rasülü! İki tane olursa durum nasıldır?

- İki tane olursa da durum böyledir.

- Ya bir tane ise nasıldır?

- Bir tane de aynı fazileti elde ettirir.

2. Doğumun **ikinci** edebi: Doğan çocuğun kulağına ezan okumaktır. Rafı, babasından şöyle rivâyet eder: '**Allah'ın Rasûlü**'nü gördüm ki,Hazret-i Fâtıma (radıyallahü anh) , oğlu Hasan'ı doğurduğu zaman,

Hasan'ın kulağına ezan okudu',152

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hangi müslümanın bir çocuğu doğarsa, çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okursa, o çocuktan ümmü sibyan hastalığı uzaklaşır. 153

Çocuğun ilk konuşacağı zaman, herşeyden önce ona 'Lâ ilâhe illâllah'ı telkin etmek müstehabdır ki ilk konuşması bu olsun. 154

Doğumun **yedinci** gününde sünnet edilmesi hususunda bir hadîs varid olmuştur. 155

3. **Üçüncü** edep, çocuğuna güzel bir isim vermektir. Zira çocuğa güzel bir isim vermek çocuğun babası üzerindeki bir hakkıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Çocuklarınıza isim verdiğiniz zaman, kulluk mânâsını ifade eden isimleri veriniz. 156

Allah nezdinde isimlerin en sevimlisi, Abdullah ve Abdurrahman'dır. 157

(Çünkü Kur'ân'da Abd kelimesi bu iki isimden başkasına izafe edilmiş değildir) .

Çocuklarınızı benim ismimle isimlendiriniz. Fakat benim künyemi kimseye vermeyiniz. 158

Âlimler şöyle demişlerdir: **Rasûlüllah**'ın künyesiyle künyelenmek ancak onun hayatında yasaktı. Çünkü o asırda **Hazret-i Peygamber** 'Ey Ebû'l-Kasım!' diye çağırılırdı. Şimdi ise, herhangi bir müslümana 'Ebû'l-Kasım' künyesini vermekte bir sakınca yoktur. Evet, yalnız **Hazret-i Peygamber**'in hem ismini ve hem de künyesini birden almak doğru olmaz.

Çünkü **Rasûlüllah** şöyle buyurmuştur:

Benim ismimle künyemi bir araya getirmeyiniz. 159

Denildi ki, bu son hadîsin hükmü de **Rasûlüllah**'ın hayatta olduğu zamana aittir. O zaman, adamın birisine Ebû İsâ künyesi verilmişti. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'muhakkak ki, İsâ'nın babası yoktur. 160

Bu bakımdan Ebû İsâ ile herhangi bir kimseyi künyelendirmek mekruhtur. Düşük çocuğa, isim vermek gerekir.

Abdurrahman b. Yezid b. Muaviye dedi ki: "Düşük çocuğun kıyâmet gününde babasının arkasında koşup 'Beni dünyada iken zâyi ettin. Beni isimsiz bıraktın' diye bağıracağını bildiren bir hadîs-i şerifi işitmiştim".

Bunun üzerine Ömer b. Abdülâziz, Abdurrahman'a dedi ki:

- Kişi düşen çocuğa nasıl isim verecek? Oysa onun erkek veya kız olduğunu bilmemektedir.

- Bazı isimler vardır ki, iki sınıfa da verilir. Hamza, Ammâra, Talha ve Utbe gibi.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Sizler kıyâmet gününde özel isimleriniz ve ecdadınızın isimleriyle çağrılacaksınız. O halde isimlerinizi güzelleştiriniz. 161

Herhangi bir müslümanın mânâsı güzel olmayan ismi varsa, o ismi değiştirmek onun için müstehabdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , el-As'ın ismini Abdullah ile değiştirdi. (Ümmü Seleme vâlidemizin kızı) Zeyneb 'in ismi (temizleyici mânâsına gelen) Berre idi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'O kendi nefsini temizler' dedi ve ismini Zeyneb ile değiştirdi. 162

Böylece Eflâk, Yesar, Nâfi ve Bereket isimleriyle isimlenmek hususunda yasak vardır. Çünkü 'Bereket orada mı?' denir ve 'hayır' cevabı verilir.

4. Doğum edeplerinin **dördüncüsü**; erkek çocuğu için iki "koyunu akika kurbanı olarak kesmektir. Kız çocuğunun akika kurbanı ise bir koyundur. Fakat erkek çocuğu için de kız için olduğu gibi bir koyun kurban edilirse, herhangi bir sakınca yoktur. Âişe vâlidemiz (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in erkek çocuk için iki koyun, kız çocuğu için de bir koyunu 'akika' kurbanı olarak kesmeyi tavsiye ettiğini rivâyet etmektedir. 163

Yine rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Hasan'ın akika kurbanı olarak bir koyun kesmiştir. Rasülullah'ın böyle yapması bir koyun kesmenin de yeterli olduğuna işaret eder. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Çocukla beraber akikası vardır. Bu bakımdan onun için kan akıtınız ve ondan eziyetleri uzaklaştırınız. 164

Çocuğun kesilen tüylerinin ağırlığı kadar altın veya gümüş tartıp sadaka olarak vermek Sünnet-i seniyye 'dendir.

Bu hususta bir haber gelmiştir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Hüseyin'in doğumunun **yedinci** gününde Hazret-i Fâtıma'ya emretti: 'Onun saçını kes ve karşılığında gümüş tart, sadaka ver'. Âişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Akika olarak kesilen hayvanın kemikleri kırılmamalıdır'.

5. Doğum edeplerinin **beşincisi**; çocuğu ilk olarak bir parça helva veya bir hurma ile gıdalandırmaktır.

Nitekim Hazret-i Ebû Bekir Sıddık'ın kızı Hazret-i Esmâ'dan şöyle rivâyet edilir:

Ben Kuba'da oğlum Abdullah b. Zübeyr'i doğurdum. Sonra **Hazret-i Peygamber**'e getirip kucağına bıraktım. **Allah'ın Rasûlü** bir hurma istedi. Onu ağzında çiğnedi, sonra Abdullah'ın ağzına koydu. Bu bakımdan Abdullah'ın karnına ilk giren gıda **Hazret-i Peygamber**'in tükürüğü oldu. Bundan sonra hurmayı yedirdi ve daha sonra kendisi için bereket istedi.

Abdullah b. Zübeyr Medine'de ilk doğan müslüman çocuğudur. Müslümanlar Abdullah'ın doğumu ile şenlik yaptılar. Çünkü müslümanlara 'Yahûdîler size sihir yapmıştır. Artık sizin çocuğunuz olmaz' denilmişti.

147) Taberânî ve Haraîtî, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

148) İbn Mâce ve Hâkim, (sayıf bir senedle)

149) Harâitî, (zayıf bir senedle) ; Tirmizî, (hasen ve garib bir senedle)

150) Harâitî, (zayıf bir senedle)

151) Harâitî, (zayıf bir senedle) ; İbn Adiyy, el-Kâmil. İbn Cevzî'ye göre bu hadîs uydurma 'dır.

152) Harâitî ve Hakim

153) İmâm-ı Ahmed, Ebû Davud ve Tirmizî

154) Ebû Ya'lâ, İbn Sinnî ve Beyhakî, (zayıf bir senedle)

155) Taberânî, (Câbir'den zayıf bir senedle)

156) Taberânî, (Abdülmelik'ten) ; Beyhakî, (Hazret-i Aişe'den)

157) Müslim, (İbn Ömer'den)

158) Müslim ve Buhârî, (Câbir'den)

159) Ahmed, İbn Hıbbân, Ebû Davud ve Tirmizi

160) Ebû Ömer et-Tukanî, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

161) Ebû Dâvud, (Ebu'd Derda'dan) . İmâm Nevevî'ye göre senedi ceyyid'dir.

162) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

163) Tirmizî, (sahih bir senedle)

164) Buhârî, (Selman b. Amr el-Dubbî'den)

12.7

Talâk

Talâk'ın helâl olduğunu bilmelidir. Fakat Allah nezdinde mübah olanların en çok buğzedileni ve menfuru olduğunu da unutmamalıdır. Boşanmanın mübah olması, ancak bâtıl bir şekilde eziyet olmamasına bağlıdır. Ne zaman kadını boşarsa ona eziyet etmiş olur. Başkasına ancak bir cinayet işlediği veya eziyet vermeye mecbur olduğu takdirde eziyet etmesi caiz olur.

Nitekim **Allahü teâlâ** . şöyle buyurmaktadır:

Eğer (azarlamak, yatağını terketmek ve dövmekle) size itâat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. (Nisâ/34)

Yani onlardan ayrılmak için herhangi bir hile aramayın ve düşünmeyin! Eğer babası gelininden

nefret ediyorsa (babasının hatırını hoşnut etmek için) onu boşamak gerekir. (Çünkü babanın hakkı zevcenin hakkından daha önce gelir) .

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Çok sevdiğim bir hanımım vardı. Babam Ömer (radıyallahü anh) ondan nefret ettiği için onu boşamamı söyledi. Bu durum karşısında, **Hazret-i Peygamber**'e müracaat ettim. **Hazret-i Peygamber** 'Hanımını boşa'165 dedi.

Bu olay babanın hakkının, eşinin hakkından daha önce geldiğine işaret eder. Fakat garez ve mânâsız bir gaye için, gelinin boşanmasını istemeyen bir babanın sözü dinlenir. Hazret-i Ömer'in istemediği gibi. . . Kadın, ne zaman kocasına eziyet verip, onun yakınlarına diliyle saldırırsa, suçlu sayılır. Kadın kötü ahlâklı (çenesi düşük ve kalbi katı olduğu gibi) ve bozuk inançlı olduğu takdirde de yine hüküm böyledir. 166

İbn Mes'ûd 'Onları evlerinden çıkarmayın ve onlar da çıkmasınlar. Meğer ki, apaçık bir kötülük işlerse. . . ' (Talak/l) ayeti hakkında 'Ne zaman kadın kocasının yakınlarına diliyle saldırırsa veya kocasına eziyet verirse, onun bu hareketi fuhşiyattır' demiştir.

Bu hüküm, kadının iddet zamanına mahsus bir hükümdür. Fakat buna rağmen insanın dikkatini maksada doğru çekmektedir. Eğer eziyet kocadan gelirse, o zaman kadın mal vermek suretiyle boşanabilir. Kadını mal karşılığında boşayan koca için nikâhın başında vermiş olduğu mehilden fazlasını almak mekruhtur. Zira verdiğinden fazlasını almak kadına zarar vermek, onu sıkmak ve namus üzerinde ticaret yapmak demektir. Oysa **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Kadınlarınıza verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, size helâl olmaz. Şayet erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarlarsa başka. Eğer Allah'ın hükümlerini hakkıyla yerine getirmeyeceklerinden korkarsınız o zaman kadının (ayrılmak için) hakkından vazgeçmesinde **ikisi**ne de günah yoktur. (Bakara/229)

Bu bakımdan kadının başta mehir olarak kocasından aldığını veya aldığından daha az bir miktarını feda edip kendini ahlâksız kocadan kurtarmasında hiçbir sakınca yoktur. Eğer kocasıyla arasında geçimsizlik olmadığı halde kocasından mal karşılığında boşanmak isterse, o zaman günahkâr olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi bir kadın, geçimsizlik olmadığı halde kocasından boşanmayı isterse, o kadın cennetin kokusunu bile alamaz. 167

Hadîs 'Böyle bir kadın için cennet haram olur' şeklinde de gelmiştir.

Mal karşılığında boşanma dâvasında bulunan kadınlar var ya! İşte onlar münafık kadınların tâ kendileridir. 168

Bütün bunları bildikten sonra koca, talâkta (boşamada) dört hususa riayet etmelidir:

1. Kendisiyle cinsî münasebette bulunmadığı bir tuhur (temizlik) zamanında boşamaktır. Zira kadını hayızlı iken boşamak veya hayızdan sonra temizlenmiş fakat o temizlik zamanında cinsi münasebette bulunmuş bir durumda boşamak her ne kadar böyle bir boşanma ile talâk olursa da **bid'at** bir talaktır ve haramdır. . Böyle bir durumda iddetin uzamasında sakınca vardır. Eğer kişi böyle bir

durumda kadını boşamışsa onu tekrar nikâhının altına almalıdır. Zira İbn Ömer, hayız halinde bulunan hanımını boşadığında, **Hazret-i Peygamber**, Hazret-i Ömer'e şöyle demiştir: Oğluna söyle! Karısını tekrar alsın. Temizleninceye ve sonra hayız görüp tekrar temizleninceye kadar beklesin. Ondan sonra isterse boşasın, isterse boşamasın. 169

İşte bu iddet, Allah'ın kadınları boşamak için emrettiği iddettir. **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbn Ömer'e eşini nikâhının altına aldıktan sonra iki tuhûr (temizlik) müddeti bekleyip sabretmeyi emretmesinin hikmeti, bu müracaatın talak niyetiyle olmamasını temin içindi.

2. Hanımını boşadığı zaman, bir talâkla boşamalıdır. Üç tâlak ile birden boşamamalıdır. Çünkü tek talâkla boşanma, iddeti bittikten sonra boşamaktan gaye neyse onu ifade eder. Yani kadın tamamen boşanmış olur. Aynı zamanda, eğer kadın iddet beklerken kocası pişmanlık duyarsa bir talâkla boşadığı için kadını tekrar nikâhının altına alma imkânına sahiptir. İddet bittikten sonra da yeni bir nikâhla onunla evlenmek imkanına sahiptir. Üç talâkla boşadığı zaman çok kere pişman olur. O zaman da kadının başka birisiyle evlenip, ondan boşandıktan sonra iddeti bitinceye kadar sabretmesi gerekir. Halbuki eski kocasına dönebilmek için başka biriyle evlenmesi yasaktır. Aynı zamanda buna kendisi sebebiyet vermiş olur. Bütün bunlardan başka kalbi başkasının zevcesiyle ilgilenmiş ve onun boşanmasını istemiş olur. Yani kadın, başkası ile evlendikten sonra ilk kocasının kalbi onunla daima ilgilenir ve ne zaman adam onu boşayacaktır diye bekler. Bütün bunlardan başka evlendiğinden ötürü zevcesinden nefret duyabilir. (Zira başkasıyla düşüp kalkmış olur) . Bütün bu mahzurlar üç talâkı birden vermesinin bir sonucu ve semeresidir. Oysa bir talâkla boşamakla maksat hasıl olur ve sayıları mahzurların hiçbiri de meydana gelmez. Ben bu mukaddime ile üç talâkın birden verilmesinin haram olduğunu söylemiyorum. Fakat yukarıda bahsettiğim mahzurlardan ötürü üç talak birden vermenin mekruh olduğunu söylüyorum. Yani üç talâkla birden hanımını boşayan kendini düşünmemiştir.

3. Hanımını boşadığı zaman, şiddete başvurmak ve onun haysiyetiyle oynamak gibi, hareketlere tevessül etmemeli, boşanmanın hanımı suçlayıcı olmayan sebeplere dayandığını nazik bir şekilde ifade etmeye çalışmalıdır. Bazı hediyelerle onun gönlünü almalıdır.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Zengin olan kudretine göre, fakir olan da gücü yettiği kadar güzellikle faydalandırsın. Bu, ihsan edenler üzerine bir borç bir haktır. (Bakara/236)

Kadına, eğer nikâhın başlangıcında mehir belirtilmemiş ise, bu şekilde nafaka vermek vâcib olur. Hasan b. Ali (radıyallahü anh) çokça kadın nikâh eder ve boşardı. Bir ara, arkadaşlarından birini iki hanımını boşamak için vekil tayin ederek dedi ki: 'Git onlara söyle! İkisi de boşanmıştır. İddetlerini beklesinler ve herbirine de iddet müddetince idare etmeleri için onar dirhem ver'. Adam, Hazret-i Hasan'ın dediğini yerine getirdi. Hazret-i Hasan dönünce kendisine sordu: 'Acaba onlar ne yaptılar?' Adam şöyle dedi: Biri başını yere eğerek sustu. Diğeri ise ağlayıp feryat etti ve kulağımla şöyle dediğini duydum: 'Ayrılmış bir sevgiliden gelen az bir meta'dır bu para'. Bunun üzerine Hazret-i Hasan düşünceye daldı ve o kadına şefkat göstererek şöyle dedi: 'Eğer ben ayrıldıktan sonra herhangi bir kadını yeniden nikâhımın altına almak âdetine sahip olsaydım, muhakkak onu yeniden nikâhımın altına alırdım'.

Hazret-i Hasan (radıyallahü anh) günün birinde Medine'nin fâkihi ve reisi bulunan Abdurrahman b. Hars b. Hişam'ın evine gitti. Medine'de Abdurrahman'ın benzeri yoktu. Bu zat ile Âişe validemiz (radıyallahü anh) darb-ı mesel getirirdi. Şöyle ki: 'Eğer o (Basra) yolculuğumu yapmasaydım, benim için, **Hazret-i Peygamber**'den Abdurrahman b. Hars b. Hişam gibi onaltı oğlumun olmasından daha sevimli gelirdi bana'. Hazret-i Hasan, söz konusu Abdurrahman'ın evine gitti. Abdurrahman Hazret-i Hasan'a hürmet gösterdi ve onu kendi yerine oturtarak dedi ki:

- Neden bana haber göndermedin ki, ben size geleydim? Zahmet edip buraya kadar geldiniz.

- İhtiyaç bizimdir. O halde gelmek de bize düşer,

- İhtiyacınız nedir?

- Kızını istemek için geldim.

Bu sözden sonra Abdurrahman derin derin düşündü, sonra başını kaldırıp Hazret-i Hasan'a şöyle **cevap** verdi:

- Allah'a yemin ederim, yeryüzünde yürüyen hiçbir kimse benim yanımda senden daha aziz değildir. Fakat sen biliyorsun ki, kızım benim bir parçamdır. Onu kıran, beni kırmış olur ve onu sevindiren de beni sevindirmiş olur. Sen ise çokça kadın boşuyorsun. Bu bakımdan kızımı boşayacağından korkuyorum. Eğer bunu yaparsan kalbimin sana karşı olan muhabbetinin bozulacağından çekiniyorum. Sana kalbimin bozulması hiç de hoşuma gitmez. Çünkü sen **Hazret-i Peygamber**'in bir parçasısın. Eğer (zevcen olacak) kızımı boşamayacağını şart koşarsan, onu seninle evlendiririm.

Bu söz karşısında Hazret-i Hasan sustu, usulca kalktı ve evden çıktı.

Abdurrahman'ın aile efradından birisi diyor ki: Hazret-i Hasan'ın giderken şunları söylediğini işittim: 'Abdurrahman bu sözleriyle kızını benim boynuma bir halka gibi geçirmekten başka birşey kasdetmiyor'.

Hazret-i Ali de oğlunun (Hazret-i Hasan'ın) bu şekilde çokça kadın boşamasından rahatsız oluyordu. Çok zaman minberde hutbe okurken Hazret-i Hasan'ın çok kadın boşamasından dolayı cemaatten özür diler ve şöyle derdi: 'Hasan çok kadın boşayan kimsedir. Bu bakımdan kızlarınızı onunla evlendirmeyiniz'. Hazret-i Ali bu sözünü birkaç kez tekrarladı. (Yemenli) Hemedan kabilesine mensup bir kişi ayağa kalkıp şöyle dedi: 'Ey emîr'el-Mü'minîn! Vallahi o isteyince biz ona kızlarımızı nikâh edeceğiz. Nikâhtan sonra isterse zevciyyetinde bırakır, isterse terkeder'. Bu söz Hazret-i Ali'yi sevindirip şu sözleri söylemesine vesile oldu: 'Eğer ben cennetin kapıcısı olsaydım, Hemedan kabilesine selâm ile cennete giriniz derdim'.

Hazret-i Ali'nin bu sözü, şunu gösterir ki, kişi sevdiklerine ve evladına kızdığında, onu dinleyen de onun gibi onun dostuna atıp tutmamalıdır. Zira böyle bir şeyde onunla birleşmek çirkin bir beraberlik olur. Aksine edep, mümkün olduğu kadar burada ona muhalefet etmektedir. Böyle bir muhalefet, onun kalbini daha da hoşnut eder. Onun iç âlemine daha uygun gelir. Bunu nakletmekten gayem; boşanmanın helâl olduğunu beyan etmektir. **Allahü teâlâ**, boşanmakta da, evlenmekte de müslümana zenginliği va'detmektedir.

Bir de içinizden bekârları ve kölelerinizle câriyelerinizden sâlihleri evlendirin. Eğer fakir iseler Allah onları fazlından zengin eder. Allah'ın ihsânı geniştir. (Nûr/32)

Eğer karıkoca boşanarak birbirinden ayrılırsa Allah herbirini kudretiyle zengin kılar. Allah'ın ihsânı geniştir. O, hükmünde hikmet sahibidir. (Nisa/130)

4. Gerek boşandığında, gerek evlendiğinde hanımının sırrını ifşâ etmemektir. Zira kadınların sırrını ifşâ etmek hususunda sahih bir haberde büyük bir tehdid vârid olmuştur. 170

Sâlihlerden birisi, hanımını boşamak istedi. Kendisine 'Seni hanımın hakkında şüpheye sevkeden nedir ki onu boşuyorsun?' denildiği zaman, şu cevabı verdi: 'Akıllı bir kimse hanımının perdesini yırtmaz'. Hanımını boşadıktan sonra kendisine 'Neden boşadın?' denildiğinde şöyle demiştir: 'Benim başkasının hanımıyla artık ne alâkam var ki, ondan bahsedeyim?'

İşte buraya kadar zikrettiklerimiz kocaya düşen vazifelerdir. B) Kocanın Hanımı Üzerindeki Hakları

Bu hususta en güzel söz şudur: Nikâh bir nevi köleliktir. Bu bakımdan kadın (teşbih yoluyla) kocanın kölesi sayılmaktadır. O halde koca, karısından neyi isterse karısının onu yerine getirmek suretiyle itaat etmesi lâzımdır. Kocanın karısının üzerindeki hakkının büyüklüğüne dair birçok hadîsi şerif gelmiştir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Hangi kadın, kocası kendisinden razı olduğu halde ölürse, o kadın cennete girer. 171

Adamın biri sefere çıktı. Hanımına 'Evin **ikinci** katından alt katına inme' diye emir verdi. Hanımın babası alt katta bulunuyordu ve hastalanmıştı. Bunun üzerine kadın, **Hazret-i Peygamber**'e haber gönderdi: 'Bana izin versin, üst kattan alt kata, babamın yanma ineyim'. **Hazret-i Peygamber**: 'Kocana itaât et' dedi. Bundan sonra kadının babası vefat etti, yine **Rasûlüllah**'a haber gönderip babasının cenazesinde bulunmak için izin istedi. **Hazret-i Peygamber** 'Kocana itaat et' dedi. Böylece kadının babası defnedildi. Definden sonra **Rasûlüllah** kadına 'Senin kocana itâat etmen yüzü suyu hürmetine **Allahü teâlâ** babanı bağışladı' haberini gönderdi. 172

Kadın beş vakit namazını kıldığı, Ramazan orucunu tuttuğu, iffetini koruduğu ve kocasına itâat ettiği zaman rabbinin cennetine girmiş olur. 173

Hazret-i Peygamber böylece kocaya yapılan itâati İslâm'ın esaslarından saymıştır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadınları vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Gebe kalırlar, doğururlar, emzirirler ve çocuklarına şefkat gösterirler. Eğer kocalarına karşı yaptıkları nankörlük olmasaydı, onların namaz kılanları cennete girecekti. 174

(İsrâ gecesinde veya uykuda) cehennem bana gösterildi. Baktım ki, ateşte bulunanların çoğu kadınlardı.

Kadınlar 'Neden böyledir yâ **Rasûlüllah**?' diye sordular.

Bunun üzerine **Rasûlüllah** şöyle buyurdu:

Çokça lânet okurlar ve kocalarının iyiliklerini inkar ederler. . . 175

Cennete baktım ve gördüm ki, cennet halkının en azını kadınlar teşkil etmektedir. Bu durum

karşısında şöyle sordum: 'Kadınlar nerede?' Cennet bekçisi bana şu cevabı verdi: 'Onları, iki kırmızı; yani altın ve boyalı elbiseler cennetten meşgul etti'. 176

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu sözüyle zînet ile süslü elbiseleri kasdetmiştir.

Âişe vâlidemiz şöyle anlatır: Genç bir kız **Hazret-i Peygamber**'e gelip 'Ey Allah'ın Rasülü! Ben gördüğün gibi genç bir kızım. Çok kimseler tarafından istenmekteyim, fakat evlenmekten kaçınıyorum. Acaba kocanın kadın üzerindeki hakkı nedir?' diye sordu. **Rasûlüllah** şöyle **cevap** verdi:

Eğer kocanın tepesinden ayağına kadar bütün bedeni irinler içinde kalıp hanımı o irinleri diliyse yalasa, yine de ona karşı teşekkür vazifesini yerine getirmiş sayılmaz. Genç kız 'O halde ben evleneyim mi?' deyince, **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Evet evlen. Zira evlenmek, evlenmemekten daha hayırlıdır. 177

İbn-i Abbâs şöyle anlatıyor: Haysam kabilesinden bir kadın gelip 'Ben kocası olmayan bir kadınım, evlenmek istiyorum. Acaba kocanın eşi üzerindeki hakkı nedir?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Kocanın eşi üzerindeki hakkından birisi; kocası onu yatağa davet ettiği zaman, o devenin sırtında bile olsa kocasını reddetmemesidir. Yine kocanın hakkından birisi de kocanın izni olmaksızın onun evinden herhangi bir şeyi başkasına vermemesidir. Eğer kocasından izin almadan onun evinden başkasına birşey verirse günahı onun boynuna, sevabı ise kocasına yazılır. Kocanın hakkından birisi de, kocanın izni olmaksızın nafile oruç tutmamasıdır. Eğer kocanın izni olmadan nafile oruç tutarsa, boşu boşuna acıkmış ve susamış olur, o oruç kendisinden kabul olunmaz. Eğer kocanın izni olmadığı halde kocasının evinden çıkarsa, eve dönünceye veya tevbe edinceye kadar melekler ona lânet okurlar. 178

Eğer herhangi bir kimseye Allah'tan başka bir varlığa secde etmesini emretseydim, muhakkak ki kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Böyle bir emri de kocanın karısı üzerindeki haklarının büyüklüğünden ötürü verirdim. 179

Kadının rabbinin cemâline en yakın olduğu zaman evinin içinde bulunduğu zamandır. Kadının evinin açık bir yerinde namaz kılması, camide namaz kılmasından daha üstünkılması evinin açık kısmında kıldığı namazdan daha üstündür. Evin içindeki küçücük odasında kıldığı namaz ise, evin içinde kıldığı namazdan daha üstündür. 180

Hadîs-i şerifteki 'ınahda' veya 'ınıhda' kelimesi 'ev içindeki oda' demektir. Bunun böyle olması ise, kadının daha fazla gözlerden kaybolmasından ileri gelir. Bu sırra binâen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kadın avrettir. Bu bakımdan kadın evinden çıktığı andan itibaren **şeytan**ı onu saptırmak için gözetlemeye başlar. 181

Kadının on avreti vardır. Ne zaman ki, kadın evlenirse, kocası onun tek bir avretini örter. Öldüğünde, kabir onun on avretini birden örter. 182

Kocanın eşi üzerindeki hakları çoktur. Onların en önemlisi şu iki şeydir:

a) Namusunu korumak ve tesettüre riayet etmek.

b) İhtiyacın haricinde olan şeyleri istemeyi terketmek ve kocanın kazancı haram olduğu takdirde onu yemekten sakınmak.

Evet, **selef-i Sâlihîn** zamanında kadınların âdeti şöyleydi: Kişi evinden çıktığı zaman, hanımı veya kızı, arkasından şöyle haykırıyordu: 'Haram kazançtan sakın! Zira biz açlık ve fakirliğe sabredebiliriz, fakat ateşe sabredemeyiz'.

Seleften bir kişi sefere çıkmak istedi. Komşuları onun sefere gitmesini hoş görmediler. Bundan ötürü de hanımına 'Neden onun sana herhangi bir nafaka bırakmadan sefere çıkmasına razı oluyorsun?' dediler. Kadın şu cevabı verdi: 'Ben kocamı tanıdığımdan beri onu hazır yiyen biri olarak gördüm. Onu rızık verici olarak tanımış değilim. Benim rızık verici bir rabbim vardır. Hazır yeyici gidiyor, rızık verici ise kalıyor.

İsmail'in kızı (Şamlı) Rabia Hatun183 Ahmed b. Ebî Havarî'ye evlenme teklifinde bulundu. Ahmed ise ibâdetle meşgul olduğundan ötürü bu teklifi hoş karşılamadı ve Rabia'ya şöyle dedi:

- Vallahi ben kendi hâlimle meşgul olduğum için kadınlara karşı herhangi bir isteğim mevcut değildir.

Bunun üzerine Rabia; kendisine şu karşılığı verdi:

- Ben de kendi hâlimle meşgul olduğum için sana ihtiyacım yok. Benim şehvetim de kalmamış, fakat kocamdan bol bol servet kaldı. Seninle hayat birliği yapıp, o serveti arkadaşlarına infak etmeni ve senin sayende sâlih kimselerle tanışmayı istedim. Belki böyle bir infak ve tanışma, benim için Allah'a götürücü bir vesile olur.

Rabia'nın bu sözüne karşılık olarak Ahmed 'O halde, hocamdan izin isteyinceye kadar bana mühlet ver' dedi. Sonra Ahmed, hocası Ebû Süleyman ed-Dârânî'ye müracaat etti. Ahmed diyor ki: Mürşidim Ebû Süleyman hep beni evlenmekten meneder, 'Arkadaşlarımızdan kim evlenmişse onun hâli muhakkak bozulmuştur' derdi. Fakat Rabia'nın bana söylediklerini kendisine naklettiğim zaman 'Onunla evlen. O, Allah'ın veli kullarındandır. Bu konuşma, sıddîkların konuşmasıdır' dedi. Mürşidimin emri üzerine Rabia ile evlendim. Bizim evimizde bir çuval Ces (bir madde) bulunuyordu. Bu madde, yemekten sonra çıkıp gitmek isteyenlerin el yıkamasından ötürü tükendi. Bu madde ile yıkanmayıp Eşnan ile yıkananlar da çoktu. Ahmed diyor ki: 'Rabia üzerine üç kadın daha getirdim'. Rabia bana kuvvetli yemekler yedirip güzel kokular sürdükten sonra şöyle dedi: 'Keyifli ve kuvvetli olarak kadınlarının yanına git'.

Bu hâdisede ismi geçen Rabia Hâtun, Şamlılar arasında Basra'da bulunan Rabiat'ül-Adeviyye'ye benziyordu.

Kadının gözetmesi gereken vazifelerden biri de, kocasının servetine karşı gevşeklik göstermemesi, aksine onu korumasıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kadına, kocasının evinden ancak onun izni olduktan sonra yedirmek helâl olabilir. Ancak

bozulmasından korkulan yaş yiyeceklerden olursa o zaman izin almadan fazlasını yedirebilir. Eğer kadın kocasının rızasını aldıktan sonra yemeğinden yedirirse, kocaya yazılan ecir kadar, kendisine de ecir yazılır. Eğer onun izni olmaksızın yedirirse, yedirilenin ecri kocaya yazılır. Günahı ise kadına. . . 184

Kadının ana-babasına düşen görev ise, ona (mutlak mânâda) güzel muaşereti ve özellikle kocasıyla olan ilişkilerin edeplerini öğretmektir.

Hârice el-Fezzârî'nin kızı Esmâ, kızını evlendirdiği zaman ona şöyle hitap etti:

Sen, içinde bulunduğun yuvadan ayrılıp, tanımadığın bir yatağa gireceksin. Daha önce tanımadığın bir eşle karşılaşacaksın. Bu bakımdan sen ona yer, o da sana gök olmalı. Sen ona beşik, o sana direk olmalı. Sen ona câriye ol ki, o sana köle olsun. Ondan uzaklaşma ki, o seni unutmasın. Eğer o sana yaklaşırsa, sen ona daha da yaklaş. Eğer o senden şiddetle uzaklaşırsa, sen de (onun şiddetinden korunmak için) ondan uzaklaş. Onun burnunu, kulağını ve gözünü koru. O senden ancak güzeli koklasın. Ancak iyiyi dinlesin ve ancak güzele baksın.

Adamın biri zevcesine şöyle demiştir:

Benden gelen affı kabul eyle. O zaman sevgimi kendin için devam ettirmiş olursun. Öfkelendiğim zaman da bana **cevap** verme. Tef vururmuş gibi durma. Zira sen, senden kaybolanın ne halde olduğunu bilmezsin. Fazla şikâyette bulunma ki aşkı ortadan kaldırmış olmayasın. Bu takdirde kalbim senden uzaklaşır. Kalpler ise daima değişmektedir. Çünkü ben gördüm ki, kalpte sevgi ve eziyet bir araya geldiği zaman, sevgi pek fazla devam etmeyip hemen gidiveriyor.

Kadının yerine getirmekle mükellef olduğu edepler hususunda en kapsamlı söz şudur: 'Evinin derinliğinde oturmalı. İğini elinden bırakmamalı. Çok girip çıkmamalı. Komşularıyla az konuşmalı. Ancak gerektiği zaman onlara gitmeli. Kocası evde olmadığı zaman, onun namusunu ve malını korumalı. Bütün işlerinde kocasını sevindirmeyi düşünmeli. Nefsinde ve kocasının malında kocasına ihanet etmemeli. Onun evinden ancak onun izniyle çıkmalı. Eğer onun izniyle çıkarsa güzelliklerini yırtık pırtık bir kıyafet içerisinde gizlemeli. Çarşı ve pazarlardan geçmeyi değil, tenha yolları seçmeli. Yabancı bir kimseye sesini duyurmaktan sakınmalı veya yabancı bir kimseye kendisini tanıtmaktan sakınmalı. İhtiyaçlarını temin etmek için kocasının dostuna kendisini tanıtmamalı. Kendisini tanıdığını veya kendisinin tanıdığını zannettiği bir kimseye kendisini tanıtmayacak bir şekilde davranmalı. Durumunu düzeltmeye ve ev işlerini düzene sokmaya çalışmalı. Namazına, orucuna yönelmeli. Kapıya gelen kocasının bir dostu izin istediği zaman, kocası hazır olmadığı takdirde kapıda onlara kim olduklarını dahi sormamalı ve onlarla karşılıklı konuşmaya girişmemeli. Bütün bunları kendi nefsi ve kocasının şerefi için yapmalı. Cenabı Hakkın rızık olarak kocası vasıtasıyla kendisine verdiğine kanaat etmeli ve diğer akrabalarının hakkını da takdim etmeli. Nefsinde çok nazif olmalı. Her zaman öyle bir durumda bulunmalı ki, kocası istediği anda onunla yatağa girmeli. Kocasının çocuklarına şefkat göstermeli. Onları örtmeye dikkat etmeli. Çocuklarına küfretmek ve kocasına karşılık vermek hususunda dili kısa olmalı'.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben ve yanakları kırmızı bulunan bir kadın (iki parmağına işaret ederek) cennette bunların **ikisi** gibiyiz. O öyle bir kadındır ki, kocasından dul kalmış, küçük kızlarını büyütmek için şehvetinden

korunmuş. O çocuklar hayırlı bir şekilde büyüyüp minnetsiz oluncaya veya ölünceye kadar bu hâl devam etmiştir. 185

Allahü teâlâ benden önce cennete girmeyi Âdem oğluna haram kılmıştır. Ancak ben sağıma baktığımda bir de ne göreyim! Bir kadın benden önce cennet kapısına varmak istiyor. Soruyorum: 'Şu kadının durumu nedir ki benden önce cennet kapısına varmak istiyor?' O zaman bana denildi ki: 'Ey Muhammed! Bu güzel bir kadındı. Yanında yetimleri vardı. Onları büyütmek için sabredip kocaya gitmedi. Onların işleri yoluna girinceye kadar durum böyle devam etti. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** bu kadın kuluna bu hareketinden ötürü teşekkür etti. 186

Kadının yerine getirmekle mükellef olduğu edeplerden biri de güzelliğiyle kocasına karşı böbürlenmemek, kocasının çirkinliğinden ötürü de onunla alay etmemektir.

el-Esmâî şöyle anlatır: Ben bir ara çöle bedeviler arasına gittim. Çok güzel bir kadını çok çirkin bir kocanın nikâhı altında görünce dedim ki:

- Ey kadın! Sen kendin için razı mısın ki, böyle çirkin bir kocanın nikâhı altında bulunuyorsun?

- Ey kişi sus! Bu sözünle kötülük yaptın. Belki de kocam Allah çin bir iyilik yapmıştır. **Allahü teâlâ** beni onun sevabı olarak kendisine vermiştir veya ben bir kötülük yapmışım, **Allahü teâlâ** bu çirkin kocayı bana bir ceza olarak vermiştir. Acaba ben Allah'ın bana razı olduğuna razı olmayayım mı?

Esmâî diyor ki; 'Kadın bu şekilde beni susturdu'.

Yine Esmâî şöyle demiştir: "Çölde (bedeviler arasında) bir kadın gördüm. Sırtında kırmızı, allıpullu bir entari, eli kmalı ve aynı zamanda elinde bir tesbih vardı. Ben 'Şu tesbihin, bu süslerden ne kadar uzaktır?" dedim. Kadın dedi ki: 'Benim Allah için bir tarafım vardır. Onu zâyi etmem. Oynaşmak ve tembellik için de diğer bir tarafım vardır'. Kadının bu sözünden anladım ki, bu kadın sâliha ve evli bir kadındır. Süslerini kocasına karşı olan vazifesi olarak takmıyor".

Kadının edeplerinden biri de, kocası bulunmadığı zaman salâhtan ayrılmamaktır. Kocası bulunduğu zaman da oynaşmak, gülüşmek ve lezzetin bütün sebeplerine başvurmaktan ayrılmamalı. Hiçbir durumda kocasına eziyet vermek kadına uygun düşen bir hareket değildir.

Muaz b. Cebel'den rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Dünyada herhangi bir kadın kocasına eziyet verdiğinde, o koca için cennette bulunan hurisi şöyle çağrıda bulunur: 'Ey kadın! Allah seni kahretsin. Ona eziyet verme. O, senin yanında misafirdir. Yakında senden ayrılıp bize gelecektir'. 187

Kadının üzerinde evlenme hakkı olarak vacib olan şeylerden biri de kocası öldüğü zaman, dört ay on günden fazla matemli kalmamak, kokudan ve süsten bu müddet zarfında kaçınmaktır.

Ebû Seleme'nin kızı Zeyneb şöyle diyor: **Rasûlüllah**'ın zevcesi Ümmü Habibe'nin babası Ebû Süfyân b. Harb öldüğü zaman, onun yanına gittim. Ümmü Habibe, içinde kına veya başka maddeler bulunan bir kokuyu istedi. Onu önce bir kızın başına sürdü. Sonra onunla yanaklarını ovaladı. Daha sonra şöyle dedi: Vallahi benim koku sürünmeye ihtiyacım yok.

Ne var ki **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştu: 'Allah'a ve âhirete îman eden bir kadın için

herhangi bir ölünün matemini üç günden fazla tutmak helâl değildir. Ancak, kocasının matemi hariç'. 188

Kadın, iddeti tamam oluncaya kadar kocasının evinden nikâhlıymış gibi çıkmamalıdır. Ne ailesini ziyaret etmeli ve ne de zaruret olmaksızın herhangi bir yere çıkmalıdır. Kadına düşen edeplerden biri de, ev içinde gücünün yettiği her hizmeti yapmaktır.

Hazret-i Ebû Bekir'in kızı Esmâ şöyle anlatır:

Zübeyr ile evlendim. Zübeyr'in yeryüzünde ne malı ne kölesi, atından ve sucu devesinden başka ne de herhangi bir şeyi vardı. Ben onun atının yemini veriyordum. Onu atı beslemekten kurtarmıştım ve atın seyisliğini yapıyordum. Devesine hurma çekirdeğini döver yedirirdim. Suyu çekiyor, su kabını delindiği zaman dikiyor ve hamurunu yoğuruyordum. Başımın üzerinde bir fersahın üçte **ikisi** kadar uzakta bulunan yerden hurma çekirdeklerini devesine taşıyordum. Babam (Hazret-i Ebû Bekir) bana bir cariye gönderip o cariye Zübeyr'in atına bakıncaya kadar bu vazifelere devam ettim. Babam o cariyeyi göndermek suretiyle sanki beni âzâd etmişti. Bir gün ashâbıyla beraber gelen **Rasûlüllah**'a rastladım. Benim başımın üzerinde hurma çekirdeğinin sepeti vardı. **Hazret-i Peygamber** beni görünce devesine 'Çök, çök!' dedi. Gayesi, deveyi çöktürüp beni terkisine almaktı. Ben erkekle beraber gitmekten utandım. Kocam Zübeyr'i ve onun kıskançlığını hatırladım; zira Zübeyr insanların en kıskancıydı. **Hazret-i Peygamber** de benim bu durumumu farkedip anladı. (Beni bırakıp yoluna devam etti) . Böylece Zübeyr'e geldim ve başımdan geçenleri ona hikâye ettim. Bunun üzerine Zübeyr şöyle dedi: 'Vallahi senin başında taşıdığın çekirdekler, **Rasûlüllah**'ın terkisine binmeden bana daha ağır geldi'. 189

Nikâh âdâbına ilişkin bu bölüm Allah'ın izniyle burada sona ermiş bulunuyor. Allah her seçkin kulunun üzerine rahmet deryalarını coştursun! Âmin.

165) Sünen sahipleri,İbn Hıbbân,Tirmizî;sahih ve hasen olduğunu söylemiştir.

166) Kut'ul Kulûb'da 'Eğer çenesi düşük, cehaleti büyük, eziyeti fazla ise boşaması **ikisi**nin de dinine daha yararlıdır. Dünya ve âhirette **ikisi**nin kalbine de rahatlık verir' denilmiştir.

167) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hıbbân

168) Nesâî, (Ebû Hüreyre'den) ; Tâberânî, (Ukbe b. Amir'den zayıf bir senedle)

169) Müslim ve Buhârî, (İbn Ömer'den)

170) Müslim, (Ebû Said'den)

171) Tirmizî ve İbn Mâce

172) Taberânî, Evsat, (zayıf bir senedle)

173) İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den)

174) İbn Mace ve Hâkim, (Ebû Umame'den)

175) Müslim ve Buhârî, (İbn-i Abbâs'tan)

176) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Umame'den zayıf bir senedle)

177) Hâkim, (Ebû Hüreyre'den sahih bir senedle)

178) Beyhakî, (İbn Ömer'den)

179) Tirmizî ve İbn Hıbbân, (Ebû Hüreyre'den) ; Ebû Dâvud, (Kays'tan) ; İbn Mâce, (Hazret-i Aişe'den)

180) İbn Hıbbân, (İbn Mes'ûd'dan) ; Ebû Dâvud ve Beyhakî, (Hazret-i Aişe'den)

181) Tirmizî, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hıbbân, (İbn Mes'ûd'dan)

182) Hâfız Ebû Bekir Muhammed b. Ömer, Târih-i Talib, (Hazret-i Ali'den zayıf bir senedle)

183) İsmail'in kızı Rabia Şamlıdır. Kendisi Sûfîlerden zâhide bir kadındır. İmâm-ı Ahmed, bazı meselelerde bu kadına müracaat ederdi. Bu kadın Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin terbiyesinde yetişmiş bir dervişe idi.

184) Ebû Davud et-Tayalâsî ve Beyhakî, (İbn Ömer'den)

185) Ebû Dâvud, (Ebû Mâlik'ten zayıf bir senedle)

186) Harâitî, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

187) Tirmizi ve İbn Mâce

188) Müslim ve Buhârî

189) Müslim ve Buhârî

13 - KAZANÇ VE GEÇİM ÂDÂBI

III. Kitabu Âdâb'il-Kesb ve'l-Meâş (Kazanç ve Geçim Âdâbı)

1. Kazancın Fazileti ve Kazanca Teşvik

2. Ticarî İlişkilerin Sıhhatini Bilmek

3. Ticarette Haksızlıktan Kaçınıp Adaletli Davranmak

4. Ticarette İhsan (İyi Davranmak)

5. Dünya ve Âhiret İşlerinde Tüccarın Dini için Titiz Davranması

Giriş

Tevhîdinde hak ve bir olan Allah'tan başka herşeyin bütünüyle yok olup gideceğine inanan muvahhidin hamdiyle Allah'a hamdederiz. Hiç çekinmeden, Allah'tan başka herşeyin bâtıl olduğunu açık bir dille belirten bir kimsenin tâzimiyle Allah'ı tâzim ederiz. Yerde ve göklerde ne varsa, hepsi bir araya toplansa bile ne bir kara sineği, ne de bir çekirgeyi (veya zerreyi) yaratmaya güçlerinin yetmeyeceğini ilân eden bir kimsenin tebciliyle Allah'ı tebcil ederiz. Yeryüzünü kullarına yaygı ve döşek gibi serdiğinden, gökleri de kubbe olarak yüceltmesinden ötürü Allah'a şükrederiz. Geceyi gündüz üzerine sardığından, geceyi insanlar için örtü kılıp gündüzü de maişet zamanı kıldığından ötürü Allah'a şükrederiz. Gündüzü

insanlar için maişet vakti kılmıştır ki, insanlar fazlını aramak için yeryüzüne dağılsınlar ve elde ettikleri nimetlerle ihtiyaçlarını gidersinler.

Rasûlü üzerine rahmet deryalarını coşturmasını talep ederiz. O öyle bir rasûldür ki, Mü'minler (kıyâmette) susuz olarak onun havzına vardıklarında kana kana o havuzdan içip dönerler. Onun âli ve ashâbı için de aynı temennide bulunuyoruz. O ashâb ki, İslâm'a yardımda zerre kadar ihmalkârlık yapmayıp canla başla çalışmışlardır.

Yarab! **Hazret-i Peygamber**e ve ashâbına salât ve selâm eyle!

Terbiyecilerin terbiyesi, sebeplerin hazırlayıcısı olan Allah, âhireti sevab ve ceza evi, dünyayı da kazanç, çalışma ve zorlukları yüklenme yeri kılmıştır. Dünyadaki çalışma, sadece âhiret için olup, dünya geçimini ihmal etmek demek değildir. Aksine dünya geçimliği, âhirete selâmetle vardırmak için vesile ve âhiret için yardımcıdır. Bu bakımdan dünya, âhiretin tarlasıdır ve âhirete selâmetle vardıran bir merdivendir.

İnsanlar (kazanç hususunda) üç kısma ayrılır:

a) Dünya geçimiyle meşgul olan ve kendisini âhiretinden tamamen uzaklaştıran kişi ki helâk olanlardandır.

b) Âhireti kendisini dünya geçiminden alıkoymuş olan kişi ki kurtulmuşlardandır.

c) Âhiretini düşünerek çalışıp, dünya ile **ikisi**ni birden yürüten kişi ki orta yolda gidenlerdendir. İktisad mertebesine (itidale) , ancak kazanç elde etmek hususunda doğru yoldan ayrılmayan bir kimse varabilir. Dünyasını âhirete vesile yapsın diye çalışan bir kimse, ilâhî nizamın edebleriyle edeblenmedikçe bu sahada ilerlemiş sayılmaz. Biz ticaret, sanat ve diğer çalışma dallarının edeb ve sünnetlerini teker teker sayacağız ve bunları beş bölümde açıklayacağız:

Birinci Bölüm: Kazancın fazileti ve ona teşvik edici deliller

İkinci Bölüm: Ticarî ilişkilerin sıhhatini bilmek

Üçüncü Bölüm: Ticarette adâletli olmak

Dördüncü Bölüm: Ticarette iyi davranmak

Beşinci Bölüm: Tüccarın kendisini ve dinini koruması

13-1

Kazancın Fazileti ve Kazanca Teşvik

Âyet-i Kerîmeler

Gündüzü ise, geçim vakti kıldık. (Nebe/11) .

Orada sizin için ve (beslediğinizi sandığınız, fakat aslında) sizin beslemediğiniz kimseler için geçimlikler meydana getirdik. (Hicr/20)

(Hac mevsiminde) rabbinizin lütuf ve keremini aramanızda (alışveriş yapmanızda) sizin için bir günah yoktur. (Bakara/198) .

Bir kısmı Allah'ın fazlından rızık aramak için (ticaret maksadıyla) yeryüzünde yol tepecekler. (Müzzemmil/20)

Sonra namaz kılınınca yeryüzüne dağılın da, Allah'ın fazlından rızık arayın. (Cum'a/10)

Hadîsler

Günahlardan bir kısım vardır ki, onlara ancak kazanç yolunda çekilen üzüntü ve yorgunluklar kefaret olur.

Dürüst tüccar kıyâmet gününde sıddîk ve şehidlerle beraber haşrolunur. 1

Kim nefsini dilencilikten korumak, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek ve fakir komşularına yardım etmek için helâlinden kazanırsa, o kimse kıyâmet gününde Allah'ın huzuruna yüzü ayın ondördü gibi parıl parıl parladığı halde varır. 2

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) günün birinde ashâbıyla beraber oturuyordu. Ashâb-ı kirâm güçlü, kuvvetli ve sabahın erken saatlerinde çalışmaya giden bir genç görürler ve şöyle derler: 'Bu gence yazık! Keşke gençliğini ve kuvvetini Allah yolunda sarfetseydi'. Bunun üzerine Hazret-i

Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

Böyle söylemeyin! Eğer bu genç nefsine yardım etmek, nefsini dilencilikten korumak ve insanlara muhtaç olmamak için çalışıyorsa, onun bu çalışması Allah yolundadır. Eğer düşkün ebeveyninin nafakası veya zayıf olan çoluk-çocuğunun nafakası için çalışıp onları kimseye muhtaç etmemek ve dilenmekten korumak gayesini güdüyorsa bu da Allah yolundadır. Eğer böbürlenmek ve servetinin çokluğuyla arkadaşlarına karşı gururlanmak için çalışıyorsa, onun çalışması **şeytan** yolundadır. 3

Allahü teâlâ , insanlara muhtaç olmaktan kurtulmak için herhangi bir iş edinen kulunu muhakkak sever. Mal kazanmaya âlet etmek için ilim öğrenen kuluna da muhakkak buğzeder. 4

Muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, sanatkâr bir Mü'mini sever. 5

Kişinin yediği en helâl nafaka, kazancından (el emeğinden) ve dürüst alışverişten yediği nafakadır. 6

Kulun yediği en helâl rızık - (Allah rızası için) nasihatta bulunduğu takdirde- sanatkârın kazandığıdır. 7

Ticaret yapınız! Çünkü rızkın onda dokuzu ticarettedir. 8

Anlatıldığına göre, Hazret-i isa (aleyhisselâm) bir kişiyi görür ve ona şöyle sorar.

-Ne yapıyorsun?

-Allah'a ibadet ediyorum.

-Senin geçimini temin eden kim?

-Kardeşim.

-O halde senin kardeşin senden daha fazla Allah'a ibadet ediyor.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben sizi cennete yaklaştırıp ateşten uzaklaştırıcı olan her ne biliyorsam muhakkak onu yapmanızı size emrettim. Yine sizi cennetten uzaklaştırıp cehenneme yaklaştırıcı bildiğim herşeyden sizi nehyettim. Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) benim kalbime vahyetti ki, herhangi bir nefis dünyadaki rızkını sonuna kadar almadıkça ölmez. Her ne kadar o rızık, bazen gecikse bile. . . Bu bakımdan Allah'tan korkunuz! Rızık ararken güzel ve helâl yollardan arayınız. 9

Görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) burada güzel ve helâl yollardan rızık aramayı emir buyurmaktadır. 'Rızık aramayı bırakınız' demiyor. Sonra hadîsin sonunda şöyle buyurmuştur:

Sakın rızkın herhangi bir kısmının gecikmesi sizi Allah'a isyan ederek rızık aramaya sevketmesin. Zira günah ile Allah'ın nezdinde bulunan rızka asla erişilmez.

Pazarlar **Allahü teâlâ**'nın kurulmuş sofralarıdır. Kim o sofralara gelirse mutlaka nasibini alır. 10

Herhangi birinizin eline bir ip alıp sırtında odun taşıması, Allah'ın fazlından rızık verdiği bir kişiye gelip dilenmesinden daha hayırlıdır. İster o servet sahibi kendisine versin, isterse vermeyip reddetsin. 11

Kim nefsi için dilencilikten bir kapı açarsa **Allahü teâlâ** onun üzerine fakirlikten yetmiş kapıyı açar. 12

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Lokman Hekîm, oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğlum! Fakirlikten helâl kazanç ile korun. Zira fakir olan bir kimseye üç felâket isabet eder:

a) Dini zayıflar.

b) Aklında za'fiyet belirir.

c) Mürüvveti gider. Bu üç felâketten daha şiddetlisi ise, halkın kendisiyle alay etmesidir'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç kimse çalışmayı bıraktığı halde oturarak 'Ey Allah'ım! Bana rızık gönder' demesin; zira biliyorsunuz ki, gökler altın ve gümüş yağdırmamaktadır".

Zeyd b. Mesleme, arazisinde fidan dikerdi. Hazret-i Ömer kendisine 'Çok isabetli bir iş yapıyorsun, sakın kimseye muhtaç olma, bu senin dinin için daha koruyucu olur ve seni halkın gözünde daha da büyütür. Nitekim kardeşiniz Uhayha b. Cüllah şöyle demiştir:

Ben (Medine arazisinden bir parça olan) Zevrâ'yı sulayıp imar etmekteyim. Zira arkadaşları nezdinde ancak mal sahibi olan bir kimse kıymetlidir.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) 'Herhangi bir kimseyi, ne dünyasının ve ne de âhiretinin emrinde çalışır olarak görmezsem ondan ikrah ederim' demiştir.

İbrahim en-Nehâî'ye, doğru olan tüccarın hali soruldu: 'Sence doğru bir tüccar mı daha iyidir, yoksa tamamen kendisini ibadete veren bir âbid mi?' İbrahim ise şöyle **cevap** verdi: 'Bence doğru

tüccar daha iyidir. Çünkü doğru tüccar daimî bir cihad halindedir. **Şeytan** ölçek ve tartı hususunda devamlı ona hücum eder vermek ve almak cephesinden de ona hulûl etmek ister. O ise, **şeytan**la mücahede ederek onu püskürtür'.

Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: 'Bence çoluk çocuğum için alış veriş yaptığım bir yerde ecelimin gelip gırtlağıma sarılmasından daha sevimli bir ölüm yeri yoktur'.

Hadîs âlimi Haysem b. Cemil el-Bağdadî 'Çok zaman benim aleyhimde konuştuğunu kişiden işitmiş olurum. Hiçbir şeyde ona muhtaç olmadığımı hatırlayarak aleyhimdeki sözlerinin hiçbir kıymet taşımadığını hissederim' demiştir.

Eyyûb b. Temime es-Sahtiyânî 'Çalışıp helâlinden az kazanmak, dilenip çok kazanmaktan benim için daha sevimlidir' demiştir.

İbrahim b. Edhem, gazaya gitmek üzere gemiye binmiş iken şiddetli ve ters bir rüzgâr esmeye başlar. Gemide bulunanlar, beraberlerinde bulunan İbrahim b. Edhem'e şöyle derler:

-Sen şu şiddetli rüzgârı görmüyor musun?

-Bu şiddet ne ki! Şiddetin en hakîkisi insanlara muhtaç olmaktır.

Yine Eyyûb es-Sahtiyanî der ki: "Ebû Kulabe13 bana 'Pazardan ayrılma (alışveriş yap) ; zira en büyük huzur insanlara muhtaç olmamaktır' demişti".

Ahmed b. Hanbel'e 'Evinde veya camide oturup 'Ben çalışmayacağım, takdir edilen rızık kendiliğinden bana gelsin' diyen bir kimse hakkında ne dersin?' diye sorulduğunda îmanı Ahmed şöyle **cevap** vermiştir: 'Bu kimse, ilmi bilmeyen ve düşüncesinde sapıtan bir kimsedir. Acaba bu insan **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîslerini duymamış mı?'

Allah benim rızkımı mızrağımın gölgesi altında kılmıştır. 14

Kuş, sabahleyin yuvasından karnı aç olarak çıkar. Akşamleyin yuvasına karnı tok olarak döner. 15

Rasûlüllah'ın ashâbı, karada ve denizde ticaret yaparlardı. Hurmalıklarında çalışırlardı. Onlara uymak elbette bir müslümanın gereken vazifelerindendir ve elbette ki, ancak onlara uyulur. Gerisi boş laftır.

Ebû Kulabe bir kişiye 'Seni maişetini temin etmek için çabalarken görmem, seni mescidin köşesinde görmemden daha sevimli gelir bana' demiştir.

Ebû Amr el-Evzâî, İbrahim b. Edhem'le karşılaşır ve İbrahim'in sırtında bir bağ odun görür. İbrahim'e şöyle der: 'Ey Ebû İshak! Ne zamana kadar odun taşıyacaksın? Oysa senin kardeşlerin senin yerine çalışabilirler?' Bunun üzerine İbrahim, Evzâî'ye şu cevabı verir: 'Ey Ebâ Amr! Bana böyle serzenişte bulunma! Zira ben bir kısım şeyhlerden şöyle buyurduklarını işittim: "Herhangi bir kimse helâlinden kazanmak yolunda bir zillete düşerse, ona Allah'ın cenneti vacib olur'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle der: 'Bizce ibadet, daima namaz kılmaktan ve başkasının senin nafakanı temin etmesinden ibaret değildir. Fakat önce ekmeğini temin etmekle işe başla. Onu elde et. Sonra (dâimî) ibadetle meşgul ol'. 16

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet gününde bir tellâl şöyle bağırır: 'Allah'ın yeryüzünde buğzettiği kimseler nerede?' Bu çağrı üzerine, mescidlerde dilenenler ayağa kalkarlar".

Bu söz, İslâm'ın dilenciliği ve başkasından rızık teminine güvenmeyi kötülediğine işarettir. Babasından miras yoluyla kalan malı yoksa, ancak çalışmak ve ticaret yapmak kişiyi böyle bir felâketten kurtarır.

Bana 'malı derle ve tüccarlardan ol!' diye vahyedilmedi, bana sadece şu şekilde vahyedilmiştir: 'Rabbinin hamdiyle tesbih et ve secde edenlerden ol! Ölüm sana gelinceye kadar rabbine ibâdet et'. 17

Selman-ı Fârisî'ye 'Bize tavsiyede bulun!' denildiğinde, 'Sizden herhangi bir kimse hacı olarak veya gâzi veya rabbi için bir mescidi tamir edici olarak ölmek gücüne sahip ise bu şekilde ölsün. Sakın sizden herhangi bir kimse tüccar veya harac toplayıcısı olarak ölmesin!' buyurmuştur. Şayet yukarıda zikrettiğimiz **Hazret-i Peygamber**'in hadîsîyle, Selman-ı Farisî'nin sözünü öne sürecek olursan, **cevap** olarak deriz ki; bu hususta gelen bu haberlerin arasındaki şeklî zıddiyetin kaldırılması, cem ve telif edilmesi, hâllerin anlaşılmasına bağlıdır. Bu bakımdan biz 'Ticaret mutlak mânâda, herşeyden daha üstün ve efdaldir' demiyoruz. Aksine deriz ki; ticaret ya zarurî nafakayı temin etmek veya servet edinmek ya da yeterli miktardan daha fazlasını elde etmek için istenilir. Bu nedenle eğer ticaretten (zarurî ihtiyaçtan) daha fazla malın çoğalması ve birikmesi isteniliyorsa ve 'Bu mal, hayır yerlerine ve sadakalara sarfedilsin' niyeti de işin içerisinde yoksa, böyle bir ticaret, kötü bir ticarettir. Zira bu ticaret, her hatanın başı ve temeli olan dünya sevgisine sarılmaktan başka bir mânâ taşımamaktadır. Ticarette niyet bu olmakla beraber, tüccar zâlim ve hain ise, o zaman bu mânâdaki ticaret sadece zulüm ve fasıldık olur. İşte Selman-ı Fârisi 'Sakın tüccar ve harac toplayıcısı olarak ölme!' sözüyle bunu kasdetmektedir. Aynı zamanda, tüccardan yeterli olandan daha fazlasını kötü emellerine erişmek için talep eden bir kimseyi kasdetmektedir. Ticaretten başka geçim yolu olmayıp, ancak ticaretle ailesini geçindirecekse böyle bir kimsenin ticaret yapması onun için faziletli bir hareket olur. Tembel tembel oturup insanların kendisine yardım etmelerini beklemektense, ticaretle uğraşmalıdır. Hatta böyle durumlarda ticaretle uğraşarak ailesini geçindirmek bedenî ibadetlerle meşgul olmaktan daha iyidir.

Kazancın terkedilmesi, dört zümre için, terkedilmemesinden daha efdaldir:

1. Bedenî ibadetlerle meşgul olan âbidler.

2. Mükâşefe ve hâl ilimlerinde kalben çalışıp bâtını ile seyreden kişiler.

3. İnsanlara dinî konularda yardımcı olan zâhir ilimleriyle uğraşan âlim, müftü, müfessir, muhaddis ve benzerleri.

4. Sultan, kadı ve benzeri gibi toplumun işleriyle uğraşanlar.

İşte bu zümreler, toplum yararına harcanmak için bulunan servetten zarurî ihtiyaçlarını karşıladıkları zaman veya fakirler ve âlimler için fîsebîlillah vakfedilen kaynaklardan zarurî ihtiyaçlarını aldıkları zaman, üzerinde bulundukları vazifeleriyle meşgul olmaları, çalışmalarından daha üstündür. Bu sırra binaendir ki, **Allahü teâlâ** -daha önce geçtiği gibi- Rasûlü'ne 'Rabbinin hamdiyle tesbih et ve secde edenlerden ol!' diye vahiy göndermiş, 'Tüccarlardan ol' diye vahiy göndermemiştir. Çünkü

Hazret-i Peygamber, saydığımız bu dört vasfı nefsinde bulunduran bir zattı. Bir de dil ile vasfedilmesi mümkün olmayan ek vazifeleri vardı. Yine bu sırra binaendir ki, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) halife seçildiği zaman, ashâb-ı kirâm (radıyallahü anh) kendisine ticaretle meşgul olmayı terketmesini söylediler. Zira ticaretle uğraşması, kendisini toplumun işlerinden uzaklaştırırdı. Böylece kendisi zarurî ihtiyacını devlet hazinesinden karşılıyordu ve böyle yapmasının ticaret yapmaktan daha evlâ olduğuna da kanaat getirmişti. Sonra vefat ettiği zaman, devlet hazinesinden aldıklarının geri verilmesini vasiyyet etti. Fakat halife seçildiği ilk dönemde maaş alıp müslümanların idaresiyle meşgul olmayı daha üstün görmekteydi.

Bu dört sınıf insan için iki hâl daha vardır:

A) Bunlar çalışmayı terkettikleri zaman, zarurî ihtiyaçları ancak halkın elinden, halkın verdiği zekât ve sadakalardan dilenciliğe muhtaç olmaksızın temin edilir. Bu bakımdan böyle bir durumda, çalışmayı terkedip vazifeleriyle meşgul olmaları daha evlâdır. Zira vazifeleriyle meşgul olmaları, müslümanlara hayırlı işlerde yardım etmektir. Bir de müslümanlardan, müslümanların boynunda farz bulunan bir hakkı kabul edip yüklenmektedirler.

Böyle yapmak, onlar için daha efdal ve evlâdır.

B) **İkinci** hâl, dilenmeye muhtaç olmaktır. Yani yukarıda belirtilen vazifelerine devam etmek için çalışmayı terkederlerse, nafakalarını ancak dilenmek suretiyle temin edeceklerdir. İşte bu durum, üzerinde düşünülecek bir durumdur. Dilencilik ve onu kötülemek hususunda yukarıda rivâyet ettiğimiz şiddetli haberler zâhirde dilencilikten kaçınmanın başka bir vazifeyi görmekten daha evlâ olduğuna delalet ederler. Fakat durumları tedkik etmeksizin şahısların hususî ve umumî hallerini göz önünde bulundurmaksızın 'Bu hadîsler mutlaka dilenciliği menetmekte ve zemmetmektedir' demek çok zor bir hüküm olur! Belki bu hüküm, esasında kulun ictihadına ve nefsi hakkındaki düşüncesine havale edilmiş bir hükümdür. Şöyle ki; meşgul olduğu ilim ve amelden kendisine ve başkalarına dokunacak fayda ile, dilenciliğin şahsındaki zilletini ve başkalarına yükleyeceği yükü mukayese eder. Bu takdirde çok kimse vardır ki, halka temin ettiği fayda ve kendisinin de ilim ve âmelle meşgul olmaktaki faydası çoğalır. Az bir târiz ve işaret yapmak suretiyle zarurî ihtiyacının tahsili ise, bu faydalara nisbet edildiği zaman, daha basit gelir kendisine. . Çok kimseler hakkında da bu durumun tanı aksi tecelli etmektedir.

Çok zaman durumundan elde ettiği fayda ile mahzuru karşılaştırır, **ikisi** eşit çıkar. Bu bakımdan müridin böyle bir durumda müftîler kendisine fetva verseler dahi kalbinden fetva istemesi daha uygundur. Zira fetvalar suretlerin tafsilâtları ve durumların incelikleri ihâta edilmeksizin verilirler, (Ama şahıs kendi iç âlemini ve ahvâlinin inceliklerini güzelce ihâta edebilir. O halde kendi fetvası, kendisi için daha uygun ve muteberdir. Eğer fetva verecek kabiliyette ise) .

Seleften bazı kimselerin üçyüzaltmış dostu vardı. Bütün seneyi bu dostlarının her birine bir gece misafir gitmek suretiyle geçirirdi. Bir kısmının da otuz dostu vardı. İşte bunlar ibadetle meşgul olup (dostlarından geçiniyorlardı) . Çünkü kesinlikle bilirlerdi ki; geçimlerini sağlayan dostları, böyle yapmaktan aciz olmadıkları gibi, kendilerine -iyilikleri bu sâlih kimselerce kabul olunduğundan ötürü- bunu bir minnet sayarlar. Bu bakımdan **selef-i sâlihîn**den bu kimselerin dostlarının iyiliklerini kabul etmeleri, onların ibadetlerine eklenen bir hayırdı. O halde, bu konularda inceden inceye ve derin bir

şekilde düşünmek gerekir. Eğer alan, kabul ettiği mal ile dinine yardım ediyor, veren de cânu gönülden veriyorsa, alanın ecri de verenin ecri gibidir. Bu mânâlara muttali olan bir kimse, nefsinin hâlini bilmek imkânına sahip olabilir. Hâline ve vaktine nisbetle kendisi için neyin yapılmasının daha efdal ve uygun olduğunu da kalbine danışarak öğrenebilir. İşte bu, kazancın faziletidir. Bu bakımdan kazanca vesile olan akid, dört hususu kapsayıcı olmalıdır:

1. Sıhhat

2. Adâlet

3. İhsan

4. Dinî (emirlere) gösterilen titizlik

O halde biz, bu dört hususun herbiri hakkında bir bölüm ayıracak ve **ikinci** bölüme sıhhat sebeplerini zikrederek başlayacağız.

1) Tirmizi ve Hâkim, (Ebû Said'den)

2) Ebû Şeyh, Ebû Nuaym ve Beyhakî, (Ebû Büreyde'den)

3) Taberânî, (Ka'b b. Acre'den zayıf bir senedle)

4) Irakî, hadisi bu şekilde görmediğini kaydeder.

5) İbn Adiyy, (İbn Ömer'den zayıf bir senelie)

6) İmâm-ı Ahmed, (Rafî'den)

7) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Hüreyre'den)

8) İbrahim el-Harbî, (Ebû Nuaym b. Abdurrahman'dan

9) İbn Eb'id-Dünya ve Hâkim, (İbn Mes'ûd'dan)

10) Irakî, hadîsi merfû olarak görmediğini kaydeder.

11) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

12) Tirmizî, (Ebi Kebşe'den)

13) Bu zat, mevsuk ve mutemed bir zâttır. H. 114 senesinde kadı olmak istemediği için kaçmış ve Şam'da vefat etmiştir.

14) İmâm-ı Ahmed

15) Tirmîzî ve İbn Mâce

16) Ebû Nuaym, Hilye; 'Nefsin nafakası teinin edildiği zaman itminana kavuşur ve ibadet için boşalır. Veseveseler de böyle bir nefisten uzaklaşırlar'.

17) İbn Merduveyh, (İbn Mes'ûd'dan)

13-2

Ticarî İlişkilerin Sıhhatini Bilmek

Kesb/Alışveriş, Ribâ (Fâiz) , Selem, İcare, Kırad ve Şirket (Ortaklık) ve Çalışıp Kazanmanın Hareket Noktasını Teşkil Eden Bu Tasarrufların Sıhhatli Olması İçin Şer'an Gereken Şartlar

Her çalışan müslümana bu konunun ilmini elde edip bilmek farzdır. Zira ilmin elde edilmesi, her müslüman için farzdır ve müslümanların boynunda farz olan ilim de, muhtaç olduklarının ilmidir. Çalışan bir müslüman ise, çalışma ilmine muhtaçtır. Ne zaman ki, bu konunun ilmini elde ederse, muâmeledeki bozucu unsurlara vâkıf olur ve böylece onlardan sakınır. Bu konunun dışında kalan müşkül ve girift fer'î meseleler ise, o meselelerin neden girift olduklarına vâkıf olup onları bilen kimselerden sorup hakîkatlerini öğreninceye kadar onlar hakkında menfî veya müsbet bir hüküm vermekten kaçınmalıdır; zira kişi, fesadın sebeplerini icmalî de olsa bilmediği zaman, ne zaman duraklamasını ve ne zaman meseleyi soracağını bilemez. Eğer kişi 'Ben çalışma ile ilgili ilmi daha önceden öğrenmeyi bir ihtiyaç saymam. Ancak çalışıp sabrederim. Ne zaman bir hâdise vâki olursa, o zaman gidip öğrenirim ve bilmediğim için de ehlinden fetva isterim' derse, ona şöyle **cevap** verilir: Akidleri nelerin bozduğunu özet olarak bilmediğin zaman, hâdisenin meydana geldiğini ne ile bileceksin? Zira özet olarak akidleri nelerin bozduğunu bilmeyen bir kimse fasid olduğu halde- alışverişine ve tasarruflarına devam edip gider. Onların sahih ve mübah olduklarını zanneder. Bu bakımdan mübah olanı, mahzurlu olandan ayırmak, girift yerleri açık yerden tefrik etmek için az da olsa ticaret ilmini bilmek gerekir. Bu sırra binaen Hazret-i Ömer çarşıda gezer, bazı tüccarları kamçısıyla dövüp şöyle derdi:

Bizim çarşımızda ancak bilenler alışveriş yapabilir. Aksi takdirde bilmeyen Allah'ın haram kıldığı ribâyı ister istemez yer!

Akidlerle ilgili ilim çoktur. Ancak yukarıda beyan ettiğimiz bu altı akidden çalışan bir kimse hiçbir zaman ayrılamaz. Bu altı akid de şunlardır:

1. Bey' (Alışveriş)

2. Riba

3. Selem

4. İcare

5. Şirket

6. Kırâd

3- Ticarette Haksızlıktan Kaçınıp Adaletli Davranmak

İki kişi arasındaki ticarî ilişki öyle bir şekilde cereyan eder ki, müftü bu muamelenin sıhhatine hükmeder. Fakat aslında bu muamele haksızlığı gerektirecek denli haddi aşar ve muamelenin sahibi Allah'ın gazabına müstehak olur; çünkü yasak olan herşey, anlaşmanın bozulmasını gerektirmez. Bu da zararın umumi olması ve sadece anlaşmanın kendisiyle yapıldığı kişiye mahsus olması bakımından iki kısma ayrılır:

Zararı Umumi Olan

Bu da birkaç çeşittir ve **birincisi** ihtikâr/karaborsacılıktır. Yiyecek maddelerini satan bir kimse o maddeleri fiyatların yükselmesine kadar depo edip bekletiyorsa, bu bekletme umumî bir zulümdür. Bunu yapan insan, şer'an kötü bir insandır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir kimse kırk gün yiyecek maddelerini depo edip (pahalansın diye) bekletirse, sonra o maddelerin hepsini Allah yolunda sadaka verse bile onun bu sadakası ihtikârcılığının kefareti olamaz. 24

İbn Ömer, **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet eder:

Her kim kırk gün yiyecek maddelerini (ihtiyaç olduğu halde) istif edip satmıyor ve pahalılığı bekliyorsa, hem onun Allah'tan ilgisi, hem de Allah'ın ondan ilgisi kesilir!25

Böyle yapan bir kimsenin bütün insanları öldürmüş gibi olacağı söylenmiştir.

Hazret-i Ali'den şöyle rivâyet edilir: 'Kırk gün yiyecek maddelerini (pahalı satmak için) istif eden bir kimsenin kalbi katılaşır'.

Yine Hazret-i Ali ihtikârca bir kimsenin istif ettiği yiyecek maddelerini ateşe atıp yakmıştır. İhtikârı terketmenin fazileti hakkında **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîs rivâyet edilmektedir:

Kim günün rayiciyle satmak üzere bir yiyecek maddesi getirirse, sanki o yiyecek maddesinin tamamını sadaka vermiş gibi olur. 26

Başka bir lâfızda 'Sanki bir köleyi âzad etmiş gibi olur' şeklinde gelmiştir.

'Kim mescid-i haram'da. haktan saparak zulüm yaparsa ona acıklı bir azab tattırırız' (Hac/25) ayetinin tefsirinde İhtikâr zulümdendir ve bu ilâhî tehdide dâhil olmaktadır' denilmiştir.

Rivâyet edilir ki; Vasıt şehrinde bulunan seleften bir zât orada bir gemi dolusu buğdayı Basra'ya doğru yola çıkarır ve Basra'daki vekiline şöyle yazar: 'Bu buğdayı Basra'ya. geldiği zaman günün rayiciyle sat. Sakın onu yarma tehir etme'. Buğdayın Basra'ya. gelişi maddelerin ucuz olduğu bir güne rastlar. Tüccarlar buğdayı satana derler ki: 'Bir hafta tehir ettiğin takdirde bugünkü kârın birkaç mislini kâr edersin'. Adam buğdayı bir hafta tehir eder ve geldiği günün kârının birkaç mislini kâr eder. Mal sahibine bu durumu daha sonra bildirir. Mal sahibi de kendisine şöyle yazar:

Biz dinimizin selâmetiyle beraber az kâra kanaat getirmiştik. Sen ise sözümüze muhalefet etmiş bulunuyorsun. Biz dinimizden herhangi bir şeyin elden gitmesi pahasına birkaç misli kâr etmeyi dahî sevmeyiz. Sen bizim nâmımıza bir suç işlemiş bulunuyorsun. Bu bakımdan benim bu mektubum eline varır varmaz, bütün malı al! Basra fakirlerine sadaka ver. Keşke o malın bütününü sadaka vermek suretiyle başbaşa ne lehte ve ne aleyhte olmak suretiyle ihtikârcılığın günahından yakayı kurtarmış olsaydım.

İhtikârcılık husundaki yasak, mutlak ve kayıtsızdır. Vaktin ve satılan yiyecek maddelerinin cinsi hakkında düşünmek gerektir.

Cins

Gıdaların bütün cinslerinde ihtikâr yasaktır. Gıda olmayan ve gıda olan maddelere yardımcı da bulunmayan ilâçlar, bitkiler, zaferan ve benzerleri gibi nesnelere gelince, bunlar ihtikârcılık hakkında vârid olan yasak hükmüne dâhil olamazlar. Her ne kadar bunlar yenecek (ve yutulacak) maddeler ise de. . . Et ve meyveler gibi gıdaya yardımcı olan, daimî değil de arada sırada gıdanın yerini tutan maddelere gelince, onlarda bu yasak hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı biraz düşünülmesi gereken bir durumdur. Alimlerden bazıları bu yasak hükmünün yağ, bal, susam, peynir, zeytinyağı ve bunların yerini tutan maddelerde de vârid olduğunu söylemişlerdir.

Vakit

Yiyeceklerin cinsi gibi bu yasak hükmünün bütün vakitlerde geçerli olması muhtemeldir. Basra'ya gönderilen ve yüksek fiyatla satılmak istenen buğday hikâyesi buna delildir. İhtimal ki bu yasak, yiyecek maddelerinin az olduğu ve halkın onlara karşı ihtiyacı bulunduğu bir vakte tahsis edilsin. Çünkü bu takdirde yiyecek maddesinin satışını geciktirmekte zarar sözkonusudur. Yiyecek maddelerinin çok bulunduğu ve halkın onlara pek fazla bir ihtiyacı bulunmadığı ancak onları az bir fiyatla almaya talip oldukları bir zamanda ise, bu maddelerin sahibi -onları istif etmekle gayesi herhangi bir kıtlığa sebep olmak değilse- istif edebilir. Böyle bir istifçilikte hiçbir kimseye zarar vermek sözkonusu değildir.

Zaman kıtlık zamanı ise, balın, yağın, susamın ve benzerlerinin depo edilmesinde başkalarına zarar vermesi sözkonusu ise, bu takdirde bu malın depolanmasının haram olup olmadığı, halka zarar verip vermediğine bağlıdır. Çünkü sadece yiyecek maddelerinin ihtikârcılığını haram etmekten bu anlaşılmaktadır.

Eğer yiyecek maddelerinin istifçiliği başka bir kişiye zarar vermezse dahi, mekruh olmaktan asla kurtulamaz. Zira bu ihtikâr işini yapan şahid, zararın başlangıcını beklemek, zararın kendisini beklemek gibi mahzurludur. Ancak zararın kendisini beklemek, daha fazla mahzurludur. Zararın kendisini beklemek bilfiil başkasına zarar vermekten daha az mahzurlu olduğu gibi. . . Bu bakımdan zarar vermenin dereceleri miktarınca kerahiyet ve haramlık dereceleri de değişir.

Kısaca, yiyecek maddelerinde ticaret yapmak müstehab değildir; zira böyle bir ticaret, kârı beklemek demektir. Yiyecek maddeleri ise beşerin hayatını devam ettirmek için asıl faktörler olarak yaratılmıştır. Kâr ise, fazlalıkların cümlesindendir. Bu bakımdan kârı temeli teşkil eden maddelerden değil, fazlalıklar cümlesinden olan maddelerden elde etmeye bakmalıdır. Öyle maddeler ki bünyenin onlara zarurî olarak ihtiyacı sözkonusu değildir.

Bu sırra binaen **tâbiîn-i kirâm**dan bir zat bir kişiye şöyle vasiyette bulunmuştur: 'Sakın çocuğunu iki çeşit alışveriş ve iki çeşit sanata çırak olarak verme! a) Yiyecek maddelerini satmak, b) Kefenleri satmak; zira bu nesneleri satan kimse, daima kıtlığı ve insanların ölmesini temenni eder. O iki sanat ise, a) Mezbahacı olmaktır. Çünkü bu sanat, kalbi katılaştırır. b) Kuyumcu olmaktır. Çünkü kuyumcu olan bir kimse, dünyayı altın ve gümüşle süslendirir'.

İkincisi, parayı karşıdaki adama verirken geçerli olmayan kalp paraları sokuşturmaktır. Bu da zulümdür. Zira muamele yapan kişi, eğer bilmezse, böyle yapmakla zarar görür. . . Eğer biliyorsa o da başkasına bunu sokuşturmaya kalkışacaktır. **Üçüncüsü** ve **dördüncüsü** de böyle yapacaktır ve bu kalp

para ellerde dolaşacak, zarar umumîleşecek ve fesad gittikçe genişleyecektir. Hepsinin günâhı ve vebâli ise, ilk defa bu işi yapana ait olacaktır. Zira bu kapıyı ilk kez açan odur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim kötü bir âdet icad edip kendisinden sonra gelenler o âdetle amel ederse, o âdetten neş'et eden günah, ilk icad edenin boynunda olduğu gibi, o kötü âdetle ondan sonra amel edenlerin günahları kadar da günahlarından birşey eksik olmaksızın onun defterine işlenir. 27

Âlimlerden biri şöyle buyurmuştur: 'Kalp olan bir dirhemi infak etmek, yüz dirhemi çalmaktan daha beterdir; zira çalmak, bir günahtır ve sona ermiştir. Kalp parayı piyasaya sürmek ise, dinde gösterilen bir **bid'at**tır ve kötü bir yoldur. Kalpazandan sonra gelenler de o parayla alışveriş yapacaklardır. Bu bakımdan kalpazan öldükten sonra yüz seneye kadar o para ile muamele edenlerin günahı kadar onun defterine günah yazılacaktır veya iki yüz seneye kadar veya o para yok oluncaya kadar onun defterine devamlı günah işlenecektir. Günahı da kendisiyle beraber ölen kimseye ne saadet! Uzun azap o kimseye olsun ki, kendisi ölür, günahları yüz sene, iki yüz sene veya daha fazla devam eder. O da kabrinde habire günahlardan ötürü azap çeker ve o günahlar sona erinceye kadar onların hesabını verir. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Gerçekten biz ölüleri diriltiriz. (Ölümlerinden önce iyi ve kötü) ileri gönderdikleri amelleri ve (öldükten sonra) geri bıraktıkları iyi ve kötü eserleri yazarız. Biz herşeyi Levh-i Mahfuz'da yazıp saymışızdır. (Yâsin/12)

Yani insanların ölmeden önce âhirete gönderdikleri amellerini yazdığımız gibi, geride bıraktıkları iyi veya kötü amellerini de yazıyoruz!

(O zaman) insanın yapıp öne sürdüğü (yapmayıp) geri bıraktığı herşey kendisine haber verilir. (Kıyâmet/13)

Bu gibi ayetlerin tefsirinde şöyle denilmiştir: İnsanoğlunun bıraktığı kötü bir âdet ki, başkaları onunla amel etmiştir. İşte geriye bıraktığı budur.

Bilinmiş olsun ki, kalp paralarda riayet edilmesi gereken beş mesele vardır:

1. Kişinin sermaye (kapital) olarak verdiği paradan kalp olduğu için, birşey geriye iade edilirse, onu ellerin yetişmeyeceği bir kuyuya atması uygundur. Başka bir alışverişte onu piyasaya sürmekten sakınmalıdır. Eğer o kalp parayı, bir daha kendisiyle muamele edilmeyecek derecede bozarsa caizdir.

2. Ticaret yapan bir kimseye parayı anlamak ve öğrenmek farzdır. Bu öğrenmekten gayem kendisini kalp paradan korumak değildir. Bilakis gayem, bilmeyen bir müslümana kalp bir parayı teslim etmemektir. Zira bilmeyen bir müslümana kalp bir parayı teslim ettiği takdirde, eğer bilmiyorsa, vazifesi olanı öğrenmekte kusur ettiği için günahkâr olur. Bu bakımdan her amelle ilgili bir ilim vardır. O amel, ancak o ilmi öğrenmek suretiyle tamam olduğu gibi, o ilmi bilen bir kimse müslümanlar için o sahada nasihati tam yapmış sayılır. Bu bakımdan bu ilmi öğrenmek bu sahada çalışana farzdır. İşte böyle bir hikmet için **selef-i Sâlihîn** nakdin alâmetlerini öğrenirlerdi. Dünyalarını kurtarmak için değil, dinlerini kurtarmak için bunu yaparlardı.

3. Eğer parayı teslim ederse ve muamele yapan adam da onun teslim ettiği paranın kalp olduğunu biliyorsa yine de parayı teslim eden mesuliyetten kurtulmaz. Çünkü muameleci o parayı başka bir müslümana haber vermeden sokuşturmak için alır. Eğer muamelecinin böyle bir niyeti olmasaydı, asla o parayı almaya rağbet göstermezdi. Kalp parayı muameleciye teslim eden bir kimse, ancak o muameleciye kalp parayı tanıdığı halde kabul ettiğinden dolayı gelen zararın günahından kurtulur.

4. Kalp parayı, **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsinin hükmüne dâhil olmak için müşteriye kolaylık gösterip almaktır:

Allahü teâlâ, satışı, alışı, verişi ve alacağını tahsil edişi kolay olan bir kişiye rahmet etsin!28

Bu bakımdan alıcıdan herhangi bir kuyuya atmak için kalp parayı kabul eden bu duanın bereketine dahildir. Eğer o kalp parayı başka bir muamelede kullanmak niyetinde ise, onun böyle yapması esasında hayr suretinde kendisine **şeytan**dan gelen bir serdir. Bu bakımdan borcunu alırken kolaylık gösteren kimseler zümresine dahil olamaz.

5. Kalp paradan gayemiz, içinde hiç gümüş olmayan para demektir; ancak gümüş suyu ile yaldızlanmıştır veya o paradır ki, onun içinde altın yoktur. Yani dinarlarda altın olmayınca, kalp para olur. İçinde gümüş bulunan paraya gelince, eğer bakır ile karışık ise ve aynı zamanda memleketin revaçtaki parası ise, âlimler böyle bir para ile muamele olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bizim görüşümüze göre; eğer bu para memleketin rayiçte olan parası ise ister içindeki gümüşün miktarı bilinsin, ister bilinmesin, bu para ile muamelenin ruhsatlı olduğudur. Eğer o para, geçerli para değilse bununla alışveriş yapmak caiz değildir. Meğer ki, içindeki gümüşün miktarı bilinmiş olsun. Eğer tüccarın malında bir parça varsa, o parçanın içindeki gümüş memleketin rayiçte bulunan parasının gümüşünden daha azsa, bu tüccara gereken vazife, o durumu kendisiyle muamele yaptığı adama bildirmektir ve bu parayı kalp para ile muamelelerin helâl olmadığını savunan bir kimseye teslim edebilir. Kalp para ile muamelenin helâl olduğunu savunan kimseye o kalp parayı teslim etmek caiz değildir. Bu kalp para ile muamele yapmanın helâl olduğunu savunan bir kimseye bu parayı teslim etmek demek, o kimseyi günah işlemeye itmek demektir. Bu tıpkı üzümden şarap yaptığını bildiği bir kimseye üzümü satmak gibi olur. 29 Böyle bir satış ise, şerre yardım ve ortaklık olduğu için mahzurludur. Bu gibi bir misâl ile ticarette hak yolunu tâkip etmek, ibadetin nâfile kısımlarına devam etmek ve kendini nafile ibadetlere adamaktan daha zor ve daha faydalıdır. Bunun için seleften bazıları şöyle buyurmuştur: 'Doğru bir tüccar, Allah nezdinde âbid bir kimseden daha üstündür'.

Selef böyle muamelelerde ihtiyatlı davranırdı. Hatta Allah yolunda gazâ edenlerin biri şöyle anlatır: 'Ben atımı bir kâfir öldürmek için sürdüm. Atım ona yetişmedi, geri döndüm. Sonra o kâfir bana yaklaştı. **İkinci** bir defa ona hücum ettim. Yine atım ona yetişmedi. Sonra **üçüncü** defa hücum ettim. Atım bu sefer serkeşlik yapıp dizginlere râm olmadı. Oysa ben böyle kötü bir huyunu görmemiştim. Böylece üzülerek döndüm. Başım eğik, kalbim kırık vaziyette oturdum. Çünkü o düşmanı elimden kaçırmıştım. Bir de atımın kötü huyundan nefret etmiştim. Başımı çadırın direği üzerine koydum. Atım da yanımda duruyordu. Rüyamda gördüm ki, at bana sanki şöyle diyordu: 'Sırtımda üç defa o iriyarı kâfiri tutmak için teşebbüse geçtin. Oysa dün akşam bana yem aldın ve o yeme kalp bir dirhem verdin. Böyle şey olur

mu?' Bu zat diyor ki, 'Uykudan korkuyla uyandım. Yem satanın, yanına gittim. Ona akşamleyin verdiğim kalp parayı değiştirdim'.

İşte zararın umumî misâli budur. Bu bakımdan bu misâlin benzerleri de buna kıyas edilsin.

24) Deylemî, Müsned'il-Firdevs, (Hazret-i Ali'den) ; Hâtib, Tarih, (Enes'ten) . İkisinin senedi de zayıftır.

25) İmâm-ı Ahmed ve Hâkim, (kuvvetli bir senedle)

26) İbn Merduveyh, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

27) Müslim, (Cerir b. Abdullah'tan)

28) Buharî, (Câbir'den)

29) Hanefî fıkhında'şıradan şarap yaptığını bilen bir kimseye şıra (ve üzüm) satabilir' hükmü vardır. Fakat şerhler 'şarap yapan' ibaresini şarap yapabilen hristiyan, yahûdî ve benzeri kimselerle yorumlamışlardır. Bu hususa dikkat edilmelidir. Kudurî'nin Cevher adlı şerhinin Mahzurât veya Meşrubat bahsine bakılabilir.

13-3

Zararı Sadece Ticaret Yapana Mahsus Olan

Mumele yapan ne ile zarara uğrarsa, o zulümdür. Adalet odur ki, kişi müslüman kardeşine zarar vermesin. Buradaki umumî kaide şudur: Müslüman kişi nefsi için neyi severse ve isterse, kardeşi için de aynı şeyi sevip istemelidir. Her muamele ki, eğer bu muameleyi yapana başkası tarafından o muamele yapılmış olsaydı, ona ağır gelecekti, o muameleyi onun da başkasına yapmaması gerekir. Müslüman kişinin nezdinde kendi parasını korumasıyla başkasının parasını korumak eşit olmalıdır. Seleften bazısı şöyle demiştir: 'müslüman kardeşine, herhangi birşeyi bir dirhem ile satarsa -oysa eğer o şeyi satın almış olsaydı onu ancak beş danike (dirhemin altıda biridir) alabilirdi- bu kimse, muamelede müslüman kardeşine yapılması gereken nasihati terketmiş olur. Kendi nefsi için sevdiği şeyi müslüman kardeşi için sevmemiş demektir. İşte kısacası budur. Tafsilâtı ise dört emirde toplanır:

1. Satacağı malı, olan vasıfları dışında övmemek.

2. Onun ayıplarını ve gizli özelliklerinden birini gizlememek.

3. Tartısında ve miktarında hiçbir şeyi inkâr etmemek.

4. Rayicinden öyle bir şeyi inkâr etmemeli ki eğer muamele yapan onu bilirse muameleden çekinir.

Birincisine gelince, malı medhetmeyi terketmektir. Zira malda bulunmayan sıfatlarla malı övmek yalanın ta kendisidir. Eğer onun bu övmesinden dolayı müşteri o malı kabul ederse, müşteriyi aldatmış ve müşteriye zulmetmiş olmakla beraber yalan da söylemiş olur. Olmayan vasıfları söylemesine rağmen müşteri kabul etmezse, böyle söylemesi yalan ve mürüvvetsizlik olur. Zira malın rayicine tesir eden yalan, zâhirde insanın mürüvvetine zarar vermez. (Tesir etmeyen yalan ise yalancılıkla beraber zâhirde mürüvvetsizliği de doğurur) . Eğer malın esasında bulunan vasıflarla onu överse, bu da en azından hezeyan olur ve gereksiz bir konuşma ile konuşmuş sayılır. Çünkü kişi her söylediği kelimeden ötürü

sorumludur. Bu kelime ile neden konuştun diye sorguya çekilir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

(İnsan) , hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın. (Kaf/18)

Ancak sattığı malda müşterinin bilmediği ve eğer kendisi de söylemezse müşteri tarafından sezilmeyen vasıflar varsa, onları söymekte bir zarar yoktur. Nitekim sattığı kölenin, cariyenin ve hayvanların gizli ahlâklarını söyleyebileceği gibi. . . Bu bakımdan mevcut olan miktarı belirtmekte bir beis yoktur. Ancak mübalâğaya ve aşırıya kaçmamak şartıyla. . . Sattığı malı vasfederken müslüman kardeşini o maldaki özelliklere muttali kılmak ve onu o malı almaya teşvik, dolayısıyla onunla ihtiyacını gidermek gayesini taşımalıdır. Hiçbir zaman sattığı mal için yemin etmesi, uygun bir hareket değildir. Zira yemin eden kişi, eğer yalancı ise, büyük günahkârlardan olup memleketlerin altını üstüne getiren 'yemîn-i gamus' etmiş sayılır. Eğer doğru ise, o zaman **Allahü teâlâ**'yı kastetmek gerekmez. Bir haberde şöyle vârid olmuştur:

Evet vallahi, hayır vallahi'den ötürü tüccara cehhennem vardır. Yarın veya öbür günden ötürü de sanatkâra cehennem vardır. 30

Yalan yere yemin, ticaret malını sattırır, bereketi de yok eder. 31

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Üç zümre vardır. Kıyâmet gününde Allah onların yüzüne bakmaz: a) Kibirli fakir, b) Sadakasını başa kakan, c) Ticaret malın yeminiyle satan. 32

Madem doğrulukla beraber satılması istenen malın övülmesi mekruhtur -ki böyle bir övgü fuzulî birşeydir ve rızkın zerresini dahi artırmaz- o halde böyle bir yerde yemin etmenin daha şiddetli ve felâketli olması aşikârdır.

Yunus b. Ubeyd -ki kendisi ipekli kumaş satan biriydi- şöyle anlatır: "Satın almak için benden ipekli kumaş istendi. Hizmetkârım bir yumak ipekli çıkarıp açtı ve o ipekliye bakarken şöyle dedi: 'Ey Allahım! Bize cenneti nasip et!' Bunun üzerine ona 'O ipekliyi yerine koy' dedim ve o malı satmadım".

Hizmetçinin bu duasını belki de malının bir nevi övülmesi gibi telâkki ettiğinden ötürü onu satmaktan vazgeçti. İşte bunlar gibi kimseler, dünyada ticaret etmiş, ticaretleri uğrunda dinlerini zâyi etmemiş kimselerdir. Bunlar âhiretin kârını istemenin dünyanın kârını istemekten daha kârlı ve daha verimli olduğunu bilen kimselerdir.

İkincisi; satmak istediği malın bütün eksikliğini, gizlisini ve açığını ortaya dökmek, ondan hiçbirşeyi gizlememektir. Böyle yapması farzdır. Eğer bunu gizlerse zâlim ve hileci olur. Hile ise haramdır. Eğer bunu yaparsa muamelede karşısındaki müslümana nasihat etmeyi terketmiş demektir. Oysa muamelede nasihat etmek farzdır. Ne zaman elbisenin iyi tarafını gösterir, diğer tarafını gizlerse hileci olur. Yine elbiseyi karanlık yerlerde müşteriye gösterirse hilecidir. Eğer mestlerin veya pabuçların ve benzerlerinin en güzellerini gösterirse, yine hilecidir. **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet edilen şu hadîs hilekârlığın haram olduğuna delâlet etmektedir:

Hazret-i Peygamber yiyecek maddesi satan birinin yanından geçti. Sattığı nesneler **Hazret-i Peygamber**'in hoşuna gitti. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** elini gördüğü yiyeceğin içine daldırdı. İçinde ıslaklık görerek şöyle buyurdu: 'Bu rutubet nereden geliyor?' Adam 'Yağmur yedi ya **Rasûlüllah**!' dedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'O halde neden yağmur yiyen kısmı, yiyeceğin üstüne bırakmadın ki, halk onu görmüş olsun? Bize hile yapan bizden değildir'. 33

Satılan malın eksikliklerini açıklamak suretiyle alıcıya nasihat yapmanın farz olduğuna **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet edilen şu kıssa delâlet etmektedir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Cerir34 ile İslâm bîatını yaparken Cerir dönüp gitmek istedi. **Hazret-i Peygamber** onun elbisesini arkadan çekiverdi. Cerir döndü. **Hazret-i Peygamber** Cerir'e, her müslüman için nasihat yapmayı şart koştu. Bundan sonra Cerir, herhangi bir eşyayı satmak istediği zaman, müşteriye o eşyanın eksikliklerini gösterir, sonra onu, alıp almamakta muhayyer bırakıp şöyle derdi: İstersen al, istersen terket!' Bunu görenler Cerir'e dediler ki: 'Böyle yaparsan alışveriş yapamazsın'.

Cerir 'Biz **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) , her müslüman için nasihat etmek hususunda bîat ettik ve söz verdik' dedi.

Vasile b. Eska pazarda duruyordu. Bir adam devesini üçyüz dirheme sattı. Deve satılırken Vasile gaflete dalmıştı: Müşteri deveyi alıp giderken Vasile farkına vardı. Müşterinin arkasından koşarak şöyle dedi: 'Sen şu deveyi etlik için mi, yoksa çalıştırmak için mi aldın?' Adam 'Çalıştırmak için aldım' dedi. Vasile 'Onun ayağında yara vardır. Gördün mü? O devamlı bu şekilde yürüyemez'. Bu söz üzerine kişi geri gelip deveyi sahibine iade etti. Deve sahibi eski fiyatından yüz dirhem eksiğine yemden deveyi o adama sattı. Sonra Vasile'ye35 dedi ki: 'Allah senden razı olsun. Sen benim alışverişimi ifsad ettin'. Vasile 'Biz **Hazret-i Peygamber**'e her müslümana nasihat etmeyi ve doğruyu söylemeyi taahhüd edip söz verdik' diye **cevap** verdi. . Vasile diyor ki: **Hazret-i Peygamber**'in, şöyle dediğini işittim:

Kişiye ancak sattığı malın afetlerini belirtmek suretiyle bir alışveriş yapmak helâldir ve yine ancak satılan malın eksikliklerini bilip müşteriye belirten bir kimse için helâl olur. 36

Ashâb-ı kirâm nasihat'tan 'kendi nefsi için razı olduğu birşeyi müslüman kardeşi için razı olur' mânâsını anlamışlardır ve böyle yapmayı fazilet ve makamların artırılmasından saymamışlardır. Belki **Hazret-i Peygamber**'le yapmış oldukları biatlerinin cümlesine giren İslâm şartlarından sayıp inanmışlardır. Bu durum birçok kimseye zor gelir ve bu sırra binaen de ashâb-ı kirâm halktan uzak durup kendilerini ibadete vermek suretiyle halkın kalbini kırmaktan ve nefretlerini kazanmaktan sakınmışlardır. Zira halkla haşır-neşir olmakla beraber Allah'ın haklarını yerine getirmek ancak sıddikların becerebileceği bir mücâhededir. Bu, kul için ancak iki şeye inandığı takdirde mümkün olabilir:

1. Bilmelidir ki, sattığı malın eksikliklerini söylememek ve o malı yalanla tervic etmek, rızkına zerre kadar bir fazlalık getirmez. Aksine rızkını mahvedip bereketini siler. Çeşitli hilelerden elde ettiği bir serveti **Allahü teâlâ** bir defada mahveder. Çünkü hikâye ediliyor ki, bir adamın sağman bir ineği vardı. O ineği sagar, sütüne su karıştırır ve satardı. Bilâhare bir sel gelerek ineği boğdu. Adamın evlatlarından birisi: 'Hani o yavaş yavaş süte karıştırdığımız sular var ya! İşte onlar birikerek bir defada bendini

aşarak ineğimizi boğdu!' dedi. Nasıl böyle olmasın? Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Alıcı ile satıcı doğru söyledikleri ve birbirlerine nasihat ettikleri zaman, alışverişlerine **Allahü teâlâ** bereketini ihsan eder. Ne zaman hakikati inkâr edip yalan söylerlerse, alışverişlerinin bereketi ortadan kalkar. 37

İki ortak birbirlerine hıyânet etmedikçe Allah'ın kudret eli onların üzerindedir. Hıyânet ettikleri zaman **Allahü teâlâ** kudret elini onlardan kaldırır. 38

Sadaka malı eksiltmediği gibi, hıyânet etmek suretiyle elde edilen servet de malı artırmaz. . . Kim artış ve eksilmeyi ancak teraziden bilirse, o **Hazret-i Peygamber**in yukarıda bahsi geçen hadîsine inanmamıştır. Kim bir tek dirhemin, bazen Allah tarafından bereketli olup insanoğlunun dünya ve âhiret saadetine sebep teşkil ettiğini ve bazen biriktirilen binlerden de Allah tarafından bereketin kaldırılıp sahibinin helakine sebep olduğunu -öyle bir şekilde helakine sebep olur ki sahibi ondan iflâs etmesini temenni eder ve bazı hâllerde iflâs etmenin kendisi için daha iyi olduğunu görürbilirse, o kimse 'Hıyânet etmek, malı artırmaz. Sadaka da malı eksiltmez' sözünün mânâsını bilmiş olur.

2. **İkinci** mânâ, nasihatin tamam olup kişiye yapılması kolay gelmesi için inanması gereken husus şudur: Kişi âhiretin kârının ve zenginliğinin, dünyanın kârından daha hayırlı olduğunu ve dünya malının faydasının ömrün sona ermesiyle bittiğini bilmelidir. O mallardan gelen zulüm ve günahlar ise, daimîdir. Bu bakımdan akıllı bir kimse az olan bir nesne için en hayırlıyı feda etmeyi ruhsatlı görmez. Hayrın tamamı dinin selâmetindedir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Lâ ilâhe illâllah sözü halktan -dünya alışverişlerini âhiret alışverişlerine tercih etmedikleri müddetçe- Allah'ın öfkesini defedip uzaklaştırır. 39

Halk, dinlerinin selâmeti için dünyalarından eksik olana perva etmedikçe, 'La ilâhe illâllah' onlardan Allah'ın gazabını uzaklaştırır. Ne zaman ki, dünyalarından, dinlerinin selâmeti için fedakârlık yapmazlarsa; 'Lâ ilâhe illâllah' deseler bile **Allahü teâlâ** onlara şöyle der: 'Yalan söylediniz. Siz 'Lâ ilâhe illâllah' derken doğru değildiniz!'

Kim ihlâs ile lâ ilâhe illâllah derse cennete girer. 40

Hazret-i Peygambere soruldu: "Buradaki 'ihlâs' ne demektir?" Hazret-i Peygamber 'Lâ ilâhe illâllah'ı Allah'ın haram kıldıklarından korumak demektir' diye buyurdu.

Kur'ân'ın haram saydıklarını helâl sayan bir kimse Kur'ân'a îman etmemiştir. 41

Bu işlerin imanına menfi tesir yaptığını bilen ve îmanın sermayesinin âhiret ticaretinde olduğuna inanan bir kimse sonsuz hayatına hazırlanmış sermayesini elbette zâyî etmez. Elbette sayılı günlerde kendisine fayda veren bir kâr için, ebediyette kendisine lâzım olan bir sermayeyi heder etmeye yanaşmaz.

Tâbiînden bir zat şöyle demiştir: 'Eğer ben mescide girsem, mescidi tıka basa namaz kılanlanla dolu bulsam ve bana 'Bunların en hayırlısı hangisidir?' diye sorulsa, muhakkak derim ki, İçlerinde kendilerine en fazla nasihat eden kim ise, o onların en hayırlısıdır'. Bana 'En fazla nasihat edeni şudur'

denildiği zaman, 'İşte bu, onların en hayırlısıdır' derim. Eğer bana 'Bunların en şerlisi kimdir?' diye sorulsa 'İçinde kendilerine en fazla hile yapanıdır' derim. Bana 'İçinde işte en fazla hile yapanı budur' denildiği zaman da, hiç çekinmeden 'Bu, onların en şerlisidir' derim.

Alışverişin ve sanatların hangi dalında olursa olsun hileli hareket haramdır. Bu bakımdan sanatkâr, eğer başkası kendisine yaparsa razı olmayacağı bir şekilde sanatında gevşeklik göstermemelidir. Bilâkis sanatını en güzel şekilde, en kuvvetli şekilde icra etmelidir. Eğer malında kusur varsa, müşteriye onu belirtmelidir. Ancak böyle yapmak suretiyle kendini mesuliyetten kurtarabilir. Bir kunduracı (Ebû Hasan Ali b. Sâlim el-Basrî -Kut'ul-Kulûb müellifinin mürşidi-) İbn Salim'e sordu:

-Efendi! Ben pabuçların satışında dinimi nasıl kurtarabilirim?

-Yaptığın pabuçların iki yüzünü bir yapacaksın. Sağı, diğerinden fazla kuvvetli ve sağlam yapmayacaksın. Yüzlerin arasına koyduğun madde temiz ve güzelinden olsun ve tam birşey olsun. Dikişlerin arasını yaklaştır. Pabuçların birisini diğerinin üzerine koyma!

Ahmed b. Hanbel'e elbise satışı hakkında sorulan soru da o kabildendir. Yaması ve kusurlu oluşu belli olmayan bir elbisenin yamalaması ve tamiri hakkında İmâm Hanbel'e sual soruldu. Şöyle buyurdu: 'O elbiseyi satan bir kimseye yamasını ve tamirini gizlemek (ve müşteriye söylememek) caiz değildir. Tamirci bir kimse, ancak, elbiseyi tamir ettiren adamın satış anında müşteriye elbisenin kusurlarını söyleyeceğini bildiği zaman veya elbisesini satmak için değil de giymek için tamir ettiğini anladığı zaman tamir etmesi helâl olur. Aksi takdirde helâl olmaz'

Eğer şöyle dersen: İnsanoğluna satılan malın ayıplarını ve kusurlarını söylemek farz olduğu müddetçe muamele tamam olamaz. Yani müşteri, kusura muttali olduktan sonra bırakıp gider'; **cevap** olarak şöyle derim: Söylediğin şey doğru değildir. Zira tüccarın **birinci** şartı satış için ancak kendi nefsine -eğer alıcı ise-razı olacağı güzel ve temiz bir malı almaktır. Sonra tüccar, alışverişinde az bir kâr ile kanaat etmelidir ki, **Allahü teâlâ** o alışverişte kendisine bereket ihsan buyursun ve hile yapmaya muhtaç olmasın. Bunun zor olması, ancak, tüccarların az kâr ile kanaat etmeyişlerinden doğar. Çok kârı da ancak hile yapmak suretiyle elde edebilir. Bu bakımdan İslâm dininin istediği şekilde ticareti âdet edinen bir kimse, malının kusur ve ayıplarını örtmez. Eğer binde bir eline ayıplı bir mal geçerse, o malın ayıbını müşteriye söylemeli ve o malın ayıplı olarak kıymeti ne ise, onunla kanaat etmelidir. İbn Sîrin, bir koyun sattı ve alıcıya dedi ki: 'Bu koyuncağız ayağıyla yiyeceğini çeviriyor. Bu bakımdan onda bir ayıp varsa, şimdiden senden tebrie ve helâllaşma istiyorum'.

Hasan b. Sâlih42 bir cariye satar ve müşteriye 'Bizim yanımızda bu cariye bir defacık kan kustu' der.

3. **Üçüncüsü**, satılan malın miktarında herhangi birşeyi gizlememektir. Bu ancak, terazinin tam mânâsıyla tartılmasına ve doğru dürüst kullanılmasına bağlıdır. Bir de ölçeğin dürüstçe kullanılmasına bağlıdır. Bu bakımdan kişi kendi nefsi için, başkasından nasıl doğru tartıp veya ölçüp alıyorsa, başkasına da aynı şekilde vermelidir. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Azap olsun ölçüde ve tartıda noksanlık edenlere ki, onlar, insanlardan (haklarını) aldıkları zaman tam olarak alırlar. Fakat insanlara (verilmek) üzere ölçtükleri yahut onlara tarttıkları zaman eksiltirler. (Mutaffifin/1-3)

İnsanoğlu bu felâketten ancak, verdiği zaman ağır ağır tartıp ve ölçüp vermek, aldığı zaman da eksik almak suretiyle kurtulur.

Zira bu konuda kılı kılına adâlet yapmak az tasavvur edilebilir. Bu bakımdan kişi fazlalığın veya eksikliğin görülmesiyle yetinmelidir. Çünkü hakkını noksansız almak isteyen bir kimse, o hakkı geçmek tehlikesiyle de karşı karşıyadır.

Âlimlerden biri şöyle buyurmuştur: 'Ben bir daneyi almak suretiyle Allah'tan azabı satın alamam'. Bu bakımdan bu zat, hakkını aldığı zaman yarım dane kadar eksik alırdı, verdiği zaman da, bir dane fazla verirdi ve derdi ki: 'Genişliği gökler ve yer kadar olan cenneti bir daneye satana azap olsun! Tûbayı azap ile satan büyük bir zarardadır'.

Ulema bunun ve bunun gibi tevbesi mümkün olmayan şeylerden -mezâlimlerden oldukları için- şiddetle sakındırmışlardır. Zira danelerin sahipleri bilinmez ki, onları bir araya getirip haklarını edâ edesin. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) birşey satın aldığı zaman, tartıcı o şeyin karşılığını öderken, tartıcıya şöyle söylerdi:

Tart ve ağır ağır tart. 43

Fudayl b. İyaz, oğluna baktı ki, bir dinarı yıkıyor. Çocuk o dinarda bulunan sürmeyi silip onu tertemiz yaptıktan sonra sarfetmek istiyordu ki o sürmeden ötürü ağır gelmesin. Bunu gören Fudayl, oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğlum! Senin şu yaptığın şey, iki hac ve yirmi umreden daha efdaldır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Tüccar ve satıcının nasıl kurtulacağına hayret ediyorum. Bütün gün tartar, yemin eder. Bütün gece uyur'.

Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) , oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğlum! Daneler iki değirmen taşının arasına girdiği gibi, günah da satıcı ile alıcı arasına girer!'

Sâlihlerden birisi muhannes (kadınlar gibi giyinip kırıtan erkek) bir kimsenin cenaze namazını kıldı. O sâlih zata denildi ki: 'Namazını kıldığın bu insan fâsıktı'. Sâlih zat sesini çıkarmadı.

İkinci bir defa kendisine aynı şey söylendiğinde şöyle buyurdu: 'Ben sandım ki, sen bana bu adamın iki terazisi vardı. Biriyle verir, öbürüyle alırdı diyeceksin7.

Sâlih kimse, bu sözüyle işaret eder ki o adamın fâsıklığı kendisiyle Allah arasında bulunan bir günahtır. Fakat terazi sahibinin günahı ise, kullara karşı yapılan günahtır ve böyle bir günahkâra müsamaha ve affın olması daha uzak bir ihtimaldir. Terazi hakkındaki teşdid ve tehdid çok büyüktür. Bu tehdidden kurtulmak bir dane veya yarım dane ile mümkündür.

. . . . Ki ölçü ve adâlette hududu aşmayınız. Bir de tartıyı adâletle tutun da teraziyi noksan etmeyin. (Rahmân/9)

Abdullah b. Mes'ud'un kırâatinde 'Adâletle tutun' anlamına gelen bi'l-kıst yerine bi'l-isan tâbiri vârid olmuştur. ('Bir de tartıyı terazinin dilini düzeltmek suretiyle dikkat edip noksan tartmayın') . Zira

terazinin eksik veya fazla tartması, ancak terazi dilinin duruşundan belli olur. Sonuç olarak, kim nefsinin hakkı olarak başkasından bir kelime de olsa bile, intikam alıp da kendi nefsinden başkasına karşı o şekilde hareket etmezse o, **Allahü teâlâ**'nın Mutaffifin sûresinin ilk üç ayetinin kapsamına girmiş olur. Yani azaba müstehak olmuş olur. Çünkü ölçekte ve tartıda böyle yapmanın haram olduğu, sadece 'onlar ölçülür veya tartılır maddelerdir' diye değildir. Belki kastedilen, bir işte adâlet ve insaf terkedildiğinden dolayı böyle bir tehdid vardır. Bu bakımdan bu tehdid bütün amellerde geçerlidir. O halde terazi sahibi azab tehlikesiyle karşı karşıyadır. Her mükellef fiillerinde, sözlerinde ve düşüncelerinde terazilerin sahibi gibidir. Bu bakımdan, eğer bu söylenenlerde adaletten ayrılırsa, onun için azab vardır. O zaman istikametten ayrılmış demektir. Eğer bu adâleti yerine getirmek hususu zor ve muhal birşey olmasaydı, **Allahü teâlâ**'nın şu ayeti nâzil olmazdı:

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. (Meryem/71)

O halde, mâsum olmayan bir kul, kesinlikle istikametten ayrılmaktan yakasını kurtaramaz, Ancak istikametten sapmanın dereceleri arasında büyük farklar vardır ve bu sırra binaendir ki, insanların ateşten kurtuluş zamanına kadar orada durma müddetleri değişir. Hatta bazılarının ancak girmesiyle çıkması bir olur. Bazıları da bin sene veya binlerce sene kalırlar. Biz Allah'tan bizleri istikamet ve adalete yaklaştırmasını istiyoruz. Zira dosdoğru yol üzerinde koşup herhangi bir tarafa meyletmemek pek zor birşeydir. Çünkü o yol kıldan ince ve kılıçtan daha keskindir. Eğer o yol olmasaydı onun üzerinde istikametli olarak geçen bir kimse cehennem üzerine uzatılmış köprünün üzerinden geçmeye muktedir olmazdı. O cehennem üzerindeki köprü ki, kıldan daha ince ve kılıçtan daha keskin olmak onun özelliği ve sıfatıdır. Dünyada dosdoğru yolun üzerinde insanın istikameti ne derece ise, kıyâmet gününde köprü üzerinde o kadar hafiflik hisseder. Kim yiyecek maddelerine, toprak veya başka bir maddeyi katıp sonra onu tartıp veya ölçüp satmışsa, o kimse tartı ve ölçüde hile yapanlardandır. Bir kasap etle beraber satılması âdet edilmemiş bir kemiği satarsa, o da terazide hile yapanlardandır. Bunun üzerine diğer takdirleri kıyas edebilirsin. Hatta kumaş satıcısının âdet ettiği metrede dahi bu cereyan etmektedir. Çünkü bezzaz elbiselik kumaşı satın alıp ölçtüğü zaman, gevşek bırakır ve çekip gerdirmez. Onu sattığı zaman ise, metrede çekip gerdirir ki, miktar da bir farklılık baş göstersin. Bütün bunlar azabı gerektiren hileciliğe dahildir.

4. **Dördüncüsü**, günün fiyatında (rayicinde) doğru olmasıdır. Günün rayicinden herhangi birşeyi gizlememelidir. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem}, malını şehire satmak için getirenleri karşılamayı yasak etmiştir. 44 Neces denilen alışverişi de yasak etmiştir. 45 Gelen kervanları karşılamaya gelince, bu şöyle olur: Gelen kervanı karşılar. Getirilen malı daha şehire varmadan önce zapt u rapt altına alır ve şehrin geçerli narhında da yalan söyler. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur;

Sakın kervanları karşılamayın!

Bu bakımdan kervanları karşılayan kim olursa olsun, eşya sahibi pazara geldikten sonra muhayyerdir. İsterse yolda yapılan alışverişini bozabilir. Bu alışveriş, esasında olmuştur. Fakat eğer eşya sahibi yolda kendisini karşılayıp malını alanın yalan söylediğini görürse, şehrin narhı onun

dediğinden farklı ise, satıcı için caymak imkânı sabit olur. Eğer adam dediği narhta doğru ise, o vakit satıcı cayabilir mi, cayamaz mı diye ulema ihtilâf etmiştir. Zira yukarıdaki haberin umumiliği ile kandırmanın olmaması burada çarpışmaktadırlar, (Yani bu hususta vârid olan haberin umumuna bakılırsa, satıcı cayabilir. Fakat hakikatte kandırmanın olmamasına bakılırsa, satıcı cayamaz, İşte bu noktadan ötürü ulema ihtilâf etmiştir) .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , şehirlinin, dışardan gelen bir kimsenin malını satmasını yasaklamıştır. Şöyle ki, çölde yaşayan adam, beraberinde satılacak maddeler olduğu halde şehire gelir. Onları aceleden satıp elinden çıkarmak ister. Şehirli kendisine der ki: 'Onları yanıma bırak. Ne zaman, daha fazla pahalılaşırsa ve narh yükselirse, o zaman satayım'. İşte yiyecek maddeleri hususunda böyle yapmak haramdır. Yiyecek maddesi olmayan diğer mallarda ise, haram olup olmadığında ihtilâf vardır. Fakat en açık fetvaya göre, diğer mallarda da haram olmasıdır. Zira bu hustaki yasak, umumî bir şekilde vârid olmuştur. Bir de böyle bir malı satıştan çekip bekletmek insanlar için bir nevi sıkıntı olur. Üstelik bu darlığı meydana getiren fuzulî adamın (şehirlinin) bunda herhangi bir faydası da yoktur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Neceş tâbir edilen alışveriş şeklini de yasaklamıştır. Neceş şöyle yapmak demektir: Malı istek ile satın almak isteyen bir kimsenin yanında, satıcıya yanaşıp daha fazla bir fiyatla o malı satın almak istediğini söylemektir. Oysa esasında malı almak taraftarı da değildir, böyle yapmaktaki gayesi; ancak müşteriyi o mala daha fazlasıyla teşvik ve tahrik etmektir. Eğer böyle yapmak daha önceden satıcı ile gizli anlaşmasından ötürü değil ise, geçerlidir. Eğer daha önceden satıcı ile anlaşarak bunu yapıyorsa, alıcının daha sonra aldığı malı geri çevirebilir mi veya çeviremez mi hususunda ihtilâf vardır. En uygunu geri çevirebilmesidir. Zira müşteri birkaç gün sağılmaksızm memesinde sütü fazla gösterilen sağman bir ineğin alışında aldandığına benzer bir hareketle aldatılmıştır ve yine kervanların önüne çıkıp da şehirin rayicinden haberi olmayan kimselerden mal alan bir kimse, onları aldattığından dolayı onların bilâhare cayabilecekleri gibi, burada da müşteri cayabilir. İşte bu söylediklerimiz birtakım yasaklardır. Satıcı ile alıcının vaktin narhında hile yapmalarının caiz olmadığına delâlet eder ve yine satıcı ile alıcının satılan malda bulunan herhangi bir eksikliği -ki karşı taraf onu bildiği takdirde o malı almayacaktır- örtbas etmeleri caiz olmadığı gibi, zamanın rayicini de örtbas etmenin caiz olmadığına delâlet eder. Bu bakımdan böyle yapmak müslümanlara farz olan nasihatin zıddı bulunan haram ve hileyi irtikâb etmek demektir.

Tâbiin-i kiramdan bulunan bir zattan hikâye ediliyor ki, kendisi Basra'da bulunuyordu. Horasan yakınlarında bulunan Sus şehrinde onun bir hizmetkârı vardı. Bu zat Basra'dan şeker alıp Sus'ta satılmak üzere gönderiyordu. Hizmetçisi kendisine şöyle bir mektup yazdı: 'Şeker kamışlarına bu sene hastalık isabet etti. Bu bakımdan stok etmek üzere şeker al' Bunun üzerine adam çok şeker aldı. Şekerin satış zamanı geldiğinde, o şekerden zamanın parasıyla otuz bin kâr etti. Sonra evine gitti, bütün gece düşündü. Kendi kendine 'Evet, otuz bin kâr ettim. Fakat yapmakla mükellef olduğum nasihati terkettim' dedi. Sabah olunca şeker satıcısına giderek parayı geri verdi ve "Allah senin için bu paraya bereket versin" dedi. Şekerci 'Bu para nereden geliyor?' deyince, adam 'Ben senden şeker alırken gerçeği gizledim. Oysa şeker pahalanmıştı' dedi. Şekerci 'Allah sana rahmet etsin. İşte şimdi bildirdin. Ben bunu sana helâl ettim' dedi.

Bunun üzerine o zat otuz bini tekrar alıp götürdü. Düşündü ve o gece uykusuz kaldı. Kendi kendine 'Ben şeker satıcısına gereken nasihati yapmadım. Belki o benden utandı da bu parayı bana iade etti' diyerek sabahın erken saatlerinde parayı satıcıya götürüp ona şöyle dedi: 'Allah sana afiyet ihsan etsin. Şu malını al. Çünkü alman kalbime daha uygun geliyor'. Bunun üzerine şeker sahibi parayı teslim aldı.

İşte yasaklar konusunda vârid olan bu haber ve hikâyeler, kişinin fırsatçı olmamasına ve satılan malın sahibinin gafletinden istifade etmemesine, satıcıdan veya alıcıdan günün rayicini ve narhın değişmelerini gizlememesine delâlet eder. Eğer bunları yaparsa zâlim olur. Adâleti terketmiş olmakla beraber müslümanlar için nasihat yapmayı da terketmiş olur.

Ne zaman, elindeki malı kârlı satarsa, meselâ 'Şu mal bana ne kadara mal olmuşsa veya ben onu ne ile satın almışsam sana öyle devrediyorum', dediği zaman, doğru söylemesi gerekir. Doğru söylemekle beraber akidden sonra o malda ortaya çıkan eksik ve noksanlıkları da alıcıya söylemelidir. Eğer o malı bir müddete kadar borç ile almışsa, onu da söylemelidir. Eğer dostundan veya evladından müsamahalı bir şekilde satın almış ise, onu zikretmesi de vacibdir. Zira muamele yapan insan, yaygın olan âdetine itimad ederek, onun satılacak malının bütün vasıflarını zikretmesine güvenerek pek fazla tedkike lüzum görmez. Çünkü müslüman bir satıcı, kendisi için aldığı zaman, muhakkak malın her tarafına bakar. Bu bakımdan eğer satın aldığı malın tedkikini herhangi bir sebepten ötürü güzelce yapmazsa, satıcıya keyfiyeti bildirmek farz olur; zira müşteri burada satıcının emanetine ve dindarlığına güvenmektedir.

30) Deylemî, Müsned'il-Firdevs, . (Enes'ten benzerini senedsiz olarak) . Irâkî'ye göre bu hadîsin aslı yoktur,

31) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

32) Müslim

33) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

34) Cerir, Cabir b. Abdullah'ın torunudur. H. 51 senesinde vefat etmiştir.

35) Tebuk muharebesinden önce müslüman olmuştur ve Ashâb-ı Suffe'dendir. Şam'da en son ölen sahabîdir.

35) Hâkim ve Beyhakî.

37) Müslim ve Buharî, (Hakim b. Huzzam'dan)

38) Ebû Dâvûd ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

39) Ebû Ya'la ve Beyhakî, (Enes'ten zayıf bir senedle)

40) Taberânî, (Zeyd ve Erkam'dan)

41) Tirmizî, Taberânî, Beyhakî

42) Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kûfelidir. Hadîs ilminde güvenilir bir kimseydi. H. 100 senesinde doğmuş ve H. 169 senesinde vefat etmiştir.

43) Sünen sahipleri ve Hâkim, (Suveyd b. Kays'tan

13-4

Ticarette İhsan (İyi Davranmak)

Allahü teâlâ, insanoğluna iyi davranmayı (ihsânı) ve adâleti emir buyurmaktadır. Adâlet, kurtuluşun biricik sebebidir. Bu bakımdan adâlet, ticaret sermayesi yerine geçer. İhsan (iyi davranmak) ise, zaferin elde edilmesi ve saadetin kazanılmasına biricik sebeptir. Bu bakımdan iyi davranmak, ticarette kârın yerine geçer. Dünya muamelelerinde sadece sermayesiyle yetinip kâra iltifat etmeyen bir kimse, akıllı sayılmadığı gibi, âhiret muameleleri de böyledir; yani bu muamelelerde de kişi, sadece sermaye ile yetinmemeli, kâr aramalıdır. Dindar bir kimse, sadece adâletle hareket edip zulümden kaçınmakla yetinmemeli, ihsanın (iyi davranmanın) bütün kapılarını çalmalıdır.

Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun! (Kasas/77)

Allah'ın rahmeti ihsan edenlere yakındır! (A'raf/90)

Muhakkak ki Allah, adâleti ve ihsânı emreder. (Nahl/5)

İhsan'dan gayemiz; muamele yapan kişiye fayda verici hareketlerde bulunmaktır. Böyle davranmak, gerçi satıcı (veya alıcıya) farz değil ise de, bu şekilde davranmak bir fazilettir. Zira muamelede farz olan ihsan, adâletli hareket etme ve zulmü terketme bahsine girer. Biz de bunu daha önce zikretmiştik. İnsanoğlu, ihsan (iyi davranmak) mertebesine ancak aşağıda gelen altı şeyin birisiyle varabilir:

1. Kâr etmek hususundadır. Bu bakımdan müslüman bir kişi, normal olarak insanların aldanmadığı bir şekilde arkadaşını aldatıp fâhiş kârlar elde etmemelidir. Kâr etmenin aslına gelince,

Allah buna izin vermiştir. Çünkü ticaret kâr ile olur. Kâr ise çok olacağı gibi az da olabilir. Fakat kişi sattığı mala bu artışı yüklerken en yakın derecesini gözetmelidir. Zira müşterinin normal kârdan fazlasını vermesi iki sebepten doğar; a) O malı edinmekte çok isteklidir, b) Veya o mala şiddetle muhtaçtır. Bu bakımdan böyle bir kimseye fâhiş bir şekilde mal satmaktan kaçınmak gerekir ve bu şekilde yapmaksa, ihsan kısmına dâhil olur. Kandırmak ortada olmadıkça fazla almak (dinen) zulüm sayılmaz. Âlimlerin bir kısmı satılan malın sermayesinin üçte birinden fazla satıcı kâr ederse, alıcı için muhayyerlik (isterse olduğu gibi kabul, isterse iade eder) icab ettireceğini söylemişlerdir. Fakat biz aynı fikirde değiliz. Lâkin bu şekilde yapılan kârdan bir kısmını müşteriye bağışlamak ihsâna dâhil olur.

Rivâyet ediliyor ki, Basralı Yûnus b. Ubeyd'in yanında fiatları çeşitli olan abâ ve izarlar vardı. Bu giyim eşyasından bir kısmının fiatı dörtyüz dirhemdi, bir kısmının fiatı da ikiyüz dirhemdi. Bu zat, namaza gidip dükkanı yeğenine bıraktı. O esnada bir göçebe geldi. Kendisi için, mevcut bulunan elbiselerden dört yüz dirhemlik bir elbise istedi. Dükkânda bulunan adam, göçebeye ikiyüz dirhemlik bir elbiseyi gösterdi. Göçebe elbiseye baktı. Beğenip dört yüz dirheme satın aldı ve gitti. Elbise, adamın elinde iken camiden dönen Yûnus, onu gördü ve elbiseyi tanıdı. Göçebeden kaça aldığını sordu. Göçebe dörtyüze aldığını söyleyince, şöyle dedi:

-Bu, ikiyüz dirhemden fazla etmez. Bu bakımdan, bunu sahibine vermek üzere geri getir.

-Bu elbise, bizim memleketimizde beşyüz dirheme de değer.

Üstelik ben bunu kendi rızamla aldım.

-Sana dön diyorum. Dinde (müslümanlara) nasihat etmek, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır.

Sonra Yûnus, göçebeyi dükkâna getirdi. Dörtyüzden ikiyüz dirhemi kendisine iade etti. Yeğenine 'Neden böyle yaptın?' diye çıkıştı ve şöyle dedi:

-Sen utanmadın mı? Allah'tan korkmadın mı? Malın sermayesi kadar kâr edip müslümanlar için yapılması gereken nasihatı, doğruluğu terkettin.

-Allah'a yemin ederim, o bu elbiseye razı olduktan sonra aldı.

-O razı oldu diyelim. Ya sen? Kendi nefsin için razı olmayacağını ondan niye esirgemedin?

Böyle bir muamelede günün rayici gizlenmişse ve kandırmak varsa, bu zulüm grubuna girer. Daha önce bunun bahsi geçmişti. Hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

Râyici bilmeyen ve tamamen kendisini satıcının vicdanına teslim eden bir müşteriden fazla kâr almak haramdır. 46

Zübeyr b. Adiy47 der ki: 'Ben **Hazret-i Peygamber**'in onsekiz ashâbına yetiştim. Onların hiçbiri doğru dürüst bir dirhem ile et almayı dahi beceremezlerdi'. Bu bakımdan bu gibi alışverişten anlamayan zatlardan fazla kâr etmek zulmün ta kendisidir. Eğer bu kârı kandırmaksızın elde ederse, o vakit Allah'ın insanlardan istediği ihsanı terketmiş olur. Üstelik fazla kâr etmek kandırmaksızın ve günün râyicini gizli tutmaksızın pek de kolay elde edilecek birşey değildir.

Katıksız ihsana gelince, o, Sırrî es-Sakatî'den (Cüneyd-i Bağdadî'nin dayısıdır) nakledilen şu hakikattir: Sırrî es-Sakatî, bir ölçek bademi altmış dinara satın aldı ve gelir-gider defterine 'Bunun kârı üç dinardır' diye yazdı. Yani on dinarda yarına dinar kâr kabul etti. Tam bu esnada bademin ölçeği doksan dinara yükseldi. Salihlerden bir tellâl, Sırrî es-Sakatî'ye gelerek bademleri almak istedi. Sırrı kendisine şöyle dedi:

-Al götür!

-Kaç dinar kârla götüreyim?

-Üç dinarla. . .

-Badem doksan dinara çıktı! Nasıl olur da, böyle az bir kârla veriyorsun?

-Ben kalbimde bir mukavele akdetmişim. Onu artık çözemem.

Ben bu ölçeği ancak atmış üç dinara satarım.

-Ben de Allah ile aramda hiçbir müslümanı kandırmamak üzere mukavele yaptım. Senden ancak bunu doksan dinara alabilirim.

Bunun üzerine ne tellâl Sırrı es-Sakatîden o malı satın alabildi, ne de Sırrî o malı satabildi. İşte bu, iki taraftan olan katıksız ihsandır. Zira hâlin hakikâtini bilmekle olan bir davranıştır.

Rivâyet edildiğine göre, Şukûk tâbir edilen elbiseler vardı. Bu elbiselerin bir kısmı beş, bir kısmı da on dirhemlikti. Muhammed b. Münkedir'in48 dükkânında bulunmadığı bir anda tezgâhtarı beş dirhemlik elbiselerden birini on dirheme sattı. Dükkâna gelip bu durumu öğrenen Muhammed b. Münkedir bütün gün elbiseyi satın alan göçebenin arkasına düşüp aradı. Nihayet onu buldu. Kendisine şöyle dedi:

-Hizmetçi yanlışlık yaparak beş dirhem değerindeki bir elbiseyi sana on dirheme satmış.

-Ben buna razı oldum.

-Her ne kadar sen buna razı olmuşsan da biz ancak nefsimiz için razı olduğumuz bir muameleye senin için razı olabiliriz. Bu bakımdan üç yoldan birisini seç; a) Ya gelip on dirhemlik şükûklardan birisini alırsın, b) Veya senin beş dirhemini geri veririm, c) Ya da bizim elbisemizi geri verip bütün paranı geri alırsın.

-O halde benim beş dirhemimi ver!

Böylece Muhammed, göçebenin beş dirhemini geri verdi ve göçebe geçip giderken 'Bu ihtiyar adam kimdir?' diye soruşturmaya başladı. Kendisine onun, Muhammed b. el-Münkedir olduğu söylendi. Göçebe 'Allah'tan başka ilâh yoktur. (Bu kelime hayret yerine kullanılır) . Bu, o kimsedir ki, biz çöllerde kıtlığa tutulduğumuz zaman, bunun yüzü suyu hürmetine Allah'tan yağmur talep ediyoruz'.

İşte on dirhemde yarım dirhem veya normal olarak satılan eşyada o yerde ne kâr ediliyorsa o kârı yapmak ihsana dâhildir. Az bir kâra rıza gösteren bir kimsenin satışı çoğalır ve fazla sarfiyattan çok kârlar elde eder ve böylece bereket görünmeye başlar.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) Kûfe çarşısında elinde kamçısı olduğu halde gezip şöyle derdi: 'Ey tüccarlar! Hakkı alınız ve hakkı veriniz! Böyle yaptığınız takdirde (faizden veya felâketten) salim kalırsınız. Az kâra razı olun ki, çok kârdan mahrum olmayasınız. . '

Abdurrahman b. Avf a (radıyallahü anh) şöyle denildi:

-Senin zengin oluşunun sebebi nedir?

-Ben ne kadar az olursa olsun, hiçbir zaman, hiçbir kârı tepmiş değilim. Benden istenilen bir hayvanın satışını geciktirmiş değilim. Ben borçla satış yapmam. İşte benim zenginliğimin sebepleri bunlardır.

Deniliyor ki, Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) bin deveyi sattı. Sattığı develerde ancak yularlarını kâr etti. Sonra her yuları bir dirheme sattı. Böylece develerde bin dirhem kâr etti. Bir de o günlük deve yeminden bin dirhem kâr etti.

2. **İkincisi**, biraz fazlaca kâr vermeye tahammül göstermektir. Müşteri eğer zayıf bir kimseden yiyecek maddesi alıyorsa veya herhangi bir fakirden birşey alıyorsa ona biraz fazla kâr vermekte hiçbir beis yoktur. Böyle bir kimse ile alışveriş yaptığı zaman, müsamaha ve kolaylık göstermesi ve bu şekilde satıcıya iyilik yapması gerekir. Bir de böyle yapmak suretiyle **Hazret-i Peygamber**'in 'Allah, satışı kolay bir kişiye rahmet eylesin' hadîsinin kapsamına dâhil olmuş olur. Zengin ve tüccar bir kimseden herhangi bir malı satın almasına gelince, eğer satıcı ihtiyacından fazla kâr istiyorsa, böyle bir kimsenin

fazla kâr istemesine karşı ses çıkarmamak iyi bir hareket değildir. Çünkü ecri olmaksızın malını zâyi etmiş ve hiçbir dua da almamış olur. Ehl-i Beyt yolu ile rivâyet edilen bir hadîste şöyle vârid olmuştur:

Alışverişte kandırılan bir kimse ne övülür, ne de parasının karşılığını görmüş olur. 49

Basra kadısı Iyaz b. Muaviye **tâbiîn-i kirâm**ın akıllılarındandı. Diyor ki: 'Ben hilekâr değilim. Hile ne beni, ne de Muhammed b. Sîrîn'i aldatmaz. Hile ancak Hasan-ı Basrî'yi ve benim babam Muaviye b. Kırre'yi aldattı. En kâmil vasıf, kişinin aldatmaması ve aldanmamasıdır'.

Nitekim âlimlerden biri, Hazret-i Ömer'in vasfını söylerken şöyle buyurmuştur: 'Başkasını aldatmaktan çok yüce idi ve başkası tarafından aldatılmaktan da çok daha akıllıydı'.

Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin (radıyallahü anh) ve **selef-i sâlihîn**in hayırlı kimseleri alışverişte titiz davranırlar, sonra mallarını hibe yoluyla müslümanlara verirlerdi. Bunun üzerine bu zevat-ı kirâmdan birisine denildi ki: 'Sen satın alırken az birşey üzerinde titizlikle duruyorsun. Sonra perva etmeksizin birçok şeyi hibe ediyorsun. Bu nasıl olur?' O zat şöyle **cevap** verdi: 'Hibe bir fazilettir. Kandırılmak ise ahmaklıktır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Ben kandırıldığım zaman, ancak aklım ve basiretimi başkasına kaptırmış olurum. Bu bakımdan beni kandırmak isteyene bu imkânı vermek taraftarı değilim. Fakat hibe ettiğim zaman, Allah için vermiş olurum. Bu bakımdan Allah için verdiğimi hiç de fazla görmem'.

3. İhsanın **üçüncüsü**, satılan malın bedelini tamamen almak ve halkın boynunda bulunan alacaklarını tahsil etmektir. Bazen müsamaha göstermek suretiyle alacağını tahsil etmekte ihsanda bulunmak, bazen mühlet vermek ve tahsil müddetini geciktirmek suretiyle ihsanda bulunmak. . . Bazen de bir kısmını affetmek suretiyle, bazen de nakdin en güzelini istemekten vazgeçmek suretiyle ihsanda bulunmaktır.

Bütün bunlar mendub hareketlerdir ve insanoğlu bunlara teşvik edilmiştir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sattığı zaman kolaylık gösteren, satın aldığı zaman kolaylık gösteren, borcunu verdiği zaman ve alacağını istediği zaman kolaylık gösteren bir kimseye Allah rahmet etsin!

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in duasını kazanmaya çalışılmalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber**, başka bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

Müsamaha göster ki, sana da müsamaha gösterilsin. 50

Eli darda olan bir borçluya mühlet veren veya alacağını onun için terkeden bir kimse ile, **Allahü teâlâ** çok kolay bir şekilde hesap görür. 51

Allah'ın (veya arşının) gölgesinden başka gölge olmayan bir günde Allah o kimseyi arşının gölgesinde gölgelendirir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , dünyada israfçı bir kişinin Allah huzuruna getirilip hesaba çekildiğini ve bir tek sevabı kalmadığı zaman, melekler tarafından kendisine 'Sen dünyada hiçbir hayır işlemedin mi?' denildiğinde, onun da 'Hayır, ben hiçbir hayır işlemedim. Ancak halka borç veren bir kimseydim ve hizmetçilerime 'borçluların zenginlerine müsamaha gösteriniz,

fakirlerine de mühlet veriniz' emrini veriyordum. (Bütün yaptıklarım bundan ibaret idi) dediğini anlatmıştır.

Hadîsin başka bir lâfzında "Fakirin borcundan vazgeçiniz' ibaresi vardır. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** o ki kuluna şöyle der:

Mademki sen, aciz bir kul olduğun halde, yoksulların borcundan vazgeçerdin, o halde bizim senin günahından vazgeçmemiz daha uygundur. Böylece **Allahü teâlâ**, o kulun azabından vazgeçer ve onu affeder. 52

Kim bir zamana kadar müslüman kardeşine bir dinar (altın) borç verirse, o borcun zamanı gelinceye kadar hergün için ona bir sadaka yazılmaktadır. Zamanı geldiğinde bir daha ona mühlet verirse hergün o alacak kadar onun için sadaka yazılır. 63

Selef-i salihînden bazıları bir zamana kadar müslüman kardeşinden borcunu edâ etmesini (sadece bu hadîs-i şerîfin ifade buyurduğu hikmetten istifade etmek için) istemiyordu ki böylece her gününde o borç kadar sadaka vermiş bir kimse gibi olmuş olsun.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gördüm ki, cennetin kapısında şöyle yazılıydı: 'Sadaka on misline, borç vermek ise onsekiz mislinedir'. 54

Bu hadîs-i şerifin açıklanmasında denildi ki: 'Sadaka, muhtaç olan ve olmayanın eline geçer. Borç almak zilletine tahammül etmek ise ancak muhtaç bir kimsenin işidir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , başkasının yakasına, alacağını istemek için yapışan birisine baktı. Alacaklıya eliyle alacağının yarısını hibe etmesini işaret etti. O da **Hazret-i Peygamber**'in bu emrini yerine getirdi. Bunun üzerine borçluya şöyle buyurdu: 'Kalk ve borcunu öde!' 55

Kim birşeyi satar, derhal onun parasını vermek suretiyle sıkıştırmazsa borç vermiş gibi olur.

Rivâyet ediliyor ki, Hasan-ı Basrî, bir katırını dörtyüz dirheme sattı. Parasını alacağı zaman, alıcı kendisine şu ricada bulundu:

-Ey Ebû Said! Bana biraz müsamaha et!

-Yüz dirhemi bağışladım.

-Biraz daha müsamaha et!

-Yüz dirhem daha bağışladım, dedikten sonra ikiyüz dirhem hakkını aldı. Kendisine 'Ey Ebû Said! Bu katırın yarı parasıdır' denildiği zaman, İşte ihsan böyle olur. Böyle yapmadığın takdirde ihsan etmiş sayılmazsın' dedi.

Hakkını »ister tamam ister eksik olsun- kötü söz söylemeden helâl ve meşru şekilde al ki, **Allahü teâlâ** seni en kolay şekilde hesaba çeksin. 50

4. **Dördüncü** emir, borcun ödenmesi hakkındadır.

Borcu güzelce ödemek, ihsâna dahildir. Borcun güzelce ödenmesi şu şekildedir: Borçlu kimse, hak sahibine bizzat gider. Onu, hakkını almak için gelmeye mecbur etmez. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sizin en hayırlınız, borcunu ödemek hususunda en iyi davrananızdır. 57

Borcunu ödemeye imkânı olduğu zaman tehir etmeksizin hemen yapmalıdır, velev ki borcun vakti henüz gelmeden de olsa. . . Şart koşulan maldan daha iyisini ve daha güzelini teslim etmelidir. Eğer borcunu edâ etmekten âciz ise, kalbinde **Allahü teâlâ** ne zaman kendisine imkân verirse borcunu edâ etmek niyeti olmalıdır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir müslüman vakti gelince ödemek üzere başkasından borç alıyorsa, **Allahü teâlâ** , onu koruyan ve borcunu ödeyinceye kadar kendisine dua eden bir grup meleği vekil kılar. 58

Seleften bir cemaat, sadece şu geçen hadîs-i şerifteki fazilete nail olmak için, ihtiyaçları olmadığı halde borç alırlardı.

Hak sahibi, borçluya karşı kaba davranırsa, borçlu tahammül etmeli ve ona yumuşak bir şekilde karşılık vermelidir. Bunu da **Hazret-i Peygamber**'e uymak niyetiyle yapmalıdır. Zira alacaklı, alacağının zamanı geldiğinde çıkıp **Hazret-i Peygamber**'e geldi. Kazara **Hazret-i Peygamber** borcunu verememişti. Kişi bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e sert konuşmaya başladı. Ashâb-ı kirâm adamı hırpalamak isteyince **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Yakasını bırakınız! Çünkü hak sahibinin konuşmaya hakkı vardır. 59

Borçlu ile alacaklı arasında konuşma cereyan ettiği zaman, aracılık yapanlar için borçlunun lehinde konuşmak ihsandandır. Zira borç veren kimse, büyük bir ihtimalle zengindir. Borç alan ise, ihtiyacından dolayı borçlanmıştır. Böylece satıcıdan fazla alıcıya yardım etmek uygundur. Zira satıcı satılan maldan rağbetini kesmiş, onun paha etmesini ister. Alıcı ise, o mala muhtaçtır. İşte böyle yapmak en güzel harekettir. Ancak borçlu sınırı aşacak derecede aşırı giderse, o zaman zulme kaçmaktan onu menetmek ve hak sahibine yardım etmek gerekir. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kardeşine yardım et. İster zâlim olsun ister mazlum. 60

Ashâb-ı Kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz nasıl zâlim kardeşimize yardım edebiliriz?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Kardeşini zulümden menetmen, ona yardımdır.

5. **Beşincisi**, vereceğin bir kısmından vazgeçilmesini isteyen bir kimseyi affetmektir. Zira ancak alışverişten zarar görmüş ve pişman olmuş bir kimse affedilmesini ister. Bu bakımdan bir müslüman diğer müslüman kardeşinin onun yüzünden zarara uğramasını istemez. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim alışverişinden pişman olan bir kimseyi affederse, yani pişmanlığında ona yardımcı olup istediği şekilde muamele ederse, **Allahü teâlâ** da kıyâmet gününde onun sürçmelerini affedip kaldırır. 61

Veya **Hazret-i Peygamber**'in hadîsi söylediği gibi. . .

6. **Altıncı** şey, muamelesinde bir müddete kadar borç vermek için bir grup fakiri aramalı, onlara imkân vermek suretiyle ecir elde etmeye çalışmalıdır. Bu muameleyi yaparken onların imkânları olmadıkça, onlardan hakkını istememeye azimli olduğu halde yapmalıdır. Çünkü selefin sâlihlerinden bazılarının iki defteri vardı. O hesap defterlerinden birinde bilinmeyen fakir ve zayıfların isimleri yazılıydı. Böyle bir defter tutmanın hikmeti şuydu: Fakir yiyecek maddesini veya meyveyi görürdü. Canı onu çekerdi. Gelir dükkâncıya 'Benim şu maddeden beş batmana ihtiyacım var, fakat almak için param yok' derdi. Dükkân sahibi de 'A1! Zengin olduğun zaman getirip verirsin' derdi. Fakire karşı bu şekilde davranan kimse ümmetin hayırlı kimselerinden sayılmazdı. Belki fakirin ismini deftere yazmayıp onu fakirin boynuna borç yapmayan ümmetin hayırlılarından sayılırdı. Bu kimse ancak fakire şöyle derdi: 'İstediğini al! Eğer daha sonra imkânın olursa gelir verirsin. Eğer imkânın olmazsa sana helâl-i hoş olsun!'

İşte buraya kadar **selef-i sâlihîn**'in ticarî muamelelerinin yollarını belirttik. Bu yollar şimdilik tamamen ortadan kalkmıştır. Böyle hareket eden bir kimse, bu sünneti yeniden diriltmeye ve **bid'atlar**ı öldürmeye çalışmış olur. Kısacası ticaret insanlar için mihenk taşıdır. Ticaret ile kişinin dindarlığı ve takvâsı ölçülür. Bunun için de şâir şöyle demiştir:

Sakın kişinin yamaladığı elbisesi veya topuğunun üstüne kadırdığı izarı (peştamalı) veya secde eseri bulunan alnı seni aldatmasın. Parayı ona göster (veya paranın yanında ona bak!) Onun dalâletini takvasından o zaman ayırabilirsin.

Bunun içindir ki, şöyle denildi: 'Hazerde kişinin komşuları, seferde arkadaşları, çarşıda kendisiyle alışveriş yapanlar, kendisini övdükleri zaman, onun sâlih bir kişi olduğunda şüpheniz kalmasın'.

Hazret-i Ömer'in yanında, birisi şahitlik yaptı. Hazret-i Ömer, şahide 'Seni tanıyan birini getir' dedi. Adam giderek birini getirdi. Gelen adam şahidin lehinde konuşmaya başlayınca Hazret-i-Ömer şöyle sordu:

-Sen onun çıkış ve girişini bilen en yakın komşusu musun?

-Hayır!

-Onun iyi ahlâklı olduğuna delâlet eden bir yolculukta kendisiyle arkadaşlık ettin mi?

-Hayır!

-Onunla, kişinin takvâsını bildiren dirhem ve dinar (para) ile bir alışveriş yaptın mı?

-Hayır!

-Sanırım sen onu mescidde namaz kılarken, Kur'ân'ı teganni ile okurken, kâh başını eğip, kâh kaldırırken görmüşsün.

-Evet! Bu şekilde gördüm!

-O halde çık git! Onu tanımıyorsun!

Sonra adama şöyle dedi: 'Seni tanıyan bir kimseyi getir!'

46) Taberânî, (Ebû Umâme'den zayıf bir senedle) ; Beyhakî, (Câbir'den hasen bir senedle)

47) Hemedanlıdır. Künyesi Ebû Adiyy'dir. Rey şehrinin kadısıydı. H. 131 senesinde Rey'de vefat etmiştir.

48) Künyesi Ebû Abdullah'tır. II. 130 senesinde yetmiş küsur yaşındayken vefat etmiştir.

49) Hakîm-i Tirmizî, Nevadir

50) Taberânî, (İbn Abbâs'tan)

51) Müslim, İmâm-ı Ahmed, İbn Mâce ve İbn Hıbbân

52) Müslim, (Ebû Mea'ud'dan) ; Müslim ve Buharî, (Ebû Huzeyfe'den benzerini)

53) İbn Mâce, (Büreyde'den) ; İmâm-ı Ahmed ve Hâkim

54) İbn Mâce, (Enes'ten zayıf bir senedle)

55) Müslim ve Buharî, (Ka'b b. Mâlik'ten)

56) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den hasen bir senedle)

57) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

58) İmâm-ı Ahmed, (Hazret-i Âişe'den)

59) Müslim ve Buharî, (Ebû Hüreyre'den)

60) Müslim ve Buharî, (Enes'ten)

61) Ebû Dâvud ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

13-5

Dünya ve Âhiret İşlerinde Tüccarın Dini İçin Titiz Davranması

Dünya kazancı, tüccarı âhiretinden uzaklaştırmamalıdır. Böyle olduğu takdirde tüccarın ömrü zâyi olur, ticareti de zarardan başka birşey olamaz. Âhiretin kârından kaçırdığını, elde ettiği dünyalıkla telafi etmesi mümkün değildir. Böyle hareket ettiği takdirde âhiretini verip, dünya hayatını satın alan kimselerden olur. Bilâkis akıllı bir kimse, herkesten evvel nefsine şefkat göstermelidir. Nefse şefkat göstermek de ancak sermayeyi korumak suretiyle olur. (Hakikî) sermayesi ise dinidir ve dinindeki ticaretidir. Selef'ten bazıları şöyle buyurur 'Akıllı bir kimse için en iyi şey, geçici dünyada en fazla muhtaç olduğu şeydir. Geçici dünyada en fazla muhtaç olduğu şey ise, gelecek âlemde neticesi en güzel olan şeydir'.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) vasiyetnamesinde şöyle yazdı: 'Senin dünyadaki nasibin elbette ki senin için lâzımdır. Fakat sen âhiret nasibine dünya nasibinden daha fazla muhtaçsın. Bu bakımdan önce âhiret nasibinden başla, onu edin; zira böyle yaptığın takdirde nasibinin yanından geçer, onu da tanzim edersin'. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Dünyada olan nasibini unutma. (Kasas/77)

Yani âhiretin için dünyadan olan nasibini dünyada unutma. Çünkü dünya, âhiretin tarlasıdır. Sevaplar dünyada kazanılır. Tüccarın dinini korumak makamındaki şefkati ancak yedi şeyi gözetmekle tamamlanabilir:

1. **Birincisi**, ticaretin başlangıcında güzel niyet ve inançtır. Tüccar bir kimse ticaret yapmakla helâlinden kazanıp halkın elinden gözünü ayırmak ve dilenciliği bırakmak niyetini taşımalıdır. Elde ettiği servet ile dinine yardım etmeyi, çoluk çocuğunun nafakasını temin edip bu hususta Mücâhid olanların zümresinden olmaya niyet etmelidir. Aynı zamanda müslümanlar için nasihat etmeyi ve kendi nefsi için sevdiğini başka insanlar için de sevmeyi niyet edip kasdetmelidir. Daha önce söylediğimiz gibi, alışverişinde adâlet ve ihsan yoluna tâbi olmaya niyet etmelidir. Pazarda gördüğü her işte emr-i bilmaruf ve nehy-i an'il-münker'e niyet etmelidir. Zira tüccar bir kimse bu niyetleri kalbinde taşıdığında ve bu inançlara sahip bulunduğunda âhiret yolunda çalışmış bir kimse olur. Eğer bu çalışma neticesinde mal da elde ederse bu da kâr üzerine kârdır. Eğer bu niyetlerle beraber dünyalık hususunda zarar etse dahi âhiretindeki kârı muhakkaktır.

2. **İkincisi**, sanatında veya ticaretinde farz-ı kifayelerinden birini yapmayı kasdetmektir. Zira sanatlar ve ticaretler terkedildiği takdirde hayat dumura uğrar, insanların çoğu helâk olur. Bu bakımdan insanların işlerinin intizama girmesi, ancak bütün insanların yardımlaşmasıyla ve her grubun çalışmasıyla cemiyetin hayatını tekeffül etmeye bağlıdır. Eğer insanların tamamı bir sanata yönelirse diğer sanatlar dumura uğrar ve bütün insanlar helâk olur. İşte insanların bir kısmı **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ümmetimin ihtilâfı rahmettir'62 hadîs-i şerifini bu mânâ üzerine hamletmişlerdir. Yani ümmetin sanatlar ve işlerdeki değişik fikirleri onları helâk olmaktan korumak bakımından rahmettir.

Sanatların bir kısmı vardır ki, pek önemli değildir ve bir kısmı da vardır ki, dünyada süslü gezmek, lüks bir hayat yaşamak için talep edilir. Böyle bir sanattan da Mü'min bir kimse müstağnidir. Mü'min bir kimse, cemiyetin hayatında önemli olan bir sanatla uğraşmalıdır ki, o sanat ile uğraştığında müslümanların ihtiyaç cephelerinden birini kapatmış olsun. Aynı zamanda da uğraştığı sanatın dince de önemli olması gerekir ki o sanatı yapmakla beraber, dinin önemli saydığı bir açığı kapatmış olsun. Nakışçılık, kuyumculuk ve harç ile duvarları kuvvetlice yapmak sanatından ve dünyanın süslenmesine elverişli olan bütün sanatlardan sakınmak gerekir. Zira bütün bu sanatları dindar kimseler kerih görmüşlerdir.

Çalgı ve benzeri aletleri yapmak, kullanılması haram olan aletleri imâl etmek gibi sanatlardan kaçınmak, zulmü terketmek kabilindendir. Terzinin, erkekler için (saf) ipekliden cübbe dikmesi, dökümcünün altından terkip edilmiş at eğeri veya erkekler için altın yüzükler yapması, bunların hepsi kullanılması haram olan aletleri yapmak grubuna dâhildir. Onların terkedilmesi zulmü terketmek gibidir. Bütün bunları yapmak günahlardandır. Bunların karşılığında alınan ücret haramdır. İşte bu sırra binaen biz bunlarda zekâtın farz olduğunu söyledik. Her ne kadar biz (Şâfiîler) süs eşyasında zekâtın farz olmadığına kani isek de. . . Zira süs eşyaları erkekler için olursa, haram olurlar. Eğer bu şekil süs eşyaları kadınlar için dahi yapılmış ise, kadınlar için mübah olan ziynet grubuna dahil olamazlar. Eğer onlarda kadınlar için ziynet kastedilmezse. . . Bu bakımdan kadınlar için yapılan bu şekildeki eğerler ve altın yüzükler, ancak kadının süs eşyası kastıyla yapıldığı takdirde, süs eşyası hükmüne geçer.

Biz daha önce yiyecek maddelerinin ve kefenlerin satılmasının mekruh olduğunu söylemiştik. Zira bunları satmak, insanları ölümünü beklemeyi ve piyasanın anormal bir şekil almasını istemeyi gerektirmektedir. Kişinin hayvan kesicisi olması da mekruhtur. Çünkü bu sanatla insanın kalbi katılaşır. Kişinin haccam (kan alıcı) veya süpürgeci olması da mekruhtur. Çünkü bu sanatlarda necasete karışmak ve uğraşmak vardır. Debbağ ve debbağlık mânâsında herhangi bir sanata sahip olmak da böyledir. İbn Sîrîn, kişinin tellâl olmasını da mekruh görmektedir. Ebû Katâde b. Deâme, tellâlın ücretinin mekruh olduğunu söylemiştir. Umulur ki tellâl ücretinin mekruh oluşu, tellâlların pek az yalandan kurtulmaları ve malın satılması ve fiyatının yükselmesi için ifrat derecede o malı övmeleri buna sebep olsa gerek. Bir de tellâllıkta çalışma miktarı hiçbir zaman belli olmaz. Bazen az olur bazen de çok. Tellâllık ücretinde, tellâlın çalışmasına bakılmaz. Belki satılan elbisenin kıymetine bakılır ve âdet de böyledir. Bu ise, zulmün ta kendisidir. Bilâkis bir insanın yorgunluk miktarına bakarak onun ücretini takdir etmek gerekir.

Ticaret için hayvan satın almayı da kerih görmüşlerdir. Zira hayvanı ticaret için alan bir insan, o hayvan hakkındaki ilâhî kaza ve kaderi hoş görmez. Yani hayvanın ölümünü iyi karşılamaz. Oysa 'Hayvanı sat! Arazi, ev ve arsa gibi ölmezleri al!' denilmiştir.

Selef-i Sâlihîn sarraflık yapmayı da kerih görmüştür. Zira sarraflık, bizzat kendisi istenmeyen, ancak geçerliliği kastolunan bir nesnede onun ince özelliklerini aramak demektir. Çok zaman malın sahibi paranın inceliklerinden gâfil olup onun gafletinden istifade etmeksizin kâr etmek sarraf için mümkün değildir. Sarraf ne kadar ihtiyatlı davranırsa davransın hilelerden çok az kurtulabilir. Sarraf bir kimse ve başka bir satıcı için tüm paranın ve dinarların kırılması mekruhtur. Ancak o paranın katışık olmasından şüpheye düşer veya zaruret olursa, o vakit kırabilir.

Ahmed b. Hanbel şöyle buyurmuştur: '**Hazret-i Peygamber** ve onun ashâbından, kırılmamış paralardan eritip başka bir maddeyi dökmek ve yapmak (kuyumculuk) hakkında yasak vârid olmuştur. Ben de tedâvüldeki paraların kırılmasını ve parçalanmasını mekruh görmekteyim. Ancak kişi dinarlarla dirhemleri satın alır. Sonra dirhemlerle altını satın alır ve o altından istediği eşyayı yapar'.

Manifaturacılık yapmayı, müstehab görmüşlerdir. Said b. Müseyyeb şöyle buyurmuştur: 'ınanifaturacılıkta fuzulî yerde yemin etmek sözkonusu değilse, bence bu ticaretten daha sevimli bir ticaret yoktur'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ticaretlerinizin en hayırlısı bezzazlık (kumaş ticareti) dir. Sanatlarınızın en hayırlısı ise, inci işlemeciliğidir. 63

Eğer cennet ehli ticaretle uğraşsaydı, muhakkak ki bez ticareti (manifaturacılık) yaparlardı. Eğer cehennem ehli ticaretle uğraşsaydı, muhakkak ki, sarraflık yaparlardı. 64

Selef büyüklerinin çoğu şu on sanatı tercih ederlerdi:

1. İnci işlemeciliği

2. Ticaret

3. Nakliyecilik

4. Terzilik ve ayakkabıcılık

5. Bez ağartıcılık

6. Terlik imalâtı

7. Demircilik

8. Dokumacılık

9. Karada ve denizde avcılık

10. Yazıcılık/Hattatlık

Abdulvehhab el-Verrak65 şöyle anlatır; Ahmed b. Hanbel benden 'Sanatın nedir?' diye sordu. Ben ise 'Yazıcılık/Hattatlık' dedim. Bunun üzerine ' Yazıcılık/Hattatlık helâl kazançtır. Eğer ben elimle bir sanat yapsaydım mutlaka senin sanatını yapardım. Sakın orta kısmına yazmaktan şaşma. Hâşiyelerde (sahife kenarlarında) yer bırak. Cüz'lerin arka kısımlarına da yazma' dedi.

Sanatkârlardan dört grup halkın nezdinde zayıf görüşe sahip olmakla bilinirler.

a) Örücüler

b) Pamukçular

c) Yün eğiricileri

d) Muallimler

Bu grupların halk nezdinde zayıf görüşlü olarak bilinmelerinin hikmeti şu olabilir: Çünkü bunların karıştıkları ve konuştukları, çoğunlukla kadınlar ve çocuklardır. Aklen gelişmemiş kimselerle oturup-kalkmak ise, aklın zâfiyetine yol açar. Nitekim akıllılarla oturup-kalkmak da aklın artmasına vesile olduğu gibi. . .

Mücâhid'den şöyle rivâyet edilir:66 Hazret-i isa'nın annesi Meryem (aleyhisselâm) , oğlu isa'yı ararken dokumacıların yanından geçerek yolu sordu. Dokumacılar ise, Meryem'e yanlış yol gösterdiler. Bunun üzerine Hazret-i Meryem onlara şu bedduâda bulundu: 'Ey Allahım! onların kazancından bereketi kaldır! Onları fakir olarak öldür ve onları insanların gözünde hakir göster!' **Allahü teâlâ** tarafından Hazret-i Meryem'in bu duası kabul olundu. (Şâyân-ı itimad bir rivâyet değildir) .

Selef-i Sâlihîn, farz-ı kifâyeler ve ibâdetler kabilinden olan herhangi bir şeyin karşılığında ücret almayı hoş görmezlerdi. Meselâ, ölü yıkamak, ölüyü gömmek, ezan okumak, teravih namazını kıldırmak gibi. . . Her ne kadar bu çalışmalar karşılığında alınan ücretin doğruluğuna hükmedilmiş ise de. . . Kur'ân ve şer'î ilimleri öğretmek de böyledir. Zira bu çalışmalar karşılığında dünya ücreti değil de âhiret ücreti düşünülmelidir. Bunların karşılığında ücret almak ise, âhireti dünya ile değiştirmek mânâsına gelir. Böyle bir muamele ise, müstehab değildir.

3. **Üçüncüsü**, dünya pazarı, müslüman kişiyi âhiret pazarından menetmemelidir. Âhiretin pazar yerleri camilerdir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret ne de bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı gereği üzere kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoymaz. (Nûr/37) Aynı sûrenin 36. ayetinde de şöyle buyurulmaktadır:

Bu lamba, o mescidlerde yakılır ki, onların yüce tanınmasını ve içlerinde isminin anılmasını Allah emretmiştir.

Bu bakımdan müslüman tüccar gündüzün başlangıcından pazar kuruluncaya kadar vaktini âhiret pazarına girmeye tahsis etmelidir. Camide zikir ve fikir ile meşgul olmalıdır. Virdlerine devam etmelidir. Hazret-i Ömer tüccarlara şu şekilde hitab ediyordu: 'Ey tüccarlar! Gündüzlerinizin başlangıcını âhiretinize tahsis ediniz. Ondan sonraki zamanınızı da dünyanıza. . . '

Selef-i Sâlihîn günün başlangıcını ve sonunu âhirete ayırarak günün ortasında ticaretle uğraşırlardı. Herise (dövmeden yapılmış bir yemektir) ve kelle-paçayı sabahleyin ancak bâliğ olmayan çocuklar ve İslâm diyarında yaşayan zimmîler satarlardı. Çünkü bâliğ müslümanlar ise, o zaman hâlâ mescidlerde ibadet etmekle meşguldüler.

Melekler, kulun amel defterini Allah'ın huzuruna götürdükleri zaman, o defterde günün başında ve sonunda Allah'ın zikri ve işlenilmiş bir hayır varsa **Allahü teâlâ** bu iki vaktin arasında işlenen kötü amellerine onu kefaret kılar. 67

Gece nöbetçisi bulunan meleklerle gündüz nöbetini devralan melekler fecrin doğuşunda ve ikindi namazında bir araya gelirler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** -herşeyi onlardan daha iyi bildiği halde- kendilerine şöyle sorar:

-Kullarımı nasıl ve ne ile uğraşırken bıraktınız?

-Onları namaz kıldıkları halde terkettik ve (yine nöbeti devralmak için) geldiğimizde onları namaz kılarken gördük.

-O kullarımı affettiğime dair sizi şahid kılıyorum.

Sonra kişinin günün ortasında **birinci** (öğle) veya ikindi namazı için okunan ezanı işittiği zaman, başka bir işe yönelmemesi, yerinden kalkıp işini bırakması uygun bir harekettir. Zira İmâm ile beraber alınan tekbirin faziletini kaçırmaya karşılık olarak dünya içindekilerle beraber verilse yine de değmez. Eğer tüccar bir kimse cemaat namazına iştirak etmezse, bir kısım âlimlere göre günahkâr olur.

Selef-i Sâlihîn ezanı işitir işitmez pazar ve çarşıları çocuklar ile zimmîlere bırakıp boşaltır, camilere akın ederlerdi. Namaz vakitlerinde dükkânlarını korumak için kıratlar (paranın küçük birimleri) vererek çocuklar veya zimmîleri bekçi tutarlardı ve bu ücretler de bu tür işlerde çalışanlar için maişet vesilesi olurdu. 'Onları Allah'ın zikrinden ne bir ticaret, ne de bir alışveriş meşgul etmez' (Nûr/37) ayetinin tefsirinde şöyle vârid olmuştur: Onlar demirci ve inci işlemecisi idiler. Bu bakımdan onlardan herhangi biri çekicini demire indirmek üzere yukarı kaldırır veya inciyi delmek üzere çarkı harekete geçirir ve tam bu durumda iken ezan sesini işitir, çarkı inciden çekmez, yukarıda kalan çekici demire vurmaz, derhal elindekileri atar, namaza kalkardı.

4. Sadece bununla yetinmemeli, çarşıda ve pazarda Allah'ın zikrini daimî bir şekilde yapmalı, tehlil ve tesbihlerle (alışveriş esnasında dahi) meşgul olmalıdır.

Çarşıda gâfiller arasında Allah'ı zikretmek camide zikretmekten daha faziletlidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gâfiller arasında Allah'ı zikreden, düşmanın önünden kaçanların arkasında savaşan ve ölüler arasında diri bulunan bir kimse gibidir.

Bu hadîs 'Kurumuş bitkiler arasında yemyeşil bir ağaç gibidir' şeklinde de gelmiştir.

Kim çarşı ve pazara girip 'Allah'tan başka ilâh yok! Allah kuvvet ve kudretinde tekdir. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nundur. Dirilten ve öldüren O. . . O, ölümsüz diridir. Hayr O'nun kudret elindedir. O, herşeyi yapmaya kâdirdir' dese **Allahü teâlâ** onun için bir milyon hasene yazar. 68

İbn Ömer, Salim b. Abdullah, Muhammed b. Vasık ve diğer **sahabîler**69 çarşı ve pazara bu zikrin faziletine nail olmak için giderlerdi. Hasan-ı Basrî şöyle buyurmuştur: Pazarda veya çarşıda Allah'ı zikreden bir kimse kıyâmet gününde haşre gelir. Onun ayın ziyası ve güneşin burhanı gibi bir burhanı vardır. Pazarda Allah'tan af dileyen bir kimseye **Allahü teâlâ** o pazarda bulunanların adedince sevap verir'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , çarşıya girdiği zaman şöyle derdi:

Ey Allahım! Küfürden ve fısktan ve bu çarşıdaki şeylerin şerrinden sana sığınıyorum. Ey Allahım! Yalan yemin etmekten, zarar edici bir alışverişten sana sığınıyorum.

Ebû Câfer el-Ferganî şöyle anlatır: Bir gün biz Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanında bulunuyorduk. Onun meclisinde camilerde oturup kendilerini sûfîlere benzeten, camide oturmanın âdabında kusur yapan ve pazarlara gidenlerin ayıplarını araştıran birtakım kimselerden bahsedildi. Bunun üzerine Cüneyd şöyle buyurdu: 'Çarşıda nice kişiler vardır ki, camiye girip camide (güya) zikir ile meşgul olan bazı kimselerin kulağından tutup camiden dışarı atıp onun yerine oturmak selâhiyetine sahiptir. Ben çarşıda çalışan bir kişiyi biliyorum ki, hergün üçyüz rek'at ve otuz bin tesbih onun virdi ve vazifesidir'. Ferganî diyor ki: 'Benim aklıma Cüneyd'in bu söz ile kendi nefsini kastettiği geldi'.

Abdullah'tan biridir. Salim b. Abdullah ise Hazret-i Ömer'in torunu ve İbn Ömer'in oğludur. Yedi fakîhten biridir. Abid ve fâzıl bir kimseydi, Muhammed b. Vâsık b. Câbir b. Ahnes, el-Ezdi kabilesine mensuptur. Basralı, itimad edilir bir âlim, âbid bir kimseydi. H. 123 senesinde vefat etmiştir. İşte dünyanın lezzetlerine dalmak için değil sadece ekmeğini temin etmek için ticaret yapanların ticaretleri böyleydi. Zira âhirete yardımcı olsun diye dünyayı arayan, nasıl olur da âhiret kârını elden kaçırır? Çarşı, cami ve ev aynı hükümdedirler. Kurtuluş ancak takva iledir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem.) şöyle buyurmuştur:

Nerede olursan ol, Allah'tan kork! (Günahın arkasından iyilik işle ki o günahı silsin. Halka güzel ahlâkla muamele et) . 70

Bu bakımdan takva dindar kimselerden -durumlar ve haller onları nerelere sürüklerse sürüklesin- ayrılmaz. Onların hayatı ve yaşayışı onunladır. Zira onlar ticaretlerini ve kârlarını ancak takvada görürler.

Denildi ki: 'Âhireti seven yaşar. Dünyayı seven ise, taşar; yani delidir'. Ahmak odur ki, sabah akşam hiç peşinde gezer. Akıllı odur ki, kendi nefsinin ayıplarını arar, bulur (ve ıslah eder) .

5. **Beşincisi**, pazar ve ticarete fazlasıyla haris ve düşkün olmamaktır. Şöyle ki, herkesten evvel pazara gidip herkesten sonra pazardan ayrılanlardan olmamalıdır. Ticaret peşinde deniz yolculuğuna çıkmamalıdır. Zira herkesten evvel çarşıya gelip herkesten sonra ayrılmak ve ticaret için deniz yolculuğuna çıkmak mekruhtur. 71

Ancak hac veya umre veya muharebe için deniz seferi yapılır. 72

Abdullah b. Amr b. As şöyle buyurmaktadır: 'Sakın herkesten önce çarşıya giren ve herkesten sonra çarşıdan ayrılan olma! Zira orada **şeytan** yumurtlamış ve civcivler çıkarmıştır'.

Muaz b. Cebel ve Abdullah b. Ömer'den şöyle rivâyet edilir: İblis, Zelembur adlı çocuğuna şöyle emir verir: 'Askerlerinle beraber geceleyin git. Pazarcıların yanına var. Onlar için yalan söylemeyi, yemin etmeyi, kandırmayı, hile yapmayı ve hıyânette bulunmayı süslü göster. Herkesten evvel pazara girenle ve herkesten sonra pazardan çıkanla beraber ol!'

Yerlerin en şerlisi çarşı ve pazarlardır. Çarşı ve pazar ehlinin en şerlisi de, çarşıya ilk giren ve son çıkandır. 73

Bu ihtirazın (korunmanın) tamamı, kişinin günlük nafakasına yetecek kadar kazanmayı murakabe etmesidir. Ne zaman yetecek kadar nafakasını elde ederse gitmeli ve âhiret ticaretiyle meşgul olmalıdır. Selefin salihleri böyleydi. Selefin sahillerinden bazıları vardı ki, bir danik (dirhemin altıda biridir) kâr ettiği zaman onunla kanaat eder, derhal alışverişi bırakır, âhiret ticaretiyle meşgul olmak üzere ayrılırdı. Hammad b. Selme (veya Seleme) 74 içinde koku saklanan bir kabı (yani bir tablayı) önüne bırakıp onun üzerinde peçe satardı. Ne zaman iki habbe kâr ederse (habbe, o devrin para birimi) derhal koku kabını kaldırır, alışverişi bırakır giderdi.

İbrahim b. Beşşar75 şöyle anlatır; İbrahim b. Edhem'e dedim ki;

-Bu günümü boş mu geçireyim, yoksa duvarcıların yanında çamurda mı çalışayım? (Veya bugünümü çamurda çalışmak suretiyle geçirmek istiyorum) .

-Ey Beşşar'ın oğlu! Sen hem arıyor, hem de aranıyorsun. Elinden kurtulmaya imkân olmayan biri tarafından aranıyorsun.

Senden istenmiyen birşeyi de sen arıyorsun. Sen hiç mahrum olmuş bir hârisi ve çeşitli nimetlerle donatılan bir zayıfı görmedin mi?

-Bakkalın yanında benim bir danik param vardır.

-Bir danik paran olduğu halde çalışmayı arıyorsun ha! Doğrusu bu bana çok ağır geldi. (Veya doğrusu bu kadar sabırlı olman seni gözümde daha da büyüttü) .

Seleften bazıları öğle namazından sonra alışverişi terkedip giderdi. Bazıları da ikindi namazından sonra. . . Bazıları da haftada bir veya iki gün çalışır, bununla yetinirlerdi.

6. **Altıncısı**, sadece haramdan sakınmakla yetinmemelidir. Bilâkis şüpheli şeylerden kaçınmalıdır. Şekkin kokusu bulunan yerlerden uzaklaşmalıdır. Bu hususta fetvalara pek fazla kulak asmamalıdır. Sadece kalbinden fetva istemelidir. Eğer kalbinde yapacağı işe karşı bir ürkeklik görürse, derhal ondan sakınmalıdır. Kendisine bir mal geldiği zaman, o mal kendisini şüpheye sevkediyorsa, onun durumunu sormalı, nereden geldiğini anlamalıdır. Eğer sormaksızın yerse, şüpheli birşeyi yemiş olur. **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) süt getirildi. Şüpheli gördüğü için getirenlere şöyle sordu:

- Bu süt nereden elinize geçti?

-Koyundan. . .

-Bu koyun nereden elinize geçti?

-Filân yerden. . .

İşte bu **cevap** üzerine **Hazret-i Peygamber** sütten içerek şöyle buyurdu:

Biz peygamberler zümresi, ancak helâli yemek ve salihi işlemekle emrolunduk. 76

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, peygamberlerine emrettiklerini Mü'min kullarına da emrederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Mü'minler! Size verdiğim rızıkların temiz ve helâlinden yeyin ve Allah'a şükredin! Eğer hakîkaten ona ibadet ediyorsanız. . . (Bakara/172) .

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber**, birşeyin aslını ve aslının aslını sormuştur. Fakat öteye gitmemiştir. Çünkü ötekileri bilmek güçtür. Biz Helâller ve Haramlar bölümünde bu kabil soruların nerede farz olduğunu belirteceğiz. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , kendisine getirilen herşeyi sorup tahkik etmezdi. Tüccar bir kimse alışveriş yaptığı kimsenin haline ve tavrına bakmalıdır. Zulme, hıyânet, hırsızlık veya faize nisbet edilen bir kimse ile alışveriş yapmamalıdır. Cündîlerle (paralı asker) , zâlimlerle hiçbir şekilde alışveriş yapmamalıdır. Çünkü bunlarla alışveriş yapmak onların zulmüne yardımcı olmak demektir. Anlatıldığına göre bir kişi, İslâm hududlarının herhangi birinde yapılmakta olan bir sur'un müteahhitliğini aldı. Adam diyor ki; 'Buradan aldıklarım kalbime şüphe getirdi. Her ne kadar böyle birşeyi yapmak hayırlı işlerden, belki İslâmî farzlardansa da. . . ' Çünkü o kişinin mıntıkasındaki emîr, zâlimlerdendi.

Adam der ki; Süfyân es-Sevrî'ye gidip bu durum hakkında fetva sordum. Süfyân bana 'Sakın az veya çokta zâlimlere yardımcı olma!' buyurdu. Bunun üzerine şu karşılığı verdim: 'Bu yapılan müslümanlar için ve Allah yolunda yapılan bir sur mudur?' Bana şöyle **cevap** verdi: Evet öyledir. Bu vazifeyi aldığından ötürü sana gelecek en az felâket, senin ücretini vermek için bu sur'u yaptıran zâlimlerin hayatta kalmalarını sevmen olacaktır. Böylece Allah'a isyan eden bir kimsenin yaşamasını isteyip sevmiş olursun. Oysa **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Zâlim bir kimsenin yaşaması için dua eden bir kimse, Allah'ın mülkünde Allah'a isyan etmeyi sevmiş olur. 77

Fâsık bir kimse övüldüğü zaman muhakkak Allah gazaba gelir. 78

Kim herhangi bir fâsığa ikramda bulunursa, o kimse İslâm'ın yıkımına yardım etmiş olur. 79

Süfyân, el-Mehdî'nin huzuruna girdi. 80 el-Mehdî'nin elinde beyaz bir kâğıt vardı. el-Mehdî, Süfyân'ı görünce şöyle dedi. 'Ey Süfyân! Bana divit ver ki yazayım!' Süfyân da şöyle dedi: 'Bana söyle, ne yazacaksın? Eğer hak bir sözü yazacaksan sana diviti vereyim'.

Emirlerden birinin yanında, mahpus bulunan âlimlerden birinden emîr mektubunu mühürlemek için çamur istedi81 ki, onunla yazmış olduğu mektubu mühürlesin. Bunun üzerine âlim şöyle dedi: 'Ey emîr! Evvela mektubu bana ver. Onun içinde neler olduğunu göreyim. (Ondan sonra sana kurutman ve mühürlemen için çamur vermek suretiyle yardım edeyim) '.

İşte **selef-i Sâlihîn** böylece zâlimlere yardım etmekten kaçınırlardı. Zâlimlerle iş yapmak ise, yardım çeşitlerinin en şiddetlisidir. Bu bakımdan dindar kimseler imkân buldukça onlarla iş yapmaktan sakınmalıdırlar.

Kısaca, müslüman kişinin nazarında insanlar 'kendileri ile iş yapılır' ve 'kendileriyle iş yapılmaz' diye iki kısma ayrılır. Bu zamanda kendileriyle iş yapılanlar; iş yapılmayanlardan daha azdır.

Seleften biri şöyle buyurmuştur: "İnsanlar için bir zaman geldi ki, kişi çarşıya gider, çarşıdakilere 'Benim için şu insanlardan hangisiyle iş yapmayı münasip görürsünüz?' derdi. Bu sözünü işitenler de İstediğinle iş yap. Ancak filân ve falan adamla yapma!' derlerdi. Daha sonra **üçüncü** bir zaman geldi ki, kendisine şöyle denildi: 'Sakın filan ve falandan başka kimselerle iş yapmayasın'. Ben korkuyorum ki, **dördüncü** bir zaman gelsin ki, bu kadarı da o zamanda kalmamış olsun".

Sanırım ki, bu zâtın korktuğu zaman gelip çatmıştır. İnnâ lillâhî ve innâ ileyhi râciûn!

7. **Yedincisi**, iş yaptığı şahısların herbiriyle muamelesinin cereyan etme şekillerinin tamamını murakabe ve kontrol etmektir. Zira kişi murâkıb ve muhâsiptir. Bu bakımdan, hesap ve ikab gününde her yaptığından sorumlu tutulduğu anda verilecek **cevap**ları şimdiden hazırlamalıdır. Her sözünden 'Neden bunu söyledin veya yaptın?' diye sorulacaktır. Çünkü denildi ki, tüccar bir kimse kıyâmet gününde her alışveriş yaptığı kimse ile teker teker durup onların adedince muhasebeye çekilir.

Seleften biri şöyle anlatır: Ben bazı tüccarları rüyamda gördüm ve şöyle sordum:

-Allah sana nasıl muamele etti?

-**Allahü teâlâ** benim önüme elli bin sahife yığdı.

-Önüne yığılan bütün bu sahifeler günahlar mıdır?

-Bunlar insanlarla yapmış olduğum işlerdir. Dünyada iş yaptığım her insan için müstakil bir sahife yazılmıştır. Muamelenin başlangıcından sonuna kadar benimle onun arasında cereyan edenlerin tamamı burada mevcuttur.

İşte buraya kadar saydıklarımız çalışan bir kimsenin çalışmasındaki adâlet, ihsan ve dinindeki şefkattir. Eğer kişi sadece adalete riayet ederse salih kimselerden olur ve adaletle beraber bir de ihsana riayet ederse mukarriblerden olur.

Eğer kişi -**beşinci** bölümde zikredildiği gibi- bununla beraber dinî vazifelerini de ihmâl etmezse sıddîkîn'den olur. Allah en doğrusunu bilir!

Kitabu Âdâb'il-Kesb ve'l-Meâş (Kazanç ve Geçim Adabı) bölümü burada sona erdi. Hamd ve senâ Allah'a mahsustur.

62) Kitab'u1-İlim'de geçmişti.

63) İmâm Irâkî, bu hadisin isnadına vakıf olmadığını söylüyor. Deylemî ise, Hazret-i Ali'den rivâyet etmektedir.

64) Deylemî, (Ebû Said el-Hudrî'den zayıf bir senedle)

65) Künyesi Abdülvehhab b. Abdilhakem b. Nafi b. Hasan el-Bağdadî'dir. Verrak (hattat) mahlasıyla şöhret bulmuştur. H. 50 senesinde vefat etmiştir.

65) **Tâbiîn-i kirâm**dandır. Şâyân-ı itimad bir kimsedir.

66) **Tâbiîn-i kirâm**dandır. Şâyân-ı itimad bir kimsedir.

67) Ebû Yâ'la, (Enes'ten benzerini zayıf bir senedle)

68) Zikir bölümünde geçmişti.

69) İbn Ömer'in adı Abdullah'tır. Meşhur dört Abdullah'tan biridir. Salim b. Abdullah ise Hazret-i Ömer'in torunu ve İbn Ömer'in oğludur. Yedi fakîhten biridir. Abid ve fâzıl bir kimseydi, Muhammed b. Vâsık b. Câbir b. Ahnes, el-Ezdi kabilesinemensuptur. Basralı, itimad edilir bir âlim, âbid bir kimseydi. H. 123 senesinde vefat etmiştir.

70) Tirmizî, (Ebû Zer'den salâh bir senedle)

71) Deniz seferind karadan daha fazla tehlike olduğundan bu hükme varılmıştır.

72) Ebû Dâvud, (Abdullah b. Amr'dan)

73) Ebû Nuaym, (İbn-i Abbâs'tan)

74) Künyesi Ebû Selem'dir. Basralıdır. Şâyân-ı itimad ve âbid bir kimseydi.

75) Sûfî ve zâhid bir zat idi. Tercüme-i hali daha önce geçmişti.

77) Bu hadis, merfû olarak bulunamamıştır. Ancak İbn Eb'id-Dünya, Hasan'ın sözünden nakletmektedir.

78) İbn Eb'id-Dünya, İbn Adiyy, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî, Şuab'il Îman, (zayıf bir senedle)

79) İbn Adiyy, (Hazret-i Aişe'den) ; Taberânî, Evsat; Ebû Nuaym, Hilye, (zayıf senedlerle) . İbn Cevzî'ye göre hepsi de uydurma dur.

80) el-Mehdi Li-dinillah, Abbasî halifelerindendi.

81) O zaman mühürler çamurdan yapılırdı.

14 - HALÂL VE HARÂM

Giriş

İnsanları yumuşak ve kurumuş çamurdan yaratıp, sonra en güzel ve en mutedil bir surette meydana getiren Allah'a hamd olsun!

O Allah ki, daha sonra insanoğlunu, ters ile kan arasından süzüp çıkarttığı tatlı ve soğuk su gibi bir süt ile gıdalandırmıştır. Daha sonra onu temiz ve helâl rızıkla zayıflık ve fersûdelikten korumuş; düşmanı olan şehvetini saldırganlık ve hücumdan alıkoymuştur. O şehveti insanoğluna farz kıldığı helâl rızık talebiyle zapt u rapt altına almış, onu kırmak suretiyle de insanoğlunu idlâl ve ifsâd etmek için fırsat kollayan **şeytan**ın ordusunu hezimete uğratmıştır. **Şeytan** Âdem oğlu'nun damarlarında kanın cereyan etmesi gibi cereyan etmektedir. Helâl rızkın zorluk ve galebesiyle **Allahü teâlâ** cereyan yollarını ve fırsatını **şeytan** için daraltmış ve zorlaştırmıştır; zira **şeytan**ı, damarların derinliklerine götüren rehber, galebe ve başıboşluğa meyyal bulunan şehvetten başka birşey değildir. Bu bakımdan şehvet, helâl rızık elde etme gemiyle gemlendiği zaman, **şeytan** mahrum olarak yerinde sayar. Artık onun yardımcısı kalmaz.

Salât ve selâm, dalâletten hidayete götüren **Hazret-i Peygamber**'e ve âline olsun!

İbn Mes'ûd'un rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Helâli talep etmek ve aramak her müslüman için farzdır. 1

Farzlar arasında anlaşılması en zor olan, yapılması âzalara en ağır gelen farz, işte bu farzdır. Bunun içindir ki bu farz, vazifeden, ilmen ve amelen tamamen ortadan kaldırılmış bulunuyor. Bu farizanın ilmi muğlâk olduğundan amelî kısmının da yok olmasına sebep olmuştur. Zira cahiller artık helâlin yok, helâle vardıran yollarınsa kapalı olduğunu ve helâl olarak yalnızca tatlı su ile sahipsiz sahralarda biten otların kaldığını zannetmişlerdir. Bunun dışında kalan ne varsa zâlim ellerle kirlenmiş ve fâsık muamelelerle ifsad olmuştur. Bu bakımdan bitkilerle kanaat etmek zorlaştığında haram olanlarda biraz daha geniş (müsamahakâr) davranmaktan başka çare kalmaz. Böylece bu cahiller dinin bu esasını temelinden söküp atmışlardır. Onlar mallar arasındaki ayırımı idrâk etmekten âcizdirler. Bunların bu zanları hakikatten çok uzaktır.

Zira helâl de, haram da apaçık bilinmektedir. Bunların arasında (birçok kimse tarafından bilinmeyen) şüpheli emirler vardır. Durum ne olursa olsun, bu üç şey daima ayrılmaz bir şekilde yürüyeceklerdir. Fakat yukarıda izah edilen zan, kötü bir **bid'at**tır. Dindeki zararı umumî ve halk arasına saçılan kıvılcımları tahripkâr olduğundan, helâl, haram ve şüpheli arasındaki farkı irşad suretiyle bu **bid'at**ın çirkin yüzünü göstermek ve maskesini yırtmak farz olmuştur. Hem de bu maske tahkik ve izâhı yapılmak suretiyle yırtılmalıdır. Zira bu hususların ayırt edilmesindeki darlık ve hassasiyet, onu imkân dairesinden çıkarmaz. (Yani bunu idrâk etmek zor da olsa mümkündür) . Biz bunu yedi bölümde izaha çalışacağız:

Birinci Bölüm: Helâl rızkın aranmasının fazileti, haramın kötülenmesi ve helâl ile haramın dereceleri

İkinci Bölüm: Şüphelilerin mertebeleri, şüpheli şeylerin kaynakları ve bunları helâl ile haramdan ayırmak

Üçüncü Bölüm: Tetkik, sarma, hücum etme ve ihmalkârlığın helâl ve haramdaki yerleri

Dördüncü Bölüm: Tevbe eden kimsenin, malî zulümlerden nasıl kurtulabileceği

Beşinci Bölüm: Sultanların verdiği maaş ve hediyelerle bunların helâl ve haram olan kısımları

Altıncı Bölüm: Sultanların meclislerinde bulunmak ve onlarla oturup kalkmak

Yedinci bölüm: Çeşitli meseleler

1) Zekât bölümünde geçmişti.

Helâlin Fazileti Haramın Rezaleti, Helâlin Beyânı ve Dereceleri, Haramın Beyânı

Helâlin Fazileti Haramın Rezaleti, Helâlin Beyânı ve Dereceleri, Haramın Beyânı ve Bu Husustaki Takvânın Dereceleri

Âyet-i Kerîmeler

Ey Rasûller! Helâl şeylerden yeyiniz ve salih ameller işleyiniz! (Mü'minûn/51)

Bu ayette salih amelden önce helâlinden yenmesi emredilmiştir. Salih amelden gayenin helâlinden yemek olduğunu söyleyenler de vardır.

Aranızda birbirinizin mallarını, (hırsızlık, kumar ve gasb gibi) haksız sebeplerle yemeyin! (Bakara/188)

Yetimlerin mallarını zulmen (haksız olarak) yiyenler karınlarına ancak ateş doldururlar. (Nisâ/10)

Ey Mü'minler! Allah'tan korkun! Eğer gerçek Mü'minler iseniz (cahiliyede işlediğiniz) faiz hesabından arta kalanı bırakın; (almayın) ! (Bakara/278)

Böyle yapmazsanız (bu faizi bırakmazsanız) , Allah'a ve peygamberine karşı savaşa girdiğinizi bilin! (Bakara/279)

Eğer faiz (den vazgeçer de) tevbe ederseniz (ana paranız) sizindir ve böylece ne zulmetmiş ve ne de zulme uğramış olursunuz. (Bakara/279)

Kim (haram olan bu ribayı helâl diye yemeye ve faizciliğe geri) dönerse, işte onlar cehennemliktirler ve orada ebedî kalacaklardır. (Bakara/275)

Görülüyor ki, **Allahü teâlâ**, önce faiz yiyen kimseyi kendisine ve Râsûlü'ne karşı harbetmekle vasıflandırıyor ve sonra da faiz yemekte ısrar edenleri ateşe mâruz bırakıyor. Helâl ve haram hakkındaki ayetler sayılamayacak kadar çoktur.

Hadîsler

İbn Mes'ûd, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmiştir:

Helâli talep etmek ve aramak her müslümana farzdır! **Hazret-i Peygamber** başka bir hadîslerinde de şöyle buyurmuştur:

İlmi talep etmek ve aramak her müslümana farzdır.

Hadîs âlimlerinin bir kısmı, bu hadîsî şöyle te'vil etmişlerdir: 'Arayıp elde edilmesi her müslümana farz olan ilimden gaye; helâl ve haramı bildiren ilimdir'. Böylece bu âlimler, bu iki hadîsin hedefini bir saymaktadırlar.

Hazret-i Peygamber yine bu hususta şöyle buyurmaktadır:

Çoluk çocuğunun nafakasını helâlinden temin etmek için çırpınan kimse, Allah yolunda cihad eden kimse gibidir, iffetini koruyarak dünyayı helâlinden elde etmeye çalışan kimse de şehidler derecesinde olur. 2

Kim kırk gün helâl rızık yerse, **Allahü teâlâ** onun kalbini nûrlandırır ve kalbindeki hikmet pınarlarını fışkırtarak dilinden akıtır. 3

Diğer bir rivâyette de **Allahü teâlâ** böyle bir kimseyi dünyada zâhid kılar' buyurulmuştur.

Sa'd b. Ebî Vakkas 'Ya Rasûlallah! Dua et de Allah dualarımı kabul eylesin' diye dua talebinde bulunduğu zaman, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Helâlinden ye! Böyle yaptığın takdirde duan kabul olunur. 4

Hazret-i Peygamber, dünyaya pek düşkün olan kimseyi kötülerken şöyle buyurmuştur:

Saçı sakalı birbirine karışmış, rengi solmuş, bir yerden diğer bir yere kovulup duran; yiyeceği ve giyeceği haram olan ve haram ile gıdalanan kimseler vardır ki ellerini kaldırarak 'Yâ rabbî! Yâ rabbî diye dua ederler. Böyle bir kimsenin duası nasıl kabul olunur?5

İbn-i Abbâs'ın **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

Allah'ın Kudüs-ü Şerif üzerinde duran bir meleği vardır. Bu melek her gece şöyle bağırır: 'Kim haram yemişse onun ne sarfı (farzı) ve ne de adli (nafilesi) kabul olunur'. 6

Hadîsteki 'sarf kelimesinin 'nafile ibadet', 'adl' kelimesinin ise 'farz' demek olduğu da söylenilmiştir.

Kim içerisinde haramdan gelen bir dirhemin de bulunduğu on dirheme bir elbise satın alırsa, sırtında o elbiseden birşey kaldıkça Allah onun hiçbir namazını kabul etmez. 7

Haramdan oluşan et için ateş herşeyden daha evlâdır. 8

Kim malı nereden kazandığına önem vermezse, **Allahü teâlâ** da onu cehenneme nereden sokacağına önem vermez. 9

İbâdet on parçadan müteşekkildir. Bu on parçanın dokuzu helâl rızkın aranmasındadır. 10

Helâl rızık teinin etme uğrunda yorgun ve bitkin olarak akşamlayan kimse, günahları affolunduğu halde akşamlamış ve **Allahü teâlâ** kendisinden razı olduğu halde sabahlamış olur. 11

Kim haramdan birşey kazanır ve sonra da bununla sılayı rahim yapar veya sadaka verir, yahut da onu Allah yolunda infakta bulunursa, **Allahü teâlâ** onun yapmış olduğu bütün bu amelleri toplayıp ateşe atar. 12

Dininizin en hayırlısı takvadır. 13

Allahü teâlâ huzuruna takva ile gelen kimseye İslâm'ın bütün sevabını ihsan eder. 14

Rivâyet edildiğine göre **Allahü teâlâ**, peygamberlerine gönderdiği kitaplarından birinde şöyle buyurmuştur: 'Takva sahiplerini hesaba çekmekten utanırım'. 15

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah nezdinde faizin bir dirhemi (günah bakımından) İslâm dininde yapılan otuz zinadan daha şiddetlidir. 16

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulur:

Mide, bedenin havuzudur. Damarlar, bu havuza akmaktadır. Bu bakımdan mide sıhhatli olursa damarlar da oradan sıhhat alıp aktarırlar. Mide hasta olduğu zaman damarlar da hastalığı aktarırlar. (Sıhhattan gaye, helâlden; hastalıktan gaye, haramdan yemektir) . 17

Yeme'nin dindeki mevkii binaların temeline benzer. Binaların temeli sağlam ve kuvvetli olursa, üzerindeki bina da müstakim olup yükselir. Temel, zayıf veya yamuk olursa bina yıkılır ve mahvolur! **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

O halde (dininin) binasını sağlam bir temel (olan Allah korkusu ve rızası) üzerine kurmuş olan mı hayırlıdır, yoksa çökecek bir yar kenarına kurup da onunla beraber cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez. (Tevbe/109)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Haramdan herhangi bir mal kazanan kimse bu malı sadaka olarak verse, sadakası kabul olunmaz; vermeyip de yanında alıkoy sa kendisini cehenneme sürükleyen bir azık olur. 18

Biz, çalışıp kazanma âdâbını anlattığımız bölümde bir grup hadîs zikretmiştik. O hadîsler helâl çalışmanın faziletini de ortaya koyarlar.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ebû Bekir bir gün kölesinin getirdiği sütü içti. Sonra da ona 'Bu sütü nereden aldın?' diye sordu. Köle 'Bir kavme kâhinlik yaptım. Onlar da bana bu sütü verdiler'19 dedi. Bunu duyan Hazret-i Ebû Bekir, parmaklarını mübarek ağzına soktu ve kusmaya başladı; öyleki neredeyse ölecekti. Sonra da 'Damarlarımda kalan ve bağırsaklarıma karışan kısımdan dolayı senden af dilerim ya rabbi' dedi.

Hazret-i Ebû Bekir'in bu hareketi nakledildiği zaman **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Siz onun, midesine helâlden başkasını sokmadığını bilmiyor musunuz?'

Hazret-i Ömer de bir gün yanlışlıkla zekât devesinin sütünden içer ve ardından parmağını ağzına sokarak istifra eder.

Hazret-i Âişe şöyle buyurmuştur: 'Sizler, ibadetin en faziletlisi olan takvadan gafilsiniz'.

Abdullah b. Ömer şöyle buyurmuştur: 'Siz, yay gibi oluncaya kadar namaz kılsanız, tamburun telleri gibi incelinceye kadar oruç tutsanız **Allahü teâlâ** sizin bu ibadetinizi ancak sizinle haram arasına gerilen takva ile kabul eder'.

İbrahim b. Edhem şöyle buyurmuştur: 'İdrâk edilebileni, ancak midesine gönderdiği şeyleri bilen kimse idrâk eder'.

Fudayl b. İyaz şöyle buyurmuştur: 'Kim içine gideni (yediği şeyleri) bilirse, Allah onu sıddîk olarak tescil eder. Bu bakımdan ey miskin! Kimin yanında iftar ettiğine dikkat et!'

İbrahim b. Edhem'e 'Neden zemzem suyundan içmiyorsun?' denildiği zaman 'Su çekecek kabım olsaydı içecektim' cevabını verir.

Süfyân es-Sevrî şöyle buyurmuştur: 'Haramdan infakta bulunan kimse, tıpkı pis bir elbiseyi sidikle yıkayan kimseye benzer. Oysa böyle bir elbiseyi ancak su temizler. Aynı şekilde günahlar da ancak helâlinden infakla temizlenir'.

Yahya b. Muaz şöyle buyurmuştur: 'Tâat, Allah'ın hazinelerinden bir hazinedir. Onun anahtarı duadır. Bu anahtarın dişleri de helâl lokmalardır'.

İbn-i Abbâs, şöyle buyurmuştur: 'Allah, karnında haram bulunan kimsenin namazını kabul etmez'.

Sehl et-Tüsterî şöyle buyurmuştur: 'Kendisinde şu dört haslet bulunmayan kimse, îmanın hakikâtine varamaz:

1. Farzları, sünnet-i seniyye şeklinde edâ etmek,

2. Takvaya riayetle helâlinden yemek,

3. Yasakların gizli ve açıklarından kaçınmak,

4. Bu hasletler üzerinde, ölüme kadar ısrarla sabır göstermek.

Yine buyurmuşlardır ki: 'Kim sıddîkların alâmetleriyle bilinmek istiyorsa, ancak helâlinden yesin ve sünnet-i seniyye'den ayrılmasın'.

'Kırk gün şüpheli şeylerden yiyen kimsenin kalbi kararır' denilmiştir. Bu söz, aynı zamanda şu ayetin de te'vilidir:

Hayır! Doğrusu onların kazandıkları (günahlar) kalplerinin üzerinde pas olmuştur. (Mutaffifîn/14)

İbn Mübarek 'Şüpheli bir dirhemi geri çevirmek, bence toplam altıyüzbine ulaşmak üzere yüzer bin dirhem sadaka vermekten daha üstündür' buyurmuştur.

Seleften biri şöyle der 'Bazen yediği bir lokma yüzünden kulun kalbi ters çevrilir; böylece tabaklanmamış deri gibi çekilir ve kolayca da eski haline dönemez'.

Sehl et-Tüsterî şöyle buyurmuştur: 'Haramdan yiyen kimsenin âzaları isyan eder. İster bilsin, ister bilmesin; haramdan yemeyi ister dilesin, isterse dilemesin, durum değişmez. Kimin yiyeceği helâlinden olursa, âzaları ona itâat eder ve o kimse hayırlar yapmaya muvaffak olur'.

Seleften biri 'Kulun helâlinden yediği ilk lokma ile geçmiş günahları affolunur. Kim helâli talep etme hususunda zillete katlanırsa, günahları, tıpkı yapraklar gibi dökülür' buyurmuştur.

Bir kimse va'z etmek üzere kürsüye çıkınca, âlimler şöyle derlerdi: 'Onun üç şeyini araştırın:

1. Eğer **bid'atlar**a inanıyorsa, onu dinlemeyiniz; çünkü bu durumda o **şeytan**ın lisanıyla konuşmaktadır.

2. Eğer yedikleri kötü ve şüpheli ise, biliniz ki o hevâ-i nefisten konuşmaktadır.

3. Eğer aklı tam değilse biliniz ki, yaptığı konuşmanın tahribi, tamirinden çok fazladır. Bu nedenle onunla oturmayın.

Hazret-i Ali'den ve diğer **sahabîler**den şöyle rivâyet ediliyor: 'Dünyanın helâli hesap, haramı ise azaptır'. Başkaları bu söze şunu da eklemişlerdir: 'Dünyanın şüpheli kısımları ise, itabdır'.

Salihlerden biri, abdallardan birine bir yiyecek verir. Fakat abdal, onun verdiği yiyeceği yemez. Salih kimse yemeyişinin sebebini sorunca da şöyle der:

-Biz ancak helâl olanı yeriz ve bunun içindir ki, kalbimiz müstakim, halimiz devamlı olmuştur, yine bu sayede melekût âlemini keşfederek, âhiret âlemini de müşahede etmekteyiz. Eğer sizin yediklerinizden kırk gün yemiş olsaydık, artık İlm-i yakînin hiçbir şeyine dönüş yapamazdık; korku ve Allah'ın cemâlinin müşahedesi de kalbimizden silinip giderdi.

- Ben de bütün sene oruç tutar, her ay da Kur'ân'ı otuz defa hatmederim.

- Geceleyin gözünün önünde içtiğim o bir yudum süt var ya, işte o (onun sevabı) benim nezdimde üçyüz rek'at namazda indirmiş olduğun otuz hatm-i şeriften daha üstündür. Abdalın içtiği süt, vahşi geyik sütüydü.

Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main20 bir keresinde uzun bir sohbette bulundular. Bu sohbet esnasında, Yahya'nın 'Ben hiç kimseden birşey istemem; fakat sultan bana birşey verirse onu da yerim' dediğini işiten İmâm-ı Ahmed onun arkadaşlığını terketti. Hatta Yahya, İmâm-ı Ahmed'den özür dilemeye mecbur oldu ve 'Ben bunu şakayla söyledim' dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Ahmed şunları söyledi: 'Sen dinle şaka mı ediyorsun? Bilmez misin ki **Allahü teâlâ** helâlinden yemeyi salih âmelden daha önce tavsiye ederek şöyle buyurmuştur:

Helâl ve tayyiblerden yeyin ve salih ameller işleyin! (Mü'minûn/51)

Tevrat'ta şöyle yazılı olduğu rivâyet olunmuştur: 'Kim yiyeceğinin nereden geldiğinin kaygısını çekmez ve buna önem vermezse, **Allahü teâlâ** da onu cehenneme, hangi kapısından sokacağına önem vermez'.

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Ali, Hazret-i Osman'ın öldürülmesinden ve evinin yağma edilmesinden sonra ancak ağzını mühürlediği kaplardaki yiyecekleri yerdi. Bunu şüpheye bulaşmamak için yapardı.

Fudayl b. İyaz, Süfyân b. Uyeyne ve Abdullah b. Mübârek bir gün Mekke'de, Vuheyb b Verd'in evinde toplandılar. Söz dönüp dolaşıp yaş hurmaya geldi. Bunun üzerine Vuheyb şöyle dedi:

- Yaş hurma bence yemeklerin en güzelidir, ancak Mekke'nin hurmaları, Zübeyde'nin hurmalarıyla ve başka bostanlarla karıştığı için çok sevdiğim halde yaş hurmayı yemez oldum.

- Eğer sen böyle şeylere bakarsan ekmek de bulamazsın.

- Neden?

- Çünkü üzerinde ziraat yapılan araziler hazine mallarıyla karışmıştır.

Bu sözü işiten Vuheyb, derhal düşüp bayıldı. Olup biteni gören Süfyân, İbn-i Mübârek'e şöyle hitap etti:

- Onu öldürdün!

- Allah'a yemin ederim ki, ben meseleyi kolaylaştırmak istedim.

Vuheyb gözünü açtığı zaman şöyle dedi:

- Artık ölünceye kadar ekmek yemeyeceğim.

Vuheyb o günden sonra süt içmeye başladı. Bir gün annesi kendisine süt getirdi. Ona sütü nereden aldığını sordu; o da, bir kabilenin koyununun sütü olduğunu söyledi. Bunun üzerine Vuheyb, o koyunun neyle satın alındığını ve o kabileye nereden geldiğini sordu. Annesi bu soruların da cevabını verince sütü ağzına götürdü; fakat içmeden önce kabı ağzının yakınında durdurarak şöyle dedi:

- Bu koyunlar nerede otluyorlar?

Bunun üzerine annesi (omuzlarını silkerek) sustu ve o da sütü içmedi; çünkü koyunlar, bütün müslümanlara ait bir yerde otluyorlardı. Onun sütü içmediğini gören annesi şöyle dedi:

- İç oğlum! Allah seni affeder.

- İçtikten sonra Allah'ın beni affetmesini ve böylece Allah'ın affına günah ile nail olmayı istemiyorum. 21

Bişr b. Haris el-Hafî, 'Sen nereden yiyorsun?' diye sorulunca şöyle demiştir: 'Bizde sizin yediğiniz yerden yiyoruz. Fakat ağlayarak yiyen kimse, gülerek yiyen kimse gibi değildir'. Sonra da şöyle dedi: 'Bir el vardır ki diğerinden daha kısadır. Bir lokma vardır ki diğerinden daha küçüktür'.

İşte **selef**-i salihîn şüpheli şeylerden bu şekilde kaçınırlardı.

2) Taberânî, Evsat

3) Ebû Nuaym,Hilye

4) Taberânî, Evsat

5) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

6) Bu hadîsin aslına rastlanılmamıştır. Sadece şöyle bir hadîs vardır: 'Haramdan bir lokma yiyen kimsenin kırk gece namazı kabul olunmaz'; Deylemî, (İbn Mes'ûd'dan) . Bu hadîs münkerdir. (Irakî)

7) İmâm-ı Ahmed, (İbn Ömer'den zayıf bir senedle)

8) Tirmizî, (Ka'b'dan)

9) Deylemî, (İbn Ömer'den)

10) Deylemî, (Enes'ten)

11) Taberânî, (İbn Abbâs'tan)

12) Ebû Dâvud, (mürsel olarak)

13) Kitab'u1-İlim' de geçmişti.

14) Aslına rastlanılmamıştır.

15) Tirmizî, (İbn-i Abbâs'tan)

16) İmâm-ı Ahmed, Dârekutnî, (Abdullah b. Hanzale'den) . Hadîsin senedinde zaaf vardır.

17) Taberânî ve Ukaylî, ed-Dııafâ. Ukaylî'ye göre hadîsin aslı yoktur.

18) İmâm-ı Ahmed, (İbn Mes'ûd'dan zayıf bir senedle)

19) Kâhinlik, gaybdan haber vermek demektir. İslâm dini kâhinliği yalancılık kabul ettiği için kehanet karşılığı alınan mal ve ücret haramdır. Buhârî, (Hazret-i Âişe'den)

20) Künyesi Ebû Zekeriyya olup Rağdadlıdır. Cerh ve ta'dil ilminde meşhur bir imamdır.

21) Ebû Nuaym, Hilye

14-1

Helâl ve Haramın Çeşitleri ve Yolları

Helâl ve haramın tafsilâtı, fıkıh kitaplarının vazifesidir. Âhireti isteyen kimsenin helâl olduğu fetva ile bilinen yiyeceklerden başkasını yemedikçe, bu hususları uzun uzadıya bilmesine gerek yoktur. Rızkını çeşitli yönlerden kazanan ve fazla yemeye çalışan kimse ise, helâl ve haram ilmini, fıkıh kitaplarında beyan edildiği gibi bilmekle mükelleftir. Biz ise bu kitapta taksim bâbında derleyici kaidelerine işaret edeceğiz. Şöyle ki; mal, kendisinde bulunan bir mânâdan veya kazanıldığı cihette olan bir eksiklikten ötürü haram olur.

Birinci Kısım

Kendisinde bulunan bir sıfattan ötürü haram olan içki, domuz ve benzerleri gibi şeylerdir. Bunun tafsilâtı ve izahı şöyledir: Yeryüzünde yenilen âyinler üç kısımdan fazla değildirler:

a) Madenlerden olanlar; tuz, çamur (kil) ve benzerleri gibi.

b) Bitkilerden olanlar,

c) Hayvanlardan olanlar.

a) Mâdenler

Bunlar yerin parçaları olup yerden çıkan diğer şeyler gibidirler; bu bakımdan bunlar ancak yiyene zarar verdikleri takdirde haram olurlar. Bunların bir kısmında zehir yerini tutan maddeler vardır. Zarar verici olduğunda ekmeğin de yenmesi haram olur. Yenilmesi âdet olunan çamur ise, ancak zarar vermesi bakımından haramdır. Yenilmeyen maddelerin haram olmadığını söylememizin faydası şudur: Eğer bu maddeden bir parça bir çorbanın veya sıvı bir yiyeceğin içine düşse o çorba ve yemek onunla haram olmaz.

b) Bitkiler

Bunların ancak aklı, hayatı veya sıhhati giderici olan kısımları haramdır. Aklı giderici kısım, benç (benk) , içki ve diğer sarhoş edici maddelerdir. Hayatı söndürenler ise, zehirleyicilerdir; zehirin bütün nevileridir. Sıhhati bozan ise, vaktinde ve yerinde kullanılmayan ilaçlardır. Bunların tümü zarara dönüşür. Yani haram olmaları, zarar verici oluşlarından ileri gelir. Ancak içki ve sarhoş edici diğer maddeler bu hükmün dışındadır; zira onların sarhoş etmeyecek kadar az olan miktarı dahi haramdır; çünkü haramlık onun kendisinde ve fazla oynaklık veren vasfında vardır.

Zehire gelince; az olup da zarar vericilikten çıkarsa veya zehirlik vasfını gideren başka bir madde ile karıştırılırsa haram olmaz.

c) Hayvanlar

Bunlar da iki kısma ayrılırlar: Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar. . . Bu hususun tafsilâtı Et'ıme bahsinde Allah'ın izniyle gelecektir. Garip ve tanınmayan kuşlar, kara ve deniz hayvanları hakkında tafsilât vermek sözün uzamasına sebep olur. Bunlardan, yenilmesi helâl olanların eti ancak şer'an kesildikleri, kesen'in, kesen aletin ve mezbahanın şartları gözetildiği zaman helâl olur. Bu husus ileride avlanma ve kesmeler bahsinde gelecektir. Şeriata uygun olarak kesilmeyen veya kendiliğinden ölen bir hayvanın eti ise haramdır. Ölmüş hayvanlardan ancak şu iki kısmın eti yenebilir:

a) Balık

b) Çekirge

Elma, sirke ve peynir kurtları gibi, yiyeceklerde oluşan hayvancıklar da balık ve çekirge gibidirler; zira bunlardan korunmak mümkün değildir. Fakat bunlar bulundukları yiyeceklerin dışına çıktıklarında kara sinek, hamam böceği ve akrep hükmünde olurlar; (yani haramdır) .

Öldürüldüğü takdirde kanı çıkmayan, yani kanı bulunmayan hayvanların haram olması için hiçbir sebep yoktur.

Ancak bunlardaki pislik, insanın onu yemesine mânidir. Eğer mide kaldırabilse bu cins hayvanın yenmesinde kerahat dahi yoktur. Ancak bu tür hayvanları pis görmeyen bir kişinin tabiatına bakılıp da bunlar pis değildir denilemez. Çünkü bu tür hayvanlar artık pisliklerden sayılmış ve bunlara duyulan tiksinti umumîleşmiştir. Bu bakımdan bu tür hayvanları yemek mekruhtur; tıpkı sümüğü boğaza çekip biriktirdikten sonra yutmanın mekruh olduğu gibi. Bu kerahet onun necis oluşundan değil; aksine kalbin nefretinden neş'et eder. Zira bu tür hayvanlar öldüğü zaman sahih fetvaya göre necis olmaz; çünkü **Hazret-i Peygamber** yemeğe bir kanadı üzerine düşen sineğin tamamen batırıldıktan sonra atılmasını emretmiştir. 22

Yemek ise, çok zaman sıcak olur ve bu da onun ölümüne sebep olur. Eğer karınca veya karasinek (ateş üzerinde kaynayan) yemek çömleğine düşer de parçalanırsa, o yemeği dökmek gerekmez. Zira necis sayılan ancak o hayvancağızın yaptığı şeydir; dolayısıyla haricî bir necasetle haram olmadıkça, böyle bir hayvan düştüğü yemeği haram etmez. Bu hüküm delâlet eder ki, bu tür hayvanların haram olması, necis oluşlarından değil, aksine tabiatların istemeyişinden ileri gelir. Bu sırra binaen deriz ki, eğer ölü bir insanın bir parçası (ateş üzerinde kaynayan) yemek kazanma düşse, düşen parça bir danik

kadar olsa dahi bütün yemek haram olur. Fakat bu haramlık, düşen parçanın necisliğinden değildir, zira doğru fetvaya göre insan, ölümle necis olmaz. Ancak insanın yenmesi hürmetinden ötürü haram olduğundan o kazan haram olur ve yine tabiatların istemeyişinden de haram olmuş değildir.

Eti yenilen hayvanlara gelince; bu hayvanlar şer'an şart koşulduğu şekilde kesilseler bile yine de bütün parçaları helâl olmaz. Kesilen hayvanın kanı, içindeki tersi ve necisliğine hükmedilen bütün parçaları haramdır.

Mutlak olarak necaseti yemek haramdır. Hayvanlar hariç, aynlar içerisinde hem haram ve hem de necis yoktur.

Bitkilere gelince, bunların sadece sarhoş edenleri haramdır. Yalnızca aklı giderip sarhoş etmeyen benç (benk) gibi bitkiler ise necis değildirler. Zira sarhoş edenin necis sayılması, ancak ondan kaçınmayı daha da şiddetlendirmek içindir; çünkü sarhoş ediciler insanı fısk ve fücura sevketmektedirler. Necasetten bir damla veya bir parça katı necaset çorba, yemek veya yağ içerisine düşerse, tümü haram olur. Fakat bunlardan yeme dışında başka şekillerde yararlanılabilir. Bu bakımdan necis bir yağ ile gemileri sıvamak, hayvanları yağlamak ve başka işlerde kullanmak veya böyle bir yağı kandilde yakmak caizdir. Buraya kadar saydıklarımız zatında bulunan bir sıfattan dolayı haram olanların mecmuudur.

14-2

İkinci Kısım

Üzerindeki elin isbatında (mülkiyetinde) şüphe olduğu için haram olanlardır. Bu husus açıklanmaya muhtaçtır.

Bu bakımdan deriz ki, malın edinilmesi ya mal sahibinin ihtiyarıyladır veya ihtiyarının dışındadır.

İhtiyarının dışında elde edilen mal, verasetle intikal eden maldır. İhtiyarla elde edilen mal ise, ya cebren ya da sahibinin rızasıyla alınmış maldır. Cebren alınan mal da, ya mal sahibinin sahipliğini kaldırmak için alınmıştır ganimet malları gibi; ya da mal sahibinden o malın alınması gerektiği için alınmıştır zekât vermekten kaçınanların zekâtını, üzerine terettüp eden vâcib nafakaları cebren almak gibi. Sahibinin rızasıyla alınan mal ise, ya bir bedel mukabilinde alınan maldır alışverişte ve kadınlara mehir olarak verilen mal gibi; ya da bedelsiz olarak alınan maldır hibe ve vasiyetle elde edilen mal gibi Bu siyaktan altı kısım meydana çıkmaktadır:

1. Sahipsiz mallar: Sahipsiz meralardan toplanan otlar, nehirlerden alınan su, ormanlardan kesilen odun, avlanan hayvan, değerlendirilen sahipsiz araziler ve ekle edilen madenler gibi. Bu mallar, mülkiyet hakkına sahip bir insanın özel hakkı olmamak şartıyla helâldir. Bu bakımdan yukarıda saydığımız kaynaklardan edinilen mallar, başkasının özelliğinden kurtulduğu takdirde, onu alanın mülkü olmuş olur. Bunun tafsilâtı, sahipsiz yerlerin değerlendirilmesi bahsinde gelecektir.

2. Hürmete lâyık olmayan bir kimseden cebren alınan maldır. Haraç, ganimet ve kâfir muhariblerin diğer malları gibi. . . Böyle birmal, beşte birini devlet hazinesine ödedikleri takdirde müslümanlara helâl olur. Ancak helâl olması için, şu şartların da bulunması gerekir: Hak sahibi olanlar arasında âdil ve eşit bir şekilde taksim edilmelidir. Hukukuna riayet edileceğine dair söz alan

kâfirlerdende alınmış olmaması gerekir. Bütün bu şartların tafsilâtı, harç, ganimet,, fey ve siyer bahislerinde gelecektir.

3. Üzerine düşen hakkı edâ etmekten imtinâ eden kimselerden cebren alınan maldır. Bu mal, sahibinden cebren alınır. Böyle bir mal, istihkak sebepleri yani cebren alınmasının sebepleri tamam olup onu cebren alan hak sahibi de alınması gereken miktardan fazlasını almamışsa ve verme yetkisine sahip kimseden -kadı, sultan ve mala müstahak olanın bizzat kendisinden almışsa helâldir. Bunun tafsilatı sadakaların dağıtımı, vakıf ve nafakalar bahsinde gelecektir. Zira nafakalar bahsinde, zekâta, vakfa, nafakalara ve diğer haklara müstahak olanların sıfatları incelenmiştir. Bu şekilde alınan bir mal, saydığımız şartları haiz ise helâldir.

4. Bir bedel mukabilinde ve iki tarafın rızasıyla edinilen maldır. İki bedelin, alıcı ile satıcının ve iki tarafın lâfızlarının yani icab ve kabulün şartına riayet edildiği, şer'an sakınılması gereken ifsad edici şartlardan da uzak kalındığı zaman, bu mal helâl olur. Bunun tafsilâtı alışveriş, selem, icare, havale, zaman, karz, şirket, musakat, şufâ, sulh, muhalea, kitabet, sidak ve diğer bedeller bahsindedir.

5. Sahibinin rızasıyla ve bedelsiz olarak alınan maldır. Böyle bir mal, üzerinde akid yapılan şeyin akdi yapan vericiyle alıcınınve akdin şartları gözetilir ve aynı zamanda verenin varisine veya başkasına herhangi bir zarar dokunmazsa helâldir. Bunun tafsilâtı hibeler, vasiyyetler ve sadakalar bahsinde zikredilecektir.

6. İnsanın ihtiyarı olmaksızın elde edilen maldır; miras malı gibi. . . Bu mal, ölüp de varislere bırakan kimse tarafından daha önce bahsi geçmiş olan beş cihetin bazılarından helâl olarak kazanılmış ise ve ölünün borçları çıktıktan, vasiyetleri yerine getirildikten ve varisler arasında adâletle taksim edildikten eğer vacib olmuş zakâtı çıkarıldıktan, haccı yapıldıktan sonra helâl olabilir. Bu durum, vasiyetler ve ferâiz bahsinde zikredilecektir.

Buraya kadar saydıklarımız, helâl ve haramın girişidir. Biz bunlara, âhireti isteyen kimsenin, eğer yiyeceği dağınık olup muayyen bir cihetten gelmiyorsa, bu saydığımız emirlerin ilimlerini muhakkak bilmesi gerektiği için kısaca değindik. Bu bakımdan âhireti isteyen, belirttiğimiz cihetlerden herhangi birisinden yediği zaman, hakkında mutlaka ilim ehlinden fetva istemeli ve onu bilmeksizin yapmamalıdır. Çünkü kişiye 'Neden cehaletinden ayrılmadın ve öğrenmedin?' denir! Bütün bunlar sana ilim talep etmek her müslümanın boynuna farzdır' denildikten sonra düşünülen durumlardır.

22) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

14-3

Helâl ve Haramın Dereceleri

Haramın tamamı habis olmakla birlikte bir kısmı diğerlerinden daha habistir. Helâl da bütünüyle tayyibdir; fakat bir kısmı diğer kısmından daha tayyib ve daha saftır. Nitekim doktor da her tatlının hararet verdiğine hükmeder:

Ancak bazısı şeker gibi» **birinci** derecede,

Bazısı da fanit (peynir şekeri) gibi **ikinci** derecede hararet vericidir;

Bazısı da pekmez gibi **üçüncü** derecede. . .

Bal gibi olanlar da **dördüncü** derecede hararet vericilerdir.

Bunun gibi:

Haramın da bazısı birinci,

Bazısı **ikinci**,

Bazısı da **üçüncü** veya **dördüncü** derecede habis ve pistir.

Aynı şekilde helâlin sıfatlarının dereceleri de değişiktir. Tayyiblik ve güzelliği çeşitli derecelere taksim edilir. Bu bakımdan biz ıstılah hususunda tıb ehline uyarak en azından dört dereceye taksim etmiş olalım. Her ne kadar ince tedkik ve tahkik bu şekildeki bir hasrı kabul etmese de. Evet, tedkik ve tahkik bu şekilde bir hasrı kabul etmez. Çünkü her derecenin de hadde hesaba sığmayacak kadar değişikliklere mâruz kalacağı tabiîdir. Zira şekerin bir kısmı diğer bir kısmından daha fazla hararet vericidir. Başka maddeler de aynen şeker gibidir. İşte bunun için biz de deriz ki:

14-4

Haramdan sakınmak (takva) dört derecedir:

I. Adil kimselerin takvasıdır. Bu şayet dikkate alınmayıp, aksiişlenildiğinde, insanın fasıklığını gerektiren takvadır ki buna riayet edilmediğinde adalet sıfatı düşer. Bu durumda kişi, isyan etmiş ve ateşe müstahak olmuş olur. Bu takva, fukahanın fetvalarıyla haram edilen herşeyden kaçınmak demektir.

II. Salihlerin takvasıdır. Bu takva, haram ihtimali olan herşeyden kaçınmaktır. Fakat zâhire göre fetva verenler, böyle şeylere ruhsat verirler. Hülasa; bu, şüpheli şeylerden sayılır. Bu bakımdan biz böyle birşeyden kaçınmaya salihlerin takvası adını verdik. Bu takva, **ikinci** derecede gelir.

III. Kişinin, ne fetva ile haram kılınmış ve ne de helâlliğinde şüphe bulunan şeyleri, yaptığı takdirde kendisini harama sürükler korkusuyla terketmesidir. Bu, yapılmasında herhangi bir beis olmayanı, zararlı olanın korkusundan terketmek demektir. Buna muttakîlerin vera'ı denir.

Hazret-i Peygamber bir hadîs-i şerîfinde bu dereceye işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Kul, yapılmasında beis ve zarar olmayanı, beis ve zararlı birşeye yolaçması korkusuyla terketmedikçe, muttakîler derecesine ulaşamaz; yani harama girmek korkusuyla helâli terketmedikçe, ehl-i takvadan sayılmaz. 23

IV. Yapılmasında hiçbir beis olmayan ve yapılması zararlı bir fiile yol açma korkusu da bulunmayanı terketmektir. Fakat buna rağmen kişi, bu işi Allah için değil, başka bir niyetle; Allah'ın ibadetine yardımcı olsun diye değil, başka bir maksadla icra eder veya bu işi yapmayı kolaylaştıran sebeplerden herhangi birine kerahiyet veya mâsiyet musallat olmuştur; işte böyle birşeyi yapmamak ve bundan kaçınmak sıddîkların takvasıdır. Buraya kadar saydıklarımız, helâlin hülâsa olarak dereceleridir. Bu dereceleri misaller ve delillerle tafsil edinceye kadar bu özetle iktifa edelim.

14-5

Birinci derecede zikrettiğimiz harama gelince; adâlette (adâlet sıfatının varlığında) ondan sakınmak şart koşulmuştur. Yine fasıklık alâmetini ve ismini atmakta, bu haramdan sakınmak şarttır. Bu haram, habislik ve pislik bakımından birkaç dereceye ayrılır. Meselâ, fasid bir akidle alınan mal (icab ve kabul gerektiren bir malın icab ve kabul kullanmaksızın satın alınması gibi) haramdır. Fakat bu, zorla gasbedilen derecesinde değildir. Gasbedilen malın haramlığı daha şiddetlidir; çünkü malın bu şekilde elde edilmesinde şer'î yol terkedildiği gibi, başkasına da eziyet edilmektedir. Ama bir malın, icap ve kabul olmaksızın sadece mutad şeklinde satın alınmasında ise, herhangi bir kimseye eziyet sözkonusu değildir. Ancak malın bu şekilde alınışında alış verişin bir hükmü olan icab ve kabul bulunmadığı için, taabbüdî yol terkedilmiştir. Sonra taabbüdî yolu mutad şekliyle terketmek, bu yolu faizden ötürü terketmekten daha kolaydır. Bu iki şeklin arasındaki ayrılık, ancak şeriatın bir kısım yasaklardaki teşdid, vaîd ve te'kidiyle anlaşılabilir. Nitekim Tevbe kitabında büyük ve küçük günahların ayırımını yaparken bu husus belirtilecektir. Bir fakirden, salih bir kimseden veya bir yetimden zulmen alınan mal, kuvvetli bir kişiden, zenginden veya fasık bir kimseden zulmen alınan maldan daha habis ve günah bakımından da daha kötüdür; çünkü eziyet görenlerin derecelerinin değişmesi, eziyet derecelerinin de değişmesine tesir eder.

İşte buraya kadar söylediklerimiz, habis nesnelerin açıklanması makamında yapılan inceliklerdir. Bu inceliklerden müslümanın gâfil olmaması gerekir. Eğer günahkârların dereceleri değişik olmasaydı, ateşin dereceleri de farklı olmazdı. Azabın ve haramın nerelerde daha şiddetli olduğunu bildiğin zaman, artık bunları üç veya dört dereceye hasretmeye gerek kalmaz. Zira buna rağmen bunları üç veya dört dereceye hasretmek, tahakküm ve keyfî bir hareket olmuş olur. Bu, dondurulması mümkün olmayan birşeyi dondurmak demektir. Haramın çeşitli dereceleri olduğunu gösteren delillerden birisi mahzurların hepsinin bir olmaması ve birinin diğerine tercih edilmesini açıklayan ve ileride gelen mevzudur.

Mahzurların bir kısmı diğerine tercih edilir. Hatta murdar etten veya başkasının malından ya da Harem-i Şerîf hududları dahilinde yakalanan av etinden yeme durumunda kalındığında, bunların bir kısmı diğerinden önce yenir. 24

Biz bu kısımların bazısının diğerlerinden daha önce yenmesi gerektiğini kabul ediyoruz.

23) İbn Mâce, Tirmizî ve Hâkim, (Atiyye b. Urve'den hasen ve garib olarak)

24) Burada 'Zaruretler mahzurlu şeyleri mübah kılar' kaidesi sözkonusudur. İbn Hubeyre, el-İfsad adlı eserinde şöyle der: 'Fukahâ, herhangi bir hayvan ölüsü ile sahibinin yanında olmadığı yiyecek maddeleri bulunduğu takdirde zaruret halinde bu sahibinin yanında bulunmadığı maldan mı, yoksa murdar olmuş hayvanın etinden mi yenilmesi gerektiği hakkında ihtilâf etmişlerdir. İmâm-ı Mâlik ve Şâfiîlerin çoğu ve Hanefîlerin bir kısmı; murdar etten değil, başkasının hakkı bulunan yiyecek maddelerinden ileride tazminat ödemek şartıyla yiyebileceğini; İmâm-ı Ahmed ve diğer Hanefî uleması ise murdar etten yiyebileceğini söylemişlerdir. İhramda bulunan bir hacının murdar etten veya Harem hayvanlarından avlayıp yemeye muhtaç olduğu takdirde hangisinden yiyeceği hususunda da ihtilâf edilmiştir. İmâm Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî'nin bir kavline ve İmâm-ı Ahmed'e göre zaruretini bertaraf edecek kadar murdar etten yiyebilir; haremin avından ise yiyemez. Şâfiî'nin **ikinci**

bir kavline göre ise kişi o avlanmış hayvanı kendi eliyle kesip, etinden yiyebilir. Onun karşılığını da bilâhare öder. İbn Abdilhakem aynı fetvayı İmâm-ı Mâlik'ten de rivâyet etmiştir'. (Zebîdî)

Takvâ Hakkındaki Dört Derecenin Misâl ve Delilleri

1. Bu derece, adil kimselerin takva derecesidir. Bu bakımdan takva şudur: Fetvanın haram kabul ettiği ve gerekli şartlardan herhangi birinin olmamasından dolayı haramın daha önce zikretmiş olduğumuz **altı** bahsinden herhangi birine giren herşey mutlak mânâda haramdır.

Böyle bir haramı irtikâb eden kimse fasık ve günahkâr kabul edilir. İşte biz mutlak mânâda haram olandan bunu kastediyoruz. Bunun izah ve açıklamasının misâl ve delile ihtiyacı yoktur.

2. Buna misal olarak sakınılması farz olmayan bütün şüpheli şeyleri gösterebiliriz. Fakat bu tip şüphelilerden sakınmak müstehab görülmüştür. Bu durum Şüpheliler bahsinde de gelecektir. Şüphelilerin bir kısmından sakınmak ve kaçınmak farzdır. Bu bakımdan bu tip şüpheliler haram hükmündedir. Şüphelilerin **ikinci** bir kısmı daha vardır ki, onlardan kaçınmak mekruhtur. Bu tip şüphelilerden kaçınmak vesveseli kimselerin işidir. Meselâ avlanıp mülk edinildikten sonra kaçan bir hayvanı avlamak korkusuyla avlanmaktan kaçan kimse gibi. . . Yani bu kimse Avlayacağım hayvan belki başkası tarafından avlanılıp mülk edinildikten sonra kaçmış bir hayvandır' korkusuna kapılarak avcılığı terkeder. İşte bu, vesvesenin ta kendisidir. Şüphelilerin bir kısmı da sakınılması müstehab olanlarıdır. Fakat bu kısımdan sakınmak farz değildir.

Hazret-i Peygamber'in şu hadîs-i şerîfi bu kabil şüpheliler hakkında varid olmuştur:

Seni şüphelendireni bırakıp şüphelendirmeyene sarıl! Yani apaçık helâl olduğundan şüphe etmediğin şeylere sarıl; helâlliği bu derece açık olmayanı bırak!25

Biz **Hazret-i Peygamber**'in buradaki nehyini 'nehy-i tenzîhî' üzerine hamlederiz.

Hazret-i Peygamber'in şu hadîs-i şerîfindeki nehyi de böyledir:

Avlandığın hayvanlardan derhal öldürdüğünün etini ye! Yaralanıp da sonradan ölenin etini ise yeme!26

Hadîs-i şerifteki inma, avlanan hayvanın yaralandıktan sonra uzaklaşıp bilâhare ölmesi demektir. Yani avcı tarafından bilâhare ölü olarak bulunan böyle bir hayvanın etini yemek tenzîhen mekruhtur; zira bu hayvanın, yaralandıktan sonra yüksek bir yerden düşüp ölmüş veya aldığı yara ile değil de başka bir sebeple ölmüş olması ihtimali vardır. İleride gelecek bahislerden de anlaşılacağı gibi, biz bu gibi hayvanların haram olmadığı kanaatindeyiz. Fakat böyle bir hayvanın yenmemesi, salihlerin takvasındandır.

Hazret-i Peygamber'in 'Seni şüphelendireni bırak!' emri, 'tenzihî emir'dir; zira bazı rivâyetlerde şöyle varid olmuştur: 'Yaraladığın hayvanı bulduğunda onun gövdesinde okunun yarasından başka bir yara göremezsen, senden uzaklaşıp kaybolsa dahi onun etinden ye!'

Bunun için **Hazret-i Peygamber**, Adiyy b. Hâtem'e27 eğitilmiş köpek hakkında şöyle demiştir:

Eğer köpeğin avdan yemiş ise, o avlanan hayvanın etinden yeme! Zira korkarım ki, o (köpek, henüz) avlanan hayvanın etinden yememek hususunda nefsine hakim olamamıştır. 28

Bu hadîs-i şerifteki nehy, nehy-i tenzihidir ve bu yasak, hayvanın nefsine hakim olamaması korkusundan ileri gelir; zira **Hazret-i Peygamber** Ebû Salebe el-Huşenî'ye29 şöyle demiştir:

- Avladığın hayvanın etini ye!

- Köpek ondan yemiş ise de mi yiyeyim?

- Evet, köpek ondan yemişse bile yine ye!30

Bunun hikmeti şudur: Fakir ve çalışmaya muhtaç olan Ebû Sa'lebe'nin hali bu şekildeki takvayı götüremezdi. Hazret-i Adiyy'in durumu ise bunu kaldırırdı.

Anlatıldığına göre, İbn Sîrîn ortağına dört bin dirhem bırakır; bu parayı almayışının ve ortağına bırakmasının hikmeti de birşey hakkında şüphelenmiş olmasıdır. Oysa ulema ittifakla şüphenin zarara yol açmamasına taraftardır. Bu bakımdan bu derecenin misallerini şüphenin derecelerini teker teker saymaya başladığımızda zikredeceğiz. Kendisinden sakınılması farz olmayan her şüpheli şey bu derece için misaldir.

3. Bu derece, ehl-i takvanın derecesidir.

Hazret-i Peygamber'in şu hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

Kul, yapılmasında beis ve zarar olmayanı, zararlı bir şeye yol açması korkusuyla terketmedikçe, muttakîler derecesine ulaşamaz.

Hazret-i Ömer şöyle der: 'Biz harama düşme korkusuyla helâlin onda dokuzunu terkederiz?' Bu söz, İbn-i Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir.

Ebu'd Derda şöyle der: 'Haram olmasından korkarak helâlin bir kısmını terketmek ve şüpheli şeylerin zerre kadarından dahi sakınmak kulun takvasının tamam olmasındandır. Bu şekildeki bir takva kul ile ateş arasında perde olur'.

Selef-i sâlihînden birisinin bir kişide yüz dirhem alacağı vardı. Adamcağız borcunu getirip verdiğinde o zat, bu paranın doksan-dokuz dirhemini aldı; fazla olur korkusuyla tamamını almaktan çekindi.

Seleften bazıları çok sakınırdı. Bu bakımdan her aldığını bir tane az alır ve her verdiğini de mutlaka bir tane fazla verirdi ki, bu az aldığı ve fazla verdiği tane kendisiyle ateş arasına perde olsun.

Umumiyetle halk tarafından müsamaha gösterilen şeylerden kaçınmak da bu dereceye dahildir; zira umumiyetle halk tarafından alınmasına ve verilmesine müsamaha gösterilen şeyler, fetvaya göre helâldir. Fakat muttakî bir kimse, başka kapıların açılmasına yol açar ve böylece başıboşluğa alışarak takvayı terkeder korkusuyla bu kapıyı açmaya çekinir.

Bu cümleden olarak Ali b. Ma'bed şöyle buyurmuştur:

Ben kiralık bir evde oturuyordum. Birgün bir mektup yazdım. Mektubu bitirdiğimde duvarın toprağından bir miktar alıp mektup üzerindeki mürekkebi kurutmak istedim. Sonra da kendi kendime

'Bu duvar benim değildir. Nasıl olur da toprağını alabilirim? dedim. Bu meyanda nefsim şu karşılıkta bulundu; 'Duvardan aldığın toprağın kıymeti nedir ki ondan sakınıyorsun?' Bu vesvese üzerine oradan ihtiyacım kadar toprak aldım. Daha sonra da uykuya daldım.

Bu sırada bir rüya gördüm; rüyamda yanıbaşımda duran bir şahıs şöyle diyordu: "Ey Ma'bed'in oğlu! Yarın (kıyâmet gününde) 'Duvardan alınanın kıymeti nedir?' diyen onu bilecektir".

Bu sözün mânâsı; o kimse, bu kadarcık bir toprağın, kendisinin cennetteki derecesinin ne kadarını eksiltip düşüreceğini görecektir demek olabilir; zira takvânın bir derecesi vardır. Muttakînin sakınmasının fevt olmasıyla o da fevt olur. Yoksa o kimse yaptığından dolayı ceza çekecektir mânâsına gelmez. Hazret-i Ömer'den rivâyet edilen şu hâdise de bu dereceye örnektir:

Hazret-i Ömer'e Bahreyn'den misk gelmişti. 'Keşke bir kadın bu miski tartsa da ben de müslümanlar arasında taksim etsem' dedi.

Bunun üzerine orada bulunan zevcesi Atike 'Ben güzelce tartabilirim' dedi. Hazret-i Ömer **cevap** vermeyerek sustu. Sonra Hazret-i Ömer sözünü, Atike de cevabını tekrarladı. Sonunda Hazret-i Ömer şöyle buyurdu: "Hayır, bu miski tartmanı istemiyorum çünkü bu işi yaparken 'terazide misk tozu var' diyerek alıp boynuna sürersin de bundan dolayı müslümanlardan fazla kullanmış oluruz".

Ömer b. Abdülâziz'in huzurunda müslümanların ortak malı olan misk tartılırken onun kokusunu duymamak için burnunu tıkamış ve sonra da 'Miskin koklanmasından başka bir yararı var mıdır?' buyurmuştur.

Bu sözleri, burnunu tıkamasını yerinde bulmayarak itiraz eden bir kimseye söylemiştir.

Hazret-i Peygamber, henüz çocuk olan Hazret-i Hasan'ın sadaka (zekât) hurmalarından bir tanesini ağzına aldığını gördüğünde ona 'O 'hurmayı at, at!' buyurmuştur. 31

Bu derecenin örneklerinden biri de şu rivâyettir: Seleften birisi can çekişen birisinin yanıbaşında oturuyordu. Adamcağız geceleyin öldü. Bunun üzerine, seleften olan o zat, 'Artık lambayı söndürünüz; çünkü şu andan itibaren bu yanan yağda varislerin hakkı vardır' dedi.

Süleyman et-Teymî'nin rivâyet ettiğine göre Naime el-Attâre32 şöyle anlatır: Hazret-i Ömer, hanımına, satması için beytülmalin kokularından verdi. Hanımı da kokuyu bana sattı. Satış sırasında ölçüsünü ayarlayabilmek için artırıp, eksiltiyor ve dişleriyle kırıyordu; bir ara da miskten parmağına bulaşanları başörtüsüne sürdü.

Hanımı eve döndüğünde. Hazret-i Ömer 'Bu koku nereden geliyor?' diye sordu. Kadın, hâdiseyi Hazret-i Ömer'e anlattı; bunun üzerine Mü'minlerin emîri 'Sen müsümanların kokusundan alırsın ha!' dedi ve sonra da zevcesinin başörtüsünü çekip aldı. Eline bir testi alarak bir taraftan su döküyor bir taraftan da kokluyordu. Böylece başörtüsünü, koku kalmayıncaya kadar yıkadı.

Koku satan hatun şöyle anlatıyor: Hazret-i Ömer'in hanımından beytülmalin kokusunu satın almak için **ikinci** bir defa daha geldim. Kokuyu tartarken yine parmağına birşeyler bulaştı; bu sefer parmağını ağzına sokup ıslattı ve sonra da kokuyu giderinceye kadar toprakla ovaladı.

Hazret-i Ömer'in bu yaptığı, takvadır. Bunu, başkasına sirayet etmesin diye yapmıştır. Aksi takdirde başörtüsünün yıkanması, ona bulaşan kokuyu müslümanlara iade etmez. Fakat Hazret-i Ömer bu işi, hanımının bir daha böyle yapmaması ve bunun başkasına da sirayet etmemesi için yapmıştır. Bu derecenin misallerinden biri de şudur:

Sultanlar için ûd (kokulu madde) ile camii buhurlandıran kişinin durumu sorulduğunda Ahmed b. Hanbel böyle bir kimsenin camiden çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Zira ûd'un, yalnızca kokusundan yararlanılır. Bu ise harama yaklaşır; çünkü kişinin elbisesine bulaşan koku bazen ikram edilir, bazen da ikram edilmez. Aynı zamanda sahibinin buna müsamaha gösterip göstermeyeceği de bilinmemektedir.

İmâm-ı Ahmed'e 'Herhangi bir kimsenin elinden (çantasından veya cebinden) , içinde hadîs yazılı kağıt düşse, kağıdı sahibine teslim etmeden önce ondaki hadîsleri yazabilir mi?' diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

Hayır! O kağıtta bulunan hadîsleri yazamaz. Sahibinden izin aldıktan sonra yazmalıdır'.

Burada, sahibi razı olur mu olmaz mı şeklinde bir şüphe vardır. Bu bakımdan şek ve şüphe mahallinde bulunan, fakat esasında haram olması gereken birşey haramdır. Onu terketmek fetvanın **birinci** derecesine girer. Süsten kaçınmak da bu derecedendir; çünkü süslenmek her ne kadar mübah ise de, diğer bir süslenmeye sebep olmasından korkulur.

Ahmed b. Hanbel'e tabaklanmak suretiyle kılları giderilmiş ayakkabının giyilmesi hakkında sorulduğunda şöyle buyurmuştur: 'Ben böyle bir ayakkabıyı giymem. Eğer çamurdan korunmak için giyiliyorsa, ümit ediyorum ki bir mahzuru yoktur. Süs için giyenlere gelince, onlara müsamaha gösterileceğini sanmam'.

Bu derecenin misallerinden biri de şudur: Hazret-i Ömer, halife seçildiği zaman, bâtıl bir davada şefaatçi olabilir, sevgisinden dolayı onun dileğini kabul edebilir korkusuyla, çok sevdiği bir hanımını boşamıştır. İşte bütün bu misaller, zararsız bir şeyi zararlı bir şeye yol açma ihtimali olduğundan dolayı terketmek kabilindendir.

Mübahların çoğu insanoğlunu mahzurluları yapmaya davet eder. Fazla yemek ve bekârların koku sürünmesi de böyledir. Çünkü koku şehveti tahrik etmekte, şehvet de insanı (cinsî ilişkiler hakkında) düşünmeye davet etmektedir. Düşünce kadınlara bakmaya; bakmak ise, başka şeye yol açmaktadır.

Zenginlerin süslerine ve evlerine bakmak da esasında mübah olduğu halde böyledir. Zenginlerin süsleri her ne kadar mübah ise de harisliği kamçılamakta ve insanları o süslere benzer diğer bir süse davet etmekte ve edinilmesi helâl olmayan şeylere teşvik etmektedir. İhtiyaç anında ve ancak ihtiyaç nisbetinde edinilmediği takdirde bütün mübahlar böyledir, insanoğlu, mübahların tehlikelerinden ancak ihtiyacının miktarını önceden bilmek ve **ikinci** derecede de sakınmakla kurtulabilir. Zira mübahların neticesi, çoğu zaman tehlikeden hali değildir. Ahmed b. Hanbel duvarların alçı ile badanalanmasını kerih görmüştür. 'Zeminin sıvanması, toprağın kalkmasına mânî olduğundan mübahtır; duvarların alçılanması ise faydasız bir süstür' demiştir. Hatta İmâm-ı Ahmed mescidlerin sıvanmasını ve süslenmesini de caiz görmemiştir. Bu görüşüne dayanak olarak da **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet

edilen şu vakâyı göstermiştir: **Hazret-i Peygamber**'e mescidin sürmelenmesi (boyanması ve badanalanması) hakkında sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur:

Süslemeyiniz; fakat Musa'nın (aleyhisselâm) arîşi (çardağı) gibi bir arîş (kurunuz) !

Buradaki sürme, gözlere vurulan sürmeye benzer ve kendisiyle binaların boyanıp badanalandığı bir çeşit boyadır. Görülüyor ki **Hazret-i Peygamber**, böyle bir boya kullanmaya ruhsat vermemiştir.

Selef-i sâlihîn ince elbisenin giyilmesini kerih görmüş ve 'Elbisesi ince olanın dini de incedir' demişlerdir.

Bütün bunlar, mübahlardaki şehvetlerin insanları mübah olmayan vadilere sürüklemesinden korkulduğu içindir. Çünkü nefis mübah ile mahzurlu olanı aynı şehvetle istemektedir. Nefsi sürükleyen şehvet, müsamaha görmeyi âdet edindiği zaman, başıboşluğa alışır! Bu bakımdan takva korkusu, bütün bunlardan sakınmayı gerektirmektedir. O halde, bu gibi aykırılıkların benzerinden ayrılan her helâl, **üçüncü** derecede bulunan güzel ve tayyib helâl demektir. Böyle bir helâl, insanı günaha sürüklemesinden korkulmayan bir helâldir.

4. Bu derece, sıddîkların takvasıdır. Sıddîklara göre helâl, sebeplerinde herhangi bir günah bulunmayan ve herhangi bir günaha yardımcı olmayan şeylerdir. Sıddîklar nezdindeki helâlden, ne halihazırda ve ne de gelecekte herhangi bir ihtiyacın giderilmesi kastolunmaz; aksine sadece ve sadece Allah'ın rızası, O'nun ibadetine kuvvetle dalmak ve hayatın Allah rızası için idâme ettirilmesi kastolunur. Sıddîklar şu ayete uyarak, Allah için olmayan herşeyi haram ilan ederler:

Allah de! Sonra onları bırak, bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar. (En'am/91)

Bu **dördüncü** derece, nefsin bazlarından tecerrüd etmiş, hedefleri sadece Allah olan muvahhidlerin (ehl-i tevhîd'in) rütbesidir.

Şek ve şüphe yoktur ki, harama veya günaha yol açan şeylerden sakınan kimse elde edilmesinde günah bulunan şeylerden elbette sakınır. Bu kabilden olarak şöyle rivâyet ediliyor:

Yahya b. Ebî Kesir bir gün ilaç içmişti. Hanımı kendisine 'Keşke ilacın tesir edebileceği zamana kadar evin içinde gezinseydin (iyi olurdu) ' dedi. Bunun üzerine Yahya 'Böyle bir gezintinin (**Hazret-i Peygamber**'in sünnetinde yeri nedir) bilmiyorum. Oysa ben otuz seneden beri nefsimi hesaba çekmekteyim' karşılığını verdi.

Yahya böyle bir gezintiye, din ile ilgili herhangi bir niyeti bulunmadığı için cesaret edememiştir.

Sırrî es-Sakatî şöyle anlatır: Bir gün bir dağda bulduğum bir bitkiden yedim ve aynı dağdan çıkan bir kaynaktan su içtim. Sonra içimden şunlar geçti: 'Eğer ben herhangi bir günde tam mânâsıyla helâl birşey yemişsem o gün, mutlaka bugündür'. Bunun üzerine gaipten bir ses 'Seni buraya kadar getiren enerji nereden temin edildi?' dedi. Bunu duyunca pişman olarak döndüm.

Zünnûn-i Mısrî tutuklu idi ve acıkmıştı. Saliha bir kadın, kendisine gardiyanla yemek gönderdi. Fakat o, bu yemekten yemedi. Bilâhare yemeği gönderen hanıma karşı şöyle özür beyan etti: 'O yemeği, zâlim bir kimsenin tabağı üzerinde geldiği için yemedim'. Zünnûn bununla 'Onu bana getiren kuvvet güzel bir kuvvet değildi' demek istiyor. Bu derece, takvanın aşılmaz olan derecesidir. Bu cümleden

olarak Bişr el-Hafî, emîrlerin açmış olduğu kanallardan su içmezdi. Suyun kullanılması haddi zatında mübah ise de onu Bişr'e, zâlimler eliyle açılan kanallar getirmektedir. Bu bakımdan bu suyu kullanan kimse ücretini tam olarak alamayan amelelerin gücüyle açılan kanallardan faydalanmış olur. Kaldı ki, almış oldukları ücreti de haramdan almışlardır. Bunun içindir ki, selefin bir kısmı helâl bağdan edinilen helâl üzümleri bile yemekten imtina ederek sahibine şöyle demişlerdir: 'Eğer zâlimler eliyle kazılmış nehirlerden akan su ile sulamış isen, bu üzümleri ifsad etmişsin demektir'. Bu su ile sulanan üzümlerden yememek insanı onun zulmünden suyun kendisini içmemekten daha çok uzaklaştırır. Çünkü bu hareket, üzümün o sudan yardım istemesinden de sakınmak demektir.

Seleften bazıları hac yolculuğu sırasında, zâlim sultanlar tarafından yapılan sarnıçlardan su içmezlerdi! Buralardaki su mübah olduğu halde, haram mal ile yapılan sarnıçlarda korunduğundan içmezlerdi. Çünkü böyle bir suyu içmek, adeta o haram maldan yapılmış sarnıçtan yararlanmak demektir. Zünnûn-i Mısrî'nin gardiyanın elinden yemeği alıp yememesi, takva bakımından bütün bunlardan daha büyük bir hâdisedir. Zira gardiyanın eline, haram denilemez; fakat gasbedilen bir tabak, o elin üzerinde getirilirse, o zaman mesele değişir. Lakin yemeğin böyle bir tabakta gelmesi, sözkonusu değildir. Aksine yemek Zünnûn-i Mısrî'ye enerjisini haramdan sağlayan biri eliyle gelmiştir. Yine bu sırra binaendir ki, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk içtiği (kölesinin fal açarak kazandığı) sütü geri çıkarmıştır. Bunu da o sütün kendisinde herhangi bir enerji meydana getirmesinden korktuğu için yapmıştır. Oysa o sütü, bilmeden içmiş bulunuyordu ve dinen onu geri çıkarmak da kendisine farz değildi. Fakat karnını pislikten temizlemek sıddîkların takvasındandır.

Camide elbise dikmek suretiyle helâlinden kazanan bir terzinin malından kaçınmak da bu cümledendir. İmâm-ı Ahmed, terzinin camide çalışmasını kerih görmüştür. İmâm-ı Ahmed'e 'Yün eğiren bir kimsenin yağmurdan korktuğu zaman, mezarlıkta bulunan herhangi bir kubbeye sığınması caiz midir?' diye sorulduğunda, 'Mezarlar âhiret işi olduğu için orada oturulması mekruhtur' demiştir.

Seleften bazıları, hizmetçisi tarafından, mallarının helâlliğinden şüphe ettiği kimselerin çırasından yakılan çırasını söndürmüştür. Bazıları da içinde haram mı helâl mi olduğu şüpheli odun yanan tandırda ekmek pişirilmesini menetmiştir. Âhiret sâliklerince bu dereceler takvanın en ince dereceleridir.

Bu hususta ki tedkik ve tahkik şudur: Takvanın evveli vardır; bu da fetva ile haram olan şeylerden imtinâ etmektir. Bu tür takva, adil kimselerin takvasıdır. Bu da (daha önce söylenildiği gibi) şehvetle edinilen veya herhangi bir mekruhu edinmeye vesile olan veya bir mekruha yol açan ve Allah için olmayan herşeyden imtina etmektir. Başlangıç ve sonuç dereceleri arasında ihtiyattan ötürü herhangi bir mekruha yol açan ve Allah için olmayan şeyler gibi birçok dereceler vardır. Bu bakımdan kul, dünyada nefsine karşı ne kadar titiz davranırsa, âhirette yükü o nisbette hafifler ve köprüden o nisbette hızlı geçer ve yine terazinin günah kefesinin sevaplar kefesine ağır basmasından o nisbette uzak olur. Zâlimlerin cehennemdeki derecelerinin habasete dalmak bakımındaki haram derecelerine göre ayarlandığı gibi. . . Emrin hakikatini bildiğin zaman, artık seçme sana aittir, istersen daha fazla ihtiyatlı davran, istersen de ruhsatlara kaç! Fazla ihtiyatlı davranman da senin içindir, ruhsatları kullanman da. . .

25) Nesâî, Tirmizî ve Hâkim, (Hasan b. Ali'den)

26) Taberânî, Evsat, (İbn-i Abbâs'tan) ve Beyhakî, (mevkuf olarak)

27) Adiyy, meşhur Hâtem-i Tâî'nin oğludur. Dedesinin ismi Abdullah b. Sa'd b. Haşrec'dir, Kendisi de ashâb-ı kirâmdan meşhur bir zattır. **Hazret-i Peygamber**'in vefatından sonra irtidad edenler arasında imanını muhafaza etmiş, Irak'ın fethine ve Hazret-i Ali'nin savaşlarına katılmıştır. H. 68 senesinde 130 yaşında iken vefat etmiştir.

28) Sünen sahipleri, (Hemmam b. Hars'dan, o da Adiyy b. Hâtem'den)

29) Bu zatın ismi hakkında ihtilâf vardır. Bazılarına göre Cürsüm veya Cürsüme veya Cürhüm'dür. Şam'da H. 52 senesinde, secde halindeyken vefat etmiştir.

30) Ebû Dâvud

31) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

32) Zebîdî'de Naime el-Attâre yerine Nuaym b. Abdullah el-Attar ibaresi vardır. Ebû Talib el-Mekkî'nin Kut'ul-Kulûb adlı eserinde Naime el-Attâre ibaresi geçmekte ise de Zebîdî tarafından hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. (Bkz. İthaf 'us-Saade, VI/27)

14-6

Şüphelerin Mertebeleri, Kaynakları ve Şüpheli Şeyleri Helâl ve Haramdan Ayıran Hususlar

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Helâl de, haram da açıktır (ve bilinir) . Bu **ikisi** arasında iki» sine de benzer birçok durumlar ve haller vardır" ki bunları insanların çoğu bilmez. Bu bakımdan kim şüphelilerden sakınırsa, o hem namusunu hem de dinini (şer'î tenkidden) istibra ederek uzak tutmak istemiştir. Şüphelere giren kimse ise, haram ile boğuşmaktadır ve tıpkı sürüyü korunun etrafında otlatan çobanın koruya girme ihtimalinin pek yakın oluşu gibi (onun da harama düşme ihtimâli pek yakındır) ,33

Bu hadîs-i şerif üç kısmın isbatı hakkında kesin bir hükümdür. Bu üç kısımdan (helâl-haram ve şüpheli) , birçok kimseler tarafından bilinmeyen ortanca kısım (şüpheli) müşkildir. Ortanca kısımdan gaye, şüpheli emirlerdir. Bu bakımdan şüphelileri izah etmek ve üzerlerindeki perdeyi kaldırmak gerekir. Zira halkın çoğu tarafından bilinmeyen bir şeyi az da olsa bilenler vardır. O halde deriz ki, mutlak mânâda helâl olan şey şudur: Zatı, aynısında haramlığı icab ettiren sıfatlardan uzak ve sebepleri de haram veya kerahiyetin arız olabileceği şeylerden uzak olanlardır.

Bunun misali, insanoğlunun yağmurdan edindiği sudur. İnsan bu suyu, herhangi bir kimsenin arazisine düşmeden önce, kendi mülkünde yahut da mübah olan (hiç kimsenin olmayan) bir arazide ayakta durup havadan edinir.

Katıksız haram, kendisinde, haramlığında şek ve şüphe olmayan bir sıfatın bulunduğu şeylerdir: İçkideki sarsıcı kuvvet ve bevldeki (sidikteki) necaset gibi; veya varlığında, kesinlikle yasaklanan bir sebebin rol oynadığı şeyler: Zulüm, faiz ve benzeriyle alınan mal gibi. Haramın bu iki kısmı, herkesçe bilinen ve apaçık kısımlarıdır. Haramlığı tahakkuk eden, fakat bilâhare bozulması ihtimal dahilinde

bulunan şeyler de bu iki kısma iltihak etmiştir. Fakat bu ihtimalin varlığına delâlet eden sebep şimdilik bahis konusu değildir.

Meselâ kara ve deniz avı helâldir. Avlanan bir geyikte başka bir avcı tarafından avlanmış ve sonra o avcının elinden kaçmış olma ihtimali vardır. Başkasının eline düşüp, onun ağına girdikten sonra yakalayanın elinden kayıp denize düşme ihtimali bulunan balık da böyledir. İşte böyle bir ihtimal, havadan edinilen yağmur suyunda sözkonusu değildir. Fakat bunlar da, yağmur suyu mânâsındadırlar. O halde avlanmış geyik ve balıktan sakınmak, vesveseden başka birşey değildir. Bu bakımdan biz böyle bir takvaya Vesvesecilerin takvası' adını verdik. Buna benzer misaller de bu kabilden sayılır. Çünkü bu, delilsiz ve mücerred bir vehimdir. Ancak balığın kulağında bulunan bir halka veya avlanan geyikte bulunan eski bir yara gibi kesin bir delil varsa iş değişir. Bu yara, daha önce bir avcı tarafından ve avlandıktan sonra yapılan bir dağlama olabildiği gibi, başka bir yara da olabilir. İşte böyle bir durumda takva için sebep vardır. Her cepheden deliller yok olduğu zaman, delilleri yok olan ihtimal, bizzat yok olan ihtimal gibidir.

Herhangi bir kimseden bir evi ödünç olarak alan bir kişinin, ev sahibinin kaybolmasıyla, 'Belki de ölmüş, ev varislerin hakkı olmuştur' gibi bir zehâba kapılıp o evden çıkmak da bu kabilden bir vesvesedir! Zira ortada evi kendisine ödünç olarak veren adamın öldüğüne dair kesin bir sebep veya insanı şüpheye düşürecek bir illet yoktur. Oysa insanoğluna zarar veren şüphe, şekten kaynaklanan şüphedir. Şek ise, ayrı ayrı iki sebepten neş'et eden iki zıt inançtan ibarettir. Bu bakımdan sebebi olmayan birşey, insanın nefsinde karar kılmaz ki, yerleşik karşı bir inanca eşit olup şekke dönüşsün. Bunun için deriz ki, üç veya dört rek'at kıldığında şüpheye düşen kimse üç rek'at kıldığını kabul edecektir. Çünkü asıl fazla olmamaktır. Eğer bir insana bundan on sene önce kılmış olduğu öğle namazın üç rek'at ını yoksa dört rek'at mı kıldığı sorulsa kesinlikle dört rek'at olduğunu kestiremez. Bunu kesin bir şekilde kestiremediği için, o namazın üç rek'at olması muhtemeldir. Oysa böyle bir ihtimal, şekke dönüşmez.

Zira bu kimsede o namazın üç rek'at oluşunu icab ettiren bir sebep mevcut olmamıştır. Bu bakımdan şekkin hakikati ve ne demek olduğu bilinmelidir ki, sebepsiz ihtimal ve vehim ile karıştırılmasın. Bu ise mutlak mânâda helâl olanlar grubunda mütâlaa edilir. Mutlak mânâda haram olanlar grubuna bilâhare helâl olmasını sağlayacak bir sebebin bulunması ihtimâli sözkonusu olsa bile haramlığı muhakkak olan herşey dahil olur. Fakat böyle bir sebebin varlığına herhangi bir delil delâlet etmiş değildir. Mesela bir adamın elinde, kendisinden başka varisi bulunmayan herhangi bir kimseden emanet olarak aldığı bir yiyecek maddesi bulunur ve onun asıl sahibi kaybolur. Böyle bir durumda kaybolan kişinin ölüp de o maddenin emanetçiye miras yoluyla intikal etmesi ihtimali de sözkonusudur. Ancak emanetçinin bu maddeyi yemesi, kelimenin tam mânâsıyla haram olan birşeyi yemesi demektir. Çünkü mal sahibinin ölmesi ve dolayısıyla emanetinin miras yoluyla kendisine intikal etmesi, mücerred ve delilsiz bir ihtimaldir.

Bu bakımdan bu tarzdaki şeyleri, şüpheler kısmından saymamız uygun bir hareket değildir. Şüpheden gayemiz; durumu bizim için müşkil olan ve kendisi hakkında iki zıt inanç doğuran iki sebebe sahip nesne demektir.

14-7

Şüphenin Kaynakları beştir

Birinci Kaynak

Eşyayı helâl veya haram kılan sebep hakkında şek ve şüpheye düşmektir. Bu kısımda, iki zıt ihtimal, ya eşit veya birisi diğerinden daha kuvvetli olacaktır. Eğer iki ihtimal eşitse, hüküm daha önce bilinene göre verilir ve önceki durum olduğu gibi devam eder; şüphe ile terkedilemez. Eğer ihtimallerden biri galip gelirse meselâ galip gelen hüküm, itibar edilen bir delilden doğarsa bu takdirde hüküm gâlibe göre verilir. Bunun hakikati ancak misaller ve deliller vermek suretiyle anlaşılır.

Bu bakımdan biz bunu **dört** kısma ayırıyoruz:

a) **Birinci** kısım, daha önceden haram olduğu mâlum iken sonradan kendisini helâl edici sebeplerin varlığı hakkında şüphe vâki olan kısımdır. Böyle bir şüpheden sakınmak farz, bunu çiğnemekse haramdır. Mesela adam, avlamak istediği hayvana ok atar ve onu yaralar. Hayvan da suya düşer. Onu sudan çıkardığında ölmüş olduğunu görür. Bu hayvanın boğularak mı öldüğünü yoksa aldığı yaradan dolayı mı öldüğünü bilemez. İşte böyle bir hayvan haramdır; çünkü burada asıl olan haram olmasıdır. Ancak hayvan belli bir yolla öldüğü ve o yol hakkında da şüphe vâki olduğu zaman, yakîn, şüphe için terkedilmez. Hadesler, necasetler, namazın rek'atları ve benzeri gibi. . .

Hazret-i Peygamber'in Adiyy b. Hâtem'e söylediği şu söz de bu mânâya hamledilir:

Sakın onu yeme; çünkü belki de onu, senin köpeğinden başkası öldürmüştür. 34

Bunun içindir ki, **Hazret-i Peygamber**, kendisine birşey getirildiği zaman, onun sadaka mı, hediye mi olduğu hususunda şüphelendiğinde, hangisinden olduğunu öğrenmek için sorardı. 35

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** bir gece sabaha kadar uyumaz. O gece hücresinde kaldığı hanımının 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu gece niçin uyumadın?' diye sorması üzerine de şöyle buyurur:

Evde bir hurma bulmuştum. Onun sadaka hurmalarından olmasından korktuğum için uyuyamadım. 36

Başka bir rivâyette hadîs şöyle devam eder:

Bulduğum o hurmayı yedim; sonra da onun sadaka hurmalarından olmasından korktum.

Bu cümleden olarak seleften şöyle rivâyet edilir: **Hazret-i Peygamber**'le beraber seferdeydik ve acıkmıştık. Debab (keler) denilen hayvanın çok bulunduğu bir yerde konakladık. Bizim o hayvanlardan doldurduğumuz çömlekler ateşin üzerinde kaynarken **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Zamanında İsrâiloğulları'ndan bir topluluk mesholunmuştu. (başka bir sûrete sokulmuştu) . Şu hayvancağızların onlar olmasından korkarım. 37

Bu söz üzerine biz çömleklerimizin içindekileri yere döktük. Daha sonra **Allahü teâlâ**, peygamberi zîşânına bir kavmi meshettikten (suretini başka surete soktuktan) sonra onlara zürriyet vermediğini bildirdi.

Hazret-i Peygamberin bu hayvanların etini yememesi, başta bunların helâl olup olmadığı hususunda şüpheye düşmesindendir.

b) **İkinci** kısım, helâli bilip haram edici sebepler hakkında şüpheye düşmektir. Bu durumda esas olan helâl olmaktır ve burada hüküm 'helâlliğe' göre verilir. Meselâ iki arkadaş evlenirler. Bir gün uçan bir kuş görürler; biri 'Eğer bu kuş karga ise, hanımım boş olsun'; diğeri de 'Eğer karga değilse, benim hanımım boş olsun' der. O kuşun karga olup olmadığı bilinemediği takdirde, bunların **ikisi** için de haram ile hüküm verilmez ve dolayısıyla bunların, hanımlarından sakınmaları gerekmez. Fakat takva, iki adamın da sakınması ve hanımlarını boşamalarını gerektirir. Mekhûl, bu meselede sakınmayı emretmiştir. Şa'bî, münakaşa edip biri diğerine 'Sen hasedçisin' diyen iki kişiden biri 'İkimizden hangisi daha fazla hasedçi ise, hanımı üç talak ile boş olsun'; öbürü de 'Evet, öyle olsun' dediği takdirde hangisinin daha fazla hasedçi olduğu müşkil olacağından **ikisi**nin de hanımlarından sakınmaları ve boşanmaları gerektiği hakkında fetva vermiştir. Eğer Şa'bî, bu fetvasında takva cihetinden korunmayı irade ediyorsa, fetvası doğrudur. Yok kesinlikle haram olduğunu kasdediyorsa, elinde hiçbir delil yoktur. Zira sular, necasetler, hadesler ve namazlar bahsinde sabit olduğu gibi yakîni şek yüzünden terketmek vacib değildir. Şa'bî'nin fetvası da bu kabildendir.

Eğer 'Bununla onun arasında nasıl bir ilgi vardır' dersen, bil ki, bu benzetmenin böyle bir ilgiye ihtiyacı yoktur; çünkü bazı durumlarda benzetme, münasebet ve ilgi olmaksızın da lazımdır. Zira suyun temizliği kesinlikle bilindiğinde, sonradan necis ve pis olup olmamasında şüphe edilse bile bu su ile abdest almak caizdir. Madem abdest almak caizdir, içilmesi neden caiz olmasın? İçilmesi caiz olduğu zaman da yakînin şek ile bertaraf edilmediği kabul edilmiş olur. Ancak burada ince bir nokta vardır. (Buna dikkat etmek gerekir) . Şöyle ki: Daha önce bahsettiğimiz su misalinin benzeri, adamın hanımını boşayıp boşamaması hususunda şüphe etmesidir. Bu bakımdan böyle bir durumda boşamaması esastır ve boşamamış sayılır. Daha önce geçen kuş misalinin benzeri ise, birinin necis olduğu kesin olan iki su kabından hangisinin necis olduğu hususunda şüphe edilmesidir. Böyle bir durumda ictihad etmeksizin bu kaplardan herhangi birini kullanmak caiz değildir; çünkü burada temizlik ve taharetin kesinliğine, necasetin kesinliği karşı çıkmıştır.

Bu bakımdan burada istishab (birşeyi eski durumunda bırakmak) iptal olunur. İşte bunun içindir ki burada da iki hanımdan biri kesin olarak boşanmıştır; fakat hangisinin boşanması gerektiği kesin olarak bilinememiştir. O halde deriz ki, İmâm-ı Şâfiî'nin arkadaşları, iki kap meselesinde üç görüştedirler: Bir grup 'Adam ictihad etmeksizin, kaplardan birinin eskiden temiz olmasına itibar ederek kullanır'; başka bir grup da 'Temizlik karşılığında necasetin varlığı da kesin olduğuna göre kapların hiç birisini kullanmamalı ve burada ictihad dahi fayda veremeyeceğinden kullanmayı terketmelidir' demiştir. Bu iki grubun ifrat ve tefriti arasında daha normal hareket edenler de 'Kişi bu iki kaptan birisinin temizliğini tesbit etmek için ictihad eder' demişlerdir. Doğru fetva da budur. Bunun misali de iki karısı olan bir kişinin 'Eğer uçan kuş karga ise Zeyneb adlı hanımım; değilse Umre adlı hanımım boştur' demesidir. Şüphe yoktur ki, böyle bir durumda istishaba dayanarak onların **ikisi**yle de cinsî ilişki kurması caiz değildir. Belirtisi olmadığı için burada ictihad da caiz değildir. Biz bu durumda iki karısını da kendisine haram buluyoruz. Çünkü hangisi ile cinsî münasebette bulunursa bulunsun mutlaka harama girmiş olur. Eğer **ikisi**nden biriyle cinsî münasebette bulunur da 'Ben sadece bununla cinsî münasebeti devam

ettiririm' derse, birini delil olmaksızın, kendiliğinden boşanmamış kabul etmiş olur. Bu meselede bir veya iki şahsın hükmünde ayrılık vardır; çünkü burada, bir şahıs için haram olması muhakkaktır. Ama iki şahıs için mesele değişir; zira her biri ancak kendi nefsi için haram olup olmadığından şüphe etmiş olur.

Eğer o iki kap, iki şahsa ait olsa onların her biri ictihad etmeksizin kendi kabıyla abdest alabilir; çünkü kabının temiz olduğuna kesinlikle inanır. Ancak bu durumda onun hakkında şüpheye düşmüştür denilirse, **cevap** olarak deriz ki, bu mesele fıkıhta ihtimalli bir meseledir. Fakat benim zannıma göre en râcih ve kuvvetlisi bunun olmamasıdır; burada müteaddid şahıslar, bir şahıs gibidir; çünkü abdestin sahih olması için abdestte kullanılan suyun, abdest alanın mülkü olması şart değildir. Aksine insanın başkasına ait bir su ile abdest alması, tıpkı kendi nefsine ait olan su ile abdest alması gibi, abdetsizliğini ortadan kaldırır. Bu bakımdan mülk değişikliğinin veya birliğinin herhangi bir tesiri yoktur. Başkasının zevcesiyle cinsî münasebette bulunmaksa bunun hilâfınadır; zira helâl değildir. Bir de alâmetlerin ve belirtilerin necasetlerde müdahaleleri vardır. Bunun için de bunlar hakkında ictihad etmek mümkündür; fakat talak (boşanma) bunun hilâfınadır. Bu bakımdan temizliğin kesinliğine karşı çıkan, necasetin kesinliğini bertaraf etmek için istishabı takviye eden bir alâmet ve belirtinin bulunması gerekir. İstishab ve tercih bahisleri, fıkhın ince meselelerindendir. Biz bunları fıkıh kitaplarında inceden inceye sayıp dökmüş bulunduğumuzdan, şu anda kaidelerine dikkat çekmekle iktifâ ediyoruz.

c) **Üçüncü** kısım, haram olması asıl ve esas olan kısımdır. Fakat sonradan galib bir zan ile helâl olmasını icab ettiren bir sebep ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan böyle birşey hakkında şek ve şüphe edilir. Galib zan ise, bunun helâl olmasıdır; işte böyle birşey hakkında düşünülür. Eğer bunun helâl olmasını gerektiren galib zan, şer'an muteber sayılan bir sebebe dayanırsa bizim tercih ettiğimiz fetvaya göre helâl olur. Fakat bundan sakınmak takvadandır. Buna şu misali verebiliriz: Adam bir ava ok atar ve av kaybolur. Sonra onu ölü olarak bulur ve gövdesinde kendi okunun yarasından başka da herhangi bir yara ve bere görmez. Fakat buna rağmen bu hayvanın yüksek bir yerden düşmek suretiyle veya başka bir sebeple ölmüş olması ihtimali vardır. Eğer bu hayvanın üzerinde başka bir yere çarpma izi veya başka bir yara bulunursa, **birinci** kısma girmiş olur, Bu kısım hakkında İmâm-ı Şâfiî'nin fetvası ihtilâflıdır. Tercih edilen fetvaya göre bu helâldir; çünkü yara görünür bir sebeptir ve tahakkuk etmiştir. Asıl da, bu yaradan başka ölümünde rol oynayan herhangi birşeyin bulunmamasıdır. Bu bakımdan bu yaradan başka ölümünde rol oynayan bir şeyin var olup olmaması şüphelidir. O halde yakîn, şüphe ile bertaraf edilemez.

İbn-i Abbâs 'Vurup derhal öldürdüğün avın etini ye! Sonradan attığın darbe ile ölenin etini bırak!' buyurmuştur.

Hazret-i Âişe38 de şöyle rivâyet eder:

Adamın biri **Hazret-i Peygamber'**e bir tavşan getirerek şöyle der:

- Bu benim ok ile vurduğum bir hayvandır. Onda okumu tanıdım. (Ne dersiniz, yiyeyim mi, yemeyeyim mi?)

- Onu derhal mi öldürdün, yoksa bilâhare attığın ok ile ölmüş olarak mı buldun?

- Bilâhare isabet aldığı darbe ile ölmüş olarak buldum.

- Geceler, Allah'ın mahlûkâtından bir mahlûktur. Onun takdirini ancak onu yaratan bilir. Bu bakımdan belki de o hayvanın ölmesine başka birşey yardım etmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**, Adiyy b. Hâtem'e de eğitilmiş köpeği hakkında şöyle demiştir: Eğer o yemişse sen yeme; çünkü korkarım ki, köpek o avı kendisi için tutmuş olsun! Oysa eğitilmiş köpeğin ahlâksızlık yapmayacağı ve avladığı hayvanı sahibi için avlayacağı galib bir ihtimaldir. Bununla birlikte **Hazret-i Peygamber**, Adiyy'i avlanan hayvanı yemekten nehyetmiştir. Bunun tedkik ve tahkiki şöyledir: Helâllik, ancak sebebin tamamlanmasıyla tahakkuk eder. Sebebin tamamlanması da avlanan hayvanın, herhangi bir illetin ârız olmasıyla değil, sadece avcının darbesiyle ölmesidir. Oysa bu meselede şüphe edilmiştir. O halde bu şüphe, sebebin tamamlanması hususunda vâki olan bir şüphedir. Hatta bu avın ölümünün helâl üzerine mi, yoksa haram üzerine mi olduğu hususunda da şüphe edilmiştir. Bu bakımdan ölümü helâl üzere tahakkuk eden, sonradan ârızî sebebinde şüphe edilen av mânâsında olmaz. Bütün bunlara karşılık deriz ki: Gerek İbn-i Abbâs'ın ve gerek **Hazret-i Peygamber**'in nehyi (yasaklaması) , takva ve tenzihe hamledilir. (Tahrîmî nehy değildir) .

Buna delil olarak bir kısım haberlerde rivâyet edilen Hazret-i Peygamber'in şu hadîsini gösterebiliriz:

Avladığın hayvanda okunun yarasından başka bir yara görmediğin takdirde kaybettikten sonra bulsan dahi etiniye!39

Bu hüküm, dikkatleri daha önce zikrettiğimiz mânâya çekmek demektir. Şöyle ki: Eğer kişi, avladığı hayvanda okunun yarasından başka bir yara veya bere görürse, o zaman zannın muarazası (çarpışması) yüzünden ölümün iki sebebi de çarpışır. Eğer kendi okunun açtığı yaradan başka bir yaraya rastlamazsa, zann-ı galib hasıl olur ve böylece istishab ile hükmedilir; tıpkı , haberi vâhid, maznûn kıyas, maznûn umumlar ve başkalarıyla istishab üzerine hükmedildiği gibi. . .

İtirazcının 'Onun helâl üzerine öldüğü tahakkuk etmediği için, ölüm sebebinde şüphe olmuş olur' itirazına gelince, bu yerinde bir itiraz değildir; çünkü sebep tahakkuk etmiştir; ölümün sebebi yaradır. Yaradan başka ölümde rol oynayan birşeyin bulunması ise şüphelidir. Bu fetvanın doğruluğuna ulemanın şu icmâ ve ittifakı delâlet etmektedir: 'Bir kimse yaralandıktan sonra kaybolur ve bilâhare ölü olarak bulunursa, onu yaralayana kısas vacib olur'. Halbuki böyle bir kimse kaybolmasaydı, ölümüne belki de fazla heyecanlanması sebep olacaktı; nitekim bazı insanlar, aniden düşüp ölmektedir. Bu bakımdan böyle bir durumda ancak boynunu kesmek veya ölüme sebep olacak derecede derin yaralar açmak gibi haller kısası icab ettirmeli idi. Zira insanın içinde bulunan öldürücü illetlerden hiçbir zaman emin olunamaz ve bu illetler yüzündendir ki sapasağlam görünen bazı insanlar aniden düşüp ölürler. Burada kısas şüphe üzerine bina edilmekle beraber, hiç kimse böyle dememiştir. Aynı şekilde kesilmiş bir hayvanın karnındaki yavrusu da helâldir. Oysa bu yavrunun, annesinin kesilişinden önce ölmüş olma ihtimâli vardır. Kesiliş sebebiyle ölmemiş olsa da veya henüz anne rahminde ruh üfürülmemiş olsa da durum değişmez. Bunun gibi ceninin diyeti de vacibdir. Belki de henüz kendisine ruh üfürülmemiştir veya cinayetten önce başka bir sebepten ölmüştür. Fakat bütün bunlara rağmen, hüküm zâhirî bir delile dayanmadığı takdirde vehim ve vesvese kısmına girmiş olur. Nitekim bu durumu daha önce de belirtmiştik. İşte burada da durum böyledir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Korkarım ki, o avı kendisi için tutmuş olsun.

İmâm-ı Şâfiî'nin bu meselede iki fetvası vardır. Bizim tercih ettiğimiz fetvaya göre, burada haram olmasına hükmetmektir; çünkü sebepler çatışmaktadır. Eğitilmiş köpek, alet ve vekil gibidir. Sahibi için tutar ve bu durumda da tuttuğu helâl olur. Eğer talimli köpek kendiliğinden avlanırsa, tuttuğu helâl değildir; çünkü kendi nefsi için avlandığı düşünülebilir. Sahibinin işaretiyle gidip sonra da avlandığı hayvandan yiyen eğitilmiş köpeğin işaretle gitmesi, başlangıçta alet yerinde ve sahibinin vekili olduğuna; yemesi ise, avlandığı hayvancağızı sahibi için değil, kendisi için tuttuğuna delâlet eder. Bu bakımdan delâlet eden sebep böylece muâraza etmiş olur. Dolayısıyla ihtimal de çarpışır. Asıl ise, haram olmaktır ve bu asıl devam etmektedir. Şüphe ile ortadan kalkmaz. Bu durum tıpkı şuna benzer: Adamın biri kendisine bir cariye satırı alması için birini vekil eder; vekil edilen adam da gidip bir cariye alır. O cariyeyi kendisi için mi yoksa müvekkili için mi aldığını açıklamadan da düşüp ölür. Böyle bir durumda müvekkilin (vekil gönderen kimsenin) cariyemdir diyerek onunla cinsî münasebette bulunması helâl değildir. Zira vekil ettiği kimse o cariyeyi müvekkili için satın almış olabileceği gibi, kendi nefsi için de satın almış olabilir. Ortada, müvekkili için satın aldığını gösteren bir delil de yoktur. Asıl ise, böyle bir cariye ile cinsî münasebet kurmanın haram olmasıdır. Bu bakımdan bu mesele **üçüncü** kısma değil, **birinci** kısma dahil olmuş olur.

d) **Dördüncü** kısım ise, helâlliğin mâlum olmasıdır. Fakat sonradan şer'an zann-ı galible muteber sayılan bir sebepten ötürü kendisini haram edici bir durum ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bu durumda istishab (yani eski durumda bırakmak) ortadan kalkmış olur ve haram olmasına hükmedilir; çünkü daha önce de gördüğümüz gibi istishab zayıftır; zann-ı galib karşısında hiçbir kıymeti kalmaz. Misali ise şudur: Adamın ictihadı, kapların birisinin necis olduğunda karar kılar. Bu ictihadı zann-ı galib gerektiren belli bir alâmete dayanmaktadır. Bu bakımdan bu kimsenin o kaptaki suyu içmesi ve onunla abdest alması haramdır. Böylece kişi 'Eğer Zeyd, tek başına Amr'ı veya herhangi bir avı öldürürse hanımım boş olsun' demiş olsa ve Zeyd de Amr'ı veya bir hayvanı yaralasa ve orda kaybolduktan sonra, ölü olarak bulunsa, bu kimsenin hanımı kendisine haram olmuş olur. Çünkü daha önce geçtiği gibi zâhirde onu Zeyd tek başına öldürmüştür. İmâm-ı Şâfiî kesinlikle buyurmuştur ki: Bir kimse, göllerdeki, orada uzun zaman durmasından veya içerisine necaset düşmesinden dolayı bozulmuş olma ihtimali bulunan suyu kullanabilir. Eğer o suya bir geyiğin işediğini ve suya vardığında onun bozulmuş olduğunu müşahede ederse ve bu bozukluğun aynen yukarıdaki gibi hayvanın sidiğinden veya uzun zaman durmasından ileri gelmiş olma ihtimali bulunsa bile bu suyu kullanması caiz değildir. Çünkü bu durum, necaset ihtimalini kuvvetlendiren bir delildir. Bu, bizim önceden zikrettiğimizin misalidir. Bu hüküm, birşeyin aynısıyla ilgili bir alâmete dayanan bir zann-ı galibin hükmüdür.

Birşeyin aynısıyla ilgili bir alâmet cihetinden gelmeyen zann-ı galibe gelince, burada İmâm-ı Şâfiî'nin fetvası ihtilâflıdır. Acaba aslı helâl olan şey, bu zann-ı galib ile ortadan kalkar mı, kalkmaz mı? İmâm-ı Şâfiî'nin; müşriklerin (putperestlerin) ve daima içki içenlerin kaplarından abdest alma, eşilmiş mezarlar arasında namaz kılma, korunulması mümkün olmayan miktardan fazla çarşı ve sokakların çamurlarıyla namaz kılma hakkındaki fetvası ihtilaflı olduğu zaman, elbetteki bunun hakkındaki fetvası da ihtilaflı olacaktır. Şâfiî'nin arkadaşları onun bu görüşünü şöyle ifade etmişlerdir: Asıl ile zann-ı galib

çarpıştıkları zaman, hangisine itibar olunur? Bu durum daima içki içen ve puta tapanların kaplarından su içmek haram mıdır, değil midir meselesi hakkında câridir; zira necis birşeyin içilmesi helâl olmaz. Bu durumda necaset ve helâlin kaynağı bir olur. Herhangi birinde tereddüt etmek, diğerinde de tereddüt etmeyi gerektirir.

Benim tercih ettiğim fetva şudur: Burada itibar asl'adır. Alâmet, yenen veya kullananın aynısıyla ilgili olmadığı sürece aslın ortadan kalkmasını icab ettirmez. Bunun beyanı ve delili, şüphenin **ikinci** kaynağında gelecek olan karıştırma şüphesidir. Bu söylediklerimizle, bilâhare haram olduğu veya zann bulunduğu hususunda şüphe edilen helâlin ve aynı durumda olan haramın hükmü anlaşıldı. Birşeyin aynısındaki alâmete dayanan zann ile herhangi bir alâmete dayanmayan zannın arasındaki fark da böylece anlaşıldı.

Bu dört kısımda helâl olduğuna hükmettiğimiz herşey, **birinci** derecede olan helâldir. Ancak ihtiyat ve takva bunları terketmektedir. O halde bunları yapan kimse, muttakî ve salihler zümresinden olmaz. Böyleleri şer'î fetvada fasıklığına, asi olmasına ve cezaya müstahak görülmesine hükmedilmeyen adiller zümresine dahildir. Ancak vesvese derecesinde mütalaa ettiğimiz kısım, bu hükmün dışındadır; zira böyle bir kısımdan kaçınmak, hiç de takvadan değildir.

İkinci Kaynak

Menşei karışıklık olan şektir. Şöyle ki; haram helâle karışıp iş şüpheye düşer ve ayırdetme güçleşir. Karışma, her iki taraftan veya yalnızca bir taraftan ve sayısı belli olmayacak yahut da belli olacak şekilde olur. Eğer adedi belli olanla karışırsa, bu karışmada iki kısma ayrılır. İşaret etmek suretiyle ayırt edilemeyecek derecede karışma sıvı maddelerin karışması gibi veya ayinlerin ayrılması mümkün olmakla beraber ayinlerin bilinemeyeceği bir şekilde karışmadır kölelerin, evlerin ve atların karışması gibi. Birbirlerine çok benzedikleri için karışanlar da, ya aynısı kastedilen şeylerden ticaret malları gibi ya da aynısı kastedilmeyenlerden olacaktır paralar gibi.

Bu bakımdan bu taksimattan üç kısım meydana çıkar:

1. **Birinci** kısmı, belli bir adet ile birbirine karışmasıdır. Meselâ murdar bir hayvanın leşi, kesilmiş bir veya on hayvanın gövdesiyle karışır ya da süt emzirmiş bir kadın on kadına karışır veya iki kızkardeşten hangisiyle evlendiği belli olmaz. İşte bu şüphe, ümmetin icmaıyla sakınılması gereken bir şüphedir; zira bu şüphede ictihadın yeri olmadığı gibi, haramı belirten alâmetler de yoktur. Muayyen bir adetle karıştığı zaman, hepsi bir şeymiş gibi olur. Bu durumda kesin haramlık ile kesin helâllik karşı karşıya gelmiş olur. Bu suretle helâlle haramın, helâlin tesbit edilmesinden sonra karışması meselâ uçan kuş meselesinde hanımlardan birisinin boş olması gibi ile tesbit edilmesinden önce karışması emzirmiş bir kadın (veya emen bir kadın) yabancı bir kadınla karıştırıldığında kişinin birini kendisine helâl etmesi gibi arasında hiçbir fark yoktur. Bu durum, haramın bilâhare ortaya çıkması hususunda bazen müşkil bir şekle girer: İki hanımdan birinin, geçmiş istishaba dayanarak boş olması gibi. Biz bu husustaki cevabın vechine daha önce dikkat çekmiştik. Şöyle ki; haramın kesin olması, helâlin kesin olmasına tekabül etmiş (yani karşı karşıya gelmiş) ; bu bakımdan istishab, zayıflamış ve şeriat nazarında tehlike tarafı daha galib gelmiştir ve bunun için de tehlikeli olan taraf tercih edilir. Bu durum, belli bir helâl, adedi belli

olan bir haramla karıştığı zaman böyledir. O halde, adedi belli olan bir helâl, adedi belli olmayan bir harama karıştığında bundan sakınmanın daha evlâ olacağı açıktır.

2. **İkinci** kısım sayısı belli bir haramın, sayısı belli olmayan bir helâle karışmasıdır. Meselâ süt emziren (veya emen) bir kadın veya süt emen (veya emziren) on kadın büyük bir memleketin kadınlarıyla karışabilir. Bu durumda o memleketin hanımlarıyla evlenmemek gerekmez. Aksine kişi o memleketin hanımlarından istediğiyle evlenebilir. Bu hükmün illetini, 'Burada helâl daha fazladır' şeklinde göstermek caiz değildir. Çünkü böyle bir illet kabul edildiği takdirde bir haram dokuz helâl ile karıştığında kişinin onlardan biriyle evlenmesinin caiz olması gerekir. Oysa ulemadan hiç kimse böyle birşey söylemiş değildir. Bilakis buradaki evlenmenin caiz olmasının illeti galiplik ile birlikte adamın, evlenmeye muhtaç olmasıdır. Yani **ikisi** birden illet olurlar. Zira herhangi bir kimsenin bir sebepten dolayı bir mahremi kaybolsa, böyle bir kimse için evlenme kapısını kapamak mümkün değildir. Aynı şekilde kişi, dünya malına kesinlikle haram katılmış olduğunu bilse bile kendisine dünya malını satın almak ve ondan yemek yasak olmaz; çünkü böyle yapmak güçlüktür. Dinde ise, güçlük yoktur. **Hazret-i Peygamber**, asr-ı saâdetinde bir kalkan çalındığında ve adamın biri ganimet malından bir abâ aşırdığında hiç kimseyi kalkan ve abaları satın almaktan menetmemiştir.

İşte her çalınan malda da hüküm budur. 40 Yine o devirde, insanlar arasında dirhem ve dinarlarla faizcilik yapanlar vardı. Oysa gerek **Hazret-i Peygamber**, gerek ashâb-ı kirâm, dirhem ve dinarları ne tamamıyla ve ne de kısmî olarak terketmemişlerdir. 41 Dünya, ancak bütün halk günahlardan masum kılındığı zaman, haramdan ayrılabilir. Bütün halkın masum olması ise muhaldir. Madem böyle birşey dünya için şart koşulmamıştır; o halde herhangi bir memleket için de şart koşulamaz. Ancak adedi belli bir cemaat arasında mümkün olabilir. Dünyada böyle bir hâdise vardır diye sakınmak vesvesecilerin takvasına dahil olur; zira böyle bir takva, ne **Hazret-i Peygamber**'den ve ne de ashâb-ı kirâmın herhangi birinden nakledilmiş değildir ve böyle bir takvayı yerine getirmek, hiçbir asırda ve hiçbir ümmet için tasavvur edilemez.

Eğer 'Herşeyin adedi Allah'ın ilminde bellidir. O halde sayısı belli olan adedin târifi ve haddi nedir? Herhangi bir memleketin ahâlisini saymak isteyen kimse, kendisine bu şekilde hareket etme imkânı verildiği takdirde bunu yapabilir' dersen, bil ki bu gibi şeylerin benzerlerini tahdid etmek mümkün değildir. Bunlar ancak yaklaşık olarak zapt u rapt altına alınabilir. Bir yerde toplandığı zaman, bakan kimsenin sadece bakmakla sayması zor olanlara bin veya ikibin gibi sayısı belli olmayan aded denir. On veya yirmi gibi sayılması kolay olanlara ise, adedi belli olan denir. Bu **ikisi** arasında iki tarafa da benzeyen durumlar vardır ki, zan ile iki taraftan birisine ilhak edilirler.

Şüpheye düştüğün adet hakkında kalbinden fetva iste; zira günah, kalbi ısırır. Böyle bir makamda **Hazret-i Peygamber**, Vâbise b. Ma'bed'e şöyle buyurmuştur: 'Onlar sana fetva verseler de, fetva verseler de, fetva verseler de, sen yine kalbinden fetva iste!'42

İşte böylece, şüphenin **birinci** kaynağında zikrettiğimiz dört kısmın dördünde de karşılıklı taraflar vâkî olur ki bunlar olmak ve olmamakta apaçıktırlar. Aralarında taraflardan birine benzeyen hâdiseler vardır.

Müftü zannıyla fetva verir; fetvayı isteyen kimseye ise kalbinden fetva istemek vazifesi düşer. Eğer müftünün fetvasına rağmen kalbinde ısırıcı birşeyler varsa, bilsin ki Allah ile arasında günahkâr olan kendisidir. Müftünün fetvası kendisini âhirette kurtaramaz; çünkü müftü zahire göre fetva verir. Allah ise gizlilerin de hâkimi ve idarecisidir. (Açıkların hakimi ve idarecisi olduğu gibi) .

3. **Üçüncü** kısım, adedi belli olmayan haramın, adedi belli olmayan helâlle karışmasıdır: Zamanımızdaki malların hükmü gibi. . . Bu bakımdan hükümleri suretlerden alan kimse, adedi belli olmayanın, kendisi gibi adedi belli olmayana nisbet edilmesinin, tıpkı adedi belli olanın adedi belli olana nisbet edilmesi gibi olduğunu zanneder. Oysa biz orada haram olduğuna hükmetmiştik; bu bakımdan burada da aynı şeyle hükmedelim.

Oysa bizim tercihimiz bunun tam tersidir. Bu şekildeki bir karışmadan ötürü herhangi birşeyi edinmek ki o şeyin haram olması da, helâl olması da ihtimal dahilindedir haram değildir. Ancak alınan şeyin aynısıyla birlikte haram olduğuna delâlet eden bir alâmet ve belirti de bulunursa, o zaman haram olur. Ancak aynın haram olduğuna delâlet eden bir belirti ve alâmet yoksa bile onu terketmek takvadır. Onu almak helâl olduğu gibi, yiyen kimse de yediğinden dolayı fasık olmaz. Bir malı zâlim bir sultanın elinden (onun verdiği malı) almak, o malın haram olmasının alâmetlerindendir. İleride zikredeceğimiz daha nice alâmetler vardır. Bunun üzerine de eser ve kıyaslar delâlet etmektedir.

Esere gelince; bu, **Hazret-i Peygamber**'in ve ondan sonra gelen hulefâ-i râşidînin zamanlarında bilinen durumdur; zira içki paraları ve faiziyle alınan dirhemler zimmîler eliyle, tedavülde bulunan mallara karışmıştı. Aynı şekilde çalınan, hile ile elde edilen ve ganimetten haksız olarak aşırılan mallar da tedavüldeki mallara karışmaktaydı. **Hazret-i Peygamber**'in faizi yasakladığı ve 'İlk kaldırdığım faiz, amcam Abbas'ın faizidir'43 dediği andan itibaren bütün halk, faizi terketmiş değildi; tıpkı içkiyi ve diğer günahları da tamamen terketmedikleri gibi. . .

Hatta rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbından biri şarap satmıştı. Bunu duyan Hazret-i Ömer 'Allah, filân adama (içkiyi satana) lânet etti; çünkü o, (yasak olduktan sonra) içki satmayı ilk âdet eden kimsedir' dedi. Bu kişi içkiyi, satışının da tıpkı içkinin kendisi gibi haram olduğunu anlayamadığından satmıştır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kişi aşırdığı abayı ateşte çekmektedir. 44

Bir savaşta müslümanlardan birisi öldürüldü. Onun eşyaları arasında, iki dirhem kıymetinde bile olmayan ve bir yahûdîye ait birkaç tane boncuk bulundu ki, bunları aşırmıştı. 45 **Hazret-i Peygamber**in mübarek ashâbı, zâlim emîrlerin vaktine erişmişler ve hiçbiri de Medine-i Münevvere yağma edilmiş diye pazarlarda alışveriş yapmaktan çekinmemişlerdir. Oysa Medine, Yezidin adamları tarafından üç gün üç gece yağma edilmişti. 46 O mallardan sakınan kimseler, takva hususunda parmak ile gösterilmekteydiler. Ama çoğunluk alışverişten kaçınmamıştır. Oysa ihtilât ve zâlimler zamanında yağma edilmiş mallardan piyasada çok vardı. **Selef-i sâlihîn**in gerekli görmediği birşeyi gerekli gören kimse, 'onların şeriattan anlamadığını ben anlıyorum' iddiasında bulunan bir zavallı, vesveseye kapılmış bir budaladan başka birşey değildir.

Eğer böyle meselelerde ashâb-ı kirâmdan daha ileride hareket etmek caiz olsaydı, onların icmâlarından başka dayanağı olmayan birçok meselede de kendilerine muhalefet etmek caiz olurdu. 'Annanenin (ninenin) nikâhlanmasının haramlığı tıpkı annenin nikâhlanmasının haramlığı gibidir. Oğlun oğlu (torun) , öz oğul gibidir. Domuzun kılı ve yağı da Kur'ân'da haram olarak ilân edilen eti gibidir. Hadîs-i şerîfte zikredilen altı şeyden başka şeyler de faize girer' dedikleri gibi. . . Oysa onlara böyle şeylerde muhalefet etmek, muhaldir; çünkü onlar, Allah'ın şeriatını herkesten daha iyi anlamışlardı. 47

Kıyasa gelince. . . Kıyas şöyledir: Bu kapı açıldığı takdirde bütün tasarrufların kapısı kapanacak ve âlem harap olacaktır; zira fasıklık, insanlara galip gelmektedir. Fasıklıktan ötürü de insanlar şeriatın akidler için ileri sürdüğü şartlarda müsahele ve lâübalilik göstermektedirler. Bu ise, şeksiz şüphesiz karışıklığa meydan verir.

Eğer "Siz, daha önce **Hazret-i Peygamber**'in düb (keler) denilen hayvanın etini yemeyi menettiğini ve 'Onun Allah'ın meshettiği insanlardan olmasından korkuyorum' buyurduğunu naklettiniz. Oysa bu hüküm, adedi belli olmayan bir ihtilâttır" derseniz, biz de şöyle deriz: Bu, kerahet-i tenzîhiye ile takva üzerine hamledilir. Hem düb, garip bir şekle sahiptir. Onun şekli çoğu zaman insandan mesholunduğuna delâlet eder. Bu delâlet ise yenilmesi istenen hayvanın aynısında mevcuttur.

Eğer 'Bu durum her ne kadar **Hazret-i Peygamber**'in ve ashâb-ı kirâmın zamanında faiz, hırsızlık, yağmacılık, ganimet ve başka mallardan aşırmak sebebiyle mâlum ise de, helâle nisbetle pek cüz'î ve azdı. Peki bizim zamanımıza ne demeliyiz? Şöyle ki, halkın elindeki malların çoğu haramdır; zira zâlim sultanların malları ve faiz çoğalmıştır. Muameleler, şartları ihmal edildiği için fasid olmuştur. Bu bakımdan herhangi bir kimse, aynısında haram olduğuna dair belirli bir alâmet bulunmayan bir malı alırsa, acaba bu mal haram mıdır, helâl mıdır? (Bu mal hakkında ne demeli?) ' denilirse, buna karşılık şöyle deriz: Bu mal haram değildir. Ancak onu terketmek takvadandır. Buradaki takva, böyle bir malın az olduğu zamanlardaki takvadan daha mühimdir. Fakat bunun asıl cevabı şudur: **İtiraz**cının 'Zamanımızda malların çoğu haramdır' demesi, kesin bir hatadır ve bu gafletin kaynağı da itirazcının çok ile en çok arasındaki farkı bilmemesidir. İnsanların çoğu hatta fukahânın da çoğu, nadir olmayan birşeyin en çok olduğunu, bunların karşılıklı iki kısım olup, aralarında **üçüncü** bir kısım bulunmadığını zannederler. Oysa bu zanlarında yanılıyorlar. Aksine kısımlar üçtür:

a) Az ki buna nâdir denir.

b) Çok

c) En çok

Misal olarak, halk arasında, hünsâ48 olan kimse, nadirdir. Hünsaya nisbetle hastalık çoktur. Sefer de böyledir. Hatta sefer ile hastalığın umumî özürlerden olduğu söylenir. İstihaze (hastalık) kanı, nadir özürlerdendir. Hastalığınsa nadir olmadığı herkesin mâlumudur. Fakat hastalık en çok değil; aksine çoktur. Fakih bir kimse, gevşeklik gösterip 'Hastalık ve yolculuk' galiptir; bu ise umumî bir özürdür' dediği zaman şunu kastetmektedir: Bu özür nadir bir özür değildir. Eğer gayesi bu değil ise, en fazladır. Seferî ve hasta olan ise, fazladır. İstihazeli olan kadın ile hünsâ olan insan nadirdir. İşte bu fark anlaşıldığı zaman, deriz ki: 'Haram daha fazladır' sözü, asılsız bir sözdür. Çünkü böyle söyleyen kimsenin dayanağı, ya zâlimlerin ve makam sahibi saltanat yardımcılarının çok olmasıdır ya da faizli,

fasid muamelelerin çoğalmasıdır. Yahut da İslâmiyet'in başlangıcından zamanımıza kadar bu malların esasları üzerinde değişen ellerin çok mükerrer olmasıdır.

Birinci dayanağı bâtıldır; zira zâlim çoktur, fakat en çok değildir. Bunlar, sultanların avanesi ve mansıb sahipleridir; çünkü galebe ve şevket sahibi olmayan zulmedemez. Bu zâlimler bütün âleme nisbet edildikleri zaman, âlemin onda birinin onda biri bile olmazlar (veya onda biri olmazlar) . Bu bakımdan mesela her sultanın yüzbin avanesi vardır. Halbuki o sultan bir milyon kişiyi ve hatta daha fazlasını barındıran bir ülkeye sahiptir. Belki de memleketinin şehirlerinden birisinin ahalisi dahi adet bakımından onun bütün askerinden daha fazladır. Eğer saltanat sahiplerinin adedi, halkın adedinden daha fazla olursa hepsi helâk olurlar. Zira bu durumda halkın her bir ferdinin (mesela) onların on tanesine hizmet etmesi gerekirdi. Oysa saltanat sahipleri refah içerisinde yaşarlar. Fakir bir ferdin on kişiyi refah içerisinde yaşatması ise tasavvur dahi edilemeyecek kadar imkansızdır. Saltanat sahiplerinden birinin ihtiyacı halktan bin veya daha fazla kişiden ancak derlenebilir. Hırsızlar hakkında da böyle diyebiliriz; zira koskoca bir şehirde pek az hırsız bulunur.

İkinci dayanağı ise 'ribâ ve fasid muamelelerin çoğalması'dır. Bu da çoktur, fakat en çok değildir. Zira müslümanların en çoğu muamelelerinde şeriatın şartlarını gözetirler. Bu bakımdan bunların adedi en çoktur. Faiz veya başkasıyla muamele yapanın eğer onun tek başına olan muameleleri birkaç tane ise muamelelerinden doğru olanların adedi, fâsid olanlardan daha fazladır. Kişinin kendi vehmiyle şehirde delilik, pislik ve dinsizlikle ün almış birini arayıp da fâsid muameleleri daha çoktur diyebileceği kimselerin varlığı, pek nadirdir. Eğer çok ise bile, en çok değildir. İnsanın bütün muameleleri nasıl fasid olabilir? Oysa fasid muamelelerine denk gelecek veya daha fazla olacak sahih muameleleri de olacaktır. Biraz düşünen bir kimse için bu durum kesindir. Böyle bir korkunun nefislere galebe çalması, nefislerdeki fesadın çoğalmasından ve nefislerin doğru muameleyi uzak görüp, adeta az da olsa doğru muamelenin imkân dahilinde olmadığını sanmalarından ileri gelir. Hatta çoğu zaman kişi zinanın ve içkinin tıpkı haramlar gibi yaygınlaştığını zanneder ve böylece zinacılarla içkicilerin daha çok olduklarını hayal eder. Bu hayal ise, yanlıştır; çünkü zinacılar ve içkiciler en azdırlar. Her ne kadar onlarda çokluk varsa da. . .

Üçüncü dayanağına gelince ki bu dayanakların en hayalî olanıdır bu şöyledir: Mallar, maden, bitki ve hayvanlardan hasıl olurlar. Bitki ve hayvanlar da üremek suretiyle meydana gelirler. Bu bakımdan meselâ sahip olduğumuz bir koyunun ki koyun her sene doğurur asıllarının adedi, **Hazret-i Peygamber** zamanına varıncaya kadar yaklaşık olarak beşyüze ulaşır. Bu asıllarından herhangi birinin gasbedilmiş veya fâsid bir muamele ile elde edilmiş olması ihtimali uzak değildir. Bu bakımdan bu koyunların asıllarının bizim zamanımıza kadar bâtıl bir tasarruftan sağlam kalması hangi garanti ile mümkündür? Aynı şekilde hububatın sağlam kalması hangi garanti ile mümkündür? Çünkü hububatın ve meyvelerin tohumları da beşyüz veya şeriatın ilk başlangıcına gidinceye kadar bir asla ve köke muhtaçtırlar. Böylece aslı ve aslının aslı, ta nübüvvet zamanına kadar helâl olmadıkça bunlar da helâl olmaz.

14-8

Madenlere gelince, bunların ilk elde edinilmesi mümkün değildir. Bu, malların en azıdır. Bunlardan en çok dirhem ve dinar (para birimleri) yapılmaktadır. Bu dirhem ve dinarlar da ancak darphaneden çıkar. Darphane de tıpkı madenler gibi zâlimlerin elindedir. Onlar halkı buralardan menederler. Bu madenleri ağır şartlar altında fakirlere çıkarttırıyorlar ve sonra da gasb yoluyla ellerinden alıyorlar. Biz buna baktığımız zaman biliriz ki, bir tek dinar dahi yoktur ki, ona fâsid bir akit sirayet etmemiş olsun veya edinme sırasında bir zulüm karışmasın veya darphanede basıldığı vakitte veya daha sonra sarf ve faiz muamelelerinde haramdan uzak olsun. Bu bâtıl tasarruflardan uzak bir dinarın bulunması nadir veya muhaldir. Bu durumda helâl olarak ancak avlanan bir hayvan veya sahipsiz çöllerden elde edilen bitkiler ve sahipsiz odunlar kalmış olur. Sonra bunları da elde eden bir kimse yalnızca bunlarla yetinme imkânından mahrumdur. Böyle bir kimse bunları satıp karşılığında yiyecek maddeleri, hububat ve hayvanlar almak mecburiyetindedir. Bu hububat ve hayvanlar da ancak ekilmek veya üretilmek suretiyle elde edilirler. Bu bakımdan böyle bir kimse helâlini verip haramı satın almış olur. Bu yol, hayal bakımından yolların en aşılmaz ve en şiddetlisidir.

Cevap: Bu zann-ı galib, helâle karışan haramın çokluğundan neş'et etmiş değildir. Bu bakımdan bahsettiğimiz tarzın dışına çıkıp, daha önce asıl ile galib zannın çarpışması diye bahsettiğimiz kısma dahil olmaktadır. Zira bu mallarda asıl olan, tasarruflardan ötürü kabul edilmesidir ve alışverişte mutlaka iki tarafın rızası vardır. Şimdi ise bu malı yiyecek ve tasarruf etmekten çıkaracak bir galip sebep çatışmaktadır. Bu tıpkı İmâm-ı Şâfiî'nin necasetler hükmündeki iki kavlinin (fetvasının) mahalline benziyor. Bize göre sahih olanı, necaset bulunmadığı zaman çarşılarda namaz kılmanın caiz olmasıdır; çünkü çarşıların çamuru tâhirdir. Putperestlerin kaplarından abdest almak ve alt üst edilmiş mezarlarda namaz kılmak caizdir. Bu bakımdan biz önce isbat ve sonra da içinde bulunduğumuz mevzuu bu isbat ettiğimize kıyas edelim. **Hazret-i Peygamber**'in müşrik bir kadının testisinden, Hazret-i Ömer'in de hristiyan bir kadının testisinden abdest alması buna delâlet eder. Oysa müşrik ve hristiyanların içtikleri şarap ve yedikleri domuz etidir. Onlar bizim şeriatımızda pis olanlardan sakınmazlar.

Bu bakımdan onların ellerinde bulunan kaplar, nasıl olur da bu pisliklerden korunabilir? Şurası kesindir ki, onlar (**selef-i sâlihîn**) tabaklanmış hayvan derilerini, çeşitli boyalarla boyanmış ve necis sularla yıkanmış elbiseleri giyerlerdi. Tabakçıların, kassarcıların ve boyacıların durumlarını iyice düşünen kimse, bunlarda işleri icabı pisliğin galip olduğunu anlar. Bunların elbiselerinde temizlik muhal veya nadirdir. Hatta onların buğday ve arpa ekmeğini yediklerini, bu ekmeklerin sığır ve hayvanlarla harman edildiğini ve bu hayvanların harman üzerine pisledikl erini ve dolayısıyla bu buğdayların ve arpaların bu pislikten çok nadir kurtulabildiğini biliyoruz. Yine onların terleyen hayvanlara binip onların sırtını necasetler içerisinde yattıkları halde yıkamadıklarını biliyoruz; hatta her hayvanın anasının karnından çıktığından beri üzerinde rahim necasetleri bulunur, bazen o necasetleri yağmur siler, bazende silmez. Buna rağmen bundan da sakınmazlardı. Onlar yollarda yalın ayak ve nalınlarla yürürler, nalınlarıyla namaz kılarlardı. Toprak üzerinde otururlardı. Mecbur olmadıkları halde çamur içerisinde yürürlerdi. Ancak sidik ve insan pisliği üstünde yürümez ve bunlar üzerinde oturmazlar; bunlardan sakınırlardı. Acaba köpeklerin ve diğer hayvanların çokça geçtiği, pislediği halde çarşıların çamurları necasetten nasıl salim kalabilir? Asırların veya bölgelerin bu durumlarda değişik hükümler arzettiğini zannetmek uygun değildir ki, çarşılar onların zamanında yıkanıyordu veya hayvanlardan korunuyordu zannına kapılalım! Zira bunun âdet bakımından muhal olduğu mâlumdur. Bu bakımdan bu durumlar

selef-i sâlihînin ancak gözle görünen necasetten korunduklarına veya necasetin aynısına delâlet eden bir delilin bulunması halinde kaçındıklarına delâlet eder.

Vehim ve hayalin reddinden hallerin mecrasına sıçrayan zann-ı galibe ise itibar etmemişlerdir. Bu, İmâm-ı Şâfiî'ye göre böyledir. İmâm-ı Şâfiî, suya düşen az nesne, suyu bozmazsa dahi o suyun necis olduğunu kabul etmektedir; çünkü **sahabîler** daima (Şam ve Acem diyarını fethettikten sonra) hamamlara gider ve oradaki havuzcuklar da abdest alırlardı. Halbuki bu su az idi ve içerisine birçok el girip çıkmaktaydı. Ashâb-ı kirâmın bu hareketleri bu hedefin kesin bir delilidir. Mademki hristiyan bir kadının testisinden abdest almanın caizliği sabit oldu, o halde bu suyun içilmesinin caizliği de sabit oldu demektir. Böylece helâlin hükmü necasetin hükmüne iltihak etmiş oldu.

Soru: Helâli necasetle kıyaslamak caiz değildir; çünkü **selef-i sâlihîn** taharet meselelerinde çok müsamaha gösterip geniş hareket ederlerdi. Fakat haramın şüphelerinden, gayet sakınırlardı. O halde haramın şüpheleri nasıl olur da taharet meselelerindeki necasete kıyas edilebilir?

Cevap: Eğer bu sözle **Selef-i sâlihîn** necasetle namaz kılarlardı. Necasetle namaz kılmak ise isyandır; çünkü namaz dinin direğidir' mânâsı kasdedilirse, bu zan çok kötü bir zandır. Aksine **selef-i sâlihîn** hakkında, kendisinden korunmak gereken her necasetten korunurlardı inancında olmalıyız. Onlar ancak korunulması vacib olmayan yerlerde müsamaha göstermişlerdir. İşte aslın galib ile çarpıştığı bu suret de, selefin müsamaha gösterdiği yerlerden biridir. Bu bakımdan hakkında düşünülen şey aynısıyla irtibatı olan bir alâmete dayanmayan zann-ı galibin terkedilip kendisiyle amel edilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Selefin helâl hakkındaki takvalarına gelince; onların bu takvaları, adından da anlaşıldığı gibi takva yoluyla olmuştur. Bu da zararlı olmayanı, zararlı olanın korkusundan terketmek demektir; çünkü malların durumu korkutucudur. Nefis ise eğer zapt u rapt altına alınmazsa mal edinmeye meyyaldir. Taharet emri ise, böyle değildir; çünkü **selef-i sâlihîn**den bir grup, kalplerini meşgul edecek korkusu kesinlikle helâl olanlardan dahi çekinmişlerdir. Acaba onların herhangi birinden deniz suyuyla abdest almaktan sakınmadığı rivâyet edilmiş midir? Oysa bu da kesinlikle temizdir. Bu bakımdan bu husustaki ayrılık, hakkında ittifak halinde bulunduğumuz gayeye bir zarar getirmemektedir. Kaldı ki, biz bu dayanak hakkında da daha önce geçen iki dayanak hakkında vermiş olduğumuz **cevap** üzerinde ısrar etmekteyiz.

"Malın en çoğu haramdır" sözleri kabul edilemez bir iddiadır; çünkü malın esasları her ne kadar çoksa da bu esaslarda haram bulunması gerekmez. Aksine bugün mevcut mallar, bir kısmına zulüm sirayet etmiş, bir kısmına ise etmemiş olan mallardır. Nasıl ki bugün başkasının malını gasbeden kimselerin elindeki mal, gasbedilmeyen ve çalınmayan mala nisbetle en az ise, her asırda ve her malın durumu da budur ve her asılda da bu hakîkat geçerlidir.

Bu bakımdan dünya malından gasbedilen ve her asırda fâsid yollarla edinilen mallar, gasbedilmeyen ve meşru yollarla elde edilen mallara nisbetle en azdırlar. Biz elde edilen bu malın aynısının bu iki kısmın hangisinden olduğunu bilememekteyiz. O halde 'galib bunun haram olmasıdır' iddiasını da kabul etmeyiz; çünkü gasbedilen mal üremek suretiyle çoğaldığı gibi, gasbedilmeyen mal da aynı yolla çoğalmaktadır. O halde, en çok bulunan malın mahsulü şüphesiz ki her asır ve her zamanda daha fazladır. Üstelik gasbedilen daneler ekilmek için değil yemek için gasbedilir. Gasbedilen hayvanlar

da böyledir. Bunların çoğu yenir; yoksa üretip çoğaltmak için gasbedilmezler. O halde nasıl olur da haramın mahsulleri daha çoktur denir? Oysa helâlin esasları her zaman için, haramın esaslarından daha fazladır. Doğru yolu arayan kimse bundan, en fazlanın bilinmesinin yolunu anlamalıdır; çünkü bu, ayakların kayma yeridir. Bu konuda âlimlerin dahi çoğu yanılmıştır; kaldı ki halk nasıl yanılmasın! Bunlar, üreyen hayvanlar ve bitkiler hakkındadır.

Madenlere gelince. . . Madenler, sahipsiz olup bütün müslümanlar için mübahtır. Türkistan ve başka memleketlerde madeni isteyen çıkarabilir. (Bu durum müellifin zamanına aittir) . Fakat sultanlar, bazen çıkarılan madenlerin bir kısmını çıkaranın elinden alırlar; ancak en çoğunu değil, en azını alırlar. Sultanlardan herhangi biri bir madeni elde ettiğinde, insanları o madenden menetmek suretiyle zulmeder ve hiç kimseyi oraya yaklaştırmaz. Sıhhatli fetvaya göre, mübah mallardan zi'l yed'i (tasarrufu) isbat için vekil edinmek caizdir.

Bu bakımdan sulama için ücret ile tutulan kimse suyu tasarrufu altına aldığı zaman, o su, ücreti veren ve arazisini sulatmak isteyen şahsın mülküne girmiş ve çalışan da böylece ücret almaya hak kazanmış olur. İşte madeni elde etmek de böyledir. Biz bunun üzerine birşey bina etmek istediğimiz zaman o madenden çıkan altının aynısını haram sayamayız. Haramlık ancak çalışanın ücretinde yapılan zulüm, kısıntı ve eksiklik nisbetinde takdir edilir. Bu ise, nisbî olarak azdır. Bu da o altının aynısının haram olmasını da icab ettirmez. Yalnızca çalışanın ücretini kesen zâlim olmuş ve o ücret onun zimmetinde kalmış olur. Darbhane meselesine gelince. . . Oradan çıkan altın, sultanın gasbettiği veya halktan zulmen aldığı altının aynısından değildir. Aksine tüccarlar onlara külçe altın veya karışık paralar getirirler ve onu yeniden eritip sikke vurmak karşılığında ücret verirler. Onlara teslim ettikleri külçe altının karşılığını tartarak alırlar. Ancak çalışmalarının ücreti olarak az birşeyi onlara bırakırlar. Bu ise caizdir. Eğer sikkeli bazı dinarlar sultanın dinarlarından farzedilse bile, bunlar tüccarın malına nisbet edildiği takdirde şüphesiz ki pek az ve cüz'î kalır. Evet, sultan, darbhaneyi kiralayanlardan vergi almak suretiyle zulmetmektedir.

Bu ücreti de, darphaneyi, halk arasından sadece onlara tahsis ettiği için alır. Hatta darbhaneyi onlara tahsis etmesinden dolayı sultanın nüfuzuyla her tarafta onlar kazanmaktadırlar. O halde sultanın aldığı, burada kullandığı nüfuzunun karşılığıdır. Bu ise zulme girer. Ancak bu alman miktar darphaneden çıkana nisbetle azdır. Şöyle ki; darbhane idarecilerine ve sultana darbhaneden çıkan miktarın yüzde biri bile verilmez. Bu bakımdan onun aldığı onda birinin onda biri sayılır. O halde nasıl olur da onun aldığı en fazlası olabilir? İşte bunlar vehim ile kalplere üşüşen birtakım yanlışlıklardır. Dini zayıf olan bir grup bunları süslemek için âdeta kolları sıvamış çalışmaktadır. Hatta bu grup, takvayı bile kötülemekte ve takva kapısını kapatmakta, nereden gelirse gelsin mallar arasında fark gözetenleri hor göstermektedir. Bunların bu yaptıkları, **bid'at** ve dalâletin ta kendisidir!. .

Soru: Farzedelim ki, haram helâle galib gelmiştir ve sayısı belli olmayan mallar yine sayısı belli olmayan mallarla karışmıştır. O halde alınan şeyin aynısının durumunu belirten özel bir alâmet yoksa, bu konuda ne diyorsunuz?

Cevap: Bizim görüşümüze göre, böyle birşeyi terketmek takvadır. Fakat alınması hiçbir zaman haram değildir; çünkü aslolan helâl olmaktır. Helâllik ancak belli bir alâmetle ortadan kalkar.

Nitekim çarşıların çamurları ve benzerleri hakkındaki hüküm böyledir. Ancak ilave ederek deriz ki, eğer haram bütün dünyayı kaplasa, dünyada hiçbir helâl kalmadığı muhakkak bilinse, şartların yeniden tesisine başlarız ve bugünden başlamak üzere, geçmişin tamamını affedip üzerine sünger çekeriz. (Yani bugünden itibaren hayatımızı İslâmî usûllere göre tanzim ederiz ve daha önceki haramlar da bizi bundan alıkoymaz) . Haddini aşan birşey, tam zıddına ve tersine döner. Bu bakımdan herşey haram olduğu zaman, herşey helâl olur. Bunun delili şudur: (Allah korusun) Bu hâdise vukua geldiği zaman beş ihtimal ortaya çıkar:

14-9

1. İnsanlar, en son fertleri de ölünceye kadar yemeyi terketmeleridir.

2. Ancak zarurî ve sedd-i ramak (kuvvetini muhafaza edebilecek) kadarını yeyip, ölünceye kadar birkaç gün bu şekilde tahammül etmeleridir.

3. Her ne şekilde olursa olsun ister hırsızlık, ister gasp, ister sahibinin rızası ile olsun, isterse olmasın hiçbir mal arasında fark ve hangi cihetten geldiğini gözetmeksizin, ihtiyaçları kadarını almalarıdır.

4. Şeriatın şartlarına tâbi olup, yalnız ihtiyaç miktarıyla yetinmeyip (helâlinden kazanmak için) yeniden şeriat kaideleriyle amel etmeye başlamalarıdır.

5. Şeriat şartlarına riayetle birlikte ihtiyaç miktarı ile iktifa etmeleridir.

Birincisinin bâtıl olduğunda hiç şüphe yoktur.

İkincisi de kesinlikle bâtıldır; çünkü eğer halk ölmeyecek kadarıyla iktifa edip vakitlerini tedricî bir zafiyete hasrederlerse, şiddetli bir ölüme mahkûm olurlar. Çalışmalar ve sanatlar dumûra uğrar. Aynı zamanda dünya da temelinden harap olur. Dünyanın harap olması durumunda dinin de harap olması sözkonusudur; çünkü dünya, âhiretin tarlasıdır. Hilâfet, kaza, siyaset, hatta fıkhın birçok ahkâmının gayesi; dünyanın maslahatını korumaktır. Dolayısıyla dünya maslahatları yüzünden dinin maslahatları da korunmuş olur.

Üçüncüye gelince, bu, ihtiyaç ile iktifa etmektir. İhtiyaç miktarından fazlasını almamakla birlikte hiçbir fark gözetilmeksizin ister gasp veya hırsızlık yoluyla isterse de sahibinin rızasıyla alınmış mal olsun her türlü malın alınmasıdır. Bu da şeriatın, müfsitler ile fâsidlikler arasına çekmiş olduğu şeddi ve perdeyi kaldırmaktır. Bu durumda gasp, hırsızlık ve çeşitli zulüm yollarıyla eller harama uzanır! Çünkü o zaman 'malı elinde bulunduran bizden daha iyi değildir' denilir ve arkasından da 'Zira o mal hem ona hem de bize haramdır. Malı elinde bulunduran, bu maldan ancak ihtiyacı kadarını kullanabilir. Eğer mala muhtaç ise, biz de muhtacız. Eğer aldığım mal ihtiyacından fazlaysa ben onu günlük ihtiyacından çalmış olurum. O, günlük ve senelik ihtiyacını gözetmezse biz niçin gözetelim' diye ilave edebilir. Peki bu durum nasıl zapt u rapt altına alınabilir? Diğer taraftan bu durum şer'î siyasetin ortadan kalkmasına yol açtığı gibi, fâsid kimseleri de fâsidliğe kışkırtır. Bu bakımdan ancak **dördüncü** ihtimal kalmış olur.

Dördüncü ihtimal de şudur: Her mülkiyet sahibi elinde bulunan mülkün tasarrufuna herkesten daha evladır. Onun malını ne hırsızlık ve ne de gasb yoluyla elinden almak caiz değildir; ancak rızasıyla verirse başka. Rızasıyla almak, ilâhî nizamın yoludur. Madem kişinin malı ancak rızasıyla alınabilir; o

halde, rızanın olması için de şer'an bir yol vardır ki umumî maslahatlar ve ahkâm o yola bağlıdır. Eğer o yola itibar edilmezse, rızanın esası tayin olunamadığı gibi tafsilatı da dumûra uğramış olur.

Beşinci ihtimal, servet sahiplerinden ihtiyacı kadarını ancak şer'î yollarla edinmektir. Biz âhiret yolunun yolcuları için, takvaya uygun olan bu şıkkı benimsemekteyiz. Fakat bu yolu bütün müslümanlara lüzumlu kılmaya gerek olmadığı gibi avam-ı nâs için verilen fetvaya dahil etmek için de herhangi bir sebep yoktur.

Çünkü bu durumda zâlimlerin zulüm elleri, insanların elinde ihtiyaç miktarından fazla olana uzanır; hırsızlar da böyle yaparlar. Bu bakımdan kuvvet ile galip gelen herkes, kuvvetçe kendisinden zayıf olanı soyar. Fırsat bulan herkes çalar. Böyle bir kimse kendisini haklı çıkarmak için de şöyle der: 'Bu adamın ancak ihtiyacı kadar mal edinmeye hakkı vardır. Ben de muhtacım!' O halde sultana düşen görev, ihtiyaçtan fazlasını mülk sahiplerinin elinden alıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktır. Sultan gün be gün veya sene be sene malları bütün halka dağıtmalıdır.

Bu şekilde hareket etmesi sultan için büyük bir zorluk olup aynı zamanda malların zâyi edilmesi demektir. Büyük ve korkunç bir tekellüf (zorluk) olduğuna gelince. . . Halkın çokluğuyla birlikte sultan bunu yapmaya muktedir değildir. Hatta sultanın bunu yapması tasavvur bile edilemez. 49

Malın zâyi edilmesine gelince. . . İhtiyaçtan fazla olan meyvelerin, etlerin ve hububatın denize atılması veya çürüyünceye kadar anbarlarda saklanması gerekir; zira **Allahü teâlâ**'nın yaratmış olduğu meyveler ve hububat halkın bol bol sarfetmesine rağmen yine de fazladır. Bu bakımdan nasıl olur da bu gibi maddeler halka ancak zarurî ihtiyaç kadar verilsin denilebilir? Bir de bütün bu tehlikelerden sonra ihtiyaçtan fazlasını almak, hac ve zekât farîzalarının, malî kefaretlerin ve zenginliğe bağlı olan bütün ibadetlerin düşmesine sebep olur. İnsanların ancak ihtiyaçları kadar mal edinebildikleri bir zamanda malî ibadetlerden bahsetmek fuzulî olur! Bu ise çirkinliğin son derecesidir; sağlam düşünen bir tabiat bundan nefret eder. Bilakis deriz ki (farz-ı muhal) bu zamanda bir peygamber gönderilmiş olsaydı, kendisine emre yeniden başlaması farz olacağı gibi, rıza yoluyla edinilen mülklerin sebeplerinin izahını ve yollarını göstermek ve bu bütün malları helâl veya haram gördüğü takdirde yapacaklarını zerre kadar ayırım yapmaksızın yapmakla da vazifeli olurdu. 'Ona farz olurdu' sözümden şunu kasdediyorum: Peygamber, halkın din ve dünyasındaki maslahat ve menfaatini korumak için gönderilenlerden olduğu için böyle bir vazife kendisine Allah tarafından vacib olur. Zira herkesi zarurî ve muhtaç olduğu miktar ile mecbur tutmak, umumun maslahat ve menfaatini tamamlayıcı bir durum değildir. Eğer peygamber halkın din ve dünyasının maslahat ve menfaatini ıslah için gönderilmemişse (ki bu tasavvur edilemez) , o zaman yukarıda belirttiğimiz vazife kendisine farz kılınmaz.

Biz, **Allahü teâlâ** tarafından bütün insanları yok edici bir sebebin yaratılmasını aklen mümkün görmekteyiz. Böyle olunca dünyaları ellerinden gider ve dinlerinde de dalâlete düşerler; çünkü **Allahü teâlâ** dilediğine hidayet verir, dilediğini de dalâlete götürür. O dilediğini öldürür, dilediğini diriltir. Fakat biz emrin, peygamberlerin din ve dünyanın ıslahı ve menfaati için gönderilmelerindeki ilâhî sünnet üzerine câri olmuş ve olacağını takdir etmekteyiz.

Bunu böyle takdir etmek kimin haddine! Oysa bu (yaratan tarafından) zaten takdir olunmuştur. Çünkü **Allahü teâlâ**, peygamber-i zîşânını, peygambersiz kalan bir zamandan sonra göndermiş ve bu

arada Hazret-i isa'nın getirdiği şeriat üzerinden yaklaşık olarak altıyüz sene geçmiştir. İnsanlar birçok gruba ayrılmıştı. Kimi yahûdî olarak Hazret-i isa'yı yalanlıyor; kimi de putlara tapıyordu. Kimileri ise Hazret-i isa'yı doğrulamakta oldukları halde aralarında tıpkı şu anda bizim aramızda yayıldığı gibi fâsıklık yayılmıştı.

Bütün kâfirler şeriatın fer'î meseleleriyle mükellef ve muhatabdırlar. 50 O zamanda mallar Hazret-i isa'nın şeriatını yalanlayanlarla doğrulayanların elindeydi. Yalanlayanlar, Hazret-i isa'nın şeriatının gayrısıyla muamele yaparlar; doğrulayanlarsa Hazret-i isa'nın şeriatının aslını tasdik etmekle birlikte şeriatı tatbik hususunda ihmalkârlık ederlerdi; tıpkı günümüzde müslümanların ettikleri gibi. . .

Oysa günümüzde şeriatın başladığı tarih, o zamandan daha yakındır. Şeriatın başlangıcında malların tamamı veya en çoğu veyahut da çoğu haram idi. **Hazret-i Peygamber**, geçmişi affeyledi ve kurcalamadı. Kimin elinde ne bulunuyorsa, onu o kişinin malı olarak kabul etti. Şeriatın temellerini kurdu. Oysa şer'an haram olması sabit olan bırşey, herhangi bir peygamberin gönderilmesi için helâl olamaz. Haramı elinde bulunduran kimse müslüman oldu diye onun elindeki haram helâla dönüşmez. Çünkü biz müslümanlar, zımmîlerden haraç aldığımız zaman, herhangi bir paranın aynısı, şarap parası veya faiz ile elde edilen bir mal olduğunu bildiğimizde onu almayız. Bu bakımdan onların o zamandaki malları, bizim şu andaki mallarımız gibiydi. Arapların durumu ise daha da berbattı; çünkü Arap yarımadasında yağmacılık ve saldırganlık alabildiğine yaygındı. O halde fetva hususunda **dördüncü** ihtimalden başka bir çare olmadığı anlaşılmıştır.

Beşinci ihtimal ise, takva yoludur. Hatta takvanın kemâli mübah mallarda dahi ihtiyaçtan fazlaya kaçmamaktır; dünyada geniş adımlar atmayı tamamen terketmektir. Bu ise âhiret yoludur. Biz şu anda halkın maslahatıyla ilgili fıkıh hakkında konuşuyoruz. Zahirî fetvaların, maslahatlara uygun yolu ve hükmü vardır. Dinin yolunda ise, ancak fertler yürüyebilir. Eğer bütün halk dünyayı terkedip onunla meşgul olursa, nizam bozulur; âlem harap olur. Çünkü dinin yolu âhirette büyük bir mülkü aramak demektir. Aynı şekilde bütün halk, dünya saltanatı peşinde koşup kıymet bakımından biraz düşük olan sanatları terketse yine nizam bozulur. Nizamın bozulmasıyla mülk de bozulmuş olur. Bu bakımdan, sanatçılar sanatlarına, saltanat sahiplerinin mülkü nizam ve intizama girsin diye bağlanmışlardır. Eğer bu olmasaydı, dindarların dinleri de sağlam kalamazdı. O halde dinin sağlam kalması, halkın çoğunun dindarların yolundan yürümesine ve dünya emirleriyle meşgul olmasına bağlıdır. Bu ise ezelî irade ile geçmiş bir taksimdir ve **Allahü teâlâ** bu taksime şu ayetle işaret buyurmaktadır:

Onlar mı rabbinin rahmetini taksim ediyorlar? Onların bu dünya hayatındaki rızıklarmı aralarında biz paylaştırdık. Bir kısmını da derecelerle diğerine üstün kıldık ki, biri diğerine iş gösterebilsin. (Zuhruf/32)

İtiraz: Haramın, helâl kalmayacak derecede umumîleştirilmesinin takdir edilmesine gerek yoktur. Çünkü bu olmuş bir hâdise değildir ve bunun olmayacağı da mâlumdur. Şüphe yoktur ki, malın bir kısmı haramdır. Bu haram olan kısmı en azı veya en çoğudur. Fakat malın en çoğunun haram olması hususunda biraz düşünmek gerekir. Siz, tamamına oranla malın en azı haramdır dediniz. Sizin bu hükmünüz açıktır. Fakat mesâlih-i mürsele'den olmayan ve bu malın edinilmesinin caiz olduğuna delâlet eden bir delil olması gerekir. Oysa sizin daha önce zikretmiş olduğunuz taksimlerin hepsi mesâlih-i

mürsel' dendir. Getirilen delil ulemanın ittifakıyla makbûl olmalıdır. Çünkü birtakım âlimler mesâlih-i mürsele' yi (delil olarak) kabul etmemektedirler. 51

Cevap: Eğer malın en azının haram olduğu kabul edilirse, **Hazret-i Peygamber**'in ve ashâb-ı kirâmın asr-ı sâadetleri delil olarak bize kâfidir. Oysa bu mübarek asırda faizle, hırsızlıkla, ihânetle ve yağmacılıkla elde edilen mallar da vardı. Eğer malın en çoğunun haram olduğu bir zaman takdir edilse, yine de o zamanın malından edinmek helâldir. Bunun delili ise şu üç emirdir:

1. **Birinci** delil daha önce saydığımız taksimattır ki bu taksimatın dört kısmını iptal, **beşinci** kısmını isbat etmiştik. Zira bu durumun, yeryüzündeki bütün malların haram olduğu zamanda icra edilmesi, malın en fazlasının veya en azının haram olduğu zamanda icra edilmesinden daha uygundur. **İtiraz**cının, bu mesâlih-i mürseledir şeklindeki sözü, hevesten başka bir kıymet taşımamaktadır; zira bunun böyle olmasını, ancak zannî emirler hakkında hayalî düşüncelere dalan bir kimse tahayyül etmiştir. Bizim söylediğimiz ise kesindir; çünkü biz din ve dünyanın ıslah edilmesinin, ilâhî nizamın hedefi olduğunda zerre kadar şüpheye düşmemekteyiz ve bu zarurî olarak bilinen bir husustur; zann ve hayal değildir. Şek ve şüphe yoktur ki, bütün insanları zaruret veya ihtiyaç kadarına icbar etmek veya sahradaki otların, dağdan avlanan hayvanların etlerini yemeye zorlamak önce dünyayı, dolayısıyla **ikinci** derecede de dini târumar eder. Bu bakımdan varlığında şüphe edilmeyen birşeyin, varlığına şehadet edecek bir asla ihtiyacı yoktur. Ancak şahıslarla ilgili zann ve hayaller için şahid ve delil getirmeye ihtiyaç vardır.

2, **İkinci** delil, cüz'î kıyaslara aşina olan fakihlerin ittifak ettikleri mazbut bir asla reddedilmiş ve tahrir olunmuş bir kıyas ile illetlendirmektir. Her ne kadar haramın bütün dünyayı kapladığı bir zamanda gönderilen peygamberin zarurî vazifesi olan ve daha önce zikrettiğimiz küllî emrin benzerine nisbet edildiğinde tahsil ehlinden kemâle eren kimselerce cüz'î kıyaslar hakir görülse dahi. . . Hatta böyle bir zamanda gönderilen peygamber, belirttiğimizin dışında hükmetse, âlem alt üst olur. Cüz'î ve muharrer (tahrir ve tesbit edilmiş) kıyas şudur: Sayılı olmayan emirlerden olup muayyen alâmetlerden yoksun birşey hakkında bir asıl ile bir galip çarpışmaktadır. . .

Bu bakımdan burada, çarşı çamuruna, hristiyan kadının testisine ve putperestlerin kaplarına kıyaslanarak galip ile değil, asıl ile hükmedilir. Biz bunu daha önce sahabenin fiiliyle ispatlamıştık. 'Muayyen alâmetler kesilmiştir' sözümüz, hakkında ictihad edilebilecek kapları tarifin kapsamı dışına çıkarır. 'Sayısı belli olmayan' sözümüz ise, kesilmiş hayvan ile karışan murdar hayvanı ve ecnebi (nikâh düşen) kadınla karışan süt anneyi tarifin dışına çıkarır.

İtiraz: Suyun temiz olması, kesin ve asıldır. Oysa mallarda aslın helâl olduğunu kabul eden kimdir? Aksine mallarda asıl olan haram olmaktır.

Cevap: Domuz ve içki gibi, kendisinde bulunan bir sıfattan dolayı haram olmayan mallar, tıpkı suyun abdest almaya uygun yaratıldığı gibi, muamelelerin tarafların rızasıyla kabul edilmesi kabiliyetini taşıyan bir özellikte yaratılmıştır. Oysa **ikisi**nden de, bu kabiliyet ve uygunluğun yok olması hususunda şüphe vâki olmuştur. O halde **ikisi** arasında herhangi bir ayırım yoktur; çünkü böyle bir mal, ancak zulüm sebebiyle, tarafların rızası olmasına rağmen muamele kabul edilmekten çıkmış olur. Tıpkı suyun,

necasetin düşmesiyle abdest için kullanılmaktan çıktığı gibi. . . Öyleyse **ikisi** arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

İkinci cevap şudur: Malın elde bulunması, onun mülkiyetine açıkça delâlet eden bir delil olup istishab yerine geçer. Hatta istishabdan daha kuvvetlidir. Bunun delili, şeriatın eli istishaba ilhak etmesidir; zira bir kimsenin borçlu olduğu iddia edildiği takdirde, söz alacaklının değil, borçlu olduğu iddia edilenindir. Çünkü asıl, onun borçtan uzak olmasıdır. İşte bu istishabdır. Bir kimsenin elinde bulunan bir mülkün başkasına ait olduğu iddia edilirse, sözmalı elinde bulunduran kişinindir. Çünkü el, burada istishab yerine geçer. Bu bakımdan, herhangi bir insanın elinde bulunan birşeyde asıl, onun el sahibinin (yani kimde bulunuyorsa onun) mülkü olmasıdır. Ancak muayyen bir alâmet, bunun hilâfına delâlet ederse, o zaman iş değişir.

Üçüncü delil şudur: Adedi belli olmayan bir cinse delâlet edip muayyen birşeye delâlet etmeyen herşey, kesin bile olsa nazar-ı itibara alınmaz. Bu bakımdan zann yoluyla delâlet ettiği zaman, itibara alınmaması daha uygundur. Şöyle ki; Zeyd'in mülkü olduğu bilinen birşeyin hakkı, onun izni olmaksızın başkasının tasarrufundan menedilmektir. Sahibinin var olduğu bilinen fakat onu veya varisini bulmaktan ümit kesilen bir mal müslümanların umumî menfaatine sarfedilmek üzere hazırlanan maldır. Böyle bir malda maslahat hükmüyle tasarruf etmek caiz olur. Sahibinin on veya yirmi kişi gibi, adedi belli olan bir kitlenin içinde bulunduğu anlaşılan bir malda ise maslahat hükmüyle dahi olsa tasarruf etmek yasaktır. Bu bakımdan elinde bulunduğu kişiden başka sahibi var mıdır, yok mudur diye şüpheli olan bir mal, sahibinin olduğu kesinlikle bilinip fakat aynısı bilinmeyen maldan hükmen daha fazla olamaz; yani en fazla o mal kadar bir hükmü olabilir. O halde umumî menfaat ve maslahat için böyle bir malda da tasarruf caiz olur.

Böylece maslahatı beş kısımda zikrettik. Bu bakımdan bu asıl onun delili olur; nasıl olmasın? Oysa sahibi kaybolmuş her malı sultan, müslümanların maslahat ve menfaatine sarfedebilir. Fakirler ve benzerleri bu maslahatların cümlesindendir. Bu bakımdan eğer o mal bir fakire verilirse, fakir onu mülk edinir. Fakirin o maldaki tasarrufu da geçerli sayılır. Eğer o mal fakirden çalınırsa, çalanın eli kesilir. O halde, fakirin, başkasının mülkündeki tasarrufu nasıl geçerli sayılır? Demek ki bu tasarrufun geçerli sayılması, ancak bizim 'ınashalat gereği kendisine intikal eden mal fakire helâldir' hükmümüze binaen olur. İşte görüldüğü gibi, biz maslahatın gereğiyle hükmetmiş oluyoruz.

Eğer 'Böyle bir malda ancak sultanın tasarruf hakkı vardır' denilirse buna şöyle **cevap** veririz: Sultan dahi sahibinin izni olmaksızın başkasının mülkünde tasarruf etme salâhiyetini haiz' değildir. Ona böyle bir tasarrufu, maslahattan başka bir sebep caiz kılamaz. Maslahat da şudur: Sultan, sarfetmediği takdirde mal zâyi olacaktır, Bu bakımdan mal, sultanın tasarruf edip mühim bir yere sarfetmesiyle zâyi olup gitme arasında bulunmaktadır. Mühim bir noktaya sarfedilmesi ise, zâyi olmasından daha iyi ve daha uygundur. O halde hüküm; malın mühim noktaya sarfedil mesine ric'at etmiştir. Hakkında şüphe edilen ve haram olduğu bilinmeyen mal hakkında maslahat, elin delâletiyle hükmetmektedir. Böyle bir mal, kimlerin elinde bulunuyorsa, onlara terkedilir. Zira şüphe sebebiyle onu ellerinden almak ve kendilerine 'Siz ancak ihtiyacınız kadarını sarfedebilirsiniz' şeklinde zorluk çıkarmak bizim daha önce zikrettiğimiz zararlara yol açar.

Maslahat yönleri değişiktir. Zira sultan, bazen o mal ile bir köprü yapmayı maslahata uygun görür; bazen de İslâm ordusuna sarfetmeyi, ya da fakirlere dağıtmayı. . . Hülâsa sultan, maslahat neyi gerektiriyorsa onun etrafında dönüp dolaşmak mecburiyetindedir. Böylece bu gibi mallar hakkında fetva da maslahat noktası etrafında döner. Bundan şu hüküm çıkar: Halk, aynıların mülkiyetinde hususî bir delile istinad etmeyen zanlardan dolayı malların aynılarında tasarruf etmekten sorumlu değildir; tıpkı malın sahibi olduğunu bilip de onun kimliğini ve kendisine işaret edilerek 'İşte budur' denilecek keyfiyetini bilmedikleri takdirde o malda tasarruf eden sultanın ve o maldan alan fakirlerin sorumlu olmadıkları gibi. . . Bu mânâda, mülklerin aynısıyla mülk sahibinin aynısı arasında hiçbir fark ve ayrılık yoktur.

Karışma şüphesinin beyan ve izahı budur. Burada yalnızca sıvı maddeler, paralar ve aynı adamın elinde bulunan ticarî eşyaların karışması hakkında düşünme keyfiyeti kalmıştır. Bunun açıklaması ise zulmen alınmış şeylerden kurtulma bahsinde gelecektir.

Üçüncü Kaynak

Malı helâl kılan sebebe herhangi bir günahın ârız olmasıdır. Bu günahın ârız olması, ya o sebebin karinelerinde veya levâhıklarında (gelecekte ona iltihak edenlerde) veya sevâbıklarında (önceden geçenlerde) veyahut ivazındadır. Bu günahlar, akdin fâsid olmasını ve malı helâl kılan sebebin iptal edilmesini icab ettirmeyen günahlardandır.

Malı helâl kılan sebebin karinelerinde bulunan günahın misali; cuma ezanı vaktinde alış veriş yapmak, hayvanı gasbedilen bıçak ile kesmek, yine gasbedilen keser (ve balta) ile meşeden odun kesmek, başkalarının alış-verişine karşı çıkıp **ikinci** bir alış-veriş yapmak, başkasının pazarına karşı çıkmak (gibi haller) dir. Bu bakımdan akidlerde varid olan ve akdin fâsid olduğuna delâlet etmeyen her yasaktan (ki bunun misalidir) kaçınmak takvadır. Bu yollarla elde edilen malın haram olduğuna hükmedilmezse bile, böyle bir mala şüpheli adını vermekte müsamaha vardır. Çünkü şüphe çoğu zaman cehalet ve iştibah için kullanılır. Oysa burada iştibah (karıştırma) yoktur. Aksine başkasının bıçağı ile kesmenin günah olduğu ve yine o bıçakla kesilen hayvanın etinin helâl olduğu herkesin mâlumudur. Fakat şüphe kelimesi, bazen müşâbehet kökünden gelir. (Bundan dolayı da bu tarzdaki hareketlere ıtlak olunmuştur) .

Bu yollarla elde edilen malı almak mekruhtur. Kerahet ise harama benzer. (Bunun için de bu kısma şüphe ismi verilmiştir) . Eğer şüpheden bu kastediliyorsa, bu kısma şüphe ismini vermek yerinde olur. Aksi takdirde buna şüphe değil, kerahet ismi vermek gerekir. Mânâ bilindiğinde isimler hakkındaki münakaşa yersiz olur. Fakihlerin âdeti, isimlerde müsamaha göstermektir.

Bu kerahetin üç derecesi vardır:

Birinci derece, harama yakındır ki böyle birşeyden kaçınmak mühimdir. **Sonuncu** derece, bir nevi mübalağaya varır ve neredeyse vesvesecilerin takvasına iltihak eder. Bu iki derece arasında iki tarafa da kayan ortalar vardır. 52 Bu bakımdan gasbedilen bir köpekle avlanmaktaki kerahet, gasbedilen bıçakla kesmekteki kerahetten veya gasbedilen ok ile öldürülen avdaki kerahetten daha şiddetlidir; çünkü köpeğin ihtiyari vardır. Bu köpeğin avlandığı hayvanın köpek sahibine mi yoksa avcıya mı ait olduğu hususunda ulema değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Bundan sonra, gasbedilen bir araziye

ekilen tohum hakkındaki şüphe gelir; zira burada ziraat tohum sahibinindir. Ancak bunda şüphe vardır. Eğer biz, arazi sahibinin ziraatı hapsetme hakkı vardır dersek, o zaman bu tıpkı haram fiyat gibi olur. Ancak kıyas, böyle bir hapis hakkının bulunmamasını gerektirir.

Nitekim gasbedilen el değirmeninde öğütülen unda ve gasbedilen ağla avlanan balıklarda da durum böyledir; zira ağla elde edilen şeylerde ağ sahibinin herhangi bir hakkı yoktur.

Bundan sonra, gasbedilen keser (veya balta) ile kesilen odunların keraheti gelir. Daha sonra da kendi malını gasbedilmiş bıçakla kesme keraheti gelir; zira hiç kimse böyle bir bıçakla kesilmiş hayvanın haram olduğunu iddia etmemiştir.

Bundan sonra cum'a ezanı vaktinde yapılan alışverişin keraheti gelir; zira bunun akid hedefiyle ilgisi pek zayıftır. Her ne kadar bir kavme göre böyle bir akid fâsid ise de. . . Zira bu durumda, alışverişle yalnızca kendisine vacib olan başka bir vazifeyi yapmamış olur. Eğer böyle bir hareketle alışveriş fasid olacak olursa bir dirhem zekât borcu olan veya vaktinde kılınması farz olan bir namaz kazası bulunan veya kendisinde bir danik zulüm malı bulunan kimselerin alışverişinin de fâsid olması gerekir. Çünkü alışverişle iştigal etmek, bu vacibleri yerine getirmeye mânidir.

Bu bakımdan cum'aya gitmenin vacib olması, ancak ezandan sonradır. Böyle bir fetva zâlimlerin çocuklarının nikâhının sıhhatli ve doğru olmadığına da delâlet eder. Yine zimmetinde bir dirhem bulunan kimsenin nikâhının da fâsid olması gerekir; çünkü adam, bu alışverişle meşgul olursa, yapılması vacib olan bir fiilden geri kalmış olur. Ancak cum'a günü için özel bir yasak vârid olmuştur. Bundan dolayı, zihinlere cum'anın ayrı bir özelliği olduğu gelebilir. Bu bakımdan, cum'a günü ezan vaktinde yapılan alışverişin, bütün bu saydıklarımızdan daha şiddetli mekruh olması sözkonusu olur. Böyle bir şeyden sakınmakta beis yoktur. Ancak böyle şeylerin nazar-ı itibara alınması bazen insanı vesveseye sürükler. Hatta zalimlerin kızlarıyla evlenmekten ve onlarla insanî ilişkilerde bulunmaktan çekinmeye sebep olur. (Bu ise, tehlikeli bir durum arzeder) .

Anlatıldığına göre muttakî bir zat, adamın birinden birşey satın alır. Ancak daha sonra onun o şeyi cum'a günü satın aldığını işitince 'Belki bunu cum'a ezanı okunduğu zaman satın almıştır' korkusuyla aldığı şeyi geri verir.

Böyle yapmak, mübalağanın son haddidir; çünkü adam malı, bir şekten ötürü geri veriyor. Bu vehmin benzeri, yasakların ve ifsad edenlerin takdiri aynı şekilde cumartesi ve sair günlerde de mümkündür. Takva güzeldir; bu husustaki mübalağa ise, daha güzeldir. Fakat bütün bunlara rağmen bunun da bir sınırı olmalıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Toslaşanlar (mübalağa edenler) helâk oldular. 53

Bu bakımdan bu mübalağaların benzerlerinden sakınmalıdır; zira bu mübalağalar sahibine zarar vermese bile, başkalarına böyle yapmanın mühim birşey olduğu vehmini vermektedir. Sonra o başkaları da bundan daha kolay olanı bile yapmaya çekinir. Böylece takvanın esası terkedilmiş olur. Zamanımızda birçok kimsenin dayanağı budur. Zira önlerindeki yol karartılmıştır. Onlar da bunu hakkıyla yapmaktan ümitsizliğe düşerek hepsini atmışlardır. Bu bakımdan nasıl ki taharet hususunda vesveseli olan kimse,

taharetten aciz kalıp sonunda onu terkediyorsa, helâl hususunda vesveseleri olan bazı kimselerin zihnine de dünya malının tamamının haram olduğu vehmi kaçar. Böylece oldukça geniş hareket ederek helâl ile haram arasındaki farkı kaldırırlar. Bu ise, sapıklığın ta kendisidir!

Levâhık'ın misaline gelince. . . Onun misali, seyrinde (cereyan şeklinde) herhangi bir günaha yol açan her muamele ve tasarruftur. Bunun en âlâsı içki imal edene üzüm, gulampârelikle şöhret bulana genç köleler ve yol kesenlere kılıç satmaktır. Ulema böyle bir satışın sıhhatli olup olmadığı ve bundan elde edilen paranın helâl olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir.

En uygunu böyle bir alışverişin sıhhatli ve alınan paranın da helâl olmasıdır. Ancak kişi, bu akdi yaptığından dolayı günahkâr olur; tıpkı hayvanı gasbettiği bıçakla kesen kimsenin günahkâr olduğu gibi. . . Oysa kesilen hayvan helâldir. Ancak kişi, günah işlenmesine yardım ettiği için günahkâr olur; zira bunların akdin kendisiyle ilgi ve irtibatı yoktur. O halde böyle bir alışverişten alınan mal, şiddetli bir mekruhtur; onu terketmek, mühim bir takvadır. Fakat haram değildir. Kerâhet bakımından bunun arkasında içki imal etmeyip de içene üzüm satmak, harp ve zulüm edene kılıç satmak gelir. Çünkü burada ihtimaller çarpışmaktadır. **Selef-i sâlihîn**, fitne zamanında kılıç satmayı herhangi bir zâlim satın alabilir korkusuyla kerih görmüşlerdir. İşte bu, **birincisi**nden daha üstün bir takvadır. Buradaki kerahiyetse oradakinden daha hafiftir. Kerahet derecesinde bundan sonra mübalağa olanı gelir. Bu mübalağa olanı, neredeyse vesveseler grubuna iltihak edip o gruptan sayılacaktır. Bu da bir cemaatin 'Çiftçilere çiftçilik aletleri satmak caiz değildir; çünkü onlar bu aletlerle ziraat yapıp elde edilen mahsulü zâlimlere satabilirler, Oysa zâlimlere sığır ve çiftçilik aletleri satılamaz' fetvası ve takvasıdır. Böyle bir takva, vesvesenin ta kendisidir.

Çünkü böyle bir takva tatbik edildiği zaman, çiftçiye herhangi bir yiyecek maddesinin satılmasının da caiz olmaması gerekir; zira böyle bir yiyecek maddesi ona çiftçilik yapma kuvveti verir ve aynı zamanda yine bu illetten dolayı ziraatin umumî suyla sulanması da caiz olmaz. Böyle bir takva, dinde yasaklanan toslaşma haddine varır. Hayr niyetiyle birşeye yönelen herhangi bir kimse, bir ilim tarafından frenlenmediği takdirde israfa girer. Böyle bir kimse, çoğu zaman dinde **bid'at** olan birşeyi yapmaya yeltenir. Kendisinden sonra gelen insanlar da o **bid'at** ile zarar görürler. Oysa kendisi hayırla meşgul olduğunu sanmaktadır.

İşte bunun içindir ki **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Âlimin âbid'e olan üstünlüğü; benim, ashâbımın derece bakımından en küçüğüne olan üstünlüğüm gibidir. 54

Allahü teâlâ'nın şu ayetinin din ile toslaşanlar hakkında nâzil olmuş olmasından korkulur:

Onların, dünya hayatında yaptıkları çalışmaları boşa gitmiştir. Oysa kendileri güzel bir iş yaptıklarını sanıyorlardı. (Kehf/104)

Sonuç olarak, insanın takvanın incelikleriyle uğraşması uygun bir hareket değildir. Yapılsa bile ancak müdekkik bir âlimin kontrolu altında yapılmalıdır. Çünkü insanoğlu ilâhî nizam tarafından kendisi için çizilen sınırları aşıp ilâhî emirleri dinlemeksizin kendi kafasına göre hareket ettiği zaman, ifsad edeceği, ıslâh edeceğinden daha fazla olur.

Rivâyet olunduğuna göre, Sa'd b. Ebî Vakkas üzümünün, şarap yapan kimselere satılabileceği korkusuyla bağını yakmıştır Fakat ben bunun meşrû bir tarafını görmüyorum. Ancak Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, bağının yakılmasını icab ettiren özel bir sebebi varsa o başka; zira rütbe ve derece bakımından Hazret-i Sa'd'dan daha üstün olan ashâb-ı kirâm ne üzüm bağlarını, ne de hurmalıklarını yakmışlardır. Eğer böyle birşey caiz olsaydı, zina korkusundan tenasül uzvunun, yalan korkusuyla dilin ve bunun gibi daha nice organların kesilmesi de caiz olurdu. Oysa bunların hiçbiri caiz değildir.

14-10

Mukaddimelere gelince. . . Bunlar, mâsiyetin sirayet etmesi (oluşması) bakımından üç derecedir:

1. **Birinci** derece ki kerahetin, şiddet bakımından en yüksek derecesidir şudur: Edinilen malda tesiri bulunan şeylerdir; gasbedilmiş bir yem ile beslenen veya haram merada otlayan koyunun etinden yemek gibi. . . Bu masiyettir ve masiyetin devamlılığına da sebeptir, çünkü o koyunun kalan kanı, eti ve parçaları çoğu zaman o haram yemden olur. İşte bu kabil şeylerden kaçınmak, vacib değilse bile mühimdir. Bunun böyle olması gerektiği, selefin bir kısmından nakledilmiştir.

Ebû Abdullah et-Tûsî et-Turugandî'nin bir koyunu vardı. Onu hergün omuzuna alıp sahraya götürür ve orada otlatır; kendisi de namaz kılardı. Onun sütünden içerdi. Bir gün koyunu unuttu. Koyun bir bostanın kenarında bulunan bağların yapraklarından yedi. Bunun üzerine Ebû Abdullah koyunu orada bıraktı ve götürmeyi helâl görmedi. (Bu, ihtiyat ve takva bakımından böyledir. Şeriat açısından böyle birşey sözkonusu değildir) .

İtiraz: Rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Ömer ile kardeşi Ubeydullah bir deve satın aldılar. Onu sadaka develerine mahsus koruya gönderdiler. Böylece develeri orada tavlanıncaya kadar otladı. Bunu haber alan Hazret-i Ömer onlara 'Siz bu deveyi koruda mı otlattınız?' dedi. Evet demeleri üzerine de devenin yarısını (hazine için) onlardan aldı. Bu hareketi delâlet eder ki, Hazret-i Ömer yemden meydana gelen etin yem sahibine ait olduğu görüşündeydi. Öyle ise bu kabil bir fiil tahrimi icab ettirir.

Cevap: Durum sizin söylediğiniz gibi değildir; çünkü yem, hayvanın yemesiyle değişiklik geçirip ifsad olur. Et ise, yeni bir yaratıktır; yemin aynısı değildir. Bu bakımdan şer'an yem sahibinin o hayvanda ortak olması, sözkonusu değildir. Fakat Hazret-i Ömer iki oğlunu (bütün müslümanların malı olan) meranın otlarının kıymetinden mesul tutmuş ve bunun da devenin yarısı kadar olduğuna karar vermiştir. Bunun için de kendi ictihadıyla devenin yarısını onlardan almıştır; tıpkı valisi Sa'd b. Ebi Vakkas'ın -vazife yeri olan Kûfe'den döndüğünde malının yarısını aldığı gibi. . . 55

Hazret-i Ömer aynı şekilde valisi Ebû Hüreyre'nin de malının yarısını almıştır; çünkü o, vali ve memur olan kimsenin bu kadar mala hak kazandığı görüşünde değildi. Memurların hakkı olarak o malın yarısını kâfi görmekteydi. Bunun için de ictihad olarak böylelerine ancak o malın yarısını takdir buyurmuştur.

2. **İkinci** derece ise, Bişr b. Hâris'ten noklolunandır: O, zâlimler tarafından açılan kanallarda akan suyu içmezdi. Çünkü bu suyu zâlimler eliyle açılan kanallar getiriyordu ve zâlimler, kazıldıkları sırada o kanallara haram mal sarfetmekle Allah'a isyan etmişlerdir. Başka biri de zulmen kazıtılmış kanallardan akan su ile sulanmış bağların üzümünü yemekten kaçınmıştır. Bu **ikincisi**, **birincisi**nden daha yüksek

ve takvada da daha mübalağalıdır. Başka birisi ise yollarda sultanlar tarafından yaptırılmış olan sarnıçlardan su içmekten kaçınmıştır. Bundan daha üstünü, Zünnûn-u Mısrî'nin kendisine gardiyanın eliyle getirilen helâl yemekten yememesi ve 'Bu bana, bir zâlimin eli üzerinde gelmiştir' demesidir. Bu rütbelerin dereceleri, hadde hesaba gelmeyecek kadar çoktur.

3. **Üçüncü** derece ise, vesvese ve mübalağaya pek yakındır. Şöyle ki: Zina etmek veya başkasına iftira atmak suretiyle Allah'a isyan eden bir kişinin eliyle gelen bir helâli yemekten kaçınan kimsenin hareketidir. Oysa helâli böyle bir kimsenin getirmesi, haram yiyen bir kimsenin getirdiği helâli yemek kadar tehlikeli de değildir. Çünkü haram yemek suretiyle helâli taşıyan bir kimse, bunu haram gıdadan kazandığı kudretle taşımaktadır. Zina ve iftira ise, helâli taşımaya yardım eden bir kuvvet sağlamaz. Hatta bir kâfirin eliyle gelen helâli almaktan sakınmak dahi vesvesenin ta kendisidir. Ancak haramı yemek böyle değildir. (Yani haram yiyenin eliyle gelen maldan yemek mahzurludur) . Çünkü küfrün yiyecek maddesinin taşınmasıyla uzaktan veya yakından hiçbir ilgisi yoktur. Böyle bir düşünceye sahip olmak (tehlikeli olduğu gibi) insanı, gıybet veya yalan ile Allah'a isyan eden bir kimsenin elinden de helâl mal almamaya sürükler. Bu ise din ile toslaşmak demek olup israfın ta kendisidir.

Bu bakımdan Zünnûn-u Mısrî ve Bişr b. Hâris'in helâli getiren sebepteki masiyetten ötürü takvalarında görülen bu titizlik zapt u rapt altına alınmalıdır; zâlimler eliyle açılan kanallardan ve haram gıdadan istifade eden elin kuvvetiyle ulaştırılan helâl mal gibi. . .

Yapan sanatkâr muhakkak bir gün herhangi bir insanı dövmek veya sövmek suretiyle Allah'a isyan etmiştir diye testiden su içmekten kaçınan kimsenin bu hareketi de vesvese olur. Haram yiyen bir kimsenin sürdüğü veya güttüğü koyunun etini yemekten kaçınan kimsenin takvası, gardiyanın elinden kabul edilmeyen helâl yemek hususunda gösterilen takvadan daha düşük bir takvadır. Çünkü yiyecek maddesini gardiyanın kuvveti sevkeder. Koyun ise, kendi kuvvetiyle yürür; güden kimse yalnızca onun yoldan çıkıp sağa sola kaçmasını önler. Böyle bir takva vesveseye yakındır. Bizim bu emirlerin tabiî olarak yol açtığı ihtimalleri nasıl inceden inceye ve kademe kademe izah ettiğimizi dikkatle izleyin!

Bütün bunlar zâhir ulemasının fetvası dışındadır; zira fakîhin fetvası, bütün halk için teklifi mümkün olan **birinci** dereceye tahsis edilir. Eğer halk, bu fetva üzerinde ictima ederse dünya harap olmaz. Ama bunun dışında kalan muttakîler ve salihlerin takvası gereğince hareket etmek böyle değildir. Bu husustaki fetva **Hazret-i Peygamber**'in Vâbise'ye söylediğidir. **Hazret-i Peygamber**, Vâbise'ye şöyle demişti: 'Sana fetva verseler de, fetva verseler de, fetva verseler de sen yine kalbinden fetva iste'. 56 Bunun böyle olduğu, **Hazret-i Peygamber**'in 'Günah, kalplerin elem duymasıdır' sözleriyle de bilinir.

Müridin göğsünde şüphe uyandıran herşey, bu sebeplerdendir. Eğer mürid, kalbinin elem duyduğu şeyi yapmaya yeltenirse, ondan zarar görmüş olur ve kalbi de hissettiği elem kadar kararır. Fakat Allah'ın ilminde haram olan herhangi birşeyi helâl zannederek yaparsa, bunun, kalbinin katılaşmasında menfi bir tesiri olmaz. Ancak zâhire bakıp fetva veren âlimlerce helâl olup da kalbinde helâlliği hususunda şüphe bulunan birşeyi yapmaya yeltenirse, bu hareket kendisine zarar verir. Takva hususundaki mübalağanın yasak olması hakkında zikrettiğimiz hükme gelince; biz bundan, normal ve saf bir kalbin, böyle emirlerden herhangi bir elem hissetmeyen kalp olduğunu kasdetmiştik. Eğer

vesveseli bir kimsenin kalbi normal hareketten kayar, yapacağı iş hakkında şüphe hisseder ve bu şüphe ile birlikte yine de o işi yaparsa, bu iş kendisine zarar verir. Çünkü kişi nefsi hakkında kalbinin fetvasıyla muâhaze edilir. İşte böylece taharet ve namaz niyeti hususunda da vesveseye düşenin durumu şiddetlenir; çünkü böyle bir kimsenin kalbinde, suyun üç defa yıkamaya rağmen abdestin bütün cüzlerine varmadığı zannı galip gelirse ve bu zannın menşei de vesvese ise, böyle bir kimseye suyu **dördüncü** defa kullanmak vacib olur. Böyle bir kimse haddizatında yanılmış ise de, bu **dördüncü** yıkayış onun için gerekli olur. İşte bunlar katı hareket eden ve teşdide yönelen kimselerdir. Allah da onlar hakkında şiddetli hükümler vermiştir. 57

Bu sırra binaen **Allahü teâlâ**, Hazret-i Mûsa'nın kavmine, kesilmesi gereken inek hakkında fazla sual sordukları zaman, şiddet gösterdi. Eğer onlar bakara kelimesinin umumî mânâsıyla iktifa edip bu kelimenin kapsamına giren herhangi bir ineği kesmeyi kâfi görselerdi, bu kendileri için yeterliydi. Bu bakımdan, gerek menfî, gerek müsbet olarak tekrarlaya geldiğimiz şu inceliklerden gâfil olma! Çünkü kelâmın hakikatine muttali olmayan ve kapsayıcı yönlerini ihâta etmeyen kimsenin, kelâmın maksatlarını idrâkte aldanması yakın bir ihtimaldir.

İvazdaki günahkârlık ve mâsiyete gelince. . . Bunun da dereceleri vardır. En yüksek derecesi ki kerahiyet burada şiddetlenir şudur: Kişi bir şeyi borç ile alıp onun pahasını, gasbettiği veya çaldığı bir şeyden veya herhangi bir haram maldan öder. Bu bakımdan burada şöyle düşünmeli: Eğer satıcı sattığı malı, karşılığını almazdan önce kendi rızasıyla müşteriye teslim etmişse, alıcı da borcunu ödemeden önce onu yeyip tüketmişse, o mal helâldir. Onu terketmesi parasını vermeden önce icmâ ile farz değildir; farz olmadığı gibi, çok kuvvetli bir takva da değildir.

Bu bakımdan yedikten sonra o malın karşılığını haramdan verirse, hiç vermemiş gibi olur. O malın pahasını (ve karşılığını) hiç vermemiş sayıldığı takdirde de borca aldığı o malı zimmetine geçirmek suretiyle zulmen alınmış bir malı yüklenmiş olur. Böyle olması, daha önce borç alınan malın harama inkılâp etmesini gerektirmez. Eğer o malın pahasını haramdan verir ve satıcı da verilen paranın haramdan olduğunu bildiği halde onun borcunun ödenmiş olduğunu kabul ederse, müşterinin zimmeti mesuliyetten kurtulur. Ancak zimmetinde, satıcıya vermek suretiyle haram dirhemlerde tasarruf etmesinin mesuliyeti kalır. Eğer satıcı ödenen paranın helâl olduğu zannıyla onun borcunun ödenmiş olduğunu kabul etse, bu durumda beraet hasıl olmaz. Çünkü satıcı onu, hakkını aldığı kanaatıyla tebrie etmektedir. Borçlunun verdiği ise hakkın ifasına elverişli değildir. İşte satın alınanın, ondan yemenin ve alıcının zimmetinin hükmü budur.

Alıcının, satan kimsenin kendi rızasıyla teslim etmediği bir malı alıp yemesi haramdır. Onu ister pahasını haramdan ödemeden önce yesin, isterse de ödedikten sonra yesin, hüküm değişmez; çünkü fetvanın işaret ettiği hüküm; satılan malın hapsetme hakkının satıcıda olduğudur. Satıcı, mülkiyeti, karşılığını almak suretiyle belli oluncaya kadar satılan malı hapsedebilir. Satılan malın karşılığının alınmasıyla müşterinin mülkiyeti de belli olur. . . Satıcının hapsetme hakkı, ancak ibra etmekle veya karşılığını almakla düşer. Bu meselede, bunların hiçbiri câri olmadığı takdirde satıcı o malı yese kendi malını yemiş olur. Rehin olarak verdiği yiyecek maddesini rehin alanın izni olmaksızın yiyen kişi günahkâr olduğu gibi; sattığı halde henüz karşılığını almadığı için elinde bulunan malı yiyen satıcı da günahkâr olmuş olur. Ancak böyle bir malı yemekle başkasının malını yemek arasında fark vardır; fakat

haramlığın esası hepsini kapsamaktadır. Bütün bu hükümler, malın, karşılığı verilmezden önce alınması ister satıcının kendi rızasıyla olsun, isterse olmasın halinde böyledir. Fakat önce haram karşılığı verip malı sonra alırsa (bu durumda düşünülür) . Eğer satıcı karşılık olarak verilen malın haram olduğunu bildiği halde satılan malı müşteriye vermişse, kendisinin o malı hapsetme hakkı düşmüş olur. Ancak müşteri borcunu ödemiş sayılır; çünkü satıcının aldığı para satılan malın karşılığı değildir. Buna rağmen malın karşılığının kalması sebebiyle satılan malın yenmesi haram olmaz. Eğer satıcı o verilen karşılığın haram olduğunu bilmez ve bildiği takdirde de razı olamayacak bir tipte ve satılan malı teslim etmeyecek bir karakterde ise, bu telbis yüzünden satılan malı hapsetme hakkını kaybetmez.

Bu bakımdan satıcının böyle bir malı yemesi, ibra olununcaya kadar, rehin tutulan bir malın yenilmesinin haram olduğu gibi haramdır. Karşılığı helâlden verilinceye kadar yahut da satıcı harama razı olup alıcıyı borçtan ibra edinceye kadar o malın yenilmesi tıpkı rehin tutulan bir malın yenilmesi gibi haramdır. Böyle bir durumda alıcının ibrası sahih olur; fakat satıcının harama rıza göstermesi doğru olmaz. Bu fetva fıkhî kaidelerin gereği, helâl ve haramın **birinci** derecesindeki hükmün beyanıdır. Böyle birşeyden kaçınmak ise, çok mühim olan takva kısmındandır; çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, masiyet, insanı birşeye ulaştıran sebepte yerleştikçe daha da şiddetlenir. İnsanı herhangi birşeye ulaştıran sebeplerin en kuvvetlisi ise paradır. Eğer bu haram para olmasaydı satıcı malını müşteriye teslim etmeye elbette razı olmazdı.

Bu bakımdan satıcının malını teslim etmeye razı olması, onu şiddetli mekruhluktan çıkaramaz. Ancak bununla adâlet yıkılmaz; yani fert böyle birşeye rıza göstermekle âdillik sıfatını kaybetmez. Yalnız takva ve verâ' derecesi böyle bir muamele ile ortadan kalkar. Meselâ bir sultan bir araziyi veya bir elbiseyi, fiyatını vermeden önce satıcının rızasıyla alıp sıla-i rahim veya ikram olarak herhangi bir fakihe veya başka birisine teslim etse ve alan kişi de sultanın bu malın pahasını sonradan helâlden mi yoksa haramdan mı ödeyeceği hususunda şüpheye düşse; bu durum, **birinci** misaldekinden daha hafiftir. Çünkü şüphe, pahaya günah karışıp karışmaması hususunda vâki olmuştur. Hafifliğin derecesi, sultanın malındaki haramın çokluk ve azlığına ve o mal hakkındaki zann-ı galibe bağlıdır. Onun bir kısmı diğerinden daha şiddetlidir. Bu bakımdan burada müracaat yeri, kalpte müsbet bir tesir bırakan husustur.

İkinci derece; satın alınan malın karşılığı gasbedilen birşey veya haram değildir; fakat harama zemin hazırlayıcıdır. Meselâ satın aldığı malın bedeli olarak içki içen bir kimseye üzüm veya yol kesen bir kimseye kılıç vermek gibi. . .

Böyle bir hareket borca satın alınmış malın haram olmasını gerektirmez. Ancak gasptaki kerahiyetten daha az bir kerahiyetin varlığını iktiza etmektedir. Bu rütbenin dereceleri de mütefavit ve çeşitlidir. Derecelerinin çeşitli ve mütefavit olması da malın bedelini alanın isyan derecesine bağlıdır. Pahası haram ise. malı da haramdır. Haram olması ihtimal dahilinde olup da herhangi bir zandan ötürü mübah kılınmışsa böyle bir malı vermek mekruhtur. Bence hacamat yapmak suretiyle kazanılan malın yasak sayılıp kerih görülmesi, buna hamledilmelidir; çünkü **Hazret-i Peygamber** böyle bir kazancı bir kaç defa yasaklamış; sonunda da onunla su taşıyan develere yem almayı emir buyurmuştur. Bu bakımdan hacamatın yasaklanma sebebinin; necaseti ve kirli sayılan kanı ellemek olduğunu sanan kimsenin zannı fâsiddir. Zira eğer necaseti ellemek herhangi birşeyin yasaklanmasına vesile olsaydı, bu

kaidenin, derileri tabaklamakta ve süpürgecilikte de uygulanması gerekirdi. (Çünkü tabaklama işi, necis şeylerle yapılır. Süpürgeci de kenefi temizler. Oysa bunların ücreti yasaklanmamıştır) . Bu ücretin haram olduğunu söyleyen kimse yoktur.

Eğer tabakçılık ve süpürgecilik ücreti de yasaktır denirse, bu kaidenin kasaplar hakkında icrası mümkün olmaz. Zira bu kaideye göre, nasıl olur da kasabın kazancı meşrû olur? Oysa onun kazandığı, etin bedelidir. Et ise, haddi zatında mekruh değildir. Hal böyle iken kasap, necasete hacamat yapandan daha fazla bulaşmaktadır Çünkü hacamat yapan, kanı hacamat aletiyle alır ve pamuk ile siler. Hacamat ve kan aldırmanın mekruh olmasının sebebi; hayvanın bünyesini tahrip etmek ve onun kanını çıkarmak olsa gerektir; çünkü hayvanın hayatı o kana bağlıdır. Bu kanı almak esasında haramdır. Kanın aldırılmasının helâl olması ancak kesin bir zarurete bağlıdır. İhtiyaç ve zaruret ise ancak tahmin ve ictihatla bilinir. Çoğu zaman hacamat, faydalı zannedilir; oysa zararlı olur. Bu durumda Allah nezdinde haramdır; fakat zan ve rey ile helâl olduğuna hükmedilir. Bu sırra binaendir ki, hacamat yapanın çocuklardan, köle ve eblehten kan alması, ancak bunların velilerinin izni ve hâzık bir doktorun sözüyle caiz olur.

Eğer hacamat ücreti zâhirde helâl olmasaydı, **Hazret-i Peygamber**, bunun ücretini vermezdi. 58 Yine hacamat ücretinin haram olma ihtimali sözkonusu olmasaydı, **Hazret-i Peygamber** böyle bir kazanç yolunu yasaklayıp kerih görmezdi. Bu bakımdan bizim izaha çalıştığımız mânâyı çıkarmadıkça **Hazret-i Peygamber**'in bir yandan hacamat ücretini vermesiyle öte yandan onu yasaklaması arasında bir telif yapmak mümkün olmaz. Bunun sebep ile beraber olan karineler kısmında zikredilmesi daha uygun düşerdi; çünkü bu mesele, o kısma daha yakındır. En düşük mertebenin ki bu derece vesvesecilerin derecesidir hakikati ise şudur: Bir insan, annesinin eğirdiği ipten dokunmuş elbise giymemeye yemin eder. Sonra da annesinin eğirdiğini satıp onunla kendisine bir elbise satın alır. Onun bu yaptığında kerahiyet yoktur. Bundan sakınmak vesvesedir. Muğîre b. Şu'be59 böyle bir vak'ada 'Bu elbiseyi giymek caiz değildir' buyurmuş ve şahid olarak da **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsini göstermiştir:

Allah, yahudilere lânet etti (etsin) ; çünkü onlar haram kılındığı halde, içki sattılar ve pahasını yediler. 60

Oysa böyle bir şahid gösterilmesi yanlıştır; çünkü içki satışı bâtıldır ve içkilerde şer'an herhangi bir menfaat kalmamıştır. Bâtıl alışverişin pahası ise haramdır; fakat bizim bahsettiğimiz misâl bu kabilden değildir. Bunun misali şudur: Kişi süt kardeşi olan bir cariyeyi mülk edinir. Sonra da o cariyeyi verip başka bir cariye alır. Bu bakımdan hiç kimsenin böyle bir cariye hususunda sakınması gerekmez. Onu içki satışına benzetmek ise, bu sahada ifratın zirvesine çıkmaktan başka birşey değildir. Biz bütün dereceleri ve bu derecelerdeki tedricî yükselmeyi anladık. Her ne kadar bu derecelerin değişikliği üç, dört veyahut herhangi bir adete münhasır değilse de. . . Ancak adet belirtmekten gaye, zihinlere yaklaştırmak ve anlaşılır kılmaktır.

İtiraz: **Hazret-i Peygamber** 'Kim, içerisinde haramdan gelen bir dirhemin de bulunduğu on dirheme bir elbise satın alırsa, sırtında o elbiseden birşey kaldıkça **Allahü teâlâ** onun hiçbir namazını

kabul etmez'61 buyurmuştur. Hadîsi nakleden İbn Ömer, iki parmağını iki kulağına tıkayarak 'Eğer ben, bunu Hazret-i Peygamber'den dinlememişsem bunlar sağır olsunlar' demiştir.

Cevap: **Hazret-i Peygamber**'in yukarıdaki hadîsi 'Adam, o elbiseyi borca değil, muayyen on dirhemle satın alırsa' mânâsına hamledilir. Şayet adam elbiseyi borca alırsa, o zaman biz borca alınan birşeyin birçok şeklinde haramlığına hükmettik. Bu da o şekillere hamledilmelidir. Sonra bazı mülkler vardır ki, bunlardan ötürü namazın kabul olunmayacağı tehdidi savrulmaktadır; çünkü o mülklerin edinme sebebinde akdin fâsid olduğuna delâlet etmese dahi herhangi bir günah ortaya çıkmıştır. Meselâ cum'a ezanı vaktinde satın alınan mal ve benzerleri gibi. . .

14-11

Dördüncü Kaynak

Dördüncü kaynak, delillerde ihtilâf etmektir. Delillerdeki ihtilâf, sebepteki ihtilâf gibidir; çünkü sebep, helâl ve haram hükmünün sebebidir. Delil ise, helâl ve haramın bilinmesinin sebebidir. Dolayısıyla delil de mârifetin sebebidir. **Allahü teâlâ**'nın ilminde cereyan etse bile, başkasının mârifetinde sabit olmayan bir şeyin, kendi nefsinde sabit olmasında herhangi bir fayda yoktur.

Delillerdeki ihtilâf:

a) Ya şer'î delillerin çarpışmasından,

b) Veya o delillere delâlet eden alâmetlerin muarazasından,

c) Ya da benzerliğin muarazasından ileri gelir.

Bu bakımdan bunlar üç kısımdır:

a) Şer'î delillerin çarpışması: Meselâ Kur'ân'dan veya hadîsten iki umumî mânâ ifade eden delilin veya iki kıyasın ya da bir kıyas ile bir umumun çarpışması gibi. . . Bütün bunlar şüpheyi uyandırır. Burada istishaba (o şeyin eski haline) veya daha önceden bilinen asl'a eğer tercih bahis konusu değilse müracaat edilir. Eğer tehlikeli ve haram olan tercih edilirse, ona yapışmak gerekir. Fakat takva, onu terketmektir. Gerek müftünün ve gerek mukallidin ihtilâflı yerlerden sakınması, takva hususunda mühim bir adımdır; her ne kadar mukallidin, taklid ettiği kimsenin fetvasına yapışması caiz ise de. . . Mukallidin, ancak memleketinin en büyük âlimi gördüğü kimsenin fetvasıyla âmel etmesi caiz olur. Aynı zamanda taklid ettiği kimseyi, başkasından işitmek suretiyle de tanımalıdır. Tıpkı kendi o kadar da iyi olmasa dahi memleketin doktorlarının en iyisinin dinlemekle ve karinelerle bilindiği gibi. . .

Fetva isteyen kimsenin, mezhepleri karıştırıp en genişini ve tabiatına en uygun geleni seçme yetkisi yoktur. Bilakis zannına en faziletlisi galip gelinceye kadar tatbikatını yapıp kendisine en faziletli gelene tâbi olarak bir daha ona muhalefet etmemelidir. Evet; eğer imamı (taklid ettiği zat) kendisine birşey hususunda fetva verirse ve imamının da o şey hakkında muârızı varsa hilâftan icmaa kaçması, kuvvetli takvadandır. Müctehid de böyledir. Hükmünde deliller çarpıştığı zaman, rey, tahmin ve zan ile helâllik tarafı ağır bassa bile, takva olanı bundan sakınmasıdır.

Müftüler, bazen asla yapmadıkları şeylerin helâl olduğuna dair fetva vermişlerdir. O şeyi yapmamalarının sebebi ise şüpheden kaçmak ve takvaya dalmaktır.

Bu bakımdan biz bunu da üç mertebeye taksim ediyoruz:

Birinci Mertebe

Bir kısım vardır ki, ondan sakınmak kuvvetli müstehab olur. O da, hakkında muhalifin delilinin daha kuvvetli olduğu şeydir. Ancak kişiye diğer mezhebin tercih ciheti, pek ince görülür. O halde müftü helâlliğine dair fetva vermişse de, tâlimli köpek avladığı hayvandan yediği takdirde o avdan sakınmak takvanın mühim noktalarındandır. Çünkü burada tercih girift ve zordur. Biz daha önce de bunun haram olduğunu tercih etmiştik ki bu, İmâm-ı Şâfiî'nin iki kavlinden en kuvvetlisidir. Ancak müftü onun başka bir kavliyle fetva verse bile İmâm-ı Şâfiî'nin; İmâm Ebû Hanîfe'nin veya bir başka müctehidîn mezhebine muvafık yeni bir kavli ve fetvası olursa ona uygun hareket etmek gerekir. Besmelesiz kesilmiş hayvanın etini yememek ve ondan çekinmek, bu cümledendir; her ne kadar İmâm-ı Şâfiî'nin bu hususta değişik fetvaları yoksa bile. . . 62

Çünkü ayet, burada besmelenin farz olduğunu açıkça göstermektedir ve bu hususta sayılamayacak kadar hadîs vardır. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, avlanan hayvanın durumunu soran herkese şöyle buyurmuştur:

Eğitilmiş köpeğini avına kışkırttığın zaman, Allah'ın ismini de anmışsan onun yakaladığı avdan ye!63

Bu, mükerreren naklolunmuştur ve kesim de besmele ile şöhret bulmuştur. Bütün bu durumlar, kesimde besmelenin şart olduğunu belirten delili takviye etmektedir. Fakat **Hazret-i Peygamber** şöyle de buyurmuştur:

Besmeleyi ister çeksin ister çekmesin, Mü'min kimse Allah'ın ismi üzerine kesmiş olur. (Müslümanın kestiği helâldir. Allah'ın ismini ister zikretsin, ister etmesin) . (Müslim)

Bu hadîs sahih olduğu için, umumî olup ayetlerin ve sair hadîslerin zâhirinden sarfetmesini gerektirme ihtimali olduğu gibi ayet ve hadîsleri, te'vil etmeksizin zâhiri üzerine bırakıp bu hadîsi, besmeleyi unutarak terkedene tahsis etme ihtimali de vardır. Evet bu hadîsi, besmeleyi unutarak terkedene hamletmek mümkün olduğu gibi, unutarak terkettiği besmele hususunda mâzur sayılması için zemin hazırlayıcı olmasına hamletmek de mümkündür. Bunun umumîleştirilmesi ve ayetin te'vil edilmesi daha yakındır. Biz bunu tercih ettik, fakat karşı ihtimalin bunu kaldırabileceğini de inkâr etmeyiz. Bu bakımdan böyle şeylerden sakınmak **birinci** derecede mühimdir (Müellif burada Ahmed b. Hanbel'in mezhebine meyyal olduğunu işaret etmektedir. Çünkü terkedildiğinde de iki rivâyet vardır birine göre yenmez, diğerine göreyenir. (İthâf'us-Süade) besmeleyi kasten terkeden ile unutarak terkeden arasında sadece İmâm-ı Ahmed fark gözetmektedir) .

İkinci Mertebe

Vesvese derecesiyle muzâhamet edip aksine olan bir derecedir. Misâli, insanın, kesilmiş hayvanın karnından çıkan ölü ceninin ve düb (keler) denilen hayvanın etini yemekten çekinmesidir. Oysa sahih kitaplarda sıhhatli olarak vârid olmuştur ki, anneyi kesmek karnındaki cenini de kesmek demektir. Bu hususta vârid olan hadîslerin sıhhatına hiçbir şüphe karışmadığı gibi, metin ve senedlerinde de herhangi bir zâfiyet yoktur ve katılmamıştır. 64

Böylece sahih bir şekilde vârid olmuştur ki; **Hazret-i Peygamber**'in sofrasında düb denilen hayvanın eti yenmiştir. Hâlid b Velid 'Ya Rasûlallah! Dübbün etini yemek haram mıdır?' diye sormuş, **Hazret-i Peygamber** de 'Hayır! Fakat memleketimde görmediğim için onu yemekten tiksiniyorum' buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hâlid b. Velid, **Hazret-i Peygamber** kendisine baktığı halde ondan yemiştir. (Müslim ve Buhârî)

Kanaatimce bu hadîsler Ebû Hanîfe'ye ulaşmamıştır. Eğer bu hadîsler kendisine ulaşsaydı, o da böyle derdi. Çünkü bu durumda insaflı hareket etmeyen insaflı bir kimsenin muhalefeti yanlıştır ve nazar-ı itibara alınmaz. Ayrıca sanki hiç muhalefet etmemiş gibi olur ve verdiği hüküm haber-i vâhid ile bilinmiş gibi şüpheye bile yol açmaz!

Üçüncü Mertebe

Mesele hakkında hiçbir muhalefet şöhret bulmuş değildir; fakat helâlliği haber-i vâhid ile bilinmektedir. Böylece itiraz eden şöyle der: 'Haber-i vâhid hakkında halk ihtilâf etmiştir. Hatta bazıları onu kabul etmemiştir. Bense ihtiyatlı hareket ediyorum; zira hadîsi nakledenler, âdil kimseler olmalarına rağmen yine de yanılmaları veya gizli bir gaye için yalan söylemeleri aklen mümkündür. Çünkü âdil bir kimse de bazen yalan söyler. Böyle kimseler için vehim caizdir; çünkü bazen kendilerine, söylenenin tam hilâfı ulaşır ve böylece yanlış anlamış olabilirler'.

Bu takvanın benzeri sahabe-i kirâmdan nakledilmiş değildir; zira onlar, âdil ve nefislerini tatmin edici kimselerden duyduklarını tereddütsüz kabul ederlerdi. Özel bir sebepten dolayı bir şüphe ârız olduğunda, âdil dahi olsa râvî hakkında muayyen bir delilden herhangi bir şüphe meydana geldiğinde çekinmenin açık bir yönü olabilir. Ahadî haberlerde muhalefet edenlerin muhalefeti pek nazar-ı itibara alınmaz. Bu tıpkı icmanın esasında muhalefet eden İbrahim Nazzam'ın65 'Aslı hüccet değildir' deyişi gibidir. Eğer böyle bir takva caiz olsaydı, o zaman insanın, babasının babası olan dedesinin mirasını almaktan çekinmesi gerekirdi ve Allah'ın Kitabı'nda ancak evlâtların bahsi vardır derdi. Torunun öz oğul gibi kabul edilmesi ashâb-ı kiramın icmaıyla olan bir şeydir. Onlar da mâsum kimseler değildir ve yanılmaları aklen mümkündür. Çünkü İbrahim Nazzam da burada muhalefet etmiştir!

Bu muhalefet hevesten ve dini karıştırmaktan başka birşey değildir. Böyle bir muhalefet, Kur'ân'ın umumî emirleriyle bilinen hükümlerin terkedilmesine sebep olur. Çünkü kelâmcılardan bazıları 'Umumî emirlerin sîgaları yoktur. Ashâb-ı kiram, bunlardan karîne ve delâletlerle neyi anlamışlarsa, onunla ihticac ederdi' demiştir. Oysa bütün bunlar vesveseden başka birşey değildir. Bu bakımdan hangi tarafında olursa olsun şüphede mutlaka ifrat ve haddi aşma bulunduğu anlaşılmıştır ve bu böyle bilinmelidir. İş karıştığı zaman, müslüman önce o iş hakkında kalbinden fetva istemeli, takvaya yapışmalı, kendisini şüpheye sürükleyeni bırakıp şüphe vermeyeni almalıdır; kalbini rahatsız eden hususları bırakmalıdır. Bu ise, şahıslara ve hâdiselere göre değişir. Fakat şüphelere düşmeksizin hak ile hükmedebilmek için kalbini vesveseye sebep olan şeylerden muhafaza etmesi gerekir. Kerâhetin bulunduğu yerde her kalp kendini şüphelerden koruyamaz. Böyle bir kalp, pek nadirdir. Bunun için de, **Hazret-i Peygamber** herkesi kalbinden fetva istemeye sevketmemiştir. Ancak halini bildiğinden, bunu yalnızca Vâbise'ye söylemiştir.

b) Helâl ve harama delâlet eden alâmetlerin çarpışmasıdır. Şöyle ki; çok az bulunan bir mal çeşidi yağma edilir. Sonra sâlih bir kişinin elinde o maldan görülür. O kişinin sâlih olması, elindeki şeyin helâl olduğuna delâlet eder. O şeyin nev'i ve yağma edilenler dışında pek nadir oluşu da haram olduğuna delâlet eder. Bu bakımdan bu iki emir çarpışır. Bunun gibi, âdil bir kimse haram olduğunu, başka bir âdil kimse de helâl olduğunu söyler veya iki fâsığın ayrı ayrı şâhidliği veyahut bir çocuk ile bir bâliğin sözü çarpışırsa, eğer tercih sebebi görülürse, onunla hükmedilir; fakat takva sakınmaktır. Eğer tercih sebebi görülmezse, duraklamak tevakkuf) farz olur. Bunun izahı tanıtma, araştırma ve sorma bahsinde gelecektir.

c) Hükümlerin bağlı bulunduğu sıfatlardaki şüphelerin çarpışmasıdır. Mesela fakihler için vasiyet edilen bir malda, fıkıh ilminde tam yetişenlerin hakkı vardır. Bir gün veya bir ay evvelinden fıkıh ilmini öğrenmeye başlayanların bu vasiyete dahil olmadıkları açıktır. Bu iki derece arasında sayılamayacak kadar dereceler vardır ki, bunlarda şüphe vâki olur. Bunlar hakkında müftü, zannına göre fetva verir. Takva, onlardan sakınmayı gerektirir. Bu, şüphe kaynaklarının en girifti ve en çözülmezidir. Çünkü bu hususta, fetva vereni içinden çıkılmaz bir şekilde şaşırtacak suretler ve ihtimaller vardır. Zira birbirine zıt iki derece arasında bulunan bir derecenin sıfatları ile muttasıf olan bir kimse bu karşılıklı derecelerin hangisine meyledeceğini kestiremez. Muhtaçlara sarfedilen sadakalar ve zekâtlar da böyledir; çünkü hiçbir malı olmayanın muhtaç, birçok mala sahip olanın da zengin olduğu mâlumdur. Bu iki zıt kutup arasında birçok girift meseleler başgöstermektedir.

Meselâ bir kimsenin evi, eşyası, elbise ve kitapları vardır. Eğer bunları ihtiyaç olarak kabul edersek, böyle bir kimsenin muhtaçlar için vasiyet edilen maldan alması yasaklanamaz. Bundan fazlası ise böyle bir malın alınmasına mâni olur. İhtiyacın sınırı yoktur; sadece yaklaşık olarak bilinmektedir. İhtiyaçlar yaklaşık olarak tesbit edildikten sonra sıra evin genişliğine, o evdeki odaların miktarına, kıymetine veya ondan başkasıyla iktifa etmek gibi hususlara bakmaya gelir. Böylece evin eşyasının bakırdan veya çamurdan olması, adedi ve kıymeti de tahdid edilemez, Hergün muhtaç olduğu eşyalarla senede bir defa muhtaç olduğu kış aletleri veya ancak iki senede bir muhtaç olacağı şeylere bile herhangi bir hudut getirilemez. Bunların hiçbirinin muayyen bir sınırı yoktur. Burada en çıkar yol, **Hazret-i Peygamber**'in 'Seni şüpheye düşüreni bırak, şüpheye düşürmeyene sarıl!' sözünü düstur edinmektir. Bütün bunlar şüpheye sebep olan yerlerdir. Eğer müftü, birşeyde herhangi bir çıkar yolu seçmeyip durursa, burada durmaktan başka çıkar yol yoktur. Eğer müftü zan ve tahmin ile fetva verirse, takva yolu tevakkuf etmektir Bu, takva yerlerinin en mühimidir.

Akrabaların nafakası, zevcelerin giysileri, fukaha ve ulemanın, devlet hazinesinden kifayet edecek kadar verilmesi vacib olan nafakaları hakkında da durum böyledir. Çünkü burada iki taraf vardır. Bu taraflardan biri eksik; diğeri ise, fazla ve zaiddir. Bu iki taraf arasında şahsa ve duruma göre değişen birtakım şüpheli haller vardır. İhtiyaçlara hakkıyla muttali olansa, ancak **Allahü teâlâ**'dır.

14-12

Beşinci Kaynak

Beşer hiçbir zaman, ihtiyaçların hadlerini çizemez. Mekke batmanından az olan miktar, şişman bir adamın günlük ihtiyacından azdır; üç batmandan fazla olanı da ihtiyacından fazladır. Bu iki şey

arasındaki durumların hudutları ise, hiçbir zaman tâyin edilemez. Bu bakımdan muttaki bir kimse, kendisini şüpheye sürükleyeni bırakıp şüphesiz olana sarılmalıdır.

Bu durum, Arapça ile bilinen bir sebebe bağlı her hükümde câridir. Zira ne Araplar ve ne de diğer dil mensupları, dillerinin mânâlarını muayyen ve karşı ihtimallere son veren bir hududla tahdid etmiş değildirler: Altı kelimesi gibi; zira altı kelimesi hiçbir zaman beş ve daha aşağısına ıtlak olunmadığı gibi yedi ve daha yukarısına da ıtlak olunamaz.

Hesap ve ölçülerin diğer kelime ve lafızları da böyledir. Fakat kelimeler böyle değildir. Gerek Allah'ın Kitabı'nda, gerek **Hazret-i Peygamber**'in hadîslerinde hiçbir lafız yoktur ki, karşılıklı tarafları arasındaki orta derecelerine şüphe ârız olmasın. O halde, bu fenne en fazla vasiyetler ve vakıflar bahsinde ihtiyaç hissedilir. Meselâ sûfîler66 için vakfedilmesi sahih olan birşeyi ele alalım: Acaba sufi teriminin mânâsına kimler dahil olur? İşte bu, girift ve çözülmesi zor bir problemdir.

Diğer terimler de böyledir. Biz hususî olarak sûfi teriminin neyi iktiza ettiğine işaret edip onunla lafızlardaki tasarruf yolunu belirtmeye çalışacağız. Aksi takdirde bütün lafızlardaki tasarruf yolunu teker teker saymak mümkün değildir. İşte bunlar, sürtüşen alâmetlerden fışkıran şüphelerdir ki ters düşen iki tarafa da çekmektedirler! Helâl tarafı zann-ı galib veya istishab ile tercihe değer bulunmadığı takdirde bunlardan sakınmak gerekir. Bu durumu **Hazret-i Peygamber**'in 'Seni şüpheye sürükleyeni bırak, şüpheye düşürmeyene sarıl!' hadîs-i şerifi ve bahsi geçen diğer deliller gerektirmektedir. İşte bunlar şüphe mahalleridir ve bir kısmı diğerinden daha şiddetlidir. Eğer tek şeyin üzerinde birçok şüphe sırt sırta veriyorsa, o zaman iş daha da şiddetlenir. Meselâ kişi helâl olup olmadığı hususunda ihtilâf olan bir yiyecek maddesi alır. Bu madde, aynı zamanda cum'a ezanı okunduktan sonra içki yapan (zimmî) bir kimseye satılan üzümün bedelidir. Satan kimsenin malı da haram ile karışıktır; fakat haram kısmı, malının çoğu değildir. Ancak haramın karışmasıyla malı şüpheli olmuştur. İşte böylece şüphelerin sırt sırta vermesi, o şüphelileri yapmayı daha da şiddetlendirir.

Bu mertebeler, üzerinde nasıl durulacağı bizce bilinen birkaç mertebe ve derecedir. Fakat beşer kuvveti bunları teker teker saymaya yetmez. Bizim bu izahımızdan anlaşılanı tutmalı, durumu şüpheli olandan da sakınmalıdır. Çünkü günah, kalbi şüpheye düşürendir. Biz nerede kalpten fetva istenilmesi gerektiğini söylemişsek, mutlaka orada müftünün o şeyi mübah kılmasını irade etmişizdir; yani insan ancak müftünün, mübah olduğunu söylediği şeyleri işleyip işlememesi hususunda kalbinden fetva isteyebilir. Müftü, o işin haram olduğunu söylediği zaman ise ondan mutlaka çekinmek gerekir. Bu durumda artık kalpten fetva istenmez. Bu hakikatten sonra bilinmelidir ki her kalbe güvenilemez; çünkü öyle vesveseli kimseler vardır ki, herşeyden kaçar; aynı zamanda geniş mezhepli ve herşeye yatkın nice oburlar da vardır. İşte bu iki tipin kalbine itimat edilmez. Ancak muvaffak olan ve durumların inceliklerini murakabe eden âlimin kalbine itibar edilebilir. Böyle bir kalp, gizli emirlerin imtihanında kullanılan mihenk taşıdır. Kalpler içinde böyle bir kalbin nadir bulunduğu besbellidir. Bu bakımdan kalbine güvenemeyen kimse, yukarıda zikrettiğimiz niteliklere sahip olan bir kalpten yardım istesin. Problemini o kalbe arzedip ondan ilham alsın. Zebûr'da şöyle vârid olmuştur: **Allahü teâlâ**, Davud'a şöyle vahyetti: "İsrâiloğulları'na de ki 'Ben sizin namazınıza ve orucunuza bakmam. Sadece kişinin birşey hakkında şüphelendiğinde onu benim için terkedip etmeyeceğine bakarım. Evet, ben yalnızca buna bakarım'. Onu yardımımla destekler ve kendisiyle meleklerime karşı iftihar ederim".

33) Buhârî ve Müslim, (Nu'man b. Beşir'den)

34) Buhârî ve Müslim

35) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

36) İmâm-ı Ahmed

37) İbn Hıbbân, Beyhakî, (Abdurrahman'dan) ; Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce, (Sâbit b. Zeyd'den bir benzerini) . Buhârî'ye göre Sâbit hadîsi daha sahihtir.

38) Bu hadîs Hazret-i Âişe'den değil, Musa b. Ebî Âişe'den, o da Ebû Rezin'den rivâyet etmiştir. Buhârî'ye göre hadis, mürseldir.

39) Buhârî ve Müslim, (Adiyy b. Hâtem'den)

40) Buhârî ve Müslim. Ganimetten çalınan aba meselesi; Buhârî, (Abdullah b. Ömer'den)

41) Bu durum bellidir ve bundan sonra gelen Câbir hadîsi de buna delâlet etmektedir. (Irakî)

42) Daha önce geçmişti.

43) Müslim, (Câbir'den)

44) Buhârî, (Abdullah b. Ömer'den)

45) Ebû Dâvud, Mesâî ve İbn Hâce, (Zeyd b, Hâlid'den)

46) Bu çetenin başı Müslim b. Ukbe idi. Önce Medine'yi şiddetli bir şekilde muhasara etti. Sonra da üç gün üç gece yağma edilmesini; fısk ve fücur ve öldürmeyi emretti. Sonunda Medinelilerle -Yezid'e tâbi olmaları şartıyla barış yapıp, onlara aman verdi. Oradan Mekke'ye gidip Abdullah b. Zübeyri muhasara altına aldı. Yezid'in ölüm haberini aldığı zaman Mekke'den çekildi. (İthaf 'us-Saade, VI/43)

47) Faizli altı şey Müslim ve Buhârî'nin ittifakıyla şunlardır: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz.

48) Çift cinsiyetli kimse

49) Müellifin söylediği zorluk sözkonusudur ve kabul edilir. Fakat 'Böyle birşey tasavvur dahi edilemez' sözü ise, yerinde bir söz değildir. Çünkü örfen ve emniyet bakımından sultan her kabileye, belki her şehrin her mahallesine bazı memurlar tayin eder ve bunlar da bütün halka ayda bir kez veya gerekirse birkaç kez» muhtaç oldukları miktarı adaletle taksim edebilirler. Bu, saltanat sahipleri için imkansız değildir. Ancak İslâmî kaideler çerçevesinde olması da gereklidir. (İthâfu's-Saâde, VI/50)

50) Bu ihtilâflı bir meseledir. İmâm Ebû Hanîfe'nin ashâbı ve Mu'tezile, kâfirlerin şer'î emirlerle mükellef olmadıklarını savunmaktadırlar, İmâm-ı Şâfiî ve ashâbına göre ise kâfir, şeriatın şer'î meseleleriyle mükelleftir. Bir kavle göre de şeriatın yasaklarıyla mükellef, emirleriyle mükellef değildir. (İthâfu's-Saâde, VI/51)

51) Şeriat, münasib'e bazen itibar eder; bazen de onu hükümsüz sayar. Bazı durumlarda ise münasibin şeriattaki durumu bilinmemektedir. İşte bu **üçüncü** kısma mesâlih-i mürsele denir. Buna

aynı zamanda 'münâsib-i mürsele' de denir. Mesâlih-i mürsele'nin delil olup olmaması hususunda çeşitli görüşler vardır.

52) İmâm Muhammed'e göre her mekruh haramdır; fakat hakkında nass olmadığı için haram ismini almamıştır. İmâm Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf a göre ise kendilerinde deliller çatıştıkları için mekruhlar, haram değil, harama yakındır. Kerâhet-i tenzîhiye, helâle daha yakındır. Mekruhun harama nisbeti, vâcibin farza nisbeti gibidir. (İthâfu's-Saâde,VI/54)

53) Müslim, (İbn Mes'ûd'dan)

54) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

55) Hazret-i Ömer bu zatı Kûfe valisi olarak tayin etmiş, H. 21 senesinde de azletmiştir. Ammâr b. Yâsir'den sonra tekrar tayin etmiş, tekrar azletmiş ve sonra da getirdiği malın yarısını elinden almıştır.

56) Bu hadîsteki müftülerden gaye, 'kalp ehli' olmayan **Ehl-i Sünnet** âlimleridir. (İthâfu's-Saâde, VI/60)

57) 'Şiddetli gidene şiddet gösterilir' ve 'Bu dinle güreşen ve şiddetli giden sonunda mağlup olmuştur'. Bu hadisler Sahih'te varid olmuştur. (İthaf us-Saade)

58) Müslim ve Buhârî, (İbn-i Abbâs'tan)

59) Muğîre b, Şu'be b. Mes'ud, Sakafî kabilesine mensup meşhur bir sahabîdir. Önce Basra valiliğine, daha sonra da Kûfe valiliğine tayin edilmiştir. H. 50 senesinde vefat etmiştir.

60) İmâm Irakî, bu hadîsi bu şekilde görmediğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: 'Meşhurdur ki, bu yasak iç yağları hususunda vârid olmuştur'.

Müslim ve Buhârî, (Hazret-i Câbir'den) ; 'Allah yahudileri kahretsin! Çünkü **Allahü teâlâ** kendilerine iç yağlarını haram kıldığı halde, onlar onu erittikten sonra sattılar ve bedelini yediler'.

61) Bir önceki bölümde geçmişti.

62) İmâm-ı Şâfiî, besmele unutularak veya kasden terkedilse bile o hayvanın etinin yenebileceğini söylemiştir. **İkinci** bir fetvası yoktur. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre kasden terkedilirse yenmez; unutularak terkedilirse yenir. İmâm-ı Mâlik'e göre kesilen hayvanın hükmü avlanan hayvanın hükmü gibidir. İmâm-ı Ahmed'e göre ise kasden terkedildiğinde yenmez; unutularak

63) Müslim ve Buhârî, (Adiyy b. Hâtem'den)

64) Müellif bu hükmü İmâm Harameyn'den alır. (Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hıbbân, Hâkim ve Taberânî) . Abdülhak bu hadîsin bütün senedleriyle ihticac edilemeyeceğini söylemiştir.

65) Nazzam için Mu'tezile'nin **şeytan**larından olduğu söylenmiştir. Felsefe kitaplarını incelemiş ve onların görüşlerini Mu'tezile'nin görüşleriyle karıştırmıştır. (İthâfu's-Saâde, VI/73)

66) O dönemde, tekkehanelerde hayatını ibadet, zikir, tesbih ve benzerleriyle meşgul olmaya vakfeden kimseler.

14-13

Araştırmak, Sormak, Hücum, İhmâl ve Mukabili Zannedilen Yerler

Sana bir yiyecek veya bir hediye takdim edenin veya kendisinden birşey satın almak istediğin veyahut da hibesini kabullendiğin herkesin halini tedkik ve teftiş etmeye ve onlara 'Bana verdiğin bu malın helâl olduğuna dair, kanaatim tam değildir; bu bakımdan almam' demeye yetkin yoktur. Diğer taraftan tedkik ve tahkiki tamamen bırakmaya, kesinlikle haram olduğunu bilmediğin şeyi almaya da yetkili değilsin. Sorup tedkik etmek bazen farzdır; bazen haram veya mendup ve bazen de mekruhtur. O halde bunun açıklanması gerekir:

Bu konuda sadra şifa verici söz şudur: Sorunun zannedildiği yerler, şüphe yerleridir; şüphenin menşe' ve kaynağı ise ya mal ile ya da mal sahibiyle ilgilidir.

I. Mal Sahibinin Durumu

İnsanın bilgisine göre mal sahibinin üç durumu vardır:

a) Meçhul olması.

b) Meşkûk ve şüpheli olması.

c) Delile istinad eden bir nevi zan ile mâlûm olması.

Birinci durum, meçhul olmasıdır. Meçhul, üzerinde paralı askerlerin giysisi gibi, fâsıklık ve zulmüne delâlet eden herhangi bir karîne ve delil bulunmadığı gibi, sâlih olduğuna delâlet eden herhangi bir delil de bulunmayan kimsedir. Salih olduğuna delâlet eden delil; tasavvuf ehlinin, ticaret erbabının, ilim sahibinin ve benzerlerinin giyim kuşamı gibi şeylerdir. Bu bakımdan yabancı bir köye girdiğinde orada ilk defa gördüğün ve durumu sence mâlûm olmayan ve aynı zamanda kendisinin salih veya fâsık olduğuna delâlet eden herhangi bir alâmet de bulunmayan kişi sence meçhuldür. Aynı şekilde garip bir memlekete veya bir pazara girdiğin zaman orada gördüğün, fırıncı, kasap veya başka bir sanatla iştigal eden ve fakat kendisinin şüpheli veya hain olduğuna delâlet eden herhangi bir alâmet-i fârika bulunmadığı gibi, öyle olmadığına dair de bir alâmet bulunmayan kişi de meçhuldür; hâli senin tarafından bilinmemektedir. Biz böyle bir kişinin şüpheli olduğunu söyleyemeyiz; çünkü şüphe, iki zıt ve karşılıklı sebepleri olan inanç ve itikaddan ibarettir. Oysa fakihlerin çoğu, bilinmeyen ile hakkında şüphe edilen arasında fark bulunduğunu idrâk edememektedirler. Sen ise bu söylediklerimizden anladın ki, bilinmeyenin terki takvaya daha yakındır.

Yûsuf b. Esbat şöyle der: 'Otuz seneden beri kalbimde azıcık bir şüphe uyandıran şeyleri hemen terkederim'.

Ulemadan bir cemaat, âmellerin en zorunun hangisi olduğunu müzakere etmişler ve sonunda bunun takva olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Hasan b. Ebî Sinan onlara şöyle demiştir. 'Bence takvadan daha kolay birşey yoktur; çünkü ne zaman kalbimi kurcalayan birşey olsa onu terkederim'.

İşte bu, takvanın şartıdır. Biz ise, şimdilik yalnızca zâhirin hükmünden bahsederek şöyle deriz: Meçhul kimse sana herhangi bir yiyecek maddesi takdim eder veya bir hediye verirse veya onun dükkânından birşey satın almak istediğinde sorman ve tedkik etmen gerekmez. Aksine malın onun elinde bulunuşu ve onun da müslüman oluşu, o malı almanı mübah kılmaya yetecek iki delildir. Sen,

İnsanlarda fısk, zulüm ve fâsıklık galiptir' demeye yetkili değilsin. Çünkü böyle demek, vesveseden ve o müslüman hakkında su-i zanndan ibarettir. Oysa zannların bir kısmı günahtır. Müslüman olduğu için onun hakkında su-i zannda bulunmaman gerekir. Eğer onun hakkında tayin ederek su-i zannda bulunur ve bunu da başkasından görmüş olduğun ahlâksızlığa dayandırırsan, o zaman ona karşı suç işlemiş olursun. Bir de onu herhangi bir şüphe bulunmaksızın tenkid ettiğin için günahkâr olursun. Eğer böyle yapmayıp da ondan o malı almış olsaydın, yalnızca o malın haram olup olmadığı şüpheli olurdu. (Böyle şüpheli bir malı almak, ortada hiçbir şey yokken muayyen bir şahıs hakkında su-i zannda bulunmaktan daha ehven olsa gerektir) . Bunun böyle olduğuna ashâb-ı kirâmın gazâ ve sefer esnasında haramın mevcut olduğu muhakkak olmasına rağmen köylere indiklerinde kendilerine yapılan ikramı reddetmemeleri, memleketlere girdiklerinde, oralardaki pazarlardan alış-veriş yapmaktan sakınmamaları delâlet eder.

Yine bu duruma rağmen onların ancak şüpheli olan şeylerin durumunu sordukları hakkında gelen nakiller de buna delâlet eder. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, kendisine getirilen herşeyin durumunu sormazdı. Medine'ye ilk gelişinde kendisine getirilen şeylerin durumunu 'Bu zekât mıdır, yoksa hediye mi?' diye sorardı. Çünkü o zamanki durumun karînesi, getirilen şeyin zekât olma ihtimaline delâlet etmekteydi. Bu karîne de, muhacirlerin fakir oldukları halde Medine'ye akın etmeleridir. Bu bakımdan muhacirlere ikram edilen şeylerin zekât olma ihtimali büyüktü. Verenin müslüman olması ve malın onun elinde bulunması, o malın zekât olmayışına delâlet etmez. **Hazret-i Peygamber** çağrıldığı ziyafetlere icabet eder ve o ziyafetin sadaka olup olmadığını sormazdı; çünkü zekâtı ziyafet olarak vermek âdet değildir.

Ümmü Süleym67 **Hazret-i Peygamber**'i davet etmiştir; nitekim bu durum Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiği hadîste vardır. Yine bir terzi, **Hazret-i Peygamber**'e içinde kabak bulunan bir yemek takdim etmiştir. 68

Bir keresinde de Fârisî asıllı bir kişi **Hazret-i Peygamber**'i dâvet etmişti. **Hazret-i Peygamber** ona şöyle demişti:

- Âişe ile beraber mi geleyim?

- Hayır!

- O halde ben de gelmem!

Sonra adam **Hazret-i Peygamber**'i tekrar dâvet etti. **Hazret-i Peygamber** ile Âişe validemiz, adamın evine giderken yolda yarış ettiler. Adam onlara eritilmiş iç yağı ikram etti **Hazret-i Peygamber**'in bu dâvetlerin hiç birinde 'Acaba bize takdim edilen yemek, zekât mıdır, hediye midir?' diye sual sorduğu nakledilmemektedir.

Hazret-i Ebû Bekir, kölesinin durumundan şüphelendiği zaman, kazancını sormuştur. Hazret-i Ömer de kendisine zekât develerinin sütünden içiren kişinin durumundan şüpheye düştüğü zaman, o sütün nereden getirildiğini sormuştur. Çünkü o sütün tadının daha önce içirilen sütlerin tadından değişik olduğunu farketmişti. İşte bunlar şüphenin sebepleridir. Meçhul bir kimsenin ziyafetine rastlayıp da tedkik etmeksizin ona icabet eden kimse âsî olmaz, Eğer o adamın evinde fazla süs ve çok mal

gördüğünde 'Helâl azdır, bu ise çoktur. Bütün bunlar helâldan nasıl böyle derlenebilir?' diyemez. İhtimal ki bu şahıs malı miras yoluyla veya çalışıp kazanmak suretiyle edinmiştir.

Bu bakımdan böyle bir şahıs hakkında hüsnü zann etmek gerekir. Ben bu hükme ilâve yaparak derim ki, kişinin, o malın nereden geldiğini sorma yetkisi yoktur. Eğer takva sebebiyle midesine, nereden geldiği belli olmayan birşeyi sokmak istemiyorsa bu güzel bir harekettir. Ancak bunu, şüphelendiğini sezdirmeden, güzel bir yolla yapmaya çalışmalıdır. Eğer mutlaka yemesi gerekiyorsa 'Sen bu malı nereden aldın?' demeksizin yemelidir; zira sormak, mal sahibine eziyet verip onun nefretine sebep olur. Herhangi bir müslümana karşı böyle hareket etmek ise, şeksiz şüphesiz haramdır.

Eğer 'Belki adamcağız böyle bir sualden alınmaz' dersen, **cevap** olarak deriz ki: ('Belki alınmaz' ihtimali olduğu gibi) 'Belki alınır' ihtimali de mevcuttur. Sen belki'den sakınarak soruyorsun. Eğer belki ile ikna olursan (deriz ki) belki de malı helâldir. Sonuç olarak herhangi bir müslümana eziyet vermek, günah bakımından, şüpheli veya haram birşeyi yemekten daha az birşey değildir! İnsanların çoğu, karşısındaki adamın, sahip olduğu malları tedkik ve teftiş ettiğini sezer sezmez ürker ve böyle bir hareket nefretini mucib olur. Mal sahibinin durumunu onun haberi olduğu halde başkasından sormak caiz değildir. Çünkü mal sahibi, böyle bir durumda daha fazla incinir ve ürker. Eğer mal sahibinin durumunu onun haberi olmadığı halde, başkasından sorarsa, o vakit de mal sahibi hakkında su-i zannda bulunup onun perdesini yırtmış olur. Aynı zamanda böyle bir harekette mal sahibinin durumunu araştırmak sözkonusu olduğu gibi her ne kadar ortada açıkça bir gıybet yoksa da gıybeti benimsemek de sözkonusudur. Bütün bu durumlar, **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinde yasak olarak ilân edilmiştir:

Zannın çoğundan sakınınız; çünkü zannın bazısı günahtır. Sakın tecessüs etmeyin; (insanların ayıplarını araştırmayın, gizliliklerini açığa çıkarmayın) ve sakın bir kısmınız diğer kısmınızı gıybet etmesin. (Hucurât/12)

Nice cahil zâhid vardır ki, başkasının gizli taraflarını sözde dindarlığın icabı imiş gibi araştırmak suretiyle kalpleri kendisinden nefret ettirir. Muhâtabına kırıcı, katı bir şekilde konuşur. **Şeytan** onun bu hareketini kendisine, 'Helâl yiyorum' şeklinde şöhretinin yayılmasına taraftar olduğu için güzel göstermektedir! Eğer onu hareket ettiren şey hakîkaten dinin katıksız duygusu olsaydı, herhangi bir müslümanın kalbini kırmak kendisine, nereden geldiğini bilmediği birşeyi yemekten daha korkunç gelecekti. . .

Çünkü bilmediği birşeyi yemekten dolayı muâheze edilmez. Zira ortada sakınmasını gerektirecek herhangi bir belirti ve alâmet yoktur.

Takva yolu, yemeyi tecessüs etmeksizin terketmektir; yemenin gerekli olduğu zaman da, yemek ve sahibi hakkında hüsn-ü zannda bulunmaktır. İşte ashâb-ı kirâmın bilinen durumu böyleydi. Takvada ashâb-ı kirâmdan daha ileri gitmeye çalışanlar, sapıtan birer **bid'atçı**dırlar! Bunlar hiç de selefe tâbi olmuş kimseler değildirler. Yeryüzünde bulunan herşeyi Allah yolunda infak etse bile, hiç kimse ashâb-ı kirâmın Allah için verdiği bir avuç veya yarım avuç sadakasının sevabını dahi elde edemez. Ashâb-ı kirâmın durumu nasıl böyle olmasın? Çünkü **Hazret-i Peygamber**, Berîre'nin (veya Büreyre) yemeğinden yemiş; 'Bu yemek zekâttandır' denildiği zaman da şöyle buyurmuştur:

O Büreyre için zekât, bizim içinse (Büreyre'nin malı olması dolayısıyla) hediye sayılır. 69

Görülüyor ki, **Hazret-i Peygamber** 'O zekâtı Büreyre'ye kim verdi?' diye sormamıştır. Zekâtı veren kendisinin meçhulü olduğu halde **Hazret-i Peygamber** o maldan yemekten çekinmemiştir.

İkinci durum: Şüphe uyandıran bir sebepten dolayı meşkûk olmasıdır. Biz önce şüphenin suretini, sonrada hükmünü zikredelim. Şüphenin sureti, herhangi bir delilin adamın elindeki malın haram olduğuna delâlet etmesidir. Bu delil, adamın ya yaratılışından, ya elbisesinden, ya giyinişinden, ya fiilinden ya da sözünden olabilir. Yaratılışından olan delil, zulmedenlerin ve göçebelerin tipinde olmasıdır; çünkü bunlar, zulüm ve yol kesmekle şöhret bulmuşlardır. Ayrıca bıyığının uzun veya saçlarının, ehl-i fesâdın yaptığı gibi sağa sola dağınık olmasıdır. Elbiselerle ilgili delile gelince; bu, aba ve kalansuve (fes) giymek, hükümdarların yardımcılarından olan zulüm ve fesad ehlinin kisvesine bürünmektir. Fiil ve kavl ile ilgili delile gelince; bu da kişinin helâl olmayan şeyleri mülk edinmesini müşahede etmektir. Adamın böyle hareket etmesi, onun malda müsahaleci olduğuna ve helâl olmayanı da edindiğine delâlet eder.

İşte bu saydıklarımız şüphe yerleridir. Bu bakımdan kişi böyle bir kimseden herhangi birşeyi satın almak istediği veya hediye aldığı veya o kimsenin ziyafetine gittiği zaman, adam tanıdık değil ve hali de kişinin nezdinde meçhulse ve saydığımız alâmetlerden herhangi biri de yoksa malın kendi elinde bulunması, onun mülkü olduğuna delâlet eder denilme ihtimali olabilir. Fakat bu delâletler zayıftır. Böyle bir malı satın almak, kabul etmek ve yemek caizdir; terketmek ise takvadandır. İhtimal ki, şöyle denilsin: 'malın adamın elinde bulunmasının onun mülkü olmasına delâlet etmesi zayıftır. Diğer taraftan bu zayıf delile karşılık olarak bunun benzeri zayıf bir delil karşı çıkmış ve böylece şüphe uyandırmıştır. O halde, onu tedkik ve tahkik etmeksizin kabullenmek, caiz değildir'. Zaten biz de bunu tercih etmekteyiz ve bu şekilde fetva vermekteyiz; çünkü **Hazret-i Peygamber** 'Seni şüpheye düşüreni bırak; şüpheye düşürmeyene sarıl!' buyurmuştur. Bu hadîsin zâhiri, **Hazret-i Peygamber**'in şüpheli şeyleri bırakmayı emrettiğini ifade eder; her ne kadar bu emrin istihbabî bir emir olma ihtimali varsa da. . .

Çünkü **Hazret-i Peygamber** daha önce geçtiği gibi başka bir hadîsinde 'Günah, kalpleri şüphelendiren şeydir buyurmuştur. Böyle bir mal ise, kalpte, inkâr edilemeyecek derecede şüphe uyandırır. Üstelik de **Hazret-i Peygamber** malı getirene şöyle sormuştur: 'Getirdiğin zekât mıdır, yoksa hediye midir? Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk da hizmetçisine 'Bu sütü nereden getirdin?' diye sormuştur. Aynı soruyu Hazret-i Ömer de daha önce geçtiği gibi sormuştur. Bütün bu sualler, şüphe yerinde tevcih edilen suallerdir. Bunu takva üzerine hamletmek mümkün ise de, bu ancak hükmî bir kıyas ile olabilir. Kıyas ise, böyle bir malın helâl olduğuna şahidlik edemez; çünkü malın adamın elinde bulunması ve adamın da müslüman olması, yalnızca o malın kendisine ait olduğuna delâlet eder. Böyle bir delile karşılık olarak, söylediğimiz deliller çıkıp şüphe uyandırdılar, Bu bakımdan deliller karşı karşıya gelip çarpıştığı zaman, malın ille de haram olmasına herhangi bir dayanak kalmaz.

Malın adamın elinde olmasının ve istishabın hükmü, herhangi bir alâmete dayanmayan bir şüphe ile terkedilemez. Şöyle ki, bozulmuş bir suyun bu bozukluğunun orada uzun zaman durmasından ileri gelme ihtimali vardır. Ancak o suyun içine bir geyiğin işediğini görürsek bu bozulmanın ondan ileri gelme ihtimali de ortaya çıkar. Böylece biz de istishabı (birşeyi eski durumunda bırakmayı) terkederiz. Bizim bu istishabı terkedişimizle elimizdeki misal birbirlerine çok yakındırlar. Ancak bu delâletler arasında tefavüt ve ayrılık vardır. Çünkü bıyıkların uzatılması, kebâ denilen elbisenin veya zâlimlerin yardımcılarının kıyafetinin giyilmesi de malı zulmen aldığına delâlet eder.

İlâhî nizama muhalif düşen fiil ve söze gelince; eğer bir mal ile zulmedilmekle ilgili iseler, bunlar da zâhir delil olurlar. Nitekim başkasının malını gasbetmeyi ve zulmetmeyi emrettiğini veya riba akdini yaptığını adamın kendisinden dinlediğimiz gibi. Adamın öfkeli olduğu bir anda başkasına küfrettiğinin veya yanından geçen bir kadına devamlı olarak baktığının görülmesinin onun elindeki malın haram olmasına delâlet etmesi pek zayıftır. Çünkü nice insan vardır ki, malı ararken kılı kırk yarar ve yalnızca helâl şeyleri kabul eder. Bununla beraber öfkelendiği zaman ve şehveti kabardığı an nefsine hâkim olamaz. Bu bakımdan bu farka dikkat etmek gerekir. Bu durum, kolayca zabt u rapt altına alınamaz. O halde kul, böyle durumlarda kalbinden fetva istemelidir. Ben derim ki, bu durum meçhul bir kimsede görüldüğünde hükmü ayrıdır. Eğer Kur'ân okumasında, namaz ve abdestinde muttakî bilinen bir kimsede görüldüğünde de ayrı bir hükmü vardır. Mala nisbetle iki delil çarpıştığı zaman, **ikisi** de düşer. Kişi, durumu meçhul bir kimse gibi olur; zira iki delilden **ikisi** de malla özel olarak ilgili değildir. Mal hususunda takvaya kaçan nice kimseler vardır ki, başka hususlarda hiç de dikkatli davranmazlar ve yine namaz, abdest ve Kur'ân okumak hususunda iyi hareket eden nice kimseler vardır ki ele geçirdiklerini sormadan yutarlar. Bu bakımdan bu yerlerde hüküm, ancak kalbin doğruluğuna meylettiği şekildedir. Çünkü bu, kul ile Allah arasında bulunan bir emirdir. Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği gizli bir sebebe bağlı olması da uzak bir ihtimal değildir. Bu, kalbin elem duymasının hükmüdür. Sonra başka bir inceliğe dikkat etmelidir.

Bu delillerin delâleti, ancak malın çoğunun haram olduğuna delâlet etmesi halinde nazar-ı itibara alınır. Meselâ, kişinin zâlimlere yardım eden askerlerden veya sultanın memurlarından olması veya matemlerde matem havasını idare etmek veya şarkı söylemek suretiyle para kazanan kadınlardan olmasıdır. Eğer delil, adamın malında haramın az olduğuna delâlet ederse, o vakit adamla herhangi bir iş yapan müslümana sormak, 'Bu mallar helâlinden midir, haramdan mıdır?' şeklinde izahat istemek farz olmaz. Ancak böyle bir durumda sormak takvadan sayılır.

Üçüncü durum: Bir nevi tecrübe ve temas neticesinde durumun mâlûm olmasıdır. Şöyle ki, malın helâl veya haram olmasının bilinmesini gerektirecek derecede bir temas ve deneme vardır. Meselâ zâhirde adamın âdil, dindar ve salih bir kimse olduğunu bilmek gibi. . . Bu adamın, iç âleminde görünüşünden apayrı bir durumda olması mümkündür. İşte böyle bir kişinin malını sormak gerekmez ve caiz de değildir; tıpkı durumu meçhul olan kimse bahsinde olduğu gibi. . . En uygunu; böyle bir durumda bu adamla her sahada çekinmeden alıp vermek ve muamelede bulunmaktır. Hatta böyle biri ile çekinmeden muamelede bulunmak, durumu meçhul bir kimsenin yemeğini çekinmeden yemekten daha doğru ve şüpheden de daha uzaktır. Çünkü meçhul bir kimsenin yemeğini çekinmeden yemek, haram değil ise bile takvadan uzaktır. Salih kimsenin yemeğini yemek ise, peygamberlerin ve velîlerin âdetidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sadece muttakîlerin yemeğini ye ve senin yemeğinden de sadece muttaki kimseler yesin.

Adamın zâlimlerin yardımcısı veya sesi, oyunu ve çalgısıyla kazanan biri veya faizci olduğu; heyetine, şekline, elbisesine bakmaya lüzum kalmaksızın, tecrübe ile bilindiği zaman şüphe yerinde olduğu gibi burada sormak da farz olup kaçınılmaz bir hale gelir. Hatta bu, şüphe yerinde sormaktan daha evlâdır.

14-14

II. Malın Durumu

Bu kaynakta şüphe, mal sahibinin durumuna değil, malın durumuna dayanır. Şöyle ki, helâl ile haram birbirine karışmıştır. Mesela herhangi bir çarşı esnafının, çarşıya gelen birkaç yük gasp malından satın almaları gibi. . .

Bu durumda bu hâdisenin cereyan ettiği memlekette alıcıların, satın aldıkları malın durumunu sormaları farz değildir. Ancak satıcıların elindeki malın çoğunun haram olduğu anlaşılırsa sormak farz olur. Eğer malın en çoğu haram değilse, sormak farz olmaz; fakat takvadandır. Büyük çarşılar memleket hükmünde gibidir. Malın çoğu haram olmadığı takdirde sormanın ve tedkik etmenin farz olmadığının delili şudur: Ashâb-ı kirâm, pazarlarda riba parası, ganimetten çalınmış ve benzerleri paralar ve mallar bulunduğu halde alış-veriş yaparlar ve hiçbir akidde sormazlardı. Satın aldığı malın durumunu sormak, pek nadir olarak ve sadece sahabenin bazılarında görülmüştür. Bu da muayyen şahıslar hakkında ve şüphe yerlerinde olurdu. Ashâb-ı kirâm daha önceden müslümanlarla muharebe edip onların mallarını alan kâfirlerle savaşır ve bu savaştıkları kâfirlerin mallarını da ganimet olarak alırlardı. Böylece ganimet olarak aldıkları malların daha önce müslümanlardan alınan mallar olması ihtimali vardır. Böyle bir malın meccanen alınması bütün ulemanın ittifakıyla helâl değildir. Hatta İmâm-ı Şâfiî'ye göre, sahibine geri verilir. Ebû Hanîfe'ye göre sahibinin, fiyatını vererek onu geri alması daha evlâdır. Fakat buna rağmen ashâb-ı kirâmın böyle bir mal hususunda tedkikte bulundukları nakledilmiş değildir.

Hazret-i Ömer, Azerbaycan'a (oradaki orduya) şöyle yazmıştır: 'Siz murdar olmuş hayvanların da kesildiği bir memlekette bulunuyorsunuz. Bu bakımdan kesilen malı murdarından ayırdetmeye dikkat edin!'

Böylece Hazret-i Ömer, orada bulunan orduya bu hususta sormaya izin verip bunu emretmiştir. Fakat o malların karşılığı olan paraların nereden geldiğim sormayı emretmemiştir; çünkü o memlekette yaşayanların paralarının çoğu murdar hayvan derilerinin karşılığı değildir; her ne kadar orada murdar hayvan derileri satılmakta ve hatta satılan derilerin çoğu murdar hayvanların derileri ise de. . . İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Siz, kasaplarının çoğu ateşperest olan bir memlekette bulunuyorsunuz. Bu bakımdan kesilenle kesilmeyen hayvanı ayırdedin!'

İbn Mes'ûd, bu emriyle, sormayı çokluğa bağlamış olmaktadır.

Bu bölümün iyice anlaşılması için, birçok misaller vermek ve âdetlerde vukû bulan birçok meseleleri ortaya koymak gerekir. Bu bakımdan bu meseleleri ortaya koymaya çalışacağız:

I. Mesele

Muayyen bir şahıs vardır ki malına haram karışmıştır. Herhangi bir dükkânda, gasbedilen yiyecek maddelerinin veya yağma edilen malların satılması; kadının, reisin, valinin veya fakîhin maaşının zâlim bir sultandan gelmesi gibi. Bu adamın babasından kendisine miras olarak kalan veya çiftçilikten, ticaretten elde ettiği veyahut sahih muamelelerle alış-veriş yaparak kazandığı bir miktar malı da vardır. Bu durumlarda, eğer kişinin malının çoğu haram ise, onun ziyafetinden yemek caiz olmadığı gibi

hediyesini ve sadakasını da ancak tedkik ve teftişten sonra kabul edebilir. Eğer alınan malın, helâl bir yönden elde edilmiş olduğu anlaşılırsa alınır; aksi takdirde terkedilir. Eğer haram daha az ve malın haram olup olmadığında da şüphe varsa; böyle bir durumda biraz düşünmek gerekir; çünkü bu, iki rütbe arasında bir rütbedir. Biz daha önceden 'Eğer kesilmiş bir hayvan meselâ on tane murdar hayvana karışsa hepsinin etini yemekten sakınmak farzdır' demiştik. İşte bu mesele, bir taraftan tıpkı ona benzer. Şöyle ki; tek kişinin malı mahsur ve sayılıdır. Hele malı sultanlarınki gibi çok değilse, sayılı oluşu daha da bariz bir şekil alır. Bu mesele, aynı zamanda o meseleye bir yönden de ters düşmektedir. Zira ölü hayvanın şu andaki varlığı yakînen bilinmektedir. Helâl mala karışan haramınsa halihâzır da adamın elinden çıkmış olma ihtimali vardır. Eğer mal az ve haram kısmın el'an adamın elinde bulunduğu da kesinlikle bilinirse, bu mesele ile murdar olmuş hayvanlara karışan kesilmiş hayvanın meselesi bir olur. Eğer mal çok ve haram kısmın da el'an olmaması ihtimali varsa, bu durumda mesele murdar hayvanlara karışan kesilmiş hayvan meselesinden daha hafif olur. Fakat çarşılar ve memleketlerde benzeyiş vardır. Ancak murdar hayvanlar meselesi bu meseleden daha (ceza bakımından) şiddetlidir; çünkü orada muayyen bir şahsın malı olma meselesi vardır. Asla şüphe edilmeyecek bir nokta vardır ki burada sakınmamak takvadan cidden pek uzaktır. Fâsıklık olduğunu düşünmekse adâlete ters düşer.

Bu durum, mânâ bakımından çözülmez ve girift bir durumdur; çünkü iki tarafta benzeyişler olması ve birinin diğerini çekip cezbetmesi ihtimali çok büyüktür. Nakil hususunda da çözülmezdir; çünkü sahabe-i güzînin ve tâbiîni kirâmın bu hususta rivâyet edilen imtinâ ve çekinmeleri kesin olarak haram olduğuna hamedilemez. Takva üzerine hamledilmesi de imkân dâhilindedir ve burada haramı ifade eden bir nassa (kesin emre) da tesadüf edilmemektedir. Ashâb-ı kirâmın, böyle bir maldan yediklerine dair meselâ Ebû Hüreyre'nin, Muaviye'nin malını yemesi gibi rivâyetlere gelince, eğer yemek sahibinin elinde bulunan mal içerisinde haram olduğu bilindiği halde ashâb-ı kirâmın o maldan yemesi, ihtimal ki, tam tedkik yaptıktan ve yediği malın helâl bir kaynaktan geldiğine dair kanaat hasıl ettikten sonra olmuştur.

Fiillerin bu hususa delâlet etmeleri pek zayıftır. Müteahhirîn-i ulemanın mezhepleri ise değişiktir. Hatta bazıları 'Eğer sultan bana birşey verirse onu çekinmeden alırım' demek suretiyle elindeki malın çoğu haram olan bir kimseden alınan malın, aynısı bilinmediği ve helâl olma ihtimali olduğu takdirde mübah olduğunu savunmuşlar ve delil olarak da **selef-i sâlihîn**den bazılarının (sultanların malları bahsinde geleceği gibi) sultanlardan caizeler ve hediyeler almalarını göstermişlerdir.

Eğer haram kısım, malın en azıysa ve el'an mal sahibinin elinde bulunmama ihtimali de varsa, böyle bir maldan yemek haram değildir. Eğer yüzde yüz haram olan şeyin el'an mal içerisinde bulunduğu tahakkuk ederse tıpkı murdar hayvanların leşlerine karışan kesilmiş hayvanın meselesinde olduğu gibi bu mesele, hakkında ne diyeceğini bilemediğim ve müftüyü şaşırtacak şüpheli meselelerdendir. Çünkü bu mesele, sayısı belli olanla belli olmayanın benzeyişi ve müşabeheti arasında dönen bir meseledir.

Kendisine süt emziren kadının, on kadınlı bir köyün kadınlarıyla karışması halinde kişinin bunlardan hiçbirini nikâhlamaya yanaşmaması ve bundan kaçınması farzdır. Eğer onbinlerce kadının bulunduğu bir memleketin kadınlarıyla karışmışsa, çekinmeden evlenebilir. On ile onbin arasında bir sürü sayı vardır.

Eğer ben, bunlar hakkında sorguya çekilirsem; bu, hakkında ne söyleyeceğimi bilemediğim bir mevzû olacaktır. Ulema bundan çok daha açık meselelerde dahi durmuşlar, olur veya olmaz dememişlerdir. Ahmed b. Hanbel'e 'Bir adam bir av hayvanına ok atar ve isabet alan hayvan da gidip başkasının arazisinde düşerse, acaba bu yaralı hayvan ok sahibinin midir, yoksa arazi sahibinin midir?' diye sorulduğunda 'Bilemem' demiştir. Aynı mesele hakkında birkaç defa müracaat edildiği halde İmâm-ı Ahmed 'Bilemem'den başka bir **cevap** vermemiştir. Biz bunların çoğunu ilim bahsinde seleften nakletmiştik. Bu bakımdan müftü, bütün bu suretlerde hükmü idrâk edeceğinden ümidini kesmelidir.

İbn-i Mübârek'e, Basralı bir arkadaşı şöyle sorar:

- Sultanlarla alışveriş edenlerle alışveriş edebilir miyim?

- Eğer sultanlardan başkasıyla alışveriş etmiyorlarsa, onlarla alışveriş yapma! Yok eğer hem sultanlarla ve hem de başkalarıyla alışveriş ediyorlarsa onlarla alışveriş yapabilirsin.

Bu fetva, elinde bulunan malın azı haram veya şüpheli olan kimselerle muamelede bulunmanın müsamahalı olduğuna delâlet eder. Yine malın çoğunun haram olması halinde de müsamaha etme ihtimali vardır. Kısacası, ashâb-ı kirâm kasaplarla, fırıncı ve tüccarlarla fâsid akid yaptıkları veya sultan ile bir defa muamelede bulundukları için muamelelerini tamamıyla terketmemişlerdir. Bunu takdir etmek ise gayet zordur. Mesele esasında oldukça problemlidir.

Soru: Hazret-i Ali sultandan mal almaya ruhsat vererek 'Sultanın sana verdiğini al; o sana helâlinden verir; çünkü onun malında, helâlinden alınan, haramdan alınandan daha fazladır' buyurmuştur. İbn Mes'ûd'a 'Benim bir komşum var. Kendisini kötü olarak tanırım. Bazen bizi dâvet ediyor. (Biz de komşuluk sebebiyle icabet ediyoruz) . Bazen de muhtaç olup kendisinden borç para alıyoruz. Ne dersiniz?' diye sorulduğunda, şöyle buyurmuştur: 'Seni çağırdığı zaman dâvetine icabet et. Muhtaç olduğun zaman kendisinden borç para alabilirsin; çünkü bunda senin için kolaylık, onun içinse günah vardır'. Selman-ı Fârisî de buna benzer bir fetva vermiştir, Hazret-i Ali, sultanın malının çoğu helâl olduğu için alınmasına ruhsat vermiştir. İbn Mes'ûd da işaret yoluyla 'O bildiği için mesul ve günahkâr olur; sen de bilmediğin için âfiyetle yiyebilirsin' demek suretiyle illete temas etmiştir. Rivâyet edildiğine göre adamın biri İbn Mes'ûd'a gelerek 'Faiz yiyen bir komşumuz bizi yemeğe davet ediyor. Onun davetine icabet edelim mi?' diye sorar. İbn Mes'ûd da 'Evet!' cevabını verir. İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Mâlik de mallarına haram karıştığını bilmekle beraber halifelerin ve sultanların hediyelerini kabul etmişlerdir.

Cevap: Hazret-i Ali'den nakledilen yukarıdaki rivâyet, onun tam bu söylenenin aksiyle şöhret bulmuş olan takvasına zıt düşmektedir. Çünkü Hazret-i Ali, devlet hazinesinden mal almaktan imtina ettiği için kılıcını satmaya mecbur kalmış bir zattır. Onun gusül zamanında giyebileceği bir iç gömleğinden başka bir elbisesi yoktu. Ben bunu söylemekle, Hazret-i Ali'nin yukarıdaki ruhsatının, böyle bir malın alınmasının caiz oluşuna açık bir ruhsat olduğunu, fiilininse takvaya hamledilmesinin muhtemel olduğunu inkâr etmiyorum. Fakat eğer Hazret-i Ali'nin böyle dediği doğru ise, sultanın malının başka bir hükmü vardır; çünkü sultanın malı çokluk hükmüyle nerde ise hasr altına alınmaz bir mala (hüküm bakımından) yaklaşmaktadır. Bunun tafsilâtı ileride gelecektir. Aynı şekilde İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Mâlik'in yaptıkları da, sultan malıyla ilgilidir. Bunların hükmü de ileride gelecektir. Biz ise

burada fertlerin haklarından bahsediyoruz. Fertlerin malları ise, hasra (adedinin belli olmasına) yakındır.

İbn Mes'ûd'un sözüne gelince, onun bu sözünü sadece Cevvab et-Teymî nakletmiştir ki bu zatın hıfzı zayıftır. Kendisinden nakledilen meşhur rivâyete göre, İbn Mes'ûd şüphelilerden kaçınırdı. Şöyle ki; o "Sakın hiçbiriniz 'Ben Allah'tan korkuyorum, bunun yanısıra O'nun rahmetinden de ümidimi kesmiyorum' demekle iktifa etmesin; çünkü helâl de haram da apaçıktır. Bu **ikisi** arasında şüpheli birtakım işler vardır. Bu bakımdan seni şüpheye düşüreni bırak, düşürmeyeni yap!" derdi. Yine İbn Mes'ûd şöyle buyurmuştur: 'Kalbinizi rahatsız eden şeylerden kaçının; çünkü onlarda günah vardır'.

Soru: Siz neden 'malın çoğu haram olduğu zaman o maldan almak caiz değildir' dediniz? Oysa o maldan alınan şeyin haram olduğuna özel olarak delâlet eden bir alâmet de yoktur. Elde bulunmak ise sahibinin mülkiyetine delâlet eder. Bunun için de, bu maldan çalan kimsenin eli kesilir. Malın çoğunun haram olması, böyle bir zannı, ayn hakkında değil, aksine o zamandaki malların umumu hakkında gerektirir.

Bu bakımdan buradaki hüküm, çarşıların çamuru hakkındaki ve çoğu haram olduğu halde sayısı belli olmayan bir mal ile karışma hakkındaki zann-ı galib gibi olsun. Bu hükmün doğruluğuna 'Seni şüpheye düşüreni bırak, düşürmeyeni yap' hadîsinin umumî oluşunu delil göstermek doğru değildir; çünkü ulemânın ittifakıyla bu hadîs-i şerîf, umumî değil, bilakis bazı yerlere mahsustur. Şöyle ki, mülkün kendisinde şüphelenmeyi gerektiren bir alâmet vardır; yani az olan bir mal, sayısı belli olamayan bir mala karışmıştır. Böyle olması, şüpheyi icab ettirir. Buna rağmen siz haram olmadığını kesinlikle ifade ettiniz. . .

Cevap: Malın elde bulunması, istishab gibi zayıf bir delildir ve ancak kuvvetli bir delil ile muâraza etmediği takdirde tesirli olur. Bu bakımdan helâl ile haramın karıştığını ve karışan haramın el'an mevcut olduğunu kesinlikle bildiğimiz; malın o haramdan hali olmayıp çoğunun haram olduğunu kesinlikle anladığımız vakit ki bu da muayyen ve malının sayısı belli olan bir şahıs hakkında sabittir elin isteğinden yüz çevirmek, yani elde bulunması helâl olduğunu gösterir demeyip onunla muameleyi bırakmak vacib olur.

Eğer **Hazret-i Peygamber**'in 'Seni şüpheye düşüreni bırak, şüphesiz olanı yap' hadîs-i şerîfi buna da hamledilmezse, artık hamledilecek hiçbir yer kalmaz. Çünkü bu hadîsin, sayısı belli olmayan bir helâle karışan az haram üzerine hamledilmesi mümkün değildir. Zira bu şekildeki mal **Hazret-i Peygamber** zamanında da mevcuttu. Oysa o alış verişi ve ziyafetleri terketmemiştir. Hülâsa, hadîs hangi mevzua hamledilirse edilsin, her hâlukârda yukarıdaki sûret, hadîsin mânâsına dahildir. Hadîsteki yasağı tenzih üzerine hamletmek ise muteber bir kıyas olmadığı halde hadîsi zahirinden uzaklaştırmak demektir; çünkü böyle bir malın haram olması, alâmetlerin ve istishabm kıyasından uzak değildir. Zannın oluşmasında çokluğun tesiri olduğu gibi, malın miktarının belli olmasının da tesiri vardır. Burada ise bu iki tesir ve etki eden diğer sebepler biraraya gelmişlerdir. Hatta Ebû Hanîfe 'Temiz olan fazla olmadıkça, kaplar meselesinde sakın ictihad etme!' buyurmuştur. İşte görüldüğü gibi, Ebû Hanîfe, istishab ile ictihad'ın birleştirilmesini alâmet ve çokluktan gelen kuvvet ile şartlandırmıştır. 'Kişi istediği kabı ictihadsız olarak ve yalnızca istishaba dayanarak alabilir' diyen kimse, bu kaplardan içmeyi de caiz

görür. Bu sözü söyleyenin aynı zamanda malın sadece elde bulunmak alâmetiyle caiz olmasını da kabul etmesi gerekir. Oysa bu kaide, su ile iltibas edilen bevl (sidik) meselesinde geçerli olmaz; çünkü orada istishab yoktur. Biz bu kaideyi, kesilmiş hayvanlarla karışıp onlara benzeyen murdar hayvan meselesinde de devamlı bir kıyas olarak ileri süremeyiz. Çünkü murdar olan hayvanda istishab yoktur. El ise, onun murdar olmamasına delâlet etmez. Fakat mübah yemekte el, onun mülk olduğuna delâlet eder.

Bu bakımdan burada dört mütaallâk vardır:

1. İstishab

2. Karışılmışın az veya çok olması

3. Karışılmışın mahsur (adedi belli) veya geniş olması

4. İctihad yapılabilmesi için şeyin aynısında (kendisinde) özel bir alâmetin bulunması

Bu bakımdan bu dört şeyin toplamından gâfil olan kimse çoğu zaman yanlışlık yapar! Birçok meseleleri, aralarında benzerlik olmadığı halde başka meselelere benzetir, O halde bizim söylediklerimizden şu hakîkat meydana çıkar:

Bir şahsın karışık malının ya en çoğu ya da en azı haram olacaktır. Bu iki ihtimalin her biri ya yakînen bilinecek veya bir alâmetten yahut da herhangi bir vehimden doğan bir zann ile bilinecektir. Bu bakımdan şu iki yerde sormak farzdır: Haramın a) kesinlikle, b) zann ile çok olduğu bilinirse, mesela malının tamamının ganimetten gelme ihtimali bulunan ve durumu meçhul olan bir Türk'ü gördüğü zaman. . . 70 Eğer malının en azının haram olduğu yakînen bilinirse, burası tevakkuf yeri olur. **Selef-i sâlihîn**in çoğunun sîreti ve hallerin zarureti ruhsata meyletmeyi işaret eder. Diğer üç kısma gelince; bunlarda sormak asla ve kat'a farz değildir.

II. Mesele

Eline zâlim bir sultandan aldığı haram bir maaşın veya başka bir haram kaynaktan gelen bir malın geçtiğini bildiği ve o haram malın şu anda elinde bulunup bulunmadığını bilmediği bir kimsenin yemeğinden yiyebilir. Bu hususta tedkik ve teftişte bulunması gerekmez. Ancak böyle bir mal hususunda tedkik yapmak takvadandır. Eğer o haram maldan birşeyin kaldığını biliyor, fakat bunun, malın en azını mı yoksa en çoğunu mu teşkil ettiğini bilmiyorsa, haram kısmın, malın en azı olduğunu kabul ederek o yemekten yiyebilir. Daha önce de en azı haram olduğu takdirde durumun müşkil olduğunu beyan etmiştik. Bu ise ona yakın bir meseledir.

III. Mesele

Vasiyetlerin, evkaf veya hayırların mütevellisi olan bir kimsenin elinde iki mal varsa, o da gereken sıfatlara sahip olmadığı için onların birisinde hak sahibi fakat diğerinde değilse, acaba böyle bir kimsenin vakıf sahibi tarafından kendisine teslim edilen malı alabilme yetkisi var mıdır? İşte bu hususta düşünmek gerekir. Eğer o sıfat (o maldan yemeyi gerektiren nitelik) , onun (mütevellinin) bildiği açık bir sıfatsa ve kendisi de zâhirde âdil bir kimse ise, mütevelli o malı tedkik etmeksizin alabilir. Çünkü mütevelliye ancak müstahak olduğu maldan verilir, mütevelli de ancak o maldan sarfeder. Eğer o malın

mütevelliye verilmesini gerektiren sıfat ve nitelik gizliyse; mütevelli de helâl ile haramı karıştıran ve yaptıklarına dikkat etmeyen bir kimse olarak biliniyorsa, o zaman tedkik etmek ve sormak gerekir. Çünkü burada mülkiyet ve istishab yoktur ki, ona itimad edilsin.

Bu tıpkı **Hazret-i Peygamber**'in sadaka ve hediyeyi sorup, bunlar hususunda tereddüt etmesine benzer. Çünkü el, hediyeyi sadakadan ayırmaz. İstishab da yoktur. Bu bakımdan burada ancak sormak ve tedkik etmek kurtarır. Madem ki biz, meçhul bir mal hakkında sormayı iskat edip, tedkik gerekmez dedik, o halde mal bir kişinin elinde bulunduğu ve o da müslüman olduğu zaman da sormayı iskat etmiş olduk. Hatta kişinin, müslüman olduğunu bilmediği ve ateşperest olma ihtimalinin de sözkonusu olduğu bir insanın kestiği hayvanın etinden, onun (kesenin) müslüman olduğunu bilmedikçe alması caiz değildir. Çünkü el (bir kişinin elinde bulunması) , ölü hayvanın murdar olmadığına, kişinin sureti de, onun müslümanlığma delâlet etmez. Ancak o memleketin ahâlisinin çoğu müslüman ise, üzerinde küfür alâmeti bulunmayan bir kimsenin müslüman olduğunu zannetmek caizdir; her ne kadar yanılmak mümkün ise de. . .

Bu bakımdan el ve durumun şahidliğinin geçerli olduğu yerlerle geçerli olmadığı yerleri karıştırmamak gerekir.

IV. Mesele

Kişi, içerisinde gasbedilen evlerin bulunduğunu bildiği bir şehirden ev satın alabilir. Çünkü gasbedilen evler, sayısı belli olmayan evlerle karışmıştır. Ancak burada sormak, ihtiyat ve takvaya daha uygundur. Eğer bir sokakta on ev varsa ve içlerinden birisi gasb veya vakfedilmişse onu ayırdetmeksizin o on evden birisini satın alması caiz değildir. Bu durumda tedkik etmek farz olur. Kişi, içerisinde muayyen mezheplerin sâliklerine vakfedilmiş hanlar ve imarethanelerin bulunduğu bir şehre girdiğinde eğer kendisi de o mezheplerden birisinin sâliki ise, istediği evde oturamaz. Ancak kendi mezhebinin sâliklerine vakfedilen bir evde oturabilir. Ama aynı memleketin vakfından sormaksızın yiyebilir; çünkü mezheplere göre vakfedilen evlerin karışması, adedi belli olan şeylerin karışmasıdır. Bu bakımdan mutlaka kendi mezhebine vakfedileni diğerlerinden ayırması gerekir. Mübhem olsa bile hemen rastgele yerde konaklayamaz; çünkü herhangi bir şehirde medrese, tekke ve imaretlerin adedi muhakkak bellidir ve olması da lâzımdır. . .

V. Mesele

Tedkik ve teftişin takvadan olduğunu söylediğimiz durumlarda, yemek veya mal sahibinin öfkelenmeyeceğinden emin olmadığı takdirde sormamalıdır. Ancak malının en çoğunun haram olduğu sabit olursa, tedkiki ve sormayı farz görürüz. Böyle bir durumda mal sahibinin öfkelenip öfkelenmemesine aldırmaksızın sormalıdır. Hatta zâlimi bundan daha fazlasıyla tâciz etmek gerekir. Zaten bu gibi kimseler çoğu zaman sormaktan da öfkelenmezler. Malı, adamın vekilinin, hizmetçisinin, talebesinin veya gözetimi altında bulunan aile efradının bir ferdinden alıyorsa, şüpheye düştüğü takdirde onun durumunu sorabilir. Çünkü bunlar, onun sualinden öfkelenmezler. Bir de, onlara helâlin yolunu göstermek için sorması gerekir.

Bunun içindir ki Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk hizmetçisine, Hazret-i Ömer de kendisine zekât develerinin sütünden içiren kimseye bunun kaynağını sormuştur.

Yine Hazret-i Ömer, Bahreyn'e vali olarak atadığı Ebû Hüreyre'ye 'Allah sana rahmet eylesin! Bu malın tamamı helâl midir?' buyurmuştur.

Hazret-i Ali de şöyle buyurmuştur: 'Allah nezdinde, devlet başkanının adâlet ve şefkatinden daha sevimli birşey olmadığı gibi, onun zulmünden ve katılığından da daha menfur birşey yoktur'.

VI. Mesele

Hâris b. Esed el-Muhasibî şöyle buyurmuştur:

Eğer kişinin bir dostu veya kardeşi olur ve kendisine sorduğunda öfkelenmeyeceğinden emin bulunursa takva için ona malının durumunu sormamalıdır. Çünkü bazen bilmediği yeni şeyler meydana çıkıp o adamın perdesinin yırtılmasına; perdenin yırtılması da birbirlerine buğzetmeye sebep olabilir.

Hâris el-Muhasibî'nin bu sözleri çok güzeldir; çünkü sormak farzdan değil, takvadan geliyorsa böyle durumlarda takva, adamın perdesini yırtmaktan sakınmaktır. Adamın kin ve nefretini kabartmamak, takvaya riayet etmemekten daha ehvendir. Hâris el-Muhasibî bu sözlerine şunları da eklemiştir:

Eğer dostunun veya kardeşinin malının bir kısmı hakkında şüpheye düşerse yine sormaması; bilakis 'O bana malın helâlinden yedirir ve beni korur' zannında bulunması gerekir. Eğer buna rağmen kalbi mutmain olmazsa, yemekten, ince ve zarif bir şekilde kaçınsın; yemekten imtina etsin, adamın perdesini, sormak suretiyle yırtmasın. . .

Muhasibi şöyle devam eder: 'Çünkü ben ulemadan bunun aksini yapan bir kimseyi görmedim'. Bu bakımdan şöhret bulmuş zühd ve takvasına rağmen Hâris el-Muhasibî'den böyle birşeyin sâdır olması delâlet eder ki, mala az haramın katılması halinde müsamaha göstermek caizdir; ancak bu hüküm tevehhüm ve zann anında böyledir. Tahakkuk anında (yani mal'a kesinlikle haram katıldığı bilindiğinde) ise mesele değişir. Çünkü şüphe mânâsına gelen rebeh kelimesi tevehhüme delâlet eder; yakîni icab ve ifade etmez. Bu bakımdan sorma anında bütün bu incelikler nazar-ı itibara alınsın.

VII. Mesele

İtiraz: Malının bir kısmı haram olan kimseden sormanın ne faydası vardır? Oysa haram malı helâl sayan kimse çoğu zaman yalan söyler. Bu bakımdan onun emin olduğuna güvenilirse helâl husundaki dindarlığına da güvenilsin?

Cevap: Malına haram katıldığı bilinen, ziyafetinde hazır bulunmanda veya hediyesini kabul etmende bir gayesi olan kimsenin sözüne itimad edilemez. Bu bakımdan ona sormakta da hiçbir fayda olmaz. O halde onun malının helâl olup olmaması hususu kendisinden değil, başkasından sorulmalıdır. Satıcı olduğu ve kâr için alış-verişinin teşvikini istediği zaman da durum böyledir. Onun 'Bu mal helâldir' demesine güvenilmez ve kendisine, 'Bu mal haram mıdır, değil midir?' diye sormanın da hiçbir faydası yoktur. Böyle bir malın durumu başkasından sorulur. Mal sahibi itham edilmiş bir kimse değilse, kendisinden malının durumu sorulabilir. Malın mütevellisine 'Bu malı hangi cihetten alıyorsun?' diye sorulduğu veya **Hazret-i Peygamber**'in kendisine mal getiren kişiye 'Bu mal hediye midir, yoksa sadaka mıdır?' diye sorduğu gibi. . . .

Zira böyle bir sual, mal sahibini rahatsız etmediği gibi, soranı da itham etmez. Aynı şekilde adamı helâl kazancın yolunu bilmemekle itham ettiği ve doğru kazancın yolunu gösterdiği zaman da bu söylediklerinden ötürü itham edilemez.

Adamın kazanç yolunu bilmek için, onun kölesinden ve hizmetçisinden de sormalıdır; çünkü burada sormak fayda verir. Mal sahibi itham edilen bir kimse olduğu zaman onun durumunu başkasından sormalıdır. Sorularına âdil bir kimse **cevap** verirse, onun sözünü kabul etmelidir. Eğer fâsık bir kimse **cevap** verirse ve halinden de yalan söylemediği anlaşılırsa; yani yalan söylemek için hiçbir gaye ve garazı (sebebi) yoksa onun sözünü de kabul etmek caiz olur. Çünkü fâsıklık onunla Allah arasında bir durumdur. Ondan istenilen, nefsinin şâyân-ı itimad olmasıdır. Bazen fâsığın sözünden gelen güven, birtakım ahvalde âdilin sözünden temin edilemez. Her fâsık yalan söyler diye bir kaide olmadığı gibi, zahirde adil görünen herkes de doğru söyler diye bir kaide de yoktur. Şâhidliğin geçerli olmasının zâhirî adâlete bağlanması, ancak zaruretten ötürüdür; çünkü insanların iç âlemlerine muttalî olunamaz. Kaldı ki, Ebû Hanîfe fâsığın şâhidliğini kabul etmiştir. Nice şahıs vardır ki, kendisini tanır ve günah işlediğini bilirsin; fakat herhangi birşey hakkında sana haber verdiğinde ona güvenirsin. Aynı şekilde güvenilir olarak bildiğin ve erginliğe yaklaşmış bir çocuğun haber vermesi de güvenmeyi gerektirir ve sözüne itimad edilir. Hali hiç bilinmeyen bir meçhul haber verdiği zaman, biz böyle bir kimsenin elinden yemenin caiz olduğunu daha önce zikretmiştik; çünkü malın elinde bulunması, zâhirde mülkün kendisine ait olduğuna delâlet eder.

Çoğu zaman, zâhirde müslüman olması kişinin doğruluğuna delâlet eder; fakat bu söz üzerinde biraz düşünmek gerekir. Ama böyle bir kimsenin sözü nefiste, az da olsa mutlaka bir tesir bırakır. Hatta bu tipten bir cemaatin bir araya gelmesi kuvvetli bir zannı ifade eder. Ancak cemaatten bir tek kişinin sözü gayet zayıf bir tesir bırakır. Bu bakımdan onun kalpteki tesirinin haddine bakılmalıdır; çünkü böyle durumlarda asıl fetvayı veren kalptir. Kalbin, ibarelere sığmayacak kadar gizli karinelere iltifatı vardır. O halde kalp hakkında engin düşünmelidir. Kalbe iltifat etmenin farz olmasına, Ukbe b. Hâris'ten gelen şu rivâyet delâlet etmektedir: Bu zat **Hazret-i Peygamber**e gelerek şöyle der: "Ben bir kadınla evlendim. Sonra siyah bir cariye gelip 'İkinizi bir arada emzirdim' dedi. Oysa o kadın (cariye) yalancının biridir". Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'O halde evlendiğin kadını bırak; ondan ayrıl!' der Ukbe bu sözü söyleyen kadının kıymetini gözden düşürmek üzere 'Ama o siyah bir kadın?' der. O zaman **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur: 'Nasıl olur? O ikinizi bir arada emzirdiğini iddia etmiyor mu? O halde artık eşinde senin için hayır yoktur. Onu bırak'. Başka bir ibare şöyledir: 'Nasıl olur? Oysa bu söz söylenilmiştir!'

Meçhul kimsenin yalanı bilinmedikçe ve sözünde herhangi bir gaye güttüğüne dair bir emare görülmedikçe onun sözü şüphesiz ki kalbe tesir eder. İşte bunun içindir ki bu durumda sakınmak daha ihtiyatlı olur. Eğer kalp onun sözüne tam olarak güvenirse, o zaman sakınmak farz olur.

VIII. Mesele

Sormanın farz olduğu yerde iki âdilin ifadeleri çelişirse, **ikisi**nin de şâhidlikleri itibardan düşer. İki fâsığın şâhidliği de böyledir. Kişinin kalbinde âdillerden veya fâsıklardan birinin kavlinin daha racih ve

kuvvetli gelmesi; yani çoklukla veya mârifet ve denemeden gelen özellikle taraflardan birisinin tercihi caizdir. Bu mesele, tasviri çeşitli dallara ayrılan bir meseledir.

IX. Mesele

Başkasına mahsus bir mal yağma edildiği zaman herhangi bir insanın elinde o mal çeşidinden görülüp satın alınmak istenildiğinde, onun gasbedilen maldan olmaması muhtemel ise (dikkat edilir) ve satan kişi de salih bir kimse olarak biliniyorsa, ondan satın almak caizdir. Ancak almamak takvadandır. Eğer satan kişinin durumu meçhul ve ahvali alıcı tarafından bilinmiyorsa o zaman dikkat edilir; eğer o mal, yağma edilmiş mal çeşidinden olmasına rağmen aynı maldan piyasada çok bulunuyorsa, müşteri onu tereddüt etmeksizin alabilir. Eğer o mal o bölgede az bulunuyor ve piyasada çok bulunması da yağma edilen mallardan ileri geliyorsa o zaman ortaya adamın elinde bulunmasına karşılık olarak malın şeklinden ve nev'inden özel bir alâmet çıkmış olur; yani bu özel alâmet, elinde bulunmasıyla tezat teşkil eder. Bu bakımdan onu almaktan kaçınmak, mühimsenecek derecede takvadandır. Fakat alınmamasının farz olduğu hususunda duraklamak gerekir; çünkü özel alâmet, başka bir delil ile çarpışmaktadır. Ben bu hususta herhangi bir hüküm vermeye muktedir değilim. Bu meseleyi fetva isteyenin kalbine ve vicdanına havale etmekle yetiniyorum ki fetva isteyen, nefsinde hangi tarafın daha kuvvetli olduğunu düşünsün. Eğer en kuvvetlisi, bu satılan malın yağma edilmiş maldan olduğu şeklinde ise, onu terketmek gerekir; diğer şekilde onu satın almak, kendisi için helâl olur. Bu hâdiselerin çoğu hakkında hüküm vermek müşkildir. Bu bakımdan bu mesele birçok insan tarafından bilinmeyen şüpheli meselelerdendir. Bu meselelerden sakınan bir kimse, hem namusunu, hem de dinini korumuş olur! Bu meselelere uluorta dalan kimse ise, korunun etrafında gezip nefsini tehlikelere atmış olur!

X. Mesele

Soru: **Hazret-i Peygamber** kendisine takdim edilen sütün durumunu sordu. Kendisine sütün bir koyundan alındığı söylendiğinde de koyunun nereden geldiğini sordu. Koyunun menşei de söylendikten sonra sormaktan vazgeçti. Bu duruma göre malın kaynağını sormak gerekmez mi? Eğer kaynağını sormak gerekirse, acaba bir göbek geçmişini mi yoksa iki veya üç göbek geçmişini mi sormak gerekir? Bu husustaki genel kaide nedir?

Cevap:Burada herhangi bir genel kaide, tahdid ve takdir yoktur. Suale sebep olan şüpheye bakılır; bu şüphe suali ya farz kılar veya takva yönünden gerektirir. Sualin sonucu ancak kendisini gerektiren şüphenin sona ermesine bağlıdır; yani şüphe nerede sona ererse, sual de orada kesilir. Bu da durumların değişmesiyle değişir. Eğer töhmet ve şüphe, mal sahibinin helâl kazanç yolunun bilinmemesinden neş'et ediyorsa, o vakit dikkat edilir. Mal sahibi 'Ben bu malı satın aldım' dediğinde bir sualle iktifa edilir. Eğer 'O benim koyunumdandır' derse o zaman koyunu hakkında şüphe vârid olur. 'Ben o koyunu satın aldım' dediğinde sual yine kesilir.

Eğer şüphe zulümden kaynaklanıyorsa ki bu da göçebe Arapların elinde bulunan mallarda vardır. Gaspedilen mal, onların ellerinde üremek suretiyle çoğalır, bu durumda kişinin 'O benim koyunumdandır' veya 'O koyunu benim koyunum doğurdu' demesiyle şüphe sona ermez. Ancak babasından kalan mirasa dayanır ve babasının hali de bizce mâlûm değilse, o zaman sorma sona erer. Eğer babasının malının tamamının haram olduğu bilinirse, o zaman bunun da haram olduğu gün gibi

âşikâr olur. Babasının malının çoğunun haram olduğu bilinirse, çok üremesi, zamanın değişmesi ve mirasın el değiştirmesi bu hükmü değiştirmez. Bu bakımdan bu mânâlara dikkat edilmelidir.

XI. Mesele

Bana, sûfîlere mahsus tekkede duran bir cemaatin durumu soruldu. Onlara yemek veren görevlilerin elinde bu tekkeye ve başka cihetlere vakfedilen çeşitli vakıf malları vardır. Bu kişiler bütün bu vakıf mallarını karıştırıp sözkonusu tekkede oturan sûfîlere ve öbür taraftaki insanlara yedirir.

Bu sûfîlerin o hizmetçinin yemeğini yemeleri helâl mi, haram mı veya şüpheli mi?

Cevap olarak dedik ki: Bu hüküm yedi asıl etrafında döner:

1. Asıl

Bu sûfîlere takdim edilen yemeği, çoğunlukla hizmetçi (görevli) alış-verişte kullanılması gereken tabirleri (sattım, satın aldım) kullanmaksızın sadece örf ve adet yoluyla satın alır. Biz daha önce tercih ettiğimiz fetvaya göre, bu şekildeki bir alışverişin sahih olduğunu söylemiştik; özellikle de yiyecek maddeleri ve ehven sayılan şeylerde. . . Bu bakımdan burada ancak ihtilâf şüphesi vardır.

2. Asıl

Hizmetçi (görevli) bu yemeği haram malın kendisiyle mi satın alıyor yoksa borca mı alıyor? Bu duruma dikkat etmek gerekir. Eğer hizmetçi bu yiyecek maddelerini haram malın kendisiyle satın alıyorsa yemeği haramdır! Yani sûfîler, o yemekten yememelidirler. Eğer hizmetçinin satın aldığı şekil bilinmezse, genellikle hizmetçi bunu borca alıyor diye düşünülecektir. Bu galip zanna sarılmak caizdir. Bu durumda o yemeğin haram olması değil; aksine uzak bir ihtimal olarak şüpheli olması sözkonusu olur. Bu uzak ihtimal de, onu haram malın kendisiyle satın alma ihtimalidir.

3. Asıl

Hizmetçinin (görevlinin) o malı nereden satın aldığına dikkat etmek gerekir: Eğer hizmetçi onu, malının çoğu haram olan kimseden satın alıyorsa, yemek caiz değildir. Yok eğer satın aldığı kimsenin malının azı haramsa, daha önce geçtiği gibi bu durumda biraz duraklamak gerekir. Malı satanın durumu bilinmediği zaman 'Hizmetçi bu malı helâlinden satın almıştır' veya 'Durumu meçhul olan şahıs gibi, hali yakînen bilinmeyen bir kimseden satın almıştır' diyerek yemesi caiz olur. Daha önce de durumu meçhul olan bir kimseden herhangi bir malın alınmasının caiz olduğu hükmü geçmişti; çünkü meçhul kimsenin malının helâl olması galiptir. Bu bakımdan bundan da haramlık değil, bilakis şüpheli bir ihtimal doğar.

4. Asıl

Hizmetçinin (görevlinin) satın aldığı malı, kendisine mi yoksa tekkehanedeki sûfîlere mi satın aldığına dikkat etmek gerekir; çünkü vakfın mütevellisi ve hizmetçisi, vakfedenin vekili gibidir. Kendi nefsine de, vakıf sahibine de satın alabilir. Bu, ancak niyetle veya açık ibare ile mümkündür. Eğer alış-veriş mutad şeklinde (ibaresiz bir şekilde örf ve adete dayanarak) yapılıyorsa, elbetteki burada lâfız cereyan etmez ve büyük bir ihtimalle adam mutad şeklinde satın aldığı zaman niyet etmez. Kasap, fırıncı ve onunla muamelede bulunan diğer kimseler de ona güvenip alış-verişi onunla yaparlar; tekkede hazır olanlardan değil. . . Bu bakımdan onun cihetinden bu alış-verişi yapılmış olup, alanın mülküne

dahil olur, Bu **dördüncü** asılda malın haram veya şüpheli olması diye birşey sözkonusu değildir. Ancak onların hizmetçinin mülkünden ve malından yedikleri sabit olmuş olur.

5. Asıl

Hizmetçi (görevli) onlara yemeği takdim eder; fakat bu yemeği, onun karşılıksız ziyafeti veya hediyesi telâkki etmek mümkün değildir; çünkü hizmetçi buna razı değildir. Hizmetçi, bu yemeği ancak vakıfta bulunan karşılığına güvenerek takdim eder. Bu bakımdan bu yemek karşılıklı olarak verilir. Fakat bu ne satış ve ne de karz (borç verme) olabilir; çünkü hizmetçi kalkıp bunlardan yemeğin parasını istese, tahsil etmesi çok uzak bir ihtimaldir. Zaten halin karinesi de buna delâlet etmez. Bu bakımdan bu durumda en uygun asıl, sevap (ivez) kazanmak amacıyla hibe etmektir. Bununla, konuşmadığı halde halinin karinesi sevap umduğuna delâlet eden bir şahıstan gelen hediyeyi kastediyorum. Bu sahihtir. Sevap da lâzımdır ve bu tür hediyeden ayrılmaz. Burada ise, hizmetçi onlara takdim ettiği yemekten sevap ummaz. O ancak vakıftan alınan haklarını ummaktadır ki bunlarla fırıncıya, kasaba ve bakkala olan borçlarını ödemiş olsun. Bunun böyle olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü lâfız, yemeğin takdiminde şart olmadığı gibi, kendisinden sevap beklenen hediyede de şart değildir. Verilen hediyeden sevap ummayı doğru bulmayan kimsenin fetvasına kulak asılmaz.

6. Asıl

Burada gereken sevap (ivez) ve karşılık hakkında ihtilâf vardır; bazıları, mal sayılan en az şey kadardır; bazıları da kıymetinin tam karşılığıdır demişlerdir. Bazıları ise hibe edenin razı olduğu kadardır demiştir. Hatta hibe eden kıymetin birkaç misline dahi razı olmayabilir. Doğru fetvaya göre bu, hibe edenin rızasına tâbidir; razı olmazsa kendisine iade edilir. Bu meselede hizmetçi, tekkede duranların vakıftaki haklarını almakla razı olmuştur. Eğer onların hakları yediklerine denk gelirse, mesele tamamdır. Eksikse ve hizmetçi de eksikliğine rağmen ona razı olmuşsa, yine sıhhatli olur. Eğer hizmetçinin başka bir vakfın elinde bulunan bir malı bu tekkede bulunanlar yüzünden aldığı için razı olduğu ve bu olmadığı takdirde yalnızca onların haklarına razı olmayacağı anlaşıldığı zaman, hizmetçi âdeta sevap hususunda bir kısmı haram, diğer kısmı helâl bir miktara razı olmuş olur. Haram ise, tekkede duranların eline girmemiş farzedilecektir. Bu tıpkı mal bahsinde ortaya çıkan helâl gibidir. Biz bunun hükmünü daha önce zikretmiştik. Malın ne zaman haram olduğunu ve ne zaman şüpheyi gerektirdiğini de beyan etmiştik. Bu durum, daha önce tafsilâtıyla söylediğimiz gibi, malın haram olmasını icab ettirmez. Bu bakımdan verildiği kimse kendisi vasıtasıyla haramı elde ettiği için hediye haram olmaz, harama dönüşmez.

7. Asıl

Hizmetçi (görevli) fırıncının, kasabın ve bakkalın borcunu iki vakfın hasılatından öder. Eğer tekkede oturan sûfîlerin hakkı onlara yedirdiklerinden azsa, kasapla fırıncı da ister haram isterse helâl olsun verilen herhangi bir paraya razı olurlarsa, bu bir eksikliktir ve yenilen şeyin borcuna ârız olmuştur. Bu bakımdan borca satın alma hususunda daha önce zikrettiğimiz hükme, sonra da bedelini haramdan verme bahsine bakılmalıdır. Bütün bunlar, onun, borcunu haramdan ödediği bilindiği zaman böyledir. Eğer bu da, bunun tersi de ihtimal dahilinde ise, o zaman şüphe daha da uzaklaşır. Sonuç olarak bu yemeğin yenilmesi haram değildir; fakat şüphelidir. Şüpheli yemek ise, takvadan uzaktır; çünkü bu

esaslar çoğaldığı ve her birine bir ihtimal ârız olduğu zaman, nefiste haram ihtimali çokluğu yüzünden daha kuvvetlenir; tıpkı senedi uzadığı zaman, hadîsin yalan ve yanlış olma ihtimalinin daha da kuvvetlendiği gibi. Senedi pek uzun olmayan bir hadîs hiç de böyle değildir. İşte hâdisenin hükmü budur ve bunlar fetva ile alâkalı hükümlerdendir. Burada bunu zikretmekten gayemiz; dolaşık ve karışık vakaların çıkış keyfiyetini ve asıllarına nasıl irca edilebileceklerini göstermekti. Çünkü bu tür vakaları asıllarına irca etmek, birçok müftünün âciz kaldığı ve çözemediği hususlardandır.

67) Enes b. Mâlik'in annesidir. Esas ismi Sehle veya Rümeyle'dir. Kadın **sahabîler**dendi. Hazret-i Osman'ın hilâfeti döneminde vefat etmiştir. Müslim ve Buhârî, (Enes'ten)

68) Müslim ve Buhârî, Tirmizî, Şemâil. İsmi zikredilmemekle beraber bu terzinin **Hazret-i Peygamber**'in âzadlılarından olduğu rivâyet edilmiştir,

69) Müslim ve Buhârî, (Enes'ten)

70) Bazı nüshalarda 'malının tamamının ganimet malı olmama ihtimali vardır' şeklinde vârid olmuştur.

14-15

Sultanların Verdikleri Maaşlar ve Hediyeler ile Bunlardan Helâl ve Haram Olan Kısımlar

Sultandan mal alan bir kimse üç noktaya dikkat etmelidir.

a) Malın sultanın eline nereden geçtiğine. . .

b) Sultanın malı hangi sıfatla aldığına. . .

c) Aldığı miktara müstahak olup olmadığına; yani kendi hâline ve o işte çalışanların hâline aldığı miktar nisbet edilirse müstahak olduğundan fazla alıp almadığına. . .

Birincisi

Malın sultanın eline nereden geçtiğine dikkat etmelidir. Sahipsiz araziyi ihyâ etmek hariç, sultan için helâl olan ve bütün raiyenin sultan ile ortak bulunduğu mal iki kısma ayrılır:

Birinci kısım: Kâfirlerden alınan maldır. Bu da (düşmanı) mağlûp etmekle alınan ganimet ve savaşsız sultanın eline geçen faydalı mal ile şartlar ve akidlerle alınan musalâha ve haraç malıdır.

İkinci kısım: Müslümanlardan alınan maldır. Müslümanlardan alınan malın ancak iki kısmı helâldir:

a) Miras olarak alınan veya belli bir sahibi olmayıp zâyi olan sair mallar ve mütevellisi bulunmayan vakıf mallarıdır. Sadakalara gelince, onlar şu zamanda bulunmaz.

b) Bunların dışında kalan, müslümanlardan alınan haraç, müsadere edilen mallar ve alınan rüşvetin çeşitleri, bütün bunlar haramdır.

Sultan, bir fakihe veya başka birine maaş, hediye, sıla-i rahim veya bir hilatı herhangi bir cihetten verilmesini yazdığı zaman bu mal sekiz durumdan birine girer:

1. Bu malın haraçtan verilmesi

2. Miras yoluyla gelen mallardan ödenmesi

3. Vakıflardan ödenmesi

4. Sultanın ihya ettiği bir araziden ödenmesi

5. Satın aldığı bir mülkten verilmesi

6. Müslümanların haracını toplamaya memur bir kimseden tahsil edilmesi

7. Tüccarlardan bir satıcının ödemesi

8. Devlet hazinesinden ödenmesi

Birincisi: Haraçtır. Haracın beşte dördü müslümanların umumi menfaatlarına tahsis edilmiştir. Beşte biri ise, belirli cihetlere sarfedilir. Bu bakımdan o cihetlere sarfedilen haracın beşte birinden veya geri kalan beşte dörtten müslümanların maslahat ve menfaati olduğu için ödenmesini yazmış ve verilen maaş miktarında ihtiyatlı hareket etmişse, bu maaş helâldir. Ancak haracın meşru bir şeklide tayin edilmesi, alman haraç da bir veya dört dinardan fazla olmadığı şartıyla helâl olur. Çünkü haraç da ictihad yeridir. (Yani haracın tayini hususunda fukaha çeşitli ictihadlara sahip olmuşlardır) .

Sultan için, ictihad yoluyla bir şeyi yapmak selâhiyeti vardır. Bir de haraçtan ödenen maaşın helâl olması için şu şart ileri sürülmüştür: Kendisinden haraç alınan zimmî o malı haram bir kaynaktan kazanmamış olmalıdır. Bu bakımdan o zimmî, zâlim bir sultanın memuru, içki satan bir kimse, çocuk ve kadın olmamalıdır. Zira çocuk ve kadınlardan haraç alınmaz. İşte zımmîlere haraç konulduğu zaman, gözetilen hususlar bunlardır. Gözetilen miktar ve o haracın sarfedildiği kimsenin sıfatı ve ona ne kadar sarfedileceği böylece dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan bütün bu hususları tedkik etmek farzdır.

İkincisi: Miraslar ve müslümanların umumî maslahat ve menfaatine tahsis edilen zâyi olmuş mallardan maaşın verilmesidir. Bu takdirde o malı bırakan bir kimsenin durumu tedkik edilmelidir. Acaba bıraktığı mal tamamen mi haramdır, yoksa çoğu veya azı mı haramdır? Bu hususların hükmü daha önce geçti, Eğer bıraktığı mal haram değilse, maaşı alan kimsenin maaşı hakettiği sıfata bakılır. Yani kendisine maaş verilmesine sebep olan sıfat bütün müslümanların faydasına olan bir sıfat olmalıdır. Bunu tedkik ettikten sonra maaşın miktarı hakkında inceleme yapmak gerekir!

Üçüncüsü: Vakıflardır. Böylece miras malı hakkında cereyan eden incelemeler vakıflar hakkında da cereyan eder. Buna fazla olarak bir husus daha eklenir. Şöyle ki: O malı vakfedenin şartı da dikkate alınır ki, alınan mal bütün şartlarında vakfedenin isteğine uygun olsun.

Dördüncüsü: Sultanın ihya ettiği sahipsiz arazidir. Bu hususta hiçbir şarta itibar olunmaz. Zira sultan, mülkünden dilediği kadarını dilediğine verebilir. Ancak bu konuda şu husus incelenebilir. Sultanın ihya ettiği sahipsiz araziler, çoğu zaman işçileri zorla çalıştırmak veya çalıştırdığı işçilerin ücretini haramdan vermek suretiyle ihya edilir. Çünkü bir araziyi ihya etmek onun kanallarını açmak, su yollarını temizlemek suretiyle olur. Onun duvarlarını yapmak, topraklarını tesviye etmek şekliyle ihya edilir. Sultan ise, bu vazifeleri bizzat yapmaz. Eğer bu vazifelerde çalıştırdığı kimseler zoraki çalıştırılmışsa, sultan bu arazinin mülkiyetine sahip olamaz ve bu arazi haramdır. Eğer burada

çalıştırdığı kimseleri ücretle çalıştırmışsa, sonra ücretleri haramdan ödemişse, bu da daha önce kerahiyeti bedellere bağlamak hususundaki şüpheyi getirir.

Beşincisi: Sultanın zimmetinde olan şey satın aldığı arazi veya hilat elbisesi veya at veya başkasıdır. Bunlar sultanın mülküdür. Sultan istediği şekilde bu mülkte tasarruf edebilir. Fakat eğer onun ücretini daha sonra haramdan ödüyorsa, hem haram olasını, hem de şüpheli olmasını icabettirir. Bunun tafsilâtı daha önce de geçmişti.

Altıncısı: Müslümanların haracını toplayan memurun üzerine veya taksimat ve müsadere edilen malları toplayanın üzerine o maaşı yazıp ondan ödetmesidir! Böyle bir maaş, içinde zerre kadar şek ve şüphe bulunmayan katıksız haramdır. Bu zamanın birçok maaşları böyledir. Ancak Irak arazisinin gelirinden ödenen maaşlar müstesnadır. Çünkü o araziler, İmâm-ı Şâfiî'ye göre, bütün müslümanların menfaati için vakfedilmiş arazilerdir. 78

Yedincisi: Sultan ile alış veriş yapan bir satıcıya yazıp ödetmesidir. Eğer bu satıcı sultandan başka hiç kimse ile alış veriş yapmıyorsa, onun malı sultanın hazinesinde bulunan mal gibidir. Eğer sultanlardan başkasıyla daha fazla alışveriş yapıyorsa, onun, sultanın emriyle maaş olarak verdiği sultan üzerine borçtur. O borcunun bedelini bilâhere sultanın hazinesinden alır. Bu takdirde şüphe, verilen maaşın bedeline sıçramış olur. Daha önce haram sermayenin hükmü geçmişti.

Sekizincisi: Hazine üzerine veya yanında helâl veya haramdan mal biriken bir memur üzerine yazılan maaştır. Eğer sultanın haramdan başka bir gelir kaynağı olduğu bilinmezse, sultandan bu şekilde alınan maaş katıksız haramdır. Eğer kesinlikle sultan hazinesinde helâl ve haram malların bulunduğu bilinirse ve maaşları dağıtan kimseye teslim edilen maaşın helâlden olma ihtimali var ise, haramdan olma ihtimali de varsa ki bu da galip ihtimaldir. Çünkü bu asırda sultan mallarının çoğu haramdandır. Onların ellerinde helâl, ya hiç yok veya pek azdır bu takdirde ulema bu hususta ihtilâfa düşmüşlerdir. Bir grup kesinlikle haram olduğunu bilmediğim herşeyi almak benim için caizdir demişlerdir.

Diğer bir grup, 'Aldığı malın kesinlikle helâl olduğunu bilmeden alması helâl değildir. Bu bakımdan hiçbir şekilde şüpheli mal helâl olmaz' demişlerdir. Bu iki grup da aşırı hareket etmiştir. Normal hareket ise, daha önce zikrettiğimizdir. Şöyle ki malın çoğunun haram olduğuna hükmettiğimiz zaman alınan haramdır. Çoğunun helâl olduğuna fakat içinde haramın kesinlikle bulunduğuna hükmettiğimizde de daha önce zikrettiğimiz gibi burada duraklamamız gerekir.

Sultanların mallarında helâl ve haram olduğu zaman, o mallardan almayı caiz görenler eğer alınan haramın tâ kendisi olmazsa sahabenin bir grubundan rivâyet edilen şu hâdiseyi delil olarak göstermişlerdir:

Sahabe, zâlim imamların zamanlarına yetişmişler ve onlardan mal almışlardır.

Bunlardan Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Cerir b. Abdillah, Câbir, Enes b. Mâlik ve Misver b. Mahreme zikredilebilir. Bu bakımdan Ebû Saîd el-Hudrî ile Ebû Hüreyre, Mervan ve Yezid'den ve Abdülmelik'ten de mal almışlardır. İbn Ömer ve İbn-i Abbâs da Haccâc-ı Zâlim'den mal almıştır.

Şâ'bî, İbrahim en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, İbn Ebî Leyla gibi tâbiînden birçok kimse zâlim sultanlardan mal almışlardır. İmâm-ı Şâfiî defalarca Hârun er-Reşid'den bin dinar almıştır. İmâm-ı Mâlik, zâlim sultanlardan birçok mal almıştır.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sultanın sana verdiğini al! Çünkü o ancak helâlinden sana verir. Onun helâlden aldığı daha fazladır'.

Bütün bunlara rağmen sultanların hediyelerini kabul etmeyenler sadece takvâ bakımından ve helâl olmayan birşeyi yüklenmek hususunda dinlerinden korkarak almamışlardır. Ebû Zer-i Gıfârî'nin Ahrıef b. Kays'a söylediğini görmez misin? 'Helâl oldukça sultanların atiyyelerini alın. Eğer o atiyyeler dininize karşılık olursa, o zaman terkedin'.

Ebû Hüreyre der ki: 'Bize verildiği zaman kabul ederiz. Bize verilmediğinde de istemeyiz'.

Said b. Müseyyeb'den rivâyet ediliyor ki, Ebû Hüreyre, Muaviye kendisine verdiği zaman susardı. Eğer Muaviye kendisinden mal esirgerse onun aleyhinde atıp tutar, 'ınaaşımı geciktirdi' şeklinde konuşurdu.

Şa'bî'den, o da Mesruk'tan79 şöyle rivâyet ediliyor: 'Sultanların hediyeleri o hediyeleri kabul edenlerin yakasını tutup onları cehenneme sokuncaya kadar yakalarını bırakmaz'.

Nâfî (İbn Ömer'in âzâd edilmiş kölesidir) İbn Ömer'den şöyle rivâyet ediyor: Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sakafî, İbn Ömer'e mal gönderirdi. İbn Ömer de gönderilen malı kabul ederdi. Sonra derdi ki: 'Ben kimseden birşey istemem. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın rızık olarak bana gönderdiğini de geri çevirmem'.

Muhtar, bir ara İbn Ömer'e deve hediye etti. O da bu hediyeyi kabul etti ve o deveye 'Muhtarın Devesi' adı verildi. Fakat Nâfî'in bu rivâyeti, İbn Ömer hakkında 'Hiç kimsenin hediyesini geri çevirmedi, ancak Muhtar'ınki hariç' şeklinde rivâyet edilen hadîse ters düşmektedir. Muhtar'dan gelen hediyeyi reddettiği hakkındaki sened, daha kuvvetlidir.

Nâfi'den rivâyet edildiğine göre, İbn Muammer (Ömer b. Ubeydullah) İbn Ömer'e altmışbin dirhem gönderdi. İbn Ömer o altmışbin dirhemi fakir fukaraya dağıttı. Para bittikten sonra bir dilenci gelip İbn Ömer'den birşey istedi. Bunun üzerine İbn Ömer para dağıttığı bir kimseden borç alarak o dilenciye verdi.

Hazret-i Hasan Muaviye'ye geldiği zaman, Muaviye kendisine şöyle dedi: 'Sana öyle bir hediye vereceğim ki, senden önce hiçbir Arab'a öyle hediye vermiş değilim ve senden sonra da hiçbirine onu vermeyeceğim'.

Râvî diyor ki: Muaviye, Hazret-i Hasan'a dörtyüz bin dirhem verdi ve Hazret-i Hasan da bunu kabul etti. (Ebû Talib el-Mekkî) .

Habib b. Ebî Sâbit'den şöyle rivâyet ediliyor: Ben Muhtar b. Ubeyd es-Sakafî'nin İbn Ömer'e (Muhtar'ın enşitesidir) ve İbn-i Abbâs'a hediye gönderdiğini, onların da kabul ettiğini gördüm. Bunun üzerine Habib'ten 'O hediye neydi?' diye soruldu. Habib 'O hediye mal ile giyecek maddeleriydi' dedi.

Zübeyr b. Adiyy'den rivâyet edildiğine göre, Selman-ı Fârisî şöyle demiştir: 'Senin memur veya tacir bir dostun varsa, aynı zamanda o dostun muamelelerinde faizden sakınmıyorsa, bu dost seni

yemeğe veya benzerine dâvet ederse veya sana herhangi birşey verirse, onun teklifini kabul et. Zira kolaylıkta senin için lezzet vardır. Günah ise, onun boynundadır'. Eğer faiz ile muamele yapan bir kimse hakkında hüküm böyle olursa, zâlim bir kimse de bunun gibidir.

Câfer'den, o da babasından şöyle rivâyet ediyor: Hazret-i Hasan ile Hazret-i Hüseyin (radıyallahü anh) Muaviye'den gelen hediyeleri kabul ederlerdik Hâşim b. Câbir der ki: Said b. Cübeyr'in yanından geçtik. Kendisi Fırat'tan aşağı da bulunan memleket öşrünü toplamakla vazifelendirilmişti. Öşür toplayan memurlara şöyle bir haber gönderdi: 'Sizin yanınızda bulunan yemekten bize de gönderiniz'. Memurlar yemek gönderdiler. Kendisi yediği gibi biz de onunla beraber yedik.

Ulâ b. Züheyr el-Ezdî dedi ki: İbrahim en-Nehaî babam Züheyr'e geldi. Babam da o zaman (Irak) ın Hilvan kasabasının öşrünü toplamakla görevli memurdu. Babam kendisine hediye verdi ve İbrahim de babamın hediyesini kabul etti.

İbrahim en-Nehaî şöyle demiştir: Âmillerin (zekât toplayanların) hediyelerini kabul etmekte sakınca yoktur. Çünkü âmillik vazifesini yürütmek için bir nafaka ve maaş vardır. Aynı zamanda âmilin bütçesine haram ile helâl mal birden girer. Sana verdiği helâl maldandır. Bu bakımdan bütün bu büyükler zâlim sultanların hediye ve atiyyelerini almışlardır ve yine de Allah'a isyan etmek hususunda bu zâlimlere itâat edenlere de şiddetle hücum etmişlerdir. Bu grup der ki: Selefin bir cemaatinden zâlim sultanlar ve emirlerden hediye kabul etmeyişleri hakkında nakledilen rivâyetler bu kabil hediyelerin haram olduğuna delâlet etmez. Aksine bu kabil hediyeleri kabul etmemenin takvâdan olduğuna delâlet eder. Hulefa-i Râşidin, Ebû Zer-i Gıfârî ve diğer zâhidlerin yaptıkları gibi.

Çünkü bu insanlar, zühd ve takvâ yönünden mutlak mânada helâl olan şeylerden bile kaçınmışlardır. Yine takvâ yönünden harama sürüklemesinden korkulan helâli de bırakmışlardır. Bu bakımdan bu son gelen grubun sultanlar ve emirlerden çekinmeden hediye kabul ettiği gibi, öbürlerinin kabul etmeyişi de haram olduğuna delâlet etmez. Saîd b. Müseyyeb'in maaşını almayıp hazine de biriken maaşlarının otuz bin küsür dirheme ulaştığı, Hasan-ı Basrî'nin 'Ben sarraf bir kimsenin testisindeki sudan vakit daralsa dahi abdest almam. Çünkü onun malının esasını bilmemekteyim' dediği şeklinde gelen nakillerin tamamı takvâdan ibarettir ve inkâr edilemez. Ancak selefe bu gibi takvalarında tâbi olmak, geniş hareketlerinde tâbi olmaktan daha evlâdır. Fakat genişlikte de onlara tâbi olmak, haram değildir. İşte zâlim sultanın malını almayı caiz gören bir kimsenin şüphelendiği nokta budur.

Cevap şudur: Bunların bu hediyeleri kabul etmeleri hakkında naklolunan rivâyetler, kabul etmediklerine ve kabul edenlere hücum ettiklerine nisbet edilirse, az ve belirli kalmış olur. Eğer kabul etmeyişlerinde takvâ ihtimâli sözkonusu ise, kabul edenlerin kabullenmelerinde de üç ihtimal vardır. Bu ihtimaller, onların takvâ hususundaki değişikliklerine göre değişir!

14-16

Çünkü sultanlar hakkında takva için dört derece vardır:

1. **Birinci** derece, selefin muttakîlerinin yaptığı gibi sultanların malının zerresini bile almamaktır. Nitekim hulefa-i raşidin de böyle yaptılar. Hatta Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) devlet

hazinesinden bütün aldıklarını hesap etmiş, altı bin dirhem çıkmıştı. Kendisini hazineye altıbin dirhem borçlu saymıştır.

Hazret-i Ömer bir gün hazineden mal dağıtıyordu. O sırada küçük kızı içeriye girerek bir dirhem aldı ve gitti. Ömer kızının arkasından koştu. Hatta omuzlarındaki abası düştü. Kızı ağlayarak eve koştu ve dirhemi ağzına soktu. Hazret-i Ömer parmağını kızının ağzına sokarak dirhemi çıkardıktan sonra şöyle dedi: 'Ey İnsanlar! Ne Ömer'in, ne de Ömer'in ailesinin, uzak yakın hiçbir müslümandan fazla bir hakkı yoktur'.

Ebû Musa (Beytülmalin içindeki serveti dağıttıktan sonra) , hazineyi süpürdü ve süpürürken yerde bir dirhem buldu. O esnada Hazret-i Ömer'in küçük oğlu oradan geçti. Ebû Musa, o dirhemi Hazret-i Ömer'in oğluna verdi. Dirhemi oğlunun elinde gören Ömer, bunu nereden aldığını çocuktan sordu. Bunun üzerine çocuk 'Ebû Musa bana verdi' dedi. Hazret-i Ömer Ebû Musa'nın yakasına yapışarak haykırdı: Yâ Ebâ Musa! Acaba Medine'de senin yanında Ömer'in aile efradından daha ehven (rütbece daha düşük) bir ev halkı yok muydu? Ümmet-i Muhammed'den bir tek kişi kalmayıncaya kadar herkesin zulmettiğimizden dolayı bizim yakamıza yapışmasını mı istedin?' Bu sözleri söyledikten sonra dirhemi Beytülmal'e geri verdi. İşte mal, helâl olduğu halde Hazret-i Ömer'in durumu bu oldu. Fakat Hazret-i Ömer bu kadar mala müstehak olmayacağından korktu. Dinini ve diyanetini şüpheden korumak için Allah Rasûlü'nün 'Seni şüpheye düşüreni bırak. Şüpheli olmayanı yap' ve 'Kim şüpheliyi bırakırsa, o namusunu ve dinini töhmetten kurtarmıştır'80 hadîs-i şeriflerine uyarak en az ile yetiniyordu. Bir de saltanat mallarının hakkında Allah Rasûlü'nün ağzından işittiği tehditlerden kaçınarak böyle yapıyordu.

Allah'ın Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ubâde b. Sâmit'i zekât malını toplamak üzere gönderdiği zaman şöyle buyurmuştu:

'Ey Ebû Velîd! Allah'tan kork! Kıyâmet gününde bağıran bir deveyi veya böğüren bir sığırı ya da meleyen bir koyunu ensene (veya omuzuna) aldığın halde Allah'ın huzuruna gelme!' Bunun üzerine Ubâde (radıyallahü anh) **Allah'ın Rasûlü**'ne 'Durum böyle mi olacaktır yâ **Rasûlüllah**?' diye sordu. **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) **cevap** olarak şöyle buyurmuştur: 'Evet! . Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim durum böyle olacaktır. Ancak Allah'ın rahmet ettiği bir kimsenin durumu hariç'. 81

Bu söz karşısında kalan Ubâde şöyle demiştir: Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki? artık hiçbir zaman hiçbir hususta memur olmayı kabul etmeyeceğim. Benden sonra sizin için Allah'a ortak koşacağınızdan endişelenip korkmuyorum. Ancak, sizin için korktuğum şey dünyaya dalmanızdır. 82

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** dünyaya dalmaktan korkmuştur. Bunun içindir ki, Ömer (radıyallahü anh) uzun bir hadîste hazine malından bahsederken şöyle demiştir: 'Ben nefsimi, o maldan ancak yetimin malına velâyet eden bir kimsenin nefsi gibi gördüm. Zengin olduğum takdirde o malı yemekten çekmiyorum. Eğer fakir olursam mâruf (normal) bir şekilde ondan yiyorum'.

Rivâyet ediliyor ki: Tâvus'un oğlu (Abdullah b. Tâvus) , babasının ağzından bir mektup uydurarak Halife Ömer b. Abdülaziz'e götürdü. Halife kendisine üçyüz dinar verdi. Bunun üzerine Tâvus (radıyallahü anh) bir gayr-i menkulünü satarak onun parasından üç yüz dinarı Ömer b. Abdülâziz'e geri

gönderdi. İşte Ömer b. Abdülâziz gibi bir kimseye karşı Tavûs böyle hareket etti. Bu derece, takvâda en yüce derecedir.

2. **İkinci** derece, sultanın malını almaktır. Fakat aldığı malın helâl bir kaynaktan geldiğini bildiği zaman alabilir. O halde sultanın elinde başka bir haramın bulunması zarar vermez. İşte daha önce nakledilen eserlerin tamamını veya bir çoğunu veyahut da sahabenin büyüklerine mahsus olan ve onların muttakîleriden İbn Ömer gibi, çünkü bu zat takvâda çok ileride hareket edenlerdendi hareket edenlerin durumları bu şekilde değerlendirilmelidir. Muttakîlerin hepsinden daha şiddetli ve daha fazla sultanlara hücum eden ve mallarını zemmeden İbn Ömer (radıyallahü anh) nasıl olur da sultanın malından geniş bir şekilde istifade edip tasarrufta bulunur?

İbn Ömer'in sultanlara ve mallarına herkesten daha fazla hücum ettiğine gelince, sahabe ölüm hastalığında bulunan İbn Amir'in evinde bir araya gelmişti, Bu esnada İbn Âmir vâlilik kabul ettiğinden ötürü nefsini kınadı. Allah nezdinde bu memuriyetten dolayı sorumlu olacağından korktuğunu belirtti. Kendisini teskin etmek bakımından orada bulunanlar şöyle dediler: 'Biz senin için hayır ummaktayız. Çünkü sen (Basra'dan Mekke'ye gelen yolda) kuyular açtın. Hacılara su içirdin. Şunu şunu yaptın'. Orada hazır bulunan İbn Ömer (radıyallahü anh) sükût edip dinliyordu. Bunun üzerine yatağında bulunan İbn Âmir, İbn Ömer'e hitâben 'Ey İbn Ömer, sen ne diyorsun?' diye sordu. İbn Ömer 'Eğer kazancın helâl ve nafakan temiz ise, bende arkadaşlarımın demin söylediklerine iştirâk ederim. Sen (kıyâmet gününde) Allah'ın huzuruna vardığında güzel neticeyi göreceksin' demiştir. Yine İbn Ömer şöyle demiştir: 'Haram (veya habis) mal, haram (veya habis) malın kefareti olamaz. Sen ise (yâ İbn Âmir) Basra valiliği yaptın. Sanmam ki sen şerre bulaşmadan o vazifeyi yürütmüş olasın. Bunun üzerine İbn Amir dedi ki: 'Acaba sen benim için duâ etmez misin?' Bu suâle karşılık İbn Ömer şu cevabı verdi: "**Allah'ın Rasûlü**'nden dinledim: 'Abdestsiz namaz ile hırsızlıktan verilen sadakayı Cenâb-ı Hak kabul etmez'83 Oysa sen Basra valiliğinde bulunan bir kimsesin!"

İşte İbn Amir'in hayır yollarında harcadığı mal hakkında İbn Ömer'in görüşü bu idi.

İbn Ömer Haccâc-ı Zâlim'in devrinde şöyle demiştir: 'Medine-i Münevvere'de Hazret-i Osman'ın öldürülüp, evi yağma edildiği günden itibaren bugüne kadar doyasıya yemek yemedim'.

Hazret-i Ali kapalı bir kaptan kavut şerbeti içerdi. Bunun üzerine kendisine 'Siz nimeti bol olan Irak'ta bulunduğunuz halde yine de böyle mi yapıyorsunuz?' diye sorulunca **cevap** olarak şöyle demiştir: 'İyi bilin ki ben cimrilikten dolayı kabın ağzını mühürlenmiyorum. Fakat ben onun içine birşey karışmasından korktuğum için böyle yapıyorum. Karnıma helâl olmayanın girmesini kerih görüyorum' İşte **selef-i sâlihîn**de görülen durum buydu.

İbn Ömer (radıyallahü anh) hoşuna giden bir şeyi elinden çıkarırdı. Kendisinden kölesi Nâfi otuz bin dirhem karşılığında istenilince şöyle dedi: 'İbn Amr'in dirhemlerinin beni fitneye sevkedeceğinden korkuyorum'. Kölesi Nafi'nin müşterisi İbn Amr idi. Kölesine 'Ey Nâfî! Seni âzâd ediyorum' dedi.

Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahü anh) der ki: 'Bizden bir kimse yok ki, dünya onu kendine çekmesin. İbn Ömer müstesnâ'. İşte bu söz açıkça gösterir ki, İbn Ömer ve onun mertebesinde olan sahâbîlerin helâl olduğunu bilmedikleri bir malı aldıklarından ötürü onları kınamak uygun bir davranış değildir.

3. **Üçüncü** derece sultandan aldığını ancak şu niyetle almaktır: Fakirlere sadaka vermek veya hazinede bulunan malda hakkı olan kimselere dağıtmaktır. Zira sahibi belli olmayan bir malın hakkında şer'î hüküm budur. Eğer sultanın verdiği kişi, sultandan o malı kabul etmezse, sultan da o malı hak sahiplerine vermeyip onunla zulme yardım ederse, o zaman deriz ki: Bu adamın sultandan birşey alıp, fakirlere dağıtması, o malı sultanın elindebırakmasından daha evlâdır.

İşte bazı âlimler böyle fikir yürütmüşlerdir. Bu fikrin gereği ileride gelecektir ve selefin sultandan aldıkları da böylece tefsir edilmelidir. Bunun içindir ki İbn Mübarek şöyle demiştir: 'Bizim zamanımızda sultanların hediyelerini kabul edip İbn Ömer ye Hazret-i Aişe'nin aldığını delil gösterenler, hiç de İbn Ömer ile Hazret-i Âişe'ye uymamaktadırlar. Çünkü İbn Ömer, aldığını dağıtmıştır. Hatta altmış bin dirhemi dağıttığı mecliste otururken kendisinden sadaka isteyen bir fakir için biraz önce mal verdiği bir kimseden borç istemiştir. Âişe validemiz de aynı şeyi yapmıştır'.

Câbir b. Zeyd'e (radıyallahü anh) bir mal geldi. Onu kabul ederek sadaka verdikten sonra şöyle demiştir: 'Şunu kabul edip sadaka olarak dağıtmayı onların elinde bırakmaktan daha uygun gördüm'. İmâm-ı Şâfiî de (radıyallahü anh) Hârun er-Reşid'den kabul ettiği hediyeyi böyle yapmıştır. Zira rivâyet edildiğine göre, onu hemen Kureyş fakirlerine dağıtmış hatta kendisi için bir habbe (para birimidir) dahi bırakmamıştır.

4. **Dördüncü** derece, sultandan aldığı malın helâl olduğunu kesinlikle bilmemek ve alınanı fakirlere dağıtmamaktır. Fakat malının çoğu helâl olan sultandan almaktadır. İşte sahâbe ve tâbiin zamanında hulefa-i râşidinden sonra halifelerin durumu bu idi. Onların malının çoğu haram değildi. Böyle olduğuna Hazret-i Ali'nin sözü de delâlet eder. Zira Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Onun aldığı helâl mal, haramdan daha fazladır'. Bu şekilde almayı âlimlerden bir cemaat caiz görmüştür. Bu cemaatin mesnedi ise, malın çoğunun helâl olmasına dayanmaktadır. Biz ise, fertler hakkında bu meselede tevakkuf ederek herhangi bir hükme varmadık. Sultanın malı ise, had ve hesabı olmayan bir mala daha fazla benzemektedir. Bu bakımdan herhangi bir müctehidin o malın haram olduğunu bilmediği zaman helâlin fazla olmasına dayanarak o malın alınmasının caiz olduğuna dair ictihad etmesi, uzak bir ihtimal değildir. Biz malın çoğu haram olduğu zaman böyle bir hükme varmayı menettik.

Sen bu dört dereceyi anladığın zaman kesinlikle bileceksin ki, zamanımızdaki zâlimlerin verdiği maaşlar o zaman alınan malların yerine geçmez, O zamankiler zamanımızdaki maaşlar ve atiyyelerden iki kesin cepheden ayrılmaktadır:

1. Zamanımızdaki sultanların mallarının tamamı veya çoğu haramdır. Nasıl haram olmasın? Oysa helâl mal, sultanlar için fey ve ganimetten gelen mallardır. Böyle bir malın varlığı ise, bu zamanda sözkonusu değildir. Bu malların bir çoğu sultanın eline geçmez. Bu bakımdan sultanların elinde haraçtan başka birşey kalmamıştır. Bu zamandaki haraç ise, çeşitli zulüm yollarından alınır. Oysa böyle alınan haraç da helâl değildir. Zira haraç alanlar, alınan miktar ve haracı verenin hakkındaki dini çizgiyi aşmaktadırlar. Haraç karşılığında haracı verene va'dedilen yatırım yerine getirilmemektedir. Bütün mallardan sonra sen bu alınan haracı, müslümanlardan tahsil edilen vergi, müsadere edilen mallar, alınan rüşvet ve zulmün çeşitlerine nisbet ettiğin zaman, bu haraç onların binde biri olmaz.

2. Geçmiş asırdaki zâlimler, raşid halifeler zamanına yakın olduklarından ötürü zulmettiklerini idrâk edip ondan korkmaktaydılar. Zâhir ve bâtında sahâbe ve tâbiinin kalplerini kazanmaya gayret sarfederlerdi Sahâbe ve tâbiînin kendilerinden atiyye ve hediyeler kabul etmelerine âzamî gayret gösterirlerdi. Sahabe ve tâbiîn istemeden ve boyun eğmeden, o zamanki yöneticiler kendiliğinden onlara hediyeler gönderirdi. Hatta sahâbîler ve tabiin hediyelerini kabul ettiğinden dolayı yöneticiler onlara minnettar olur, bu duruma sonsuz bir şekilde sevinirlerdi. Sahâbî ve tâbiîn de yöneticilerden aldıkları hediyeleri fakirlere dağıtır, yöneticilerin fâsid hedeflerinde yöneticilere yardımcı olmaz, onların meclislerine gitmez, etraflarındaki topluluğu, katılmak suretiyle çoğaltmazlardı ve onların saltanatlarının devam etmesini sevmez ve istemezlerdi. Aksine aleyhlerinde bedduâ ederlerdi. Aleyhlerinde alabildiğine tenkid savurarak konuşurlardı. Yöneticilerin yaptığı kötülükleri açık ve sert bir şekilde reddederlerdi. Bu bakımdan yöneticilerden aldıkları hediyeler karşılığında, yöneticiler için dinlerinden tâviz vereceklerinden korkulmazdı. Onların idarecilerden hediye kabul etmelerinde hiçbir zaman sakınca yoktu. Şimdi ise, sultanlar ancak kullanabilecekleri ve kendilerine yağcılık yapabilecek karakterde olup çirkin amellerine yardımcı olanlara, meclislerinde kaypaklık gösterenlere daima yapmacık bir şekilde duâ, medh ve senâda bulunanlara huzurlarında ve gıyablarında kendilerini tezkiye edip ifrat derecesinde övenlere atiyye ve hediye verirler. Eğer sultanın hizmetine koşmazsa, onu övüp duâda bulunmazsa, idareye yardım etmezse, onun yaptığı kötülükleri, kabahatlerini ve zulmünü örtmezse, sultan ona bir tek dirhem dahi vermez. Hatta o adam İmâm-ı Şâfiî'nin âyârında bir kimse olsa dahi. . .

Bu bakımdan şu zamanda bu mahzurlara götürdüğü için sultanların malının kesin olarak helâl olduğu bilinmediği takdirde onlardan hediyeler kabul etmek câiz olamaz. Acaba haram olduğu bilinen veya haram olduğu hakkında şüphe edilen bir mal nasıl helâl olur? Bu bakımdan onların hediyelerini alıp kendisini sahâbe ve tâbiîne benzeten bir kimse, âdeta melekleri demircilere benzetmiş olur! O halde, onlardan mal almak, onlarla haşr ü neşr olmaya, onların isteklerini gözetmeye, hizmetlerine koşmaya, zilletlerini kabullenmeye, kendilerini övmeye, kapılarına sık sık gidip gelmeye yol açıp muhtaç etmektedir. Oysa bu bölümden sonra beyan edeceğimiz gibi, bütün bunlar günahkârlıktan başka birşey değildir. O halde, daha önce söylediklerimizden sultanların mallarının durumu, helâl olan ve olmayan kısımları anlaşıldı. Faraza bîr insanın, müstehak olduğu ve evinde oturduğu halde o malın kendiliğinden ona geldiğini, o malı elde etmesi için herhangi bir memuru aramadığını ve onun hizmetinde bulunmadığını, onu övmediğini ve onun yardımına koşmadığını tasavvur edersek, o zaman böyle bir insanın bu kabil malı alması haram değildir. Fakat gelecek bölümde belirteceğimiz mânâ ve sebeplerden ötürü böyle bir malı kabullenmek dahi mekruhtur!

İki

Biz alınan malı müminlerin faydasına sarfedilen maldan farzedelim. Fey malının beşte dördü ve miras malları gibi. . . Zira bu malların dışında kalan mallardan hak sahipleri için tâyin edilmiş kısımlar eğer vakıftan veya sadakadan veya feyin beşte birinden veya ganimetin beşte birinden, sultanın ihya ettiği sahipsiz araziden veya satın aldığı maldan edindiği özel mülkiyetinden olursa sultan bunların dilediği miktarını dilediği kimseye verebilir. Ancak zâyi olan ve toplumun yararına sarfedilen mallar hakkında düşünmek gerekir. Bu gibi malların ancak kendisinde umumî maslahat bulunan ve

çalışmaktan âciz bulunduğundan ötürü muhtaç olan bir kimseye sarfedilmesi caizdir. Kendisinde maslahat olmayan zengine gelince, ona devlet hazinesinin malını sarfetmek caiz değildir. Her ne kadar âlimler bu hususta ihtilâf etmişlerse de doğru olan fetva budur. Hazret-i Ömer'in sözünde, her müslümanın müslüman olduğundan ve müslümanların sayısını çoğalttığından beytülmal'de hakkı bulunduğuna işaret eden delil vardır. Fakat bununla beraber Hazret-i Ömer, bütün müslümanlara beytülmal'ı taksim etmiyordu. Aksine birtakım özel sıfat ve niteliklere sahip olanlara veriyordu.

Bu bakımdan bu sabit olduğu zaman hükmü şöyledir: Bir zât ki, herhangi bir işle görevlendirildiğinde o görevi yerine getirir, onun faydası bütün müslümanların olur, bu zat nafakası için çalıştığı takdirde yüklendiği görevi yerine getiremeyecektir. İşte böyle kimse için, yetecek kadar beytülmâl'de hak (maaş) vardır. . Bütün ulema bu durumun içine dahildir. Ulemadan gayem dinin maslahatlarıyla ilgili bulunan fıkıh, hâdis, tefsir ve kırâat ilimlerini bilenlerdir. Hatta muallimler, müezzinler ve bu ilimlerin öğrencileri de bu târifin içine girerler. Çünkü bu kimselerin nafakaları beytülmal'den karşılanmadığı takdirde ilmî gelişmeye imkân bulamazlar. Bir de bunun altına ummallar da girer. Ummallar, o kimselerdir ki, dünyanın maslahatları onların çalışmalarına bağlıdır. Onlar paralı askerlerdir. Memleketi kılıçlarıyla düşmanın, zâlimin ve İslâm düşmanlarının saldırganlıklarından koruyan askerlerdir.

Kâtibler, muhâsibler, vekiller ve haraç divanının tertibinde kendisine ihtiyaç olan herkes bu târife dahildir ve beytülmâl'den yetecek kadar nafakasını almalıdır. Haraç divanını (devletin gelir ve gider kaynaklarını) tertip ve tedvir etmekte kendisine ihtiyaç duyulanlardan gaye; helâl mallar üzerine çalışan ve geliştirenlerdir. Haram mallar üzerinde çalışanlar ise, bu kayda dahil değildirler. Zira beytülmâl'in serveti müslümanların menfaat ve maslahatı içindir. Bu ise ya din veya dünya ile ilgilidir. Bu bakımdan âlimlerle din korunur askerlerle dünya korunur.

Din ile idare ikizdirler. Birisi diğerinden müstağni değildir. Yâni biri diğeriyle korunur. Doktor da buna dahildir. Her ne kadar doktorun ilmine dinî bir iş bağlı değilse de, onun ilmine bedenin sıhhati bağlıdır. Din ise, bedene bağlıdır. Bu bakımdan doktor için ve bedenlerin maslahatı veya memleketin maslahatı için muhtaç olunan ilimlerde doktorun yerine geçecek bir kimse için, bu mallardan maaş ayırmak caizdir ki, bunlar müslümanların tedavisinde tam mânâsıyla imkân sahibi olsunlar. Benim gayem; müslümanları ücretsiz tedavi eden doktordur. (Yâni devlet kasasından maaş alan doktor) . Bu kimselerin devlet hazinesinden istifade etmeleri için ihtiyaç sahibi olmaları şart koşulmaz. Aksine zengin olsalar bile kendilerine maaş vermek caizdir. Çünkü Hulefâ-i Râşidîn, muhacirlere ve ensara verirlerdi. Oysa muhacirler ve ensar ihtiyaç sahibi de değildiler.

Bu kimselerin muhtaç olmaları şart olmadığı gibi, kendilerine verilen miktarın sınırı da yoktur. O miktarın tahdid ve takdiri devlet başkanının ictihadına bağlıdır. Devlet başkanı fazla verip onları zengin edebildiği gibi, kısıtlama da yapabilir. Kısıtlama yapıp sadece günlük yaşantılarının gereğini verebilir ve bütün bu durumlarda hazinenin fakirlik ve zenginliğini de hesaba katmak mecburiyetindedir. Hazret-i Hasan, Muaviye'den bir defada dörtyüz bin dirhem para almıştır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , bir cemaate senede eritilmiş hâlis gümüşten yapılan oniki bin dirhem verirdi. Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) bu oniki bin dirhem alanların defterinde kayıtlı idi. Başka

bir gruba da onar bin dirhem veriyordu. **Üçüncü** bir gruba da altışar bin dirhem veriyordu. İşte böylece herkesin mertebe ve derecesine göre devlet hazinesinden maaşı dağıtılıyordu. İşte bu mal, bu kimselerin malıdır. Bir dirhemi kalıncaya kadar onlara verilir. Eğer devlet başkanı içlerinden birine bol bir mal verirse, ona bu şekilde vermesinde sakınca yoktur. Böylece sultan da beytülmal'dan özel sıfatlar ve niteliklere (âlimler, sâlihler ve şerifler gibi) sahip bulunan kimseleri hediye ve atiyyelere garkedebilir. **Selef** devrinde de bu yapılırdı. Fakat en uygunu sultan bunu yaparken toplumun yararına bakmalıdır. Ne zaman ki, sultan bir âlimi veya herhangi bir kahramanı bir hediye ile taltif ederse, onun bu yaptığında insanları teşvik ve o hediyeye mazhar olan kimsenin yaptıklarına tergib ve kendilerini ona benzetmeye çalışmaya sevketme vardır. İşte hediye ve atiyyelerin faydası budur. Bütün bunlar sultanın ictihadına bağlı durumlardır. Ancak zâlim sultanların iki hususu dikkate alınıp, incelenmeye değer: **Birincisi**, zâlim sultana gereken, saltanatından vazgeçmektir. O ya azledilmiş veya azli vâcibdir. Bu bakımdan hakikatte sultan olmayan bir kimsenin elinden hediye, atiyye, maaş gibi paraların alınması nasıl caiz olur?

İkincisi, zâlim sultan verdiği mal ile hazinede hakkı olan herkesi bu maldan istifade ettirmez. Bu bakımdan nasıl olur da fertlerin böyle bir sultandan hediye almaları caiz olur? Acaba bu fertlerin hisselerine düştüğü kadarını bu sultandan almaları caiz midir veya hiç almamaları mı gerekir veyahut herkes bu sultan tarafından verilen miktarı almalı mıdır? **Birincisi**ne gelince. . . Bizim görüşümüz şudur: Kişi hakkını almaktan menedilemez. Çünkü zâlim ve câhil sultana taht ve taç yardım ettikçe onu saltanattan uzaklaştırması çok zordur. Böyle zor oldukça onu yerinde bırakmak ve ona itâat etmek tıpkı âdil emirlere itâat etmek gibi, farz olur. Zira idarecilere itaatsızlık etmenin, onların yardımından el çekmenin yasak olduğunu belirten birçok emir ve yasaklar rivâyet edilmiştir. Bu bakımdan bizim kanatimiz şudur:

Hilâfet, Abbâsoğulları'ndan hilafeti yürütmeyi va'd eden zât için geçerli ve oluşmuştur. Velâyet ise, memleketin çeşitli bölgelerinde bulunan ve halifeye biat eden sultanlar için geçerlidir. Biz, Kadı Ebû Tayyib'in Bâtınîlerden olan râfızî gruplarının tamamına **cevap** teşkil eden Keşf'ul-Esrar ve Hetk'ul Estar kitabından özetlediğimiz (ve Abbâsî halifelerinden Müstezhirbillâh adına izafeten) el-Müstezhirî adını verdiğimiz eserimizde; maslahatın âmil ve sebebine işaret eden delilleri zikretmiştik. En öz ve kısa söz şudur: Biz, sultanlar hakkında sıfatları ve şartları dinî ve dünyevî meziyetlere bakarak gözetiriz. Eğer zamanımızdaki velâyetlerin bâtıl olduğuna hükmedersek, o zaman maslahatların tamamı esasında bâtıl olmuş olur. Acaba kâr için sermaye nasıl elden çıkarılır? Zamanımızdaki velâyetler ancak şevket ve kuvvete tâbidirler. Bu bakımdan şevket (ve kuvvet) sâhibi kime bîat etmişse, halife odur ve her kim kuvvet ve şevketiyle müstakil olmuşsa aynı zamanda halifeye de itâat ediyorsa, hutbenin aslında ve sikkede bu kimse hükmü geçerli bir sultandır. İslâm diyarının çeşitli bölgelerinde bulunan kadılar ise, hükümleri geçerli birer vilâyet sahibidirler. Bu hususun tedkik ve tahkikini imamet hükümleri bölümünde el İktisad fi'l-İtikad adlı eserimizde zikretmiştik. Bu bakımdan burada onu uzatmaya ihtiyaç yoktur.

Diğer müşkilata gelince... O müşkilat şudur: Sultan, verdikleriyle bütün hak sahiplerini faydalandırmadığı zaman sultanın lûtfuna mazhar olan bir ferdin kendisine verilen malı alması caiz midir, değil midir? İşte bu mesele ulemanın dört şekilde mütalâa edip ihtilâf ettikleri bir meseledir:

1- Bazı âlimler aşırıya kaçarak demişlerdir ki; ferdin sultandan aldığı herşeyde bütün müslümanlar ortaktır. Fert, kendi payına düşen bir danik midir veya bir habbe midir bilemez. (Bu iki terim de para birimleridir) . Bu bakımdan fert, sultanın verdiğinin hepsini terketmelidir.

2- Başka bir grup, sadece günlük nafakası kadar sultanın verdiğinden alabilir. Çünkü kişi bu miktara müstehaktır. İhtiyacı olduğu için bütün müslümanlara bu miktarı vermek sultana düşer demiştir.

3- Başka bir grup dedi ki: Kişi bir senelik nafakasını sultandan alabilir. Çünkü hergün gidip o gün yetecek kadar nafakasını almak zor bir şeydir. Aynı zamanda kişinin bu malda hakkı vardır. O halde kişi nasıl olur da bu hakkı terkedebilir?

4- Diğer bir grup da dedi ki: Kişiye verilen miktarı alır. Zulme uğramış olanlar ise geri kalanlardır. Bu fetva kıyasın ta kendisidir. Çünkü sultanın elindeki mal, ganimet malının ganimetçiler arasında ve miras malının da vârisler arasında müşterek olduğu gibi, bütün müslümanlar arasında müşterek bir mal değildir.

Çünkü ganimet malı ganimetçilerin, miras malı da vârislerin mülkü olmuştur. Oysa sultanın elindeki mal ise, müslüman fertlerin mülkü olmamıştır. Hatta müslümanlardan Beytülmal'deki servet aralarında taksim olunmadan önce biri ölürse, hayatta iken payına düşen Beytülmal'deki malı, onun vârislerine miras olarak kalmaz. Beytülmal'deki hak, tayin edilmiş bir hak değildir. Ancak kabzedildiği takdirde tayin olunur. Hazinedeki mal, sadakalar gibidir. Ne zaman ki fakirlere sadakalardan olan payları verilirse, o zaman onların mülkü olur. Mal sahibi, diğer sınıflara zulmeden bir kimse tarafından hakkı verildiği takdirde, onların hakkını vermiyor diye hakkını almaktan çekinmez. Hüküm böyledir. Adama bütün mal verilmeyip de maldan öyle bir miktar kendisine verilmiştir ki, şayet bütün sınıflara vermekle beraber kendisine tercihen verilseydi onu alması caiz olurdu. Çünkü vermekte tercih fazlası caizdir, Hazret-i Ebû Bekir beytülmal'den dağıtırken eşit bir şekilde verdi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer kendisine müracaat ederek neden böyle yaptığını sorduğunda Hazret-i Ebû Bekir şu cevabı verdi: İnsanların fazileti ancak Allah nezdindedir. Dünya ise azıktır'.

Hazret-i Ömer halife olduğu zaman Âişe validemize oniki bin, Cüveyriye validemize altı bin dirhem vermek suretiyle atiyyede aralarında farklılık gözetti, Safiyye validemize de Cüveyriye validemiz gibi altı bin dirhem verdi. Hazret-i Ömer sadece Hazret-i Ali'ye mahsus olarak bir arazi verdi. Hazret-i Osman da (radıyallahü anh) Sevad'dan (Irak arazisinin bir parçası) beş cennet (veya habbat) ayırarak Hazret-i Ali'ye onları tahsis etti. Hazret-i Ali de halifenin tahsisini kabul ettiği gibi ashâb da buna itiraz etmediler. Bütün bunlar caizdir. Çünkü bu konu ictihada bağlıdır. Bu, öyle ictihadlardandır ki onların hakkında 'Her müctehid musibdir' denir. Bu ictihadlar, hakkında belli nass olmayan her meselede olur ve aynı zamanda, o meseleye yakın diğer bir mesele yoktur ki, bu mesele açık bir kıyas ile onun mânâsını taşımış olsun. Bizim üzerinde durduğumuz bu mesele ile içki cezası meselesi gibi. . . Ashâb içki içene, kırk değnek vurdukları gibi seksen değnek de vurmuşlardır. Bütün bunlar sünnet ve haktır. Ebû Bekir ve Ömer'in **ikisi** de ashâbın ittifakıyle isabet etmişlerdir. Zira Hazret-i Ömer'in zamanında az alan bir kimse Hazret-i Ebû Bekir'in zamanında almış olduğu maldan, Ömer'in zamanında Fâdıl'a hiçbir şey geri vermemiştir. Fâdıl da Ömer'in zamanında fazlın kabulünden imtina etmemiştir. Bütün sahâbîler buna

iştirak etmişlerdir ve bu iki görüşün **ikisi**nin de hak olduğuna inanmışlardır. Bu bakımdan bu cins ictihadların isabetli olduğu ihtilâflara umumî bir düstur olmalıdır. Fakat hakkında belli bir nass olan meselede veya açık bir kıyas yapılması mümkün olan meselede müctehid gaflete gelerek veya kötü reyinden ötürü onun hakkındaki nasstan habersizce o nass da müctehidin hükmünü yıkacak kuvvet ve kudrette ise, biz böyle bir mesele için burada müctehidlerin hepsi isabet etmiştir' diyemeyiz. Aksine burada hangi müctehid nassa veya nassın mânâsında bulunan delile isabet etmişse, ancak o isabetlidir. Bunun toplamından şu netice çıkar: Her kim, din veya dünya maslahatlarıyla ilgili sıfat ile muttasıf ve özel bir gruptan ise, aynı zaman da sultandan hediye, zekât veya haraç mallarından maaşlar almışsa, o sadece bu maaşın yüzünden fâsık sayılmaz.

Ancak zâlim sultanlara aynı zaman da hizmet edip yardımcı olursa, onların huzuruna girip çıkar, onları ifrat derecesinde över ve benzeri çirkin hareketlerde bulunursa fâsık olur! Bu çirkin hareketler ki, sultandan mal alanların çoğu ileride beyan edeceğimiz gibi onlardan kendisini kurtaramaz. (Onlar kişinin fâsık olmasına vesile olurlar.) (78) İmâm-ı Şâfiî'ye göre Irak'ta arazileri işletenler o arazileri icar etmiş kimselerdir. Çünkü Hazret-i Ömer, ganimetçilerin kalbini hoş etmek için o ara iyi icara vermiştir. Ebû Hanîfe'ye güre, Sevad arazisi ile cebren fethedilmiş ve ahalisi üzerinde bırakılmış her memleketin arazisi veya sulhen fethedilmiş memleketin arazisi haracı verilen arazidir. Çünkü Hazret-i Ömer Sevad'ı (Irak'ı) fethettiği zaman orada yaşayanlara **sahabîler**in huzurunda haraç bağlamıştır. Amr b. As, Mısır'ı fethettiği zaman yine Hazret-i Ömer ve sahabe oraya haraç konmasında ittifak etmişlerdir. Irak arazisi, işletenlerin mülküdür. Ancak onun haracı devlete verilmelidir. (İthaf 'us-Saade, VI /III)

79) el-Ecda'nın oğludur. Hemedanlıdır. Tâbiin-i kirâmdandır. Şâyân-ı itima, fakih, âbid bir kimsedir.

80) Müslim ve Buhârî, (Numan b. Beşir'den)

81) İmanı Şâfiî, Müsned, (Tâvus'tan mürsel olarak)

82) Müslim ve Buhârî, (Ukbe b. Âmir'den)

83) Müslim, (İbn Ömer'den)

14-17

Zâlim Sultanlarla Oturup-Kalkmanın Helâl ve Haram Olan Kısımları, Meclislerine Katılmanın ve Kendilerine Hürmet Etmen

Bir insanın emirler, zâlim âmiller ile üç durumu vardır:

1- Bu üç durumun en şerlisi onların huzuruna girmektir.

2- Onların senin huzuruna gelmeleridir. Bu **ikinci** derece, **birinci** dereceden biraz daha hafiftir.

3- Onlardan uzak durup ne senin onları, ne de onların seni görmeleridir. Bu ise sağlam ve en tehlikesiz yoldur.

Birinci duruma gelince ki bunların huzuruna girmektir. Bu durum şer'an şiddetle zemmedilmiş bir durumdur. Bunun hakkında haberler ve eserlerde şiddetli yasaklar ve amansız hücumlar vârid olmuştur.

Biz ilâhî nizamın bunu nasıl zemmettiğini görmeniz için, o eserleri ve haberleri nakledeceğiz. Sonra bu oturup kalkmanın ne kadarı helâl ve hangi kısmı mübah ve hangi kısmının ilmin zâhirindeki fetvaya göre mekruh olduğunu belirtmeye çalışacağız.

Hadîsler

Allah'ın Rasûlü zâlim emirleri vasıflandırırken şöyle buyurmuştur:

Kim onlardan uzak olursa kurtulmuştur. Kim onların kötülüklerini benimsemediği için meclislerini terk ederse bütünfitnelerden sâlim kalır veya selâmet kalmaya yaklaşır. Kim onlarla beraber dünyalarına dalarsa, o kimse onlardandır!84

Hadîsin hikmeti şudur: Çünkü onların kötülüklerini benimsemeyerek meclislerini terkeden bir kimse, işledikleri günahlardan uzaklaşır. Fakat onlar için elîm bir azap gelirse, onlarla beraber zâhirde azaptan kurtulamayacaktır. Çünkü onlarla çekişme ve muârazayı terketmiştir.

Benden sonra yalan söyleyen ve zulmeden emîrler olacaktır. Bu bakımdan onların yalanlarını tasdik eden ve onların zulümlerinin yardımcısı olan herhangi bir kimse benden olmadığı gibi, ben de o kimseden değilim. (Aramızda herhangi bir rabıta yoktur) ve böyle bir kimse (kıyâmet gününde) havz-ı kevsere varamayacaktır. 85

Ebû Hüreyre Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini rivâyet eder:

Kurra'ların Allah tarafından en çok buğzedileni o kimselerdir ki, emirleri ziyaret ederler. 86

Emirlerin en hayırlısı, âlimlere gelen emirlerdir. Âlimlerin en şerlisi emirlerin ayağına giden âlimlerdir. 87

Âlimler, sultanlarla oturupkalkmadıkça, peygamberlerin Allah'ın kulları üzerindeki eminleri ve vekilleridirler. Ne zaman sultanlarla oturupkalksalar, muhakkak ki peygamberlere ihânet etmişlerdir. Bu bakımdan onlardan sakınınız ve yaptıklarını inkâr etmek suretiyle onlardan uzaklaşınız. 88

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Huzeyfe bin Yeman (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Fitne yerlerinden sakınınız'. Bunun üzerine kendisine şöyle soruldu: 'O yerler nerelerdir?' Şöyle **cevap** verdi: 'Emirlerin kapılarıdır. Çünkü herhangi biriniz emirin huzuruna gittiğinde onun yalanını tasdik eder, onda olmayan vasıfları ona atfeder!'

Ebû Zer el-Gifârî (radıyallahü anh) Seleme b. Kays'a hitaben şöyle demiştir: 'Ey Seleme! Sakın sultanların kapılarına gitme! Çünkü sen onların dünyalığından herhangi birşey aldığın zaman, onlar onun karşılığında ondan daha fazlasını senin dininden alırlar!'

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Cehennemde bir vâdi (dere) vardır. O vâdide ancak meliklerin (kralların ve emirlerin) ziyaretine giden kurra'lar dururlar!'

Evzâî şöyle demiştir: 'Allah nezdinde herhangi bir âmilin (yöneticinin) ziyaretine giden bir âlimden daha çok buğzedilen bir kimse yoktur'.

Sennun-i Abid şöyle demiştir: Âlimin meclisine gelindiğinde orada olmadığı müşahede edilir ve nereye gittiği sorulup 'Emîrin yanındadır' denildiği takdirde bilinsin ki bu âlim çok kötüdür!"

Ben meşayihten dinledim. Deniliyor ki: Âlimin dünyaya bağlanıp sevdiğini gördüğünüz zaman onu dininiz hususunda itham ediniz'. Ben bizzat bunu tecrübe ettim. Zira ben sultanın huzuruna ne zaman girdiysem çıktıktan sonra nefsimi hesaba çektim. Onlara şiddetle hücum etmeme ve hevâlarına muhalefet göstermeme rağmen, yine de nefsimde bir aşağılık hissettim!

Ubâde bin Sâmit (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Âbid bir kurra'nın emirleri sevmesi nifaktır. Zenginleri sevmesi ise riyadır'.

Ebû Zer el-Gıfârî şöyle demiştir: 'Herhangi bir kavmin sayısını çoğaltan (onlara karışan) zâlimlerdendir'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Kişi, beraberinde dini olduğu halde sultanın huzuruna girer. Çıkarken dinsiz çıkar'. Bunun üzerine İbn Mes'ûd'a 'Neden?' diye soruldu. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Çünkü kişi Allah'ı kızdırmak suretiyle sultanı râzı eder'.

Ömer b. Abdülâziz bir kişiyi herhangi bir vazifeye tâyin etti. Bunun üzerine kendisine 'Tâyin ettiğin bu adam Haccâc-ı Zâlim zamanında tâyin edilmiş bir yöneticidir' denildi. Ömer derhal onu azletti. Adam, Ömer'e (radıyallahü anh) 'Ben az birşey karşılığında Haccâc-ı Zâlim'e çalıştım' diye özür beyan ettiyse de, Ömer şiddet ve hiddetle ona 'Bir gün veya bir günün yarısı o zâlim ile sohbet etmen şer ve meymenetsizlik bakımından sana yeter de artar!' diye haykırdı.

Fudayl b. Iyâz (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bir kişi saltanat sahibine yaklaştığı nisbette Allah'tan uzaklaşır'.

Said b. Müseyyeb, zeytinyağı ticareti yapar ve derdi ki: 'Bu ticarette şu zâlim sultanlardan müstağni olmam vardır!'

Vuheyb b. Verd şöyle demiştir: 'Şu kimseler ki, meliklerin huzuruna girerler. Onlar bu ümmet için kumarbazlardan daha zararlıdırlar!'

Muhammed b. Seleme (radıyallahü anh.) şöyle demiştir: 'Pislik üzerine konan karasinek, şu adamların kapısında bekleşen kurra'lardan daha güzel ve daha hayırlıdır'.

İbn Şihab ez-Zührî sultana (Abdülmelik b. Mervan'a) arkadaşlık yapıp onunla oturup kalkmaya başladığı zaman bu zâtın dinde kardeşi olan bir kimse kendisine şu mektubu yazdı:

Yâ Ebû Bekir! Cenâb-ı Hak fitneden bize de, sana da âfiyet verip korusun. Sen öyle bir duruma geldin ki seni tanıyan herkese senin için Allah'tan duâ etmesi ve sana rahmet okuması gerekir. Sen Allah'ın nimetleri altında beli bükülen koskoca bir önder oldun. Çünkü Allah sana kitabının mânasını anlamayı, Habib-i Edîbi Muhammed Mustafa'nın sünnet-i seniyyesinin ilmini ihsan buyurmuştur. Acaba durum böyle değil midir? Oysa **Allahü teâlâ** âlimlerden söz almıştır.

Vaktiyle Allah kendilerine kitab verilenlerden (âlimlerden) şöyle teminat almıştı: Celâlim hakkı için kitabı muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız. Onu gizlemeyeceksiniz. (Âl-i İmrân/187)

Senin irtikâb ettiğin suçun ve şu anda omuzladığın yükün en hafifi şudur: Sen zâlimin vahşetini gideriyorsun. Herhangi bir bâtılı işleyen, herhangi bir hakkı yerine getirmeyen bir kimseye yaklaşmak suretiyle veya seni kendisine yaklaştırdığı zaman sen ona zulmün yolunu kolaylaştırmış oluyorsun.

Onlar seni zulümlerinin üzerinde döndüğü eksen edinmişlerdir. Belâlarına, savaşıp geçmek için seni köprü yapmışlardır. Dalâletlerine yükselip yetişmek için seni merdiven edinmişlerdir. Senin yüzünden diğer âlimler hakkında da şüphe etmektedirler. Seninle câhillerin kalplerini çalmaktadırlar. Bir düşün sen, senin için tâmir ettikleri, senden tahrip ettiklerine nazaran pek az ve cüz'î bir şeydir! Senin dininden alıp ifsâd etikleri ne de çoktur? Acaba senin şu ayette zemmedilenlerden olmadığına dair elinde ne gibi bir vesika vardır?

Sonra bu peygamberlerle salih kimselerin arkalarından (kötü) bir nesil geldi ki, namazı terkettiler. Şehvetlerine uydular. Bunlar da cenehhemdeki gayyâ vâdisini boylayacaklardır! (Meryem/59)

Unutma ki, sen hiçbir şey hakkında cahil olmayan bir zât ile muamele ediyorsun. O, hiçbir zaman gaflete düşmeden seni koruyor. Bu bakımdan dinini tedâvi et. Çünkü dinine zâfiyet düşmüştür! Azığını hazırla. Zira uzun süren bir sefer baş gösteriliştir!

Ne yerde ne gökte, hiçbir şey, Allah'a gizli kalmaz. (İbrâhim/38)

Bu rivâyetler, sultanlarla oturup-kalkmaktan meydana gelen fitne ve fesadlara işaret etmektedirler. Fakat biz bunu fıkhî yönden izaha çalışalım. Mahzurlu kısmını, mekruh ve mübah kısmından ayıralı. İşte bu maksatla deriz ki: Sultanın huzuruna giren bir kimse ya fiiliyle veya sükûtuyla veya sözüyle veyahut da inancıyla

Allah'a isyan etmeye mâruz ve mecbur kalır. Bu bakımdan hiçbir zaman kişi, bu durumların birinden yakasını kurtaramaz!

Fiiliyle Allah'a isyan etmeye gelince. . . Sultanların huzuruna girmek, çoğu zaman gasbedilmiş bina ve evlerde olur. Oysa gasbedilen yerlere adım atıp, sahiplerinin izni olmaksızın girmek dinen haramdır. **İtiraz**cının 'Bu durum, bir hurmayı veya ekmek kırıntılarını almak gibi, halk tarafından müsamaha ile karşılanan bir durumdur' şeklindeki fetvası seni aldatmasın. Zira bu fetva ancak gasbedilmemiş mal hakkında muteberdir. Gasbedilmiş mal hakkında ise geçerli değildir. Çünkü denilmiştir ki; 'Biraz oturmak, mülkü azaltmaz, o müsamaha yeridir. Gayr-i menkulden geçiş de böyle. . . '

Bu fetva her fert hakkında geçerli olduğu gibi, bütün toplum hakkında da geçerlidir. Gasb, ancak hepsini gasbetmekle tamam olmuştur. Ancak münferid olduğu zaman böyle bir geçiş veya oturuşta müsamaha edilir. Zira eğer mülkün sahibi, o âlimin girişini ve oturuşunu bilse, çoğu zaman bunu hoş karşılar. Fakat bu diğerleriyle ortaklaşa bütün zaman mülkü meşgul etmeye yol açtığı takdirde, haram olmanın hükmü hepsi için geçerli olur. Bu bakımdan 'Kişinin mülkünden her geçen kimse ancak bir adım atar, o adımla mülkte herhangi bir aşınma, azalma ve tahribat meydana gelmez' fetvasına güvenerek mülkünü yol edinmek caiz değildir. Çünkü hepsinin hareketi, mülkü hakîki sâhibinin elinden çıkarmış olur. Bu, tıpkı tâlim ve öğretmek için çocuğa hafifçe vurmanın mübah olmasına benzer. Fakat bu vuruş, ancak münferid olmak şartıyla mübahtır. Eğer bir cemaat, çocuğun ölümünü icab ettirecek derecede hafifçe vurmada birleşirlerse, hepsinden kısas almak farz olur. Oysa atılan darbelerin herbiri eğer tek başına atılmış olsaydı kısası gerektirmezdi. Farzedelim ki, zâlim sultan gasbedilmiş bir yerde değildir. Ancak sahipsiz bir arazidedir. O zaman da kurmuş olduğu çadırın veya gölgeliğin malından olup olmadığı hususu dikkate alınmalıdır.

Eğer öz malından olan bir çadır veya gölgeliğin altında ise, bu haramdır. (Çünkü sultanların malının çoğu haramdır) . Böylece burada onun huzuruna girmek de caiz değildir. Çünkü onun huzuruna girmek, haramdan istifade etmek ve haram ile gölgelenmek demektir. Eğer bütün bunların helâl olduğunu farzedersek, o vakit kişinin huzura girmesiyle âsî olması sözkonusu değildir. Zira sadece huzura girmek, selâm vermek gibi isyanına sebep olmaz. Eğer huzuruna girdiğinde secde ederse rüku a varırsa sen onların huzuruna giren bir kimsenin eğer eliyle engel olamıyorsa mârufu emretmesi ve münkeri nehyetmesi gerekir.

İtirazı onların huzuruna giren kişi nefsinden korktuğu için suisti. . . . mâzur sayılır

Cevap: Senin bu sözlerin haktır. Fakat o adamın da herhangi bir zaruret olma halde nefsini mübah olmayan bir şeyi yapmak için zorlamaya hakkı yoktur. Zira o kişi, onların huzuruna girip, o münkerleri görmeseydi, o münkerlerden sorumlu olmazdı ve özür ile yakasını o mesuliyetten kurtarmaya da muhtaç olmazdı. Fırsat gelmişken derim ki; herhangi bir yerde gayr-i meşrû bir şeyin olduğunu bildiği, oraya vardığında onu kaldıracak kuvvet ve kudrette olmadığını anladığı halde oraya gitmesi câiz değildir. Çünkü oraya varırsa, o gayr-i meşrû şey gözü önünde cereyan eder. kendisi de susmak durumunda kalır. (Bu ise felâkettir) . Aksine

Söze gelince, zâlimin huzuruna giren ona duâ eder. Onu över, açık bir sözle, başını sallamak veyahut sırıtmak suretiyle onun söylediği bâtıl sözü tasdik eder ve ona sevgisini, yardımını ve huzuruna gelmesine müştak olduğunu izhar eder. Onun uzun yaşamasını saltanatta kalmasını arzuladığını belirtir. Çünkü saltânat sahibinin huzuruna giren bir kimse, çoğu zaman sadece selam vermekle kalmaz, aksine konuşur. Konuştuğu takdirde de bu sayıp söylediklerimizden başka bırşey konuşamaz. Zâlim sultana duâ etmeye gelince, bu gibi duâda bulunmak helâl değildir. Ancak 'Allah seni islah etsin' veya 'Allah seni hayırlı işlere muvaffak etsin, taatinde ömürünü uzatsın' veya buna benzer kelimelerle duâ edebilir. Allah seni korusun. Uzun ömürler versin ve nimetlerini senden esirgemesin gibi duâlara gelince, bu duâları 'efendim' kelimesini veya sbu kelimenin mânasını taşıyan herhangi bir hitabı kullanmakla . beraber caiz değildir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Herhangi bir kimse, herhangi bir zâlimin yaşaması için duâ ederse, bu kimse yeryüzünde Allah'a karşı gelmeyi sevmiş olur!89

Eğer huzura giren adam duâyı bitirip zâlimi övmeye başlarsa, zâlimde olmayanları söylemiş olacaktır. Böylece yalancı, münâfık ve bir zâlime ikram eden bir kimse olur. Bu üç durum da günahtır.

Fâsık bir kimsenin medh ü senası yapıldığı zaman Cenâb-ı Hak gazaba gelir 90

Herhangi bir fâsığa ikramda bulunan bir kimse, İslâm'ın yıkılmasına yardım etmiş olur!91

Eğer zâlimin huzuruna giren adam, zâlimi övmeyi geçip söylediklerinde onu tasdik etmeye başlarsa, yaptıklarını övmek sûretiyle doğru gösterirse, bu takdirde iki yönden âsi olur.

1- Zâlimi tasdik etmekten,

2- Ona yardımcı olmaktan. . . Zira zâlimin yaptığını doğru gösterip övmek, günaha yardım ve günahkârı teşvik ve tahrik etmektir.

Nitekim kişiyi yalanlamak, onun fiilini zemmetmek, yaptıklarını kötü göstermek de onu kötülükten menetmek ve isteklerini dumûra uğratmak olduğu gibi. . . Günaha yarım kelime ile dahi yardım etmek günahtır.

Süfyân es-Sevrî 'Uçsuz bucaksız bir çölde ölümle pençeleşen bir zâlime bir yudum su içirmek caiz inidir değil midir?' sorusuna karşılık olarak şu cevabı vermiştir: 'Hayır! Câiz değildir. Onu ölümle başbaşa bırakmak gerekir. Çünkü ona su içirmek kendisine yardım etmek demektir!'

Süfyân es-Sevrî dışındaki âlimler 'Nefes alıp verecek kadar içi» rilir, sonra tekrar bırakılır ve (böylece ölünceye kadar devam edilir) ' demişlerdir. Eğer zâlimin huzuruna giren bir kimse, bütün bu söylediklerimizi geçip ona karşı sevgi ve onun huzuruna gelmek için iştiyakını gösterip, onun uzun yaşamasını arzuladığını izhar ederse, buna rağmen yalan söylemiş olursa dahi yalandan ve münafıklıktan ötürü günahkâr olur. Eğer doğru ise zâlimi seven bir kimse, zulmünden ötürü Allah'a isyan etmiş olur. Böyle bir kimsenin hakkı Allah için zâlime buğzetmektir. Ona karşı nefret duymaktır. Çünkü Allah için buğzetmek farzdır. Günahın dostu ve günaha rıza gösteren bir kimse ise, günahkârın tâ kendisidir. Herhangi bir zâlimi seven kimse, eğer zulmünden ötürü onu seviyorsa sevgisinden dolayı âsidir. Eğer başka bir sebepten ötürü onu seviyorsa bu sefer ona buğzetmediğinden dolayı âsî olur. Çünkü her durumda zâlime buğzetmesi gerekir. Eğer herhangi bir şahısta hayır ile şer bir araya gelirse; onu hayırdan dolayı sevmek, o şerden dolayı da buğzetmek farzdır. Bu konu kardeşlik ve Allah yolunda sevilenlerin buğzetmekle sevgiyi neye dayanarak bir araya topladıkları bahsinde gelecektir. Eğer zâlim sultanın huzuruna giren kimse, bütün bu felâketlerden sâlim ise ki sâlim olması pek uzaktır hiç olmazsa sultanın müreffeh yaşantısına, Allah'ın ona vermiş olduğu nimetlere karşı gösterdiği lâübaliliğe baktığında, kalbine herhangi bir fesad girebilir. O zaman Allah Rasûlü'nün yasakladığını yapmış olur.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** muhâcirîne şöyle hitap etmiştir:

Ey muhacirler! Sakın ehl-i dünyanın huzuruna girmeyin. Çünkü dünya sizi rızkınızı azımsamaya ve hakir görmeye teşvik eder. 92

Bahsi geçen mahzurlarla beraber zâlim sultanın huzuruna giren bir kimseye başkası da bakıp girebilir. Zâlimlerin huzuruna girmek suretiyle onların meclisini çoğaltır. Hele şan ve şöhret sahibi ise, girişiyle onlar hakkında başkasının hüsn-ü zannına sebep olabilir. Bütün bunlar ya 'Mekruh' veya 'mahzurlu' hareketlerdir.

Said b. Müseyyeb, Abdülmelik b. Mervan'ın oğulları Velid ile Süleyman'ın **ikisi**ne birden biat etmeye davet edildiğinde, şöyle demiştir: 'Gece ve gündüz birbirini takip ettikçe (hayatta olduğum sürece) iki kişiye birden biat edemem. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki bîatı birden yapmayı yasak kılmıştır'. Bunun üzerine Abdülmelik kendisine 'O halde şu kapıdan gir, arka kapıdan çık git' dedi. Said b. Müseyyeb 'Allah'a yemin ederim ki, bunu da yapmam. Halktan hiç kimse bana bu hususta aldanıp uymayacaktır. (Buna fırsat vermeyeceğim) '. Onun bu ısrarına karşılık Abdülmelik kendisine yüz sopa attırdı ve kendisine siyah bir cübbe giydirildi ,93 Zâlim sultanların huzuruna ancak iki özürden ötürü girilir.

1- Onlar tarafından ikram edici değil, kişiyi ilzam edici bir emir verdiğinde ve kişi gitmezse kendisine eziyet vereceklerine veya halkın onlar hakkındaki itâati bozulacağına ve böylece siyaset işinin

allak bullak olacağına kani ise, o zaman gitmek kendisine farz olur. Onlara itâat etmek için gitmemeli, sultan bozulmasın, halkın maslahatı karmakarışık olmasın diye gitmelidir.

2- Başka bir müslümandan zulmü kaldırıp gidermek, emr-i bi'l-mâruf yapmak veya şikâyet yoluyla nefsinden zulmü kaldırmak için girmektir. Böyle bir girişe ruhsat verilmiştir. Ancak yalan söylememek ve zâlimleri övmemek, kabul olacağını ümid ettiği va'z u nasihati bırakmamak şartıyla girer. İşte zâlim sultanların huzuruna girişin hükmü budur.

İkinci derece ise, zâlim sultanın, senin ziyaretine gelmesidir. Onun selâmına **cevap** vermek gerekir. Önünde kalkmak ve kendisine ikramda bulunmak, ikramın karşılığı olduğu için haram değildir. Çünkü o zâlim, ilim ve dinin ikramında bulunduğu için övülmeye müstahak olur. Nitekim zulümden ötürü uzaklaştırılmaya müstahak olduğu gibi. Bu bakımdan ona karşı gösterilen ikram onun ikramının karşılığı, selâmına verilen **cevap** da selâmının karşılığı olur. Fakat ziyaret edilen âlim tenha bir yerdeyse sultana dinin izzetim, zulmün hakaretini göstermek için, önünde kalkmaması daha evlâdır. Böyle yapmakla sultana, hâl diliyle 'Sana dinden ötürü Allah'tan yüz çevirenden yüz çevirmek için buğzediyorum Allah da senden kudret yüzünü çevirmiştir' demiş olur.

Eğer zâlim sultan, bir cemaat içerisinde âlimin huzuruna girerse saltanat erbâbının halk arasında haşmetlerini gözetmek önemli olduğundan böyle bir durumda bu niyetle kalkmakta herhangi bir sakınca yoktur. Buna rağmen kalkmamasından ötürü halk arasında herhangi bir fesâdın doğmayacağını ve kendisi de böyle yaptığından ötürü herhangi bir eziyete mâruz kalmayacağını biliyorsa, ayağa kalkmak suretiyle ikram etmeyi terk etmesi daha uygundur. Bütün bunlardan sonra zâlim sultanla bir araya gelen âlimin, sultana nasihatte bulunması vacibdir. Eğer saltanat sahibi, haram olduğunu bilmediği şeyleri yapıyorsa, âlim de onun yaptıklarının haram olduğunu bildiği takdirde bırakacağını biliyorsa, ona 'Senin şu yaptığın haramdır' deyip ikazda bulunmalıdır. Çünkü bu tür ikâz âlim için farzdır.

Sultanın haram olduğunu bildiği halde yaptıklarını zulüm ve israf gibi sultana hatırlatmak hiç de fayda getirmez. Bu durumda âlime düşen vazife sultanın işlediği günahlardan ötürü eğer korkunun tesir edeceğini biliyorsa korkutmasıdır. Zâlim sultanı maslahat yoluna eğer ilâhî nizama uygun bir yolu biliyor ve o yolla günah olmaksızın sultanın hedefi tahakkuk edeceğini ve böylece sultanın da hedefine vardığında zulümden el çekeceğini biliyorsa irşad etmek âlimin boynunda borç ve farzdır. Bile bile cüretkârlık yapıp işlediği günahlarda ise, onu korkutmak âlimin vazifesidir. Kendisini zulümden menedip alıkoymak ve gâfil bulunduğu yollara irşad etmek de âlimin vazifesidir.

Bu bakımdan âlimin, konuşmasının herhangi bir müsbet tesirini umduğu zaman bu üç yola başvurması gereklidir. İster özürle, ister özürsüz olsun kazâra sultanın huzuruna giren her âlime bu yola başvurmak lâzımdır.

Muhammed b. Sâlih şöyle anlatır:

Hammâd b. Seleme'nin huzurunda idim. Baktım ki, evinde bir hasırdan başka birşey yok. Kendisi o hasır üzerine oturmaktadır. Bir de okuduğu Kur'ân ve içinde hocalarından rivâyet ettiği hadîs kâğıtları bulunan bir dağarcık vardı. Abdest aldığı bir kabı da bulunuyordu. Onun yanında bulunduğum bir sırada birisi kapısını çaldı. Kapıyı çalanın Muhammed b. Süleyman olduğunu gördük. Ona girmek için izin verdi. Muhammed b. Süleyman gelip, huzurunda oturduktan sonra ona şöyle hitap etti.

- Bana ne oluyor ki seni gördüğüm zaman kokru ile doluyorum, heybet ve dehşet içerisinde kalıyorum.

Bu soru karşısında Hammad hükümdara şu cevabı verdi:

Bunun sebebi Allah Rasûlunün (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadisi şerifidir Muhakkak âlim, ilmiyle Allah'ın cemâlini istediği zaman herşey ondan korkar. Eğer ilmiyle hazineleri toplamak istiyorsa o zaman kendisi herşeyden korkar.

Bu konuşmadan sonra hükümdar, Hammad'a kırk bin dirhem para teklif etti:

- Bunları al, bunlarla geçin.

- Bu parayı kimden zulmen almışsan götür onları, geri ver

- Allah'a yemin ederim. Sana babamdan miras olarak kalan malımdan veriyorum.

- Benim paraya ihtiyacım yoktur.

- Sen alır, fakirlere dağıtırsın!

- Umulur ki, ben onu dağıtırken adaletle hükmettiğim halde ondan nasibdar olmayan bir kimsenin Hammad onun taksiminde âdil davranınadı'deyip günahkâr olmasından korkuyorum. Bu bakımdan onu, benden uzaklaştır.

Üçüncü derece. . . Zâlim sultanlardan uzaklaşmak, ne onları görmek ne de onlara görünmektir. Böylesi farzdır. Zira selâmet ancak böyle yapmaktadır. Bu bakımdan kişinin zâlimlere zulümlerinden ötürü buğzedileceğine inanması gerekir. Onların yaşantısını sevmenden, onları övmemeli onların durumlarını sormamalı, onlarla ilişkisi olanlara bile yaklaşmamalıdır. Onlara yaklaşmadığından dolayı elinden kaçırdiği fırsatlar için hayıflanmamalıdır. Bütün bunlar onların durumuları kalbine fütur getirdiği zaman sözkonusudur. Eğer hiç onlar en güzeli de budur. Eğer onların nimetler içerisinde yüzdüklerini hatırlarsa,

Hatem el-Esamm'ın dediğini hatırlamalıdır: 'Benimle sultanları arasında bir gün vardır: Dünün lezzetini bir daha duymayacaklardır. Ben de onlar da yarın büyük bir korku ile karşı karşıyayız. Bu bakımdan aramızdaki fark bugündür. Bakalım bugün de neyin olması umulur?'

Bir de Ebu'd Derda'nın söylediğini hatırlamalıdır: 'Servet sahipleri yerler, biz de yiyoruz. Onlar içer biz de içeriz. Onlar giyer biz de giyeriz. Onların fazla malı vardır. Ona bakarlar. Bizde onlara bakarız. Üstelik fazla maldan onlar sorumludurlar. Bizim ise sorumluluğumuz yoktur!'

Bir kimse zâlimin zulmünü, günahkârın günahını biliyorsa, onların dereceleri bilenin kalbine düşmelidir. Bu, müslümanın vecibesidir. Günah ise kişinin sevmediği şey olmalıdır. Çünkü kişi ya o zâlim ve günahkârın zulüm ve günahından gâfil olacak veya ona razı olacak veya ondan tiksinti duyacaktır. Onu bildiği halde ondan gâfil olmak sözkonusu değildir. Ona razı olmak da müsbet bir mânâ taşımaz. Bu bakımdan ondan tiksinti duyması gerekir. O halde bu zâlimlerin herhangi birisinin Allah hakkında olan tecavüzünü, senin öz hakkına olan tecavüz gibi kabul etmelisin ve böyle de olmalıdır.

Soru:duymak insanın isteğine bağlı değildir. Bu nasıl olurda burada tiksinmek farz olur?

Cevap:Hiç de sanıldığı gibi değildir. Zira aşık olan bir kimse, tabiatın bir zarureti ve icabı olarak sevgilisinin hoşuna gitmeyen ve tabiatına ters düşeni hor görür ve hoşuna gitmez. Çünkü Allah'ın mâsiyet ve günah diye bildirdiğinden tiksinti duymayan bir kimse Allah'ı sevmiyor demektir. Allah'ı sevmeyen kimse, ancak tanımadığından sevmez. Oysa tanımak farzdır. Bu bakımdan Allah için sevmek de farzdır. Kişi Allah için sevdiği zaman hor gördüğünü hor görecek, sevdiğini de sevecektir ve böyle yapmak mecburiyetindedir. Bunun tedkik ve tahkiki 'Muhabbet ve rıza'bahsinde gelecektir.

İtiraz:Selaf âlimler sultanların huzuruna girerlerdi.

Cevap: Evet dediğin doğrudur. Fakat **selef** âlimlerinden girmeyi öğren de öyle gir. Nitekim hikâye edildi ki, Abdülmelik'in oğlu Hişam, hacı olarak Mekke'ye geldi. Mekke'ye geldiği zaman şu emri verdi:

- Ashâb-ı kirâmdan bana bir kişi getirin!

- Ashâb tamamen ölüp gittiler. . .

- O halde tâbiînden getirin.

Gidip Yemenli Tâvus b. Keysan'ı getirdiler. Tavus, Hişam'ın huzuruna girdiği zaman, tam onun oturduğu minderin yanında ayakkabılarını çıkardı ve kendisine 'Emîr'ul-Mü'minîn' diye hitap ederek selâm vermedi. Aksine 'Yâ Hişam! Selâm sana!' dedi. Kendisine tâzim ifade eden künyeyi de kullanmadı. Tam karşısına oturdu ve 'Nasılsın ey Hişam?' dedi. Bu manzara karşısında Hişam, o kadar kızdı ki Tavus'u öldürtmek istedi. Fakat çevresi kendisine Allah ve Rasûlü'nün hareminde bulunduğunu hatırlattılar. 'Burada insan öldürmek mümkün değildir' dediler. Bunun üzerine Hişam şöyle dedi:

- Ya Tavus! Seni böyle yapmaya zorlayan nedir?

- Ne yaptım?

Bu istifham karşısında kalan Hişam daha da hiddetlenerek şöyle bağırdı:

- Daha ne yapacaksın? Ayakkabılarını tam oturduğum minderin yanında çıkardın. Elimi öpmedin. Bana 'Emîr'ul-Mü'minin' diye selâm vermedin. Bana 'Yâ Ebû Süleyman' diye künyemle bile hitap etmedin. İznim olmaksızın gelip karşıma oturdun. 'Ya Hişam, nasılsın?' dedin.

Bunun üzerine Tavus söz aldı: 'ıninderin yanında ayakkabılarımı çıkarmaya gelince. . . Ben hergün beş defa izzet ve celâl sahibi olan Allah'ın huzurunda ayakkabılarımı çıkarıyorum. O beni ikab ve itab etmiyor, bana kızmıyor. Senin 'elimi öpmedin' sözüne gelince. . Ben 'mü'minlerin emiri' Ali b. Ebi Tâlib'den (radıyallahü anh) şöyle dediğini işittim: 'Herhangi bir müslümana başkasının elini öpmek helâl değildir. Ancak şehvetinden ötürü hanımının elini ve şefkatinden ötürü çocuğunun elini öpebilir'. Senin 'Bana Emîr'ul-Mü'minîn diye hitap ederek selâm vermedin' sözüne gelince. . . Bilmiş ol ki, bütün müslümanlar senin emîr olmana razı değildirler. Bunun için ben yalan söylemekten hoşlanmam. Senin bana 'Ebû Süleyman künyesiyle hitap etmedin' deyişine gelince. . .

Bil ki, **Allahü teâlâ** peygamberlerinin ve velî kullarının özel isimlerini zikrederek 'Yâ Dâvûd, Yâ Yahya, Yâ isa!' demiştir. Düşmanın da künyesini zikretmek suretiyle 'Ebû Leheb'in iki eli kurusun' demiştir. Senin 'Benim karşımda iznim olmaksızın oturdun' sözüne gelince (bil ki) ben Emîr'ul-Mü'minîn

Ali'den (radıyallahü anh) şöyle duydum: 'Eğer sen cehennem ehlinden bir kimseye bakmak istiyorsan, kendisi oturmuş olduğu halde, etrafında ayakta duranların bulunduğu bir kimseye bak!

Bunun üzerine Hişam rikkate gelerek şöyle dedi:

- Ya Tavus! Bana nasihatta bulun!

- Emir'ul-Mü'minîn Ali'nin (radıyallahü anh) şöyle söylediğini duydum: Muhakkak cehennemde dağlar gibi yılanlar, katır gibi akrepler vardır. Bunlar halkına adâletli davranmayan emirleri ısırırlar'.

Bunu dinleyen Hişam, kalkıp koşarak Tavus'dan95 ayrıldı.

Süfyân es-Sevrî der ki: Ben Mina'da Ebû Cafer'in96 huzuruna götürüldüm. Bana dedi ki: 'İhtiyacını bize bildir'. Bunun üzerine kendisine şöyle dedim: 'Allah'tan kork! Sen yeryüzünü zulüm ve saldırganlıkla doldurdun'.

Süfyân der ki: Bu sözüm üzerine halife başını eğdi. Uzun süre düşündükten sonra başını kaldırarak yine 'ihtiyacını bize bildir' dedi. Bunun üzerine dedim ki: 'Sen Muhacir ve Ensar'ın kılıçları sayesinde bu mertebeye varmış bulunuyorsun. Oysa bugün bu zevatın çocukları açlıktan ölmektedir. Allah'tan kork! Onların haklarını kendilerine ulaştır'. Bunun üzerine halife bir hayli düşündükten sonra başını kaldırdı ve bana 'İhtiyacını söyle' dedi. Ben devamla dedim ki: 'Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hacca giderken hazinedarına 'Biz bu seferimizde ne kadar infak ettik?' diye sordu. 'On küsûr dirhem' cevabını alınca, 'Oysa ben bugün şurada develerin yükleyip götürmekten âciz olduğu kadar bol mallar görmekteyim' dedi.

Sonra Süfyân Mansur'un huzurundan çıkıp gitti. İşte **selef** âlimleri zorlandıkları zaman sultanların huzuruna girerlerdi.

Allah'ın intikamını zâlimlerden almak için canlarını dişlerine takarlardı.

İbn Ebî Şemile Abdülmelik b. Mervan'ın huzuruna girdi. Halife kendisine 'Konuş!' dedi. O da halifeye şunları söyledi: 'İnsanlar kıyâmette, kıyâmetin dehşet ve acısından kurtulamazlar. Oradaki helâk ve felâketi görmekten emîn olamazlar. Ancak nefsini küstürmek sûretiyle Allah'ı razı eden kimse müstesnadır'. Bunun üzerine Abdülmelik hüngür hüngür ağlamaya başlayarak dedi ki: 'Hayatta kaldıkça senin şu sözünü daima hatırımda bulunduracağım'.

Hazret-i Osman (radıyallahü anh) Abdullah b. Amr'ı Basra valisi olarak tayin ettiği zaman **Hazret-i Peygamber**'in **sahabîler**i onu tebrik etmeye geldiler. Fakat Ebû Zer el-Gıfârî gecikti. Oysa Abdullah b. Amr, Ebû Zer'in samimi dostuydu. Bunun üzerine Abdullah, Ebû Zer'e sitem etti. Ebû Zer, **cevap** olarak şöyle dedi:

Hazret-i Peygamber'den şöyle dinlemiştim:

Kişi (zâlim sultanın emrinde) herhangi bir vazife aldığı (ve zulme yardımcı olduğu) zaman **Allahü teâlâ** ondan uzaklaşır. 97

Mâlik b. Dinar, Basra emîrinin huzuruna girerek şöyle demiştir: 'Ey Emîr! Semâvî kitaplardan birinde okudum; **Allahü teâlâ** şöyle diyordu: Acaba sultandan daha ahmak ve bana isyan edenden daha câhil bir kimse var mıdır? Acaba benden izzet bekleyen ve bana itâat edenden daha aziz bir kimse

bulunur mu? Ey kötü çoban! (Zâlim sultana hitabdır) , ben sana sapasağlam, besili koyunlar teslim ettim. Sen ise eti yedin, yünü giydin, onları zayıflıktan ötürü ses çıkaran kemikler yığını hâlinde bıraktın'. Bunun üzerine Basra valisi, Mâlik b. Dinar'a dedi ki:

-Seni bize saldırtan ve şerrimizden koruyanın ne olduğunu biliyor musun?

- Hayır!

- Bize ihtiyacının olmayışı ve elimizdeki servete önem vermeyisin.

Ömer b. Abdülâziz (radıyallahü anh) , Arafat'ta, Halife Süleyman b, Abdülmelik'le beraber bulunuyordu. O esnada Süleyman, gök gürültüsünü işitip korktu. Göğsünü, korkusundan ötürü, eğerin önüne yapıştırdı. Fırsattan istifade ederek Ömer, kendisine şöyle dedi: 'Bu Allah'ın rahmetinin sesidir. Acaba sen onun azabının sesini dinlediğin zaman nasıl olacaksın?' Sonra Süleyman, Ömer'e şöyle hitap etti: **Allahü teâlâ** seni de bunlarla mübtelâ etsin'

Abdülmelik'in oğlu Süleyman, Mekke'ye gitmek üzere Medine'ye geldi, Ebû Hâzım'ı (Seleme b. Dinar) huzuruna dâvet etti. Ebû Hâzım onun huzuruna geldi. Ebû Hâzım huzura girdiği zaman Süleyman kendisine şu suâli sordu:

- Yâ Ebû Hâzım! Neden biz ölümden hoşlanmıyoruz?

- Çünkü siz âhiretinizi tahrip, dünyanızı mamur etmişsiniz. Bu bakımdan siz mamur bir yerden harâbe bir yere gitmeyi elbette hoş görmezsiniz!

- Yâ Ebû Hâzım! Allah'ın huzuruna gitmek nasıldır?

-Yâ emîr'ul-Mü'minin! Eğer giden sâlih bir kimse ise senelerce kaybolmuş, sonra ailesine kavuşmuş bir kimse gibidir. Kötü bir kimseye gelince, o da efendisinden kaçmış, sonra tutuklu olarak efendisinin huzuruna getirilmiş bir köle gibidir.

Bunun üzerine Süleyman hüngür hüngür ağlayıp dedi ki:

- Keşke Allah nezdinde durumumun ne olduğunu bilseydim!

- O halde nefsini Allah'ın Kitabı'nın mihengine vur! Çünkü

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Muhakkak ki, ebrar (sâlih kimseler) elbette nimetler içinde yüzerler. Muhakkak ki, fâcirler (âsî ve yalancılar Cahîm'in (ateşin) içindedirler. (İnfitar/13-14)

- O halde Allah'ın rahmeti nerededir?

- Allah'ın rahmeti 'Muhsinlere' (sâlihlere) yakındır.

- Yâ Ebû Hâzım! Allah'ın kullarından hangisi daha azizdir?

- Birr ve takvâ ehli daha azizdir.

- Amellerden hangisi daha üstündür?

- Haramlardan korunmakla beraber Allah'ın farzlarını edâ etmek. . .

- Sözün hangisi işitilmeye daha lâyık ve değerlidir?

- Korktuğun ve ümit ettiğin bir kimsenin nezdinde hakkı söylemek. . .

- Mü'minlerin hangisi daha akıllıdır?

- Allah'a ibadet edip halkı da ibadete çağıran kimse. . .

- Mü'minlerin hangisi daha zararlıdır?

- Kardeşi zâlim olduğu halde o zâlimin havasına uyup da sürüklenen. . . Böyle bir kimse âhiretini başkasının dünyasına feda etmiştir.

- Bizim içinde bulunduğumuz duruma ne dersin?

- Beni affeder misin (ki bu durumu söylemeyeyim?)

- Hayır muhakkak söyleyeceksin. Bu senin bana söyleyeceğin bir nasihat olacaktır.

- Yâ Emîr'ul-Mü'minin! Senin ecdadın halkı kılıç ile kahredi saltanatı müslümanlarla istişare etmeksizin, onların rızasını almaksızın zorla aldılar. Hatta müslümanlardan bir çoğunu bu yüzden öldürdüler. Müslümanlarla aralarında büyük savaşlar oldu. Oysa onların hepsi bugün âhiret âlemine göç etmişlerdir. Keşke onların dediklerini ve onlara denilenleri bir bilseydim! Bunun üzerine Süleyman'ın nedimlerinden birisi Ebû Hâzım'a sözle, saldırarak dedi ki:

- Sen çok kötü birşey söyledin!

- **Allahü teâlâ** âlimlerden hakikati insanlara söyleyip gizlememek üzere söz almıştır. . .

- Peki biz bu fesadı nasıl ıslah edelim?

- Helâlinden alıp onu hakkıyla ehline vermelisin.

- Kimin gücü yeter bunu yapmaya?

- Cenneti isteyip cehennemden korkanın.

- Bana dua et!

- Yârab! Eğer Süleyman senin dostun ise, onun için dünya ve âhiret hayırlarını kolaylaştır. Eğer düşmanınsa onun perçeminden tut, sevdiğin ve razı olduğun hedefe doğru yönelt!

- Bana tavsiyede bulun!

- Sana kısa yoldan tavsiye ediyorum: Rabbini tâzim et. O'nu seni yasak yerlerde görmekten tenzih et; (veya emrettiği yerde seni kaybetmekten tenzih et) . 98

Ömer b. Abdülâziz, Ebû Hâzım'a şöyle dedi:

- Bana nasihatta bulun!

- Yatağına uzan! Sonra ölümü baş ucunda bulundur! Sonra o anda hangi sıfatın sende olmasını istiyorsan onu düşün! İşte o sıfatı şu anda al! O saatte sende olmasını kerih gördüğün sıfatı şimdi terket! Umulur ki, o saat yakındır.

Bir bedevî Süleyman b. Abdülmelik'in huzuruna girdi. Halife o bedevîye 'konuş!' dedi. Bedevî 'Yâ Emir'ul-Mü'minîn! Ben seninle bir konuşma yapacağım. Hoşuna gitmese dahi tahammül etmeni isterim. Çünkü eğer kabul edersen o konuşmanın arkasından hoşuna giden neticeler gelecektir'. Süleyman 'Ey Arabî! Biz hilesinden emîn olmadığımız ve nasihatini ummadığımız kimseye dahi geniş müsamaha gösteriyoruz'. Bunun üzerine bedevî konuşmaya başladı:

- Ya Emir'ul-Mü'minin! Etrafını, tercihlerini kötüye ve çıkarlarına kullanan kimseler sarmıştır. Bunlar dinlerini dünyalarına feda etmişlerdir. Senin rızânı Allah'ı kızdırmakla elde etmeye çalışmaktadırlar. Allah konusunda, Allah'tan değil, senden korkmuşlardır; (veya Allah konusunda sana ihânet etmişlerdir) .

Fakat seninle ilgili Allah'tan korkmuş değildirler; (veya senin hakkında Allah'a ihânet etmemişlerdir) . Onlar âhiret ile savaş, dünya ile barış hâlindeler. Bu nedenle **Allahü teâlâ**'nın seni emin kıldığı vazifelerde sen onlara itimat etme. Çünkü onlar emniyeti kötüye kullanmak için ellerinden gelen çabayı sarfetmektedirler. Ümmet-i Muhammed'e her türlü zillet ve zulmü yapmaktadırlar. Oysa onların yaptıklarından sen sorumlusun. Onlar ise senin yaptığından mesul değildirler. Bu bakımdan sen onların dünyası için âhiretini zâyi etme! Çünkü zarar bakımından insanların en düşüğü, âhiretini başkasının dünyasına feda edendir.

- Sen lisanını kınından çekmiş bulunuyorsun. Oysa lisanın kılıcından daha fazla kesmektedir.

- Evet yâ Emîr'ul-Mü'minîn! Konuştuklarım senin aleyhine değil, lehinedir.

Hikâye ediliyor ki, Ebû Bekre" Muaviye'nin huzuruna gelerek şöyle dedi:

- Yâ Muaviye! Bil ki, senin ömründen geçen her günde ve senin üzerine gelen her gecede gittikçe dünyadan uzaklaşıp âhirete yaklaşırsın. Seni öyle bir tâkip ediyor ki, onun pençesinden kurtulman mümkün değildir. O, senin için bir nişan dikmiştir. O nişanı geçmen imkânsızdır. O nişana varman ne hızlı olur? Seni kovalayanın nerede ise yakana yapışması yakındır. Biz ve içinde bulunduğumuz nimetler muhakkak gidiciyiz. Yanına varılacak hedefimiz ise, bâkidir. Eğer yaptıklarımız hayır ise varacağımız yer de hayırdır. Eğer yaptıklarımız şer ise, şerrin karşılığı da şerdir.

Evet, işte ilim ehli bu tarzda sultanların huzuruna girerlerdi. İlim ehlinden, elbette âhiret âlimlerini kastediyorum.

Dünya âlimlerine gelince. . Onlar sultanların huzuruna gözlerine girmek, kalplerine yaklaşmak için girerler. Böylece sultanları ruhsatlara muttali ederler. İnce hilelerle sultanların fâsık garezlerine uygun düşen genişlik yollarını sultanlara gösterirler. Eğer bizim daha önce bir kısım âlimlerden naklettiğimiz konuşmalar gibi nasihat maksadıyla konuşsalar dahi, onların gayeleri sultanları ıslah etmek değildir. Aksine bu gibi konuşmalarla sultanların gözüne girip onların yanında mevki ve itibar sahibi olmaktır. Dünya âlimlerinin bu tür konuşmalarında iki çeşit aldatma vardır. O iki çeşit aldatma ile de ancak ahmak kimseler aldanır:

1- Onların **birincisi**, 'sultanların huzuruna girmekteki gayem va'z ve nasihatla onları ıslâh etmektir' diyerek kendisine bir pâye vermektir. Çoğu zaman adam kendisi de bu hilesine kanıp aldanmaktadır. Oysa onlar hiç de yöneticilerin ıslâhı için huzurlarına girmezler. Aksine onları sultanların

huzuruna sevkeden, gizli bir şöhretin şehveti ve yöneticiler nezdinde bilinmelerini temin etme hırsıdır. Yöneticilerin ıslahını istemenin doğru olduğunun alâmeti şudur: Eğer onun yerine onun gibi diğer bir âlim kimse yöneticinin huzuruna girerse, o giren âlimin va'zı yönetici nezdinde makbûle geçip yönetici de ıslah eseri görülürse, sevinmesi ve bu önemli vazifeyi başkası yerine getirerek onun zorluğundan beni kurtardı diye Allah'a şükretmesi gerekir. Adetâ ölmek üzere olan bir hastayı tedavi ettiğinde sevinmesi gerekli olduğu gibi. . . Eğer kalbinde konuşmasının, başkasının konuşmasına tercih edildiği fikri doğarsa, bilsin ki aldanmış bir mağrurdur!

2- **İkincisi**, yöneticileri ziyaret etmekten gayem, herhangi bir müslümandan zulmü def etmektir iddiasıdır. Bu iddiasında da aldanır veya aldatılabilir. Bu iddianın doğruluğunun bilinmesi için de **birinci** iddiada kullandığımız ölçü kullanılmalıdır.

Mâdem ki, zâlim sultanların huzuruna girme yolu böylece belli oldu, o halde biz sultanların ihtilâfından meydana gelen ârızî durumları, onların mallarını almaktan ötürü doğan müşkilleri birkaç mesele şeklinde gösterelim.

I. Mesele

Sultan, sana fakirlere dağıtmak üzere mal gönderdiği zaman, eğer o malın sahibi belli bir kimse ise, o malı kabul etmen helâl değildir. Eğer sahibi belli değilse, o malın ileride de söylediğimiz gibi fakirlere dağıtılması gerekiyorsa, onu alıp fakirlere dağıtabilirsin. Onu aldığın için günahkâr olmazsın. Ancak bir kısım âlimler, böyle olsa dahi, mâdem ki sultandan gelmiştir alması uygun değildir demişlerdir. Bu âlimlere göre, evlâyı ve en uy günü düşünmek gerekir.

Bu bakımdan biz deriz ki, evlâ ve en uygunu eğer üç tehlikeden eminsen o malı almandır.

Birinci tehlike: Sultan, senin o malı kabul ettiğinden ötürü malı helâl zannederek 'ınal helâl olmasaydı sen onu kabul etmezdin. O malı zimmetine sokmazdın' zannına kapılır. Eğer böyle bir zan sözkonusu ise, sen malı alma! Çünkü mahzurludur. O malı alıp dağıtmaktan elde edeceğin hayır, haram kazanmaya çalışmış olduğun cesarete denk gelmez.

İkinci tehlike: Başka âlimlerin ve cahillerin sana bakarak sultan malının helâl olduğuna inanmalarıdır. Böylece onlar da sana uyarak sultanın malını kabul edecekler ve senin onu kabul etmeni onun caiz olduğuna hamledeceklerdir. Oysa kendileri o malı fakirlere dağıtmamaktalar. İşte bu **ikinci** tehlike **birincisi**nden çok daha şiddetlidir. Çünkü bir cemaat, İmâm-ı Şâfiî'nin sultanların malını almasından dolayı sultanların malının alınmasının caiz olduğunu savunmuşlardır. Fakat İmâm-ı Şâfiî'nin o malı, fakirlere dağıtmak niyetiyle aldığını ve dağıttığını hiç de düşünmemişlerdir! Bu bakımdan önder olan ve örnek durumda bulunan bir kimse böyle bir şeyden şiddetle kaçınıp çekinmelidir. Çünkü önder mevkiinde bulunan bir kimsenin yapması, birçok kimsenin dalâlete düşmesine sebep olur.

Vehb b. Münebbih şöyle anlatır: Âlimin biri halkın gözü önünde bir hükümdarın huzuruna, kendisine zorla domuz eti yedirilmek üzere getirildi. Adam yemedi. Adama bu esnada koyun eti getirildi ve kılıçla tehdid edilerek bu etten yemesi emredildi. Fakat yine de yemedi. Kendisine 'Haydi domuz eti yemedin! Bu ise koyun etidir, neden yemiyorsun?" denildiği zaman, şu cevabı verdi: 'Halk benim domuz

etini yemeye zorlanmak için getirildiğime inanıyor. Ben eti yeyip sapasağlam çıktığım zaman, onlar hangi eti yediğimi bilmediklerinden böylece dalâlete düşerler'.

Vehb b. Münebbih ve Tavus, Haccâc-ı Zâlim'in kardeşi Muhammed b. Yûsuf un huzuruna girdiler. Bu adam o zaman Velid b. Abdûlmelik tarafından Yemen'e genel vali tâyin edilmişti. Huzura girdiklerinde soğuk bir kuşluk zamanıydı ve açık bir mecliste bulunuyorlardı. Vali hizmetçisine dedi ki: 'Git, o taylasanı getir! Ebû Abdurrahman'ın sırtına at!' Tavus da o sırada bir kürsü üzerinde oturmuştu. Hizmetçisi taylasanı getirdi ve Tavus'un sırtına attı. Tavus taylasanı sırtından düşürünceye kadar omuzlarını silkmeye devam etti, Bu manzara karşısında Muhammed b. Yûsuf hiddetlendi. Onun huzurundan çıktıktan sonra Vehb b. Münebbih, Tavus'a hitaben 'Onu kızdırmayabilirdin. Taylasanı alıp fakirlere sadaka verseydin daha iyi olurdu' dedi. Tâvus "Evet daha iyi olurdu, eğer o zâlim benden sonra 'Tâvus onu aldı. Benim kullandığım gibi de onu kullanmaktadır' demeseydi alırdım!" diye **cevap** verdi.

Üçüncü tehlike, sana verdiklerinden ötürü, arkadaşlar arasında sana kıymet verdiği için kalbinin onu sevmeye doğru kaymasıdır! Eğer böyle bir durum sözkonusu ise, ondan geleni kabul etme. Çünkü bu takdirde ondan gelen, öldürücü zehir olur. Zâlimleri sana sevdiren şey ise gizli bir hastalıktır. Çünkü sevdiğin bir kimsenin saltanatına elbette taraftar olur ona müsamaha göstermek mecburiyetinde kalırsın. Nitekim Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Nefisler kendilerine iyilik yapanlara sevgi göstermek temayülündedir ve bu temâyül nefislerde tabii bir haslettir'.

Nitekim **Allah'ın Rasûlü** de şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Herhangi bir yalancının benim üzerimde bir iyiliğini kılma. Kılma ki, kalbim onu sevmemiş olsun!100

Böylece efendimiz, kalbin iyilik yapanın sevgisinden menedil mesinin güç olduğunu beyan etmiştir.

Rivâyet ediliyor ki, emirlerden biri Mâlik b. Dinar'a on bin dirhem gönderdi. Mâlik b. Dinar da on bin dirhemin tamamını çıkarıp fakirlere dağıttı. Dağıttıktan sonra Mâlik'e meşhur âbid Muhammed b. Vâsi101 geldi ve ona emîri kastederek dedi ki:

- Şu mahlûkun sana verdiklerini ne yaptın?

- Arkadaşlarımdan sor!

- Hepsini dağıttı.

- Allah aşkına, senin kalbin şu anda mı daha fazla onu seviyor, yoksa o malı göndermezden önce mi?

- Hayır! Şu anda fazla seviyor.

- İşte ben ancak bu noktadan korkuyorum.

Muhammed doğru söylemiştir. Çünkü Mâlik onu sevdiği zaman, onun emirliğinin devamını da sevecektir. Onun görevden azledilmesini, felâkete uğramasını ve ölümünü istemeyecektir. Onun saltanatının genişlemesini ve malının çoğalmasını isteyecektir. Bütün bunlar zulüm sebeplerini istemek demektir. Böyle bir istek çok çirkindir.

Selman ve İbn Mesud (radıyallahü anh) şöyle dediler: 'Görmese dahi herhangi bir işe râzı olan bir kimse onu gören gibi olur. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Zulmedenlere meyletmeyiniz' (Hud/133) buyurmuştur'

Bazı müfessirlere göre, onların amellerine rıza göstermeyiniz. Eğer senin, onlardan mal aldığın halde onlar hakkında sevgin artmayacak derecede kuvvetli ve güçlü bir durumun varsa, o zaman onlardan mal almanda hiçbir sakınca yoktur.

Basra âbidlerinin birinden hikâye olunmuştur: Bu zat emirlerden mal alıp fakirlere dağıtıyordu. Kendisine 'Onlardan mal aldığından dolayı onları sevmekten korkmuyor musun?' denildi. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Eğer herhangi bir kimse elimden tutup beni cennete sokarsa, sonra kendisi rabbine isyan ederse, kalbim onu da sevmez. Çünkü elimden tutmaya kendisini teshir eden Allah için ben ona buğzediyorum. Ona böyle buğzetmem, o adamı elimi tutmaya musahhar kıldığının bir nevi şükrü ve karşılığıdır'. İşte bununla belli oldu ki. şu zamanımızda onlardan mal almak her ne kadar o malın kaynağı belli ve helâl olsa dahi mahzurlu ve kötüdür. Çünkü belirttiğimiz bu üç tehlikenin biri mutlaka vardır.

II. Mesele

Soru: Sultanın malını almak ve fakirlere dağıtmak caiz olduğu zaman, acaba onun malını çalmak veya emanetini gizlemek, inkâr etmek ve halka dağıtmak caiz midir, değil midir?

Cevap: Caiz değildir. Çünkü çok zaman sultanın elinde bulunan malın belli bir sahibi vardır. Sultan onu sahibine geri vermek niyetindedir. Onun malını bu şekilde götürmek, onun kendiliğinden mal göndermesi gibi değildir. Çünkü akıllı bir insan, sultanın sahibi belli olan bir malı sadaka verdiğini zannetmez. Bu bakımdan sultanın o malı vermesi, onun sahibini bilmediğine işaret eder. Eğer kişi sultanın bu gibi durumlar hakkında şüphede olduğunu biliyorsa, tam mânâsıyla onun böyle olmadığına vakıf olmadan ondan mal kabul etmesi caiz değildir. Sonra nasıl sultanın malını çalabilir? Belki sultan onu satın almıştır. Çünkü sultanın elinde bulunması onun mülkü olduğuna delâlet eder. Böyle bir fetvaya yol yoktur ve tevessül edilemez. Biz deriz ki, eğer kaybolmuş bir malı yerde bulursa, sonra o malın, meselâ sultanın emrindeki paralı askerlere ait olduğu ortaya çıkarsa ve o askerin o malı satın aldığı veya herhangi bir kimseden haksız olarak aldığı ihtimali sözkonusu ise, bu durum karşısında o malı geri vermek farzdır. Bu bakımdan sultanların mallarını ne kendilerinden çalabilir, ne de emanet olarak yanına bırakılandan alabilir. Onların emanetlerini inkâr etmek caiz değildir. Mallarını çalana hırsızlık cezasını tatbik etmek farzdır. Eğer hırsız, o malın onların mülkü olmadığını iddia ederse, bu takdirde iddia ile hırsızlık cezasının tatbiki düşmüş olur.

III. Mesele

Sultanlarla muamele etmek haramdır. Çünkü mallarının çoğu haramdır. Bu bakımdan eşya bedeli olarak onlardan alınan da haramdır. Eğer sultan helâl olduğu bilinen bir kaynaktan o satın aldığı eşyaların karşılığını öderse, o zaman da eşyayı teslim ettiği kimselerin durumunun araştırılması gerekir. Eğer eşyayı teslim alanların o eşya ile Allah'a isyan edeceklerini biliyorsa, meselâ onlara ipekli satmak gibi. . . Onların ipeklinin erkeklere haram olduğunu bildikleri halde giyeceklerini biliyorsa, bu durumda

onlarla alışveriş yine haramdır. Tıpkı üzümü şarap yapana satmak gibi. . Bu hususun haram olduğunda ulemanın ihtilâfı yoktur. Ancak bu bey'in sahih olup olmadığında ihtilâf vardır. Eğer ipekliyi alanın, kendisinin de giymesi mümkün ve kadınlarına giydirmesi de mümkün ise, bu takdirde onunla alışveriş mekruh bir şüpheye dönüşür. Maddesiyle Allah'a isyan edilen bir mal hakkında hüküm böyledir. Mânâsıyla isyan edene gelince. . . Onlara at satmak gibi. . . Özellikle müslümanlarla savaştıkları zamanda veya müslümanların malını yağma ettikleri vakitte onlara at satmak. . . Ziraat ile onlara yardımcı olmak da tehlikelidir. Onlara dirhem ve dinarları, dirhem ile dinar yerine kullanılıp da bizzat maddesinde isyan olmayan, fakat isyana vesile olabilecek olan maddeleri satmak ise, mekruhtur. Çünkü böyle bir satışta zulümlerinde kendilerine yardımcı olmak mânâsı vardır. Çünkü onlar zulümlerini icra etmek hususunda mal, binek hayvanları ve diğer sebeplerle güçlenirler. Bu kerahet hükmü, onlara hediye vermek hususunda da geçerlidir. Onlara ücretsiz çalışmak, hatta onlara öğretmek, onların çocuklarına yazı ve hesap öğretmek de böyledir. Kur'ân'ı öğretmeye gelince, mekruh değildir. Ancak karşılığında onlardan ücret alma meselesi değişir. Bu ücretin helâl bir kaynaktan ödendiği bilinmediği takdirde haramdır.

Eğer sultanlarla pazarlarda mal satın almak hususunda ücretsiz ve karşılıksız vekil tayin edilirse, onlara yardım olduğu için böyle bir vekaleti üstlenmek mekruhtur. Eğer onlara, masiyet yolunda kullanacaklarını kesin bildiği birşeyi satın alırsa, tüysüz çocuklar, sevgi veya giymek için ipekli, zulüm ve katle gitmek için at almak gibi. . . Böyle bir alışveriş haramdır. Bu bakımdan satın alınan malın, günah için satın alındığı biliniyorsa haram olur. Böyle bir niyetin varlığı açık değil, fakat hâlin hükmüyle olması muhtemel ise, bu ihtimalin mevcudiyetine delâlet ediyorsa, bu takdirde kerahet vardır.

IV- Mesele

Haram mal ile inşa ettikleri çarşılarda ticaret yapmak haramdır. Oralarda durmak caiz değildir. Eğer herhangi bir tüccar bu duruma rağmen orada durup dürüstçe kazanırsa, kazancı haram değildir. Fakat orada durması dolayısıyla günahkâr olur. Halk bu gibi pazar yerlerinde alışveriş yapanlardan mal satın alabilir. Fakat başka pazar yerleri biliyorsa en uygunu, oralara gidip alışveriş yapmaktır. Böylece helâl parayla yapılan çarşılarda oturanların çoğalması ve oradaki dükkânların kiralanması temin edilir. Sultanlara haraç ödemeyen bir çarşıdan yapılan alışveriş, onlara haraç ödeyen bir çarşıda yapılan alışverişten daha uygundur. Ulemadan bazıları, pek fazla ifrata kaçarak sultanlara haraç ödeyen arazileri süren çiftçilerle alışveriş yapmaktan dahi sakınmışlardır. Çünkü bu çiftçiler, çok zaman aldıklarını haraç olarak sultanlara verirler. Böylece bu mal ile onlara yardım edilmiş olur. Bu hüküm, din hususunda ifrat derecede hareketten başka birşey ifade etmez. Müslümanları sıkıştırmak ve yolları onlar için daraltmaktır. Zira haraç (vergi) hemen hemen bütün arazilerden alınır. Halkı bundan menetmenin hiçbir mânâsı yoktur. Eğer ulemânın vermiş olduğu bu fetva caiz ise, o vakit arazi sahibine arazisini kullanmak haram olması gerekir ki, onun haracını ödemesin. Bu fetvâ ise uzayıp giden ve maişet kapısını kapatmaya sürükleyen bir fetvâ olmuş olur!

V. Mesele

Sultanlarla yapılan muamele gibi, kadıları, memurları ve hizmetçileriyle de yapılan muamele haramdır. Hatta bunlarla muamele etmek, sultanla muamele etmekten daha şiddetlidir.

Kadılara gelince. . . Onlar kesinlikle haram olan maaşlar almakta, dolayısıyla zâlimlerin sayısını çoğaltmakta ve halkı kıyafetleriyle kandırmaktadırlar! Ulema kisvesine büründükleri halde zâlim sultanlarla oturup kalkmaktadırlar. Bu bakımdan kadılar halkın bu zâlimlere itâat etmesine vesile olurlar.

Hizmetçilerine ve askerlerine gelince. . . Onların mallarının çoğu, açık bir gasptan gelmektedir. Onlara maslahat, miras, haraç gibi bir kaynaktan gelen mal düşmemektedir. Ancak helâl mallarıyla karışıp şüphe kat kat kabardıktan sonra düşer!

Tavus şöyle demiştir: 'Hâdiseyi bizzat görmüş olsam dahi onların huzuruna gidip şahitlik yapmam. Çünkü aleyhinde şahitlik yapacağım bir kimseye zulmetmeyeceklerinden emin değilim!'

Halk tabakası ancak sultanların fâsık olduklarından ötürü ahlâksızlaşmıştır. Sultanların fâsık olması da âlimlerin fâsık olmasına bağlıdır. Eğer kötü kadılar ve ahlâksız âlimler olmasaydı, sultanların ifsadı çok azalırdı. Çünkü ciddi kadı ve âlimlerden korkarlardı.

Bunun için **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bu ümmetin kurraları (âlimleri) emirlerine dalkavukluk yapmadığı müdetçe bu ümmet Allah'ın kudreti ve himayesi altında bulunacaktır. 102

Allah'ın Rasûlü burada 'kurrâ'yı ancak şu hikmetten ötürü zikretmektedir: Çünkü kurra âlimlerin tâ kendisidir. Âlimlerin ilmi, Kur'ân ve Sünnet'ten anlaşılan mânâlardan ibarettir. Bunun dışında kalan ilimler ise seleften sonra ihdâs edilmiş ilimlerdir.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Sakın ne sultan, ne de sultan ile muamele edenle muamele etme! Onlarla oturup kalkmaktan çekin'.

Yine Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kalem, divit, kâğıt ve kâğıdın mühürlenmesinde kullanılan çamur sahipleri günahta ortaktırlar!' Süfyân Sevrî doğru söylemiştir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** içki hususunda on kimseye lânet okumuştur. Hatta yapana ve yaptırana bile lânet etmiştir.

İbn Mes'ûd da şöyle demiştir: 'Ribayı yiyen, yediren ve riba muamelesinde şahitlik yapan şahit ve kâtip **Hazret-i Muhammed**'in diliyle mel'undurlar'. 103

İbn Sîrin şöyle demiştir: 'Sakın mektubun muhtevasını bilmedikçe sultanın herhangi bir mektubunu yüklenip getirme!'

Süfyân es-Sevrî halifeye önünde bulunan diviti uzatmaktan çekinerek şöyle demiştir: 'Onunla ne yazacağını bilmedikçe sana veremem!'

Bu bakımdan zâlim sultanların etrafında bulunan hizmetçiler, ona tâbi olanlar hepsi onlar gibi zâlimdirler. Allah rızası için hepsine buğzetmek farzdır.

Rivâyete göre, sultanın askerlerinden biri Osman b. Zaide'ye 'yol nerededir?' diye sorunca, susup sağır olduğunu belirtti. Belki bir zulüm yapmaya gidiyor, ona yol gösterirsem ortağı olurum korkusundan yol göstermekten çekindi! **Selef**, fâsık tüccarlar, vurucular, haccamlar, hamamcılar, boyacılar, dökümcüler ve sanatkârlarda yalancılık ve fâsıklık açıkça görüldüğü halde yine de böyle mübalâğalı davranmamışlardır. Hatta zimmî kâfirlere de böyle yapmadılar. Ancak onların böyle

yapmaları, özellikle yetimlerin ve fakirlerin mallarını yiyen, müslümanlara daima eziyet eden zâlim sultanlar hakkındadır. O sultanlar ki, şeriat-ı garrâ-i Muhammediyye'nin belirtilerini kazımaya ve işaretlerini yıkmaya çalışırlardı. Onların böyle yapması şu hikmete dayanır: Günah iki kısma ayrılır;

a) Kişinin kendi nefsinde kalan günah.

b) Başkasına sirayet eden günah.

Fâsıklık kişinin kendi nefsinde kalan günahtır. Kâfirlik de böyledir. Kâfirlik ve fâsıklık Allah'ın hakkına tecavüzdür ve onun hesabı ancak Allah'a aittir.

Yöneticilerin zulmettiklerinden ötürü yaptıkları günâha gelince, o başkasına sirayet eden bir günahtır. İşte bundan ötürü onların durumu oldukça ağırlaşır. Zulümlerinin genelliği, saldırganlıklarının genişliği oranında Allah'ın nezdinde gazab ve nefret bakımından gelişirler. Bu bakımdan onlardan o nisbette kaçınmak ve muamelelerinden sakınmak farzdır! **Allah'ın Rasûlü** şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde zaptiyeye denir ki: Kamçını bırak cehenneme gir. 104

Ellerinde sığır kuyruğu gibi toplar bulunan kişilerin türemesi, kıyâmetin alâmetlerindendir. 105

İşte bu hüküm, zâlimlerin yardımcılarının hükmüdür. Onlardan bu saydığımız vasıflar sayesinde bilinenler zâten bilinmiştir. Bilinmeyenlere gelince, onların alâmetleri, geniş abalar giymek, uzun bıyıklar bırakmak ve zâlimlere mahsus diğer meşhur hâlleri takınmaktır. Bu bakımdan bu kisvede görülen bir kimseden sakınmak gerekir. Sadece kisvesine bakılarak sakınmak, hiç de su-i zann olmaz. Çünkü eğer iyi bir insansa zâlimlerin kisvesine bürünmek suretiyle kendi kendine suç işlemesin! Kisvede eşitlik kalpte eşitliğe delâlet eder. Deli olan ancak delilik gösterir. Fâsık olan ancak kendisini fâsıklara benzetir, Evet, fâsıklar bazen kendilerini, gizlemek için salah ve takva ehline benzetirler. . . Fakat sâlih bir kimse ise hiçbir zaman kendisini fâsık kimselere benzetmeye yetkili değildir. Çünkü kendini onlara benzetmek, onların sayısını çoğaltmak demektir.

Nefislerine zulmettikleri halde meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: 'Ne işte idiniz?' (Nisa/97)

Bu ayet müşriklere katılmak suretiyle onların cemaatini çoğaltan bir kısım müslümanlar hakkında nâzil olmuştur: Rivâyete göre, **Allahü teâlâ** Yuşâ b. Nun'a106 şöyle vahyetmiştir:

- Ben senin kavminin iyilerinden kırk bin, kötülerinden de altmış bin kişiyi helâk edeceğim.

- İyilerin suçu nedir ki onları helâk ediyorsun?

- Onlar, benim gazabımdan ötürü gazablanmıyorlar da ondan. Onlar zâlimlerle yer ve içerler.

Bununla açığa çıktı ki, zâlimlere buğzetmek ve Allah rızası için onlara karşı nefret göstermek, her müslümanın boynuna farzdır.

İbn Mes'ûd'un rivâyetine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Benî İsrâil âlimleri, maişetlerinde zâlimlere karıştıkları için **Allahü teâlâ** onlara lânet etmiştir. 107

VI. Mesele

Zâlimler tarafından inşâ edilen köprüler, tekkeler, câmiler ve çeşmeler gibi yerlerde ihtiyatlı davranmak ve dikkat etmek gerekir Köprüye gelince, ihtiyaç için onun üzerinden geçmek caizdir. Fakat mümkün olduğu kadar zâlimin inşâ ettiği köprüden geçmekten kaçınmak gerekir. Eğer o köprüden başka bir geçit varsa, bu sefer ondan sakınmak daha da lüzumlu bir hâl alır. Başka bir geçit bulunduğu halde zâlimin inşa ettiği köprüden geçmeyi şu hikmete binaen caiz gördük: Köprüden geçmek isteyen bir kimse, o köprüye sarfedilen malların esas sahibini bilmediği zaman, o mallar hayırlara sarfedilmek üzere hazırlanan mallar hükmüne geçmiş olurlar. Bu köprü de hayırlardandır. Fakat köprüde kullanılan tuğla ve taşın belli bir evden veya bir kabristandan veya belli bir camiden naklolunduğunu bildiği zaman, asla o köprüden geçmek helâl olmaz. Ancak bir zaruret varsa, o zaruretten ötürü başka müslümanların malını kullanmak kendisine helâl olursa, bu durum müstesnadır. Bu durumda köprüden geçtikten sonra köprüye sarfedilen malların sahibine gidip hakkını helâl ettirmelidir.

Camiye gelince. . . Eğer gasbedilmiş bir arazi üzerinde kurulup başka bir camiden veya belli bir mülkten gasbedilmiş ağaçlarla örtülürse, böyle bir camiye girmek asla caiz değildir. Cuma namazını kılmak için bile bu camiye girilemez. Eğer İmâm caminin içerisinde namaza başlarsa, o da imamın arkasında caminin dışında durarak başlasın. Çünkü gasbedilmiş arazide namaza duran bir imama her ne kadar böyle bir namazın sahibi, gasbedilmiş arazide kıldığından ötürü günahkâr olursa da uymayı caiz gördük. Eğer cami, sahibi bilinmeyen bir maldan inşa edilmişse, takvâ başka bir camiye eğer varsa gitmektir. Başka bir cami yoksa, böyle bir camide cuma ve cemaat namazlarını terketmemelidir. Çünkü camiye sarfedilen malın belli bir sahibi yoksa o zaman müslümanların yararına sarfedilmiş bir mal olur. Ne zaman büyük camide zâlim bir sultanın bir binası bulunursa (ona mahsus bir mahfel bulunursa) , caminin genişliğine rağmen bu camide namaz kılan takvâ babında mâzur sayılmaz.

Ahmed b. Hanbel'e Ey Ebû Abdullah! Cemaate iştirâk etmemeyi sana caiz kılan delilin nedir?' diye sorulduğunda şöyle **cevap** vermiştir: 'Hasan-ı Basrî ile İbrahim et-Teymî, Haccâc-ı Zâlim kendilerini ifsad edebilir korkusundan cemaate iştirak etmeyi terkettiler. Ben de onlar gibi fitneye girmekten korkuyorum'.

Cami duvarlarına vurulan boyalara gelince, bunlar namazda fayda vermedikleri için bir süstürler. Hepsi o kadar. . . En uygunu, bunlara bakmamaktır. Camiye serilen hasırlara gelince, eğer o hasırların belli bir sahibi varsa onların üzerinde oturmak haramdır. Eğer yoksa bütün müslümanların umumî yararına tahsis edildikten sonra camiye serilmeleri caiz olur. Fakat takvâ onların üzerinde oturmamaktır. Çünkü şüphe yeridir.

Çeşmeye gelince, onun hükmü biraz önce zikrettiğimiz gibidir. Ondan abdest almak ve içmek ve ona girmek takvâdan değildir. Ancak, namazın geçmesinden korktuğu zaman ondan abdest alabilir. Mekke yolunda yapılan su sarnıçları da böyledir.

Tekke ve medreselere gelince, bunların inşa edildiği arazi gasbedilmiş bir arazi ise veya tuğla belli bir yerden nakledilmişse, onu sahibine vermek mümkünse, böyle yerlere girmek caiz değildir. Eğer sahibi belli değilse, bu takdirde hayır için bekletilmiş bir mal olur. (Ondan yararlanılabilir, fakat) takvâ ondan sakınmaktır. Yalnız oralara girmek, girenin fasıklığını gerektirmez! Eğer bu binalar sultanların hizmetçileri tarafından yapılmış, umumun faydasına arzedilmişse, bu sefer iş daha da şiddetlenir. Zira

sultanın hizmetçileri sahipsiz malları umumî menfaatlere sarfetmezler. Bir de onların ellerinde bulunan malın çoğu haramdır. Çünkü onlar, umumun menfaatine tahsis edilen malı alamazlar. Böyle bir malı ancak sultan, sahipleri ve idare adamları alabilir. Sarfetmek ancak onlar için caiz olabilir.

VII. Mesele

Gasbedilen arazi, çarşı ve cadde olduğu zaman, asla orada yürümek caiz olmaz. Eğer o arazinin belli bir sahibi yoksa bu takdirde o çarşıdan geçmek caiz olur. Fakat mümkünse, başka yerden geçmek takvâya daha uygundur. Eğer çarşı mübah ise ve onun üstünde bir kemer varsa, o kemerin altından geçmek caizdir. Fakat onun altında oturmak, ancak herhangi bir tavanın altında oturuyor gibi değilse herhangi bir meşguliyetinden ötürü çarşıda durması gibi caizdir. Güneşin hararetinden korunmak, yağmur veya başka bir şeyden korunmak için herhangi bir tavanın altında (sahibinin izni olmaksızın) durmak haramdır. Çünkü tavanlar (kemerler) ancak böyle bir iş için yapılırlar. Bu bakımdan ancak sahibi izin verirse, bu durumda istifade edilir. Üstü veya etrafı gasp malıyla çevrilmiş mescide veya mübah bir araziye giren bir kimsenin hükmü de böyledir. Buralara giren bir kimse sadece yürümek ve adım atmakla gasbedilen maldan yapılmış duvar ve tavandan istifade edemez. Ancak sıcaktan ve soğuktan veya her hangi bir gözden kaybolmak veya başka bir ihtiyaçtan dolayı duvar ve tavandan istifade etmek için, oraya girmesi ve durması haram olur. Çünkü haramdan faydalanmaktadır! Zira gasbedilmiş bir malın üzerinde oturmak, onunla temas etmekten ötürü haram değildir. Ondan faydalandığı için haramdır. Arazi, üzerinde durmak için, tavan ise, gölgesinden istifade etmek için istenilir. Bu bakımdan **ikisi**nin arasında hiçbir fark yoktur.

84) Taberânî, (İbn-i Abbas'tan zayıf bir senedle)

85) Nesâî,Tirmizî Hâkim, (Ka'b b. Ucre'den)

86) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

87) Deylemî, (Hazret-i Ömer'den değişik bir tâbirle)

88) Ukayli, Duâfa

89) Daha önce geçmişti.

90) Daha önce geçmişti.

91) Daha önce geçmişti.

92) Hâkim

93) Ebû Nuaym, Hilye, (Yahya b. Said'den sahih bir senedle)

94) İbn Hıbbân, Kitab'us-S evab (Bir benzerini)

95) Tavus, H. 106 senesinde vefat etmiştir.

96) el-Mansurbillah Abbasî halifelerinin **ikincisi**dir, H. 135 senesinde halife nasbedilmiş, yirmiiki sene hüküm sürmüş, H. 158 yılında vefat etmiştir.

97) Irâkî'ye göre hadîsin aslı görülmemiştir.

98) Süleyman kalkıp giderken yüz altın bıraktı ve 'Ya Ebû Hâzım! Bunu kendine infak et. Bunun gibi daha çok infak edilecek paralar var benim yanımda dedi. Ebû Hâzım hiddetle paraları alıp attı ve 'Ben bunları sana dahi uygun görmüyorum. Kendi nefsime nasıl uygun görebilirim?'diye **cevap** verdi. (Bkz. ithaf us-Saade)

99) Bu zâtın ismi Nufey b. Hars'tır. Değerli bir sahabîdir. Ziyad'ın annebir kardeşidir. Sâlih ve muttaki bir kimseydi. Ziyad'ın valiliği zamanında H. 50 senesinde Basra'da vefat etmiştir. Annebir kardeşi olan Ziyad'dan hoşlanmazdı.

100) İbn Merduveyh, (Kesîr tu Atiyye'den) ; Deylemî, Müsned'ul-Firdevs,

101) Ezd kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Bekir veya Ebû Abdullah'tır.

102) Ebû Amr ed-Danî, Kitab'ul-Fiten

103) Müslim ve diğer Sünen sahipleri

104) Ebû Ya'lâ, (Enes'ten zayıf bir senedle)

105) Ahmed ve Hâkim, (Ebû Umame'den) . Hâkim'e göre senedi sahihtir.

106) Hazret-i Mûsa ile sâlih kulu (Hızır'ı) aramaya giden gençtir. Hazret-i Mûsa'dan sonra peygamber olmuştur.

107) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce

14-18

Çeşitli Meseleler

Bu meselelere insan çoğu zaman muhatap olmaktadır ve nitekim fetvalarda da bu meseleler hakkında çeşitli suâller sorulmuştur.

I. Mesele

Soru: Sûfîlere hizmet eden bir kimse çarşıya çıkıyor, yiyecek maddelerini topluyor veya para toplayıp onunla yiyecek maddelerini satın alıyor. Böyle bir maldan yemek kim için helâldir? Bu mal, sadece sûfîlere mi mahsustur, yoksa başkaları da bundan istifade edebilir mi?

Cevap: Sûfîler böyle bir yemekten yedikleri takdirde bu yemeğin onların hakkı olduğunda şüphe yoktur. Başkasının yemesine gelince, ancak hizmetçinin rızası dahilinde yiyebilirler. Fakat buna rağmen şüpheden de uzak değildir. Hizmetçinin rızasıyla o yemeğin başkasına helâl olması cihetine gelince, sûfîlerin hizmetçisine verilen mal sûfîler için verilir. Fakat o malı başkası hizmetçiye vermiştir, sûfîlere değil. Bu bakımdan o hizmetçi çoluk çocuk sahibi olan ve çocuklarından ötürü başkasının sadakasını alan bir kimse gibidir. Çünkü çocuklara bakan odur. Onun aldığı onun mülkü olur çocukların değil. . . O, aldığından, çocukların gayrisine de yedirebilir. Zira 'O mal verenin mülkünden çıkmamıştır. Sûfîlerin hizmetçisi o malla satın almaya ve onda tasarruf etmeye yetkili değildir' demek uzak bir fetva olur. Çünkü böyle bir fetva şu neticeyi doğurur:

Muâtat yoluyla (aldım verdim) ibareleri olmadığı halde sadece memleketin örf ve âdetine göre alışveriş yapıp malı vermek kâfi değildir! Böyle bir fetva ise, zayıf bir fetvadır. Böyle bir neticeye zekâtlar, sadaka ve hediyeler hususunda hiç de gidilmez.

'Sûfîlere hizmet edenin, o malı istediği anda tekkede hazır bulan sûfîlerin mülküne girmek suretiyle mülkiyeti ortadan kalkmıştır' demek de uzaktır. Zira o sûfîlerden sonra gelenlere de o maldan yedirmeye hizmetçinin yetkili olduğunda şüphe yoktur. Eğer o mal toplandığı zaman, tekkede bulunan sûfîlerin hepsi ölürlerse veya onlardan biri ölürse onun payını varislerine taksim etmek farz olmaz. Bu mal tasarruf cihetine verilmiştir. Onun belli bir sahibi de yoktur demek de mümkün değildir. Çünkü mülkü herhangi bir cihete vermek fertleri tasarruf etmeye zorlamaz. Zira o mülke dahil olanların haddi hesabı yoktur. Hatta kıyâmete kadar doğanlar ona dahil olurlar. Böyle bir mülkte ancak sulta sahipleri tasarruf edebilirler. Tekke hizmetçisinin ancak vakıf cihetine vekâleten o mülkte tasarruf etmesi de caiz değildir. Bu bakımdan, 'O, hizmetçinin mülküdür' demekten başka hiçbir çıkar yol kalmaz. Hizmetçileri ancak tasavvuf ve mürüvvet şartını gözetmek kaydıyla onu sûfîlere yedirir. Eğer sûfîleri onu yedirmekten menederse, onlar da hizmetçiyi kendilerine vekil olarak tanımayacaklardır ki ölünün ailesinden kesildiği gibi, hizmetçinin de onlarla arkadaşlığı kesilir.

II. Mesele

Sûfîler için vasiyet edilen bir mal hususunda şöyle soruldu: Bu malın kime sarfedilmesi caizdir? **Cevap** olarak dedim ki: Tasavvuf bâtınî bir iştir, bilinmez. Onun hakikatini herhangi bir zapt u rapt altına almak da mümkün değildir. Tasavvuf, sûfi kelimesini ıtlak etmek hususunda örf ehlinin güvendiği birtakım zâhirî işlerle bilinir: Bu husustaki umumî kaide şudur: Sûfîlerin tekkesine indiğinde oraya inmesi ve sûfîlere karışması halinde sûfîlerce münker ve hor telâkki edilmeyen bir sıfata sahip olan her müslüman sûfîlerin cemaatinden sayılır. Böyle bir müslümanda beş sıfatın bulunması gerekir: a) Salâh, b) Fakirlik, c) Sûfîlerin kisvesine bürünmek, d) Herhangi bir sanatla uğraşmak, e) Fakirlik yolunda tekkede süfîlerle haşr u neşr olmak. Sonra bu sıfatların bir kısmının yok olması, sûfilik isminin de yok olmasına sebep olur. Aynı zamanda bir kısmı diğer bir kısmıyla cebredilir. Yani bu sıfatların bazıları olmadığı takdirde diğer birinin varlığı olmayanın yerine geçer. Meselâ, fasıklık herhangi bir kimseyi böyle bir vasiyyetten mahrum eder. Çünkü sûfi öz olarak, özel bir sıfatla salâh ve takvâ ehlinden olan bir kimse demektir. Bu nedenle fâsıklığı görünen bir kimse sûfîlerin kisvesinde olsa dahi sûfîler için vasiyet edilen maldan istifade etmez. Yalnız küçük günahları burada dikkate almayız.

Sanat ve kazanç ile meşgul olmaya gelince, onlar da kişiyi böyle bir maldan istifade etmekten menederler. O halde çiftlik sahibi, vâli, tüccar, dükkânında veya evinde sanatıyla meşgul olan, ücret mukabilinde herhangi bir hizmette çalışan kimseler sûfi ismiyle bilinen kimselere vasiyyet edilen maldan istifade ettirilemezler. Kişinin böyle olması sûfîlere karışmakla veya onların kisvesine bürünmekle telâfi edilemez. Cildçilik, terzilik, bunlara benzer ve aynı zamanda sûfîler için yapılması uygun olan işleri dükkânında yapmak, kazanç ve sanat suretiyle değil de başka bir şekilde yapanlar sûfîler için vasiyyet edilen inaldan mahrum edilemezler. Onların bu meşguliyetleri, daha önce zikrettiğimiz diğer sıfatların kendilerinde bulunması ve sûfîlerle bir arada oturmalarıyla telâfi edilir.

Sanatkâr olduğu halde bilfiil sanatla uğraşmamak hususuna gelince, bu durum, sûfîyi vasiyetten mahrum etmez. Va'z etmek ve ders okutmaya gelince, bu durum, eğer bu vazifeyi yürütende kisve, sûfîlerle beraber bir yerde kalmak ve fakirlik gibi sıfatlar mevcut ise tasavvuf ismine ters düşmez. Çünkü 'kurra bir sûfi, vâiz, âlim veya müderris bir sûfî' demek, sûfîliğe ters düşmez. Fakat çiftlik sahibi sûfî, tüccar sûfi, vali sûfi demek, sûfîliğe ters düşer.

Fakirliğe gelince, eğer fakirlik, müfrit bir zenginlikle ki o zenginlikten dolayı kişi görünür bir servete nisbet edilir ortadan kalkmış ise, bu takdirde sûfîler için vasiyet edilen maldan almak caiz olmaz. Eğer böyle bir kimsenin serveti bulunup geliri giderini karşılamazsa, onun hakkı iptal olunmaz. Ancak zekât düşmeyecek kadar malı olursa ve gideri yoksa o maldaki hakkı bâkidir. Bu işlerin ve fetvaların delilleri âdetten başka birşey değildir.

Sûfîlerle beraber bir yerde oturup kalkmaya gelince, bunun tesiri vardır. Fakat onlarla bir yerde durmayıp ancak evinde veya herhangi bir mescidde onların kisvesine bürünerek duran, onların ahlâkıyla ahlâklanmış bir kimseye gelince, o kimse onların paylarına ortaktır. Onlarla haşir neşir olmanın terkedilmesi, kisvelerine bürünmekle telâfi edilir. Eğer kişide sûfîlerin kisvesine bürünmekten başka diğer sıfatlar varsa, kişi ancak onlarla tekkede kaldığı takdirde onlar için vasiyet edilen maldan istifade edebilir.

Böyle bir kişinin onlarla kalması, kendisini onların hükmüne sokmuş olur. Bu bakımdan onlarla bir arada durmak ve kisvelerine bürünmek, bu sıfatların herbirinin diğerinin yerine geçtiği gibi geçer. İşte sûfîlerin kisvesinde olmayan fakirin (ve fâkihin) hükmü budur, Eğer hariçse sûfîlerden sayılmaz. Eğer onlarla beraber diğer sıfatlar kendisinde mevcut ise, onlara tâbi olmak cihetiyle onların hükmüne girmesi uzak bir ihtimal değildir.

Sûfîlerin şeyhlerinden birinin elinden hırkayı giymek meselesine gelince, sûfîler için vasiyet edilen mala müstehak olmakta şart olmadığı gibi, diğer şartlar mevcut olduğu takdirde böyle bir durumun olmaması zarar da vermez. Evli olup, tekke ile evinin arasında gidip gelen bir kimse ise, bu durumdan ötürü sûfîler zümresinden çıkmaz.

III. Mesele

Sûfîlerin tekkesine ve orada kalanlara vakfedilen mal, sadece sûfîlere vakfedilen maldan daha geniş olur. Çünkü vakfın mânâsı onların yararına sarfetmek demektir. Bu bakımdan sûfî olmayan bir kimse de sûfîlerin sofrasında bir veya iki defa onlarla beraber rızalarıyla yiyebilir. Çünkü yemeklerin durumu müsamaha göstermeye bağlıdır. Hatta ortak ganimetlerde bile tek başına yemeklerde tasarruf etmek caizdir. Sûfîlere zikir halkalarında şiir okuyan bir kimse onlarla beraber o vakıf malından olan davetlerinden yiyebilir. Çünkü o şair sûfîlerin maişet maslahatından sayılır. Sadece sûfîler için vasiyet edilen bir maldan ise, sûfîlerin şairine o maldan yedirmek caiz değildir. Fakat vakıf malı tam bunun tersinedir. Şair gibi sûfîlerin meclisinde bulunan yöneticiler, tüccarlar, kadılar ve fakihler de vakıf malından sûfîlerin rızasıyla yiyebilirler. Çünkü bu kimselerin kalbini sûfîlere yöneltmekte sûfîlerin müsbet bir gayeleri vardır. Zira vakfeden bir kimse malını vakfederken sûfîlerin bu malda örf ve âdetleri cereyan edecektir inancıyla vakfediyor. Bu bakımdan bu malın tasarrufu örf ve âdete bağlanmış olur. Fakat bu daimî değildir. O halde sûfî olmayan bir kimsenin daimi olarak onlarla beraber oturması, sûfîler

razı olsa dahi, onlarla beraber yemesi caiz değildir. Çünkü sûfîler hiçbir zaman sûfî olmayanları aralarına katmak suretiyle vakfedenin şartını bozmaya yetkili değildirler.

Fakîhe gelince, fakih, sûfîlerin kılık kıyafetlerinde ve ahlâklarında olduğu zaman, ancak onların yanına inip onların payına dahil olabilir. Fakih olması, sûfi olmasına ters düşmez! Çünkü tasavvufu bilen bir kimsenin nezdinde, sûfîler zümresine dahil olmak için cahil olmak şart değildir. Bazı ahmakların 'İlim hakikatin önüne gerilmiş bir perdedir!' şeklindeki hezeyanları dikkate alınmaz. Çünkü esasen hakikatin önüne gerilen perde ilim değil cehalettir. Biz Kit ab'ul-İlim'de bu kelimenin te'vilini zikretmiş ve şöyle demiştik: 'Hakikatin önüne gerilen perde güzel ilim değildir. Aksine faydasız ilimdir'. Biz orada güzel ile çirkin ilimleri açıklamalarıyla beraber zikrettik.

Eğer fakih, sûfîlerin kılık ve kıyafetlerinde ve ahlâkında değilse sûfîler onu aralarına girmekten menedebilirler. Eğer buna rağmen aralarına girmesine müsâade ederlerse, onlara tâbi olmak suretiyle beraberlerinde yemesi helâldir. Kılık ve kıyafeti onlar gibi olmadığı takdirde yoksulluk ve fakirlik sıfatları onun yerine geçer. Fakat ancak kılık kıyafet erbabının rızasıyla yoksulluk onun yerine geçer. Bütün bu fetvaların ve işlerin şahitleri âdetlerdir. Bunlarda karşılıklı emirler vardır. Onların olması veya olmaması arasındaki benzeyiş gizli değildir. Bu bakımdan şüpheli yerden çekinip uzak duran bir kimse, dinini her türlü şaibeden kurtarmış olur. Nitekim biz buna Şüpheler bahsinde işaret etmiştik.

IV. Mesele

Rüşvet ile hediye arasındaki farktan soruldu. Oysa her **ikisi** de verenin rızasıyla elinden çıkmış olur ve her **ikisi**nde de verenin bir emeli ve gayesi vardır. Buna rağmen birisi haram kılınmıştır, diğeri ise helâl. . . Hikmeti nedir?

Cevap: Malını veren bir kimse hiçbir zaman gayesiz ve hedefsiz vermez. Fakat malın verilişinden elde edilmesi beklenen hedef bazen sevap gibi gelecekteki hedef olur. Bazen de acil hedef olur. Bu acil hedef de ya mal veya fiil veya belli bir maksada yardım etmektir veya kendisine hediye verilenin kalbine muhabbetini yerleştirmek suretiyle yaklaşmaktır. Bu da muhabbetin ya kendisi için veya o muhabbetle ondan öte bulunan bir hedefe varmak içindir. Bu bakımdan bu taksimattan elde edilen kısımlar beştir:

1. **Birincisi**, gayesi âhiretteki sevap olan kısımdır. Bu mal ya kendisine mal verilen şahsın muhtaç dindar ve sâlih bir kimse olduğu için verilir. Fakat malı alan kimse bu malın, muhtaç kabul edildiğinden dolayı kendisine verildiğini bildiği takdirde ve muhtaç ise bu mal kendisine helâl olur.

Şerefli soyundan ötürü kendisine bu malın verildiğini biliyorsa, eğer o soya mensup olduğunda yalan söylüyorsa, yine mal kendisine helâl değildir. İlminden ötürü kendisine verilen mal ise, ancak verenin inandığı şekilde âlim ise kendisine helâl olur. Eğer veren zat onu ilimde mükemmel olarak düşündüğü için ona mal göndermek suretiyle ilmin hürmetine binaen yaklaşmak isterse ve o da mükemmel bir kimse değilse, bu mal ona helâl olmaz. Dindarlığından ötürü kendisine verilen mala gelince, eğer iç âleminde fâsık bir kimse ise, şayet mal sahibi de onun bu gizli tarafını bilseydi ona birşey vermeyecek ise, bu mal kendisine helâl olmaz. Çok az sâlih kimse vardır ki, iç âlemi keşfolunup halk tarafından müşâhede edildiğinde ona meyleden kalpler kalsın! Ancak kerim ve cemil olan Allah'ın örtüşüdür ki, halka sevdirir. Ehli takvâ alışverişte meçhul kimseleri kendilerine vekil edinirlerdi ki, alışverişte kendilerine müsamaha gösterilmesin. Bütün bunu din ile dünyayı elde etmekten korkarak

yapıyorlardı. Çünkü din ile dünyayı elde etmek tehlikelidir. Takvâ ise gizlidir. İlim, neseb ve fakirlik gibi değildir. Bu bakımdan din ile dünyayı almaktan mümkün olduğu kadar kaçınmak gerekir.

2. **İkinci** kısım, belli bir gayenin derhal tahakkuku için verilen bir maldır. Zenginin hediyesine tamah edip zengine hediye veren bir fakir gibi. İşte bu karşılık şartıyla yapılan bir hibedir. Böyle bir hibenin hükmü ise gizli değildir. Bu hibe, ancak istenilen karşılığın tahakkuku akid şartlarının varlığı ânında olur.

3. **Üçüncü** kısım, belli bir fiil ile yardım etmek için verilen maldır. Sultana muhtaç olan bir kimsenin sultanın vekiline, yakınına veya sultan nezdinde sözü geçerli olan bir kimseye vermesi gibi. . İşte bu, hâl karînesiyle bilinen, bir karşılık şartıyla verilen bir hediyedir. Bu bakımdan karşılık için olan bu amele dikkat etmek gerekir: Eğer bu istenilen amel haram ise, haram bir maaşın tahakkuku için şefaatçı olunması istenildiği gibi bir insana veya başka bir şeye zulmetmek ise, böyle bir hediyeyi kabul etmek haramdır. Eğer bu amel, her kudret sahibi tarafından kaldırılması farz olan bir zulmün kaldırılması gibi bir şeyse veya yapılması gereken bir şahitlik ise, yine bu niyetle verilen hediyeyi almak haramdır. İşte bu tür hediye, haramlığında şüphe olmayan rüşvettir. Eğer o fiil, yapılması ne vacib ne de haram, aksine mübah bir fiil ise ve tahakkukunda zorluk varsa, aldığı hediye işi yaptığı zaman helâl olur. Bu hediye âdeta cu'le108 yerine geçmiş olur. Bunun misali, 'Şu kıssayı sultanın veya filân adamın kulağına ulaştırırsan, sana benden bir dinar var' demesi gibidir. İşte bunu yapmak zorluk çekmeye ve kıymet taşıyan bir çalışmaya muhtaçtır veya 'Filan adama söyle, bana şöyle bir gayenin tahakkukunda yardım etsin' veyahut 'Bana şu nimetleri versin'; (buna karşılık getirmek de uzun bir konuşmaya muhtaçtır. İşte bunun karşılığında aldığı mal cu'le olur. Cu'le ise helâldir) .

Nitekim kadı'nın huzurunda vekillik yapan bir kimsenin aldığı mal gibi helâldir. Böyle bir vekil haramın tahakkuku için çalışmadığı takdirde aldığı ücret haram değildir. Eğer mal veren adamın isteği zahmetsiz bir kelimeyle olacaksa, o kelime ancak kadri sayılır bir kimseden veya o fiil böyle bir kimseden sadır olursa, fayda verecek olsa bile yine de karşılık alınamaz. Kapıcıya 'Bu adamcağızın sultanın yanına sokulmasına müsaade et' demesi gibi veya sadece meseleyi sultana bildirmesi gibi. . İşte buna karşılık alınan mal haramdır. Çünkü bu mal, nüfuzdan ötürü alınan maldır. Şeriatta böyle bir malın caiz olması sabit olmamıştır. Aksine şer'an bunu yasaklayan deliller vardır. Nitekim sultanlara verilen hediyeler bahsinde bu husus gelecektir.

Şuf'ayı kaldırmak karşılığında, ayıplı olduğu halde satılan malı geri vermek karşılığında, bahçedeki dalların başkasının arazisinin sahasına girdiği ve birtakım gayeler karşılığında böyle bir bedel almak caiz olmadığı halde nasıl olur da nüfuz ve söz geçerliliği karşılığında caiz olabilir? Haramlıkta doktorun tek kelime karşılığında almış olduğu ücret de buna yakındır. Doktor o kelime ile sadece kendisi tarafından bilinen bir ilâca işaret ederek ücret alır. Meselâ herhangi bir kimse herhangi bir bitkinin bâsur has talığına veya başka bir hastalığa faydalı olduğunu bilir de onu para karşılığında söylerse, işte böyle bir kimsenin sözü bir susam tanesi kadar bile kıymet taşımaz. Bu bakımdan buna ve bilgisine karşılık ücret caiz değildir. Çünkü doktorun bilgisi başkasına intikal etmez ki, buna karşı ücret alsın. Aksine söylemek suretiyle onun bilgisi gibi bir bilgi karşısındaki muhataba verilir, bilgisi ise kendisinde kalır. Sanatta mâhir olan bir kimsenin durumu bundan biraz daha hafiftir. Meselâ hastalığı güzelce teşhis ettiği için kılıcın veya aynanın eğriliğini bir vuruşta doğrultan usta gibi. Bu zatın bir darbesiyle sanatın erbabı

olduğu için kılıcın kıymeti ve aynanın değeri çok artar. İşte böyle bir kimsenin o biricik vuruş karşısında ücret almasında sakınca görmüyorum. Çünkü insan böyle sanatları, yorularak onunla nafakasını kazanmak için zamanında öğrenip kendisini çok çalışmaktan kurtarmak ister.

4. Hediye verilenin muhabbetini kazanmak için verilen maldır. Bunun dışında hiçbir hedefi yoktur. Bütün gayesi; o hediyeyi vermek suretiyle hediye alanla arasında bir yakınlık kurup, sohbeti geliştirmek, onun kalbine muhabbetini yerleştirmektir. Bu hedef akıllı kimselerin hedefidir. Şer'an da müslümanlar böyle bir hedefe teşvik edilmişlerdir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hediyeleşiniz, sevişiniz. (Karşılıklı hediye veriniz, çünkü bu tür hediyeler muhabbetin artışına vesiledirler) .

İnsanoğlu çok zaman başkasının muhabbetini de sadece muhabbet için istememektedir. Aksine onun muhabbetini de, bir fayda olur diye istemektedir. Fakat bir fayda için değil, hâli hazırda ve gelecekte kendisini hediye vermeye teşvik eden belli bir gaye kalbinde olmadığı takdirde verdiğine hediye denir ve verdiğinin alınması da helâldir.

5. Verdiği mal ile alanın kalbini kazanmak, sevgisini kazanmak isteğidir. Fakat sevgisini, sadece sevgi ve ünsiyet bakımından kazanmak istemiyor da o sevgi vasıtasıyla belli gayelerini hediye alanın nüfuzundan istifade ederek tahakkuk ettirmek için veriyorsa, gayelerinin cinsi belli olduktan sonra aynısı münhasır olmazsa dahi beis yoktur, Kısacası, eğer mal verdiği kimsenin sözü geçerli olmayıp nüfuzu kıt olsaydı, ona bu hediyeyi vermezdi. Bu bakımdan dikkat etmelidir. Eğer nüfuzu ilimden veya soylu olduğundan neş'et ediyorsa, böyle bir kimsenin verilen malı kabul etmesi biraz daha hafifleşir. Fakat buna rağmen alınması yine de mekruhtur. Çünkü burada rüşvete benzerlik vardır. Fakat tam rüşvettir de denilmez. Çünkü zahirde hediyedir. Eğer nüfuzu, işgal ettiği kadılık, memuriyet, tahsildarlık, haraç malını tahsil etmekle, devletin herhangi bir vazifesini yürütmekten yahut vakıf mütevelliği yapmaktan geliyorsa, şayet bu vazifeleri işgal etmeseydi adam da kendisine bu hediyeyi vermeyecek ise verilen hediye rüşvettir. Fakat hediye biçimine sokularak verilmiştir. Çünkü bu hediyeden gaye hediyeyi alana yaklaşmak, onun sevgisini kazanmaktır. Fakat bunu da belli bir iş için verir. Zira memuriyetlerle (veya alâmetlerle) halledilmesi mümkün olan pekçok şeyler vardır. Bu adamın verdiği hediye ile alanın sevgisini değil, kim olursa olsun makam sahibinin sevgisini kazanmak istediğine dair delil şudur: Eğer şu anda hediye verilenin yerine başkası o makamı işgal etseydi hediyeyi ona verecekti. İşte bu durumda ve bu şartlarla verilen bir malın şiddetle kerih olduğu ulemanın ittifakla savundukları bir hakikattir. Fakat haram olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Çünkü burada mânâ çarpışmaktadır. Zira bu mal, sade hediye ile belli bir gaye karşılığında sadece nüfuzdan ötürü verilen rüşvet arasında gidip gelmektedir. Kıyasî benzerlik çarpıştığı zaman, eğer haber ve eserler çarpışan taraflardan birini takviye ederlerse, o tarafı tercih etmenin gerekliliği meydana çıkmış olur. Oysa haberler bu hususta tehdidin şiddetli oluşuna delalet etmektedirler.

Nitekim **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Halk üzerine bir zaman gelecektir ki, o zamanda haram hediye ismiyle helâl kılınacaktır. Katl de ibret bahanesiyle helâl sayılacaktır. Halk tabakası ibret alsın diye hiçbir şeyden haberi olmayan suçsuz insanlar öldürülecektir!109

İbn Mes'ûd'dan 'haram' ile tefsir ettiğimiz suht kelimesinin mânâsı sorulduğunda şöyle demiştir: 'Kişi, herhangi bir kimsenin ihtiyacını yerine getirdiğinde kendisine hediye olarak verilen mal demektir'.

İbn Mes'ûd 'Kişi zahmetsiz bir kelime ile karşısındaki insanın ihtiyacını yerine getirip karşılığında hediye alır veya esasında o kelimeyi karşısındaki adamın lehinde teberru yoluyla sarfeder, herhangi bir ücret kastını taşımazsa, sonra o kelimeye karşılık olarak birşey alması caiz değildir' mânâsını kastetmiş olabilir. İşte bu şekillerde alınan bir hediye 'suht'tur.

Mesruk110, herhangi bir bir kimsenin lehinde şefaatte bulundu. İşi görülen adam, kendisine bir cariye hediye etmek istedi. Bunun üzerine Mesruk cariyeyi sahibine geri çevirmekle beraber kızarak şunları söyledi: 'Eğer ben senin kalbindekini bilseydim, ihtiyacın için bir kelime dahi sarfetmezdim. Bundan böyle, geri kalan kısım için bir kelime dahi konuşup şefaatte bulunmayacağım'.

Tavus b. Keysan'a 'Sultana verilen hediyelerin hükmü nedir?' diye sorulduğunda, 'Katıksız haramdır' diye **cevap** vermiştir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) iki çocuğunun beytülmal'den borç aldıkları malın kârının yarısını onların elinden alıp 'Benim çocuklarım olduğunuz için size o mal verilmiştir!' demiştir. Çünkü Hazret-i Ömer o malın kendilerine siyasî nüfuzu için verilmiş olduğu kanaatinde idi.

Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrah'ın zevcesi, Roma İmparatoriçesine şişe içinde güzel bir koku hediye etti. İmparatoriçe de karşılık olarak kıymetli bir mücevheri kendisine gönderdi, Hazret-i Ömer o mücevheri Ebû Ubeyde'nin hanımından aldırıp beytulmal'ın lehine sattı. Ondan ancak hediye ettiği esansın parası kadarını kendisine iade etti. Diğerini beytulmal'e gönderdi.

Cabir ile Ebû Hüreyre şöyle demiştir: 'Sultanlara verilen hediyeler, ihanetle devletin ve milletin malından çalınan mallardır'.

Ömer b. Abdulaziz, kendisine gönderilen hediyeyi geri çevirdiği zaman hazır bulunanlar şöyle dediler:

- **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hediyeyi kabul ediyordu. (Sen neden kabul etmiyorsun?)

- O verilen mal Allah Rasûlü için hediyeydi. Bizim için ise rüşvettir.

Yani o malı veren Allah Rasûlü'nün siyasî nüfuzundan istifade etmek için vermiyordu. Onun peygamberlik vasfından istifade etmek ve bu yolda kendisine yaklaşmak için veriyordu. Fakat bize ancak siyasî nüfuzumuzdan ötürü verilmektedir.

Bütün bunlardan daha büyük olanı Ebû Humeyd111 es-Saidî'nin anlattığı şu hâdisedir: **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir valiyi Yemenli Ezd kabilesinin zekâtlarını toplamak üzere Yemen'e gönderdi. Giden zat, vazifesini yapıp dönünce, getirdiklerinin bir kısmını yanında bırakarak

gerisini **Rasûlüllah**'a teslim etti: İşte bu sizindir! Bu ise bana hediye verilmiştir!' dedi. Bunun üzerine **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Eğer doğruysan neden babanın ve annenin evinde oturup gelecek hediyelerin kendiliğinden sana ulaşmasını beklemedin? Ne oluyor ki herhangi birinizi memur tayin ettiğimde çıkıp da 'Bu sizindir, şu ise benim için hediye edilmiş bir maldır' diyor? Acaba o adam neden annesinin evinde oturduğunda, hediyesi kendisine gelmedi? Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, içinizden biri, hakkı olmadığı halde bir şeyi alırsa, kıyâmet gününde o aldığı şeyi sırtlayarak Allah'ın huzuruna gelecektir, içinizden biri kıyâmet gününde bağıran bir deveyi veya böğüren bir sığırı veya meleyen bir koyunu sırtlayıp Allah'ın huzuruna gelmesin!112

Bunu söyledikten sonra ellerini, koltuklarının beyazlığı görünecek derecede kaldırarak şu dilekte bulundu:

Ya rabbî! Vazifemi tebliğ ettim mi?

Bu şiddet ve tehditler sabit olduğu zaman, kadı ve valiye uygun olan hareket, nefsini annesinin ve babasının evinde farzetmektir. Eğer vazifesinden azlolunduktan sonra annesinin evinde olduğu halde kendisine verilecek birşey el'an veriliyorsa kabul etmelidir. Yani valilik zamanında da bu hediyeyi kabul etmesi caiz olur. Fakat ancak siyasî nüfuzundan ötürü kendisine verildiğini biliyorsa, kabul etmesi haramdır. Dostlarının hediyelerindeki durumlarını doğru dürüst çözemediği, vazifesinden azledildiği takdirde yine verecekler mi vermeyecekler mi diye kestiremediği takdirde şüpheli olur. Bu bakımdan şüphelilerden sakınması gerekir.

Helâllere ve haramlara ilişkin bu bölüm, Allah'ın inayeti, hamdı, minneti ve güzel tevfikiyle tamamlanmış bulunuyor. Allah herşeyi en iyi bilendir!

108) Cu'lenin misâli Zeyd'in Amr'a gidip 'Mektubumu Bekir'e verip cevabını bana getirirsen sana yüz lira vereceğim' demesi gibidir. Amr, ancak bu vazifeleri gördükten sonra bu parayı hakeder.

109) İmâm Irâki bu hadisin aslına rastlamadığını kaydeder.

110) Aslen Hemedanlı olup Kûfe'de ikamet ederdi, Künyesi Ebû Âişe'dir. Hazret-i Aişe validemiz (radıyallahü anh) onu küçük iken evlât edinmişti. Bu zat İbn Mes'ûd'un büyük talebelerinden biridir. Hazret-i Ebû Bekir'in arkasında namaz kılmış, Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali ve Zeyd b. Sâbit ile görüşmüştür.

111) Ensar'dan Medineli bir zattır. Ashâb-ı Kiram'dandır. İsmi Abdurrahman veya Münzir b. Sa'd b. Malik'tir. Hazrec kabilesindendir. Vakidî'nin rivâyetine göre Muaviye'nin hilâfetinin sonunda veya Yezid'in saltanatının başında vefat etmiştir.

112) Buhârî

15 - ÜLFET, KARDEŞLİK VE SOHBET

Giriş

Hamd, kullarının seçkinlerini fazilet ve ihsanıyla özel iltifatlarına mazhar kılan Allah'a mahsustur.

O Allah ki, o kullarının kalpleri arasında ülfet meydana getirmiş, onlar da o sayede onun nimetiyle kardeş olmuşlardır. Onların kalplerinden kin ve nefreti söküp atmış, böylece onlar dünyada dost ve sırdaş olmuşlardır. Âhirette de refik ve dost olacaklardır.

Hazret-i Muhammed Mustafa'ya, âline ve ashâbına salât ve selâm olsun! O ashâb ki, **Hazret-i Muhammed**'e tâbi olmuş, fiil, adalet ve ihsanda onun yolunu takip etmişlerdir.

Allah için sevmek ve Allah'ın dininde kardeş olmak ibadetle rin en faziletlilerindendir. Âdetleri yerine getirmek de, itaat ve iba detlerden istifade edilenin en latif ve zarifidir. Bu sevişmenin bir takım şartları vardır. İnsanoğlu ancak o şartlara riayet ederek sevişir, Allah yolunda birbirlerini sevenlerin zümresine katılırlar. Yine bu birbirini sevmede birtakım haklar vardır. Kardeşlik, onları gözetmekle, bulanıklıkların şüphesinden ve **şeytan**ın vesveselerinden kurtulur. Bu nedenle bu kardeşliğin haklarını yerine getirmekle insanoğlu Allah'a yakınlaşır. Şimdi o hakları göreceğiz.

Birinci Bölüm: Dostluğun ve kardeşliğin fazileti, şartları, dere celeri ve faydaları

İkinci Bölüm: Sohbetin hakları, âdâbı, hakikati ve gerekleri

Üçüncü Bölüm: Müslümanın, mahremin, komşunun, mal ve mülkiyetin hakları ve bu kimselerle nasıl muâşeret edileceği

15-1

Ülfet ve Kardeşliğin Fazileti, Şartları, Dereceleri ve

Ülfet ve Kardeşliğin Fazileti

Ülfet güzel ahlâkın meyvesidir. Ayrılık ise kötü ahlâkın (acı) meyvesidir. O halde, güzel ahlâk, sevişme, anlaşma ve birleşmeyi gerektirir. Kötü ahlâkın bozuşma, itişme ve kakışmayı gerektirdiği gibi. . .

Ne zaman ki, kök güzel ise meyvesi de güzel ve tatlı olur. Güzel ahlâkın dindeki fazileti, gizli birşey değildir. **Allahü teâlâ**'ın, rasûlüne övgü olarak gösterdiği ahlâk, güzel ahlâktır.

Gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin. (Kalem/4)

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

İnsanların cennete girmelerine en fazla yardım eden şey, takvâ ve güzel ahlâktır!1

Usame b. Şerik der ki: **Hazret-i Peygamber**'e 'İnsanoğluna verilen şeylerin en hayırlısı nedir?' diye sorduğumda, bana şöyle **cevap** verdi: 'Güzel ahlâk'. 2

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. 3

İnsanoğlunun terazisine konan en ağır şey güzel ahlâktır. 4

Allahü teâlâ ateşe yedirmek için herhangi bir kişinin ya ratılışını ve huylarını güzelleştirmiş değildir; yani böyle ya rattığını ateşe yedirmez. 5

Hazret-i Peygamber bir keresinde Ebû Hüreyre'ye 'Ey Ebû Hüreyre! Güzel ahlâka yapış ve ondan ayrılma!' buyurdu. Ebû Hüreyre 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Güzel ahlâk nedir?' diye sorduğunda da 'Sen Sıla-i rahmini kesen bir kimsenin sıla-i rahmim kesme. Sana zulmedeni affet. Seni mahrum edip vermeyene ver' diye **cevap** verdi. 6

İyi ahlâkın meyvesinin ülfet ve vahşeti ortadan kaldırdığı gizli birşey değildir. Kök güzel oldukça verdiği meyve de güzel olur. Nasıl böyle olmasın? Oysa ülfeti övmek hususunda hadîsler bile vârid olmuştur. Hele sevlenlerin arasındaki bağ, takva, din ve Allah sevgisi olursa. Bu husus hakkında yeterli ve kanaat verici derecede ayetler, hadîsler ve eserler vârid olmuştur.

Âyet-i Kerîmeler

Allahü teâlâ ülfet nimetiyle halka büyük minnetini izhar ederek şöyle demiştir:

Eğer yeryüzünde olanların hepsini verseydin yine de onların kalplerinin arasını birleştiremezdin. Fakat **Allahü teâlâ** onların kalplerini birleştirdi. (Enfal/63)

Düşünün ki, cahiliyye devrinde birbirinize düşmanken o sizin kalpleriniz arasında ülfet ve sıcaklık meydana getirdi de onun nimeti sayesinde din kardeşleri oldunuz. (Âl-i İmrân/103)

Allahü teâlâ, ülfeti methettikten sonra ayrılığı kötüleyerek insanları ondan sakındırmıştır:

Hep birden Allah'ın dinine sımsıkı sarılın. Birbirinizden ayrılıp dağılmayın. Allah'ın üzerinizdeki (İslâm) nimetini düşünün ki, cahiliye devrinde birbirinize düşmanlarken o sizin kalpleriniz arasında ülfet (yakınlık) meydana getirdi de onun nimeti sayesinde din kardeşleri oldunuz. Hem siz ateşten bir çukurun tam kenarında bulunuyordunuz da Allah İslâmnız sebebiyle o ateşe düşmekten sizi kurtardı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki, doğru yola eresiniz. (Âl-i İmrân/103)

Hadîsler

Sizin bana (kıyâmette) meclis bakımından en yakınınız, ah lâk bakımından en güzellerinizdir. O kimseler ki, yumuşak ahlâklıdırlar. Kendileriyle arkadaşlık yapan, kendilerinden istifade ettiği gibi, onlardan eziyet de görmez. Onlar öyle kimselerdir ki, dost olurlar ve dost edinirler. 7

Mü'min bir kimse sever ve sevilir. Sevmeyen ve sevilmeyen bir kimsede ise hayır yoktur. 8

Diğer bir hadîste dinde tahakkuk eden kardeşliğin medh-u se nası şöyle yapılmaktadır:

Allah bir kimseye hayır irade etmişse, ona salih bir dost na sip eder, O unuttuğu zaman salih dostu hatırlatır ve ikaz eder. Zikrettiği zaman yardımda bulunur. 9

İki müslüman kardeş karşılaştıkları zaman onların misali tıpkı iki elin misaline benzer. O ellerin herbiri diğerini yıkamaktadır. İki Mü'min bir araya geldiğinde muhakkak ki, **Allahü teâlâ** her birine arkadaşından hayır nasip eder. 10

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) din yolundaki kardeşliği teşvik ederek şöyle demiştir:

Herhangi bir kimse Allah yolunda bir kardeş edinirse **Allahü teâlâ** o kardeşliği edineni cennette bir derece yükseltir. Oysa o dereceye o başka bir ameliyle hiçbir zaman nail olamaz. 11

Ebû İdris Havlanî'nin12 Muaz b. Cebel'e 'Ben Allah rızası için seni seviyorum' demesi üzerine Muaz ona şu cevabı vermiştir: 'müjde sana! Ben **Allah'ın Rasûlü**'nden (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dinlemiştim':

Kıyâmet gününde yüzleri ayın ondördü gibi pırıl pırıl parla yan birtakım insanlar için arşın etrafında kürsüler konur. O günde halk hesap dehşeti içindedir, onlar ise ürkmezler; halk korkar onlar ise korkmazlar. Onlar **Allahü teâlâ**'nın korkmayan ve üzülmeyen velî kullarıdır'. Allahın Rasûlü'ne 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunlar kimlerdir?' diye sorulunca, şöyle **cevap** verdi: 'Bunlar Allah yolunda sevişenlerdir13

Ebû Hüreyre bu hadîsi şöyle rivâyet eder:

Arşın etrafında nurdan yapılmış minberler vardır. O min berlerin üzerinde elbiseleri nûr ve yüzleri nur olan bir ka vim oturmaktadır. Bu oturanlar ne peygamber ve ne de şehiddirler. Fakat peygamberler de şehidler de onların ha line gıpta ederler'. **Allah'ın Rasûlü**'ne 'Ya **Rasûlüllah**! Onların vasıflarını bize söyle!' denildi. Rasulullah da şöyle dedi: 'Onlar Allah yolunda sevilenler. Allah için bir arada oturanlar ve Allah için biri diğerini ziyaret edenlerdir'. 14

İki kimse Allah yolunda seviştikleri takdirde, arkadaşını en fazla seveni Allah daha fazla sever. 15

Deniliyor ki: Allah yolunda kardeş olan iki kişiden birisinin makamı diğerinin makamından daha yüksek olduğu zaman öbürü de onunla beraber onun makamına yükselir. Nasıl ki zürri yetler ebeveynlerine, aile efradının birisi diğerine iltihak ediyorsa, öylece mertebece eksik olan kardeş, mertebece yüksek olan kardeşe iltihak eder. Çünkü Allah yolunda elde edilen kardeşlik, doğum yo luyla gelenden az değildir. İşte **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Dünyada îman edenleri ve hürriyetleri de îman edip kendile rine uyanları (âhirette) zürriyetlerine kavuştururuz. Onları da baba ve dedeleri gibi cennete koyarız ve derecelerini yük seltiriz. Bununla beraber (baba ve dedelerinin) amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır. (Tûr/21)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de bir hadîsinde şöyle demiştir:

Allahü teâlâ der ki: Benim muhabbetim benim için biri diğerini ziyaret edenlere hak oldu. Benim için sevişenlere muhabbetim hak oldu. Benim için birbirlerine hediye verenlere muhabbetim hak oldu ve yine muhabbetim, benim için yardımlaşanlara hak oldu. 16

Allahü teâlâ kıyâmet gününde şöyle der: Benim celâlim için sevişenler nerededirler? Bugün onları gölgemde (arşımın gölgesinde) gölgelendiririm. O gün öyle bir gün ki, gölgemden başka bir gölge o günde yoktur. 17

Yedi sınıf insan vardır ki Allah onları (arşının) gölgesinden başka gölge bulunmadığı günde (arşının gölgesinde) gölge lendirir: a) Adaletle hükmeden devlet başkanı, b) Allah'ın ibadetinde gelişen ve yetişen genç Mü'min, c) Camiden çıktığı zaman camiye dönünceye kadar cami ile bağlı bulu nan kimse, d) İki kişi ki Allah yolunda sevişirler. O sevgi üzerinde birleşir ve onun üzerinde ayrılırlar, e) O kişi ki, tenha bir yerde olduğu halde Allah'ı anar, gözlerinden yaşlar akar, f) O kişi ki, soylu soplu ve güzel bir kadın kendi sini zinaya dâvet ettiği halde 'Ben Allah'tan korkuyorum' diye karşılık verir, g) O kişi ki, bir sadaka verir, fakat sol eli sağ elinin infak ettiğini bilmeyecek kadar onu gizler. 18

Bir kişi Allah yolunda başka bir kişiyi sevdiği için ve onunla bir araya gelip sohbet etmeyi arzuladığı için ziyaret ederse, arkasında bir melek kendisine şöyle seslenir: Sen güzel ol dun! Senin adımların da güzeldir ve cennet de senin için güzel oldu. 19

Bir zat, Allah rızası için bir kardeşini ziyarete gitti. **Allahü teâlâ** o zatın yolunda bir meleği bekletti. Melek ona şöyle sordu:

- Nereye gidiyorsun?

- Filân kardeşimi ziyaret etmek istiyorum.

- Onun yanında bir ihtiyacın mı vardır?

- Hayır!

- Seninle onun arasında bir akrabalık mı vardır?

- Hayır!

- O, zamanında sana iyilik yaptığı için mi gidiyorsun?

- Hayır!

- Ya niçin gidiyorsun?

- Ben onu Allah için seviyorum da ondan gidiyorum.

- (Bil ki) Muhakkak **Allahü teâlâ** beni sana gönderdi, ve sana haber veriyor ki; o adamı Allah için sevdiğin için Allah da seni seviyor ve senin için cenneti vacib kılmıştır. 20

Îman kulpunun en kuvvetlisi, Allah yolunda sevgi ve Allah yolunda buğzdur. 21

İşte bunun için kişinin Allah, için buğzettiği ve edeceği düşmanlarının olması farzdır. Nitekim Allah için sevdiği dost ve kardeşlerinin olmasının farz olduğu gibi.

Rivâyete göre **Allahü teâlâ** peygamberlerinden birine şöyle vah yetmiştir: 'Senin dünyadaki zabitliğin, rahat etmen için; herkesten yüzçevirip bana yönelmen ise, benimle izzet bulduğun içindir. Fakat, benim rızam için düşmanlarımı düşman, dostlarımı dost edindin mi?'

Hazret-i Peygamber şöyle demiştir:

Ey Allahım! Beni herhangi bir facirin minneti altında bırakma ki, benden ona muhabbeti rızık olarak vermemiş olasın. 22

Rivâyete göre, **Allahü teâlâ** kulu ve peygamberi Hazret-i isa'ya şöyle vahyetmiştir: 'Eğer sen bana yer ve gök ehlinin ibadeti kadar ibadet etsen fakat o ibadetin içinde Allah yolunda sevmek ve Allah yo lunda buğzetmek yoksa, o ibadetin seni hiçbir şeyden müstağni etmez'.

Hazret-i isa şöyle demiştir: 'Allah'a günahkârlara buğzetmek sure tiyle yaklaşınız. Allah'ın rızasını günahkârları kızdırmakta arayınız'.

Havariler Hazret-i isa'ya 'Ey Allah'ın emriyle gelen ruh! O halde biz kimlerle oturalım?' diye sordular. Hazret-i isa 'Görünüşü size Allah'ı hatırlatan, konuşması amelinizi artıran, ameli sizi âhirete daha fazla iten bir kimse ile oturunuz' buyurdu.

Rivâyete göre, **Allahü teâlâ** kulu ve peygamberi Mûsa'ya şöyle vahyetmiştir: 'Ey İmrân'ın oğlu! Uyanık ol! Nefsin için arkadaş ara, fakat arkadaşın benim sevgim üzere sana yardımcı olamazsa, bil ki o senin düşmanındır'.

Rivâyete göre, **Allahü teâlâ** kulu ve peygamberi Davud'a şöyle vahyetmiştir:

- Ey Dâvud! Ne oluyor ki, seni tek başına ve insanlardan ayrı kalmış görüyorum?

- İlâhî! Senin için halka buğzettim!

- Ey kulum Davud! Uyanık ol! Nefsin için iyi arkadaş ara! Sevgi ve muhabbetimde sana uymayan bir arkadaşla arkadaşlık yapma! Çünkü o senin düşmanındır. Hem de kalbini kamaştıran ve benden uzaklaşmana vesile olan bir düşman. . .

Rivâyete göre, Hazret-i Davud şöyle der:

- Yâ rabbî! Bütün insanların beni sevmesi ve seninle aramın sağlam kalması neyle mümkün olur?

- İnsanlara tabiatlarına uygun düşen hareketlerle muamele et! Benimle kendi aranda da iyilik yap! (İşte böylece isteğine nail olur sun) . (Bazı rivâyetlerde:) 'Dünya ehline dünya ahlâkıyla muamele et. Âhiret ehline de âhiret ahlâkıyla muamele et!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Allah nezdinde sizin en sevimliniz o kimselerdir ki, severler ve sevilirler. Muhakkak en kötüleriniz de gıybeti gezdirenler, dostların arasını bozanlardır. 23

Allahü teâlâ'nın, yarısı ateş ve yarısı da kardan olan bir meleği vardır. O melek şöyle dua eder: Ey Allahım! (Nasıl ki, benim bedenimde) kar ile ateşi bir araya getirip aralarında ülfet varetmişsen, öylece salih kullarının kalpleri arasında da ülfeti yarat. 24

Herhangi bir kul Allah yolunda bir kardeş edindiği takdirde **Allahü teâlâ** ona cennette bir derece ihsan eder. 25

Allah yolunda sevişenler, kızıl yakuttan yapılmış bir direk üzerinde dururlar. O direğin tepesinde yetmiş bin köşk vardır. O köşklerde duranlar yukarıdan cennet ehline ba karlar. Onların güzelliği, cennet ehline güneşin dünya eh line parladığı gibi görünür. Cennet ehli derler ki: 'Gelin gi delim! Allah için dünyada sevişenleri seyredelim'. Bu bakımdan onların güzellikleri cennet ehline güneşin par laması gibi parlar. Onların sırtında yemyeşil sündüsten bi çilmiş elbiseler vardır. Onların alınlarında 'Allah yolunda sevişenler' yazılıdır. 26

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ali şöyle demiştir: Kardeş edininiz. Zira kardeş edinmek, dünya ve âhirette, azıktır. Siz cehennem ehlinin şu sözlerini işitmediniz mi? 'Bizim için şefaat edenler ve yakın bir dost yoktur'. (Şuara/100-101)

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim! Eğer ben hiç bozmadan bütün gün oruçlu olsam, hiç uyumadan bütün geceyi ibadetle ihyâ edip, malımı herşeyden kısıp Allah yolunda infak etsem, öleceğim gün kalbimde Allah'a itaat edenlere karşı sevgi, Allah'a isyan edenlere karşı da buğz yoksa benim bütün yaptıklarımın zerre kadar faydası yoktur'.

İbn Semmak27 ölümü esnasında şunları söylemiştir:

'Ey Allahım! Biliyorsun ki, ben sana isyan ettiğim zaman sana itaat edeni seviyordum. İşte benim bu sevgimi sana yaklaşmama vesile kıl!'

Hasan-ı Basrî ise İbn Semmak'ın tam tersine şöyle demiştir: "Ey Âdem oğlu! Sakın 'kişi sevdiğiyle beraberdir' sözü seni aldatmasın! Çünkü sen iyiler zümresine ancak onlar gibi amel edersen girebi lirsin. Zira yahûdî ve hristiyanlar da Allah'ın peygamberlerini severler. Oysa onlarla beraber değildirler'. Hasan-ı Basrî'nin bu sözü işaret eder ki, salih kimselere hiç olmazsa birtakım amellerinde uymayan bir kimsenin mücerret sevgisi fayda verici değildir.

Fudayl b. Iyâz bir konuşmasında şöyle demiştir: 'Sen Firdevs-i Âlâ da durup peygamberler, sıddikler, şehidler ve salihlerle beraber Allah'ın komşusu olmak mı istiyorsun? Acaba yaptığın hangi amelle bunu istiyorsun? Acaba bunun için hangi şehvetini terket tin? Acaba yuttuğun hangi öfkenle bunu talep ediyorsun? Acaba kesilen hangi sıla-i rahinıi yerine getirdin de bunu istiyorsun? Acaba kardeşinin hangi sürçmesini affettin de bunu istiyorsun? Acaba Allah için hangi yakınını kendinden uzaklaştırdın da veya Allah için hangi uzak insanı kendine yaklaştırdın da bunu istiyor sun?'

Rivâyete göre, **Allahü teâlâ** Hazret-i Musa'ya şöyle vahyetmiştir:

- Ey Musa! Benim için hangi ameli yaptın?

- Ya rabbî! Senin için namaz kıldım, oruç tuttum, zekât verdim.

- Namaz senin için delildir. Oruç senin için koruyucu bir kalkandır. Sadaka senin için gölgedir. Zekât senin için nûrdur. O halde bütün bunlar senindir. Benim için hangi ameli yaptın?

- Ya rabbî! Sadece senin için olan bir ameli bana öğret.

- Ya Musa! Acaba benim bir dostuma hiç dost oldun mu? Acaba benim yolumda hiçbir düşmana düşman oldun mu?

Bunun üzerine Hazret-i Mûsa bildi ki, amellerin en faziletlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir.

İbn Mes'ûd şöyle der: 'Eğer bir kişi, Kâbe'nin rükün ve makam denilen yerlerinin arasında durup yetmiş sene Allah'a ibadet etse, muhakkak **Allahü teâlâ** onu kıyâmet gününde sevdikleriyle beraber haşreder'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Fasık bir kimseyi reddetmek, ondan alakayı kesmek Allaha yaklaşmak demektir'.

Bir kişi Muhammed b, Vası'a şöyle der:

- Ben Allah rızası için yeni seviyorum.

- Madeni O'nun için beni seviyorsan, O da seni sevsin!

Sonra yüzünü çevirerek şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Senin için halk tarafından sevilip ve aynı zamanda senin de sevmediğin bir kulun olmaktan sana sığmıyorum'.

Bir kişi Dâvud Tâi'nin28 huzuruna girdiğinde, Davud ona sorar:

- İhtiyacın nedir?

- Seni ziyaret etmek.

- Şüphesiz beni ziyaret ettiğinden ötürü bir hayır işledin. Fakat bana 'sen de kim idin ki ziyaret edildin' denildiği zaman bak başıma geleceklere. . . Bana 'sen zahidlerdenmisin?'denilse, değilim! 'Âbidlerden misin?' denilse, değilim! 'Salihlerden misin? denilse, değilim!

Bunları söyledikten sonra başladı kendi kendini azarlamaya sonra şöyle dedi:

- Ben gençlik zamanımda fasıktım. İhtiyar olduğum zaman riyâkar oldum. Allaha yemin ederim, riyakâr bir kimse, fasık bir kimseden daha kötüdür.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Herhangi birinize kardeşinizin sev gisi isabet ettiği zaman ona yapışsın. Zira bu sevgi çok az isabet eder'.

Mücâhid şöyle demiştir:29 'Allah için sevişenler bir araya gel dikleri zaman biri diğerinin yüzüne tebessüm ederse, kış mevsi minde kuruyup dallardan düşen yapraklar gibi günahları dökülü verir.

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Kişinin sevgi ve şefkat yoluyla müslüman kardeşinin yüzüne bakması ibadettir'.

1) Tirmizî ve Hâkim

2) İbn Mâce, (sahih bir senedle)

3) İmâm-ı Ahmed, Beyhakî ve Hâkim

4) Ebû Dâvud ve Tirmizî

5) İbn Adiyy, Taberânî ve Beyhakî

6) Beyhâkî, Şuab'ul-Îman

7) Taberânî, (Câbir'den zayıf bir senedle)

8) Ahmed, Taberânî ve Hâkim

10) Sülemi ve Ebû Mansur ed-Deylemî

11) İbn Eb'id-Dünya, (Enes'ten)

12) Adı Aizullah b. Abdullah b, Amr'dır, Abdülmelik'in hilâfeti zamanında Şam'da kadılık yaptı. İbn Main ve başka âlimler Ebû İdris'in H. 80 senesinde vefat ettiğini söylemişlerdir.

13) İmâm-ı Ahmed ve Hâkim

14) Nesâî, Sünen-i Kübrâ

15) İbn Hıbbân ve Hâkim

16) Ahmed ve Hakim

17) Müslim

18) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

19) İbn Adiyy, (Enes'ten) ; Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

20) Müslim

21) Ahmed, (Berra b. Azib'den)

22) Daha önce geçmişti.

23) Taberânî, Evsat, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

24) İbn Hıbbân, Kitab'ul Azme (Muazb. Cebelden ve irbad b. Sariye'den zayıf bir senedle)

25) İbn Eb'id-Dünya, (Enes'ten)

26) Hakim-i Tirmizi Nevadir, (İbn Mes'ûd 'dan zayıf bir senedle)

27) İsmi Muhammed b. Sebih, künyesi Ebul-Abbas'tır. Bağdad'da meşhur bir vâizdi.

28) Kûfeli Nusayr'ın oğludur. Fakih ve zâhid olan bu zat, H. 165 senesinde vefat etmiştir.

29) Tâhinidendir. Özellikle Tefsir ilminde güvenilir bir imamdır. Seksen üç yaşındayken II. 100 senesinin başında vefat etmiştir.

Allah Yolunda Kardeşliğin Mânâsı ve Dünya Yolundaki Kardeşlikten Farkı

Allah yolunda sevmek ve Allah yolunda buğzetmek, çözülmesi gayet güç olan bir konudur. Ancak bizim zikrettiğimiz hakikatlerle bunun üzerindeki perde kaldırılabilir.

Bu hakikatler de şunlardır: Sohbet ya ittifakla veya irade ile vaki olmak üzere iki kısımdır. İttifakla vâki olan sohbet komşuluk sebebiyle veya mektepte bir araya gelmek sebebiyle veya medresede, çarşıda, sultanın kapısında veya seferlerde bir araya gelmek sebebiyle olan sohbet gibi. Sohbetin bilerek ve tercih edilerek yapılan kısmı ise, açıklamasını yapmak istediğimiz kastında olduğumuz kısımdır. Çünkü dinde kardeşlik şüphesiz ki sohbetin bu kısmına dahildir. Zira insanoğlu ancak ihtiyarî fiillere teşvik edilir. Sohbet bir arada oturmak, karışmak ve komşuluk yapmaktan ibarettir. Bu işlerde insanoğlu ancak herhangi bir kimseyi sevdiği zaman onu ister. Zira sevilmeyen bir kimseden korunur ve uzaklaşır. Sevilen bir kimseye gelince. . . O ya zatından dolayı sevilir. Zatından başka her hangi bir hedefe varılmak için değil, sadece zâtı için sevilir veya onunla herhangi bir hedefe varılmak için sevilir. Varılmak iste nen o hedef de ya dünya ve dünyanın lezzetlerinden biridir veya Allah ve âhiretle ilgilidir. İşte bunlar dört kısımdır:

I. İnsanı zâtından ötürü sevmek. Bu tür bir sevgi mümkün dür. O insan haddi zatında senin nezdinde sevimli olabilir. Şu mânâ ile ki sen onu görmek, onu tanımak ve ahlâkını müşahede etmekle zevk alırsın. Çünkü onu güzel görürsün. Zira her güzel onun güzelliğini idrâk eden bir kimse için lezzetlidir ve her lezzetli sevilir. Lezzet de güzel görmeye tâbidir. Güzel görmek ise münase bet,

uygunluk ve tabiatlar arasındaki yakınlığa tâbi olur. Sonra o güzel görünen, ya adamın zâhirî sureti olacaktır bundan gayem yaradılışın güzelliğidir veya bâtınî sureti olur. Zâhirî suretinden kastım yaratılışının güzelliğidir. Bâtınî suretinden ise, aklının mükemmelliği ve ahlâkının güzelliğidir. Güzel ahlâkın ar kasından güzel fiillerin geldiğinde şüphe yoktur. Kâmil aklın ar kasından da bol ilim gelmektedir. Bütün bunlar selim bir tabiat nezdinde güzeldir. Müstakim bir akıl nezdinde mergubdur. Her güzel görünenden ise lezzet alınır ve sevilir. Belki kalplerin yakınlaşmalarında bundan daha kapalı bir şeyler vardır. Zira ba zen sevgi, surette güzellik olmaksızın iki şahsın arasında oldukça derinleşir. Oysa ne yaratılışta ne de ahlâkta hiçbir güzel tarafı yok tur. . . Fakat bu derin sevgi, ülfet ve uygunluğu gerektiren gizli bir münasebetten kaynaklanır. zira bir şeyin benzeri tabı olarak ona meyleder. Bâtınî benzerlik ise, gizlidir. Onların ince sebepleri vardır. O sebeplere muttali olmak beşerin kuvveti dahilinde değildir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu şöyle tabir etmektedir:

Ruhlar derlenmiş, toplanmış ve çeşitli kısımlardan meydana gelmiş askerlerdir. Onlardan tanışanlar anlaşırlar. Aralarında yakınlık kurarlar. Onlardan birbirine uygun düşmeyenler ise, ihtilâfa düşerler. Birbirinden nefret ederler!30

Bu bakımdan uygunsuzluk, ayrılığın neticesidir. Uygunluk ise tasarruf ile tabir edilen münasebetin neticesidir. Hadîs, bazı rivâyetlerde şöyledir:

Ruhlar çeşitli kısımlardan derlenmiş ordulardır. Bir araya gelirler. Havada koklaşırlar. 31

Bir kısım âlimler bunu şöyle anlatmışlardır: **Allahü teâlâ** ruhları yarattı ve onları ayırdıkça ayırdı ve Arş'ın etrafında ziyaret ettirdi. Aynı şeyin iki parçasından yaratılmış iki ruh orada tanıştı ve birleştiler, dünyada da bunu devam ettirdiler.

Nitekim, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mü'minlerin ruhlarından **ikisi**, aralarında bir günlük me safe olduğu halde birleşirler. Oysa biri diğerini hiç görmüş değildir. 32

Rivâyet ediliyor ki, Mekke'de bir kadın vardı. Kadınları güldü rüyordu. Medine-i Münevvere'de de aynı işi yapan diğer bir kadın vardı. Bir ara Mekkeli kadın Medine'ye geldiğinde, Hazret-i Âişe'nin hücresine gidip onu güldürdü. Âişe validemiz ondan nerede misa fir olduğunu sorunca, Âişe validemize arkadaşı olan Medineli hanımın misafiri olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hazret-i Âişe şöyle dedi: "Allah ve Rasûlü doğru söyledi. **Hazret-i Peygamber** 'Ruhlar çeşitli sınıflardan derlenmiş askerlerdir' buyurmuştu".

Bu husustaki hakîkat şudur: Müşahedeler ve tecrübeler şahitlik ederler ki, münasebet olduğu zaman ülfet vardır. Tabiatlar ve ahlâklarda, zâhir ve bâtında uygunluk ve münasebet anlaşılan birşeydir. O münasebeti gerektiren sebeplere gelince. . . Beşerin o sebeplere muttali olmaya gücü yetmez. Müneccimin hezeyanının en kabası şöyle demesidir: 'Kişinin talihi, başkasının talihinin altıgeni veya üçgeni üzerine olursa işte bu bakış muvafakat ve sevgi bakışıdır. Bu bakımdan münasebet ve sevişmeyi gerektirir. Eğer kişinin talihi diğerinin talihinin karşısında veya dörtgeninde ise o vakit buğzetmek ve düşmanlık gütmeyi gerektirir!'

Müneccimin bu sözündeki müşkilât, bunun **Allahü teâlâ**'nın gökler ve yerdeki âdeti içerisinde cereyan ettiğine inanıyorsa mü nasebetin aslındaki müşkilâttan daha fazla olur. Bu bakımdan sır ve hikmeti beşer için belli olmayan bir konuya dalmanın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü bize ilimden pek az birşey verilmiştir. Daha önceden söylediğimiz gibi, bu teşvik etmekte deneme ve müşahede bize kâfi gelir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Eğer bir Mü'min, bir meclise girerse, o mecliste yüz tane münafık ve bir tek Mü'min bulunursa, muhakkak ki, o gi ren Mü'min gelir, ta öbür Mü'minin yanma oturuncaya ka dar ilerler. Eğer bir münafık, içinde yüz tane Mü'min ve tek bir münafık bulunan bir meclise gelirse, o da münafığın yanına oturuncaya kadar meclisi tarar. 33

İşte bu delâlet eder ki, birşeyin benzeri tabi olarak ona meyletmekledir. Her ne kadar o meyleden, meylettiğinin farkında olmasa bile. ,.

Malik b. Dinar der ki: 'On kişiden iki kişi, ittifak edemezler. İttifak eden iki kişiden birisinde bulunan bir vasıf diğerinde bulunursa, o zaman başka İnsan cinsi kuş cinsi gibidir. Kuşların iki çeşidi uçmak hususunda birbirine benzemezler. Meğer ki, aralarında bir uygunluk ve münasebet bulunsun.

Malik der ki: 'Birgün güvercinle beraber bulunan bir kargayı gördüm ve cinsleri ayrı olan bu iki kuşun arkadaşlık yapmalarına hayret ettim. Bunların şekli bir olmadığı halde nasıl ittifak ederler diye düşündüm. Sonra **ikisi** de uçlu. Bir de ne görelini, **ikisi** de to pal imiş! İşte onları birleştiren cihet budur!'

Bu sırra binaen hükemadan birisi şöyle demiştir: 'Her insan kendi şekline ünsiyet eder. Nitekim her kuş cinsiyle beraber uçtuğu gibi. . .

İki insan bir zaman arkadaşlık yaparlarsa, hâlleri birbirlerine benzemezse, muhakkak sonunda ayrılırlar. Bu gizli bir mânâdır. Şairler bu mânayı sezmişlerdir. Hatta şairlerden birisi şöyle der: Biri 'Siz nasıl ayrıldınız?' dedi. Ona içinde insaf bulunan bir söz söyledim. O benim şeklimden değildi. Ondan ötürü ayrıldım.

İşte böylece anlaşıldı ki, insan bazen zâtından ötürü sevilir, ne hâli hazırda ne de gelecekte kendisinden umulan herhangi bir fayda için sevilmez. Sadece mücerred münasebet için sevilir. Münasebet de gizli tabiat ve gizli ahlâklardandır. . Güzellik için sevmek, bu kısma dahil olur. Ancak şu şartla ki eğer gaye, bu gü zelliği sevmekten şehvetin giderilmesi değilse. . . Zira güzel suretler haddi zatında lezzet vericidirler. Her ne kadar şehvetin esasının olmadığı takdir edilse bile. . . Hatta güzel meyveler, ışıklar, çiçekler, kırmızı, beyaz elmalar, gürül gürül akan sular ve yemyeşil man zaralara bakmak da lezzet verir. Oysa onların kendilerinde hiçbir gaye ve hedef de yoktur.

Sevginin bu kısmına, Allah için olan sevgi dahil olmaz. Belki bu, tabiatla ve nefsin şehvetiyle olan bir sevgidir. Böyle bir sevgi, Allah'a inanmayan bir insandan tasavvur edilebilir. Ancak böyle bir sevgi kötü bir gayeye bağlı ise, bu sevgi çirkin olur. Mesela şehvetin giderilmesi için güzel suretleri sevmek gibi. . . Bu da o sûretle şehvetin giderilmesi helâl olmayan yerlerde böyledir. Eğer bu güzel suretlere kötü bir gaye ile bakılmazsa böyle bir sevgim bahtır. Ne övülür, ne de tenkid edilir. Zira sevgi ya güzeldir, ya çir kindir veya ne övülür ne de kötülenir mübah bir sevgidir.

II. Sevdiğini zatından dolayı değil, onunla birşey elde etmek için sevmek. Bu sevilen başka bir sevilene bir nevi vesile olur. Sevilene vesile olan şey sevilir. Başkası için sevilen sevgili olamaz. o başkası hakikatte sevgilidir. Fakat sevgiliye götüren yol da güzel olur. İşte bu sırra binaen insanlar altın ve gümüşü severler. Oysa altın ve gümüşün cevherinde bir gayeleri yoktur. Zira ne yenir ne de giyilirler. Fakat **ikisi** de gayeye götüren vasıtalardır. Bu bakımdan birtakım insanlar vardır ki, altın ve gümüşün sevilmesi gibi sevilirler. Yâni maksuda vesile olduğu için sevilir. Zira seven onu sevmekle bir mertebeye, mala veya ilme sahip olur. Tıpkı kişinin sultanın malından ve mertebesinden faydalanmak veya sultanın nezdinde kendini güzel göstermek için sultanın yakınlarını sevmesi gibi. . .

Sultanın yakınını sever ki, kendisini sultanın kalbine yerleştirip durumunu sultana güzel göstersin. Bu bakımdan esas varılmak istenen hedef, eğer sadece dünyevî bir fayda ise, onun sevgisi Allah yolunda sevmenin kapsamına dahil değildir. Eğer sadece dünya faydası için değilse, fakat onunla ancak dünya kas tediliyorsa, talebenin hocasını sevmesi gibi, bu da Allah için sev menin kapsamından çıkar. Çünkü talebe hocasından ilim tahsil etmek için hocasını sevmeli, yoksa sadece onun şahsını değil. . . Bu bakımdan talebenin, burada gayesi ilim olmalıdır, hoca değil. Eğer talebe ilmi Allah'a yakınlaşmak için istemiyorsa onunla herhangi bir mertebeyi, malı veya halkın gözünde makbûl görünmeyi kaste diyorsa, onun sevgilisi mertebe ve halkın nezdinde makbûl olması olur. İlim ise, bunun vesilesi olur. Hoca ise ilmin vesilesi olur. Öyleyse bunun hiçbir şeyinde Allah için sevmek sözkonusu değildir. Zira böyle bir sevgi, Allah'a îman etmeyen bir kimseden de tasavvur edilebilir. Bu tür sevgi de çirkin ve mübah diye iki kısma ayrılır: Eğer bu sevgiden akran ve emsalini mağlûp etmek, yetimlerin mallarını elde etmek, kadı veya başkasının nüfuzuyla halkı tahakküm altına almak gibi kötü maksatları kastediyorsa böyle bir sevgi çirkindir. Eğer bununla herhangi bir mübahı elde etmeyi kastediyorsa bu sevgi de mübahdır. Şu vardır ki; vesile, hükmüne varılmak istenen maksattan alınır. Çünkü vesile, bu maksada tâbidir. Kendisi müstakil değildir.

III. Sevdiğini zatından dolayı değil, başka maksatla sevmek. Fakat o sevilen başkası da dünyevî lezzetleri için değil, belki uhrevî lezzetleri içindir. İşte bu da açıktır. İçinde kapalılık yoktur. Buna misal, hocasını ve şeyhini seven herhangi bir kimsedir. Bu kimse hocası veya şeyhi vasıtasıyla (eğer sünneti takip eden bir kimse ise) ilim tahsiline, amelin güzelliğine erer. İlim ve amelden gayesi, âhirette kurtulmaktır. İşte böyle bir kimse Allah rızası için sevenler cümlesindendir. Kendisinden ilim öğrendiği ve ona öğrettiği ilim vasıtasıyla da tedris ve tâlim derecesini elde ettiği, o derece vasıtasıyla da gökler âleminde tazim derecesine vardığı için tale besini seven hoca gibi. . .

Zira Hazret-i isa şöyle demiştir: 'Bir kimse ki bi lir, bildiğiyle amel eder ve bildiğini öğretirse böyle kimse gökler âleminde büyük diye çağrılır. Öğretmek ise, ancak öğrencinin bu lunmasıyla mümkündür. Bu bakımdan öğrenci, bu dereceyi elde etmeye vasıta olur. Eğer bu dereceyi elde ettiren vasıta olduğundan dolayı hoca, talebesini severse çünkü o talebenin göğsünü tarla yapıp o tarlaya gökler âleminde büyüklük mertebesine varmak için gereken tohumu ekmiş bulunuyor böyle hoca Allah için seven bir kimse olur. Allah için mallarını sadaka veren, misafirleri topla yan, onlara garip ve lezzetli yemekler hazırlayan, bütün bunları Allah'a yakınlaşmak için yapan bir kimse de güzel yemekler pişiriyor diye aşçıyı severse, bunun sevgisi de Allah yolunda sevgi besleyenlerden olur. Böylece sadakasını müstahak kimselere ulaştıran bir kimseyi seven de onu Allah için sevmiş olur. Biz buna bir ilavede

bulunarak deriz ki; elbisesini yıkamak, evini süpürmek, yemeğini pişirmek suretiyle kendisine hizmet eden bir kimseyi sevdiği ve böyle bir kimsenin sayesinde ilim tahsiline, Allah'a yö nelme imkânına sahip olduğu zaman, gayesi de böyle bir kimseyi bu yerlerde çalıştırmakla ibadete imkân bulmak ise, bu da Allah için seven olur. Biz şunu da ilave edelim ki, kendisine malından infak eden, elbisesiyle, yemeğiyle, meskeniyle ve dünyada kastedi len bütün imkânlarıyla kendisine yardımda bulunan bir kimseyi sevdiği zaman, gayesi de bütün bunlarla ilim tahsiline, Allah'a yaklaştırıcı amelleri yapmaya imkân bulmak ise, bu kimse de Allah için sevendir.

Çünkü **selef**-i salihînden bir cemaat, servet sahiplerinin kendilerine nafaka vermesine razı olup ilim ve amel tahsilinde bulunmuşlardır. Böylece veren de, alan da Allah için sevilenler zümresinden olur. Biz şunu da ekleyerek deriz, ki, saliha bir kadınla **şeytan**î vesveselerden korunmak için, o kadının vasıtasıyla dinini korumak gayesiyle evlenen ve hanımını bu dinî hedeflere vesile olduğundan ötürü seven bir kimse Allah için sevendir. İşte bunun için çoluk çocuğa yapılan infak, hatta hanımın ağzına uzatılan lokmadan ötürü büyük ecir ve sevaplar olduğu hakkında çeşitli haberler varid olmuştur. 34

Deriz ki, Allah sevgisiyle ve onun rızasını kazanmak, âhiret evinde O'na kavuşmayı sevmekle şöhret bulan herhangi bir kimse başka birini sevdiği zaman, yine Allah için seven bir kimse olur. Çünkü böyle bir kimsenin herhangi bir şeyi sevmesi tasavvur olu namaz, meğer ki, sevdiği şeyin esas sevgilisi olan Allah'ın rızasına uygunluk ve münasebeti olsun. Kişinin kalbinde iki mu habbet (Allah ile dünya muhabbeti) birleştiği zaman, bir şahısta iki mânâ birden birleştiği zaman, hatta bu şahıs o sevgi ile Allah'a da, dünyaya da tevessül etmeye elverişli ise, iki işe de elverişli olduğundan onu sevdiği zaman, seven kimse Allah için sevenler zümresinden olur. Örneği, kendisine dini öğreten ve dünyevî işlerini gören hocasını seven bir talebedir. Talebe, hocasını şu bakımdan sever: Hocası dünyayı aramaktan kalbini kurtarmış ve âhiret saadetini de kendisine bahsetmiştir. Bu bakımdan hocası bu iki şeye de vesiledir. O halde hocasını seven bir kimse, Allah için seven bir kimse olur. Allah için sevginin şartı, dünyada hiçbir haz ve nasibi sevmemesine bağlı değildir. Çünkü peygamberler (aleyhisselâm) duayı emrettiler. Oysa duada dünya ve âhiret bir araya gelmiştir. Onların şu sözleri bu cümledendir: 'Ey rabbimiz! Dünyada bize ha sene ver ve âhirette de bize hasene ver'.

Hazret-i isa duasında şöyle demiştir: Ey Allahım! Benini düşmanımı bana sevdirme! Dostumu benden ötürü mahzun etme. Musibetimi, dinim için kılma. Dünyayı benim en büyük arzum yapma!.

Bu bakımdan düşmanların sevinmesinin defedilmesin dünya haklarındandır. Dikkat edilirse Hazret-i isa 'Dünyayı asla benim arzu ve maksudum kılma' dememiş, aksine şöyle demiştir: 'Onu benim en büyük emelim ve maksudum kılma'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir duasında şöyle demiştir:

Ey Allahım! Dünya ve âhirette kerametinin şerefine yetişmeme vesile olan bir rahmeti senden talep ediyorum. 35

Ey Allahım! Beni dünya ve âhiret belasından kurtarıp afiyete kavuştur. 36

Kısaca âhiretteki saadet sevgisi, Allah sevgisine zıt düşmediği zaman, selâmet, sıhhat, kifayet ve dünyadaki kerametin sevgisi nasıl olur da Allah'ın sevgisine zıt düşer? Dünya ve âhiret iki hal den

ibarettir. Biri diğerine pek yakındır. İnsanın yarınki lezzetle rini sevmesi, bugünkü lezzetlerini sevmemesi nasıl tasavvur edilebilir?

Yarının lezzetlerini sevmesi de ancak o yarının sabit bir hâli hazır olacağından ileri gelir. Bu bakımdan sabit olan bir hâl elbette sabit olacak yarın gibi istenmelidir. Ancak peşin isteklerin bazıları âhiret lezzetlerine zıt düşer ve âhiret lezzetlerine zıt düşen isteklerden akıllı bir kimsenin nefret etmesi gerekir. Tabiatiyle değil, aklıyla onu sevmemesi gerekir. Nitekim kişi, padişahın sofrasının lezzetini bilir ve arzu eder, fakat o yemeği yediği zaman elinin kesi leceğini veya boynunun vurulacağını bilirse, bu yemeğe yaklaşabilir mi? O yemeğe yaklaşmaması yemekten hoşlanmadığı için değildir, aksine aklı onu bundan meneder. Bu söyledikleri mizden gaye şudur: Kişi hocasını kendisini okuttuğu ve nafakasını temin ettiği için severse veya talebesini kendisinden öğrendiği ve kendisine hizmet ettiği için severse, her ne kadar bunların biri âcil, diğeri gelecek lezzet ise de yine de böyle bir kimse Allah için sevenler zümresine dahil olur. Fakat bir şartla. . . Eğer adam onu ilimden men ederse veya o adamdan ilim tahsil etmesi zorlaşırsa, bundan ötürü ona karşı sevgisi azalmalıdır. İşte bu durumdan ötürü azalan miktar Allah rızası için olan miktardır ve bu miktara karşılık Allah yolunda sevmenin sevabını almış olur.

Bir insan ki, senin birtakım gayelerin ona bağlıdır, onun hakkında sevgin artarsa, bu durum şer'an münker bir durum değildir. Eğer o gayelerinden bazıları gerçekleşmezse, senin o nis bette sevgin azalır. Eğer isteklerin gerçekleşirse sevgin artar. Bu bakımdan miktarları eşit olduğu zaman senin altını sevmen, gümüşü sevmen gibi değildir. . . Çünkü altın, insanoğlunu gümüşün götürdüğü meşru hedeflerden daha fazlasına götürür. Bu bakımdan gayeye götürdüğü nisbette sevgi artar. Dünyevî ve uhrevî gayelerin bir araya gelmesi de muhal değildir. Böyle bir sevgi Allah için olan sevginin kapsamına girer. Bunun tarifi ve hududu şudur: Bir sevgi ki eğer Allah'a ve son güne îman olma saydı, o sevginin varlığı tasavvur edilemezdi işte o Allah yolunda olan sevgidir. Sevgide olan artış ki, eğer Allah'a îman olmasaydı o artış olmayacaktı, işte o artış da Allah yolunda sevmektendir. Bu her ne kadar cazip ise de az bulunur.

Cüreyrî37 şöyle demiştir: 'İnsanlar **birinci** asırdan sonra dinle alışveriş yaptılar ve dini zayıflattılar. **İkinci** asırdan sonra mürüv vet ile uğraşıp onu da zayıflattılar. Ondan sonra korku ve dehşetten başka birşey kalmadı'.

IV. Allah için ve Allah yolunda sevmek. Sevdiği insandan ilim, amel veya onun vasıtasıyla onun ötesinde bulunan bir hedefe varmayı elde etmek için sevmemektir. Sevginin bu derecesi, dere celerin en yücesidir, en ince ve en kapalı derecesidir. Bu tür sevgi de mümkündür. Çünkü sevginin çok olmasının âlemeti şudur: Sevgi, sevgili ile ilgili bulunan herşeye sirayet eder. Uzaktan olsa dahi sevgili ile münasebeti bulunan herşeye geçer. Bu bakımdan şiddetli bir şekilde herhangi bir insanı seven bir kimse o insanın sevdiklerini de sever. Onun dostlarını dost edinir. Ona hizmet edeni sever. Dostunu öveni de sever. Dostunun rızasına koşanı da sever.

Bakıyye b. Velid38 şöyle demiştir: 'muhakkak Mü'min kul, başka mü'min kulu sevdiği zaman, onun köpeğini de sever'. Bu zatın dediği doğrudur. Bu zatın sözünün doğruluğuna aşıkların durumundaki tecrübe şahitlik etmektedir. Şairlerin şiirleri de buna delâlet eder. Bu sırra binaendir ki

aşık, sevgilisinin elbisesini yanında muhafaza eder ve onun tarafından bir hatıra olarak gizler. Onun evini, mahallesini ve komşusunu sever.

Hatta Benî Amir kabilesinin mecnunu (ismi Kays'tır) şöyleder:

Ben bir memleketten geçiyorum ve Leyla'nın memleketi gibi o duvarı şu duvarı öpüyorum. Benim kalbimi sarhoş eden memleketin sevgisi değildir. Fakat o memlekette oturanın sevgisidir.

O halde, müşahede ve tecrübe delâlet eder ki, sevgi, sevgilinin zatından, o zatın çevresine de sirayet eder. Fakat bu ancak şiddetli muhabbetin özelliğidir. Bu bakımdan muhabbet ve sevginin mü cerredi ve esası böyle yapmaya yeterli değildir. Sevginin sevgiliden çevresine dağılması, sebeplerine yapışması, muhabbetin çokluğu ve kuvveti sebebiyledir. Ancak bu kuvvet sevgide o genişliği mey dana getirir. İşte **Allahü teâlâ**'nın sevgisi de böyledir. Onun sevgisi kuvvetlenip kalbe hâkim olduğu zaman kalbi etkisi ve tesiri altına aldığı an, hatta perdeleri keşfetme haddine varıncaya kadar ka bardığında o zaman Allah'tan başka her mevcuda sirayet eder. Çünkü ondan başka her mevcut onun kudretinin eserlerinden bir eserdir. Bir kaideyi külliyedir ki, bir insanı seven o insanın sa natım, yazısını ve bütün fiillerini sever. İyte bu sırra binaendir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) meyvelerin ilk yetişeni getirildiği zaman, onunla iki mübarek gözünü mesheder, ona ikram eder ve derdi ki: 'Bunun rabbinizle ilgisi pek yakındır'.

Allahü teâlâ’nın sevgisi, bazen onun va'dlerine bağlanan ümidin doğruluğundan ve âhirette beklenen nimetlerine inanmaktan kaynaklanır. Bazen de daha önce vermiş olduğu çeşitli nimetlerinden ileri gelmektedir. Bazen de hiç birşey için değil sa'nm sevgi çeşitlerinin en ince ve en yücesi budur. Bunun tahkiki eğer Allah dilerse Münciyât bölümünün 'Sevgi' bahsinde gelecektir. Allah'ın sevgisi ne şekilde olursa olsun kuvvetlendiği zaman, Allah ile ilgisi bulunan herşeye sirayet eder. Fakat sevginin şiddeti elemin hissedilmesini azaltır ve zayıflatır. Çünkü aşırı derecedeki sevgi, acıyı duyurmayacak bir sevinç meydana getirir. Bu tıpkı sevgilinin vurmasıyla sevinmek gibidir veya içinde bir nevi ceza bulunan bir ısırma gibidir. Çünkü sevginin kuvveti buradaki elemi yok edecek bir ferahın oluşmasına vesile olur, **Allahü teâlâ**'nın sevgisi bir kavmi öyle bir raddeye çıkarmış ki, bu kavim 'bizim için belâ ile nimet arasında hiçbir fark yoktur' derler: 'Çünkü belâ da nimet de Allah'tan gelir. Biz ancak Allah'ın rızası nerede varsa onunla seviniriz'. Hatta onlardan bazısı şöyle dedi: 'Ben Allah'ın masiyetiyle mağfiretine nail olmayı istemiyorum'.

Semnun39 şöyle demiştir: Yâ rabbi! Senden başkasının vuslatında zevkim yoktur. Bu bakımdan nasıl istersen o şekilde beni dene!

Bu hususun tahkiki Allah'ın izniyle 'Sevgi' bahsinde gelecektir. Maksat şudur: Allah'ın sevgisi kuvvetlendiği zaman, ilim ve amel bakımından Allah'a gereği gibi kulluk eden herkese karşı sevgi meydana getirir. Allah nezdinde sevilen güzel ahlâk veya şeriatın ebedleriyle edeplenmek gibi sıfatlardan birini taşıyan bir kimsenin sevilmesine götürür. Âhireti ve Allah'ı seven Mü'mine gereken şudur: Birisi âlim ve âbid, diğeri câhil ve fâsık olan iki kişiden muhakkak ki âlim ve âbid olana meyletmesi lazımdır. Sonra o meyli, zayıflar veya kuvvetlenir. Yani imanının zafiyet ve kuvvetine göre durumu değişir. Allah'a karşı olan sevgisinin de recesine göre zayıflar veya kuvvetlenir. Bu bahsedilen iki kişi ken disinden uzakta iseler ve **ikisi**nden de dünya ve âhiret için her hangi bir hayır veya şerrin

kendisine isabet etmeyeceğini bilse dahi yine de bu meyil meydana gelir. İşte bu meyil, Allah yolunda ve Allah için herhangi bir dünyevî haz olmaksızın sevgi ve mu habbettir. Çünkü bu adamcağız kendisine bahsedilen âlim ve âbid kişiyi Allah'ı sevdiği için sever. Durumu Allah'ın nezdinde Allah'ın rızasını gerektirdiği ve Allah'ı seven bir kul olduğu için sever. Allah'ın ibadetiyle meşgul olduğu için onu sever. Ancak kişi bu sevgide zayıf olduğu zaman, sevgisinin eseri görülmez. Onunla ne bir sevap, ne de bir ecir kazanmaz. Sevgi arttığı zaman, onu öbür adamın gayretkeşliğine, yardımına, nefsi, malı ve diliyle onu müdafaa etmeye zorlar. Halk bu hususta Allah sevgisindeki dere celerine göre derece sahibi olurlar.

Eğer sevgi, derhal veya gelecekte sevgiliden elde edilecek bir hazza matuf ve bağlı olsaydı, o zaman ölmüş âlimler, âbidler, sa habe, tabiîn ve peygamberlerin (aleyhisselâm) sevilmesi tasavvur edilemezdi. Oysa dindar bir müslümanın kalbinde bütün bunların sevgisi saklıdır ve vardır. Bu sevgi, bu zevat-ı kiramın düşmanları, onlardan herhangi birisine sözle tecavüz ettiği zaman o düşmana buğzetmekle belirir ve bilinir. Onları överken iyiliklerini söylerken sevinmekle anlaşılır. Bütün bunlar Allah için sevgidir. Çünkü bu zevat-ı kiram, Allah'ın kullarının en üstünleridir. Bir sultanı veya güzel bir şahsı seven bir kimse, onun yâranlarını ve hizmetçilerini de sever. Onu seveni de sever. Ancak sevgi, nefsin istekleriyle karşılaştırmak suretiyle denenir. Bazen bu sevgi nefsin isteklerine galebe çalar. Öyle ki nefsin hiçbir isteği sevgilinin isteği dışında kalmaz olur. Bu durumu şair şöyle tabir eder: 'Ben onun visalini, o ise benim hicranımı ister. Ben isteğimi onun isteği için terkediyorum'.

Bu mânâyı şu şiir de güzelce ifade etmiştir:

Eğer bize hased edenin dediği sizi razı ediyorsa

Sizi memnun eden elem, bizim için hastalık sayılmaz.

Sevgi, bazen öyle olur ki, ondan ötürü nefsin birtakım istekleri bırakılır, birtakımı da bırakılmaz. Bunun misali; sevgilisine malının yarısını veya üçte birini veya onda birini vermeye nefsi müsamaha gösteren kimse gibidir. Bu bakımdan malların miktarları sevgi ve muhabbetin terazileridir. Zira sevgilinin derecesi an cak ona karşılık terkedilen bir sevgiliyle bilinip ölçülür. O halde kalbinin tamamını muhabbete kaptıran bir kimse için ondan başkası mahbub olamaz, Böyle bir kimse nefsi için hiçbir şeyi tu tamaz. Tıpkı Hazret-i Ebû Bekir gibi. Çünkü o, nefsi için ne ev, ne de mal bıraktı. Gözünün nûru olan kızını **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) nikah yoluyla teslim ettiği gibi, bütün malını da peygamberin yolunda infak etmiştir. 40

İbn Ömer şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber**, Ebû Bekir (radıyallahü anh) ile be raber oturuyordu. **Rasûlüllah**'ın yanında oturan Sıddîk-ı Ekber'in sırtında bir abâ vardı. O abâyı çeşitli iplerle göğsüne bağlamıştı. O esnada Cebrail geldi. Allah'tan **Hazret-i Peygambere** selâm getirdi ve dedi ki:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bakıyorum ki Ebû Bekir'in sırtında bir aba var ve abayı iplerle göğsüne bağlamış. . .

- Fetihten önce bütün malını bana infak etti de ondan. . .

- O halde Ebû Bekir'e Allah'tan selâm söyle! Ona de ki, rabbin sana soruyor; 'sen bu fakirlik hâlinde benden razı mısın, değil misin?'

Allah'ın yüce Rasûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) derhal yüzünü Hazret-i Ebû Bekir'e çevi rerek şöyle buyurdu:

- Ya Ebû Bekir! İşte şu Cebrâil'dir. Sana Allah'tan selâm getirmiştir ve **Allahü teâlâ** soruyor senden; 'sen bu fakirlik hâlinde benden razı mısın, değil misin?'

Bunun üzerine Ebû Bekir (radıyallahü anh) hüngür hüngür ağlayarak şöyle **cevap** verdi:

-Ben mi rabbimden razı olmayacağım? Ben rabbimden razıyım! Ben rabbimden razıyım. . .

Bu hadîsten şu netice çıkar ki, herhangi bir kimse bir âlimi veya âbidi veya herhangi bir şahsı ilminden, ibadet veya herhangi bir hayırlı işinden ötürü severse muhakkak onun bu sevgisi Allah yolunda ve Allah için sevgidir. Onun için bu sevgide, sevginin kuv vet derecesi kadar, ecir ve sevap vardır. İşte Allah için buğzetmenin izahı ve derecesi bunlardır. Bununla Allah için buğzetmenin de hakikati açığa kavuşmuş olur. Fakat biz daha da açığa kavuşturmak için meseleyi müstakil olarak ele alıyoruz.

30) Müslim, (Ebû Hüreyre'den) ; Buhârî, (Hazret-i Âişe'den)

31) Taberânî, (Hazret-i Ali'den zayıf bir senedle)

32) Ahmed, (Abdullah b. Amr'dan)

33) Beyhakî, Şitab'ul-Îman

34) Çoluk çocuğa ve hanıma infak etmenin büyük sevaba vesile olduğu daha Önce sözkonusu olmuştu.

35) Tirmizî, (İbn-i Abbâs'tan)

36) Ahmed, (Bişr b. Ertaddan)

37) Cüneyd-i Bağdadi'nin büyük müridlerindendir. Cüneyd'den sonra onun yerine geçmiştir. H. 341de vefat etmiştir.

38) Künyesi Ebû Muhammed'dir. Suriye'nin Humus şehrinde ikamet ederdi. Muhaddislerin büyüklerindendir. Muhaddisliğini Buhârî de tasdik eder.

39) Bazı nüshalarda 'Semnun' yerine 'Şakîk-i Belhi ibaresi vardır.

40) Hazret-i Ebû Bekir'in malını kendi malı gibi **Rasûlüllah** da kullanırdı. Bu konudaki rivâyetler için bkz. İthaf us-Saade, VI /190

Allah İçin Buğzetmek

Allah için seven bir kimseye Allah için buğzetmek de lazımdır. Çünkü sen, Allah'a itâat ediyor ve Allah nezdinde değerlidir diye bir insanı seversen eğer o insan, Allah'a isyan ederse, Allah'a is yan ettiği ve O'nun nezdinde değersizleştiği zaman da ona buğzetmen gerekir. Herhangi bir kimseyi bir sebepten ötürü sevi yorsa, o sebebin zıddından ötürü de buğzetmesi zaruridir. Bunların **ikisi**, biri diğerinden ayrılmayan lazım ve melzumlardır. Bu kaide âdetlerdeki buğz ve sevgide daimi bir kaidedir. Fakat sevgi ve buğzun herbiri kalpte saklı bir hastalıktır. Ancak galebe çaldığı zaman, sızar. Sevgililerin birbirine

yaklaşması, düşmanların bir birinden uzaklaşması, birbirlerine uygun veya aykırı hareket et meleriyle meydana çıkar. Bu bakımdan ne zaman fiilde bu beli rirse, o fiile dostluk ve düşmanlık adı takılır.

Allahü teâlâ daha önce naklettiğimiz hadîs-i kudsîde kulundan şunu sorar:

Sen benim yolumda herhangi bir dostu dost edindin mi? Herhangi bir düşmana düşmanlık güttün mü?

Bu hakîkat senin için taat ve ibadetinden başka bir tarafı gö zükmeyen bir kimse hakkında apaçıktır. Çünkü sen böyle bir kim seyi sevmeye muktedirsin veya sana kötülüğünden başka birşeyi gözükmeyen kimseyi (düşünelim) : Sen böyle bir kimseye buğzetmeye muktedirsin. Ancak girift ve çözülmez durum şudur: Adamın taat ve ibadetleri günahlarla karıştığı zaman dersin ki: 'Ben bu adam hakkında sevgi ile buğzu nasıl bir arada yürütebili rim. Oysa **ikisi** zıttırlar. İkisinin meyvesi uygunluk ve muhalefet, dostluk ve düşmanlık da zıttırlar'.

İşte **cevap** olarak derim ki: Bu durum, beşerî hazlarda müte nakız (zıt) olmadığı gibi, **Allahü teâlâ**'nın hakkında da zıt değildir. Çünkü bir kişide ne zaman ki birtakım hasletler bir araya gelirse, onların bir kısmı sevilir, bir kısmına da buğzedilir. Sen o kişiyi bir yönden seversin, diğer yönden ona buğzedersin. Bu bakımdan bir kimsenin güzel ve fâsık bir hanımı vardır veya güzel hizmet eden ve zeki bir evlâdı vardır. Fakat bununla beraber fâsıktır. İşte bu kimse bu tip yakınını bir yönden sever, öbür yönden de ona buğzeder. Onunla iki hâl arasında bulunan bir halde olur. Zira adamın biri zeki ve itâatkâr, diğeri ahmak ve asi, **üçüncüsü** hem ahmak, hem de itâatkâr veya zeki ve asi üç evlâdı farzedilirse böyle bir kimse bu evlâtlarına karşı nefsinin üç değişik durumda bu lunduğunu görür. Onların hasletlerinin değişikliği sebebiyle nef sinin değişikliğini müşahede eder. İşte böylece senin de durumun, fısk u fücurun veya taat ve ibadetin kendisine galebe çalmış olduğu veya bu iki yönden birinin kendisinde bulunduğu bir kimseye izafeten böyle olmalıdır. Üç değişik mertebe üzerinde olmalıdır. Şöyle ki; onların herbirine kendi durumlarına göre davranman gerekir. Her sıfata; sevgi veya düşmanlıktan hakkı ne ise onu vermeli, ondan tamamen yüz çevirmemelisin.

Soru: Her müslümanın İslâmiyeti ondan sadır olan bir taattir. İslâm'la beraber ben o müslümana nasıl buğzedebilirim?

Cevap: İslâmından ötürü onu sever, masiyetinden ötürü de buğzedersin. Onunla beraber öyle bir durumda olmalısın ki, eğer o durumu bir kâfir veya facirle beraber üzerinde bulunduğun du rumla kıyas edersen iki durumun arasındaki farklılığı derhal idrâk etmelisin. İşte O farklılık İslâm için sevilmesidir ve hakkının yerine getirilmesidir. Allah hakkında tıpkı sana yapılan itaat ve itaatsizlik gibi olmalıdır. Bu bakımdan herhangi bir gaye üzerinde sana muvafakat eden, başka bir gayede sana muhalefet eden bir kimseye, bir konuda iyi, bir konuda kötü davranırsın. Bütün gayelerinde sana uygun hareket eden bir kimseye, yapacağın ikramda göstereceğin fazlalığı bu tip kimseye yapacağın ikramda göstermez ve yine bütün gayelerinde sana muhalefet eden bir kimseye de göstermezsin. Sonra bu orta hareket bazen ihanet ve düşürme tarafına meyleder. Bu da suçun galip geldiğindedir. Bazen de mücamele ve ikram tarafına meyleder. Bu da muvafakatin galebe çaldığındadır. İşte böylece hem Allah'a itaat ve hem de isyan eden bir kimseye karşı takınacağın tavır da böyle olmalıdır.

Soru: Buğzun açığa çıkması ne ile mümkündür?

Cevap: Söz ile yapılan buğzun göstergesi, buğzettiğin kimse ile konuşmaktan dili tutmaktır. Başka bir zamanda da konuşurken şiddet gösterip onu hafife almakla mümkündür. Fiilde ise, bir de fasında ona yardım etmeye koşmayı kesmekle, başka bir zaman onun maksatlarını bozmak ve boşa çıkarmaya çalışmakla müm kün olur. Bu gösterdiğin tavrın bir kısmı diğerinden daha şiddetliolur. Bunlar da buğzettiğin kişiden sadır olan isyan ve fasıklık de recelerine göre değişir. Küçük hatalarına ve yaptığından pişman olduğu bilinen ve üzerinde ısrar etmediği günahlarına gelince. ,. O günahlarda adamın ayıbını örtmek ve hatalarına göz yummak daha evlâdır.

Üzerinde ısrar ettiği küçük veya büyük günaha gelince. . . Eğer bu günahı işleyen adamla aranda sevgi ve arkadaşlık güçlüyse, bunun başka bir hükmü vardır. Bu hüküm ileride beyan edilecektir, Bu hususta âlimlerin çeşitli görüşleri vardır. Fakat aranızda dostluk ve sohbet kuvvetli değilse, buğzettiğini göstermen gerekir. Bu buğzun eseri bazen adamdan uzaklaşmak, adama az iltifat gös termek suretiyle olur veya adamı azarlamak, kendisiyle konuşurken sert şekilde konuşmak suretiyle olur. Bu **ikinci** suret adamdan uzak durmaktan daha şiddetlidir. Bu da adamdan sadır olan günahın ağır ve hafif olmasına göre değişir. İşte böylece fiilde de iki derece vardır. Biri yardımı ve dostluğu kesmektir. Bu ise, de recelerin en hafifidir, düşmanlıklarda yapıldığı gibi. Böyle yapmak da lazımdır. Fakat meşrû gayelerini ifsad etmek değil de, günah yolunu bozacak şekilde olmalıdır. O günah yolunu kesmekle tesir etmeyen fiillerine gelince, onlara tevessül edilmemelidir.

Buna misal şudur: Adamın biri içki içmek suretiyle Allah'a isyan etmiştir. Aynı zamanda bir kadına talip olmuştur. Eğer o kadınla evlenirse, o kadının malından, güzellik ve mevkiinden istifade ede cektir. Ancak bu kadınla evlenmesi kendisini içkiden alıkoymakta herhangi bir tesir göstermez veya kendisini içki içmeye teşvik de etmez. Bu durumda sen onun yardımına muktedir bulunuyorsan, yardımınla hedefine varıp maksuduna nail olabiliyorsan veya o durumu bozup da hedefine varmasına mani olmaya muktedir bu lunuyorsan, böyle bir kimsenin durumunu bozmak için çalışmaya yetkili değilsin. Ama fasıklığından ötürü buğzettiğini göstermek için kendisine yardım etmeyi terk edersen, bunda da bir sakınca yoktur. Fakat bu yardımı terk etmek de sana farz değildir. Çünkü çoğu zaman ona yardım etmek suretiyle onu yola getirmek niyetini ve ona karşı şefkatli olduğunu gösterirsen, böylece o da senin ken disini sevdiğine inanır ve dolayısıyla nasihatini dinler. Bu ise güzel bir şeydir.

Eğer kendisine yardım etmeni istemezse dahi sen ken diliğinden müslüman oluşunun bir hakkı olarak hedefine var makta kendisine yardım etmeyi uygun görürsen, böyle bir yardım yasak değildir. Hatta daha güzeldir. Eğer onun masiyeti senin veya seninle ilgili bir kimsenin hakkına tecavüz etmek suretiyle olursa. . . İşte bu hususta şu ayet nazil olmuştur:

Bir de içinizde fazilet ve servet sahibi olanlar akrabalara, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermemek üzere yemin etmesinler, (kusurlarını) bağışlasınlar, aldırmasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah gafûrdur (çok bağışlayıcıdır) , rahimdir (çok merha metlidir) . (Nûr/22)

Mıstah b. Esase, ifk (Hazret-i Aişe'ye yapılan iftira) olayında konuştuğu için, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) ondan yardımını ke seceğine dair yemin etti. Oysa daha önce ona malen yardım edi yordu. Mıstah'ın günahının büyüklüğüne rağmen bu ayet-i celile nazil oldu. Acaba **Rasûlüllah**'ın harem-i pakına dil uzatmaktan hangi günah daha büyük olabilir? Hazret-i Âişe gibi **Rasûlüllah**'ın pak

zevcesine dil uzatmak gibi büyük günah olur mu? Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) bu hâdisede öz nefsine saldırılmış gibiydi. Zulmedeni affetmek, kötülük yapana iyilik yapmak, sıddîkların ahlâkındandır. Şunu bil ki; sana zulmedene ihsan etmek güzeldir. Başkasına zulmeden ve ona zulmetmekle Allah'a isyan eden bir kimseye gelince. . . Böyle bir kimseye ihsan etmek iyi birşey değildir. Çünkü zâlime ihsan etmek, mazluma kötülük yapmak demektir. Oysa mazlumun hakkını gözetmek daha evlâdır. Zâlimden yüz çe virmek suretiyle mazlumun kalbini takviye etmek, zâlimin kalbini takviye etmekten daha fazla Allah'ın hoşuna gider. Ama mazlum isen, senin için en güzeli affetmek ve zâlimden yüzçevirmektir.

Selef-i sâlihînin günahkârlara karşı buğzlarını göstermekte yolları değişikti. Fakat hepsinin ittifak ettiği bir nokta vardı. O da zâlimlere ve **bid'atçı**lara buğzetmeyi ilan etmekti. Başkasının hakkına tecavüz etmek suretiyle Allah'a isyan eden herkesten nefret etmekti. Ama öz nefsinde Allah'a isyan eden bir kimseye ge lince. . .

Selefen bazıları bu gibi asilerin hepsine rahmet gözüyle bakmıştır. Bazıları da şiddetle hücum edip onları terketmeyi tercih etmiştir. Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) ümmetin büyüklerini dahi ilahî nizama uygun düşmeyen bir kelimeyle terkediyordu. Hatta Yahya 1) . Main gibi bir imamı 'Ben hiç kimseden birşey istemiyorum, eğer Sultan bana birşey getirirse onu da kabul ederim' dediğinden dolayı terketmiştir. Haris Muhâsibi mutezile aleyhinde kitap yazdığı için İmâm-ı Ahmed onu terkederek şöyle demiştir: 'Sen önce onların şüpheye düşdüğü noktaları açıklamalıydın. Halkın o noktalarda düşünmesini sağlamalıydın. Sonra o noktaların hatalı olduğunu belirtip onların görüşlerini reddetmeliydin'.

Ebû Sağîr (İmâm-ı Şâfiî'nin talebesidir) 'Allah, Adem'i kendi sûretinde yarattı'41 hadîsini te'vil ettiği için İmâm-ı Ahmed onu da terketti. Bu durum, niyete göre değişen bir durumdur. Niyet de hâle göre değişir. Kişi, insanların acziyetini ve takdir önündeki durumlarını düşünerek buğz ve düşmanlıkta temkinli davranarak müsamaha gösterir. Bunun da caiz olan tarafı vardır. Fakat bu durum, bazen nemelazımcılık ve yağcılıkla karıştırılır.

Günahlara göz yummaya sevkeden sebeplerin çoğu neme lazımcılık ve kalplerin kırılmamasmı gözetmektir. Kalplerin kırılmasından ve ürkmesinden korkmaktır. Bazen de **şeytan**, ah mak kişiyi yağcı olduğu halde 'rahmet gözüyle bakıyorsun' diye aldatır. Bunun mihenk taşı şudur: Eğer cani kendisinin özel hakkına tecavüz ediyorsa ona rahmet gözüyle bakıp 'Bunun böyle yapılması kader-i ilâhînin teshir ve cilvesidir, kaderin önünde ha zer ve tedbirin hiçbir faydası yoktur. Bu adam nasıl bunu yapma yacaktır? Oysa bunun yapılması bu adamın defterine yazılmıştır' diyebilir.

İşte bunun gibisine bazen **Allahü teâlâ**'nın hakkına yapılan saldırganlıkta da göz yumulabilir. Eğer kendi hakkına yapılan tecavüz anında öfkelenir, Allah'ın hakkına yapılan tecavüzde merhamet gösterirse, böyle bir kimse yağcıdır. **Şeytan**ın hilelerine kurban gitmiştir. Bu **şeytan**î desiseye dikkat etmelidir.

Soru: Buğzun gösterilmesinde en az derece adamı terk ve ondan yüz çevirmek, arkadaşlığını kesmek ve yardımına koşmamaktır. Acaba böyle yapmak farz mıdır ki, böyle yapmayan bir kul yapmadığından ötürü günahkâr sayılsın?

Cevap: İlmin zahirinde böyle yapmak teklif ve farziyet altına girmez. Çünkü biz biliyoruz ki, **Rasûlüllah**'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) asr-ı saadetinde ve ashâb-ı kiramın devrinde içki içenler ve fahiş şeyleri işlemeyi âdet edenler tamamen terkedilmezlerdi. Kimisine sözle ve şiddetle hücum edilir, kendisine buğzettiklerini gösterirlerdi. Kimisinden sadece yüz çevriliyor, başka birşey söylenmiyor, kimisine de mer hamet gözüyle bakılıyor, o terkedilmiyor ve ondan uzak durulmu yordu. İşte bunlar dinî inceliklerdir. Âhiret yolunun yolcularının bu husustaki yolları değişiktir. Her birinin ameli, hâlinin ve vakti nin gerektirdiği gibi ayarlanır. Bu işlerde hâllerin gereği, ya mekruh olmak veya mendup olmaktır. Bu bakımdan faziletlerin dere cesi sözkonusudur. Haram veya farziyet derecesine varmaz. Çünkü teklifin altına giren, Allah marifetinin ve sevgisinin esasıdır. Bu ise, bazen sevgiliden başkasına sirayet etmez. Ancak şu var: Sirayet eden, sevginin ifrat derecede olan ve bütün varlığı istilâ eden kısmıdır. Bu ise, fetva kısmına ve halkın avamı hakkında teklifin zâhirine asla sığmaz bir hakikattir.

41) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

Allah için buğz edenlerin mertebeleri

Allah'a muhalefet edenlere nasıl davranmalı

Soru: Fiil ile düşmanlığın ve buğzun gösterilmesi farz değilse, mendub olduğunda şüphe yoktur. Asiler ve fâsıklar ise çeşitli mer tebelerdedir. O halde onlara nasıl davranılırsa fazilet elde edilir? Acaba hepsi için aynı yol mu veya değişik yollar mı takip edilir?

Cevap: Allah'ın emrine muhalefet eden bir kimse ya inancında veya fiilinde muhalefet eder. Bunların **ikisi**nin dışında muhalefet tasavvur edilmez. İnancında muhalefet eden bir kimse ya **bid'atçı**dır veya kâfir.., **Bid'atçı** ise, ya ihdas ettiği **bid'at**e insanları çağırmaktadır veya susmaktadır. Sükût eden kimse ya kendi isteğiyle veya aciz olduğundan sükût etmiştir. Bu bakımdan itikaddaki fesadın kısımları üçtür: **Birincisi** küfürdür. Kâfir bir kimse eğer harbî bir kâfir ise öldürülmeye ve köle edinilmeye müs tehak olur. Öldürmek ve köle etmekten öte bir rezalet yoktur. Zimmî bir kâfir ise, ona eziyet etmek caiz değildir. Meğer ki uzaklaşmak ve tahkir etmek suretiyle olsun. Bu da ancak onu en dar yola mecbur etmek, ona daha önce selâm vermemek, ancak o 'esselâmü aleyke' dediği zaman ve aleyke' demek suretiyle eziyet edebilirsin. En evlâsı onunla oturup kalkmayı, alışveriş yapmayı ve onunla yiyip içmeyi bırakmaktır. Müslüman dostlarıyla sohbet ettiği gibi onunla sohbete dalmak, ona güler yüz göstermek şiddetle mekruhtur. Hatta bu tür filler nerede ise haram hududuna varır.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah'a ve ahiret gününe îman eden bir kavmin babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve elçi sine düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsin, Allah onların kalplerine îman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir, (Mücadele/22)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle demiştir:

Müslüman ile müşriğin ateşleri bir arada görünmez. Yani müslüman, mümkün olursa müşriklerle komşuluk yap maz. Arkadaşlık yapmaz ve onların aralarında bulunmaz.42

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Ey îman edenler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dost edinmeyin. Siz onlara sevgi yolluyorsunuz. Oysa onlar size geleni inkâr ettiler. (Mümtehine/1)

İkincisi, bir **bid'atçı**dır ki halkı **bid'at**ına davet etmektedir. Eğer bu kimsenin ihdas ettiği **bid'at**, küfrünü gerektiren bir **bid'at**sa, onun durumu zimmî bir kimsenin durumundan daha şiddetlidir. Çünkü bu ne haraç vermek suretiyle durdurulur, ne de zimmet akdiyle kendisine müsamaha gösterilir. Eğer ihdas ettiği **bid'at** ile kâfir olmuyorsa, onun işi kendisiyle Allah arasında olduğundan, şüphesiz ki kâfirin durumundan daha hafiftir. Fakat bu **bid'atçı**nın yaptığını münker görmek ve buna karşı çıkış yapmak, kâfire karşı yapılan çıkıştan daha şiddetli olmalıdır. Çünkü kâfi rin şerri başkalarına sirayet eden bir şer değildir. Zira müslümanlar onun kâfir olduğuna inanmışlardır. Bu bakımdan onun sözüne itimat etmezler. Zira o, müslümanlığı seçtiğini ve inandığını iddia edemez.

Bid'atınâ halkı davet eden **bid'atçı**ya gelince o, halkı davet ettiği **bid'at**ının hak olduğunu iddia etmektedir. Bu duruma göre halkın dalâlete gitmesine vesile olur. Bu bakımdan bu **bid'atçı**nın şerri, başkasına sirayet eden serdir. Ona buğzettiğini ve ona karşı düşmanlık güttüğünü göstermek, ondan uzak durmak, yeri gel dikçe **bid'at**ından ötürü tahkir ve tezyif etmek müstehab bir hare kettir. Halkı ondan nefret ettirmek daha da müstehaptır. Eğer böyle bir **bid'atçı** tenha bir yerde selâm verirse selâmının karşılığını vermekte hiçbir sakınca yoktur. Eğer ondan yüz çevir men ve selâmının karşılığını vermekten imtina etmen, onun ihdas ettiği **bid'at**ının kötülüğünü ona öğretecek ve o **bid'at**tan uzak durmasına tesir edeceğini biliyorsan, ona **cevap** vermeyi terketmek daha evla olur. Çünkü selâmın karşılığını vermek her ne kadar farz ise de bu farz müslümanların maslahatı ve yararı gibi bir gaye ile ortadan kalkar. Hatta insanın hamamda veya ayak yolunda olması da bu farzı ortadan kaldırır. Bir **bid'atçı**yı **bid'at**ından uzaklaştırmak gayesi ise, bütün bunlardan daha önemlidir. Eğer **bıd'atçı**, bir cemaate selâm verirse, onun selâmını **cevap**landırmamak, halkı ondan kaçırmak, onun **bid'at**ını halkın gö zünde kötü göstermek daha evladır. İşte böylece ona iyilik yapmayı kesmek, onun yardımına koşmamak daha evlâdır. Hele halkın gözü önünde...

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Bir müslüman bir **bid'at** sahibim tahkir edip kovarsa **Allahü teâlâ** onun kalbini emniyet ve îman ile doldurur. Bir kimse **bid'at** sahibini tahkir ederse en büyük korku gününde **Allahü teâlâ** onu emin kılar. **Bid'at** sahibine yumuşak davranan, ona ikramda bulunan veya onu güler yüz ile karşılayan bir kimse ise, o Hazret-i Muhammed'e inen ilâhi vahyi hafife almış olur.43

Üçüncüsü, halk tabakasından olan **bid'atçı**dır. Öyle bir **bid'atçı** ki, halkı **bid'at**ına davet etmeye gücü yetmez. Halkın ona uy masından korkulmaz. Böyle bir **bid'atçı**nın durumu daha hafiftir. En evlâ olan böyle bir kimseye şiddetle ve haysiyet kırıcı bir şekilde davranmamaktır. Kırıcı olmamak şartıyla nasihatta bulunul malıdır. Çünkü halk tabakasının kalpleri çabuk dönüş yapan kalplerdir. Eğer bu kimseye nasihat fayda vermezse, ondan yüz çevirmekte, onun gözünde irtikâb ettiği **bid'at**ı tahkir etmek mânâsı varsa, bu takdirde bundan yüz çevirmek daha da uygun olur. Eğer tabiatının katılığından, yanlış akidesinin kalbinde yerleşmesinden dolayı kendisinden yüz çevirmenin herhangi bir tesir ve etki yap mayacağını biliyorsa, o vakit kendisinden yüz çevirmek daha evla olur. Zira **bid'at** şiddetle takbih edilip kötülenmedikçe, halk arasında yayıldıkça yayılır ve fesadı umumileşir.

İnancıyla değil, fiil ve ameliyle isyan eden bir kimseye gelince... Bu da, ya başkasını rahatsız edecek derecede olur, zulüm, gasp, yalancı şahitlik, gıybet, halk arasında fitne ve kovuculuk yapmak ve benzerleri gibi... veya isyanı sadece kendi nefsine münhasır ve başkasına eziyyet verici isyanlardan olmaz. Bu da şu kısımlara bö lünmektedir.

a) Başkasını fesada davet eder... Erkeklerle kadınları bir araya getiren fısk ve fücur meclisinin sahibi gibi... Fasıklara içki içmenin ve fıskın sebeplerini hazırlar.

b) Başkasını isyanına davet etmez. İçki içen ve zina yapan kimse gibi...

Bu kimsenin isyanı, ya büyük günah veya küçük günah ile olur. Bu günahların herbirinde ya ısrar edecek veya etmeyecektir. İşte bu bölümlerden üç kısım meydana gelir. Bu kısımların her bi rinde de bir derece vardır. Bir kısım diğerinden daha şidetlidir. Biz hepsini aynı yoldan götürüp aynı derecede görmeyiz.

Birinci kısım ki kısımların en şiddetlisidir halkın zarar görmesine vesile olacak günahkârlıktır. Zulm gasb, yalancı şahidlik, gıybet ve kovuculuk gibi...

Böyle yapan kimselerden yüz çevirmek, onlarla oturup kalkmayı terketmek, muamelelerinden geri kal mak daha evladır. Zira halka eziyet veren isyan daha ağırdır. Sonra bu kimseler, canlara, mallara ve namuslara zulmeden gruplara ayrılırlar. Bir kısım diğerinden daha şiddetlidir. Müstehab olan, bunları tahkir etmek, ciddi bir şekilde bunlardan yüz çevirmek, bunları hor görmek ve göstermektir. Eğer bunları hor göstermekten ötürü bunların fiillerinden cayabileceğim veya başkasının bunlardan çekinebileceğini umuyorsa böyle hareket etmek daha da faydalı ve gereklidir.

İkincisi, fısk ve fesad sebeplerini hazırlayan fesad yuvasının sahibidir. Böyle bir kimse halka eziyet etmezse de fiiliyle onların dinlerini fesada uğratmaktadır. Eğer onların rızasıyla böyle hare ket ederse, **birincisi**ne yakın olur. Fakat yine de **birincisi**nden hafiftir. Çünkü günah, kul ile Allah arasında olduğu müdetçe Allah'ın affına daha yakındır. Fakat bu kimse, az da olsa, başkasının hak ve hukukuna tecavüz etmesi bakımından yaptığı çok kötü bir iştir. İşte bunun da yaptığı, kendisini tahkir etmeyi, kendisinden yüz çe virmeyi, kendisiyle selamı sabahı kesmeyi gerektirir. Bunun se lâmının karşılığı eğer vermediği takdirde, kendisinde veya başkasında müsbet bir tesir yapacaksa terk olunur.

Üçüncüsü, sadece kendi nefsine zarar veren kimsedir. İçki kullanmak, farzı terketmek veya zararı sadece kendisine olan bir işi yapmak gibi... Bunun hakkındaki iş daha hafiftir. Fakat bu kimseye bu yasakları işlediği zaman tesadüf edilirse, onu bunları yapmaktan menetmek için gerekenin yapılması farz olur. Hatta dövmek veya rezil etmek suretiyle olsa dahi... Zira münkeri yasak lamak farzdır. Fakat adam bunu alışkanlık haline getirmişse, na sihatin da ona fayda vereceğini biliyorsa, nasihat etmek farzdır. Eğer böyle bir kanaate sahip değilse, fakat nasihatten ibret alacağını umuyorsa, bu sefer yumuşak veya menfaati varsa şiddetle kendisine nasihat etmek ve o fiilinden alıkoymak en fazi letli bir hareket olur. O günaha ısrar ettiğini ve nasihatin kendi sine fayda vermeyeceğini bildiğinde onun selâmını almamak, onunla selâmı sabahı kesmek hususuna gelince; bu hususta düşünmek gerekir. Ulemanın bu husustaki gidişatı çeşitlidir. Doğrusu bu, kişinin niyetine göre değişir.

İşte böyle bir harekette 'Ameller niyetlere bağlıdır' denir; zira arkadaşlık yapmak, halka merhamet gözüyle bakmakta bir nevi tevazu vardır. Şiddet göstermek ve yüzçevirmekte ise, bir nevi ürkütme vardır. Burada fetva mercii kalptir. Yani kalpten fetva istenmelidir. Bu bakımdan kişinin kalbin hevasına ve tabiatın isteğine daha meyilli gördüğü tarafı bırakıp onun tam tersine yapışması daha evlâdır. Zira kişinin âsi bir kimseyi hafife alması, ona karşı cebir kullanıp ba zen gurur ve büyüklük göstermesi, salih bir kimse olduğunu be lirtmekten ve nazlanmaktan gelen birşeydir. Bazen de arkadaşlık yapması, müdaheneden, kalbi tesir altına almaktan ve bu vasıta ile gayesine vasıl olmaktan ileri gelir veya adam kendisinden ürktüğü takdirde mertebesine veya malına herhangi bir eksiklik geleceği korkusundan neşet eder. Bütün bunlar, yakın veya uzak bir zan ile meydana gelen mahsullerdir. Bütün bunlar **şeytan**ın işaretleri üzerinde dönmektedir. Ahiret ehlinin emellerinden uzaktırlar. Bu bakımdan dinî amellere rağbet gösteren herkes nefsiyle beraber bu incelikleri tedkik etmeye, bu hal ve durumları kontrol altına al maya var kuvvetiyle çalışmalıdır. Fakat bu sahada fetva veren kalptir. Kalp de bazen içtihadında hakka tesadüf eder, bazen de yanılır. Bazen bildiği halde hevasına tâbi olur, bazen gururun hükmüne uyarak Allah rızası için çalıştığını zannederek ilerler. Ahiret yolunun yolcusu olduğunu sanarak ileri atılır. Bu inceliklerin beyanı Mühlikât kısmının 'Gurur' bahsinde gelecektir.

Kul ile Allah arasında bulunan fısk hakkındaki işin tahkikine şu hadîs-i şerif işaret etmektedir:İçki içen bir kimse birkaç defa **Hazret-i Peygamber**in huzurunda içki cezasına çarptırıldığı halde durmadan aynı suçu tekrar etmekteydi. Bunun üzerine sahâbe-i kiramdan bir zat 'Allah ona lanet etsin. Ne fazla içiyor' dedi. Bu bedduayı duyan **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Kardeşinin hakkında **şeytan**a yardımcı olma.44

Veya bu mânâyı ifade eden bir lâfız kullandı. **Rasûlüllah**'ın bu tabiri, şefkatin, şiddet göstermekten daha güzel olduğuna işaret eder.

42) Ebu Dâvud ve Tirmizî

43) Ebu Nuaym, Hilye] Herevî, (İbn Ömer'den)

44) Buhârî, (Ebu Hüreyre'den)

Arkadaş Olacak Kimsede Aranan Özellikler

Sohbet ve arkadaşlık için her insan elverişli değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Kişi dostunun dini üzerindedir. Bu bakımdan sizden her hangi biriniz kimle dostluk yaptığını iyice düşünüp tedkik etsin. 45

Edinilecek dost, mutlaka birtakım haslet ve sıfatlarla do nanmış bir kimse olmalıdır ki, o sıfat ve hasletler sebebiyle onun arkadaşlığına özenilsin. O hasletler, arkadaşlıktan umulan faydalara göre şart koşulurlar. Zira şartın mânâsı amaca varmak için gereken şey demektir. Bu bakımdan amaca nisbet edilmekle şartları meydana gelir. Sohbetten dînî ve dünyevî birçok faydalar beklenir.

Dünyevî faydalara gelince. . . Arkadaşının malından veya ma kamından istifade etmek veyahut da sadece onun yüzünü görme ve arkadaşı olmakla yakınlık kurmak gibi faydalardır. Bu ise, bizim

gayelerimizden değildir. Dinî faydalara gelince, o faydalarda da çeşitli gayeler bir araya gelir. Zira ilminden ve amelinden istifade etmek o faydalardandır. Kalbi teşviş eden ve şüpheye sürükleyen bir kimsenin eziyyetinden korunmak için onun mertebesinden isti fade etmek o faydalardandır. Vakitlerini zaruri rızık yolunda har camaktan kurtulmak için malından istifade etmek o faydalar dandır. Önemli meselelerde yardım görmek de o faydalardandır. Bu bakımdan böyle bir arkadaş musibetlerde arkadaşı için bir des tek ve çeşitli durumlarda da bir kuvvettir. O faydalardan biri de sa dece onun duasıyla bereketlenmektir. Onların birisi de âhirette onun şefaatini talep etmektir. Çünkü seleften biri şöyle demiştir: 'Fazla âhiret kardeşi edininiz. Zira her nıü'ının için bir şefaat vardır. Umulur ki sen de kardeşinin şefaatine nail olursun'. Garib'ut-Tefsîr'de 'Allah, îman edip de sâlih amel işleyenleri bağışlar. Fazlından onlara fazlasını verir. Kâfirlere gelince. . . . Onlara şiddetli bir azab vardır' (Şüra/36) ayetinin yorumunda, 'Fazlından onlara fazlasını verir' cümlesi, 'Onlar âhiret kardeşleri için şefaat ederler. Dolayısıyla Allah da o kardeşlerini onlarla beraber cennete gönderir' denilmiştir.

Deniliyor ki: **Allahü teâlâ** kulunu affettiği zaman, onu din kardeşleri hakkında şefaatçı kılar'. İşte bu sırra binaen seleften bir grup sohbet, ülfet, arkadaşlık ve kardeşliği teşvik etmişler, uzlete ve köşeye çekilmeyi kerih görmüşlerdir. İşte bunlar kardeşliğin faydalarıdır. Bu faydalardan herbiri birtakım şartları gerektirirler ki, o fayda ancak o şartlarla elde edilir. Biz o şartların izahını ya palım. Kısaca o şartlar şunlardır. Sohbet ve arkadaşlığını tercih ettiğin bir kimsede beş haslet bulunmalıdır.

1. Akıllı olmak.

2. Güzel ahlâklı olmak.

3. Fasık olmamak.

4. **Bid'atçı** olmamak.

5. Dünyaya fazla düşkün olmamak.

1. Akıllı Olmak

Akıllı olmaya gelince, o sermayedir, asıldır. Ahmak bir kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur. Ahmak bir kimsenin arkadaşlığı, ne kadar uzun olursa olsun, neticesi küskünlük ve vahşete gider. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ne güzel söylemiş: 'Câhille arkadaşlık yapma! Sen ondan uzak ol ve onu da kendinden uzak tut. Zira nice cahiller vardır ki, halim bir kimsenin arkadaşı olduğu zaman onu felâkete sürük lemiştir! Kişi arkadaşıyla kıyas edilir. Zira birşey için diğer birşeyde kıyas ve ölçü vardır. Rastladığı zaman kalbin kalp üze rinde delili vardır'.

Ahmak bir insanın arkadaşlığı nasıl böyle olmasın? Oysa ah mak senin faydanı istediği halde bazen sana zarar verir ve bil mediğinden ötürü yardım edeceği yerde kötülük yapmış olur. Bunun için şair şöyle demiştir: 'Ben akıllı bir düşmandan eminim, Fakat ahmak bir dosttan korkuyorum. Akıl tek çeşittir. Onun yo lunu biliyorum. Delilik ise çeşit çeşittir'.

Bu sırra binaen denilir ki: 'Ahmak bir kimseden uzak olmak, Allah'a yakınlaşmak demektir'.

Süfyân es-Sevrî der ki: 'Ahmak bir kimsenin yüzüne bakmak yazılmış bir hatadır.

Akıllıdan gayemiz, işleri olduğa gibi anlayan bir kimsedir. Bu işleri ya kendiliğinden anlar veya kendisine anlatıldığı ve öğretildiği zaman anlar.

2. Güzel Ahlâk

Güzel ahlâk ise, elbette dost edinilen bir kimsede aranan bir vasıftır. Zira nice akıllı kimseler vardır ki, şeyleri olduğu gibi idrâk etmektedir. Fakat gazab ve şehvet kendisine galebe çaldığı, cimrilik ve korkaklık kendisine galip geldiği zaman hevâsına tabi olur, ona itaat eder. Bildiği bir şeye bile bile aykırı hareket eder. Çünkü sıfatlarını yenmekten ve ahlâkını düzeltmekten acizdir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin sohbetinde hiçbir hayır yoktur.

3. Fasık Olmamak

Fıskına ısrar ile devam eden fâsık ise, onun sohbet ve arkadaşlığında hiçbir fayda yoktur. Zira Allah'tan korkan bir kimse, büyük bir günaha ısrarla devam etmez. Allah'tan korkmayan bir kimsenin tehlikesinden hiçbir zaman emin olunmaz. Dostluğuna güvenilmez. Bil ki, o gayelerine göre değişir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Bizi anmak hususunda kalbine gaflet verdiğimiz bir kim seye itaat etme ki, o keyfinin ardına düşmüş ve işi haddini aşmak olmuştur. (Kehf/28)

Onun için sen bizim Kur'ân'ımızdan yüz çevirip de yalnız dünya hayatını isteyen kimselere bakma! (Tâhâ/16)

Anan ve baban bilmediğin birşeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu takdirde kendilerine itaat etme. Onlara dünyada iyi bir şekilde sahiplik et! (Necm/29)

Ve bana yönelenin yolunu tut! (Lokman/15)

Bu âyetin mefhumunda fâsık bir kimseden kaçmanın gerekli olduğu hususu vardır.

4. Bid'at Sahibi Olmamak

Bid'atçıya gelince, onun sohbetinde ihdas ettiği **bid'at**ının başkalarına sirayet etmesi, o **bid'at**ın kötülüğünün başkasına geçmesi tehlikesi verdir. Bu bakımdan **bid'atçı** bir kimse terkedil meyi hak etmiştir. Nerede kaldı ki onunla arkadaş olmayı tercih edip seçmek. . .

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) arkadaşta dindarlığın aranmasına teşvik ederek Said b. Müseyyeb'in rivâyet ettiği bir eserde şöyle demiştir:

Doğruluk arkadaşlarını arkadaş edin! Böyle yaptığın takdirde onların himayesinde yaşarsın. Çünkü onlar genişlik zamanında süstürler. Belâlar zamanında hazırlık ve zahiredirler. Kardeşinin işini, en iyi mânâ üzerine hamlet. Seni ondan soğutucu bir iş görünceye kadar buna devam et. Düşmanından (uzak dur) . Emin kimse ancak Allah'tan korkan kimsedir. Sakın fâcir ve fâsık bir kimse ile arkadaş olma ki, ondan sadece fısk ve fücur öğrenirsin. Onu sırrına muttali kılma. İşlerinde ancak Allah'tan korkanlarla istişare et!

Güzel ahlâka gelince. . .

Alkame46 vefat edeceği zaman oğluna hitaben yazmış olduğu vasiyetnamesinde ne güzel dile getirmiştir.

Ey oğlum! Erkeklerin sohbetine muhtaç olduğunda öyle bir kimse ile musahhih ve arkadaş ol ki, sen ona hizmet ettiğin zaman o seni korumuş olsun!. . . Onunla arkadaşlık ettiğin takdirde seni süslendirsin! Eğer nafakanın derdi seni oturttuğu zaman sana yardımda bulunsun! Öyle bir kimse ile arkadaşlık yap ki, sen elini hayır ile uzattığın zaman o elinin uzanmasına yardımcı olsun. Eğer senden bir iyilik görürse onu takdir etsin. Eğer bir kötülük görürse onu ka patsın. Öyle bir kimse ile arkadaşlık yap ki, ondan istediğin zaman sana versin. Sustuğun zaman seninle konuşsun. Başından bir belâ geçtiği zaman derdini kaldırmaya çalışsın. Öyle bir kimse ile arkadaşlık yap ki, söylediğin zaman senin sözünü tasdik etsin. Eğer ikiniz aynı şeyi isterseniz, sana öncelik tanısın. Eğer ikiniz bir hususta karşılıklı hak iddiasında bulunursanız, seni nefsine tercih etsin.

Sanki bu vasiyetiyle sohbetin bütün haklarını bir araya getirmiş ve arkadaşın bütün bu haklara riayet etmesini şart koşmuştur.

İbn Eksem şöyle anlatır:47 Halife Me'mun 'Bu sıfatlarla mut tasıf bulunan bir arkadaş nerede bulunur?' dedi. Bunun üzerine kendisine şöyle dendi: 'Ya emir'el-Mü'minîn! Onun, oğluna neden bu şekilde vasiyyette bulunduğunu biliyor musun?' Me'mun 'Hayır!' deyince, kendisine 'Oğlunun hiç kimse ile arkadaş olmamasını istedi de ondan böyle söyledi' dendi.

Ediblerden birisi şöyle demiştir: Halktan sırrını saklayacak ve ayıbını örtecek bir kimse ile arkadaş ol! Böyle bir kimse felaketlerde yanında olur. Genişlikte de seni kendi nefsine tercih eder. İyiliğini yayar, kötülüğünü kapatır. Eğer sen böyle bir arkadaş bulamazsan kendi nefsinden başka bir kimse ile arkadaşlık etme!'

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Senin hakikî kardeşin odur ki seninle beraber olur. Senin faydan için nefsine zarar vermeye razı olur. O öyle kimsedir ki, zamanın felaketleri kapını çaldığında o derli toplu olan durumunu dağıtır ki, senin dağınık durumunu toplamış olsun'.

Alimlerden biri şöyle demiştir:

'Sadece şu iki kişiden biriyle arkadaşlık yap:

a) Kendisinden dinin hakkında birşey öğrenip faydalandığın kişi,

b) Kendisine dini öğrettiğin ve senden öğrendiğinden faydalanan kişi. . . Bunların dışında **üçüncü** bir kişi görürsen uzaklaş!'

Demişlerdir ki; **insanlar dört sınıftır:**

1. Tamamen tatlıdır. Kendisine hiç doyum olmaz.

2. Acıdır. Hiç birşey yenilmez.

3. Kendisinde eksiklik vardır. Böyle bir kimse senden almadan önce sen ondan al!

4. Kendisinde burukluk vardır. Sen bundan ancak ihtiyaç zamanında faydalan!

Câfer-i Sâdık (radıyallahü anh) demiştir ki: Şu beş grupla arkadaşlık yapma:

1. Yalancı ile arkadaşlık yapma! Çünkü sen daima aldana bilirsin. O serap gibidir. Uzağı sana yaklaştırır. Yakını dasenden uzaklaştırır.

2. Ahmakla arkadaşlık yapma! Çünkü ahmakla hiçbir yere varamazsın. O sana fayda vermeyi istediği halde zarar verir.

3. Cimri ile arkadaşlık yapma! Çünkü o, senin en fazla muhtaç olduğun şeyi senden esirger.

4. Korkak ile arkadaşlık yapma! Çünkü o, seni ele verir ve şiddet anında kaçar.

5. Fâsıkla arkadaşlık yapma! Zira o seni bir çiğnem yemek veya daha azma fedâ edebilir!

Bunun üzerine Câfer-i Sâdık'a şöyle soruldu: 'Bir lokma ekmekten daha azından neyi kasdediyorsun?' Şöyle **cevap** verdi: 'Yemeğe tamah edip arkadaşını feda eder. Sonra onu da elde et mez!'

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Güzel ahlâklı bir fâsıkın bana arkadaşlık yapması, kötü ahlâklı bir âlimin arkadaşlık yap masından daha sevimli gelir bana. . . '

Ahmed b. Ebi'l-Havârî der ki: Hocam, Ebû Süleyman ed-Dârânî bana şöyle dedi: 'Ya Ahmed! Sakın şu iki kişinin birinden başka kimse ile arkadaşlık yapma.

a) Öyle bir kişi ile arkadaşlık yap ki dünyalığında ondan istifade edebilesin.

b) Veya öyle bir kişi ile arkadaşlık yap ki onun sohbeti sayesinde gittikçe gelişir ve âhiretin için ondan fayda görürsün. Bu ikisınıftan başkasıyla arkadaşlık yapmak büyük bir ahmaklıktır'.

Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah Tüsteri şöyle demiştir: Üç sınıf insanın arkadaşlığından sakın:

1. Gaflette olan zâlimler.

2. Yağcı olan âlimler.

3. Cahil olan mutasavvıflar.

Bu kelimelerin çoğu, arkadaşlığın bütün gayelerini kapsamak tadır. Arkadaşlığın bütün gaye ve hedeflerini kapsayan şeyler, daha önce zikrettiğimiz maksadların mülâhazası ve o maksadlara göre şartların gözetilmesinden meydana gelendir. O halde dünya maksadlarında arkadaşlık için şart koşulan, âhiret arkadaşlığı için şart koşulmaz.

Nitekim Bişr el-Hafi der ki: Arkadaşlar üç gruptur:

1. Âhiretin için arkadaş

2. Dünyan için arkadaş

3. Kendisiyle yakınlık kurman için arkadaş

Bu maksadların hepsinin bir kişide bulunması pek az olur. Bu maksadlar bir cemiyet arasında dağılır. Şüphesiz ki, o cemaat hakkında şartlar da dağılır.

Me'ınûn b. Harun er-Reşid şöyle demiştir: Arkadaşlar üç grup tur. Onların **birincisi**nin misali, gıdanın misaline benzer. İnsan onsuz yapamaz. Diğeri ilaca benzer. İnsan bazen ona muhtaç olur,

bazen olmaz. **Üçüncü** grup ise, hastalığa benzer! İnsan hiçbir zaman ona muhtaç değildir. Fakat bazen insan ona mübtela olur. Bu **üçüncü** arkadaş öyle bir arkadaştır ki, kendisinde hiçbir fayda yoktur.

Denildi ki, insanların misali, ağaç ve bitkilerin misali gibidir. Onların bir kısmının gölgesi vardır, fakat meyvesi yoktur. İşte bu dünyada fayda veren, fakat âhirette faydası olmayan bir kimsenin misalidir. Çünkü dünyanın faydası gölge gibidir. Çabuk kaybolup gider. Bir kısmı da vardır ki, meyvesi var, fakat gölgesi yoktur. Bu da âhiret için elverişli olan, fakat dünya için elverişli olmayan bir kimsenin misali gibidir. Bir kısmı da vardır ki, hem meyvesi, hem de gölgesi vardır. Biz kısmı da vardır ki, ne meyvesi, ne de gölgesi vardır. 'Urnmu Gilan ağacı gibi. . . Elbiseleri yırtar, kendisinde ne yiyecek ne de içecek vardır. Bunun hayvanlardan misali fare ve akreptir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur.

(Hak dinden çıkan) insan, zararı faydasından daha yakın olana tapar. Taptığı şey ne fena dosttur, ne kötü arkadaştır! (Hac/13)

Denilmiştir ki; insanlar çeşitlidir. Tıpkı ağaçların bir olmadığı gibi. Onların da bir olmadığını müşahede edersin, Birinin tatlı meyvesi vardır. Diğerinin ise ne tadı, ne de meyvesi. Kişi âhiret kardeşi edinip kendisinden istifade edecek birini bulmadığında tek başına kalması daha evlâdır.

Nitekim ashâb-ı kirâmın güzidele rinden olan Ebuzer Gıfâri (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Tek başına kalmak, kötü arkadaştan daha hayırlıdır. Salih arkadaş ise, tek başına kalmaktan hayırlıdır'. Ebuzer'in bu sözü, merfû olarak da rivâyet edilmiştir. 48

Dindarlığın olmasına ve fâsıklığın olmamasına gelince. . . **Allahü teâlâ** 'Bana dönüş yapanın yoluna tâbi ol' (Lokman/15) bu yurmuştur. Bir de fâsıklığı ve fâsıkları görmek günahı kalbe ko laylaştırır. Kalbin günahtan duyduğu nefreti dumura uğratır. Nitekim Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: 'Bu tür kimselerin arkadaşlığında selâmet yoktur'. Selâmet ancak bunlardan uzak yaşamaktadır.

Ve boş söz konuşanlara rastgeldikleri zaman bulaşmadan, iyi bir şekilde yüz çevirip geçerler. (Furkan/63)

Ayet-i celiledeki 'selâm' kelimesi 'selâmet' mânâsına gelir. Kelimedeki 'elif selâmet kelimesinde 'he' harfinin karşılığıdır. Ayetin mânâsı 'Onlar derler ki; biz sizin günahınızdan selâmette kaldık. Siz de bizim şerrimizden selâmette kaldınız'.

İşte buraya kadar zikrettiğimiz hasletler, kardeşliğin mânâ, şart ve faydalarından belirtmek istediklerimizdi.

Biz şimdilik kardeşliğin hakları, gerekleri ve o hakları yerine getirme yollarını açıklamaya dönelim.

Dünyaya haris olan bir kimsenin arkadaşlığı, öldürücü zehirdir. Zira tabiatlar, kendisini başkasına benzetmek ve başkasına uymak üzere yaratılmışlardır. Belki bir tabiat diğer tabiattan sahi binin haberi olmaksızın çalar. Bu bakımdan dünyaya haris olan bir kimse ile oturmak insanı hırsa sevkeder. Zâhid bir kimse ile oturmanın insanı dünyada zâhid yapmaya sevkettiği gibi. . . İşte bundan dolayıdır ki, dünya peşinde koşanların sohbeti mekruhtur. Âhirete teşvik edenlerin sohbeti de müstehabtır.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İbâdet ve tâatları, Allah'tan uta nan bir kimse ile oturmak suretiyle ihya ediniz'.

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) şöyle der: 'Beni belâya kendisinden utanmadığım bir kimsenin arkadaşlığı sürükler'.

Lokman Hakîm, oğluna şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: 'Ey oğul! Alimlerle beraber otur. Dizlerini onların dizlerine daya; zira kalpler hikmetle ölü arazinin yağmur damlalarıyla dirilmesi gibi dirilirler'.

45) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

46) Alkame b. Amr b. Huseyn. Künyesi Ebû'l-fadl'dır. Kûfelidir. Güvenilir bir insan olmakla beraber garib hadisler rivâyet etmiştir. H. 56 senesinde vefat etmiştir.

47) Eksem veya Ektem. . . Künyesi Ebû Muhammed Yahya b. Ektem b. Muhammed b. Kutam'dır. Meşhur bir kadı ve fakihtir. H. 43 senesinde 83 yaşında vefat etmiştir.

48) Hâkim, Menakıb) Beyhakî, Ebû Şeyh ve Ebû Hilâl el-Askerî, Emsâl, (Sadaka b. Ebi İmrân'dan)

15-2

Kardeşlik ve Sohbet Hakları

Kardeşlik akdi iki şahsın arasındaki bağlantıdır. Tıpkı eşlerin arasındaki nikah akdi gibi. . Nikah Adabı bölümünde geçtiği gibi ni kah, yerine getirilmesi farz olan birtakım hakları gerektirir ki, bu hakları nikahın hakkı olarak yerine getirmek mutlaka lazımdır. İşte kardeşlik akdi de böyledir. Bu bakımdan kardeşinin senin üzerinde malda, nefiste, dilde ve kalpte hakkı vardır. Onu affetmek, ona duada bulunmak, ona karşı samimi ve dürüst olmak, vafekâr bulunmak, kolaylık göstermek, tekellüf ve teklifi terketmek vazifendir. Bunların tamamı sekiz haktır.

Birinci Hak

Birinci hak maldadır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İki kardeşin misali, iki elin misali gibidir: Biri diğerini yıkadığı gibi kendisini de yıkar. 49

Hazret-i Peygamber, iki kardeşi el ile ayağa değil, iki ele benzetmiştir. Çünkü iki el, aynı hedef için yardımlaştıkları gibi kardeşler de yardımlaşırlar. Kardeşlikleri ancak aynı hedef için kardeşlik yaptıkları zaman tahakkuk eder. Onlar bir yönden bir kişi gibidirler. Böyle olmaları onların sıkıntıda da, genişlikte de ortak olmalarını ge rektirir. Malda ve hâlde müşterek olmalılar. Özellik ve nefsin tercihi ortadan kalkmalıdır.

Arkadaşlarla beraber malda tâkip edilen yol üç mertebeye ayrılır.

1. O mertebelerin en düşüğü arkadaşını kölen ve hizmetçin gibi görüp, malın fazla kısmından onun ihtiyacını gidermektir. Onun ihtiyacı olduğu zaman, senin de ihtiyacından fazla malın varsa, o istemeden vermelisin. Onu istemeye mecbur etmemelisin. Eğer onu istemeye mecbur edersen kardeşlik hakkında son derece kusurlu davranmış olursun.

2. **İkinci** derece, onu kendi nefsinin yerine koymaktır. Malında onun ortaklığına razı olmaktır. Onu kendi nefsinin yerine koymalısın ki, malının yarısını ona vermeye nefsin razı olsun.

Hasan-ı Basri (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bizden önceki müslümanların herhangibiri peştemalını ortadan ikiye böler, bir kısmını kardeşine verirdi'.

3. **Üçüncü** derece ki derecelerin en yücesidir kardeşini kendi nefsine tercih etmen ve onun ihtiyacını kendi ihtiyacından önce görmendir. Bu derece, sıddîklerin derecesidir. Sevişenlerin derecelerinin en son mertebesidir. Kardeşinin nefsini kendi nefsine tercih etmen de bu derecenin meyvelerindendir. Nitekim rivâyet edildi ki, sûfilerden bir cemaat halifeye ihbar edildi. Halife boyunlarının vurulmasını emretti. O grubun içinde Ebû'l-Hasan Nusî50 de vardı. Bu zat, bütün arkadaşlarından önce cellâdın önüne çıktı ki, ilk öldürülen kendisi olsun. Kendisine neden böyle yaptığı sorulduğunda dedi ki: 'Ben şu anda kardeşlerimi nefsime tercih etmek istiyorum'. Onun böyle yapması, diğer arkadaşlarının kurtuluşuna vesile oldu.

Nitekim bu durum uzun bir hikâyede anlatılmıştır.

Eğer sen kardeşin hakkında böyle davranamıyorsan, bil ki kardeşlik akdi sizin içinizde daha yapılmamıştır. Böyle olmayan arkadaşlık, samimi olmayan bir arkadaşlıktır. Böyle arkadaşlığın akıl ve din açısından hiçbir değeri yoktur. Meymun b. Merhan şöyle demiştir: 'Kim kardeşlerinin iyilik yapmayı terketmelerine razı olursa, o gitsin de kabristandakilerle arkadaşlık yapsın'.

Dünya derecesine gelince. . . Bu derece de din sahiplerinin nez dinde makbul bir derece değildir. Rivâyete göre, zamanın şeyhlerinden biri olan Utbe el-Gulam, kardeş olduğu bir kimsenin evine gelerek, ona dedi ki:

Benim senin malından dört bin dirheme ihtiyacım var.

- İki bin al!

- Sen dünyayı Allah'a tercih ettin. O halde, Allah için kardeşlik iddiasından utanmaz mısın ki böyle dersin?

Dünya derecesinde olan kardeşlikler ile en uygun olan dünya işlerinde de muamele etmemektir. Ebû Hâzım şöyle demiştir: 'Allah yolunda senin bir kardeşin olduğu zaman dünya işlerinde onunla muamele etme'. Ebû Hâzım bu sözüyle dünyevî derecede olan kardeşliği kasdetmiştir. En büyük mertebeye gelince. . . O mertebe öyle bir mertebedir ki **Allahü teâlâ** Mü'min kullarını onunla tavsif demiştir:

O kimselerdir ki, rablerine itaate icabet etmişler ve namazı gereği üzere kılmışlardır. İşleri de aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) harcarlar. (Şura/38)

Yâni onlar, mallarını ayrılmayacak derecede birbirine katmışlardır. Onların bir kısmı yükünü kardeşinin yükünden ayırmazdı. **Selef**-i salihînden bazıları 'Benim pabucum' diyen bir kimse ile kardeşlik yapmazlardı. Çünkü böyle bir kimse, pabucu kendi nefsine izafe etmektedir. Feth el-Mevsılî bir kardeşinin evine geldi. Kardeşi evde yoktu. Onun aile efradına emretti. Kadın, sandığını çıkardı ve açtı. Feth, ihtiyacı kadar parayı aldı, gitti. Adam evine gelince cariyesi, Feth'in yaptıklarını aynen haber verdi.

Adam sevinerek cariyesine şöyle dedi: 'Eğer senin bu dediklerin doğruysa sen Allah rızası için âzâd edildin'. Bütün bunları kardeşinin yaptığına sevindiği için yapmıştır.

Bir zat, Ebû Hüreyre'nin huzuruna gelerek dedi ki:

- Ben Allah rızası için seninle kardeş olmak istiyorum.

- Sen kardeşliğin hakkı nedir biliyor musun?

- Bana bildirsene!

- Kardeşliğin hakkı şudur: Sen dinar ve dirhemini benden daha önce kullanmamalısı!!.

- Ben şimdilik bu mertebeye varmış değilim.

- O halde benden uzaklaş!

Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelabidin (radıyallahü anh) bir kişiye şöyle dedi: 'Sizin herhangi biriniz elini kardeşinin cebine veya kesesine sokup onun izni olmadan istediği kadar parayı alabilir mi?'Adam 'hayır' deyince, Zeynelâbidin 'O halde siz kardeş değilsiniz!' dedi.

Bir grup Hasan-ı Basrî'nin (radıyallahü anh) huzuruna girip dediler ki:

- Ey Ebû Said! Sen namaz kıldın mı?

- Evet kıldım!

- Çarşıdakiler daha namaz kılmadılar!

- Kim dinini çarşıdakilerden alır? İşittiğime göre, onlar parayı kardeşlerinden esirgiyorlarmış!

Bu sözünü onların yaptıklarına hayret ettiği için söylemiştir. Bir kişi İbrahim b. Edhem'in yanına vardı. İbrahim b. Edhem Kudüs-ü Şerife gitmekteydi. Yanına varan kişi dedi ki:

- Seninle bu seferde arkadaş olmak istiyorum!

- Senin malına senden daha fazla tasarruf edip sahip olayım diyemi benimle arkadaşlık yapıyorsun?'

- Hayır, bunun için değil.

- Senin doğru söylemen hoşuma gitti.

Râvi der ki, İbrahim b. Edhem, kendisine bir kişi arkadaş olduğu zaman, ona muhalefet etmezdi ve ancak kendisine uygun olan kimse ile arkadaşlık yapardı.

Ayakkabı bağı yapan bir kimsenin bir ara İbrahim b. Edhem ile arkadaşlık yaptığı rivâyet edilir. Adamın birisi seferde bir konakta İbrahim b. Edhem'e bir çanak yahni verdi. İbrahim arkadaşının dağarcığını açtı, ondan bir top ayakkabı bağı aldı. Onu tirit kabına koyup hediyeyi sahibine verdi. Arkadaşı geldiği zaman 'Bağlar nerede?' diye sordu. İbrahim 'Senin yediğin tirit ne oldu?' (Yâni onun yerine verdim) . Adam 'Sen ona iki veya üç tane verseydin yeterdi' dedi. İbrahim 'Sen müsamaha ot ki, sana müsamaha edilsin'. Yine bir de fasında arkadaşının merkebini verdi. Arkadaşı geldiğinde hiçbir şey söylemedi, arkadaşı İbrahim'in böyle yapmasını 'kerih' bile görmedi.

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Rasûîullah'ın sahâbîlerinden bir zata bir koyun kellesi hediye edildi. O zat dedi ki: 'Benim filân kardeşim benden daha muhtaçtır'. Kelleyi getireni ona gönderdi. O da başkasına göndermek suretiyle kelle dönüp dolaştı, yedi el değiştirdikten sonra yine eski zatın eline geçti'.

Rivâyet ediliyor ki, Mesruk b. Ecda ağır bir borcun altına girdi ve aynı zamanda kardeşi Hayseme'nin de borcu vardı. Ravi der ki: 'Mesruk gidip Hayseme'nin haberi olmadığı halde onun borcunu ödedi. Hayseme de Mesruk'un haberi olmadığı halde onun borcunu ödedi'.

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abdurrahman b. Avf ile Said b. Rebi'i kardeş yaptığı zaman, Said b. Rebi, kardeşi Abdurrahman b. Avf ı malında kendi nefsine tercih etti. Bunun üzerine Abdurrahman 'Bunların **ikisi**ne de **Allahü teâlâ** senin için bereket versin' şeklinde dua ettikten sonra malı ikiye böldü. Abdurrahman'ın yaptığı eşitliktir. Kardeşini kendi nefsine tercih etmek ise, müsavattan daha üstündür.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir:

'Eğer bütün dünya benim olsaydı, ben o dünyanın tamamını kardeşlerimden birinin ağzına koysaydım, yine de onu kardeşime az görürdüm'.

Yine o şöyle demiştir:

'Ben kardeşlerimden herhangi birisinin ağzına lokmayı verdiğimde, o lokmanın tadını kendi boğazımda his sederim'.

Kardeşlere infak fakirlere sadakadan üstün olduğu için Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'muhakkak ki, Allah yolundaki kardeşime verdiğim yirmi dirhem bence miskinlere sadaka olarak verdiğim yüz dirhemden daha sevimlidir'.

Yine Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Bir avuç yemek yapıp Allah yolun daki kardeşlerimi çağırsam bence bir köleyi âzâd etmekten daha se vimlidir'.

Bütün bu zevât-ı kirâmın, kardeşini kendi nefsine tercih etmek teki çabaları şüphesiz ki, **Hazret-i Peygamber**e uymalarından ileri gelmektedir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ashâbıyla beraber bir ağaçlığa girdiler. **Hazret-i Peygamber** o ağaçlıktan iki misvak kesti. Onların biri eğri, diğeri ise düzgün idi. Düzgün olanını ashâbına uzattı. Ashâbı 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen düzgün misvakı almaya daha lâyıksın. Bunun üzerine **Rasûlüllah** şöyle buyurdu: Hiçbir arkadaş yoktur ki, günün bir saatinde bile birisiyle arkadaşlık yapsın da onun arkadaşlığından sorulmasın. Acaba o arkadaşlıkta Allah'ın hakkını yerine getirmiş midir, yoksa zayi mi etmiştir?51

Rasûlüllah bu hadîs-i şerîfleriyle işaret buyurmuştur ki, arkadaşı kendi nefsine tercih etmek, arkadaşlık açısından Allah'ın hakkını yerine getirmek demektir.

Hazret-i Peygamber bir ara yıkanmak üzere bir kuyunun yanına vardı. Bu arada Huzeyfe b. Yemân, **Rasûlüllah**'a sütre (perde) olmak üzere bir elbise tuttu ve **Rasûlüllah**'ı böylece setretti. Yıkanıncaya kadar bu durum devam eti. Sonra Huzeyfe (radıyallahü anh) oturup yıkanmak isteyince **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu sefer elbiseyi tuttu ve Huzeyfe'yi halkın gözünden örtmek

istedi. Fakat Huzeyfe **Rasûlüllah**'ın kendisine bu şekilde hizmet etmesine bir türlü razı olmayıp şöyle dedi: 'Annem ve babam sana fedâ olsun ey **Allah'ın Rasûlü**! Böyle yapma!' Fakat Huzeyfe'nin didinmesi boşunaydı. Çünkü **Hazret-i Peygamber** onun iyiliğine karşılık vermek istiyordu ve böylece Huzeyfe yıkanmcaya ka dar elbiseyi de tuttu.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Arkadaşlık yapan iki kişinin Allah nezdinde en sevimlisi arkadaşına en şefkatli davranandır. 52

Rivâyet ediliyor ki, Mâlik b. Dinar ve Muhammed b. Vasi, Hasan-ı Basrî'nin evine gittiler. O sırada Hasan evde değildi. Muhammed b. Vâsı, Hasan-ı Basrî'nin yattığı karyolanın altından, içinde yiyecek bulunan bir sepet çıkardı ve o sepetten yemeğe başladı. Malik kendisine 'Ev sahibi gelinceye kadar elini tut, yeme!' dediyse de Muhammed b. Vâsı kulak asmadan yemeye devam etti. Çünkü Muhammed b. Vâsı, Mâlik'ten daha cömertti. Ahlâk bakımından da Mâlik'ten daha üstündü. Bu arada Hasan-ı Basrî içeri geldi ve dedi ki: 'Ey Mâlik! biz de Muhammed'in yaptığı gibi yapıyorduk'.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) bu sözüyle arkadaşlarının evlerinde serbest davranmanın arkadaşlıktaki samimiyetten ileri geldiğine işaret etmektedir. Nasıl böyle olmasın? **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Yâhut anahtarları ellerinizde bulunan evlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir güçlük yoktur. (Nûr/61)

Bu ayette dostu, insanın ailesi gibi sayılmıştır. Çünkü eskiden kardeş, evinin anahtarlarını Allah yolundaki kardeşine teslim eder ve istediği gibi kullanmasına müsaade ederdi. Buna rağmen din kardeşi, takvânın hükmüne sarılarak yemekten sakınırdı. Tâ ki **Allahü teâlâ** Nûr sûresinin 61. ayetini inzâl buyurup arkadaş ve dostların yemeklerinde rahat hareket edebileceklerine izin verinceye kadar.

İkinci Hak

Kardeşi istemeden önce. kardeşinin ihtiyaçlarını yerine getirmek ve bizzat onlara koşmak suretiyle yardım etmektir. Onun ihtiyaçlarını özel ihtiyaçlarından önce görmektir. Nitekim mal ile yardım etmenin dereceleri olduğu gibi, hakkın da dereceleri vardır. . . O dere celerin en düşüğü kudreti olduğu ve kardeşi istediği anda onun ihti yacına koşmaktır. Fakat yardım ederken güler yüzle, seve seve ve kendisine bu vazifeyi yükleyen arkadaşına minnettar olarak yardım etmelidir.

Alimlerden biri şöyle demiştir: Sen kardeşinden herhangi bir ihtiyacının yerine getirilmesini istediğin zaman, senin o ihtiyacını yerine getirmezse, **ikinci** bir defa ona hatırlat. Belki de unutmuş olur. Eğer **ikinci** defa hatırlatmana rağmen yapmazsa, onun üzerine tek bir getir ve şu ayeti oku:

Ölüler! **Allahü teâlâ** onları diriltip haşredecektir. (En'am/36) (Yani onun ölü olduğunu düşün ve cenaze namazını kıl) .

İbn Şübrime53 kardeşlerinden birisinin büyük bir ihtiyacını yerine getirdi. İhtiyacı yerine getirilen zat, kendisine bir hediye getirdi. Bunun üzerine İbn Şübrime sordu:

- Bu getirdiğin ne?

- Bana yaptığın iyiliğin karşılığı. . .

- Allah sana afiyet ihsan etsin! Malını al götür. Sen kardeşinden herhangi bir ihtiyacının yerine getirilmesini istediğin zaman o da, o ihtiyacını yerine getirmek için kendini yormazsa hemen abdest al ve o kardeşinin üzerinde dört tekbir getir ve onu ölmüş say!

Câfer b. Muhammed şöyle demiştir: 'Ben düşmanlarımın ihtiyaçlarını karşılamaya acele ediyorum. Çünkü onların ihtiyaçlarını ye rine getirmeyip isteklerini vermediğim takdirde bir daha benden birşey istemeyeceklerinden korkuyorum'.

Düşmanlar hakkında hüküm bu ise dostlar hakkında nasıl ol malıdır? Seleften bazı kimseler arkadaşının aile efradının hâlini, arkadaşının ölümünden kırk sene sonraya kadar sorar, onların ihtiyaçlarını yerine getirir, her gün onlara gider, onların ihtiyacını verirdi. Zaten onlar sadece babalarının vücudunu kaybetmiş sayılırlardı. Babalarının hayatında ondan görmediklerini dostundan görürlerdi. Onlardan herhangi biri kardeşinin kapısına gider ve derdi ki: 'Yağınız var mı? Tuzunuz var mı? Bir ihtiyacınız var mı?'

Kardeşinin haberi olmadan böyle yapardı. Şefkat ve kardeşlik de zaten böyle yapmakla belli olur. Kişi kendi nefsine şefkat ettiği gibi, kardeşine şefkat etmezse, onun şefkatında hayır yoktur. Meymun b. Mihran şöyle demiştir: "Dostluğu sana fayda vermeyenin düşmanlığı da sana zarar vermez'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İyi bilin ki **Allahü teâlâ**'nın yeryüzünde kapları vardır. O kaplar da kalplerdir. Bu bakımdan kalplerin Allah nezdinde en se vimlisi en saf en sağlam ve en ince olanıdır. 54

Yani günahtan en saf olan, dinde en kuvvetli olan ve kardeşleri hakkında en ince olandır. Kısacası kardeşinin ihtiyacı, senin ihti yacın gibi olmalı veya ihtiyacından daha önemli olmalıdır. Sen kendi ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsan, kardeşinin de hallerinden gâfil ol mayarak onun ihtiyaçlarını da araştırmalısın. Onu istemeye mecbur etmemelisin. Aksine onun ihtiyacını kendi ihtiyacın gibi görüp yerine getirmelisin. Bunu yaparken nefsine herhangi bir pay vermemelisin. Aksine senin yardımını kabul ettiğinden dolayı onun ihtiyacını yerine getirmeye fırsat verdiği için ona minnettar olmalısın. Sadece ihtiyacını yerine getirmekle kalmamalısın. Aksine başlangıçta ihtiyacından fazla vermek suretiyle ikramda bulunmalı, onu kendi nefsine tercih etmeli, akrabalarına ve evlâdına takdim etmelisin.

Hasan-ı Basrî şöyle derdi: 'Allah yolunda ki kardeşini teşyi eden bir kimseyi, **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde arşının altında meleklerin refakatinde teşyi ettirir'.

Eserde vârid olmuştur. Allah yolundaki bir kardeşiyle bir araya gelmeyi arzu ederek ziyaret eden bir kimseyi bir melek arkasından şöyle çağırır: 'Güzel oldun! Yani attığın adımlar hayırlıdır ve cennet de sana güzelleştirildi'. 55

Ata b. Ebi Rebah şöyle demiştir: 'Üç günden sonra kardeşlerinizi arayınız. Eğer hasta iseler ziyaret ediniz. Eğer meşgul iseler yardımda bulununuz. Eğer unutmuşlarsa onlara hatırlatınız'.

Rivâyet ediliyor ki, İbn Ömer (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in huzurunda iken durmadan sağına soluna bakıyordu. **Rasûlüllah**, dikkatini çeken bu durumu İbn Ömer'e sordu, İbn

Ömer 'Yâ Rasûlallah! Ben bir kişiyi seviyorum. Onu arıyor, fakat bulamıyorum' diye **cevap** verdi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) buna karşılık olarak şöyle buyurdu:

Sen bir kimseyi sevdiğin zaman, ismini, babasının adını ve evini sor! Bunları bildiğin takdirde, eğer hastaysa ziyaret, meşgulse kendisine yardım edersin. 56

Diğer bir rivâyette 'Onun dedesinin ismini, mensup olduğu soy ve sopunu sor!' ibaresi vardır. Şa'bî, birisinin yanına oturup sonra 'Ben onun yüzünü tanıyor, fakat ismini tanımıyorum' diyen bir kimse hakkında 'O ahmakların tanımasıdır' dedi.

İbn-i Abbâs'a 'Sence insanların en sevimlisi kimdir?' diye sorulduğunda, şöyle demiştir: 'Arkadaşım'. Yine İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Hiçbir ihtiyacı olmadığı halde, üç defa benim meclisime gelen bir kimsenin mükâfatının ne kadar çok olacağını tahmin bile edemem'.

Said b. As şöyle demiştir: 'Üç defa benimle beraber oturan bir kimse için artık, bana yaklaştığı zaman onunla sevinirim. Konuştuğu zaman yüzümü ona çeviririm. Oturduğum zaman kendi sine yer açarım'.

Nitekim **Allahü teâlâ** Feth sûresinde şöyle buyurmuştur: 'Onlar aralarında merhametlidirler' Hakikî müslümanların şefkat ve ihti ramına işarettir bu ayet. . . Lezzetli bir yemeği veya sevinçli bir meclisi kardeşi olmaksızın geçirmemesi de şefkattendir. Hatta kardeşi olmadığı takdirde onun olmayışından dolayı hayatı kederli olmalıdır. Kardeşinden ayrıldığından dolayı üzülmelidir.

Üçüncü Hak

Bazen susan, bazen de konuşan dildir. Sükuta gelince. . . Kardeşinin bulunmadığı bir yerde onun ayıplarını söylemeyip sus maktır. Hatta kardeşinin konuştuklarını reddetmek hususunda da susmalı, duymamış gibi davranmalı, onunla mücadele ve münakaşa etmemeli, onun hâllerini araştırmaktan kaçınmalıdır. Onu bir yolda veya herhangi bir ihtiyacın peşinde koşarken gördüğü zaman o konuşmadan önce onun gayesini, geldiği yeri ve gideceği yeri sor mamalıdır. Çünkü çok zaman bunları belirtmek ona ağır gelir veya yalan söylemek mecburiyetinde kalabilir. Arkadaşının kendisine söy lediği sırlarını saklamalı, hiçbir zaman onları başkasına aktarma malıdır. Hatta en yakın arkadaşlarına bile. . . Arkadaşından ayrıldıktan sonra bile, onun arkadaşlık zamanına ait sırlarından bir şeyi açıklamamalıdır. Çünkü böyle yapmak tabiatın ve vicdanın kö tülüğünden ileri gelir. Arkadaşının arkadaşlarını, aile efradını ve çocuklarını tenkid etmekten de çekinmelidir. Başkasının arkadaşını tenkid etmemeli de hikâye etmemelidir. Çünkü başkasının küfrünü sana nakleden, sana küfretmiş olur.

Nitekim Enes (radıyallahü anh) '**Hazret-i Peygamber** hiçbir kimseye, hoşuna gitmeyecek bir sözü yüzüne vurmazdı der,57

Çünkü eziyet; haberi ilk getirenden, sonra da onu söyleyenden olur. Evet, başkasından arkadaşının lehinde dinlediklerini gizlemesi uygun bir hareket değildir. Çünkü arkadaşı önce hakkındaki medh ve senayı nakleden zattan sonra da o senayı yapandan razı olup onunla sevineceği muhakkaktır. Böyle bir durumu gizlemek, özellikle çekememezlikten gelmektedir. Kısacası arkadaşını üzen her konuşmayı ister mücmel, isterse mufassal olsun, nakletmekten çe kinmelidir. Ancak emr-i bi'l-mâruf veya nehy-i an'il-münker hususunda konuşmak kendisine gerekirse, o zaman durum değişir. Zira bu

durumda arkadaşının kalbi kırılacaktır diye susmak doğru değildir. Çünkü böyle bir hususta konuşmak esasında arkadaşına iyilik yapmaktır. Her ne kadar arkadaşı böyle bir konuşmayı zahirde aleyhinde telâkki ederse de. Arkadaşının kötülüğünü, ayıplarını ve aile efradının kötülüklerini zikretmeye gelince. . . Bu, gıybet kısmına dahildir. Hangi müslümanın hakkında olursa olsun bu şekilde gıybet yapmak haramdır. Seni bu tür gıybetten iki şey alıkoymaktadır:

Birincisi, sen kendi nefsinin durumunu düşünmelisin. Eğer kendi durumunda tenkid edilecek birşey görürsen, o zaman müslü man kardeşinde gördüğün kusuru kendi kusuruna kıyasla normal kabul etmelisin. Takdir etmelisin ki, o kardeşin bu husus hakkında nefsini mağlup etmekten acizdir. Nitekim sen de bu gibi şeyleri yap makla nefsini mağlup etmekten aciz kalmışsın. Kardeşini kötü bir hasletinden ötürü işe yaramaz kabul etmemelisin. Çünkü (peygamberler hariç) hiç kimse tam mânâsıyla tertemiz değildir. Senin Allah'a karşı kusurların varken, onun sana karşı olan kusurlarına aldırış etme! Çünkü senin, onun üzerindeki hakkın, Allah'ın senin üzerindeki hakkından daha fazla değildir.

İkincisi, muhakkak bilirsin ki, her ayıptan münezzeh ve uzak olan bir arkadaş aradığın zaman, bütün halktan uzaklaşman gere kir. Bu takdirde dünyada arkadaşlık yapacak hiçbir kimse bula mazsın. Bu bakımdan insanlardan hiçbir kimse yoktur ki, onun iyi ve kötü tarafları olmasın. O halde, iyilikler kötülüklere ağır bastığı zaman hedefe varılır. Çünkü Mü'min daima nefsinde kardeşinin iyiliklerini hazırlar ki, kalbinden kardeşine karşı hürmet ve muhabbet ek sik olmasın. Leim (kötü) münafık ise, daima kötülük ve ayıpları düşünür. Nitekim İbn Mübarek şöyle demiştir: 'mü'min bir kimse mazeretleri, münafık ise günah ve hataları arar!'

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Erkeklik, arkadaşların kusurlarını affetmektir'. Bu nedenledir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

İyiliği gördüğü zaman örtbas eden, kötülüğü gördüğü zaman ilân eden kötü komşunun şerrinden Allah'a sığının. 58

Hiçbir şahıs yoktur ki, hâlini özünde mevcut olan birtakım hasletlerle güzelleştirmekten mahrum olsun! Yine her şahıs kendisinde mevcut olan birtakım hasletlerle hâlini çirkinleştirebilir de. . .

Rivâyet ediliyor ki, bir adam **Hazret-i Peygamber**'in yanından başka bir adamı övdü. Ertesi gün, aynı adam, övdüğü adamın aleyhinde konuşmaya başladı.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurdu:

Sen dün onun lehinde konuşuyordun, bugün ise aleyhindesin! Adam 'Ey Allah'ın Râsûlü! Allah'a yemin ederim, ben dünkü konuştuklarımda doğruydum ve bugün de onun aleyhinde ya lan söylemiş değilim. O, dün beni razı etmişti. Ben de onun hakkında bildiğim en güzel şeyleri söyledim. Bugün ise beni kızdırdı. Ben de hakkında bildiğim en kötü söyleri söyledim'.

Bu sözüne karşı **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak sözün bir kısmı sihirdir. 59

Sanki **Hazret-i Peygamber** bu sözüyle onun bu şekildeki hareketini ke rih görerek onu sihre benzetmiş olmaktadır.

Kötü söz ve belağatli konuşmak için zorlamak, münâfıklığın iki şubesidir. 60

Muhakkak **Allahü teâlâ**, sizin fesahatinizi ve faziletinizi gös termek maksadıyla edebî konuşmalarınızı çirkin görür. 61

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'müslümanlardan hiç kimse yoktur ki, Allah'a itaat edip de ona isyan etmesin ve yine hiç kimse yoktur ki, Allah'a isyan edip de ona hiç itaat etmesin. Bu bakımdan kimin itaati günahlarına galip gelirse onun hareketi adalettir'.

İmâm-ı Şâfiî böyle bir hareketi Allah hakkında olsa dahi adalet saydığına göre, senin böyle bir hareketi kendi nefsin için ve arkadaşın isteği hakkında adil görmen daha uygun olur. Nasıl ki arkadaşının kötü tarafları hakkında susmak sana farz işe, kalbinle de bu tarafları hakkında sükût etmek sana farzdır. Kalbin sükûtu demek onun hakkında kötü zanda bulunmayı terketmek demektir. Bu bakımdan kötü zan kalben gıybettir. Bu da dil ile gıybet gibi yasaklanmıştır. Bunun tarifi şöyledir Arkadaşının fiilini, iyi bir şekilde yorumlanması mümkün oldukça kötü bir şekilde yo rumlamamaksın. Yakîn ve müşâhede ile bilinen kısma gelince, bunu bilmemezlikten gelmek senin imkanlarının dahilinde olan birşey değildir. Bu hareketlerini unutkanlık ve yanlışlık üzerine eğer mümkünse hamletmen gereklidir. Bu zann iki kısma ayrılır:

1. Teferrüs diye adlandırılan kısımdır. Bu kısım herhangi bir de lile dayanmaktadır. Bu delil zarurî olarak zannı tahrik eder ki insan bir türlü zannını bu tahrike kapılmaktan kurtaramaz.

2. **İkinci** kısmın kaynağı, onun hakkındaki kötü düşüncendir. Hatta adamdan iki yönlü bir fiil sadır olur, onun hakkındaki su-i zannın, seni o fiili en kötü şekilde yorumlamaya zorlar. Oysa o fiili bu şekilde yorumlamaya hiçbir delil ve alâmet de yoktur. Bu bâtınî bir cinayettir. Her Mü'min hakkında haramdır.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle der:

Muhakkak ki **Allahü teâlâ** Mü'min için Mü'minin kanını, malını, namusunu ve onun hakkında kötü zanlarda bulun mayı haram kılmıştır. 62

Kötü zanndan sakınınız. Çünkü kötü zann, konuşmanın en ya lanıdır!63

Kötü zann, insanı merak ve araştırmaya sevkeder. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Tehassüs ve tecessüs etmeyin. Aranızdaki bağları koparmaym. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olu nuz. 64

Tecessüs, başkasının hakkındaki haberleri merak etmek ve araştırmak demektir. Tehassüs ise, onu göz hapsinde tutmak demektir. Madem **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hareketleri yasaklamıştır, o halde Mü'minlerin ayıplarını örtmek, onların ayıplarını görmemezlikten ve bilmemezlikten gelmek, dindar kimselerin ahlâkındandır.

Mü'minin güzel taraflarını söylemek, kötü taraflarını örtbas etmek hususunda **Hazret-i Peygamber**in duasında Allah'ı bu vasıf ile vasıflandırması senin için en büyük delildir.

Nitekim o duada şöyle denildi: 'Ey iyiliği izhar eden ve kötülüğü örten Allah!'

Allah nezdinde en makbûl kul Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanan kuldur. Çünkü **Allahü teâlâ** ayıpları örten, günahları affeden, kulun kusurlarından vazgeçendir. Bu bakımdan sen kim oluyorsun ki, se nin gibi veya senden daha üstün bir insanın kusurlarından vazgeç miyorsun? O insan ne senin kulundur, ne de mahlûkun! Nasıl olur da yaradan affederken sen etmiyorsun?

Hazret-i isa havârilere şöyle demiştir:

- Siz uykuda olan kardeşinizin mahrem yerini rüzgârın açtığını görürseniz ne yaparsınız?

- Biz onu setredir, örteriz.

- Hayır! Siz onun avretini açarsınız.

- Hayret! Neden böyle yapalım?

- Sizden biri kardeşinin hakkında konuşulan bir lafı dinler, ona bazı ekler yaparak daha büyük bir yaygara ile etrafa yayar.

Kişi kendi için neyi seviyorsa, müslüman kardeşi için de onu sevmedikçe İmâm tamam olmaz. Arkadaşlık derecelerinin en azı, kişinin kendisi için istediğini kardeşi için de istemesidir. Şüphe yok tur ki, kardeş kardeşinden ayıbını örtmesini, kötü taraflarından söz etmemesini, ayıplarını açığa vurmamasını bekler. Eğer kardeşi bu nun tersini yaparsa, onun hakkında öfkesi gittikçe kabarır. Kardeşinden beklediğinin aksini ona yapmak elbette insafsızlıktır. Böyle bir kimseye, Kur'ân'da azap va'dedilmiştir.

Azap olsun ölçüde, tartıda noksanlık edenlere ki onlar insanlardan ölçüp (haklarını aldıkları zaman) tam olarak alırlar, fakat insana (verilmek üzere) ölçtükleri yahut onlara tarttıkları zaman eksiltirler. (Mutaffifin/1-3)

Bu bakımdan nefsinin başkasına karşı gösterdiği müsamahadan daha fazlasını başkasından beklemek hasleti kimde varsa, o kimse ayet-i celilenin mefhumuna dahildir.

Başkasının kabahatlarım örtmeyip daha fazla ortaya çıkarmak için çalışmanın kaynağı insanoğlunun içinde saklı bulunan müzmin bir hastalıktır. Ona kıskançlık ve hased denilmektedir. Zira kıskanç ve hasedçi bir kimsenin içi kötülüklerle doludur. Fakat o kötülükleri içinde hapseder, gizler, fırsat bulmadıkça onları açığa vurmaz. Ne zaman bir fırsat bulursa, hayâ ortadan kalkar, içindeki pislikler dışarıya çıkmaya başlar. İçi hased ve kıskançlıkla doluysa, böyle bir kimseden uzaklaşmak en uygun bir hareket olur.

Nitekim hukemâdan biri şöyle demiştir: 'Açık azarlama, içte gizlenen hasedden daha iyidir. Hasûd bir kimseye karşı gösterilen nazikane hareketler, gittikçe onun vahşetini kabartmaktadır'.

Kalbinde herhangi bir müslümana karşı kin bulunan bir kimsenin îmanı zayıf olduğu gibi, sonu da tehlikelidir. Böyle bir kalp habis olduğu için **Allahü teâlâ**'nın huzur-u ilahîsine elverişli değildir.

Abdurrahman b. Câbir b. Nefir65 babasından şunları rivâyet etmektedir:

Ben Yemen'de bulunuyordum. Yahûdî bir komşum vardı. Bu komşum bana sık sık Tevrat'tan bahsediyordu. Bir ara yahûdî komşum yolculuktan dönmüştü. Yanma giderek şöyle dedim: **Allahü**

teâlâ bizden (Araplardan) bir peygamber göndermiş. . . O peygamber bizi İslâm dinine dâvet etti ve bizde müslüman olduk ve aynı zamanda Tevrat'ı tasdik eden bir kitabı da **Allahü teâlâ** bize göndermiştir'. Bu sözlerimi dinleyen yahûdî şöyle dedi:'Doğru söyledin. Fakat sizin o peygamberin getirdiklerini yerine getirmeye gücünüz yetmeyecektir. Çünkü biz peygambe rin ve onun ümmetinin vasıflarını Tevrat'ta görmekteyiz. O peygamberin ve ümmetinin vasıflarından birisi şudur: Hiçbir müslümana helâl değildir ki, kapısının eşiğini kalbinde başka bir müslümana karşı nefret olduğu halde geçmiş olsun.

Bu cümleden olarak müslüman kardeşinin kendisine emanet ettiği sırrını ifşa etmemelidir. Yalan olsa dahi o sırrını inkâr edebilir. Çünkü her yerde doğruyu konuşmak farz değildir. Nitekim yalan söylemeye mecbur olduğunda nefsinin sır ve ayıplarını örtmek kişi için caiz olduğu gibi. . . Öyle ise müslüman kardeşinin hakkında da aynı şeyi yapabilir. Çünkü kardeşi ile kendisi arasında fark yoktur. İkisi ancak bedenle ayrılırlar, hakikatte ise bir şahıstırlar, İşte kardeşliğin hakikati budur. Hatta gizli yapılması gereken şeyleri onun yanında açıktan yapmakla riyakâr da olmaz. Çünkü kardeşinin onun amelini bilmesi onun kendi amelini bilmesinden farklı değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim kardeşinin ayıbını örterse **Allahü teâlâ** dünya ve âhirette onun ayıbını örter. 66

Müslüman kardeşinin ayıbını örten bir kimse sanki diri diri gömülen bir kız çocuğunu diriltmiştir. 67

Kişi etrafına bakınarak konuşursa, o konuşma oradakiler için bir emanettir. 68

Meclisler, emanetle kurulur; (orada konuşulan ifşa edilmez) . Ancak üç meclis bu hükmün dışındadır: **Birincisi** haram bir kan akıtılan meclistir. (**İkincisi** haram bir namusun payimal edildiği meclistir. **Üçüncüsü** de helalinden kazanılmayan bir malın helâl sayıldığı meclistir) . 69

Aynı mecliste oturan iki kişi emanetle otururlar; (manevi te minat almış olurlar) . Bu bakımdan hiç kimse için helâl değildir ki arkadaşının ifşa edilmesi hoşuna gitmeyen her hangi bir sırrını ifşa etsin. 70

Ediblerden birisine denildi ki: 'Senin sır saklaman nasıldır? O edib de şöyle **cevap** verdi: 'Ben sırrın mezarıyım'. Denilmiştir ki: 'Hür insanların göğüsleri sırların mezarlarıdır'.

Yine şöyle denildi: 'Ahmak bir insanın kalbi ağzındadır, akıllı bir kimsenin dili ise kalbindedir'. Yani ahmak kimse nefsindekini giz lemeye gücü yetmez ve bilmediği halde açığa vurur. İşte bundan do layıdır ki ahmak bir kimsenin dostluğunu kesmek ve onun sohbetin den uzak durmak gerekir. Hatta ahmakları görmekten bile kaçınmalıdır.

Birisine şöyle soruldu: 'Sen sırrı nasıl muhafaza edersin?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Haber vereni inkâr ederim. Haber almak isteyene de yemin ederim'.

Başka biri diyor ki: 'Sırrı gizlerim ve gizlediğimi de gizlerim'.

İbn Mutez71 buna şöyle belirtmiştir: 'Bana emanet edilen sırrı göğsüme yerleştiririm de göğsüm o sırra mezar olur'.

Başka biri, İbn Mutez'in bu şiirine şunları ilave ederek şöyle dedi: 'Göğsümdeki sır, kabrinin içinde yatan bir kimse gibi değildir. Çünkü kabirde yatanı görürüm ki, bir daha dirilip haşrolmayı bekli yor. Fakat ben göğsümdeki sırrı öyle unuturum ki, sanki hiçbir zaman o sırra muttali olmamışımdır. Eğer benimle onun arasında sırrı sırdan gizlemek mümkün olsaydı, sır da bilmezdi'.

Seleften biri bir arkadaşına sırrını ifşa etti. Sonra ona 'Benim sırrımı korudun mu?' dedi. O da **cevap** olarak ' (Korumak değil) onu unuttum bile. . dedi.

Ebû Said es-Sevrî72 şöyle demiştir: 'Herhangi bir kimseyle arkadaşlık yapmak istediğin zaman, onu öfkelendir. Sonra senin du rumunu ondan sormak için birini gönder. Eğer buna rağmen o, hakkında iyi şeyler söyler, sırrını saklarsa onunla arkadaşlık yap'.

Ebû Yezid-i Bistamî'ye şöyle soruldu: 'Sen halktan kiminle arkadaşlık yaparsın?' **Cevap** olarak dedi ki: 'O kimse ile ki, Allah'ın bildiğini senin hakkında bilir. Sonra Allah Azimüşşan'ın bildiğini örttüğü gibi örter'.

Zünnun-i Mısrî şöyle demiştir: 'Seni masum olarak görmek iste yen bir kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur. Öfkelendiği zaman arkadaşının sırrını ifşa eden bir kimse alçaktır. Çünkü normal zamanda sır saklamak tabiatın gereğidir'.

Hukemadan biri şöyle demiştir: Dört durumda sana karşı değişen bir kimse ile akadaşlık yapma!

a) Öfkeli iken

b) Razı iken

c) İstekli iken

d) Hevasına uyduğu anda. . . Arkadaşlığın gereği, bu durumların değişikliğine rağmen sadık kalmaktır. Bu sırra binaen şöyle denilmiştir: 'Kerim bir kimseyi, arkadaşlığını kestiğin zaman senin kötülüklerini gizler, iyiliklerini söyler görürsün. Alçak bir kimsenin ise, onunla arkadaşlık kesildiğinde dostunun iyi taraflarını örtbas edip, iftiralar savurduğunu görürsün'.

Hazret-i Abbas,73 oğlu Abdullah'a şöyle demiştir: Ben şu kişiyi Hazret-i Ömer'i kastediyor görüyorum ki, seni ashâb-ı kiramın ihtiyarlarından daha öne alıp kendisine yaklaştırıyor. O halde benden beş nasihat dinle:

1. Sakın onun hiçbir sırrını ifşa etme.

2. Sakın onun yanında hiç kimsenin aleyhinde bulunma.

3. Sakın ona yalan söyleme.

4. Sakın onun hiçbir emrine isyan etme.

5. Sakın o, senin herhangi bir hiyanetine muttali olmasın.

Şa'bî şöyle demiştir: 'Hazret-i Abbas'ın bu beş nasihatinin herbiri bin altından daha hayırlı ve faydalıdır'.

Arkadaşlığın icabından biri de arkadaşının her konuştuğunda onunla muhaseme ve mücadele etmeyi bırakmaktır. Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) 'Sakın sefih bir kimse ile mücadele etme ki, sana eziyet etmesin! Hâlim bir kimseyle de mücadele etme ki, sana buğzetmesin demiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle demiştir:

Haksız olduğu halde, haksızlığını anlayıp mücadeleyi bırakan bir kimse için cennetin etrafında bir köşk inşa edilir. Haklı olduğu halde tatsızlık olmasın diye, herhangi bir meselede mücadeleyi terkeden bir kimse için ise cennetin en yüce ve yüksek yerinde bir köşk yapılır.

Kişinin haksız olduğu halde mücadeleyi terketmesi, farz olmasına rağmen böyle bir terkin karşılığı olarak **Allahü teâlâ** hadîste geçen mükâfatı ihsan eder. Haklının haklılığına rağmen mücadele ve münakaşayı terketmesinin sevabını **Allahü teâlâ** daha da büyük kılmıştır. Zira nefse, haklı olduğu halde susup mücadeleyi terketmek, haksızlığından dolayı mücadeleyi terketmekten daha şiddetli ve ağır gelir. Allah nezdindeki ecir ise, zahmet nisbetinde verilir. Arkadaşlar arasında hased ateşini alevlendiren sebeplerin en şiddetlisi, muhasamat ve biri diğerini küçük düşürmek niyetiyle mücadele etmeleridir. Böyle yapmak, uzaklaşma ve aradaki bağları koparmanın ta kendisidir. Çünkü aradaki bağların kopması, önce fikir ayrılığından başlar, sonra sözlerin çatışmasıyla daha sonra da bedenlerin ayrılmasıyla kendini gösterir. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mü'minlere şöyle hitap etmektedir:

Birbirinize sırt çevirmeyin. Birbirinize buğzetmeyin. Birbirinizi kıskanmayın. Aranızdaki sevgi ve muhabbeti kesmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz. Çünkü müslüman müslü manın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu yardımlarından mah rum etmez. Onu mahcub etmez. Müslüman kardeşini tahkir etmek, şer olarak kişiye yeter de artar. Müslümanın kanı, malı, namusu diğer müslümana haramdır. 74

Hakaretlerin en şiddetlisi müslüman kardeşinle mücadele etmektir. Çünkü başkasının konuşmasını tenkid eden bir kimse, konuşmacıyı cehalet ve hamakata nisbet etmiş olur veya bu konuştuğu konunun hakikatini anlamaktan gâfil olmakla suçlamak demektir. Bütün bunlar müslüman kardeşine hakarettir. Karşısındaki insanı vahşet ve nefrete sürükler. Ebû Umame Bahilî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerifte şöyle denmektedir: **Hazret-i Peygamber**, biz mücadele ederken çıkageldi. Bu durumumuzu müşahede eden **Rasûlüllah** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kızarak şöyle dedi:

Ey ashâbım! Tartışmayı bırakın. Çünkü onun faydası azdır. Çünkü o, arkadaşlar arasında düşmanlığı körükler. 75

Seleften birisi şöyle demiştir: 'Kim arkadaşıyla münakaşa ederse, onun mürüvveti azalır, şerefi, gider.

Abdullah b. Hasan (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Erkeklerin mücadelesin den sakın! Çünkü sen mücadele ettiğin takdirde hâlim bir kimsenin hilesinden veya alçak bir kimsenin ani çıkışlarından emin ola mazsın!. . . '

Seleften biri şöyle demiştir: İnsanların en âcizi arkadaş edinmek hususunda kusur gösterendir. Bundan daha aciz olan o kimselerdir ki, elde ettiği arkadaşlarını elinden kaçırır. Fazla mücadele etmek arkadaşları kaybedip aradaki bağın kopmasına vesile olur. Düşmanlığın yerleşmesine zemin hazırlar!'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Bin kişinin sevgisiyle bir kişinin düşmanlığını satın alma!'

İnsanın dostuyla mücadele etmesine, ancak akıl ve fazilet bakımından ondan daha üstün olduğunu belirtmek, onun cehaletini açığa vurmak suretiyle ona hakaret etmek gibi korkunç bir hastalık vesile olabilir. Bu hastalık aynı zamanda kibir, başkasını hakir görmek, başkasına eziyet vermek, ahmaklık ve cehaletle ona küfretmeyi de içine alır. Zaten düşmanlık da bu demektir. Böyle bir durumla kardeşlik ve dostluk nasıl bağdaşabilir?

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Sakın kardeşinle mücadele etme! Onunla alay etme! Ona yerine getiremeyeceğin bir sözü verme. 76

Muhakkak ki, malınızı vermek suretiyle herkesi memnun edemezsiniz. Fakat güler yüzle ve güzel ahlâk ile memnun edin. 77

Arkadaşla mücadele etmek ise, güzel ahlâka ters düşer. **Selef-i Sâlihîn** arkadaşlarla mücadele etmekten o kadar kaçınmış ve sakındırmışlar ki, ondan daha iyisini yapmak mümkün değildir. Arkadaşlara yardım etmek hususunda o kadar teşvikte bu lunmuşlardır ki, artık bu teşviki dinleyip tatbik eden arkadaşlarının isteğine meydan bırakmaz. Demişler ki: Sen arkadaşına 'kalk!' dediğin zaman, o da 'nereye' derse, böyle bir kimseyle arkadaşlık yapma! Aksine arkadaşlık 'Nereye?' diye sormak değil, derhal kalkıp sormaksızın arkadaşına tâbi olmaktır.

Ebû Süleyman ed-Daranî şöyle demiştir: Irak'ta bir arkadaşım vardı. Musibetler ânında ona gidiyordum. Ona, malından bana birşey ver diyordum. O da kesesini bana atar istediğimi kesesinden alırdım. Bir gün kendisine geldim ve 'Birşeye muhtacım' dedim. O bana dedi ki: 'Ne kadar istiyorsun?' Bunun üzerine onun arkadaşlığı benim gözümden düşmüş oldu.

Başka biri şöyle demiştir: "Arkadaşından bir mal istediğin zaman, o da sana 'Ne yapacaksın?' diye sorarsa o, arkadaşlık hakkını terketmiş olur". Arkadaşlığının devamı ve payidar olması, ancak sözde, fiilde ve şefkatte uygun hareket etmeye bağlıdır. Nitekim Ebû Osman Hıyfî78 şöyle demiştir: 'Arkadaşlara uymak onlara şefkat göstermekten daha hayırlıdır'. Ebû Osman'ın bu sözü doğrudur.

Dördüncü Hak

Dilin hakkıdır. Çünkü arkadaşlık kötü şeyleri söylememeyi gerektirdiği gibi, güzel şeylerin söylenmesini de gerektirir. Güzel şeyler söylemek arkadaşlığın daha da güzel olmasını sağlar. Çünkü susmak kabir ehline arkadaş olmaktır. Arkadaşlar kendilerinden istifade edilsin diye edinilir. Yoksa onların eziyetlerinden kurtulmak için değil. Bu bakımdan kişiye düşen vazife diliyle arkadaşına kendi sini sevdirmek, sorması gerektiği ve arkadaşının kendisince sevi len ahvalini araştırıp sormaktır. Meselâ; arkadaşında olan bir sıkıntı ile ve sağlığıyla ilgilenmek gibi. Arkadaşının hoşlanmadığı bütün durumlarını lisan ve fiilleriyle arkadaşına belirtmesi gerekir. Arkadaşının hoşuna giden bütün hâllerini diliyle belirtip onlardan hoşnut olduğunu bildirmesi lâzımdır. Bu bakımdan arkadaşlığın mânâsı kolaylıkta ve zorlukta, sıkıntıda ve genişlikte bütün durumları paylaşmak demektir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

Sizden herhangi biriniz arkadaşını sevdiği zaman ona 'Seni Allah rızası için seviyorum diye' haber versin. 79

Sevginin açıklanması, sevgiyi artırdığı için **Hazret-i Peygamber** böyle bir sevgiyi haber vermeyi emretmiştir. Çünkü arkadaşın senin ken disini sevdiğini bilirse, şüphesiz onunda sana karşı sevgisi artar. Böylece sevgi iki taraftan da gelişir, kökleşir ve artar. Müslümanlar arasındaki sevgi ise şer'an istenen güzel birşeydir ve dinen makbul dür.

Bunun için **Hazret-i Peygamber** sevgi hususunda yol göstererek şöyle demiştir:

birbirinize hediye veriniz ve (dolayısıyla) birbirinizi seviniz. 80

Arkadaşını gerek hazır olduğu ve gerek olmadığı zamanlarda en güzel isimleriyle çağırmak da, arkadaşlığın gereklerindendir. Nitekim Hazret-i Ömer şöyle demiştir: Üç haslet vardır. Bu üç haslet arkadaşının sevgisini sana karşı kesinlikle ortaya çıkarır:

1. Karşılaştığında önce ona selâm vermek.

2. Oturduğun yere geldiğinde ona yer açmak.

3. Sevdiği isimlerle onu çağırmak.

Arkadaşlığın gereği, övülmeyi seven ve yanında övülmek istediği kimselerin yanında, bildiğin en güzel durumlarıyla onu övmendir. Çünkü böyle yapmak, sevginin kazanılmasında en büyük sebeptir. Onun çocuklarını aile efradını, sanatını, fiilini, hatta aklını, ahlâkını, şeklini, yazısını, şiirini, telifini ve sevineceği her şeyini övmek de böy ledir. Fakat bütün bunlar, ifrata kaçmaksızın ve yalan olmaksızın yapılmalıdır. Ancak süslendirmeyi kabul edeni süslendirmek de ge rekir. Bundan başka onu övenlerin yapmış olduğu medh ü senayı ona ulaştırıp, bundan memnun olduğunu göstermen gerekir. Çünkü böyle bir durumu gizlemek hasedden başka bir mânâ taşımaz.

Senin için yaptığı iyiliğe karşı ona teşekkür etmek de arkadaşlığın gereklerindendir. Hatta bilfiil sana iyilik yapmamışsa bile iyilik yapmak niyetinden dolayı da ona teşekkür etmen gerekir. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Arkadaşına iyi niyetinden ötürü teşekkür etmeyen bir kimse, onun iyiliğine karşı da teşekkür etmez'. Sevginin kazanılmasında bütün bunlardan daha tesirli olan şey, arkadaşını, gıyabında kendisine bir kötülük yapılmak istendiği, açık, yahut da do laylı yollardan şerefine dil uzatılmak istenildiği zaman müdafaa etmektir. Kardeşliğin hakkı onu himaye etmek veya yardımına koşmak hususunda kollarını sıvamak, ona saldıranı susturmak, saldırgana karşı şiddetli ve göz açtırmayacak derecede hücuma geçmektir. Bu durumda susmak, arkadaşın kalbini öfkeyle doldurur ve nefretini açığa çıkarır. Bir de arkadaşlık hakkında kusurlu davranılmış olur. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Arkadaşların biri diğerine yardım eder ve birbi rinin vekâletini yapar' diyerek iki arkadaşı iki ele benzetmiştir.

Müslüman müslümanın kardeşidir. Kardeşine zulmetmez, ondan yardımını esirgemez ve onu mahrum edip ihmal et mez. 81

Kişinin müslüman kardeşine yardımcı olmaması, onu düşmana teslim ve mahrum etmesi demektir. Zaten arkadaşının haysiyeti ayaklar altına alınsın diye ihmal etmek, vücudunun delik deşik ol masını

ihmal etmek gibidir. Köpeklerin sana saldırdığını, etlerini parçaladığını gördüğü halde sükût edip İslâmî şefkatin ve kardeşlik hamiyetinin seni müdafaa etmek için hareket etmediğini müşahede ettiğin bir arkadaş ne kötü arkadaştır! Oysa namus ve şerefe yönelti len saldırganlık, şerefli nefislere etin parçalanmasından daha fazla tesir eder. Bu sır ve hikmete binaendir ki, **Allahü teâlâ** gıybeti 'ölü eti yemeye benzeterek şöyle demiştir:

Acaba sizden herhangi biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? (Hucurat/12)

Ruhun levh-i mahfuzdan mütalaa ettiğini müşahhas misallerle uyku âleminde temsil edip gösteren melek, gıybeti 'ölü etlerinin yenilmesiyle' temsil eder. Hatta rüyasında ölü etini yediğini gören bir kimse, halkın gıybetinde bulunuyor demektir. Çünkü o melek gösterdiği misalde 'şey ile 'misali' nin arasındaki münasebet ve benzerliği gözetir. Tabiidir ki, suretin zahirine değil, aksine ruhun ye rine o misalde gösterilen mânâyı temsil eder. Bu bakımdan durum bu iken arkadaşından düşmanların saldırısını defetmek, saldırganların saldırılarını önlemek, arkadaşlık akdinde farzdır.

Mücâhid şöyle der: Sen nasıl hatırlanmak istiyorsan, kardeşini de öylece hatırla. O halde, bu hususta senin elinde iki ölçü vardır:

Birincisi, şayet senin hakkında birşey söylenir ve arkadaşın da orada hazır bulunursa o arkadaşının senin için neyi söylemesini is tiyorsan, arkadaşının şerefine saldıran bir kimseye senin kendin için arkadaşından beklediğin davranışı göstermen gerektir. **İkincisi**, arkadaşının duvar arkasında olduğunu, senin onun hakkında söylediklerini dinlediğini, fakat senin, onun duvarın arkasında olduğunu bilmediğini düşünmelisin. İşte böyle bir durumda nasıl davranırsan, o olmadığı zamanda da böyle yapman gerekir.

Nitekim seleften biri şöyle demiştir: 'Ben arkadaşımın bulunmadığı bir sırada sanki yanımdaymış gibi düşünürüm. Eğer orada olup da neyi dinlemeyi se viyorsa, onun için onu söylerim'.

Başkası da şöyle dedi: 'Benim herhangi bir arkadaşım konuşulduğu zaman, kendi nefsimi onun yerine koyarım. Kendim için söylenilmesini sevdiğimin benzerini onun için söylerim'. Bütün bunlar İslâm'ın doğruluğundan kaynaklanır. Kişi kendi nefsi için is tediğini arkadaşı için de istemelidir.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) aynı boyunduruğa bağlı çift süren iki öküze baktı. Onların biri bedenini yalamak ve kaşımak için durduğunda öbürü nün de durduğunu görünce ağlayıp şunları söyledi: İşte Allah için arkadaş olan bir kişinin durumu da aynen böyledir. Onlar Allah için çalışırlar. Onlardan biri Allah için durduğu zaman, ötekisi de ona uyar. Ona uymakla ihlâsı tamamlanır. Kim arkadaşlığında ihlâslı değilse, o münafıktır. İhlâs ise, kardeşinin hazır bulunduğu ve bu lunmadığı zaman da eşit olacağı gibi, onun hakkında dili ile kalbi, gizlisiyle açığı, cemaat içerisindeki durumu ile tenhadaki durumu bir olmalıdır. Bu saydıklarımızın herhangi birinde ayrılık varsa, bu sevgi ve muhabbetin yok olması demektir. Sevginin yok olması ise, dine nifakın karışması, Mü'minlerin yoluna aykırılığın girmesi demektir.

Kim böyle yapamayacağından emin değilse, onun için herkesten ayrılmak, arkadaşlık yapmaktansa uzlete çekilmek daha evladır. Çünkü arkadaşlık hakkı ağırdır. Ancak onu muvaffak olan

bir kimse taşır. Bu bakımdan arkadaşlığın ecrinin de çok büyük olduğunda ve onu ancak bu şartları yerine getiren bir kimsenin elde edebileceğinde de şüphe yoktur.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

Ey Eba Hirre! Sana komşu olanla iyi komşuluk yap. Bu takdirde hakikî müslüman olursun. Sana arkadaşlık yapanın arkadaşlığını güzel yap. Bu takdirde hakikî Mü'min olursun. 82

Dikkat edilsin! **Hazret-i Peygamber** bu hadîs-i şerifinde arkadaşlığın mükâfatını îman olarak zikretmiştir. İslâm'ı da komşuluğun müka fatı olarak göstermiştir. Bu bakımdan îman fazileti ile İslâm fazileti arasındaki fark, tıpkı komşusunun hakkını yerine getirmekteki zor luk ile arkadaşlığın hakkını yerine getirmekteki zorluk arasındaki fark gibidir. Çünkü arkadaşlık daimi bir şekilde birçok hakları gerektirir. Komşuluk ise, bazı zamanlarda bazı haklar gerektirir. Arkadaşlığın hukukundan biri de, öğretmek ve nasihat etmektir.

Unutmamalısın ki arkadaşının ilme muhtaç olması, hiçbir zaman mala muhtaç olmasından daha az değildir. Eğer sen ilmen zengin sen faziletinden onun ihtiyacını gidermelisin. Din ve dünyada onun için en faydalı olana onu irşad etmelisin. Eğer sen ona öğrettiğin ve irşad ettiğin halde, o ilmin gereğiyle hareket etmezse, bu sefer arkadaşa düşen ona nasihat etmektir. Onun yaptıklarının âfet ve fela ketlerini kendisine hatırlatmalısın. Yaptığı çirkin hareketleri ter kettiği takdirde bunun faydalarını anlatmalısın. Onu dünyada ve âhirette korktuğu şeylerle korkutmaksın. Bütün bunları o çirkin fi ilinden vazgeçsin diye yapmalısın. Onun ayıplarına dikkatini çekme lisin. Kötüyü onun gözünde kötü göstermeli, iyiyi de kendisine iyi gös termelisin. Fakat bunları yaparken hiç kimsenin bunlara muttali olmamasına dikkat etmelisin. Zira cemaat huzurunda yapılan tenkidler, azarlamak ve rezil etmekten başka birşey değildir.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'min, Mü'minin aynasıdır. 83

Yani Mü'min, karşıdaki Mü'minden kendi nefsinden gör mediğini görür. Böylece kişi arkadaşından nefsinin ayıplarını öğrenir. Eğer tek başına olsaydı bu ayıplarını göremezdi. Nitekim in sanoğlu ayna sayesinde bedenî kusurlarına vakıf olmak suretiyle faydalanır.

İmâm-ı Şâfiî şöyle der: 'Kim gizlice arkadaşına nasihat ederse, o kimse gerçekten ona nasihat etmiş ve onu süslemiş demektir. Kim arkadaşına açıkça nasihat yapar, halkın huzurunda kusurlarını sa yarsa, o kimse de onu rezil edip çirkinleştirmiştir'.

Musir'e84 şöyle denildi: 'Sana ayıplarını haber veren bir kimseyi sever misin?' Musir 'Eğer yalnızken nasihat ederse başım üzerinde yeri vardır. Ama topluluk içerisinde başıma kakarsa sevmem' dedi.

Musir doğru söylemiştir. Çünkü toplum içinde nasihat rezil etmekten başka birşey değildir. Zira **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde, mümin kulunu örtüsünün gölgesine, himayesinin altına alarak ona hitap eder ve gizlice ona günahlarını bildirir. Bazen onu cennete uğurlayan meleklerin eline onun amel defteri mühürlü olarak veri lir. Melekler cennet kapısına yaklaştıkları zaman okuması için mü hürlü bulunan kitabını kendisine verirler. Allah'ın gazabına müste hak olanlara gelince, şahidler huzurunda suçları ilan edilir. Onların azapları, dünyada yaptıkları rezaletleri teker teker saymaktır. Böylece daha

fazla rezil olup mahçup olurlar. En büyük hesap gü nünde bizi rezaletten koruması için Allah'a sığmıyoruz. Bu bakımdan tenkid ile nasihat arasındaki fark, gizli ve açık söylemekten meydana gelir. Gizli nasihatla, toplum içindeki nasihat arasındaki fark, insanı göz yummaya sevkeden müdârâ ile müdahene arasındaki fark gibidir. Eğer sen dininin selâmeti için göz yumarsan, göz yummakta kardeşinin faydasını görürsen, senin bu göz yummana müdâraat denir. Eğer nefsine uyarak şehvetlerini elde etmek için dünyevî çıkarlarına zarar gelmesin diye göz yumarsan, bu takdirde sen müdâheneci ve yağcı olursun!

Zünnun-i Mısrî şöyle demiştir: 'Allah ile ancak O'nun rızasına uygun hareket ettiğin takdirde sohbet et. Halk ile ancak nasihat etmek ve nasihati dinlemek kaydıyla arkadaşlık yap. Nefis ile ancak ona muhalif hareket etmek suretiyle arkadaşlık et. **Şeytan**la ancak ona düşmanlık gütmekle arkadaşlık yap'.

Eğer dersen ki, nasihatta muhatabın ayıplarını belirtmek olduğu zaman karşıdaki insanın kalbini ürkütmek var demektir. Bu bakımdan nasihat nasıl kardeşliğin gereklerinden olabilir? Bil ki, kalbin nefreti ancak arkadaşının öz nefsinden bildiği ayıbını zikretmekle meydana gelir. Onun bilmediğine dikkatini çekmek ise, şefkat ve merhametin ta kendisidir. Bu kalbin nefretine değil, aksine yakınlaşmasına ve sevinmesine vesile olur. Bu kalplerden akıllı kim selerin kalplerini kastediyorum. Ahmaklara gelince, onlara iltifat bile edilmez. Senin yapmış olduğun kötü bir fiile veya sıfatlandığın çirkin bir sıfata nefsin ondan uzaklaşsın ve temizlensin diye dikka tini çeken bir kimse tıpkı eteğinin altında bulunan ve seni öldürmek isteyen bir akrep veya yılana dikkatini çeken bir kimse gibidir. Eğer sen bunu kerih görürsen çok ahmaksın demektir. Çirkin sıfatlar, ak repler ve yılanlardır. Onlar âhirette insanı öldürürler. Çünkü bu sıfatlar kalpleri ve ruhları ısırırlar. Onların vereceği elem, ısıranların eleminden daha şiddetlidir. Bunlar Allah'ın alev alev ya nan ateşinden yaratılmış varlıklardır.

Bu sırra binaen, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) arkadaşlarından ayıplarını yü züne vurmayı talep ederek şöyle diyordu: 'Arkadaşina ayıplarını he diye edip bildiren bir kimseden Allah razı olsun'.

Yine bu sırra binaen Selman-ı Farisî Hazret-i Ömer'in yanına vardığı zaman, Hazret-i Ömer kendisine şöyle sordra: 'Ya Selmân! Benim hakkımda hoşuna gitmeyen ne gibi sıfatlar kulağına geldi?' Selman, Hazret-i Ömer'den bu hususta kendisini affetmesini istedi. Buna rağmen Ömer, bu hususu kendisine İsrarla sordu. Bunun üzerine Selman şöyle dedi: 'Duyduğuma göre, senin iki tane cübben varmış. Birini gündüz, ötekini de geceleyin giyiyormuşsun ve yine kulağıma geldi ki, sen aynı sofrada iki katığı bir araya getiriyormuşsun'. Hazret-i Ömer **cevap** olarak şunu söyledi: Bu söylediklerinin **ikisi**nden de kurtul dum. Bunların dışında başka birşey işittin mi?' Selman 'hayır' dedi.

Meraşli Huzeyfe, Yûsuf b. Esbat'a şöyle bir mektup yazdı:

Kulağıma geldi ki, sen dinini iki habbeye satmışsın. Şöyle ki: Sen bir sütçünün yanına varmışsın. 'Sütü kaç kuruşa sa tarsın' diye sormuşsun. Sütçü 'kuruşun altıda birini' deme sine rağmen sen 'Hayır altıda biriyle olmaz, sekizde biriyle olsun' demişsin. Sütçü de seni tanıdığı için 'Senin için öyle olsun' demiş. Bu bakımdan sen artık bundan sonra başından gâ filler perdesini kaldır. Ölüm uykusundan uyan.

Kur'ân'ı okuyup onunla herşeyden müstağni olmayan ve dünyayı ona tercih eden bir kimse hakkında 'Allah'ın ayetleriyle alay etmiyor' dense de, ben bundan emin değilim. **Allahü teâlâ** yalancıları, nasihat edenleri sevmemekle vasıflandırarak şöyle demiştir:

Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz. (A'raf/79)

Bu husus, muhatabının gâfil olduğu bir ayıbını ona söylemek ve dikkatini çekmek hakkındadır. Onun bizzat bildiğini fakat bir türlü nefsinin pençesinden yakasını kurtaramadığını bildiğin bir ayıbı ise, eğer onu senden gizliyorsa, o ayıbını, ona söylemen uygun değildir. Eğer gizlemiyorsa, incitmeden güzel bir şekilde nasihat etmen gere kir. Bu nasihati bazen tariz yoluyla bazen tasrih yoluyla yapmalısın. Fakat nasihat ederken onun nefretini çekecek dereceye vardırmaman da gerekir. Eğer nasihatin müsbet bir tesir yapmayacağını biliyorsan ve o adamın da yaratılış bakımından o ayıbı işlemeye bir nevi mecbur olduğunu hissediyorsan, bu takdirde onu söylememek söylemekten daha evlâdır.

Bütün bunlar, kardeşinin din ve dünyasındaki maslahatlarıyla ilgili meselelerdir. Senin hakkındaki kusuruyla ilgili meselelere gelince. . . Bu hususta göğüs germek, onu affetmek, onun suçunu gör memezlikten gelmek, kusurlarından yüzçevirmek senin için farzdır. Bunu belirtmek nasihat nevine girmez. Evet, eğer hakkındaki ku surlu davranışının devamı aranızdaki arkadaşlığın kesilmesine ve sile olursa, bu takdirde gizlice onu bu fiilinden ötürü tenkid etmek, arkadaşlığı kesip bozmaktan daha hayırlıdır. Bu hususu açıkça değil de târiz şeklinde söylemek daha hayırlıdır. Bu hususu mektupla bildirmek, şifahi söylemekten daha faydalı olur. Fakat göğüs germek ve tahammül etmek, bütün bunlardan daha güzel ve faydalıdır. Zira se nin arkadaşlıktan kastın, onu gözetmek suretiyle kendi nefsini ıslah etmek olmalıdır. Ona arkadaş olmaktan gayen, onun yardımından istifade etmek, onun arkadaşlığım istismar etmek olmamalıdır.

Ebû Bekir Kettanî85 şöyle anlatır: Adamın birisi benimle arkadaş oldu. Aslında bu kimse, kalbime çökmüş ağır bir yüktü. Birgün kal bimdeki nefret gitsin diye ona birşey hibe ettim. Fakat ne yazık ki, kalbimdeki his bir türlü gitmedi. Bir ara onun elinden tutup eve gö türdüm. Ona dedim ki: 'Ayağını yanağımın üzerine koy' O ise 'Bunu yapmayacağım' dedi. Ben onun böyle yapması için ısrar edince mec bur kalarak öyle yaptı. Bunun üzerine kalbimde ona karşı duyduğum nefret hissi kayboldu.

Ebû Ali er-Ribatî diyor ki: Abdullah Razî'nin sohbetinde bulun dum. Bu zat çoğu zaman herşeyden uzaklaşmak için çöllere dalıyordu. Bir ara bana şöyle dedi:

- Sen mi emîr olacaksın, yoksa ben mi?

- Hayır ben emîr olmam, sen ol.

- O halde sen de bana itaat edeceksin.

- Evet, ben de sana itaat edeceğim.

Bunun üzerine bir fileyi alıp azığımızı filenin içerisine koyup sırtladı. Ona ne zaman 'Yoruldun! Bana ver' dediysem, 'Sen bana 'sen emîrsin' demedin mi? O halde itaat etmen lâzımdır' dedi. Bir gece yağmura tutulduk. Sırtında bir aba olduğu halde yağmur bana isabet etmesin diye başımda ayakta bekliyordu. Ben, kendi kendime şöyle diyordum: 'Keşke ölseydim de ona sen emîrsin demeseydim!'

Beşinci Hak

Beşinci hak, arkadaşının sürçmelerini ve kusurlarını affetmektir. Destur yoldan sapması ya bir günah işlemek suretiyle dinî hususlarda olacaktır veya kardeşlik hususunda kusur yapmak suretiyle arkadaşı hakkında olacaktır. Günah işlemek ve günahta ısrar etmek suretiyle dinde yapmış olduğu sapıklığa gelince, onun kusurunu düzeltecek şekilde münasib bir dille nasihat etmen gerektir. Onun dağınık ve perişan hâlini ıslâh etmeye çalışman lâzımdır. Eğer sen buna güç yetiremezsen, o da yaptığında ısrar ederse, bilmiş ol ki, ashâb-ı kirâm ve tâbiinin böyle bir kimsenin arkadaşlığının devam ettirilip ettirilmemesi hususunda değişik görüşleri vardır. Ebû Zer Gıfârî böyle bir kimsenin arkadaşlığının kesilmesine taraftardır.

Nitekim 'Kardeşin eski durumunu muhafaza etmediği zaman, onu sevdiğin noktadan hareket ederek bu takdirde ona buğzet' demiştir. Gıfârî'nin görüşü, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek nev'ine girer. Ebu'd Derda ve diğer bir grup sahabîye göre bunun tam aksi makbûldür. Hatta Ebu'd Derda diyor ki: 'Arkadaşın bozulduğu ve eski durumunu terkettiği zaman sakın bunun için onu terketme. Çünkü arkadaşın bir defa yanılırsa başka bir defa da isabet etmesi mümkündür'.

İbrahim en-Nehâî 'Arkadaşın günah işledi diye sakın onu terke dip arkadaşlığını kesme. Çünkü o bugün günah işler, yarın terkeder' demiştir. Başka bir sözü de şöyledir: 'Sakın halka, âlim kişinin yoldan sapmasını açıklama, çünkü âlim bir hata yapar, sonra terkeder'.

Alim kişinin hatasını ifşâ etmeyin ve (ondan ötürü) onunla aranızdaki bağı koparmayın ve onun dönüşünü bekleyin. 86

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) daha önce kardeş olduğu bir kimsenin hâlini sordu. Bu zat Şam'a gidecekti. 'Şam'a gideceğin zaman bana haber ver' dedi ve gittiği zaman Hazret-i Ömer kardeşine hitaben şu mektubu yazdı: Bismillahirrahmanirrahim. Hâ Mim. Bu kitâbın indirilişi aziz, âlim olan Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabûl eden, azâbı şiddetli olan, ihsan sâhibi Allah'tandır ki, ondan başka ilâh yoktur. Dönüş ancak O'nadır, (Mü'min/1-3)

Bu ibareyi yazdıktan sonra Hazret-i Ömer, arkadaşına hitap edip yaptıklarından dolayı onu kınadı. Adam mektubu açıp okuduğu zaman hüngür hüngür ağlayarak **Allahü teâlâ** doğru söylemiş ve Ömer de bana nasihat vermiştir' deyip tevbe etti.

Rivâyete göre, iki arkadaştan biri bir aşka mübtelâ oldu. Arkadaşım bu sırrına muttali ederek 'Ben bu şekilde bir hastalığa tu tuldum, eğer istersen Allah rızası için aramızdaki arkadaşlığı boza bilirsin' dedi. Bunun üzerine karşısındaki zat şu cevabı verdi: 'Senin günahından ötürü, hiçbir zaman arkadaşlık akdini bozamam'. Sonra, arkadaşı bu beladan kurtuluncaya kadar, yiyip içmeyeceğine dair niyyet etti. Böylece kırk gün yemedi içmedi. Bütün bu müddet zarfında kardeşinden hastalığım sordu. Kardeşi de 'Kalbimde hâlâ o durum devam etmektedir' cevabım veriyordu. O da gittikçe, açlıktan ötürü erimekteydi. Arkadaşının kalbinden, kırk günden sonra, o illet kaybolup kendisine haber verinceye kadar bu perhize devam etti. Haberi aldıktan sonra zayıflık ve hastalıktan telef olmaya yaklaşmışken yemeye ve içmeye başladı.

Yine **selef-i sâlihîn**den arkadaş olan iki kişiden şöyle hikâye edi lir: Onların birine, istikametten şaşmış arkadaşı hakkında denildi ki: 'istikametten sapan bu kimsenin arkadaşlığını artık kesip onu ter

ketmeyecek misin?' O şu cevabı verdi: 'O, şu anda her zamankinden daha fazla, bana muhtaçtır. Çünkü şu anda günahın içine düşmüş bulunuyor. Onun elinden tutup ince ve hikemâne bir şekilde kendi sine nasihatta bulunmak ve eski durumuna gelmesi için dua etmek hususunda her zamankinden daha fazla bana ihtiyacı vardır'.

İsrâiliyat'ta87 rivâyet edilmiştir ki bir dağda ibadet eden iki arkadaş vardı. Onlardan biri biraz et satın almak için şehre indi. Kasap dükkanında zâniye bir kadına tesadüf etti. Kadına göz kırptı, aşık oldu. Onu tenha bir yere çekip kendisiyle zinada bulundu. Üç gün sonra kadınla beraber otururken arkadaşı içeri daldı, boynuna sarıldı. Onu öpüp bağrına bastı. O ise utandığı için 'Sen kimsin? Seni tanımıyorum?' diye arkadaşını azarladı ve tanımamazlıktan geldi. Arkadaşı kendisine 'Kardeşim, ben senin durumunu ve hikayeni bi liyorum. Kalk gidelim. Sen şu anda benim yanımda o kadar sevimli ve azizsin ki, hiçbir zaman bu kadar seni sevmiş ve bağrıma basmış değilim'. Suçlu arkadaş kardeşinin gözünden düşmediğini görünce ayağa kalkıp onunla beraber gitti.

İşte bu şekilde hareket etmek **selef**-i sâlibinden bir kavmin yolu dur. Bu yol Ebû Zer Gifârî'nin yolundan daha ince ve siyasete daha uygundur. Ebû Zer Gifârî'nin yolu ise, daha güzel ve daha selâmetlidir.

İtiraz: 'Neden bu yol Ebû Zer Gifârî'nin yolundan daha ince ve si yasete daha uygundur?' dedin. Oysa bu günahı işlemek, başlangıçta arkadaşlığın caizliğini ortadan kaldırır! Bu bakımdan sonunda da bu günah işlenildiği takdirde arkadaşlığın kesilmesi farzdır. Çünkü hüküm, herhangi bir illetle sabit olduğu zaman, kıyasa göre o illetin kalkmasıyla o hüküm de ortadan kalkar. Arkadaşlık akdinin illeti ise. din hususunda yardımlaşmaktır. Din hususunda yardımlaşma ise, bir tarafın günah işlemesiyle beraber devam etmez.

Cevap: O yolun, Ebû Zer Gifârî'nin yolundan daha ince olması hususuna gelince, o yolda şefkat, kalbi kazanmak, karşıdaki kişiyi günahtan çevirme ve tevbeye zorlayıcı bir sevgi vardır. Çünkü arkadaşlığın devamı hâlinde hayâ da devam eder. Ne zaman arkadaşlık kesilip, adamın artık arkadaşlıktan ümidi kırılırsa günaha ısrar ve devam eder. O yolun Ebû Zer Gifârî'nin yolundan daha fa kihçe olması hususuna gelince, bu husus şu noktadan ileri gelir: Arkadaşlık, kan bağının yerine geçen bir akiddir. Bu akid yapıldığı zaman, karşılıklı olarak, hakların müdafâsı daha da kuvvet kazanır. Akdiri gereğince onları yerine getirmek farz olur. Arkadaşını fakir olduğu ve muhtaç bulunduğu günlerde ihmal etmemek o hakkı ye rine getirmektendir. Din hususundaki fakirlik, mal hususundaki fa kirlikten daha fazla yardıma ihtiyaç gösterir. Oysa burada arkadaşına bir felâket isabet etmiştir. Onun başına bir âfet inmiştir ki, o âfet sebebiyle din hususunda fakir düşmüştür; Bu bakımdan onu gö zetmek, kalbine riayet etmek ve durumunu ihmal etmemek gerekir. Onu ihmal bir yana hakimâne bir şekilde başına gelen çirkeften onu kurtarmaya daimi bir şekilde çalışmak gerekir. Çünkü arkadaşlık, musibetlere karşı zamanın şartlarına göre bir silâhtır. Adamın başına gelen bu durum ise musibetlerin en şiddetlisidir.

Fâsık bir kimse, muttaki bir kimse ile arkadaşlık yaptığı zaman, o muttakînin Allah'tan korkmasına, ibadete devamlılığına baka baka yakın bir zamanda dönüş yapabilir. Günahta ısrar etmekten utanır. Tembel bir kimse, çalışkan bir kimseyle arkadaşlık yaptığı zaman utanarak çalışkan olur. Nitekim Câfer b. Süleyman88 şöyle demiştir. Ne zaman ibadette gevşeklik göstersen Muhammed b. Vâsıa, onun

ibadet ve taatine bakarak ibadetteki hevesim bana geri geliyor, tembel lik benden uzaklaşıyor. Bu neşe ile bir hafta var kuvvetimle ibadet ve taatime devam ediyorum.

Bu tahkik ve tedkik şudur: Dostluk ve doğruluk, soydan gelen yakınlık gibidir. Oysa soydan gelen yakınlığını, masiyetten ötürü ter ketmek caiz değildir.

Bu sırra binaendir ki **Allahü teâlâ** peygam ber-i zişanma, aşiret ve soyundan gelenler hakkında şöyle hitab etmiştir:

Şayet sana (uymaz ve) karşı gelirlerse 'Ben sizin yaptıkla rınızdan uzağım' de. (Şuara/216)

Dikkat edilirse, peygamber-i zişan Allah'ın emriyle burada 'Sizin yaptıklarınızdan uzağım' diyor. 'Sizden beri ve uzağım' demiyor. Akrabalık hakkına riayet olsun diye böyle demesi emredilmiştir. Bu keyfiyete, Ebu'd Derda'ya 'Arkadaşın şöyle yapmasına rağmen hâlâ ona buğzetmeyecek misin?' denildiği zaman 'Ben ancak onun ame line buğzederim. Eğer onun o kötü ameli olmazsa o yine de benim arkadaşımdır' demek suretiyle işaret edilmiştir.

Hâl böyleyken, din kardeşliği soydan gelen kardeşlikten daha kuvvetlidir ve bu sırra binaen bir hakime şöyle denildi: 'Kardeşin mi, yoksa dostun mu sence daha sevimlidir?' Hakîm 'Ben kardeşimi an cak bana dost olduğu zaman severim' diye **cevap** verdi.

Hasan-ı Basrî şöyle derdi: 'Nice kardeşlerim vardır ki, onları annem doğurmamıştır. '

Bunun için denilmiş ki: "Yakınlık sevgiye muhtaçtır. Sevgi ise, yakınlığa muhtaç değildir'.

Cafer-i Sâdık (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bir günlük sevgi, sılayı rahimdir. Bir aylık sevgi yakınlıktır. Bir senelik sevgi, sıkı fıkı bir yakınlıktır. Kim onu keserse,**Allahü teâlâ** da onu rahmetinden uzaklaştırır'.

Bu bakımdan daha önceden yapılan kardeşlik bağına vefa gös termek vaciptir. İşte fâsık olan bir kimseyle, arkadaşlıktan sonra gü naha dalan arkadaş arasındaki fark ve bununla ilgili sözlerimiz bundan ibarettir. Çünkü öteden beri sapık yolda olan bir kimseyle arkadaşlık bağı kurulmamıştır. Eğer kan bağı varsa, şüphe yoktur ki, bu durumda onu terketmek uygun değildir. Aksine onunla iyi ge çinmek, onun bazı şeylerini göğüslemek gerektir. Buna delil olarak şu hakîkat gösterilir: Başlangıçta herhangi bir kimseyle arkadaşlığı terketmek, onunla arkadaş olmaya rıza göstermemek yasak ve çirkin değildir. Aksine birçok kimse 'Tek başına yaşamak, arkadaş edinmekten daha evlâdır' demişlerdir. Devam eden bir arkadaşlığı 'arkadaşı günah işledi' diye kesmek ise, yasaklanmış bir husustur. Aslında kötü ve çirkindir. Başlangıçta arkadaşlığı bozmak, evliliği bozmak gibidir. Oysa Allah katında talâk (boşanma) , nikahı terketmekten daha çirkindir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

Allah'ın kullarının en şerlileri kovuculuk yapanlar ve dostların arasını bozanlardır. 89

Seleften biri, arkadaşın kusurlarını örtmek hususunda şöyle demiştir: '**Şeytan** dostlarınızın kusurlarını yüzüne vurmanızı, onlarla aranızın açılmasını arzu eder. Acaba siz düşmanınızın sevin mesinden ne kazanacaksınız?' Bu söz şu bakımdan doğrudur; dostların arasını bozmak **şeytan**ı sevindiren hususlardandır. Nitekim günah işlemek de onu sevindiren bir hareket olduğu gibi. . . Bu

bakımdan **şeytan**, iki hedefinden birini elde ettiği zaman, ona **ikinci** hedefini de elde ettirmemeye dikkat etmek gerekir.

Günah işleyen kişiye küfreden birini susturan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem)

'Sus! Böyle söyleme!' deyip onu azarladıktan sonra şöyle bu yurmuştur: Sakın kardeşinizin aleyhinde **şeytan**a yardımcı olmayınız. 90

Bütün bu söylediklerimizle arkadaşlığın devamı ile başlangıçta arkadaş olunması arasındaki fark açığa çıktı. Çünkü fâsık ve fâcir kimselerle oturup kalkmak mahzurludur. Ahbab ve dostlardan ayrılmak da mahzurludur. Başkasının mücadelesinden uzak kalan bir kimse başkasının mücadele ve münakaşasından uzak kalmayan bir kimse gibi değildir. Baştan arkadaş edinmemekle kişi hiçbir kınamaya mâruz kalmaz. Bu bakımdan biz şöyle diyoruz: Fâsıklardan uzaklaşmak, onlara yaklaşmaktan daha evlâdır. Fakat dostluğu devam ettirmek hususunda âlimlerin çeşitli görüşleri vardır. Bu bakımdan dostluğun hakkını yerine getirmek daha uy gundur. Bütün bunlar, kişinin din hususundaki sapmasına bağlıdır.

Arkadaşının nefretini çekecek şekildeki kaymasına gelince, böyle kusurları affetmek ve sineye çekmek ittifakla muahaze etmekten daha evlâdır. Hatta ister uzak, ister yakın bir mazaret gösterme im kânı tasavvur edilen ve iyi bir mânâya hamledilmesi muhtemel olan her hatayı affetmek, kardeşliğin gereken bir hakkıdır, vâcibdir. Nitekim denildi ki: "Arkadaşının kusur ve hataları için yetmiş çeşit mazeret kabul etmen uygundur. Eğer buna rağmen kalbin onu kabul etmezse, sen suçlu olarak nefsini gör ve kalbine 'Ammada katı imişsin, arkadaşın senden yetmiş çeşit özür dilediği halde sen hâlâ kabul etmiyorsun. Bu bakımdan kusurlu olan arkadaşın değil sen sin' de!" İyi bir mânâya hamledilmeyecek şekilde hataları başgösterirse, bu defa mümkün olduğu kadar dikkat etmen daha uy gundur, fakat bu da pek mümkün değildir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir. 'Kızdırıldığı halde kızmayan bir kimse eşşektir. Razı edil mesine çalışıldığı halde razı olmayan kimse **şeytan**dır'.

Bu bakımdan sen ne merkep ne de **şeytan** olmamaya bak. Arkadaşının vekili olarak kalbini razı et. Onun razı edilmeye çalışıldığı halde razı olmamak suretiyle **şeytan** olmamasına dikat et. Ahmed b. Kays şöyle demiştir:

Dostluğun hakkı üç şeyi sineye çekmektir:

1- Öfke anındaki zulmünü

2- Nazlanmayı

3- Sürç-i lisanın zulmünü

Bir başkası da 'Hayatımda hiç kimseye küfretmedim. Çünkü bana küfreden şerefli bir insansa, ben ona küfretmektense onu bağışlamayı tercih ederim. Eğer bana küfreden alçak bir kimse ise, ben hiçbir zaman namusumu ona hedef yapmam'.

Bu sözünü söyledikten sonra şu şiirlerle temsil getirerek devam etti:

Kerim bir kimsenin kötü konuşmalarını cömertliğine bağışlarım!

Alçak bir kimseye küfretmekten de lütfen ve keremen imtina ederim!

Denilmiştir ki; 'Dostundan temiz olanı al! Bulanık olanı terket! Zira ömür, bulanıklıktan dolayı dosttan alınmayı gerektirmeyecek kadar kısadır.

Arkadaşın, ister yalancı, ister doğru olsun, senden özür dilediği zaman, onun özrünü derhal kabul et.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim arkadaşı kendisinden özür dilediği halde onun özrünü kabul etmezse, sultapın yardımcılarının alışveriş yapanlardan zulmen aldıkları vergiden yüklendikleri günah gibi, günah yüklenmiş olur. 91

Mü'min çabuk kızar; çabuk razı olup barışır. 92

Dikkat edilirse **Hazret-i Peygamber** 'mü'min kızmaz' dememiştir. **Allahü teâlâ** 'Öfkelerini yutarlar' (Âl-i İmrân/134) buyurmuştur. **Allahü teâlâ** 'mü'minler öfkesizdir' dememiştir. Çünkü tabii olarak insanın yaralanıp elem duymaması mümkün değildir. Aksine in sanoğlu elem duymasına rağmen ona karşı sabır gösterip, bir dere ceye kadar tahammül edebilir. Nasıl yaradan elem duymak, bedenin tabiati ise, öfkenin sebeplerinden elem duymak da kalbin ta biatındandır. Bunu kalpten söküp atmak mümkün değildir. Ancak îman sayesinde onu kontrol altına almak, yutmak ve onun tersine hareket etmek mümkündür. Çünkü insan öfkelendiği zaman inti kam almak ve karşılık vermek suretiyle yüreğini rahatlatmak ister. Fakat bunları yapmamak mümkündür. Nitekim şair şöyle demiştir: 'Eğer kusuru ve dağmıklığıyla beraber kabul etmezsen hiçbir arkadaş edinemezsin! Oysa dört başı mamur ve tam temiz olan kaç kimse vardır?'

Ebû Süleyman Daram, Ahmed b. Ebû'l-Havârî'ye 'bu devirde, herhangi bir kimse ile kardeş olduğunda sevmediklerini onda görür sen kızma, onu kınama. Çünkü o gördüğünden daha şerlisinin gö rülmeyeceğinden emin değilsin' demiştir. Ahmed diyor ki: 'Onun dediğini denedim ve söylediği gibi olduğunu müşahede ettim'.

SelefWhat bazıları demişlerdir ki: 'Arkadaşın nahoş hareketlerine karşı göğüs gerip sabır göstermek, ona kızmaktan daha hayırlıdır. Ona kızmak ise, onu terketmekten daha hayırlıdır. Onu terketmek ise, onun aleyhinde uygun olmayan şeyleri söyleyip nakletmekten daha hayırlıdır'. Onun aleyhinde nakli uygun olmayan şeyleri nakle derken, öfkeden pek fazla mübalağalı hareket etmemeli ve ifrat gös termemelidir. Çünkü **Allahü teâlâ** Mümtâhine sûresinde aynen şöyle buyurmaktadır:

Belki de Allah sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasına bir sevgi koyar.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Dostunu ifrata kaçmaksızın normal bir sevgi ile sev. Çünkü o herhangi bir günde senin buğzettiğin bir kimse olabilir.

Sevmediğin bir kimseye de ifrat derecede buğzetme. Umulur ki bir gün sana dost olabilir!93

Adil Halife Hazret-i Ömer de şöyle demiştir: 'Senin sevgin sana yük, buğzun da telef olmasın'.

Altıncı Hak

Gerek hayatında ve gerek ölümünden sonra arkadaşa, aile ef radına ve kendisiyle yakın ve uzak ilgisi olan kimselere dua etmektir. Bu bakımdan sen, kendi nefsine dua ettiğin gibi arkadaşına da dua etmelisin. Arkadaşın ile kendin arasında bir ayrılık gözetmemelisin. Çünkü ona yapmış olduğun dua hakikatte senin nefsinedir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kişi yanında olmayan arkadaşına dua etiği zaman melek ken disine 'Sana da onun benzeri olsun' der. 94

Başka bir lafızla hadîs şöyle rivâyet edilmiştir:

Allahü teâlâ 'Ey kulum! Seninle bu işe başlıyorum' der. 95

Kişinin arkadaşı için yapmış olduğu dua, Allah tarafından ka bul edilir. Oysa aynı duayı kendi nefsi için yapmış olsaydı kabul edilmezdi. 96

Kişinin arkadaşına gıyabında yaptığı dua geri çevrilip redde dilmez. 97

Ebu'd Derda şöyle dedi: 'Secdeye vardığımda isimlerini teker teker zikretmek suretiyle yetmiş arkadaşıma dua ederim.

Muhammed b. Yûsuf el-İsfehanî derdi ki: Salih arkadaşın ben zeri nerede var? Öldükten sonra aile efradın mirasını taksim edip ge ride bıraktıklarınla zevk u safâya dalarlar. Sadece senin için üzülen, senin akibetini merakla izleyen ve son vardığın merhaleyi titizlikle takip eden gecenin karanlığında sen toprağın altında olduğun halde sana dua eden, salih arkadaşındır. Sanki salih arkadaş bu hususta Allah'ın meleklerine uymaktadır.

Kul öldüğü zaman insanlar 'Geride ne bıraktı?' diye sorarlar. Allah'ın melekleri ise 'Acaba ölmeden önce azık olarak neyi gönderdi?' diye sorarlar. 98

Mekikler onun, daha önce gönderdiği azıkla sevinirler. Onun o azığını sorarlar. Kendisi için şefkat gösterirler. (Salih arkadaş da meleklerin yaptığını yapar) .

Bir kimsenin kulağına Allah yolunda arkadaşı olan birisinin ölüm haberi geldiğinde ona rahmet dileyip günahının affını Alah'tan isterse onun defterine sanki ölenin cenazesinde bulunmuş ve namazını kılmış gibi sevap yazılır. **Hazret-i Peygamber** şöyle bu yurmuştur:

Ölünün kabrindeki misali, boğulmakta olan bir kimsenin mis âline benzer. O herşeye sarılır. Oğlundan veya babasından veya kardeşinden veyahut herhangi bir yakınından gelecek bir duayı bekler. Muhakkak ki, ölülerin kabirlerine dirilerin du alarından dağlar gibi nûr huzmeleri gider. "

Seleften biri şöyle demiştir: Ölüler için yapılan dua dirilere verilen hediyeler mesabesindedir. O duayı ölüye ulaştıran melek, ölünün huzuruna elinde nûrdan bir tabak olduğu halde girer, tabağın üzeri nûrdan bir mendil ile örtülüdür. Melek ölüye der ki: 'Bu filân kardeşinden gelen hediyedir. Filân yakınından sana gönderilen armağandır'.

Bu haberi rivâyet eden zat diyor ki: 'meleğin bu sözünü dinleyen ölü, diri bir kimsenin hediye ile sevinmesi gibi sevinir'.

Yedinci Hak

Yedinci hak, vefâkarlık ve ihlâstır. Vefanın mânâsı ölüme kadar sevgiye devam edip üzerinde sebat etmektir. Ölümden sonra da dos tunun evlât ve dostlarına sevgiyi devam ettirmektir. Zira sevgi ancak âhiret için istenir. Eğer ölümden önce sevgi kesilirse, o sevgiden elde edilen amel boşa gider. O yapılan gayret boşa gider. Bunun için **Allah'ın Rasûlü** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Allah tarafından kıyâmet gününde arşın gölge sine alman yedi sınıfın arasında birbirini sevenlerin hâlini şu şekilde ifade etmiştir:

İki kişi ki Allah yolunda sevişirler, o sevgi üzerinde toplanır ve o sevgi üzerinde ayrılırlar.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Ölümden sonra gösterilen az vefakârlık hayatta iken gösterilen çok vefakârlıktan daha hayırlıdır'. Bunun için rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzuruna gelen ihtiyar bir kadına ikramda bulundu. **Rasûlüllah**'a 'Neden bu kadına bu kadar ikram ediyorsun?' diye sorulduğunda şöyle buyurdu:

Bu kadın Hatice zamanında bize gelip giderdi. Ahde vefa din dendir. 100

Arkadaşın dost, akraba ve taallûkatım gözetmek, ona gösterilen vefakârlıktandır. Onları gözetmek, arkadaşın bizzat kendisini gözetmekten daha fazla ve müsbet bir tesir uyandırır arkadaşta. . . Çünkü onun yakını olan kimselerin hâlini sormak onu daha fazla sevindirir. Zira şefkat ve muhabbetin kuvveti ancak arkadaşın ötesinde arkadaşınla ilgili bulunan kimselere teşmil edilmesiyle bilinir. Hatta arkadaşın kapısında nöbet bekleyen köpeği, kalbinde diğer köpeklerden farklı tutmalıdır. Ne zaman muhabbetin devamının kesilmesiyle vefakârlık sona ererse, **şeytan** sevinir. Zira **şeytan**, Allah için kardeş olan ve Allah için sevişen iki kişiye hased ettiği kadar, hayırlı bir işte yardımlaşan iki kişiye hased etmez. Çünkü **şeytan** var kuvvetiyle Allah için arkadaş olan ve Allah için sevişenlerin arasını bozmaya çalışır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Kullarıma söyle; en güzel sözü söylesinler. (İsra/53) **Allahü teâlâ** Hazret-i Yûsuf'tan haber vererek şöyle demiştir:

Zira **şeytan**, benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra. . (Yûsuf/100)

Deniliyor ki: 'Allah için iki kişi arkadaş olduğunda ancak onlardan birisinin işlediği bir günah aralarını bozabilir'.

Bişr el-Hafî derdi ki: 'Kul Allah'ın taat ve ibadetinde kusur gös terdiği zaman ona ceza olarak **Allahü teâlâ** dostlarını kendisinden soğutur'.

Bunun hikmeti şudur: Arkadaşlar insanın kalplerine ve üzüntülerine teselli olur ve dinine yardım ederler. Bu sırra binaen İbn-i Mübârek şöyle demiştir: 'En güzel şey arkadaşlarla oturmak ve idare edecek kadar nafaka ile yetinmektir. Sevginin devamlı olanı ise Allah yolunda olan sevgidir. Herhangi bir gaye için gösterilen sevgi, o gaye nin ortadan kalkmasıyla ortadan kalkıp yok olur. Allah yolundaki sevginin semerelerinden biri de bu sevginin gerek din ve gerek dünya hususundaki hasedle beraber olmamasıdır. Kişi arkadaşına nasıl hased edebilir? Zira arkadaşında bulunan her meziyetin faydası aynı zamanda kendisine de olur. Allahü teâlâ kendi yolunda sevişenleri bununla vasıflandırmıştır.

Onlar, verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile, onları nefislerine tercih ederler. (Haşr/9)

Arkadaşına gösterdiği tevazu hâlinin değişmemesi vefakârlıktandır. Dünyevî mertebesi şanı ve şöhreti ne kadar yücelirse yü celsin, nûfuzu ve gücü ne kadar genişlerse genişlesin, arkadaşlara karşı büyüklük taslamak, alçaklıktan başka birşey değildir. Nitekim şair şöyle demiştir: 'muhakkak ki şerefli kimseler zengin oldukça fa kirlik zamanında kendisiyle oturup kalkan kimseleri daha iyi hatırlarlar. '

Selef ten biri oğluna şöyle tavsiyede bulundu: 'Oğlum! İnsanlardan ancak fakir düştüğün zaman sana yaklaşan, zengin olduğun takdirde senden fazla birşey beklemeyen, mertebesi yük seldiği takdirde seni hor görmeyen kimse ile arkadaşlık yap!'

Hakimlerden biri şöyle demiştir: 'Arkadaşın herhangi bir ma kama sahip olduğu zaman sana karşı olan eski sevgisinin yarısını muhafaza ederse bu çok demektir'.

Rebî101 hikâye ediyor ki, İmâm-ı Şâfiî Bağdad'da bir kişi ile kardeş oldu. Sonra onun kardeş olduğu zat, Irak'ın aşağı ve yukarı 'Sıb' diye bilinen bölgesinin valisi oldu. Vali olduktan sonra İmâm-ı Şâfiî'ye karşı olan tavrı değişti. Bunun üzerine İmâm-ı Şâfiî eski arkadaşına şu şiiri yazıp gönderdi:

Git! Senin sevgin kalbimden çıkmıştır, hem de ebedî olarak. . Fakat üç talakla olan bir boşamayla değil. Eğer sen uyanır, dönüş yaparsan bir talakla boşanmıştır. O zaman sevgi ve mu habbetin, benim için iki talakla devam eder. Eğer imtina eder, dönüş yapmazsan o talakı ikilerim. Yani **ikinci** bir defa mu habbetini kalbimden boşanırım. Böylece iki ayrı hayız zamanında vaki olan iki talak olmuş olur. Sana kesin olarak benden **üçüncü** talak geldiği zaman, Sıbeyn (iki Sıb'ın) valiliği seni bu durumun vehamet ve felâketinden kurtaramaz.

Din ile ilgili bir işte kardeşin hakka muhalefet ederse, bu hususta ona uymanın vefakârlıkla uzaktan yakından zerre kadar alakası yok tur. Aksine vefakârlık bu hususta ona muhalefet etmeyi gerektirir.

Zira İmâm-ı Şâfiî, Muhammed b. Abdülhakem'le kardeş oldu. 102 Ona yaklaşır, ona özel bir ilgi gösterirdi ve derdi ki: 'Beni Mısır'da durdu ran Muhammed b. Abdülhakem'den başka birşey değildir'.

Bir aralık Muhammed hastalandı. İmâm-ı Şâfiî onu ziyarete giderek şu şiiri okudu:

Dost hastalandı. Ben onu ziyaret ettim. Onun için korktuğumdan hasta düştüm. Muhammed b. Abdülhakem de **cevap** olarak şu şiiri okudu: Dost beni ziyaret etmeye geldi. Ona baktım ve şifa buldum.

Halk bu iki zatın arasındaki büyük sevgiden ötürü zannederdi ki, İmâm-ı Şâfiî öldükten sonra tedrisat halkasını bu zata teslim edecektir. Bunun üzerine İmâm-ı Şâfiî'nin ölüm hastalığında kendisine şöyle soruldu: 'Ya Ebû Abdullah! Senden sonra kimin meclisinde oturalım?' O anda İmâm-ı Şâfiî'nin baş ucunda oturan Muhammed b. Abdülhakem, İmâm'a baktı ki İmâm ona işaret etsin! Bunun üzerine İmâm-ı Şâfiî hayret ederek şöyle dedi: 'Sübhânallah! Bu hususta şüphe mi var? Ebû Yâkub Buveytî'den103 başka kimin meclisinde oturacaksınız?'

Muhammed bu söze kırıldı. İmâm-ı Şâfiî'nin en iyi takipçilerinden olduğu halde, İmâm-ı Şâfiî'nin talebeleri Ebû Yâkub'a akın ettiler.

Çünkü ondan daha üstün, zühd ve takvaya daha yakındı. Dikkat edi lirse İmâm-ı Şâfiî burada Allah için ve müslümanlar için nasihatta bulunup yağcılık ve müdaheneciliği terketmiştir. Halkın rızasını

Allah'ın rızasından üstün tutmamıştır. İmâm-ı Şâfiî vefat ettiği zaman Muhammed b. Abdülhakem onun mezhebinden ayrılıp ba basının mezhebini kabul etti. İmâm-ı Mâlik'in kitaplarını okuttu. Çünkü o, Mâlikin en büyük talebelerindendi. Ebû Yakub Buveytî ise zühd ve takvayı ve sessizliği tercih etti. Toplantılar ve ders halkalarında oturmak onun hoşuna gitmedi. Sadece ibadetle meşgul oldu. Rebi b. Süleyman'a nisbet edilen 'Ümm' adlı kitabı yazdı. Kitap, Buveytî'nin telifi olduğu halde Rebi b. Süleyman'a maledilmektedir. Fakat 'Buveytî orada kitabı kendisine nisbet etmiştir. Rebi, kitaba bazı ekler yaparak bir kısım tasarruflar yapmış, anlaşılmayan birtakım noktaları açığa kavuşturmuştur. Bu macerayı nakletmekten gaye sevgiyi gözetip dosta vefa göstermenin Allah için yapılan nasihat olduğunu belirtmektir.

Ahnef b. Kays şöyle demiştir: 'Dostluk ince bir cevherdir. Onu ko rumazsan felâketlere uğrar. Bu bakımdan dostluğu korumak için sana zulmedenin özrünü kabul edip öfkeni yutmalısın. Kendi fazile tini ve dostunun kusurunu çok görmemek için rıza ile kardeşliği muhafaza et'.

Tam vefakârlığın, ihlâs ve sadakatin eserlerinden biri de arkadaşından ayrıldığında üzülmek ve ayrılmanın sebeplerinden nefret etmektir. Nitekim şöyle denilmiştir: 'Arkadaştan ayrılmak hariç, zamanın bütün musibetlerini kolay atlatılabilir gördüm!'

İbn Uyeyne bu şiiri okuduğu zaman şöyle dedi: 'Hatırlıyorum! Otuz seneden beri ayrıldığım bir kısım ahbablarım vardır. Hâlâ da onların ayrılığından gelen üzüntünün kalbimden çıkmadığını hisse diyorum'.

Vefakârlığın alâmetlerinden başka biri de halkın dostu hakkında söylediklerine kulak vermemektir. Hele önce kendisini dostunun dostu olarak gösteren, dostunun aleyhinde konuşmasından dolayı itham edilmesin diye tariz yoluyla dostuna hücum edene hiç kulak vermemelidir. Bu adamın dostu için naklettiği nefret çekici şeyleri asla dinlememeli. Çünkü bu şekilde hareket etmek, aleyhinde bulu nulan kimseyi vurmak için başvurulan hilenin ince taraflarıdır. Böyle bir şeyden sakınmayan bir kimsenin sevgisi hiçbir zaman de vamlı olmaz.

Bir adam hakîm bir zata dedi ki:

- Senin sevgi ve muhabbetini istemek için geldim.

- Eğer üç şey verirsen onu sana veririm.

-Onlar nelerdir?

- Benim aleyhimde söyleneni dinlemeyeceksin, hiçbir işte bana muhalefet etmeyeceksin, körü körüne beni çiğnemeyeceksin veya beni herhangi bir rüşvet karşılığında satmayacaksın.

Dostunun düşmanına dost olmamak da fedakârlıktandır. Nitekim İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Ne zaman ki dostun düşmanına itaat ederse bil ki, **ikisi** ortaklaşa senin düşmanlığını gütmektedirler'.

Sekizinci Hak

Kardeşine yük olmamalı, gereksiz tekliflerde bulunmamalıdır. Kardeşine ağır geleni teklif etmemeli, aksine ihtiyaçlarını ona belli etmemeli, mümkün olduğu kadar gizlemelidir. Ondan mal ve mevkî hususunda yardım istememelidir. Gereksiz tevazû, hürmet, hizmet gibi şeylerle ona sıkıntı

vermemeli, sevgisi sadece Allah için ol malıdır. Onun duasından faydalanmak, onunla yakınlaşmak, din hususunda yardım istemek için dost olmalıdır. Onun hak ve huku kuna riayet etmek suretiyle onun birtakım ihtiyaçlarını giderirken Allah'a yakınlaşmayı kasdetmelidir. Seleften biri şöyle demiştir: 'Kim arkadaşlarından onların almadığını veya istemediğini alır veya isterse onlara zulmetmiş olur ve kim arkadaşlarının kendisinden aldıklarının benzerini alırsa bu kimse de onları yormuş demektir. Onlar kendisinden aldıkları halde onlardan birşey almazsa bu takdirde onlara ihsanda bulunmuş olur'.

Hükemadan biri şöyle demiştir: 'Kim nefsini, arkadaşlarının yanında kıymetinin üstünde tutarsa, hem kendisi, hem de arkadaşları günahkâr olur. Kim nefsini tam kıymetinde tutarsa hem kendisini, hem de arkadaşlarını yormuş olur. Eğer nefsini kıymetinin altında tutarsa hem kendisi, hem de arkadaşları felâketten emin kalırlar'.

Arkaaşlıktaki yük olmamanın tamamı ancak teklif sergisini tamamen ortadan dürüp kaldırmakla olur ki kendi nefsinden utan madığı konularda arkadaşından da utanmasın.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'İki kişi Allah için arkadaş oldukları zaman biri diğerinden çekinirse muhakkak bu birisinde olan bir illetten ileri gelir',

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Dostların en şerlisi, senin için külfetlere katlanan ve seni özür dilemeye mecbur bırakandır!'

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'İnsanlar ancak arkadaşlık husu sunda gösterdikleri yapmacık hareketler ve zorluklardan ötürü ayrılırlar. Biri Allah yolundaki kardeşinin ziyaretine gider. Ziyaret edilen zatta onun için birtakım külfetlere girer. Böyle hareket etmek, kişinin **ikinci** bir defa ziyarete gelmesine mani olur'.

Hazret-i Aişe şöyle demiştir: 'mü'min Mü'minin kardeşidir. Mü'min, ne Mü'mini ganimet gibi görür, ne de onu haşmetli görür'. (Bazı nüshalarda 'ganimet gibi görür' yerine 'ona hile yapmaz' sözü vardır) .

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Sûfilerin dört grubuyla arkadaşlık yaptım. Her grup otuz kişiden ibaretti. **Birincisi** Hâris el-Muhâsibi ve grubudur. **İkincisi** Hasan Mesuhî ve grubu, **üçüncüsü** Sırrî es-Sakatî ve grubu, **dördüncüsü** İbn Kureyş ve grubu idi. Bunlardan hiçbir zaman görmedim ki, Allah için arkadaş olan iki kişiden biri kendisini arkadaşından daha büyük görsün veya ondan çekinsin. Ancak birisinde herhangi bir bozukluk olursa o başka. . . '

Seleften birine şöyle soruldu: 'Biz kimlerle arkadaşlık yapalım?' **Cevap** olarak şöyle dendi: 'Senden teklif ağırlığını kaldıran, seninle arasındaki resmiyet zorluğunu düşüren bir kimse ile arkadaşlık yap'.

Câfer b. Muhammed Sadık (radıyallahü anh) şöyle derdi: 'Benim için arkadaşlarımın en ağırı ve çekilmez olanı o kimsedir ki, benim için bir takım zahmetlere girer ve ben de ondan çekinir ve resmiyete bürünü rüm. Arkadaşlarımın en hafifi o kimsedir ki, onunla beraber sanki tek başımaymışım gibi olurum'.

Seleften biri de 'Dünya ehli ile olduğun zaman zahirî edepten ayrılma! Âhiret ehliyle beraber olduğunda ilimden ayrılma. Ariflerle beraber olduğunda ise istediğin şekilde davran' demiştir.

Başka biri 'Sakın günah işlediğin zaman senin yerine tevbe eden, kötülük yaptığın zaman senin yerine özür dileyen, öz nefsinin yüklerini senin yerine sırtlayan ve aynı zamanda sana kendi yüklerinden herhangi birisini yüklemeyen bir kimseden başkasıyla arkadaşlık etme' demiştir.

Böyle diyen zat 'dostluk ve arkadaşlığın' yolunu oldukça da raltmıştır. Bu bakımdan durum onun dediği gibi değildir. Aksine her dindar ve akıllı kimse ile arkadaşlık yapmak gerekir. Öyle bir kimse ile arkadaşlık yapmalısın ki, bütün bu zikrettiğimiz şartları yerine getirmeye, bu şartları başkasına yükletmemeye azimli ve niyetli olsun. Böylece arkadaşlar çoğalır. Zira bununla ancak Allah için arkadaş edinmiş olursunuz. Aksi takdirde arkadaş olmak sadece nef sinin isteklerine dayanmış olur.

Bu sırra binaendir ki, sıradan bir adam Cüneyd-i Bağdadî'ye şöyle sordu: 'Arkadaşlar bu zamanda görünmez oldu. Acaba Allah için kardeş edineceğim bir kimse var mıdır?' Cüneyd yüzünü çevirip **cevap** vermedi. Adam bu suâli üç defa tekrar edince, Cüneyd kendi sine şöyle dedi: 'Eğer sen, senin yükünü sırtlayabilecek, eziyetlerine tahammül edecek bir arkadaş arıyorsan, yemin ederim ki böyle arkadaş pek azdır. Eğer sen Allah için bir arkadaş arıyorsan ki, sen onun yükünü alasın, onun eziyetine katlanasın, bu vasıfta benim yanımda birçok kimseler vardır, onları sana göstereyim ve tanıtayım!' Bunun üzerine adam sustu.

İnsanlar üç sınıftır:

a) Sohbetinden faydalandığın insan.

b) Kendisine faydan dokunup, ondan zarar görmediğin insan.

c) Kendisine faydan dokunmadığı gibi, ondan zarar gördüğün insan. Bu ahmak veya ahlâksız bir kimsedir, işte esas sakınman gereken bu **üçüncü** şahıstır. **İkinci** şahıstan ise, sakınmaya gerek yok. Çünkü âhirette ondan faydalanırsın.

Allahü teâlâ Hazret-i Mûsa'ya 'Eğer bana itaat edersen arkadaşların çok olacaktır. Yani onların zahmetlerine katlandığın, eziyetlerine göğüs gerdiğin ve onları kıskanmadığın takdirde çoğalacaktır' diye vahyetmiştir.

Seleften biri 'Elli sene halkla arkadaşlık yaptım. Benimle onlar arasında herhangi bir ihtilaf olmadı. Çünkü ben onlarla beraber daima nefsimin aleyhindeydim' demiştir. Ahlâkı böyle olan bir kimsenin elbette arkadaşları çoğalacaktır.

Arkadaşlığın alâmetlerinden biri de, nâfile ibadetlerde ona zorluk çıkarmamaktır. Dört şeyde eşitliğe riayet etmek şartıyla arkadaşlık yapmalıdır.

1. Eğer onlardan biri gündüzleri devamlı yeyip içse bile arkadaşı ona 'oruç tut' dememelidir.

2. Eğer bütün sene oruç tutarsa, arkadaşı kendisine 'orucunu ye' dememelidir.

3. Eğer bütün gece uyursa, arkadaşı kendisine 'kalk' dememelidir.

4. Eğer bütün gece, sabahlara kadar namaz kılarsa, arkadaşı kendisine 'uyu' dememelidir.

Bunlardan ötürü onun durumu arkadaşının yanında ne artmalı ne de eksilmelidir. Çünkü durumların tefavut göstermesi, tabiatı ri yakarlığa ve çekingenliğe sürükler.

Denilmiş ki, külfeti terkeden bir kimsenin muhabbeti devam eder. Külfeti az olan bir kimsenin sevgisi devam eder. Ashâb-ı kirâmdan biri şöyle demiştir: 'muhakkak ki, **Allahü teâlâ** zorluk gösterenlere lânet etmiştir!'

Nitekim **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur

Ben ve ümmetimin muttakîleri zorluk çıkarmaktan uzağız. 104

Biri de şöyle demiştir: Kişi arkadaşının evinde dört şeyi yaparsa aralarında ünsiyet tamam olmuş demektir:

a. Arkadaşının evinde yemek yerse

b. Onun helasına girerse

c. Arkadaşının evinde namaz kılarsa

d. Arkadaşının evinde uyursa. . . "

Bu söz, meşayihten birine söylendiği zaman dedi ki: '**Beşinci** bir şart daha vardır. O da şudur: (Eğer) helâliyle beraber kardeşinin evine gidecekse orada guslü gerektiren harekette dahi çekinmeden bulunabilmelidir. Çünkü ev, esasında bu sayılan beş şey hususunda kolaylık olsun diye edinilir. Kişi bunları yaptığı takdirde arkadaşının evini kendi evi olarak görüyor demektir. Çünkü ev, bunları yapabilmek için inşâ edilir. Eğer böyle olmazsa, ibadet için mescidler daha müsaittir. Bu bakımdan kişi, arkadaşının evinde bu saydığımız beş şeyi yaptığı takdirde arkadaşlık tam mânâsıyla güçlenir. Çekingenlik ortadan kalkar. Karşılıklı sevgi tamamlanır.

Arapların selâmında bu mânâya işaret vardır. Zira araplardan biri arkadaşına 'merhaba, ehlen ve sehlen' der. Merhaba; yani 'senin için bizim nezdimizde genişlik vardır. O da, hem kalbimizdeki hem de evimizdeki genişliktir. Ehlen; yani senin için bizim ailemiz senin ailendir. Bizden hiç çekinme. Sehlen; yani senin için bütün bu hususlarda kolaylık mevcuttur. Yani senin istediğin her meşrû şey bize ağır gelmeyecek ve temin edilecektir' demektir.

Kişi, nefsini arkadaşlarından daha aşağı görmedikçe arkadaşlığın gereği olan kolaylık ve teklifsizlik tamamlanmaz. Kişi arkadaşları hakkında iyi zan beslemedikçe ve nefsinin hakkında su-i zann etmedikçe arkadaşlığın gereği olarak istenilen kolaylık olmaz. Ne zaman kişi onları nefsinden hayırlı görürse, o vakit onların hep sinden daha hayırlı olmuş olur. Nitekim Ebû Muaviye Esved şöyle demiştir: 'Bütün arkadaşlarım benden hayırlıdır'.

Bu söz üzerine kendisine soruldu:

- Bu nasıl olur?

- Onların herbiri beni kendisinden daha faziletli görür. Oysa beni kendi nefsinden daha faziletli gören kimse, benden daha hayırlıdır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kişi dostunun dinr üzerindedir. Kendisi için istediğini senin için de istemeyen bir kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur. 105

İşte bu derece derecelerin en düşüğüdür. Kemâl, fazileti arkadaşından bilmektir. Bu sırra binaen Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir:

"Sana insanların en şerlisi' denildiğinde sen de kızarsan hakîkaten insanların en şerlisi olursun". Bunun izahı Kibir ve Ucub bölümünde gelecektir.

Tevâzuun mânâsının, arkadaşlarını kendinden faziletli görmek olduğu hakkında şu beyitler söylenmiştir:

Öyle bir kimseye karşı gönül alçaklığı göster ki, senin bu hare ketini gördüğünde hamakata değil de fazilete hamletsin.

Dostlara karşı kendisini faziletli olarak gören bir kimsenin dostluğundan kaç!

Başka bir şair de şöyle diyor:

Nice dostu diğer bir dost vasıtasıyla tanıdım.

Fakat o benim nezdimde eski dosttan daha değerli oldu.

Nice arkadaş vardır ki, onu yolda gördüm,

O benim nezdimde hakikî dost oldu.

Kişi, nefsini daha faziletli gördüğü zaman, arkadaşlarını hakir görmüş olur. Böyle bir telâkki ise bütün müslümanlar için kötü bir telâkkidir.

Nitekim, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Müslüman kardeşini hakir görmek bir Mü'mine şer bakımından yeter de artar bile. 106

Her yapacağı iş hususunda arkadaşlarıyla istişare edip onların söylediklerini dikkate almak, arkadaşlığın gereği olan teklifsizlik ve kolaylığın tamamlanmasındandır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle bu yurmuştur:

(Yapacağın) işler hakkında onlara" danış. (Âl-i İmrân/159)

Arkadaşlarından hiçbir sırrını gizlememelidir. Nitekim bu husus Mâruf-u Kerhî'nin yeğeni Yâkub'dan rivâyet edilmiştir: Esved b. Sâlim âhiret kardeşi olan, amcam Mâruf-u Kerhî'ye gelerek şöyle dedi:

Bişr el-Hafî seninle arkadaşlık yapmayı istiyor. Fakat gelip bunu sana şifahen söylemekten utanıyor. Beni, onunla aranda arkadaşlık akdini yapman için sana gönderdi. Öyle bir arkadaşlık akdi yapmalısın ki, Bişr el-Hafî onu kendisi için bir kâr saymalıdır. Ancak Bişr'in bu kardeşlik hususunda bir takım şartları vardır:

1. Bu arkadaşlığın yayılmasını ve bilinmesini istemiyor.

2. Seninle kendisi arasında ziyaret istemiyor.

3. Mülâkat istemiyor. Çünkü kendisi fazla mülâkattan hoşlanmaz.

Buna karşılık olarak Mâruf-u Kerhî şöyle demiştir:

Fakat ben aynı fikirde değilim. Eğer birisiyle arkadaş olursam gece gündüz ondan ayrılmak istemem. Onu her an ziyaret eder, her durumda kendi nefsimden daha mümtaz görürüm.

Mâruf bunu söyledikten sonra arkadaşlığın ve Allah için sevişmenin fazileti hakkında vârid olan birçok hadîs zikretti. Sonra bu hususta dedi ki:

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ali ile kardeş oldu. Bu kardeşlikten ötürü onu ilimde ve kurbanda kendisine ortak yaptı. Kızlarının en faziletlisini ve nezdinde en sevimli olanını ona nikahladı. Bütün bunları aralarındaki kardeşlikten dolayı Hazret-i Ali'ye tah sis etti. Ben seni Allah için şahid tutuyorum ki, kendimle Bişr arasında kardeşlik akdettim. Allah için onun kardeşliğini is tediği ve seni gönderdiği için kabul ettim. Şu şartla ki, eğer hoş görmüyorsa beni ziyaret etmesin. Fakat ben istediğim an onu ziyaret ederim. Ona söyle ki bizim bir araya geldiğimiz yerlerde benimle beraber olsun. Ona söyle ki, durumundan hiçbir şeyi benden gizlemesin. Bütün durumlarına beni muttali kılsın.

Bunun üzerine İbn Sâlim, Bişr'e giderek Mâruf-u Kerhî'nin ken disine söylediklerini ona iletti. O da razı olup buna sevindi.

Buraya kadar zikrettiğimiz vasıflar, sohbet ve arkadaşlığın haklarını toplayan vasıflardır. Biz bir defasında bu hususları mufassal olarak beyân etmiştik. Bu vasıflar ancak arkadaşlar için nefsine za rar vermek, nefsin için arkadaşlarda zarar vermemekle tamam olabi lir. Nefsini onlara hizmetçi yaparak kemâle erdirebilirsin. Bu bakımdan bunun tamamlanması için bütün azalarınla onların hak ve hukuklarına riayet etmen gerekir.

Göz

Göze gelince, onlara muhabbetle bakmalı, böyle baktığını onlara sezdirmelisin, onların güzelliklerini görüp, kusurlarına gözlerini kapamalısın. Onlar seninle konuştukları zaman gözünü onlardan kaydırmaman ve onları itibâra alman gerekir.

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzurunda oturan herkese teveccüh eder, yüzüne bakma fırsatı verirdi. 107 **Rasûlüllah**'ı dinleyen herkes zannederdi ki, **Rasûlüllah**'ın nezdinde ondan daha faziletli bir kimse yoktur. **Rasûlüllah**'ın meclisi; tevazu, hayâ ve em niyet meclisiydi. **Rasûlüllah** arkadaşlarının yüzüne gülüp tebessüm etmek bakımından, arkadaşlarının konuştuklarını dinlemek ve on lan benimsemek yönünden insanların en üstünü idi.

Ashâb-ı Kirâmın **Rasûlüllah**'ın nezdindeki gülüşmeleri tebessümden ibarettir. Bu hususta **Rasûlüllah**'a uymakta ve ona tâzim etmekteydiler.

Kulak

Kulağa gelince, arkadaşının konuşmasına kulak verip onun sözlerinden tat alıp tasdik ederek konuşmasından hoşlandığını göster melisin. Arkadaşının konuşmasını mücadele, münâzaa, müdâhale ve itiraz etmek sûretiyle kesmemelisin. Eğer konuştukları esnada senin âcil bir işin çıkarsa onlardan özür dileyerek konuşmalarını ke sebilirsin. Onların hoş görmediklerini dinlemekten kulağını tıkamaksın!

Dil

Dile gelince. . . Biz dilin haklarını daha önce zikretmiştik. Çünkü dil hususunda konuşmak oldukça uzar. Fakat dilin vazifelerinden biri arkadaşlarına yüksek sesle konuşmamak, arkadaşlarının anla yamayacağı şekilde onlara hitap etmemektir.

Eller

Ellerin vazifesine gelince, arkadaşlarına elle yapılacak yardımlardan geri durmamaktır.

Ayaklar

Ayaklara gelince, arkadaşlarının arkasında tâbi olan bir kimsenin yürüyüşü ile yürümeli, hiçbir zaman efendinin yürüyüşü gibi yürümemelidir. Arkadaşlar kendisini ne kadar öne geçirirlerse, o kadar öne geçmeli, kendisini ne kadar yaklaştırırlarsa, o kadar yaklaşmalı, arkadaşları geldiğinde ayağa kalkmalı, ancak onlar oturduğu zaman oturmalıdır. Oturduğu yerde mütevazi bir şekilde oturmalıdır.

Arkadaşlık ilerlediği zaman bu hakların bir kısmı hafifler. Arkadaşın önünde ayağa kalkmak, arkadaştan özür dilemek ve arkadaşını övmek gibi. . . Çünkü bütün bunlar sohbetin haklarındandır. Bunlar da bir nevi yabancılık ve külfet vardır. Arkadaşlık tam yerleştiği zaman külfet tamamen ortadan kalkar. Sanki yalnızmış gibi olur. Çünkü bu zahirî edepler, bâtın edeplerin ve kalbin saf ve temiz olmasının başlangıcıdır. Ne zaman ki, kalpler saflığa kavuşursa, artık bunlara ihtiyaç kalmaz. Gözü insanlarda olan bir kimse bazen eğri, bazen de doğru hareket eder. Fakat gözü Allah'a bakan bir kimse, zahir ve bâtında istikametten ayrılmaz. İç âlemini Allah'ın sevgisi ve ondan ötürü kullarının sevgisiyle bezer. Zahirini de Allah için ibadet, halk için hizmetle süslendirir. Böyle yapmak, Allah için yapılan hizmet nevilerinin en güzelidir. Zira bunlara an cak güzel ahlâk ile yetişilebilir. Kişi güzel ahlâkıyla gece ibadet, gün düz oruç tutan ve daha fazlasını yapan bir kimsenin derecesine yükselir.

49) Bundan önceki bölümde geçmişti.

50) İsmi Ahmed b. Muhammed'dir. Sırrı es-Sakatî ile uzun zaman arkadaşlık yapmıştır. Cüneyd'in emsallerindendir. H. 295 senesinde vefat etmiştir.

51) Irakî bu hadisin aslına rastlamadığını kaydetmiştir. Ancak Zebidî İthaf us Saade adlı şerhinde böyle bir hadisin mevcudiyetine taraftar görünür ifadeler kullanmaktadır.

52) Daha önceki bölümde geçmişti.

53) Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kadı ve fakihti. Kûfe'de tabiînden sayılıyordu. Şâyân-ı itimad bir kimseydi. H. 44 senesinde vefat etmiştir.

54) Taberânî, (Ebû Utbe'den)

55) Daha önceki bölümde geçmişti.

56) Harâitî, Mekârim-i Ahlâk; Beyhakî, Şyab'ul-Îman, (zayıf bir senedle) ; Tirmizî

57) Ebû Dâvud, Tirmizî, Şemâil', Nesâî, Amel'ul-leyl ve'n-Nehar, zayıf bir se nedle)

58) Buhârî, Tarih, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle) ; Nesai, (Ebû Hüreyre ve Ebû Said'den sahih bir senedle)

59) Taberânî, Evsat; Hâkim, Müstedrek

60) Tirmizî ye Hâkim, (Ebû Umâme'den zayıf bir senedle)

61) Çünkü böyle konuşmak, kişiye konuşma hususunda başkalarından üstün olduğu fikrini telkin eder.

62) Hâkim, Târih, (İbn-i Abbâs'tan)

63) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

64) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

65) Bu zâtın künyesi Ebû Humeyd'dir. Nesâî'ye göre şâyân-ı itimad bir kimsedir. H. 118 senesinde Hişam'ın hilafetinde vefat etmiştir. **Rasûlüllah**'ın zaman ı saadetine ermiş, fakat cemal-i risalet ile şerefyab olmadığından tabiin-i ki râmın büyüklerinden sayılmıştır.

66) İbn Mâce, (İbn Abbâs'tan) ; Müslim ve Buhârî, (İbn Ömer'den)

67) Ebû Davud, Nesâî ve Hâkim

68) Ebû Dâvud ve Tirmizi

69) Ebû Dâvud

70) Ebû Bekr b. Lâl, (İbn Mes'ûd'dan)

71) Lakâbı Muntasırbillâh, adl Abdullah b. Mutezubillâh'tır. Babası Abbasî hali felerinin on**üçüncüsü**dür. Kendisi şiirde parmakla gösterilecek derecede şöhret bulmuştur.

72) İsmi Süfyân b. Said'dir. Meşhur künyesi Ebû Abdullah'tır.

73) Abdülmuttalibin oğludur. Rasûlüllah'ın en küçük amcasıdır. H. 32 sene sinde iki gözünü kaybetmiş olarak 83 yaşında vefat etmiştir. Künyesi Ebû'l Fadl'dı.

74) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

75) Taberârıî, Kebir, (Ebû Umame ve Ebu'd Derda'dan)

76) Tirmizî

77) Ebû Yalâ, Taberânî ve İbn Adiyy

78) Künyesi Said b. İsmail'dir. Nişabur'da'ikamet ederek Şah Kirmanî ve Yahya b. Muaz er-Razi ile arkadaşlık yapmıştır.

79) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim

80) Beyhakî, (Ebû Hüreyre'den)

81) Daha önce geçmişti.

82) Tirmizî ve İbn Mâce, (**birinci** şıkkını sadece Ebû Hüreyre'den)

83) Ebû Davud, (Ebû

84) Künyesi Ebû Seleme'dir. İbn Main, şâyân-ı itimâd bir kimse olduğunu, H. 155 senesinde vefat ettiğini söyler.

85) İsmi Muhammed b. Ali'dir. Aslen Bağdadlıdır. Cüneyd, Bâris ve Nevri gibi zatların sohbetinde bulunmuştur. H. 322 senesinde vefat edinceye kadar Mekke'de kalmıştır.

86) Begavî, Mu'cem; İbn Adiyy, el-Kâmil, (Amr b. . Avf tan)

87) Beni İsrail peygamberlerine Allah tarafından gönderilen kitaplar demektir. Bu kitapların çoğu tahrif edildiğinden dolayı artık şâyân-ı itimad olarak kabul edilmemektedirler. Bunun için de onlardan yapılan rivâyetlere pek güvenil mez. Nitekim İmâm Gazâlî de İsrâiliyat'ta rivâyet edilmiştir' demek suretiyle, İsrailliyat'ın zayıf olup, şâyân-ı itimad olmadığını vurgulamıştır

88) Bu zat Basralıdır. Benî Debia kabilesine mensuptur. Ahmed b. Hanbel bu zata güvenilebileceğini söylemiştir, İbn Sa'd, Tabâkat adlı eserinde bu zâtın şâyân-ı itimad elmasına rağmen şiiliğc meyyal olduğunu söylemiştir. H. 178 senesinde vefat etmiştir.

89) Ahmed b. Hanbel, (Yezid'in karısı Esma'dan zayıf bir senedle)

90) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

91) bn mace, Ebû Dâvud

92) Irâki, bu hadîsi bu şekliyle görmediğini söyler.

93) Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den)

94) Müslim, (Ebu'd Derda'dan)

95) Irâkî hadisi bu ibare ile görmediğim kaydeder.

96) Irâkî, hadisi bu ibare ile görmediğini kaydeder. Ancak Ebû Davud ve Tirmizî 'Kabûl olunmak yönünden duanın en süratlisi gaibin gaibe duasıdır' hadîsini Abdullah b. Ömer'den zayıf bir senedle rivâyet etmiştir.

97) Dârekutnî, el-ilel, (Ebu'd Derda'dan) . Bu hadis aynı zamanda Müslim tarafından da rivâyet edilmektedir. Ancak 'reddolunmaz' yerine 'kabul olunur'ibaresi vardır.

98) Beyhakî, Şitab'ul Îman, (Ebû Hüreyre' den zayif bir senedle)

99) Deylemİ

100) Hâkim, (Hazret-i Âişe'den)

101) Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mısırlıdır. Müezzin idi. Şâyân-ı itimad bir zattır. H. 270 senesinde vefat etmiştir. İmâm-ı Şâfiî'nin mümtaz talebelerindendi.

102) Mısırlıdır. İmâm-ı Mâlik'in büyük talebelerindendir. Kitab'ul İlim de hakkında bilgi verilmişti.

103) Yûsuf b. Yahya Kureyş kabilesine mensuptur. Mısırlı meşhur bir fakîhtir. . . Buveyt Mısır'ın bir köyüdür. Kendisi İmâm-ı Şâfiî'nin en büyük talebesidir. et Muhtasar adlı bir eseri vardır. Bu eserini İmâm-ı Şâfiî'ye okumuştur. İmâm-ı Şâfiî fetva hususunda Buveytî'ye itimat eder, kendisine bir mesele geldiği zaman ona havale ederdi. Büveytî Kuranın mahlûk olup olmaması meselesinde zincire vurularak Mısır'dan Bağdad'a sürülmüş, H. 231 senesinde vefat edinceye kadar bu şehirde hapiste kalmıştır. (Bkz. İthâfu's-Saâde, VI/238)

104) Dârekutnî

105) İbn Adiyy, el-Kâmil (zayıf bir senedle)

106) Müslim

107) Tirmizî

107) Tirmizî

Sonuç

Biz burada âdâb-ı muâşeretin ve halk sınıflarıyla beraber otur manın bir kısmını belirtmek istiyoruz. Belitmek istediğimiz hususları bazı hükemanın sözlerinden derlemiş bulunuyoruz.

Eğer insanlarla güzel geçinmek istiyorsan, gerek dostuna gerek düşmanına karşı güler yüzlü ol! İnsanlara karşı zillete düşmeyen bir tevazu ve kibir olmayan bir vekâr içinde ol. Bütün işlerinde orta yolda olmaya dikkat et. Zira işlerin ifratı da, tefriti de kötüdür. Yürürken sağına soluna bakma! Fazla iltifatta bulunma. Oturan insanların başına dikilip ayakta durma! Oturduğun zaman istikrarsız bir şekilde oturma. Parmaklarım birbirine kenetlemekten kaçın! Sakalını karıştırmaktan, yüzüğünle oynamaktan, dişlerini karıştırmaktan, parmağını burnuna sokmalaktan, fazla tükürmekten, fazla sümkürmekten, sinekleri yüzünden kovmaktan, namazda olsun, başka zamanlarda olsun fazla esnemek ve gerinmekten sakın!

Senin meclisin, irşad meclisi olsun! Konuşman intizamlı ve ter tipli olsun. İfrat derecesinde hayret etmeksizin ve şaşkınlığını gös termeksizin seninle konuşanın güzel konuşmasına kulak ver. Konuşandan, konuşmasını **ikinci** bir defa tekrarlamasını isteme! Gülünç durumlarda ve hikayelerde sükût et! Seninle ilgisi olan hiç bir şeyinle, ne telif ettiğin kitabınla, ne şiirinle, ne câriyenle, ne çocuğunla övünme. Kadınlar gibi süslenmekten kaçın. Köleler gibi pejmürde de olma. Gözlerine fazla sürme çekmekten, saç ve sakalına fazlaca yağ sürmekten ve ihtiyaçlarda israf etmekten sakın!

Hiç kimseyi zulme teşvik etme. Değil başkasına aile efradına bile malının miktarını söyleme! Çünkü onlar senin malının az olduğunu görürlerse, gözlerinden düşersin! Fazla görürlerse hiçbir zaman onları râzı edemezsin!

Şiddet göstermeksizin onları korkut! Zayıflık göstermeksizin onlara karşı yumuşak davran! Hiçbir zaman cariyenle, kölenle şakalaşma ki onların gözünde vekârın düşmesin. Münazara ettiğin zaman vekârlı ol! Getirdiğin delilleri düşün. Sakın acele etme. Aceleciliğinden sakın, ihtiyacını düşün. Ellerinle işaret etmeyi çok fazla yapma. Sağına, soluna ve arkana pek fazla bakma! Diz çöküp oturma! Öfken gittiği zaman konuş!

Eğer sultan seni huzuruna yaklaştırırsa, kılıcın keskinliğinden sakındığın gibi dikkatli ol! Eğer sana yumuşaklık gösterirse, hiçbir zaman aleyhine dönmeyeceğinden emin olma! Çocuğun suyuna gittiğin gibi, sultanın da suyuna git. Günah olmadıkça isteğini ona söyle. Sakın onun sana gösterdiği iyilik seni aldatıp da saltanat işlerine ve aile işlerine karıştırmasın. Her ne kadar bu araya girmeye lâyık bir kimse isen de yine girme. Zira hükümdar ile ailesi arasına girenin düşüşü bir daha kalkmamak üzere olan bir düşüştür. Öyle bir hatadır ki, insan kendisini bir daha toparlayamaz.

Genişlik zamanının dostundan kaçın! Çünkü o senin en büyük düşmanındır, Hiçbir zaman malını namusundan daha aziz görme. Bir meclise girdiğin zaman selâmla işe başlamak edebin gereğidir. Senden önce o meclise gelenlerin omuzlarından atlayarak öne geç meyi isteme! Nerede yer varsa orada oturmayı tercih et. Neresi tevâ zua daha yakınsa orayı seçmek edebin gereğidir. Otururken sana en yakın olan kim ise ona selâm ile tahiyye etmelisin.

Yol kenarında oturma! Şayet yolun kenarında oturursan, gözle rine sahip ol, gelip geçenleri süzme. Zulme uğrayanlara yardım et, imdat isteyenin imdadına koş, zayıflara yardım et, şaşıranlara yol göster, verilen selâmı al, dilenciye ver, iyiliği emret, kötülüğü nehyet.

Kıble tarafına ve sağına tükürme. Ancak soluna ve sol ayağının altına tükür. Hükümdarlarla oturma. Eğer onlarla oturursan gıybet etmekten kaçın. Yalan söyleme, sırları açığa vurma, fazla ihtiyaç gösterme, düzgün konuş, şaka yapma. Her ne kadar sana sevgi gös terseler de sen yine onlardan sakın. . . Sultanların huzurunda geğirme! Yemekten sonra onların huzurunda dişlerini karıştırma! Hükümdara düşen vazife ise herşeye tahammül etmektir. Ancak sırrın ifşasını, mülke uzatılan eli ve harama saldırmayı affetmezler.

Avam tabakasıyla oturma. Eğer onlarta oturursan onların konuşma tarzlarına dalma, onların saçma sapan konuşmalarına az kulak ver, onların kötü ve müstehcen sözlerini duymaz görün, zaru ret hâli dışında onlarla oturma. Sakın ne akıllı ne de akılsız bir kim seyle alay etme. Çünkü akıllı bir kimse ile alay ettiğin zaman sana buğzeder. Ahmak bir kimse ile alay ettiğin zaman sana cesaretle hü cum edip daha berbatını söyler. Çünkü alay aradaki heybet perdesini yırtar. Yüzün suyunu döker. Arkasında kin ve nefret bırakır. Sevginin tadını kaçırır. Fakihin hükmünü çirkin gösterir. Ahmak bir kimseyi saldırgan yapar. Büyükler nezdinde alay edenin merte besi düşer. Böyle bir kimseye ehl-i takva buğzeder. İstihzâ kalbi öldürür. İnsanı Hak Teâlâ'dan uzaklaştırır. Gafleti doğurur. Zilleti getirir. Hatıraları öldürür. Onunla ayıplar çoğalır. Günahlar başgösterir.

Denildi ki: İstihzâ ancak akılsızlıktan veya saldırganlıktan sadır olur'. Bir müslüman bir mecliste istihza yapmaya veya fuzulî konuşmaya mübtelâ olursa, o meclisten kalkarken Allah'ı zikretme lidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

Kim bir mecliste otururken saçma sapan konuşmalar çoğalırsa, o meclisten kalkmazdan önce 'Ey Allahım! Sen müşriklerin dediğinden münezzehsin. Senin hamdine bürü nerek senden başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Senden af diler ve sana yönelirim' desin. Böyle dediği takdirde o mecliste kendisinden sadır olan kusurları bağışlanır.

Müslüman, Akraba, Komşu ve Mülkiyet Hakları ve Bu Bakımdan Yakın Olan Kimselerle Muâşeretin Âdâbı.

İnsanoğlu ya tek başınadır veya başkalarıyla beraberdir. İnsanoğlunun yaşaması ancak hemcinsleriyle birlikte ve onlarla haşır neşir olmak suretiyle mümkün olduğundan âdâb-ı muâşereti mutlaka öğrenmesi gerekir. Başkalarıyla ilişki içeri sinde bulunan kimselerin bu ilişkilerinde gözetmeleri gereken bazı edepler vardır. Bu da müstehak olduğu miktardadır. Müstehak olduğu miktar da kurulmak istenen rabıtanın derecesine bağlıdır. Rabıta ise ilişkinin en özel şekli olan akrabalık veya İslâm

kardeşliğidir. İslâm kardeşliği umumî bir bağdır. İslâm kardeşliğinin mânâsına dostluk ve sohbet de dahildir. Yine rabıta; komşuluk veya yolculuk ve mektep-medrese arkadaşlığı veya dost luk ve kardeşlik bağıdır. Bu rabıtaların her birinin birçok dereceleri vardır. Akrabalığın hakkı vardır, fakat mahrem olan akra banın hakkı diğer akrabalarınkinden daha kuvvetlidir. Mahrem olanların özel bir hakkı vardır; fakat anne ile babanın hakkı daha kuvvetlidir. Komşuluk hakkı da böyledir; evin yakınlık ve uzaklığına göre değişir. Nisbete göre farklılık başgösterir. Hatta gurbet diyarında, aynı şehirden olan kimse, vatanda yakın olan kimse yerine geçer. Çünkü şehir de komşuluk hakkını haizdir.

Aynı şekilde müslümanın hakkı marifet ile daha da kuvvetle nir. Marifetin çeşitli dereceleri vardır. O halde müşahede ile bili nen kimsenin hakkı, işitmekle bilinen bir kimsenin hakkı gibi değildir. Bilakis ondan daha kuvvetlidir. Bu hak, marifet vaki olduktan ve ihtilât edildikten sonra daha da kuvvet kazanır. Sohbet de böyledir ve dereceleri değişiktir. Bu bakımdan okuldaki arkadaşlığın hakkı, seferdeki arkadaşlığın hakkından daha kuvvet lidir. Bunlar gibi dostluk da çeşitli derecelere sahiptir; çünkü dost luk kuvvet kazandıkça uhuvvete; uhuvvet de geliştikçe muhabbete dönüşür. Muhabbet de geliştiği takdirde hullete dönüşür. Halil, habibden daha yakındır. Bu bakımdan muhabbet, kalbin habbe sinde (içinde) bulunan mânâ; hullet ise kalbin sırrına nüfuz eden mânâ demektir. O halde, her halil habibdir; fakat her habib halil değildir. Müşahede ve tecrübe ile sabit olmuştur ki, sadakatin de receleri de farklıdır.

Hulletin uhuvvetten daha üstün bir derece olduğuna gelince, bunun mânâsı şudur: Hullet, uhuvvetten daha tam ve daha gelişmiş bir halden ibarettir. Bu hâli **Hazret-i Peygamber**in şu sözün den anlayabilirsiniz:

Eğer bir halil edinecek olsaydım muhakkak Ebû Bekir Sıddîk'ı edinirdim. Fakat arkadaşınız (kendi nefsini kastedi yor) Allah'ın halilidir. 108

Çünkü halil sevginin, kalbinin bütün cüzlerini zahir ve batın yönünde kapladığı kimsedir. Oysa **Hazret-i Peygamber**in kalbini Allah'ın sevgisinden başka birşey tam mânâsıyla kaplamış değildi. Buna rağmen **Rasûlüllah**, Hazret-i Ali'yi kardeş edinerek şöyle buyurmuştur:

Ali'nin bana olan yakınlığı Hârun'un Mûsa'ya olan yakınlığı mesabesindedir. Ancak o (Ali) peygamber değildir109

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'ı hulletten uzaklaştırdığı gibi, Hazret-i Ali'yi do peygamberlik mertebesinden uzaklaştırmıştır. Bu bakımdan Hazret-i Ebû Bekir uhuvvette Hazret-i Ali ile ortak olmuş; hullet derecesine yaklaşmak bakımından da geçmiştir. Eğer hullette ortaklığa imkan olsaydı, Hazret-i Ebû Bekir'in bu dereceye ehil olma bakımından da Hazret-i Ali'yi geçeceği açıktı; çünkü **Hazret-i Peygamber** 'Eğer halil edinseydim Ebû Bekir'i edinir dini' sözüyle bu duruma dikkat çekmiştir. **Hazret-i Peygamber**, Allah'ın hem habibi, hem de halili idi.

Hazret-i Peygamber birgün yüzü sevinçten pırıl pırıl parladığı halde minbere çıkarak şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, İbrahim'i halil edindiği gibi beni de halil edindi; bu bakımdan ben, Allah'ın hem halili, hem de habi biyim. 110

Anlaşılıyor ki, marifetin önünde gelen ve ondan büyük olan bir rabıta yoktur; tıpkı hulletten daha üstün bir derece olmadığı gibi. . . Marifet ile Hullet şrasında çeşitli dereceler vardır. Biz sohbet ve uhuvvet hakkını daha önce zikretmiştik. Bu iki mefhumun kap samına bunların dışında kalan muhabbet ve Hullet mefhumları da girer. Daha önce bu haklarda muhabbet ve uhuvvet hasebiyle farklılıklar bulunduğu anlaşıldığı gibi, bu rütbelerdeki değişiklik ve farklılıklar da ancak muhabbet ve uhuvvet hasebiyle meydana gelir. Hatta bu derecelerin en yükseği öyle bir raddeye varır ki, in sanın mal ve nefis bakımından, dostunu kendi nefsine tercih et mesini gerektirir; tıpkı Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'ın peygamberimizi kendi nefsine tercih etmesi gibi. Ebû Talha Zeyd b. Sehl Ensarî'nin de Uhud gününde bedeniyle **Rasûlüllah**'ı kendi nefsine tercih etmesi gibi. . . Zira bu zat kendi nefsini **Rasûlüllah**'ın aziz şahsına siper yapmıştı. 111

Bu bakımdan biz şimdi İslâm kardeşliğinin, sıla-i rahmin, anne ve babanın, komşunun, kölelik ve efendiliğin haklarını zikretmek istiyoruz. Nikâh ile meydana gelen bağın hukukunu ise Kitab'un-Nikah bölümünde zikretmiştik.

15-3

Müslümanın Hakları

Bu haklar şunlardır: Ona rastladığın zaman selâm vermelisin. Seni çağırdığı zaman **cevap** vermeli; aksırdığı zaman da teşmit (dua) etmelisin. Hastalandığında ziyaret etmeli, öldüğünde de ce naze merasiminde hazır bulunmalısın. Gıyabında hakkını gözetmelisin. Kendi nefsin için sevdiklerini onun için de sevmeli ve kendi nefsin için istemediğini onun için de istememelisin. Bütün bu durumlar hakkında birçok rivâyet varid olmuştur

Enes, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Şu dört şey müslümanların senin üzerindeki haklarındandır:

1. İyilerine yardım etmen,

2. Günahkârları için af dilemen,

3. Yoldan çıkanlarına dua etmen,

4. Tevbe edenlerini sevmen. 112

İbn-i Abbâs 'Kendi aralarında merhametlidirler' (Fetih/29) aye tinin yorumunda şöyle demiştir: "Onların salihleri, tâlihlerine (sapıklarına) ; tâlihleri (sapıkları) de salihlerine dua eder. Sapık bir kimse Ümmet-i Muhammed'in salihlerinden birine baktığı zaman şöyle der: 'Ey Allahım! Bu kulun için ayırdığın hayırları kendisi için bereketli kıl! Onu bu hayırlar üzerinde sabit kılıp bizim de ondan yararlanmamızı nasip eyle'. Sâlih kul da sapık kula baktığı zaman şöyle dua eder: 'Ey Allahım! Bu kulunu hidayet eyle. Onun tevbesini kabul edip hatalarını affeyle!"

Müslümanın müslüman üzerindeki hakları şunlardır:

1. Kendi nefsi için sevdiğini Mü'minler için de sevmeli, kendisi için hor gördüğünü onlar için de hor görmelidir.

Nitekim Numan b. Beşir, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Müzminlerin birbirini sevip yekdiğerine merhamet etmeleri; tıpkı herhangi bir azası acıdığında diğer azalarının birbirini o elem ve uykusuzluğa ortak olmaya davet ettikleri; yani elemin bütün azalarına sirayet ettiği bir vücuda benzerler. 113

Ebû Musa el-Eş'ârî, **Hazret-i Peygamber**den şu hadîsi rivâyet eder:

Mü'minler bir binanın tuğlaları gibi olup birbirlerini takviye ederler. 114

2. Ne fiili ve ne de sözüyle hiçbir müslümana eziyet vermemelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Müslüman, dilinden ve elinden müslümanların selâmette kaldığı kimsedir. 115

Eğer buna (iyilik yapmaya) gücün yetmiyorsa hiç olmazsa insanları şerden uzaklaştır; çünkü insanları şerden uzaklaştırman da kendi nefsin için vermiş olduğun bir sa dakadır. 116

Müslümanların en faziletlisi, onların (müslümanlarm) elinden ve dilinden selâmette kaldığı kimsedir. 117

Hazret-i Peygamber bir gün **sahabîler**ine şöyle sorar:

- Müslümanın kim olduğunu biliyor musunuz?

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

- Müslüman, elinden ve dilinden müslümanların selamette kaldığı kimsedir.

Bu kez sahabiler şöyle sordular:

- Peki Mü'min kimdir?

- Mü'min: mü'minlerin, nefisleri ve malları hakkında kendisinden emin oldukları kimsedir.

- O halde muhacir kimdir?

- Muhacir, kötülüğü bırakıp ondan sakınan kimsedir. Bu sırada bir kişi şöyle sorar:

- Ya Rasûlallah! İslâm nedir?

Hazret-i Peygamber de **cevap** olarak şöyle buyurur:

Kalbinin Allah'a teslim olması, müslümanların elinden ve dilinden selâmet bulmasıdır. 118

Mücâhid şöyle diyor: 'Cehennemliklere uyuz hastalığı musallat edilir. Böylece vücutlarını, kemikleri derilerinden görünecek kadar kaşırlar. O zaman şöyle çağrılır:

- Bu durum size eziyet veriyor mu?

- Evet veriyor.

- Bu ceza, dünyada Mü'minlere yapmış olduğunuz eziyetin karşılığıdır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Yol ortasında biterek müslümanlara eziyet veren bir ağacı kesip kenara attığından dolayı cennette istediği şekilde dolaşan bir kişiyi gördüm. 119

'

Ya Rasûlallah! Bana, faydalanabileceğim birşey öğret!' diyen bir kimseye **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yollardan, müslümanlara eziyet verecek şeyleri uzaklaştır!120

Kim yollardan, müslümanlara eziyet veren birşeyi uzaklaştırırsa **Allahü teâlâ** ona bir hasene yazar. **Allahü teâlâ** yazdığı hasene ile o kişiye cenneti vacib kılar. 121

Bir müslümanın müslüman kardeşine, eziyet veren bir bakışla bakıp işaret etmesi helâl değildir. 122

Hiçbir müslümanın diğer bir müslüman! korkutması helâl değildir.

Allahü teâlâ, Mü'minlere yapılan eziyeti kerih görür. 123

Rebî b. Haysem şöyle buyurmuştur: İnsanlar iki kısımdır:a) Bir kısmı Mü'mindir, ona eziyet etme! b) Bir kısmı da cahildir; bunlarla da cahillik yapma'.

3. Her müslümana karşı tevazu göstermek ve hiçbir müslü mana karşı kibir ve gurura kapılmamalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ** böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bana 'mütevâzi olmanızı ve tevâzuunuzun, sizi birbirinize karşı gururlanmayacak dereceye getirmesini' vahyetti. 124

Eğer başkası kendisine karşı kibirlilik taslarsa, ona da tahammül göstermelidir. Çünkü **Allahü teâlâ** elçisine hitaben şöyle buyurmaktadır:

Sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret ve cahillerden yüz çevir! (A'raf/199)

İbn Ebî Evfa'dan125 şöyle rivâyet olunmuştur: **Hazret-i Peygamber** her müslümana karşı tevazu gösterir; dul kadınlarla ve fakir insanlarla yürüyüp onların ihtiyaçlarını gidermekten kaçınmazdı. 126

4. Halkın birbirleri aleyhindeki propagandalarına kulak vermemeli ve söz getirip götürmemelidir

Nitekim **Hazret-i Peygamber**şöyle buyurmuştur:

Kovuculuk yapan kimse cennete giremez. 127

Halil b. Ahmed128 şöyle buyurmuştur: 'Başkasının sözünü sana getiren kimse, muhakkak senin sözünü de başkasına götürür. Başkasının haberini sana söyleyen bir kimse, senin haberini de başkasına ulaştırır'.

5. Tanıdık bir kimseyle üç günden fazla küs kalmamalıdır. Çünkü Ebû Eyyûb el-Ensârî **Rasûlüllah**'tan şu hadîsi rivâyet eder:

Hiçbir müslümaıia, müslüman kardeşini üç günden fazla terketmesi, bir araya geldikleri zaman da yüzünü başka ta rafa çevirmesi helâl değildir. Bunların hayırlısı selâmı önce verendir. 129

Kim bir müslümanın hatasını affederse **Allahü teâlâ** da kıyâmet gününde onu affeder. 130

İkrime şöyle demiştir: "**Allahü teâlâ** Hazret-i Yakut'un oğlu Yûsuf a şöyle buyurmuştur: Kardeşlerini affettiğin için senin zik rini dünya ve âhirette yücelttim".

Hazret-i Âişe validemiz şöyle buyurmuştur: '**Hazret-i Peygamber**, hiçbir zaman kendi nefsi için intikam almamıştır. O ancak Allah'ın ya sak ve haram ilân ettiği şeyler yapıldığında Allah için intikam alırdı'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Allahü teâlâ**, kendisine karşı yapılan bir zulmü affeden kimsenin izzetini artırır' buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

Hiçbir mal sadakadan dolayı eksilmez. Hiç kimse yoktur ki, **Allahü teâlâ** onu başkasını affettiğinden dolayı izzet ve şeref yönünden yüceltmesin. **Allahü teâlâ** kendisi için tevâzu gös teren kimseleri yüceltir. 131

6. Ayırım yapmaksızın müslümanlardan kime yapabiliyorsa elden geldiğince yardım etmeli; yakınlarıyla yakını olmayanlar arasında fark gözetmemelidir. Nitekim Ali Zeynelâbidîn, babası Hazret-i Hüseyin'den, o da babası Hazret-i Ali'den, Hazret-i Ali de Hazret-i Hüseyin'in dedesi **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmiştir:

Ehil olan ya da olmayan herkese iyilik et! Eğer iyiliğin ehline isabet ederse zaten o iyiliğine ehildir. Eğer ehline isabet et mezse, o zaman sen iyiliğin ehli olursun. 132

Hazret-i Hüseyin, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Dinden sonra aklın başı, halka sevilmek ve iyi kötü herkese iyilik yapmaktır. 133

Ebû Hüreyre şöyle anlatır: '**Hazret-i Peygamber** bir kimsenin elini tutup sıktığı zaman, karşısındaki kişi elini çekmedikçe, onun elini bırakmazdı. **Hazret-i Peygamber**in dizini, yanında oturanın dizinden daha ileride göremezdiniz. **Hazret-i Peygamber** kim olursa olsun ken disiyle konuşan bir kimseye yönelir ve o kimse konuşmasını bitir medikçe de yüzünü başka bir tarafa çevirmezdi'.

7. İznini almaksızın hiçbir müslümanın evine ve ikamet gâhına girmemelidir. Üç defa izin istenmeli; eğer müsaade edilmezse ısrar etmeksizin dönüp gidilmelidir.

Nitekim Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle söylediğini rivâyet ediyor:

İzin talebi üçtür: **Birinci** defasında susarlar. **İkincisi**nde içe riyi düzenlerler. **Üçüncüsü**nde de ya içeri girmeye izin verirler ya da geri çevirirler. 134

8. Bütün müslümanlara karşı güzel ahlâklı olmalı ve onlara derecelerine göre muamele etmelidir: Çünkü cahil bir kimseyi ilimle, ümmî bir kimseyi fıkıhla ve âciz bir kimseyi de fesâhat ve belâğatla karşılamak hem karşılayana hem de karşılanana eziyet verir.

9. İhtiyarlara hürmet, çocuklara da şefkat ve merhamet göstermelidir. Câbir **Hazret-i Peygamber**in şöyle söylediğini rivâyet etmektedir:

Büyüklerimize hürmet etmeyen ve küçüklerimize merha met ve şefkât göstermeyen bizden değildir. 135

Saçı-sakalı ağarmış müslümanlara ikramda bulunmak **Allahü teâlâ**'nın iclâl ve tâzmindendir. 136

İhtiyarların huzurunda, izinleri olmaksızın fuzulî konuşma mak da onlara karşı gösterilecek hürmete dâhildir. Câbir şöyle anlatıyor: Cüheyne kabilesinden bir heyet **Hazret-i Peygamber**in huzuruna geldiğinde içlerinden bir genç konuşmak üzere ayağa kalktı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** o gence şöyle hitab etti:

Sen sus! Yaşlınız nerede? (O konuşsun!) 137 **Hazret-i Peygamber** bir hadîslerinde şöyle buyurur:

Bir ihtiyara hürmet gösteren hiçbir genç yoktur ki ihti yarın yaşma geldiğinde **Allahü teâlâ** da ona, kendisine hür met eden bir kimseyi müsahhar kılmasın. 138

Hazret-i Peygamberin bu mübarek sözü, ihtiyarlara hürmet göste ren kimselerin uzun ömürlü olacaklarına dair bir müjdedir. Bu bakımdan bu ince ve hassas noktaya dikkat edilmelidir. O halde ih tiyarlara, ancak **Allahü teâlâ**'nın kendilerine uzun ömür verdiği kimseler hürmet gösterir! **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Çocuk anne ve babasına öfkelenip onlardan nefret etme dikçe, yağmur azalmadıkça, leîmlik (kötülükler) çoğal madıkça, (şeref yeryüzünden silinmedikçe) , küçükler büyüklere hücum edip hürmetsizlik etmedikçe ve kötüler iyilere saldırmadıkça kıyâmet kopmaz. 139

Çocuklara iltifatta bulunmak, **Hazret-i Peygamber**'in âdetlerinden idi. **Hazret-i Peygamber** bir yolculuktan döndüğünde bineğini kendisini karşılamaya gelen çocukların yanında durdurur ve sonra da ço cukların kaldırılıp bineğinin üzerine konulmasını emrederdi. Böylece kimisini önüne, kimisini de terkisine bindirirdi. Ashâbına da çocukları bindirmelerini emrederdi. Çocuklar bilâhare bu ha reketten dolayı birbirlerine karşı övünürlerdi. Bir diğerine '**Hazret-i Peygamber** beni önüne, seni ise terkisine aldı'; bir başkası da arkadaşına '**Hazret-i Peygamber** ashâbına seni terkilerine almalarını em retti (beni ise kendi bineğine aldı) ' derdi.

Hazret-i Peygambere, dua etmesi ve İsim vermesi için zaman zaman mini mini yavrular getirirlerdi. **Hazret-i Peygamber** bu çocukları kucağına alırdı; bazen de çocuk üzerine çiş ederdi. Orada bulunanlardan bazıları bu durumu gördüklerinde onu azarlamak babından 'yapma!' diye bağırırdı. Böyle, bir durumda **Hazret-i Peygamber** şöyle derdi:

Çocuğun çişini yarıda bıraktırmayın!140

Böylece **Hazret-i Peygamber**, çişini tam manâsıyla yapıp rahatlayıncaya kadar çocuğa dokunmadı. Sonra dua ederek ona güzel bir isim verdi ve çocuğun çişinden rahatsız olduğunu hissetmesinler diye aile efradının onunla mesrur olacaklarını söyledi. . . Onlar gittikten sonra elbisesini yıkadı.

10. Bütün insanlara karşı güleryüzlü ve yumuşak olmalıdır. **Hazret-i Peygamber** bir gün şöyle sordu:

- Bilir misiniz, ateş kimlere haram kılınmıştır?

- Allah ve Rasülü daha iyi bilir.

- Ateş, yumuşak, kolaylık gösteren ve cana yakın kimselere haram kılınmıştır. 141

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, yumuşak ve güler yüzlü kimseleri sever. 142

Hazret-i Peygamber 'Ey Allah'la Rasûlü! Bana, beni cennete dahil edecek bir âmel öğret!' diyen birine şöyle buyurmuştur:

Selâmı yaymak ve güzel konuşmak Allah'ın mağfiretine ve sile olan hareketlerdendir. 143

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İyilik kolay bir şeydir; güleryüzlülük ve yumuşak konuşmadır'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bir hurma yarısıyla da olsa ateşten korununuz. Bunu bula mayanlar da güzel bir kelimeyle korunsun. 144

Cennette, içi dışından, dışı da içinden görülebilen saraylar vardır.

Hazret-i Peygamber'in bu sözlerini duyan bir bedevî 'Ya Râsûlallah! O saraylar kimler içindir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber**de şöyle ce vap verdi.

Bu saraylar; güzel konuşan, yemek yediren, halkın uykuda olduğu bir sırada, geceleyin kalkıp namaz kılan kimse içindir. 145

Muaz b. Cebel şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber** bana şunları söyledi:

Sana Allah'ın takvâsını, doğru konuşmayı, ahde vefayı, emaneti edâ edip hıyâneti terketmeyi, komşu haklarını gö zetmeyi, yetime rahmet ve şefkat göstermeyi, yumuşak konuşmayı, selâmı yaymayı ve alçak gönüllü olmayı tavsiye ediyorum. 146

Enes şöyle anlatıyor: Bir gün bir kadın **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Ya **Rasûlüllah**! Senden bir isteğim var' dedi. O sırada **Hazret-i Peygamber**'in yanında ashahdarı birçok kimse bulunuyordu.

Buna rağmen **Hazret-i Peygamber** kadına şöyle dedi:

Çarşının hangi tarafında oturursan otur; yanına oturarak seni dinlerim!

Kadın bir yere oturdu. **Hazret-i Peygamber** de onun yanına oturarak isteğini yerine getirinceye kadar onu dinledi. 147

Vehb b. Münebbih şöyle der: İsrâiloğulları'ndan bir kişi yetmiş sene oruç tuttu. Haftada bir defa iftar ediyordu. Bu arada da devamlı olarak **Allahü teâlâ**'dan **şeytan**ın insanları nasıl dalâlete gö türdüğünü göstermesini talep ediyordu. Uzun zaman ısrarına rağmen duası kabul olunmayınca şöyle

dedi: 'Eğer ben bütün bu müddet zarfında, rabbime karşı işlemiş olduğum günah ve hatalarımı bilip bunların affedilmesini dileseydim çok daha hayırlı olurdu'.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, kendisine bir melek gönderdi. Bu melek ona şöyle hitab etti: "Beni sana **Allahü teâlâ** gönderdi. O sana şöyle buyuruyor: 'Söylemiş olduğun şu söz benim nezdimde senin yetmiş senelik ibadetinden daha hayırlıdır'. Böylece **Allahü teâlâ** senin basiretini açmıştır. Artık istediğini görebilirsin". Bunun üzerine adam etrafına baktı ve İblisin askerlerinin yeryüzünü işgal etmiş olduklarını gördü. Öyle ki **şeytan**lar her insanın et rafını aç kurtlar gibi sarmışlardı. Bunun üzerine hayretler içeri sinde şöyle haykırdı:

- Ey rabbim! Bunlardan kim kurtulabilir?

- Muttaki ve yumuşak huylu kimse kurtulabilir!

11. Söz verildiğinde mutlaka yerine getirmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Va'd bağışlamaktır. 148

İnsanoğlunun, bağışladığı ve hibe ettiği birşeyi geri alması uy gun olmadığı gibi va'dinden caymasıda uygun değildir.

Va'd borçtur. 149 Yani borç gibidir; mutlaka yerine getirmek gerekir.

Münafıkta şu üç haslet bulunur: Konuştuğu zaman yalan söyler; verdiği sözde durmaz; kendisine güvenildiği zaman hainlik yapar. 160

Üç haslet vardır ki kimde bulunursa, oruç tutup namaz kılsa dahi o kimse münâfıktır

Hazret-i Peygamber devamla bir önceki hadîsteki üç hasleti söylemiştir.

12. Halka karşı insaflı davranmalı ve onlara, kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa öyle davranmalıdır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Şu üç haslet bulunmadıkça kişi îmanın kemâline eremez: Fakirlikte (fakirliğe rağmen) Allah yolunda infakta bulun mak, insaflı olmak ve selâmı yaymak. 151

Kim ateşten uzaklaşıp cennete girmek istiyorsa, ölüm ken disini, Allahtan başka mâbud olmadığına, Muhammed'in de O'nun Rasûlü olduğuna şahidlik ettiği halde bulsun ve halka, ancak kendisine yapıldığında hoşlanacağı şekilde muamele etsin. 152

Ey Ebu'd Derda! Komşularına karşı iyi komşuluk yap ki (tam mânâsıyla) Mü'min olasın. Kendi nefsin için sevdiğini halk için de sevki (tam manâsıyla) müslüman olasın. 153

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** Hazret-i Âdem'e dört has let vahyederek şöyle buyurmuştur:

Ey Adem! Senin ve evladın için emrin özü bu dört haslettedir. Bunlardan biri sadece benim; biri de sadece senin içindir. Kalan **ikisi**nden biri benimle senin aranda, diğeri de se ninle halk arasındadır.

Benim için olan haslet; hiçbirşeyi or tak koşmaksızın bana ibadet etmendir. Sadece senin için olan haslet; amelindir ki kendisine muhtaç olduğun bir zamanda seni onunla mükâfatlandırırım. Benimle arandaki haslet; senin bana dua etmen ve benim de o duayı kabul et memdir. Seninle insanlar arasındaki haslete gelince; bu, onlarla sana yapılmasını istediğin şekilde arkadaşlık yapmandır.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) **Allahü teâlâ**'ya şöyle sorar: Ya rabbî! Kullarının hangisi daha âdildir? -İnsaflı olanı. . .

13. Giyim-kuşamı derecesinin yüksekliğine delâlet eden kimselere daha fazla hürmet göstermeli, bu bakımdan herkese derece sine göre muamele etmelidir.

Rivâyet ediliyor ki Âişe validemiz bir yolculuk esnasında bir yerde konaklayarak yemek hazırlatır, O sırada bir dilenci gelir ve Allah rızası için birşeyler ister. Âişe validemiz 'Şu fakire bir ekmek veriniz!' diye emreder. Daha sonra oradan bineğinin sırtında bir kişi geçer. Âişe validemiz bu kez 'Şu kişiyi yemeğe dâvet edi niz!' buyurur. Bunun üzerine (itiraz kabilinden) 'Bu nasıl olur? Fakire bir ekmek veriyor, şu zengin kişiyi ise sofraya dâvet ediyor sun!' denilir. Hazret-i Âişe buna şöyle **cevap** verir: **Allahü teâlâ**, insanları çeşitli mertebelerde yaratmıştır. Bizim de onlara mertebele rine göre muamele etmemiz gerekir. Şu fakir bir ekmeğe razı olur, fakat giyim-kuşamına rağmen zengin kişiye bir ekmek vermemiz çirkin kaçar'.

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** evlerinden birine girmişti. Arkasından ashâb-ı kirâm da girip evi tıklım tıklım doldurdular. Son olarak Cüreyr b. Abdullah el-Becelî geldi ve oturacak bir yer bulamadığı için de eşiğin üzerine oturdu. Bunu gören **Hazret-i Peygamber**, abasını katlayıp Cüreyr'e attı ve 'Şu abanın üzerine otur!' buyurdu. Bunun üzerine Cüreyr **Hazret-i Peygamber**in abasını yerden alıp yüzüne gözüne sürerek öptü, hem de ağladı. Sonra abayı tekrar katladı ve **Hazret-i Peygamber**in yanına bırakarak 'Ben senin elbisen üzerine oturamam. Bana ikram ettiğin gibi **Allahü teâlâ** da sana ikram etsin' dedi, O zaman **Hazret-i Peygamber** sahabîlerine dönerek şöyle buyurdu: 'Ey ashâbım! Size herhangi bir kav min kerîmi ve başı geldiği zaman ona ikramda bulununuz!'154

Eski dostlara da ikramda bulunulmalıdır. **Hazret-i Peygamber** yanma gelen süt annesini 'merhaba anneciğim!' diye karşıladı ve onu yere serdiği abasının üzerine oturtarak 'Buyur dileğini söyle! Kabul olunacak ve istediğin sana verilecektir' dedi. Süt annesi 'Ben (esir düşen) kavmimi istiyorum' dediğinde de 'Benim hakkım ve Hâşimoğullarının hakkı senindir' buyurdu. Bunun üzerine halk ayağa kalkarak 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bizim haklarımız da onun dur' dediler. **Hazret-i Peygamber** ona ayrıca bir hizmetçi ile Huneyn muharebesinde payına düşen şeyleri verdi. Bilâhare bu paylar Hazret-i Osman'a yüzbin dirhem karşılığında satıldı. 155

Hazret-i Peygamber, meclisine gelip de oturacak yer bulamayan kimseye, üzerinde oturmakta olduğu minderi verir ve gelen kişi onun üzerine oturmak istemediğinde de oturuncaya kadar ısrar ederdi.

14. Elden geldiğince müslümanların arasını bulmaya çalışmak: Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

- Size, derece bakımından namaz, oruç ve sadakadan daha faziletlisini haber vereyim mi?

-Evet!

- (Bu faziletli amel) , müslümanların arasını bulup ıslah etmektir. Müslümanların arasının bozukluğu ise sıyrılıpatılması gereken bir durumdur. 156

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sadakaların en faziletlisi müslümanların arasını bul maktır. 157

Hazret-i Enes şöyle anlatır:

Hazret-i Peygamber birgün **sahabîler**iyle birlikte otururken bir ara ön dişleri görünecek derecede gülümsedi. Bunun üze rine Hazret-i Ömer 'Anam-babam sana feda olsun ey **Allah'ın Rasûlü**! Niçin güldünüz?' diye sordu. Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu: "Ümmetimden iki kişi, izzet ve azamet sahibi olan **Allahü teâlâ**'nın huzuruna çıkıp diz çökerek otururlar. Birisi Ya rabbî! Şu adamdan intikamımı al!' der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, karşıdaki kişiye 'Kardeşinden zulmen aldığın şeyleri kendisine geri ver!' buyurur. O kişi şöyle der:

- Ya rabbi! Sen de biliyorsun ki hasene ve hayırlarımdan, verecek hiçbir şeyim kalmadı.

Allahü teâlâ bu kez şikayetçiye şöyle buyurur;

- Kardeşin hakkında ne düşünüyorsun? Gördüğün gibi hasenelerinden hiçbir şey kalmamış.

- O halde günahlarımın bir kısmını yüklensin.

Bunları söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber**in gözleri doldu ve ağlayarak şöyle devam etti: 'O gün, muhakkak ki büyük bir gündür, İnsanlar o günde günahlarını başkalarının yük lenmesine muhtaç olurlar'. Devamla şunları söyledi: "**Allahü teâlâ** şikayetçiye 'Başını kaldır da cennete bak!" buyurur. Şikayetçi bu ilâhî emir üzerine başını kaldırıp bakar ve şöyle der:

- Ya rabbî! Orada gümüşten şehirler, incilerle tezyin edilmiş altından saraylar görmekteyim. Acaba bunlar hangi peygamberin veya sıddîkin ya da şehidin olacaktır?

- Bunlar, bedelini kira verirse onun olacaktır.

- Ya rabb'el-âlemîn! Bunların bedelini vermeye kimin gücü yetebilir?

- Senin gücün yeter.

- Ya rabb'el-âlemîn! Bunlara ne ile sahip olabilirim?

- Kardeşini affetmenle.

- Ya rabbî! O halde onu affettim.

- Kardeşinin elinden tutarak cennete birlikte girin!"158

Hazret-i Peygamber sözlerini şöyle sürdürdü: 'Allah'tan korkunuz ve aranızı düzeltip ıslah ediniz! Çünkü (görüldüğü gibi) **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde aracı olarak müzminleri barıştıracaktır'. 159

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İki müslümanın arasını bulmaya çalışan kimse hayırlı şeyler söylediği takdirde yalancı değildir. 160

Bu hadîs-i şerîf insanların arasını bulmanın farz olduğuna de lâlet eder; çünkü yalanı terketmek farzdır. Farz ancak kendisinden daha kuvvetli bir farz ile düşebilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yalanın tamamı yalancının defterine yazılır; ancak savaş halinde söylenenler müstesnadır; çünkü harp hiledir. Aynı şekilde iki müslümanın arasını bulmak ve hanımını razı etmek için (meşrû bir işte) söylenenler de müstesnadır. 161

15. Bütün müslümanların ayıplarını örtmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim bir müslümanın ayıbını örterse **Allahü teâlâ** da dünya ve âhirette onun ayıbını örter. 162

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir kimsenin ayıbını örten hiçbir kul yoktur ki, **Allahü teâlâ** da kıyâmet gününde onun ayıplarını örtmesin. 163

Ebû Said el-Hudrî (radıyallahü anh) ,**Hazret-i Peygamber**'in şöyle söylediğini nakleder:

Bir kardeşinin kusurunu görüp de örten bir Mü'min Allah'ın cennetine girer. 164

Hazret-i Peygamber kendisine, işlediği günahı haber veren Maiz b. Mâlik'e şöyle demiştir:

Bunu örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu. 165

Buna göre müslümanın kendi ayıbını da örtmesi gerekir; çünkü üzerinde diğer müslümanların hakkı olduğu gibi kendi nefsinin de hakkı vardır. Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk şöyle buyurmaktadır: 'Eğer şarap içen ya da hırsızlık yapan birisine rastlasam **Allahü teâlâ**'nın onun ayıbını örtmesini isterim'.

Hazret-i Ömer bir gece Medine-i Münevvere sokaklarında emniyet ve âsâyiş maksadıyla geziyordu. Bu sırada zina eden bir erkekle bir kadına rastladı. Sabahleyin ashâb-ı kirâma 'Acaba bir İmâm (devlet başkanı) zinâ eden bir erkek ile bir kadın görse ve buna da yanarak da onlara had (ceza) tatbik etse bu konuda ne dersiniz?' dedi. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm İmâm sensin (istediğini yap) ' dediler. Hazret-i Ali ise buna karşı çıkarak 'Sen böyle bir yetkiye sahip değilsin. Böyle bir cezayı tatbik ettiğin takdirde cezalandırılman gerekir; çünkü **Allahü teâlâ** bu hâdisede dört şahid getirilmesini emretmiştir' dedi. Hazret-i Ömer bilâhare bu durumu ashâba bir kere daha sordu. Ashâb-ı kirâm daha önce vermiş oldukları cevabı tek rarladılar; Hazret-i Ali de önceki görüşünde ısrar etti.

Bu durum gösteriyor ki Hazret-i Ömer, devlet başkanının böyle bir durumda Allah'ın belirttiği cezaları tatbik etmeye yetkili olup ol madığı hususunda mütereddid idi. Bunun için de meseleyi onlara haber vermek amacıyla değil, aksine görüşlerini öğrenmek amacıyla arzetmiştir; çünkü o böyle bir yetkiye sahip olmayıp zina iftirası atmış (kâzif) olmaktan korkuyordu. Hazret-i Ali'nin görüşü de devlet başkanının böyle bir yetkiye sahip olmadığı yönündeydi. Bu hâdise fuhşiyatın örtülmesinin şeriatın isteği olduğuna en büyük delildir. Çünkü fuhşiyatın en çirkini zinadır. Zinanın ifşası da erkeğin uzvunu kadının uzvunda; kılıcı kınında, sürme aletini sürmedanlıkta gördükleri gibi gören dört adil şahide bağlanmıştır. Bu ise âdeta imkansız bir hâdisedir. Kadı bunu kesinlikle bilse dahi keşfetmeye yetkili değildir. Fuhşiyat

kapısının ka patılmasındaki hikmeti dikkatlice düşün! Şöyle ki, **Allahü teâlâ** bu hususta, cezaların en büyüğü olan recmi (taşla öldürmeyi) farz kılmıştır. Sonra **Allahü teâlâ**'nın âsi kullarının üzerine gerdiği ör tünün delinmezliğine bakî Onu, keşfetme yolunu daraltmak sure tiyle nasıl örtmüştür? Buna dikkat et! Bu bakımdan gizlilerin açığa vurulduğu ve kalplerin delindiği günde **Allahü teâlâ**'nın bu lütuf ve kereminden mahrum olmamayı ümit ederiz.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ bu dünyada herhangi bir kulunun ayıbını örtmüşse o ayıbı âhirette teşhir etmemesi keremine daha lâyıktır. Eğer dünyada bu ayıbı göstermişse, âhirette **ikinci** bir defa teşhir etmesi şânına daha çok yakışır. 166

Abdurrahman b. Avf şöyle anlatıyor: Bir gece Hazret-i Ömer'le bir likte Medine sokaklarında dolaşıyorduk. Bir ara gözümüze bir ışık ilişti. Oraya doğru yürüdüğümüzde bunun bir evin penceresinden geldiğini gördük. İçeriden bağrışmalar ve birtakım gürültüler ge liyordu. Bunun üzerine Hazret-i Ömer elimden tutarak şöyle dedi:

- Bu ev kimindir biliyor musun?

- Hayır bilmiyorum.

- Bu ev Rabia b. Ümeyye b. Halefin evidir. Onlar şu anda içki içiyorlar. Bu konuda ne dersin? (Ne yapalım) ?

- Ya emîr'el-Mü'minîn! Bence biz, **Allahü teâlâ**'nın yasaklamış olduğu bir fiili yapmak üzereyiz. Çünkü **Allahü teâlâ** 'Sakın tecessüs etmeyiniz (gizli hâlleri araştırmayınız!) ' (Hucurat/12) buyurmaktadır.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer gerisin geriye döndü ve onları olduğu gibi bıraktı. Onun bu hareketi, kulların ayıbının örtülmesinin farz olduğuna ve başkasının kusurunu aramanın yasak olup terkedil mesi gerektiğine delâlet eder.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**, Muaviye b. Ebi Süfyân'a şöyle buyurmuştur:

Eğer halkın kusurlarını araştırırsan onları ifsad edersin veya ifsadlarma sebep olursun'. 107

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ey lisanlarıyla îman edip de kalplerine îman girmeyenler! Sakın müslümanların gıybetini yapıp kusurlarını araştırmayın; çünkü kim müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa **Allahü teâlâ** da onun kusurunu araştırır. **Allahü teâlâ** da kimin kusurunu araştırırsa, onu evinin içinde dahi olsa rezil eder. 168

Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk şöyle buyurmuştur: 'Eğer herhangi bir kimseyi Allah'ın yasaklarından birini işlerken görürsem, onu tutmadığım gibi bu konuda bana yardımcı olması için de hiç kim seyi çağırmam'.

Seleften biri şöyle anlatır: Abdullah b. Mes'ud'un yanında otu ruyordum. O sırada bir kişi adamın birini çekerek getirdi ve Abdullah b. Mes'ud'a onun sarhoş olduğunu söyledi. İbn Mes'ûd getirilen

adamın ağzının koklanmasmı istedi. Kalkıp ağzını kok ladılar. Gerçekten sarhoştu. İbn Mes'ûd kendisine gelinceye kadar onu hapsetti. Sonra bir sopa istedi. Onun budaklarını yonttuktan sonra da haddi tatbik edecek olan kişiye 'Vur ve elini kaldır. Her âzasının hakkını ver' dedi. Böylece üzerinde bir aba ve yünden yapılmış bir elbise olduğu halde ona ceza tatbik edildi. Bundan sonra İbn Mes'ûd onu getiren zata 'Sen bu adamın nesi oluyor sun?' diye sordu. O da 'Amcasıyım' dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd şunları söyledi: "Sen yeğenini güzel bir şekilde yetiştirmediğin gibi onun ayıbını da örtmedin. İmamın (kadı, dev let başkanı) ise kendisine aksettirilen suçların cezasını tatbik et mesi gerekir. Eğer böyle olmasaydı tatbik etmezdim; çünkü **Allahü teâlâ** affedicidir ve affedenleri de sever. 'Bağışlasınlar! Hoş gör sünler! Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?" (Nur/22) Sonra şöyle dedi:

Ben uygulanan ilk el kesme cezasını hatırlıyorum. **Hazret-i Peygamber**e bir hırsız getirilmiş; o da onun elini kestirmişti. Bunu yaptıktan sonra mübarek yüzünün değişmiş olduğu görüldü. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu olaya çok üzülmüş görünüyorsunuz?' dediler. **Hazret-i Peygamber** 'Nasıl üzülmeyeyim! Sakın kardeşleriniz aleyhinde **şeytan**a yardımcı olmayınız' buyurdu. Ashâb-ı ki râm bu kez 'O halde neden onu affetmedin?' diye sordular. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Sultanın, kendisine aksettiri len suçların cezasını tatbik etmesi gerekir. (Fakat) **Allahü teâlâ** affedicidir ve affı sever'. Sonra da Nûr sûresinin 22. ayetini sonuna kadar okudu. 109

Diğer bir rivâyette de '**Hazret-i Peygamber**in mübarek yüzü o kadar solmuştu ki sanki kül serpilmişti' denilmektedir.

Hazret-i Ömer, bir gece Medine-i Münevvere sokaklarında gezi yordu. Bir evin içinde bir erkeğin şarkı söylediğini işitti. Duvarı aşıp içeri girdiğinde, yanında bir kadın ile şarap bulunan bir erkek gördü. Bunun üzerine şöyle haykırdı:

- Ey Allah'ın düşmanı! Kendisine isyan ettiğin halde Allah'ın seni örteceğini mi sandın?

- Ya emîr'el-Mü'minîn! Acele etme! Sen de âsisin. Hem Allah'a karşı ben bir kere isyan ettimse, sen üç kere isyan ettin. Şöyle ki **Allahü teâlâ** 'Sakın tecessüs etmeyiniz' (Hucurat/12) dediği halde sen tecessüs ettin. O, ' (Câhiliyye devrinde yapıldığı gibi) evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Lâkin iyilik ve hayır, haramlardan sakınanın iyiliğidir' (Bakara/189) demiştir. Oysa sen içeriye duvardan tırmanarak girdin. Yine Allah 'Ey îman edenler! Kendi ev ve odalarınızdan başka evlere, izin alıp sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Umulur ki, düşünür, hikmetini anlarsınız' (Nûr/27) buyurduğu halde sen izin almaksızın ve selâm vermeksizin içeri daldın.

Eğer seni affedersem nasıl bir hayır yaparsın?

- Ya emîr'el-Mü'minîn! Allah'a yemin ederim ki eğer beni affedersen bundan böyle bu işi yapmamaya söz veriyorum. Bunun üzerine Hazret-i Ömer adamı öylece bırakıp çıktı.

damın birisi Abdullah b. Ömer'e 'Ya Ebû Abdurrahmân! **Hazret-i Peygamber** kıyâmet günündeki necvâ (gizli soruşturma) hakkında ne söyledi?' diye sordu. İbn Ömer de **Hazret-i Peygamber**in bu konuda şöyle buyurduğunu söyledi:

Allahü teâlâ Mü'min kuluna yaklaşır. Onu himayesine alıp halkın gözünden gizleyerek kendisine 'Şu günahı biliyor musun?' diye sorar. O da 'Evet, biliyorum ve onu işledim' der. Böylece **Allahü teâlâ**

ona bütün günahlarını ikrar ve iti raf ettirir. Bu şekilde kişi kesinlikle helâk olduğunu görür. **Allahü teâlâ** ona 'Ey kulum! Ben dünyada senin bu günahlarını ancak bugün affetmeyi irade ettiğim için örttüm' der Bunun üzerine kişiye hasenat defteri verilir. Kâfirler ile mü nâfıklara gelince, bunlar hakkında hafaza melekleri şöyle haykırırlar: 'Bunlar rablerini yalanlayan kimselerdir. Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir'. 170

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Ümmetimin tamamı affolunmuştur (veya olunur) . Ancak mücâhirler bu hükmün dışmdadırlar. Kişinin kötülüğü giz lice işleyip sonra onu sağda solda söylemesi mücâhirliğe gi rer. 171

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Dinlenilmelerini istemeyen kimselerin konuşmalarını dinlemek isteyen kişinin kulağına kıyâmet gününde eritilmiş kurşun akıtılır. 172

16. Töhmet yerlerinden sakınmalıdır. Müslüman, halkın kal bini kendisi hakkında su-i zannda bulunmaktan ve dillerini de gıybetini yapmaktan korumak için böyle yerlere gitmemelidir. Çünkü halkın, dedikodusunu yapmak suretiyle Allah'a isyan et melerine sebep olmuş olur. Dolayısıyla onların ortağı olur.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Müşriklerin Allah'tan başka taptıkları putlara sövmeyin ki, onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah'a sövmesinler. (En'am/108)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

- Anne ve babasına küfreden kimse hakkında ne dersiniz?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kişi anne ve babasına küfreder mi?

- Evet. Kişi başkasının ebeveynine küfreder. Onlar da dönüp onun ebeveynine (anne ve babasına) küfrederler. 173

Enes b. Mâlik şöyle rivâyet eder: **Hazret-i Peygamber** birgün hanımlarından birisiyle konuşurken yanlarından biri geçti. **Hazret-i Peygamber** onu çağırarak şöyle dedi:

- Bu, hanımım Safiye'dir.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senin hakkında da kötü zanda bulunacakdeğiliz ya!

- **Şeytan**, insanoğlunun bedeninde tıpkı kanın dolaştığı gibi dolaşır. 174

Başka bir rivâyette şu fazlalık vardır: 'Sizi (ikinizi) , kalbinize herhangi bir şüphe gelir korkusuyla çağırdım'. 175

Bu rivâyete göre **Rasûlüllah**'ın yanından geçen, bir kişi değil iki kişidir. **Rasûlüllah** onlara şöyle buyurmuştur: 'Bir dakika du rur musunuz? Bu yanımdaki kadın, hanımım Safiye'dir'.

Bu olayda Safiye validemiz, Ramazan'ın son on gününde (itikafta bulunan) **Hazret-i Peygamber**i ziyarete gelmişti. (**Rasûlüllah** da onu uğurluyordu) .

Hazret-i Ömer şöyle buyurmaktadır: 'Kendisini töhmet altında bırakacak yerlere devam eden kimse, hakkında su-i zannda bulu nan kimseleri kınamasın'.

Hazret-i Ömer birgün yol kenarında bir kadınla konuşan birini kamçıladı. Adam 'Bu benim hanımımdır' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'O halde niçin hiç kimsenin sizi göremeyeceği bir yere çe kilmiyorsunuz?' buyurdu.

17. Müslüman meşrû işlerinde tanıdığı ve sözünün geçtiği kimseler nezdinde şefaatçı olmalı; gücü yettiğince müslümanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Benim yanıma gelinir. Benden sorulur ve ih tiyaçların giderilmesi istenilir. Böyle bir durumda gelenler için şefaatçı olunuz ki, sevap kazanmış olasınız ve **Allahü teâlâ** da sevdiği şeyleri peygamberinin eliyle yerine getirmiş olsun'176

Muaviye **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini nakleder:

Nezdimde başkaları için şefaatte bulunun. Ben yapmak is tediğim bazı şeyleri, nezdimde şefaatçı olup sevap kaza nasınız diye geciktiriyorum. 177

Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

- Dil sadakasından daha üstün bir sadaka yoktur. 178

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Dil sadakası niçin diğer sadakalardan daha üstündür?

- Şefaat sayesinde kan dökülmesi önlenir. Onun vasıtasıyla bir müslümana fayda sağlanır ve yine onun vasıtasıyla başka bir müslümandan da bir zarar defedilir.

İkrime, İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet eder: "Büreyre'nin kocası Mugis bir köle idi. Onun, hürriyetine kavuştuktan sonra kendisin den ayrılan karısı Büreyre'nin arkasına düşerek ağlayışı ve gözyaşlarının sakalı üzerine yuvarlanışı hâlâ gözlerimin önündedir. **Rasûlüllah** bir gün bana 'Sen Mugis'in Büreyre'yi çılgınca sevişine; Büreyre'nin de ona, onun kendisini sevdiği derecede buğzedişine şaşmıyor masun?' dedi. Sonra da Büreyre'yi çağırtarak şöyle buyurdu: 'Ey Büreyre! Keşke kocana dönüp onu kabul etseydin. Çünkü o, çocuğunun babasıdır'. Büreyre 'Ya Rasûlallah! Bu sözünüzle ona dönmemi emrediyorsanız bunu ya parım' dedi. **Hazret-i Peygamber** de 'Hayır, ben sadece şefaat ve dilekte bulunuyorum dedi". 179

18. Konuşmadan önce selâm vermeli ve selâm verirken de karşıdaki müslümanla musâfaha yapmalıdır:

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim selâmdan önce söze başlarsa, selâm verinceye kadar ona **cevap** vermeyiniz. 180

Seleften biri şöyle anlatıyor: **Rasûlüllah**'ın huzuruna girdim. Selâm vermedim ve girmek için izin de istemedim. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber 'Geri dön ve esselâmu aleyküm diyerek gir' bu yurdu. 181

Câbir'in rivâyetine göre Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Evlerinize girdiğiniz zaman orada bulunanlara selâm veri niz. Çünkü selâm vererek girdiğiniz eve **şeytan** girmez. 182

Enes şöyle anlatır: **Rasûlüllah**'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) sekiz sene hizmet ettim. Bana bir defasında şöyle demişti:

Ey Eııes! Abdesti güzelce al ki ömrün artsın. Ümmetimden kime rastlarsan selâm ver ki hasenelerin çoğalsın. Evine girdiğin zaman aile efradına selâm ver ki, evinin hayrı çoğalsın. 183

Enes'in rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İki Mü'min karşılaştıkları zaman musâfaha ederlerse aralarında yetmiş mağfiret taksim olunur; bu yetmiş mağfiretin altmışdokuzu onlardan, daha güleryüzlü olup arkadaşını daha iyi karşılayana verilir.

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

(Bir Mü'min tarafından) selâmlandığmız zaman ya daha güzeliyle karşılık verin ya da aynısıyla mukabele edin! (Nisa/86)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

- Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, siz îman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir ameli haber vereyim mi?

- Evet ey **Allah'ın Rasûlü**.

- Aranızda selâmı yayın!184

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bir müslüman, müslüman bir kardeşine selâm verir ve o da mukabelede bulunursa melekler kendisi için yetmiş salât getirirler ve dua ederler. 185

Bir müslüman diğer bir müslümanın yanından geçer de se lâm vermezse, melekler onun bu davranışına hayret ederler. 186

Binici yayaya selâm verir. Topluluktan biri selâm verdi mi, kâfidir. 187

Katâde şöyle diyor: 'Sizden önceki kavimlerin selâmı secde etmekti. **Allahü teâlâ** bu ümmete selâmı (esselâmu aleyküm demeyi) verdi ki bu ehl-i cennetin selâmıdır'.

Ebû Müslim Havlânî bazı cemaatlerin yanından geçerken se lâm vermez;'Selâm vermememin sebebi, selâmımı almamalarından ve dolayısıyla da meleklerin onları lanetlemelerinden korkmamdır' derdi

Musâfahanın (el sıkma) selâmla birlikte yapılması sünnettir. Bir gün **Rasûlüllah**'ın huzur-u saâdetine giren bir kişi 'Esselâmü aleyküm' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Bu on hasenedir' buyurdu. Sonra başka biri geldi ve 'Esselâmü aleyküm ve rahmetullah' dedi. **Hazret-i Peygamber** bu kez 'Bu yirmi hasenedir' buyurdu. Daha sonra **üçüncü** bir şahıs geldi ve o da 'Esselâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtühû' dedi. **Hazret-i Peygamber** ona 'Bu otuz hasenedir' bu yurdu. 188

Enes çocukların yanından geçerken onlara selâm verir ve **Rasûlüllah**'ın da böyle yaptığını söylerdi. 189

Abdülhamid b. Behram şöyle rivâyet eder: '**Hazret-i Peygamber** bir» gün mescidden geçerken orada oturmakta olan bir cemaate eliyle işaret etmek suretiyle selâm verdi'. Abdülhamid bunu söylerken bir yandan da **Hazret-i Peygamber**in yapmış olduğu işareti eliyle gös iniştir. 190

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sakın yahûdî ve hristiyanlara önce siz selâm vermeyin. Yolda onlardan birine rastladığınız zaman onu yolun en dar yerinden geçmeye mecbur edin. 191

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Zımmîlerin elini sıkmayın. Karşılaştığınızda selâmı ilk veren olmayın. Yolda rastladığınız zaman onları yolun en dar yerinden geçmeye mecbur edin. 192

Aişe validemiz şöyle anlatıyor: Yahudilerden bir cemaat, **Rasûlüllah**'ın huzuruna girerek 'Essâmu aleyke!' (Ölüm senin üzerine olsun) dediler. **Rasûlüllah** da 'Aleyküm' (Sizin üzerinize de olsun!) karşılığını verdi. Ancak ben atılarak 'Üzerinize hem sam (ölüm) , hem de lânet olsun' dedim.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

- Ey Âişe! Allah herşeyde yumuşak davranmayı sever.

- Ya Rasûlallah! Onların ne dediklerini işitmediniz mi?

- Evet işittim; bunun için de 'Sizin üzerinize de olsun! dedimya!193

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Binici yayaya, yaya oturana, az çoğa ve küçük de büyüğe se lâm vermelidir. 194

Sakın kendinizi yahudi ve hristiyanlara benzetmeyin. Çünkü yahudilerin selâmı parmaklarla işaret etmek sure tiyledir, hristiyanların selâmı ise el işaretiyledir. 195

Ebû isâ bu hadîsin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir,

Bir meclise girdiğiniz zaman selâm verin. Oturmanız ge rektiğinde kalkıp giderken yine selâm verin; çünkü girerken verdiğiniz selâm, kalkıp giderken vereceğiniz selâmdan daha yerinde selâm değildir. 196

Enes **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu nakleder:

İki Mü'min karşılaştıkları zaman musâfaha ederlerse aralarında yetmiş mağfiret taksim edilir. Bu yetmiş mağfiretin altmış dokuzu onlardan, daha güleryüzlü olana ve arkadaşını daha iyi karşılayana verilir. 197

Hazret-i Ömer'in rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir araya gelen iki müslüman karşılıklı selâmlaşıp musâ faha ettikleri zaman onlar için yüz rahmet nâzil olur. Bunun doksan tanesi ilk yapana, kalan on tanesi de musâ faha edene verilir. 198

Hasan-ı Basrî 'Musâfaha sevgiyi artırır' buyurmuştur. Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Selâmlaşmanızın tamamlanması ancak musâfaha etme nize bağlıdır,199

Müslümanın kardeşini öpmesi, onunla musâfaha etmesidir. 200

Buna rağmen dinde mertebesi büyük olan kimselerin elini te berrüken ve hürmeten öpmekte de bir beis yoktur. İbn Ömer'in 'Biz Rasülullah'ın elini öptük' dediği rivâyet edilir. 201

Ka'b b. Mâlik şöyle diyor: 'Tevbemin kabulü hakkında ayet nâzil olduğu zaman Rasülullah'ın huzuruna çıkarak mübarek elini öp tüm'. 202

Rivâyet edildiğine göre bir bedevî **Hazret-i Peygamber**e İzin ver, başını ve elini öpeyim' demiş; **Rasûlüllah**'ın izin vermesi üzerine de mübarek başını ve elini öpmüştür. 203

Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrah Şam'da, karşılamaya çıktığı Hazret-i Ömer'in elini sıkıp öptü. Sonra **ikisi** birlikte yolun kenarına çekilip ağlaştılar.

Berrâ b. Âzib abdest almakta olan **Hazret-i Peygamber**e selâm vermişti. **Rasûlüllah** abdesti bitirinceye kadar **cevap** vermedi. Abdestten sonra selâmına mukabelede bulunarak onun elini sıktı. Bunun üzerine Berrâ şöyle dedi:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben bunu (musâfaha etmeyi) acemlerin âdetlerinden sanıyordum.

- İki müslüman biraraya geldiklerinde musâfaha ederlerse**ikisi**nin de günahı düşer. 204

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bir cemaatin yanından geçip de onlara selâm veren kişinin fazileti, selâmını alan cemaatinkinden bir derece daha fazla olur; çünkü o onlara selâmı hatırlatmıştır. Eğer onlar se lâmına karşılık vermezlerse onlardan daha hayırlı ve daha güzel bir cemaat karşılık verir. 205

Başka bir rivâyette **Rasûlüllah** 'Selâmına, onlardan daha fazi letli bir cemaat **cevap** verir' buyurmuştur.

Selâm verirken eğilmek yasaklanmıştır. Enes şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sorduk:

- Ya Rasûlallah! Selam verirken başımızı eğebilir miyiz?

-Hayır!

- Birbirimizi Öpebilir miyiz?

- Hayır!

- Peki musâfaha edebilir miyiz?

- Evet!206

Yolculuktan dönen kişinin arkadaşlarıyla kucaklaşıp öpüşmesi hakkında rivâyetler gelmiştir. 207

Ebû Zer (radıyallahü anh) şöyle diyor: '**Rasûlüllah** ile ne zaman biraraya gelsek elimi sıkardı. Bir gün evde bulunmadığım bir sırada beni aradığı bana haber verildiğinde hemen **Rasûlüllah**'a koştum.

Karyolasının üzerinde oturuyordu. Beni gördüğünde kalkıp kucak ladı. Bu kucaklayış çok cömert bir şekilde yapılmıştı'.

Hürmet göstermek amacıyla âlimlerin üzengisini tutmak hakkında da rivâyetler vardır: İbn-i Abbâs, Zeyd b. Sabit'in üzengi sini tutmuştur. 208

Hazret-i Ömer de Zeyd b. Sâbit'in binek devesinin hevdecini, onu bindirinceye kadar tutmuş ve 'Zeyd'e ve arkadaşlarına böyle dav ranınız!' demiştir.

Tâzim kastıyla ayağa kalkmak mekruhtur. Ancak ikram amacıyla olursa kerâhet ortadan kalkar. Enes şöyle der: 'Nezdimizde **Hazret-i Peygamber**'den daha makbûl ve mahbub bir kimse olmadığı halde biz ashâb-ı kirâm onu gördüğümüz zaman ayağa kalkmazdık; çünkü **Rasûlüllah**'ın böyle bir hareketten hoşlanmadığını biliyorduk'.

Rasûlüllah şöyle buyurmuştur;

Beni gördüğünüz zaman, acemlerin yaptığı gibi ayağa kalk mayın!209

Kim kendisi için ayağa kalkıp âdeta put kesilen kimseler görmekten hoşlanıyorsa ateşteki yerine hazırlansın. 210

Sakın bir kimseyi kaldırıp onun yerine oturmayın! Ancak, sıkışmak suretiyle birbirinize yer açın. 211

Ashâb-ı kirâm böyle yapmaktan sakınırlardı; çünkü bu hususta bir yasak sözkonusuydu. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İnsanlar, mecliste yerlerini aldığı zaman sonradan gelen bir müslüman, yer açarak kendisini çağıran kardeşinin da vetini kabul etsin, çünkü bu, çağrılan için bir ikramdır. Kardeşi onu bu ikram ve iltifata lâyık görmüştür. Eğer ken disine yer açan olmazsa bulduğu uygun bir yere otursun. 212

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** küçük taharetini yaptığı bir sırada kendisine selâm veren bir kişinin selâmını almamıştır. Bu bakımdan def-i hacet yapan kimseye selâm vermek kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruhtur. 213

'Aleykesselâm' şeklinde selâm verilmesi mekruhtur; çünkü **Rasûlüllah**, kendisine bu şekilde selâm veren birisine şöyle demiştir: 'Aleykesselâm ölülerin selâmıdır'. 214 Bu sözü üç defa tekrar ettikten sonra şunları söylemiştir:

Bir kardeşinize rastladığınız zaman Esselâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berakâtühû deyin!

İçeri girip de selâm veren kimsenin, oturacak yer bulamadığı takdirde hemen savuşup gitmemesi müstehabdır. Böyle bir kişi safın arkasına oturmalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** bir gün mes cidde oturuyordu. Bu sırada üç kişi geldi. Bunlardan birisi safın içinde bir açıklık bulup oraya yerleşti. **İkincisi** safın arkasına oturdu. **Üçüncüsü** ise sırtını çevirip gitti. **Hazret-i Peygamber** yaptığı işi bitirdiğinde şöyle buyurdu:

Size bu üç kişinin hâlini haber vereyim mi? **Birincisi** Allah'a sığındı; O da onu kabul eyledi. **İkincisi** utandı; Allah da ondan hayâ etti. **Üçüncüsü** ise yüzçevirdi; **Allahü teâlâ** dâ ondan yüzçevirdi. 215

İki müslüman biraraya geldikleri zaman musâfaha ederlerse birbirlerinden ayrılmazdan önce **Allahü teâlâ ikisi**ni de affeder. 216

Bir keresinde Ümmü Hâni **Rasûlüllah**'a selâm verdi, **Hazret-i Peygamber** 'Bana selâm veren şu kadın kimdir?' diye sordu. Onun Ümmü Hani olduğu söylendiğinde 'Ümmü Hâni'ye merhabalar' buyurdu. 217

19. Müslüman kardeşinin namusunu, canını ve malını müm kün olduğunca korumalı; ona gelen felâketleri göğüslemeli, onun için mücadele etmeli ve kendisine yardımcı olmalıdır. Bütün bunlar, Uhuvvet-i islâmiye (İslâm kardeşliği) gereğince farzdır.

Ebu'd Derda şöyle rivâyet eder: Adamın biri **Rasûlüllah**'ın huzu runda bir kişiye hakaret etti. **Üçüncü** bir şahıs da hakaret eden kişiye karşı o kardeşini savundu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Kim müslüman kardeşinin namusunu korursa bu hareketi kendisi için ateşin önüne perde olur. 218

Müslüman kardeşinin namusunu koruyan bir müslümanı kıyâmet gününde dehşetli cehennem ateşinden korumak **Allahü teâlâ** üzerine hak olur. 219

Enes'in rivâyetine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim yanında müslüman kardeşinin aleyhinde konuşulur da gücü yetmesine rağmen yardım etmez ve onu savun mazsa, **Allahü teâlâ** onu bu hareketinden ötürü hem bu dün yada hem de âhirette muahaze eğer. Kim de böyle bir du rumda müslüman kardeşine yardım ederse, **Allahü teâlâ** da dünya ve âhirette ona yardım eder. 220

Kim bu dünyada müslüman kardeşinin nâmusunu korursa **Allahü teâlâ** da kıyâmet gününde ona, kendisini ateşten ko ruyacak bir melek gönderir. 221

Câbir ve Ebû Talha'nın rivâyet ettiklerine göre, **Rasûlüllah** şöyle buyurmuştur:

Kim bir müslümanın namusunun payimal edilip hürmeti nin helâl sayıldığı bir yerde, o kardeşine yardım ederse **Allahü teâlâ** da yardıma en çok muhtaç olduğu bir yerde ona yardım eder. Kim de bir müslümanın namusunun payimal edildiği bir yerde o müslümanı zulümle başbaşa bırakıp yardımına koşmazsa, **Allahü teâlâ** da yardıma en çok muhtaç olduğu bir günde onu her türlü yardımdan mahrum bırakır. 222

20. Aksırana dua etmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** aksıran kimse hakkında şöyle buyurmuştur: 'Aksıran elhamdülillâhi alâ külli hâl (Her hâlukarda Allah'a hamdolsun) ; onu teşmit eden de yerhamükümullah (Allah sizlere rahmet etsin) demelidir. Aksıran bu kez yehdîkümullah ve yuslihu kalbeküm (Allah sizi hidayet edip, kalbinizi ıslah eylesin) demelidir. 223

İbn Mes'ûd **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: 'Sizden herhangi bir kimse aksırdığı zaman elhamdülil lâhi rabb 'il-âlemin (Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun) de sin. O böyle dediği zaman yanındaki şahıs yerhamükellah (Allah sana rahmet etsin) desin. Aksıran da ona yağfirullâhu lı ve leküm (Allah beni ve sizi affeylesin) karşılığını versin. 224

Hazret-i Peygamber bir keresinde aksıran iki kişiden birine dua etti, diğerine ise etmedi. Kendisine dua etmediği kişi 'Bana neden dua etmedin?' diye sorunca da şöyle buyurdu: 'Dua ettiğim şahıs Allah'a hamdetti; sen ise sustun'225

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Aksıran bir müslüman üç defaya kadar teşmit edilir. Eğer üç defadan fazla aksırırsa o nezledir. 226

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** aksıran bir kimseyi üç defa teşmit etmiş; **dördüncü** bir defa daha aksırınca da şöyle buyurmuştur: Sen nezle olmuşsun. 227

Ebû Hüreyre şöyle der: '**Hazret-i Peygamber** aksırdığı zaman sesini alçaltır ve ağzını da elbisesiyle veya eliyle kapatırdı'.

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** aksırırken mübarek yüzünü kapatırmış. 228

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle anlatıyor: Yahûdîler kendilerine 'Allah size rahmet etsin' demesi için **Hazret-i Peygamber**in yanına ge lip kasten aksırırlardı. Ancak bütün gayretlerine rağmen **Rasûlüllah** Allah sizi hidayet etsin' diye dua ederdi. 229

Abdullah b. Âmir b. Rabîa babasından şöyle rivâyet eder: Adamın birisi **Rasûlüllah**'ın arkasında namaz kılarken aksırdı ve şöyle dedi: Elhamdülillahi hamden kesîren tayyiben mütâreken fihi kemâ yerdâ rabbünâ ve ba'de ma yerdâ velhamdü lillâhi alâ külli hâl (Hamd Allah'a mahsusdur. Çok, güzel ve bereketli hamd, kendisinin razı olduğu gibi ve razı olduktan sonra her halükârda Allah'a mahsustur) . **Rasûlüllah** selâm verdikten sonra şöyle sordu:

- Bu sözleri söyleyen kimdi?

- Ben söyledim ve bunu yaparken de hayırdan başka birşey murad etmedim.

- Bunları söylediğinde oniki meleğin daha önce yazabilmek için birbirleriyle yarış ettiklerini gördüm. 230

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Kim yanında aksıran kimseden önce hamdederse böğür sancısı çekmez. 231

Aksırmak Allah'tan, esnemek ise **şeytan**dandır. Bu bakımdan herhangi biriniz esnediği zaman eliyle ağzını ka patsın; çünkü esnerken 'Hâ-haaa' dediği zaman **şeytan** onun karnında gülmektedir. 232

İbrahim en-Nehâî şöyle der: 'Def-i hâcet yaparken aksıran kimsenin Allah'ı anmasında herhangi bir beis yoktur'.

Hasan-ı Basrî ise şöyle demiştir: 'Bu durumda kişi Allah'a için den hamdedecektir.

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle diyor: Hazret-i Mûsa **Allahü teâlâ**'ya şöyle dedi:

- Yârab! Sen yakın mısın, ki sana münâcât edeyim? Yoksa uzak mısın, ki seni çağırayım?

- Ben, beni ananın yanındayım.

- Yârab! Seni, cünüblük ve def-i hâcet gibi hallerde anmaktan hayâ ederim.

- Beni her hâlukarda an!

21. Şerli kimselerin eziyetine tahammül etmeli ve ondan ko runmalıdır. Seleften bazıları şöyle buyurmuştur: 'mü'minlerle katıksız hulûs yolunu takip et (en güzel şekilde geçinmeye çalış) ! Fâcirlerle de güzel ahlâk ile mücadele et; çünkü facirler zahirde güzel ahlâka razı olur'.

Ebu'd Derda şöyle buyurmuştur: 'Kalbimiz kendilerinden lânet ettiği halde bazı kimselerin yüzlerine karşı gülüyoruz'. İşte mudârâtın ve geçinmenin mânâsı budur. Bu, ancak şerrinden korkulan kimseler için yapılır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: 'Kötülükleri en güzel şekilde sav! (Mü'minûn/96)

İbn-i Abbâs 'Kötülüğü iyilikle savarlar' (Ra'd/22) ayetini; 'Fahiş konuşmayı ve eziyeti, selâm vermek ve mudârât göstermek sure tiyle savarlar'; 'Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi yeryüzü fesad ve küfür karanlığına bürü nürdü' (Bakara/25) ayetini de 'Bir kısım insanları rağbet, korku, hayâ ve mudârât ile defetmeseydi' şeklinde tefsir etmiştir.

Âişe validemiz şöyle anlatır: Adamın biri **Rasûlüllah**'tan içeri girmek için izin istedi. **Rasûlüllah** 'İçeri girmesine izin verin. O aşiretinin en kötüsüdür' buyurdu. Adam içeri girdiği zaman ise onunla yumuşak bir şekilde konuşmaya başladı. Hatta adamın **Rasûlüllah** nezdinde özel bir yeri olduğunu zannettim. Adam çıkıp gittikten sonra **Rasûlüllah**'a 'Bu adam içeri girerken onun, kav minin en kötüsü olduğunu söyledin; içeri girdiğinde ise ona çok yumuşak davrandm. (Bu nasıl olur?) ' dedim. **Rasûlüllah** şöyle bu yurdu: 'Ey Âişe! Kıyâmet gününde Allah nezdinde insanların en şerlisi halkın, şerrinden dolayı kendisinden çekindikleri ve bu yüzden kendi haliyle başbaşa bıraktıkları kişidir'. 233

Haberde şöyle vârid olmuştur: 'Kişinin, kendisiyle nâmusunu koruduğu şey onun için sadaka olur'. 234

Eserde şöyle vârid olmuştur: 'Amellerinizle halka karışınız. Kalplerinizle onlara muhalefet ediniz'.

Muhammed b. Hanefiyye şöyle buyurmuştur: 'Birlikte yaşamak mecburiyetinde olduğu kimselerle iyi geçinemeyen kişi hakîm olamaz. Hakîm, **Allahü teâlâ** kendisine bir yol açmcaya ka dar çevresindekilerle iyi geçinmek mecburiyetindedir'.

22. Zenginlerin ihtilâtından kaçınarak fakirlerle oturup kalk malı ve yetimlere iyilik yapmalıdır. **Hazret-i Peygamber** şöyle dua ederdi:

Ey Allahım! Beni fakir olarak yaşat ve fakir olarak öldür! Âhirette'de fakirlerle birlikte hasret! 235

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle der: Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) o kadar zen ginliğine rağmen mescitte bir fakir gördüğünde onun yanına otu rur; 'Bir fakir başka bir fakirin yanına oturdu' derdi.

Hazret-i isa'nın nezdinde kendisine 'Ey miskin ve fakir denilme sinden daha sevimli bir kelime yoktu.

Ka'b'ul-Ahbâr şöyle demiştir: Kur'ân'daki 'Yâ eyyühellezîne âmenû2 (Ey îman edenler!) hitabları Tevrat'ta 'Yâ eyyühe'l-mesâ kin!' (Ey miskinler ve fakirler!) şeklinde varid olmuştur.

Ubâde b. Sâmit şöyle buyurmuştur: Ateşin yedi kapısı vardır: Üçü zenginler, üçü kadınlar, biri de fakir ve miskinler içindir.

Fudayl b. Iyâz şöyle diyor: Peygamberlerden birisi şöyle demiştir:

- Yâ rabbî! Benden razı olduğunu nasıl bilebilirim?

- Fakirlerin senden razı olup olmadıklarına bak (arak benim rızamı takdir et) !

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

- Ölülerle oturmaktan sakınınız!

- Ölüler dediğiniz kimlerdir ya **Rasûlüllah**?

- Zenginler. 236

Musa (aleyhisselâm) **Allahü teâlâ**'ya şöyle demiştir:

- Yâ rabb! Seni nerede arayayım?

- Beni, kalpleri kırılmışların nezdinde ara!

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sakın herhangi bir nimetten ötürü bir fasığa veya facire gıbta ile bakma; çünkü sen, ölümden sonra onun başına ge lecekleri bilemezsin. Onun arkasında yorulmaz bir takipçi vardır. 237

Yetime gelince; **Rasûlüllah** şöyle buyurmuştur:

Müslüman anne ve babadan yetim kalan bir çocuğu, kendi sini sevk ve idare edebilecek hâle gelinceye kadar kanatları altına alan kimseye cennet vâcib olur. 238

Ben ve yetimi besleyen kimse cennette bunların **ikisi** gibi yanyanayız. 239

Rasûlüllah bunları söylerken iki parmağını işaret etmiştir.

Kim bir yetimin başını şefkat ve merhametle sıvazlarsa, ona, elinin değdiği kıllar sayısınca hasene yazılır. 240

En hayırlı müslüman evi, içerisinde kendisine iyi dav ranılan bir yetimin yaşadığı evdir. En kötü müslüman evi de içerisinde kendisine kötü muamele yapılan bir yetimin bu lunduğu evdir. 241

23. Bütün müslümanlara nasihat etmeli ve elden geldiğince onları sevindirmeye çalışmalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mü'min, kendi nefsi için sevdiği şeyleri Mü'min kardeşi için de sevmelidir.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz kendi nefsi için sevdiği şeyleri Mü'min kardeşi için de sevmedikçe îman etmiş sayılmaz.

Mü'min, Mü'min kardeşi için aynadır; onda gördüğü (kötü) şeyleri silmelidir. 242

Kim kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa hayatı boyunca Allah'a hizmet etmiş gibi olur. 243

Kim bir Mü'mini sevindirirse **Allahü teâlâ** da kıyâmet gü nünde onu sevindirir.

Kam yerine getirsin veya getirmesin gündüz ya da gece, kardeşinin ihtiyacı için bir saat koşarsa bu hareketi kendisi için iki ay itikafa girmesinden daha hayırlıdır. 244

Kim bir mü'minin üzüntüsünü giderirse veya bir mazluma yardımcı olursa **Allahü teâlâ** da onun yetmiş üç günahını af feder. 245

Hazret-i Peygamber bir keresinde şöyle buyurdu:

- Zâlim de olsa mazlum da olsa kardeşinize yardım ediniz!

Bunun üzerine şöyle soruldu:

- Zâlime nasıl yardım edebiliriz?

- Zâlime, kendisini zulümden menetmek suretiyle yardım edilir.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ nezdinde amellerin en sevimlisi, bir Mü'minin kalbini sevindirmek veya bir gam ve üzüntüsünü uzaklaştırmak veya borcunu ödemek veyahut açlığını gi dermektir. 246

Kim bir Mü'mini bir münâfığın şerrinden koruyup himaye ederse **Allahü teâlâ** da ona, kıyâmet gününde kendisini ce hennem ateşinden koruyacak bir melek gönderir.

İki haslet vardır ki şer bakımından onlardan daha kötü birşey yoktur: **Birincisi** Allah'a ortak koşmak, **ikincisi** Allah'ın kullarına, durup dururken zarar vermektir. Yine iki haslet vardır ki hayır bakımından onlardan daha üstün birşey yoktur: **Birincisi** Allah'a îman etmek, **ikincisi** Allah'ın kullarına yararlı olmaktır. 247

Müslümanlara ehemmiyet verip ihtimam göstermeyen kimse (kâmil) müzminlerden değildir. 248

Mâruf-u Kerhî şöyle buyurmuştur: "Her gün 'Yârab! **Hazret-i Muhammed**'in ümmetine rahmet et' diyen kimse Allah'ın 'abdal5 kullarından yazılır". Başka bir rivâyette de "Her gün üç defa 'Ey Allahım! **Hazret-i Peygamber**in ümmetini ıslâh edip, hidayet eyle! Ey Allahım! **Hazret-i Peygamber**in ümmetinin üzüntülerini gider' diye dua eden kimseyi **Allahü teâlâ** 'abdallar'dan yazar" buyurmuştur.

Ali b. Fudayl'ın ağladığını görenler ona 'Niçin ağlıyorsun?' diye sordular. Şöyle **cevap** verdi: 'Bana zulmedenin haline ağlıyorum. Yarın Allah'ın huzurunda, yapmış olduğu zulümler için ne gibi bir mazeret beyan edecektir? Bu konudaki sualleri nasıl **cevap**landıracaktır? Kendisini ne ile kurtaracak?'

22. Müslümanların hastalarını ziyaret etmelidir Tanışıklık ve müslüman olmak, bu hakkın sabit olup tekerrür etmesine ve fazi letine nail olmaya kâfidir.

Ziyaret âdâbı, az oturmak, az sormak, hastaya şefkat ve mer hamet göstermek, afiyeti için dua etmek ve hastanın bulunduğu yerin kusurlarını görmezlikten gelmektir.

İçeriye girmek için izin istenilirken, açıldığı takdirde evin içe risini görecek şekilde kapının tam karşısında durmamalıdır. Kapıyı yavaşça vurmalıdır. 'Kimsiniz?' diye sorulduğu zaman da 'Benim' dememeli, ismini söylemelidir. İçerideki insanı 'Ey hiz metçi!' diye çağırmamalıdır. İçeridekine kapıda durduğunu işittirmek istediği zaman bunu 'elhamdülillâh' veya 'sübhânallah' demek suretiyle yapmalıdır.

Rasûlüllah şöyle buyurmuştur:

Hasta ziyareti ancak ziyaretçinin, elini şefkatle hastanın alnına koyup veya onun elini tutup halini sormasıyla ta mamlanır. Tahiyye ve selâmın tamamlanması ise musâ faha edip el sıkışmaya bağlıdır. (Tabiidir ki burada, hastaya yaklaşmanın tıbben mahzurlu olmaması şartı vardır.)

Bir hastayı ziyaret eden, onun yanında oturduğu sürece cennet bahçelerinde oturmuş (gibi) dir. Oradan ayrıldıktan sonra da ona, kendisini korumak ve geceye kadar (kendisine) dua etmek üzere yetmiş bin melek tahsis edi lir. 249

Hasta ziyaretine giden kimse rahmete dalar. Hastanın yanında oturduğu sürece de gözü aydın olur. 250

Müslüman, hasta kardeşinin halini sormak veya sıhhatli bir kardeşini ziyaret etmek üzere gittiğinde **Allahü teâlâ** kendisine şöyle hitap eder: 'Sen ve adımların iyi oldunuz; bu suretle cenne-i âlâda kendin için bir konak yapmış ol dun'. 251

Kul hastalandığında **Allahü teâlâ** ona iki melek gönderir. Bunlara 'Kulumun, ziyaretçilerine söylediği sözlere dikkat ediniz' buyurur. Eğer o kul ziyaretçiler geldiği zaman Allah'a hamd ü senada bulunursa bu melekler **Allahü teâlâ** kendilerinden daha iyi bildiği halde kulun sözlerini Allah'a iletirler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Bu ku lumun canını alacak olursam kendisini cennete dâhil ede rim; eğer şifa verecek olursam ona önceki etinden ve kanından daha hayırlısını verir ve günahlarını affede rim'. 252

Allahü teâlâ kime hayır irade ederse o, hayırdan nasibini alır (veya Allah ona hayırdan nasip verir) . 253

Hazret-i Osman şöyle anlatıyor: Hastalandığımda **Hazret-i Peygamber** ziyaretime geldi ve şöyle dedi:

Bismillâhirrahmânirrahim! Seni, bu hastalığın şerrinden, bir olan, her yaratığın kendisine muhtaç olduğu, doğur mayan ve doğurulmayan ve eşi ve dengi bulunmayan **Allahü teâlâ**'nın himayesine havale ederim!

Hazret-i Peygamber bu duayı birkaç defa tekrar etti. 254

Hazret-i Peygamber hastalanan Ali b. Ebi Tâlib'in ziyaretine gitmiş ve ona şöyle demiştir: "Ya Ali! 'Ey Allahım! Senden afiyetimin acele gönderilmesini (acil şifalar vermeni) veya vermiş olduğun belâya karşı sabır ihsan etmeni veya dünyadan senin rahmetine çıkmayı istiyorum' de! Bu isteklerinden biri pek yakında sana veri lecektir". 255

Hasta olan kimsenin şöyle demesi müstehabdır: 'Hissettiğim ve korktuğum şeylerin şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığmıyorum'.

Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz karın ağrısından şikayet ettiği zaman hanımına vermiş olduğu mehirden birşey istesin. Hanımının verdiğiyle bal alsın. O bala yağmur suyu katsın ve içsin. Böylece kendisinde afiyet, kolaylık, şifa ve bereket bi raraya gelmiş olur. 256

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

- Ey Ebû Hüreyre! Sana, hastalanan kimsenin yatağa ilk girdiği anda söylediği takdirde **Allahü teâlâ**'nın kendisini ateşten kurtaracağı birşeyi haber vereyim mi?

- Evet yâ Rasûlallah!

- Şöyle diyecektir: Allah'tan başka ma'bud yoktur. O diriltir ve öldürür. O diridir ve asla ölmez. Kulların ve memleketlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah müşriklerin dediklerinden münezzehtir. Bol, temiz ve her hâlükârda bereketli olan hamd Allah'a mahsustur. Allah herşeyden yücedir. Rabbimizin azameti, celâli ve kudreti her mekânda hâzır ve nâzırdır. Ey Allahım! Eğer şu hastalık ölümüme sebep olacaksa ruhumu, İlm-i ezelinde kendileri için en güzel dereceler hazırlanan ruhlarla birlikte hasret. Ezelî ilminde kendileri için en güzel nimetler bulunan velî kullarını ateşten ko ruduğun gibi beni de ateşten koru!257

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Hasta ziyareti üç günden sonra yapılmalı ve bir devenin sağılması kadar sürmelidir. Ziyaretçi pek fazla oturmamalı, biraz oturduktan sonra kalkmalıdır) . 258

Tavus şöyle buyurmuştur: 'Hasta ziyaretinin en faziletlisi en hafif olanıdır'.

İbn-i Abbâs şöyle buyurmuştur: 'Hastayı bir defa ziyaret etmek sünnettir. Bir defadan fazla olanlar nafiledir'.

Âlimlerden biri şöyle buyurmuştur: 'Hastayı üç günden sonra ziyaret etmelidir'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hasta ziyaretini bir gün sonra yapınız! **İkinci** ziyareti ise iki gün ara verip **dördüncü** günde yapınız. 259

Sabretmek, az şikayette bulunmak ve az inlemek, duaya sarılmak, tedaviden sonra, şifayı verecek olan (Allah'a) tevekkül etmek, hastanın riayet etmesi gereken hususlardandır.

23. Müslümanların cenazelerini teşyi etmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir cenazeyi teşyi eden müslüman için bir kıratlık ecir vardır. Eğer cenaze defnedilinceye kadar beklerse ecri iki kırata çıkar. 260

Haberde vârid olduğuna göre; 'Kırat Uhud dağı kadardır'. 261

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bu hadîs hakkında İbn Ömer şöyle buyurmuştur: 'Biz şimdiye kadar birçok kırat kaçırmışız'.

Cenazeyi teşyi etmekten gaye müslümanların hakkını yerine getirmek ve ondan ibret almaktır. Dimeşkli Mekhûl, bir cenazeyi gördüğü zaman şöyle derdi: 'Onlar sabahleyin gittiler; biz de akşama gideceğin (veya 'Onu götürünüz; biz de akşama geleceğiz) . Bu cenaze beliğ bir nasihat ve süratli bir gaflettir. Giden gidiyor, kalanlar ise ibret almıyor'.

Mâlik b. Dinar kardeşinin cenazesini ağlayarak takip ediyor ve şöyle diyordu: 'Allah'a yemin ederim ki senin nereye vardığını (âkıbetini) bilmedikçe gözlerimin yaşı dinmeyecektir ve yine Allah'a yemin ederim ki, hayatta kaldıkça bunu bilmem mümkün değildir'.

A'meş şöyle diyor: 'Biz cenazelere giderdik. Gelenlerin hepsi mahzun olduğu için cenaze sahiplerinin kim olduğunu anlayarak başsağlığı dilemek güçleşirdi'.

İbrahim ez-Ziyad bir ölü için rahmet talebinde bulunup hayıflanan bir cemaate bakarak şöyle demiştir: 'Siz kendi nefsiniz için rahmet isteyip hayıflansanız daha iyi edersiniz; çünkü bu ölen zat şu üç şiddetten kurtuldu: Ölüm meleğinin yüzünü gördü. Ölümün acılığını tattı. Akıbet korkusundan da emin oldu'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Üç şey ölüyü mezarına ka dar takip eder; bunların **ikisi** geri gelir, biri ise onun yanında kalır. Bunlar; aile efradı, malı ve amelidir. Aile efradı ile malı geri döner, ameli kalır'.

24. Müslümanların kabirlerini ziyaret etmelidir. Kabir ziyare tinden gaye içindekilere dua etmek, ibret almak ve kalbi yumuşatmaktır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Ben hiçbir manzara görmedim ki, kabir ondan daha korkunç ol masın'. 262

Hazret-i Ömer şöyle anlatıyor: Bir gün **Rasûlüllah** ile beraber kabris tana gittik ve bir kabrin yanıbaşına oturduk. **Hazret-i Peygamber** ağlamaya başladı. Bunun üzerine biz de ağladık. Sonunda bize ni çin ağladığımızı sordu. 'Sen ağladığın için ağlıyoruz' dediğimizde de şöyle buyurdu: 'Bu kabir (annem) Vehb'in kızı Âmine'nin kab ridir. Onu ziyaret etmek için rabbimden izin istedim. Bana bu ko nuda izin verdi. Onun için af dilemek hususunda izin istedim; fa kat buna izin vermedi. Şu anda benim yakama çocuğun annesine karşı duyacağı şefkat yapışmış bulunuyor'263

Hazret-i Osman bir kabrin yanında durduğu zaman sakalı ıslanacak kadar ağlar, **Rasûlüllah**'tan şöyle işittiğini söylerdi:

Kabir, âhiretin ilk durağıdır. Kişi kabirden kurtulursa ondan sonrası kolaydır. Eğer ondan kurtulamazsa, sonrası daha da zordur. 264

Mücâhid şöyle buyurmuştur: 'Kabri, insanoğluna ilk olarak şöyle der: Ben kurtlar ve yalnızlıklar eviyim. Gurbet eviyim. Karanlıklar eviyim. İşte ben sana bunları hazırladım. Bakalım sen benim için ne hazırladın?'

Ebû Zer şöyle der: 'Size fakirlik gününü haber vereyim mi? O gün, kabrime konulduğum gündür'.

Ebu'd Derda mezarlıklarda çok otururdu. Kendisine 'Niçin böyle yapıyorsun?' diye sorulduğu zaman şöyle **cevap** vermiştir: 'Bana âhiretimi hatırlatan bir kavmin yanında oturuyorum. Üstelik yanlarından ayrıldığımda aleyhimde bulunup gıybetimi yapmazlar'.

Hatem-i Esamm şöyle buyurmuştur: 'Kabirlerin yanından ge çip de nefsi için düşünmeyen ve kabirde bulunanlara dua etmeyen kimse hem kendisine, hem de onlara ihanet etmiştir'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Hiçbir gece yoktur ki, bir tellâl şöyle bağırmasın: 'Ey kabirler ehli! Siz kime gıbta ediyorsu nuz?' Kabirlerde bulunanlar şöyle **cevap** verirler: 'Biz camilerin ehline gıbta ediyoruz. Çünkü onlar oruç tutarlar, namaz kılarlar ve Allah'ı zikredip anarlar; biz ise bunların hiçbirini yapamayız'. 265

Süfyân es-Sevrî şöyle buyurmuştur: 'Kim hayatta iken kabri çok düşünür ve hatırlarsa onu cennet bahçelerinden bir bahçe ola rak, kim de hayatta iken kabri hatırlamaktan gâfil olursa onu ce hennem çukurlarından bir çukur olarak bulur'.

Rebî b. Hayseme, evinin içine bir mezar kazdırmıştı. Kalbinde katılık hissettiğinde hemen oraya girip uzanır ve bir saat kadar durduktan sonra çıkarak şu ayeti okurdu:

Nihayet o müşriklerden birine ölüm geldiği vakit 'Rabbim! Beni dünyaya geri çevir ki terkettiğim îmanı yerine getirip sâlih amelde bulunayım' der. Hayır! Bu onun söylediği (boş) bir sözdür. Önlerinde, diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır. (Mü'minûn/99-100)

Sonra kendi kendine şöyle derdi: 'Ey Rebî! İşte dünyaya geri çevrildin. Dünyaya bir daha geri çevrilmeyeceğin gün gelmezden önce sâlih ameller işle!'

Meymun b. Mihran şöyle anlatıyor: Bir gün Ömer b. Abdülaziz'le birlikte kabristana gittik. Hazret-i Ömer kabirlere baktığı zaman hüngür hüngür ağlayarak şöyle dedi:

Ey Meymun! Bunlar Benî Ümeyye soyundan gelen ecdadımın kabirleridir. Sanki bunlar hiçbir zaman dünya eh liyle beraber olmamışlar ve dünyanın lezzetlerini tatmamışlardır. Şu anda hepsi upuzun yatmakta olup başlarına gelen felâketlerle başbaşa kalmışlardır. Bedenlerini haşereler darmadağın etmektedir.

Bunları söyledikten sonra tekrar ağlamaya başladı ve şöyle de vam etti:

Allah'a yemin ederim ki bu kabirlere Allah'ın azabından emin olarak gelen kimseden daha talihli ve nimetlere ondan daha fazla mazhar olan bir kimseyi tanımıyorum.

Kanadını indirmek, üzüntüsünü belirtmek, az konuşmak, (değil gülmeyi) tebessümü (dahi) terketmek başsağlığı dileyenin riâyet etmesi gereken hususlardandır.

Huşûdan ayrılmamak, konuşmamak, ölüyü düşünmek ve ölüm hakkında derin derin düşünceye dalmak ve ölüme hazırlanmanın yollarını araştırmak, cenaze yakınında yürümek de cenazeyi teşyi edenlerin riâyet etmesi gereken hususlardandır.

Cenazeyi mezara acele götürmek sünnet-i seniyyedir. 266

İşte buraya kadar söylediklerimiz bütün müslümanların dik kat ve riâyet etmesi gereken birtakım muâşeret âdâbıdır. Bütün bunları şu şekilde özetleyebiliriz: İster ölü olsun, ister diri, hiçbir müslümanı küçümsememelisin ki helâk olmayasın; çünkü belki de o küçümsediğin kimse senden daha hayırlıdır. Küçümsediğin zaman fâsık olsa bile belki de senin hayatın onun şu anda üzerinde bulunduğu fâsıklık gibi bir hal üzerinde, onun hayatı ise salâh ve takvâ ile sona erer. Sahip olduğu dünyalıklardan dolayı hiç kim seyi gözünde büyütme ve yine bu konuda hiç kimseye gıbta etme; çünkü dünya ve içindekiler Allah nezdinde küçüktür. Dünya eh lini kalbinde büyüttüğünde dünyayı da büyütmüş olursun. Böyle yaptığın takdirde de Allah'ın kudret gözünden düşersin. Onların dünyalıklarından elde etmek için dininden taviz verme. Şâyet böyle yaparsan onların gözlerinde küçük düştüğün gibi dünyalıkla rından da mahrum kalırsın.

Dünyalıklarından mahrum kalmasan dahi geçici ve en alçak birşeyi en hayırlı ve ebedî bir hayata tercih etmiş olursun. Onlara karşı düşmanlığını açığa vurma. Böyle yaptığın takdirde düşmanlıklarını üzerine çekmiş olursun. O vakit senin dinin ve dünyan onların yüzünden; onların dinleri de senin yüzünden el den gider. Ancak dinin yasaklamış olduğu amellerde iş değişir. Onların çirkin fiillerine buğzet fakat kendilerine merhamet gö züyle bak; çünkü onlar, Allah'ın gazabına ve isyanlarından ötürü ikabına mâruz kalmışlardır. Müstehak oldukları bu cezalar kendilerine kâfidir; o halde sen onlara niçin buğzedeceksin? Sana gös terdikleri sevgiden ötürü onlara ısınma. İsyan edip durdukları halde seni övmelerinden dolayı onlara güvenme. Yine isyan ettikleri halde sana güzel müjdeler verip yüz göstermelerinden dolayı onlarla dost olma! Çünkü onların bu yapmacık hareketlerinin ha kikatini araştırırsan ancak yüzde birinin hakîki olduğunu görebi lirsin. Hatta bunu da göremezsin.

Hiçbir zaman hâlini onlara şikayet kabilinden arzetme. Böyle yaptığın takdirde Allah'ı onlara şikayet etmiş olacağından, Allah da seni onlara havale eder. Onların zâhirde ve yüzüne karşı olduğu gibi gizlide ve gıyâbında da arkadaşların olacaklarını zan netme; çünkü bu boş bir ümidden başka birşey değildir. Böyle bir ümide nasıl kapılabilirsin? Onların elindeki servete tamah etme.

Böyle yaptığın takdirde zelil olursun ve hedefine de varamazsın. Kendilerine muhtaç olmadığında kibir ve gurura kapılıp onlara karşı büyüklük taslama. Bunu yaptığın takdirde **Allahü teâlâ** seni kibrinin cezası ve zenginliğini belirtmenin karşılığı olarak onlara muhtaç eder.

Onlardan biri bir ihtiyacını giderirse, o kendisinden istifade edilen bir kardeştir, İhtiyacını yerine getirdiği takdirde ona itab edip serzenişte bulunma. Zira böyle yaptığında sana düşman kesi lir. Kabul edecek gibi görünmeyen kimselere va'z u nasihat etmekle meşgul olma! Zira böyle bir kimse, va'zını dinlemediği gibi sana düşmanlık da eder. Va'z u nasihatin, hakîkati arzetmek ve ortaya koymak için olsa dahi herhangi bir şahsı hedef alıp isim be lirterek konuşma! Kendilerinden bir ikram ve hayır görürsen, onları sana müsahhar eden ve sözünü dinleten Allah'a şükret ve seni onlara havale etmekten koruması için Allah'a sığın. Onlardan herhangi bir kötülük veya hoşuna gitmeyen bir hareket gördüğünde (sakın intikam almaya kalkışma) , işlerini Allah'a ha vale et ve şerlerinden Allah'a sığın.

Nefsini, karşılık vermekle meşgul etme. Böyle yaptığın takdirde zararın daha da artar. Bununla meşgul oldun mu ömrün zayi olur. Sakın onlara 'Benim değerimi, kadir ve kıymetimi bilemedi niz' şeklinde çıkış yapma ve şuna inan ki, eğer müstehak olsaydın **Allahü teâlâ** senin kadr ü kıymetini,

mertebe ve rütbeni onların kalbine yerleştirirdi. Bu bakımdan sevdiren ve buğzettiren **Allahü teâlâ**'dır; çünkü kalpler **Allahü teâlâ**'nın kudret elindedir. Onları istediği gibi evirip çevirir. Onların, hak ve hukuklarına riâyet et! Kim neye müstehak ise o hakkı yerli yerine sarfet. Onların bâtıl sözlerini ve fuzulî konuşmalarını dinlemek hususunda sağır ol! Haklarını çatır çatır müdafaa et. Batıl sözlerini sanki kulaklarına üst üste birkaç kilit vurulmuş gibi duymazlıktan gel.

İnsanların çoğunun sohbetinden kaçın! Çünkü insanların birçoğu karşısındakinin zelle ve hatalarını affedip ayıbını örtmezler. Onlar en ufak birşeyden dolayı karşısındaki insanı didik didik hesaba çeker; kılı kırk yararcasına muhasebe ederler. Az ve çok herşeyde insanları çekemezler. Kendi haklarını mutlaka alır veya almaya çalışır; fakat başkasının hakkını vermeye yanaşmazlar. Onların defterinde yanlışlıkla ve unutkanlıkla yapılan şeyler için af yoktur; mutlaka cezalandırırlar. Kovuculuk ve iftira etmek suretiyle kardeşi kardeşe kışkırtırlar. Bu bakımdan onların çoğunun arkadaşlık ve sohbeti zararlıdır. Onlardan uzaklaşmak ve kendile riyle arkadaşlık yapmamak en iyisidir. Onlardan uzaklaşmakta selâmet vardır. Eğer razı olurlarsa zahirleri yağcılıktır. Eğer öfke lenirlerse içleri kin, hased ve nefretle doludur. İnsanlar onların kinlerinden hiçbir zaman emin olmaz. Yağcılıklarından hiçbir hayır umulmaz. Görünür tarafları elbisedir; fakat içleri ise kurt tur. Onlar zannlarla hüküm verirler, itham ederler; arkandan göz kırparlar. Seninle arkadaşlık kurduklarında kusurlarını araştırırlar.

Bundan gayeleri öfkelendikleri veya bozuştukları zaman karşına bunlarla çıkmaktır. Bir evde veya bir yerde hakkıyla denemediğin kimsenin sevgisine güvenme. Sevgisine güvenip gü venemeyeceğini öğrenmek istediğin kimseyi vazife başında ve vazi feden uzaklaştırıldığında; zengin ve fakir olduğu zamanlarda dene veya kendisiyle yolculuk yap veya dünyevî işlerde ve para hususunda muamelede bulun. Bundan sonra sağlam görürsen sev gisine güven, arkadaşlığına itimat et. Bir felâket anında kendisine muhtaç olduğun zaman da imtihanı tam mânâsıyla verirse bütün bu durumlarda kendisinden razı olursan onu, büyükse baba, kü çükse evlât edin. Eğer yaşıtın ve emsalin ise kardeş edin. işte halk arasındaki âdâb-ı muâşeretin özü bunlardır.

108) Müslim ve Buhârî, (Ebû Said'den)

109) Müslim ve Buhârî, (Sa'd b. Ebî Vakkas'dan)

110) Taberânî (Ebı Ümame'den) . 'Ben Allah'ın habibi ve haliliyim' sözü bu rivâyette yoktur.

111) Ayrıntılı bilgi için bkz. İthâfu's-Saâde, V1/251-252

112) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

113) Müslim ve Buharı

114) Müslim ve Buhârî

115) Müslim ve Buhârî

116) Müslim ve Buhârî

117) Müslim ve Buhârî

118) Taberânî ve Hâkim

119) Müslim, (Ebû Hüreyre’den)

120) Müslim, (Ebû Berze'den)

121) Ahmed, (Ebû'd-Derdâ'dan)

122) İbn-i Mübârek, (Hamza b. Ubeyd'den zayıf bir senedle

123) İbn-i Mübârek

124) Ebû Dâvud ve İbn Mace

125) Adı Alkame b. Hâlid olup, ashâb-ı kirâm darıdır. Hudeybiye muharebesine iştirak etmiştir. **Rasûlüllah**'tan sonra uzun süre yaşamış, H. 87 senesinde Küfe'den son sahabî olarak vefat etmiştir.

126) Nesâî ve Hâkim

127) Müslim ve Buhârî

128) Bu zat nahiv ilminde meşhur bir imamdır,

129) Müslim ve Buhârî

130) Ebû Dâvud ve Hâkim

131) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

132) Dârekutnî, el-ilel; Kuddaî, Müsned-i şihab, (zayıf bir senedle)

133) Taberânî, Evsat ve Ebû Nuaym, Hilye

134) Dârekutnî, (zayıf bir senedle)

135) Taberânî, Evsat, (zayıf bir senedle)

136) Taberânî, Evsat, (zayıf bir senedle)

137) Hâkim

138) Tirmizî

139) Harâitî ve Taberânî

140) Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

141) Tirmizî, (İbn Mes'ûd'dan)

142) Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (zayıf bir senedle)

143) İbn Ebi Şeybe, Taberânî ve Harâitî

144) Müslim ve Buhârî

145) Tırmızi

146) Harâitî, Beyhakî ve Ebû Nuaym

147) Müslim

148 taberan,

149) Taberâni ve Ebû Dâvud

150) Müslim ve Buhârî

151) Harâitî

152) Müslim ve Harâitî

153) Harâitî

154) Hâkim, (Câbir'den)

155) Ebû Davud ve Hâkim

156) Ebû Davud ve Tirmizî

157) Harâitî

158) Harâitî, Mekârim-i ahlak

159) Hâkim, (sahih bir isnadla ve Ebû Ya'lâ el-Mavsılî. Buhârî ve İbn Hıbbân'a göre zayıftır.

160) Müslim, Buhârî

161) Harâitî, Mekârim-i Ahlâk

162) Müslim

163) Müslim

164) Taberânî

165) Ebû Davud, Nesâi

166) Hâkim

167) Ebû Dâvud

168) Ebû Dâvud

169) Hâkim

170) Müslim, Buhârî

171) Müslim, Buhârî

172) Buhârî

173) Müslim, Buhârî

174) Müslim

175) Müslim Buhârî

176) Müslim, Buhârî

177) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Asâkir

178) Harâitî

179) Hazret-i Âişe Büreyre'yi azad eder. Büreyre'nin Ebû Ahmed'in kölesi olan bir kocası vardı. **Hazret-i Peygamber**, hürriyetine kavuşan Büreyre'ye İster köle olan kocanla dur, istersen ayrıl' dedi. Bunun üzerine Büreyre kocasından ayrıldı. Eğer kocası hür olsaydı ondan ayrılmaya hakkı yoktu. Kocası Büreyre'yi bu fikrinden caydırmak için günlerce arkasına düşüp ağladı. Metinde görüldüğü gibi **Rasûlüllah** aracı olduğu halde Büreyre **ikinci** bir defa kocasını istememiştir.

180) Taberânî ve Ebû Nuaym

181) Ebû Dâvûd ve Tirmizî

182) Harâitî

183) Beyhakî

184) Müslim

185) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

186) Irakî aslına rastlamadığını söylemektedir.

187) İmâm-ı Mâlik, Muvatta

188) Tirmizî Beyhaki Ebû Dâvud

189) Müslim, Buhârî

190) Tirmizî, (Abdülhamid b. Behram, Hezarî kabilesine mensuptur. Hadîste güvenilir bir kimsedir)

191) Müslim, (Onlara yolu daraltmak ancak yolda genişlik yoksa caiz olabilir. Eğer genişse boşuboşuna onlara eziyet vermek yasaktır.)

192) Beyhaki

193) Müslim ve Buhârî, (Hadîste geçen sam kelimesi ölüm, zulüm zillet ve meskenet mânâsına gelir) .

194) Müslim ve Buhârî

195) Tirmizî

196) Ebû Dâvud, Tirmizî

197) Harâitî, Beyhâkî

198) Bezzâr, Harâitî, Beyhaki

199) Harâitî, Tirmizî

200) Harâitî, İbn Adiyy

201) Ebû Dâvud

202) Ebû Bekir b, Mukrî

203) Hâkim

204) Harâitî

205) Harâitî ve Beyhakî

206) Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed, Beyhakî

207) Tirmizî

208) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

209) Ebû Dâvud, İbn Mâce

210) Ebû Dâvud, Tirmizî

211) Müslim, Buhârî

212) Beğavî

213) Müslim

214) Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî

215) Müslim ve Buhârî

216) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce

217) Müslim

218) Tirmizî

219) Ahmed

220) İbn Eb'id-Dünya, (zayıf bir senedle)

221) Ebû Dâvud, (zayıf bir senedle)

222) Ebû Davud

223) Buhârî, Ebû Davud

224) Nesâî, Ebû Dâvud, Tirmizî

225) Müslim, Buhârî

226) Ebû Dâvud

227) Müslim

228) Ebû Dâvud, Tirmizî

229) Ebû Dâvud, Tirmizî

230) Ebû Davud

231) Taberanî

232) Müslim, Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

233) Müslim, Buhârî

234) Sbu Ya'lâ, İbn Adiyy

235) İbn Mâce, Hâkim, Tirmizî

236) Tirmizî, Hâkim

237) Buhârî, Tarih; Taberânî, Beyhakî

238) Ahmed, Taberânî

239) Buhârî

240) Ahmed, Taberânî

241) İbn Mâce

242) Ebû Dâvud, Tirmizî

243) Buhârî, Tarih) Taberânî, Harâitî

244) Hâkim, Taberânî

245) Harâitî, İbn kıbban

246) Taberani:

247) Deylemi ve. sened'ül-Firdevs, (Hazret-i Ali'den)

248) Hâkim

249) Sünen sahipleri, Hâkim

250) Hâkim, Beyhakî

251) Tirmizî, İbn Mâce

252) İmâm-ı Mâlik

253) Buhârî

254) İbn Sinnî, Taberânî, Beyhakî

255) İbn Eb'id-Dünya

256) Hanımından aldığı mehir nasda kolay ve rahat bir maldır. Bal ise yine nassla şifadır. Yağmur suyuna gelince; o da nassla tertemiz sudur. Hazret-i Ali bu hususlara işaret etmektedir.

257) İbn Eb'id-Dünya

258) İbn Eb'id-Dünya

259) İbn Eb'id-Dünya

260) Müslim, Buhârî

261) Müslim

262) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

263) Müslim (Ebû Hüreyre'den) ; İmâm-ı Ahmed, (Büreyde'den)

264) Tirmizî, İbn Mâce

265) Irakî bu hadisin aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

Komşuluk Hakları

Komşuluk, İslâm kardeşliği haklarından başka birtakım haklar içermektedir. Bu bakımdan müslüman bir komşu her müslü manın sahip olduğu umumî hakların dışında birtakım haklara daha sahiptir; çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Komşular a) Bir hakkı olanlar, b) iki hakkı olanlar, c) Üç hakkı olanlar olmak üzere üç sınıftır.

Üç hakkı olan komşular; müslüman ve soyca akraba olan komşulardır. Böylelerinin komşuluk, İslâmiyet ve akrabalık hakları olmak üzere üç hakki vardır, İki hakkı olan komşu, müslüman komşudur. Bu komşunun hakları, komşuluk ve müslümanlık haklarıdır. Bir tek hakkı olan komşuya gelince, bu putperest komşudur. 267

Dikkat edilmelidir ki, **Hazret-i Peygamber** yalnızca komşuluktan dolayı putpereste bile bir hak vermiştir.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Komşularınla iyi geçin ve güzel komşuluk yap ki müslüman olasın. 268

Cebrâil bana komşu hakkında o kadar çok tavsiyede bulundu ki (Allah'ın emriyle) komşuyu komşuya vâris kılacak zan nettim. 269

Kim Allah'a ve son güne îman ediyorsa komşusuna ik ramda bulunsun. 270

Komşusu şerrinden emin olmayan kimse îman etmiş sayılmaz. 271

Kıyâmet gününde Allah'ın huzuruna gelen ilk hasımlar, komşulardır. 272

Komşunun köpeğine taş attığın takdirde ona eziyet vermiş olursun. 273

Adamın biri İbn Mes'ûd'a gelerek şöyle dedi:

- Benim bir komşum var; bana eziyet verip küfrediyor ve yolumu daraltıyor.

- Git; o senin hakkında Allah'a isyan etmişse sen onun hakkında Allah'a itaat et.

Hazret-i Peygambere 'Filan kadın bütün gün oruç tutuyor, geceleri de ibâdetle geçiriyor; fakat komşularına eziyet ediyor' denildiğinde 'O ateştedir'274 buyurdu.

Hazret-i Peygamber, komşusu hakkında şikayette bulunan bir kişiye sabretmesini tavsiye etti. Bilahare, **üçüncü** veya **dördüncü** de fasında 'Pılını-pırtını sokağın ortasına at!' buyurdu. Adam evine döndüğünde **Hazret-i Peygamber**in bu tavsiyesine uyarak eşyalarını sokağın ortasına attı. Bunun üzerine yoldan geçenler 'Ne oldu? Niçin böyle yapıyorsun?' diye sormaya başladılar. Sebebini

öğrendiklerinde de 'Allah komşuna lânet etsin. Niçin böyle yapıyor?' diyorlardı. Bunun üzerine komşusu adama 'Eşyalarını evine taşı. Allah'a yemin ederim ki, bir daha böyle birşey yapmayacağım dedi. 275

Zührî şöyle rivâyet ediyor: "Adamın biri **Rasûlüllah**'a gelerek komşusunu şikayet etti. Bunun üzerine **Rasûlüllah** ona camiin kapısına çıkıp 'Kırk haneye kadar komşudur!' diye bağırmasını emretti",276

Zührî, dört cihete işaret ederek 'Bu cephelerin her birinden kırkar hane komşu sayılır' demiştir.

Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: 'Uğurluluk ve uğursuzluk kadında, meskende ve attadır. Kadının uğurluluğu; mehirinin az, nikâhının kolay ve ahlâkının güzel olmasıdır. Uğursuzluğu ise mehirinin çokluğu, nikahının zorluğu ve ahlâkının kötülüğüdür. Meskenin uğurluluğu; geniş ve komşularının güzel ahlâklı olmasıdır. Uğursuzluğu ise dar ve komşularının kötü olmasıdır. Atın uğurluluğu, serkeş olmaması ve güzel huylu olmasıdır. Uğursuzluğu ise serkeş ve çirkin huylu olmasıdır'. 277

Komşu hakkı sadece onlara eziyet etmemekten ibaret değildir; aynı zamanda onların eziyetlerine de tahammül etmelidir. Çünkü sadece eziyet etmemekten ibaret olsa, diğer tarafın da eziyet etme mesiyle bunun karşılığı verilmiş demektir. Burada herhangi bir hakkın eda edilmesi sözkonusu değildir. Hatta komşunun eziyetle rine tahammül etmek de kâfi gelmez. Bunun yanısıra kişi onlara karşı şefkatli olacak ve kendisine eziyet eden komşusuna iyilik ya pacaktır; zira şöyle denilmiştir: 'Fakir komşu kıyâmet gününde zengin komşusunun yakasına yapışarak onu **Allahü teâlâ**'nın huzuruna çeker ve şöyle der: 'Yâ rabbî! Şu kuluna sor! Beni niçin mahrum etti? Niçin kapısını yüzüme kapattı?'

İbn Mukaffa bir komşusunun, borcundan dolayı evini satmak istediğini haber aldı. Kendisi arasıra onun evinin gölgesinde otu rurdu. 'Eğer komşum yokluktan dolayı burasını satıyorsa, onun gölgesine gereken hürmeti göstermemişim demektir' diyerek evin pahasını komşusuna verdi ve ona evini satmamasını söyledi.

Bir kişi evindeki farelerin çokluğundan şikayet etti. Kendisine bir kedi tutması tavsiye edildiğinde de şöyle dedi: 'Hayır, kediyi gö ren farelerin komşumun evine kaçmalarından korkuyorum. Böylece kendi nefsim için istemediğim birşeyi komşularım için is temiş olurum'.

Komşu haklarını şöyle özetleyebiliriz! Selâm vermek, hâlini sormak, hasta ise ziyaret etmek, musibet anında taziyede bulun mak ve üzüntüsünü paylaşmak, sevinçli günlerinde tebrik etmek, sevincine katıldığını belirtmek, kusurlarını affetmek, evinin içine bakmak, duvarlarına (izni olmaksızın) odun filan koymak sure tiyle komşusunu daraltmamak, külleri evinin önüne atmamak, evine giden yolu daraltmamak, evine götürülen yiyecek maddelerine bakmamak, ayıp ve kusurlarını örtmek, başına herhangi bir musi bet geldiğinde yardımına koşmak, bir yere gittiği zaman evine göz kulak olmak, aleyhinde konuşanı kendisine iletmemek, gizli hâlle rini araştırmamak, hizmetçisine fazla bakmamak, çocuğuyla konuşurken sevgi ve şefkat göstermek, din ve dünyası hususunda bilmediği şeylerde kendisini irşad etmek.

İşte bütün bu hakları tüm müslümanlar için riayet edilmesi gereken haklara ekleyerek komşuna tatbik etmen gerekir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Komşu hakkının ne olduğunu biliyor musunuz? Senden yardım istediğinde kendisine yardım etmeli; yardımına muhtaç olduğunda esirgememelisin. Senden borç is tediğinde vermeli; fakir düştüğünde onu geri almamalısın. Hastalandığında ziyaret etmeli; öldüğünde cenazesine katılmalısın. Kendisine bir hayır isabet ettiğinde tebrik et mel, başına bir musibet geldiğinde onu teselli etmelisin. Eğer izni yoksa evini, hava almasına mâni olacak şekilde, onun evinden yüksek yapmamalısın. Ona eziyet vermemeli sin. Bir meyve aldığın zaman ona da hediye etmelisin; eğer bunu yapmayacaksan aldığın şeyleri evine gizlice götürme lisin. Sakın çocuğun onu eline alıp dışarıya çıkmasın; çünkü komşunun çocuğu görüp rahatsız olur. Çömleğinin bu harıyla (yemeğinin kokusuyla) onu rahatsız etme. Yemeğinin kokusunu komşuna ancak ondan kendisine ik ram etmek şartıyla hissettirebilirsin.

Bunu söyledikten sonra şöyle devam etti:

Siz komşunun hakkı nedir biliyor musunuz? Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki komşusunun hakkını tam mânâsıyla ancak Allah'ın lütfuna mazhar olan kimseler yerine getirebilir. 278

Bu hadîs-i şerîfi Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden, dedesi de **Hazret-i Peygamber**'den bu şekilde rivâyet etmiştir.

Mücâhid şöyle anlatıyor: Bir gün Abdullah b. Ömer'in yanında bulunuyordum. O sırada hizmetçisi bir koyun yüzüyordu. İbn Ömer ona 'Bu koyunu yüzdükten sonra yahûdî komşumuzdan başlamak üzere komşulara birer parça ver' dedi ve bunu birkaç kere tekrarladı. Hizmetçi 'Ne de çok tekrar ettiniz efendim' dedi. Bunun üzerine İbn Ömer 'Çünkü **Hazret-i Peygamber** komşularımız hakkında o kadar çok tavsiyede bulundu ki onları bize varis kılacak zannettik' buyurdu.

Hişam şöyle diyor: 'Hasan-ı Basrî kurban etinden yahûdî ve hristiyan komşuya verilmesinde herhangi bir beis görmezdi'.

Ebû Zer (radıyallahü anh) şöyle diyor: Dostum (**Hazret-i Peygamber**) bana komşum hakkında tavsiyede bulunarak şunları söyledi: 'Yemek pişirdiğin zaman bol sulu yap. Sonra komşularından bazılarına bak ve o yemekten onlara da birşeyler gönder'. 279

Âişe validemiz şöyle anlatıyor: **Rasûlüllah**'a 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim iki komşum var. Birisinin kapısı bana bakıyor; diğerinin ki ise uzaktadır. Çoğu zaman yemeğim **ikisi**ne birden göndermeye yetmiyor. Bunlardan hangisinin hakkı daha büyüktür? dedim. 'Kapısı sana bakanın hakkı daha büyüktür' bu yurdu. 280

Hazret-i Ebû Bekir, komşusu ile münakaşa eden oğlu Abdurrahman;'a'Oğlum! Sakın komşunla münakaşa etme. Çünkü herkes gider, yanında sadece komşun kalı' dedi.

Hasan b. isa en-Nisaburî şöyle diyor: Abdullah b. Mübârek'e sordum:

- Komşum gelip hizmetçimden şikayet ederek şunu şunu yaptı' diyor; hizmetçim de yapmadığını söylüyor. 'Belki haklıdır' korkusuyla hizmetçimi dövmek istemiyorum. Ancak tamamıyla serbest bırakılmasını da doğru bulmuyorum. Bu bakımdan komşum bana kızıyor. Ne yapmalıyım?

İbn Mübarek şöyle buyurdu.

- Hizmetçin, edeblendirilmesini gerektiren birşey yaptığında onu gözet! Eğer komşun şikayet ederse onu bu yaptığından dolayı edeblendirirsin. Böylece hem komşunu razı etmiş ve hem de hizmetçini edeblendirmiş olursun. Böyle yapmakla iki hakkı bir arada ve hikmetli bir şekilde yerine getirmişolursun.

Âişe validemiz şöyle buyurmuştur: Güzel ahlâkın hasletleri on tanedir. Bunlar bazen kişide bulunur, babasında bulunmaz; kölede bulunur, efendisinde bulunmaz. **Allahü teâlâ** bunları sevdiği kullarına ihsan eder.

1. Doğru konuşmak,

2. Erkeklik göstermek,

3. İsteyene vermek,

4. İyiliğe karşılık vermek,

5. Sıla-yı rahim yapmak,

6. Emanete hıyânet etmemek,

7. Komşuyu korumak (hâlini ve durumunu kontrol etmek) ,

8. Arkadaşı korumak,

9. Misafire ikramda bulunmak,

10. Bütün bu hasletlerin başı hayâ'dır.

Ebû Hüreyre **Rasûlüllah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Ey müslüman kadınlar! Bir koyun tırnağı dahi olsa hiçbir komşunuzun ikramını hakir görmeyin. 281

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Geniş mesken, sâlih komşu ve rahat merkep müslüman kişinin saadetindendir'. 282

Abdullah b. Mes'ud şöyle rivâyet ediyor: Bir kişi **Rasûlüllah**'a şöyle dedi:

- Yâ Rasûlallah! İyilik mi yoksa kötülük mü yaptığımı nasıl anlayabilirim?

- Komşuların sana iyilik yaptığını söyledikleri zaman iyilik, kötülük yaptığını söyledikleri zaman da kötülük yapmışsın demektir. 283

Câbir'in rivâyet ettiğine göre **Rasûlüllah** şöyle buyurmuştur: 'Kimin bir duvarda (ya da herhangi birşeyde) komşusu veya ortağı varsa, onu o komşusuna veya ortağına teklif etmeden satmasın'. 284

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** komşunun, ta vanında kullandığı kirişin başını, ister razı olsun, ister olmasın komşusunun duvarının üzerine koyabileceğini söylemiştir'. 285

İbn-i Abbâs'ın rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Sakın komşunuzu, kirişini duvarınıza koymaktan menet meyin. 286

Ebû Hüreyre 'Sizin bu hükme razı olup riayet etmediğinizi gö rüyorum. Allah'a yemin ederim ki ben o kirişi sizin evlerinizin or tasına atacağım' demiştir. Âlimlerin bir kısmı buna razı olmanın farz olduğuna kail olmuşlardır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Allahü teâlâ kime hayır irade ederse onu ballandırır.

'Onu ballandırır' ifadesinin ne anlama geldiği sorulduğunda 'Onu komşularına sevdirir demektir' buyurmuştur. 287

Akrabalık Hakları

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur: Ben Rahmânım; şu da sıla yı rahimdir. Ona kendi ismimden bir isim verdim. Bu ne denle bu rahmin hukukuna riayet eden kimseyi hedefine vardırır; onu kesen kimseyi mahrum bırakırım. 288

kim ölümünden sonra eserinin devam etmesini ve rızkının geniş olmasını istiyorsa, sılayı rahim yapsın. 289

Rasûlüllah'a, İnsanların en faziletlisi kimdir?' sorusuna şu cevabı vermiştir: 'Allah'tan en fazla korkan, sılayı rahmi en güzel şekilde yapan, marufu (iyiyi) emir ve münker (kötü) den nehyetme görevini en iyi şekilde yerine getiren kimsedir'. 290

Ebû Zer şöyle demiştir: 'Dostum (**Hazret-i Peygamber**) bana, kendisi (benden uzaklaşıp) arkasını çevirse bile sıla-yı rahmi kesmememi tavsiye etti. Ayrıca acı da olsa hakkı söylememi emretti'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Rahm (akrabalık haklarına riayet) , arşa asılmıştır. Ona erişmek, akrabaların ziyaretine karşılık vermekle değil; an cak kendisiyle ilgisini kesen akrabalara sıla-yı rahim yap makla, yani onlarla ilgiyi kesmemekle mümkündür. 291

Sevabı (karşılığı) en çabuk verilen ibadet sıla-yı rahimdir. Hatta aile efradı fâsık ve facir olmasına rağmen bazı hanelerin malları artar ve adetleri çoğalır; çünkü onlar sıla-yı rahim yaparlar. . . 292

Zeyd b. Eslem şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** Mekke'ye gittiğinde bir kişi önüne çıkarak şöyle dedi:

- Yâ **Rasûlüllah**! Eğer beyaz kadınlar ve esmer develer istiyorsan Müdlicoğulları kabilesinin üzerine yürü!

- Allah beni Müdlicoğulları üzerine yürümekten menetmiştir; çünkü onlar sıla-yı rahim yapıyorlar. 293

Hazret-i Ebû Bekir'in kızı Esmâ şöyle diyor: Annem (Mekke'den) bana geldiğinde **Hazret-i Peygamber**e giderek şöyle dedim:

- Yâ Rasûlallah! Annem müşrik olduğu halde bana gelmiştir. Ona sıla-yı rahim yapabilir miyim?

-Evet. Başka bir rivâyette Esmâ şöyle sormuştur:

- Ona birşey verebilir miyim?

- Evet, ona sıla-yı rahim yap!294

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Fakirlere verilen sadakalar bir, fakir akrabaya verilen sada kalar ise iki sadaka sayılır. 295

Ebû Talha 'Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe birr'e (iyiliğe) erişemezsiniz' (Âl-i İmrân/92) ayetinin hakikatine uymak için, çok hoşuna giden bahçesini sadaka olarak vermek istediğinde **Hazret-i Peygamber**e gidip şöyle dedi:

- Yâ **Rasûlüllah**! Bahçemi, Allah yolunda fakir ve miskinlere bağışlıyorum.

- Sana ecir vermek Allah'a vacib oldu. Bu bakımdan onu fakir akrabaların arasında taksim et.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sadakanın en faziletlisi, kişinin, kendisine buğzeden yakın akrabasına verdiği sadakadır. 296

Bu hadîs **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsinin mânasındadır:

Faziletlerin en üstünü, seninle ilgisini kesene sıla-yı rahim yapman, seni mahrum edene vermen ve sana zulmedeni af fetmendir.

Hazret-i Ömer valilerine bir emirnâme göndererek 'Akrabalara bir birlerini ziyaret etmeyi, fakat komşu olmamayı emrediniz!' bu yurmuştur. Hazret-i Ömer, bu sözü, şu hikmete binaen söylemiştir: Komşuluk çoğu zaman haklar için nefret ve münakaşaya yol açar ve dolayısıyla da akrabalar arasında sıla-yı rahmin kesilmesine sebep olur.

267) Bezzâr

268) Daha önce geçmişti.

269) Müslim, Buhârî

270) Müslim, BuhârÎ

271) Buhârî

272) Ahmed-Taberani

273)

274) Ahmed ve Hâkim

275) Ebû Davud, İbn Hıbbân, Hâkim

276) Taberânî, Ebû Dâvud

277) Tirmizî, İbn Mâce, Taberânî

278) Harâitî, İbn Adiyy

279) Müslim

280) Buhârî

281) Buhârî

282) Ahmed, Hâkim

283) Ahmed, Taberânî

284) ibn Mâce, Hâkim

285) Harâitî

286) Harâitî

287) Harâitî, Beyhakî

288) Müslim, Buhâri

289) Müslim, Buhârî

290) Ahmed, Taberânî

291) Taberânî ve Beyhakî

292) ibyi Hıbbân, harâiti , beyhaki

293) Harâitî

294) Müslim, Buhârî

295 Tirmizi, Nesai, İbn Mace

296) Ahmed, Taberânî

Anne, Baba ve Çocuk Hakları

Akrabalığın en özeli ve en değerlisi doğurmaktır. Bu bakımdan akrabalık ve sılayı rahim hakkı burada oldukça kuvvet bulur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Çocuk, babasının hakkını hiçbir şekilde ödeyemez; ancak onu köle olarak bulup da satın alarak âzad ederse ödeyebilir. 297

Anne-babaya yapılan iyilik, namazdan, sadaka, hac, umre ve Allah yolundaki cihaddan daha üstündür. 298

Anne-babasını razı ederek sabahlayan, kimse için cennette iki kapı açılır. Aynı şekilde onları razı ederek akşamlayan kimse için de böylesi vardır. Eğer birini razı ederse, bir kapı açılır. Kendisine zulmetseler de, zulmetseler de, zulmetseler de (onları razı etmeye çalışmalıdır) . Kim de ebeveynini kızdırdığı halde sabahlarsa ona da cehennemde iki kapı açılır. Onları kızdırarak akşamladığı zaman da yine kendisi için cehennemde iki kapı açılır. Eğer birini kızdırırsa bir kapı açılır. Kendisine zulmetseler de, zulmetseler de, zulmetseler de (durum değişmez) . 299

Cennetin kokusu beşyüz senelik mesafeden hissedilir. (Fakat buna rağmen) anne-babaya karşı gelen evlât ile sıla yı rahmi kesen kimse, onun kokusunu alamaz. 300

Annene, babana, kızkardeşine, kardeşine, sonra da sana en yakın olandan başlamak üzere diğer yakınlarına iyilikte bu lun. 301

Rivâyet edildiğine göre **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya şöyle bu yurmuştur: 'Yâ Musa! Anne-babasına karşı iyi davranıp (onlara itaat edip) bana isyan eden kimseyi itaatkâr kullarımdan, bana itaat edip de anne-babasına isyan eden kimseyi de âsi kullarımdan yazarım'.

Denildiğine göre Hazret-i Yûsuf, huzuruna giren babası Hazret-i Yakub için ayağa kalkmadı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine şu vahyi gönderdi: 'Sen baban için ayağa kalkmayı bir küçüklük mü sanıyorsun? İzzet ve celâlim hakkı için yemin ederim ki bu hareke tinden dolayı senin sulbünden bir tek peygamber bile gönderme yeceğim'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bir müslümanın, vermek istediği sadakayı annesi-babası müslüman iseler ... için vermesinde hiçbir beis yoktur. Bu bakımdan o verilen sadakanın ecri, anne-babasına yazılır ve bir o kadarı da, onların ecirlerinden hiçbir şey eksilmeksizin, sadakayı veren kimsenin defterine yazılır. 302

Mâlik b. Rabîa şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**in yanında oturduğumuz bir sırada Benî Seleme kabilesinden bir kişi gelerek 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ebeveynimin benim üzerimde vefatlarından sonra takdim edebileceğim bir hakları var mıdır?' dedi.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu: 'Evet. Onlara salavat getirmek (dua etmek) , onlar için bağışlanma dilemek, sözlerini yerine getirmek, dostlarına ikram da bulunmak ve onların dost ve yakınlarıyla ilgiyi (ve ancak onların yolundan gelen sılayı rahmi) kesmemektir'. 303

Kişinin babasının sevdiklerine (vefatından sonra onun dostlarına) sılayı rahim yapması, iyiliğin en âlâsıdır. 304

Validenin evlâdı üzerindeki ihsanı iki kattır. 305

Validenin duası herkesin duasından daha evvel kabul olu nur. 306

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e şöyle soruldu:

- Bu neden böyle oluyor?

- Valide, babadan daha şefkatlidir de ondan. Şefkatlinin duası sakıt olmaz.

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**e şöyle sordu:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kime iyilik yapayım?

- Anne-babana.

- Onlar hayatta değildirler.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

(O halde) evlâdına iyilik yap; çünkü ebeveyninin senin üze rinde hakkı olduğu gibi evlâdının da hakkı vardır. 307

İyilik yapması hususunda evlâdına yardım eden babadan Allah razı olsun.

Yani kötü amelleriyle çocuğunu isyana teşvik etmeyen babadan Allah razı olsun.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Birşey verirken çocuklarınız arasında eşitlik yapınız!'

'Çocuğun senin reyhanındır; ilk yedi senede onu koklarsın. **İkinci** yedi senede senin hizmetçindir. Bundan sonra da ya düşmanın veya ortağındır' denilmiştir.

Enes **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini naklediyor:

Erkek çocuğun doğumunun **yedinci** gününde akîka olarak bir koyun kesilir. Kendisine isim verilir. Kirlerden temizle nir. Altı yaşma bastığında güzelce terbiye edilir. Dokuz yaşına ulaştığında yatağı ayrılır. Onüç yaşına girdiği zaman namaz kılmadığı takdirde dövülür. Onaltı yaşma geldiği zaman, babası onu evlendirir ve sonra elinden tutarak 'Ben seni güzelce terbiye ettim. Öğrettim ve evlendirdim. Dünyada fitnenden ve âhirette de azabından Allah'a sığmıyorum' der. 308

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Çocuğun babası üzerindeki hakkı; onu güzelce terbiye etmek ve ona güzel bir isim vermektir. 309

Her çocuk akîkasının rehinidir. Doğumunun **yedinci** gü nünde akîka olarak bir hayvan kesilir ve başı traş edilir. 310

Katâde şöyle diyor: 'Akîkayı kestiğin zaman ondan bir kıl ala rak bunu kesilen şah damarları hizasında tut. Sonra bu kılı çocuğun başının (bıngıldağının) üzerine bırak; tâ ki ondan ip (izi) gibi kan aksın. Bundan sonra da çocuğun başı yıkansın ve traş edilsin. . . '

Adamın biri Abdullah b. Mübarek'e gelerek çocuklarından bazılarını şikayet etti. Abdullah ona şöyle dedi:

- Onlara hiç beddua ettin mi?

- Evet!

- O halde onları ifsad eden sensin!

Evlâda şefkat göstermek müstehabdır. Habis oğlu Akrâ **Rasûlüllah**'ın, torunu Hasan'ı öptüğünü görünce şöyle dedi:

- Benim on tane çocuğum var. Şimdiye kadar bir tanesini dahi öpmüş değilim!

- Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.

Âişe vâlidemiz şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** bir keresinde bana ' (Zeyd'in oğlu) Usâme'nin yüzünü yıka!' buyurdu. Usâme'nin yüzünü yıkamaya başladım; ancak bunu bir angarya olarak gördüğümden gönülsüz yapıyordum. Bunu farkeden **Hazret-i Peygamber** elime vurarak onu benden aldı ve yüzünü güzelce yıkadı. Sonra da yanaklarından öperek şöyle buyurdu:

Kız olmadığı için bize iyilik yapmıştır. 311

Hazret-i Peygamber birgün minberde iken Hazret-i Hasan'ın düştüğünü gördü. Bunun üzerine minberden inip onu kucaklayarak şu ayeti okudu: 'ınallarınız ve çocuklarınız (sizin için) ancak bir belâ ve imtihandır'. (Teğâbün/15)

Abdullah b. Şeddad şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** birgün na maz kıldırırken Hazret-i Hüseyin çıkageldi, secdeye gittiğinde **Hazret-i Peygamber**in omuzuna çıktı. **Hazret-i Peygamber** cemaatin önünde secdeyi oldukça uzattı. Hatta cemaat birşey olduğunu zannettiler. Namaz bittikten sonra cemaat 'Yâ **Rasûlüllah**! Secdeyi çok uzattınız. Öyle ki birşey olduğunu zannettik' dediler. Bunun üze rine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Oğlum (torunum) sırtıma binmişti. Ben de onu hevesini almadan hemen indirmeyi doğru bulmadım'. 312

Hazret-i Peygamberin secdeyi bu şekilde uzatmasında birçok faydalar vardır: **Birincisi** Allah'a yaklaşmaktır. Çünkü kulun, Allah'a en yakın olduğu an secde halinde bulunduğu andır. (**İkinci** fayda) çocuğa gösterilen şefkat ve iyiliktir. Ayrıca burada ümmetin eğitilmesi de sözkonusudur.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Çocuğun kokusu cennet kokusundandır. 313

Yezid b. Muaviye şöyle anlatıyor: Babam (Muaviye) Ahnef b. Kays'a haber gönderdi. Huzuruna geldiğinde de ona şöyle sordu:

- Ey Ebû'l-Bahr! Çocuk hakkında ne dersin?

- Çocuklar, kalplerimizin meyvesi, sırtlarımızın direğidir. Biz ise onlar için yumuşak bir arazi ve gölge yapan bulutlarız. Onlar için herşeyi göze alırız. Eğer birşey isterlerse, onlara istediklerini ver! Eğer öfkelenirlerse, onları razı et! Böyle yaptığın takdirde seni severler ve sana sevgilerini verirler. Onlara yük olma ki, senden usanıp vefatını temenni etmesinler ve sana yaklaşmayı çirkin bulmasınlar.

- Ey Ahnef! Sen Allah'ın sevgili bir kulusun. Huzuruma girdiğinde oğlum Yezid hakkında öfke ile dopdolu idim (öfkemiyatıştırdın) .

Ahnef, yanından çıkıp giderken Muaviye, oğlu Yezid'i bağışladı ve ona ikiyüzbin dirhem ve ikiyüz elbise gönderdi. Yezid de bu hediyenin yarısını (yüzbin dirhem ile yüz elbiseyi) Ahnefe gönderdi.

Bütün bu anlattıklarımız anne ve babanın haklarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Onların haklarının yerine geti rilmesi keyfiyeti ise uhuvvet (kardeşlik) hakkında zikrettiğimiz hadîslerden anlaşılmaktadır; zira buradaki bağ, kardeşlik bağından daha kuvvetlidir. Burada iki husus daha vardır: **Birincisi**; âlimlerin çoğu 'Anne ve babaya itaat, şüpheli şeylerde de farzdır' demişlerdir; fakat haramlığı kesin olan konularda onların dediklerini yapmak farz değildir. Hatta annen ve baban kendile rinden ayrı yemek yemenden rahatsız oluyorlarsa, yemeği onlarla beraber yemen farzdır. Çünkü şüpheliyi terketmek takvadandır. Ebeveyni razı etmek ise farzdır. **İkincisi**; mübah ve nafile olan yol culuklara, izinleri olmaksızın çıkamazsın. Müslümanların üze rinde farz olan haccı hemen yapmak sünnettir; çünkü hac geniş zamanlı bir farzdır. İlim talep etmek için başka memleketlere gitmek nafile ibadettir. Ancak talep ettiğin ilim namaz, oruç gibi farzların ilimleri ise ve memleketinde bu ilimleri öğretecek kimse de yoksa, bu ilimleri öğrenmek için gitmen farz olur; tıpkı yeni müs lüman olan birinin,

memleketinde İslâm nizamını öğretebilecek kimse olmadığında, İslâm dinini öğrenmek için hicret etmesinin farz olduğu gibi. . .

Bu gibi meselelerde anne ve babanın iznine gerek yoktur.

Ebû Said el-Hudrî şöyle anlatıyor: Adamın biri Yemen'den **Hazret-i Peygamber**e gelip cihada katılmak istediğini söyledi. **Hazret-i Peygamber** ona şöyle sordu:

- Yemen'de annen ve baban var mı?

- Evet var.

- Onlar sana (gelmen için) izin verdiler mi?

- Hayır!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

- O halde dön! Anne ve babanın yanma git! Onlardan izin iste. Eğer izin verirlerse (Allah yolunda) cihad et. Aksi takdirde gücün yettiği kadar onlara hizmet et. Çünkü Tevhîdden sonra Allah'ın huzuruna götüreceğin en iyi ibadet, anne-babana yaptığın hizmettir. 314

Hazret-i Peygamber, savaşa katılma hususunda kendisiyle istişare etmek üzere gelen birisine şöyle sordu:

- Annen var mı?

- Evet!

- O halde onun hizmetinden ayrılma; çünkü cennet annenin ayakları dibindedir. 315

Adamın biri hicret üzerine Matlaşmaya geldiği **Hazret-i Peygamber**e şöyle dedi:

- Babamı ve annemi ağlatmadan sana gelemedim!

- O halde dön ve onlar: ağlattığın gibi güldür. 316

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Büyük kardeşin küçük kardeşler üzerindeki hakkı, babanın evladı üzerindeki hakkı gibidir. 317

Herhangi birinizin bineği huysuzluk yaptığı ya da hanımının veya aile efradından birinin ahlâkı kötüleştiği zaman, onun kulağına ezan okusun. 318

Köle Hakları

Nikâh'tan doğan haklar, Nikâh bölümünde geçmişti. Köle ve cariyelerin de muaşerette gözetilmesi gereken birtakım hakları vardır. **Hazret-i Peygamber** son vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

Sağ ellerinizle mülk edindiğiniz (sahip olduğunuz) köleler hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğinizden yedirip giydiğinizden giydiriniz. Onları güçlerinin yetmeyeceği işlerde çalıştırmayınız. Sevdiğiniz köle ve cariyeleri yanınızda alıkoyup sevmediklerinizi satınız. Allah'ın mahl ûkatına azap etmeyiniz; çünkü onları size mülk eden Allah'tır. Eğer O dileseydi sizi onlara mülk edebilirdi. 319

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Efendi, kölesinin yiyecek ve giyeceğini normal olarak vermek mecburiyetindedir. Kölelere güç yetiremeyeceği iş teklif edilemez. 320

Hilekar, kibirli, hain ve kölesine kötü muamele eden kimseler cennete giremez. 321

Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah şöyle anlatıyor: Adamın biri **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Hizmetçilerimizin işlediği kusurların ne kadarını affedelim?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** önce susup **cevap** vermedi; sonra da 'Günde yetmiş kusurlarını affediniz' buyurdu. 322

Hazret-i Ömer her cumartesi (Medine'nin yakınında bulunan ve bağlık ve bostanlık bir yer olan) Avaliye'ye giderdi. Orada güç yeti remeyeceği işlerde çalıştırılan bir köle gördüğünde onun işini ha fifletirdi; (bilfiil ona yardım ederdi) .

Ebû Hüreyre, hizmetçisi yaya olarak arkasında yürüdüğü halde devesinin üstünde giden birisine şöyle dedi:

- Ey Allah'ın kulu! Bu hizmetçi senin kardeşindir, onu terkine alsana. Onun ruhu da seninki gibidir.

Bunun üzerine adam kölesini bineğinin üzerine aldı. Ebû Hüreyre daha sonra şöyle buyurdu: 'Kişi, arkasında birisi olduğu halde yürürse Allah'tan gittikçe uzaklaşır!'

Ebu'd Derda'nın cariyesi şu itirafta bulunur:

- Sana bir seneden beri zehir içiriyorum; fakat sana hiç tesir etmedi?

- Bana niçin zehir içirdin?

- Senden kurtulmak için. . .

- O halde git; Allah rızası için hürsün,

Zührî şöyle der: "Kişi kölesine 'Allah seni mahrum etsin' dediği zaman o köle hürdür". (Bu çirkin sözün keffareti o köleyi âzâd etmektir) .

Kays'ın oğlu Ahnef e şöyle denildi:

- Hilmi kimden öğrendin?

- Âsım'ın oğlu Kays'tan öğrendim,

- Onun hilrni nasıldı; bize anlatır mısın?

- O bir gün evinde oturuyordu. O sırada cariyesinin getirmekte olduğu bir tencere dolusu kavrulmuş et oğlunun üzerine döküldü. Çocuk yanarak öldü. Bu durum karşısında cariye dehşete kapıldı. Bunun üzerine Kays, kendi kendine 'Bu cariyenin korkusunu ancak âzâd edilmesi giderebilir' diye düşünerek ona 'Seni Allah için âzâd ediyorum' dedi.

Avn b. Abdillah kendisine isyan eden hizmetçisine şöyle demiştir: 'Efendine ne kadar da benziyorsun. Senin efendin (kendisini kastediyor) , efendisine (Allah'a) isyan ediyor. Sen de efendine isyan ediyorsun'.

O bir gün kendisine kızan kölesine şöyle dedi: "Sen, böyle dav ranmakla seni dövmemi istiyorsun ama ben bunu yapmayacağım. Git, sen Allah için hürsün!'

Meymun b. Mihran'ın misafiri vardı. Cariyesi akşam yemeğini acele ile getirirken elindeki dolu çanak kayarak efendisi Meymun'un başına dökülüverdi. Bunun üzerine Meymun şöyle dedi:

- Ey cariye! Beni yaktın!

-Ey insanlara hayrı öğreten ve edeb dersi veren kişi! **Allahü teâlâ**'nın sözlerine müracaat etsene!

- Nedir bu sözler?

- 'Onlar öfkelerini yutarlar'. (Âl-i İmrân/134)

- Ben öfkemi yuttum!

- İnsanları (cezalandırmaz) affederler'. (Âl-i İmrân/134)

- Seni affettim!

- Dahasını yap! Çünkü 'Allah iyilik yapanları sever. (Âl-i îmran/134)

- Seni Allah rızası için âzâd ettim!

İbn Münkedir şöyle der: **Hazret-i Peygamber**in **sahabîler**inden biri kölesini dövdü. Kölenin 'Senden, Allah için beni dövmemeni istiyo rum ve sana Allah'ın vechiyle yemin verdiriyorum' diye yalvar masına rağmen adam onu affetmedi. Kölenin yalvarışını işiten **Hazret-i Peygamber** onlara doğru ilerledi. Adam **Hazret-i Peygamber**'in gelişini farkettiğinde kölesini dövmekten vazgeçti. **Hazret-i Peygamber** ona 'Kölen sana Allah'ın vechiyle yemin verdirdiği halde onu affetme din; fakat beni gördüğün zaman onu dövmekten vazgeçtin. (Bu nasıl olur?) ' dedi. Bunun üzerine adam 'Bu köle Allah rızası için hürdür, (onu azâd ettim) ' dedi. **Hazret-i Peygamber** de 'Eğer böyle yap masaydın yüzünü ateş kaplardı' buyurdu. 323

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Efendisine nasihatta bulunup itaat eden ve Allah'ın ibadetlerini güzelce eda eden kul (köle) için iki ecir vardır. 324

Ebû Râfi âzâd edildiği zaman ağlayarak 'Şimdiye kadar iki ecrim vardı, şimdi ise bunlardan birisi gitti' demiştir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Bana cennete girecek ilk üç zümre ile cehenneme girecek ilk üç zümre gösterildi. Cennete giren ilk üç zümrenin **birincisi** şehidler, **ikincisi** rabbinin ibadetini güzelce eda eden ve efendisine nasihatta bulunan köleler, **üçüncüsü** ise çoluk çocuk sahibi olduğu halde dilenmeyen ve haram yemekten sakınan iffetli kimselerdir. Cehenneme giren ilk üç zümre ise şunlardır: a) Raiyyesine musallat kılman (zâlim) hü kümdarlar, b) Allah'ın hakkını vermeyen servet sahipleri, c) Mütekebbir fakirler. 325

Ebû Mes'ud el-Ensârî şöyle anlatıyor: Bir gün hizmetçimi dövü yordum. Bu sırada arkamdan birinin iki defa 'Ey Ebû Mes'ud! diye seslendiğini duydum. Dönüp baktığımda **Hazret-i Peygamber**in

arkamda durduğunu gördüm. Kırbacı elimden attım. **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi: 'Yemin ederim ki, Allah'ın gücü sana, senin gücünün bu hizmetçine yetmesinden daha fazla yeter'. 326

Muaz'ın rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Herhangi biriniz bir köle satın aldığı zaman, ona ilk önce helva (tatlı) yedirsin; zira bu kölenin nefsine daha güzel gelir.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Herhangi biriniz, hizmetçisi yemeğini getirdiğinde onu yanına oturtsun ve yemeği onunla birlikte yesin. Eğer böyle yapmazsa hiç değilse ona yemekten bir lokma uzatsın. 327

Herhangi birinizin kölesi yemek yapmasını bilip de kendisini hararet ve meşakkatinden kurtararak hazırladığı yemeği önüne getirirse onu yanına oturtsun ve yemeği onunla beraber yesin. Eğer böyle yapmazsa, o yemekten bir lokma alarak ona versin ve 'Al bu lokmayı ye!' desin.

Adamın biri Selman-ı Farisî'nin huzuruna girdiğinde onun hamur yoğurduğunu gördü. Bunun üzerine şöyle dedi:

- Ey Ebû Abdullah! Bu nedir?

- Hizmetçiyi bir iş için gönderdik. Ona iki iş yaptırmayı münasib görmediğimden hamuru ben yoğuruyorum.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur :

Cariyesinin namusunu muhafaza edip bir rivâyette ona din ve diyanetini öğretip ve ona iyilik yaptıktan sonra âzâd edip onunla evlenen kimse için iki ecir vardır. 328

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır;

Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden mesulsünüz. 329

Köle hakları; yiyecek ve giyeceğinde onu kendisine ortak yap mak, ona gücünün üstünde yük yüklememek, ona kibir ve hakaret gözüyle bakmamak, kusurunu affetmek, bir kusurunu görüp de öfkelendiğinde Allah'a karşı işlediği kendi kusurlarını ve isyanlarını ve **Allahü teâlâ**'nın kudretinin kendisininkinden çok daha büyük olduğunu düşünerek onu cezalandırmakta acele etmemektir.

Faddale b. Ubeyd **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Üç zümre vardır ki, bunların hali sorulmaz a) Cemaatten ayrılan kişi, b) İmamına (devlet başkanına) isyan ettiği halde ölen kişi, c) Kocası yanında olmadığında ve nafakasını bırakmasına rağmen kocasından sonra süslenip bezenen kadın. . .

Üç zümre daha vardır ki, bunların da hali sorulmaz: a) (Allah'ın) ridasını almak için, Allah ile mücadeleye kalkışan kişi (Allah'ın ridası yüceliği, izan ise izzet ve aza metidir) , b) Allah hakkında şüpheye düşen kişi, c) Allah'ın rahmetinden ümidini kesen kişi.

İnsanlarla muaşeret ve sohbet âdabına ilişkin bu bölüm burada sona ermiş bulunuyor.

297) Müslim

298) Ebû Ya'lâ, Taberânî

299) Beyhakî

300) Taberânî

301) Nesâî, Ahmed, Hâkim, Ebû Dâvûd

302) Taberânî

303) Ebû Davud, İbn Mâce, İbn Hıbbân, Hâkim

304) Müslim

305) Garib bir hadîstir. Mânâsı daha önce geçmişti.

306)

307) Taberânî, Dârekutnî

308) İbn Hıbbân

309) İbn Hıbbân

310) Tirmizî

311) Irâkî bu şekilde görmediğini kaydeder. İmâm-ı Ahmed ise başka bir ibare ile nakletmiştir.

312) Hâkim

313) Taberânî

314) Ahmed, İbn Hıbbân

315) Nesâî, İbn Mâce, Hâkim

316) Ebû Dâvud, nesai, ibn mace, Hâkim

317) İbn Hıbbân

318) Deylemî

319) Ebû Dâvud, Müslim, Buhârî

320) Müslim

321) Ahmed, Tirmizî

322) Ebû Dâvud, Tirmizî

323) İbn Mübarek

324) Müslim, Buhârî

325) Tirmizî, İbn Hıbbân

326) Müslim

327) Müslim, Buhârî

328) Müslim, Buharî

329) Müslim, Buhârî

16 - UZLET ÂDÂBI

16-1

1. Uzlet Hakkındaki Görüşler

Halk, uzlet hakkında ihtilâf etmiştir. Bu ihtilâf, tâbiîn arasında başgöstermiştir. Uzletin tercih edilmesinin halk ile kaynaşmaktan daha üstün olduğunu savunanlar Süfyân es-Sevrî, İbrahim b. Edhem, Fudayl b. Iyâz, Süleyman el-Havvas, Yûsuf b. Esbat, Huzeyfe el-Meraşî ve Bişr el-Hafî'dir.

Tâbiînin çoğu ise, halk ile oturup kalkmanın müstehab olduğunu, çok dost ve kardeş edinmenin iyiliğini, yakınlık ve dostluk kurmanın ve müslümanlarca sevilmenin faziletini, dinde 'birr' ve 'takva' yolunda müslümanlardan yardım istemeyi savunmuşlardır. Said b. Müseyyeb, Şa'bî, İbn Ebî Leylâ, Hişam b. Urve, İbn Şübrime, Şureyh, Abdullah'ın oğlu Şerik, İbn Uyeyne, İbn-i Mübârek, İmâm-ı Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bir cemaat bu **ikinci** mezhebe meyletmiştir.

Alimlerden bu hususta nakledilen sözler, muhakkak iki görüşten birisine meylettiklerine işaret eden karinesiz kelimeler ile meylin illetine işaret eden karineli kelimelere ayrılabilir: Bu bakımdan biz, şimdilik o kelimelerin mutlak olanlarını nakledelim ki bu husustaki mezhebi beyan etmiş olalım. İlletle beraber nakledilenleri ise bu husutaki tehlike ve faydalara temas ettiğimiz zaman zikredeceğiz.

Hazret-i Ömer 'Uzletten nasibinizi alınız!' demiştir. İbn Sîrin 'Uzlet ibadettir' der. Fudayl b. Iyâz 'Muhib olarak Allah kâfidir. Mûnis olarak Kur'ân kâfidir. Vâiz olarak ölüm kâfidir' demiştir. Yine denilmiştir ki; 'Allah'ı arkadaş edin! İnsanları bir tarafa at!'

Ebû Rebî ez-Zâhid, Dâvud-i Tai'ye 'Ya Dâvud! Bana nasihat et' dediğinde, Dâvud 'Dünyadan oruç tut! İftarını âhiret kıl!

Arslandan ürküp kaçtığın gibi insanlardan ürküp kaç!' diye **cevap** vermiştir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Tevrattan ezberlediğim birkaç kelime şudur: İnsanoğlu kanaat etti, zengin oldu. Halktan uzaklaştı, selâmet buldu. Şehvetlerini terketti, hür oldu. Hased ve kıskanmayı terketti, mürüvveti göründü, az sabretti, uzun zaman lezzet ve zevkini tattı'.

Vüheyb b. Verd şöyle der: 'Hikmet on parçadır. Dokuzu sükût etmekte, **onuncusu** ise insanlardan uzaklaşmaktadır'.

Yûsuf b. Müslim, Ali b. Bekkar'a bu zat, evinden hiç çıkmazdı'Sen uzlete nasıl sabrediyorsun?' dediğinde, **cevap** olarak şunları söyledi: 'Gençken bundan daha çok şeye sabrediyordum; halk ile oturup onlarla bir kelime dahi konuşmuyordum'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Bu zaman, susmak zamanıdır. Evlerden çıkmamak vaktidir'.

Âlimlerden biri şöyle anlatır: Ben bir gemide bulunuyordum. Beraberimizde aleviyy'ul-meşreb (Hazret-i Ali'yi çok seven) bir genç bulunuyordu. Kendisine dedim ki:

Bir haftadan beri seninle bir arada bulunuyoruz. Ne bize karışır ve ne de konuşur görüyoruz seni. .

Bu sual karşısında adam şu şiiri okudu: Üzüntüsü az, ölecek evlâdı yok, Elden kaçacak bir şey de yok ki, ondan korksun. Çocukluk devresini geçirmiş, ilim elde etmiş. . . Gayesi artık uzlete çekilip susmaktır.

İbrâhîm Nehaî birine şöyle der: 'Fıkhı öğren, sonra uzlete çekil!'

Haysem'in oğlu Rebî de şöyle anlatır: İmâm-ı Mâlik cenaze merasimlerinde bulunur, hastaları ziyaret eder, arkadaşlara haklarını verirdi. Daha sonra bunları teker teker terketti. Hatta sonunda hepsini terkedip, uzlete çekildi. O şöyle derdi: 'Kişi için her özrünü beyan etmek mümkün değildir'.

Ömer b. Abdülaziz'e 'Keşke bize bir vakit ayırsaydın?' denildiğinde, 'Boş vakit geçti. Ancak Allah'ın nezdinde boş vaktimiz olabilir' diye **cevap** vermiştir.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Kişi bana rastladığı zaman selâm vermezse ve hasta olduğum zaman ziyaretime gelmezse, onun yanımda bir iyiliğinin olduğunu hissederim'.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle anlatır: Haysem'in oğlu Rebî, kapısında otururken ansızın bir taş fırlatıldı, alnına değip başını yardı. Bir taraftan elleriyle kanını siliyor, bir taraftan da şöyle diyordu: 'Andolsun nasihat edildin. (Acaba bundan ibret aldın mı?) ' Sonra kalkıp evine girdi. Bundan sonra cenazesi evden çıkıncaya kadar, bir daha da kapıda oturmadı.

Sa'd b. Ebî Vakkas ile Said b. Zeyd Medine'nin Akik denilen semtinde bulunan evlerine kapanıp dışarı çıkmadılar. Ne cuma, ne de başka birşey için Medine'ye inmezlerdi. Akik'te vefat edinceye kadar bu hâlleri devam etti. 1

Süfyân es-Sevrî şöyle derdi: 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim, tenhaya çekilmenin ve uzlete kapanmanın vakti gelmiştir'.

Abdullah'ın oğlu Bişr der ki: 'Halkı az tanı! Çünkü sen kıyâmet gününde ne olacağını bilmiyorsun. Eğer rezalet olursa hiç olmazsa seni tanıyanlar az olur'.

Emirlerden biri Hatem-i Esamm'in huzuruna girdi ve şöyle sordu:

- Ya Hatem! Birşeye ihtiyacın var mı?

- Evet, var.

- Nedir?

- Senin beni görmemene, benim de seni görüp tanımamaya ihtiyacım var!

Bir kişi Sehl Tusterî'ye şöyle dedi:

- Seninle arkadaşlık etmek istiyorum.

- Acaba ikimizden birisi öldüğü zaman hayatta kalanla kim arkadaşlık yapacak?

- Allah!

- O halde şimdi de Allah ile arkadaşlık yapsın.

Fudayl'a "Oğlun Ali 'Keşke ben öyle bir yerde olsaydım, halkı görseydim, fakat halk beni görmeseydi' diyor" denildiğinde, Fudayl ağlayarak şöyle demiştir: "Eyvah Ali'nin hâline. . . Neden 'Keşke ne ben onları görsem, ne de onlar beni' demedi!"

Yine Fudayl şöyle der: 'Kişinin çok tanıdığının olması, akılsızlığına işaret eder.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Meclislerin en faziletlisi, evinin derinliğinde bulunan meclistir. O meclis ki ne orada görünürsün, ne de görürsün'.

İşte buraya kadar söylenenler, uzlete çekilip tenhayı tercih edenlerin sözleridir.

1) Sa'd b. Ebî Vakkas Hazret-i Osman'ın hilafeti zamanında kopan fitnede evine kapanmış, aile efradına halk bir İmâm seçip onun etrafında toplanıncaya kadar olayların hiçbirini kendisine nakletmemelerini tenbih etmiştir. Hazret-i Osman'ın şehadetinden sonra Ömer b. Sa'd kendisine, halifeliğe talip olmasını söylemiş ise de, Sa'd bunu kabul etmemiştir. Yeğeni Hâşim de aynı teklifi yapmış fakat Sa'd bu teklifi de reddetmiştir. Akik'de bulunan köşkünde vefat etmiştir. Cenazesi Medine'ye nakledilmiş ve Cennet'ül-Bâkî'ye defnedilmiştir. Mervan b. Hakem H. 55 senesinde namazını kıldırmıştır.

Vakidî'nin rivâyetine göre, Said b. Zeyd de Akik'de vefat etmiş ve Cennet'ül-Bâkî'ye defnedilmiştir. Diğer bir rivâyete göre, Muaviye'nin halifeliği zamanında Kûfe'de vefat etmiş ve cenaze namazım Kûfe valisi Muğire b. Şu'be kıldırmıştır. (İthâfu's-Saâde, VI/333)

2. Halk Arasına Katılmayı Tercih Edenlerin Delilleri ve Bu Delillerin Zayıf Tarafları

Bu grup şu ayetlerle istidlal etmiştir.

Ey Mü'minler! Kendilerine açık deliller ve ayetler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın! İşte onlar için çok büyük bir azab vardır. (Âl-i İmrân/105)

Allah kalplerinizi uzlaştırdı. (Âl-i İmrân/103)

Allahü teâlâ burada kalpleri uzlaştırmakla kullarına minnet etmektedir. Bu grubun, bu ayetlerle istidlal etmeleri zayıftır. Çünkü ayetten gaye; fikirlerin ayrılması Kur'ân'ın mânâlarında ve şeriatın esaslarında çeşitli mezheplerin ihtilâfa düşmesi demektir. (Bedenle insanlardan ayrılmak değildir) . **İkinci** ayetteki Ülfet kelimesinden gaye, göğüslerden kötü düşünce ve vesveseleri kaldırmaktır. Çünkü kötü düşünceler fitneleri kabartır, fitneler de husumetleri tahrik eder. Uzlet ve tenhaya çekilmek ise, buna zıt düşmez. Bu grup aynı zamanda **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsiyle de istidlal etmiştir:

Mü'min sever, sevilir. Sevmeyen ve sevilmeyende hayır yoktur. 2

Onların bu delilleri de zayıftır. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in bu hadîsi dostluğa engel teşkil eden kötü ahlâkı kötülemektedir. Eğer insanlarla oturup-kalktığı takdirde sever, sevilir ve güzel ahlâklı olursa, bu hadîsin tehdidi altına girmez. Bu güzel ahlâkın sahibi halkla oturup kalkmayı ancak nefsiyle meşgul olduğu için terketmiştir. Kendi nefsini başkasının şerrinden kurtarmak için insanlarla oturup kalkmayı terketmiştir. Bu grup, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsleriyle de istidlâl etmişlerdir:

Cemaatten bir karış ayrılan, İslâm'ın ipini boynundan çıkarmıştır.

Diğer bir hadîs de şöyledir:

Cemaattan ayrı olarak ölmek cahiliyet ölümüdür. 3

Müslümanlar İslâmiyyet'te toplandıklarında müslümanların birliğini bozan bir kimse boynundan İslâm'ın ipini söküp atmıştır. 4

Onların bu istidlâlleri de zayıftır. Çünkü hadîsteki cemaatten gaye, biat akdiyle bir imamın üzerinde ittifak eden cemaat demektir. Böyle bir cemaate karşı çıkmak zulümdür. Rey ile onlara muhalefet etmek ve onlara karşı çıkmak mahzurludur. Çünkü halk, fikirleri bir araya getiren, emirlerine itaat olunan bir imamın bulunmasına muhtaçtırlar. Böyle bir imamın bulunması, ancak halkın çoğunun biatiyle mümkün olur. Bu bakımdan böyle bir meselede muhalefet etmek, müslümanların durumunu sarsıp fitnenin kabarmasını tahrik etmek olur. Burada uzlete ve tenhaya çekilmek hususunda, menfi birşey yoktur. Bu grup **Hazret-i Peygamber**'in üç günden fazla küs kalmayı yasaklamasını da uzlete çekilmeye ters düşmekle yorumlamışlardır.

Herhangi bir kimse üç günden fazla müslüman kardeşinden uzaklaşıp küs kalarak ölürse ateşe girer. 5

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Müslüman bir kimseye (din) kardeşinden üç günden fazla uzak durmak (küs kalmak) helâl değildir. Küsenlerden hangisi daha önce gelip konuşursa o cennete girer. 6

Kardeşine bir yıl küs kalan, onun kanını akıtan bir kimse gibi olur. 7

Bu grup 'Uzlet demek, müslümanları tamamen terketmek demektir' demişlerdir. Onların bu sözleri zayıftır. Çünkü hadîslerde belirtilen uzaklaşma ve küs kalma tabirleri, insanlara kızgın olmak, selâm, kelâm ve normal ilişkiyi kesmekte ısrar etmek demektir. Bu bakımdan öfkesiz olarak insanlarla oturup-kalkmayı terkeden bir kimse bu tehditlerin kapsamına girmez. Buna rağmen üç günden fazla uzak kalmak iki yerde caizdir: Birisi, terkedilenin ıslah olacağını terketmekte görmektir. **İkincisi**, terketmekte selâmet görmesidir.

Hadîs-i şeriflerdeki yasak hükmü her ne kadar umumi şekilde ifade edilmişse de, bu iki yerden başkasına hamledilir. Çünkü bu iki yer özel yerlerdir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Âişe validemizi, Zilhicce, Muharrem ve Safer ayının bir kısmında terketmiş; (kendisiyle konuşmamıştır) . 8

Hazret-i Ömer'den rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadınlarından uzaklaşmış ve bir ay onlardan ayrı kalmıştır. Evin yukarısında bulunan bir odaya çekilmiş ki orası kiler vazifesi görüyordu orada yirmi dokuz gün kaldıktan sonra inmişti. Kendisine 'Sen orada bir ay değil yirmidokuz gün kaldın' denildiğinde şöyle demiştir: 'Ay bazen yirmidokuz gün çeker'. 9

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hiçbir müslüman için kardeşinden üç günden fazla uzak kalmak helâl değildir. Meğer ki uzak kaldığı kimse şerrinden emin olunmayan bir kimse olsun. 10

İşte **Hazret-i Peygamber**in bu hadîsi, açıkça yukarıdaki yasakların bu iki yerin dışında kalan kimseler için olduğunu belirtmektedir.

Hasan-ı Basrî'nin 'Ahmak bir kimseden uzak kalmak **Allahü teâlâ**'ya yakınlaşmaktır' sözü de bu hadîs-i şerife göre tefsir edilmelidir. Zira ahmak bir kimsenin hamâkatı ölüme kadar devam eder. Çünkü ahmaklık, tedavisi olmayan bir hastalıktır. Vakıdî'nin yanında; ölünceye kadar bir kişiyi terkeden başka bir kişinin halinden konuşuldu. Bu büyük İmâm şöyle dedi: 'Bu kişiden önce ashâb-ı kiramdan bir grup da bunu yapmıştı. Sa'd b. Ebî Vakkas Ammar b. Yasir ile, Hazret-i Osman Abdurrahman b. Avf ile, Hazret-i Âişe Hazret-i Hafsa ile ve Tâbiînden Tavus Vehb b. Münebbih ile ölünceye kadar konuşmamışlardır. Bütün bunlar, dinleri için selâmetin, onları terketmekte olduğunu görmelerine hamledilir. Uzlet ve tenhaya çekilmeyi iyi görmeyen grup şu olay ile de istidlâl etmişlerdir: Dağa ibadet için çıkmak isteyen bir adam, **Hazret-i Peygamber**'e getirilir ve **Hazret-i Peygamber** ona şöyle der:

Ne sen böyle yap, ne de sizden herhangi bir kimse yapsın! Yemin ederim, herhangi birinizin İslâm yolunda sabretmesi, tek başına kırk sene yaptığı ibadetten daha hayırlıdır. 11

Zahire bakılırsa bunun illeti şudur: İslâm'ın başlangıcında cihad farz olduğu halde böyle bir ibadete çekilmekte cihadı terketmek vardı. Nitekim Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği şu hadîs de buna delildir.

Ebû Hureyre (radıyallahü anh) der ki: Biz Hazret-i Peygamber'le beraber sefere gittik. Bir vâdiye vardık. O vadide suyu tatlı bir pınar gördük. Askerlerden biri 'Keşke halktan ayrılıp, bu vâdide ibadet etseydim (ne güzel olurdu) , fakat ben bunu **Hazret-i Peygamber**'e söylemedikçe yapamam' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

(Sakın) böyle yapma! Zira herhangi birinizin Allah yolunda cihad ederek sebat göstermesi aile efradının içinde altmış sene ibadet yapmasından daha hayırlıdır. Acaba siz Allah'ın sizi affedip cennete sokmasını istemez misiniz? (O halde) Allah'ın yolunda savaşın. Zira herhangi bir kimse

Allah yolunda bir devenin sağımı kadar savaşırsa, **Allahü teâlâ** onu cennete koyar. 12

Uzlete taraftar olmayan grup, Muaz b. Cebel'den rivâyet edilen şu hadîsle istidlâl etmişlerdir:

Koyunun kurdu gibi, **şeytan** da insanın kurdudur. İnsanlardan, cemaatten uzaklaşan, kenarda kalan ve serkeşlik yapanları kapar. Dağların kovuklarına sığınmaktan sakınınız. Halkın çoğunluğu nerede ise orada olunuz. Cemaatten ve mescidlerden ayrılmayınız. 13

Hazret-i Peygamber bu hadîs-i şerifiyle ilim tahsili yapmayan ve buna rağmen uzlete çekilen bir kimseyi kasdetmektedir. Zaruret hariç, böyle bir hareketin yasaklanması ileride açıklanacaktır

2) Sohbet bölümünde geçmişti.

3) Müslim

4) Taberânî, Hattâbî

5) Ebû Dâvud

6) Müslim ve Buhârî

7) Ebû Dâvud

8) Ebû Dâvud'un rivâyetine göre bu hâdise Zeyneb validemizin başından geçmiştir.

9) Müslim, Buhârî

10) İbn Adiyy

11) Beyhakî, İbn Abdilberr

12) Tirmizî, Hâkim

13) İmâm-ı Ahmed, Tebarânî

3. Uzleti Tercih Edenlerin Delilleri

Uzleti savunanlar, **Allahü teâlâ**'nın Hazret-i İbrahim'den hikâye ettiği şu ayetle istidlâl etmişlerdir:

İşte onlardan ve onların Allah'tan başka taptıklarından ayrılınca biz ona İshak'ı ve Yakub'u ihsan ettik ve hepsini de peygamber yaptık. (Meryem/49)

Hazret-i İbrahim'e bu ihsan-ı ilahînin bahşedilmesinin uzletin bereketiyle olduğuna bu ayetin işaret olduğu söylenilmiştir. Oysa onların bu delili zayıftır. Çünkü kafirlerle beraber olmaktan gaye; onları dine davet etmektir. Başka bir faydası yoktur. Onların dine dönüşlerinden ümit kesildiği zaman, artık onları terketmemenin hiçbir mânâsı yoktur. Oysa biz burada müslümanlar ile beraber olmaktan ve bu beraberlikteki faydadan bahsediyoruz. Nitekim **Hazret-i Peygamber**'e 'Sence kapalı bir testiden mi abdest almak, yoksa şu insanların abdest aldığı havuzlardan mı abdest almak daha makbul ve sevimlidir?'denildiğinde, **Hazret-i Peygamber** şu cevabı vermiştir:

Muhakkak ki, şu havuzlardan abdest almak daha makbuldür. Böylece müslümanların ellerinin bereketinden istifade edilir. 14

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** Kâbeyi tavaf ederken su içmek için zemzem kuyusuna gitti. Baktı ki, deriden yapılmış havuzlar içerisinde hurma hoşafı var ve hacılar ellerini oraya daldırıp hoşaftan avuçlayıp içiyorlar. **Hazret-i Peygamber** 'bana da içiriniz' dedi. Hazret-i Abbas (radıyallahü anh) 'Bu hurma şerbetidir ve ona ellerini soktular. Müsaade ederseniz evden ağzı kapalı temiz bir testiden getireyim' dedi. **Hazret-i Peygamber** de şöyle dedi:

(Hayır!) İnsanların içtiği şu şerbetten bana içiriniz. Çünkü müslümanların ellerinin bereketini istiyorum. 15

Sonra da ondan içti. Hâl böyle iken, acaba kafirlerden ve putlardan uzaklaşmanın delili olan bir delil ile müslümanlardan uzaklaşmanın iyiliğine nasıl istidlâl edilebilir? Oysa müslümanlarla beraber olmakta birçok faydalar vardır. Uzleti savunanlar Hazret-i Mûsa'nın şu sözüyle de istidlal etmişlerdir:

Eğer bana inanmadınızsa bâri ben (im yolum) dan çekilin. (Duhan/21)

Görülüyor ki, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) halktan ümitsiz olduğu zaman uzlete çekilmiştir. **Allahü teâlâ**, Ashâb-ı Kehf hakkında da şöyle buyurmuştur:

Madem ki siz, kavminizden ve onların Allah'tan başka taptıkları putlardan ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki, rabbiniz rahmetinden size genişlik versin ve işinizde bir kolaylık hazırlasın. (Kehf/16)

Görüldüğü gibi, onlara uzlet emrediliyor. **Hazret-i Peygamber** de (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kureyşliler kendisine eziyet ettikleri zaman onlardan uzaklaştı. Ebû Tâlib'in vadisine girdi ve ashâbına da Habeşistan'a hicret etmelerini emretti. Habeşistan'a hicret edenler, İslâm yayıldıktan sonra, gelip Medine-i Münevvere'de **Hazret-i Peygamber**'e katıldılar.

Onların bu delilleri de zayıftır! Zira bu misallerdeki uzlet yine ümitsiz olduktan sonra kafirlerden uzaklaşmaktır. Zira **Hazret-i Peygamber** müslümanlardan uzaklaşmadığı gibi, kafirlerden müslüman olacağını ümit ettiği kimselerden de uzaklaşmamıştır. Mü'min olan Ashâb-ı Kehf biri diğerinden uzak olmamışlar, ancak kafirlerden uzaklaşmışlardır. Oysa biz burada müslümanlardan uzaklaşma konusunu tedkik ediyoruz.

Bu grup Abdullah b. Âmir'in 'Ya Rasûlüllah! Kurtuluş nedir?' sorusuna **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) **cevap** olarak söylediği şu hadîsle de istidlâl etmişlerdir:

Evine kapan. Diline hakim ol! Günahından ötürü ağla!16

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber**'e İnsanların hangisi daha faziletlidir?' denildiği zaman şöyle buyurmuştur: 'Canıyla ve malıyla Allah yolunda cihad eden Mü'min kul'. 'Ondan sonra kim daha faziletlidir?' denildiğinde, şöyle buyurmuştur: 'Vâdilerden birisine çekilmiş, rabbine ibadet eden ve halka şerri dokunmayan'. 17

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki **Allahü teâlâ**, muttakî, zengin ve gizlenen kulunu sever. 18

Bu hadîsleri uzletin faziletine delil getirirken düşünmek gerekir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in Abdullah b. Amir'e söylediği sözünü Abdullah'ın durumunu anlayıp onun durumuna göre söylediğini düşünmek mümkündür. Çünkü **Hazret-i Peygamber** bütün ashâbına evine kapanmayı emretmemiştir. Bazı insan vardır ki, onun selâmeti halk arasında değil, uzlete çekilmektedir. Nitekim bazı kişilerin selâmetinin evinde oturmakta ve cihada çıkmamakta olduğu gibi. . . Fakat bir kişinin durumu böyle olursa, bu cihadı terketmek daha faziletlidir anlamına gelmez. Kaldı ki halkla beraber olmakta nefisle mücahede ve nefse zahmetler çektirmek vardır.

Bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Halk ile beraber olup onların eziyet ve cefalarına karşı sabır ve metanet gösteren bir kimse, halktan kaçıp eziyet ve cefalarına göğüs germeyen bir kimseden daha üstündür. 19

Hazret-i Peygamber'in 'Halktan uzaklaşıp rabbine ibadet eden ve halka şerri dokunmayan kişi' şeklindeki hadîs-i şerifi bu mânâya hamledilmelidir. Zira bu hadîs, tabiatında şirret ve fesad olan bir kişiye işaret eder. İnsanlarla oturup-kalktığı zaman onlara eziyet verir. (Bu bakımdan böyle bir kişinin tenhaya çekilip, rabbine ibadet etmesi, insanlara karışmasından daha evlâdır) . **Hazret-i Peygamber**'in 'muhakkak **Allahü teâlâ** muttakî, zengin ve gizlenen kulunu sever' hadîsi ise sükûtun

ve şöhretsizliğin çok konuşmaktan, şöhrete hevesli olmaktan daha üstün olduğuna ve şöhretten kaçınmanın daha faydalı olduğuna işarettir. Böyle yapmak ise, uzlet ve tenhaya çekilmeye bağlı değildir. Nice rahipler vardır ki uzlete çekilmiş fakat bütün dünya kendisini tanır ve nice müslüman vardır ki, halkın her çeşidiyle oturup kalkar, fakat ne ismi anılır ve ne de şöhretinden bahsedilir.

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber** o hadîs-i şerifinde uzletle ilgili olmayan bir hususa değinmektedir. Uzleti tercih edenler, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbına söylediği şu sözüyle de istidlal etmişlerdir:

- Ey ashâbım! Size insanların en hayırlısından haber vereyim mi?

- Evet ya **Rasûlüllah**!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** eliyle batıya işaret ederek şöyle buyurdu:

-Allah yolunda atının dizginine yapışmış, düşmana saldırmayı veya düşmanın saldırısına uğramayı bekleyen kişi. Ey ashâbım! Bu kişiden sonra size insanların en hayırlısı haber vereyim mi? Bunu söyledikten sonra eliyle Hicaz bölgesine işaret ederek şöyle buyurmuştur:

- Koyunları otlatıp, beş vakit namazını kılan, zekâtını veren, malındaki Allah hakkını bilen ve halkın şerrinden uzaklaşan kimse. 20

Uzleti tercih edenlerin de, etmeyenlerin de delillerinde sadra şifa verici bir taraf olmadığı görüldüğünden muhakkak uzlet ve tenhaya çekilmenin fayda ve tehlikelerini açıkça ve perdeyi kaldırmak suretiyle belirtmek gerekmektedir. Bir kısmını diğerleriyle mukayese etmek lâzımdır ki, bu husustaki hakîkat gün gibi meydana çıksın!

14) Taberânî

15) Ezrakî

16) Tirmizî

17) Müslim, Buhârî

18) Müslim

19) Tirmîzi, İbn Mâce

20) Taberânî, Tirmizî, Nesaî

16-2

4. Fazileti, Fayda ve Zararları

Halkın bu husustaki ihtilâfı, evlenmek veya evlenmemek hususundaki ihtilafına benzer. Biz Nikâh bölümünde 'Bu durum, haller ve şahıslara göre değişir' demiştik. Bu da, evlenmenin âfet ve faydalarını açıkça izah ettiğimize göredir. İşte bu konuda da hüküm böyledir. Bu bakımdan önce uzlet ve tenhaya çekilmenin faydalarını zikredelim. Bu faydalar dinî ve dünyevî olmak üzere iki kısma ayrılır: Dinî faydaları da, yapılması tenhada mümkün olan taatler, ibadetlerin devamlılığı, düşünce ve ilmin gelişmesi gibi kısımlar ile insanlara karışmakla meydana gelen riya, gıybet, emr-i bi'l-mârufu terketmek,

nehy-i an'il-münker yapmamak, tabiatın diğer huylarından çaldığı rezil ahlâk ve kötü amel gibi yasakların irtikabından kurt almaya ayrılır.

Dünyevî faydalarına gelince, şu kısımlara ayrılır: Sanatkârın halvette iken, insanlar arasında olduğu takdirde elde edemediğini elde etmesi gibi tenhada oluşması mümkün olan bir dünyanın şatafatına bakmak, halkın dünyaya hücum etmesine dikkat etmek, halkın elindeki şeylere tamah etmek veya halkın ona tamah etmesi, mürüvvetinin perdesinin insanlarla oturup-kalkmakla yırtılması, arkadaşının mürailik, kötü zann, nemime veya hased gibi kötü ahlâklarından rahatsız olması veya arkadaşın yükünden, fiziğinin bozukluğundan rahatsız olması gibi insanlarla oturup-kalkmaktan gelen mahzurlardan kurtulmaktır. Uzletin faydalarının tümü işte bu söylediklerimize bağlıdır. Bu bakımdan biz onları altı maddede izah edeceğiz:

I. Fayda

İbadet için vakit bulmak, düşünceye fırsat bulmak, halkın münâcaatından kurtulup Allah'ın münacaatıyla ünsiyet kurmak, Allah'ın dünya ve âhiret emirlerindeki esrarını keşfetmekle meşgul olmak, yerin ve göğün melekûtî sırlarını keşfe çalışmaktır.

Bütün bunlar, vakit isterler. Halk ile oturup-kalkanın boş vakit bulamayacağı bir gerçektir. Bu bakımdan uzlete çekilmek söylediklerimize bir vesiledir.

Bunun içindir ki hükemadan biri şöyle demiştir: Ancak Allah'ın Kitabı'na sarılan bir kimse halveti elde edebilir. Allah'ın Kitabı'na sarılanlar ise Allah'ın zikriyle dünya için rahat olan kimselerdir. O kimseler ki, Allah ile Allah'ı anarlar. Onlar Allah'ın zikriyle yaşarlar. Allah'ın zikriyle ölürler. O'nun huzuruna, onun zikriyle varırlar. Hiç kuşkusuz insanlarla oturup-kalkmak böyle kimseleri düşünmekten ve zikretmekten alıkoyar. Bu bakımdan uzlete çekilmek bu kimseler için daha evlâdır. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) önceleri Hira dağına çekiliyordu. Nübüvvet nûru kendisinde kuvvet buluncaya kadar orada tek başına hayatını düzenledi. Artık nübüvvet nûru kuvvet bulduğu zaman halk onunla Allah arasında perde olmuyordu. O bedeniyle halkla beraber olduğu halde kalbiyle Allah'a yönelmekteydi. Hatta halk onun en çok sevdiği kimsenin Ebû Bekir olduğunu sanmışlardı. **Hazret-i Peygamber** himmetini tamamen **Allahü teâlâ**'nın cemâl-i ilâhîsine bağladığını bildirmek için şöyle buyurmuştur:

Eğer ben bir halil edinseydim muhakkak Hazret-i Ebû Bekir'i halil edinirdim. Fakat, sizin arkadaşınız (kendisini kastediyor) Allah'ın halilidir. 21

Zahirde halk ile oturup-kalkmasına rağmen, sırran Allah'a yönelmek hasletlerini bir araya getirmek, ancak peygamberlik kuvvetiyle mümkün olur. Bu bakımdan her insanın, nefsine mağrur olup böyle yapabileceğini sanması uygun bir hareket değildir. Bir kısım velîlerin derecelerinin bu raddeye varması, hakikatten uzak birşey değildir.

Çünkü Cüneyd-i Bağdâdî'den şöyle nakledilir: 'Ben otuz seneden beri Allah ile konuşuyorum. Halk ise sanıyor ki kendileriyle konuşmaktayım'.

Böyle yapmak ancak şöyle bir kimse için müyesser olur ki, Allah'ın sevgisi onun bütün varlığını başka bir varlığın muhabbetine yer bırakmaksızın kaplamıştır. Böyle bir durum muhal değildir. Zira

halkın sevgisiyle şöhret bulmuşların arasında bazı kimseler vardır ki, bedenleriyle halkın içindedir, fakat ne dediğini ve kendisine ne denildiğini bilmemektedir. Çünkü aşık olduğu mahlukun sevgisi, ifrat derecede onun herşeyine hâkim olmuştur. Belki dahası vardır: O kimse ki, herhangi bir hâdise başına gelip dünyevî işlerden birisini teşvik etmiştir, o kimse bu hâdiseyle o derece meşgul oluyor ki, halka karıştığı halde onları hissetmez, seslerini duymaz ve hareketlerini tefrik edemez. Çünkü hâdisenin dehşeti içerisinde bulunmaktadır. Âhiretin işi ise akıllıların nezdinde daha büyüktür. Bu bakımdan âhiret işinde böyle bir durum muhal değildir! Muhakkak ki bir çokları için, uzletten yardım beklemek daha iyidir. Nitekim hükemadan birine 'Onlar halvetten ve uzleti tercih etmekten neyi kasdettiler?' diye sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Onunla devamlı düşünmeyi, ilimleri kalplerine yerleştirmeyi, böylece güzel bir hayatla yaşamayı, marifetin tadını çıkarmayı kasdettiler'.

Ruhbanlardan (âbidlerden) birine 'Sen tenhada olmayı ne kadar çok seviyorsun' denildiğinde, **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Ben tek başıma değilim. Ben **Allahü teâlâ** ile beraberim. Allah'ın benimle münâcaat etmesini istediğim zaman, O'nun kitabını (açıp) okuyorum. Ben ona münâcaat etmeyi arzuladığım zaman, kalkıp namaz kılıyorum'.

Hükemadan birine şöyle denildi:

- Zâhidlik ve halvete çekilmek, sizi hangi hedefe götürdü?

- Allah ile ünsiyet kurmaya. . .

Süfyân b. Uyeyne der ki : İbrahim b. Edhem'le Şam'da karşılaştık. Kendisine 'Ya İbrahim! Sen (koskoca) Horasan tahtını terkettin' deyince, **cevap** olarak şöyle dedi: "Ben sadece burada yaşamanın zevkini tattım. Fitneden ötürü devamlı bir dağın tepesinden, öbür dağın tepesine kaçıyorum. Beni gören 'bu adam vesveseli veya hammal veya gemicidir' der".

Hasan-ı Basrî'nin talebesi Gazvan Rekkâşi'ye denildi ki:

- Haydi senin gülmediğini kabul edelim. Fakat sen neden ihvanlarının yanında oturmaktan çekiniyorsun?

-Ben, nezdinde ihtiyacım bulunan zatla beraber oturmakta kalbimin rahatını görüyorum da ondan. . .

Hasan-ı Basrî'ye şöyle denildi:

- Yâ Ebû Said! Şurada bir kişi var. Biz onu her gördüğümüzde tek başına ve bir direğin arkasında görüyoruz.

- Onu bir daha gördüğünüzde bana haber verin!

Bir gün onu gördükleri zaman Hasan-ı Basrî'ye İşte sana bahsettiğimiz kişi buradadır' dediler ve onu gösterdiler. Hasan-ı Basrî onun yanına giderek dedi ki:

- Ey Allah'ın kulu! Görüyorum ki, tenhalık senin ruhuna işlemiştir. Neden halkla birlikte oturmuyorsun?

- Beni halk ile oturmaktan meşgul eden bir iş vardır.

- O halde Hasan dedikleri (şu vâiz) kişinin meclisine neden gidip onun yanında oturmuyorsun?

- Bir iş vardır, o beni hem halktan, hem de Hasan'ın yanında oturmaktan alıkoymaktadır.

- Allah sana rahmet eylesin! Nedir o seni meşgul eden iş?

- Ben nimet ile günah arasında sabah ve akşamlarım. Gördüm ki, nimete karşılık nefsimi Allah'ın şükrüyle meşgul ettirmem ve o günahtan tevbe istiğfar etmem gerekiyor.

- Ey Allah'ın kulu! Benim kanaatime göre sen Hasan'dan daha bilgin ve fakîhsin. Şimdi devam ettiğin yoldan ayrılma!

Rivâyete göre Uveys-i Karânî oturuyordu. O esnada Hayyan'ın oğlu Herem onun yanına geldi. Uveys-i Karânî Herem'e 'Seni buraya getiren nedir?' diye sordu. Herem 'Seninle dost olmak için' dedi. Uveys 'Rabbini tanıyıp da başkasıyla dost olacak bir kimseyi ben göremiyorum'.

Fudayl b. Iyâz şöyle der: "Gecenin geldiğini gördüğümde sevinir, 'rabbimle başbaşa kalırım' diye mırıldanırım. Sabahın yetiştiğini gürdüğümde halk ile karşılaşmaktan aciz olduğum için 'İnna lillahi ve innâ ileyhi râciûn' derim. Çünkü beni rabbimin ibadetinden meşgul edeceklerdir".

Zeyd oğlu Abdullah 'Cennet o kimseye olsun ki, bir anda hem dünya hem âhirette yaşıyor' dediğinde, kendisine 'Bu nasıl olur?' denir. O da şu cevabı verir: 'Dünyada Allah'a münâcaat eder, ahirette onun komşusu olur'.

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: 'mü'min bir kimsenin sevinmesi ve lezzetlenmesi ancak halvette rabbinin münâcaatından gelir'.

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Allah ile konuşmaktan zevk alıp, mahlukların konuşmasından müstağni olmayan kimsenin ilmi az, kalbi kör ve ömrü zayi olmuştur'.

İbn Mübarek şöyle demiştir: 'Allah'a yönelenlerin hâli ne güzeldir'.

Salihlerden birinden şöyle rivâyet edilir: Ben Şam'ın bazı bölgelerinde gezdiğimde o dağlardan inen bir âbidle karşılaştım. Bana baktığı zaman, bir ağacın kovuğuna sığındı ve kendi kendisini gizlemeye çalıştı. Kendisine 'Sübhânallah! Sana bakmayı bana (çok mu görüyorsun?) Cimrilik mi yapıyorsun?' dedim. Bana şu cevabı verdi:

Ben uzun zamandan beri bu dağda bulunuyorum. Kalbimi dünyadan ve dünya ehlinin aşkından soğutup tedavi etmeye çalışıyorum. Bu hususta uzun zahmet çektim. Ömrüm bitti. **Allahü teâlâ**'dan şunu istedim: Kalbimle mücahede ettiğim günlerden dolayı benim mükafat ve nasibimi vermesin. Böylece **Allahü teâlâ** kalbimi ıztıraptan sükûnete kavuşturdu. Bana yalnızlığı ve tenhayı hoş gösterdi. Sana baktığım zaman, ilk vaziyetime dönmekten korkuyorum. Bu bakımdan benden uzaklaş. Çünkü senin şerrinden, ariflerin rabbine sığınıyorum. Senin şerrinden âbidlerin dostu olan Allah'a iltica ediyorum.

Sonra, dünyada fazla kaldığımdan ötürü hasretler olsun bana diye bağırdı ve yüzünü benden çevirdi. Ellerini silkti ve dedi ki: 'Ey dünya! Benden uzaklaş! Benden başkasına süslen. Ehlini kandırmaya çalış'. Sonra şöyle dedi: 'Ariflerin kalbine hizmetin lezzetini, yalnızlığın aşkını atan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Ne acaip bir şeydir ki, onların kalplerini, cennetlerin yâdedilmesinden, ela

gözlü cennet kadınlarının hatırlanmasından gâfil etmiştir. Himmetlerini zikrinde toplamıştır. Onların yanında, onun münacaatından daha lezzetli birşey yoktur'. Sonra 'kuddûs kuddûs' diye bağırarak uzaklaştı.

O halde anlaşıldı ki, halvete çekilmekte Allah'ın zikriyle ünsiyet vardır. Marifetini çokça elde etmek vardır.

Uyumak isterim. Oysa uykum yok. Belki ki, o esnada gelen hayâlin hayâlime rastlar. Belki, senden gizlice nefsimle konuşurum.

Bu sırra binaen hukemadan biri şöyle demiştir: İnsanoğlu faziletten uzak olduğu için nefsinden nefret eder ve böylece halk ile karışması çoğalır. Onlarla bir araya gelmekle nefsinden vahşet ve nefreti uzaklaştırır'.

Bu bakımdan eğer faziletli ise, mutlaka tenhayı ister ki tenhada düşünce imkanını bulsun, ilim ve hikmeti elde etsin. 'Halk ile karışmak, iflas etmenin alâmetlerindendir' denilmiştir. O halde uzlete çekilme büyük bir faydadır. Fakat herkes için değil. . . Ancak birtakım has kullar içindir. Kimi zikrin devamıyla Allah'ın ünsiyetini kazanır veya fikrin devamıyla **Allahü teâlâ**'nın marifetinde tahkik sahibi olur, böyle bir kimse için halkla ilgili herşeyden uzaklaşmak daha faziletlidir. Çünkü ibadetlerin gayesi, muamelelerin meyvesi insanın Allah'ın dostu olarak ve Allah'ı bilerek ölmesi demektir. Allah'ın sevgisi ise, ancak zikrin devamından ötürü meydana gelen ünsiyetten gelmektedir. Allah'ın marifeti ise, ancak düşüncenin devamından neş'et eder. Bu iki hususta kalbin boşalmış ve temizlenmiş olması şarttır. Oysa insanlarla oturup-kalkınca kalp hiç de boş olamaz.

II. Fayda

Çoğu zaman halkla karışmaktan ötürü insanın başından geçen günahlardan, insanoğlu uzlete çekilmek sayesinde kurtulur. Bu günahlar da dört çeşittir:

a. Gıybet

b. Nemime (Koğuculuk, laf götürüp getirmek)

c. Riyâ

d. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i an'il-münker yapmamak.

Gıybet

Mühlikât bölümünün dil âfetlerinden sözeden kısmında gıybetin yönlerini bildiğin zaman anlayacaksın ki, insanlarla oturup kalkınca gıybetten sakınmak gayet güçtür. Ancak sıddîklar bu durumda gıybetten kurtulurlar. Çünkü umumi olarak insanların âdeti halkın namusunu çiğnemek, onu âdeta meclislerinin meyvesi yapmak, onun tadından zevk almaktır. Onların yemeği ve lezzetleri gıybettir. Halvette vahşetlerinden ancak gıybet etmek suretiyle rahat bulurlar. Eğer onlarla oturup-kalkar, onlara uyarsan günahkar olup Allah'ın gazabına maruz kalırsın. Eğer sükût edersen, günahta ortakları olursun. Çünkü gıybetçileri dinleyen onlardan olur. Eğer gıybet yaptıklarını hoş görmezsen sana buğzederler. Gıybetini yaptıkları insanları bırakarak bu sefer sana yönelirler.

Dolayısıyla gıybet üzerine gıybet yapmış olurlar. Çoğu zaman gıybet üzerine gıybeti yapa yapa artık gıybeti ve başkasına küfretmeyi hafif görmeye başlarlar!

Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i an'il-münker

Bu, dinin esaslarındandır. Bu bölümün sonunda geleceği gibi emr-i bi'l mâruf ve nehy-i anil-münker yapmak farzdır. İnsanlarla oturup kalkan bir kimse ise, münkerâtı görmekten kurtulamaz. Münkerâtı gördüğünde susarsa Allah'a isyan etmiş olur. Onları önlemeye kalkışırsa, birtakım zararlara maruz kalır. Zira münkerâttan kurtulma isteği, çoğu zaman onu daha başlangıçta yakalayıp o münkerlerden daha büyük olan günahlara sürükler. Uzlete çekilmekte bu felâketten kurtulmak vardır. Zira bu hususta ihmalkârlık göstermek pahalıya mal olur. Onu yapmaya kalkışmak da gayet güçtür. Hazret-i Ebû Bekir ayağa kalkıp ashâb-ı kirama şöyle hitap etti: 'Siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar veremez' (Mâide/105) ayetini okuyup yeri olmayan mânâlara hamlediyorsunuz.

Oysa ben **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu işittim:

Halk yasak olan bir hareketi gördüğü zaman onu değiştirmezlerse **Allahü teâlâ**'nın tümünü kapsayıcı bir azap göndermesi pek yakın olur. 22

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ kuluna şöyle sorar: 'Sen dünyada münkeri gördüğün zaman ona karşı çıkmaktan seni alıkoyan nedir?' **Allahü teâlâ** o kuluna eğer delili telkin ve ihsan ederse o kul şöyle der: 'Yâ rabbî! Senin affını ümit ettim. Halktan korktum. (Bu nedenle zahirde münkere karşı çıkmadım) '. 23

Kişi, dövüleceğinden ve gücü yetmeyecek bir duruma düşeceğinden korktuğu zaman, durum böyledir. Bunun hudutlarını bilmek ve bunun için bir tarif yapmak gayet müşkildir. Bunda tehlike vardır. Uzlete çekilmekte ise, insanın kurtuluşu vardır. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i an'il-münker'de birtakım husumetlerin alevlenmesi ve göğüslerin vesveselerinin tahrik edilmesi sözkonusudur.

Sizin arkanızdan nice nasihat sevkettim.

Oysa bazen nasihat kabul eden bir kimse öfkeden istifade eder.

Emr-i bi'l-mârufu tecrübe eden, çoğu zaman pişman olur. Çünkü emr-i bil-mâruf, eğri bir duvar gibidir. İnsanoğlu onu düzeltmek isterken neredeyse üzerine yıkılıverir. Üzerine yıkılıverdiği zaman der ki: 'Keşke ben onu eski halinde bıraksaydım!' Evet, eğer kişi kendisine yardım edip duvarı tutan ve duvarı (bir direğe dayatmak suretiyle) doğrultmaya yardım eden bir grubu bulursa düzeltir. Oysa sen bugün yardımcı bulamazsın. Bu bakımdan onları kendi halinde bırak, nefsini kurtarmaya çalış.

Riya

Riya, müzmin bir hastalıktır. Abdal ve Evtadlar bile çok zor kendilerini riyadan kurtarabilirler. Halkla oturup-kalkan herkes onlarla mudârâ eder. Halkla mudârâ edenin de, onlara riyakârlık yapması muhakkaktır. Onlara riyakârlık yapan bir kimse onların girdikleri girdaba girer. Onların helâk oldukları gibi, o da helâk olur! Riyanın en azı münafıklıktır. Çünkü sen düşman olan iki kişiyle oturup-kalktığın

zaman herbiriyle gönlüne göre konuşmadığın takdirde **ikisi**nin yanında da kötü ve düşman bir kimse olursun. Eğer onlara dalkavukluk yaparsan, o vakit insanların en şerlilerinden olursun.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanların en kötüsü iki yüzlülerdir. Bu gruba bir yüzle, diğer bir gruba ise başka bir yüzle sokulur. 24

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İki yüzlü bir kimse insanların şerlilerindendir. Şunlara bir, öbürlerine diğer bir yüzle sokulur. 25

İnsanların arasına karışmakta, en azından onlara hevesli olduğunu göstermek ve bu hususta mübalağa etmektir. Bu kimse yalandan kurtulamaz. Yalan ya bunun temelinde veya mübalağalı kısmında vardır. Rastladığı kişinin hâlinden sormak suretiyle şefkatini izhar etmek ise katıksız münafıklıktır. Meselâ 'sen nasılsın!', 'Aile efradın nasıl? dersin. Oysa kalbin adamın durumuyla zerre kadar ilgilenmemektedir.

Sırrı es-Sakatî der ki: 'Eğer benim bir arkadaşım huzuruma gelirse, bende onu görünce sakalımı elimle düzeltmeye kalkışırsam, münafıkların defterine yazılmamdan korkarım'.

Fudayl b. İyaz tek başına Mescid-i Haram'da oturuyordu. Bir dostu yanına geldi. Dostuna 'niye geldin?' diye sordu. Dostu 'Ey Ebû Ali! Seninle ünsiyet etmeğe geldim' deyince, Fudayl şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim, senin bu ünsiyetin herşeyden daha çok vahşete benziyor. Benim sana, senin de bana riyakârlık yapmamızı mı, senin bana, benim sana yalan söylememizi mi istiyorsun? Ya sen benim yanımdan kalkıp gideceksin veya ben!'

Âlimlerden biri şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** herhangi bir kulunu sevdiği zaman, onun başkaları tarafından bilinmemesini de sevmiş ve istemiştir'.

Tavus, Halife Hişam'ın huzuruna girdi ve şöyle dedi: Ya Hişam! Nasılsın?

- Bana niye emir'ul-Mü'minîn diye hitap etmedin?

- Çünkü bütün müslümanlar senin halifeliğinde ittifak etmemişlerdir, böyle söylemekle yalancı olmaktan korktum,

Bu bakımdan herhangi bir kimse, bu şekilde sakınabiliyorsa, halkla oturup-kalksın. Aksi takdirde isminin münafıklar defterine yazılmasına razı olsun. Zira **selef**-i salihîn bir araya gelirlerdi. Nasıl sabahladın? 'Nasıl akşamladın?', 'Nasılsın', 'Hâlin nasıldır?' gibi sözlerinde riyadan kaçınırlardı. Bu suallerin cevabında da sakınırlardı. Onların sualleri dünyanın hâllerinden değil, dinî hâllerinden olurdu.

Hatem-i Esamm, Hamid Leffâf e dedi ki:

- Nefsinde nasılsın?

- Afiyetteyim.

- Yâ Hâmid! Selâmet sırat köprüsünün ötesindedir, afiyet ise cennette.

isa (aleyhisselâm) 'Nasıl sabahladın?' denildiği zaman şöyle **cevap** veriyordu: 'Umduğumu ileride almaktan aciz, korktuğumu defetmeye gücü yetmez bir vaziyette sabahladım. Amellerimin rehini olarak sabahladım ki, hayrın tamamı benden başka zatın elindedir ve benden daha fakir bir kimse de yoktur'.

Hayseme'nin oğlu Rabia'ya 'Nasıl sabahladın?' denildiği zaman şöyle demiştir: 'Günahkarların zayıflarından olarak sabahladım. Rızkımızı tüketiyoruz, ecelimizi bekliyoruz. . . '

Ebu'd Derda'ya 'Nasıl sabahladın?' denildiği zaman 'Eğer ateşten kurtulursam hayır ile sabahladım' demiştir.

Süfyân es-Sevrî'ye 'Nasıl sabahladın?' denildiği zaman: 'Şunu şuna şikayet ettiğim, şunu şuna kötülediğim, şundan şuna kaçtığım halde sabahladım' diye **cevap** verdi.

Uveys-i Karanî'ye 'Nasıl sabahladın?' denildi. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Akşamladığı zaman sabaha varacağını bilmeyen, sabahladığı zaman da akşama varacağını bilmeyen bir kişi nasıl sabahlarsa ben de öyle sabahladım'.

Mâlik b. Dinar'a 'Nasıl sabahladın?' denildiğinde, **cevap** olarak dedi ki: 'Eksilen bir ömür ile artan günahlar arasında sabahladım'.

Hükemadan birine 'Nasıl sabahladın?' denildi. Şöyle **cevap** verdi: 'Ölümüm için hayatıma ve rabbim için nefsime razı olmadığım halde sabahladım'.

Başka bir hakîme 'Nasıl sabahladın?' denildi. Şöyle **cevap** verdi: 'Rabbimin rızkını yediğim ve düşmanı İblis'e itaat ettiğim halde sabahladım!'

Muhammed b. Vası'a 'Nasıl sabahladın?' dendiği zaman: 'Hergün âhirete bir konak yaklaşan bir kimse hakkında ne zannediyorsun?' cevabını verdi.

Hamid Leffaf e 'Nasıl sabahladın?' denildiğinde şöyle dedi: 'Bir günün geceye kadar, afiyetini arzulamakta sabahladım'. Kendisine 'Hergün afiyette değil misin?' diye soruldu. Şöyle dedi: 'Afiyet bir gündür ki, o günde Allah'a isyan etmemiş olurum'.

Ölüm döşeğinde bulunan bir kişiye 'Nasılsın?' diye soruldu. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Uzak bir sefere azıksız çıkan, ünsiyetsiz ve vahşetli bir kabre girmek isteyen, delilsiz olarak adil bir padişahın huzuruna varmak durumunda olan bir kişinin hâli ne olabilir?'

Ebû Sinâ'nın oğlu Hasan'a 'nasılsın' denildiğinde **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Ölüp, sonra dirilip, sonra hesaba çekilen bir kimsenin hâli ne olabilir?'

İbn Şîrin bir kişiye 'Nasılsın?' dedi. Kişi 'Boynunda beşyüz dirhem borç olduğu halde bir sürü çoluk çocuğun babası olan bir kimsenin hâli nasıl olsun?' diye **cevap** verdi. Bu söz üzerine İbn Şîrin evine döndü, adama bin dirhem para çıkarıp verdi ve dedi ki: 'Beşyüzüyle borcunu öde, beşyüzünü de kendine ve aile efradına sarfet'. İbn Şîrin 'Allah'a yemin olsun, bundan sonra hiç kimsenin hâlini sormayacağım' diye yemin etti.

İbn Şîrin işte bu nedenle yemin etti ve başkasının hâline ihtimam etmediği halde durumunu sormuş olmaktan ve böylece riyakar ve münafık olmaktan korktu. Çünkü **selef-i sâlihîn**in suali dinî işlerdendi. Kalbin Allah'ın karşısındaki durumundan sorarlardı. Eğer dünya işlerinden sorarlarsa, bu

ihtimam ettiklerinden neşet ederdi. Adama ihtiyacını gidermek suretiyle yardım etmeye azimli olduklarından ileri geliyordu.

Biri şöyle demiştir:

Ben birtakım insanlar biliyorum. Bir araya gelmezler. Fakat onlardan biri diğerine 'Bütün servetini ver' dese, tereddüt etmez verir. Şu anda ise bir kısım insanlar tanıyorum ki, hergün bir araya gelirler, birbirlerinin hâlini sorarlar, hatta bazısı evdeki tavuğu bile sorar, fakat hâlini sorduğu insan malından bir taneye muhtaç olursa onu dahi ondan esirger. Bu riya ve nifaktan başka birşey değildir.

Böyle bir sualin riya ve nifak olduğunun delili şudur. Sen adamı görürsün ki, karşısındaki adama 'Nasılsın?' der. Soran, sualinin cevabını beklemez sorulan da **cevap** vermekle değil, soru sormakla meşgul olur. Bunun hikmeti şudur: Onlar bilirler ki, bu sual ve **cevap**lar riya ve tekellüften başka birşey değildir. Onlar kalpleri kin ve nefretten uzak olmadığı halde dilleriyle sual sormaktadırlar!

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: '**Selef-i sâlihîn** ancak kalplerin selâmet bulduğu zaman karşısındaki insanlara esselâmü aleyküm derlerdi'. Hasan bunu söylerken sözünü yemin etmek suretiyle de tekid etti ve devamla şöyle dedi: "Şimdi ise 'Nasıl sabahladın?', 'Allah sana afiyet versin', 'Nasılsın?', 'Allah seni ıslah eylesin' deniyor".

Eğer biz onların sözlerine yapışırsak keramet olmaz, **bid'at** olur. İster onlar bize kızsınlar, ister kızmasınlar. . . **Selef** sadece es-selâmü aleyküm demişlerdir. Çünkü 'Nasıl sabahladın?' cümlesiyle konuşmaya başlamak **bid'at**tır.

Bir kimse Ebû Bekir b. Ayyaş'a26: 'Nasıl sabahladın?' dediği zaman, ona **cevap** vermediği gibi 'Bizi bu **bid'at**ın şerrinden selâmet bırak' diye çıkışmış ve şöyle demiştir: "Bu **bid'at** Şam'da Amevas (Kudüs'e yakın bir yer) vebası diye bilinen hastalık zamanında ölüm çoğaldığı bir anda ihdas edilmiştir. O zamanda kişi arkadaşıyla sabahleyin karşılaşınca 'Nasıl sabahladın?', akşam rastlayınca 'Nasıl akşamladın?' diye sorardı".

Bütün bu nakillerden gayem, âdetlerin çoğunda iki kişinin bir araya geldi mi tasannu, riya ve nifakın çeşitlerinden uzak olamadığını göstermekti. Oysa bütün bunlar kötülenmiştir. Bazısı mahzurlu, bazısı mekruhtur. Uzlete çekilmekte ise, bütün bunlardan kurtuluş vardır. Çünkü halk ile bir araya gelen kimse onların âdetiyle onlara muamele yapmazsa, ona buğzederler, sakil telakki ederler, gıybetini yaparlar, âdeta ona eziyet vermek için seferber olurlar. Bu bakımdan onun için söylediklerinden ötürü onların dinleri gider. Onun da onlardan intikam almak için hem dini, hem de dünyası gider!

Tabiatın, insanların ahlâk ve amellerinden çalması meselesine gelince, bu gizli bir hastalıktır. Gâfiller değil, akıllılar bile onu çok az hisseder ve uyanırlar. İnsan fâsık bir kimse ile bir müddet beraber oturdu mu, o insan, kalbinden fasığı tenkid etmesine rağmen, eğer fasıkla oturmadan önceki hâliyle şimdiki hâlini kıyas ederse, fesattan nefret etmek ve fesadı sakil saymak hususunda, iki hâlin arasında bariz bir ayrılık görecektir. Zira fesad çok görüldü mü artık tabiata kolay gelir. Onun tehlikesi ve ona karşı olan kalpteki ürkeklik yok olur. Oysa insanoğlunu fesad işlemekten alıkoyan ancak kalbinin fesada karşı olan nefretidir. Fazla müşahede etmekten ötürü fesad, kalbe hafif görünmeye başladığı zaman, artık onu alıkoyan kuvvetin nerde ise, silinip gitmesi muhtemeldir.

Tabiat ona veya onun altındaki bir duruma meyleder. Ne zaman tabiat başkasından gördüğü büyük günahları görmeye başlarsa artık kendi işlediği küçük günahlar gözünde hafif görünmeye başlar! Bunun içindir ki, zenginlere bakan bir kimse, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlerle alay etmeye başlar. Onlarla oturması, kendisine verilen nimetleri küçük görmesine sebebiyet verir. Böyle bir kimseye verilen nimetlerin büyük görülmesi fakirlerle oturmayı tercih etmesiyle ancak mümkün olur. Böylece Allah'a itaat edenlere veya isyan edenlere bakmak da tabiatta bu tür bir tesir bırakır. Bu bakımdan herhangi bir müslüman nazarını sadece ashâbın ve tabiinin ibadet yönlerine ve dünyadan kaçmalarına teksif ederse, böyle yaptığı müddetçe kendi nefsine küçük ve ibadetine de hiç gözüyle bakar. Nefsini kusurlu gördükçe daha fazla gayret gösterir, ibadetini kemâle erdirmeye yönelir. Ashâb-ı kirâm ve tabiine uymasının tam olmasına gayret eder.

Kim bu zamandakilerin hâllerine, onların Allah'tan yüzçevirip dünyaya daldıklarına bakıp âdet edindikleri günahlara dikkat ederse, kalbinde rastladığı ve hayra iteleyici az bir rağbeti, büyük birşey olarak görür, böbürlenir ve böylece helâk girdabının tam ortasına girmiş olur. Tabiatın değişmesinde sadece hayır ve şerr kelimelerini işitmek bile yeterlidir. Görülmesi nerede kalır? İşte bu incelikle Hazret-i Peygamberin aşağıdaki sözünün sırrı anlaşılır.

Sâlihler anıldığı zaman rahmet nazil olur. 27

Rahmet, ancak cennete girmek, Allah'a kavuşmak demektir. Salihler anıldığı zaman bu durum meydana gelmez. Fakat onun sebebi meydana gelir. O sebep de kalpten gelen bir istek, salihlere uymayı gerektiren bir harekettir. Bu hareketi körleten, kusur ve günahtan uzaklaşmaktır. Rahmetin başlangıcı hayrı yapmak, hayrı yapmanın başlangıcı rağbet ve iştiyaktır. Rağbet ve iştiyakın başlangıcı da salihlerin durumlarını anmaktır. İşte rahmetin inişinin mânâsı budur.

Zeki bir kimsenin nezdinde bu sözden çıkan mânâ tıpkı onun aksinden anlaşılan mânâ gibidir. Şöyle ki, fasıklar anıldığı zaman lanet iner. Çünkü fasıkları çokça anmak tabiata günah işlemeyi kolaylaştırır. Lânet ise, uzaklık demektir. Allah'tan uzaklaşmanın başlangıcı günahlardır ve Allah'tan yüz çevirmektir. Geçici zevk ve safalara ve şehvetlere, meşrû olmayan bir şekilde dalmaktır. Günahların başlangıcı günahın ağırlığının ve çirkinliğinin kalpten düşüşüdür. Bu ağırlıkların kalpten düşüşünün başlangıcı ise, günahları çokça işitmek suretiyle onlarla bir nevi ünsiyet kurmakla meydana gelir.

Madem ki salih ve fasıkları anmanın durumu budur, acaba onları bilfiil görmeyi nasıl telakki edersin? **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu açıkça belirterek şöyle buyurmuştur: Kötü arkadaşın misali demirci körüğünün misaline benzer. Eğer kıvılcımlarıyla seni yakmazsa, kokusundan birşeyler mutlaka sana bulaşır. 28

Nasıl körüğün kokusu insanın haberi olmaksızın elbisesine bulaşıyorsa, öylece, insanın haberi olmaksızın fesadlık da insanın kalbine kolay gelir.

Hazret-i Peygamber devamla şöyle buyurmuştur:

İyi arkadaşın misali, misk satanın misaline benzer. Eğer miskinden sana birşey hibe etmese bile onun kokusunu alırsın.

İşte bu sırra binaen derim ki, herhangi bir kimse bir âlimin kusurunu biliyorsa, onu söylemek iki illet ve sebepten dolayı haramdır. O illetlerden biri; âlimin kusurunu söylemenin gıybet oluşudur. **İkincisi** ki en felâketlisi budur âlimin işlediği kusuru söylemek, dinleyenlere o kusuru işlemeyi kolaylaştırır. Onu işlemek hususundaki korku onların kalplerinden gider. Dolayısıyla o kusuru söylemek, o günahı rahatça işlemeye sebep olur! Zira kişi o günahı işlediği zaman, birisi ayıplarsa derhal ayıplayanın sözünü reddederek der ki: 'Benim gibi bir insandan böyle bir günahın çıkması neden tuhaf görünüyor? Hatta hepimiz böyle günahlar işlemeye mecburuz. Hatta âlim ve abidler de bunu işlerler!' Eğer kişi bir âlimin böyle bir günahı işlemeyeceğine ve âdet edinmeyeceğine inanıyorsa ve Allah'ın tevfikine mazhar olan bir kimse böyle yapmaz kanaatinde bulunuyorsa, bu günahı işlemek, ona gayet zor gelecektir.

Nice şahıslar vardır ki, dünyaya dalar, mal toplamak için hırsla çalışır. Riyaset sevgisinde, süsünde battıkça batar. Riyasetin ve dünyanın kötülükleri onun nefsine gayet kolay gelir ve iddia eder ki, **sahâbe-i kirâm** da nefislerini riyaset sevgisinden alıkoymamışlardır. Çoğu zaman da riyaset sevgisi hususunda Hazret-i Ali ile Muaviye'nin durumuyla istidlâl ve istişhad eder. Bu mücadelenin hakkı aramak için olmadığını tahmin eder. 'Bu mücadele riyaset içindir' der. İşte bu inanç yanlıştır. Kişiye riyasetten gelen günahları kolaylaştırır. Kötü tabiat, düşüşlerin arkasında gitmeye meyleder! Hasenattan yüz çevirir. Belki düşüş olmayan şeylerde bile düşüşü takdir etmeye kalkar. Onu şehvetinin isteği üzerine hamledip onunla kendisini makbul göstermeye çalışır. Bu, **şeytan**ın hilelerinin inceliklerindendir. Bunun için **Allahü teâlâ** bu hilelerde **şeytan**ın burnunu yere sürten kullarını şu ayetle vasıflandırmıştır.

Onlar sözün en güzeline uyarlar. (Zümer/18) **Hazret-i Peygamber** ise şöyle buyurmuştur:

O kimse ki, oturup hikmeti dinler. Sonra dinlediğinin şerli kısmıyla amel eder. Onun misali, şu kimsenin misaline benzer ki çobana gelip 'Ey çoban! Bana koyunlarından bir koyun ver!' der. Çoban kendisine 'Git, koyunlar içerisinden en iyisini kendin al!' der, o da gider koyunları koruyan köpeğin kulağından tutar. 29

İşte imamların hatalarını nakleden kimse için de bu misal geçerlidir. Bir şeyin tekrarından ve görünmesinden ötürü onun kalpten düşeceğini işaret eden hâdiselerden biri de şudur: İnsanların çoğu, herhangi bir müslümanı Ramazan ayında orucunu yerken gördükleri zaman, bu hâdiseyi oldukça çirkin görürler. Oysa bu kimseler beş vakit namazlarını vaktinde kılmayan birçok kimseleri görürler de tabiatları bu namaz kılmayanlardan, orucunu tutmayanlardan olduğu gibi nefret etmez. Oysa bir tek namazın bir kavle göreterkedilmesi küfrü gerektirir. Diğer bir kavle göre terkedenin boynunun vurulmasını gerektirir. Bütün Ramazan orucunun terki ise, hiç kimseye göre böyle birşeyi gerektirmez. Peki bunun sebebi namazın hergün tekerrür etmesi ve namaz hakkında gösterilen hassasiyetin çok olmasından başka ne olabilir? Elbette sebebi budur. Bu bakımdan görünmesinden ötürü kalpteki tesiri azalır!

Şöyle ki: Eğer fakîh bir kimsenin (erkekler için haram olan) ipekli bir elbiseyi veya altın bir yüzüğü kullandığı veya gümüş bir kaptan içtiği görülürse, nefisler bunu acaip karşılarlar. Şiddetle hücum ederler. Oysa uzun süren bir mecliste görülür ki, insanların gıybetinden başka birşey konuşulmaz ama

yine de kimsenin kalbi tınmaz. Oysa gıybet zinadan daha kötüdür! Zinadan daha kötü olan gıybet, ipekliyi giymekten nasıl daha kötü olmaz? Fakat gıybetçileri çokça görmek, gıybetin kalpteki tesirini düşürüp nefis için yapılmasını kolaylaştırmıştır.

Bu bakımdan bu incelikleri kavramak için uyan! Arslandan kaçtığın gibi, insanlardan kaç. Zira onlardan ancak dünyadaki hırsını artıran, seni âhiretten gâfil kılan, günahları işlemeyi sana kolaylaştıran, başlangıçtaki rağbetini zayıflatan manzaraları görürsün. Eğer görülmesi ve ahlâkı sana Allah'ı hatırlatan bir arkadaş bulursan onun eteğine sarıl ve ondan ayrılma. Onu kendin için bir ganimet say. Onu hiçbir zaman hakir görme. Zira böyle bir arkadaş, akıllı kimsenin ganimeti, Mü'min kimsenin de kaybolan servetidir. Anlaşılmıştır ki, salih arkadaş, tek başına oturmaktan daha hayırlıdır. Tek başına oturmak da kötü arkadaştan daha hayırlıdır. Sen bu mânâları anladıktan sonra durumunu inceler, kendisiyle oturup-kalktığın herhangi bir kimsenin haline baktığında ondan uzak durup uzlete çekilmek mi veya onunla haşırneşir olmak mı senin için daha hayırlıdır, derhal kestirebilirsin! Sakın mutlak mânâda uzlete çekilmek daha hayırlıdır veya mutlak mânâda halk arasına karışmak daha hayırlıdır şeklinde iddiada bulunma. Birisinin diğerinden daha üstün olduğunu mutlak mânâda savunma. Zira tafsil edilmiş veya tafsile muhtaç olan şey hakkında mutlak olarak 'hayır' veya 'evet' demek katıksız bir yalandır. Mufassal birşeyin hakkı, ancak tafsilat ve açıklama yapmaktır.

III. Fayda

Fitne ve husumetten kurtulmak, din ve nefsi, fitneye dalmaktan korumak ve fitnenin tehlikelerine maruz kalmaktan kaçınmaktır. Memleket çok az zaman taassuplar, fitneler ve husumetlerden uzak kalır. Bu bakımdan insanlardan uzak olan bir kimse bütün bunlardan selâmet kalır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abdullah b. Amr b. el-As'a fitneden bahsederek fitneyi vasıflandırdığında şöyle hitap etti:

- İnsanların sözlerinin sallantıda olduğunu, emanetlerinin azaldığını ve (parmaklarını birbirine geçirerek) şöyle olduklarını gördüğün zaman. . .

- Ya Rasülüllah! Böyle olduğunu gördüğüm zaman ben ne yapmalıyım?

- Evinden çıkma, diline hakim ol, bildiğini al, bilmediklerini bırak. Havassın işiyle meşgul ol. Avamın işini ise bırak. 30

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kişinin en hayırlı malının dağların başında ve yağmurun isabet ettiği yerlerde otlattığı koyun sürüsü olma zamanı yaklaşıyor. Bu kişi dağların bir tepesinden öbür tepesine dinini fitneden kaçırmaktadır!31

Abdullah b. Mes'ud **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsini rivâyet eder:

- İnsanların üzerine bir zaman gelecektir ki, dindarın dini sağlam kalmaz. Ancak dinini bir köyden diğer bir köye, bir dağın tepesinden diğer bir dağın tepesine, bir taştan diğer bir taşa (veya bir delikten diğer bir deliğe) kurnaz tilki gibi kaçıran bir kimse bu hükmün dışında kalacaktır!'

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu hâdise ne zaman olacaktır?

- O zaman, kazanç Allah'a karşı günahları işlemek suretiyle elde edilir! İşte o zaman geldiğinde bekar kalmak zamanı gelmiş demektir.

- Bu nasıl olur? Oysa sen bize evlenmeyi emrettin?

- O zaman gelip çattığında kişi annesinin ve babasının eliyle helâk olur. Eğer anne ve babası yoksa hanımının ve çocuğunun eliyle helâk olur. Eğer o da yoksa akrabasının eliyle helâk olur!

- Bu nasıl olur?

- Kişiyi elinin darlığından ve fakirliğinden dolayı ayıplarlar! O da gücünün yetmediği işlere kalkışır. Öyle ki bu işler kendisini felaketin ortasına sürükler!. 32

Bu hadîs-i şerif, her ne kadar bekarlık hakkında varid olmuş ise de, uzlete çekilmek de bu hadîsten anlaşılır. Zira evli bir kimse geçimini temin etmek ve halk ile karışmaktan kurtulamaz. Sonra kazanç da ancak Allah'a isyan etmek suretiyle elde edilir. Ben şu zaman o zamandır demiyorum. Belki (**Hazret-i Peygamber**'in söylediği) o zaman bizim bu asrımızdan birkaç asır önce tahakkuk etmiştir. Onun içindir ki Süfyân şöyle demiştir: 'Yemin ederim, bekar kalmak gerekli olmuştur'.

İbn Mes'ûd da şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) fitne ve herc günlerinden bahsetti. Şöyle sordum:

- Herc ne demektir?

- Kişi yanına oturduğu arkadaşından emin olmadığı zaman demektir.

- Eğer o zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?

- Nefsini ve elini tut (onlara hâkim ol) ve evine gir!

- Eğer kişi gelip evimde beni taciz ederse ne yapmalıyım?

- Odana gir!

- Eğer odama girerse ne yapayım?

- Mescidine gir ve şöyle yap, (O esnada **Hazret-i Peygamber** mübarek bileğini tuttu) ve ölünceye kadar 'Rabbim Allah'tır' de. 33

Sa'd b. Ebî Vakkas, Muaviye döneminde Muaviye'ye karşı çıkmaya davet edildiğinde **cevap** olarak şöyle demiştir:

Hayır çıkmam! Ancak bana iki gözü ve dili olan bir kılıç verirseniz o zaman savaşırım. O kılıç gözü ile görmeli, diliyle de 'İşte bu kâfirdir' demeli ki ben de onu öldüreyim; 'Şu da Mü'mindir' demeli ki ben de ondan elimi çekeyim sakınayım. Sonra şöyle devam etti:

Bizimle sizin misaliniz, bembeyaz bir yolun üzerinde bulunan bir kavmin misaline benzer ki o kavim bu apaçık yoluna devam ederken, ansızın bir kasırga koptu ve bunlar yollarını şaşırdılar. Böylece yolun çıkarılması bunlara zor geldi. Bazıları 'yol sağda kaldı' deyip sağa doğru gittiler. Böylece şaşırdılar ve sapıttılar. Bazıları 'solda kaldı' deyip sola doğru devam ettiler. Onlar da şaşırıp sapıttılar. Başkaları oldukları yerde kalakaldılar ki, rüzgar dinip yol görününceye kadar. . . O zaman sefere çıktılar.

İşte böylece Sa'd b. Ebî Vakkas ve beraberinde bir cemaat uzlete çekildiler ve fitneden uzak durdular.

İbn Ömer'den şöyle rivâyet ediliyor: İbn Ömer'e Hazret-i Hüseyin'in (radıyallahü anh) Irak'a gitiği haberi geldiği zaman İbn Ömer Hazret-i Hüseyin'in arkasına düşüp üç günlük bir mesafeden sonra Hazret-i Hüseyin'e yetişti ve şöyle dedi:

- Nereye gidiyorsun?

Hazret-i Hüseyin'in yanında tomar tomar kağıtlar vardı. Dedi ki:

- İşte bunlar Iraklıların mektuplarıdır.

- Sen onların mektuplarına aldanma. Onlara gitme!

Fakat bütün bu ısrara rağmen Hazret-i Hüseyin gitmekte direndi. Bunun üzerine İbn Ömer, Hazret-i Hüseyin'e şöyle hitap etti: O halde ben size **Hazret-i Peygamber**'in bir hadîs-i şerifini hatırlatayım:

Cebrail (aleyhisselâm) **Hazret-i Peygamber**'e geldi. **Hazret-i Peygamber**'i dünya ile âhiret arasında muhayyer bıraktı. **Hazret-i Peygamber** âhireti dünyaya tercih etti. Sen ise **Hazret-i Peygamber**'in bir parçasısın. Allah'a yemin ederim, siz ehl-i beyt'ten kıyâmete kadar hiç kimse dünyaya hâkim olamayacaktır. Sizi dünyaya hâkim olmaktan alıkoyan şey, sizin için dünyadan daha hayırlı olan bir iştir.

İbn Ömer'in rivâyet ettiği bu hâdise rağmen yine Hazret-i Hüseyin dönmeye razı olmadı. Bunun üzerine İbn Ömer Hazret-i Hüseyin'in boynuna sarılarak hüngür hüngür ağladı ve dedi ki: 'Ben seni bir ölü veya bir esir olarak Allah'a emanet ediyorum'. 34

Ashâb-ı kirâmdan onbin kişi vardı. Oysa fitne zamanında kırk kişiden fazlası gizlenmedi. Tavus evinde oturuyordu. Ona 'Neden evinden çıkmıyorsun?' denildiği zaman şöyle dedi: 'Beni çıkarmayan zamanın fesadı, hükemanın zâlimliğidir'.

Urve b. Zübeyr Akik adlı yerde köşkünü yaptıktan sonra oraya çekildi ve dışarı çıkmadı. Kendisine 'Sen saraya kapanıp **Hazret-i Peygamber**in mescidini niçin terkettin?' diye sordukları zaman şu cevabı verdi: 'Sizin mescidleriniz levhiyatla, çarşılarınız fesad ile doludur. Fahişelik yollarınızda yükselmektedir. Şu köşkün içinde sizin içinde bulunduğunuz felaketten emin kalmış olurum'.

Durum bu iken, husumetler ve fitne merkezlerinden sakınmak, uzlete çekilmenin faydalarından birisi olur.

IV. Fayda

Halkın şerrinden kurtulmaktır. Zira halk bazen aleyhinde konuşmak suretiyle sana eziyet verir. Bazen de sû-i zan ve itham etmek suretiyle. . . Diğer bir zaman yerine getirilmesi zor olan şeyle eziyet verirler. Bazen senden akıllarının ermediği amel ve sözleri görürler. Onu, fırsat kendilerine düştüğünde şer için kullanmak üzere ellerinde tutarlar. Sen onlardan uzak durdukça bütün bu durumlardan korunma külfetine girmezsin. Bu sebebe binaen hükemadan biri başkasına dedi ki: 'Sana onbin

dirhemden daha hayırlı iki beyit öğreteceğim'. O da 'Onlar nedir?' diye sorunca şöyle dedi: 'Gece konuştuğun zaman yavaş ol! Gündüz konuştuğun zaman, önce etrafını süz! Çünkü söz ağzından çıktıktan sonra bir daha geri dönmez. İster iyi, ister kötü olsun'.

Şüphe yoktur ki, insanlara karışan, çalışmalarında onlara ortak olan bir kimse, hakkında hased eden ve su-i zan yapan düşmandan kurtulamaz ve insanlara karışan bir kimse vehmeder ki, karşısındaki düşman daima düşmanlık için hazırlanmakta, kendisi için tuzak kurmakta, tehlike ve desise ile arkasında gezmektedir. Çünkü insanlar birşey hakkında muhteris oldukları zaman, her bağırmayı korkularından kendi aleyhlerinde sanırlar!

İnsanların hırsı dünya için kabardıkça kabarmış olduğundan onlar başkasının da dünyaya haris olduğunu sanırlar. Nitekim Mütenebbî şöyle demiştir: 'Kişinin yaptığı kötü olduğu zaman zanları da kötü olur. Âdet edinmiş olduğu vehmi derhal şüphenin kapkaranlık bir gecesine dalar ve devam eder'.

Denildi ki: 'Kötü insanlarla oturup-kalkmak, iyi insanlar hakkında su-i zan yapmayı doğurur'. İnsanın tanıdıklarından gördüğü kötülükler ve oturup kalktığı kimselerden çektiği ızdırap pek çoktur. Biz bunun izahını uzun uzadıya yapmayacağız. Zira bizim şimdiye kadar zikrettiklerimizde bunun tümüne birden işaret vardır. Uzlete çekilmekte ise, bütün bunlardan kurtuluş vardır. Uzleti tercih eden kimselerin çoğu buna işaret etmişlerdir. Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Tecrübe ettiğin zaman buğzedersin'. Ebu'd Derda'nın sözü merfû hadîs olarak da rivâyet edilmiştir.

Şair şöyle der: 'Kim insanları övüp onları denememişse, o kimse daha sonra onları denediği zaman övdüklerini kötüler. Rahatı yalnızlıkta görür. En yakın ve en uzak kimselerden nefret eder'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Uzlete çekilmekte, kötü arkadaştan kurtuluş vardır!'

Abdullah b. Zübeyr'e35 neden Medine'ye gelmediği sorulduğunda, 'Niye geleyim ki, orada ancak başkasının nimetine haset eden veya başkasının felaketiyle sevinen kimseler kalmıştır' diye **cevap** vermiştir.

İbn Semmak diyor ki: Bir arkadaşımızdan şöyle mektup aldık: "Hamd ve salavattan sonra; halk daha önce tedavide kullanılan ilaç idi. Şimdi ise, devası bulunmayan bir dert olmuşlardır. Bu bakımdan arslandan kaçtığın gibi onlardan kaç! Bedevilerden biri ağacın altında oturuyor, onu besliyor, suluyor, etrafını süpürüyor ve diyordu ki: 'Bu ağaç benim dostumdur. Onda üç haslet vardır: a) Benden dinledi mi, gidip beni başkasına jurnal etmez, b) Eğer onun yüzüne tükürürsem benim bu eziyetime katlanır, c) Eğer ona kızıp döver, hakaret edersem o bana hiç hırslanmaz ve kızmaz. Bedevinin bu sözleri, beni arkadaşlar hakkında zahid kıldı. (Artık arkadaşlık yapılacak kimse bulamıyorum) ".

Seleften biri, kitapları mütalaa etmeye ve mezarlar arasında oturmaya başlamıştı. Kendisine 'neden böyle yapıyorsun?' denildiği zaman, şöyle dedi: Tek başıma oturmaktan daha selâmetli, kabirlerden daha ibretli ve kitaplardan daha faydalı bir dost bulamadım da ondan. . . '

Hasan-ı Basrî şöyle anlatmaktadır: Hacca gitmek istedim. Sabit el-Bennanî benim hacca gideceğimi işitmiş, gelip bana dedi ki:

- İşittiğime göre, sen hacca gitmek istiyorsun? Ben de sana arkadaş olmak istiyorum.

- Allah senden razı olsun! Bırak da biz **Allahü teâlâ**'nın üzerimize gerdiği örtü altında birbirimizle muaşeret edip geçinelim. Çünkü, eğer arkadaşlık yaparsak, birbirimizden nefret etmeyi gerektirecek hareketler görmekten korkuyorum!

Hasan-ı Basrî'nin bu sözü uzlete çekilmenin diğer bir faydasına işarettir. O da örtünün, din, mürüvvet, ahlâk, fakirlik ve diğer kusurlar üzerine gerili kalmasıdır.

Allahü teâlâ, örtülü kalanları överek şöyle buyurmuştur:

(Sadakalar) şu fakirlere mahsustur ki, Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır. (Bakara/273)

Şair şöyle der: 'Eğer hür bir insanın elinden nimet çıkarsa Bu onun için ayıp ve ar değildir. Ancak ar ve ayıp odur ki, kişiden iyilik soyulsun'.

İnsan, din ve dünyasında, ahlâk ve işlerinde kusurlardan uzak değildir. En iyisi din ve dünyasında örtünmektir. Onlar açıkta olursa selâmette kalamaz. Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Halk, dikensiz yapraklar idi. Fakat bugün insanlar yapraksız diken oluverdiler'.

Ebu'd Derda'nın yaşadığı zamanın hükmü buysa ki o **birinci** asrın sonunda yaşıyordu artık o asırdan sonra gelen asrın şer olduğunda şüphe etmek uygun bir hareket olur mu?

Süfyân b. Uyeyne diyor ki: Süfyân es-Sevrî hayatta iken ve uyanıkken, öldükten sonra da rüyamda bana şöyle dedi: 'Halkı az tanı! (veya halkı tanımayı azalt) . Çünkü halktan kurtulmak zordur. Ben, hoşuma gitmeyen şeyleri tanıdıklarımdan gördüm'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Dinar oğlu Malik'e geldim. Tek başına oturuyordu. Baktım ki, bir köpek çenesini ayaklarının üzerine koymuştu. Ben köpeği kovmak istedim. Bana şöyle dedi: 'Onu kovma! Bu hayvancağız ne zarar verir ne de eziyet. O kötü arkadaştan hayırlıdır'.

Birisine denildi ki:

- Halktan uzak kalmaya seni zorlayan nedir?

- Ben haberim olmaksızın, dinimden olmaktan korktum.

Bu zatın sözü işaret eder ki, insanın tabiatı kötü arkadaşın huylarından etkilenir.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Allah'tan korkunuz, halktan da uzak durunuz. Zira halk herhangi bir devenin sırtına binmişse, mutlaka onu yara ve bereler içerisinde bırakmışlardır. Herhangi bir atın sırtına binmişlerse, sırtını şerha şerha yapmışlardır. Herhangi bir Mü'minin kalbine oturmuşlarsa, muhakkak onu tahrip etmişlerdir'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Tanıdıkları azalt! Çünkü tanıdıkları azaltmak, hem senin dinin, hem de kalbin için daha selâmetlidir. Hakların boynundan düşmesi için daha hafiftir. Zira tanıdıklar çoğaldıkça hakları da o nisbette çoğalır ve o hakları yerine getirmek zorlaşır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Tanıdıklarını tanımamazlıktan gel! Tanımadıklarınla tanışma!'

V. Fayda

Uzlet sayesinde halkın senden ümitleri ve senin de halktan beklediklerinin kesilmesidir. Halkın senden ümitlerinin kesilmesine gelince, burada birçok faydalar vardır. Çünkü halkın rızası öyle bir uzaklıktır ki, bir türlü kavuşulmaz. Bu bakımdan kişinin kendi nefsinin ıslahıyla meşgul olması daha iyidir. Oturupkalktığı insanlara karşı yerine getirilmesi gereken hakların en rahat ve en kolayı, cenazesinde hazır bulunmak, hasta iken ziyaret etmek, düğünler de ve evliliklerinde hazır bulunmaktır. Bütün bunlarda vaktin zayi edilmesi sözkonusudur ve felaketlere maruz kalma vardır. Sonra bir kısmına gitmeye birtakım engeller çıkar. Onlar hakkında bir kısım özürler ileri sürmen gerekir. Oysa her özrü izhar etmek de mümkün değildir. Kişiye 'Filanın hakkını yerine getirdin bizim hakkımızda ise, kusurlu davrandın' derler. Böyle yapmak düşmanlık sebebi olur. Buna binaen şöyle denilmiştir: 'Ziyaret zamanında hastayı ziyaret etmeyen, o hasta iyileşirse mahcup olmamak için onun ölümünü temenni eder!'

O kimse hiç kimseyi ziyaret etmezse, kendisine birşey demezler. Eğer bazılarını ziyaret ederse geri kalanlar kendisinden nefret ederler. Bütün insanlar için bütün hakları yerine getirmek için, gece gündüz sadece kendisini bu vazifeye adayan bir kimse bile buna güç yetiremez. Acaba din ve dünya hususunda kendisini meşgul eden mühim vazifesi olan bir kimse nasıl bunları yerine getirebilir?

Amr b. el-As der ki: 'Dostların çokluğu, alacaklıların çokluğu demektir'.

İbn Rumî der ki: 'Senin düşmanın, dostundan istifade eder. Bu bakımdan çok arkadaş edinme. Çünkü hastalığın çoğunu görürsün ki, yiyecek ve içecekten gelir'.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir; 'Her düşmanlığın kökü, mutlaka kötü bir kimseye yapılan iyiliğe dayanır!'

Senin insanlardan ümidinin kesilmesine gelince, bu da büyük bir faydadır. Zira dünyanın malına ve süsüne bakan bir kimsenin hırsı kabarır, hırsının kuvvetiyle tamahı artar. Durumların çoğunda mahrumiyetten başka bir şey görmez. Bu bakımdan ümidi yok olur, büyük sıkıntı ve üzüntülere düşer. Fakat halktan uzaklaştığı takdirde bunları görmez. Görmediği takdirde nefsi çekmez ve tamahı kabarmaz.

İşte bu sırra binaen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Onlardan bazı zümrelere kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. (Tâhâ/131)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Malca altınızda bulunana bakınız. Üstünüzde bulunana bakmayınız. Çünkü böyle yapmak Allah'ın size bahşettiği nimetleri takdir etmenize daha uygundur. 36

Avn b. Abdullah37 der ki: 'Ben zenginlerle oturuyordum. Daima üzüntülüydüm. Elbisemden daha güzel elbiseler, bineğimden daha kuvvetli binekler görüyordum. Ne zaman ki, fakirlerle oturmaya başladım, rahata kavuştum!'

Rivâyete göre, (İmâm-ı Şâfiî'nin talebesi) Müzenî bir gün Fustat camiinin kapısından çıktı. O anda Abdülhakem'in oğlu Muhammed cemaatiyle beraber geliyordu. Onun süslü hâli ve güzel durumu

Müzenî'yi şaşırttı. Müzenî derhal 'Bir de hanginiz sabırlıdır bilelim diye bir kısmınızı diğer bir kısmınız üzerine bir imtihan vesilesi kıldık' (Furkan/20) ayetini okudu; sonra şöyle bağırdı: 'Evet, ben sabreder ve razı olurum'.

Müzeni fakir ve yoksuldu. Bu bakımdan evinde oturup halka karışmayan bir kimse, böyle fitnelerle karşılaşmaz. Çünkü dünya ziynetini gören bir kimsenin ya dini ve yakîni kuvvetli olup sabreder. Bu takdirde sabrın acılığını tatmaya mecbur olur. Oysa sabır 'sebir' denilen acı bitkiden daha acıdır veya böyle bir kimsenin isteği kabarır. Dünyayı elde etmek için hileli hareket etmeye mecbur olur. Bunu yaptığı takdirde de ebediyyen helâk olur. Dünyada helâk olması ise, çok zaman mahrumiyetle sonuçlanan tamahkârlıktır. Zira her isteyenin eline dünya geçmez. Âhiretteki helâk olması ise dünya malını Allah'ın zikrine ve Allah'a yaklaşmaya tercih etmesinden kaynaklanır.

Nitekim İbn Arabî şöyle der: 'Zilletin kapısı zenginlik tarafından olduğu zaman, ben fakirlik yönünden yücelere çıkarım' İbn Arabî bu sözüyle tamahkarlığın halihazırda bile insanı zelil kıldığına işaret etmektedir.

VI. Fayda

Ahmakları görmekten kurtulmaktır. Onların ahmaklıklarının ve ahlâklarının ağırlığını çekmekten kurtulmaktır. Zira bunun gibi insana ağırlık veren şeyleri görmek küçük bir körlüktür.

A'meş38 'Gözlerin hangi illetten zayıfladı?' denildiğinde, şöyle demiştir: 'Ağırlık veren kimseleri görmekten. . . '

Hikaye ediliyor ki, Ebû Hanîfe A'meş'in ziyaretine gelir ve **Allahü teâlâ** herhangi bir kimseden iki gözünü alırsa onların yerine onlardan daha hayırlısını ona ihsan eder'39 hadîsini okuyarak, 'Acaba Allah sana gözlerinin yerine ne gibi bir ihsanda bulundu?' diye sorar. A'meş şaka yollu şöyle der: 'Allah onların yerine beni ağırlık veren kimseleri görmekten kurtardı ve sen de onlardan birisin'.

İbn Sîrin der ki: Bir kişinin şöyle dediğini duymuştum: 'Ben hoşlanmadığım bir kimseye bir defa baktım ve bayıldım'. Yunan filozof hekîm Calinus (Galen) şöyle der: 'Herşeyin bir sıtması vardır. Ruhun sıtması da sıkıntı veren kimselere bakmaktır'.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Ben sıkıntı veren biriyle oturduğum zaman, onun tarafına düşen yanımın ağırlaştığını hissediyordum. Sanki o taraf diğer tarafımdan daha ağır geliyordu bana'.

Birinci ve **ikinci** faydadan başka, uzletin bu faydaları dünyanın hazır maksadlarıyla ilgilidir. Fakat aynı zamanda dinle de ilgilidir. Zira insanoğlu sıkıntı veren bir kimsenin görülmesiyle üzülüp sıkıldığı müddetçe onun aleyhinde bulunmaktan, Allah'ın sanatını görmekten emin olamaz! Bu bakımdan kişi başkasından gıybet veya su-i zan, hased, nemime veya başka bir kötülük görüp üzüldüğü zaman, onun karşılığını vermemekten sabrı taşar. Bütün bunlar dinin, fesadına sebep olur! Uzlet ve tenhaya çekilmekte ise, bütün bunlardan selâmette kalır.

21) Müslim

22) Tirmizî ve Sünen sahipleri

23) İbn Mâce

24) Müslim, Buhârî

25) Müslim

26) Kûfeli meşhur kurralardandır. İsminde ihtilaf vardır. En güvenilir rivayete göre ismi Şu'be'dir. H. 94 senesinde 100 yaşında iken vefat etmiştir.

27) Irâkî bu hadîsin merfû hadislerden bir aslı olmadığını, ancak İbn'ul-Cevzî tarafından Süfyân b. Uyeyne'nin sözü olduğunun iddia edildiğini kaydeder.

28) Müslim ve Buhârî

29) İbn Mâce

30) Ebû Dâvud, Nesâî

31) Buhârî

32) Ebû Nuaym, Hilye; Beyhakî, Zühd; Halilî, Tarih

33) Ebû Dâvud

34) Taberânî, Bezzâr

35) Abdullah, Hazret-i Ebû Bekir'in kızı Esma'dan doğmuştur. Hicretten sonra ilk doğan çocuk Abdullah'tır. Annesinin karnındayken annesi hicret etmiş ve kendisi hicretten sonra dünyaya gelmiştir. **Hazret-i Peygamber** vefat ettiğinde, dokuz yaşında idi. Fasih konuşan bir kimseydi. Muaviye'nin oğlu Yezid öldükten sonra, H. 64 senesinde Mekke'de müslümanlar Abdullah'a biat ederek onu halife seçtiler ve o da Hicaz, Irak'ın iki parçası, Yemen, Mısır ve Şam topraklarının çoğunu ele geçirdi. Halifeliği dokuz sene sürdü. Daha sonra Abdülmelik b. Marvan zamanında (H. 122 yılı, bir salı günü Mekke'de Haccâc-ı Zâlim tarafından öldürüldü.

36) Müslim

37) Mekkeli, güvenilir ve âbid bir zattı. H. 120 senesinden önce ölmüştür.

5. Uzlete Çekilmenin Âfetleri

Din ve dünyanın birtakım maksatları vardır ki, ancak başkasının yardımıyla insan onlardan istifade edebilir. Ancak insanlarla oturup kalkmak suretiyle onlar elde edilir. Bu bakımdan insanlara karışmakla istifade edilen herşey, uzlete çekilmekle elden kaçar. Onun elden kaçması uzlete çekilmenin âfetlerindendir. Öyle ise insanlara karışmanın faydaları ve insanı ona çağıran sebeplere bak, onların ne olduğunu anla. Onları öğretmek, öğrenmek, faydalanmak, faydalandırmak, edep vermek, edeplenmek, ünsiyet elde etmek, başkasına ünsiyet vermek, sevap elde etmek, hakları yerine getirmek suretiyle sevaba nail olmak, tevazuû öğrenmek, hâllerin müşahedesinden tecrübeler elde etmek ve bunlardan ibret almaktır. Bu bakımdan biz bunları uzun uzun açıklayalım. Çünkü bunlar insanlara karışmanın faydalarıdır ve yedi tanedir:

I. Öğrenmek ve Öğretmek

Biz öğrenmenin ve öğretmenin faziletini Kitab 'ul-İlim'de zikretmiştik. Öğretmek ve öğrenmek dünyada ibadetlerin en büyükleridir. Öğretmek ve öğrenmek, ancak insanlarla oturup kalkmakla mümkün olabilir. Fakat ilimler çoktur. Bir kısmına insanoğlu hiç de muhtaç değildir. Bir kısmı da dünyada zaruridir. Bu bakımdan, boynuna farz olan ilimleri öğrenmeye muhtaç olan kişi, bunları öğrenmeden uzlete çekilirse asi olur. Eğer farz kısmını öğrenir, ilimlere dalmak içinden gelmez ise, ibadetle meşgul olmayı daha verimli görürse, o zaman uzlete çekilebilir. Eğer şer'î ve aklî ilimlerde ilerleme imkânı var ise, öğrenmezden önce uzlete çekilmek, böyle bir kişi için çok büyük bir kayıp olur. Bu sırra binaen Nehâî ve başka âlimler 'Önce fıkıh öğren sonra uzlete çekil' demişlerdir.

Öğrenmeden önce uzlete çekilen bir kimse, birçok durumunda vaktini uyku veya bir hevesi düşünmekle ziyan etmiş olur! Gayesi vakitlerini virdlerle değerlendirmektir. Beden ve kalp ile yapmış olduğu amellerinde çalışmasını boşa çıkaran ve farkında olmaksızın amelini iptal eden gururun çeşitlerinden bir türlü kurtulamaz. Allah ve Allah'ın sıfatları hakkındaki inancı vehmettiği zanlardan kurtulamaz. Bu vehmin içerisinde kalbine gelen bozuk düşünce ve inançlardan birtürlü yakayı kurtaramaz. Bu bakımdan birçok durumlarda **şeytan**a maskara olur. Oysa kendisini ibadet edenlerden görür. Bu bakımdan, ilim dinin esasıdır. Avam ve cahillerin uzlete çekilmelerinde hayır yoktur.

Avam ve cahillerden gayem halvette ibadet etmeyi bilmeyen ve halvette kendisine lazım olan herşeyi anlamayan kimselerdir. Bu bakımdan nefsin misali, hastanın misali gibidir. Hasta bir doktora muhtaçtır. Cahil hasta doktor olmadığı zaman doktorluğu öğrenmeden önce şüphesiz hastalığı artıkça artar. Bundan dolayı uzlete çekilmek, ancak âlim kişiye lâyıktır. Öğretmekte ise büyük sevap vardır. Yeter ki, öğreten ile öğrencinin niyetleri doğru olsun. Ne zaman ki, gayeleri post kapmak, arkadaş ve talebeleri çoğaltmak olursa bu hareket dinin helâkidir. Biz bunun yolunu Kitab 'ul-İlim'de zikretmiştik.

Bu zamanda âlimin yapması gereken şey, eğer dininin selâmetini istiyorsa, uzlete çekilmektir. Zira âlim kişi, sadece dini için fayda arayan öğrenci bulamaz. Ancak süslü konuşmayı, avamın kalbini çelmeyi veya akran ve emsalini susturmak ve zor meseleleri çözmek isteyen talebeleri görür. Bunlar böylece sultana yaklaşmak isterler. Öğrendiklerini münakaşa, böbürlenme ve mücadalede kullanmak ister! Bu zamanda tercih edilen mezhep ilmidir. Bu da çoğu kez ancak emsal ve akranını geçmek için işlenir.

Mevkî elde edip devlet mallarını çarçur etmek için, çoğu zaman bu istenilir. İşte din ister ki insan bütün bunlardan uzak olsun.

Eğer sadece Allah rızasını isteyen bir talip görülürse, ilimle Allah'a yaklaşmak isteyen birine tesadüf edilirse, ondan uzak durup ona ilim öğretmemek, ilmi ondan gizlemek en büyük günahtır. Böyle bir talebe ise, koskoca bir memlekette ya bir veya iki tanedir. İnsanların, Süfyân es-Sevrî'nin 'Biz ilmi Allah'ın gayrisi için öğrendik. Fakat ilim Allah'tan başkası için olmayı kabul etmedi' sözüne aldanması uygun değildir! Zira fakîhlerden çoklarının hayatlarının sonuna bak! Dünyayı istemeye dalıp dünyaya sarıldıkları bir durumda veya dünyadan el çekip zahid oldukları halde ölüp ölmediklerini dikkate al. Çünkü 'Hiçbir zaman söz, müşahede gibi olmaz'. 40

Süfyân es-Sevrî'nin işaret ettiği ilim; hadîs, tefsir ve sîret ilmidir. Çünkü bu ilimlerde korkutma ve sakındırma vardır. Bu ilimler, Allah'tan korkmanın vesilesidir. Eğer bu ilimler, o esnada tesir etmezse

dahi muhakkak gelecekte tesir eder. Kelâm, muamelat ve husumet fetvalarıyla ilgili bulunan, mezhebini ve hilafını açıklayan mücerred fıkıh ilmi ise, dünya için bu ilimlere rağbet eden bir kimse hiç de Allah'a dönüş yapmaz. Böyle bir kimse ömrünün sonuna kadar hırsında devam edip gider. Umulur ki, bu eserimize (İhyâ-i Ulûm'id-Din) koyduğumuz hakikatlerin öğrenilmesi, dünya için dahi öğrenilse caiz olsun. Çünkü umulur ki ilim isteyen bu hakikatler vasıtasıyla ömrünün sonunda kendini düzeltir. Çünkü bu kitap Allah'tan korkutucu, âhirete teşvik edici ve dünyadan sakındırıcı hakikatlerle doludur. Bu ise, hadîs ve Kur'ân tefsirlerinde tesadüf edilen hakikatlerdir. Kelâm, hilaf ve hiçbir mezhepte bunlara tesadüf edilmez. Bu bakımdan, insanın kendini aldatması uygun değildir. Çünkü kusurunu bilen bir kul, mağrur bir cahilden veya aldanmış bir cahilden daha saadetlidir.

Öğretmeye rağbet gösteren her âlimin gayesinin dünya ehli yanında kabul olunmak ve post kapmak olmasından korkulur! Onun nasibi hali hazırda cahilleri zelil etmek ve onlara karşı çalım satmakla lezzetlenmektir. İlmin afeti kibir ve gururdur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** de bu hakikati ifade buyurmuştur41 ve busırra binaen Bişr, hadîs kitaplarından on yedi yük kitabı toprağa gömdükten sonra hadîs rivâyet etmemiş ve şöyle demiştir: 'Benim canım hadîs rivâyet etmeyi istiyor. Bunun için hadîs rivâyet etmiyorum'.

Yine bu sırra binaen şöyle demiştir: 'Haddesena (Bize filan zat hadîs nakletti) demek dünya kapılarından bir kapıdır. Ne zaman kişi 'Filancadan hadîs bize geldi' derse, o ancak şunu demek ister: 'Bana yer açınız! Beni başa geçiriniz'.

Rabia Adeviyye Süfyân es-Sevrî'ye şöyle der:

- Eğer sen dünyaya talip olmasaydın ne mutlu bir kişiydin!

- Ben dünyanın nesine talip olmuşum?

- Hadîs rivâyet ediyorsun ya?

Yine bu sırra binaen Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Kim evlenirse veya hadîs talep ederse veya sefere çıkmakla meşgul olursa, muhakkak ki bu kimse dünyaya meyletmiş sayılır'.

Buraya kadar zikrettiğimiz afetlere Kitab'ul-İlim'de işaret etmiştik. En uygunu, uzlete çekilmek suretiyle bu âfetlerden korunmaktır. Mümkün olduğu kadar arkadaşları azaltmaktır. Öğrenip öğretmek suretiyle dünyalık peşinde olanlar için en doğru yol, eğer akıllı ise, şu zamanda o tedris ve tâlimi terketmektir.

Ebû Süleyman Hattabî şu sözünde ne kadar doğru söylemiştir:

Sen, sohbetini talep edip senden ilim öğrenmek isteyenleri bırak! Senin için onlardan ne mal, ne de güzellik gelir. Onlar zahirde arkadaş, bâtında ve gizlide düşmandırlar. Sana rastladıkları zaman, yağcılık yaparlar. Onlardan biri sana gelirse, seni kontrol eder. Senin yanından çıktığı zaman aleyhinde konuşur. Onlar münafıklık ve koğuculuk yaparlar. Hile ehlidirler. Onların yanına gelip toplanmalarına aldanma. Onların gayeleri, ilim değildir. Post kapmak ve mal toplamaktır. Seni, kötü ihtiyaçlarına ve çirkin çıkarlarına merdiven yaparlar, ihtiyaçlarına seni binek edinirler! Eğer onların gayelerinden biri hakkında az bir kusur gösterirsen, senin en kuvetli düşmanın kesilirler. Sonra sık sık sana gelip gider ve senin zayıf tarafını öğrenmek isterler ve bunu da senin üzerine bir minnet sayarlar. Namusunu,

mertebeni ve dinini onlar için feda etmeyi senin boynunun borcu olarak görürler. Düşmanlarına düşman, yakınlarına yardımcı, hizmetçilerine hizmetçi ve dostlarına dost olmanı beklerler. Bir ahmak gibi ellerinde maşa olursun. Oysa sen de fakihsin. Reis olduktan sonra mevkiinden ayrılıp gelip onların arkalarına, zelil bir şekilde takılmanı isterler. Bunun için şöyle denildi: İnsanlardan uzaklaşmak tam bir mürüvvettir.

İşte Hattabî'nin sözü bundan ibarettir. Her ne kadar bu ibare onun birtakım lafızlarına muhalif düşüyorsa da, bu söz, hakîkat ve doğruluktur. Zira sen birçok müderrisleri görürsün ki, daimi bir kölelik ve kendilerini atılmaz ağır bir yük altında hissedip yanına gelip gidenlere karşı ezilmektedirler! Gelen talebe öğretmeni âdeta borçlu gibi görmektedir.

Eğer müderrisler, onlar için devletten bir maaş temin etmeyi tekeffül etmezlerse, çoğu zaman müderrisin yanına gelip gitmezler. Sonra zavallı müderris, kendi malından karşılayamadığından böylece onu temin etmek için durmadan saltanat erbabının kapılarına gidip gelir. Zillet ve zorlukları zelil ve kıymetsiz bir kimse gibi çeker! Hatta ders okuyana haram kaynakların bir kısmından haram mal yazdırıp temin eder. Bundan sonra idareci bu iyiliğine karşılık müderrisi daima köle gibi görür, nezdinden bir nimet olarak saydığı malı tekrar ona teslim edinceye kadar görevlendirmek ister, zelil ve rezil eder.

Sonra müderris, bir de onu arkadaşlarına taksim etmenin zorluğu içerisinde kıvranır. Eğer aralarında eşit bir şekilde taksim ederse, fazla almaları gereken yetişkinler ondan nefret ederler. Onu hamakat ve idraksizliğe nisbet ederler. Onu kimin daha fazla masrafa muhtaç olduğunu idrak edememekle suçlarlar. Adalet ve hakların ölçüsünü bilmemekle itham ederler. Eğer eşit bir şekilde değil, farklı bir şekilde taksim ederse, bu sefer onların ahmakları, demirden yapılmış dilleriyle hücum ederler. Kükremiş arslanlar ve yırtıcı yılanlar gibi, ona hücum edip sokmak isterler. Kısacası müderris dünyada onların zahmetlerini çeker durur. Âhirette de onlara taksim ettiğinin ve aldığının hesabını vermekte ter döker!

Hayret! Müderris bütün bu felaketlere rağmen kendini bir takım bâtıl hülyalarla aldatır, gururun ipine sarılmak suretiyle aldanır ve nefsine der ki: 'Sakın bu işinde gevşeklik gösterme. Zira sen bu yaptıklarınla **Allahü teâlâ**'nın rızasını istiyorsun. **Hazret-i Peygamber**'in şeriatini yayıyor, din ilmini neşrediyor. İlim talebelerinin rızkını temin ediyorsun. Padişahların malları ise sahipsiz mallardır. Halkın yararına sarfedilmek üzere hazinede bekletilir. Acaba ilim ehlini çoğaltmaktan daha büyük bir fayda var mıdır? Ehl-i ilim vasıtasıyla din açığa çıkar, din ehli kuvvet kazanır'.

Bu zavallı müderris, eğer **şeytan**ın gülünç bir oyuncağı olmasaydı az bir düşünce ile fesadın ancak bu tür fakihler ve benzerlerinin çoğalmasından kaynaklandığını anlardı. O fakihler ki ne bulurlarsa yutarlar. Haram ve helâlin arasını ayırmazlar. Cahiller tarafından ilgiyle izlenirler. Cüretkârlıklarından cahiller de cüret alıp onlara uyarlar. Onların fiillerini taklid ederek onlara bakarlar. Bu sırra binaen denildi ki: 'ınillet ancak idarecilerin fesadıyla fesada uğrar. İdareciler de ancak âlimlerin fesadıyla fesada uğrarlar!' Bu bakımdan biz gurur ve körlükten Allah'a sığınıyoruz. Çünkü gurur, tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktır.

II. Faydalanmak ve Faydalandırmak

Halktan faydalanmak ise, çalışmak ve muamele yapmak suretiyle olur. Bu da ancak halk ile oturup kalkmak suretiyle mümkündür. Faydalanmaya muhtaç olan bir kimse, uzletten vazgeçmeye mecburdur. Bu bakımdan böyle bir kimse bizim Kesb ve Meâş bölümünde söylediğimiz gibi, eğer faydalanmasında şeriata uygun hareket etmeyi istiyorsa, halk ile oturup-kalkmakla daimi bir cihad içindedir. Eğer beraberinde bir mal varsa, kendisi de kanaatkâr ise ve o mal ile yetinirse, aynı zamanda bu mal kendisini tatmin edici ise, böyle bir durumda uzlete çekilmek daha faziletlidir. Kazanç yollarının çoğu günahlardan geçtiği bir zamanda uzlete çekilmek faziletli olur. Ancak kazanmaktan gayesi Allah yolunda sadaka vermek ise o zaman başka. . .

Bu bakımdan kişi bu durumda helâlinden kazanıp Allah yolunda fakir fukaraya yedirirse, böyle bir çalışma ve kazanma içinde halk ile oturup-kalkmak uzlete çekilmekten daha üstündür. Yani uzlete çekilip nafile ibadetle meşgul olmaktan üstündür.

Eğer **Allahü teâlâ**'nın marifetinden daha fazla nasip almak, şer'î ilimleri daha güzel öğrenmek için uzlete çekiliyorsa, bu takdirde uzlete çekilmek daha üstündür. Bir de bütün varlığıyla **Allahü teâlâ**'ya yönelmek ve Allah'ın zikrine âmade olmak için uzlete çekiliyorsa, bu şekil uzlete çekilme de halk ile oturup-kalkmaktan daha hayırlıdır. Yani kim Allah'ın münacaatından keşif ve basiret elde ederse, onun uzlete çekilmesi daha hayırlıdır. Ancak vehim ve fasid hayalleri elde edip keşif ve hakîkat zannetmekten sakınmak gerekir.

Faydalı olmaya gelince, halka, malıyla veya bedeniyle yararlı olmaktır. Hasbetenlillâh (sadece Allah için) halkın ihtiyaçlarını yerine getirmeye yönelmektir. Müslümanların ihtiyaçlarını yerine getirmeye koşmakta sevap vardır. Bu ise, ancak halk ile oturup-kalkmak suretiyle mümkün olur. Herhangi bir kimse şeriatın hudutlarına riayet etmek suretiyle böyle yapabiliyorsa eğer uzlete çekilmekle sadece nafile namazlar ve bedeni amellerle meşgul oluyorsa onun halka karışması uzlete çekilmesinden üstündür.

Eğer kalbiyle amel etmenin yolu kendisine açılmış, daimi zikir ve fikir sayesinde bu raddeye varmış kimselerden ise, artık onun bu sebepten uzlete çekilmesine şeksiz ve şüphesiz hiçbir şey denk olmaz.

III. Edepli Olmak ve Edeplendirmek

Bundan gayemiz, insanlardan gelen zorluklara göğüs germek suretiyle nefse idman yaptırmaktır. Nefsi kırmak için insanların eziyetlerine göğüs germekte mücahede etmek ve şehvetlerin mağlubiyeti için çalışmak vardır. Bu da halka karışmanın faydalarındandır. Ahlâkı temizlenmemiş bir kimse için, böyle bir yolda nefsini terbiye etmek uzlete çekilmekten daha üstündür. Şehvetleri şeriatın hududlarına itaat etmemiş bir kimse için bu yoldan terbiye daha üstündür. Bunun için sûfîlerin hizmetçileri tekkelerde hizmeti tercih etmişler, halka karışıp onların hizmetlerini yapmamışlardır. Çarşı ehline gidip onlardan tekke ehline yedirmek üzere birşeyler isterler. Bütün bunların gayesi nefsin hamakatını ve serkeşliğini kırmak, sûfîlerin bereketinden bereketlenmek, himmetiyle Allah'a yönelen sûfîlerin dualarından istifade etmektir. İşte geçmiş zamanlarda maksat buydu. Şimdi ise, fasid gayeler buna karıştı ve bu durumun dışına çıkıldı. Nitekim dinin diğer şiarları da böyle oldu.

Kişi hizmet etmekle çevresini çoğaltmak ister. Fazlasıyla mal elde etmek ve çevresinin çoğalmasıyla kuvvet kazanmak amacındadır. Eğer niyeti buysa, mezara kadar bile olsa uzlete çekilmek daha hayırlıdır. Eğer niyeti nefsinin terbiyesi ise, o niyet uzletten daha hayırlıdır. Bu da riyazât ve nefsinin terbiye olmasına muhtaç olan kimse hakkındadır. Böyle yapmak iradenin başlangıcı için zaruri ve kaçınılmaz bir fiildir. Nefsin idman ve terbiyesi tamam olduktan sonra serkeş bir hayvanın idmanından bekleneni değil, nefsini binek edinmek hakikatini anlaması gerekir. O serkeş hayvanın terbiyesinden onu binek edinip onunla merhaleler kat etmek, onun sırtında yolculuk yapılacağının kastedildiğini anlamak lazımdır. Beden, kalbin bineğidir. Kalp âhiret yolunu katetmek için bedene biner. Orada şehvetler vardır. Eğer o şehvetler kırılmazsa, yolun ortasında serkeşlik yapar. Bu bakımdan ömrü boyunca nefsin idmanıyla meşgul olan bir kimse, tıpkı ömrü boyunca serkeş hayvanın terbiyesiyle meşgul olup bir gün dahi onun sırtına binmeyen bir kimse gibidir. Bu bakımdan böyle bir kimse ancak hâlihazırda o hayvanın ısırması, refes atması ve tepmesi gibi huysuzluklarından kurtulur, ondan başka bir fayda temin edemez.

Bu fayda da hayatımla yemin ederim istenilen bir faydadır. Fakat böyle bir fayda, ölü bir hayvandan da temin edilebilir. Ancak şu var ki, serkeş bir hayvanın alıştırılması, ondan temin edilen bir fayda için istenir. İşte halihazırda şehvetlerin eleminden kurtulmak uyku ve ölümden de temin edilir. Sadece onunla yetinmek uygun bir hareket değildir. Tıpkı bir rahibin kendisine 'Ya râhip!' denildiğinde 'Ben rahip değilim. Ben ancak saldırıcı bir köpeğim. Nefsimi, halkı ısırmasın diye hapsetmiştim. Hepsi o kadar' demesi gibi.

Bu durum, halkı ısıran bir kimseye nisbetle güzeldir. Fakat sadece bununla yetinmek uygun değildir. Zira intihar eden bir kimse de halkı ısırmaz. Müslüman için nefsin terbiyesinden kastedilen büyük hedefe doğru gitmek gerekir. Kim bunu anlamış o yola yönelmiş ve o yolda gitmeye muktedir olmuş ise, uzlete çekilmenin, halk ile oturup-kalkmaktan daha fazla kendisine yardım ettiğini görür. Bu bakımdan böyle bir kimse için önce halk ile oturup-kalkmak, sonra uzlete çekilmek daha efdaldir.

Başkasına edep vermeye gelince, biz bundan ancak şunu kastediyoruz: Başkasını idman ettirmek ve olgunlaştırmaktır. Bu ise, mürşidin ve şeyhin müridlere karşı hareketidir. Zira böyle bir kimse onların kusurlarını, ancak onlarla oturup-kalkmak suretiyle temizler. Böyle bir kimsenin hali, muallimin haline benzer. Hükmü de onun gibidir. İlmin neşrine arız olan afet ve riya incelikleri burada da başgösterir. Ancak olgunlaşmaya gayret eden müridlerin durumu, ilim isteyenlerde görünen dünya hayallerinden uzaktır. Bu sırra binaen onlarda azlık, fakat ilim talebesinde çokluk görünür. Bu bakımdan kişi halkla oturup-kalkmak suretiyle halkın temizlenmesini, uzlete çekilmekle kazanılan faydalara kıyas etmelidir. Birini diğeriyle karşılaştırmalı ve hangisinin daha üstün olduğunu görürse onu seçmelidir. Bu ise, ancak ince ictihadla idrak edilir. Durum ve şahıslara göre değişir. Mutlak şekilde şöyle veya böyle hükmetmek mümkün değildir.

IV. Ünsiyet Sağlamak

Velime yemeklerine, davetlere, muaşeret ve ünsiyet yerlerine giden bir kimsenin gayesi dostluk kurmaktır. Bu ise, hal-i hazırda nefsin hazzına dönüşür. Dostluğu caiz olmayan bir kimsenin yakınlığı gibi. . . Bazen haram bir yönde gelişir veya mübah bir yönde gelişir. Bazen dinî bir iş için müstehab olur.

Din hakkındaki hâl ve sözlerini müşahede edip kendisiyle arkadaşlık edilen kimsenin yakınlığında bu durum düşünülebilir. Takvâ şiarına sarılan meşayihle yakınlık kurmak gibi. . . Bazen de sadece nefsin hazzına bağlı bulunur. Eğer gaye burada kalbin ibadetteki gayretini tahrik etmek için rahata kavuşturmak ise, böyle bir yakınlık müstehab olur. Çünkü kalpler soğudukları zaman körleşirler. Ne zaman tek başına bulunmakta vahşet, başkasıyla oturmakta kalbe rahatlık veren yakınlık varsa, bu takdirde halka karışmak daha evladır. Zira ibadette ahenkli gitmek ibadetin kuvvetinden ve yerli yerinde yapılmasından ileri gelir.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak **Allahü teâlâ** usanmaz ve fakat siz bezip usanırsınız!42

Hiç kimse bu durumdan kurtulamaz. Çünkü nefis arada sırada istirahata kavuşturulmadıkça daimi bir şekilde hak ile yakınlık kuramaz. Onu daimi bir şekilde böyle bir yakınlığa zorlamak, onu gevşemeye davet etmek demektir. Nitekim 'muhakkak bu din sapasağlamdır. O halde bu dine rikkat ve şefkatle dal!' hadîs-i şerifi ile bu mânâ kastedilmiştir. Rikkat ve şefkatle dine dalmak basiret sahiplerinin âdetidir. Nitekim İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Eğer vesvese korkusu olmasaydı, ben hiçbir zaman halkla oturmazdım'.

Başka bir zaman şöyle demiştir: 'Ben (vesvese korkusu olmasaydı) tanıdıklarımın bulunmadığı bir memlekete giderdim. İnsanları insanlardan başka acaba ne ifsad eder?'

O halde uzlete çekilen bir kimse muhakkak bir arkadaşa muhtaçtır. Onu görsün ve yirmi dört saatte bir saat onun konuşmasıyla ünsiyet kazansın. Bu bakımdan uzlete çekilen bir kimse uzlet sırasında bütün zamanını ziyan etmeyecek bir arkadaş arasın.

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişi dostunun dini üzerindedir. Bu bakımdan sizden herhangi biriniz kimle dostluk yaptığına dikkat etsin.

Uzlete çekilen kişi dostuyla karşılaştığı zaman dinî işler hakkında konuşmaya dikkat etsin. Kalbin hâllerinden, kalpten şikayet edip hak üzerine sebat etmekte kusurlu olduğundan ve dosdoğru yola gitmediğinden yakınsın. Böyle yapmakta nefse nefes aldırmak ve istirahat vermek vardır. Nefsinin ıslahıyla meşgul olan herkes için burada geniş bir fırsat vardır. Zira kişi, birkaç uzun ömür yaşasa dahi yine nefisten yapacağı şikayetin sonu gelmez. Nefsinden razı olan bir kimse ise kesinlikle mağrur ve aldatılmıştır. İşte günün bazı saatlerinde, sadık bir dost ile sohbet etmek, çoğu zaman uzlete çekilmekten bir kısım insanlar için daha iyidir. Bu bakımdan burada önce kalbin ve arkadaşın halleri tedkik edilmeli, sonra bir arada oturulmalıdır.

V. Sevaba Nail Olmak

Sevaba nail olmak ise, cenaze merasimlerinde bulunmak, hastaları ziyaret etmek, bayram namazlarına gitmektir. Cuma namazına gitmek ise farzdır. Diğer namazlarda da cemaate katılmak gerekir. Ancak zahirî bir korkudan terkediliyorsa ve o korku cemaatin faziletini kaçırmaya denk veya daha fazlaysa o zaman başka. Bu ise ancak pek nadir vakitlerde olur. Böylece evlenme merasiminde ve

davetlerde hazır bulunmakta da sevap vardır. Zira bu yerlerde hazır bulunmak müslümanın kalbini sevindirmeye vesile olur.

Başkasına sevap kazandırmaya gelince, halkın, hastalığından veya başına gelen musibetten ötürü ziyaretine gelebilmesi için kapısını açık bırakmaktır. Böylece eğer kişi âlimlerden ise ve halka kendisini ziyaret etme imkânını veriyorsa, halk onu ziyaret etmekten dolayı sevaba nail olur. O da bu izni verdiğinden dolayı sevap kazanır. Bu bakımdan halk ile oturup-kalkmayı ve bundan ötürü kazanılan sevapları ile daha önce zikrettiğimiz âfetlerle karşı karşıya getirip tartmak gerekir. O zaman bazen uzlete çekilme temayülü ağır basar, bazen de halk ile haşır-neşir olmak ciheti ağır basar.

İmâm-ı Mâlik ve benzerleri gibi selefin bir cemaatinden hikaye edilir ki, bu zevat-ı kiram, davetlere icabet edip hastaları ziyaret etmeyi ve cenaze merasimlerine katılmayı terkettiler. Sanki bunlar evlerinin hasırları gibi, evlerinden ayrılmaz durumdaydılar. Ancak cuma namazına veya kabirleri ziyaret etmeye çıkarlardı. Bunlardan bir kısmı da şehirleri bırakmış dağların başına çekilmişti. Bütün bunları ibadete vakit bulmak ve meşguliyetlerden kaçınmak için yapıyorlardı.

VI. Tevazu Sahibi Olmak

Halk ile oturup-kalkmaktan tevazu elde edilir. Tevazu ise makamların en üstünüdür. Tek başına oturmaktan tevazu elde edilemez. Bazen kibir ve gurur uzlete çekilmeyi seçmeye sebep olur.

İsrailiyat'ta rivâyet ediliyor ki, hukemadan birisi hikmet ilminde üçyüz altmış eser yazdı ve bu eserleriyle Allah nezdinde büyük bir mertebeye vardığını sandı. **Allahü teâlâ**, o zamanın peygamberine 'Git falana söyle! Sen yeryüzünü nifak ile doldurdun. Ben senin o nifakından tek birşey dahi kabul etmem' diye vahyetti. Ravi diyor ki: Kişi bu sefer uzlete çekildi. Yer altındaki bir mağaraya sığındı ve içinden dedi ki: İşte ben şimdi rabbimin rızasına nail oldum!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** yine peygamberine vahyetti: 'Ona söyle! Sen halk ile karışıp halktan gelen eziyetlere göğüs germedikçe benim rızama nail olamazsın'. Bunun üzerine adam çarşıya çıktı, halka karıştı, onlarla oturup yedi, onlardan aldı, onlara verdi. Onlarla beraber çarşı ve pazarlarda gezdi. Bu durumdan sonra **Allahü teâlâ** peygamberine şu şekilde vahy gönderdi: İşte şimdi o kulum, benim rızama nail oldu'.

Nice kimseler vardır ki, evlerinde uzlete çekilmişlerdir. Onu uzlete sevkeden şey gururdur. Onu halkın içine girmekten alıkoyan 'Ben gidersem bana gereken hürmeti göstermezler, beni öne almazlar' zihniyeti veya onlarla karışmaya tenezzül etmeyişidir veya kendisini daha yüce görüp ve halk arasına karışmazsa daha yüksek kalacağını düşünür.

Bazen kişi, eğer halka karışırsa, kötü tarafları bilinir korkusuyla uzlete çekilir ki, zahid ve vaktini ibadetle değerlendiren bir kimse olmadığı bilinmesin diye, evini ayıplarının üzerine gerilmiş bir perde edinir. Dolayısıyla halkın kendisinin hakkında 'zahid ve abiddir' demesini sağlamış olur. Oysa halvette geçen vaktini zikir ve düşünceye sarfetmiş de değildir. Böyle kimselerin bilinmelerinin alâmeti şudur: Bunlar halk tarafından ziyaret edilmelerini severler, fakat halkın ziyaretine gitmeyi sevmezler. Avam tabakasının ve idarecilerin kendilerine yaklaşmalarıyla sevinirler. Kapılarında ve yollarında halkın toplanmasını ve halka ellerini öptürmeyi hoş görürler. Eğer hakîkaten böyle bir kimse nefsini terbiye etmekle uğraşsaydı, halka karışmayı ve insanları ziyaret etmeyi çirkin görmezdi. Ayrıca halkın kendisini ziyaret etmeleri de hoşuna gitmezdi.

Nitekim biz daha önce bu durumu Fudayl b. İyaz'dan hikaye etmiştik. O yanına gelen zata şöyle der: 'Sen bana, birbirimize yağ çekelim diye gelmişsin'.

Hâtem-i Esemm kendisini ziyarete gelen emîre 'Benim senden istediğim şu ki ne ben seni göreyim ne de sen beni' demiştir. Bu bakımdan herhangi bir kimse, nefsiyle beraber Allah'ın zikriyle meşgul değilse, o kimsenin halktan uzak durmasının sebebi; halk ile şiddetle meşgul olmasıdır. Çünkü böyle bir kimsenin kalbi halktan uzak durmakla halkın kendisine ihtiram gözüyle bakmalarını seyredip lezzet almak ister.

Bu sebepten ötürü uzlete çekilmek, bir kaç açıdan cehalettir.

1. İlmen ve dinen büyük olan bir kimsenin rütbesini, halkla oturup-kalkmak ve tevazu göstermek zerre kadar alçaltmaz. Zira Hazret-i Ali (radıyallahü anh) elbisesinin eteğinde ve elinde hurma ve tuz alıp evine götürür ve şöyle derdi: 'Kâmil bir kimsenin kemâlini, çoluk çocuğuna alıp götürdüğü şeyler zedelemez'.

Ebû Hüreyre, Huzeyfe b. Yemân, Ubey b. Ka'b ve İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) odun yüklerini sırtlar, un çuvalını omuzlar, evlerine götürürlerdi. Ebû Hüreyre Medine valisi iken, tepesinin üzerindeki evine odun taşır ve yoldakilere 'Emîrinize ve valinize yol veriniz' diye bağırırdı. Peygamberlerin efendisi (sallâllahü aleyhi ve sellem) çarşıdan eşya satın alır, bizzat evine götürürdü. Arkadaşı 'Bana ver, ben götüreyim' deyince şöyle derdi:

Eşyanın sahibi onu taşımaya herkesten daha fazla müstehaktır. 43

Hazret-i Hasan dilencilerin yanından geçer, bu sırada onlar sofraya oturmuşlardır ve Hasan'a 'Ey **Hazret-i Peygamber**'in oğlu! Öğle yemeğine buyur!' diye teklifte bulunurlar, o da atından inip yol üzerinde oturur, onlarla beraber yer ve sonra atına binerek der ki: 'muhakkak Allah mütekebbir kimseleri sevmez'.

2. Halkın kendisinden razı olmasını sağlamak için gayret eden, halkın hakkındaki inancını güzelleştirmeye çalışan bir kimse aldanmıştır. Çünkü böyle bir kimse eğer Allah'ı hakkıyla tanımış olsaydı bilirdi ki halk onu Allah'tan zerre kadar müstağni edemez! Kendisine gelen zarar ve fayda Allah'ın kudret elindedir.

Allah'tan başka gerçekte zarar ve fayda verici hiç kimse yoktur ve yine bilirdi ki, halkın rıza ve sevgisini Allah'ı küstürmek suretiyle talep eden bir kimseye Allah kızar ve halkı da ona kızdırır. Halkın razı edilmesi elde edilmez bir hedeftir. Bu bakımdan Allah'ın rızası başkasının rızasını talep etmekten daha evladır.

İmâm-ı Şâfiî Yunus b. Abdulâlâ'ya şöyle demiştir: 'Vallahi ben sana ancak nasihat ederim. Muhakkak ki, halktan selâmet kalmanın yolu yoktur. Bu bakımdan bak, seni ıslah eden şeyi yap!'

Yine bu sırra binaen denildi ki: 'Halkın durumunu düşünen bir kimse üzüntüsünden ölür. Cesur bir kimse ancak lezzeti elde eder'.

Sehl et-Tüsterî arkadaşlarından birisine baktı ve kendisine dedi ki: 'Filan filan şeyleri yap!' Bunu da kişiye vermiş olduğu bir emirden dolayı söyledi. O kişi de şöyle dedi: 'Ey hocam! Ben insanlar için

bunu yapmaya güç yetiremiyorum'. Bu esnada Sehl, arkadaşlarına dönüp şöyle demiştir: 'Bir kul bu işin hakikatine ancak iki vasıftan birisine sahip olursa nail olabilir: a) Bir kul ki, insanların gözünden düşer, dünyada yaratıcısından başkasını görmez. O îman eder ki Allah'tan başka hiç kimse kendisine zarar veya fayda vermeye muktedir değildir, b) Bir kul ki nefsini küçük görür ve gördüğü herhangi bir hale beş para kıymet vermez'.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Hiç kimse yoktur ki, hem seveni hem de buğzedeni olmasın. Madem durum budur, sen ibadet ehliyle beraber ol!'

Hasan-ı Basrî'ye şöyle denildi: 'Ya Ebû Said! Bir kavim senin meclisine geliyor. Onların gayeleri senin konuşmalarında hata bulup sana sual sormak suretiyle seni susturmak ve taciz etmektir'. Bu söze karşılık Hasan tebessüm ederek şöyle demiştir: 'Sen hiç üzülme! Çünkü ben nefsime cennetin meskenlerini, Rahmân'ın komşuluğunu va'dettim. Nefsim de buraları istiyor. Ben nefsime halktan selâmet kalacağını söylemedim. Çünkü ben kesinlikle bildim ki, halkı yaratan, onlara rızık veren, dirilten ve öldüren dahi onların dilinden kurtulamaz'.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle der:

- Yarabî Halkın dilini benden uzak tut!

- Ya Musa! Senin bu isteğin öyle bir istektir ki, ben kendim için bile bunu tercih etmiş değilim. Nerede kaldı ki, senin için tercih edeyim.

Allahü teâlâ Üzeyir'e şöyle vahyetmiştir: 'Eğer sen, seni insanların ağzında çiğnenen bir sakız yapmama razı olup hoşgörü göstermezsen, seni nezdimde mütevazi kullarımın arasına kaydetmem!'

Bu bakımdan evine kapanıp dolayısıyla halkın hakkındaki inançlarını güzelleştirmek ve sözlerini tatlılaştırmak için çaba sarfeden bir kimse, dünyada hazır bir meşakkat ve azabın içinde kıvranır. Âhiret azabı ise, elbette daha büyüktür. Eğer bilselerdi. . . (Zümer/26)

Bu bakımdan uzlete çekilmek, ancak bütün vakitlerini rabbini düşünmek ve anmak suretiyle değerlendiren bir kimse için müstehabdır. Bütün vaktini ibadet ve ilme harcayan eğer insanlarla oturup-kalksaydı Vakitleri zayi olacaktı ve afetleri çoğalacaktı, ibadetleri darmadağın olacaktı bir kimse için, uzlete çekilmek müstehabdır. İşte bunlar, uzlete çekilmenin gizli tehlikeleridir. Bunlardan sakınmak gerekir. Çünkü bunlar 'kurtarıcılar' şekline gelen 'helâk ediciler'dir.

VII. Tecrübe Edinmek

Tecrübeler, halk ile karışmaktan ve halkın hâllerini görmekten elde edilir. Elbette akıl, din ve dünya maslahatlarını anlamakta tek başına yeterli olmaz. Ancak tecrübe ve temas bu şekildeki maslahatları anlamakta fayda verir. Tecrübelerin eliyle yoğrulmamış bir kimsenin uzlete çekilmesinde hiçbir fayda yoktur. Çünkü çocuk uzlete çekilirse, katıksız cahil olarak kalır. Halbuki önce öğrenmekle meşgul olmak, öğrencilik müddetinde muhtaç olduğu tecrübeleri elde etmek gerekir. Bu da daha sonra kendisine yeter. Geri kalan tecrübeler halkın durumlarını dinlemekten elde edilir. Artık bundan sonra halka karışmaya muhtaç olmaz.

Tecrübenin en mühimlerinden biri kişinin kendi nefsini, ahlâkını ve iç âleminin sıfatlarını bilmesidir. Kişi ancak uzlete çekilmek suretiyle böyle bir bilgiye güç yetirebilir. Çünkü her tecrübe tenhada kolaydır. Öfkeli veya kinli veya hasetçi bir kimse, nefsiyle başbaşa kaldığı zaman onun pisliği dışarıya taşmaz.

İşte bu sıfatlar haddi zatında öldürücü sıfatlardır. Onları silmek ve yok etmek farzdır. Onları tahrik eden şeylerden uzaklaşmak suretiyle nefsi sükûnete kavuşturmak kâfi değildir. Bu bakımdan bu sıfatlarla dolu bir kalbin misali tıpkı cerahatle ve zamanla alttan dolmuş bir yaranın misaline benziyor. Bazen yaranın sahibi, yaraya dokunulmadıkça veya kıpırdanmadıkça elemini hissetmez. Eğer yarayı elleyecek bir ele veya yaranın durumunu görecek bir göze sahip değilse veya yarayı kıpırdatacak bir kişi beraberinde yoksa, çoğu zaman yarasının iyi olduğunu zanneder. Nefsindeki cerahati hissetmez. Onun yok olduğuna inanır. Fakat biri yarayı eşelerse veya hacamat yapanın aleti yaraya isabet ederse yaradan cerahat akar. Akmaktan menedilen ve zorluk suretiyle bağlatılan birşeyin, bırakıldığı zaman körü körüne yuvarlanıp gitmesi gibi, feyezan eder. İşte kin, cimrilik, haset, öfke ve diğer kötü sıfatlar ile dolu bulunan kalp de aynen böyledir. Bu kalbin pislikleri, ancak ellendiği zaman başgösterir. İşte bundan dolayı âhiret yolunun yolcuları, nefislerini tezkiye etmeye çalışırlar, nefislerini denerler. Onlardan herhangi bir kimse nefsinde gurur ve kibri hissederse o gurur ve kibri silmeye çalışır. Hatta onlardan bazıları su dolu bir dağarcığı halk arasında sırtlar veya bir kucak odunu tepesine alır ve çarşılarda gezdirir ki bununla nefsini denemiş olsun. Çünkü nefsin hileleri ve **şeytan**ın desiseleri gizlidir. Az kimse bunları hissedebilir.

Bu sırra binaen bir zatın şöyle dediği hikaye edilir:

Ben otuz senelik namazımı yeniden kıldım. Oysa ben o namazlarımı cemaatin **birinci** safında kılmıştım. Fakat bir ara özürden dolayı geri kaldım. **Birinci** safta yer bulamayınca **ikinci** safta durdum. Bir de ne göreyim, halkın bana bakmasından dolayı nefsim bir hacalet ve utangaçlık içinde kaldı. 'Nasıl oluyor da **birinci** saf benim elimden alınabiliyor' diye kendi kendime mırıldanıyordum. Böylece bildim ki, şimdiye kadar kılmış olduğum namazlarım riya ile katışıp halkın bana bakmalarının lezzetiyle meczedilmiştir. Onların beni hayırlı işlere koşanlar zümresinden görmeleriyle karışmıştır!

Bu bakımdan halk ile karışmanın kalbin gizli pisliklerini çıkarmak ve açıklamak hususunda büyük faydası vardır ve bu sırra binaen denilmiştir ki: 'Yolculuk insanın ahlâkını ortaya çıkarır'. Çünkü yolculuk halkla karışmanın daimi bir çeşididir.

Bu mânâların tehlikeleri ve incelikleri helâk eden şeyler bölümünde gelecektir. Zira bu mânâları bilmemekten birçok amel yanar. Bu mânâları bilmekten dolayı da az bir amel arttıkça artar. Eğer o olmasaydı ilim amelden üstün olmazdı. Zira namazı bildiren ilimin ki sadece namaz için kastedilir namazdan üstün olması muhal olur. Çünkü biz biliyoruz ki, başkası için istenen bir şeyden, bizzat kendisinden ötürü istenen şey daha üstündür. Oysa şeriat, âlimin âbidden üstün olduğuna hükmetmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

Âlimin âbide üstünlüğü, benim, ashâbımın derece bakımından en düşüğüne olan üstünlüğüm gibidir. 44

Bu bakımdan ilmin üstünlüğü üç yöndendir:

1. Bizim söylediğimizdir.

2. Faydası başkasına sirayet edici olduğu için faydasının umumi olmasıdır. Amelin ise faydası başkasına geçici değildir.

3. İlimden Allah'ın sıfat ve fiillerini bildiren ilim kastedilmelidir. Böyle bir ilim, her amelden daha üstündür.

Amellerin gayesi kalbi halktan yaratıcıya çevirmektir ki kalp, halktan yaratıcıya döndükten sonra, yaratıcının bilinmesine ve sevilmesine daha fazlasıyla yanaşmalıdır. O halde amel ve amelin ilmi, bunun için istenir. Bu ilim de müridlerin en son hedefidir. Amel bunun şartı gibidir ve bu hakîkate şu ayetle işaret buyurulmuştur:

Hoş kelimeler O'na yükselir. Salih ameli de hoş kelimeler yükseltir. (Fatır/9)

İşte buradaki 'hoş kelimeler' bu ilmin ta kendisidir. Amel ise bu ilmi maksadına kaldırıp götüren bir hammal gibidir. Bu bakımdan kaldırılan kaldırandan daha üstündür. Bu söz, bu konuyla ilgili değildir. Bu bakımdan biz maksudumuza dönüyor ve diyoruz ki: Sen uzletin fayda ve tehlikelerini bildiğin zaman, kesinlikle göreceksin ki, mutlak bir şekilde 'uzlet daha efdaldir' veya 'halka karışmak daha üstündür' demek yanlıştır. Şahsa ve şahsın haline, arkadaşına ve arkadaşının haline bakmak gerekir, insanı halka karışmaya zorlayan sebep, halka karışma sebebiyle elden kaçan faydalardan herhangi birine dikkatle bakıp izlemek lazımdır. Elden kaçan, elde edilenle mukayese edilmelidir. İşte o zaman hakîkat görünür ve en faziletlisi açığa çıkar.

İmâm-ı Şâfiî'nin sözü burada tam bir ölçüdür.

Zira kendileri Yunus b. Abdulâlâ'ya şöyle demiştir: 'Ey Yunus! Halka yüzünü ekşitmek düşmanlık kazanmanın aletidir! Halka tamamen açılıp güler yüzlülük göstermek ise, kötü arkadaşların celbine alettir. Bu bakımdan sen surat asmakla, güler yüzlülük arasında bulun!'

Bu sırra binaen ihtilat ve uzlette mutedil olmak farzdır. Bu ise, hallere göre fayda ve âfetlerin düşüncesiyle değişen bir durumdur. Böylece en faziletlisi açığa çıkar. İşte sarih ve açık hakîkat budur. Bunun dışında söylenilen her hüküm kusurludur. Ancak şu var ki herkes içinde bulunduğu özel hâlinden haber vermiştir. Onun özel hâliyle, hâlde kendisine muhalif olan bir kimsenin üzerine hükmetmek caiz değildir. İlmin zahirinde âlim ile sufi arasındaki fark buna dönüşür. Şöyle ki, sûfî ancak kendi özel hâlinden dem vurur. Bu bakımdan çeşitli meselelerde sûfîlerin vermiş oldukları **cevap**lar elbette çeşitli olacaktır. Âlim ise, hakkı olduğu gibi idrak eden bir kimse demektir. Hiçbir zaman nefsinin hâline bakmaz. Hak ona keşfolunur. Bu hükümde hiç ihtilaf edilmemiştir. Zira hak daima birdir. Fakat hakkı bilmekte kusurlu olanlar ise, sayısı hadde hesaba sığmayacak kadar çoktur. Bunun için sûfîlerden fakirlik hakkında sorulduğunda, herbiri başkasının cevabına ters düşecek bir **cevap** vermiştir. Bütün bu **cevap**lar, **cevap** verenin özel haline göre haktır. Ama esasında hak değildir. Zira hak ancak birdir. İşte bu sırra binaen Ebû Abdullah'a 'fakirlik nedir?' diye sorulduğu zaman, **cevap** olarak dedi ki: "İki yeninle duvara vur Ve 'Rabbim Allahtır' de! İşte fakirlik budur".

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Fakir o kimsedir ki, ne kimseden birşey ister, ne de hiçbir şeyde muarazada bulunur. Eğer kendisiyle muaraza yapılırsa, sükût eder'.

Sehl Tusterî dedi ki: 'Fakir odur ki, dilenmez ve toplamaz'.

Bir zat da şöyle demiştir: 'Fakirliğin senin olmamasıdır. . . Eğer senin olursa, senin olmaması hasebiyle senin için olmamasıdır'.

İbrahim Havas dedi ki: 'Fakirlik şikayeti terketmek, belânın eserini açığa vurmaktır'.

Eğer yüz sûfîye fakirliğin tarifi sorulsa yüz tane **cevap** verildiği görülür. İki kişinin aynı cevabı verdiğine binde bir rastlanır. Bütün bu **cevap**lar bir yönde haktır. Çünkü herkes kendi halinden ve kalbine galip gelen durumdan dem vurur. Bunun içindir ki, onlardan iki kişi görmezsin, arkadaşının tasavvufta sabit kademli olduğunu söylesin veya arkadaşını övsün. Herbiri kendisinin hakka vasıl olduğunu ve hakka vakıf olduğunu iddia eder. Çünkü bu zevatın tereddütleri kendilerinde oluşan hâllerin durumuna göredir. Bunlar, ancak nefisleriyle meşgul olurlar. Nefislerinden başkasına bakmazlar. Fakat ilmin nuru parladığı zaman, herşeyi kapsar, perdeyi kaldırır, ihtilâtı ortadan söker ve atar.

Bunların görüşleri, gölgeye nazaran zeval (öğle) vaktinin delilleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürenlerin görüşüne benzer. Onların bazıları 'Bu gölge yaz mevsiminde iki ayak olur' demiştir. Diğer bir grup ise 'Yaz mevsiminde yarım ayaktır' demişlerdir. Başkası bunlara hücum etmiş ve demiş ki: 'Kış mevsiminde yedi ayaktır'. Başkasından hikaye edildiğine göre 'beş ayaktır'. Başka bir grup da bunlara hücum etmiştir.

İşte fakîhlerin bu keşmekeşlikleri sûfîlerin **cevap** ve ihtilaflarına benzer. Zira bu fakîhlerin herbiri bulunduğu memleketin gölgesine göre hüküm vermiştir ve sözünde doğrudur. Fakat yanıldığı nokta; başkasını yanlışlıkla itham etmesidir! Çünkü bu kimsenin hatası, bütün dünyanın onun bulunduğu memleketten ibaret olduğunu veya bütün dünyanın onun memleketi olduğunu sanmasıdır. Nitekim sûfînin de herşeye kendisinin özel hâliyle hükmettiği gibi!. . . Oysa zeval vaktini bilen zat o kimsedir ki; gölgenin uzama ve kısalmasının illetini memleketten memlekete değişmesinin sebebini bilir. Böyle bir kimse, çeşitli memleketlere göre çeşitli hükümlerden haber verir ve der ki 'Bazı memleketlerde zeval zamanında gölge diye birşey kalmaz. Bazılarında gölge uzar. Bazılarında da kısalır'.

İşte uzlet ve ihtilatın faziletinden zikretmek istediğimiz kadarını beyan etmiş bulunuyoruz.

Soru: Uzleti seçip, uzleti kendisi için daha üstün ve selâmetli bilen bir kimse için, uzlete çekilmenin âdâbı nedir?

Cevap: İhtilatın âdâbını tedkik etmek uzun sürer. Oysa biz bunları Sohbet Adabı bölümünde zikretmiştik.

Uzletin âdâbına gelince, bu uzun değildir. O halde uzlete çekilen bir kimse için, bu uzletiyle nefsini halka zarar vermekten sakındırmak niyyetini herşeyden önce taşıması gerekir, sonra **ikinci** derecede şerirlerin şerrinden selâmet kalmayı talep etmeli, **üçüncü** derecede müslümanların haklarını yerine getirmekte kusur etmenin âfetinden kurtulmayı, **dördüncü** derecede himmetinin bütün varlığıyla Allah'a ibadet etmeyi niyet etmelidir. İşte uzlete çekilenin niyetinin âdâbı böyle olmalı ki, uzletin meyvesini koparıp yemiş olsun. Halkın fazlaca yanına girmesini, ziyaretine gelmesini menetmeli ki

vakitlerinin çoğunu boşa geçirmeye vesile olmasınlar! Halkın haberlerini sormaktan, memlekette cereyan eden olaylara kulak vermekten sakınmalıdır. Halkın meşgul olduğu şeyleri sormamalıdır. Zira bütün bunlar kalbe dikilen fidanlar olur. Hatta haberi olmaksızın namaz ve düşünce esnasında kalbin içinde fideleşir. Bu bakımdan haberlerin kulağa girmesi, tohumun yere düşmesi gibidir. Muhakkak bitmesi, köklerini yere, dallarını havaya bırakması lazımdır. Biri diğerini gerektirir. Uzlete çekilen kişinin mühim vazifelerinden biri, Allah'ın zikrine mani olan vesveselerin kökünü kazımaktır. Halkın haberi ise, vesveselerin kaynak ve kökleridir.

Uzlete çekilen kişi, az bir geçime kanaat getirmelidir. Aksi takdirde geniş adımlar atmak onu halka muhtaç ve mecbur eder. Dolayısıyla ihtilata muhtaç olur. Komşularının eziyetine sabırlı olmalıdır. Uzlete çekilmesinden dolayı hakkında söylenen methiyelere kulağını tıkamalıdır veya 'Neden ihtilali terketmiş?' diye aleyhine atıp tutanları duymamazlıktan gelmelidir. Çünkü bütün bunlar, kalbe menfi tesir eder, velev ki kısa bir müddet için de olsa. Kalp böyle şeylerle meşgul olduğu zaman, muhakkak âhiret yolunda atılan adımlardan geri kalır. Çünkü yürümek kalp huzuruyla beraber zikir ve virde devam etmekle mümkün olur veya Allah'ın celâl sıfatı, fiilleri, gökler ve yerin melekutunu düşünmekle veya amellerin inceliklerini, kalpleri ifsad eden şeyleri ve bunlardan sakınmanın yollarını aramakla mümkün olur. Bütün bunlar, boş vakit isterler.

Bunlara kulak vermek, hal-i hazırda kalbi teşviş eder. Bazen de beklenmedik bir anda zikrin devamı esnasında bunlar yeni yeni hatıra gelirler. Uzlete çekilenin salih bir hanımı veya salih bir arkadaşı olmalı ki, günde bir saat ibadete devamın yorgunluğunu gidermek için nefsi onunla istirahata kavuşsun. Böyle bir istirahat ibadet etmeye yardımcı olur. Kişi dünyadan tamahını kesmelidir. Tamah, ancak emelini kısaltmakla kesilir. Nefsine uzun bir ömür takdir etmemesiyle, akşamlamayacak üzere sabahladığı, sabahlamayacak üzere akşamladığı zihniyetiyle sona erer. Böylece bir günün sabrı kendisine kolay olur. Fakat eğer eceli gecikirse kişiye yirmi sene sabretmeye azmetmek kolay gelmez. Bu bakımdan kişi ölümü ve kabirdeki tenhalığı hatırlamalıdır. Hele kalbi yalnızlıktan daraldığı anda. . .

Kişi kesinlikle bilmeli ki, ünsiyet edecek kadar Allah'ın zikir ve marifeti bir kimsenin kalbinde yerleşmedikçe, böyle bir kimse ölümden sonraki yalnızlığın vahşetini kaldıramaz ve buna güç yetiremez ve yine muhakkak bilmelidir ki, Allah'ın zikri ve marifetiyle yakınlık kuran bir kimsenin yakınlığını ölüm silip kaldıramaz. Böyle bir kişi marifet ve yakınlığı sayesinde diri kalır. Hem de Allah'ın üzerindeki fazilet ve rahmetiyle sevindiği halde kalır.

Nitekim **Allahü teâlâ** şehidler hakkında şöyle buyurmuştur:

Sakın Allah yolunda öldürülenleri, ölüler sanma! Doğrusu, onlar rableri katında diridirler. Cennet meyvelerinden rızıklanırlar. Onlar Allah'ın kendilerine verdiği ihsandan dolayı neşeli haldedirler. (Âl-i İmrân/169-170)

Kim nefsinin cihadında Allah için tecerrüd edip çalışıyorsa, o şehiddir. Ölüm, ister önce, ister sonra her ne zaman gelir ona yetişirse yetişsin, durumu değiştirmez. Bu bakımdan Mücâhid o kimsedir ki, nefsi ve hevasıyla mücahede eder.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** bu durumu açık bir şekilde dile getirmiştir. En büyük cihad nefis cihadıdır. Nitekim **sahabîler**den bazıları şöyle demişlerdir: 'Biz küçük cihaddan büyük cihada döndük'. **Sahâbe-i kirâm** bundan nefis cihadını kastetmektedir.

Kitabu Âdâb'il-Uzlet (Uzlet Âdâbı) bölümü burada sona ermiş bulunuyor. Bundan sonra Kitabu Âdâb'is-Sefer (Yolculuk Âdâbı) gelecektir. Hamd bir ve tek olan Allah'a mahsustur!

40) Ahmed b. Hanbel

41) Ali b. Ebi Tâlib'den zayıf bir senedle

42) Buhârî

43) Ebû Ya'la

44) Kitab 'ul-İlim'de geçmişti.

17 - SEFER ÂDÂBI

Giriş

Hamd, velî kullarının basiretlerini hikmet ve ibretlerle açan, hazerde ve seferde bu kullarının himmetlerini, sanatının inceliklerini müşahede etmeleri için ihlasa kavuşturan Allah'a mahsushtur.

Bu sayede sözkonusu kullar, kaderin mecralarına razı olmak suretiyle, gözalıcı şeylerden uzaklaşmışlar ve bunlara dönüp bakmamışlardır. Bu kullar, gözün gördüğü ve fikrin dolaştığı sahalarda bulunan gözalıcı şeylere ancak ibret gözüyle bakarlar. Bu kullar nezdinde deniz, kara, dağ, ova, geçitli geçitsiz heryer müsavidir.

Salât; beşerin efendisi **Hazret-i Muhammed**'in, ahlâk ve sîretinde onun izini takip eden ve sünnetine tâbi olan âlinin ve ashâbının üzerine olsun.

Yolculuk, kendisinden kaçılan şeylerden kurtuluş veya istenilen ve aranılan şeylere varış vesilesidir.

Yolculuk iki kısımdır:

a. Zâhirî bedenle memleketinden sahra ve ovalara çıkıp gitmektir.

b. Kalbin seyriyle esfel-i sâfîlînden göklerin melekûtuna çıkıp gitmektir.

Bu iki yolculuğun en şereflisi, **ikinci** kısımda bulunan, bâtının yolculuğudur. Zira doğumdan sonraki hal üzere kalan, âbâ ve ecdadından almış olduğu âdetleri (kötü ise) taklid ederek duraklayan bir kimse, kusur derecesine yapışmış, noksanlık mertebesiyle kanaat etmiş ve genişliği gökler ve yerler kadar olan cennetin geniş sahasını hapishanenin zulmet ve darlığı ile değiştirmiş demektir. Şair ne güzel söylemiş: Ben insanların ayıpları arasında, tamamlamaya (kemâle ermeye) kâdir olanların eksik kalması kadar çirkin bir ayıp görmedim.

Ancak tehlikelerle dolu olduğundan, insan bu tür bir yolculuğa delilsiz ve rehbersiz çıkamaz. Bu bakımdan yolun tehlikeli oluşu, delil ve rehberin bulunmayışı, yolcuların düşük ve az payı, çok kazanca tercih edip kanaat edişi, yolların tamamen yok olup gitmesini gerektirir. Bu bakımdan bu yollardan

insanlar kesildiler. Yollar ziyaretçilerden boş kaldı. Nefislerin, melekût ve âfakın nüzhetgâhları uğramaz hale geldiler! **Allahü teâlâ** insanları bu nüzhetgahlara davet ederek şöyle buyurmaktadır:

Biz onlara ufuklardan ve kendi canlarından ayetlerimizi (kudretimizin alâmetlerini) göstereceğiz ki, o (Kur'ân) 'ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. (Fussilet/53)

Kesin inanacak insanlar için arzda nice işaretler vardır. Kendi canlarınızda da öyle. Görmüyor musunuz? (Zariyat/20-21)

Yine **Allahü teâlâ** bu tür seferden alıkoymayı kınayarak şöyle buyurmaktadır:

Elbette siz, sabah ve akşam onlara uğrarsınız. Artık düşünüp ibret almaz mısınız? (Saffat/137-138)

Göklerde ve yerde (Allah'ın birliğine, kuvvet ve azâmetine delalet eden) ne kadar alâmet var ki, insanlar, üzerlerinden geçerler de bunlardan ibret almayıp yüz çevirirler. (Yûsuf/105)

O halde bu tür sefere muvaffak olan bir kimse genişliği gökler ve yer kadar olan cennetin bahçelerinde beden vatanında olduğu halde gezmektedir. O yolculuk, iniş ve varış yerlerinin daralmadığı kalabalık ve çok gelişin bir zarar vermediği bir yolculuktur. Aksine bu seferde yolcuların çokluğuyla ganimetler çoğalır. Meyve ve faydalar kat kat fazlalaşır. Bu seferin ganimetlerinin arkası kesilmez ve devamlıdır. Meyveleri ise, sonsuz ve gittikçe artmaktadır. Meğer ki yolcu için, seferinde bir gevşeklik olmasın. Hareketinde bir duraklama olursa, (o zaman suç kendisindedir) . Çünkü **Allahü teâlâ** herhangi bir kavme vermiş olduğunu, onlar onu değiştirip bozmadıkça, bozup almaz. Onlar ne zaman hak ve hakikatten saparlarsa Allah da onların kalplerini kaydırır. Allah hiçbir zaman kullarına zulmedici değildir. Ancak kullar kendi nefislerine zulmederler. Kim bu meydanda cevelan etmeye ve bu bahçenin zevk yerlerinde gezmeye layık değilse, o kimse çoğu zaman bedenin zahiriyle uzun bir müddet sefere çıkıyor demektir. Birçok mesafeleri katediyor. Dünya ticaretini veya âhiret azığını ganimet olarak bu seferden elde ediyor. Eğer böyle bir kimsenin hedefi ilim ve din ise veya dine yardım etmek ise, bu kimse âhiret yolunun yolcularından olur. Böyle bir kimsenin seferinde birtakım şart ve âdâb vardır. Eğer o şart ve âdâbı ihmal ederse, dünya amellerinden ve **şeytan**ın izleyicilerinden olur. Eğer onlara devam ederse, seferi, âhiret amellerinin faydalarından uzak olmaz. Biz bu yolculuğun âdâbını ve şartlarını Allah'ın izniyle iki bölümde zikredeceğiz

Birinci Bölüm: Yolculuğun başlangıcından sonuna kadar gereken âdâb, yolculuğa niyet ve niyetin faydaları

İkinci Bölüm: Yolculukta bilinmesi gereken ruhsatlar, kıblenin ve vakitlerin tayini için gerekli hususlar

17-1

Yolculuk Âdâbı

İbadet İçin Yolculuk Yapmak

Bu yolculuk, ya hac için veya cihad içindir. . . Biz bunun faziletini âdâbını, zâhirî ve bâtınî amellerini Haccın sırları bölümünde zikretmiştik. Peygamberlerin (aleyhisselâm) , sahâbenin, tâbiînin, sâir ulemâ

ve velîlerin kabirlerinin ziyareti de bu cümledendir. Eğer herhangi bir kimseyi hayatta iken ziyaret etmekle insanoğlu faydalanır veya ölümünden sonra da onun ziyaretiyle insan bereketlenir ve bu gaye için kervanlar düzenlerse bu caiz olur.

Hazret-i Peygamber'in 'Kervanlar ancak üç mescid için düzenlenir. Biri benim şu mescidim, biri Mescid-i Haram, diğeri de Kudüsi Şerîf'te bulunan Mescidi Aksâ' hadîsi şerîfi bu tür ziyaretlere mâni teşkil etmez. Çünkü bu hadîs, mescidleri ziyaret etmemek hususunda vârid olmuş bir hadîsi şeriftir.

Çünkü mescidler, bu üç mescidden sonra, eşit ve biri diğerine benzerdirler. Aksi takdirde enbiyanın, evliyanın ve ulemanın kabirlerini ziyaret etmekte her ne kadar derece bakımından büyük farklar mevcut ise de faziletin aslında bir fark yoktur. Çünkü her birinin Allah nezdindeki derecelerinin farklılığına göre farklar mevcuttur. . .

Dirileri ziyaret etmek, ölüleri ziyaret etmekten daha evlâdır. Dirilerin ziyaretinden gaye, dualarının bereketini istemek ve kendilerine bakmanın bereketini elde etmektir. Zira âlim ve salihlerin yüzlerine bakmak ibadettir. Bunun gibi o bakışta onlara uymak, onların ahlâk ve âdâbıyla ahlâklanmak ve edeplenmek bâbında teşvik ve tergib vardır. Bütün bunlar onların nefislerinden ve fiillerinden istifade edilmesi umulan ilmî faydaların dışındaki faydalardır.

Nasıl durum böyle olmasın? Oysa biz, Sohbet bölümünde zikrettiğimiz gibi sadece Allah yolundaki arkadaşları ziyaret etmekte fazilet vardır.

Tevrat'ta (şu hükümler yazılıdır) : 'Dört millik bir mesafe git! Allah yolundaki bir arkadaşını ziyaret et!

'

Mekânlara gelince, hadîs-i şerîfte zikredilen üç mescidden başka mekânların ziyaretinde hiçbir mânâ yoktur. Ancak hududlar oraya nöbet beklemek için gidilir bu hükmün dışındadır.

Hadîsi şerîf açıkça belirtiyor ki, üç mescid hariç, herhangi bir mekânın bereketini talep etmek için kervan tertiplenmemeli ve yolculuk ihdas etmemelidir.

Biz Hac kitabında, Mekke ve Medine'nin faziletlerini (uzun uzadıya) anlatmıştık. Kudüsi Şerîf in de büyük bir fazileti vardır.

İbn Ömer, Medine'den çıkıp Kudüsi Şerîfe gitmiş, oraya varıp beş vakit namazı kıldıktan sonra ertesi gün tekrar Medine'ye dönmüştür.

Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) , rabbinden şu istekte bulundu: 'Kim bu mescide (Mescidi Aksâ'ya) sadece namaz kılmak için gelirse, o mescidde oldukça, ondan iltifatını ta çıkıp gidinceye kadar kesme yarab! Onu annesinden doğduğu gibi günahından temizle!' **Allahü teâlâ** da, kulu Süleyman'ın bu dileğini kabul etti.

Dine Zarar Verici Şeylerden Kaçmak İçin Yolculuk Yapmak

Bu da güzeldir. Zira güç yetmeyecek şeylerden kaçmak, nebîlerin ve rasûllerin (aleyhisselâm) sünnetlerindendir. Kendisinden kaçmanın farz olduğu şeylerden biri (zâlimlerin emrinde) idarecilik

yapmaktır. Dünya makamlarına tâlip olmaktır. İlgilerin ve sebeplerin çokluğudur. Zira bütün bunlar kalbin boş olmasını engeller. Oysa din ancak kalbi Allah'ın dışında kalan herşeyden boşaltmak sûretiyle tamamlanır.

Eğer kalp, tam mânâsıyla boşalmazsa, ancak boşaldığı nisbette din ile uğraşabilir. Kalbin dünyada iken dünyanın mühim ve zarurî ihtiyaçlarından boşalması düşünülemez. Ancak bunun hafifleştirilmesi veya ağırlaştırılması düşünülebilir.

Hafifleştirenler kurtulmuşlardır. Ağırlaştıranlar da helâk olmuşlardır. Kurtuluşu bütün günahlar ve ağır yüklerin tamamından kalbin boş olmasına bağlamayan Allah'a hamd ve senâlar olsun! Belki **Allahü teâlâ**, fazlıyla bu hususta yükünü hafifleteni kabul eder. Hafifleten o kimsedir ki, dünya onun en büyük hedefi değildir. Fakat bu mertebeye varmak, nüfuzu genişlemiş, ilgileri çoğalmış bir kimse için vatanında hiç de kolay değildir!

Böyle bir kimsenin maksadı ancak gurbet diyarına çıkmak, nam ve nişanını kaybetmek ve kesilmesi gereken ilgi ve alâkalarını kesmek sûretiyle mümkün olabilir ki uzun bir müddet kişi, nefsini terbiye etsin. Sonra çoğu zaman **Allahü teâlâ** kendisine yardım eder, yakînini gerektiren ve kalbini itminana kavuşturan himmetlerini ihsan eder. Böyle bir kimse için hazer ve yolculuk eşit olur. Böyle bir kimsenin nezdinde sebep ve alâkaların varlığıyla yokluğu birbirine yaklaşır. Bu sebep ve alâkaların hiçbiri onu devam ettiği Allah'ın zikrinden alıkoymaz. Fakat böyle olmak cidden pek nadir olan durumlardandır. Çoğunlukla kalplerin üzerine hâkim olan durum, halk ile hâlikı bir araya getirmek suretiyle kusurlu bulunmaktır.

Ancak bu kuvveti enbiya ve evliyalar elde ederler. Bu makama çalışmakla varmak pek zordur. Her ne kadar bu makamda çalışma ve çabanın dahli var ise de. . .

Buradaki bâtınî kuvvetin çeşitliliğinin misâli âzadaki zâhirî kuvvetin farklılığı gibidir. Çok kişi vardır kavidir, kuvvet sahibidir, sinirleri güçlü ve sakindir, bünyesi sağlamdır.

Meselâ bin kişinin alacağını tek başına alır. Bu bakımdan eğer hasta ve zayıf bir kimse yük taşımak sûretiyle idman ede ede bu dereceye yavaş yavaş varmak isterse, hiçbir zaman buna güç yetiremez. Fakat idman ve daimî çalışmak, elbette az da olsa gücüne güç katar. Her ne kadar bu sonradan gelen güç onu öbür adamın derecesine vardırmasa da. . Bu bakımdan büyük rütbeden ümitsiz olunduğu zaman, çalışma ve gayreti terketmek uygun bir hareket değildir. Zira bu cehaletin en son noktasıdır.

Selefin fitneden korunmak için vatandan ayrılmak âdetleriydi. Nitekim Süfyân essevrî şöyle demiştir: 'Bu kötü zamandır. Bu zamanda nam ve nişanı olmayan bir kimse dahi emin değildir. Nerde kaldı ki şöhret bulmuş kimseler emin olsunlar. Bu zaman, bir memleketten öbür memlekete durmadan yolculuk yapmak zamanıdır. Bu kişi ne zaman bir memlekette tanınırsa, derhal başka bir memlekete göç etmelidir'.

Ebû Nuaym şöyle anlatır: Süfyân es-Sevrî'yi gördüm. Su kabını eline almış, yemek dağarcığını sırtlamış gidiyordu. Kendisine dedim ki:

- Ya Ebû Abdullah! Nereye gidiyorsun?

- İşittiğime göre çok ucuz bir köy varmış. Ben orada oturmak istiyorum

- Sen de mi böyle yapıyorsun?

- Ne zaman sana ucuzluk olan bir köyden haber gelirse, orada otur. Çünkü o senin dinin için daha selâmetli, üzüntün içinde daha iyidir.

Süfyân essevrî'nin bu hareketi, pahalılıktan kaçmaktır.

Sırrı essakatî, kış mevsimi bittiği zaman, sûfîlere şöyle derdi: 'Artık Adar ayı gelmiş, ağaçlar çiçek açmış, yayılma başlamıştır. Bu bakımdan siz de yeryüzüne dağılınız'.

İbrahim Havas, bir memlekette kırk günden fazla durmazdı. O tevekkül sahibiydi. Bir yerde sebeplere güvenerek ikamet etmeyi tevekküle aykırı bulur ve savunurdu. Eğer **Allahü teâlâ** dilerse, Tevekkül kitabında sebeplere güvenmenin sırları izah edilecektir.

Bedene Zarar Verecek Hastalıklardan Kaçınmak İçin Yolculuk Yapmak

Vebâ gibi bedene, fahiş fiyat gibi mala zarar veren şeylerden kaçmak için veya bunlara benzeyen herhangi bir illetten dolayı yolculuğa çıkmakta hiçbir sakınca yoktur. Hatta çoğu zaman bazı yerlerden kaçmak farz olur. Bazen de bazı yerlerden kaçmak müstehab olur.

Kısacası, yolculuğun sonucu olarak ortaya çıkan faydaların durumuna bakmak sûretiyle hüküm verilir. Eğer yolculuktan gelen fayda vacibse yolculuk vacib, müstehab ise müstehab olur.

Fakat veba hastalığı bu hükmün dışında tutulmalıdır, zira veba hastalığından kaçmak uygun değildir. Çünkü bu hususta **Hazret-i Peygamber**'in yasak emri vardır. Usame b. Zeyd'in rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bu hastalık bulaşıcıdır. Bu bakımdan kişi başka bir memlekete gittiği takdirde binlerce müslümanın hastalanmasına ye ızdırap çekmesine sebebiyet verebilir. Oysa bir müslüman kendisi için istediğini diğer müslümanlar için de istemelidir.

17-2

Yolculuğun Başlangıcından Sonuna Kadar Gereken Âdâb, Yolculuğa Niyet ve Niyetin Faydaları

Yolculuğun Faydaları, Fazileti ve Niyeti

Yolculuk bir nevi hareket ve halka karışmaktır. Seferde faydalar vardır. Aynı zamanda seferin Sohbet ve Uzlet bölümlerinde zikrettiğimiz gibi birtakım âfetleri de vardır. İnsanı sefere çıkmaya zorlayan şeyler, ya birşeyden kaçmak veya birşeyi aramaktan kaynaklanır. Çünkü yolcu bir kimse, ya kendisini ürkütücü bir durumla karşı karşıyadır. Eğer o durum olmasaydı sefere çıkmazdı veya bir maksat ve matlubu vardır. Kendisinden kaçtığı şey ise, ya felâketli bir şeydir; vebâ hastalığı, fitne veyahut husumet veya kıtlık olması gibi. . . Bu felâket de ya zikrettiğimiz gibi dünyevî bir felaketle karşı karşıya kalıp o memleketten kaçması veya seferi gerektiren şeyin dine zarar verici bir iş olmasıdır. Memleketinde mertebe, mal, kendisini Allah'a vermekten alıkoyan sebeplerin çokluğuyla başa çıkamayan bir kimse gibi. . . Böyle bir kimse gurbete çıkmayı, nâmını, nişânını kaybetmeyi tercih eder,

genişlikten ve mertebeden kaçar ve zorla bir **bid'at**a çağrılan veyahut da yapması helâl olmayan bir işte idareci olmaya zorlanan bir kimse gibi, çağrıldığı vazifeden kaçmak ister.

Seferden beklenen şeye gelince, bu da ya dünyevî olur mal ve mertebe gibi veya dinî olur. Dinî matlub da ilim veya ameldir. İlim de dinî ilimlerden olur veya tecrübe yoluyla sıfatlarının ve nefsinin ahlâkıyla ilgili ilim olur veya yerin (Allah'ın kuvvet ve kudretine delâlet eden) acaibliklerinin ilmi olur. Yeryüzünde sefere çıkan Zülkarneyn'in seferi gibi. . . Amel ise, ya ibadet veya ziyarettir. İbadet ise, hac, umre, cihaddır. Ziyaret de, bu saydığımız ibadetler gibi Allah'a yaklaştırcı bir harekettir. Bazen ziyaret ile, Mekke, Medine, Kudüs'ün sınırları gibi bir mekân kastedilir. Çünkü sınırları beklemek de Allah'a yaklaştırıcı bir harekettir. Bazen deevliya ve ulema ziyaret etmek kastedilir. Bu velî ve âlimler ya ölü olurlar ki onların mezarları ziyaret edilir veya diridirler ki onların görülmesiyle insan bereketlenir onların hallerine bakmaktan insan istifade eder. Onlara uymak hususunda teşvik ve tergibin kuvvetine sahip olur. İşte bu saydıklarımız seferlerin çeşitleridir. Bu taksimden birkaç kısım meydana çıkar.

İlim İçin Yolculuk Yapmak

Bu tür yolculuk, ya farzdır veya sünnettir. Bu durum, ilmin farz veya sünnet olmasına bağlı bir durumdur. Bu ilim ise ya dinî işlerin ilmi veya kişinin nefsine ait ahlâkının ilmidir veyahut **Allahü teâlâ**'nın arzındaki kuvvet ve kudretine delâlet eden ayetlerin ilmidir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Evinden, ilim talep etmek için çıkan kimse geri dönünceye kadar Allah yolundadır. 1

Kim bir yola sülûk edip o yolda ilim arıyorsa **Allahü teâlâ** cennete götürücü bir yolu ona müyesser eder. 2

Said b. Müseyyeb, bir hadîsi öğrenmek için birkaç günlük sefere çıkıyordu. Şa'bî der ki: 'Eğer bir kişi, Şam'dan Yemen'in en uzak yerine kadar, kendisini hidâyete erdiren veya herhangi bir felâketten alıkoyan bir kelimeyi öğrenmek için yol yürürse, bu kimsenin seferi boşa gitmiş sayılmaz'. 3

Cabir b. Abdullah Medine'den on sahabîyle beraber bir aylık yolculuktan sonra kendilerine Abdullah b. Enes el Ensarî'den rivâyet edilen bir hadîs için kalkıp Mısır'a gitmiştir. Abdullah, bu hadîsi **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ediyordu. Bu zevat, işitmedikleri bu hadîsi Abdullah'tan işitmek için kalkıp tâ Mısır'a gittiler. Kitab'ul İlim'de anılan ve sahabe zamanından günümüze kadar ilim öğrenip âlimlik payesine erişen herkes, ancak yolculuk etmek sûretiyle ilim öğrenmişler ve ilim için seferler düzenlemişlerdir.

Kişinin nefsine ve ahlâkına ait ilme gelince, bu da önemlidir.

Zira âhiret yolu ancak ahlâkın güzelleştirilmesiyle gidilen bir yoldur. İç âlemin sırlarına ve sıfatlarının kötülüklerine muttali olmayan bir kimse, kalbini bu kötülüklerden temizlemeye muktedir olamaz. Kişilerin ahlâkını ortaya çıkaran ancak yolculuktur. **Allahü teâlâ** göklerde ve yerde gizli kalan şeyleri yolculuk sayesinde açığa çıkarır. Ahlâkı açık bir şekilde gösterdiğinden dolayı, yolculuğa açıklık mânâsına gelen 'sefer' ismi verilmiştir. Bu sırra binaendir ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , nezdinde şahitlik yapan bir zâta şu suali sorar:

- Şahitlik ettiğin kimsenin, iyi ahlâklı olduğuna delâlet eden bir seferde onunla arkadaşlık ettin mi?

- Hayır!

- O halde senin onu tanıdığını sanmıyorum.

Bişr şöyle derdi: 'Ey kurralar (âlimler) kitlesi! Yeryüzünde seyahat ediniz ki hâliniz hoş olsun! Çünkü su, aktıkça berraklaşır. Bir yerde kaldıkça bozulur'. Kısacası nefis, vatanda sebeplerin zayıflığıyla beraber oldukça sıfatlarının kötülükleri açığa çıkmaz. Çünkü tabiatına uygun olan belli şeylere yakınlık duymaktadır. Ne zaman seferin meşakkatini yüklenirse, mûtad alışkanlıklarından uzaklaştırılırsa, gurbetin zorluklarıyla imtihan edilirse, o zaman tehlikeler başgösterir. Ayıplarına muttali olur. Dolayısıyla o ayıplarını tedavi etmekle meşgul olma imkânı hâsıl olur. Biz Uzlet kitabında, halk ile oturup-kalkmanın faydalarını zikrettik. Sefere çıkmak da bir nevî halkın arasına karışmaktır. Hem de meşguliyet ve zorlukları yüklenmekle beraber ihtilâttır.

Allah'ın yoktan varettiği arzında bulunan ayetlerine gelince, onları görmekte basiret sahibi için birçok faydalar vardır. Orada komşu kıtalar vardır. Dağlar, sahralar, denizler, hayvan çeşitleri, bitkiler mevcuttur. Hiçbir şey yoktur ki, **Allahü teâlâ**'nın birliğine şahitlik etmesin. Keskin bir dil ile Allah'ı tesbih etmesin. Öyle bir dil ki, ancak kalben hazır olduğu zaman kulağını kabartan bir kimse onu duyabilir. Münkirler, gâfiller, dünya ziynetinde olan serabın kıvrak dalgalarına aldanan kimseler ise, onlar ne görürler, ne de duyarlar. Çünkü onlar dinlemekten uzak, yaratıcılarının ayetlerinden de mahcub ve gafildirler, 'Onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler. Âhiretten ise hep habersizdirler' (Rum/7)

Kulaktan, zâhir kulağı kasdetmiyorum. Çünkü benim bu sözümle kastettiklerim, zâhir kulaktan mahrum değildirler. Kulaktan, bâtın kulağı kastediyorum. Zira zâhir kulakla ancak sesler işitilir. Hayvanlar da bu özellikte insanlara ortaktırlar.

Bâtın kulağına gelince, onunla dilin konuşmasının ötesinde bulunan hal konuşması idrâk edilir. Bu tıpkı kazık ile duvarın konuşmasını hikâye eden kimsenin sözüne benzer. Duvar kazığa 'Neden beni yardın?' diye sorar. Kazık 'Bunu benden sorma! Beni döven, arkamı bırakmayan ve arkamda bulunan taştan sor!'

Göklerde ve yerde hiçbir zerre yoktur ki, Allah'ın vahdaniyetine dair onun birkaç çeşit şahitliği olmasın. O şahitlikler kendisi için Tevhîddir ve şanını takdis etmekte de birkaç çeşit şahitlikleri vardır, onlar da onun için tesbihtir. Fakat bu zerrelerin tesbihlerini (gâfiller) bir türlü anlayamazlar. Çünkü onlar zâhirî kulağın daracık sahasından, bâtınî kulağın geniş sahasına bir türlü geçemezler. Kâl dilinin kekemeliğinden, hâl dilinin fesâhatına geçemezler. Eğer herkes böyle bir seyre muktedir olsaydı o zaman Hazret-i Süleymân'ın kuş dilini anlaması, kendisi için bir özellik olmazdı. Hazret-i Mûsa, harfler ve seslerin benzerliğinden takdis edilmesi farz olan Allah kelâmını dinleme özelliğine sahip olamazdı.

Bir kimse bu şahitlikleri ilâhî satırlardan ve sayfalara nakşedilen yazılı satırlardan tedkik etmek için yolculuğa çıkarsa, onun beden ile olan seferi pek uzamaz yerinde durur. Onun kalbi zerrelerin tesbih nağmelerini dinlemekle mütehassıs olmak için boşalır. Onun artık çölde ve sahralarda gezmeye ne ihtiyacı vardır? O, göklerin melekûtunda gezmekten de müstağnidir. Güneş, ay, yıldızlar onun emrindedirler. Bu söylediklerimizin basiret sahiplerine görünmesi için ayda veya senede birkaç defa yolculuk düzenlerler. Belki bunlar vakitlerin akmasıyla daimî bir harekettedirler. Bu bakımdan Kâbe'yi

ziyaret etmesi gereken bir kimsenin teker teker mescidleri ziyaret etmek için gezmesi acaiptir. Göklerin ziyaretiyle görevlendirilen bir kimsenin yeryüzünü gezmesi ne acaiptir!

Bu hakikatlerden sonra (bil ki) yolcu, mülk ve şehadet âlemini zâhiri gözle görmeye muhtaç olduğu müddetçe, o yolcu Allah'a doğru giden yolcuların konaklarından daha **birinci** konakta bulunuyor demektir. Allah'ın manevî huzuruna varmak isteyen yolcuların ilk noktasındadır. Sanki böyle bir kimse, vatan kapısında kalakalmıştır. Yolculuk bir türlü onu geniş sahraya çıkaramaz. Oysa bu konakta uzun müddet durmak için korku ve kusurdan başka hiçbir sebep yoktur. Bu sırra binaen kalp erbabından biri şöyle demiştir: 'Halk diyor ki, gözlerinizi açınız ki görmüş olasınız!' Ben de derim ki: 'Siz gözlerinizi kapatınız ki görmüş olasınız'. Bu iki söz de haktır. Ancak **birinci** söz, vatana yakın bulunan ilk konaktan haber vermektir. **İkinci** söz vatandan uzak bulunan ve ilk konaktan sonra gelen ve ancak nefsim tehlikelere atıp orayı geçen, bazen de senelerce hayret sahasında şaşıp kalan kimsenin halinden haber vermektir.

Böyle bir kimsenin bazı zaman tevfîki ilâhî elinden tutar, kendisini dosdoğru yola irşad eder. Fakat hayretinin içinde helâk olup gidenler, bu yolun yolcularının ekseriyetini teşkil etmektedirler! Lâkin tevfîki ilâhînin nûruyla seyahat edenler, hem nimete ve hem de daimî mülke sahip olmuşlardır. **Allahü teâlâ**'nın kaderi ezelîsinde onlar için güzellik yazılmıştır. Bu mülkü dünya mülküyle mukayese et. Çünkü halkın çokluğuna rağmen onun talep edicileri pek azdır. Matlub büyüdükçe, yardım edeni ve isteyeni azalır. Sonra bu yolda helâk olan, elde edenden pek fazladır. Aciz ve korkak bir kimse büyük tehlike ve uzun yorgunluk olduğu için mülkün talebine bir türlü cesaret edemez. Nefisler büyük olduğu zaman, onların murad ve hedefinde bedenler yorulur.

Allahü teâlâ, din ve dünyada, izzet ve mülkü ancak tehlike sahasında bırakmıştır. Bazen de korkak kimse, korkaklıkla, kusurluluğa tedbir ve hazer (sakınma) ismini verir. Nitekim şöyle denilmiştir: 'Korkaklar, korkaklığın tedbir olduğunu söylüyorlar. Oysa bu, kötü tabiatın bir aldatışıdır!'

İşte zâhirî yolculuğun hükmü budur. Eğer o yolculuktan Allah'ın yeryüzündeki ayetlerini incelemek suretiyle bâtınî yolculuk irâde edilirse. . . Bu bakımdan biz burada kastettiğimiz hedefe dönelim ve **ikinci** kısmı izaha çalışalım.

1) Tirmizî

2) Müslim

3) Hatib

18 - SEMÂ' VE VECD

1. Giriş

Velilerinin kalplerini sevgisinin ateşiyle yakan, cemâlinin müşahedesi ve huzuruna varmak şevkiyle ruhlarını ve himmetle rini köle edinen Allah'a hamdolsun! O Allah ki, veli kullarının göz ve basiretlerini huzurunun cemâlini mülahaza etmek üzere vak fetmiştir. Öyle ki, o kullar visal ruhunun heva-i nesiminden ötürü sarhoş olmuşlardır. Onların kalpleri celilin azameti nûr ve re vakını mülahaza etmekten ötürü kendinden geçip şaşkına dönmüştür. Onlar dünya ve âhirette O'ndan başka birşey

görmemektedirler. Dünya ve âhirette O'ndan başkasını hatırlayıp an mamaktadırlar. Eğer gözlerine bir sûret ilişirse, basiretleri derhal o sûreti yaratana ve o şekilde onu tasvir edene geçip onu seyrederler. Eğer kulaklarına herhangi bir nağme gelirse, kalpleri derhal sevgiliyi hatırlar. Eğer heyecan verici şevke getirici, sevindirici, üzücü, vecde getirici, ıztırap verici veya korkutucu bir ses kulaklarına gelirse, şüphesiz ki O'ndan başka sığınacakları merci ol maz. Ancak O'nunla sevinirler. Onlar ancak O'ndan ötürü ızdırap çekerler, O'nun için mahzun olurlar. Onların iştiyakı ancak O'nun nezdindeki ebedî nimettir. Hareketleri ancak O'nun içindir. Gezintileri ancak O'nun faziletleri etrafında olur.

Bu bakımdan dinlemeleri, kulak vermeleri de O'nadır. Zira O onların basiretle rini ve kulaklarını kendisinden başka herşeye kapatmıştır, dostluğuna seçtiği kullar onlardır. Esfiya ve seçkin kullarının arasından onları seçmiştir.

Salat ve selâm O'nun risaletiyle vazi feli olarak gönderilen **Hazret-i Peygamber**'e, hakkın önder ve rehberleri olan âline ve ashâbına olsun!

Kalpler ve sırlar esrarın hazineleri ve cevherlerin merkezleri dirler. Ateşin demir ile taşta gizlendigi gibi, cevherler de oralarda gizlenmiştir. Suyun toprak ile taşlar arasında gizlendiği gibi cev herler de o kalp ve sırlarda gizlenmiştir. O gizli cevherleri açığa çıkarmanın yolu ancak semânın çıkışlarıdır. Kalplere, ancak se mâların dehlizinden varılır.

Bu bakımdan vezinli, kafiyeli ve lezzet verici nağmeler oradan çıkar, oranın iyilik veya kötülüklerini açığa çıkarır. Bu bakımdan ancak hareket anında kalbin içeri sinde saklı bulunanlar kalpten çıkıverir. Tıpkı kabın sadece içindekini dışarıya sızdırdığı gibi. . .

Bu bakımdan semâ kalp için şaşmaz bir mihenk taşıdır. Konuşan bir miyardır. Semâ'nın nefesi kalbe varır varmaz kalpte hâkim bulunan durum derhal harekete geçer. Kalplerin tabii olarak duyduklarına muti oldukları ve duyu lan nağmelerin gelişiyle kalplerdeki gizli durumların meydana çıktığı zaman da o nağmelerle kalplerin kötülükleri keşfolunup iyilikleri belirir. (Bunun için) semâ ve vecd hakkındaki hükmü açıklamak, semâ ve vecd'de bulunan fayda ve âfetleri beyan etmek, burada müstehab olan âdâb ve durumları, semâ ve vecd'in mah zurlarından mı veya mübahlarından mı olduğu hususundaki ulemanın ihtilafını belirtmek farzoldu.

İşte biz bunu iki bölümde izah edeceğiz.

18-1

Birinci bölüm: Semâ'nın mübahlığı hakkında ulemanın ihtilafı

İkinci Bölüm: Semâ'nın âdâbı ve tesiri

1) Sema: Dönmek, işitmek, çalgıyla cemiyyet etmek ve ayarlamak; Vecd: Aklm gitmesi, üzüntülü olmak, muhabbet ve iştiyakın selbedilmesi. (Ahterî)

2. Semâ'nın Mübahlığı Hakkında Ulemanın İhtilafı

2. Semâ'nın Helâl Olup Olmadığı Hakkında Âlimlerin ve Mutasavvıfların Görüşleri

Semâ bir başlangıçtır. Semâ'nın meyvesi olarak kalpte bir hâl meydana gelir. Buna vecd adı verilir, vecd de azaların harekete geçmesini sağlar. O hareketler intizamlı bir şekilde olmazsa böyle bir harekete ızdırab adı verilir veya intizamlı bir şekilde olursa ona da tasfik (el çırpma) ve raks adı verilir. Bu bakımdan biz önce semâ'nın hükmüyle işe başlayalım.

I. Derece

Biz bu husustaki mezheplerin ve meşreplerin hakikatini izah edici sözleri nakledecek, sonra bunun mübah olduğuna dair delilleri zikredecek, sonra da haram olduğunu iddia edenlerin delille rine **cevap** vereceğiz.

Mezheplerin Görüşleri

Kadı Ebû Tayyib Taberî, İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Mâlik, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî ve bir topluluktan birtakım tabirler hikâye ederek bu tabirlerle bu zatların semanın haram olduğu görüşünde olduklarını istidlal etmiştir.

İmâm-ı Şâfiî Âdâb'ul-Kaza adlı eserinde şöyle der: 'Teganni bâtıla benzer ve mekruh bir lehviyattır. Fazlasıyla teganni yapan bir kimse sefih (akılsız) sayılır. Şahitliği reddedilir'.

Kadı Ebû Tayyib şöyle demiştir: 'Kişinin mahremi olmayan bir kadından nağme dinlemesi, hiçbir durumda -ister kadın açıkta, ister perdenin arkasında bulunsun, ister hür olsun, isterse cariye-Şâfiî ulemasına göre caiz değildir'.

Kadı Ebû Tayyib, İmâm-ı Şâfiî'nin 'Cariyenin sahibi onu dinlemek için halkı bir araya topladığı zaman sefih sayılır ve şahitliği reddedilir! dediğini nakletmiştir.

Yine rivâyet olunduğuna göre İmâm-ı Şâfiî, Kaval'a üflemeyi mekruh görerek demiştir ki: 'Bunu zındıklar, halkı Kur'ân oku maktan alıkoymak için icat etmişlerdir'.

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) dedi ki: 'Haberden anlaşılıyor ki, dama (nerd) 2 oynamanın keraheti, lehv aletlerinin herhangi birisiyle oynamanın kerahetinden daha fazladır. Ben satranç ile de oyna mayı sevmem. (Satranç ile şartsız oynamak Şâfiî mezhebine göre mübahtır) . Halkın oynadığı her oyunu kerih görürüm. Çünkü oyun, dindarların ve mürüvvet sahiplerinin sanatı değildir'.

İmâm Malik ise teganniyi yasaklayarak şöyle demiştir: 'Kişi bir cariyeyi satın aldığı zaman o cariyenin muganniye (şarkıcı) olduğunu görürse, eski sahibine iade edebilir!' Bu görüş aynı zamanda İbrahim b. Sa'd hariç bütün Medinelilerin görüşüdür.

Ebû Hanîfe de teganniyi kerih görür, teganni dinlemeyi günah sayardı. Süfyân es-Sevri, Hammad, İbrâhîm Nehaî, Şa'bî ve diğer Kûfe âlimleri de İmâm-ı Âzam'ın görüşündedirler. İşte buraya kadar söylediklerimizin hepsini Kadı Ebû Talib Taberî nakletmek tedir.

Ebû Talib el-Mekki ise, bir cemaat âlimden teganni dinlemenin mübah olduğunu naklederek şöyle demiştir: Ashâb-ı kiramdan Abdullah b. Cafer, Abdullah b. Zübeyr, Muğire b. Şu'be, Muaviye ve başkaları da şarkı dinlemişlerdir'. Ebû Talib el-Mekki devamla 'Sahâbe ve tabiînden **selef**-i salihînin çoğu bunu yapmıştır' dedikten sonra şunları da ilave etti: 'Hâlâ da bizim Mekke'de Hicaz aha lisi senenin en faziletli günlerinde şarkı dinlemektedirler. Mesela **Allahü teâlâ**'nın kullarını zikrini yapmaya davet

ettiği teşrik günleri gibi belli günlerde semâyı dinlerler. Mekkeliler gibi Medine halkı da zamanımıza kadar şarkı dinlemeye devam etmektedirler. Biz Kadı Ebû Merva'a yetiştik. Onun birkaç cariyesi vardı. Halka şarkı okurlardı. Onları sûfîlere şarkı söylemek için tahsis etmiştir'. 3

Ebû Tâlib der ki: 'Ata b. Ebi Rebah'ın iki cariyesi vardı. Onlar söylerler, Ata'nın arkadaşları da onları dinlerdi'.

Sâlim'in oğlu Ebul-Hasan'a şöyle denildi: 'Sen nasıl semâ'yı münker görürsün? Oysa Cüneyd-i Bağdadî, Sırrî es-Sakatî ve Zunnûn-i Mısrî dinlerlerdi'. O zat **cevap** olarak dedi ki: 'Ben nasıl semâ'yı inkâr ederim? Zira benden daha hayırlı kimseler onu hem dinlemiş ve hem de caiz görmüşlerdir. Cafer-i Tayyar'ın oğlu Abdullah dinlerdi. Ben ancak semâ içinde yapılan oyun ve lehvi inkâr ediyorum!'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Biz üç şeyi kaybettik. Artık onları görmüyoruz ve onların hergün eksildiğini görüyoruz: Haramdan korunmakla beraber güzel yüzlülük, diyanetle beraber güzel söz, vefakarlıkla beraber güzel arkadaşlık'.

Ben bazı kitaplarda bu sözün Haris el-Muhasibî'den hikaye edildiğini gördüm. Bu sözde Haris el-Muhasibî'nin zühd ve tak vasına ve dindeki çalışma ve gayretine rağmen semâi caiz gördüğüne delil vardır.

Ebû'Talib el-Mekki der ki: İbn Mücâhid, semâ' sız hiçbir davete icabet etmezdi'. 4

Birçok kimseden hikâye ediliyor ki, bu zat şöyle demiştir: -Biz bir davette bir araya geldik. Bizimle beraber Meni'nin torunu Ebû Kasım, Ebû Bekir b. Ebî Dâvud ve İbn Mücâhid, emsalleriyle beraber bulunuyorlardı. Semâ hazırlandı. Bunun üzerine İbn Mücâhid, Meni'nin torununu, Ebû Bekir b. Ebî Dâvud'u dinlesin diye kışkırttı. Ebû Bekir b. Ebî Dâvud dedi ki: Babam, Ahmed b. Hanbel'den onun semâ'ı kerih gördüğünü rivâyet etti. Babam da bundan dolayı şarkı dinlemeyi kerih gö rürdü. Bu bakımdan ben de babamın mezhep ve meşrebi üzerinde yim ve kerih görürüm! Bunun üzerine Meni'nin torunu Eb Kasım dedi ki:

- Benim dedem Meni ise, İmâm-ı Ahmed'in oğlu Salih'den rivâyet etti ki, Salih'in babası (İmâm-ı Ahmed) İbn Habbaze'nin5 şarkısını dinlerdi.

Bunun üzerine İbn Mücâhid şöyle dedi: 'Sen babanı bir tarafa bırak'. Meni'nin torununa da 'Sen de dedeni bir tarafa bırak' dedi. Şimdi sorarım: 'Ey Meni'nin torunu Ebû Bekir? Şiir okuyan hakkındaki fikrin nedir? Haram mı?'

- Hayır!

- Güzel sesli ise, şiir okuması kendisi için haram mı?

- Hayır!

- Acaba okuyup uzatırsa, uzaması gerekeni kısaltır, kısalması gerekeni uzatırsa haram olur mu?

- Ben bir **şeytan**la başa çıkamıyorum. Nerede **ikisi**yle başa çıkayım?

Ebû Talib el-Mekki der ki: Ebul-Hasan Askalanî, Allah'ın veli kullarındandı. Şarkı dinler ve dinlediği anda da cezbeye kapılırdı. Bu zat hakkında bir kitap yazdı. Teganniye hücum edenlere bu kitabında

hücum etmektedir. Böylece evliyadan bazıları teganniyi inkâr edenler aleyhinde kitaplar telif etmişlerdir.

Bir şeyh şöyle dedi: Ben (Ebû Abbas) , Hızır'ı gördüm. Kendisine 'Arkadaşlarımızın hakkında ihtilaf ettikleri şarkı dinlemek hakkındaki fikriniz nedir?' diye sordum. O da **cevap** olarak dedi ki: 'Teganni, kaygan ve dalgasız bir taştır ki, onun üzerindE ancak âlimlerin ayakları yer tutar!'

Mümşâd Dineverî şöyle der:6 'Ben **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü yamda gördüm ve 'Ey Allah'ın Rasulü! Şu semâ'da senin hoş görmediğin birşey var mı?' dedim. O da şöyle buyurdu: 'Hiçbir şeyini inkâr etmiyorum. Fakat onlara söyle; onu Kur'ân ile açsınlar ve Kur'ân ile kapatsınlar'.

Tahir b. Bilâl el-Hemedanî el-Verrak şöyle anlatır:

Ben, deniz kenarındaki Cidde camiinde itikafta bulunuyor dum. Bir gün mescidin bir kenarında şiir söyleyip dinleyen bir topluluk gördüm. Kalben onların yaptıklarından hoşlanmadım ve kendi kendime dedim ki: 'Allah'ın mabedlerinden birinde nasıl bunlar şiir okurlar' O gece **Hazret-i Peygamber**i rüyamda gördüm. Onların toplandığı cami köşesinde oturuyordu. Yanında Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk vardı. Baktım ki, Ebû Bekir birşeyler söylüyor. **Hazret-i Peygamber** da onu dinliyor. Adeta Ebû Bekir'in sözüyle vecde gelen bir kimse gibi elini göğsüne koyuyor. Bu manzaradan sonra kendi kendime dedim ki: 'Şiir dinleyen bu kimseleri bir daha hor görmek benim için uygun değildir. İşte **Hazret-i Peygamber** dinliyor. Ebû Bekir de söylüyor'. Bu esnada **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana dönerek şöyle dedi: 'Bu haktan bir parçadır'.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Şu topluluğun üzerine üç yerde Allah'ın rahmeti iner: a) Yemek zamanında. Çünkü onlar ancak muhtaç oldukları zaman yerler, b) İlim müzakeresi ha linde. Çünkü onlar ancak sıddîkların makamları hakkında müza kere edip konuşurlar, c) Semâ anında. Çünkü onlar ancak vecd ile dinlerler ve ancak hakikate varırlar'.

İbn Cüreyc semâ'ı ruhsatlı görüyordu. Kendisine 'Acaba ruh satlı gördüğün bu semâ kıyâmet gününde senin sevaplarının içinde mi, yoksa günahlarının içinde mi olacaktır?' denilince, şöyle dedi: "Ne sevaplarımın ne de günahlarımın içindedir. Çünkü lağva benzer. Lağv hakkında ise **Allahü teâlâ** şöyle demektedir: 'Allah sizi yeminlerinizdeki lağvdan ve yanılmadan dolayı so rumlu tutmaz (Bakara/225) "

İşte buraya kadar teganni dinlemek hususunda nakledilen görüşleri zikrettik. Taklidde hakikati arayan kimse, ne kadar delil bulmaya çalışırsa, mutlaka onun gözüne bu sözlerin çarptığı görü lecektir. Böylece o hayretler içerisinde kalacak veya kendi isteğiyle birtakım sözlere meyledecektir. Bütün bunlar kusur ve acizliktir. Belki kişinin hakkı özel yolundan araması uygundur. Bu da ancak haram ve helâlin kaynaklarında araştırma yapmak sûretiyle mümkün olur. Nitekim ilerideki bahislerde bunu zikredeceğiz.

2) Nerdeşir, nerd dedikleri bir oyundur. Bu oyunu Sâsâni padişahlarından Şapur b. Erdeşir icad etmiştir. (Ahterî)

3) İsmi Muhammed b. Osman'dır. Aslen Medineli olan bu zat Mekke'de otururdu. H. 241 senesinde vefat etmiştir.

4) İbn Mücâhid veya kelâmcıların şeyhi Ebû Abdullah b. Mücâhid olabilir. Bu zat H. 324 senesinde vefat etmiştir.

5) Adı Muhammed b. Abdullah b. Yahya b, Zekeriyya'dır. Künyesi Ebû Bekir el-Bağdadî'dir. Kendisi şairdi. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih der ki: 'Ben semâyı severdim, babam ise kerih görürdü. İbn Habbaze bir gece benim yanımda babam uykuya dalmcaya kadar durdu. Ondan sonra şarkıya başladı. Babamın evin üst katındaki hareketini hissettim. Üst kata çıkınca İbn habbaze'nin şarkısını dinlediğini, sanki orada raksedercesine gezdiğini müşahede ettim7. (Bkz. İthâfu's-Saâdet'il Muttakîn)

6) İsmi Muhammed b. Hüseyin, künyesi Ebû Ali olan bu zat Cüneyd-i Bağdadî'nin talebesidir. Kuşeyrî'ye göre H. 399 senesinde vefat etmiştir.

3. Semâ'nın Mübah Olduğuna Dair Deliller

Kişinin 'teganniyi dinlemek haramdır' sözünün mânâsı 'Allah bundan dolayı ceza verecektir' demek ise, mücerret akılla bilinmeyen, aksine ayet ve hadîsten bilinebilecek bir hükümdür. Şer'î meselelerin bilinmesi ancak nassa hasredilmiştir veya nass ile sabit olan bir şeyin üzerine kıyas edilir. Nasstan gayem; **Hazret-i Peygamber**in sözü veya fiiliyle açığa vurduğu hakîkat demektir. Kıyastan gayem, **Hazret-i Peygamber**in söz ve fiillerinden anlaşılan mânâ demektir. Eğer birşey hakkında nass yoksa ve nass ile sabit olan birşeyin üzerine kıyas etmesi de doğru değilse, o şeyin haram olduğunu söylemek bâtıl ve fasittir ve o diğer mübahlar gibi işlenmesinde hiçbir sakınca olmayan bir fiil olarak kalır. Semâ'nın haram olduğuna ne herhangi bir nass, ne de kıyas dela let eder. Bunun hakikati haramlığma meyledenlerin delillerini ce vaplandırdığımız zaman açığa kavuşacaktır. Ne zamanki onların delillerine verilen **cevap** tamamlanırsa, o şekildeki hareket bu ga yeyi isbat etmeye yeterli olacaktır. Fakat bu sözü açarak deriz ki: Nass ve kıyas birlikte semânın mübah olduğuna işaret etmiştir,

Kıyas'a gelince, tegannide birtakım mânâlar bir araya gelmiştir. O mânâları önce teker teker tedkik etmek, sonra tü münü tedkik etmek uygun olur. Çünkü tegannide güzel, mevzun, mânâsı anlaşılan ve kalbi harekete geçiren bir ses vardır. En belir gin ve toplayıcı vasfı güzel ses olmasıdır. Sonra güzellik, mevzun veya gayri mevzun diye iki kısma ayrılır. Mevzun da şiirler gibi anlaşılır. Cansızların ve insan dışında kalan diğer canlıların sesleri gibi anlaşılmaz bölümlere ayrılır. Güzel olmak hasebiyle güzel ses dinlemeye gelince, bunun haram sayılması hiç de uygun değildir. Belki hem nassla, hem de kıyasla dinlenmesi helâldir.

Kıyas'a gelince, bu güzel ses, dinlemek hassasının lezzetlen mesine dönüşür. Bu da kendisine mahsus mânâsının idrak edilip kavranmasıyla hasıl olur. İnsanoğlunun aklı ve beş tane de du yusu vardır. Her hassanın idraki vardır. O hassanın müdre kâtında lezzet vereni vardır, Bu bakımdan bakışın lezzeti, güzel yüz, akar su ve yeşillik gibi güzel görünen şeylerdedir.

Kısacası diğer güzel renkler ki bulanık, çirkin ve istenilmeyen renklerin tersi olurlar ve onlar bakışın lezzetidirler. Koklamak için de güzel kokular vardır. Bunlar da çirkin ve pis kokuların karşılığıdır. Tatmak için lezzetli şeyler, yağlı, tatlı, mayhoş gibi lezzetler vardır. . .

Bunlar tabiatın nefret edip kaçtığı acılığın tersi ve karşılığıdır. Temas içinde yumuşaklık ve uygunluğun lezzeti vardır. Bu da sertlik ve katılığın karşılığıdır. Akıl için ilim ve ma rifetin lezzeti vardır. Bu da cehalet ve hamakatın tersi ve karşılığıdır.

İşte böylece kulak ile idrak edilen sesler de bülbül ve çalgı aletlerinin sesleri gibi lezzetli, merkep ve benzeri hayvanların anırması gibi çirkin kısımlara ayrılır. Şu kulak duyusunun kıyas ve lezzetinin sair duyular ve lezzetlerden daha açık ve zahir kılınması sanatın acaipliklerinden değil midir?

Nassa gelince, güzel sesin dinlenmesinin mübah olmasına, **Allahü teâlâ**'nın güzel sesle kullarına minnet etmesi işaret eder. . Zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah yarattığı şeylerde dilediği kadar (vasıflar) artırır. (fatır/1)

İşte bu ayetin tefsirinden Allah'ın dileğiyle artırılanın güzel ses olduğu söylenmiştir.

"**Allahü teâlâ**, gönderdiği peygamberlerin hepsine güzel ses vermiştir. 7

Yemin ederim, **Allahü teâlâ**, Kur'ân okuyan güzel sesli bir kişiyi, cariyesinin tegannisine meftun olan bir kimsenin ca riyesini dinlemesinden daha istekli bir şekilde dinler. 8

Hadis-i şerifte, Hazret-i Dâvud'un medh-u senasını yapmak sade dinde Dâvud'un nefsi için ağladığında ve Zebûr okuduğunda güzel sesli olduğu için insanların hatta cinlerin, vahşi hayvanların ve kuşların bile onun sesini dinlemek için bir araya geldikleri bildi rilmiştir. 9 Öyle ki bazı zamanlar Hazret-i Dâvud'un meclisinde dörtyüz kişinin can verdiği bile olurmuş. . . .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbından Ebû Musa el-Eş'arî'yi överek şöyle buyurmuştur:

Gerçekten ona Âl-i Dâvud'un mezamirinden bir mizmar ve rilmiştir. 10

Seslerin en çirkini elbette ki eşek sesidir' (Lokman/19) ayeti, mefhumuyla güzel sesin memduh olduğuna işaret eder. Eğer gü zel ses ancak Kur'ân okumakta kullanılması şartıyla mübah olur demek caiz olsaydı, böyle diyen bir kimsenin bülbülün sesini din lemeyi de haram sayması gerekirdi. Çünkü o da Kur'ân okumak tan değildir. Mademki, gâfil ve mânâsız bir sesin dinlenilmesi ca izdir, acaba neden kendisinden hikmet ve doğru mânâlar anlaşılan bir sesi dinlemek caiz olmasın? Oysa 'şiirin bir kısmı muhakkak ki, hikmettir' denilmiştir. İşte buraya kadar söy lediğimiz güzel ve tatlı olmak hasebiyle ses hakkındaki düşüncelerdir.

II. Derece

Vezinli ve güzel ses hakkındaki görüşe aittir. Zira vezin, güzelliğin ötesinde bulunan bir mânâdır. Nice güzel ses vardır ki, veznin dışındadır ve nice vezinli ses vardır ki güzel değildir. Vezinli sesler mahreçleri itibariyle üç kısma ayrılır. Vezinli sesler, mezamir, tanbur, kaval, davul ve benzeri gibi ya cansızlardan çıkar veya bir canlının gırtlağından çıkar. O canlı da ya insandır veya bülbül, kumru ve güzel öten kuşlar gibi başka hayvanlardır. Bu ses güzelliğiyle beraber vezinlidir. Başlangıçları, kesişleri ahenkli ve biri diğeriyle uygunluk arzeder. Bundan dolayı dinleyen zevklenir. Seslerde esas, canlıların gırtlaklarıdır. Diğer levh aletleri ise, gırtlakların sesi üzerine vazedilmişlerdir. Bu ise sanatı yaratılışa benzetmektir. Hiçbir şey yoktur ki, sanat ehli sanatlarıyla onun resmine, **Allahü teâlâ**'nın

yarattıklarından misali ol maksızın varmış olsunlar. Bu bakımdan yaratıklardan sanatlar bilinir ve çıkarılır ve sanatkarlar yaratıkları taklid etmişlerdir.

Bunun izahı oldukça uzundur. Bu bakımdan bu seslerin hoş oldukları için haram olmaları muhaldir. Zira bülbülün ve diğer kuşların seslerinin haram olduğuna hiç kimse kail değildir. Oysa hançere ve boğazlar arasında hiçbir fark yoktur. Cansız ve canlılar arasında fark yoktur. (Ha bülbülün hançeresinden çıkmış, ha in sanın) . Bu bakımdan insanın isteğiyle diğer cisimlerden çıkan sesleri bülbül sesine kıyas etmek uygundur.

İnsanın hançeresinden çıkan veya kavaldan çıkan davul, tef ve benzerlerinden çıkan sesler gibi. . .

Bu saydıklarımızdan ancak me lahi aletleri, evtar (yaylı sazlar) ve şeriatça menedilen mezamirler bu hükmün dışındadır. Zira onlar insanoğlu keyf aldığı için yasak lanmış değildirler. Bunlar sadece insanoğlunun kendilerinden zevklendiği için yasaklanmış olsaydı, o zaman insanoğlunun zevk aldığı herşey bunlara kıyas edilerek yasaklanmalıydı. Fakat içkiler haram edildi. Halkın içkilerdeki alışkanlığı içki hususundaki ya sakta mübalağaya kaçmayı gerektirdi. Hatta içkiler ilk yasak landığında içkilerin küplerinin de kırılması emredildi. Bununla beraber içmenin şiar ve alâmetinden olan herşey haram edildi ki onlar da yaylı sazları ve mezamir'i tek başına çalmaktır. Bu bakımdan yaylı sazlar ve mezamirin çalınmasının haram olması, içkiye ittibaen olmuştur. Nitekim yabancı bir kadın ile tek başına bir yerde kalmak zinanın başlangıcı olduğu için haram kılındığı gibi. . . ön ve arka organların bitişiği olduğu için insanın baldırına bakmanın haram olduğu gibi. . . İçkinin azı her ne kadar sarhoş etmese de haram edilmiştir. Çünkü sarhoş edici miktara insanı davet eder Hiçbir haram yoktur ki, onun etraflarında gezilen bir alanı (korusu) olmasın. O haramdan ötürü haramlık hükmü o alana girmeye de şamil olmuştur ki orası haram için koruyucu bir yer olsun ve haramın etrafında yasak bir bölge teşkil etsin.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Her padişahın bir korusu vardır. **Allahü teâlâ**'nın da giril mez korusu haramlardır. 11

Bu bakımdan yaylı saz ve mezamir denilen aletlerin çalınması üç illetten ötürü içkinin haram ilan edilmesine tâbi olarak haram kılınmıştır:

1. Bu aletleri çalmak, insanı içkiye davet eder. Zira bu aletlerden alman zevk, ancak içki içmek sûretiyle tamamlanır. İşte bu illetten ötürü içkinin azı da haram kılınmıştır.

2. Bu aletlerin çalınmasının haram olması pek yakında içki içmeyi terkeden kimseler hakkındadır. Çünkü bunları çalmak içki meclislerini hatırlatır. Dolayısıyla içki içmenin sebebi olur.

Hatırlamak ise, şevkin iteleyiciliğine sebep teşkil eder. Şevkin itele yiciliği kuvvetlendiği zaman, o fiili yapmanın sebebi olur. İşte bu illetten ötürü ziftlenmiş kap, hanteme (testi veya yeşil testi) ve nakir (ağaç kökünden olup içinde hurma şarabı yapılan kap) denilen kaplarda şerbet yapmak yasaklanmıştır. Bunlar şarap yapmaya mahsus ve onun için hazırlanmış kaplardır. Bunun mânâsı şu demektir: Bunları görmek insana içkiyi hatırlatır.

Bu **ikinci** illet, **birinci** illetten ayrılır. Zira bu **ikinci** illette hatırlamakta herhangi bir zevk yoktur; zira içki kadehlerini ve kaplarını görmekte bir lezzet yoktur. Bunların haram oluşu, in sanoğluna içkiyi hatırlatıyor olmaları nedeniyledir. Bu bakımdan eğer şarkı dinlemek, insanı âdeti olduğundan dolayı içki

içmeye teşvik edecek derecede içmeyi hatırlatıyorsa ve öyle bir şarkı ile be raber içki içmek de daha önceden dinleyenin âdetiyse böyle bir kimse dinlemekten menedilmiştir ve menedilmesinin sebebi de sadece bu illettir.

3. Şarkı dinlemek için bir arada toplanmaktır. Çünkü şarkı dinlemek için bir araya gelmek fısk ve fücur ehlinin âdetidir! Bu bakımdan onlara benzemekten menedilir. Çünkü kendisini bir kavme benzeten bir kimse o kavimden olur. 12

Bu illetten ötürü biz, eğer sünnet **bid'atçı**ların şiarı (alâmet-i farikası) olmuş ise, Sünnet'in terkedilmesine taraftarız. Böyle yapmamız **ehl-i bid'at**a benzemekten korkmamızdan kaynaklanır. Bu illetin aynısıyla, kube denilen ortası ince, iki tarafı geniş uzunca davulu çalmak haram olmuştur. Çünkü kendilerini kadınlara benzeten muhan nes erkekler bunu çalmayı âdet edinmişlerdir.

Eğer buradaki benzetme ameliyesi olmasaydı, bu gibi davulları çalmak, hacca gidenlerin ve savaşa gidenlerin uğurlanmasında çalınan davullar gibi olurdu. Bu illetten dolayı deriz ki, eğer bir cemaat bir araya gelir, bir meclisi süsler içki aletlerini ve kadehle rini hazırlar, o kadehlere sekencebin denilen (sirke ile baldan veya süt ile şekerden yapılmış olan) maddeyi koyarlarsa, kadehleri dağıtan birini saki tayin ederlerse o saki de onlara bu şerbeti içi rirse, onlar da sakinin elinden alıp bu şerbeti içerse, biri diğerine içkiciler arasında âdet olan kelimelerle (şerefine gibi) söylerse (sadece benzetmeden ötürü) bu şerbet onlara haram olur!

Her ne kadar içilen madde haddi zatında mübah ise de, yine de bu şekildeki hareketten dolayı haram olur. Çünkü böyle yapmakta fesad ehline benzeme arzusu vardır. Sadece bu illetten ötürü önünden açık bulunan ve heba denilen elbiseyi giymek, başın bir kısmını traş edip bir kısım saçı tepesinde bırakmak, böyle yap manın fısk ve fücur ehlinin âdeti olan bir memlekette yasak lanmıştır. Fakat Maveraünnehir'de kebayı giymek ve başını bu şekilde traş etmek yasak değildir. Çünkü o memlekette salih ve ehl-i takva kimseler böyle yaparlar.

İşte bu mânâlardan ötürü mizmar-ı ırakî, ud, seng (zenc, zel) ruhbab (saz) berbut (bir çalgı aleti) ve başkaları gibi yaylı saz çeşitlerinin hepsi haram kılınmıştır. Bunlardan başka aletler bunlar gibi değildir. Çobanların, hacıların ve davulcuların şahini, da vul, kamıştan yapılmış kaval ve içkicilerin âdeti olmayan ve güzel vezinli sesler çıkaran her alet gibi. . . Çünkü bütün bunların içki ile ilgisi yoktur. Onları çalmakla içki hatırlanmaz ve onların çalınması insanı içkiye teşvik etmez ve içkicilere benzemek de bu rada sözkonusu değildir. Bu bakımdan bunlar içki aletlerinin hükmünde değildirler. O halde bunlarda mübahlık esası kuş ve benzerlerinin seslerine kıyas edilerek mahfuz kalır. Derim ki, ha ram kılınan yaylı sazları vezinsiz, ahenksiz ve zevk vermeyecek bir şekilde çalan bir kimseden dinlenirse yine de haramdır. İşte bu izahatla anlaşıldı ki, bunların haram olmasında sadece güzel lez zet ve zevk rol. oynamış değildir. Belki kıyas, bütün güzel seslerin helâl olmasını gerektirir. Ancak helâl edildiğinde herhangi bir fe sad meydana gelenler müstesna.

Nitekim **Allahü teâlâ** 'De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş' (A'raf/32) buyurmaktadır. İşte bu sesler de, vezinli ses oldukları için haram edilemezler. Ancak başka bir arızî ve dış illetten ötürü haram olurlar. Nitekim haram edici arızî illetler bahsinde bu husus gelecektir.

III. Derece

Vezinli ve anlamlıdır. Bu da şiirdir. Şiir, ancak insanın gırtlak ve hançeresinden çıkar. Bu bakımdan kesinlikle mübah olduğuna hükmedilir. Zira burada şiirin güzel sesten ancak anlamlı kaydı fazladır. Anlamlı söz ise, haram değildir. Güzel ve vezinli ses ha ram değildir. Kısımlar haram olmazsa, tümün haram olması ne reden çıkar? Evet, o şiirden anlaşılan mânâya bakılır. Eğer orada mahzurlu bir durum varsa onu nesre veya vezne dökmek ve onunla konuşmak haram olur. İster lahinli, isterse lahinsiz bir şekilde söylensin. Şiir hakkında İmâm-ı Şâfiî'nin söylediği gerçeğin ta kendisidir. Zira kendileri şöyle demiştir: 'Şiir bir kelamdır.

Onun güzeli güzel, çirkini de çirkindir'. (Madem ki) sessiz ve la hinsiz şiir söylemek caizdir, öyleyse sesli ve lahinli söylenmesi de caizdir. Çünkü mübahların kısımları, bir araya geldiği zaman, onun tümü de mübahtır. Mübah ne zaman başka bir mübaha katılırsa, haram olmaz. Ancak bir araya gelen toplamı, kısımların içine sığmayan bir mahzuru taşırsa, o vakit hüküm değişir. Oysa burada bir mahzur da yoktur. Şiir okumak nasıl reddedilebilir? Oysa **Hazret-i Peygamber**in huzurunda şiir okunmuş13 ve nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak şiirin bir kısmı hikmettir. 14

Hazret-i Âişe Lebid b. Rabia'ya ait şu şiiri okumuştur:

Himayelerinde yaşanılan kimseler gittiler.

Uyuzlu deriye benzer bir halefin arasında kalmış oldum.

Sahihayn'da rivâyet edildiğine göre Hazret-i Aişe şöyle anlatır: **Hazret-i Peygamber** Mekke'den hicret edip Medine'ye geldiğinde Ebû Bekir Sıddîk ve Bilal Habeşî (radıyallahü anh) sıtmaya tutuldular. Medine'de o zaman sıtma hastalığı vardı. Hasta yatağında bulunan babama ve Bilal'e nasıl olduklarım sordum. Babam sıtma nöbetleri geldiği zaman şu şiiri okudu:

Her kişi aile efradının içinde sabahlıyor. Ölüm ise, pabuç bağından ona daha yakındır.

Bilal'in sıtması azaldığı zaman, sesini yükselterek şöyle diyordu:

Keşke bilseydim, o gece gelecek mi ki bir vadide bulunayım ve etrafımda ızhır ve celil otları olsun.

Keşke bilseydim; acaba bir gün ben Mecenne sularına varacak mıyım? Şame ve Tafil dağları bir daha görünecek mi bana?

Aişe (radıyallahü anh) der ki: Onların bu durumunu **Hazret-i Peygamber**'e haber verdim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dua etti:

Yarab! Mekke'yi sevdiğimiz gibi veya daha şiddetli bir şekilde Medine'yi de bize sevdir. 15

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) mescidi inşa ederken ashâb-ı kiramla beraber mescidin kerpiçlerini taşıyor ve şu şiiri okuyordu:

Bu meyve Hayber'in meyvesi değil! Ey rabbimiz! Bu daha sevap ve daha temiz.

Yine **Hazret-i Peygamber**, başka bir defasında şöyle demiştir:

Ey Allahım! Hayat, âhiret hayatıdır. Ensar'a ve Muhacirîn'e rahmet et!16

Bütün bunlar Sahihayn'da rivâyet edilmiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) mescidinde, özel şairi olan Hassan b. Sabit için bir minber kurdururdu. Hassan o minbere çıkıp **Hazret-i Peygamber**in iyiliklerini veya düşmanlarının kötülüklerini haykırırdı. **Hazret-i Peygamber** de o zaman şöyle demiştir:

Allahü teâlâ, Hassan'ı Râsûlü'nün meziyetlerini saydığı (veya müdafaasını yaptığı) sürece Rûh'ul-Kudüs ile teyid eder. 17

Nabiğa şiirini okuduğu zaman **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisine şöyle duada bulundu:

Allahü teâlâ senin ağzını bozmasın ve dişlerini kırdırmasın. 18

Âişe (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in ashâbının, onun yanında şiir oku duklarını, onun da tebessüm ettiğini rivâyet eder. 19

Şerid'in oğlu Amr babasından şöyle dediğini rivâyet ediyor: Ben **Hazret-i Peygamber**'e Ebû Sait'in oğlu Ümeyye'nin şiirlerinden yüz be yit okudum. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onları dinlediği zaman 'artır' diye sesleniyordu. Sonra şöyle dedi: 'Nerde ise bu adam, şiirinde müs lüman olmaya yaklaşmıştır'. 20

Enes'ten rivâyet edilir ki, **Hazret-i Peygamber**'e yolculukta develeri gayrete getiren şiirler okunurdu. Enceşe (radıyallahü anh) kadınlar için şiir okurdu. Malik'in oğlu Berra da (Enceşe'nin kardeşidir) erkekleri heyecana getiren şiirler okuyordu.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Ya Enceşe! Zayıf kadınları yürütmede yavaş ol! Onlara şefkat göster. 21

Deve kervanının arkasında şarkı söylemek, ashâb-ı kiram zamanında da, **Hazret-i Peygamber**'in zamanında olduğu gibi Arapların süregelen âdetlerindendi. Bunlar da güzel ses ve vezinli lahinlerle söylenen şiirlerden başka birşey değildi. Buna rağmen hiçbir sa habîden 'Şu şiirler okunmasın, haramdır' diye menfi bir durum görülmemişti. Aksine bazen yorgun develeri harekete geçirmek, bazen de keyiflenmek için, bu tür şiirleri okuyanları arıyorlardı. Bu bakımdan teganninin anlaşılır, lezzet verir, güzel sesler ve ahenkli lahinlerle söylenilir bir söz olarak haram edilmesi caiz değildir.

IV. Derece

1. Hacıları uğurlamak için yapılan tegannidir. Zira hacılar, önce memlekette davul çalınarak, güzel nağmeler söylenerek gezdirilir. Böyle yapmak ise mübahtır. Çünkü söylenenler Kâbe nin, Makam-ı İbrahim'in, Hatimin, Zemzemin; diğer hürmetli yerlerin, çölün ve ilgili makamların vasıfları hakkında söylenilmiş şiirlerdir. Bu Allah'ın beytine olan şevki canlandırır, alevlendirir. Eğer dinleyenin kalbinde bu şevk varsa. . . . Eğer şevk yoksa yeniden şevk meydana getirip harekete geçirir. Hac, Allah'a yaklaştırıcı ve hacca teşvik eden nağmelerle güzel olur. Nasıl ki vaiz için vaazda konuşmasını intizamlı yapmak, Secî ile süslemek, halkı, beytin vasfını, mukaddes makamların vasıflarını ve hacdan dolayı olan sevabı

söylemek sûretiyle, hacca teşvik etmek caiz ise, şiir okuya rak böyle yapmak, başka yerde de caizdir. Zira vezin, secî ile bir araya geldiği zaman konuşma kalbe daha fazla tesir eder. Buna güzel ses, vezinli nağmeler eklendiği takdirde tesiri daha da artar.

Eğer bunun beraberinde def çalmak, şahin oynatmak ve düşüş hareketleri yapmak da eklenirse tesiri daha da artar. Bütün bunlar ancak içinde mezamir ve kötü insanların alametinden olan la'b u lehv aletleri olmadıkça caizdirler. Evet, böyle yapmakla hacca gitmesi caiz olmayan bir kimseyi hacca teşvik etmek kastı varsa, hac kendisine farz olmayan kimseye anne ve babasının hacca gitmek için izin vermediği kimse gibi hacca gitmek haram olduğu gibi, hacca teşvik eden şiirlerle harekete getirilmesi de haramdır. Kendisini hacca gitmeye teşvik eden her konuşma böyle bir kimse için haram olur! Zira harama teşvik etmek haramdır. Böylece hacca giden yol emin değilse, helak nisbeti yüzde ellinin üstün deyse kalpleri hacca tahrik etmek caiz değildir. Teşvik ile kalpleri harekete geçirmek haramdır.

2. Gazilerin halkı harbe teşvik etmek için âdet edindikleri şiir ve gazelleri okumaktır. Bu da mübahdır. Nasıl ki hacca giden bir kimse için o hususta şiir okumak mübah ise. . . Fakat gazilerin şiir ve lahinleri hacıların şiir ve lahinleri gibi olmamalıdır. Çünkü savaş, savaş isteğini kabartmak, kâfirlere karşı kışkırtmak ve öf kesini tahrik etmekle olur. Şecaati güzelleştirmek, şecaat ruhunu veren şiirlerle, mal ve nefsi tahkir etmekle mümkündür.

Şair Ahmed Mutenebbî'nin şu şiiri gibi:

Şerefinle kılıçların altında ölmezsen, Şereften yoksun, zilleti tada tada ölürsün!

Başka bir şiiri:

Korkaklar korkaklığı bir tedbir sanırlar.

Oysa onların bu zarıları kötü tabiatın bir aldatmacasından başka birşey değildir!

İnsanı şecaata sevkeden vezinler, insanı şevke getiren vezinlerden farklıdır. Fakat bu da ancak savaşın mübah olduğu bir va kitte mübahtır. Savaşın müstehab olduğu bir vakitte ise, bu tür şiirleri ancak savaşa gidecek bir kimse için okumak mendub olur.

3. Düşman ile karşı karşıya gelindiği vakitte kahramanların kullandığı hamasî şiirlerdir. Bu şiirlerden gaye; hem nefsini hem de yardımcılarını şecaat ve kahramanlıkla övmektir. Bu hafif bir lafız güzel bir ses ile olduğu zaman nefse daha fazla tesir eder. Bu tür şiirler mübah olan bir muharebede mübah, mendub olan bir muharebede de mendubturlar. Fakat müslümanlar arasındaki savaşlarda, müslümanların zımmîlere karşı açtıkları savaşlarda, ve her mahzurlu savaşta bu şiirleri okumak mahzurludur. Zira mahzurlu bir işe teşvik edenlerin mahzurlu olması muhakkak ve kesindir. Savaş esnasında bu tür şiirlerin okunduğu Hazret-i Ali, Hazret-i Halid ve ashâb-ı kiramın kahramanlarından nakledilmiştir. Bunun için deriz ki, gazilerin ordusunda şahin (bir nevi alet) çal mayı menetmek uygundur. Çünkü şahinin sesi rikkate getirici, hüzün verici, kahramanlık duygusunu gevşetici, nefsin kabarmış şecaatini zayıflatıcı, insanı aile efradına, vatana dönmeye teşvik edici ve muharebede çekingenlik meydana getiricidir. Kalbi rikkate getiren diğer lahin ve sesler de böyledir.

Bu bakımdan rikkate getirici hüzün verici nağmeler teşcî ve tahrik edici nağmelerin zıddıdır. O halde askerleri savaştan soğutmak, farz olan savaşı işlemez hale getirmek kastıyla böyle bir şiir okuyan

kimse âsidir. Böyle bir şiiri mahzurlu bir savaşta in sanları soğutmak için okuyan bir kimse ise, Allah'a isyan değil itaat eden bir kimsedir.

4. Ağıtın sesleri ve nağmeleridir. Bunların hüzün ve ağlamanın kabarmasında üzüntünün giderilmemesindeki tesiridir. Mahzun olmak iki kısımdır:

a. Mahmud (Güzel)

b. Mezmum (Çirkin, kötü)

Mezmum kısım daha önce kaçırılan fırsatlardan ötürü mah zun olmak gibidir. **Allahü teâlâ** 'Ki, elde edemediğinize üzülmeye siniz' (Hadid/23) buyurmaktadır. Ölüleri için üzülmek de bu kısımdandır. Çünkü bu, **Allahü teâlâ**'nın kaza ve kader-i ilahîsine kızıp küsmekten başka birşey değildir. Geri gelmeyen birşey için esef etmektir. Bu tür bir üzüntü kötü olduğu için ağıt ile insanı bu kabil hüzne tahrik etmek de kötüdür. Bunun içindir ki, ağıt hakkında açık bir yasaklama gelmiştir. 22

Mahmud (Güzel) olan üzüntüye gelince, bu üzüntü in sanoğlunun zihninde işindeki kusurundan ötürü üzülmesi, işlemiş olduğu hatalardan dolayı ağlaması demektir. Kusurdan dolayı ağlamak, üzülmek güzeldir. Hazret-i Adem (aleyhisselâm) bunun için ağlamıştır. Bu gibi bir hüznü tahrik ve takviye etmek de güzeldir. Çünkü böyle bir hüzün insanoğlunu geçmişte yaptığı hataları telafi etmeye sevkeder. Bu sırra binaendir ki Hazret-i Davud'un niyahat ve ağıtı güzel sayılır. Zira Hazret-i Dâvud'un ağıtı daimi hüzün, günah ve hatalardan ötürü çok ağlamak idi. Hazret-i Davud (aleyhisselâm) hem ağlar, hem ağlatır, hem üzülür, hem de rikkate getirirdi. Hatta onun ağlama meclislerinden cenazeler kaldırılırdı. Bunları söz ve nağmeleriyle yapardı. Böyle yapmak ise güzeldir. 'Çünkü güzel ve iyiye götüren şey hem güzel ve hem de iyidir', Bu kaideye binaen güzel sesli vaize minber üzerinden nağmeleriyle hüzün verici ve kalbi rikkate getirici şiirler okumak haram değildir. Ağlayıp ve ağlatması, böylece başkasını ağlatmaya ve kusurundan dolayı hüzne sevketmesi yasak değildir.

5. Sevinme zamanlarında sevinmeyi takviye ve daha da geliştirmek için dinlemektir. Böyle bir dinleme, eğer sevgi mübah ise, mübahtır. Bayram günlerinde, düğün cemiyetlerinde, yolculuktan dönenin dönüşü anında, velime yemeğinde, akike ve doğum zamanında, sünnet esnasında, Kur'ân'ı Kerîm'i hıfzettiği anda teganni dinlemek gibi. . . Bütün bunlar mübahdır. Bu vakitlerde te ganni dinlemek, onlara karşı sevgisini açığa vurduğundan dolayı mübahdır. Bunun caiz olmasının hikmeti şudur: Nağmelerin bir kısmı vardır ki, insanın kalbinde ferah, sürur ve sevgiyi geliştirir. Bu bakımdan kendisiyle sevinmenin caiz olduğu herşeye tahrik eden vasıtaları kullanmak da caizdir. Naklî delil, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Medineli Münevvereye hicret ettiği zaman kadınların damlarda def çalıp şarkılar söylemeleridir. Şöyle derlerdi:

Ondörtlük ay üzerimize doğdu Seniyet'ul Vedddan. . .

Allah'a çağıran insanları Allah'a çağırdığı sürece bize şükretmek farz oldu. 23

İşte bu, **Hazret-i Peygamber**'in gelişinden ötürü sevgi ve sevincini açığa vurmaktır. Böyle bir sevgi güzeldir. Onun şiir, nağme raks ve hareketlerle açığa vurulması da güzeldir. Zira ashâb-ı kiramın bir cemaatinden nakledilir ki, bu zevat-ı kiram, sevinecek bir durum olduğunda raks bahsinde geleceği

gibi evlerini süsletip ayaklarına halhal taktılar ve böyle yapmak, gelişinden ötürü sevinme nin caiz olduğu herşeyin gelişi anında caizdir. Sevinme sebeple rinden olan her mübah sebep de caizdir.

Buna Sahihayn'de Hazret-i Aişe'den rivâyet edilen hadîs-i şerif işaret eder. Âişe şöyle anlatır: '**Hazret-i Peygamber** beni abasıyla örttü. Mescidde gösteri yapan Habeşlilere baktım. Bu hâl ben usanmcaya kadar devam etti'.

Bu bakımdan siz, oynamaya istekli bulunan genç kadının ne kadar seyredeceğini takdir ediniz. 24

Âişe validemizin bu sözü orada uzun bir müddet durduğuna işarettir. Buhârî ve Müslim Âişe validemizden şu hadîsi rivâyet etmişlerdir: Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) , kızı Âişe validemizin çadırına girdi. Vakit de hacıların Mina'da bulundukları vakitti. Âişe validemizin yanında iki cariye vardı. Def çalıp, el çırpıyorlardı. **Hazret-i Peygamber** de elbisesine bürünmüş yatıyordu. Manzarayı gören Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) cariyeleri azarladı.

Bu esnada **Hazret-i Peygamber**, yüzünden perdeyi kaldırarak şöyle buyurdu:

Ya Ebû Bekir! Bırak onlar istediğini yapsınlar; zira bu günler bayram günleridir,

Âişe şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber** abasıyla beni örtmüştü. Habeşlilere bakıyordum. Onlar mescidin içinde gösteri yapıyorlardı. Bu esnada Ömer (radıyallahü anh) onları azarladı. Bu manzara karşısında **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle haykırdı:

Ey Ömer! Bizi rahat bırak. Ey Benî Erfide (oyununuza devam ediniz) . 25

Amr b. Haris'in İbn Şihab'dan naklettiği hadîste de bunun benzeri vardır. Fakat o hadîste 'o iki cariye şarkı söyleyip def çalıyorlardı' ibaresi vardır. 26

Ebû Tahir'in İbn Vehb'den rivâyet ettiği hadîs şöyledir: 'Allah'a yemin ederim ki, **Hazret-i Peygamber** odamın kapısında durdu. Habeşliler de **Hazret-i Peygamber**'in mescidinde kılıç ve mızraklarıyla oynuyorlardı. **Hazret-i Peygamber** beni elbisesiyle bana onların oyunlarını seyrettirdi. Sonra benim için bir müddet bek ledi. Bu durum ben bırakıp gidinceye kadar devam etti. 27

Yine Hazret-i Aişe şöyle demiştir: 'Ben **Hazret-i Peygamber**'in yanında oyuncak bebekle oynuyordum'. Yine devamla şöyle dedi: 'Arkadaşlarım olan kızlar bana geliyorlar ve kendilerini **Hazret-i Peygamber**'den gizliyorlardı, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ise onlar bana geldikleri için sevinirdi. Bu bakımdan onlar gelir, benimle beraber oynarlardı'.

Hadîsin bir rivâyetinde **Hazret-i Peygamber** bir ara Âişe validemize şöyle demiştir:

- Bunlar nedir ya Âişe?

- Bunlar benim kızlarımdır.

- Onların ortasında duran şu nedir?

- Bu da attır.

- Atın üzerindekiler nedir?

- Onun iki kanadıdır.

- Hayret! İki kanatlı at da mı var?

- Sen işitmedin mi ki Hazret-i Süleymân'ın (aleyhisselâm) birkaç kanatlı atı varmış.

Hazret-i Âişe der ki: 'Bu sözüm üzerine **Hazret-i Peygamber** ön dişleri görünecek derecede güldü'. Bu hadîs-i şerif, bizim nezdimizde, ço cukların âdetine hamledilir. Çünkü çocuklar çamurdan ve kağıttan sûretler edinirler. Hadîsi bu mânâya hamletmenin delili, bazı rivâyetlerde 'atın kağıttan iki kanadı vardı' şeklindeki ibarele ridir.

Hazret-i Aişe der ki: **Hazret-i Peygamber** odama girdi. Yanımda Buas savaşının şiirlerini okuyan iki cariye vardı. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yatağın üzerine uzandı. Yüzünü çevirdi. O esnada Ebû Bekir içeri girdi. Beni böyle yaptığımdan dolayı azarlayıp '**Şeytan**ın mizmarı **Hazret-i Peygamber**in yanında çalınır mı?' dedi. **Hazret-i Peygamber** derhal yüzünü çevirdi ve şöyle dedi: 'Cariyeleri kendi haline bırak'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) daldıktan sonra cariyelere işaret ettim ve cariyeler çıkıp gittiler. O gün bayram günüydü. Habeşliler mızrak, kılıç ve kalkanlarla oynuyorlardı. **Hazret-i Peygamber**den onları sey retmek izin istedim; (veya **Hazret-i Peygamber** bana 'Onları seyretmek ister misin?' diye sordu) . Ben 'Evet onları seyretmek istiyorum' de dim. Bu isteğime karşı beni arkasında durdurdu. Benim yanağım onun yanağının üstüne düşmüştü ve şöyle diyordu: 'Ey Benî Erfide! Oyununuza devam ediniz'. Bu durum ben usanmcaya ka dar devam etti. **Hazret-i Peygamber** 'Yeter mi?' dedi, ben de 'evet' de dim. **Hazret-i Peygamber** 'O halde git' dedi. Sahih-i Müslim deki ifade 'Ben başımı **Hazret-i Peygamber**in mübarek omuzuna koyarak onların oyunlarına baktım. Bu durum ben kendiliğimden bırakıp gidinceye kadar devam etti' şeklindedir. Bu hadîslerin tamamı Buhârî ve Müslim'de vardır. Bunlar açık bir şekilde teganninin ve oyunun haram olmadığını bildiren nasslardır. Bu nasslarda çeşitli ruhsatlara işaret vardır:

a) Oyun ruhsatı. Habeşlilerin raks ve oyun hususundaki âdetleri gizli değildir.

b) Bunu mescidde yapmak ruhsatı.

c) **Hazret-i Peygamber**in 'Ey Benî Erfide! Devam ediniz' şeklindeki sözü. Bu söz oynamalarını emretmek ve istemektir. Haram olduğu takdirde nasıl oynanabilir?

d) Hazret-i Ebû Bekir'le Hazret-i Ömer'in bu oyunları menetmelerine karşı çıkması ve gerekçe olarak günün bayram günü olduğunu ileri sürmesi; yani sevinme vakti olduğunu belirtmesidir. Bu da sevginin sebeplerindendir.

e) Bu hâdisede kadınların ve çocukların kalplerini, oyunu göstermek sûretiyle hoş etmekteki güzel ahlâkın, zahidlikteki katılıktan, oyun ve dinlemekten çocukları ve hanımları menetmedeki katı hareketten daha güzel olduğuna dair delil vardır.

f) **Hazret-i Peygamber**in Hazret-i Âişe'ye 'Sen Habeşlilere bakmayı istermisin?' diye sormasıdır. **Hazret-i Peygamber**in bu suali aile efradının öfkesinden veya nefretinden korkarak mecburi olarak onların gönlünü hoş etmek kabilinden değildir. Zira kadın ve çocukların oyun seyretme isteği kabardığı zaman, red cevabı vermek çoğu zaman vahşetin sebebi olabilir. Böyle birşeye sebebiyet vermek ise

mahzurludur. Bu bakımdan'Bir mahzur diğer bir mahzura takdim edilir' denilmez ve böyle birşey de yoktur. İstek ve arzu olmadan başlangıçta böyle bir suale (eğer mahzur olsaydı) ihtiyaç olmazdı.

g) Teganni ve def çalmanın iki cariye için ruhsatlı kılınmasıdır. Oysa onların bu hareketleri **şeytan** mizmarma benzetilmiştir ve aynı zamanda burada haram olan mizmarın dışında olduğu beyanı da vardır.

h) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yatağın üzerine uzandığı halde cariyelerin sesleri kulağına geliyordu. Oysa eğer bir yerde yaylı saz çalınsaydı orada oturmak caiz olmazdı. Çünkü yaylı sazın sesi kulağına gelmiş olurdu.

Bu bakımdan bu olay işaret eder ki, kadınların sesi mizmarın sesinin haram olduğu şekilde haram değildir. Belki fitne korkusu sözkonusu olduğu zaman haram olur. İşte bu kıyaslar ve nasslar sevinç günlerinde teganninin, raksın, def almanın, kalkan ve kılıç ile oynamanın bayram gününe kıyasen caiz olduğuna delalet eder ve sevinç vaktinde Habeşîlerin raksına bakmanın mübah olduğuna da işaret eder. Düğün, velime, akike günleri, sünnet düğünü, seferden dönüş günü ve diğer sevinç sebepleri de bayram mânâsındadır. Kısacası şer'an kendisiyle sevinmenin caiz olduğu herşey bayram mânâsmdadır. Arkadaşların ziyaretiyle, arkadaşlarla karşılaşmakla, onlarla bir yemekte veya konuşmada bir araya gelmekle sevinmek caizdir. Bu bakımdan böyle bir toplantıda teganni dinlemek sakıncalı değildir.

6. Şevki tahrik, aşkıyla tehyiç ve üzgün nefsi teselli etmek için aşıkları dinlemektir. Eğer bu dinleyiş maşukun müşahedesiyle be raber ise, bundan gaye; şevki galeyana getirmektir. Şevk, her ne kadar esasında elem ise de, onda bir nevi lezzet de vardır. Fakat bir şartla. . . Kendisine kavuşma ricası ve ümidi eklendiği zaman. Çünkü rica ve ümit lezzetlidir. Ümitsizlik ise elem vericidir.

Rica lezzetinin kuvveti, şevkin kuvvetine göredir. Birşeyi sevmek, sevginin kuvvetine göredir. Bu bakımdan bu tür teganniyi dinlemekle aşk kabarır, şevk tahrik edilir, sevgilinin güzelliğinin vasfı hakkında mübalağa yapılır ve kavuşmadaki ümidin zevki ka zanılır. Bu ise helâldir. Eğer iştiyak duyulan şey var olması mübah olan şeylerden ise. . . Hanımına veya cariyesine aşık olan bir kimse gibi. . . Bu kimse, onların tegannisine mülâkatlarındaki lezzeti artsın diye kulak verir. Bu bakımdan sevgilisini görmekle gözü, dinlemekle kulağı, kavuşma ve ayrılmanın mânâlarının incelikle rini anlamakla da kalbi lezzetlenir. Dolayısıyla lezzetin sebepleri arka arkaya sıralanır. İşte bunlar, dünya mübahlarının ve mallarının içinde olan bir nevi lezzettir. Dünya hayatı ancak oyun ve eğlencedir. Bu da ondandır. Böylece cariyesi kendisinden gasbedi lirse veya aralarına herhangi bir sebepten ayrılık girerse teganniyi dinlemek sûretiyle şevkini tahrik edebilir. Teganni ile kavuşma ümidinin lezzetini kabartabilir.

Eğer cariyeyi satmış veya boşamış ise, bundan sonra teganni ile yeniden kavuşmayı ümit etme hevesine kapılması haramdır! Zira kavuşma ve mülâkat ile gerçekleşmesi caiz olmayan bir şevki tahrik etmek de caiz olamaz. Nefsinde bir çocuğun sûretini veya bir kadının şeklini temsil ve tahayyül edene gelince. . . Eğer bu kim senin kulağına gelen nağmeler nefsinde tahayyül ettiği sûrete kendisini teşvik eder türden ise oysa hakikatte tüysüz çocuğa ve kadına bakması da helal değildir bu tür nağmeleri dinlemesi ha ram olur. Çünkü bu nağmeler, fikrini mahzurlu fiillere tahrik etmektedir. Varılması mübah olmayan şeylere kendisini davet eden şehvetini kabartır. Şehvetin heyecanlı zamanında bulunan halk tabakasından sefihler ve tembel aşıkların çoğu bu gibi tahayyülden, kurtulamaz!

Oysa böyle bir tahayyül onların hakkında yasaktır. Çünkü bu rada gizli bir hastalık vardır! Oysa bu yasak teganninin kendisinde yoktur. Ancak doğurduğu mahzurdan gelmektedir. Bu sırra bi naen bir hekimden aşk sorulduğu zaman şöyle **cevap** vermiştir: 'Aşk, insanın dimağına yükselen karanlık bir dumandır. O du manı cima izale eder. Teganniyi dinlemek ise kabartır.

7. Allah'ı ve Allah'ın aşkını seven, Allah'a kavuşmaya iştiyak gösterenin dinlemesidir. Böyle bir kimse, her neye bakarsa, mut laka orada Allah'ın kudretini görür. Kulaklarına gelen her sesi ya Allah'tan dinler veya onun içinde Allah'ın kuvvet ve kudreti vardır. Böyle bir kimse için dinlemek, şevkini hareketlendirir, aşkını ve sevgisini kuvvetlendirir. Kalbinin ateşini yakar. Kalbinde anlatılamayacak kadar incelikler ve keşiflerden birçok haller çıkarır. Bu halleri ancak tadan anlar! Bu halleri, zevksiz, hissi yorgunlaşmış bir kimse inkâr eder.

Bu hallere tasavvuf lisanında vecd denir. Bu vecd ise Vücud ve müsadefe' kökünden gelir. Yani bu kimse dinlemeden önce ken dinde bulunmayan birtakım hallere nefsinde rastlar. Sonra o haller, ateşin eritip cevherleri tortusundan temizlediği gibi, kalbi yakıp bulanıklıklardan temizleyen birtakım tabî şeyleri ve tâli du rumları gerektiren sebeplere dönüşürler. Sonra bunun arkasında müşahede ve mükaşefelerin varlığına sebebiyet veren saflık gelir. Bu saflıktan kaynaklanan müşahede ve mükaşefeler ise, Allah dostlarının semeresi ve Allah'a yaklaştırıcı durumların en son varılan meyvesidir. Bu bakımdan bu durumlara götüren şeyler de yaklaştırıcılar kısmındandır. Günah ve mübahlar kısmından değildir, Bu hallerin semâ vasıtasıyla kalpte oluşmasının sebebi, vezinli nağmeleri ruhlara uygun kılmadaki ilahî sırdır. Ruhlar iştiyak, sevgi, inbisat ve inkıbaz yönünden bu vezinli nağmelere müsahhardır ve bu nağmeler ruhlarda tesir etmektedir. Ruhların seslerle etkilenmesinin sebebinin marifeti ise mükaşefe ilminin inceliklerindendir. Ahmak, katı, kalbi işlemez, teganninin lezze tinden mahrum olan bir kimse ise, dinleyenin lezzetlenmesinden, vecdinden ve halinin ızdırabmdan, renginin solmasından hayretlere düşer. Tıpkı hayvanın 'Lüzyinç' denilen helvanın lezzetinden, erkeklik vasfını kaybetmiş kimsenin cima lezzetinden, çocuğun reis olmanın ve genişleyen nüfuzunun sebeplerinden hayrete düştüğü gibi. . . Cahil kimsenin Allah'ın marifet, celâl ve azameti nin lezzetinden hayretlere düşüp onun sanatının gariplerine şaştığı gibi. . .

Bütün bunların tek bir sebebi vardır. Şöyle ki: Lezzet bir nevi id raktir. İdrak de idrak olunanı ve idrak eden kuvveti ister. Bu bakımdan idrakinin kuvveti kemâle varmayan bir kimsenin zevk duyması beklenemez. Acaba zevk alma hassasını kaybeden nasıl yemeklerin lezzetini idrak edebilir? Kulağı sağır olan bir kimse nağmelerin lezzetini nasıl idrak edebilir? Aklı olmayan 'ınakul' şeylerin lezzetini nasıl idrak edebilir? İşte böylece kalpte nağmeleri dinlemenin zevki ancak ses kulağa vardıktan sonra kalpte bulu nan bâtınî bir özellikle idrak olunduktan sonra meydana gelir! Bu bakımdan şüphe yoktur ki, bu özelliğini kaybeden bir kimse lezzeti de kaybeder.

Soru: Allah hakkında aşk nasıl tasavvur edilir ki, nağmeleri dinlemek o aşkı harekete geçirsin?

Cevap: Allah'ı tanıyan bir kimse, şüphesiz sever. Tanıması arttıkça, sevgisi de o nisbette artar. İşte sevgi arttığı zaman ona 'aşk adı verilir. Zira aşkın mânâsı ifrat derecede kuvvetli bir sevgi demektir. İşte bu sırra binaen Araplar, **Hazret-i Peygamber**in peygam berlikten önce Hira dağına çekilip ibâdete koyulduğunu gördükleri zaman 'Muhammed rabbine aşık olmuş' dediler.

Her güzellik, ancak o güzelliği idrak edenin nezdinde sevimlidir. **Allahü teâlâ** da zatıyla, sıfatıyla ve fiiliyle mutlak mânâda gü zeldir, güzeli sever. Fakat güzellik, eğer yaratılışa, rengin ber raklığına mütenasip ise göz hassasıyla (görme duyusuyla) idrak olunur. Eğer güzellik, celâl, azamet ve rütbe büyüklüğü, sıfat ve ah lâkın güzelliği, bütün yaratıklara hayrı irade etmek, devamlı onların üzerine hayli aktarmak ve buna benzer bâtınî sıfatlarla bili niyorsa, o zaman kalp hassasıyla idrak olunur. Cemâl lafzı, bazen bu tür bir güzellik için kullanılır. Bu bakımdan deniliyor ki: 'Filan adam güzel ve eemildir'. Oysa onun zahirî sıfatı kastolunmaz. Ancak böyle demek, ahlâkı güzel, sıfatları güzel, sîreti güzel dernek olur. Hatta bu bâtınî sıfatlarından ötürü bu sıfatları sevmek yönünden kişi zahirî sû retinden dolayı sevildiği gibi sevilir. Bazen de bu sevgi kuvvetlenir ve o zaman aşk ismini alır. Nice aşırılar vardır ki Şâfiî, Mâlik ve Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) gibi mezhep sahiplerinin sevgisinde oldukça ifrata kaçmışlardır! Hatta bu sahada fazlasıyla ifrata kaçanlar, bu mez hep sahiplerinin yardımında ve mezhepleri yaymakta mallarını ve canlarını bile veriyorlardı. Mübalağa ve ifratta her aşıktan daha fazla ileri gidiyorlardı. Şu anda ölü bulunan ve sûreti güzel midir, çirkin midir, hiçbir zaman görülmeyen bir şahsın aşkını idrak etmek şaşırtıcı değil midir? Fakat bu aşk sadece onun bâtınî sûre tinin, güzel sîretinin, dindarlar için yapılan amelinden hasıl olan hayırların ve başka güzel ahlâklarının güzelliğinden ileri gelir.

Kendisinden hayırlar gördüğün bir kimsenin aşkı nasıldır? Bunu anlamaman daha da şaşırtıcıdır. Kesinlikle âlemde mah bub, güzel ve hayrdan ne varsa hepsi onun iyiliklerinden bir iyilik, kereminin eserlerinden bir eser, cömertliğinin denizinden bir avuç, âlemdeki bütün hüsn ve güzellik ister akılla, ister gözle, ister kulakla, ister diğer duyularla idrak olunsun, âlemin başlangıcından sonuna kadar, yıldızlardan ta toprakların altına kadar hepsi O'nun kudret hazinelerinden bir zerre, onun huzur nûrlarından bir lema olan bir zâtın aşkı taakkül edilemez, denil sin! Doğrusu bu şaşırtıcı ve hayret verici birşeydir.

Keşke bilseydim, bu saydığımız vasıflara sahip bulunan bir zatın sevgisi nasıl makul olamaz? O'nun vasıflarını bilen kimsele rin nezdinde onun sevgisi nasıl artmaz? Bu sevgiye, sevgi hudu dunu aşıp aşk isminin verilmesi dahi O'nun hakkında zulüm olur! Çünkü O'nun aşkı tam mânâsıyla ifade edilemez. Çok zahir olduğundan, zahir olunmaktan perdelenen nûrunun ışıldamasıyla gözlerden kaybolan zat, ortaktan münezzehtir. Eğer O nûrundan yetmiş perde ile perdelenmemiş olsaydı, O'nun yüzü nün (cemâlinin) parıltıları, huzurunun cemalini düşünenlerin gözlerini yakıp kamaştıracaktı. Eğer O'nun zuhuru, gizlenmesine sebep olmasaydı akıllar dumura uğrar, kalpler dehşete düşer, kuvvetler cılızlaşır, azalar paniğe kapılırdı.

Eğer kalpler, taşlar ve demirlerden yapılmış olsaydı O'nun tecellisinin nurlarının altında paramparça olurdu! Acaba yarasa kuşlarının gözleri nasıl güneşin hakikatini keşfetmeye muktedir olabilir? Bu işaretin tahkik ve tedkiki Muhabbet bölümünde gelecektir ve bilinecektir ki, Allah'tan başkasının muhabbeti kusur ve cehalettir. Marifet denizine daları bir kimse, Allah'tan başkasını bilmez.

Mesela İmâm-ı Şâfiî'yi, ilmini ve telif ettiği kitapları, beyazlığı, cildi, mürekkebi, kağıdı manzum kelâm ve arap dili olmak bakımından değil, Şâfiî'nin yazmasından kaynaklandığını bilen bir kimse, muhakkak Şâfiî'yi bilmeyi aşıp başkasına gitmez ve an cak Şâfiî'yi bilir. Onun muhabbeti de Şâfiî'den başkasına geçmez. Bu bakımdan Allah'tan başka herşey Allah'ın tasnifi, fiili ve fiille rinin garip ve acaip bir tecellisidir. Bu bakımdan bunu bilen bir kimse, Allah'ın sanatı olmak hasebiyle bildiği takdirde

sanattan yaratıcının sıfatlarını gördüğü takdirde nitekim kitabın gü zelliğinden yazarının faziletini idrak ve kudretinin üstünlüğünü müşahede ettiği gibi böyle bir kimsenin marifeti ve muhabbeti sa dece Allah üzerine teksif olunur. O'nu geçip başkasına varmaz. Bu aşkın ortaklık kabul etmemesi de onun hududuna dahildir.

Bu aşkın vasıtası bulunan herşeyde ortaklık kabiliyeti vardır. Zira Allah'tan başka her mahbubun bir benzeri tasavvur edilebilir. Ya varlık âlemindedir veya imkan âleminde. . . Fakat bu cemâle gelince. . . (Allah cemâline) . . . Onun benzeri tasavvur olunamaz. Ne imkanda, ne de varlıkta. . .

Bu bakımdan Allah'tan başkasının sev gisine aşk ismini vermek hakîkat değil, mücerret bir mecazdır. Evet! Eksik ve eksikliğinde de hayvana yakın bulunan bir kimse, bazen aşk kelimesinden cisimlerin zâhirlerinin temas etmesini, cima vasıtasıyla şehvetin giderilmesinden ibaret olan kavuşmadan başka bir şey anlamaz. Bu bakımdan bu eşşeğe benzer kimse için aşk, şevk, visal ve ünsiyet terimleri kullanılmamalı. . . Hatta bu lafız ve mânâlardan bu kimse kaçar. Nitekim hayvanın nergiz ve rey handan kaçtığı gibi. . . Hayvan ancak çayır, kurumuş ot ve ağaç yapraklarına aşıktır. Zira bu terimler, ancak **Allahü teâlâ**'yı takdis etmemizi farz kılan bir mânâyı andırmadığı zaman Allah için kullanılması caiz olur. Vehimler ise, anlayışlara göre değişir. Bu bakımdan bu gibi terimlerde bu inceliğe dikkat etmek gerekir, Belki sadece **Allahü teâlâ**'nın sıfatlarını dinlemekten ötürü öyle bir vecd meydana gelir ki, nerede ise o vecdden dolayı kalbin damarları kopar. Zira Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet eder: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , İsrailoğulları'ndan dağın başında bulu nan bir çocuktan bahsetti. Bu çocuk annesine şöyle sorar:

- Şu gökleri kim yarattı?

- **Allahü teâlâ** yarattı.

- Şu yerleri kim yarattı?

- **Allahü teâlâ**. . .

- Bulutları kim yarattı?

- **Allahü teâlâ**. . .

- Gerçekten ben Allah'ın büyük bir şan sahibi olduğunu işitiyorum.

Bunu söyledikten sonra kendisini dağdan attı ve paramparça oldu. Bu durum şundan kaynaklanır: O çocuk Allah'ın celâline, tam kudretine işaret eden şeyler dinlediğinden heyecana kapılıp vecde geldi ve vecdden dolayı kendini dağdan atıverdi. Zaten se mavî kitaplar, **Allahü teâlâ**'nın zikriyle insanları cûş u hurûşa getirmek için inmiştir.

Seleften biri diyor ki: İncil şu hükmü okudum: 'Sizin için te gannide bulunduk, siz vecde gelmediniz. Sizin için mizmar çaldık, raks yapmadınız. (Sizi Allah'ın zikriyle şevke getirdik, fakat siz şevke gelmediniz) '.

İşte buraya kadar söylediklerimiz, zikretmek istediğimiz semânın kısımları, gerekleri ve gerektirenleridir. Kesinlikle anlaşıldı ki semâ bazı yerlerde mübah, bazı yerlerde de memduh dur.

Soru: Semânın haram olduğu durum ve yer var mıdır? **Cevap**: Şu gelecek beş ârızdan dolayı haram olur:

1. Dinletende olan ârız.

2. Dinletme aletinde olan ârız.

3. Sesin nazmındaki ârız.

4. Dinliyenin nefsinde veya devamındaki ârız.

5. Şahsın avam halk tabakasından olmasındaki ârız. Çünkü semâ'nın rükünleri üçtür. Bunlar tahakkuk etmedikçe semâ vardır denilmez.

a. Dinleten

b. Dinleyen

c. Dinletme aleti

1. Dinleten (teganni eden) öyle bir kadın olmalıdır k, kendisine bakmak helâl olmasın, sesini dinlemekten ötürü fitneden korkulsun. Fitneye vesile olabilecek tüysüz çocuk da kadın mânâsmdadır. Bunun da kadın gibi dinlenmesi haramdır. Çünkü fitne korkusu vardır. Bu haramlık teganni için değildir. Aksine eğer kadının konuşmasında dahi sesinin fitneye vesile olacağından korkulursa kadınla karşılıklı normal konuşma ve sohbet de haram olur. Kadının Kur'ân okuyuşundaki sesi de eğer fitneye vesile olursa haram olur. Fitnesinden korkulan tüysüz genç de böyledir!

Soru:Cevap: Bu fıkıh bakımından iki yönlü ve muhtemel bir meseledir. Bu meseleyi iki esasa ve ters yönlere çekmektedir.

Birinci esas, yabancı kadınla tenha bir yerde bulunmak ve onun yüzüne bakmak haramdır. İster fitneden korkulsun, ister korkulmasın. . . Çünkü az da olsa fitnenin zannedildiği yerdir. Bu bakımdan ilahî nizam meselenin çeşitli sûretlerine bakmaksızın kapıyı kapatmayı gerektirmiştir.

İkinci esas, fitne korkusundan emin olunduğu zaman, tüysüz çocuklara bakmak mübahtır. Bu bakımdan tüysüz çocuklar bütün bu kapıyı kapatmakta kadınlarla aynı hükümde olmazlar. Tüysüz çocuklar meselesinde hâl ve duruma tâbi olunur. İşte kadının sesi bu iki esas arasında gidip gelmektedir. Eğer biz sesini, kadına bakmaya kıyas edersek, o vakit kapıyı tamamen kapatmak farz olur. Bu kıyas, yakın bir kıyastır. Fakat kadının sesi ile kadına bakmak arasında fark vardır. Zira şehvet, kabarmasının başlangıcında kadına bakmaya davet eder. Sesinin dinlenilmesine değil. . . Bakmanın temas şehve:ini tahrik etmesi, dinlemenin tah riki gibi değildir. Bakmanın tahriki daha şiddetlidir. Kadının şarkı söylemesindeki sesinden başka sesi avret değildir. Çünkü kadınlar sahabe zamanında erkeklere selâm verirlerdi, fetva sorarlardı. Sual, müşavere ve benzeri yerlerde erkeklerle konuşurlardı. Fakat teganninin şehvet tahrikinden daha fazla etki ve tesiri vardır. Bu bakımdan kadının sesini dinlemek, tüysüz çocuklara bakmak üze rine kıyas edilirse, daha güzel olur. Çünkü tüysüz çocuklar ör tünme ile emrolunmamışlardır.

Nitekim kadınların da seslerini kısmakla emrolunmadıkları gibi. . . Bu bakımdan kadın sesini din lemek hususunda, nerede fitnenin kopmasından korkulursa orada haramdır demek daha uygundur. İşte

bu fetva benim nezdimde kıyasa en uygun olanıdır ve bu fetva Âişe validimizin hane-i saâde tinde şarkı söyleyen iki cariyenin hadîsiyle takviye edilmektedir. Zira bilinir ki **Hazret-i Peygamber** bu cariyelerin seslerini dinlemiş ve bundan sakınmamıştır. Fakat fitne **Hazret-i Peygamber** için korkutucu değildir. Bunun için **Hazret-i Peygamber** sakınmamıştır. Bu bakımdan bu durum karşısında bu fetva kadının ve erkeğin hallerine göre değişir. Gençlik ve ihtiyarlıkları dikkate alınır.

Bu gibi fetvalarda hallerle emrin değişmesi, uzak bir ihtimal değildir. Çünkü biz deriz ki, ihtiyar bir kimse oruçlu olduğu halde eşini öper fakat genç bir kimse için böyle yapmak caiz değildir. Zira öpmek oruçlu olduğu halde cinsî ilişkiye davet eder. Bu ise, mah zurludur. Kadının sesini dinlemek ise, kadına bakmaya ve yaklaşmaya davet eder. Bu ise haramdır. Bu bakımdan bu hüküm de şahıslara göre değişir.

2. **İkinci** ârız alettedir. Şöyle ki alet, içkicilerin veya kadın kılığına bürünmüş erkeklerin alâmetlerindendir!. . . Böyle bir alet, mizmarlar (bir nevi çalgı aletidir) , evtar (kirişli ve telli sazlar) ve kube denilen davuldur! Bu üç çalgı aleti de yasaktır. Bunların dışında kalan aletler ise tef gibi mubah olmak esası üzerinde kalır. Her ne kadar tefin içinde halkaları bulunsa da. . . Davul,28 şahin

Bir grup da istisnasız her tür davulu haram saymıştır. Beyanın müellifi Sühreverdî bu gruptandır, Tabir diye anılan Kadîb hakkında da ulemanın ihtilafı vardır: Şafiîlerden Begavî ile Ebû Bekir b. Muzaffer, Hanbelîlerden Samirî ve İbn Hamdan, Hanelilerden es-Sadr'uş-Şehid haram olduğunu (Sernay diye anılan bir çalgı aletidir) Tabir diye anılan kadip ve diğer aletler de mübah aletlerin misalidir.

3. **Üçüncü** ârız sesin nazmındadır. Bu da şiirdir. Eğer şiirde hıyanetten, fahişelikten, hicivden veya Allah'a ve **Hazret-i Peygamber**' veyahut **sahâbe-i kirâm**a yapılan iftiradan birşeyler nitekim rafızîler ashâb-ı kiram ve başka insanları kötülemek için böyle ter tibatlara girişmişlerdir varsa böyle bir şiiri dinlemek haramdır. İster okuyan nağme ile, isterse nağmesiz okusun. Dinleyen, oku yanın ve söyleyenin ortağı olur, Böylece belirli bir kadının vasfını belirten bir şiir de haramdır. Zira erkekler huzurunda kadının vasfını tasvir etmek caiz değildir.

Kâfirler ve **bid'atçı**ları hicvetmeye gelince, böyle bir küfür caizdir. Zira **Hazret-i Peygamber**in şairi Sabit'in oğlu Hasan '**Hazret-i Peygamber**i müdafaa ve kâfirleri hicvederdi ve aynı zamanda **Hazret-i Peygamber** kendisine böyle yapmasını emir buyurmuştur. 29

Nesih'e gelince, Nesih yanakların, şakakların vasıflarını, boyunun posunun güzelliğini ve kadınların diğer vasıflarını karıştırmak sûretiyle okunan şiirdir. Böyle bir şiirin okunmasında düşünmek gerekir. Sıhhatli fetvaya göre bu şiiri okumak, ister te ganniyle, isterse tegannisiz olsun haram değildir. Dinleyen bir kimse, bu vasıflarını belirli bir kadına hamletmemelidir. Eğer bu vasıfları ille de bir kadına hamletmesi gerekiyorsa, kendisine helâl olan eşine veya cariyesine hamletmelidir. Eğer bu vasıfları yabancı bir kadına hamlederse, bunun için kendisi günahkar olur. Bu kadın hakkında fikrini yorduğundan dolayı meşgul olur! Sıfatı busöylemişlerdir. Mâlikîlerin 'çalgı aletleri mutlaka haramdır' demelerinden de haram olduğu görüşünde oldukları anlaşılır.

İmâm-ı Şâfiî 'Irak'ta Tabi?' denilen birşey gördüm. Onu zındıklar icat etmişlerdir. Onunla halkı Kur'ân ve zikirden alıkoyuyorlar' demişse de, bu söz harama delâlet etmez. Aksine İmâm-ı Şâfiî'nin onü başka bir illetten dolayı kerih gördüğüne delâlet eder.

Çobanların çaldığı kaval hususunda da ihtilaf vardır. Üç imamın kitaplarında olduğu gibi bir grup haram olduğuna taraftardır. Bir kısım Şâfiilere göre mübahdır. İbn Tahir Makdisî, Ebû Bekr el-Amirî, Gazâlî ve Rafı bu gruptandır. İbn Ferkah, İzz b. Abdisselâm, İbn Dakik el-id, Kadı Hüseyin, İmâm Haremeyn bu huş nata mezhebin iki görüşünü de nakletmişlerdir. Maverdî 'Şehirlerde mekruh, sefer ve meralarda çalınması mübahdır' demiştir (Bkz. İthâfu's-Saâde, VII/505)

Bir kimse için en uygun olanı, teganni dinlemekten tamamen sakınmaktır. Eğer kendisine bir aşk hâkim olursa, her dinlediğini ona yormalıdır. İster ona uygun lafızlarla olsun, ister olmasın. Zira hiçbir lafız yoktur ki, onu çeşitli mânâlara hamletmek müm kün olmasın! Bu bakımdan o kimse ki Allah sevgisi onun kalbine galip gelir, o şiirde geçen zülüflerden mesela küfür zulmetini hatırlar. Yanağın parlaklığıyla îman nûrunu, visalin zikriyle Allah'ın likasını, ayrılık zikriyle Allah'tan mahçup olup merdudlar kitlesinde olmayı, visal ruhunu teşvik eden koğucunun zikriyle, Allah ile daimi ünsiyeti teşvik eden dünyanın mânilerini ve âfetle rini hatırlamalıdır.

Bu kelimeleri bu mânâlara hamletmekte, bir istihraca, tefek küre ve mühlete ihtiyaç yoktur. Kalpte galip bulunan mânâlar lafızla beraber kişinin fehmine derhal intikal eder ve gelirler. Nitekim bir şeyhten şöyle rivâyet edilmiştir. Bu zat çarşıdan geçer ken 'On salatalık bir habbeye (bir kuruşa) ' diyen birini işitince bu zat derhal vecde kapıldı. Kendisine 'Neden vecde kapıldın?' diye sorulduğu zaman, şöyle dedi: Madem salatalıkların onu bir habbeye satılmaktadır, acaba şerlilerin kıymeti nedir?' Başka biri çarşıdan geçerken Ey çöl saterisi (tereotu-kekik) !' dedi. Bu sözü dinleyen kişi vecde geldi. Kendisine şöyle soruldu: 'Seni vecde getiren nedir?' Dedi ki: Ben onu dinledim, sanki şöyle diyordu: 'Çalış, gayret et! Benim sevabımı ve mükafatımı görürsün'.

Hatta acem asıllı bir kimse bazen arap diliyle manzum şiirler okunduğu zaman, vecde kapılır. Zira o şiirlerin bazı harfleri acem harflerine benzer ve acem asıllı zat, o harflerden başka mânâlar anlar.

Nitekim bazıları şu şiiri okumuştur:

Geceleyin sadece beni onun hayali ziyaret etti.

Ben de onun hayaline hoş geldin, safa geldin dedim.

Bu şiiri dinleyen acem asıllı kişi vecde geldi. Kendisine bunun sebebi Sorulduğu zaman dedi ki: 'Şair diyor ki, biz helak olmaya yaklaştık'. Hakîkaten acemin dediği doğrudur. Çünkü 'zar' keli mesi acemcede 'helâke yaklaşan kimse' demektir. Böylece acem asıllı kişi zannetti ki, hepimiz helake yaklaştık demek istiyor. Dolayısıyla âhiret helkini hatırladı.

Allah sevgisiyle yanıp tutuşan bir kimsenin vecde kapılması ise, anlayışına göredir. Anlayışı ise, hayaline göredir. Onun tahay yül ettiği mânânın şairin muradına ve diline uygun düşmesi şart değildir. Bu bakımdan bu vecd haktır ve doğrudur. Zira âhiret hel 'akini hisseden bir kimse için en uygunu, aklının müşevveş olması, azalarının tir tir titremesidir. Bu bakımdan durum bu olduktan sonra lafızların kendilerini değiştirmekte pek büyük bir fayda yok tur. Bir mahlukun aşkına düşen bir kimse için, en uygunu hangi lafızla olursa olsun, nağmeleri dinlemekten sakınmaktır. Bir kimse ki, Allah sevgisi ona galip gelmiştir, ona lafızlar zarar ver mez. Lafızlar ince ve şerefli himmetinin mecraları ile ilgili mânâların anlaşılmasına mâni de değildir.

4. **Dördüncü** ârız, dinleyendedir. Şehvetin dinleyene galip olması ve dinleyenin de daha gençliğin başlangıcında bulunmasıdır. Bu sıfat başka sıfatlardan daha galiptir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin nağmeleri dinlemesi ister belirli bir şahsın sevgisi kal bine galip gelsin, ister gelmesin haramdır. Zira böyle bir kimse, nasıl olursa olsun yanağın, şakağın, ayrılışın, visalin vasıflarını dinlememeli, aksi takdirde bu vasıflar onun şehvetini tahrik edip kamçılar ve bu vasıfları belirli bir sûret üzerine hamleder. **Şeytan** bu sûreti onun kalbine ilka eder. Böylece şehvet ateşi kalbinde tutuşur. Şerrin iteleyici faktörleri kabardıkça kabarır. Bu ise **şeytan**ın hizbine yardım etmenin ta kendisidir. Allah'ın hizbi olan ve bu gibi rezaletlerin önleyicisi olan aklı mahrum etmekten başka birşey değildir. Bu takdirde **şeytan**ın askerleri olan şehvetler ile Allah'ın hizbi olan akıl nûru arasında kalpte daimi bir çatışma olur. Ancak bu çatışma, iki ordudan biri tarafından fethedilerek tamamen istila edilmiş bir kalpte sözkonusu değildir. Bizim bu zamanımızda kalplerin çoğu **şeytan** ordusu tarafından fethedilmiş ve o ordu kalpleri istila etmiştir. Bu bakımdan o orduyu püskürtmek için insan yeniden savaş sebeplerinin varlığına muhtaç olur. Bu bakımdan müstevlî ordusunun silahlarını çoğaltmak, kılıçlarını keskinleştirmek nasıl caiz olur? Oysa teganni dinlemek böyle bir kimse hakkında **şeytan** ordusunun silahını kes kinleştirmek demektir. O halde böyle bir kimse teganni meclisin den çıkarılmalıdır. Zira böyle bir kimse teganniden zarar görür!

5. **Beşinci** ârız, şahsın avamdan olmasıdır. 30 Aynı zamanda avamın kalbinde Allah'ın sevgisi de galip gelmiş değildir. Bu bakımdan böyle bir kimse için dinlemek güzeldir. Çünkü şehvet kalbine galip gelmiş değildir ki, kendisi için dinlemek mahzurlu olsun. Fakat diğer mübah lezzetler gibi, onun hakkında dinlemek mübah kılınmıştır. Meğer ki bu kimse dinlemeyi kendisine âdet etmiş, yol edinmiş, vakitlerinin çoğunu onu dinlemekle geçiriyor olmasın. İşte bu takdirde şahitliği reddedilen sefih bir kişi sayılır. Zira semaya devam etmek suçtur. Nitekim ısrarla devam edilen küçük günah büyük günaha dönüşür. İşte bunun gibi bir kısım mübahlar da devam etmekten ötürü küçük günaha dönüşürler. Habeşîlerin arkasını takip edip devamlı bir şekilde onların oyunlarını seyretmek gibi. . . Çünkü böyle yapmak yasaktır. Her ne kadar bunları seyretmek esasında yasak değilse de. . . Çünkü **Hazret-i Peygamber** bunu yapmıştır.

Satranç oynamak da bu kabildendir. Zira bu oyun mübahdır. (Bu fetva Şâfiî'ye göredir) . Fakat buna devam etmek şiddetle mekruhtur. Oyundan gaye, lezzet almak ve eğlenmek ise, bu oyunda kalbin istirahat etmesi sözkonusu olduğundan mübah olur. Zira kalbi istirahate kavuşturmak, bazı vakitlerde kalbin tedavisi yerine geçer ki kalbin istekleri yeniden canlansın ve diğer vakitlerde ka zanç ve ticaret gibi dünya için, namaz ve okumak gibi din için ciddi bir şekilde çalışsın.

Çalışmanın zorlukları arasında oyunun güzel görünmesi tıpkı yanak üzerindeki benin güzel görünmesine benzer. Eğer benler bü tün yüzü kaplarsa mutlaka çirkinleştirir ve çok çirkin bir yüz meydana çıkar! O . halde çokluktan ötürü güzellik çirkinliğe dönüşür. Bu bakımdan her güzelin çoğu, güzel olmaz. Her mübahın çoğu da, mübah olmaz. Zira ekmek mübahdır. Fakat onu ih tiyaçtan fazla yemek haramdır. İşte bu teganniyi dinlemenin mü bahlığı da diğer mübahlar gibidir.

Soru: Senin ileri sürdüğün bu görüş, teganni dinlemenin bazı hallerde mübah ve bazı hallerde mubah olmadığı neticesine varıyor. Bu bakımdan sen neden daha önce 'teganni dinlemek mutlak mübahtır' dedin? Zira tafsilata muhtaç bulunan bir ko nuda evet veya hayır ile **cevap** vermek yanlıştır!

Cevap: Esasında senin sözlerimden bu şekilde hüküm çıkarman yanlıştır. Çünkü tafsilat, hakkında düşünülen şeyin kendisinden kaynaklanırsa, o zaman onun hakkında mutlak şekilde hüküm vermek dediğin gibi yanlış olur. Fakat onun bizzat kendisinden değil de hariçten gelip onunla ilgili bulunan arızî hallerden kaynaklanıyorsa bu takdirde o hükmün hakkında mutlak şekilde konuşmak yasak değildir. Acaba görmez misin ki, bize balın helâl olup olmadığı sorulduğu zaman, biz şöyle diyoruz: 'Bal mutlak helâldir'. Oysa bal, baldan zarar gören şeker hastasına ha ramdır ve yine bize içki hakkında sorulduğu zaman biz'içki ha ramdır' deriz. Oysa boğazında lokma kalmış ve içkiden başka o lokmayı yutmaya yardım edecek bir meşrubat bulamayan bir kim seye içkiden lokmayı yutmak için yudumlamak helâl olur. Fakat içki, içki olmak hasebiyle haramdır. Ancak burada ihtiyaç sebebiyle mübah olmuştur.

Bal da bal olma hasebiyle helâldir. Ancak zarar vereceği zaman haram olur. Arızdan dolayı olan hükme iltifat edilmez. Zira alışveriş helâldir. Cuma namazı için okunan ezanın vakti geldiği zaman ârızdan dolayı haram olur ve buna benzer daha nice ârızlar vardır. Teganni dinlemek de mübahlar cümlesindendir. Güzel, vezinli, mânâsı anlaşılır bir sesi dinlemek bakımından hü küm budur. Haram olması ise, zatının hakikatinden hariç bulu nan bir ârızdan ötürüdür. Bu bakımdan mübahlık delilinin yü zünden perde kalktığı zaman biz, delilin zuhurundan sonra da muhalefet edenin muhalefetinden perva etmeyiz.

İmâm-ı Şâfiî'ye gelince, teganninin haram olması asla onun mezhebinden değildir. Şâfiî teganniyi âdet ve sanat edinmiş kişi hakkında kesinlikle şöyle demiştir: 'Bu kişinin şahitliği caiz değildir'. Çünkü teganni bâtıla benzer mekruh olan oyunun cin sindendir. O halde kim onu sanat edinirse, o kimse sefahat ve mürüvvetsizliğe nisbet edilir. Her ne kadar teganninin haram olması açık değilse de!. . .

Bu bakımdan eğri kişinin nefsi teganniye nisbet edilmiyorsa ve onun için de meclise getirilmemiş ve gelmemişse, aksine aşka ge lip onu terennüm ediyor diye biliniyorsa, bu takdirde kişinin mü rüvveti sakıt olmaz. Şahitliği de iptal olunmaz. (İmâm-ı Şâfiî bunları söyledikten sonra) Hazret-i Aişe validemizin hane-i saâdetinde şarkı söyleyen iki cariyenin hadîsiyle delil getirmiştir.

Abdülâlâ'ınn oğlu Yunus der ki: İmâm-ı Şâfiî'ye Medinelilerin teganni dinlemeyi mübah saymalarını sordum; şöyle **cevap** verdi: 'Hicaz bölgesinin âlimlerinden hiç kimse yoktur ki, teganniyi kerih görsün. Ancak tegannide bulunan vasıflardan ötürü kerih görmüşlerdir'.

Hida (bir nevi teganni) dostların eski eserlerini ve kalıntılarını hatırlatma ve şiir nağmelerinde sesi güzelleştirmeye gelince, bunlar mübahtır. İmâm-ı Şâfiî 'Bu lehvdir, mekruhtur, bâtıla benzer' demişse, onun bu cümlesi şöyle tahlil ve tefsir edilmelidir: 'Lehvdir'. Bu sözü doğrudur, fakat **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona bakmış ve onu kerih görmemiştir. Belki 'faydasız fiil mânâsına' gelen 'lehv' ve 'lağv'den ötürü, **Allahü teâlâ** muahaze etmez. Çünkü in sanoğlu günde yüz defa başına elini koymayı kendisine vazife edi nirse, böyle yapması mânâsızdır, fakat haram değildir. **Allahü teâlâ**, 'Allah sizi yeminlerinizdeki lağv'dan dolayı sorumlu tut maz' (Bakara/225) buyurmuştur.

Madem ki, azirn ve samimiyet olmadığı takdirde **Allahü teâlâ**'nın İsmi celilmin, birşey üzerine yemin yoluyla zikredil mesi kişinin muahaze edilmesine sebep olmuyor ve yeminin tam aksine hareket vardır, bununla beraber fayda da mevcut değildir; bütün bunlara rağmen yine de muahazeye sebebiyet vermiyor, o halde şiir ve raksla nasıl insanoğlu muaheze edilir?

İmâm-ı Şâfiî'nin 'bâtıla benzer sözüne gelince, bu söz Şâfiî'nin bu işin 'haram' olduğuna inandığını belirtmez. Belki İmâm açıkça 'o bâtıldır' deseydi bile yine de o işin haram olduğuna delalet et mezdi. Ancak onun açıkça 'bu bâtıldır' demesi 'faydadan yoksun dur' mânâsını ifade ederdi. Zira bâtıl demek faydasız demektir. Bu bakımdan kişinin eşine, mesela 'Nefsini sana sattım' demesi, hanımın da 'Ben satın aldım' demesinden maksat, latife yapmak ve oynaşmaksa bu akit bâtıldır ve haram değildir. Ancak şeriatın men ettiği 'mülk edinme' konusu kastedilirse, o zaman haramdır. İmâm-ı Şâfiî'nin 'Mekruhtur' sözüne gelince, bu söz, daha önce te ganninin mahzurlu olarak belirttiğimiz bazı yerlerine hamledil melidir veya bu kerahet, kerahet-i tenzihiyye üzerine hamledilme lidir. Çünkü İmâm-ı Şâfiî satranç oynamanın mübah olduğunu biz zat ifade etmiş ve arkasından 'her oyunu mekruh görüyorum' demiştir. Kendisinin illet olarak gösterdiği buna delalet eder. Çünkü der ki: 'Satranç oynamak din ve mürüvvet sahiplerinin âdeti değildir'.

İşte onun bu sözü, bu kerahetten kerahet-i tenzihiyye nin kas tedildiğine delalet eder. Yine Şâfiî'nin teganniye devam edildiği takdirde devam edenin şahitliği reddedilir' demesi teganninin ha ram olduğuna delalet etmez. Aksine kişinin bazen çarşıda ekmek yemesiyle ve mürüvveti ihlal edici bazı hareketiyle de şahitliği red dedilebilir. Nitekim dokumacılık 'mübah' bir sanat olduğu halde mürüvvet sahiplerinin sanatından sayılmaz. Bazen 'hasis' bir sa natla uğraşan bir kimsenin şahitliği reddedilir. (Oysa sanatı mü bahdır) .

Bu bakımdan İmâm-ı Şâfiî'nin ta'lili (din ve mürüvvet sahibinin âdetinden değildir diye illet getirmesi) delâlet eder ki, o kerahetten kerahet-i tenzihiyyeyi kasdetmiştir. Bu zan Şâfiî'den başka diğer büyük imamlar hakkında da bu şekilde yürütülmelidir. Eğer onlar mutlaka haram olduğuna hüküm verirlerse, bizim söylediklerimiz onların aleyhine delil ve hüccettir. 31

7) Tirmizî

8) Tilâvet-i Kur'ân bölümünde gelmişti,

9) Iraki aslına rastlamadığını söylemektedir.

10) Tilavet-i Kur'ân bölümünde geçmişti.

l1) Helâl- Haram bölümünde geçmişti.

12) Ebû Dâvud, Taberânî

13) Müslim, Buhârî

14) Buhârî

15) Müslim ve Buhârî

16) Müslim ve Buhârî

17) Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Hâkim

18) Beğavî, Şair Nabiğa'nın ismi Kays b. Abdullah'tır.

19) Tirmizî

20) Müslim, Şerid ismi Şureyd olarak da okunabilir.

21) Ebû Dâvud, Müslim, Buhârî

22) Müslim, Buhârî

23) Beyhakî

24) Müslim, Buhârî

25) Müslim

26) Müslim

27) Müslim

28) Gazâlî'ye göre Kûbe denilen küçük tef hariç, davulların bütün çeşitleri mübahdır. İmâm Rafı de Gazâlî'ye tâbi olmuştur. Bir grup âlime göre savaş davulu hariç bütün davulları çalmak haramdır. Maverd'iye göre aletler haram, mekruh ve mübah olmak üzere üçe ayrılır. Bu zata göre savaş için çalınan davul da haramdır. (Bkz. İthaf us-Saade)

29) Müslim, Buhârî

30) Avamdan maksat, marifetullah ehlinin dışında kalan herkes demektir. Sadece dünyevî ilimleri tahsil eden âlimler bu sınıfa dahildir. Kadı Hüseyin der ki, semâ konusunda halk üç kısma ayrılır:

1. Avam

2. Zahidler

3. Arifler

Avama gelince, nefislerine hakimiyetleri olmadığı için onlara haramdır. Mücahedelerrinin olmasından dolayı zahidlere mübahdır. Arkadaşlarımıza gelince, onlaR için teganni kalplerinin diriltilmesi için müstehabdır. (İthâfu's-Saâde, VII/510)

31) sema Ebû Hanîfe'ye göre fahiş bir şeyle veya içki âlemine mahsus aletlerle beraber olması hariç mübahdır. İmâm Malik'e göre de mübahdır. İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e göre de mübahdır. Oğlu Salih'in yanında dinlediği sabittir. (Bkz. İthaf us-Saade, VII/515)

4. Semâ'nın Haram Olduğunu Savunanların Delilleri ve

Semâ'nın haram olduğunu savunanlar, şu ayet ile istidlâl etmişlerdir:

İnsanlardan kimileri de Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için bâtıl ve boş lafa müşteri çıkar, (kıymet verir) ler. . . (Lokman/6)

İbn Mes'ûd, Hasan-ı Basrî ve Nehâî ayetteki 'lehv'el-hadîs' ifa desi ile teganninin kastedildiğini söylemişlerdir.

Hazret-i Âişe'nin rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bu yurmuştur:

Allahü teâlâ şarkıcı cariyeyi, onun alış verişini, onun bedelini ve ona teganni öğretmeyi haram kılmıştır. 32

Biz onların bu delillerine şöyle **cevap** veririz: Hadîste şarkı söyleyen 'cariye'den murad, içki meclislerinde erkeklere şarkı söyle yen kadındır. Zaten biz daha önce yabancı ve nikah düşen bir kadının, fasıklar için ve fitneye düşmesinden korkulan kimseler için, şarkı söylemesinin haram olduğunu söylemiştik. Onlar zaten satılmaz cariyeden ancak mahzurlu olanını kastederler.

Cariyenin efendisine şarkı söylemesine gelince, hadîsten bu nun haram olduğu anlaşılmaz. Belki fitneden korkulmadığı takdirde sahibi olmayan bir kimse de cariyenin sesini dinleyebilir. Delil olarak, Müslim ve Buhârî'den iki cariyenin Hazret-i Aişe'nin evinde şarkı söyledikleri ve **Hazret-i Peygamber**in onları dinlediği gös terilebilir.

Allah yolundan saptırmak için 'lehv'el-hadîs'i33 din ile değiştirmeye gelince, bu haram ve kötüdür. Bunun haramlığı mü nakaşa götürmez. Oysa her teganni, din karşılığında satın alınmış olmadığı gibi, her teganni de Allah yolundan saptırıcı değildir! Ayette yasaklanan teganni ancak din karşılığında alınan ve satılan tegannidir. Eğer Kur'ân dahi Allah yolundan saptırmak için okunursa, okunması haram olur.

Bir münafık İmâm oluyordu ve 'Abese' suresinin dışında bir zamm-ı sure okumuyordu. Çünkü bu surede **Hazret-i Peygamber**e yapılan ilahî bir azarlama vardır. Bunun üzerine Hazret-i Ömer kendisini öldürmek istedi. Halkı idlâl edip saptırdığından dolayı Hazret-i Ömer onun bu fiilini haram gördü (Oysa Kur'ân okuyordu) . Bu bakımdan şiir ve teganni ile insanları saptırma sözkonusu ise, onun haram sayılması daha evladır. Teganninin haramlığmı sa vunanlar şu ayetlerle de istidlal etmişlerdir:

Şimdi siz bu Kur'ân'a mı hayret ediyorsunuz? Bir de gülü yorsunuz da ağlamıyorsunuz. Siz baş kaldırıyorsunuz. (Necm/59-61)

İbn-i Abbâs diyor ki: 'Sâmidûn' Himyer lisanında 'teganni edi yorsunuz' mânâsına olursa en uygunu gülmeyi de ağlamayı da haram kabul etmektir. Çünkü ayet bunu kapsamaktadır.

İtiraz: Haram olan gülmek, onların müslümanlara müslüman oluşlarından dolayı gülmeleridir.

Cevap: Bu onların müslümanlarla alay etmek için okumuş oldukları şiir ve tegannilere mahsustur. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Şairlere ise, sapık kimseler uyarlar' (Şuara/224) buyurmuştur ve bu şairlerden 'kâfirlerin şairlerini' kastetmiştir. Bu ayet esasında şiirin haram olduğuna delâlet etmez.

Teganniyi haram sayanlar Hazret-i Cabir'in (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ettiği hadîsle de istidlal etmişlerdir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

İlk ağıt söyleyen ve ilk teganni eden İblis aleyhillânedir. 34

İşte görüldüğü gibi İblis ağıt ile teganniyi bir araya getirmiştir.

Cevap olarak deriz ki: İblis'in ilk ağıt ve teganniyi yapması şüphesiz ki, her ağıt ve teganniyi haram kılmaz. Ondan Hazret-i Davud'un ağıtı, günahkârların günahlarından dolayı ağlamaları istisna edilmiştir. İşte böylece sevgi, üzüntü ve iştiyakı tahrik edip kabartan teganninin mübah olduğu yerlerde istisna edilmelidir.

Nitekim bayram günü, Hazret-i Peygamber'in evinde iki cariyenin te gannisi ve **Hazret-i Peygamber**in Medine'ye teşrif buyurdukları zamanda Medineli kızların 'Ondörtlük ay Şeniyet'ül Veda'dan bizim üzerimize doğdu' meâlindeki şiirleri istisna edildiği gibi. . .

Teganninin haram olduğunu savunanlar Ebû Umame'nin **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet ettiği şu hadîsi de hüccet göstermişlerdir:

Kim teganni etmek sûretiyle sesini yükseltirse. **Allahü teâlâ**, onun için iki **şeytan** gönderir. Onlar onun omuzlarında ka rar kılar. Topuklarıyla o susuncaya kadar vurup üzengilerler!35

Cevap olarak deriz ki: Bu hadîs-i şerif daha önce belirttiğimiz teganninin bazı türlerine hamledilir. Bu hadisten kalpte **şeytan**ın hedefi olan şehvet yaratıkların aşkını tarif eden teganni kaste dilmiştir. Allah'a doğru götüren şevki, bayramdan ötürü sevin meyi veya herhangi bir çocuğun doğumu anındaki sevinci veya aziz ve hatırı sayılır bir kimsenin gurbetten gelmesi anındaki te ganniye gelince, bütün bu yerlerde ve zamanlarda teganni **şeytan**ın hedefine ters düşer. Delil olarak Âişe validemizin evin deki iki cariyenin ve Habeşlilerin hikâyesi ve daha önce sahih kay naklardan naklettiğimiz hadîsler bunu göstermektedir.

Bu bakımdan, bir tek yerde birşeyin caiz olduğu tesbit edildi mi, bu tes bit onun mübah olduğuna bir nasstır. Bir yerdeki yasak ise tevil edilmeye ve başka bir mânâya hamledilme ihtimali olan bir ya saktır. Fiil ise, onun tevili olmaz. Zira yapılması haram olan birşey ancak mecburiyet ve zorlama ile olursa helâl olur. Bu bakımdan yapılması mübah olan birşey birçok ârızdan dolayı haram olabilir. Hatta niyet ve kasıtlardan dolayı da haram olur. (İçkicilere benzemek niyetiyle içilen şerbetin haram olduğu gibi) .

Teganniyi haram görenler Ukbe b. Âmir'in **Hazret-i Peygamber**den rivâyet ettiği şu hadîsle de istidlal etmişlerdir.

Kişinin oynadığı ve oyuncak yaptığı herşey bâtıldır. Ancak atını alıştırmak, ok (ve silah) ile atıcılık yapmak ve hanımıyla oynaşmak bu hükmün dışındadır. 36

Cevap olarak deriz ki: Hadis'teki "O bâtıldır' sözüne gelince: Bu sözcük, haram olduğuna delalet etmez. Habeşlilerin oyunlarına bakmakla lezzetlenme ve teferrüc, hadîste istisna edilen üç hük mün dışında kalan bir şeydir. Oysa aynı zamanda haram da değildir. Belki burada mahsur ve sayılı olmayan, kıyas yönünden mahzurlu ve sayılı bulunan hükme dâhil edilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Müslüman bir kişinin kanını akıtmak ancak üç sebepten bi riyle helâl olur. 37

Hazret-i Peygamber'in bu hadîs-i şerifte saydığı bu üç şeye **dördüncüsü** ve **beşincisi** de ilhak olunur. İşte böylece kişinin hanımıyla oynaşmasının da lezzetten başka bir faydası yoktur. Madem ki zevkten başka faydası olmayanan oynaşma helâldir, o halde bostan ve bahçelerde gezmenin, kuşların seslerini dinlemenin ve oyunların diğer çeşitlerinin ki kişi onlarla oynar durur haram ol madıklarına delildir. Her ne kadar bu tür oyunlara 'bâtıl' vasfını yakıştırmak caiz ise de. . .

Teganni dinlemenin haram olduğunu savunanlar, Hazret-i Osman'ın şu sözünü de delil getirmişlerdir:

Ben hiçbir zaman tegannide bulunmadım. Hiçbir zaman kendi elimle şehvetimi dindirmedim. (veya herhangi bir te mennide bulunmadım) , **Hazret-i Peygamber** ile biat ettikten bu yana sağ elimle tenasül uzvuma dokunmadım. (İbn Mâce)

Cevap olarak deriz ki: Diyelim ki kendi eliyle şehvetini dindirip menisini akıtmak ve sağ eliyle aletine dokunmak haram olsun. Eğer bu teganninin haram olduğuna delil ise, acaba Hazret-i Osman'ın bunları haram olduğu için terkettiği nasıl tesbit edilir?

Bu grup aynı zamanda İbn Mes'ûd'un (radıyallahü anh) şu sözüyle de istidlal etmişlerdir:

Teganni kalpte nifakı bitirip, geliştirir. 38

Bazıları da İbn Mes'ûd'un bu sözüne 'nitekim su, sebzeleri bitirdiği gibi' ibaresini ilave etmiştir. Bazıları da bunu **Hazret-i Peygamber**e kadar vardıran merfû bir hadîs olarak kabul etmiştir. Oysa bu hadîs sahih değildir. 39

İbn Ömer'in (radıyallahü anh) yanından ihrama giren bir grup hacı geçti. O grubun arasında teganni eden biri vardı. İbn Ömer onlara şöyle hi tap etti: 'Ne yapıyorsunuz! **Allahü teâlâ** sizin iyiliğinizi dinletme sin. Dikkat ediniz, **Allahü teâlâ** sizin iyiliğinizi dinletmesin!

Nâfî şöyle. anlatır: İbn Ömer'le beraberdim. İbn Ömer, bir ço banın kaval sesini dinledi. Bunu üzerine iki parmağını iki kulağına tıkadı. Sonra yoldan çıktı ve bana sormaya başladı: Ya Nâfî! Kavalın sesini duyuyor musun?' Ben 'hayır' deyinceye kadar, uzaklaşmaya devam etti ve sonra parmaklarını çıkardı ve dedi ki: '**Hazret-i Peygamber**in böyle yaptığını gördüm'. 40

Fudayl b. İyaz 'Teganni, zinanın merdivenidir!' demiştir. Başka biri de şöyle diyor: Teganni fısk ve fücurun elçilerinden bir elçidir!'

Yezid b. Velid şöyle demiştir: Teganniden sakınınız! Çünkü teganni hayayı eksiltir, şehveti artırır ve mürüvveti yıkar ve mu hakkak teganni şarabın yerine geçer. Sarhoşluğun yaptığım yapar. Eğer muhakkak tegannide bulunmak mecburiyetinde iseniz, bari onu kadınlar yanında yapmayınız. Zira teganni zinaya davet edicidir'.

Biz bütün delillerin cevabı olarak deriz ki: İbn Mes'ûd'un 'teganni nifakı bitirip, geliştirir' sözüne gelince, İbn Mes'ûd bu rada şarkı söyleyen hakkında bu sözü sarfetmiştir. Zira teganni, bilfiil yapanın kalbinde nifakı geliştirir. Çünkü söyleyenin gayesi; sesini başkasına arzetmek, sesini tervic edip satmak ve daimi bir şekilde nifak göstermek hevesidir. Halk sesine rağbet etsin diye kendini halka sevdirmek peşindedir. Fakat böyle olması da tegan ninin haram olmasını gerektirmez. Çünkü güzel elbise giymek, süslü püslü atlara binmek, ziynetin diğer çeşitlerini takmak, zi raat ve mal ile böbürlenmek ve bunlara benzer hareketler de in sanın kalbinde riyakarlık ve münafıklığı geliştirir. Fakat bunların tümü hakkında mutlak haramdır denilmez. Zira nifakın kalpte yer etmesinin sebebi sadece günah değildir. Belki halkın gözüne ilişen mübahlar, bu hususta daha fazla tesir ederler. Bunun için Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) altında bulunan attan indi ve atın kuyruğunu kesti. Çünkü atın güzel yürüyüşünden ötürü Hazret-i Ömer nefsinde böbürlenme hissetti ve ondan dolayı da bu harekete başvurdu. İşte bu ni fak, mübahlardandır.

İbn Ömer'in (radıyallahü anh) 'Dikkat ediniz, Allah sizin iyiliğinizi dinlet mesin' sözüne gelince, bu söz, teganninin, teganni olmak hasebiyle haram olduğuna delalet etmez. İbn Ömer'in yanından geçen

ce maat ihrama girmiş kimselerdi. İhrama girenlere basit sözler söy lemek uygun değildir ve onların durumlarından teganniyi bir vecd ve Allah'ın beytinin ziyaretine karşı olan bir aşktan dolayı dinle medikleri anlaşılıyordu. Belki bunlar sadece oyun ve eğlence için söyleyip duruyorlardı. Bu bakımdan İbn Ömer onların ve içinde bulundukları ihramın haline nisbeten münker düşen bu durumlarını çirkin görmüştür. Hâllerin durumlarına gelince, onların hakkında ihtimaller oldukça çoktur.

İbn Ömer'in iki parmağını iki kulağına tıkamasına gelince, İbn Ömer'in kölesi ve beraberinde bulunan Nâfî'ye 'sen de par maklarını kulağına tıka' şeklinde emir vermemesi ve onun dinle mesini yasaklamaması, bu grubun, İbn Ömer'in yaptığından delil getirmelerine ters düşer. İbn Ömer parmaklarını kulaklarına sesin haram olduğundan dolayı değil, ancak hal-i hazırda kulağını ve kalbini eğlenceye tahrik eden sesten dolayı tıkamayı uygun bulmuştur. O anda içinde bulunduğu bir fikrin veya zikrin kesil mesine sebebiyet verebilecek bu sesten o fikir veya zikrin daha evla olduğunu düşünmüştür. **Hazret-i Peygamber** de (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yapmış ve beraberinde o anda bulunan İbn Ömer'i dinlemekten menet memiştir. İbn Ömer'in fiili de haram olduğuna delâlet etmez. Terkedilmesinin daha evla olduğuna delâlet eder.

Biz de zaten birçok halde teganniyi terketmenin daha evla olduğunu görmekteyiz. Dünyanın bazı mübahlarını terketmek eğer o mübahların işlenmesi kalpte menfi bir tesir yapacağı bili nirse daha evladır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) namazı kıldırdıktan sonra Ebû Cehm'in elbisesini sırtından çıkarı vermiştir. Zira o elbisenin üzerinde **Hazret-i Peygamber**in kalbini meşgul eden çizgi ve işaretler vardı. Acaba **Hazret-i Peygamber**in bu fi ili elbise üzerindeki çizgi ve işaretlerin haramlığma delalet eder mi? Umulur ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) öyle bir halde idi ki; çobanın kaval sesi, o hâl üzerinde iken onu meşgul edebilirdi. Tıpkı elbise deki işaretin kendisini namazda meşgul ettiği gibi. . . Belki daima hakkı gören bir kimse için teganni dinlemek sûretiyle kalpte saklı bulunan şerefli halleri galeyana getirmek ihtiyacı kusur sayılır. Her ne kadar böyle bir ihtiyaç hakkın şuhudunda daimi olmayan bir kimseye nisbetle kemâl görünürse de. . . Bu sırra binaen Ebû Hasan Ali b. İbrahim Husarî41 şöyle demiştir: 'Söyleyeni öldüğü zaman, sonu gelen bir teganniyi dinlemeyi neyleyim?' O bu sözüyle işaret eder ki, ancak **Allahü teâlâ**'dan dinlemek daimidir.

Bu bakımdan dinlemenin ve şuhudun lezzeti içerisinde bulunurlar. Onlar hile ile kalbi böyle bir lezzete yöneltmeye muhtaç değildirler.

Fudayl b. İyaz'ın Teganni zinanın merdivenidir!' şeklindeki sözüne ve buna yakın başka fikirlere gelince, bu söz, fâsık ve nef sanî şehvetlere sahip olan ve yeni yetişen gençler üzerine hamle dilmelidir. Eğer bu hükümler umumi kabul edilirse, o vakit **Hazret-i Peygamber** evinde şarkı söyleyen iki cariyenin sesini dinlemezdi.

Kıyasa gelince, teganni dinlemek hakkında en son söylenen söz şudur; Çalınması yasak olan evtar denilen sazlar üzerine kıyas edilmesidir. Oysa daha önce de teganni ile sazlar arasındaki fark geçmişti veya teganni lehv-u la'b'dır denilecektir. Evet, haddi zatında teganni lehv-u la'ba'dır. Fakat bütün dünya lehu la'ba dır. Nitekim Hazret-i Ömer (kendisiyle münakaşa eden) hanımına şöyle demiştir: 'Sen evin köşesinde bulunan bir oyuncaksın'.

Kadınlarla cereyan eden oynaşmaların tamamı lehvdir. Ancak çocuğun varlığına sebep olan cinsî ilişki bunun dışındadır. Böylece içinde fuhşiyat bulunmayan şakalar da helâldir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve onun ashâbından bu tür şakalaşmalar nakle dilmiştir. Nitekim bunun tafsilatı Dilin Afetleri bölümünde Allah'ın izniyle gelecektir.

Acaba Habeşlilerin oyunlarından daha aşırı bir oyun gösterebi lir mi? Buna rağmen nass ile onların oyunlarının mübah olduğu sabit oldu. Buna ilaveten derim ki, oyun kalbe rahatlık verir. Kalpten düşüncenin ağır yükünü hafifletir. Kalpler zorlandıkları zaman körleşir. Onları rahata kavuşturmak, çalışmak hususunda onlara yardım etmektir. Mesela daima fıkıh ilmine devam edene cuma gününde tatil yapmak uygundur Zira bir gün tatil yapmak diğer günlerde ciddiyetle çalışmaya vesile olur. Sair vakitlerde na file namaza devam eden bir kimsenin bazı vakitlerde tatil yapması uygundur. İşte bunun içindir ki bazı vakitlerde namaz kılmak mekruh kılındı! Bu bakımdan tatil yapmak çalışmaya yardımcıdır. Oyun da ciddi gayret göstermeye yardımcıdır. Katıksız ciddiyete daimi bir şekilde sarılmaya kişi sabredemez. Acı hakikate ve halis ciddiyete ancak daimi bir şekilde peygamberlerin nefisleri dayana bilir. Bu bakımdan eğlence ve oyun, yorgunluk ve bitkinliğe karşı kalbin ilacıdır. O halde mübah olması uygundur. Fakat fazla ilaç almak uygun olmadığı gibi, oyun ve eğlenceye de fazla dalmak uygun değildir.

Hâl böyle iken bu niyetle yapılan eğlence ve oyun insanı Allah'a yaklaştırıcı amellerden olur. Bu hüküm, teganni dinlemek, kal bindeki güzel bir sıfatın hareket etmesine vesile olmayan bir kimse hakkındadır. Belki bu kimse sadece teganni dinlemekle lezzet ve istirahat temin eder. Bu bakımdan bizim zikrettiğimiz hedefe (mahmud bir sıfatın kalpte harekete geçmesine) ulaşmak, için te ganni dinlemenin müstehab sayılması uygundur, Evet, böyle ol mak, kişinin kemâlinin eksik olduğuna delalet eder. Çünkü, kâmil kimse odur ki, nefsini **Allahü teâlâ**'nın gayrisiyle rahat ettirmeye muhtaç olmaz. Fakat iyilerin hasene ve sevapları Allah'ın dergah ı izzetine yakın bulunanlar için günah sayılır. (Bu söz Sehl Tüsterî'ye aittir) . O halde kalp ilaçlarının ilmini ihata eden, kalp teki çeşitli incelikleri ki onlar vasıtasıyla kalp hakka sevkedilir bi len bir kimse anlar ki kalbi bu gibi işlerle rahata kavuşturmak ke sinlikle fayda verici bir deva ve ilaçtır. Hiçbir zaman insanoğlu bu ilacı kullanmaktan müstağni değildir.

32) Beyhakî

33) Taberî'ye göre lehv'el-hadîs davul demektir, Ata'ya göre lehv'el-hadîs, oyun ve eğlence demektir. Bazılarına göre, dinde cidal yapmaktır.

Bazılarına göre de Allah'ın zikrinden alıkoyan herşey demektir, (İthaf us-Saade, VII/517)

34) Irakî bu hadisin aslına rastlamadığım söylemiştir. (Deylemî, Hazret-i Ali'den)

35) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî

37) Müslim, Buhârî

38) Simen sahipleri

38) Ebû Davud, Beyhâkî

39) isnadında ismi zikredilmiyen bir ravi vardır. (İthâfu's-Saâde, VII/525)

40) Ebû Dâvud

41) Risale meşayihindendir. Bağdad'da oturuyordu. H. 371 senesinde vefat etmiştir.

18-2

5. Semâ'nın Âdabı ve Tesiri

Semânın ilk derecesi dinleyeni anlamak, anladıktan sonra kalbine vaki olan mânâya hamletmektir. Sonra o anlayış, meyve olarak vecdi verir, vecd de azalarla hareketi doğurur. Bu bakımdan şu gelecek üç makama bakılmalıdır.

I. Makam/Fehm

Dinlenilenin anlaşılması, dinleyenin hallerine göre değişir. Dinleyenin dört hâli vardır:

Birinci hâl: Dinlemek, mücerret tabiatla olmalıdır. Yani kişinin dinlemekte nağmelerden ve lahinlerden lezzet almaktan başka haz ve nasibi yoktur. Böyle bir dinleme mübahtır ve dinle menin en aşağı derecesidir. Zira deve de bu derecede insanoğluna ortaktır ve diğer hayvanlar da ortaktır. Hatta bu zevki sadece hayat ister. Bu bakımdan her hayvan için güzel seslerde bir tür lezzet vardır.

İkinci hâl: Anlayışla dinlemelidir. Fakat onu ya belirli veya belirsiz bir mahlukun şekline hamleder. Bu dinleyiş gencin ve şehvet sahiplerinin dinleyişidir. Bu kimseler, dinlenileni şehvetleri istikametinde yorumlarlar. Hâllerinin durumuna göre tefsir ederler. Bu hâl, konuşmaya değmez. Ancak bu halin aşağılığını ve ya sak oluşunu beyan etmek sûretiyle bu halden konuşulabilir.

Üçüncü hâl: Dinlediklerini kendi nefsinin Allah ile olan hâllerine yormaktır. Hallerinin bazen istikrarlı ve bazen de istikrarsız oluşuna hamletmektir. İşte bu tür dinleme, müridlerin (âhireti arayanların) dinlemesidir. Hele mübtedilerden olursa. . . Zira mü ridin şeksiz ve şüphesiz bir muradı vardır. O murad, onun hedefidir. O nun hedefi Allah'ın marifetidir, Allah ile kavuşmak ve müşahede yoluyla ona sırren ve perdenin kalkmasıyla varmaktır. Müridin maksat ve hedefinde bir yolu vardır. Mürid o yolun yolcusudur. Bir kısım muameleleri vardır. Muamelelerinde o hallerle karşılaşır. Bu bakımdan mürid azarlama veya hitabın zikrini din lediği zaman, kabulün, reddin, visalin, hicranın, yaklaşmanın, uzaklaşmanın veya geçmişe dair hasret çekmenin veya bekleni lene karşı susamanın, varılacak bir hedefe karşı duyulan iştiyakın, ümidin, ümitsizliğin, vahşetin veya ünsiyetin, vefanın, vefasızlığın, ayrılık korkusunun, kavuşma sevincinin zikri veya dost mülahazasının, rakibin müdâfasınm, akan gözyaşlarının, arka arkaya gelen hasret ve pişmanlıkların, uzun ayrılığın, kavuşma vaadini veya benzerlerini işittiği zaman ki bunların vasıflarını şiirler kapsamaktadır elbette bunların bir kısmı müri din araştırmasında haline uygun gelir ve böylece kalbi çakmak taşından kıvılcımlar çıkartan demirin yerine geçer ve bu sayede kalbin ateşleri alevlenir. Şevkin ve heyecanın galeyana gelmesi kuvvet kazanır.

Bu nedenle müridin üzerine âdetine muhalif bir takım haller hücum eder. Müridin böylece lafızları haller üzerine yormakta geniş bir mecal ve sahası olur. Hiçbir zaman dinleyen, şairin konuşmasından kasdettiği mânâyı gözetmek mecburiye tinde değildir. Her konuşmanın çeşitli yönleri vardır. Her anlayış sahibi için o konuşmadan mânâ iktibas etmek için çeşitli yollar vardır. O halde biz, bu yorumlar ve anlayışlar için birkaç misal zikredelim ki, cahil içinde yanak, şakak ve ağız bahsi geçen şiirleri dinleyenin

bu terimlerin zahiri mânâsını anladığını zannetmesin. Biz şiirlerden mânâların nasıl anlaşılacağı bahsini zikretmeye muhtaç değiliz. Zira dinleyenlerde (bunu güneşten daha) açık bir şekilde belirten durumlar vardır. Hikâye ediliyor ki, bazıları bir şairin şöyle dediğini dinledi: Elçi dedi ki: Yarın ziyaret edeceksin! Dedim ki: Dediğini anlıyor musun?

Bu şiiri dinleyen kişiyi şiirdeki nağme ve söz çileden çıkarıp vecde ve cezbeye getirir ve şiiri tekrar etmeye başlayıp 'ziyaret ede ceksin' anlamına gelen 'tezuru' kelimesinin başındaki 't' harfini 'ziyaret edeceğiz' anlamına gelen 'Nezuru' diye 'n' okuyup dedi ki: 'Decli: Yarın ziyaret edeceğiz!' Sevinmesinden ve ferahından bayılıncaya kadar bu sözü tekrar etti. Ayıldığı zaman kendisine 'Seni cezbeye getiren nedir?'diye sorulunca şu cevabı verdi: "Ben bu şiirle **Hazret-i Peygamber**in 'muhakkak cennet ehli her cuma günü bir defa rablerini ziyaret ederler'42 hadîsini hatırladım!"

Rikka43, İbn Dirac'tan hikâye ediyor ki, İbn Dirac şöyle an latmıştır: Ben ve İbn Futi, Dicle üzerinden Basra ile Übülle (Irak'ta bir şehir) arasından geçiyorduk. Önümüze manzarası güzel bir köşk çıktı. O köşkün balkonunda bir kişi oturuyordu. Onun huzu runda şarkı söyleyen ve şöyle diyen bir cariye vardı:

Allah yolunda bir sevgi vardır, O sevgi benden sana verilir. Hergün başka bir renge giriyorsun.

Böyle olmamak sana daha yakışır. (Bir gün göreceksin ki, ömür geçmiş. Ölümün elçisi gelip kapıyı çalmış) .

Bu manzarayı seyrederken baktık ki tatlı bir genç elinde bir kova, sırtında yamalı bir elbise cariyenin şiirini dinlemektedir. O genç dedi ki: 'Ey cariye! Allah rızası için ve efendinin hayatıyla sana yemin verdiriyorum. Okuduğun şiiri bana tekrarla!' Cariye şiiri tekrarladı. Genç şöyle dedi: 'Vallahi, cariyenin dediği tam be nim **Allahü teâlâ** ile olan hâlimin hikâyesidir'. (Arkasından) gençten dehşetli bir uğultu çıkıp ölü olarak yere serildi!

İbn Dirac diyor ki: 'Biz kendi aramızda İşte bir farz-ı kifaye ile karşılaştık'. (Cenazeyi kaldırmak bize farz-ı kifayedir) dedik. Bunun için durduk. Köşk sahibi, cariyeye dedi ki: 'Sen Allah rızası için hürsün'. Sonra Basralılar gelip onun cenazesini techiz tekfin edip cenaze namazını kıldılar. Defnedildikten sonra köşk sahibi, cemaate şöyle dedi: 'Ben sizi şahid tutuyorum ki, benim neyim varsa hepsi Allah yolunda sadaka olsun. Benim bütün cariyelerim hür olsun. Bu köşkümü de yolcular için vakfettim'. Köşk sahibi sonra sırtındaki elbiseleri çıkarıp attı. Göbeğinden aşağı bir izar, göbeğinden yukarı için de bir aba giydi. Çöle dalıp gitti. Halk da arkasından ağlayarak bakıyordu ve ondan sonra da kendisinden bir ses ve seda çıkmadı,

Bu hikâyeden maksat, bu şahıs vaktinin tamamını **Allahü teâlâ** ile olan hâlleriyle geçiriyordu. Muamelede güzel edepte sebat etmekten aciz olduğunu biliyordu. Kalbinin bir durumda durmayıp daima değişmesinden ötürü üzüntü çekiyordu. Kalbinin hak yoldan kayışı onu üzüyordu. Onun kulağına haline uygun bir şiir geldiği zaman, o şiiri Allah'tan dinliyor, sanki **Allahü teâlâ** ona hi tap ederek şöyle buyuruyordu: 'Hergün bir renge bürünüyorsun. Oysa bunun gayrisi senin için daha iyidir'.

Kimin dinlemesi Allah'tan ise, Allah üzerine ve Allah için ise, onun için en uygunu, Allah marifetinde ilim kanununu güçlendirmektir. Allah sıfatının marifetinde bu kanunla kuvvetlice bağlı

bulunmaktır. Aksi takdirde teganni dinlediği zaman kalbine **Allahü teâlâ** hakkında muhal olan şeyler gelecek ve onlarla kâfir ola caktır. Bu bakımdan yola yeni başlamış bir müridin teganni din lemesinde tehlike vardır. Ancak dinlediğini Allah'ın vasfıyla ilgisi olmamak hasebiyle kendi haline yorumlarsa, o zaman tehlikeden kurtulur. Şiirde yanılmasının misali bu beytin ta kendisidir. Eğer nefsinde bu şiiri işitseydi ve bununla rabbine hitab etseydi, hallerini sık sık değiştirmeyi Allah korusun Allah'a izafe etseydi o zaman kâfir olurdu. Böyle bir yanlışlık bazen tahkik ve tedkikle karıştırılmamış, mutlak ve mücerret bir cehaletten doğar. Bazen de öyle bir cehaletle oluyor ki, onu oraya bir nevi tedkik sev ketmiştir! Şöyle ki: Kişi kalbinin hallerinin değişmesini, sair âle min hallerinin değişmesini **Allahü teâlâ**'dan bilirse, bu hakikattir. Çünkü **Allahü teâlâ** bazen kalbine bast, bazen kabz verir. Bazen nûrlandırır, bazen karartır. Bazen katılaştırır, bazen yumuşatır. Bazen taatinde sabit kılar kuvetlendirir, bazen de hak yollarından çevirsin diye **şeytan**ı üzerine musallat eder! Bütün bunlar Allah'tandır. Oysa o insandan sık sık değişik haller sadır olur, muhakkak o zat hakkında örf ve âdette 'bu zat çeşitli görüşler sa hibidir ve renkten renge giriyor' denir. Umulur ki şair şiirinden ancak sevgilisini, bazen kendisini kabul edişinde bazen red dedişinde bazen yaklaşışında bazen uzaklaşında renk değiştirmeye nisbet etmesini kastetmiştir. İşte mânâ budur. Bunu **Allahü teâlâ** için düşünmek katıksız küfürdür. En uygunu **Allahü teâlâ**'nın yarattığını renkten renge sokup kendisinin renk değiştirmeyi kabul etmediğini, yaratıklarını değişik hallere uğratıp kendisinin değişmediğini bilmektir. Ama kulları böyle değildir. İşte bu ilim, mürid için taklidî bir inançtan hasıl olur! Basiret sahibi bir arif için, hakikî ve keşfi bir yakînden hasıl olur. Bu ise rubûbiyyet vasıflarının acaipliklerindendir. **Allahü teâlâ** bo zulmadan bozdurur, zaten bozulmak da Allah hakkında düşünülemez. Allah'tan başka, başkasını bulandıran ve bozan herşey bozulmadan bu vazifeyi yapamaz.

Vecd erbabından bazıları vardır ki, dehşetli sarhoşluk gibi bir hâl kendilerine galebe çalar. Dillerini itabla Allah'a uzatır, **Allahü teâlâ**'nın kalplere yaptığı kahr-ı ilahîsini iyi karşılamadığını açığa vurur. Çeşitli derecelerde şerefli halleri paylaştırmasını kö tülerler. Zira sıddîkların kalplerini kavuşturan, inkârcıların ve mağrurların kalplêrini uzaklaştıran ancak Allah'tır. Bu bakımdan Allah'ın verdiğine mâni yoktur. Menettiğini de vermeye kimsenin gücü yetmez. Geçmiş bir suçtan ötürü kâfirlerden tevfi kini kesmiş değildir. Peygamberlere yardımını, tevfikini ve hidayet nûrunu geçmiş bir vesileden ötürü vermiş değildir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Gerçekten peygamberlikle gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir. (Saffat/171)

Fakat benden şu söz gerçekleşti: 'muhakkak cehennemi bü tün (kâfir olan) cinlerle, insanlardan dolduracağım'. (Secde/13)

Ama bizden kendilerine güzellik geçmiş olanlar, işte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır. (Enbiya/101)

Eğer kalbine 'Neden insanlar hakkındaki **Allahü teâlâ**'nın geçmiş hükmü muhtelif olur? oysa kulluk vasfında müşterektirler' şeklinde bir istifham gelirse, derhal celâl ve aza met çadırlarından şu ihtar ile karşılaşırsın: 'Edep, hududunu geçme! Çünkü **Allahü teâlâ**, yaptığından sorumlu değildir. İnsanlar ise sorumludur!5 Hayatımla yemin ederim ki dilinin ve zahirin edebine insanların çoğu

muktedir olur. Ama sırrı bu uzaklaştırmanın istifhamından (yaklaştırma, uzaklaştırma, şaki veya said yapma ve saâdete erdirme hususundaki zahirî ihtilaftan) uzak tutmaya ki bu durumlar da saâdet ve şekavetin ebedi ol masıyla beraberdirler muktedir değildir. Bu duruma ancak ilimde derinleşen âlimler güç yetirebilirler.

Bunun içindir ki Hızır rüya âleminde görüldüğünde kendisine teganni dinlemek hakkında sual soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Bu berrak ve saf bir durumdur. Bu durumda ancak âlimlerin ayakları kaymaz'. Çünkü teganni dinlemek kalbin esrarını tahrik eder. Gizlilerini açığa çıkarır. Kalbi, yeri gökten ayıramayacak derecede sarhoş olmuş, nerdeyse sırra karşı edep düğümünü açacak hida yetinin nûruyla ve ismetinin letafet ve inceliğiyle **Allahü teâlâ** ta rafından korunmuş bir kul müstesnadır.

Bunun içindir ki, seleften biri şöyle demiştir. : 'Keşke biz te ganni dinlemekten başabaş kurtulmuş olsaydık (yani ne lehimizde ne de aleyhimizde olsaydı) '.

Bu bakımdan bu tür bir dinlemekte, şehveti tahrik edici tegan niyi dinlemekten daha tehlikeli bir durum vardır. Çünkü şehveti tahrik eden teganniyi dinlemenin en son varacağı nokta günah işlemektir. Fakat buradaki teganni dinlemenin son varacağı yanlışlık küfrün ta kendisidir!

Anlayış bazen dinleyenin hallerine göre değişir. Aynı şiiri din leyen iki kişiye vecd hâkim olur. Oysa onlardan biri (mesela) anlayışta isabet etmiş, diğeri ise yanılmıştır veya her **ikisi** de isabet etmiştir. Fakat zıt ve değişik iki mânâyı anlamışlardır. Ama zıt mânâlar anlayanların değişik hallerine nisbet edildi mi, tenakuz ortadan kalkar. Nitekim Utbet'ul-Gulam şöyle diyen bir kişiyi dinler:

Göklerin cebbarı müşriklerin dediğinden münezzehtir. Muhakkak ki aşık ve muhib, meşakkat içerisindedir.

Utbe bu kişiye "Doğru söyledin' der. Başka biri daha bu kişiyi dinler ve 'Yalan söyledin' der. Bu manzara karşısında basiret er babından bazıları derler ki 'Bunların **ikisi** de doğru söylediler ve hak da bu basiret sahibinin dediğidir'. Zira tasdik daha hedefine varmamış, muradına tam ermemiş bir aşıkın sözüdür. Bu aşık, muradına ermekten menedilmiş, menetmek ve uzaklaştırmaktan dolayı meşakkat çekmektedir. Tekzib ise, sevgiye arkadaş olmuş, onun yolunda çektiği zahmetlerden lezzetlenen sevgisinin ifrat de recesinde bulunduğundan ötürü o zahmetlerden menfi bir tesir kapmayan bir kimsenin sözüdür veya halihazırda muradından menedilmeyen ve gelecekteki menedilmenin tehlikesini idrak et meyen bir aşıkın sözüdür. Onun bu sözü, ümidin onun bütün zer relerini kaplamasından, hüsn-i zannın kalbine hâkim olmasından kaynaklanır. Bu bakımdan bu hallerin değişikliğiyle şiirin anlamı da değişik şekilde anlaşılır.

Ebû'l-Kasım b. Mervan, Ebû Said el-Harraz ile arkadaşlık yaptı. Seneler senesi teganni dinlemeyi terketti. Bir ara bir davette hazır bulundu. O davette biri vardı ve şöyle diyordu:

Su içerisinde susuz olarak durmuştur. Fakat su içirmiyor.

Bu şiiri dinledikten sonra orada hazır bulunanlar ayağa kalkıp vecd ve cezbeye kapıldılar. Ayrıldıkları zaman Ebû'l-Kasım kendilerine 'bu şiirin mânâsından ne anladıklarını' sordu. Onlar 'şerefli hallere karşı susadıklarına ve sebepler hazır olduğu halde ondan mahrum kaldıklarına' işaret ettiler. Yani 'bunu anladık' dediler. Fakat onların bu cevabı Ebû'l-Kasım'ı tatmin etmedi. Cemaat 'O halde bu şiir

hakkındaki anlayışını sen söyle!' dediler. Bunun üzerine Ebû'l-Kasım dedi ki: 'Kişi şerefli haller içerisinde bulunduğunda kerametlerle donatılmış olmasına rağmen onlardan bir zerre dahi vermez'. Bu söz, haller ve kerametlerin ötesinde bir hakikatin varlığına işarettir. Haller o hakikatin öncesinde meydana gelen, kerametler onun başlangıçlarında görünen şeylerdir. Hakîkat ise, hâlâ ona varmak gerçekleşmemiştir, demektir. Ebû'l-Kasım ile o cemaatin şiirden anladıkları mânâlar arasında esasında bir fark yoktur. Ancak susamışın rütbesindeki ayrılık farkı vardır aralarında. . . Çünkü şerefli hallerden mahrum olan veya onlara karşı susuzluk hissetmeyen, eğer onları elde ederse, bu defa onların ötesindeki şeylere karşı susayacaktır. Bu bakımdan iki mânâ arasında anlayışta bir ayrılık yok. . . Aksine değişiklik, iki rütbenin arasındadır. Ebû Bekir Şiblî de çoğu zaman şu şiiri dinlediğinde vecde kapılırdı: Sizin sevginiz hicrandır. Muhabbetiniz buğzdur. Visaliniz ayrılıktır. Anlaşmanız cenk ve harptir.

Bu şiiri, birçok yönlerden anlamak mümkündür. Onların bir kısmı hak, bir kısmı bâtıldır. O yönlerin en açığı bu mânâyı halk hakkında anlamaktır. Halbuki bunu dünyada dünyanın sırları hakkında, hatta Allah'tan başka herşey hakkında anlamaktır. Zira dünya aldatıcı ve hilecidir. Erbabını öldürücü, bâtında onlara düşman, zahirde onlara karşı sevgi gösterip sırıtan bir canavardır. Dünyadan sevgi ve sürur bakımından dolmuş bir ev varsa, o ev mutlaka ağlama ve gözyaşlarıyla dolacaktır. Nitekim bu durum haberde de varid olmuştur44 ve nitekim Ebû Mansur Sa'lebî dün yayı vasfederek şunları söylemiştir:

Dünyadan uzaklaş! Sakın ona müşteri çıkma!

Kendisiyle evleneni öldürene müşteri olma!

Vasfediciler dünya hakkında söylemişler.

Hem de çok söylemişler.

Benim yanımda dünyanın bir vasfı vardır.

Hayatımla yemin ederim, tam dünyaya yakışır.

Dünya şaraptır. Sonu ve gayesi acıdır.

İştah çekici bir merkeptir.

Sen onu yumuşak bulduğun zaman o serkeşlik yapar.

Dünya güzel bir şahıstır. Onun zahirî güzelliği halkı tesir altına alır.

Fakat onun kötü sırları ve gizli tarafları vardır. Eğer onlar halka görünürse çirkinlerin çirkinidir!

İkinci mânâ, şiiri **Allahü teâlâ** hakkında nefsinin kusur luluğuna hamletmektir. Zira kişi Allah Teâlâ'nın zatı hakkında düşündüğü zaman onun bu husustaki bilgisi cehalettir. Çünkü insanlar hiçbir zaman Allah'ı gereği gibi takdir edememişlerdir ve edemezler. Böyle bir kimsenin taat ve ibâdeti riyadır. Zira gereği gibi Allah için itikadda bulunmamıştır. Bu kişinin sevgisi sakattır. Zira bu kişi Allah'ın sevgisi uğrunda şehvetlerinden bir tek şehveti bile bırakmamıştır. **Allahü teâlâ** bir kuluna hayrı irade ederse, o kuluna nefsinin ayıplarını gösterir. O kul yukarıda geçen. beytin mânâsını kendi nefsinde görür. Her ne kadar gâfillere nisbeten yüce mertebede ise de. . . . Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yarab! Senin kendi nefsine sena ettiğin gibi, senin sena ve hamdini sayıp yerine getiremem. 45

Muhakkak ben yirmi dört saatte yetmiş defa **Allahü teâlâ**'dan af talep ediyorum. 46

Hazret-i Peygamberin af talebinde bulunması, kendilerinden sonra gelecek derecelere nisbetle uzaklık dereceleri bulunan hallerden idi. Her ne kadar o haller kendilerinden önce geçmiş hallere nisbeten yakınlık sayılsalar da. . . Bu bakımdan hiçbir yakınlık yoktur ki, onun arkasında sonsuza kadar **ikinci** bir yakınlık olmasın. Zira Allah'a giden seyr-ü sülûkün yolu sonsuzdur. Yakınlığın en yakın derecelerine varmak muhaldir.

Üçüncü mânâ, hallerin başlangıçlarına bakıp onlardan razı olması, sonra onların neticelerine bakıp onları küçük görmesidir. Böyle görmesi de, o hallerde gizli bulunan birtakım gurura muttali olmasındandır. Bu bakımdan bunu da **Allahü teâlâ** bilir. O halde şiiri **Allahü teâlâ**'nın kaza ve kaderinden şikayet yönünden Allah hakkında düşünür! Böyle bir dinleyiş ise küfürdür. Nitekim bunun beyanı daha önce geçmişti. Hiçbir şiir yoktur ki, onu birkaç mânâya hamletmek mümkün olmasın. Onu mânalandırmak dinleye nin ilminin çokluğuna ve kalbinin saflığına göre olur.

Dördüncü hâl: Halleri ve makamları geçip Allah'tan başkasını anlamayan bir kimsenin dinlemesidir. Hatta bu kimse nefsinin hallerinden ve işlerinden bile habersizdir. Kendisi tıpkı şuhud-i aynînin denizinde kaybolup aklını şuurunu kaybeden bir kimse gibidir. Öyle kimse ki, onun hali Hazret-i Yûsuf un güzelliğini görüp akılları başlarından gidip, hislerini kaybedip ellerini bıçaklarla kesen kadınların haline benzer. İşte sûfîler böyle bir hali 'Fena fi'n-nefs' diye tabir ederler.

Kişi nefsinden habersiz olduğu zaman, başkasından fâni olacağı şüphesizdir. Sanki kişi herşeyden habersiz ve herşeyi kay betmiş, sadece görünen 'Bir kalmamıştır. Aynı zamanda kişi şuhuddan da fâni olmuştur. Zira kalp ve şuhuda baktığı ve nefsine de görünür olarak iltifat ettiği zaman, o vakit meşhud (görünen) den gâfil olmuş olur. Bu bakımdan görünende garkolan bir kimsenin istiğrak halinde görünenin rüyetine iltifatı yoktur. Görmesini temin eden gözüne de iltifatı yoktur. Lezzet alan kalbine de iltifatı yoktur. Zira sarhoş bir kimsenin sarhoşluğundan, lezzet lenen bir kimsenin lezzetlenmesinden haberi olmaz!. . . Onun ha beri sadece lezzet aldığı şeyden olur. Buna misal olarak şu temsil gösterilebilir: Birşeyi bilmek, o şeyi bilmenin bilgisine mugayir ve muhaliftir. Bu bakımdan şeyi bilen zat, şeyi bilmenin bilgisine sa hip olduğu zaman şeyden yüz çevirmiş sayılır. Bu hal bazen mah lukun hakkında olur ve aynı zamanda Halikın hakkında da olabi lir. Fakat çoğu zaman bu hal gelip geçer, durup devam etmez, ça kan şimşek gibidir. Eğer devanı ederse beşerî kudret ona güç yeti remez. Çoğu zaman beşerî kudret onun meşakkati altında tirtir titrer ve onunla nefsi helâk olur. Nitekim Ebû Hasan Ahmed b. Muhammed Nurî bir mecliste hazır bulunduğunda, orada şu beyti dinler:

Ben daimi bir şekilde senin sevginin değişik değişik konaklarına inerim ki,

O konağa iniş anında akıllar hayret ve şaşkınlık içerisinde kalır.

Bunu dinledikten sonra kalkıp vecde tutuldu. Şuursuzca çöllere dalıp bir kamış ormanına giriverdi ki, kamışlar kesilmiş, kökleri kılıçlar gibi kalmış. . . Orada durmadan sağa sola sallanıp koşuyordu. Sabaha kadar bahsi geçen şiiri tekrarlayıp durdu. İki ayağından ise kanlar akıyordu. İki ayağı ve bacakları şişti. Bu hâ diseden sonra birkaç gün yaşayıp öldü.

İşte bu derece, sıddîkların anlayış ve vecd derecesidir ve derecelerin en yücesidir. Zira haller üzerindeki dinleme kemâl derecele rinden kaynaklanır. Bu dereceler ise beşerî sıfatlarla katışıktır. O ise, bir nevi kusurdur. Ancak kemâl odur ki, kişi tamamen nefsin den ve hallerinden habersiz olsun. Nitekim Hazret-i Yusuf hâdisesinde bahsi geçen kadınların ne ellerine ve ne de bıçaklara iltifatları kalmadığı gibi. . .

Bu bakımdan böyle bir kimse Allah için dinler, Allah ile dinler ve Allah hakkında dinler ve Allah'tan dinler. Bu rütbe hakikatlerin engin dalgalarına dalan kimsenin rütbesidir. Hallerin ve amellerin sahiline geçen, Tevhîd safasıyla birleşen, katıksız ihlasla tahakkuk eden, kendisinde asla birşey kalmayan, beşeriyeti tamamen sönüp kül olan, beşerî sıfatlara müstakil olarak bakması tamamen yok olan bir kimsenin derece sidir. Ben kişinin fenasından cesedinin yok olmasını değil, kalbi nin fenasını kastediyorum.

Kalpten gayem, et ile kandan ibaret olan nesne değildir. Aksine ince bir sırdır ki, zahirî kalbe doğru onun gizli bir nisbeti vardır. O nisbetin ardında Allah'ın emrinden olan ruhun sırrı bulunmak tadır. Onu tanıyanlar tanımış, tanımayanlar ise, cahil kalmıştır. Bu sırrın bir varlığı vardır. İşte o varlığın sûreti orada hazır bulu nan nesnedir. Bu bakımdan orada başkası bulunursa sanki varlık orada hazır bulunan için sözkonusudur.

Bunun misali berrak aynadır. Zira aynanın esasında bir rengi yoktur. Aksine onun rengi onda hazır bulunanın rengidir. Şişe de böyledir. Zira şişe, içinde bulunanın rengini gösterir. Şişenin rengi, içinde hazır bulunan maddenin rengidir. Esasen şişenin bir sûreti yoktur. Onun sûreti sûretleri kabul etmesidir. Onun rengi ise, renkleri kabul kabiliyetidir. Kalpte bulunan bu hakikati, orada hazır bulunana izafeten, şairin şu şiiri açıklar:

Cam inceldi, şarap inceldi. Biri diğerine benzedi, ayırdedilmeleri güçleşti. Sanki şarap var, kadeh yok, sanki kadeh var, şarap yok!

Bu makam mükaşefe ilimlerinin makamlarındandır. Hulul ve ittihad iddiasında bulunanın hayali buradan kaynaklanarak dedi ki: Ene'l Hak! Bu hayalin etrafında hristiyanların konuşması, la hut (Allah) ile nasutun (beşerin) birleşme davasındaki konuşmaları fısıldamaktadır veya nasut, lahutu bir kaftan gibi giymiştir veya nasut (beşer) lahuta (Allah'a) hulul etmiştir. Bütün bu değişiklilder, onların değişik ibarelerine binaendir. Bu ise sırf hatadır. Aynanın kırmızılığına hükmedenin yanlışlığına benzer. Ayna için böyle hükmeden karşıya bakmış orada kırmızı renk görmüş de ondan böyle hükmediyor. Bu muamele ilmine sığmadığından ve uygun bir bahis olmadığından dolayı, biz esas hedefe dönelim. İşte biz dinlenilenlerin anlamındaki değişik dereceleri belirttik.

II. Makam/Vecd

Vecdin hakikati ve mahiyeti hakkında halkın uzun konuşması vardır. Halktan sûfileri ve dinleme ile ruhlar arasındaki münasebet yönüne bakan hakimleri kastediyorum. Bu bakımdan biz, onların sözlerinden, lafızlar ve deyimler nakledelim. Sonra oradaki hakikati keşfetmeye çalışalım.

Sûfilerin Sözleri

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: 'Semâ hakkın bir elçisidir. Kalpleri Hakk'a doğru sevketmek için gelmiştir. Bu bakımdan ona hakkıyla kulak kabartan ve dinleyen bir kimse hedefe varır. Nefis ve tabiatla onu dinleyen bir kimse zındıklaşır!'

Sanki Zünnun-i Mısrî vecdi, kalpleri Hakk'a doğru tahrik etmekten ibaret olarak görmektedir. Zira Hakk'ın elçisi geldiği zaman, Zünnun bunu görmüştür. Zira semâya 'Hakkın elçisi' de mesi de böyle gördüğünü ifade eder.

Ebû Hüseyin Dirac sernâ'da gördüğü hakikatten haber vererek şöyle demiştir: 'Vecd dinlemek anında mevcut olandan ibarettir'. Sonra devamla şunları söyledi: 'Dinlemek beni hâl ve heybet mey danlarında gezdirip bahşiş olarak bana Hakk'ın varlığını gösterdi. O da safa kadehiyle bana içirdi. Onunla rıza konaklarına vardım; Vecd tenezzüh ve genişlik bahçesine çıkardı. '

Şiblî (bazı nüshalarda Sa'lebî) şöyle demiştir:'Teganninin za hiri, fitnedir. İçi ise ibrettir. Bu bakımdan işareti bilen bir kimse için ibareyi dinlemek helâl olur. Aksi takdirde ibareyi dinlemek fitneyi çağırır ve insanı belaya maruz bırakır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Teganni dinlemek marifet ehli için ruhların gıdasıdır. Çünkü teganni diğer amellerden incelip gizle nen bir vasıftır. İnceliğinden ötürü tabiatın inceliğiyle, saflığıyla idrak olunur'.

Amr b. Osman el-Mekkî şöyle demiştir: 'Vecdin keyfiyeti hiçbir ibare ile anlatılamaz. Çünkü vecd, yakın ve Mü'min kulların nez dinde Allah'ın bir sırrıdır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Vecd Hak'tan keşiflerdir'.

Ebû Said b. Arabî şöyle demiştir: 'Vecd, perdenin kaldırılması, murakıbın müşahedesi, anlayışı, huzur-u gaybın mülahaza ve gö zetmesi, sırrın muhadesesi, gaybm ünsiyetidir. Sen sen olduğun için vecd senin faniliğindir'.

Yine şöyle demiştir: 'Vecd Allah marifetinde ihtisas sahibi kılınanların derecelerinin ilkidir. Gaybı tasdik etme mirasıdır. Onlar vecdi zevk edip vecdin nûru kalplerinde parladığı zaman her şek ve şüphe kalplerinden sökülür'.

Yine şöyle demiştir: 'Vecd perdeleyen nefsin ilgi ve sebeplerle alâkadar olmasının eserlerinin görünmesidir. Zira nefis, sebeple riyle perdelidir. Sebepler kesildiği zaman zikir hulûsa erdiği, kal bin ayıldığı, incelip saflaştığı ve kalpteki va'z u nasihat karar kıldığı, kalp münâcaatın yakın bir yerine indiği, muhatap edindiği, dinleyen kulak, hazır olan kalp, zahir olan sır ile hitabı dinlediği zaman, işte o zaman boş bulunduğu şeyi müşahede eder. Müşahede edilen o şey vecddir. Çünkü kalbin yanında yok olan birşey var olmuştur. (Vecd de bu demektir) '.

Vecd odur ki, korkutucu bir hatırlamanın, heyecan verici bir korkunun, herhangi bir kayıştan ötürü bir serzenişin veya latife ile bir konuşmanın veya bir faydaya işaret etmenin, kaybolan bir şevkin üzüntüsünün, geçmiş zamandan dolayı pişmanlığın mey dana gelmesi, vacibe çağırıcının veya sır ile münâcaatın bu lunduğu bir zamanda mevcut olan şeye vecd denir. Vecd demek zahiri zahirle, bâtını' bâtınla, gaybı gaybla, sırrı sır ile karşılaştırmak, lehinde olanı aleyhinde olanla ortaya çıkarmak demektir. Vecd, senin elde etmek için gayret sarfetmeni gerektiren ve daha önce yazılan şeydendir. Bu

bakımdan bu senden olduktan sonra senin için yazılır. Kıdemsiz kıdemin sabit olur. Zikirsiz zik rin karar bulur. Zira nimeti ilk başta veren, seni sevk ve idare eden O'dur. Bütün işler O'na döner. İşte bu vecd ilminin görünür ta rafıdır.

Sûfîlerin vecd hakkında bu tür konuşmaları oldukça çoktur. Hükemanın Sözleri

Onlardan biri şöyle demiştir: 'Kalpte şerefli bir fazilet vardır. Nutk (konuşmak) kuvveti onu lafızlarla çıkarmaya güç yetiremez. Bu bakımdan nefis onu tegannilerle çıkartır. O belirince nefis se vinir ve ona karşı atılır. Bu bakımdan nefisten dinleyiniz. Onunla münâcaat ediniz. Zahirîlerin münâcaatmı terk ediniz'.

Bazıları da şöyle demişlerdir: 'sema'nın neticeleri, görüş ve düşünceden aciz olanı harekete geçirmek, fikirlerden uzaklaşanı düşünce sahasına çekmek, yorulmuş zihin ve görüşleri kes kinleştirmektir ki kaybettikleri geri gelsin, acizliği kuvvet bulsun, bunalmışlığı durulsun. Her görüş ve niyet de alabildiğine yürü sün. Bazen isabet, bazen de yanlışlık yapılsın. Gelsin, tehir olmasın'.

Başka biri de şöyle demiştir: 'Fikir belli olan ilme götürdüğü gibi, dinlemek de kalbi ruhanî âleme götürüp kapısını çaldırır'.

Başka birine nağme ve vuruşların vezninin ahenginde azalarının tâbii olarak hareket etmesinin sebebi sorulduğunda şöyle demiştir: 'Bu aklî bir aşktır. Aklî aşık ise iskeletin bir parçası olan dil ile maşukunu çağırmaya muhtaç değildir. Aksine onu, gülüm semekle sevindirir ve münâcaatta bulunur. Göz kırpmakla kirpiklerin ince hareketleriyle' kaşlarla ve işaretlerle münâcaat eder. Bütün bunlar konuşurlar ve birer ruhanîdirler. Hayvaniyete men sup olan aşık ise iskelete ait olan mantığı kullanır ki, o mantıkla zayıf şevkinin zahirini ve semeresini tabir edebilsin. Zayıf aşkını ifade etsin'.

Başka biri de şöyle der: 'Üzülen bir kimse nağmeleri dinlesin. zira Üzüntü nefse girdiği zaman nûrunu söndürür. Nefis se vindiği zaman nûru parlar. Sevinmesi görünür. Bu bakımdan kabul edende kabuliyet miktarınca iştiyak görünür. Bu ise kalbin saflığı, hile ve dünya kirlerinden temiz olması miktarmca takdir edilir'.

Semâ ve vecd hakkında söylenilen sözler pek çoktur. Hepsini zikretmek sûretiyle çoğaltmanın hiçbir mânâsı yoktur Bu bakımdan biz vecdin neden ibaret olduğunu anlatmaya çalışalım. Vecd semânın neticesi olan bir halden ibarettir. Vecd semânın akabinde hakkın yeni gelen bir elçisidir. Dinleyen nefsinde onu gö rür. O hâl ise iki kısımdan uzak ve boş değildir: Zira o hâl ya mükaşefe ve müşahedelere dönüşecektir böyle bir hâl ilim ve ikazlar türünden ve nevindendir veya o hâl ilimlerde olmayan şevk, korku, üzüntü, ızdırap, sevgi, esef, pişmanlık, açıklamak ve dur gunluk gibi olan ve ilimlerden olmayan hâl ve değişimlere dönüşür. Bütün bu halleri, teganninin dinlenmesi kabartır ve tak viye eder. Eğer dinlemek, zahiri tahrik etmekte tesir etmeyecek veya teshir etmeyecek veya hali değiştirmeyecek kadar zayıf ise, veya âdetinin hilafına hareket eder veya gelir veya nazardan, nu tuktan ve hareketten, âdetinin hilafı üzerine sükûnet bulursa, o zaman onun ismine vecd denilmez.

Eğer zahirin üzerine tebellür ve terettüb ederse, buna vecd denir. Zahiri değiştirmesi ve tahrik etmesi gelişinin kuvveti hasebiyle ya zayıf veya kuvvetli olacaktır. Zahirin bozulması ve değişmeden korunması, vecde tutulan kişinin kuvveti ve azalarını zapt u rapt altında bulunduracak kudreti

nisbetindedir. Bazen vecd, bâtında güçlenir. Sahibi güçlü olduğu için zahirde bir değişme meydana gelmez. Bazen de gelenin zayıflığı ve tahrik etmesinin az ol masından ötürü açığa çıkmaz ve görünmez. Çünkü birleşme düğümünü çözmeye kudreti yoktur! Birincinin mânâsına Ebû Said b. Arabî işaret etmiştir. Zira vecd hakkında şöyle demiştir: 'Vecd kontrol edenin müşahedesi, anlayışın huzuru ve gaybın mülaha zasıdır'. Bu bakımdan semâ 'dan önce keşfolunmayan bir eserin keşfine semâ sebep olabilir. Zira keşif birkaç sebeple meydana gelir. O sebeplerden birisi ikaz etmektir. Teganni dinlemek ise kişinin teganniden önce haklarında gâfil bulunduğu birçok işe dikkatini çekip ikaz edicidir.

O sebeplerden biri de hallerin değişmesi, nefsinde müşahede ve idrak etmesidir. Zira halleri idrak etmek de vecdin gelmesinden önce malum olmayan birçok işin izahını ifade eden bir tür ilimdir.

O sebeplerden biri de kalbin saflığıdır. Semâ kalbin tasfiyesinde müsbet tesir ve etki yapar. Kalbin tasfiyesi ise keşfe sebep olur.

O sebeplerden biri de semanın kuvvetiyle kalbin coşmasıdır. Bu bakımdan kalp, bu coşuştan ötürü, o kuvvetten önce aciz olduğu şeylerin müşahedesine kuvvet kazanır. Nitekim devenin, sürücü sünün nağmelerini dinlemeden önce taşıyamadığı yükü, nağmeler sayesinde taşımaya muktedir olduğu gibi. . . Kalbin ameli daima keşfetmek ve melekut âleminin sırlarını mülahaza edip düşünmektir. Nitekim devenin de ameli ağır yükleri taşımak olduğu gibi. . Bu bakımdan bu sebepler vasıtasıyla semâ keşfe se bep olur. Hatta kalp saflığa kavuştuğu zaman, çoğu kere müşahede sûretinde hak kendisine görünür veya manzum bir lafzın içinde kulağına gelir ki eğer insan uyanıkken duyulursa bu hatif (gaibden gelen ses) diye tabir edilir. . . Eğer uyku halinde duyulursa, rüya diye tabir edilir. Bu ses nübüvvetin (peygamberliğin) kırkaltı parçasından bir parçadır. Bunun tedkik ve tahkiki muamele ilminin dışındadır.

Nitekim Muhammed b. Mesruk el-Bağdadî şöyle demiştir: 'Cahiliye günlerimde bir gece sarhoş olduğum halde çıktım. Ben o anda şu şiiri terennüm ediyordum

Tur-i Sina'da bir üzüm bağı var ki oraya uğradığında O üzüm sularını bırakıp, su içen kimseye şaşarım!

O anda birinin şöyle dediğini duydum: 'Cehennemde bir su var ki o suyu içenlerin içinde barsak denen birşey bırakmaz!'

Muhammed b. Mesruk diyor ki: 'Bu söz benim tevbemin, ilim ve ibadete yönelmemin sebebi oldu'.

İşte teganni bir kalbin tasfiyesine nasıl tesir etti ki, cehenne min sıfatı hakkında hakîkat kendisine belirip anlaşılır, vezinli bir lafzın içinde tahakkuk etti ve bu lafız onun zahiri kulağına gelip girdi.

Müslim Abadanî şöyle demiştir: Bir ara Salih el-Merî, Utbet'ul Gulam, Âbdülvahid b. Zeyd ve Müslim el-Esvarî yanımıza geldiler. Deniz, sahilinde konakladılar. Ben bir gece onlar için yemekhazırladım. Onları yemeğe davet ettim, onlar da geldi. Yemeği önlerine getirdiğim zaman, bir şair sesini yükselterek şu beyti okudu:

Ebedıyyet evinden, yemekler seni meşgul mü ediyor?

Kılavuzluğu fayda vermeyen nefsin lezzeti seni meşgul mü ediyor?

Ravi der ki: 'Utbet'ul-Gulam bağırarak düşüp bayıldı. Diğerleri ise, ağlamaya başladılar. Ben yemeği önlerinden kaldırdım. Allah'a yemin ederim onlar o yemekten bir lokma dahi tat madılar'.

Nitekim kalbin saflığı halinde gaibden ses duyulur ve göz ile Hızır'ın sûreti görülür. Zira Hızır, kalp sahiplerine çeşitli sûretlerde görünür. Böyle bir durumda da melekler peygamberlere te messül edip görünürler. Ya sûretlerinin hakikati veya sûretlerini bazı yönlerden hikaye eden bir misal üzerine. . .

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki defa Cibril'i esas sûretinde gördü ve Cebrail'in bütün gökleri doldurduğunu haber verdi. **Allahü teâlâ**'nın va'd-i ilahîsi budur:

Ona kuvvetleri pek çok olan (Cebrail) öğretti. Öyle ki, gö rünüşü güzel olup hemen hakikî şekli üzere doğruldu. O (Cebrail) yüksek ufukta idi. (Necm/5-7)

Saflıktan olan bu hallerin benzerinde, kalplerde gizli olanlara ulaşılır. Bazen bu ıttıla teferrüs diye tabir edilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mü'min bir kimsenin ferasetinden sakınınız. Çünkü o, Allah'ın nûruyla bakar,47

Hikâye ediliyor ki, ateşperestlerden birisi müslümanlar arasında gezerek, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) , 'mü'minin ferasetinden çekininiz' hadîsinin mânâsını soruyordu. Müslümanlar ona kendi bilgilerine göre tefsirini söyledikleri halde o bir türlü ikna olmu yordu. Bu hâl, sûfîlerden bir şeyhe varıncaya kadar devam etti. O şeyhe varıp bu hadîsin mânâsım sordu. Şeyh kendisine şöyle **cevap** verdi:

Elbisenin altında bağlamış bulunduğun zünnarı çekip atmandır.

- Evet doğru söyledin! İşte mânâsı budur!

Böylece müslüman oldu ve İşte şimdi anladım ki, sen Mü'minsin ve senin îmanın haktır' dedi.

İbrahim Havas şöyle anlatır: Bağdad'da camide fakirlerden bir cemaatin arasında bulunuyordum. O esnada güzel kokulu, güzel yüzlü bir genç geldi. Arkadaşlarıma dedim ki: 'Bu gencin yahûdî olduğu kalbime geliyor'. Aralarında bulunduğum cemaat o genç hakkındaki söylediğim sözden hoşlanmadılar. Sonra ben çıktım. O genç de çıktı. Sonra o genç onlara geri döndü ve 'Şeyh benim hakkımda ne söyledi?' diye sordu. Onlar kalbi kırılmasın diye birşey söylemediler. Fakat genç ısrar etti. Sonunda gence 'Senin yahûdî olduğunu söyledi' dediler. Bu konuşmadan sonra genç bana geldi. Elimi başımı öpüp müslüman oldu ve şöyle dedi: "Biz (yahûdîler) kitaplarımızda Sıddîk'ın ferasetinin yanlış çıkmayacağını okuyoruz. Ben müslümanları imtihan etmeyi düşündüm ve dedim ki; 'eğer müslümanlar içerisinde sıddîk bir kimse varsa, muhakkak şu taifenin içindedir'. Çünkü bu grup Allah'ın kelâmını okuyorlar. İşte bu niyetle ben sizi denemek mak sadıyla geldim. Şeyh benim durumuma muttali olup hakkımda fe rasetini kullandığı zaman anladım ki, o sıddîktır". Ravi der ki, bu genç daha sonra îman edip sûfîlerin büyüklerinden oldu.

Eğer **şeytan**lar Ademoğulları'nın kalpleri etrafında gezme Seydiler, muhakkak ki, onlar göklerin melekut âlemini sey redebileceklerdi. 48

Şeytan kalpler kötü sıfatlarla dolu ise, onların etrafında dolaşır! Çünkü böyle kalpler, **şeytan**ın ve ordusunun merası ve otlağıdır. Kalbini bu sıfatlardan arındıran bir kimsenin ise kalbi nin etrafında **şeytan** gezmez. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle bu yurmuştur:

Ancak içlerinden ihlasa sahip Mü'minler müstesna. (Hicr/40)

Benim hâlis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur. Sen ancak sana uyan azgınları saptırabilirsin) . (Hicr/42)

Semâ kalbin saflaşmasına sebeptir. Kalp o saflık vasıtasıyla hakkın avlanması için kullanılan bir ağdır. Gelecek rivâyet buna işaret eder: Zünnun-i Mısrî Bağdad'a vardı. Sûfîlerden bir grup be raberlerinde şarkıcı biri olduğu halde ziyaretine geldiler. Şarkıcının kendilerine bir şeyler okuması için izin vermesini iste diler. Zünnûn izin verdi:

Senin küçük aşkın bana azap verdi!

Acaba o aşk geliştiği, kalbimi istila ettiği zaman ne yapacak?

Sen daha önce ortak olan bir aşkı benim kalbimde topladın.

Acaba üzüntüsüz bir kimsenin güldüğü zaman, ağlayan mahzun bir kimse için hiç şefkatin yok mu?

Bu sözleri söyledikten sonra Zünnûn-i Mısrî yerinden fırladı, ardından yüzü üstü yere yığıldı. Sonra bir kişi yerinden zıpladı. Zünnûn o kişiye şöyle hitap etti: 'Kalktığında O seni görür'. Bu söz üzerine kişi oturdu. Zünnûn Allah'ın inayetiyle o kişinin kalbine muttali oldu. Onun zoraki şekilde vecde kendisini kaptırmak is tediğini bildi ve böyle yapmamasını ihtar ederek, ona 'Allah için değil de başka birşey için kalktığın zaman seni gören Allah senin hasmın olacaktır' hakikatini bildirdi. Eğer kişi bu kalkışında doğru olsaydı, muhakkak gerisin geri oturmazdı. Bu bakımdan böylece vecdin semeresi keşiflere ve hallere dönüşüverdi.

Keşif ve hallerin herbiri, insanoğlu onlardan uzaklaştığı zaman tabir etmesi mümkün olmayan ve tabir etmesi mümkün olan diye kısımlara ayrılır. Umulur ki, sen hakikatini bilmediğin bir hâli veya ilmi uzak göresin ki bu ilmin hakikatini izah etmek mümkün değildir. Bu bakımdan sen onu uzak görme! Çünkü sen en yakın durumlarında bile varlığına ve hak olduğuna dair birçok deliller görüyorsun.

İlme gelince, nice fakîhler vardır ki sûrette birbirine benzer iki mesele kendisine arzolunur. Fakih zevkiyle bu iki meselenin arasında hükümde fark olduğunu idrak eder. Fakat fakihe bu farkın yönünü birleştirmekte yardımcı olmaz, velev ki fakih insanların en beliği olan bir kimse olsun. Bu bakımdan o fakih ancak zevkiyle farla idrak eder, fakat o farkın tabir ile belirtilmesi kendisi için mümkün değildir. Fakihin 'farkı idrak etmesi bir ilimdir. Zevk ile o ilimi kalbinde bulur ve o ilmin kalbine doğmasının bir sebebi olduğundan ve onun Allah nezdinde de bir hakikati olduğundan şüphe etmez. O hakikati haber vermek, kendisi için mümkün değildir. Fakat bu imkansızlık lisanındaki kusurdan ileri gelmez. Aksine mânânın esasında ibarenin yetişebileceğinden daha ince olduğundandır! Daima zor meseleleri mütalaa edenler bu kadarını idrak etmişlerdir.

Hale gelince, nice insan vardır ki sabahladığı vakitte, kalbinde 'kabz' veya 'bast' idrak eder. Fakat bir türlü onun sebebini bilemez. Bazen de bir insan birşey hakkında düşünür. O düşünce onun nef sinde bir eser meydana getirir. Dolayısıyla o sebebi unutuverir. O eser ise, nefsinde baki kalır ve onu hisseder.

Bazen de hissettiği hâl, sevgiyi gerektiren bir sebep hakkında düşündüğünden ötürü nefsinde görünen bir sevinç olur veya bir üzüntü olur ki esas hakkında düşünüleni unutur ve fakat onun eserini hisseder.

Bazen de hâl garip bir hâl olur ki, sürur ve üzüntü lafızları onu ifade etmekten aciz kalırlar. Maksudu tam mânâsıyla belirten bir ibare bulunmaz ki onunla ifade edilsin. Vezinli şiir ile vezinli şiirin zevki o şiir ile vezinli olmayan kelâmın arasındaki farkı an cak bir kısım insanlar bilir, diğer bir kısmı bilmez. Bu öyle bir haldir ki, ancak zevk sahibi bunu idrak eder. Hem de şüphesi kalmayacak derecede idrak eder, Bu halden, vezinli konuşmak ile rast gele konuşmanın arasındaki ayrılığı kastediyorum. Bu bakımdan zevki olmayan bir kimse o kelâmla kastettiğini açığa kavuşturacak tabir imkânından mahrumdur. İşte nefiste böyle ga rip haller vardır. Bunlar o hallerin vasıflarıdır; Hatta, korku, üzüntü ve sururdan ibaret olan meşhur mânâlar, ancak mânâsı anlaşılan bir tegamıinin dinlenilmesinden hasıl olur.

Evtar (telli sazlar) ve mânâsı anlaşılmayan diğer nağmelere gelince, onlar ancak nefiste acaip bir tesir bırakırlar. O tesirlerin acaipliklerini anlatmak mümkün değildir. Bazen onlara şevk tabiri yakıştırılır. Fakat o 'şevk' ki sahibi 'müştak'ı tanımıyorsa acaibin ta kendisidir. Kalbi telli sazı, şahin ve benzerini dinlemekle harekete gelen bir kişi ise, neye müstehak olduğunu idrak edemez. Ancak nefsinde bir 'hâl' hisseder! Sanki o hâl kendisinin bilmediği bir 'işi' ister. Hatta böyle bir durum halk tabakasında bile vaki olur. Kalbine ne bir insanın ne de **Allahü teâlâ**'nın sevgisi hâkim olma yan kimseler dahi bu hale tesadüf ederler. İşte bunun bir sırrı vardır. Her 'şevkin iki 'rükn'ü vardır: **Birinci** rükn müştakın sıfatıdır. Bu da aşık ile maşukun bir tür münasebetidir. **İkincisi**, maşukun marifeti ve ona varmanın sûretinin marifetidir.

Eğer şevkin varlığına sebep olan sıfatlar, maşukun sıfatını bilmek de mevcut ise bu takdirde durum apaçıktır. Eğer maşuk bilinmez fa kat teşvik edici sıfat bulunursa ve o sıfat kalbini harekete geçirip ateşini alevlendirirse böyle bir durum şüphesiz ki dehşet ve hayreti doğurur. Eğer bir insan, kadın görmeksizin, cima nedir bilmeksi zin tek başına bir yerde yetişirse, sonra ergenlik çağma varıp şehvet kendisine galebe çalarsa, mutlaka bu kimse, nefsinin şehvet ateşini hisseder. Fakat cinsî münasebete iştiyak duyduğunu bil mez. Çünkü cinsî ilişkinin sıfatını ve kadının vasıflarını bilmez. İşte böylece insanoğlunun nefsinde en yüce âlem ile bir münasebet vardır. Sidret'ül-Münteha'da. ve Firdevs-i Âlâda va'dedilen lezzetlerle bir ilgisi vardır. Fakat insanoğlu bunlardan sıfat ve isimleri hayal edebilir. Tıpkı cinsî ilişkinin lafzını ve kadının ismini duyup hayatında hiçbir kadının şeklini ve hiçbir erkeğin sûretini, hatta aynada kendi nefsinin sûretini görüp de onunla mukayese yapa bilmekten mahrum olan bir kimse gibi. . .

Bu bakımdan teganni dinlemek şevki tahrik eder. İfrat dere cede cehalet, dünya ile meşgul olmak kişiye nefsini dolayısıyla rab bini unutturmuştur. O halde kalbi, kendisinin bilmediği birşeyi kendisinden istiyor demektir. Dolayısıyla dehşete kapılıp hayrete giriftar olur. Çalkalanıp sallanır. Tıpkı kurtuluş yolunu bulama yan ve boğulmak üzere olan bir kimse gibi. . Bu ve buna benzer hallerin hakikatlerinin tamamı idrak edilmeyen hallerdendir. Bu hallerle sıfatlanmış bir kimsenin bunları izah etme imkanı yoktur. Bu bakımdan vecdin açıklaması mümkün olan ile açıklaması müm kün olmayan kısımlara ayrılması böylece ortaya çıkmış olmak tadır.

42) Tirmizî, İbn Mâce

43) Ebû Bekir Muhammed b. Davud Dineverî Şam'ın büyük şeyhlerindendir. H. 350 senesine kadar yaşamıştır.

44) İbn Mübarek, (İkrime b. Ömer'den)

45) Müslim

46) Zikir bölümünde geçmişti.

47) Tirmizî

48) Oruç bölümünde geçmişti.

6. Vecd'in Kısımları

Vecd de hacim (tekellüfsüz gelen) ve mütekellef (zorla gelen) diye iki kısma ayrılır. Bu son kısma tevâcud ismi de verilir. Bu zo raki tevacud'un bir kısmı kötüdür. Kötü olan kısmı, kendisiyle riya ve iflasla beraber şerefli hallerin açıklaması kastolunan kısımdır, Bir kısmı da mahduddur. O da şerefli halleri çağırmak, hile yoluyla çalışıp celbetmek için vecde tevessül etmektir! Zira çalışmanın şerefli hallerin kazanılmasında tesiri vardır. Bunur içindir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kur'ân okuyup ağlaması gelmeyer bir kimseye kendisini ağlar ve üzüntülü göstermesini' emretmiştir. Çünkü bu hallerin, bazen başlangıçlarında zorakilil vardır. Fakat sonradan, bilfiil tahakkuk ederler. Tekellüf zorla getirilen halin sonunda kişide tabiileşmesine nasıl sebep olmasın Oysa Kur'ân'ı öğrenen bir kimse önce onu 'zorla' hıfzeder. Tan düşünmekle, zihnini hazır etmekle beraber onu 'zorla' okuyabilir.Sonra Kur'ân okumak onun dilinin daimi bir âdeti haline gelir.Hatta kalbi gâfil olduğu halde, ister namazda ister başka yerlerde dili kendi kendine Kur'ân okur. Bazen surenin tamamını okuyup sonuna vardığı zaman adam kendine gelir ve bilir ki, bu sureyi gaflet halinde okumuştur.

Yazar da böyledir. Başlangıçta zorlukla yazar, sonra eli yazıya alışır. Yazmak onun için tabiileşir. Kalbi başka birşey düşünürken ve tamamen kendisini o şeyi düşünmeye kaptırdı halde eli birçok sayfa yazar. Bu bakımdan nefsin ve azaların yüklendiği bütün sıfatları elde etmenin yolu ancak tekellüf ve zorluktan geçer. Başta tasannu yapar, sonra âdet ile kendisi tabiileşi İşte seleften birinin 'Âdet **beşinci** bir tabiattır' demekten maksaı budurr. Böylece şerefli hallerde olmadıkları zaman, ümitsiz olma uygun değildir. Aksine teganni dinlemek ve başka yollaı başvurmak sûretiyle onlara sahip olmak için çeşitli zorlukları denemesi gerekir. Zira âdetler cümlesinden olarak görülmüştür ki, biri bir şahsa aşık olmak ister Fakat bir türlü kalbinde onun sev gisi yoktur. Buna rağmen nefsinde onu anlar, ona daimi bir şekilde bakar ve güzel vasıflarını görür. Ona aşık oluncaya kadar, onun güzel ahlâklarını nefsinde hazır bulundurur. Böylece kendi iradesinin sınırını aşacak kadar kalbinde bunu yerleştirir, fakat bundan sonra ondan kurtulmak istese de artık kurtulamaz.

İşte **Allahü teâlâ**'nın sevgisi ve onun mülâkatına karşı duyulan şevk de böyledir. O'nun kahrından korkmayı ve diğer şerefli halleri insan kaybettiği zaman bu hallerle sıfatlanmış kimselerin meclislerinde oturmak sûretiyle onların hallerini müşahede etmek, sıfatlarıyla nefsini güzelleştirmek, teganni dinlerken onlarla bera ber oturmak, Allah'a yalvarış ve duada onların beraberinde bu lunmak sûretiyle

kendisini zorlayıp yitirdiği o sıfatları kazanmaya çalışmalı ve **Allahü teâlâ**'dan bunların sebeplerini kendisine ko laylaştırmak sûretiyle o hali kendisine nasip etmesini dilemelidir.

Salihler, korkanlar, iyilik yapanlar, Allah'a iştiyak duyanlar ve kalbi huşu ve huzur içinde bulunanlarla oturmak bu halin ol masının sebeplerindendir. Bu bakımdan bir şahısla oturan bir kimseye, farkında olmadan o şahsın sıfatları sirayet eder. Sevgi ve diğer hallerin sebeplerle kazanılmasının imkânlarına **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu duası delâlet eder:

Ey Allahım! Bana kendi sevgini ve seni sevenin sevgisini ve beni senin sevgine yaklaştıranın sevgisini rızık olarak ihsan et. 49

İşte görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sevginin istenmesi hususunda duaya başvurmuştur. Buraya kadar vecdin keşiflere ve hallere ayrılmasının izahı ile ifade edilmesi mümkün olan ve ol mayana ayrılmasının ve zorla elde edilen ile tabî olarak elde edilen kısma ayrılmasının açıklaması yapılmıştır.

İtiraz: Bu vecde tutulanlar neden Kur'ân'ı dinledikleri zaman vecde kapılmıyorlar? Oysa Kur'ân Allah'ın kelâmıdır. Fakat te ganni anında vecde kapılıyorlar. Oysa teganni şairlerin kelâmıdır.

Eğer hakîkaten vecd iddia edildiği gibi, Allah'ın lütfundan gelen bir hakîkat olsaydı, **şeytan**dan gelen bir bâtıl olmasaydı muhakkak ki ancak yaratıkların sevgisinden, mahlukun aşkından gelen bir vecd olurdu.

Cevap: Hakîkî vecd **Allahü teâlâ**'nın sevgisinin çokluğundan ve salikin doğru iradesinden ve Allah ile kavuşmanın şevkinden kaynaklanır. Böyle bir vecd Kur'ân'ın dinlenilmesiyle harekete geçmeyen vecd ise, ancak yaratıkların sevgisinden, mahlukun aşkından gelen vecddir Nitekim iyi bilin ki Allah'ın zikriyle kalpler itminana kavuşur' ve 'Allah, sözün, en güzelini, birbirine ben zer, ikişerli bir kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların de rileri ondan ürperir. Sonra derileri de, kalpleri de Allah'ın zikrine yumuşar' (Zümer/23) ayetleri de buna delâlet eder.

Dinlemenin sonunda, dinlemekten ötürü nefiste oluşan herşey vecd'dir. Bu bakımdan nefisteki itminan, ürperme, korku, kalbin yumuşaması, bütün bunlar vecddir.

Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri korkar. (Enfa1/2)

Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik kesinlikle o dağın Allah korkusundan paramparça olduğunu görür dün! (Haşr/21)

Bu bakımdan korku ve huşû, hallerin türünden olan bir vecd dır. Her ne kadar keşifler kabilinden olmasa da. . . Fakat bazen keşiflerin sebebi olur. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle bu yurmuştur:'Kur'ân'ı seslerinizle süsleyin'. 50

Hazret-i Peygamber Ebû Musa el-Eş'arî hakkında şöyle demiştir 'Ona Âl-i Dâvud'un mizmarlarından bir mizmar verilmiştir'. 51

Kalp sahiplerinin Kur'ân'ı dinledikleri zaman vecd kapıldıklarına delâlet eden hikayelere gelince, bunlar çoktur Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hûd suresi ve kardeşleri bulunan diğer (sureler) beni ihti yarlattı. 52

Zira ihtiyarlık korku ve üzüntüden olur. Bu ise vecdin ta kendi sidir. Rivâyet ediliyor ki, İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzurunda Nisa sûresini okudu. 'Her ümmetten birer şahid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahid yaptığımız zaman bakalım kâfirlerin hali ne olacak?' ayetine vardığı zaman **Hazret-i Peygamber** İbn Mes'ûd'a 'yeter' dedi. **Hazret-i Peygamber**in iki gö zünden yaşlar akıyordu.

Başka bir rivâyet şöyledir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu ayeti oku yunca (veya **Hazret-i Peygamber**e okununca) bağırarak yere düşmüştür:

Zira bizim yanımızda bukağılar ve (içine girecekleri) bir ateş, boğaza takılıp kalan bir yiyecek ve ayrıca bir azap da vardır. (Müzemmil/12-13)

Yine bir başka rivâyette **Hazret-i Peygamber**in şu ayeti okuyup ağladığı bildirilmektedir:

Eğer onlara azap verirsen, muhakkak ki onlar senin kullarındır. (Mâide/118)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir rahmet ayetini okuduğu zaman, dua eder ve sevinirdi. Sevinmek ise vecdin ta kendisidir. **Allahü teâlâ** vecd ehlini Kur'ân ile överek şöyle buyurmuştur:

Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakkı an ladıklarından ötürü gözlerinin yaşla dolup boşaldığını gö rürsün. Onlar şöyle derler: Ey rabbimiz! Îman ettik! Şimdi bizi şehâdet getirenlerle beraber yaz'. (Maide/83)

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) göğsü kaynayan kazan gibi ses çıkardığı halde namaz kılardı. 53 Kur'ân ile sahabe ve tabi inin vecde kapılması hakkında nakledilen hâdiseler çoktur. Onların bir kısmı Kur'ân'ı dinlediği zaman gayri ihtiyari olarak bağırırdı. Bir kısmı ağlar, bir kısmı bayılırdı. Hatta bir kısmı da ve fat etmiştir.

Rivâyet ediliyor ki Zürare b. Ebi Evfa54 Rakkâ şehrinde halka imamlık yapıyordu. Bir ara 'Sur'a üfürüldüğü zaman' (Müddes sir/8) ayetini okudu. Gayr-i ihtiyari olarak bağırdı ve mihrabda düşüp öldü.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) birinin 'muhakkak ki, senin rabbinin azabı vaki olacaktır. Ona mâni olacak hiçbir kuvvet yoktur' ayetini okuduğunu işitti. Dehşetli bir ses çıkararak yere yuvarlanıp bayıldı. Evine götürüldü. Bir ay kadar hasta yattı.

Tabiinden Ebû Cerir'in yanında Salih b. Beşir el-Merî Kur'ân okudu, bu zat bağırdı ve düşüp öldü.

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) bir hafızın 'Bugün o gündür ki, konuşamazlar ve kendilerine özür dilemek için de izin verilmez' ayetini okuduğunu işitti. Derhal düşüp bayıldı.

Ali b. Fudayl 'İnsanların rabb'ul-âlemîn'in huzuruna kalktıkları gün. . ' (En'am/83) ayetini okuyan birini dinledi, derhal düşüp bayıldı. Babası Fudayl b. İyaz ona şöyle hitap etti: **Allahü teâlâ** senden bildiğini senin için kabul eylesin'.

Selefin bir cemaatinden de bu tür menkıbeler nakledilmiştir. Sûfiler de böyle idi. Zira Şiblî Ramazan'ın bu gecesinde mescidde, imamın arkasında namaz kılıyordu. İmâm 'Yemin olsun ki, eğer dilesek sana vahyettiğimiz Kur'ân'ı kalplerden ve yazılı satırlardan gideririz' (İsrâ/83) ayetini okuduğu zaman Şiblî'den öyle bir ses çıktı ki, cemaat onun ruhunu teslim ettiğini sandı. Yüzü kıpkırmızı kesildi.

Azaları titremeye başladı ve dedi ki: 'Bu hitaplarla **Allahü teâlâ** dostlarına hitap ediyor!' Bu sözünü birkaç defa tekrar etti.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: Sırrı es-Sakatî'nin huzuruna girdim. Huzurunda baygın bir kişi gördüm. Bana dedi ki: 'Bu kişi Kur'ân'dan bir ayet dinledi, bayıldı'. Dedim ki: 'Aynı ayeti (o baygın iken de) okuyunuz!' Aynı ayeti okudular. Bu sefer adam ayıldı. Sırrı 'Bunu nerden biliyorsun?' diye sordu. **Cevap** olarak dedim ki: 'Gördüm ki, Hazret-i Yakub'un iki gözünü kaybetmesi, bir mahluk (Hazret-iyusuf) için olduğundan bir mahluk ile (Hazret-i Yûsuf'un iç gömleği ile) gözüne kavuştu. Eğer onun körlüğü **Allahü teâlâ**'dan ötürü olsaydı, bir mahluk ile gözünü yeniden kazanamazdı'. Sırrî benim bu nüktemi güzel gördü.

Cüneyd'in bu nüktesine şairin şu sözü de işaret eder:

Bir kadehi lezzet üzere içtim,

İkinci bir kadehle daha önceki kadehten neş'et eden has talığımı tedavi ettim.

Sûfîlerden biri şöyle demiştir: "Ben bir gece şu ayeti okuyup tekrar ediyordum: 'Her nefis ölümü tadıcıdır'. Ansızın gaibden beni çağıran bir ses 'Bu ayeti ne kadar tekrar edeceksin? Sen böyle yapmakla, yaratıldıkları günden beri (Allah'tan haya ettiklerin den) başlarını kaldırıp göğe bakmayan cinlerden dört kişiyi öl dürmüş oldun' dedi".

Ebû Ali Mağazilî, Şiblî'ye şöyle der: 'Çoğu zaman Allah'ın Kitabı'ndan kulağıma bir ayet gelip çarpıyor. Bu ayet beni dünyadan uzaklaştırıyor. Sonra ben hallerime ve insanlara dönüyorum. Onun üzerinde kalmıyorum'. Şiblî kendisine şöyle **cevap** verir: 'Kur'ân'dan senin kulağına gelip seni huzuruna celbeden miktar **Allahü teâlâ**'ya teveccüh etmek hususunda, kuvvet ve kudretinden tamamen soyunup (kuvvet ve kudreti O'ndan bilmendir) '.

Tasavvuf ehlinden bir zat, birinin 'Ey itaatkar nefis! Dön rabbine! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak. . . (Fecr/27-28) ayetini okuduğunu duydu. Ondan **ikinci** bir defa o'kumasını istedi ve dedi ki: Ben ne kadar ona 'Rabbine dön!' diyorsam da o dönmüyor'. Sonra vecde kapılıp ruhunun bedenini terketmesine sebep olacak derecede bir ses çıkardı ve düşüp öldü.

Bekir b. Muaz bir okuyucunun 'Kıyâmet günü ile uyar. O vakit kalpler hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış, yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de şefaati makbul bir şefaatçısı' (Mü'min/18) ayetini okuduğunu işitti, tirtir titremeye başladı. Sonra bağırıp şöyle dedi: 'Yarab! Korkuttuğun, korktuktan sonra da taatinle sana yönelmemiş kimseye rahmet etV Sonra düşüp bayıldı.

İbrahim b. Edhem bir kimsenin 'Gök yarıldığı zaman' (İnşikak/l) ayetini okuduğunu işittiği zaman mafsalları tirtir titremeye başladı. Titremek bütün bedenine sirayet edinceye kadar devam etti.

Muhammed b. Sebih'den şöyle rivâyet edilir: Bir adam Fırat nehrinde yıkamıyordu. Sahilden geçen biri 'Ey günahkarlar! Bugün Mü'minlerden ayrılınız' (Yasin/59) ayetini okudu. Yıkanan kişi, boğuluncaya kadar sallandı. Zikrediliyor ki, bu Selman ta rafından müşahede edildi. Bundan dolayı, Selman genci can-ı gö nülden sevdi. Bir ara genci kaybeden Selman, gencin durumunu sordu. Kendisine hasta olduğu haber verildi. Genci ziyaret etmek maksadıyla evine geldi. Ölüm döşeğinde olduğunu gördü ve genç Selman'a şöyle hitap etti: 'Ey Allah'ın kulu! Hani o okuduğum zaman tüylerimi ürperten

ayetler var ya? İşte o şimdi (dünyanın) en güzel şeklinde bana geldi. **Allahü teâlâ**'nın ondan ötürü benim bütün günahımı affettiğini haber verdi'.

Kalp erbabından olan bir kimse Kur'ân'ı dinlediği zaman vecdden uzak değildir. Eğer Kur'ân kendisinde müsbet bir tesir bırakmıyorsa, onun misali, kulağı ağzından çıkanı duymayan hayvanın misaline benzer. Böyle bir kimsenin sözü, bağırma ve çağırmadan başka birşey değildir. Bu kimse sağır, dilsiz ve kördür ve konuşulan sözün mânâsını anlayamayanlardandır! Bunların tam zıddı olarak, kalp erbabından olan bir kimse, dinlediği bir hikmetli kelimeden dahi müsbet mânâda etkilenir.

Cafer el-Huldî55 şöyle demiştir: Horasan halkından bir kişi, Cüneyd-i Bağdadînin bir cemaatte bulunduğu bir zamanda huzu runa varıp şu suali sordu: kişinin nezdinde kendisini övenle kötüleyen ne zaman bir olur?' (Huzurda bulunan) meşayihten biri 'Eğer kişi tımarhaneye girer, iki zincirle bağlanırsa, (o zaman onu medhedenle kötüleyen onun yanında eşit olur) ' dedi. Bunun üze rine Cüneyd şöyle dedi: 'Bu sualin cevabını vermek senin işin değil. Sonra sual soran kişiye dönüp dedi ki: 'Evet kesinlikle mah luk olduğunu bildiği zaman kendisini övenle, kötüleyen onun yanında eşit olurlar'. Cüneyd'in bu cevabı, kişinin bağırarak düşüp ölmesine sebep oldu. 56

İtiraz: Kur'ân'ın dinlenilmesi vecd için fayda verici ise neden ehl-i vecd gazelhanların etrafında toplanıp onları dinliyorlar da, kurraların etrafında toplanmıyorlar? Oysa böyle olduğu takdirde kurraların halkalarında oturmaları ve dolayısıyla vecde kapılmaları, tegannicilerin halkalarında oturmamaları uygundur ve yine uygun olanı, her davette ve her toplantıda bir tegannici değil, bir kurra (hafız) aramak olurdu. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın ke lâmı, şeksiz ve şüphesiz teganniden daha üstündür?

Cevap: Teganni yedi vecihten ötürü, Kur'ân'dan daha fazla vecdi tahrik eder:

1. Kur'ân'ın bütün ayetleri dinleyenin haline uygun düşmediği gibi, onun anlayışına ve hâlet-i nahiyesine, tatbik etmesine de el verişli değildir. Bu bakımdan üzüntüye veya şevke veya pişmanlığa tamamen kapılmış bir kimsenin haline şu ayetler uygun düşerler mi?

Allah, evlâdınızın mirastaki durumu hakkında size şöyle emrediyor: Çocuklardan erkeğe, iki dişi payı kadar vardır. (Nisa/İl)

İffetli müslüman kadınlara zina iftirası edenler, sonra bunu ispat için dört şahit getiremeyenler (varya) , işte bunlara seksen değnek vurun. (Nûr/4)

56) Mahluk olduğunu tam mânâsıyla idrak eden bir kimse ubudiyetin/kulluğun zirvesine vardığından dolayı övülmek veya yerilmek onun için birdir. Çünkü kendisi mükafat ve mücazatı Allah'tan başkasından istemeyecek bir makama varmıştır.

Miras, talâk (boşanma) , hudud (cezalar) ve benzeri ayetlerin tamamı böyledir. Ancak kalbin harekete geçmesine ona uygun düşen mânâlar vesile olur. Şairlerin kalp hallerini açık bir dille be lirtmek için vazettikleri şiirleri uygun düşer ki insan hali bu şiirlerden anlamakta bir zoraki duruma muhtaç olmaz. Evet! Kendisi kahredici, mağlûp edici bir hâl ile istilâ edilen bir kimse ki o anda o halden başka bir hale artık yer kalmamıştır ve hâlâ onunla beraber uyanıklık, delici zekâ vardır. O zekâ ile lâfızlardan, uzak mânâları sezebilir. Böyle bir kimse, her dinlediğinden vecde kapılabilir. Tıpkı 'Allah size erkek evlatlarınız hakkında vasiyet ediyor' (Nisa/11) ayetini dinlediği anda insanoğlunu vasiyet etmeye

muhtaç ettiren, ölüm halini hatırlatan bir kimse gibi. . . Her in sanın mutlaka arkasında dünyadan sevgilisi olan mal ve evlât bırakacağını ve sevgililerinden birisini diğerine terkedeceğini ve her **ikisi**ni de bırakıp gideceğini anlayıp korku ve üzüntü kendisine hâkim olan bir kimsenin durumudur ve 'Allah evlâtlarınız hakkında size vasiyet ediyor' cümlesindeki Allah kelimesini dinle yip ayetin öncesinden ve sonrasından nazarlarını çevirerek sadece lâfza-i celâl ile vecde kapılıp sallanan veya Allah'ın kulları üze rindeki rahmet ve şefkatini hatırlayıp kullarının miraslarını biz zat paylaştırmayı yürüttüğünü, onların hayatlarında ve ölümle rinde durumlarını düzenlediğim anlayan bir kimse gibi. . .

Böyle bir kimse kendi kendine der ki: 'ınadeni ki bizim ölümümüzden sonra **Allahü teâlâ** evlâtlarımızın durumunu dikkate alınıştır, bu bakımdan bizim durumumuzu da gözden kaçırmadığmdan şüphe etmiyoruz'.

Böylece ümit verici bir hâl kendisinde belirir ve vecdini hare kete geçirir. Bu vecd sadece **Allahü teâlâ**'nın rahmetinden se vindiği ve müjdelendiği cihetten gelir veya 'erkek için, iki kadının payı kadar vardır' ayetini dinlediği zaman kalbine erkek olduğu için, erkeğin kadından üstün olduğu, âhiretteki faziletin ancak kendilerini dünyada ticaret ve alışverişin, Allah'ın zikrinden alıkoymadığı erkekler için sabit olduğu, Allah'tan başkası kendi sini Allah'ın zikrinden meşgul eden bir kimse ise, hakikatin na zarında erkeklerde değil de kadınlarda olduğunu düşünüp âhiret nimetlerinden, kadınların dünya malından geri kalmaları gibi geri kalmasından veya tamamen mahrum olmasından korkan bir kimsenin durumu gibi. . . İşte bu gibi durumlar, bazen insanın vecde kapılmasına vesile olurlar, Fakat bu da ancak iki sıfata sa hip olan kimseler için sözkonusudur:

Birinci sıfat: Kahredici, tamamen istilâsı altına alıcı bir durumdur.

İkinci sıfat: Yakın emirlerle uzak mânâlara dikkati çekmek için mükemmel ve beliğ bir uyanıklık ve delici bir zekâdır. Bu sıfat pek az bulunan bir sıfattır. İşte bunun içindir ki, insanlar vecdi elde etmek için çoğu zaman mânevi hallere uygun düşen lâfızları teganni etmeye başvurmak mecburiyetinde kalır ki heyecanı çabuk kabarsın.

Rivâyet ediliyor ki, Ebû Hüseyin bir cemaatle beraber bir davette bulunuyordu. Aralarında ilmî bir mesele cereyan etti. Bu esnada susarak oturan Ebû Hüseyin, başını kaldırıp onlara şu şiiri okudu:

Çok güvercin var ki, kuşluk zamanında çokça öter! Mahzun mahzun incecik dalların tepesinde durmadan öter! Dostu ve elverişli zamanı hatırlattı! (hatırladı) . Üzüntüden dolayı ağladı. Benim de üzüntümü kabarttı!

Benim ağlamam çoğu zaman onun uykusunu, onun ağlaması da çoğu zaman benim uykumu kaçırdı.

Ben şikâyet ediyorum, ona anlatamıyorum!

O dosttan ayrı düştüğü için şikâyet ediyor, bana anlatamıyor.

Arıcak ben, içimin vecd ve yangınından ötürü onu tanıyorum.

O da içindeki vecd ve yangından ötürü beni tanıyıp anlıyor.

Ebû Hüseyin'in bu şiirinden sonra, o cemaatte bulunan herkes, istisnasız, ayağa kalkıp vecde kapıldılar! Oysa daha önce dalmış oldukları ilmî tartışmadan onlarda bu vecd hali hâsıl olmamıştı. Her ne kadar ilim, daha ciddî ve daha hak ise de. . .

2. Kur'ân, birçok kimseler tarafından hıfzedilmiştir. Daimî bir şekilde kulak ve kalplerde tekrarlanıp durmaktadır. İlk defa işitilen bir şeyin kalplerdeki tesiri pek büyük olur. **İkincisi**nde te siri biraz zayıflar. **Üçüncü** defasında, neredeyse tesiri kaybolacak kadar azalır. Eğer büyük bir vecde sahip olan bir kimse daimî bir şekilde bu şiirden her zaman vecde kapılmaya zorlanırsa, kesin likle vecde kapılmak imkânını sağlayamaz. Eğer o beytin yerine başka bir beyt okunursa, onun eseri de onun kalbinde yerleşir ve is ter ki **ikinci** defa okunan beyt, ilk defa okunan beytin mânâsından başka birşeyi ifade etmesin. Fakat nazmın ve lâfzın **birinci** şiire nisbetle yabancı oluşu nefsi harekete getirir. Her ne kadar mânâlar bir ise de. . . Oysa okuyucu her zaman yepyeni bir Kur'ân oku maya ve her davette taptaze, eskisinin aynısı olmayan bir Kur'ân okumaya muktedir değildir. Çünkü Kur'ân bellidir. Onun üzerine ilâve yapmak mümkün değildir. Hepsi hıfzedilmiş ve durmadan tekrar edilmektedir. Bizim bu söylediklerimize Hazret-i Ebû Bekir'in be devîlerin gelip Kur'ân'ı dinleyip ağladıklarını gördüğü zaman söy lediği şu söz işaret etmektedir: 'Biz de sizin gibiydik, fakat kalbimiz katılaştı'.

Sakın Hazret-i Ebû Bekir'in kalbinin Arapların cahil kimselerinin kalbinden daha katı olduğunu zannetme. Onun kalbinin Allah sevgisinden, Allah kelâmının sevgisinden bedevilerin kalbinden daha boş olduğu zehabına kapılma. Fakat Kur'ân'ın durmadan onun kalbi üzerine tekrar edilmesi, kalbi ile alışkanlık kurmasını ve kalbin artık ondan az teessür duymasını gerektirir. Çünkü çok dinlemek sûretiyle kalbiyle Kur'ân arasında bir yakınlık oluşmuştu. Zira daha önce dinlemediği bir ayeti dinleyip de ağlasın ve sonra aynı ayeti dinlemesi sebebiyle yirmi sene o ağlamasına devam etsin! Bu âdet olarak mümkün değildir. Sonra tekrar etsin, tekrar ağlasın ve ilk ağlama son ağlamadan ayrılmasın. Ancak bu durum garip ve yeni olursa devam edebilir. Her yeninin bir lezzeti vardır. Her yeni gelenin bir çarpması vardır. Her eskinin beraberinde bir yakınlık vardır ki, çarpmaya zıt düşer. Bunun içindir ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , halkı Kâbeyi fazla tavaf etmekten menetmeyi düşünerek şöyle demiştir. Halkın, fazla tavaf etmek sûretiyle bu Beyt hakkında gevşeklik göstermelerinden kork tum. Hacı olarak Kâbe'ye gelen bir kimse, Bey t 'i ilk gördüğü zaman ağlar, sızlar. Çoğu zaman ilk gördüğünde düşüp bayılır. Bazen Mekke'de bir ay kadar kalır, nefsinde Beyt e karşı bir tesir hissedemez hale gelir! Bu bakımdan madem ki durum budur, te gannici her zaman yeni şiirler okumaya muktedirdir. Fakat her zaman garip ve dinlenmemiş bir ayet okumaya muktedir değildir.

3. Şiirin zevkinden ötürü kelâmın vezinli oluşu nefiste bir tesirbırakır. Bu bakımdan güzel ve vezinli bir ses, güzel ve vezinsiz birses gibi değildir; vezin ise, ancak şiirlerde bulunur, ayetlerde bulunmaz. Eğer muganni, okuduğu şiiri yanlış okursa veya o şiirde lâhn yaparsa veya lâhindeki yolun normalinden kayarsa, derhal dinleyenin kalbi muzdarip olur vecd ve dinlemesi iptal olunup dumûra uğrar. Uygunsuzluk olduğu için tabiatı nefret eder. Tabiat nefret ettiği zaman kalp muzdarip olur, teşvişe kapılır. Bu bakımdan madem ki durum budur, o halde veznin tesiri vardır ve bunun için de şiir güzel telâkki edilmiştir.

4. Vezinli şiir, yollar ve destanlar diye adlandırılan lâhinlerden ötürü nefiste tesirler bırakır. O yolların çeşitliliği ancak kısa okunması gereken kelimeyi uzatmak ve uzatılması gereken kelimeyi

kısaltmak, kelimeler arasında duraklamak, kesişmek ve bazılarında yerinde olmadığı halde bitiştirmek gibi sebeplerden ötürüdür. Bu tasarruf, şiirde caizdir, fakat Kur'ân'da indirildiği gibi okumaktan başka birşey caiz olmaz. Tilâvetin istemediği bir şekilde Kur'ân'da kısaltma uzatma, kesişme, bitiştirme ve duraklama yapmak haram (veya en azından) mekruhtur. Kur'ân, indirildiği gibi okunduğu zaman, varlığının sebebi lâhinlerin vezinli okunması olan tesir kendiliğinden düşer. Oysa bu vezin, tesirhakkında seslerde olduğu gibi anlaşılmazsa dahi tesiri vardır.

5. Vezinli nağmeler, düşüşler ve hançerenin haricinde kavala üfürülmek, tef çalmak ve benzerleri gibi olan vezinli seslerle takviye edilir. Zira zayıf olan vecd, ancak kuvvetli bir sebeple galeyana gelir. Güçlenmesi de ancak bütün bu sebeplerin toplamından meydana gelir. Bu sebeplerin her birinin tesirde payı ve nasibi vardır. Oysa Kur'ân'ı bu gibi karinelerden korumak vâcibdir. Çünkü bu karinelerin görünen tarafları, avam tabakası nezdinde oyuncaksûretindedir. Kur'ân ise, bütün halk nezdinde ciddiyetten meydana gelmiş ilâhî bir kelâmdır. Bu bakımdan yüzde yüz hak olana, halkın nezdinde oyuncak sayılan ve havassın nezdinde de sûreten oyuncak olan birşeyi katmak caiz değildir. Her ne kadar havass, bu şeye oyuncak olmak yönünden bakmasalar da Kur'ân'a karışmaması gerekir. Uygun olan Kur'ân'ı tezkir ve ta'zim etmektir. Bu bakımdan Kur'ân, yolların kenarında okunmaz. Sâkin bir mecliste okunur. Cünüpken okunmaz. Tahâretsiz bir haldeyken ti lâvet edilmez. Her halde Kur'ân'ın hürmet etme hakkını ifa et meye, ancak hallerini murâkabe altına alan kimseler muktedir olabilirler. Bu bakımdan Kur'ân gibi bu tür murâkebe ve gözet meye müstehak olmayan teganniye bundan gidilmiştir ve bunun için de zifaf gecesinde bile Kur'ân okumakla birlikte tef çalmak caiz değildir. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) zifaf gecesinde tef çalmayı emir buyurarak şöyle demiştir:

Kalburu dövmek sûretiyle olsa dahi nikâhı ilân ediniz. 57

Bu tef çalmak meselesi, Kur'ân'la beraber değil, ancak şiirle birlikte caiz olur ve bunun içindir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , zevcele rinden Mi'vez'in kızı Rübeyya vâlidemizin58 evine girdiğinde onun yanında şarkı söyleyen cariyeler gördü. İçlerinden birinin şöyle dediğini işitti: 'Bizim içimizde yârın ne olacağını bilen bir peygamber vardır'. Bu mânâyı teganni sûretiyle ifade eden cari yeye **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Böyle söylemeyi bırak! Daha önceki sözlerini söyle. 59

İşte cariyenin bu şiiri, peygamberlik hakkında bir şahitliktir, fakat **Hazret-i Peygamber** onu bu şahitlikten menedip oyuncak olan te ganniye dönüştürdü. Çünkü bu konu ciddiyet gerektirir. Bu bakımdan oyuncak bir şeyle ifade edilmesi uygun değildir. Eğer oyuncak bir şeyle ifade edilmiş olsaydı, teganni dinlemeyi kalbin galeyanına vesile kılan sebeplerin takviyesi, bu yüzden zorlaşırdı. Bu bakımdan hürmet hususunda Kur'ân'ı bırakıp böyle yerlerde teganniye başvurmak vâcibdir. Nitekim o cariyenin boynuna 'peygamberliğe dair şahitlikten' dönüp teganniye dalması vâcib olduğu gibi. . .

6. Muganni, bazen, dinleyenin haline uygun düşmeyen bir şiiriokur. Dinleyen, okunan şiiri hoş karşılamaz. Muganniyi onu okumaktan meneder, başkasını okumasını ister. O halde her kelâm, her hale uygun değildir. Bu bakımdan bazı davetlerde, bir Kur'ân okuyucusunun etrafında toplanıldığında, çoğu zaman okunan ayetler onların haline uygun düşmez. Zira Kur'ân bütün insanlar için, onların değişik

hallerine göre şifadır. Bu bakımdan 'rahmet ayetleri korkan bir kimse için, 'azap' ayetleri ise, nefsinden emin ve aldanmış bir kimse için şifadır.

Bu husustaki tafsilât uzadıkça uzayabilir. O halde okunan Kur'ân'ın, dinleyenlerin haline uygun düşmemesinden emin olunmaz. Dolayısıyla dinleyenlerin nefisleri Kur'ân'ı kerih gör meye başlar. Böylece Allah'ın kelâmının kerih görülmesi tehlike siyle karşı karşıya gelirler! Öyle bir tehlike ki onu bertaraf etmek için hiç bir yol da yoktur. Öyleyse, böyle bir tehlikeden sakınmak son derece gerekli bir tedbir ve farz bir şeydir. Zira bu tehlikeden ancak dinleyenin haline uygun bir şekle gitmekle kurtulunabilir. Allah kelâmını, Allah'ın murâdından başka birşeye hamletmek ise caiz değildir. Şairin sözünü ise, şairin kastının aksine ham letmek caizdir. Bu bakımdan böyle yerlerde Kur'ân okumakta ya dinleyenlerin kerih görme tehlikeleri vardır veya Kur'ân'ı dinle yenin haline uygun düşsün diye yanlış te'vil etmek tehlikesi vardır! O halde, Allah'ın kelâmının tâzim edilmesi ve bu gibi teh likelerden korunması farzdır.

İşte buraya kadar anlattıklarımız, kanaatime göre, meşâyihin Kur'ân dinlemek yerine teganni dinlemeye geçmelerinin sebep ve illetleridir.

7. Bu vechi, Ebû Nasr es-Sirac et-Tûsî'neden meşayih Kur'ân dinlemeyi bırakmış da vecd hususunda teganniyi tercih etmişlerdir?' şeklindeki istifhama bir mâzeret teşkil etmek üzere zikrederek şöyle demiştir:

Kur'ân Allah'ın kelâmı ve sıfatıdır. Haktır, mahlûk olmadığı için hiçbir beşerî kuvvet onu hakkıyla taşıyamaz ve aynı zaman da mahlûk olan sıfatlar da onu taşıyamazlar. Eğer kalpler için Kur'ân'ın mânâ ve heybetinden bir zerre keşfolunursa kalpler çatır çatır yarılır, dehşet ve hayrete kapılırlar. Güzel nağmeler ise, tabiatlara uygundur. Onların tabiatlara nisbetleri ise, 'hukuk' nisbeti değil de 'huzuz' (pay alma) nisbetidir. Şiirin nisbeti ise 'huzuz' nis betidir. Bu bakımdan nağme ve sesler, şiirlerdeki işaret ve inceliklere eklendikleri zaman, bir kısmı diğerine uygun düşer. Kalplere daha hafif ve haz duymaya daha yakın olurlar. Çünkü mahlûka daha uygundur.

Beşeriyetin bekası devam ettikçe, biz sıfatlarımızla, hazlarımızla, hoş nağme ve tatlı seslerden zevk duyarız. Bu bakımdan bu lezzetlerin devamını görmek için sevincimizin kasideler, şiir ve beyitlerden gelmesini temin etmek Allah'ın kelâmı ve sıfatı bulunan Kur'ân'dan teinin etmekten daha evlâ ve uygundur. Çünkü Kur'ân, Allah'tan başlamış ve O'na dönecektir.

Bu naklettiklerimiz et-Tûsî'nin konuşmasından ve mâzeret be yan etmesinden kastedilenin özüdür.

Ebû Hasan ed-Dirac'dan şöyle dediği hikâye olunmaktadır: Bağdad'dan kalkıp Hüseyin Râzî'yi ziyaret için yola çıktım. Rey şehrine vardığımda onun yerini sordum. Kime sorduysam bana şöyle dedi: 'O zındığı ne yapacaksın?' Böylece benim göğsümü da ralttılar. . Hatta geri dönmeye bile azmettim. Sonra kendi kendime dedim ki: 'Bütün bu yolu yürüdün. Hiç olmazsa şu adamı bir gör!' Yerini sormaya devam ettim. Sonunda bir camide, mihrabda otu rurken huzuruna girdim. Onun yanında bir kişi vardı. Kişinin elinde ise okumakta olduğu bir Mushaf-ı Şerif bulunuyordu. 60 Onu güzel yüzlü, güzel sakallı, parlak ve nuranî bir ihtiyar olarak gördüm. Kendisine selâm verdim. Bana yüzünü çevirip şöyle sordu:

- Nereden geliyorsun?

- Bağdad'dan geliyorum.

- İhtiyacın nedir? Niçin geldin?

- Seni görmek, sana selâm vermek için geldim.

- Eğer bu geçtiğin memleketlerin birinde bir insan önüne çıkıp Rey şehrine gitme, bizim yanımızda kal. Sana bir ev ve bir cariye alalım' deseydi, acaba onun bu teklifi, seni gelmekten alıkoyar mıydı?

- **Allahü teâlâ** beni böyle birşeyle imtihan etmedi! Eğer beni imtihan etseydi nasıl olurdu bilemem?

- Sen birşey okuyabilir misin?

- Evet!

- Haydi oku bakalım.

Ben de şu şiiri okudum: Seni görüyorum. Beni uzaklaştırmak için durmadan bahane arıyorsun.

Eğer akim olsaydı o yaptıklarını taş üstünde taş bırakmak sızın yıkardın.

Sanki ben sizi görüyorum. Keşke' sizin en faziletli sözünüzdür! Keşke 'keşke'nin fayda vermediği bir zamanda olsaydık!

Bu şiirden sonra önündeki mushafı kapattı. Sakalı ve elbiseleri şırıl sıklam ıslanıncaya kadar ağladı. Hatta çok ağladığından do layı ben kendisi için şefkat ve rikkate geldim. Sonra dedi ki:

- Ey oğul! Rey halkını 'Yûsuf zındıktır!' dediklerinden dolayı kınıyorsun. Oysa ben sabah namazından beri Kur'ân okuyorum. Gözümden bir damla yaş akmamıştır. İşte bu şiirden dolayı, görüyorsun ki başımda kıyâmet koptu.

O halde kalpler her ne kadar Allah sevgisinde yanık iseler de, muhakkak ki garip ve yeni işitilen bir şiir, Kur'ân okumanın mey dana getirmediği heyecanı, o kalplerde meydana getirebilir. Bunun hikmeti; sadece şiirin vezni ve tabiatların hâline uygun olmasıdır. Tabiatlara uygun bulunduğu içindir ki, insan şiir söylemeye muktedir olmuştur. Kur'ânın ise nazmı, konuşmanın uslûplarından ve yollarından hariçtir. İşte bunun için Kur'ân beşeri acz içeri sinde bırakmıştı. Beşer tabiatının hâline uygun olmadığı için beşerin kuvvetinin kapsamına dahil değildir.

Zünnûn-i Mısrî'nin hocası olan İsrafil'in huzuruna birisi gelip İsrafil'in parmağıyla toprağı eşelediğini ve bir şiir okuduğunu gördü. İsrafil, giren kişiye şöyle sordu:

- Sen herhangi bir şiiri okumayı becerebilir misin?

- Hayır, beceremem.

- O halde sen kalpsiz bir kimsesin. . .

İsrafil bu sözüyle işaret eder ki, kalp sahibi olan ve kalbin ta biatını bilen bir kimse bilir ki, hiçbir şeyden olmayan beytler, nağmeler kalbi harekete getirirler. Böyle bir kimse de ya kendi nef sinin veya başkasının sesiyle kalbini harekete geçirmenin yolunu araştırır. Biz, dinlenilenin anlaşılması ve

yorumlanması hakkındaki **birinci** makamın hükmünü, kalpte bulunan vecdle il gili **ikinci** makamın hükmünü naklettik. Bu bakımdan şimdi vec din tesirlerini zikredelim. Vecdin tesirlerinden gaye, iç âlemden dış dünyaya sızan bağırma, ağlama, hareket, elbiseleri yırtma ve benzerleridir.

III. Makam/Âdâb

Bu makamda semâ'nın zahirî ve bâtınî edeplerini, vecdin tesirlerinden övülenleri ve kötülenenleri zikredeceğiz. Semanın âdâbı beştir,

1. Edep

Zamanı, mekanı ve arkadaşları gözetmek ve riayet etmektir. Cüneyd-i Bağdâdî şöyle der: 'Semâ üç şeye muhtaçtır. Eğer bu üç şey mevcut değilse dinleme! O şeyler de zaman, yer ve arkadaşlardır'.

Bunun mânâsı şudur: Yemeğin geldiği veya mücadelenin ce reyan ettiği veya namazın hazır olduğu veyahut kalbin ızdırabıyla beraber herhangi bir mâninin bulunduğu bir zamanda semâ'da hiçbir fayda yoktur. İşte zamanı gözetmenin mânâsı bu demektir, Bu bakımdan kalbin semâ için boş olduğu hâl ve durum gözetilmelidir.

Mekâna gelince, yer bazen halkın güzergâhı olan yoldur veya manzarası kötü olan bir yer olur veya kalbi meşgul edebilecek bir sebep o yerde bulunur. Bu bakımdan böyle bir yerde semâ dinlemekten sakımlmalıdır!

Arkadaşlara gelince, bunun sebebi şudur: Mecliste, kendile rinden başkası, yani semâyı inkâr eden ve zâhirde 'zâhid' görü nüp kalbin inceliklerinden mahrum bulunan bir kimse hazır bu lunursa orası için hazmedilmeyecek bir ağırlık olur ve kalp onunla meşgul olur. Böylece dünya ehlinden durumu murâkabe ve gözetmeye muhtaç olan bir mütekebbir veya tasavvuf ehlinden kendini zoraki vecde kaptıran bir riyâkâr, vecd, raks ve elbisesini yırtmakla gösteriş yapan bir kimse hazır bulunduğu zaman da semâ'dan sakınmak gerekir. Çünkü bütün bunlar, kalbi bu landıran âmillerdir. Bu bakımdan bu şartların olmadığı bir anda semâ'ı terketmek daha evlâdır. İşte dinleyenin dikkat edeceği şartlar bunlardır.

2. Edep

Hazır bulunanların durumunu dikkate almaktır. Bu bakımdan şeyhin etrafında semâ'dan zarar gören müridler varsa, onların huzurunda dinlemesi uygun değildir. Eğer dinliyorsa, hiç değilse onları başka bir işle vazifelendirmelidir. Semâ'dan zarar gören mürid, bu üç sınıftan biridir. Bu üç sınıfın derece bakımından en azı, âhiret yolundan ancak zahirî amellerden başka birşey idrâk etmeyen ve semâ'dan zevki olmayan bir zattır. Bu bakımdan bu zat için semâ ile meşgul olmak, kendisini ilgilendirmeyen birşeyle meşgul olmak demektir. Zira bu kimse, eğlence ve oyun ehlinden değildir ki oynasın. Zevk ehlinden de değildir ki, semânın zevkiyle nimettensin. Bu bakımdan bu kimse zikirle veya herhangi bir hizmetle meşgul olmalıdır. Aksi takdirde zamanını ziyan etmekten başka birşey böyle bir kimsenin eline geçmez.

Bu üç sınıftan **ikincisi** o kimsedir ki, kendisinde semâ zevki vardır. Fakat daha kendisinde şehvetlere ve beşerî sıfatlara iltifat etmek ve onlardan hazz duymak eseri ve kalıntısı mevcuttur. Hal-i

hazırda tehlikesinden emin olunacak şekilde nefsini kırmış değildir. Böyle bir kimse için çoğu zaman semâ oyunu geliştirir ve şehveti kabartır. Böylece yürüdüğü âhiret yoluna set çeker ve ken disini kemâle ermekten alıkoyar.

Bu sınıfların **üçüncüsü** ise, şehveti tamamen kırılmış, şehvetinin tehlikesinden emin, basireti açılmış ve kalbi Allah sev gisiyle dolmuş bir kimsedir. Fakat buna rağmen, ilmin zâhirini kuvvetlice elde etmemiş, Allah'ın sıfat ve isimlerini öğrenmemiş, Allah için nelerin caiz, nelerin muhal olduğunu tam mânâsıyla kavrayamamıştır. Bu bakımdan böyle bir kimse için semâ kapısı açıldığı zaman Allah hakkında dinlediklerini, Allah için düşünülmesi caiz olan mânâya da, olmayana da yorumlayabilir. Bu takdirde küfrün kendisi olan o tehlikelerden gelen zarar semanın vermiş olduğu faydadan daha fazla olur!

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Her vecd hali ki onun meşruiyyetine Kitab ve Sünnet şahidlik etmez bâtıldır'. Bu bakımdan böyle bir vecd için semâ elverişli olamaz. Kalbi halen dünya sevgisi, methedilme muhabbetiyle kirli bulunan bir kimse için de semanın elverişli olmadığı gibi, sadece zevk almak için dinleyip bunu kendisine âdet edinen ve dolayısıyla bu âdeti kendi sini ibâdetlerinden alıkoyan kimse için de semâ elverişli değildir! Kalbin gözetmesini gölgelendiren, yolunun kesilmesine vesile olan bir kimse için de dinlemek uygun değildir. Bu bakımdan semâ ayak kaydincidir. Zayıf kimseleri semâ 'dan korumak farzdır.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: Rüyamda İblis'i gördüm. Kendisine 'Acaba bizim arkadaşlarımızdan birşey elde eder mi sin?' diye sordum. Dedi ki: 'Evet, iki vakitte; semâ vaktinde ve ha rama baktıkları zamanda onların içine girerim. (Orada bulunan) şeyhlerden biri dedi ki: 'Eğer ben İblis'i görmüş olsaydım ona şöyle derdim: 'Sen ne kadar da ahmak imişsin! O kimse ki, dinlediği zaman O'ndan (Allah'tan) dinler, baktığı zaman O'na bakar, onu nasıl elde edebilirsin?' Bu söz üzerine Cüneyd bu zata 'Doğru söy ledin!' dedi.

3. Edep

Söyleyenin söylediklerine kalbi hazır, iltifatı sağa sola az olduğu halde, dinleyenlerin yüzlerine ve onlardan meydana gelen vecd hallerine bakmaktan çekindiği, nefsiyle meşgul olduğu, kal bini gözettiği, **Allahü teâlâ**'nın sırrından açılan rahmetini mura kabe ettiği arkadaşlarının kalbini teşvik edici haraketlerden ko runduğu halde kulak vermesidir.

Aksine zâhiri sâkin, azaları yerinde, öksürmekten ve geğirmekten korunmuş olduğu halde dinler. Tıpkı kalbini tama men kaplayan bir fikirde oturduğu gibi başını eğerek oturur. Oturup el çırpmaktan, raksetmekten, tekellüf ve riya gibi hareketlerden çekinerek söz esnasında fuzulî şeyler konuşmadan dinler. Eğer kendisine vecd galebe çalarsa, ihtiyarı olmaksızın sallanırsa, bu takdirde bu hareketinde kınanmaz ve mazur sayılır. Ne zaman yeniden iradesine kavuşursa yine sükûnet ve durgunluğuna dön melidir. 'Vecd durumu pek kısa sürdü' demekten utanarak ira desi dahilinde olduğu halde o durumu sürdürmesi uygun değildir. 'Kalbi katıdır. Kalbinde saflık ve rikkat yoktur' denilmesinden kor karak zoraki bir şekilde vecde kapılması da uygun değildir.

Cüneyd-i Bağdâdî'ye arkadaşlık yapan bir genç vardı. Zikirden herhangi birşey dinlediği zaman kendisinden korkunç bir çığlık duyulurdu. Bir gün Cüneyd kendisine dedi ki: 'Eğer **ikinci** bir defa böyle

yaparsan bundan sonra benimle arkadaşlık yapamazsın!' Bu sözden sonra nefsini, bedenindeki her tüyünden ter akıtıncaya ka dar zorlar, zapteder, bağırmazdı. Bu genç, nefsini tamamen kon trol altına aldığı için bir gün boğulacak bir duruma geldi. Dolayısıyla nefsinin yok olmasına ve kalbinin parçalanmasına ve sile olabilecek bir figan çıkardı, düşüp öldü

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) İsrailoğulları arasında va'z ederken, onlardan birisi elbisesini yırttı. Bunun üzerine, **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya şöyle vahyetti: 'Ona de ki: Benim için elbisesini değil, kalbini yırtsın!'

Ebû'l-Kasım İbrahim b. Muhammed en-Nesrabâzî61, Ebû Amr b. Ubeyd'e dedi ki:

- Bir grup bir araya geldiği zaman, eğer onların beraberinde bir muganni olup da tegannide bulunursa, gıybet etmelerinden dahahayırlı olur.

-Semâ'daki riya, ki sende bulunmayan bir hali kendi nefsinde bulmandır otuz sene gıybet yapmandan daha şerlidir.

Soru: Acaba semâ'nın kendisini harekete geçirmediği ve zâhi rine tesir etmediği bir kimse mi daha üstündür veya semâ'dan te sire kapılan mı?

Cevap: Tesirin görünmemesi bazen gelen vecdin cılızlığından dolayıdır. Bu durum ise eksikliktir. Bazen de iç âleminde bulunan vecdin kuvvetiyle beraber olur. Fakat âzaların zaptmdaki kuvvetin kemâlinden ötürü görünmez ve bu erginlik işaretidir. Bazen de bü tün hallerde vecdin ayrılmaz bir arkadaş olmasından ötürü olur. Bu bakımdan bu durumda dinlemenin fazla bir tesiri göze çarp maz. Bu ise kemâlin zirvesine varmak demektir. Çünkü vecd sahibinin vecdi, birçok hallerde devam etmemektedir. Bu bakımdan daimî bir vecdin içinde bulunan bir kimse ise, hakkı gözeten ve şuhudun kendisinden ve özünden ayrılmayan bir kimse demektir, Böyle bir kimseyi hallerin tehâcümü değiştiremez. Sıddik-ı Ekber'in (radıyallahü anh) 'Biz de sizin gibiydik' Sonra kalbimiz katılaştı' deme sinin buna işaret olması uzak bir ihtimal değildir. Bu tekdirde sö zün mânâsı şu olur: 'Kalbimiz kuvvetleşti, gelişti. Herhalde vecd den ayrılmamayı taşıyabilecek bir raddeye vardı.

Bu bakımdan biz Kuranın mânâlarını devamlı bir şekilde dinliyoruz. O halde, Kur'ân bizim için yeni ve bize ansızın gelen birşey değildir ki, biz onunla müteessir olalım1. O halde vecdin kuvveti harekete geçirir. Aklın ve manevi hâkimiyetin kuvveti ise, zâhiri kontrol altına alır. Bazen bu iki durumun biri kuvvetinin şiddetinden dolayı öbürünü mağlup eder. Bu mağlûbiyet, ya karşıdakinin durumunun zafiye tinden doğar ve buna göre eksiklik ve kemâl derecesi tesbit edilir. Bu bakımdan yere yığılarak sağa sola sallanan bir kimsenin, sal lanmasına hâkim olan bir kimseden, vecd yönünden daha mükemmel olduğunu sanma! Aksine nice sakin kimseler vardır ki, vecdi d durmadan sallanan bir kimseden daha mükemmeldir. Çünkü Cüneyd-i Bağdadî yolun başlangıcında semâ durumunda sallanırdı. Sonra sallanmaz hale geldi, kendisine bu durum sorulduğunda şu ayeti okudu:

Bir de dağları görür, onları hareketsiz sanırsın! Oysa onlar' bulut geçer gibi geçer (hareket ederler) . Bu, herşeyi muhkem yapan Allah'ın işidir. Şüphesiz ki o, bütün yaptıklarınızdan tamamiyle haberdardır,

(Neml/88) Sonra da 'Bu ayet, kalbin hareket halinde olduğuna, melekût âleminde seyrettiğine, âzaların zahirde sükünet bulup edepli olduğuna işarettir' dedi.

Ebû'l-Hasan der ki: 'Sehl et-Tüsterî ile altmış sene arkadaşlık yaptım. Hiçbir zaman işittiği zikir ve Kur'ân'dan vecde geldiğini görmedim. Ömrümün sonunda bir kişi huzurunda 'Artık bugün ne sizden, ne de o kâfir olanlardan bir karşılık, bedel kabul edil mez' (Hadîd/15) ayetini okudu. Tirtir titremeye başladığını gördüm. Neredeyse yere düşecekti. Normal haline döndüğü zaman "böyle yapmasının' sebebini sordum. Bana 'Evet, ey dostum! Artık biz zayıfladık!' dedi. Bir ara da 'O gün bütün mülk Allah'ındır. Kâfirlere ise, bugün çok çetin bir gün olur' (Furkan/26) ayetini okudu ve sallanmaya başladı. Arkadaşlarından İbn Sâlim adlı zat bunun sebebini sordu. **Cevap** olarak 'Ben artık zayıflamışım' dedi. Bunun üzerine kendisine şöyle sordu:' Eğer bu durum, zayıflıktan geliyorsa halin kuvveti nasıldır? Şöyle dedi: 'Hâlin kuvvetliliği şu demektir: Kişinin üzerine gelen manevi hallerinin tümünü, hali nin kuvvetliliğinden ötürü kabullenmek ve o gelen hallerden vecde gelmemek demektir, velev ki gelen haller kuvvetli olsa bile. . . '

Vecdin varlığıyla beraber, zâhiri âzaları kontrol altına alan kudretin sebebi, şuhudun ayrılmanazlığından olan hallerin eşitliğidir. Nitekim Sehl et-Tüsterî'den şöyle dediği hikâye olunur: 'Benim namazdan önce ve sonraki durumum birdir'. Evet bu zat, her halde Allah'la (mânen) beraber olduğundan, zikri hazır ve kalbini gözetici olduğundan dolayı böyle idi. İşte bu zat, semâ'dan önce ve sonra da böyle olurdu. Çünkü onun vecdi daimîdir. Cemâlullaha karşı olan susuzluğu aralıksızdı. Kana kana içişi de semânın artışında tesir etmeyecek derecede devamlıydı.

Rivâyete göre, Mümşad ed-Dineverî içlerinde bir muganninin bulunduğu bir cemaate geldiğinde sustular. Onlara dedi ki: 'Ben gelmeden önce yaptığınıza dönünüz! Eğer dünyanın bütün melâhileri benim kulağımda toplansa, ne benim himmetimi meşgul eder, ne de bendeki hastalığın zerresine şifa getirir!'

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: İlmin fazlasıyla beraber vec din eksikliği zarar vermez. İlmin fazlası vecdin fazlasından daha üstündür. Böyle bir kimse, (daimî bir şekilde şuhud içerisinde bu lunan bir insan) muganni dinlemek için dünyaya gelmiş değildir ve dinlemekten de müstağnidir.

Bunlardan bir kısım vardır, semâ yi ancak yaşlandığı zaman bırakmıştır. Ancak arkadaşlarından birine yardım etmek ve onu sevindirmek için, arada sırada semâ meclislerinde hazır bulunur. Çoğu zaman da cemaat tarafından kuvvetinin kemâli bilinsin diye semâ meclisine gelir. Böylece cemaat anlamış olur ki, kemal za hirî vecde bağlıdır ve bu kimseler ondan, zâhirini zoraki bir vecd den sakındırma dersini alırlar. Her ne kadar o cemaat böyle yap mak hususunda onlara uymak kudretinden yoksun iseler de. . . Eğer şuhud makamına varan kimseler, kendisi gibi olmayan kim selerle beraber semâ meclisinde bulunurlarsa, bedenleriyle onlarla beraber olurlar. Kalpleriyle, iç âlemleriyle onlardan uzak bu lunurlar. Nitekim semânın bulunmadığı bir yerde de kendileri gibi olmayan kimselerle oturmalarını gerektiren ârızî sebeplerden dolayı oturdukları gibi. . .

Şuhud makamına varan zevâtın bazılarından semâ'yı ter kettiği naklediliyor ve zannediliyor ki, bizim açıklamasını yaptığımız sebeplerden dolayı semâ'dan müstağni olmuş da semâ'yı terketmiştir. Bazıları da zâhidlerden idi. Semâ'da onun ruhî hazzı yoktu. Aynı zamanda eğlence ehlinden değildi. Bu

bakımdan kendisini ilgilendirmeyen bir konu ile meşgul olmamak için semâ'yı terketti. Bazıları da arkadaş bulunmadığı için terketti. Nitekim bazısına şöyle soruldu: 'Neden dinlemiyorsun?' Dedi ki: 'Kimden ve kiminle dinleyeyim?'

4. Edep

Nefsine hâkim olduğu halde ayağa kalkmamak ve sesli ağlamamaktır. Fakat hâzır bulunanlara gösteriş yapmak mak sadını taşımadığı zaman, raksetmesi veya ağlamaklı görünmesi mübahtır. Çünkü ağlamaklı görünmek, üzüntüyü getirir. Raks ise, sürur ve neşenin tahrikine sebeptir. Bu bakımdan her sürur mübahtır ve onu tahrik etmek de caizdir. Eğer sürur haram ol saydı, muhakkak, Âişe **Hazret-i Peygamber** ile beraber Habeşlilerin oyu nunu seyretmezdi. Oysa Habeşliler raksedelerdi. Bazı rivâyetlerde; Aişe validemizin Habeşlilerin raksettiğini söylediği kayde dilmektedir. 62

Sahabenin (radıyallahü anh) bir cemâatinden rivâyet ediliyor ki, kendilerini raksa mecbur eden bir sürur olduğunda raksederlerdi. Bu hadîse Hazret-i Hamza'nın kızı Umâme hakkında rivâyet edilmiştir. Umâme'yi terbiyesi altına alıp büyütmek için amcası oğlu Hazret-i Ali ile kardeşi Câfer b. Ebi Tâlib ve Zeyd b. Hârise münakaşa ettiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Hazret-i Ali'ye şöyle dedi:

Sen bendensin, ben de sendenim.

Bu sözden ötürü Hazret-i Ali heyecana kapılıp raksetti. Câfer'e de şöyle dedi:

Senin yaradılışın ve ahlâkın benim yaradılışıma ve ah lâkıma benziyor.

Bunun üzerine Câfer de Hazret-i Ali'nin arkasından raksa başladı. Zeyd'e de şöyle dedi:

Sen bizim kardeşimiz ve âzâd edilmiş kölemizsin.

Bu söz üzerine Câfer'den sonra Zeyd de heyecana kapılıp rak setti. Sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Umâme'nin büyütülmesi Câfer'e aittir. Çünkü Umâme'nin teyzesi Câfer'in hanımıdır. Teyze ise anne demektir' dedi.

Başka bir rivâyette, **Hazret-i Peygamber** Aişe validemize (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Habeşlilerin raksına bakmayı seviyor musun?

Hadîsin ibaresinde geçen zefn ve hacel raks etmek demektir. Bu raks da bir sevinme ve şevkten doğar. Raksın hükmü ise, onu tahrik edenin hükmüne bağlıdır. Eğer rakseden adamın sevinmesi meşrû ve güzel ise, onun raksı o sevgiyi artırdığı için güzel olur. Eğer mübah ise, raksı mübah olur. Eğer kötü ise, raksı kötü olur.

Evet! Raksı âdet edinmek, büyüklerin ve önderlerin sânına yakışmaz. Çünkü raks, ekseriyetle, oyun ve eğlenceden ileri gelir. Halkın gözünde, oyun ve eğlence sayılan bir şeyden ise, önderlik mevkiini işgal eden bir kimsenin sakınması uygundur ki halkın gözünde küçülmesin ve kendisine uyulmaktan vazgeçilsin.

Elbiselerini yırtmak ise, iş çığırından çıkıp irade kaybol madıkça caiz olmaz! Fakat vecdin elbiseyi yırtacak kadar galebe çalması da uzak bir ihtimal değildir. Zira kişi vecdin sarhoşluğuna şiddetli bir

şekilde mağlûp olduğundan dolayı ne yaptığından habersiz olur veya yaptığını idrâk eder, fakat kendi nefsini zaptetmeye güç yetiremeyecek derecede mecbur kalabilir. Zâhirde böyle bir kimse, mecbur olan bir kimsedir. Bu bakımdan hasta bir kimsenin inlemeye mecbur olup inlemekten dolayı nefes aldığı gibi, böyle bir kimse de hareket etmekte ve elbiselerini yırtmakta tıpkı inlemeye mecbur olan hasta gibidir. Eğer kendisine 'böyle yapmaktan sakın' diye teklifte bulunulursa, buna güç yeti remez. Oysa böyle yapması ihtiyarî bir fiildir.

Eğer insanoğluna 'bir saat nefesini tut, dışarı bırakma' teklifi yapılırsa, içinde nefes alıp verme mecburiyetinde olduğunu hissedecektir. Bağırmak ve elbiseyi yırtmak da bazen böyle olur. Bu bakımdan bu tür hareketlerden ve galebe çalan vecdden konuşuldu ve bunun hududu Sırrî'ye soruldu. Şöyle **cevap** verdi: 'Evet, böyle bir vecd vardır. Bu vecde kapılan bir kişinin yüzüne keskin kılıçla vurulduğu halde bilmez'.

Bu hususta birkaç defa Sırrî es-Sakatî'ye soruldu ve bir insanın bu dereceye gelmesi uzak göründü. Fakat

Sırrî es-Sakatî dediğinde ısrar edip sözünden dönmedi. Bunun mânâsı 'Bazı hallerde bazı insanlarda vecd, bu raddeye kadar varır' demektir.

Soru: Semâ'dan ve vecd'den sonra sûfilerin yepyeni elbiseyi yırtmaları hakkında ne diyorsun? Zira sûfiler yepyeni elbiseleri küçük küçük parçalar halinde yırtıp cemaate dağıtıyorlar ve buna hırka adı veriyorlar.

Cevap: Eğer elbise ve seccadelerin yamanmasına elverişli ve dörtgen bir şekilde parçalanırsa mübahtır. Zira bezler, kendilerin den iç gömlek yapılsın diye yırtılır ve bu yırtma, malı ziyan etmek ve israf değildir. Çünkü bunu bir gaye için yapar, Elbiselerin ya manması da böyledir. Elbiseleri yamamak ancak küçük kumaşparçalarıyla mümkün olabilir. Böyle yamaları elde etmek de ge rekli bir iştir. Bütün cemaate dağıtmak ise, hayrın yayılması bakımından mübah ve maksuddur, Bu bakımdan her bez sahibi nin bezini yüz parçaya ayırma yetkisi vardır ve yüz müslümana verme selâhiyetine sahiptir. Fakat yamaların istifade edilecek şekilde olması gerekir. Biz semâ'da elbiseyi bozmayı, bir kısmını faydasız hale getirmeyi yasakladık. Oysa elbisesini öyle bir şekilde yırtar ki, artık ondan herhangi bir hususta faydalanılmaz, İşte bu katıksız bir ziyandır. İnsanın bilerek böyle yapması caiz olmaz.

5. Edep

Cemaatin içinden biri, riyasız ve tekellüfsüz, dosdoğru bir vecde kapılıp ayağa kalktığı zamanda cemaat ayağa kalkarsa, ayağa kalkıp onlara uymak gerekir veya kişi hiçbir vecd göstermeksizin kendi isteğiyle kalkar, cemaat de onun kalkışıyla ayağa kalkarsa, yine cemaate uymalıdır. Çünkü böyle yapması arkadaşlığın âdâbındarıdır. Böylece eğer bir grup vecde kapılan kişinin sarığı düştüğü zaman, ona uymak için başlarından sarıklarını çıkarmayı âdet edinmişlerse veya vecde kapılan elbise sini yırtıp çıkardı diye diğerleri de elbiselerini çıkarmayı âdet edinmişlerse, onlara uygun hareket etmesi gerekir. Bu bakımdan bu işlerde cemaate uymak, güzel arkadaşlık ve güzel muaşeret sayılır. Zira muhalefet, nefreti doğurur. Her kavmin bir âdeti vardır. Adetlere muhalefet ise, nefrete sebep olur. Zira insanların ahlakıyla ahlâklanmak lâzımdır. Nitekim bu husus hadîs-i şerifte de vârid olmuştur. 63 Hele insanların

ahlâklarında güzel muaşeret, mücamele ve yardımdan ötürü kalplerin hoşlanması gibi iyi şeyler varsa, onlara uymak daha da gerekli olur.

İtiraz: Böyle yapmak **bid'at**tır. Sahabe-i Kirâm'da böyle birşey yoktu.

Cevap: Mübah olduğuna hükmedilen herşeyin ille de sahabe den nakledilmesi şart değildir. Mahzur, ancak **Hazret-i Peygamber**den gelen bir sünnet ile çatışan bir **bid'at**ı işlemektedir.

Oysa bu söylediklerimizin yasaklanması hususunda herhangi birşey nakledilmiş değildir. Bir misafirin gelişi anında ayağa kalkmak Arabın âdetinden değildi. Aksine ashâb bazı hallerde Enes'in rivâyet ettiği gibi **Hazret-i Peygamber**in bile önünde ayağa kalkmıyordu. Buna rağmen madem ki bu hususta umumî bir ya sak sabit olmamıştır, o halde gelen misafire ikram olsun diye ayağa kalkmak âdeti yaygın olan memleketlerde böyle yapmakta herhangi bir sakınca ve mânevî zarar ihtimali görmemekteyiz. Zira gelenin önünde ayağa kalkmaktan gaye; ona hürmet etmek, ikramda bulunmak ve onun kalbini böylece hoş etmektir. Yardım çeşitlerinin diğerleriyle de kalbin hoş edilmesi kastedildiği ve bir cemaatin âdeti olduğu zaman, onlara o âdetlerde yardım etmekte sakınca yoktur. Aksine en güzeli onlara âdetlerinde yardım etmektir. Meğer ki o âdet hususunda te'vil kabul edilmeyecek bir yasak gelmiş olsun. . . O zaman hüküm değişir.

Eğer raksetmeyi kalbinde ağır görüyorsa, cemaatle beraber kalkmaması, dolayısıyla onların hallerini teşvik etmemesi edep dendir. Zira vecde kapıldığını göstermeksizin raksetmek mübahtır. Yapmacık vecde kapılan bir kimsenin zoraki hareketleri orada hazır bulunanların gözünden kaçmaz. Halis bir niyetle raksa kal kan bir kimseyi tabiatlar çirkin görmezler. Bu bakımdan o mecliste hâzır bulunanların kalpleri kalp sahiplerinden oldukları takdirde doğruluk ve yapmacığın mihenk taşıdır. Bazılarından doğru vecd sorulduğu zaman şöyle demiştir: 'Vecdin doğruluğu, orada hazır bulunanların vecde kapılanla ters düşmemeleridir kalple rinin kabul etmesi demektir'.

Soru: Acaba tabiatlar raksetmekten neden nefret ediyorlar? İnsanların zihnine raksın bâtıl olduğu, oyun ve eğlence olduğu ve dine aykırı düştüğü niçin' geliyor? Dinde ciddiyet sahibi hiçbir kimse görülmez ki raksı reddetmesin!

Cevap: Ciddiyet, **Hazret-i Peygamber**in ciddiyetinden fazla olamaz. Oysa **Hazret-i Peygamber**, Habeşlilerin mescidde raksettiklerini gördü ve onu yasaklamadı. Çünkü bu raks uygun bir zamanda ve uygun kimselerden vâki olmuştur. O uygun vakit bayram günüydü ve o uygun kimseler de Habeşlilerdi. Tabiatlar rakstan şu illetten dolayı kaçarlar: Raks, çoğu zaman oyun ve eğlenceyle beraber görünür. Oyun ve eğlence ise mübahtır. Ancak Habeşliler ve onlara benzer kimseler; yani avam tabakası için mübahtır. Makam ve mevki sahiplerine ise mekruhtur. Çünkü onlara uygun değildir. Makam ve mevki sahibinin durumuna uygun düşmediğinden dolayı mekruh görülen birşeyi, haram diye vasıflandırmak caiz değildir. Bu bakımdan, bir fakirden birşey isteyene, fakir, bir ekmek verse, faki rin bu ekmeği vermesi güzel bir tâat sayılır. Eğer aynı kişi bir padişahtan istese, padişah ona bir veya iki ekmek verse, bütün in sanların gözünde padişahın böyle yapması münker görünür ve bu hareket tarih kitaplarında padişahın kötülükleri listesine kaydedi lir. Ondan sonra gelen nesilleri ve yakınları onu bu hareketinden ötürü kınayıp ayıplarlar! Bununla beraber 'padişahın yaptığı ha ramdır' demek caiz değildir. Zira fakire bir ekmek vermek bakımından güzel birşey yapmıştır. Fakat makam ve mevkisine bu

hareketi kıyas edildi mi, fakirin dilenciye vermemesi çirkin olduğu gibi padişahın bu verdiği de çirkin bir hareket olarak sırıtır. Raks ve onun yerine geçen diğer mübahlar da böyledir. Halk tabakası için mübah olanlar havaslar için günah ve çirkin sayılır ve eb rarın iyilikleri mukarrebinler için çirkin ve günah sayılır. Ancak bu hüküm, makam ve mevkilerine bakmak cihetiyle sıhhatli olabi lir. Eğer işin hakikatine bakılırsa, bu işin esasında haramın bu lunmadığına hükmetmek farzdır. Allah en doğrusunu bilir!

Anlattıklarımızdan şu hüküm çıkar: 'Semâ bazen katıksız ha ram olur, bazen mübah, bazen mekruh ve bazen de müstehab olur'.

Haram olmasına gelince, genç olan insanların çoğu ve dünyevî şehvetin kendisine hâkim olduğu kimseler için haramdır. Zira semâ böyle kimselerin kalplerine hâkim olan kötü sıfatları ka bartır, harekete geçirir!

Mekruh olmasına gelince, semâ'yı mahlûkların sıfatı üzerine yorumlamayan, fakat onu vakitlerinin çoğunda oyun yoluyla âdet edinen bir kimse içindir.

Mübah olmasına gelince, semadan hiçbir nasip almayan, an cak güzel sesten lezzetlenen bir kimse içindir.

Müstehab olmasına gelince, Allah sevgisi kendisinde galebe çalan, semâ 'dan ötürü güzel sıfatlarından başka bir sıfatı harekete geçmeyen bir kimse içindir.

Hamd bir ve tek olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm **Hazret-i Peygamber**'e, âline ve ashâbına olsun!

49) Dualar bölümünde geçmişti.

50) Kur'ân Tilaveti bölümünde geçmişti.

51) Kur'ân Tilaveti bölümünde geçmişti.

52) Tirmizî

53) Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî

54) Amiri Basralıdır. Künyesi Ebû Hacib'dir. Basra'nın kadısı idi. Şâyân-ı itimad bir abiddi.

55) Künyesi Ebû Muhammed'dir. Bağdadlıdır. Cüneyd'in talebelerindendir. H. 348 senesinde Bağdad'da vefat etmiştir.

56) Mahluk olduğunu tam mânâsıyla idrak eden bir kimse ubudiyetin/kulluğun zirvesine vardığından dolayı övülmek veya yerilmek onun için birdir. Çünkü kendisi mükafat ve mücazatı Allah'tan başkasından istemeyecek bir makama varmıştır.

57) Nikâh bölümünde geçmişti.

58) Bu validemiz Ensar'dandır. Biat'ur-Rıdvan'da **Hazret-i Peygamber**'e biat edenlerdendir. **Hazret-i peygamber**' den sonra vefat etmiştir.

59) Buhârî

60) Bütün nüshalarda ibare bu şekilde ise de, doğrusu 'onun önünde bir rahle vardı, üzerinde mushaf okuyordu' şeklindedir. (Bkz. ithaf us-Saade)

61) Hadîs âlimi idi. H. 67 senesinde Mekke'de vefat etmiştir.

62) Daha önceki bölümde geçmişti.

68) Hâkim (Ebû Zerden) ; 'Halkın ahlakıyla ahlâklanıp arkadaşlık ediniz', başka bir rivâyette 'Sabırlı olup ahlâkta halka uyunuz. Fakat amellerinde onlara muhalefet ediniz' şeklinde gelmiştir.

19 - EMR-İ Bİ'L- MA'RÛF VE NEHY-İ ANİ'L- MÜNKER

1 Giriş

Kitaplara ancak Allah'a hamd ile başlanır. İkrâmı ve cömertliği vasıtasıyla nimetler veren **Allahü teâlâ**'ya hamdolsun. Salât ve selâm, peygamberlerin efendisi, Allah'ın râsûlû ve kulu Muhammed'e, onun tertemiz âline ve ashâbına olsun.

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker (İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak) dinin en büyük temeli ve dayanağıdır. **Allahü teâlâ**'nın bütün peygamberlerini, devam ettirmesi için gönderdiği biricik önemli meselesidir. Eğer bu vazife yapılmazsa, ilmi ve ameli dumura uğrarsa, kesinlikle peygamberlik vazifesi muattal olur, diyânet temelinden yıkıma uğrar. Başıboşluk hâkim olur ve dalâlet yayılır. Cehâlet alabildiğine dağılır. Fesad, insanların iliklerine kadar işler. Yırtık oldukça genişler, memleketler harap ve kullar helâk olurlar. Fakat helâk olduklarını ancak kıyâmet gününde anlarlar. Olmasından korktuğumuz şey (maalesef) olmuştur! İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn (Biz Allah'tan geldik ve Allah'a dönücüleriz) . Zira bu büyük temelin çalışması ve ilmi yıkıma uğramış, hakîkat ve âdeti tamamen ortadan kalkmıştır! Dolayısıyla halka yağcılık kalpleri kaplamış, Yaratıcının murâkebesi ve mülâhazası kalplerden tamamen silinmiş. İnsanlar nefislerinin hevalarına ve şehvetlerine, akılsız hayvanlar gibi, daldıkça dalmıştır.

Yeryüzünde Allah için hiçbir kınayıcm kınamasından perva etmeyecek doğru bir Mü'min pek nadir kalmıştır. Bu bakımdan bu boşluğun kapatılması için gayret sarfeden, bu gediği kapatmaya çalışan, bu uğurda ya çalışma yönünü üzerine alan veya bu çalışmayı infaz ve tatbik etmeyi taahhüd ve tekeffül eden, bu yıkıma uğramış sünneti yenileyen, onun ağır yükünü omuzuna alan ve onu ihyâ etmek hususunda çalışma ve gayretten geri kalmayan bir kimse, bütün insanların arasından zamanın öldürdüğü bir sünneti ihyâ etmek için seçilmiş bir kul, yüceliğinin yanında yakınlık dereceleri pek küçülen, yaklaştırıcı bir dereceyi seçmiş bulunuyor. Biz bu bahsi dört bölümde izaha çalışacağız.

19-1

Birinci Bölüm: Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker in farziyeti ve fazileti

İkinci Bölüm: Rükünleri ve şartları

Üçüncü Bölüm: Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'in yolları ve âdeten yapılan münkerler

Dördüncü Bölüm: Sultanlara emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'de bulunmak

2 Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i an'il-Münker'in Farziyeti

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münkerin farz olduğunu ve faziletini aklı selim sahipleri onaylamış ve ümmet üzerinde icma etmiş olmakla birlikte, bu esasa ayet ve hadîsler de işaret etmektedirler.

Ayet-i Kerimeler

İçinizden insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir. (Âl-i İmrân/104)

Bu ayette emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker in farziyeti bildirilmektedir. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın 'veltekün' sözü bir emirdir. Emrin zâhiri ise farziyet ifade eder. Aynı zamanda ayette, Müslümanların kurtuluşlarının emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmalarına bağlı bulunduğu ciheti de beyan edilmiştir. Çünkü **Allahü teâlâ** hasr yaparak şöyle buyurmuştur: 'Ve ülâike hümül müflihûn' (İşte ancak onlar kurtuluşa erenlerdir) . Ayette emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'in farzı ayn değil farzı kifâye olduğu ciheti de beyan edilmiş ve bir cemaatin bu vazifeyi yapması halinde o cemaatin diğer fertlerinin boynundan mesuliyetin kalktığı da açıklanmıştır. Çünkü **Allahü teâlâ**, ayette 'hepiniz iyiliği emrediciler olunuz' dememiştir. 'İçinizden bir topluluk insanları hayra çağırsın' demiştir. O halde bir fert veya bir cemaat bu vazifeyi yerine getirirse, cemiyetin diğer fertlerinden sorumluluk düşer. **Allahü teâlâ**, 'kurtuluş'u, bu vazifeyi bilfiil yapanlara tahsis etmiştir. O halde eğer bütün halk, bu vazifeyi yapmayıp ihmal ederse, gelen tehlike bütün cemiyeti kasıp kavuracaktır. Hele imkânı olup da bu vazifeyi ihmâl edenler, şeksiz ve şüphesiz gelecek olan felâkete mâruz kalacaklardır.

’Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. ’ (Âl-i İmrân/113–114)

Dikkat edilirse, **Allahü teâlâ**, bu ayeti celîlede mücerret olarak Allah'a ve son güne îman etmekten ötürü onların salih olduklarına şahitlik yapmamış, aksine bu imana iyiliği emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmek hususunu da eklemiştir.

Erkek ve dişi bütün Mü'minler birbirlerinin yardımcılarıdır. İyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar. Namazı gereği üzere kılarlar. Zekâtı verirler. (Tevbe/71)

Bu ayette **Allahü teâlâ**, Mü'minleri 'iyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar' diye vasıflandırmaktadır. Bu bakımdan bu vasfa sahip bulunmayan kimse, bu ayette vasıflandırılan 'müslüman' cemaatinin dışında kalır.

’İsrailoğulları'ndan kâfir olanlara hem Dâvud'un, hem de Meryem oğlu isa'nın diliyle lânet olundu. Bunun sebebi; isyan etmeleri ve hakkın sınırını aşmış olmalarıydı. Onlar birbirlerini yaptıkları kötülükten alıkoymazlardı. Gerçekten ne kötü iş yapıyorlardı!’ (Mâide/78–79)

Bu hüküm, şiddetin en sonudur. Zira **Allahü teâlâ**, kötülükleri önlemeyi terk ettiklerinden dolayı lâneti hak ettiklerini beyan buyurmaktadır.

‘Siz insanlar için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız. ’ (Âl-i İmrân/11O)

Bu ayeti celîle 'iyiliği emretmek' ile 'kötülüğü önlemenin faziletine işaret eder; zira **Allahü teâlâ**, Müslümanların böyle yaptıkları için, en hayırlı topluluk olduklarını beyan buyurmaktadır.

'Artık onlar, edilen nasihatleri unutunca, biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri ise, çıkardıkları fesatlar yüzünden, şiddetli bir azap ile yakaladık. ' (A'raf/165)

Allahü teâlâ, 'onların kötülüğü önledikleri'nden ötürü 'kurtuluş' tan istifade ettiklerini beyan buyurmaktadır ve bu ilâhî beyan kötülüğü önlemenin farz olduğuna işaret eder.

'Onlar o Mü'minlerdir ki, eğer kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoyarlar. ' (Hac/41)

Allahü teâlâ, bu ayeti celîlede, namaz kılmayı ve zekât vermeyi, 'iyiliği emretmek' ve 'kötülüğü yasaklamakla eşit tutmuştur.

'İyilik etmek ve fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın. ' (Mâide/2)

Bu ayetteki emir kesin bir emirdir. Yardımlaşmanın mânâsı 'yardımlaşmayı teşvik ediniz, hayır ve hasenat yollarını kolaylaştırınız, şerrin yollarını kapatınız' demektir. Düşmanlık yolları ise, imkân nisbetinde kapatılmaya çalışılır.

'Rabbanilerin ve hahamların, onları günah söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekmez miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür!' (Mâide/63)

'Sizden önceki nesillerden akıllı kimselerin (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan menetmeleri gerekmez miydi? Fakat onlar arasından, ancak kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulüm yapanlar ise kendilerine verilen refahın ardına düştüler ve hep 'mücrim' günahkâr oldular. ' (Hud/116)

Allahü teâlâ, bu ayetinde bozgunculuğu yasaklayan az bir grup hariç, onların hepsini helâk ettiğini bildirmektedir.

'Ey Mü'minler! Adâleti tam yerine getirerek Allah için şahitlik edenler olun, kendinizin yahut ana ve babanızla, yakın akrabanızın aleyhinde bile olsa. . . ' (Nisa/135)

Bu, anne, baba ve yakınlar için 'iyiyi emretmek' demektir.

'Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veya bir iyilik etmeyi yahut da insanların arasını düzeltmeyi emreden müstesnadır. Kim de bu işleri Allah'ın rızasını arıyarak yaparsa, biz ona âhirette büyük bir mükâfat vereceğiz. ' (Nisa/114)

'Eğer Mü'minlerden iki grup çarpışırlarsa, hemen aralarını düzeltin. Eğer onlardan biri (Allah'ın hükmüne razı olmayarak) ötekine saldırırsa, o vakit tecavüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın. ' (Hucurât/9)

Çarpışanların arasını düzeltmek; zulmü yasaklamak ve tâata çevirmek demektir. Eğer karşı taraf bunu kabûl etmezse, **Allahü teâlâ** onunla çarpışmayı emrederek şöyle buyurmuştur: 'O vakit

saldıranla Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşınız'. (Hucurât/9) Bunun mânâsı, kötülüğü önlemek ve yasaklamaktır.

2. Hadîsler

Hazret-i Ebû Bekir okuduğa bir hutbede şöyle der:

‘Ey insanlar! Siz şu ayeti okuyor ve tam aksine yorumluyorsunuz:

Ey îman edenler! Nefislerinizi düzeltmek, üzerinize borçtur. Siz düzelip doğru yolda bulunduktan sonra yolunu şaşıranlar size zarar veremez. (Maide/105)

Oysa ben **Hazret-i Peygamber**den şunları dinledim: 'Günah işleyen bir kavmin içinde o günahları yasaklayacak güç ve kuvvette bir kimse varsa buna rağmen yasaklamazsa, **Allahü teâlâ**'nın nez-i ilahîsinden bütün onları kapsayan bir azabın gelmesi onlar için pek yakındır'. (1)

Yukarıdaki ayetin (Maide/105) tefsiri sorulduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ya Ebû Sa'lebe! İyiliği emret! Kötülükten alıkoy! İtaat edilen bir cimriliği, arkasından gidilen bir hevayı, seçilen bir dünyayı ve her fikir sahibinin görüşüne güvendiğini gördüğün zaman, sadece kendini kurtarmaya bak! Halk tabakasının durumunu oluruna bırak! Muhakkak sizin arkanızda kapkaranlık gecenin parçaları gibi fitneler vardır. O fitneler içerisinde sizin üzerinde bulunduğunuz inancın benzerine sımsıkı yapışan bir kimse için sizden elli kişinin ecri kadar ecir vardır. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Onlardan elli kişinin sevabı kadar sevabı vardır değil mi? ('Sizden' ibaresi yanlışlıkla mı kullanıldı?) ' diye sorulduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Hayır! Sizden elli kişinin sevabı kadar sevabı vardır. Çünkü onlar hayrı işlemek hususunda bir yardımcı bulamazlar'. (2)

İbn Mes'ûd'a bu ayetin tefsiri sorulduğu zaman, şöyle demiştir: 'Bu zaman, ayetin bahsettiği zaman değildir. Çünkü o va'z ve nasihat bugün makbuldür. Fakat yakında öyle bir zaman gelecek ki o zaman siz iyiliği emredeceksiniz, sizin başınıza şöyle şeyler getirilecektir. Siz söyleyeceksiniz, ama sözünüz kabul edilmeyecektir. İşte o zaman nefsinizi kurtarmaya çalışınız. Siz hidayette olduğunuz takdirde başkasının sapıtması size zarar vermez'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yemin ederim! Ya siz iyiliği emreder kötülükten sakındırırsınız veya **Allahü teâlâ**, sizin kötülerinizi size musallat eder. Böyle olduktan sonra sizin hayırlılarınız dua ederler, fakat duaları kabul edilmez. (3) Bu hadîsin mânâsı 'sizin korkunuz ve büyüklüğünüz kötülerin gönlünden ve gözünden düşecek, artık onlar sizden korkmayacaklardır' demektir.

Ey insanlar! **Allahü teâlâ** buyurur ki; 'Çağırıp **cevap** almadan önce iyiliği emredip kötülüğü önlemeye çalışınız'. (4) Salih ameller, Allah yolundaki cihada nisbetle ancak engin bir denize üfürmek kadar kıymet taşır. İyi ve salih amellerin tamamı ve Allah yolundaki cihad, emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'e nisbeten engin bir denize üfürmek kadar kıymet taşır. (5)

Muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, kulunu 'sen münkeri gördüğün halde onun yasak olduğunu söylemekten seni meneden nedir?' diye kınar! O haldeyken **Allahü teâlâ**, eğer kuluna kendisini

kurtaracak delili telkin ederse kul şöyle der: 'Ya rabbî! Sana güvendim ve halktan ayrıldım. (Onun için bu vazifeyi ihmal ettim) '. (6)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurur:

—Sakın yolların kenarlarında oturmayınız.

—Biz oralarda oturmak mecburiyetindeyiz. Çünkü yol kenarları bizim toplantı yerlerimizdir. Orada dertlerimizi konuşur, müzakere ederiz.

—Siz oralarda oturmaya devam edecekseniz, hiç değilse yolun hakkını veriniz.

—Yolun hakkı nedir?

—Haram bakıştan gözü korumak, geçenlere eziyet vermemek, selâmların karşılığını vermek, emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmaktır. (7)

Âdem oğlu, bütün konuştuklarından mesuldür ve hiçbir konuşması onun lehinde değildir. İyiliği emretmek veya kötülükten alıkoymak veyahut da Allah'ın zikrini yapmak bundan müstesnadır! (8)

Allahü teâlâ havassa avam tabakasının günahlarından ötürü azap etmez. Meğerki havass tabakası cemiyetin arasında yayılmış bir kötülüğü görüp gücü yettiği halde onu önlemeye çalışmış olmasın! (9)

Ebû Umame el-Bâhilî (radıyallahü anh) . **Hazret-i Peygamber**den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsi rivâyet etmektedir:

—Kadınlarınız baştan çıktığı, gençleriniz fasıklaştığı ve sizde cihadı terk ettiğiniz zaman acaba durumunuz ne olacak?

—Bu söylediğiniz olacak mı?

—Evet! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, bundan daha şiddetlisi de olacaktır!

—Bundan daha şiddetlisi nedir?

—Siz iyiliği emretmediğiniz ve kötülükten menetmediğiniz zaman durumunuz ne olacak?

— Bu olacak mı?

—Evet! Beni sevk ve idare eden Allah'a yemin ederim, bundan daha şiddetli ve dehşetlisi de olacaktır.

—Bundan daha şiddetlisi nedir?

—İyiyi kötü ve kötüyü iyi gördüğünüz zaman durumunuz ne olacak?

—Bu da mı olacak?

—Evet! Beni yoktan var eden Allah'a yemin ederim, bundan daha dehşetlisi olacaktır?

—Bundan daha dehşetlisi nedir?

—Kötüyü emrettiğiniz ve iyiyi yasakladığınız zaman durumunuz nasıl olacak?

—Bu olacak mı?

—Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki bundan daha şiddetlisi olacaktır. Zira **Allahü teâlâ** buyurmaktadır ki: 'Ben kendi zatıma yemin ettim. Onlar için öyle bir fitne koparacağım ki, hâlim bir kimse dahi o fitnede sersemleşip şaşkına dönecektir!' (10)

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şu sözünü nakleder:

Sakın zulmen öldürülen bir kişinin yanında durma! Çünkü orada hazır bulunup da onu müdafaa etmeyenin üzerine lanet yağar. Sakın mazlum olarak dövülen bir kişinin yanında durma! Çünkü orada hazır bulunup onun müdafaasını yapmayanın üzerine lanet iner. (11)

Yine İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

Bir insan için herhangi bir makamda hazır bulunduğunda orada hak varsa, onu söylemekten daha uygun bir durum yoktur. Çünkü hakkı müdafaa etmesi, ne onun ecelini ileriye alır, ne de onun için takdir edilen bir rızıktan kendisini mahrum eder. (12)

Bu hadîs zâlim ve fasıkların evlerine ve içinde yasak işlenen yerlere (eğer o yasağı önlemek imkanı yoksa) girmenin caiz olmadığına işaret eder. Çünkü **Hazret-i Peygamber** 'orada hazır bulunanın üzerine lanet yağar' buyurmaktadır. O halde 'Ben acizim' deyip, zaruret olmaksızın, münkeri seyretmek caiz değildir ve bunun için de selefi salihînden bir cemaat pazarlarda, bayramlarda ve toplantılarda yasakların görüldüğünden dolayı uzlete çekilmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü o münkerleri önlemekten aciz ve güçsüz idiler. Böyle bir durum ise, halkla oturup, kalkmaktan vazgeçmeyi gerektirir. Bunun için Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: 'Seyyahların evlerini boşaltıp aile efradını bırakıp seyahat etmeyi tercih etmeleri, ancak bugün bizim başımıza gelen felaketlerin benzerinden ötürü olmuştur. Onlar şerrin belirdiğini, hayrın kaybolduğunu görüp, nasihatin kabul edilmediğini ve fitnenin baş gösterdiğini gördükleri ve o fitnenin kendilerini saracağından ve böyle olan kavmin üzerine ineceği mukadder olan azaptan sâlim kalacaklarından emin olmadıkları için bütün bunları terk edip seyahati tercih ettiler! Yırtıcı hayvanların komşuluğunu ve yerin bitirdiği bitkilerden yemeyi, bu kimselerin komşuluğundan ve nimetlerinden daha hayırlı gördüler'.

Ömer b. Abdülaziz bunları söyledikten sonra şu ayeti okudu: 'De ki: O halde hemen Allah'a kaçın! Gerçekten ben size Allah tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım'. (Zariyat/50)

İşte bir kavim kaçtı. Eğer **Allahü teâlâ**'nın peygamberliğe koyduğu sır olmasaydı, diyecektik ki ayetin muhatabı olanlar bu seyyahlardan daha faziletli değildirler. Çünkü bize gelen haberlerde, meleklerin bu tür seyyahları karşıladıklarını, ellerini sıktıklarını, bulutların ve yırtıcı hayvanların bu seyyahların birinin yanından geçerken seyyahın kendilerini çağırdığında derhal çağrısına uydukları bildirilmiştir. Seyyah ona der ki: 'Bana icabet etmeyi sana kim emretti?' O da seyyaha nereden emir aldığını haber verir. Oysa seyyah peygamber de değildir.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini naklediyor:

Bir kimse, bir günahı görür, hoş karşılamazsa sanki o kimse o günahın işlendiği mecliste bulunmamıştır. Günahın işlendiği mecliste bulunmadığı halde günahı seven kimse ise, sanki o günah işlendiği zaman orada hazırmış gibi mesul olur. (13)

Hadîsin mânâsı kişinin günah işlenen mecliste herhangi bir zaruri ihtiyaçtan dolayı bulunmuş olması veya tesadüfen o günahın kendisinin yanında işlenmesiyle ilgilidir. Kasten oraya gitmek ise, daha önceki hadîsin de işaret ettiği gibi, ister işlenen günahı hoş karşılasın, ister karşılamasın mutlaka yasaktır.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Allahü teâlâ**'nın gönderdiği her peygamberin muhakkak yardımcısı ve ashâbı vardır. Peygamber onların arasında, **Allahü teâlâ**'nın istediği zamana kadar durur. Allah'ın kitabı ve emriyle onların içinde hükümleri uygular. **Allahü teâlâ** nın peygamberinin canını kabzedinceye kadar durum böylece devam eder. Ondan sonra yardımcıları ve arkadaşları, Allah'ın kitabıyla ve peygamberlerinin sünnetiyle amel ederler. Onlar yok olduktan sonra minberlerin tepesinde bildiklerini haykıran kötü saydıklarını işleyen bir kavim gelir. Siz bu durumu gördüğünüz zaman her Mü'mine düşen görev eliyle onların bu durumuna karşı çıkması, cihad etmesidir. Eğer eliyle cihada gücü yetmiyorsa, kalbiyle cihad etsin. Bunun ötesinde İslâm ve Müslümanlık yoktur. (14)

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle anlatır:

—Bir köyün halkı günah işliyordu. Onların günahlarını, içlerinden ancak dört kişi hor görüyordu. İçlerinden biri kalkıp 'Siz şu şu günahları işliyorsunuz' dedi ve onları menedip yaptıklarının çirkinliğini onlara teker teker söyledi. Onlar da ona karşılık aynı şekilde **cevap** verdiler ve yaptıklarından vazgeçmediler. Bu zat onlara küfretti, onlar da buna küfrettiler. Bu zat onlarla kavga etti, onlar da karşılık verip mağlup ettiler. Bu kişi mağlup olduktan sonra tenhaya çekilip 'Ya Rabbî! Ben onları menettim. Bana itaat etmediler. Onlara küfrettim, onlar da bana küfrettiler. Onlarla kavga ettim, beni mağlup ettiler' dedikten sonra çekip gitti.

O gittikten sonra başka biri kalktı. O milleti haram işlemekten alıkoymaya çalıştı. Ona da itaat etmediler. Küfredip karşılık verdiler, o da uzlete çekilip, 'Ey Allah'ım! Ben onları menettim bana itaat etmediler. Kendilerine küfrettim, bana karşılık verdiler. Eğer kavga etseydim beni mağlup edeceklerdi' dedikten sonra çekip gitti.

Bundan sonra **üçüncüsü** kalktı, Onları alıkoymaya çalıştı. Ona da itaat etmediler. Tenhaya çekildi ve 'Ya Rabbî! Ben onları menettim, bana itaat etmediler. Eğer onlara küfretseydim muhakkak bana küfredeceklerdi. Eğer kavga etseydim beni mağlup edeceklerdi' dedikten sonra çekip gitti.

Sonra **dördüncüsü** kalkıp 'Ya Rabbî! Muhakkak eğer ben onları menetmeye çalışmaya kalksaydım isyan ederlerdi. Küfretseydim bana küfrederlerdi. Eğer kavga etseydim beni mağlup ederlerdi' dedikten sonra o da çekip gitti.

İbn Mes'ûd sonunda şöyle der: '**Dördüncü** kişi, derece bakımından onların en eksiğidir. Fakat sizin içinizde onun gibisi de azdır'. İbn-i Abbâs'ın rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sorulur:

—Acaba köyde salih kimseler olduğu halde köy helâk olur mu?

—Evet!

—Neden?

—O salih kişilerin gevşekliğinden, Allah'a karşı yapılan isyanlara ses çıkarmamalarından helâk olurlar. (15)

Cabir b. Abdullah **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ meleklerden birine 'Filan şehri halkının üzerine yık!' diye emir verince melek 'Ya Rabbî! Onların içerisinde göz kırpacak bir zaman kadar bile sana isyan etmeyen filan kulun vardır' der. **Allahü teâlâ** 'Hem onun, hem de diğerlerinin üzerine yık. Çünkü onun yüzü hiçbir zaman benim için ekşimedi' der. (16)

Hazret-i Âişe'nin rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurur:

—İçlerinde amelleri peygamberlerin amellerine benzeyen on sekiz bin kişi olduğu halde bir memleketin halkı azaba uğradılar.

—Bu nasıl olur?

—Onlar Allah için kızmıyorlardı! İyiyi emredip kötüyü menetmiyorlardı da ondan! (17)

Urve babasının şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle sorar:

—Ya Rabb! Kullarının hangisi sence daha sevimlidir?

—'Nesr' denilen kuşun avına koştuğu gibi benim aşkıma koşan, küçücük çocuğunun annesinin memesine yapıştığı gibi salih kullarıma yapışan, kaplanın nefsi için öfkelendiği gibi, benim yasak ettiklerim işlendiği zaman öfkelenen kulum daha sevimlidir. Kaplan, nefsi için öfkelendiği zaman, karşısındakiler ister az, ister çok olsun, perva etmeden üstlerine atılıverir. Bu hadîs korkunun şiddetine rağmen, Allah rızası için çalışmayı aksatmamanın faziletini belirtmektedir.

Ebû Zer el-Gifarî der ki: Ebû Bekir Sıddîk 'müşriklerle savaşmaktan başka cihad var mıdır?' diye sorduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

—Evet ya Ebû Bekir! Muhakkak **Allahü teâlâ**'nın yeryüzünde birtakım Mücâhid kulları vardır ki, diri oldukları, rızıklandıkları ve yeryüzünde yürüdükleri halde, şehidlerden daha üstündürler. Meleklere karşı Allah onlarla iftihar eder. Ümmü Seleme'nin **Allah'ın Rasûlü** için süslendiği gibi cennet onlar için süslenmiştir.

—Onlar kimlerdir?

—Onlar iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan, Allah için sevişen ve Allah için bozuşanlardır.

Sonra şöyle devam etti.

—Nefsimi kudret elinde tutan Allah yemin ederim, onlardan herhangi bir kul, şehidlerin köşkleri üzerinde bulunan bir köşkte bulunur. O köşkün üç yüz bin kapısı vardır. O kapıların kimi yakut taşından kimi yemyeşil zümrütten yapılmıştır. Her kapının üzerinde bir nûr vardır. O kişilerden her biri üç yüz bin ela gözlü ve kocasından başka kimseye dönüp bakmayan hurilerle evlenir. O hurilere baktıkça huriler de

dönüp kendisine bakar ve kendisine şöyle derler: 'Sen filan filan günü hatırlıyor musun? O günde iyiliği emrettin ve kötülüğü yasakladın'. O kişi, o ela gözlü hurilerden hangisine bakarsa mutlaka kendisine dünyada yapmış olduğu emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker makamını hatırlatır. (18)

Ebû Ubeyde der ki: **Hazret-i Peygamber**'e 'Şehidlerin hangisi Allah'ın nezdinde daha azizdir?' diye sorduğumda şöyle buyurdu:

Zâlim bir idarecinin yanına varıp iyiliği emredip kötülükten meneden kişi! İdareci kendisini vurup öldürür. Eğer vali onu öldürmese, bu durumu yaptıktan sonra ne kadar yaşarsa yaşasın artık kalem onun aleyhinde bir şey yazmaz. (19)

Hasan-ı Basrî **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsini nakleder:

Ümmetimin şehidlerinden en faziletlisi, zâlim bir idarecinin yanına varıp ona iyiliği emrettiği ve kötülükten menettiği için öldürülen kimsedir. İşte şehid budur! Bunun konağı, cennette Hazret-i Hamza ile Cafer-i Tayyar'ın konakları arasındadır. (20)

Hazret-i Ömer der ki: **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini duydum:

Adaleti emretmeyen kavim ne kötü bir kavimdir! Kötü kavim o kavimdir ki, iyiliği emretmediği gibi kötülüğü de yasaklamaz. (21)

1) Uzlet bölümünde geçmişti.

2) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce

3) Bezzâr, Taberânî

4) Ahmed, Beyhakî

5) Deylemî

6) İbn Mâce

7) Müslim, Buharî

8) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

9) Ahmed b. Hanbel

10) İbn Eb'id-Dünya, (zayıf bir Senedle) ; Ebû Ya'lâ, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle) Hadîsin 'münkeri emrettiğiniz, ma'rufu yasakladığınız zaman durumunuz ne olacak?' şeklindeki bölümü)

11) Taberânî, Beyhakî

12) Beyhakî, Tirmizî, İbn Mâ:e

13) İbn Adiyy

14) Müslim

15) Bezzâr, Taberânî

16) Taberânî, Beyhakî

17) Irakî, bu hadîsin aslına rastlamadığını söylen

18) Irakî bu hadîsin aslına rastlamadığını söyler

19) Bezzâr

20) Hâkim, Müstedrek

21) İbn Hıbbân, (Cabir'den zayıf bir senedle)

2. 2 Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle demiştir:'Allah'a yemin olsun, siz ya iyiyi emredecek, kötüyü yasaklayacaksınız veya **Allahü teâlâ** size zâlim bir sultanı musallat kılacaktır ki, o sultan sizin büyüklerinize hürmet, küçüklerinize merhamet etmez. Sizin iyileriniz onun aleyhinde bedduada bulunurlar, bedduaları işe yaramaz. Allah'tan yardım isterler, fakat yardım görmezler. Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dilerler, fakat bağışlanmazlar. '

Hazret-i Huzeyfe'ye 'dirilerin ölüsü kimdir?' diye sorduklarında, 'Eliyle, diliyle ve kalbiyle münkeri kötülemeyen kimsedir' cevabını vermiştir.

Mâlik b. Dinar der ki: İsrailoğullarının büyük âlimlerinden bir âlim vardı. Erkek ve kadın insanlar onun evine geliyorlardı. Onlara nasihatta bulunuyor, Allah'ın azabı ilahîsini hatırlatıyordu. Bir gün oğullarından birinin gelen kadınlardan birine göz kırptığını görünce, oğluna 'yavaş ol, yavaş ol oğlum' diye seslendi. Bunun üzerine iskemlesinden düşüp omuriliği zedelendi. Hanımı çocuğunu düşürdü. Oğlu orduda öldürüldü. **Allahü teâlâ** onun zamanındaki peygambere vahy gönderip şöyle demesini emretti: 'Filan âlime haber ver ki, ben onun sulbünden doğru bir insan çıkarmayacağım. Neden benim için öfkelenmedi de sadece 'yavaş ol oğlum, yavaş ol oğlum' diye oğluna yumuşak bir şekilde hitabetti?!

Huzeyfe der ki: 'Halk için öyle bir zaman gelecektir ki, onlara iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir Mü'minden, bir merkebin leşi daha sevimli gelecektir'.

Allahü teâlâ Yuş'a b. Nûh'a vahiy gönderdi:

-Kavminin kırk bin seçkinini ve altmış bin kötüsünü helâk edeceğiz.

-Yarab! Kötüleri kötülüklerinden ötürü helâk ediyorsun ama iyiler ne yaptı?

-Onlar benim için öfkelenmediler. Benim için gazaba gelmediler. Üstelik kötülerle yiyip içtiler.

Bilal b. Sa'd şöyle der: 'Gizlenen günah, işleyenden başkasına zarar vermez. Açıkça işlenip karşısına çıkan olmadığı takdirde herkese zarar verir'.

Ka'bul-Ahbar, Ebû Müslim Havlanî'ye şöyle der:

-Kavminin içinde senin derecen nasıldır?

-Güzeldir.

-Sen böyle diyorsun ama Tevrat bunun aksini haber veriyor.

-Tevrat nasıl bir haber veriyor?

-Tevrat diyor ki: 'Kişi iyiliği emredip, kötülüğü yasakladığı takdirde kavminin nezdinde derecesi kötüleşir'.

-O halde Tevrat doğru söylemiş, Ebû Müslîm ise yalan söylüyor.

İbn Ömer başlangıçta idarecilerin yanına gidiyordu. Sonra bu âdeti terketti. Kendisine denildi ki; 'Keşke sen onlara gitmeye devam etseydin! Umulur ki, senin gidişinden dolayı nefislerinde hidayet belirir!' İbn Ömer şöyle **cevap** verdi: 'Korkuyorum ki, eğer konuşursam bende olanı başka görürler, eğer susarsam günah işlemiş olurum'.

İşte İbn Ömer'in bu sözü işaret eder ki, iyiliği emretmekten aciz olan bir kimseye haramın işlendiği yerden uzaklaşmak düşer. Ondan uzak durmak gerekir ki, kötülük onun gözünün önünde yapılmasın.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) der ki: 'İlk mağlup olacağınız cihad, elinizle yapacağınız cihaddır. Sonra dilinizle yapacağınız cihadda mağlup olacaksınız, sonra da kalbinizle yapacağınızda. . . Sonra kalp iyiyi 'iyi' olarak bilmediği, kötüyü 'kötü' olarak görmediği zaman alçalır, altüst olur'.

Sehl b. Abdullah şöyle demiştir: 'Hangi kul dininin herhangi bir sahasında çalışıp başkasına emrettiğini veya başkasını alıkoymaya çalıştığını, orada tatbik edip işlerin fesada uğrayıp çığırından çıktığı zaman ona yapışırsa, böyle bir kimse Allah rızası için emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker vazifesini yapan kimselerdendir'.

Bu söz şu anlama gelir: Kişi nefsinden başkasına güç yetiremediği zaman nefsini kontrol altına alıp, başkasının yersiz hareketlerini kalben hor görürse, kendisinden beklenen vazifeyi yerine getirmiş sayılır.

Fudayl b. İyaz'a 'Sen neden iyiyi emredip, kötüyü yasaklamıyorsun?' denildiğinde, şöyle demiştir: 'Bir kavim iyiyi emredip, kötüyü yasakladılar. Arkasından nankörlük belasına kapıldılar. Bunun sebebi de bu ağır vazifeyi yaparken başlarına gelen musibetlere karşı sabretmemeleriydi'.

Süfyân es-Sevrî'ye 'Neden sen iyiliği emredip kötülüğü yasaklamıyorsun?' denildiğinde şöyle demiştir: 'Deniz taştığı zaman onu durdurmaya kimin gücü yeter?'

İşte bütün bu delillerle anlaşıldı ki, emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker farzdır ve bu farziyet, müslümanın gücü ve takati olduğu müddetçe üzerinden düşmez. Meğer ki müslümanlardan biri bu vazifeyi yerine getirmiş olsun. Bu bakımdan biz şimdilik bunun ve farz olmasının şartlarını zikredeceğiz.

19-2

3 Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i an'il-Münker'in Rükün ve Şartları

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'i kapsayan hisbe'nin (uyarmanın) dört rüknü vardır:

1. Muktesit (uyaran)

2. Muhtesebunaleyh (uyarılan)

3. Muhtesebunfih (yasak ve uyarmayı gerektiren)

4. İktisab (uyarmak)

Bunlar dört rükündür ve her birinin de ayrıca birçok şartları vardır.

I. Rükün

Muhtesib'in (uyaranın) birçok şartları vardır.

1. Mükellef (akıl, bâliğ) olmak

2. Müslüman olmak

3. Yeterli gücü olmak

—**Birinci** şart, Bu bakımdan deli, çocuk, kâfir ve aciz kimseler muhtesib (uyarıcı) olamazlar. Muhtesib'in tanımına herkes dahil olur. Her ne kadar bu hususta kendilerine izin verilmemiş ise de. Aynı zamanda fasık köle ve kadın da bu tarife dahil olmuş olur. Bu bakımdan bizim 'şart' olarak ileri sürdüklerimizin neden 'şart' koşulduğunu ve tarifin dışında bıraktıklarımızı neden tarif dışı bıraktığımızı açıklayalım. Kişinin akıl baliğ olmasından ibaret olan **birinci** şarta gelince, bu şartın muhtesib hakkındaki gerekliliği apaçıktır. Zira mükellef olmayan bir kimseye hiçbir emir lazım gelmez. Biz söylediklerimizle farz oluşunun şartını kastediyoruz.

Fiilin uygulanmasının imkân ve cevazına gelince, bu ancak aklı olmayı gerektirir. Hatta mümeyyiz ve erginlik çağına yaklaşmış çocuk (her ne kadar mükellef değilse de) münkeri (kötüyü) yasaklayabilir. Şarabı dökebilir. Melahi aletlerini kırabilir ve bunları yaptığı zaman da sevaba nail, olur. Hiç kimse de onu mükellef değildir diye bu işleri yapmaktan alıkoyamaz. Çünkü bu işleri yapmak, Allah'a yaklaştırıcı hareketlerdir. Mümeyyiz bir çocuk da bu hareketleri yapmaya yetkilidir. Tıpkı namaz kılmak, İmâm olmak ve Allah'a yaklaştırıcı diğer ibâdetler gibi. . . Bunların hükmü, idarecilik hükmü değildir ki, burada akıl baliğ olmak şart olsun. İşte bu sırra binaen biz emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmanın köle ve toplumun diğer fertlerine bile gerekli olduğunu söyledik.

Bilfiil kötüyü yasaklamakta, münkeri iptal etmekte bir nevi idarecilik ve sulta vardır. Fakat bu idarecilikte, Allah'a ortak koşan bir kimseyi öldürmek, şirkin sebeplerini iptal etmek ve böylelerin silahlarını elinden almak gibi sadece imandan istifade edilir. Çocuğun zarar görmediği takdirde böyle bir şeyi yapmak yetkisi vardır. Bu bakımdan fasıklıktan alıkoymak, tıpkı küfürden alıkoymak gibidir.

—**İkinci** şarta gelince, bu şartın gerekliliği de gizli değildir. Çünkü uyarmak dine yardımdır. Dinin esasını inkâr eden ve din düşmanı olan bir kimse nasıl dine yardım etmeye yetkili olabilir?

—**Üçüncü** şarta gelince, bu şartı İslâm âlimlerinden bir grup ileri sürerek demişlerdir ki: 'Fasık bir kimse uyarıcı olup başkasını sorumlu tutamaz. Bu âlimler İnsanlara iyilikle emreder de, kendinizi unutur musunuz?' (Bakara/44) ve 'Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında buğz bakımından çok büyüktür' (Saff/3) ayetlerini delil olarak öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda bu grup **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet edilen şu hadîs ile de istidlal etmişlerdir:

Gezdirildiğim gecede dudakları ateşten yapılmış makaslarla kesilen bir kavmin yanından geçtim. Kendilerine 'Siz kimsiniz?' diye sorunca 'Biz dünyada iyiliği emreder, kendimiz yapmazdık. Kötülüğü meneder, kendimiz yapardık' dediler. (22)

Yine bu grup şu rivâyetle de istidlal etmişlerdir: **Allahü teâlâ** Hazret-i isa'ya 'Nefsine nasihatte bulun! Eğer nefsin nasihati kabul ederse o zaman halka nasihat et. Aksi takdirde benden utan' diye vahyetti.

Onlar kıyas yoluyla da görüşlerini isbata çalışmışlardır. Şöyle ki, başkasının hidayeti, hidayet etmeye çalışanın hidayet olunmasının delilidir. Böylece başkasının eğrisini doğrultmak da istikamet üzere olmanın delilidir. Başkasını ıslah etmek, ıslah edicinin kurtuluşa ermesinin zekâtıdır. Bu bakımdan salih olmayan bir kimse, başkasını nasıl ıslah edebilir? Ağaç eğri ise, gölgesi nasıl doğru olabilir?

Bu grubun söyledikleri tamamıyla hayalden ibarettir, hakîkat şudur: Fâsık bir kimse muhtesiblik (uyarıcılık) yapabilir. İyiyi emreden, kötüyü yasaklayan fâsığın, yaptığının doğruluğuna delil olarak şöyle diyebiliriz: 'Acaba ihtisabda (uyarıcılıkta) bu vazifeyi yürütenin bütün günahlardan masum olması şart mıdır?' Eğer 'Evet bütün günahlardan masum olması şarttır' denilirse, bu söz ümmetin icmaını yıkmaktan başka bir şey değildir. Daha sonra bu, iktisab kapısını tamamıyla kapamak demektir. Zira **Hazret-i Peygamber**'in ashâbında bile bütün günahlardan masumiyet yoktur. Nerede kaldı ki, onlardan sonra gelenlerde böyle bir vasıf bulunsun!

Peygamberlerin (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun) bile hatalardan masum olup olmadıklarında âlimlerin ihtilafı vardır. Kur'ânı Hakîm, Hazret-i Âdem'in günah işlediğine işaret eder. Böylece peygamberlerden bir cemaate Kur'ân'da bu nisbet mevcuttur.

Said b. Cübeyr şöyle demiştir: 'Eğer ancak kendisinde hiçbir hata olmayan bir kimse emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker vazifesini yapabilir dersek, dünyada hiç kimse (peygamberlerde dâhil) hiçbir şeyi söyleyemez' dememiz gerekir. İmâm-ı Mâlik, Said b. Cübeyr'in bu sözünden hayrete düşmüştür.

İtiraz: Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapan bir kimsenin küçük günahlardan masum olması şart değildir. Hatta ipekli elbise giyen bir erkek için zinadan ve içki içmekten menetme yetkisi vardır.

Cevap: Acaba içki içen bir kimsenin kâfirlerle savaşma yetkisi var mıdır? Onları küfürden menetme bakımından sorumlu tutulabilir mi? Eğer 'Hayır yapamaz!' derseler, ümmetin icmaını yıkmış olurlar. Zira İslâm orduları, devri saâdetten beri sinesinde dosdoğru insanları barındırdığı gibi, facir, içkici ve yetimlere zulmeden kimseleri de barındırmıştır. Oysa böyle kimseler ne **Hazret-i Peygamber**in devrinde ve ne de daha sonraki asırlarda savaşa katılmaktan alıkonulmamıştır. Eğer 'Evet' derseler, biz de onlara şöyle deriz: 'Acaba içki içen bir kimse, öldürmek isteyen bir kimseyi meneder mi, etmez mi? ' Eğer 'hayır' derlerse, biz devamla şunu sorarız: 'Acaba içki içen ile haram olan ipekliyi giyenin arasında ne fark vardır ki, ipekli giyen içkiden menedebilir de içkici bir kimse başkasını katiden alıkoyamaz?' Oysa katl fiili, içkiye nisbetle daha büyük bir günahtır. Niketim içki içmenin, ipekli giymeye nisbetle daha büyük olduğu gibi. Bu bakımdan **ikisi** arasında fark yoktur.

Eğer 'evet' deyip de bu hususta delillerini 'Bir şeyi işleyen bir kimse, onun gibi günahı işleyen başka birisini ve ondan daha aşağı olan bir günahı işleyen bir kimseyi menedemez. Ancak işlediği günahtan daha büyük bir günahı işleyen kimseyi görürse, onu meneder' diye açıklarlarsa. . . Onların bu sözleri de tahakküm ve delilsizlikten başka bir şey değildir. Zira nasıl içkici bir kimsenin zina ve katl

yapan bir kimseyi menetmesi uzak değilse, öylece zaninin, sarhoşu içkiden menetmeni de uzak değildir. Hatta kendisi içtiği halde hizmetçilerini ve kölelerini içmekten menetmesi nasıl uzak bir ihtimal sayılabilir? 'Bana hem bizzat bu münkeri yapmamak ve hem de yaptırmamak farzdır' demesi nereden çıkıyor? 'ınademki 'yasaklama' benim üzerime farzdır ve ben kendim yasakladığım bu hareketi işlersem acaba üzerimdeki bu farziyet nasıl düşer?' Zira kişi içmediği takdirde içmeyi yasaklaması farz olur, o halde içtiği takdirde yasaklama vazifesi üzerinden düşer demek mümkün değildir.

Soru! Bu takdirde kişinin şöyle demesi gerekir: 'Bana farz olan, abdest ile namazdır. Oysa namaz kılmasam dahi abdest alırım. Oruç tutmazsam bile sahur yemeğimi yerim. Çünkü benim için sahur da oruç da müstehabdır. İkisinin beraber olması şart değildir. Birini yaparsam görevimin birini yerine getirmiş olurum'. Fakat deniliyor ki, bunların biri diğerine bağlıdır ve biri diğerini gerektirir. Bu bakımdan başka bir kimseyi dosdoğru yola getirmek de, yola getirmeye çalışan kimsenin dosdoğru yolda olmasını gerektirir. O halde kişi önce nefsinden, sonra da nafakası kendisine düşenlerden başlamalıdır.

Cevap: Sahur oruç içindir. Eğer oruç olmasaydı sahur yemeği müstehab olmazdı. Başkası için istenilen bir şey ondan ayrılmaz. Oysa başkasının ıslahı, ıslaha çalışan kişinin ıslahı için istenmez. Nitekim nefsinin ıslahının da başkasının ıslahı için istenmediği gibi. . . Bu bakımdan 'başkasının ıslahı, ıslahçının ıslah olmasına bağlıdır' demek, delilsiz konuşmaktan başka bir şey değildir. Abdest ve namaza gelince, bu lâzımdır. Şüphe yoktur ki, abdest alıp namaz kılmayan bir kimse 'abdest emrini' yerine getirmiştir. Böyle bir kimsenin cezası, hem abdesti hem de namazı terk edenin cezasından daha azdır. O halde başkasını kötülükten alıkoyan ve kendisi de kötülük yapmayan bir kimsenin cezası, kötülük yapıp fakat başkasını kötülükten alıkoyan bir kimsenin cezasından daha azdır. Nasıl böyle olmasın? Zira abdest almak, abdest için istenen bir şart değildir. Aksine namaz için istenen bir şarttır. Bu bakımdan namaz olmadan abdestin hiçbir hükmü yoktur. Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmakta ise, kişinin bizzat günahtan el çekmesi ve yaptığı işle önce kendisinin mükellef olup tatbik etme şartı yoktur. O halde bununla namaz arasında hiçbir şekilde benzerlik yoktur.

İtiraz: Bu takdirde şöyle demek gerekir ki, istemeyerek ve yüzü kapalı olarak bir kişi tarafından cebren kendisiyle zina edilen bir kadın eğer kendi isteğiyle o esnada yüzünü açarsa, adam da zina esnasında 'yüzünü açma, günahkâr olursun!' diye uyarıcılık vazifesini yaparsa ve kendisine 'sen zina hususunda zorlanmış bulunuyorsun, fakat yüzünü açmak hususunda zorlanmadın. Kendi keyfinle namahrem bir kimseye yüzünü gösterdin' dese ve şunu da eklese 'İşte ben de sana namahrem bulunan bir kimseyim. Yüzünü kapat!' Böyle bir uyarıcılığı her akıllı kimsenin kalbi şiddetle reddeder, her selim tabiat bunu 'çirkin' kabul eder.

Cevap: Hakîkat bazen çirkin görülür. Bâtıl da bazen, güzel görülür. Esas, vehimlerin ve hayallerin nefretine bakmamak, delile tâbi olmaktır. Bu bakımdan biz deriz ki, zina edenin o durumda zorla tecavüz ettiği kadına 'yüzünü açma!' demesi, acaba farz mıdır, mübah mı veya haram mı? Eğer 'farz' derseniz, zaten bizim de gayemiz budur. Çünkü günahı belirtmek ve menetmek bir görevdir. Eğer derseniz ki 'böyle söylemesi mübahtır'. O halde zina eden kişi, mübah olan bir şeyi söyleyebilir. Bu bakımdan sizin 'fâsık kimse emri bi'l ma'ruf ve nehyi anil münker yapamaz' demenizin anlamı nedir? Eğer 'haramdır' derseniz, **cevap** olarak şöyle deriz: Böyle söylemesi farzdır. Acaba zinaya

yeltendiğinden dolayı mı haram oldu? Farzın başka bir haramı işlemekten dolayı 'haram'a dönüşmesi şaşılacak bir durumdur!

Tabiatların, zani bir kimsenin, o haram fiili esnasında, zoraki tecavüz ettiği bir kadına 'Yüzünü açma! Çünkü yüzün namahremdir' şeklindeki ma'rufu tebliğ etmesinden nefret etmesi iki sebebe dayanır:

1. Zani en önemli olanı bırakıp daha az önemli olanla meşgul olmuştur. Nasıl ki insan tabiatı önemli bir şeyle meşgul olmaktan nefret ediyorsa, tıpkı onun gibi en önemli olanı bırakıp daha az önemli olanla meşgul olmaktan da nefret eder! Faizi daimi olarak yediği halde 'gasp malı'nı yemekten sakınan, yalancı şahitlik yaptığı halde 'gıybetten' kaçan bir kimseden tabiatın nefret ettiği gibi. Çünkü yalancı şahitlik gıybetten daha kötüdür. Olan bir hâdiseyi 'doğru' olarak haber vermekten ibaret bulunan 'gıybet'ten yalancı şahitlik daha kötüdür.

Nefislerde meydana gelen bu 'uzaklık' gıybeti terk etmenin 'farz' olmadığına işaret etmez ve yine işaret etmez ki, kişi birinin gıybetini yaparsa veya haramdan bir lokma yerse, ondan ötürü cezası artmaz. Böylece kişinin âhirette kendi günahından göreceği zarar başkasının günahından göreceği zarardan daha fazladır. Bu bakımdan 'en fazlayı', 'en azla' meşgul olduğu için terk edip bir kenara çekilmek, tabiatta kötü karşılanır. Ancak bu kötü karşılanışı 'en fazlayı' terk edişinden doğar, 'en azı' yaptığından değil. . . Bu bakımdan atı ve başındaki gemi gasbedilmiş bir kimse, atın geri alınması için gerekli olan çalışmayı terk edip, gemi geri almak için uğraşırsa tabiatlar onun bu hareketinden nefret eder ve o kimse 'gevşek' telakki edilir. Fakat 'gem'i elde etmek için çalışması aslında kötü bir hareket değildir. Ancak kötü hareket 'gem'i kurtarmaya önem verip de 'at'ı kurtarmayı terk etmesidir. 'En önemli' olanı terk edip 'daha az önemli' olanla meşgul olduğundan dolayı aleyhindeki nefret oldukça artar. 'Fâsık' bir kimsenin emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapması işte bu yönden uzak görülmektedir ve bu 'uzak görülüş' onun yapmış olduğu dinî vazifenin asıl ve esasında olduğunu göstermez!

2. Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker bazen va'z ve nasihat yapmak sûretiyle bazen de zor kullanmak sûretiyle olur.

Herkesten önce söylediklerini tatbik etmeyen bir kimsenin nasihati verimli olamaz. O halde, deriz ki: Halk tarafından fasıklığının bilindiğini bilen bir kimse, kesinlikle bilir ki, va'z ve nasihatte sözü kabul edilmez. Bu bakımdan va'z ve nasihat yoluyla emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapması gerekmez. Zira bunda bir fayda yoktur. Bu bakımdan fâsıklık, onun sözünün faydasını düşürmekte tesir eder. Sözün faydası düştü mü, farz olması da ortadan kalkar.

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker cebir kullanmak yoluyla yapıldığı zaman, bundan gaye karşıdakini 'kötüyü bırakmaya mecbur etmek' demektir. Bunun tamamı, ancak 'fiil ve delil'in birliğiyle mümkündür. Kişi fâsık olduğu zaman, eğer fiiliyle karşısındaki insanı mağlup ederse de 'delil' bakımından kendisi mağlup olmuştur. Zira kendisine 'ınadem bu fiil kötü bir şeydir, sen neden işliyorsun?' denilebilir. Bu bakımdan delil bakımından mağlup olunca 'fiilde galip gelmesinden' tabiatlar ürküp nefret ederler. Fakat buna rağmen tabiatların ürkmesi, onun fiilinin hak olduğunu ortadan kaldırmaz! Nitekim bir kişi, zalimi Müslümanlardan uzaklaştırıp zulmüne mâni olur da 'ınazlum' olan

babasını ihmal ederse, bu kişinin böyle hareket etmesinden tabiatlar nefret edip ürker. Fakat Müslümanlardan zulmü uzaklaştırması, bu hareketinden dolayı 'hak' olmaktan çıkmaz.

Söylediğimiz hakikatler neticesinde, fasık bir kimsenin fasıklığını bilen bir cemaate va'z yoluyla emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapması gerekmez. Çünkü kendisi bunu tatbik etmemektedir. Bu vazifenin kendisine 'gerekmediği'ni ve bunu yaptığı takdirde aleyhinde uzun uzadıya söz söylemeye kalkışacaklarını bildiği zaman biz kendisine deriz ki: 'Bunu yapmak senin için uygun değildir'. O halde konuşma şu noktada düğümlenir: Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'in iki çeşidinden biri olan 'va'z ve nasihat' uyarıcının fâsıklığından ötürü iptal olunur ve bunda adalet şart olur.

Cebrî uyarma da ise, adaletin bulunması şart değildir. Zira fasık bir kimsenin şarabı dökmesi, melahi aletlerini kırması ve benzeri haramları ortadan kaldırması, eğer gücü varsa yerinde bir harekettir ve hiçbir sorumluluğu gerektirmez. İşte buraya kadar söylediklerimiz, meselenin açıklanması hakkında insafın en son noktasıdır.

Delil olarak ileri sürdükleri ve fâsıkların uyarıcılık vazifesini menetmek için serdettikleri ayetlere gelince, bu ayetler, uyarıcılara ve nasihatçilere, iyiliği terk ettiklerinden (ve kötülüğü işlediklerinden) dolayı hücum etmektedirler. Onlara iyiyi emrediyorlar diye hücum etmiyorlar. Fakat onların, yapmadıkları halde iyiliği emretmeleri veya yaptıkları halde kötülüğü yasaklamaları ilim sahibi olduklarına işaret eder. Âlimin cezası ise, cahilin cezasından daha şiddetlidir. Çünkü ilmin çokluğuyla beraber, o kişiden hiçbir mazeret kabul edilmez.

Allahü teâlâ'nın 'Neden yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz?' (Saf/3) ayetinden muradı yalancı va'dlerdir. 'Nefislerinizi unutursunuz' (Bakara/43) ayetinden muradı ise 'uyarıcılar nefislerini unuttukları için onları tenkid etmektir'. Onlar başkasına emrediyorlar diye onları tenkid etmek değildir. Fakat **Allahü teâlâ** onları ilminin varlığına istidlal etmek ve aleyhlerindeki delili takviye etmek yönünden başkasının emrini zikretmiştir.

Hadîsi kudsîdeki 'Ey Meryem'in oğlu! Nefsine va'zet' sözüne gelince, bu sadece va'z yönünden emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapanlar hakkındadır. Zaten biz de; biraz önce fasık bir kimsenin durumunu bilen bir gruba va'z etmesinin pek faydalı olmadığını kabul etmiştik.

Sonra **Allahü teâlâ**'nın bu hadîsi kudsîde ki 'Benden utan!' sözü başkasına va'zetmenin haram olduğuna delâlet etmez. Aksine bu cümlenin mânâsı 'Benden utan! Bu bakımdan daha önemliyi bırakıp daha az önemli olanla meşgul olma!' demektir. Nitekim şöyle denir: 'Babanı koru! Sonra komşunu koru. Aksi takdirde utan!'

İtiraz: Zimmî olan kâfir için Müslüman'ı zina ederken gördüğü zaman emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmak neden caiz olmasın? Çünkü Müslüman zimmînin mü 'zina etme' deyişi esasında bir hakkın ifadesidir. Madem ki hakîkatin ifadesidir, haram olması imkânsızdır. En uygunu 'mübah' veya 'farz' olmasıdır.

Cevap: Kâfir, eğer fiiliyle Müslüman'ı bir yasaktan menederse, bunun mânâsı kâfirin Müslüman'a tasallut etmesi demektir. Müslüman'a 'tasallutu' bakımından bu tasallut önlenir. Nitekim Kur'ân **Allahü teâlâ**, kâfirler için, Mü'minler üzerinde herhangi bir yol kılmamıştır' buyurmaktadır.

Kâfirin sadece sözle 'zina etme!' demesine gelince, böyle demek 'zinadan alıkoymak' olduğu için kâfire yasak değildir. Ancak Müslüman'a hükmetmesini belirttiği ve Müslüman'ın 'zelil' edilmesi söz konusu olduğu için tasvip edilemez. Fasık bir kimse, her ne kadar 'zelil edilmeye' müstehak ise de, 'fasık'tan daha müstehak olan kâfir, 'fasık Müslüman'ı zelil edemez.

İşte bizim 'kâfir'i uyarıcılık ve nasihatçilikten menetmemizin amacı budur. Biz, kâfir sadece zinayı menetmek bakımından 'zina etme!' dediğinden dolayı cezaya çarptırılır demiyoruz. Aksine bunun tam tersine deriz ki; eğer kâfirin, dinî teferruatla mükellef olduğunu kabul edersek, zina eden bir kimseyi gördüğü zaman 'zina etme!' demezse cezalandırılır. Bu meselede çeşitli görüşler vardır. Biz bunları fıkhı eserlerimizde uzun uzadıya izah ettiğimiz için buradaki gayemize izahı uygun düşmez.

—**Dördüncü** şart, uyarıcının İmâm (devlet başkanı) veya mahalli idareci tarafından yetkili kılınmış olmasıdır. Bir grup bu şartı ileri sürmüştür. Toplumun fertlerine emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapma yetkisini vermemişlerdir. Fakat bu şart fasiddir. Çünkü daha önce zikrettiğimiz ayet ve hadîsler delalet eder ki, kötülüğü görüp susan bir kimse günahkar olur. Zira Müslüman nerede kötülüğü görürse görsün, yapanı engellemesi kendisine farzdır. Ne şekilde olursa olsun, bu emir genel olarak sevk edilmiştir. O halde 'bu vazife ancak imamın izniyle yürütülebilir' şartı asılsız bir iddiadan başka bir şey değildir.

Şaşılacak noktalardan biri de şudur: Rafizîler bu şarta başka bir şart ekleyerek demişlerdir ki, 'ınasum İmâm çıkmayınca emri bi'l ma'ruf yapmak caiz değildir!' Bu masum İmâm ancak (onlara göre) hak imamdır. Bu rafizîler, kabi'li hitab değildirler. Onlara kanları ve canları hakkında haklarını istemek için mahkemelere geldikleri zaman 'Size yardım etmek emri bi'l ma'ruf'tur. Sizin hakkınızı size zulmedenin elinden almak nehyi an'il münker'dir. Sizin de hakkınızı aramanız emri bi'l ma'ruf'un kapsamına dâhildir. Oysa sizin inancınıza göre bu zaman zulmü yasaklama ve hakları arama zamanı değildir. Çünkü hakikî İmâm daha çıkmamıştır' diye **cevap** verilir.

İtiraz: İyiliği emredip uyarıcılık yapmakta uyarıcının saltanat ve velayetinin isbatı vardır. Uyarılan bir kimseye hükmedişi söz konusudur ve bunun için de hak olmasına rağmen bir kâfirin bir Müslüman'ı uyarması uygun olmaz. Bu bakımdan toplumun fertlerine ancak valinin veya idarecinin izniyle uyarıcılık vazifesinin verilmesi uygundur.

Cevap: Kâfir bir kimseye gelince, onun, Müslüman'ı uyarması yasaktır. Çünkü uyarmakta, uyarıcının saltanat ve hükmedişinin azizliği ve hâkimiyeti söz konusudur. Kâfir ise zelildir. Müslüman'a tahakküm etme mertebesine çıkmaya lâyık değildir. Müslümanlar ise bu izzete (dinlerinden ve marifetlerinden ötürü) lâyıktırlar. Bu öyle bir görevdir ki, onda görevlinin izzeti söz konusudur. Öyleyse bir Müslüman ille de izin almaya muhtaç değildir. Öğretmek ve tarif etmenin izzeti gibi. . Zira hiç kimsenin şüphesi yoktur ki, cehaletinden münkeri işleyen bir zata farz ve haramı anlatmak ve öğretmek valinin iznine muhtaç değildir. Oysa burada irşadın izzeti söz konusudur. Tarif eden kimsenin aynı zamanda cehaleti zelil ve hor göstermesi de gerekir. Böyle yapmak için, sadece dindar olmak kâfidir. Yasaklamak da dini emretmek gibidir ve ona kıyas edilir.

Sonuç olarak emri bi'l ma'ruf ve nehyi anil münker'i yapmak için beş mertebe vardır:

Birincisi, tarif (cahil bir kimseye tanıtma ve bildirme) ,

İkincisi ince konuşmak ve va'z,

Üçüncüsü küfür etmek ve azarlamak,

Dördüncüsü bilfiil menetmeye kalkışmak, melahi aletlerini kırmak, içkiyi dökmek, ipekli elbiseyi giyenin sırtından çıkarmak, gasbedilen elbiseyi gasbedenden geri almak ve sahibine vermek,

Beşincisi bilfiil vurmak suretiyle korkutmak ve tehdit etmektir ki, gıybet ve iftiraya devam eden bir kimse gibi yaptıklarından onu alıkoysun.

Böyle bir kimsenin dilini tutmak mümkün değildir. Böyle bir kimse, ancak vurmak sûretiyle susmaya mecbur edilir.

Bu **beşinci** mertebede bazen yardıma ve iki tarafın da yardımcılarını toplamaya ihtiyacı olur ve bu da karşılıklı savaşa sürükler! Diğer mertebeler ise (bu **beşincisi** hariç) devlet başkanının iznine muhtaç değildirler. Fakat **beşinci** mertebe hakkında çeşitli görüşler vardır.

Tarif ve va'za gelince, bu vazifeyi yapmak, devlet başkanının iznine muhtaç değildir. Cehaletle suçlamaya, ahmaklığa, fasıklığa, Allah'tan az korkmaya nisbet etmek ve bunlara benzer konuşmalara gelince, bu konuşma doğru bir konuşmadır. Doğruluğun da yayılması gerekir. Derecelerin en üstünü 'zâlim bir imamın yanında hak bir sözü söylemektir'. Nitekim bu durum hadîsi şerifte de varid olmuştur. (23) Madem ki, devlet başkanı olmasına rağmen, devlet başkanına karşı hak haykırılıyor, o halde hakkı haykırmakta nasıl onun iznine ihtiyaç hissedilebilir? Melahi aletlerini kırmak ve içkileri dökmek de böyledir. Çünkü böyle yapmak, ictihad etmeksizin hak olduğu bilinen bir işi yapmak demektir. Bu bakımdan burada da imamın iznine ihtiyaç yoktur.

Yardımcılar toplamaya ve silahlanmaya gelince, bu bazen umumi bir kitleye uzanır. İleride geleceği gibi burada çeşitli görüşler vardır. Selefi salihînin daimi bir şekilde, idarecilere karşı emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmaları bu vazifeyi yapmakta idarecilerden izin almanın gerekli olmadığına icmalen taraftar olduklarına delâlet eder. Hatta iyiyi emreden herkes için, eğer vali onun böyle yapmasına razı ise ne âlâ, eğer böyle yapmasına kızıyorsa, onun kızması kendisi için münkeri işlemek demektir ve münkeri işlediğinden ötürü nehyi an'il münker vazifesi yerine getirilmelidir. Bu bakımdan valinin yaptıklarını tenkid etmekte onun iznine nasıl ihtiyaç olabilir? Selefin devlet büyüklerine karşı çıkışları ve âdetleri buna delâlet etmektedir. Nitekim rivâyet ediliyor ki, Mervan b. Hakem bayram namazından önce hutbe okudu. O esnada cemaatten biri (ayağa kalkıp) 'Hutbe namazdan sonra okunur' diye itiraz etti. Mervan ona 'O âdet terkedildi!' deyince, mecliste hazır bulunan Ebû Said el-Hudrî 'Bu kişi kendisine düşen vazifeyi yaptı. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bize şöyle buyurmuştu:

Sizden herhangi bir kimse yanlış bir şey gördüğü zaman onu eliyle düzeltmeye çalışsın. Eğer eliyle düzeltmeye güç yetiremezse, diliyle düzeltmeye çalışsın. Diliyle de düzeltmeye gücü yetmiyorsa, kalbiyle buğzetsin. Kalp ile buğzetmek îmanın en zayıf derecesidir.

İşte görüldüğü gibi şerefi salihîn hadîs ve ayetlerde varid olan bu umumî tabirlerin kapsamına saltanat sahiplerinin de dâhil olduğunu anlamışlardır. O halde onlardan nasıl olur da izin istemeye ihtiyaç duyulabilir?

Rivâyet ediliyor ki Abbasî halifelerinden Mehdi, halifeliği zamanında Mekke'ye gelip Allah'ın dilediği kadar orada kaldı. Kâbe'yi tavaf etmeye başladığı zaman hacıları Kâbe'den uzaklaştırdı. Bu esnada Merzuk'un oğlu Abdullah, halifenin üzerine saldırıp abasını boynuna doladı. Sonra onu silkeleyerek şöyle haykırdı:

-"Ne yaptığına dikkat ediyor musun? Acaba uzaklardan kalkıp ta buraya gelip Kâbei Muazzama'nın yanına vardıktan sonra kendisiyle Kâbe arasına girdiğin kimselerden Kâbe'ye daha müstahak olduğunu sana kim söyledi? Oysa **Allahü teâlâ** ; ' Bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız Mescidi Haram'dan (insanları) geri çevirenler (bilsinler ki) , kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı bir azap tattırırız' (Hacc, 25) buyurmuştur. O halde bu yetkiyi sana kim vermiştir?" Halife, kendisini silkmekte olan kişinin yüzüne baktı. Bu kişiyi onların (Abbasîlerin) azadlılarından olduğu için tanıyordu ve kendisine şöyle dedi: 'Sen Abdullah b. Merzuk musun?' Abdullah da 'Evet, ben oyum' diye **cevap** verdi.

Bu hâdiseden sonra Abdullah tutuklanıp Bağdad'a getirildi. Fakat halife, halk içerisinde 'Azadlılarından olan bir kimseyi öldürdü' denmesin diye onu atlara seyislik yapmak maksadıyla bir ahırda hapsetti. Ona, ısırıcı ve toy bir atı zahmet versin diye teslim ettiler. Fakat **Allahü teâlâ**, (c. c.) serkeş atı yumuşak başlı yapıverdi. Ravi diyor ki; sonra Abdullah'ı bir eve kapayıp kapıyı kilitlediler.

Mehdi kapının anahtarını yanında bulunduruyordu. Üç gün sonra Abdullah'ın çıkıp evin bahçesinde gezdiğini, yeşillikten yediğini gördüler. Bu haber Mehdiye ulaştırıldı. Mehdi Abdullah'a şöyle sordu:

—Seni kim çıkardı?

—Beni hapseden çıkardı.

Bunun üzerine Mehdi korkunç bir sarsıntı geçirip bağırdı: 'Seni öldürmemden korkmuyor musun?' Abdullah başını yavaşça kaldırıp halifenin yüzüne bakarak tebessüm etti ve şöyle dedi: 'Eğer diriltmek ve öldürmek senin elinde olsaydı bunu yapabilirdin!' Mehdi ölünceye kadar Abdullah hapiste kaldı. Sonra onu hapisten çıkardılar ve Mekke'ye döndü. Ravi der ki; 'Abdullah eğer bu zâlimlerin elinden Allah beni kurtarırsa yüz deve keseceğim' diye adamıştı ve bırakıldıktan sonra bütün develerini kesti.

Hıbbân b. Abdullah'tan şöyle rivâyet edilir: Harun er-Reşid, Devin'de sayfiye'ye çıkmıştı. Beraberinde Benî Haşim soyundan sayfiyeye gelen bir zat vardı. Adı Süleyman b. Ebî Cafer'di. Harun er-Reşid, Süleyman'a dedi ki: 'Senin şarkıcı bir cariyen vardır. Onu getir de bize şarkı söylesin'. Ravi der ki; cariye geldi, teganniye başladı. Fakat teganni bir türlü Harun er-Reşid'in hoşuna gitmedi. Harun er-Reşid, cariyeye 'Neden bir türlü ahenk tutturamıyorsun?' diye sorunca, cariye 'Çünkü elimdeki ud benim değildir' dedi. Bu söz üzerine Harun er-Reşid, hizmetçiye cariyenin özel udunu alıp getirmesi için emir verdi. Hizmetçi cariyenin udunu getirirken, yolda, yerden çekirdek toplayan bir ihtiyara rastladı. 'Ey ihtiyar yol ver!' diye bağırınca ihtiyar başını kaldırdı. Hizmetçinin elinde udu görünce onu elinden kaptı, yere çaldı, udu paramparça etti. Hizmetçi, ihtiyarın yakasına yapıştı. Orada bulunan bir evin sahibine götürdü. Ev sahibine şöyle dedi:

—Bu adam sana teslimdir, onu kaçırma. Çünkü halife onu istiyor.

—Bağdad’da bu adamdan daha fazla ibâdet eden kimse yok! Nasıl bunu ister?

Hizmetçi 'Benim dediklerimi dinlesene!' diye çıkışıp Harun'un huzuruna girdi ve şöyle dedi: 'Yolda çekirdek toplayan bir ihtiyara rastladım. 'Yol ver' dediğimde başını kaldırıp elimdeki udu gördü. Elimden udu çekip yere çaldı ve kırdı'. Bunu duyan Harun öfkelendi. Yüzü mosmor kesildi. Süleyman b. Cafer halifeye dedi ki: 'Bu öfke neden? Ev sahibine haber gönder. İhtiyarın boynunu vursun, ölüsünü Dicle'ye atıversin'. Harun 'Hayır! Bunu yaptırmam! Biz ona haber vereceğiz. Huzura aldıracağız, önce onunla bu konuda münazara edeceğiz' dedi.

Halifenin emri üzerine bir elçi, ihtiyara gelip emir'ul Mü'minîn'in huzuruna gelmesini istedi. İhtiyar da kabul etti. Elçi 'O halde bin!' dedi. İhtiyar bunu kabul etmedi. Böylece yürüyerek sarayın kapısına kadar geldi. Saray kapısında durduruldu. Harun er-Reşid'e ihtiyarın geldiği haber verilince yanındakilere 'Ne dersiniz? Biz önümüzdeki münkerâtı kaldırıp da ihtiyarı buraya öyle mi getirtelim, yoksa içinde münker bulunmayan başka bir odaya mı çekilelim?' diye sordu. Onlar da 'Başka bir odaya çekilmemiz daha iyi olur' dediler. Böylece içinde münker bulunmayan bir odaya çekildiler. Sonra da ihtiyarın getirilmesini emretti. İhtiyarın yeninde içinde çekirdekler bulunan kese vardı. Hizmetçi ona 'Şu keseyi yeninden çıkar ve öylece huzura gir' dedi. İhtiyar 'Benim bu geceki yiyeceklerim bu çekirdeklerdir. Onları nereye bırakırım?' dedi. Hizmetçi 'Biz sana akşam yemeğini veririz korkma!' diye karşılık verdi. İhtiyar 'Sizin yemeğinize ihtiyacım yok' dedi. Münakaşa uzadı. Harun, hizmetçiye 'Ne istiyorsun ondan?' diye bağırdı. Hizmetçi 'Onun yeninde çekirdekler var. Ben ona çekirdekleri bırak da öyle huzura gir dedim' dedi. Halife 'Bırak atmasın, zararı yok' dedi.

Ravi der ki: İhtiyar, Harun'un huzuruna girip selâm verdi ve oturdu. Harun, ihtiyara sordu:

—Ey ihtiyar! Seni yaptığına zorlayan ne idi?

—Ne yaptım?

—Ne mi yaptın?

Harun 'Benim udumu kırdın' demekten utandı. Fakat ihtiyara birkaç defa 'Ne yaptın?' diye tekrar edince ihtiyar şöyle dedi:

—Ey Harun! Ben babandan ve dedelerinden işittim. Minberin üzerinde şu ayeti okuyorlardı: 'muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emrediyor. Zinadan, fenalıktan ve insanlara zulüm yapmaktan da nehyediyor'. (Nahl/90) Ben ise münkeri gördüm ve onu tağyir ettim.

— Evet! Bundan böyle münkeri tağyir et! Allah'a yemin ederim! Allah bundan başkasını söylemiş değildir.

İhtiyar, Harun'un huzurundan çıkınca, halife, bir kişinin eline para dolu bir kese verdi ve ona dedi ki: "İhtiyarın arkasından git! Eğer rast geldiği kimselere 'Ben emir'ul Mü'minîn'e şöyle dedim, o da bana böyle dedi' diyorsa ona bir şey verme! Eğer hiç kimse ile konuşmadığını görürsen bu keseyi kendisine ver". İhtiyar saraydan çıktığı zaman, yere gömülmüş bir çekirdek gördü, onu yerden çıkarmaya çalıştı ve hiç kimse ile konuşmadı. Keseyi getiren ihtiyara yaklaşıp 'Emir'ul Mü'minîn'in emridir. Bu keseyi al!' dedi. İhtiyar keseyi getirene dedi ki: 'Git ona söyle! Bu malı nereden almışsa, oraya iade etsin! Bana lazım değil'.

Rivâyet ediliyor ki, bu zat, konuşmasını bitirdikten sonra yine yerden almaya çalıştığı çekirdeğe döndü ve şu şiiri okumaya başladı:

“Ben dünyayı görürüm ki; kimin elinde ise, fazlalaştıkça onun için üzüntü ve gam olur.

Dünyaya ikram edenleri, dünya küçük düşürmekle rezil eder.

Dünyayı rezil gören kimseye de dünya ikramda bulunur.

Sen bir şeyden müstağni olduğun zaman onu bırak. Sadece muhtaç olduğun bir şeyi edin. ”

Süfyân es-Sevrî der ki: Abbasî halifelerinden Mehdi hicretin 166. senesinde hacca geldiğinde, Cemret'ul-Akâbe'ye taş attığını gördüm. Halk da sopalarla dövülüp sağa, sola Cemre'den uzaklaştırılıyordu. Onun yanında durdum ve kendisine dedim ki: "Ey güzel yüzlü! Eymen, Vail'den, o da Abdullah'ın oğlu Huddame Kitabî'den bize şu hadîsi nakletmektedir: '**Hazret-i Peygamber**'i gördüm. Kurban bayramı gününde Cemret'ul-Akâbe'ye bir devenin sırtında olduğu halde taş atıyordu. Bu esnada uzaklaştırmak için ne kimse dövülüyor, ne kimse kovuluyor, ne kimse cezalandırılıyor, ne de kimseye 'uzaklaş uzaklaş' diye bağırılıyordu'. (24) İşte sen taş atıyorsun. Halk, senin huzurunda sağa sola kovulmakta ve dövülmektedir". Bunun üzerine Mehdi yanındakine 'Bu kimdir?' diye sordu. Yanındaki 'Bu Süfyân es-Sevrî'dir' dedi. Bunun üzerine bana dönerek 'Ey Süfyân! Eğer (babam) Mansur olsaydı sana böyle konuşma imkânını vermezdi' dedi. Ben bunun üzerine ona şöyle dedim: 'Eğer Mansur (kabrinde) gördüğünü sana haber verseydi, muhakkak sen de şimdi yaptığından vazgeçerdin'.

Ravi der ki: Bu konuşmadan sonra Mehdiye denildi ki: 'Süfyân sana 'Ey güzel yüzlü' dedi, 'Ey Mü'minlerin emiri' demedi'. Bu söz üzerine Mehdi 'O halde Süfyân'ı bulup getirin' emrini verdi. Bütün araştırmalara rağmen gizlenen Süfyân bulunamadı.

Me'mun'dan şöyle rivâyet ediliyor: Halkın arasında iyiliği emreden ve kötülüğü meneden bir kişinin olduğunu haber alan Me'mun, böyle bir vazife için görevlendirmediği bu kişiyi huzuruna çağırdı. Kişi huzuruna geldiğinde Me'mun ona dedi ki; 'İşittiğime göre, sen kendini emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker yapmaya ehil görmüşsün. Oysa biz, sana böyle bir vazife vermiş değiliz'. O esnada Me'mun, bir kürsü üzerinde oturmuş, bir kitap mütalaa ediyor veya bir kıssaya bakıyordu. Konuşma esnasında kitabı unuttu. Böylece haberi olmaksızın kitap ayağının altına düşüverdi. Huzurda bulunan uyarıcı 'Ayağını Allah'ın isimlerinin üzerinden kaldır! Sonra istediğini söyle!' dedi. Me'mun adamın ne demek istediğini anlayamadığı için 'Sen ne diyorsun?' diye bu sözü üç defa tekrar ettirdi ve yine de anlamadı. Bunun üzerine nasihatçi Me'mun'a dedi ki: 'Ya sen kitabı kaldır, ya izin ver de ben kaldırayım!' Bunun üzerine Me'mun baktı bir de ne görsün, kitap ayakları altında. . . Kitabı derhal kaldırıp öptü ve mahcup oldu ve sonra konuşmaya devam etti:

—Sen neden uyarıcılık ve nasihatçilik yapıyorsun? Oysa **Allahü teâlâ** bu vazifeyi biz ehli beyt’e vermiş ve şu ayeti bizim hakkımızda inzal buyurmuştur: 'Onlar o Mü'minlerdir ki, eğer kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler. İyiliği emrederler ve kötülükten alıkoyarlar' (Hacc/41) .

—Ey Mü'minlerin emiri! Doğru söyledin! Sen nefsini vasıflandırdığın gibi saltanat sahibisin. Yeryüzünde hükümdarsın: Ancak bizler de bu hususta senin yardımcıların ve memurlarınız. Bu vazifeyi

Allah'ın Kitabı'nı bilmeyen Hazret-i Peygamberin Sünneti'nde cahil olan bir kimse yaparsa menedilir. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: 'Erkek ve dişi bütün Mü'minler birbirlerinin yardımcılarıdır; iyiliği emrederler, fenalıktan alıkoyarlar, namazı gereği üzere kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Peygamber'e itaat ederler'. (Tevbe/71)

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:Mü'min, Mü'min için taşları birbirine geçen binalar gibidir. Bir kısmı diğer kısmını, takviye eder. (25)

İşte sen yeryüzünün hâkimi oldun. Bu da Allah'ın Kitabı ve **Hazret-i Peygamber**'in Sünneti'dir. Eğer sen bu Kitab ve Sünnet'e itaat edersen, onların hürmeti için sana yardım eden bir kimseye teşekkür etmelisin. Eğer onları dinlemezsen, onların emrettiği şeylere itaat etmezsen, senin işin Allah'a aittir, aziz veya zelil olman O'nun elindedir. O amel bakımından iyilik yapanın ecrini zayi etmeyeceğine söz verip şart koşmuştur. İşte ey emir'ul-Mü'minîn şimdi diyeceklerini söyle!

Bu söz üzerine Me'mun, onun konuşmasına hayret edip son derece memnun olarak dedi ki:

— Senin gibi bir kimse için iyiyi emretmek elbette caizdir. Bu bakımdan yaptığın vazifeye bizim emrimizle devam et ve yaptıklarını bizim görüşümüzle yapmış ol!

Böylece adam, vazifesine devam etti.

Bütün bu hikâyeleri buraya derletmekte, idarecilerden izin almaksızın nasihatçilik ve uyarıcılık yapmanın caiz olduğuna delil vardır.

Soru: Baba evladını, efendi kölesini, koca eşini, hoca talebesini ve sultan halkını mutlak mânâda uyardığı gibi acaba çocuk babasını, köle efendisini, kadın kocasını, talebe hocasını halk idarecisini, mutlak bir şekilde nasihat edip uyarabilir mi veya **ikisi**nin uyarıcılığı arasında bir fark var mıdır?

Cevap: Uyarıcılıktaki velayetin esası bellidir. Fakat iki grubun uyarıcılığı arasında tafsilatta fark vardır. Biz bunu çocuk ile baba hakkında düşünelim. Biz uyarıcılık için daha önce beş mertebe saymıştık.

Evladın **birinci** ve **ikinci** mertebe ile babasına karşı uyarıcılık vazifesi ve yetkisi vardır. Bu mertebeler de; onların bilmediğini tarif etmek, sonra da incitmeden va'z ve nasihatte bulunmaktır. Fakat evlat hiçbir zaman küfretmek, azarlamak, tehdit ve bilfiil dövmek sûretiyle babasına karşı uyarıcılık yapamaz.

Bunlar **dördüncü** ve **beşinci** mertebelerdir. Fakat babanın öfkelenmesine ve üzülmesine sebebiyet verecek şekilde **üçüncü** mertebenin babaya tatbik edilip edilmeyeceği hususu düşünmeye değerdir. Bu şu demektir: (Mesela) babasının udunu kırmak, içkisini dökmek, ipekliden dokunmuş elbisesinin iplerini çekmek, evinde haram maldan gördüklerini, kimden gasbetmiş veya çalmışsa sahiplerine geri vermek veya Müslümanlardan toplanan vergilerden (eğer o verginin sahiplerini biliyorsa) sultan tarafından kendisine verilen maaşı ve ikramiyeyi sahiplerine geri vermek, onun duvarında nakşedilen canlı resimleri iptal etmek, onun evinin tahtalarına oyulmuş resimleri iptal etmek, onun evindeki tahtalara oyulmuş resimleri kazımak, evinde kullanılan altın ve gümüş tabakları kırmak gibi. . Kişinin bu saydıklarımızı yapması babasının zatıyla ilgili değildir. Fakat vurmak ve sövmek bunun tam tersinedir. Yalnız buna rağmen bu saydıklarımızı yaptığı zaman babası üzülür ve bundan ötürü öfkelenir, ancak evladın yaptığı doğrudur. Babasının öfkesinin kaynağı, bâtılı ve haramı sevmesidir. En

açık fetvaya göre, bu hakkın babaya karşı evlat için sabit olmasıdır. Hatta evlada böyle yapmak gerekir. Burada münkerin çirkinlik derecesine bakmak da uzak bir ihtimal değildir. Eziyet ve öfkenin miktarını dikkate almak da böyledir. Eğer babanın işlediği münker fahiş ise ve bundan dolayı öfkesi de buna yakın bir derecedeyse (öfkesi pek fazla şiddetli olmayan bir babanın içkisini dökmek gibi) burada durum apaçıktır. Eğer münker ve öfke şiddetliyse, yani billurdan veya camdan yapılmış veya herhangi bir hayvan sûretinde yapılmış bir kabı varsa, bu kabı kırmakta pahalı bir malın zayi edilmesi söz konusudur. Bu durumda (münkerin basit olmasına rağmen) kap sahibinin öfkesi çok şiddetli olur ve bu günah, içki ve benzeri günahların ayarında da değildir. Bütün bu sûretlerde düşünme imkan ve ihtimali vardır.

İtiraz: Kitap ve Sünnet'te emri bi'l ma'ruf tahsis edilmeksizin umumi bir şekilde varid olduğuna göre, siz evlat babasını azarlamak, vurmak ve bâtılı terk etmekte sıkıştırmak sûretiyle emri bi'l ma'ruf vazifesini yapamaz hükmünü nereden çıkarıyorsunuz? Kur'ân'da 'Anne, babana öf bile deme, onlara eziyet verme' yasağı ise, hususi bir yasaktır ve ana, babanın çirkin fiilleri yapmaları ile ilgili olmayan bir konuda bu emir varid olmuştur.

Cevap: Umumdan istisnayı gerektiren hususî emirler, baba hakkında varid olmuştur. Zira cellâdın zina meselesinde ceza olarak babasını öldürme yetkisi yoktur. Babasına had tatbik edildiği zaman, o sahada çalışmaya da yetkisi yoktur. Hatta kâfir olan babasının öldürülmesine müdahale etmesi de caiz değildir. Babasının elini kesmesi de caiz değildir. Bu hususta birçok haberler gelmiştir ve bu haberlerin bazısı icma ile sabit olmuştur. Madem belli bir cinayete karşı hak ettiği cezayı uygulayarak babasına eziyet etme yetkisine sahip değildir, o halde işlenmesi umulan bir cinayeti menetmek maksadıyla babasını cezalandırmak sûretiyle eziyet vermesi elbette caiz olmaz. Aksine eziyet vermemesi daha evladır.

Bu tertibe aynı zamanda köle ile efendisi, kadın ile kocası arasında da riayet etmek uygundur. Çünkü bunlar da, hakkın lüzumunda evlada yakındırlar. Her ne kadar kölelikle edinilen mülkiyet, nikâhla edinilen mülkiyetten daha kuvvetli ise de. . Fakat haberde şöyle denilmiştir: 'Eğer herhangi bir mahluka secde etmek caiz olsaydı muhakkak kocasına secde etmesi için kadına emir verirdim'. (26) İşte bu hadîs-i şerif karı, koca arasındaki hakkın daha kuvvetli olduğuna delalet eder.

Sultan ile halkına gelince, buradaki durum evlat meselesinde kinden daha şiddetlidir. Halk sultana karşı tarif ve nasihat vazifesini yapabilir.

Üçüncü mertebeye gelince, halkın bunu sultana uygulayabilip uygulayamayacağı hususunda ihtilaf vardır.

Sultanın hazinesinden malları almak için saldırmak ve o malları sahiplerine geri vermek, sultanın sırtındaki ipekli elbisesinden ipleri çekmek, onun evindeki içki kaplarını kırmak, sultanın heybetini yıkıcı ve milletin gözündeki haşmetini yok edici olduğu için mahzurlu olur ve düşünmelidir. Sultana karşı bu şekilde hareket etmek hakkında yasak varid olmuştur. Nitekim kötülüğe karşı susmak hakkında yasak emri olduğu gibi. . . Bu bakımdan burada da iki mahzur çarpışmaktadır.

Burada durum, münkerin fahişliğine ve gizliliğine, sultana saldırmaktan ötürü onun haşmetini düşürücü hareketin derecesine bakmaktan kaynaklanan ictihada bağlıdır. Bu ise, kontrol altına alınması mümkün olmayan ve takdiri güç olan bir ictihaddır.

Talebe ve hocasına gelince, bunların arasındaki emir daha hafiftir. Zira muhterem olan, ilim sahibi olan hocadır. İlmi ile amel etmeyen bir âlime hürmet edilmez. Bu bakımdan talebe, hocasından öğrendiği ilmin gereği gibi hocasına karşı uyarıcılık görevini yerine getirebilir.

Hasan-ı Basrî'ye şöyle soruldu:

—Evlat babasına karşı uyarıcılık görevini nasıl yerine getirebilir?

—Babası öfkelenmedikçe evlat va'z ve nasihate devam etmelidir. Babası öfkelendiği zaman susmalıdır.

—**Beşinci** şart, kişinin uyarıcılığa güç yetirebilmesidir. Aciz bir kimsenin uyarıcılığının ancak kalbi ile buğzetmek şeklinde olacağı gizli bir şey değildir. Zira Allah'ı seven herkes Allah'a karşı yapılan günahtan nefret edip kalben onu çirkin görür.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) diyor ki: 'Kâfirlerle ellerinizle cihad ediniz. Eğer onların yüzüne karşı öfkenizi göstermeye gücünüz yetiyorsa, hiç değilse onu yapınız'. Bil ki, uyarıcılık farziyeti, sadece hissî acizliklerden ötürü kalkmaz. Hissî acizliğe eğer uyardığından dolayı bir zarara uğrayacağı da eklenirse, işte o zaman uyarıcılığın farziyeti üzerinden kalkar. Bu da acizlik mânâsındadır. Kişi uyarıcılıktan dolayı kendisine dokunacak bir çirkinlikten korkmayıp, fakat uyarıcılığının fayda vermeyeceğini bildiği zaman da durum böyledir. O zamanki duruma bakmalıdır. Bunlardan biri alıkoyduğu halde alıkoymasının fayda vermemesidir. **İkincisi** ise uyarıcılıktan dolayı doğacak bir çirkinlikten korkmasıdır.

Bu iki mânâ itibarıyla dört durum meydana gelir.

Birinci durum: İki mânânın bir arada bulunmasıdır. Konuşmasının fayda vermeyeceğini ve eğer konuşursa dövüleceğini biliyorsa bu durumda uyarıcılık vazifesi kendisi için farz değildir. Hatta bazı yerlerde veya çoğu zaman da durum bu ise, uyarıcılık o zaman da haram olur. Evet, ancak bu takdirde gereken şey, münkerin işlendiği yerlerde hazır bulunmamaktır. Görmemek için evinde uzlete çekilmelidir. Evinden önemli veya farz olan bir ihtiyacı için çıkmalıdır. Eğer fesadı işlemeye zorlanmazsa veya zulüm ve münkerlerde sultanlara yardım etmeye zorla sevk edilmezse, bu takdirde memleketini terk etmesi ve diyarından hicret etmesi gerekmez. Eğer fesadı işlemeye veya zâlimlere yardım etmeye zorlanırsa, hicret etmeye de gücü varsa, bu takdirde hicret etmek kendisine gerekir. Zira zorlamak, özür sayılmaz.

İkinci durum: İki mânânın birden yok olmasıdır. Söz ve fiiliyle münkerin ortadan kalkacağını ve hiç kimse tarafından kendisine bir kötülük yapılmayacağını biliyorsa, bu takdirde uyarıcılık kendisine farz olur. İste kayıtsız ve şartsız kudret bu demektir.

Üçüncü durum: Uyarıcılığın fayda vermeyeceğini biliyor, bununla beraber, kendisine herhangi bir zararın dokunmasından da korkmuyorsa, bu takdirde faydası olmadığı için, uyarıcılık vazifesi kendisine farz olmaz. Ancak İslâm'ın şiarını belirtmek için halka dinin emirlerini hatırlatmak bakımından uyarması müstehabtır.

Dördüncü durum: **Üçüncü** durumun tam tersidir. Uyarmasıyla münkerin ortadan kalkacağını biliyor, fakat bununla beraber kendisine nahoş bir hakaretin dokunacağını da biliyorsa, mesela fâsık bir kimsenin kadehine taş atıp kırmak ve şarabını dökmek gibi veya fasıkın elindeki udunu ansızın çekip

almak, yere çarpıp kırmak ve onu bu münkeri işlemekten alıkoymak gibi. . Fakat bununla beraber fâsığın kendisine saldırıp vuracağını biliyorsa, bu takdirde uyarıcılık ne farz ne de haramdır. Sadece müstehabtır. Zâlim bir sultana karşı hak bir söz söylemenin fazileti hakkında naklettiğimiz hadîs, bunun müstehab olduğuna delalet etmektedir, Fakat şüphe yoktur ki, burası korkunun 'zannedildiği' yerdir.

Burada uyarıcılığın müstehab olduğuna, Ebû Süleyman Daranî'den gelen şu rivâyet de delâlet eder: Ebû Süleyman der ki: 'Halifelerin birinden, bir konuşma dinledim. Ona karşı çıkmak istemedim ve biliyordum ki, karşı çıktığım takdirde öldürüleceğim. Fakat beni bu konuşmayı yapmaktan ölüm menetmedi. Ancak o zaman bir grup insan arasında bulunuyordum. Halka Mücâhid görünmek zihniyetinin bana galip gelmesinden ve böylece fiilimde ihlâssız olduğum halde öldürülmüş olmaktan korktum!'

Soru:'Allah yolunda mallarınızı harcayın ve elinizle kendinizi tehlikeye atmayın!' (Bakara/195) ayetinin mânâsı nedir?

Cevap: Tek Müslüman'ın büyük bir kâfir topluluğun üzerine saldırıp onlarla çarpışmasının helâl olduğunda hiçbir kimsenin şüphesi bulunmamaktadır, velev ki bu kimse kesinlikle öldürüleceğini bilse bile. . . Bu kişinin böyle yapmasının, çoğu zaman bu ayete ters düştüğü sanılır. Oysa hiç de zannedildiği gibi değildir. Aksine tehlike Allah için infakı terk etmektir.

Berra b. Azib der ki: "Tehlike, günah işleyip sonra 'benim tövbem kabul olunmaz' kanaatidir".

Ebû Ubeyde der ki: Tehlike bir günahı işleyip artık helâk oluncaya kadar herhangi bir hayır işlememek demektir'.

Madem ölünceye kadar kâfirlerin saflarına dalıp onlarla savaşmak caizdir, o halde uyarıcılıkta da böyle hareket etmek caizdir. Fakat eğer kişi kâfirlere saldırmakla onlara hiçbir zarar veremeyeceğini biliyorsa (iki gözü kör bir kimsenin kendini kâfirlerin içine atması gibi) veya aciz bir kimsenin kâfirlerin içine daldığında kesin olarak öldürüleceğini veya cesaretini göstermekten ötürü kâfirlerin kalplerini korkutacağını ve diğer Müslümanlar hakkında da 'müslümanlar ölümden perva etmiyorlar, onlarda Allah yolunda şehidlik sevgisi vardır' inancını düşmanda bırakacağını ve bu inanç ile şevket ve savletlerinin kırılacağını biliyorsa, o takdirde bu caiz olur.

Uyarıcı da böyledir. Hatta uyarıcının uyarmasının münkeri kaldırmakta müsbet tesir yapacağı söz konusu ise, uyarıcı için nefsini dövülmeye ve öldürülmeye arz etmek müstehab olur. Yine uyarmasının fâsıgın nüfuzunu kıracağını, diyanet ehlinin kalbini takviye edeceğini bildiği takdirde, her şeyi göze alıp uyarıcılık yapmak müstehabdır. Fakat zorba bir fasığı kılıcı ve kadehi yanında olduğu halde görürse, eğer 'şarap içme!' dediği takdirde, kadehini kafaya dikip kellesini kılıçla vuracağını biliyorsa, burada uyarıcılık için ben şahsen hiçbir çıkar yol görmemekteyim. Bu helâk olmanın ta kendisidir. Çünkü uyarmaktan gaye, dinde görünür şekilde müsbet tesir yapmaktır. Dine nefsini feda etmektir. Nefsi faydasız bir ölüme atmak ise, mânâsız bir harekettir. Hatta böyle yapmanın haram olduğunu kabul etmek daha uygundur.

Uyarmak, münkeri iptal ettiği veya uyarıcılığının faydası görüldüğü takdirde müstehab olur. Bu da ancak gelen tehlikenin sadece uyarıcının şahsına ait olması şartıyla caiz olur. Eğer uyarıcı bilse ki,

uyarmasından ötürü, beraberindeki (arkadaşları veya) akrabası veyahut dostları da zarar görecekler, bu takdirde uyarması caiz değildir. Aksine haramdır. Çünkü bu münkeri kaldırmaktan aciz olmak demektir. Ancak bu münkerin kaldırılmasına çalışılmadığı takdirde **ikinci** bir münkerin işlenmesine yol açacağını ve burada hiçbir kuvvet sahibi olmadığını biliyorsa iş değişir. Ancak ('uyarıcılık yaparsam o münker bozulacaktır' şeklinde) bir bilgiye sahipse, fakat onun bu uyarması, uyarılanın dışında başka bir münkeri yapmaya sürüklüyorsa, bu takdirde, en açık fetvaya göre uyarıcılık helâl değildir. Çünkü maksat, mutlak mânâda dinen yasak ve çirkin olanların kaldırılmasıdır. İster Zeyd'den, isterse Amr'dan olsun. Bu şöyle anlatılabilir: Mesela bir insanın beraberinde helâl, fakat bir pisliğin içine düşmesiyle pis olan bir meşrubat vardır. Uyarıcı bilir ki, eğer bu harici pislikten ötürü pis olan bu meşrubatı dökersem bunun sahibi şarap içecek veya çocuklarına helâl içecek bulamadığından şarabı içirecektir. İşte bu takdirde, haricî pislikten dolayı pislenmiş olan fakat aslında helâl olan meşrubatı dökmekte hiçbir mânâ ve fayda yoktur. Şöyle denilebilir; o pislenmiş meşrubatı döktüğünden dolayı bir münkeri iptal etmiş oluyorsun. Ama şarabın içilmesine gelince, onu da kullanma kudreti yoktur. Bu ihtimali birçok kimse savunmuştur. Fakat uzak bir ihtimal de değildir. Çünkü bu meseleler fıkhî meselelerdir. Buralarda ancak zanna göre hüküm verilebilir. Tağyir edilmiş münkerin dereceleriyle tağyir ve uyarıcılığın sirayet ettiği münkerin dereceleri arasını ayırmak, uzak bir ihtimal değildir. Çünkü kişi, başkasının koyununu yemek için kestiği zaman, uyarıcı da onu koyunu kesmekten menettiği zaman, bir insanı kesip yiyeceğim biliyorsa burada uyarıcılık mânâsız kalmaktadır.

Evet! İnsan kesmekten veya insanın azalarından birini kesmekten menettiğinde, uyarılarının o adamı başkasının malını almaya sürüklediğini biliyorsa, burada uyarmanın bir anlamı vardır.

İşte bunlar, haklarında ictihad edilecek inceliklerdir. Uyarıcı bir kimse, bütün bu inceliklerde ictihadına tâbi olmalıdır. Bu inceliklerden ötürü deriz ki; avam tabakasından olan bir insan için ancak belli ve açık konularda uyarıcılık yapmak doğrudur. Şarap içmek, zina etmek ve namazı terk etmek gibi. . . Fakat günah oldukları ancak ictihadla bilinecek şeylere gelince, halktan bir kimse eğer bu konuya dalarsa, ifsad edip bozacağı, düzeltip yapacağından daha fazla olacaktır. İşte 'uyarıcılık ancak valinin tayiniyle sabit olur' diyen bir kimsenin görüşü bu noktada kuvvetli görünür, zira çoğu zaman uyarıcılığa marifetinin veya diyanetinin kusurluluğundan dolayı ehil olmayan bir kimse ortaya atılır, onun uyarıcılığı birtakım mefsedet ve melanetlere yol açar. Eğer **Allahü teâlâ** dilerse bu hususta perdeyi aralayacağız.

Soru: Siz kesinlikle 'uyarıcılıktan bir kötülük geleceğini veya uyarıcılığın fayda vermeyeceğini biliyorsa' dediniz. Acaba bu kesin bilgi yerine böyle olacağını sanıyorsa durum nedir?

Cevap: Bu hususlarda galip zan, ilim ifade eder. Ancak ilimle zan çarpıştığı zaman, aralarındaki fark belirir. Zira yakînî ilim zanna galip gelir. Başka yerlerde de ilim ile zan arasında ayrım yapılır. Kesinlikle uyarıcılığın fayda vermeyeceğini bildiği zaman uyarıcılığın farziyeti kendisinden düşer. Eğer galip zannına göre 'fayda vermiyor' kanaati veya Tayda verme' ihtimali söz konusu ise, bununla beraber bir kötülük de beklenmiyorsa, bu takdirde uyarmanın farz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Fakat en açık fetvaya göre 'Bu takdirde uyarmak farzdır'. Zira zarar diye bir şey bulunmamaktadır, üstelik fayda da umulmaktadır.

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker hakkında rivâyet edilen diğer şeyler de her halükârda bunların yapılmasının farziyetini ifade eder. Biz ancak hususî yoldan fayda vermeyeceği bilinen şekilleri istisna ederiz. Bu istisnalar ya icma veya zahirî kıyasla olur. İş kendisi için değil, memur için kast olunur. Bu bakımdan amir, memurdan ümitsiz olduğu zaman işte hiçbir fayda yoktur. Ümitsizlik olmadığı takdirde farziyetin düşmemesi tarafını savunmak daha uygundur.

Soru: Olacağı kesin ve zannı galible bilinmeyen, fakat olup olmamasında şüphe olan veya zannı galibe göre, uyarıcılık yapana hiçbir kötülük dokunmayacaksa, fakat dokunacağı muhtemel ise, bu ihtimal uyarıcılığın farziyetini ortadan kaldırır mı? Yoksa kesinlikle bir kötülüğün kendisine isabet etmeyeceğini bildiği anda mı kendisine uyarma vazifesi farz olur veya zannı galible bir kötülüğün kendisine isabet edeceğini bildiği zaman hariç, her durumda mı uyarıcılık vazifesini yapmak kendisine farz olur?

Cevap: Eğer zannı galible uyarıcılıktan zarar göreceğini biliyorsa, uyarıcılık yapması kendisine farz değildir. Aksi takdirde farzdır. Sadece zarar göreceği ihtimali var ise bu takdirde farziyet ortadan kalkmaz. Çünkü uyarıcının zarar görmesi, her zaman mümkündür. Eğer zarar görüp görmeyeceği hususunda şüphelenirse, görüp veya görmeyeceği tarafını tercih eden bir delil mevcut değilse, burada düşünmek gerekir. Bu bakımdan burada şöyle demek ihtimali vardır. Uyarıcılık hakkındaki nassların umumi oluşu hasebiyle uyarıcılıkta aslolan farz olmasıdır, ancak bir mekruhun varlığıyla farziyet düşer. Mekruh da beklenilir bir şey olmalıdır. En açık fetva da budur. Buna rağmen şöyle demek de muhtemeldir: Kişi 'uyarıcılıkta zarar olmadığını' bildiği zaman uyarıcılık kendisine farz olur veya böyle bir zanda bulunduğu takdirde farz olur. Fakat emri bil ma'rufu gerektiren umumi nassların delâletlerine bakmak hasebiyle **birinci** ihtimal daha sıhhatlidir.

Soru: Uyarıcılıktan ötürü zarar görmenin beklenilmesi, korkaklık ve cesaret derecesine göre değişir. Kalbi zayıf, korkak bir kimse uzak bir ihtimali sanki görüyormuş ve ondan tirtir titriyormuş gibi yakın görür. Cesaretli ve atılgan bir kimse ise, gelebilecek zararı, güzel ümitlerden ibaret olan tabiatının hükmü olarak uzak görür. Ancak olup meydana geldikten sonra olacağına inanır. O halde hangisine güvenmek gerekir?

Cevap: Güven, ancak mûtedil tabiat, sâlim akıl ve sağlam mizaca olur. Çünkü korkaklık, hastalıktır. Kalpte bir zafiyettir. Sebebi ise kuvvetteki kusur ve tefritten ileri gelir. Tehevvur ise, kuvvetteki ifrat ve fazlalıktan ötürü itidal durumundan çıkış demektir. Bunların **ikisi** de eksiklik sayılır. Kemâl ise ancak şecaatla tabir edilen itidaldedir. Korkaklık ve cesaretin her **ikisi** de, bazen aklın eksikliğinden, bazen de ifrat ve tefritten dolayı mizacın bozukluğundan kaynaklanır. Çünkü mizacı korkaklık ve cesaret sıfatında normal olan bir kimse, bazen kötülüğün çıkacağı noktaları kavrayamaz ve böylece cesaretinin sebebi cahilliği olur. Bazen de kötülüğü kaldırmak noktalarını kavrayamamaktadır. Bu takdirde cehaleti korkaklığına sebep olur. Bazen de denemeler yoluyla şerrin geliş noktalarını, iteleyici sebeplerini bilir. Fakat şecaatli bir kimseye, yakın bulunan şerrin yaptığını, uzak bulunan bir şer de, kalbindeki bir zafiyetten dolayı atılganlık kuvvetinde gevşeklik meydana getirip kendisini yapmaktan alıkoyma hususunda aynı şeyi yapar.

O halde iki tarafa da iltifat edilemez. Korkak bir kimseye gereken vazife (hastalığını ortadan kaldırmak sûretiyle) korkaklığını kaldırmaya çalışmaktır. Korkaklığın illeti ise, cehalet veya zayıflıktır. Cehalet deneme ile zayıflık da korkutucu fiili zoraki bir şekilde yapa yapa normal bir hâle getirmek suretiyle ortadan kalkar. Zira yeniden münazara ve vaaza başlayan bir kimse tabiatının zayıflığından dolayı bazen bu vazifeyi yerine getirmekten korkar. Ama devam ettiği veya âdet haline getirdiği zaman, o zafiyetten kurtulur. Eğer zafiyet kalbi istila etmesi bakımından zaruri bir tabiat ve sökülmesi mümkün olmayan bir durum hâline gelirse, bu takdirde zayıfın hükmüne tâbidir. Nasıl ki hasta bir kimse, bir kısım vecibe ve vazifelerini ihmal hususunda mazur sayılıyorsa, böyle bir kimse de mazur sayılır. Bu sırra binaen şöyle deriz: Bir görüşe göre, deniz seyahatinden çok korkan bir kimse için farz haccı yapmak gayesiyle deniz seyahati farz olmaz. Fakat deniz seyahatinden fazla korkmayan bir kimseye farzdır. İşte emri bi'l ma'ruf ve nehyi an'il münker'in farziyeti hakkında da durum böyledir.

Soru: Umulan kötülüğün tarifi nedir? Zira bazen insanoğlu bir kelimeyi kötülük sayar, bazen bir vuruşu, bazen de uyarılanın aleyhinde dedikodu yapmayı kötülük kabul eder. Oysa dünyada hiçbir şahıs yoktur ki, uyarılsın da uyarana bir nebze eziyet vermesi umulmasın. Bazen de uyaranı saltanat sahibine ihbar eder. Bazen de uyarıcının şerefine halel getirecek şekilde bir mecliste onu tenkid eder. Bu bakımdan uyarıcılığın ve nasihatçiliğin farziyetini düşüren kötülüğün haddi ve tarifi nedir?

Cevap: Burada da engin bir düşünce vardır. Bu çok geniş ve uygulama şekilleri oldukça çoktur. Fakat bizler yayılmış kısımlarını birleştirmeye ve onları zapt u rapt altına almaya gayret edeceğiz. O halde deriz ki, mekruh matlubun zıddıdır. Halkın dünyada istedikleri dört maddede toplanır:

1. Nefisteki istekleri ilimdir.

2. Bedendeki istekleri sıhhat ve selâmettir.

3. Maldaki istekleri servettir.

4. Halkın kalbindeki istekleri ise nüfuzdur.

Bu bakımdan insanların istek ve amaçları ilim, sıhhat, servet ve nüfuz'dur. Nüfuz'un mânâsı da (servetin mânâsı paraya sahip olmak olduğu gibi) halkın kalbine sahip olmaktır. Çünkü halkın kalbi dünyevî hedeflerin tahakkukunun vesilesidir. Nitekim paraya sahip olmak, hedeflere varmanın vesilesi olduğu gibi. Nüfuz'un mânâsının tahkiki ileride gelecektir ve yine Mühlikât bölümünde kalbin nüfuza meyletmesinin sebebi de açıklanacaktır.

İnsanoğlu bu dört şeyi nefsine, akrabasına ve kendisiyle ilgili bulunan kimselere ister ve bu dört şey uğrunda iki şeyi de çirkin görür:

1. Meydana gelen ve mevcut olanın giderilmesini çirkin görür.

2. Hazırda olmayan ve beklenilen şeyin olmamasını çirkin görür. Yani olması beklenen şeyi engelleyen şeyleri çirkin görür.

Bu bakımdan zarar, ancak mevcut olanın ortadan kalkması veya beklenenin geciktirilmesinde söz konusudur. Çünkü beklenilen, oluşu mümkün olan bir şeyden ibarettir. Oluşu mümkün olan sanki olmuştur. Onun imkânını ortadan kaldırmak sanki oluşunu ortadan kaldırmaktır.

Bu bakımdan mekruh sadece iki kısma dönüşür:

a. Birinci kısım, beklenilenin oluşuna engel olunmasından korkmaktır. Böyle bir korkunun asla emri bi'l ma'ruf'un terkinde ruhsat sebebi sayılması uygun değildir. Biz, istenilen dört şeyin misallerini gösterelim:

—İlim: Bunun misali hocasının kendisi hakkındaki müsbet durumunu değiştireceğinden, dolayısıyla tâlim ve terbiyesinden vazgeçeceğinden korktuğu takdirde onunla ilgili bir kimseye karşı uyarıcılık vazifesini terk etmesidir.

—Sıhhat: Hastalığını kontrol etmek için yanına gelen doktorun sırtında mesela ipekli elbise gördüğü halde, doktorun geç gelmesinden ve bundan dolayı da beklenilen sıhhatin gecikmesinden korkarak uyarıcılık vazifesini doktora karşı terk etmesidir.

—Mal: Maaşını keseceği ve kendisine iyiliklerde bulunmayacağı korkusuyla kendisine yardım eden bir kimseye karşı (sultan veya sultanın arkadaşlarına yapıldığı gibi) uyarıcılık vazifesini terk etmesidir.

—Nüfuz: Gelecekte yardımını umduğu ve nüfuzundan bir şeyler beklediği bir kimseye karşı uyarıcılık vazifesini, gelecekte yardımını keseceğinden korkarak terk etmesidir.

Bütün bu durumlarda uyarıcılığın farziyeti düşmez. Çünkü bunlar yasaklanan birtakım fazlalıklardır. Fazlalıkların elde edilmesine zarar demek mecazîdir. Hakiki zarar, hali hazırda var olan bir şeyin yok olmasıdır. Bundan ancak ihtiyacın gerektirdiği bir şey istisna edilir ki bu şeyin yok olmasında, münker ve çirkine karşı susmanın mahzurundan daha fazla bir mahzur vardır. Nitekim hâli hazırda kemirici bir hastalıktan dolayı doktora muhtaç olduğu, sıhhat bulması da doktorun tedavisinden umulduğu ve doktorun gecikmesinde hastalığın gittikçe şiddetleneceği, uzayacağı ve bazen de ölüme götürmesi ihtimali olduğu gibi.

İlimden gayem; benzeriyle suyu kullanmayı terk etmenin ve toprakla teyemmüm etmeye gitmenin caiz olduğu zann demektir. Bu bakımdan bu sınıra vardığında uyarıcılığın ve nasihatçiliğin terkine ruhsat verilmesi uzak bir ihtimal değildir.

İlimde olmasına gelince. . . Adamın dinin önemli meselelerinin cahili olması gibi. . Buna rağmen sadece bir öğretmen bulabilmiştir. O öğretmeni bırakıp başka birisine gitmeye de gücü ve takati yoktur ve uyarılan kişinin o öğretmene gitme yolunu yüzüne kapatacağını da bilir. Çünkü o öğretmen uyardığı adama bağlıdır veya onun sözünü dinler. Bu takdirde dinin önemli şeylerini terk etmek mahzurlu olur. Uyarmaktan vazgeçmek de mahzurlu olur. Bu mahzurların birinin diğerine tercih edilmesi uzak bir ihtimâl değildir. Tercih işlemi de dinin önemli şeyleriyle ilgili olduğu için ilme olan ihtiyacının büyüklüğüyle, işlenilen münkerin kötülüğüne göre değişir.

Malda ise, çalışmaktan ve dilenmekten acizdir, tevekkülde de kuvvetli bir nefse sahip değildir, kendisine nafaka veren şahıstan başka kimse de yoktur, eğer o şahsı uyarırsa rızkını kesecektir. Bu sefer rızkını elde etmek için haram bir şeyin ardına düşmeye mecbur olacak veya acından ölecek bir kimse gibidir. Bu kimse için de hakkında durum şiddetlendiği zaman, susmasına ruhsat verilmesi uzak bir ihtimal değildir.

Nüfuza gelince, uyarıcıya kötü bir kimsenin eziyet vermesidir. Bu kimse ancak sultandan aldığı bir nüfuz ile o kötünün şerrinden emin olabilir. Oysa sultanın nüfuzundan yararlanmak da ipekli giyen veya içki içen ve sultanın yakını olan bir kimse vasıtasıyla mümkündür. Eğer bu içki içen veya ipekli giyeni uyarırsa, o da aracılık yapıp kendisine vasıta olmaz. Dolayısıyla nüfuzu elde etmekten de mahrum kalır. Böylece o şeririn eziyeti de devam eder. İşte bu durumlar olduğu zaman bunları istisna etme uzak bir ihtimal değildir. Fakat bütün bu durumlarda yapılması gereken şey uyarıcının ictihadına bağlıdır. Hatta uyarıcı bu hususta kalbinden fetva istemelidir. Mahzurların birini diğeriyle karşılaştırmalıdır. Nefsinin hevasına göre değil, İslâm'a göre tercih yapmalıdır. Eğer İslâm'a göre susmak tarafı ağır basarsa, susmasına mudarat denir. Eğer nefsinin hevasına göre susmak tarafı ağır basarsa susmasına müdahene (yağcılık) denir. Bu bâtınî bir iştir. Ancak ince bir bakışla buna vâkıf olunur. Fakat murakâbe eden **Allahü teâlâ** basirdir. O halde her dindara bu hususta kalbini murakâbe etmek ve Allah'ın her türlü güce sahip olduğunu bilmek gerekir. Böylece bu sükût ya dindendir veya nefsinin hevasındandır. Her nefis, işlemiş olduğu kötülük veya hayrı Allah nezdinde hazır olarak görecektir, velev ki bu işledikleri kalbinden geçirilmiş bir fikir veya gözüyle süratli bir şekilde yapılmış bir bakış olsun. Zulüm olmaksızın ve cefaya uğramaksızın bütün bunları Allah'ın divanında hazır görecektir. **Allahü teâlâ** kullarına zulmedici değildir.

b. İkinci kısma gelince, hazırda olanın yok olup kaldırılmasıdır. İlim hariç diğer dört şey hakkında susmanın caiz olması hususunda bu muteber bir mazerettir. İlmin ise yok olmasından ve kaldırılmasından korkulmaz. Ancak kişinin kusur yapmasıyla olursa durum değişir. Aksi takdirde hiç kimse başkasının ilmini yok etmeye muktedir değildir. Her ne kadar başkasının sıhhatini, selâmetini, servet ve malını yok etmeye muktedir ise de. . . Bu da ilmin şerefli olmasının sebeplerinden birisidir. Çünkü ilim dünyada devam eder. Sevabı ise, âhirette devam eder. Hiçbir zaman ilmin sonu gelmez.

Sıhhat ve selâmete gelince, bunların yok olması dövülmekledir. Bu bakımdan uyarıcılıktan dolayı kendisine elem ve eziyet verecek şekilde dövüleceğini bilen bir kimseye uyarmak gerekmez. Her ne kadar daha önce dediğimiz gibi bu şekildeki uyarma müstehab ise de. . . Madem ki vurmak sûretiyle acıtmakta hüküm budur, o halde yaralamak herhangi bir azasını kesmek ve öldürmekte bu hüküm daha da açıktır.

Servete gelince, kişi bilir ki, uyarıcılık ve nasihatçilik yaptığı takdirde evi tahrip edilip elbiseleri paramparça edilecektir. Böyle olacağını bilmek de uyarma farziyetini ortadan kaldırır. Sadece müstehab olmak ciheti kalır. Zira dinine dünyasını feda etmekte sakınca yoktur. Dövülme ve yağmalanmanın her birinde asgari bir sınır vardır ki, bu pek önemli bir şey değildir. Meselâ malından bir tane alınması veya bir tokat vurulması gibi. . . Âzami olarak da bir sınırı vardır ki onu dikkate almak gerekli olur. Bunun ortalama bir sınırı da vardır ki, şüphe ve ictihadı gerektiren bir yerde olur. Dindar bir kimseye bu hususta ictihad gerekir ve mümkün olduğu kadar dinî tarafını tercih etmelidir.

Nüfuza gelince, onun yok olması, uyarıcıya elem vermeyen bir şekilde vurmak veya bir cemaatin içerisinde küfretmek veya mendilini boğazına dolayıp şehirde gezdirmek veya yüzü siyaha boyayıp dolaştırmakla olur. Bütün bunlar elem vericidir. Bunun da birçok dereceleri vardır. En ağırı 'mürüvvetin düşüşü' denen durumdur. Yalınayak başı kabak şehirde gezdirmek gibi. . Böyle bir durum, kişinin uyarıcılık hususunda susmasını caiz kılar. Çünkü dinen mürüvvetin korunması emrolunmuştur.

Uyarıcıya bu muameleyi yapmak ise çeşitli darbelerle bedende yapılan elemden çok daha üzücüdür. Birkaç paranın kaybolmasından da daha acıdır. İşte bu bir derecedir. **İkinci** derece 'katıksız nüfuz' ve 'yüksek rütbe' diye tabir olunur. Çünkü yeni elbiselerle çıkmak süstür. Atlara binmek de öyle. . Bu bakımdan eğer kişi uyarıcılık yaptığı takdirde, emsalinin giymeyi âdet edinmediği elbiseler içerisinde yaya gezmeye zorlanacaksa, bu düşünmeye değer bir durumdur. İşte bunlar birtakım meziyetlerdir. Bunları korumaya devam etmek güzel bir şey değildir. Ama mürüvvetin korunması güzeldir. Bu bakımdan böyle akıbetlere düçar olmasın diye uyarıcılık vazifesinin düşmesi uygun değildir.

Dil ile hakarete uğrayacağından korkması da bu mânâdadır. Bu hakaret ya huzurunda ve yüzüne cehalet, hamakat, riya ve iftiraya nisbet edilmekle, dil ile kendisine saldırıda bulunmakla veya bulunmadığı bir zamanda gıybetin her çeşidiyle saldırıya uğramakla olur. Bunlar uyarıcılığın farziyetini düşürücü değildirler. Çünkü burada ancak nüfuzun fazla gerekmeyen kısımları ortadan kalkar. Eğer kınayıcının kınaması, fâsığın gıybet yapması, küfretmesi ve azarlaması veya uyaranın derecesinin fâsığın ve ona benzer kimselerin kalbinden düşeceği ihtimaliyle uyarıcılık vazifesi terk edilirse, bu takdirde hiçbir vakit uyarıcılık farz olmaz. Zira uyarıcılık hiçbir zaman bu gibi hareketlerden ayrılamaz. Meğerki kötü görülen ve uyarmaya vesile olan gıybet olsun ve eğer bu yapılan gıybeti tenkid ederse gıybetçi, gıybet edilenin hakkında susmayacağı gibi bu sefer uyarıcıyı da gıybet edilene nisbet edip gıybete sokacağını bilirse bu takdirde uyarıcılık haramdır. Çünkü bu uyarıcılık günahın artmasına sebep olur. Eğer uyarıcılıktan dolayı gıybet edilenin yakasını bırakıp sadece uyarıcının yakasına yapışacağını biliyorsa, bu takdirde uyarma kendisine farz değildir. Çünkü gıybet edilenin gıybeti günah olduğu gibi, uyarıcının gıybetini yapmak da günahtır. Fakat bu takdirde kendi nefsini Müslüman kardeşlerinin nefsi yerine gıybet oklarına hedef yapması ve nefsini feda etmesi bakımından uyarıcılık yapmak müstehab olur. Nassların umumiliği uyarıcılığın farziyetinin çok kuvvetli ve susmanın da tehlikesinin çok büyük olduğuna delâlet etmektedir. Bu bakımdan ancak dinen tehlikeli olan bir şey uyarıcılığı bırakmayı ruhsatlı hâle getirir. Mal, can ve mürüvvetin şer'an önemi ise açıktır. Nüfuzun ve dünyevî büyüklüğün meziyetleri, süsün dereceleri, halkın övülmesinin istenmesine gelince, bütün bunlarda tehlike diye bir şey yoktur.

Ama bu tip kötülüklerin çocuklarının veya akrabalarının başına geleceği korkusundan dolayı uyarıcılığı terk etmesine gelince, bu kendi nefsine isabet edeceğinden korktuğundan daha hafiftir. Çünkü kişinin kendi işinden dolayı eziyet görmesi, başkasının işinden dolayı eziyet görmesinden daha şiddetlidir.

Fakat bu durumlar, dinî yönden incelendiği takdirde kendinin başına gelmesinden daha üstün kabul edilmelidir. Çünkü kişi kendi haklarında müsamahakâr davranabilir. Fakat başkasının hakkından taviz verip müsamaha göstermeye yetkisi yoktur. Bu bakımdan uyarmasından ötürü çocukları ve akrabaları için böyle bir tehlike söz konusu ise susması uygundur. Zira uyarmasından dolayı onların ziyan olan hakları, eğer dövülmek ve yağma edilmek gibi haksızlıkla ziyan olursa, buna yol açan uyarıcılığı yapmamalıdır. Çünkü bir münkeri kaldırmak, **ikinci** bir münkerin işlenmesine yol açmış olur. Eğer onların hakları günah yoluyla ortadan kalkmıyorsa, bu takdirde Müslüman'a eziyet vermek olur ve bu da ancak onların rızasını almak sûretiyle yapılabilir. O halde nasihatçinin uyarması, yakınlarının üzülmesine sebep olduğu takdirde onu terk etmelidir. Zengin akrabaları olan bir zahid gibi. . . Bu zahid

eğer sultana karşı uyarıcılık vazifesini yaparsa (malı olmadığından) kendisi için malının ziyan olma korkusu yoktur. Fakat akrabalarının mallarını gasbederek kendisinden intikam almaya kalkışabilir. Bu bakımdan kişinin uyarması, akraba ve komşularına zarar getiriyorsa, uyarmayı terk etmelidir. Çünkü Müslümanlara zarar vermek haram ve mahzurludur. Nitekim münkeri görüp susmanın mahzurlu olduğu gibi. . . Evet! Uyarması sebebiyle akraba ve komşularının can ve mallarına gelen zarar veya şereflerine dokunan zillet derecelerine göre değişir.

Soru: Herhangi bir kimse, azalarından birisini kesmek isterse, onu menetmek ancak onunla döğüşmekle mümkünse ve bu boğuşma da çoğu zaman onun ölümüne sebep olursa, acaba azasını kesmek istediğinden dolayı kendisiyle mücadele yapılır mı? Eğer siz, 'evet, bundan dolayı onunla harbedilir' derseniz, bu imkânsızdır. Çünkü böyle yapmak bir azanın helak edilmesinden korkarak bir nefsi telef etmek olur. Aynı zamanda telef edilmesi engellenmek istenilen o aza da onunla beraber telef olup gider.

Cevap: Amacımız azasını korumak değildir. Aksine, münker ve günahın yolunu kapatmaktır. Onu uyarıcılık uğrunda öldürmek ise, günah değildir. Fakat ona azasını kesmek imkânını vermek günahtır. Bu tıpkı bir Müslüman'ın servetine saldıran bir kimseyi, ölümüne sebebiyet verecek şekilde engellemeye çalışmak gibidir. Böyle yapmakla, biz bir Müslüman'ın malından olan bir dirheme karşılık, diğer bir Müslüman'ın canını feda etmek caizdir demiyoruz, aksine zulmü önlemek amacıyla caizdir diyoruz. Çünkü bir Müslüman'ın canını bir dirheme feda etmek mümkün değildir. Fakat Müslümanların mallarını almaya çalışmak günahtır. Günahı kaldırmak için onu öldürmek ise günah değildir. Çünkü burada amaç günahları defetmektir.

İtiraz: Öyleyse biz, kişinin tek başına kaldığı takdirde bir organını keseceğini biliyorsak, günah kapısını kapatmak için derhal onu öldürmemiz uygun olur.

Cevap: Bu kesin olarak bilinmez! Ayrıca günahın vehmedilmesiyle Müslüman'ın kanını akıtmak caiz değildir. Fakat biz hâlihazırda azasını kesmeye başladığını gördüğümüz zaman mâni olmaya çalışırız. Mâni olduğumuzda karşı gelirse onunla kavga ederiz. Eğer kavgada ölürse bizi bağlayıcı olamaz.

Bu bakımdan her günahın üç durumu vardır:

1. Sonu gelen günah kısmından olmaktır. Günahın bu kısmının cezası, had veya tazirdir. Bu had ve taziri cemiyetin fertleri değil, idareciler tatbik edebilir.

2. İkincisi, günahın hazır bulunması ve sahibinin de işlemesidir. İpekli elbise giymesi, ud'u elinde tutması, şarabı eline alması gibi. . . Böyle bir günahı mümkün olan şekille engellemek farzdır. Fakat şu şartla ki, bu günahtan daha fahiş veya en az onun gibi bir günaha sebebiyet vermiyorsa. . . Bu günahı engelleme yetkisi, toplumun bütün fertlerine aittir.

3. **Üçüncüsü**, münkerin beklenir olmasıdır. İçki meclisini süpürmek, süslemek ve gülleri demet yapmak sûretiyle içki masası hazırlayan, fakat henüz içkiyi getirmeyen bir kimse gibi. . . İşte bu kimsenin durumu şüphelidir. Zira çoğu zaman günah işlemesine bir mâni çıkar ve işleyemez. Bu bakımdan fertler, gelecek zamanda içki içmeye hazırlanan bir kimseye ancak va'z ve nasihat yoluyla

engel olabilir. Azarlamak ve vurmak ise, fertler için caiz değildir. Sultan da ancak daimi bir âdet ve gelenekle bu kimsenin o günahı işleyeceğini bildiği zaman onu azarlayıp dövebilir. Çünkü bu adamın günaha götürücü sebebe tevessül ettiğini, günahın işlenmesine ancak günah işleyenin beklemesinden başka bir çare olmadığı bir durum söz konusudur. Bu da gençlerin kadın hamamlarının kapılarında (hamama girip çıktıkları zaman) kadınlara bakmak için beklemeleri gibidir. Bu gençler her ne kadar, geniş olduğundan dolayı girip çıkan kadınların yolunu daraltmıyorlarsa da, onları oradan kaldırmak sûretiyle uyarıcılık yapmak caizdir. Onları orada bekledikleri için azarlamak ve dövmek sûretiyle menetmek de caizdir. Bunun incelemesi yapıldığı zaman sadece burada durmanın bile günah olduğu anlaşılır. Her ne kadar günahkârın gayesi beklemenin arkasından gelen bir şey ise de. . .

Nitekim yabancı bir kadınla, hiçbir şey olmasa da tenha bir yerde bulunmanın günah olduğu gibi. . . Çünkü bu tenhalık, günahın işleneceği zannedilen bir durumdur. Günahın işlenmesinin zann olunduğu yer ise, günahın ta kendisidir. Zannın yerinden gayemiz, çoğu zaman insanoğlunun orada günaha girmeye maruz kaldığı yer demektir. Şöyle ki, insanın öyle bir yerde günahtan çekinmeye gücü yetmez. Bu bakımdan bu durumda uyarıcılık, hazır bulunan bir günahtan ötürü yapılmış olur, gelecek bir günahtan ötürü değil. . .

22) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

23) Ebû Dâvud, Tirmizi, İbn Mâce

24) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâco

25) Müslim ve Buhârî

26) Nikâh bölümünde geçmişti.

19-3

II. Rükün

Uyarıcılığın yapıldığı yer. Bu hâlihazırda mevcut olan, uyarıcıya araştırmaksızın görünen, ictihad olmaksızın münker olduğu bilinen münker demektir. Bu saydıklarımız dört şarttan ibarettir. Biz bu şartları inceleyelim:

1. Birinci şart yapılan işin münker olmasıdır. Münkerden gayemiz; şer'an mahzurlu bulunan demektir. Biz masiyet terimini terk edip münker terimini kullandık. Çünkü münker terimi, masiyet teriminden daha umumidir. Zira içki içen bir deliyi veya bir çocuğu gören bir kimseye o delinin veya çocuğun elindeki içkiyi dökmek ve kendisini içkiden menetmek gerekir. Böylece bir deli erkeğin, bir deli kadınla veya bir hayvanla zina ettiğini gördüğünde onu menetmesi gerekir. Bu engelleme, yapılan işin çirkin olmasından ve insanlar arasında yapılmasından ötürü değildir. Aksine bu fiili tenha bir yerde görürse, yine de menetmesi farzdır. Oysa deli bir insanın bu yaptığına günah denilmez. Zira yapanı bulunmayan bir günahın düşünülmesi mümkün değildir. Bu bakımdan 'münker' terimi 'ınasiyet' teriminden daha geniş ve bu şekillere daha fazla delâlet eder. Biz 'münker' teriminin kapsamına, küçük ve büyük günahların tamamını soktuk. Hatta hamamda avretini açmak, yabancı bir kadınla tek başına bir yerde bulunmak, yabancı kadınları süzmek, bütün bunlar küçük günahlardandır ve bunlar için

uyarıcılık yapmak da farzdır. Küçük ve büyük günah arasındaki fark hakkında bazı yaklaşımlar vardır ve Tevbe Kitabında izah edilecektir.

2. İkinci şart hâlihazırda mevcut olmasıdır. Bu şart, içkisini bitirdikten sonra uyarılmak istenen bir kimseye karşı uyarma vazifesini yapmaktan sakınmak demektir. Zira böyle bir kimseyi uyarmak artık fertlerin vazifesi değildir. Münker de zâten işlenilmiştir. Bu şart aynı zamanda **ikinci** bir durumda meydana gelecek bir münkerden dolayı uyarmaktan da kaçınmak demektir. Hâlinin karînesiyle gelecek gecede içki içeceği bilinen bir kimse gibi. . . Böyle bir kimse ancak va'z ve nasihatle uyarılır. Fakat bu niyetinden vazgeçerken va'z ile uyarılması da caiz değildir. Çünkü bu takdirde yapılan vaazda Müslüman hakkında sui zann söz konusudur. Kişi çoğu zaman doğru söyleyip yapmayı düşündüğü bir fiili herhangi bir sebepten dolayı yapmayabilir. Bu bakımdan bizim söylediğimiz bu inceliğe dikkat etmelidir. Şöyle ki, yabancı bir kadınla tenhada yalnız kalmak, mevcut bir günahkârlıktır. Kadın hamamının kapısında beklemek ve buna benzer hareketler de böyledir.

3. Üçüncü şart münker açıkça yapılıyor olmalıdır. Muhtesib (uyarıcı ve nasihatçi) araştırmaksızın, onu görebilmelidir. Bu bakımdan herhangi bir kimse evinde, kapısını kilitlemek sûretiyle günahını gizlerse, onun günahını öğrenmek için araştırmak caiz değildir. **Allahü teâlâ** böyle bir araştırmayı yasaklamıştır. Hazret-i Ömer ile Abdurrahman b. Avf'ın bu husustaki kıssaları meşhurdur. Biz bu kıssayı Sohbet Âdâbı bahsinde zikretmiştik.

Yine rivâyet edilir ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) bir adamın duvarına tırmandı. Adamı kötü bir durumda gördü. Adamın yaptığını tenkid etti. Bu durum karşısında adam şöyle dedi:

—Ya emir'ul Mü'minîn! Eğer ben bir yönden Allah'a isyan etmişsem, sen üç yönden Allah'a isyan etmiş bulunuyorsun!

—Onlar nelerdir?

—**Allahü teâlâ** 'Araştırmayınız' (Hucurât/12) buyurmuştur. Oysa sen araştırdın. **Allahü teâlâ**;'İyilik, evlere (cahiliyyet devrinde olduğu gibi) arkalarından (girmeniz) değildir' (Bakara/189) buyurmuştur. Oysa sen damdan içeriye baktın. **Allahü teâlâ** 'Ey îman edenler! Kendi ev ve odalarınızdan başka evlere, sahiplerinden izin almadan ve selâm vermeden girmeyiniz' (Nûr/27) buyurmaktadır. Sen ise, selâm vermeden girdin.

Bu durum karşısında Hazret-i Ömer adamı cezalandırmadı. Fakat tevbe etmesini şart koştu ve bunun için de Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) minberde hutbe okurken sahabe ile istişare mahiyetinde 'Devlet başkanı şahidsiz olarak bir münkeri bizzat görürse tek başına ceza tatbik edebilir mi?' diye sordu. Hazret-i Ali 'Bu cezanın tatbiki iki adil şahide bağlıdır. Burada bir kişi yeterli olmaz' dedi.

Biz bu haberleri Sohbet Âdabı bahsinde Müslümanların hakkını beyan ederken zikretmiştik. Burada **ikinci** bir defa tekrara lüzum görmüyoruz.

Soru: Münkerin açık veya gizli olmasının şekli nedir?

Cevap:Kapısını arkadan kilitleyen, duvarlarla kendini örten bir kimsenin izni olmaksızın evine girip durumunu öğrenmeye ve günahını tesbit etmeye çalışmak caiz değildir. Ancak evde yapılan günah, dışarıdakilerin haberi olacak derecede açığa çıkarsa, o vakit içeriye girilebilir. Mizmar ve telli sazların

dışarıdan dinlenen sesleri gibi. . . Bu sesler, duvarları aşacak derecede yükseldiği zaman, bu saz nağmelerini dinleyen bir kimse için, eve izinsiz girmeye ve melahi (oyun) aletlerini kırmaya yetkisi vardır.

Sarhoşların naraları, aralarında belirli olan kelimeleri konuşmaları, seslerinin çarşıdaki insanların duyabileceği şekilde yükseldiği zaman da, günah açıkça işleniyor demektir. İşte bu tarz bir açıklık, uyarıcılığı gerektiren açıklıktır. O halde, ancak duvarlardan girmekle bir ses veya koku duyuluyorsa, onun içki kokusu olma ihtimali olduğu gibi, helâl meşrubâtın kokusu olma ihtimali de varsa, onu dökmek için oraya girmek caiz değildir. Eğer halin karînesiyle 'bu adamlar içmeyi âdet edinmişlerdir' diye düşünüyorsa ve kokuyu alıyorsa, bu takdirde uyarıcılık yapmanın gerekliliği muhtemeldir ve açıkcası bu durumda uyarıcılık caizdir. İçki şişesini yeninde veya eteğinin altında sakladığı zaman veya oyun aletlerini sakladığı zaman da durum böyledir. . .

Bu bakımdan fâsık olduğu bilinen bir kimsenin eteğinin altında birşey bulunduğu zaman o şeyin münkerlerden olduğu özel bir alâmetle bilinmediği takdirde, onu görmek için onun elbisesini kaldırmak caiz değildir. Çünkü onun fâsıklığı mutlaka onun eteğinin altında bir şarap şişesi sakladığına delâlet etmez.

Çünkü fâsık bir kimse sirkeye ve başka meşrubatlara da muhtaçtır. Bu bakımdan gizlenmiştir diye 'şaraptır, eğer helâl bir meşrubat olsaydı gizlemezdi' şeklinde bir delil getirmek caiz değildir. Zira gizlemenin sebepleri oldukça çoktur. Eğer koku geliyorsa, bu takdirde düşünmek gerekir. Açık fetvaya göre, bu takdirde uyarıcılık vazifesini yapabilir. Çünkü koku, zannı ifade eden bir alâmettir. Zann ise, bu durumlarda ilim gibidir. Eğer kendisini örten elbise inceyse, ud aleti böyle bir durumda çoğu zaman şekliyle bilinir. Bu bakımdan şeklin işareti, koku ve sesin işareti gibidir. İşaretle bilinen birşey ise, gizlenmemiş sayılır. Hatta açık kabul edilir. Oysa **Allahü teâlâ** bize 'Allah'ın gizlediğini gizlememizi', kötü tarafını gösterene karşı da uyarıcılık yapmamızı emrediyor. Kötü tarafının gösterilmesinin birçok dereceleri vardır. Bazen kulak, bazen koku, bazen görme, bazen de dokunma duyusuyla bilinirler. Biz bilmeyi sadece 'göz' duyusuna tahsis etmiyoruz. Aksine burada gaye 'ilim'dir. Gözün haricinde kalan diğer duyular da, göz gibi, ilim ifade eder. Bu bakımdan ancak elbisenin altında saklı bulunanın içki olduğu bilindiği takdirde kırılması caiz olur. Uyarıcı, elbisesi altında birşey saklayan kimseye 'Onu bana göster, ne olduğunu bileyim' demeye yetkili değildir. Çünkü bu casusluk demektir. Casusluğun mânâsı ise saklanan şeyi bildiren emare ve alâmetleri istemek demektir. Bu bakımdan saklanan şeyi bilmeyi sağlayan emare olur ve bilgiyi gerektirirse, istediğine göre hareket etmek caiz olur. Fakat emare ve alâmet istemeye ruhsat verilmemiştir.

4. Dördüncü şart, ictihadsız münker olduğunun belli olmasıdır. Bu bakımdan ictihada bağlı durumlarda uyarıcılık yapılamaz. O halde Hanefi mezhebinden olan bir kimse 'Dub' (keler) 'Deb' (Sırtlan) denilen hayvanların etini veya besmelesiz kesilen hayvanın etini yiyen bir Şafiîye 'sen neden bunları yiyorsun, bunlar haramdır' diye uyarıcılık yapamaz. (Zira bunlar Şâfiîlere göre helâldir) .

Şâfiî olan bir kimse için de sarhoş etmeyen 'nebiz'i içen bir Hanefî'ye çıkışması ve uzak akrabaların mirasını yemesi, şufa hakkıyla aldığı bir evde oturması ve bunlara benzer ictihad konusu olan şeyler yaptı diye çıkışma yetkisi yoktur.

Evet eğer Şâfiî bir kimse, kendisi gibi Şâfiî olan bir kimsenin nebiz içtiğini görürse veya velisiz bir kadını nikah ettiğini ve bu nikahla cima'da bulunduğunu görürse, burada uyarıcılık yapar mı, yapmaz mı diye düşünülmüştür. Fakat en açık fetvaya göre burada uyarıcılık yapmak ve bu fiili reddetmek yetkisine sahiptir. Zira ilim tahsil edenlerden hiçbiri 'müctehid için başkasının ictihadına göre amel etmek caizdir' dememiştir ve yine 'Taklid etmek için bir şahsı seçmiş ve o şahsın bütün âlimlerden daha üstün olduğunu kabul etmiş bir mukallid için, o şahsın mezhebini bırakıp başkasının mezhebine yapışma yetkisi vardır' da dememişlerdir. Böyle bir mukallid 'Mezhebleri kritik edip onların içinden hoşuna gideni alabilir' diyen de mevcut değildir. Aksine her mukallid için, bütün tafsilatta taklid ettiği imama tâbi olmak gerekir. Hal bu iken, taklid ettiği imama muhalefet etmesi tahsil erbabı arasında ittifakla münker bir harekettir. Bu çirkini yaptığından dolayı âsi kabul edilmiştir. Bundan daha girift bir mesele doğar.

Hanefî olan bir kimse için, velisi bulunmayan bir kadınla evlenen bir Şâfiî'ye itiraz etme selahiyeti vardır. 'Senin bu yaptığın esasında haktır. Fakat senin için hak değildir. Çünkü Şâfiî mezhebinin doğruluğuna inanmanla beraber böyle yapman senin bu fiilini iptal eder. Senin için doğru olan bir mezhebe muhalefet etmen senin için günahtır. Her ne kadar bu yaptığın Allah nezdinde sevap ise de. . . '

Şâfiî bir kimsenin, kendisiyle beraber 'dub' (keler) denilen hayvanın etini yemeye, besmelesiz kesilen ve benzeri hayvanların etini yemeye katılmak isteyen Hanefî mezhebinden olan bir kimseye böyle itiraz etmeye hakkı vardır: 'Sen Şâfiî mezhebi, Hanefî mezhebinden daha kuvvetli ve ona tâbi olman daha evladır şeklinde inanmalısın, sonra benimle beraber bu etten yemeye katılmalısın veya böyle inanmadığın takdirde bu eti yeme. Çünkü senin inancına göre bu et haramdır'.

Sonra bu durum duyularla hissedilen başka bir işe kayar. Mesela sağır bir kimse zina maksadıyla bir kadınla cinsî ilişki kurar. Uyarıcı da bilir ki, bu kadın, bu sağır daha küçükken, babası tarafından sağıra nikahı kabul edilen bir kadındır. Fakat sağır bunu bilmez ve sağırlığından dolayı bunu kendisine tarif etmekten de acizdir veya sağır uyarıcının dilini anlamamaktadır. O halde sağır, bu kadının yabancı olduğuna inanmakla beraber, onunla cinsi ilişki kurduğundan dolayı günahkâr olur ve âhirette bunun cezasını çeker. Bu bakımdan uyarıcının onu böyle yapmaktan menetmesi uygundur. Oysa esasında kadın, sağırın zevcesidir. Bu durumun Allah'ın indinde helâl olması bakımından yasaklanması hakikatten uzak görünüyor. Fakat sağırın yanlışlığı ve cehaletinden ötürü kendisine haram olduğu için buradaki uyarıcılık hakikate yakındır.

Şüphe yoktur ki kişi, hanımını boşamayı meselâ uyarıcının kalbinde bulunan bir niteliğe bağlarsa, mesela onun isteğine veya öfkesine veya başka bir sıfatına bağlarsa ve o sıfat da uyarıcının kalbinde meydana gelmişse, fakat buna rağmen uyarıcı bir türlü bunu ne kadına ne de kocasına söylememişse de, hakikatte bu talak vaki olmuştur. Bu duruma göre, bu kocanın hanımıyla cinsî ilişki kurduğunu gördüğü zaman mâni olması gerekir. Yani diliyle mâni olmalıdır. Çünkü bu fiil zinadır. Ancak zina eden kişi bunu bilmemektedir. Uyarıcı ise bilmektedir ki, kocası bu kadını üç talakla boşamıştır. Fakat eşlerin burada uyarıcının nefsindeki sıfatın varlığını bilmediklerinden dolayı günahkâr olmadıkları, bu münker fiili münker olmaktan çıkarmaz. Bu bilgisizlik, deli bir kimsenin zinasına müsamaha etmesini gerektirmez ve uyarıcı bakımından mazeret değildir. Çünkü biz daha önce 'deliyi zinadan menetmesi gerekir' demiştik. Mademi ki sadece Allah katında münker, yapan nezdinde münker olmayan ve cahillik

özründen dolayı yapanın günahkâr olması da sözkonusu olmayan birşeyi menediyorsa, bunu da menetmelidir. Bunun aksi olarak şöyle demek lâzım gelir: Allah nezdinde münker olmayan, ancak yapanın cehaletinden dolayı yapanın nezdinde münker görüleni menedemez. Böyle hüküm vermek de en açık fetvadır. İlim Allah'ın nezdindedir.

Bundan şu sonuç çıkar: Hanefî mezhebinde olan bir kimse, velisiz nikah hususunda, Şâfiî mezhebinde olan bir kimseye itiraz edemez. Ancak Şâfiî mezhebinden olan bir kimse bu hususta aynı mezhebin sâliklerinden birine itiraz edebilir. Çünkü uyaran ve uyarılanın ittifakıyla itiraz noktası münkerdir. Bu meseleler fıkhın ince meseleleridir. Burada ihtimaller çarpışmaktadır. Biz ancak halen bizim nezdimizde daha kuvvetli görünen bir şekilde fetva verdik. Biz kesinlikle 'bizim zıddımıza fetva verip öteki tarafı tercih edenin yanıldığına' hükmediyoruz.

Eğer bize muhalefet eden kişi 'uyarıcılık kesin olan bir şeyde yapılır' kanaatinde ise (ki bu kanaatte olan birçok kimse vardır ve demişlerdir ki, ancak içkide, domuz etinde ve kesinlikle haram olduğu belli olan şeylerde uyarıcılık vardır) bizim nezdimizde en doğru olan şudur: İctihad müctehid hakkında tesir eder. Zira müctehidin, kıble hakkında ictihad edip herhangi bir cihette kıblenin kendisine göründüğünü zannî delillerle itiraf etmesi, sonra tam onun tersine yüzünü çevirmesi gayet uzak bir ihtimaldir. Başkası kıble kişinin ictihadıyla sabit olan cihette değil, ters yöndedir diye ictihad ettiği için, sırtını kendi ictihadıyla sabit olan tarafa çevirebilir demek uzak bir ihtimaldir.

'Her mukallide mezheblerden istediğini seçme yetkisi vardır ve caizdir' görüşünde olan bir kimsenin fikri pek şayanı itimat bir fikir değildir. Hiç kimsenin böyle bir fikre kayması asla sıhhatli değildir. Bu bakımdan bu sabit olmayan bir mezhebdir. Eğer sabit olsa da ona güvenilmez ve ilim ehli nezdinde itibar edilmez.

Soru: Hanefî mezhebinde olan bir kimse velisiz nikahı hak gördüğü için ona itiraz edilmediği zaman, Mutezîli olan bir kimseye de 'Allah görülmez, hayır Allah'tandır, şer Allah'tan değildir. Allah'ın kelâmı mahluktur' sözlerinden dolayı da itiraz etmemek gerekir ve yine Hanefî (27) mezhebinden olan bir kimsenin 'Allah cisimdir' ve 'O'nun sûreti vardır', 'Allah arş üzerinde istikrar bulmuştur' demesine de itiraz etmemelidir. Hatta felsefecinin 'Cesedler dirilmeyecektir. Sadece ruhlar haşrolunacaktır' demesine de itiraz etmek uygun olmaz. Çünkü bu kimselerin ictihadları da böyledir ve aynı zamanda söylediklerinin hakîkat olduğunu zannetmektedirler. Eğer sen 'Bunların mezhebinin bâtıl olduğu gün gibi aşikârdır' dersen, o halde sahih hadîsin nassına muhalefet edenin mezhebinin de bâtıl olduğu açıktır. Nasıl ki nassların zahirleriyle **Allahü teâlâ**'nın görülmesi sabit olmuşsa ve Mutezîle de bunu te'vil etmek sûretiyle inkâr ediyorsa, öylece nassların zahirlerine Hanefî mezhebinde olanların muhalefet ettikleri bazı meseleler de sabit olmuştur; velisiz nikah meselesi, şufa meselesi ve bunlara benzer meseleler gibi. . .

Cevap: Meseleler, önce hakkında 'Her müctehid isabet etmiştir' denen kısıma ayrılır. Bu bölüm helâl ve haram hakkındaki fiillerin hükümleridir ve burada ictihad edenlere itiraz edilemez. Zira onların 'yanıldıkları' kesin olarak değil, aksine 'zann'la bilinmektedir. Bir de meseleler, Allah'ın görülmesi, kader, Allah kelâmının kadim olması, Allah'tan sûret ve cismiyyeti nefyetmek, **Allahü teâlâ**'nın arş üzerinde istikrarı gibi ancak bir kişinin isabet ettiği tasavvur edilen kısma bölünmektedir.

İşte bu **ikinci** bölüm, yanılanın yanıldığının kesinlikle bilindiği bir kısımdır. Katıksız cehaletten ibaret olan yanılmasının herhangi bir çıkış tarafı ve te'vili yoktur. Bu bakımdan bütün **bid'atlar**ın kapılarının kapatılması gerekir. **Bid'atçı**ların **bid'atlar**ını yüzlerine velev ki **bid'atlar**ının hak olduğuna inansalar dahi çarpmalıdır. Nitekim yahûdî ve hristiyanların kusurlarının yüzlerine çarpıldığı gibi. . Her ne kadar bu iki zümre, küfürlerinin hak olduğuna inanıyorlarsa da, bunların yanıldıkları kesinlikle bilinmektedir. Ama ictihad yapılacak yerlerdeki yanılma böyle değildir.

İtiraz: Madem ki Kaderinin 'Şer Allah'tan değildir' sözüne itiraz ettin, Kaderi de senin 'Şer Allah'tandır' sözüne itiraz eder. Böylece senin 'Allah görülür' sözüne de itiraz edebilir ve diğer meseleler de böyledir. Çünkü **bid'atçı**, kendi kanaatine göre kendisini haklı görmekte, hak sahibi de **bid'atçı**nın nazarında **bid'atçı** görünmektedir ve her biri haklı olduğunu ve **bid'atçı** olmadığını savunmaktadır. O halde uyarıcılık vazifesi nasıl tamam olabilir?

Cevap: Bu itiraz için biz deriz ki, o **bid'at**ın başgösterdiği memlekete bakılır. Eğer o memlekette o **bid'at** tanınmıyor ve halkın tamamı sünnet üzere ise sultandan izin almaksızın **bid'atçı**yı uyarma yetkisi kendilerinde vardır. Eğer o memleketin halkı '**bid'atçı**lar' ve 'eh'li sünnet' diye iki kısma ayrılıyorsa, **bid'atçı**lara itiraz etmekle, dövüşmekle ve karşılıklı tartışmakla fitnenin tahrik edilmesi sözkonusu ise, fertlere (her mezhebe göre) orada uyarıcılık yetkisi ancak sultanın izni ile sabit olur. Bu bakımdan sultan doğru görüşü seçtiğinde ve ona yardım ettiğinde ve bir kimseye uyarıcı olarak **bid'atlar**ı engellemeye izin verdiğinde bu uyarıcı bu vazifeyi yürütebilir. Fakat onun dışında kalanlar uyarıcılık vazifesini yapamazlar. Çünkü sultanın emriyle olan birşeye karşı çıkılmaz. Ama fertler kendi başlarına birşeyler yaparlarsa ona karşılık verilir.

Kısaca **bid'atlar** hakkındaki uyarıcılık her münker hakkındaki uyarıcılıktan daha önemlidir. Fakat burada bizim zikrettiğimiz tafsilatın gözetilmesi uygundur ki, bu hususta iş karşılıklı olup meseleyi fitnenin tahrikine götürmesin. Eğer sultan mutlak şekilde ve herkese 'Kur'ân mahluktur' diyeni veya 'Allah görülmez' veyahut 'Allah (haşa) Arş'a temas etmek sûretiyle Arşın üzerine oturmuştur' diyeni veya 'başka **bid'atlar**ı men ediniz' şeklinde izin verirse o zaman fertler bunu menetmeye mükellef kılınmış olurlar ve sultanın izni olduğu için, menetmeleri bir tepki de görmez. Ancak sultanın izni olmadığı zaman uyarmalarına karşılık verilir.

27) Hadîslerin zahirine dayanan, tecsime kâil olan; Allah'a beşerî âzâlar isnad eden sapık bir gruptur.

III. Rükün

Uyarıcılığın **üçüncü** şartı uyarılanın olmasıdır. Uyarılanın durumu öyle olmalıdır ki yasak olan fiil, kendisi hakkında münker sayılabilsin. Burada en az kifayet edici nitelik, insan olmaktır. Mükellef olması şart değildir. Çünkü biz daha önce 'eğer çocuk içki içiyorsa, içki içmekten menedilmeli ve uyarılmalıdır' demiştik, velev ki bu durum, çocuğun bâliğ olmasından önce olsa dahi. Uyarılanın akıllı olması şart değildir. Zira biz daha önce demiştik ki; 'Deli bir kimse deli bir kadınla veya bir hayvanla zina ederse, onun böyle yapmaktan menedilmesi farzdır'.

Evet, fiillerden bir kısmı vardır ki, (namazı, orucu terk etmek ve benzerleri gibi) deli hakkında münker değildir. Fakat biz burada tafsilâtların ihtilâfına bakmayız. Çünkü burada da mukim, misafir,

hasta ve sıhhatli bir kimsenin durumları değişiktir. Bizim gayemiz, uyarılanın, uyarmayı gerekli kılan sıfat ve niteliğine işaret etmektir. Tafsilatın esasını gerektiren şeye işaret etmek değildir.

İtiraz: Uyarılanın canlı olmasıyla yetin! İlle de insan olmasını şart koşma! Çünkü bir hayvan bir insanın mahsulüne zarar veriyorsa, nasıl ki deli bir kimseyi zinadan ve bir hayvan ile kuracağı cinsi ilişkiden menediyorsak o hayvanı da bu yaptığından menetmemiz gerekir.

Cevap: Mahsule zarar veren hayvanı, bu yaptığından menetmeye 'uyarmak' demek yersizdir. Çünkü uyarmak, Allah için bir münkerden menetmekten ibarettir. Bu da uyarılanı, münkeri işlemekten, deliyi zinadan ve hayvan ile ilişki kurmaktan, Allah İçin menetmekle olur. Çocuk da içkiden bu ruh ile menedilir. İnsanoğlu başkasının mahsulünü telef ettiği zaman bu yaptığından iki haktan dolayı menedilir. O haklardan biri **Allahü teâlâ**'nın hakkıdır. Çünkü böyle yapmak günahtır. **İkincisi** ise, malı telef edilenin hakkıdır. Bunların **ikisi**, biri diğerinden ayrılan iki illettir. Bu bakımdan eğer (Zeyd, Amr'ın) izniyle onun bir azasını keserse, günah (Allah'ın hakkı) varolmuştur. Fakat organı kesilenin hakkı düşmüştür. Bu bakımdan burada uyarıcılık ve menetmek ancak bu haklardan biriyle sabit olur. Hayvan ise başkasının malını telef ederse günah diye birşey sözkonusu olmaz. Fakat mal sahibinin hakkından ötürü menedilir. Lakin burada bir incelik vardır. Biz hayvanı tarladan çıkarmakla hayvanı menetmek istemeyiz, aksine müslümanın malını korumak isteriz. Zira hayvan, murdar olmuş diğer bir hayvanın etini yerse veya içinde içki bulunan bir kaptan veya içki ile karışık bir suyu içerse, biz onu menetmeyiz. Aksine av köpeklerine ölü hayvanların etini yedirmek caizdir. Fakat müslümanın malı ziyan olacağı zaman, biz de zahmetsizce onu korumaya muktedir olduğumuzdan o malı korumak için böyle yapmak bize farzdır. Hatta eğer bir insanın testisi yukardan düşerse ve onun düştüğü yerde de başkasının camdan yapılmış kapları varsa, o cam kapların korunması için düşen testiye mâni olunur. Fakat bu, testiyi düşmekten korumak için değildir. Çünkü biz testinin korunmasını ve düşüp cam kabı kırmasını gözetmemeyi kastetmeyiz. Biz deliyi zinadan, hayvan ile temas etmekten, içki içmekten koruruz. Çocuğu da böylece koruruz. Fakat bu korumamız, kendisiyle temas edilen hayvanın veya içilen içkinin korunması demek değildir. Aksine deliyi içki içmekten korur, muhterem bir insan olmak hasebiyle uzak tutarız.

İşte bunlar ince latifelerdir. Ancak müdekkik kimseler bunları kavrayabilir. Bunlardan gâfil olmak uygun değildir. Bundan sonra çocuk ve delinin menedilmeleri farz olan şeyler hakkında da çeşitli görüşler vardır. Zira onların ipekli giymelerinde tereddüt vardır. **Üçüncü** bölümde işaret edeceklerimizle bu hususa temas edeceğiz.

Soru: Herhangi bir müslüman, bir insanın tarlasına salıverilmiş birtakım hayvanlar görürse, acaba bu hayvanları o araziden çıkarmak kendisine farz olur mu, olmaz mı? Herhangi bir müslüman ziyan olmaya yüz tutan ve diğer müslümanın malı olan bir malı gördüğü zaman, acaba onu korumak kendisine farz olur mu, olmaz mı? Eğer siz 'korumak farzdır' derseniz, bu zâlimce ve ağırca yüktür ve insanın hayatı boyunca başkasına bağlı olmasına yol açar. Eğer derseniz ki, 'böyle yapması farz değildir', o halde başkasının malını gasbeden bir kimseyi uyarmak neden farz olsun? Oysa böyle bir uyarının mânâsı başkasının malını gözetmekten başka birşey değildir.

Cevap: Bu ince bir meseledir. Burada en kısa söz şöyle dememizdir: Kişi başka müslümanın malını, bedenine bir zorluk isabet etmeksizin, malında ve dünyevî mertebesinde bir noksanlık ve zarar olmaksızın ziyan olmaktan koruyabiliyorsa, bu takdirde korumak kendisine farz olur ve bu kadarı müslümanın hakları bahsinde farzdır. Hatta hakların derecelerinin en azıdır. Müslümanların haklarının korunmasını farz kılan ve gerektiren deliller pek çoktur. Bu da derecelerin en azıdır. Bu bakımdan selâmın karşılığını vermenin farziyetinden daha farzdır. Çünkü burada, eğer vazife yapılmazsa, selâmın karşılığını terketmekten gelen eziyetin birkaç misli eziyet vardır. Bilakis âlimler ittifakla, bir zâlimin zulmüyle insanın malı ziyan olduğu zaman, bu olaya şahid olan birinin şahitliğiyle zulme uğrayan adamın malı iade edilecekse, bu takdirde şahitlik yapmasının farziyetine kail olmuşlardır. Eğer şahitliği terkederse, günahkâr olur. Bu bakımdan müdafaa yapanın hakkında zararı gerektirmeyen şeylerin terki de şahitliği terketmek mânâsındadır.

Eğer müslümanın malını ziyan olmaktan korumasında bir zorluk varsa veya malında veyahut dünyevî mertebesinde bir zarar sözkonusu ise, bu takdirde korumak kendisine gerekmez! Çünkü bedeninin hakkı, başkasınınkinden daha üstündür. Mal ve dünyevî mertebede ise, kendisinin hakkı başkasının hakkı gibidir. Bu bakımdan nefsini başkasına feda etmek, kendisine gerekmez. Evet! isar (başkasının nefsim kendi nefsine tercih etmek) müstehabdır. Müslümanlar için zorluklara katlanmak, Allah'a yaklaştırıcı bir fiildir. Farz olmasına gelince, farz değildir, Bu bakımdan eğer hayvanları tarladan çıkarmakla yoruluyorsa onları çıkarmak kendisine gerekli değildir. Fakat tarla sahibini uyandırmak veya ona haber vermek sûretiyle yorulmuyorsa, uyarmak gerekir. Bu bakımdan tarif ve ikazı ihmal etmesi, tıpkı Kadı'nın şahitliğin tarifini ihmal etmesi gibidir. Böyle yapmasına ruhsat yoktur.

Burada en az veya en çoğun gözetilmesi mümkün değildir ki, şöyle denilsin. Hayvanları tarladan çıkarmakla meşgul olduğu müddet içinde mesela bir dirhem kazanma ihtimalinden mahrum olur. Oysa tarla sahibinin eğer hayvanları çıkarmazsa birçok malı ziyan olacaktır. Mademki böyle elemek mümkün değildir, o halde kendi tarafını tercih etmelidir. Çünkü bin dirhemin sahibi nasıl ki o bin dirhemini korumaya müstehak oluyorsa, bir dirhemin sahibi de o bir dirhemini korumaya müstehaktır. Oysa hayvanları tarladan çıkarmaya çalışan bir kimse o müddet esnasında ziyan olan dirhemini koruyamaz.

Eğer malın ziyan olması, gasp veya başkasının kölesini öldürmek gibi günah bir yoldan olursa, bu takdirde uyarmak farz olur. Her ne kadar burada bir yorgunluk sözkonusu ise de mutlaka gasıb ve katili menetmelidir. Çünkü amaç, ilâhî nizamın hakkıdır. Gaye günahı defedip bertaraf etmektir. İnsanoğlu günahların terkinde nasıl nefsine zorluk vermeye yetkili ise, günahların engellenmesinde de öylece nefsini zorlamalıdır. Bütün günahların terkinde zorluk vardır. Ancak taat ve ibâdetlerin tümü nefse muhalefet etmeye dönüşür. Nefse muhalefet ise, gayet güçtür. Sonra kişiye her zararı göze alma ihtimali gerekmez. Bu husustaki tafsilat (daha önce zikrettiğimiz gibi) uyarıcının korktuğu mahzurlu derecelerden ibarettir. Fakîhler iki mesele hakkında ihtilaf etmiştir. O meseleler de bizim buradaki gayemize pek yakındırlar.

Birincisi acaba kaybolan bir malı bulduğunda almak farz mıdır? Oysa kaybolan mal zayi olmuş maldır. O malı bulup alan da onu zayi olmaktan korumak için çalışıyor demektir. Eğer kaybolan malı, şayet onu bulan kimse, olduğu yerde bırakırsa zayi olmayacak bir yerdeyse veya o malı tanıyan birisi gelip onu götürecekse veya o mal camide, tekkede olursa, olduğu yerde bırakılmalıdır. Buralara giren

kimseler belli ve hepsi de emin kimselerdir. Bu takdirde kayıp malı almak, gören kimseye gerekmez. Eğer kaybolan mal zayi olacak bir yerdeyse, bu takdirde düşünmek gerekir. Eğer o kaybolmuş malı alıp korumakta bir zorluk çekiyorsa (kayıp malın yiyeceğe ve ahıra muhtaç bir hayvan olması gibi) bu takdirde bulduğu kaybolmuş malı almak kendisine gerekmez. Çünkü onu almak ancak sahibinin hakkı için farzdır. Malı bulan da insandır. Bunun da başkası için yorulmamak hakkı vardır. Nitekim başkasının da kendisi için yorulmamaya hakkı olduğu gibi,. .

Eğer bulunan mal, altın veya elbise veya başka birşey ise ki, alan kimse için onu almakta tarif etmekten başka hiçbir zarar ve yorgunluk yoktur, böyle bir malın şu gelecek iki yorumun ışığı altında tahlil edilmesi uygundur.

Biri şudur: Alınan eşyayı tarif etmekte, şartına riayet ederek onu korumakta zorluk vardır. Bu bakımdan hiçbir müslümana bu zorluk yüklenemez. Ancak o müslüman kendiliğinden teberru eder, sevap elde etmek için ona katlanırsa, o zaman alabilir.

Diğeri de şudur: Bu kadarcık yorgunluk müslümanların haklarını gözetmeye nisbet edilirse küçük kalır. Bu bakımdan bu tür yorgunluk, şahidin hüküm meclisinin huzurundaki yorgunluğunun yerine geçer. Çünkü şahid olan bir kimseye başka bir memlekete şahidlik için gitmek farz değildir. Ancak Allah rızası için, kendiliğinden gidebilir. O halde, mahkeme kendisinin yakınında ise, şahidlik için mahkemenin huzuruna çıkması gereklidir.

Bu kadarcık adımlar attığından dolayı yorulması şahidlik müessesesinin ayakta durması ve emanetin yerine getirilmesi hedefine nisbeten yorgunluk sayılmaz. Eğer mahkeme şehrin öbür kenarında ise, mahkemenin huzuruna öğlenin sıcağında ve hararetin şiddetli olduğu zamanda gitmek gerekirse, bu takdirde ictihad ve düşünce alanına girmiş olur. Çünkü başkasının hakkını korumak için çalışana isabet eden zararın asgari bir sınırı vardır ki şüphesiz çalışan ondan perva etmez ve o kadarcık bir fedakarlık yapar. Bir de âzami bir sınırı vardır. Fakat o sıkıntıyı yüklenmeyeceğinde şüphe yoktur. Bu iki sınır arasında bir vasat vardır ki o vasat, iki tarafça da katlanılan bir şeydir. Bu vasat daima şüphe ve düşünce alanına girer. Beşeriyet için kaldırılması mümkün olmayan müzmin şüphelerden biridir. Çünkü yakın olan parçalarının arasını ayıracak bir illet mevcut değildir. Fakat muttaki bir kimse nefsi için burada durur. Kendisini şüpheye düşüreni bırakıp şüphesiz olanı seçer. İşte bu esasın perdesi ancak bu kadarcık kaldırılabilir. (**İkinci** mesele müellif tarafından zikredilmemiştir) .

IV. Rükün

Uyarıcının olmasıdır. Uyarıcılığın dereceleri ve edepleri yardır, Derecelere gelince, bunların ilki 'taarruftur. Sonra 'târif, sonra 'nehy', sonra 'va'z ve nasihat' sonra 'küfretmek ve azarla'ınak', sonra 'eliyle engel olmak', sonra Vurmakla tehdit etmek', sonra 'silah çekmek', daha sonra 'yardımcılar toplamak sûretiyle uyarıcılık hususunda arka edinmek' gelir.

Birinci Derece

Birinci derece taarruf'tur. Bundan gayemiz münkerin cereyan etmesi hakkında marifeti aramak demektir. Böyle yapmak yasaklanmıştır ve buna daha önce bahsettiğimiz araştırma denir. Bu bakımdan herhangi bir müslümanın başkasının evine kulak verip, ev içinde çalınan sazın sesini dinlemesi uygun

değildir. İçkinin kokusunu almak için havayı koklamak, mizmarın şeklini tanımak için elbiseyi ellemek, evin içerisinde cereyan edenleri haber vermek için komşularından sormak, bütün bunlar uygun değildir. Evet! Eğer iki adil kimse, onun isteği olmaksızın kendiliğinden 'filan adam evinde içki içiyor', 'filan adamın evinde içmek için hazırlanmış içki vardır' deseler, bu takdirde onun evine girmek sûretiyle mülküne ayak basılması bir münkeri kaldırmak içindir. Kişiyi haramdan menetmek için gerektiği anda vurup kafasını kırmak gibidir. Eğer iki adil kimse veya bir adil kimse kendisine haber verirse, (burada şahitliği değil, rivâyeti kabul edilen herkes kastedilmektedir) bu takdirde bunların sözüne bakarak adamın evine hücum edilmesinin caiz olup olmamasında düşünmek gerekir. En iyisi hücum etmemektir. Çünkü başkasının evine, ev sahibinden izin almaksızın ayak basmak hakkına sahip değildir. Oysa müslümanın hakkı bir kimsenin üzerinde sabit olursa, ancak o hak iki şahidle kalkar. Bu meselede yapılacak en iyi şekil budur. Denildiğine göre, Lokman Hekîm'in yüzüğünün kaşına şöyle yazılmıştı: Gördüğünü örtmen, zannettiğini yaymandan daha güzeldir.

İkinci Derece

İkinci derece tariftir. Çünkü yasaklanan işi bazen kişi cehaleti sebebiyle işler. Fakat ona o işlediğinin haram ve münker olduğu tarif edildiği zaman terk eder. Cahil köylünün namaz kılıp, rükû ve secdesini güzelce yapmaması gibi. . .

Bu bakımdan bu işlediği işi bilmediğinden yaptığına inanılır. Rükû ve Secdesi güzelce yapılmayan namazın, namaz sayılmadığını bilmediği için böyle yapmıştır. Eğer namaz kılmayı istemeseydi namazı terk ederdi. Bu bakımdan böyle bir kimseye şiddet kullanmaksızın, uygun bir şekilde işlediği şeyin 'yasak' olduğunu tarif etmek gerekir. Böyle yapması, şu illetten ileri gelir: Tarif'in zımnında kişiyi cahilliğe, ahmaklığa nisbet etmek vardır. Oysa bir insanın cahilliğini yüzüne vurmak ona eziyet vermektir. İnsanoğlu az zaman emirleri bilmemezliğe nisbet edilmesine razı olur. Hele şer'î emirler ise, mesele daha da değişir. İşte bunun için görürsün ki, öfkesine mağlup olan bir kimse yanlışlık ve cahilliği hususunda ikaz edildiği zaman daha da öfkelenir! Hakkı bittikten sonra da cahilliği meydana çıkacaktır korkusuyla hakkı inkâr etmek hususunda nasıl çalışır? Çünkü tabiatlar hakikî avretin örtülmesinden daha fazla cehalet avretlerinin örtülmesine haris ve taraftardırlar. Çünkü cahillik nefsin sûretinde bir leke ve bir kabahattir. Nefsin yüzündeki bir siyahlıktır. Onun sahibi daima ayıplanır. Ön ve arkanın kabih yeri bedenin tabi sûretine dönüşür. Nefis ise bedenden daha şereflidir. Onun kabahati, bedenin kabahatinden daha şiddetlidir. Bir de bedeninin avreti görünen bir kimse ondan dolayı ayıplanamaz. Çünkü görünmesi onun iradesi dahilinde değildir. Aksine tabiidir ve onu kaldıramaz, güzelleştiremez. Çünkü yaradılışıdır.

Cehalet ise, kaldırılması mümkün olan bir kabahattir. İlmin güzelliğiyle değiştirilebilir ve bundan dolayı da insanın cehaleti göründü mü elemi gittikçe artar. İlminden dolayı nefsinde kusuru oldukça kabarır. Sonra ilminin güzelliği başkasında göründü mü oldukça lezzetlenir. Madem ki yaptığı kabahati tarif ettiğimiz zaman, kalbini acıtan avretini keşfetmiş oluruz o halde şefkatle ve yumuşaklıkla o eziyeti kaldırmak için tedaviye başvurmak gerekir. Bu bakımdan biz ona deriz ki: İnsanoğlu annesinden âlim olarak doğmaz. Biz de senin gibi namazın şartlarını bilmeyen kimselerdik. Âlimler bize öğrettiler. Oysa senin köyünde ilim ehli de yoktur veya köyünün âlimi namazı izah edecek kadar bilgili de değildir'.

Namazın izahı şudur: Namazın şartı, rükû ve secdede itminana kavuşup tadili erkana riayet etmektir. İşte böylece eziyet görmeden işlediği münkerin hakikatini öğrensin dîye yumuşak hareket edilmelidir. Çünkü bir müslümana eziyet vermek mahzurlu ve haramdır. Tıpkı bir müslümanı kötülükle başbaşa bırakmanın mahzurlu olduğu gibi. . .

Akıllılardan hiç kimseyi göremezsin ki, kanı kan veya sidik ile yıkamış olsun. Münkere karşı susmak mahzurundan kaçınıp normal olmasına rağmen müslümana eziyet verme mahzurunu bunun yerine işleyen bir kimse muhakkak ki kanı sidik ile yıkamış olur. Ama kişinin dinî bir işte değil, başka bir yerde bir hatasını gördüğü zaman, onun hatasını bu takdirde yüzüne vurmak uygun değildir. Çünkü bu kişi bu hatasını yüzüne vurmadan önce senden öğrenebilirdi. Böyle yaptığından dolayı sana düşman olur, Ancak hatasını yüzüne vurduğun takdirde, hatasını öğrenmeyi kendisine ganimet sayacağını bildiğin zaman ikaz etmelisin. Fakat böyle bir kimse de nadir bulunur.

Üçüncü Derece

Üçüncü derece, va'z, nasihat ve Allah'ın kahrıyla korkutmak sûretiyle münkeri işlemekten alıkoymaktır.

Münkeri münker olarak bildiği halde işleyen bir kimse hakkında bu şekil tasavvur edilebilir veya münker olduğunu öğrendikten sonra yine de ısrar eden bir kimse hakkında bu şekil tasavvur edilir. Tıpkı içkiye, zulme, Müslümanların gıybetine veya bunlara benzer hareketlere devam eden bir kimse gibi. . . İşte böyle bir kimseyi Allah'ın kahrıyla korkutmak, va'z ve nasihat yapmak gerekir. Bu hususta tehdit savuran hadîsleri kendisine okumak lâzımdır. Selefi salibinin gidişatını, muttakîlerin ahlâkını kendisine hikâye etmelidir. Bütün bunlar şefkatle, öfkelenmeden, azarlamadan, yumuşakça kendisine iletilir. Hatta onun hâline acıyan bir kimse gibi kendisine bakmalıdır. Günah işlemesini kendi nefsine isabet eden bir musibet gibi görmelidir. Zira Müslümanlar bir nefis gibidirler.

Dikkat edilmelidir ki burada büyük bir âfet vardır. Kişinin o âfetten korunması uygundur. Çünkü o âfet helak edicidir. O âfet de şudur: Âlim kişi, münkeri işleyene bunun kötülüğünü tarif ettiği zaman, nefsinin ilimle aziz olduğunu, karşıdaki insanın cehaletten ötürü zelil olduğunu görür ve çoğu zaman münkeri tarif etmekle, karşısındaki insanı aptal yerine koymayı düşünür. İlmin şerefiyle ondan daha üstün olduğunu ve onun da cahil olduğu için zelil olduğunu açığa vurmak ister. Eğer âlim kişiyi uyarıcılığa sevk eden mânâ bu ise, bu münker, âlim için esasında itiraz ettiği ve uyardığı münkerden daha çirkindir. Böyle bir uyarıcının misali, başkasını ateşten kurtarmak için nefsini yaktıran bir kimsenin misaline benzer. Bu ise cehaletin katmelisidir, tehlikeli bir felaket ve büyük bir zillettir, **şeytan**ın aldatmacasıdır. Her insan **şeytan**ın ipine sarılabilir. Ancak Allah'ın nefsinin ayıplarını bildirdiği, hidayetinin nûruyla kalp gözünü açtığı kimse bundan müstesnadır. Zira başkasına hükmetmekte iki yönden nefis için büyük bir lezzet vardır. O yönlerin **birincisi**, ilmin delalet ediciliği cihetinden gelir.

Diğeri ise: başkasına hükmetmesinin cihetinden gelir. Bu ise, riya ve nüfuz sağlamayı talep etmeye dönüşür. Böyle bir talep ise, gizli şehvettir ki insanı gizli şirke davet eder. Bunun mihenk ve miyarı vardır. Uyarıcının o mihenge nefsini vurup imtihan etmesi uygundur.

Kişinin kendi nefsiyle münkerden menedilmesi, başkasının uyarısıyla menedilmesinden daha sevimli olmalıdır.

Eğer uyarıcılık vazifesi kişiye zor geliyor, nefsine ağır basıyorsa, başkası uyarıcılık, va'z ve nasihatte bulunmalıdır. Çünkü onu bu takdirde va'z ve nasihata iteleyen kuvvet dindir. Eğer o günahkârın va'z ve nasihatıyla günahtan çekinmiyorsa, kendi günahları için başkasının nasihatından hoşlanmıyorsa, böyle bir kimse ancak nefsinin hevasına tabi olan bir kimsedir. Va'z ve nasihat vasıtasıyla nefsinin nüfuzunu göstermeye kalkışıyorsa böyle bir kimse Allah'tan korksun, her şeyden önce kendi nefsini uyarsın. İşte durum böyle olduğu takdirde Hazret-i isa'ya denilen şey burada tekrar edilir: 'Ey Meryem'in oğlu! Nefsine nasihat et. Eğer nefsin nasihata muhatap olursa, bu sefer halka va'zet. Eğer nefsin va'zından istifade etmezse benden utan!'

Davud et-Tâî'ye şöyle denir:

—Şu emir ve sultanların huzuruna girip onlara iyiliği emreden ve onları kötülükten meneden bir kimseyi hiç gördün mü ve böyle bir kimsenin bulunacağını zanneder misin?

—Böyle bir kimsenin dövülmesinden korkuyorum!

—Böyle bir kimse dövülmeye tahammül edebilecek kırattadır.

—Boynunun kılıçla vurulmasından korkuyorum.

—Buna da tahammül edebilir!

—O halde, müzmin hastalık olan ucub ve riyaya mübtela olmasından korkuyorum.

Dördüncü Derece

Dördüncü derece, sövmek, sert ve çirkin sözlerle azarlamaktır. Yumuşaklıkla kişiyi menetmekten aciz olduğu ve kişinin bu günaha ısrar etmesinin başlangıçlarını gördüğünde va'z ve nasihata önem vermeyip alay ettiği anda bir nevi uyarıcılığa gidilir. Bu tıpkı Hazret-i İbrahim'in 'Yuh size ve Allah'tan başka taptıklarınıza! Hâlâ akıllanmayacak mısınız? (Enbiya/67) ayetinde geçen sözü gibidir.

Bizim sövmekten gayemiz; çirkin, sövüleni zinaya ve zinanın mukaddimelerine nisbet etmek ve yalanlar uydurmak şeklindeki sövmek değildir. Aksine kişide bulunan sıfatlarla kişiye hitap etmektir. Bu sözler de çirkin kelimeler cinsinden sayılmak kaydıyla şöyle demelidir: 'Ey fâsık! Ey ahmak! Ey cahil! Sen Allah'tan korkmaz mısın?' veya şöyle demelidir: 'Ey cahil çiftçi! Ey bağî!' veya bunların mânâsını ifade eden bir kelimeyi kullanmalıdır. Çünkü her fasık ahmak ve cahildir. Eğer ahmak olmasaydı Allah'a isyan etmezdi. Hatta akıllı olmayan herkes ahmaktır.

Akıllı odur ki, **Hazret-i Peygamber** akıllı olduğuna dair şahidlik ederek şöyle buyurmuştur: Akıllı o kimsedir ki, nefsini rabbinin emirlerine mûti kılar ve ölümden sonraki âlem için çalışır. Ahmak odur ki, nefsini hevasına tâbi kılar, onu şehvetlerden alıkoymaz. Bununla beraber, **Allahü teâlâ**'dan affı ve cenneti umar. (28)

Bu rütbenin iki edebi vardır:

1. Bu tür uyarıcılığa zaruret anında ince ve zarif ikazlardan aciz olunduğu anda gidilir.

2. Uyarılana ancak doğru sözleri söylemek sûretiyle onu azarlamalıdır ve burada da pek ileri gitmemelidir, Gerekmeyen laflar zincirini uzatmamalıdır. Hatta ihtiyaç kadarıyla yetinmelidir.

Eğer bu önleyici kelimelerle ona hitap ettiği halde onu günah işlemekten önleyemeyeceğini biliyorsa, fazla uzatmak uygun değildir. Aksine yaptığından öfkelendiğini göstermeli ve yaptığını hakir gördüğünü ve yapanı, günah işlediği için mürüvvetsiz saydığını açıklamalıdır. Eğer konuştuğu takdirde dövüleceğini biliyorsa, fakat öfkelenip yüzünün hatlarıyla bu fiilden razı olmadığını gösterdiği takdirde dövülmeyeceğini biliyorsa, böyle yapması lâzımdır. Sadece kalben inkâr etmesi kâfi değildir. Aksine yüzünün hatlarını sertleştirip yapılan fiile razı olmadığını açıkça göstermelidir.

28) Tirmizî, İbn Mâce

Beşinci Derece

Beşinci derece eliyle münkeri kaldırmaktır. Bu derece oyun aletlerinin kırılması, içkinin dökülmesi, ipekli elbiseyi giyenin elbisesini çekip çıkarması, ipekli şeyler üzerine oturmaktan menetmesi, gasbedilen evden çıkarılması, icabederse ayağından tutup yerden çekmesi, cünüp olduğu halde mescidde oturduğunda mescidden çıkarması ve bunlara benzer fiillerdir. Böyle yapmak bir kısım günahlarda tasavvur edilir ama bir kısmında tasavvur edilemez. Dil ve kalbin günahlarına gelince, onları el ile engellemeye uyarıcının kudreti yoktur. Bunun gibi sadece günahkârın nefsinde ve iç organlarında kalan bir günah da böyledir.

Bu derecede iki edep vardır.

Birincisi: Uyarılanın münkeri bilfiil bozmasından aciz olmadıkça kendisinin bozmaya kalkışmamasıdır. Bu bakımdan uyarılana yürüyerek gasbedilen araziden veya mescidden çıkmayı teklif edebilecek kudrette olduğu zaman, onu itelemek veya ayağından tutup çekip atmak uygun bir hareket değildir. Kişiyi içkisini dökmeye, oyun aletlerini kırmaya, ipekli elbisesinin ipliklerini sökmeye zorlayacak gücü olduğu zaman, bunları kişiye yaptırmayıp bizzat yapması uygun değildir. Zira bunları yapmanın sınırına vâkıf olmakta bir tür zorluk vardır. Bizzat kendi yapmadığı zaman, buradaki ictihadı yeterlidir. Fiilinde mahcur olmayan bir kimse onun vekâletinde bunu yapabilir.

İkincisi: Bozmak hususunda sadece ihtiyaç duyulan miktarla yetinmektir. Elinden tutup çekmeye gücü olduğu zaman, çıkartmak için ayağından veya sakalından tutmamalıdır. Giyilmiş ipekli elbiseyi yırtmamalıdır, sadece onun dikişlerini sökmekle yetinmelidir. Oyun aletlerini ve Hıristiyanların piyasaya çıkardığı istavrozu yakmamalıdır. Ancak fesada bir daha yaramayacak bir şekilde kırmak sûretiyle iptal etmelidir. Kırmanın hududunu öyle bir hâle getirmelidir ki, onu tekrar ıslah etmek için ham odundan yapılması için gereken zorluk gibi, zorluğa muhtaç olunsun. Eğer kapları kırmadan dökebiliyorsa içkileri dökmekte kapların kırılmasından sakınmalıdır. Eğer ille kaplara taş atmak sûretiyle içkiyi dökebiliyorsa, o vakit taş atabilir, kabın kıymeti de düşer. İçkiden dolayı onu kıymetlendirmek diye bir şey söz konusu değildir. Zira kap, uyarıcı ile içkinin dökülmesi arasında bir perde olur.

Eğer uyarılan kişi bedeniyle içkiyi himaye ederse, biz onun bedenini yaralamak ve vurmak suretiyle içkinin dökülmesine muvaffak olmaya gayret gösterebiliriz. Mademki bedeninde durum budur, o halde kaplar hakkındaki mülkiyetin hürmeti, nefsinin hürmetinden daha fazla olmaz. Eğer dar boğazlı sürahilerde ise, onları dökmekle meşgul olduğu takdirde zaman oldukça uzayacaktır. Fâsıklar gelip kendisine yetişecekler ve dökmesine mani olacaklardır. Bu takdirde o sürahileri kırabilir ve bu durum kendisi için mazeret sayılır. Eğer fâsıkların zaferinden korkmuyor ve onların gelip kendisini

menetmelerinden endişe etmiyorsa, fakat vaktinin zayi olmasından endişe ediyorsa, meşguliyetlerinden geri kalmaktan korkuyorsa, bu takdirde o sürahileri kırabilir. Bedeninin faydasını, meşguliyetlerinden herhangi birinin gayesini içki kapları için zayi etmez. Kap kırılmaksızın içkinin dökülmesi mümkün olduğu takdirde kabı kırmak tazminatı gerektirir.

Soru: Kişiyi kötülükten menetmek için kapların mutlaka kırılması, ayağından tutup gasbedilen araziden çekilmesi daha da ibretli olsun diye neden caiz olmasın?

Cevap: Sakındırmak, gelecek bir fiilden olur. Cezayı tatbik etmek ise yapılmış bir fiilden dolayıdır. Defetmek ise, hâlihazırda yapılan fiilden dolayı olur. Halkın sadece defetmek yetkisi vardır. O da münkeri yok etmek demektir. Münkeri yok etmekten fazla yapılan eziyet ya geçmiş bir suçun cezası olmalı veya gelecek bir suçtan sakındırmak olmalıdır. Bu ise halkın değil, idarecinin işidir. Evet, vali için maslahat gördüğü zaman böyle yapmak caizdir. Ben derim ki, valinin şu yetkisi de vardır; içkicileri frenlemek için içki kaplarının kırılmasını emredebilir. Nitekim frenlemenin takviyesi bakımından **Hazret-i Peygamber**in asrı saadetinde böyle yapılmıştır ve böyle yapmanın sonradan kaldırılmış olması da sabit olmamıştır. (29) Fakat önlemeye ihtiyaç çok şiddetlidir. Bu bakımdan vali kendi ictihadıyla böyle bir ihtiyaç hissederse, böyle bir tedbir almak onun için caizdir. Madem bu bir nevi ince ictihada bağlıdır, o halde toplumun bireyleri burada yetkili değildirler.

İtiraz: Sultan için halkı günahlardan alıkoymak bakımından onların mallarını telef etmek, içinde içip isyan ettikleri evlerini yıkmak ve günahlara girmelerini hazırlayan mallarını yakmak şeklindeki bir tedbir niçin caiz olsun?

Cevap: Eğer böyle bir cezanın tatbiki hakkında şer'î bir hüküm olsaydı, bu maslahatın yollarının dışında bir şey olmazdı. Fakat biz kendiliğimizden mesalih yapamayız. Aksine mesalihte selefe tâbi oluruz. İçki kaplarının kullanılması ihtiyacın şiddetine bağlı olduğundan daha önceki hükmü ortadan kaldırmamıştır. Aksine hüküm illetinin ortadan kalkmasıyla kalkar. İlletinin gelmesiyle de hüküm geri gelir. Biz ancak tâbi olma hükmüyle bu durumu İmâm için caiz gördük ve avam halkın fertlerini bu durumda menettik. Çünkü buradaki ictihadın yönü gizlidir.

Hatta biz deriz ki, eğer önce içkiler dökülürse, ondan sonra kapları kırmak caiz değildir. Çünkü kapların kırılması, ancak içkiye tâbi olduğundan dolayı caizdir. Bu bakımdan kaplar içkiden boşaldığı zaman onları kırmak, malı boş yere telef etmek demektir. Meğerki o kaplar içkiden dolayı zararlı bir durum almış, ancak içkiye elverişli olacak bir şekle girmiş iseler o zaman durum değişir. Bu bakımdan **birinci** asırdan nakledilen fiil iki mânâ ile beraberdir.

1. Önlemeye olan şiddetli ihtiyaç

2. Kapların, içinde bekletilen içkiye tâbi olmaları. . .

Bu iki mânâ müessir oldukları için sökülüp atılmalarına ve dikkate alınmamalarına imkan yoktur.

Üçüncü bir mânâ da şudur: Bu emir, yetki sahibinin reyinden çıkar. Çünkü yetki sahibi önlenmeye şiddetle ihtiyaç olduğunu düşünür. Bu da tesir edici bir mânâdır. Bu mânâyı ilga edip kenara itmek mümkün değildir. İşte bunlar fıkhî ve ince tasarruflardır. Uyarıcının ve nasihatçının hiç kuşkusuz bu incelikleri bilmeye ihtiyacı vardır.

29) Tirmizî, (Ebû Talha'dan) . Bu zat **Hazret-i Peygamber**e 'Ben evimde bulunan yetimler için içki satın aldım' deyince **Hazret-i Peygamber** İçkiyi dök, kaplarını kır!' buyurmuştur.

Altıncı Derece

Altıncı derece, tehdit ve korkutmaktır. 'Şu yaptığını bırak veya senin kafanı kırarım veyahut boynunu vururum. Eğer bırakmazsan sana vurmak için emir veririm' şeklinde sözler söylemesi gibi. . . Bu tür uyarmak, mümkün ise vurmadan önce yapılmalıdır. Bu rütbede edep, yapılması mümkün olmayan bir vaîdle tehdit etmemektir. 'Senin evini yağma edeceğim' veya 'Çocuğuna vuracağım' veya 'Eşini esir edeceğim' ve bunlara benzer sözler gibi. . . Hatta kişi bu sözleri azimle söylerse, haram işlemiş olur. Azim olmaksızın söylerse yalandır.

Evet, eğer uyarılan kişi, uyaranın vurmak ile tehdidini hafife alırsa, bu sefer uyaran durumun gerektirdiği belli bir hududa kadar işi sıkı tutabilir. Eğer böyle tehdit etmesinin onu günah işlemekten alıkoyacağını biliyorsa, iç âlemindeki azminden daha fazla uyarılanı tehdit edebilir. Böyle yapmak, yalanın mahzurlu kısmından değildir. Aksine bunun gibi durumlarda mübalağa etmek normaldir.

İki şahsın arasını bulmakta ve iki kumanın arasını bulmakta kişinin yaptığı mübalağa gibidir. İhtiyaçtan dolayı böyle bir mübalağa ruhsatlı kılınmıştır. Çünkü bu mübalağadan gaye o şahsı ıslah etmektir. Bu mânâya bazı kimseler işaret ederek şöyle demiştir: 'Uyarıcının yapmayacağı bir şey ile uyarılanı tehdit etmesi, Allah'tan bir cezayı ve kınamayı gerektirmez. Çünkü tehditten dönmek ve tatbik etmemek şereftir. Ancak yapamayacağını va'dederse kınanmasına vesile olur'.

Bu fetva bize göre uygun bir fetva değildir. Zira kelâmı kadîm (Allah kelâmı) ister va'd olsun, ister vaîd geri dönmeyi kabul etmez. Geri dönmenin kabul edilmesi ise, ancak kullar hakkında tasavvur edilebilir ve haddi zatında da bu tasavvur doğrudur. Çünkü vaîd ve tehditten dönmek haram değildir.

Yedinci Derece

Yedinci derece, el ve ayağıyla bilfiil vurmaktır. Silahı teşhir etmeksizin başka hareketleriyle bilfiil yapmasıdır. Zaruret şartıyla ve sadece ihtiyaç kadarıyla yetinmek kaydıyla böyle yapmak, fertler için de caizdir.

Böyle yapmakla münker ortadan kalktığı zaman derhal vurmaktan vazgeçmek uygundur. Kadı bazen üzerinde hak sabit olan bir kimseyi, o hakkı yerine getirinceye kadar hapse atabilir. Eğer hapse tıkılmış kimse hakkı eda etmemekte ısrar eder, kadı da o hakkı yerine getirmeye gücünün yettiğini ve sadece inatçılıktan dolayı ödemediğini biliyorsa, o hakkı yerine getirmesi için tedricî bir şekilde, dövmekle zorlayabilir. Uyarıcı da kadı gibi tedric usûlünü gözetmelidir. Eğer silah çekmeye mecbur olursa ve ancak münkeri, silah çekmek ve uyarılanı yaralamak sûretiyle ortadan kaldırabiliyorsa, böyle yapması daha büyük bir fitnenin kopmasına vesile olmadıkça silah çekebilir.

Mesela fâsık bir kimse bir kadının yakasına yapışmışsa veya beraberindeki mizmar aletini çalıyorsa ve uyarıcı ile arasında geçilmesi mümkün olmayan bir nehir veya bir duvar bulunuyorsa uyarıcı, ok ve yayını eline alır ve ona der ki: 'Ya kadını bırak veya sana ok atacağım'. Eğer bu ikaza rağmen fasık, kadını bırakmazsa, uyarıcı ona ok atabilir. Fakat buna rağmen öldürücü yerine atmamalıdır. Aksine

bacaklarına ve benzeri yerlerine atmalıdır ve burada tedric usûlünü gözetmelidir. Böylece kılıcını çekip 'Şu münkeri terket, yoksa sana kılıçla vuracağım' demelidir.

Bütün bunlar, münkeri defetmek için yapılan hareketlerdir. Münkeri kaldırmak ise mümkün hareketlerle farzdır. Burada sadece Allah'ın özel hakkıyla insanların hakkını ilgilendiren münker arasında fark yoktur. Fakat Mutezile mezhebine göre, insanların hakkıyla ilgili olmayan münkerlerde ancak sözle veya el ile uyarmak vardır. Fakat söz ve vurmakla uyarıyı da ancak idareciler yapabilirler. Fertler ise, bu tür uyarmayı yapmaktan da mahrumdurlar.

Sekizinci Derece

Sekizinci derece, kendisinin uyarmayı becerememesi, fakat uyarma hususunda silahlı birtakım yardımcılara muhtaç olmasıdır. Bu takdirde çoğu zaman fasık ve uyarılan kimse de yardımcılarından imdat ister ve böylece iki tarafın karşılıklı dövüşmesine vesile olur. İşte bu ihtimalden dolayı imamın iznine ihtiyaç olup olmadığında ihtilaf baş göstermiştir.

Bir grup 'Fertler izinsiz bunu yapamaz. Çünkü bu tür uyarma izinsiz yapıldığı takdirde fitnenin tahrikine, heyecanın kabarmasına ve memleketin harap olmasına yol açar!' demiştir.

Başka bir grup İmamın iznine ihtiyaç yoktur' demişlerdir.

Bu grubun sözü, kıyasa daha uygundur. Çünkü mademki toplumun fertlerine emri bi'l ma'ruf yapmak caizdir, o halde ernri bi'l ma'ruf'un ön dereceleri **ikinci** plandaki derecelerine, **ikinci** dereceler de **üçüncü** derecelere çekip iteler! Böylece şeksiz ve şüphesiz bir vuruşmaya insanı sokar. Vuruşma ise, yardım istemeye çağırır. Bu bakımdan emri bi'l ma'ruf'un lâzım ve ayrılmaz zorluklarından perva etmemek uygundur. Emri bi'l ma'rufun sonucu, Allah'ın rızası ve günahları kaldırmak yolunda ordular tanzim etmeye varır. Biz ise, gazilere bir araya gelmelerini ve istedikleri kâfir topluluğuyla ehli küfrün kökünü kazımak gayesiyle savaşabileceklerini caiz görürüz.

İşte böylece ehli fesadın kökünü kesmek de caizdir. Çünkü kâfiri (eğer zimmî değilse) öldürmekte sakınca yoktur. Müslüman da öldürülürse şehiddir. İşte böylece fısk ve fücurunu müdafaa eden fâsığı öldürmekte de (nizamlara riayet etmediği için) sakınca yoktur. Haklı olan uyarıcı ise, eğer mazlum olarak öldürülürse şehiddir.

Netice itibarıyla işin bu kerteye varacağı, uyarıcılık hususunda pek nadir görülmüştür. Bu bakımdan böyle nadir bir hâdisenin düşüncesi kıyas kanununu değiştiremez. Aksine denir ki, münkeri kaldırmaya kudreti olan herkes için eliyle, silahıyla, nefsiyle ve yardımcılarıyla onu kaldırmaya çalışmak gerekir.

Mademki durum budur, daha önce dediğimiz gibi meselenin çeşitli ihtimalleri vardır. İşte buraya kadar zikrettiğimiz sekiz derece, uyarıcılığın dereceleridir. Biz şimdilik onların âdâbını zikredelim. Tevfîk ve ihsan eden Allah Azimüşşan'dır.

Muhtesib'in (Uyarıcının) Âdâbı

Derecelerin her birinde âdâbın tafsilatını zikretmiştik. Şimdi ise, onun tümünü ve kaynaklarını zikredeceğiz. Bu bakımdan deriz ki, uyarıcının tüm âdâbının kaynağı uyarıcıda bulunan üç sıfattır:

1. İlim

2. Takva

3. Güzel Ahlâk

İlim: Uyarıcı uyarmanın yerlerini, hududunu, mecralarını ve mânilerini bilmeli ki, uyarma hususunda ilahî nizamın hududunda durabilsin.

Takva: Uyarıcıyı belli bir muhalefetinden menetmek için gereklidir. Çünkü her bilen ilminin gereğince amel etmemektedir. Aksine çoğu zaman uyarıcılıkta sınırı aştığını, şer'an yetkili olduğu hududu geçtiğini bildiği halde ve buna rağmen herhangi bir gaye onu aşırı gitmeye zorlar.

Uyarıcının sözü, va'z ve nasihati makbul olmalıdır. Çünkü uyarıcılık yaptığı zaman, eğer makbul konuşmalar yapmazsa fâsık kendisiyle alay eder. Fasığın onun sözünü hafife alması, ona karşı bir cüretkârlık olur!

Güzel Ahlâk: Güzel ahlâk, yumuşak ve şefkatli davranmak için lâzımdır. Uyarıcılık esnasında güzel ahlâk esastır ve bu durumun sebeplerindendir. Güzel ahlâk olmazsa, ilim ve takva tek başına burada yeterli değildir. Çünkü öfke kabardığı zaman, kişinin tabiatında güzel ahlâk sayesinde onu hazmetmek olmadıkça onu durdurmak için sadece ilim ve takva kâfi gelmez. . .

Kısacası, takva ancak güzel ahlâkla tamamlanır. Ancak güzel ahlâk sayesinde şehvet ve gazap kontrol altına alınır. Ancak güzel ahlâk sayesinde uyarıcı Allah indinden kendisine isabet eden musibete karşı sabredebilir. Eğer güzel ahlâk yoksa kişinin namusuna veya malına veya nefsine sövmekle veyahut da dövmekle bir leke sürüldüğü zaman, kişi uyarıcılığı unutur, Allah'ın dininden gâfil olur, kendi nefsiyle meşgul olmaya başlar. Hatta güzel ahlâk olmadığı takdirde başlangıçta, çoğu zaman uyarıcılığı dünya mertebelerini ve nam yapmayı elde etmek için yapar.

İşte bu üç sıfat sayesinde uyarıcılık, Allah'a yaklaştırıcı ibâdetlerden olur ve yine bu sıfatlar sayesinde uyarıcılıkla münkerât defedilir. Eğer bu sıfatlar yoksa münker defedilemez. Aksine bu sıfatlar olmaksızın yapılan uyarma (çoğu zaman şer'î hududa bu hususta tecavüz edildiği için) münkere dönüşür.

Bu edeplere **Hazret-i Peygamber**in şu sözü delâlet eder: İyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı ancak emrettiği ve yasakladığı hususta şefkatli olan, emrettiği ve yasakladığı hususta hâlim olan, emrettiği ve yasakladığı hususta fakîh olan kimse yapabilir. (30)

Bu hadîsi şerif, uyarıcının mutlak mânâda değil, sadece emrettiği veya yasakladığı konuda fakîh olmasının şart olduğuna delâlet eder. Hâlimlik de böyledir,

Hasan-ı Basrî şöyle der: 'Sen iyiyi emredenlerden olduğun zaman, insanların en iyi şekilde iyiliğe yapışanı ol. Aksi takdirde helâk olursun!'

Kişiyi fiilinden ötürü, o fiilin benzerini yaptığın halde kınama!

Çünkü kınadığı şeyin benzerini yapan bir kimsenin aklıyla alay edilir!

Biz bundan iyiyi emretmek, fasıklıktan dolayı yasak olur demek istemiyoruz. Fakat uyarıcının fasıklığı, insanlara göründüğü takdirde sözünün tesiri kalplerden düşer demek istiyoruz.

Çünkü Enes'ten şöyle rivâyet edilir: Biz **Hazret-i Peygamber**'e

—'Biz iyiyi tamamen işlemedikçe emredemez miyiz? Kötülükten tamamen sakınmadıkça menedemez miyiz?' diye sorduk. Bizim suâlimize karşılık **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

—Siz iyiliğin tamamını işlemezseniz dahi iyiliği emrediniz. Siz kötülüğün tamamından sakınmasanız dahi kötülükten sakındırınız. (31)

Selefin biri çocuklarına şöyle vasiyette bulundu: 'Sizden herhangi biriniz iyiyi emretmek istediği zaman, nefsini, sabra alıştırsın ve Allah'tan gelen sevaba güvensin. Çünkü Allah'tan gelen sevaba güvenen bir kimseye kötülük dokunmaz'.

Hâl böyleyken anlaşılır ki, nefsin sabırlı olması da uyarıcılığın âdâbındandır ve bu sırra binaen de **Allahü teâlâ** sabrı, iyiyi emretmekle eşit tutup Lokman Hekîm'in şu tavsiyesini hikaye ederek şöyle buyurmuştur:

Yavrum! Namazı gereği üzere kıl! İyiliği emret ve fenalıktan alıkoy. Bu hususta sana isabet edecek eziyete katlan. Çünkü bunlar kesin olarak farz kılınan işlerdir. (Lokman/17)

Uyarıcılığın edeplerinden biri de alâkaları azaltmaktır ki, korkusu çoğalmasın ve mahlûkattan tamahı kesilsin, dolayısıyla yağcılık ortadan kalksın. Zira bir şeyhin bir kedisi vardı. Komşusu olan kasaptan kedisi için her gün etin sinirlerinden bir şeyler alıyordu. Bir ara kasapta bir münker gördü. Bu durum karşısında evine girdi. Önce kediyi evden kovdu. Sonra kasabın yanına gelip uyarıcılık vazifesini yaptı. Buna karşılık kasap 'Ben bundan sonra senin kedine hiçbir şey vermeyeceğim' dedi. O da 'Ben kediyi kovduktan ve senden tamahımı kestikten sonra gelip uyarıcılık yaptım' dedi ve hakîkat de bu satın dediği gibidir. Bu bakımdan halktan tamahını kesmeyen bir kimse uyarıcılık yapamaz. Kim halkın kalbi kendisinden hoş olsun ve mutlak mânâda halk kendisini övsün düşüncesinde ise ona uyarıcılık vazifesini yerine getirmek hakkıyla müyesser olamaz.

Ka'b'ul Ahbar, Ebû Müslim Havlanî'ye şöyle der:

—Kavminin arasında senin derecen nasıldır?

—Güzeldir. . .

—Fakat Tevrat şöyle diyor: Kişi iyiliği emrettiği ve kötülüğü yasakladığı zaman, kavminin yanında onun derecesi oldukça kötüleşir.

-Tevrat doğru söylemiş, Ebû Müslim de yalan,. .

Uyarıcılıkta şefkatli ve merhametli olmanın farziyetine Me'munun kendisine va'zedip söz ile kendisini azarlayan vâize karşı getirdiği delil delâlet eder. Me'mun vâize şöyle der: 'Güzellikle git; zira **Allahü teâlâ** senden daha hayırlısını (Hazret-i Mûsa'yı) benden daha şerlisine (Firavuna) gönderdiği zaman, ona şefkatli davranmayı emrederek şöyle buyurmuştur: 'Varın da ona yumuşak söz söyleyin. Olur ki, nasihat dinler yahut da korkar'. (Taha/ 44)

Bu bakımdan uyarıcı ve nasihatçi bir kimse şefkat hususunda, Allah'ın peygamberlerine uymalıdır. Çünkü Ebû Umame şöyle rivâyet eder: Genç bir delikanlı **Hazret-i Peygamber**e geldi ve dedi ki: 'Bana zina etmek için izin verir misin?' O daha sözünü bitirir bitirmez, her taraftan halk 'sus' diye bağırdılar. Fakat **Hazret-i Peygamber** 'Onu bana yaklaştırınız' dedi. Bunun üzerine delikanlıya yol verildi. **Hazret-i Peygamber** de kendisine yaklaşmasını söyledi. O da yaklaştı. **Hazret-i Peygamber**'in huzurunda oturdu. Sonra peygamber kendisine sordu:

—İster misin annenle başkası zina etsin?

—Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah canımı sana feda etsin. Annemin zina etmesini istemem.

—İşte halk da senin gibi, anneleri için zinayı istemez. Acaba sen kızının zina etmesini ister misin?

—Canım sana feda olsun! Bunu da istemem.

—İşte senin gibi halk da kızlarının zina etmesini istemez. Acaba sen kız kardeşinin zina etmesini ister misin? (32)

İbn Avf der ki: **Hazret-i Peygamber** gencin teyze ve halasını da bu şekilde zikretti ve genç **Hazret-i Peygamber**in her sualine karşılık 'Canım sana feda olsun, istemem' diye **cevap** verdi. **Hazret-i Peygamber** de 'İşte halk da böylece istemez' diye ekledi. Bundan sonra **Hazret-i Peygamber** mübarek elini gencin göğsüne koyarak şöyle dua etti:"Ya Rab! Kalbini tertemiz kıl! Günahını affet! Tenasül uzvunu zinadan koru!"

Süfyân b. Uyeyne sultandan gelen hediyeleri kabul etti. Buna karşılık Fudayl şöyle dedi: 'Süfyân, onlardan hakkının altında bir şey almıştır'. Sonra Fudayl, Süfyân ile başbaşa kalıp onu bu yaptığından dolayı kınadı. Süfyân ona **cevap** olarak dedi ki: 'Ey Ebû Ali! Eğer biz salihlerden olmasak dahi salih kimseleri severiz'.

Hammad b. Seleme der ki: Eşyem'in oğlu Sıla'nın yanından etekleri yerlerde sürünen biri geçti. Sıla'nın arkadaşları onu şiddetle azarlamak istediler. Sıla onlara 'Onun yakasını bırakın! Ben sizin yapacağınız vazifeyi yaparım' dedi. Sonra o kişiye şöyle dedi:

—Yeğenim! Senin yanında bir ihtiyacım vardır.

—Amca nedir senin ihtiyacın?

—Benim ihtiyacım yerde sürünen etekleri biraz kaldırmaktır.

—Olur! Başım ve gözümün üstüne!

Sonra genç yerde sürünen eteklerini kaldırdı. Bunun üzerine Sıla arkadaşlarına dedi ki: 'Eğer siz onu azarlasaydınız 'Hayır ben sizin dediğinizi yapmam. Sizin dediğiniz baş göz üstüne olmasın' diyecek ve size küfredecekti.

Zekeriya el-Gilabî'nin oğlu Muhammed der ki: "Bir gece Abdullah b. Muhammed b. Âişe'nin yanına vardım. Akşam namazından sonraydı. Camiden çıkmış evine gidiyordu. Bir de yolunda Kureyş soyundan içip sarhoş olmuş bir delikanlının durduğunu gördüm. Aynı delikanlı bir kadının yakasına yapışmış, onu kenara çekiyor, kadın da 'imdat!' diye bağırıyordu. Kadının bağırması üzerine halk gencin başına üşüştü.

Bu esnada 'İbn Âişe' gence bakıp tanıdı. Halka 'benim yeğenimin yakasını bırakın' dedi. Sonra gence 'Yeğenim! Benim yanıma gel!' diye bağırdı. Buna karşılık genç utandı, İbn Âişe'nin yanına geldi. İbn Âişe onu kucakladı, sonra ona dedi ki: 'Haydi benimle gel!' Genç onunla gitti. Kapısına kadar vardı. İbn Âişe onu içeri aldı. Sonra hizmetçilerinden birine 'Bu genç senin yanında uyusun' dedi;

'ayıldıktan sonra hâdiseyi kendisine bildir. Fakat benim huzuruma getirmeden bırakma'. Genç ayıldığı zaman, hizmetçi ona hâdiseyi olduğu gibi anlattı. Genç ondan utanarak hüngür hüngür ağladı. Gitmek istedi. Fakat hizmetçi, İbn Aişe'nin kendisini görmek istediğini bildirdi. İbn Âişe huzuruna gelen gence şöyle hitap etti: 'Sen nefsin ve şerefin için utanmadın mı? Hangi soy ve soptan olduğunu bilmiyor musun? Allah'tan kork ve yaptıklarından vazgeç!' Bunun üzerine, başı eğik genç hüngür hüngür ağladı, sonra başını kaldırarak şöyle dedi: 'Kıyâmet gününde sorumlu olan bir sözle Allah'a söz veriyorum. **İkinci** bir defa içki içmeyeceğim ve yaptıklarımdan hiçbirini artık yapmayacağım ve yaptıklarımın tamamından tevbe ediyorum'. İbn Âişe gence yaklaşmasını söyledikten sonra gencin başını öpüp 'Çok güzel yaptın evladım' diyerek onu takdir etti".

Bu hâdiseden sonra genç, İbn Âişe'nin meclisinden ayrılmadı ve ondan hadîs yazdı. Gencin böyle ıslah olmasına İbn Aişe'nin şefkatli davranışı sebep oldu. Sonra İbn Âişe dedi ki: 'Halk iyiyi emreder, kötüyü yasaklar. Fakat onların iyisi kötülük olur. Ey cemaat! Her işinizde şefkatli davranmaktan ayrılmayınız ki, bu sayede istediğiniz hedefe varabilesiniz!'

Fetih b. Şahref dedi ki: "Adamın biri bir kadıncağızın yakasına yapışıp onunla zina etmek istiyordu ve bir elinde bıçak vardı. Ona yaklaşan bir kimseyi o bıçakla öldürmek tehdidini savuruyordu. Adam pehlivan yapılı bir kimseydi. Halk bu manzarayı seyrederken elindeki kadın da bağırmaktaydı. O esnada Bişr el-Hafî geçiyordu. Adama yaklaştı. Omzunu adamın omzuna değdirdi. Kişi derhal bayılarak yere düştü ve Bişr savuşup gitti. Seyirciler adama yaklaştılar. Bir de ne görsünler adam ter içinde kıvranıyor. Elinden kurtulan kadın da yoluna devam etti. Adama 'Senin halin nedir?' diye sordular. 'Bilmem! Fakat bir ihtiyar benim omzuma sürtündü ve bana dedi ki: **Allahü teâlâ** sana ve senin yaptığına bakmaktadır. Utanmaz mısın?' Onun sözünden ötürü dizlerim tutmaz oldu ve şiddetli bir şekilde ondan korktum. O kişinin kim olduğunu da bilmiyorum'. Ona dediler ki: 'O Bişr el-Hafî'dir'. Bunun üzerine adam 'Vay benim yüzümün karası! Bugünden sonra o bana nasıl bakacak?' diye hayıflandı. O günden sonra şiddetli bir sıtmaya tutuldu ve **yedinci** gününde Allah'ın rahmetine kavuştu".

İşte dindarların uyarı hususunda âdetleri böyleydi. Biz bu hususta 'Allah için buğzetme ve Allah için sevme' bölümünde ve Sohbet Âdâbında birtakım haberler ve eserler nakletmiştik. Onları tekrar ederek sözü uzatmak istemiyoruz, İşte buraya kadar söylediklerimiz uyarıcılığın derece ve âdâbı hakkındaki görüşlerin tamamıdır. Keremiyle muvaffak kılan Allah'tır. Bütün nimetlerine karşı hamd sadece O'na mahsustur.

30) Irakî hadîsi bu şekliyle görmediğini söylemektedir. Ancak Beyhakî Şuab'ul-Îman'da benzerini rivâyet etmektedir.

31) Taberânî

32) İmâm-ı Ahmed

19-4

4 Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i an'il-Münker'in Yolları ve Âdeten Yapılan Münkerler

Alışkanlık hâline gelmiş olan münkerlerin bazılarına işaret edeceğiz ki işaret ettiğimiz münkerlerle benzerleri de bilinsin. Çünkü bütün münkerleri sayıp izah etmek imkânsızdır.

Mescidlerde İşlenen Münkerler

Münkerler, mekruh ve mahzurlu diye iki kısma ayrılır. Biz bir şeye 'bu mekruh bir münkerdir' dediğimiz zaman bil ki, onu yapmamak müstehabdır ve ona karşı susmak mekruhtur. Fakat haram değildir. Ancak o münkeri yapan kişi onun mekruh olduğunu bilmediği zaman, ikaz etmeyen bir kimse haram işlemiş olur. Çünkü bu durumda onun yaptığının mekruh olduğunu kendisine bildirmek farzdır. Çünkü kerahet, şer'an öyle bir hükümdür ki onu bilmeyene tebliğ edilmesi farzdır.

Biz nerede 'mahzurlu münkerdir' veya mutlak mânâda 'münkerdir' dersek, o münkerden 'mahzurlu münker'i kastederiz. Bu bakımdan kudretli olmakla beraber, bu münkere karşı susmak mahzurludur. O halde, mescidlerde çokça görülen münkerlerden bazısı rükû ve secdede itminan ve tadili erkânı terketmek sûretiyle kötü bir şekilde namaz kılmaktır. Böyle yapmak münkerdir ve hadîsin nassıyla namazı iptal eder. Bu bakımdan bu münkeri yasaklamak, işleyeni ikaz etmek farzdır. Ancak böyle bir münkerin namazın sıhhatli olmasına mâni olmadığına inanan ve Hanefî olan bir kimsenin bu hususta ikaz edilmesi farz değildir. Çünkü inancı ve mezhebi böyle olan bir Müslüman’a yasak fayda vermez.

Namazında kötü hareket eden bir kimseyi görüp susan bir kimse onun ortağı olur. Çünkü eserde böyle gelmiştir. Haber de buna delalet eder. Zira gıybet hakkında varid olmuştur ki, gıybeti dinleyen, gıybet edenin ortağıdır. O halde, namazın sıhhatli olmasında menfi tesir yapan şeyi, elbisede görülen pisliği veya karanlık veyahut da körlük sebebiyle kıbleden dönen bir kimseyi görüp ikaz etmemek de böyledir ve bütün bunlarda uyarmak farzdır.

Mescidlerde görülen münkerlerden biri de Kur'ân'ı hatalı okumaktır. Bunu yasaklamak farzdır. Doğru okumayı telkin etmek de farzdır. Eğer camide îtikafa giren bir kimse vakitlerinin çoğunu böyle şeylerde zayi ediyorsa ve bunlar kendisini nafile namaz kılmak ve zikretmekten meşgul ediyorsa, böyle şeyleri düzeltmekle meşgul olmalıdır. Çünkü böyle şeyleri düzeltmek, zikir yapmasından ve nafile ibâdetler yapmasından daha üstündür. Çünkü bu münkerleri uyarmak sûretiyle kaldırmak farzdır.

Allah'a yaklaştırıcı bu hareket öyle bir harekettir ki, faydası sadece yapana değil başkasına da dokunur. Bu bakımdan faydası sadece yapana olan nafileden daha üstündür. Eğer bu münkerleri düzeltmekle meşgul olmak, kendisini arzuhâl yazmaktan ve nafakası olan çalışmaktan alıkoyuyorsa durumuna bakılır; eğer çalışmadığı takdirde yeterli miktarda malı varsa, bu münkerleri kaldırmakla meşgul olması gerekir. Fazla mal kazanmak için uyarıcılık vazifesini terk etmesi caiz değildir. Eğer günlük nafakası için çalışmaya muhtaç ise, böyle bir ihtiyaç uyarıcılığı bırakmakta yeterli bir özürdür. Bu bakımdan aciz olduğundan dolayı uyarıcılığın farziyeti kendisinden düşer.

Kur'ân okurken fazla hata yapan bir kimse eğer öğrenmeye muktedirse, öğrenmeden önce, Kur'ân'ı okumaktan menedilir. Zira hata ile Kur'ân okuduğu için günahkâr olur. Eğer dili bir türlü

dönmüyorsa durumuna bakılır. Okuduğunun çoğu yanlış ise, o zaman Kur'ân okumayı terk etmeli sadece Fatiha'yı öğrenmek ve tashih etmek için çalışmalıdır. Eğer okuduğu Kur'ân'ın çoğu doğru ise, fakat bir türlü hepsini doğru şekilde okumaya gücü yetmiyorsa, bu takdirde Kur'ân okumasında sakınca yoktur. Fakat sesini alçaltıp başkasına duyurmamak sûretiyle okumaya devam etmelidir. Böyle okuyan bir kimse için (gizli okusa dahi) okumaktan menedilmelidir diyenler de vardır. Fakat gizli okuması, ancak kuvvet ve kudretinin sonu olduğu için kabul edilen bir yoldur. Bununla beraber Kur'ân'a bir sevgisi ve Kur'ân okumaya büyük bir hevesi varsa, bu takdirde Kur'ân okumasında ben sakınca görmemekteyim. Allah hakikati herkesten daha iyi bilir.

Camilerde işlenen münkerlerden biri de müezzinlerin aynı ezanı nöbetleşe okumaları, ezanın kelimelerini uzatmaları, 'Hayya alessalah' ve 'Hayye alelfelâh' da bütün göğüslerini kıble tarafından çevirmeleri veya her biri bir ezan okurken, öbürünün ezanı bitinceye kadar durmaksızın devam etmeleridir. Öyle ki, sesleri karıştığı için hazır bulunanların ezana verecekleri **cevap**ta şaşırmalarına yol açmaktadır. Bu bakımdan bu hareketlerin tamamı mekruh münkerlerdir. Bu mekruh münkerleri tarif etmek farzdır.

Eğer bunu yapan müezzinler bilerek böyle hareket ediyorlarsa, onları böyle yapmaktan menetmek ve burada uyarıcılık yapmak müstehabdır. Eğer mescidin tek müezzini varsa, bu müezzin sabah namazından önce ezan okuyorsa, sabah olduktan sonra ezan okumaktan menedilmesi de böyledir. Çünkü bu şekilde iki ezan okumak, halk için namaz ve orucu karıştırmalarına sebep olur. Ancak, bu camide sabah namazından önce ezan okunduğu biliniyorsa durum değişir. . . Ta ki, namaz ve sahuru terk etmek hususunda, sabahtan önce okunan ezana güvenilmesin veya mescidin müezziniyle beraber sesi belli olan ve sadece sabahları ezan okuyan başka bir müezzin varsa, bu takdirde sabah olduktan sonra ezan okunmasında sakınca yoktur.

Yine mekruhlardan biri de, fecirden sonra bir camide, arka arkaya ve aralıkları az olan çeşitli vakitlerde ya bir kişinin veya bir cemaatin fecir doğduktan sonra birkaç ezan okumalarıdır. Çünkü bu kadar ezan okumakta hiçbir fayda yoktur. Zira camide uyuyan hiç kimse kalmamıştır. Ses de mescidin dışına çıkıp başkasını uyandıracak değildir. (33)

Bu bakımdan bütün bunlar, sahabenin ve selefi salihînin uygulamalarına ters düşen mekruhlardır.

O mekruhlardan biri de cami hatibinin çoğu ipekliden olan siyah bir elbise giymesidir veya altın ile süslenmiş bir elbise giymesidir. İpeksiz ve sadece siyah olan elbiseyi giymek ise mekruh değildir. Ancak sevilen bir şey de değildir. Zira Allah'ın nezdinde elbiselerin en sevimlisi beyaz olanıdır. 'Siyah elbise giymek mekruh ve **bid'at**tır' diyen bir kimse şunu kastediyor: **Birinci** asırda siyah elbise giymek bilinmiyordu. Fakat siyah elbise hakkında bir yasak da gelmemiştir. Bu bakımdan siyah elbiseye **bid'at** ve mekruh demek uygun değildir. Ancak siyah giymek, en sevimli olanı terk etmek demektir.

O münkerlerden biri de konuşmalarını hid'atlarla karıştıran, va'z ve kıssalar nakleden hikâyecilerin konuşmalarıdır. Kıssa ve hikâye anlatan bir kimse, eğer haberlerinde yalan söylüyorsa, fasık bir kimsedir. Onu uyarmak farz olur. **Bid'atçı** bir vâiz de böyledir. Onu bu tür va'zdan menetmek farzdır. Böyle bir vâizin va'zına gitmek caiz değildir. Ancak uyarmak ve kendisine itiraz etmek için va'zına gidilebilir. Eğer gidenin kudreti varsa, vâizin dine muhalif **bid'atlar**ını bütün cemaate söylemelidir. Eğer

kudreti yoksa etrafındaki birkaç kişiye söylemelidir. Eğer uyarmaya kudreti yoksa gidip vâizin **bid'atlar**ını dinlemesi caiz değildir.

Nitekim **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**e şöyle hitap ediyor:

Ayetlerimiz hakkında alay yollu söz edenleri gördüğün zaman kendilerinden yüz çevir. Yanlarında oturma. Ta ki Kur'ân'dan başka bir söze dalıncaya kadar. (En'am/68)

Eğer vâizin konuşması cemaati günaha teşvik etmeye meyilli ise, halk onun konuşmalarıyla günah hususunda daha fazla cüretkâr oluyorsa, onun konuşmalarından Allah'ın af ve rahmetine yapışıp bundan dolayı ümitleri korkularından fazla oluyorsa, bu konuşma münkerdir ve vâizi bu tür konuşmadan menetmek farzdır. Çünkü bu tür konuşmanın fesadı çok büyüktür. Aksine vâizin va'zından dolayı cemaatin korku tarafı ümit tarafına galip gelirse, bu daha uygundur ve halkın tabiatlarına daha yakındır. Çünkü halk, ümitten çok korkuya daha muhtaçtır. Adalet, korku ile ümidi eşit tutmakla olur. Nitekim Hazret-i Ömer şöyle demiştir: "Eğer kıyâmet gününde bir tellal 'Bütün insanlar (bir kişi müstesna) cehenneme girsin' diye bağırsa, o kişinin ben olacağımı düşünürüm. Eğer bir tellal 'Bütün insanlar (bir kişi müstesna) cennete girsin' dese, o kişinin ben olacağımı ümit ederim'. "

Vâiz, elbisesiyle kadınlar için süslenmişse, heybetiyle onlara gösteriş yapıyorsa, va'zında fazla şiir, işaret ve hareketler yapıyorsa, aynı zamanda meclisine kadınlar da gelmişse, bu münkeri menetmek farzdır. Çünkü burada fesad, ıslahtan çok fazladır. Vâizin böyle yapması hallerindeki karîneleriyle açığa çıkar ve bilinir. Hatta zahirinde takva, heybetinde ve giyinişinde sükûnet ve vakar, giyimi salih kimselerin giyimi olan bir kimseye vâizlik vazifesinin teslim edilmesi gerekir. Eğer vâizin durumu böyle değilse, halk onun va'zıyla irşad olunmak bakımından değil, daha da fazla dalâlet bakımından gelişir.

Va'z meclisinde erkek ve kadınların bakışmalarını önleyici bir perdeyi iki sınıfın arasına germek farzdır. Çünkü bakışmalarında da fenalık söz konusudur. Âdetler bu münkerlerin olduğuna şahitlik ederler.

Kadınları (eğer fitnelerinden korkulursa) namazlara ve zikir meclislerine gitmekten menetmek farzdır. Çünkü Aişe validemiz kadınları böyle şeylerden menetmiştir. Hazret-i Aişe'ye denildi ki: '**Hazret-i Peygamber**! Kadınları cemaatten menetmemişti. Sen nasıl menedersin?' **Cevap** olarak şöyle demiştir: 'Eğer **Hazret-i Peygamber** onların kendisinden sonra icat ettiklerini bilseydi muhakkak onları menederdi'. Örtülü olduğu halde kadının mescidden geçmesi ise menedilmez. Ancak kadın örtülü olsa dahi mescidi yol edinmemesi onun için daha evladır.

Vâizin va'zından önce, huzurunda kıraati uzatmak ve Kur'ân nazmını bozacak şekilde hata yapmakla beraber Kur'ân okuyup tenzilin Allah tarafından çizilen hududunu geçmek münker ve şiddetle mekruhtur. Seleften bir cemaat böyle yapmayı münker görmüştür.

O münkerlerden biri de, ilaçlar, yiyecek maddeleri, muska satışı için cuma günü toplanmaktır. Safların arasında veya cami kapılarında dilenmek, bu maksatla Kur'ân okumak, şiir söylemek ve benzerlerini yapmak da böyledir. Bu hareketlerin bir kısmı haramdır. Çünkü şaşırtıcı ve yanıltıcıdırlar. Tıpkı doktorluk taslayan yalancılar, gözbağcılık ve canbazlık yapanlar gibi. . . Muskacılar da, çoğu zaman böyledir. Muskacılar çocukları, çiftçileri ve saf köylüleri çeşitli el çabukluklarıyla kandırarak kötü

emellerine ulaşırlar. Bütün bunları yapmak camide de, cami dışında da haramdır. Bunları menetmek farzdır. Hatta yalanın, aldatmanın ve malın kusurlarının müşteriden saklandığı her alışveriş haramdır.

O hareketlerden bir kısmı vardır ki mescidin dışında mübahtır. Terzilik yapmak, ilaç, kitap ve yemek satmak gibi. . . Bunlar camide de yapılırsa haram değildirler, ancak arızî bir sebepden haram olurlar. Namaz kılanların yerini daraltırsa ve namazlarının şüpheye düşmesine ve karışmasına sebebiyet verirse, haram olur. Eğer böyle bir durum söz konusu değilse camide bunları yapmak haram değildir. Fakat her halükârda yapmamak daha evladır. Fakat camide bunların yapılmasının mübah olmasının şartı, arada sırada ve belli günlerde olmasıdır. Eğer kişi daimi bir şekilde mescidi dükkân edinirse, böyle yapması haramdır ve bundan menedilir. Çünkü mübahların bir kısmı vardır ki, ancak azlık şartıyla mübah olur. Eğer çoğalırsa, küçük günaha dönüşür. Nitekim günahlardan bir kısmı vardır ki, ısrar etmemek şartıyla küçük günah sayılır. Eğer bu tür günahın azı için kapı açılırsa, çoğa doğru sürükleyip götürmesinden korkuluyorsa, böyle bir günah menedilmelidir. Fakat bu menetme vazifesi valiye veya vali tarafından camilerin idaresine bakan memura düşer ve onlar tarafından yapılmalıdır. Çünkü bu, ictihad ile idrak edilemez ve aynı zamanda çoğalacak korkusuyla, esasında mübah olan bir şeyi menetmek fertlerin yetkisi dâhilinde değildir.

Münkerlerden biri de deliler, çocuklar ve sarhoşların camiye girmesidir. Çocuk oynamadığı takdirde camiye girmesinde sakınca yoktur ve camide oynamak çocuk için haram da değildir. Çocuğun oyununa göz yummak da haram değildir. Ancak çocuk mescidi oyun yeri edinir ve bunu âdet yaparsa, o zaman çocuğu menetmek farz olur. İşte böyle bir hareket azı helâl, fakat çoğu helâl olmayan hareketlerdendir. Böyle bir hareketin az olan kısmının helâl olmasının delili, Müslim ve Buhârî'de rivâyet edilen hadîstir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Hazret-i Âişe'nin, camide bayram günü mızrak ve kılıçlarla oynayan Habeşlilere bakması için beklemiştir. Şüphe yok ki, eğer bu Habeşîler, camiyi daimi bir oyun yeri edinseydiler, böyle bir hareketten menedilirlerdi. Fakat camide oynamaları nadir ve az olduğundan dolayı onların bu hareketleri münker görülmedi. Hatta **Hazret-i Peygamber** bu hareketlerine baktı. Hatta Hazret-i Aişe'nin onları görüp kalbi hoş olsun diye, **Hazret-i Peygamber** onların oyun oynamasını emretti; zira onlara dedi ki: 'Ey Benî Erfide! İşinize devam ediniz!' Nitekim biz bunu Semâ bölümünde de nakletmiştik. ’

Delilere gelince; mescidi pisletmelerinden, küfretmelerinden, fahiş bir şey konuşmalarından veya avretlerini ve benzerini göstermeleri gibi münker olan bir şeyi yapmalarından korkulmazsa camiye girebilirler. Tecrübeyle durgunluğu ve sessizliği bilinen sakin bir deli ise, onu camiden çıkarmak farz olmaz. Sarhoş da, deli gibidir. Eğer sarhoşun istifra etmesinden veya diliyle başkasına eziyet vereceğinden korkulursa, onu camiden çıkarmak farz olur. Eğer aklı karışmış bulunuyorsa, kendisinden endişe ediliyorsa, yine çıkarılması farz olur. Eğer içmiş, fakat sarhoş olmamış, ama ağzından koku geliyorsa, böyle yapması şiddetle mekruh olan bir münkerdir. Nasıl şiddetle mekruh olan bir münker olmasın? Zira **Hazret-i Peygamber** (çiğ) sarmısak ve soğan yiyen bir kimseyi bile camilere gelmekten menetmiştir. (34) Fakat **Hazret-i Peygamber**'in bu yasaklayışı kerahet üzerine hamledilir. İçki hakkında emir daha şiddetlidir.

Soru: Sarhoşun dövülmesi ve içkiden uzak durması için camiden çıkarılması uygun değil midir?

Cevap: Hayır, uygun değildir. Aksine camide oturmaya alıştırılması ve burada oturmaya davet edilmesi, eğer hali hazırda akıllı ise, içkiyi terk etmesini emretmek daha uygundur. İçki içmekten vazgeçsin diye dövülmesi ise fertlerin vazifesi değildir. Aksine bu idarecilere ait bir vazifedir. Bu da ancak 'içki içtim' diye ikrarda bulunursa veya iki şahid içki içtiğine dair şahidlik yaparlarsa olur. Sadece 'ağzından koku geliyor' diye dövülemez. Eğer halkın arasında sendeleye sendeleye yürüyorsa ve sarhoş olduğu biliniyorsa camide ve caminin dışında, sarhoşluğunu göstermemesi için dövülmesi caizdir. Çünkü günahın eserini göstermek de günahtır. Günahları terk etmek ise farzdır. İşlendikten sonra da eserinin gizlenmesi farz olur. Eğer kişi durumunu gizler, yapmış olduğu günahın eserlerini kapatırsa; araştırıp çıkarmak caiz değildir. Koku bazen içki içmeden sadece içki içilen bir yerde oturmaktan veya içkiyi yutmadan ağzına almaktan da ileri gelebilir. Bu bakımdan kokuya güvenmek uygun değildir. Ona binaen hüküm verilemez.

33) Müellifin zamanında yolcular ve dervişler, misafirhaneler ve imarethanelerin bulunmadığı bir beldede camilerde yatarlardı. Orada yatanlardan her kalkan caminin içinde ezan okurdu. Nitekim bugün dahi Ortadoğu'nun bazı bölgelerinde bu âdet devam etmektedir. Eğer imkan varsa camide uyumamak daha iyidir.

34) Buhârî, Müslim

4. 1 Çarşılarda Görülen Münkerler

Çarşılarda Görülen Münkerler

Çarşılarda görülmesi âdet olan münkerlerden biri, satışında yalan söylemek ve satılan malın ayıbını gizlemektir. Bu bakımdan herhangi bir kimse 'Ben şu malı, mesela on liraya satın aldım. Ondan bu kadar kâr ediyorum' dese ve yalan söylüyorsa, bu kimse fasıktır. Onun yalan söylediğini bilen bir Müslüman yalanını müşteriye söylemelidir. Eğer yalan olduğunu bilen, satıcının kalbini gözeterek susarsa, hıyanette ortağı olur ve sustuğundan dolayı günahkâr sayılır. Yine kişi satılan malın ayıbını bildiği zaman müşteriye söylemesi gerekir. Eğer söylemezse, Müslüman kardeşinin malının zayi olmasına razı olmuş olur. Bu şekilde razı olmak ise haramdır. Metrede, ölçek ve terazide değişiklik yapmak da böyledir. Bu bakımdan bu aletlerde hile yapıldığını bilen bir kimseye bizzat mâni olmak veya mâni olmak için idarecilere haber vermek farzdır.

Çarşılarda yapılan münkerlerden biri de alışverişte icab ve kabul'ün, yani 'sattım ve satın aldım' ibarelerinin terk edilip sadece kelimesiz ve âdete göre alışveriş yapmaktır. Fakat 'bunun caiz olup olmaması' ictihad konusudur. Bu bakımdan 'icab ve kabul'ün farziyetine inanan bir kimseye, bunu terk ettiği takdirde itiraz edilebilir. Halk arasında âdet edinilmiş kötü şartlarda da uyarıcılık yapmak farzdır. Çünkü bu bozuk şartlar alışverişi bozar. Faizli maddelerde olduğu gibi, diğer bozuk tasarruflarda da hüküm böyledir.

Çarşıların münkerlerinden biri de oyun aletlerinin alışverişidir. Bayram günlerinde çocuklar için yapılmış hayvan şekillerini satmak ve almak böyledir. Çünkü bunları kırmak farzdır. Oyun âletlerinin alışverişini yasaklamak gibi bunlar da yasaklanmalıdır. Altın ve gümüşten yapılmış kapların alışverişi de

böyledir. İpekli ve altından yapılmış fesler ve ipekli elbiselerin alışverişi de böyledir. Bunlardan gayem sadece erkeklere mahsus olanlardır veya memleketin âdetine binaen bilinir ki, erkeklerden başkaları bunları giymez. Bütün bunlar mahzurlu münkerlerdir. Eskimiş ve tamir görmüş buna rağmen halkı kandırarak 'yenidir' diye satılan elbiselerin alışverişini âdet edinen bir kimseyi menetmek gerekir. Çünkü böyle yapmak haramdır ve böyle yapana 'dur' demek de farzdır. Elbiselerin yırtıklarını gizlice yamamak ve müşterileri kandırıcı şekillerde yapmak da böyledir. Kısacası müşterilerin kandırılmasına sebep olan alışverişlerin bütün çeşitleri böyledir. Bunları teker teker saymak uzadıkça uzar. Bu bakımdan zikretmediklerimiz, zikrettiklerimizle kıyas edilsin.

4. 2 Yollarda Görülen Münkerler

Yollarda Görülen Münkerler

Halk için yapılan ve âdet edinilen münkerlerden biri yollara koca koca direkler koymak, şahısların mülkleri olan binalara bitişik şekiller inşa etmek, ağaçlar dikmek, balkon ve pencereler açmak, geçide doğru uzatılmış ağaçları koymak, hububat ve yiyecek maddelerinden ibaret olan yüklerini yollarda bırakmaktır. Bütün bunlar yolların daralmasına ve yolcuların zarar görmelerine sebep olan, münkerlerdir. Eğer zarar söz konusu değilse ve yol da genişse bunları yapmak yasaklanmaz.

Evet! Odun ve yemek yüklerini evlere taşınıncaya kadar yollarda bırakmak caizdir. Çünkü yollar bütün insanların müşterek ihtiyaçları için yapılmıştır ve böyle bir şeyi yollara bırakmayı menetmek mümkün değildir. Hayvanları yolun üzerinde bağlayıp gelip geçenleri pisletecek ve yolu daraltacak şekilde bırakmak da münkerdir, yasaklanması gerekir. Ancak binekten inip **ikinci** bir defa bininceye kadar hayvanlar yollarda durdurulabilir. Hayvanların bu kadarcık durmasına müsaade etmek ise, yolların müşterek olmasından ileri gelmektedir. Herkes ancak ihtiyacı kadar yoldan istifade eder ve yolu işgal edebilir. Burada gözetilen ihtiyaç, âdet bakımından çarşıların açılmasına sebep olan ihtiyaçlardır. Çarşı ve yol ile ilgisi olmayan ihtiyaçlar değildir.

Yolun münkerlerinden biri de sırtında dikenli yükler olduğu halde hayvanları yola sürmektir. Öyle ki, gelip gidenlerin elbiselerini yırtar. Eğer bu dikenleri sıkıştırmak ve yükün içerisine doğru kıvırıp başkasının elbisesini yırtmayacak bir hâle getirmek mümkünse, böyle yapmadığı takdirde münker olur. Eğer yoldan daha geniş bir yerden gitmesi mümkün olduğu halde hayvanları oradan geçirmeyip yoldan geçirirse, münker olup menedilmesi gerekir. Eğer böyle bir imkândan mahrumsa, yoldan geçmesine mâni olunamaz. Çünkü şehirlilerin buna şiddetle ihtiyacı vardır. Evet, böyle bir yük ancak içeri taşınabilecek bir zaman kadar yolun üzerinde bırakılabilir. Hayvanların taşımaya güç yetiremediği yükleri, onlara yüklemek de münkerdir. (İdareciler tarafından) hayvan sahipleri böyle yapmaktan menedilmelidirler.

Kasap dükkanının önünde yolun içinde hayvan kesilmesi de böyledir. . . . Çünkü yol, kesilen hayvanın kanıyla pislenir. Kasabın böyle yapması münkerdir ve yasaklanmalıdır. Kasabın yapması gereken, dükkânında bir mezbaha edinmektir. Çünkü yolda hayvan kesmek, yolu daraltmakta ve gelip geçenlere sıçrayan pislikten dolayı zarar vermektedir. Bir de tabiatlar pislikten istikrah ederler. Bu yönden de böyle bir harekete mâni olunmalıdır.

Süprüntüleri yol kenarlarına atmak, karpuz ve kavun kabuklarını dağıtmak veya yolcuların kaymasına sebep olacak şekilde su dökmek münkerlerdendir. Dar yola doğru açılan oluklardan gelen sular da böyledir. Çünkü bu su elbiseleri kirletir veya yolu daraltır. Bu bakımdan geniş yollarda o akan sudan korunmak imkânı olduğu için, oluk açmak mahzurlu değildir. Yağmur suyu, kar ve çamurlar yollarda süpürülmeden bırakılırsa, bu da münkerdir. Ancak bu münkerden sorumlu olan belli bir şahıs değil, aksine bütün halktır. Ancak bir kişi tarafından yolun üzerine atılan kar veya belli bir oluktan yolun üzerine akan su dolayısıyla halk sorumlu olmaz. . . Bu takdirde bunun özel sahibi onu yoldan süpürüp atmakla mükelleftir. Eğer yolda biriken su ve çamurlar yağmurdan geliyorsa, bu umumi bir uyarı olur demektir. İdarecilere bütün halkı bu tür münkerlerden sorumlu tutmak gerekir. Bu tür uyarmayı fertler ancak nasihat sûretiyle yapabilirler. Kişinin kapısında ısırıcı bir köpeği olup gelip geçenlere eziyet veriyorsa, o kişiyi böyle bir köpeği beslemekten menetmek farzdır. Eğer köpeği sadece yolu pisletmek sûretiyle yolculara eziyet veriyorsa, yol geniş olduğu için herkes o pislikten sakınma imkanına sahipse, bu takdirde köpeği beslemekten menedilmez. Eğer köpek el ve ayaklarını yola uzatmak sûretiyle yolu daraltıyorsa, sahibinin uyarılması gerekir. Bırak köpeği eğer yol darsa, köpeğin sahibi bile yolun üzerinde uyuyamaz ve oturamaz. Bu bakımdan eğer köpeği böyle yaparsa, elbette uyarılması gerekir.

4. 3 Hamamlarda Görülen Münkerler

Hamamlarda Görülen Münkerler

O münkerlerden biri, hamamların kapısında veya içinde bulunan şekillerdir. Bu şekilleri kaldırmak, her hamama girene (eğer gücü yetiyorsa) farzdır. Eğer şeklin bulunduğu yer, girenin eli yetişmeyecek kadar yüksekte ise, zaruret olmadıkça böyle bir hamama gitmemelidir. Çünkü dinen yasaklanan bir şeyi görmek caiz değildir. Hamamlarda bulunan şekillerin yüzlerini kapatmak veya sûretlerini iptal etmek sûretiyle vazifesini yaparsa kâfidir. Hamamların duvarlarında bulunan ağaç resimleri, canlılar hariç diğer nakışlar hamama gitmeye mâni değildir.

O münkerlerden biri de avret yerlerinin açılması ve o yerlere bakmaktır. Kesecinin, keselenenin apışlarını açıp keselemesi de münkerdir. Göbeğin altından diz kapağına kadar olan yerlerin kirlerini gidermek için keselettirmek de böyledir. Hatta peştemalı kaldırmaksızın keseci, elini peştamalın altına koyup keselese, yine mahzurlu sayılır. Çünkü başka bir kimsenin avret yerine dokunmak da bakmak gibi haramdır.

O münkerlerden biri de, kesecinin önünde baldırlarını ve kuyruk sokumunu ovalatmak için yüzükoyun yatmaktır. Böyle yapmak, üzeri örtülü olduğu takdirde mekruhtur. Fakat şehvetin harekete gelmesinden korkulmadığı takdirde mahzurlu olmaz. Zimmî olan hacamatçıya avretini göstermek de münker sayılmıştır. Çünkü Müslüman kadın için hamamlarda zimmî bir kadına bedenini açıp göstermesi caiz değildir. Bu nedenle Müslüman kadının, zimmî erkeklere avretini göstermesi nasıl caiz olabilir?

Hamamın münkerlerinden biri de pis olan el ve tasları az olan sulara daldırmaktır. Suyu az olduğu halde kurnada pis olan peştemal ve taşı yıkamaktır. Çünkü böyle yapmak, Mâlikî mezhebi hariç, diğer mezheplere göre suyu pis eder. Madem ki Mâlikî mezhebine göre pis yapmıyor, bu bakımdan Mâlikî olan bir zat böyle yaparsa, onu menetmek caiz olmaz. Fakat bir Hanefî ve Şâfiî yaparsa derhal menedilir. Eğer Şâfiî bir kimse ile Mâlikî bir kimse hamamda bir araya gelseler, Şâfiî olan kimse, Mâlikî zata 'Pis

olan elini veya tasını kurnaya daldırma' diyemez. Ancak yumuşaklık ve rica yoluyla müdahale ederek şöyle diyebilir: 'Kardeşim! Biz Şafiîler, önce elimizi dışarıda yıkamak, sonra suya sokmak mecburiyetindeyiz. Sen Mâlikî mezhebinden olduğun için, böyle bir şeye mecbur değilsin. Fakat bana eziyet vermek ve benim temizlenmemi zorlaştırmak sûretiyle hareket etmeye de mecbur değilsin3 veya buna benzer tatlı konuşmalarla uyarmalıdır. Çünkü ictihad sahasına giren bir hususta cebren uyarıcılık caiz değildir.

Hamamın münkerlerinden biri de hamam odalarının girişinde ve su akışlarında kaygan ve düz taşların olmasıdır. Zira insanlar dalgınlıkla bunların üzerinde kayıp düşerler. Hamamda böyle taşların bulunması da münkerdir. Onları kaldırmak, söküp atmak farzdır. Eğer hamamcı bunu ihmal ederse azarlanmalıdır. Çünkü bunlar insanı düşürmek sûretiyle herhangi bir azanın kopmasına ve kırılmasına sebep olurlar. Hamam sahasında sabun ve benzeri kaygan maddeleri bırakmak da münker sayılır. Bunu yapan, hamamdan çıkıp giderse ve bunu da böyle bırakırsa, bir insan bundan dolayı kayar, azalarından birisi kırılırsa, aynı zamanda bu bırakılan sabun görülmesi ve sakınılması zor bir yerdeyse, bu takdirde düşenin zararının karşılanması, sabunu bırakan ile hamamcının arasında paylaştırılmalı mı yoksa birine mi ödetimeli bu tereddütlüdür. Çünkü hamamcının hakkı hamamı temizlemektir. Fakat meselede yön şudur: Eğer **birinci** günde bu hâdise cereyan etmişse sabunu ve kaygan maddeyi bu şekilde bırakana tazminat ödetmek gerekir. Eğer **ikinci** gün olmuşsa hamamcıya düşer. Çünkü âdet, her gün hamamın temizlenmesidir. Temizliğin ne zaman başladığı âdetlere müracaat edilmek sûretiyle tayin edilir. Bu bakımdan burada âdete itibar edilmelidir. Hamamda daha çok mekruh işler vardır. Biz bunları Taharet bölümünde zikretmiştik.

4. 4 Ziyafetin Münkerleri

Ziyafetin Münkerleri

Ziyafetin münkerlerinden biri, erkekler için ipekli sergilerin serilmesidir. Bunları sermek haramdır. Altın ve gümüşten yapılmış buhurdanlıklarda buhur yapmak da böyledir. Baş kısımları gümüş veya tamamı gümüşten yapılmış kaplarda gül suyunu kullanmak veya su içirmek de böyledir.

Ziyafetin münkerlerinden biri de; üzerlerinde canlıların resmi olan perdelerdir. O münkerlerden biri de kadınların damlarda, içinde fitneye sapmasından korkulan gençler bulunan erkek grubuna bakmalarıdır. Bütün bunlar mahzurlu münkerlerdir. Bunları kaldırmak farzdır. Bu bakımdan bunları kaldırmaya gücü yetmeyen bir kimseye o ziyafet yerinden çıkıp gitmek lâzımdır ve orada oturması caiz değildir. O halde münkerleri kaldırmaya gücü yetmeyen bir kimsenin oturup onları seyretmesine ruhsat yoktur.

Yere serilmiş halılar üzerinde bulunan canlıların resimlerine gelince, bunlar münker değildir. Tabaklar ve çanaklar üzerine yapılan resimler de böyledir. Fakat canlılar şeklinde yapılmış kaplar müstesna. . . Bazen buhurdanlıkların başları kuş şeklinde olur. Bunları edinmek haramdır. Aksi takdirde şeklini bozacak kadar kırmak gerekir. Gümüşten yapılmış küçük sürmedanlığa gelince, bunun hakkında çeşitli görüşler vardır. İmâm Hanbel, böyle bir sürmedanlığı gördüğü için bir ara gittiği ziyafeti terk etmiştir.

Yemekler haram olduğu veya oturulan yer gasp malı olduğu veya serilen sergiler ipekliden olduğu zaman böyle bir ziyafete gitmek münkerlerin en şiddetlisindendir. Eğer ziyafette sadece içki içmeyi âdet edinen bir kimse varsa, buraya gitmek caiz değildir. Zira içki meclislerinde hazır bulunmak helâl değildir. Eğer içkicinin içkisinden almamakla beraber gitse, yine helâl değildir. Fasık bir kimse, fasıklığını yaparken onun meclisinde bulunmak caiz değildir. Fasıklığı yaptıktan sonra onun meclisine gidilip gidilmeyeceği hususunda çeşitli görüşler vardır. Fasıklığını yaptıktan sonra kendisine buğzetmek veya kendisiyle konuşmamak farz mıdır, değil midir meselesini biz 'Allah için sevişmek ve Allah için buğzetmek' bahsinde zikretmiştik.

Eğer mecliste ipekli giyen veya altın yüzük takan birisi varsa, bu kimse fasıktır. Zaruret olmaksızın böyle bir kimse ile oturmak caiz değildir. Eğer ipekli elbise baliğ olmayan bir çocuğun sırtındaysa, çocuk da orada bulunuyorsa, bu takdirde o meclise gitmemek hususunda ihtilaf vardır. Doğru fetvaya göre bu çocuğun ipekli giymesi münkerdir. Sırtından ipekliyi çıkarmak farzdır. Fakat âkil olması şartıyla. . .

Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:Bunların **ikisi** (ipekli ve altın) benim ümmetimin erkeklerine haramdır. (35)

Çocuğu içki içmekten menetmek farzsa, bu menediş mükellef olmasından dolayı değildir. Fakat içkiye alışmasın ve baliğ olduğu zaman içkisiz durmak kendisine zor olmasın diye menediliyorsa, öyle de âdet edindiği zaman ipekli ile süslenmenin zevkinden vazgeçmesi zor olacaktır ve böylece fesadın tohumu vicdanı daha körpe iken orada ekilmiş olacaktır. Bu tohumdan kökü kuvvetli ve baliğ olduktan sonra sökülmesi zor olan şehvet ağacı bitecektir!

İyiyi kötüden ayıramayan çocuğa gelince, onun için ipekliyi haram kılmanın mânâsı zayıftır ve ihtimalden uzak değildir. Bu hususta ilim ancak Allah nezdindedir. Deli bir kimse de iyiyi kötüden ayıramayan çocuk gibidir.

Kadınlar için, israfa kaçmaksızın, ipekli ve altın ile süslenmek helâldir. Küçücük kızın altın küpe takmak için kulağını delmekte ben şahsen ruhsat görmemekteyim. Çünkü böyle yapmak elem verici bir yara açmak demektir. Elem verici yara ise kısası gerektirir. Bu bakımdan ancak önemli bir ihtiyaçtan dolayı caiz olabilir. Kan aldırmak ve sünnet gibi. . . Küpelerle süslenmek ise önemli değildir. Hatta kulağa delik açmadan, halka biçiminde takmak, boğazlara kolye şeklinde takmak veya bileklere bilezik olarak takmak yeterlidir. Kulak delmek, her ne kadar mutad bir iş ise de yine haramdır. Ancak naklî deliller cephesinden bir ruhsat sabit olursa o zaman hüküm değişir. Oysa şu ana kadar bu hususta herhangi bir ruhsat bize ulaşmış değildir.

Ziyafetin münkerlerinden biri de, o ziyafette **bid'atçı** bir kimsenin bulunması ve **bid'at**ı hakkında konuşup propaganda yapmasıdır. **Bid'atçı**nın delillerini çürütmeye kudreti olup sadece onu susturmak için gitmek azminde olan bir kimsenin oraya gitmesi caizdir. Eğer **bid'atçı**yla başa çıkamıyorsa o meclise gitmesi doğru değildir. Eğer **bid'atçı**, **bid'at**ı hakkında konuşmuyorsa nefretini göstermek ve ondan yüz çevirmekle beraber o meclise gitmek caiz olur. Nitekim biz bu hususu 'Allah rızası için buğzetmek' bahsinde zikretmiştik.

Eğer mecliste hikâyeler ve latifelerin çeşitleriyle güldürücü biri var ise, bunun durumuna bakılır. Eğer bu kimse çirkin ve müstehcen konuşmak ve yalan söylemek sûretiyle güldürüyorsa, onun

bulunduğu mecliste hazır bulunmak caiz değildir. Şayet orada hazır olursa, derhal onu uyarmak ve susturmak kendisine farz olur. Eğer güldürücü yalan atmaksızın ve müstehcen konuşmaksızın sadece mübah espriler yapmak sûretiyle güldürüyorsa, onun böyle yapması mübahtır. Yani azı mübahtır. Ama bu güldürmeyi âdet edinmesi ve kendisi için bir sanat haline getirmesi mübah değildir. Her yalan ki, yalan olduğunda gizlilik yoktur ve o yalanı söylemekle başkasını aldatmak veya başka bir işi örtbas etmek maksadı da güdülmemektedir, bu yalan münkerat kısmından sayılmaz. İnsanın mesela 'Bugün seni yüz defa aradım', 'Sana o konuşmayı bin defa tekrar ettim' gibi kesinlik ifade etmeyen, bunlara benzer konuşmalar gibi. Bu tür konuşma, insanın adalet sıfatına zarar getirmez. Böyle konuşan bir kimsenin şahitliği reddedilmez. Mühlikât bölümünde 'Dilin afetleri' kısmında mübah olan yalan ve espirilerin hududu zikredilecektir.

O âfetlerden biri de yemek ve bina hususunda israfa kaçmaktır. Bu israf münkerdir. Mal hususundaki israfta iki münker vardır. O münkerden biri malın zayi edilmesidir. **İkincisi** israftır. Zayi etmek demek, kıymetli olan bir faydayı elde etmeksizin malı sarf etmek demektir. Elbiseyi yakmak, yırtmak, hedefsiz ve gayesiz bina yıkmak, malı denize atmak gibi. . . Matemleri yürüten gazelci kadınlara, mutriplere ve fesadın bütün çeşitlerine sarf edilen mallar da bu mânâdadır. Çünkü bunlar şer'an haram olan faydalardır. Bu bakımdan sanki bu faydalar yok gibidir.

İsraf ise, bazen malı, matem havasını idare eden bir kadına, mutribe ve münkerlere sarf edilen kısma denir. Bazen de cinsî mübah olan fakat mübalağa ile beraber sarf edilen kısma denir. Mübalağa kişilerin durumlarına göre değişir. Bu bakımdan biz deriz ki, ancak yüz dinarı olan bir kimse mesela çoluk çocuğu varsa, o yüz dinardan başka malı da yoksa bu yüz dinarı bir velime davetinde sarf ederse bu kimse müsrif sayılır. Bunu böyle yapmaktan onu menetmek farzdır. **Allahü teâlâ** 'Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş, açıkta kalırsın' (İsra/29) buyurmaktadır. Bu ayet Medine'de bulunan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu adam bütün malını fakirlere dağıtmış, çoluk çocuğuna hiçbir şey bırakmamış, sonra çocukları nafaka isteyince buna gücü yetmemiştir.

Bununla beraber;

" (Malını) büsbütün saçıp savurma. Çünkü israf yapanlar **şeytan**ların kardeşleridir. **Şeytan** ise rabbine karşı çok nankördür. " (İsra/27-28)

"Onlar ki, harcadıkları zaman israf etmezler, cimrilik de yapmazlar. " (Furkan/68)

Bu bakımdan bu şekilde israf eden bir kimsenin hareketi kınanır. Kadı'ya, böyle bir kimseyi hacr altına almak farz olur. Ancak böyle yapan kişi tek başına bulunuyorsa ve tevekkül hususunda doğru bir kuvvete sahipse, böyle bir kimse bütün malını hayr ve hasenata sarf edebilir. Aile efradı bulunan veya tevekkülden aciz olan bir kimse ise, bütün malını hayr ve hasenata sarf edemez.

Eğer bütün malını duvarlarının nakışına, evinin süslenmesine sarf ederse, böyle yapması da haram bir israftır. Fakat fazla malı olan bir kimse için böyle yapmak haram değildir. Çünkü evi süslemek de doğru hedeflerden biridir. Camiler süslenmektedir. Kapılarına ve tavanına nakışlar yapılmaktadır. Oysa kapıların ve tavanların nakışında süsten başka hiçbir fayda yoktur. İşte evler de camiler gibidir.

Elbise ve yemeklerle süslenmek ve lezzetlenmek hakkında da böyle söylenir. Böyle yapmak esasında mübahtır. Ancak kişinin haline ve servetine nazaran israf olur.

Bu gibi münkerler oldukça çoktur. Onları teker teker saymak mümkün değildir. Bu bakımdan cemiyet için yapılan yerler, hüküm meclisleri, sultanların divanları, fakîhlerin medreseleri, sûfîlerin tekkeleri, çarşılarda bulunanlar da bunlara kıyas edilmelidir. Bütün münkerâtı teker teker saymak şerî izahâtın tamamını göz önüne sermeyi gerektirir. Usûl kaidelerini ve fer'î meseleleri teker teker izah etmek gerekir. Bu bakımdan biz bu kadarla yetinelim.

35) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce

4. 5 Genel Münkerler

Genel Münkerler

Ne şekilde olursa olsun bu zamanımızda evinde oturan kişi halkın irşad ve öğretmenliğinden feragat etmesi bakımından münkerden uzak değildir. Halkı iyiliği yapmaya teşvik etmeyi terk ettiğinde münkeri işlemiştir. Bu bakımdan insanların çoğu şehirlerde bile namazın şartlarını fıkha göre bilmemektedirler. Acaba köylü ve bedeviler nasıldır? Bedeviler, Araplar, Kürtler, Türkmenler ve diğer halk sınıfları da bu gruplardan sayılır. Bu bakımdan şehrin her mahalle ve camiinde halka dinlerini öğreten bir fakîhin bulunması farz olduğu gibi, her köyde de bir fakîhin bulunması farzdır. Her fakihe, kendi şahsına farzı ayın olan vazifelerini yapmak, farzı kifaye olan vazifeleri yapmak için hazırlanmak ve oturduğu şehrin etrafındaki köylere, bedevî Arap, Türkmen ve diğer milletlere gidip onlara dinlerini öğretmek ve şer'î şerifin farzlarını tâlim etmek farzdır. Fakih, bu vazifeyi yapmak için evinden çıkarken yiyeceğini de beraberinde götürmesi gerekir. İrşad etmek için çıktığı kimselerin yemeğinden yememelidir. Çünkü bu kişilerin yemeğinin çoğu gasp malı ve haramdır. Eğer bir fakih bu vazifeyi yaparsa, bu sakıncalı vazife diğer fakîhlerin boynundan düşer. Aksi takdirde bu felaket bütün bilginlerin yakasına yapışır. Âlimin yakasına yapışması ise, evinden çıkıp da irşad vazifesini yapmamasından ileri gelmektedir.

Cahilin yakasına yapışması ise, öğrenme vazifesini terk etmesinden dolayıdır. Namazın şartlarını öğrenen herkese, o şartları başkasına öğretmek farz olur. Eğer bu vazifeyi ihmal ederse, günahta bilmeyenlerin ortağı olur. İnsanoğlunun âlim olarak annesinden doğmadığı herkesin malumudur. Bu bakımdan tebliğ vazifesi, ilim ehlinin vecibesidir. O halde kim bir tek meseleyi öğrenmişse, o kimse o mesele hususunda ilim ehlinden sayılır. Hayatımla yemin ederim bu hususta fakîhlerin günahı daha şiddetlidir. Çünkü onların bu husustaki kuvvetleri daha açıktır ve bu vazifeyi yapmaları onların bilgisine daha uygundur. Çünkü diğer sanat erbabı sanatlarını terk edip dinî faaliyetlerle meşgul olurlarsa cemiyetin hayatı felce uğrar. Bu bakımdan sanat sahipleri halkın salah ve refahında gerekli bir görev yüklenmişlerdir. Fakîhin şânı ve sanatı **Hazret-i Peygamber**'den işittiklerini tebliğ etmektir. Çünkü âlimler peygamberlerin varisleridir. Kişi 'Halk güzelce namaz kılmıyor' diye evinde oturup mescide gitmemezlik yapamaz. Aksine halkın güzelce namaz kılmadığını bildiği zaman onlara öğretmek ve bu uygunsuz hareketlerini yasaklamak için camiye gitmek kendisine farz olur. Böylece çarşı ve pazarda daimi bir şekilde cereyan eden yasak ve münker bir işin olduğunu veya belli bir vakitte bu işin yapıldığını bilen bir kimse, eğer bu yasağı bozup kaldırmaya muktedirse, evinde oturup bu vazifeyi kendi nefsinden

düşürmesi caiz değildir. Aksine evinden çıkıp bu münkeri kaldırması kendisine düşen bir vazifedir. Eğer münkerin tamamını kaldırmaya gücü yetmiyor ve bununla beraber görmek de istemiyorsa, fakat evinden çıktığı takdirde en azından bir kısmını kaldırabiliyorsa, evinden çıkmak kendisine farz olur. Çünkü kaldırılması gücü ve takati dâhilinde olan bir münkeri kaldırmak için evinden çıkan bir kimse, gücü yetmediği münkerlerle karşı karşıya geldiğinden dolayı sorumlu değildir. Münkerlerin olduğu yerde hazır bulunmak, doğru dürüst bir hedef için gidilmemişse yasaktır.

Bu bakımdan her Müslüman nefsinden başlamalı, farzlara ve haramların terkine devam etmek sûretiyle önce nefsini yetiştirip ıslah etmeli, sonra bunu aile efradına öğretmelidir. Onların hâlini ıslah ettikten sonra komşularına gitmelidir. Ondan sonra mahallesinin sakinlerine, ondan sonra hemşerilerine, sonra şehrinin etrafındaki köylülere, sonra göçebe hayatı yaşayan Kürt, Arap ve benzerlerine ve böylece dünyanın en uzak yerlerine kadar gitmelidir. Eğer en yakın olan bir fakih bu vazifeyi yaparsa, en uzak olan bir fakihin boynundaki mesuliyet kalkar.

Eğer yapmazsa (ister yakın, ister uzak olsun) bu vazifeyi yapmaya gücü yeten herkes sorumludur. Yeryüzünde dinin farzlarından herhangi birisini bilmeyen tek kişi kalıncaya kadar bu sorumluluk ortadan kalkmaz. Oysa bu cahil bilmediği farzı öğrenmeye muktedirdir veya başkası tarafından öğretilmeye müsaittir. O başkası gidip onun bilmediği farzı ona öğretmelidir. Dinin emrine önem veren bir kimse için bu durum her şeyden alıkoyucu bir meşguliyettir; kişiyi nadiren meydana gelen fer'î meselelerine vakit harcamaktan, farzı kifayelerden olan ilmî inceliklerde derinleşmekten alıkoyar. Böyle bir çalışmadan önce farzı ayın veya yaptığından daha önemli bir farzı kifaye ele alınabilir.

5 Sultanlara Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i An'il-Münker'de Bulunmak

Daha önce emri bi'l ma'ruf'un derecelerini zikretmiş ve demiştik ki: Bu derecelerin ilki, işlenen günahı, işleyene tarif edip günah olduğunu bildirmektir. **İkinci** derecesi va'z, **üçüncü** derecesi sözle hakaret, **dördüncü** derecesi vurmak ve ceza vermek sûretiyle hakkı yapmaya cebren zorlamaktır.

Bu derecelerin cümlesinden olarak sultanlara ancak tarif ve va'zdan ibaret olan **birinci** ve **ikinci** derece uyarmanın tatbiki caizdir; yani saltanat erbabının uyarılması tarif ve va'z yoluyla olur. Cebren menetmek ise, fertler sultan hakkında bunu yapamazlar. Çünkü böyle yapmak, fitneyi tahrik eder, şerri kabartır. Bundan doğan mahzur, işlenen günahtan çok fazla olur!

'Ey zâlim, ey Allah'tan korkmaz' gibi sözle hakaret etmek ise (eğer bu sözden fitne kopup şerri başkasına sirayet etmezse) caizdir. Aksi takdirde caiz değildir. Eğer söylediklerinden ötürü kendisinden başka herhangi bir kimseye kötülük dokunmayacağını biliyorsa böyle söylemesi caiz, hatta mendubdur. Çünkü selefi salihîn perva etmeksizin, canlarını feda ederek ve kendilerini çeşitli işkencelere maruz bırakarak tehlikelere atılır, açıkça saltanat erbabını uyarırlardı. Zira onlar bilirlerdi ki, bu yolda ölmek şehitliktir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Şehitlerin en hayırlısı Hazret-i Hamza'dır. Ondan sonra zâlim bir idarecinin huzuruna varıp Allah rızası için ona iyiliği emreden ve kötülükten meneden ve böyle yaptığından dolayı öldürülen bir kimsedir. ” (36)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ömer'i (radıyallahü anh) vasfederek şöyle buyurmaktadır:

“O demirden yapılmış bir boynuzdur. Allah yolunda hiç kimsenin kınaması ve azarlaması onu engellemez. Hakikati söylemek Ömer'i öyle bir hale getirmiştir ki, onun tek bir dostu kalmamıştır. ” (38)

Dinde kuvvetli olanlar, zâlim sultanın yanında hakkı haykırmanın, konuşmaların en üstünü olduğunu ve böyle konuşan bir kimsenin öldürülürse şehid olduğunu bildikleri için (nitekim bu hususta hadîsler vârid olmuştur) nefislerini bile bile tehlikeye atarak, çeşitli işkencelere göğüs gererek ve Allah yolunda bu hususta sabrederek ve canlarını Allah yolunda hiçe sayarak bu vazifeye atılmışlardır.

19-5

Saltanat erbabına yapılan va'z ve nasihatin yolu, **selef** âlimlerinden nakledilen yoldur. Biz bunun bir kısmını Helâl ve Haram bölümünde Saltanat Erbabının Huzuruna Girme kısmında zikretmiştik. Burada ise, saltanat sahiplerine yapılan va'zın yönünü ve çirkin hareketlerinin nasıl reddedileceğini bildiren bir kısım hikâyelerle yetineceğiz.

O hikâyelerden biri **Hazret-i Peygamber**i öldürmeye teşebbüs eden Kureyş önderlerine karşı Hazret-i Ebû Bekir'in kullandığı metoddur. Bu metod Hazret-i Urve'den (radıyallahü anh) rivâyet edilir. Urve der ki: Ben Amr'ın oğlu Abdullah'a dedim ki: 'Kureyşilerin **Hazret-i Peygamber**'e düşmanlık güttükleri anda yüce peygambere vermiş oldukları eziyetlerden en şiddetlisi olarak hangisini gördün?' Bu sual üzerine Hazret-i Abdullah şöyle dedi: 'Günün birinde Kureyş eşrafı, Hazret-i İsmail'in hicrinde toplanmış bulunuyorlardı. Ben de meclislerine vardım. O esnada **Hazret-i Peygamber**in durumunu müzakere ediyorlardı. Dediler ki: 'Bu kişiye (**Hazret-i Peygamber**) karşı gösterdiğimiz sabrı hiçbir şeye karşı göstermedik. Bu adam bizi hamakatla itham ediyor. Ecdadımıza küfrediyor. Dinimizi horluyor, cemaatimizi dağıttı. İlahlarımıza sövüyor. Biz ondan sadır olan büyük bir işe karşı sabır gösterdik'. Onlar bu durumdayken **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) çıkageldi. Rükni Yemanî'yi istilam edinceye kadar yürüdü. Sonra Kâbe'yi ziyaret ederken toplanan Kureyşlilerin yanından geçti. Onların yanından geçerken ona bazı kötü sözler söylediler. Râvî der ki: 'Ben bu sözün menfi tesirini **Hazret-i Peygamber**in mübarek yüzünde hissettim'. Bundan sonra **Hazret-i Peygamber** tavafına devam etti. **İkinci** bir defa onların yanından geçerken, tekrar eski söz gibi ona hakaretâmiz sözler attılar. Ben bunun da **Hazret-i Peygamber**'in mübarek yüzünde menfi tesirini gördüm. Sonra **Hazret-i Peygamber** yoluna devam etli. **Üçüncü** defa onların yanından geçerken eski sözler gibi kendisine yine tarizde bulundular. Öyle ki **Hazret-i Peygamber** durdu ve onlara şöyle haykırdı:

“Ey Kureyş cemaati! İşitiyor musunuz? Dikkat ediniz! Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim. Şu anda size ölümle gelmiş bulunuyorum. ”

Kureyşliler bu söze karşılık başlarını önlerine eğdiler. Onlardan tek kişi kalmadı ki, başını eğmesin. . . Sanki her birinin başına bir kuş konmuştu. Hatta **Hazret-i Peygamber** hakkında daha önce onların düşmanlıkta en şiddetlisi olan dahi **Hazret-i Peygamber**e yalvarıp **Hazret-i Peygamber**in hiddetini teskin edici konuşmalar yapmaya başladı. Hatta bu en şiddetli düşman **Hazret-i Peygamber**'e şöyle diyordu: 'Ey Ebû Kasım! Reşid olarak dön git. Allah'a yemin ederim, sen cahil bir kimse değilsin'.

Bu yalvarışa karşılık **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) dönüp gitti. Ertesi gün Kureyşliler tekrar Hicri İsmail'de toplandılar. Ben de onlarla beraberdim. Birbirlerine şöyle dediler: 'Dün sizin Muhammed'e onun da size karşı söylediklerini hatırlıyorsunuz. Sizi rahatsız eden harekete başlayıncaya kadar yakasını bırakmadınız'.

Onlar bu şekilde müzakere ederlerken yine **Hazret-i Peygamber** çıkageldi. Bu sefer toplu halde **Hazret-i Peygamber**'in üzerine sıçradılar. Etrafını sardılar.

'Şöyle diyorlardı: Sen misin şöyle diyen, sen misin böyle diyen!' Yani o ana kadar onların ilahları ve bozuk dinleri hakkında **Hazret-i Peygamber** ne söylemişse onları tekrar ediyorlardı. Râvî diyor ki: Buna karşılık **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle haykırdı: "'Evet! O sözü söyleyen benim"'.

Onların içinden bir kişiyi gördüm. **Hazret-i Peygamber**in mübarek yakasına yapıştı, bu esnada Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) ayağa kalktı, ağlayarak şöyle dedi:

"Allah sizi kahretsin! Rabbim Allah'tır dediğinden dolayı bu kişiyi öldürmek mi istiyorsunuz? Oysa o size rabbinizden apaçık deliller getirmiştir. "

Bu sözden sonra **Hazret-i Peygamber**'in yakasını bırakıp hırpalamaktan vazgeçtiler. Bu hâdise, Kureyşlilerin **Hazret-i Peygamber**'in başına getirdiği hâdiselerin en katısı ve merhametsizi olarak bilinir. (39)

Abdullah b. Amr el-As der ki: **Hazret-i Peygamber** Kâbe'nin önünde duruyordu. O anda Ukbe b. Ebî Muayt çıkageldi. Bu kişi **Hazret-i Peygamber**in omuzundan tuttu. **Hazret-i Peygamber**'in elbisesini boynuna doladı, şiddetli bir şekilde **Hazret-i Peygamber**'i boğmaya çalıştı. Hazret-i Ebû Bekir gelip Ukbe'nin omuzuna yapıştı; onu **Hazret-i Peygamber**'den uzaklaştırarak şöyle dedi: 'Rabbim Allah'tır dediği ve sizler için rabbinizden apaçık emir ve yasaklar getirdiği için mi bu kişiyi öldürmek istiyorsunuz?'

Rivâyete göre Muaviye tabiinden Atâ'yı hapsetti. Bunun üzerine Ebû Müslim Havlanî ayağa kalkarak (minberde hutbe okuyan Muaviye'ye) şöyle haykırdı: Ey Muaviye! Devletin hazinesindeki mal ne senin, ne babanın, ne de annenin kazancından hasıl olmuştur!

Bu söz üzerine Muaviye şiddetle öfkelendi, minberden inerek cemaate 'Yerinizden kıpırdamayınız!' dedi. Sonra bir ara gözden kayboldu. Daha sonra çıkageldi, minbere çıkıp dedi ki: 'Ebû Müslim beni çok kızdıran bir konuşma yaptı. Oysa ben **Hazret-i Peygamber**den dinledim, şöyle demişti:'Öfke **şeytan**dandır. **Şeytan** ise ateşten yaratılmıştır. Ateş ise, ancak su ile söndürülür. Bu bakımdan içinizden biri, öfkelendiği zaman yıkansın'. Ben de şimdi içeri girdim, yıkandım. Ebû Müslim doğru söyledi. Devlet hazinesindeki mal ne benim ne de babamın emeğinin karşılığıdır. Bu bakımdan siz mallarınızı ve devlet hazinesindeki haklarınızı almaya geliniz.

Dubbe b. Muhsan el-Anzî şöyle anlatır: Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da bizim vâlimizdi. Bize hutbe okuduğu zaman Allah'a hamd ve sena eder, **Hazret-i Peygamber**'e salat ve selam getirir, ondan sonra, Hazret-i Ömer'e dua ederdi. Ebû Musa'nın böyle yapması beni oldukça öfkelendirdi. Hutbe esnasında ayağa kalkıp ona dedim ki: 'Sen neden Ömer'den önce gelen Ebû Bekir'den bahsetmiyorsun? Neden

Ömer'i ondan daha üstün tutuyorsun?' Bu olay birkaç cuma tekrarlandı. Sonra vali, Hazret-i Ömer'e beni şikâyet etmek maksadıyla bir şikâyetname yazarak şöyle dedi: 'Dubbe el-Anzî hutbe esnasında sözle bana saldırıyor'; Bunun üzerine Hazret-i Ömer ona, beni Medine'ye göndermek üzere bir emirnâme yazdı. Vali beni Medine'ye gönderdi. Medine'ye vardım. Hazret-i Ömer'in kapısını çaldım. Dışarı çıktı:

—Sen kimsin?

—Ben Dubbe'yim.

—Ne merhaba, ne ehlen!

—Merhaba Allah'tandır. Ehl ise benim (burada ne ehlim, ne de malım var) ya Ömer! İşlediğim bir günah ve yaptığım bir suç olmaksızın hangi hakka dayanarak memleketimden beni buraya zorla getirdin?

—Seninle memleketine tayin ettiğim vali arasında ne geçti?

—İşte şimdi o hususu sana haber vereyim. Bizim vali Cuma hutbesini okuduğu zaman, önce Allah'a hamd ü sena ve **Hazret-i Peygamber**e salât ü selâm okuduktan sonra başlıyor sana dua etmeye. . . Onun bu hareketi beni kızdırdı. Ben de ayağa kalkarak 'Niçin Ömer'den önce Ebû Bekir'den bahsetmiyorsun! Ömer'i Ebû Bekir'den üstün tutuyorsun?' dedim. Bu durum birkaç defa tekerrür etti. Sonra beni şikâyet etmek üzere sana mektup yazdı.

Hazret-i Ömer beni dinledikten sonra ağlayarak gerisin geri çekilip şöyle dedi:

—Allah'a yemin ederim, sen validen daha isabetli ve daha doğrusun. (Ey Allah'ın kulu!) Allah senin günahını affetsin. Acaba benim günahımı affeder misin?

—Ya emir'ul Mü'minîn! Allah seni affetsin!

Sonra Hazret-i Ömer gerisin geriye çekilip şöyle dedi:

—Allah'a yemin ederim, Ebû Bekir'in bir günü ve bir gecesi vardır ki, Ömer'den, Ömer'in soyundan ve sopundan daha hayırlıdır. Ey Dubbe! İster misin sana Ebû Bekir'in gününden ve o gecesinden haber vereyim?

—Evet! Ya emir'ul Mü'minîn!

—Ebû Bekir'in gecesi şudur: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) müşriklerden kaçmak istediğinde Mekke'den çıkmaya karar verdi ve geceleyin çıktı. Ona Ebû Bekir arkadaşlık yaptı. Ebû Bekir bazen **Hazret-i Peygamber**'in önünde yürüyordu. Bu durumu farkeden **Hazret-i Peygamber** Ebû Bekir'e şöyle sordu: 'Neden böyle yapıyorsun ya Ebû Bekir? Oysa ben senin böyle yaptığını hiç görmemiştim?' **Cevap** olarak Ebû Bekir dedi ki: 'Önümüzde pusu kuran birinin olabileceğini düşünüyor, önüne geçiyorum. Arkamızda bizi takip eden birinin olabilme ihtimalini hatırladığım zaman, arkana geçiyorum. Aynı maksatla bazen sağına bazen de soluna geçiyorum. Senin için kendimi emniyet içerisinde hissetmiyorum'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) o gece parmakları delininceye kadar parmaklarının ucuna basa basa yürüdü. Ebû Bekir, **Hazret-i Peygamber**'in ayaklarının delindiğini görünce, onu sırtına aldı. Mağaranın kapısına gelinceye kadar koşa koşa yürüdü ve **Hazret-i Peygamber**'i mağaranın kapısında indirdi. Sonra **Hazret-i Peygamber**'e dedi ki: 'Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, ben mağaraya girmeden sen girmeyeceksin. Eğer mağaranın içerisinde bir şey varsa önce bana isabet etsin'.

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) mağaraya girdi. İçeride bir şey görmeyince **Hazret-i Peygamber**'i sırtladı ve mağaraya götürdü. Mağaranın içerisinde delikler, o deliklerde yılan ve çıyanlar vardı. Ebû Bekir Sıddîk onlardan biri çıkıp **Hazret-i Peygamber**'e eziyet verir diye korkarak mübarek ayağını deliğin ağzına tıkadı. Delikteki yılanlar Ebû Bekir Sıddîk'ın topuğunu ısırıyorlardı. Acıdan gözyaşları yanaklarına iniyordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onu şu şekilde teskin ediyordu: 'Ey Ebû Bekir! Üzülme! Muhakkak Allah bizimle beraberdir'. Böylece **Allahü teâlâ** sekineti **Hazret-i Peygamber**in üzerine, itminanı da Ebû Bekir'in üzerine indirdi. İşte Ebû Bekir'in gecesi budur.

Onun o gününe gelince, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat ettiği zaman (yeni Müslüman olan) Arap kabileleri dinden çıktılar. Bir kısmı 'biz sadece namaz kılarız', bir kısmı ise 'biz zekât vermeyiz' dediler. Ben Ebû Bekir'e geldim. Ona nasihat yapmak yönünde elimden geleni esirgemedim ve dedim ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**'nün halifesi! Halka şefkat ve merhamet göster!' O bana şöyle haykırdı: 'Sen küfürde iken cebbar ve cesur idin. İslâm dinine girdiğinde korkak mı oldun? Ben ne ile onlara şefkat göstereyim? **Hazret-i Peygamber** vefat etmiştir. Vahiy sona ermiştir. Allah'a yemin ederim, **Hazret-i Peygamber**in zamanında zekât devesinin boynundaki bir yuları bugün vermezlerse ondan dolayı bile kendileriyle savaşırım'. İşte bundan dolayı biz dinden çıkanlara savaş açtık. Ebû Bekir kararında gerçekten doğru hareket etmişti. İşte bu da Ebû Bekir'in günüdür.

Bu olaydan sonra Hazret-i Ömer, valisi Ebû Musa'ya azarlayıcı bir mektup yazdı.

Esmaî der ki: Atâ b. Ebî Rebah (40) Abdülmelik b. Mervanin huzuruna girdi. Abdülmelik tahtı üzerinde oturuyordu; etrafında her soydan eşraf vardı. Bu olay Abdülmelik'in halifeliği zamanında hac mevsiminde Mekke'de cereyan ediyordu. Atâ göründüğü zaman, Abdülmelik ayağa kalktı. Onu götürüp tahtının üzerine beraberinde oturttu. Kendisi de Atâ'nın huzurunda oturdu ve ona şöyle dedi:

—Ya Ebû Muhammedî Senin ihtiyacın nedir?

—Ey Mü'minlerin emiri! Allah'ın ve **Hazret-i Peygamber**'in haremi hakkında Allah'tan kork. O muhacir ve ensar ki, sen onların yüzü suyu hürmetine bu tahtta oturuyorsun. İslâm memleketlerinin hududlarında nöbet bekleyenlerin hakkında da Allah'tan kork. Zira onlar Müslümanların sığmağı ve kalesidir. Müslümanların durumlarını tedkik et! Çünkü onların durumundan mesul olan sensin. Senin kapında bekleyenlerden gâfil olma! Kapını onların yüzüne kapatma! Allah'tan kork!

—Evet, bütün bunları yapacağım!

Bundan sonra Atâ kalkıp gitmek istedi. Abdülmelik, onun eteğine yapıştı ve dedi ki:

—Ey Ebû Muhammed! Sen sadece başkasını ilgilendiren şeyleri bizden istedin. Biz onu yapmaya söz verdik. Fakat senin şahsî ihtiyacın nedir?

—Benim bir mahluk tarafından yerine getirilecek herhangi bir ihtiyacım yoktur.

Sonra meclisten çıktı. Abdülmelik arkasından şöyle söyledi: 'Babamın hayatıyla yemin ederim, şeref budur!'

Rivâyet ediliyor ki, Abdülmelik'in oğlu Velid, bir gün kapıcısına dedi ki: 'Kapıda dur! Yanından geçen ilk kimseyi saraya davet et! Benim huzuruma getir, benimle konuşsun'. Kapıcı bir müddet bekledi. O esnada yanından Atâ b. Ebî Rebah geçti. Kapıcı kendisini tanımıyordu. Atâ'ya dedi ki:

—Ey ihtiyar! Mü'minlerin emîrinin huzuruna gir! Çünkü emri böyledir.

Bunun üzerine Atâ Velid'in huzuruna girdi, o anda yanında Ömer b. Abdülaziz bulunuyordu. Atâ, Velid'e yaklaştığı zaman şöyle dedi:

—Ey Velid! Selam sana olsun!

Velid kapıcıya şiddetle kızarak haykırdı: 'Ben sana benimle konuşacak, gecemi şenlendirecek bir kimseyi huzuruma al, dedim. Sen ise benim huzuruma öyle bir kişi getirdin ki, Allah'ın seçip bana verdiği ismi (halifeliği kastediyor) bile benden esirgiyor'.

Kapıcı Velid'e dedi ki: 'Ondan başka kimse benim yanımdan geçmedi ki, onu huzurunuza getirmiş olayım'.

Sonra Velid Atâ'ya oturmasını söyledi. Atâ oturduktan sonra Velid ona yüzünü çevirip konuşmaya başladı. Atâ'nın Velid'le konuşması sırasında şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

—Bize gelen haberlere göre, cehennemde bir dere vardır. O derenin adına 'Hebheb' denir. **Allahü teâlâ** o dereyi hükmünde zulmeden devlet başkanları için hazırlamıştır.

Bu sözü dinleyen Velid, meclisin eşiği üzerinde oturduğu halde bağırıp sırt üstü bayılarak meclisin içine düştü. Bu esnada Atâ, Ömer b. Abdülaziz'in bileğinden tuttu. Oldukça sıktı ve kendisine dedi ki: 'Ya Ömer! İş çok ciddidir, ciddi!' Sonra Atâ kalkıp meclisten çıkıp gitti. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz dedi ki: O olaydan bir sene geçinceye kadar, bileğimde o sıkmanın acısını hissediyordum!'

Bunun üzerine İbn Ebî Şemile dedi ki: 'Ey Mü'minlerin emiri! İnsanlar kıyâmette, kıyâmet acısının dehşetinden kıyâmetteki felaketin müşahedesinden kurtulamazlar. Ancak nefsini kızdırmak suretiyle Allah'ı razı eden kimse müstesna'. Bunun üzerine Abdülmelik tekrar hüngür hüngür ağladı ve sonra şöyle dedi:

'Şeksiz ve şüphesiz, ben senin bu sözlerini hayatta kaldıkça hatırımda bulunduracağım!'

İbn Âişe şöyle anlatır: Irak valisi Haccâc-ı Zâlim, Basra ve Kûfe fakîhlerini huzuruna davet etti. Biz hep Haccâc'ın huzuruna vardık. En son gelen Hasan-ı Basrî Haccâc'ın huzuruna girdi. Haccâc, Hasan-ı Basrîye şöyle dedi: 'Ebû Said'e merhabalar! Bana yaklaş, yaklaş!'

Sonra emir verdi. Bir iskemle getirtti. İskemlesinin yanına koydurdu. Hasan-ı Basrî'yi onun üzerine oturttu. Haccâc bizimle müzakere etti ve bize sualler sordu. Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh)

bahsini yaptığı zaman aleyhinde konuştu. Biz de onun gözüne girmek ve şerrinden korunmak için Hazret-i Ali'nin aleyhinde konuşur göründük. Hasan-ı Basrî ise susmuş, başparmağını ısırıyordu. Bu esnada Haccâc, Hasan-ı Basrî'ye sordu:

—Ey Ebû Said! Neden seni susmuş görüyorum?

—Ben susmayım da ne diyeyim?

—Ebû Turab (Hazret-i Ali nin künyesidir) hakkındaki görüşünü bana bildir!

—Ben zikri yüce ve celil olan Allah'ı dinledim. Şöyle buyurmaktadır:

”Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şahid olasınız, Peygamber de size şahid olsun. Biz Peygamber'e uyanı, ökçesi üzerinde geriye dönenden ayıralım diye, eskiden yöneldiğin Kâbe'yi kıble yaptık. Bu Allah'ın yol gösterdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı zâyi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara şefkatli, merhametlidir. ” (Bakara/143)

20 - ÂDÂBU'L-MA'ÎŞE VE AHLÂKU'N-NÜBÜVVE

20-1

Giriş

Hamd Allah'a mahsustur. O her şeyi yaratmış, yaratılışını ve terkibini güzel yapmıştır. O Allah ki, peygamberi **Hazret-i Muhammed**'i edeplendirmiş ve onu edeplendirmeyi en güzel şekilde yapmıştır. Onun vasıflarını ve ahlâkını tertemiz kıldıktan sonra onu seçilmiş kul ve dost edinmiştir. O Allah ki, herhangi bir kulunun tertemiz olmasını irade ettiği zaman, o kulunu Muhammed'e uymak hususunda başarılı kılmıştır. O Allah ki, mahrum etmek istediği herhangi bir kimseyi **Hazret-i Muhammed**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ahlâkıyla ahlâklanmaktan mahrum bırakmıştır. **Allahü teâlâ** peygamberlerin seyyidi, efendimiz **Hazret-i Peygamber**'e ve onun tertemiz âline ve ashâbına salât ve selâm etsin!

Zahirin edepleri, bâtının edeplerinin unvan ve belirtileridirler. Azaların hareketleri, iç âlemdeki tasavvurların meyveleridir. Ameller, ahlâkların neticesidir. Edepler, marifetlerin sızıntısıdır. Kalplerin sırları, fiillerin kaynaklarıdır. Sırların nurlarıdır ki, zahirin üzerine doğar. Onu süsler ve pırıl pırıl parlatır. Zahirin çirkinliklerini ve nahoşluklarını güzellikle değiştirir. Kalbi korkmayan bir kimsenin azaları korkmaz. Göğsü ilahi nûrların penceresi olmayan bir kimsenin zahiri üzerine nübüvvet (peygamberlik) edeplerinin cemâli feyezan etmez. Ben bu kitabın 'İbadetler' bölümünü maişet âdâbını toplayan bir bahisle sonuçlandırmak azmindeydim ki, maişet âdâbını arayanlar, onu bu kitabın tümünden çıkarmak suretiyle zorluğa girmesinler. Sonra baktım ki, bu Âdetler bölümünün her kitabı edeplerin bir kısmını zikretmiştir. Onları yeniden tekrar etmenin bana ağır geleceğini düşündüm. Çünkü tekrarı istemek ağırdır. Nefisler tekrarları sevmeyecek şekilde yaratılmıştır.

Hazret-i Peygamberin yaratıkların en şereflisi, rütbece en yücesi, kıymetçe en yükseği olduğuna her biri teker teker şahitlik eden o güzel ahlâklarının müşahedesiyle bütün edeplerle beraber îmanın tecdid ve takviyesi kişide bulunsun diye, bu bölümde sadece **Hazret-i Peygamber**in edeplerini ve isnad ile kendisinden rivâyet edilen ahlâklarını zikretmek istedim. Bu bakımdan onların isnadlarını

atmak suretiyle tümünü fasıl fasıl zikredeceğim. Bu ahlâkların bir tanesi bile **Hazret-i Peygamber**'in en şerefli, en yüce ve en kıymetli olduğuna delâlet eder. Bunların tümü buna nasıl delâlet etmesin!

Sonra onun ahlâkını anlatmaya, yaratılışını anlatmayı da ekleyeceğim. Sonra haberlerle doğruluğu sabit olan mucizelerinin zikrini ekleyeceğim ki ahlâkların en şereflisinden bahsedilmiş olsun ve nübüvvetini inkâr edenlerin kulaklarından sağırlık pasını söksün. Tevfikin velisi ve vericisi Allah'tır ve bu zikredeceğimiz mucizeler hilkat ve ahlâk sayesinde ahlâkta, hâllerde ve diğer dinî esaslarda peygamberlerin efendisine uyulsun. Çünkü şaşkınların sığınağı ve zor durumda kalanların imdadına koşandır o. . .

Biz burada önce Allah'ın Kur'ân ile **Hazret-i Peygamber**'i terbiye etmesini beyan edelim. Sonra onun güzel ahlâkının tümünü açıklayalım. Sonra onun edep ve ahlâkının bir kısmını beyan edelim. Sonra konuşmasını ve gülmesini izah edelim. Sonra yemek hususundaki ahlâk ve âdâbını, ondan sonra giyim hususundaki ahlâk ve âdâbını, bundan sonra da kudreti olmakla beraber affetmesini, sonra hoşlanmadığı halde göz yummasını, ondan sonra sahavet ve cömertliğini, ondan sonra şecaat ve şiddetini, ondan sonra tevazûunu, ondan sonra sûret ve yaradılışını, ondan sonra da mucize ve peygamberliğinin delillerini beyan edelim. Allah ona salât ve selâm etsin!

Allahü teâlâ'nın Hazret-i Muhammed'i (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kur'ân ile Terbiye Etmesi

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) çokça yalvarır, çokça yakarır ve daima Allah'tan edeplerin en güzelleriyle, ahlâkların en yüceleriyle kendisini donatmasını ister ve duasında şöyle derdi:Ey Allah'ım! Benim yaradılışımı ve ahlâkımı güzelleştir. (1)

Ey Allah'ım! Beni ahlâkların çirkinlerinden uzaklaştır ve koru.(2)

Allahü teâlâ da onun duasını, va'd'i ilahîsini yerine getirmek için kabul buyurmuştur.

Beni çağırınız ki size cevap vereyim. (Mü'min/60)

Allahü teâlâ onun üzerine Kur'ân'ını indirdi ve onu Kur'ân ile edeplendirdi. Bu bakımdan onun ahlâkı Kur'ân'dır. Hişam'ın oğlu Said der ki: Aişe validemizin huzuruna girdim. **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkını kendisinden sordum. Şöyle dedi:

—Sen Kur'ân okumuyor musun?

—Evet, okuyorum.

—**Hazret-i Peygamber**'in ahlâkı Kur'ân'dı.

Kur'ân onu şu ayetlerin benzerleriyle edeplendirmiştir:

—Sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret ve cahillerden yüzçevir.(A'raf/199)

—Muhakkak ki Allah adaleti, ihsan etmeyi, yakınlara vermeyi emreder. Fuhşiyatı, münkeri ve zulmü yasaklar,(Nahl/90)

—Başına gelene sabret. Çünkü bunlar yapılması gereken işlerdendi.(Lokman/17)

-Kim de sabredip bağışlarsa, işte bu işlerin en hayırlısındandır.(Şura/43)

-Böyleyken yine onları bağışla ve aldırma! Çünkü Allah iyilik edenleri sever.(Maide/43)

-Bağışlasınlar, aldırmasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?(Nûr/22)

-Sen kötülüğü en güzel olan hareketle önle! O vakit bakarsın ki seninle arasında bir düşmanlık bulunan kimse, yakın bir dost gibi olmuştur.(Fussilet/34)

-Onlar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever.(Âl-i İmrân/134)

-Ey îman edenler! Zannın birçoğundan sakının! Çünkü zannın bir kısmı günahtır. (Müslümanların ayıp ve kusurlarını) araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı (arkasından) çekiştirmesin. Hem sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi?(Hucurat/12)

Hazret-i Peygamber'in Uhud savaşında başı yarılıp ön dişleri kırıldığı zaman, üzerine kan akmaktaydı. Bir taraftan kanını siliyor, diğer taraftan şöyle diyordu: Acaba peygamberlerinin yüzünü kana boyayan bir kavim, nasıl felaha kavuşacaktır? Oysa o peygamber kendilerini rablerinin yoluna davet ediyor. Onun bütün yaptıkları bundan ibarettir.(3)

Böylece **Allahü teâlâ** şu ayeti, peygamberini bu sözünden dolayı edeplendirmek için inzal etmiştir:

Senin elinde (onları cezalandırmak ve affetmek hususunda) hiçbir şey yoktur!(Âl-i İmrân/128)

Bu gibi ilahî te'dibler, Kur'ân'da sayılamayacak kadar çoktur. Bu te'dib ve tehzibin ilk hedefi **Hazret-i Peygamber**'dir. Sonra nûr ondan bütün insanlık âlemine feyezan eder. **Allahü teâlâ** Kur'ân ile peygamberini edeplendirmiş, o da Kur'ân'ın edebini kabul etmiş ve onunla halkı edeplendirmiştir. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır: Ben mekârimi ahlâkı (güzel ahlâkı) tamamlamak üzere gönderildim.(4)

Hazret-i Peygamber halkı güzel ahlâka, daha önce nefsin riyazâtı ve ahlâkın tehzibi bahsinde zikrettiğimiz hâdislerle tergib ve teşvik etmiştir. Bu bakımdan biz ikinci bir defa onları tekrar etmeyelim. Sonra **Allahü teâlâ**, dostu Muhammed Mustafa'nın ahlâkını kemale vardırdığı zaman onu överek şöyle buyurmuştur:

Muhakkak sen pek büyük bir ahlâk üzeresin. (Kalem/4)

Allahü teâlâ ortaktan münezzehtir. Şanı yücedir. Kullarına yapmış olduğu minneti tastamamdır. Sonra **Allahü teâlâ**'nın umumi lütfûna büyük faziletine dikkat et ki, nasıl veriyor ve verdiğini nasıl övüyor? Peygamberi güzel ahlâk ile süslendiren O... Sonra lütfundan vermiş olduğu ahlâkı peygambere izafe ederek şöyle buyurmuştur: 'Muhakkak sen ahlâkça çok yükseksin'. Sonra **Hazret-i Peygamber**, halka belirtti ki, **Allahü teâlâ** güzel ahlâkı sever, kötü ahlâktan nefret eder.(5)

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) diyor ki: 'Müslüman bir kişiye şaşıyorum ki, Müslüman kardeşi bir ihtiyaç için kendisine geldiğinde o ihtiyaç sahibine yardım etmek suretiyle kendini nasıl hayrın ehli olarak görmüyor? Farzı muhal yapacağı iyilikten sevap ummaz, yapmadığı takdirde herhangi bir azaptan korkmasa yine de güzel ahlâka acele etmesi kendisine daha uygun düşerdi. Çünkü böyle

yapması, insanı kurtuluş yoluna iletir'. Bunları söyledikten sonra Hazret-i Ali'ye adamın biri dedi ki:'Sen bunun böyle olduğunu **Hazret-i Peygamber**'den dinledin mi?'

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle dedi:'Evet! Dinledim! Hatta bundan daha hayırlısını da dinledim. **Hazret-i Peygamber**'e Tayy kabilesinin esirleri getirildiği zaman, esirler arasından ayağa kalkan bir cariye şöyle dedi: 'Ya Muhammed! Ne olursun, beni serbest bırak! Arab kabilelerine gülünç olmayayım. Çünkü ben kavmimin efendisinin kızıyım. Benim babam himayesindeki insanları korur, esirleri bırakır, açları doyurur, yemek yedirir, selâmı yayar ve hiçbir ihtiyaç sahibini geri çevirmezdi. Ben Hatem et-Tâî'nin kızıyım'. Bu sözleri işiten **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu karşılığı verdi:

—Ey cariye! Bu saydığın sıfatlar gerçekten mü'minin sıfatıdır. Eğer senin baban Müslüman olsaydı biz ona rahmet okurduk. Ey ashâbım! Cariyeyi serbest bırakınız! Çünkü onun babası ahlâkın güzelini seviyormuş.**Allahü teâlâ** da ahlâkın güzelini sever.(6)

Bu esnada Niyar'ın oğlu Ebu Burde(7) ayağa kalktı ve dedi ki: 'Allah ahlâkın güzelini sever mi?' **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle cevap verdi:Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, cennete ancak ahlâkı güzel olan kimseler girecektir.

Muaz b. Cebel **Hazret-i Peygamber**'den şu hâdisi rivâyet eder:Muhakkak ki, **Allahü teâlâ**, İslâm dinini ahlâkın en güzelleriyle ve amellerin en iyileriyle kuşatmış bulunmaktadır.

Güzel davranış, iyilik yapmak, yumuşaklık göstermek, hayır ve hasenatta bulunmak, yemek yedirmek, selâmı yaymak, Müslüman hastayı ziyaret etmek, ister adil ister ise facir olsun; Müslüman’ın cenazesini teşyi etmek, her komşusuna; ister Müslüman, ister kâfir olsun güzel muamele etmek, ihtiyar Müslüman’a hürmet göstermek, yemeğe davet edildiğinde icabet etmek ve bundan dolayı duada bulunmak, Müslüman’ı affetmek, insanların arasını bulmak, cömert olmak, şerefli olmak, müsamahalı olmak, önce selâm vermek, öfkeyi yutmak, halkı affetmek, İslâm'ın haram ettiği oyun ve batıllardan kaçınmak, (haram) teganniden, oyun aletlerinin tamamından kaçınmak ve her telli aleti çalmaktan sakınmak, her hileli işten; gıybet, yalan, cimrilik, başkasına zahmet vermek, hile yapmak, kandırmak, koğuculuk yapmak, müslümanların arasını bozmak, sılayı rahmi kesmek, kötü ahlâk, kibir, fahr, gurur, gevezelik, büyüklenmek, müstehcen konuşmak, kindar olmak, haset etmek, fal bakmak, zulüm, tecavüzkârlık ve adaletsizlikten sakınmak, güzel ahlâktandır.

Enes der ki: **Hazret-i Peygamber** bizi her güzel nasihate davet etti ve her güzel şeyi bize emretti. Hiçbir ayıp veya hile veya çirkinlik bırakmadı ki, bizi ondan sakındırmasın ve onu bize yasaklamasın. Bütün bunların yerinde şu ayeti celile yeter de artar:

Muhakkak Allah, adaleti, ihsanı, yakın akrabalara iyilik etmeyi emreder. Fuhşiyattan, münkerden ve zulümden sakındırır.(Nahl/90)

Muaz der ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana tavsiyede bulunarak şöyle dedi: Ey Muaz! Sana Allah'tan sakınmayı, doğru söylemeyi, sözüne sahip olmayı, emaneti yerine getirmeyi, hıyaneti terk etmeyi, komşuluk hakkını korumayı, yetime merhamet etmeyi, yumuşak konuşmayı, selâm vermeyi, güzel amel yapmayı, dünyada emeli kısaltmayı, îmanın eteğine yapışmayı,

Kur'ân'da anlayışlı olmayı, ahireti sevmeyi, hesaptan kaçınmayı, kanatları germeyi tavsiye ediyorum. Herhangi bir hakîme sövmekten veya herhangi bir araziyi ifsad etmekten seni sakındırıyorum. Sana her taşın, her ağacın, her toprağın yanında Allah'tan sakınmayı tavsiye ediyorum. Her günah için bir tevbe etmeni tavsiye ediyorum. Gizli günahlara gizlice, açık günahlara da açıkça tevbe etmeni tavsiye ediyorum.(8)

İşte böylece **Allahü teâlâ** kullarını terbiye etti ve onları ahlâkın güzeline ve edebin iyisine davet etti.

1) Ahmed

2) Tirmizî

3) Müslim

4) Ahmed, Hâkim, Beyhakî

5) Beyhakî

6) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir

7) Asıl ismi Hani'dir. Belvi kabilesine mensuptur. Büyük sahabîlerdendir.Meşhur sahabî Berra b, Azib'in dayısıdır. (Bazı rivâyetlere göre amcasıdır). Bedir'e, Uhud'a ve diğer savaşlara iştirak etmiştir. H.41 senesinde vefat etmiştir.

8) Ebu Nuaym, Beyhakî

20-2

Hazret-i Peygamber'in Güzel Ahlâkına İlişkin Alimlerin Derledikleri Bazı Rivâyetler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların en hâlimi, en cesaretlisi, en âdili, en afifi idi. Mübarek eli cariyesi veya nikâhlısı veyahut mahremi olmayan herhangi bir kadının eline hiç değmemiştir. (9) **Hazret-i Peygamber** insanların en cömerdiydi. (10) Onun yanında hiçbir dinar ve hiçbir dirhem akşamlamazdı. (11) Eğer onun elinde fazla bir mal olsa ve verecek bir kimseyi bulamazsa ve gece de gelirse, onu muhtaç olan kimseye vermedikçe evine gelmezdi. (12)

Allahü teâlâ'nın vermiş olduğu nimetlerden ancak bir senelik nafakasını alırdı. Onu da elindeki malın en kolayı olan hurma ve arpadan alırdı. Diğerlerini Allah yoluna harcardı. Kendisinden herhangi bir şey istenildiği zaman muhakkak verirdi. (13) Sonra senelik nafakasına döner, fakirleri nefsine tercih ederdi. Hatta eline yeni bir şey geçmezse senesi dolmadan önce yeniden nafakaya muhtaç olurdu. (14) Ayakkabılarını diker, elbisesini yamardı.

Hanımlarına yardım ederdi. (15) Onlarla beraber yemeklik et doğrardı. (16) Hayâda insanların en ilerisi idi. Mübarek gözünü hiç kimsenin yüzünde durdurmazdı. (17) Gerek hür, gerek kölelerin davetine icabet ederdi. (18) Bir yudum süt veya bir tavşanın budu olsa dahi hediyeyi kabul eder ve karşılık verirdi (19) ve hediyeyi yerdi. Fakat sadaka malını yemezdi. (20) Bir cariyenin veya fakir bir kimsenin davetine icabet etmekten geri kalmazdı. (21) Allah için kızardı. Fakat nefsi için kızmazdı. (22) Hakkı infaz ederdi velev ki hakkı infaz etmek kendine veya ashâbına zarar getirse dahi. . . Kendisine müşriklerden teklif

edildiği zaman beraberindekilerin adedini çoğaltmak için bir tek insana muhtaç olduğu halde bu teklifi kabul etmemiş ve şöyle buyurmuştur:

Ben hiçbir zaman Allah'a ortak koşan bir kimseden yardım istemem. (23)

Ashâbı kiramdan biri (Abdullah b. Şahi el-Ensarî) Yahûdîler arasında öldürülmüş olarak bulundu. Buna rağmen Yahudilere saldırmadı. Acı olan hakkı tatbik etmekten başka bir şey yapmadı. Onun diyetini yüz deve olarak takdir etti. Oysa o anda sahabenin durumlarını takviye etmek için bir tek deveye dahi ihtiyaç vardı. (24) **Hazret-i Peygamber** bir ara açlıktan dolayı karnının üzerine taş bağladı. Neyi hazır bulursa onu yer, bulduğunu geri çevirmez, helâl olan bir yemekten sakınmazdı. (25) Eğer ekmeksiz bir hurmayı görürse yerdi. Bir et bulduğunda yerdi. Buğday veya arpa ekmeğini bulduğu zaman yerdi. Helva veya bal bulduğunda yerdi. Ekmeksiz süt bulduğu zaman onunla yetinirdi. Eğer kavun veya yaş hurma bulursa yerdi. Yaslanarak yemezdi. (26) Masa üzerinde yemezdi, mendili ayaklarının altı idi. (27) Arka arkaya üç gün hiçbir zaman buğday ekmeğinden doya doya yemiş değildi. Bu durumu Allah'a kavuşuncaya kadar devam etmiştir. Bu durum, fakirliğinden veya cimriliğinden değildi. (28) Velime davetine icabet eder, (29) hastaları ziyaret eder ve cenazelerde bulunurdu. (30) Düşmanlarının arasında koruyucusu olmaksızın tek başına gezerdi. (31) Tevazu bakımından insanların en ilerisi idi. Kibirli olmaksızın, insanların en vakarlısıydı. (32) Uzatmaksızın insanların en beliği, güler yüzlülük yönünden insanların en güzeliydi. (33)

Dünya işlerinden onu korkutup ürkütecek hiçbir şey yoktu. (34) Bulduğunu giyerdi. Bazen Yemen'de imal edilen bir kürk giyerdi. Bazen 'Şemle' tabir edilen bir elbise, bazen yünden yapılmış bir cübbe giyerdi. (35) Mübahlardan neyi görürse onu giyerdi. (36) Sağ elinin ve (bazen de) sol elinin serçe parmağına gümüş yüzük takardı. (37) Bindiği zaman bineğinin terkisine kölesini veya başka bir kimseyi alırdı. (38) Eline geçen bineğe binerdi. Bazen at'a, bazen deveye, bazen kızıl bir katıra, bazen merkebe binerdi. Bazen yaya, yalınayak, abasız, amamesiz ve kalensüvesiz yürürdü. (39) Medine'nin en uzak yerlerinde olsa dahi hastaları ziyaret ederdi. Güzel kokuları severdi. (40) Kötü kokulardan nefret ederdi. (41) Fakirlerle otururdu. (42) Miskinlerle yemek yerdi. (43) Ahlâkında fazilet ehli olan kimselere ikramda bulunur, şeref sahipleriyle yakınlık kurar, kendilerine ihsanda bulunurdu. (44) Akrabalarını ziyaret eder, fakat onlardan daha üstün olan kimseye onları tercih etmezdi. (45) Hiç kimseye cefa vermezdi. (46) Özür dileyenin özrünü kabul ederdi. (47) Şaka eder, fakat ancak hâkikat söylerdi. (48) Kahkahasız gülerdi. (49) Mübah oyunları görür ve yasaklamazdı. (50) Zevcesiyle yarışırdı. (51) Yanında sesler yükseldiği halde sabrederdi. (52) Sağman develeri ve koyunları vardı. Kendisi ve aile efradı onların sütlerinden geçinirlerdi. (53) Köleleri ve cariyeleri vardı. Yiyecek ve içecekte onları kendisinden ayırmazdı. (54) Hiçbir vakit, Allah'a yapılan ameli veya nefsinin salâhında gerekli bir şeyi yapmaksızın geçmezdi. (55) Arkadaşlarının bostanlarına giderdi. (56) Fakirliğinden ve kötürümlülüğünden dolayı hiçbir fakiri hakir görmezdi. (57) Hiçbir krala, krallığından dolayı itibar etmezdi. Fakiri ve padişahı eşit bir şekilde Allah'ın varlığına ve birliğine davet ederdi.

Allahü teâlâ, kendisinde faziletli sîret ile tam siyaseti toplamıştı. Oysa kendisi annesinden doğduğu gibiydi; okur ve yazar değildi.

Cehalet içinde kıvranan bir memlekette fakirlik ve zaruret içerisinde ve koyun çobanlığında, çölde annesiz ve babasız bir öksüz olarak yetişmiş bulunuyordu. (58) Bütün bunlara rağmen **Allahü teâlâ** ona ahlâkların en güzellerini, övülen yolları, gelmiş ve geleceklerin haberlerini öğretti. Âhirette kurtuluş ve zafere vesile olan yolları gösterdi. Dünyada başkalarının gıbta etmesine vesile olan ve kurtuluş yolu olan şeyleri öğretti. Vacib olanın gerekliliğini, gereksiz olanın da terkini öğretti. Allah bizi her işinde ona uymaya muvaffak kılsın! Âmin ya Rabbe'l-Âlemîn.

9) Ebû Şeyh, Müslim, Buhârî, Tirmizî

10) Taberânî

11) Ebû Davud

12) Müslim, Buhârî

13) Tayâlisî, Dârimî

14) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce

15) Ahmed

16) Ahmed

17) Buhârî, Müslim

18) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

19) Buhâri

20) Müslim, Buhârî

21) Nesâî, Hâkim

22) Tirmizî

23) Müslim

24) Müslim, Buhârî

25) Müslim, Buhârî

26) Yemek Âdâbı bölümünde geçmişti.

27) Yemek Âdâbı bölümünde geçmişti.

28) İbn Mâce

29) Taberânî

30) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

31) Tirmizî, Hâkim

32) Ebû Hasan b. Dahhâk.

33) Tirmizî

34) Ahmed

35) Buharî

36) Müslim, Buhârî

37) Müslim

38) Müslim, Buhârî

39) Müslim, Buhârî

40) Müslim, Buhârî

41) Nesâî

42) Ebû Dâvud

43) Buhârî

44) Tirmizî

45) Hâkim

46) Ebû Dâvud, Tirmizî

47) Müslim, Buhârî

48) Ahmed

49) Müslim, Buhârî

50) Müslim, Buhârî

51) Ebû Davud, Nesâî

52) Buhârî

53) İbn Sa'd, Tabakat

54) İbn Sa'd, Tabakat

55) Tirmizî

56) Yemek Âdâbı bölümünde geçmişti,

57) Buhârî

20-3

Hazret-i Peygamber'in Ahlâk ve Edebine İlişkin Başka Bir Bölüm

Ebû Buhterî'nin rivâyet ettiklerinden bazıları şunlardır; **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ehli imandan herhangi bir kimseye küfretmemiştir. Küfrettiği zaman, onun kefaretini vermiş ve yerine rahmet okumuştur. (59) Hiçbir kadına ve hiçbir hizmetçiye lanet okumamıştır. (60) Savaş esnasında olduğu halde kendisine:

'Ne olur ya **Rasûlüllah**! Bu kâfirlere lânet okuyup helâk olmaları için dua et!' denildiğinde **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Ben rahmet olarak gönderildim. Lânet okuyucusu olarak gönderilmiş değilim. (61)

Kendisinden, herhangi bir kimseye; ister Müslüman, ister kâfir, ister umumi, ister hususi olsun beddua etmesi istendiği zaman dua etmeye geçerdi. (62) Eliyle hiç kimseyi dövmemişti. Ancak Allah yolunda olursa başka. (63) Kendisine yapılan hiçbir kötülüğe karşı intikam almamıştır. Fakat **Allahü teâlâ**'nın hürmeti ihlâl edilirse başka. İki şey arasında muhayyer kılındığı zaman orada bir günah veya akrabalık bağının kesilmesi olmadıkça muhakkak onların en kolayını seçerdi. Eğer bir günah söz konusu olursa, **Hazret-i Peygamber** o işten insanların en uzağı bulunurdu. Ona gelen bir kimse, ister köle, isterse cariye olsun, muhakkak kalkıp onunla gider, ihtiyacını yerine getirirdi. (64)

Enes (radıyallahü anh) der ki: Muhammed'i hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, (kendisine hizmet ettiğim on sene zarfında) hoşuna gitmeyen bir şeyi yaptığımda bana 'neden bunu yaptın?' dememiştir. Zevceleri herhangi bir şeyden dolayı beni kınadıkları zaman onlara 'Onu kınamayınız! Onun yaptığı kitab ve kaderledir' (takdiri ilâhî öyle yapılmasını istemiştir) derdi. (65) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hiçbir yatağı hor görmemiştir. Eğer kendisine yatak sererlerse, üzerine uzanırdı. Eğer kendisine yatak serilmezse yere uzanırdı. (66)

Allahü teâlâ onu peygamber olarak göndermeden önce Tevrat'ın **birinci** satırında onu vasıflandırarak şöyle buyurmuştur: Muhammed **Allah'ın Rasûlü**'dür, benim seçkin kulumdur. Katı ve çirkin değildir. Çarşılarda gürültü yapan değildir. Kötülük yapanı affeder. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Onun doğum yeri Mekke'dir. Hicret yeri Teybe'dir. Onun mülkü Şam memleketinde olacaktır. O ve onunla beraber bulunanlar bellerine İzar bağlarlar. (Nitekim Arapların âdeti böyledir) . O Kur'ân ve ilme davet eder. Azalarını yıkamak suretiyle abdest alır. İncil'de de o bu şekilde sıfatlandırılmıştır.

Onun güzel ahlâkından biri de rastladığı bir kimseye önce selâm vermesidir. (67) Herhangi bir ihtiyaçtan dolayı kendisiyle konuşan kimseye karşı sabır gösterir, ta ki karşısındaki konuşmayı bırakıp gidinceye kadar. (68)

Onun elini herhangi bir kimse tutarsa, o kişi elini bırakmadıkça **Hazret-i Peygamber** elini çekmezdi. (69) Ashâbından herhangi bir kimseye rastladığı zaman, ondan önce onun elini tutar, iyice kavradıktan sonra, kabzasını tuttuğu elin üzerine kapatırdı. (70) Her oturuş ve kalkışında Allah'ı anardı. (71)

Namaz kılarken herhangi bir kimse yanına gelirse, muhakkak namazını hafifletir, selam verdikten sonra ona dönüp 'Senin bir ihtiyacın var mıdır?' diye sorardı. Onun ihtiyacını yerine getirdikten sonra yeniden namazına dönerdi. (72)

Çok zaman dizleri üzerine çökerek oturur, ellerini de dizlerinin üzerine koyardı. (73) Oturduğu yer, ashâbının oturduğu yerden farklı olmazdı. Çünkü kendisi meclisin alt başında bile otururdu. (74) Meclisi daraltmamak için arkadaşlarının arasında ayaklarını uzattığı hiç görülmemiştir. Bulundukları yer geniş bir yer olursa o zaman başka. En çok kıbleye doğru otururdu. (75)

Huzuruna giren bir kimseye ikramda bulunurdu. Hatta kendisiyle herhangi bir akrabalığı veya herhangi bir süt münasebeti bulunmayan bir kimseye dahi çoğu zaman abasını serip onu o abanın üzerine oturturdu. (76) Huzuruna giren bir kimseye altındaki minderi ikram ederdi. Eğer gelen o minderin üzerine oturmak istemezse, onu oturtuncaya kadar ısrar eder ve oturturdu. (77)

Onu seçip yanına gelen bir kimse, zannederdi ki, kendisi **Hazret-i Peygamber**'in nezdinde herkesten daha şereflidir. Hatta yanında oturan herkese yüzünün nûrundan nasibini verirdi. Hatta onun dinlemesi, konuşması, davranışlarının inceliği ve beraberinde oturana yüzünü çevirmesi ve onunla beraber olan meclisi, hayâ, tevazu ve emanet meclisi idi. (78)

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. (Âl-i İmrân/159)

Ashâbı kiramın gönüllerini almak ve kendilerine ikram etmek için künyeleri ile çağırırdı. (79) Künyesi olmayana künye takardı ve o kişi (artık hayatının sonuna kadar) **Hazret-i Peygamber**'in kendisine vermiş olduğu künye ile çağrılırdı. (80) Çocukları olan kadınlara da künye verirdi. Doğurmayan kadınlara da künyeler takardı. (81) Çocukların gönlünü almak için onlara da künye takardı. (82)

İnsanların en son öfkeleneni ve en önce razı olanıydı. (83) İnsanlar için insanların en şefkatlisi, en hayırlısı ve en fazla fayda vereni idi. (84) Onun meclisinde sesler yükselmezdi. (85)

Meclisinden kalktığı zaman şu duayı okurdu: Ey Allah'ım! Sen ortaktan münezzehsin. Senin hamdine bürünerek şahadet ederim ki, senden başka hak ilâh yoktur. Senden af talep ediyor ve bütün günahlarımdan sana dönüyor ve tevbe ediyorum. (86) Sonra şöyle derdi: 'Bu kelimeleri bana Cebrail öğretti'.

20-4

Konuşması ve Gülmesi

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) konuşma bakımından insanların en fasihi, söz bakımından en tatlısı idi. O şöyle buyurmuştur: Ben Arapların en fasihiyim. (87) Cennettekiler orada **Hazret-i Peygamber**in diliyle konuşurlar. (88) **Hazret-i Peygamber** az konuşurdu. Konuştuğu zaman sözü gereksiz yere fazla uzatmazdı. Sözleri ipe geçirilmiş inci taneleri gibi intizamlıydı. (89) Aişe validemiz (radıyallahü anh) der ki: 'Sizin kelimeleri arka arkaya bindirdiğiniz gibi, **Hazret-i Peygamber** konuşmasında kelimelerin birini diğerine bindirmezdi. Onun konuşması azdı. Siz ise konuşmayı uzattıkça uzatıyorsunuz'. (90) Ashâbı kiram derler ki: '**Hazret-i Peygamber** herkesten daha veciz konuşur ve Cebrail (aleyhisselâm) bunu ona Allah tarafından getirmişti. Fakat vecizlikle beraber istediği bütün mânâları konuşmasına sığdırırdı. (91) Kelimelerin mânâlarını derleyici konuşmalar yapardı. (92) Onun konuşmasında ne fazlalık, ne de eksiklik vardı. Konuşmasının biri diğerini takip ederdi. Konuşmasının arasında duraklamalar vardı. Bu sayede dinleyen konuşmayı ezberleyip, kavrardı. ' (93)

Gür sesliydi. Ses bakımından insanların en güzeliydi. (94) Uzun zaman sükût eder, ancak ihtiyaç anında konuşurdu. (95) Münkeri söylemezdi. İster normal ânında, ister öfkeli ânında olsun, haktan başkasını söylemezdi. (96) İyiliğin haricinde konuşan bir kimseden yüz çevirirdi. (97) Kerih gördüğü meseleleri konuşmak mecburiyetinde kaldığı takdirde kinaye yoluyla konuşurdu. (98)

Sustuğu zaman yanında oturanlar konuşmaya başlarlardı. Yanında konuşulurken mücadele yapılmazdı. (99) Ciddiyet ve nasihatle va'z ederdi: (100)

" Kur'ân'ın bazısını bazısına vurmayınız. Çünkü Kur'ân birçok vecih üzere nazil olmuştur. (101)

Ashâbı Kiram'ın yüzüne tebessüm etmek ve gülmek bakımından insanların en cömerdiydi. Onların konuşmalarını sanki yeni bir şey dinliyormuş gibi ciddiyetle dinler, kendini onların arasına tam mânâsıyla karıştırırdı. (102) Çoğu zaman mübarek ön dişleri görününceye kadar gülümserdi. (103) Onun yanında Ashâbı kiramın gülmesi, ona uymak için sadece tebessümdü. Bunu ona tazim için yaparlardı. (104)

Bir gün, **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna bir bedevî çıkageldi. O gün kendileri oldukça düşünceliydi. Ashâbı kiram nahoş bir şeyin olacağını sezerek sakınıyorlardı. Gelen bedevî **Hazret-i Peygamber**'e bazı sorular sormak istedi. Bunun üzerine ashâbı kiram ona dedi ki:

-'**Hazret-i Peygamber**'in yüzü pek normal değil! Bu bakımdan kendisine sakın bir şeyler sorma!' Bedevî dedi ki:

-'Benim yakamı bırakın! Onu hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki kendisini güldürmedikçe yakasını bırakmayacağım'.

Bunu söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordu:

-'İşittiğimize göre, halk açlıktan kırılırken Deccal kendilerine tirit takdim edecekmiş. Anam babam sana feda olsun, acaba onun tiridinden yemememi ve ölüp gitmemi mi bana tavsiye edersin veya doyuncaya kadar onun tiridinden yeyip ondan sonra Allah'a îman edip onu inkâr etmemi mi bana münasip görürsün?'

Ashâbı kiram der ki; 'bu soru karşısında **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübarek dişleri görününceye kadar gülerek şöyle buyurdu':

-'Hayır! Onun tiridinden yeme! **Allahü teâlâ**, ehli îmanı zengin ettiği bir şeyle seni de zengin eder'. (105)

Ashâbı kiram dedi ki: **Hazret-i Peygamber** herkesten daha fazla tebessüm ederdi ve herkesten daha fazla uysaldı. Kendisine Kur'ân inmediği veya kıyâmeti hatırlamadığı veya va'z ve nasihatten ibaret olan herhangi bir hutbe okumadığı takdirde böyleydi. (106) Sevindiği ve razı olduğu zaman, rıza yönünden insanların en güzeliydi. Eğer va'z ederse ciddiyetle va'z ederdi. Eğer öfkelenirse muhakkak ki, Allah için öfkelenirdi ve bu öfkenin önüne hiçbir şey geçemezdi. Bütün işlerinde de böyleydi. (107)

Başına bir iş geldiği zaman durumunu Allah'a havale eder, kuvvet ve kudretinden teberri edip uzaklaşırdı. **Allahü teâlâ**'dan hidayetinin inmesini isteyerek şöyle dua ederdi:

Ey Allah'ım! Bana hakkı hak olarak göster ki, ben ona tabi olayım! Bana münkeri münker olarak göster ve ondan sakınmamı da bana nasip et! Ya Rab! Şaşkınlığa düşmekten beni koru! Nefsimin hevasına uyup şaşkınlığa düşmekten, hidayetinle beni koru! Nefsimin hevasını taatine tâbi kıl! Afiyet içinde nefsimden kendi nefsinin rızasını al! Hakkında ihtilafa düştüğüm hakikate beni hidayet et! Bu da senin izninle olsun! Çünkü sen istediğini dosdoğru yola hidayet edersin! (108)

58) Tirmizî

59) Müslim,Buhârî

60) Müslim,Buhârî

61) Müslim

62) Müslim,Buhârî

63) Müslim,Buhârî

64) Buhârî

65) Müslim,Buhârî

66) Tirmizî, (bir benzerini)

67) Tirmizî

68) Taberânî

69) Tirmizî,İbn Mâce

70) Ebû Dâvud

71) Tirmizî

72) Irakî aslını bulamadığını söylemektedir.

73) Tirmizî

74) Tirmizî

75) Dârekutnî

76) Hâkim

77) Sohbet Âdâbı bölümünde geçmişti.

78) Tirmizî

79) Sohbet Âdâbı bölümünde geçmişti.

80) Tirmizî

81) Hâkim

82) Müslim,Buhârî

83) Tirmizî

84) Ebû Dahdah

85) Tirmizî

86) Nesâî,Hâkim

87) Ebû Hasan b. Dahhâk

88) Taberânî

89) Hâkim

90) Taberânî

91) Müslim,Buhârî

92) Dârekutnî

93) Tirmizî

94) Tirmizî,Nesâî

95) Tirmizî

96) Ebû Dâvud

97) Tirmizî

98) Buhârî

99) Tirmizî

100) Müslim

101) Taberânî

102) Tirmizî

103) Müslim,Buhârî

104) Tirmizî

105) Irakî bu hadisin münker olduğunu ve aslına rastlamadığını söylemektedir.

106) Taberânî

107) Ebû Şeyh

108) el-Müstağfirî

20-5

Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Yemekteki Edep ve Ahlâkı

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bulduğunu yerdi. (109) Onun nezdinde yemeklerin en sevimlisi, 'defef şeklinde yenilen yemekti. Defef ise, birçok elin uzatıldığı yemek sofrası demektir. (110) **Hazret-i Peygamber** sofrası kurulduğu zaman şöyle derdi: 'Allah'ın ismiyle başlarım!

Ey Allah'ım! Bu nimeti şükrü yapılmış ve cennet nimetinin verilmesine vesile yapacağın bir nimet kıl. ' (111)

Yemek için oturduğunda, çoğu zaman, dizlerinin üzerine otururdu. Namaz kılan bir kimsenin oturduğu gibi otururdu. Ancak şu farkla ki dizi diz, ayağı ayak üzerinde olurdu. 'Ben sadece bir kulum! Kulun yediği gibi yer, kulun oturduğu gibi otururum. 'derdi. (112)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) sıcak yemeği yemezdi. 'Sıcak yemekte bereket yoktur. **Allahü teâlâ** bize ateşi yedirmemiştir. Bu bakımdan yemeği soğutunuz da yiyiniz. ' derdi. (113)

Kendi tarafına düşen kısmından yerdi. (114) Üç parmağı ile yerdi. (115) Çoğu zaman **dördüncü** parmağını da yardımcı yapardı. (116) Hiçbir zaman iki parmakla yemezdi. 'İki parmakla yemek, **şeytan**ın yiyişidir. ' derdi. (117)

Hazret-i Osman (radıyallahü anh) kendisine 'paluze' takdim etti. Paluze'den yediler ve Hazret-i Osman'a

— 'Ey Ebû Abdullah! Bu nedir?' diye paluzenin ne olduğunu sordu.

O da şöyle **cevap** verdi:

— 'Anam, babam sana feda olsun! Biz yağ ile balı çanağa koyup ateşin üzerinde ısıtıyoruz. Sonra kaynatıyoruz. Kaynadıktan sonra buğdayın öğütülmüş özünü o bal ve yağın içerisinde kavuruyoruz. Sonra katılaşıncaya kadar karıştırıyoruz. İşte gördüğün şekle giriyor'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu söz üzerine şöyle buyurmuştur:

— 'muhakkak bu yemek güzeldir. ' (118)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) elenmemiş arpa ekmeği yerdi. (119) **Hazret-i Peygamber** bazen salatalıkları yaş hurma ile bazen de tuzlayarak yerdi. (120)

Hazret-i Peygamber'in nezdinde yaş meyvelerin en sevimlisi kavun (veya karpuz) ve üzümdü. (121) Kavunu bazen ekmek ve şekerle yerdi. (122) Çoğu zaman da yaş hurmalarla beraber yerdi. (Ve o sırada) (123) iki eliyle yardımlaşarak yerdi. (124) Bir gün sağ eliyle yaş hurma yedi. Çekirdekleri sol elinde topladı. O esnada bir koyun geçti. Çekirdekleri koyuna gösterdi. Koyun onun sol elinden çekirdekleri yiyor kendisi de sağ eliyle yaş hurmaları yiyordu. Böylece yiyip bittikten sonra koyun çekirdekleri bitirip gitti.

Çoğu zaman üzüm salkımını ağzına götürür, ağzıyla taneleri koparарak yerdi. Ağzına götürdüğü salkımın taneleri sakalının üzerinde ipe dizilmiş inci taneleri gibi görünürdü. (125) Yemeğinin çoğu su ile hurmaydı. (126) Hurma ile sütü bir arada yer ve onlara 'en güzel iki yemek' diye isim verirdi. (127)

Yemeklerin en sevimlisi, onun nezdinde et yemeğiydi. (128) Et yemeği hususunda şöyle demiştir: 'Bu yemek duyma hassasını geliştirir. Dünya ve âhirette yemeklerin efendisi bu yemektir. Eğer ben rabbimden her gün bana bu yemeği yedirmesini niyaz etseydim, rabbim bana muhakkak yedirirdi. '

Hazret-i Peygamber tiridi et ve kabak ile birlikte yerdi. (129) Kabağı severdi. Bu benim Yunus kardeşimin bitkisidir. derdi. (130)

Hazret-i Âişe'nin rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle demiştir:Ey Âişe! Bir çömlekte yemek pişirdiğiniz zaman o çömleğe kabağı çokça koyunuz. Çünkü kabak üzülenin kalbini takviye eder. (131)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisi için avlanan kuşun etini yerdi. Fakat bizzat avlanmazdı. Ama kendisi için avlanan etin kendisine getirilmesini sever ve yerdi. (132)

Hazret-i Peygamber et yediği zaman başını etin üzerine eğmezdi. Eti ağzına kaldırır, sonra ön dişleriyle parçalar yerdi. (133) Kesilen koyunun budunu ve gerdanını severdi. Çömlekte pişirilen yemeklerden kabak yemeğini, katıklardan da sirkeyi severdi. Hurmadan da Ucve denilen Medine hurmasını severdi. (134) Ucve hurması için bereket duası etmiştir:

'Bu hurma cennettendir. Zehir ve sihir için şifadır. ' (135)

Sebzelerden 'Hindiba', 'Bazaruç' (karanfilli reyhan) ve baklayı severdi. Sidik mahalline yakın olduklarından dolayı böbrekleri sevmezdi. (136) Kesilen koyunun yedi azasını yemezdi.

1. Tenasül uzvunu

2. Yumurtalıklarını

3. Mesanesini

4. Öd kesesini

5. Bezlerini

6. Dişi hayvanların fercini

7. Kanı

Bu parçaların yenmesi (kan hariç) helâl olduğu halde **Hazret-i Peygamber** bunları yemeyi kerih görürdü. (137)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) sarımsak, soğan yemeyi kerih görürdü. (138) Hiçbir yemeği kötülemezdi. Ancak hoşuna gideni yer, gitmeyeni terk ederdi. Eğer midesi bir yemeği almazsa, o yemeği başkasına kötülemezdi. (139)

Hazret-i Peygamber Dub (keler) denilen hayvanın etini ve dalağı yemekten tiksinirdi, fakat onları haram kılmıyordu. (140) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) parmaklarıyla yemek tabağını siler ve parmaklarını yalayarak şöyle derdi:'Yemeğin sonu daha bereketlidir'. (141)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemeğe bulaşmış parmaklarını kızarıncaya kadar yalardı. (142) Parmaklarını teker teker yalamadan önce elini mendil ile silmezdi. 'Bereketin, yemeğin hangi kısmında olduğu bilinmemektedir. 'derdi. (143)

Yemekten doyduğu zaman şöyle derdi:'Hamd Allah'a mahsustur. Ey Allah'ım! Senin içindir hamd. Yedirdin ve doyurdun. İçirdin hem de doya doya içirdin. Ancak senin içindir hamd. . . Nimetini inkâr

etmediğimiz, şükrünü terk etmediğimiz ve nimetinden müstağni olmadığımız halde, bu ikrar ve itiraflarda bulunuyoruz. ' (144)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) özel olarak et ve yemek yediği zaman iki elini güzelce yıkar, sonra kalan su ile yüzünü mesh ederdi. (145) **Hazret-i Peygamber** suyu üç nefeste içerdi ve her nefesin başında bir besmele çekmek üzere üç defa besmele çekmiş olurdu ve her içişin sonunda 'elhamdülillah' demek suretiyle üç defa hamdederdi. Suyu eme eme ve tada tada içerdi. Hortumla boşaltırcasına gırtlağına boşaltmazdı. (146)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) içtiği sudan arta kalanı sağında bulunan kimseye verirdi. (147) Eğer sol tarafında rütbece daha büyük bir insan bulunursa, sağ tarafında bulunana;'Sünnet sana vermektir. Eğer istersen sağımda bulunanları sana tercih edeyim. 'derdi. (148)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bazen sonuna kadar bir nefeste suyu içerdi. (149) Gerek yemek kabına, gerek su kabına nefesini alıp vermezdi. Ağzını kaptan çekerek nefesini verirdi. (150) İçinde bal ile süt bulunan bir kap kendisine getirildi. İçmekten kaçınarak şöyle dedi: 'Bir içişte içilen iki madde, bir kapta iki katık (olur mu?) ' (151) Bunu söyledikten sonra şöyle buyurmuştur:'Ben bunu haram kılmıyorum. Fakat ben kibirlenmekten ve dünyanın fuzuliliğinden ötürü yarın hesaba çekilmekten korkuyorum. Ben tevazuyu seviyorum. Çünkü Allah için tevazu eden bir kimseyi Allah yüceltir. ' (152)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) evinde, azad edilmiş köleden daha utangaçtı. Aile efradından yemek istemezdi. Onlara 'Benim canım filan yemeği istiyor' diye telkinde bulunmazdı. Eğer yedirirlerse yerdi. Kendisine ne verirlerse, kabul ederdi. **Hazret-i Peygamber**'e hangi sudan içirseler içerdi. (153) Çoğu zaman bizzat kalkar, yiyecek ve içeceğini hazırlardı. (154)

109) Daha önce geçmişti.

110) Ebû Ya'lâ, Taberânî, İbn Adiyy

111) Nesâî

112) Abdürrezzak, (Ebû Eyyub'dan)

113) Beyhakî

114) Ebû Şeyh

115) Müslim

116) el-Gılaniyât

117) Dârekutnî

118) Beyhakî

119) Buhârî

120) Müslim, Buhârî

121) Ebû Şeyh

122) Ebû Nuaym

123) Tirmizî, Nesâî

124) Ahmed

125) İbn Adiyy

126) Buhârî

127) Ahmed

128) Ebû Şeyh

129) Müslim

130) Nesâî, İbn Mâce

131) Tirmizî

132) Ebû Davud

133) Müslim, Buhârî

134) Müslim, Buhârî

135) Ebû Nuaym

136) Ebû Nuaym

137) İbn Adiyy

138) Mâlik, Muvatta

139) Müslim, Buhârî

140) Müslim, Buhârî

141) Beyhakî

142) Müslim

143) Müslim

144) Taberânî

145) Ebû Yâ'lâ

146) Beğavî, Taberânî

147) Müslim, Buhârî

148) Müslim, Buhârî

149) Ebû Şeyh

150) Hâkim

151) Bezzâr

152) Bezzâr

153) Müslim, Buhârî

154) Ebû Dâvud

20-6

Resul-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'in Giyim Hususundaki Edep ve Ahlâkı

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) hangi elbiseyi bulursa giyerdi. İster izar (baştan ayağa kadar bedeni kaplayan bir elbise) ister rida (kaftan) ister kamis (iç gömlek) veya cübbe olsun veya başkası olsun. (155) Elbiseler içerisinde **Hazret-i Peygamber**'in hoşuna en fazla giden yeşil elbiseydi. En fazla giydiği elbise de beyaz elbisedir. 'Beyaz elbiseyi dirilerinize giydiriniz ve ölülerinize de kefen yapınız. ' buyurmuştur. (156)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , gerek savaş için gerek savaş dışında ortası pamuk veya yünle doldurulmuş kaftan giyerdi. (157) **Hazret-i Peygamber**'in altın renkli atlastan bir kaftanı vardı. Onu giyer, beyazla karışan yeşilliğini severdi veya beyaz renginin üzerine gelen kaftanın yeşil rengini severdi. (158) **Hazret-i Peygamber**'in bütün elbiseleri topuklarından yukarıdaydı. İzan bunun üzerinde olup bacak kısmının ortasına kadar varırdı. (159) Hazret-i Peygamber'in iç gömleği düğmelerle bağlı bulunuyordu. Bazen namazda ve başka yerlerde bu düğmeleri açardı. (160) Hazret-i Peygamber'in zaferanla boyanmış çarşafa benzer ve baştan ayağa kadar vücudunu kapatan bir elbisesi vardı. Çoğu zaman sadece onu giyip halkın önünde namaz kılardı. (161) Bazen de sadece çulumsu bir şal giyerdi. (162) Keçeden mâmul bir elbisesi vardı. Onu giyerdi ve şöyle derdi:'Ben ancak bir kulum. Kulun giydiği gibi giyerim. ' (163)

Sadece cuma gününe mahsus iki elbisesi vardı. Bunlar diğer günlerde giydiği elbiselerden başkaydı. (164) Bazen de sadece bir izar giyerdi. Onun iki tarafını omuzlarının arasına bağlardı. (165)

Bazen de cenaze namazlarında bir tek izar ile halkın önünde namaz kılardı. Bazen evinde bir tek izara bürünerek namaz kılardı. (166) Bu tek izarın iki tarafını ters yönlerden getirip bağlardı ve bu izar aynı zamanda zevceleriyle cinsî ilişki kurduğu zaman sütresi olurdu.

Bazen de geceleyin o izarla namaz kılardı. Namaz kıldığı izarın bir kısmını bedenine sarar, diğer kısmını odada bulunan hanımının üzerine atardı ve bu şekilde namaza devam ederdi. **Hazret-i Peygamber**'in siyah bir abası vardı, onu (fakir birisine) hibe etti. Hanımı Ümmü Seleme şöyle sordu:

-'Ey Allah'ın Râsûlü! Anam babam sana feda olsun! O siyah abâ ne oldu?'

Hazret-i Peygamber;

-'Onu başkasına giydirdim' diye **cevap** verdi.

Ümmü Seleme der ki:

-'Senin beyazlığının, onun siyahlığına katılıp vermiş olduğu güzelliği hiç bir yerde görmüş değilim'. (167)

Enes şöyle anlatır: Çoğu zaman **Hazret-i Peygamber**'i, sırtına geçirmiş ve iki tarafına bağlanmış bir şal içerisinde önümüzde öğle namazını kıldırırken görürdüm. (168) **Hazret-i Peygamber**, yüzük kullanırdı. Çoğu zaman (saadet hücrelerinden) yüzüğüne bir ip bağlı olduğu halde çıkardı. (169) Parmağındaki yüzük ile yazdırmış olduğu mektupları mühürlerdi. Mektup üzerinde mührün bulunması, itham edilmekten daha hayırlıdır. (170)

Hazret-i Peygamber sarığın altında külâh giydiği gibi, bazen de sarıksız külâh giyerdi. (171) Bazen de külahını başından çıkarır, önünde sütre yapar, öylece namaza kalkardı. Bazen de başında sarığı olmadığı takdirde başına ve alnına mendilimsi bir şey bağlardı. (172)

Hazret-i Peygamber'in bir amâmesi vardı. Ona Sehab adını veriyordu. Amâmesini daha sonra Hazret-i Aliye (radıyallahü anh) hibe etti. Bazen Hazret-i Ali o amâmeyi bağlar, evinden öylece çıkardı. Hazret-i Ali'nin bu amâme ile geldiğini gören **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:'Ali, sehab'ın içinde size geliyor. ' (173)

Hazret-i Peygamber elbisesini giyerken önce sağ tarfından giyerdi. (174) 'Hamd, avretimi örttüğüm ve insanlar arasında süs olarak kullandığım bir elbiseyi bana giydiren Allah'a mahsustur. ' (175) Elbisesini çıkardığı zaman sol tarafından başlardı. (176)

Yeni elbise giydiği zaman eski elbisesini bir miskine sadaka verirdi. (177) 'Herhangi bir müslüman eski elbisesini fakir bir müslümana giydirirse Allah'ın hıfzında, himayesinde ve hayrında olur. Bu korunması, o fakir tarafından vermiş olduğu elbise ister diri olarak kullanılsın, ister ölü kullanıldığı müddetçe devam eder. '

Hazret-i Peygamber'in, yüzü tabaklanmış deriden, içi hurma lifinden doldurulmuş bir yatağı vardı. O yatağın uzunluğu iki zirâ idi veya buna yakın idi. Eni ise bir zirâ ve bir karıştı veya buna yakın idi. (178) Hazret-i Peygamber'in altına serilen bir abâsı vardı. Bu abâ **Hazret-i Peygamber**'in gittiği yere götürülür, iki kat yapılarak **Hazret-i Peygamber**'in altına serilirdi. (179) **Hazret-i Peygamber** hasır üzerinde yatardı. Hasır ile teni arasında başka birşey bulunmazdı. (180)

Hayvanlarına, silâh ve ev eşyalarına İsim vermek, **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkındandı. Bayrağının ismi el-İkab idi. Savaşlarda kullandığı kılıcının ismi Zülfikar'dı. (181) **Hazret-i Peygamber**'in bir kılıcı vardı. Ona el-Mıhzem derdi. Başka bir kılıcı vardı. Ona da er-Resub denirdi. Diğer biri vardı, ona da el-Kabib denirdi. **Hazret-i Peygamber**'in kılıcının kabzası gümüş ile süslenmişti. **Hazret-i Peygamber** tabaklanmış deriden yapılmış bir kemer bağlardı. O kemerde gümüşten üç halka bulunmaktaydı. (182) **Hazret-i Peygamber**'in okuna el-Ketum deniyordu. Okdanlığına el-Kafur denirdi. (183)

Hazret-i Peygamber'in devesinin ismi el-Kusva idi ve bu deveye, bazen el-Abda deniyordu. (184) **Hazret-i Peygamber**'in katırının ismi Düldül idi. Merkebinin ismi Ya'fur'du. Sütünü içtiği koyunun ismi Ayne idi. **Hazret-i Peygamber**'in çamurdan yapılmış bir ibriği vardı. Onunla abdest alıyordu ve onunla su içerdi. Ashâbı kirâm daha erginleşmemiş yavrularını (ki bu yavrular serbestçe **Hazret-i Peygamber**'in huzuru saadetine ve hânei saâdetine girip çıkıyorlardı) o ibrikten su içmek için gönderiyorlardı. Çocuklar ibrikte su buldukları takdirde içer, yüzlerine sürer ve bedenlerini o su ile meshederlerdi. Böyle yapmakla **Hazret-i Peygamber**'in bereketini ararlardı. (185)

155) Müslim, Buhârî

156) İbn Mâce, Hâkim

157) Buhârî, Müslim

158) Ahmed

159) Ebû Fadl Muhammed b. Tâhir

160) Ebû Dâvud, İbn Mâce, Tirmizî

161) Ebû Dâvud, Tirmizî

162) İbn Mâce, İbn Huzeyme

163) Müslim, Buhârî

164) Taberânî

165) Müslim, Buhârî

166) Irakî'ye göre aslı yoktur,

167) Müslim, (Hazret-i Âişe'den benzerini)

168) Bezzâr ve Ebû Ya'lâ

169) Müslim, Buhârî

170) İbn Adiyy

171) Müslim, Buhârî, (Enes'ten)

172) Buhârî

173) İbn Adiyy, Ebû Şeyh, Ebû Nuaym

174) Tirmizî

175) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

176) Ebû Şeyh, (İbn Ömer'den)

177) Hâkim, Beyhakî

178) Müslim, Buhârî

179) İbn Sa'd, Tabâkat

180) Müslim, Buhârî

181) Taberânî, (İbn-i Abbâs'tan)

182) İbn Sa'd ve Ebû Şeyh (mürsel olarak)

183) Irâkî aslına rastlamadığına kaydeder.

184) Taberânî

185)

20-7

Hazret-i Peygamber'in Merhameti ve Hoşgörüsü

Hazret-i Peygamber, insanların en halîmi ve kudretlisi olmakla beraber herkesten daha fazla affetmeyi seven bir zattı. Hatta bir savaşta **Hazret-i Peygamber**'e altın ve gümüşten gerdanlıklar getirildi. Onları muharip ashâbı kirâm arasında taksim etti. O esnada bedevilerden biri ayağa kalktı ve şöyle haykırdı:

-'Ya Muhammed! Allah'a yemin ederim, eğer Allah sana adaleti emretmişse ben seni adaletle hareket eder görmüyorum!'

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**:

-'Sana rahmet olsun! Acaba benden sonra senin hakkında kim adâletli hareket edebilir?'

Bedevî kalkıp giderken **Hazret-i Peygamber** ashâbı kirâma şöyle demiştir:

-Yavaşça, (korkutmadan) onu çevirip bana getiriniz.

Adam çevrilip **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna getirildi ve **Hazret-i Peygamber**;

-'Seni çıkışından ötürü affediyorum' demek suretiyle kişinin aleyhinde kabaran gergin havayı dağıttı. (186)

Cabir şöyle rivâyet eder: **Hazret-i Peygamber**, Hayber (bazı nüshalarda Huneyn) gününde Bilâl'in eteğinde ve kucağında bulunan gümüşleri alıp halka veriyordu. Bu esnada bir kişi öfkelenerek **Hazret-i Peygamber**e şöyle haykırdı:

-'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Adaletli hareket et!'

Hazret-i Peygamber ona

-'Sana rahmet olsun! Ben adalet etmedikten sonra artık adalet eden kimdir? Eğer ben adalet etmezsem sen mahrum olup zarar içerisinde kalmış olursun'. (187)

Bu durum karşısında Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) ayağa kalkarak **Hazret-i Peygamber**e

-'Bu kişi münafıktır. Bana izin ver boynunu vurayım' dedi.

Hazret-i Peygamber, Hazret-i Ömer'e şöyle dedi:

-'Senin bu dediğinden Allah'a sığınırım. Böyle yaptığımız takdirde, Muhammed arkadaşlarını öldürüyor diye propaganda yaparlar. ' (188)

Hazret-i Peygamber bir savaşta bulunuyordu. Bu esnada düşmanlar, müslümanların gafletinden istifade ederek casuslarını İslâm ordusunun içerisine saldılar. Hatta bir adam yalın kılıç gelip **Hazret-i Peygamber**'in başucunda durdu ve **Hazret-i Peygamber**'e şöyle hitap etti:

-'Seni benden kurtaracak kimdir?'

Hazret-i Peygamber 'Allah!' diye haykırdı. Adamın elinden kılıç yere düştü. Hazret-i Peygamber kılıcı alıp adama şöyle dedi:

-'Seni benden kim kurtaracak?'

Adam; 'Kılıcı alan, en hayırlı bir kimse ol! (beni öldürme) ' diye yalvardı. Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

-O halde Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Râsûlü olduğuma şâhitlik et.

-Hayır! Ben bunu demem! Ancak bundan böyle ne seninle savaşır, ne seninle beraber olur, ne de seninle savaşan bir kavimle beraber olurum.

Bu şart ile **Hazret-i Peygamber** onu serbest bıraktı. O, arkadaşlarına gelip şöyle dedi: 'İnsanların en hayırlısının nezdinden size geliyorum!' (189)

Enes şöyle rivâyet eder: Bir yahûdî kadın, **Hazret-i Peygamber**'e zehirli bir koyun gövdesi getirdi ki **Hazret-i Peygamber** ondan yesin. . . Bu hâdise keşfedilince kadın **Hazret-i Peygamber**'e getirildi. **Hazret-i Peygamber** kadına 'Neden böyle yaptın?' dedi. Kadın 'Seni öldürmek için!' diye **cevap** verince **Hazret-i Peygamber** kadına şöyle dedi:

'Allah seni bu işte muvaffak kılmaz'. Ashâbı kirâm 'Ey Allah'ın Râsûlü! Kadını öldürelim mi?' dedi. **Hazret-i Peygamber** ise kabul etmedi. (190)

Hazret-i Peygamber'e, yahudilerden bir kişi sihir yaptı. Cebrâil gelip **Hazret-i Peygamber**'e durumu haber verdi. **Hazret-i Peygamber** adam gönderip sihir yapılan tarağı (Zervan kuyusundan) çıkarttı. Düğümlerini açınca bedeninde hafiflik hissetti. (191) Bu hadiseyi sihirci yahûdîye ne söyledi ne de yüzüne vurdu.

Hazret-i Ali şöyle der: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni, Zübeyr'i ve Mikdad'ı göndermek üzere vazifelendirerek şöyle dedi: 'Hâh' (Mekke, Medine arasında bir yer) bahçesine varıncaya kadar gidiniz. O bahçede hevdecinde bulunan bir kadın vardır. O kadınla beraber bir mektup bulunuyor. Mektubu kadından alıp getirin.

Hazret-i Ali der ki: Biz 'Hâh' bahçesine varıncaya kadar gittik. Kadına mektubu çıkartmasını söyledik. Kadın 'Yanımda mektup yok' dedi. Bunun üzerine kadını tehdit ederek dedik ki: 'Ya mektubu verirsin veya kontrol etmek için elbiselerini teker teker bedeninden soyarız'. Bu tehdit karşısında kadın, saç örgülerinin arasından mektubu çıkardı. Biz mektubu **Hazret-i Peygamber**'e getirdik. Baktı ki, mektupta Hatib b. Ebî Beltâ Mekkeli müşriklerden bazılarına bir şeyler yazmış. **Hazret-i Peygamber**'in ne yapacağını onlara haber veriyordu. Bu durum karşısında **Hazret-i Peygamber**, Hatib'e hitaben 'Bu nedir ya Hatib?' diye sordu. Hatib de şöyle **cevap** verdi: 'Ya **Rasûlüllah**! Benim hakkımda acele etme! Ben kavmine sonradan gelip katılmış bir kimseyim. Seninle beraber bulunan muhacirlerin Mekke'de akrabaları vardır. Onların Mekke'de kalmış aile efradını himaye ederler. Bu bakımdan, benim soydan gelen akrabalarım Mekke'de yoktur ki, benim orada kalmış aile efradımı korusun. . . Ben istedim ki, onlara bir iyilik yapayım. O iyiliğimden dolayı orada kalmış yakınlarımı himaye etsinler. Ben mektubu kâfir olduğumdan veya İslâm'dan sonra küfre rıza göstermemden veya dinimden döndüğümden dolayı yazmış değilim'.

Bu söz karşısında **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

'Hatib doğru söyledi!'

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) 'Ya **Rasûlüllah**! Bana izin ver de bu münafığın boynunu vurayım!' deyince, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

'Hatib, Bedir savaşına katılmış bir kimsedir! Ey Ömer! Ne biliyorsun, belki Allah Bedir'e katılanlara şöyle demiştir: İstediğinizi yapın! Muhakkak ben sizi affettim. (192)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara ganimet malını taksim etti. Ensar'dan bir kişi 'Bu öyle bir taksimdir ki, bu taksimle Allah'ın cemâli kastedilmiş değildir!' dedi. Onun bu sözü **Hazret-i Peygamber**'e nakledildi. **Hazret-i Peygamber**'in yanakları kıpkırmızı kesilerek şöyle buyurdu:

Allah kardeşim Musa'ya rahmet eylesin! Bu zahmetlerden daha fazlasına mübtelâ olmuş ve sabretmiştir. (193)

Sakın sizden herhangi bir kimse, benim ashâbımın herhangi birinden bana birşey getirip söylemesin. Çünkü ben istiyorum ki, göğsüm sapasağlam olduğu halde sizin yanınıza çıkmış olayım. (194)

186) Daha önce geçmişti.

187) Ebû Şeyh, (İbn Ömer'den)

188) Müslim

189) Müslim,Buhârî

190) Müslim

191) Nesâî

192) Müslim,Buhârî

193) Müslim,Buhârî

194) Ebû Dâvud,Tirmizî

20-8

Hazret-i Peygamber'in Hoşlanmadığı Hususlardaki Hoşgörüsü

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ince derili (hayâ sahibi) zâhir ve bâtını lâtif bir zattı. (195) Öfkeli veya sevinçli olduğu yüzünden anlaşılırdı. (196) Öfkesi şiddetlendiği zaman, sakalını çokça sıvazlardı. (197) Kerih gördüğü birşeyle hiç kimse ile konuşmazdı. Bir ara huzuruna, sırtında sarı bir elbise bulunan bir kimse girdi. O, sarı elbiseyi hoş karşılamadığı halde, adama birşey söylemedi. Adam gittikten sonra, orada bulunan bazı zevata'Keşke bu adama söyleseydiniz! Bu sarı elbiseyi giymeseydi'dedi. (198)

Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'in hazır bulunduğu bir zaman, mescidde işedi. Ashâbı kirâm adamı kovup atmak isteyince **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onlara şöyle hitabetti:'Adamın işini yarıda kesmeyin!' Sonra bedevîye dönüp dedi ki:'Bu mescidler pislik ve tuvalet yapmaya uygun değildir'. Başka bir rivâyette 'yaklaştırınız, ürkütmeyiniz'diye gelmiştir. (199)

Bir gün bedevinin biri gelip **Hazret-i Peygamber**'den birşeyler istedi. **Hazret-i Peygamber** ona istediğini verdikten sonra bedevîye şöyle sordu:

-'Sana iyilik yaptım mı?' Adam

-'Hayır! Değil iyilik, güzel bir şekilde bile davranmadın!' diye **cevap** verdi. Bu söz karşısında müslümanlar öfkelendi ve bedeviyi hırpalamak için ayağa kalktılar. **Hazret-i Peygamber** onlara adama dokunmamaları için işaret etti. Sonra kalkarak hâne-i saâdetine girdi. Bedeviyi hanesine davet etti. Sonra ona birşeyler daha verdi ve dedi ki:

-'Sana iyilik yaptım mı?' Bedevî

-'Evet! Allah sana yakın akraba ve soydan ötürü hayır yönünden mükâfat ihsan etsin!' dedi. Bu duadan sonra **Hazret-i Peygamber**, bedevîye şöyle dedi:

-Sen deminki sözünü söylediğinde ashâbımın nefsinde sana karşı bir kırgınlık oldu. Eğer istiyorsan, şimdi bana söylediklerini ashâbımın huzurunda söyle ki, onların kalplerinde sana karşı duyulan kin ve buğz silinsin.

Bedevî bu teklifi kabul etti. Sabah (veya akşam) olduğu zaman bedevî geldi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bedevinin geldiğini görünce şöyle dedi:

-'Şu bedevî dün söylediğini söyledi. Fakat biz ona biraz daha fazla verdik. Şimdi bizden razı olduğunu söylüyor. Öyle değil mi?' Bedevî;

-'Evet! Allah sana yakın akraba ve soydan ötürü hayr bakımından mükâfat versin!' dedi. Bu konuşmadan sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

-'Benimle şu bedevinin misâli, tıpkı devesi ürken bir kişinin misâline benzer. Halk o ürken devenin arkasına tutmak için takılır. Fakat takılan halk, gittikçe deveyi daha da ürkütürler. Fakat deve sahibi onlara 'Benimle devemin arasından çekilin. Çünkü ben devem için daha şefkatliyim ve onun huyunu daha iyi bilirim' diye bağırır. Sonra devenin sahibi deveye doğru yönelip yerden otlar alarak deveye gösterir. Yavaş yavaş deveyi kendisine doğru yaklaştırır. Hatta sonunda deve gelir, onun önünde diz çöker. O da devenin sırtına yükünü bağlayıp biniverir. Eğer ben sizi, bu kişi söylediğini söylediği zaman bıraksaydım, siz de onu öldürseydiniz muhakkak ateşe giderdi. (200)

195) Ebû Şeyh

196) Ebû Şeyh

197) Ebû Dâvud,Tirmizî

198) Müslim,Buhârî

199) Müslim,Buhârî

200) Bezzâr,Ebû Şeyh

20-9

Hazret-i Peygamber'in Cömertliği

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların en cömerdiydi. (201) **Hazret-i Peygamber** Ramazan'da esen rüzgâr gibiydi. Hiçbir şeyi yanında tutmazdı. Hazret-i Ali **Hazret-i Peygamber**'i vasıflandırırken şöyle derdi: 'Vermek bakımından insanların en cömerdi, göğüs bakımından da insanların en genişi. . . Dil yönünden insanların en doğrusu. . . . Sözüne sahip çıkmak yönünden insanların en sadığı. . . Tabiatı insanların en yumuşağı. . . Muaşeretçe insanların en şereflisi idi. İlk olarak gören ondan korkardı. Onunla sohbet eden onu severdi'. (202)

Hazret-i Peygamber'i öven bir zat der ki: 'Ne ondan önce, ne de sonra ona benzer kimseyi görmedim. İslâmiyet'e aykırı olmamak şartıyla kendisinden istenilen şeyi verirdi'.

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e gelip istedi. **Hazret-i Peygamber** iki dağın arasını dolduracak kadar ona koyun verdi. Kişi kavmine dönüp gelince onlara şöyle dedi: İslâm olunuz! Çünkü Muhammed, fakirlikten korkmayan bir kişinin cömertliğiyle veriyor. **Hazret-i Peygamber**'den birşey istensin de **Hazret-i Peygamber** de hayır desin!' (203)

Hazret-i Peygamber'e bir ara doksan bin dirhem ganimet getirildi. Onu bir hasırın üzerine döktü, sonra kalkıp fakir ve fukaraya taksim etti. Her gelip isteyeni boş çevirmedi. Ta ki, doksan bini bitirinceye kadar. . . Bir kişi gelip **Hazret-i Peygamber**'den birşeyler istedi. O da şöyle dedi: 'Benim nezdimde birşeyler yok! Fakat git benim namıma borç et! Eğer birşeyler gelirse onu öderiz!' Bu durum karşısında Hazret-i Ömer 'Senin güç yetiremediğini Allah sana yüklememiştir' dedi. Bu söz karşısında **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bozuldu ve gelen kişi (**Hazret-i Peygamber**'e) şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Râsûlü! Allah yolunda infak et! Arşın sahibi olan **Allahü teâlâ**'nın seni fakir bırakacağından korkma!' Bu söz üzerine tebessüm etti ve yüzünde sevgi alâmetleri belirdi. (204)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Huneyn savaşından dönerken bedeviler gelip mal istediler. Hatta **Hazret-i Peygamber**i bir ağaca sığınmaya mecbur ettiler. Arkadan **Hazret-i Peygamber**'in abası çıkarıldı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** durdu ve şöyle dedi:Benim abamı veriniz! Eğer elimde bu ağaçlar kadar mal olsaydı muhakkak sizin aranızda taksim ederdim. Sonra beni cimri olarak görmez, yalancı ve korkak olarak müşahede etmezdiniz. (205)

201) Müslim,Buhârî

202) Tirmizî

203) Müslim,Buhârî

204) Buhârî

205) Buhârî

20-10

Hazret-i Peygamber'in Şecaati

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların en kahramanı ve en şecîi idi. (206) Hazret-i Ali der ki: Bedir gününde biz **Hazret-i Peygamber**'e sığınıyorduk. O düşmana en yakınımız idi. (207) Bedir gününde kahramanlık bakımından en şiddetlimizdi.

Yine Hazret-i Ali şöyle demiştir: Savaş şiddetlendiği ve ordular karşı karşıya geldiği zaman, biz **Hazret-i Peygamber**'e sığınıyorduk. Bizden hiç kimse **Hazret-i Peygamber**'den daha fazla düşmana yakın olmazdı. (208)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) az konuşur, az muhavere ederdi. Ashâbı kirâma harbe hazırlanmak emrini verdiği zaman, kendisi de hazırlanıyordu. Kahramanlık bakımından insanların en şiddetlisiydi. (209) Kahraman o kimseydi ki, harpte **Hazret-i Peygamber**'e yakınlaşıyordu. Çünkü **Hazret-i Peygamber** düşmana yakındı. (210)

İmrân b. Husayn der ki: '**Hazret-i Peygamber** düşmanın herhangi bir kitlesine rastladığında mutlaka ilk darbeyi düşmana vuran kendisi olurdu'. (211) **Hazret-i Peygamber** çok kuvvetliydi. Müşrikler, (Huneyn'de) onun etrafını sardığı zaman katırından indi ve onlara şöyle haykırdı:

Ben Allah'ın peygamberiyim. Yalan yok! Ben Abdülmuttalib'in oğluyum. (212)

206) Dârimî

207) Ebû Şeyh

208) Nesâî

209) Ebû Şeyh

210) Müslim

211) Ebû Şeyh

212) Ebû Şeyh

20-11

Hazret-i Peygamber'in Tevâzuu

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yüce mertebesinde tevâzu yönünden insanların en ileride olanıydı (213) İbn Amr der ki: **Hazret-i Peygamber**'in, kızıl bir devenin sırtında cemrelere taş attığını, önünden herhangi bir kimsenin dövülüp kovulmadığını ve 'yol açınız, yol açınız denilmediğini gördüm. (214)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) palanlı merkebin sırtına bir çul atarak binerdi. (210) Bununla beraber başkasını terkisine alırdı. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastaları ziyaret eder, cenazelerin arkasında gider, kölelerin dâvetine icabet ederdi. (216) Ayakkabısını bizzat tamir ederdi. Elbisesini yamardı. Eşlerine ev işlerinde yardım ederdi. (217)

Hazret-i Peygamber'in ashâbı, **Hazret-i Peygamber** meclise geldiği zaman, önünde ayağa kalkmazlardı. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in böyle yapmalarından taciz olduğunu bilirlerdi. (218) **Hazret-i Peygamber** çocukların yanından geçerken onlara selâm verirdi. (219) Bir ara huzuruna bir

adam getirildi. Adam Hazret-i Peygambe'in heybetinden tirtir titremeye başladı. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) adama şöyle dedi: 'Korkma! Ben kral değilim. Ben Kureyş soyundan gelen ve kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum. . . ' (220)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , arkadaşlarının arasına katılarak oturuyordu. Sanki onlardan biriydi. Hatta yabancı bir kimse geldiğinde onlardan hangisinin **Hazret-i Peygamber** olduğunu bilemezdi ve **Hazret-i Peygamber**'i tanımak için sormaya mecbur kalırdı. Ashâb, gelen yabancıların **Hazret-i Peygamber**'i tanıyabilmesini sağlamak için **Hazret-i Peygamber**'e özel bir oturma yeri yapmayı düşündüler. **Hazret-i Peygamber** için çamurdan bir seki yaptılar ve **Hazret-i Peygamber** bundan böyle o sekinin üzerinde oturdu. (221)

Aişe validemiz 'Allah benim canımı sana feda etsin! Yaslanarak ye! Çünkü yaslanarak yersen senin için daha kolay olur' deyince, bu ısrarına bir karşılık olarak **Hazret-i Peygamber**, alnı yere değercesine mübarek başını eğdi ve sonra şöyle dedi;Hayır, ben kölenin yediği gibi yer ve kölenin oturduğu gibi otururum. (222)

Hazret-i Peygamber masa üzerinde ve sükürrüce (denilen iştah açıcı maddelerin konulduğu küçücük kap) ta yemezdi ve bu durumu Allah'ın huzuruna gidinceye kadar devam etti. (223) Gerek ashâbından, gerek başkalarından kendisini çağıran herkese 'buyurun' diye **cevap** verirdi. (224) **Hazret-i Peygamber**, halkla beraber oturduğu zaman, eğer onlar âhiret hakkında konuşurlarsa, onlarla beraber aynı konuda konuşurdu. Eğer yemek ve içmek hakkında konuşurlarsa, aynı konuda kendilerine katılırdı. Eğer dünya hakkında konuşulursa, onlara karşı şefkat ve tevâzu olsun diye aynı konuda konuşmalarına iştirâk ederdi. (225)

Ashâbı kirâm, **Hazret-i Peygamber**'in huzurunda bazen şiir okurdu. **Hazret-i Peygamber** de kendilerini dinlerdi. Cahiliyye olaylarından bir şeyler anlatıp gülerlerdi. Onlar güldüğü zaman **Hazret-i Peygamber** de tebessüm ederdi. **Hazret-i Peygamber** ancak onları haram işlemekten menederdi. (226)

213) Ebul Hasan b. Dahhâk

214) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce

215) Müslim, Buhârî

216) Tirmizî, Hâkim

217) Müsned

218) Tirmizî

219) Müslim, Buhârî

220) Hâkim

221) Ebû Dâvud, Nesâî

222) Ebû Şeyh

223) Buhârî

224) Ebû Nuaym

225) Tirmizî

226) Müslim

20-12

Hazret-i Peygamber'in Şemaili

Hazret-i Peygamber'in fazlasıyla uzun ve pek de kısa boylu olmaması onun şerefli sıfatlarındandır. **Hazret-i Peygamber**, tek başına yürüdüğü zaman orta boyluluğa nisbet edilirdi. Bununla beraber, bir kimse uzun boylu sayıldığı halde, **Hazret-i Peygamber** ile yürüdüğünde mutlaka **Hazret-i Peygamber** ondan uzun görünürdü. Bazen iki uzun boylu kişi, kollarına girerdi ve **Hazret-i Peygamber** kendilerinden daha uzun görünürdü. Onlar **Hazret-i Peygamber**'den ayrıldıkları zaman, kendilerine 'uzun boylu' denirdi ve **Hazret-i Peygamber** de 'orta boylu' diye vasfedilirdi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hayrın tamamı orta boyluluktadır. (227)

227) Ebû Nuaym

20-13

Hazret-i Peygamber'in Rengi

Mübârek rengi beyazdı. Tam esmer değildi ve beyazlığı da pek fazla değildi. Rengine ne sarılık, ne kırmızılık ve ne de herhangi bir renk katılmıştı. Çünkü hadîste geçen '**el-Ezher**' kelimesi bu mânâyı ifade eder.

Amcası Ebû Tâlib, kendisini vasıflandırırken şöyle dedi: 'Beyazdır. Onun yüzüyle yağmur istenir. Yetimlerin sığınağı ve dul kadınların kalesidir'. Bazıları da **Hazret-i Peygamber**'i şöyle vasıflandırıyordu: 'Beyazlığına hafifçe kırmızılık karışmıştır'. Dediler ki: 'Ancak **Hazret-i Peygamber**'in, güneş ve rüzgâr gören yüzü ve boynu gibi âzalarının beyazlığına hafif kırmızılık karışmıştı. Kırmızının karışmadığı duru ve saf bulunan kısımlar ise, elbise altında, güneş ve rüzgâr görmeyen yerlerdi'. (228)

Hazret-i Peygamber'in mübarek yüzündeki ter, inci gibiydi. En güzel kokan miskten daha güzel kokuluydu.

228) Beyhakî

20-14

Hazret-i Peygamber'in Saçı

Mübârek saçı güzel ve taranmıştı. Ne kıvırcıktı ve ne de tamamen düzdü. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , saçını taradığı zaman kum taneleri gibi tarağın önünden akardı. Denildi ki: '**Hazret-i Peygamber**'in saçları omuzlarına kadar inerdi'. Rivâyetlerin çoğunda 'Kulaklarının memesine kadar' indiği vârid olmuştur. **Hazret-i Peygamber** bazen saçını dört örgü yapar, her kulağını iki örgü

arasına alırdı. Bazen saçını kulaklarının üzerine kıvırır, uçları saçların arasında pırıl pırıl parlayarak görünürdü.

Mübârek başında ve sakalında onyedi beyaz kıl vardı. Ondan fazlası yoktu. (229) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , yüz bakımından insan güzeli ve insanların en nûrlusuydu. Onu her vasfeden mutlaka kendisini 'ayın ondördü'ne benzetmiştir. Derisinin pürüzsüzlüğünden ötürü kızması da sevinmesi de yüzünden anlaşılırdı. Ashâbı kirâm derlerdi ki: '**Hazret-i Peygamber**, arkadaşı Ebû Bekir'in vasfettiği gibidir'. Nitekim Ebû Bekir kendisini şöyle vasıflandırmıştır: 'Emindir, seçilmiştir. Hayra dâvet eder. Tıpkı kendisinde karanlığın kalmadığı ondördündeki ay gibi parlar'.

Hazret-i Peygamber'in alnı oldukça geniş, kaşları kavisliydi ve tamdı. Kaşlarının arasında açıklık vardı. Sanki iki kaşın arası saf gümüş gibiydi. Efendimizin iki gözü oldukça büyüktü. Göz bebeği simsiyahtı. İki gözünde de kırmızılık vardı. Kirpikleri oldukça uzun ve çokluğundan dolayı nerdeyse karışır bir vaziyette idiler. Mübarek burnu dümdüzdü. Dişleri hafif aralıklıydı. Gülerek ağzını açtığı zaman şimşeğin parladığı zamanda olduğu gibi olurdu. Dudakları bakımından Allah'ın en güzel kuluydu. Ağız yönünden insanların en lâtifi idi. Yanakları, elmacık kemikleri yüksek olmaksızın çekikti. Yüzü ne uzun ve ne de yuvarlıktı. İkisinin arasındaydı. Mübarek sakalı gürdü. Mübarek sakalını uzatırdı. Bıyıklarından (uzayınca) alırdı. Boynu bakımından insanların en güzeliydi. Boynu ne fazla uzun ne de fazla kısa idi. Güneş ve rüzgâr gören boyun kısmı, sanki gümüşten yapılmış ve altın ile süslenmiş bir ibrik gibiydi. Gümüşün beyazlığında ve altının kırmızılığında pırıl pırıl parlıyordu.

Hazret-i Peygamber'in göğsü oldukça genişti. Bir kısmının eti diğer kısmının etini geçmezdi. Düzlükte ayna, beyazlıkta ayın ondördü gibiydi. Göğsün üst kısmı ile göbeği, tüylerle bitişikti. Bunlardan başka ne göğsünde, ne de karnında herhangi bir tüy yoktu. Göbeğinde üç kat vardı. Bağladığı izar onların birini örter, diğer **ikisi** dışarda kalırdı. Omuzlarının arası geniş ve tüylüydü. Omuz, dirsek, kalça ve mafsal kemiklerinin başı oldukça büyüktü. Mübarek sırtı genişti. İki omuzunun arasında nübüvvet mührü vardı. Bu mühür sağ omuza daha yakındı. O mührün içerisinde siyah bir ben vardı. Sarıya çalardı. Etrafında birbirini takip eden tüyler vardı. Sanki atın alnı gibiydi. (230)

Hazret-i Peygamber'in pazuları ve kolları kalındı. Bilekleri uzun ve büyüktü. El ayaları oldukça genişti. Elinin etrafı, yanı, parmakları uzundu. Sanki parmakları gümüş çubuklardan yapılmıştı. Mübarek ayası ipekten daha yumuşaktı. Güzel kokuyu ister sürsün, ister sürmesin sanki ayası, güzel koku satan bir aktarın ayası idi. **Hazret-i Peygamber**'le el sıkışan bir kimsenin elinden bütün gün mestedici bir koku gelirdi. **Hazret-i Peygamber** herhangi bir çocuğun başına elini koyduğu zaman, çocuklar arasında **Hazret-i Peygamber**'in başını meshettiği çocuk olduğu bilinirdi.

İzar altında kalan baldırları ve dizden aşağı kısımları kalındı. Gürbüzlük bakımından yaradılışı normaldi. Son zamanlarında vücudu ağırlaştı. Bununla beraber eti sıkıydı. Etine dolgun olmak ona zarar vermezdi. Neredeyse ilk yaradılışında olduğu gibiydi. Yürüyüşüne gelince, sanki taştan koparılmıştı ve sanki yukardan akan bir seldi. Yürüyüşün ahengine uygun adımlar atar, kuvvetli ve ciddi, kibirsiz ve gurursuz yürürdü. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:'Adem'e herkesten daha fazla benzemekteyim. Yaradılış ve ahlâk bakımından bana en fazla benzeyen atam İbrahim (aleyhisselâm) idi. ' (231)

'Rabbimin nezdinde benim on ismim vardır. Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben o Mahi'yim ki, Allah benimle küfrü mahveder. Ben Akib'im ki benden sonra herhangi bir kimse (peygamber) yoktur. Ben o Hâşir'im ki, **Allahü teâlâ**, benim peygamberliğimin akabinde insanları haşreder, Ben rahmet peygamberiyim. Ben tevbe peygamberiyim. Ben savaş peygamberiyim, Ben bütün peygamberlerin sonunda gelen bir peygamberî zîşânım. Ben maddî ve manevî mükemmelliğin bir araya geldiği peygamberî zîşânım. ' (232)

Ebû Buhterî der ki: Hadîsteki 'kusem' kelimesi, mükemmel ve bütün iyilikleri kendinde toplayan kişi demektir. En doğrusunu Allah bilir.

229) Beyhakî

230) İbn Ebî Heyseme

231) Beyhakî

232) İbn Adiyy

20-15

Hazret-i Peygamber'in Sıdkına Delâlet Eden Mu'cizeleri

Hazret-i Peygamber'in durumunu gören, onun ahlâkını, fiillerini ve hallerini belirten haberlere kulak veren, âdetlerini, seciyesini, bütün halka karşı güttüğü doğru siyasetini, insanları bir araya getirip kontrol eden hidâyetini, halk sınıflarını bir araya getirmesini ve nihayet hepsini birden kendi itâatine râm etmesini dinleyen bir kimse, evet bunlarla beraber soruların zorluklarına rağmen vermiş olduğu şaşırtıcı **cevap**lara, halkın maslahatında kullanmış olduğu tedbir ve metodlara, fakîhlerin ve akıllıların uzun yaşamalarına rağmen inceliklerinden aciz kaldıkları, ilâhî nizamın zâhirî tefsirindeki güzel işaretlerini hikâye eden ibarelere bakan bir kimsenin şek ve şüphesi kalmaz ki, bütün bunlar ancak ilâhî bir kuvvet ve semavî bir desteğin yardımıyla tasavvur edilebilecek hususlardır.

Yine kişi şeksiz ve şüphesiz bilir ki, bütün bunlar bir yalancının veya bir hokkabazın becerebileceği birşey değildir ve böyle bir kimse için de bunların olacağı tasavvur edilemez. **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkı ve ahvâli onun doğruluğunu ve sadık olduğunu ilân etmektedir. Hatta katıksız bir Arap ve insanlara karışmamış bedevî hayatı yaşamış bir kimse onu gördüğü zaman şeyle derdi: 'Allah'a yemin olsun! Bu yüz yalancı bir yüz veya yalancının yüzü değildir'. Sadece onun şerefli ahlâklarıyla, onun doğruluğuna böylece şahidlik ederdi!

Madem ki onu tanımayan ve onunla oturup, kalkmayan bir kimse, sadece onun dış görünüşüne bakarak bu şekilde bir şahitlikte bulunuyor, acaba kendisini, ve ahlâkını gören, onun bütün durumlarını izleyen bir kimsenin ona karşı hâli ne olabilir?

Biz burada ahlâkın güzelleri bilinsin diye **Hazret-i Peygamber**'in bir kısım ahlâkından bahsettik. Allah nezdindeki yüce derecesi, yüksek mertebesi ve doğruluğuna dikkati çekmek için onun bir kısım ahlâklarına değindik. Çünkü **Allahü teâlâ**, o mektep ve medrese görmediği, ilimle uğraşmadığı, kitap mütâlaa etmediği, ilim için hiçbir yolculuğa çıkmadığı, yetim, zayıf ve cahil Arapların arasında bulunduğu halde, **Allahü teâlâ** bütün bunları kendisine ihsan etmiştir. Acaba durum bu iken, onun için

ahlâkların en güzelleri, edeplerin en yüceleri, meselâ (eğer peygamber olmasa) sadece fıkıh ilminin maslahatlarının mârifeti ona nereden verilirdi? Evet (diğer ilimler hariç) sadece fıkıh ilminin yararlarının bilinmesi bile mektep, medrese olmaksızın, ilim ve ilim erbabıyla temas etmeksizin elde edilemez. Eğer ilâhî bir takviye olmasaydı bu nereden gelecekti?

Üstelik Allah'ın mârifeti, Allah'ın meleklerinin mârifeti, kitaplarının mârifeti ve peygamberliğin diğer özellikleri, eğer açık vahiy olmazsa, nerden ona bildirilmiş ve öğretilmiş olabilir? Beşer kudreti nereden başlı başına bunları elde edebilir? Eğer **Hazret-i Muhammed**'in bu zâhirî şeylerden başka hiçbir mucizesinin olmadığı farzedilse bile, bunların onun peygamberliğine delâlet etmeleri, yeter de artar bile. . .

Hazret-i Peygamber'in alâmet ve mucizelerinden öyleleri meydana gelmiştir ki, hiçbir ehli ilim. o meydana gelen mu'cizenin mu'cizeliğinden şek ve şüphe etmez. Bu bakımdan o mu'cizelerin, haberlerle şöhret bulmuş ve güvenilir kitaplarda tümüne işaret edilmiş olanların bir kısmına burada ayrıntılara girmeksizin ve uzatmadan işaret edelim: **Allahü teâlâ** birçok defa, **Hazret-i Peygamber**'in eliyle alışılmış âdeti bozmuştur. Çünkü Mekke'de Kureyşîler kendisinden peygamberliğine dair bir alâmet istediği zaman, parmağıyla işaret ederek ay'ı ikiye ayırmıştır. (233)

Câbir b. Abdullah el-Ensârî'nin evinde, (234) Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî'nin evinde (235) birçok kimseden müteşekkil bir cemaati az bir yemekle doyurmuştur. Hendek gününde, bir ara dört avuç arpa ve altı aylık bir oğlağın etiyle seksen kişiyi doyurmuştu. (236) Bir ara Enes b. Mâlik'in getirdiği birkaç arpa ekmeğini seksen kişiden fazla kimseye yedirmişti. (237) Yine bir ara Bintü Beşir isimli hanımın getirdiği az bir hurmadan bütün halka yedirmiş ve herkes doymuştu. Hurmanın bir kısmı da artmıştı. (238) **Hazret-i Peygamber**'in parmakları arasından su akmıştı. Askerler o sudan içtiler bütün ordu ondan aynı zamanda abdest de aldılar ve yine de su bitmedi.

İçinde su bulunmayan Tebûk pınarına ve başka bir zamanda da Hudeybiye kuyusuna **Hazret-i Peygamber**'in abdest suyu döküldü, **ikisi** de kaynayarak doldular. Bin kişilik ordu kana kana Tebük çeşmesinden içti. Hudeybiye kuyusundan ise, bin beş yüz kişilik bir ordu kana kana içmiştir. Oysa bu hâdiseden önce Hudeybiye kuyusunda su denen birşey yoktu. (239)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) dörtyüz süvariye devenin çökerek işgal ettiği yer kadar bir yer tutan hurma yığınından azık vermesini emir verdi. Hazret-i Ömer, dört yüz süvarinin hepsine azık verdi ve o hurmalar yine de bitmedi. Gerisini sakladı. (240)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir avuç toprak alarak kocaman bir düşman ordusunun gözüne serpti. Hepsinin gözüne (peygamberin bir mucizesi olarak) toprak giriverdi ve gözleri görmez oldu. Kur'ân bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

' (O gün) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü; (Ey Muhammed) , attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. ' (241) (Enfal/17)

Allahü teâlâ, **Hazret-i Muhammed**'i gönderince kehanet iptal edilip sona erdi ve böylece ortadan kalktı.

Peygamber kendisine minber yapıldığı zaman hutbe okumak için minbere çıktı. Daha önce üzerine çıkıp hutbe okuduğu hurma kütüğü inledi. Öyle ki, Ashâbı kirâm kütükten deve inleyişine benzer bir inleme sesi işittiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** gelip kütüğü okşadı ve böylece sükûnet buldu. (242)

Hazret-i Peygamber, yahudileri ölümü temenni etmeye dâvet etti ve onlara 'Siz bunu yapamazsınız' diye haber verdi ve böylece yahudilerle bu temenninin arasına bir mâni girdi. Böyle bir temennide bulunmaktan aciz oldular. (243) Bu durum, şarktan garba kadar, cuma günü, sesli olarak bütün mescidlerde, içinde bu açık mu'cize olan ayetin tâzimi için okunan bir sûrede (Cuma sûresinde) belirtilmiştir. **Hazret-i Peygamber**, (Allah'ın izniyle) gaybdan haber vermiştir. Bu cümleden olarak Hazret-i Osman'a arkasından cennete gireceği bir belaya uğrayacağını bildirmiştir. . . (244) Hazret-i Ammar'ı bâğî bir grubun öldüreceğini, (245) **Allahü teâlâ**'nın, Hazret-i Hasan ile iki büyük müslüman kitlenin arasını düzelteceğini haber vermiştir. (246)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Allah yolunda savaşan bir kimsenin 'ateş ehlinden' olduğunu haber vermiştir. Daha sonra bu kişi intihar ettiğinden **Hazret-i Peygamber**'in bu mu'cizesi meydana çıktı. Bütün bunlar ilâhî tecellilerdir. Daha önce bilinen herhangi bir çözüm yoluyla bilinmiş değildirler. Ne fala bakmak, ne keşif yapmak, ne muska ve ne de kuş uçurmak suretiyle biliniyordu. Bunlar Allah'ın peygamberine bildirmesiyle ve göndermiş olduğu vahiyle bilinmiştir. (247)

Mâlik'in oğlu Sürâka (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'i hicret zamanında takip etti. Bindiği atın iki ayağı da kuma gömüldü ve kendisini çepeçevre bir sis kapladı. Hatta kovaladığı **Hazret-i Peygamber**'den imdat istemeye mecbur oldu. **Hazret-i Peygamber** kendisine dua etti ve atı kurtuldu ve **Hazret-i Peygamber** kendisine Kisra'nın (248) iki bileziğini iki bileğine takacağını haber verdi ve bu durum da **Hazret-i Peygamber**'in dediği gibi çıktı. (249)

Hazret-i Peygamber, Ans kabilesine mensup yalancı peygamber Esved'in öldürüldüğü gece, Yemen'in San'a şehrinde olduğu halde katlini haber verdi. (250) Hicret edeceği gecede evinin etrafında nöbet bekleyen yüz Kureyşlinin üzerine toprak saçıp onlar kendisini görmeden çıkıp gitti. (251) Bir deve, sahiplerinin hazır bulunduğu bir mecliste **Hazret-i Peygamber**'e şikayette bulunup hâlini kendisine arzedercesine hareketlerde bulundu. (252)

Hazret-i Peygamber, bir arada bulunan birkaç sahabîye hitaben 'Sizden birisinin ateşte dişi Uhud dağından daha büyük olacaktır' dedi. Orada hazır bulunanların hepsi istikâmet üzere vefat ettiler. Ancak içlerinden biri dininden döndü ve mürted olarak öldürüldü. (253) Ashâbın diğer bir grubuna 'Sizin en son öleniniz ateştedir' demiş ve hakîkaten en son ölen ateşe düşüp yanarak ölmüştür. (254) İki ağacı çağırdı. İkisi de kendisine geldiler ve birleştiler. Sonra onlara emretti, ayrıldılar. (255)

Hazret-i Peygamber orta boyluydu. Uzun boylularla yürüdüğü zaman onlardan daha uzun görünürdü.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Necran hristiyanlarını mübahele (lânetleme) ye dâvet etti. Fakat onlar buna yanaşmadılar Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kendilerine şu hakikati bildirdi: 'Eğer siz benimle mübahele etmiş olsaydınız hepiniz helâk olacaktınız'. Onlar da **Hazret-i Peygamber**'in doğru olduğunu anladılar ve mübahele etmekten çekindiler. (256) Tufeyl'in

oğlu Amr ve Kays'ın oğlu Erbet (ki bunların **ikisi** de Arapların en ünlü süvarileri ve en kuvvetli bahâdırlarındandı) **Hazret-i Peygamber**'i öldürmek amacıyla **Hazret-i Peygamber**'e geldiler. Fakat onlar bu maksatlarına erişemediler. **Hazret-i Peygamber** (sa) , **ikisi**ne de bedduada bulundu. Amr, derisinde çıkan bir çıbanla, Erbet ise, bütün bedenini yakan bir şimşek ile öldüler. (257)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelecekte el-Cemahî soyundan gelen Ubey b. Halefi öldüreceğini haber verdi. Uhud gününde hafif bir yara ile Ubey'i yaraladı ve bu yaralama Ubey'in ölümüne sebep oldu. (258) **Hazret-i Peygamber**'e zehir yedirildi. Onunla beraber yiyen bir zat derhal öldü. Fakat **Hazret-i Peygamber** ondan sonra dört sene daha yaşadı. (259) Zehirlenmiş olan koyunun ön bacağı, kendisinin zehirli olduğunu **Hazret-i Peygamber**'e haber verdi.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bedir gününde Kureyş'in ileri gelenlerinin öldürüleceğini ve her birinin nerede öldürüleceğini teker teker gösterdi ve onların hiçbiri gösterilen yerin dışında öldürülmedi. Hepsi **Hazret-i Peygamber**'in gösterdiği yerde öldürüldüler. (260) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ümmetinden bir topluluğun denizde muharebe edeceğini haber verdi ve dediği gibi çıktı. (261)

Yeryüzü, onun için dürülüp yeryüzünün doğusu ve batısı ona gösterildi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ümmetimin hakimiyeti, bana dürülüp gösterilen noktalara kadar varacaktır'. Nitekim buyurduğu gibi de oldu. Çünkü ümmetinin mülklü doğu tarafından Türkistan kıyılarında başladı. Endülüs denizine ve Berberilerin memleketine kadar batıya doğru uzadı. Fakat Cenup ve Şimal tarafından pek genişlemedi ve haber verdiği harfiyyen çıkmış oldu. (262)

Hazret-i Peygamber, kızı Fatıma'ya, ailesinden kendisine ilk kavuşanın kendisi olacağını haber verdi ve haber verdiği gibi çıktı. (263) Mübarek zevcelerine 'En cömerdiniz kim ise o hepinizden önce ölüp bana kavuşacaktır' demiştir. Zeyneb binti Cahş sadaka vermek bakımından diğer validelerimizden daha cömertti ve hepsinden önce de o ölüp **Hazret-i Peygamber**'e yetişti. Allah ondan razı olsun. (264)

Kısır bir koyunun memesine dokundu ve memeler süt ile doldu ve bu hâdise İbn Mes'ûd'un müslüman olmasına vesile oldu. **Hazret-i Peygamber** bu hâdisenin benzerini Mekke'den Medine'ye hicret ederken yolda misafir bulunduğu 'Ümmü Mâ'bed el-Huzaiyye' adlı hanımın çadırında da yapmıştır. (265)

Hazret-i Peygamber'in ashâbından bir zatın gözü çıkmıştı. **Hazret-i Peygamber** eliyle yuvasından fırlayan gözü yerine yerleştirmiş ve o göz kişinin en sağlam ve en güzel gözü olmuştur. (266) Hayber günü, Hazret-i Ali'nin gözü ağrıyordu. **Hazret-i Peygamber** tükrüğünü sürdü ve derhal iyileşti. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bayrağı onun eline vererek onu savaşa gönderdi. (267)

Ashâbı kirâm, **Hazret-i Peygamber**'in iki elinin arasında yemeklerin tesbih ettiğini işitirdi. (268) Ashâbı kirâmdan bir zatın ayağı kırıldı. **Hazret-i Peygamber** eliyle o ayağa meshetti. Adamın ayağı derhal iyi oldu. (269) Beraberinde bulunan ordunun azığı azaldı ve askerlerin yanında bulunan bütün kumanyayı bir araya getirip toplamalarını emretti. Toplanan kumanyanın gayet az olduğu görüldü ve

bereketli olması için duada bulundu ve sonra askere kumanyalarını almalarını emretti. Onlar, o kadar kumanya aldılar ki, askerin beraberinde kumanya ile dolmamış hiçbir kap kalmadı. (270)

Hakem b. As b. Vâil, **Hazret-i Peygamber**'in yürüyüşünü alay ederek taklid etti. **Hazret-i Peygamber** 'O halde yürüdüğün gibi ol!' buyurdu ve bu bedduadan sonra ölünceye kadar tirtir titredi. (271)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir kadına tâlip oldu. Babası 'Ya **Rasûlüllah**! Onun bedeninde hers denilen cild hastalığı vardır' dedi. Oysa kadının bedeninde böyle birşey yoktu. **Hazret-i Peygamber**'e vermek istemediği için bir özür kabilinden böyle söylemişti. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'O halde öyle olsun!' dedi ve kadın cilt hastalığına tutuldu. Bu kadın şair el-Bersa'nın kızı Ümmü Şebib'dir. (272)

Bunlardan başka **Hazret-i Peygamber**'in mu'cizeleri ve peygamberliğine delâlet eden deliller sayılmayacak kadar çoktur. Fakat biz sadece meşhur olanlarını zikrettik. Kim **Hazret-i Peygamber**'in eliyle âdetin bozulmasından şüphelenir ve 'Bu olaylar teker teker tevatür yoluyla nakledilmemiştir, tevatür yoluyla gelen mu'cize sadece Kur'ân'dır' derse, bu kimse tıpkı Hazret-i Ali'nin kahramanlığında ve Hâtimi Tâî'nin cömertliğinde şüphe eden bir kimse gibidir. Herkesin malûmudur ki nakledilen hadîsler teker teker mütevatir değildir. Fakat tüm hadîsler zarurî bir bilgi vermektedir ve kesinlikle peygamberin elinden, âdeti bozan birçok mu'cizenin çıktığını ifade etmektedir.

Kur'ân'ın tevatür yoluyla geldiğinden şüphe edilemez. İnsanlar arasında kalan en büyük mu'cizedir Kur'ân. . . **Hazret-i Peygamber**'in Kur'ân mu'cizesinden başka, hiçbir peygamberin arkasında hiçbir mu'cizesi kalmış değildir. Zira **Hazret-i Peygamber** Kur'ân mu'cizesiyle halkın en beliğ, en hatîb ve Arapların en fasîhlerine meydan okumuştur. Oysa o zaman Arap yarımadası binlerce hatib ve fasîh kimselerle doluydu. Fesâhat Arapların sanatıydı. Onunla yarışır, onunla birbirlerine karşı gururlanırlardı. **Hazret-i Peygamber** onların cemiyetleri arasında açıktan açığa Kur'ân'ın bir benzerini veya benzerinden on sûreyi veya bir sûreyi getirmeleri için kendilerine meydan okuyordu. 'Eğer Kur'ân'da şek ve şüpheniz varsa bunu yapınız' diyordu.

De ki: 'And olsun! Eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler'. (İsrâ/88)

Bu sözü, onların acizliğini göstermek için söyledi ve hakîkaten onlar da onun dediğini yapmaktan aciz oldular. Onun teklifinden yüz çevirdiler. Öyle ki sonunda nefislerini ölüm, kadınlarını ve çocuklarını esir olma tehlikesine bile attılar. Onunla söz ve belâgatla muâreze etmeye güç yetiremediler. Kur'ân'ın cezalet ve güzelliğine bir kusur bulamadılar. **Hazret-i Muhammed Mustafa**'dan sonra yeryüzünün doğusuna ve batısına kadar nesilden nesile ve asırdan asıra yayılıp geldi. Bugün **Hazret-i Muhammed Mustafa**'nın dünyaya teşrif edişlerinin üzerinden beşyüz seneye yakın bir zaman geçtiği halde hiç kimse Kur'ân ile muâraza etmeye güç yetirememiştir. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) haline, sonra sözlerine, sonra fiillerine, sonra ahlâkına, sonra mu'cizelerine, sonra şu âna kadar yayılıp gelen şerîatına, sonra o şeriatın cihanın birçok yerine yayılmasına, sonra onun asrındaki padişah ve diktatörlerin veya daha sonra gelenlerin kendisine karşı baş eğip itâat ettiklerine bakıp ta onun doğruluğunda şüphe eden bir kimsenin hamakatı ne büyüktür?! Böyle bir kimsenin, zayıf ve öksüz

bir insanın bütün bu yaptıklarına bakıp da ibret alması gerekmez mi? Ona îman eden, onu doğrulayan, ondan gelen her hükme tâbi olan bir kimsenin muvaffakiyeti ne büyüktür! Bu bakımdan biz, **Allahü teâlâ**'dan ahlâkta, fiilde, hâl ve sözlerde ona uymaya bizi muvaffak kılmasını, Allah'ın minnetine ve geniş cömertliğine sığınarak talep ederiz.

233) Müslim, Buhârî

234) Müslim, Buhârî

235) Müslim, Buhârî

236) İsmailî, Sahih; Beyhakî, Delâil

237) Müslim

238) Müslim, Buhârî, (Enes'ten)

239) Müslim

240) Ahmed

241) Müslim

242) Buhârî

243) Buhârî

244) Buhârî, Müslim

245) Müslim

246) Buhârî

247) Müslim, Buhârî

248) İran İmparatoru'nun lakabı

249) Müslim, Buhârî

250) Deylemî

251) İbn Merduveyh

252) Ebû Dâvud

253) Dârekutnî

254) Taberânî

255) Ahmed

256) Buhârî

257) Taberânî

258) Beyhakî

259) Ebû Dâvud

260) Müslim

261) Müslim, Buhârî

262) Müslim

263) Müslim, Buhârî

264) Müslim

265) Ahmed

266) Ebû Nuaym, Beyhakî

267) Müslim, Buhârî

268) Buhârî

269) Buhârî

270) Müslim, Buhârî

271) Beyhakî, Hâkim

272) İbn'ul- Cevzî

21 - KALBİN ŞAŞIRTICI HALLERİ

Giriş

Hamd Allah'a mahsustur.

O Allah ki, O'nun celâl ve azametini idrâk eden kalpler ve gönüller şaşkına dönerler. O'nun nûrunun parlamasının başlangıcında gözler dehşete düşer.

Öyle Allah ki, sırların gizliliklerine muttalidir. Kalplerin inceliklerini bilendir, Memleketini düzene sokmak için yardımcı bulundurmaktan müstağnidir.

Kalpleri dilediği şekilde evirir çevirir. Günahları affeder, ayıpları örter, üzüntüleri ve hüzünleri giderir.

Salât ve selâm peygamberlerin efendisi olan, dinden ayrılanları biraraya toplayan, mülhidlerin sonunu getiren zâtın (**Hazret-i Muhammed**'in) , tertemiz ve pak olan âlinin üzerine olsun.

Yarab! Onlara çokça salât ve selâm et!

İnsanın şerefi ve bütün yaratıklara kendisini üstün kılan fazileti, Allah'ın mârifetine hazırlanmakla elde edilir.

Öyle mârifet ki dünyada, dünyanın güzelliği, kemâli ve medâr-ı iftihârıdır. Öyle mârifet ki âhiretin zahîresi ve azığıdır.

İnsanoğlu ancak kalbiyle Allah'ın mârifetine hazırlanabilir. Kalbin dışında herhangi bir âzasıyla mârifete hazırlanamaz.

O halde Allah'ı bilen, Allah'a yaklaştıran, Allah için çalışan ve Allah için gayrette bulunan, Allah nezdindeki sırları keşfeden kalptir.

Diğer âzalar ise kalbin yardımcılarıdır. Kalbin çalıştırdığı âletlerdir.

Efendinin, kölesini çalıştırdığı, çobanın (idarecinin) halkını güttüğü ve sanatkârın âletini çalıştırdığı gibi, kalp de diğer âzaları çalıştırmaktadır.

Bu bakımdan Allah nezdinde makbûl olan kalptir. Şu şartla ki, Allah'ın gayrisinde boş olmalıdır.

Allah'ın gayrisiyle dolu olduğu zaman da Allah'tan (cemâlinden) mahcub (perdelenmiş) olan da kalptir. Kendisine hitap edilen, kendisine itâb edilen de kalptir. Allah'a yaklaşmakla saîd olan da kalptir.

Bu bakımdan insanoğlu kalbini temizlediği zaman felaha kavuşur, kalbini kirlettiği ve gaflete daldırdığı zaman şekavete sapar ve rahmetten mahrum olur.

Hakikatte Allah'a itaat eden kalptir. İbâdetlerden gelen nûrlarını âzalar üzerine saçan kalptir.

Allah'a karşı inat ve isyan bayrağını açan kalpten başka hangi âza olabilir?

Âzalara sirayet eden fuhşiyât ancak onun eseridir. Zâhirin güzellikleri ve çirkinlikleri ancak ve ancak kalbin karanlık ve nûrlu olmasından ileri gelir.

Zira her kalp, içindekini dışarıya sızdırır. Kalp, öyle bir şeydir ki insanoğlu onu tanıdığı zaman, muhakkak nefsini tanımıştır. Nefsini tanıdığı zaman muhakkak rabbini tanımıştır.

İnsan kalbini tanımadığı zaman, kendi nefsini tanımamıştır. Kendi nefsini tanımadığı zaman da rabbini tanımamıştır. Kalbini bilmeyen de kalbinin gayrisini haydi haydi bilemez.

Zira insanların çoğu, kalplerini ve nefislerini bilmemekte, kalpleri ve nefisleri arasında perdeler gerilmiş bulunmaktadır.

Çünkü **Allahü teâlâ**, bazen insanoğlu ile kalbi arasına kuvvet ve kudretiyle girer.

Allah'ın kuvvet ve kudretiyle insanoğlu ile kalbi arasına girmesinin mânâsı, kendisinin müşâhedesinden, murâkabesinden, sıfatlarının mârifetinden ve Rahmân olan Allah'ın kudret parmaklarının **ikisi** arasında nasıl evrilip çevrildiğini görmekten men eder esfel-i sâfilîne nasıl indiğini, **şeytan**ların ufkuna doğru yuvarlandığını ve nasıl â'lâ-i illiyyîn'e yükseldiğini, mukarreb meleklerin âlemine nasıl yükseldiğini ona bildirmez demektir.

Kalbini murâkebe ve gözetmek için melekût âleminin hazinelerinden kalbinin üzerine akan ve kalpte beliren incelikleri gözlemek için kalbini tanımayan bir kimse **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinin mefhumuna dahil olmuş olur!

O kimseler gibi olmayın ki, Allah'ı unutmuşlar, Allah da onları kendilerine unutturmuştur. İşte bunlar fâsık olanlardır. (Haşr/19)

Bu bakımdan kalbin mârifeti ve vasıflarının hakikati, dinin temeli, sâliklerin yolunun esasıdır.

Biz bu eserde âzalar üzerine icra edilen ibâdetler ve âdetler ki bunlar zâhirî ilimlerdir kısmının tedkîkinden uzak olduğumuzdan ve bu eserin **ikinci** kısmında yok edici ve kurtarıcı sıfatlardan kalbin

üzerinde cereyan edenleri izah etmeyi va'ettiğimizden -ki bu **ikinci** kısım bâtın ilimlerdir dolayı elbette bize gereken kalbin üzerine icra edilenlerin izahına geçmezden önce iki kitaptan bahsetmektir.

Onlardan biri kalbin sıfat ve ahlâkının acâib hallerini izah eden kitaptır. **İkincisi**, kalbin riyâzetini ve ahlâkının temizlenmesinin keyfiyetini beyan eden kitaptır.

Bu iki kitaptan sonra Mühlikât'ın (Yok ediciler) ve Münciyât'ın (kurtarıcılar) tafsiline girişeceğiz. Bu bakımdan biz şimdi darb-ı meseller yoluyla insanların fehmine ve zekâlarına uygun bir şekilde kalp acâibliklerinin şerhini zikredelim.

Çünkü kalbin acâibliklerini ve melekût âlemine dahil olan sırlarını açık bir şekilde söylemek, birçok fehim ve zihinlerin idrâk etmekten âciz kaldığı bir gerçektir.

Kalb'in Süratle Değişmesi, Sebat ve Bozulma Kısımlarında Kalb'in Taksimi

Daha önce de dediğimiz gibi kalp, zikrettiğimiz sıfatlarla çepe-çevre sarılıdır. Daha önce belirttiğimiz kapılardan kalbe eserler ve böylece çeşitli haller meydana gelir. Sanki daimî bir şekilde kalp, her taraftan kendisine ok yağdırılan bir hedeftir. Ona bir şey isabet edip o şey ile müteessir oldu mu o şeyin tam zıddı diğer bir taraftan kendisine isabet eder ve böylece sıfatı değişir. Eğer araya bir **şeytan** girip onu davet ederse, bir melek iner onu hevâ-i nefisten çevirir. Eğer bir **şeytan** onu herhangi bir şerre çekerse, başka bir **şeytan** da onu diğer bir şerre çeker. Eğer bir melek onu hayra çekerse, diğer bir melek onu diğer bir hayra çeker. Bu bakımdan kalp bazen iki melek arasında, bazen de iki **şeytan** arasında çekişme yeri olur. Bazen de melekle **şeytan** arasında çekişme yeri olur. Hiçbir zaman kalp rahat bırakılmaz ve ihmal edilmez! **Allahü teâlâ** şu ayetiyle buna işaret buyurmuştur:

Biz onların kalplerini ve gözlerini gerçeği anlayıp görmekten evirip çeviririz.

(En'âm/110)

Hayır! Kalpleri evirip çeviren Allah'a yemin ederim . 85 **Hazret-i Peygamber** çoğu zaman şöyle diyordu:

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kalbin acaipliklerine ve değişmesindeki **Allahü teâlâ**'nın garib sanatına muttali olmasından ötürü bununla yemin ederek şöyle buyurmuştur:

-Ey kalpleri evirip çeviren Allah! Benim kalbimi dinin üzerinde sabit kıl!

Bunun üzerine ashâb-ı kirâm **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordular:

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen korkar mısın?

-Bana teminat veren ne vardır? Kalp Rahmân'ın (kudret) parmaklarından **ikisi** arasındadır. Onu dilediği gibi evirip çevirir,86

Hadîsin başka bir lafzı şöyledir:

Eğer **Allahü teâlâ** onu doğrultmayı dilerse, onu doğrultur. Eğer onu kaydırmayı dilerse, onu kaydırır.

Kalbin misâli, kuşun misâline benzer, her saat (başka bir renge, başka) bir duruma girer. 87

Kalbin değişmesinin misâli, kaynayıp taşan çömleğe benzer. 88

Hazret-i Peygamber, kalp için üç misâl beyan ederek şöyle buyurmuştur:

Kalbin misali koskaca bir sahraya atılan bir tüy misaline benzer. Rüzgârlar onu istedikleri gibi evirip çevirirler. Üstünü altına, altını üstüne getirirler. 89

Bu değişmeler ve **Allahü teâlâ**'nın kalpleri evirip çevirmesindeki sanatının acaipliklerini ki marifet insanı onlara iletmez- ancak Allah ile beraber olan hallerini gözeten ve murakabe edenler bilirler. Hayır ve şer üzerinde sebat etmek ve onların aralarında dolaşmak bakımından kalpler üç kısma ayrılır:

I. Bu kalp, öyle bir kalptir ki takva ile tamir edilmiş, riyazet ile tertemiz kesilip kötü ahlâklardan temizlenmiş, melekûtun giriş noktalarından, gaybın hazinelerinden hayrın hâtıratı orada çakılmaktadır. Bu bakımdan akıl, kalpte meydana geleni düşünmek hususunda oradaki hayrın inceliklerini bilsin ve faydalarının sırlarına muttali olsun diye düşünür ve böylece basîret nûruyla onun yüzü kişiye keşfolur. Bu bakımdan kişi onu yapmasının gerekli olduğuna hükmeder ve böylece kişiyi bunu yapmaya teşvik ve davet eder. Melek kalbe bakar, onun cevherinden temiz olduğunu, takva ile temizlendiğini, aklın ışığıyla nûrlandığını, marifetin nûrlarıyla mamur olduğunu görür ve o kalbin istikrar merkezi ve iniş konağı olmaya elverişli olduğunu müşahede eder. O zaman görünmez ordular bu meleğin imdadına gelirler. Böylece kalbi daha nice hayırlara iletirler. Hatta hayr, kalbi başka bir hayra çeker ve bu durum devamlı şekilde olur. Hayır hakkında tergib ile imdada koşması ve işi kalbe kolaylaştırması bir türlü sonuçlanmaz.

Ama kim verir ve Allah'tan korkarsa, o en güzel kelimeyi tasdik ederse, biz onu en kolay yola hazırlarız. (Leyl/5)

Bu ayet-i celîleyle buna işaret vardır. Böyle bir kalbe rubûbiyet penceresinden lambanın nûru doğar, hatta burada gizli şirk gizlenmez. O gizli şirk ki simsiyah karıncanın zifirî karanlık gecede siyah taşın üzerinde yürüyüp iz bırakmasından daha gizlidir.

Bu nûrun önünde hiçbir gizli taraf kalmaz. **Şeytan**ın hiçbir hilesi burada revaç bulmaz. Aksine **şeytan** durur. Aldatmaca yönünden saçma-sapan sözler vahyeder. Fakat bu kalp ona iltifat etmez. Bu kalp helâk eden şeylerden temizlendikten sonra yakında zikredeceğimiz kurtarıcılarla tamamen mamur olur. O kurtarıcılar ki şükür, Allah'ın azabından korkma, Allah'ın adaletini ümit etmek, fakirlik, zâhidlik, muhabbet, rıza, şevk, teveccüh, tefekkür, nefis muhasebesi ve benzeri sıfatlardır. Bu o kalptir ki

Allahü teâlâ ona yönelmiştir. İtminana kavuşan ve **Allahü teâlâ**'nın şu ayetlerinde kastedilen kalp ancak böyle bir kalptir.

İyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur. (Ra'd/28)

Ey itminana kavuşan nefis! Râzı edici ve râzı edilmiş olarak rabbine dön! (Fecr/27-28)

II. Bu kalp, meleklerin kapıları kendisine kapatılan, **şeytan**ların kapıları kendisine açılan, kötülüklerle, çirkin ahlâk ile mülevves olan hevâ-i nefisle dopdolu bulunan mahrum kalptir. Bu kalpte şerrin başlangıcı, hevâ-i nefisten bir hâtıratın orada meydana gelmesiyle olur. Bu bakımdan bu kalp fetva istemek ve doğruyu bulmak için aklın hakemliğine başvurur. Böylece akıl, hevâ-i nefsin hizmetine

alışır ve onunla yakınlık kurar. Durmadan ona hileli yollar bulur, isteğinde kendisine yardımcı olur. Böylece nefse hâkim olur ve nefsi karşısında hevâya yardımcı olur. Göğüs bu durumda hevâ-i. nefisle genişler, karanlıklar orada yayıldıkça yayılır. Çünkü aklın ordusu savunma hattından çekilip meydanı serbest bırakmıştır. Böylece **şeytan**ın saltanatı kuvvet bulup hevâ-i nefsin yayılmasından ötürü at oynatacak meydanı oldukça genişler! İnsanoğlunu süs, gurur ve yalancı emellerle yanıltır ve onu aldatmak için çalışır. Dolayısıyla Allah'ın va'dine ve vaîdine olan îman saltanatı zaafa uğrar, âhiret korkusundan ötürü var olan yakînin nuru körelir. Çünkü hevâ-i nefisten kapkaranlık bir duman kalbe yükselip her taraftan kalbi istilâ eder. Kalbin nûrları sönünceye kadar bu durumunu sürdürür. Böylece akıl, kirpikleri dumanla dolmuş göz gibi olur. Artık bakmaya gücü kalmaz.

Bütün bunları kalbin başına şehvet getirir. Hatta artık kalbin durmak, basiretle bakmak imkânı kalmaz. Eğer bir vâiz ona gösterir, hak olanı kendisine anlatırsa, anlamaktan kör ve dinlemekten sağır olur. Şehvet orada iyice kabarır. **Şeytan**ın hâkimiyeti kurulur. Âzâlar hevâ-i nefse uygun şekilde hareket ederler. Günahlar, gayb aleminden şehâdet âlemine dökülür. Tabiî bu da Allah'ın kazâ ve kaderiyledir. Böyle bir kalbe şu ayetlerle işaret edilmiştir:

Heva ve hevesini ilâh edineni gördün mü? Artık ona sen mi vekil olacaksın? Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi zannediyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidirler, hatta onlar gidişce daha sapıktırlar.

(Furkan/43-44)

Doğrusu çoğunun üzerine azap gerçekleşmiştir. Artık onlar îman etmezler.

(Yâsin/7)

İnkâr edenlere gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar îman etmezler. (Bakara/6)

Çok kalp vardır ki, birtakım şehvetlere nisbeten hâli budur. Tıpkı birtakım şeylerden sakınıp, takva gösteren bir kimse gibidir. Fakat güzel bir yüzü gördüğü zaman gözüne ve kalbine sahip olamaz. Aklı yerinden oynar. Kalbinin dizgini elinden çıkar veya içinde kibir, riyaset ve rütbe olan şeyler hakkında nefsine sahip olmayan kimse gibidir. Böyle bir durumda sebepler göründüğü zaman, sebretmek için iradesi kalmaz veya öfkelendiği zaman nefsine hâkim olamayan kimse gibidir. Ne zaman başkası tarafından tahrik edilir veya bir ayıbı yüzüne vurulursa öfkelenir ve nefsine hâkim olamaz veya muktedir olduğu zaman bir dirhem veya bu dinarı almak hususunda nefsine sahip olamayan bir kimse gibidir. Öyle ki meczub ve aklı başında olmayan bir kimsenin dalışı gibi oraya dalar. O hususta mürüvvet ve takvayı unutur. Bütün bunlar hevâ-i nefisten kalbe yükselen ve kalbi kaplayan, karartıp nûrlarını söndüren, dolayısıyla hayâ, mürüvvet ve îmanın nûrunun da sönmesine vesile olan bir dumandan ileri gelmektedir. Bu felâkete uğrayan bir kimse, **şeytan**ın yardımına koşuyor demektir.

III. Bu, o kalptir ki orada hevâ-i nefsin hâtıratı görünür ve o kalbi şerre davet eder. Bu esnada îmanın hâtırı ona yetişir ve onu hayra davet eder. Bu durumda nefsi şehvetiyle harekete geçip, şerrin hâtıratına yardım eder. Böylece şehvet kuvvet bulur. Lezzetlenme ve nimetlenmeyi güzel gösterir. Akıl da hayra davet eden hâtıratın yardımına koşar, şehvetin önüne çıkar. Onun fiilini çirkin gösterir. Onu

cehâlete nisbet eder. Şerre daldığı için onu yırtıcı hayvan ile diğer hayvanlara benzetir. Sonuçlara aldırmayış hususunu da yırtıcı hayvanların perva etmeyişine benzetir. Böylece nefis, aklın nasihatına meyil gösterir. Bu esnada **şeytan** oldukça kuvvetli bir şekilde akla hücum eder. Bu esnada hevâ-i nefsin dâvetçisi kuvvet bulup der ki:

Senin bu çekingenliğin ve soğukluğun nereden geliyor? Neden sen hevâ-i nefsine uymayarak nefsine eziyet veriyorsun? Acaba kendi asrının insanlarından hevâ-i nefsine muhalefet eden hiç kimseyi görüyor musun? Bütün dünyayı onlara mı bırakacaksın? Sadece onlar mı dünyanın zevk ve sefasını sürecekler? Sen yorgun ve düşkün bir vaziyette nefsini zevk ve sefadan mahrum ederek hacr altına almak mı istiyorsun? İnsanlar sana gülsün mü? Mansıb ve mertebenin, filan ve falan adamınkinden daha düşük olmasını mı istiyorsun? Oysa onlar senin iştahını kabartan şeyi çekinmeden yapmışlardır! Sen görmüyor musun, filan âlim senin çekindiğin fiilleri çekinmeden işliyor? Eğer şer olsaydı o işler miydi bunları?!

Bu sözlerden sonra nefis, **şeytan**a meyleder, ona yönelir. Bu sefer melek, **şeytan**a hücum ederek der ki: 'Neticeyi unutup halin lezzetine tâbi olandan başka helâk olan var mıdır. Sen azıcık bir lezzetle kanâat eder misin? Şu cennet lezzetini ve ebedî olan nimetleri terk mi ediyorsun veya şehvetini gemliyerek sabretmek elemi sana ağır mı geliyor? Oysa sen ateşin elemini ağır hissetmiyor musun? İnsanların kendi nefislerinden gâfil olmaları, seni aldatıyor mu? Nefislerinin hevalarına tâbi olmaları, **şeytan**a yardımcı olmaları nasıl seni yanıltıyor? Oysa başkasının günahı ateşin azabını senden hafifletmez. Hiç düşünmez misin sen, harareti şiddetli bir yaz günündesin. Bütün insanlar güneşte duruyor. Senin de bir evin vardır. Acaba güneşte durmak sûretiyle insanlara yardım mı edeceksin, yoksa serin evine çekilmek sûretiyle kendini kurtaracak mısın? O halde güneşin hararetinden korkarak bu durumda halka muhalefet ediyorsun da neden ateşin hararetinden korkarak günahta onlara muhalefet etmiyorsun?' Bu nasihattan sonra nefis, meleğin sözüne meyleder. Böylece nefis, iki ordu tarafından daimi bir şekilde çekilmektedir. İki hizib arasında çekilip durmaktadır. Bu savaş, kalbe en uygunu, kalbe galip gelinceye kadar devam eder.

Eğer kalpte galip bulunan sıfatlar bizim daha önce zikrettiğimiz **şeytan**î sıfatlarsa, **şeytan** kalbe galip gelir. Böylece kalp, **şeytan**ın hizbine meyleder. Allah'ın ve Allah'ın velîlerinin hizbinden yüz çevirir. **Şeytan**ın ve Allah düşmanlarının yardımcısı olur. Kaderin hükmü ile Allah'tan uzaklaşmasına vesile olan şeyler onun âzâları üzerinde hükmünü yürütür. Eğer kalbe galip gelen meleklerin sıfatları ise, kalp **şeytan**ın iğvasına ve geçici dünya zevkine tahrik etmesine kulak vermez. **Şeytan**ın hafife aldığı âhiret işini hafife almaz. Aksine bütün ısrarlara rağmen Allah'ın hizbine meyleder. Geçmiş kaza ve kaderin gereği olarak âzâlarında taat ve ibâdet görünür. Bu bakımdan Mü'minin kalbi, Rahman'ın kudret parmaklarından **ikisi**nin arasındadır. Yani bu iki askerin arasında çekilmektedir ve galip gelen de kalbin değişmesi, bir partiden diğer bir partiye geçmesidir. Daimi bir şekilde meleklerin partisine veya **şeytan**ın partisine katılması ise, iki taraf için de pek nadir bir durumdur. İbadetler ve günahlar gaybın hazinelerinden görünür. Kalp hazinesi vasıtasıyla şehâdet âlemine aktarılır. Çünkü bunlar melekût hazinelerindendir. Bunlar göründüklerinde alâmet de olurlar. Erbâb-ı kulûb onlarla kişi hakkındaki ezelî kaza ve kaderin hükmünü bilir. Bu bakımdan kim cennet için yaratılmışsa, ona ibâdet ve taatların sebepleri kolaylaştırılır, kim cehennem için yaratılmış ise günahların sebepleri ona kolaylaştırılır.

Kötülüğün arkadaşları ona musallat olurlar. Onun kalbine **şeytan**ın hükmü ilkâ olunur. Zira **şeytan** çeşitli hükümlerle 'Allah rahimdir! Sen perva etme! Bütün insanlar Allah'tan korkmuyorlar. O halde sen de onlara muhalefet etme! Ömür uzundur. Yarın tevbe edinceye kadar sabret' demekle ahmakları aldatır. Onlara bâtıl va'dlerde bulunur. Aldatıcı temennilerle onları avutur. Oysa **şeytan** onlara aldatmaktan başka bir vaîdde bulunmaz. Onlara tevbeyi va'deder, mağfireti temenni eder. Bu ve bunlara benzer hileleriyle onları helâk eder. **Şeytan**ın bu hilelerini kişinin kabul etmesi için kalbi oldukça genişler, hakkı kabul etmekten daralır. Bütün bunlar Allah'tan olan kaza ve kaderledir ve takdir edilmiştir.

Allah kime hidayet etmeyi dilerse, onun göğsünü İslâm'a açar, gönlüne genişlik verir. Kimi de sapıklıkta bırakmak isterse, onun kalbini öyle daraltır, sıkıştırır ki göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar. (En'âm/125)

Eğer Allah size yardım ederse, size galip gelecek yoktur ve eğer size yardım terk ederse, ondan sonra size yardım edecek kimdir? (Al-i îmran/160)

Bu bakımdan hidayete erdiren, dalâlette bırakan ancak O'dur. Dilediğini yapar, irade ettiğine hükmeder. Onun hükmünü çevirecek kimse yoktur. Onun kaza ve kaderini tesirsiz bırakacak kuvvet nerede? Cenneti yarattı, cennet için ehil olanları yarattı. Onları taat ve ibâdetinde kullandı. Cehennemi yarattı, ona ehil olanları yarattı, onları günahta kullandı! İnsanlara cennet ve cehennem ehlinin alâmetlerini tanıtarak şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki iyiler naim cennetindedirler. Fâcirler ise cehennemdedirler. (înfitar/13-14) .

Allahü teâlâ, **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur:

Şunlar cennettedirler, perva etmem! Şunlar da cehennemdedirler, perva etmem! Hak padişah olan Allah, müşriklerin dediğinden yücedir, yaptığından sorumlu değildir, insanlar ise sorumludur. .

Biz, kalbin acaip hallerinin zikrinden bu kadarla yetinelim. Çünkü kalbin acaip hallerini son noktasına kadar saymak muamele ilmine uygun düşmez. Biz ancak muamele ilimlerinin derinliklerinde ve sırlarının mârifetinde muhtaç olunan miktarı zikrettik ki zâhirle yetinmeyenler bundan istifade etsin! Özün yerine kabukla yetinmeyenler bu kadarcıkla yetinsin! Hatta sebeplerin hakikatlerinin inceliklerine aşık olanlar için bizim zikrettiğimiz miktar -Allah'ın izniyle- yeterlidir.

Tevfîki veren Allah'tır. Kitabu Şerhi Acâib'il-Kalb bölümü burada sona ermiş bulunuyor. Hamd ve nimet ancak Allah'a mahsustur. Bunun ardından -inşaallah- Kitabu Riyazet'in Nefs ve Tehzib'il-Ahlâk (Nefs'in Riyazeti ve Ahlâk'ın Güzelleştirilmesi) bölümü gelecektir. Hamd, bir ve tek olan Allah'a mahsustur. **Allahü teâlâ** her seçkin kulunun üzerine rahmet deryalarını boşaltsın!

85) Buhârî

86) Tirmizî

87) Hâkim

88) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

89) Taberânî, Beyhakî

21-1

Nefis, Ruh, Kalp ve Akıl Kelimelerinin Mânâları ve Bu Kelimelerle Murâd Olunan Hakikatler

Âlimlerin önderlerinden dahi bu kelimelerin ihâta ettiği mânâları, târif ve müsemmâları arasındaki farkları kavrayan pek azdır. Yanlışlıkların çoğunun menşei, bu kelimelerin mânâlarını idrâk etmemektir. Biz ise, bu kelimelerin mânâsında bizim gayemizle ilgili bahisleri açıklamaya çalışacağız.

Kalp Kelimesinin Anlamı

Kalp iki mânâ için kullanılır:

1. Çam kozalağı şeklinde olan bir et parçasıdır ve bu et parçası göğsün sol tarafına konulmuş özel bir et parçasıdır. İçinde oluğa benzer boşluklar vardır. O boşluklarda simsiyah bir kan bulunur. Burası ruhun kaynağı ve mâdenidir. Şu anda kalbin şeklini ve keyfiyetini îzah etmek istemiyoruz. Zira bu doktorların vazifesidir. Dinî gaye ve maksatlar bununla ilgili değildirler. Bu kalp aynı zamanda hayvanlarda da vardır. Hatta ölülerde de vardır. Biz bu kitabımızda kalp kelimesini kullandığımızda, onunla bu et parçasından ibaret olan kalbi kastediyor değiliz; zira bu bir et parçasıdır, hiçbir kıymeti yoktur, mülk ve şehâdet âlemindendir. Hayvanlar da görme duyularıyla onu idrâk ederler. İnsanların onu idrâk etmemesi nerede kaldı?

2. Kalp, rabbânî ve ruhânî bir lâtife ve inceliktir. Onun cismanî kalp ile ilişkisi vardır. O lâtife, insanoğlunun hakikatidir. İdrâk eden, bilen ve kavrayan odur. Muhatap olan, cezalandırılan, kınanan ve sorumlu tutulan o! Onun cismanî kalp ile bir ilgisi vardır. İnsanların çoğunun akılları bu ruhî kalp ile cismanî kalbin arasındaki ilişkiyi idrâk etmek hususunda hayrete düşmüştür. Çünkü rabbânî kalbin cismanî kalple olan irtibatı tıpkı renklerin cisimlerle, sıfatlar ve niteliklerin mevsuflarla olan irtibat ve ilişkisi gibidir veya âleti kullananın âletle ilişkisi gibidir veyahut da oturanın oturduğu yerle ilişkisine benzer. Bunun açıklamasından iki mânâdan dolayı kaçınmaktayız.

O mânâlardan **birincisi**, bu konuyu açıklamak mükâşefe ilimleriyle alâkalıdır. Oysa bu kitapta bizim gaye ve hedefimiz sadece muamele ilmidir. **İkincisi**, o konuyu açıklamak, ruhun sırrını ifşâ etmeyi gerektirir. Ruh'un sırrını ifşâ etmek ise **Hazret-i Peygamber**in bile hakkında konuşmadığı konulardandır. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'den başkasının bu konuda konuşmaya yetkisi yoktur. Biz bu kitapta kalp kelimesini kullandığımız zaman, onunla bu rabbânî ve ruhânî latifeyi kastediyoruz. Gayemiz onun vasıf ve hallerini zikretmektir. Onun zâtındaki hakîkat ve künhünü değil! Muamele İlmi onun sıfatlarının mârifetine ve hallerine muhtaçtır. Onun hakikatinin ve mahiyetinin zikrine muhtaç değildir.

Ruh Kelimesinin Anlamı

Ruh da gayemiz açısından iki mânâ için kullanılır.

1. Lâtif bir cisimdir, kaynağı, cismanî kalbin oluklarıdır. Bu bakımdan bedene yayılan damarlar vasıtasıyla bedenin diğer âzalarına ve parçalarına dağılır. Onun bedene dağılışı ve ondan koklamanın, dinlemenin, görmenin, hissetme ve hayat nûrlarının beden âzaları üzerine dağılıp yayılması, tıpkı evin bir köşesinde yakılan lâmbadan çıkan ışığın dağılıp yayılmasına benzer. Çünkü o lâmbanın ışığı, evin

hangi parçasına ve hangi köşesine ulaşırsa mutlaka orası onunla aydınlanır. Hayatın misâli ise duvarlarda meydana gelen ışık gibidir. Bunun misâli ise lâmbadır. Ruhungeçişi ve bâtındaki dalgalanması ise, çıra ışığının evin etrafına hareket edicinin hareket ettirmesiyle dalgalanması misâlidir. Doktorlar, ruh kelimesini kullandıkları zaman, bu mânâyı kastederler. Bu lâtif bir buhardır. Onu kalbin hareketi oluşturur. Bu mânâdaki ruhun îzahını yapmak, bizim vazifemiz değildir. Çünkü bu, doktorların hedefiyle ilgilidir. O doktorlar ki bedeni tedavi etmektedirler. Kalbi, **Allahü teâlâ**'nın komşuluğuna varıncaya kadar tedavi eden din doktorlarının hedefine gelince, onların hedefi kesinlikle bu ruh ile ilgili değildir.

2. Ruh insandaki idrâk edici ve bilici lâtifedir. O lâtife ki biz onu daha önce kalbin mânâlarından birisinde îzah ettik. Allâh Teâlâ'nın şu ayetinde kasdettiği ruh da bu ruh'tur: De ki: Ruh, rabbimin emrindendir' Ruh, rabbânî ve acâib bir şeydir. Onun hakikatini idrâk etmekten akılların ve anlayışların çoğu âciz kalmaktadır.

Nefis Kelimesinin Anlamı

Nefis de birçok mânâya gelir. Bu mânâlardan sadece **ikisi** bizim hedefimizle ilgilidir:

1. Nefis'ten insanoğlundaki şehvet ve öfke kuvvetini toplayan mânâ murâd edilir. Nitekim bunun açıklaması ileride gelecektir ve tasavvuf ehli çoğu zaman bu mânâyı kullanmaktadırlar.

Çünkü ehl-i tasavvuf nefisten, insanoğlunun çirkin sıfatlarını toplayan asıl ve esası kastederek 'Nefisle mücâhede etmek ve nefsi kırmak muhakkak lâzımdır' demektedir. Nitekim bu mânâya Hazret-i

Peygamberin şu hadîs-i şerîfi işaret etmiştir:

Senin en şiddetli düşmanın, iki yanının (kaburgalarının) arasında bulunan nefsindir!

2. İnsanın hakikati olan ve daha önce zikrettiğimiz lâtifedir.

Bu lâtife insanın zâtıdır. Fakat bu lâtife aynı zamanda hallerinin değişmesi hasebiyle çeşitli sıfatlarla sıfatlanır. Bu bakımdan emrin altında durduğu ve şehvetlerin muhalefetinden ötürü tirtir titrediği zaman kendisine nefs-i mutmainne adı verilir. **Allahü teâlâ** bu nefsin benzeri hakkında şöyle buyurmaktadır: 'Ey itaatkâr nefis! Dön rabbine! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak. . '

Birinci mânâya gelen nefis için Allah'a dönüş tasavvur edilemez. Çünkü o mânâdaki nefis, Allah'tan uzaklaştırıcıdır ve o nefis, **şeytan**ın partisindendir. Nefsin sükûneti tamam olmadığı, fakat şehvâni nefse karşı direndiği ve itiraz ettiği zaman, ona nefs-i levvâme adı verilir. Çünkü bu nefis; sahibi, mevlâsının ibâdetinde kusur yaptığı zaman sahibini kınar. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Kasem ederim pişmankâr nefse ki. . . ' (Kıyame/2) buyurmuştur.

Eğer nefis itiraz etmeyi terkederse, şehvetlerin isteğine ve **şeytan**ın çağırısına itaat edip baş eğerse ona nefs-i emmâre-i bi's-sui (kötülüğü emreden nefis) adı verilir. **Allahü teâlâ**, kulu ve peygamberi olan Hazret-i

Yusuftan veya Azîz'in hanımından haber vererek şöyle buyurmuştur: 'Ben nefsimi temize de çıkarmıyorum. Çünkü nefis gerçekten kötülüğü şiddetle emreder. Ancak rabbimin esirgediği müstesnadır'. (Yûsuf/53) .

Bazen nefs-i emmâre'den gaye; nefsin **birinci** mânâsıdır demek de câiz olur. Bu bakımdan, nefis, **birinci** mânâ açısından gayet çirkin ve kötüdür, **İkinci** mânâsıyla mahmûd ve güzeldir. Çünkü **ikinci** mânâ ile insanın nefsi; yani insanın zâtı Allah'ı ve diğer bilinenleri idrâk eden hakikatidir.

Akıl Kelimesinin Anlamı

Akıl da İlim Kitabı'nda bahsettiğimiz gibi çeşitli mânâlarda müşterek kullanılmaktadır. Bizim gayemizle ilgili olan, o mânâların sadece **ikisi**dir.

1. Akıl bazen emirlerin hakikatini bilmek mânâsında kullanılır. O zaman, merkezi kalp olan ilim sıfatından ibaret olur.

2. Akıl bazen zikredilir, kendisinden ilimleri idrâk eden şey kasdedilir. O vakit kalbin kendisi demektir. Kalpten gayem; o lâtifedir. Bizler biliyoruz ki, nefsinde varlığı olan her âlim, kendi nefsiyle kâim olan bir asıl ve esastır. İlim de o asıldan bir sıfattır.

Sıfat ise, mevsufun gayrisidir, aynısı değildir. Akıl 'dan bazen âlimin sıfatı kastolunur. Bazen de idrâkin mahalli; yani idrâk olunan kastedilir ve bu **ikinci** mânâ, **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerifiyle kastolunan mânâdır:

Allahü teâlâ'nın ilk yarattığı şey akıldır.

Çünkü ilim araz'dır. İlk yaratılmış olması tasavvur olunamaz. Elbette onun kâim olacağı yer ondan önce veya onunla beraber yaratılmalıdır. Çünkü ilme hitâb etmek mümkün değildir. Haberde varid olmuştur ki, **Allahü teâlâ** ilk yarattığı akla şöyle dedi: 'Gel! O da geldi. Sonra ona 'Git!' dedi ve o da gitti. Madem ki durum budur, öyleyse bu isimlerin mânâları mevcuttur. O mânâlar ise şunlardır: Cismânî kalp, cismanî ruh, şehvanî nefis ve ilimler. . .

İşte bunlar dört mânâdır. Bahsi geçen dört lâfız, bu mânâlarda kullanılırlar. Bir de bu kelimelerin **beşinci** ve ortak bir mânâsıvardır ki o da şudur:

İnsanoğlunun bilici ve idrâk edici lâtifesidir. Bu bakımdan mânâlar beş, lâfızlar dörttür ve her lâfız iki mânâda kullanılır. Âlimlerin çoğuna, bu lâfızların ihtilâfı ve değişik mânâlarda kullanılması karanlık görünmüştür. Bunun için de onların hâtırat hakkında konuşup, 'Bu akl'ın hâtırıdır. Bu ruh'un hâtırıdır. Şu kalb'in, şu da nefs'in hatırıdır!' dediklerini görürsün!

Düşünmeyen kimseler, bu isimlerin mânâları arasındaki farkları idrâk etmemektedirler. İşte bu karanlık kalan cepheden perdeyi kaldırmak için, biz bu isimlerin açıklamasını yaptık. Kur'ân ve Sünnet'te kalp lâfzı vârid olduğu zaman, ondan gaye; insanoğlunun anlayan ve şeylerin hakikâtini bilen tarafı kasdedilir. Bazen göğüste bulunan kalpten kinâye olur. Çünkü o lâtife ile kalbin cismi arasında özel bir alâka ve irtibat vardır. Zira kalp, her ne kadar bedenin diğer parçalarıyla alâkalı ve bütün beden mânâsında kullanılıyorsa da, yine de göğüsteki cismanî kalp vasıtasıyla alâkalıdır. Bu bakımdan onun ilk ilgisi kalpledir. Sanki cismanî kalp, onun yeri, memleketi, âlemi ve merkebidir ve bunun içindir ki Sehl et-Tüsterî kalbi arşa, göğsü kürsiye benzeterek şöyle demiştir:

'Kalp arştır, göğüs kürsüdür'. Sakın zannedilmesin ki Sehl et-Tüsteri kalbi Allah'ın arşı, göğsü de Allah'ın kürsüsü olarak görüyor! Zira böyle olması muhaldir. Aksine Sehl et-Tüsterî şunu kastediyor:

Kalp, Allah'ın memleketi ve tasarruf yeridir. Allah'ın tedbîr ve tasarruf için **birinci** mecraıdır. Bu bakımdan kalp ile göğsün, tedbîre nisbeti, tıpkı arş ve kürsünün Allah'a nisbeti gibidirler ve bu teşbih de ancak bazı yönlerden doğru olabilir ki o yönleri açıklamak da bizim gayemize uygun değildir. Bu bakımdan biz onu açıklamaktan vazgeçiyoruz.

21-2

Kalbin Askerleri

Allahü teâlâ 'Rabbinin ordularını da ancak kendisi bilir' (Müddessir/31) buyurmuştur. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın kalpler, ruhlar ve başka âlemlerde tâlim ve terbiye ettirilmiş orduları vardır. Onların hakikatlerini ve adedierinin tafsilini ancak Allah bilir. Biz şimdilik kalbin bazı ordularına işaret edeceğiz, Çünkü bizim gayemizle ilgili olan odur. Bu bakımdan kalbin iki ordusu vardır: Bir ordusu gözle görülür. **İkinci** bir ordusu vardır ki gözle değil basiretle görülür. Kalp padişah hükmündedir. Orduları ise, hizmetkâr ve yardımcılar hükmünde. . İşte ordunun mânâsı da budur.

Gözle görülen ordusuna gelince, o el, ayak, göz, kulak, dil ve diğer bâtın ve zâhir âzalardır. Zira bütün bu âzalar kalbin hizmetçisi ve yardımcısı olmuşlardır. Bu bakımdan onlara tasarruf eden; onları yürüten, durduran sadece kalptir. Onlarda kalbe itaat etmek üzere yaratılmıştır. Asla ona muhalif hareket etmeye güçleri yetmez. Ona karşı gelemezler. Meselâ kalp, göze açılmayı emrettiği zaman göz derhal açılır. Ayağa hareket etmeyi emrettiği zaman ayak derhal harekete geçer. Dile konuşmayı emrettiği ve bu emrini kesinlikle yürütmesini ferman ettiğinde dil derhal konuşur. Diğer âzalar da böyledir. Âzalar ve duyuların kalbe teshir olunmaları bir yönden meleklerin Allah'a (teşbihte hata olmasın) teshir olunmalarına benzer. Çünkü melekler itâat etmek üzere yaratılmışlardır. Allah'a muhalefet etmek gücüne sahip değildirler ve emrolundukları yaparlar. Bu âzalar ile melekler, ancak bir noktada ayrılırlar. Şöyle ki, yerine getirdikleri emri bilmektedirler. Göz kirpikleri ise, açılmak ve kapanmakta kalbe itâat eder, fakat teshir yönünden eder. Ne nefsinden ve ne de kalbe yaptığı itaatten haberdar değildir!

Kalbin bu ordulara ihtiyacı, yaratılışının sebebi olan yolculuğa çıkmak için merkep ve azığa olan ilgisindendir. Kalbin, çıkması için yaratılmış olduğu yolculuk, Allah'a giden yolculuktur. Allah'ın mülâkatı için gidilen konaklardır, işte kalpler bunun için yaratılmışlardır. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Ben insanları ve cinleri, ancak beni tanısınlar diye yarattım' (Zâriyât/56) buyurmuştur. Kalbin merkezi bedendir. Azığı ilimdir. Onu bu azığa götüren ve bu azıktan faydalanmasını mümkün kılan sebepler ancak salih amellerdir. Bu bakımdan bedende durmadıkça ve dünyayı geçmedikçe Allah'a ulaşma imkânını kul elde edemez. Çünkü en yakın konağı, en uzak konağa varmak için mutlaka geçmesi gerekir. Bu bakımdan dünya, âhiretin tarlasıdır ve dünya hidayet konaklarından bir konaktır. İki konağın en yakını olduğundan dolayı kendisine, en yakın mânâsına gelen dünya ad olarak verilmiştir. Bu bakımdan insanoğlu bu âlemden azıklanmaya mecburdur. Onu bu âleme götüren merkep bedenidir. O halde bedeni beslemek ve korumak mecburiyetindedir. Beden de ancak kendisine uygun gelen gıda ve benzerlerini kendisine vermek sûretiyle korunur. Helâkinin sebeplerinden olan ve kendisine zıt düşen şeyleri kendisinden uzaklaştırmak sûretiyle korunur. Bu bakımdan kalp, bedene gıdayı ulaştırmak için iki orduya muhtaçtır:

Biri şehvetten ibaret olan bâtın ordusudur. Diğeri de gıdayı getiren ayak ve elden ibaret olan zâhir ordusudur.

Onun için kalpte muhtaç olunacak şehvetler yaratıldı. Şehvetlerin âletleri bulunan âzalar yaratıldı ve böylece kalp, mühlikâtı (yok edicileri) defetmek için de iki orduya muhtaçtır:

A) Bâtın ordusu. Bu bâtın ordusunun mühlikâtları defetmekte kullandığı gazabtır ki bununla düşmanlardan intikam alır.

B) Zâhir ordusu. Bu zâhir ordusu el ve ayaktır ki gazabın istediği gibi onlarla çalışır. Bütün bunlar haricî emirlere bağlıdırlar. Bu bakımdan bedenin âzaları silâhlar ve benzerleri gibidir. Sonra gıdaya muhtaç olan bir kimse gıdayı bilmeyince gıdanın şehveti ve ülfiyeti ona zerre kadar fayda vermez. Bu bakımdan gıdayı bilmek için de iki orduya muhtaçtır:

1. Bâtın ordusu. Bu bâtın ordusu kulağın, gözün, burnun, dokunma hissinin ve zevkin idrâkinden ibarettir.

2. Zâhir ordusu. Bu zâhir ordusu göz, kulak, burun ve diğerleridir. Bunlara nasıl muhtaç olunur ve buradaki hikmet nedir? Bunun ayrıntıları meseleyi uzatır, birkaç cilde dahi sığmaz. Biz Şükür kitabında bunun az bir yönüne değinmiş bulunuyoruz.

Kalp ordularının tamamı üç sınıftır:

1. İteleyici ve tergib edici sınıf, ya kalbi şehvetine uygun ve fayda verene teşvik eder veya gazab gibi zararlıyı defetmeye teşvik eder. Bazen de bu teşvikçiye irade denir.

2. **İkinci** sınıf, bu maksatları elde etmek için âzaları tahrikedendir. Bu **ikinci** sınıfın adına kudret denir. Kudret insanın diğer âzalarına yayılmış bir ordudur. Öyle ki insanın adalelerine ve adale bağlantısı olan damarlarına kadar yayılmıştır.

3. **Üçüncü** sınıf, casuslar gibi, şeyleri târif edip idrâk edendir. Bu da göz, kulak, koku, zevk ve dokunma kuvvetidir. Bu kuvvet de belli âzalara yayılmıştır ve buna da İlim ve idrâk' adı verilir. Bu bâtın orduların her biriyle beraber zâhir ordular vardır. Bu zâhir ordular damar, kan, yağ, et ve kemikten olan âzalardır ki bu âzalar, bu orduların elinde âlet olmak için hazırlanmıştır. Zira çalışma kuvveti sadece parmakladır. Görme kuvveti de ancak gözledir ve diğer kuvvetler de böyledir. Biz burada zâhir ordular (âzalar) hakkında konuşmuyoruz. Çünkü bunlar mülk ve şehâdet âlemindendirler. Biz burada şimdilik sizlerce görünmeyen ve kalbi takviye eden ordular hakkında konuşuyoruz.

Bu **üçüncü** sınıf ki' bunların arasındaki idrâk edicidir, zâhir konaklarda duran havass-ı hamse (beş duyu; kulak, göz, burun, zevk ve dokunma) ile bâtın konaklarda ki bu bâtın konaklar da dimağın içerisindeki boşluklardır duranlara ayrılır. Bu bâtın konaklarda duranlar da beş tanedir. Çünkü insanoğlu bir şeyi gördükten sonra, iki gözünü kapatır. Gözünü kapatmadan önce, gördüğü o şeyin sûretini idrâk eder ki bu hayaldir. Sonra o sûret insanoğluyla beraber, koruyucusu olduğu için kalır. O koruyucusu da muhâfız askerdir. Sonra insanoğlu idrâk ettiği şeyler hakkında düşünür. Onun bir kısmını diğeriyle birleştirir. Sonra unuttukları varsa onları hatırlar ve onlar geri gelirler. Sonra hayaline görünür mânâların tamamını, görünenler arasında ortak bulunan bir his ile bir araya getirir. Bu bakımdan iç âlemde ortak olan bir his vardır. Bir de tahayyül ve tefekkür vardır. Hatırlama ve hissetme vardır. Eğer

Allahü teâlâ tahayyül, hatırlama, düşünce ve korunma kuvvetleri yaratmasay'dı, insanoğlunun dimağı, eli ve ayağı bundan boş olduğu gibi, bu özelliklerden de boş olacaktı. O halde bu özellikler de bâtın âleminin ordularıdır. Onların kışlaları da bâtın âlemindedir. İşte buraya kadar saydıklarımız kalp ordularının kısımlarıdır. Bunun izâhı zayıf kimselerin fehmi idrâk etsin diye misaller vermek sûretiyle oldukça uzar. Bu gibi kitapların hedefi, kuvvetlilerin ve önder âlimlerin faydalanmasıdır. Fakat biz, bunları anlayışlara yaklaştırmak için bazı misaller vermek sûretiyle zayıflara anlatmaya çalışacağız.

Kalbin Gizli Orduları ve Misâlleri

Şehvet ve öfke orduları bazen tam mânâsıyla kalbe itaat ve inkıyad etmektedirler. Böylece kalp, onların bu itaatleri sayesinde, yürüdüğü yolda kendilerinden yardım görür ve aynı yolda onlarla güzelce arkadaşlık yapar. Bazen de kalbe karşı isyan bayrağını kaldırarak karşı gelirler. Öyle ki kalbi elde edip köleleştirirler. Bu takdirde kalbin helâk olması, ebedî saâdete kavuşmak içladığı yolculuğundan geri kalma durumu vardır. Kalbin başka bir ordusu vardır. O da ilim, hikmet ve tefekkürdür. Nitekim bunun izahı ileride gelecektir. Bu ordudan yardım dilemek kalbin hakkıdır. Çünkü bu ordu, **Allahü teâlâ**'nın, şehvet ve gazap ordusuna karşı çıkardığı ordusu ve partisidir. Zira şehvet ve gazap, bazen **şeytan**ın partisine iltihak ederler! Bu bakımdan eğer kalp, ilim, hikmet ve tefekkür ordusundan yardım istemeyi terkederse, kendi nefsine gazap ve şehvet ordularını musallat kılarsa muhakkak helâk olur ve açıkça zarar eder. Halkın çoğunun durumu budur. Zira halkın akılları, şehvetlerinin giderilmesi için şehvanî kuvvetlere musahhar kılınmıştır. Oysa aklın muhtaç olduğu konularda şehvetin akla musahhar kılınması gerekir. Biz bunu, üç misâl vermek sûretiyle senin anlayışına yaklaştırmaya çalışacağız.

I. Misâl

İnsanoğlunun bedenindeki nefsinin misali ki nefis'ten adı geçen lâtifeyi kastediyorum memleketindeki padişahın misaline benzer. Zira beden, nefsin memleketi, âlemi, istikrar bulduğu yerdir. Âzalar ve kuvvetleri ise, sanatkârlar ve ameller mesabesindedir. Tefekkür ve aklî kuvvet ise, nasihatçi, müsteşar ve akıllı vezir gibidir. Şehvet ise, kötü köle gibidir. Ona yemek ve şehrine azık getirir. Öfke ve gayretkeşlik ise, polis müdürü gibidir. Azığı şehre getiren köle yalancı, hilebaz, kandırıcı ve habistir. Fakat nasihatçi sûretinde görünür. Oysa onun nasihatinin altında korkunç bir şer yatmaktadır. Öldürücü bir zehir vardır. Onun âdeti, hakikî nasihatçi olan vezirin görüşlerinde daima ona karşı çıkmaktır. Öyle ki bir saniye dahi bu karşı çıkıştan geri kalmaz. Nitekim memleketinin tedbîrinde vezîr ile yetinen, onunla istişarede bulunan ve bu kötü kölenin yanıltıcı işaretinden yüz çeviren ve sevabın, bu kölenin görüşüne muhâlif harekette olduğuna kanaat getiren vâlinin işine bu köle karışırsa, polis müdürü tarafından te'dib edilir, vezîre uyması sağlanır, vezirin emrini dinler hâle getirilir ve vezîr vâli tarafından bu habis köleye onun dost ve yardımcılarına musallat kılınır. Öyle ki bu köle, şerre çekici değil, şerden uzaklaştırılan biri olur. Emîr ve düzenleyici değil, memur ve düzene uyan biri olur. Bu takdirde memleketin işleri doğru-düzgün olur ve bu sebepten dolayı adâlet intizamlı yürür. İşte böylece nefis de akıldan yardım talep ettiği zaman, hamiyyetle gazabı edeblendirdiği ve şehvete musallat kıldığı, gazap veya şehvetin birisinden yardım isteyerek diğerini mağlup ettiği zaman şehvetin muhâlefeti ve kandırılmasıyla gazabın gururunu ve mertebesini azaltır, şehvetin isteklerini çirkin göstermek sûretiyle şehveti gemler ve kahreder.

Evet, böyle bir zamanda nefsin kuvvetleri mutedil olur, ahlâkları güzelleşir ve kim bu yoldan dönerse, tıpkı Allah Teâla'nın şu ayetinde kötülediği kimse gibi olur:

Heva ve hevesini ilâh edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağın ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?

(Casiye/23)

Dileseydik elbette onu o ayetlerle yükseltirdik, fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. (A'raf/176)

Allahü teâlâ, nefsini hevadan meneden bir kimse hakkında ise şöyle buyurmuştur:

Ama kim rabbinin divanına dur (up hesap ver) mekten korkmuş ve nefsi (ni) kötü heves (ler) den menetmişse, onun barınağı da cennettir. (Nâziat/40-41)

Bu ordularla mücâhede etmenin ve bu orduların bir kısmını diğerine musallat kılmanın keyfiyeti, Nefsin Riyazeti bahsinde -inşaallah- gelecektir.

II. Misâl

Beden şehir gibidir. Akıl yani insanın idrâk edici kuvveti, o şehri düzene sokan pâdişah gibidir. Onun zâhir ve bâtın havasslardan meydana gelen idrâk edici kudretleri, padişahın askerleri ve yardımcıları gibidir. Bedenin âzaları halk gibidir. Şehvet ve gazaptan ibaret olan 'kötülüğü emreden nefis' padişahın memleketini elinden almak için onunla çarpışan ve halkını helâk etmeye gayret gösteren düşman gibidir. Bu bakımdan insanoğlunun bedeni, sınır boylarında bulunan kale ve derbentler gibidir. Nefsi ise, o kale ve derbentlerde nöbet bekleyenler gibidir. Eğer bu nöbet bekleyen, düşmanla çarpışır, onu hezimete uğratır, bedenin istediğ gibi mağlup ederse, huzura vardığı zaman, onun yapmış olduğu güzel hareketler övülür. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece yönünden oturanlardan üstün kılmıştır. (Nisâ/95)

Eğer kaleyi koruyamaz, halkı ihmâl ederse, yaptığı reddedilir ve Allah nezdinde kendisinden intikam alınır. Kıyâmet gününde ona şöyle denilecektir:

Ey kötülük çobanı! Sen eti yedin! Sütü içtin, fakat kaybolana sahip çıkmadın. Yaralıyı tedavi etmedin. Bugün senden intikam alacağım. 3

Bu mücahede tarzına, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîsiyle işaret edilmiştir:

Biz küçük cihaddan büyük cihada döndük. 4

III. Misâl

Aklın misali, avcı bir süvarinin misaline benzer. Şehveti atı gibidir, gazabı köpeği gibidir. Bu bakımdan ne zaman ki süvari usta, atı talimli, köpeği eğitimli ise, böyle bir süvarinin muzaffer olması uygundur. Ne zaman ki süvari haddi zâtında beceriksiz, atı serkeş, köpeği kendi nefsi için avlanır ise,

böyle bir süvarinin altında kendisine itaat eden ne koşar atı vardır, ne de işaretiyle avın üzerine göndereceği köpeği vardır demektir. Bu bakımdan böyle bir süvarinin istediği avı yakalaması şöyle dursun, helâk olması kendisinin hâline daha uygun düşer. Süvarinin bilgisizliği, insanın cehaletine misaldir. Hikmetinin azlığına, basiretinin yorulmasına örnektir. Atın serkeşliği, şehvetin galebe çalmasına misaldir. Midenin ve tenâsül uzvunun şehveti ve köpeğin kendi nefsi için avlanması ise, gazabın galebe çalıp istilâ etmesinin misâlidir. **Allahü teâlâ**'dan lûtf-i ilâhîsi ile güzel tevfîkini bize refik eylemesini diliyoruz.

3) İmâm Irâkî, hadisin aslına rastlamadığını kaydeder. Fakat Ebû Nuaym, Hilye'de bu hadîsi rivâyet eder.

4) Beyhakî

İnsan Kalbinin Özellikleri

Bizim söylediğimizin tamamını, **Allahü teâlâ** insanoğlunun dışında kalan bütün hayvanlara da ihsan etmiştir. Zira hayvanın da şehveti, öfkesi, zâhirî ve bâtınî duyuları vardır. Hatta koyun, gözüyle kurdu görür, kalbiyle onun düşman olduğunu bilir ve ondan kaçar. İşte bu, bâtın idrâkin tâ kendisidir. Bu bakımdan biz burada insanoğlunun kalbine bahşedilen özellik ve hususiyetten bahsedelim. O özellik ki insanoğlunun şerefi ondan dolayı büyüdükçe büyümüş ve **Allahü teâlâ**'ya yaklaşmaya müstehak olmuştur. Bu da ilim ve iradeye dönüşmüştür.

İlim

İlim'den gaye; dünyevî ve uhrevî işleri, aklî hakikatleri kapsayan ilimdir. Zira bunlar mahsusatların (hislerle bilinenlerin) ötesinde bulunan emirlerdir. İnsanoğluna burada hayvanlar iştirâk etmemektedirler. Aksine zarurî ve umumî ilimler, aklî özelliklerindendir. Zira insanoğlu bir şahsın aynı halde iki yerde olmasının düşünülemeyeceğine hükmeder ve insan bu hükmü her şahıs için yürütür. Oysa insanoğlu bazı şahısları hissiyle idrâk etmiştir. Bu bakımdan onun bütün şahıslar üzerinde böyle hükmetmesi hissiyle idrâk ettiğinden fazladır. Zarurî ilim hakkında bunu anladığın zaman, bu durum diğer nazarîler hakkında daha açık bir şekilde anlaşılır.

İrade

İnsanoğlu aklen işin sonucunu ve o işteki salâh yolunu idrâk ettiği zaman, maslahat niyetine bir iştiyâk onun zâtından belirir. Maslahat sebeplerini elde etmeye doğru bir şevki olur, onları irâde eder. Bu irâde ise, şehvet irâdesinin dışındadır. Hayvanların irâdesinin de dışındadır. Hatta bu irâde şehvetin tam zıddına olur. Zira şehvet, bedenden kan aldırmak ve hacamat yapmaktan nefret eder. Akıl ise bunu ister, arar ve bu yolda mal sarfeder. Şehvet, hastalık ânında lezzetli yemeklere meyleder. Akıllı bir kimse ise nefsinde bu lezzetli yemeklerden meneden bir kuvvet hisseder. O menedici kuvvet şehvet değildir. Eğer **Allahü teâlâ**, işlerin sonucunu bilen aklı yaratmış olup, aklın hükmü istikametinde âzaları tahrik ve teşvik edici kuvveti yaratmasaydı, o vakit kesinlikle aklın hükmü zâyi olurdu. Durum bu iken, insanoğlunun kalbi, ilim ve irâde ile hususiyet kazanmış oldu. Hayvanların kalbi ise, bu özellikten mahrumdur. Hatta yaratılışın başlangıcında çocuk da bu özellikten mahrumdur. Ancak bu özellik, erginleşme çağından sonra çocukta oluşur.

Şehvet, öfke, zâhir ve bâtınî hassalar 'a gelince, bunlar çocuklarda mevcutturlar. Sonra bu ilimlerin çocukta oluşmasının iki derecesi vardır: **Birinci** derece, çocuğun kalbi, ilk basamakta bulunan ve zarurî olan diğer ilimleri kapsamaktadır. Muhallerin muhalliğini, zâhirî mümkünlerin mümkünlüğünü bilmek gibi. . . Bu bakımdan bu husustaki nazarî ilimler asıl değildir. Ancak bu nazarî ilimler, usûl ve imkânı, yakın ve mümkün kılmışlardır. Çocuğun ilimlere izafeten hâli, yazmaktan ancak divit, kâlem ve tertipli değil de tek olan harfleri bilen kâtibin hâline benzer. Çünkü böyle bir kâtip, yazmaya yaklaşmıştır. Fakat daha bilfiil yazmaya varmamıştır. **İkinci** derece, fikir ve denemelerle elde edilen ilimlerin çocuğa hâsıl olmasıdır. Bu bakımdan o ilimler, çocuk yanında depolanmış gibidir. Çocuk ne zaman isterse, onlara müracaat edebilir. Çocuğun hâli, yazmak hususunda usta olan bir kimsenin hâlidir. Zira böyle bir kimseye, bilfiil yazmasa dahi, yazmaya kudreti olduğundan dolayı kâtip denilmektedir. İşte bu, insanlık derecesinin en son haddidir. Fakat bu derecede sayılamayacak kadar mertebeler vardır. İnsanlar malûmatın çokluk, azlık, şerefli, hasis ve tahsil yolu ile elde edilmesi sebebiyle bu hususta değişik mertebelere sahiptirler. Zira mükâşefe yolu ile, ilâhî bir ilhamla fertlerin bazısına bunlar verilmiştir. Bazı kalplere de öğrenmek ve çalışmakla verilir. Fakat bazı kalpler bunu çabuk, bazı kalpler ise çalışmasına rağmen geç elde eder. Şu makamda âlimlerin, hükemanın, enbiya ve evliyânın mertebeleri değişiktir. Bu bakımdan bu husustaki terakki dereceleri had ve hesaba gelmez, Zirâ **Allahü teâlâ**'nın malûmatının sonu yoktur. Rütbelerin en yücesi peygamber rütbesidir. O peygamber ki ona bütün hakikatler veya hakikatlerin çoğu keşfolunur. Hem de çalışıp yorulmaksızın. . . Hatta çok kısa bir zamanda ilâhî bir keşifle keşfolunur. Bu saadetin sayesinde mekân ve mesafe ile değil, hakîkat ve sıfatla **Allahü teâlâ**'ya yakın olur

Bu derecelerin terakki merdivenleri Allah'a doğru gidenlerin menzil ve konaklarıdır. Onların haddi hesabı yoktur. Ancak her sâlih kul, sülûkü esnasında vardığı konağı bilir. O konağı ve arkasında kalan konakları târif edebilir. Önündeki konaklara gelince, onların hakikatlerini ilmen kapsayamaz. Fakat îman bi'l-gayb yönünden onları tasdik eder. Nitekim bizler, nübüvvete ve peygambere îman eder, onun varlığını tasdik ederiz. Fakat peygamberliğin hakikatini ancak peygamber bilir ve nitekim cenîn, çocukluk hâlini, çocuk da mümeyyizlik hâlini bilmediği, mümeyyize açılan zarurî ilimleri idrâk etmediği gibi, mümeyyiz de akıllının hâlini ve çalışma neticesinde elde ettiği nazarî ilimleri bilemez. İşte böyle akıllı bir kimse de **Allahü teâlâ**'nın velî ve peygamber kullarına lütfundan ve rahmetinden vermiş olduklarını bilmemektedir. **Allahü teâlâ**'nın kullarına açmış olduğu rahmeti kapatan hiçbir kuvvet yoktur. Bu rahmet Allah'ın kerem ve cömertliğinin gereği olarak bol bir şekilde verilir. Hiç kimseden esirgenmemektedir. Fakat bu rahmet Allah'ın rahmetinin kokularına açık bulunan kalplerde açık olur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak sizin rabbinizin zamanınızın günlerinde dalgalı dalgalı gelen rahmet kokuları vardır. Dikkat ediniz! Bu koku dalgalarına kalbinizi açıp, hazır bulunun. 6)

Bu rahmet dalgalarına kalbi açıp hazır bulundurmak, kalbi temizlemek, kötü ahlâktan hâsıl olan bulanıklık ve pisliği kalpten söküp atmak demektir. Nitekim bunun açıklaması ilerde gelecektir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîs-i şerifiyle Allah'ın bu tür cömertliğine işaret etmiştir:

Allahü teâlâ her gece en yakın göğe (keyfiyeti bizce mâlûm olmayan bir şekilde) iner ve buyurur ki: 'Acaba çağıran var mı ki ben kendisine icâbet edeyim, dileğini kabul buyurayım!6

Rasûlüllah'ın rabbinden hikâye ederek söylediği şu hadîs-i şerifle de bu cömertliğe işaret vardır:

Muhakkak ki iyilerin benimle buluşmaya iştiyâkı arttıkça arttı. Oysa ben onlarla kavuşmaya daha fazla iştiyak duyuyorum. 7

Bu cömertliğe, **Allahü teâlâ**'nın hadîs-i kudsîde 'Bana bir karış yaklaşana bir zirâ' yaklaşırım'8 cümlesiyle de işaret edilmektedir. Bütün bunlar şuna işarettir ki, ilimlerin nûrları cimrilikten veya nimet sahibi **Allahü teâlâ** cimrilik ve esirgemeden yücedir, tarafından herhangi bir mâni ile kalplerden perdelenmiş değildir. Fakat ilimlerin nûrları kalpler cihetinden gelen meşguliyet, bulanıklık ve pisliklerden dolayı perdelenmiş olduğu için kalplere giremez. Çünkü kalpler, kaplar gibidir. Kap su ile dolu oldukça hava içine girmez. Bu bakımdan Allah'tan başka şeylerle meşgul olan kalplere Allah'ın celâlinin mârifeti girmez ve buna **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerifiyle işaret edilmiştir:

Eğer **şeytan**lar Ademoğulları'nın kalpleri etrafında dolaşmasaydı, muhakkak ki Ademoğulları göklerin melekûtunu seyredeceklerdi. 9

Bunlardan anlaşılıyor ki, insanoğlunun özelliği ve hususiyeti, ilim ve hikmettir. İlim çeşitlerinin en şereflisi Allah, Allah'ın sıfatları ve fiillerinin ilmidir. Bu bakımdan bu ilimle insanoğlunun kemâli tamamlanır. İnsanoğlunun saadet, celâl ve kemâl huzurunun komşuluğuna yararlılığı, ancak kemâlindedir. Bu bakımdan beden nefsin merkebidir. Nefis ilmin yeridir. İlim insanın maksududur ve insanoğlunun yaratılışından kastedilen özelliktir. Nitekim at da yük taşıma bakımından merkeple ortaktır, fakat düşman üzerine gitmek ve düşmanın hücumundan süvârisini kurtarmak ve güzel görünüşü gibi hususiyetleriyle merkepten ayrılır. Bu bakımdan at, bu özellik için yaratılmıştır. Eğer bu özellik attan sıyrılırsa, o vakit merkep mertebesine düşer. İnsanoğlu da böylece birtakım işlerde at ve merkeple ortaktır. Onlardan, özelliği olan birtakım işlerle ayrılır. İnsanoğlunun o özelliği, âlemlerin rabbine yakın olan meleklerin sıfatlarındandır. İnsanoğlu mertebe açısından hayvanlar ile melekler arasında bulunur. Çünkü insanoğlu yemesi ve üremesi bakımından bitki gibidir. Hissetmesi ve kendi iradesiyle hareket etmesi bakımından hayvan gibidir. Sûreti ve kıymeti bakımından duvar üzerine nakşedilmiş resim gibidir. Onun özelliği ancak şeylerin hakikatlerini bilmektir. Bu bakımdan kim bütün âzalarını ve kuvvetlerini -onlardan ilim ve amel elde etmek için- yardım istemek yönünde kullanırsa, bu kimse meleklere benzemiş olur. Madem ki meleklere benzer, onlara iltihak etmeye hak kazanır. Ona melek demek, rabbanî demek uygun düşer. Nitekim **Allahü teâlâ** Hazret-i Yûsuf hâdisesine isimleri karışan kadınların şöyle söylediklerini haber vermektedir:

Bu beşer değildir! Ancak bu, şerefli ve kerîm bir melektir! (Yûsuf/31)

O halde, kim himmetini, bedenî lezzetlerin arkasında koşmaya sarfederse, hayvanların yediği gibi yerse, böyle bir kimse, hayvan derekesine düşer. Böyle bir kimse, ya öküz gibi akılsız veya domuz gibi obur veya köpek gibi ısırıcı veya kedi gibi tırmalayıcı veya deve gibi kindar veya kaplan gibi kibirli veya tilki gibi hilebaz olur veya inatçı bir **şeytan** gibi bütün bu kötü sıfatları nefsinde toplar. Hiçbir âza ve hiçbir hâssa yoktur ki Allah'a giden yolda onun yardımından istifade etmek mümkün olmasın. Nitekim bunun bir kısmının izahı Şükür Kitabı'nda gelecektir. Bu bakımdan kim bu yolda herhangi bir âzasını

kullanırsa, o zaferi elde etmiştir, kim de bunu kullanmaktan sarfı nazar ederse, böyle bir kimse zarar etmiş ve mahrum olmuştur. Bu husustaki saadetin özeti şudur: Kişi Allah ile kavuşmayı kendisine maksat ve hedef edinmelidir. Âhiret evini ebedî yurt, dünyayı konak, bedeni merkep, âzaları hizmetçi yapmalıdır. Bu bakımdan insanoğlunun idrâk edici özelliği padişah gibi memleketinin ortası olan kalpte istikrar etmelidir. Dimağın mukaddimesine bırakılan kuvve-i hayaliye, postacı gibi gidip gelmelidir. Zira hissedilen şeylerin haberleri, dimağların mukaddimesi yanında toplanır. Meskeni dimağın sonunda olan kuvve-i hâfıza, hazine gibi işlenmelidir. Dil de onun tercümanı gibi olmalıdır. Hareket hâlinde olan âzalar onun mektubu gibi olmalıdır. Bu bakımdan onların herbirine bir memleketin haberlerini toplamak vazifesini vermelidir.

Göz, renkler âleminin haberlerini; kulak, sesler âleminin haberlerini; burun, kokular âleminin haberlerini toplamakla görevlendirilmelidir. Diğer âzalar da böyledir. Çünkü o âzalar haber sahipleridir. Bu âlemlerden haberleri toplarlar. Postacı gibi olan kuvve-i hayaliye'ye o haberleri iletirler. Posta sahibi de onu kuvve-i hâfızadan ibaret olan hazineciye teslim eder. Hazineci de (değerlendirmek için) o haberleri padişaha arzeder. Padişah, memleketinin idaresinde, saadetinde ve üzerinde bulunduğu seferin tamamlanmasında, düşmanını yok edip yol kesicileri bertaraf etmekte kendisine yarayanları o haberlerden çıkarır. Padişah bunu yaptığı takdirde muvaffak ve mutlu olur, Allah'ın nimetinin şükrünü yapmış sayılır. Ne zaman ki bunları başıboş bırakırsa veya düşmanın lehinde kullanırsa (düşmanları ise şehvet, gazab ve diğer geçici zevklerdir) veya bunları konağında değil yolunun tâmirinde kullanırsa -zira dünya onun geçtiği yoludur- onun vatanı ve istikrar bulacağı yer âhirettir. Böyle kullandığı takdirde mahrum, şakî ve Allah'ın nimetini inkâr etmiş olur. Allah'ın ordularını zâyi eden ve düşmanlarına yardımda bulunan Allah'ın hizbini yardımsız bırakmış olur. Böylece gazaba, dünya ve âhiretinde uzaklaştırılmaya müstahak olur. Biz böyle olmaktan Allah'a sığınırız. Bizim beyan ettiğimiz bu misâle Ka'b'ul-Ahbâr işaret ederek şöyle demiştir: Aişe validemizin huzuruna girdim ve ona dedim ki:

İnsanoğlunun gözleri hidayet edici, kulakları derleyici, dili tercüman, elleri kanatlar, ayakları sağa-sola koşturulan postacı, kalbi ise padişahtır. Bu bakımdan padişah iyi oldu mu askerler de iyi olur

Bu sözleri işiten Aişe validemiz 'Ben de **Rasûlüllah**'tan böyle duydum' demiştir. 10 Hazret-i Ali kalplere misâl olarak şöyle demiştir:

Muhakkak **Allahü teâlâ**'nın yeryüzünde kapları vardır. O kaplar da kalplerdir. Bu bakımdan kalplerin Allah'a en sevimli geleni en incesi, en sâf ve en dürüstüdür.

Sonra Hazret-i Ali, bunu tefsir ederek şöyle demiştir; 'Bu, din hususunda en kuvvetli, yakîn hususunda en sâf ve müslümanlar için en fazla merhametlisi demektir'. Hazret-i Ali'nin bu sözü, **Allahü teâlâ**'nın şu ayetindeki 'Kâfirlere karşı şiddetli, aralarında ise merhametlidirler' (Fetih/29) cümlesine ve yine 'O'nun nûrunun misâli, içinde çıra bulunan bir kandil gibidir' (Nûr/35) ayetine işarettir.

Ubey b. Ka'b şöyle demiştir: Bu ayetin mânâsı 'mü'min bir kimsenin nûrunun ve kalbinin misâli, içinde çıra bulunan kandil misâline benzer demektir. **Allahü teâlâ**'nın 'Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir' (Nûr/40) sözü ise, münâfığın kalbi için misaldir'.

Zeyd b. Eslem 'ınahfuz ve korunmuş bir levh'dedir' (Buruc/21) ayetini 'mü'minlerin kalbidir' şeklinde tefsir etmiştir.

Sehl et-Tüsterî 'Kalbin ve göğsün misâli, arşın ve kürsünün misâli gibidir' demiştir. İşte bunlar kalbin misalleridir.

6) İmâm-ı Mâlik, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

7) Irâkî'ye göre aslına rastlanmamıştır. Ancak Deylemî bu hadîsi nakleder.

8) Buhârî, Müslim

9) İmâm-ı Ahmed

10) Ebû Nuaym, Taberânî

21-3

Kalbin Vasıfları ve Misallerinin Toplamı

İnsanoğlu, yaratılış ve terkibinde dört şüphe ile malûldur. İşte bunun için insanoğlunda dört çeşit sıfat vardır. Onlar yırtıcı, hayvanî, **şeytan**î ve yırtıcı hayvanların fiillerinden olan düşmanlık, buğz, vurmak ve küfretmekle insanlara hücum etmekten ibaret olan fiilleri ile alâkalıdır. Kendisine şehvet musallat olması bakımından hayvanların oburluk, halislik, şehvetperestlik ve benzeri fiilleri yapar ve yaratılışın hakikati açısından bu rabbânî bir emirdir. Nitekim **Allahü teâlâ** 'De ki: Ruh, rabbimin emrindendir' (İsra/85) buyurmuştur. Bu bakımdan insanoğlu nefsi için rububiyet iddia eder. İstilâ ve istivâyı sever. Bütün işlerde müstebidane hareket etmek ve sadece sözün kendisinde bulunmasını, tek başına reis olmayı, tevâzu ve ubûdiyet yularından çıkmayı ister. Bütün ilimlere vâkıf olmayı ister. Hatta ilim, mârifet ve her işin hakikatini bildiğini iddia eder. İlme nisbet edildiği zaman sevinir. Cehle nisbet edildiği zaman üzülür. Oysa bütün hakikatleri bilmek, cebir sûretiyle bütün mahlûkata galebe çalmak, rububiyetin sıfatlarındandır ve insanoğlunda bu vasfı elde etmeye karşı bir hırs vardır. Şehvet ve öfkede hayvanlarla ortak olmakla beraber, idrâk ile hayvanlardan ayrılma özelliği bakımından ise, kendisinde **şeytan**î sıfat hâsıl olur ve böylece şerir olur. Kendisini hayvanlardan ayıran sıfatını şerrin çeşitli yönlerini elde etmede kullanır. Hile ve aldatma ile hedefine varmak ister. Hayrın yerine şerri ister.

İşte bütün bunlar **şeytan**ların ahlâkıdır. Bir de kendisine rabbânî, **şeytan**î, yırtıcı ve hayvanî sıfatlardan dört asıl katışmış olan her insanın -oysa bütün bu vasıflar, kalpte toplanmıştır- sanki derisinde domuz, köpek, **şeytan** ve bir hekim beraberce bulunurlar! Domuz şehvettir. Zira domuz, renginden, şeklinden ve sûretinden dolayı zemmedilmiş değildir. Aksine oburluğundan, köpekliğinden ve harîsliğinden zemmedilmiştir. Köpek ise öfkedir. Zira yırtıcı hayvan ve dişleyici köpek, sûret, renk ve şekil bakımından yırtıcı ve köpek sayılmış değildir. Aksine onlarda yırtıcılık, saldırganlık ve ısırıcılık mânâsının ruhu vardır da ondan! İnsanoğlunun iç âleminde yırtıcı hayvanın saldırganlığı, öfkesi, domuzun harisliği ve oburluğu vardır. Bu bakımdan domuz, oburluktan ötürü fuhşiyat ve münkeri işlemeye insanoğlunu dâvet eder. Yırtıcı hayvan, öfkeden ötürü zulüm ve eziyet yapmaya dâvet eder. **Şeytan** ise daimî bir şekilde domuzun şehvetini, yırtıcının öfkesini durmadan körükler, birisini diğeriyle kışkırtır. Yaratılışların îcabı olanı onlara güzel göstermeye gayret eder. Aklın misâli olan hekim ise, **şeytan**ın hilesini ayırt edici basiretiyle keşfedip defetmekle görevlidir. Apaçık ve pırıl pırıl parlayan nûruyla onun desiselerini bilmek ve dolayısıyla köpeği bu domuza musallat kılmak sûretiyle domuzun oburluğunu kırmak ile görevlidir. Zira öfke, şehvetin kabarmasını kırıp söndürür ve yine aklın misâli olan

hekim, domuzu köpeğe musallat kılmak sûretiyle köpeğin saldırganlığını defetmekle ve mağlup ederek emrinin altına almakla görevlidir. Eğer hekim bunu yapar ve güç yetirirse iş normale döner, beden memleketinde adalet görünür ve hepsi dosdoğru yol üzerinde yürür. Eğer hekim bunları mağlup etmekten âciz kalırsa, bu sefer onlar hekimi mağlup eder ve hizmetlerinde kullanırlar. Artık hekim, daimî bir şekilde domuzu doyurmak ve köpeği razı etmek için çeşitli hilelere baş vurmak ve ince fikirler yürütmek mecburiyetinde kalır. Böylece hekim, daimî bir şekilde köpek ve domuzun hizmetinde bulunur. (Maalesef insanların çoğunun hâli himmetleri, işkembeleri, tenasül uzuvları ve düşmanlara karşı kibir ve gurur cihetine fazlasıyla sarfedildiği için böyledir) .

Böyle bir insanın, putperestlerin taşlara yapmış olduğu ibadetlerini kınamaları ne tuhaftır. Oysa eğer bu insanın manevî perdesi kalkar ve hâlinin hakikatini görürse ve hâlinin hakikati kendisine -nitekim uyku ve uyanıklık hâlinde ehl-i keşfe görüldüğü gibi- gösterilirse, nefsinin domuzun önünde el bağlayıp bazen domuza secde ettiğini, bazen domuza rükû ettiğini, bazen de domuza itaat ettiğini, emir ve işaretini beklediğini görür. Bu bakımdan domuz, şehvetlerinden herhangi bir şeyi istediği zaman derhal nefsinin domuzun hizmetine koştuğunu ve isteğini hemen yerine getirdiğini müşahede edecektir veya görecektir ki nefsi, saldırgan bir köpeğin önünde el pençe divan durmuştur. O köpeğe ibâdet edici, itaat edici, onun istek ve arzularını dinleyici, ona itaat etmek için çeşitli hileler hakkında inceden inceye düşünücü olduğunu görecektir. Tabiîdir ki domuza veya köpeğe böyle itaat eden nefis, **şeytan**ın sevgisini kazanmak yolunda çaba sarfetmektedir. Zira domuzu harekete geçiren ve köpeği saldırtan ve onları hizmetine koşturan **şeytan**dır! Bu nedenle bu tip bir insan, domuza ve köpeğe itaat ettiğinden ötürü **şeytan**a ibâdet etmiş olur. Bu nedenle her kul, hareket ve sekenelerini, sükûtunu, konuşmasını, kalkışını, oturuşunu gözetmeli ve basiret gözüyle bakmalıdır!

Eğer nefsi insaflı ise, bütün gün bunların ibâdetinde koştuğundan başka birşey göremeyecektir. Bu ise, zulmün katmerlisidir. Çünkü böyle bir insan padişahı köle kılmıştır. Sahibi hizmetkâr, efendiyi kul, gâlibi mağlup kılmıştır. Çünkü efendi, galebe ve istilâya müstehak olan akıldır. Oysa bu insan, aklın domuz, nefis ve **şeytan**a hizmetçi kılmıştır. Madem ki böyle yapmıştır, şek ve şüphe yoktur ki bunların taatinden onun kalbine, kalbi kaplayan birtakım sıfatlar yerleşecek, öyle ki kalp o kötü sıfatlardan ötürü mühürlenecek ve öldürücü ve helâk edici bir pas olarak kalbin yüzüne o sıfatlar sürülecektir. Şehvet domuzunun taatine gelince, bundan hayâsızlık, pislik, israf, cimrilik, riya, utanmazlık, boş bulunmak, harislik, oburluk, yağcılık, hased, kin, başkasının musibetine sevinmek ve benzeri çirkin sıfatlar doğar. Öfke köpeğinin tâatine gelince, o tâatten de kalbe şu sıfatlar yayılır; tehevvür, rezalet, kibir, ucub, öfkeden yırtılmak, gurur, enaniyet (egoistlik) , alay, küçük görme, halkı hakir görmek, şerri istemek, zulmün şehveti ve benzerleri. . . Şehvet ve öfkeye itaat etmek sûretiyle **şeytan**a yapılan ibâdete gelince, bu ibâdetten, kalpte şu sıfatlar oluşur: Mekr (hile) , kandırmak, hilebazlık, **şeytan**î kurnazlık, cür'etkârlık, göz boyayıcılık, insanları birbirine düşürmek, saman altından su yürütmek, sinsilik ve benzerleri. . .

Eğer iş tersine çevrilirse, bütün bunlar rabbânî sıfatın emri altına sokulup, mağlup edilirse, bu takdirde kalpte rabbânî sıfatlardan olan ilim, hikmet, yakîn, şeylerin hakikatlerini ihata etmek, işlerin künhüne vâkıf olmak, ilim ve basîret sayesinde hepsini istilâ etmek, ilmin kemâli ve celâli için bütün halkın öncülüğüne müstehak olmak gibi sıfatlar yerleşecektir ve bu takdirde şehvet ve öfkeye ibâdet

etmekten müstağni olacaktır ve şehvet domuzunu zaptetmek, onu îtidal sınırında durdurmak için kalpte şerefli sıfatlar oluşacaktır. İffet, kanâatkârlık, sükûnet, zâhidlik, verâ, takvâ, inbisat, güzel görünüş, hayâ, zarafet, yardımseverlik ve benzerleri gibi. . . Yine bu takdirde kalpte öfke kuvvetinin zaptı ve mağlup edilmesi mümkün olacaktır ve bu saldırgan kuvveti gerekli olan duruma şu sıfatlar dönüştürecektir: Şecâat, cömertlik, yardıma koşmak, nefsi zaptetmek, sabır, ilim, zahmetlere katlanmak, affetmek, musibetler karşısında tınmamak, yüksek hedeflere doğru atılmak azmi, şehamet, vekar ve benzerleri. . . Bu bakımdan kalp, kendisine tesir eden bütün bu şeyler tarafından kaplanan bir ayna hükmündedir. Şu eserler ardı kesilmeksizin kalbe doğru akıp giderler. Bizim zikrettiğimiz güzel eserlere gelince; onlar kalp aynasının cilâsını, revnakını, nûr ve ziyasını daha da arttırırlar. Öyle ki hakkın tecellisi orada pırıl pırıl parlar. Dinde güzel olan işin hakikati o kalpte keşfolunur. İşte **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle bir kalbe şu hadîs-i şerifîyle işaret etmiştir:

Allahü teâlâ bir kuluna hayrı irâde ettiği zaman, onun kalbinde, ona va'zedici bir kuvvet yaratır. 11

Kimin kalbinde ona va'zedici bir kuvvet varsa, Allah'tan o kimsenin üzerinde onu koruyucu bir kuvvet var demektir. 12

Hadîste bahsi geçen bu kalp, öyle bir kalptir ki Allah'ın zikri orada istikrar bulur. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Dikkat ediniz! Allah'ın zikriyle kalpler itminan bulur' (Ra'd/28) buyurmuştur. Kötü eserlere gelince, o eserler kapkaranlık bir duman gibi kalbin aynasına yükselir, zaman zaman onu karartıp simsiyah yapıncaya kadar onun üzerine yerleşir ve böylece kalp tamamen Allah'tan gâfil olur. İşte perdeli ve mühürlenen kalp budur ve **Allahü teâlâ**'nın 'Hayır! Doğrusu onların kazandığı günahlar kalplerini kaplamıştır' (Mutaffifîn/14) ve 'Eğer biz dilemiş olsaydık, öncekiler gibi bunlara da günahlarının cezasını verirdik. Fakat biz kalplerinin üzerlerini mühürleriz de onlar gerçeği işitmezler' (A'raf/100) ayetlerinde görüldüğü gibi, kalbin hak ve hakikati dinlememesi, günahlardan ötürü mühürlenmeye bağlanmıştır.

Nitekim **Allahü teâlâ**, dinlemeyi de başka bir ayetinde takvâya bağlayarak şöyle buyurmuştur:

Allah'tan korkun ve emirlerini dinleyin! (Mâide/108)

Allah'tan korkun! Allah size ilim öğretiyor. Allah her şeyi kemâliyle bilicidir. (Bakara/282)

Günahlar ne zaman teraküm ederse, kalpler mühürlenir ve o zaman hakikati idrâk etmekten, dinin salâhını bilmekten kalp körleşir. Âhiret işini hafife alır. Dünya işini oldukça büyük telâkki eder. Bütün himmetini dünyaya sarfeder. Kulağına âhiret işi ve âhiretteki tehlikeler geldiği zaman, bir kulaktan girer, öbür kulaktan çıkar. Kalpte istikrar bulmaz. Kendisini tevbeye ve kusurlarını telâfi etmeye doğru itmez. İşte onlar o kimselerdir ki âhiretten kâfirlerin, ölülerin dirilmesinden ümitsiz oldukları gibi ümitsizdirler'. Evet! Kalbin günahlarla kararmasının mânâsı budur. Nitekim bu durumu Kur'ân ve Sünnet açıkça beyan etmiştir.

Meymun b. Mehran şöyle demiştir: 'Kul herhangi bir günah işlediği zaman, onun kalbinde simsiyah bir nokta yazılmış olur. Ne zaman günahtan elini çekip tevbe ederse, kalbi kalaylanıp tertemiz olur. Eğer

ikinci defa günah işlerse o siyah nokta, kalbini kaplayıncaya kadar fazlalaşır. İşte ayette bahsi geçen rân budur'.

Hazret-i Peygamber de (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'minin kalbi tertemizdir. O kalbin içinde pırıl pırıl yanan bir lâmba vardır. Kâfirin kalbi simsiyah ve baş aşağı dönüktür. 13

Şehvetlere muhalefet etmek sûretiyle Allah'a itaat kalbi temizler. Günahlar ise kalbi karartırlar. Bu bakımdan günaha yönelen bir kimsenin kalbi kararır. Günahın akabinde sevap işleyen bir kimsenin kalbinden ise, günahın eseri silinir, kalp kararmaz, sadece kalbin nûru azalır. Tıpkı üzerine üflenen, sonra silinen ayna gibi. Böyle bir ayna karanlıklardan boş değildir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

(Sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

Kalpler dört sınıftır:

1. Tertemiz bir kalptir ki onun içinde alev alev yanan bir lâmba vardır. Bu kalp Mü'minin kalbidir.

2. Simsiyah bir kalptir ki baş aşağıdır. Bu kalp kâfirin kalbidir.

3. Kılıflı ve kılıfının ağzı bağlı bir kalptir. Bu kalp münâfığın kalbidir.

4. Açık bir kalptir ki orada hem îman, hem de nifak bulunur. O kalpteki îmanın misâli, baklanın misâline benzer. O baklaya tatlı su yardım eder. Oradaki nifakın misâli ise, çıbanın misâline benzer. O çıbanın gelişmesine irin ve sarı su yardım eder. Bu bakımdan bu iki maddeden hangisi galipse, o kalp için bu galip madde ile hükmedilir. 14

Hadîsin diğer bir rivâyetinde 'O kalpte hangi madde galipse, kalbi o kapıp götürür' buyurulmuştur. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allah'tan korkanlar kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman, Allah'ı ve azabı düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar doğru yolu bulur. **Şeytan**ın vesvesesini atmışlardır bile. . . (A'raf/201)

İşte görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ**, kalbin cilâlanmasının ve kusurlarının telâfi edilmesinin ancak zikirle elde edildiğini haber vermektedir. Bunu da ancak muttakîlerin elde edeceğini bildirmektedir. Bu bakımdan takvâ, zikrin kapısıdır. Zikir de keşfin kapısı, keşif ise en büyük zaferin kapısıdır. En büyük zafer de Allah'la mülâki olmaktır.

11) Deylemî

12) .

13) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

14) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

21-4

İlm'e Nisbetle Kalbin Hâli

İlm'in konağı kalptir. Kalpten gayem; bütün âzaları sevk ve idare eden latifedir. İtaat edilen ve bütün âzalar tarafından hizmetine koşulan sadece bu kalptir. Bu kalbin, malûmatın hakikatlere izafesi, aynanın renkli sûretlere izafesi gibidir. Nasıl ki renklinin sûreti varsa ve o sûretin misali aynada belirip ayna ile meydana gelirse, böylece her malûmun bir hakikati var. O hakikatin de bir sûreti vardır. Kalbin aynasında o sûret belirip keşfolunur. Nasıl ki ayna başka, şahısların sûreti başka ise, aynada misâllerin meydana gelmesi de başkadır ki bunlar üç şekilde olur. Böylece burada üç husus vardır:

1. Kalp

2. Şeylerin hakikatleri

3. O hakikatlerin bizzat kendisinin kalpte hâsıl ve hazır olması

Bu bakımdan âlim, kendisinde şeylerin hakikatlerinin misâlinin meydana geldiği kalpten ibarettir. Malûm ise, şeylerin hakikatinden ibarettir. İlim ise, o misâlin aynada hâsıl olmasından ibarettir. Nasıl ki, meselâ tutmak, el gibi bir tutucuyu, kılıç gibi bir tutulanı, kılıcın ele alınmasıyla kılıç ile el arasındaki bitişmeyi -ki, ona kabz ismi verilir- istiyorsa, öylece mâlûmun misâlinin kalbe vâsıl olmasına ilim ismi verilir.

Oysa hakîkat mevcuttur. Kalp de mevcuttur. Fakat ilim hâsıl olmamıştır. Çüpkü ilim hakikatin kalbe varmasından ibarettir. Nitekim kılıç da mevcuttur, el de mevcuttur. Fakat kabzın (tutuşun) ismi hâsıl olmamıştır. Çünkü daha kılıç ele geçmemiştir. Evet! Kabz, kılıcın bizzat kendisinin ele alınmasından ibarettir. Malûmun bizzat kendisi ise, kalpte hâsıl olmaz. Bu bakımdan ateşi bilen bir kimsenin kalbinde ateşin bizzat kendisi bulunmaz. Aksine orada bulunan, ateşin târifi ve ateşin sûretine uygun düşen hakikatidir. Bu bakımdan kalbi ayna ile tefsir etmek daha uygundur. Çünkü insanoğlunun özü aynanın içerisine girmez. Ancak aynanın hakikatine uygun bir misâlin kalpte var oluşuna ilim ismi verilir.

Sebepler Nasıl ki aynada şu beş şeyden dolayı sûret gözükmüyor ise. . .

1. Sırlanmadan, teşekkül etmeden, müdevver kılınmadan önce, demirin cevheri gibi sûretin noksanlığıdır.

2. Her ne kadar şekli tam ise de bulanık, paslı ve kirli olması nedeniyledir.

3. Sûret cihetinden başka cihete çevrilmesidir. Sûretin aynanın arkasında olduğu zamanda olduğu gibi.

4. Ayna ile sûret arasında sarkıtılan perdeden dolayıdır.

5. İstenilen sûretin hangi cihette olduğunun bilinmemesinden dolayıdır ki bu bilgisizlik sebebiyle aynayı sûretin cephesine ve cihetine çevirmek zorlaşır.

İşte böyle bir kalp de kendisinde bütün emirlerdeki hakikatin künhü tecelli etsin diye hazırlanmış bir aynadır. Ancak şu gelecek beş sebepten dolayı kalpler ilimlerden boş bulunurlar:

I. Çocuğun kalbinde olduğu gibi; kalbin zâtında bir eksiklik vardır. Çocuğun kalbi nâkıs olduğu için, orada malûmatlar belirmez.

II. Şehvetlerin çokluğundan ötürü kalbin üzerinde biriken kir ve günahların bulanıklığıdır. Çünkü bu bulanıklık kalbin saflığını ve cilasını yok eder. Bu nedenle bulanıklığından ve karanlığından dolayı hakkın orada belirmesi mümkün olmaz. Nitekim **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerifinde buna işaret vardır:

Kim bir günah işlerse, o kimseden akıl bir daha dönmemek üzere ayrılır!

Yani onun kalbinde, eseri bir daha kalkmamak üzere bir bulanıklık meydana gelir. Çünkü onun bu bulanıklığı kaldırmak için en son yapacağı onu silecek bir sevabı işlemektir. Bu bakımdan eğer daha önce, günah yapmadan bu sevabı işleseydi, hiç şüphesiz kalbi daha fazla parlardı. Madem ki günah, bu sevaptan önce işlenmiştir, sevabın faydası düşmüş demektir. Ancak o sevap sayesinde kalp, günahtan önceki durumuna dönebilir. Fakat o sevaptan ötürü, günahtan önceki kalbin parlaklığına herhangi bir parlaklık eklenmez. İşte bu apaçık bir zarardır ve kurtuluşu olmayan bir eksikliktir. Bu bakımdan önce kirlenen, sonra temizlemek sûretiyle temizlenen ayna, kirlenmeden parlaklığını daha fazlalaştırmak için temizlenen ayna gibi değildir. O halde Allah'ın taatına yönelmek, şehvetlerin isteklerinden yüz çevirmek kalbi parlaklaştırır, saflaştırır. Bunun için de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: 'Bize itâat uğrunda mücahede edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz. Muhakkak ki Allah, iyilik yapanlarla beraberdir' (Ankebût/69) . **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur:

Bildiğiyle amel eden bir kimseye **Allahü teâlâ** bilmediklerinin bilgisini ihsân eder.

III. İstenilen hakikatin cihetinden döndürülmesidir. Çünkü sâlih ve itaatkâr bir kimsenin kalbi, her ne kadar saf ise de bu durumda orada hakkın açıklığı tam mânâsıyla belirmez. Çünkü hakkı talep etmediği gibi aynasını da istenilenin tam yönünde tutmamaktadır. Aksine çoğu zaman himmetini bedenî ibâdetlerin ayrıntılarıyla ve maişet sebeplerinin hazırlanmasıyla meşgul etmektedir. Rubûbiyet hakkında, ilâhî ve gizli hakîkatler konusunda fikrini düşünceye doğru yöneltememektedir. Bu bakımdan ancak kendisine, düşündüğü amellerin âfetlerinin incelikleri, nefis ayıplarının gizlilikleri inkişaf eder. Eğer bu hususta düşünüyorsa tabiî. . . Eğer yaşantısının maslahatları için düşünüyorsa, onun maslahatları kendisine inkişâf eder. Amellere bağlanmak ve ibadetlerin ayrıntıları hakkın tecelli ve inkişafına mâni oluyorsa, acaba hikmetini dünyevî şehvetlere; lezzet ve ilgilere sarfeden bir kimse hakkında artık nasıl düşünürsün? Acaba böyle bir kimse hakikî keşiften nasıl mahrum olmaz?

IV. Hicab'dır; zira şehvetini yenen, itaatkâr, hakikatlerin hakîkati hakkında saf bir düşünceye dalan bir kimse için bazen bu düşündüğü hakîkat keşfolunmaz. Çünkü ta çocukluk devresinden beri taklid yoluyla ve hüsnü zan ile kabullendiği bir inançtan dolayı o hakkı görmekten perdelenmiştir. Zira bu yanlış inanç, onunla hakkın hakikati arasına perde olarak girer. Taklidin zâhirinden elde ettiği zanndan başka birşeyin kalbinde inkişâf etmesine engel olur. İşte bu da büyük bir perdedir. Kelâmcıların ve mezheb müteassıblarının çoğu bu perde ile hakikatten geri kalmışlardır. Hatta gök ve yerin melekûtu hakkında düşünen sâlih kimselerin çoğu da böylece mahrum kalmışlardır. Çünkü onlar da nefislerine dönüp kalmış, kalplerinde yerleşmiş birtakım taklidî îtikadlar yüzünden bu hakikatlerden perdelenmişlerdir ve onların o taklidî inançları, kendileri ile hakikatlerin idrâki arasında gerilmiş birer perde olmuştur.

V. Matlûba götüren vesileyi bilmemektir. Çünkü ilim isteyen bir kimse için, meçhul ile ilmi elde etme imkânı yoktur. Ancak insanoğlu, matlûbuna uygun ilimleri hatırlamak sûretiyle elde edebilir. İnsanoğlu, o ilimleri hatırlar ve nefsinde hususî bir şekilde âlimlerce bilinen ve nazar-ı îtibara alınan yollardan elde ederse, o zaman istediği yere ulaşabilir. Böylece matlubun hakikati onun kalbinde belirir. Çünkü matlub olan ilimler, fıtrî ve yaratılıştan değildir. Onlar ancak hâsıl olan ilimlerin ağını kurmak sûretiyle elde edilirler. Hatta her ilim ancak daha önce geçmiş ve özel bir şekilde birleşen ve biri diğerine yakınlaşan ve onların birleşmesinden **üçüncü** bir ilim hâsıl olan iki ilimden elde edilir.

Tıpkı yavrunun, erkek ve dişinin çiftleşmesinden meydana gelmesi gibi. . . Sonra tıpkı bir kimse bir tayı elde etmek istediği zaman, onu eşek ile deveden veya insandan elde etme imkânına sahip değilse, tayı ancak dişi ve erkek atın hususî bir aslından elde edebiliyorsa, öylece her ilmin iki hususî aslı vardır. O asıllar arasında birleştirmede takip edilen bir yol vardır. Onların birleşmesinden istenilen ve istifade edilen ilim hâsıl olur. Bu bakımdan o asılları bilmemek ve çiftlerin birleşme yolunu kestirememek, ilmin elde edilmesine mânidir. Bunun misâli ise, daha önce sûretin bulunduğu ciheti bilmemektir.

Hatta onun misâli şudur: İnsanoğlu ensesini ayna ile görmek istiyorsa, aynayı yüzünün tam hizasına tuttuğu zaman o aynayı ensesinin hizasına getirmiş sayılmaz. Bu bakımdan o aynada ensesi görülmez. Eğer aynayı ensesinin hizasına kaldırırsa, bu takdirde de aynayı gözünden kaçırmış olur. Ne aynayı ve ne de aynadaki ensesinin sûretini görebilir, Bu bakımdan **ikinci** bir aynaya muhtaç olur ki o aynayı ensesinin arkasına tutsun, önündeki aynayı da tam onun hizasına getirsin ki arkadaki aynayı görmüş olsun ve iki aynanın duruşu arasındaki uygunluğu gözetmeli ki ensesinin sûreti öndeki aynada görünsün, işte böylece ilimleri elde etmekte de acaip yollar vardır. O yollarda dolambaçlar ve kayganlıklar vardır. Bunlar ayna hakkında söylediklerimizden daha acaiptirler. Yeryüzünde o dolambaçlardan yürümenin keyfiyetini bilen insan pek azdır. İşte bunlar, kalpleri işlerin hakikatini bilmekten meneden sebeplerdir. Aksi takdirde her kalp fıtrî ve yaratılışının icabı olarak hakikatlerin mârifetin elverişlidir. Çünkü kalp, rabbânî ve şerefli birşeydir. Bu özellik ve şereften ötürü âlemin diğer cevherlerinden ayrılmaktadır ve ona **Allahü teâlâ**'nın şu ayetiyle işaret edilmiştir:

Biz emaneti göklere, arza ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. (Ahzab/72)

Her çocuk fıtrat üzerine doğar. Ancak anne ve babası onu yahûdî veya hiristiyan veya putperest yapar. 15

Bu ayet-i celîle işaret eder ki, kalbin bir özelliği vardır. O özellik sayesinde kalp, göklerden, yer ve dağlardan ayrılır. O özellik sayesinde Allah'ın emanetini yüklenmeye hazır olur ve esasında bu yükü çekmeye gücü yeter. Fakat teker teker zikrettiğimiz sebepler, emaneti yüklenmekten ve emanetin hakikatine varmaktan insanoğlunu geciktirmekte ve mâni olmaktadır. Bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer **şeytan**lar Ademoğulları'nın kalpleri etrafında dönüp dolaşmasaydılar, muhakkak Ademoğulları göklerin melekûtuna bakacaklardı. 16

Bu hadîs, sebeplerin bir kısmının kalp ile melekût âlemi arasında perde olduklarına işarettir ve yine İbn Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet edilen hadîste de bu hakikate işaret edilmiştir: **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle soruldu:

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah nerededir? Yerde mi, gökte mi?' **Hazret-i Peygamber** **cevap** olarak şöyle buyurmuştur: 'mü'min kullarının kalplerinde!'17

Bir hadîs-i kudsî'de **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Benim arzımı ve benim semâm beni istiâb edemedi. (Fakat beni) sâkin, yumuşak ve Mü'min kulumun kalbi istiâb etti. 18

Hazret-i Peygamber'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! İnsanların en hayırlısı kimdir?' diye sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle buyurmuşlardır:

-Her Mü'minin kalbi mahmûmdur!

-Kalbi mahmûm olan da ne demektir?

- Kalbi mahmûm demek; muttaki, kalbinde hile olmayan, zulüm, gadr, kin ve hased bulunmayan tertemiz Mü'min demektir!19

İşte bunun için Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kalbim rabbimi gördü!' Zira aradaki perde takvâ ile kaldırıldı. Kimin kendisiyle Allah arasındaki perde kalkarsa, mülk ve melekûtun sûreti onun kalbinde tecelli eder. O. eni gökler ve yer kadar olan cennetin bir kısmını görür. Cennetin tamamı ise, göklerden ve yerden çok daha geniştir. Çünkü gökler ve yer, mülk ve şehâdet âleminden ibarettir. Her ne kadar göklerin ve yerin etrafları genişse, birbirlerinden uzaksa da onun sonu vardır. Melekût âlemi ise -ki o da gözlerin müşahedesinden uzak olan ve basiretin idrâkine mahsus bulunan sırlardan ibarettir- onun sonu yoktur. Evet, o âlemden kalbe görünen sonlu bir miktardır. Fakat esasında ve Allah'ın ilmine izafeten sonu ve nihayeti yoktur. Mülk ve melekût âleminin tamamı, bir defada ele alınırsa buna rubûbiyet hazreti denir. Çünkü rubûbiyet hazreti, bütün mevcudatı kapsayıcıdır. Zira varlıkta Allah'tan ve O'nun fiillerinden başka birşey yoktur. O'nun memleketi ve kulları ise, bir kavme göre cennetin ta kendisidir ve bu ehl-i hak nezdinde cennete müstehak olmanın sebebidir. Cennetteki mülkünün genişliği, mârifetinin genişliği hasebiyledir. **Allahü teâlâ**'nın sıfat ve fiilleri ne kadar kulun kalbine tecelli etmişse, o kadardır. İbadetler, âzaların amellerinin bütün gayesi, kalbin tasfiyesi, tezkiyesi ve cilâlanmasıdır. Kalbini temizleyen felâha kavuşmuştur. Kalbin temizlenmesinden gaye; îman nûrlarının orada meydana gelmesi, mârifet nûrunun parlamasıdır. Nitekim şu ayetle de bu mânâ kastedilmiştir:

Allah kime hidayet etmeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar, gönlüne genişlik verir. (En'am/125)

Allah'ın İslâm nûruyla kalbine genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü, nûrsuz kimse gibi midir? Elbette o, rabbinden bir hidayet üzeredir. O halde vay o Allah'ın zikrinden kalpleri katı olanlara! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler. (Zümer/22)

Bu tecelli ve bu îmanın üç mertebesi vardır:

I. Avâmın imanıdır. Bu îman katıksız taklidî bir imandır.

II. Kelâmcıların imanıdır, Bu îman bir nevi istidlâlle karışıktır. Derecesi avâmın îmanı derecesine yaklaşır.

III. Ariflerin imanıdır, Bu îman yakîn nûruyla müşahede edilen imandır.

İşte sana bu mertebeleri bir misâl ile beyan edeceğiz. Şöyle ki: Mesela Zeyd'in evde olduğunu tasdik etmenin üç derecesi vardır:

I. Doğruluğundan emin olduğun bir kimsenin sana haber vermesidir ki bu kimsenin yalan söylediğine vakıf olamamış ve hiçbir zaman onu itham edecek bir hâlini görememişsindir. Böyle bir kimsenin haber vermesiyle kalbin mutmain olup sadece ondan duymak sûretiyle kalbin sükûnete kavuşur. İşte bu mücerred taklid ile var olan imandır. Bu âvam-ı nâsın îmanı gibidir. Zira halk tabakası erginlik çağına vardığı zaman, babalarından ve annelerinden Allah'ın varlığını, ilmini, irâdesini, kudretini ve diğer sıfatlarını dinlerler. Peygamberler gönderildiğini, doğru olduklarını ve getirdikleri ilâhî nizamı işitirler. İşittikleri gibi de kabul edip bunun üzerinde sebat ederler. Kalpleri mutmain olur ve kalplerine işittiklerinin aksi birşey de gelmez. Çünkü babalarına, annelerine ve öğretmenlerine sonsuz güvenleri ve güzel zanları vardır. Bu îman, âhirette kurtuluş sebebidir. Bu îmanın sahipleri ashâb-ı yemin mertebelerinin ilk saflarını teşkil ederler. Fakat mukarreblerden değildirler. Çünkü bu tür imanda keşif, basîret ve yakîn nûruyla kalbin inşirahı yoktur. Zira fertlerden dinlenilen hükümde yanlışlık mümkündür. Hatta inançlarla ilgili konularda yanılmalar sayılamayacak kadar vardır. Zira yahûdî ve hiristiyanların kalpleri de atalarından dinledikleriyle mutmaindir.

Ancak onlar inandıklarına yanlış bir şekilde inanmışlardır.

Çünkü kendilerine yanlış şekilde telkin edilmiştir. Müslümanlar ise hakka inanmışlardır. Bu hakka inanışları, hakka vâkıf olmalarından değildir. Aksine onlara hak kelimesi telkin edilmiş olduğu içindir.

II. Senin, evinin içinde konuşan Zeyd'in konuşmasını ve sesini işitmendir. Fakat bunu duvarın arkasından dinlersin ve bununla Zeyd'in içeride olduğuna karar verirsin. Bu bakımdan senin îmanın, tasdikin ve yakînin, Zeyd'in içeride olduğuna dair sadece 'Zeyd içeridedir' demekle tasdik edenin tasdikinden daha kuvvetlidir. Çünkü sen 'Zeyd içeridedir' denildiği zaman, onun sesini de işitirsen yakînin daha da artar. Zira sesler, sûreti müşâhede ettiği halde, sesi dinleyenin nezdinde şekil ve sûrete delâlet ederler. Böylece müşahede edenin kalbi 'bu ses o şahsın sesidir' diyerek daha da kuvvet kazanır. İşte bu tür îman, delil ile karışık bir imandır. Yanlışlığın bu imana da karışması mümkündür. Zira ses, bazen başka bir sese benzer. Bazen de taklid yoluyla başkasının sesine benzetmek mümkündür. Ancak bu durum dinleyenin kalbine gelmez. Çünkü dinleyen, itham etmek için herhangi bir sebep ve bu hileli durumda herhangi bir hedef ve garezin olduğunu o anda düşünemez.

III. Eve girip kendi gözünle Zeydi görmen ve müşahede etmendir. İşte hakikî mârifet, yakînî müşâhede budur. Bu, mukarrebler ve sıddîkların müşahede ve mârifetine de benzer. Çünkü mukarreb ve sıddîklar görüp de îman ediyorlardı. Bu bakımdan onların imanının kapsamına avâm-ı-nâsın ve kelâmcıların îmanı dahildir. Üstelik onlar yanlışlık ve yanılma imkânını ortadan kaldıracak bir özellikle de avam-ı nas ve kelâmcılardan ayrılmış bulunuyorlar. Evet, mukarrebler ve sıddîklar da ilimlerine ve keşif derecelerine nisbeten derece alırlar.

İlimlerin derecelerine gelince, onun misâli şudur: Zeyd'i evde yakından görmek. Evin sahanlığında görmek. . . . Güneşin pırıl pırıl parladığı vakitte görmek. . . Böyle bir görüşte idrâk tam kemâle erer. Başka birisi onu bir evde görür veya uzaktan görür veya akşam vakti görür. Zeyd'in sûretinde ona öyle bir misâl görünür ki yakînen onun Zeyd olduğuna kanaat getirir. Fakat onun nefsinde Zeyd'in sûretindeki incelikler ve gizlilikler temessül etmez. İşte bunun gibisi ilâhî emirlerin müşahedesindeki farklılıklarda da tasavvur edilebilir.

İlimlerin miktarına gelince, evde Zeyd, Amr, Bekr ve başkasını görmendir. Diğer biri de ancak Zeyd'i görür. Bu bakımdan bunun mârifeti malûmatların çokluğuyla artar ve artmasında şüphe de yoktur! İşte bu, ilimlere izafeten kalbin hâlidir. En doğrusunu Allah bilir!

15) Buhârî, Müslim

16) Daha önce geçmişti.

17) Taberânî

18) Irâkî'ye göre aslına rastlanılmamıştır. Fakat Taberânî benzerini rivâyet etmiştir

19) İbn Mâce

21-5

Kalbin Aklî, Dünyevî ve Uhrevî İlimlerin Kısımlarına nisbeten hâli

Kalp, yaratılşıyla -daha önce de geçtiği gibi- mâlumatın hakikatlerini kabul etmeye hazırdır. Fakat kalbe gelen ilimler, aklî ve şer'î olmak üzere iki kısma ayrılır. Aklî ilimler de zarurî ve kesbî ilimler diye iki kısma ayrılır. Kesbî ilimler de uhrevî ve dünyevî diye iki kısma ayrılır.

Aklî ilimlere gelince, aklî ilimlerden gayemiz; aklın tabiatının istediği ilimdir. Taklid ve dinlemekle elde edilemeyen ilimlerdir. Bu ilimler, insanoğlunun tek şahsın aynı anda iki yerde bulunamayacağını ve tek şeyin hem hâdis (sonradan olma) , hem kadîm, hem var, hem yok olmayacağını bildiği gibi, nerede ve ne zaman var olduğu bilinmeyen zarurî ilimdir. Bu ilimler ta çocukluk çağından beri insanoğlunun nefsinde bulunmakta ve insanoğlu bu ilimlerle birlikte yaratılmış olmakta ve bu ilim nerede ve ne zaman kendisinde oluştuğunu, yani yakîn sebebini bilmemektedir. Eğer 'Yakîn sebebini bilmemektedir' dememizin sebebi, kesinlikle insanoğlu kendisini yaratan ve hidayet edenin Allah olduğunu bilir. Bir de istidlâl ve öğrenmekle elde edilen kesbî ilimlere bölünmektedir. Bu iki kısım ilme de aklî ilimler denilir. Nitekim Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Aklı iki akıl olarak gördüm, birisi metbû (fıtrî) , diğeri mesmû (öğrenmek yoluyla elde edilen) . . . Fıtrî akıl olmadıkça öğretilmekle elde edilen akıl fayda vermez. Nitekim göz kör olduğu zaman güneşin fayda vermemesi gibi. . .

Birinci akıl, **Hazret-i Peygamber**'in Hazret-i Ali'ye söylemiş olduğu şu hadîste kastolunmaktadır:

Nezdinde akıldan daha şerefli birşeyi Allah yaratmış değildir. 20

İkinci akıl, **Hazret-i Peygamber**in Hazret-i Ali'ye söylemiş olduğu şu hadîste kastedilmiştir:

Ya Ali! insanlar Allah'a iyiliğin çeşitleriyle (mânen) yaklaştığı zaman, sen de aklınla yaklaş!21

Zira fıtrî şeylerle ve zarurî ilimlerle Allah'a yaklaşmak mümkün değildir. Aksine insan çalışma neticesinde elde edilen ilimlerle Allah'a yaklaşır. Fakat Hazret-i Ali gibi kahramanlar ancak aklını kullanıp **Allahü teâlâ**'ya yaklaşmaya vesile olan ilimleri elde edip Allah'a yaklaşmaya muktedir olurlar. Bu bakımdan kalp, göz yerine geçer. Kalpteki akıl denilen nesne ise, gözde görünen kudret yerine geçer. Görme kuvveti ince bir kuvvettir. Kör olan bir kimsede okuma kaybolur. Gözleri sağlam olan bir kimsede ise gözlerini kapatsa veya, kapkaranlık bir gece olsa bile okuma kaybolmaz. Onun vasıtasıyla kalpte hasıl olan ilim, gözdeki görme özelliğinin kuvvet-i idrâkiyesi ve şeylerin bizzat kendilerini görme kuvveti yerine geçer.

Erginlik ve bülûğ çağına kadar çocukluk müddetinde ilmin, aklın bizzat kendisinden geri kalması, tıpkı görünen eşya üzerine feyezan eden ve güneşin pırıl pırıl parlama çağına kadar gözden geri kalan görmeye benzer. Kalp sayfalarının üzerine Allah tarafından yazan kalem ise, güneş kursunun yerine geçer. Erginlik çağından önce, çocuğun kalbinde hâsıl olması gereken ilim ancak şundan dolayı hâsıl olmamıştır: Çünkü çocuğun kalbi henüz ilmin bizzat kendisini kabul edecek raddeye gelmemiştir. Kalem, **Allahü teâlâ**'nın yarattığı mahlûklardan sadece bir tanesidir. Allah onu ilimlerin beşerin kalbine nakşedilmesine sebep kılmıştır. . . Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

O kalem ile öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti. (Alâk/4-5)

Allah'ın vasfı, mahlûkatının vasfına benzemediği gibi, kalemi de mahlûkatnın kalemine benzemez. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın kalemi ne kamıştandır, ne de ağaçtandır. Nasıl ki zâtı da ne cevherdir, ne araz. . . O halde, bâtın basiret ile zâhir görme arasındaki muvazene bu yönlerden doğrudur. Ancak şeref hususunda aralarında münasebet yoktur. Çünkü bâtın basîret, idrâk edici lâtifeden ibaret olan nefsin ta kendisidir. Bâtın basîret süvari gibidir. Beden ise at gibidir. Süvarinin körlüğü süvariye atın körlüğünden daha fazla zarar verir- Hatta bu iki zararın arasında kıyas bile tasavvur edilemez. Bâtın basîret, zâhir basiretle muvazeneli olduğu için **Allahü teâlâ**, bâtın basirete zâhir basiretin ismini vererek şöyle buyurmuştur.

Gördüğünü kalp tekzib etmedi.

(Necm/11) .

İşte görüldüğü gibi burada kalbin idrâk ettiğine görme denilmiştir. Böylece **Allahü teâlâ**'nın şu ayeti de te'vil edilmelidir

Biz İbrahim'e atasının ve kavminin sapıklığını gösterdiğimiz gibi, göklerin ve yerin acâipliklerini ve güzelliklerini de gösteriyorduk ki Tevhîd hususunda yakîn sahibi olsun! (En'am/75)

Allahü teâlâ buradaki 'göstermekten' zâhirî görmeyi irâde etmemiştir. Bu sadece Hazret-i İbrahim'in özelliği değildir ki bununla **Allahü teâlâ** Hazret-i İbrahim'e minnet etsin! İşte bunun içindir ki bu görmenin zıddına körlük adı verilmiştir.

Gerçek şudur ki gözler kör olmaz. Fakat asıl sinelerin içindeki kalpler kör olur. (Hacc/46)

Bu dünyada kör olan kimse, âhirette de kördür (dünyada doğru yolu göremeyen, âhirette de kurtuluş yolunu göremeyecektir, hatta o) yol bakımından daha da sapıktır. (İsrâ/72)

İşte buraya kadar aklî ilimlerin açıklaması yapıldı. Dinî ilimlere gelince, bunlar peygamberlerden (sallâllahü aleyhi ve sellem) taklid yoluyla alınmıştır. Bu da Allah'ın Kitabı'nı okumak, **Hazret-i Peygamber**'in sünnetini öğrenmekle meydana gelir, Kitab ve Sünnet'in mânâsını anlamakla elde edilir. Bu ilimle kalbin sıfatı kemâle, erer. Kalp, hastalık ve marazlardan selâmette kalır. Bu bakımdan aklî ilimler tek başına kalbin selâmeti için yeterli değildir. Her ne kadar kalp, bu aklî ilimlere muhtaç ise de. . . Nitekim beden sıhhatinin devamında sadece aklın yeterli olmadığı gibi. . . Aksine insanoğlu doktorlardan öğrenmek yoluyla ilâçların özelliklerini, bitkilerin özelliklerini bilmeye muhtaçtır. . . Sadece akıl buna yetmez. . . Bunu işittikten sonra anlaması da ancak akılla mümkün olur. Bu nedenle işitmeden akıl ve akıl olmadan da işitmek yeterli olmaz, **ikisi** birden lâzımdır. O halde aklı tamamen bir kenara iterek katıksız bir taklide çağıran bir kimse câhildir. Sadece akılla Kur'ân ve Sünnet'in nûrlarından istifade etmeye kalkışan bir kimse de mağrur ve aldanmıştır. Bu bakımdan bu iki grubun birisinden olmaktan sakın! İki aslı bir arada bulunduranlardan ol! Çünkü aklî ilimler gıda, şer'i ilimler de ilaçlar gibidir. Hasta bir şahıs, ilaçsız gıda aldığı zaman, gıda kendisine zarar verir. İşte böylece kalplerin hastalıklarının tedavisi ancak şeriattan istifade edilen ilaçlarla mümkündür. Bu ilaçlar da kalplerin ıslahı için peygamberler tarafından terkibi yapılan' ameller ve ibâdetlerin vazifeleridir. O halde, hasta kalbini şer'î ibâdetlerle tedavi etmeyen ve sadece aklî ilimlerle yetinen bir kimseye bu aklî ilimler zarar verirler. Nitekim hasta bir kimsenin gıdadan zarar gördüğü gibi. . .

Aklî ilimlerin şer'î ilimlere zıt düştüğünü, bu iki ilmin bir araya gelmesinin mümkün olmadığını zanneden bir kimsenin zannı, bâsiretinin körlüğünden meydana gelen bir zandır. Böyle bir zandan Allah'a sığınıyoruz. Hatta böyle diyen bir kimsenin görüşünde şer'î ilimlerin bir kısmını diğer bir kısmıyla çarpışmaktadır ve bu kimse şer'î ilimlerin çeşitli kısımlarını bir arada bulundurmaktan da âcizdir. Bu zavallı zanneder ki bu, dinde -hâşâ- bir tenakuzdur ve böylece şaşkına döner. Dolayısıyla yağdan çekilen kıl gibi, dinden sıyrılıp dinin dışına çıkar! Böyle olması da ancak nefsindeki âcizliğinden, dinde tenakuz olduğunu hayal etmesinden ileri gelir. Oysa Allah'ın dininde tenakuz nerede ve ne gezer! Bu zan sahibinin misâli tıpkı bir kavmin evine giren ve ev içinde yerli yerinde bulunan kapkacağa dolaşıp düşen bir körün misâline benzer. Bu kör, ev sahiplerine şöyle haykırır: 'Neden bu kap kacak yolun üzerinde bırakılmış? Neden bu kap kacak yerli yerine konulmuyor?' Ev sahipleri kendisine derler ki: 'O kap-kacak yerli yerinde yerleştirilmiştir. Fakat sen körlüğünden dolayı yolu görmemekte ve gidip onlara takılmaktasın. Senin durumuna hayret etmek gerekir. Sen düşmeni neden körlüğüne hamletmiyor, bir türlü kusurun kendinde olduğunu kabul etmiyorsun da kusuru başkasında görüyorsun'.

İşte buraya kadar söylediğimiz, dinî ilimlerin aklî ilimlerle olan nisbetidir. Aklî ilimler dünyevî ve uhrevî diye iki kısma ayrılır. Dünyevî ilimler, tıp, matematik, hendese, astronomi ve sair sanat ilimleri gibidir. Uhrevî ilimler de kalplerin halleri, amellerin âfeti, Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin ilmi gibidir. Nitekim biz bunlardan İlim Kitabı'nda uzun uzadıya bahsettik. Bu iki ilim, birbirine zıttır. Yani zıddiyetlerinden şunu kastediyoruz; kim inayetini onların birisine sarfeder ve bu iki ilimden birinde derinleşirse, artık basireti çok zaman öbür ilme ulaşmaz. Onu hakkıyla elde edemez ve bu sırra binaen Hazret-i Ali (radıyallahü anh) dünya ve âhiret için üç darb-ı mesel getirerek şöyle demiştir: 'Dünya ve

âhiret, terazinin iki kefesi, veya batı ile doğu veya iki kuma gibidir. Ne zaman onlardan birini razı edersen, diğerini küstürürsün'. Bunun için dünya işlerinde, tıp, matematik, hendese ve felsefe de akıllı olanları görürsün ki, âhiret işlerinde câhildirler. Âhiret ilimlerinin inceliklerinde akıllı olan kimseleri görürsün ki dünya ilimlerinin pek çoğunda câhildirler. Çünkü aklın kudreti çoğu zaman iki işi birden yapmaktan âcizdir. Bu bakımdan bu işlerin biri, diğerinin mükemmel olmasına mânidir ve bunun içindir ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Cennet ehlinin çoğu, dünya işlerinden habersiz olan kimselerdir 22)

Hasan-ı Basrî, va'zlarının birinde şöyle demiştir: 'Biz öyle bir kavme yetiştik ki eğer sizler onları görmüş olsaydınız, muhakkak onlara deli derdiniz. Eğer onlar da sizleri görmüş olsaydılar muhakkak size **şeytan** derlerdi!'

Buna rağmen ne zaman dinî emirlerden garip ve pek yayılmamış bir emri, diğer ilimlerde ilerlemiş bir kimsenin inkâr ettiğini görürsen sakın onların inkârı seni bu emri kabul etmekten alıkoymasın! Çünkü doğudaki yolcunun, batıdaki şeyleri bilmesi muhaldir. İşte böylece dünya ve âhiret işleri devam eder ve bunun için de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Öldükten sonra huzurumuzda hesap vermeyeceklerini umup dünya hayatına razı ve onun emniyeti içinde olanlar, bir de delillerimizden gâfil bulunanlar, işte bunların elde ettikleri kötü ameller sebebiyle varacakları yer cehennem ateşidir! (Yunus/7)

Onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler; âhiretten ise tamamen habersizdirler. (Rûm/7)

Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka birşey istemeyen kimseden yüz çevir! İşte onların ilimden erebildikleri budur. (Necm/29-30)

Buna rağmen dünya ve din maslahatlarında basîretin kemâline varmak, ancak **Allahü teâlâ** tarafından kullarının dünya ve âhiretini tedbir ve tedvir etmekle kemâle erişen kimseler için müyesser olur. Bunlar da 'Rûh'ul-Kudüs' ile teyid ve takviye edilen peygamberlerdir. O peygamberler ilâhî bir kuvvetten yardım alırlar. O ilâhî kuvvet ki bütün işleri kabzasına alır ve işlerin çokluğundan yorulmaz. Diğer yaratıkların kalplerine gelince, bunlar dünya işleriyle meşgul oldukları zaman âhiretten yüz çevirirler. Âhirette kemâle varmaktan mahrum kalırlar.

20) Hakîm-i Tirmizî, Nevâdir

21) Ebû Nuaym

22) Bezzâr, (Enes'ten zayıf olarak) ; Kurtubî, Tezkire, (sahih olarak) ; İbn Adiyy'e göre bu ri-münker'dir.

21-6

İlham İle Öğrenmek ve Hakkın Keşfedilmesinde Sûfilerin Yolu İle Ehl-i İstidlâl'in Yolu Arasındaki Fark

Bazı hallerde kalpte hâsıl olup zarurî olmayan ilimlerin meydana gelişi hakkında hallerin değişik olduğunu bil! Bu ilimler, bazen sanki bilinmeyen bir yerden kalbe atılırcasına kalbe hücum ederler.

Bazen de öğrenmek ve istidlâl yoluyla elde edilir. Delil vasıtasıyla ve öğrenmek yolu ile değil de kendiliğinden hasıl olan ilme 'ilham' ismi verilir, istidlâl yoluyla elde edilen ilme 'îtibar' ve İstibsar' ismi verilmektedir. Sonra delilsiz ve öğrenmeksizin kalbe ilka edilen ilim, kulun nasıl ve nereden kendisine verildiğini bilmediği ve kendisinden istifade ettiği sebebe muttalî olduğu kısımlara ayrılmaktadır. O sebep de ilmi kalbe ilka eden meleğin müşahedesidir.

Birincisine 'ilham' ve 'kalbe üflemek' adı verilir.

İkincisine 'vahy' denir. Vahy sadece peygamberlere mahsustur.

Birincisi ise evliyâya mahsustur. İstidlâl yoluyla öğrenilen ilim ise âlimlere mahsustur.

Bu husustaki sözün hakikati şudur: Kalp, bütün eşyadaki hakikatin tecelli etmesine müsait ve hazırdır. Fakat kalp ile bu şeylerin arasında daha önce zikredilen beş sebep perde olarak girmektedir. Bu sebepler, sarkıtılan ve kalbin aynası ile kıyâmete kadar **Allahü teâlâ**'nın hükmettiği bütün şeylerin kendisine yazıldığı levh-i mahfuz arasına giren perde gibidir. İlimlerin hakikatini levh-i mahfuz aynasından kalp aynasına yansıtması, tıpkı bir aynadan, karşısına konan diğer bir aynaya yansıyan bir sûrete benzer. İki aynanın arasındaki perde bazen elle kaldırılır, bazen de kendisini kıpırdatan rüzgârların esmesiyle kalkar.

İşte böylece bazen ilâhî lütûfların rüzgârı eser, kalplerin gözünden perde kalkar. O kalplere levh-i mahfuzda yazılı olan bazı şeyler tecelli eder. Bu da bazen uyku zamanında olur. Böylece kişi, gelecekte olanları bunun vasıtasıyla bilir. Fakat perdenin tam kaldırılması ölümle olur. Orada perde tam mânâsıyla kalkar. Bazen uyanıklık halinde de perde kalkar. Hatta **Allahü teâlâ**'nın gizli bir lütfûyla perdeler kalkar, gayb perdesinin arkasında kalplerde ilmin gariplerinden birşey pırıl pırıl parlar. Bazen çakan şimşek gibi, bazen bir sınıra kadar arka arkaya parlar. Fakat devamlı parlaması gayet nadirdir. Buna rağmen gerek çalışma ve gerek yeri ve sebebindeki çalışma cihetiyle ilim, ilhamdan ayrılmaz. Ancak perdenin kaldırılması cihetinden ondan ayrılır. Zira perdenin kaldırılması kulun isteğiyle değildir. Vahy ise, bunların hiçbirinde ilhamdan ayrılmaz. Ancak meleğin görünmesi hususunda ayrılır. Çünkü ilim, bizim kalbimizde ancak melek vasıtasıyla hâsıl olur. **Allahü teâlâ**'nın şu ayetiyle buna işaret edilmiştir:

Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak vahiyle, yahut perde arkasından konuşur; yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. (Şûra/51)

Sen bu hakikati duyduktan sonra bil ki tasavvuf ehlinin öğrenmek ve öğretmek yoluyla gelen ilimlere değil de ilham yoluyla gelen ilimlere meyli vardır ve bunun için de ilmi okumaya ve yazarların yazdığı kitapları tahsil etmeye, orada zikredilen delil ve sözleri araştırmaya pek taraftar görünmezler. Aksine derler ki; 'Çıkar yol, herşeyden önce mücâhede' yapmak, kötü sıfatları silmek, dünyevî alâkaların tamamını kesmek, bütün himmetiyle Allah'a yönelmektir'. Bu hakîkat var olduğu zaman, kulunun kalbini yönelten bizzat **Allahü teâlâ** olur. İlim nûrlarıyla kalbini aydınlatmaya **Allahü teâlâ** kefildir. **Allahü teâlâ**, kalbin işini bizzat uhdesine aldığı zaman, kalbin üzerine rahmet oluk halinde akar. Nûr kalbe doğar, göğüs inşiraha kavuşur. Melekûtun sırrı böyle bir kişiye inkişaf eder. **Allahü teâlâ**'nın rahmet lütfûyla kalpten mağrurluk perdesi kalkar. Kalpte ilâhî emirlerin hakikatleri pırıl pırıl parlar. Buna rağmen kulun vazifeleri, ancak mücerred tasfiye ile hazır olmak ve himmet göstermek, bunlar da doğru bir irade, tam bir susamışlık ve **Allahü teâlâ**'nın açacağı rahmeti daimî bir şekilde beklemekle olur, Bu

bakımdan enbiya ve evliyâlar için emir inkişaf etmiş, onların mübarek göğüsleri üzerine nûr oluk halinde akmıştır. Bu ise, kitap yazmak, okumak, öğrenmekle değil, dünyada zâhidlik yapmakla, dünyadan uzaklaşmakla, kalbi dünyevî meşgalelerden boşaltmakla, himmetin tamamıyla birlikte **Allahü teâlâ**'ya yönelmekle olmuştur. Zira kim Allah'a yönelirse, Allah da ona yönelir.

Ehl-i tasavvuf der ki: Bu durumu elde etmenin yolu; önce tamamen dünya ile ilişkilerini kesmek, kalbi dünyadan boşaltmak, himmetini aile efradından, malından, evlâdından, vatanından, ilim, velayet ve nüfuzdan kesmektedir. Hatta bu yolun yolcusunun kalbi öyle bir duruma gelmeli ki o kalpte herşeyin varlığı ile yokluğu eşit olmalıdır. Sonra bu kimse nefsi ile bir zaviyede tek başına bulunmalı, sadece farz ibâdetlerle revatib ibadetleri yapmalı, kalbi herşeyden boş olarak oturmalı, himmeti derli toplu olmalı, fikrini Kur'ân'ın okunmasıyla, Kur'ân'ın tefsirini düşünmekle bile dağıtmamalıdır. Ne hadîs kitapları ve ne de başka birşeyle fikrini dağıtmamalıdır. Allah'tan başkasının kalbine gelmemesi hususunda çaba sarfetmelidir. Halvette oturduktan sonra diliyle daimî bir şekilde ve kalp huzuruyla 'Allah, Allah' demelidir. Dilinin kıpırdamasını terkedecek bir hale varıncaya kadar ve buna rağmen kelimenin lisanı üzerinde carî olduğunu görünceye kadar bu duruma devam etmelidir. Sonra kelimenin eseri tamamen dilinden silininceye kadar ve zikre devam ettiği halde kalbinde kelimeyi buluncaya kadar bu duruma karşı sabır göstermelidir. Sonra kalbinden lâfzın sureti, harfleri, kelimenin şekli silinip sadece kelimenin mânâsı kalbinde kalıncaya kadar bu şekilde devam etmelidir. Kelimenin mânâsı kalbinde hâzır, sanki kalpten ayrılmaz bir özellik şeklinde oluncaya kadar bundan önceki durumuna devam etmelidir.

Bu hadde varıncaya kadar kendisinin iradesi vardır. Bu hâlin devamında vesveseleri defetmek sûretiyle ihtiyarı vardır. Fakat Allah'ın rahmetini celbetmekte ihtiyarı yoktur. Kendisi, yaptığı ile Allah'ın rahmetinin esintilerine açık bir vaziyete gelmiştir. Bu bakımdan kendisine ancak **Allahü teâlâ**'nın açacağı rahmeti bekleme vazifesi kalır. Nitekim **Allahü teâlâ** bu rahmeti bu yolda diğer velîlerin ve peygamberlerin üzerine de açmıştır. Bu raddeye geldiği zaman iradesi doğru, himmeti sâf, devamlılığı güzel olduğu takdirde, şehveti kendisini baştan çıkarmadığı, dünya meşgaleleriyle nefsin konuşması kendisini meşgul etmediği takdirde hakkın parıltıları kalbinde parlar. Bu parıltılar başlangıçta durmaksızın çakan şimşekler gibi çakar geçer. Sonra tekrar gelir. Bazen de geç gelir. Eğer gelirse durur. Bazen de kapar götürür. Eğer durursa, durgunluğu uzun sürer. Bazen de uzun sürmez. Bazen benzerleri arka arkaya görünür. Bazen bir çeşidi gelir. Allah'ın velî kullarının bu husustaki dereceleri sayılamayacak kadar çoktur. Nitekim yaratılışları ve ahlâklarının sayılamayacak kadar çok oluşu gibi. . . İşte bu yol, senin tarafından katıksız bir temizleme, tasfiye, cilâ, sonra hazırlama ve sadece beklemeye dönüşmüştür.

Mü'minin kalbi, karışmak ve kaynamak yönünden fıkır fıkır kaynayan çanaktan daha şiddetlidir.
23

Ehl-i istidlâl ve ibret sahiplerine gelince, onlar bu yolun varlığını ve imkânını inkâr etmemişlerdir. Bu yoldan -az da olsa-insanoğlunun bu büyük hedefe ulaşabileceğine karşı çıkmamışlardır. Çünkü bu yol, peygamberlerin ve velî kulların hallerinin çoğudur. Fakat düşünürler bu yolu engebeli ve meyvesi geç verilen bir yol olarak görmüşlerdir ve bu yolun bütün şartlarının bir araya toplanmasını uzak görmüşlerdir. Daha önce zikrettiğimiz sınıra kadar dünya ile ilgileri kesmenin hemen hemen 0lmayacağını söylemişlerdir. Bu durum meydana geldiğinde kalıcı olması, meydana gelmesinden daha

uzak bir ihtimaldir. Zira az bir vesvese kalbi alt üst eder! Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'minin kalbi, rahmanın (kudret) parmaklarından **ikisi** arasındadır. 24

Bir de bu mücâhade esnasında bazen mizaç bozulur, akıl fesada uğrar, beden hasta olur. Eğer daha önce ilimlerin hakîkatleriyle nefsin temizlenmesi ve riyazeti gerçekleşmemişse, kalbe bir takım bozuk hayaller yapışır, uzun bir müddet nefis bunlara gönül verip mutmain olur. Bunların sökülüp atılması da ömür boyunca mümkün olmaz. Nice sûfî bu yolu seçmiştir. Sonra bir hayalin içinde yirmi sene kalmıştır. Eğer bu sûfî daha önce güzelce ilim öğrenmiş olsaydı, derhal bu hayaldeki karışıklık kendisine görünecekti. Bu bakımdan öğrenmek yoluyla iştigal daha kuvvetli ve hedefe daha yakındır. Düşünenler ve ibret alanlar bunu da söylemişler. Nitekim süfîlerin bu yolu takip etmeleri, tıpkı insanoğlunun fıkhı öğrenmeyi terkedip, '**Allah'ın rasûlü** de fıkıh öğrenmedi, vahiy ve ilham vasıtasıyla dersleri tekrar etmeksizin, kitapların kenarlarına hâşiye ve tâlikler yazmaksızın fakih oldu. Bu bakımdan çoğu zaman riyâzet ve devamlılık beni de peygamberin vardığı gibi fıkha vardırır' demesine benzer. Kim böyle zannederse, o nefsine zulmetmiş, ömrünü boşuna geçirmiştir. Hatta böyle diyen bir kimse çalışma ve ziraat yolunu, gizli hazinelerden birine rastlayacağı ümidiyle terkeden bir kimseye benzer. Çünkü gizli hazinelerin birine rastlamak mümkünse de cidden uzaktır. İşte bu kimsenin hâli de böyledir. Düşünürler derler ki; 'Herşeyden önce âlimlerin tahsil ettiği ilmin tahsili gerekir. Onların söylediklerini anlamak lâzımdır. Bunu tafsil edip anladıktan sonra, diğer âlimlere keşfolunmayan bir rahmeti beklemekte herhangi bir sakınca yoktur. Hatta bu rahmet, ilim tahsilinden sonra mücâhede-i nefisle keşfolunur. '

23) Ahmed, Hâkim

24) Müslim

İki Makam Arasındaki Farkın Bir Misâl İle Beyanı

Kalbin acaip halleri duyuların idrâklerinin dışına taşmıştır. Çünkü kalp de hissin idrâkinin dışındadır. Duyularla idrâk edilmeyen birşeyi, anlayışlar ancak görünür bir misâl ile kavrayabilir. Biz de bunu zayıf anlayışlara iki misâl ile yakınlaştıracağız.

Birinci Misâl: Bir yerde kazılmış bir havuz düşünürsek, nehirlerden bu havuza su akma ihtimali vardır veya havuzun altından deşilip toprağı atmak sûretiyle suyun merkezine varıncaya kadar kazarsak havuzun altında suyun kaynaması ihtimali de vardır. Bu şekilde elde edilen su daha saf ve daha devamlıdır. Bazen de daha bol olur. İşte kalp havuza benzer, ilim de suya. . . Beş duyu da nehirlere. . . Bazen ilimleri, duyular vasıtasıyla kalbe gönderme imkânı vardır. Bazen de görünenlerden ibret alma vasıtasıyla kalbe gönderme imkânı vardır. Böylece kalp, ilimle dolar. Bu nehirleri halvete ve uzlete çekilmek, gözü kapatmak, temizleyerek kalbin derinleşmesini sağlamak, kalpten perdeleri kaldırmak sûretiyle kapatmak da mümkündür ki kalpte ilmin pınarları içten kaynasın!

Eğer 'İlimden boş olduğu halde, kalpte ilmin kaynaması nasıl mümkün olabilir?' dersen, bil ki böyle olması, kalp sırlarının acâipliklerindendir. Muamele ilminde bunu açıklamaya ruhsat yoktur. Açıklaması mümkün olan miktar şudur: Şeylerin hakikatleri levh-i mahfuzda yazılıdır. Hatta mukarreb meleklerin

kalplerinde de yazılıdır. Nasıl ki mühendis olan bir zat, birtakım binaları kalbinde tasavvur eder, sonra tasavvur ettiği gibi onu fiiliyata dökerse, aynen onun gibi gökler ve yeri yoktan var eden Allah da âlemin plânını başından sonuna kadar levh-i mahfuzda yazmıştır. Sonra ona uygun olan varlık âlemine çıkmıştır. Sûretiyle var olan âlemden diğer bir sûret his ve hayale sirayet eder. Çünkü göğe ve yere bakan bir kimse, sonra gözünü kapatırsa, hayalinde gök ve yerin sûretini görür. Hatta sanki onlara bilfiil bakıyormuş gibi olur. Faraza yer ile gök yok olup, o adam kalsa dahi yine nefsinde yer ile göğün sûretini bulacaktır. Sanki onları müşahede eder, onlara bakar gibi. . . Sonra onun havalinden bir eser kalbine nüfuz eder. Kalpte, his ve hayale giren şeylerin hakikatleri hâsıl olur. Kalpte hâsıl olan, hayalde hâsıl olan âleme, hayalde hâsıl olan âlem de insan hayalinin ve kalbinin haricinde olan mevcut âleme uygundur. Mevcut âlem de levh-i mahfuzda mevcut olan şeye uygundur. Sanki âlemin varlıkta dört derecesi vardır:

1. Levh-i mahfuz'daki varlık. Bu varlık, cismanî varlıktan öncedir.

2. Bu varlığın arkasında, varlığın **ikinci** derecesi olan hakikî varlık gelir.

3. Bunu da hayalî varlık takip eder. Hayalî varlıktan gaye; sûretinin hayaldeki varlığı demektir.

4. Hayalî varlığın peşinden aklî varlık gelir. Aklî varlıktan maksadım; sûretinin kalpteki varlığıdır. Bu varlıkların bazısı ruhanî, bazısı cismanîdir. Ruhanî varlıkların bazısının ruhanîliği bazısından daha şiddetli ve kuvvetlidir. Bu lûtuf, ilâhî hikmetten gelmektedir. Çünkü **Allahü teâlâ** senin gözbebeğinin küçüklüğüne rağmen onu öyle yaratmıştır ki oracıkta âlemin, göklerin ve yerin bunca genişliğine rağmen sûreti tab' olunur. Histeki varlığından bir varlık hayale sirayet eder. Hayalden bir varlık kalbe gelir. Çünkü sen, hiçbir zaman sana gelenin dışında birşeyi idrâk etmemektesin. Eğer bütün âlemin bir misâli senin zatında olmamış olsaydı asla zâtına aykırı düşen şeyden senin haberin olmayacaktı. Kalpte ve gözde, bu acaiplikleri tedvîr eden, sonra bunların idrâkinden kalbi ve gözleri kör eden -öyle ki halkın çoğunun kalpleri, kendi nefsini ve nefsindeki acaiplikleri bilmemektedir Allah'ın şânı ne yücedir!

Biz maksud olan hedefimize dönelim. Kalpte âlemin hakîkat ve sûretinin hâsıl olması, bazen duyulardan, bazen de levh-i mahfuzdan ileri gelir. Nasıl ki gözde, güneşin sûreti, bazen güneşe bakmak, bazen de güneşin tam kaşısında bulunup güneşin sûretini yansıtan suya bakmak sûretiyle hâsıl oluyorsa. . . Bu bakımdan kalp ile levh-i mahfuz arasındaki perde kalktığı zaman, levh-i mahfuzdaki eşyayı görür ve levh-i mahfuzdan kalbe doğru ilim akmaya başlar. Böylece duyuların, iç âlemlerinden ilimleri iktibas etmeye ihtiyacı kalmaz ve böyle olan bir kalp, tıpkı yerin derinliğinden kaynayan suya benzer. Görünenlerden hâsıl olan hayallere yöneldiği zaman kalbin bu yönelişi levh-i mahfuz'u seyretmesine perde olmaktadır. Nitekim su nehirlerde toplandığı zaman, bu toplanışı yerden suyun kaynamasına mâni olduğu gibi veya güneşin sûretini yansıtan suya bakan bir kimsenin güneşin kendisine bakmış olmadığı gibi. . . Bu bakımdan kalbin iki kapısı vardır:

1. Melekût âlemine açılan kapı. Melekût âlemi, 'levh-i mahfuz'

ve 'Melekler âlemi' demektir.

2. Beş duyuya doğru açılan kapı. O duyular ki mülk ve şehâdet âlemine yapışıktırlar. Şehâdet ve mülk âlemi de bir tür yansıtma ile melekût âlemini aksettirirler. Duyulardan iktibasa doğru kalbin açılan

kapısı ise, bunun nasıl olduğu sence gizli değildir. Melekût âlemine ve levh-i mahfuz'un mütalâasına açılan dahilî kapı ise, onu ancak yakînen rüyanın acaipliklerini, kalbin uyku âleminde gelecek zamandaki olaylara muttalî olmasını veya mâzide olan olayları görmesini, duyular cihetinden bunları iktibas ihtimâli olmadığı halde, böyle olmasını güzelce düşünürsen öğrenmiş olursun. Bu kapı, ancak ve ancak **Allahü teâlâ**'nın zikri için tamamen boşalmış bir kimseye açılır. Nitekim **Hazret-i Peygamber**

(sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

-Müferridler yarışı kazandılar.

-Ya Rasûlallah! Müferridler de kimlerdir?

-O kimselerdir ki Allah'ın zikrine bütün varlıklarıyla dalmışlardır. O'ndan başkasıyla konuşmazlar. Bu zikir onlardan yüklerini indirmiştir ve onlar bu sayede kıyâmete yükleri hafif olduğu halde gelmişlerdir. 25

Sonra ben yüzümle onlara yönelirim. Acaba yüzümle yöneldiğim bir kimseye neyi vermek istediğimi bilir misin veya herhangi bir kimse biliyor mu?

Onlara ilk verdiğim nûru onların kalbine atarım. Buna binâen benim onlardan haber verdiğim gibi onlar da benden haber vermeye başlarlar. 26

Bu haberlerin giriş kapısı dahilî kapıdır. Bu bakımdan evliyâ ile enbiyânın ilimleriyle ulema ile hükemânın ilimleri arasındaki fark şudur: Evliyânın ve enbiyânın ilimleri kalbin dahilinden gelir, melekût âlemine açılan kapıdan gelir. Hikmet ilmi ise, duyuların kapılarından gelir. O kapılar ki mülk âlemine açılmışlardır. Kalp âleminin acaiplikleri, kalbin şehâdet ve gayb âlemleri arasındaki tereddüdünü muamele ilminde tamamen sayıp dökmek mümkün değildir. İşte bu, iki âlemin girişlerinin arasındaki farkı sana bildiren bir misâldir.

İkinci Misâl: Sana iki amelin arasındaki farkı bildirir. İki amelden gaye, âlimlerin ve velîlerin amelidir. Zira âlimler, ilimlerin bizzat kendisini öğrenip kalbe celbetmek için çalışırlar. Sûfîlerin velîleri ise, sadece kalbin cilâsı, temizlenmesi, tasfiye ve kalaylanması için çalışırlar. Hikâye ediliyor ki Çinliler ile Romalılar bir padişahın huzurunda sanatlarının güzelliğiyle ve nakış yaptıkları sûretlerin güzellikleriyle karşılıklı olarak övündüler. Neticede padişah onlara büyük bir salon tahsis edip Çinlilerin salonun bir tarafına, Romalıların da öbür tarafına nakışlarını işlemesine, iki grubun arasına perde gerilmesine ve böylece birisinin diğerinin yaptığından haberdar olmamasına, sonunda **ikisi**nin sanatının karşılaştırılmasına karar verdi ve öyle yapıldı. Bunun üzerine Romalılar, hadde hesaba gelmeyecek kadar garip boyalar toplayarak çalışmaya başladılar. Çinliler ise, boyasız girdiler ve paylarına düşen duvarı temizleyip cilâladılar. Romalılar da kendi paylarına düşen duvarı temizleyip cilâladılar. Romalılar paylarına düşen duvarı bitirdikleri zaman Cinliler de işlerini bitirdiklerini söylediler. Fakat iki grubu kontrol eden padişah, Çinlilerin iddiasına hayret etti. 'Nasıl bunlar boyasız nakışlarını bitirebilir?' diye şaşkına döndü. Çinlilere 'Siz nasıl olur da duvarınızı boyasız bitirebilirsiniz?' dedi. Çinliler de 'Sizi ilgilendirmez. Siz perdeyi kaldırınız' dediler ve böylece perde kaldırıldı. Gördüler ki Çinlilerin duvarında Romalıların sanatlarının acaiplikleri, daha fazla bir parlaklık ve câzibe ile pırıl pırıl parlamaya başlamış! Zira Çinlilerin payına düşen duvar, sikalin çokluğundan cilâlı bir ayna gibi olmuştu. Sikalin çokluğu

sebebiyle Çinlilerin tarafı daha fazla güzelleşmişti. İşte kalbin temizlenmesine, cilâsına, tezkiye ve tasfiyesine ihtimam gösteren ve dolayısıyla o kalpte sonsuz bir ışıkla hakkın tecellisini parlatan velîlerin durumu da Çinlilerin yaptığı gibidir. Hükema ve ulemanın çalışma yoluyla ilimleri nakşetmek, o nakışları kalpte tahsil etme ihtimamları Romalıların yaptığı gibidir.

İş nasıl olursa olsun, müslümanların kalbi ölmez. Ölüm çağında onun ilmi imhâ edilmez. Kalbinin saflığı bulanmaz. Nitekim Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şu sözleriyle buna işaret etmiştir: 'Toprak, îmanı yiyemez. Aksine toprak Allah'a yaklaşmanın bir vesilesi olur'. Kişinin tahsil ettiği ilim, ilmi kabul etmek için gayretle sarfettiği istidat ve saflık ise, kişi bundan müstağni olamaz ve hiç kimse için, ilim ve mârifet birlikte olmadığı takdirde saadet tasavvur edilemez. Saadetlerin bir kısmı diğer bir kısmından daha şerefli ve üstün olur. Nitekim malsız zenginlik tasavvur edilmediği gibi. . . Bu bakımdan bir dirhemin sahibi zengin, ağzına kadar dolu hazinelerin sahibi de zengindir. Saidlerin derecelerinin değişikliği mârifet ve îman değişikliğine göredir. Nasıl servetlerinin azlığı ve çokluğu hasebiyle zenginlerin dereceleri değişik oluyorsa, saidlerin dereceleri de öyledir. Bu bakımdan mârifetler nûrlardır. Mü'minler Allah'ın mülâkatına ancak nûrlarıyla varabilirler. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

O gün Mü'min erkekleri Mü'min kadınları nûrları önlerinde ve sağlarında koşuyor görürsün! (Hadid/12)

Nitekim şöyle bir rivâyet de nakledilmiştir:

Müzminlerin bir kısmına dağ gibi nûr verilir. Bir kısmına daha küçük nûr verilir. Hatta en son gelen bir kişiye, ayaklarının baş parmağı üzerinde bir nûr verilir. O nûr bazen ışık verir, bazen söner. Işık verdiği zaman iki ayağını ileriye atıp yürür. Söndüğü zaman olduğu yerde kalır. Mü'minlerin köprü üzerindeki geçişleri nûrları nisbetindedir; kimi göz kırpmak kadar çabuk geçer, kimi çakan şimşek gibi, kimi de bulut gibi, kimi kayan yıldız gibi, kimi yarış meydanında şiddetle koşan at gibi geçer. Ayağının baş parmağı üzerinde kendisine nûr verilmiş olan kimse ise yüzüstü sürünür, el ve ayak üstü sürünerek yürür. Bir eli çeker, diğer eli sarkıtır. Onun etrafına ateş isabet eder. Kurtuluncaya kadar bu durumda kalır. 27

İşte bu hadîsle ortaya çıkmaktadır ki insanlar imanda çeşitli derecelere sahiptirler. Eğer Ebû Bekir'in îmanı, nebîler ve rasûller hariç, bütün âlemin îmanı karşısında tartılsa, mutlaka ağır gelir. Bu hüküm, **Hazret-i Peygamber**'in şu sözüne de benzer: 'Eğer güneşin ışığı yeryüzündeki bütün lambaların ışığına karşı tartılsa mutlaka onlara ağır basar'. Bu bakımdan halk tabakasının fertlerinin imanının nûru, lamba ışığı gibidir. Bazılarının nûru mum ışığı gibidir. Sıddîkların imanının nûru ise ay ve yıldızların ışığı gibidir. Peygamberlerin îmanı ise, güneş gibidir. Nasıl ki güneş ışığında, genişliğine rağmen bütün âfâkın sıfatı belirir, lambanın ışığında ise ancak evin daracık bir zâviyesi görünürse, aynen böyle mârifetler vasıtasıyla kalp inşirahının farklılığı da düşünülebilir. Melekût âleminin genişliği böylece âriflerin kalplerine inkişâf eder.

Kıyâmet gününde 'Kalbinde bir miskal, yarım miskal, çeyrek miskal, bir arpa, hatta yarısı veya dörtte biri veya bir şaire veya bir zerre kadar îmanı olan bir kimseyi ateşten çıkarın!' denir. 28

Bütün bunlar îman derecelerinin farklı olduğuna işaret etmektedir. İmanın bu kadarının insanı ateşe girmekten alıkoymadığına işarettir. Bu hadîsin mefhumunda şu vardır: İmanı miskalden fazla olan

kimse ateşe girmez. Girse de herkesten önce ateşten onun çıkması emredilir. Yine işaret eder ki kalbinde zerre kadar îman olan bir kimse ateşe girse dahi ebediyyen orada kalmaya müstehak değildir.

Mü'min insan hariç, hiçbir şey yoktur ki bin mislinden daha hayırlı olsun!

Bu hadîs-i şerîf de yakîn derecesinde Allah'ı bilen ârif kişinin kalbinin faziletine işarettir; zira böyle bir kişinin kalbi, halk tabakasından olan bin kişinin kalbinden daha hayırlıdır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer (gerçekten) inanıyorsanız, mutlaka siz üstün geleceksiniz. (Al-i İmrân/139)

Mü'minleri müslümanlardan daha üstün kılmak yönünden **Allahü teâlâ** böyle ferman buyurmuştur. Buradaki Mü'minden gaye taklidçi Mü'min değil, ârif Mü'mindir.

Allah sizden îman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. (Mücâdele/1l)

Allahü teâlâ bu ayette Mü'minlerden ilimsiz olarak Allah'ı tasdik edenleri kastetmiştir ve onları ilim sahiplerinden ayırmıştır. **Allahü teâlâ**'nın bu ayırması delâlet eder ki Mü'min ismi mukallid bir kimseye de verilir, isterse bu mukallidin tasdiki basîret ve keşiften ileri gelmesin!

İbn-i Abbâs 'Kendilerine ilim verilenler için ise dereceler vardır' ayet-i celîlesini tefsir ederken şöyle demiştir: 'Allah Mü'min âlimi, âlim olmayan Mü'minden yediyüz derece daha üstün tutmuştur. Bu yediyüz derecenin herbirinin arası yer ile gök arası kadardır'.

Cennet ehlinin çoğu, dünya işinden pek fazla anlamayanlardır. İlliyyûn denilen makam da akıl sahipleri içindir. 29

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Âlimin âbidden üstünlüğü, benim, ashâbımın derece bakımından en küçüğünden üstünlüğüm gibidir. 30

Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: 'Ondörtlük ayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir'.

İşte bu delillerle sana açık bir şekilde göründü ki cennet ehlinin dereceleri arasındaki farklılık, kalpleri ve mârifetleri arasındaki farklılığa göredir. Bunun içindir ki kıyâmet günü Tegâbün Günü (zarar ve kâr günü) olmuştur. Zira Allah'ın rahmetinden mahrum olan bir kimsenin zararı çok büyüktür.

Mahrum bir kimse derecesinin üstünde çok büyük dereceler görür. Bu bakımdan bu kimsenin o üstün derecelere bakması, tıpkı on dirheme sahip olan bir zenginin şarktan garba sahip olan bir zenginin servetine bakması gibidir. Bunların **ikisi** de zengindir. Fakat aralarındaki fark pek büyüktür. Bundan nasibini almayanın zararı ne kadar da büyüktür!

25) Müslim (Ebû Hüreyre'den)

26) Müslim ve Hâkim

27) Taberânî

28) Taberânî

29) Daha önce geçmişti.

30) Tirmizî (Ebû Umâme'den)

21-7

Mûtad Yolu Takip Etmeksizin ve Bir Öğrenme Olmaksızın Ehl-i Tasavvufun Marifet'i Elde Etmesinin Sahih Oluşuna Delâlet Ede

İlham yoluyla ve bilmediği bir yönden kalbe gelmek sûretiyle -az da olsa- kendisine birşey keşfolunan bir kimse, tasavvuf ehlinin yolunun doğru olduğunu bilen bir ârif olur. Hiç bir zaman nefsinde bunu idrâk etmeyen bir kimsenin kalben bunu tasdik etmesi uygundur. Çünkü buradaki marifet derecesi cidden pek nadirdir. Bunun hakikatine şer'î deliller, tecrübeler ve hikâyeler şahitlik etmektedirler. Şer'î delillere gelince, onlardan biri şu ayet-i celîledir:

Bize itâat uğrunda mücahede edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz. (Ankebût/69)

Bu nedenle öğrenmeksizin, ibadete devam etmekten ötürü kalpte oluşan her hikmet keşif ve ilham yoluyla olmuştur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur

Bildiğiyle amel eden bir kimseye **Allahü teâlâ** bilmediğinin ilmini ihsân eder. Cennete müstehak oluncaya kadar onu çalıştığı sahada muvaffak kılar. Bildiğiyle amel etmeyen bir kimse ise bilmediğinde şaşkına döner ve çalışma sahasında muvaffak olamaz. Dolayısıyla ateşe müstehak olur. 31

Allahü teâlâ da şöyle buyurmuştur:

Kim de Allah'tan korkarsa, ona (darlıktan) genişliğe bir çıkış yolu ihsân eder. (Talâk/2)

Yani **Allahü teâlâ** müşkilât ve şüphelerden çıkmak için kendisine bir yol ihsân eder, öğrenmeksizin ona bir ilim öğretir, tecrübe olmaksızın kendisini tecrübe sahibi yapar.

Ey müminler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size hak ile bâtılı ayırdedecek bir anlayış verir. (Enfal/29)

Bazı müfessirler 'Bu anlayıştan gaye, hak ile bâtılı ayırdedecek bir nûrdur' demişlerdir. Kişi bu nur vasıtasıyla şüphelerin içinden çıkar ve bunun içindir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) duasında Allah'tan çokça nûr isteyerek şöyle dua etmiştir:

Ey Allahım! Bana nûr ver, nûrumu artır. Kalbimde bana bir nûr kıl! Kabrimde bana bir nûr kıl! Kulağımda nûr, gözümde nûr kıl! Hatta devamla şunu da buyurmuştur: Kıllarımda, derimde, etimde, kanımda ve kemiğimde nûr kıl!32

Allah'ın İslâm dini için kalbine genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü, nûrsuz kimse gibi midir? Elbette o rabbinden bir hidayet üzeredir. (Zümer/22)

Bu ayet-i celîle'de geçen genişlik 'ten gayenin ne olduğu **Hazret-i Peygamber**'e sorulduğu zaman, şu cevabı vermiştir:

Nûr bir kalbe atıldığı zaman, göğüs oldukça genişleşir ve inşiraha kavuşur. 33

Hazret-i Peygamber, İbn-i Abbâs için şöyle demiştir:

Ey Allahım! Onu dinde anlayışlı kıl ve ona Te'vîl'i öğret!34

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) der ki: 'Biz ehl-i beyt'in yanında **Hazret-i Peygamber**in gizlice bize teslim ettiği herhangi birşey yok! Ancak Allah'ın kuluna verdiği anlayış vardır'. Hazret-i Ali'nin sözünde bahsi geçen kulun anlayışı öğrenmekle değildir.

'Hikmeti dilediğine verir' (Bakara/229) ayetinin tefsirinde denilmiştir ki:

'Bu hikmetten gaye Allah'ın Kitabı'nda anlayış sahibi olmaktır'.

'Biz o meselenin hükmünü Süleyman'a bildirdik'. Hazret-i Süleymân'a (aleyhisselâm) keşif yoluyla görünen hakîkat 'fehm' kelimesiyle tahsis edilmiştir.

Ebu'd Derda şöyle der: 'mü'min o kimsedir ki incecik bir perdenin arkasından Allah'ın nûruyla bakar. Allah'a yemin ederim! Allah hakîkati onun diliyle söyletir'.

Mü'minin ferâsetinden sakınınız! Çünkü Mü'min, Allah'ın nûruyla bakar!35

Selefen biri şöyle demiştir: 'mü'minin zannı kehanettir'. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Elbette bunda keskin anlayışlılar için ibret alâmetleri vardır. (Hicr/75)

Biz kesinlikle inanan bir kavim için ayetleri beyan ettik. (Bakara/118)

Hasan, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

İlim iki kısımdır: Bir bâtın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren ilim odur. 36

Bazı âlimlerden 'bâtın ilmin' ne olduğu sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle demişlerdir: **Allahü teâlâ**'nın sırlarından bir sırdır. **Allahü teâlâ** o sırrını dostlarının kalbine atar. O sırra ne bir melek, ne de bir insan muttali olabilir'.

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki benim ümmetimde ilham alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer de bunlardan biridir. 37

İbn-i Abbâs 'Senden önce hiçbir peygamber göndermedik' (Enbiya/25) ayetinin hemen akabinde 'Nebî ve ilham alan da göndermedik' ibaresini eklemiştir. İbn-i Abbâs 'ilham alanlar'dan sıddîkları kastetmiştir. Hadîste ve İbn-i Abbâs'ın sözünde geçen 'Muhaddes' kelimesi 'ilham alan' mânâsına gelir. İlham alan o kimsedir ki dâhilî cihetten onun kalbinin bâtınında ona hakîkat keşfolunmuştur. Hariçten ve mahsusat cihetinden değil. . . Kur'ân, takvânın hidayet ve keşif anahtarı olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu ise öğrenmeksizin elde edilen bir ilimdir. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı bütün varlıklarda, Allah'tan korkan bir kavim için büyük deliller ve ibretler vardır. (Yunus/8)

Görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ**, Allah'tan korkan muttakîleri bu delil ve ibretlerden anlayan kimseler olarak ilân etmektedir.

Yine **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

İşte Kur'ân-ı Kerîm'de olan bu kıssalar bütün insanlar için hak sözü açıklamadır ve Allah'tan korkanlar için de bir öğüt! (Âli İmrân/138)

Ebû Yezid ve bir başka âlim der ki: Âlim, kitaptan birşeyler ezberleyen değildir. Çünkü ne zaman ezberlediklerini unutursa câhil kesilir. Aksine âlim o kimsedir ki istediği vakitte ezberlemeksizin ve ders okumaksızın ilmini rabbinden alandır'. İşte rabbânî âlim, bu âlimdir!

Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve katımızdan bir ilim öğretmiştik! (Kehf/65)

Bütün ilimler Allah'ın nezdinden gelmesine rağmen ilimlerin bir kısmı insanların öğretmesi vasıtasıyla olduğundan ona 'ledünnî ilim' denilmez. Bilakis 'ledünnî ilim' o ilimdir ki hariçten gelen ve bilinen bir sebep olmaksızın kalpte açılıp inkişaf eder. İşte bunlar naklî delillerdir. Eğer bu konuda gelen ayet, haber ve eserlerin tamamı bir araya getirilirse hadde hesaba sığmaz.

Tecrübelerle bunu görmeye gelince, bu da hesaba sığmayacak kadar çoktur. **Sahabîler**, tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerde meydana gelmiştir. Nitekim Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) vefat edeceği zaman, kızı ve Mü'minlerin vâlidesi Hazret-i Aişe'ye şöyle demiştir: 'Ancak onlar senin iki kardeşin ve iki kız kardeşindirler'. Ebû Bekir Sıddîk bu sözü söylediği zaman hanımı hamile idi ve bir müddet sonra bir kız doğurdu. İşte görüldüğü üzere, Ebû Bekir Sıddîk, hanımının doğumundan önce karnındaki yavrunun kız olacağını bilmiştir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , hutbesinin ortasında şöyle haykırdı: 'Ey Sâriye! Dağa, dağa koş!' Çünkü Hazret-i Ömer'e keşfolundu ki düşman, dağın tepesine çıkmaktadır. Bunu bildiğinden dolayı kumandanı Hazret-i Sâriye'yi bundan sakındırdı. Hazret-i Ömer'in sesinin Sâriye'nin kulağına gitmesi büyük kerâmetlerdendir. 38

Enes b. Mâlik şöyle anlatır: Ben yolda giderken bir kadına rastladım ve keskin bakışlarla ona baktım. Kadının güzelliği hakkında düşündüm ve böylece Hazret-i Osman'ın huzuruna girdim. Osman (radıyallahü anh) beni görünce şöyle dedi: 'Sizden herhangi biriniz, iki gözünde zinanın eseri açıkça görüldüğü halde huzuruma giriyor! Ey Enes! Sen bilmez misin? Gözlerin zinası, nâmahrem bir kadına bakmaktır. Allah'a yemin ederim, ya sen bu günahtan tevbe edeceksin veya seni cezalandıracağını!7

Bu söz üzerine ben şöyle îtirazda bulundum:

-**Hazret-i Peygamber**'den sonra vahy var mıdır?

-Hayır! Ondan sonra vahy yoktur. Fakat bâsiret, burhan ve doğru feraset vardır. (Yani ben basiret ve ferâsetimle bunu anladım) .

Ebû Said el-Harraz'dan şöyle rivâyet ediliyor: Mescid-i Harâm'a girdim, orada sırtında iki hırka olan bir fakir gördüm. İçimden şunları geçirdim: Bu ve benzeri kimseler, halkın sırtından geçiniyorlar, halkın boynunda asalaktırlar! Derhal bana döndü ve dedi ki: 'Ey kişi! Allah senin içinden geçeni biliyor! O halde Allah'ın kahrından kork!' Bunun üzerine Allah'tan af talep ettim. Tekrar bana haykırdı ve dedi ki:

'Ey kişi! Kulun tevbesini kabul eden O'dur!' Sonra benim gözümden kayboldu ve kendisini bir daha da görmedim.

Davud'un oğlu Zekeriyya der ki: Mesruk'un oğlu Ebû Abbas, hasta olan ve Haşim soyundan gelen Ebû Fadl'ın yanına gitti. Ebû Fadl denilen bu zat, aynı zamanda çoluk çocuk sahibi idi ve belli bir geliri de yoktu. Ebû Abbas der ki: Ziyaretinden kalkıp çıkmak istediğim zaman içimden şöyle dedim: 'Bu kişi nereden yiyor?'Arkamdan şöyle bağırdı; 'Ya Ebû Abbas! Bu kötü töhmeti kalbinden at! Çünkü **Allahü teâlâ**'nın gizli olan nice lûtufları vardır',

Ahmed en-Nakib der ki: Ebû Bekir eş-Şiblî'nin huzuruna girdim. Beni görünce dedi ki: 'Ya Ahmed! Fitnelendik!' Ben 'Durum nedir?' diye sorunca dedi ki: "Oturuyordum. Kalbimden 'sen cimrisin' diye geçti'. Dedim ki: 'Ben cimri değilim'. **İkinci** bir defa aynı şey hatırımdan geçti: 'Sen cimrisin'. Bunun üzerine kendi kendime dedim ki: 'Bugün bana ne gelirse, ilk rastladığım fakire onu vereceğim'. Şiblî devamla dedi ki: Kalbimden geçen bu söz henüz tamam olur olmaz, baktım ki halifenin hizmetçilerinden Mü'nis'in bir arkadaşı huzuruma girdi. Beraberinde elli dinar vardı. Bana dedi ki: Bunu maslahatına sarfet! Bunun üzerine ben kalktım, o elli dinarı aldım. Dışarı çıktım, baktım ki iki gözünden âma bir fakir bir berberin önünde oturmuş, başını traş ettirmekte. . . ona yaklaştım ve elli dinarı eline uzattım. Bana dedi ki: 'Bunu berbere ver!' Dedim ki: 'Onun hakkı şu kadardır!' Bunun üzerine âma zat bana şöyle dedi: "Biz daha önce sana 'sen cimrisin' demedik mi?" Bu söz üzerine parayı berbere uzattım. Berber bana 'Bu fakir benim önümde oturduğu zaman aramızda ücret almayacağımıza dair sözleştik'. Şiblî der ki: Bu durum karşısında kalınca parayı Dicle'ye fırlattım ve dedim ki: 'Seni aziz eden bir kimse muhakkak Allah tarafından zelîl edilmiştir'.

Abdullah el-Alevî'nin oğlu Hamza diyor ki: Ebû Hayr et-Tinânî'nin39 huzuruna girdim. Ona selâm vermek ve onun evinde birşey yemeden çıkıp gelmek niyetindeydim. Evinden çıktığım zaman baktım ki, arkamdan bir kap yemek yetiştirdi ve dedi ki: 'Ey genç! Sen artık bu saatte o kalbindeki niyetin dışına çıkmış bulunuyorsun! Onun için ye!' Ebû Hayr et-Tinânî denilen zat, kerametlerle şöhret bulmuştu.

İbrahim er-Rukkî diyor ki: Ebû Hayr et-Tinânî'ye selâm vermek maksadıyla gittim. Akşam namazı oldu, nerede ise doğru dürüst Fâtiha'yı sonuna kadar okuyamayacak bir durumdaydı. İçimden dedim ki: 'Benim' buraya kadar gelişim boşuna gitti!' Selâm verdiğim zaman abdeste çıktım. Bir yırtıcı hayvan bana hücum etti. Ben Ebû Hayr'ın yanına geri döndüm ve kendisine dedim ki: 'Bir yırtıcı hayvan bana hücum etti'. Bu söz üzerine dışarı çıktı ve o yırtıcı hayvana 'Sana, benim misafirlerime karışma demedim mi?'

Bu söz üzerine arslan geri geri çekildi. Ben de abdest alıp eve dönünce Ebû Hayr şöyle dedi: 'Siz dışınızı düzeltmeye çalışmışsınız! Fakat arslandan korkuyorsunuz. Biz de iç âlemimizi düzeltmeye çalışmışız. Arslan bizden korkuyor'.

Meşâyih-i kirâmın ferâsetinden, halkın inancını okuyuşlarından ve birçok kimsenin kalbinden geçirdikleri niyetleri keşfedişleri hakkında gelen hikâyeler sayılamayacak kadar çoktur. Hatta onların Hızır'ı görmeleri, Hızır'dan sormaları, gaybdan gelen sesleri işitmeleri ve kerametlerin diğer türleri sayılamayacak kadar çoktur. Fakat inkâr eden, nefsinde bu durumu müşahede etmedikçe bu hikâyeler

kendisine fayda veremez. Aslı inkâr eden bir kimse tafsilâtı da inkâr eder. Kesin delil odur ki hiç kimse tarafından inkâr edilmez, bunlar iki tanedir.

1. Doğru rüyaların acaiplikleridir. Zira doğru rüyalarla gayb âlemi keşfolunur. Madem ki bu uyku halinde caizdir ve oluyor, öyleyse uyanıklık halinde de olması muhal değildir demek olur. Çünkü uyku ancak beş duyunun durmasıyla uyanıklıktan ayrılır. O duyuların görünen şeylerden ilgisini kesmesiyle uyku uyanıklıktan ayrılır. Oysa nice uyanık kimseler vardır ki oldukça dalmış, ne dinler, ne de görür! Çünkü nefsi ile meşguldür.

2. **Hazret-i Peygamber**'in gaybdan ve gelecekte olacak şeylerden haber vermesidir. Nitekim Kur'ân bu durumu kapsamaktadır. Madem ki peygamberle gaybdan ve gelecekten haber vermek caiz ve mümkündür, öyleyse başkalarının da gaybdan haber vermesi caiz ve mümkün demektir. Çünkü peygamber (aleyhisselâm) işlerin hakikatine vâkıf ve halkın ıslahıyla meşgul olan bir şahıs demektir. Bu bakımdan dünyada işlerin hakikatini keşfedip halkın ıslahıyla meşgul olmayan başka bir şahsın varlığı muhal değildir.

Bu **ikinci** şahsa 'Peygamber' denilmez, 'Velî' denir. Kim peygamberlere inanır, doğru rüyayı tasdik ederse, şeksiz ve şüphesiz kalbin iki kapısı olduğuna inanması gerekir. Bu kapılardan biri, duyulardan ibaret olan ve dışa açılan kapıdır.

İkincisi kalbin dahilinde melekûta açılır. Bu iç kapı ilham, kalbe üfürme ve vahy kapısıdır. Ne zaman ki kişi bu iki kapıyı tasdik ederse, bu takdirde ilmi sadece öğrenmek ve bilinen sebeplere öğrenmeyi hasretmek onun için mümkün değildir. Hatta mücahede etmenin de ilme varan bir yol olmasını caiz görür. İşte bu hüküm, bizim söylediklerimizin hakikatine dikkati çekmektedir. O söylediklerimiz de şehâdet ve melekût âleminin arasındaki kalbin acaip bir şekilde tereddüdüdür.

İşin rüyâ âleminde tabire muhtaç olan bir misâl şeklinde keşfolunmasının ve böylece peygamberlere ve velîlere çeşitli şekillerde görünmesinin sebeplerine gelince, bunlar da kalp acâipliklerinin esrarındandır. Bunu izah etmek, mükâşefe ilmine dâhildir. Bu bakımdan biz söylediklerimizle kalalım. Çünkü söylediklerimiz, mücâhedeye teşvik ve mücâhede yoluyla keşfi elde etmeye teşvik hususunda yeterlidir.

Keşif erbabından biri dedi ki: Allah'ın meleği bana göründü! Melek benden kendisine, Tevhîdî müşahedemden gelen gizli zikrimden birşeyler okumamı istedi ve devamla melek bana dedi ki:

-Biz senin herhangi bir amelini yazmıyoruz. Oysa biz istiyoruz ki seni Allah'a yaklaştırıcı bir amelini Allah'ın huzuruna yükseltip götürelim.

-İkiniz farzları yazmıyor musunuz?

-Evet, yazıyoruz!

-O halde bu sizin için kâfidir!

Bu söz işaret eder ki 'Kirâmen kâtibîn' melekleri kalbin sırlarına muttali olmazlar, ancak zâhirî amellere muttalî olurlar.

Ariflerden biri der ki: Abdalların birinden yakînin müşahedesini sordum. Bu sual üzerine abdal, soluna baktı ve dedi ki: 'Allah senden razı olsun! Bu hususta fikrin nedir?' Sonra sağına baktı ve yine 'Allah senden razı olsun! Bu hususta fikrin nedir?' dedi. Sonra başını öne eğerek 'Allah senden razı olsun! Sen ne dersin?' diye sordu. Sonra dünyada işittiğim **cevap**ların en garibini verdi ve ben kendisine şöyle sordum: 'Neden önce soluna, sağına sonra önüne bakarak birşeyler sordun?' Dedi ki: "Mesele hakkında benim kuvvetli bir cevabım yoktu. Önce soldaki melekten sordum. O 'bilmem' dedi. Sonra sağdaki melekten sordum -ki soldakinden daha âlimdir- o da 'bilmem' dedi. Sonra kalbime baktım; ona sordum. İşte sana vermiş olduğum cevabı kalbim bana haber verdi. Bu bakımdan kalbim iki melekten de daha âlimdir".

Sanki bu olay **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerifinin mânâsıdır. 'muhakkak benim ümmetimden ilham alanlar vardır ve muhakkak Ömer, onlardan biridir'.

Bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmuştur: 'Herhangi bir kulun kalbine bakıp, onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesini görürsem, o kulumun idaresini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum'.

Ebû Süleyman ed-Darânî der ki: 'Kalp, kurulmuş bir çadır mesabesindedir. Onun etrafında kapalı kapılar vardır. Ona hangi kapı açılırsa oradan girer'. Böylece anlaşıldı ki kalbin kapılarından bir kapı, melekût ve mele-i âlâ âleminin tarafına açılır ve o kapı ancak mücahede ve takvâ ile açılır. Dünya şehvetlerinden yüz çevirmek sûretiyle açılır ve bunun için de âdil halîfe Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , hududlarda çarpışan ordu kumandanlarına şöyle yazdı: 'Allah'a itaat eden kullardan dinlediklerinizi ezberleyin! Çünkü Allah'a itaat eden kullara birçok doğru şeyler keşfolunur'.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'Allah'ın kudret eli hükemanın ağızları üzerindedir. Bu bakımdan hükema, ancak **Allahü teâlâ**'nın kendilerine hazırladığı hakikati haykırırlar'.

Başka biri de şöyle demiştir: 'Eğer dilersem diyebilirim ki muhakkak **Allahü teâlâ**, kendisinden korkan kullarını birtakım sırlarına muttali kılar'.

31) ilim bölümünde geçmişti.

32) Buhârî, Müslim

33) İlim bölümünde geçmişti.

34) Buhârî, Müslim

35) Tirmizî

36) İlim bölümünde geçmişti.

37) Buhârî

38) Vâkıdî, (Usame b. Zeyd'den, o da Hazret-i Ömer'den)

39) Tinan, Musul'un köylerindendir. Bu zat aslen Mağriblidir, el-Ekda mahlasıyla tanınmaktadır.

Şeytanın Kalbe Vesvese İle Tasallutu, Vesvese'nin Anlamı ve Galebe Çalmasının Sebebi

Söylediğimiz gibi kalp kurulmuş bir çadır gibidir ve birtakım kapıları vardır. Her kapısından kendisine durum ve haller gelir ve yine kalbin misâli hedefe benzer. Ona her taraftan oklar atılır veya kalp, dikilmiş bir aynaya benzer. O aynanın üzerinde çeşitli sûretler geçer. Bir sûretten sonra başka bir sûret görünür. O ayna bu geçen sûretlerden boş değildir veya bir havuzun sularına benzer. Çeşitli nehirlerden o havuza sular akar. . . Her durumda kalbe akan bu yeni yeni eserlerin giriş noktaları ya beş duyudan veya bâtındandır. Hayâ, şehvet, öfke ve insan mizacından oluşan şeylerdendir. Çünkü insanoğlu beş duyusuyla birşeyi idrâk ettiği zaman, o idrâk edilen şeyden kalpte bir eser oluşur. Böylece fazla yemekten veya mizacdaki bir kuvvetten dolayı şehvet kabardığı zaman onun kalpte bir etkisi olur. Her ne kadar kalp, hissettirmekten engellense de nefiste meydana gelen hayaller devamlı kalırlar. Hayal birşeyden diğer birşeye geçer. Hayalin geçişine göre, kalp de bir halden diğer bir hâle geçer. Maksat şudur; kalbin değişmesi ve etkilenmesi daima bu sebeplerdendir. Kalpte oluşan eserlerin en güzeli hatıralardır. Hatırat'tan gayemiz; kalpte meydana gelen fikir ve zikirlerdir. Bunlardan gayemiz; teceddüd veya tezekkür yoluyla gelen ilimlerdir. İşte bu ilimlere 'hâtırat' adı verilir. Çünkü bunlar, kalp onlardan gâfil olduktan sonra kalbe gelirler. İradeleri harekete getiren hatırat'tır. Çünkü niyet, azim ve irade ancak niyet edilen mânânın tamamının kalpte meydana gelmesinden sonra oluşur.

Bu bakımdan fiillerin başlangıcını ve rağbeti tahrik eden hatırat'tır. Rağbet de azmi tahrik eder, azim de niyeti tahrik eder. Niyet ise âzayı harekete geçirir. Rağbeti harekete geçiren hatırat) şerre dâvet eden, sonucu zarar veren hâtırat ile hayra dâvet eden âhirette fayda veren hâtırat diye ikiye ayrılır. Bu iki kısım değişik hâtırattır. Bu bakımdan değişik isimlere muhtaçtırlar. Güzel sonuç veren hâtırata 'ilham', kötü hâtırata (şerre dâvet eden âtırata) ise Vesvese' adı verilir. Bunu bildikten sonra anlarsın ki bu hâtıratlar, hâdis (sonradan olma) dır. Her sonradan olanın mutlaka 'Muhdis'i (icat edicisi) vardır. Havadis ne zaman değişik olursa, onların değişmeleri, sebeplerinin çeşitliliğine delâlet eder. İşte müsebbebleri sebeplere bağlamak tertibindeki **Allahü teâlâ**'nın kanunundan anlaşılan budur! Ne zaman evin duvarları ateşin ışığıyla aydınlanırsa, tavanı ateşten çıkan duman ile kararırsa, bilirsin ki kararmanın sebebi, aydınlanmanın sebebinden ayrıdır.

İşte böylece kalbin nûrları ve zulmeti için de iki değişik sebep vardır. Bu bakımdan hayra davet eden hâtırat sebebine 'Melek' ismi verilir. Şerre dâvet eden hâtıratın sebebine '**şeytan**' ismi verilir. Kalbin, sayesinde hayır ilhamını kabul etmeye hazır olduğu lûtufa 'tevfîk' ismi verilir. Kalbin, sayesinde **şeytan**ın vesvesesini kabul etmeye hazır olduğu şeye de 'iğvâ' ve 'hizlân' ismi verilir. Çünkü çeşitli mânâlar, değişik isimlere muhtaçtırlar. Melek, **Allahü teâlâ**'nın yarattığı ve şanı hayır ile ilmi ifade etmek olan bir mahlûktan ibarettir. Bu mahlûk hakkı keşif, hayrı va'd ve emr-i bi'l-ma'ruf yapar. **Allahü teâlâ** onu yaratmış ve bu vazifelerde kullanmak üzere kendisini musahhar kılarak görevlendirmiştir. **Şeytan** ise, öyle bir yaratıktan ibarettir ki, meleğin zıddıdır. Yani şerri ve fuhşiyatı emreder, hayrı yapmaya azmettiğin zaman fakirlikle korkutur. Bu bakımdan vesvese ilhamın tam zıddıdır. **Şeytan** ise, meleğin tam zıddıdır. . . Tevfik de hizlân'ın zıddıdır ve bu duruma şu ayet-i celîle ile işaret vardır:

Herşeyden iki çift (erkek-dişi) yarattık. (Zâriyât/49)

Çünkü varlıkların tümü çifttirler. Ancak **Allahü teâlâ** bu hükmün dışındadır. Çünkü **Allahü teâlâ** 'tek'dir. O'nun karşılığı yoktur. Bil ki birdir, haktır ve bütün çiftleri yaratandır. Bu bakımdan kalp, **şeytan** ile melek arasında çekilmektedir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kalbe gelen iki şey vardır. Birisi melekten gelen şeydir ki hayrı vadedip, hakkı tasdik eder. Bu bakımdan kim kalbinde bunu görürse, bilsin ki bu Allah'tan gelen bir lütûftur ve bunun için **Allahü teâlâ**'ya hamdetmelidir. Düşmandan gelen **ikinci** birşey vardır. O da şerri va'd edip hakkı yalanlar ve hayrı yasaklar. Kim kalbinde böyle birşeye rastlarsa kovulmuş **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınsın!40

Rasûlüllah bunu söyledikten sonra şu ayeti okudu.

Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise size kendi tarafından bir mağfiret ve bir fazl va'dediyor. Allah (ın lütfu) geniştir, herşeyi kemâliyle bilendir. (Bakara/268)

Hasan-ı Basrî diyor ki: Kalpteki bu iki hâdise, kalpte durmadan cevelan eden iki himmettir. Biri Allah'tan gelen, biri de **şeytan**dan gelen himmet. . . O halde, Allah o kuldan razı olsun ki Allah'tan gelen himmetin hududunda durur ve Allah'tan geleni yapar, Allah'ın düşmanından gelenle mücadele edip reddeder. Kalp, musallat olan bu iki himmet arasında çekildiğinden dolayı **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'minin kalbi rahman Allah'ın kudret parmaklarından iki parmak arasındadır. 41

Çünkü damar, kan, kemik ve etten oluşan 'parmak'tan **Allahü teâlâ** münezzehtir. Boğumlara taksim olunan parmaktan **Allahü teâlâ**'nın şânı yücedir. Fakat parmaktan maksat süratle çevirmektir. Hareketlendirme ve bozmaya muktedir olmaktır. Çünkü sen, parmağını parmak olduğundan dolayı değil, evirip çevirmekteki çalışmasından dolayı istersin. Nasıl ki, parmaklarınla fiillerde bulunuyorsan, **Allahü teâlâ** da yaptıklarını, melek ve **şeytan**ı musallat kılmak sûretiyle yapar. Bunların **ikisi**, Allah'ın kudretiyle, kalpleri evirip çevirmekle görevlendirilmişlerdir. Senin parmaklarının cisimleri evirip çevirmekte sana musahhar olduğu gibi. . .

Kalp -yaradılış itibariyle- melekten gelen eserleri de, **şeytan**dan gelen eserleri de kabul etmeye eşit bir şekilde elverişlidir. Bunların biri diğerine esasında ağır basmamaktadır. Ancak taraflardan birinin ağır basması, nefsin hevasına uymak, şehvetlere düşmek veya şehvet ve hevâ-i nefisten yüz çevirmekle olur. Eğer insanoğlu öfkesinin ve şehvetinin isteğine ayak uydurursa heva-i nefis vasıtasıyla **şeytan**ın kendisine tasallut ettiği anlaşılır. Kalp böylece **şeytan**ın yuvası ve kaynağı olur. Çünkü heva-i nefis, **şeytan**ın merasıdır. Eğer insanoğlu şehvetlerle mücahede edip onları nefse musallat kılmazsa ve meleklerin ahlâkına uyarsa, bu takdirde onun kalbi meleklerin istikrar yeri ve iniş merkezi olur. Hiçbir kalp; şehvet, öfke, hırs, tamahkârlık ve kötü emelden, kısacası hevâ-i nefisten dallanıp budaklanan beşerî sıfatlardan boş olmadığı için **şeytan**ın vesveseyle dolaşmadığı kalp yoktur. Bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

-Hiç kimse yoktur ki onun bir **şeytan**ı olmasın.

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senin de **şeytan**ın var mı?

-Benim de var. Ancak **Allahü teâlâ** bana yardım ederek **şeytan**ı mağlup etti ve böylece benim **şeytan**ım teslim oldu. Bu bakımdan o bana hayırdan başkasını emretmez. 42

Hazret-i Peygamber'in **şeytan**ının böyle olması, şu hikmetten ötürüdür: **Şeytan** ancak şehvet vasıtasıyla musallat olur. O halde şehvetine karşılık Allah'ın yardımına mazhar olan bir kulun şehveti, istediği yerde harekete geçer ve istediği hududlara kadar varır, bu kulun şehveti şerre dâvet etmez. Bu bakımdan şehvetin zırhına bürünmüş **şeytan** da ancak hayrı emreder.

Ne zaman hevanın istekleriyle dünyanın zevki kalbe hâkim olursa, şüphesiz **şeytan**, bir imkân bulur ve vesveseye başlar. Ne zaman ki kalp, Allah'ın zikrine dönerse, **şeytan** oradan göçeder ve onun için imkân kapısı oldukça daralır ve böylece melek gelip ilham eder. Kısacası kalbin savaş meydanında meleklerin ordusu ile **şeytan**ların ordusu arasında daimî bir kavga vardır, kalp **ikisi**nden birine teslim oluncaya kadar devam eder. Böylece fetheden geçebilir. Kalplerin çoğu, **şeytan**ların orduları tarafından fethedilerek mülk edinilmiştir. Geçici dünyayı âhirete tercih etmeye, âhireti atmaya dâvet eden vesveselerle dolmuşlardır. **Şeytan** ordularının istilâları şehvetlere ve hevâ-i nefse tâbi olmakla başlar ve bundan sonra kalbin melekler tarafından fethedilmesi **şeytan**ın pisliklerinden, yani hevâ ve şehvetlerden boşaltmak sûretiyle mümkün olur. Meleklerin iz bıraktıkları mekân olan kalbi Allah'ın zikriyle tâmir etmek de ancak meleklerce fethedilmesiyle mümkün olur.

Câbir b. Ubeyde el-Adevî şöyle anlatır: el-Ulaye b. Ziyad'a kalbimdeki vesveseden şikayet ettim. Bana dedi ki: 'Bunun misali, içinden hırsızların geçtiği bir evin misaline benzer. Eğer o evde birşeyler varsa hırsızlar sağa sola başvurur, evi arayıp tararlar. Eğer birşey yoksa evi bırakıp geçip giderler'.

Yani hevâ-i nefisten boş olan bir kalbe **şeytan** girmez ve bunun için de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Benim (gerçek) kullarım (a gelince) senin onlar üzerinde hiçbir hâkimiyetin yoktur. Rabbin ise, vekil olarak yeter! (İsrâ/65)

Bu bakımdan hevâ-i nefsine tâbi olan herkes Allah'ın değil, hevâ-i nefsinin kuludur ve bunun için de **Allahü teâlâ** kendisine **şeytan**ı musallat kılarak şöyle buyurmuştur: ' (Ey Rasûlüm) ! Şimdi o kimseyi gördün ya! (Hidayeti bırakıp keyfine taparcasına) zevkini kendisine ilâh edinmiş' (Câsiye/23) . Bu ayet işaret eder ki hevâ-i nefsini kendisine ilâh edinen bir kimse Allah'ın kulu değildir, hevâ-i nefsinin kuludur ve bunun için de Amr b. As **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sorar:

-Ya **Rasûlüllah**! **Şeytan** benimle namazımın ve okuyuşumun arasına girdi!

- O bir **şeytan**dır ki kendisine hanzeb denir. Seninle ibadetlerinin arasına girdiğini hissettiğin zaman onun şerrinden Allah'a sığın ve üç defa sol tarafına tükür. 43

Amr der ki: 'Ben **Hazret-i Peygamber**in dediğini yaptım ve bu sayede **Allahü teâlâ** o **şeytan**ı benden uzaklaştırdı'.

Muhakkak ki abdestin 'Velhan' adlı bir **şeytan**ı vardır. Onun şerrinden **Allahü teâlâ**'ya sığının!44

Şeytanın vesvesesini ancak vesvese veren şeyden başkasını düşünmek siler. Çünkü herhangi birşeyin hatırlanması kalpte meydana gelirse, ondan önce kalpte bulunan şey yok olur. Fakat herşey

Allahü teâlâ'nın gayrisidir ve herşey Allah ve Allah ile irtibatlı olanın gayrisidir. O, vesveseye vesile olup **şeytan**ın at oynatma meydanı olabilir. Bu bakımdan veseveseyi silip artık bir daha **şeytan**a cevelân etme imkânını vermeyen tek şey, Allah'ın zikridir ve bilinir ki Allah'ın zikrinde **şeytan**ın mecali yoktur ve hiçbir şey zıddından başkasıyla tedavi olunamaz. **Şeytan**î vesvesenin tamamının zıddı ise, istiaze etmek vasıtasıyla Allah'ı anmaktır. Kuvvet ve kudretinden tamamen uzaklaşıp Allah'a iltica etmektir. Böyle yapman senin eûzü billâhi min'eş-şeytân'ir-racîm ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyıl-azîm demenin mânâsıdır. Böyle bir durumu meydana getirmek ancak muttakîlerin işidir. O muttakîler ki Allah'ın zikri onlarda galiptir. **Şeytan** ise ancak gaflet anlarında onları ziyaret eder.

Allah'tan korkanlar, kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman Allah'ı ve azabı düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar doğru yolu bulup **şeytan**ın vesvesesini atmışlardır bile. . . (A'raf/201)

Meşhur müfessir Mücâhid, Nas suresinin 4. ayetini şöyle tefsir etmiştir: '**Şeytan** kalbe yayılır. Ne zaman insan, Allah'ı anarsa, geri çekilip kalıbına döner. İnsanoğlu gâfil olduğu zaman yeniden kalbi istilâya başlar!' Bu bakımdan Allah'ın zikriyle **şeytan**ın vesvesesi arasında zulmet ile nûrun, gece ile gündüzün arasında olduğu gibi, kovalamaca vardır. Biri diğerinin zıddı olduğu için **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Şeytan onları kuşatmış onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. (Mücâdele/19)

Enes, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Muhakkak ki **şeytan** hortumunu Âdem oğlunun kalbine sarkıtır. Eğer Âdem oğlu Allah'ı zikrederse, **şeytan** gerisin geriye çekilir. Eğer Allah'ı unutursa **şeytan** onun kalbini yutar. 45

İbn Veddah'ın naklettiği bir hadîs ise şöyledir:

Kişi, kırk yaşına gelip de tevbe etmezse, **şeytan** onun yüzünü eliyle sıvazlar ve kendisine 'Babam felâha kavuşmamış bir kimsenin yüzüne kurban olsun!' der.

Nasıl ki şehvetler, Âdem oğlunun et ve kanına karışmışsa, **şeytan**ın tasallutu da öylece etine, kanına karışmış ve her taraftan kalbini kuşatmıştır.

Muhakkak ki **şeytan**, insanoğlunun damarlarında dolaşır. Bu bakımdan siz **şeytan**ın dolaştığı yolları, aç kalmak (oruç tutmak) sûretiyle daraltınız. 46

Neden **şeytan**ın yolları acıkmak sûretiyle daralır? Çünkü acıkma, şehveti kırar. **Şeytan**ın yolu ise şehvetlerdir. Şehvetler her taraftan kalbi kuşattığı için **Allahü teâlâ** İblis'ten hikâye ederek şöyle buyurur:

Öyleyse beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki insanoğullarını saptırmak için muhakkak senin doğru yoluna oturacağım, vesvese verip pusu kuracağım. Sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım.

Şeytan, Âdem oğlunu kandırmak için yollarda oturmuştur, Âdem oğlu'nun İslâm yoluna **şeytan** oturdu ve Âdem oğluna şöyle sordu: 'Sen müslüman mı oluyorsun? Sen dinini ve ecdadının dinini mi terkediyorsun?' **Şeytan**ın bütün ısrarına rağmen Âdem oğlu kendisine isyan ederek müslüman oldu.

Sonra **şeytan**, Âdem oğlunu kandırmak için hicret yoluna oturup ona şöyle dedi: 'Sen öz memleketinden hicret mi ediyorsun?' Yine Âdem oğlu **şeytan**a isyan edip hicret etti. Sonra **şeytan** onu aldatmak için cihad yoluna oturdu ve dedi ki: 'Sen cihada mı gidiyorsun? Oysa cihad, nefsin ve malın telef edilmesidir. Savaşıp öldürüleceksin. Karıların başkası tarafından nikâh edilecektir ve malın vârislere taksim edilecektir'. Âdem oğlu, **şeytan**ın bu iğvasına rağmen, ona isyan edip cihada devam etti. Kim böyle yapıp ölürse, onu cennete göndermek **Allahü teâlâ**'ya hak olur. 47

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** vesvesenin mânâsına zikretti. Vesvese, Mücâhid bir kimsenin kalbine 'Sen öleceksin! Kadınların kocaya gidecekler' gibi sözler söyleyerek insanoğlunu cihaddan caydırır. Bunlar malûm ve herkesce bilinmektedir. Bu bakımdan vesveseler de müşâhede ile malûmdurlar. Kalbe gelen herşeyin bir sebebi vardır ve o sebep, bilinmesi için bir isme muhtaçtır. Bu bakımdan vesvesenin sebebinin ismi **şeytan**dır ve insanoğulları **şeytan**a isyan etmek veya ona tâbî olmak sûretiyle değişik durumda bulunurlar ve bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hiçbir kimse yoktur ki bir **şeytan**ı olmasın!48

Böylece basiretin bu çeşidiyle vesvese, ilham, melek, **şeytan** ve hizlân'ın mânâları açığa kavuşmuş oldu. Bu hakikatten sonra, **şeytan**ın zâtını düşünüp, acaba lâtif bir cisim midir veya cisim değil midir? Acaba cisim değilse, cisim olan insanın bedenine nasıl girer? Bu tür düşünceye muamele ilminde hiçbir ihtiyaç yoktur. **Şeytan**ı bu yönden tedkik eden bir kimsenin misâli, tıpkı elbisesinin içerisine yılan girmiş bir kimsenin misâline benzer. Elbisesinin içerisine yılan girmiş bir kimse, herşeyden önce, yılanı çıkarıp atmaya ve zararını kendisinden uzaklaştırmaya muhtaçtır. Oysa adam yılanı çıkarıp atmıyor da onun şeklini, rengini, uzunluğunu tedkik etmekle meşgul oluyor. Bu ise, cehâletin ta kendisidir. Bu bakımdan insanoğlunu şerre iteleyici hatıratın bir sebepten doğduğu anlaşıldı ve şüphesiz düşman da anlaşıldı. Bu bakımdan düşman ile mücadele etmekle meşgul olması uygundur. **Allahü teâlâ** da **şeytan**ın düşmanlığını Kur'ân'ın birçok ayetinde tarif etmiştir ki ehl-i îman bu tarif sayesinde **şeytan**ın şerrinden emin olup sakınsın!

Hakîkaten **şeytan** (öteden beri) size düşmandır. Siz de onu düşman edinin! Çünkü o, avanesini cehennemlik olmaya çağırır. (Fâtır/6)

'**Şeytan**a itâat etmeyin. O size açık bir düşmandır' diye size öğüt vermedim mi ey Ademoğulları? (Yâsin/60)

Bu bakımdan kulun, düşmanı kendisinden uzaklaştırmakla meşgul olması gerekir. Düşmanın soyunu sopunu, yerini yurdunu sormakla meşgul olması gerekmez. Evet! Düşmanın silahını bilmesi gerekir ki onu nefsinden uzaklaştırsın. **Şeytan**ın silahı ise, hevâ-i nefis ve şehvetlerdir ve bunu bilmek âlimlere kâfidir. **Şeytan**ın zatını, sıfat ve hakikatlerini ve meleklerin hakikatini bilmeye gelince, bu ancak mükâşefe ilmine dalmış ârif kişilerin işidir. Muamele ilminde bunu bilmeye insanoğlu muhtaç olmaz. Evet, hatıratın şu kısımlara ayrıldığını herkes bilmelidir:

A) Kesinlikle şerre dâvet eden bir kısmı vardır ve bu kısmın vesvese olduğu da gizli değildir.

B) Kesinlikle hayra dâvet ettiği bilinen hâtırattır. Bunun ilham olduğunda şek ve şüphe yoktur.

C) Hangi kısım olduğunda tereddüt ve şüphe olandır. Bunun, meleği yaklaştıran hasletten mi geldiğini, yoksa **şeytan**ı yaklaştıran hasletten mi geldiğini bilmek kolay değildir. Çünkü şerri, hayır şeklinde göstermek **şeytan**ın hilelerindendir.

Acaba bu hayır mıdır yoksa **şeytan**ın hilesiyle 'hayır' şeklinde gösterilen 'şer' midir diye ayırmak çok zordur. Âbidlerin çoğu bu **üçüncü** kısımla helâk olmuşlardır. Çünkü **şeytan** onları doğrudan doğruya açık şerre dâvet etmeye muktedir değildir. Bu bakımdan onları aldatmak için 'şerr'i hayır sûretinde göstererek tasvir eder. Nitekim âlim kişiye va'z ve nasihat yoluyla der ki: 'Sen halka bakmaz mısın? Onlar cehaletten ölüdürler, gafletten helâk olmuşlar, ateşe yaklaşmışlardır. Allah'ın kullarına hiç merhametin yok mudur? Nasihat ve va'zınla onları tehlikelerden neden kurtarmıyorsun? Oysa Allah sana gören bir kalp, ateşli bir dil, halk tarafından kabul edilen bir konuşma ihsan etmiştir. Bu bakımdan sen nasıl Allah'ın nimetini inkâr eder, dolayısıyla Allah'ın kahrına kendini maruz bırakırsın? Hakîkati haykırmaktan nasıl susarsın? Halkı dosdoğru yola davet etmekten nasıl geri kalırsın?!!' Evet böylece **şeytan**, âlimin kalbinde bunu yerleştirmeye çalışır. Onu ince hilelerle durmadan çeker, ta ki o halka va'z ve nasihat yapmakla meşgul oluncaya kadar. Meşgul olduktan sonra onu halka süslü görünmeye, lâfızları güzelce telâffuz etmeye, hayrı açıkça söylemek sûretiyle riyâkârlık yapmaya dâvet eder ve âlime der ki: 'Eğer sen böyle yapmazsan senin konuşmanın tesiri cemaatin kalbinden düşer ve cemaat doğru yolu bulamaz'.

Böylece âlimin kalbinde bunu daimî bir şekilde işler ve böylece âlimin kalbinde riyânın kokularını yerleştirir. Halk tarafından kabul edilsin zihniyetini, dünyada rütbe sahibi olmanın lezzetini, yardımcılarının ve kendisinden ilim alanların çokluğuyla aziz olma fikrini, halka hakaret gözüyle bakmayı yerleştirir. Dolayısıyla miskin âlim, va'z ve nasihatinden ötürü helâke doğru sürüklenir gider. Hayrı kasdettiğini zannederek konuşur. Oysa maksadı post kapmak ve halk tarafından kabul görmektir ve bundan dolayı da helâk olur! Allah nezdinde bir kıymeti olduğu zannına kapılır. Oysa kendisi **Hazret-i Peygamber**'in şu sözlerinin mefhumuna dâhil olanlardan olur.

Muhakkak ki Allah bu dini, ahlâksız bir kavimle de takviye ve te'kid eder. 49

Muhakkak ki Allah bu dini fâcir ve fâsık kişiyle de takviye eder. 50

Bu sırra binaen rivâyet edilir ki İblis, Hazret-i isa'ya misâl âleminde görünür ve der ki: 'Lâ ilâhe illâllah de!' Buna karşılık olarak Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle der: 'Lâ ilâhe illâllah hak bir kelimedir. Fakat senin sözünle bu kelimeyi söylemem!'

Hazret-i isa'nın (aleyhisselâm) böyle söylemesinin hikmeti şudur: İblis'in hayra çağırmasında da birtakım karıştırmalar vardır. **Şeytan**ın bu tür karıştırmaları sayılamayacak kadar çoktur ve bu tür karıştırmalarından ötürü birçok âlim, âbid, zâhid, fakir, zengin ve şerrin zâhirinden nefret eden, açık günahlara girmeyi nefislerine uygun görmeyen halk sınıfları helâk olmuşlardır.

Biz bu bölümün sonunda gelen Gurur Kitabı'nda **şeytan**ın hilelerinden bir kısmını zikredeceğiz. Eğer zaman mühlet verirse, biz özel olarak bu hususta bir kitap telif edeceğiz ve telif edeceğimiz kitaba 'Telbîsu İblis' (İblis'in Kandırmaları) adını vereceğiz. Çünkü zamanımızda îblis'in aldatması memleketler ve kullar arasında oldukça yayılmıştır. Hele mezhep ve inançlar sahasında daha da fazla yaygındır. Hatta hayırlardan sadece resimler ve görünür tarafları kalmıştır. Bütün bunlar, İblisin kandırma ve

hilelerine kurban olmaktan kaynaklanmıştır. Bu bakımdan kul'a, kalbine gelen her fikrin yanında durup süzmek gerekir ki bu fikrin melekten mi, yoksa **şeytan**dan mı geldiğini bilsin ve basiret gözüyle derin derin düşünsün ve tabiattan gelen hevâ-i nefisle hareket etmesin! Kişi böyle bir hakikate ancak takva, basiret nûru ve ilmin çokluğu ile vâkıf olabilir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allah'tan korkanlar kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman, Allah'ı ve azabını düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar doğru yolu bulup **şeytan**ın vesvesesini atmışlardır bile. . . . (A'raf/201)

Yani ilmin nûruna dönmüşlerdir ve böylece onlara müşkil meseleler, hakikî yönüyle görünür ve keşfolunur.

Nefsini takva ile bezemeyen bir kimseye gelince, bu kimse tabiatça hevâ-i nefsine tâbi olduğundan ötürü **şeytan**ın hilesine meyleder ve böylece **şeytan**ın kandırması bu kimsede çoğalır ve bilmediği halde acelece **şeytan**ın helak edici vesveselerine kurban gider. Böyle kimseler hakkında **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Artık zannetmedikleri bir azap Allah tarafından onlar için meydana çıkmıştır. (Zümer/47)

Denildi ki: 'Onlar için meydana çıkan azap', hayır zannettiği ve hakîkaten günah olan amelleridir. Muamele ilminin çeşitlerinin en çözülmez olanı, nefsin hilelerine ve **şeytan**ın desiselerine vâkıf olmaktır. Oysa bunlara vâkıf olmak, her kul için farz-ı ayınıdır. Ama halk bunu ihmâl etmiştir. Kendilerini vesveseye çeken ilimlerle meşgul olmuşlardır. **Şeytan** onlara musallat olmuş, düşmanlığını onlara unutturmuştur. **Şeytan**ın düşmanlığından sakınma yolu onlara unutturulmuştur. İnsanı ancak vesveselerin kapılarını kapatmak kurtarır. Hatıratın kapıları ise, beş duyudur. Bu kapılar şehvetlerden ve dünya ilgilerinden ötürü kalbe açılır. Karanlık bir evde oturmak, duyuların kapısını kapatır. Aile efradından ve maldan uzak durmak, vesveselerin kalbe girişlerini azaltır. Fakat bununla beraber kalpte cereyan eden hayallerde bulunan bâtınî menfezler kalır. Bu menfezleri kapatmak da ancak kalbi Allah'ın zikriyle meşgul etmekle mümkün olur. Sonra **şeytan** durmadan böyle bir kalbi çeker, onunla çekişir ve onu Allah'ın zikrinden gâfil etmeye çalışır. Bu bakımdan **şeytan**la daima mücahede etmek gerekir. Bu mücahede ise, ancak ölümle sonuçlanır. Zira hiç kimse hayatta oldukça **şeytan**dan kurtulamaz.

Evet! İnsanoğlu bazen **şeytan**a itaat etmeyecek derecede kuvvet kazanır. Mücahede sayesinde **şeytan**ın şerrini nefsinden uzaklaştırır. Fakat kan bedende dolaştıkça, bu kişi cihad etmek ve **şeytan**a karşı müdafaada bulunmaktan kurtulamaz. Çünkü kişi, sağ oldukça **şeytan**ın kapıları onun kalbinde açık bulunur ve kilitlenmez. O kapılar da şehvet, öfke, hased, tamahkârlık, oburluk ve benzerleridir. Nitekim bunların beyanı ileride gelecektir. Kapı açık bulundukça, düşman da gâfil olmadıkça, düşmanın şerri ancak nöbet beklemek ve mücahede etmek sûretiyle defedilir.

Bir kişi, Hasan-ı Basrî'ye şöyle sorar: 'Ey Ebû Said! **Şeytan** uyur mu?' Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) tebessüm ederek şöyle **cevap** verir: 'Eğer **şeytan** uyusaydı, biz istirahat ederdik. Hiçbir zaman ehl-i îman **şeytan**dan kurtulamaz'.

Evet! Her müslümanın **şeytan**ı defetmek ve kuvvetini zayıf düşürmek için bir yolu vardır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki Mü'min kimse, herhangi birinizin sefer hâlinde devesini zayıflattığı gibi **şeytan**ını zayıflatır. 51

İbn Mes'ûd şöyle der: 'mü'minin **şeytan**i, zayıf ve bi'tabdır'.

Kays b. Haccâc şöyle demiştir: "Benim **şeytan**ım bana dedi ki: 'Ben senin bedenine girdiğim zaman kocaman bir deve gibiydim. Şimdi ise bir kuş gibi oldum!' Ben ona 'Neden böyle oldu?' diye sorunca, bana 'Sen beni Allah'ın zikriyle eritiyorsun!' diye **cevap** verdi".

Bu bakımdan takvâ ehli için **şeytan**ın kapılarını kapatmak zor gelmez. Nöbet beklerse şerrinden sakınmak güç gelmez. Kapılardan zâhir kapıları ve açık günahlara götüren apaçık yolları kastediyorum. Takva sahibi zatlar, ancak **şeytan**ın çözülemez veya çözülmesi zor olan yollarında kayarlar. Çünkü onlar bu dolambaçlı yolları bilmezler ki onlardan sakınsınlar. Nitekim biz buna âlimler ve vâizlerin aldanışı bahsinde işaret etmiştik.

Müşkil olan mesele şudur: **Şeytan**ın kalbe açılan kapıları pek çoktur. Meleklerinki ise bir tek kapıdır. Kaldı ki bu tek kapı, **şeytan**ın o çok olan kapılarıyla karışmaktadır. Bu bakımdan bu kapılarda kul, yolları çok olan ve hangi yolun nereye gideceği pek kestirilmeyen bir çölde, kapkaranlık bir gecede şaşıp kalan bir yolcuya benzer. Bu yolcu ancak gideceği yolu, basiret gözüyle seçebilecek duruma düşer veya pırıl pırıl parlayan güneşin doğuşuna muhtaç olur.

Burada ki göz ise, takvâ ile temizlenmiş kalptir. Pırıl pırıl parlayan güneş ise, Allah'ın Kitabı'ndan ve **Hazret-i Peygamber**'in sünnetinden öğrenilen ilimdir. İnsanı, seçilmesi güç olan yollara hidayet eden ilim. . . Eğer böyle bir durum mevcut değilse, yollar çok ve karışıktır. Çıkması pek zordur. Abdullah bin Mes'ud (radıyallahü anh) şöyle rvayet eder:

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) birgün bize bir çizgi çizdi ve şöyle dedi: 'İşte bu çizgi Allah'ın yoludur'. Sonra o çizginin sağına ve soluna birçok çizgiler çizdi ve şöyle dedi: 'Bunlar çeşitli yollardır. Bu yolların herbirinin üzerinde bir **şeytan** durmakta ve insanları bu yola davet etmektedir'. Sonra şu ayeti okudu: 'Şu emrettiğim yol, benim dosdoğru yolumdur. Hep ona uyun! Başka yollara (ve dinlere) uyup gitmeyin ki, sizi onun yolundan saptırıp parçalamasınlar'. (En'âm/53)

İşte ayette geçen 'başka yollar' bu çizgilerdir. Böylece **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yolların çokluğunu anlatmış oldu. 52

Biz, bâtıl yollardan ayırdedilmesi pek güç olan hak yol için bir misal zikrettik. O yol ki âlimler ve şehvetlerine sahip olan âbidler, zâhirî kötülüklerden nefislerini meneden kullar onunla aldanırlar. Bu bakımdan biz Âdem oğlunun yürümeye mecbur olduğu yola bir misal verelim. **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

İsrâiloğulları'ndan bir rahip vardı. Onun zamanında **şeytan** bir kız çocuğunun gırtlağına sarılıp onu boğdu. Yani onu sara hastalığı gibi boğmacaya benzer bir hastalığa müptela etti. Sonra o kızın ailesinin kalbine 'bunun tedavisi ancak rahibin yanında mümkündür' diye ilka etti. Bu bakımdan aile efradı, kız çocuğunu rahibe getirdiler. Rahip ise, onu yanına alıp tedavi etmekten kaçındı. Onlar kızı rahibe kabul ettirinceye kadar yalvardılar. Kız tedavi için rahibin yanında bulunduğu sırada **şeytan**, rahibe geliverdi. Kıza yaklaşıp cinsî ilişki kurmasını rahibin kalbine vesvese yoluyla ilka etti ve rahip, kızla cinsî

münasebette bulununcaya kadar **şeytan** bu vesvesesine devam etti ve kız, rahipten gebe kaldı. Bu sefer **şeytan**, rahibe şu vesveseyi verdi: "Ey rahip! Ne yapıyorsun? Şimdi rezil olacaksın! Kızın ailesi sana gelecektir. O halde kızı öldür. Çünkü senin için bundan başka çıkar yol yok! Eğer onlar senden kızın ne olduğunu sorarlarsa, kızın vefat ettiğini söyle". Bunun üzerine rahip, kızı öldürüp gömdü. Sonra **şeytan**, kızın aile efradına gitti. Onlara vesvese verdi. Kalplerine 'Rahip, kızı gebe bıraktıktan sonra öldürdü ve gömdü' diye ilka etti. Bunun üzerine kızın aile efradı rahibe geldi. Kızın durumunu sordu. Rahip kızın öldüğünü söyledi. Onlar rahibi tutup kızın yerine öldürmek istediler. Bunun üzerine **şeytan**, rahibe gelip dedi ki: 'Kızı sara illetine müptela eden ve sonra aile efradının kalbine 'rahibe götürün o tedavi eder' fikrini atan benim. Bu bakımdan bana itaat edersen, seni onlardan kurtarırım'. Rahip 'Nasıl ve ne ile sana itaat edeyim?' dedi. **Şeytan** 'Bana iki defa secde et!' dedi. Bunun üzerine rahip, **şeytan**a iki secde yaptı! **Şeytan**, rahibe şöyle dedi: 'Ben senden beri ve uzağım'.

İşte bu rahip hakkında **Allahü teâlâ**, Haşr sûresinin onaltıncı ayetinde şöyle buyurmuştur:

(Yahudileri savaşa teşvik etme hususunda münafıkların hâli) **şeytan**ın hâli gibidir. Hâni insana 'kâfir ol!' demişti de o insan kâfir olunca 'Ben senden beriyim. Çünkü ben âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım' dedi. 53

Şimdi **şeytan**ın hilelerine, rahibi nasıl bu büyük günahları işlemeye mecbur ettiğine dikkatle bak! Bütün bunlar bir sebepten doğmuştur. O da rahibin **şeytan**a itaat edip cariyeyi tedavi etmek için yanına kabul etmesidir. Bu 'kabul ediş' kolay görünür. Hatta bunu kabul eden, çoğu zaman bunu hayır ve hasene olarak görür ve **şeytan** gizli bir heva ile kendisine bunu güzel gösterir ve o da bunu hayır işleyen bir kimse gibi yapar. Ondan sonra iş kendisinin ihtiyarından çıkar ve bir kısmı diğer bir kısmını çekip davet eder. Öyle ki artık kurtuluş yolunu bir türlü bulamaz. Bu bakımdan işlerin başlangıçlarını zâyi etmekten Allah'a sığınırız! Buna **Hazret-i Peygamber** şu hadîs-i şerîfiyle işaret buyurmuştur:

Kim korunun etrafında dolaşırsa, oraya girmesi pek yaklaşır!54

40) Tirmizî, Nesâî

41) Daha önce geçmişti

42) Müslim, (İbn Mes'ûd'dan)

43) Müslim

44) Tirmizî

45) İbn Eb'id-Dünya, Ebû Yâ'lâ, İbn Adiyy

47) Nesâî.

48) Daha önce geçmişti

49) Nesâî

50) Buhârî, Müslim

51) Ahmed

52) Nesâî

53) İbn Eb'id-Dünya, İbn Merduveyh, (mürsel olarak)

Şeytan'ın Kalbe Giriş Yolları

Kalbin misali, bir kalenin misaline benzer. **Şeytan**, kaleye girmek isteyen bir düşmandır. Onu kuşatıp sahip olmak ister. Kaleyi düşmandan korumak ancak kapılarını, giriş noktalarını ve kalede açılan delikleri korumak ve oralarda nöbet beklemek sûretiyle mümkündür. Kalenin kapılarını bilmeyen bir kimse, o kapıların nöbetçiliğini yapamaz.

Bu bakımdan kalbi, **şeytan**ın vesveselerinden korumak farzdır. Hem de her mükellef kulun üzerine farz-ı ayındır. İnsanın, sayesinde farza yetiştiği şey de farzdır. **Şeytan**ı defetmeye insanoğlu ancak onun giriş noktalarını bilmekle muktedir olabilir.

Bu bakımdan onun giriş noktalarının bilinmesi farzdır. **Şeytan**ın giriş noktaları ve kapıları kulun sıfatlarıdır. Bu sıfatlar pek çoktur. Fakat biz kocaman yollar ve geçitler mesabesinde olan büyük yollarına işaret edeceğiz. O yollar ki binlerce askerin yürümesiyle dahi daralmaz.

Bu bakımdan **şeytan**ın büyük kapılarından biri gazap (öfke) ve şehvettir. Çünkü öfke, aklın kandırıcısı ve helâk edicisidir. Ne zaman aklın askeri zayıflarsa, **şeytan**ın askeri hücuma geçer ve ne zaman insan öfkelenirse, **şeytan** onunla oynar, tıpkı çocukların topla oynadığı gibi. . .

Rivâyet ediliyor ki İblis, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) rastladı ve ona şöyle dedi: 'Ya Musa! Sen o kimsesin ki Allah Teala seni peygamberliğine seçmiş ve seninle konuşmuştur. Ben de Allah'ın bir mahlukuyum. Günah işledim ve tevbe etmek istiyorum. Bu bakımdan rabbimin yanında bana şefaatçi ol ki rabbim tevbemi kabul etsin'. Musa (aleyhisselâm) 'Olur' dedi, sonra dağa çıkıp rabbi ile konuştuğu zaman oradan inmek istedi. O vakit **Allahü teâlâ**,

Musa'ya 'Ya Musa! Emanetini yerine getirdim. O halde git kendisine söyle, tevbesinin kabul olunması için gitsin Âdem'in mezarına (tâzim) secdesinde bulunsun'. Bundan sonra Musa (aleyhisselâm) , İblis'e rastladı ve kendisine dedi ki: Ya İblis! Senin dileğin kabul edildi. Tevbenin kabul edilmesi için, Âdem'in kabrine secde etmekle emrolundun'. Bu söz üzerine İblis öfkelenip böbürlendi ve dedi ki: 'Âdem hayatta iken ben ona (tâzim) secdesi yapmadım. Kaldı ki şimdi ölüdür. Şimdi ben ona secde mi yapacağım?' Sonra dedi ki: Ya Musa! Sen rabbinin yanında benim için şefaatte bulunduğundan dolayı senin bende bir hakkın vardır. O halde (o hakkı ödemek için sana şunları tavsiye ediyorum) :

Beni üç şeyin yanında hatırla! Böyle yaptığın takdirde o üç şeyde seni helâk etmeyeceğim:

1. Öfkelendiğin zaman öfkenin benden geldiğini hatırla. Çünkü o anda benim ruhum senin kalbinde, gözüm senin gözündedir ve ben sende, kanın dolaştığı yerlerde dolaşmaktayım. Öfkelendiğin zaman beni hatırla! Çünkü insanoğlu öfkelendiği zaman ben onun burnuna üflerim, o âdeta ne yapacağını bilmez bir şaşkına döner.

2. Düşmanla karşı karşıya geldiğin zaman beni hatırla! Çünkü ben o anda Âdem oğluna gelir, ona zevcesini, çocuğunu hatırlatırım. O arkasını düşmana çevirip kaçıncaya kadar, yakasını bırakmam.

3. Sakın mahremin olmayan bir kadının yanında oturma! Çünkü ben o kadının sana gönderilmiş elçisi olurum! Senin de ona gönderilmiş elçin olurum. Seni onunla ve onu da seninle fıtnelendirinceye kadar elçilik vazifeme devam ederim.

Şeytan bu sözüyle şehvet, öfke ve harisliğe işaret etti. Çünkü düşmandan kaçmak dünyaya haris olmaktan ileri gelir. **Şeytan**ın, Hazret-i Âdem'in ölüsüne secde etmekten kaçınması ise haseddir ve hased de **şeytan**ın giriş noktalarının en büyüklerindendir.

Rivâyet edildiğine göre, velîlerden biri **şeytan**a der ki: 'Âdem oğlunu nasıl mağlup ettiğini bana göster!' **Şeytan** da ona şöyle **cevap** verir: 'Ben öfke ve hevâ-i nefis ânında onun yakasına yapışırım'.

Hikâye ediliyor ki İblis bir rahibe göründü. Rahip, İblis'e şöyle sordu:

- İnsanoğlunun hangi ahlâkı sana daha yardımcıdır?

- Hiddeti! Çünkü kul, hiddetli olduğu zaman, çocukların topu evirip çevirmesi gibi biz de kendisini evirip çeviririz.

Şeytanın şöyle dediği rivâyet ediliyor: 'Âdem oğlu nasıl beni mağlup edebilir? Zira o razı olduğu zaman, ben gelir kendisinin kalbine oturuncaya kadar ona yaklaşırım. Öfkelendiği zaman da onun kafasında karar buluncaya kadar uçarım!'

Şeytanın büyük kapılarından biri de hased ve hırstır. Bu bakımdan kul ne zaman herşeye karşı haris ise, harisliği onu şeylerin ayıbını görmekten kör ve duymaktan da sağır eder. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir şeyi sevmen, seni hem kör eder, hem sağır! (Onun ayıbını görmekten seni kör, kusurunu dinlemekten de sağır yapar) . 55

Basiret nûru ile **şeytan**ın giriş noktaları bilinir. Ne zaman hased ve hırs basireti örterse, artık insanoğlu **şeytan**ın giriş noktalarını görmez olur. O zaman **şeytan** fırsatı elde eder ve haris bir kimseye şehvete götüren her şeyi güzel gösterir, hatta şehvete götüren şey münker ve fahiş olsa dahi. . .

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) gemiye bindiği zaman, her canlıdan bir çifti gemiye aldı. Nitekim böyle yapmasını Allah kendisine emretmişti. Bu esnada gemide tanımadığı bir ihtiyar gördü. Nûh (aleyhisselâm) bu ihtiyara 'Seni buraya getiren nedir?' diye sordu. İhtiyar 'Ben buraya senin arkadaşlarının kalplerine vesvese vermek için girdim, ta ki onların kalpleri benimle, bedenleri seninle olsun!' dedi. Bunun üzerine Nûh (aleyhisselâm) ona 'Ey Allah'ın düşmanı! Gemiden çık! Çünkü sen Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış bir mel'unsun' dedi. Bunun üzerine İblis, Hazret-i Nûh'a dedi ki: 'Beş şey vardır, onlar vasıtasıyla insanları helâk ederim. Onlardan üç tanesini sana haber vereceğim. İki tanesini ise bildirmeyeceğim'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Nûh'a vahy göndererek 'Sana söyleyeceği o üç şeye ihtiyacın yoktur. Bu bakımdan onları değil de söylemek istemediği o iki şeyi haber versin' dedi. Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) İblis'e şöyle sordu: 'Söylemek istemediğin o iki şey nedir?' İblis 'O iki şey sayesinde beni yalanlamazlar, bana muhalefet etmezler, onlar vasıtasıyla halkı helâk ederim. Onlardan biri hased, diğeri de hırstır! Hasedden ötürü lânetlendim ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş bir **şeytan** oldum. Hırsa gelince, o da Adem'e (aleyhisselâm) bir ağaç hariç, bütün cennet mübah kılındı. Ben ihtiyacımı, hırstan ötürü Âdem'den koparabildim' dedi.

Şeytanın büyük kapılarından biri de her ne kadar helâl ve saf ise de **doyasıya yemek**tir. Çünkü doymak, şehveti takviye eder.

Şehvetler ise şeytanın silahlarıdır. Zira rivâyet ediliyor ki İblis, Yahya b. Zekeriyya'ya göründü. Yahya (aleyhisselâm) **şeytan**ın üzerinde çengellerin takılı olduğunu gördü.

-Ey İblis! Şu çengeller nedir?

-Bunlar şehvetlerdir! Onlarla Âdem oğlu'nu avlarım!

-Acaba bunlarda bana ait birşey de var mı?

-Sen bazen doyuyorsun! Biz bu takdirde senin namaz kılmanı ve zikir yapmanı ağırlaştırıyoruz.

-Acaba bundan başka bir şeyim var mı?

-Hayır!

-Yeminim olsun ki artık ebediyyen karnımı yemekle doyurmayacağım.

-O halde benim de yeminim olsun ki, bundan böyle hiçbir müslümana nasihatta bulunmayacağım.

Çok yemekte altı tane kötü haslet vardır:

1. Allah korkusunu kalpten çıkarır.

2. Halka karşı merhameti kalpten söker. Çünkü tok bir kimse herkesin tok olduğunu zanneder.

3. İbadetleri ağırlaştırır.

4. Tok bir kimse hikmetli bir konuşmayı dinlediği zaman o konuşmanın kalbinde bir incelik meydana getirdiğini hissetmez.

5. Tok bir kimse, vaazda bulunur ve hikmetli konuşursa onun konuşması halkın kalbine tesir etmez.

6. Tokluk, kişide çeşitli hastalıklar doğurur ve hastalıklarını artırır,

Şeytanın kapılarından biri de ev eşyası, elbise, evin süsü ve fazla konforu sevmektir. Çünkü **şeytan**, bu süsün insanoğlunun kalbinde galip olduğunu görünce o kalpte yumurtlar, civcivler çıkarır ve böylece daimî bir şekilde insanı evi tamir etmeye davet eder. Evin tavanını ve duvarlarını süslemeye, odalar ve salonları genişletmeye teşvik eder. Elbisenin ve bineklerin süsüne davet eder ve bu hususta Ömrü boyunca onu kendisine hizmetçi yapar. Onu bir defacık buraya soktuğu zaman **ikinci** bir defa uğraşmasına gerek kalmaz. Çünkü bu şeylerin bazısı insanoğlunu diğerine çekip sürükler ve götürür. Böylece insanoğlunu bir şeyden diğer bir şeye -eceli gelip ölünceye kadar- bu dünya sevgisi sürükler götürür. İnsanoğlu, **şeytan**ın yolunda ve hevâ-i nefsinin arkasındadır ve bu gidişatından ötürü imansız gitmesinden korkulur. Böyle bir gidişattan Allah'a sığınırız!

Şeytanın büyük kapılarından biri de halkın elindekine göz dikmek ve tamahkârlık yapmaktır. Çünkü bu tamahkârlık kalbe galip geldi mi, **şeytan**, malına göz diktiği kimseye karşı tasannu yapmasını ve süslü püslü görünmesini, riya ve hilelerin çeşitlerine bürünerek yağcılık yapmasını kendisine süslü gösterir. Hatta insanın tamah ettiği şey sanki onun ilâhı olur! Böylece **şeytan** daimî bir şekilde o şeyi

insana sevdirmenin yollarını araştırıp durur ve bu hedefe varmak için her çareye başvurur. En azından insanoğlu malına göz diktiği bir kimsede olmayan sıfatlarla o kimseyi över, ona karşı emr-i bi'l-ma'rûfu (iyiliği emretmeyi) ve nehy-i an'il-münker'i, (kötülüğü yasaklamayı) terketmek sûretiyle yağcılık yapar.

Saffan b. Selim rivâyet ediyor ki: İblis, Abdullah b. Hanzele'ye göründü ve kendisine şöyle dedi:

- Ey Hanzele'nin oğlu! Benden sana öğreteceğim birşeyi ezberle.

-Senden gelen birşeye ihtiyacım yok!

-Benden öğreneceğin şeye bir bak, eğer hayır ise tut, şer ise reddedip at! Ey Hanzele'nin oğlu! Allah'tan başka hiç kimseden rağbet ederek isteme ve sorma, öfkelendiğin zamanda durumunun nasıl olduğuna dikkat et! Çünkü öfkelendiğin zaman senin gemin benim elime geçer'.

Onun büyük kapılarından birisi de acele etmek ve işlerde tahkik yapmayı bırakmaktır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Acele **şeytan**dandır. Yavaşça ve teenni ile hareket etmek Allah'tandır. 56

Allahü teâlâ da şöyle buyurmuştur:

İnsan aceleci yaratıldı. (Enbiya/37)

İnsan pek acelecidir. (İsra/11)

Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'ân okumada acele etme! (Tâhâ/114)

Aceleciliğin, **şeytan**ın büyük kapılarından olmasının sebebi şudur: Amellerin, görme ve marifetten sonra yapılması daha uygundur. Görmek ise, düşünmeye ve zamana muhtaçtır. Acelecilik ise, insanı bundan mahrum eder. Acelecilik anında şeytân -insanoğlunun bilmediği şekilde- şerrini insanoğlunun kalbine zerkeder.

Rivâyet edliyor ki; Meryem oğlu İsâ (aleyhisselâm) doğduğu zaman **şeytan**lar İblis'in yanına gelerek dediler ki: 'Putlar tepetaklak oldu! (Bu nedendir) ?' İblis 'muhakkak bu, bir hâdiseden ötürüdür. Siz durun da ben tedkik edip geleyim' dedi. Yeryüzünü gezip dolaştı. Hiçbir şey görmedi. Sonra Hazret-i İsâ'nın doğduğunu öğrendi ve baktı ki melekler onun etrafını çepeçevre sarmışlar. Bu manzarayı gördükten sonra, kendisine başvuran **şeytan**lara dönüp geldi ve dedi ki: 'Dün gece bir peygamber doğmuş. Hiçbir kadın yoktur ki gebe kaldığı ve doğurduğu zaman, ben onun yanında hazır bulunmayayım. Ancak bu çocuk müstesna. . . Siz bu geceden sonra putlara ibâdet edileceğinden ümidinizi kesin. Fakat bundan böyle insanoğluna acelecilik ve düşüncesizlik yönünden gelin'.

Şeytanın büyük kapılarından biri de dirhem ve dinar (para) ile menkul, gayr-i menkul servetlerin diğer sınıflarıdır. Zira insanın ihtiyacından fazla olan her servet **şeytan**ın istikrar bulduğu yerdir. Çünkü beraberinde gıdası ve nafakası bulunan bir kimsenin kalbi, üzüntülerden uzaktır. Eğer bu kişi, mesela bir yolda yüz dinar bulsa, kalbinde o şehvet kabarır. Bu şehvetlerin herbiri, başka dinarlara muhtaç olur. Dolayısıyla elde ettiği yüz dinar ona kâfi gelmez. Çünkü dokuz yüz dinara daha muhtaçtır. Oysa yüz dinarı bulmadan önce zengindi. Şimdi ise, bulduğu yüz dinarla zengin olduğunu zannetti. Oysa onunla beraber dokuz yüz dinara daha muhtaç oldu ki onunla tamir edeceği bir evi, cariyesi, ev eşyaları olsun, güzel elbiseler satın alsın. Bütün bunlar ise, kendisine uygun düşen başka şeyleri ister. Bu istekler ise

sonsuza doğru gider! Böylece kişi bir uçuruma yuvarlanır ki onun sonucu cehennem derinliğidir ve cehennemden başka onun sonucu yoktur!

Sâbit el-Bennânî der ki: **Hazret-i Peygamber**, peygamber olarak vazifelendirildiği zaman, İblis yardımcılarına 'Yeryüzünde bir hâdise koptu. Onun ne olduğunu tedkik ediniz' diye emir verdi. **Şeytan**lar yeryüzüne dağıldılar, yorulup bîtab düşünceye kadar gezdiler. Sonra gelip 'bilmiyoruz' dediler. İblis onlara 'Ben size bu haberi getiririm' dedi. Gitti, hayli dolaştıktan sonra geldi ve dedi ki: 'Allah, Muhammed'i peygamber olarak göndermiştir'.

Sabit der ki: Bundan böyle İblis, **şeytan**larını ashâb-ı kirâm'a gönderdi. **Şeytan**lar mahrum olarak, İblisin yanına döndüler ve şöyle dediler: 'Biz bunlar gibi bir kavim görmedik, onları aldatıyoruz, sonra namaza kalkıyorlar ve o günahları siliniyor!' İblis 'Onlar hakkında sabırlı olun! Umulur ki Allah onlara dünyayı açsın. O vakit biz ihtiyacımızı kendilerinden alırız' dedi.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i İsâ bir gün bir taşı yastık edindi. İblis onun yanından geçerek şöyle dedi: 'Ey isa! Sen dünyaya rağbet mi ettin?' Bu söz üzerine Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) taşı aldı ve İblis'e fırlatarak şöyle dedi: İşte bu, dünya ile beraber senin olsun!'

Hakîkaten bir taş alıp uyku sırasında onu yastık yerine kullanan bir kimse **şeytan**ın eline kendisini kandırmak için bir koz vermiştir. Çünkü mesela geceleyin namaza kalkan bir kimse, yastık edinecek bir taş yakınında bulunduğu zaman, o taş onu uykuya ve kendisini yastık yapmaya davet eder. Eğer böyle bir taş olmazsa, uyku onun kalbine gelmez ve uykuya bir isteği de olmaz. İşte bir taş böyle ise, acaba yumuşacık yastıklar, yayılı yataklar, güzel tenezzühler edinenin hâli ne olacaktır? Böyle bir kimse Allah'ın ibâdetine ne zaman dalacaktır?

Şeytanın büyük kapılarından biri de cimrilik ve fakirlikten korkmaktır. Zira insanı infak etmekten ve sadaka vermekten, ancak cimrilik ve fakirliğin korkusu meneder. İnsanı azık edinmeye, mal biriktirmeye ve elem verici azaba davet eden cimriliktir. İstifçiler için Kur'ân'ın buyurduğu gibi, va'dedilen de budur.

Hayseme b. Abdurrahman57 der ki: **Şeytan** şöyle dedi:

Eğer Âdem oğlu beni bir defa mağlup ederse de, kesinlikle üç şeyde beni mağlup edemez:

1. Ona malı, hakkı olmayan yerden edinmeyi emrettiğim,

2. Malı, hakkı olmayan yere infak etmesini emrettiğim ve,

3. Malı, hakkından menetmeyi emrettiğim zaman. Yani almasına müstehak olmadığı bir yerden almayı, müstehak olmayan bir kimseye infakı ve müstehak olan bir kimseden menetmeyi kendisine emrettiğim zaman, bana muhalefet etmez.

Süfyân es-Sevrî der ki: -'**Şeytan**ın, fakirlik korkusu kadar keskin bir silahı yoktur. Ne zaman onun bu vesvesesi kabul edilirse, bâtıla başlar, hakkı meneder, hevâ-i nefisle konuşur ve rabbi hakkında kötü zanlara kapılır!'

Cimriliğin âfetlerinden biri de mal toplamak için pazarlardan ayrılmamaya heves etmektir. Oysa pazarlar, **şeytan**ların yuvalarıdır, daimî olarak **şeytan**lar orada merkez kurarlar. Oradan ayrılmayan bir

kimse aldatılabilir. Nitekim Ebû Umâme **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu nakleder:

İblis yeryüzüne indiği zaman şöyle dedi:

-Ya rabbî! Beni yeryüzüne gönderdin ve beni rahmetinden uzaklaştırdın. O halde bana bir ev ver.

-Senin evin hamamlardır.

-Yarab! Bana bir meclis ver!

-Senin meclisin çarşılar, pazarlar ve yol kavşaklarıdır.

-Yarab! Bana bir yemek ver.

-Senin yemeğin, üzerine Allah'ın ismi anılmayan yemektir.

-Yarab! Bana bir içki ver!

-Senin içkin, aklı gideren her türlü şeydir.

-Yarab! Bana bir müezzin ver!

-Senin müezzinin 'ınizmar' denilen çalgı aletleridir.

-Yarab! Bana bir Kur'ân ver!

-Senin Kur'ân'ın şiirdir.

-Yarab! Bana bir kitap ver!

-Senin kitabın derilere yapılan dövmelerdir.

-Yarab! Bana bir hadîs ver!

-Senin hadîsin yalandır.

-Yarab! Bana avlanma aletleri (tuzaklar) ver.

- Senin avlanma aletlerin (tuzakların) kadınlardır!58

Şeytanın büyük kapılarından biri de mezhepler, hevâ-i nefisler için gösterilen taassub ve hasımlara karşı kin gütmek, onlara istihza ve istihkâr gözüyle bakmaktır. Bu hareketler, hem âbid, hem de fâsık kimseleri felâkete götüren hareketlerdir! Zira halkı ayıplamak, onların eksikliklerini zikretmekle meşgul olmak, tabiatta yaratılmış yırtıcı sıfatlardan bir sıfattır. Ne zaman **şeytan**, insanoğluna bunun hak olduğunu hayâl ettirirse ve bu da insanoğlunun tabiatına uygun ise, bunun tadı insanoğlunun kalbine galip gelir. İnsanoğlu bütün himmetiyle bununla meşgul olur, bununla sevinir, övünür: Böylece din hakkında gayret sarfettiğini sanır. Oysa **şeytan**ların arkasına takılıp gitmektedir! Onlardan birisini görürsün ki Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) için ifrat derecede taassub gösterir, onu sever görünür. Oysa haram yer, gereksiz sözlerle ve yalanla dilini meşgul eder, fesâdın her çeşidini işler. Eğer Hazret-i Ebû Bekir kendisini görseydi, onun baş düşmanı olurdu. Zira Ebû Bekir Sıddîk'ı seven; onun yolunda giden, onun yaşantısına uyan, onun ağzından çıkanı hıfzeden bir kimsedir. Ebû Bekir Sıddîk'ın (radıyallahü anh) sîretinden biri, fuzulî işler hakkında konuşmak için, ağzına taş koymasıydı. Acaba

fuzulî konuşan bu insan Hazret-i Ebû Bekir'i sevdiğini ve onun ahlâkıyla ahlâklandığını nasıl iddia edebilir?

Başka bir fuzulî şey daha görüyoruz ki, Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) taassubunu güdüyor. Oysa Hazret-i Ali zühd ve takvası gereği halife olduğu zaman, üç dirheme satın aldığı ve yenlerini bileklerine kadar kestiği bir elbise giymişti. Onu sevdiğini iddia eden bu fâsık ise, ipekli elbiseler giymekte, haramdan kazandığı mallarla süslenmektedir. Buna rağmen Hazret-i Ali'yi sevdiğini iddia etmektedir Oysa kıyâmet gününde onun ilk hasmı Hazret-i Ali olacaktır. Keşke bilseydim, bir insanın aziz ve gözünün nûru olan evlâdını, hayatı olan yavrusunu alıp döven, parçalayan, saçlarını çeken ve makasla etlerini doğrayan bir kimse, bununla beraber nasıl o yavrunun babasını sevdiğini ve onun arkasından gittiğini iddia edebilir? Bu câni insanın, bu babanın yanında durumu acaba nasıl olur? Herkesin malûmudur ki din ve şeriat, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve diğer sahabe nezdinde onların evlatlarından, hatta öz nefislerinden daha sevimlidir. Şer'an günah sayılan şeylere pervasızca dalanlar ise dini yırtıp paramparça edenlerdir. Şehvetlerin makaslarıyla parçalayanlardır. Böyle yaptıklarından dolayı Allah'ın düşmanı ve velîlerinin düşmanı iblis'e yaklaşıyor ve onun sevgisini kazanıyorlar. Acaba bu kimselerin kıyâmet gününde sahabenin ve Allah'ın velî kullarının nezdinde hallerinin ne olacağını ve nasıl karşılanacaklarını tahmin edebilir misin? Hayır! Eğer perde kalksaydı ve bu kimseler, ashâbın Ümmet-i Muhammed'den kimleri sevdiklerini bilseydiler, muhakkak o **sahabîler**in isimlerini bile bu kötü fiillerinden ötürü ağızlarına almaktan utanacaklardı. Bütün bu hakikatlerden sonra bil ki, **şeytan** onlara şu hayali vermektedir: Herhangi bir kimse, Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'i sevdiği halde ölürse, ateş ona yaklaşmaz. **Şeytan** başka birisine de şu hayali vermektedir: Hazret-i Ali'yi sevdiği halde ölen bir kimse için, korku sözkonusu değildir. Oysa **Hazret-i Peygamber**'i kendisinden bir parça olan kızı Hazret-i Fâtıma'ya (radıyallahü anh) şöyle derken görüyoruz:

Ey Fâtıma! Çalış ve amel et! Muhakkak ki ben Allah'ın azabından zerre kadar sana fayda verici değilim. 59

Hevâ-i nefisten olarak zikrettiğimiz bir misâldir bu. . . İmâm-ı Şâfiî, İmâm Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Ahmed b. Hanbel için taassub gösterenlerin hükmü de böyledir. Diğer imamların müfrit taraftarlarının hükmü de budur. Bu bakımdan herhangi bir kimse müctehid imamlardan birisinin mezhebini takib ettiğini iddia edip o imamın ahlâkıyla ahlâklanmazsa, bu kimsenin kıyâmet gününde en büyük hasmı o mezhebin kurucusu olan imamdır. Zira o İmâm, kıyâmet gününde bu sahtekâra der ki:

Benim mezhebim, çalışmak ve amel etmekti. Sadece dil ile söylemek değildi. Dil ile söylemek ise, hezeyan kusmak için değil, aksine amel etmek içindir. Sen amelde ve ahlâkta bana muhalefet ettiğin ve yürüyüp Allah'a vardığın yolundan ibaret olan mezhebimde bana aykırı hareket ettiğin halde neden yalandan benim mezhebimin mensubu olduğunu iddia ettin?

Evet! Bu kapı, **şeytan**ın giriş noktalarının büyüklerindendir. **Şeytan** bu noktadan girmiş, âlemin çoğunu helâk etmiş ve böylece Allah'tan az korkan, din hususunda basiretleri zayıflamış bulunan, dünyaya olan rağbetleri oldukça kabaran, yardımcılar edinmeye fazlasıyla haris bulunan ve bunu da ancak taassub yoluyla elde edenlerin eline medreseler teslim edilmiştir! Bu kimseler, bu kötülükleri kalplerinde gizlemekte, **şeytan**ın buradaki hilelerine muttali olmakta ve halkı mütenebbih

kılmamaktadırlar. Aksine **şeytan**ın hilesini infaz etmek hususunda, **şeytan**ın vekili olmuşlardır. Böylece halk, bu sathî görüşün üzerinde yürümekte, dinin temel meselelerini unutmuş bulunmaktadır. Böylece hem kendileri helâk oldular ve hem de helâk ettiler. Allah onların da bizim de tevbemizi kabul etsin!

Hasan-ı Basrî der ki: Kulağımıza geldiğine göre İblis şöyle demiştir: 'Ben günahları, Ümmeti Muhammed'in gözünde süslü püslü gösterdim. Fakat onlar benim belimi, tevbe-istiğfar etmek sûretiyle kırdılar. Böylece ben onlara birtakım günahları cilveli bir şekilde gösterdim ki onlar onun günah olduğunu bilmedikleri için ondan istiğfar etmiyorlar. Bu günahlar da hevâ-i nefistir'.

Mel'un doğru söylemiştir. Çünkü Ümmet-i Muhammed, nefsin hevâlarının insanı günahlara çeken sebeplerden olduğunu bilmemektedir. O halde onun için nasıl istiğfar edip af dileyeceklerdir?

Şeytanın büyük hilelerinden biri de mezheplerde ve husûmette insanlar arasında vâki olan ihtilâflarla insanı meşgul edip insana nefsini unutturmasıdır.

Abdullah b. Mes'ud der ki: 'Bir kavim oturup Allah'ı zikretti. **Şeytan** onları dağıtmak ve o meclisten kaldırmak için geldi. Fakat buna gücü yetmedi. O oturan gruba katılmak üzere **ikinci** bir grup geldi. Onlar dünya işlerinden konuşmakta idiler ve böylece Allah'ı ananların arasını bozdular. Kalkıp birbirlerine girişip kıyasıya dövüştüler. Oysa bu dövüşenler **şeytan**ın hedefi değildi. Bunlar dövüşürken, Allah'ı ananlar, bu sefer, onları ayırmak için kalkıp meşgul oldular ve böylece meclislerinden dağılıp gittiler. Zaten **şeytan**ın maksadı da bu idi. '

Şeytanın kapılarından biri de okumamış avam tabakasını Allah'ın zâtı, sıfatları ve avamın aklının yetmediği konularda onları düşünmeye zorlamasıdır ki onları dinin esasında şek ve şüpheye düşürsün, Allah'ın münezzeh olduğu hayâlleri onların kafalarına yerleştirsin! O hayâller ki insan onlarla kâfir veya **bid'atçı** olur. Oysa kişinin kalbine girmiş olan şek ve şüpheden dolayı kişi mesrur ve sevinçli olur. Çünkü kişi, kalbine geleni mârifet ve basiret sanmaktadır ve zanneder ki zekâsı ve fazla aklıyla kendisine keşfolunan bir hakikattir. Bu bakımdan insanların hamakat yönünden en şiddetlisi, akıllı olduğuna en fazla inanandır. İnsanların akıl yönünden en doğrusu, nefsini en şiddetli itham edenidir ve âlimler arasında en fazla soru soranlardır. Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini nakleder:

Şeytan herhangi birinize gelerek der ki:

-Seni yaratan kimdir?

-Beni yaratan **Allahü teâlâ**!

-O halde Allah'ı kim yarattı?

Bu bakımdan sizden bir kimse böyle bir vesveseyi hissettiği zaman şöyle desin: 'Ben Allah'a ve onun Rasûlü'ne îman ettim'. Zira böyle demek ve inanmak, o vesveseyi kişinin kalbinden söküp atar. 60

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bu vesvesenin tedavisi hakkında tedkik yapmayı emretmemiştir. Çünkü âlimler değil, halk tabakası bu vesveseyi kalbinde bulmakta ve hissetmektedir. Oysa halk tabakasının vazifesi; îman edip kayıtsız-şartsız Allah'a ve nizamına teslim

olmaktır, ibâdet ve geçimiyle meşgul olup, ilmi âlimlere terketmektir. Halk tabakasından olan bir kimsenin zinâ etmesi ve hırsızlık yapması dahi ilim hakkında konuşup fikir beyan etmesinden daha hayırlıdır! Zira ilmi tam mânâsıyla hazmetmeden Allah ve dini hakkında konuşan bir kimse, bilmediği bir noktadan küfre girmiş olur. Tıpkı yüzmeyi bilmediği halde denize atlayan bir kimse gibi. . . **Şeytan**ın inançlar ve mezheplerle ilgili hileleri sayılmayacak kadar çoktur. Biz söylediğimizle sadece bir misâli belirtmek istedik.

Şeytanın kötü kapılarından biri de müslümanlar hakkında su-i zanda bulunmaktır. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Ey îman edenler! Zannın bir çoğundan sakınınız! Muhakkak ki zannın bir kısmı günahtır!' (Hucurât/12) buyurmuştur. Bu bakımdan zanna dayanarak başkası hakkında şer ile hükmeden bir kimseyi **şeytan**, gıybeti yapılan adamın aleyhinde kışkırtmaktadır ki helâk olsun veya herhangi bir müslümanın hak ve hukukunu yerine getirmekte kusur göstersin veya gereken ikramında gevşeklik edip hakaret gözüyle baksın, nefsini ondan daha hayırlı görsün! İşte bütün bunlar insanı helâk eden âmil ve sebeplerdendir ve bunun için de Allah'ın şeriatı müslümanları itham oklarına hedef tutmayı menetmiştir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: İtham edileceğiniz yerlerden sakınıp korunun!'61 Hatta **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bizzat böyle yerlerden korunmuştur.

Safiye validemiz şöyle anlatır:. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) mescidde îtikâfta bulunuyordu. Ben **Hazret-i Peygamber**'e gittim ve yanında konuştum. Akşam olunca kalktım odama döndüm. **Hazret-i Peygamber** de benimle beraber gelerek beni uğurladı. O anda ensardan iki kişi **Hazret-i Peygamber**'e selâm vererek yanımızdan geçtiler. Bizden uzaklaşan bu iki kişiyi **Hazret-i Peygamber** geri çağırarak kendilerine şöyle dedi: 'Benim yanımda bulunan kadın zevcem Safiye'dir'. O iki kişi şöyle dediler: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz senin hakkında hayırdan başka birşey düşünmemekteyiz'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Muhakkak ki **şeytan**, Âdem oğlu'nun bedeninde kanın dolaştığı gibi dolaşıp cevelân etmektedir ve ben **şeytan**ın sizi hakkımda vesveseye düşürmesinden korktum. 62.

Bak, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bu iki kişinin dinleri hakkında nasıl şefkat göstermiş ve dinlerinin ifsad olmasından kendilerini nasıl korumuştur! Yine bak ki **Hazret-i Peygamber**, ümmetine ithamdan korunma yolunu göstermek sûretiyle nasıl şefkat göstermiştir ki muttaki ve dindarlığıyla tanınan âlim kişi dahi gevşeklik göstermesin ve demesin ki: 'Benim gibi âlim kişinin hakkında hayırdan başka birşey düşünülmez'. Böylece nefsine aldanıp mağrur olmasın. Çünkü insanların en muttakîsi ve en bilgini olan bir kimseye dahi bütün insanlar aynı gözle bakmamaktadırlar, bir kısım insanlar rıza, bir kısım insanlar da kem gözle bakmaktadırlar. Nitekim şair der ki:

Rıza gözü her ayıptan kapalıdır, görmez.

Fakat kem göz çürük tarafları araştırıp meydana çıkarır.

Bu nedenle su-i zandan sakınmak, şerir kimselerin ithamından korunmak farzdır. Çünkü şerir kimseler, bütün insanlar hakkında, şerden başkasını düşünmezler. O halde halkın ayıplarını düşünerek su-i zanda bulunan bir insanı gördüğün zaman bil ki bu insan iç âleminde çirkin ve habis bir insandır ve bil ki dışarıya sızan onun içteki habasetidir. O herkesi kendisinde bulunan sıfatla görmektedir. Çünkü

Mü'min bir kimse insanların mazeretlerini, münâfık bir kimse ise ayıplarını araştırır. Mü'minin kalbi bütün insanlar hakkında temizdir.

İşte buraya kadar saydıklarımız, **şeytan**ın kalbe açılan giriş noktalarının bir kısmıdır. Eğer **şeytan**ın bütün giriş noktalarını belirtmeye kalksam buna gücüm yetmez. Bu söylediklerimiz de başka noktalara dikkati çekmek için yeterlidir. Bu bakımdan Âdem oğlunda bulunan her kötü sıfat, **şeytan**ın silâhı ve giriş noktalarından bir noktadır. Eğer "**Şeytan**ı defetmenin ilacı nedir? Acaba burada Allah'ın zikri kâfi midir?

İnsanoğlunun 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' demesi yeterli midir?" diye sorarsan bil ki, bu konuda kalbin ilacı, bütün bu giriş noktalarını, kalbi bu kötü sıfatlardan temizlemek sûretiyle kapatmaktır. Bunun izahı pek uzun sürer. Oysa eserin bu bölümünde bizim hedefimiz öldürücü sıfatların ilacını beyan etmektir. Bu sıfatların herbiri -ileride izah edileceği gibi- müstakil bir esere muhtaçtır.

Evet! Bu sıfatların temelleri kalpten sökülüp atıldıktan sonra **şeytan** durmaksızın kalbe uğrar ve geçer. Artık orada **şeytan**ın durabilme imkânı sözkonusu değildir. Bu durumda **şeytan**ı oradan geçmekten meneden Allah'ın zikri olur. Çünkü zikrin hakikati ancak kalp, takva ile tamir edildiği ve kötü sıfatlardan temizlendiği takdirde mümkün olabilir, Aksi takdirde zikir, nefsin konuşmasından fazla birşey ifade etmez. Kalpte müsbet olarak herhangi bir tesiri bulunmaz ve böylece **şeytan**ın tasallutuna mâni olamaz! Bunun için de **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Allah'tan korkanlar, kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman Allah'ı ve azabı düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar, doğru yolu bulup **şeytan**ın vesvesesini atmışlardır bile. . . (A'raf/201)

Allahü teâlâ bu durumla, muttaki bir kimseyi tahsis etmiştir. Bu nedenle **şeytan**ın misâli, aç olan ve sana yaklaşmak isteyen bir köpeğin durumuna benzer. Eğer senin önünde ekmek ve et yoksa ona 'hoşt' demek sûretiyle köpek geri çekilir, sadece 'hoşt' demek onu ürkütür.

Eğer önünde et varsa, o da acıkmış bir durumdaysa, sadece hoşt demekle geri çekilmez ve ete saldırır. Bu bakımdan **şeytan**ın azığından boş olan bir kalpten **şeytan** sadece zikirle uzaklaşır. Şehvet kalbe galip geldiği zaman, zikrin hakikatini kalbin etrafına kaydırır ve böylece zikir kalbin merkezinde istikrar bulmaz ve **şeytan** gelip kalbin merkezinde karar kılar. Hevâ-i nefis ve kötü sıfatlardan tertemiz ve boş bulunan muttaki kimselerin kalplerine gelince, **şeytan** bu kalplere şehvet vardır diye değil de zikirden gâfil olduğu için ansızın gelmektedir. Ne zaman bu kalbin sahibi zikre dönüş yaparsa, **şeytan** geri çekilir. Bunun delili şu ayettir:

Kur'ân okumak istediğin zaman, hemen o kovulmuş **şeytan**dan Allah'a sığın! (Nahl/98)

Zikir hakkında vârid olan diğer ayet ve hadîsler de yukarıdaki ayet gibi bunun delilidirler.

Ebû Hüreyre der ki:) Mü'min bir kimse ile kâfir bir kimsenin **şeytan**ı bir araya geldi. Görüldü ki kâfirin **şeytan**ı semiz, oldukça dolgun ve giyinikti. Mü'minin **şeytan**ı ise zayıf, pejmürde, tozlu topraklı ve çırıl çıplaktı. Kâfirin **şeytan**ı Mü'minin **şeytan**ına şöyle sorar: 'Sen neden böyle zayıfsın?' Mü'minin **şeytan**ı şöyle **cevap** verir: 'Ben öyle bir kişi ile bulunuyorum ki yediği zaman besmele çekiyor, böylece ben aç kalıyorum. İçtiği zaman besmele çekiyor, böylece ben susuz kalıyorum. Giydiği zaman besmele

çekiyor, böylece ben çıplak kalıyorum. Saçını sakalını yağladığı zaman besmele çekiyor, böylece benim saçım sakalım pejmürde kalıyor'. Kâfirin **şeytan**ı bunları dinledikten sonra şöyle söyler: Takat ben öyle bir kimse ile beraberim ki bunlardan hiçbirini yapmaz. Ben onun yemesinde, içmesinde ve giyiminde ortağıyımdır'.

Muhammed b. Vâsî hergün sabah namazından sonra şu duayı okurdu:

Ey Allahım! Sen bize ayıbımızı bilen, gerek kendisi, gerek kabilesi bizim tarafımızdan görülmediği halde bizi gören bir düşmanı musallat kılmışsın. Ey Allahım! Sen o **şeytan**ı rahmetinden ümitsiz, affından nasipsiz kıldığın gibi, onu bizden de ümitsiz kıl. Onunla rahmetinin arasını uzaklaştırdığın gibi bizimle onun arasını da uzaklaştır. Muhakkak sen herşeye kâdirsin!

Râvi der ki: Günün birinde cami yolunda **şeytan** Muhammed b. Vâsî'ye göründü ve kendisine dedi ki:

-Sen beni tanıyor musun?

-Sen kimsin?

-Ben İblisim!

-Ne istiyorsun ey İblis?

-Benim isteğim, senin hergün sabah namazından sonra okuduğun bu sığınma duasını hiç kimseye öğretmemendir ve ben de bundan böyle sana karışmayacağım.

-Vallahi! Bu istiâze duasını, öğrenmek isteyenden esirgemem. Sen de elinden geleni yap!

Abdurrahman b. Ebi Leylâ'dan şöyle rivâyet ediliyor: Bir **şeytan** **Hazret-i Peygamber**'e, elinde ateşten bir köz olduğu halde gelir. **Hazret-i Peygamber** namaz kıldığı zaman, o da **Hazret-i Peygamber**in önünde dikilir. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** istiâze eder buna rağmen **şeytan** gitmez. Bunun üzerine Cebrâil (aleyhisselâm) , gelip **Hazret-i Peygamber**'e şöyle der:

De ki: 'Allah'ın kelimelerini ne doğru, ne fâsık ve ne de fâcir bir kimse geçemez, onların hürmetine, yere giren ve yerden çıkan, gökten inen ve göğe yükselen şeylerin şerrinden, gece ve gündüzün fitnesinden, gece ve gündüzde ansızın gelip kapıyı dövenin şerrinden Allah'a sığınıyorum. Ancak hayır ile gelip kapıyı döven müstesnadır. Ya rahman!

Hazret-i Peygamber bu duayı okudu ve böylece **şeytan**ın elindeki köz söndü ve **şeytan** da yüz üstü yere serildi.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) der ki: Bana şöyle haber verildi: Cebrâil (aleyhisselâm) , **Hazret-i Peygamber**'e geldi ve dedi ki: 'Cinlerden bir ifrit sana hile yapmak istiyor! Bu bakımdan sen yatağına girdiğin zaman Ayet'el-Kürsî'yi oku!' 64

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Şeytan bana geldi ve benimle mücadele etti. Bunun üzerine ben onun gırtlağına sarıldım. Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, onun dilinden akan suyun serinliğini, elimin

üzerinde hissetmedikçe gırtlağını bırakmadım. Eğer kadeşim Süleyman'ın duası olmasaydı o, mescidde upuzun bir şekilde sabahlayacaktı!65

Ömer (radıyallahü anh) bir yola giderse, muhakkak **şeytan** o yolu değiştirip başka bir yola gider. 66

Bunun hikmeti şudur: Ashâb-ı kirâmın kalpleri **şeytan**ın mer'asından ve şehvetlerden tertemizdi. Bu bakımdan **şeytan**ın senden uzaklaşmasını, mücerred zikir ile sağlamayı Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) sağladığı gibi sağlamak istersen, bu isteğin muhâldir ve sen âdeta kaba maddelerden mideyi boşaltmadan önce ilaç içmek isteyen bir kimseye benzemiş olursun. Oysa mide, kaba yemeklerle doludur. Buna rağmen midesini boşalttıktan sonra ilacı alıp da fayda gören bir kimse gibi, ilacın kendisine fayda vermesini ümit eder. Zikir ise ilaçtır, devâdır. Takva ise mideyi kaba maddelerden boşaltmak mânâsına gelen ihtima, yani kalbi şehvetlerden boşaltmaktır. Bu bakımdan zikir, temizlenmiş bir kalbe indiği zaman, yemeklerden boşalmış mideye ilacın inmesiyle hastalığın ortadan kalktığı gibi, **şeytan** ortadan kalkar ve uzaklaşır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki bunda, kalbi olan yahut şahid olarak kulak veren kimse için bir öğüt vardır.

(Kaf/37)

O **şeytan** hakkında şöyle hüküm verilmiştir: Kim onu dost edinirse, 'muhakkak bu o kimseyi saptırır ve cehennem azabına götürür! (Hac/4)

Ameliyle **şeytan**a yardım eden bir kimse **şeytan**ın yardımcılarından ve dostlarındandır, diliyle Allah'ı zikretse bile. . . Eğer "Mutlak bir şekilde 'zikir şaytanı kovar' diye bir hadîs vârid olmuştur" dersen, bu takdirde şeriatın umumî ahkâmının çoğunun din âlimlerinin naklettikleri birtakım şartlarla ilgili olduğunu anlayamamışsın demektir! Bu bakımdan nefsine bak! Çünkü işitmek, gözle görmek gibi değildir. Düşün! Senin zikrin ve ibadetinin zirvesi namazdır. Namazda olduğun zaman kalbini murâkabe et! Bak **şeytan** onu nasıl çarşı ve pazarlara çekmektedir. Âlemin hesabına nasıl kaydırmaktadır! İnatçı kimselerin, cevabına nasıl götürmektedir! Hatta sen dünyanın fuzulî meselelerinden unuttuklarını bile namazda hatırlarsın ve **şeytan** namaza başladığın zaman senin kalbini karıştırıp saldırır.

Bu bakımdan namaz kalplerin mihenk taşıdır. Namazı kılarken kalplerin iyilikleriyle kötülükleri belirir. O halde dünya şehvetleriyle ağzına kadar dolu bulunan kalplerden namaz kabul olunmaz. Şek ve şüphe yok ki **şeytan** senden uzaklaşmaz. Aksine çoğu zaman vesvesene vesvese katar. Tıpkı mide boşaltılmadan önce alınan ilacın fayda vermemesi, üstelik hastalığın üzerine hastalık getirmesi gibi. . . Eğer sen **şeytan**dan kurtulmayı istiyorsan takva yoluyla manevî mideyi boşalt. Sonra hemen onun akabinde zikir ilacı ile tedavi ol! Böylece **şeytan**, Hazret-i Ömer'den kaçtığı gibi senden kaçacaktır. Bu sırra binaen Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: 'Allah'tan kork! Gizlide **şeytan**ın dostu olduğun halde, açıkta ona küfretme. '

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'İyilik yapanı iyiliğiyle tanıdıktan sonra, ona karşı isyan eden **şeytan**ı saldırganlığıyla tanıdıktan sonra o mel'una itâat eden bir kimse ne acaiptir? Böyle bir kimsenin haline şaşmamak mümkün değildir'. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Beni çağırınız, size **cevap** vereyim. (Mü'min/60)

Oysa sen Allah'ı çağırıyorsun, o sana **cevap** vermiyor ve Allah'ı andığın halde **şeytan** senden kaçmıyor. Zira zikrin ve duanın şartları ortada yoktur!

İbrahim b. Edhem'e şöyle denildi: "Neden biz Allah'a dua ediyoruz da Allah bizim duamızı kabul etmiyor. Oysa **Allahü teâlâ** 'Beni çağırınız! Sizin duanızı kabul edeyim' buyurmuştur". İbrahim b. Edhem **cevap** olarak 'Çünkü sizin kalpleriniz ölüdür de ondan' dedi, 'Acaba kalplerimizi öldüren nedir?' diye soruldu. O da şöyle **cevap** verdi: 'Kalplerinizi öldüren sekiz haslettir:

1. Siz Allah'ın hakkını biliyorsunuz, fakat yerine getirmiyorsunuz.

2. Kur'ân'ı okuyorsunuz, fakat onun emirlerini tatbik etmiyorsunuz.

3. 'Biz **Hazret-i Peygamber**i seviyoruz' diyorsunuz, fakat sünnetine göre amel etmiyorsunuz.

4. 'Ölümden korkarız' diyorsunuz, fakat ölüm için hazırlık yapmıyorsunuz.

5. **Allahü teâlâ** 'muhakkak **şeytan** sizin için düşmandır, Bu bakımdan siz de onu düşman edinin' (Fatır/6) buyurmuştur. Siz ise günahlar hususunda **şeytan**a uyuyorsunuz.

6. 'Biz ateşten korkuyoruz' diyorsunuz, oysa bedenlerinizi ateşte helâk ediyorsunuz.

7. 'Biz cenneti seviyoruz' diyorsunuz, oysa cennet için hiçbir amelde bulunmuyorsunuz.

8. Yataklarınızdan kalktığınız zaman, ayıplarınızı sırtınızın arkasına atıyorsunuz. Halkın ayıplarını getirip önünüze seriyorsunuz. Böylece rabbinizi gazaba getiriyorsunuz! Acaba durum böyle iken rabbiniz sizin duanızı nasıl kabul edecektir?'

Eğer 'İnsanoğlunu çeşitli günahlara çağıran **şeytan** bir midir veya birkaç tane midir?' dersen, bil ki muamele ilminde bunu bilmeye ihtiyaç yoktur. Bu bakımdan sen düşmanı püskürtme yollarını ara, düşmanın sıfatlarını öğrenmeye çalışma, sebze nereden geliyorsa ye ve sebze tarlasını sorma! Fakat basiret nûruyla haberlerin delillerinde görülen şudur: **Şeytan**lar donatılmış hazır bir ordudur ve her çeşit günahın özel bir **şeytan**ı vardır. İnsanoğlunu o günaha o davet eder. Basiretin yolunu izah etmek uzun sürer. Bu bakımdan bizim zikrettiğimiz miktar sana kâfidir. Şöyle ki: Müsebbeblerin değişik olması, sebeplerin değişik olmasına delâlet eder. Nitekim biz bunu ateşin ışığı ve dumanın siyahlığı bahsinde zikrettik.

Haberlere gelince, Mücâhid şöyle demiştir: İblisin beş tane evladı vardır. Onların her birini bir işe tayin etmiş, o iş onun eline verilmiştir. İsimleri şunlardır:

1. Seber

2. A'ver

3. Mısvet

4. Dasim

5. Zelembur

Seber: O, musibetlerin arkadaşıdır. Musibet ânında azabı çağırmaya, yakaları yırtmaya, yanakları yumruklamaya ve cahiliyet âdetlerinin icrasına insanı teşvik etmektedir.

A'ver: O, zinanın arkadaşıdır. Zinayı emreder ve insana güzel gösterir.

Mısvet: O, yalanın arkadaşıdır.

Dasim: O, insanın yanında ailesini ayıplar, onu ailesine karşı kışkırtır.

Zelembur: O, çarşı ve pazarların arkadaşıdır, oraları idare etmektedir. Ondan dolayıdır ki alışverişle uğraşanlar durmadan zulümden şikayet etmektedirler ve başkalarına zulüm yapmaktadırlar.

Namazın **şeytan**ına Hınzeb denir. 67 Abdestin **şeytan**ına Velhan denir ve bu hususta birçok haber vârid olmuştur. 68 **Şeytan**ların çokluğu gibi, melekler de çokturlar. Biz Şükür Kitabı'nda meleklerin çokluğunu, sırrını ve her birinin kendisine mahsus bir işte çalıştığını zikrettik. Ebû Umâme el-Bahilî **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet eder:

Mü'minden, gücü yetmediği musibetleri defetmek için yüzaltmış melek vazifelendirilmiştir. O yüzaltmış melekten yedi tanesi, yazın en hararetli gününde bal çanağının sineklerden korunduğu gibi, gözden musibetleri kovmakla ve gözü korumakla görevlidirler. O melekler insanoğlundan öyle şeyleri uzaklaştırıyorlar ki eğer o uzaklaştırılan şeyler size görünmüş olsaydı, siz insanoğlunu her ovada ve dağda, elini yaydığı, ağzını açtığı halde uzandığını görecektiniz! Eğer insanoğlu göz açıp kapayıncaya kadar kendi nefsine terkedilirse, kesinlikle **şeytan**lar onu kaparlardı. 69

Eyyub b. Yunus b. Zeyd der ki: 'Bize gelen haberlerde insan çocuklarıyla beraber cin çocuklarının doğacakları, sonra onlarla beraber yetişecekleri bildirilmiştir'.

Câbir b. Abdullah şöyle rivâyet ediyor: Adem (aleyhisselâm) yere indirildiği zaman şöyle dedi:

-Ya rabbî! Şu **şeytan** ki benimle onun arasında düşmanlık koymuşsun, eğer ona karşı bana yardım etmezsen, benim kendisine gücüm yetmez.

-Senden doğup dünyaya gelen her evlâdının korunması için bir melek görevlendirilecektir.

-Ya rabbî! Fazlasını ver!

-Yapılan günahı bir günah olarak yazacağım. Yapılan bir sevaba karşılık, on veya istediğim kadarını yazacağım.

-Ya rabbî! Daha da artır.

-Tevbenin kapısı, ruh bedende oldukça açıktır.

Bunun üzerine İblis dedi ki:

-Ya rabbî! Sen onu benden daha şerefli kıldın, eğer ona karşı bana yardım etmezsen ona gücüm yetmez!

-Ona verdiğim her evlâda karşılık senin de bir evlâdın olacaktır.

-Ya rabbî! Daha fazlasını ver!

-Onların bedeninde kanın damarlarda dolaştığı gibi dolaşacak, göğüslerini yuva edineceksin!

-Ya rabbî! Daha fazlasını ver!

-Hem insanlardan gücün yettiği kimseleri (şehevî çalgılarla) kaydır ve fenalığa götüren süvari ye piyadelerinle üzerlerine yaygara kopar. Mallarına ve (zina yaptırmakla) evlatlarına ortak ol! Onlara (yalan yere) va'dlerde bulun. 'Fakat **şeytan** onlara yalnızbir aldanış va'deder'. (îsra/64) :

Ebu'd Derda **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder::

Allahü teâlâ cinleri üç sınıf olarak yarattı. Bir sınıfı yılanlar, akrepler ve yerin haşeratı (sûretindedir) . . . Başka bir sınıf da esen rüzgâr gibidir. Diğer bir sınıf üzerinde ise ceza ve mükâfat sorumluluğu vardır.

Allahü teâlâ insanları da üç sınıf olarak yarattı: Bir sınıf vardır ki hayvan gibidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: "Yemin olsun ki cin ve insanlardan birçoğunu cehhennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, bu kalplerle gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır, onlarla görmezler. Kulakları vardır, onlarla nasihat dinlemezler. İşte bunlar hayvanlar gibidir. Doğrusu daha sapık ve şaşkındırlar. Gâfil olanlar da işte bunlardır'. (A'raf/179)

Başka bir sınıf vardır ki, görünüşleri insan gibidir, fakat ruhları ise **şeytan**ların ruhlarıdır. Başka bir sınıf vardır ki kıyâmet gününde Allah'ın (arşının) gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı o günde Allah'ın (arşının) gölgesindedirler. 70

Vüheyb b. al-Verd der ki: Gelen haberlerde şu vardır: İblis bir ara Hazret-i Zekeriyya'nın oğlu Hazret-i Yahya'ya göründü ve dedi ki: "Ben sana nasihat etmek istiyorum!' Yahya (aleyhisselâm) 'Senin nasihatına ihtiyacım yok, fakat Ademoğulları'ndan bana haber ver!' dedi.

Bunun üzerine İblis şunları söyledi: 'Ademoğulları bizim nezdimizde üç sınıftır: Onlardan bir sınıf-ki bizim için yenilmesi en çetin olan sınıftır- vardır ki, biz onlardan herhangi birini fitneye düşürmek ve kalbine hâkim olmak için yöneldiğimizde o derhal istiğfar ve tevbe eder. Bu bakımdan ondan elde etmiş olduğumuz herşeyi alt üst eder. Biz tekrar onu şüphelendirmeye uğraşırız. O tekrar tevbeye müracaat eder. Kısaca biz ondan ne ümidimizi keseriz ve ne de ihtiyacımızı koparabiliriz. Bu bakımdan onun elinden zahmet çekmekteyiz. Diğer sınıfa gelince, onlar elimizde, çocukların elindeki top gibidirler. Biz dilediğimiz şekilde onları evirip çeviririz. Nefislerini aldatmak hususunda. onlar bizim vazifelerimizi yapmaktadırlar. **Üçüncü** sınıfa gelince, onlar senin gibi mâsum kimselerdir. Biz onlardan herhangi birşeyi koparmaya muktedir değiliz'.

Soru: **Şeytan** nasıl olur da bir kısım insanlara görünür, bir kısmına ise görünmez! Acaba herhangi bir sûrette göründüğü zaman o, **şeytan**ın hakikî sûreti midir, yoksa bir misâl midir ki **şeytan** onunla temessül ediyor? Eğer **şeytan** hakikî sûreti üzerinde ise nasıl çeşitli suretlerde görünebilir ve aynı anda iki yerde iki başka sûrette nasıl görünebilir? Öyle ki iki ayrı şahıs onu iki ayrı sûrette görebiliyorlar?

Cevap: Melek ile **şeytan**ın iki sûreti vardır. O da hakikî sûretleridir. Onların sûretlerinin hakikati müşahede ile görünmez. Ancak nübüvvet nûrlarıyla görünebilir. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cebrâil'i asıl sûretinde ancak iki defa görmüştür.

Bu görüşme şundan ileri gelmiştir. **Hazret-i Peygamber**, Cebrâil'den hakikî sûretinde kendisini göstermesini diledi. Cebrâil de Baki'de (Medine'nin mezarlığı) Peygambere görünmeyi va'detti ve

böylece Hira'da ona göründü. Gökleri şarktan garba kadar doldurdu. Diğer bir zaman, Mirac gecesinde sidretü'l-müntehâ'nın yanında **Hazret-i Peygamber**, Cebrâil'i hakikî sûretinde gördü. Çoğu zaman peygamber onu Âdem oğlu sûretinde görüyordu. 71 Bazen Dıhyetu'l-Kelbî'nin sûretinde onu görmekteydi. Çünkü Dıhyetu'l-Kelbî güzel yüzlü bir zattı.

Melekler genellikle mükâşefe ehlinden erbâb-ı kulûbe sûretinin misâliyle görünür. **Şeytan**, uyanıklık halinde mükâşefe ehline temessül eder ve mükâşefe ehli onu gözüyle görür, kulağıyla konuşmasını dinler. Bu da onun hakikî sûretinin yerine geçer. Nitekim uyku âleminde sâlihlerin çoğuna göründüğü gibi. . . Uyanık iken keşfe mazhar olan zat o kimsedir ki dünya ile duyularının meşguliyeti uyku âleminde olan keşiften onu menetmeyecek bir dereceye varmıştır. Bu bakımdan başkasının ancak uyku âleminde gördüğünü o uyanıklık halinde görür.

Ömer b. Abdülaziz'den şöyle rivâyet ediliyor: Adamın birisi, **Allahü teâlâ**'dan, **şeytan**ın, Âdem oğlunun kalbindeki yerini kendisine göstermesini istedi. Bunun üzerine uyku âleminde bir insanın cesedini gördü; billûr gibiydi, içi dışından görünüyordu. **Şeytan**ı bir kurbağa sûretinde insanoğlunun sol omuzu üzerinde, omuzu ile kulağı arasında oturduğunu ve ince bir hortumu olduğunu, o hortumu sol omuzdan insanoğlunun kalbine salıverdiğini ve böylece vesveseler yaptığını gördü ve yine gördü ki insanoğlu Allah'ı andığı zaman bu **şeytan** gerisin geriye kaçıyor.

İşte böyle bir müşahede bazen uyanıklık halinde gözle de olur. Keşif ehlinden bazısı, **şeytan**ı bir leşe konmuş ve insanları o leşe çağıran bir köpek sûretinde görmüştür! **Şeytan**ın önündeki leş dünyanın misâlidir. İşte bu, **şeytan**ın hakikî sûretinin müşahedesi yerine geçer. Zira kalbin, melekût âlemine açılan yönünden **şeytan**ın hakikî sûretinin görünmesi muhakkak lâzımdır. Bu durumda mülk ve şehâdet âlemine açılan yönünde onun eseri doğup meydana gelir. Çünkü biri diğeriyle bitişik ve irtibatlıdır. Biz daha önce kalbin iki yönlü olduğunu, o yönlerden birinin gayb âlemine açıldığını ve gayb âlemine açılan bu yönün ilhâm ve giriş noktası olduğunu ve diğer bir yönünün de şehâdet (dünya) âlemine açıldığını beyan ettik. Bu bakımdan şehâdet âlemine açılan yönde beliren şekil ancak **şeytan**ın hayalî bir sûreti olabilir. Çünkü şehâdet âleminin tamamı hayallerden ibarettir. Ancak hayal, bazen şehâdet âleminin zâhirine bakmaktan his ile hasıl olur.

Bu bakımdan sûretin mânâya uygun olmaması mümkün ve caizdir. Çünkü insan, bazen güzel sûretli bir şahsı görür. Oysa o şahsın iç âlemi habis ve sırrı kabihtir. Çünkü şehâdet âlemi fazlasıyla karışıktır. Kalp sırlarının bâtınları üzerine melekût âleminin pırıltılarından hayalde oluşan şeyler ise, onlar ancak sıfatı hikâye etmekte ve sıfata uygun düşmektedirler. Çünkü melekût âlemindeki sûret, sıfata tâbi ve ona uygundur. Şüphe yok ki kabih mânâ ancak kabih bir sûrette görünür. Bu bakımdan **şeytan**, köpek, kurbağa, domuz ve benzeri hayvanlar sûretinde görünür. Melek ise güzel sûrette görünür. O halde görünen sûret, mânâların ünvanı ve onların doğru bir yansımasıdır. Bu sırra binaen maymun ve domuz, rüyada görüldükleri zaman kötü bir insana delâlet ederler. Koyun ise, halim ve selîm insana delâlet eder. Böylece rüya ve tabirin bütün kapılarının hükmü bu şekilde yorumlanır. Bunlar acaip sırlardır. Kalbin acaipliklerinin sırlarındandır. Onları belirtmek muamele ilmine uygun düşmez, ancak burada belirtilen miktardan gaye, senin kesinlikle **şeytan**ın erbâb-ı kulûbe göründüğünü tasdik etmen içindir. Melek de böyle bazen temsil ve mukayese yoluyla görünür. Nitekim uykuda olduğu gibi. . . Bazen de hakîkat yoluyla olur. Çoğu zaman mânâyı hikâye eden sûret ile temsil

o mânânın misâlidir. Onun aynısı değildir. Ancak o mânâ gözle muhakkak görülür. Onun görünmesi de ancak keşif ehline mahsustur. Keşif ehlinin etrafında uyuyan kimse gibi olanlara değil!

54) Buhârî, Müslim

55) Ebû Dâvud

56) Tirmizî

57) Ebû Sire Yezid b. Mâlik Cafi'nin oğludur. Babası ve dedesi sahabedendi. İbn Main ve Nesâî'ye göre güvenilir bir kimsedir. Çok cömert olduğu söylenmiştir. Hicrî 80 senesinden sonra vefat etmiştir

58) Taberânî, el-Kebir, (cidden zayıf hır isnadla)

59) Buhârî, Müslim

60) Buhârî, Müslim, İmâm-ı Ahmed, Bezzâr, Ebû Yâ'lâ

61) İmâm Irâkî hadisin aslına rastlamadığını kaydetmektedir

62) Buhârî, Müslim

63) İbn Eb'id-Dünya (mürsel olarak)

64) İbn Eb'id-Dünya, (mürsel olarak

65) İbn Eb'id-Dünya, (mürsel olarak)

66) Buhârî, Müslim

67) Müslim

68) Tirmizî

69) İbn Ebt Dünya, Taberânî

70) İbn Eb'id-Dünya, İbn Hıbbân

71) Buhârî, Müslim

Kulun, Kalbin Vesveselerinden, Himmet ve Hatıratından ve Maksudunun Hangi Kısımlarından Muâhaze Edilip-Edilemeyeceğinin izahı

Bu konu, çözülmesi çok zor bir iştir. Bu hususta birtakım âyetler ve (zahirde) biri diğeriyle çarpışan haberler gelmiştir. Bu haberleri telif etmek ancak âlimlerin zekî ve ilimde râsih olanlarına kolaydır. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilir:

Ümmetimden, konuşmadıkları veya yapmadıkları takdirde, sadece düşündükleri kötülükler affedilmiştir. 72

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ, koruyucu meleklere 'Benim kulum herhangi bir günahı işlemeye kast ve teşebbüs ederse, onu yazmayın. Eğer onu bilfiil işlerse, o zaman bir günah olarak yazın. Eğer kulum bir sevabı

işlemeyi kast ve teşebbüs ettiği halde bilfiil işlememişse, onu bir hasene (bir sevap) olarak yazın. Eğer bilfiil işlerse, o vakit on sevap yazın' buyurur. 73

Bu hadîs, kalp amelinin ve günahı işleme teşebbüs ve kasdinin bağışlandığına delildir. Başka bir lâfızda şöyle gelmiştir:

Kim herhangi bir sevabı işlemeyi kastederse, fakat buna rağmen işlemezse, ona bir sevap yazılır, kim herhangi bir sevabı işlemeyi kastederse ve bilfiil işlerse, ona yediyüz katına kadar sevap yazılır, kim bir günah işlemeyi kastederse ve bilfiil işlerse, ona yediyüz katına kadar günah yazılır, kim bir günah işlemeyi kasteder ve bilfiil yapmazsa o günah defterine yazılmaz. Eğer işlerse o zaman yazılır. 74

Başka bir lâfızda da şöyle vârid olmuştur:

Kulum herhangi bir günahı işlemeyi tasarlarsa, onu işlemedikçe ben onu affederim.

İşte bütün bunlar, affa delâlet etmektedirler. Muâhazeye delâlet eden deliller ise şunlardır:

Siz içinizde olan şeyi açıklasanız da saklasanız da **Allahü teâlâ** sizi onunla hesaba çeker. Nihayet dilediğini bağışlar ve dilediğine de azap eder. Allah herşeye kâdirdir. (Bakara/284)

Hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyin ardından gitme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur. (İsra/36)

İşte bu âyet işaret eder ki, kalbin ameli, kulak ve gözün ameli gibi bağışlanmaz.

Şahidliği gizlemeyin kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günah içindedir. Allah ne yaparsanız hakkıyla bilendir. (Bakara/283)

Allah sehven ve kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar. (Mâide/89)

Bizim kanâatimize göre insan bu meseledeki hakîkate, başlangıcından meydana çıkıncaya kadar olan kalp amellerini tafsilâtıyla ihâta etmedikçe vâkıf olamaz.

1. Kalbe ilk gelen şey 'Hâtır'dır. Nitekim kişiye yolda giderken arkasında yürüyen, geri baktığında görebileceği bir kadının sûretinin tahattur etmesi gibi. . .

2. Bakmaya olan rağbetin heyecanıdır. Bu, tabiatta bulunan şehvetin hareketi demektir. Bu hareket '**birinci** hâtır'dan doğar. Biz buna 'tabiatın meyli' adını veriyoruz. **Birincisi**ne 'nefsin hâdisi' dediğimiz gibi. . .

3. Kalbin 'şunu yapmak uygundur'; yani o kadına bakmak uygundur hükmüdür. Zira tabiat meylettiği zaman, engeller bertaraf edilmedikçe himmet ve niyet harekete geçmez. Çünkü bazen hayâ veya bakmaktan gelen korku engel olur. Bu engellerin yokluğu çoğu zaman düşünce ile elde edilir. Bu hüküm her durumda akıldan gelen bir hükümdür ve buna 'îtikad' adı verilir. Bu hüküm 'hâtır' ile 'meyl'e tâbidir.

4. Dönüp kadına bakmak azmini ve bu azimdeki niyetini sadeleştirmektir. İşte biz buna 'bilfiil himmet, niyet ve kasıt' adını veriyoruz. Bu himmet, bazen zayıf bir başlangıçla olur. Fakat kalp, **birinci** hâtıra kulak verdiği zaman nefsi cezbetmesi uzadığı takdirde, bu himmet kuvvet kazanır. Sonunda kesin

bir iradeye dönüşür. İrâde kesinlik kazandığı zaman, insanoğlu bu kesinlikten sonra bazen pişman olur, o fiili terkeder. Çoğu zaman da bir ârızdan ötürü gaflete dalar, onu ne işler, ne de iltifat eder. Bazen de herhangi bir engel onu geciktirir ve böylece onu işlemesi zorlaşır.

Bu bakımdan burada âza ile işlemezden önce kalbin dört hâl ve durumu vardır:

1. Hâtır (Buna nefsin hadisi adı verilir) .

2. Meyl

3. İtikad

4. Himmet

Hâtır'a gelince, **Allahü teâlâ** ondan dolayı kişiyi muahaze etmez. Çünkü bu, kişinin ihtiyarına bağlı değildir.

Meyl ve Şehvet'in heyecanı da böyledir. Çünkü bunlar da ihtiyar altına girmezler.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) : 'Ümmetimden düşündükleri kötülükler bağışlanmıştır' hadîs-i şerîfleriyle meyl ve şehvetin heyecanını kastetmiştir. Bu bakımdan nefsin hâdisi nefiste hâsıl olan hâtırattan ibarettir. Bunda işlemek azmi yoktur.

Himmet ile Azm'e gelince, bunlara 'nefsin hâdisi' denilmez. Nefsin hâdisi, Osman b. Maz'un'dan rivâyet edildiği gibidir.

Zira Osman, **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle der:

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim nefsim, eşim Havle'yi boşamamı söylüyor!

Yavaş ol! Muhakkak nikâh benim sünnetimdendir.

-Nefsim bana, kendimi hadım etmemi söylüyor.

Yavaş ol! Benim ümmetimin hadımlaştırılması, oruca devam etmektir.

- Nefsim bana rahiplik etmemi, yani insanlardan uzaklaşıp ibâdete sarılmamı söylüyor.

Yavaş ol! Ümmetimin ruhbanlığı cihad etmek ve hacca gitmektir.

- Nefsim bana et yemeyi terketmemi söylüyor.

Yavaş ol! Muhakkak ben eti severim Eğer onu bulursam yerim. Eğer isteseydim **Allahü teâlâ** mutlaka bana et yedirirdi. 75

İşte bunlar yapılmasına azim olmaksızın nefiste meydana gelen hâtırattır ve nefis hâdisi dediğimiz budur. Bu sırra binaen Osman b. Maz'un **Hazret-i Peygamber** ile bunları yapıp yapmaması hususunda istişare etmiştir. Çünkü bu hâtıratla beraber azim ve yapma himmeti yoktur.

Üçüncüsü, yapılmasının uygun olduğuna inanmak ve kalben hükmetmektir. Bu hüküm, ihtiyar ile ıztırar arasında gezmektedir. Yani bazen ihtiyarî, bazen de ıztırarî olur. Buradaki durumlar değişiktir. Bu işin ihtiyarî kısmından insan sorumludur. Iztırarî ve mecburî kısmından sorumlu değildir.

Dördüncüsüne gelince, bilfiil himmet edip kasdetmektir. İnsanoğlu bundan sorumludur. Ancak bilfiil yapmadığı takdirde düşünülür. Eğer Allah korkusundan bırakmış ve bu himmetinden dolayı pişmanlık duymuşsa, bu himmeti kedisine bir hasene olarak yazılır. Çünkü bunu kasdetmek günah, o günahı işlemekten imtina edip bu hususta nefsiyle mücahede etmek ise sevaptır. Tabiatın muvafakatına binaen kasdetmek insanoğlunun Allah'tan tamamen gâfil olduğuna delalet eder. Tabiatın hilafına mücahede edip de o işi yapmaktan imtina etmek ise büyük bir kuvvete muhtaçtır. Bu bakımdan tabiata muhalefetindeki çalışma ve gayreti Allah için amel etmektir. Allah için amel etmekse tabiata mutabık ve uygun bir şekilde **şeytan**a uymaktan daha şiddetlidir. Bu bakımdan kişiye bir hasene yazılır. Çünkü kişinin o günahı işlememekteki gayret ve himmeti, bilfiil onu yapmak hususundaki himmetine galip gelmiştir. Eğer işlemesi, herhangi bir sebepten veya Allah'tan korkarak değil de herhangi bir özürden ileri geliyorsa bu takdirde defterine bir günah yazılır. Çünkü himmeti ve kasdı, kalpten gelen ihtiyarî bir fiildir. Bu tafsilâtın delili Sahîh-i Müslim'de mufassalan rivâyet edilen hakîkattir. Hazret-i

Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur

Melekler dediler ki: 'Yârab! O senin kulun yok mu? O bir günâhı işlemeyi irade ediyor', **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Onu gözetleyin! Eğer o, o gün kasdettiği günâhı işlerse, işlediği günâhın bir mislini onun defterine yazın. Eğer terkederse, terkettiği o günâhı kendisi için bir hasene olarak kaydedin. Çünkü o günâhı benim hatırım için terketmiştir. '76

Allahü teâlâ 'Eğer o günâhı işlemezse' sözüyle, 'Onu Allah için terkettiğini murad etmiştir. Ama fâhiş bir fiili işlemeye kesinlikle azmeder, sonra o fâhiş fiili işlemek bir sebep veya gafletten ötürü kendisine zorlaşırsa, bu takdirde kendisine nasıl bir hasene yazılabilir.

Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanlar ancak niyetleri üzerine haşrolunurlar.

Oysa biz biliriz ki, geceleyin bir müslümanı öldürmeye veya bir kadınla zina etmeye azmeden bir kimse, o gece ölürse günâhı üzerine ısrar ettiği halde ölmüş olur ve niyeti üzerine haşredilir. Oysa bu kişi, bir günâhı işlemeyi kasdetmişse de bilfiil işlememiştir. Bu husustaki kesin delil, **Hazret-i Peygamber**den rivâyet edilen şu hadîs-i şeriftir:

İki müslüman kılıçlarıyla çarpıştıkları zaman, ölen de öldürülen de ateştedir.

Bu söz üzerine denildi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**!! Öldüreni anladık! Fakat öldürülenin suçu ne?' **Cevap** olarak şöyle buyurmuştur: 'Çünkü öldürülen de arkadaşını öldürmeyi kasdetmiştir'.

İşte bu, mücerred irade ile kişinin ateş ehlinden olduğuna delâlet eden bir nasstır. Oysa kişi, mazlum olarak öldürülmüştür. Durum bu iken acaba **Allahü teâlâ**'nın niyet ve kasıttan ötürü insanları muâhaze etmeyeceği nasıl düşünülebilir? Aksine kulun ihtiyarı dahilinde olan her kastından kul muâhaze edilir. Ancak onu bir sevap ile sildirmişse, hüküm değişir. Azmi pişmanlıkla kırmak sevaptır ve bunun için de böyle yapan bir kimseye bir sevap yazılır. Maksadın herhangi bir sebeple yerine getirilmesi ise sevap değildir

Kalbin hâtıratı, nefsin hâdisi, rağbetin heyecanı ise, bunlar insanoğlunun ihtiyarı dahilinde değildirler. Bunlardan ötürü insanoğlunu muâhaze etmek teklîf-i mala yutak (insanın güç yetiremediği ile insanı mükellef kılıp zorlamak) olur.

Siz içinizde olan şeyi açıklasanız da saklasanız da **Allahü teâlâ** sizi onunla hesaba çeker. (Bakara/ 284)

Bu ayet indiği zaman, ashâb-ı kirâmdan bir grup **Hazret-i Peygamber**'e gelip şöyle dediler:

Biz gücümüz ve tâkâtimizin dışında olan bir emirle mükellef kılındık. Muhakkak hepimizin nefsi kalbin istemediği ve sevmediği şeyleri kendisine söylemektedir. Sonra Allah tarafından bundan dolayı hesaba çekilirse (durumumuz ne olur?)

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Zannederim siz, yahudilerin dediği gibi diyorsunuz: 'Biz dinledik ve isyan ettik'. Sakın böyle demeyin, aksine şöyle deyin: 'Biz dinledik ve itaat ettik'. 77

Bunun üzerine ashâb-ı kirâm 'Biz dinledik ve itaat ettik' dediler. O zaman **Allahü teâlâ** bir sene sonra kurtuluş ve sevgiyi şu ayet-i celîlesiyle indiriverdi:

Allah, kimseye gücünün üstünde birşey teklif etmez! (Bakara/286)

Bu ayetle açıklandı ki kalp amellerinden insanoğlunun ihtiyarı dahiline girmeyen her şeyden insanoğlu sorumlu tutulmaz. İşte şüphenin yüzünden perdeyi kaldırmak budur. Herhangi bir kimse kalpte cereyan eden herşeye nefis hadisi adı verilir zannederse ve bu üç kısım arasında ayrım yapmazsa, elbette bu kimsenin yanıldığına hükmetmelidir.

İnsanoğlu hased, nifak, riyâ, ucub ve kibir gibi kalbin amellerinden ve kalp amellerinin diğer kötülüklerinden nasıl muâhaze edilemez? Aksine kulak, göz, kalp ve bütün bunlardan insanoğlu sorumludur. Eğer kişinin gözü -ihtiyarı olmaksızın- namahrem bir kadına takılırsa, ondan muâhaze edilmez. Eğer **ikinci** bir defa kendi ihtiyarıyla bakarsa, bu defa sorumludur. Çünkü **ikinci** bir bakışta muhtardır. Kalbin hâtıratı da böylece bu mecrada seyreder. Hatta kalp muâhaze edilmeye daha uygundur. Çünkü kalp, bütün azaların esasını teşkil eder. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bunu söylerken **Hazret-i Peygamber** mübarek kalbine işaret etmiştir.

Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a erişmez. Fakat takvânız O'na ulaşır. (Hac/37))

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır: Günah odur ki kalplere tesir eder. 79)

Sevap o şeydir ki kalp onunla mutmaindir, sana aksine fetva verseler de, sana aksine fetva verseler de. . . 80

Hatta ben derim ki;) kalp, bir şeyin farziyyetine hükmederse ve esasında kalp de burada yanılmışsa, kişi yine bundan dolayı sevap kazanır. Hatta temizlendiğini zanneden bir kimsenin namaz kılması gerekir. Eğer namazı kılıp sonra abdest almadığını hatırlarsa, kılmış olduğu namazdan dolayı sevabı vardır. Eğer hatırlar sonra bırakırsa, o zaman bundan dolayı cezalandırılır. Yatağında bir kadın

olsa ve o kadının kendi eşi olduğunu zannetse, onunla yatmaktan dolayı günahkâr olmaz, yabancı bir kadın olsa bile. . Eğer o kadının yabancı olduğunu zanneder, sonra onunla yatarsa, bu fiilinden dolayı günahkâr olur, o kadın kendi eşi olsa bile. . . Bütün bunlar âzâlara değil, kalbe bakılarak verilen hükümlerdir.

72) Buhârî, Müslim

73) Buhârî, Müslim

74) Buhârî, Müslim

75) Hakim-i Tirmizî, Nevâdir'ul-Usûl

76) Müslim

77) Müslim

78) Müslim

79) İlim bölümünde geçmişti.

80) Taberânî, (Ebû Sa'lebe'den)

Zikir Anında Vesveselerin Tamamen Yok Olup-Olmayacağı Meselesi

Kalpleri murakabe eden âlimler, kalbin sıfat ve acaipliklerine bakan müdekkikler bu meselede beş gruba ayrılmışlardır:

1. Bir grup şöyle dedi: Vesvese Allah'ın zikriyle kesilir. Çünkü

Hazret-i Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur.

Allah anıldığı zaman **şeytan** tahannüs eder. 81 Tahannüs susmak demektir. Sanki **şeytan** susar!

2. Diğer bir grup 'Vesvese tamamen yok olmaz. Ancak kalpte tesiri olmaksızın cereyan eder. Çünkü kalp Allah'ın zikriyle kaplandığı zaman, vesvese ile müteessir olup etkilenmekten perdelenir. Tıpkı kendi himmet ve maksadıyla meşgul olan bir kimse gibi. . . Zira bu kimse bazen konuşur, fakat ne konuştuğu anlaşılmaz. Her ne kadar onun kulağından bir ses geçiyorsa da' demişlerdir.

3. Başka bir grup dedi ki: 'Vesvese yok olmaz. Eseri de ortadan kalkmaz. Fakat kalbe galebe çalması mümkün olmaz. Sanki uzaktan ve zayıf bir şekilde kalbe vesvese gelir'.

4. Diğer bir grup dedi ki: 'Vesvese, zikir anında bir anda yok olur. Diğer bir anda zikir yok olur, vesvese ile zikrin yok oluşları yakın aralıklarla birbirlerini takip edişleri yakın olduğu için âdeta yarışma halinde oldukları zannedilir. Bu tıpkı yüzeyinde çeşitli noktalar olan bir küre gibidir. Sen o küreyi süratle çevirdiğin zaman o noktaları süratle gezer görürsün ki onlar hareketten ötürü birbirlerine bitişmişlerdir'. Bu grup **şeytan**ın zikir anında sustuğunu bildiren hadîsle istidlal etmişlerdir. Oysa biz, zikirle beraber vesveseyi aynı zamanda müşahede ederiz. Bu bakımdan bunun çıkar tarafı bundan başkası değildir.

5. Diğer bir grup dedi ki: 'Vesvese ile zikir, daimi bir şekilde, kalpte sonu gelmeyen bir yarışma halindedirler. Nasıl insanoğlu bazen aynı halde iki gözü ile iki şeyi görüyorsa, öylece kalbi de aynı halde iki şeyin cereyan merkezi olur'. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Her kulun dört gözü vardır ikisi başındadır. Onlarla dünyasının işlerini görür. İki gözü de kalbindedir. Onlarla dininin işlerini görür. 82

Hâris el-Muhâsibî de bu görüşü tercih etmiştir. Bize göre sıhhatli fetva şudur: Bu görüşlerin hepsi de doğrudur. Fakat vesvesenin bütün sınıflarını kapsamaktan uzaktırlar. Bu görüş sahiplerinin her biri vesvesenin bir sınıfına bakıp ondan haber vermiştir. Oysa vesvese birkaç sınıftan ibarettir:

Bir

Birincisi, vesvesenin, hak sûretinde gelmesidir. Zira **şeytan** bazen hak sûretinde gelerek insanoğluna der ki: 'Lezzetlerle nimetlenmeyi terkediyorsun, oysa hayat uzundur. Hayat boyunca lezzetleri terketmek büyük bir elemdir'. İşte bu vesvese ânında insanoğlu Allah'ın büyük hakkını, büyük sevap ve cezasını hatırladığı ve nefsine 'şehvetleri bırakmak zordur ama ateşe sabretmek bundan daha zordur ve bunlardan muhakkak birisini yapmak lâzımdır' dediği zaman **şeytan**ın vesvesesi yok olur. Yine kul, Allah'ın va'dini ve vaîdini hatırladığı, imanını ve yakînini yenilediği zaman, **şeytan** susar ve geri kaçar. Zira **şeytan** ona 'günahları işlemek hususunda sabretmekten ateş daha kolaydır' ve 'Günah insanı ateşe götürmez' diyemez. Çünkü kişinin Allah'ın kitabına îman etmesi, **şeytan**ın böyle söylemesine kulak vermemeyi gerektirir. Böylece vesvese ortadan kalkar. Yine **şeytan** kişinin amellerini beğenmekle de kişiye vesvese vererek der ki: 'Senin Allah'ı tanıdığın gibi hangi kul Allah'ı tanır? O'na ibâdet ettiğin gibi hangi kul ibâdet eder? Bu bakımdan Allah nezdindeki makamın çok büyüktür!' Böyle bir vesvese ânında kul, marifetinin, kalbinin ve amellerinde kullandığı âzâlarının ve ilminin **Allahü teâlâ**'nın yarattığı şeyler olduğunu hatırlar, bunu hatırladığı zaman artık bunlarla mağrur olması düşünülemez. Böylece **şeytan** susar. Çünkü **şeytan**ın ona 'Bunlar Allah'tan değildir' deme imkânı yoktur. Çünkü böyle dediği takdirde, kulun marifet ve îmanı onu şiddetle reddeder, işte bu da vesvesenin diğer bir çeşididir. Mârifet ve îman nûruyla gören ariflerden bu vesvese tamamen kesilir.

İki

İkincisi, vesvesenin heyecan ve şehvetin tahrikinden gelmesidir. Bu tür vesvese kulun yakînen günah olduğunu bildiği ve zann-ı galib ile günah olduğunu zannettiği kısımlara ayrılır. Eğer yakînen günah olduğunu biliyorsa, **şeytan** şehvetin tahrikine tesir eden heyecanı veremez. Fakat heyecan vermekten tamamen uzaklaşmaz. Eğer günah olduğunu zan ile biliyorsa, bu takdirde bazen müessir olarak kalır, öyle ki onu defetmekte mücâhede etmeye insanoğlu mecbur kalır. Bu bakımdan vesvese mevcuttur. Fakat galebe çalacak vaziyete gelmeden defedilir.

Üç

Üçüncüsü, vesvesenin mücerred hâtırat ve insanoğlunda galip olan hallerin hatırlanmasından olmasıdır. Mesela; namazda namazın dışında birşey düşünmekten gelmesidir. Bu bakımdan kişi zikre yöneldiği zaman bu vesvesenin bir an gidip, başka bir an geri gelmesi, yine gidip yine gelmesi tasavvur edilebilir. Böylece zikir ile vesvese birbirini takip eder ve **ikisi**nin yarışmaları da düşünülebilir. Hatta insanın anlayışı okunanın mânâsını anlamasıyla o hâtıratı birden kapsaması sanki bunların herbiri kalbin başka bir yerinde imiş gibi düşünülebilir. Kalbe gelmeksizin tamamen bu vesvesenin kaldırılması cidden uzak bir ihtimaldir. Fakat muhal değildir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

Kim iki rek'at namaz kılıp, o iki rek'at namaz esnasında kalbine dünyanın hiçbir işi gelmez ve vesvese yapmazsa, o kimsenin geçmiş günahları bağışlanır. 83

Eğer vesvesenin tamamının ortadan kaldırılması düşünülmeseydi, **Hazret-i Peygamber** böyle dermiydi? Ancak vesvesenin tamamen ortadan kalkması, Allah'ın sevgisinin galip gelip aklını kaybetmiş bir kimse gibi olan insan hakkında düşünülebilir.

Zira biz kalbi bir düşman ile meşgul olan kimseleri görüyoruz ki düşmanıyla nasıl mücadele edeceği hususunda uzun bir tefekküre dalmaktadır. Öyle ki düşmamyla yapacağı mücadeleden başka onun kalbine birşey gelmemektedir. Muhabbete dalan bir kimse de böyledir. Bazen kalbiyle mahbubunun muhaveresine dalar. Onun düşüncesiyle gark olur. Öyle ki sevdiğiyle konuşmaktan başka onun kalbine birşey gelmez. Eğer başkası kendisiyle konuşursa dinlemez, önünden başkası geçerse sanki onu görmez. Bir düşmanın korkusu bu derece düşündürürse, mal ve rütbeye karşı harislik ânında böyle bir dalış muhal değil ise, acaba ateş korkusundan, cennete olan iştiyaktan ötürü böyle bir derece neden düşünülmesin? Fakat bu derece, Allah'a ve son güne îman etmek (çoğu insanlarda) zayıf olduğu için pek nadir görülen bir derecedir.

Sen bu kısımları ve vesvesenin bu sınıflarını güzelce düşündüğün zaman bileceksin ki, daha önce beyan ettiğimiz mezhep ve meşreplerin herbirinin bir yönü vardır. Fakat bu hususî bir yere aittir. Kısacası bir anda veya bir saatte **şeytan**dan kurtulmak uzak bir ihtimal değildir. Fakat ömür boyu **şeytan**dan kurtulmak cidden uzak bir ihtimaldir ve varlık âleminde muhaldir. Eğer herhangi bir şahıs hâtırat ve rağbeti tahrik etmekten ötürü meydana gelen **şeytan**ın vesveselerinden kurtulmuş olsaydı mutlaka **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kurtulurdu. Oysa rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** namazın içinde sırtındaki elbisenin nişanlarına baktı. Selâm verdiği zaman, o elbiseyi sırtından çıkarıp attı ve şöyle dedi: 'Bu elbise beni namazda meşgul etti' ve devamla şunları söyledi:

Bunu Ebû Cehm'e götürün. Bana Ebû Cehm'in enbicaniye'sini (bir nevi elbise) getirin'. 84

Yine **Hazret-i Peygamber**'in parmağında bir altın yüzük bulunuyordu. Minberde hutbe okurken o altın yüzüğe baktı. Sonra onu çıkarıp attı ve dedi ki: 'Bir ona, bir de size bakıyorum'. **Hazret-i Peygamber**'in böyle yapması, **şeytan**ın vesvesesinden ileri geliyordu. **Şeytan** bakışın lezzetini altın yüzüğe ve elbisenin nişanına tahrik etmek sûretiyle bu vesveseyi yaptırıyordu. **Bu hâdise, altın haram edilmezden önce olmuştur** ve bunun içinde **Hazret-i Peygamber**, önce yüzüğü parmağına takmış, sonra da çıkarıp atmıştır. Bu bakımdan dünya malından gelen vesvese, ancak onu atmakla, ondan ayrılmakla sona erer. Kişi ihtiyacından fazla bir şeyi mülk edindikçe -velev ki bir dinar olsun- **şeytan** onu namazında o dinar hakkında düşünmeye sevkederek vesveseden boş bırakmaz. 'O dinarı nasıl harcayacağı, kimse onu görmesin diye onu nasıl gizleyeceği veya onu gösterip de başkasına karşı onunla nasıl övüneceği' gibi vesveseler onun yakasını bırakmaz! Bu bakımdan tırnağını dünyaya batıran ve bununla beraber **şeytan**ın hilelerinden kurtulmak isteyen bir kimse, âdeta tepeden tırnağına kadar bala dalmış, sonra sivrisineklerin gelip bedenine konmayacağını sanmış bir kimse gibi olur, bu ise muhaldir. O halde dünya **şeytan**ın vesvesesi için büyük bir kapıdır ve vesvesenin bir tek kapısı yoktur, aksine birçok kapısı vardır.

Hükemadan birisi şöyle demiştir: '**Şeytan** günahlar yönünden Âdem oğlu'na başvurur. Eğer Âdem oğlu bu yönden kendisine itaat etmezse, nasihat yönünden ona gelir, onu bir **bid'at**e götürünceye kadar devam eder. Eğer burada da Âdem oğlu **şeytan**a itaat etmezse, bu sefer **şeytan** kendisine sakınma ve takva yönünden şiddete başvurmayı emreder. Öyle ki insanoğlu haram olmayan şeyleri bile haram bilir, eğer burada da **şeytan**a itaat etmezse **şeytan** onu abdest ve namazından şüpheye düşürür. Öyle ki, vesveseli kimse ilmin dairesinden çıkar, eğer burada da **şeytan**a itaat etmezse, bu sefer **şeytan** kendisine iyi amellerini hafif gösterir. Hatta insanlar onu sabırlı ve iffetli olarak görürler. Kalpleri ona meyleder. Bu sefer o da nefsine mağrur olur ve böylece helak olup gider! Bu durum meydana geldiği zaman ihtiyaç oldukça katılaşır. Çünkü bu, derecelerin sonudur ve **şeytan** bilir ki eğer bu kul bu dereceyi de geçerse, yakasını kendisinin elinden kurtarıp cennete varacaktır'.

81) İbn Eb'id-Dünya, İbn Adiyy

82) Deylemî

83) Namaz bölümünde geçmişti.

84) Daha önce geçmişti

22 - NEFSİ TERBİYE ETMENİN YOLLARI

Giriş

Tedbiriyle işleri evirip çeviren, herşeyi yerli yerine koyan, herşeyin sûretini en güzel şekilde yapan, insanın sûretini en güzel şekilde süsleyen, şekil ve miktarında eksiklik ve fazlalıktan onu koruyan Allah'a hamdolsun! O Allah ki, ahlâkların güzelleştirilmesini kulun ictihad ve çalışmasına havale etmiştir. Kulu korkutmak ve sakındırmak sûretiyle ahlâkın güzelleştirilmesine teşvik etmiştir. O Allah ki, tevfîkiyle iyi kullarına ahlâkın temizlenmesini kolaylaştırmıştır. Zor ve çetin işleri kolaylaştırmakla onlara minnet etmiştir.

Salât ve selâm Allah'ın kulu, peygamberi, habîbi, safîsi, müjdecisi ve uyarıcısı olan **Hazret-i Peygamber**'in üzerine olsun! O Peygamber ki, peygamberliğin nûrları onun alnının kıvrımları arasından pırıl pırıl parlardı. Hakkın hakîkati onun hayâlinden ve zâhirinden görünürdü.

Salât ve selâm onun âline ve ashâbına olsun! O âl ü ashâb ki, İslâm'ın yüzünü küfrün zulmet ve karanlıklarından tertemiz etmişler, bâtılın maddesini kökünden kazımışlardır. Bâtılın ne azı, ne de çoğuyla kirlenmemişlerdir.

Bunlardan sonra bil ki, güzel ahlâk, peygamberlerin efendisinin sıfatıdır. Sıddîkların amelinin en faziletlisidir. Güzel ahlâk, îmanın yarısıdır, muttakîlerin mücahedesinin meyvesidir. Âbidlerin riyâzetidir. Kötü ahlâk ise öldürücü zehirdir. Beyin dağıtıcı felâketler, mahvedici rezâletler, rabb'ul âlemîn'in komşuluğundan uzaklaştırıcı habâsetler ve sahibini **şeytan**ların eline teslim eden dalâletlerdir. Allah'ın tutuşturulmuş ateşine -ki onun acısı kalplere işler- açılan kapılardır, güzel ahlâkın, kalpten nimet cennetlerine, Allah'ın komşuluğuna açılan kapılar olduğu gibi. . . Kötü ahlâk nefsin hastalığı ve kalbin marazıdır. Ancak maddî hastalıkla arasında şu fark vardır. Kötü ahlâk ebedî hayatı öldüren hastalıktır! Bu bakımdan sadece bedeni yok eden hastalıkla bu korkunç hastalığın arasındaki nisbet kıyas

edilmeyecek kadar büyüktür. Bedenlerin hastalığında fâni hayatın elden çıkmasından başka bir zarar olmadığı halde, tedavi kanunlarını zapt u rapt altına almak için doktorların hummalı çalışmaları devamlı bir şekilde olmuştur ve oluyor. O halde kalp hastalıklarının tedavi kanunlarını zapt u rapt altına almaya inayet göstermek daha evlâ değil midir? Çünkü kalplerin hastalığında ebedî hayatın mahvolması sözkonusudur. Doktorluğun bu çeşidi her akıllı insan için öğrenilmesi farz olan birşeydir. Zira, maraz ve hastalıklardan kurtulmuş olan hiçbir kalp yoktur. Bu bakımdan eğer ihmal edilirlerse hastalıklar birikir, illetler yekdiğerini takip eder ve biri diğerine yardımcı olur, böylece katmerleşir. Bu takdirde kul onların teşhisinde sebeplerinin bilinmesinde engin bir sezişe muhtaç olur. Sonra onları tedavi ve ıslah etmek için çalışmaya ve didinmeye mecbur kalır.

Bu bakımdan onların tedavisi **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celîlesiyle murad edilmiştir.

Nefsini günahlardan temizleyen felâha kavuşmuştur. (Şems/9)

Bu tedaviyi ihmal etmek ise, **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celîlesiyle kastolunmuştur:

Onu isyan ve günahlarla örten de ziyana uğramıştır. (Şems/10)

Biz bu kitapta kalp hastalıklarının birçok kısımlarına işaret edeceğiz. Kısa olarak onların tedavisi hakkındaki sözün keyfiyetine, hastalıkların hususi ilacının tafsilatına girmeksizin değineceğiz. Çünkü bu tafsilat, Mühlikât kısmının başka bölümlerinde gelecektir. Bizim şimdilik gayemiz; ahlâkı güzelleştirmeye genel bir bakış ve yolunu hazırlamaktır. Biz burada bunu anlatacak ve daha iyi anlaşılması için de beden tedavisini örnek alacağız. Bunu da güzel ahlâkın fâziletini anlatmakla açığa kavuşturacak ve sonra güzel ahlâkın hakikatini beyan edecek, sonra güzel ahlâka götüren sebepleri anlatacak, sonra ahlâkın güzelleştirilmesine yarayan yolları ayrıntılı olarak anlatacağız. Sonra nefislerin riyâzetini, sonra kalp hastalığının bilinmesinin alâmetlerinin beyanını, sonra insanoğlunun nefsinin ayıplarını bilmesinde vesile olan yolların açıklamasını, sonra kalplerin tedavi yolunun ancak şehvetleri bırakmaya bağlı olduğu hakîkatinin naklî delillerinin açıklamasını, sonra güzel ahlâkın alâmetlerinin açıklamasını, sonra gelişmelerinin başlangıcında çocukların riyazetindeki yolun açıklamasını, sonra iradenin ve mücahedenin başlangıçlarının açıklamasını yapacağız. Bunlar bu kitabın maksad ve hedeflerini toplayan onbir kısımdan ibarettir.

Güzel Ahlâk'ın Fazileti ve Kötü Ahlâk'ın Zemmi Ayet ve Hadîsler

Allahü teâlâ, peygamberini ve habîbini, onu medh ve senâ ederek ve ona verdiği nimetlerini zikrederek şöyle buyurmuştur:

Gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzeresin! (Kâlem/4)

Âişe validemiz de şöyle der:

Hazret-i Peygamber'in ahlâkı Kur'ân'dı!1

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e güzel ahlâkı sorduğunda, **Hazret-i Peygamber** ona **cevap** olarak şu ayeti okumuştur:

Sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret ve cahillerden yüzçevir! (A'raf/199)

Sonra da şöyle buyurmuştur:

Güzel ahlâk, seninle akrabalık bağlarını kesen akrabana sıla-i rahim yapmak, seni mahrum edene vermek ve sana zulmedeni affetmektir.

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim'. 2

Kıyâmet gününde herhangi bir kulun terazisine konan en ağır şey, takvası ve güzel ahlâktır. 3

Bir zat gelerek **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Din nedir?' **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Din güzel ahlâktır' diye **cevap** verdi. Aynı adam, **Hazret-i Peygamber**'in sağ tarafına geçerek 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Din nedir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Din güzel ahlâktır' dedi. Sonra aynı adam, **Hazret-i Peygamber**'in arkasına geçti ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Din nedir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Sen anlamaz mısın, din öfkelenmemendir' dedi. 4

Bir ara **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Şûm nedir?' diye soruldu. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Ahlâkın kötüsüdür'. 5

Bir kişi, **Hazret-i Peygamber**'e gelerek şöyle dedi:

-Bana nasihat et!

-Nerede olursan ol, Allah'tan kork!

-Dahasını söyle ey **Allah'ın Rasûlü**!

-Günahının arkasından sevap işle ki o günahı silsin!

-Dahasını söyle ey **Allah'ın Rasûlü**!

-İnsanlarla iyi geçin. 6

Hazret-i Peygamber 'Amellerin hangisi daha üstün ve faziletlidir?' diye sordu, sonra **cevap** olarak da 'Güzel ahlâk!' dedi

Başka bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurur:

Allahü teâlâ bir kulunun yaratılış ve ahlâkını o kulunu ateşe atmak için güzelleştirmemiştir. (Kulunun sûretini ve ahlâkını güzelleştirdiği takdirde onu ateşe yem yapmaz) . 7

Fudayl der ki: **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle denildi: 'Filan kadın gündüz oruç tutar, gece ibâdet eder. Fakat buna rağmen kötü ahlâklıdır, diliyle komşularına eziyet verir'. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

O kadında hayır yoktur! O ateş ehlindendir. 8: Ebu'd Derda der ki: **Hazret-i Peygamber**'den dinledim, şöyle buyurdu

Kıyâmette insanoğlunun terazisine ilk konan şey, güzel ahlâk ve cömertliktir. 9

Allahü teâlâ îmanı yarattığı zaman, îman şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Beni kuvvetlendir'. Bu duasına binaen **Allahü teâlâ** onu güzel ahlâk ve cömertlikle takviye etti. Küfrü yarattığı zaman küfür de şöyle dedi: 'Yarab! Beni kuvvetlendir'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisini cimrilik ve kötü ahlâkla takviye etti.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki **Allahü teâlâ** bu dini kendi zatı için seçti. Sizin dininize ancak cömertlik ve güzel ahlâk yakışır. Dikkat edin! Dininizi güzel ahlâk ve cömertlikle süsleyin. 10

Güzel ahlâk, **Allahü teâlâ**'nın en büyük mahlûkudur. 11 **Hazret-i Peygamber**'e şöyle soruldu:

-Ey Allah'ın Rasülü! Mü'minlerin hangisi îman yönünden daha faziletlidir?

-Ahlâkça en iyisi hangisi ise. . . 12

Muhakkak ki, sizler halkı mallarınızla zengin kılamazsınız ve memnun edemezsiniz. Bu bakımdan onlara güler yüz ve güzel ahlâkla yardım ediniz. 13

Kötü ahlâk, sirkenin balı bozduğu gibi, sâlih amelleri bozar. 14

Cerir b. Abdullah **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Muhakkak sen öyle bir kişisin ki, Allah senin sûretini güzel yapmıştır. Bu bakımdan sen de ahlâkını güzelleştir. 15

Berra b. Azib şöyle anlatır: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yüz bakımından insanların en güzeli olduğu gibi, ahlâk bakımından da onların en güzeliydi'. 10

Ebû Mes'ud Bedrî **Hazret-i Peygamber**'in duasında şöyle dediğini nakleder:

Ey Allahım! Sûretimi güzelleştirdin. Bu bakımdan ahlâkımı da güzelleştir. 17

Abdullah b. Amr **Hazret-i Peygamber**'in şu duayı çokça okuduğunu rivâyet eder:

Ey Allahım! Senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk dilerim. 18 Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet eder:

Mü'min bir kimsenin şerefi dinidir. Soyu sopu güzel ahlâkıdır. Mürüvveti ise aklıdır. 19

Usâme b. Şerik şöyle anlatır: Bedeviler **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordular: 'Bir kula verilen en hayırlı şey nedir?' **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Güzel ahlâk' buyurdu. 20

Muhakkak ki benim nezdimde en sevimliniz ve kıyâmet gününde meclis bakımından bana en yakınınız ahlâkça en güzel olanlarınızdır. 21

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Üç haslet vardır, onların üçü veya onlardan biri bir insanda yoksa, o insanın hiçbir ameline güvenmeyiniz: Kişiyi Allah'ın günahlarından meneden takva veya bir hilm ki, o hilm saldırgan bir kimseyi durdurur veya bir ahlâk ki kişi onunla insanlar arasında yaşayabilir. 22

Hazret-i Peygamber'in namazın başlangıcındaki dualarından birisi şudur:

Ey Allahım! Beni ahlâkların en güzeline hidayet et! Çünkü ahlâkların en güzeline ancak sen hidayet edersin. Benden huyların rezillerini uzaklaştır. Çünkü senden başka kötü ahlâkı uzaklaştıracak yoktur. 23

Enes (radıyallahü anh) der ki: Biz bir gün **Hazret-i Peygamber** ile beraberdik **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Muhakkak ki güzel ahlâk, güneşin buzu eritmesi gibi, hatayı (günahı) eritir. 24

Güzel ahlâk, kişinin saadetindendir. 25

Meymenet güzel ahlâktır. 26 **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Zer el-Gıfârî'ye şöyle demiştir:

Ey Ebû Zer! Tedbir gibi akıl, güzel ahlâk gibi soy ve sop yoktur!27

Enes'ten şöyle rivâyet ediliyor: Ümmü Habîbe (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordu:

-Kadının dünyada iki kocası olmuşsa, kadın da onlar da ölüp, üçü de cennete giderse, acaba bu kadın cennette hangi kocasına verilecektir?

-Dünyada iken kadının nezdinde hangisinin ahlâkı daha güzelse ona verilir. Ey Ümmü Habibe! Güzel ahlâk hem dünyanın ve hem de âhiretin hayrını gerektirir. 28

Başarılı olan bir müslüman, güzel ahlâkının ve mertebesinin şerefi sayesinde muhakkak ki gündüz oruçlu, gece ibâdet eden bir kimsenin derecesini elde eder,29

Başka bir rivâyette 'Sıcak günlerde susuz kalanın derecesini elde eder' buyurulmuştur.

Abdurrahman b. Semüre der ki: Biz **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanında iken kendileri şöyle buyurdu:

Ben dün akşam acaip birşey gördüm. Ümmetimden biri diz çökerek oturmuştu. Onunla Allah arasında perde vardı. Bu esnada güzel ahlâkı geldi (perdeyi kaldırıp) onu Allah'ın huzuruna soktu!30

Enes (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Muhakkak ki kul, güzel ahlâkının sayesinde âhirette en büyük dereceye ulaşır, konakların en güzeline girer. Oysa ibâdette kendisi zayıftır. 31

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girmek için izin istedi. O esnada **Hazret-i Peygamber**'in yanında, **Hazret-i Peygamber** ile konuşan ve çokça soru soran ve seslerini **Hazret-i Peygamber**'in sesinden daha fazla yükselten bir grup Kureyş kadını bulunuyordu. Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girmek için izin istediği zaman, kadınlar aceleyle perde arkasına gittiler. Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girdiğinde **Hazret-i Peygamber**'in güldüğünü gördü ve 'Annem-babam sana feda olsun ya **Rasûlüllah**! Niçin gülüyorsun?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

-Benim yanımda oturan şu kadınların haline hayret ediyorum. Senin sesini işitir işitmez acelece perde arkasına gittiler. 32

Hazret-i Ömer 'Herkesten daha fazla senden korkmaları gerekiyordu' dedikten sonra yüzünü kadınlara çevirdi ve şöyle haykırdı:

-Ey nefislerinin düşmanları! Siz Peygamber'den korkmuyorsunuz da benden mi korkuyorsunuz?

-Evet, sen **Hazret-i Peygamber**'den daha katı ve az merhametlisin!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, Hazret-i Ömer'e şunları söyledi:

-Ey Hattab'ın oğlu! Dahası var! Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, bir yolda yürüdüğünde **şeytan** sana rastlarsa muhakkak yolunu değiştirir. 33

Kötü ahlâk, affedilmez bir günahtır. Kötü zan ise, şerleri doğuran bir hatadır. 34

Muhakkak ki kul, kötü ahlâkından ötürü cehennemin en alt kısmına varır (düşer) . 35

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Lokman Hakîm'in oğlu babasına şöyle sorar:

-Babacığım! İnsanın hangi hasleti daha hayırlıdır?

-Din!

-Hayırlı olan hasleti iki ise, hangileri olur?

-Din ile mal. . .

-Üç olursa?

-Din, mal, hayâ. . .

-Dört olursa?

-Din, mal, hayâ ve güzel ahlâktır. . .

-Beş olursa?

-Din, mal, hayâ, güzel ahlâk ve cömertliktir.

-Altı olursa?

-Ey oğlum! İnsanoğlunda, saydığım bu beş haslet birden bulunduğu zaman, o tertemiz ve muttakîdir. Allah'ın velisidir.

Şeytandan uzaktır.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ahlâkı kötü olan, nefsini azaba verir'.

Enes b. Mâlik şöyle demiştir: 'muhakkak kul güzel ahlâk sayesinde, âbid olmadığı halde cennetin en yüce derecesine varır. Kötü ahlâkı yüzünden de -âbid olduğu halde- cehennemin en aşağısına düşer!'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Ahlâk'ın güzelliğinde rızıkların hazineleri vardır. Kötü ahlâklının misâli, kırılmış testi gibidir. Ne düzeltilebilir ve ne de gerisin geriye dönüp çamur olabilir!'

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Güzel ahlâklı fâcir bir kimsenin benimle arkadaşlık yapması, bence kötü ahlâklı bir âbidin arkadaşlığından daha sevimlidir'.

İbn Mübarek, bir seferinde kötü ahlâklı bir kişi ile arkadaşlık yaptı. Onun eziyetlerine göğüs gererek onunla iyi geçindi, ondan ayrıldığı zaman ağladı. Kendisine 'Neden ağlıyorsun?' denince, 'Ona olan şefkatimden ağlıyorum. Ben ondan ayrıldığım halde onun kötü ahlâkı ondan ayrılmamaktadır' dedi.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'Dört şey vardır ki, kulu derecelerin en yücesine vardırır, kulun ameli ve ilmi az olsa da. . . Onlar hilm, tevâzu, cömertlik ve güzel ahlâktır. Güzel ahlâk ise, îmanın kemâlidir'.

Kettânî der ki: 'Tasavvuf ahlâk demektir. Bu bakımdan ahlâken senden ileride bulunan bir kimse, Tasavvuf'ta da senden ileridir'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İnsanlarla olan ilişkilerinizde güzel ahlâka sarılın. Fakat amellerinizle onlara muhalefet edin'.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Kötü ahlâk öyle bir kötülüktür ki onunla beraber çokça yapılan haseneler fayda vermez. Güzel ahlâk öyle bir hasenedir ki onunla beraber çokça yapılan (bazı) günahlar zarar vermez'.

İbn-i Abbâs'a 'Kerem ne demektir?' diye sorulduğunda, şöyle demiştir: "Kerem o şeydir ki, **Allahü teâlâ** onu Kitab-ı Kerîm'inde beyan ederek şöyle buyurmuştur: 'Muhakkak sizin Allah nezdinde en kerîminiz ve şerefliniz takvaca en önde olanınızdır'. (Hucurât/13) "

Denildi ki: 'Haseb (soy, sop) ne demektir?' Şöyle dedi: 'Ahlâken sizin en güzeliniz, soy-sop yönünden en üstününüzdür'.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Her binanın bir temeli vardır. İslâm'ın temeli de güzel ahlâktır'.

Atâ (radıyallahü anh) şöyle der: 'Yücelen bir kimse, ancak güzel ahlâkla yücelmiştir. Hiç bir kimse -**Hazret-i Peygamber** müstesna- güzel ahlâkın kemâline tam mânâsıyla varmamıştır'. (Çünkü **Allahü teâlâ**: 'muhakkak sen büyük bir ahlâk üzeresin' (Kalem/4) buyurmuştur) .

Bu bakımdan Allah nezdinde insanların en sevimlisi, güzel ahlâk ile **Hazret-i Peygamber**'in yolunu ve izini takip edenlerdir.

1) İbn Merduveyh

2) Hâkim, İmâm-ı Ahmed, Beyhakî

3) Ebû Dâvud, Tirmizî

4) Muhammed b. Nesr

5) İmâm-ı Ahmed

6) Tirmizî

7) Sohbet Âdâbı bölümünde geçmişti.

8) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

9) Ebû Dâvud, Tirmizî, (bir benzerini)

10) Dârekutnî ve Harâitî

11) Taberânî

12) Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Hâkim

13) Bezzâr, Ebû Yâ'lâ, Taberânî

14) İbn Hıbbân, Beyhakî

15) Harâitî

16) Harâitî

17) Harâitî

18) Harâitî

18) İbn Hıbbân, Hâkim, Beyhakî 20) İbn Mâce

25) Harâitî

26) Harâitî

27) İbn Mâce, İbn Hıbbân

28) Bezzâr, Taberânî, Harâitî

29) İmâm-ı Ahmed

30) Harâitî

31) Taberânî, Harâitî

32) Müslim, Buhârî

33) Müslim, Buhârî

34) Taberânî

35) Harâitî

22-1

Güzel Ahlâk ile Kötü Ahlâk'ın Hakikati

İnsanlar güzel ahlâkın hakikati hakkında ve ne olduğu hususunda oldukça fazla konuşmuşlardır. Buna rağmen onun hakikatini şerhetmeye bir türlü yanaşmamışlar, ancak onun ürünlerinden ve faydalarından bahsetmişlerdir. Sonra faydalarının da tamamını zikretmemişlerdir. Her biri güzel ahlâkın meyvelerinden kalbine geleni, zihninde hazır bulunanı zikretmiştir.

Güzel ahlâkın tarifini zikretmeye bir türlü önem verip de açıklamaya yönelmemişlerdir.

Güzel ahlâkın bütün meyvelerini kapsayıcı hakikatini, ayrıntılı, derli toplu bir şekilde anlatmamışlardır.

Buna misâl olarak, Hasan-ı Basrî'nin şu sözü gösterilebilir:

'Güzel ahlâk; güler yüzlülük, cömertlik ve insanları ezmemek demektir'.

Vâsıtî de şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk hiç kimse ile çekişmemek ve hiç kimseyi çekiştirmemektir. Bu da **Allahü teâlâ**'yı iyi bilmekten ileri gelir'.

Şâh b. Şucca el-Kirmânî de şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk, eziyet vermemek ve meşakkatleri yüklenmektir'.

Başkası da 'Güzel ahlâk, kişinin insanlara yakın olmasına rağmen onların arasında yabancı gibi olmasıdır' der.

Vâsıtî bir defasında da şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk, genişlik ve darlıkta halkı razı etmeye çalışmaktır'.

Ebû Osman el-Mağribî şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk, Allah'tan razı olmaktır'.

Sehl et-Tüsterî'den güzel ahlâkın ne olduğu soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Güzel ahlâkın en küçük derecesi meşakkatlere göğüs germek, karşılık beklememek, zâlime merhamet etmek, onun için af dilemek ve bütün insanlara (veya zâlime) karşı şefkatli olmaktır'.

Başka bir zaman da şöyle dedi: 'Güzel ahlâk rızık konusunda kaygılanmamak ve Allah'a güvenmektir. **Allahü teâlâ**'nın kuluna kefil olduğuna ve vereceğine inanmak, Allah'a itaat edip kendisiyle Allah arasında ve insanlarla olan münasebetlerinde Allah'a isyan etmemektir'.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:' Güzel ahlâk üç haslettedir: Haramlardan sakınmak, helâli aramak, çoluk çocuğuna kısmadan normal nafakasını vermektir'.

Hallac-ı Mansur şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk, hakkı araştırdıktan sonra halkın eziyetinin tesir etmemesidir'.

Ebû Said el-Harraz şöyle demiştir: 'Güzel ahlâk, senin Allah'tan başka bir maksadının olmamasıdır'.

Bu ve benzeri sözler pek çoktur. Bütün bunlar, güzel ahlâkın kendisini değil de meyvelerini anlatmak, semerelerini beyan etmektir. Sonra bu sözler bütün meyveleri de kapsamamaktadır. O halde güzel ahlâkın hakikatinden perdeyi kaldırmak, çeşitli sözleri nakletmekten daha evlâdır.

Halk (yaradılış ve sûret) ve hulk (ahlâk) beraberce kullanılan iki ibaredir. 'Filân adamın halk'ı ve hulk'u güzeldir' denir. Yani 'bâtın ve zâhiri güzeldir' demektir. Bu nedenle halk'tan zâhirî, hulk'tan da bâtınî sûret kastedilir. Bunun sebebi şudur: İnsan, gözle görülen bir beden ve basiretle görülen nefis ve ruhtan ibarettir. Bunların herbirinin bir heyet ve sûreti vardır. Bu heyet ve sûret, çirkin veya güzeldir. Bu bakımdan basiretle idrâk edilen nefis ve ruh, gözle idrâk edilen bedenden, kıymet bakımından daha

büyüktür ve bunun içindir ki **Allahü teâlâ**, onu kendisine izâfe ederek değerini büyütmüştür. Zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Rabbin o vakit meleklere şöyle demişti: Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onun yaradılışını tamamlayıp da tarafımdan ruh verdiğim zaman hemen ona secdeye kapanın! (Sad/71-72)

Böylece **Allahü teâlâ**, bedenin çamura mensup olduğuna, ruhun da âlemlerin rabbine mensup olduğuna dikkati çekmiştir. Burada ruh ve nefis'ten kasdedilen mânâ aynı şeydir. Bu bakımdan hulk, nefiste kararlaştırılmış bir heyetten ibarettir ki insanların fiilleri kolaylıkla o heyetten çıkar. Düşünce ve tefekküre ihtiyaç olmaksızın oradan neşet eder. Eğer o heyet, kendisinden şer'an ve aklen güzel fiiller çıkacak şekilde ise, ona güzel ahlâk ismi verilir. Eğer o heyetten çıkan fiiller çirkin ise, çıkış noktası olan o heyete kötü ahlâk adı verilir. Biz neden 'Ancak o nefiste kararlaştırılmış bir heyettir' dedik? Çünkü ârızî bir sebepten dolayı arada sırada cömertlik yapan bir kimse için bu ahlâk, onun nefsinde karar kılmadıkça 'onun ahlâkı cömertliktir' denilmez! O cömert sayılmaz. Biz, fiillerin -düşünmeksizin- kolayca oradan çıkışını şart koştuk. Çünkü zoraki bir şekilde cömertlik yapan veya öfkelendiği anda zoraki bir şekilde düşünerek nefsini zapt u rapt altına alan bir kimse için 'Ruhunun ahlâkı cömertlik ve halîmliktir' denilmez.

Bu bakımdan burada dört şey vardır:

1. Çirkinin ve güzelin fiili

2. Bunlara muktedir olması

3. Bunları bilmesi

4. Nefsin bir heyetidir ki nefsi onun vasıtasıyla iki taraftan birisine meyleder ve onun vasıtasıyla iki taraftan birisine -güzellik veya çirkinliğe- müsait olur.

Hulk fiilden ibaret değildir. Çünkü nice şahıs vardır ki onun ahlâkı cömertliktir, fakat veremez. Ya malı yoktur veya herhangi bir engel mevcuttur ve bazen de ahlâkı cimrilik olur, buna rağmen verir. Bu verme ya riyadan dolayıdır veya herhangi bir iteleyici sebeptendir. Hulk kuvvetten de ibaret değildir. Çünkü kuvvetin vermeye ve vermemeye de nisbeti aynıdır. Her insan fıtraten, vermek ve vermemek üzere kudretli olduğu halde yaratılmıştır. Böyle yaratılması, ne cimrilik ahlâkını, ne de cömertlik ahlâkını gerektirmez. Hulk aynı zamanda mârifetten de ibaret değildir. Çünkü mârifet hem güzele, hem de çirkine bir yön üzerine taallûk eder. Hulk **dördüncü** mânâdan ibarettir. O mânâ da nefisten vermeyi veya vermemeyi çıkartan heyet demektir. Bu bakımdan hulk, nefsin heyetinden ve onun bâtınî sûretinden ibarettir. Nasıl ki zâhirî sûretin güzelliği, mutlak mânâda burun, ağız ve yanak olmaksızın, sadece iki gözün güzelliğiyle tamamlanmıyorsa, zâhirin güzelliğinin tamamlanması için bütün bunların güzelliği gerekiyorsa, tıpkı bunun gibi iç âlemde de dört rükûn vardır. Ahlâk güzelliğinin tamamlanması için, bütün o rükûnların da güzel olması gerekir. Bu dört rükûn eşit olup mutedil ve birbirine uygun oldukları zaman, güzel ahlâk tamamlanmış olur. O rükünler de hilmin, gazabın, şehvetin ve bu üç kuvvet arasında adaletin kuvvetidir.

İlim kuvvetine gelince, onun güzellik ve elverişliliği; onunla sözlerde doğruluk ile yalanın, inançta hak ile bâtılın ve fiillerde güzel ile çirkinin arasını kolayca farketmek raddesine gelmesi demektir, Bu

kuvvet elverişli olduğu zaman, ondan hikmet meyvesi elde edilir. Hikmet ise, güzel ahlâkın başıdır. Bu hikmet hakkında **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur;

Kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş demektir. (Bakara/229)

Gazap kuvvetine gelince, onun güzelliği demek, inkıbazı (tutulması) ve inbisatı (kabarması) , Hikmet'in istediği çizgide gelişmesi demektir. Şehvet de böyledir. Onun güzellik ve elverişliliği hikmetin işaretinin doğrultusunda olmasıdır. Hikmet işaretinden, aklın ve ilâhî nizamın işaretini kastediyoruz.

Adalet kuvvetine gelince, aklın ve ilahî nizamın işareti altında şehvet ile gazabı zaptetmek demektir. Bu bakımdan aklın misâli, nasihatçi bir müsteşarın misâline benzer. Adl'in kuvveti, kudretin ta kendisidir. Onun misâli ise, aklın işaretine uyarak yürüyüp infaz edenin misalidir.

Kendisinde infaz işaret edilen ise gazap'tır. Gazab'ın misâli av köpeğinin misâlidir. Av köpeği işarete göre koşacak veya duracak derecede kendisini eğiten birisine muhtaçtır. Nefsin, şehvetinin heyecanıyla hareket etmemesi için, böyle bir eğiticinin varlığı gereklidir. Şehvetin misâli ise, av peşinde koşturmak için binilen atın misâlidir. Bu at bazen talimli ve terbiyeli olur. Bazen de serkeş olur. Bu bakımdan bu hasletler kimde eşit ve normalse o mutlak mânada güzel ahlâklıdır.

Bu hasletlerin bir kısmının normal, bir kısmının normal olmadığı kimse sadece o normal hasletlere göre güzel ahlâklı sayılır. Tıpkı fizikî yönden yüzünün bir kısmı güzel, bir kısmı güzel olmayan bir kimse gibi. . . Gazap'tan gelen kuvvetin güzellik ve itidali şecâat diye isimlendirilir. Eğer gazap kudreti, îtidal sınırını geçer ifrata meylederse, onun ismine tehevvür denilir. Eğer zâfiyet ve noksanlığı (tefrite) meylederse, onun ismine korkaklık denir. Eğer şehvet kuvveti fazlalık tarafına kayarsa, adı oburluk olur. Eksiklik tarafına kaydığı takdirde adı donukluk'tur. Dinen övülen kısmı ise bu iki derecenin ortasıdır. Fazilet de bu orta derecededir.

İfrat ve tefrit tarafları ise hem rezil, hem de kötüdür. Adalet yok olduğu zaman onun ne fazla, ne de eksik tarafları yoktur. Aksine onun zıddı ve tam karşıtı vardır ki o da zulümdür.

Hikmet ise, kötü gayelerde kullanıldığı zaman onun ifrat derecesine habâset ve cerbeze adı verilir. Tefrit tarafına da ahmaklık denir. Bu iki tarafın arasındaki orta ve normal yön ise, hikmet ismiyle özellik kazanmıştır.

Durum bu iken, ahlâkın esası dörttür:

1. Hikmet

2. Şecâat

3. iffet

4. Adalet

Hikmet'ten bizim gayemiz; nefsin bir durumudur ki nefis onun vasıtasıyla bütün ihtiyarî fiillerde doğruyu yanlıştan ayırır.

Adalet'ten gayemiz; nefsin bir durumu ve kuvvetidir ki, nefis onunla gazap ve şehvet kuvvetlerini idare edip onları hikmetin istediği istikamete sevkeder. Hikmetin işaretine göre, onları kışkırtır veya frenler.

Şecaat'ten gayemiz; gazap kuvvetini göndermekte ve durdurmakta akla itâat etmesidir.

İffet'ten gayemiz; aklın, şehvet kuvvetini ilahî nizamın edebiyle edeblendirmesidir. Bu bakımdan bu dört esasın mûtedil ve normal oluşundan bütün güzel ahlâklar doğup meydana gelmektedir. . Zira akıl kuvvetinin normal oluşundan 'güzel tedbir', 'çalışan zihin', 'kavrayıcı rey', 'isabetli zan', 'amellerin inceliklerine ve nefsin âfetlerinin gizliliklerine karşı uyanık bulunmak' durumları doğup meydana gelir.

Onun ifratından cerbeze, hile, kandırma ve dâhilik doğup meydana gelir, tefritinden ahmaklık, gammare (bönlük) , saflık ve delilik çıkar. Gammare'den gayem; hayâlin selâmetiyle beraber, işlerde tecrübenin azlığı demektir. Zira insanoğlu birşeyde tecrübesiz, başka bir şeyde tecrübeli olabilir. Hamâkat ile delilik arasındaki fark ise şudur: Ahmak bir kimsenin hedefi doğrudur, fakat yürüdüğü yol yanlıştır. Bu bakımdan onun hedefe götüren yolda yürümesinde sahih bir düşüncesi yoktur. Mecnun bir kimse ise, o seçilmesi uygun olmayan bir şeyi seçer. Bu bakımdan onun seçişinin temeli bozuktur.

Şecâat ahlâkına gelince, ondan cömertlik, yardım, şehamet, nefsi kırmak, eziyetlere göğüs germek, hilm, sabırlı olmak, öfkeyi yutmak, vekar, sevgi ve benzerleri doğup meydana gelir. Bütün bunlar güzel ahlâklardır. Onun ifratı ise tehevvürdür. Tehevvür'den kibir, gurur, acele kızmak, ucub meydana gelir. Tefritine gelince, ondan rezalet, zillet, üzüntü, hasislik, nefsin küçüklüğü, farz olan hakkı yerine getirmekten kaçınmak gibi rezil ahlâklar meydana gelmektedir. İffetin ahlâkına gelince, iffetten cömertlik, hayâ, sabır, müsamaha, kanâat, verâ, letâfet (incelik) , yardım, zariflik ve az tamahkârlık meydana gelmektedir.

Onun ifrat veya tefrite meyletmesine gelince, bundan harislik, oburluk, hayâsızlık, habaset, mubezzirlik, kusurluluk, riyâkârlık, mecnunluk, fuzulî meşguliyet, yağcılık, hased, başkasına isabet eden musibetle sevinmek veya küfürbazlık, zenginlere yağcılık, fakirleri hakir görmek ve benzeri rezil ahlâklar doğup meydana gelir. Bu bakımdan, güzel ahlâkın temelleri bu dört fazilettir:

Onlar da hikmet, şecâat, iffet ve adalettir.

Diğerleri ise bunların dallarıdır.

Bu dört haslette kemâl derecesine, **Hazret-i Peygamber**'den başkası erişememiştir. **Hazret-i Peygamber**'den sonra insanlar bu hususta yakınlık ve uzaklıkta çeşitli derecelere ayrılırlar. Bu bakımdan bu ahlâkta **Hazret-i Peygamber**'e yaklaşan herkes Allah'a yakındır. Bu yakınlığı da **Hazret-i Peygamber**'e olan yakınlığı nisbetindedir. Kim bu ahlâkları kemâl derecesinde nefsinde toplamış olursa, halk arasında emrine itaat edilen ve bütün insanların müracaat kaynağı olan bir padişah olmaya hak kazanır. Herkes bütün fiillerinde ona uyar ve uymalıdır. Bu ahlâkların tamamından uzaklaşan ve zıdlarıyla sıfatlanan bir kimseye gelince, o kimse memleketten ve insanlar arasından sürgün edilip çıkarılmaya müstehak olur. Çünkü böyle bir kimse Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış ve kovulmuş **şeytan**a pek yaklaşmıştır. Bu bakımdan onu uzaklaştırmak uygun olur.

Nitekim **birincisi**nin **Allahü teâlâ**'ya mukarreb meleğe yakın olduğu gibi. . . Bu bakımdan **birincisi**ne uymak gereklidir ve ona yaklaşmak uygundur. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ancak güzel ahlâkı tamamlamak için nübüvvet ile vazifelendirilmiştir. Nitekim kendilerinin de buyurdukları gibi. . .

Kur'ân, Mü'minlerin sıfatlarını sayarken bu ahlâklara işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve peygamberine îman etmişlerdir. Sonra şüpheye düşmemişler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmışlardır. İşte böyle kimseler sâdıkların ta kendileridir. (Hucurât/15)

Bu bakımdan şeksiz ve şüphesiz Allah'a ve **Hazret-i Peygamber**'e îman, yakînin kuvveti, aklın meyvesi ve hikmetin zirvesidir. Malla mücâhede etmek, şehvet kuvvetini zapt u rapt altına almaya dönüşen cömertliktir. Nefisle mücâhede etmek, gazap kuvvetini normal sınırda ve aklın gereğine göre kullanmaya dönüşen şecaattir. **Allahü teâlâ**, ashâb ı kirâmı vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Kâfirlere karşı şiddetlidirler, aralarında merhametlidirler. (Feth/29)

Bu ilâhî hüküm, şiddet için bir yerin olduğuna, rahmet için de başka bir yerin olduğuna işarettir, Bu bakımdan her durumda şiddette kemâl olmadığı gibi, rahmette de kemâl yoktur. Aksine herbirinin yeri ayrı ayrıdır. İşte bu, ahlâkın güzelliğinin ve çirkinliğinin beyanıdır. Rükûnların, meyve ve dallarının bahsidir.

22-2

Riyazet Yoluyla Ahlâk'ın Değişmeyi Kabul Etmesi

Tembel bir kimseye mücahede etmek, nefsi riyazete çekmek, nefsini temizlemek ve ahlâkını güzelleştirmek ağır gelir. Nefsin bu hâlinin kusurluluğundan, eksikliğinden ve kötü müdahelesinden ileri geldiğini bir türlü kabul etmek istemez. Bu bakımdan bu kişi, ahlâkın değişmesinin düşünülemeyeceğini, tabiatların değişmez olduğunu iddia ederek iki delil ile bu iddiasını isbata kalkışır.

1. Ahlak bâtının sûretidir. Nitekim şeklin, zâhirin sûreti olduğu gibi,. . . O halde kişi, zahirî hilkati değiştirmeye güç yetiremez. Kısa boylu bir kimse kendisini uzun boylu yapamaz. Uzun boylu bir kimse de boyunu kısaltamaz. Çirkin bir kimse sûretini güzelleştirmeye muktedir değildir. Bâtınî çirkinlik de aynen öyledir.

2. Ulemâ 'Güzel ahlâk ancak şehvet ve öfkenin silinmesiyle mümkündür' demişlerdir. Oysa biz, uzun mücahede yapmak sûretiyle bunu denedik ve bildik ki bu, mizaç ve tabiatın isteğindendir. Hiçbir zaman insanoğlundan şehvet ve öfke ayrılmaz. Bu bakımdan insanoğlunun şehveti, nefsinden ayırmak için çalışması, faydasız bir şekilde vaktini boşa harcamaktır. Çünkü amaç, kalbin geçici zevk ve sefâlara dalmasını önlemektir. Bu ise, varlığı muhal bir şeydir.

Bu bakımdan **cevap** olarak deriz ki, ahlâklar değişmeyi kabul etmeseydi, nasihatlar, va'zlar ve edeblendirmeler bâtıl olup faydasız kalırdı! **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ahlâkınızı güzelleştiriniz'36 buyurmazdı.

Ahlâkın değişmemesi, Âdem oğlu hakkında nasıl düşünülebilir? Oysa hayvanların huylarının bile değişmesi mümkündür. Zira doğan kuşu vahşetten yakınlaşmaya dönebilmektedir, Köpek, oburluğunu frenleyip avı sahibine bırakmaya alışmaktadır. At, serkeşlikten uysallık ve itaata geçmektedir. Bütün bunlar ahlâkların değiştirilmesidir. Bu konunun yüzünden perdeyi kaldıracak söz şudur:

Varlıklar, aslında ve tafsilinde insanların hiçbir dahli ve ihtiyarı olmayan kısımlara; gök, yıldızlar, bedenin iç ve dış ve âzâları, hayvanların diğer parçaları ve sonuç olarak kâmil bir şekilde var olanın, varlığından ve kemâlinden tamamen ayrılan şeyler ve eksik bir şekilde var olup şartı mevcut olduktan sonra kemâlin kabulü için kendisinde bir kabiliyet yaratılan kısımlara ayrılmaktadır. Bu **ikinci** kısmın şartı bazen kulun ihtiyarına bağlıdır.

Şöyle ki, hurma çekirdeği, bilfiil ne elma ve ne de hurmadır. Ancak insan müdahele edip, terbiye verdiği zaman, hurma olabilmesi mümkün olacak şekilde yaratılmıştır. Bu hurma çekirdeği terbiye edilse bile elma olmaz. Madem ki hurma çekirdeği, insanın müdahelesinden etkilenir, bazı durumları değil de bazılarını kabul eder, o halde öfke ve şehvet de böyledir. Biz onların silinmesini ve tamamen ortadan kaldırılmasını istediğimiz zaman, onları etkisiz bırakmak azminde olduğumuz an, buna asla bizim gücümüz yetmez ve yetmemiştir. Eğer onların uysallaştırılmasını, riyazet ve mücâhede sûretiyle itaat edecek şekle sokulmasını istesek, buna gücümüz yeter. Zaten biz bununla emrolunduk ve böyle yapmak bizim kurtuluşumuzun ve Allah'a varışımızın sebebi olur.

Evet! Tabiatlar çeşitlidir, bazıları çabuk terbiye kabul eder. Bazıları da geç kabul ederler.

Tabiatların çeşitli oluşunun iki sebebi vardır.

I. Fıtratta bulunan kuvvet ve bu kuvvet var oldukça devam etmesidir. Zira şehvet, öfke, gururun kuvveti insanoğlunda mevcuttur. Fakat bunların en zor ve en geç terbiye olanı şehvet kuvvetidir.

Zira şehvet kuvveti, bütün kuvvetlerden daha önce varolan bir kuvvettir. Zira çocuğun yaratılışının başlangıcında şehvet yaratılır, sonra yedi yaşından itibaren de öfke kendisi için yaratılır. Bundan sonra temyiz ve ayırdetmek kuvveti kendisinde yaratılır.

II. İnsan kendisinde bulunan bir huyunu beğenir ve ona uygun davranışlarda bulunur ve bunlara devam ederse, o huy kendisinde iyice yerleşir ve onu söküp atmak zor olur. İnsanlar bu hususta dört mertebeye ayrılır:

Birinci Mertebe: Gaflette olan insandır ki hak ile bâtılı, güzel ile çirkini farketmez. Hatta yaratıldığı gibi kalmış, bütün inançlardan boş, lezzetlere tâbi olup şehveti de tamamlanmamıştır. Böyle bir kimse tedaviyi çabuk kabul eder. Bu sadece bir muallime, mürşide ve nefsinden onu hayra iteleyici bir kuvvete muhtaçtır ki onu mücahedeye sevketsin, böylece en yakın ve en kısa zamanda ahlâkı güzelleşsin!

İkinci Mertebe: Çirkini bilir, fakat sâlih amel yapmayı âdet edinmemiştir. Hatta kötü ameli kendisine süslü gösterilmiştir. Onu alışkanlık haline getirmiştir. Bütün bunlar şehvetlerine itaat edip, bildiği doğrudan yüz çevirdiği için olmuştur! Bu da şehvetin kendisine galebe çalmasından ileri gelmiştir. Fakat amelinde kusurlu olduğunu bilir. Bu kimsenin durumu, **birincisi**nin durumundan daha zordur. Zira bunun vazifesi daha fazladır. Buna gereken vazife, önce nefsinde yerleşen fesadı söküp atmaktır.

Sonra nefsinde salâh ve takvâ sıfatını yerleştirmektir. Fakat bu kimsenin her durumunda riyazete tâbi tutulmaya kabiliyeti vardır. Eğer ciddiyet ve samimiyetle yanaşmak istiyorsa, terbiyeye elverişlidir.

Üçüncü Mertebe: Çirkin ahlâkı hakkında, o ahlâklarla ahlâklanmanın vâcib ve güzel olduğuna inanmak, o ahlâkları hak ve güzel görmek ve onlar üzerinde ilerlemektir. Böyle bir kimse, tedavisi neredeyse mümkün olmayacak bir kimsedir. Bu kimsenin salâh ve takvâya yanaşma ihtimali çok zayıftır. Bunun sebebi ise, dalâlet ve sapıklığın sebeplerinin bu adamda birikmesidir.

Dördüncü Mertebe: Fazileti, bozuk düşüncenin temeli üzerinde gelişmekle ve onunla amel etmeye alıştırılmakla beraber oburluğun çokluğunda ve nefisleri helâk etmesinde görmez. Böbürlenmesinin ve böyle yapmasının kıymetini artırdığını zanneder. Bu mertebe daha önce bahsi geçen mertebelerin hepsinden daha çetindir ve bunun hakkında şöyle denilmiştir:

İhtiyarı riyazete tâbi tutmak zahmet çekmektir. Kurdu terbiye etmeye çalışmak da azap vermektir!'

Bu sınıflardan **birincisi** sadece câhildir.

İkincisi câhil ve sapıktır.

Üçüncüsü, câhil, sapık ve fâsıktır.

Dördüncüsü, câhil, sapık, fâsık ve şerirdir. Onların delil olarak ileri sürdükleri diğer hayâle gelince, o hayal onların şu sözüdür: Âdem oğlu hayatta oldukça onun şehvet ve öfkesi kesilmez. Dünya sevgisi ve diğer sıfatları ortadan kalkmaz.

Bu görüş, bir grubun yanılmasıdır. Bu grup zannetmiştir ki, mücahededen gaye bu sıfatları tamamen ortadan kaldırıp silmektir. Oysa bu sıfatların tamamen kaldırılması uzak bir ihtimaldir. Çünkü şehvet esasında bir fayda için yaratılmıştır. İnsanın yaratılışında şehvetin olması zarurîdir. Eğer yemek şehveti kesilirse, insanoğlu helak olur. Eğer cinsî ilişkinin şehveti kesilirse nesil son bulur. Eğer öfke tamamen ortadan kalkarsa, insan kendi nefsini helâk eden birşeye karşı koymaz ve helâk olur! Madeni ki şehvetin aslı kalıcıdır, o halde insanoğlunu şehvete götüren mal sevgisi de kalıcıdır. Öyle ki bu sevgi, onu mal edinmeye sevkeder. Oysa mücahededen gaye; bu sıfatları tamamen ortadan kaldırmak değildir. Aksine, bu sıfatları normale dönüştürmektir. İfrat ve tefritin ortasını bulmaktır. Öfke sıfatından gaye, korunmaktır. Kısacası kişinin kuvvetli olması, kuvvetiyle beraber aklına itaat etmesidir. Bunun için de **Allahü teâlâ** Feth sûresinin 29. ayetinde

Kâfirlere karşı şiddetli ve aralarında merhametlidirler' buyurmuştur. Dikkat edilirse, **Allahü teâlâ** müslümanları şiddetle vasıflandırmıştır. Oysa şiddet ancak öfkeden doğup meydana gelir. Eğer öfke tamamen ortadan kalkarsa, cihad, da kalkar. Acaba şehvet ve öfkenin tamamen ortadan kaldırılması nasıl kastedilebilir? Oysa peygamberler bile şehvet ve öfkeden tamamen sıyrılmamışlardır. Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben sadece bir beşerim. Beşerin öfkelendiği gibi öfkelenirim. 37

Hazret-i Peygamber'in huzurunda hoşuna gitmeyen birşey konuşulduğu zaman, mübarek yanakları kıpkırmızı kesilecek derecede öfkelenirdi. Fakat hakikatten başkasını söylemezdi. **Hazret-i**

Peygamber'in öfkesi, onu hakikatin çerçevesinden çıkarmazdı ve nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Öfkelerini yutanlar, insanların kusurlarını bağışlıyanlar. . . (Âl-i İmrân/134)

Dikkat edilirse, **Allahü teâlâ** 'Öfkelerini kaybedenler' dememiştir. Bu bakımdan öfke ve şehveti normal sınırda tutmak, akla galip gelmeyecek şekilde onları terbiye etmek, hatta onları aklın himayesi altına almak, aklı onlara hâkim kılmak mümkündür. İşte ahlâkın değiştirilmesinden gaye budur. Çünkü çoğu zaman şehvet, insanoğlunu tahakküm altına alır. Öyle bir hâle getirir ki insanın aklı o şehvetin fuhşiyata dönüşmesini önleyemez. Fakat riyazet yapmak sûretiyle şehvet normal sınıra çekilebilir ve görülüyor ki böyle olmak mümkündür. Tecrübe ve müşahede buna delâlet etmektedir. Ahlâkta ifrat ve tefrit değil de normalin matlûb olduğuna delâlet eden delil şudur: Cömertlik, şer'an ve dinen övülen bir ahlâktır. Kaldı ki cömertlik, israf ile cimrilik arasında bir ahlâktır. **Allahü teâlâ** cömerti medh u sena ederek şöyle buyurmuştur:

Ve harcadıkları zaman israf etmezler, cimrilik de yapmazlar; harcamaları bu **ikisi**nin arasında dengeli olur. (Furkan/67)

Elini boynuna bağlama, büsbütün de onu açıp israf etme ki sonra kınanmış olursun ve eli boş, açıkta kalırsın! (İsrâ/29)

Böylece yemek şehvetinde de gaye, donukluk ve oburluk değil, normal hareket etmektir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey Ademoğulları! Her namazınızda süslü elbisenizi giyin. Yeyin, için, israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez! (A'raf/31)

Onun beraberinde bulunanlar, kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler. (Feth/29) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İşlerin en hayırlısı orta (mutedil) olanlarıdır. 38

Bunun bir sırrı ve tahkiki vardır; kişinin saadeti, kalbinin dünya âleminin ârızlarından selâmet bulmasına bağlıdır.

Ancak selîm kalple Allah'a gelen müstesnadır. (Şuara/89)

Cimrilik dünya ârızlarındandır. İsraf da onun gibi dünya ârızlarındandır. Kalbin şartı, bunların **ikisi**nden selim kalmasıdır. Yani mala iltifat edip onun dağıtılmasına veya tutulmasına haris olmamasıdır. Çünkü infak etmekte haris olan bir kimsenin kalbi infaka, malı tutmakta haris olan bir kimsenin kalbi de malı tutmaya meyleder. Bu bakımdan kalbin kemâli, bu iki vasıftan da uzaklaşmasıdır. Eğer bu mümkün olmazsa, her iki vasfın da bulunması gerekir. O da orta derecedir. Zira ılık su, ne sıcak ve ne de soğuktur, bunların arasında bir derecedir. Sanki sıcaklık vasfından da soğukluk vasfından da uzaktır. Böylece cömertlik de israf ile cimrilik arasındadır. Şecâat, korkaklık ile tehevvür arasındadır. İffet, oburluk ile donukluk arasındadır. Diğer ahlâklar da böyledir. Bu bakımdan işlerin ifrat ve tefrit tarafları kötüdür. İşte güzel olan da budur ve bu da mümkündür. Evet! İrşad edici şeyhe, müridine, öfkeyi tamamen çirkin göstermek, cimriliği kötülemek vâcib olur. Bu hususta ona ruhsat vermemesi

lâzımdır. Çünkü mürşid, müridine burada en küçük bir ruhsat verdi mi, mürid onu kendisi için özür kabul ederek cimriliğini ve öfkesini devam ettirmekte kendisini mâzur görecektir. Kişi bunun esasını sökmesini kastedip bu hususta mübalağa gösterdiği zaman, onun hiddetinin kırılması mümkün olur. Normal şekle dönse bile, mürşid buna râzı olmamalı, tamamının yok olmasına çalışmalıdır ki istenilen sonuca varılabilsin! Bu bakımdan bu sır, mürid için keşfolunmaz. Çünkü bu yer, ahmak insanların böbürlenme yeridir. Zira ahmak kimse, nefsi hakkında zanneder ki öfkelenmesi haklıdır, mal tutması haktır

36) Ebû Bekir b. Lâl

37) Müslim

38) Beyhakî

22-3

Güzel Ahlâk'a Ulaştıran Sebepler

Anlaşıldı ki güzel ahlâk, akıl kuvvetinin îtidal ve normal derecesine, hikmet'in kemâline, öfke ve şehvet kuvvetinin normal olup akla ve şeriate itaat etmesine bağlıdır. Bu normallik, iki yönden meydana gelir.

1. İlâhî bir cömertlikle, fıtrî bir kemâlle hâsıl olur. Öyle ki insan, kâmil bir akıl ile doğar. Güzel ahlâklı olarak dünyaya gelir. Hatta şehvet ve gazabı da korunmuştur! Onun şehvet ve öfkesi, akla ve ilâhî nizama itaat edecek ve normal bir şekilde yaratılmıştır. Bu bakımdan bu kimse öğrenmeksizin âlim olur.

Öğrenmeden terbiyeli olur. Örneğin Hazret-i isa (aleyhisselâm) , Hazret-i Yahya (aleyhisselâm) ve bütün peygamberler böyledir. Tabiat ve yaratılışta gayret sûretiyle elde edilen bir şeyin bulunması uzak bir ihtimal değildir. Nice çocuklar vardır ki doğru lehçeli, cömert, cesaretli olduğu halde yaratılmıştır ve bazen de bunun aksi olur. Arıcak bu vasıflar alıştırma yoluyla ve güzel ahlâkla ahlâklanmış kimselerle oturup-kalkmak sûretiyle elde edilir.

2. Bu ahlâkları mücahede ve riyazet yoluyla elde etmektir. Bundan gayem, nefsi güzel ahlâkın istediği hareket ve fiillere zorlamaktır. Mesela cömertlik ahlâkını elde etmek isteyen bir kimse için yol cömertlik fiilini âdet haline getirmek için nefsini zorlayarak alıştırmaktır. Bu da malın verilmesi demektir. Daimî bir şekilde mal vererek bunu zoraki bir şekilde nefsine kabul ettirmeli ve bu hususta nefsiyle mücahede etmelidir. Ta ki bu, nefsi için tabiîleşip kolay hale gelinceye kadar. . . Böylece nefis, cömert olur.

Böylece nefsine tevazu ahlâkını kazandırmak isteyen bir kimse, nefsine kibir ve gurur galip geldiği halde şu yolda onu elde edebilir: Uzun bir müddet mütevazi kimselerin fiillerine devam etmeli ve bu devamlılık müddetince nefsiyle mücahede edip zoraki bir şekilde onu bu yöne sevketmelidir. Bu ahlâk, nefsin ahlâkı olup, onda tabiî bir şekil alıp, kolayca onda yerleşinceye kadar devam etmelidir. Şer'an ve dinen güzel ahlâkların tamamı bu yol ile elde edilir. Kişinin gayesi, kendisinden çıkan fiillerden zevk alması olmalıdır. Bu bakımdan verdiğinden dolayı, vermiş olduğu maldan zevk alan bir kimse cömert bir

kimsedir. İstemeyerek veren bir kimse ise, cömert sayılmaz. Mütevâzi kimse ise, tevâzudan lezzet duyar. Dinî ahlâklar ancak nefis, güzel âdetlerin tamamını îtiyad haline getirince ve kötü fiillerin tamamını terkedince yerleşir. Güzel fiillere aşık olan ve onlardan zevk duyan bir kimsenin devam etmesi gibi bunlara devam etmedikçe ve aynı zamanda çirkin fiilleri kerih görüp onlardan elem duymadıkça, güzel ahlâk onun kalbinde yerleşmez. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Benim gözümün nûru, namazda kılındı. 39

İbâdetlerin yapılması ve mahzurların terkedilmesi kerahet ve ağırlıkla beraber olursa, bu eksikliktir. Kul bununla saadetin kemâline erişemez. Mücâhede ile bunlara devam etmek hayırlıdır. Fakat hayırlı olması, terketmesine nisbetendir. İsteyerek yapmasına nisbeten değil. . . Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bir de sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir. Fakat saygılı kimselere değil. . . . 39) Nesaî (Bakara/45)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Rıza halinde Allah'a ibâdet et! Eğer buna gücün yetmiyorsa, istemediğin birşeye sabretmekte çok hayır vardır. 40

Güzel ahlâktan ötürü va'dedilen saadete ermek için bazen ibadetten lezzet almak, mâsiyeti hor görmek, bazen de tam aksini hissetmek yeterli değildir. Aksine daimî ve hayat boyunca böyle olmalıdır ki güzel ahlâktan ötürü va'dedilen saadete hakkıyla erilsin! Hayat uzadıkça fazilet daha yerleşir ve daha kemâle erer ve bu sırra binaendir ki **Hazret-i Peygamber**'e saadet sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur:

Saadet, Allah'a ibadette uzun ömürlü olmaktır. 41

Bunun için de peygamberler ve velîler ölümü hoş görmemişlerdir. Çünkü dünya, âhiretin tarlasıdır. Hayatın uzamasıyla ibâdetler fazlalaşır, o nisbette de sevap çoğalır, nefsi de daha temiz olur. Ahlâk daha kuvvetlenir ve daha yerleşir, ibâdetlerin hedefi, kalbe tesir etmeleridir. Kalbe tesir etmeleri ise, ancak ibâdetlere devam etmekle mümkün olur. Bunlardan gaye, nefisten dünya sevgisini kesmek, Allah sevgisini yerleştirmektir. İnsanı öyle bir raddeye getirmektir ki Allah ile mülâki olmaktan, onun nezdinde, daha sevimli birşey olmamalıdır ve elindeki bütün imkânları kendisini Allah'a götüren yolda kullanmalıdır. İnsanın öfkesi ve şehveti insanın hizmetine verilen şeylerdendir. Bunların güzel kullanılması da ancak ilâhî nizam ve aklın terazisiyle ölçülmesine bağlıdır. Sonra onunla sevinmeli ve ondan lezzet almalıdır. Namazın gözün nuru olacak bir raddeye gelmesini, ibâdetin lezzet verici bir duruma ulaşmasını uzak sanmak uygun değildir. Çünkü âdet, nefiste bunlardan daha garip acaiplikleri istemektedir. Zira biz görürüz ki padişahlar ve servet sahipleri daimî üzüntüler içerisindedirler. Kumarcıyı görürüz ki, bazen kumarından ve içinde kıvrandığı çirkin fiilinden ötürü öyle bir ferahlık ve lezzet duyar ki halkın kumarsız sevinmesi bunun yanında az sayılır. Oysa kumar, çoğu zaman kişinin malını tamamen giderir, evini yıkar, kendisini müflis bırakır. Bununla beraber kişi kumarı sever ve ondan lezzet alır. Oysa bu, uzun zamandan beri kumara olan alışkanlığındandır.

Güvercin ve kuşlarla oynayan da böyledir. Bazen bütün gün ayakta, güneşin hararetinde bekler. Oysa kuşlara, hareketlerine, uçuşlarına, gökte halka olmalarına karşı duyduğu sevgiden ötürü o zahmetin elemini hissetmez. Hatta biz, aldatıcı fâsığı görürüz ki kendisi her türlü eza ve cefaya karşı sabır göstermekle iftihar eder. Bu hareketinden dolayı asılmaya bile sabır göstermekle böbürlenir. Bütün bunlarla beraber o nefsiyle mağrurdur. Bunlara karşı sabırlı olmasıyla iftihar eder. Hatta bunu nefsine böbürlenme vesilesi yapar. İçlerinden bazılarını yaptığını veya başkasının yaptığını ikrar ve itiraf etmek için azaları parça parça kesildiği halde inkârcılıkta ısrar ettiğini, kendisine tatbik edilen eziyetlere perva etmediğini görürsün. Mükemmellik, erkeklik ve kahramanlık kabul ettiği bu metânetinden dolayı sevinir. İçindeki azaba rağmen durumları kendisi için göz aydınlığı ve böbürlenmesinin sebebi olmuş olur. Hatta kadınlara benzetmek için tüylerini yolmak, yüzünü süslemek ve kadınlarla karışmakta muhannes bir kimsenin halinden daha kötü ve daha çirkin bir hâl olmadığı halde, buna rağmen görürsün ki muhannes kişi, bu halinden ötürü bir sevinç içindedir. Muhanneslikte mâhir olduğundan dolayı böbürlenmekte, muhanneslikteki bu durumu ile iftihar etmektedir. Hatta padişah ve âlimler arasında birbirlerine karşı iftihar yarışması yapıldığı gibi, hacamatçılar ve süpürgecilerin arasında da sanatlarından dolayı iftihar yarışmasının yapıldığını görürsün. Bütün bunlar, daimî bir şekilde bir tarza devam etmenin ve bunu âdet edinmenin sonuçlarındandır. Uzun bir müddet devam etmek, oturup-kalktığı ve tanıdığı kimselerde bunu görmek, böyle yapmasına yol açar. Bu bakımdan madem ki nefis, âdetten ötürü bâtıldan lezzet alıp ona ve çirkin şeylere meylediyor, o halde bir müddet hakka döndürüldüğü takdirde ve hakka devam etmesi sağlandığı müddetçe nasıl haktan lezzet almayabilir? Nefsin o kötü işlere meyletmesi tabiatı gereğidir. Çamurun yenmesine meyletmeye benzer. Zira çamur yemek, âdetin neticesi olarak bazı insanlarda galip gelir. Fakat nefsin hikmete, Allah sevgisine ve Allah marifetine meyletmesi ise tıpkı yemeye ve içmeye meyletmesi gibidir. Bu ise kalp tabiatının gereğidir. Çünkü bu rabbânî bir emirdir. Nefsin şehvet isteklerine meyletmesi aslında garip ve tabiatına sonradan gelmiştir. Kalbin gıdası hikmet, mârifet ve Allah sevgisidir. Fakat nefis, kendisinde vâki olan bir hastalıktan dolayı, tabiatının isteğinden uzaklaşmıştır. Nitekim insan midesinde hastalık olur ve bundan dolayı mide, yemek ve içmeyi istemez. Oysa bunların **ikisi** de midenin yaşamasının sebepleridir. Bu bakımdan Allah'tan başka herhangi birşeyin sevgisine meyleden her kalp, meyletmesi nisbetinde hastadır. Ancak o şey Allah sevgisinde ona yardımcı olduğu için seviyorsa, bu takdirde durum değişir. Allah'ın dininin sevgisinde kendisine yardımcı olan birşeyi sevmek, kalpte bir hastalığın varlığına delâlet etmez.

O halde kesinlikle anlaşıldı ki, bu güzel ahlâkları riyazet yoluyla kazanmak mümkündür. Riyazet demek, kendisinden çıkan fiilleri başlangıçta zoraki bir şekilde, sonra da kendisine tâbi olsun diye işlemek demektir. Bu ise kalp ile âzâlar arasındaki ilginin şaşılacak hallerindendir. Bundan gayem nefis ve bedendir. Zira kalpte beliren her sıfat, eserini âzâlar üzerinde gösterir. Hatta âzâlar, ancak o sıfata uygun olarak hareket ederler. Âzâların yaptığı her fiilden bir eser kalbe yükselir. Oradaki iş, devir ve teselsüldür. Bu ise bir misâl ile bilinir. Yazmakta usta olmak isteyen bir kimse için, kâtib (hattat) olabilmek için nefsî bir sıfat vardır. El ile bir kâtibin yaptığını yapmaktan ve uzun bir müddet buna devam etmekten başka kendisinin bir yolu yoktur. Bu ise güzel yazıyı hikâye etmektir. Çünkü kâtibin yaptığı güzel yazıdır. Bu bakımdan kendisini zorlamak sûretiyle kendisini kâtibe benzetmeye çalışmalıdır. Sonra durmadan buna devam etmelidir ki bu, nefsinde sâbitleşmiş bir sıfat olsun! Bu

bakımdan sonunda güzel yazı, tabiî olarak bundan ortaya çıkacaktır. Tıpkı başlangıçta zoraki bir şekilde kendisinden ortaya çıktığı gibi. ,. O halde yazısını güzelleştiren kendisidir. Fakat başlangıçta bu iş zorlukla oldu. Ancak bu zorluktan kalbe bir eser yükseldi. Sonra o eser kalpten âzâya (ele) indi. İşte böylece kişi, tabiî olarak, güzel yazı yazmaya başladı. Böylece fakîh olmayı isteyen bir kimse için fakîhlerin yaptıklarını yapmaktan başka yol yoktur. Onların fiilleri ise, durmadan fıkhı tekrar etmek, bunun tekrarlanmasından kalbine fıkıh sıfatı yükselinceye kadar buna devam etmektir, böylece fakîh olur. Böylece, cömert, namuslu, halîm ve mütevazi olmak isteyen bir kimsenin de, bu karakterde bulunan kimselerin fiillerini zorlaya zorlaya yapması gerekir. Bu fiiller kendisi için tabiîleşinceye kadar buna devam etmelidir. Bu bakımdan bunun ilâcı ancak böyle yapmaktır. Nasıl ki fakîh olmayı isteyen bir kimse, bir gece de fakih olamadığı için ümitsiz olmuyorsa ve bir gece çalışıp tekrar etmekle bu mertebeye varamıyorsa, aynen bunun gibi nefsin tezkiyesine, mükemmel olmasına ve güzel amellerle süslenmesine talip olan bir kimse de bir günün ibâdetiyle bu hedefe varamaz ve bir günün isyanıyla da bundan mahrum olmaz.

Bu söylediklerimiz şu sözün mânâsıdır: Bir tek büyük günah, ebedî cezayı gerektirmez. Fakat tekrar etmeyi bir gün terketmek insanı benzerine çağırır, sonra azar azar bu çağırma devam eder. Öyle ki nefis, tembelliğe alışır, sonunda tahsili kökten terkeder ve böylece fıkhın fazileti elinden kaçar. Küçük günahlar da böyledir. Onların bir kısmı insanı başka kısınma çeker, sonunda saadetin temelini, ve îmanın esasını yıkmak sûretiyle, elden kaçırıncaya kadar devam eder! Nasıl bir gece yapılan tekrarın tesiri, nefsin fıkhında hissedilmiyorsa, nefsin fıkhı tedric yoluyla bedenin gelişmesi, kâmetin uzaması gibi yavaş yavaş beliriyorsa, bir taatin tesiri de nefsin tezkiyesinde ve temizlenmesinde derhal tesirini göstermez. Fakat az bir taatı hakir görmek de uygun değildir. Çünkü taatin çoğu tesir eder. Taatin çoğu ise, azlarından meydana gelmiştir. Bu bakımdan her azın tesiri vardır. Hiçbir taat yoktur ki, gizli de olsa onun bir tesiri bulunmasın. Bu bakımdan kesinlikle onun sevabı vardır. Sevap ise tesir karşılığıdır. Günah da böyledir. Nice fakîh vardır ki, bir gün ve bir gecenin boş geçirilmesini pek önemsemezler ve böylece gün be gün nefsini daimî bir şekilde geciktirirler. Sonunda tabiatı, fıkhı kabul etmekten çıkar. Küçük günahları önemsemeyen, daimî bir şekilde nefsini tevbeden alıkoyan, ölümün ansızın gelip gırtlağına yapışmasına kadar veya günahların karanlığı kalbinin üzerinde birikip tevbe etmesi zorlaşıncaya kadar bekleyen bir kimsenin hükmü de böyledir. Zira az, insanı çoğa davet eder. Böylece kalp, şehvetlerin zincirleriyle bağlanmış olur. Bir daha da kalbi, şehvetlerin pençesinden kurtarmak mümkün olmaz. Tevbe kapısının kapanmasının mânâsı bu demektir. **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celîlesiyle bu kasdedilmiştir:

Biz onların önlerine bir engel, arkalarına bir engel çekip kendilerini sardık; artık görmezler. (Yâsîn/9) Bu sırra binaen Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Îman, kalpte beyaz bir nokta olarak görünür. Îman arttıkça bu beyazlık da artar. Ne zaman ki kul, îmanın kemâline varırsa, o zaman kalbin tamamı beyazlaşır.

Münafıklık, kalpte siyah bir nokta olarak görünür. Münafıklık arttıkça o siyahlık da artar. Kul, tam bir münafık olduğu zaman kalbin tamamı kararır!

Bu bakımdan anlaşıldı ki güzel ahlâklar, bazen tabiat veya fıtratla, bazen de güzel fiillerin alışkanlık hâline getirilmesiyle ve bazen de güzel fiil sahiplerinin tanınması ve onlarla arkadaşlık etmekle elde edilir. Çünkü o güzel fiil sahipleri güzelliğin, salâh ve takvânın arkadaşlarıdır. Zira tabiat tabiattan hem şerri, hem de hayrı alır. Bu nedenle hakkında bu üç durumun gerçekleştiği -öğrenmek, âdet ve tabiat yönünden fazilet sahibi olan- bir kimsenin fazileti, faziletin zirvesi demektir. Rezil olan ve kötü arkadaşları bulunan, onlardan kötülüğü öğrenen, âdet edinilecek kadar şer sebeplerini kendisinde toplayan bir kimse ise, son derece Allah'tan uzaktır. Bu iki derece arasında bulunan bir kimse ise, bahsi geçen bu durumlardan bazılarının bulunduğu bir kimsedir. Bunların herbirinin yakınlık ve uzaklıkta, kişinin sıfat ve durumunun isteğine göre bir derecesi vardır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Kim zerre miktarı bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecek, kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. (Zilzâl/7-8)

Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler. (Nahl/33)

39) Nesaî

40) Taberânî

41) Deylemî

22-4

Ahlâk'ı Güzelleştirmenin Yolları

Daha önce anlaşılmıştı ki ahlâkta îtidal, nefsin sıhhati demektir. İtidalden uzaklaşmak ise, bir hastalıktır. Tıpkı mizacta îtidalin bedenin sıhhati, itidalden sapmanın o mizaçta bir hastalık olduğu gibi. . . Bu bakımdan biz bedeni misâl olarak ele alıp deriz ki; kötü huyların giderilmesi, faziletlerin ve güzel ahlâkın kazanılması hususunda nefsin tedavisi, bedenin illetlerini kendisinden uzaklaştırmak, sıhhatini kazandırmak hususundaki tedavisine benzer.

Nasıl ki mizacın esasında, mûtedil olmak galip ise, mideye gıdalardan ve değişik durumlardan zarar geliyorsa, tıpkı bunun gibi çocuk da fıtraten sıhhatli ve mûtedil olarak doğup dünyaya gelir. Ancak annesi ve babası onu yahûdî, hristiyan veya ateşperest yaparlar; yani alıştırmak ve öğretmek sûretiyle ona rezaletleri kazandırırlar! Nasıl ki beden, başlangıçta tam ve kâmil bir şekilde yaratılmıyorsa, ancak gıda ile terbiye edilip geliştiriliyor, yavaş yavaş kemâle doğru gidiyorsa, nefis de mükemmelliğe kabiliyetli olduğu halde, eksik olarak yaratılır.

Ancak terbiye, ahlâkın güzelleştirilmesi ve ilim ile gıdalandırmak sûretiyle mükemmelleştirilir. Eğer beden sıhhatliyse, doktorun vazifesi bu sıhhatli bedene, sıhhati koruyucu prensipleri gösterip, kanunları öğretmekse, beden hasta olduğu takdirde doktorun durumu ona sıhhati kazandırmaksa, tıpkı bunun gibi senin nefsin temiz ve saf ise, sana uygun düşen hareket o temizliği korumak için çalışmaktır. Onu daha fazla kuvvetlendirmek, daha fazla temizlemek için çalışmaktır. Eğer nefsin mükemmel, saf ve temiz değilse en uygunu, nefse saflık kazandırmak için çalışmandır. Nasıl ki bedenin mûtedil durumunu değiştiren ve hastalığı getiren illet, ancak zıddıyla tedavi olunuyorsa, eğer hastalık hararetten ise

soğukla, eğer soğuktan ise hararetle tedavi edilir. Tıpkı bunun gibi, kalbin hastalığı olan rezaletin de tedavisi zıddıyladır. Bu bakımdan cahillik hastalığı, öğrenmekle tedavi olunur.

Cimrilik hastalığı cömertlikle, gurur hastalığı tevâzu ile, oburluk hastalığı zoraki bir şekilde yemeği kesmekle tedavi olunur. Nasıl ki ilacın acılığına ve iştahın çektiği şeylere sabretmenin şiddetine, hasta bedenleri tedavi etmek için katlanmak gerekiyorsa, tıpkı onun gibi hasta kalbin tedavisi için de sabır ve mücâhedenin acılığına katlanmak lâzımdır. Hatta bu daha evlâdır. Çünkü insan bedenin hastalığından ölüm ile kurtulur. Kalbin hastalığı ise -Allah korusun-ölümden sonra da ebediyyen devam eden bir hastalıktır. Nasıl her soğuk, sebebi hararet olan her hastalığa elverişli değilse, ancak belli bir sınırda olduğu zaman elverişli oluyorsa, bu da şiddet, zayıflık, devamlılık veya devamsızlık, çokluk ve azlık ile değişir ve buna faydalı miktarı belirten bir (doz) lâzımdır. Çünkü eğer bunun ayarı (dozu) bilinmezse, fesad daha da artar. Aynen bunun gibi kötü huyların tedavisinde kullanılan zıt unsurlar için de bir ayar (doz) lâzımdır.

İlaçların ölçüsü (dozu) , hastalığın durumundan öğrenildiği gibi, doktor da hastalığın hararetten veya soğuktan geldiğini bilmedikçe tedavi edemez. Eğer hastalık hararetten ise, onun derecesini bilmesi gerekir. Acaba zayıf mıdır, şiddetli midir? Bunu bildiği zaman, bu sefer bedenin durumunu dikkate alır. Hastanın sanatına, yaşına ve diğer durumlarına bakar. Sonra onlara göre tedavi eder. Tıpkı bunun gibi önder olan ve müridlerin nefislerini tedavi eden ve irşad isteyenlerin kalplerine ilaç veren şeyh de müridlere özel riyazetleri ve birtakım zorlukları tatbik etmeye kalkışmamalı, onların hastalık ve huylarını bilmedikçe özel bir yolla bu formülleri kendilerine tatbik etmemelidir. Nasıl doktor, bütün hastalıklara tek bir ilacı tatbik ettiğinde onların çoğunu öldürürse, şeyhin durumu da böyledir.

Eğer bütün müridlere, bir çeşit riyazet uygularsa, onları helâk eder ve kalplerini öldürür. Mürşid müridin hastalığını tedkik etmeli, onun halinin, yaşının, mizacının ve bünyesinin kaldırabileceği riyazeti güzelce düşünmelidir ve bunun üzerine uygulamasını yapmalıdır. Eğer mürid acemi ise, şeriatın sınırlarını bilmeyen bir cahilse, önce kendisine tahareti, namazı ve ibâdetlerin zâhirlerini öğretmelidir. Eğer mürid, haram bir malla meşgulse veya bir günah işliyorsa, herşeyden önce ona o günahı terketmeyi emretmelidir. Ne zaman ki müridin zâhiri, ibâdetlerle süslenir, zâhirî günahtan azaları temizlenirse, o vakit mürşid, durumun karinesiyle onun iç âlemine bakmalıdır ki kalbinin hastalıklarını ve ahlâkını sezebilsin. Eğer onun yanında zarurî ihtiyacından fazla bir mal görürse o malı kendisinden alıp hayır müesseselerine sarfetmelidir. Onun kalbini o fazla maldan boşaltmalıdır ki müridin kalbi o fazla mala iltifat etmesin! Eğer müridin kalbinde hamakat, gurur ve nefis izzetinin galip olduğunu görürse, ona çarşı ve pazarlarda dilenme emrini vermelidir ki nefsin izzetini, riyaset dâvasını kırmış olsun. Zira nefsin riyaset iddiası ancak zillet ile kırılır. Dilenmekten daha büyük bir zillet yoktur. Bu bakımdan mürşid, bir zaman için müride kibir ve gururu kırılıncaya kadar dilenmeye devam etmek teklifinde bulunmalıdır. Zira kibir, insanoğlunu öldürücü hastalıklardandır. Hamakat da böyledir.

Eğer mürşid müridin, beden ve elbise temizliğine fazla önem verdiğini görürse ve kalbinin de buna meyyal olduğunu müşâhede ederse, kalbin bununla sevindiğini, buna iltifat ettiğini hissederse, bu sefer, böyle bir müridi tuvalet temizlemekte, pis yerleri süpürmekte, mutfağın ve dumanlı yerlerin işlerini yapmakta çalıştırmalıdır ki temizlik hakkındaki hamâkatı giderilsin! Çünkü elbiselerini temizleyip süslenen ve süslü yamaları, renkli seccadeleri arayan kimseler ile bütün gün kendisini süsleyip püsleyen

gelinler arasında hiçbir fark yoktur. Bu bakımdan insanın kendi nefsine ibâdet etmesiyle bir puta tapması arasında hiçbir fark yoktur. O halde kul ne zaman Allah'tan başkasına ibâdet ederse, Allah'tan perdelenir. Kim elbisesinin helâl ve temiz olması cihetinden kalbinin iltifat edeceği bir şekilde başka birşeyi gözetirse, bu kimse nefsiyle meşguldür. Riyazetin inceliklerindendir ki mürid, kendiliğinden hamâkatı terketmek veya başka bir sıfatı terketmek suretiyle müsamaha göstermediği ve onun zıddıyla amel etmeye yanaşmadığı zaman, en uygunu onu o kötü ahlâktan, ondan daha az kötü olan bir ahlâka nakletmesidir. Tıpkı kanı sidik ile yıkayan, sonra sidiği su ile yıkayan bir kimse gibi. . . Bu da su kanı gidermediği zaman caiz olur.

Nitekim çocuk, önce top oynamak, çelik çomak fırlatmak ve benzerini yapmak sûretiyle mektebe gitmeye teşvik edilir, sonra oyundan zînete ve güzel elbiselere nakledilir, ondan da riyaset ve makama teşvik edilir, ondan da âhirete teşvik edilir. Bu bakımdan mertebe ve makamı bırakmaya nefsi razı olmayan bir kimse, o makamdan günah yönünden daha hafif bir makama nakledilir. Diğer sıfatlar da böyledir ve böylece mürşid, obur olan müride oruç tutmayı ve az yemeyi emretmelidir. Sonra ona lezzetli yemekleri hazırlama zahmetine katılmasını emretmelidir. O lezzetli yemekleri ona değil, onun eliyle başkasına takdim ettirmelidir. Hazırladığı o güzel yemeklerden yememeli ki böylece nefsi kuvvet bulsun, sabretmeyi âdet edinip oburluğu kırılsın! Müridi genç iken evlenmeye iştiyaklı gördüğü, nafaka vermekten aciz olduğunu müşahede ettiği zaman müride oruç tutmayı emretmelidir. Müridin nefsinin oruç tutmakla terbiye edilmediğini görürse, bu sefer ona bir gece su ile iftar edip yemek yememek, başka bir gece de yemek yeyip su içmemek sûretiyle oruç tutmayı emretmelidir. Ona et yemeyi ve katığı, nefsi zelil oluncaya ve şehveti kırılıncaya kadar yasaklamalıdır. Bu bakımdan iradenin başlangıcında açlıktan daha başka bir tedavi formülü yoktur. Eğer müridde öfkenin galip olduğunu görürse, ona hilmi ve susmayı emretmelidir. Ahlâken kötü olan bir kimseyi ona musallat etmeli, ahlâken kötü olan bir kimsenin hizmetini kendisine vazife olarak vermelidir ve onun sertliklerine göğüs germek hususunda nefsi yetişinceye kadar bu vazifesi devam etmelidir.

Nitekim hikâye olunuyor ki bir zat, nefsini hilim sıfatına alıştırıp öfkenin şiddetini gidermeye çalışırdı. Halk arasında kendisine küfretmek için adam kiralardı. Nefsini sabretmeye zorlar, öfkesini yutmaya alıştırırdı. Hatta bu şekilde hilim onun için bir âdet oldu. Hilim hususunda öyle gelişti ki bu vadide onunla darb-ı mesel getiriliyordu. Bir zat da nefsinde korkaklık ve kalbin zafiyetini hissetti. Şecaat ahlâkını kazanmayı istediği için kış mevsiminde denizin dalgaları kabardığı anda denizde seyahate çıkıyordu. Hindistan âbidleri de ibâdetteki tembelliği bütün geceyi tek ayak üzerinde geçirmek suretiyle tedavi ederler. Şeyhlerden biri başlangıcında ibâdet yapmakta tembelleşiyordu. Bütün gece başının üzerinde dururdu ki nefis kendiliğinden ayak üzerinde durmaya razı olsun!

Bazıları da mal sevgisini bütün malını satmak ve denize atmak suretiyle tedavi etti. 42

Çünkü malını satıp halka dağıtmakta cömertlik hamâkatına ve vermek suretiyle riyaya düşmekten korkuyordu. İşte bunlar birkaç misâldir. Sana kalplerin tedavi yolunu gösterirler. Bizim burada gayemiz her hastalığın ilacını zikretmek değildir. Zira bu husus, kitabımızın diğer kısımlarında gelecektir. Bizim şimdilik gayemiz, bu hustaki umumî yolun, nefsin her isteğinin zıddını yapmak ve ona meyletmek olduğuna dikkati çekmektir. **Allahü teâlâ** bütün bunları aziz kitabında bir cümleyle şöyle ifade etmiştir:

Ama kim rabbinin divanında du (rup hesap ver) mekten korkmuş ve nefsi (ni) kötü heves (ler) den menetmişse, onun barınağı da cennettir. (Nâziât/40-41)

Mücâhedede en mühim temel, azim göstermektir. Bu bakımdan kişi şehvetin terkine azmettiği zaman, onun sebepleri kendisine müyesser olmuş demektir ve bu da **Allahü teâlâ**'dan bir iptila ve denemedir. O halde burada sabrederek devam etmesi uygundur. Çünkü kişi azmin terkini âdet edinirse, nefis buna alışır ve sonunda bozulur. Eğer kazara azim zaafa uğrarsa, en uygunu nefsin cezalandırılması bahsinde Muhasebe ve Murakabe bölümünde dediğimiz gibi nefsine bu hususta ceza vermesidir. Nefsini ceza vermekle korkutmadığı takdirde nefis ona galebe çalar, şehvetine uymayı güzel gösterir. Böylece riyazet ve çalışması tamamen bozulur.

42) Malı zâyi etmek İslâm'da yoktur. Ancak müellifin söylediği, bazı şahıslara mahsus bir istisnadır. Umumî bir düstur değildir

Kalplerin Hastalıkları ve Sıhhate Kavuştuklarına Delâlet Eden Alâmetleri

Bedenin âzâlarının herbiri, kendisine mahsus bir fiil için yaratılmıştır. Onun hastalığı ancak kendisi için yaratıldığı fiili yapmamasıdır. Hasta olmaması için o fiil, kendisinden çıkmamalı veya bir nevi sallantı ile kendisinden çıkmalıdır. Bu bakımdan elin hastalığı, kendisine çalışmanın zor gelmesidir. Gözün hastalığı, görmenin kendisine zorlaşmasıdır. Kalbin hastalığı da yapması için yaratılmış olduğu fiilin yapılmasının kendisine zor gelmesidir. Bu fiil de ilim, hikmet, mârifet, Allah sevgisi, Allah'a ibâdet, Allah'ın zikrinden zevk duymak ve Allah'ın zikrini diğer şehvetlere tercih etmek ve bütün şehvetler ve âzâlarla Allah'ın zikrine yardım etmektir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ben insanları ve cinleri, ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım. (Zâriyât/56)

Bu bakımdan her âzâda bir fayda vardır. Kalbin faydası; hikmet ve mârifettir. İnsan nefsinin özelliği, hayvanlardan ayrılmasına sebep teşkil eden şeydir. Çünkü Âdem oğlu hayvanlardan yemek, cinsel güç, görme ve bunlara benzer özelliklerle ayrılmaz. Aksine eşyanın hakikatini bilmekle ayrılır. Eşyanın aslı, mûcidi ve onları eşya olarak yaratan **Allahü teâlâ**'dır. Bu bakımdan kişi herşeyi bilip Allah'ı bilmediği takdirde sanki hiçbir şey bilmiyor demektir. Mârifetin alâmeti sevgidir. O halde, Allah'ı bilen bir kimse Allah'ı sever. Muhabbetin alâmeti; dünyayı ve başka sevgilileri Allah'a tercih etmemektir.

De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, soylarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden meskenler, size, Allah'tan, Rasûlü'nden ve onun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin! Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez, (Tevbe/24)

Bu bakımdan nezdinde Allah'tan daha sevimli birşey bulunan bir kimse hastadır. Nitekim çamur yemenin ekmek yemek ve su içmekten daha sevimli geldiği her midenin veya ekmek ve su isteğinin kaybolduğu her midenin hasta olduğu gibi. . . İşte hastalıkların alâmetleri bunlardır. Bu bakımdan Allah'ın dilediği hariç, bütün kalplerin hasta olduğu anlaşılmıştır. Ancak birtakım hastalıklar vardır ki sahipleri onları teşhis edememektedir. Kalbin hastalığı sahibi tarafından teşhis edilmeyen hastalıklardan olduğu için sahibi ondan gâfil olur. Eğer biliyorsa ilacın acılığına sabretmek ona zor gelir. Çünkü ilacı, şehvetlere muhalefet etmektir. Bu ise ruhun zorluk çekmesi demektir. Eğer nefsinde tedaviye sabır

göstermek kudreti görürse, ehil bir doktor bulamazsa, nefsini tedavi etmelidir. Çünkü doktorlar âlimlerdir. Maalesef onlara da hastalık galebe çalmaktadır. O halde hasta bir doktor pek az tedavisine bakar ve bunun için de bu hastalık daimî ve müzmin bir hastalık olmuştur. Bu ilim tamamen ortadan kalkmış, kalplerin tababeti tamamen inkâr edilmiştir. Halk dünya sevgisine, zâhirleri ibâdet, bâtınları âdet ve gösterişler olan amellerin sevgisine yönelmiştir. İşte bunlar hastalıkların esaslarının alâmetleridir.

Tedaviden sonra sıhhate kavuşmasının alâmetlerine gelince, onlar da şunlardır: Kişinin tedavi ettiği illete bakmasıdır. Eğer cimrilik hastalığını tedavi ediyorsa, bu hastalığın öldürücü ve Allah'tan uzaklaştırıcı bir hastalık olduğunu bilmelidir. Bunun tedavisi ancak mal vermek ve infak etmekle mümkün olur. Fakat kişi bazen malı israfçı olacak derecede verir. Bu sefer israf da hastalık olur, kişi tıpkı soğukluğu, hararet galebe çalıncaya kadar tedavi eden bir kimse durumuna düşer ki bu da hastalıktır. Aksine istenilen, hararet ile soğukluğun arasındaki îtidal dengesini elde etmektir. Cimrilik hastalığının tedavisinde de böylece israf ile cimrilik arasındaki normal durumu elde etmek gerekir ki ifrat ve tefrit taraflarından uzak olup orta yolun tam üzerinde bulunsun. Orta yolun ne olduğunu bilmek istiyorsan, kötü ahlâkın gerektirdiği fiile bak! Eğer o fiil, senin için daha kolay ve zıddından daha hoş geliyorsa bil ki o fiili gerektiren kötü ahlâk sende galiptir.

Mesela malın toplanması ve saklanması sence onu hak edene vermekten daha sevimli ve senin için daha kolay ise bil ki, sende galip olan cimrilik ahlâkıdır. O vakit malın verilmesine devam etmekte daha ileri git! Eğer müstehak olmayan bir kimseye vermek senin nezdinde hak ile tutmaktan daha sevimli ve kolay ise bil ki, sende israf sıfatı galiptir. O vakit malı yeniden elinde tutma durumuna dön! Böylece durmadan nefsini murakabe edip fiillerin yapılması ve neleri kapsadığıyla ahlâkının ne raddede olduğuna istidlâl ederek muttali ol!

Kalbinin mala duyduğu ilgisi kesilinceye, malın dağıtılmasına ve tutulmasına meyletmeyecek raddeye varıncaya kadar devam et. Öyle ki mal senin nezdinde su gibi olmalıdır. O malı ancak bir muhtacın ihtiyacı için tutmalı veya bir muhtacın ihtiyacına sarfetmelisin. Senin nezdinde vermek, vermemekten daha sevimli olmamalıdır. Böyle olan her kalp -özellikle bu makamdan- Allah'a sapasağlam gelmiş bulunması ve böyle bir kalbin diğer kötü ahlâklardan da selim olması gerekir ki dünya ile ilgili olan bir şeyle alâkası bulunmasın! Nefis, dünyadan alâka ve irtibatlarını kesmiş olduğu halde, dünyaya iltifat etmeksizin, onun sebeplerine iştirâki olmaksızın ölünceye kadar böyle olmalıdır. İşte bu anda nefis, mutmain olan bir nefsin dönüşüyle rabbine döner. Hem rabbinden râzı, hem de rabbi kendisinden râzıdır. Rabbinin peygamberler, sıddîklar, şehid ve sâlihlerden olan mukarreb (yaklaştırılmış) kullarına katılmış olur.

Bunlar da arkadaş olmak yönünden ne güzeldirler! İki taraf arasındaki hakikî itidalin bulunması gayet zor olduğundan hatta kıldan daha ince, kılıçtan daha keskin olduğundan, şüphesiz dünyada böyle dosdoğru yolun üzerinde olan bir kimse, âhirette de böyle bir köprünün üzerinden rahatlıkla geçebilir. İnsan taraflardan birisine meyletmeden, dosdoğru yoldan kaymaktan nâdiren kurtulabilir. Bu bakımdan kulun meyli hangi tarafta ise, kalbi mânen oraya bağlıdır ve bunun için de bir nevi azaptan ve ateş üzerinden geçmekten bir türlü kurtulamaz, çakan bir şimşek gibi geçse bile. . . Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah'tan korkup sakınanları kurtaracağız. (Meryem/71-72)

Yani dosdoğru yola yakınlıkları, uzaklıklarından daha fazla olan kimseleri kurtaracağız. İstikametinin çetin oluşundan dolayı her kula gereken günde onyedi defa "Ya rabbî! Bizi dosdoğru yola ilet!' duasında ısrar etmektir. Zira namazın her rek'atında Fatihayı okumak (Şâfiî'ye göre) farzdır.

Rivâyete göre bir kişi rüyasında **Hazret-i Peygamber**i gördü, "Ya Rasûlallah! Sen 'Hûd suresi beni ihtiyarlattı' demişsin. Neden böyle söyledin?" diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: "Çünkü o sûrede 'Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!' (Hûd/112) ayeti vardır".

Dosdoğru yol üzerinde istikamet gayet zordur. Fakat istikametin hakikatine gücü yetmese dahi, onun yakınına varmak için var kuvvetiyle çalışmalıdır. O halde kurtuluş isteyen kişi ancak sâlih amellerle kurtulabilir. Sâlih ameller de ancak güzel ahlâktan meydana gelir. O halde her kul ahlâk ve huylarını tahkik etmeli, onları teker teker saymalı, gözden geçirmeli, tertip üzere onların teker teker tedavisiyle meşgul olmalıdır. Bu bakımdan biz, **Allahü teâlâ**'nın bizi mûttaki kullarından eylemesini niyaz ederiz.

İnsanın, Kusurlarını Bilmesinin Yolu

Allahü teâlâ bir kuluna hayrı irade ettiği zaman, ona nefsinin ayıplarını gösterir. Bu bakımdan basireti keskin bir kimseye ayıpları gizli kalmaz. Ayıpları bildiği zaman da tedavi etme imkânı olur. Fakat halkın çoğu nefislerinin ayıbını bilmekten câhildirler. Onlardan birini görürsün ki kardeşinin gözündeki çapağı görür de kendi gözündeki merteği görmez. O halde nefsinin ayıplarını bilmeyi isteyen bir kimse için dört yol vardır:

Birinci Yol: Nefsin ayıplarını bilen, âfetlerin gizliliklerine muttali olan ve basiret sahibi olan bir şeyhin huzurunda oturmalı, onu nefsine hâkim kılmalıdır. Nefisle yapılan mücâhedelerde onun işaretlerine tâbi olmalıdır. Bu şeyhle müridin durumu, öğretmenle talebenin durumu gibidir. Öğretmen ve şeyhi kendisine nefsinin ayıplarını ve tedavi yolunu öğretir. Bu zamanda böyle bir öğreticinin bulunması çok zordur.

İkinci Yol: Dosdoğru bir dost istemektir. Basiret sahibi, dindar bir dost. . . O dostu kendi üzerine gözetleyici tâyin etmelidir ki o dost, onun durum ve fiillerini kontrol etsin, ahlâk ve fiillerinden, zâhir ve bâtın ayıplarından hoş görmediklerine dikkatini çeksin! Din sahasının imamlarından olan büyükler ve akıllı kimseler böyle yaparlardı.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) derdi ki: 'Allah o kişiden razı olsun ki benin ayıbımı bana gösterir!' Ömer (radıyallahü anh) Selman-ı Fârisî'den ayıplarını sorardı. Selman, Hazret-i Ömer'e geldiği zaman Hazret-i Ömer Selman'a 'Hoşuna gitmeyen ne gibi fiillerim sana nakledildi? ' dedi. Selman 'Ne olursun bu hususta bana birşey sorma' dedi. Ömer buna rağmen durmadan ısrar etti ve bunun üzerine Selman şöyle dedi:

-Benim kulağıma geldiğine göre, sen bir sofrada iki katık bulunduruyormuşsun. Senin iki elbisen varmış! Birisini gündüz, öbürünü de gece giyiyormuşsun!

-Senin kulağına bundan başka şeyler de geldi mi?

-Hayır!

-Ben bunların **ikisi**nden de kurtuldum.

Hazret-i Ömer, Huzeyfe b. Yemân'a şöyle sordu: 'Sen Rasûlüllah'ın münâfıklar hakkında sırdaşısın. Acaba bende münâfıklık eserinden birşey görüyor musun?' Hazret-i Ömer, derecesinin yüksekliğine, kıymetinin azametine rağmen nefsine bu kadar ithamda bulunuyordu. Bu bakımdan aklen gelişen, rütbece büyük olan herkesin, nefsini takdir etmesi pek az, itham etmesi de pek fazladır. Fakat bu da pek nâdir görünür. Dostlara yağcılığı terkeden pek azdır.

Dostunun ayıbını söyleyen veya hasedi bırakan, gereken miktardan fazlasını söylemeyen pek azdır. Bu bakımdan senin dostların arasında hasedden sıyrılan veya ayıp olmayanı bir gareze binaen ayıp gören veya müdahene ederek bazı ayıplarını senden gizleyen kimseler vardır.

Dâvud et-Tâî halktan uzaklaştı. Kendisine denildi ki: 'Neden halkla beraber olmuyorsun?' **Cevap** olarak şöyle demiştir: 'Ayıbımı benden gizleyen kimseleri ne yapayım!'

Dindarların şehveti (zevki) , başkasının uyarmasıyla ayıplarını görüp uyanmalarıdır. Bizim gibiler öyle bir duruma gelmişlerdir ki, en çok nefret ettiğimiz insanlar bize nasihat eden ve ayıbımızı bize bildiren kimselerdir. Bu durumumuz neredeyse imanımızın zâfiyetini haykıracak bir durumdur. Çünkü kötü ahlâk, yılan ve akrep gibidir. Eğer biri bizi, elbisemizin içerisinde akrep olduğu için uyarırsa, ona karşı minnettar olur, dediğiyle seviniriz ve o akrebi çıkarmaya çalışırız, öldürmeye gayret ederiz. Oysa akrebin felâketi sadece beden içindir. Elemi bir gün veya daha az bir müddet devam eder. Kötü ahlâkların felâketi ise, kalbin özünedir. Ölümden sonra da ebedî veya binlerce yıl devam etmesinden korkulur! Sonra biz, kötü ahlâkımız hususunda bizi uyaran bir kimseyi hoş görmez ve o kötü ahlâkı düzeltmeye gayret göstermeyiz. Aksine nasihata karşılık nasihatçının sözleri gibi sözler sarfetmekle meşgul olur, ona deriz ki: 'Sen de filan filan şeyleri yaptın!' Bu durumun, günahların çokluğunun bir meyvesi olarak ortaya çıkan kalbin katılığından gelmesi pek yakın bir ihtimaldir. Bütün bunların esası, îman zafiyetidir. Bu bakımdan biz, **Allahü teâlâ**'nın bizi doğruya hidayet etmesini, ayıplarımızı bize göstermesini, bizi ayıplarımızı tedavi etmekle meşgul etmesini, ayıplarımız hususunda bizi uyarana teşekkür etmeye bizi muvaffak kılmasını, minnet ve faziletiyle temenni ve niyaz ederiz.

Üçüncü Yol: Nefsinin ayıpları veya marifeti hususunda düşmanlarının dilinden istifade etmektir. Zira düşman gözü, daima ayıpları açığa vurur. İnsan, ayıplarını haykıran düşmanından, kendisini öven, medh u senâsını yapan ve ayıplarını gizleyen yağcı bir dosttan daha fazla faydalanır. Ancak tabiat, düşmanı yalanlamak, söylediklerini hasede yormak üzere yaratılmıştır. Fakat basiret sahibi bir insan düşmanlarının sözünden faydalanmayı abes görmez. Zira onun kötü tarafları muhakkak düşmanlarının diliyle yayılır.

Dördüncü Yol: Halk ile oturup-kalkmasıdır. Halk arasında gördüğü kötülükleri nefsinde aramalı ve nefsinde de bu kötülüğün olduğu düşüncesiyle hareket edip onu silmelidir. Çünkü müslüman, müslümanın aynasıdır. Müslüman başkasının ayıplarından önce kendi ayıbını görür. Bilir ki tabiatlar, nefsin hevasına tâbi olmak hususunda birbirine yakındır. Emsal ve akranından herhangi birisinde bulunan bir sıfatın esası veya ondan daha büyüğü veya ondan bir parça mutlaka diğerinde de vardır. Bu bakımdan nefsini incelemeli, başkasında görüp de hoşuna gitmeyen sıfatlardan temizlemelidir. Bu

şekilde edeplenmek yeter de artar bile. Çünkü eğer insanlar, başkasından görüp de hoşlanmadıkları şeyleri bırakırlarsa, artık başka bir edep vericiye muhtaç olmazlar.

Hazret-i isa'ya (aleyhisselâm) 'Sana kim edep öğretti?' denildiğinde, şöyle demiştir: 'Bana hiç kimse edep öğretmedi. Ancak câhilin cehaletini çirkin gördüm ve cehaletten sakındım, hepsi o kadar!'

Şimdiye kadar söylediklerimizin tümü ârif, zeki, nefsinin ayıplarını bilen, dinde şefkatli ve nasihatçi olan, nefsini temizledikten sonra Allah'ın diğer kullarının nefislerini temizlemek ve onlara nasihat etmekle meşgul olan bir şeyhe rastlamayan bir kimsenin çıkar yollarıdır. Bu bakımdan herhangi bir kimse yukarıda belirtilen nitelikte bulunan bir şeyhe rastlarsa, doktoru bulmuştur, ondan ayrılmasın. Onu hastalığından kurtaracak olan o doktordur. Onu, içinde bulunduğu helâktan ancak o doktor kurtarır!

Kalplerin Hastalıklarının Tedavisinde Şehvetlerin Terkinin Çıkar Yol Olduğuna Dair Şer'î Deliller

Kalplerin Hastalıklarının Tedavisinde Şehvetlerin Terkinin Çıkar Yol Olduğuna Dair Şer'î Deliller ve Basiret Erbabının Naklî Delilleri ile Kalplerin Hastalığının Şehvetlere Tâbi Olmak Olduğu

İbret gözüyle bizim söylediklerimizi düşündüğün takdirde basiretin açılacaktır. Sana kalplerin, hastalıkları ve ilaçları, ilim ve yakîn nûru ile görünecektir. Eğer bundan âciz isen, hiç olmazsa taklid edilmeye lâyık olan bir kimseye inanma ve tasdik etme fırsatını kaçırmamalısın. Çünkü ilmin derecesi olduğu gibi îmanın da derecesi vardır. İlim imandan sonra gelir.

Size 'Kalkın!' denilince kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Mücâdele/11)

Bu bakımdan şehvetlere muhalefet etmenin Allah'a giden yegâne yol olduğunu tasdik eden, fakat sebebine ve sırrına muttali olmayan bir kimse, îman edenlerdendir. Ne zaman şehvetin daha önce zikrettiğimiz yardımcılarına muttali olursa, o vakit ilim sahiplerinden sayılır. **Allahü teâlâ** bu iki gruba da en iyiyi va'detmiştir. Buna îman etmeyi gerektiren ayetler, hadîsler ve âlimlerin sözleri ise sayılamayacak kadar çoktur!

Ayetler

Kim de rabbinin makamından korkmuş ve nefsini kötü heveslerden alıkoymuşsa, onun barınağı da cennettir. (Nâziât/40-41)

Bunlar o kimselerdir ki Allah kalplerini takvâ için imtihan etmiştir. (Hucurât/3)

Ayetin 'o kalplerden şehvetlerin sevgisini çıkarmıştır' anlamına geldiği söylenmiştir.

Hadîsler

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'min bir kimse beş şey arasında kıvranmaktadır: 1. Kendisini kıskanan bir Mü'min, 2. Kendisine buğzeden bir münâfık, 3. Kendisiyle dövüşen bir kâfir, 4. Kendisini dalâlete götüren bir **şeytan**, 5. Kendisiyle çekişen bir nefis!43

İşte görüldüğü gibi **Rasûlüllah**, nefsi, sahibiyle çekişen bir düşman olarak belirtmiştir. Bu bakımdan kişiye nefisle mücadele etmek farzdır.

Rivâyet ediliyor ki, **Allahü teâlâ** Hazret-i Dâvud'a vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Dâvud! Arkadaşlarını şehvetlerden sakındır; zira dünya şehvetleriyle ilgili bulunan kalpler benden perdelidir'.

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Görmediği bir va'd için hazır şehvetini terkedene cennet vardır!'

Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) cihaddan gelen bir kavme şöyle buyurmuştur:

'Sizlere merhaba! Siz küçük cihaddan büyük cihada döndünüz!' Denildi ki: 'Büyük cihad da neymiş?' Şöyle buyurdu: 'Nefisle cihad etmektir'. 44

Mücâhid odur ki, Allah'a ibadetinde nefsiyle mücâhede eder. 45

Eziyetini nefsinden uzaklaştır. Allah'a karşı olan günahta nefsinin hevâsıyla anlaşma! Aksi takdirde nefis, kıyâmet gününde senin hakkında davacı olur. Bu takdirde senin bir kısmın diğer bir kısmına lânet okur. Eğer Allah seni affedip günahını örterse, o zaman başka!46

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Süfyân es-Sevrî şöyle der: 'Nefsimden daha katı birşey ile boğuşmadım. Bazen bana taraftar gözüküyor, bazen de aleyhime dönüyor!'

Ebû Abbas el-Mevsilî nefsine derdi ki: 'Ey nefis! Dünyada padişahların çocuklarıyla beraber nimetlenmiyorsun. Allah'ın kullarıyla beraber âhiret için de çalışmıyorsun. Sanki cennet ile cehennem arasında hapsedilmişsin. Ey nefis! Utanmaz mısın?'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Serkeş hayvan senin nefsinden daha fazla kuvvetli bir geme muhtaç değildir!'

Yahya b. Râzî şöyle demiştir: 'Nefsinle, riyazet kılıçlarıyla cihad et! Riyazet de dört şekilde yapılır: Az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanların eziyetine tahammül göstermekle. . . Az yemek şehvetleri öldürür, az uyku iradenin durulmasını sağlar, az konuşma belâlardan kurtarır, eziyete göğüs germek ise, insanı hedefine götürür. Kul için, cefa anında hilim göstermekten, eziyet sırasında sabır göstermekten daha zahmetli bir durum sözkonusu değildir. Nefiste şehvetlerin ve günahların iradesi harekete geçtiği, fazla konuşma isteği kabardığı zaman, ona karşı az yemenin kılıçlarını, teheccüd ve az uykunun kınından çekip, sükût ve az konuşmanın erleriyle darbeler indirdiğin, zulüm ve intikamdan kesilinceye, diğer insanlar arasında emin olup, şehvetlerinin karanlığından berraklaşıp, âfetlerin tehlikelerinden kurtuluncaya kadar bu darbelere devam ettiğin takdirde nefis nâzik, nûranî, hafif ve rûhanî olur, hayırlar meydanında cevelân eder, taat ve ibâdet yollarında yürür, tıpkı meydanda koşan safkan at gibi, tıpkı bahçede gezintiye çıkan padişah gibi. . . '

Yine şöyle demiştir: İnsanın düşmanları üç sınıftır:

1. Dünyası

2. **Şeytan**

3. Nefsi

Dünyadan ancak zühd vasıtasıyla korunur ve sakınır. **Şeytan**dan muhalefet etmek suretiyle, nefisten de şehvetleri terketmek suretiyle korunabilir'.

Hukemâdan biri şöyle demiştir: 'Bir kimsenin nefsi kendisine galebe çalar, onu istila ederse, o şehvetlerin kuyusunda esir olur, hevâsında hapsedilir. Elleri bağlı, şehvetlerin elinde zelil olur. Şehvetler onu istediği istikamete çeker. Onun kalbini faydalardan meneder'.

Câfer b. Humeyd şöyle demiştir: Âlimler, ve hekimler ittifak etmişler ki nimete ancak nimeti terketmek suretiyle varılabilir'.

Ebû Yahya el-Varrak şöyle demiştir: 'Azalarını şehvetlerle razı eden bir kimse, kesinlikle kalbine pişmanlıklar ağacını dikmiştir'.

Vuheyb b. Verd şöyle demiştir: 'Yavan ekmekten başka şeyler şehvettir'. Yine şöyle demiştir: 'Kim dünya şehvetlerini seviyorsa zillet için hazırlansın'.

Rivâyet ediliyor ki, Mısır Azîzi'nin hanımı -Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) yeryüzünün hazinelerine sahip olduktan sonra- bir merasim gününde, yolunun kenarında oturarak, memleketin oniki bin ileri geleninin arasında binici olarak merasime iştirak eden Hazret-i Yûsuf'a şöyle haykırdı: 'Padişahları günahtan ötürü köle yapan, köleleri de ibâdet ve taatlerinden ötürü padişah yapan Allah'ın şanı yücedir! Muhakkak ki hırs ve şehvet padişahları köle yapmıştır. Müfsidlerin cezası budur. Muhakkak ki sabır ve takvâ, köleyi padişah yapmıştır!' Buna karşılık olarak -**Allahü teâlâ**'nın haber verdiği gibi- Hazret-i Yûsuf şöyle dedi:

Doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, muhakkak ki Allah, muhsinlerin mükâfatını zayi etmez. (Yûsuf/90)

Cüneyd-i Bağdâdî der ki: "Bir gece uyanıp virdlerimi yapmaya kalktım. Fakat daha önceki virdlerimden hissettiğim zevki bir türlü bulamadım. Uyumak istedim olmadı, oturdum. Bir türlü rahat edemedim. Sonra dışarı çıktım. Baktım ki bir kişi abasına bürünmüş, yolun kenarında uzanmakta. . . Beni farkettiği zaman şöyle dedi:

-Ey Ebû Kasım! Şu saatte mi bana gelecektin?

-Efendim! Daha önce bir randevumuz yoktu.

-Evet! Doğru söylüyorsun. Fakat ben **Allahü teâlâ**'dan diledim ki benim için senin kalbini harekete getirsin.

-Senin duan kabul olundu. Söyle bakalım ihtiyacın nedir?

-Ne zaman nefsin hastalığı, nefis için ilaç olur?

-Nefis, hevâ ve isteğine muhalefet ettiği zaman. . .

Bu sefer kendi nefsine dönüp şöyle dedi: 'Ey nefsim! Dinle! Ben bu cevabı sana yedi defa verdiğim halde benden dinlemek istemedin. İlle Cüneyd-i Bağdâdî'den dinleyeceğim dedin. İşte dinledin'. Sonra savuşup gitti ve kim olduğunu da bilemedim".

Yezîd Rakkaşî der ki: 'Dünyada iken soğuk suyu benden uzaklaştırın, bu takdirde umarım ki âhirette ondan mahrum olmam'.

Adamın biri, âdil halife Ömer b. Abdulaziz'e 'Ben ne zaman konuşayım?' dedi. Ömer şöyle dedi: 'Nefsin konuşmayı istediği zaman sus! Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Cennete müştak olan bir kimse mutlaka dünyada şehvetlerinden fedakârlık etmelidir".

Mâlik b. Dinar pazarda gezerken nefsinin çektiği birşey gördüğü zaman, ona şöyle hitap ediyordu: 'Sabret! Allah'a yemin ederim, bu şeyi nezdimde şerefli olduğun için sana yedirmiyorum'.

Âlim ve hakîmler ittifak ettiler ki âhiret saadetinin yolu, nefsi hevâsından alıkoymak ve şehvetlere muhalefet etmektedir. Bu bakımdan buna böylece inanmak farzdır.

Şehvetlerden terkedilen ve terkedilmeyen kısımların ayrıntılarının bilgisine gelince, bu ancak bizim daha önceden söylediklerimizi kavramak suretiyle elde edilir. Riyâzetin sırrı; kabirde olmayan bir şeyle nefsin ferahlaması, zaruret miktarıyla yetinmesidir. Bu bakımdan kişi yemek, evlenmek, elbise, mesken ve muhtaç olduğu herşeyde ihtiyaç miktarı ve zaruretin gerektirdiği oranla yetinmelidir. Çünkü kişi, bunların birinden zevk alırsa, ona alışır. Öldüğü zaman ondan dolayı dünyaya yeniden gelmeyi temenni eder. Oysa dünyaya yeniden gelmeyi, ancak âhiretten hiçbir şekilde nasibi olmayan bir kimse temenni eder. Bundan kurtuluş ancak kalbin Allah'ın marifeti, sevgisi, Allah hakkında düşünmesi ve Allah'a iltica ile meşgul olmasıyla mümkündür. Buna güç yetirmek de ancak Allah'ın inayetiyle olur. Dünyadan zikre mâni olan şeyleri uzaklaştırmak ile yetinmelidir. Bunun hakikatine kuvvet ve kudreti olmayan bir kimse, hiç olmazsa bu duruma gelmek için gayret gösterip yaklaşmalıdır. İnsanlar bu hususta dört gruba ayrılır:

1. Kalbi Allah'ın zikriyle müstağrak olmuş bir kişi. Yaşamın zarurî kısımları hariç, dünyaya hiç de iltifat etmez. Bu kişi sıddîklardandır. Bu mertebeye ancak uzun riyazetle ve uzun bir zaman şehvetlere sabretmekle varılabilir.

2. Dünyanın kalbini istilâ ettiği bir kişi. Öyle istilâ etmiş ki artık onun kalbinde Allah'ın zikrine yer kalmamıştır. Allah'ı, sadece nefsin hatırlaması kabilinden anar. Yâni kalbiyle değil, diliyle zikreder. Böyle bir kimse helâk olanlardandır.

3. Hem din, hem de dünya ile meşgul olan bir kişi. Fakat din kalbine galiptir. Bu kişi, muhakkak ateşe girer. Ancak ateşten çabuk kurtulur. Kurtuluşu, zikrin kalbine galip geldiği nisbette gerçekleşir.

4. Din ve dünya ile birlikte meşgul olan bir kişi. Fakat dünya onun kalbine daha galiptir. Bu kişinin ateşte kalması oldukça uzundur. Fakat sonunda ateşten çıkar. Çünkü onun kalbinde Allah'ın zikrinden bir kuvvet vardır. O kuvvet, zikri onun kalbinin özüne yerleştirmiştir. Her ne kadar dünya zikri, bu kalpte daha galip ise de. . .

Ey Allahım, rezil olmaktan sana sığınıyorum. Çünkü sığınak ancak sensin!

Bazen kişi diyebilir ki 'mübah şeylerden faydalanmak mübahtır. Durum böyleyken mübah şeylerden faydalanmak nasıl olur da Allah'tan uzaklaştırmaya sebep olur?'

Bu hayâl, zayıf bir hayâldir. Hatta dünya sevgisi her hatanın başıdır. Her hasenenin (sevabın) yanmasına sebeptir. İhtiyaç miktarından fazla olan mübah da dünyadandır ve bu, insanın Allah'tan uzaklaşmasına vesile olur. Bu husus Zemm'id-Dünya adlı bölümde sözkonusu edilecektir.

İbrahim Havvas der ki: "Bir ara Lukam dağında (Şam'ın en yüksek dağıdır. Âbid ve sâlihlerin sığınağı idi) bulunuyordum. Orada bir nar gördüm, canım çekti, ondan bir tane alıp parçaladım, ekşi olduğunu görünce bıraktım. Yere serilmiş bir kişi gördüm. Onun üzerinde eşek arıları toplanmışlardı. Ona 'Sana selâm olsun' dedim. O da 'Ey İbrahim! Sana da selâm olsun' diye karşılık verdi! Ona dedim ki: 'Sen benim İbrahim olduğumu nerden bildin?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Allah'ı tanıyan bir kimseye hiçbir şey gizli kalmaz'. Ona dedim ki: 'Senin Allah ile hâlinin ve durumunun ne olduğunu görüyorum. Öyleyse neden **Allahü teâlâ**'nın seni şu eşek arılarından korumasını istemiyorsun?' **Cevap** olarak bana dedi ki: 'Ben de senin Allah ile hâlinin ne olduğunu görüyorum. Sen neden nara olan tutkundan seni korumasını kendisinden dilemedin? Çünkü nar yemenin elemini insan âhirette duyacaktır. Eşek arılarının ısırmasının elemini insan bu dünyada duyar'. Bu sözlerden sonra onu bırakıp gittim".

Sırrî es-Sakatî dedi ki: -Kırk seneden beri nefsim bir lokma ekmeği pekmeze daldırıp yemeyi arzu ediyor. Fakat bunu ona yedirmedim'.

Âhiret yoluna sülûk için kalbin ıslahı, ancak mübah şeylerden tıkabasa yemekten sakınmaya bağlıdır. Çünkü nefis, mübahların bir kısmından menedilmediği zaman, bu sefer mahzurlu ve haram şeylere yönelir. Bu bakımdan dilini gıybetten, fuzulî konuşmaktan korumak isteyen bir kimsenin Allah'ın zikrinden ve dinin önemli işlerinden başka konuşmamak için dilini zorlaması gerekir ki konuşma arzusu ölsün ve ancak hak ile konuşabilsin. Bu bakımdan böyle bir kimsenin sükût etmesi de konuşması da ibâdettir. Ne zaman ki göz, her güzel şeye bakmayı âdet edinirse helâl olmayanlara bakmaktan da korunamaz. Diğer şehvetler de böyledir. Çünkü insanoğlu helâli ne ile istiyorsa aynı şeyle haramı da ister. Bu bakımdan şehvet birdir. Oysa kula, şehveti haramdan menetmek farzdır. O halde kul şehvetlerin ancak zarurî kısmıyla yetinmeye nefsini alıştırmazsa, şehvetler ona galebe çalar. İşte bunlar mübahların âfetlerindendir. Bunun arkasında bundan daha büyük âfetler vardır. Şöyle ki, nefis dünyadan faydalanmakla sevinir, dünyaya meyleder. Çılgınca dünyaya dadanır. Dünya ile sarhoş olur ki sarhoşluğundan gözünü açamayan bir sarhoş gibi dünya ile ağzına kadar dolar. İşte dünya ile bu şekilde sevinmek, öldürücü bir zehirdir. Damarlara sirayet eder. İnsanın kalbinden korku ve üzüntüyü, ölümü hatırlamayı ve kıyâmetin dehşetlerini çıkarır. İşte kalbin ölümü bu demektir.

Öldükten sonra huzurumuzda hesap vereceklerini ummayıp da dünya hayatına razı ve onunla emniyet içinde olanlar ve ayetlerimizden gâfil bulunanlar. . . (Yunus/7)

(Mekkeliler) dünya hayatı ile sevindiler. Oysa âhiretin yanında dünya hayatı ancak bir yol azığıdır. (Ra'd/26)

Biliniz ki, dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, aranızda bir övünme, mal ve evlât yarışıdır. (Bu) tıpkı bir yağmura benzer ki, onun bitirdiği nebat, çiftçilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. İşte hayatı bu şekilde olan kimse için âhirette şiddetli bir azap, Mü'minler için ise Allah'tan bir mağfiret ve bir rıza vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir zevkten başka birşey değildir. (Hadîd/20)

Bütün bunlar dünyayı zemmetmektedir. Bu bakımdan biz **Allahü teâlâ**'dan, dünyadan uzak kalmayı isteriz. Kalp erbabının kuvvetlileri, dünyanın nimetleriyle kalplerini denemişler, kalplerinin katılaştığını görmüşlerdir. Allah'ın zikrinden ve son günden etkilenmekten uzaklaştığını müşahede etmişlerdir. Bir de kalplerini üzüntü hâlinde denemişler, bu sefer kalplerini yumuşak, ince, berrak, zikirden etkilenecek kabiliyette görmüşler ve kurtuluşun üzüntüde, ferah ve sevginin sebeplerinden uzaklaşmakta olduğunu anlamışlardır. Bu bakımdan kalplerini dünya zevklerinden menetmişler. Kalplerini şehvetlerin helâl ve haramına sabretmeye alıştırmışlardır.

Yine bilmişler ki, şehvetin helâli hesaptır. Haramı ise ikab ve azaptır. Şüpheli kısımları ise itabdır. İtab ise, azabın bir türüdür.

Bu bakımdan kıyâmet arasatında hesaba çekilen bir kimse muhakkak azaba uğrar. Bütün bunları bildikleri için nefislerini azaptan kurtardılar. Şehvetlerin esaretinden kurtulmak, Allah'ın zikrine alışıp ibâdetle meşgul olmak suretiyle hürriyete, dünya ve âhirette daimî mülke vardılar. Doğan kuşuna ne yapılıyorsa onlar nefislerine onu tatbik ettiler. Doğan kuşunun eğitilip, yırtıcılık ve vahşilikten kurtulması, sahibine itaat etmesi istendiği zaman, önce karanlık bir evde hapsedilir. Uçmaktan ümidi kesilinceye kadar gözleri bağlanır. Daha önce başı boş uçma alışkanlığını unutuncaya kadar bu durum devam eder. Sonra sahibine alışıncaya kadar yavaş yavaş et yedirilir. . . Öyle bir alışkanlık kazanır ki sahibi kendisini çağırdığı zaman derhal gelir. Ne zaman sahibinin sesini işitirse derhal dönüş yapar. İşte nefis de halvet ve uzlete çekilip alışkanlıklarından kurtulmadan Allah'a yakınlaşamaz. Halvette iken Allah'ı medh u senâ edip zikretmeye alıştırılır ki Allah'ın zikrine meyletme alışkanlığı, dünya ve diğer şehvetlerle olan alışkanlıklarının yerini alsın. Bu durum, başlangıçta müride gayet ağır gelir. Sonuçta ise, mürid tıpkı süt emen çocuk gibi zevk almaya başlar. Süte karşı şiddetle zaafı olduğu halde memeden kesilir. Oysa memeden kesildiği zaman, bir saat sabredemez, dehşetli bir şekilde ağlayıp üzülür. Süt yerine kendisine takdim edilen yemekten şiddetle kaçınır. Fakat sütten menedildiği zaman süte karşı sabretmekten dolayı yorgunluğu çoğalıp açlık kendisine galebe çaldığı zaman, zoraki bir şekilde yemeye başlar. Sonra yemek kendisine tabiîleşir. Eğer yemeye alıştıktan sonra meme verilirse kabul etmez, memeyi terkeder. . . Sütten tiksinir, yemeğe iyice alışır. Binek hayvanı da başlangıçta eğerden, gem ve binilmekten ürker. Zorla buna alıştırılır. Önce zincir ve kayışlar vasıtasıyla kabul etmekten kaçındığı eğere daha sonra alışır. Öyle ki eğer yerine konduğu zaman artık o hayvancağız, bağlamaksızın eğerin altında durur. Nefis de tıpkı bu şekilde kuşun ve binek hayvanının terbiye edildiği gibi terbiye edilir. Nefsin terbiye edilmesi, dünya nimetine bakmaktan, onlara alışıp sevinmekten menedilmesidir. Hatta ölümle elinden gidecek şeylerle sevinmekten menedilmesidir. Zira nefse denilmiştir ki, 'İstediğini sev, muhakkak ondan ayrılacaksın'. Bu bakımdan nefis birşeyi sevdiğinde, muhakkak o sevdiğinden ayrılacağını bildiği zaman, artık onun ayrılmasından dolayı üzülmez. Kalbini kendisinden ebediyyen ayrılmayacak şey ile meşgul eder. O da Allah'ın zikridir. Çünkü Allah'ın zikri kabirde de insana arkadaşlık yapar, ondan ayrılmaz.

Bütün bunlar önce birkaç gün sabretmekle tamamlanır. Zira ömür, âhiret hayatının müddetine nisbeten azdır. Sefer, sanat ve benzerlerini öğrenip bir sene veya uzun zaman faydalanmak için, bir ay zahmet çekmeye razı olmayan akıllı bir kimse göremezsin. İnsan ömrünün tamamı, âhiret hayatına nisbet edildiği zaman bir ayın, dünya ömrüne nisbeten azlığından daha az görünür. Bu bakımdan

sabretmek ve mücahedede bulunmak lâzımdır. Gece yolculuk yapanlar sabah olduğu zaman, gece yolculuğundan memnun olurlar. Uykusuzluğun sersemliği de onlardan geçmiş olur.

Nitekim Hazret-i Ali (radıyallahü anh) bunu böyle söylemiştir. Her insan için mücâhede ve riyazetin yolu durumlarının değişik olması nedeniyle değişik olur. Esası ise, herkesin sevinmesine vesile olan dünya sebeplerini terketmesidir. Bu bakımdan mal veya rütbe veya vaazının halk tarafından kabul edilmesi veya hüküm vermek, idarecilikte aziz olmakla veya ders okutmakla övünen bir kimseye, herşeyden önce övünmesine sebep olan şeyleri terketmesi gerekir. Çünkü kişi, bu vazifelerin birinden menedildiği takdirde ve kendisine 'her ne kadar sen bu işten menedildiysen de bundan ötürü âhiretteki sevabın azalmaz' denildiği zaman, eğer bunu hoş görmez, bundan dolayı üzülürse, şüphesiz ki böyle bir kimse dünya hayatıyla sevinmiş ve ona bel bağlamış kimselerdendir. Böyle yapması ise, kendisini helâk eder. Sonra kişi, sevinç sebeplerini terkettiği zaman halktan uzaklaşıp tek başına kalmalıdır. Kalbini murakabe etmeli ki kalbi Allah'ın zikrinden başka birşeyle meşgul olmasın, nefsinde beliren şehvet ve vesveseyi kontrol etmeli ki onun maddesini kökünden sökebilsin! Çünkü her vesvesenin bir sebebi vardır. O vesvese, ancak o sebebin ve ilginin kesilmesiyle kesilir. Kişi bu durumu hayatının sonuna kadar devam ettirmelidir. Çünkü cihadın sonu ancak ölümle biter

43) Ebû Bekir b. Lâl

44) Beyhakî

45) Tirmizî

46) Irâkî rivâyeti bu ibare ile görmediğini kaydetmektedi

22-5

Güzel Ahlâkın Alâmetleri

Her insan, nefsinin ayıplarının câhilidir. Ne zaman büyük günahları terkedinceye kadar nefsiyle az bir mücahedede bulunsa zanneder ki nefsini tertemiz yapmış, nefsi tertemiz olmuş, ahlâkı güzelleşmiş ve artık mücahede etmekten müstağnidir! Mâdem ki durum budur, o halde güzel ahlâkın alâmetini belirtmek gerekir. Çünkü güzel ahlâk, îmanın ta kendisi, kötü ahlâk ise münâfıklığın ta kendisidir. **Allahü teâlâ** Mü'min ve münafığın sıfatlarını Kur'ân'da zikretmiştir. O sıfatların tamamı güzel veya kötü ahlâkın meyveleridir. O halde biz onlardan bir kısmını, güzel ahlâkın alâmeti bilinsin diye zikredelim.

Âyet-i Kerîmeler

Felaha ulaştı o Mü'minler ki onlar, namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtlarını verirler ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut câriyeleri hariç (bunlarla ilişkilerinden dolayı da) onlar kınanmazlar kim de bu helâlden başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır ve onlar emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar namazlarını gereği üzerine devamlı kılarlar. İşte (Firdevs'e) vâris olacaklar onlardır. (Mü'minûn/1-10)

(. . .) Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır; o Mü'minleri müjdeler (Tevbe/112)

Mü'minler o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onlara Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan verirler. İşte gerçek Mü'minler onlardır. (Enfal/2-4)

Rahman'ın o kulları ki yeryüzünde tevâzu ile yürürler. Cahiller kendilerine lâf attıkları zaman 'selâm' derler. Gecelerini rablerine secde ederek O'nun divanında durarak geçirirler:

'Rabbimiz cehennemin azabını bizden uzaklaştır, doğrusu onun azabı sürekli bir azaptır' derler. Orası ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir makamdır! Ve harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik ederler; harcamaları bu **ikisi** arasında dengeli olur ve onlar Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kam bunları yaparsa cezasını bulur. Kıyâmet günü onun için azap kat kat yapılır ve o azabın içinde hor ve hakir olacak kalır. Ancak tevbe edip inanan ve sâlih amel yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Kim tevbe eder ve sâlih amel yaparsa, o makbul bir kimse olarak Allah'a döner. Onlar yalan ve boş laf (konuşanlar) a rastladıklarında vekar ile geçip giderler ve kendilerine rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman onlara karşı sağır ve kör davranmazlar ve 'Rabbimiz! Bize gözler sevinci eşler ve çocuklar lûtfet ve bizi korunanlara önder yap' derler. İşte onlar, sabretmelerine karşılık saraylarda ödüllendirilecekler ve orada bir sağlık dileği ve selâm ile karşılanacaklardır. Orada ebedî kalacaklardır. Ne güzel karargâh ve ne güzel makamdır orası! De ki: 'Duanız (ibadetiniz) olmadıktan sonra rabbim sizi ne yapsın? (size haber verdiklerimi) yalanladınız. Bu yüzden cezalandırılmanız gerekecektir'. (Furkan/63-77)

Bu bakımdan durumu kendisine mübhem ve müşkil olan bir kimse nefsini bu ayetlerin mihengine vursun. Bu sıfatların varlığı güzel ahlâkın alâmetidir. Bütün bu sıfatların yokluğu ise, kötü ahlâkın alâmetidir! Bir kısmının bulunması, bir kısmının bulunmaması ise, güzel ahlâkın bir kısmının varlığına bir kısmının yokluğuna delâlet eder. Bu bakımdan kişi, bu sıfatların olmayanlarını elde etmeye ve olanlarını da korumaya çalışmalıdır.

Hadîsler

Mü'min bir kimse, kendi nefsi için sevdiğini kardeşi için de sever. 47

Rasûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Mü'mini birçok sıfatlarla nitelendirmiştir ve bütün o sıfatlarla güzel ahlâka işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Kim Allah'a ve son güne îman ediyorsa, misafirine ikramda bulunsun. 48

Kim Allah'a ve son güne inanıyorsa komşusuna ikramda bulunsun. 49

Kim Allah'a ve son güne îman etmişse hayrı söylesin veya sussun. 50

Hazret-i Peygamber, Mü'minlerin sıfatlarının güzel ahlâk olduğunu söyleyerek şöyle buyurmuştur:

Mü'minlerin îman yönünden en kâmilleri ahlâk yönünden en güzel olanlarıdır. 51

Mü'min bir kimseyi susmuş ve vakarlı gördüğünüz zaman ona yaklaşınız. Çünkü öyle bir Mü'min hikmeti telkin eder. 52

İşlediği hayır kendisini sevindiriyor, işlediği kötülük kendisini üzüyorsa, muhakkak o Mü'mindir. 53

Hiçbir müslümana, kardeşine eziyet verici bir bakışla bakması helâl değildir. 54

Hiçbir müslüman için başka bir müslümanı korkutmak helâl değildir. 55

Sohbet edip yanyana oturan iki kişi ancak Allah'ın emanetiyle bir araya gelip otururlar. Öyle ise onların birisine kardeşinin istemediği bir sırrını ifşa etmek helâl değildir. 56

Âlimlerden biri güzel ahlâkın alâmetlerini şöyle belirtmiştir: 'Güzel ahlâk, kişinin çok hayâlı, eziyet vermeyen, sâlih, doğru sözlü, az konuşan, çok ibadet eden, az hata yapan kimse olmasıdır. Fuzulî konuşması pek az, hayır ve sılayı rahim yapar, vakarlı, çok sabırlı, çok şükredici, Allah'ın hükmüne râzı ve halîm olmasıdır. Şefkatli, iffetli, ince hisli olmasıdır. Lânet edici, küfürbaz, kovucu, gıybet yapıcı, aceleci, hasedci, cimri, gözüne ve diline sahip olmayan değildir. Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için razı olur, Allah için öfkelenir. İşte güzel ahlâk budur. **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mü'minin ve münâfığın alâmeti sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki Mü'min bir kimsenin himmeti namaz kılmak, oruç tutmak ve ibâdet yapmaktadır. Münâfık bir kimsenin himmeti hayvan gibi yemek ve içmektedir. 57

Hâtim el-Esamm şöyle demiştir: 'mü'min bir kimse düşünce ve ibret almakla meşguldür. Münâfık bir kimse ise, hırs ve uzun emelle meşguldür. Mü'min bir kimse Allah'tan başka herkesten ümidini kesmiştir. Münâfık bir kimse Allah'tan başka herşeyde ummaktadır. Mü'min bir kimse Allah'tan başka herşeyden emindir. Münafık bir kimse Allah'tan başka herşeyden korkar. Mü'min bir kimse dinini değil, malını fedâ eder. Münâfık bir kimse ise malını değil, dinini fedâ eder. Mü'min bir kimse güzellik yapar ağlar, münâfık bir kimse kötülük yaptığı halde güler. Mü'min bir kimse yalnızlığı sever. Münâfık ise halk ile karışmayı sever. Mü'min bir kimse tohumu eker, bitmemesinden korkar. Münâfık bir kimse tohumu söker, başağı umar. Mü'min bir kimse siyaset için emreder, yasaklar ve ıslah eder, münâfık bir kimse ise riyaset için emreder, yasaklar ve ifsâd eder!'

Güzel ahlâkın denenmesinde kullanılan en iyi sistem, eziyete karşı sabır göstermek, cefaya karşı göğüs germektir. Bir kimse başkasının kötü ahlâkından şikayet ederse, onun bu şikayet edişi, kendisinin kötü ahlâklı olduğuna delâlet eder. Çünkü güzel ahlâk, eziyeti sineye çekmektir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara beraberinde Enes b. Mâlik olduğu halde yürüyordu. Bir bedevî arkasından yetişti ve onu şiddetle geri çekti. O ara **Hazret-i Peygamber**'in sırtında necran ma'ınûlü bir kürk vardı. Kürkün kenarları kaba ve sertti. Enes der ki: "**Hazret-i Peygamber**'in boynuna baktım, bedevinin şiddetli çekişinden dolayı kürkün kenarı etine iz yapmıştı.

Bedevî şöyle dedi:

Ey Muhammed! Senin nezdinde bulunan Allah'ın malından bana ver!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) dönüp bedevinin yüzüne baktı. Güldükten sonra ona mal verilmesini emretti. 58

Kureyşliler **Hazret-i Peygamber**'i fazlasıyla eziyet edip dövdükleri zaman, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Kavmimi bağışla, onlar bilmiyorlar.

Denildi ki, **Hazret-i Peygamber**'in bu duası Uhud'da olmuştur ve bunun içindir ki **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Peygamber** hakkında aşağıdaki ayeti inzâl ederek şöyle buyurmuştur:

Gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin. (Kalem/4)

İbrahim b. Edhem bir gün sahraya çıktı, bir askerle karşılaştı. Asker kendisine 'Sen köle misin?' dedi. İbrahim 'Evet' dedi. Asker 'ınâmur yerler nerede?' dedi. İbrahim (kabristanı işaret ederek) 'İşte!' dedi. Asker 'Ben mâmur yerleri istiyorum!' deyince, İbrahim 'İşte mâmur yerler kabristandır' dedi. Onun bu sözü askeri oldukça kızdırdı. Asker onun başına kırbaçla vurdu ve kendisini gerisin geriye şehre çevirdi. Arkadaşları karşılayıp hâdiseyi sorunca, asker kendilerine İbrahim'in söylediklerini haber verdi. Onlar askere dediler ki: 'Bu, Edhem'in oğlu İbrahim'dir'. Bunun üzerine asker, atından inip el ve ayaklarını öperek kendisinden özür diledi. Sonra İbrahim'den 'Sen neden askere ben köleyim dedin?' diye soruldu. İbrahim "O benden 'sen kimin kölesisin' diye sormadı, 'sen köle misin' diye sordu. Ben de Allah'ın kölesi olduğum için 'evet' dedim. Fakat o benim başımı kırbaçlayınca ben **Allahü teâlâ**'dan kendisi için cennet istedim". Bunun üzerine kendisine şöyle soruldu: 'Nasıl olur? O sana zulmetti, sen ona cennet istiyorsun'. İbrahim 'Ben onun eliyle bana dokunan eziyetten ötürü mükâfât göreceğimi biliyorum. Bu bakımdan benim ondan nasibimin hayır olup da onun benden nasibinin şer olmasını istemedim!' dedi.

Ebû Osman Hayri59 bir ziyafete davet edildi. Davet eden zat onu deniyordu. Davet edenin evine vardığı zaman, kendisine 'Benim vaktim yoktur. Lütfen geri gidiniz' dedi. Bunun üzerine Ebû Osman geri döndü, biraz ilerledikten sonra davet eden **ikinci** bir defa onu çağırarak 'Hocam, gel!' dedi. Ebû Osman geri dönünce ilk söylediği gibi söyledi. **Üçüncü** bir defa onu çağırdı ve kendisine 'Vaktin icabı olarak geri dön, git!' dedi. Bunun üzerine Ebû Osman geri döndü. . . Kapıya vardığı zaman davetçi **birinci** sözünün benzerini tekrarladı. Bunun üzerine Ebû Osman tekrar döndü. Sonra **dördüncü** defa geldi ve yine davet sahibi onu geri çevirdi. Birkaç defa tekrar edinceye kadar böyle yaptı. Bütün bunlara rağmen Ebû Osman bozulmadı ve tınmadı. Bu durumu gören davet sahibi, Ebû Osman'ın ayaklarına kapanarak şöyle dedi: 'Hocam! Seni denemek istedim. Senin ahlâkın ne güzelmiş!' Buna karşı Ebû Osman şu cevabı verdi: 'Bende gördüğün bu ahlâk var ya, köpek ahlâkıdır. Çünkü köpeği çağırdığın zaman gelir, kovduğun zaman gider'.

Yine şöyle rivâyet ediliyor: Bir gün Nisabur'un bir çarşısından geçiyordu. Üzerine çarşıya bakan bir evden bir mangal dolusu kül döküldü. Bunun üzerine bineğinden indi, şükür secdesine kapandı. Sonra elbiselerinden külü silkti ve hiçbir şey söylemedi. Kendisine 'neden sen onlara çıkışmadın?' denildiği zaman dedi ki: 'Ateşe müstehak olan bir kimse kül ile kurtulursa kızmaya hakkı yoktur'.

Rivâyet ediliyor ki Ali b. Mûsa er-Rıza'nın annesi siyah olduğundan dolayı rengi siyaha çalıyordu. Nisabur'da kapısında bir hamam vardı. Hamama girmek istediği zaman, hamamcı hamamı kendisi için boşaltıyordu. Bir gün hamama girdi. O girdikten sonra hamamcı kapıyı kilitledi. Bir kısım ihtiyaçlarını görmek için dışarı çıktığında bir köylü hamama gelip kapıyı açtı ve hamama girdi. Elbisesini çıkardı ve

yıkanmaya gitti. Ali b. Mûsa er-Rıza'yı gördü. Siyah olduğundan dolayı hamamın hizmetçilerinden biri olduğunu zannetti ve ona 'Kalk! Bana su getir!' dedi. Bunun üzerine Ali (k. s) kalktı, onun bütün emirlerini yerine getirdi. Hamamcı geri dönünce köylünün elbiselerini gördü ve Ali b. Mûsa er-Rıza ile konuşmasını dinledi. Bunun üzerine korkarak hamamı terkedip kaçtı. İkisini hamamda başbaşa bıraktı. Ali (k. s) hamamdan çıkınca hamamcının nerede olduğunu sordu. Kendisine denildi ki: 'Cereyan eden hâdiseden korkup kaçtı'. Bunun üzerine Ali (k. s) 'Kaçması gerekmezdi. Günah, suyunu (menisini) siyah bir cariyenin rahmine dökenindir' dedi.

Rivâyet ediliyor ki Ebû Abdullah el-Hayyat, dükkânının kapısında otururdu. Onun ateşperest bir arkadaşı vardı. O ateşperest, Ebû Abdullah'ı siftah ettiriyordu. Ebû Abdullah ona herhangi birşey diktiği zaman ateşperest, Ebû Abdullah'a kalp (sahte) paralar veriyordu. Ebû Abdullah da onun kalp paralarını olduğu gibi alır, paraların kalp olduğunu yüzüne vurmaz ve geri de çevirmezdi. Günün birinde Ebû Abdullah bir ihtiyacını karşılamaya gitti. Ateşperest gelip de kendisini göremeyince ücreti çırağa verdi. Dikilmek için bıraktığı elbiseleri istedi, verdiği para yine sahteydi. Çırak paraya baktığı zaman sahte olduğunu anlayarak, ateşpereste geri verdi. Ebû Abdullah geldiği zaman talebe kendisine hâdiseyi anlattı. Bunun üzerine Ebû Abdullah çırağa İyi bir iş yapmamışsın. O ateşperest bir seneden beri bana bu şekilde para veriyordu. Ben de buna karşı sabreder, kendisinden paraları alır, o paralarla başka bir müslümanı kandırmasın diye kuyuya atardım' dedi.

Yûsuf b. Esbât güzel ahlâkın alâmetlerinin on haslet olduğunu söylemiştir:

1. Arkadaşlarıyla az ihtilâf etmek,

2. İnsaflı olmak,

3. Arkadaşlarının ayıplarını aramaktan vazgeçmek,

4. Görünen günahları güzel mânâlara hamletmeye gayret göstermek,

5. Arkadaşlarının mâzeretlerini kabul etmek,

6. Arkadaşlarının eziyetlerine tahammül etmek,

7. Kendi nefsini kınamak,

8. Başkasının ayıplarını değil, kendi ayıbını öğrenmeye çalışmak,

9. Büyüğe ve küçüğe karşı güler yüzlü olmak,

10. İster kendisinden büyük, ister küçük olsun herkes ile yumuşak konuşmak.

Sehl'e güzel ahlâkın ne olduğu soruldu. 'Onun en azı eziyete göğüs germek, karşılık vermeyi bırakmak, zâlime rahmet istemek, af dilemek ve ona şefkat göstermektir' dedi.

Ahnef b. Kays'a 'Sen hilmi kimden öğrendin?' diye soruldu. 'Kays b. Âsım'dan öğrendim' dedi. 'Onun hilm derecesi nedir?' diye sorulunca, **cevap** olarak şöyle demiştir: "Bir ara evinde oturuyordu. Cariyesi, üzerinde kebap bulunan ve ateş dolu bir mangal getiriyordu. Mangal elinden Kays'ın küçük bir oğlunun üzerine düştü ve çocuk yanarak öldü. Bu manzara karşısında cariye dehşete kapıldı. Cariyeyi teskin etmek için 'Senin korkmana gerek yok. Seni Allah rızası için âzad ediyorum' dedi". Çocuklar

Veysel Karanî'yi gördükleri zaman taşa tutarlardı. Veysel Karâni onlara 'Kardeşlerim! Eğer mutlaka bana taş atacaksanız bari küçük taşları atın da bacaklarımı kanatıp da beni namaz kılmaktan alıkoymasın' derdi.

Adamın biri, Ahnef b. Kays'a sövdü. O **cevap** vermedi, adam onun arkasını takip edip küfretmeye devam ediyordu. Ahnef, mahalleye yaklaştığı zaman durdu ve söven adama şöyle dedi: 'Eğer senin küfürlerin bitmediyse kalanları da söyle burada bitsin ki kabilenin cahilleri senin küfrettiğini duyup da sana eziyet vermesinler'.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ali (radıyallahü anh) , bir köleyi çağırdı. Köle kendisine **cevap** vermedi. **İkinci** ve **üçüncü** defa çağırdı yine **cevap** vermedi. Bunun üzerine kalkıp kölenin yanına geldi. Baktı ki köle, sırt üstü uzanmış yatıyor.

-Ey köle! Çağırdığımı duymuyor musun?

-Evet, duyuyorum.

-O halde neden bana **cevap** vermiyorsun?

-Senin ceza vermeyeceğinden emin olduğum için tembellik yaptım.

-O halde git! Sen Allah rızası için hürsün.

Bir kadın Mâlik b. Dinar'a 'Ey riyakâr!' diye bağırdı. Mâlik kadına şöyle dedi: 'Ey kadın! Basralıların kaybettiği ismimi sen buldun!'

Yahya b. Ziyad el-Hârisi'nin ahlâksız bir kölesi vardı, Yahya'ya 'Bu köleyi neden besliyorsun!?' diye sorulunca 'Ondan gördüklerime tahammül edip hilm sıfatını öğreneyim diye tutuyorum!' cevabını verdi.

İşte buraya kadar söylediklerimiz, riyazet sûretiyle uysallaştırılmış nefislerdir. Dolayısıyla bu nefislerin ahlâkları normalleşmiştir. İç âlemleri hile ve hasedden durulmuştur. Böylece **Allahü teâlâ**'nın takdirine rıza göstermek meyvesini vermeye başlamıştır. Bu ise, güzel ahlâkın en son zirvesidir. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın takdirini hoş görmeyip ona rıza göstermeyen bir kimse, kötü ahlâkın en alt derecesine düşmüştür. İşte bahsi geçen bu kahramanların -söylediğimiz gibi- zâhirlerinde güzel ahlâkın alâmetleri belirmiştir. Bu bakımdan nefsinde bu alâmetleri göremeyen bir kimsenin, nefsine aldanması uygun değildir. Onu güzel ahlâklı sanması hiç de yerinde bir hareket değildir. Aksine böyle bir kimse için en uygunu riyazet ve mücahede ile meşgul olup nefsini güzel ahlâk derecesine çıkarmaktır. Çünkü güzel ahlâkın derecesi, yüce bir derecedir. Ona ancak mukarrebin ve sıddîklar ulaşmışlardır.

47) Müslim, Buhârî

48) Müslim, Buhârî

49) Müslim, Buhârî

50) Müslim, Buhârî

51) Daha Önce geçmişti.

52) İbn Mâce

53) İmâm-ı Ahmed, Taberânî, Hâkim

54) İbn-i Mübârek

55) Taberânî

56) Daha önce geçmişti.

57)

58) Müslim, Buhârî

59) Adı Sa'd b. İsmail'dir, Nişabur'da otururdu. Şâh el-Kirmânî ve Yahya b. Muaz er-Râzî ile arkadaşlık yapmıştır. H. 298 senesinde vefat etmiştir.

Gelişme Çağındaki Çocukların Eğitimlerinde Takip Edilecek Yol ile Terbiye Metodu ve Ahlâklarının Güzelleştirilmesi

Çocukların terbiyesindeki yol, işlerin en önemli olanlarındandır. Çocuk ebeveyninin yanında emanettir. Onun tertemiz kalbi nakış ve sûretten boş, berrak ve soyut bir cevherdir. Bu mübarek kalp, kendisine nakşedilen herşeye kabiliyetlidir. Ne tarafa meylettirilirse oraya meyleder. Eğer kendisine hayrı öğretirsen, hayr üzerinde büyür. Dünya ve âhirete sahip olur, annesi ve babası da sevabında ortak olurlar. Ona edep veren ve öğreten de ortak olur. Eğer şerre alıştırılır, hayvanlar gibi ihmal edilirse, şakî olup helâk olur. Günah da onun terbiyesiyle mükellef olanın üzerindedir. Onun velisi sorumludur. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. (Tahrîm/6)

Madem ki edep, çocuğu dünya ateşinden koruyor, onu âhiret ateşinden koruması daha evlâdır. Çocuğun korunması; ona edep öğretmek, ahlâkını tertemiz yapmak ve güzel ahlâkları tâlim ettirmek, kötü arkadaşlardan korumak, fazla nimetlere dalmayı kendisine âdet ettirmemek, süs ve lüksü kendisine sevdirmemek demektir. Çünkü böyle olduğu takdirde büyüyünce bunların peşine düşmek sûretiyle hayatı zâyi olup, ebediyen helâk olur. Hatta başlangıçta onu gözetim altında tutmak, onu sâlih, dindar ve helâlyiyen bir kadının sütüyle ve dadılığı ile büyütmek daha uygun olur. Çünkü haramdan meydana gelen sütte bereket yoktur. Haram sütle çocuk beslendiği takdirde çocuğun çamuru necasetten yoğrulmuş olur. Böylece tabiatı pisliklere uygun olana meyleder! Çocukta erginlik alâmetleri görüldüğü zaman, onu güzelce murakabe etmek gerekir. Bunun başlangıcı, hayânın başlangıçlarının belirmesidir. Çünkü çocuk, çekildiği ve utandığı zaman, bir kısım fiilleri terkettiği an, aklın nûru onun üzerinde doğmuştur ki, bir kısım şeyleri çirkin görür ve bir kısmına muhalefet eder. Çocuk öyle bir hâle gelmiştir ki, birtakım şeylerden utanmaktadır. Bu ise, **Allahü teâlâ**'nın çocuğa vermiş olduğu bir hediyedir. Bu durum, çocuğun ahlâkının normale döndüğünü, kalbinin saflığa kavuştuğunu gösterir. . . ve bu durum çocuğun bülûğ çağında aklının kemâle ereceğini de müjdeler. Bu bakımdan utangaç bir çocuğu başı boş bırakmak uygun değildir. Aksine ona utanması ve utanmaması gereken şeyleri öğretmek sûretiyle onun edebine yardım etmelidir. Çocuğa ilk galebe çalan sıfat yemeğe karşı oburluktur. Bu bakımdan çocuğu bu hususta eğitmek gerekir. Mesela 'yemeği sağ elinle ye! Yemeğe başladığın zaman bismillâh de! Yemeği kendi, tarafına düşen kısmından ye! Arkadaşlarından önce

yemeğe başlama! Gözünü dikerek yemeğe ve yemek yiyenlere bakma! Yemekte pek acele etme! Güzelce çiğne! Lokmaları arka arkaya atıştırma! Elini ve elbiseni kirletme!' diyerek edep kurallarını öğretmek gerekir.

Bazen yavan ekmek yemeye alıştırmalıdır ki çocuk katığın bulunmasını şart görmesin! Çocuğun yanında çok yemeyi kötülemelidir. Yani çok yiyen bir kimseyi hayvanlara benzetmeli ve böyle bir kimseyi çocuğun huzurunda küçümsemelidir. Yine çocuğun yanında edepli ve az yiyen bir kimseyi övmelidir. Çocuğa yemek hususunda arkadaşını kendi nefsine tercih etmeyi sevdirmelidir. Yemeğe düşkün olmamayı çocuğa öğretmelidir. Hangi yemek olursa olsun, kaba yemeklerle kanaat etmeyi çocuğa öğretmelidir. Çocuğa renkli ve ipekli değil de beyaz elbiseleri sevdirmelidir. Çocuğun yanında renkli elbiselerin ve ipeklilerin kadınlar ve kadınımsı erkekler için olduğunu söylemelidir. 'Gerçek erkekler ise, böyle elbiselerden sakınırlar' demelidir ve bunu defalarca çocuğun yanında tekrar etmelidir. Ebeveyni ne zaman çocuğun sırtında bir ipekli veya renkli elbise görürse o elbiseyi kötülemelidir. Zevke dalan ve israfa alışan çocuklardan çocuğunu korumalıdır. Pahalı elbiseler giymekten çocuğu muhafaza etmelidir, Çocuğun keyfine göre konuşan insanlarla oturup-kalkmayı menetmelidir. Çünkü çocuk, yetişmesinin başlangıcında ihmal edildi mi, çoğu zaman kötü ahlâklı, yalancı, hasedçi, hırslı, nemmam (kovucu) , ısrarcı, fuzulî konuşan, fuzulî gülen, hilebaz ve hayâsız olur. Kişi çocuğu bu kötü ahlâktan ancak güzel terbiye ile koruyabilir. Sonra çocuk Kur'ân'ı ve bir kısım hadîsleri, iyi insanların hikâye ve durumlarını öğrenmelidir ki kalbinde sâlih kimselerin sevgisi yeşersin. Çocuk aynı zamanda aşktan ve aşk ehlinden bahseden şiirlerden ve gazellerden korunmalıdır. Edebin zerâfet ve tabiatın inceliğinden olduğunu iddia eden ediblerden uzak tutulmalıdır. Çünkü böyle bir edebiyat çocuğun kalbinde fesad tohumlarını geliştirir.

Ne zaman çocukta güzel bir ahlâk, iyi bir fiil görülürse, bundan dolayı çocuğu mükâfatlandırmak, çocuğa ikramda bulunmak, çocuğu sevindirecek şekilde davranmak gerekir. Onu insanlar arasında bu fiilinden dolayı övmelidir. Eğer bazı durumlarda, çocuk bu yaptığına muhalefet ederse, göz yumulması uygun olur. Çocuğun perdesini yırtmamalı, ayıbını dışarıya vermemelidir. Ona, başkalarının da buna cesaret edeceğini belli etmemelidir. Hele çocuk bunu örtmek istediği zaman. . . Örtülmesi için gayret gösterildiği zaman, bu yöne daha da dikkat edilmelidir. Çünkü bunu çocuğa belli etmek, ona cesaret verir. Hatta sonunda çocuk böyle şeylerin açığa çıkmasından artık perva etmez olur. Böyle bir durumda bu fiil, **ikinci** bir defa çocuktan çıkacak olursa, gizlice çocuğu azarlamak ve bu fiilin çok büyük bir kabahat olduğunu söylemek uygun olur. Çocuğa 'Sakın böyle birşeye bir daha kalkışma, halk seni görür rezil olursun!' diyerek sakındırmalıdır. Fakat her zaman çocuğu azarlamak doğru olmaz. Çünkü çocuğa çokça azarlamak, azarlamanın tesirini yok eder. Çirkin fiillerde bulunmayı ona kolay gösterir. Konuşmanın onun kalbinde tesiri kalmaz. Baba, çocuğuyla konuşmasının heybetini korumalıdır. Bu bakımdan çocuğunu arada sırada azarlamalıdır. Anne ise, çocuğu babasıyla korkutmak ve bu şekilde çirkinliklerden uzaklaştırmalıdır. Çocuğu gündüz uyumaktan menetmek uygun olur. Çünkü gündüz uykusu tembelliğe sevkeder. Çocuğu gece uykusundan menetmemelidir. Çocuğun âzâlarının katılaşıp bedeninin yağ tutmaması için yumuşacık yataklardan menetmelidir ki çocuk rahata alışmasın. Aksine çocuğu yatağın, elbisenin ve yemeğin az ve kaba olanına alıştırmalıdır. Çocuğun gizlice yaptığı herşeyden onu menetmelidir. Çünkü çocuk gizlice yaptığı birşeyi çirkin kabul ettiği için böyle yapar. Bu bakımdan çocuğu bundan menetmek, çirkin davranışları terketmeyi öğretmek demektir. Günün bir

kısmında yürümeye, hareketler yapmaya, sportif faaliyetlerde bulunmaya alıştırmalı ki çocuk tembelliğe alışmasın. Bütün bu hareketler esnasında avret yerlerini açmamaya, normalin üzerinde hızlı yürümemeye, ellerini gevşek bırakmamaya, göğsünün üzerine koymaya çocuğu alıştırmalıdır. Çocuğu, ebeveyninin servetiyle veya yemeklerinin, elbiselerinin, kitaplarının, kalem veya divitinin bir kısmıyla, akran ve yaşıtlarına karşı böbürlenmekten menetmelidir. Çocuğuna, kendisiyle muaşeret edene karşı ikramda bulunmayı, tevâzu göstermeyi, onlarla beraber olduğu zaman incelik ve zerafet göstermeyi öğretmelidir. Eğer çocuk, ihtişam sahibi kimselerin evlâdı ise, çocuğun gözünde muhteşem görünen birşeyi başkasından almaktan çocuğu menetmelidir. Çocuğa yüceliğin almakta değil, vermekte olduğunu öğretmelidir. Başkasından almanın çirkin, hasislik ve terbiyesizlik olduğunu söylemelidir.

Eğer çocuğun anababası fakir ise, çocuğuna tamahkârlığın, başkasından birşey almanın zillet olduğunu ve böyle yapmanın köpeklerin âdetinden olduğunu öğretmelidir. Çünkü köpek, bir lokma için beklemekte ve ona karşı kuyruk sallamaktadır! Kısacası çocuğuna altın ve gümüşün sevgisini, onlara karşı tamahkârlığı çirkin gösterip, yılan ve akreplerden sakındırmaktan daha fazla bunlardan sakındırmalıdır. Çünkü altın ve gümüş sevgisinin âfeti ve onlara karşı gösterilen tamahkârlık, çocuklar için zehirden daha zararlıdır. Hatta büyükler için de böyledir. Çocuğuna oturduğu yere tükürmemeyi, sümkürmemeyi ve başkasının huzurunda gerinmemeyi öğretmelidir. Başkasına sırtını çevirmemeyi, ayak ayak üstüne atmamayı, el ayasını çenesinin altına koymamayı, başını dirseğine dayamamayı öğretmelidir. Çünkü böyle yapmak, tembelliğin delilidir. Çocuğuna oturma şeklini öğretmelidir. Fazla konuşmaktan çocuğu menetmelidir. Çocuğuna fazla konuşmanın kişinin hakirliğine ve hayâsızlığına delâlet ettiğini ve fazla konuşmanın düşük insanların âdeti olduğunu belirtmelidir. Esasında çocuğunu -ister doğru isterse yalan olsun- yemin etmekten menetmelidir ki çocuk, küçüklüğünde böyle birşeye alışmasın. Çocuğunu arkadaşından önce konuşmaya başlamaktan menetmelidir. Ancak sorulan sorunun cevabı ve soru kadar konuşmaya alıştırmalıdır. Başkası konuştuğu zaman, onu ciddiyetle dinlemeyi, eğer kendisinden yaşlı ise hürmetle kulak vermeyi çocuğuna telkin etmelidir. Kendisinden yaşlı olanlar için kalkıp, yerini vermeyi ve onların huzurunda edeble oturmayı çocuğuna telkin etmelidir. Çocuğunu fuzulî konuşmaktan, çirkin konuşmaktan, lânet etmek ve küfür etmekten menetmelidir. Böyle konuşanlarla oturup-kalkmaktan çocuğunu sakındırmalıdır. Çünkü bu çirkin şeyler, şüphesiz kötü arkadaşlardan insana sirayet eder! Çocukların terbiye edilmesinin esası ve temeli, kötü arkadaşlardan korunmalarıdır. Çocuğuna, öğretmeni tarafından dövüldüğü zaman fazla bağırmamasını ve başka bir arkadaşından bu hususta yardım istememesini öğretmesi gerekir. Hocasının dövmesine karşı sabretmeyi çocuğuna telkin etmeli ve böyle yapmanın erkekliğin alâmeti olduğunu, fazla bağırmanın köle ve kadınların âdeti olduğunu çocuğuna söylemelidir. Çocuk mektepten dönünce ona oyun oynayarak mektebin yorgunluğundan kurtulması için izin verilmesi gerekir. Fakat burada çocuğun oyun ile yorulmamasını gözetmelidir. Çünkü çocuğu daima oyundan menetmek ve öğrenmeye mecbur tutmak çocuğun kalbini öldürür, zekasını dumura uğratır. Hayatını altüst eder. Hatta çocuk böyle bir sıkılıktan kurtulmak için, çeşitli hileli yolları denemeye mecbur olur.

Anne ve babanın çocuğa, öğretmene itaat etmeyi öğretmesi gerekir. Kendisinden yaşça büyük olanlara -ister yakınları olsun, ister olmasın- hürmet etmeyi, onların huzurunda oynamamayı çocuğa telkin etmelidir. Çocuk erginlik yaşına vardığı zaman, tahâreti ve namazı terketmesine göz yummamalıdır. Mübarek Ramazan-ı Şerifin bazı günlerinde çocuğa oruç tutmayı emretmelidir. Çocuğu

ipeklinin her çeşidini giymekten ve altın kullanmaktan sakındırmalıdır. Çocuğa muhtaç olduğu şer'î sınırları öğretmeli, hırsızlıktan, haram yemekten, hainlik, yalan ve fuhşiyattan ve çocuklarda çoğu zaman bulunan çirkin fiillerden sakındırmalıdır. Ne zaman ki çocuk, çocukluk devresinde bu şekilde gelişirse, bülûğ çağına yaklaştığı zaman bu işlerin sırlarını bilmesi mümkün olur. Çocuğa yemeklerin ilaç olduklarını, onlardan maksadın insanın onlar vasıtasıyla Allah'ın ibadetine güç yetirmek olduğunu ve dünyanın temelsiz olup bâki olmadığını, ölümün dünya nimetlerinin sonunu getireceğini, dünyanın istikrar yeri değil de geçit evi olduğunu, âhiretin geçici değil, daimî ev olduğunu, ölümün her saatte insanoğlunu beklediğini, akıllı bir kimsenin dünyasından çok, âhireti için azıklanan bir kimse olduğunu ve böyle bir kimsenin gittikçe

Allah nezdinde derecesinin büyüdüğünü ve böyle kimse için cennet nimetlerinin gittikçe genişlediğini öğretmelidir, Çocuğun gelişmesi sâlih bir şekilde olduğu zaman, bu konuşmalar çocuğun kalbine yerleşir, semere ve meyve verir. Taşın üzerine işlenen nakış gibi silinmez bir şekilde kalır. Eğer çocuğun büyümesi bunun aksine olursa, çocuk oyuna alışır, çirkin konuşmaya, yemek, elbise, süs ve böbürlenmeye alışır, onun kalbi artık hakkı kabul etmekten kaçınır. Tıpkı duvarın kuru toprağı kabul etmediği gibi. . . Bu bakımdan çocuğun terbiyesine başlangıçta ihtimam göstermek gerekir. Çünkü çocuk hem hayra, hem de şerre kabiliyetli olarak yaratılmıştır. Ancak ebeveyni onu iki taraftan birisine meylettirirler. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Her çocuk fıtrat üzere doğar. Ancak annesi-babası onu yahudi veya hristiyan veya ateşperest yapar. 60

Sehl et-Tüsterî der ki: "Ben onüç yaşında iken gece ibâdetine kalkıyor, dayım Muhammed b. Suvar'ın namazına bakıyordum. Dayım bir gün bana dedi ki: "Seni yaratan Allah'ı anıp hatırlamaz mısın?" Ben ona 'Nasıl hatırlayayım ve anayım?' diye sorunca şöyle dedi: "Yatağına girdiğin zaman kıpırdamaksızın üç kere şöyle de: Allah benimledir. Allah beni görür. Allah şahiddir". Ben bu dersi birkaç gece tekrar ettim. Sonra kendisine haber verdim. Bu sefer bana dedi ki: "Her gece yedi defa söyle!" Bunu da tatbik ettim. Sonra haber verdim. Bana dedi ki: "Her gece onbir defa söyle!" Ben onun dediğini yapınca, bu sözlerin zevki kalbime girdi. Bir sene sonra dayım bana dedi ki: "Sana öğrettiklerimi koru ve kabre girinceye kadar onlara devam et. Bu hem dünyada ve hem âhirette sana fayda verecektir". Ben uzun seneler buna devam ettim. Bunun zevkini kalbimde gördüm. Sonra dayım bir gün bana dedi ki:

"Ey Sehl! Allah'ın beraber olduğu, baktığı, şahid olduğu kimse

60) Müslim, Buhârî

Allah'a isyan eder mi? O halde günahlardan uzaklaş ve sakın?" Bu bakımdan ben kendi nefsimle başbaşa kalıyordum. Beni mektebe gönderdiklerinde 'Himmetimin dağılmasından korkuyorum' dedim. Fakat yakınlarım öğretmene, benim bir saatte gidip ondan öğrenmemi, sonra dönüp gelmemi şart koştular. Böylece mektebe gittim. Kur'ân'ı öğrendim. Altı veya yedi yaşındayken Kur'ân'ı hıfzettim. Bütün sene oruç tutuyordum. İftarlığım da arpa ekmeğiydi ve bu da on iki sene devam etti. Ben onüç yaşında iken zor bir mesele ile karşı karşıya kaldım. Ailemden beni Basra'ya göndermelerini, bu meselemi orada bulunan âlimlerden sormama izin vermelerini istedim. Böylece Basra'ya geldim. Âlimlere meselemi sordum.

Hiçbiri bana şifâ verici bir **cevap** vermeyince Abadan'da bulunan ve Ebû Habib b. Ebî Abdullah Abadanî adlı bir kişiye gidip meselemi kendisine sordum. O bana gereken cevabı verdi. Ondan faydalanmak için bir müddet onun yanında kaldım. Sonra memleketim olan Tuster şehrine döndüm. Bir dirheme bir mikyal arpa alır, öğütür, pişirir, tuzsuz ve katıksız olarak her gece bir ûkiyesini yer ve bütün seneyi böyle geçirirdim. . . Bu dirhem bana bir sene yetiyordu. Sonra ben üç gün üst üste oruç tutup **üçüncü** gecede iftar etmeye başladım. Sonra beş, sonra yedi, sonra yirmişbeş güne çıkardım ve buna yirmi sene devam ettim. Sonra çıkıp yeryüzünde seyyah olarak gezdim. Sonra memleketim olan Tuster'e döndüm. **Allahü teâlâ**'nın dilediği zamana kadar bütün geceyi ibâdetle geçirdim".

Ahmed der ki: 'Sehl et-Tüsterî'nin ölüp Allah'a kavuşuncaya kadar hiçbir gece yediğini görmedim'.

60) Müslim, Buhârî

İradenin Şartları, Mücâhedenin Mukaddimeleri ve Müridi Yavaş Yavaş Riyazet Yoluna Sokmanın Beyanı

Kalbiyle yakîn derecesinde âhireti müşahede eden bir kimse, zarurî olarak âhiretin mahsulünü istemekte ve ona iştiyak göstermekte, âhiretin yollarına girmekte, âhirete nisbeten dünyanın nimet ve lezzetlerini hakir görmektedir. Çünkü yanında boncuk bulunan bir kimse, değerli bir cevheri gördüğü zaman, artık boncuğa karşı rağbet ve iştiyak duymaz, onu cevherle değiştirmek ister. Âhiret meyvesine tâlip olmayan bir kimse ise, Allah'a ve son güne îman etmediği için Allah ile mülâki olmaya da tâlip değildir.

Buradaki imandan gayem; dilin şehâdet kelimesini inanmaksızın ve ihlâssız olarak söylemesi değildir. Çünkü böyle söylemek, cevherin boncuktan daha üstün olduğunu tasdik eden, ancak cevherin hakikatini değil, sadece lâfzını bilen bir kimsenin sözüne benzer! Biri boncuğa rağbet ettiği zaman, onu bırakmak istemez. Cevhere karşı olan iştiyâkı pek fazla olmaz. Çünkü yolu bilmemek hedefe varmaktan insanı alıkoyar. Sülûkten meneden ise iradesizliktir. İradeden de meneden imansızlıktır! İmansızlığın sebebi ise, hatırlatıcı ve Allah'ı bilen, onun yoluna hidayet eden âlimlerin yokluğudur!

O âlimler ki dünyanın hakirliğine ve yıkılacağına dikkat çekerler, âhiret işinin önemini ve devamlılığını hatırlatırlar. Bu bakımdan halk gafildir, şehvetlerine dalmışlardır, uykularına oldukça batmışlardır. Din âlimleri içinde de onları uyandıran bir kimse yoktur. Eğer onlardan biri uyanırsa, bu sefer cehaletinden dolayı yol gitmekten âciz olur. Eğer âlimlerden yolun gösterilmesini isterse, onların nefislerinin hevasına uyup doğru yoldan ayrıldıklarını görecektir. Bu bakımdan iradenin zayıflığı ve yolun bilinmemesi, âlimlerin nefislerinin hevasına göre konuşmaları, Allah'ın yolunun sâliklerden boşalmasına sebep olmuştur. Ne zaman hedef perdeli, delil yok, hevâ galip ve talip de gâfil ise, hedefe varmak zorlaşır. Bu takdirde şüphesiz yollar kullanılmaz olur. Eğer biri kendiliğinden uyanırsa veya başkası tarafından uyandırılırsa âhiret mahsulüne ve ticaretine karşı iradesi harekete geçerse, ilk başta yapması gereken birtakım şartların olduğunu bilmelidir ve yine bilmelidir ki kendisi için uyulması gereken bir örnek vardır, ona yapışması lâzımdır. Kalesi vardır, ona sığınması lâzımdır ki yolunu kesen düşmanlardan emin olabilsin. Boynunda birtakım vazifeler vardır. Yolculuk esnasında onlardan ayrılmaması gerekir. İrade için öne alınması gereken şartlar ise, kendisiyle halk arasında gerilen

perdelerin kaldırılmasıdır. Çünkü halkın haktan mahrum olmasının sebebi perdelerin üstüste gelmesidir. Yol üzerine barikatların kurulmasıdır.

Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık; artık görmezler. (Yâsîn/9)

Mürid ile halk arasındaki barikat ve engel dört tanedir:

l. Mal

2. Rütbe

3. Taklid

4. Günah

Mal:

Mal perdesi, ancak kişinin mülkünden çıkıp, sadece zarurî miktarın elinde kalmasıyla kaldırılabilir. Kişinin elinde bir dirhem kalıp kalbi ona iltifat ettikçe, kişi onunla bağlı ve Allah'tan perdelenmiş demektir.

Rütbe

Rütbe perdesinin kaldırılması da rütbeden uzaklaşmak, tevâzuya bürünmek, namsızlığı ve şöhretsizliği, şöhret ve nâma tercih etmek, anılma sebeplerinden kaçmak, halkın kalbini nefret ettiren ve kendisini rahat bırakmalarını sağlayan amellerde bulunmakla mümkündür.

Taklid:

Taklid perdesi, mezhebler için gösterilen taassubun terkedilmesiyle ve 'Lâ ilâhe illâllah Muhammedun **Rasûlüllah**' kelimesine gönülden îman etmek suretiyle kaldırılır. Bu kelimenin doğruluğunu kanıtlamak için Allah'tan başka bütün ilahları aradan kaldırmaya dikkat etmelidir. İnsanoğlunun en büyük ilâhı hevâsıdır. Kişi bu ilahları aradan kaldırdığı zaman, takliden almış olduğu itikadının hakikati kendisine görünür. İnsan bu hakikatleri mücadele yoluyla değil, mücahede yoluyla aramalıdır. Eğer inancına karşı olan taassubu kendisine galip gelirse, nefsinde bir genişlik kalmazsa, bu durum onun için bağlayıcı bir kayıt ve perde olur. Zira müridin belli bir mezhebe nisbeti, asla müridlik şartından değildir.

Günah:

Günah bir perdedir. Bu perdeyi ancak tevbe, zulmen alınanları terketmek, gerçek azm ile bir daha dönmemeye niyetlenmek, yaptıklarından pişman olmak, zulmen aldıklarını geri vermek ve hasımlarını razı etmek kaldırır. Çünkü tevbesi sıhhatli olmayan, büyük günahları terketmeyen ve buna rağmen keşif yoluyla dinin sırlarına vâkıf olmak isteyen bir kimse, tıpkı Arap dilini öğrenmeden önce Kur'ân ve tefsirinin esrarına vâkıf olmak isteyen bir kimseye benzer. Çünkü önce Kur'ân arapçası bilinmeli, sonra oradan Kur'ân'ın sırlarına ulaşmaya çalışmalı, hem önce hem sonra şeriatın zâhirini yerine getirip, sonra onun derinliklerine ve sırlarına vâkıf olmaya çalışmalıdır. Kişi önce bu dört şartı yerine getirip, mal ve rütbeden uzaklaştığında âdeta temizlenip abdest alan ve namaz kılmaya elverişli hâle gelen bir kimse gibi olur. Bundan sonra da uyulacak bir imama muhtaçtır. İşte mürid de böyledir; kâmil bir şeyhe ve

uyulacak bir üstada muhtaçtır ki o üstad onu doğru yola iletsin! Çünkü dinin yolu gayet gizli ve muğlaktır. **Şeytan**ın yolları ise açık ve çoktur. Kendisini hakikate hidayet eden bir şeyhi ve üstadı olmayan bir kimseyi **şeytan** kendi yollarına çeker. Bu bakımdan delilsiz çölün helâk edici yollarına dalan bir kimse nefsini tehlikeye atmış ve helâk etmiştir!

Nefsini kendisi eğitmek isteyen bir kimse, kendiliğinden biten bir ağaca benzer. Böyle bir ağaç, bakıcısı olmadığı için pek çabuk kurur. Eğer bir müddet kalır, yaprak verirse de meyve vermez. Yani aşılanmadığı takdirde ya meyve vermez veya yabani meyve verir. Bu bakımdan adı geçen şartları yerine getirdikten sonra müridin elinden tutacak bir şeyhi olmalıdır. Mürid, tıpkı gözleri kör olan bir kimsenin nehrin kıyısında kendisine rehberlik edenin eline yapıştığı gibi, kâmil bir şeyhe yapışmalıdır. Bütün geleceğini ona teslim etmelidir. Hiçbir hususta ona muhalefet etmemelidir. Bilmelidir ki şeyhinin hatası, kendisinin isabet etmesinden daha faydalıdır. Bu bakımdan kişi, böyle bir şeyhi bulduğu zaman, o şeyhe, müridi korumak, sağlam bir kalenin içine almak, bütün yol kesicilerden korumak farz olur. Bu da dört şey ile mümkündür:

A. Halvete çekilmek

B. Sükût etmek

C. Aç kalmak

D. Uykusuz kalmak:

İşte bunlar, kişiyi yol kesicilerden koruyan kaledir. Çünkü müridin hedefi kalbinin ıslahıdır ki o kalp ile rabbini müşahede etsin ve o kalp ile rabbine (mânen) yakınlaşmaya elverişli olsun!

Açlık, kalbin kanını azaltır, kalbi bembeyaz yapar. Kan beyazlaşınca kalp nûrlanır. Açlık, kalbin yağlarını da eritir. Yağlar eriyince de kalp incelir. Kalbin incelmesi ise, mükaşefe ilminin anahtarıdır. Nitekim kalbin katılığının, perdelenme sebebi olduğu gibi. . . Kalbin kanı eksildiği zaman düşmanın yolu daralır. Çünkü düşmanın mecraları, şehvetlerle dolu bulunan damarlardır.

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey Havârîler! Karınlarınızı aç bırakınız! Umulur ki kalpleriniz rabbinizi görür'. :

Sehl et-Tusterî şöyle demiştir: Abdal, ancak dört hasletle abdal olur:

1. Aç kalmak

2. Uykusuz kalmak

3. Sükût etmek

4. Halktan uzaklaşmak

Bu bakımdan aç kalmanın, kalbin aydınlanmasındaki faydası apaçık bir şeydir. Deneme buna şehâdet etmektedir. İki şehvetin kırılması bahsinde bu husustaki tedric yönünün beyanı gelecektir. :

Uykusuz kalmaya gelince, bu kalbi cilalar, tasfiye eder, nûrlandırır. Bu nûr, açlıktan ötürü kalpte oluşan berraklığa eklenir. Böylece kalp, pırıl pırıl parlayan bir yıldız ve berrak bir ayna gibi olur. Bu takdirde hakkın cemâli kalpte görünür. Âhiret derecelerinin yüksekliği kalpte müşahede edilir. Dünyanın

hakirliği ve âfetleri belirir. Böylece kişinin dünyadan el çekmesi ve âhirete yönelmesi tamamlanır. Uykusuzluk da açlığın neticesidir. Çünkü toklukla beraber uykusuzluk mümkün değildir. Uyku kalbi katılaştırır ve öldürür, ancak zaruret miktarında sakınca yoktur. Bu takdirde gayb esrârının keşfine sebep olur. 'Abdalların yemesi keyif için değil, mecburidir, uykuları galebedir, konuşmaları zarurîdir' denilmiştir. İbrahim Havvas şöyle demiştir: 'Yetmiş sıddîkîn görüşü, uykunun çokluğunun çok su içmekten ileri geldiği hususunda birleşmiştir'.

Susmaya gelince, bunu uzlete çekilmek kolaylaştırır. Fakat uzlete çekilen kişinin hiç olmazsa kendisine yemeğini, suyunu veren ve işlerini idare eden bir yakını vardır. Bu bakımdan zaruret miktarından fazla konuşmaması gerekir. Çünkü konuşmak kalbi meşgul eder. Kalplerin konuşmaya karşı oburluğu pek büyüktür. Zira kalp konuşmaya dalar. Zikir ve fikir için yalnız kalmak ona ağır gelir, konuşarak rahatlamak ister. Susmak ise aklı aşılar, verâ ile takvâyı öğretir.

Halvete gelince, onun faydası kendini meşgul eden şeylerden uzaklaşmak, kulak ve gözü zapt u rapt altına almaktır. Zira kulak ile göz, kalbin dehlizleridir. Kalp, bir havuz hükmündedir. Ona pis, bulanık ve kirli sular, duyu nehirlerinden akıp gelir. Riyazetin hedefi ise, o havuzu pis sulardan boşaltmak, orada biriken çamurlardan kurtarmaktır ki havuzun dibinden temiz su kaynayıp çıksın! Acaba nehirler durmadan havuza akarlarsa, kişi nasıl havuzun suyunu boşaltabilir? Oysa onun boşalttığından daha fazlası durmadan havuza akmaktadır. Bu bakımdan zaruret miktarı hariç, duyuları zaptu rapt altına almak gerekir. Bu ancak karanlık bir evde halvete çekilmekle tamamlanır. Eğer karanlık bir ev yoksa başını kucağına eğip bir cübbe veya geniş bir elbise ile örtünmelidir. Böyle bir durumda hakkın sesini işitir. Rubûbiyetin celâlini müşahede eder. **Hazret-i Peygamber**'e gelen nidanın, **Hazret-i Peygamber** bu haldeyken geldiğini bilmiyor musun?

Ey örtüsüne bürünen! (Müzzemmil/1)

Ey elbisesine bürünen! (Müddessir/1)

İşte bu dört derece kalkan ve kaledir ki kişiden yol kesicileri defedip ârızlarını bertaraf eder. Mürid bunu yaptığı zaman, bundan sonra yolun sülûkü ile meşgul olmalıdır. Yolun sülûkü de geçitleri geçmek suretiyle mümkün olur. **Allahü teâlâ**'nın yolunda, dünyaya iltifat etmenin sebebi olan kalp sıfatlarından başka bir geçit yoktur. O geçitlerin bir kısmı diğer kısmından daha zor ve tehlikelidir. Onları geçmekteki tertib şöyledir: Önce en kolay olanından başlamalıdır. O geçitler sıfatlardır. Bunlardan maksadım iradenin başlangıcında bertaraf ettiği alâkaların eserleridir. Yani mal, rütbe, dünya sevgisi, halka iltifat etmek, günahlara karşı istekli olmaktır. Bu bakımdan zâhirini bunlardan arındırdığı gibi iç âlemini de bunların eserlerinden boşaltması gerekir. Buradaki mücâhede uzun sürebilir. Bu mücâhede, durumların değişmesiyle değişir. Çünkü sıfatların çoğundan kurtulan şahıslar için mücâhede pek uzamaz. Biz daha önce mücâhedenin yolunun, şehvetlerin zıdlarını yapmak, müridin nefsine galip gelen her sıfatta hevâ-i nefse muhalefet etmek olduğunu söyledik. Bu bakımdan kişi, bu sıfatlardan kendiliğinden kurtulduğu veya mücâhede yoluyla bunları zayıflattığı zaman kalbinde de herhangi bir ilgi kalmaz. O zaman kalbini zikirle meşgul etmelidir. Zikri daimî bir şekilde kalbine yüklemeli ve kalbini zahirî virdlerin çokluğundan menetmelidir. Hatta sadece farzlarla ve revatıblarla yetinmelidir. Virdi de virdlerin özü ve semeresi olan

tek bir vird olmalıdır. Yani kalbini Allah'tan başkasının zikrinden boşalttıktan sonra Allah'ın zikrine sevketmelidir. Kalp, başka şeylere iltifat etmedikçe zikirle meşgul edilmemelidir.

Şiblî, Hüserî'ye şöyle dedi: "Eğer bana geldiğin cum'adan öbür cum'aya kadar senin kalbine Allah'tan başka birşey gelirse, bana gelmen senin için haramdır'.

Bu tecerrüd, ancak iradenin doğruluğuyla ve Allah sevgisinin kalbe galip gelmesiyle elde edilir. Allah sevgisi kalbe öyle galip gelmelidir ki kişi âdeta tirtir titremeli, sevgilisinden başka hedefi olmayan aşık gibi olmalıdır. Böyle olursa, şeyh onu kendisine mahsus bir zâviyeye sokar, hizmetine helâl yemek verecek bir kimseyi tayin eder. Çünkü din yolunun esası helâl rızıktır ve böyle bir durumda iken şeyh ona zikirlerden birini telkin eder ki kalbini ve dilini o zikirle meşgul etsin! Oturup 'Allah, Allah' veya 'Sübhânallah, sübhânallah' demelidir veya şeyhin tensib ettiği kelimeleri tekrarlamalıdır. Dil hareketten düşünceye kadar bu zikirlere devam etmelidir. Kelime sanki dilin üzerinde hareket etmeksizin çıkıncaya kadar devam etmelidir. Sonra bu duruma kelimenin eseri dilden düşünceye ve kalpte sadece kelimenin sûreti kalıncaya kadar devam etmelidir. Daha sonra nefsin harfler ve sûreti kalpten silinip manâsının hakikati kalbe yerleşinceye, kalpte hazır oluncaya ve kalbe galebe çalıncaya kadar devam etmelidir.

Böylece Allah'tan başka herşeyden vazgeçmiş olur. Çünkü kalp birşeyle meşgul olduğu zaman, ne olursa olsun onun haricindeki şeylerden boşalır. Bu bakımdan, kalp, Allah'ın zikriyle meşgul olduğunda -ki Allah'ın zikri de kalbin hedefidir- şeksiz ve şüphesiz Allah'tan başka herşeyden boşalır. O zaman kişiye düşen görev kalbin vesveselerini murakabe etmek, dünya ile ilgili hatıratların gerek geçmişteki durumları ve gerek başkalarının durumunu hatırlatıcı şeylerle ilgili hallerini murakabe etmektir. Çünkü kalp, herhangi birşeyle meşgul olduğu zaman -velev az bir zaman olsun- bu meşguliyet sebebiyle, o az bir zamanın içinde bile zikirden boşalır, bu da eksikliktir. Bu bakımdan kişi bunu bertaraf etmeye çalışmalıdır. Bütün vesveseyi bertaraf ettiği ve nefsini bu kelimeye çevirdiği takdirde kelimenin yönünden vesveseler gelmeye başlar: 'Bu kelime nedir? Bizim Allah dememizin mânâsı nedir? Allah hangi mânâdan dolayı ilâh olmuştur?' gibi. . . Bu vesveseler sırasında kalpte birtakım hâtırat başgösterir ve kalp için düşünce kapısını açar. Bazen de **şeytan**ın vesveselerinden küfür ve **bid'at** olan şeyler kalbe hücum ederler; kişi bu gelen vesveseleri sevmedikçe, onları kalpten söküp atmaya gayret gösterdikçe onlar kendisine zarar vermez.

Bu vesveseler, **Allahü teâlâ**'nın münezzeh olduğunu kesinlikle bildiği şeyler ve Allah hakkında düşünülür mü düşünülmez mi diye şüphe ettiği şeyler olmak üzere iki kısma ayrılır. Allah'ın münezzeh olduğunu kesinlikle bildiği kısma gelince, bunun böyle olduğunu bilir, fakat **şeytan** onun kalbine onu atıverir, hatırından geçirir. Bundan kurtulmanın şartı; bu vesveseye aldırmamak, Allah'ın zikrine sığınmak, vesveseyi bertaraf etmek için Allah'a yalvarmaktır.

Ne zaman **şeytan**dan kötü bir düşünce seni dürtüklerse, Allah'a sığın; çünkü O, işitendir bilendir. Allah'tan korkanlar kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman (Allah'ı ve azabı) düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar doğru yolu bulup **şeytan**ın vesvesesini atmışlardır bile!. . . (A'raf/200-201)

Allah hakkında caiz olup olmadığında şüphe ettiği kısma gelince, bunu şeyhine arzetmesi uygun olur. Hatta kalbinde bulduğu herşeyi gevşeklik, iştiyak, herhangi bir şeye iltifat ve iradedeki doğruluk gibi, her durumunu mürşidine arzetmeli, başkasından da gizlemelidir. Şeyhinden başkasını bunlara

muttali etmemelidir. Sonra şeyhi hâline bakar, zekasını ve aklını dikkate alır, onu kendi haline bıraktığı ve düşünceyi ona emrettiği takdirde kendiliğinden uyanıp meselenin hakikatine vâkıf olacağını bilirse onu düşünceye havale etmesi ve daimî bir şekilde düşünmeyi kendisine emretmesi uygun olur. Onun kalbine hakîkati keşfeden bir nûr atılıncaya kadar düşünceye devam etmesini sağlamalıdır. Eğer böyle bir düşünceye güç yetiremeyeceğini biliyorsa, onu kesin inanca, kalbinin alabileceği va'z, zikir ve anlayışına yakın delillerle çekmeye çalışmalıdır. Şeyhin böyle bir müride karşı nazik davranması, iltifat etmesi gerekir. Çünkü bu yollar, yolların en tehlikelileri, bu yerler tehlikelerin çok olduğu yerlerdir. Nice mürid vardır ki riyazetle meşgul olmuş, bozuk bir hayâl gelip kendisine hâkim olmuş, bunu anlayamamış böylece önündeki yolu şaşırmış, boş şeylerle meşgul olmuş ve herşeyi helâl telâkki etme yoluna girmiştir! Bu ise büyük bir tehlikedir. Zikir için herşeyden uzaklaşan, kalbindeki meşgul edici alâkaları söküp atan bir kimse, bu gibi fikirlerden bir türlü kurtulamaz. Çünkü böyle bir kimse, tehlike gemisine binmiştir. Eğer sahile sağ ve selametle çıkarsa din padişahlarından olur. Eğer yanlışlık yaparsa helâk olur ve bunun içindir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kocakarıların dinine yapışınız!61

Kocakarıların dini ise, îmanın esasını ve taklid yoluyla zâhirî inancı kabullenmek ve sâlih amellerle meşgul olmaktır. Çünkü böyle bir imandan dönmekte çok tehlike vardır. Bu sırra binaen denilmiştir ki; 'Şeyh'e müridin durumunda hassas davranmak ve sezgi sahibi olmak farzdır'. Eğer mürid zeki değilse, sadece zâhirî inanca sahipse, onu zikir ve fikirle meşgul etmemelidir. Aksine kendisini zâhirî amel ve virdlerle meşgul etmelidir veya onu fikre dalanların hizmetinde çalıştırmalıdır ki onların bereketinden o da istifade etsin! Çünkü savaşmaktan âciz olan bir kimsenin en azından savaşçılara su dağıtması, onların hayvanlarına bakması gerekir ki kıyâmet gününde -her ne kadar onların derecesine ulaşamasa da- onlarla beraber haşrolunup, onların bereketi kendisine dokunsun! Sonra kendisini zikre ve düşünceye vermiş müridi bu vazifeden ucub, riyâ, kendisine keşfolunan hâllerle ve kerâmetlerle sevinmek gibi birçok mâniler menetmektedir. Ne zaman bunlardan herhangi birine iltifat eder, nefsi onlarla meşgul olursa bir gevşeklik olur. Hatta bütün hayatı boyunca hâline dikkat etmesi gerekir. Tıpkı susamış ve bütün dünya denizleri ağzına dökülse dahi susuzluğu gitmeyecek bir kimsenin suya yapışması gibi. . Sermayesi halktan uzaklaşıp hakka gitmektir.

Seyyahlardan biri şöyle anlatır: Ben halktan ayrılmış bir kısım abdala şöyle dedim:

-Tahkike giden yol nedir?

-Dünyada sanki bir yolcu gibi davranmandır.

-Bana öyle bir amel öğret ki ben kalbimi devamlı bir şekilde Allah ile beraber göreyim.

-Halka bakma! Çünkü halka bakmak zulmettir.

-Halka bakmak mecburiyetindeyim.

-O halde onlarla iş yapma. Çünkü onlarla iş yapmak vahşettir.

-Onların arasında yaşıyorum. Onlarla iş yapmak mecburiyetindeyim.

-O halde onlara gönül verme. Çünkü onlara gönül vermekte felâket vardır.

-Acaba illet bu mudur?

-Sen gâfillere baktığın, câhillerin konuşmasını dinlediğin, tembellerle oturup-kalktığın halde kalbinin daimî bir şekilde Allah ile beraber olmasını istiyorsun! Bu, ebediyyen olmayacak bir şeydir.

Durum bu iken riyazetin son zirvesi; kişinin kalben daimî bir şekilde Allah ile beraber olmasıdır. Bu ise, kalbi Allah'tan başka herşeyden boşaltmakla mümkün olur. Kalp de ancak uzun bir mücâhede sonunda başka şeylerden boşalır. Ne zaman kişinin kalbi Allah ile beraber olursa, kişiye rubûbiyetin celâli görünür, hak tecelli eder, Allah'ın lâtifelerinden vasfedilmesi câiz olmayan şeyler ona görünür. Hatta vasıflandırmak asla bu şeyleri kapsayamaz. Müride bunlardan birşey inkişaf ettiği zaman, bu durumları silen en büyük tehlike bunları başkalarına anlatmaktır. Nefis burada bir zevk hisseder, o zevki de başka bir zevk tâkip eder! Bu takdirde o zevk, kendisini o mânâların keyfiyeti hakkında düşünmeye davet eder. O mânâları ifade eden lâfızları süslü püslü yapmaya, zikirlerini tertip etmeye, onları hikâyelerle, Kumandan alman delillerle ve kıssalarla süslemeye ve konuşma sanatını güzelleştirmeye sevkeder. Bütün bunları, insanlar kendisine meyletsin diye yapar. Çoğu zaman **şeytan** kendisine 'Senin bu yaptığın Allah'dan gâfil bulunan ölü kalplerin diriltilmesidir. Sen ancak Allah ile halk arasında vasıtasın. Halkı Allah'a davet ediyorsun. Senin burada herhangi bir kazancın yoktur' hayâlini verir (!) Konuşma yönünden ondan daha güzel, lâfız bakımından ondan daha zarif, halk tabakasının kalplerini etkilemek bakımından ondan daha kudretli birisi göründüğü zaman, **şeytan**ın hilesi açığa çıkar. Çünkü -eğer kendisini harekete geçiren halk tarafından kabul edilme hissi ise- bu takdirde kişinin içinde hased akrebi harekete geçer. Eğer onu harekete geçiren hak ve Allah'ın kullarını Allah yoluna davet etmenin şevki ise, arkadaşının kendisinden daha iyi bir şekilde ortaya atılmasına sevinir ve der ki: 'Kullarının isyanını engellemekte bana yardımcı olan bir arkadaşımla beni takviye eden Allah'a hamdolsun!'

Tıpkı sahipsiz bir ölüyü gördüğü zaman, onu gömmesi kendisine farz olan ve şer'an gömülmesinden sorumlu olan bir kimse gibi. . . Bu kimse, ölüyü bulduğu esnada kendisine yardım eden biri gelirse onun gelmesiyle sevinir, kendisine yardım edene hased etmez. Gâfil kimseler de kalben ölüdürler. Vâizler uyandırıcı ve dirilticidirler. Onların çok olması birbirlerini istirahat ettirmelerine ve yardımlaşmalarına vesile olur. Bu bakımdan bir vâizin, vâizlerin çokluğuyla sevinmesi uygun bir harekettir. Bu ise cidden pek nâdir bir durumdur. Bu bakımdan müridin bundan sakınması uygun olur. Çünkü bu desise, yolun kendisine açıldığı kimselere karşı **şeytan**ın en büyük tuzaklarındandır. Zira dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmek, insanoğlunda çok görülen bir niteliktir.

Ama siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. (A'lâ/16)

Bundan sonra **Allahü teâlâ** şerrin tabiatlarda eski bir nitelik olduğunu beyan etmiştir ve bunun geçmiş kitaplarda da mevcut olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur:

Bu ilk sahîfelerde de vardır. İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde! (A'lâ/18-19)

İşte tedrîcen Allah'ın mülâkatına giden müridin riyazetinin ve terbiyesinin yolu budur!

Riyazetin her sıfattaki ayrıntısına gelince, eserin ilerdeki bölümlerinde bu husus gelecektir. Çünkü insanoğluna hâkim olan sıfatlar midesi, tenâsül uzvu ve dilidir. Ben bunlarla ilgili şehvetleri kastediyorum. Sonra şehvetleri korumak için asker gibi olan öfkeyi kastediyorum. Sonra insanoğlu

midesinin ve tenâsül uzvunun şehvetini sevdiği ve onlarla yakınlaştığı zaman dünyayı sever. Buna da ancak mal ve mertebe ile ulaşır. Mal ve mertebe istediği zaman, dünyayı sever. Mal ve mertebe istediği zaman, kendisinde kibir, ucub ve riyaset sevgisi başgösterir. Bunlar verildiği zaman nefsi, isteyerek dünyayı terketmeye râzı olmaz. Dinin de ancak içinde riyaset olan kısmını alır. Böylece gurur kendisine galip gelir.

Bu kitabı takdim ettikten sonra, Mühlikât bölümünü sekiz kitap olarak -Allah'ın inayetiyle- tamamlamak bize zorunlu olmaktadır. O sekiz kitap da şunlardır:

1. Mide ve Tenâsül Uzvunun Şehvetini Kırmak
2. Dilin Âfetleri
3. Hased, Kin ve Öfkenin Kırılması
4. Dünyanın Kötülenmesi ve Hilelerinin Beyanı
5. Cimriliğin ve Mal Sevgisinin Kötülenmesi
6. Rütbe Sevgisi ve Riyanın Kötülenmesi
7. Ucub ve Kibirin Kötülenmesi
8. Gurur'un Yerleri

Bu helâk eden şeyleri zikretmek ve buradaki tedavi yolunu bildirmek sûretiyle -Allah'ın izniyle- bu bölümdeki hedefimize varmış oluruz. **Birinci** kitapta zikrettiklerimiz kalp sıfatlarının açıklanmasıydı. O kalp ki hem helâk edicilerin, hem de kurtarıcıların kaynağıdır. **İkinci** kitapta zikrettiklerimiz ise, ahlâkın temizlenmesi ve kalp hastalıklarının tedavi yoluna genel bir işarettir. Onların ayrıntıları ise -eğer Allah dilerse- gelecek bölümlerde zikredilecektir.

Nefsin riyâzetine ve ahlâkın güzelleştirilmesine ilişkin bu bölüm Allah'ın hamdi, yardımı ve hüsn-ü tevfîki ile burada tamamlanmış oldu. Allah'ın izniyle bu bölümü, iki şehvetin kırılmasına dair bölüm takip edecektir.

Hamd, bir ve tek olan Allah'a mahsustur! **Allahü teâlâ**, efendimiz **Hazret-i Muhammed**'in, âlinin ve ashâbının, yer ve gök ehlinden seçilmiş her kulunun üzerine rahmet deryalarını açsın! Tevfîk ancak Allah'tandır! Allah'a tevekkül eder ve sadece O'na dönerim!

61) İbn Tâhir et-Tezkire adlı kitabında 'Bu lâfız halk arasında kullanılmaktadır. Fakat ne sahih, ne de sakîm bir rivâyette bunun aslına rastlamadım' der. Bazı eserlerde Hazret-i Ömer'in sözü olduğu kaydedilmektedir.

23 - İKİ ŞEHVETTE (Yeme-içme ve Cinsellikte) AŞIRIĞIN MAHZURLARI

Giriş

Azamet ve kibriyâsında celâl sıfatıyla tek olan, hamd, takdis, tesbih ve tenzihe müstehak olan, hükmettiği ve takdir ettiği konularda adaletle kaim olup, nimet olarak verdiğinde ve kullarına ihsân ettiğinde illetsiz hareket eden ve kulunu korumayı üzerine alan Allah'a hamdolsun! O Allah ki nimetlerle

kuluna ihsan eder. Hatta kulunun bütün emellerini karşılayacak şekilde kuluna ihsan eder. Kulu irşâd ve hidayete erdiren O'dur. Kulunu öldüren ve dirilten O'dur. Hastalandığı zaman kula şifa veren, zayıfladığı zaman takviye eden, kulunu ibâdetine, tâatına ve rızasını gerektiren işlere muvaffak kılan O'dur. Yediren ve içiren O!. . . Helâktan koruyan ve muhafaza eden O!. . . Kulu helâk edici şeylerden yemek ve içmekle koruyan O'dur. Azığın azıyla kanaat etmeye kulunu muvaffak eden O'dur. Kulların düşmanı olan **şeytan**ın yollarını daraltsın diye kullarını az yemeye muvaffak kılan O!. . . . Kendine düşmanlık yapan nefsinin şehvetini az yemekle kırması ve nefsin şerrini defederek rabbine ibadet etmesi için kulu bu yola sevkeden O!. . . Bütün bunları, kul için lezzete vesile olan, iştahını kabartan nimetleri çokça verdikten, bu nimetlere karşı teşvik edici isteklerini harekete geçiren sebepleri yarattıktan sonra yapmıştır. . . Bütün bunları, kulu imtihan etmek ve denemek için vermiştir. Kulun hevâ-i nefsinde nasıl tesir meydana getirip, ona ne gibi bir seçim yaptıracağını görmek için yaratmıştır. Kulun O'nun emirlerine nasıl itaat edeceğine, yasaklarından nasıl sakınacağına, tâat ve ibâdetlerine nasıl devam edeceğine ve günahlardan nasıl kaçınacağına bakmak için bunları bu şekilde yapmıştır. Salât ve selâm, şerefli kulu, değerli rasûlü **Hazret-i Muhammed**'e olsun! Öyle bir salât ki **Hazret-i Peygamber**'i ona yaklaştırır, nasibdâr eder, derecesini de yüceltir. Aynı zamanda salât ve selâm **Hazret-i Peygamber**'in nesline, akrabalarına, ashâb ve tâbiinin hayırlılarına da olsun!

Âdem oğlu için helâk edicilerin en büyüğü midesinin şehvetidir. Bu şehvetten ötürü Âdem ve zevcesi Havva Dâr'ul-Karar'dan (Cennet'ten) çıkarıldılar ve kendilerini 'Zillet ve iftikar evi' olan dünyada buldular. Çünkü onların **ikisi** şecere'den (ağaçtan) yememekle emrolunmuşlardı. Fakat şehvetleri galebe çaldı ve o ağaçtan yediler. Çirkin yerleri kendilerine göründü. Hakîkat noktasından bakıldığında mide, şehvetlerin pınarı, hastalık ve âfetlerin kaynağıdır. Zira mide şehvetini, tenâsül uzvunun şehveti ve kadınlara karşı heyecanın şiddeti takip eder. Sonra yemek ve evlenme şehvetini, dünya mertebeleri ile mala karşı olan rağbetin şiddeti takip eder. Dünya mertebesi ve mal, fazla evlenmeye ve fazla zevk ve sefâya dalmaya vesiledirler. Sonra fazla mal ve rütbeyi, kara câhilliğin çeşitleri, münakaşalar ve çekememezlikler takip eder. Sonra bu iki şehvetten, riya ve böbürlenmenin felaketi, zenginlikten gelen felaket ve azamet afeti doğup meydana gelir! Sonra bunlar insanoğlunu kindar ve hasedci olmaya, düşmanlık gütmeye ve buğzetmeye davet ederler. Sonra bu durum, sahibini zulmetmeye, münkeri işlemeye ve fuhşiyatta bulunmaya sürükler! Bütün bunlar, midenin ihmal edilmesinin sonuçlarıdır. Bunlar, mideden doğan oburluk ve mideyi tıkabasa doldurmanın kötü neticeleridir. Eğer kul, açlıkla nefsini terbiye eder, **şeytan**ın yollarını daraltırsa, muhakkak ki nefsi Allah'ın ibadetine yönelir, serkeşlik ve mütecavizlik yolunda yürümez. Kendisini dünyaya dalmaya, geçici dünyayı âhirete tercih etmeye ve bu şekilde dünyaya yapışmaya sürüklemez.

Mide şehvetinin âfeti bu dereceye kadar vardığı zaman, onun tehlike ve âfetlerini açıklamak farzdır ki ondan sakınılsın! Yine onunla mücahede etmenin yolunu izah etmek, bu mücahedenin faziletine dikkati çekmek, bütün bunları o mücahedeye insanları teşvik ve tergib için yapmak farzdır. Tenâsül organının şehvetini izah etmek de gerekir. Çünkü tenâsül uzvunun şehveti mide şehvetine tâbidir. Biz Allah'ın inayetiyle bu durumu birkaç fasılda izaha çalışacağız. Bu fasılları meydana getiren konular şunlardır: Açlığın faziletinin beyanı, sonra faydalarının, sonra mide şehvetinin kırılmasında takip edilen riyazet yolunun az yemek ve geç yemek sûretiyle temin edilmesinin beyanı, sonra insanların durumlarına göre açlık hükmünün ve faziletinin değişmesinin beyanı. . Sonra şehvetin terkindeki

riyazetin beyanı. . . Sonra tenâsül organının şehveti hakkındaki söz. . . Sonra evlenmenin terki veya yapılması hususunda müride düşen vazifenin beyanı. Sonra gözünün, tenâsül uzvunun ve midesinin şehvetine muhalefet eden bir kimsenin faziletinin beyanı.

23-1

Açlığın Fazileti, Tokluğun Zemmi

Hadîsler

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Nefislerinize karşı açlık ve susuzluk (silahlarıy) la mücahede ediniz, çünkü buradaki sevap, Allah yolunda mücahede eden kimsenin sevabı gibidir. **Allahü teâlâ** nezdinde açlık ve susuzluktan daha sevimli bir amel yoktur.

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu nakleder:

Karnını tıkabasa dolduran kimse gökler âlemine giremez!1

Hazret-i Peygamber'e insanların hangisinin daha faziletli olduğu sorulduğunda, şöyle buyurmuştur:

Yemesi ve gülmesi az olup avret mahallini örten bir elbiseyle yetinerek lükse ve sükseye kaçmayan kimse (insanların en faziletlisidir) . 2

Amellerin efendisi (en hayırlısı) açlıktır. Nefsin zilleti ise yün elbiseler giymektir. 3

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet eder:

Giyiniz, yeyip içiniz, fakat karınlarınızı yarısına kadar (doldurunuz) ; çünkü bu, peygamberliğin bir parçasıdır. 4

Hasan-ı Basrî **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Düşünce, ibâdetin yarısıdır; az yemekse ta kendisidir. 5

Yine Hasan-ı Basrî, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kıyâmet günü **Allahü teâlâ** nezdinde derece bakımından en üstününüz, en fazla aç kalanınız ve Allah'ın sıfatları hakkında en fazla düşüneninizdir. Allah nezdinde en sevilmeyeniniz ise çok uyuyan ve çok yeyip içeninizdir!6

Hazret-i Peygamber, kendi arzusuyla ve zaruret olmaksızın aç kalır, açlığı tokluğa tercih ederdi. 7 Nitekim kendileri şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, meleklere karşı dünyada az yeyip içen kimselerle iftihar ederek şöyle buyurur: 'Ey melekler! Kuluma bakınız! Ben onu dünyada yemeye ve içmeye müptelâ kılmışım; o ise sabretmiş ve onları terketmiştir. Ey melekler! Şâhid olun ki (benim için) terkettiği her yiyeceğin yerine kuluma cennette birçok dereceler vereceğim'. 8

Kalpleri, çok yeyip içmekle öldürmeyiniz; çünkü kalp, ekin gibidir. Ekinler çok sulandıklarında ölür!9

Âdem oğlu, karnından daha şerli bir kap doldurmuş değildir! Âdem oğluna, belini doğrultmasını sağlayacak birkaç lokma yeter. Eğer mutlaka yemek istiyorsa karnının üçte birini yemek, üçte birini su ve üçte birini de nefes alıp verme için ayırsın. 10

Usâme b. Zeyd ile Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği uzun bir hadîste açlığın fazileti şöyle zikredilmiştir:

Kıyâmet gününde insanların Allah'a en yakın olanları, dünyada O'nun için uzun süre aç, susuz ve mahzun kalmış olan kimselerdir. Bunlar, şöhretsiz muttakîlerdir ki bir yerde bulunduklarında tanınmazlar, yokluklarında ise aranmazlar. Onları ancak yeryüzünün bölgeleri tanır. Göklerin melekleri onların etrafını çepeçevre kuşatır. Halk dünyadan, onlar ise Allah'a ibâdet ve tâattan zevk alırlar. . . Halk, altlarına yumuşacık döşekler sererken, onlar alınlarını ve dizlerini sermiştir. . . Halk, peygamberlerin fiil ve ahlâkını zayi etmiştir, onlar ise korumaktadırlar. Yer küresi onlardan birini kaybettiği zaman ağlar. Cebbâr olan **Allahü teâlâ**, içerisinde bu kullarından bulunmayan memlekete gazap eder. Onlar köpeklerin leşlere daldığı gibi dünyaya dalmazlar; az yerler ve yamalı elbiseler giyerler. Üst ve başları toz toprak içerisindedir. İnsanlar onları gördüklerinde hasta zannederler; oysa onlarda hastalık yoktur. Onlar için, akıllarını kaybetmiş deniliyor; oysa onlar akıllarını kaybetmiş değildir. Fakat kalpleriyle kendilerini dünyadan uzaklaştıran ilâhî emre baktıklarından dünya ehline göre akılsız gezerler. Oysa halkın aklı başlarından gittiği zaman, onların akılları başlarında olacaktır. Âhirette şeref onlara aittir. Ey Usâme! Kendilerini herhangi bir memlekette gördüğün zaman bil ki, onlar o memleketin ahalisi için emniyet sübabıdırlar. **Allahü teâlâ**, onların içinde bulunduğu bir kavme azap etmez. Yer küresi, onlarla sevinmekte,

Cebbâr olan Allah onlardan razı olmaktadır. . . Bu bakımdan sen onları kendine arkadaş edin! Umulur ki onların yüzü suyu hürmetine kurtulmuş olasın. Elinden geldiğince karnın aç ve ciğerin susuz olduğu halde ölmeye çalış; çünkü bu şekilde konak ve derecelerin en şereflisini elde eder, peygamberlerle birlikte olursun ve ruhunun gelişiyle melekler sevinir, Cebbâr olan Allah da sana rahmet deryâlarını coşturur. 11

Hasan-ı Basrî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yün elbise giyiniz; fakat bol olmasın! Yediğiniz zaman da midenizin yarısını dolduracak kadar yeyin. (Böyle yaptığınız takdirde) gökler âlemine dahil olursunuz. 12

Hazret-i isa havârilerine şöyle demiştir:

Ey havâriler! Nefislerinizi aç, bedenlerinizi (lüks ve süslü elbiseler giymemek sûretiyle) çıplak bırakınız ki kalpleriniz Allah'ı (O'nun cemâlini) müşâhede edebilsin!

Bu söz, aynı zamanda bizim peygamberimizden de (Tâvus kanalıyla) rivâyet edilmektedir.

Tevrat'ta şöyle bir ifadenin yazılı olduğu söylenir: **Allahü teâlâ** şişman âlime buğzeder.

Çünkü şişmanlık, gaflete ve çok yemeye delâlet eder; bunlar ise çirkin şeylerdir. Hele âlim için daha da çirkin olur. Nitekim İbn Mes'ûd şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** şişman kurra'ya (Kur'ân okuyucusuna) buğzeder.

Mürsel bir hadîste **Hazret-i Peygamber**'den şöyle vârid olmuştur:

Şeytan, Âdem oğlunun kanının dolaştığı yerlerde dolaşır. Bu bakımdan siz **şeytan**ın dolaşma yollarını, açlık ve susuzlukla daraltınız.

Tok karnına yemek, beras (alacalık) denilen deri hastalığına yol açar.

Mü'min bir mideyle, münâfık ise yedi mideyle yer!13

Yani münafık, Mü'minin yedi mislini yer veya şehveti, Mü'minin şehvetinden yedi kat fazla olur. Bu bakımdan hadîsteki, mide mânâsına gelen mia kelimesi, şehvetten kinâyedir; çünkü yemeği kabul eden mide olduğu gibi, yemeğe yakışan da şehvettir. Yoksa hadîsin mânâsı münâfığın midesinin sayısı Mü'mininkinden fazladır demek değildir.

Hasan-ı Basrî'nin Hazret-i Aişe'den rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

-Cennetin kapısını çalmaya devam ediniz! Bunu yaptığınız takdirde size açılacaktır.

-Cennetin kapısını ne ile çalalım?

-Açlık ve susuzlukla!14

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber**, huzurunda geğiren Ebû Cühayfe'ye15 şöyle buyurmuştur:

Az geğir; çünkü kıyâmet gününde en çok aç kalacak olanlar dünyada fazlasıyla doyanlardır. 16

Hazret-i Âişe şöyle der: **Hazret-i Peygamber**, hiçbir zaman doyasıya yeyip de karnını doldurmadı! Aç olduğu bir gün kendisine karşı şefkat ve merhametimden ağladım ve mübarek karnını elimle sıvazlayarak şöyle dedim:

- Canım sana fedâ olsun! Dünyadan, seni kuvvetlendirecek ve açlığını giderecek kadarını alsaydın ne olurdu?

- Ey Âişe! Benim ulu'l-azm arkadaşlarım, bundan daha şiddetli durumlara sabrettiler ve kendi halleriyle geçip gittiler; rablerinin huzuruna vardılar. Rableri onlara ikramda bulundu, sevaplarını artırdı. Bu bakımdan -eğer geçimde lükse ve refaha kaçarsam- bu durumun yarın (âhirette) derecemi onlarınkinden küçük düşürmesinden utanırım. O halde birkaç gün sabretmek, bana, yarın kıyâmette nasibimin azalmasından daha sevimli gelir. Nezdimde arkadaşlarıma ve kardeşlerime yetişmekten daha sevimli birşey yoktur. 17

Hazret-i Âişe, sözünü şöyle tamamladı: 'Allah'a yemin ederim ki bu sözlerinin üzerinden bir hafta geçmeden **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**'in ruhunu kabzeyledi'.

Enes'ten şöyle rivâyet edilir: Bir gün kızı Fâtıma **Hazret-i Peygamber**'e bir parça ekmek getirdi. **Hazret-i Peygamber** 'Bu nedir?' diye sorduğunda Fâtıma 'Kendi ellerimle pişirdiğim bir ekmektir.

Canım yalnız yemeye razı olmadığından bu parçayı da sana getirdim' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Şunu bil ki, bu ekmek üç günden beri babanın ağzına giren ilk yiyecektir. 18

Ebû Hüreyre şöyle der: 'Hazret-i Peygamber hiçbir zaman aile efradına, buğday ekmeğinden üç gün üst üste doyasıya yedirmemiştir. Dünyadan ayrılıncaya kadar da bu durum böyle devam etmiştir'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Âhirette doya doya yiyecek olanlar, dünyada açlık çekenlerdir. İnsanların Allah nezdinde en sevilmeyeni, karınlarını tıkabasa doldurup mideleri ekşiyenlerdir. Canının istediği bir yemeği terkeden hiçbir kul yoktur ki onu terkedişi kendisi için cennette bir derece olmasın!

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Tıkabasa yemekten sakınınız; çünkü çok yemek, hayatta ağırlık, ölümden sonra ise kokuşmaktır'.

Şakîk Belhî şöyle der: İbâdet bir sanattır. Bu sanatın dükkanı halvethane, aleti ise açlıktır'.

Lokman Hakîm, oğluna şunları söylemiştir: 'Ey oğul! Mideyi doldurduğun zaman fikir uyur; hikmet dilsizleşir. Azalarsa ibâdetten bıkıp otururlar!'

Fudayl b. Iyâz nefsine şöyle derdi: 'Acaba neden korkuyorsun? Yoksa aç kalacağından mı korkuyorsun? Sakın korkma; çünkü sen **Allahü teâlâ** nezdinde bu dereceye erişecek kadar değerli değilsin. Bu dereceye ancak ve ancak **Hazret-i Peygamber** ile arkadaşları erişebilmiştir'.

Kehmes b. Hasan20 şöyle derdi: 'İlâhî! Sen beni aç ve elbisesiz bıraktın!. Gecelerin karanlığında lambasız oturttun! Acaba beni bu dereceye hangi vesile ile yükselttin?'

Feth el-Mevsılî, hastalığı ve açlığı şiddetlendiğinde şöyle derdi: 'Yârab! Beni hastalık ve açlığa müptelâ eyledin. Oysa sen bunları velî kullarına (sevdiklerine) verirsin. Bu bakımdan bana verdiğinin şükrünü hangi amelimle eda edebilirim?'

Mâlik b. Dinar, Muhammed b. Vâsi'e şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah! Hem azığı olacak ve hem de kendisini insanlara muhtaç olmaktan kurtaracak kadar yiyeceğe sahip olanlara ne mutlu! Cennet böylelerinin olsun!' Buna karşılık o da şunları söyledi: 'Ey Ebû Yahya! **Allahü teâlâ** kendisinden razı olduğu halde (aç karnına) sabahlayıp akşamlayan kimselere ne mutlu! Cennet böylelerinin olsun!'

Fudayl b. Iyâz şöyle derdi: 'Yâ rabbî! Beni ve aile efradımı aç, gecelerin karanlığında çırasız bıraktın. Oysa sen bunu velî kullarına bahşedersin. Acaba ben bu makama hangi derecemle lâyık oldum?'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Râğıbların (Allah'ı isteyenlerin) açlığı uyarıcıdır. Tevbe edenlerin açlığı deneme, müctehidlerin açlığı da keramettir. Sabredenlerin açlığı siyaset, zâhidlerin açlığı ise hikmettir'.

Tevrat'ta şöyle yazılıdır: 'Allah'tan kork ve karnını doyurduğun zaman açları hatırla!'

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle der: 'Akşam yemeğinden bir lokmayı terketmek benim için bütün bir geceyi sabaha kadar ibâdetle ihyâ etmekten daha sevimlidir. Açlık Allah nezdinde onun hazinesindendir. Onu ancak sevgili kuluna verir'.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, bazen yirmi küsür gün birşey yemezdi. Bu zatın bir senelik yiyeceğine bir dirhem kâfi gelirdi. Kendisi açlığa çok büyük değer verip bu konuda çok mübalâğalı hareket eder ve hatta şöyle derdi: 'Kıyâmet gününde -**Hazret-i Peygamber**'e uyma bakımından- çok yemeyi terketmekten üstün sevap yoktur'.

Yine bu zat şöyle demiştir: 'Akıllılar, gerek din ve gerek dünya için açlıktan daha faydalı birşey görmemişlerdir. Âhireti isteyenler için çok yemekten daha zararlı birşey bilmiyorum'.

Yine şöyle demiştir: Hikmet ve ilim açlıkta, mâsiyet ve cehâlet ise, tokluktadır. Helâli terketme hususunda Allah'a, nefsin isteklerine muhalefet etmekten daha üstün birşey ile kulluk yapılmış değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Midenin üçte biri yemek içindir. Bundan fazlasını yiyen kimse ancak sevaplarından yemiş olur.

Sehl'e, fazlasının alâmeti ve ne olduğu sorulduğu zaman şöyle **cevap** vermiştir: 'Kişinin nezdinde yemeği bırakmak, yemekten daha sevimli olduğu ve bir gece aç kaldığında **Allahü teâlâ**'dan bu geceyi iki geceye çıkarmasını istediği zaman fazlasını bulmuş demektir'.

Yine bu zât şöyle demiştir: 'Abdallar bu makamı ancak karınlarını aç, gözlerini uykusuz ve dillerini konuşmasız bırakmak ve halvete çekilmekle elde etmişlerdir'.

Yine şöyle buyurmuştur: 'Gökten yere inen her sevabın başı açlıktır. Gök ile yer arasındaki her fısk u fücurun başı da tokluktur. Nefsini aç bırakan kimse vesveselerden kurtulur. **Allahü teâlâ** kullarına açlık, hastalık ve belâ ile yönelir. Ancak kullarından diledikleri, bunlarla müptelâ olmadıkları halde Allah'ın yönelişine mazhar olabilir. Biliniz ki şu zamanda nefsini açlık, uykusuzluk ve mücahede ile öldürmeyen kimse kurtuluşa eremez. Yeryüzünde hiçbir kimse geçmemiştir ki şu sudan kana kana içip de içirmesine karşılık Allah'a şükretse bile günahlardan kurtulabilmiş olsun. Suyun durumu bu olursa, tıkabasa yemenin durumunu varın siz düşünün'.

Bir hakîm 'Nefsimi hangi bukağı ile bağlıyayım?' diyen birisine şöyle buyurmuştur: 'Nefsini açlık ve susuzlukla bağla. . . Nam u şânı terketmek ve azizliği bırakmak sûretiyle de onu Allah'a karşı zelil et! Âhiret evlâtlarının ayakları altına sermek sûretiyle küçült! Kurraların (âlimlerin) zâhirî elbiselerini ve süslerini terketmek sûretiyle kır! Kendisine karşı daima sû-i zanda bulunmak sûretiyle onun âfetlerinden kurtul! Onunla, hevâsına aykırı hareket etmekle arkadaşlık yap!'

Abdülvâhid b. Zeyd şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**'nın hiçbir kulunu açlık çekmeksizin safâvete erdirmediğine yemin ederim. (Allah'ın bu sevgili kullarının) su üzerinde yürümeleri ve yeryüzünün kendileri için dürülmesi de ancak açlık sayesinde olmuştur. **Allahü teâlâ** onlara ancak açlığın yüzü suyu hürmetine yardımcı olmuştur'.

Ebû Tâlib el-Mekkî de şöyle demiştir: 'ınide Muzhir'e benzer. Muzhir içi boş ve üzerinde teller bulunan ud (saz) demektir. Bunun sesi, hafif ve ince olduğundan ve içi de tıkabasa dolu olmayıp boş

bulunduğundan dolayı güzel çıkar. Mide de böyledir. Boş olduğu zaman okuma, ibâdet ve uyku için daha istekli olur'.

Ebû Bekir b. Abdullah el-Müzenî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** şu üç sınıf insanı sever:

1. Az uyuyanlar

2. Az yiyenler

3. Allah'ın ibâdetini bırakıp az istirahat edenler'.

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i isa, altmış sabah hiçbir şey yemeksizin Allah'a münâcaat etti. Sonunda kalbine yemek geldi ve münâcaatı o anda kesiliverdi. Münâcaatı kesildiğinde de yanına bir ekmeğin konulmuş olduğunu gördü. Bunun üzerine (münâcaatı kesildiği için) ağlamaya başladı. Tam o sırada bir ihtiyarın kendisine bakmakta olduğunu farketti ve ona 'Ey Allah'ın velî kulu' Allah'ın bereketi üzerine olsun! Benim için **Allahü teâlâ**'ya dua et; çünkü münâcaat halinde iken kalbime yemek arzusu geldi ve dolayısıyla münâcaatım birden kesiliverdi' dedi. Bu dilek üzerine ihtiyar şöyle dedi: 'Ey Allahım! Seni tanıdığımdan beri kalbime ekmek yemek gelmişse, beni affeyleme! Bilakis ben düşünmeden ve kalbimden geçirmeden, bana kendiliğinden verilen şeyleri yiyorum'.

Rivâyet edildiğine göre; **Allahü teâlâ**, münâcaat için kendisine yaklaştırdığı zaman Hazret-i Mûsa önce otuz, sonra da on gün olmak üzere toplam kırk gün yemeyi terketmişti. Nitekim Kur'ân'da da böyle vârid olmuştur; çünkü Hazret-i Mûsa'nın geceleyin niyet etmeksizin geçirdiği bir gün, on gün arttırıl

1) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

2) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

3) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

4) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

5) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

6) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

7) Beyhakî

11) Hatib, Zühd, (Said b. Zeyd'den)

12) Deylemî

13) Buhârî, Müslim

14) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

15) İsmi Vehb b. Abdullah es-Süvâî'dir. **Hazret-i Peygamber**'in vefatında erginlik çağına yaklaşmıştı.

16) Beyhakî

17) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır

18) Hâris b. Ebî Usâme

19) Taberânî, Ebû Nuaym

20) Âbid ve zâhid bir kimse olup Hasan-ı Basrî'nin çağdaşıdır

Açlığın Faydaları, Tokluğun Zararları

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Nefislerinize karşı açlık ve susuzlukla mücâhede ediniz; çünkü ecir buradadır. 21

Soru: Açlık için bu büyük fazilet nereden geliyor ve sebebi nedir? Oysa açlıkta sadece mideyi boş tutma ve eziyetlere katlanma vardır. Eğer sebebi bu ise, insanoğlunun kendi kendisine vurması, etini kesmesi, zahmetli şeyleri yapması ve bunlara benzer hareketlerde bulunması gibi eziyet verici herşeyde büyük ecir bulunması gerekir!

Cevap: Bu söz, tıpkı içtiği bir ilâçtan fayda görüp de bu faydanın, ilâcın acılığından ve zahmet verişinden geldiğini zannederek acı ve hoşuna gitmeyen herşeyi yutan kimsenin davranışına benzer. Oysa bu davranış yanlıştır; çünkü görülen fayda, ilacın acılığından değil, içerisinde bulunan bir özellikten gelmektedir. Bu özelliği de ancak ve ancak doktorlar bilir. Bunun gibi açlığın faydalarının gerekçelerini de ancak âlimlerin yetişkinleri bilir. Şeriatın açlık hakkındaki medh u senâsına uyarak nefsini aç bırakıp da bunun faydasını gören kimse -bu faydalanmanın illet ve gerekçelerini bilmese dahi- ilâç içip de ondan fayda gören kimse gibidir; çünkü böyle bir kimse ilâcın faydasının nereden geldiğini bilmese de fayda bulmuştur. Eğer îman derecesinden ilim derecesine yükselmek istiyorsan, sana bu hususu izaha çalışacağız. . .

'Kalkın!' denilince kalkıverin ki Allah îman edenlerinizi ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Mücadele/11)

Bu bakımdan deriz ki açlıkta on fayda vardır:

Birinci Fayda

Kalbin saflık kazanması, tabiatın nûrlanması ve basiretin açılmasıdır. Çünkü tokluk, hamâkata (ahmaklığa) yol açar, kalbi köreltir, beyindeki buharlaşmayı çoğaltır ve sarhoşluğa benzer haller meydana getirir. Bu buhar, fikrin kaynaklarını istilâ eder. Bu yüzden kalp, fikirlerde cereyan etme bakımından ağırlaşır; çabuk anlama ve kavrama özelliğini kaybeder. Bir çocuk, çok yediği zaman hâfızası dumûra, zihni fesada uğrar ve kıt anlayışlı olur.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Elinizden geldiğince midenizi aç bırakmaya çalışınız; çünkü açlık, nefsi uysallaştırır ve kalbi inceltir. Bunun sonucunda insana, kesbî olmayan, semâvî ve vehbî ilim bahşedilir'. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kalplerinizi az gülmek ve az yemekle diriltiniz; açlıkla temizleyiniz. Bu sayede kalpleriniz saflaşır ve incelir. 22

'Açlık, çakan şimşeğe, kanaat ise buluta benzer. . . Hikmet ise yağmur gibidir' denilmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Karnını aç bırakan kimsenin düşüncesi büyüdükçe büyür; kalbi uyanık olur. 23

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim tok olarak yatarsa, onun kalbi katılaşır. Herşeyin zekâtı vardır; bedenin zekâtı da açlıktır. 24

Şiblî şöyle demiştir: 'Ne zaman nefsimi Allah için aç bırakmışsam mutlaka kalbimde, daha önce olmayan bir hikmet ve ibret kapısı açılmıştır'.

İbâdetlerden gayenin; Allah'ın marifetine ulaştırıp, hakkın tecellilerini gösterecek düşünce olduğu açıktır. Tokluk ise buna mânidir. Marifet cennet kapılarından bir kapıdır, anahtarı da açlıktır. Bu bakımdan açlığa yapışmanın cennetin kapısını çalmak olduğu bilinmelidir.

Bu sırra binaendir ki Lokman Hakîm oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğul! Mideyi tıkabasa doldurduğun zaman fikir uyur; hikmet dilsizleşir. Azalarsa ibâdetten bıkıp otururlar'.

Ebû Yezid el-Bistâmî de 'Açlık buluttur. Kul ne zaman aç kalırsa kalp hikmet yağmuru yağdırır' demiştir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Açlık, hikmetin nûru, tokluk ise Allah'tan uzaklaşmadır. Fakirleri sevmek ve onlara yaklaşmak da Allah'a yakınlaşmadır. Sakın tıkabasa yemeyiniz ki kalbinizdeki hikmetin nûru sönmesin! Çünkü az yiyerek yatıp uyuyan kimsenin etrafında huriler sabahlar. 25

İkinci Fayda

Kalbin incelip yumuşaması ve saflaşmasıdır ki insanoğlu bu sayede münâcaattan zevk almaya ve zikirden etkilenmeye hazırlanır; zira kalbin huzuruyla birlikte sadece dil üzerinde cereyan eden nice zikir vardır ki kalp bundan ne zevk alır ve ne de etkilenir. Hatta sanki onunla kalp arasına, kalbin katılığından oluşan bir perde gerilmiştir. Bu perde bazı durumlarda incelir. O zaman kalp zikirden daha çok etkilenir ve münâcaattan da daha fazla zevk alır. Bu incelmeyi sağlayan en büyük ve en açık etkense midenin boş olmasıdır.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Nezdimde ibâdetin en tatlı olduğu zaman, karnımın belime yapıştığı zamandır'.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'Bir insan, kendisiyle göğsü arasına bir yemek torbası asar ve buna rağmen münâcaatın tadına ermek ister!'

Yine Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Kişi acıktığı ve susadığı zaman kalbi saflaşır ve incelir. Doyduğu zamansa körleşir ve katılaşır'.

Bu bakımdan kalbin münâcaattan zevk alıp etkilenmesi, fikrin müyesser olmasının ve marifetin elde edilmesinin ötesinde bir hakikattir ki bu da **ikinci** faydadır.

Üçüncü Fayda

Şehvetin ve serkeşliğin kırılması, nefsin uysallaştırılması, fazla sevinç ve neşe hâlinin bertaraf edilmesi ve oburluğun sökülüp atılmasıdır. Oburluk, Allah'tan gâfil olmanın ve haddi aşmanın kaynağı ve başlangıcıdır. Bu bakımdan nefis, açlıkla uysallaşıp kırıldığı gibi hiçbir şeyle uysallaşıp kırılmaz. Aç kalan nefis, sahibine karşı sakinleşir ve ondan korkar. Acizliğini ve zelilliğini anlar; zira kuvveti

zayıflamış, elinden kaçan birkaç lokma yüzünden hileleri oldukça daralmış, içemediği bir yudum sudan dolayı da dünya kendisine zindan kesilmiştir. İnsanoğlu nefsinin zelilliğini ve âcizliğini anlamadıkça mevlâsının izzet ve kahrını göremez. İnsanoğlunun saadeti ancak daimi olarak nefsinin zillet ve acziyetini anlayıp, mevlâsının izzet, kudret ve kahrını bilmesindedir. Bu bakımdan insanoğlu daima aç, mevlâsına muhtaç ve mecbur olduğunu bilmeli ve bundan zevk almalıdır. Bunun içindir ki kendisine dünya ve hazineleri sunulduğunda **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Hayır, istemem. Bilakis bir gün aç, bir gün tok olmak isterim. Aç kaldığım zaman sabreder, mevlâma yalvarırım. Tok olduğum zaman da Allah'a şükrederim. 26 (veya **Hazret-i Peygamber**'in dediği gibi. . .) 27

Mide ile tenasül organı, cehennem kapılarından birer kapıdırlar. Bunun esası da tokluktur. Nefsi zelilleştirip şehveti kırmaksa cennet kapılarından bir kapıdır. Bunun esası da açlıktır. Cehennem kapılarından birini kapatan kimse, zorunlu olarak cennet kapılarından birini açmıştır; çünkü bu **ikisi**, tıpkı batı ile doğu gibi karşıttır. Bu bakımdan onların birine yaklaşmak, diğerinden uzaklaşmak demektir.

Dördüncü Fayda

Allah'ın belâ ve azabını ve bunlara düçar olanları unutmamaktır; çünkü tok olan kimse açları ve açlığı unutur. Zeki bir kul, insanların başına gelen belalardan âhiret azabını, bu dünyadaki susuzluğundan halkın mahşer yerindeki susuzluğunu, açlığından da cehennemliklerin açlığını hatırlar. Cehennemlikler darı (kuru diken) ve zakkum (cehennemde biten bir ağaç) yeyip, derilerinden akan sarı sularla erimiş bakır içerler. Bu bakımdan kulun, âhiret azabını ve elemlerini bir saniye dahi aklından çıkarmaması gerekir; çünkü korkuyu harekete geçiren etken, bu zihniyettir. O halde zillet, illet ve kıllet (açlık ve fakirlik) çekmeyen ve belâlara düçar olmayan kimse, âhiret azabını unutur. Âhiret azabı korkusu, böylelerinin nefsinde etkisini gösteremez ve kalbine galip gelemez. Bu bakımdan kul, şiddetli belâlara düçar olmalıdır ki âhiret azabını hatırından hiç çıkarmasın! Bu belâların en iyisi de açlıktır; çünkü açlıkta, âhiret azabını hatırlamanın dışında birçok faydalar vardır. . . İşte belâların peygamberlere, velî kullara ve derece bakımından onları takip eden kimselere verilmesinin sebeplerinden biri de budur.

Bu sırra binaen âhiret azabını hatırından hiç çıkarmasın! Nitekim hazineleri elinde bulunduğu halde 'niçin aç duruyorsun?' denildiğinde Hazret-i Yûsuf şöyle buyurmuştur: 'Karnımı doyurduğumda açları unutmaktan korkuyorum'. Aç ve muhtaç kimseleri hatırlamak, açlığın birçok faydalarından sadece biridir; zira bu hatırlama, insanoğlunu sakat ve yoksullara yedirmeye, Allah'ın kullarına merhamet göstermeye teşvik eder. Tıkabasa yiyen kimse ise aç insanın neler çektiğini bilmez.

Beşinci Fayda

Faydaların en büyüklerinden olan bu **beşinci** fayda, bütün günahların şehvetini kırmak, kötülüğü emreden nefse hâkim olmaktır; çünkü bütün günahların menşei şehvet ve kuvvettir.

Kuvvet ve şehvetlerin aslı (kaynağı) ise hiç kuşkusuz yiyeceklerdir, Bu bakımdan yemeklerin azaltılması her türlü şehvet ve kuvveti zayıf düşürür. Asıl saadet, kişinin nefsine hâkim olmasıdır. Şekâvet (bedbahtlık) ise, nefsin kişiye hâkim olmasıdır. Huysuz bir bineğin ancak aç bırakılmak

sûretiyle zayıf düşürülüp zaptedildiği, doyurulduğu zamansa kuvvet alıp ürktüğü ve huysuzluk yaptığı gibi, nefis de kuvvetli olduğunda huysuzlaşır, zayıf olduğunda ise uysallaşır. Nitekim bir ihtiyar, kendisine İhtiyarlığına rağmen kendine (vücuduna) niçin bakmıyorsun?' diyenlere şöyle **cevap** vermiştir: 'Çünkü nefis çabucak şımarıp azar. Onun huysuzluğu ve gururu çok kütüdür. Bu yüzden, huysuzluk yaparak beni bir tehlikeye düşürmesinden korkuyorum. Bu bakımdan onu çeşitli sıkıntılara sokmam, bana onun beni kötü şeylere zorlamasından daha sevimli gelmektedir'.

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: 'Ne zaman doymuşsam ya isyan etmişimdir ya da isyan teşebbüsünde bulunmuşumdur'.

Âişe vâlidemiz şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'den sonra icad edilen ilk **bid'at**, doyasıya yemektir'.

Doyasıya yiyen kimselerin nefisleri dünyaya meyleder. Açlık, bir tek faydadan ibaret değil, bilakis faydalar hazinesidir. İşte bunun içindir ki 'Açlık Allah'ın hazinelerinden biridir' denilmiştir. Açlık sayesinde en azından konuşma ve tenâsül uzvu şehvetleri bertaraf edilir; çünkü aç olan bir kimsenin fuzulî konuşma şehveti harekete geçmez. Böylece kişi dilin gıybet, kötü ve çirkin konuşmak, yalan söylemek, dedikodu yapmak ve benzerleri gibi âfetlerinden kurtulur. Açlık onu bütün bu âfetlerden korur. Kişi doyduğu zaman meyve yeme ihtiyacı hisseder ve bunu da halkın namuslarına dil uzatmak sûretiyle giderir. İnsanları burunları üzerine ateşe ancak dillerinin mahsulleri atıverir.

Tenâsül uzvu şehvetinin tehlikeleri apaçık ortadadır. Onun şerrinden insanı ancak açlık korur. Kişi, doyduğu zaman tenâsül uzvuna sahip olamaz. Takvâsı buna mâni olsa bile, bu kez de gözüne sahip olamaz; zira tenâsül uzvu gibi göz de zina eder. Kapatmak sûretiyle gözlerini de tasarrufu altına alsa, bu defa da düşüncelerine sahip olamaz. Şehvet yüzünden kalbi kötü fikirlerden, nefsin vesveselerinden bir türlü kurtulamaz Kalbe hâkim olan vesveseler kişinin münâcaatını bozar ve huzurunu kaçırır.

Hatta çoğu zaman kişi namazın tam ortasında bu tür vesveselere mâruz kalır!

Biz burada dilin ve tenâsül uzvunun afetlerini, sadece bir misal olarak söyledik; yoksa yedi azanın bütün günahlarının sebebi, tokluktan hasıl olan kuvvettir. Bir hakîm şöyle demiştir: 'Siyasete karşı sabrederek bir sene yavan ekmekle yetinen ve şehvetlerden herhangi birini karıştırmaksızın midesinin yarısını dolduracak şekilde yiyen her müridden, **Allahü teâlâ** kadın zahmetini (ihtiyacını veya fitnesini) kaldırır'.

Altıncı Fayda

Uykunun defedilip uykusuzluğa alışılmasıdır; zira tok olan kimse çok su içer. Çok su içen kimse ise çok uyur. Bunun içindir ki şeyhlerden bazıları yemeğe oturduğu zaman müridlerine şöyle derdi: 'Ey müridlerim! Fazla yemeyiniz ki fazla su içmiş ve dolayısıyla fazlasıyla zarar etmiş olmayasınız'. Yetmiş sıddîk, fazla uykunun çok su içmekten ileri geldiği hususunda ittifak etmişlerdir. Fazla uyku ömrün zâyi olmasına, teheccüd namazının kaçmasına, tabiatın ahmaklaşmasına ve kalbin katılaşmasına sebep olur. Oysa ömür, cevherlerin en âlâsı ve aynı zamanda kulun sermayesidir. Kul onunla ticaret yapar. Uyku ise bir çeşit ölümdür ki çokluğu ömrü azaltır. Sonra teheccüdün fazileti de ortadadır. Oysa uykuda teheccüdü kaçırmak vardır! Uyku galip geldikçe, kul kalkıp teheccüd namazını kılsa dahi ibâdetin

zevkine eremez. Sonra bekâr insan, tok karnına uyursa, ihtilâm olur. İhtilâm olmak da onu teheccüd namazına kalkmaktan alıkoyar. Yıkanmaya muhtaç eder. Bu durumda ya soğuk su ile yıkanacak ve hastalanacaktır veya hamama gitmeye mecbur olacaktır. Çoğu zaman da geceleyin hamama gidemez. Böylece teheccüd namazıyla birlikte kılmak üzere ertelemişse, vitir namazını da kaçırır. Hamama gittiğinde ise bir ücret ödemesi gerektiği gibi, gözü başka bir insanın avret mahalline de takılabilir; çünkü Tahâret bölümünde zikrettiğimiz gibi, hamamlarda birçok tehlikeler vardır. İşte bütün bunlar doyasıya yemenin kötü sonuçlarıdır.

Ebû Süleyman Dârânî 'İhtilâm olmak bir cezadır' demiştir. O bunu ihtilâm olmanın, kişiyi ibâdetten alıkoymasından dolayı söylemiştir; zira her hâlükârda yıkanmak zordur. Görüldüğü gibi uyku afetlerin kaynağı, doyasıya yemek de uykuyu celbeden bir vasıtadır. Açlık ise, uykunun kökünü kesen bir vesiledir.

Yedinci Fayda

İbâdetlere devam etmenin kolaylaştırılması ve sağlanmasıdır; zira çok yemek, insanı çok ibâdet etmekten alıkoyar; çünkü yemek için bir zamana ihtiyaç vardır. Çoğu zaman insan, yemeği satın almak ve pişirmek, sonra da elini yıkamak ve dişlerini temizlemek için zamana muhtaç olur. Sonuçta ise çok su içmek ve dolayısıyla helâya fazla gitmek zorunda kalır. Eğer bütün bu yerlere sarfedilen vakitler zikre, münâcaata ve diğer ibâdetlere sarfedilmiş olsaydı, kişinin kârı çoğaldıkça çoğalırdı.

Sırrî es-Sakatî şöyle anlatıyor: Ali Cürcânî'nin, kavutu çiğnemeksizin, nefesle çekerek yuttuğunu gördüm. Kendisine 'Seni, kavutu bu şekilde yemeye zorlayan şey nedir?' diye sorduğumda şöyle **cevap** verdi: "Ben, kavutu çiğneyerek yemek ile çiğnemeksizin yutmak arasında yetmiş tesbih çekilebileceğini hesapladım. Bu bakımdan ben, kırk seneden beri kavutu çiğnemeksizin yutmaktayım".

Bu zatın vakte ne kadar önem verdiğine dikkat edilsin ki onu ekmek çiğnemekle bile zâyi etmemiştir. Ömürden olan her nefes, paha biçilmez bir cevherdir. Bu bakımdan onunla, bâki ve sonsuz olan âhiret hazinesini elde etmeye çalışmak en uygun harekettir. Bu da o nefesi Allah'ın zikrine, ibâdet ve tâatine sarfetmekle hâsıl olur. Abdestli durmak ve camiye sık gitmek de çok yemekle zorlaşan şeylerdendir; çünkü çok yiyen kimse, fazla su içeceğinden, küçük tahâret yapmak ve sık sık camiden çıkarak abdesti bozmak mecburiyetinde kalır. Oruç da bunun gibidir; çünkü oruç ancak açlığı âdet edinen kimseler için kolaydır. Bu bakımdan oruç tutmak, itikâfa devam etmek, devamlı abdestli olmak, yemeğin hazırlanması ve yenilmesi için sarfedilen vakitleri ibâdetlere sarfetmek, haddi hesabı olmayan kârlardır. Bu kârları ancak gaflete dalarak dinin kıymetini bilmeyen, dünya hayatına razı olup da ona bel bağlayan kimseler hakir görürler.

Onlar yalnızca dünya hayatının dış görünüşünü bilirler. Âhiretten ise tamamen gafildirler.

(Rûm/7)

Ebû Süleyman Dârânî doyasıya yemekten doğan altı âfete işaretle şöyle demiştir: "Doyasıya yiyen kimseye altı âfet musallat olur:

1. Münâcaat zevkini kaybeder.

2. Hikmeti koruması zorlaşır.

3. Halka karşı şefkati azalır; çünkü karnı tok olduğu zaman bütün halkın da kendisi gibi tok olduğunu zanneder.

4. İbâdet kendisine ağır gelir.

5. Şehvetleri artar.

6. Diğer Mü'minler mescidlerin etrafında dönerlerken, o tok olduğundan mezbeleliklerin etrafında dönüp durur".

Sekizinci Fayda

Vücudun sıhhatli olması ve hastalıkların ortadan kalkmasıdır; çünkü hastalıkların sebebi, çok yemekten dolayı mide ve damarlarda meydana gelen karışıklıktır. Hastalıklar, insanı ibâdetlerden, zikir ve fikirden alıkoyar, kalbi bozar ve hayatı zehir eder. İnsanı kan aldırmak, ilâç kullanmak ve doktora gitmek mecburiyetinde bırakır. Bütün bunlarsa birtakım malî külfetlere yol açar. İnsan günahların ve şehvetlerin yorgunluğunun yanısıra bunlardan da kurtulamaz. Açlıkta ise bütün bunları önleyici bir özellik vardır.

Hârun Reşid birgün biri Hindli, biri Romalı, biri Iraklı ve biri de Irak'ın köylerinden olan dört doktoru bir araya getirerek bunlara 'Her biriniz bana, içerisinde hastalık bulunmayan bir deva (ilaç) söyleyecek!' diye emretti. Bunun üzerine Hindli doktor 'Bana göre içerisinde hastalık bulunmayan ilâç, siyah İhleç'tir', Iraklı doktor 'Beyaz Reşşad tanesidir', Romalı doktor da 'Benim kanaatime göre de sıcak sudur' dedi. En mâhirleri olan köylü doktorsa şöyle dedi: 'İhlileç mideyi buruşturur, beyaz Reşşad tanesi mideyi kaydırır, sıcak su da mideyi gevşetir. Bütün bunlarsa birer hastalıktır'. Onların 'O halde sence içerisinde hastalık bulunmayan ilaç nedir?' diye sormaları üzerine de şöyle **cevap** verdi: 'Bence içerisinde hastalık bulunmayan ilâç, yemeğe acıkmadan oturulması ve sofradan da yeme isteği olduğu halde kalkılmasıdır'. Onun bu cevabı karşısında diğerleri 'Doğru söyledin!' dediler.

Ehl-i Kitab'dan bir hakîm **Hazret-i Peygamber**'in, 'ınidenin üçte biri yemek, üçte biri de teneffüs içindir' hadîs-i şerifini işittiğinde, şaşkınlığa düşerek 'Az yeme hakkında bu sözden daha kuvvetli bir söz işitmiş değilim. Bu sözleri ancak bir hakîm söyleyebilir' demiştir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur;

Karnı tıkabasa doldurmak, hastalığın; bundan korunmak ise ilâcın esasını teşkil etmektedir. Vücutlarınızı, mümkün olduğunca perhize ve kanaatle yaşamaya alıştırınız. 28

Sözü edilen hakimi hayrete düşüren hadîs daha önceki değil, bu **ikinci** hadîs olsa gerektir.

İbn Sâlim bir keresinde şöyle demiştir: 'Âdâbına riâyet ederek yavan buğday ekmeğiyle yetinen kimse, ölüm hariç hiçbir illete müptelâ olmaz'. 'Peki bunun âdâbı nedir?' diye sorulduğunda da şöyle **cevap** vermiştir: 'Sofraya ancak acıktıktan sonra oturmak ve doymadan kalkmaktır'.

Tabiblerin büyüklerinden biri, çok yeme hakkında şöyle buyurmuştur: 'Kişinin midesine giren en faydalı şey nar, en zararlı şey ise tuzlu yiyeceklerdir. Bununla birlikte tuzlu şeylerin azaltılması, çok nar yenilmesinden daha faydalıdır'. **Hazret-i Peygamber** bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: 'Oruç tutunuz, sıhhat bulursunuz'. Bu bakımdan vücutlar oruç, açlık ve az yemekle hastalıklardan kurtulup

sıhhate kavuşur. Kalpler ise, saldırganlık, aşırı gitmek ve benzeri çirkin hastalıklardan kurtulmakla sıhhat bulur.

Dokuzuncu Fayda

Geçimin kolaylaşmasıdır; zira az yemeyi âdet edinen kimse için biraz mal kifayet eder. Tıkabasa ve doyasıya yemeyi âdet edinen kimsenin midesi ise amansız bir alacaklı kesilir ve âdeta hergün sahibinin gırtlağına yapışarak ona 'Bugün ne yiyeceksin?' der. Bu bakımdan ya her yere sokularak haramdan kazanır ve dolayısıyla günahkâr olur ya da helâlinden kazanmak için nefsini zelil etmek mecburiyetinde kalır. Çoğu zaman da tamahkâr gözünü halkın elinde bulunan şeylere diker. Bu ise zillet ve rezaletin en son derekesidir. Mü'min geçimi kolay ve harcaması hafif olan kimsedir.

Nitekim hakimlerden biri şöyle buyurmuştur: 'Ben tüm bir sene, ihtiyaçlarımı terketmek sûretiyle geçinirim. Bu durum, benim için, başkasına muhtaç olmaktan daha iyi ve daha huzur verici bir durumdur'.

Başka biri de şöyle buyurmuştur: 'Herhangi bir şehvet ve fazlalıktan dolayı başkasından borç almak gerektiğinde hemen kendi nefsime borçlanarak o şehveti terkediyorum; zira nefsim benim için en hayırlı alacaklıdır'.

İbrahim b. Edhem, arkadaşlarına yiyecek maddelerinin günlük fiyatını sorar; 'Gayet pahalıdır' dedikleri zaman da şöyle derdi: 'O halde terketmek (almamak) sûretiyle onları ucuzlatınız'.

Sehl et-Tüsterî şöyle buyurmuştur: 'Çok yiyen (obur) kimse üç durumda zemmedilmiştir. Şöyle ki; ibâdet ehlinden ise gevşer, çalışkan bir kimse ise âfetlerden kurtulamaz; kendisine birşey teslim edilen kimselerdense Allah rızası için nefsine karşı adaletli davranmaz'.

Kısacası insanların helâk olmasının sebebi dünyaya karşı olan hırslarıdır. Bu hırsın sebebi de mideleri ve tenâsül uzuvlarıdır. Tenâsül uzvu şehvetinin kaynağı ise mide şehvetidir. Bütün bu durumlar, az yeme sayesinde kökünden kazınır ve bertaraf edilir. Bu durumlar cehennemin kapılarındandır. Onların kapatılması da cennet kapılarının açılması demektir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Cennetin kapısını açlıkla çalmaya devam ediniz!

Hergün bir ekmek ile yetinen kimse diğer şehvetlerde de kanaat sahibi olacağından, insanlara muhtaç olmaksızın hür ve kalbi müsterih olarak Allah'a ibâdete yönelir ve âhiret ticaretine dalar. Böylece de **Allahü teâlâ**'nın 'Ne ticaret, ne de alışveriş onları Allah'ın zikrinden alıkoymaz' buyurduğu kimseler zümresine dâhil olmuş olur. Evet onlar bu vasfı ancak kanaat sayesinde elde etmişlerdir. Muhtaç olan kimseleri ise, alışveriş ve ticaret Allah'ın zikrinden alıkoyar.

Onunca Fayda

Müslümanın, diğer müslümanları kendi nefsine tercih etme ve zaruri nafakasından artan yiyecekleri ve servetini yetimlere ve fakirlere tasadduk etme imkânı bulabilmesidir. Böylece müslüman, kıyâmet gününde sadakasının gölgesinde haşrolur. Nitekim bu husus, bir hadîs-i şerîfte belirtilmektedir.

Kişinin yediği şeylerin deposu helâldir. Sadaka olarak verilen şeylerin deposu ise Allah'ın fazl u keremidir. O halde kul için, servetinden ancak Allah yolunda tasadduk edip O'na emanet olarak bıraktığı veya yeyip bitirdiği ya da giyip eskittiği şeyler vardır. O halde sahip olunan yiyecek maddelerinin zarurî ihtiyaçtan fazla olanlarını tasadduk etmek, tıkabasa işkembeye doldurmaktan daha hayırlıdır.

Biz emaneti göklere, arza ve dağlara teklif ettik; (fakat) onlar bunu yüklenmekten kaçındılar. Ondan (mesûliyetinden) korktular da onu insan yüklendi; doğrusu insan çok zâlim, çok cahildir. (Ahzab/72)

Bu ayet-i celîleyi okuyan Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "**Allahü teâlâ** emaneti yedi kat göğe ve yıldızlarla süslenmiş yollara, büyük arşı yüklenen meleklere arzederek şöyle buyurmuştur: 'Emaneti, içindekilerle birlikte yüklenir misiniz?' Onların 'Emanetin içindekiler nedir?' diye sormaları üzerine de şöyle buyurdu: 'İyilik yaptığınızda mükâfat görmeniz; kötülük yaptığınızda ise cezaya çarptırılmanızdır'. Bunun üzerine onlar 'Hayır! Yüklenemeyiz' dediler. Sonra **Allahü teâlâ**, emaneti bu tarzda yeryüzüne arzetti. O da kabul etmekten kaçındı. Bundan sonra yüce dağlara, sarp ve yalçın kayalara arzederek 'Emaneti, içindekilerle birlikte yüklenir misiniz?' buyurdu. Onlar 'Emanetin içinde ne var?' diye sorunca da 'mükâfat ve ceza vardır' cevabını verdi. Onlar da 'Hayır! Yüklenemeyiz!' dediler. **Allahü teâlâ** bu kez emaneti insana arzetti. İnsan da onu yüklendi. Muhakkak ki insan, nefsine çok zulmeden ve rabbinin emri hususunda çok cahil olan bir varlıktır, Yemin ederim ki bu emanet karşılığında nice servetler elde eden birçok insan gördük. Peki bu servetlerle ne yaptılar dersiniz? Onunla evlerini genişletip kabirlerini daralttılar. Binek hayvanlarını beslediler; buna karşılık dinlerini zayıflattılar. Nefislerini sabah akşam saltanat kapışma gidip gelmekle yordular ve çeşitli belâlara maruz kaldılar. Oysa Allah'a karşı lâkayd davranmaktadırlar. Bunlardan bazıları insanlara Talan yerini bana sat da sana şu kadar fazla vereyim' der ve sonra soluna yaslanarak başkalarının malını yer.

Böylelerinin konuşması istihza, malı ise haramdır. Bu durum midesinin ağırlığı gelip gırtlağına sarılıncaya ve mide hastalıkları kapısını çalıncaya kadar böyle devam eder. Bu felakete maruz kaldığı zaman hizmetçisine seslenerek 'Bana yediklerimi hazmettirecek birşey getir!' der. Ey obur insan! Bakalım hazmetmek istediğin yemek, senin midir? Sen yemeği değil, dinini hazmedemiyorsun! Hani fakir nerede? Dul kadın nerede? Miskin nerede? Yetim nerede? Oysa **Allahü teâlâ** bunlara karşı merhametli davranmanı emrediyor".

İşte bütün bu anlattıklarımız, bu faydaya işarettir. Fayda ise, yemeğin fazlasını, ecir kazanmak için fakirlere sarfetmektir. Böyle yapmak, yeyip de boyunda günahın katmerleşmesinden daha hayırlıdır; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gün şişman ve karnı büyük bir adama -mübarek parmağıyla karnını işaretle- şöyle buyurmuştur:

Şu (yemek veya semizlik) başka bir yerde olsaydı, senin için daha hayırlı olurdu. 30

Yani sen bunu (karnına doldurduğun ve seni şişmanlatan yiyecekleri) âhiretin için sarfedip, bu hususta diğer müslümanları kendi nefsine tercih etseydin, senin için daha hayırlı olurdu.

Hasan-ı Basrî şöyle der: "Allah'a yemin ederim, ben öyle bir gruba yetiştim ki onlardan herhangi biri, yanında ancak kendisine yetecek kadar yiyecekle akşamlardı. Eğer isteseydi onu yeyip bitirebilirdi.

Buna rağmen o 'Allah'a yemin ederim ki bunun tamamını karnım için ayırmayacağım; bir kısmını da Allah için ayıracağım5 derdi".

Buraya kadar saydığımız bu on fayda, açlığın faydalarıdır. Ayrıca bu faydaların herbirinden hadsiz hesapsız faydalar filizlenerek çıkar ki bunlar saymakla bitmez. Bu bakımdan açlık, âhiret faydalarını içeren büyük bir hazinedir. Bunun içindir ki seleften biri şöyle buyurmuştur: 'Açlık âhiretin anahtarı, zahidliğin kapısıdır. Tokluk ise dünyanın anahtarı ve isteğin (dünyaya düşkünlüğün) kapısıdır'. Bu hakîkat daha önce rivâyet ettiğimiz hadîslerde de açıkça belirtilmiştir. Bu haber ve hadîslerin mânâları, tam ve basiretli bir şekilde ancak bu faydaların tafsilâtına vâkıf olmakla anlaşılabilir. Bunu bilmeksizin sadece açlığın faziletini tasdik eden kimse, îman hususunda, ancak taklitçilerin derecesine erişebilir. Allah hakikati herkesten daha iyi bilir!

21) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır

22) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

23) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

24) İbn Mâce

25) Deylemî

26) Timizi

27) Ev kemâ kale tâbiri, hadîslerden sonra, bir yanlışlığa meydan verilmemesi için kullanılır.

28) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

29) Ukbe b. Âmir

30) Ahmed, Hâkim, Beyhakî

23-2

Midenin Şehvetini Kırmakta Riyazet Yolu

Midesi ve yiyeceği hususunda müridin dört vazifesi vardır:

Birinci Vazife

Helâlden başkasını yememesidir; çünkü haram yemekle yapılan ibâdet, denizin dalgaları üzerine inşa edilen bina gibidir. Daha önce Helâl ve Haram Kitabı'nda takvânın gözetilmesi gereken derecelerini zikretmiştik. Bu bakımdan yemek hususunda geriye sadece üç vazife kalmaktadır. Bunlar da çokluk ve azlık bakımından yemeğin miktarını belirlemek, erken veya geç yeme hususunda vaktini, iştahın çektiği yiyeceklerden hangilerinin yenilip hangilerinin terkedilmesi hususunda cinsini tayin etmektir.

Az yeme hususundaki **birinci** vazifeyle ilgili riyazet yolu aşamalıdır. Bu bakımdan çok yemeyi âdet edinen kimse, bir anda az yemeye kalkışırsa bünyesi buna tahammül edemez. Zayıf düşüp sıhhati bozulur ve çeşitli sıkıntılara düçar olur. O halde buna yavaş yavaş ve azar azar alışmak gerekir. Şöyle ki, mutad olan yemeğinden azar azar eksiltmeli; mesela, günde iki ekmek yiyor da nefsini bir ekmek yemeye alıştırmak istiyorsa, hergün ekmeğin yedide birinin dörtte birini terketmelidir. Bu da yirmisekiz

parçadan bir parçayı veya otuz parçadan birkaç parçayı terketmek demektir. Böylece iki ekmeğin bir ekmeğe dönüştürülmesi bir ayda gerçekleşmiş ve kendisi de bu şekilde zarar görmemiş olur. Bunu da ister tartarak yapar, isterse de müşâhede ve tahminle yapar. Böylece hergün, bir önceki günden bir lokma daha az yemek sûretiyle midesini istediği miktara alıştırmış olur.

Bu durumda, yani yemeğin azaltılmasında dört derece ve mertebe vardır:

Birinci Derece

Bu derecelerin en yükseği, nefsi artık daha aşağısıyla idare edemeyeceği en az miktara alıştırmaktır ki bu, sıddîkların âdetidir.

Bu, Sehl et-Tüsterî'nin seçmiş olduğu yoldur; zira o şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, mahlukatı üç şeyle kul edinmiştir ki bunlar hayat, akıl ve kuvvettir. Kul, hayatına veya aklına bir zarar geleceğinden korkarsa yer, oruçlu ise orucunu bozar, fakir ise, yiyecek elde etmek için çaba sarfeder ve kendisini zorlar. Şayet bu **ikisi**nden değil de kuvvetinin gitmesinden korkuyorsa, buna aldırmaması ve bundan korkmaması daha uygundur; namazı ancak oturarak kılabilecek hâle gelse bile böyledir'.

Sehl et-Tüsterî, kişinin, namazını açlıktan kaynaklanan zayıflıktan dolayı oturarak kılmasının, çok yemek sûretiyle ayakta kılmasından daha üstün olduğunu savunmuştur. (Bu, Sehl'in kendi görüşüdür. Diğer müctehidlerin ictihadı ise farklıdır) .

Sehl et-Tüsterî'ye seyru sülûkünün başlangıcı ve o zamanki gıdası sorulduğunda şöyle **cevap** vermiştir: 'Benim bir senelik gıdam için üç dirhem kâfiydi. Bunun bir dirhemi ile pekmez, bir dirhemi ile pirinç ve **üçüncü** dirhemi ile de yağ satın alırdım. Sonra da bunları karıştırır; meydana gelen karışımdan üçyüzaltmış top yaparak her gece bir tanesiyle iftar ederdim'. Kendisine Teki şu anda nasıl yiyorsun?' denildiğinde ise 'Hudutsuz ve vakitsiz yiyorum' demiştir.

Rivâyet olunduğuna göre ruhbanlardan bazıları nefislerini bir dirhemlik yiyeceğe alıştırmışlardır.

İkinci Derece

Riyazet vasıtasıyla nefsi bir gün ve gecede yarım müdd (avuç) yiyeceğe alıştırmaktır. Yarım müdd, menin dörtte biri kadar miktardan yapılan bir küsur ekmek demektir. Bu miktar, birçok kimseler için midenin üçte birini dolduracak miktardır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu zikretmiştir. Bu birkaç lokmadan biraz fazladır; çünkü hadîste geçen Lükaymat terimi, cemî'de (çoğulda) azlık için ve on'dan aşağı olan sayılar için kullanılır. Hazret-i Ömer birşey yediği zaman yedi veya dokuz lokma yerdi.

Üçüncü Derece

Nefsi bir avuç miktarı yiyeceğe alıştırmaktır. Bu da ikibuçuk ekmek yapar. Bu birçok kimsenin karnının üçte birinden fazlasını doldurur. Hatta neredeyse üçte **ikisi**ni doldurmaya yaklaşır. Geri kalan üçte biri de su içindir; zikir için ise hiçbir şey kalmaz. Hadîsin bazı lafızlarında 'Karnın üçte biri teneffüs içindir' yerine 'zikir içindir' diye geçmektedir.

Dördüncü Derece

Bir avuçtan bir men'e kadar arttırılmasıdır. Men'den fazlası israf sayılır ve birçok kimse için **Allahü teâlâ**'nın İsraf etmeyiniz' (A'raf/31) emrine muhâlif olur. Çünkü ihtiyaç duyulan yemek miktarı yaşa, şahsa ve yapılan işe göre değişir.

Burada **beşinci** bir yol daha vardır ki bunda herhangi bir takdir ve tahdid yoktur. Fakat burası yanıltıcıdır. Müslüman gerçekten acıktığı zaman yemeli ve henüz iştahı olduğu halde yemekten elini çekmelidir. Nefsi için bir veya iki ekmeği tayin ve tahdid edemeyen bir kimse doğru acıkmanın hududunu da bilemez. Böylelerinin doğru acıkması, yalan şehvetle karışır. Doğru acıkmanın birçok alâmetleri vardır. Bunlardan biri de nefsin katık istememesi ve hangi çeşit olursa olsun, önüne getirilen ekmeği iştahla yemesidir. Nefsin, muayyen bir ekmek ve yanısıra katık istediği acıkma, doğru acıkma değildir. Doğru acıkmanın alâmetlerinden biri de tükürüldüğü zaman karasineklerin tükrüğe konmamasıdır; yani tükrükte yağımsı maddelerin kalmamasıdır ki bu da midenin boş olduğuna delâlet eder. Bu bakımdan mürid için yemek hususunda en doğru yol, nefsiyle yapmakta olduğu ibâdetlerde kendisini zayıf düşürmeyecek miktarı tayin ve takdir etmesidir. Bu miktara ulaştığında ise, iştahı olsa bile durmalıdır. Kısacası yemeğin takdir ve tahdidi mümkün değildir. Bu, durumlara ve şahıslara göre değişir. Ashâb-ı kirâmın bir kısmının bir haftalık gıdası, bazen bir sa' (dört avuç) buğday; yahut birbuçuk sa' hurma olurdu. Buğdayın birsa'ı dört avuçtur. Bu duruma göre, her güne yaklaşık olarak yarım avuç düşmektedir ki bu da söylediğimiz gibi midenin üçte birini dolduracak miktardır. Çekirdekleri düşürüldüğü için hurmadan birbuçuk sa' hesaplanmıştır.

Ebû Zer Gıfârî (radıyallahü anh) şöyle derdi: '**Hazret-i Peygamber** zamanında bir haftalık yemeğim, bir sa' arpadan ibaretti. Allah'a yemin ederim ki **Hazret-i Peygamber**'e kavuşuncaya kadar da bunu artırmayacağım; çünkü ben onun şöyle dediğini duydum:

Kıyâmet gününde meclis (derece) bakımından bana en yakın olanınız ve nezdimde en sevimliniz, bugün (asr-ı saâdette) üzerinde bulunduğu hâl üzere ölüp Allah'a kavuşanınızdır. 31

Ebû Zer Gıfârî, ashâb-ı kirâmdan bazılarını kınayarak şöyle buyurmuştur: 'Siz **Hazret-i Peygamber** zamanındaki hâlinizi değiştirdiniz. Bakıyorum da sizin için arpa unu eleniyor. Oysa **Hazret-i Peygamber** zamanında unun elenmesi diye birşey yoktu. Siz ince ekmekler pişiriyor, sofranızda iki katık bulunduruyorsunuz. Sizin için çeşit çeşit yemekler hazırlanıyor. Bazılarınız sabahleyin bir elbise, akşam başka bir elbise giyiyor. Oysa siz **Hazret-i Peygamber** zamanında böyle değildiniz'.

Ashâb-ı Suffe'den iki kişinin bir günlük gıdası, bir avuç hurma idi. Buradaki avuç, bir tam ve üçte bir Bağdad batmanı demektir. (Bu batman, yirmisekiz küsur dirhemdir) . Bu hurmalardan çekirdekler de düşürülürdü.

Hasan-ı Basrî şöyle derdi: 'müslüman, koyun ve keçi gibidir; bir avuç basit hurma, bir parça kavut ve bir yudum su ona kâfi gelir. Münâfık ise yırtıcı hayvan gibidir. Çok yer ve midesini tıkabasa doldurur. Karnını komşusu için aç bırakmaz ve zarurî ihtiyacından fazla olan malları hususunda müslüman kardeşini nefsine tercih etmez. Ey îman edenler! Zarurî ihtiyacınızdan fazla olanı, azık olarak önden gönderiniz'.

Sehl et-Tüsterî de şöyle buyurmuştur: 'Dünya tamamen kan olsa, müslümanın yedikleri yine de helâl olurdu; çünkü müslüman zaruret anında ancak hayatını devam ettirebilecek kadar yer'.

İkinci Vazife

Yemeğin vakti ve tehir süresi hakkındadır. Bunda da dört derece vardır:

Birinci Derece

Bu derecelerin en büyüğü üç gün veya daha fazla aç kalmamasıdır. Bazı müridler riyazeti, takdir ve tahdid etmeksizin aç kalma şekline dönüştürmüştür. Hatta içlerinde otuz-kırk gün aç duranları olmuştur. Âlimlerden de büyük bir cemaat bu dereceye ulaşmıştır. Muhammed b. Amr el-Karânî, Abdurrahman b. İbrahim Rühaym, İbrahim et-Teymî, Haccâc b. Ferasife, Hâfız Âbid Misisî, Müslim b. Said, Züheyr, Süleyman Havvas, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, İbrahim b. Ahmed el-Havvas bunlardandır. Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) altı gün aç dururdu. Abdullah b. Zübeyr ile İbn-i Abbâs'ın arkadaşı Ebû'l-Cevza da yedi gün birşey yemezdi. Rivâyet edildiğine göre, Süfyân es-Sevrî ile İbrahim b. Edhem'in karnına üç gün üstüste hiçbir şey girmezdi. Bu zatlar âhiret yolunda yürüme hususunda açlıktan yardım umarlardı.

Âlimlerden biri şöyle buyurmuştur: 'Kırk gün Allah rızası için açlık çeken kimse için melekût âleminin kapıları açılır; yani ilâhî sırların bir kısmı ona âyân olur'. Sûfînin biri, bir rahib'e müslüman olarak, içinde bocalayıp durduğu gururu terketmesini teklif etti ve bu hususta onunla uzun uzadıya konuştu. Sonunda rahib kendisine 'Mesih (aleyhisselâm) kırk gün aç kalırdı. Bu ise ancak bir peygamberin veya bir sıddîkîn mucizesi olabilir' dedi. Bunun üzerine sûfi râhib'e şöyle dedi:

- Eğer ben elli gün aç kalırsam, şu anda üzerinde bulunduğun dini terkedip İslâm'a girer misin? İslâm dininin hak ve üzerinde bulunduğun dînin de bâtıl olduğuna inanır mısın?

-Evet

Bu söz üzerine sûfî oturdu; elli günü bu şekilde dolduruncaya kadar ancak râhibin görebileceği yerlere gidip geldi. Elli günden sonra 'Bundan daha fazlasını da yapabilirim' dedi ve böylece altmışa tamamlayıncaya kadar açlığa devam etti. Bunun üzerine râhib çok şaşırdı ve 'Hiç kimsenin bu hususta Hazret-i isa'yı geçeceğini sanmazdım' diyerek müslüman oldu. Bu büyük bir derecedir. Buna ancak keşfe mazhar olan sabırlı kimseler erişebilir. Böyle kimseler, tabiat ve âdetinden kestiği şeylerin müşahedesiyle meşgul olup nefsine açlığını ve ihtiyacını unutturmuştur.

İkinci Derece

İkinci derece, mideyi iki ya da üç gün aç bırakmaktır. Bu ise görülmemiş birşey değildir. Ciddiyet ve mücahede ile bu dereceye varmak mümkündür.

Üçüncü Derece

Bu **üçüncü** derece, derecelerin en aşağısı olup yirmidört saatte bir defa yemekle yetinmektir. Bu derece, açlık çekme hususundaki en küçük derecedir. Bunu geçen miktarsa israf ve oburluktur. Öyle ki böyle yapan kimseler artık açlık diye birşey bilmez. Bu ise zevk ve safâya dalan kimselerin fiilidir, kimselerin fiilidir. Böyle bir kimse Sünnet'ten uzaktır; çünkü Ebû Said Hudrî'nin rivâyet ettiğine göre

Hazret-i Peygamber, kahvaltı ettiği gün akşam yemeği yemez; akşam yemeği yediği zaman da kahvaltı etmezdi. 32 **Selef-i Sâlihîn** de hergün bir defa yerlerdi. **Hazret-i Peygamber** bir keresinde Aişe vâlidemize şöyle buyurmuştur:

İsraftan kaçın! Günde iki öğün yemek israf; iki günde bir defa yemek ise cimriliktir. Günde bir öğün yemek, bu **ikisi** arasındaki normal durumdur. Allah'ın Kitabı'nda övülen durum da budur. 33

Günde bir öğün yemekle yetinen kimsenin, fecrin doğuşundan önce (sahur vaktinde) yemesi müstehabdır. Bu şekilde yemek, teheccüd namazından sonra ve sahab namazından önce yenilmiş olur. Böylece gündüzleyin çekilen açlık, oruç için; geceleyin çekilen açlık ise, ibâdet ve kalp huzuru ve midenin boş olmasından dolayı fikrin incelmesi, gayretin artması, nefsin bildiği şeylere ısınması için çekilmiş olur. Hem nefis de artık vakti gelmezden önce insan ile çekişmez.

Âsım b. Küleyb'in babasından rivâyet ettiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir:

Hazret-i Peygamber'in gece ibâdeti sizinki gibi değildi. O geceleyin kalktığı zaman iki ayağı şişinceye kadar ibâdet ederdi. Yine o sizin gibi geceli gündüzlü iftar ederek oruç tutmazdı. Ancak (bazı zamanlar) iftarını sahur vaktine kadar ertelerdi. 34

Aişe vâlidemiz de **Hazret-i Peygamber** (bazen) orucunu sahur vaktine kadar devam ettirirdi' demiştir. Bu bakımdan eğer akşam namazından sonra canı yemek isteyecek ve bu durum da teheccüd için gereken kalp huzurunu bozacaksa en iyisi oruçlunun, yemeğini ikiye ayırmasıdır. Mesela günde iki ekmek yiyorsa, birini iftar, diğerini de sahur vaktinde yemelidir ki nefsi sükûnet bulsun ve teheccüd ibâdetinde bedeni hafifleşsin; gündüz de sahurda yediğinden dolayı çok fazla acıkmasın. Böylece **birinci** ekmekle gece ibâdetine, **ikinci** ekmekle de gündüz tuttuğu orucuna yardım etmiş olur. Bir gün oruç tutup bir gün iftar eden kimsenin, oruç tutmadığı gün öğle vaktinde, oruç tuttuğu gün de sahur vaktinde yemesinde herhangi bir beis yoktur. Buraya kadar belirtilen yollar; yemeğin vakitleri ve bu vakitler arasındaki uzaklık ya da yakınlık hakkındaki yollardır.

Üçüncü Vazife

Üçüncü vazife, yemeğin Çeşidi, katığın terkedilmesi ve yemeklerin en âlâsının buğday özü olduğu hakkındadır. Buğday özünün elenmesi ise israfın son haddidir. Ortancası elenmiş arpa ekmeği; normali ise elenmemiş arpa ekmeğidir. Katıkların en âlâsı da et ve tatlı maddelerdir. En düşüğü de tuz ile sirkedir. Ortancası ise etsiz, yağlı maddelerdir. Âhiret yolcularının âdeti, daimî olarak katık yemekten ve şehvetlerden kaçınmaktır; çünkü insanoğlunun iştahının çektiği herşey, mutlaka onu baştan çıkarmaya yöneliktir. Bunlar insanın kalbini katılaştırır ve onun dünya lezzetlerine alışıp dalmasına yol açar. Böylece kişi artık ölümden ve Allah'ın huzuruna gitmekten hoşlanmaz. Böyle bir kimse için, dünya bir cennet, ölüm ise hapishane olur. Nefsini şehvetlerinden ve zevklerinden mahrum bırakan ve ona lezzet yollarını daraltan kimse içinse dünya bir hapishane ve daracık bir zindan kesilir. Böylelerinin nefsi dünyadan bir an önce kurtulmak ister; zira ölüm onun için hürriyetine kavuşmak demektir.

Yahya b. Muaz er-Râzî'nin şu sözleri de buna işaret etmektedir: 'Ey sıddîklar! Firdevs-i âlânın velimesine (ziyafetine) konmak istiyorsanız dünyada nefislerinizi aç bırakınız; çünkü yemeğe karşı duyulan iştah, nefsin aç bırakılmasıyla orantılıdır'.

Tıkabasa yemenin ve tokluğun, saydığımız bütün âfetleri, şehvetlerin, tadılan zevk ve lezzetlerin hepsi için geçerlidir. Bu bakımdan onları yeniden sayarak sözü uzatmak istemiyoruz. Mübah olan şehvetlerin terkinde çok büyük sevap olduğu gibi onları yapmakta da çok büyük tehlikeler sözkonusudur. Hatta **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ümmetimin en kötüleri, buğday özü yiyenleridir. 35

Bu hadîs, buğday özü yemeyi haram kılmış değildir. Bilakis buğdayın özünden bir veya iki defa yiyen kimse âsi olmadığı gibi, devamlı olarak yiyen kimse de âsi olmaz. Fakat nefsini nimetle besleyerek dünyaya ve lezzetlere alıştırmış olur! Bunun sonucunda nefis, lezzetleri elde etmek için çaba harcar ve bu çaba da onu günaha sokar. Dolayısıyla onlar ümmetin en kötüleridirler; çünkü buğdayın özü, onları birtakım şeylere zorlar ki bunlar günahlardır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ümmetimin en kötüleri, çeşit çeşit yiyecekler yemek suretiyle vücutlarını semizletenleridir. Bunların çeşit çeşit yiyecekler yemekten ve çok çeşitli elbiseler giymekten başka gayeleri yoktur. Konuştuklarında da avurtlarını yırtarcasına bağırıp çağırırlar. 36

Allahü teâlâ, Hazret-i Mûsa'ya şöyle vahyetmistir: 'Kabre gireceğini düşün! Bu seni şehvetlerin birçoğundan alıkoyacaktır'.

Selef-i sâlihîn yemeklerin lezzetini tadmaktan ve nefsi bunlara alıştırmaktan sakınma hususunda çok titiz davranırlardı. **Selef** böyle yapmayı şekâvet alâmeti, **Allahü teâlâ**'nın kulunu böyle yapmaktan alıkoymasını da saadetin zirvesi olarak görmekteydi.

Vehb b. Münebbih şöyle anlatır: "**Dördüncü** gökte karşılaşan iki melekten biri diğerine 'Nereden geliyorsun?" diye sorar, **ikinci** melek 'Filan yahudinin (Allah'ın laneti onun üzerine olsun) canı balık yemek istemişti. Ben de denizden balığı sürmekle emrolundum. Şimdi oradan geliyorum' cevabını verir. Bunun üzerine soru soran melek 'Ben de filan âbidin canının çektiği zeytinyağını dökmekle emrolundum' der".

Bu kıssa, şehvetlerin sebeplerinin kolaylaştırılmasının hayır alâmetlerinden olmadığına dikkat çekmektedir. İşte bunun içindir ki Hazret-i Ömer, soğuk bal şerbetini içmekten kaçınarak 'Bunun hesabını benden uzaklaştırınız!' buyurmuştur. Bu bakımdan Allah için, şehvet ve zevklerin terki hususunda nefse muhalefet etmekten daha büyük bir ibâdet yapılmış değildir. Bunu Nefsin Riyazeti kitabında da zikretmiştik.

Nâfî şöyle anlatıyor: İbn Ömer (radıyallahü anh) hastalanmıştı. Canı taze balık yemek istedi. Bunun üzerine çıkıp Medine-i Münevver'nin çarşılarında balık aradım; ama bulamadım. Aradan bir müddet geçtikten sonra bir yerde balığa rastladım ve bir buçuk dirhemlik balık aldım. Balığı ateşte kızartıp bir ekmekle birlikte İbn Ömer'e götürdüm. O esnada kapıya bir dilenci geldi. Bunun üzerine İbn Ömer, hizmetçisine "Balığı ekmeğe sar ve şu dilenciye ver!' dedi. Hizmetçi 'Allah senden razı olsun! Bunca günden beri canın balık istiyor. Onu zor bulduk. Bulduğumuz zaman da bir buçuk dirheme satın aldık. Dilenciye balığı değil de parasını verelim' karşılığını verdi. İbn Ömer'se 'Onu ekmeğe sar ve dilenciye ver!' diye emretti. İbn Ömer'in bu emrinden sonra hizmetçi, dilenciye dönerek 'Sana bir dirhem vereyim de bunu götürme, razı mısın?' dedi. Dilenci de razı oldu. Bunun üzerine hizmetçi,

dilenciye bir dirhem verdi. Kızartılmış balığı alarak geri getirdi ve İbn Ömer'in önüne bırakarak 'Dilenciye bir dirhem vererek bunları kendisinden geri aldım!' dedi. Bu söz üzerine İbn Ömer hizmetçiye şunları söyledi: 'Balığı ekmeğe sar ve yine o dilenciye ver! Vermiş olduğun dirhemi de alma; çünkü ben **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu işittim:

Canının çektiği herhangi bir şey hususunda başkasını nefsine tercih eden kimseyi **Allahü teâlâ** affeyler. 37

Açlık köpeğini (şehveti) bir ekmek ve bir testi berrak su ile yola getirdiğin zaman, dünya içindekilerle birlikte helâk olsa dahi perva etmezsin!38

Hazret-i Peygamber bu hadîsiyle yemekten maksadın açlığın ve susuzluğun elemini gidermek ve zararlarını defetmek olup, dünya lezzetlerini tatmak olmadığına işaret etmektedir.

Yezid b. Ebî Süfyân'ın (Muaviye'den önce Şam valisiydi) çeşit çeşit yemekler yediğini haber alan Hazret-i Ömer, kölesine 'Yezid akşam sofrasını hazırlattığında gel bana haber ver!' dedi. Köle haber verdiğinde. Hazret-i Ömer Yezid'in yanına girdi. Sofraya önce tirid getirildi. Hazret-i Ömer, Yezid'le birlikte bundan yedi. Sonra kızartılmış et getirildi. Yezid elini ete uzattığında Hazret-i Ömer onun bileğinden tutarak 'Ey Ebû Süfyân'ın oğlu Yezidî Allah'tan kork Allah'tan! Yemekten sonra yemek olur mu? Ömer'in nefsini kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki eğer selefin sünnetinden aynlırsanız, bu ayrılık sizi O'nun yolundan da saptırır' buyurdu.

Yesar b, Umeyr şöyle diyor: 'Hazret-i Ömer için ne zaman un elemişsem bunu mutlaka ondan habersiz yapmışımdır',

Utbet'ül-Gulâm, ununu bizzat kendisi hamur yapar ve sonra da bunu güneşte kuruturdu. Bundan yediğindeyse 'Âhiretin o güzel kebapları ve yemekleri hazırlanana kadar bir parça (kuru) ekmekle az bir tuz kâfidir' derdi. Yine o su testisini, bütün gün güneş altında kalmış bir küpe daldırarak doldururdu. Cariyesi kendisine 'Ey Utbe! Ununu bana versen de sana ekmek yapsam, suyunu soğutsam olmaz mı?' dediğindeyse 'Ey cariye! Ben açlık köpeğini (şehveti) kendimden uzaklaştırdım' karşılığını verirdi.

Şakîk b. İbrahim şöyle anlatıyor: Bir gün Mekke'nin Leyl çarşısında, **Hazret-i Peygamber**'in doğduğu evin civarında İbrahim b. Edhem'e rastladım. Kendisi yolun kenarına oturmuş ağlıyordu. Gidip yanma oturdum ve 'Ey Ebû İshak! Niçin ağlıyorsun?' diye sordum. 'Hayırdır!' karşılığını verdi. Ben ısrar edince de 'Ey Şakîk! Ayıbımı örteceğine dair bana söz verir misin?) ' dedi. Ben de 'Ey kardeşim! İstediğini söyle! (İfşâ etmem) ' dedim. Bunun üzerine şunları söyledi: "Nefsim otuz seneden beri yayla çorbası istemekteydi. Ben de dün geceye kadar onu bu isteğinden alıkoydum. Dün akşamsa oturuyordum, bir ara uyku bastırdı. Bu sırada bir genç gördüm. Elinde yeşil bir tabak vardı; tabaktan buğular yükseliyor ve yayla çorbası kokusu geliyordu. Bunun üzerine bütün gayretimle ondan uzaklaştım. Gençse bana yaklaşarak 'Ey İbrahim! Ye!' dedi. 'Hayır yemem; çünkü ben onu Allah için terkettim'. dedim. Genç **Allahü teâlâ** bunu sana yedirir. Ye!' diye üsteledi. Bu ısrar karşısında ağlamaya başladım. Fakat o tekrar ve ısrarla 'Allah sana rahmet eylesin, ye!' dedi. Bunun üzerine ona 'Biz midemize ancak nereden geldiğini bildiğimiz yiyecekleri almakla emrolunduk' dedim. O da bana şunları söyledi: "Allah sana afiyet versin, ye! Bu bana verildi ve 'Ey Hızır! Bunu götür! İbrahim b. Edhem'in nefsine . yedir; çünkü **Allahü teâlâ** ona uzun zamandır nefsini isteğinden alıkoyma

hususunda göstermiş olduğu sabırdan dolayı merhamet etmiştir' denildi. Ey İbrahim! Ben meleklerin 'Kendisine birşey verildiğinde almayan kimse sonunda isteyecek, fakat bu kez de verilmeyecektir!' dediklerini duydum". Bu ısrar karşısında ' (Ey Hızır) ! Eğer durum böyle ise, ben senin huzurunda Allah ile yapacağım akid için bulunmaktayım' dedim. Sonra dönüp baktığımda Hızır'ın yanında başka bir gencin durmakta olduğunu gördüm. Bu yeni genç, Hızır'a birşey uzatarak 'Ey Hızır! Sen İbrahim'in ağzına lokmaları koy!' dedi. Bu söz üzerine, hapşırıp uyanıncaya kadar Hızır ağzıma lokmaları koymaya devam etti. Uyandığımda tadı hâlâ damağımda idi.

Şakîk şöyle anlatıyor: "Bir gün İbrahim b. Edhem'e 'Bana avucunu göster!' dedim. Avucunu gösterdiğinde de onu tutup öptüm ve 'Ey şehvetleri aç olanları -dürüst bir şekilde şehvetlerinin gereğinden çekildikleri zaman- doyuran Allah! Ey kalplerde yakîn nurunu parlatan Allah! Ey kalplere, muhabbeti ile şifa bahşeden Allah! Acaba Şakîk'in de senin yanında bir kıymeti var mıdır?' dedim. Sonra da İbrahim'in avucunu göklere doğru kaldırarak şunları söyledim: 'Şu avucun ve sahibinin, nezdindeki kıymetinin hürmetine, -her ne kadar müstehak değilse de- senin faziletine, ihsanına ve rahmetine muhtaç olan şu kuluna (bana) ihsanda bulun!' Sonra İbrahim yerinden kalktı. Kâbe'ye kadar birlikte yürüdük".

Rivâyet edildiğine göre Malik b. Dinar, iştahı çektiği halde tam kırk sene süt içmemiştir. Bir gün kendisine yaş hurma hediye edildi. Arkadaşlarına 'Siz yeyiniz; ben tam kırk seneden beri yaş hurma yemedim' dedi.

Ahmed b. Ebû'l-Havarî şöyle anlatıyor: "Ebû Süleyman Dârânî'nin canı tuzlu, sıcak ekmek yemek istemişti. Kendisine böyle bir ekmek götürdüğümde ondan bir lokma aldı. Sonra bunu atarak ağlamaya başladı ve 'Uzun sûre mücâhededen sonra hemen şehvetime yapıştım. Ey şekâvetim (bedbahtlığım) hazır ol; zira zamanın gelmiştir. Ey Allahım! Ben bu yaptığımdan tevbe ettim. Bundan dolayı beni affeyle!' dedi. Bu olaydan sonra onun ölünceye kadar tuz yediğini görmedim".

Mâlik b. Deygam şöyle anlatıyor: "Bir gün Basra çarşısından geçiyordum. Sebzelere bakan nefsim bana 'Keşke, bu gece bu sebzelerden bana yedirsen' dedi. Bunun üzerine kırk gece sebze yemeyeceğime dair yemin ettim".

Mâlik b. Dinar Basra'da elli sene kaldı. Bu zaman zarfında Basra ahalisinin ne yaş ve ne de kuru bir tek hurmasını yemedi. Bir gün çıkıp şöyle dedi: 'Ey Basralılar! İçinizde elli sene yaşadım. Bu arada ne yaş ve ne de kuru bir tek hurmanızı yemedim. Bu bakımdan benden eksilen sizi artırmadı; sizden artan da beni eksiltmedi. Elli seneden beri dünyayı boşamışımdır. Nefsim kırk seneden beri süt istemektedir. Yemin ederim ki Allah'a kavuşuncaya kadar da ona süt içirmeyeceğim'.

Hammad b. Ebî Hanîfe şöyle anlatıyor: "Bir keresinde Davud Tâî'nin evine gitmiştim. Kapı kapalıydı ve içerden ses geliyordu. Dinlediğimde Davud'un şöyle dediğini duydum: 'Ey nefsim! Havuç istedin, sana yedirdim. Sonra hurma istedin. Yemin ederim ki artık sana ebediyyen hurma yedirmeyeceğim'. Bu sözlerden sonra selâm vererek içeri girdim. Kendisi tek başına oturuyordu".

Ebû Hâzım (Seleme b. Dinar) bir gün çarşıdan geçerken bir meyve görüp canı çekti. Bunun üzerine oğluna 'Şu dalından koparılmış ve ambalajlanmış meyveden bize biraz al! İnşaallah dalından kopmayan ve hiç kimseye yasaklanmayan meyvelere de kavuşuruz' dedi. Oğlu meyveden alıp kendisine getirdiği

zaman nefsine şöyle hitab etti: 'Ey nefis! Beni aldattın. Dolayısıyla o meyveye baktım ve ondan iştahım çekti. Onu satın alıncaya kadar da bana galebe çaldın. Allah'a yemin ederim ki onu tadamayacaksın!' Sonra o meyveyi fakir yetimlere gönderdi.

Musa el-Eşec şöyle demiştir: 'Yirmi seneden beri nefsim öğütülmüş tuz istemektedir'.

Ahmed b. Halife ise 'Nefsim yirmi seneden beri istekli olduğu halde benden kana kana su içmekten başka birşey istememiştir. Buna rağmen ona kana kana su içirmedim' demiştir.

Utbet'ul-Gulam'ın canı tam yedi sene et yemeyi arzuladı. Yedi seneden sonra kendi kendisine 'Yedi seneden beri her sene nefsimi bir sonraki seneye havale etmeye utanır oldum' diyerek bir parça et satın aldı. Bunu kızartıp bir ekmeğin içerisine koydu. Tam o sırada bir çocuğa rastladı. Ona 'Sen ölen falan adamın oğlu değil misin?' diye sordu. Çocuğun 'Evet! Ben onun oğluyum' demesi üzerine de eti ona verdi. Bu olayı anlatan Utbet'ul-Gulâm sonunda hüngür hüngür ağlamaya başlayarak şu ayet-i celîleyi okumuştur:

'Yoksula, yetime, esire sevdikleri yemekleri yedirirler'. (İnsan/8) Bu olaydan sonra, Utbet'ul-Gulâm bir daha et yememiştir.

Utbet'ul-Gulâm'ın canı, uzun seneler hurma yemek istedi. Bir gün bir kıratlık hurma satın aldı ve bunu iftar için akşama kadar bekletmeye karar verdi. Bu arada şiddetli bir rüzgar esmeye başladı. Öyle ki dünya kapkaranlık kesildi. Halk dehşete kapıldı. Bunun üzerine Utbet'ul-Gulâm kendi nefsine şöyle dedi. 'Bu, dünyayı kasıp kavuran rüzgar, sana karşı gösterdiğim cüretten ve aldığım o bir kıratlık hurmadan ileri geliyor! Kanaatime göre bütün insanlar senin günahından dolayı cezalandırılmaktadır. O halde andolsun ki bu hurmadan tadmayacaksın'.

Dâvud et-Tâî, yarım fülüslük sebze ile bir fülüslük sirke satın aldığı bir günün gecesinde kendi kendisine 'Ey Dâvud! Yazıklar olsun sana! Kıyâmet gününde senin hesabın çok uzun olacaktır' deyip durdu. O günden sonra da sadece katıksız ekmek yedi.

Utbet'ul-Gulâm bir gün Abdülvahid b. Zeyd'e 'Filan adam kendisini o şekilde vasıflandırıyor ki ben bu vasıfları kendi nefsimde göremiyorum' dedi. Abdülvahid de ona 'Çünkü sen ekmeğinle birlikte hurma da yiyorsun. O ise yavan ekmekle yetiniyor' karşılığını verdi. Utbet'ul-Gulâm 'Eğer ekmekle birlikte yediğim hurmayı terkedersem o mertebeye erişebilir miyim?' dediğinde de Abdülvahid 'Evet! Hatta daha ilerisini de elde edebilirsin' cevabını verdi. Bu söz üzerine Utbet'ul-Gulâm hüngür hüngür ağlamaya başladı. Arkadaşlarından birinin ona 'Allah seni ağlatmasın! Hurmayı terkedeceğin için mi ağlıyorsun?' demesi üzerine de Abdülvahid şöyle dedi: 'Utbe'yi kendi haline bırakın; çünkü nefsi onun birşeyi terketme hususundaki azminin kuvvetini daha önceden bilmektedir. O herhangi birşeyi bir defa terketti mi artık bir daha ona dönmez'.

Câfer b. Nasr39 şöyle anlatıyor: Cüneyd Bağdâdî, bana kendisi için vezir inciri satın almamı emretti. İstediği inciri satın aldım. İftar vaktinde bunlardan birini ağzına aldı. Sonra da çıkarıp atarak ağlamaya başladı ve bana 'Al bunları götür!' dedi. Kendisine 'Niçin yemiyorsun?' diye sorunca da şöyle dedi: "Gaibden bir ses bana 'Utanmıyor musun? Hani incir yemeyi benim hatırım için bırakmıştın. Şimdi ise sözünden cayıp yemeye yelleniyorsun!' diye seslendi".

Sâlih el-Murrî şöyle anlatıyor: Birgün Atâ es-Sülemi'ye 'Eğer geri çevirmezsen sana bir ikramda bulunacağım' dedim. O da kabul etti. Bunun üzerine oğlumla kendisine kavut, yağ ve baldan yapılmış bir şerbet gönderdim; oğluma da 'Bu şerbeti içinceye kadar onun yanından ayrılma!' diye tembihledim. Ertesi gün de yine aynı şerbetten gönderdim. Fakat bu sefer geri çevirdi, içmedi. Ben de kendisini kınayarak 'Sübhânallah! Sen nasıl olur da benim ikramımı geri çevirirsin?' dedim. Gerçekten kırıldığımı anlayınca bana şöyle dedi: 'Sakın bu yaptığım seni üzmesin! İnan ki böyle bir şerbeti hayatımda ilk defa içiyorum. Nefsimi **ikinci** defa içmesi için zorladıysam da olmadı. Her içmek istediğimde aklıma şu ayet-i celîle geldiğinden yapamadım:

Onu yutmaya çalışır; fakat boğazından geçiremez. Her taraftan kendisine ölüm geldiği halde yine ölemez. Bunun arkasından da şiddetli ve ağır bir azab (cehennemde ebedî kalış) vardır.

(İbrahim/17)

Bunun üzerine ağlayarak kalbimden şöyle dedim: 'Sen bir vadide, bizse ayrı bir vadide bulunuyoruz'.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: 'Otuz seneden beri nefsim benden pekmeze batırılmış havuç istemektedir. Hâlâ da onun bu isteğini yerine getirmiş değilim'.

Ebû Bekir Celâ (veya Cilâ) şöyle demiştir: "Ben bir kişi tanıyorum ki nefsi kendisine 'Ben on gün senin emrini dinleyip açlık çekeyim; sen de bu on günden sonra bana canımın çektiği birşeyi yedir' demekte; o ise nefsine 'Ben senden on gün aç kalmanı değil, açlık çektiğinde isteyeceğin şeyi terketmeni istiyorum!' karşılığını vermektedir".

Bir âbid, bazı arkadaşlarını davet ederek onlara ekmek ikram etti. Arkadaşlarından biri seçmek için ekmekleri evirip çevirmeye başladı. Bunu gören âbid, bu arkadaşına 'Yavaş ol! Ne yapıyorsun?' diye çıkıştı ve devamla şunları söyledi: 'Beğenmediğin ekmekte ne kadar hikmet bulunduğunu ve onun bu hale gelmesi için kaç kişinin çalıştığını biliyor musun? Suyu (yağmuru) getiren bulut, buğdayı bitiren toprak, sulayan su, rüzgar, toprak, çalıştırılan hayvanlar ve (çalışan) insanlar; bunların hepsi ekmeği bu hâle getirmek için çalışmışlardır. Bütün bunlardan sonra sen hâlâ onu evirip çeviriyor, beğenmiyorsun'.

Bir haberde geçtiğine göre ekmek, sofraya gelinceye kadar otuzaltı sanatçının elinden geçer ki bunların ilki Mikâil'dir. Mikâil, yağmuru rahmet hazinelerinden ölçülü olarak göndermekle görevlidir. Sonra bulutları sevk ve idare eden meleklerle güneş, ay, felekler, hava melekleri ve yeryüzündeki hayvanlar gelir, En sonuncusu ise fırıncıdır.

Eğer Allah'ın bunca nimetim teker teker saymaya kalkarsanız sayamazsınız. Gerçekten insan çok zâlim ve çok nankördür.

(İbrahim/34)

Seleften biri şöyle anlatıyor: Kasım Cûî'ye40 'Zühd nedir?' diye sordum. O da bana Peki sen zühd hakkında neler duydun?' diye sordu. Kendisine zühd hakkında duymuş olduğum şeyleri söylediğimde sustu. 'Sen ne dersin?' diye ısrar etmem üzerine de şunları söyledi: 'Bilmiş ol ki mide, kulun dünyasıdır. Bu bakımdan kul midesinin ne kadarına sahip ise, zühdün de o kadarını elinde bulunduruyor demektir.

Diğer taraftan midesi onun ne kadarını tasarrufu altına almışsa, dünya da o nisbette kendisine hâkim sayılır'.

Bişr el-Hafî hastalanmıştı; meşhur doktor Abdurrahman'a gidip uygun yiyecekleri sordu. Bunun üzerine Abdurrahman kendisine şöyle dedi:

-Sen benden ilâç istiyorsun. Fakat söylersem kabul etmezsin.

-Söyle bakalım neymiş?

-Sekencebin (sirke ve baldan yapılan bir macundur) ilâcını içecek; ayva emeceksin. Ondan sonra da izfidbac yiyeceksin.

-Acaba sekencebinden daha hafif ve onun yerini tutacak bir macun biliyor musun?

-Hayır!

-O halde ben söyleyeyim.

-Nedir?

-Sirke ile hindiba. . . Ey doktor! Ayvanın yerini tutacak ve ondan daha hafif birşey biliyor musun?

-Hayır!

-Ben biliyorum!

-Nedir?

-Harnub-i Şami (Keçiboynuzu) . . . Peki izfidbacdan daha hafif ve onun yerini tutacak birşey biliyor musun?

-Hayır!

-Ben biliyorum!

-Nedir?

-İnek yağı ile kavrulmuş nohut unu. . .

-Sen tıb ilmini benden daha iyi biliyorsun. O halde benden ne soruyorsun?

Bütün bu anlattıklarımızdan anlaşılmıştır ki bahsi geçen kimseler, nefsin şehvetlerinden tıkabasa yeyip midelerini doldurmaktan kaçınmışlardır. Bunu da zikrettiğimiz faydaları temin için yapmışlardır. Ancak bu durum daimi değil bazı vakitlerde olmuştur; çünkü bu kişiler her vakit helâli elde edemezlerdi. Bundan dolayı da zaruri miktarla yetinmişlerdir. Şehvetler ise, zaruri miktara dahil değildir.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: Tuz şehvettir; çünkü yavan ekmekten fazladır. Ekmeğin dışındaki şeyler şehvete dahildir'. (Bu bakımdan böyle şeyler ancak helâlden olursa alınır) . Bu hâl takvânın en son haddidir. O halde buna gücü yetmeyen kimse nefsinden gâfil olmamalı ve ulu orta şehvetlere dalmamalıdır. Kişinin her bulduğunu yemesi ve nefsinin her isteğini yerine getirmesi, israf olarak yeter de artar bile. Bu bakımdan kişinin devamlı olarak et yememesi en uygunudur. Nitekim

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Kırk gün et yemeyenin ahlâkı ve çehresi kötüleşir (bozulur) ; kırk gün üst üste et yemeye devam edenin de kalbi katılaşır!'

'Et, devamlı yiyenlerde tıpkı şarap gibi alışkanlık yapar' denilmiştir. Aç olduğu halde helâliyle cinsî münâsebette bulunmak isteyen kimsenin, her iki (yeme ve cinsî münâsebette bulunma) isteğini de yerine getirmek suretiyle nefsini takviye etmesi doğru değildir; çünkü nefis, çoğu zaman daha fazla cinsî ilişkide bulunmak için yemeyi arzulamaktadır! Tok olarak uyumamak müstehabdır. Böyle yapıldığı takdirde iki gaflet bir araya getirilmiş olur. Dolayısıyla insan gevşekliğe alışır ve kalbi de bundan dolayı katılaşır. O halde karnı tok olan kimse ya namaz kılmalı veya oturup Allah'ı anmalıdır; çünkü bu, nimetin şükrünü eda etmeye en yakın olan durumdur. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

Yediklerinizi zikir yapmak ve namaz kılmakla eritiniz. Tok karnına da uyumayınız ki kalbiniz katılaşmasın!41

Yemeği hazmetmek için en azından dört rek'at namaz kılmalı veya yüz tesbih çekmeli ya da yemeğin akabinde Kur'ân'dan bir cüz okumalıdır.

Süfyân es-Sevrî doyasıya yediği gün namaz üzerine namaz kılar ve vaktini zikirle geçirirdi. Kendisi şöyle derdi: 'Siyah köleyi doyur ve sonra da çalıştırmak sûretiyle yorgun düşür!' Başka bir zaman da şöyle demiştir: 'Merkebi doyur; arkasından da çalıştırmak sûretiyle yorgun düşür'.

Canı, yemekle birlikte güzel bir meyve isteyen kimse, ekmeği bırakıp onun yerine canının çektiği meyveyi yemelidir ki o şey kendisine azık olsun, çerez olmasın! Böylece de nefsi için âdet ile şehveti biraraya getirmemiş olur.

Sehl et-Tüsterî, elinde ekmekle hurma bulunan İbn Sâlim'e42 şöyle demiştir: 'Önce hurmayı ye! Eğer bu, ihtiyacına kâfi gelirse ne âlâ! Aksi takdirde ondan sonra ihtiyacın kadar ekmek yersin'.

Farklı iki yemeğe sahip olan kimse önce lezzetli olandan başlamalıdır; çünkü lezzetli bir yemekten sonra gelen kaba bir yemek, artık iştahı çekmez. Kaba yemeği önce yiyen kimse ise lezzetli yemeği açlıktan değil, lezzetinden dolayı yer.

Bazı zâtlar arkadaşlarına şöyle derlerdi: " (Nefsin zaruri gıdadan başka istediği şeyleri) yemeyiniz. Yeseniz bile aramayınız. Eğer ararsanız sevmeyiniz. Ekmeğin bazı çeşitlerini aramak şehvettir".

İbn Ömer şöyle diyor: 'Irak'da bize ekmekten daha sevimli gelen bir meyve yoktu'. Dikkat edilirse görülür ki İbn Ömer, ekmeği meyve yerine koymaktadır. Kısacası nefsi, mübah şehvetlerde ve her durumda o şehvetlerin peşinde gitmek hususunda ihmal etmeye yol (ruhsat) yoktur. Kul, şehvetinden ne kadarını elde ederse, kıyâmet gününde ona 'Sen zevkleri dünya hayatında yaşamış ve hayatını onunla geçirmişsin' denilmesinden korkulur. Kişi âhiret zevklerinden ve nimetlerinden, nefsiyle mücâhede edip şehvetleri terkettiği nisbette yararlanır.

Basra ahalisinden bir zât şöyle buyurmuştur: 'Nefsim benden pirinç unundan yapılmış ekmekle balık isteyip durmaktadır. Ben de onun bu isteğini yerine getirmedim. Onun isteği şiddetlendikçe benim de mücâhedem şiddetlendi. Bu durum tam yirmi senedir böyle devam ediyor'.

Bu zatın ölümünden sonra âriflerden biri onu rüyasında görür ve **Allahü teâlâ** sana nasıl davrandı?' diye sorar. O da şöyle **cevap** verir: **Allahü teâlâ**'nın bana ihsan etmiş olduğu nimet ve ikramları kelimelerle anlatamam. Fakat şu kadarını söyleyeyim ki **Allahü teâlâ** bana ilk olarak pirinç ekmeği ile balık ikram ederek şöyle buyurdu: "İşte bugün hesapsız ve sorgusuz olarak nefsinin dünyadaki arzusunu yerine getir!"

Yeyin, için! Afiyet olsun! (Dünyadaki) geçmiş günlerde yaptığınız sâlih amellere karşılık olarak. . . (Hâkka/24)

Zira onlar dünyada iken şehvetleri terketmişlerdi. Bu sırra binaendir ki Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Şehvetlerden birini terketmek, kalp için bir sene oruç tutup ibâdet etmekten daha yararlıdır'. **Allahü teâlâ** bizi kendisini razı edecek ameller işlemeye muvaffak eylesin!

31) Ahmed, Ebû Nuaym

32) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

33) Beyhakî, Şitab 'ul-Îman

34) Bu hadîsi '**Hazret-i Peygamber**'in fiili olarak' görmüş değilim. Ancak **Hazret-i Peygamber**'in sözüdür. (Buhârî, Ebû Said'den) , [Irâkî

35) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır

36) İbn Adiyy, Kâmil

37) İbn Hıbbân

38) Deylemî

39) Bu zat Bağdadlıdır ve Hicrî 348 senesinde Bağdad'da vefat etmiştir

40) Dimeşkli Osman'ın oğludur. Çoğu zaman aç kaldığından dolayı kendisine Cûî mahlası verilmiştir.

41) İbn Sinnî, Taberânî

42) Ebû Hasan Ali b. Sâlim. Basralı olup Ebû Tâlib el-Mekkî'nin şeyhidir

Açlığın Hükmü, Fazileti ve Açlık Konusunda İnsanların Farklı Tutumları

Her işte ve her ahlâkta en yüce hedef normal ve orta yoldur; zira işlerin en hayırlısı ortanca olanlarıdır. Normalin her iki tarafı da (ifrat da, tefrit de) yerilmiştir. Açlığın faziletleri hakkında söylediklerimizden, açlıkta ifrata kaçmak gerektiği anlaşılabilir. Oysa böyle değildir. Fakat insan tabiatının en uzak şeyleri istediği ve aynı zamanda bu istekte bozukluk olduğu herşey için ilâhî nizamın onu menetmek hususunda mübalâğalı bir şekilde inmesi şer'î hikmetin sırlarındandır. Öyle bir tarzda gelmiştir ki, câhil bir kimse bile buradaki amacın, imkân nisbetinde tabiatın isteğinin tam zıddına göre hareket edilmesi gerektiğine işaret edildiğini anlar. Âlim ise, buradaki amacın mûtedil davranmak olduğunu bilir. Çünkü tabiat, aşırı yemek istediği zaman, şeriat da engelleyici olmalı ki böylece karşılıklı mücadele yapılabilsin ve normal durum tahakkuk etsin! Çünkü nefsini tamamen susturacak kimse çok

azdır. Biliniyor ki böyle bir kimse zirveye varamaz. Zira eğer israfçının birisi, tabiatın zıddına israf ederse, bunun da kötülüğüne delâlet eden delil, Allah'ın nizamında mevcuttur. Nitekim Allah'ın nizamı gece ibâdetini ve orucu şiddetle övmüştür. Öyle ki **Hazret-i Peygamber**, ashâb-ı kirâmın bir kısmının bütün sene oruç tuttuğunu ve bütün gece kalkıp ibâdet ettiğini öğrendiği zaman böyle yapmayı yasaklamak zorunda kalmıştır. 43

Bu hakikati kavradığın zaman bil ki; mûtedil bir tabiata göre, en faziletli davranış, midenin ağırlığını hissetmeyecek ve açlığın elemini duymayacak derecede yemektir. Öyle bir derecede yemelidir ki karnını unutmalıdır. Açlık kendisine asla tesir etmemelidir. Çünkü yemenin hedefi; hayatı devam ettirmek ve ibâdet için kuvvet temin etmektir. Midenin ağırlığı ise, insanı ibâdetten meneder. Açlığın elemi de kalbi meşgul eder ve dolayısıyla ibâdetten meneder. Bu bakımdan öyle bir şekilde yemelidir ki yenilen maddenin kendisinde menfî tesiri kalmamalıdır. Böylece meleklere benzemiş olur. Çünkü melekler hem yemeğin ağırlığından, hem de açlığın eleminden uzaktırlar. İnsanın gayesi ise, meleklere uymak olmalıdır. İnsanoğlunun yemekten ve açlıktan kurtuluşu olmadığı zaman bu iki taraftan da uzak olan mûtedil bir şekilde davranması gerekir.

Âdem oğlunun orta yolu seçmek sûretiyle karşılıklı taraflardan (ifrat ve tefritten) uzaklaşmak istemesi bir ateş çemberi içerisine düşen bir karıncanın haline benzer. Şöyle ki; karınca, kendisini çepeçevre kuşatan ve içinden çıkılması mümkün olmayan ateşin hararetinden kaçar. Çemberin odak noktasına varıncaya kadar da bu kaçışı devam eder. Eğer karınca ölürse, mutlaka bu (orta) noktada ölür; çünkü bu nokta karıncayı çevreleyen ateşin hararetinden en uzak olan yerdir. İşte şehvetler de böyledir; ateşin karıncayı kuşatması gibi insanoğlunu kuşatmıştır. Melekler ise bu çemberin dışında bulunmaktadırlar. İnsan hiçbir zaman bu çemberin dışına çıkamaz. Meleklere benzemek istese bile buna muvaffak olamaz. Bu bakımdan insanoğlunun meleklere en fazla benzediği hali, ifrat ve tefritten uzaklaşma hâlidir. Taraflardan en uzak olan yer ise, orta noktadır. O halde karşılıklı hallerin tamamında orta nokta -ki buna merkez denilir- en uygun olanıdır. **Hazret-i Peygamber** şu hadîs-i şerîfiyle bunu ne güzel anlatmıştır:

İşlerin en hayırlısı ortancalarıdır. 44 Şu ayette de buna işaret vardır:

Yeyiniz, içiniz; (fakat) israf etmeyiniz. (A'raf/31)

Açlık ve tokluğu hissetmediği zaman insanoğlu için ibâdet ve düşünce kolaylaşır. Nefsi hafîfleşir. Nefsin hafîfleşmesiyle birlikte çalışma azmi de artar. Fakat bu durum ancak tabiatın normale dönmesinden sonra mümkün olur. İşin başlangıcında, yani nefsin huysuz ve şehvet aşığı olduğu, ifrata meylettiği zamanda itidal (normallik) fayda vermez. Bu durumda nefsi şiddetli bir şekilde açlıkla terbiye etmek gerekir. Nitekim eğitilmemiş huysuz bir hayvanı normale döndürebilmek için aç bırakmak, vurmak ve benzeri hareketlerle mübalâğalı bir şekilde uğraşmak gerekir. Hayvancağız uysallaşır ve normale döndüğünde artık cezalandırılması ve aç bırakılması gerekmez.

İşte bundan dolayıdır ki şeyh, müridine kendi nefsinde tatbik etmediği şeyleri emreder. Şöyle ki; kendisi açlık çekmediği halde müridine aç kalmayı emreder ve yine kendisi meyve yediği ve şehvetlerini helâl yollardan tatmin ettiği halde müridini bunlardan meneder; çünkü kâmil bir şeyh nefsini terbiye etmiştir. Bu yüzden de artık onu cezalandırmasına gerek kalmamıştır. Oburluk, şehvet, huysuzluk ve

ibâdetten kaçınma gibi hallerde en uygunu, nefsi aç bırakmaktır. Açlık, nefsin bütün bu hallerinde kendisini gösterir ve elemini hissettirir. Maksat, normale dönünceye kadar nefsi kırmaktır. Nefsi normale döndükten sonra kişi de gıdasında normale döner. Âhiret yolcularından ancak ya sıddîk olanlar ya da ahmak gururlular açlığa devam etmekten kaçınırlar. Sıddîklar, nefislerinin dosdoğru yolda bulunmasından ve açlık kamçısıyla hakka doğru sürülmeye gerek kalmamasından dolayı açlığa devam etmekten kaçınırlar. Mağrur ise kendisini, nefsini terbiye edip yola getirmesine gerek kalmayan bir sıddîk zannettiğinden dolayı açlıktan kaçınır. Bunun da nefsi hakkında hayırlı olduğunu sanır! Fakat bu, tehlike bakımından en büyük ve en ağır gururdur. Çünkü nefis, nâdiren tam olarak terbiye edilir; çoğu zaman da aldanır. Mağrur kimse, sıddîklara ve onların, nefislerine karşı gösterdiği müsamahaya bakar ve kendi nefsine müsamaha göstermeye kalkışır. Bu tıpkı sıhhatli bir kimseye bakarak onun yediklerini yiyen bir hastanın durumuna benzer. Bu hasta kendisinin de sıhhatli olduğunu zanneder ve sonuçta bu yediklerinden dolayı helâk olur.

Yemeği az bir miktar ile sınırlamanın ancak hususi bir vakitte ve hususi bir çeşit için olduğuna, aslında istenilenin bu olmadığına, bununsa ancak haktan uzak ve kemâle erememiş bir nefsin mücâhedesi olduğuna **Hazret-i Peygamber**'in yemeği için bir vakit takdir ve tayin etmemiş olması delâlet eder.

Hazret-i Aişe şöyle der: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) öyle oruç tutardı ki biz artık orucunu bozmayacaktır derdik ve oruca öyle ara verirdi ki biz artık oruç tutmayacaktır derdik'. 45

Hazret-i Peygamber eşlerinden birinin odasına girer ve 'Sizin yanınızda yemem için birşey var mıdır?' diye sorardı. Eğer onlar Vardır' derlerse yerdi. Eğer onlar 'yoktur' derlerse, o halde 'Ben oruçluyum' derdi. 46

Hazret-i Peygamber'e birşey ikram edildiğinde 'Ben oruç tutmaya niyetlenmiştim' der ve sonra da ikram edilen şeyden yerdi. 47

Bir gün **Hazret-i Peygamber** çıkıp 'Ben oruçluyum' dedi. Hazret-i Âişe 'Bize Hîs denilen yemekten hediye geldi' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Ben oruç tutmaya niyet etmiştim. Fakat gelen yemeği bana getir' dedi. 48

Sehl et-Tüsterî'ye 'Başlangıçta nasıldın?' diye soruldu. O birçok riyazet şekilleri anlattı. Kendisi Nebk (Sedr) denilen ağacın yapraklarıyla karnını doyururmuş. O riyazetlerden diğer biri de üç sene boyunca incirlerin kırıntılarını yemiş olmasıymış. Sonra üç sene boyunca üç dirhem ile aldığı şeylerle idare etmiş. Kendisine 'Şimdi nasılsın?' diye sorulduğunda **cevap** olarak şöyle demiş: 'Ben sınırsız ve vakitsiz yiyorum'. Sehl'in sınırsız ve vakitsiz demekten gayesi 'ben çok yiyorum' değildir. Aksine ben 'yediğimi bir miktar ile ölçmem' demektir.

Mârûf Kerhî'ye yemeklerin en lezzetlileri hediye edilir, o da bunları yerdi. Kendisine 'Senin âhiret kardeşin Bişr, böyle yapmıyor' denildiğinde şöyle dedi: 'Kardeşim Bişr'i takvâ yakalamıştır. Beni ise marifet serbest bırakmıştır'. Sonra da 'Ben mevlâmın evinde misafirim. Yedirdiği zaman yer, aç bıraktığı zaman da sabrederim. **İtiraz** etmek ne haddime!' diye ekledi.

İbrahim b. Edhem birgün ihvânından birine birkaç dirhem vererek 'Bu paralarla bize kaymak, bal ve havari ekmeği al!' dedi. Kendisine 'Ey Ebû İshak! Bütün bunları alsın öyle mi?' denildiğinde şöyle **cevap** verdi: 'Allah sizden razı olsun! Biz bulduğumuz zaman erkekler gibi yer, bulamadığımız zaman da yine erkekler gibi sabrederiz'.

İbrahim, birgün birçok yemek hazırlatarak arkadaşlarından küçük bir grubu davet etti. Gelenlerin içinde Evzâî ve Süfyân es-Sevrî de bulunuyordu. Süfyân es-Sevrî, İbrahim'e 'Ey Ebû İshak! Sen bu yemeğin israf olmasından korkmuyor musun?' diye sordu. İbrahim de 'Yemekte israf yoktur! İsraf ancak, elbise ve ev eşyalarında olur' cevabını verdi.

İlmi, işitmek ve nakil yoluyla öğrenmiş olanlar, bir İbrahim Edhem'in sözüne bakar, bir de Mâlik b. Dinar'ın 'Yirmi seneden beri evime tuz girmedi' sözüyle, Sırrî es-Sakatî'nin 'Kırk seneden beri bir havucu pekmeze daldırıp yemeyi istediğim halde hâlâ yapmış değilim' sözüne bakar da bu durumların birbirine ters düştüğünü görür ve şaşıp kalır veya kesinlikle bunların birisinin yanlış olduğu hükmünü verir. Sözün sırlarını basiretle bilen bir kimse ise, bütün bunların hak olduğunu bilir. Fakat bunlar, hallerin değişik olmasına göre haktırlar. Sonra bu değişik halleri ihtiyatlı ve zeki bir insan, mağrur veya ahmak bir kimse dinler. İhtiyatlı kişi 'Ben âriflerden değilim ki, nefsime müsamaha edeyim. Bu bakımdan benim nefsim Sırrı es-Sakatî, Mâlik b. Dinar'ın ve şehvetlerden kaçan bu büyük insanların nefsinden daha itaatkâr değildir' der ve onlara uyar. Mağrur kimse ise şöyle der: 'Benim nefsim Mâruf Kerhî'nin, İbrahim b. Edhem'in nefsinden daha âsi değildir. Bu bakımdan ben kendilerine uyar ve yiyeceğimdeki ölçü ve sınırı kaldırırım. Ben de mevlâmın evinde misafirim. Ben nerede, itiraz etmek nerede!' Sonra, eğer başkası onun hakkına tecavüz eder ona hürmet etmezse, onun başına kıyâmeti koparır, çeşitli itirazlara başvurur.

İşte bu saha, **şeytan**ın, ahmaklarla beraber cirit oynadığı geniş bir sahadır. Yemekte, oruç ve şehevî şeylerde ölçüyü kaldırmak, ancak velayet (velilik) veya nübüvvet (peygamberlik) penceresinden bakan bir kimse için mümkün olur. Bu kimse ile Allah arasında nefsi serbest bırakmak veya tutmak hususunda bir alâmet vardır. Bu ise nefsin, hevâ ve âdetlere uymaktan tamamen kurtulmasından sonra mümkün olur. Nefsi bu kayıttan öyle kurtulur ki yediği zaman yemesi niyetle olur. Nitekim yemediği zaman da niyetle olduğu gibi. . . Bu bakımdan bu kişi yemesinde de orucunda da Allah'a ibâdet etmiş olur.

Hazımlı olmayı ve tedbiri Hazret-i Ömer'den öğrenmek uygundur. Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'in balı sevdiğini ve balı yediğini gördüğü halde kendi nefsini **Hazret-i Peygamber**'in nefsine kıyas etmedi. Hatta bal ile karıştırılmış soğuk şerbet kendisine takdim edildiği zaman bal kabını elinde evirip çevirdi ve 'Ben bunu içersem tadı geçecektir. Mesuliyet ve sorumluluğu kalacaktır. Bunun hesabını benden uzaklaştırınız' deyip onu bıraktı. Bu sırları şeyhin müridine söylemesi caiz değildir. Aksine şeyh, müridinin yanında açlığı övmelidir. Müridini normal yemeye davet etmemelidir. Çünkü mürid, şeyhinin söylediğinde mutlaka kusur eder. Bu bakımdan şeyhin müridi devamlı açlığa davet etmesi gerekir ki bu sayede normal davranabilsin. Müridine 'kâmil ârif, nefsin riyazetlerinden müstağni olur' dememelidir. Çünkü **şeytan**, bu takdirde müridin kalbinde bir ilgi görür ve her saat kalbine 'sen kâmil bir ârifsin' vesvesesini ilka eder ve 'ınârifet ve kemâlden elde etmediğin ne kaldı?' der.

Hatta İbrahim-i Havass'ın âdeti, müridine emrettiği her riyazeti, müridle beraber çekmekti ki müridin kalbine 'şeyhim, yapmadığını bana emretti' vesvesesi gelip riyazet çekmekten ürkmesin! Kuvvetli bir mürşidin, riyazet ve başkasını ıslah etmekle meşgul olduğu zaman zayıflara benzemek ve onları saâdete ulaştırmak için son derece merhametli olup, onların seviyesine inmesi lâzımdır. Bu hâl, Peygamber ve velilerin en büyük ibtilâlarından biridir. İtidâl derecesi her şahıs hakkında gizli olduğuna göre, en doğrusu ve ihtiyatlısı her durumda ihtiyatı bırakmamasıdır ve bunun içindir ki Hazret-i Ömer, oğlu Abdullah'ı yağda kavrulmuş et yerken görünce kamçısıyla Abdullah'ı kamçıladı ve 'Böyle yapma! Bir gün ekmekle et, başka bir gün ekmekle süt, başka bir gün ekmekle yağ, başka bir gün ekmekle zeytin, başka birgün ekmekle tuz, diğer bir gün yavan ekmek ye!' dedi. İşte normal yol budur. Et yemeye ve şehvetlere devam etmeye gelince, bu israf ve ifrattır. Eti, tamamen terketmek ise yasaklanmış cimriliktir. Hazret-i Ömer'in gösterdiği yol ise, ifrat ve tefrit tarafları arasında dosdoğru ve normal yoldur. Allah herkesten daha iyi bilir!

43) Buhârî, Müslim

44) Beyhakî

45) Buhârî, Müslim

46) Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî

47) Beyhakî

48) Müslim

23-3

Yemeği Azaltan ve Şehvetleri Terkeden Bir Kimseye Ansızın Gelen Riya'nın Âfeti

Şehveti terkedenin kalbine iki büyük âfet girebilir ki **ikisi** de tehlike yönünden her istediğini yemekten daha tehlikelidir.

Birinci Afet

O âfetlerin **birincisi**, nefsin bir kısım yemekleri terketrneye gücünün yetmemesi ve iştahı onlara çekmesidir. Fakat buna rağmen canının bunları çektiğinin bilinmesini istemez. Böylece şehvetini gizlemeye çalışır. İnsanların yanında yemediklerini tenhada yer.

İşte gizli şirk budur. Âlimlerin birine bir zâhidin durumu soruldu. O âlim sustu. Kendisine denildi ki:

-Onun bir kötülüğü olduğunu mu biliyorsun?

-Cemaatle beraber yemediğini tek başına kaldığında yemektedir.

Bu ise büyük bir âfettir. Aksine kulun yapması gereken şey, yemeden vazgeçemediği ve yemeklere duyduğu arzuyu, müptelâ olduğu ve şehvetlerin sevgisinde bulunduğu zaman açığa vurmaktır. Çünkü böyle yapması durumunun doğruluğunu gösterir. Bu ise amellerle yapılan mücâhedelerin karşılığıdır. Çünkü kusurunu gizleyip, olgun olduğunu göstermek, katmerli iki noksanlıktır; gizlemekle beraber iki defa yalan söylemektir. Bu bakımdan böyle olan bir kimse iki azaba

müstehak olur ve Allah böyle bir kimseden ancak iki sadık tevbe yaparsa razı olur. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ**, münâfıkların hakkında şiddet göstererek şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. (Nisâ/145)

Çünkü kâfir, küfredip küfrünü açıklar. Münâfık ise kâfir olduğu halde küfrünü gizler. Küfrünü gizlemesi de **ikinci** bir küfürdür. Çünkü böyle yapan bir münâfık, Allah'ın, kendisinin kalbini bildiğini hafife almakta, insanların kendisini bilmesini ise büyütmektedir. İşte bunun için küfrünü gizler. Ârif kimseler ise şehvetlere, hatta günahlara müptelâ olurlar. Fakat riya, hile ve kusurlarını gizlemeye müptelâ olmazlar. Hatta ârifin kemâli, Allah için şehvetleri terketmek ve içinden şehvete taraftar olması keyfiyetini açıklamaktır. Bunu da halkın kalbinden mertebesini düşürmek için yapmalıdır. Çünkü **selef-i sâlihîn**den biri, yiyecekleri satın alır ve evine asardı. Oysa kendisi onları yeme iştiyâkını öldürmüştü. O halde, bunları satın alıp asmaktan gayesi, halini gizlemektir ki gâfillerin kalbi kendisinden uzaklaşsın, gâfiller hallerini bozmasınlar. Zâhidliğin son noktası, zâhidlikte zâhid olmak, onun zıddını göstermek sûretiyle bunu başarmaktır. Böyle yapmak, sıddîkların amelidir. Çünkü böyle yapmak, iki doğruyu bir araya getirmek demektir. Nitekim daha öncekinin, iki yalanı bir araya getirmek olduğu gibi. . . Bu kimse, nefsine iki ağır yük yüklemiş, nefsine sabrın acısını iki defa; arzu ettiği şeyden nefsini alıkoyarak ve nefsinin hoşuna giden gösterişten uzak durarak tattırmıştır. Şüphe yok ki sabrettiklerinden dolayı onlara iki defa ecir verilir. Bu, kendisine verilen sadakayı açıkça alıp ve gizlice o sadakayı geri götürüp verene iade eden ve açıkça almak sûretiyle nefsini zilletle, gizlice geri vermek sûretiyle de nefsini fakirlikle kıran kimselerin yoludur.

Bunu yapamayan hiç olmazsa yemeklere duyduğu arzuyu ve eksikliğini açığa vurmak ve bu hususta doğru hareket etmek fırsatını kaçırmasın. **Şeytan**ın 'Sen eğer bunu açığa vurursan başkası da sana uyar. Bu bakımdan başkasının ıslahı için bu durumunu gizli tut!' demesine sakın aldanmasın. Çünkü kendi nefsinin ıslahı, başkasının ıslahından daha önemlidir. Bu bahane ise katıksız riyadır. **Şeytan** onu bu riyaya başkasının ıslahı kisvesi altında teşvik eder ve bu sırra binaen de kusurunun açığa çıkması kendisine gayet ağır gelir. Her ne kadar kusurunu bilen kimsenin, fiiline uyulacak bir kimse olmadığını veya kendisinin bunları terketmesine inanmasından dolayı aksini görse de, ürkmeyeceğini bilse de yine durum değişmez!

İkinci Âfet

Şehvetleri terketmeye gücü yetmesine rağmen bunları terkettiğinin bilinmesine sevinir. Böylece şehvetlerden çekinmekle şöhret bulur. Böyle kimse zayıf bir şehvet olan yemek şehvetine engel olabilir, fakat daha şerli olan rütbe şehvetine boyun eğer. Gizli şehvet ise, zaten bu **ikincisi**dir. Ne zaman kişi, böyle bir şehvete taraftar olduğunu hissederse, bu şehveti kırmak, yemek şehvetini kırmaktan daha önemlidir. Bu bakımdan yemesi daha evlâdır.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Sana hoşuna giden bir yemek ikram edildiği zaman -sen de onu daha önce terketmişsen- ondan az bir şey al! Fakat nefsine son derecesine kadar arzusunu verme. Böyle yaptığın takdirde, nefsinin arzusunu gidermiş olursun ve aynı zamanda onun arzusunu tam olarak kendisine vermediğinden dolayı onu perişan etmiş olursun'.

Câfer-i Sâdık (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bana bir yemek hediye edildiği zaman nefsime bakarım. Eğer arzu duyarsa o takdim edilen şeyden ona yediririm ve yedirmek onu menetmekten daha üstündür. Eğer arzusunu gizlerse, o takdim edilen şeyden çekindiğini belirtirse, ona vermemek sûretiyle cezalandırırım ve ona yedirmem'.

İşte bu yol, bu gizli şehvetten dolayı nefsin cezalandırılma yoludur. Kısacası, yemek şehvetini terkedip de riyâ şehvetine düşen kimse, akrepten kaçarak yılana sarılan kimse gibidir; çünkü riyânın şehveti, yemeğin şehvetinden çok daha zararlıdır. Tevfîk ve hidayet Allah'tandır!

23-4

Ferc'in (Tenasül Uzvu'nun) Şehveti

Cinsî ilişkinin şehveti, iki faydadan ötürü insanoğluna verilmiştir.

Birinci Fayda

Cima'nın zevkini anlayıp âhiret zevklerini ona kıyas etsin diye verilmiştir. Çünkü cima'nın zevki, eğer devam ederse bedenlerin en büyük zevki olur. Nitekim ateşin eleminin, bedenin en büyük eleminden olduğu gibi. . . Teşvik etmek ve korkutmak ise, insanları saadete sevk eder. Bu sevketmek ameliyesi ancak hissedilir bir elem, hissedilir ve idrak edilir bir zevk ile mümkündür. Çünkü zevk ile idrak edilmeyen birşeye karşı insanın iştiyakı kabarmaz.

İkinci Fayda

Neslin bekâsı ve varlığın devamıdır. İşte bu da cima'nın faydasıdır. Fakat cinsî ilişkide din ve dünyayı yok eden âfetler vardır. O âfetler eğer kontrol altına alınmaz ve normal hâle getirilmezse bu tehlike sözkonusudur. Nitekim

'Ey rabbimiz! Güç yetiremiyeceğimiz şeyi bize yükletme!' (Bakara/286) ayet-i celîlesinin tevilinde, bunun mânâsının şehvetin serkeşliği olduğu söylenmiştir.

İbn-i Abbâs 'Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden' (Felâk/3) ayetinin tefsirinde 'tenasül uzvunun intişarıdır' demiştir. Bazı râviler bu sözü **Hazret-i Peygamber**'e isnad etmişlerdir. Ancak **Hazret-i Peygamber** 'İzâ vekabe' ayetinin tefsirinde ibareyi 'Tenasül uzvu girdiği zaman' şeklinde tefsir etmiştir.

'Kişinin tenasül uzvu intişar ettiği zaman, aklının üçte **ikisi** gider' denilmiştir. **Hazret-i Peygamber** duasında derdi ki:

Ey Allahım! Kulağımın, gözümün, kalbimin, (tenasül uzvumun) ve menimin şerrinden sana sığınıyorum. 49

Kadınlar **şeytan**ın tuzaklarıdır. Eğer bu şehvet olmasaydı kadınların erkekler üzerindeki saltanatı olmazdı. 50

Rivâyet ediliyor ki, Musa (aleyhisselâm) bir mecliste oturuyordu. Ansızın İblis çıkageldi. Sırtında renkli bir bornoz vardı. Musa (aleyhisselâm) ona şöyle sordu:

-Sen kimsin?

-Ben İblisim!

-Allah seni yaşatmasın! Niçin geldin (işin nedir?)

-Allah nezdindeki yüksek derece ve makamından ötürü sana selâm vermek için geldim.

-Senin sırtında gördüğüm nedir?

-Bir bornozdur. Onunla Âdem oğullarının kalplerini çelerim.

-İnsanoğlu ne gibi bir fiilde bulunursa sen ona galebe çalarsın?

-Kendini beğenir, amelini çok görür ve günahını unutursa, ona galebe çalarım.

(Ya Musa!) Seni üç şeyden sakındırırım:

1. Nikâhı sana düşen bir kadınla tek başına kalma. Çünkü nikâhı düşen bir kadınla başbaşa kalan bir erkeğin arkadaşı benim. Onu o kadınla, o kadını da onunla kötülüğe sevkedinceye kadar arkadaşlığıma devam ederim!

2. Allah'a verdiğin bir sözü mutlaka yerine getir.

3. Ayırdığın sadakayı, muhakkak ver. Çünkü, kişi ayırdığı sadakayı vermediği zaman yanına sokulur, kendisiyle sadaka arasına girer, ona engel olurum.

Bunları söyledikten sonra İblis, dönüp giderken şöyle dedi: 'Eyvah! Musa insanoğlunu sakındıracak şeyleri bulmuş oldu'.

Said b. Müseyyeb der ki: **Allahü teâlâ**, ne zaman bir peygamber göndermişse, İblis onu kadınlar vasıtasıyla helâk etmekten ümidini kesmemiştir ve benim nezdimde kadınlardan daha korkunç bir tehlike yoktur. Medine-i Münevvere'de kendi evimle kızımın evi hariç hiçbir eve girmem. Kızımın evinde cuma günü yıkanır, sonra cumaya giderim'.

Seleften biri şöyle diyor: **Şeytan**, kadına şöyle der: 'Sen benim askerimin yansısın! Sen, atıp da yanılmayan okumsun. Sen sırrımın yerisin. Sen ihtiyaçlarım için gönderdiğim elçimsin'. Bu bakımdan **şeytan**ın ordusunun yarısı şehvet, yarısı da öfke ve gazabdır. Şehvetlerin en büyüğü ise kadın şehvetidir! Bu şehvetin de ifrat, tefrit ve normal diye (üç) derecesi vardır. İfrat derecesi, aklı mağlûp edip erkeklerin himmetini kadınlar ve cariyelerle zevk sürmeye yöneltir. Böylece kişiyi âhiret yolunun yolculuğundan mahrum eder veya dinini zayıflatır. Sonunda insanı fuhşiyatları yapmaya sürükler. Şehvetin ifrat derecesi, bazen bir grubu iki kötü şeye sevkeder.

Bir

Cinsî gücünün artması için şehvetini takviye edici şeyleri almaya sevkeder. Nitekim insanların bir kısmının midenin takviyesi için birtakım ilâçlar aldığı gibi. . . Bu ilâçları, midenin yemeğe karşı arzusu artsın diye alırlar! Bunun misâli, yırtıcı canavar ve yılanlarla karşı karşıya kalan bir kimsenin misâline benzer. Bu adam bazen uyuyup kendisini parçalamaktan veya sokmaktan gâfil olan o yırtıcı canavarı ve yılanları yeniden ürkütür sonra onları yatıştırmak ve ellerinden kurtulmak için uğraşır durur. Yemek ve cinsî ilişkinin şehveti, bir hastalıktır ki insan onlardan kurtulursa büyük bir zevk duyar. Eğer **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu konuda Cebrail'e sorduğu şu hadîsi hatırlatacak olursan;

Cebrâil'e, cinsî ilişkideki zâfiyetimden şikayet ettim. Bana herîse denilen yemeği yememi tavsiye etti. 51

Bil ki **Hazret-i Peygamber**'in nikâhı altında dokuz kadın vardı ve onların zevkini tatmin etmek sûretiyle iffetlerini muhafaza etmek **Hazret-i Peygamber**'in görevi idi. Onları boşasa bile, başkasının onlarla evlenmesi haram olduğu için **Hazret-i Peygamber**'in bu hususta kuvvet araması zevk için değil, bu durumun düzelmesi içindir.

İki

Bu şehvet bir kısım insanları aşk sapıklıklarına kadar vardırır. Bu ise, cinsî gücün verilmesinin hikmetinden son derece câhil olmak demektir ve aynı zamanda hayvanlıkta hayvanların aşağısına düşmektir. Çünkü bu yapmacık aşık, şehvetini teskin etmekle yetinmez. Oysa bu, şehvetlerin en kötüsüdür. Her şehvetten daha fazla bu şehvetten utanmak gerekir ki kişi şehvetin ancak birşeyle tatmin edileceğine inanır! Hayvan ise, şehvetini tatmin eder ve onunla yetinir. Bu aşık ise, belirli biriyle yetinmez, bunun için zillet üzerine zillet, kulluk üzerine kulluk yükü altına girer. Sonra bununla da yetinmez, aklı şehvetin hizmetinde kullanır! Oysa aklı, kendisine hizmet edilsin diye yaratılmış, şehvete hizmetçi olsun ve şehvetin hatırı için hilekârlık yapsın diye yaratılmamıştır. Aşk, şehvet ifratının kaynağıdır. Hiçbir hedefi olmayan ve boş olan kalbin hastalığıdır. Ancak daimî bakış ve bu husustaki düşünceyi terketmek sûretiyle onun önüne geçmek gerekir. Aksi takdirde yerleştiğinde sökülmesi zorlaşır. Mal, mülk, rütbe ve evlât aşkı da böyledir. Hatta kuşlarla oynamak, zar atmak, satranç oynamak alışkanlığı da böyledir. Çünkü bütün bu şeyler, birtakım insanları öyle yakalar ki onların din ve dünyalarını perişan eder. Onlar asla bunlarsız duramazlar. Aşkın kabarmasını ilk gelişmesinde kıran bir kimsenin misâli, bir kapıdan girmek için yönelen serkeş hayvanın dizginini tutup onu çeviren bir kimsenin misâline benzer. Hayvanın dizginini tutup çekerek onu istediği yere girmekten menetmek kolaydır. Yerleştikten sonra aşkın gücünü kırmak isteyen bir kimsenin misali de hayvanın başını kapıdan girip kapıyı geçinceye kadar bırakan, girdikten sonra hayvanın kuyruğuna yapışıp gerisin geriye çekip çıkarmak isteyen bir kimsenin misâline benzer. Bu iki işin -zorluk ve kolaylık hususunda- aralarındaki ayrılık çok büyüktür. Bu bakımdan işlerin başlangıçlarında ihtiyatlı davranmak gerekir. İşin sonuna gelindiğinde, artık öldürecek derecede yorucu bir çalışma ile ancak tedaviyi kabul ettirebiliriz. Bu bakımdan şehvetin ifratı, aklı bu şekilde mağlup etmesi demektir. Böyle olması ise gerçekten çok kötüdür.

Şehvetin tefriti ise, iktidarsız olmak veya hiç evlenmemektir ki bu da kötüdür. Güzel olan ve övülen ise, şehvetin mûtedil olması, frenlemesinde ve bırakmasında akla ve şeriata itaatkâr olmasıdır. Şehvet ne zaman ifrata kaçarsa, onun kırılması açlık ve evlenmekledir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur.

Ey gençler! Evleniniz! Evlenmeye gücü yetmeyen kimse oruç tutsun; çünkü oruç şehveti kırar. 52

49) Dualar bölümünde geçmişti.

50) İsfehânî

49) Dualar bölümünde geçmişti.

50) İsfehânî

51) Ukaylî, Zuafa; Taberânî, Evsat

Evlenmeyi Terketmek Hususunda İnsana Düşen Vazifeler

Müridin işin başlangıcında nefsini evlenmekle meşgul etmemesi gerekir. Çünkü evlenmek, insanı meşgul eden ve müridi seyr u sülûkten alıkoyan, kadınlara yakınlaşmaya götüren bir durumdur. Oysa Allah'tan başkası ile yakınlaşan bir kimse Allah'tan uzaktır! Sakın **Hazret-i Peygamber**'in çok evlenmesi müridi aldatmasın. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in kalbini dünyada olanların hiçbiri Allah'tan uzaklaştırmazdı. Bu bakımdan melekler hiçbir zaman demircilerle kıyas edilemez ve bu sırra binaen Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Evlenen bir kimse dünyaya meyletmiştir'. Yine şöyle demiştir: Hiçbir mürid görmedim ki evlenip de eski halinde dursun!'

Bir ara kendisine şöyle denildi: 'Senin kendisiyle yakınlık kuracak bir kadına ihtiyacın var'. **Cevap** olarak 'Hayır! Allah nasip etmesin, evlenip kadına yakınlaşmak Allah'tan uzaklaşmak demektir' demiştir. Yine şöyle demiştir: 'Çocuk, mal veya kadın, seni Allah'tan meşgul ediyorsa, o senin için uğursuzdur'. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'den başkası, **Hazret-i Peygamber**'e nasıl kıyas edilebilir? Oysa **Hazret-i Peygamber**'in Allah sevgisine dalması öyle bir raddeye gelmişti ki bazen sevgi içerisinde cayır cayır yandığını hissederdi. Öyle bir dereceye gelmişti ki bazı durumlarda bu sevginin bedenini paramparça etmesinden korkulurdu. İşte bu sırra binaen Hazret-i Peygamber, elini zevcesi Âişe'nin oyluk kemiği üstüne vurarak şöyle demiştir:

Ey Âişe! Benimle konuş!53

Hazret-i Peygamber bu sözü, içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyenin ağırlığından Âişe'nin konuşmasıyla bir zaman için -az da olsa-kurtulmak maksadıyla söylemişti. Çünkü bedeninin buna tahammül edemeyeceğini düşünüyordu. **Hazret-i Peygamber**'in tabiatı, Allah ile yakınlaşmaktı. Halk ile yakınlaşmak ise geçicidir. Sadece bedenine acıdığı içindir. Sonra **Hazret-i Peygamber**, halk ile uzun zaman beraber oturmaya katlanamazdı. Canı sıkıldığı zaman şöyle derdi:

Ey Bilâl! Bizi rahata kavuştur!54

Bunu, gözünün nûru olan namaz için ezan okuması anlamında söylerdi. Bu bakımdan, zayıf bir kimse kendini bu şekilde ele alırsa aldanır. Çünkü anlayışlar, **Hazret-i Peygamber**'in fiillerinin sırlarına vâkıf olmaktan âcizdir. Bu bakımdan müridliğin şartı, marifette kuvvet buluncaya kadar, başlangıçta bekar olmaktır. Tabiî bu da şehvet kendisine galebe çalmadığı zaman sözkonusudur. Eğer şehvet kendisine galip gelirse, şehveti uzun bir açlık ve devamlı oruçla kırmalıdır. Eğer şehvet buna rağmen eksilmezse ve gözünü (haramdan) koruyacak derecede değilse -tenasül uzvunu koruyacak güçte olsa bile- evlenmek böyle bir kimse için daha evlâdır ki şehveti sükûnet bulsun! Aksi takdirde gözünü korumadığı müddetçe fikrini de koruyamaz. Böylece himmeti dağılır ve çoğu zaman güç yetiremediği bir belâya düçar olur. Zaten göz zinası da küçük günahların büyüklerindendir. Göz zinası, kısa bir zamanda fahiş olan büyük günaha (zinaya) götürür. Gözünü haramdan korumaya gücü yetmeyen bir kimse, tenasül uzvunu korumaya da güç yetiremez demektir.

Hazret-i isa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Haram bakıştan sakının! Çünkü haram bakış kalbe şehvet tohumunu eker. Fitne olarak bu durum yeter de artar bile!'

Said b. Cübeyr şöyle demiştir: "Hazret-i Davud için fitne, ancak haram bakıştan gelmişti ve bu sırra binaen Hazret-i Davud (aleyhisselâm) şöyle dedi: 'Ey oğul! Arslan ve yılanların arkasından git de bir kadının arkasında yürüme!' Hazret-i Yahya'ya (aleyhisselâm) şöyle soruldu: 'Zinanın başlangıcı nedir?' **Cevap** olarak 'Bakmak ve temenni etmektir!' dedi".

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: "İblis der ki: 'O benim eski okumdur. O benim öyle bir okumdur ki onunla attığımda hedefi şaşırmam!' İblis bununla 'haram bakış'ı kastediyor".

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Haram bakış, İblis'in oklarından zehirli bir oktur. Kim Allah'tan korkarak onu terkederse, **Allahü teâlâ** ona öyle bir îman verir ki o îmanın tadını kalbinde hisseder. . . 55

Ben kendimden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım. 56

Dünya fitnesinden ve kadın fitnesinden sakının! Çünkü İsrail oğullarının fitnesinin başlangıcı kadınlar tarafındandı. 57

Allahü teâlâ da şöyle buyurmuştur:

Mü'min erkeklere söyle: 'Gözlerini haram bakıştan kapatsınlar!' (Nûr/30)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Her insanın zinadan nasibi vardır. Gözler zina ederler. Onların zinası bakıştır. Eller zina ederler. Onların zinası tutmaktır. Ayaklar zina ederler. Onların zinası (harama doğru) yürümektir. Ağız zina eder. Onun zinası öpmektir. Kalp himmet eder veya temennide bulunur. Tenasül organı ise ya kalbi tasdikler veya yalanlar. 58

Ümmü Seleme şöyle anlatır: İki gözü kör olan İbn Ümmi Mektum (Abdullah b. Kays) , **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna gelmek için izin istedi. Beri ve **Hazret-i Peygamber**'in Meymune adlı zevcesi **Hazret-i Peygamber**'in yanında bulunuyorduk. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** ikimize 'Perdenin arkasına çekiliniz!' dedi. **Hazret-i Peygamber**'e 'İbn Ümmi Mektum'un gözleri kör değil mi?' dedik. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Siz ikiniz onu görmüyor musunuz?59

Bu hadîs-i şerîf, kadınların, âmâ olan erkeklerle matem ve düğünlerde âdet olduğu gibi beraber oturmalarının câiz olmadığına delâlet eder. Bu bakımdan âmâ olan bir kimseye kadınlarla tenha bir yerde bulunmak haramdır. Kadına da âmâ ile oturmak, ihtiyaç olmaksızın ona bakmak haramdır. Kadınların erkeklerle konuşması ve erkeklere bakması sadece umumî ihtiyaç için câiz kılınmıştır. Bu bakımdan kişi gözünü kadından tutmaya muktedir ise de tüysüz çocuklardan tutmaya muktedir olmadığından dolayı evlenmek kendisi için daha iyidir. Çünkü tüysüz çocuklar için fitne daha yaygındır. Zira kişinin kalbi bir kadına meylederse, onunla evlenmek sûretiyle mübah bir şekilde ona ulaşabilir. Şehvet ile tüysüz çocuğun yüzüne bakmak ise haramdır. Hatta kalbi tüysüz çocuğun suretinin

güzelliğiyle etkilenip; tüysüz çocuk ile sakallı arasında fark olduğunu idrak eden kimsenin tüysüz çocuğa bakması helâl değildir.

İtiraz: Her his sahibi, şüphesiz güzel ile çirkin arasındaki farkı idrak eder ve asr-ı saâdetten bu yana da tüysüz çocukların yüzleri açık bırakılmıştır.

Cevap: Ben ayırmaktan, sadece gözün ayırmasını kasdetmiyorum. Kişinin aradaki farkı idrak etmesi, yemyeşil ağaçla kupkuru ağaç, saf su ile bulanık su arasındaki farkı idrak etmesi gibi olmasını kastediyorum. Üzerinde çiçek ve yapraklar bulunan ağaç ile çiçekleri dökülen ağaç arasındaki farkı idrak etmeyi kastediyorum. Çünkü kişi bunların birisine, hem gözü, hem de tabiatiyle meyleder. Fakat bu meylediş, şehvetten uzak bir meyildir ve bunun için de kişi çiçeklere, güllere dokunup öpmek istemez. Saf suyu öpmeyi düşünmez. Güzel bir genç de böyledir. Bazen göz ona meyleder. Onunla çirkin bir yüz arasındaki farkı idrak eder. Fakat bu öyle bir farkediştir ki onda şehvet yoktur. Bu, nefsin yaklaşması, dokunması ve meyletmesiyle bilinir. Ne zaman bu meyil kişinin kalbinde bulunursa ve kişi güzel yüz, güzel bitkiler, nakışlı elbiseler ve süslü tavanlar arasındaki farkı idrak ederse, kişinin o yüze bakması şehvet bakışıdır ve haramdır. İşte bu husus, halkın gevşeklik gösterdiği bir husustur. Bu gevşeklik, halkı bilmedikleri tehlikelere sürükler.

Âriflerden biri şöyle demiştir: 'Ben ibâdet eden bir genç için yırtıcı bir canavarın, o gencin yanında oturan tüysüz bir çocuktan daha tehlikeli olduğunu sanmıyorum'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Eğer bir kişi, ayaklarının parmaklarından **ikisi**yle şehveti irade ederek bir tüysüz çocukla oynarsa bu yaptığı livata sayılır!'

Selefin birinden rivâyet ediliyor ki şöyle demiştir: 'Bu ümmette üç çeşit lûtî olacaktır: **Birincisi** bakar. **İkincisi** el sıkar. **Üçüncüsü** de bu işi fiilen yapar!'

Durum bu iken, o halde yeni yetişen tüysüzlere bakmanın âfeti büyüktür. Bu bakımdan mürid, gözünü kapatmaktan, fikrini kontrol altına almaktan âciz olduğu zaman, kendisi için güzel olan, evlenmek sûretiyle şehveti kırmaktır. Zira bazı nefisler vardır ki onun şehveti aç bırakmakla kırılmaz.

Biri şöyle anlatıyor: "Benim şehvetim, güç yetiremiyeceğim derecede bana galebe çaldı. Bu esnada ben çokça Allah'a yalvardım. Rüyamda bir şahıs göründü, bana 'Sen neden böyle sızlanıyorsun?'dedi. Ona durumumu anlattım. 'Bana doğru gel!' dedi. Ona doğru gittim. Elini göğsümün üzerine koydu. O elin serinliğini ciğerimin ortasında ve bütün bedenimde hissettim. Sabahladığım zaman bendeki şehvet kayboldu. Bir sene şehvetten uzak kaldım. Sonra şehvet tekrar geldi. Yine Allah'a yalvardım. Rüyamda bir şahıs bana geldi ve dedi ki: 'Sendeki şehvetin gitmesini, buna karşılık senin boynunu vurmamı ister misin?' Ben 'Evet! İsterim!' dedim. Bunun üzerine bana 'O halde boynunu uzat!' dedi. Ben de boynumu uzattım. O şahıs, nûrdan yapılmış bir kılıcı kınından çekti ve onunla boynumu vurdu. Sabahladığımda o şehvet benden gitmişti. Bir sene şehvetten uzak kaldım. Sonra o şehvet veya ondan daha şiddetlisi tekrar geldi. Bu sefer rüyamda bir şahıs kaburgamla göğsümün arasında durup bana hitap ederek şöyle diyordu: 'Allah senden razı olsun! Allah'ın kaldırılmasını sevmediği bir şeyi kaldırmak için Allah'a daha ne kadar yalvaracaksın'. Bunun üzerine evlendim, şehvet de kesildi ve çocuğum da oldu!"

Mürid, evlenmeye muhtaç olduğu zaman, evlenirken ve evliliğin devamında müridliğin şartını terketmemelidir. Nikâhın başlangıcında güzel niyetle, devamında ise güzel ahlâk, yaşantının düzelmesi ve kadının haklarını yerine getirmekle müridliğin şartını terketmiş olmaz. Nitekim biz bunları Nikâh Adabı bölümünde tafsilatlı bir şekilde zikretmiştik. Onu tekrar etmekle kitabı uzatmayacağız. İradenin doğruluğunun alâmeti, fakir ve dindar bir kadınla evlenmek, zengin kadın aramamaktır. Adamın biri şöyle demiştir: "Zengin kadınla evlenen bir kimse beş zorluk ile karşılaşır:

1. Mehrinin çok olması

2. Zifafın geciktirilmesi

3. Kadının kocasına hizmet etmekten kaçınması

4. Nafakanın çokluğu

5. Kişi zengin kadını boşamak istediği zaman, kadının malının elinden gitmesinden korkarak bunu yapamaz. Fakir kadının durumu ise, bunun tam aksinedir".

Yine adamın biri şöyle demiştir: "Kadının dört yönden erkekten daha düşük olması uygundur, aksi takdirde kadın erkeği hakir görür. Bu dört şey şunlardır:

1. Yaşça erkekten küçük, olmalı

2. Boyca erkekten kısa olmalı

3. Malca erkekten fakir olmalı

4. Nesebce erkekten düşük olmalıdır.

Dört hasletle de erkekten üstün olması uygundur:

1. Güzellikte erkekten daha üstün olmalı

2. Terbiye açısından erkekten daha ilerde olmalı

3. Takvâda erkekten daha ilerde olmalı

4. Ahlâkça da erkekten daha üstün olmalıdır'"1.

Evliliğin devamında niyetin doğruluğunun alâmeti ahlâktır. Müridlerden biri bir kadınla evlendi. Kadına o kadar hizmet etti ki kadın utanıp kocasını babasına şikayet ederek şöyle dedi: 'Ben bu kişi hakkında hayrete düşüyorum. Senelerden beri evindeyim. Tuvalete gittiğimde mutlaka benden önce suyu tuvalete götürüp bırakıyor'.

Bir kimse güzel bir kadınla evlendi. Zifaf yaklaştığı zaman kadın çiçek hastalığına tutuldu. Kadının ailesi bundan dolayı pek mahzun oldular. Kocasının kendisini çirkin göreceğinden korktular. Bunun üzerine adam onlara gözünün ağrıdığını, sonra da gözünün kör olduğunu bildirdi. Böylece zifafa girdi ve onların üzüntüsü de gitti. O kadın, bu kocasının yanında yirmi sene kaldı, sonra vefat etti. Adam yirmi sene kapadığı gözünü açtı. Kendisine 'Neden yirmi seneden beri bu zahmete katlandın?' denildiğinde şu cevabı verdi: 'Hanımımın ailesi üzülmesin diye bunu yaptım'. Kendisine 'Bu ahlâkınla sen, arkadaşlarını geçtin!' dediler.

Sûfîlerden biri kötü huylu bir kadınla evlendi. Kadının her türlü eziyetine sabrediyordu. Kendisine 'Neden bu kadını bozamıyorsun?' denildi. **Cevap** olarak 'Onun eziyetlerine dayanamayacak birinin onu alarak zahmet çekmesinden korktuğum için onu boşamıyorum' dedi.

Eğer mürîd evlenirse, işte böyle olması uygundur. Eğer evlenmeyi terketmeye gücü yeterse, evlenmemek daha evlâdır. Fakat nikâhın faziletiyle, âhiret yolunun seyr u sülûkünü bir arada tutmaya imkânı olmadığını ve evlenmenin, kendisini bu durumdan alıkoyacağını anlarsa bekâr kalması daha iyidir.

Rivâyet ediliyor ki Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî'nin günlük geliri seksen bin dirhemdi. Bu zat Basra halkına ve âlimlerine evlenmek hususunda bir mektup yazdı. Bütün Basralılar, Rabiat'ul-Adevîye'nin uygun olduğuna karar verdiler. Bunun üzerine Muhammed, Rabia Hâtun'a şu mektubu yazdı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle başlarım!

Allahü teâlâ beni dünya kazancından günde seksen bin dirhem gelire sahip kılmıştır. Pek fazla bir zaman geçmeden ben onu yüzbine çıkarırım. Ben bu servetin bir mislini sana vereceğim. Bu bakımdan bana evlenmek hususunda müsbet **cevap** ver!

Râbia Hâtun **cevap** olarak kendisine şu mektubu yazdı: Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle başlarım.

Dünya hususundaki zâhidlik, kalbin ve bedenin rahatıdır. Dünyaya rağbet göstermek, üzüntü ve gam getirir. Sana bu mektubum geldiği zaman, sen azığını hazırla, âhiret için gönder. Kendi kendinin vasîsi ol. Başkalarını mirasını taksim etmek için vasî yapma! Devamlı oruç tut! İftarın ölüm olsun! Bana gelince, eğer **Allahü teâlâ** bana, sana verdiğinin birkaç mislini ve birkaç katını verse bile, göz açıp kapayıncaya kadar da olsa Allah'tan başka birşey ile meşgul olmak bana zor gelir.

Râbia Hâtunun bu sözü insanı Allah'tan başka şeyle meşgul eden her şeyin noksanlık olduğuna işarettir. Bu bakımdan mürid, haline ve kalbine bakmalıdır. Eğer halinin ve kalbinin bekarlıkta daha güzel olacağını anlarsa, bekarlık kendisi için daha yaklaştırıcıdır. Eğer bundan âciz olursa evlenmek daha iyidir.

Bu illet ve hastalığın ilâcı üç şeydir.

1. Açlık

2. Gözü haramdan korumak

3. Kalbi meşgul eden bir vazife ile uğraştırmak

Eğer bu üç tedavi şekli fayda vermezse, o zaman bu hastalığın kökünü kesen yegana ilâç evlenmektir ve bu sırra binaen **selef** erken evlenir ve kızlarını da erken evlendirirlerdi .

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: "İblis herhangi bir kimseden ümitsiz olduğu zaman, muhakkak kadın1ar kanalı1a ona yaklaşmak ister'.

Yine Said, seksen dört yaşında iken ve bir gözü kör olduğu, diğer gözü de geceleyin görmediği halde şöyle demiştir: 'Bence şehvet yönünden kadınlardan daha korkunç birşey yoktur!'

Abdullah b. Ebû Veda'dan şöyle rivâyet edilir: "Ben Said b. Müseyyeb'in sohbetine katılırdım. Bir müddet yanına gelmedim. Kendisine geldiğim zaman 'Sen neredeydin?' diye sordu. 'Ailem vefat etti. Onunla meşguldüm!' dedim. Said 'Neden bize haber vermedin ki biz onun cenazesine iştirak ederdik' dedi. Sonra kalkmak istedim. Bana 'Sen herhangi bir kadından söz aldın mı?' dedi. Ben ona 'Allah senden razı olsun! Kim bana kız verir. Ben iki veya üç dirhem paraya sahibim!' dedim. Said 'Ben veriyorum!' dedi. Ben 'Sen mi kızını bana veriyorsun?' dedim. Said 'Evet' dedi. Hemen Allah'a hamdetti. **Hazret-i Peygamber**'e salât ve selâm okudu ve kızını iki veya üç dirhem mehir karşılığı bana nikahladı. Ben sevincimden ne yapacağımı şaşırmış bir vaziyette ayağa kalktım. Evime gittim. Parayı kimden alayım ve kime borç edeyim diye düşündüm. Sonra akşam namazını kılarak evime döndüm, çırayı yaktım. Orucumu açmak için akşam yemeğini getirdim. Yemeğim de ekmekle zeytindi. Birden kapı vuruldu. Ben 'Kimdir kapıyı çalan?' dedim. Çalan 'Said'dir' dedi. Ben Müseyyeb'in oğlu Said hariç, ismi Said olan herkesi kalbimden geçirdim. Çünkü Müseyyeb'in oğlu Said, kırk seneden beri evi ile mescidin arasından başka bir yeri görmüş değildi. Kapıya çıkınca Said b. Müseyyeb'i gördüm. Kızı hakkında aklına birşey geldi de onu bana söylemek için geldiğini zannettim. 'Ya Ebû Muhammed! Keşke sen bana haber verseydin de ben sana gelseydim' dedim. Said 'Hayır! Ben sana gelmeye daha müstehakım!' dedi. Ben 'O halde emrin nedir?1 diye sorunca, Said 'Sen yeni evlenmiş bir kimsesin. Ben senin bu gece tek başına sabahlamanı çirkin gördüm. İşte senin hanımın!' dedi. Baktım ki kızı arkasında ayakta duruyor. Sonra kızın elini tuttu. Kızı kapıdan içeri itti ve kapıyı kapattı. Kız hayâ ve utangaçlıktan yere düştü. Ben de kapıya tutundum. Sonra içinde ekmekle zeytin bulunan çömleğe gittim. Kız onu görmesin diye çıranın gölgesinde gizledim. Sonra evin damına çıktım. Komşulara taş atarak haber verdim. Bana gelerek 'ne oldu?' diye sordular. Onlara 'Allah sizden razı olsun! Said b. Müseyyeb kızını bugün benimle evlendirdi ve benim haberim olmaksızın bu gece getirdi!' dedim. Onlar Said mi sana kızını verdi?' dediler. Ben'Evet!' dedim. Onlar 'Kız evde mi?' dediler. Ben 'Evet!' dedim. Komşular kızın yanına iniverdi. Haber anneme gitti. Annem gelip 'Ben kızı hazırlayıncaya dek kıza dokunursan yüzüm senin yüzüne haram olsun' dedi. Üç gün sonra zifafa girdik. Baktım ki kız, bir kadın güzelidir. Allah'ın Kitabı'nı herkesten daha güzel hıfzetmiş, **Hazret-i Peygamber**'in sünnetini herkesten daha iyi bilir, kocanın hakkını herkesten daha iyi anlar bir kadındı. Bir ay ne ben Said'e gittim ne de o bana geldi. Bir aydan sonra ona gittim. Ders halkasındaydı. Ona selâm verdim. Selâmımın karşılığını verdi. Halk dağılıp gidinceye kadar benimle konuşmadı. Sonra bana 'O kimsenin (kızını kastediyor) hâli nedir?' diye sordu. Ben **cevap** olarak 'Ey Ebû Muhammed! Hayırlıdır; dostu sevindirecek ve düşmanı kızdıracak bir durum üzeredir' dedim. Said bana 'Eğer onun herhangi bir şeyi seni şüphelendirme, bastona yapış!' dedi. Ben evime döndüm. Said bana yirmi dirhem gönderdi".

Abdullah b. Süleyman şöyle anlatıyor: 'Said b. Müseyyeb'in bu kızını Abdülmelik b. Mervan, oğlu Velid'i veliahd yaptığı zaman istedi. Fakat Said, kızını Velid'e vermedi. Abdülmelik o günden sonra Said'in aleyhinde bir fırsat kolluyordu. Hatta soğuk bir günde Said'e yüz sopa vurdurup başına bir testi su döktü ve kendisine ceza olarak yünden yapılmış bir cübbe giydirdi'. İşte ey okuyucu! Said'in o gece zifaf hususunda acele etmesi, şehvet felaketinin ne olduğunu sana bildirmekte ve dinde şehvet ateşini

evlenmekle söndürmenin vâcib oluşunu sana haber vermektedir. Allah ondan razı olsun ve onu rahmetine kavuştursun!

52) Nikâh bölümünde geçmişti

53) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

54) Namaz bölümünde geçmişti.

55) Nikâh bölümünde geçmişti.

56) Buhârî, Müslim

57) Müslim

58) Buhârî, Müslim

59) Ebû Dâvud, Nesâî,Tirmizi

Göz ile Tenasül Uzvunun Şehvetine Muhalefet Eden Kimselerin Fazileti

İnsan için bu şehvet, şehvetlerin en zorlusudur. Heyecan anında akla en fazla karşı çıkan bu şehvettir. Ancak neticesi çok çirkindir ve insan onun açığa çıkmasından utanır ve onu yapmaktan korkar. İnsanların çoğunun o şehvetin isteğinden kaçınması ya acizliğinden, ya korktuğundan, ya utandığından veya bedenini koruduğundandır. Bu sebeplerin hiçbirisinde sevap yoktur. Çünkü böyle yapmak, nefsin isteklerinden birini diğerine tercih etmek demektir. Evet! Güç yetirememek de ismet ve korunmaktandır. Bu bakımdan bu engellerde bir fayda vardır. O da günahın defi ve ber taraf edilmesidir. Çünkü zinayı terkeden bir kimseden -hangi sebeple terkederse etsin- zinanın günahı düşer. Ancak fazilet ve büyük sevap, zinaya gücü yettiği, engeller ortadan kalktığı ve sebepler kolaylaştığı halde terketmektedir. Şehvetin -bütün imkânlar bulunduğu halde- sırf Allah rızası için terkedilmesi daha da üstün olur, Bu derece sıddîkların derecesidir ve bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim (nikâhı kendisine helâl olana) aşık olursa, iffetine bürünüp aşkını gizler ve dolayısıyla ölürse, o şehiddir. 60

Hazret-i Peygamber 'Yedi. sınıf vardır: Kıyâmet gününde Allah'ın arşının gölgesinden başka gölge olmadığı günde **Allahü teâlâ** onları arşının gölgesinden gölgelendirir'61 buyurarak bu yedi sınıftan biri olarak da, güzel ve soylu bir kadın tarafından zinaya davet edilen ve bu davete karşılık 'Ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım' diyen kişiyi saymıştır. Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kıssası, kudreti olmasına ve Zeliha'nın davetine rağmen zinadan kaçınması çok meşhurdur. **Allahü teâlâ**, bu durumundan dolayı Kur'ân'da Hazret-i Yûsuf'u övmektedir. Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) bu büyük şehvet hususunda **şeytan**la mücahede etmekte muvaffak olan herkesin önderi ve imamıdır.

Rivâyet ediliyor ki Süleyman b. Yesar62 yüz bakımından insan güzeliydi. Bir kadın onun yanına gelerek kendisini cinsî münasebete davet etti. O da bu davete icabet etmekten kaçındı. Evinden çıkıp kaçtı ve kadını içerde bıraktı. Süleyman diyor ki: "O gece rüyamda Hazret-i Yûsuf'u (aleyhisselâm) gördüm. Sanki ben ona 'Sen Yûsuf musun?' diye soruyordum. O da 'Evet! Ben o Yûsuf'um ki Zeliha'ya

niyetlendim. Sen de o Süleyman'sın ki seni davet eden kadına meyletmedin' dedi". 63 Hazret-i Yûsuf, bu sözüyle şu ayete işaret etmiştir.

Andolsun kadın onu arzu etmişti. Eğer rabbinin burhânını görmemiş olsaydı, o da onu arzu etmişti. (Yûsuf/24)

Yine Süleyman, Medine'den hacca gitmek üzere yola çıktı. Beraberinde bir arkadaşı vardı. Mekke ile Medine arasında bulunan Ebvâ veya Iva denilen yerde konakladılar. Süleyman'ın arkadaşı kalkıp yemek sofrasını aldı, bir şeyler satın almak için pazara gitti. Süleyman ise çadırda oturdu. Süleyman, erkek güzeli ve çok muttakî bir kimseydi. Dağın başından bedevî bir kadın Süleyman'ı gördü. Dağdan inip çadırının yanına geldi. Çadırın önünde durdu. Yüzü peçeli, elleri eldivenli idi. Yüzünden peçeyi kaldırdı. Sanki ay parçasıydı. Süleyman'a 'Beni rahata kavuştur!' dedi. Süleyman, kadının yemek istediğini zannetti. Sofralarından arta kalan yemeklere doğru gidip kadına vermek istedi. Kadın 'Hayır! Ben bunu istemiyorum. Ben erkeğin karısıyla yaptığı şeyi istiyorum!' dedi. Süleyman, kadına 'Seni İblis süsleyip bana göndermiştir' dedi. Sonra başını dizlerinin arasına eğerek hüngür hüngür ağladı. O, bu şekilde ağlayınca kadın peçesini kapattı ve dönüp gitti. Süleyman'ın arkadaşı pazardan geldi. Süleyman'ın ağlamaktan gözlerinin şiştiğini ve sesinin kısıldığını gördü ve 'Seni ağlatan nedir?' diye sordu. Süleyman 'Hiçbir şey. . . Küçük kızımı hatırladım da. . ' dedi. Arkadaşı 'Hayır! Yemin ederim ki öyle değildir. Senin başından bir hâdise geçmiş. Çünkü sen kızından üç gün önce ayrıldın' dedi. Böylece, Süleyman'dan hâdiseyi öğreninceye kadar ısrar etti. Bu sefer arkadaşı sofrayı yere bırakıp şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı. Süleyman, arkadaşına 'Peki! Sen niçin ağlıyorsun?' dedi. Arkadaşı 'Ben ağlamaya daha müstehakım. Çünkü ben senin yerinde olsaydım, o kadına karşı belki de sabretmezdim' dedi. Bu sefer **ikisi** beraber ağlamaya devam ettiler. Süleyman Mekke'ye uğradığı zaman Safa ile Merve arasında say etti. Kâbe'ye ziyarette bulundu. Sonra Hicr-i İsmail'e gelerek elbisesi ile örtündü. Bu arada uykusu gelerek uyudu. Rüyasında parlak yüzlü, güzel işaretli ve güzel bir zat gördü. Süleyman ona şöyle sordu:

-Sen kimsin? Yoksa sen Sıddîk olan Yûsuf musun?

-Evet! Ben Yûsuf um!

-Seninle Aziz'in hanımı arasında geçen olay çok müthiş!

-Senin Ehvâ'daki kadınla olan durumun daha müthiş! Abdullah b. Ömer **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet ediyor:

Sizden önceki ümmetlerden üç kişi yola çıktı. : Akşam olunca bir mağaraya girdiler. O arada dağdan bir taş koparak mağaranın kapısına gelip kapattı. Onlar aralarında şöyle konuştular: 'Bizi bu taştan, Allah'ı sâlih amellerimizle çağırmamız kurtarabilir!' Bunun üzerine içlerinden birisi "Ey Allahım! Sen biliyorsun ki benim ihtiyar bir annem ile ihtiyar bir babam vardı. Ben onlardan önce ne zevceme, ne de kölelerime yedirip içirmezdim. Bir gün odun peşinde koşarak geciktim. Akşam dönünce onları uyur buldum. Onlar için akşam sütlerini sağıp getirdim. Uykuya daldıklarını görünce, onlardan önce aile efradıma ve kölelerime yedirip-içirmek istemedim. Süt kabı elimde olduğu halde fecr doğuncaya kadar onların uyanmasını bekledim. Çocuklarım, açlıktan ağlaşmakta idiler. Onların **ikisi** uyandılar ve sütlerini içtiler. Ey Allahım! Eğer ben bunu senin hatırın için yapmışsam bu taştan dolayı içinde bulunduğumuz

sıkıntıyı bizden gider" diye dua etti. Bu duadan sonra taş mağranın kapısından biraz uzaklaştı. Fakat o yarıktan çıkamazlardı. Bir diğeri "Ey Allahım! sen biliyorsun ki benim amcamın bir kızı vardı. Benim nezdimde insanların en sevimlisiydi. Onunla gayr-i meşrû yaşamak istedim. O bundan kaçındı. Bir müddet sonra, kıtlık senelerinden biri gelip çattı. O bana gelerek yardım istedi. Ben de yüz yirmi dinar karşılığında nefsini bana teslim etmek şartıyla vermek istedim. O da bu şarta razı oldu. Onunla cinsî ilişki kuracağım zaman bana dedi ki: 'Allah'tan kork! Mührü ancak hakkıyla boz (nikâh etmek sûretiyle yaklaş) '. Bu söz üzerine onunla cinsî münasebette bulunmaktan sakındım ve kendisinden uzaklaştım. Oysa, o benim nezdimde insanların en sevimlisiydi ve vermiş olduğum altınları da ondan geri almadım. Ey Allahım! Eğer ben bunu senin vech-i kerîmin için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıyı bizden gider" diye dua etti. Bu dua üzerine taş biraz daha öteye kaydı. Ancak onlar açılan delikten yine çıkamıyorlardı. Bu sefer **üçüncüsü** şöyle dua etti: "Ey Allahım! Ben ücretle amele çalıştırır ve onların ücretlerini verirdim. Ancak bir kişi payına düşen ücreti bırakıp gitti. Ben onun parasını çalıştırdım. Sonunda o ücretten mallar çoğaldı. O bir zaman sonra bana geldi ve dedi ki: 'Ey Allah'ın kulu! Benim ücretimi ver!' Ben ona 'Senin gördüğün herşey, deve, sığır, koyun, köle senin ücretinden meydana geldi, hepsini al, götür' dedim. O bana 'Ey Allah'ın kulu! Sen benimle alay mı ediyorsun?' dedi. Ben "Hayır! Seninle alay etmiyorum. Al!

Gördüğün mallar senindir' dedim, Bu söz üzerine malları sürdü ve hepsini alıp hiçbir şey bırakmaksızın götürdü. Ey Allahım! Eğer ben bunu senin vechin (rızân) için yaptımsa içerisinde bulunduğumuz sıkıntıyı bizden gider!7' Bu dua akabinde taş tamamen uzaklaştı ve onlar çıkıp gittiler. 64

İşte bu, şehvetlerinin isteğini yerine getirme gücünde olduğu halde iffete bürünüp şehvete dalmayan kimselerin faziletidir. Göz şehvetinin isteğini yerine getirmeye imkânı olduğu halde, gözünü haramdan koruyan bir kimse de buna yakındır. Çünkü harama bakma, zinanın başlangıcıdır. Gözün muhafazası mühimdir. Hafif sayıldığından ve korkusu pek büyük kabul edilmediğinden dolayı korunması pek çetindir. Oysa âfetlerin tamamı gözden kaynaklanır. **Birinci** bakış kasten yapılmazsa, kişi ondan sorumlu tutulmaz. Tekrar tekrar bakmaya gelince, kişi ondan ötürü hesaba çekilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur.

Birinci bakış senin lehinde, **ikinci** bakış ise aleyhindedir. 65

Ebû Nasr Ulâ b. Zeyyad 63 şöyle demiştir: 'Gözünü kadının elbisesine dikip arkasından bakma! Çünkü nazar, kalbe şehvet tohumunu eker'. Bakışında, gözü kadın ve tüysüz çocuklara ilişmeyen çok az insan vardır. İnsan gördüğünün güzelliğini düşündükçe tekrar tekrar bakmayı ister. İşte böyle bir anda insan nefsine şöyle demelidir: 'Tekrar tekrar bakman, cehâletin tâ kendisidir'. Çünkü tekrar tekrar bakıp güzel olduğunu anlarsan şehvetin kabarır. Fakat birşey de yapamazsın, hasretini çekip üzülmekten başka elinde birşey kalmaz. Eğer hoşuna gitmez, çirkin gelirse zevk almaz, güzel görmek için bakarken çirkin gördüğün için canın sıkılır. Bu bakımdan iki durumda da günah, elem ve hasret çekmekten kurtulamazsın. Ne zaman ki gözünü haram bakıştan korursan, kalbinden âfetlerin çoğu silinir. Harama baktığı halde kişinin kendisini koruması, büyük bir güçle mümkün olabilir.

Ebû Bekir b. Abdullah Müzenî'den şöyle rivâyet ediliyor: "Bir kasap komşularından birinin kızına tutuldu. Kızın ailesi, ihtiyaç dolayısıyla kızı başka bir köye gönderdi. Kasap arkasından giderek yolda

kızla cinsî ilişkide bulunmak istedi. Kız, kasaba 'Bunu yapma! Çünkü ben, senin bana aşık olmandan daha çok sana aşığım. Fakat buna rağmen Allah'tan korkuyorum' dedi. Kasap 'Sen Allah'tan korkuyorsun da ben mi korkmuyorum?' diyerek geri döndü. Yolda gelirken ölüm derecesinde susadı. O arada İsrail peygamberlerinden birisinin elçisine rastladı. Elçi kendisine 'Neden böyle oldun?' diye sordu. Kasap 'Susuzluk beni bu hale koydu' dedi. Elçi 'Gel Allah'a dua edelim de köye varıncaya kadar bize bir bulutla gölgelik yapsın!' dedi. Kasap 'Benim sâlih bir amelim yok ki Allah'a dua edeyim! Bu bakımdan sen dua et!' dedi. Elçi 'Ben dua edeyim, sen de âmin de' dedi. Bunun üzerine elçi dua etti, kasap da âmin dedi ve böylece köye varıncaya kadar bir bulut kendilerini gölgelendirdi. Köye vardıkları zaman, kasap yerine giderken bulut onunla beraber kaydı. Elçi 'Hani sen benim sâlih bir amelim yok diyordun? Dua eden ben, âmin diyen sendin. Dolayısıyla bulut bizi gölgelendirdi. Şimdi seninle gelmektedir. Mutlaka bana durumunu haber vereceksin' dedi. Bunun üzerine kasap başından geçeni elçiye anlattı. Elçi "Tevbe eden bir kimse, Allah nezdinde öyle bir mertebededir ki hiç kimse oraya varamaz' dedi".

Ahmed b. Said el-Âbid babasından şöyle rivâyet ediyor: "Kûfe'de bizim yanımızda ibâdet eden bir genç bulunuyordu. Bu genç cum'a namazı kılınan mescidden çıkmıyordu. Neredeyse mescidi terketmez hale gelmişti. Güzel yüzlü, boyu bosu yerinde, güzel ahlâklıydı. Güzel ve akıllı bir kadın ona aşık oldu. Bu aşk uzun bir zaman devam etti. Birgün kadın bu gencin yolu üzerinde durdu. Genç camiye gitmek istiyordu. Kadın ona 'Ey genç! Seninle konuşmak istiyorum. Sonra istediğini yap!' dedi. Buna rağmen genç, kadını dinlemeden ve onunla konuşmadan yoluna devam etti. Sonra kadın yine evine gitmek isteyen gencin önüne çıktı ve ona 'Ey genç! Seninle konuşmak istediğim birkaç kelimeyi benden dinle!' dedi. Genç, başını eğerek bir müddet düşündü ve 'Bu durum itham edilme durumudur. Ben ise töhmete fırsat vermek istemiyorum' dedi. Kadın, gence şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim, ben senin durumunu bilmiyor değilim. Âbid kimselerin böyle bir durumu benden görmelerinden Allah'a sığınıyorum. Siz âbidlerin billûr gibi olup leke kabul etmeyeceğini bilirim. Sana söyleyeceklerimin hulâsası şudur; Bütün azalarım seninle meşguldür. Benim ve senin işinde Allah'tan kork!' Genç, evine gitti. Namaz kılmak istedi. Fakat nasıl namaz kılacağını bilemedi. Bunun üzerine eline bir kâğıt aldı ve yazdı. Sonra evinden çıktı. Baktı ki kadın hâlâ yerinde durmaktadır. Mektubu kadının yanına attı ve evine döndü. Mektupta şunlar yazılıydı:

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle başlarım! Ey kadın! **Allahü teâlâ**, kulu kendisine ilk isyan ettiği zaman halîm olur. Kulu **ikinci** defa günaha döndüğü zaman, kulunun kusurunu örter. Kul, günahın elbisesini tamamen giydiği zaman, **Allahü teâlâ** nefsi için öyle bir şekilde gazaba gelir ki O'nuı gazabından gökler, yer, dağlar, ağaçlar ve hayvanlar korkarlar. Allah'ın gazabına kim güç yetirebilir? Eğer benim söylediklerim bâtıl ise, ben sana öyle bir günü hatırlatıyorum ki gök o günde eritilmiş kurşun gibi, dağlar o günde atılmış pamuk gibi olur. Azim ve Cebbâr olan Allah'ın savleti önünde ümmetler diz çökerler. Yemin ederim ki nefsimi ıslah etmekten zayıf düştüm. Nerede kaldı başkasını ıslah edeyim. Eğer benim söylediklerim hak ise (ki haktır) ben sana bir hidayet doktoru göstereyim ki o doktor, hasta eden yaraları ve göz kamaştıran acıları tedavi eder. . O doktor, âlemlerin rabbi olan Allah'tır. Doğru istemek sûretiyle Allah'a yönel! Benden sana fayda yok. Çünkü ben **Allahü teâlâ**'nın şu âyetiyle meşgulüm.

Onları yaklaşan güne karşı uyar. Zira (o gün) yürekler (korkudan âdeta yerinden sökülüp) gırtlaklara dayanmıştır; yutkunur dururlar. Zâlimlerin ne bir dostu, ne de sözü tutulur bir aracıları yoktur. (Allah) gözlerin hâin bakışını da, kalplerin gizlediğini de bilir.

(Mü'min/18-19)

Acaba bu ayet-i celîlenin ifade ettiği hakikatlerden nereye kaçılır?

Birkaç gün sonra kadın tekrar geldi, yolun üzerinde durdu. Genç, kadını uzaktan görünce onu görmemek için evine dönmek istedi. Kadın ona 'Ey genç Geri dönme! Artık bugünden sonra dünyada karşılaşmayacağız. Karşılaşmamız yarın Allah'ın huzurunda olacaktır' dedikten sonra şiddetli bir şekilde ağladı ve devamla 'Senin kalbinin anahtarı elinde bulunan Allah'tan, çetin olan işimi kolaylaştırmasını talep ediyorum' dedi. Sonra kadın, gencin arkasından gelerek 'Bana her an gözönünde bulunduracağım ve amel edeceğim bir öğüt ver' dedi. Genç, kadına şöyle dedi: Sana, nefsinin şerrinden nefsini korumayı tavsiye eder ve **Allahü teâlâ**'nın şu ayet-i celîlesini hatırlatırım:

O'dur ki sizleri geceleri uyutarak ölü gibi yapıyor. Gündüz de yaptığınız işleri biliyor. Sonra takdir edilen ömür tamamlansın diye sizi gündüz uyandırıyor. Nihayet dönüşünüz O'nadır. Sonra O, dünyada yapmış olduğunuz işleri size haber verecektir. (En'âm/60)

Kadın başını eğerek ilk ağlayışından daha şiddetli bir şekilde ağladı. Sonra başını kaldırıp evine çekilerek, ibâdete başladı. Aşk ateşi içinde ölünceye kadar ibâdetten ayrılmadı. Bu genç, kadının ölümünden sonra kadını anar ve ağlardı. Kendisine 'Neden ağlıyorsun? Oysa sen kadını kendi nefsinden ümitsiz ettin!' denildiği zaman 'Ben onun isteğini işin başında kestim. Ondan ayrılmayı, Allah nezdinde kendime azık edindim ve Allah'tan, O'nun nezdine azık olarak gönderdiğim birşeyi geri almaya utandım!' dedi".

Allah'ın hamdi ve keremiyle bu bölüm burada tamamlanmış bulunuyor. Bunun ardından -inşaallah- Kitabu Âfât'il-Lisan (Dilin Âfetleri) adlı bölüm gelecektir.

Evvelde ve âhirde, zahirde ve bâtında hamd Allah'a mahsustur. Allah'ın salât ve selâmı, efendimiz ve insanların en hayırlısı **Hazret-i Muhammed**'in ve yerde ve göklerde bulunan seçkin kulların üzerine olsun! Yâ rabbî! Onlara çokça salât ve selâm eyle!

24 - DİLİN (Konuşmanın) ÂFETLERİ

Giriş

İnsanın yaratılışını güzelleştirip organlarını en güzel şekilde yerleştiren, insana îman nurunu ilham eden, o îman ile insanı süsleyip onun eserini insanda gösteren, insana konuşma kabiliyetini verip konuşma yeteneğiyle insanı diğer yaratıklardan şerefli kılan, kalbine ilim hazinelerini akıtan, kemâle erdikten sonra üzerine rahmetinden perde geren, kalbinin ve aklının kapsadığı mânâya, o dili tercüman yapan ve onun vasıtasıyla gerdiği perdeyi kalpten kaldıran, insanın dilini hamd ile konuşturan, kendisine ihsan buyurduğu ilim ve kolaylaştırılmış olan konuşma nimetlerinin karşılığında o lisanı açıkça okutturan Allah'a hamdolsun!

Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına, Allah'ın bir ve ortaksız olduğuna, **Muhammed'in (aleyhisselâm)** O'nun kulu ve rasûlü olduğuna şahidlik ederim! O rasûl ki, Allah onu şereflendirmiş ve büyük kılmıştır. O peygamber ki onu, indirmiş olduğu Kitab'ı tebliğ etmekle vazifelendirmiş ve faziletini yüceltmiştir. **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, âlinin ve ashâbının ve ondan önce geçmiş peygamberlerin üzerine Allah'ı tâzim edip tehlîlde bulunan bir kul bulundukça rahmet deryalarını açsın!

Dil, Allah'ın büyük nimetlerinden ve harikulâde sanatının inceliklerindendir. Dilin kendisi küçüktür, fakat ibadeti veya isyanı pek büyüktür; zira küfür ve îman ancak dilin şehâdetiyle açığa çıkar. Oysa küfür ve îman, taat ve isyanın hedef ve gayeleridir. Sonra mevcûd, mâdûm, yaratan, yaratılan, hayal olan, malûm olan, sanılan, vehmedilen, her ne varsa dil hepsini kapsamakta, varlık ve yokluklarını ilân etmektedir; zira ilim neyi kapsarsa dil onu açığa vurmaktadır. Hak veya bâtıl yönünden hiçbir şey yoktur ki ilim ona dokunmasın. Bu öyle bir özelliktir ki dilden başka diğer azalarda bulunmaz; zira göz, renk ve suretlerden başkasına, kulak, seslerden başkasına, el, cisimlerden başkasına yetişemez.

Diğer organlar da böyledir. Dilin alanı ise, pek geniştir. Onu çevirecek bir engel yoktur. Onun sahasının ne sonu, ne de sınırı vardır. Hayır da dilin geniş alanına girer, şer de. . . Bu bakımdan dilin ucunu bırakıp onun dinginini ihmâl eden bir kimseyi, **şeytan** sürükler götürür. Onu yıkılmak üzere olan bir yar'ın kenarına sevkeder. Böylece onu ebedî bir felâkete girmeye mecbur eder; zira insanlar cehenneme ancak dilleriyle ekip biçtiklerinden dolayı atılırlar. Dilinin şerrinden ancak şeriatın gemiyle gemlenen bir kimse kurtulur. Dilini dün ya ve âhirette kendisine fayda verecek konularda çalıştıran, dünya ve âhirette sonucundan korktuğu şeylerden uzaklaştıran bir kimse dilin şerrinden kurtulur. Dilin nerede iyi ve nerede kötü olduğu, keyfiyetinin bilinmesi pek güç ve herkes tarafından bilinmeyen bir durumdur. Bilen bir kimsenin de ona göre amel etmesi, gayet ağır ve zordur.

İnsan oğlunun en asil âzası dilidir; zira dilin hareketinde herhangi bir meşakkat yoktur. Halk da dilin âfet ve felâketlerinden sakınmak hususunda **şeytan**ın elinde en büyük âlettir. Biz Allah'ın tevfîki ve güzel tedbîri sayesinde dilin âfetlerini derli toplu olarak açıklayıp; teker teker târifleriyle, sebep ve tehlikeleriyle zikredeceğiz, sakınma yolunu göstereceğiz. Dilin aleyhinde rivâyet edilen hadîs ve eserleri beyan edeceğiz. Önce susmanın faziletini zikredecek, onun akabinde malayani (fuzulî) konuşmanın felâketini zikredeceğiz. Sonra fuzulî konuşmanın âfetini, sonra bâtıla dalmanın âfetini, sonra mücadelenin âfetini, sonra münazaanın âfetini, sonra avurtları dolduracak şekilde konuşmada lâfazanlığa gitmenin âfetini, seci' ve fesâhat için zorlanmanın âfetini, konuşmada tasannu yapmanın ve hatiblik dâvasında bulunan, fasih konuşmak için kendilerini zorlayan kimselerin âdetlerinden olan diğer tehlikelerin âfetlerini, sonra fâhiş konuşmanın, küfretmenin, bozuk dilli olmanın âfetini, sonra bir hayvana, cansız bir maddeye veya bir insana lânet okumanın âfetini, sonra şiirle teganni etmenin âfetini zikredeceğiz. Zaten biz Sema kitabında teganninin haram olan kısmını da, helâl olan kısmını da zikretmiştik, **ikinci** bir defa bunu tekrar etmeyeceğiz. Sonra mizah yapmanın âfetini, sonra alaya almanın âfetini, sonra sırrı ifşâ etmenin âfetini, sonra yalan va'din âfetini, sonra sözde ve yeminde yalanın âfetini, sonra yalandaki tarizlerin beyanını, sonra gıybetin, nemime'nin âfetini, sonra övmenin âfetini, sonra konuşmanın sonucundan çıkan yanlışlığın inceliklerinden gâfil olmanın âfetini -hele bu konuşma Allah'ın sıfatları ve dinin esaslarıyla ilgiliyse- sonra halk tabakasının Allah'ın sıfatları, Allah'ın

kelâmı, o kelâmın harfleri hakkında 'Acaba bu harfler kadîm midir, hadîs midir?' gibi **soru** sormalarının âfetini açıklayacağız. Bu âfet, âfetlerin sonudur ve bunlarla ilgili konulara da değineceğiz. Bu âfetlerin tümü yirmi tanedir.

Allahü teâlâ'nın minnet ve keremine sığınarak, O'ndan hüsn-ü tevfîkini talep ederiz!

Dilin Büyük Tehlikesi ve Susmanın Fazileti

Dilin tehlikesi büyüktür. Onun tehlikesinden kurtuluş ancak susmakla mümkündür. Bunun için Allah'ın dini susmayı övmüş ve müntesiblerini susmaya teşvik etmiştir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Susan kurtulmuştur!1 Susmak, hikmettir. Susan ise pek az!. . 2

Abdullah b. Süfyân, babasından şöyle rivâyet eder: "Ben **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana İslâm'dan öyle birşey öğret ki bundan sonra artık hiç kimseden İslâm hakkında birşey sormaya muhtaç olmayayım!5 diye sorduğumda, **Hazret-i Peygamber** **cevap** olarak şöyle dedi:

'Allah'a îman ettim de, sonra dosdoğru ol!' **Hazret-i Peygamber**'e sormaya devam ettim:

'Hangi şeyden sakınayım ya Rasûlallah?' O da eliyle dilini işaret etti". 3

Ukbe b. Âmir der ki: Ey Allahın Rasûlü! Kurtuluş nedir?' dedim, **Hazret-i Peygamber** **cevap** olarak şöyle dedi: 'Dilini koru! Evinden çıkma! Günahın için ağla!' 4

Sehl b. Sa'd es-Sa'dî, **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini rivâyet eder: 'Kim diline ve tenâsül organına kefîl olur, haramda kullanmayacağına dair Allah'a söz verirse, ben de onun için cennete kefîl olurum'. 5

Yine şöyle buyurmuştur: 'Kim, Kabkabı'nın, Zabzabı'nın ve Laklakı'nın şerrinden korunmuşsa, o kimse bütün şerden korunmuş demektir5. 0

Kabkab mide, Zabzab tenâsül uzvu, Laklak ise dil demektir. İşte bu **üç** şehvet ile insanların ekserisi helâk olmaktadır. Bu sırra binaen biz, mide ile tenâsül organının şehvetinin âfetini beyan eder etmez, hemen dilin âfetlerini beyan etmeye başladık.

Hazret-i Peygamber'e İnsanı cennete götüren şeyin en büyüğü' sorulduğu zaman şu cevabı verdi: 'Allah'tan sakınmak ve güzel ahlâk'7 'Ateşe sokanın en büyüğü'nden sorulduğu zaman da şu cevabı verdi: İki içi boş olan nesne: Ağız ile tenâsül organı!' İhtimal ki hadîste bahsi geçen 'ağız'dan murâd, dilin âfetleridir. Çünkü ağız dilin mahallidir ve yine ihtimaldir ki mideden murâd onun menfezidir. Yani tenâsül uzvudur. Çünkü Muaz b. Cebel **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz söylediklerimizden sorumlu muyuz?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** verdi:

Ey Cebel'in oğlu! Annen matemini tutsun! İnsanları burunları üzerine ateşe sürükleyen dillerin mahsulünden başka ne olabilir?8

Abdullah es-Sakafi 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana sığınacağım birşey söyle!' deyince,

cevap olarak şöyle buyurmuştur: 'Rabbim Allah'tır de, sonra dosdoğru ol!'9 'Ya **Rasûlüllah**! Benim için en tehlikeli şey nedir?' diye sordum. Dilini tutarak 'Budur' dedi.

Rivâyet ediliyor ki Muaz (radıyallahü anh) "Ey **Allah'ın Rasûlü**! Amellerin hangisi daha faziletlidir?' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** dilini çıkardı. Sonra üzerine parmağını koydu. 10

Kulun kalbi doğru olmadıkça îmanı doğru olmaz. Kalbi de dili doğru olmadıkça doğru olmaz. Komşusunun şerrinden emin olmadığı bir kimse cennete giremez. 11

Kim selâmette kalmayı seviyorsa, sükûttan ayrılmasın. 12

Âdem oğlu sabahladığı zaman tüm azalan dile hatırlatıcı oldukları halde sabahlarlar ve derler ki: 'Bizim hakkımızda Allah'tan kork! Zira sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Eğer sen inhiraf edersen, biz de inhiraf eder, haktan ayrılırız'. 13

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Ebû Bekir Sıddîk'ı, dilini eliyle çekerken gördü ve 'Ey **Rasûlüllah**'ın halifesi! Ne yapıyorsun?' diye sordu. Ebû Bekir şöyle **cevap** verdi: Şudur beni tehlikeli yerlere sokan!. . **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştu:

Bedende hiçbir âzâ yok ki Allah katında dilden şikayetçi olmasın. 14

İbn Mes'ûd Safa tepesinde bulunuyordu: 'Lebbeyk Allahümme lebbeyke!' duasını okuyor ve şöyle diyordu: 'Ey dilim! Hayrı söyle, kâr et! Kötü söyleme, tehlikelerden selâmet kalırsın. Bunları, pişman olmazdan önce yap!' Kendisine 'Ya Ebû Abdurrahman! Bu senin kendiliğinden söylediğin bir dua mıdır, yoksa **Hazret-i Peygamber**'den dinlediğin bir dua mı?' denildi. İbn Me'sud şöyle dedi: Hayır! Aksine ben **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini işittim:

Muhakkak ki Âdem oğlunun yanlışlıklarının çoğu dilindedir. 15

Dilini koruyan bir kimsenin avretini **Allahü teâlâ** örter. Öfkesine hâkim olan bir kimseyi Allah azabından korur. Çünkü Allah'a yalvarıp özrünü arzederse, Allah onun özrünü kabul eder. 16

Rivâyet ediliyor ki, Muaz b. Cebel 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana nasihatta bulun!' dedi. **Hazret-i Peygamber**:

'Allah'ı görür gibi ona ibadet et! Nefsini ölülerden say! Eğer dilersen, senin için bunlardan daha faydalı birşeyi haber vereyim' diyerek dilini işaret etti. 17

Size ibadetin en kolayını ve beden için en rahatını haber vereyim mi? Susmak ve güzel ahlâktır. 18

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Her kim, Allah'a ve son güne inanıyorsa, ya hayır söylesin veya sükût etsin.

Allah o kuldan razı olsun ki, konuşup ganimet sahibi olur veya susup selâmette kalır. 19

Hazret-i Îsa'ya 'Bizi öyle bir amele muttali et ki onunla cennete girmiş olalım!' denildiğinde şöyle demiştir: 'Hiç konuşmayınız'. Dediler ki: 'Buna gücümüz yetmez!' O zaman şöyle dedi: 'O halde ancak hayır ile konuşunuz!'

Hazret-i Süleymân şöyle demiştir: 'Eğer söz gümüş ise sükut altındır'.

Berra b. Âzib'den şöyle rivâyet ediliyor: Bir göçebe **Hazret-i Peygamber**in huzurunâ geldi ve dedi ki: 'Beni öyle bir ibadete muttali et ki cennete girmeme vesile olsun!' **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurdu:

Aç kimseye yedir, susuza içir! Emr-i bi'l-mâruf yap! Münkeri yasakla! Eğer gücün buna yetmiyorsa -hayır hariç-dilini tut!20

Hayır hariç, dilini tut! Böyle yapmakla **şeytan**ı mağlûp edersin. 21

Allahü teâlâ her konuşanın dilinin yanındadır. Bu bakımdan ne söylediğini bilen kişi Allah'tan korksun!

Müslüman kimseyi susmuş ve vakur gördüğünüz zaman ona yaklaşınız! Çünkü o, hikmeti telkin eder. 22

İnsanlar **üç** gruptur:

1. Ganim

2. Sâlim

3. Sâhib

Ganim, Allah'ı zikreden, Sâlim sükût eden, Sâhib ise bâtıla dalan kimsedir. 23

Mü'min bir kimsenin dili, kalbinin arkasındadır. Konuşmak istediği zaman kalbiyle o şeyi düşünür, sonra diliyle onu geçiştirir; münafığın dili kalbinin önündedir. Bir şeyi kastettiğinde diliyle söyler, kalbiyle düşünmez. 24

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: İbadet on parçadır. Bu on parçanın dokuzu susmak, bir parçası da insanlardan kaçmaktadır'.

Çok konuşan bir kimsenin, düşüşü çok olur. Düşüşü çok olan bir kimsenin günahları çoğalır. Günaları çok olan bir kimsenin ise herşeyden daha fazla lâyıkı ateştir. 25

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) ağzına küçük taşları koyar, onlarla nefsini konuşmaktan menederdi. Kendisi diline işaret ederek şöyle demiştir: 'Beni tehlikeli yerlere sokan budur!

Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) der ki: 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim, uzun hapsetmeye dilden daha fazla müstehak olan hiçbir şey yoktur!'.

Tâvus şöyle demiştir: 'Benim dilim yırtıcı hayvandır. Onu bıraktığım zaman beni yer!'

Vehb b. Münebbih, Âl-i Davud'un hikmetinden şunu söyledi: 'Akıllı bir kimseye gereken, zamanını bilmek, dilini korumak ve kendi hâline yönelmektir'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Dilini korumayan bir kimse dinini hakkıyla bilmiş değildir'.

Evzâî şöyle demiştir: Ömer b. Abdulaziz (radıyallahü anh) bizlere şöyle yazdı: 'Ölümü fazla hatırlayan bir kimse, dünyada az ile razı olur. Konuşmasını amelinden sayan bir kimse, kendisini ilgilendirmeyen konuda az konuşur!"

Susmak, kişi için iki fazileti bir araya getirir:

1. Dininde selâmet kalmak

2. Arkadaşını iyi anlamak

Muhammed b. Vâsık, Mâlik b. Dinar'a şöyle dedi: 'Ey Ebû Yahya! İnsanlar için dilini korumak, dinar ve dirhemi (parayı) korumaktan daha çetindir'.

Yunus b. Ubeyd şöyle demiştir: 'Bir kimsenin dili bir durum üzerinde ise (mazbutsa) bu dil mazbutluğunun faydasını diğer amellerde de görür'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Bir grup Muaviye'nin yanında konuştu. Ahnef b. Kays ise susmuştu. Muâviye ona dedi ki: 'Ey Ebû Bahr! Sen hiç konuşmuyorsun?' Ahnef, Muaviye'ye 'Eğer yalan söylersem Allah'tan korkuyorum. Eğer doğru söylersem senden korkuyorum' dedi".

Ebû Bekir b. Ayyaş şöyle anlatıyor: "**Dört** padişah bir araya geldi. Biri Hind, biri Çin, biri Kisrâ ve biri de Kayser. . . Aynı mânâyı ayrı ibarelerle ifadeye çalıştılar. Onlardan biri dedi ki: 'Ben söylediğimden dolayı nedamet duyarım. Fakat söylemediğimden dolayı duymam'. Diğer biri de şöyle dedi: 'Ben herhangi bir kelimeyi konuştuğum zaman o kelime bana hâkim olur. Ben ona hâkim olamam. Onu konuşmadığım zaman ise, ben ona hâkimim. O bana hâkim değil'. **Üçüncüsü** dedi ki: 'Ben konuşanın hâline hayret ediyorum. Eğer konuştuğu kendisine dönerse, kendisine zarar verir. Eğer dönmezse kendisine fayda vermez'. **Dördüncüsü** de 'Ben söylemediğimi reddetmekte söylediğimi reddetmekten daha kudretliyimdir' dedi".

Mansûr b. Mu'taz kırk sene yatsı namazından sonra bir kelime dahi konuşmadı.

Rabi b. Haysem, yirmi sene dünya kelâmından bir kelime dahi konuşmadı. Sabahladığı zaman bir divit ile kâğıt alır, ne konuşursa kaydeder. Akşam üzeri konuştuklarından nefsini sorumlu tutar, hesaba çekerdi.

Soru: Susmanın bu büyük faziletlerinin sebebi nedir?

Cevap: Sebebi dil âfetinin çokluğudur. O âfetler; yanlışlık, yalan, gıybet, kovuculuk, riya, münafıklık, fâhiş konuşmak, cedel yapmak, nefsi temize çıkarmak, bâtıla dalmak, başkasıyla kavga etmek, fuzulî konuşmak, hakîkati tahrif etmek, hakîkate ilâvelerde bulunmak veya hakikatten eksiltmek, halka eziyet etmek veya halkın namusuna saldırmaktır.

İşte bu âfetler çoktur. Bunlar dile ağır gelmezler. Kalpte bunların halâveti vardır. Nefis ve **şeytan** insanı bunlara itelemektedir. Bunlara dalan bir kimse diline az zaman hâkim olup da sevdiğinde dilinin dizginini bırakır, sevmediğinde dilini tutabilir. Çünkü böyle yapmak, ilmin -ileride de geleceği gibi- çetinliklerindendir. Bu bakımdan konuşmaya dalmakta tehlike vardır, susmakta ise selâmet. . . Bunun için susmanın fazileti oldukça büyüktür. Susmakta -bu faziletle beraber- himmetin derli toplu bulunması, vakarın devam etmesi, fikir, zikir, ibadet için boşalmak, dünya hakkında konuşmanın mesuliyetinden

selâmet kalmak ve âhirette hesabını vermekten kurtulmak gibi iyi hasletler vardır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

(İnsan) hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın. (Kâf/18)

Susmaya devam etmenin faziletine birşey delâlet eder. Şöyle ki: Konuşma **dört** kısımdır. Bir kısmı katıksız zararlı, başka bir kısmı katıksız faydalı, diğer bir kısmı hem zararlı, hem faydalı, **dördüncü** bir kısmı ise, ne zararlı, ne de faydalıdır. Katıksız zarar olan kısma gelince, bu kısımda mutlaka susmak gerekir. Çünkü onun faydası, zararını karşılayamaz. İçinde ne fayda, ne de zarar olan konuşmaya gelince, bu fuzûlî konuşmadır. Zamanın zayi edilmesi de zararın ta kendisidir. Bu bakımdan elimizde **dördüncü** bir kısım kalıyor. O halde konuşmanın dörtte üçü düştü, dörtte biri kaldı. Bu dörtte birin içinde de tehlike vardır; zira bu kısım içine riyanın inceliklerinden tasannu, nefsi temize çıkarmak ve fuzûlî konuşmak gibi günah olan şeyler karışır. Öyle bir şekilde karışır ki idrâk edilmesi pek güçtür. Bu nedenle İnsan oğlu böyle bir konuşma ile kendisini tehlikeye atmış olur Kim -ilerde zikredeceğimiz şekilde- dil âfetlerinin inceliklerini bilirse, kesinlikle anlar ki şu **Hazret-i Peygamber**'in bu hususta söylediği en keskin ve şaşmaz sözüdür:

Kim susarsa kurtulur. 26

Yemin olsun ki, **Hazret-i Peygamber**e hikmetin cevherleri, kelimelerin toplayıcıları bahşedilmiştir. 27 Onun kelimelerinin herbirinin altındaki mânâ denizlerini ancak âlimlerin havâss tabakası bilir. Eğer **Allahü teâlâ** dilerse bizim zikredeceğimiz âfetlerde ve o âfetlerden korunmanın zorluğunda sana bunun hakîkatini bildirecek ayrıntılar vardır. Biz şimdilik dil âfetlerini sayalım. Onun en gizlisinden başlayalım. En açığına doğru yavaş yavaş çıkalım.

Gıybet, kovuculuk ve yalancılık hakkındaki konuşmayı erteleyelim. Çünkü bu husustaki konuşma oldukça uzundur. O âfetler yirmi tanedir. Bunları bil ve Allah'ın inayetiyle irşâd ol!

1) Tirmizî

2) Deylemî

3) Tirmizî, Nesâî

4) Tirmizî

5) Buhârî

6) Deylemî

7) Tirmizî

8) İbn Mâce, Hâkim

9) Nesâî

10) Taberânî, İbn Eb'id-Dünya

11) Harâitî, (Enes b. Malik'ten)

12) İbn Eb'id-Dünya, Beyhakî

13) Tirmizî, (Said b. Câbir'den)

14) İbn Eb'id-Dünya, Dârekutnî, Beyhakî

15) Taberânî, İbn Eb'id-Dünya, Beyhakî

16) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî, (İbn Ömer'den)

17) İbn Eb'id-Dünya, (Mürsel olarak)

18) Müslim, Buhârî, (Saffan b. Selim'den)

19) İbn Eb'id-Dünya, Beyhakî, (Hasan-ı Basrî'dou)

20) İbn Hıbbân, Taberani, Evsat

21) İbn Eb'id-Dünya

22) İbn Mâce

23) Taberânî, (İbn Mes'ûd'dan)

24) Harâitî, (Hasan-ı Basrî'den

25) Ebû Nuaym, Ebû Hatim

26) Daha önce geçmişti

27) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

24-1

Boş Konuşmalar Yapmak

Senin en güzel hâlin, daha önce zikrettiğimiz gıybet, kovuculuk, yalan, cedel, ağız kavgası ve benzeri âfetlerden korunman, ancak mübâh olup ne sana, ne de bir müslümana zararı olmayan şeyler hakkında konuşmandır. Gereksiz konuştuğun takdirde zamanını zayi ettiğin gibi, o konuşmada çalıştırdığın dilinden de sorumlu olursun. Az ve çabuk geçen bir şey e, senin için daha hayırlı olanı fedâ edip değiştirmiş olursun! Çünkü sen konuşmaya sarfedeceğin zamanını düşünceye sarfettiğin takdirde, düşünce ânında faydası pek büyük olan ilâhi rahmetin esintilerinden biri çoğu zaman senin için açılabilir. Eğer kelime-i Tevhîdi söylersen, Allah'ı anar ve tesbih edersen senin için daha hayırlıdır.

Nice kelime vardır ki ondan dolayı cennette İnsan oğluna köşkler bina edilir. Oysa hazinelerden birini almaya muktedir olduğu halde, onun yerine fayda vermeyen bir ateş alan, apaçık zarar eden bir kimsedir. İşte bu, Allah'ın zikrini terkedip kendisini ilgilendirmeyen mâlâyanî (fuzulî) şeylerle meşgul olan bir kimsenin misâlidir; zira bu kimse, her ne kadar günahkâr olmasa da muhakkak zarar eder. Çünkü Allah'ın zikriyle elde edilecek büyük kârı elden kaçırmış olur;*zira müslüman bir kimsenin susması düşünce, bakışı ibret, konuşması da zikirdir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** böyle buyurmuştur.

Kulun sermayesi vakitleridir. Vaktini fuzûlî şeylere sarfettiği zaman, o vakitlerde âhirette azık olacak bir sevabı edinmediği takdirde sermayesini zayi etmiş olur ve bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Boş konuşmalar yapmayı terketmek, kişinin müslümanlığının güzelliğindendir. 29

Bundan daha şiddetli hadîsler de vârid olmuştur. Enes der ki: 'Bizden bir genç Uhud gününde şehid oldu. Baktık ki onun karnının üzerine, açlıktan dolayı bir taş bağlıdır. Annesi, yüzünden toprağı silerek şöyle dedi: 'Cennet sana âfiyet olsun, ey oğlum!' Bu sözü dinleyen **Hazret-i Peygamber** şu karşılığı verdi:

Sen cennetin ona âfiyet olacağını nereden biliyorsun? Oysa o mâlâyanî konuşmalar yapardı. Kendisine zarar vermeyeni menederdi!30

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ka'b'ı (Acre'nin oğlu) bir ara kaybetti. Ka'b'ım ne olduğunu sorunca hasta olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ka'b'ın evine geldi, içeri girince şöyle dedi: 'Ey Ka'b! Müjde sana!' Ka'b'ın annesi, **Hazret-i Peygamber**'in bu sözü üzerine 'Ey Ka'b! Senin için cennet vardır' dedi. 31 Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Allah namına cennet satan kimdir?' dedi. Ka'b 'Annemdir ya **Rasûlüllah**?' dedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ey Ka'b'ın annesi! Sen ne biliyorsun Ka'b fuzulî konuşmuş veya lüzumsuz şeylerden menetmiş olabilir!'32

Hadîsten çıkan mânâ şudur: Cennet ancak hesaba çekilmeyen bir kimse için hazırlanmış olur. Fuzulî konuşan bir kimse ise, her ne kadar konuşması mubah bir konu hakkında ise de bu konuşmasından dolayı hesaba çekilir. Bu bakımdan hesapları tartışmalı geçeceğinden ve tartışmalı hesaplarında bir tür azap olması nedeniyle bu gibilere cennet hazırlanmaz.

Muhammed b. Ka'b'dan rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bu kapıdan ilk içeriye giren cennet ehlinden bir kişidir.

Bunun üzerine Selman'ın oğlu Abdullah, kapıdan girdi. Ashâb-ı kiramdan bir grup Abdullah'ın yanma gittiler. Ona hâdiseyi anlattılar ve dediler ki: 'En fazla güvendiğin ve bu sevaba nail olmana vesile olabileceğini umduğun amelini bize haber ver!' Bunu üzerine Abdullah dedi ki: 'Ben muhakkak zayıf bir kimseyim. Allah'tan umduğum en kuvvetli amelim, göğsümün selâmeti ve fuzulî konuşmayı terketmemdir'.

Ebû Zer el-Gıfârî şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi:

-Sana, bedenine hafif, mizanda ağır bir ameli öğreteyim mi?

-Evet, ya Resûlullah! Öğret!

-O amel susmak, güzel ahlâk ve seni ilgilendirmeyeni terke tmektir. 33

Mücâhid, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor: Beş haslet vardır. Onlar muhakkak ki Allah yolunda vakfedilen yağız atlardan bana daha sevimli gelirler:

1. Seni ilgilendirmeyen bir konuda konuşma! Çünkü böyle bir konuşma fuzulîdir ve bu konuşmadan sana günah gelmeyeceğinden emin değilim.

2. Seni ilgilendiren bir konuda yeri gelmedikçe konuşma! Çünkü kendisini ilgilendiren bir konuda konuşan çok kimse vardır ki konuşmasını uygun olan yerde değil de başka yerde yapar ve böylece sıkıntıya girer.

3. Ne halîm bir kimseyle, ne de ahmakla tartışma! Çünkü tartışmandan dolayı halîm kimse sana buğzeder, ahmak da seni üzer.

4,Senin yanında bulunmadığı zaman arkadaşını öyle bir sıfatla zikret ki seni aynı sıfatla zikretmesi hoşuna gitsin. Kardeşine öyle bir muamele yap ki aynı muameleyi sana yapması seni sevindirsin.

5. İyiliğinden dolayı mükâfatlandırılacağım, kötülüğünden dolayı cezalandırılacağını bilen bir kimsenin ameli gibi amelde bulun!

Lokmân Hakîm'e şöyle denildi: "Senin hikmetin nedir?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Başkası tarafından yapıldığında yapmaktan kurtulduğum şeyi sormamam ve beni ilgilendirmeyen birşey için zorluklara girmemem".

Muvarrak el-Acelî34 der ki: 'Bir iş vardır ki, ben yirmi seneden beri onun peşindeyim. Hâlâ onu beceremedim ve onun peşini bırakmak da istemiyorum?' Kendisine 'O nedir?' diye sordular.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Beni ilgilendirmeyen şeylerde susmaktır'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Seni ilgilendirmeyen şeyleri kurcalama! Düşmanından uzaklaş! Emin olan hariç, kavminden olan dostundan bile uzak dur! Emin de ancak Allah'tan korkan bir kimse dernektir. Fâcir bir kimse ile arkadaşlık yapma ki ondan fısk ve fücûr öğrenmeyesin! Onu sırrına muttali etme, işlerinde Allah'tan korkanlarla istişare et!'

Seni ilgilendirmeyen şey hakkında konuşmanın sınırı şudur: Öyle bir konuşma olmalı ki eğer onu yapmadığında günahkar olmadığın gibi, hiçbir durumda da ondan zarar görmeyesin. Bunun misali şudur: Bir kavimle oturup onlara yolculuklarını, yolculukta gördüğün dağlar, nehirler, cereyan eden hâdiseler, hoşuna giden yemek ve elbiseler, o memleketlerde hoşuna giden âlim ve yaşlı insanların hallerini, başlarından geçenleri nakletmendir. İşte bunlar birtakım şeylerdir ki eğer bunlarda susarsan günahkar olmadığın gibi herhangi bir zarar da sana dokunmaz. Anlattığın hikayeye, fazlalık, eksiklik, gördüklerinle böbürlenip nefsini büyük görme, bir şahsın gıybeti, Allah'ın yarattıklarından bir şeyi kötüleme karışmasın diye dikkat ettiğin zaman bile zamanını zayi etmiş olursun! O halde saydığımız âfetlerden nasıl korunabilirsin?

Başkasına seni ilgilendirmeyen bir şeyi sorman da fuzulî konuşma sayılır.

Sen sormakla hem kendi vaktini, arkadaşını da **cevap** vermeye mecbur ettiğinden ötürü hem de onun vaktini zayi etmiş olursun. Bu durum, ancak sorduğun eyin sorulmasından dolayı bir âfet sözkonusu olmadığı takdirde oöyledir. Oysa suallerin çoğunda âfetler vardır. Sen başkasından ibadetini sorarsın, mesela şöyle dersin: 'Sen oruçlu musun?' Eğer evet derse, ibadetini belirtmiş olur, bu ibadete riya karışmış olur. Eğer riya girmezse bile ibadet gizlilik defterinden silinir! Oysa gizli ibadetin, açıkça

yapılan ibadetten birçok üstünlüğü vardır. Eğer hayır derse yalancı olur. Eğer ne evet, ne hayır demeyip de sükût ederse, sana **cevap** vermemek suretiyle seni aşağılamış sayılır. Dolayısıyla sen rahatsız olursun. Eğer cevabın müdafaası için hileli yollar ararsa zorluk çeker ve yorulur. Bu bakımdan sen ondan sormakla onu ya riya veya yalana veya istiğfara veya müdafaa hilesindeki yorgunluğa mâruz bırakmış olursun! Diğer ibadetler hakkında sorman da böyledir. Günahlardan gizlediği ve çekindiği herşeyden sorman da böyledir. Başkasının konuşmuş olduğu şeyden sual sorman, 'Ne dersin? Senin bu husustaki görüşün nedir?' demen de böyledir. Çünkü çoğu zaman geldiği yeri sana söylemekten onu engelleyen bir mâni vardır. Eğer geldiği yeri söylerse utanır. Eğer doğru söylemezse, yalan söylemiş olur ve sebebi de sen olursun ve böylece seni ilgilendirmeyen bir mesele hakkında sormuş olursun. Sorulan adam çoğu zaman 'bilmiyorum' demeye utanır ve bilmediği halde **cevap** verir!

Seni ilgilendirmeyen hususta konuşmaktan, bu tür konuşmaları kasdetmiyorum. Çünkü bu tür konuşmalar, bazen günah ve zarar vericidir. Ancak seni ilgilendirmeyen konuşmanın misâli,

Lokmân Hakîm'den rivâyet edilen şu husustur: Lokmân, Hazret-i Davud'un huzuruna girdi. Hazret-i Dâvûd o anda bir zırh örüyordu. Lokmân daha önce bu sanatı görmüş değildi. Ondan gördüğü bu sanat onu şaşırttı ve Davud'a yaptığını sormak istediyse de hikmet onu bu sualden menetti. Dolayısıyla nefsini zaptedip sormadı. Hazret-i Dâvûd (aleyhisselâm) işini bitirince ayağa kalktı. Sonra zırhı giydi ve şöyle dedi: 'Evet, zırh savaş içindir!' Bunun üzerine Lokmân şöyle dedi: 'Susmak hikmetin ta kendisidir. Fakat susan pek azdır'.

Deniliyor ki, Lokmân bir sene sormadan zırhın ne olduğunu öğrenmek için Hazret-i Davud'a gidip geldi. İşte bu ve benzeri sorular, içlerinde zarar olmadığı, başka birisinin perdesini yırtmak bulunmadığı, riya ve yalana sokmadığı takdirde, seni ilgilendirmeyen konuşma türündendir. Onu terketmek İslâm'ın güzelliğinden gelir. İşte mâlâyanî konuşmanın tarifi budur.

İnsanı mâlâyânîye teşvik eden sebebe gelince, o sebep, İnsan oğlunun muhtaç olmadığı birşeyin bilinmesine karşı gösterdiği harislik veya sevgi kabilinden uzun konuşmalar yapmaktır veyahut içinde fayda olmayan hikâyelerle vakit geçirmektir. Bunun tedavisi, kişinin ölümün önünde olduğunu ve her kelimesinden sorumlu bulunduğunu, nefeslerinin en önemli sermayesi olduğunu ve dilinin bir tuzak olduğunu, onun vasıtasıyla cennetin elâ gözlü hurilerini kazanabileceğini, onu boşa harcamanın da apaçık zarar olduğunu bilmesidir. İşte ilmî tedavisi budur. Pratik tedavisi ise, uzlete çekilmek veya konuşmamak için ağzına küçücük taşlar koymak veya kendisini ilgilendiren bir kısım şeylerde dahi nefsini susmaya zorlamaktır ki dili bu şekilde mâlâyânîyi terketmeyi âdet edinsin! Dili burada zaptetmek, insanlardan uzaklaşıp uzlete çekilen kişi hariç başkası için gayet güç ve çetindir.

Fuzulî Konuşmak/Sözü Uzatmak

Fuzûlî konuşmak da kötüdür. Bu tür konuşma, mâlâyânîye dalmayı ve maksûd olan konuşmada ihtiyaçtan fazlaya kaçmayı kapsar! Çünkü bir kimsenin kendisini ilgilendiren birşeyi kısa bir konuşma ile ifade etmesi mümkün olduğu gibi, onu uzatıp dallandırması da mümkündür.

Maksadını bir kelime ile ifade edebildiği zaman iki kelime konuşursa, **ikinci** kelime fuzûlîdir. Yani ihtiyaçtan fazladır. Bu da -daha önce geçen iletten dolayı- çirkindir. Her ne kadar buna günah ve zarar yoksa da. . . Atâ b. Ebî Rebah der ki: 'Sizden öncekiler, fuzûlî konuşmayı çirkin görürlerdi. Allah'ın kitabı,

Hazret-i Peygamberin sünneti, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i an'il-münker veya zaruri ihtiyaç hakkında konuşmak hariç, bunun dışında kalanları fuzûlî konuşmadan sayarlardı. Acaba sizin üzerinizde hafaza ve kirâmen kâtibîn meleklerinin olduğunu, sağ ve solunuzda gözcü meleklerin bulunduğunu ve kişinin ağzından çıkan her sözü kontrol eden ve yazan bir meleğin bulunduğunu inkâr mı ediyorsunuz? Acaba sizden biriniz günün başında doldurmuş olduğu sahife neşredildiği zaman o sahifedeki hükümlerin çoğunun dininin veya dünyasının işinden olmadığını görürse utanmayacak mıdır?'

Ashâb'dan biri şöyle demiştir: 'Biri benimle konuşmak istediğinde, onunla konuşmak, soğuk suyun susamış bir kimsenin hoşuna gitmesinden daha çok hoşuma gider. Fakat fuzûlî konuşma olur düşüncesiyle konuşmayı terkediyorum'.

Mutarrıf55 şöyle demiştir: "Allah'ın celâli kalbinizde büyük olsun! Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'ının ismi celîlini köpeğe veya merkebe 'Ey Allahım onu mahrum et!' sözünüz gibi sözlerle beraber zikretmeyin!". Bil ki fuzûlî konuşma, inhisar altına alınmayacak kadar çoktur. Hatta mühim olanı Allah 'in Kitabında, mahsurdur. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veya bir iyilik etmeyi, yahut insanların arasını düzeltmeyi emreden müstesna! (Nisâ/114)

Sözün fazlasını zapt-u rapt altına alıp tutan, malının fazlasını Allah yolunda infak eden bir kimseye cennet vardır!36

İnsanlar bu husustaki işi nasıl da tersine çevirmişlerdir! **Hazret-i Peygamber**'in dediğinin tam aksine, mallarının fazlasını depo etmişler, sözlerini ise serbest bırakmışlardır.

Mutarrıf b. Abdullah babasından şöyle rivâyet ediyor. Babası şöyle anlatmış: Benî Amr kabilesinin bir grubu ile beraber **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna geldim. O grup **Hazret-i Peygamber**e şöyle hitap edip: 'Sen bizim babamızsm, efendimizsin. Sen fazilet bakımından bize bizden daha faziletlisin. Sen cömertlik bakımından bizim için bizden daha cömertsin. Sen bembeyaz bir kâsesin. Sen söylesin, sen böylesin' gibi övgülerde bulundular. **Hazret-i Peygamber** (bunun üzerine) şöyle dedi:

Sözünüzü söyleyiniz! Sakın **şeytan** sizi dalâlete düşürmesin. 37

Bununla **Hazret-i Peygamber** suna işaret ediyor ki dil -doğru da olsa- övmek hususunda başıboş bırakıldığı zaman, **şeytan**ın onu lüzumsuz fazlalıklara düşürmesinden korkulur.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Sizi fuzulî konuşmak hususunda uyarırım! Kişiye ihtiyacına yetecek kadar konuşma yeter!'

Mücâhid şöyle dedi: "Muhakkak ki konuşmalar yazılır. Hatta kişi oğlunu susturup ona 'sana şunu şunu satın alacağım' dediğinde yalancı yazılır". 38

Hasan-ı Basrî şöyle der: Ey Âdem oğlu! Bir sahife senin için açılmıştır. O sahifeyi senin amellerini yazan iki tane melek idare etmektedirler. İstediğini yap! İster az, istersen çok yap! (Muhakkak hepsi yazılmaktadır) '.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) ifritlerinden birini gönderdi ve arkasından bir ifrit daha gönderdi ki onu kontrol etsin, dediklerini dinlesin ve gelip kendisine haber versin. Arkadan

gönderilen ifrit Hazret-i Süleymân'a gelerek o gönderilen ifritin çarşıdan geçerken başını göğe kaldırıp baktığını, sonra insanlara bakıp başını salladığını haber verdi. Bunun üzerine Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) ona bunun sebebini sordu. İfrit dedi ki: 'Ben, insanların başının ucunda durup onlardan çıkanları hemen yazan meleklere ve o meleklerden daha aşağıda bulunan kimselerin acelece yazmalarına hayret ettim'.

İbrahim Teymî şöyle demiştir: 'mü'min konuşmak istediği zaman düşünür; eğer lehinde ise konuşur, aksi takdirde susar; fâcirin konuşması ise zincirleme gider'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Konuşması çok olanın yalanı çoğalır. Malı çok olanın günahı çoğalır. Ahlâkı kötü olanın nefsi azap görür veya nefsine azap çektirir',

Amr b. Dinar şöyle demiştir: Bir kişi, **Hazret-i Peygamber**in yanında fazla konuştu. **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle sordu:

- Senin dilinin önünde kaç perde vardır?

- Dudaklarım ve dişlerim vardır!

- Acaba o perdelerde konuşmanı azaltacak bir kuvvet yokmudur?39

Bir rivâyette **Hazret-i Peygamber** sallâllahü aleyhi ve sellem. v bunu kendisini öven bir kişi hakkında söylemiştir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**i öven bu kişi, konuşmasında aşırı bir şekilde mübalağa ederek sözü uzatmıştı. Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Bir kişiye dilindeki fazlalıktan daha şerli birşey verilmiş değildir!40

Ömer b. Abdülaziz şöyle der: 'Beni çok konuşmaktan, böbürlenme korkusu menetmektedir'.

Hükemanın biri şöyle demiştir: 'Kişi, bir mecliste olduğu zaman konuşmak onun hoşuna gidiyorsa, sükût etsin! Eğer susmuş ise ve susmak hoşuna gidiyorsa, konuşsun!'

Yezid b. Ebi Habib şöyle demiştir: 'Konuşmasının dinlemesinden kendisine daha sevimli gelmesi âlimin fitnesindendir. Eğer âlim, kendisinin yerine konuşup kendisine ihtiyaç bırakmayan birini görürse, onu dinlemekte kendisine selâmet vardır.

Konuşmakta süslemek, artırmak ve eksiltmek vardır! İbn Ömer şöyle demiştir: 'Kişinin temizlenmesine en fazla muhtaç olduğu şey dilidir'.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) çenesi düşük bir kadını gördüğünde şöyle dedi: 'Eğer bu kadın dilsiz olsaydı, onun için daha hayırlı olurdu.

İbrâhîm Nehaî şöyle demiştir: 'Halkı iki haslet helâk ediyor: **Birincisi** fazla mal, **ikincisi** fazla konuşmak.

İşte bunlar, çok konuşmanın kötülenmesi ve sebebidir. Fazla konuşmanın ilâcı ise mâlâyanî sözlere dair bölümde geçmişti.

35) Abdullah'ın oğludur. Âmir soyunun Haşr koluna mensuptur. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Basralıdır ve şâyân-ı itimad bir âbiddir. H. 95 senesinde vefat etmiştir.

36) Beğâvî, İbn Hani, Beyhakî

37) Ebû Dâvûd, Nesaî

38) İbn Eb'id-Dünya

39) İbn Eb'id-Dünya

40) Deylemî, (İbn-i Abbâs'tan)

24-2

Bâtıla Dalmak

Bâtıla dalmak, günahlar hakkında konuşmak demektir. Kadınların, içki meclislerinin, fâsıkların makamlarının, zenginlerin refahının, padişahların diktatörlüğünün, çirkin merasimlerinin ve çirkin durumlarının hikayesi gibi. . . Çünkü bunların tümü, kendisine dalmanın helâl olmadığı konulardır ve bunları anlatmak haramdır. Seni ilgilendirmeyen konuda konuşmak veya seni ilgilendiren konuda ihtiyaçtan fazla konuşmak ise evlâyı terketmektir. Fakat buna rağmen bu tür konuşmada haramlık yoktur. Evet! Kendisini ilgilendirmeyen bir konuda fazla konuşan bir kimsenin, sonunda bâtıla dalmayacağından emin olunamaz; zira insanların çoğu konuşması, halkın namusunu çiğnemek, bâtıla dalmak veya bâtılın diğer türlerini işlemek suretiyle meyvelenmenin ötesine gitmez. Bâtılın türlerini zapt u rapt altına alıp sınırlamak mümkün değildir. Çünkü çok ve çeşitlidir. İşte bundan ötürü bâtıldan korunmak, ancak din ve dünyanın önemli meselelerinden kişiyi ilgilendirdiği kadarı ile yetinmekle mümkün olur. Yine de birtakım kelimeler vâki olur. O kelimeleri konuşan, onları önemsemez ama o kelimeler onu helâk etmeye sebep olur!

Bilâl b. Hars41 **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini nakleder:

Kişi, Allah'ın rızasına uygun bir kelime konuşur, o kelime sayesinde varmış olduğu makama varacağını sanmaz. Dolayısıyla **Allahü teâlâ** o kelimeden ötürü rızasını kıyâmete kadar o adam için yazar. Kişi Allah'ın gazabını hak eden bir kelime konuşur, c kelimeden dolayı felâkete uğrayacağını sanmaz ve böylece **Allahü teâlâ** onarı üzerine o kelimeden dolayı kıyâmete kadar gazabını yazar. 42

Alkame şöyle derdi: 'Konuşacağım nice şeyler vardır ki Bilâl b. Hars'in hadîsi beni o konuşmalardan menetti'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kişi bir kelime söyler, o kelime ile yanında oturanları güldürür ve o kelimeden dolayı Süreyya'dan daha uzak bir mesafeden cehenneme düşüp yuvarlanır. 43

Ebû Hüreyre şöyle demiştir:

İnsan bir kelime söyler ve onu önemsemez. Oysa o kelimeden ötürü cehenneme yuvarlanır ve yine bir kelime söyler, bu kelimeyi yeterince takdir etmez. Oysa **Allahü teâlâ** o kelimeden ötürü onu cennetin yüce mertebelerine yükseltir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmette insanların en fazla hatalı olanları, dünyada en fazla bâtıla dalanlarıdır. 44

Allahü teâlâ cehennemliklerin şöyle dediklerini aktarmaktadır: Boş şeylere dalanlarla birlikte dalardık! (Müddessir/45)

Onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. (Nisa/140)

Selmân-ı Fârisî der ki: 'Kıyâmet gününde insanların en günahkâr olanları, dünyadaki konuşmalarında Allah'a en fazla isyan edenleridir'.

İbn Şîrîn şöyle demiştir: "Ensâr-ı kiramdan bir kişi bu tür insanların yanından geçerken onlara ' (Kalkın) abdest alın! Muhakkak sizin söylediklerinizin bir kısmı abdestsizlikten daha şerlidir' derdi".

İşte bu, bâtıla dalmanın ta kendisidir. Bu ise, ileri de sözkonusu edilecek olan gıybet, kovuculuk, fahiş konuşmak ve benzerlerinin ötesindedir. Hatta bu, varlığı daha önce geçen mahzurları anmaya dalmaktır veya onları anmaya dinî bir ihtiyaç olmaksızın onlara varmayı düşünmektir. Buna, **bid'at**lerin hikâyelerine dalmak da, bozuk mezheblerin ve ashâb-ı kiramın arasında cereyan eden savaşları ashâbm bir kısmına tanetmeyi andıracak şekilde hikaye etmek de dahildir! Bütün bunlar bâtıldır. Bunlara dalmak bâtıla dalmaktır. Biz **Allahü teâlâ**'nın lütuf ve keremi sayesinde güzel yardımını talep ediyoruz.

41) Asım'ın torunudur. Künyesi Ebû Abdurrahman olup, Müzen kabilesindendir. H. 60 senesinde seksen yaşında iken vefat etmiştir.

42) İbn Mâce, Tirmizî

43) İbn Eb'id-Dünya

44) İbn Eb'id-Dünya

Mira (Başkasının Sözüne İtiraz) ve Cidal Etmek

Mira ve cidal etmek yasaklanmıştır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kardeşinle tartışma, onunla alay etme! Ona bir söz verdiğin zaman, sözüne muhalefet etme!45

(Aranızdaki) tartışmayı terkediniz; zira tartışmanın hikmeti anlaşılmaz, fitnesinden de emin olunmaz!46

Kim haklı olduğu halde tartışmayı terkederse, onun için cennetin en yüce yerinde bir ev bina edilir. Haksız olduğu halde tartışmayı terkeden bir kimse için ise, cennetin orta yerinde bir ev bina edilir. 47

Putperestlik ve içkiden sonra rabbimin beni nehyettiği ilk şey münakaşa etmekten sakındırmak olmuştur. 48

Allah hidayet verdikten sonra cedele dalan bir kavim, dalâlete sapmış demektir. 49

Haklı da olsa kul, cedeli bırakmadıkça îman hakikatini kemâle erdiremez. 50

Altı haslet vardır ki kimde bulunursa o, îmanın hakikatine varmıştır:

1. Yaz mevsiminde oruç tutmak

2. Allah düşmanları ile savaşmak

3. Yağmurlu ve bulutlu günlerde namazı ilk vaktinde kılmak

4. Musibetlere sabretmek

5. Zorluklara rağmen abdesti yerli yerinde (tam manâsıyla) almak

6. Haklı olduğu halde münakaşayı bırakmak. 51

Zübeyr b. Avvam,52 oğlu Abdullah'a şöyle dedi: 'Halkla, Kur'ân ile tartışma! Çünkü sen onlara güç yetiremezsin. Fakat sünnet-i seniyye ile onlara karşı çık!'

Ömer b. Abdulaziz şöyle demiştir: 'Kim dinini husûmet ve tartışmaya maruz bırakırsa, o fazlasıyla değiştirmeye muhtaç olur!'.

Müslim b. Yesar şöyle demiştir: 'Cedelden kaçınınız! Zira o an, âlimin câhilleştiği andır. O saatte **şeytan**, âlimin sürçmesini bekler!'

Denildi ki: 'Allah'ın hidayet ettiği bir kavim dalâlete, ancak cedel ile saplanır!'

Mâlik b. Enes (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Dinde cedel yoktur'. Yine şöyle demiştir: 'mücadele kalpleri katılaştırır, kin ve nefret doğurur'.

Lokmân Hakîm, oğluna şöyle demiştir: Âlimlerle tartışma, sana buğzederler!'

Bilâl b. Sa'd şöyle demiştir: 'Kişiyi konuşmada fazla inatçı, cedelci veya görüşünü beğenmiş olarak gördüğün zaman bil ki onun zararı zirveye ulaşmıştır'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Eğer kardeşim bir nar hakkında 'o tatlıdır' dese, ben de 'hayır, ekşidir' desem mutlaka gidip beni sultana şikayet eder!'

Yine şöyle demiştir: 'Dilediğin bir insanla muhabbet et! Sonra onu bir defacık cedelle kızdır. O sana öyle bir iftira atar ki o felâket senin hayatını alt üst eder'.

İbn Ebi Leylâ şöyle demiştir: 54 'Ben kesinlikle arkadaşımla cedel etmem! Çünkü onunla cedelleştiğim takdirde ya onu yalanlayacak veya kızdıracağım. (İkisi de mahzurludur) '.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Devamlı cedel yapman günah bakımından sana yeter'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Her münakaşanın kefareti iki rek'at namazdır. 55 Hazret-i Ömer şöyle demiştir: İlmi şu **üç** şey için öğrenme:

1. İlmi, halkla mücadele etmek için

2. Onunla böbürlenmek için

3. Riyakarlık yapmak için. . .

Üç şey için de ilmi bırakma:

1. İlmi öğrenmekten utanmak için

2. İlmi kıymetsiz saymak için

3. İlim yerine cahilliğe razı olmak için. . .

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Kimin yalanı çoğalırsa, güzelliği silinir. Halkla münakaşa edenin ise mürüvveti düşer! Üzüntüsü çoğalanın bedeni hastalanır. Ahlâkı kötü olanın da devamlı canı sıkılır ve sıkıntı içinde kalır'.

Ömer bin Abdülâziz'in kâtibi Meymûn b. Mihran'a şöyle denildi: 'Sen neden arkadaşına küsüp onu terketmiyorsun?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Çünkü ben onunla ne husumet ederim, ne de cedel'.

Mira ve cedelin aleyhinde vârid olan hadîsler ve rivâyetler sayılamayacak kadar çoktur. Mira'nın tarifi şudur: Mira, başkasının konuşmasındaki bir eksikliği belirtmek suretiyle o konuşmaya yapılan herhangi bir itiraz demektir. Bu belirtilen eksiklik ya lâfızda, ya mânâda veya konuşanın maksadında olur. Mirayı terke etmek, muhatabın konuşmasını münker görmeyi ve konuşmasına yapılan itirazı terketmekle olur. Bu bakımdan dinlediğin konuşma hak ise tasdik et! Eğer bâtıl ve yalansa ve aynı zamanda dinî emirlerle ilgili değilse sus! Başkasının konuşmasına tanedip itiraz etmek, bazen o konuşmanın lâfzına yapılır. Yani gramer cihetinden lâfızdaki bir eksikliği belirtmekle olur veya lûgat cihetinden veya arapçası cihetinden veya tanzim ve tertip cihetinden olur. İtiraza sebep olan bu durum, bazen marifetteki kusurundan dolayı meydana çıkar. Bazen de dil yanılmasından ötürü sözüne itiraz edilir -durum ne olursa olsun, başkasının konuşmasındaki eksikliği belirtmenin bir faydası yoktur- veya mânâsı bakımından başkasının konuşmasına itiraz edilir, 'Senin dediğin gibi değildir. Çünkü sen filan filan yönden bu konuşmada yanıldın' denir.

Konuşmanın maksadından dolayı konuşmaya itiraz etmeye gelince, 'Şu söz haktır, fakat senin bu sözden kasdettiğin hak değildir. Senin maksadın bozuktur!' demesi veya buna benzer sözler sarfetmesi gibi. . . İşte bu tür mücadele, eğer ilmî bir meselede cereyan ederse, bazen ona cedel ismi verilir ve o kötüdür. Bir müslüman a farz olan susmaktır, inat etmek ve tenkid etmek değildir. İstifade tarzında sormaktır veya itiraz etmek şeklinde değil de tariz etmede ince ve zarif davranmaktır.

Cedel e gelince, o başkasını susturmak, âciz bırakmak, konuşmasını tenkid suretiyle onun değerini düşürmek, onu kusurlu bulmak ve cahilliğe nisbet etmekten ibarettir. Mücadelenin alâmeti, hakka dikkat çekerken karşıdakinin hoşuna gitmeyecek şekilde yapılmasıdır. Şöyle ki, muhatabın hatasını açıklar. Bunu da karşımdakinden üstün olduğunu ve muhatabının da değersiz ve eksik olduğunu açığa vurmak için yapar. Bu tür mücadeleden, sustuğu takdirde günahkar olmayacağı her tür tartışmadan kaçınmakla kurtulunabilir. İnsanı bu tür mücadeleye teşvik eden şey ise, ilmini ve faziletini göstermek suretiyle üstünlüğünü ispat etmek ile başkasının eksikliğini göstererek ona hücum etmek hevesidir! Bunların **ikisi** de nefsin gizli ve pek kuvvetli iki şehvetidir.

Faziletini göstermeye gelince, bu kendisini büyük gösterme kabilindendir! Bu tezkiye, kulda bulunan büyüklük davasının gereğidir. Oysa bu nitelik rubûbiyet sıfatlarındandır! Başkasını eksik ve düşük göstermeye gelince, bu da yırtıcılık tabiatının gereğidir. Çünkü bu tabiat yırtmayı, vurup kırmayı, eziyet etmeyi ister.

İşte bu iki sıfat kötü ve helâk edicidir. Bu iki sıfatı mira ve cedel takviye etmektedir. Bu bakımdan Mira ve Cedele devam eden bir kimse, bu helâk edici sıfatları takviye etmiş olur. Bu ise kerahiyeti ihlal etmektir. Hatta -eğer içinde başkasına eziyet vermek varsa-mâsiyetin ta kendisidir. Oysa cedel, hiçbir zaman başkasını üzmekten uzak değildir. Öfkeyi kabartmaktan, kendisine itiraz edilen kişinin konuşmasını -ister hak, ister bâtıl olsun- mümkün olduğu şekilde takviye etmeye teşvik etmekten uzak değildir! Kendisine itiraz edilen kişi aklına gelen herşey ile itiraz edeni tenkid eder. Böylece iki tartışmacının arasında şiddet gittikçe kızışır. Tıpkı birbirine hırlayan iki köpeğin arasındaki sürtüşmenin kızışması gibi. . . Onların herbiri diğerini ısırmaya fırsat kollar. Ceza bakımından daha büyük ve arkadaşını susturmak hususunda daha kuvvetli çıkışlara yeltenir.

Bunun tedavisi ise, kendi faziletini belirtmeye zorlayan, başkasını kusurlu ve eksik göstermeye iten yırtıcılık sıfatını kırmaktır. Nitekim bu, kibir, ucub ve öfkenin kötülüğünü anlattığımız bahislerde gelecektir. Çünkü her illet ve hastalığın tedavisi, onun sebebini silmekle olur. Mira ile cedelin sebebi ise bizim söylediklerimizdir. Sonra ona devam etmek de onu İnsan oğlunda âdet ve tabiat haline getirir! Öyle ki artık bu hastalık nefiste yerleşir. Bu hastalığa karşı sabretmek artık zorlaşır.

Rivâyet ediliyor ki Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) Dâvûd et-Tâî'ye şöyle sordu: - Sen neden inzivaya çekilmeyi seçtin?

-Cidali terketmek suretiyle nefsimle mücadele etmek için inzivayı seçtim.

-Meclise gel! Söylenilen sözü dinle! Konuşma!

-Ben bunu yaptım! Bana bundan daha güç gelen bir mücâhede görmedim.

Hakîkat de Davud'un dediği gibidir. Çünkü başkasının yanlışını gören bir kimse, o yanlışı düzeltmeye veya belirtmeye gücü olduğu halde, orada sabretmesi cidden zordur ve bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim haklı olduğu halde tartışmayı terkederse, **Allahü teâlâ** ona cennetin en yücesinde bir ev bina eder.

Çünkü böyle bir durumda tartışmayı terketmek, nefse çok ağır gelir ve bu ağırlık en fazla mezhepler ve inançlarda insana galebe çalar. Çünkü mira ve cedelleşme öyle bir tabiattır ki kişi bundan dolayı kendisine bir sevap geleceğini zanneder ve hırsı daha da artar. O vakit tabiat ile ilâhî nizam bu hususta yardımlaşır. Oysa böyle sanması katıksız bir yanlışlıktır. Oysa insana ehl-i kıble hakkında dilini tutması daha uygun düşer. Ne zaman bir **bid'atçı**yı görürse ona tenha bir yerde cedel yoluyla değil, nasihat yoluyla ve uygun bir dille söylemelidir. Çünkü cedel, karşısındaki insanın hayaline 'adamın söylediği şey, beni şaşırtmak için bir hiledir' fikrini getirebilir ve **bid'atçı** sanar ki bu bir sanattır. Benim mezhebimin ehlinden olan mücadeleciler de bu sanatın benzerlerini eğer isterlerse yapmaya muktedirdirler. Böylece **bid'at**, cedel yüzünden onun kalbinde devanı eder ve kuvvetlenir. Ne zaman **bid'atçı**ya nasihat etmenin fayda vermeyeceğini bilirse, o vakit **bid'atçı**yı terkedip, kendi nefsiyle meşgul olmalıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ehl-i kıble hakkında dilini tutan bir kimseden Allah razı olsun. Ancak bildiğini en güzel bir şekilde (söyleyebilir) . 56

Hişam b. Urve der ki: 'Hazret-i Peygamber bu hadîsi yedi defa tekrar etti. Kim bir müddet mücadeleyi âdet edinirse ve halk da onu överse ve bundan dolayı nefsinin aziz olduğunu ve halk tarafından kabul edildiğini görürse, o kimsede bu helâk edici sıfatlar kuvvet bulur ve öfke, kibir, riya, makam sevgisi ve faziletten dolayı aziz olmak gibi kötü sıfatlar kendisinde toplandığı zaman onlardan kurtulmaya gücü yetmez. Bu sıfatlarla teker teker mücadele etmek bile güç olduğu halde acaba tümüyle birden nasıl mücadele edilebilir?

45) Tirmizî

46) Taberânî, (Ebu'd Derda'darı)

47) İlim bölümünde geçmişti.

48) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî, Beyhaki, (Ümmü Seleme'den)

49) Tirmizî, (Ebû Umâme'den)

50) İbn Eb'id-Dünya, (Ebû Hüreyre'den

51) Deylemî

52) Dedesi Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay b. Kilâb'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kureyş'in, Esedî soyundan gelmektedir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hicretin 36. senesinde Cemel savaşından dönerken öldürülmüştür.

53) Bu zat Mısırlıdır. Künyesi Ebû Osman'dır

54) Adı Abdurrahman'dır, Cemâcim hâdisesinde H. 83 senesinde vefat etmiştir.

55) Taberânî, (Ebû Umâme'den

56) İbn Eb'id-Dünya

Husûmet

Husûmet de kötüdür. Husûmet, cedel ve miradan daha ileridir. Mira başkasının konuşmasındaki bir eksikliği belirtmek suretiyle itiraz etmektir. Bu itirazda muhatabını tahkir etmekten, kendi aklının salâbeti ile fikrinin kuvvetini göstermekten başka cedelcinin hiçbir gayesi yoktur. Cidal, mezhebini belirtmek ve yerleştirmek için yapılan münakaşadır. Husûmet ise, bir mal veya hak iddiası ile alâkalı sözünde ısrar ve inat etmektir. Bu ısrar ve inat bazen başlangıçta olur, bazen de karşısındakinin tavır ve davranışından kaynaklanır. Mira ise, bir konuşmaya yapılan itirazdan ibarettir. Nitekim Hazret-i

Âişe Hazret-i Peygamberin şöyle dediğini naklediyor:

Allah nezdinde erkeklerin en sevimsizi, münakaşada ısrar edenidir. 57

Ebû Hüreyre Hazret-i Peygamberden (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet ediyor:

Kim ilimsiz olarak bir husûmette mücadele ederse, o mücadeleden vazgeçinceye kadar Allah'ın öfkesine maruz kalır. 58

Seleften biri şöyle demiştir: 'Husûmetten sakın! Çünkü husûmet, dini mahveder'.

Deniliyor ki: 'müttaki bir kimse, din hususunda hiçbir zaman husûmet etmez'.

İbn Kuteybe59 şöyle anlatıyor: "Bişr b. Abdullah yanımdan geçti ve bana şöyle dedi:

-Neden burada oturuyorsun?

-Benimle bir amcazadem arasında bir dâva var, onun için bekliyorum.

-Senin babanın bana iyiliği vardır. Ben de buna karşılık sana iyilik etmek isterim. Allah'a yemin ederim ki ben husûmetten daha fazla kalbi meşgul eden, huzuru bozan ve dini kökünden söken başka birşey görmedim!

İbn Kuteybe diyor ki: Bu söz üzerine gitmek için ayağa kalktım. Hasmım bana dedi ki:

-Ne yapacaksın?

-Seninle artık muhakeme olmayacağım.

-Sen benim haklı olduğumu anladın da ondan mı vazgeçtin?

-Hayır! Öyle olduğu için değil. Fakat ben nefsime ikram olarak vazgeçiyorum. Bunun üzerine hasmım 'Ben de senden birşey istemiyorum, senin olsun' dedi.

Soru: Bir kimse haksızlığa uğradığı zaman, hakkını aramak ve korumak için elbette dâva etmesi gerekir. Bu bakımdan bu kimsenin hükmü ne olur ve bu kimsenin husûmeti nasıl kötü olabilir?

Cevap: Bu kötüleme, bâtıl yolda ve ilimsiz husûmet edenleri kapsamaktadır. Kadı'nın60 vekili gibi. . . Çünkü kadı vekili, meseleyi bilmeden ve hakkın hangi tarafta olduğunu öğrenmeden önce -hangi tarafın olursa olsun- bir tarafın vekili olur ve ilimsiz onu savunur. Aynı zamanda bu kötüleme, hakkını arayıp ihtiyaç kadarıyla yetinmeyen, husûmette ısrar ve inâd gösteren, bu ısrar ve inadı eziyet vermek için yapan kimseleri de kapsar. Bu hüküm, eziyet veren sözleri, delil olmadığı ve hakkın açığa çıkmasında bir yarar sağlamadığı halde söyleyen kimseleri de kapsar. Hasmını mağlup etmek ve kırmak için sadece inaddan dolayı husûmete yeltenen ve aynı zamanda mahkemelik olan malı çoğu zaman hakir görüp de iltifat etmeyen bir kimse de bu zemmin şümulüne dahildir. Halkın arasında bazı kimseler vardır. Açıkça şöyle söyler: 'Benim maksadım hasmımın inadı ve onun mürüvvetinin kırılmasıdır. Eğer ben ondan bu malı alıp kuyuya atsam bile önemi yoktur! İşte böyle diyen bir kimsenin maksadı inatçılıktır, husûmet ve ısrardır. Bu ise, gerçekten kötü bir şeydir.

Israr, israf, gereğinden fazla inâd ve eziyet maksadı olmaksızın sadece şer'î yoldan delil getiren mazluma gelince, onun yaptığı haram değildir. Fakat en güzeli husûmeti -mümkün olduğu kadar- terketmektir. Çünkü husûmette dili zaptetmek ve normale döndürmek zordur. Husûmet, göğsü alevlendirir, öfkeyi kabartır. Öfke harekete geçtiği zaman husûmet konusu olan şey unutulur. İki hasmın arasında ancak kin ve nefret kalır. Hatta onların her birisi diğerinin kötülüğüne sevinir. Sevindiğine de üzülür ve biri diğerinin aleyhinde dilini alabildiğine serbest kullanır. Bu bakımdan kim husûmete başlarsa, bütün bu mahzurlara kendisini mâruz bırakmış olur. Husûmetin en azında, kalbin karışması sözkonusudur. Hatta namazın içinde bile hasmını mağlup etmenin yollarını araştırır! Bu bakımdan iş vâcib olan hududunda kalmaz. O halde husûmet her şerrin başlangıcıdır. Mira ve cidal de böyledir. Bu bakımdan zaruret olmaksızın husûmet kapısını açmamak daha uygundur. Zaruret ânında

ise, dilini ve kalbini hasmının sürçmelerini takip etmekten tutması uygundur. Bu ise gerçekten zor bir şeydir. Bu bakımdan husûmetinde sadece farz olan miktarla yetinen bir kimse, günahtan uzak kalmıştır. Böyle bir kimsenin husûmeti kötülenmez. Ancak böyle bir kimse husûmet ettiği şey hakkında husûmet etmekten müstağnidir. Çünkü yanında kendisine yetecek şey vardır. Bu bakımdan bu şekilde husûmet yapan bir kimse daha iyiyi terketmiş olur! Fakat günahkâr olmaz. Evet! Husûmette insanın elinden giden faydanın en azı, güzel konuşmak ve güzel konuşma hakkında vârid olan sevaptır; zira güzel konuşmanın en az derecesi muvafakatini göstermektir. Konuşmayı tenkit etmek ve **kısacası**; muhatabı cahillikle itham etmek veya yalanlamak olan itiraz etmekten daha sert birşey yoktur. Çünkü mücadeleye girişen miraya tutulan veyahut da muhaseme eden bir kimse, karşısındaki insanı ya cahillikle itham eder veya yalanlar. Böylece güzel konuşma elden kaçar. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Güzel konuşma ve yemek yedirme, cennette sizi mekan sahibi kılar. 61

Nitekim **Allahü teâlâ** da şöyle buyurmuştur: İnsanlara güzel söz söyleyiniz. (Bakara/83)

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Allah'ın kullarından sana selâm veren bir kimse, mecûsî olsa dahi, onun selâmının karşılığını ver. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Bir selâmla seiâmlandığımz zaman, siz de ondan daha güzeliyle selâm verin yahut verilen selâmı aynen iade edin! (Nisa/86)

Yine İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Eğer Firavun bana hayrı söylemiş olsa, muhakkak ben de onun gibisini ona söylerdim'.

Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini nakleder:

Cennette bir kısım köşkler vardır. Onların dışı içinden, içi de dışından görünür. Allah o köşkleri yemek yedirenler ve yumuşak konuşanlar için hazırlamıştır. 02

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Îsa'nın yanından bir domuz geçti. Hazret-i Îsa domuza 'selametle geç!' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Îsa'ya 'Sen domuza nasıl böyle diyorsun?' dediler. Hazret-i Îsa **cevap** olarak 'Dilimi kötü söze alıştırmak istemiyorum' dedi.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Güzel bir söz sadakadır. 63.

Bir hurmanın yarısı ile de olsa ateşten korununuz. Eğer hurmanın yarısını bulamazsanız güzel bir söz ile korununuz. 64

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hayır yapmak kolay bir şeydir. Çünkü güler yüzlülük ve yumuşak konuşmak da hayır yapmaktır'.

Hükemadan birisi şöyle demiştir: 'Yumuşak konuşmak, kararlaşmış kinleri yıkar'.

Hükemadan biri şöyle demiştir: 'Rabbini öfkelendirmeyen ve arkadaşını razı eden konuşmada cimrilik yapma! Çünkü rabbinin o konuşmadan dolayı sana iyilik yapanların sevabını ihsan etmesi umulur'.

İşte bütün bunlar güzel konuşmanın fazileti hakkında vârid olmuştur. Husûmet, mira, cidal ve inatçılık bunun tam zıddıdır. Çünkü bunlar göğsü alevlendiren, öfkeyi kabartan, yaşayışı bulandıran, kalbe eziyet veren, ürkütücü ve iğrenç konuşmadır. **Allahü teâlâ**'dan, minnet ve keremine sığınarak güzel tevfîkini bize yoldaş etmesini dileriz.

57) Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî

58) İbn Eb'id-Dünya, İsfehanî

59) Meşhur İbn Kuteybe değildir.

60) Burada Kadı'darı maksad, hakkı almak isteyendir. Onun vekili olacak kimseden maksat ise avukatıdır.

61) Taberânî, Evsat, (Câbir'den)

62) İbn Eb'id-Dünya

24-3

Konuşmada Tekellüfe Kaçmak

Konuşmada, ağzını eğip-bükmek, fasih ve secî'li konuşacağım diye yapmacık hareketlerde bulunmak, konuşmasına kadın ve sevgiden bahsederek giriş yapmak ve hatiplik iddiasında bulunup fesahat gösterisinde bulunanların âdetlerinde cereyan eden usûllerle gösteriş yapmaktır, Bütün bunlar kötülenmiş ve buğzedilmiş tekellüf (zorlama) türündendir. Öyle bir tekellüf ki **Hazret-i Peygamber** onun hakkında şöyle buyurmuştur:

Ben ve ümmetimin muttakîleri tekellüften (gösteriş için zorlanmaktan) uzağız. 65

Benim için en sevimsiz ve meclisimden en uzak olanınız, ağzını eğip-bükerek edebiyat yapmak için kendini zorlayanlardır. 66

Fâtıma (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ümmetimin şerlileri o kimselerdir ki bol nimetlerle gıdalanıp, yemeklerin her çeşidini yerler, elbiselerin her rengini giyerler ve ağızlarını eğip-bükerek konuşurlar. 67

Dikkat edin, derin söze dalıp gereksiz yere sözü uzatanlar helâk olmuşlardır. 68

Bu sözü **üç** defa tekrar etti. Hadîs-i şerifte geçen tanattû kelimesi 'derinleşme ve ardına kadar dalmak' demektir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Çene çatlatarak deve kükremesi gibi konuşmak **şeytan**dandır'.

Amr b. Sa'd, babası Sa'd'â gelerek bir ihtiyacını istedi. Bu münasebetle ihtiyacını istemezden önce bir konuşma yaptı. Sa'd kendisine dedi ki: Ben hiçbir zaman senin ihtiyacından bugün uzak olduğum kadar uzak olmadım. Ben **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini duydum:

Öyle bir zaman gelecek ki sığırların dilleriyle ot geveledikleri gibi insanlar da konuşmayı o şekilde geveleyeceklerdir. 69

Sa'd, oğlu Amr tarafından zoraki bir şekilde süslendirilmiş ve takdim edilmiş konuşmayı hoş karşılamadı. Bu da dilin âfetlerindendir. Evet! Zorla yapılan her secî, dilin âfetine dahil olur. Adetin sınırını aşan fesahat de böyledir. Konuşmalarda zoraki bir şekilde yapılan secfler de böyledir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir cenîn hakkında Gurre (diyet ve kan bedeline) hükmederken cinayet işleyenin kavminden biri 'İçmemiş, yememiş, bağırmamış ve kendisinden ses çıkmamış bir kimsenin diyetini biz nasıl veririz? Oysa böyle bir kimsenin kanı hederdir ve boşa gider' dedi. Bu secîli sözü dinleyen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Siz bedevilerin secî yapması gibi, secî ve kafiye mi yapıyorsunuz?70

Onların bu şekilde secî ve kafiye yapmalarını çirkin gördü. Çünkü onların bu konuşmalarında zorlamanın eseri apaçıktı. Herşeyde maksadını ifade etmekle yetinmek uygundur. Konuşmanın maksadı, gayeyi muhataba anlatmaktır. Onun ötesinde kalan, kötülenmiş zorlamadır. Hitabetin lâfızlarını güzelleştirmek, bu kötülenmiş kısma dahil olmaz. İfrata kaçmaksızın ve garip kelimeler kullanmaksızm hatırlatma (va'z u nasihat) da bu kısma dahil değildir. Çünkü hitabet ve hatırlatmadan gaye; kalpleri harekete geçirmek, teşvik etmek, gönülleri yumuşatmaktır. Lâfzın zarif oluşunun burada büyük bir tesiri vardır. Bu bakımdan güzel lafızlar, hitabet ve nasihata uygundur. İhtiyaçların belirtilmesi ve işlerin kolaylaştırılması için yapılan konuşmalara gelince, bu tür konuşmalarda şecî kullanmak, avurtları doldurarak sesli konuşmak uygun değildir ve böyle yapmakla uğraşmak, kötülenmiş bir zorlamadır. İnsanı buna sevkeden şey riya, arkadaşlarının arasında belâgat ve fesahatıyla mümtaz olduğunu ispat etmekten başka birşey değildir! Bütün bunlar kötüdür. Allah'ın dini bunları kerih görür ve insanı bunlardan sakındırır.

63) Müslim

64) Müslim (Ebû Hüreyre'den

65) Dârekutnî, İfrâd, (Hazret-i Zübeyr'den merfû olarak)

66) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Salebc'den)

67) İbn Adiyy, Beyhakî, İbn Asâkir

68) Müslim

69) İmâm-ı Ahmed

70) Ebû Dâvûd

Fahiş Konuşmak, Çirkin Sözler Sarfetmek

Fahiş konuşmak, başkasına sövmek ve dilin gevezeliğidir, bu şekilde konuşmak kötüdür ve yasaklanmıştır. Bunun kaynağı alçaklık ve kötü tabiatlı olmaktır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurulıuştur:

Fahiş konuşmaktan sakının! Çünkü **Allahü teâlâ** ne fahiş konuşmayı ve ne de başkasına işittirmek için fahiş konuşmaya zorlanmayı sevmez. 71

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bedir de öldürülen müşriklere küfretmeyi yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

Onlara sövmeyin! Çünkü söylediklerinizden onlara herhangi birşey gitmez. Fakat dirileri (onların akrabalarını) üzmüş olursunuz. İyi bilin ki fahiş ve kötü konuşmak alçaklıktır. 72

Dört kimsenin cehennemde çektikleri azaptan cehennemlikler bile üzülürler. Hamim ile Cahîm arasında koşar dururlar. 'Vay hâlimize, helâk olduk' derler. Bunlardan birinin ağzından irin ve kan akar. Ona denir ki: 'Şu uzaktaki adamın durumu nedir ki bizim içinde bulunduğumuz eziyete rağmen bizi rahatsız etmektedir?' O da **cevap** olarak Şunları söyler: 'O adam dünyada çirkin ve habis olan her sözü dinler, cinsî münasebetten (veya fâhiş konuşmaktan) zevk aldığı gibi, o sözlerden zevk alırdı'. 75 (Diğer sınıflar zikredilmemiştir) .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe'ye şöyle buyurmuştur:

Ey Aişe! Eğer fâhiş konuşma bir insan olsaydı, muhakkak kötü bir insan olurdu. 76

Fâhiş açıklama ve gevezelik, münafıklığın şubelerinden iki şubedir.

İhtimaldir ki hadîs-i şerifte bahsi geçen açıklama'dan (beyan) gaye, açıklanması caiz olmayan birşeyi açıklamak ve izah etmekte mübalâğalı hareket etmektir. Çünkü tekellüf ve zorlamaya girmiş olur. **Üçüncü** bir ihtimal daha vardır ki o da şudur: Bu açıklama'dan gaye, dinî emirler ve Allah'ın sıfatlarındaki açıklamadır. Çünkü dinî emirler ve Allah'ın sıfatlarını mücmel bir şekilde halk tabakasına söylemek, mübalâğalı bir şekilde izahına girişmekten daha iyidir. Çünkü mübalâğalı bir şekilde izahlara girişmekten bazı zaman birtakım şüphe ve vesveseler doğar. Bu bakımdan bu emirler mücmel bir şekilde söylendiği zaman, kalpler vesveseye düşmeden onları kabul etmeye yanaşırlar. Fakat **Hazret-i Peygamber**, hadîs-i şerifteki açıklamayı, gevezelikle beraber zikrettiğine göre. oradaki açıklamadan İnsan oğlunun açıklamasından utandığı şeylerin açıklaması olması maksûd olsa gerektir. Çünkü İnsan oğlunun açıklamasından utandığı şeyleri kapalı ve onları üstün körü geçiştirmek fazlasıyla izah ve beyandan daha iyidir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, fâhiş konuşan, fâhiş konuşmak için kendisini zorlayan ve çarşılarda bağıran bir kimseyi sevmez. 77

Câbir b. Semûre78 şöyle demiştir: Ben **Hazret-i Peygamber**in yanında oturuyordum, babam da önümdeydi. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Fâhiş konuşmanın ve karşılıklı fâhiş hareketlerde bulunmanın İslâm'da yeri yoktur. İnsanların İslâm yönünden en güzelleri, ahlâken en güzel olanlarıdır. 79

İbrahim b. Meysere şöyle demiştir: 'Kıyâmet gününde, fâhiş konuşup gevezelik yapan bir kişi, bir köpek suretinde veya bir köpeğin içinde getirilir (haşrolunur!) '

Ahmed b. Kays şöyle demiştir: 'Size hastalığın en şiddetlisinden haber vereyim mi? O hastalık dilin gevezeliği ve ahlâkın düşüklüğüdür!

İşte bunlar, fâhiş konuşmanın ve hareket etmenin aleyhine vârid olan hükümlerdir.

Fahiş konuşmanın tarifine ve hakikatine gelince, çirkin sayılan şeyleri açık ibarelerle söylemekten ibarettir. Bu ise, çoğu zaman cinsî ilişki ve onunla ilgili olan şeyleri ifade eden lâfızlarda cereyan eder. Çünkü fesâd ehlinin birtakım açık-saçık ve müstehcen terimleri vardır. Onları cinsî ilişkiden bahsederken kullanırlar. Salâh ehli ise, onlardan sakınır. O terimlerin ifade ettiğini kinaye yoluyla zikrederler. Onları ifade etme zarureti hasıl olduğunda işaretlerle onlara değinip, onlara yakın sözlerle ifade ederler.

İbn-i Abbâs der ki: 'muhakkak Allah, hayâ sahibi ve kerîmdir. Affeder ve kinaye ile belirtir'. Lemis tabirini cima yerine kullanmıştır. Bu bakımdan Mesis, Lemis, Duhul ve Sohbet terimleri cinsî ilişkiden ibarettirler ve fâhiş terimler de değildirler. Fakat bu sahada fâhiş terimler mevcuttur. Onları söylemek çirkin kaçar. Onların çoğu küfretmekte ve ayıplamakta kullanılır. Bu terimlerin fâhişlik dereceleri ayrı ayrıdır. Bazıları bazısından daha fahiştir. Bunlar çoğu zaman memleketin âdetiyle de değişirler. Başlangıçları mekruh, sonları mahzurlu ve haramdır. Bu iki taraf arasında birtakım dereceler vardır ki onlarda tereddüt edilir. Bu sadece cinsî ilişkiye mahsus değildir. Hatta küçük ve büyük abdesti de kinaye yoluyla ifade etmek, açık ve seçik bir şekilde ifade etmekten daha güzeldir. Çünkü bunlar da gizlenen ve açık söylenmesinden utanılan şeylerdendir. Bu bakımdan böyle şeyleri açık ibarelerle söylememek daha uygundur. Çünkü açıkça söylemek fâhiş konuşmak demektir.

Kadınlardan kinaye yoluyla bahsetmek, âdeten güzel sayılır. Bu bakımdan 'Benim karım şöyle dedi' denilmemelidir. 'Odada veya perdenin arkasında şöyle denildi veya çocukların annesi şöyle dedi' denilmelidir. Çünkü bu lâfızlarda incelik göstermek güzeldir.

Buralarda açık konuşmak, fâhiş konuşmaya sevkeder. Kendisinde alaca hastalığı, kellik ve basur gibi birtakım zahirî ayıplar bulunan ve o ayıplardan utanan bir kimseye hitap etmek de böyledir. Bu bakımdan onun o ayıplarının açıkça söylenmesi uygun değildir. 'Şikayet ettiği hastalık' ve benzeri tabirler kulanılmalıdır. Bu bakımdan bu hastalıkları açık ibarelerle belirtmek, fâhiş konuşmaya dahildir. Bütün bunlar dilin âfetlerindendir.

Alâ b. Hârûn şöyle demiştir: "Ömer b. Abdulaziz konuşmasında çirkin kelimelerden çok saknırdı. Koltuğunun altında bir çıban çıktı. Ona gittik 'Yara nerende?' diye sorduk. O da 'koltuğumun altında çıktı' demeye utandığı için 'Elimin içinde çıktı' dedi".

İnsanı fâhiş konuşmaya teşvik eden iki sebep vardır. Ya muhataba eziyet vermek kastıdır veya alçak ve fâsık kimselerle beraber bulunmaktan elde edilen kötü alışkanlıktır, âdetleri küfürbazlık olan kimselerin arkadaşlığından gelen çirkin huydur.

Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e 'Bana nasihat et!' deyince **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Takvadan ayrılma! Eğer bir kişi sende olan bir kusurunla seni kınarsa, sen onu onda bulunan bir kusurla kınama! Bu takdirde onun günahı ona olur, ecri de senin olur. Sakın hiçbir şeye küfretme!80

Bu bedevî der ki: 'Ben, **Hazret-i Peygamber**in nasihatından sonra hiçbir şeye küfretmedim".

İyad b. Himar81 **Hazret-i Peygamber**'e 'Benim kavmimden bir kişi, şeref bakımından benden eksik olduğu halde bana küfrederse, ben de ondan intikam alırsam bir zararım var mıdır?' diye sorar. **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verir:

Sövüşen iki kişi, **şeytan** gibidir. Onlar köpek gibi hırlaşır, yalan söyler ve ayrılırlar. 82

Mü'min bir kimseye sövmek fâsıklıktır. Mü'min bir kimseyi öldürmek küfürdür. 83

Birbirine küfreden iki kişinin küfürlerinin mesuliyeti onlardan ilk başlayana aittir. Ta ki zâlimin dediklerinden fazlasını mazlum deyinceye kadar. . . 84

Anne ve babasına küfreden bir kimse merundur!

Kişinin anne ve babasına küfretmesi, büyük günahlarının en büyüğüdür!

Ashâb 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kişi nasıl anne ve babasına küfreder?' deyince, **Hazret-i Peygamber** 'Karşıdaki kişinin babasına küfreder. O da onun babasına küfreder. Dolayısıyla babasına küfretmiş olur!' dedi. 85

71) Nesâî

72) İbn Eb'id-Dünya

73) Tirmizî

74) İbn Eb'id-Dünya, Ebû Nuaym

75) İbn Eb'id-Dünya

76) Tirmizî, Hâkim

77) İbn Eb'id-Dünya

78) Câbir, Günâde'nin torunudur. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşidir. Kûfe'ye yerleşmiş, H. 76'da orada vefat atmiştir.

79) Ahmed, İbn Eb'id-Dünya

80) Ahmed? Taberânî

81) İbn Ebî Himar b. Naciye b. Akkal b. Muhammed b. Süfyân b. Meşâci'dir. Teym soyundandır ve ashâb'dandır

82) Tayâlisî, Ebû Dâvûd

83) Müslim, Buhârî

84) Müslim

85) İmâm-ı Ahmed, Ebû Ya'lâ, Taberânî

24-4

Lânetleme

Bu lânet -ister hayvana, ister nebata, ister insana olsun- kötüdür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ne Allah'ın lânetiyle, ne gazapla ve ne de cehennemle birbirinize lânet okumayınız. 87

Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: 'Birbirlerine lânet okuyan bir kavim, Allah'ın azabına müstehak olur!'

İmrân b. Husayn şöyle anlatıyor: '**Hazret-i Peygamber**, bir seferde bulunuyordu. Devesinden âciz kalan Ensar'dan bir kadın, deveye lânet okudu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Devenin sırtında bulunan şeyleri alınız. Zira deve mel'undur. 88

Râvî der ki: 'Sanki ben şimdi deveyi görüyor gibiyim. Deve halkın arasında yürüyor, hiç kimse ona dokunup yaklaşmıyordu'.

Ebu'd Derda der ki: "Herhangi bir kimse, yere lânet okursa, yer ona: 'İkimizden hangisi Allah'a daha âsi ise, Allah ona lânet etsin!' der".

Hazret-i Âişe şöyle anlatır: "**Hazret-i Peygamber**, Ebû Bekir Sıddîk'ın bir kölesine lânet okuduğunu duyunca dönüp Ebû Bekir'e baktı ve şöyle dedi:

Ey Ebû Bekir! Hem sıdk, hem lânet edicilik bir arada olur mu? Hayır! Kabe'nin rabbine yemin ederim ki olmaz!89

Hazret-i Peygamber bu sözünü iki veya **üç** defa tekrar etti. Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir o gün kölesini âzâd ederek **Hazret-i Peygamber**e gelip 'Bir daha böyle yapmayacağım' dedi". **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Lânet edenler, kıyâmet gününde ne bir kimseye şefaat edebilirler ve ne de şahid olurlar. 90

Enes şöyle anlatıyor: 'Adamın biri **Hazret-i Peygamber** ile beraber yürürken devesine lânet okudu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle dedi:

Ey Allah'ın kulu! Lânete uğramış bir devenin sırtında olduğun halde bizimle beraber yürüme!91

Hazret-i Peygamber, bu sözünü adamın yaptığının hoşuna gitmediğini belirtmek için söyledi. Lânet, kovmak ve Allah'tan uzaklaştırmaktan ibarettir. Bu ise, ancak Allah'tan uzaklaştırılmayı hak eden bir kimse hakkında caizdir. Allah'tan uzaklaştırılmayı gerektiren sıfatlar da küfür ve zulümdür. Mesela şöyle demelidir: 'Allah'ın laneti zâlim ve kâfirlerin üzerine olsun!' Böyle dediği zaman da Kur'ân ve hadîste vârid olan lâfızları kullanmak uygundur. Çünkü lânet okumakta tehlike vardır; zira lânet 'Allah mel'unu uzaklaştırmıştır' şeklinde Allah adına hükmetmek demektir. Bu ise gaybdır. Allah'tan başka gaybı bilen yoktur. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bile ancak Allah kendisini gayba muttali ederse bilir. Laneti gerektiren sıfatlar üçtür:

1. Küfür

2. **Bid'at**

3. Fısk

Bu sıfatların her birinde lanetin **üç** mertebesi vardır:

Birinci mertebe, umumî bir vasıftan dolayı lânet etmektir. 'Allah'ın laneti, kâfirlerin, **bid'atçı**ların ve fâsıkların üzerine olsun' denmesi gibi. . .

İkinci mertebe, daha hususî vasıflarla lânet etmektir. 'Allah'ın laneti, yahûdîler, hristiyanlar, mecusiler, kaderîler, hâriciler, râfıziler veya zinacılar, zâlimler ve ribacılar üzerine olsun' denmesi gibi. . . Bütün bunlar caizdir. Fakat **bid'atçı**ların vasıflarındaki lanette tehlike vardır. Çünkü **bid'at**ın bilinmesi gayet çapraşıktır. Onun hakkında peygamberden nakledilen bir lâfız vârid olmamıştır. Bu bakımdan bu kısım lanetten avamın çekinmesi uygun olur. Çünkü böyle bir lânet okuyuş, benzeri ile muâraze etmeyi teşvik eder. Böylece halk arasında münakaşa kopar, fesâd doğar!

Üçüncü mertebe, belli bir şahsa lânet okumaktır. Bu tür lânet okumada tehlike vardır. Mesela 'Allah'ın laneti Zeyd'in üzerine olsun! O kâfirdir veya fâsık veya **bid'atçı**dır' demek gibi. . . Bu hustaki tafsilat şudur: Şer'an lânet etmenin caiz olduğu insana lânet okumak caizdir. 'Allah, Firavun'a ve Ebû Cehil'e lânet etsin' demek gibi. . . Çünkü bu kimseler küfür üzerinde ölmüşler ve bu durum şer'an da bilinmektedir. Bizim zamanımızda belli bir şahsa lânet okumaya gelince -mesela 'Allah, Zeyd'e lânet etsin! O yahudidir' demek gibi- bu sözde tehlike vardır. Çünkü Zeyd'in yahudilikten dönüp müslüman olma ve Allah nezdinde müslüman olarak ölme ihtimali vardır. O halde onun mel'un olduğuna nasıl hükmedilebilir?

Eğer 'Zeyd hâl-i hazırda kâfir olduğundan dolayı ona lânet okunuyor. Nitekim müslüman bir kimse hâl-i hazırda, müslüman olduğundan dolayı 'Allah ona rahmet etsin' denildiği gibi. . . ' dersen, -her ne kadar bu müslümanın maazallah sonunda dininden dönmesi tasavvur edilebilirse de- bil ki bizim 'Allah ona rahmet etsin!' sözümüzün mânâsı: 'Rahmetin sebebi olan İslâm dini üzere Allah onu sabit kılsın, Allah onu ibadet üzerine daim eylesin' demektir. Fakat 'Allah kâfiri, lanetin sebebi olan küfür üzerinde sabit kılsın' demek mümkün değildir. Çünkü böyle demek -Allah korusun- küfrü istemektir. Küfrü istemek de haddi zatında küfürdür. Caiz olanı şöyle demektir: 'Eğer o küfür üzerine ölmüşse, Allah ona lânet etsin, Eğer İslâm üzere ölmüşse lânet etmesin'. Bu ise gaybdır ve bilinmemektedir. Kayıtsız şartsız lânet okuyan bir kimse ise, küfür veya İslâm arasında bulunuyordur. Bu bakımdan mutlak lânet okumakta tehlike vardır. Fakat kâfir için olsa bile laneti terketmekte hiçbir tehlike yoktur. Madem ki kâfir hakkında bu kaideyi öğrendin, o halde fâsık veya **bid'atçı** olan Zeyd hakkında böyle olması daha evlâdır. Bu bakımdan belli şahıslara lânet okumakta büyük tehlike vardır. Çünkü belli şahısların durumu durmadan değişmektedir. Ancak sonunda lânete layık olacağı **Hazret-i Peygamber**e bildirilen şahıs olursa durum değişir. Çünkü küfür üzere öleceği bilinen bir kimse için lânet okumak caizdir. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** birtakım kimseleri lânetlemiştir; zira **Hazret-i Peygamber**, Kureyş için yaptığı bedduada şöyle diyordu:

Ey Allahım! Hişam'ın oğlu Ebû Cehil ve Rabia'nın oğlu Utbe'yi pençe-i kahrınla yakala!. .

Hazret-i Peygamber, bir cemaatin ismini zikretti ki onların tamamı Bedir savaşında küfür üzere öldürüldüler. Hatta **Hazret-i Peygamber** âkibeti bilinmeyen bir kimseye de lânet ediyordu. Sonra bu tür lânet etmek Allah tarafından menedildi; zira rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** Maune kuyusunda öğretmen olarak gönderilen ashâb-ı kiramı öldüren kimselere bir ay boyunca (sabah

namazının **ikinci** rek'atinin rükûundan sonra okuduğu) kunut duasında lânet okurdu. 93 Bunun üzerine **Allahü teâlâ**'nın şu âyeti nâzil oldu:

Senin elinde birşey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul edip onları affeder veya zâlim oldukları için onlara azabeder.

Yani 'Onlar belki müslüman olurlar. Onların melun olduklarını nereden biliyorsun?' Küfür üzerinde öldüğü bizce bilinen bir kimseye de lânet okumak caizdir. Fakat müslüman bir yakınma eziyet vermemek şartıyla. Eğer bir müslüman akrabası rahatsız oluyorsa caiz olmaz. Nitekim rivâyet ediliyor ki; **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Tâife giderken bir kabrin yanından geçti ve kime ait olduğunu Ebû Bekir Sıddîk'tan sordu. Ebû Bekir 'Bu kabir, Allah'a ve **Hazret-i Peygamber**e âsi olan Said b. Âs'ın kabridir' dedi. Bu söz üzerine Amr b. Said öfkelendi ve şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu, öyle bir kişinin kabridir ki Ebû Kuhâfe'den (Ebû Bekir'in pederi) daha fazla düşman kellesi vurdu ve misafirlere daha fazla yemek yedirdi'. Bunun üzerine Ebû Bekir 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu adam bana karşı bunu nasıl söyler?' dedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Amr'a hitaben şöyle dedi: 'Ebû Bekir'e karşı dilini tut!' Amr uzaklaştıktan sonra **Hazret-i Peygamber**, Ebû Bekir'e yönelerek şöyle dedi:

Ey Ebû Bekir! Kâfirlerden bahsettiğiniz zaman umumî bir şekilde bahsediniz. Çünkü isim zikrettiğiniz zaman evlâtlar babaları için kızarlar. 95

Bunun üzerine halk, artık hususî bir şekilde kâfirleri zikretmekten menolundu.

Nuayman96 şarap içti ve birkaç defa **Hazret-i Peygamber**'in huzurunda cezalandırıldı. Bunun üzerine ashâbdan biri 'Allah ona lânet etsin! Ne çok içiyor' dedi. Bu sözü işiten **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ey kişi! Kardeşinin aleyhinde **şeytan**a yardımcı olma! Başka bir rivâyet şöyledir:

Böyle söyleme! Çünkü Nuayman, Allah'ı ve Peygamber'i sever. 97

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** lânet okuyanı, lanetten menetmiştir. **Hazret-i Peygamber**in bu yasağı belli bir fâsığa dahi lânet okumanın caiz olmadığına delâlet eder. **Kısacası** belli şahıslara lânet okumakta tehlike vardır. Bundan her Mü'min sakınmalıdır. İblis'e dahi lânet okumasa, okumayan için hiçbir tehlike yoktur. Artık İblis'ten başkasına lânet okumanın keyfiyeti düşünülsün!. . .

Soru: Yezid'e lânet okumak caiz midir? Çünkü o Hazret-i Hüseyin'in katilidir veya Hazret-i Hüseyin'in öldürülmesini emretmiştir. 98

Cevap: Yezid'in Hazret-i Hüseyin'i öldürmesi veya öldürülmesini emrettiği sabit değildir. Bu bakımdan böyle yaptığı sabit olmadıkça 'Yezid, Hazret-i Hüseyin'i öldürdü' veya 'Onun öldürülmesini emretti' demek bile caiz değildir. Acaba böyle demek caiz değilse ona lânet okumak nasıl caiz olur? Çünkü müslüman bir kimseyi tahkik ve tedkiksiz büyük bir günaha nisbet etmek caiz değildir. Evet 'İbn Mülcem Hazret-i Ali'yi, Ebû Lu'lu Hazret-i Ömer'i öldürdü' demek caizdir. Çünkü bu olaylar tevatür yoluyla sabit olmuştur. Bu bakımdan hiçbir müslümana fısk veya küfür sıfatını, tahkik ve tedkik etmeksizin yakıştırmak caiz değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kimse kimseyi ne küfürle ne de fıskla suçlamasın! Çünkü o kişi, suçlayanın dediği gibi değilse, o suç suçlayana döner. 99

Bir kişi, başka bir kişinin küfrüne şahidlik ederse, muhakkak onlardan biri o küfrü alır. Eğer 'kâfirdir' dediği kişi hakîkaten dediği gibi ise, bu hüküm doğrudur. Eğer kâfir değilse, başkasını tekfir ettiğinden dolayı kendisi kâfir olur!100

Bu hadîs-i şerifin mânâsı şudur: Karşıdaki insanın müslüman olduğunu bildiği halde onu tekfir ederse kâfir olur. Eğer bir **bid'at**ten veya başka bir şeyden dolayı onun kâfir olduğunu zannederse ve ona kâfir derse (haddi zatında o da kâfir değilse) bu sefer böyle diyen kâfir değil, yanılmış olur.

Muaz der ki: **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi:

Ey Muaz! Bir müslümana küfretmekten veya âdil bir imama (devlet başkanına) isyandan seni menediyorum. 101

Ölülere lânet okumak daha da şiddetlidir. Mesrûk der ki: Hazret-i Aişe'nin huzuruna girdim. Aişe validemiz 'Filân adam ne yapıyor? Allah ona lânet etsin!' dedi. **Cevap** olarak ona 'O öldü!' deyince, bu sefer Aişe validemiz 'Allah ona rahmet etsin!' dedi. Ben 'Bu nasıl oluyor? (Bir lânet okuyorsun, bir rahmet) ' dedim.

Cevap olarak şöyle dedi:

Sakın ölülere küfretmeyin. Çünkü onlar daha önce Allah'ın huzuruna gönderdikleri amellerinin üzerine gitmişlerdir. 102

Hazret-i Peygamber başka bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

Ölülere sövmeyin! Çünkü siz bu sövmekle dirileri üzmüş olursunuz. 103

Ey insanlar! Ashâbım, arkadaşlarım ve dünürlerim hakkında beni koruyup gözetiniz. Onlara sövmeyiniz. Ey insanlar! Kişi öldüğü zaman onun hayırlı taraflarını anınız. 104

Soru: Acaba 'Hazret-i Hüseyin'in katiline Allah lânet etsin!' veya 'Onu öldürmeyi emredene Allah lânet etsin!' demek caiz midir?

Cevap: Doğrusu şöyle demektir: 'Hazret-i Hüseyin'in katili; eğer tevbe etmeden ölmüş ise, Allah ona lânet etsin'. Çünkü Hazret-i Hüseyin'in katilinin tevbe ettikten sonra ölmüş olma ihtimali vardır; zira **Hazret-i Peygamber**in amcası Hazret-i Hamza'nın katili Vahşî, onu öldürürken kâfirdi. Sonra gelip yaptıklarından ve küfründen tevbe etti. Bu bakımdan bir müslümanı öldürmek büyük bir günahtır. Bu günah küfür mertebesine varmaz. Bu bakımdan kişi, Hazret-i Hüseyin'in katiline 'eğer tevbe etmemişse' şeklinde değil de mutlak bir şekilde lânet okursa, bu okuyuşta tehlike vardır. Fakat Hazret-i Hüseyin'in katiline lânet okumazsa hiçbir tehlike yoktur. O halde susmak daha evlâdır.

Biz bu hususları halkın lânet hususundaki gevşekliğinden ve dilini başıboş bırakmasından dolayı belirttik. Mü'min bir kimse çok lânet okuyan bir kimse olamaz. Bu yüzden lânet, ancak küfür üzerine ölen kimseler hakkında veya vasıflarıyla bilinenler hakkında kullanılmalı. . . Belli şahıslar hakkında değil! Bu bakımdan belli şahıslara lânet etmek yerine Allah'ı anmak daha iyidir. Eğer bu da yoksa, susmakta selâmet ve kurtuluş vardır.

Mekkî b, İbrahim şöyle anlatıyor: "Biz, İbn Avn'ın yanında oturuyorduk. Bu arada Bilâl b. Ebi Burde'den105 bahsettiler ve kendisine lânet okudular. Aleyhinde atıp tuttular. İbn Avn da susmuştu. Dediler ki: 'Ey İbn Avn! Biz ancak Bilâl'in sana yapmış olduğu zulümden dolayı aleyhinde konuşuyoruz! (Sen niçin sükût ediyorsun?) ' İbn Avn **cevap** olarak dedi ki:

"Bu iki kelime kıyâmet gününde benim amel defterimden çıkacaktır:

1. Lâ ilâhe illâllah.

2. Allah filan adama lânet etsin!

Bu bakımdan benim sahifemden 'Lâ ilâhe illâllah'ın çıkması 'Allah filâna lânet etsin5 sözünün çıkmasından daha iyidir".

Bir zat **Hazret-i Peygambere** dedi ki: 'Bana nasihatta bulun!' **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Sana lânetçi olmamanı tavsiye ederim. 106

İbn Ömer şöyle demiştir: 'Allah nezdinde insanların en sevimsizi, halka ta'neden ve lânet okuyanlardır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'müslümana yapılan lânet, onu öldürme ile eşittir!' Hammad b. Zeyd, bu sözü rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir: "Ben 'bu söz hadîs-i merfu'dur' demekten zerre kadar çekinmem".

Ebû Katâde'den şöyle söylediği rivâyet ediliyor: Geçmiş zamanda şöyle deniliyordu: 'Bir Mü'mine lânet okuyan onu öldürmüş gibidir'. Bu söz aynı zamanda **Hazret-i Peygambere** isnâd edilen merfû bir hadîs olarak da nakledilmiştir. 107

Bir insanın aleyhinde beddua etmek de mesuliyet bakımından lânete yakındır. Hatta zâlimin aleyhinde beddua etmek bile böyledir. İnsanın meselâ 'Allah ona sıhhat vermesin, 'Allah ona selâmet vermesin' demesi ve benzeri sözler gibi. . . Çünkü böyle söylemek kötüdür. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur:

Mazlum bir kimse muhakkak zâlimin zulmüne karşılık verecek kadar beddua eder. Sonra kıyâmet gününde zâlimin hakkı onun yanında fazla bile kalır!108

86) Tirmizî

87) Tirmizî, Ebû Dâvûd

88) Müslim

89) İbn Eb'id-Dünya

90) Müslim

91) İbn Eb'id-Dünya

92) Müslim

93) Buhârî ve Müslim

94) **Hazret-i Peygamber** BVr-i Matine de otuz kadar sahâbîyi öldürenlere, sabahları bedduada bulunuyordu. Buhârî ve Müslim'in diğer bir rivâyetinde bir ay devamlı Ra'l ve Zekvan kabilelerine beddua ettiği kayıtlıdır. Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Sabah namazında okuduktan sonra tekbir getirir, başını kaldırır ve şöyle derdi: 'Ey Allahım Lâhyan ve RaTa lanet et'. Sonra Al-i İmrân sûresinin 128. âyeti nazil olunca, **Hazret-i Peygamber** lânet etmeyi terketmiştir. (İthaf us-Saade, VII/486) İbn Abdilberr

98) Yezid'in Hazret-i Hüseyin'i bizzat öldürmediği açıkça ortadadır. Fakat öldürülmesini emredip etmediğinde ihtilâf vardır.

99) Buhârî, Müslim

100) Deylemî

101) Ebû Nuaym

102) Buhârî

103) Tirmizî

104) Deylemî

105) Bilâl, Ebû Bürde'nin, o da Ebû Musa el-Eş'ârî'nin oğludur. Künyesi Ebû Amr olan bu zat, Basra'nın hem emîri, hem de kadısı idi. Uzun zaman vali lik yapmıştır.

106) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

107) Müslim, Buhârî

24-5

Teganni Etmek ve Şiir Okumak

Biz Sema kitabında teganninin helâl ve haram kısımlarını belirtmiştik. Bu bakımdan **ikinci** bir defa tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Şiir'e gelince, o bir konuşmadır. Güzeli güzel, çirkini çirkindir. Ancak kendini sadece şiire vermek kötüdür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yemin ederim ki birinizin içi irin ile dolarsa, bu durum içinin şiirle dolmasından daha hayırlıdır. 109

Mesruk'a şiir hakkında soruldu. Mesruk bu suali çirkin gördü. Kendisine 'Neden bunu çirkin gördün?' denildiği zaman şu cevabı verdi: 'Ben, amel defterimde şiir bulunmasını istemiyorum'.

Selefen birisine şiirden birşey soruldu. Sorana 'Onun yerine Allah'ın zikrini koy! Çünkü Allah'ın zikri şiirden daha hayırlıdır' dedi. **Kısacası** şiir inşad etmek (okumak) ve temelinden inşâ etmek haram değildir, eğer içinde müstehcen bir söz yoksa. . . Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'muhakkak şiirin bir kısmı hikmettir'. 110

Evet! Şiirin maksadı övmek, kötülemek ve kadınların vasıflarından bahsetmektir. Bazen buna yalan da katılır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ensa'dan Hasan b. Sahife kâfirlere

şiirleriyle taarruz etmesini emir buyurmuştur. Şairin medh u senada ileri gitmesi her ne kadar yalansa da haramlık bakımından yalan sınıfına girmez. Nitekim şair el-Mütenebbî şöyle demiştir:

Eğer onun elinde ruhundan başka birşey yoksa, ruhunu vermek suretiyle cömertlik yapar.

Bu nedenle ondan isleyen bir kimse Allah'tan korksun!

İşte şairin bu sözü, cömertliğin son zirvesini vasfetmekten ibarettir. Eğer şairin övdüğü kişi cömert değilse şair yalancıdır. Eğer cömertse, mübalağa etmek şiir sanatındandır. Şairin buna inanması gerekmez. **Hazret-i Peygamber**'in huzurunda birçok beyitler inşâd edilmiştir. Eğer onlar tedkik edilirse, onlarda da bunun benzeri şeyler bulunur. Oysa **Hazret-i Peygamber** onu söyleyen şairi menetmemiştir. 111

Hazret-i Aişe şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** ayakkabılarını tamir ediyordu. Ben de yün eğiriyordum. **Hazret-i Peygamber**'in alnının terlemeye başladığını gördüm. Bu ter nûra dönüşüyordu. Bu durum karşısında dilim tutuldu ve şaşkın şaşkın baktım. Bu durumumu gören **Hazret-i Peygamber** 'Neden hayrete düştün?' dedi. **Cevap** olarak dedim ki: 'Ey Allah'ın Resulü! Alnından ter akmaya başladı. Sonra o terin nûra dönüştüğünü gördüm. Eğer Ebû Kebir el-Huzelî' (meşhur bir şairdir) seni görseydi senin onun şiirine konu olmaya herkesten daha lâyık olduğunu anlardı'. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ey Âişe! Ebû Kebir el-Huzelî şiirinde ne diyor?' 'O şiirinde şöyle diyor dedim:

Övdüğüm insan hayz kanının kalıntılarından, emziren kadının çirkin durumundan ve miğyel hastalığından uzaktır. 112

Onun yüzünün hatlarına baktığın zaman o hatlar su serpen bulutun berraklığı gibi parlar.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) elindekini bıraktı ve benim yanıma gelip sevincinden iki gözümün ortasından öptü ve şöyle dedi:

Ey Âişe! Allah sana hayrı mükâfat olarak versin. Benim senden aldığım sevinç gibi (kadar) , sen benden sevinç almış değilsin. 113

Hazret-i Peygamber, Huneyn savaşında ganimeti taksim ederken Abbas b. Murdas'a **dört** deve verdi. Abbas bunları az görüp bir şiirinde bu durumdan şikayet etti ve o şiirin sonunda şunlar vardır:

Benim ve atım Ubeyd'in aldığı ganimeti, Uyeyne ve Akrâ arasında taksim mi ediyorsun?

Bedir ve Habis114 hiçbir toplantıda Mirdas'a efendilik yapmamışlardır.

Ben onlardan herhangi bir kişinin altında değilim.

Bugün mertebesi düşürülen bir insan artık hiçbir zaman yükselemez.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Bunun dilini benden kesiniz.

Bu emir üzerine Ebû Bekir (radıyallahü anh) , Abbas'ı götürüp istediği yüz deveyi kendisine verdi. Sonra **Hazret-i Peygamber**in huzuruna herkesten daha fazla **Hazret-i Peygamber**'den razı olarak döndü. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kendisine 'Benim aleyhimde şiir mi söylüyorsun?' dedi. Abbas bu tenkide karşı **Hazret-i Peygamber** den özür dileyerek şöyle dedi: 'Annem ve babam cana

fedâ olsun! Karıncaların üremesi gibi dilimin üzerinde şiirin yürüdüğünü hissediyorum. Sonra karıncaların ısırdığı gibi beni ısırıyor. Bu bakımdan şiir söylemekten kendimi alamıyorum'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** tebessüm ederek şöyle buyurdu:

Deve, inlemeyi veya bağırmayı bırakmadıkça Arap da şiiri bırakmaz. 115

108) Tirmizî, (Hazret-i Âişe'den bir benzerini)

109) Müslim

110) İlim bölümünde geçmi

111) Meselâ Ka'b b. Zübeyr Mekke'nin fethinden sonra Hazret-i Peygamber'in huzuruna gelip müslüman olduğu zaman meşhur 'Bânet Suadû' kasidesini inşa ederek irticalen okumuştur. O kasidede teşbih ve mübalâğa fazla olmasına rağmen **Hazret-i Peygamber** onu susturmamış ve sonunda hırkasını çıkarıp Ka'b'a vermiştir.

112) Miğyel hastalığı, cahiliyye devrinde emzikli kadının kocasıyla yatması halinde sütünün bozulacağı ve çocuğun hasta olacağı inancıyla ilgilidir.

113) Beyhakî

114) Bedir ve Habis, Uyeyne ile Akra'nın babalarıdır. Mirdas da şairin babasıdır.

Şaka Yapmak

Mizahın esası kötüdür. İstisna edilen az bir miktarı hariç yasaklanmıştır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kardeşine karşı mirâ'ya (cedele) girişme! Onunla şaka yapma!116

Soru: Mirâ (cedel) , arkadaşın yalanlaması veya cahillikle itham edilmesi olduğu için mirâda arkadaşa eziyet vermek vardır. Fakat şakalaşmaya gelince, o (bilindiği gibi) lâtife yapmak, sevindirmek ve kalbi hoşnut etmektir. Öyleyse neden yasaklanmıştır?

Cevap: Yasaklanan, ancak şakada ifrata kaçmak veya daimî bir şekilde şakalaşmaktır. Daimî bir şekilde şakalaşmanın yasaklanmasına gelince, böyle yapmak, oyunla meşgul olmak ve fuzulî hareketlerle vakit geçirmek demektir. Evet! Oynamak mübahtır. Fakat daimî şekilde şakalaşmak ve oynamak kötüdür. Oynamakta ifrat etmeye gelince, böyle yapmak, fazla gülmeyi, fazla gülmek de kalbi öldürür ve bazı hallerde de kin gütmeye sebep olur. Böylece hürmet ve vakar ortadan kalkar. Bu bakımdan bu gibi hareketlerden uzak olan şaka kötülenemez. Nitekim **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Muhakkak ben (de) şaka yaparım. Fakat haktan başkasını söylemem. 117

Ancak şaka yapıp haktan başkasını söylememeye, **Hazret-i Peygamber**'in benzerleri güç yetirebilirler. Diğerleri ise mizah kapısını açtığı zaman, nasıl mümkün ise o yoldan halkı güldürmeye çaba sarfeder. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişi, yanında oturan arkadaşlarını güldürmek için bazen bir söz söyler. O söz yüzünden Süreyya yıldızından daha uzak bir mesafeden ateşin içerisine yuvarlanır. 118

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Gülmesi çok olanın heybeti azalır. Mizah yapan kıymetini kaybeder. Kim birşeyi fazla yaparsa onunla tanınır. Konuşması fazla olanın hatası çoğalır. Hatası çok olanın hayası azalır. Hayası azalanın takvası azalır. Takvası azalanın da kalbi ölür'.

Bir de gülmek, âhiretten gâfil bulunmaya delâlet eder. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, muhakkak çok ağlar, az gülerdiniz. 119

Biri kardeşinin (güldüğünü görünce) şöyle sordu:

-Ey kardeşim! Cehenneme varacağın, Kur'ân'da sana haber verildi mi?

İçinizden hiçbir kimse istisna edilmemek üzere mutlaka cehenneme varacaktır. Bu, **Allahü teâlâ**'nın katında kesinleşmiş bir hükümdür. (Meryem/71)

-Evet, haber verildi.

-Senin ateşten çıkacağına dair sana herhangi bir haber geldi mi?

-Hayır, gelmedi.

-O halde neden gülüyorsun?

Deniliyor ki: Bu adamcağızın ölünceye kadar güldüğü görülmedi.

Yûsuf b. Esbat şöyle dedi: 'Hasan-ı Basrî otuz sene gülmedi'. Denildi ki: 'Ata es-Sülemî kırk sene gülmedi'.

Vuheyb el-Verd Ramazan Bayramı'nda gülüşen bir grup insana bakarak şöyle dedi: 'Eğer bunlar Ramazan'da affolunmuşlarsa, bu yaptıkları şükredenlerin fiili değildir. Eğer bu mübarek ayda af olunmamışlarsa, bu yaptıkları korkanların yaptığı değildir!'

Abdullah b. Ebî Ya'la şöyle demiştir: 'Sen güler misin? Oysa bugün kefenin, bezcinin tezgâhından çıkmıştır'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim güldüğü halde bir günah işlerse, cehenneme ağladığı halde girecektir'.

Muhammed b. Vası şöyle demiştir: "Sen cennette ağlar bir insanı görürsen onun bu durumuna şaşmaz mısın?" **Cevap** olarak 'evet' denildi. Devamla şunları söyledi: "İşte sonunun nereye varacağını bilmediği halde gülen bir kimsenin durumu bundan daha şaşırtıcıdır".

İşte buraya kadar söylediklerimiz gülmenin âfetleridir. Gülmenin kötü olan kısmı insanın birçok vaktini alan gülmektir. Gülmenin iyi kısmı dişler görünecek derece de tebessüm etmektir. Nitekim **Hazret-i Peygamber**in gülmesi böyle idi.

Muaviye'nin azadlısı Kasım şöyle anlatır: Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e ürkek bir devenin sırtında olduğu halde gelip selâm verdi. **Hazret-i Peygamber**'e birşey sormak için yaklaşmak istediğinde deve ürkerek kaçtı. Bu manzara karşısında ashâb-ı kirâm güldüler. Deve ise bu

huysuzluğunu birkaç defa tekrarladı. Sonra adamcağızı düşürüp ölümüne sebebiyet verdi, 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! O göçebe devesinin sırtından düşüp öldü' dediler. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Evet (o öldü, fakat) sizin de ağızlarınız onun kanıyla dopdolu olduğu halde!120

Mizahın vakarı düşürdüğü hususuna gelince, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) bu hususta şöyle demiştir: 'ınizah yapan bir kimse hafif görülür'.

Muhammed b. Münkedir der ki: "Annem bana 'Ey oğul! Çocuklarla şakalaşma ki onların yanında kıymetin düşmesin' dedi".

Said b. el-As, oğluna şöyle dedi: 'Şerefli bir kimse ile alay etme. Çünkü böyle yaptığın takdirde o senden nefret eder. Rezil bir kimse ile de şakalaşma; zira onunla şakalaştığın takdirde sana karşı cüretkâr olur'.

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: 'Allah'tan korkun, ve mizah yapmaktan kaçının. Mizah kin gütmeye ve kötülüğe sürükler! Kur'ân ile konuşun ve Kur'ân'ın gölgesinde oturun. Eğer Kur'ân size ağır gelirse o zaman erkeklerin konuşmasından güzel bir konuşma yapın'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'ınizaha neden mizah denildiğini bilir misiniz?' 'Hayır, bilmeyiz!' dediler. Hazret-i Ömer 'Çünkü o (mizah) sahibini haktan kaydırır. Onun için ona kaydırmak mânâsına gelen 'ınizah' kelimesi ad olarak verilmiştir'. Denildi ki: 'Herşeyin tohumu vardır. Düşmanlığın tohumu da mizah yapmaktır'.

Deniliyor ki: 'ınizah, yasağı ortadan kaldırır ve dostları ayırır'.

İtiraz: Mizah yapmak hem **Hazret-i Peygamber**'den, hem de ashâb-ı kirâmdan nakledilmiştir. O halde nasıl olur da mizah yasak olabilir?

Cevap: Eğer **Hazret-i Peygamber**'in ve ashâbının yaptığına gücün yetiyorsa, yani mizah yaparken haktan başkasını söylemiyorsan, hiçbir kalbi kırıp üzmüyorsan, mizahta ifrat etmiyorsan, arada sırada yapıyorsan o zaman sen de mizah yapabilirsin.

Mizahı sanat edinerek devam edip ifrat derecede şakalaşmaya dalan bir kimseye gelince, böyle bir kimse **Hazret-i Peygamber**in fiilini kendisine delil edinirse yanılmış olur. Çünkü bir kimsenin misâli, bütün gün kıbtîlerle gezip onların oyunlarını seyreden, sonra bu yaptığının mübah olduğuna, seyretme izninin verilmesini delil getiren bir kimsenin durumuna benzer. Bu çeşit delil getirmek yanlıştır. Çünkü küçük günahlardan bir kısmı vardır ki onlara devam edilir ve ısrar ile yapılırsa onlar büyük günaha dönüşürler. Bir kısım mübahlar da vardır ki onlara devam edildiği için küçük günahlara dönerler. O halde bu durumdan gâfil olmak uygun değildir!

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet eder ki ashâb-ı kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen de mi şaka yapıyorsun?' dedikleri zaman **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Ben her ne kadar sizinle şakalaşırsam da haktan başkasını söylemem. 121

Ata der ki: Adamın biri İbn-i Abbâs'a şöyle sordu: '**Hazret-i Peygamber** şaka yapar mıydı?' İbn-i Abbâs 'Evet, yapardı' dedi. Adam 'Acaba **Hazret-i Peygamber**in mizahı nasıldı?' diye sordu. İbn-i

Abbâs da şöyle **cevap** verdi: **Hazret-i Peygamber** bir gün zevcelerinden birisine geniş bir elbise giydirerek ona şöyle dedi:

Bu elbiseyi giy, Allah'a hamdet! Gelinlerin gelinliklerinin eteğini yerlerde sürüdükleri gibi eteğini yerlerde sürü!122

Enes (radıyallahü anh) der ki: '**Hazret-i Peygamber** hanımlarıyla beraber olduğu zaman, insanların en sevimlisi ve en şakacısıydı'. Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** pek fazla tebessüm ederdi. 123

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: Bir ihtiyar kadın **Hazret-i Peygamber**'e geldi.

Hazret-i Peygamber ona 'İhtiyar kadınlar cennete giremezler' dedi. Bu söz üzerine kadıncağız hüngür hüngür ağlamaya başladı. **Hazret-i Peygamber**, kadına "Sen (merak etme) o gün ihtiyar olmayacaksın. Çünkü **Allahü teâlâ** 'Biz (oradaki) kadınları da yeniden bir güzel inşâ etmişiz. Onları bâkireler yapmışızdır. Hep, yaşıt sevgililer; sağın adamları için kızlar, kocalarına aşık yaşıtlar yaptık' buyurmuştur". (Vâkıa/35-38)

Zeyd b. Eslem der ki: Ümmü Eymen adlı bir hanım **Hazret-i Peygamber**'e geldi ve dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kocam sizi dâvet ediyor'. **Hazret-i Peygamber** şöyle sordu:

-Kocan kimdir? Yoksa o gözünde beyazlık olan mıdır?

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Yemin olsun, kocamın gözünde beyazlık yoktur.

-Evet, evet! Onun gözünde beyazlık vardır! Hiç bir insan yoktur ki gözünde beyazlık olmasın!

Hazret-i Peygamber, bu sözüyle İnsan oğlunun gözbebeğini kapsayan beyazlığı kastediyordu. Başka bir hanım daha geldi ve dedi ki:

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Beni bir deveye bindir (bana bir deve ikram et) .

-Hayır! Seni deveye değil de yavrusuna bindireceğim.

-Ben devenin yavrusunu ne yapayım? O beni taşıyamaz ki!

-Ey kadın! Hiçbir deve yoktur ki başka bir devenin yavrusu olmasın!125

Hazret-i Peygamber bu sözüyle şaka yapmıştır. Enes der ki: Ebû Talha'nın bir oğlu vardı. Adı Ebû Umeyr idi. **Hazret-i Peygamber** onların evine geldiğinde çocukla şöyle şakalaşıyordu:

Ey Ebû Umeyr! Nuğay (Kuş yavrusu) ne yaptı (ne oldu?) 126

Hazret-i Peygamber bu sözüyle Ebû Umeyr'in oynadığı bir kuş yavrusunu kastediyordu.

Hazret-i Âişe şöyle anlatıyor: 'Bedir savaşına **Hazret-i Peygamber** ile beraber gittim. Bana dedi ki:

Gel seninle yarışalım!

Bunun üzerine ben elbisemi belime sıkı bir şekilde bağladım. Sonra bir çizgi çizdik. Onun üzerinde durduk ve yarıştık. O beni geçti ve şöyle dedi: İşte bu geçişim senin Zülmecaz'daki geçişine karşılık olsun'. 127

Zülmecaz'daki hâdise şöyle cereyan etti: "Biz oradayken **Hazret-i Peygamber** bir gün bize geldi. Ben o zaman daha gencecik bir kızdım. Babam beni birşey için göndermişti. **Hazret-i Peygamber** 'onu bana ver' dedi, Ben vermedim ve **Hazret-i Peygamber**'den koşarak uzaklaştım. **Hazret-i Peygamber** beni tutmak için arkamdan koştuysa da bana yetişemedi". Yine Hazret-i Âişe şöyle anlatıyor: "**Hazret-i Peygamber** benimle yarıştı ve kendisini geçtim. Daha sonra kilo aldığımda tekrar benimle yarıştı ve bu sefer beni geçerek şöyle dedi: İşte bu (günkü galibiyet) , o (günkü mağlûbiyet) in yerine olsun". 128

Yine Aişe validemiz şöyle anlatıyor: "**Hazret-i Peygamber** ile zevcesi Zem'a'nın kızı Sevde hücremde bulunuyorlardı. Harire (bulamaç aşı) denilen yemeği yapıp takdim ettim. Sevde'ye 'ye!' dedim. Sevde (radıyallahü anh) 'Bu yemeği sevmiyorum, yemem!' dedi. Ben 'Yemin ederim ya yiyeceksin veya yüzüne süreceğim' diye ısrar ettim. İmkânı yok, yiyemem' deyince, ben elimle tabaktan birşey aldım ve Sevde'nin yüzünü onunla sıvadım. **Hazret-i Peygamber**, Sevde benden intikamını alsın diye mübarek dizlerini alçalttı. Bu sefer Sevde tabaktaki bulamaç aşından biraz aldı ve yüzüme sürdü. **Hazret-i Peygamber** ise bu manzara karşısında tebessüm ediyordu". 129

Rivâyet ediliyor ki Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî (radıyallahü anh) çirkin yüzlü, kısa boylu bir zattı. **Hazret-i Peygamber**'e biat ettiği zaman **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim yanımda iki hanımım vardır. Bu kızdan daha güzeldirler. -Bu sözü, örtünmeyi emreden âyet nâzil olmadan önce söyledi- Senin için onların birisini boşayayım da onunla evlen' dedi. Aişe validemiz de orada oturmuş dinliyordu. (Kızarak) şöyle dedi: 'O kadın mı daha güzel, sen mi?' Dahhâk (radıyallahü anh) 'Ben ondan daha güzel ve şerefliyimdir' cevabını verdi. **Hazret-i Peygamber**, Hazret-i Aişe'nin sorusuna güldü. Çünkü o zat çirkin yüzlüydü". 130

Alkame, Ebû Seleme'den şöyle rivâyet ediyor: '**Hazret-i Peygamber** dilini çıkararak Hazret-i Ali'nin oğlu Hasana gösterirdi. Çocuk onun mübarek dilini görünce sevinir ve ona doğru koşardı. Uyeyne b. el-Fezârî131 'Allah'a yemin ederim ki evlenmiş ve sakalı bitmiş oğlum vardır. Bugüne kadar kendisini öpmüş değilim' dedi. Bu söze karşılık olarak **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki acımayana acınmaz!132

Bu şakaların çoğu kadınlarla çocuklara karşı yapılmıştır. Bu tür lâtife, istihzaya meyletmeksizin, onların kalplerinin **Hazret-i Peygamber** tarafından tedavi edilmesidir. **Hazret-i Peygamber**, gözü ağrıdığı halde hurma yiyen Süheyb'e bir ara şöyle dedi:

Gözün ağrıdığı halde hurma mı yiyorsun?

Süheyb 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben ağrımayan tarafla yiyorum' dedi. Bu söz üzerine **Hazret-i Peygamber** tebessüm etti. Bu hadîsin râvilerinden biri der ki: 'mübârek azı dişleri görünecek derecede tebessüm ettiğini gördüm'. 133

Rivâyet ediliyor ki, Havvat b. Cübeyr el-Ensârî Mekke yolunda Benî Ka'b kabilesinin kadınlarıyla otururken **Hazret-i Peygamber** çıkageldi ve şöyle dedi:

Ey Ebû Abdullah! Kadınlarla işin ne?

'Bu kadınlar benim serkeş devem için bir ip örüyorlar da onun için yanlarında oturuyorum' dedi. Bu sözden sonra **Hazret-i Peygamber**, ihtiyacı için dışarı gitti. Sonra döndü ve şöyle dedi:

Ey Ebû Abdullah! O deve hâlâ serkeşliği bırakmamış mı?

Havvat der ki: Sustum ve utandım. Bundan sonra Hazret-i Peygamber'i her gördüğümde utancımdan kaçıyordum. Sonra Medine'ye geldik. Birgün câmide namaz kılarken beni gördü. Yanıma oturdu, ben de namazı uzattım. Bana 'Uzatma! Seni bekliyorum' dedi. Selâm verdiğim zaman şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah! Acaba o deve daha serkeşliğini bırakmamış mı?' Havvat der ki: Susup utandım. **Hazret-i Peygamber** gitti. **Hazret-i Peygamber**'den kaçıyordum. Ta ki birgün bana yetişti. Bir merkebe binmiş, iki ayağını bir tarafa sarkıtmıştı. Bana şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah! Acaba o deve hâlâ serkeşliğini bırakmadı mı?' **Cevap** olarak dedim ki: 'Seni Hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim. O deve, müslüman olduğundan bu yana serkeşlik yapmamıştır!' Bunun üzerine şöyle dedi:

Allahu Ekber! Allahu Ekber! Ey Allahım! Ebû Abdullah'a hidayet et!

Râvi der ki: 'Bu duadan sonra Ebû Abdullah'ın İslâm'ı güzelleşti ve Allah ona hidayet etti'.

Nueyman el-Ensârî134 şakacı bir kimseydi. Medine'de içki içer, yakalanıp **Hazret-i Peygamber**'e getirilirdi. **Hazret-i Peygamber** ceza olarak ayakkabısı ile ona vururdu. Ayakkabıları ile onu dövmelerini ashâbına da emrederdi. Bu durum çoğaldığında ashâbdan birisi Nueyman'a 'Allah sana lânet etsin' dedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) o lânet okuyan zata 'Sakın böyle deme! Çünkü Nueyman, Allah'ı ve Peygamberi sever' dedi. Nueyman, Medine'ye yeni çıkan bir meyve veya süt geldi mi hemen ondan alır, **Hazret-i Peygamber**'e getirirdi ve şöyle derdi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunu senin için satın aldım ve sana hediye ediyorum'. O malın sahibi bilâhare gelip malının bedelini Nueyman'dan isteyince, onu **Hazret-i Peygamber**'e getirip şöylederdi:

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Adamcağıza malının bedelini versene'. **Hazret-i Peygamber** 'Ey Nueyman! Sen onu bize hediye etmedin mi?' derdi. Nueyman 'Ya **Rasûlüllah**! Yanımda para yoktu. Senin de ondan yemeni istiyordum, onun için alıp getirdim' derdi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** güler, mal sahibinin hakkının verilmesini emrederdi. 135

İşte bunlar sevimli şakalardır. Arada sırada bu tür şakalar yapmak müstehabdır. Daimi şekilde yapmaktan sakınmak gerekir. Bu tür şakalara devam etmek kötüdür, müptezelliktir ve kalbin ölümüne sebep olan gülme ile neticelenir.

115) Tirmizî

116) Tirmizî

117) Daha önce geçmişti.

118) Daha önce geçmişti.

119) Müslim, Buhârî

120) İbn-i Mübârek

121) Tirmizî

122) Irâkî aslına rastlamadığını söyler.

123) Daha önce geçmişti.

124) Zübeyr b. Bekkâr

125) Buhârî, Müslim

126) Ebû Dâvud, Tirmizî

127) Irâkî, Hazret-i Aişe'nin Bedir savaşında **Hazret-i Peygamber** ile beraber olmadığını kaydeder.

128) Nesâi, İbn Mâce

129) Zübeyr b. Bekkâr

130) Müellefc-i Kulûb'dandır. Huneyn ve Tâif savaşlarına katılmıştır.

Ahmak ve fakat kadri sayılır bir kişi idi. **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna izinsiz girerek edep dışı harekette bulundu. **Hazret-i Peygamber** sabretti. Katılığına, bedevîliğine ve toyluğuna bağışladı. (İthaf us-Saade) .

131) Zübeyr b. Bekkâr

132) Ebû Ya'lâ

133) Ensar'ın Evs soyundandır. Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Sâlih'dir.

Hazret-i Peygamber'in meşhur süvârilerindendi. Bedir savaşına iştirâk etmiştir.

İbn İshak'a göre Bedir'e katılmamış, fakat ganimetten kendisine pay verilmiştir. Yetmiş **dört** yaşında olarak hicretin 40. senesinde vefat etmiştir.

134) Adı Nueyman b. Amr b. Rüfâ'dır. Beni Neccar kabilesindendir.

24-6

Alay ve İshihza

Alay etmek, eziyet verici olursa haramdır. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! Bir kavim diğer bir kavimle alay etmesin. Belki (alay edilenler, alay edenlerden daha) hayırlıdırlar. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki (alay edilen kadınlar, alay eden kadınlardan daha) hayırlıdırlar. (Hucûrat/11)

Ayetteki 'Sühriye'nin mânâsı, hakir görmek, güldürecek bir şekilde ayıp ve eksik yönüne dikkati çekmek demektir. Bu tür alay, bazen karşıdaki adamın fiil ve sözünü hikâye etmekle olur, bazen de işaret ve îma ile. . . Bu alay, eğer alay edilenin huzurunda ise, adı 'gıybet' değildir, fakat gıybet mânâsını taşır.

Hazret-i Âişe der ki: Bir kişinin durumunu hikâye ettim. **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi:

Vallahi benim bazı hallerim olmasına rağmen, kalkıp başkası hakkında konuşmak hiç hoşuma gitmez!136

İbn-i Abbâs 'Eyvah bize! Bu kitaba ne oldu ki küçük ve büyük bırakmadan herşeyi sayıp dökmektedir' (Kehf/49) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: 'Küçükten gaye, Mü'mine yapılan alaydan ötürü tebessüm etmektir. Büyükten gaye ise, alaydan ötürü kahkaha ile gülmektir'.

İbn-i Abbâs'ın bu tefsiri, insanlara gülmenin büyük günahlardan olduğuna işarettir.

Abdullah b. Zem'a, yellenen bir kimseye gülenler hakkında **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Bazılarınız yaptığı bir işi başkasında gördüğünde neden gülüyor?137

İnsanlarla alay edenlerin herbiri için cennetten bir kapı açılır. Ona 'gel, gel' denilir. O da (koşa, koşa) o kapıya gelir. Kapıya vardığında kapı yüzüne kapatılır. Sonra başka bir kapı açılır ve ona 'gel, gel' denir. O da koşarak gelir. Kapıya vardığı zaman, yüzüne kapanır ve kendisine kapı açılıp 'gel, gel' denildiği halde ümitsizlikten kapıya gitmeyinceye kadar bu şekilde aldatılır ve kendisiyle alay edilir. 138

Kim, (müslüman) kardeşini işlediği günahından tevbe ettiği halde o günahtan ötürü ayıplarsa, o kimse ölmeden önce o günahı işlemekle cezalandırılır. 139

Bütün bunlar başkasını tahkir etmek, başkasına gülmek ve başkasını küçük görüp alaya almaktan doğar. Nitekim şu âyet buna işaret eder:

Belki (alay ettikleri kimseler) kendilerinden iyidir, (Hucûrat/11)

Yani alay ettiğiniz insanı küçük görerek tahkir etmeyiniz. Belki o sizden daha hayırlıdır. Bu alay, alaydan ötürü üzülüp rahatsız olan bir kimse hakkında haramdır. Kendini maskara haline getiren ve çoğu zaman alaya alınmasından sevinen bir kimseye gelince, alay bu kimse hakkında mizah ve hafif şaka kabilindendir. Bu hafif şakalaşmanın güzel ve çirkin; yani helâl ve haram kısımları daha önce beyan edildi. Ancak haram olan kısım alaya alınan insanın rahatsız olduğu kısımdır. Çünkü tahkir etmek sözkonusudur. Tahkir etmek bazen, karşıdaki insan konuşmasında yanıldığı için veya intizamsız konuştuğu için ona gülmek sûretiyle olur. Bazen de karışık fiillerine gülmek suretiyle olur. Yazısından, sanatından, suretinden, boy ve posunu alaya almak veya herhangi bir ayıptan dolayı eksikliğine gülmek gibi. . . Bütün bunlara gülmek, yasaklanan alay kısmına girer.

137) Buhârî, Müslim

138) İbn Eb'id-Dünya, (Muaz b. Cebel'den mürsel olarak)

139) Tirmizî

135) Zübeyr b. Bekkâr

136) Ebû Dâvud

Sırrı İfşa Etmek

Sırrı açıklamak eziyet, tanıdık ve dostların hakkına karşı gösterilen gevşeklik olduğu için dinen yasaklanmıştır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişi konuşurken dönüp etrafına bakarsa, onun bu konuşması, konuşmasının dinleyene emânet olduğuna delâlet eder (ifşa etmesi haramdır) . 140

Hazret-i Peygamber, başka bir hadîs-i şerifinde bunu kayıtsız şartsız olarak şöyle ifade etmiştir: 'Aranızdaki konuşma emânettir'. 141

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Arkadaşının sırrını söylemen hainliktir7. Rivâyet ediliyor ki Muaviye, kardeşi Utbe'nin oğlu Velid'e bir sırrını söyledi Velid, babasına dedi ki:

-Ey babacığım! Emîr'ul-Mü'minîn bana bir sırrını söyledi. Ben, emîr'ul-Mü'minîn'in başkasından gizlediklerini senden gizlemediğini görüyorum. (Sana o sırrı söyleyeyim mi?)

- (Ey oğul!) O sırrı bana söyleme! Çünkü sırrı sakladığın müddetçe o senin elindedir. O sırrı açıklarsan artık o senin aleyhinde olur!

-Babacığım! Bu durum baba ile evlat arasına da girer mi?

-Hayır! Böyle birşey evlât ile baba arasına girmez. Fakat ben senin dilini sırları söylemek suretiyle başıboşluğa alıştırmanı istemem!

Velid der ki: (Amcam) Muaviye'ye geldim ve ona bu durumu haber verdim. Bunun üzerine Muâviye bana şöyle dedi: 'Ey Velid! Kardeşim (baban) seni yanlışlığın köleliğinden azat etmiştir. Dolayısıyla sırrı açıklamak hainliktir'.

Eğer bu açıklamada başkasının zarar görmesi sözkonusu ise haram olur. Eğer başkasının zarar görmesi sözkonusu değilse alçaklık olur. Biz daha önce Sohbet Adabı bahsinde sırrı gizlemekle ilgili kaidelerden bahsetmiştik. Burada **ikinci** bir defa tekrar etmeye gerek görmüyoruz.

140) Ebû Dâvud, Tirmizî

141) İbn Eb'id-Dünya, (Mürsel olarak)

Yalan Va'dde Bulunmak

Muhakkak ki çok kere dil, va'detmeye meyleder. Sonra nefis, çoğu zaman o va'di yerine getirmek istemez. Böylece va'd, yapmamaya dönüşür. Bu ise münafıklığın alâmetlerindendir! Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! (verdiğiniz) sözleri yerine getiriniz. (Mâide/l)

Hazret-i Peygamber'de 'Va'd vergidir'142 (verilmiş mal gibidir, geri alınamaz) buyurmuştur.

Va'd, borç gibidir veya daha üstündür. 143

Hadîsdeki ve'y kelimesi va'd mânâsmdadır. **Allahü teâlâ** peygamberi İsmail'i överek şöyle buyurmuştur:

Muhakkak İsmail va'dinde sadıktı. (Meryem/54)

Denildi ki: İsmail (aleyhisselâm) bir yerde bir insana söz verdi. O insan, Hazret-i İsmail'e -unuttuğu için- bir daha dönmedi. İsmail (aleyhisselâm) onu beklemek için yirmiiki gün orada kaldı.

Abdullah b. Ömer sekerata (ölüm döşeğine) düştüğü zaman şöyle dedi: 'Kureyşlilerden bir kişi benden kızımı istedi. Benden de va'de benzer bir söz aldı. Allah'a yemin ederim ki ben münâfıklığın üçte biriyle Allah'ın huzuruna gitmek istemiyorum. O halde sizi şahid tutuyorum: 'Ben ona kızımı verdim!'

Abdullah b. Ebî Hansa144 şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**, daha peygamber olmazdan önce ben onunla alışveriş yaptım. Onun bir kısım alacağı bende kaldı ve ona 'Buraya senin alacağını getirip teslim edeceğim' diye söz verdim. O gün unuttum. Ertesi gün de unuttum. **Üçüncü** gün geldim, hâlâ yerindeydi. Beni görünce şöyle dedi:

Ey genç! Sen bana zahmet verdin! Zira ben **üç** günden beri burada seni beklemekteyim. 145

İbrahim en-Nehâî'ye şöyle denildi: 'Bir kişi, başkasına buluşma sözü veriyor ve gelmiyor. Acaba öbür kişi ne yapmalıdır?' İbrahim en-Nehâî şöyle **cevap** verdi: 'Gelecek namazın vaktine kadar bekler',

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir söz verdiği zaman 'Umulur' kaydını eklerdi. İbn Mes'ûd, herhangi bir söz verdiği zaman muhakkak 'Eğer Allah dilerse' kaydını eklerdi ve böyle yapmak daha iyidir. Bu istisnayı yapmakla beraber sözden kesinlik anlaşılırsa muhakkak o sözü yerine getirmek gerekir. Ancak mazeret varsa o zaman durum değişir. Eğer kişi, söz verdiği zaman sözünü yerine getirmemeye niyetliyse işte bu münâfıklığın ta kendisidir. Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet ediyor:

Üç haslet vardır. Kimde bu **üç** haslet bulunursa o oruç da tutsa, namaz da kılsa ve ben müslümanım da dese yine münâfıktır:

1. Konuştuğu zaman yalan söylerse,

2. Söz verdiği zaman sözünü yerine getirmezse,

3. Emîn sayıldığı zaman hainlik yaparsa!146

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dört haslet vardır, kimde o **dört** haslet bulunursa, o kimse münafıktır ve kimde o **dört** hasletten biri bulunursa, o kimsede münâfıklıktan bir haslet var demektir. Ta ki o hasleti bırakıncaya kadar!

1. Konuştuğu zaman yalan söylerse,

2. Söz verdiği zaman cayarsa,

3. Ahdettiği zaman hile yaparsa,

4. Başkasıyla cedelleştiği zaman yalan uydurursa. 147

Bu'hadîs-i şerîf, va'dini yerine getirmemek niyetiyle başkasına söz veren veya özürsüz olarak va'dini yerine getirmeyen bir kimse hakkında vârid olmuştur. Sözünü yerine getirmeye azimli olan bir kimseye gelince, kendisini sözünü yerine getirmekten alıkoyan bir özürden dolayı sözünü yerine getirmemişse, bu kimse münâfık olamaz. Her ne kadar nifaka benzer bir duruma düşmüş ise de. . . Fakat münâfıklıktan kaçınıldı ğı gibi sûretinden de kaçınılmalıdır. Kendisini menedecek bir zaruret olmaksızın nefsini mâzur saymak uygun değildir; zira rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Heyseme b. et-Tehya'ya 'bir hizmetçi vereceğim' diye söz vermişti. Bu

sözden sonra **Hazret-i Peygamber**'e **üç** esir getirildi. Onların **ikisi**ni başkalarına verdi. Bir tane kaldı. Bu esnada kızı Hazret-i Fâtıma (radıyallahü anh) gelip **Hazret-i Peygamber**'den bir hizmetçi istedi ve dedi ki: 'Babacığım! Sen el değirmeninin elimde bırakmış olduğu ize bakmaz mısın?' Bu esnada **Hazret-i Peygamber**, Ebû Heyseme'ye verdiği sözü hatırladı ve şöyle dedi: Ta Ebû Heyseme'ye verdiğim söz ne olacak?' Bu bakımdan Ebû Heyseme'yi, kızı Fatıma'ya -verdiği sözden ötürü- tercih etti. 148

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) oturmuş ve Huneyn'de Havâzin kabilesinden alınan ganimet mallarını taksim ediyordu. Halktan bir kişi gelip **Hazret-i Peygamber**in yanında durdu ve dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senin yanında bana verilmiş bir söz vardır'. **Hazret-i Peygamber** 'Evet! Doğru söyledin! Bu bakımdan dilediğini iste!' dedi. Adam 'Ben seksen koyun ile çobanını istiyorum' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'O istediklerin senin olsun!' dedikten sonra devam etti:

Sen az istedin. Hazret-i Mûsa'yı Hazret-i Yûsuf un kemiklerinden haberdar eden (Mısırlı) kadın, Musa (aleyhisselâm) kendisine 'Ne istersen iste' dediği zaman görüş ve hüküm bakımından senden daha kuvvetli idi; zira dedi ki: 'Benim dileğim; beni gençliğime döndürmen ve seninle birlikte Allah'ın cennetine girmemi temin etmendir'. 149

Denildiğine göre halk bu adamın istediğini az görürdü. Hatta onun istediklerini darb-ı mesel yapıp, 'O seksen koyun ile çobanın sahibinden daha cimridir!' diyorlardı.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hulf (söze sahip çıkmamak) , kişinin söz verip o sözü yerine getirmek niyetinde olduğu halde herhangi bir engelden ötürü sözünü yerine getirememesi değildir. (Hulf, söz verdiği halde yerine getirmemek niyetinde olmaktır) 150

Başka bir lâfızda hadîs şöyledir:

Kişi kardeşine söz verdiği ve o sözünü yerine getirmek niyetinde olduğu halde onu yerine getirme imkânını bulamazsa günahkâr olmaz. (Ebû Dâvud)

141) İbn Eb'id-Dünya, (Mürsel olarak)

142) Taberânî

143) İbn Eb'id-Dünya

144) Amiri soyuna mensup bir zattır. Abdullah b. Ebî Ced'an olduğu da söylenmişse de en kuvvetli rivâyete göre o değildir.

145) Ebû Dâvud

148) Tirmizî

149) İbn Hıbbân, Hâkim

150) Ebû Dâvud, Tirmizî

146) Müslim, Buhârî

147) Müslim, Buhârî, (Abdullah b. Amr'dan)

Yalan Söylemek ve Yalan Yere Yemin Etmek

Bu, günahların en çirkinlerinden, ayıpların en fâhişlerindendir.

Hadîsler

İsmail b. Vâsıt şöyle anlatıyor: Ebû Bekir Sıddîk **Hazret-i Peygamber**'in ölümünden sonra hutbe okurken şöyle dedi: Bir sene önce **Hazret-i Peygamber** şimdi bulunduğum yerde durdu -sonra Ebû Bekir ağladı- ve şöyle dedi:

Yalandan sakınınız. Çünkü yalan, fısk ve fücurla beraberdir. Bunların **ikisi** de cehennemdedir. 151

Muhakkak ki yalan, ateşin kapılarından bir kapıdır. 152

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Daha önce şöyle deniliyordu: 'Gizli ile açığın, söz ile fiilin, çıkış ile girişin değişik olması münâfıklıktandır. Üzerinde münâfıklık binâsının yükselmiş olduğu temel yalancılıktır'. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

En büyük hiyanet, din kardeşine haber verdiğin bir sözde o sana inandığı halde senin ona yalan söylemendir. 153

Kul yalan söylemek ve yalancılıkla meşgul olmak sebebiyle Allah katında yalancılardan sayılır. 154

Hazret-i Peygamber, bir koyunun pazarlığını yapıp 'Allah'a yemin ederim, sana şu şu fiattan eksik vermem', 'Allah'a yemin ederim, ben de sana şu şu fiattan fazla vermem' diye yemin eden iki kişinin yanından geçti. Sonra oradan geçerken onlardan birinin koyunu satın aldığını gördü ve şöyle dedi: 'O iki kişiden biri hem günahı, hem de yeminin kefaretini yüklenmiş oldu'. 155

Yalan, rızkı eksiltir. 156

Muhakkak tüccarlar fâsık ve fâcirlerin ta kendisidirler.

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah, alışverişi helâl kılmamış mıdır?' dediler. **Hazret-i Peygamber** 'Evet! Alış-verişi helâl kılmıştır. Fakat tüccarlar alışverişte yemin ederler, günahkâr olurlar, konuşurlar, yalan söylerler' dedi. 157

Üç sınıf vardır. Kıyâmet gününde Allah onlarla konuşmaz ve onlara (rahmetle) bakmaz:

1. Sadakasıyla minnet eden (başa kakan)

2. Yalan yemin ile malını satan

3. Kibir ve gururdan ötürü eteğini yerlerde sürükleyen. 158

Allah'a yemin eden bir kimse, yeminine bir sivrisinek kanadı kadar yalan katarsa, o yemin kıyâmete kadar onun kalbinde bir (siyah) nokta teşkil eder. 159

Üç sınıf vardır. **Allahü teâlâ** onları sever:

1. Bir grup arkadaşının içinde bulunup, (düşmana karşı) göğsünü, ölünceye kadar veya Allah kendisine ve arkadaşlarına bir yol açmcaya kadar geren kimseyi,

2. Kendisine eziyet veren kötü bir komşusu olduğu halde ölünceye veya göç edinceye kadar sabredip onun eziyetine göğüs geren kimseyi,

3. Arkadaşları ile yolculuğa veya düşman üzerine giden, yolculuğun kendilerini yorduğu, herkesin yatıp dinlenmeyi arzuladığı bir zamanda, arkadaşları yatarken bir kenara çekilip namaz kılan, arkadaşları uyanmcaya kadar ibadetle meşgul olan kimseyi **Allahü teâlâ** sever.

Üç grup da vardır ki **Allahü teâlâ** onlara buğzeder:

1. Fazla yemin eden tüccar,

2. Gururlu olan fakir,

3 Verdiğini başa kakan cimri. 160 Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Başkalarını güldürmek için yalan söyleyen kimseye cehennem vardır. Azap ona olsun, azap ona olsun!161

Rüyamda bir kişi bana geldi ve 'Kalk!' dedi. Onunla birlikte kalktım. Bir de gördüm ki iki kişinin yanındayım. Onlardan biri ayakta, diğeri oturmuş. . . Ayakta olanın elinde çengeller vardı. O çengelleri oturan kişinin ağız boşluğundan geçiriyor, dudakları omuzlarına yetişinceye kadar çengelleri çekip uzatıyordu. Sonra tekrar çekiyordu. Sonra çengeli çıkarıp ağzının öbür tarafına takıyor, onu çektiği zaman, öbür tarafı eskisi gibi oluyordu. Beni kaldırana 'Bu manzara nedir? dedim. Bana dedi ki: 'Şu oturan kişi yalancıdır. Kıyâmete kadar kabrinde bu şekilde azap görecektir. 162

Abdullah b. Cürad163 şöyle anlatıyor: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Mü'min bir kimse zinâ eder mi?' dedim. **Hazret-i Peygamber** 'Bu bazen olur' dedi. 'Ey Allah'ın Peygamberi! Mü'min bir kimse yalan söyler mi?' deyince **Hazret-i Peygamber** 'Hayır!' dedikten sonra hemen şu âyet-i celîleyi okudu: 'Yalanı ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar uydurur. İşte bunlar asıl yalancı olanlardır'. (Nahl/105) 164

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet ediyor:

Ey Allahım! Kalbimi münâfıklıktan, tenâsül uzvumu zinâdan ve dilimi yalandan temizle. 165

Üç sınıf vardır ki, Allah onlarla ne konuşur, ne de onlara iltifat eder ve ne de onları över veya kalplerini temizler. Onlar için elem verici bir azap vardır:

1. Zina eden evli veya yaşlı bir kimse

2. Yalan söyleyen padişah

3. Gururlu olan bir fakir. 166

Abdullah b. Amr167 şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** evimize geldi. Küçük bir çocuktum. Oynamak için dışarıya çıkmıştım. Annem 'Ey Abdullah! Gel sana bir şey vereceğim' dedi. **Hazret-i Peygamber** anneme dedi ki:

-Sen ona ne verecektin?

-Hurma verecektim.

-Dikkat et! Eğer ona hurma vermeyecek olsaydın, bu söylediğin defterine yalan olarak geçecekti. 168

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Eğer Allah bana şu kum taneleri kadar nimet verseydi muhakkak onu aranızda taksim ederdim. Taksim ettikten sonra beni ne cimri, ne yalancı ve ne de korkak olarak görmezdiniz. 169

Hazret-i Peygamber bunu söylerken yaslanmış bulunuyordu. Sonra şöyle devam etti:

'Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? O, Allah'a şirk koşmak ve anne ve babaya isyan etmektir'. Sonra kalkıp oturdu ve şöyle dedi: 'Dikkat ediniz! Büyük günahların en büyüğü yalancılıktır'. 170

İbn Ömer **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder: 'Kul, yalan söylediğinde melek kendisinden bir mil uzaklaşır. Uzaklaşması kişinin söylediğinin pis kokusu nedeniyledir'. 171

Enes, Hazret-i Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet eder: 'Bana altı hasletle kefil olunuz, ben de size cennetle kefil olayım. Ashâb-ı kirâm 'O altı haslet nedir?' diye sorunca şöyle dedi:

1. Sizden birisi konuştuğu zaman yalan söylemesin.

2. Söz verdiği zaman sözünden dönmesin.

3. Emin sayıldığı zaman hıyânet etmesin.

4. Gözünü haram bakıştan korusun.

5. Tenâsül uzvunu zinâdan korusun.

6. Ellerini zulümden uzak tutsun. 172

Yine şöyle buyurmuştur: 'muhakkak **şeytan**ın sürmesi, enfiyesi ve çerezi vardır. Çerezi yalan, enfiyesi öfke, sürmesi ise uykudur'. 173

Hazret-i Ömer birgün hutbe okurken şöyle dedi: 'Ey insanlar! Sizin içinizden buraya çıktığım gibi, **Hazret-i Peygamber** de bizim içimizden bu makama çıkıp şöyle buyurmuştur:

Benim ashâbıma iyi davranın. Sonra onları tâkip eden tâbiîne de iyi davranın. Sonra yalan yayılacaktır. Hatta kişi, yemine dâvet edilmediği halde kendiliğinden yemin edecektir. Kendisinden şahidlik istenilmediği halde şahidlik yapacaktır. 174

Kim yalan olduğunu bildiği halde benden hadîs rivâyet ederse, o yalancının biridir. 175

Kim yalan yere yemin eder, müslüman bir kişinin malını o yalan yeminiyle haksız olarak elde ederse, böyle bir kimse, Allah'ın huzuruna, Allah kendisine kızgın olduğu halde gelir. 176

Rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** bir kişinin şahidliğini -uydurduğu bir yalan yüzünden- reddetmiştir. 177

Yalan ve hâinlik dışında müslümanda her haslet bulunabilir. 178

Aişe validemiz dedi ki: '**Hazret-i Peygamber**'in ashâbına, yalandan daha ağır ve zor gelen bir huy yoktu. **Hazret-i Peygamber** ashâbından bir kişinin yalan söylediğine muttali olursa, onun göğsünden menfi tesiri silinmezdi. Ta ki o kişinin söylediği yalandan tevbe ettiğini bilinceye kadar. . /

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) dedi ki: 'Yarab! Amel yönünden kullarından hangisi daha hayırlıdır?' **Allahü teâlâ** 'Yalan söylemeyen, kalbi fısk ve fücur taşımayan ve zinâ etmeyen kul' dedi. 179

Lokmân Hakîm oğluna şöyle dedi: 'Ey oğul! Yalandan sakın! Çünkü yalan serçenin eti gibi tatlıdır; Fakat pek kısa bir zamanda sahibi kendisinden bıkar!'

Hazret-i Peygamber, doğruluk konusunda şöyle buyurmuştur:

Dört haslet vardır. Bunlar sende bulunursa, senin dilinden ne çıkarsa çıksın sana zarar vermez. O **dört** haslet şunlardır:

1. Doğru konuşmak

2. Emâneti korumak

3. Güzel ahlâk

4. Yemekte afiftik. 180

Ebû Bekir Sıddîk, **Hazret-i Peygamber** benim şu makamımda durarak Ebû Bekir bunu söyledikten sonra ağladı- şöyle dedi:

Doğruluktan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk, sevapla beraberdir. Onların **ikisi** cennettedir. 181

Hazret-i Muaz **Hazret-i Peygamber**'in kendisine şöyle dediğini naklediyor:

Sana Allah'tan sakınmayı, doğru konuşmayı, emaneti yerine getirmeyi, sözüne sahip çıkmayı, selâm vermeyi ve mütevazi olmayı tavsiye ediyorum. 182

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Allah nezdinde hatalıların en büyüğü yalancı dildir. Pişmanlığın en kötüsü kıyâmet günündeki pişmanlıktır'.

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: 'Ben uçkurumu bağladıktan bu yana bir defa olsa dahi yalan söylemiş değilim'.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Sizin bizce en sevimliniz, sizi görmediğimiz zamanda ismen güzel olanınızdır. Sizi gördüğümüz zaman bizce en sevimliniz, ahlâkça en güzel olanmızdır. Sizi denediğimiz zaman bizce en sevimliniz, sözü en doğrunuz ve eminlikte en büyüğünüzdür'.

Meymun b. Ebî Şebib'den183 şöyle rivâyet edildi: 'Bir mektup yazmak için oturdum. Bir kelimeye geldim. Eğer o kelimeyi yazarsam mektubu güzelleştirmiş ve fakat bunun yanında yalan söylemiş olacaktım. Bu bakımdan terketmeye karar verdim. Sonra Kâbe cihetinden şöyle çağırıldım:

Allah, îman edenleri dünya hayatında da, âhiret hayatında da sağlam sözle tesbit eder.

(İbrahim/27)

Şa'bî der ki: 'Ben hangisinin cehennemde daha derine dalacağını bilmiyorum; yalancı mı, cimri mi?'184

Bağdadlı İbn Semmak şöyle demiştir: 'Zannetmem ki yalanı terkettiğimden dolayı sevap kazanmış olayım. Çünkü ben yalanı şerefime yediremediğimden terkediyorum. 185

Halid b. Sabih'e 'Acaba bir tek yalan söylediği için kişiye yalancı denilir mi?' diye soruldu. 'Evet denilir' diye **cevap** verdi.

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: "Birtakım kitaplarda okudum. 'Hiçbir hatip yoktur ki hutbesi ameliyle karşılaştırılmasın. Eğer ameli sözüne uygunsa tasdik edilir. Eğer yalancı ise, dudakları ateşten yapılmış makaslarla -bizim bağlarımızı kestiğimiz gibi-kesilecektir' diye yazılıdır".

Yine Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Doğruluk ile yalancılık, kalpte şiddetli bir kavgaya tutuşurlar. Ta ki biri diğerini kalpten çıkarıp kovuncaya kadar kavgaları devam eder!'

Ömer b. Abdülaziz, Abdülmelik'in oğlu Velid ile birşey hakkında konuşuyordu. Velid, Ömer'e 'Sen yalan söylüyorsun!' dedi. Ömer, Velid'e **cevap** olarak şunları söyledi: 'Yemin ederim ki yalanın, söyleyeni rezil ettiğini bildiğim günden beri yalan söylemedim'.

150) Ebû Dâvud, Tirmizî

151) İbn Mâce, Nesâî

152) İbn Adiyy, (Ebû Umame'den)

153) Buhârî

154) Müslim, Buhârî, (İbn Mes'ûd'dan)

155) Ebû Feth el-Ezdî

156) Ebû Şeyh

157) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

158) Müslim

159) Tirmizî, Hâkim

160) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Zer el-Gıfarî'den)

161) Ebû Dâvud, Tirmizî

162) Buhârî

163) Âmirî boyunun el-Ukaylî soyundandır. Buhârî, bu zatın sahabî olduğunu söyler.

164) İbn Abdilberr

165) Hatib

166) Müslim

167) Adı Abdullah b. Amir b. Rebî b. Mâlik el-Enzî'dir. Babası Âmir sahabenin büyüklerindendir. Hicrî 80'den sonra vefat etmiştir.

168) Ebû Dâvud

169) Müslim

170) Müslim, Buhârî

171) Tirmizî

172) Hâkim, Harâitî

173) Taberânî, Ebû Nuayın

174) Tirmizî

175) Müslim

176) Müslim, Buhârî

177) İbn Ebî Şeybe , İbn Adiyy

178) İbn Ebî Şeybe

179) İbn Eb'id-Dünya

180) Hâkim, Harâitî

181) Ebû Nuaym

182) Ebû Nuaym

183) Bu zat Kûfelidir, künyesi Ebû Nasr'dır. Hicrî 33'te Cemacim vakâsında vefat etmiştir.

184) İbn Eb'id-Dünya

185) İbn Eb'id-Dünya

Yalana İzin Verilen Yerler

Yalan, bizzat kendisi için değil, muhatabın veya başkasının zararına yol açtığı için haramdır. Çünkü yalanın en az derecesi, haber verenin, verdiği haberin aksine inanmasıdır. Bu bakımdan kişi bu hususta câhildir. Fakat bazen bu câhillik başkasının zararına yol açar! Bazen de bir şeyi bilmemekte ya bilmeyenin veya başkasının maslahat ve yararı vardır. Bu bakımdan yalan, onu bilmemek faydalı olduğu için bazen ruhsatlı, bazen de farz olur.

Nitekim Meymun b. Mihran 'Yalan, bazı yerlerde doğrudan daha hayırlıdır. Acaba bir kişi kılıçla başka bir insanı öldürmek için kovalıyorsa, o kovalanan insan bir eve girse, kovalayan adam sana gelip 'Sen filan adamı gördün mü?' dese ne dersin? 'Hayır, görmedim' demez misin? İşte bu, farz olan bir yalandır' dedi. O halde deriz ki: 'Konuşma, maksat ve hedeflere götüren vesiledir. Bu bakımdan hem doğruluk, hem de yalanla güzel maksada varılabiliyorsa, orada yalan söylemek haramdır. Eğer o güzel maksad mübahsa ve doğrulukla değil, ancak yalanla varılabiliyorsa, burada yalan söylemek mübahtır. Eğer elde edilmesi istenen maksat farz ise, ona varılmak için yalan söylemek de farz olur. Nitekim

müslümanın kanını korumak farz olduğu gibi, onu korumak için yalan söylemek de farzdır. Bu bakımdan ne zaman doğruyu konuşmakta, bir zâlimin zulmünden gizlenen bir müslümanın kanının akıtılması sözkonusu ise, burada yalan söylemek farz olur. Ne zaman savaşın maksadı veya barışın tamamlanması veya mazlumun razı edilip anlaşmaya yanaştırılması, yalan söylemeden olmuyorsa, bu takdirde yalan söylemek mübahtır. Ancak şu vardır ki mümkün olduğu kadar yalana ruhsat verildiği yerlerde bile yalandan kaçınmak uygundur. Çünkü kişi yalan kapısını bir defa açarsa o açılan kapının onu yok yere ve zaruret hududunu aşan kısma sürüklemesinden korkulur. Bu bakımdan yalan esasında haramdır. Ancak zaruret için mübah olur. Bu istisnaya, yani zaruret için mübah oluşuna Ümmü Gülsüm'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf delâlet eder. Ümmü Gülsüm şöyle diyor:

Hazret-i Peygamber'in yalanın hiçbir şekline ruhsat verdiğini duymadım. Ancak **üç** yer müstesna:

1. Kişinin, müslümanların arasını bulmayı ve ıslah etmeyi kasdettiği söz.

2. Kişinin savaş halinde müslümanların faydası için söylediği söz.

3. Kişinin hanımına, hanımın da maslahat için kocasına konuşması. 186

Yine Ümmü Gülsüm'ün rivâyetine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İki kişinin arasını ıslah etmek için yalan söyleyen veya yalanı kendiliğinden katan bir kimse yalancı değildir. 187

Yezid'in kızı Esma **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet ediyor:

Yalanın hepsi, Âdem oğlu'nun defterine yazılır. Ancak iki müslümanı barıştırmak için yalan söyleyen kişinin yalanı müstesna. 188

Ebû Kâhil'den189 şöyle rivâyet ediliyor: Ashâb-ı kiramdan iki kişinin arasında kılıç kılıca gelecek derecede münakaşa oldu. Ben onların birisiyle karşılaştım ve kendisine 'Seninle filan adamın arası niçin bozuldu? Oysa o, seni övüyor, medh-u senâ ediyor' dedim. Sonra öbürüne rastladım, aynı şeyleri ona da söyledim. Böylece onların **ikisi**ni barıştırdım. Sonra dedim ki bu iki kişinin arasını buldum ama nefsimi de helâk ettim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e gittim hâdiseyi anlattım. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ey Ebû Kâhil! Yalanla da olsa halkın arasını bul!190

Atâ b. Yesar şöyle diyor: 'Bir kişi **Hazret-i Peygamber**i 'Ben hanımıma yalan söylüyorum!' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Yalanda hayır yoktur7 dedi. O da 'Ben ona şöyle yapacağım diye söz veriyorum' dedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu;

Öyleyse bu hususta bir günahın yoktur. 191

Rivâyet ediliyor ki İbn Ebî Uzre ed-Duelî, Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında evlendiği kadınlara hul'a yapardı. 192 Bu bakımdan halk arasında hoşa gitmeyen dedikodular yayıldı. Bunu duyduğu zaman Abdullah b. Erkam'ın193 elinden tuttu, onu evine getirinceye kadar elini bırakmadı. Sonra hanımına dedi ki: 'Sana yemin ettiriyorum, benden nefret ediyor musun?' Kadın 'Bana yemin mi teklif ediyorsun!'

dedi. O tekrar 'Sen Allah adına doğruyu söyle!' dedi. Kadın 'Evet! Senden nefret ediyorum' dedi. Bu sefer İbn Erkam'a dönüp 'Kadının dediğini işittin mi?' dedi. Sonra **ikisi** beraber Hazret-i Ömer'e vardılar ve 'Siz, benim kadınlara zulmetmek için hul'a yaptığımı söylüyorsunuz, İşte İbn Erkam'a sor!' dedi. Hazret-i Ömer, İbn Erkam'a sordu. İbn Erkam işittiğini olduğu gibi Hazret-i Ömer'e söyledi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, İbn Ebî Uzre'nin zevcesine haber saldı. Kadın, halasıyla beraber Hazret-i Ömer'e geldi. Hazret-i Ömer, kadına "Sen misin, kocasına 'Ben senden nefret ediyorum' diyen?" dedi. Bunun üzerine kadın dedi ki: 'Ben ilk tevbe eden ve Allah'ın emrine dönen kimseyim. Kocam bana yemin ettirdi. Ben de yalan söylemekten çekindim. Ey Mü'minlerin emiri! Yalan mı söyleyeydim?' Hazret-i Ömer 'Evet! Bu hususta yalan söyle! Eğer siz kadınlardan biriniz erkeklerden birini sevmezse, sakın kendisine sevmediğini söylemesin. Çünkü sevgi üzerine bina edilen evler çok azdır. Halk, İslâm ve soylarla birbiriyle muaşeret ederler' dedi.

Nevvas b. Sem'an b. Hâlid el-Kilâbî **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet eder:

Neden ben sizin -pervanenin ateşe atıldığı gibi- yalanlara atıldığınızı görüyorum? Şüphesiz ki yalanın tümü, İnsan oğlunun aleyhine yazılır. Ancak kişi savaş halinde yalan söylerse, bu müstesnadır. Çünkü harb hile demektir veya iki kişinin arasında buğz olursa, kişi onların arasını düzeltirse veya hanımına birşeyler söyleyip onu razı ederse (bu durumlarda yalan söylemek mübahtır) . 194

Sevban der ki: 'Yalanın tümü günahtır. Ancak bir müslümana fayda veren veya ondan zararı defeden yalan müstesnadır'.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sizlere **Hazret-i Peygamber**'den hadîs naklettiğim zaman yemin ederim ki gökten düşüp parçalanmam, **Hazret-i Peygamber**'e yalan isnad ederek hadîs uydurmaktan bana daha sevimli gelir. Sizinle benim aramızda cereyan eden hâdiseleri konuştuğum zaman muhakkak harb hileden ibarettir'.

İşte bu **üç** durumda ruhsat verilmiştir. Bunlara benzer diğer durumlarda böyledir. Tabii ki o yalan ile bir müslümanın faydasını düşünüyorsa böyledir. Malına gelince, bir zâlimin kendisini tutup malının nerede olduğunu kendisine sorması gibidir. Bu takdirde malının yerini inkâr edebilir veya sultan kendisini tutuklar, kendisiyle Allah arasında olan yaptığı bir kötülüğü kendisine sorarsa, o kötülüğü inkâr edip 'Ben zina etmedim! Hırsızlık yapmadım' diyebilir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim bu günahlardan bir şeyi işlerse, Allah'ın örtüsüyle örtünsün!195

Bunun hikmeti şudur; Günahı açıklamak da **ikinci** bir günahtır. Bu bakımdan kişi kanını ve zulmen kendisinden alınmak istenen malını ve namusunu diliyle, yalan da olsa koruyabilir. Başkasının namusuna gelince, bir müslüman kardeşinin sırrından sorulduğu zaman inkâr edebilir, iki kişinin arasını sulh etmesi gibi, hanımlarının arasını bulması gibi. Yani kumaların herbirine onu daha fazla sevdiğini belirtmesi gibi bütün bu yerlerde yalan söyleyebilir. Eğer hanımı kendisine ancak, takatinin dışında bir va'dde bulunduğu takdirde itaat ediyorsa, o anda kadına kalbini hoş etmek için o sözü verebilir veya bir insana karşı mazeret beyan etmek veya o insanın kalbi ancak bir günahı inkâr etmek ve fazla sevgi göstermek sûretiyle kendisinden hoşnut oluyorsa, böyle yapmasında sakınca yoktur. Fakat bunun hududu şudur: Yalan mahzurludur. Eğer bu yerlerde doğru söylerse, bu doğruluktan da mahzur

doğacaksa bu iki mahzuru karşılaştırmalı, doğru bir terazi ile tartmak. . . Doğruluktan doğan mahzurun şer'an yalandan daha ağır bir mesuliyeti doğuracağını bildiği zaman yalan söyleyebilir. Eğer o maksad, doğrunun maksadından daha kıymetsiz ise, doğru söylemek farz olur. Bazen iki şey eşit olur. Hangisinin daha şiddetli olduğunda tereddüt edilir, İşte bu takdirde doğruya meyletmek daha evlâ olur; zira yalan, zaruretten veya önemli bir hacetten dolayı mübah olur. Eğer ihtiyacın önemli olup olmamasından şüphe ederse yalanda esas olan haramlıktır. Hedeflerin durumunu idrâk etmek zor olduğundan dolayı, en uygunu, insanın mümkün olduğu kadar yalandan sakınmasıdır. Böylece kişinin bir ihtiyacı olduğu zaman müstahab olan; garezlerini terkedip yalandan uzaklaşmasıdır. Fakat başkasının hakkıyla bağlantılı ise, başkasının hakkı hususunda müsamaha göstermek ve onu zarara sokmak caiz değildir. İnsanın söylediği yalanın çoğu ancak nefsinin arzularını yerine getirmek içindir. Yalanları mal ve mertebenin artması içindir. Elden kaçması mahzurlu olmayan birtakım işler içindir. Hatta kadın kocasından böbürlenmesine vesile olsun diye birtakım şeyleri hikâye eder. Kumalarını kızdırmak için yalanlar uydurur. Bu haramdır.

Esmâ, bir kadının **Hazret-i Peygamber**e şöyle sorduğunu nakleder: 'Benim bir kumam vardır. Ben onu zarara sokmak ve üzmek için kocamın yapmadıklarını mübalâğalı bir şekilde yaptı diyorum. Acaba bundan dolayı bana bir zarar var mıdır?' **Hazret-i Peygamber**

cevap olarak şöyle buyurdu:

Kendisine verilmeyen bir şeyi verilmiş gibi gösteren bir kimse, yalan (ve riyanın) iki elbisesini giyen bir kimse gibidir. 196

Kendisine yedirilmeyeıı bir yemeği yemiş gibi gösteren bir kimse veya kendisinin olmadığı halde 'benimdir' diyen, kendisine verilmediği halde "bu bana verildi' diyen bir kimse kıyâmet gününde (riya ve) iftiranın iki elbisesini giyen bir kimse gibidir. 197

Âlimin tedkik ve tahkik etmeksizin verdiği fetva, tespit etmeden rivâyet ettiği hadîsler, bu hadîs-i şerifin hükmüne girer; zira böyle yapan bir âlimin hedefi, kendisinin faziletini belirtmektir ve bunun için de 'ben bilmiyorum' demekten kaçınır. Bu ise haramdır. Bu hususta çocuklar da kadınlara benzerler; zira çocuk mektebe ancak va'detmek veya tehditte bulunmak veya yalan bir korku vermekle gidiyorsa, bu takdirde yalan söylemek mübah olur. Bu hususta haberlerde, bu tür yalanın, kulun defterine yalan olarak yazıldığı vârid olmuştur. Fakat mübah olan yalan da kulun defterine yazılır. Kul ondan dolayı hesaba çekilir. O husustaki maksadının tashihi ile sorumlu tutulur. Sonra maksadı doğru olduğundan ötürü affedilir. Çünkü yalan, ancak ıslah maksadıyla mübah kılınmıştır. Bu hususa bazen büyük bir gurur ârız olup katılır! Çünkü bazen insanı bu tür yalana sürükleyen, zaruri olmayan bir gaye ve geçici bir zevktir. Ancak görünürde güya bu değilmiş de, ıslah maksadı kendisini yalan söylemeye zorluyormuş gibi gösterir ve bundan dolayı da defterine bu yalan yazılır. Kim bir yalan söylerse, o ictihad tehlikesine girmiş olur! Yalan söylediği maksadın acaba şeriat nazarında doğru söylemekten daha önemli olup olmadığını bilmelidir. Bunu tefrik etmek ise gerçekten zordur. En ihtiyatlı davranış terketmektir. Yalan söylemek farz olup terketmesi caiz değilse, o zaman durum değişir. Nitekim yalan söylememesi bir müslümanın kanının akıtılmasına veya herhangi bir şekilde büyük bir günahın işlenmesine vesile olacaksa, o zaman yalanı terketmek caiz olmaz.

Birtakım insanlar, amellerin fazileti hakkında ve günahlardan sakındırmak için hadîs uydurmanın caiz olduğunu zannetmişler ve 'Gaye doğru olduğu için hadîs uydurmakta sakınca yoktur' demişlerdir. Onların bu zannı katıksız bir hatadır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim bile bile benim ağzımdan hadîs uydurursa, o kimse cehennemde yerini hazırlasın,198

Böyle birşey ancak zaruretten dolayı yapılabilir. Oysa din hususunda herhangi bir zaruret yoktur; zira bu hustaki doğruluk yeter de artar bile. Bu bakımdan âyet ve hadîslerde bu hususta vârid olan hükümler yalan uydurmaya ihtiyaç bırakmamıştır.

İtirazcının 'Bu husustaki âyet ve hadîsler, çok tekrar edildiğinden dolayı tesirleri azalmış ve sakıt olmuştur. Yeni olan bir şeyin tesiri daha büyük olur' demesi bir hevesten ibarettir. Hakikatte yeri olmayan bir sözdür; zira böyle yapmak Allah'ın ve **Hazret-i Peygamber**'in adına yalan uydurmanın mahzuruyla başa çıkacak gayelerden değildir. Bu hususta kapı açmak, İslâm şeriatını karmakarışık edecek birtakım işlere sürükler. Bu bakımdan buradaki hayr, doğacak şerle asla eşit olmaz. **Hazret-i Peygamber**'in namına yalan uydurmak, hiçbir şeyle eşit olmayan büyük günahlardandır.

Allahü teâlâ'dan bizi ve bütün müslümanları affetmesini dileriz!199

186) Müslim

187) Müslim, Buhârî

188) İmâm-ı Ahmed

189) Adı Kays b. Âiz'dir

190) Taberânî

191) İbn Abdilberr

192) Kadından alınan para karşılığı talâk veya hul'a lâfzıyla ayrılmaktır. Yani kadın istediği an verdiği para karşılığı kocasını boşayabilir.

193) Adı Abdullah b. Erkam b. Abdiyağus b. Vehb b. Abdimenaf b. Zühre'dir. Fetih senesi müslüman olmuştur. **Hazret-i Peygamber**'in, Hazret-i Ebû Bekir'in ve Hazret-i Ömer'in kâtipliğini yapmıştır.

194) Taberânî

195) Hâkim

196) Müslim, Buhârî

197) Irâkî, bu lâfızla görmediğini söylüyorsa da mânâsı sahihtir. Riya'nın iki elbisesi ile izar ve rida kastedilmektedir

198) Müslim, Buhârî

199) Suyutî, İbn Cevzî ve başkaları Cüyeynî'ye göre kasden hadîs uydurmanın küfür olduğunu rivâyet ederler. Fakat İmâm-ı Haremeyn'e göre bu söz zayıftır. (Bkz. İthâfu's-Saâde, VII/528)

Târiz Yoluyla Yalandan Sakınmak

Târiz200 Yoluyla Yalandan Sakınmak

Selef-i sâlihînden nakledilmiştir ki târizlerle insan yalandan korunabilir. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Târizlerde kişiyi yalandan koruyacak birtakım özellikler vardır?'

Bu durum, İbn-i Abbâs ve diğer ashâb-ı kirâmdan da rivâyet edilmiştir. Onlar ancak insan yalana mecbur kaldığı zaman, böyle yapabileceğini kasdetmişlerdir. Yalana ihtiyaç ve zaruret olmadığı zamana gelince, ne açıkça ve ne de târiz yoluyla yalan söylemek caiz değildir. Ancak yine de târiz yoluyla yalan söylemek daha hafiftir. Târizin misali şu hâdisedir:

Rivâyet ediliyor ki, Mutarrıf201 Basra valisi Ziyad'ın huzuruna girdi. Ziyad ona 'neden ziyaret etmekte geciktiğini' sordu. O da hastalığını sebep göstererek şöyle dedi: 'Emir'den ayrıldığımdan beri yanımı kaldırmış değilim. Ancak Allah'ın kaldırdığı hariç. . '

İbrâhîm Nehaî dedi ki: 'Birinin kulağına menfi olarak senden herhangi birşey gitmişse ve sen de yalan söylemeyi çirkin görüyorsan, ona şöyle de: 'Ondan bir şeyi söylemediğimi muhakkak Allah bilir'. Böylece 'söylemediğim' mânâsına gelen 'ınâ kultü' nün başındaki olumsuz harf olan 'ına'yı 'ibham' mânâsında kullanırsın. Fakat dinleyen onun 'olumsuz' mânâsına geldiğini düşünür.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) , Hazret-i Ömer tarafından bir vazifeye tayin edilmişti. Vazifeden dönünce hanımı kendisine 'Vazifelilerin ve memurların geldiklerinde ailelerine getirdikleri hediyelerden ne getirdin?' diye sordu. Oysa Hazret-i Muaz, hanımına hiçbir şey getirmiş değildi. Bunun üzerine hanımına şu cevabı verdi: 'Benim yanımda beni kontrol eden biri vardı'.

Hanımı 'Sen **Hazret-i Peygamber**'in ve onun halifesi Ebû Bekir'in yarımda emin idin (vazife aldığın zaman seni kontrol eden birisini seninle göndermiyorlardı. Nasıl olur da) Ömer seninle beraber bir kontrolcü gönderir?' dedi. Hazret-i Muaz'ın hanımı, Medine'nin kadınları arasında bunu söyledi ve Hazret-i Ömer'den şikayette bulundu. Hazret-i Ömer'in kulağına bu haber gittiğinde Muaz'ı huzuruna çağırdı ve 'Seninle beraber herhangi bir kontrolcü gönderdik mi?' dedi. Muaz 'Ben hanımımdan özür dilemek maksadı ile çıkar yol olarak ancak böyle söylemeyi uygun gördüm' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer gülerek Muaza birşeyler verdi ve 'Hanımını bunlarla razı et' dedi. Muaz'ın sözündeki 'baskı yapan' tabirinden 'kontrol eden **Allahü teâlâ**' kasdedilmiştir,

İbrâhîm Nehaî, kızma 'Sana şeker satın alacağım' demezdi. 'Sana şeker almamı ister misin?' derdi. Çünkü bazen şeker alma imkânı olmuyordu.

Yine bu zat, hoşlanmadığı bir insan kendisini dışarıya çağırdığı zaman, evde olduğu halde cariyeye "Ona İbrahim'i camide aramasını söyle! 'İbrahim burada değildir' deme ki yalan olmasın" derdi.

Şa'bî evinde arandığı zaman, arayan kimse ile görüşmeyi istmediğinde bir daire çizer ve cariyesine "Parmağını dairenin içine koy ve 'Burada yoktur' de" derdi.

Bütün bunlar ihtiyaç zamanında yapılan târizlerdir. İhtiyaç yoksa böyle yapmak caiz değildir. Çünkü burada, her ne kadar lâfız yalan değilse de bu ibareler bir yalanı bildirmektedirler!. . . Bu ise en azından mekruhtur. Nitekim Abdullah b. Utbe şöyle anlatıyor: 'Babamla beraber Ömer b. Abdülaziz'in

huzuruna girdik. Çıktığımızda halk 'Bu elbiseyi sana emîr'ul Mü'minîn mi giydirdi?' diye sordular. Ben de 'Allah ona hayrı mükâfat olarak versin' dedim. Bunun üzerine babam bana dedi ki: "Ey oğul! 'Yalandan sakın ve benzerinden kaçın' diye rivâyet edilmiştir" dedi.

İşte görüldüğü gibi Utbe, oğlunu böyle söylemekten menetmiştir. Çünkü böyle söylemekte, soranlara gururlanmak ve onlara yanlış bir zan verme durumu vardır. Bu ise bâtıl bir gayedir ve içinde hiçbir fayda mevcut değildir. Evet, târizler başkasının kalbini mizah yoluyla hoşnut etmek gibi basit bir gaye için de mübahtır. **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu sözleri ve benzerleri gibi:

'Cennete ihtiyar kadın giremez!'

'Senin kocan o gözünde beyazlık olan kimse midir?'

'Seni deveye değil de devenin yavrusuna bindireceğiz'.

Açık yalana gelince, Ensâr'dan Nuayman'ın Hazret-i Osman'a karşı yaptığı gibi202 ve halkın ahmak insanlarla oynayıp 'filan kadın seninle evlenmek istiyor' şeklinde onları aldatması gibi. . . Eğer bu açık yalanda bir kalbi kıracak bir zarar varsa haramdır. Eğer bu açık yalan başkasının kalbini hoşnut etmek içinse, sahibi fısk ve fücur ile nitelendirilemez. Fakat bu yalanı söylemek onun îman derecesini düşürür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişinin îmanı, kendisi için sevdiğini, (müslüman) kardeşi için de sevmedikçe ve şakalarında yalandan korunup sakınmadıkça kâmil olmaz. 203

Adam, bir kelime söyler, onunla arkadaşlarını güldürür. O kelimeden dolayı Süreyya yıldızından daha uzak bir mesafeden cehenneme dalar.

Hazret-i Peygamber bu hadîste müslümanın gıybetini veya herhangi bir kalbe verilen eziyeti kasdetmiştir. Burada sadece mizah kastedilmiş değildir. Fâsıklığı gerektirmeyen yalan grubuna, halkın âdetinde cereyan eden mübalağalar da girer. Kişinin başkasına 'ben seni şu kadar aradım', 'Ben sana yüz defa dedim' demesi gibi; zira kişi bununla aramanın sayısını anlatmak istemez, çok aradığını anlatmak ister. Eğer kişinin araması sadece bir defa ise ve buna rağmen böyle söylüyorsa bu durumda sözü yalan olur. Eğer birkaç defa aramışsa, böyle demekle günahkâr olmaz. Her ne kadar yüz defa aramamış olsa da. . . Bunların **ikisi**nin kör olan bu zat mescidde küçük taharetini yapmak istedi. Halk 'Burası camidir' diye bağırdı. Nuayman onun elinden tutup mescidin başka bir köşesine götürüp 'Burada yap, burası mescid değildir' dedi. Yine halk 'orası mesciddir' diye bağırdı. Bunun üzerine 'Acaba kim beni buraya getirdi. Yemin olsun eğer o elime geçerse asam ile ona hakettiği darbeyi indireceğim' dedi. Aradan uzun bir zaman geçti. Nuayman, âmânın yanına geldi. Hazret-i Osman da namaz kılıyordu. Âmâya 'Nuayman'dan intikam almak ister misin?' dedi. Âmâ 'evet' dedi. Bunun üzerine âmâ'nın elini tutup Hazret-i Osman'ın yanında durdurdu. Âmâ var kuvvetiyle âsâsını Osman'ın başına indirdi, Osman'ın başını yardı. Halk 'Emîr'ul-Mü'minîne vurdun!' diye bağırdı.

arasında dereceler vardır. Yalanın tehlikesini düşünüp diline sahip olmayan bir kimse burada mübalağaya kaçar.

Yalanın âdet olduğu ve müsamaha ile karşılandığı yerlerden biri de şudur. 'Yemek ye!' dendiğinde, karşıdaki adam da 'Benim iştahım yok' derse (iştahı olduğu halde böyle diyorsa) böyle demesi -doğru bir gaye güdülmediğinde- yasaklanmıştır ve haramdır.

Mücâhid, Esma'nın204 şöyle anlattığını rivâyet ediyor: Âişe, gelin olup **Hazret-i Peygamber** ile gerdeğe girdiği gecede onun arkadaşı idim. Benimle beraber birkaç kadın daha vardı. Allah'a yemin ederim, biz **Hazret-i Peygamber**in evinde bir ziyafet yemeği görmedik. Ancak bir bardak süt vardı. **Hazret-i Peygamber** o sütten içti ve sonra Âişe'ye verdi. Âişe sütü içmekten utanarak çekindi. Ben Âişe'ye dedim ki: '**Hazret-i Peygamber**'in elini geri çevirme. **Hazret-i Peygamber**'in eliyle uzattığı sütü al!' Âişe utanmakla beraber, süt bardağını **Hazret-i Peygamber**'den aldı, içti. Sonra **Hazret-i Peygamber** ona 'Arkadaşlarına da ver' dedi. Biz 'Bizim iştahımız yoktur' dedik. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Sakın açlıkla yalanı bir araya getirmeyin' dedi. Ben 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bizden biri iştahı çektiği halde iştahım çekmiyor dese bu söz yalan sayılır mı?' dedim. Şöyle buyurdu:

Muhakkak ki yalan, deftere yalan olarak yazılır. Hatta deftere yalancık da yalancık olarak yazılır (yani en hafifi bile yazılır) . 205

Takvâ ehli, bu tür yalanlarda gösterilen müsamahadan kaçınırlar. Leys b. Sa'd şöyle anlatıyor: "Said b. Müseyyeb'in iki gözü ağrıyor ve çapaklanıyordu. Hatta çapaklar gözün dışında toplanmaktaydı. Said'e 'Eğer gözlerindeki çapakları silsen daha güzel olur!' dedim. Said "Peki! Doktorun 'gözlerine el sürme' demesi ve benim de 'Evet! El sürmeyeceğim' demem nerde kalır?" dedi". İşte bu, ehl-i takvânın hareketidir. Bunu terkeden bir kimsenin dili yalan hususunda iradesinin sınırını aşar ve böylece bilmeden yalan söylemiş olur.

Havvat et-Teymî'den şöyle rivâyet ediliyor: Rebî b. Heyseme'nin kızkardeşi, hasta olan bir yeğenini ziyarete geldi. Hastanın üzerine eğilerek 'Oğlum, nasılsın?' diye sorunca, uzanan Rebî kalkıp oturarak kız kardeşine 'Sen bunu emzirdin mi?' diye sordu. Kız kardeşi 'Hayır, emzirmedim!' dedi. Rebî "O halde sen 'kardeşim oğlu' deyip doğru söyleseydi, ne zararın olurdu?" dedi.

Âdetlerden biri de, kişinin bilmediği şey hakkında 'Allah bilir' demesidir. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: "Allah nezdinde günahların en büyüklerinden biri de kişinin bilmediği şey için 'muhakkak Allah bilir' demesidir".

Bazen kişi rüyasını hikâye ederken yalan söyler. Burada günah çok büyüktür; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kişinin kendisini soyundan başka bir soya nisbet etmesi veya uyku halinde görmediğini gözleriyle görmüş gibi anlatması veya benim ağzımdan yalan söylemesi, yalanın en büyüklerindendir. 206

Rüya hususunda yalan söyleyen (rüya uyduran) bir kimseden kıyâmet gününde iki arpayı birleştirmesi istenir. Oysa hiçbir zaman iki arpayı birleştiremez. 207

200) Taftazanî'ye göre târiz, birkaç mânâya gelmesi muhtemel olan bir lâfız söylenmesi ve konuşanın maksadının zıddının anlaşılması demektir.

Müteahhîrinin bazısına göre konuşmada olmayan bir mânâya delâlet etmek için kinâî, mecazî veya hakikî bir lâfızla bir şeyi zikretmektir.

201) Basralıdır ve tabiîndendir. Güvenilir bir âbiddir.

202) Nevfel'in oğlu Mahreme 115 yaşma gelmiş bulunuyordu. Bir gün gözleri kör olan bu zat mescidde küçük taharetini yapmak istedi. Halk 'Burası camidir' diye bağırdı. Nuayman onun elinden tutup mescidin başka bir köşesine götürüp 'Burada yap, burası mescid değildir' dedi. Yine halk 'orası mesciddir' diye bağırdı. Bunun üzerine 'Acaba kim beni buraya getirdi.

Yemin olsun eğer o elime geçerse asam ile ona hakettiği darbeyi indireceğim' dedi. Aradan uzun bir zaman geçti. Nuayman, âmânın yanına geldi. Hazret-i Osman da namaz kılıyordu. Âmâya 'Nuayman'dan intikam almak ister misin?' dedi. Âmâ 'evet' dedi. Bunun üzerine âmâ'nın elini tutup Hazret-i Osman'ın yanında durdurdu. Âmâ var kuvvetiyle âsâsını Osman'ın başına indirdi, Osman'ın başını yardı. Halk 'Emîr'ul-Mü'minîne vurdun!' diye bağırdı.

203) Dârekutnî, İbn Abdilberr

204) Adı Umeys b. Ma'bed b. Hars b. Kâ'b'dır. Hazret-i Esmâ Cafer'le beraber Habeşistan'a hicret etmiş, Cafer'den sonra Hazret-i Ebû Bekir ile, ondan sonra da Hazret-i Ali ile evlenmiştir. Faziletli bir kadın sahâbî'dir.

205) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî

206) Buhârî

207) Buhârî

24-7

Gıybet

Gıybet konusu oldukça uzundur. Bu bakımdan biz önce gıybetin aleyhinde vârid olan kötülemeleri ve gıybet hakkında vârid olan şer'î delilleri beyan edelim.

Allahü teâlâ Kur'ân da gıybetin kötülenmesini nass ile yapmış ve gıybet yapanı ölünün etini yiyen bir kimseye benzeterek şöyle buyurmuştur:

Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz (değil mi) ! (Hucurât/12) **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Müslümanın her şeyi diğer müslümana haramdır: Kanı, malı ve namusu (nu pâyimâl etmek) . . . 208

Gıybet, haysiyete hoş gelmeyen kelimelerle saldırmaktır. Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** gıybeti, mal ve kan ile beraber zikretmiştir.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Birbirinize hased etmeyin! Birbirinize buğzetmeyin! Kavga etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin. Bazınız bazınızın gıybetini yapmasın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun!209

Câbir ve Ebû Said **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet ediyorlar:

Gıybetten kaçınınız! Muhakkak ki gıybet, zinadan daha kötüdür. Çünkü kişi, bazen zina eder, tevbe eder ve Allah tevbesini kabul eder. Gıybet yapan bir kimse ise, gıybeti yapılan kişi kendisini affetmedikçe Allah tarafından affedilmez. 210

Enes (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

İsrâ gecesinde yüzlerini tırnaklarıyla paramparça eden bir kavmin yanından geçtim. Cebrâil'e 'Bunlar kimlerdir?' diye sordum. Cebrâîl 'Bunlar halkın gıybetini yapan, haysiyet ve mürüvvetlerine dil uzatanlardır!' dedi,211

Selim b. Câbir şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**'e gelerek dedim ki: 'Bana bir hayır öğret ki ondan faydalanayım!' Şöyle buyurdu:

Sakın yaptığın iyiliğin hiçbir şeyini az görme; isterse bu, elindeki kovadan su isteyen adamın kabına su boşaltmak olsun. Müslüman kardeşini güler yüzle karşılamanı tavsiye ederim. Dönüp gittiğinde de sakın gıybetini yapma!212

Berrâ b. Âzib der ki: **Hazret-i Peygamber**, evlerinde oturan hanımlara bile duyuracak derecede bize bir hutbe okuyarak şöyle buyurmuştur:

Ey sadece dilleriyle îman edip kalbiyle îman etmeyen kimseler! Sakın müslümanların gıybetini yapmayın. Kusurlarını araştırmayın! Çünkü müslüman kardeşinin kusurunu araştıran bir kimsenin kusurunu Allah araştırır ve Allah kimin kusurunu araştırırsa, önu evinin içinde olsa bile rezil eder. 213

Rivâyete göre **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) şöyle vahyetmiştir: 'Kim gıybetten tevbe ederek ölürse, o cehenneme en son girecek kimsedir'.

Enes dedi ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) birgün oruç tutmayı emrederek şöyle buyurmuştur:

Sakın ben kendisine izin vermedikçe hiçbir kimse iftar etmesin!

Bunun üzerine halk oruç tutup akşamladı. İftar zamanı kişi gelir ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben bugünü oruçlu geçirdim. İftar için bana izin ver' derdi. **Hazret-i Peygamber** de kendisine izin verirdi. Böylece biri diğerini takiben izin almaya gelirlerdi. En sonunda bir kişi geldi ve dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kureyş'ten iki genç kız oruç tutmuşlar, sana gelmekten utanıyorlar. İftar için kendilerine izin ver'. **Hazret-i Peygamber** adamdan yüz çevirdi, adam sözünü tekrarladı, **Hazret-i Peygamber** yine onun sözüne kulak vermedi. Adam tekrar etti, bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

Onların **ikisi** oruç tutmamıştır. Bütün gün halkın etini yiyen bir kişi nasıl oruçlu sayılır? Git onlara şöyle de: Eğer oruçlu iseler istifra etsinler.

Bunun üzerine adam onlara gelerek durumu haber verdi. Onlar istifra ettiler. Onların ağızlarından kan çıktı. Adam **Hazret-i Peygamber**'e gelip haber verdi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki onlar bu kan parçasını karınlarında bıraksaydılar, ateş **ikisi**ni de yerdi. 214

Bir rivâyette Hazret-i Peygamber o kişiden yüz çevirdi, kişi sonra tekrar geldi ve 'Ey Allah'ın Rasülü! Allah'a yemin ederim, onların ikisi de öldü veya ölüme yaklaştılar' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber adama 'Onların ikisini huzura getir' diye emir verdi. Hazret-i Peygamber'e geldiler. Hazret-i Peygamber bir fincan istedi. Onlardan birine 'Bunun içine istifra et' dedi. O da irin, kan ve sarı sudan oluşan bir kusmuğu, fincanı dolduruncaya kadar boşalttı. Hazret-i Peygamber diğerine de 'istifra et' dedi. O da aynen o şekilde istifra etti bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle dedi: 'muhakkak bu iki kadıncağız, Allahü teâlâ'nın kendilerine helâl kıldığı nimetlerden oruç tutup yemediler, fakat kendilerine haram kıldığı şeyle iftar ettiler. Biri diğerinin yanına oturdu. Başladılar halkın etlerini yemeye!

Enes şöyle anlatıyor: Hazret-i Peygamber bize hutbe okudu. Faizden bahsetti. Onun korkunçluğunu uzun uzadıya belirtti. Sonra şöyle buyurdu:

Kişinin faizden bir dirhem kazanması, Allah nezdinde günah bakımından, otuzaltı zinadan daha tehlikelidir. Faizin en çirkini ise, müslümanın ırzına dil uzatmaktır. 215

Câbir der ki: Bir seferde Hazret-i Peygamber ile beraberdik. Sahipleri azap gören iki kabrin yanında durarak şöyle buyurdu:

Bu iki kabrin sahibi azap görüyorlar! Oysa azap görmeleri pek büyük olmayan bir suçtan dolayıdır. Onlardan biri halkın gıybetini yapardı. Diğeri ise küçük taharetten korunmazdı. 216

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hurma dalı veya iki hurma dalı istedi. O dalları kırıp sonra her parçayı bir kabrin üzerine dikmeyi emretti ve şöyle dedi:

Bu iki dal yaş oldukça (kurumadıkça) onların azabı hafifletilir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Maiz b. Mâlik'i recmettiği zaman bir kişi yanındaki arkadaşına dedi ki: 'Bu (Maiz) , köpeğin ansızın ölmesi gibi öldü!' Hazret-i Peygamber, bu iki kişi beraberinde olduğu halde bir leşin yanından geçti ve o iki kişiye dedi ki:

Şu leşi parçalayıp yeyiniz!

Onlar 'Ey Allah'ın Rasûlü! Biz leş mi yiyelim?' dediler. Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

İkinizin, müslüman kardeşinizin ölüsünden yemiş olduğunuz şey, bu leşten daha pis kokuyor. 217

Ashâb-ı kirâm birbirlerine rastladıkları zaman birbirlerini güler yüzle karşılar, gıyablarında konuşmazlardı ve bunun, amellerin en faziletlisi olduğunu ve bunun aksini yapmanın da münafıkların âdeti olduğunu bilirlerdi.

Ebû Hüreyre der ki:

Kim dünyada müslüman kardeşinin etini yerse, âhirette ona o müslümanın eti yaklaştırılır ve kendisine 'Diri iken onun etini yediğin gibi ölü iken de ye!' denir. O da mecbur kalarak yer. Böylece geveler, tiksinir, bağırır ve yüzünü buruşturur. 218

Bu söz aynı zamanda Hadîs-i merfû olarak da rivâyet edilmiştir.

Rivâyet ediliyor ki iki kişi, Mescid-i Haram'ın kapılarından birinin önünde oturuyordu. Daha önce kadınlığa özenen, fakat o anda o kötü âdeti terkeden biri onların yanından geçti. Onlar arkasından 'Onda kadınımsı hareketlerden bir şeyler kalmış!' dediler ve o sırada namaz için kamet getirildi. O iki kişi içeri girdi. Halkla beraber namaz kıldılar.

Söyledikleri söz onların kalbinde 'Acaba gıybet oldu mu, olmadı mı?' diye bir merak vesilesi oldu. Bunun üzerine **ikisi** Atâ'ya gelip hâdiseyi anlattılar. Atâ **ikisi**ne de yeniden abdest almayı, namaz kılmayı, eğer oruçlu iseler oruçlarını kaza etmelerini emretti.

Mücâhid 'Azap olsun her ayıplayıcıya! Yüzlerine karşı dil uzatıcıya!' (Hümeze/1) ayetinin tefsirinde şöyle dedi: 'Hümeze halka taneden kimse, Lümeze halkın etini yiyen kimse demektir'.

Katade der ki: 'Bize belirtildiğine göre kabrin azabı **üç** çeyrektir. Bir çeyreği gıybetten, bir çeyreği koğuculuktan ve bir çeyreği de sidikten korunmamaktan gelir!'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim ki gıybet, Mü'min kişinin nâmını ifsad hususunda cüzzam'ın ceseddeki tahribatından daha süratlidir'.

Birisi şöyle demiştir: 'Biz **selef-i sâlihîn**'e yetiştik. Onlar ibadeti oruç tutmakta ve namaz kılmakta değil, dillerini halkın ırzından tutmakta görürlerdi'.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Sen, arkadaşının ayıplarını belirtmek istediğin zaman onun yerine kendi ayıbını belirt!'

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: 'Sizden bir kimse müslüman kardeşinin gözündeki çöpü görür de kendi gözündeki merteği görmez!'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ey Âdem oğlu! Sen îmanın hakikatini ancak sende mevcut olan bir ayıptan dolayı halkı ayıplamayı terkettikten sonra elde edebilirsin. Ancak o ayıbın ıslahına başlayıp nefsinde bulunan o ayıbı ıslah ettikten sonra elde edebilirsin. Bunu yaptığın zaman senin meşguliyetin, nefsin hakkında olur. Allah nezdinde kulların en sevimlisi böyle olanıdır'.

Mâlik b. Dinar şöyle anlatır: "Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) beraberinde havariler olduğu halde bir köpek leşinin yanından geçti. Havariler 'Bu köpeğin kokusu amma da fena' dediler. Îsa (aleyhisselâm) 'Onun dişinin parlaklığı ne de güzeldir' diye karşılık verdi. Sanki Îsa (aleyhisselâm) bu sözüyle havarileri, köpeğin gıybetini yapmaktan bile menediyor ve onların Allah'ın mahluku hakkında güzelden başka birşey söylememelerine dikkatlerini çekiyordu",

Ali b. Hüseyin başkasının gıybetim yapan bir kişiyi dinledi ve şöyle dedi: 'Gıybetten kaçın! Çünkü gıybet, insan köpeklerinin katığıdır'.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Allah'ın zikrinden ayrılmayın! Çünkü onda şifa vardır. Halktan bahsetmekten sakının! Çünkü o hastalıktır'.

Allahü teâlâ'dan, ibadetine yönelmek için tevfîkini talep ederiz.

208) Müslim

209) Müslim, Buhârî

210) İbn Eb'id-Dünya, İbn Hıbbân

211) Ebû Dâvud

212) İmâm-ı Ahmed, İbn Eb'id-Dünya

213) İbn Eb'id-Dünya, Ebû Dâvud

214) İmâm-ı Ahmed

215) İbn Eb'id-Dünya

216) İbn Eb'id-Dünya, Ebû Abbas Değulî

217) Ebû Dâvud, Nesâî

218) İbn Merduveyh

Gıybet'in Anlamı ve Tarifi

Gıybet duyduğu zaman insanın hoşuna gitmeyen, gıyabında yapılan konuşmadır. Söylemiş olduğun şey, ister bedeninde, ister nesebinde, ister ahlâkında, ister fiilinde, ister zihninde, ister bünyesinde olsun hiçbir fark yoktur. Hatta elbisesinde, evinde ve bineğinde bile hoşuna gitmeyen bir eksikliği belirtsen yine gıybet olur.

Bedene gelince, gözündeki zayıflığı, şaşılığı, başındaki kelliği, boyunun kısa veya uzunluğunu, renginin siyahlığı ve sarılığını belirtmek gibidir. Nasıl olursa olsun, kişinin kendisiyle vasıflanabileceği düşünülen ve söylenildiği takdirde hoşuna gitmeyen her söz gıybete dahildir.

Nesebe gelince, 'Babası Nebtî (çiftçi, ziraatçı) veya Hindli'dir' veya 'hasis' veya 'ayakkabı tamircisi' veya 'çöpçü' gibi kişinin hoşuna gitmeyen herhangi bir vasfını söylemendir.

Ahlâka gelince, 'O kötü ahlâklıdır, cimridir, gururludur, riyakârdır. Fazla öfkeli, korkak, âciz, zayıf kalpli, mütehevvir ve benzeri ahlâklıdır!' demek de gıybettir.

Dil ile ilgili fiillerine gelince, 'O hırsız, yalancı, içkici, hain, zâlim, namaz hususunda gevşek, zekât hususunda küstah veya güzel rükû yapmaz, güzel secde etmez, necasetlerden korunmaz veya anne ve babasına karşı itaatkâr değildir veya zekâtı yerine sarfetmiyor veya zekâtı güzelce taksim etmeyi beceremiyor veya orucunu kadınlarla müstehcen konuşmaktan, gıybet yapmaktan, halkın namusuna saldırmaktan korumuyor' demek de gıybettir.

Dünya ile ilgili fiiline gelince, 'O az edeplidir. Halk hakkında küstahtır veya hiç kin senin kendi üzerinde hakkı olduğunu görmediği gibi, kendi nefsinin herkeste hakkı olduğunu sanar veya fazla konuşur. Fazla er, fazla uyur. Uyku vakti olmayan vakitlerde uyur, uygun olmayan yerlerde oturur' demek de gıybettir. Elbisesinde ise 'Onun yenleri pek geniştir. Eteği uzun, elbisesi kirlidir' demek de gıybettir. Bir grup 'Din hususunda gıybet yoktur. Çünkü din hususunda başkasını kötüleyen bir kimse Allah'ın kötülediğini kötülüyor demektir. Bu bakımdan başkasını günahlarıyla zikredip o günahlarından dolayı kötülemek caizdir' demişler ve delil olarak şu rivâyeti öne sürmüşlerdir: **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kadından sözedilerek onun fazla saliha ve fazla oruç tutan olduğu söylendi. Fakat 'kadın diliyle komşularına eziyet veriyor' da denildi. **Hazret-i Peygamber** de

cevap olarak şöyle buyurdu:

O ateştedir. 219

Yine **Hazret-i Peygamber**'in yanında başka bir kadından söz edilerek, onun cimri olduğu söylendi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Böyle olduktan sonra onun hayrı nerede kalır?220

Bu (kadının cimri olduğuna dair) söz, bozuk bir sözdür. Çünkü ashâb-ı kirâm, Hazret-i Peygamber'den ahkâmı sormaya muhtaç olduklarından dolayı gelip **Hazret-i Peygamber**'e böyle şeyleri soruyorlardı. Onların gayeleri sözü edilen adamı tenkid değildi ve **Hazret-i Peygamber**in meclisinden başka bir mecliste de böyle bir şeye ihtiyaç yoktu. Bizim elimizdeki delil, ümmetin icmaıdır. Ümmet, başkasını, hoşuna gitmeyecek bir vasıfla anan kimsenin gıybetçi olduğunda ittifak etmiştir. Çünkü böyle bir kimse **Hazret-i Peygamber**in gıybet tarifinde belirttiği hükme dahil olur. Bütün bu konularda doğru olduğu halde gıybet eden bir kimse gıybetçidir, rabbine isyan etmiştir ve kardeşinin etini yemiş gibidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

-Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?

-Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

-Gıybet kardeşinin hoşuna gitmediği bir vasıfla onu zikretmendir.

-Acaba benim dediğim kardeşimde varsa?

-Eğer senin dediğin kardeşinde varsa, onun gıybetini yapmış olursun. Eğer dediğin kendisinde yoksa ona iftira etmiş olursun. 221

Muaz b. Cebel şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**'in yanında bir kişinin bahsi geçti. Ashâb 'O çok âciz bir kimsedir!' dedi. Buna karşılık **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

-Siz kardeşinizin gıybetini yaptınız!

-Biz onda olanı söyledik!

-Eğer onda olmayanı söyleseydiniz kendisine iftira etmiş olurdunuz. 222

Huzeyfe Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Âişe, Hazret-i Peygamber'in yanında bir kadından bahsetti ve dedi ki: 'O kısa boyludur'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** Âişe ye şöyle dedi:

Sen onun gıybetini yapmış oldun!223

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Başkasından bahsetmek **üç** kısma ayrılır:

1. Gıybet

2. Bühtan

3. İfk (iftira)

Bunların hepsi Allah'ın Kitabı'nda zikredilmiştir. Bu bakımdan gıybet; kişide olanı söylemendir, bühtan kişide olmayanı söylemendir. İfk ise, kulağa geleni söylemendir!

İbn Şîrîn bir kişiden bahsederken şöyle demiştir: 'O siyah kişi. . . ' Sonra Allah'tan bağışlanma diledi ve 'Ben gıybet yapmış olduğum kanaatindeyim' dedi. İbn Şîrîn, İbrâhîm Nehaî'den bahsederken elini gözünün üzerine koyup öyle konuştu, kör İbrahim demedi.

Hazret-i Âişe şöyle demiştir: 'Sakın hiçbiriniz başkasının gıybetini yapmasın! Çünkü ben bir ara **Hazret-i Peygamber**'in yanında iken bir kadın için 'Şu kadın ne kadar da uzun etekli imiş!' dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** bana dedi ki: 'At, at!' Ben ağzımdan bir çiğnem et parçası çıkardım. 224

219) İbn Hıbbân, Hâkim

220) Harâitî, (Mürsel olarak)

221) Müslim

222) Taberânî

223) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî

224) İbn Eb'id-Dünya, İbn Merduveyh

Dili Gıybetten Korumanın Çareleri

Bütün huylar, ancak ilim ve amel macunuyla tedavi edilir. Her illetin ilâcı, sebebinin zıddı iledir. Bu bakımdan biz illetlerin sebeplerini araştıralım. Dili gıybetten uzak tutmanın ilâcı iki şekilde olur:

Birincisi: İcmâlî

İkincisi: Tafsilî

İcmâlî

Kişinin gıybet etmesinden ötürü -rivâyet ettiğimiz hadîslerden anlaşıldığı gibi- kendisini Allah'ın gazabına mâruz bırakmış olduğunu bilmesidir ve yine gıybetin kıyâmet gününde iyiliklerini yok edeceğini bilmesidir. Çünkü kıyâmet günündeki iyilikleri, gıybetinin ve mürüvvetinin bedelidir. Eğer iyilikleri yoksa, gıybeti yapılanın kötülüklerinden onun defterine nakledilir. O, bununla Allah'ın gazabına mâruz kalır ve Allah nezdinde murdar et yiyene benzer. Kulun kötülük kefesi, iyilik kefesine ağır basarsa cehenneme girer. Bazen de gıybetini yapmış olduğu adamdan kendisine bir günah nakledilir ve o günah ile terazisinin günah kefesi ağır basar ve dolayısıyla cehenneme girer. Gıybetçinin başına gelen azabın en azı, onun amellerinin sevabını azaltmasıdır. Bu azaltma, hakkın istenilmesi, sual, **cevap** ve hesap icra edildikten sonra olur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gıybetin, kulun hasenâtında yapmış olduğu tahribat, ateşin kuru (odun) da yapmış olduğu tahribattan daha süratli ve şiddetlidir. 233

Rivâyet ediliyor ki bir kişi Hasan-ı Basrî'ye 'Kulağıma geldiğine göre, sen benim gıybetimi yapıyormuşsun?' dedi. Hasan-ı Basrî **cevap** olarak 'Seni hasenat ve hayratımda hâkim kılacak kadar senin kıymetin yanımda büyümemiştir' dedi.

Bu bakımdan kul, gıybetin kötülüğü hakkında vârid olan hadîslere îman ettiğinde o hadîslerdeki tehditlerden korktuğu için dilini başıboş bırakmaz. Nefsi hakkında düşünmek ona fayda verir. Eğer nefsinde bir ayıp görürse, onunla meşgul olur ve **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsini hatırlar:

Kendisinin ayıbı, kendisini halkın ayıbıyla meşgul olmaktan alıkoyan kimseye cennet vardır. 234

Bir ayıbı gördüğü zaman, nefsini kötülemeyi bırakıp başkasını kötülemekle meşgul olmaktan utanması en uygun davranıştır. Başkasını ıslah edip o ayıptan uzaklaştırmaktan âciz olması, kendisinin günahtan uzaklaşmak hususunda âciz olması gibidir. Bu da eğer o ayıp, kişinin fiili ve iradesiyle ilgili ise sözkonusudur. Eğer yaratılıştan gelen birşey ise kişiyi ondan dolayı kötülemek, yaradanı kötülemek demektir! Zira bir sanatı kötüleyen, sanatçıyı kötülemiş olur.

Adamın biri bir hakîme şöyle haykırdı: 'Ey çirkin yüzlü!' Hakîm **cevap** olarak şunları söyledi: 'Yüzümün yaratılışı elimde değildi ki onu güzel yapayım!'

Kul, nefsinde bir ayıp görmediği zaman **Allahü teâlâ**'ya teşekkür etmelidir. Nefsini ayıpların en büyüğü olan gıybetle kirletmemelidir; zira halkın ayıplarını söyleyip ölünün etinden yemek, ayıpların en büyüklerindendir. Eğer kişi insaflı olsaydı nefsini her ayıptan uzak sanmasının, nefsini tanımaması anlamına geldiğini bilirdi. Bu ise ayıpların en büyüklerindendir. Kendisinin gıybeti yapıldığı takdirde rahatsız olduğu gibi, başkasının da gıybeti yapıldığı takdirde rahatsız olacağını bilmesi, kendisine fayda verir. Madem ki kendi gıybetinin yapılmasına razı değildir, o halde kendi nefsi için razı olmadığı birşeye başkası için de razı olmamalıdır. İşte bunlar tedavi usûllerinin en güzelleridir.

Tafsilî

Kişiyi gıybete sürükleyen ve teşvik eden sebebe bakmasıdır; zira hastalığın tedavisi, sebebinin önlenmesiyle mümkündür. Biz ise daha önce sebepleri beyan etmiştik.

Öfkeye gelince, bunu Öfkenin Âfetleri bölümünde zikredeceğimiz tedavi formülleriyle tedavi etmelidir. Şöyle ki: 'Ben filan adama öfkelendiğim takdirde, Allah da o gıybetten dolayı bana öfkelenir; zira Allah beni gıybet etmekten menetmiştir. Ben ise onun yasakladığı şeyi, cüret ve cesaretle yapıyorum. Onun yasağını hafife alıyorum' demesidir. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki cehennemin bir kapısı vardır. O kapıdan dünyada kinini Allah'a isyan etmek sûretiyle yerine getiren girer!235

Kim rabbinden korkarsa, onun dili ağırlaşır ve o kinini icra etmez. 236

Kim kinini icra etmeye gücü yettiği halde öfkesini yutarsa, kıyâmet gününde Allah onu mahşer ehlinin gözü önünde çağırır, istediği hûriyi alması için kendisini serbest bırakır. 237

Peygamberlere inen semâvî kitapların bazılarında şu hakîkatler yer almaktadır: 'Ey Âdem oğlu! Öfkelendiğin zaman beni hatırla ki ben de öfkelendiğim zaman seni hatırlayayım, helâk ettiklerimin arasında seni helâk etmeyeyim'.

Arkadaşlara muvafakat etmeye gelince, bu senin insanları razı etmeyi istediğin zaman Allah'ı kızdırmış olacağını bilinendir. Yaradanım tahkir, başkasını tazim etmeyi nefsine nasıl yediriyorsun? Nasıl mevlânı razı etmeyi, başkalarının razı olması için terkediyorsun? Fakat öfkelendiğin adamı kötülükle anman gerekmez. Aksine o adamı kötülükle andıkları zaman arkadaşlarına da Allah rızası için öfkelenmelisin. Çünkü onlar, günahların en fâhişi olan gıybet ile senin rabbine isyan etmiş olurlar! Başkasını hâinliğe nisbet etmek sûretiyle kendini temize çıkarmaya gelince -oysa onu zikretmeye ihtiyaç da yoktu- bu illeti, yaratıcının öfkesine mâruz kalmanın, yaratılmışların öfkesine mâruz kalmaktan daha şiddetli olduğunu bilmekle tedavi edebilirsin! Oysa sen, gıybet yapmakla kendini Allah'ın kahrına mâruz bırakıyorsun ve buna rağmen halkın öfkesinden kurtulup kurtulamayacağını da bilmiyorsun. Bu bakımdan dünyada nefsinin kurtuluşunu vehmederek, âhirette helâk edersin, hakîkat yönünden sevaplarını yok eder, zarar edersin, hâli hâzırda Allah'ın kötülemesi senin için gerçekleşmiş olur. Oysa sen halkın seni gelecekte kötülemelerini önlemeyi düşünüyorsun. Bu ise cehalet ve mahrumluğun ta kendisidir.

Senin özür olarak 'Eğer ben haram yiyorsam, salâh ve takvâ ile bilinen filan adam da yiyor. Eğer sultanın malını kabul ediyorsam, filan adam da kabul ediyor' demen, cehaletin ta kendisidir. Çünkü sen, kendisine uyulmanın caiz olmadığı bir kimseye uymayı, mazeret olarak ileri sürüyorsun; kim olursa olsun, Allah'ın emrine muhalefet eden bir kimseye uyulmaz! Eğer başkası ateşe girerse, sen de ateşe girmeye muktedir isen ona uymazsın. Eğer ona uyarsan akılsızsın. Bu bakımdan senin söylediğinde gıybet vardır. Üstelik günah da vardır. O günahı, kendisiyle özür dilediğin şeye eklemiş bulunuyorsun. Ayrıca cehalet ve hamakatını iki günahı bir araya getirerek tescil etmiş olursun. Tıpkı keçiye bakıp kendini dağın tepesinden aşağı atan bir koyun gibi olursun. Koyun da senin gibi nefsini helâk etmiştir. Eğer o konuşabilseydi muhakkak kendisini mazur göstermeye çalışarak, 'Keçi benden daha akıllıdır. Oysa o kendini helâk etti. İşte ben de onun gibi yaptım' derdi. O böyle dediği zaman, sen onun cehaletine gülerdin. Oysa senin halin de onun haline benziyor. Buna rağmen sen yaptığına hayret etmiyor ve kendine gülmüyorsun! Başkasını tenkid ederek kendi faziletini isbatlamak sûretiyle böbürlenip nefsini temize çıkarmana gelince, bilmelisin ki onun hakkında söylediğinle Allah nezdindeki faziletini iptal etmiş olursun. Sen, halkın senin faziletli olduğuna inandığından dolayı tehlike ile karşı karşıyasın. Bir de senin, halkın gıybetini yaptığını bildikleri zaman senin hakkındaki inançları eksilir. Bu bakımdan sen yaradanırı yanında kesinlikle mevcut olan fazileti, insanların yanında vehmettiğinle değiştirmiş olursun! Farzedelim ki insanlar senin faziletli olduğuna inanıyorlar, acaba onlar Allah'ın nezdinde sana zerre kadar bir fayda verebilirlermi? Seni Allah'ın azabının bir zerresinden kurtarabilirler mi?

Hasedden ötürü gıybet yapmaya gelince bu gıybet, iki azabı bir arada toplamak demektir. Çünkü sen o adama dünya nimetinden dolayı hased ettin ve dünyada bu hasedinle azap çekmektesin. Bununla da kanaat getirmedin. Sonunda âhiret azabını da buna ekledin! Bu bakımdan sen dünyada nefsini zarara soktun, böylece âhirette de nefsine zarar vermiş oldun. Dolayısıyla iki azabı bir araya getirmiş oldun. O adama hased etmekle kendi nefsini zarara sokup hayırlarını ona hediye ettin! Bu bakımdan sen onun dostu, kendi nefsinin düşmanısın; zira senin gıybetin ona değil sana zarar verir. Ona ise fayda verir. Çünkü sen hayırlarını kendisine naklediyor veya onun günahlarını kendine aktarıyorsun. Bu ise sana fayda vermez. Sen hasedin çirkinliğine, ahmaklığın cehaletini eklemiş oldun! Bazen de senin hased

etmen ve çekememezliğin, hased ettiğin adamın faziletinin yayılmasına vesile olur. Nitekim şöyle denilmiştir: **Allahü teâlâ**, durulmuş bir faziletin yayılmasını irade ettiği zaman, o fazilette hasedçi bir kimsenin dilini çalıştırır'.

İstihzâya gelince, senin istihzâdan gayen, halkın yanında başkasını rezil etmektir. Oysa Allah, melekler ve peygamberlerin (aleyhisselâm) nezdinde kendi nefsini rezil etmek sûretiyle onu halk yanında rezil etmeye çalışırsın. Bu bakımdan eğer sen çekeceğin hasreti, utangaçlığı ve kendisiyle istihzâ ettiğin kimsenin günahlarını yüklendiğin ve dolayısıyla cehenneme sevkolunduğun kıyâmet gününün mahrumiyetini düşünmüş olsaydın, mutlaka bu düşüncen seni, arkadaşını rezil etmekten alıkoyardı. Eğer halini bilseydin, kendi kendine gülmek başkasına gülmekten senin için daha evlâ olurdu. Çünkü sen birkaç kişinin yanında onunla istihzâ ederek kendini kıyâmet gününde mahşer ehlinin gözü önünde elinden tutulup merkebin ateşe sevkedildiği gibi o adamın günahları altında inlediğin halde sevkedilmeye mâruz bırakıyorsun! Hem de o adamın seninle alay ettiği, senin mahrum oluşuna sevindiği, Allah'ın onu sana karşı desteklemesinden ötürü mesrur olduğu ve senden intikamını alma imkânını kendisine verdiği bir durumda (ateşe sevkolunacaksın!)

Günahından dolayı kişiye merhamet ve şefkat etmeye gelince, bu esasında güzeldir. Fakat İblis, bu güzeli yapmandan dolayı sana hased etti, dolayısıyla seni dalâlete sürükledi. O şefkat ve merhametinden daha fazla sevaplarından o adamın defterine nakledilmesine sebep olacak bir sözü ağzından çıkarttı ve seni konuşturdu. Bu bakımdan senin o adamın defterine naklolunacak sevapların, o adamdan sâdır olan günahın yerine geçecek ve o adam şefkat ve merhamete ihtiyaç duymaktan çıkacaktır. Bu sefer sen şefkat ve merhamete muhtaç olacaksın. Çünkü senin ecrin yanıp kül oldu ve hasenâtından eksildi. Böylece anlaşıldı ki Allah için öfkelenmek de gıybet yapmayı gerektirmez. Ancak **şeytan** Allah için öfkelendiğinden ötürü elde etmiş olduğun ecri yok etmek ve seni Allah'ın gazabına maruz bırakmak için sana gıybeti sevdirmiştir. Seni gıybete sürüklediği zaman kendi nefsine şaşmalısın. Nefsini ve dinini başkasının dini ve dünyasıyla nasıl helâk ettiğine hayret etmelisin! Oysa sen dünyanın cezasından da emin değilsin. O ceza da senin şaşkınlık göstermek sûretiyle müslüman kardeşinin örtüsünü yırttığın gibi örtünü yırtmaktır. Bu bakımdan bütün bunların ilacı sadece marifet ve îmanın giriş kapılarından olan bu şeyleri tesbit edip elde etmektir. Bu bakımdan bütün bunlar hakkında îmanı kuvvetli olan bir kimse, hiç şüphesiz dilini gıybetten tutar.

233) Irâkî'ye göre aslına rastlanılmamıştır.

234) Bezzâr

235) Bezzâr, İbn Eb'id-Dünya, İbn Adiyy, Beyhakî, Nesâî

236) Ebû Mansur Deylemî

237) Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce

Gıybet Sadece Dille Yapılmaz

Dil ile söylemek, ancak başkasına müslüman kardeşinin bir eksikliğini anlattığın ve hoşuna gitmeyen bir vasfını belirttiğin için haram olmuştur. Bu bakımdan ta'rizen kendisinden bahsetmek, açıkça kendisinden bahsetmek gibidir. Bu hususta fiil de söz gibidir. İşaret, îma, dudak bükme, göz

kırpma, yazı, hareket ve maksadı belirten her türlü söz, açıkça söylemek gibidir. O halde bunların tümü gıybet ve haramdır,

Âişe vâlidemizin şu sözü îma ve işaret kısmındandır: Bizim evimize bir kadın geldi. Kadın gittikten sonra elimle kadının kısa boylu oluşuna işaret ettim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana şöyle dedi:

Kadının gıybetini yaptın!225

Başkasının durumunu hikâye etmek sûretiyle taklidini yapmak da gıybettir. Aksayarak yürümek veya kişinin yürüdüğü gibi yürümek gıybettir, hatta azap bakımından gıybetten daha şiddetlidir. Çünkü böyle yapmak, kişiyi anlatmakta daha tesirli olur. **Hazret-i Peygamber**, Hazret-i Aişe'nin başka bir kadının taklidini yaptığını gördü ve şöyle buyurdu:

Bana şu kadar şu kadar verilse bile yine de bir insanın taklidini yapmak beni sevindirmez!226

Yazı ile gıybet de böyledir. Çünkü kalem de bir dildir. Bir kitabın yazarı, belli bir şahıstan bahseden kitabında onun konuşmasını çirkin gösterirse gıybet olur. Ancak konuşmayı böyle göstermeye kendisini mecbur eden birşey bulunursa, o zaman hüküm değişir. Nitekim ileride bu bahis gelecektir. Müellifin 'bir kavim şöyle dedi' demesi ise, gıybete dahil olmaz. Ancak gıybet, belli bir şahsa -ister diri, isterse ölü olsun- saldırmaktan ibarettir.

'Bugün bizim yanımızdan geçenlerin veya bizim gördüklerimizin bir kısmı' demen gıybettendir. Yani eğer muhatabın bu ibareden belli bir şahsı anlarsa, gıybet olur. Çünkü mahzurlu olan, muhataba belli bir şahsı anlatmaktır. Anlatmakta kullanılan metod ve sistem değildir. Eğer muhatab o konuşmandan belli bir şahsı anlamazsa öyle konuşman caizdir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir insanın herhangi bir hareketinden hoşlanmadığı zaman şöyle derdi:

Bazı kavimlere ne oluyor ki şöyle yapıyorlar?227

Hazret-i Peygamber isim söyleyerek eleştirmezdi. Senin 'Seferden gelenlerin bir kısmı, ilim iddia edenlerin bir kısmı' demen, eğer belli bir şahsı anlatan karine varsa gıybet olur. Gıybet çeşitlerinin en çirkini, riyakar kurra'nın (okuyucular) gıybetidir. Çünkü bunlar maksatlarını salâh ve takvâ ehlinin tabirleriyle anlatırlar ki zâhirde gıybetten kaçındıklarını gösterip maksadlarnı anlatmış olsunlar! Bunlar cehaletlerinden dolayı iki fâhiş hareketi bir arada yaptıklarını bilmezler: Hem gıybet, hem riyakarlık!

Yanında bir insandan bahsedildiğinde 'Bizi sultanın huzuruna girmekle, dünyada müptezellikle imtihan etmeyen Allah'a hamd olsun!' demek veya 'Hayânın azlığından Allah'a sığınırız. Allah bizi hayâsızlıktan korusun!' demek de öyledir! Bu konuşmasından maksadı; başkasının ayıbını anlatmaktır. Fakat adamı (güya) dua tabiriyle zikrediyor. Bazen de gıybetini yaptığı bir kimsenin medhini gıybetten önce yapar ve der ki: 'Filan adamın durumu ne güzeldir. İbadetlerde kusur yapmazdı. Fakat kendisine, bir gevşeklik musallat olmuş. Hepimizin müptelâ olduğu sabırsızlık belâsına müptelâ olmuştur!' Böylece kendi nefsini zikreder. Oysa maksadı, onun zımnında başkasını kötülemek, kendi nefsini de, sâlih kimselere benzetmek sûretiyle övmektir. Böylece hem gıybetçi, hem riyakâr, hem de nefsini temize çıkarmış olur.

Dolayısıyla **üç** kötü davranışı bir araya getirmiş olur! Fakat cahilliğinden dolayı zanneder ki kendisi sâlih ve gıybetten korunan kimselerdendir ve bu sırra binaendir ki **şeytan**, câhillerle -ilimsiz olarak ibadete daldıkları zaman- oynar. Muhakkak **şeytan** onların yakasına yapışır, onları meşakkate sokar, hileleriyle onların amellerini yakıp kül eder. Onlara güler ve onlarla alay eder! Bir insanın ayıbı zikredildiği halde hazır bulunanlardan bazıları uyanıp da onu kavrayamaz. Bu bakımdan yapılan gıybeti anlamayan da anlasın diye 'Sübhânallah! Bu ne kadar da acaib imiş!' demek ve uyanmayan kişi kendisine kulak versin ve dediğini anlasın diye söylemek de gıybettendir. Böylece **Allahü teâlâ**'yı zikreder, onun ismini çirkin emeline ulaşmak için alet yapar. Oysa kendisi aldanmışlığından ve cehaletinden dolayı Allah'ı andığını sanarak

Allah'a karşı minnet eder ve 'Beni dostumuzun hakkında cereyan eden istihfaf üzdü. Allah'tan onun nefsini rahata kavuşturmasını isteriz' der. Böyle söylemesine rağmen üzüldüğü iddiasında yalancıdır ve dua etmesinde samimi değildir. Eğer maksadı hakarete uğrayan kişiye dua etmek olsaydı, o duayı namazından sonra gizlice yapardı. Eğer adamın hakarete uğraması kendisini üzmüş olsaydı, adamın hoşuna gitmeyen şeyi açıklamak sûretiyle gıybetini yapmak da kendisini üzerdi.

Yine der ki: 'O miskin adam büyük bir belaya uğramış! Allah bizim de, onun da tevbesini kabul eylesin!' Kişi bütün bu durumlarda dua ettiğini göstermesine rağmen Allah onun kalbindeki pisliğe muttali'dir. Onun gizli maksadını bilir. Fakat o cehaletinden dolayı, kendisinin, cahillerin açıkça günah işleyip cehaletlerinin gereğini yaptıkları zaman uğradıkları felâketten daha büyük bir felâkete maraz kaldığını bilmez. Benimsemek ve hayret etmek yoluyla gıybeti dinlemek de gıybettendir. Çünkü bu şekilde dinleyen bir kişi, gıybetçinin gıybet hususundaki keyfi artsın diye ve gıybette alabildiğine ileri gitsin diye onu şaşkın şaşkın dinler. Sanki o böyle davranmakla gıybetçinin içindekini söküp çıkarır ve şöyle demek ister: 'Hayret! Ben o adamın böyle olduğunu bilmiyordum. Ben onu şu ana kadar ancak hayırlı, sâlih bir kimse biliyordum. Ben onda senin söylediğinin tam tersi olduğunu sanıyordum. Allah bizi her türlü beladan korusun!' Zira bütün söyledikleri ve hareketleri gıybeti tasdik etmektir. Gıybeti tasdik etmek de gıybetten başka birşey değildir. Hatta susan da gıybetçinin ortağıdır! Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Gıybeti dinleyen, gıybetçilerden biri olur. 228

Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Ömer'den rivâyet ediliyor ki onlardan biri arkadaşına 'Filan adam çok uyuyor!' dedi. Sonra **ikisi** birden ekmeklerini yemek için **Hazret-i Peygamber**'den bir katık istediler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Siz katıklandmız!' dedi. Onlar 'Bizim katıklanmadan haberimiz yok!' deyince, **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Evet, siz kardeşinizin etinden yediniz!229

Dikkat ettiğinde, **Hazret-i Peygamber**'in **ikisi**ni birden suçladığını göreceksin. Oysa o sözü söyleyen sadece onlardan biriydi. Diğeri onu dinliyordu. ' (Maiz) , köpeğin öldüğü gibi öldü!' diyen bir kişi olduğu halde **Hazret-i Peygamber** **ikisi**ne birden şöyle dedi:

Şu leşten yeyiniz!

İkisini birden leş yemeye davet etti. Bu bakımdan gıybeti dinleyen de gıybetin günahından kurtulamaz. Ancak diliyle veya korktuğu takdirde kalbiyle gıybeti reddederse veya gıybet meclisinden kalkarsa veya gıybetçinin konuşmasını başka bir konuşma ile keserse gıybetçi sayılmaz. Aksi takdirde günahkâr olur! Eğer gıybetçiye diliyle sus deyip de kalben onun gıybetini dinlemek istiyorsa, bu münafıklık olur. Kalben gıybeti çirkin görmedikçe münafıklıktan kurtulamaz. Eliyle susması için işaret etmek veya kaşıyla veya kirpikleriyle işaret etmek yeterli değildir. Çünkü bu işaretler bahsi yapılan kişiyi hakir görmek demektir. Aksine o kişiyi tahkir değil de tazim etmeli ve açıkça onu müdafaa etmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kimin yanında bir Mü'min zelil ediliyorsa, o da kudreti olduğu halde o Mü'mine yardım etmiyorsa, Allah onu kıyâmet gününde insanların gözü önünde zelil eder (edecek) . 230

Kim (müslüman) kardeşinin bulunmadığı bir mecliste onun haysiyetini korursa, kıyâmet gününde onun haysiyetini korumak Allah'a hak olur. Kim kardeşinin gıyabında onun haysiyetini korur ve müdafaa ederse, o kimseyi ateşten azad etmek Allah'a hak olur. 231

Gıyabında müslümana yardım etmek hususunda ve bunun fazileti hakkında birçok haberler vârid olmuştur. Biz bunları Sohbet Adabı ve Müslümanların Hakları bölümlerinde zikretmiştik. Bu bakımdan **ikinci** kez tekrarlamakla sözü uzatmak istemiyoruz.

223) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî

224) İbn Eb'id-Dünya, İbn Merduveyh

225) İbn Eb'id-Dünya

226) Daha önce geçmişti.

227) Ebû Dâvud

228) Taberânî

229) Taberânî

230) İbn Eb'id-Dünya

231) Ahmed, Taberânî, (Ebu'd Derda'dan)

Gıybete Teşvik Eden Sebepler

İnsan oğlunu gıybete sürükleyen sebepler pek çoktur. Fakat bunları onbir sebepte toplamak mümkündür. Bu onbir sebebin sekizi, halkın geneliyle ilgilidir. **Üç** tanesi de din ehli ve havâsla ilgilidir. Halkın geneli hakkındaki sekiz sebep şunlardır:

1. Öfkesini teskin etmek. Bu tür gıybet, gıybeti yapılan adama kızmasına vesile olan bir sebep olduğu zaman meydana gelir. Çünkü kişi öfkesi kabardığı zaman karşısındaki adamın kötülüklerini söylemek suretiyle öfkesini dindirir. Eğer ortada gıybete mâni olacak din ve takvâ yoksa, dilin gıybete kayması tabiidir. Bazen öfkesini yenemez, öfke içinde birikir. Sabit bir kine dönüşür ve kötülüklerini daimi bir şekilde belirtmeye sebep teşkil eder. Bu bakımdan kin ve öfke, insanı gıybete sürükleyen büyük sebeplerdendir.

2. Emsâl ve akranına uymak, arkadaşlarına ayak uydurmak ve konuşma hususunda onlara yardım etmektir. Çünkü arkadaşları, halkın gıybetini yaptıkları zaman, kişi onların yaptıklarını inkâr ettiği veya meclislerinden kalktığı takdirde arkadaşlarının ağrına gidip kendisinden nefret edeceklerini düşünür. Böylece bu hususta onlara yardımcı olur ve bunu da güzel muaşeretten sayar. Arkadaşlıkta müsamahalı davrandığını zanneder. Bazen arkadaşları öfkelenirler. Onlara uymak için o da öfkelenmeye mecbur olur ki sıkıntıda ve bollukta onlarla beraber olduğunu göstermiş olsun. Dolayısıyla onlarla beraber başkalarının ayıplarını ve kötü sıfatlarını saymaya dalar.

3. Bir insanın, bir şeyi kendi aleyhine kullanacağını, kendisine dil uzatacağını veya büyük bir insanın yanında halini çirkin gösterdiğini veya aleyhinde herhangi bir şahidlikte bulunacağını hissetmesidir. Bu takdirde o adam kendisini çirkin göstermeden önce o adamı çirkin göstermeye acele eder. Onun aleyhinde bulunur ki onun kendi aleyhindeki şahidliğinin müsbet bir tesiri kalmasın veya önce doğru olarak onda bulunan şeyleri söyler ki arkasından ona iftira atsın ve önce söylediği doğrulardan ötürü, ettiği iftira revaç bulsun. . . Şahid tutar ve der ki: 'Yalan söylemek benim âdetim değildir. Çünkü ben size onun durumundan şu şu tarafları da haber verdim ve o da benim dediğim gibi çıktı'.

4. Herhangi bir şeye nisbet edilmesidir. Bu bakımdan nisbet edildiği şeyden kendisini uzaklaştırmak ister. Dolayısıyle o nisbeti yapanı açıklar. Oysa kendi nefsini o nisbetten kurtarmalı ve o nisbeti yapanı zikretmemeli ve intikam olarak başka kötülüğü ona nisbet etmemeliydi. Oysa kişi başkasının kendisiyle o fiilde ortak olduğunu zikreder ki o fiil hususunda kendini mâzur göstersin.

5. Tasannû ve gururu kasdetmektir. Bu, başkasını küçük göstermek sûretiyle kendini yüceltmek demektir. Bu bakımdan 'Filan adam cahildir, anlayışı kıttır, konuşması zayıftır' der. Böyle söylemekten gayesi; kendisinin faziletini isbat etmektir. Onlara kendisinin daha âlim olduğunu göstermektir veya kendisine yapılan tâzim gibi, gıybeti yapılan kişiye tâzim etmekten sakındırımaktır. Bu gayeye de ancak adamın gıybetini yapmak sûretiyle varabilir!

6. Haseddir. Hased, insanlar tarafından övülen, sevilen ve ikram edilen bir kimseyi çekememek dermektir. Böyle yapmakla o adamdan o nimeti gidermek ister ve o nimeti gidermek için de onun aleyhinde atıp tutmayı çıkar yol sanar Böylece halkın yanında o adamın itibarını düşürmek ister ki halk ona ikram etmekten, onu övmekten vazgeçsin. Çünkü halkın o adamı övmelerini dinlemek, halkın o adamın medhini yapmasını ve ikramda bulunmalarını görmek ona ağır gelir. Bu ise hasedin ta kendisidir. Hased, öfke ile kinden ayrıdır. Çünkü öfke ve kin insanı cinayete sevkeder. Hased ise. bazen iyilik yapan dosta ve tabiatça kendisine uyan arkadaşa bile yapılabilir.

7. Oynamak, şakalaşmak, lâtife yapmak ve vakti gülmekle geçirmektir. Bu bakımdan kişi, başkasının ayıbını zikreder. Onun taklidini yapmak suretiyle halkı güldürür. Böyle yapmasının sebebi kibir ve gururdur.

8. Karşısındaki insanı tahkir etmek için kendisiyle istihzâ etmek ve kendisini alaya almaktır. Böyle yapmak bazen kişinin yanında, bazen de gıyabında cereyan eder. Bunun kaynağı gurur ve alaya alınanı küçük görmektir.

Havâss'ta bulunan **üç** sebebe gelince, bu sebepler, gıybete sürükleyen âmillerin en çetrefillisi ve en incesidirler. Çünkü bunlar **şeytan** tarafından hayırların içine gizlenmiş şerlerdir. Burada hayır vardır. Fakat **şeytan** o hayra şerri katmıştır.

Birincisi: Birinin hatasına veya bir gerçeği inkâr etmesine şaşmasıdır. Bunun kaynağı dindir. Bu bakımdan der ki: 'Benim filan adamdan gördüğüm, ne acaip bir şeydir!' Bu sözünde bazen doğru olabilir ve hakîkaten hayret etmesini gerektiren fiili de görmüş olabilir. Fakat onun buradaki vazifesi; hayret etmekle beraber adamın ismini zikretmemektir. Fakat **şeytan** onu, bu hayrete sebep olan adamın ismini zikretmeye sevkeder. Onun ismini zikretmekle gıybet etmiş olur ve bilmediği noktadan günahkâr olur. Kişinin 'Filan adamın durumuna hayret ettim. Câriyesi çirkin olduğu halde nasıl câriyesini sever. Filan adam câhil olduğu halde nasıl onun huzurunda oturur' demesi de bu türdendir.

İkincisi: Şefkat ve merhamettir. Şöyle ki, kişinin müptelâ olduğu dertten dolayı üzülür. Bu bakımdan der ki: 'Filan adam fakirdir! Onun derdi beni üzdü. Onun başına gelen belâlar beni oldukça sarstı!' Üzülme davasında doğru olabilir. Fakat üzülmek, adamın ismini zikretmesine sebep olmuştur. Böylece adamın ismini zikrederek gıybet etmiştir. Bu bakımdan üzülmesi, merhamet ve şefkat göstermesi hayırdır. Hayrete düşmesi de böyledir. Fakat **şeytan** onu bilmediği bir noktada şerre düşürmüştür. Çünkü kişinin ismini zikretmeden de üzülmek ve şefkat göstermek mümkündür. Fakat **şeytan** onu kendisinin üzüntü ve şefkattan dolayı elde ettiği sevabı iptal etmek için felâketzedenin ismini zikretmeye kışkırtır.

Üçüncüsü: Allah için öfkelenmektir. Kişi, bazen bir insanın yapmış olduğu münkeri gördüğü veya işittiği zaman öfkelenir. Dolayısıyla öfkesini belirtir ve adamın ismini zikreder. Oysa kendisine düşen vazife, adama karşı emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i an'il münker'i icra etmek sûretiyle öfkesini belirtmektir. Başkasının yanında o öfkeyi belirtmemek ve adamın ismini gizlemek ve adamı kötülükle anmamaktır.

İşte bu **üç** sebep, âlimler için bile idrak edilmesi gayet güç olan sebeplerdendir. Halk tabakasının bunları anlaması nerede kalır? Halk tabakası hayret etmek, şefkat göstermek ve öfkelenmek Allah için olduğu zaman bunlara sebebiyet verenin ismini zikretmekte herhangi bir beis yok zanneder. Oysa böyle sanmak yanlıştır. Gıybete ruhsat veren durumlar, bazı özel ihtiyaçlardır ki o ihtiyaçlarda isim zikretmekten başka çıkar yol yoktur. Nitekim bunun bahsi ileride gelecektir.

Amr b. Vâsile'den şöyle rivâyet ediliyor: Bir zat bir grubun yanından geçti ve onlara selâm verdi. Onlar da onun selâmının karşılığını verdiler. Onları geçtiği zaman içlerinden biri 'Ben Allah için bu adamdan nefret ediyorum' dedi. Mecliste oturan diğer şahıslar 'Sen kötü konuştun. Allah'a yemin ederiz, biz gider ona senin söylediklerini söyleriz' dediler. Sonra aralarından birisine 'Ey filan adam! Kalk ona yetiş! Bu adamın söylediğini kendisine söyle' dediler. Onların elçisi adama yetişti ve söylenen sözü adama nakletti. Bunun üzerine adam, **Hazret-i Peygamber**'e geldi ve söyleneni **Hazret-i Peygamber**'e bildirdi. **Hazret-i Peygamber** kendisine 'Aleyhinde konuşan adamı çağır' diye emir verdi. O da gidip adamı çağırdı. Adam **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna gelerek söylediğini itiraf etti. **Hazret-i Peygamber** 'O halde neden bu adamdan nefret ediyorsun?' dedi. Adam 'Ben onun komşusuyum ve onun durumunu biliyorum.

Allah'a yemin ederim, farz namazdan başka onun namaz kıldığını görmedim' dedi. Gıybeti edilen adam, **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu adamdan sor! Acaba farz namazı vaktinden tehir ettiğimi veya farz namaz için aldığım abdesti üstün körü geçtiğimi, yahut namazın içindeki rükû ve secdeyi çirkin bir şekilde yaptığımı görmüş mü?' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, adama sordu. Adam 'hayır' cevabını verdikten sonra şöyle devam etti: 'Yemin olsun! Hem fâsık ve hem doğru insanlar tarafından, Ramazan ayından başka hiçbir ayda oruç tuttuğunu görmedim'. Gıybeti yapılan adam, **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sor kendisinden, acaba Ramazan ayında hiç oruç tutmadığımı veya Ramazan ayı hakkında kusur ettiğimi hiç görmüş mü?' dedi, **Hazret-i Peygamber** bunu sorunca adam şöyle **cevap** verdi: 'Yemin olsun! Ramazan ayında bir dilenciye veya bir fakire birşey verdiğini görmedim. Allah yolunda sarfettiğini ve infakta bulunduğunu görmedim. Ancak iyi ve kötü insanlar tarafından verilen şu zekat hariç!' Gıybeti yapılan adam, **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sor kendisinden! Acaba zekâtımdan hiç eksik ettim mi veya zekâtı alan zekât memurlarını hiç geciktirdim mi?' dedi. **Hazret-i Peygamber** bunu sorunca, adam 'hayır' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, gıybet yapan adama şöyle dedi: 'Kalk! Buradan git. Umulur ki o adam senden daha hayırlıdır'. 232

231) Ahmed, Taberânî, (Ebu'd Derda'dan)

Kalben Yapılan Gıybet'in Haram Olması

Kötü söz gibi su-i zan da haramdır! Bu bakımdan başkasının kötülüklerini dil ile zikretmek haram olduğu gibi, müslüman hakkında içinden su-i zanda bulunmak da haramdır. Ben bundan kalbin kinini ve başkasının aleyhine kötülükle hükmetmesini kastediyorum. Kalbinden bir anda gelip geçen şeyler affedilmiştir.

Hatta şek ve şüphe etmek de affedilmiştir. Yasaklanan, başkasının hakkında kötü zanda bulunmaktır. Zan ise nefsin meylettiği ve kalbin yöneldiği şeyden ibarettir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! Zandan çok sakının. Zira zarının bir kısmı günahtır. (Hucurât/12)

Kötü zannın haranı olmasının sebebi şudur: Kalbin esrarını ancak allâm'ul-guyûb olan Allah bilir. Bu bakımdan başkası hakkında kötü zanda bulunamazsın. Ancak te'vil kabul etmeyecek şekilde sana âyan beyan olursa, o zaman bildiğine ve gördüğüne inanmaktan başka seçeneğin yoktur.

Gözünle görmediğin, kulağınla işitmediğin birşeyin kalbine düşmesine gelince, o şeyi senin kalbine **şeytan** atmıştır. Bu bakımdan **şeytan**ı yalanlaman gerekir. Çünkü **şeytan**, fâsıkların en katmerlisidir, Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz. (Hucurât/6)

Bu bakımdan İblis'i doğrulamak caiz değildir. Eğer orada fesâda delâlet eden bir hayal ve bir karine varsa, onu tasdik etmen caiz değildir. Çünkü fâsığın doğru söylemesi tasavvur edilebilir. Fakat onu tasdik etmek senin için caiz değildir. Hatta ağzını koklayıp içkinin kokusunu duyduğun bir insan için ceza tatbik etmek caiz değildir; zira bu adamın ağzını içki ile çalkalayıp içkiyi dökmesi ve içmemesi veya

cebren içmeye zorlanması mümkün ve muhtemeldir denilebilir. Bütün bunlar şüphesiz ki muhtemel delillerdir. Kalben onları tasdik etmek ve o delillerden ötürü müslüman hakkında kötü zanda bulunmak caiz değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşur:

Allah, müslümanın, kanını, malını ve hakkında kötü zanda bulunmayı haram kılmıştır. 238

Bu bakımdan su-i zan ancak malın helâl olmasını gerektiren sebeplerle helâl olabilir. O da görme veya âdil bir delildir. Durum böyle değilse, kalbine su-i zannın vesvesesi gelirse, onu nefisten uzaklaştırmak gerekir ve nefsine 'Adamın -daha önce olduğu gibi-hali senin yanında kapalıdır. Senin ondan gördüğün şeyi hayra da, şerre de yorumlama ihtimâli vardır' demek gerekir.

Soru: Kalbine gelenin zan olduğu ne ile bilinir? Oysa insanın içinde şüpheler oynamakta, nefis daima kendi kendine bir şeyler fısıldamaktadır?

Cevap: Kötü zan olmasının alâmeti, onunla beraber kalbin daha önceki durumundan değişmesidir. Bu bakımdan kalp, az da olsa ondan nefret ederek bir ağırlık hisseder. Onu gözetmen, araman, ikramda bulunman ve ondan dolayı üzülmen gevşer. İşte bütün bunlar, kötü zan olmasının alâmetleridir. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'minde **üç** şey vardır ki onlardan kurtulması için bir yol vardır. Kötü zandan kurtulmanın yolu ise şüphelendiği şeyin üzerine düşmemesidir. 239

Yani ne fiilen ne de kalben onu araştırmamak ve üzerinde durmamaktır. Mü'min, kalbinde ve âzalarında ona yer vermemelidir. Kalpte yer vermesi, sevginin nefrete dönüşmesidir. Azalarda yer vermek ise, onun gereğince amel etmek demektir. **Şeytan** az bir hayalle bazı kere halk hakkındaki kötü zannı kalbe yerleştirir ve adama 'bu senin zeki oluşundan, zihninin süratle intikal edişinden dolayı kalbinde meydana gelmiştir' vesvesesini ilka eder ve devamla şu vesveseyi verir: 'muhakkak Mü'min Allah'ın nûruyla bakar! (Sen Allah'ın nûruyla bakarak bunu sezdin) '. Oysa böyle bir insan hakikatte **şeytan**ın gururu ve meydana getirdiği karanlıkla bakıyordur.

Âdil bir kimsenin haber verip, senin zannının da o adil kimseyi tasdik etmesine gelince, sen burada mazur sayılırsın. Çünkü sen o âdil insanı yalanlarsan bu yalanlaman adalete karşı bir cinayettir; zira adaleti yalan zannetmiş olursun, Bu da su-i zandır. Bu bakımdan herhangi birisine -yani ne haber veren âdil kimseye, ne de hakkında su-i zan yapılması gereken şahsa- su-i zan etmemeli ve **ikisi** hakkında da eşit bir şekilde düşünmelisin. İkisinin arasında düşmanlık, çekememezlik ve kindarlığın olup olmadığını araştırmak gerekir. Çünkü bunlardan dolayı da itham etmiş olabilir! Allah'ın nizâmı, âdil bir babanın evladı için şahidliğiıü itham edilmek sözkonusu olduğu için reddetmiştir. Düşman aleyhindeki şahidliği de reddetmiştir. Bu bakımdan sen böyle bir durumda duraklamasın. Her ne kadar söyleyen adam adil olsa da onu ne yalanlamalı, ne de doğrulamalısın. Fakat nefsine 'Bahsi edilen kişinin hali, benim yanımda, Allah'ın örtüsü altında bulunuyor. Onun işi benden örtülü ve olduğu gibi kaldı ve onun işinden bana hiçbir şey keşfolunmuş değildir' demelidir. Kişi bazen zahirde adaletli olur. Onunla gıybeti yapılanın arasında herhangi bir kin de sözkonusu olmayabilir. Fakat halkın gıybetini yapmak, kötülüklerini belirtmek, bu zahirde adil görünen kişinin âdetinden olabilir. Dinleyen de onu âdil zanneder. Oysa o âdil değildir; zira başkasının gıybetini yapan bir kimse fâsıktır. Eğer gıybet onun âdetinden ise

şahidliği reddedilir. Ancak halk arasında gıybet yapmak âdet olduğundan dolayı gıybet hususunda gevşeklik gösteriyorlar. Halkın aleyhinde bulunmaya pek aldırış etmiyorlar. 240

Ne zaman bir müslüman hakkında kalbine bir kötülük gelirse, o müslümanı daha fazla gözetmen ve durumunu sorman uygun olur. Ona hayırla dua etmen daha münâsib olur. Çünkü böyle yapman **şeytan**ı kızdırır ve senden uzaklaştırır. Bir daha da **şeytan** senin kalbine kötü zannı ilka edemez. Çünkü senin dua etmekle ve hakkında kötü zan yapılmak istenen adamın hakkına daha fazla riayet etmekle meşgul olmandan korkar.

Müslümanın hatasını açık bir delille bildiğinde, gizlice kendisine nasihatta bulun. Sakın **şeytan** seni aldatıp o adamın gıybetini yapmaya sürüklemesin. O adama nasihat yaptığında, onun o eksikliğini bildiğine sevinerek nasihat yapma! Çünkü böyle bir sevinç, onun sana tâzim gözüyle, senin de ona hakaret gözüyle bakmandan ve kendini ondan üstün tutmandan kaynaklanır. Senin bu nasihattan maksadın onu günahtan kurtarmak olmalıdır. Bunu yaparken, dinin hakkında bir eksikliğin olduğunda nefsin için üzüldüğün gibi onun için de üzülerek yapmalısın ve yine adamcağızın o günahı nasihatinin tesiri olmaksızın bırakması, nasihatinin tesiriyle bırakmasından sence daha sevimli olmalıdır. Sen bunları yaptığın takdirde nasihat, musibetten dolayı üzülmek ve müslüman kardeşine din hususunda yardım etmek ecirlerini bir arada toplamış olursun. Su-i zannın semerelerinden biri de merakla araştırmaktır; zira kalp, su-i zanla kanaat getirmeyerek tedkik ve tahkik ister. Bu bakımdan hakkında su-i zan yapılan adamın durumunu araştırmakla meşgul olur. Bu da yasaklanmıştır. Nitekim **Allahü teâlâ** 'Birbirinizin gizli taraflarını araştırmayın' (Hucurât/12) buyurmuştur. Bu bakımdan gıybet, su-i zan ve araştırmak aynı ayette yasaklanmışlardır.

Tecessüss'ün mânâsı, Allah'ın kullarını Allah'ın örtüsü altında bırakmamak, onların gizli taraflarını öğrenmeye çalışmak ve üzerlerine gerilen örtüyü yırtmaktır -eğer kendisinde gizli olsaydı kalbi ve dini için daha selâmetli olurdu- böylece gizli olan birşeyi bilmek ister.

Biz Emr-i bi'l-Ma'ruf bölümünde tecessüss'ün hüküm ve hakikatini belirtmiştik.

240) Bu büyük bir beladır. Her memlekette halkın hemen hemen tümünü içine alır. Bu durum fesadın en büyüğüdür. Ancak Allah'ın koruduğu insan bundan kurtulabilir! (İthafus-Saadc)

Gıybeti Ruhsatlı Kılan Özürler

Başkasının kötü taraflarını belirtmeyi ruhsatlı kılan şey, şer'an sıhhatli ve doğru bir hedeftir ki ona ancak gıybet yapmak sûretiyle varmak mümkün olur. Bu bakımdan bu durum, gıybetin günahını ortadan kaldırır. Gıybeti ruhsatlı kılan özürler altı tanedir:

Birincisi: Tazallüm/zulümden şikayet etmektir; zira bir kadıya zulmü haber veren, hıyâneti söyleyen, hasmının rüşvet aldığını haber veren bir kimse -eğer mazlum değilse- gıybet yapmış ve isyan etmiş bir kimse olur. Kadı tarafından zulme uğrayan bir kimse ise, kadı'nın üstünde bulunan sultana gidip şikayet eder ve kadı'nın zulmettiğini söyler; zira bu kimsenin hakkının alınması ancak bu gıybeti yapmak sûretiyle mümkün olur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki hak sahibi olan alacaklı için söz söyleme yetkisi vardır. 241

Zengin bir kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür. 242

Varlıklının (borcunu) geciktirmesi, hem cezalandırılmasını, hem de gıybetinin yapılmasını helâl kılar. 243

İkincisi: Dinen münker ve yasak olanı engellemek, âsî bir kimseyi doğru yola çevirmektir. Nitekim rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman'ın yanından geçti. (Bazıları da 'Hazret-i Talha'nın yanından geçti' demişlerdir) . Osman'a' selâm verdi. Hazret-i Osman (veya Hazret-i Talha) Hazret-i Ömer'in selâmına karşılık vermedi. Bunun üzerine Ömer, Hazret-i Ebû Bekir'e giderek durumu anlattı. Hazret-i Ebû Bekir, durumu düzeltmek için Hazret-i Osman'a geldi ve Hazret-i Ömer'in bu sözünü gıybet saymadılar. Yine bunun gibi Hazret-i Ömer'in kulağına Ebû Cendel'in Şam'da içki içtiği haberi geldiğinde Ebû Cendel'e şu mektubu yazdı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle başlarım! Hâ, Mim! Bu kitabın indirilişi, azîz, alîm olan Allah'tandır. O, günahı bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı şiddetli olan, ihsan sahibi Allah'tandır ki, Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Dönüş ancak O'nadır. (Mü'min/1-2)

Hazret-i Ömer'in bu mektubu üzerine Ebû Cendel tevbe etti ve Hazret-i Ömer, bu haberi kendisine ulaştıranı gıybet yapmış kabul etmedi. Çünkü bu haberi Hazret-i Ömer'e ulaştıranın maksadı, Hazret-i Ömer'in Ebû Cendel'in bu yaptığını ortadan kaldırması içindir. Hazret-i Ömer'in Ebû Cendere yapacağı nasihatin, başkası tarafından yapılan nasihattan daha tesirli ve faydalı olacağını umdu. Bunun mübah olması, sıhhatli ve doğru bir maksadla olmasındandır. Eğer bu sıhhatli maksad ortada mevcud değilse, böyle söylemek haram olur.

Üçüncüsü: Fetva istemektir. Nitekim müftüye der ki: 'Babam veya hanımım veya kardeşim bana zulmetti! Bu zulümden kurtulmak için çare ve yol nedir?' Bu hususta en sağlamı, târiz yoluyla sormaktır. Meselâ şöyle demelidir: 'Babası veya kardeşi veya hanımı kendisine zulmeden bir adam hakkında ne dersiniz?' Fakat bu miktarın tayini mübahtır. Çünkü Utbe'nin kızı Hind'den244 rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygambere** şöyle demiştir: 'Kocam Ebû Süfyân çok cimri bir kimsedir. Bana ve çocuğuma yetecek kadar nafaka vermiyor. Acaba onun haberi olmaksızın onun malından alabilir miyim?'

Hazret-i Peygamber

cevap olarak şöyle buyurmuştur: 'Normal olarak sana ve çocuğuna yetecek kadarını al'. 245 İşte Hind, Ebû Süfyân'ın cimriliğini, kendisine ve çocuğuna zulmettiğini belirtti. Buna rağmen **Hazret-i Peygamber**, onu bu gıybeti yapmaktan menetmedi. Çünkü onun maksadı fetva istemekti.

Dördüncüsü: Müslümanı şerden korumaktır. Bu bakımdan **bid'atçı** veya fâsığın **bid'at**ının ona sirayet edeceğinden korktuğun zaman, o fâsık ve **bid'atçı** kimsenin fısk ve **bid'at**ını bir fakîh'e açıklayabilirsin. Eğer seni, bunu açıklamaya teşvik eden, **bid'at** ve fıskın sirayet etme korkusundan başka bir hedef değilse, açıklayabilirsin; zira burası,, aldanma yeridir. Çünkü bazen o adama kızmak, İnsan oğlunu bu açıklamaya teşvik edebilir. **Şeytan** halka şefkat göstermekle bu durumu örterek onu aldatabilir. Bir köle satın alana -eğer kölenin hırsızlık, fâsıldık veya başka bir ayıbı biliniyorsa- kölenin bu kusurlarını söyleyebilirsin. Çünkü senin sükût etmende alıcının, söylemende de kölenin zararı vardır. Oysa alıcının tarafını gözetmek daha evlâdır. Böylece şahidleri temize çıkaran bir kimseye de şahidin

halinden sorulduğu zaman, eğer şahidin kusurunu biliyorsa, onun kusurunu söylemek suretiyle aleyhinde bulunabilir. Evlenmek hususunda kendisiyle istişare edilen veya emaneti bırakmak hususunda kendisine danışılan bir kimse de böyledir. Müsteşar, istişare yapana gıybet maksadıyla değil, nasihat maksadıyla bildiklerini söyleyebilir. Eğer istişare eden, kişinin sadece 'Bu sana yararlı değildir' sözüyle o evlenmeyi bırakacağını biliyorsa, öyle söylemek, tafsilâta geçmemek farzdır ve bu kadar söylemek yeterlidir. Eğer ancak açıkça ayıbını söylemek sûretiyle evlenmeyi bırakacağını biliyorsa, o vakit açıkça söylemek yetkisine sahiptir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Siz fâcir kimseyi belirtmekten korkar mısınız, çekinir misiniz? (Hayır çekinmeyin!) Halk kendisini tanısın diye maskesini yırtınız. Halk ondan sakınsın diye onda bulunan kusuları soyleyin.

Selef-i Sâlihîn derler ki: **Üç** sınıf vardır, onların gıybeti yoktur, onların gıybetinden günah gelmez:

1. Zâlim idareci

2. **Bid'atçı** kimse

3. Fıskını açıklayan fâsık

Beşincisi: İnsanın, ayıbını belirten bir lâkab ile maruf olmasıdır. el-A'rec (Topal) , el-A'meş (Gece görmez) gibi. 2- Bu bakımdan 'Ebû Zennat, el-A'rec'den, Selman, el-A'meş'ten rivâyet etti' demende ve buna bezer ibareleri kullanmakta günah yoktur. Âlimler, bunu tarif etmenin zaruri olması sebebiyle böyle yapmışlardır. Bir de bu öyle bir hâl almış ki hakkında kullanılan adam bunu bilse dahi tiksinmez. Çünkü bununla şöhret bulmuştur. Evet! Eğer bundan sakınmak ve başka bir ibâre ile tarif etmek imkânı varsa, onu kullanmak daha evlâdır ve bunun için de âma bir kimseye noksanlık isminden kaçmak için gözlü denir.

246) el-Arec, Medineli Abdurrahman'ın lakabıdır. Bu zat Ebû Hüreyre'nin en yakın arkadaşıdır. Hicretin 17. senesinde İskenderiye'de vefat etmiştir, el-A'meş ise, Süleyman b. Mehran el-Kuhili'nin lâkabıdır, Kûfelidir.

Altıncısı: Gıybeti yapılanın, fâsıklığmı açıkça yapmasıdır. Kadınımsı giyinen, kadın gibi hareket eden, meyhane açan, açıkça içki içen ve halkın malını müsadere eden bir kimse gibi. . Aynı zamanda bu kimse böyle şeyleri kendisine bu lâkabların takılacağından çekinmeksizin açıktan açığa yapıyor, kendisini bu sıfatlarla anmaktan iğrenmiyorsa, açıktan işlemiş olduğu bir sıfatı kendisine atfettiğin zaman günahkâr olmazsın. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim hayâ perdesini yüzünden atmışsa, onun gıybeti yoktur. 247

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Tâcir bir kimsenin hürmet ve ikrâmı yoktur'. 248 Hazret-i Ömer bu sözüyle, gizli bir fâsığı değil, fâsıklığmı açıkça yapan bir kimseyi kastediyor; zira fıskı gizli olan bir kimsenin hürmetini gözetmek gerekir.

Said b. Tarif şöyle demiştir: Ben Hasan-ı Basrî'ye 'Fıskını açıkça yapan bir kişinin, kötülüklerini söylersem gıybetini yapmış sayılır mıyım?' diye sordum. **Cevap** olarak 'Hayır! Böyle bir kimsenin hürmeti sözkonusu değildir' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir. **Üç** sınıf vardır. Onların gıybeti haram değildir:

1. Hevâ ve hevesine tâbi olan

2. Fıskını açıktan yapan fâsık

3. Zâlim bir idareci. 249

Bu **üç** sınıfın arasındaki ortak nokta, üçünün de günahı açıktan işlemesidir. Çoğu zaman işledikleriyle iftihar ederler. İşlediklerini açıkça yaptıkları halde yaptıklarını söylemekten neden tiksinsinler! Eğer kişi, o **üç** sınıftan birinin açıkça yapmadığı başka bir günahı söylerse günahkâr olur.

Avf b. Ebî Cemil şöyle anlatıyor: Ebû Bekir Muhammed b. Sîrin'in huzuruna girdim ve onun yanında Haccâc-ı Zâlim'in aleyhinde atıp tuttum. Dedi ki: 'Allah âdil bir hâkimdir. Haccâc'ın gıybetini yapandan intikamını alır. Yarın Allah'ın huzuruna vardığında senin yapmış olduğun en küçük günahın, senin için Haccâc'ın yapmış olduğu en büyük günahtan daha şiddetlidir'.

241) Müslim, Buhârî

242) Müslim, Buhârî

243) Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce

244) Hind'in İslâm'dan önceki haberleri meşhurdur. Müşrike Hind, Uhud muharebesine iştirâk etmiştir. Mekke fethedilinceye kadar müslümanların en şiddetli düşmanıydı. Mekke fethinde, önce kocası Ebû Süfyân, sonra da kendisi müslüman olmuştur.

245) Müslim, Buhârî

246) el-A'rec, Medineli Abdurrahman'ın lakabıdır. Bu zat Ebû Hüreyre'nin en yakın arkadaşıdır. Hicretin 17. senesinde İskenderiye'de vefat etmiştir, el-A'ın. eş ise, Süleyman b. Mehran el-Kuhili'nin lâkabıdır, Kûfelidir.

247) İbn Adiyy, Ebû Şeyh

248) İbn Eb'id-Dünya

249) İbn Eb'id-Dünya

Gıybet'in Kefareti

Gıybet'i yapana farz olan, pişman olmak, tevbe etmek ve yaptıklarından dolayı üzülmektir ki böyle yapmakla Allah'ın hakkını ödemiş olsun! Sonra gidip gıybetini yaptığı kimseye kendisini helâl ettirmelidir ki o da helâl ederse, ona yapmış olduğu zulmün cezasından kurtulur. Gıybetini yaptığı adamdan helâllik istediği zaman mahzun, üzgün ve yaptığından dolayı pişman olmalıdır. Çünkü riyâkâr bir kimse bazen gıybetini yaptığı kimseden, muttakî olduğunu göstermek için helâllik ister. Oysa içinde gıybetten dolayı pişmanlık diye birşey yoktur. Böylece **ikinci** bir günah işlemiş olur! Hasan-ı Basrî şöyle

demiştir: 'Gıybetçiye, helâllik istemek değil Allah'tan günahının affını istemek kâfi gelir. Bunun yeterli olduğuna Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen hadîsle istidlâl edilir: Enes (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Gıybetini yapmış olduğun kimsenin gıybetinin kefareti, onun için istiğfar edip, af talep etmendir. 250

Mücâhid şöyle demiştir: 'Kardeşinin etini yemenin kefareti, onu övmen, hayırla kendisine dua etmendir'.

Atâ b. Ebî Rebah'a 'gıybetten tevbe etmek' hakkında soruldu. Dedi ki: "Gıybetten tevbe etmek, gıybetini yapmış olduğun arkadaşına gitmen ve ona 'Ben söylediğimde yalan söyledim. Sana zulmettim ve su-i edebde bulundum. İstersen hakkını benden alabilirsin ve istersen beni affedersin' demendir.

Atâ'nın bu fetvası daha sağlamdır, İtirazcının 'Gıybetin karşılığı yoktur. Bu bakımdan gıybetten dolayı helâllik istemek farz değildir. Mal ise tam bunun hilâfınadır' demesine gelince, onun bu sözü zayıf bir sözdür; zira başkasının haysiyet ve mürüvvetine saldırana iftira cezasının tatbik edilmesi farzdır ve bu kimsenin yakasına yapışılır. Sahih bir hadîste, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

Kimin yanında müslüman kardeşinin haysiyet ve şerefi veya malı hususunda bir zulüm varsa, o kimse, kendisinde dinar ve dirhem (para) bulunmayan bir gün gelmezden önce gidip o kardeşinden helâllik istemelidir. Çünkü o günde sadece onun hasenât ve sevabından alınır, gıybeti yapılana verilir. Eğer sevabı yoksa arkadaşının günahları alınır, kendisinin günahlarına eklenir. 251

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) başka bir kadına 'eteği uzundur' diyen bir kadına 'Sen onun gıybetini yaptın. Git kendisinden helâllik iste' demiştir. Bu bakımdan eğer gıybetçinin imkânı varsa, helâllik istemesi lâzımdır. Eğer gıybeti yapılan şahıs ortada yok veya ölü ise, en uygunu onun için af talep etmesi, duada bulunması ve onun nâmına hayırlar yapmasıdır.

Eğer 'Acaba helâl etmek farz mıdır?' dersen, **cevap** olarak derim ki: Hayır! Tarz değildir. Çünkü başkasına hakkını helâl etmek teberrudur. Teberru ise farz değil, fazilettir'. Fakat buna rağmen helâl etmek güzeldir. Özür dilemenin yolu, karşısındakini mübalâğalı bir şekilde övmek, ona kendisini sevdirmektir. Onun kalbini hoşnut edinceye kadar bu şekilde arkasını bırakmamaktır. Eğer buna rağmen kalbi hoş olmazsa özür dilemesi ve sevgi göstermesi, defterine yazılacak bir hasene olur. O hasene kıyâmet gününde, gıybet kötülüğünün karşılığı olur. Selef'ten bazıları helâl etmezdi.

Said b. Müeseyyeb der ki: 'Bana zulmedene hakkımı helâl etmem!'

İbn Sirin der ki: 'Ben, gıybetimi yapana gıybeti haram etmedim ki kendisine hakkımı helâl edeyim. Muhakkak Allah ona gıybeti haram etmiştir. Ben ise hiçbir zaman Allah'ın haram ettiğini helâl edemem'.

Eğer 'O halde **Hazret-i Peygamber**in 'Helâllik istemesi uygundur' şeklindeki sözünün mânâsı -eğer Allah'ın haram kıldığının helâl edilmesi mümkün değilse- nedir?' dersen, **cevap** olarak deriz ki: '**Hazret-i Peygamber**in maksadı; zulmü affetmektir. Yoksa harâmı helâle çevirmek değildir. İbn Sîrin'in dediği ise, gıybetten önce gıybeti helâl etmek hususunda güzel ve geçerlidir. Çünkü herhangi bir şahsa, başkasına gıybetini yapmasını helâl etmesi caiz değildir'.

Soru: O halde **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerifinin mânâsı nedir ve o gıybetini nasıl sadaka olarak verirdi?

Sizden biriniz, Ebû Demdem gibi olmaktan aciz midir? Ebû Demdem evinden çıktığı zaman şöyle derdi: 'Ey Allahım! Ben gıybetimi yapmayı halk için sadaka olarak verdim (helâl ettim) '.

Yine gıybetini sadaka olarak veren bir kimsenin gıybeti helâl olur mu? Eğer o kişinin sadakasının kabul edilmemesi sözkonusu ise, o zaman **Hazret-i Peygamber**in bizi böyle yapmaya teşvik etmesinin mânâsı ne olabilir?252

Cevap: Bu hadîs-i şerifin mânâsı 'Ben kıyâmet gününde, bana zulmedeni muâhaze etmek istemem ve onunla davaya da girmem' demektir. Aksi takdirde gıybet, hiçbir zaman böyle söylemekle helâl olmaz ve gıybet eden bir kimse de günahtan kurtulamaz. Çünkü böyle demek, günahın olmadan önce affedilmesi demektir. Ancak bu kişi dava etmeme sözüne sadakat göstermek niyetindedir. Eğer bu sözünden dönüp davacı olursa, diğer hukuklarda olduğu gibi, burada da kıyas böyle bir davaya yetkili olmasıdır. Fâkihler açıkça dediler ki: 'Kim kendisine iftira atmayı mübah kılarsa, iftira atana tatbik edilen cezadan onun hakkı düşmez. Bu, âhiret cezası gibidir'.

Kısaca gıybetçiyi affetmek daha faziletlidir. Nitekim Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Ümmetler kıyâmet gününde, Allah'ın huzurunda diz çöktükleri zaman 'Kimin Allah nezdinde ecri varsa ayağa kalksın!' denir. O zaman sadece dünyada halkı affedenler ayağa kalkarlar". Nitekim

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Affetmeyi şiar edin, mârufu emret ve câhillerden yüz çevir! (A'raf/199)

Hazret-i Peygamber (sa) de şöyle buyurmuştur: Ey Cebrâil! Ayetteki af ne demektir?

Cebrâil şöyle demiştir: 'muhakkak Allah sana zulmedeni affetmeni emrediyor. Sıla-yı rahmi kesen akrabana sıla-yı rahim yapmanı ve seni mahrum edeni mahrum etmeyip vermeni emrediyor'. 253

Bir şahıs Hasan-ı Basrî'ye 'Filân adam senin gıybetini yaptı!' dedi. Bunun üzerine Hasan, bir tabak yaş hurma doldurarak o adama gönderdi ve şöyle dedi: 'Kulağıma geldiğine göre sen hasenât ve sevabından bana hediye etmişsin. Ben de o hediyene karşılık sana bu hurmaları hediye etmek istedim. Beni mâzur gör! Çünkü senin hediyene tam olarak karşılık vermeye kudretim yok!

250) İbn Eb'id-Dünya

251) Müslim, Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

252) Bezzâr, İbn Sinnî, Ukaylî

253) Ebû Nuaym

24-8

Nemime (Dedikodu)

(Herkesi) kınayan, söz götürüp getiren, hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba, sonra da kötülükle damgalı (olanların hiçbirine itaat etme) . (Kalem/11-13)

Abdullah b. Mübârek dedi ki: "Ayetteki 'zenim' konuşmayı (sırrı) gizleyemeyen veled-i zinadır. **Allahü teâlâ**, bununla işaret buyurmuştur ki konuşmayı gizlemeyen ve kovuculuk yapanın hareketi, veled-i zina olmasına delâlet eder. Bu keyfiyet, **Allahü teâlâ**'nın 'Zorbayı, bütün bunlarla beraber soysuz olan yardakçıyı tanıma. . . ' (Kalem/13) cümlesinden çıkarılır. Çünkü ayette geçen 'zenim' kelimesi, 'başkasına nisbet edilen kimse' demektir". (253) Ebû Nuaym

(İnsanları) diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fesat kişinin vay haline!

(Hümeze/1) Denildi ki: 'Hümeze', 'nemmam ve kovucu kimse' demektir.

Karısı da odun hamalı olarak (oraya girecek) . Boynunda bükülmüş bir ip (zincir vardır) . (Tebbet/4-5)

Bu ayetin tefsirinde denildi ki: 'Ebû Leheb'in karısı, çok dedikoducuydu, konuşmaları sırtlar, gezdirirdi'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah kâfirlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını da bir misâl yaptı. O iki kadın, kullarımızdan iki sâlih kulun (nikâhları) altında idiler. Böyleyken (îman hususunda) kocalarına hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan (gelen) hiçbir şeyi onlardan savamadı. (Tahrîm/10)

Bu âyet-i celîlenin tefsirinde denildi ki: 'Lût'un karısı, gelen misafirleri kavmine haber veriyordu. Nûh'un karısı da Nûh'un mecnun olduğunu yayıyordu!'

Nitekim **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur:

Cennete nemmam (kovucu) bir kimse giremez. 254

Cennete kattad (kovucu) bir kimse girmez. 255 Kattad 'nemmam' demektir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle söylediğini rivâyet eder:

Allah nezdinde en sevimliniz, ahlâken en güzel olanlarınızdır. O kimseler ki kanatlarını gererler, severler ve sevilirler. Sizin Allah nezdinde en sevimsiz olanlarınız, söz gezdirenleriniz, kardeşlerin arasını ayıranlarınız, mâsum kimselerin hatalarını araştıranlarınızdır. 256

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

-Sizin en şerlilerinizi size haber vereyim mi?

-Evet!

-Onlar ki kovuculuk yaparlar, dostların arasını bozarlar, tertemiz insanlarda ayıplar arar, yakıştırmalar yaparlar. 257

Ebû Zer **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder: 'Kim haksız yere bir sözü, bir müslümanı onunla lekelemek için yayarsa, Allah onu kıyâmet gününde ateşle lekelendirir'. 258

Ebu'd Derda **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder: 'Bir kimse başkalarının bilmediği bir sözü onun aleyhinde yayar, onu o söz ile lekelemek isterse, aynı söz ile kıyâmet gününde o iftiracıyı ateşte eritmek Allah'a haktır'259

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder: 'Kim bir müslümanın aleyhinde o müslümanın hak etmediği bir şahidlikte bulunursa, o kimse ateşte yerini hazırlasın'. 260

Deniliyor ki: 'Kabir azabının üçte birisi nemmamlık ve kovuculuktan ileri gelir'.

İbn Ömer **Hazret-i Peygamber**in şöyle söylediğini rivâyet eder: :

Allahü teâlâ (cc) cenneti yarattığı zaman ona 'konuş' diye emir verdi. Cennet de 'Bana giren bir insan saadete ermiştir' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, şöyle buyurdu: 'izzet ve celâlime yemin ediyorum, sende insanların sekiz grubu durmayacaktır:

1. İçkiye devam edenler.

2. Zinada ısrar edenler.

3. Kovucu (kattat) olanlar.

4. Deyyus olanlar.

5. İnsanlara zulmeden görevli memurlar.

6. Kadın gibi giyinen, kadın gibi hareket eden muhannes kimseler.

7. Sıla-yı rahmi kesenler.

8. 'Benim boynumda Allah'ın ahdi olsun, eğer ben şöyle yapmazsam' dediği halde dediğini yerine getirmeyenler. 261

Ka'b-ul-Ahbar'dan şöyle rivâyet ediliyor: İsrâiloğulları'na kıtlık isabet etti. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) birkaç defa yağmur duasına çıktığı halde yağmur yağmadı. Bunun üzerine Allah, Musa'ya vahy göndererek 'Ben ne sana, ne de seninle beraber yağmur duasına çıkanlara müsbet bir **cevap** vermeyeceğim. Çünkü sizin içinizde bir nemmam (kovucu) vardır ve o kovucu, kovuculuğuna devam ediyor' dedi. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) 'Yarab! O kovucu kimdir? Bana onu haber ver ki onu aramızdan çıkarayım!' dedi. Allah 'Ey Musa! Sizi kovuculuktan menettiğim halde kendim mi kovucu olayım?' dedi. Bunun üzerine İsrailoğulları'nın hepsi birden tevbe ettiler ve yağmura kavuştular.

Bir kişi yediyüz fersah öteden yedi kelime öğrenmek için bir hakîme geldi. Hakime vardığı zaman şöyle dedi: 'Ben Allah'ın sana vermiş olduğu ilim için sana gelmiş bulunuyorum. Bana gök ve göklerden daha ağır olanı, yer ve yerden daha geniş olanı, taş ve taştan daha katı olanı, ateş ve ateşten daha hararetli olanı, zemherir ve zemherirden daha soğuk olanı, deniz ve denizden daha zengin olanı, yetim ve yetimden daha zelil olanı haber ver!' Hakîm ona şöyle dedi:

1. Suçsuz bir kimseye iftira atmak göklerden daha ağırdır.

2. Hak ve hakîkat yerden daha geniştir.

3. Kanâatkâr bir kimsenin kalbi denizden daha zengindir.

4. Harislik ve hased ateşten daha hararetlidir.

5. Yakın akrabaya olan ihtiyaç -eğer yerine getirilmez isezemherirden daha soğuktur.

6. Kâfirin kalbi taştan daha katıdır.

7. Kovucu bir kimse kovuculuğu ortaya çıktığı zaman, yetimden daha zelîl ve sefil olur.

254) Müslim, Buhârî

255) Müslim, Buhârî

256) Taberânî

257) İmâm-ı Ahmed

258) İbn Eb'id-Dünya

259) İbn Eb'id-Dünya

260) İmâm-ı Ahmed, İbn Eb'id-Dünya

261) Ahmed, Nesâî

Nemime'nin Tarifi ve Reddedilmesi Gereken Kısmı

Nemime ismi, en çok başkasının sözünü, aleyhinde konuşulan kişiye haber veren kimse için kullanılır. Nitekim 'Filân adam senin hakkında şöyle dedi' dersin. Oysa nemime'nin tarifi şudur: Açıklanması hoş görülmeyen şeyi açıklamak. Bu açıklama ister söyleyenin hoşuna gitmesin, ister hakkında söylenenin hoşuna gitmesin, isterse **üçüncü** bir şahsın hoşuna gitmesin farketmez. Bu açıklama ister sözle, ister yazıyla, isterse işaret veya îma ile olsun, nakledilen ister amellerden, ister sözlerden, ister kendisinde olan bir eksiklik veya bir ayıp olsun veya olmasın. (Bütün bunlar nemime'nin tarifine dahildirler) .

Nemime'nin hakikati, sırrı ifşa etmek, açıklanmasından hoşlanılmayan birşeyin yüzünden perdeyi yırtıp kaldırmaktır. İnsan oğlunun görüp hoşuna gitmediği durumlarda susması uygundur. Ancak söylemesinde bir müslümanın faydası veya bir günahın ortadan kaldırılması sözkonusu olan bir hâl bu söylediğimizin dışındadır. Meselâ başkasının malını aşıran bir kimseyi görmek gibi. . . Bu takdirde bu hususta şahidlik yapması, müslümanın hakkını gözetmek bakımından kendisine gereklidir. Fakat kişinin kendi nefsine ait olan bir malı gizlediğini gördüğü zaman, bunu söylerse nemime ve sırrı ifşa etmek olur. Eğer başkasına söylediği şey, kendisinden hikâye ettiği insanda o bir ayıp ve eksiklik ise, bu takdirde gıybet ile nemimeyi bir araya getirmiş olur. Yani hem gıybetçi, hem de kovucu olur. Bu bakımdan, İnsan oğlunu kovuculuğa teşvik eden, ya kovuculuğu yapılan insana karşı bir kötülüktür veya kendisine haber götürülenin sevgisini açıklamak veya bâtıl ve fuzulî konuşmalara dalmaktır. Kime kovucu tarafından bir söz getirilirse 'filan adam senin hakkında şöyle dedi' veya 'şöyle yaptı' veya 'filân adam senin işini bozmak için şu tedbiri aldı' veya 'düşmanına şu yardımda bulundu' veya 'halini şu şekilde çirkin gösterdi' veya benzeri bir tabir söylendiği zaman kendisine altı vazife düşer:

Bir

Birincisi, kovuculuğu doğrulamamasıdır. Çünkü kovucu fâsıktır. Fâsığın ise şahidliği kabul edilmez. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

(Hucurât/6)

İki

İkincisi, kovucuyu kovuculuktan menetmesi, nasihat yapması ve fiilinin çirkin olduğunu kendisine söylemesidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

İyiliği emret! Kötülükten vazgeçir! (Lokmân/17)

Üç

Üçüncüsü, Allah için kovucudan nefret etmesidir. Çünkü kovucu, Allah nezdinde nefret edilen bir kimsedir. Bu bakımdan Allah'ın buğzettiği bir kimseye buğzetmesi lâzımdır.

Dört

Dördüncüsü, ortada olmayan kardeşi hakkında su-i zarı etmemesidir. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır;

Ey inananlar, zandan çok sakının! Zira zarının bir kısmı günahtır!

(Hucurât/12)

Beş

Beşincisi, kovucunun sana söylediği sözler seni bir müslüman hakkında casusluk yapmaya, onun gizli taraflarını -kovucu acaba doğru mu söylüyor, yalan mı söylüyor diye- araştırmaya sevketmemelidir. Çünkü **Allahü teâlâ** 'Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın!' (Hucurât/12) buyurmaktadır.

Altı

Altıncısı, kovucuya yasakladığın şeye kendi nefsin için de razı olmamalısın. Onun kovuculuğunu hikaye etmemeli, 'filân adam bana şöyle dedi' deyip kovucu ve gıybetçi olmamalısın. Oysa sen kovucuyu böyle yapmaktan daha önce menetmiştin.

Rivâyet ediliyor ki, bir adam Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna girdi ve başka bir kişiden Ömer'e birşeyler nakletti. Bunun üzerine Ömer kendisine "Eğer dilersen senin durumunu tedkik ederiz. Tedkik neticesinde yalancı çıkarsan şu âyetin mefhumuna dahil olmuş olursun: 'Eğer bir fâsık size bir haber getirirse tedkik ediniz'. (Hucurât/6) Eğer doğru isen, o zaman şu ayetin kapsamına girmiş olursun: 'Kınayan, söz götürüp getiren'. (Kalem/İl) Eğer dilersen tedkik etmezden önce seni affedelim!' dedi. Kişi 'Ey Mü'minlerin emiri! Beni affet! 'Bir daha böyle bir hata işlemeyeceğime söz veriyorum' dedi.

Bir hakimi, arkadaşlarından biri ziyaret etti ve hakime, bazı dostlarından nâhoş haberler verdi. Bunun üzerine hakîm, ziyaretçiye dedi ki: Sen ziyareti geciktirdin ve **üç** suçu birden getirdin:

1. Kardeşimi bana hor ve mebğuz gösterdin.

2. Böyle şeylerden boş olan kalbimi meşgul ettin.

3. Emin olan nefsini, benim yanımda şüpheli kıldın!

Süleyman b. Abdulmelik oturuyordu. Zeherî de yanındaydı. Bu esnada bir kişi geldi. Süleyman ona 'Kulağıma geldiğine göre sen benim aleyhimde şöyle demişsin' dedi. Kişi 'Ben ne aleyhinde konuştum, ne de birşey söyledim' dedi. Süleyman 'Ama bana bu haberi söyleyen kimse sâdık ve doğru bir kimsedir' dedi. Zeherî 'Kovucu, doğru ve sadık olamaz!' dedi. Süleyman 'Doğru söyledin!' dedi ve adama 'Haydi selâmetle git' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Sana başkasının sözünü nakletmek sûretiyle kovuculuk yapan, mutlaka seni de başkasına ihbar eder'.

Hasan-ı Basrî'nin bu sözü işaret eder ki kovucudan nefret etmek, onun sözüne güvenmemek, doğruluğuna bel bağlamamak uygundur. Kovucuya nasıl buğzedilmesin! Halbuki kovuculuk, yalan ve gıybetten, hile ve hıyânetten, dalâvere, hased, münâfıklık, halkın arasını açmak ve kaypaklık göstermekten hiçbir zaman geri kalmamaktadır. Kovucu, Allah'ın devam etmesini istediğini kesmek isteyenlerden ve yeryüzünde fesad çıkaranlardandır.

Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki insanlara zulmederler ve yeryüzünde haksız yere saldırırlar. Böylelerine acıklı bir azap vardır. (Şura/42)

Kovucu da bunlardandır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki şerrinden dolayı halkın kendisinden sakındığı bir insan, insanların şerirlerindendir. 262

Kovucu da bunlardandır. Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kesici cennete giremez!

'Kesici kimdir ya **Rasûlüllah**?' denildiğinde 'Halkın arasını kesendir' diye buyurdu.

Bu kimse kovucudur ve bu kimsenin sıla-,yı rahmi kesen bir kimse olduğu da söylenmiştir. 263

Hazret-i Ali'den şöyle rivâyet ediliyor: Bir kişi, diğer bir kişiyi Hazret-i Ali'ye ihbar etti. İmâm Ali, jurnalcıya dedi ki:

-Biz senin dediklerini soracağız. Eğer haklı çıkarsan, senden nefret edeceğiz. Eğer yalancı çıkarsan, seni cezalandıracağız. Eğer dilersen, tedkik yapmaksızın seni affedeceğiz.

-Ya emîr'el-Mü'minîn! Beni affedin! Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye denildi ki: 'mü'minin hangi hasleti Mü'mini daha fazla düşürür?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Fazla konuşmak, sırrı ifşa etmek ve herkesin sözünü kabul etmek'.

Bir kişi Basra valisi ve emiri bulunan Abdullah b. Amr'a dedi ki: 'Benim kulağıma geldiğine göre, filan adam sana, benim senin aleyhinde konuştuğumu söylemiş'. Emir Abdullah 'Evet, öyle' dedi. Kişi 'O halde onun söylediğini bana söyle ki ben onun yalancı olduğunu senin yanında ispat edeyim' dedi. Abdullah 'Kendi dilimle kendime küfretmeyi istemiyorum. Onun söylediğini de tasdik etmemen bana kâfidir ve senden de dostluğumu kesmem' dedi.

Kovuculuk, sâlihlerden birisinin yanında belirtildi. O zat şöyle dedi: 'Her grup hakkında doğruluk övüldüğü halde kendilerinin doğruluğu övülmeyen bir grup hakkında ne dersiniz!'

Mus'ab b. Zübeyr (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Biz kovuculuğu kabul etmenin kovuculuktan daha zararlı olduğunu görmekteyiz. Çünkü kovuculuk bir kötülükten haberdar etmektir. Onu kabul etmek ise onu geçerli saymaktır. Bu bakımdan bir şeye muttali olup da o şeyden haber veren bir kimse, hiçbir zaman o şeyi kabul edip caiz gören bir kimse gibi olmaz. O halde kovucudan korununuz. Eğer o sözünde doğru ise başkasının hürmetini korumadığı ve ayıbını örtmediği için doğruluğundan dolayı alçak ve kötülenmiş bir kimsedir. Jurnalcilik, kovuculuğun ta kendisidir. Ancak jurnalcilik, kendisinden korkulan bir kimseye yapıldığı zaman jurnalcilik denir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İnsanları insanlara jurnal eden bir kimse, muhakkak reşid olmayan bir kimsedir yani gayr-i meşrû bir çocuktur. 264

Bir kişi, Süleyman b. Abdulmelik'in huzuruna girdi ve kendisinden konuşmak için izin istedi ve dedi ki: 'Ey müzminlerin emiri! Seninle konuşmak istiyorum. Hoşuna gitmese dahi ona tahammül göstermeni istiyorum. Çünkü kabul ettiğin takdirde, o konuşmanın sonunda seni sevindirecek bir netice vardır'. Süleyman ona 'konuş!' diye izin verdi. O 'Ey Mü'minlerin emiri! Senin etrafını, dinlerini senin dünyana feda eden, rablerini kızdırmak sûretiyle senin rızanı satın alan, Allah yolunda senden korkan, senin yolunda Allah'tan korkmayan bir grup çevirmiştir. Bu bakımdan Allah'ın korumasını sana vermiş olduğu hususta onlardan emin olma! **Allahü teâlâ**'nın sana korumayı emrettiği hususlarda onlara kulak verme. Çünkü onlar, milletin gerilemesinde ellerinden geleni esirgememiş, emaneti zayi etmek hususunda var kuvvetleriyle çalışmış kişilerdir. Namusları param-parça etmekte de kusur etmemişlerdir. Onların en büyük amaçları zulüm ve kovuculuktur, vesilelerinin en yücesi gıybet ve başkasının aleyhinde konuşmaktır. Oysa sen onların işlemiş olduğu cinayetlerden sorumlusun. Ama onlar senin işlediğin cinayetlerden sorumlu değildirler. Bu bakımdan âhiretini fesada uğratarak onların dünyalarını ıslah etme! Zira zarar etmek bakımından en büyük insan, âhiretini başkasının dünyasına feda eden kimsedir'.

Bir kişi Ziyad el-A'cem265 adlı şahsı, Süleyman b. Abdulmelik'e jurnal etti. Bunun üzerine Süleyman, **ikisi**ni bir araya getirdi. Bu esnada Ziyad, kişiye dönerek şu şiiri okudu:

Sen öyle bir kişisin ki: ya tenha bir yerde seni bir sırrıma emin kılmışımdır ki sen hainlik yaptın veya bilgisiz bir söz söyledin. Sen aramızda olan işte de hainlik ile günah arasında bir derecede bulunuyorsun.

Bir kişi Amr b, Ubeyd'e 'Esvârî, durmadan hikâyelerinde seni şerirlikle yâd etmektedir' dedi. Bunun üzerine Artır kendisine şöyle dedi: 'Sen onun arkadaşlık hakkını gözetmedin. Çünkü konuşmasını bize naklettin. Hoşuma gitmeyen bir haberi kardeşimden bana getirdiğin için do benini hakkımı gözetmedin. Fakat git ona söyle ki, ölüm hepimizi, kasıp kavuracaktır. Kabir hepimizi kucaklayacak, kıyâmet hepimizi bir araya getirecektir. Allah aramızda hükmedecektir ve O hakimlerin en hayırlısıdır!'

Jurnalcilerden biri Sahib b. Ubbad'a266 bir mektup getirdi. O mektupta bir yetimin malını haber veriyor ve Sahib'i, o malın çokluğundan dolayı müsadere etmeye teşvik ediyordu. Bunun üzerine Sahib, mektubun arkasına şunları yazdı: 'Doğru da olsa jurnalcılık çirkindir! Eğer sen bu mektubunu nasihat maksadıyla yazmışsan burada zarar etmen, kar etmenden daha üstün ve faziletlidir. Örtülü bulunanın

aleyhinde rezil olanı kabul etmekten Allah'a sığmıyorum-. Eğer sen, gençliğinin vermiş olduğu heyecan içerisinde bulunmasaydın senin gibiler hakkında bu yaptığının gerektirdiği ceza ile mukabele edecektim. Ey mel'un! Ayıptan tevakki et! Zira Allah gaybı herkesten daha iyi bilir. Ölü ise, Allah ona rahmet eylesin. Yetim ise Allah onun acısını hafifletsin. Mal ise Allah onu artırsın. Jurnal ise Allah ona lânet etsin!

Lokmân Hakîm oğluna dedi ki: 'Sana birkaç haslet tavsiye edeceğim! Eğer onları tutarsan daima baş olacaksın: Yakın ve uzak kimselere ahlâkını yumuşat! İyi ve kötü insanlardan cehaletini tut. Arkadaşlarını koru! Akrabalarına sılayı rahim yap! Onları jurnalcinin sözünü kabul etmekten veya seni fesada uğratmak isteyen bir zâlimi dinlemekten emin kıl! Çünkü bu zâlim seni aldatmak istiyor. Senin arkadaşların o kimseler olsun sen onlardan, onlar da senden ayrıldıkları zaman ne sen onların aleyhinde, ne de onlar senin aleyhinde konuşsunlar'.

Biri şöyle demiştir: 'Kovuculuk; yalan, hased ve nifak üzerine kurulmuş bir binadır. Bunlar ise zulmün sacayaklarıdır.

Biri şöyle dedi: 'Eğer kovucunun sana getirmiş olduğu haber doğruysa, muhakkak sana küfretmeye cüret etmiştir. Kendisinden haber naklettiği kimsenin senin hilmine mazhar olması, kovucunun affedilmesinden daha evlâdır. Çünkü o senin yüzüne karşı sana sövmüş değildir'.

Kısacası kovuculuğun şerri çok büyüktür. Ondan korunmak gerekir. Nitekim Hammad b. Seleme şöyle anlatıyor: 'Bir kimse kölesini satılığa çıkardı. Alıcıya dedi ki: 'Kölemde kovuculuktan başka bir ayıp yoktur! Alıcı 'Ben bu ayıba razı oldum' dedi ve köleyi satın aldı. Köle birkaç gün yeni efendisinin yanında kaldıktan sonra efendisinin hanımına dedi ki: 'Efendim seni sevmiyor ve senin üzerine câriye getirmek istiyor. Bu bakımdan usturayı al da uyuduğu zaman ensesinden birkaç kıl kes ki o kıllar üzerine sihir yapayım da sana bağlı kalıp seni sevsin'. Sonra gidip efendisine dedi ki: 'Senin hanımın dost tutmuştur ve seni öldürmek istiyor. Kendini uyumuş gibi göster ve bunu gözünle gör!' Adam kendisini uyur gibi gösterdi. Kadın ustura ile kılları kesmek için geldi. Adam, karısı gerçekten kendisini öldürmek istiyor zannetti. Kalkıp kadını öldürdü. Sonra kadının ailesi geldi adamı öldürdüler. Böylece iki kabile arasına savaş girdi.

Biz **Allahü teâlâ**'dan hüsn-ü tevfikini dileriz!

262) Müslim, Buhârî

263) Müslim, Buhârî

264) Hâkim

265) Adı Ziyad b. Selim'dir. Ahdî kabilesine mensuptur. A'cem diye şöhret bulmuştur.

266) Büveyh devletinde vezir idi. Dedesi Abbas b. Ubbad Talkanî'dir,

İki Hasımın Arasına Girip, İki Yüzlülükle Herkesin Arzusuna Göre Konuşmak

Düşmanlık güdenleri gören bir kimse, bu felâketten az zaman kurtulabilir. Bu ise münafıklığın ta kendisidir. Nitekim Ammar b. Yasir267 **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kimin dünyada iki yüzü varsa, kıyâmet gününde o kimse için ateşten iki dil olur. 268

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Kıyâmet gününde Allah'ın kullarından şerli olarak iki yüzlü bir kimse göreceksiniz ki şu gruba öbür grubun konuşmasını, öbür gruba da bunların konuşmasını getirip götürür!269

Başka bir lâfızda 'Bu gruba bir yüzle, öbür gruba başka bir yüzle gelir' şeklinde vârid olmuştur.

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: İki yüzlüye Allah nezdinde emin olmak uygun değildir'.

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: "Tevrat'ta okudum: 'Kişi arkadaşına karşı iki değişik dudak kullanırsa, emanet iptal olunmuştur demektir. **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde iki değişik dudak kullanan kimseyi helâk eder!' yazılıydı".

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet günü Allah nezdinde en çok nefret edilenler, yalancılar ve mütekebbirlerdir. O kimseler ki göğüslerinde arkadaşlarına nefret vardır. Arkadaşlarıyla bir araya geldikleri zaman onlara yağcılık yaparlar. O kimseler ki Allah'a ve **Hazret-i Peygamber**e itaate davet edildikleri zaman ağırlaşır, **şeytan**a ve onun emirlerine davet edildikleri zaman duraksamadan icabet ederler!270

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Sakın hiçbiriniz immea olmasın!' Dediler ki: 'İmmea ne demektir?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Her esinti ile esen kimse demektir!'

Selef, iki ayrı kişi ile iki ayrı yüzle görüşmenin münafıklık olduğunda ittifak etmişlerdir. Münafıklığın birçok alâmetleri vardır. İşte bu da o alâmetlerden biridir.

Rivâyet edildi ki, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbından bir kişi vefat etti. Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) onun cenaze namazını kılmadı. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, Huzeyfe'ye '**Hazret-i Peygamber**in ashâbından biri ölür de sen onun cenaze namazına katılmazsın ha!' deyince, Huzeyfe 'Ey Mü'minlerin emiri! O münafıklardandı' dedi. Hazret-i Ömer 'Seni yemine davet ediyorum, ben onlardan mıyım, değil miyim?' diye sordu. Huzeyfe 'Ey Allahım! Beni muâhaze etme! Hayır, sen onlardan değilsin. Fakat senden sonra nifak hakkında hiç kimseden de emin değilim' diye ilave etti. 271

Eğer 'Kişi ne ile iki dilli olur ve bunun sınırı ve tarifi nedir?' diyecek olursan derim ki iki düşmanın huzuruna girip her birinin isteğine göre hareket ettiği saman eğer yapmış olduğu hareket doğru ise münafıklık değildir, iki dilli sayılmaz. Çünkü herhangi bir kimse iki düşmanla da aynı zamanda dostluk yapabilir. Fakat arkadaşlık hududuna varmayacak kadar zayıf bir dostluk. . . Zira eğer kişinin onlarla dostlukları tahakkuk etseydi, bu dostluk, düşmanın düşmanın olmasını gerektirirdi. Nitekim biz Sohbet Adabı bölümünde bunu söylemiştik.

Eğer onların herbirinin konuşmasını diğerine naklederse, o vakit iki yüzlüdür. Bu ise, kovuculuktan daha şerli olur; zira insan bir tek tarafın konuşmasını nakletmek sûretiyle kovucu olur. Bu bakımdan iki tarafın konuşmasını da birbirine naklederse, o zaman kovuculuktan daha şerir olur. Eğer söz nakletmez, her birinin diğerine karşı güttüğü düşmanlığı güzel görüp tasvip ederse iki yüzlü sayılır. Yine **ikisi**ne de 'sana yardım edeceğim' va'dinde bulunursa, hüküm böyle olur. Düşmanlardan birini övüp huzurundan çıktıktan sonra kötülerse bu hareketi de iki yüzlülük olur. En uygunu susmak ve düşmanların hak sahibi olanını övmektir ve onu gıyabında, huzurunda ve düşmanının karşısında da medhetmektir.

İbn Ömer'e şöyle denildi: 'Biz yöneticilerimizin huzuruna giriyoruz. Orada konuşuyoruz. Çıktığımız zaman konuştuklarımızın aksini konuşuyoruz'. İbn Ömer 'Biz **Hazret-i Peygamber**'in zamanında bunu münafıklık sayardık' dedi.

Kişi, emîrin huzuruna girip, onu övmeye ihtiyacı olmadığı zaman böyle yaparsa münafıklık etmiş sayılır. Eğer emîrin huzuruna girmekten müstağni ise, fakat girdiği takdirde de onu medhetmediğinde başına geleceklerden korkuyorsa bu da münafıklıktır. Çünkü nefsini, emîri övmeye mecbur eden kendisidir. Eğer aza kanaat edip mal ve rütbeyi terkederse, emîrin huzuruna girmekten müstağni olacaktır. Buna rağmen, mertebe ve zenginlik arzusundan dolayı emîrin huzuruna girip onu medhederse, böyle bir kimse münafıktır ve **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsinin mânâsı da budur: 'ınal ve rütbe sevgisi, suyun sebzeleri bitirdiği gibi kalpte nifak bitirir!'272 Çünkü mal ve mertebe sevgisi, insanları emirlere, onları gözetmeye, onlara karşı riyakarlık ve dalkavukluk yapmaya muhtaç eder! Ama kişi, bir zaruretten dolayı, böyle bir felâkete mâruz kalırsa, medh u senâ yapmadığı takdirde de başına geleceklerden korkuyorsa mâzurdur. Çünkü şerden sakınmak caizdir. Nitekim Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Bizler birtakım kavimlerin yüzüne gülüyoruz. Oysa kalbimiz onlara lânet ediyor!'273

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Bir kişi **Hazret-i Peygamber**den, içeri girmek için izin istedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Ona izin verin! Aşiretin en kötü elçisidir o!

Adam içeri geldiği zaman, Hazret-i Peygamber kendisiyle yumuşak konuştu. Çıkıp gittiği zaman **Hazret-i Peygamber**'e 'Sen daha önce onun hakkında söylediğini söyledin. Sonra kendisiyle yumuşak konuştun. Bu nasıl olur?' dedim.

Cevap olarak şöyle buyurdu: 'Ey Aişe! İnsanların en şeriri o kimsedir ki şerrinden korunmak için kendisine ikram edilir!'274

Fakat bu hadîs-i şerîf, karşılamak, yüze gülmek ve tebessüm etmek hakkında vârid olmuştur. Zâlimi övmek ise açık bir yalandır. Bu yalanı söylemek ancak bir zaruretten dolayı caiz olur veya zorlanıldığı zaman yalan söylemek mübah olur. Nitekim biz bunu 'Yalanın Âfeti' bahsinde belirttik. Emirleri övmek, onların dediklerini tasdik etmek, bâtıl konuşmalarını tasdik bakımından baş sallamak caiz değildir. Eğer kişi bunu yaparsa münafıklık yapmış olur. Aksine reddetmesi gerekir, eğer kuvveti yoksa, kalbiyle inkâr etmesi gerekir.

267) Adı Ammar b. Yâsir b. Âmir b. Mâlik el-Ansî'dir. Meşhur sahâbîlerdendir. Bedir'e iştirak etmiştir. Hazret-i Ali'nin saflarında H. 37'de Sıffîn'de öldürülmüştür.

268) Buhârî, Ebû Dâvud

269) İbn Eb'id-Dünya

270) Irâkî aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

271) Bu nifak ile küfür nifakı kastedilmiş değildir. Aksine ameldeki nifak kastedilmiştir. Ameldeki nifak, zâhirde dini gözetmek, gizlide gözetilmesini terketmek demektir! (Bkz. İthâfu's-Saâde,VII/569)

272) Deylemî

273) Ebû Nuaym, Hilye

274) Müslim, Buhârî

24-9

Övmek

Bazı yerlerde medh yasaklanmıştır. Zemm (kötüleme) ise gıybet ve başkasının aleyhinde bulunmaktır. Biz onun hükmünü daha önce belirtmiştik. Övmede altı âfet vardır. Dördü övende, **ikisi** övülendedir.

Öven Taraftaki Âfetler

Birincisi: Bazen ifrata kaçar ve ifrat onu yalana sürükler! Nitekim Hâlid b. Mikdad şöyle demiştir: 275 'Kim bir sultanı veya herhangi bir kimseyi, kendisinde bulunmayan sıfatlarla şahidler huzurunda medhederse, **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde bu kimseyi dehşetten sarkmış diline basıp düştüğü halde haşreder!'

İkincisi: Bazen medhediciye riya galip gelir. Çünkü meddah, medihle sevgi gösterisinde bulunur. Oysa kalbinde sevgi yoktur ve söylediklerine inanmamaktadır. Bu bakımdan söyledikleriyle hem riyakâr, hem münafık olur.

Üçüncüsü: Meddah, bazen olmayan şeyleri söyler. Hem de o şeylerden haberdar olma imkânı olmadığı halde söyler. Rivâyet ediliyor ki, bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in yanında başka bir kişiyi medh u senâ etti. **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle dedi:

Sana yazıklar olsun! Sen arkadaşının boynunu kopardın. Eğer arkadaşın bu dediklerini işitseydi hiçbir zaman felaha kavuşamazdı!

Eğer biriniz, arkadaşını medhetmek mecburiyetinde ise, bari 'ben filan adamı şöyle sanıyorum ve Allah nezdinde hiç kimseyi temize çıkarmıyorum, çünkü o kimsenin kontrol edeni Allah'tır. Eğer onun öyle olduğunu görüyorsa öyledir' desin. 276

Bu âfet, mutlak vasıflarla medhetmekten meydana gelir. O vasıflar ancak delillerle bilinir. Adamın 'O muttakîdir!', 'Verâ sahibidir', 'Zâhiddir', 'Hayırlıdır' ve benzeri vasıfları söylemesi gibi. . . Ama kişi 'Ben onu geceleyin namaz kılarken, sadaka verirken, haccederken gördüm' dediği zaman, bunlar kesin şeyler olduğu için sakınca yoktur.

Kişinin 'o âdildir, rızâ (râzı) dır' demesi de o kabildendir; zira adil ve rızâ gizlidirler. Bu bakımdan burada kesin konuşmak uygun değildir. Ancak gizli bir denemeden sonra konuşabilir.

Hazret-i Ömer, bir kişiyi öven birini dinledi ve 'Sen onunla yolculuğa çıktın mı?' diye sordu. Öven 'Hayır!' dedi. Ömer 'Sen onunla alışveriş ettin mi?' dedi. Öven 'Hayır!' dedi. Ömer 'Sen onun komşusu musun? Sabah ve akşamını biliyor musun?' dedi. Öven 'Hayır!' dedi. Ömer 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki sen o adamı tanımıyorsun' dedi.

Dördüncüsü: Övülen adam zâlim veya fâsık olduğu halde bazen övülmekten ötürü sevilir. Oysa böyle bir sevgiye meydan vermek caiz değildir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Fâsık bir kimse övüldüğü zaman **Allahü teâlâ** öfkelenir. 277

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Kim uzun yaşaması için zâlime dua ederse, o kimse Allah'a, yaratmış olduğu arzda isyan etmeyi sevmiş olur!'

Fâsık bir zâlimin üzülmesi için aleyhinde bulunmak, sevinmesin diye kendisini övmemek en uygun harekettir.

Övülen Taraftaki Âfetler

Övgü kişiye iki yönden zarar verir:

Birincisi: Övgü onda kibir ve gurur meydana getirir, kibir ve gurur ise helâk edicidirler.

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Hazret-i Ömer, etrafında ashâb-ı kirâm ve elinde kamçısı olduğu halde oturuyordu. O arada Cârut b. Münzir çıkageldi. Oturanlardan biri Hazret-i Ömer'e 'Bu Rabia kabilesinin başıdır' dedi. Hazret-i Ömer de, etrafında oturanlar da, gelen Cârut da bu sözü işitti. Cârut, Hazret-i Ömer'e yaklaştığı zaman, Hazret-i Ömer onu kamçılamaya başladı. Bu manzara karşısında kalan Cârut, Hazret-i Ömer'e 'Ey Mü'minlerin emîri! Benimle ne alıp veremediğin var?' diye sordu. Hazret-i Ömer 'Seninle aramızda geçen birşey yok! Fakat sen söylenilen sözü işitmedin mi?' dedi. Cârut 'Evet, işittim!' dedi. Hazret-i Ömer 'İşte o söylenilen sözden senin kalbine kibir ve gurur gelmesinden korktum. Bundan dolayı seni alçaltacak bir harekette bulunmayı istedim' dedi.

İkincisi: Övüleni hayırla övdüğü zaman, bu övmeden sevinir, hayır yönünden gevşer ve nefsinden razı olur. Oysa nefsinden razı olan bir kimsenin çalışması azalır; zira nefsini kusurlu gören bir kimse ciddiyetle çalışmaya koyulur. Ama diller, adamın lehinde övgüler düzdükleri zaman, adam da hedefe vardığını zanneder (dolayısıyla gevşer!) Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer arkadaşın senin yapmış olduğun övgüyü işitmiş olsaydı, sen onun boynunu kesmiş olurdun.

Arkadaşını yüzüne karşı övdüğün zaman sanki sen onun gırtlağının üzerinde pırıl pırıl parlayan keskin bir usturayı gezdirmiş olursun. 278

Başka bir kişiyi öven bir zata da şöyle buyurmuştur: 'Allah seni kessin. Sen adamı kestin!'279

Mutarref280 diyor ki: 'Ben lehimde yapılan bir övgüyü işittiğim zaman, mutlaka nefsim bana zelil görünmüştür'.

Ziyad b. Ebî Müslim281 şöyle demiştir: 'Herhangi bir kimse lehinde bir övgü işitirse, muhakkak **şeytan** ona görünür. Fakat müslüman bir kimse derhal hatırlar, kendine gelir'.

İbn Mübarek şöyle demiştir: 'Bahsi geçen bu iki zat da doğru söylemişlerdir. Ziyad'ın sözüne gelince, onun bahsettiği kalp, halk tabakasının kalbidir. Mutarref in bahsettiğine gelince, onun söylediği kalp, havassın kalbidir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir kişinin başka bir kişiye bilenmiş bir bıçakla saldırması, onu yüzüne karşı övmesinden daha hayırlıdır. 282

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Medhetmek, kesmek demektir'. Bunun hikmeti şudur. Çünkü kesilen bir kimse çalışmaktan gevşer ve çalışamaz hale gelir. Bir insan övüldüğü zaman da gevşer veya ucûb ve gurura meyleder.

Ucûb ve gurur da, kesmek gibi helâk edici sıfatlardır. İşte bunun için de Hazret-i Ömer, medhetmeyi kesmeye benzetmiştir. Eğer medh, medheden ile medhi yapılanın hakkında bu âfetlerden uzak olursa, o vakit medihte herhangi bir sakınca yoktur. Hatta böyle olduğundan övmek çoğu zaman iyi olur ve bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ashâb-ı kirâmı överek şöyle buyurmuştur:

Eğer Ebû Bekir Sıddîk'ın îmanı -peygamberler hariç- bütün insanların imanıyla tartılsa muhakkak Ebû Bekir'in îmanı ağır basar. 283

Hazret-i Ömer hakkında da şöyle demiştir:

Eğer ben peygamber olarak gönderilmeseydim, Ömer peygamber olarak gönderilirdi. 284

Acaba bundan daha büyük bir övgü var mıdır? Fakat **Hazret-i Peygamber**, bu övgüyü sadakat ve basiret sebebiyle söylemiştir. Ashâb-ı kirâm da övgünün onlarda gurur, ucûb ve gevşeklik meydana getirmesinden uzak ve yücedirler. Hatta kişinin kendi nefsini medhetmesi, içinde kibir ve gurur olduğu için çirkindir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben Âdem oğullarının efendisiyim ve bu sözde övünme yoktur!285

Yani 'Ben bu sözü söylemekle, halkın kendi nefsini övdüğü gibi bir övgüyü kasdetmiyorum' demek istemiştir.

Bunun hikmeti şudur: Çünkü **Hazret-i Peygamber** Allah'a yakınlığıyla övünüyordu, Âdem'in evladı olmakla ve onların önderi bulunmakla değil! Nitekim padişahın yanında büyük bir sevgi ile kabul edilen bir kimsenin, padişahın birtakım hizmetçilerinden daha önde ve gözde olmasıyla değil, nimetle sevindiği gibi. Bütün bu anlattıklarımızdan, övmenin zenımi ile övmeye teşvik etmenin arasını telif edebilirsin. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâb-ı kirâmın bir kimseyi övdüklerim işittiğinde şöyle demiştir:

Cennet vâcib oldu!286

Mücâhid diyor ki: "Âdem oğulları için meleklerden arkadaşlar vardır. Onların meclislerinde otururlar. Müslüman kişi müslüman kardeşini hayırla andığı zaman, melekler 'sana da bunun benzeri olsun' diye dua ederler. Onu kötülükle andığında, melekler 'Ey ayıbı örtülü olan Âdem oğlu! Nefsine kolaylık yap! Senin ayıbını örten Allah'a hamd ve senâda bulun!' derler. İşte bunlar övmenin âfetleridir".

275) Kılâbî boyuna mensuptur, Humusludur. Künyesi Ebû Abdullah'tır.

Güvenilir, âbid ve zâhid bir kimse idi. H. 103 senesinde vefat etmiştir.

276) Müslim, Buhârî

277) İbn Eb'id-Dünya, Beyhakî

278) İbn Mübarek

280) Adı Abdullah b. Şüheyr el-Âmiri el-Hareşi'dir. Künyesi Ebû Abdullah olan bu zat, Basralı âbid ve güvenilir bir zattır.

281) Adı Ebû Ömer Ferrâ el-Basrî'dir.

282)

283) Kitab 'ul-İlim 'de geçmişti.

284) Deylemî

285) Tirmizî, İbn Mâce

286) Enes şöyle anlatır: Ashâbın yanından bir cenaze geçti. Onu övdüler. **Hazret-i Peygamber** de Vâcib oldu' dedi. Biraz sonra başka bir cenaze geçti, onun hakkında da kötü konuştular. **Hazret-i Peygamber** 'Vâcib oldu' buyurdu. Ashâb "Bu nasıl olur, **ikisi** için de Vâcib oldu' dediniz" dediler. **Hazret-i Peygamber** 'Övdüğünüze cennet, kötülediğinize de cehennem vâcib oldu. Çünkü sizler yeryüzünde Allah'ın şahidlerisiniz' diyerek, bu sözü **üç** defa tekrar etti. (Tayalîsî, İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim ve Nesâî)

Övülene Düşen Vazifeler

Övülen bir kimseye, kibir ve ucûbun âfetinden şiddetle sakınmak, övgüden dolayı ibadetlerde gevşeklik göstermekten şiddetle kaçınmak düşer. Övülen, ancak kendi nefsini tanıdığı takdirde bu vazifeyi yerine getirebilir. Sonucun tehlikesini düşündüğünde, riyanın inceliklerini, amellerin âfetlerini bildiğinde gerekeni yapabilir. Çünkü övülen zat, nefsi hakkında övenin bilmediklerini bilir. Eğer övene, övülenin bütün sırları belirseydi, onun kalbinden geçenler görünseydi, öven onu övmekten çekinecekti. Övülen bir kimseye, öveni tahkir etmek sûretiyle övgüden hoşlanmadığını belirtmek vazifesi düşer. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 287)

Enes şöyle anlatır: Ashâbın yanından bir cenaze geçti. Onu övdüler. **Hazret-i Peygamber** de Vâcib oldu' dedi. Biraz sonra başka bir cenaze geçti, onun hakkında da kötü konuştular. **Hazret-i Peygamber** 'Vâcib oldu' buyurdu. Ashâb "Bu nasıl olur, **ikisi** için de Vâcib oldu' dediniz" dediler. **Hazret-i Peygamber** 'Övdüğünüze cennet, kötülediğinize de cehennem vâcib oldu. Çünkü sizler yeryüzünde Allah'ın şahidlerisiniz' diyerek, bu sözü **üç** defa tekrar etti. (Tayalîsî, İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim ve Nesâî)

Süfyân b. Uyeyne288 şöyle demiştir: 'Övülen bir kimse, nefsini bildiği takdirde övgü kendisine zarar vermez'. Sâlih kullardan birisi övüldü ve bu sâlih kul dedi ki: 'Ey Allahım! Senin şu kulların beni tanımıyorlar. Oysa sen'beni tanıyorsun!'

Başka bir sâlih kul övüldüğü zaman şöyle dedi: 'Ey Allahım! Senin şu kulun seni kızdırmak sûretiyle bana yaklaştı ve ben seni ondan nefret ettiğime şahid tutuyorum'. (İbn Eb'id-Dünya)

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) , övüldüğü zaman şöyle demiştir: 'Ey Allahım! Onların bilmediklerini benim için affet ve söylediklerinden dolayı beni sorumlu tutma! Beni onların zannettiğinden daha hayırlı kıl!'

Bir zat Hazret-i Ömer'i (radıyallahü anh) övdü, karşılık olarak Hazret-i Ömer ona şöyle dedi: 'Sen hem beni, hem de kendi nefsini helâk etmek mi istiyorsun?!'

Bir kimse Hazret-i Ali'yi yüzüne karşı övdü ve aynı zamanda Hazret-i Ali'nin kulağına, bu adamın aleyhinde konuştuğu haberi gelmişti. **Cevap** olarak Hazret-i Ali ona şöyle dedi: 'Senin dediğinin altında, nefsindekinin de üstündeyim!'

287) Müslim

288) Ebû İmrân'ın oğlu olan bu zat Hilâlî kabilesindendir. Güvenilir, hâfız, fâkih, önder ve hüccetti. H. 198 senesinin Receb ayında vefat etmiştir

Konuşma Esnasındaki Hataların İnceliklerinden Gaflet Etmek

Allah ve onun sıfatlarıyla, dinî emirlerle ilgili olan hususlarda, lâfızları doğrultmaya, ancak fasih ve beliğ âlimler muktedir olurlar. O halde ilim ve fesahatta kusurlu olan bir kimsenin kelâmı hatalardan uzak değildir! Fakat **Allahü teâlâ**, onun cehaletinden dolayı kendisini affeder. Huzeyfe b. Yemân **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sakın sizden bir kimse şöyle demesin: 'Allah'ın dilediği ve senin dilediğin,. . ' Fakat şöyle desin: 'Allah'ın dilediği, sonra senin dilediğin. . '289

Bunun yasaklanma hikmeti şudur: Mutlak bir şekilde atıf yapmakta, ortaklık ve eşitlik vardır. Bu ise nıbûhiyyet makamına gösterilmesi gereken hürmete zıt düşer.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle anlatır: 'Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) geldi. Bir iş için kendileriyle konuşarak dedi ki: 'Allah'ın ve senin dilediğin. . . ' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , şöyle buyurmuştur:

Sen beni Allah ile eşit mi kılıyorsun? Yalnız Allah'ın dilediği de. 290

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in yanında hutbe okuyarak dedi ki: 'Kim Allah'a ve O'nun Peygamber'ine itaat ederse o hidayete ermiştir. Kim onlara isyan ederse o dalâlete düşmüştür'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) o adama şöyle demesini emretti:

Kim Allah'a ve Peygamber'e isyan ederse o dalâlete düşmüştür. (Yani 'onlara' tabiri yerine 'Allah'a ve Rasûlü'ne' tabirini kullan ki akla eşitlik mânâsı gelmesin!) 291

Görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kişinin 'onlara' tabirini, eşitlik mânâsını ifade ettiği için çirkin görmüştür.

İbrâhîm Nehaî, 'Allah'a ve sana sığınıyorum' sözünü çirkin görürdü.

'Allah'a ve sonra sana sığınıyorum' demek ise caizdir. Şöyle demekte de mahzur yoktur: 'Eğer Allah, sonra filan olmasaydı. . . (şöyle olacaktı) '. Fakat 'Eğer Allah ve filan olmasaydı' demek caiz değildir.

Seleften biri şöyle demeyi çirkin görmüştür: 'Ey Allahım! Bizi ateşten azad eyle!' Bu sözü çirkin gören zat derdi ki: 'Azad etmek, ateşe girdikten sonra olur!' Oysa **selef**, ateşten korunurlar, 'Bizi ateşten koru ve (ateşten senin) rahmetine sığınıyoruz' derlerdi.

Bir zat şöyle dedi: 'Ey Allahım! Beni kendilerine **Hazret-i Peygamber**'in şefaati isabet edenlerden eyle!' Bunun üzerine Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, Mü'min kullarını **Hazret-i Peygamber**in şefaatinden müstağni kılmıştır. Onun şefaati ancak müslümanların günahkârlarınadır'.

İbrâhîm Nehaî şöyle demiştir: Kişi, başka bir kişiye 'Ey eşek, ey domuz!' dediği zaman, kıyâmet gününde böyle diyene 'Benim bir eşeği veya bir domuzu yarattığımı gördün mü?' denilir.

İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet edilir: "Muhakkak içinizden biri şirk koşar, hatta köpeği ile dahi şirke girer ve 'Eğer köpek olmasaydı bu gece malımız çalınacaktı' der".

Hazret-i Ömer **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ, sizi baba ve dedelerinizle yemin etmekten meneder. Bu şekilde yemin etmeyi yasaklar, Kim yemin etmek istiyorsa, Allah ile yemin etsin veya sussun!292

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) der ki: '**Hazret-i Peygamber**in bu hadîs-i şerifini işittiğimden beri, Allah'a yemin ederim ki bir daha ecdadımla yemin etmedim'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sakın üzümlere kerm demeyiniz; zira kerm kelimesi, müslüman kişi demektir. 293

Bu lâfız, isim olduğu şeyde hayır ve fayda olduğuna delâlet eder. Bu vasfa da üzüm değil, müslüman kişi müstehaktır.

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sakın sizden bir kimse 'benim abdim (kölem) , benim emetim (câriyem) ' demesin. Çünkü hepiniz Allah'ın köleleri ve kadınlarımızın hepsi de Allah'ın câriyeleridir. Aksine 'benim hizmetçim, benim oğlum, benim kızım' desin. Köle de 'benim rabbim (sahibim) , benim rabbiyem (sahibem) ' demesin. 'Benim efendim, benim hizmet ettiğim hanımım!' desin. Çünkü hepiniz Allah'ın kölelerisiniz. Rab ancak **Allahü teâlâ**'dır.

Sakın fâsık bir kimseye efendimiz demeyiniz. Çünkü o fâsık sizin efendiniz olduğu takdirde siz rabbinizi kızdırmış olursunuz. 294

Kim 'Ben İslâm'dan beriyim' derse -eğer doğru söylüyorsa-söylediği gibidir. Eğer yalancı ise, İslâm'a sağlam olarak dönmemiş demektir. 295

Bu söz ve benzeri sözler, konuşmaya dahil olanlardandır. Bunları saymakla bitirmek mümkün değildir. Kim bizim dil âletlerinden söylediklerimizin tamamını düşünürse anlar ki kişi dilini serbest bıraktığı takdirde hatadan selim kalmaz ve bunu böyle düşündüğü anda **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Susan kurtulmuştur' hadîs-i şerifinin sırrını anlamış olur. Çünkü şu âfetlerin hepsi, tehlike ve felâketlerdir ve hepsi de konuşanın yolunda beklemektedirler. Eğer konuşan susarsa, selâmet bulur. Eğer konuşursa, nefsini tehlikeye atmış olur. Ancak fasih bir dil, geniş bir ilim, koruyucu bir takvâ ve daimi bir murakabe kendisine refakat ederse ve kendisi de mümkün olduğu kadar konuşmayı azaltırsa selâmette kalması umulur. Kişi bütün bunlarla beraber yine de tehlikeden

tamamen kurtulmuş sayılmaz. Eğer konuşmayı beceremeyen kimselerden isen bunu ganimet ve fırsat sayarak sükût edip selâmete kavuşanlardan olmaya çalış! Çünkü selâmet, bu ganimetlerden birisidir.

289; Ebû Davud, Nesâî

290) Nesâî, İbn Mâce

291) Müslim

292) Müslim, Buhârî

293) Müslim, Buhârî

294) Ebû Dâvud

295) Nesâî, İbn Mâce

Âvam Tabakasının Allah'ın Sıfatlarından, Kelâmından ve Harflerden Sormaları

Halk bunların kadîm mi, hâdis mi (sonradan varolmuş) olduğunu sorar. Oysa halk tabakasının vazifesi, Kur'ân'da olan ibadet ve taatlarla meşgul olmaktır. Ancak bu ibadet ve taatlarla meşgul olmak nefislere ağır gelir. Fuzulî hareketler ise, kalbe hafif geldiğinden avâm tabakasından olan bir kimse ilme dalmaktan hoşlanır; zira **şeytan** kendisine 'sen âlimlerden ve fazilet ehlindensin' hayalini verir ve bu hayali kalbinde yerleştirmek için var kuvvetiyle çalışır. Onu kaydırıp küfrünü gerektiren bir sözü ağzından çıkarıncaya kadar yakasını bırakmaz. Oysa kendisi küfrünü gerektiren bir söz söylediğinden habersizdir. Halk tabakasından birinin büyük bir günah işlemesi, o kimsenin ilim hakkında konuşmasından daha selâmetli ve tehlikesizdir. Hele Allah'ın zat ve sıfatlarıyla ilgili konularda konuşması daha da tehlikelidir. Halk tabakası ibadetlerle meşgul olup, Kur'ân'da vârid olan hakikatlere tedkik etmeksizin îman etmek ve **Hazret-i Peygamber**'in getirdiğine teslim olmak durumundadır. Avâm tabakasının ibadetlerle ilgili olan hususların dışındaki meselelerden sormaları edebe aykırıdır. Bununla Allah'ın azabına müstehak olurlar ve böyle konulara girmekle küfür tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar.

Avam tabakasının bu tür soruları, tıpkı çobanların padişahların sırlarından sormalarına benzer. Bu ise cezayı gerektiren bir durumdur. Kim ilmî bir meseleden sorarsa ve o meseleyi kavrayacak idrakte değilse, o kimsenin durumu kötüdür. Çünkü böyle bir kimse, bu meseleye nisbeten halk tabakasından sayılır. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben sizi terkettiğim sürece, siz de benim yakamı bırak p **soru** sormayın; zira sizden önceki ümmetler, peygamberler'ine fazla sorduklarından dolayı ve peygamberleriyle bu sebeple ihtilâfa düştüklerinden ötürü helâk olmuşlardır. Ben sizi herhangi bir şeyden sakındırdığım zaman, siz de ondan sakının ve size emrettiğim bir şeyi ise, gücünüz yettiği kadar yapın. 296

Enes (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Halk birgürı **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) sorular sordu. Hem de **Hazret-i Peygamber**'i kızdıracak derecede faz'a sordular. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** minbere çıkarak şöylededi:

Benden sorun! Fakat siz benden bir şeyi sorarsanız (aleyhinizde olsa bile) o şey hakkında size haber veririm!297

Bu esnada ashâb-ı kirâmdan bir zat ayağa kalkarak dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim babam kimdir?' **Hazret-i Peygamber cevap** olarak 'Senin baban Huzafe'dir' dedi. 298

Bunun akabinde hemen kardeş olan iki genç ayağa kalktılar ve dediler ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bizim babamız kimdir?' **Hazret-i Peygamber** 'Sizin babanız o kimsedir ki siz ona nisbet ediliyorsunuz!' Sonra **üçüncü** şahıs ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben cennetlik miyim cehennemlik mi?' **Hazret-i Peygamber** 'Belki sen cehennemliksin' dedi.

Halk, **Hazret-i Peygamber**in öfkelendiğini görünce, **soru** sormaktan vazgeçtiler. Bu esnada Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , ayağa kalkarak şöyle dedi: Biz rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Muhammed'e razı olduk'. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ömer'e hitaben 'Ya Ömer! Allah senden razı olsun! Otur! Muhakkak senin söylediğin hakikatin ta kendisidir' dedi. 299

Hadîste '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) dedikodu, malı zâyi etmek ve fazla sual sormaktan nehyetmiştir' diye vârid olmuştur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar sual sora sora şöyle demeye başlamışlardır: 'muhakkak mahlukâtı Allah yarattı. O halde Allah'ı kim yarattı?' İnsanlar bunu söyledikleri zaman, siz onlara **cevap** olarak deyin ki: 'O bir olan Allah'tır. Tektir. O herkesin ihtiyacını gören ve herkesin her ihtiyacı için başvurduğu Allah'tır. O, doğurmamıştır ve doğrulmamıştır ve O'na denk olacak hiç kimse yoktur. Bunu söyledikten sonra sizden bir kimse sol tarafına **üç** defa tükürüp kovulmuş **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınsın". 300

Cahir (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Lânetleşenlerin hükmünü belirten âyet, insanların fazla sual sormalarından dolayı nâzil olmuştur',301

Musa ve Hızır kıssasında, yeri gelmeden önce **soru** sormanın çirkin olduğuna işaret vardır; zira Hızır Hazret-i Mûsa'ya 'O halde bana tâbi olacaksın. Ben bir söz açmadıkça bana hiçbir şeyden sorma' (Kehf/70) demiştir. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) delinen gemiden dolayı Hızır'a sorduğu zaman Hızır, va'dine riayet etmediğinden dolayı Hazret-i Mûsa'nın sualini kınadı. Bu bakımdan Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) özür dileyerek şöyle dedi: 'Onu unutmuşum! Unuttuğum şeyle beni muâhaze etme ve işimde bana güçlük teklif etme' (Kehf/ 73) . Hazret-i Mûsa sabredemeyerek Hızır'a **üçüncü** defa sual sordu. Hızır kendisine 'İşte bu itiraz, benimle senin ayrılmamıza sebep olmuştur' (Kehf/78) deyip, ondan ayrıldı.

Bu bakımdan avam tabakasının dinin derin meselelerini sormaları, âfetlerin en büyüklerindendir ve böyle bir sual, fitnelerin kopmasına vesiledir. O halde, avam tabakasını böyle sual sormaktan menetmek ve şiddetle azarlamak gerekir, Avam tabakasının Kur'ân'ın harflerine dalmaları, tıpkı padişahın kendisine mektup yazdığı ve o mektubunda birtakım emirler verdiği ve buna rağmen padişahın mektubunda belirtilen emirlerle değil de mektubun kağıdıyla; eski bir kağıt mı, yoksa yeni mi diye uğraşan bir kimsenin haline benzer! Böyle bir kimse, elbette bu hareketiyle cezaya müstehak olur. İşte âvam tabakasından olan bir kimsenin Kur'ân'ın tayin ettiği sınırları aşarak, Kur'ân'ın harflerinin kadîm mi, hâdis mi olduğunu merak etmesi, tıpkı buna benzer. **Allahü teâlâ**'nın diğer sıfatları için de durum böyledir. Allah en doğrusunu bilir!

296) Müslim, Buhârî

297) Müslim, Buhârî

298) Huzafe Kays'ın oğlu, o da Âdî'nin, o da Said'in, o da Sehm'in oğludur.

Kureyş soyuna mensuptur. Sual soran Abdullah b. Huzafe'nin künyesi Ebû Huzafe'dir. Annesi Abdimenafın oğlu Kars'ın soyundan Harsan'dır. Bu zat, ashâbın ilk tabakasındanır. Hazret-i Osman zamanında Mısırda vefat etmiştir.

299) Müslim, Buhârî

300) Müslim, Buhârî

301) Bezzâr

25 - GADAB/ÖFKE, KİN ve HASEDİN AFETLERİ

Giriş

Affına ve rahmetine ancak ümit sahiplerinin güvendiği Allah'a hamdolsun. O Allah ki O'nun öfkesinin ve savletinin neticesinden ancak muttakîler sakınırlar. O Allah ki, kullarını haberleri olmaksızın sevk ve idare edip, şehvetleri onlara musallat kılmıştır. İştahlarının çektiğini terketmeyi kendilerine emretmiştir. Onları öfkeye müptelâ kılmıştır.

Öfkelendikleri konularda öfkelerini yutmakla kendilerini zorunlu kılmıştır. Sonra onları şehvet ve lezzetlerle çepeçevre sarmış ve iradelerini yaptıklarını görmek için- ellerine vermiştir. Bu şekilde iddia ettikleri konuda doğruluklarını bilmek için sevgilerini denemiş ve kendilerine açık ve gizli yaptıkları hiçbir şeyin kendisine gizli olmadığını bildirmiştir. Habersizken, ansızın kendilerini yaka-paça, pençe-i kahrıyla yakalayacağını bildirerek şöyle buyurmuştur:

Onların işi sadece korkunç bir sese bakar. Çekişip dururlarken ansızın o kendilerini yakalar. Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de ailelerine dönebilirler. (Yâsin/49-50)

Salât ve selâm, peygamberlerin altında toplanacağı sancağın sahibi olan **Hazret-i Peygamber**'e, âline, hidayete erişip, hidayete götüren ashâbına ve Allah'ın rızasına mazhar olan islâm büyüklerine olsun! Öyle bir salât ki onun adedi, Allah'ın yaratmış olduğu ve yaratacağı şeylerin sayınca kadar olsun! O salâtın bereketinden geçmiş ve gelecek müslümanlar nasipdar olsun!

Bundan sonra bil ki öfke, bir ateş kıvılcımıdır. Göğüslerde yanan Allah'ın ateşinden alınmıştır. Muhakkak ki öfke ateşi, küllerin altına gizlenen ateş közleri gibi, kalplerin kıvrımlarında gizlidir. Taşın, demirin ateş çıkarması gibi, bu öfke ateşini de inatçı ve zâlim olan kişinin kalbinde gizlenen gurur ve azamet dışarıya çıkarır. Yakîn nûruyla bakanlar bilir ki, İnsan oğlundan, Allah'ın rahmetinden kovulmuş **şeytan**a uzanan bir damar vardır. Bu bakımdan öfke ateşi kime galip gelirse, o kimsede **şeytan**ın yakınlığı kuvvet bulur. Nitekim **şeytan** şöyle demiştir:

Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın! (A'raf/12)

Muhakkak ki çamurun durumu vâkar içinde sükûnettir. Ateşin durumu ise alevlenmek ve parlamak, hareket ve ızdıraptır. Kin ve hased, öfkenin doğurduğu kötü neticelerdir. Helâk olan kimseler

bu iki kötü hasletten dolayı helâk olmuşlardır. Fesada uğrayanlar da onlardan dolayı fesada uğramışlardır. Kin ve hasedin kaynağı, bir çiğnem ettir. O et, doğru olduğu takdirde, onunla beraber bedenin tümü doğru olur. Madem kin, hased ve öfke, kulu felâkete sevkeden âmil ve sebeplerdendir, öyleyse insan, öfkenin tehlikeli durumlarını, çirkin taraflarını bilmeye muhtaçtır ki öfkeden sakınıp, korunsun! Eğer varsa, kalbinden silip söküp atsın. Eğer kalpte yerleşmiş ise, tedavi etmek sûretiyle sökülmesine çalışsın; zira şerri tanımayan bir kimse şerrin içine girebilir. Şerri tanıyana da, şerrin bertaraf edilmesinin ve uzaklaştırılmasının yolunu bilmedikçe sadece tanımak yeterli olmaz. Biz bu bölümde hased ve kinin âfetlerini, öfkenin kötülüğünü belirteceğiz. Bütün bunları, şu hususlarda toplayacağız: Öfkenin kötülüğünü ve hakikatini açıklamak, sonra öfkenin esasının riyazetle kalpten sökülmesinin mümkün olup olmadığını beyan etmek, sonra öfkeyi kabartan sebepleri beyan etmek, kabardıktan sonra ne yapmak gerektiğini belirtmek, sonra öfkeyi yutmanın faziletini izah etmek, sonra hilm'in faziletini, sonra konuşmanın ne kadarıyla insan davasına yardım edip içini rahat ettirebilir meselesini açıklamak, sonra kin ve doğurduğu kötü neticeler hakkında konuşmak, af ve şefkat göstermenin faziletini belirtmek, sonra hasedi kötülemek hususundaki sözü açıklamak, hasedin hakikatini, sebeplerini, tedavi yollarını, sökülmesi için en son gereken çarenin beyanını, sonra akran, arkadaş, amcazadeler ve akrabaların arasında neden hasedin çokça vâkî olduğunu belirtmek, bu saydıklarımızın dışında hasedin çoğalıp, azalmasını veya zayıflamasını izah etmek, hased hastalığını kalpten söken tedavi yolunu belirtmek, daha sonra kalpten hasedin sökülmesinin farz olan miktarını beyan etmektir. Tevfîk Allah'tandır!

25-1

Öfke'nin Zemmi

Âyet-i Kerîmeler

O zaman inkâr edenler, kalplerine öfke ve gayreti, o cahiliye öfke ve gayretini koymuşlardı, Allah da elçisine ve Mü'minlere huzur ve güvenini indirdi. (Fetih/26)

Görüldüğü gibi **Allahü teâlâ**, kâfirleri haksız öfke ve gayretlerinden dolayı zemm ve Mü'minleri de Allah tarafından kendilerine gönderilen vâkar ve sekinetten dolayı medhetmektedir.

Hadîsler

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet ediyor ki, bir zatın **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana yapabileceğim bir ameli tavsiye et! Fakat az olsun!' demesi üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Öfkelenme!' buyurmuştur. Kişi aynı suali, başka bir zaman daha sordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) yine 'Öfkelenme!' cevabını verdi. 1

İbn Ömer (radıyallahü anh) : **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Bana bir söz söyle! Fakat az olsun. Umulur ki ben onu, tam mânâsıyla kavrayıp yaparım' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Öfkelenme!'2 dedi. İbn Ömer aynı suali iki defa daha **Hazret-i Peygamber**'e sordu. O da her defasında 'öfkelenme' diye karşılık verdi.

Abdullah b. Amr'dan şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber**'e 'Beni Allah'ın gazabından kurtaracak amel nedir?' diye sordum. **Hazret-i Peygamber cevap** olarak 'Öfkelenme!' dedi. 3

İbn Mes'ûd der ki, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Siz aranızda kimi pehlivan kabul edersiniz?' Biz **cevap** olarak dedik ki: 'Sırtı yere gelmeyen kimseyi pehlivan olarak kabul ediyoruz'. **Hazret-i Peygamber** 'O pehlivan değildir. Ancak öfkelendiği anda nefsine hâkim olan bir kimse pehlivandır' dedi,4

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kuvvetli bir kimse, başkasının sırtını yere getiren kimse değildir. Kuvvetli o kimsedir ki öfke anında nefsine hâkim olur. 5

İbn Ömer **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim öfkesini zaptederse, Allahü Azîmüşşân onun çirkin taraflarını örter. 6

Süleyman b. Dâvud (aleyhisselâm) şöyle demiştir: Ey oğul! Fazla öfkelenmekten kaçın! Çünkü fazla öfke, halîm bir kişinin kalbini bile hafifletir.

İkrime 'Seyyid, nefsine hâkim' (Al-i İmrân/39) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: 'Seyyid o kimsedir ki, öfke ona galebe çalmaz'.

Ebu'd Derda **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana, beni cennete sokmaya vesile olacak bir amel öğret!' dediğinde **Hazret-i Peygamber** **cevap** olarak 'Öfkelenme!'7 buyurmuştur.

Hazret-i Yahya, Hazret-i Îsa'ya şöyle demiştir: 'Öfkelenme!' Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) , **cevap** olarak 'Öfkelenmemek benim gücüm dahilinde değildir. Ben sadece beşerim' dedi. Hazret-i Yahya 'O halde mâl edinme!' deyince, Hazret-i Îsa 'Bu umulur!' demiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sabur denilen maddenin balı ifsad ettiği gibi, öfke de îmanı ifsad eder. 8

Bir kimse öfkelendiği zaman muhakkak cehenneme yaklaşır. 9

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Hangi şey daha şiddetlidir?' diye sorunca

cevap olarak şöyle buyurmuştur: 'Allah'ın gazabı!' Kişi 'Beni Allah'ın gazabından uzaklaştıran nedir?' deyince, **Hazret-i Peygamber** 'Öfke!'10 buyurdu.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ey Âdem oğlu! Hiddetle yerinden sıçradığın zaman, cehenneme düşecek şekilde oturmandan korkulur!'

Zülkarneyn, meleklerden birine rastladı ve meleğe 'Îman ve yakîn bakımından ilerlemeye vesile olan bir ilmi bana öğret!' diye dilekte bulundu. Melek ona 'Öfkelenme! Çünkü **şeytan**ın insanoğluna en fazla hâkim olduğu zaman, öfkelendiği, zamandır. Bu bakımdan öfkeyi yutmakla reddet! Sevgi ile sükûnete kavuş! Acelecilikten sakın; zira sen acele ettiğin takdirde nasibini kaybetmiş olursun. Herkese karşı yumuşak huylu ol! Israrlı ve mütekebbir bir kimse olma!' dedi.

Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivâyet ediliyor: Ayazmasında ibadet eden bir râhib vardı. **Şeytan** onu saptırmak istediyse de bir türlü muvaffak olamadı. Mabedin kapısına gelip onu çağırdı. 'Bana kapıyı aç' dediyse de rahipten müsbet bir **cevap** alamadı. Sonra 'Aç kapıyı! Eğer ben gidersem pişman olursun' dedi. Buna rağmen rahib onun sözüne iltifat etmedi. Bunun akabinde 'Ben mesih Îsa'yım!' dedi. Rahib 'Sen Mesih olsan dahi seni neyleyim! Sen bize ibadet ve ciddiyetle çalışmayı emretmedin mi? Bize kıyâmette buluşmayı va'detmedin mi? Eğer bugün, zamanında yapmış olduğun telkinlerden başkasını getirdiysen onları senden kabul etmeyiz' dedi. Bu durum karşısında kalan İblis dedi ki: 'Ben **şeytan**ım! Seni saptırmak istedim, fakat muvaffak olamadım. Sana istediğin konuda sual sorman için gelmiş bulunuyorum. Sorduğun takdirde **cevap** alırsın!' Rahib 'Hiçbir şeyi senden sormak istemiyorum!' dedi. Bunun üzerine **şeytan** gerisin geriye dönüp gitti. Rahib 'Dinler misin beni?' diye seslendi. **Şeytan** 'Evet, dinlerim!' dedi. Rahib İnsanların aleyhlerinde sana en fazla yarayacak ve yardımcı olacak şeyleri bana haber verir misin?' dedi. **Şeytan** 'Hiddet ve öfkedir! Zira kişi katı kalpli olduğu zaman, çocukların oynadıkları topu evirip çevirdiği gibi biz de onu evirip çeviririz' dedi.

Hayseme (radıyallahü anh) **şeytan**ın 'Âdem oğlu beni nasıl mağlup edebilir? Oysa Âdem oğlu razı olduğu zaman onun kalbine sokulacak derecede gelip yaklaşırım. Öfkelendiği zaman onun beyninde yerimi alıncaya kadar uçarım' dediğini rivâyet etmiştir.

Cafer b. Muhammed şöyle demiştir: 'Öfke her şerrin anahtarıdır'.

Ensâr-ı kirâmdan bir zat şöyle demiştir: 'Hamâkatın başı hiddettir. Sürücüsü öfkedir. Cehalete razı olan bir kimse halîm olamaz. Oysa halîm olmak kişinin süsü ve kazancıdır. Cehalet ise çirkinlik ve zarardır. Ahmağa karşı sükût etmek ise ona **cevap** vermektir'.

Mücâhid, İblis'in şunları söylediğini rivâyet eder: 'Âdem oğulları beni **üç** haslette yormamış ve hiçbir zaman da yormayacaklardır:

1. Onlardan biri sarhoş olduğu zaman onun yularına yapışır, istediğimiz tarafa çeker götürürüz ve sevdiğimizi ona yaptırırız.

2. Öfkelendiği zaman, bilmediğini söyler, pişmanlığını gerektiren hareketlerde bulunur.

3. Elinde bulunan mal hakkında onu cimri yapar, gücü yetmediği şeyler hakkında da uzun ümit ve emellere sahip kılarız'.

Bir hakîme denildi: 'Filan adam nefsine hâkimdir!' Hakîm

cevap olarak şöyle dedi: 'O halde şehvet onu kul ve köle edinmiş değildir, nefis onu mağlup etmemiştir ve öfke de ona hakîm olmamıştır'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Öfkeden sakın! Zira öfke seni özür dilemek zilletine sürükler'.

Denildi ki: Öfkeden sakınınız! Çünkü sabur denilen acı maddenin balı bozduğu gibi, öfke de îmanı bozar'. Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: 'Öfkelendiği zaman, kişinin halîmliğini deneyiniz! Tamahkârlığı anında da emin olup olmadığını tecrübe ediniz, kişi öfkelenmediği zaman, hilmini nereden bileceksin? Tamah sahibi olmadığı zaman emin olduğunu nereden anlayacaksın!'

Ömer b. Abdülaziz, bir valisine şöyle yazdı: 'Öfkelendiğin anda herhangi bir kimseye ceza tatbik etme! Öfken geçinceye kadar onu hapset! Öfken geçtiği zaman, adamı hapisten çıkar. Suçu nisbetinde kendisine cezayı tatbik et. Hiçbir zaman onbeş sopadan fazla vurma!'

Ali b. Zeyd (radıyallahü anh) der ki: Kureyş'ten bir kişi Ömer b. Abdülaziz'e sert ve kaba çıkışlar yaptı. Ömer uzun bir zaman başını eğerek düşündü. Sonra dedi ki: 'Saltanat izzetiyle **şeytan** beni tahrik etmeye kalkıştı ve senin benden yarın alacağını bugün senden almış olmayı istedim! (Fakat seni affediyorum) '.

Seleften biri oğluna dedi ki: 'Ey oğul! Akıl, gazap anında yerinde durmaz. Nitekim ısıtılmış fırın ve tandırlarda diri bir kimsenin durmadığı gibi. . . '

Bu bakımdan insanların öfkesi en az olanı, en akıllısıdır. Eğer dünya için az öfkeli olursa, bu deha ve hiledir. Eğer âhiret için olursa, hilm ve ilimdir.

Denilmiş ki; öfke aklın düşmanıdır. Öfke aklın helâk edicisidir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) , hutbesinde şöyle demiştir: 'Tamahkârlıktan, hevâ-i nefisten ve öfkeden korunanınız felâha kavuşmuştur'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Şehvetine ve öfkesine itaat eden bir kimseyi onlar ateşe doğru sürükler götürür'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'İmanda kuvvetli, yumuşaklıkta hazımlı, yakînde imanlı, ilimde halîm, şefkatte akıllı, hakta verici, zenginlikte iktisatçı, fakirlikte vâkur, kudrette ihsan edici, arkadaşlıkta tahammüllü ve şiddette sabırlı olmak müslümanın alâmetlerindendir. Böyle bir müslümana gazap galebe çalmaz. Cahiliyye taassubu kendisini felâkete sürüklemez. Şehvet kendisine galip gelmez. Midesi kendisini rezil etmez. Harislik kendisini hafif düşürmez. Niyeti kendisini geride bırakmaz. Bu bakımdan mazluma yardım eder, zayıfa merhamet gösterir, cimrilik yapmaz. Mübezzirlik ve israfta bulunmaz ve sıkılığa kaçmaz. Kendisine zulmedildiği zaman affeder. Cahilin kusurundan vazgeçer. Nefsi, elinden zahmet çeker. Halk ise kendisinden ferahlık ve genişlik görür'.

Abdullah b. Mübarek'e şöyle denildi: 'Güzel ahlâkı bizlere özetle söyle!'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Öfkeyi terketmektir'

Peygamberlerden bir zat, ashâbına dedi ki: 'Öfkelenmeyeceğine dair kim bana söz verir ki benim derecemde olmuş olsun ve benden sonra da halifem olsun?' Onlardan bir genç 'Ben söz veriyorum' dedi. Sonra o peygamber, aynı suali **ikinci** bir defa tekrarladı. Genç 'Ben onu herkesten daha iyi yerine getireceğim' dedi. O peygamber vefat ettiği zaman, ondan sonra genç onun halifesi oldu. O genç Zülkifl'dir. Kendisine Zülkifl denilmesinin sebebi, öfkesine hâkim olacağına söz verdiğindendir. Bu va'dini de yerine getirmiştir.

Vehb b. Münebbih şöyle dedi: Küfrün **dört** rüknü vardır:

1. Öfke

2. Şehvet

3. Ahmaklık

4. Tamahkârlık (ve cimrilik)

1) Buhârî

2) Ebû Yâ'lâ (hasen bir senedle)

3) Taberânî, İbn Abdilberr (hasen bir senedle)

4) Müslim

5) Müslim, Buhârî

6) İbn Eb'id-Dünya

7) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî

8) Taberânî, Beyhakî

9) Bezzâr, İbn Adiyy

10) İmâm-ı Ahmed

Öfkenin Hakikati

Allahü teâlâ, canlıları birtakım iç ve dış sebeplerle ölüme maruz kalacak şekilde yarattığı zaman, kendisini koruyucu imkânları da kendisine bahşetti. O imkânlar vasıtasıyla kitabında muayyen ecel diye tabir ettiği zamana kadar kendisinden ölümü uzaklaştırır.

Dahilî sebebe gelince, o sebep şudur: **Allahü teâlâ** canlıları hararet ve rutubetten mürekkeb olarak yaratmış, aynı zamanda hararet ve rutubet arasında zıddiyet kılmış, hararet durmadan rutubeti kurutur, buhar haline getirir. Eğer alınan gıdadan rutubete yardım yetişip hararet vasıtasıyla buharlaşan cüz'lerin yeri yenileriyle doldurulmazsa, hayat sahibi muhakkak ölür. Bu bakımdan Allah, canlının bedenine uygun gıda ve canlıda o gıdayı almaya iteleyici şehveti yarattı, Bu yaratılan şehvet tıpkı kırılanı düzeltici, yok olanın yerini doldurucu bir vekil gibidir. Allah bu şehveti, onun vasıtasıyla insanı helâktan korusun diye yaratmıştır.

İnsan oğlunda meydana gelen haricî sebeplere gelince, onlar kılıç, mızrak gibi İnsan oğlunun helâk olmasına sebep olan diğer şeylerdir. Bu hususta İnsan oğlu, içinden gelen bir hamiyet ve kuvvete muhtaçtır ki onun vasıtasıyla kendisinden helâk edicileri uzaklaştırsın! Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, ateşten öfke tabiatını yarattı ve İnsan oğlunda o tabiatı yerleştirdi, onun hamuru ile yoğurdu. O halde İnsan oğlu hedeflerinin birinden menedildiği zaman, öfke ateşi alevlenir. Kalbin kanını kaynayacak şekilde kabartır. O kan, damarlara yayılır. Ateşin yükseldiği gibi, bedenin yukarılarına doğru yükselir. Çanakta kaynayan su gibi bedende kaynar ve bunun içindir ki insanın yüzüne yayılır ve insanın yüzü, gözü kızarır. İnsanın bedeni berrak olduğundan arkasında bulunan kan kırmızılığını dışarıya yansıtır. Nitekim camın, içinde bulunan maddeyi yansıttığı gibi. Kan, İnsan oğlu kuvvetçe kendisinden aşağı olan bir kimseye kızdığı zaman dağılır. Eğer kendisinden üstün olan bir kimseye karşı öfkelenirse ve ondan intikam almaktan ümitsiz ise, bu durumda kan, derinin dışından, kalbin içine doğru çekilir ve üzüntüye dönüşür ve bunun içindir ki İnsan oğlunun rengi sararır. Eğer İnsan oğlunun kızması, kendisinden üstün

olup olmadığı hususunda şüphe ettiği birine karşı olursa, kan bu takdirde toplanma ve yayılma arasında tereddüt eder. Hem kızarır, hem sararır ve hem de titreme meydana getirir. **Kısacası** öfke kuvvetinin merkezi kalptir. Mânâsı ise intikam talebiyle kalp kanının kaynamasıdır. Ancak bu kuvvet eziyet vericiler oluşmadan önce kabaran ve yönelen bir kuvvettir. Eziyet vericiler oluştuktan sonra intikam ve iç rahatlığı maksadıyla bu kuvvet kabarır ve eziyet vericilere yönelir. İntikam ise, bu kuvvetin gıdası ve şehvetidir. İntikam içinde bu kuvvetin lezzeti vardır ve bu kuvvet ancak intikam ile sükûnet bulur. Sonra bu kuvvet hususunda insanlar, yaratılışın başlangıcında tefrit, ifrat, itidal olmak üzere **üç** gruba ayrılırlar ve **üç** derecede bulunurlar.

Tefrife gelince, tefrit, bu kuvvetin yok olmasından veya zayıf düşmesinden doğar. Bu ise dinen kötüdür ve böyle bir kimse hakkında gayreti yoktur denilmiştir. Bu sırra binaen İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim kızdırdığı halde kızmazsa o eşektir!'

Bu bakımdan kim temelinden öfke ve gayret kuvvetini kaybederse o gerçekten eksik bir kimsedir. **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbını, şiddet ve gayretle nitelendirerek şöyle buyurmuştur:

Muhammed **Allah'ın Rasûlü**'dür. Onunla beraber olan Mü'minler, kâfirlere karşı şiddetli ve katıdırlar. Birbirlerine merhametli ve şefkatlidirler. . . (Feth/29)

Ey peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et, onlara sert davran. (Tahrim/9)

Ayette geçen gılzet ve şiddet, öfkeden ibaret olan gayret kuvvetinin eserlerindendir.

İfrat'a gelince, bu niteliğin akıl, din ve itaatin siyasetinden çıkması demektir. Öyle ki kişinin basireti, düşüncesi ve mefkûresi kalmaz. İradesi tamamen elinden çıkar. Hatta mecburen hareket eden robot durumuna düşer. Bu sıfatın galebe çalmasının sebebi, birtakım tabii ve âdet edinilmiş şeylerdir. Çok insan vardır ki fıtraten ve yaradılışça çabuk öfkelenmeye hazırdır. Öyle ki sanki yaradılışta onun sureti, öfkelenmenin sureti şeklinde yaratılmıştır. Kalp mizacının harareti de buna yardımcı olur. Çünkü öfke ateştendir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ancak mizacın serinliği onu söndürür ve şiddetini kırar. 11

Adî sebeplere gelince, öfkelerini dindirmemekle böbürlenen, öfkelerine itaat etmekle iftihar eden, buna erkeklik ve kahramanlık adı veren bir grupla kişinin karışmasıdır. O gruptan biri der ki: 'Ben o kimseyim ki hile ve kurnazlığa karşı sabretmem, hiç kimseden bir zorluğu kabul etmem!' Bu sözünün mânâsı şu demektir: 'Bende akıl ve hilm diye birşey yoktur!' Sonra bu söylediğini cehaletiyle iftihar etmek sadedinde söylemektedir. Bu bakımdan kendisini dinleyen bir kimsenin kalbinde öfkenin güzel olduğu ve onlara benzeme arzusu yerleşir. Dolayısıyla bununla öfkesi kuvvet bulur. Öfke, ateşi şiddetlendiği, alevleri kuvvet bulduğu zaman sahibini kör eder. Onu va'z ve nasihata sağır eder. Ona va'z edildiği zaman dinlemez. Hatta va'z ve nasihat onu daha da azıtır. Akıl nûruyla ışığa kavuştuğu ve nefsine müracaat ettiği zaman buna gücü yetmez; zira derhal öfke dumanı kendisini sarar, aklın nûrunu söndürür hatta dipten siler götürür. Çünkü düşüncenin kaynağı dimağdır. Öfkenin şiddetli anında kalp kanının kaynamasından kapkaranlık bir duman dimağa yükselir, fikir kaynaklarının tümünü kapsar. Fikir kaynaklarını kapladığı gibi, his kaynaklarına da sirayet eder. Bu bakımdan kişinin gözü kararır. Öyle ki görmez olur. Dünya tamamıyla kendisine kapkaranlık kesilir. Dimağı, içinde ateş yakılan bir

mağara misaline benzer. Onun havası kapkaranlık kesilmiş, merkezi kızmış, her tarafı dumanla dolmuştur. Orada zayıf bir çıra vardır. O da sönmüş veya ışığı görünmez olmuştur. Bu bakımdan orada ayak durmaz, söz dinlenilmez. Herhangi bir suret görülmez. Ne içten, ne dıştan onu söndürmeye de artık güç yetmez. Yanmaya elverişli olan herşey yanıp kül oluncaya kadar sabretmek uygundur. İşte gazab da kalbe ve dimağa aynı şeyi yapar. O zaman gazabın ateşi kuvvetlenir. Kalp, hayatının kıvamı olan rutubeti yok eder. Sahibi öfkesinden ölür. Nitekim mağarada ateş kuvvetlenir, mağarayı çatlatır, altını üstüne getirir. Bu durum, mağaranın etrafındaki tutucu kuvvetin ateşle iptal olunmasından meydana gelir. O kuvvet ki parçaları bir araya getirmiştir, işte öfke anında kalbin durumu da böyledir. Gemi, denizin ortasında dalgalar arasında, kopan fırtınalarda sallandığı halde, durum bakımından öfkeli kalpten daha güzel ve selâmet bakımından daha ümitlidir; zira sallanan gemide gereken tedbirin alınması için çare arayan, gemiye bakıp kumanda eden bir kimse vardır. Kalbin ise kaptanı kendisidir. Öfke onu kör ve sağır ettiğinden bütün imkânlar onun elinden çıkmıştır! Zâhirde rengin bozulması, âzaların şiddetle titremesi, fiil ve hareketlerin tertib ve nizamdan çıkması, sallantılı olması, abur cubur konuşması, dudaklarda köpüğün belirmesi, gözlerin çanaklarından fırlayıp kızarması, burun deliklerinin kabarıp değişik hâl alması ve ahlâkın geçimsiz bir hâl alması, öfkenin görünen eser ve etkileridir. Eğer öfkelenen kişi, öfke halinde şeklinin çirkinliğini görmüş olsaydı, o çirkinlikten utanarak öfkesi derhal söner ve ahlâkı da değişirdi. Öfkenin iç çirkinliği ise, zâhirî çirkinliğinden kat be kat üstün ve felâketlidir. Çünkü görünen taraf, iç aleminin nişanesi ve tezahürüdür. Fakat iç suret çirkinleştiği için onun çirkinliği **ikinci** derecede dışa yansımıştır. Bu bakımdan zâhirin bozulması, iç âleminin bozulmasının ürünüdür. Durum bu iken meyveyi, meyve veren ağaca kıyaslayabilirsin. İşte bu, öfkenin bedendeki tesiridir.

Dildeki tesirine gelince, dili fâhiş konuşmak ve sövmekle serbest bırakmaktır. Öyle ki öfkesi geçtiği zaman, sarfettiği sözlerden akıllı bir kimsenin utandığı gibi, söyleyen de bu fâhiş konuşmasından utanır. Bu da ibarenin zikzaklı olmasıyla belli olur.

Âzalar üzerindeki eserine gelince, vurmak, hücum etmek, yırtmak, öldürmek, imkân anında çekinmeden yaralamaktır. Eğer kendisine öfkelenilen kaçar veya başka bir sebepten dolayı öfkelenenin elinden kurtulur veya öfkelenen ondan intikam almak suretiyle gönlünü rahatlatamazsa bu sefer öfke, sahibine döner. Kendi elbiselerini yırtar, kendisini yumruklar. Bazen de elini yere vurur. Sarhoş şaşkın bir kimsenin koştuğu gibi sağa sola koşar. Bazen de baygın olarak yere serilir. Ne koşmayı ve ne de -şiddetli öfke sebebiyle- kalkmayı becerir. Kriz geçirme gibi durumlara girer. Bazen cansızlara ve hayvanlara vurur. Mesela önündeki yemek tabağını yere çarpar. Yemek masasında öfkelendiği zaman, masayı kırar. Delilerin yaptığını yapar, hayvanlara ve cansızlara küfreder. Onlarla konuşur ve der ki: 'Ey filan filan! Ne zamana kadar senden bunu çekeceğim?!' Sanki akıllı bir kimseye hitap ediyormuş gibi davranır. Hatta bazı kere hayvan kendisine çifte attığında o da hayvana çifte atarak mukabelede bulunur.

Öfkenin, kendisinden öfkelenilenle beraber kalpteki eser ve etkisine gelince, o eser ve etki, kin tutmak, hased etmek, kötülük düşünmek, öfkelendiği kişinin kötü taraflarını yaymak, onun sevilmesine üzülmek, onun sırrını ifşa etmeye azmetmek, onun örtüsünü, maskesini yırtmak, kendisiyle istihza etmek ve bunlardan başka daha nice çirkinlikleri yapmaktır. İşte bu saydıklarımız, ifrat derecesindeki öfkenin ürünleridir.

Zayıf olan kıskançlığın semeresine gelince, o semere tiksinilmesi gereken şeyden az tiksinmektir. Mahremlerine, eşine ve cariyesine yapılan taarruzdan ve zelil kimselerden gelen zillet, nefsi küçültmek ve düşürmekten rahatsız olmayıp bu hareketleri kabullenmektir. Bu da kötüdür. Çünkü mahremine karşı kıskançlık duymamak, bunun meyvelerindendir. Bu ise kadınımsı bir harekettir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki Sa'd kıskançtır. Fakat ben ondan daha kıskancım. Allah da benden daha kıskançtır. 12

Gayret, neseblerin korunması için yaratılmıştır ve halk gayret hususunda gevşeklik gösterirse nesebler karışır. İşte bu sırra binaen şöyle denilmiştir. 'Hangi kavmin erkeklerinde kıskançlık varsa o kavmin nesebi sağlam olur'.

Münker olan işleri gördüğü halde susmak ve korkmak, öfkenin azlığındandır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Benim ümmetimin hayırlıları dinde hiddetli ve sert olanlarıdır. 13

Zina eden erkek ve kadına **Allahü teâlâ**'nın emri üzere merhamet ve şefkat etmeyerek yüz değnek vurun! (Nûr/2)

Öfkenin tamamen kaybedilmesi, nefsi terbiye etmekten aciz olmaya yol açar; zira nefsi terbiye etmek ancak öfkeyi şehvete musallat kılmak suretiyle mümkün olur ki nefsi, hasis şehvetlere meylettiği zaman nefsine öfkelensin! Bu bakımdan öfkeyi tamamen kaybetmek kötüdür. Ancak övülen öfke o öfkedir ki aklın ve dinin işaretini bekler. Gayretin gerektiği yerde kabarır, hilmin güzel olduğu yerde söner. Öfkeyi normal sınırda tutmak ve korumak, **Allahü teâlâ**'nın kullarını mükellef kıldığı istikametin ta kendisidir. Bu durum, **Hazret-i Peygamber**'in hakkında şöyle dediği durumdur:

İşlerin en hayırlısı orta olanlarıdır!14

Bu bakımdan nefsinde gayretin zayıflığını, gerekmediği halde zulüm ve zilleti kabullendiğini hissedercesine öfkesi gevşekliğe kayan bir kimseye, öfkesi kuvvet buluncaya kadar nefsini tedavi etmesi uygundur. Kimin öfkesi ifrata doğru kayar, kendisini tehevvür ve çirkin şeyleri pervasızca yapmaya sevkederse, böyle bir kimseye de en uygun olanı, öfkesinin gücünü kırmak için nefsini tedavi etmek ve öfkeyi ifrat ile tefrit arasında hak olan orta noktada durdurmaktır. Çünkü sırat-ı müstakim (doğru yol) budur ve bu yol kıldan daha ince ve kılıçtan daha keskindir. Eğer bundan aciz olursa, kişi buna en yakın olan yolu seçmelidir.

Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız. Öyle ise (birine) tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. (Nisâ/129)

Bu bakımdan, hayrın tamamını yapmaktan aciz olan kimse için şerrin tamamını yapmak uygun değildir. Şerrin bir kısmı, diğer bir kısmından daha ehvendir. Hayrın bir kısmı da diğer bir kısmından daha yücedir.

İşte öfkenin hakikati ve dereceleri bunlardır. Allah'tan kendisini razı eden hareketlere bizi sevkeden güzel tevfikini talep ediyoruz. Çünkü Allah dilediğine kâdirdir.

l1) Tirmizî

12) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

13) Taberânî, Beyhâkî

25-2

Öfkenin Riyazet Yoluyla Giderilmesinin İmkânı

Bazıları öfkenin tamamen silinmesinin mümkün olduğunu sanarak demişlerdir ki: 'Riyazet, öfkenin silinmesine doğru götürür, riyazetin hedef ve maksadı da budur!' Başkaları da öfkenin tedavi kabul etmez bir asıl olduğunu sanmışlardır ve bu son fikir huyun yaratılış gibi olduğunu ve **ikisi**nin de değişme kabul etmediğini sanan bir kimsenin fikridir. Bu iki fikir de zayıftır. Bu hususta hakîkat bizim söyleyeceğimizdir. Şöyle ki, İnsan oğlunda bir şeyi sevmek, başka bir şeyden nefret etmek hasletinden bir eser kaldıkça İnsan oğlu gayz ve öfkeden yakasını kurtaramaz. Kendisine birşey uygun, başka birşey de zıd düşerse mutlaka kendisine uygun olanı sever, muhalif düşeni de hor görür. Öfke de buna tâbi olur. Çünkü kişiden sevdiği alındığı zaman şüphesiz öfkelenir. Sevmediği ile karşılaştığı zaman da şüphesiz öfkelenir. Ancak İnsan oğlunun sevdiği **üç** kısma taksim olunur:

Birinci Kısım

Herkes için zarurî olan gıda, mesken, giyecek ve beden sıhhati gibi şeylerdir. Kendisine vurulmak istenen kimse elbette öfkelenecektir. Kişi kendisinden avretini örten elbisesi alınmak, evinden çıkarılmak veya susuzluğunu gideren suyu dökülmek istendiği zaman öfkelenir. Bunlar yok olmalarından ötürü İnsan oğlunun rahatsız olduğu ve bunlara hücum edene karşı öfkelendiği zarurî şeylerdir.

İkinci Kısım

Rütbe, çok mal, çok hizmetçi ve çok hayvanlar gibi insanların hiçbirine zarurî olmayan şeylerdir. Çünkü bunlar, âdet ve işlerin hedeflerini bilmemekten ötürü güzel ve sevilen şeyler olarak kabul edilmişlerdir! Her ne kadar gıda olarak onları kullanmıyorsa da altın ve gümüşün maddeleri bile güzel görünür ki İnsan oğlu onları depo eder ve onları çalana kızar. İşte bu tür maddelerden dolayı olan öfkenin sebeplerinden uzaklaşması İnsan oğlunun ayrılması tasavvur edilebilir. Bu bakımdan insanın fazla bir evi olsa ve bir zâlim o evi yıksa, insan evini yıktığı için zâlime kızmayabilir; zira ev sahibinin dünya işleri hususunda basiret sahibi bir kimse olması, dünyalık hususunda ihtiyacından fazla zâhidlik göstermesi ve onu alana öfkelenmemesi mümkündür. Çünkü basiret sahibi olan bir kimse fazla mal varlığını sevmez. Eğer onun varlığını sevmiş olsaydı zarurî olarak onun alınmasından dolayı öfkelenecekti. İnsan oğlunun öfkesinin çoğu zarurî olmayan şeylerden dolayıdır: dünya mertebesi, nam, şöhret, meclislerde en üste oturmak, ilimle böbürlenmek gibi. . . Bu bakımdan bu sevgi kime galebe çalarsa, şek ve şüphe yoktur ki, meclislerde en başta oturmak hususunda kendisiyle yarışan bir kimseye yarışmaya girdiğinde öfkelenir. Şöhreti sevmeyen bir kimse ise, böyle şeylere perva etmez, isterse ayakkabıların yanında otursun. Başkası onun üstünde oturduğu zaman öfkelenmez. Bu çirkin âdetlerdir ki İnsan oğlunun sevgisini veya nefretini çoğaltmış, dolayısıyla öfkesi de çoğalmıştır, irade ve şehvetler çok oldukça, sahibi rütbece daha düşük ve daha eksik olur. Çünkü ihtiyaç, eksik bir niteliktir. Ne zaman

çoğalırsa eksiklik de çoğalır. Cahil bir kimsenin ise daimî bir şekilde çalışması ihtiyaç ve şehvetlerini artırmak hususundadır. Bilmez ki, bunları artırmak suretiyle gam ve üzüntü sebeplerini çoğaltıyor! Hatta birtakım cahiller kötü âdetler ve kötü arkadaşlardan dolayı kendisine 'Sen kuşlarla güzel oynayamazsın, güzel satranç oynayamazsın. Fazla içki içmeyi, fazla yemek yemeyi beceremezsin!' gibi sözler veya bunlara benzer rezaletler söylenildiği zaman ona bile kızarlar. Bu bakımdan bu kısım için kızmak zarurî değildir. Çünkü onun sevgisi zaruri değildir.

Üçüncü Kısım

Bir kısım insanlar hakkında zarurî olup, diğer bir kısım hakkında zarurî olmayan şeylerdir. Mesela âlim kişi için kitap zarurîdir. Çünkü âlim kişi kitaba muhtaçtır ve onu sever. Kitabı yakan, suya atan bir kimseye öfkelenir. Sanat aletleri de çalışan kimseler için böyledir. O kimseler nafakalarını ancak o aletlerle temin edebilirler; zira zarurî ihtiyacın vesilesi olan şeyler sevimli olur. Bu ise şahıslara göre değişir.

Zarurî sevgi ancak **Hazret-i Peygamber**'in buyurduğu şu sevgidir:

Kim nefsinde veya sanatında emin, bedeninde sıhhatli ve afiyetli olarak -o günün gıdası da olduğu halde- sabahlarsa, sanki dünya bütün varlıklarıyla o insana tahsis edilmiştir. 15

İşlerin hakikatlerini basiretiyle (kalp gözüyle) bilen bir kimsenin, bu **üç** kısımdan selâmet kaldığı takdirde bunlardan başkası için öfkelenmemesi düşünülebilir. İşte bunlar **üç** kısımdır. Bu kısımların herbirinin riyazet, gaye ve hedefini belirtmeye çalışalım:

Buradaki rizayet, kalbin öfkesinin tamamen yok olması için değildir. Fakat kalbini öfkeye itaat etmeyecek duruma getirmek içindir. Onu zahirde dinen müstehab olan bir hududda, aklen de benimsenen bir noktada çalıştırabilmek içindir. Kalbi bu duruma getirmek mücâhede ve bir müddet zorluklara katlanmak, hilm ve sabır sıfatlarını zoraki bir şekilde nefsinde meydana getirmekle mümkündür ki hilm ve zorluklara karşı sabretmek bünyesinde tabiileşen bir nitelik olsun!

Öfkeyi tamamen kalpten söküp atmaya gelince, bu tabiatın normal olarak istediği birşey olmadığı gibi mümkün de değildir. Evet! Heyecanın kabarmasını kırmak, hafifletmek, öfkenin iç âlemde şiddetli bir şekilde boralar koparmasını önlemek mümkündür. Onu zayıf düşürmesi, yüzdeki etki ve eseri görülmeyecek dereceye kadar olabilir. Fakat bunu becermek gerçekten zor birşeydir. Bu hüküm aynı zamanda **üçüncü** kısmın da hükmüdür; zira bir şahsın hakkında zarurî olan bir şeye başkasının muhtaç olmaması onu öfkelenmekten alıkoymaz. Bu bakımdan bu hususta riyazet, bununla amel etmeye mâni olur, içteki heyecanını kırar ki buna karşılık sabır göstermek suretiyle elemi şiddetlenmesin!

İki

Riyazet suretiyle o kısımdan dolayı öfkelenmekten kurtulmak mümkündür; zira onun sevgisi kalpten çıkarılabilir. Şöyle ki insan kabrin vatanı ve son karar kılacağı yer olduğunu, dünyanın ise üzerinden geçmeye değer bir köprü olduğunu ve bu dünyadan ancak zaruret miktarı azıklanmak gerektiğini, bundan fazlasının ise insanın esas vatanı olan kabir ve istikrar yeri olan âhirette vebal olduğunu bilir. Dolayısıyla dünyadan kaçınmak suretiyle zâhid olur. Dünyanın sevgisi kalbinden silinir. Eğer İnsan oğlunun bir köpeği varsa onu sevmiyorsa, başkası o köpeği dövdüğü zaman öfkelenmez. Bu

bakımdan öfkelenmek sevgiye tâbidir. O halde bu hususta yapılan riyazet insanı öfkenin esasını silmeye doğru götürür. Fakat bu gerçekten az görünen bir durumdur. Bazen de riyazet, insanı öfkeyi kullanmaktan menedecek bir raddeye vardırır ve öfkenin gereğine göre amel etmekten insanı alıkoyar. Bu derece birincisinden daha kolaydır.

İtiraz: Birinci kısmın zarurî olanı, muhtaç olduğu şeyin elden kaçmasıyla öfkelenmek değildir, elem duymaktır. Mesela, bir kimsenin gıdası olan bir koyunu olsa ve koyun ölse, o koyunun ölümünden dolayı hiç kimseye öfkelenmez. Her ne kadar koyunun ölümü onda bir acı meydana getirirse de her acının gereği ille öfke değildir; zira İnsan oğlu kan aldırmak veya hacamat yaptırmak suretiyle de acı duyar. Fakat kan alana veya hacamat yapana hiç de öfkelenmez. Bu bakımdan Tevhîd onun üzerine bütün eşyanın Allah'ın kudret elinde ve Allah'tan olduğuna inanacak bir şekilde galip gelmiştir. O kimse Allah'ın hiçbir yarattığına kızmaz; zira onları kudretin kabzasında âlet olarak görür. Tıpkı kalemin, kâtibin elinde âlet olması gibi!. . . Bu bakımdan, padişah boynunun vurulmasını yazarsa, o kimse kaleme kızmaz. Tıpkı koyunun ölümüne kızmadığı gibi, ölmek üzere olan koyununu kesen kimseye de kızmaz; zira hem kesmeyi, hem de ölümü Allah'tan bilir. Bu bakımdan Tevhîdin galebe çalmasıyla öfke bertaraf edilir ve yine Allah hakkında hüsn-i zan ile de öfke bertaraf edilir. Şöyle ki, kişi herşeyi Allah'tan bilir ve **Allahü teâlâ**'nın kendisine ancak yapılmasında hayır olan bir şeyi takdir ettiğini görür. Çoğu zaman hasta düşmesinde, aç kalmasında yaralanmasında, öldürülmesinde hayır olduğunu düşünür. Bu bakımdan kan alan ve hacamat yapan bir kimsenin yaptıklarında hayır gördüğünden dolayı onlara kızmadığı gibi, bunlara da kızmaz.

Ey Allahım! Ben beşerim, beşerin kızdığı gibi kızarım. Bu bakımdan hangi müslümana kızmış veya lanet okumuş

Cevap: Bu yönde, bu gelişme muhal değildir. Fakat Tevhîdin bu raddeye kadar galebe çalması, ancak şimşek gibi gelip geçicidir. Ansızın çakan hallerde galebe çalar ve devam etmez. Halk derhal vasıtalara bakar. Bu kalbin tabiî bir dönüşüdür. Asla kalpten uzaklaştırılamaz. Eğer daimî bir şekilde Tevhîd galebesinin bu raddeye vardığı, herhangi bir beşer için tasavvur edilseydi muhakkak **Hazret-i Peygamber** için tasavvur edilmesi gerekirdi. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bazen yüzü ve yanakları kızaracak kadar öfkelenirdi. Hatta bir duasında şöyle buyurmuştur:

veya vurmuşsam, benim o yaptığımı kıyâmet gününde o müslüman için namaz, zekât ve o müslümanı sana yaklaştırıcı bir amel olarak kıl!16

Abdullah b. Amr b. Âs (radıyallahü anh) dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben senin mübarek ağzından gerek öfkeli anında, gerek öfkesiz anında çıkan her şeyi yazıp kaydediyorum'. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Yaz! Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki benden ancak hak çıkar. 17

'Benden' sözüyle diline işaret etmiş ve 'Ben öfkelenmem' dememiştir. Sadece 'Öfkelenmek beni hakikatten dışarıya çıkarmaz' demiştir.

Hazret-i Âişe kendisinden şöyle sordu: 'Senin de **şeytan**ın yok mu?' **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Evet! Benim de **şeytan**ım var. Fakat ben Allah'a yalvardım. Ona karşı bana yardımcı oldu. Bu bakımdan o teslim oldu, bana hayırdan başkasını emretmez.

Dikkat edilirse, **Hazret-i Peygamber** 'Benim **şeytan**ım yoktur' dememiştir ve **şeytan**dan gayesi öfke **şeytan**ıdır. Fakat şöyle buyurmuştur: 'Benim **şeytan**ım beni şerre itelemez'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** dünya için öfkelenmezdi. Bir haktan ötürü öfkelendiği zaman, hiç kimse kendisini tanımaz ve öfkelendiği için hiçbir şey kıpırdamazdı. Ta ki o hak yerine gelinceye kadar. . . '18

Bu bakımdan o, haktan dolayı öfkeleniyordu. Allah için öfkelenmesi demek vasıtalara iltifat edip bakması demektir. Hatta zarurî nafakasını ve dini hakkında kendisine gerekli olan ihtiyacını elinden alana karşı öfkelenen bir kimse, ancak Allah için öfkeleniyor demektir ve Allah için öfkelenmekten böyle bir kimsenin ayrılması mümkün değildir. Evet, zarurî olan hakkında bazen gerekli olan öfkenin esası kaybolur. Bu da ancak kalp, o zarurîden daha mühim olan başka bir zarurî şey ile meşgul olduğu zaman mümkün olur. Bu bakımdan kalp, daha mühim ve zarurî olan için öfkelenmekle meşgul olduğundan **ikinci** bir öfkeye kalpte yer kalmaz; zira kalbin bir kısım önemli şeylerle meşgul olması onların dışındaki şeyleri hissetmekten onu meneder. Bu tıpkı Selman-ı Fârisî'ye küfredildiği zaman söylediği şu söz gibidir: 'Eğer benim terazim hafif gelirse ben senin dediğinden daha şerir ve daha çirkinimdir. Eğer terazimin sevap kefesi ağır basarsa, senin söylediğin bana hiçbir zarar vermez'.

İşte dikkat edildiği zaman görülür ki, Selman'ın himmeti âhirete yönelik olduğundan dolayı kalbi başkasının küfrüyle etkilenip müteessir olmamıştır. Rabia b. Hayseme'ye de küfredildiğinde küfredene şunları söylemiştir: 'Ey kişi! Allah senin konuşmanı dinledi. Kesinlikle cennetin yolunda engebeler ve gedikler vardır. Eğer ben onları geçersem senin söylediklerin bana zarar vermez. Eğer onları geçmezsem ben senin söylediklerinden daha düşük ve şeririmdir!'

Bir kişi Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk' a sövdü. Sıddîk (radıyallahü anh) ona **cevap** olarak dedi ki: 'Allah'ın örttüğü kabahatlerim senin bildiğinden daha çoktur!'

Ebû Bekir Sıddîk nefsi için, Allah'tan korktuğu için kendi kusurlarına bakmakla meşguldü. Allah'ı gereği gibi tanımak hususundaki kusurunu dikkate almakla meşguldü ve bundan dolayı başkasının onu eksikliğe nisbet etmesine öfkelenmedi; zira kendi nefsine, kendisi eksik gözüyle bakıyordu. Bu ise onun kıymetinin büyüklüğünden kaynaklanır.

Bir kadın, Mâlik b. Dinar'a 'Ey riyakar! Mâlik!' dedi. **Cevap** olarak 'Yemin ederim, senden başkası beni tanımış değildir!' dedi. Sanki Mâlik, nefsinden riya âfetini uzaklaştırmak ve **şeytan**ın nefsine vesvese olarak telkin ettiklerini sökmekle meşguldü. Bu bakımdan kendisine nisbet edilene öfkelenmedi.

Bir kişi Şa'bî'ye sövdü. Şa'bî **cevap** olarak dedi ki: 'Eğer sen doğru isen Allah beni affetsin! Eğer yalancı isen Allah seni affetsin!'

İşte bunlar zâhirde selefin kalpleri dinlerinin mühim meseleleriyle meşgul olduğundan dolayı öfkelenmediklerine delâlet eden sözlerdir. İhtimal ki bu sözler, onların kalbine tesir etmiştir. Fakat onunla meşgul olmamışlar, önemsememişlerdir. Aksine kalplerine daha galip olanla meşgul olmuşlardır.

Bu bakımdan kalbin bir kısım mühimlerle meşguliyeti, birtakım sevilenlerin elden çıktığında kabarması gereken öfkenin kabarmasına mâni olması uzak bir ihtimal değildir. O halde, gayzın yok olması tasavvur edilebilir. Bu yok oluş; ya kalbin mühim birşeyle meşgul olmasıyla olur veya Tevhîd düşüncesinin galebe çalmasıyla veya **üçüncü** bir sebeple olur.

Bu **üçüncü** sebep de **Allahü teâlâ**'nın öfkelenmemeyi sevdiğini bilmesidir. Bu bakımdan Allah'a karşı olan sevgisinin şiddeti Öfkesini söndürür. Bu da pek nadir durumlarda olmakla beraber tahakkuk etmesi muhal olmayan bir durumdur. Artık anlaşılmıştır ki öfke ateşinden kurtulmanın yolu dünya sevgisini kalpten silmektir. Bu ise dünya âfetlerini ve açacağı belâları bilmekle mümkün olur. Nitekim dünyayı zemmeden bahiste bu durum gelecektir. Kim, kalbinden meziyetlerin sevgisini çıkarırsa, öfkenin birçok sebeplerinden kurtulmuş olur. Silinmesi mümkün olmayanın ise hiddetini kırmak, zayıf düşürmek mümkündür. Dolayısıyla öfke zayıf düşer ve öfkeyi defetmek kolaylaşır.

Allahü teâlâ'dan lûtuf ve keremi sayesinde, hüsnü tevfikini dileriz. Çünkü O herşeye kâdirdir. Hamd, bir ve tek olan Allah'a mahsustur!

15) Tirmizî, İbn Mâce

16) Müslim, Buhârî

17) Ebû Dâvud

18) Tirmizî

Öfkeye Yol Açan Sebepler

Anlaşıldı ki her illetin ilâcı, onun maddesini ve sebeplerini ortadan kaldırmaktır. Bu bakımdan öfkenin sebeplerini tanımak gerekir.

Hazret-i Yahya, Hazret-i Îsa'ya şöyle dedi:

- Hangi şey daha şiddetlidir?

-Allah'ın öfkesi ve gazabı. . .

-İnsanı Allah'ın öfkesine yaklaştıran nedir?

-Senin öfkelenmendir.

-Öfkeyi açığa çıkaran ve bitiren nedir?

-Kibir, böbürlenmek, kendini büyük görmek ve körü körüne taassub!

Öfkeyi kabartan sebepler, büyüklük taslamak, ucub, mizah yapmak, müstehcen konuşmak, başkasıyla alay etmek, başkasını ayıplamak, mücadele etmek, düşmanlık gütmek, hainlik, fazla mal ve mertebeye şiddetle harislik göstererek düşkün olmaktır. Bunların tümü, düşük ve dinen kötü sıfatlardır. Bu sebepler İnsan oğlunda kaldıkça öfkeden kurtulması mümkün değildir. Bu bakımdan herşeyden önce bu sebepleri, zıtları ile bertaraf etmelidir. O halde, tevazu göstermek suretiyle gururu öldürmelisin, nefsini tanımak suretiyle ucubu öldürmelisin. Nitekim bunun bahsi Kibir ve Ucub bölümünde gelecektir. Mağrur olmayı, senin de kölenin cinsinden olduğunu bilmekle silebilirsin. Çünkü insanlar bir babadan gelmişlerdir. Ancak fazilette değişik mertebelere ayrılmışlardır. Bu bakımdan Ademoğulları bir cinstir.

Ancak faziletlerle iftihar edilir. İftihar etmek, ucub gütmek ve kibre kapılmak rezaletlerin en büyüklerindendir. Bunlar, rezaletlerin aslı ve başıdırlar. Sen bunlardan boşalmadıkça başkasından hiçbir üstünlüğün olmayacaktır. Kölenin cinsinden olduğun halde böbürlenmeye hakkın yoktur! Çünkü bünye, neseb, dış ve iç organlar bakımından kölenle aynı cinstensin.

Mizaha gelince, mizahı ancak insan ömrünün tamamını kapsayan dinî vazifelerle meşgul olmak suretiyle sökebilir. Bunu bildiğin zaman artık mizahtan uzaklaşırsın.

Müstehcen konuşmaya gelince, faziletlerin araştırılmasında, güzel ahlâkın ve seni âhiret saadetine ulaştıracak dinî ilimlerin araştırılmasında ciddiyet göstermek suretiyle onu bertaraf edebilirsin.

Başkasıyla istihza etmeye gelince, bunu insanları üzmekten kaçınmak ve nefsini istihza edilmekten korumak suretiyle silebilirsin.

Ayıplamaya gelince, çirkin sözlerden kaçınmak ve acı cevabı vermekten nefsini korumak suretiyle bu illetten kurtulabilirsin. Maişetin fazlalıklarına karşı gösterilen şiddetli kanaatsizlik olan harisliğe gelince, o da zaruret miktarıyla kanaat etmek suretiyle bertaraf edilebilir. Onu da muhtaç olmamanın azizliğini istemek ve ihtiyaç zilletinden kaçınmak için yapmalısın. Bu ahlâkların ve bu sıfatların tedavisinde İnsan oğlu riyazet yapmaya ve meşakkatleri yüklenmeye muhtaçtır. Bu riyazetin sonucu; tehlikelerini tanımaya dönüşür. Nefsin kendisinden uzaklaşması ve çirkinliğinden nefret etmesi için tehlikelerini tanımak gerekir. Bundan sonra uzun bir müddet, bilfiil bu çirkin ahlâkların zıdlarına devam edip nefse kolay ve alışkanlık hâline gelinceye kadar bu işe devam ettiğin takdirde nefisten onlar silinir. Nefisten silindiği takdirde de nefis gelişir ve bu rezaletlerden ayrılır. Bu rezaletlerden doğan öfkeden de kurtulmuş olursun. Cahillerin çoğunu öfkeye sevkeden sebeplerin en şiddetlilerinden biri öfkeye kahramanlık, erkeklik, izzet-i nefis ve himmetin büyüklüğü ismini vermeleridir. Öfkeyi cehalet ve hamakatlarından dolayı övülen sıfatlarla sıfatlandırmalarıdır ki nefisleri öfkeye meyletsin, öfkeyi güzel görsün ve iyi kabul etsin. Büyük insanlardan öfkenin şiddetini erkekliğin simgesi gibi hikâye etmekle bu durum kalpte daha da yerleşir. Nefisler de kendilerini büyüklere benzetmeye meyyaldirler. Dolayısıyla kalpte öfke kabarır. Bu şekilde öfkeye izzet-i nefis ve erkeklik ismini vermek katıksız bir cehalettir. Aksine bu, manevî kalp hastalığı ve akıl eksikliğidir. Bu nefsin zayıflığından ve eksikliğinden doğar. Bunun, nefsin zayıflığından doğduğunun belirtisi şudur: Hasta bir kimse sağlam bir kimseden, kadın erkekten, çocuk büyük insandan, zayıf ve yaşlı zayıf olmayan bir yaşlıdan, kötü ahlâk sahibi faziletler sahibinden daha çabuk öfkelenir. Bu bakımdan rezil bir kimse, lokması elinden kaçtığı zaman şehvetinden dolayı, parası elinden düştüğü zaman cimriliğinden dolayı öfkelenir. Hatta bu durumda aile efradına, çocuğuna ve arkadaşlarına bile öfkelenir. Kuvvetli o kimsedir ki öfkelendiği anda nefsine hâkim olur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Şiddetli ve kahraman, başkasının sırtını güreşte yere getiren kimse değildir. Pehlivan ancak o kimsedir ki, öfkelendiği anda nefsine hâkim olur. 19

Bu cahil kimseleri, hâlim ve affedici kimselerin hikâyelerini okumak ve onların öfkelerini nasıl yuttuklarını anlatmak suretiyle tedavi etmek daha uygundur. Çünkü böyle yapmak, peygamberler, velîler, hükemâ ve âlimlerden nakledilmiştir. Faziletli padişahların büyüklerinden de nakledilmiştir.

Bunun zıddı ise, Kürt ve Türk'ün zâlimlerinden, câhil, fazilet ve akıldan yoksun olan ahmaklardan nakledilmiştir.

Öfkeyi Yenmenin Çâresi

Bizim bu söylediklerimiz, öfkenin sebeplerini yok etmek ve kabarmasını önlemek içindir. Bu bakımdan öfke kabardığı zaman teenni ile hareket etmek farz olur ki öfkenin sahibi, kötü bir şekilde onu icra etmeye mecbur olmasın. Öfke kabardığı anda, ancak ilim ve amel macunu ile tedavi edilir. İlim ise altı kısımdır.

1. Bizim bundan sonra, öfkeyi yutmak, affetmek, hilm göstermek, eziyet ve meşakkatlere göğüs germek hakkında zikredeceğimiz sözleri düşünmektir. Dolayısıyla onun sevabını elde etmeye teşvik edilmiş olur. Bu bakımdan öfkeyi yutmaktan elde edilen sevaba karşı isteği olan kendisini intikam almak suretiyle gönlünü rahat ettirmekten meneder ve dolayısıyla kabaran öfkesini söndürür.

Mâlik b. Evse b. Hadsan20 şöyle anlatıyor: "Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) bir kişiye kızdı ve onun dövülmesini emretti. Bu kişi Hazret-i Ömer'den 'Affet! İyiyi emret ve cahillerden yüzçevir!' (A'raf/199) ayetini okumasını istedi. Bu isteğine karşılık Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) âyeti okudu, âyet hakkında derin derin düşündü. Çünkü Hazret-i Ömer, kendisine Allah'ın Kitabı okunduğu zaman kıpırdamadan dururdu. Allah'ın Kitabı hakkında çok düşünürdü. Bu bakımdan Hazret-i Ömer, bu âyet hakkında da düşündü ve adamı serbest bıraktı".

Ömer b. Abdüiaziz bir adamın dövülmesini emretti. Sonra o adam 'Öfkelerini yutarlar' (Al-i İmrân/134) ayetini okudu. Bunun üzerine Ömer, hizmetkârına 'onu serbest bırak' diye emretti.

2. Nefsini Allah'ın azabıyla korkutmaktır. Şöyle ki: 'Allah'ın bana karşı olan kuvvet ve kudreti benim bu insana karşı olan kuvvet ve gücümden daha büyüktür. Eğer ben bu insana öfkemin icabını tatbik edersem, **Allahü teâlâ**'nın da kıyâmet günü affedilmeye en muhtaç olduğum bir anda, öfkesini benim hakkımda tatbik etmeyeceğinden emin değilim' demelidir.

Allahü teâlâ, kadîmkitaplarından birinde şöyle buyurmuştur:

Ey Âdem oğlu! Öfkelendiğin zaman beni hatırla ki ben de öfkelendiğim zaman seni hatırlayayım ve yok edilecekler arasında seni yok etmeyeyim.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Vâsı'ı bir iş için gönderdi. Vâsı' gecikti, geldiğinde **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle dedi:

Eğer kısas olmasaydı, kesinlikle senin canını yakardım. Burada 'Kıyâmet'teki kısas olmasaydı' denilmek istenmiştir.

Denildi ki, "İsrailoğulları'nda yanında bir hakîm bulunmayan hiçbir padişah yoktu. Padişah öfkelendiği zaman o hakîm, padişahın eline bir sahife tutuştururdu. O sahifede şunlar yazılıydı: Fakire acı! Ölümden kork! Âhireti an! Padişah, öfkesi dininceye kadar o sahifeyi okurdu".

3. Nefsini, düşmanlık ve intikamın akibetinden, düşmanın, mukabele etmek için çalışmasından ve hedeflerini yıkmak için gayret göstermesinden, musibetleriyle sevinmesinden korkutmaktır. Oysa kendisi hiçbir zaman musibetlerden kurtulmaz. Bu bakımdan nefsini öfkenin dünyadaki kötü

neticelerinden -eğer nefis âhiretteki neticelerinden korkmasa bile- korkutmalıdır. Bu ise şehveti öfkeye saldırtmaya ve musallat kılmaya dönüşür. Bu, âhiret amellerinden değildir ve bundan dolayı sevabı da yoktur.

Çünkü kişi, geçici zevk ve safâlarının bir kısmını diğer bir kısmına tercih etmek suretiyle zevk ve safâsına koşmaktadır. Ancak kaçındığı hususlar ilim ve ameline engel olacak şeyler olup aradıkları ameline yardım edecek şeyler ise, bu takdirde sevabdar olur.

Şöyle ki, öfke anında başkasının yüzünü hatırlamak ve kendi öfkesinin çirkinliğini düşünmek ve öfke sahibinin saldırgan bir köpeğe ve adi bir yırtıcı hayvana benzerliğini düşünmek; halîm, sakin, öfkeyi terkeden bir kimsenin de peygamberlere, velî kullara, âlimler ve hükemâya benzediğini düşünmekdir. Bunları düşündükten sonra nefsini serbest bırakmalıdır. İsterse nefis kendisini köpeklere, yırtıcı hayvanlara ve insanların düşüklerine benzetsin, isterse âlimler ve peygamberlere benzetsin. Eğer zerre kadar aklı varsa, nefsi bunlara uymanın sevgisine meyleder.

5. Kendisini intikam almaya çağıran sebep hakkında düşünmektir. Öfkesini yutmasına mâni olan illeti süzmektir; zira her öfkenin mutlaka bir sebebi vardır ve olmalıdır. Mesela **şeytan** kendisine 'Sen öfkeni yutarsan senin âcizliğine, nefsinin küçüklüğüne, zilletine ve hakirliğine yorumlanır. Halkın gözünde hakir düşersin' der. Bu bakımdan **şeytan**ın bu sözüne karşı, öfkelenen kişi nefsine şöyle söylemeli: 'Sen ne acaip mahluksun! Şimdi eziyetten kaçmıyorsun da kıyâmet gününün rezalet ve sefaletinden kaçınmıyorsun! O gün karşındaki adam senin elinden tutar ve senden intikam alır. İnsanların gözünde küçük düşmekten sakınıyorsun da Allah nezdinde, melek ve peygamberler katında küçük düşmekten kaçınmıyorsun!' Bu bakımdan kişi, ne zaman öfkesini yutarsa, öfkesini sadece Allah rızası için yutması uygundur. Bu niyetle öfkesini yutarsa Allah nezdinde alabildiğine kıymetli olur. Bu durumda insanların yanında kıymetli olmanın ne önemi kalır! Dünyada kendisine kötülük edenin kıyâmet günü uğrayacağı zillet, daha şiddetli olur. Acaba kişi kıyâmet gününde 'Allah katında ecri olan ayağa kalksın!' diye çağırıldığı zaman ayağa kalkanın kendisi olmasını istemez mi! Zira bu çağrıya ancak, dünyada affedenler icabet ederek ayağa kalkar. Bu ve bunun benzerleri îmanın mârifetlerindendir. Bunları kalpte yerleştirmek gerekir.

6. Öfkesinin Allah'ın isteğine göre cereyan eden birşeye şaşıp hayret ederek geldiğini bilmelidir. Evet, bu şey kendi isteğine göre cereyan etmediğinden dolayı öfkelenir! Acaba 'Benim isteğim Allah'ın isteğinden daha evlâdır' demesi nasıl olur? Oysa Allah'ın kendisine kızması, kendisinin kızmasından -tehlike bakımdan- daha büyüktür. Amele gelince, senin dilinle eûzübillâhi min'eşşeytan ir-racîm demendir; zira **Hazret-i Peygamber**, öfke anında böyle söylemeyi emretmiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) zevcesi Âişe validemiz öfkelendiği zaman ağzını eliyle kapatır ve şöyle derdi:

Ey Ayşecik! De ki: . 'Ey Allahım! Ey **Muhammed'in (aleyhisselâm)** Rabbi! Benim günahımı affet! Kalbimin öfkesini gider. Fitnelerin saptırmasından beni koru!'21

Bu bakımdan senin de bu duayı okuman müstehabdır. Eğer öfken bu duayı okumakla da gitmezse ayakta isen otur, oturuyorsan uzan. Kendisinden yaratılmış olduğun toprağa yaklaş ki nefsinin zilletini

bilmiş olasın. Oturmak ve uzanmakla sükûnete kavuşmaya çalış! Çünkü öfkenin sebebi hararettir, harareti oluşturan harekettir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak öfke, kalpte parlayan bir ateş közüdür. Siz öfkelenen kişinin avurtlarının şiştiğini, gözlerinin kızardığını görmez misiniz? Bu nedenle bazılarınız böyle bir şeyi hissettiği zaman eğer ayakta ise derhal otursun, eğer oturuyor ise derhal uzansın. 22

Eğer bununla da öfke geçmezse o zaman soğuk su ile abdest alsın veya gusletsin. Çünkü ateşi ancak su söndürür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Biriniz kızdığı zaman su ile abdest alsın; çünkü kızgınlık ateştendir. 23

Başka bir rivâyette 'muhakkak öfke **şeytan**dandır. Muhakkak **şeytan** da ateşten yaratılmıştır. Ateş ancak su ile söndürülür. O halde biriniz öfkelendiği zaman abdest alsın!' demiştir.

İbn-i Abbâs, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder: Öfkelendiğin zaman sus!24

Ebû Hüreyre der ki: '**Hazret-i Peygamber** öfkelendiği zaman, ayakta ise otururdu. Oturduğu halde öfkelendiği zaman uzanırdı ve öfkesi geçerdi'. 25

Ebû Said el-Hudrî, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

İyi bilin ki öfke, Âdem oğlu'nun kalbinde bir parça ateştir. Siz onun gözlerinin kızardığına, boyun damarlarının gerildiğine bakmaz mısınız? Bu bakımdan kim böyle birşey hissederse, yanağını yere yapıştırsın. 26

Hazret-i Peygamber 'Yanağını yere yapıştırsın' sözü ile secdeye işaret etmiştir. Bu, azaların en azizini, yerlerin en zelili olan toprağa değdirmeye işarettir. Böylece nefsi zilletini hissetmiş olsun, nefsin gururu ve öfkenin sebebi olan bencilliği ortadan kalksın.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ömer birgün öfkelendi. Derhal su isteyip burnuna su çekti ve şöyle dedi: 'Öfke **şeytan**dandır. Su ise öfkeyi giderir!'

Urve b. Muhammed şöyle diyor: Yemen'e vali olarak tayin edildiğim zaman babam bana 'Vali mi oldun?' diye sordu. Ben 'evet' cevabını verince şöyle dedi: 'Öfkelendiğin zaman üstündeki göklere ve altındaki yere bak. Sonra onları yoktan varedeni yücelt (ve hatırla. .) '

Rivâyet ediliyor ki, Ebû Zer Gıfârî bir kişiye aralarında geçen bir olay nedeniyle 'Ey kızılcığın oğlu!' diye hakaret etti. Bu söz **Hazret-i Peygamber**'in kulağına gitti. **Hazret-i Peygamber** Ebû Zer'e şöyle hitap etti:

Ey Ebû Zer! Kulağıma geldiğine göre, sen bugün (din) kardeşini annesinden dolayı ayıplamışsın!

Ebû Zer 'Evet! Doğru!' dedikten sonra arkadaşını razı etmek için hemen faaliyete geçti. Fakat o kişi, Ebû Zer kendisini görmeden önce **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna vardı ve Ebû Zer'in yaptığı hakaretleri Hazret-i Peygamber'e söyledi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, Ebû Zer'e şöyle hitab etti.

Ebû Zer! Başını kaldır da bak! Sonra bil ki sen bu kainatta bulunan ne bir kırmızıdan ve ne de bir siyahtan üstünsün. Meğer ki amelinle kendisinden üstün olasın. Öfkelendiğin zaman ayakta isen otur! Oturuyorsan yaslan! Yaslanmış vaziyette isen uzan. . 27

Mu'temer b. Süleyman28 şöyle anlatıyor: Sizden önce geçmiş milletlerin arasında bir kişi vardı. Öfkelenir ve öfkesi şiddetli olurdu. Bu kişi **üç** kağıda birşey yazarak her sayfayı bir kişiye verdi. **Birinci** sayfayı verdiği kişiye dedi ki: 'Ben öfkelendiğim zaman bana bu sayfayı ver!' ikincisine 'Öfkem biraz dindiği zaman benim elime bu sayfayı sıkıştır' dedi. Üçüncüsüne de 'Öfkem tamamen geçtikten sonra bu sayfayı elime ver' dedi. Bir müddet sonra öfkesi alabildiğine kabardı. Kendisine **birinci** sayfa verildi. Sayfayı açınca sayfada şöyle yazılı olduğunu gördü: 'Sen nerede bu öfke nerede! Sen ilâh değilsin, beşersin. Senin bir kısmını diğer kısmının yeme ihtimali vardır'. Bu yazıları okuduktan sonra öfkesinin bir kısmı dindi. Bunun üzerine kendisine **ikinci** sayfa verildi. Baktı ki **ikinci** sayfada şunlar yazılıdır: 'Yeryüzünde olanlara şefkatli ve merhametli ol ki göklerde hükmü olan Allah da sana merhamet etsin!' Bunun akabinde kendisine **üçüncü** sayfa verildi. Baktı ki **üçüncü** sayfada şunlar yazılıdır: 'İnsanları ancak

Allah'ın hakkını zayi ettiğinden dolayı muâhaze et. Çünkü onları ancak bu ıslah eder. '

Mehdî b. Muhammed b. Abdullah el-Abbâsî, bir kişiye kızdı (ve intikam almak istedi) . Şebih ona dedi ki: "**Allahü teâlâ** için **Allahü teâlâ**'dan daha fazla kızma!'

20) H. 93 senesinde vefat etmiştir.

21) Müslim, Buhârî

22) Tirmizî

23) Ebû Dâvud

24) İmâm-ı Ahmed, İbn Eb'id-Dünya, Taberânî

25) İbn Eb'id-Dünya

26) Tirmizî

27) İbn Eb'id-Dünya

28) Tarhan Teymî'nin torunu olan bu zatın künyesi Ebû Muhammed'dir, Basralıdır. Güvenilir olan bu zat, H. 87 senesinde vefat etmiştir.

Öfkeyi Yenmenin Fazileti

Allahü teâlâ 'Öfkelerini yutarlar' (Al-i İmrân/134) buyurmuştur ve bunu müslümanları medhetmek için söylemiştir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allah öfkesini frenleyen bir kimseye azabını durdurur. Rabbine mazeretini arzeden bir kimsenin özrünü **Allahü teâlâ** kabul eder. Kim dilini korursa Allah onun çirkin taraflarını örter. 29

Sizin en pehlivanınız ve en erkeğiniz o kimsedir ki öfkelendiği zaman nefsine hâkim olur! Sizin en haliminiz, düşmanından intikam alma imkânı olduğu halde onu affeden kimsedir. 30

Öfkesinin gereğini yerine getirme imkânı varken bundan vazgeçen kimsenin kalbini **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde rızasıyla doldurur. 31

Bir rivâyette 'O kimsenin kalbini Allah emniyet ve îman ile doldurur' diye vârid olmuştur.

ibn Ömer **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini rivâyet eder:

Allah rızası için öfkesini yutmaktan, ecir bakımından daha büyük bir şey yoktur ki kul onu yapsın. 32

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Kesinlikle (bilinsin ki) cehennemin bir kapısı vardır. O kapıdan ancak Allah'a isyan etmek suretiyle öfkesine uyup gönlünü rahat ettiren bir kimse girer. 33

Allah nezdinde kulun öfkesini yutmasından daha sevimli hiçbir şey yoktur. Kul öfkesini yuttuğu takdirde Allah onun kalbini îman ile doldurur. 34

Kim yerine getirmeye kudreti olduğu halde öfkesini yutarsa, **Allahü teâlâ** mahlukatın gözleri önünde onu çağırır ve cennet hurilerinden 'hangisini istersen al' diye onu serbest bırakır. 35

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Allah'tan korkan bir kimse, öfkesini yutar ve bu hususta nefsinin isteğini yapmaz. Allah'tan korkan bir kimse istediğini yapamaz. (Ancak Allah'ın isteğini yerine getirebilir) . Eğer kıyâmet günü olmasaydı siz bugün benden gördüğünüzün tam aksini görecektiniz!'

Lokmân Hakîm oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğul! Dilencilik etmek suretiyle yüzünün suyunu dökme! Rezil olman pahasına öfkenin isteğini yapma! Kıymetini bil ki hayatın sana fayda versin!'

Eyyub b. Sehtiyanî şöyle der: 'Bir saat halîmlik İnsan oğlundan birçok şerri uzaklaştırır'.

Süfyân es-Sevrî, Ebû Huzeyme, Fudayl b. İyaz bir araya geldiler, Zühdün ne olduğunu müzakere ettiler. Sonunda şu karara vardılar: 'Amellerin en üstünü kızdığı anda halîmlik, musibetler anında da sabır göstermektir'.

Adamın biri Hazret-i Ömer'e şöyle haykırdı: 'Yemin olsun, sen adaletle hükmetmiyor ve çok mal vermiyorsun!' Buna karşılık Hazret-i Ömer yüzünde öfkenin alâmetleri görülecek derecede kızdı. Bu esnada bir kişi kendisine şöyle hitap etti: "Ey Mü'minlerin emiri! Sen **Allahü teâlâ**'nın ' Affet! iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir' (A'raf/119) buyurduğunu işitmedin mi? İşte bu kişi de câhillerdendir. (Bu bakımdan sen de onu affet!) " Bu söz karşısında Hazret-i Ömer 'doğru söyledin' dedi. Sanki o öfke bir ateşti, söndü.

Muhammed b. Ka'b şöyle demiştir: **Üç** haslet kimde varsa o kimse Allah'a olan imanını kemâl derecesine vardırmıştır:

1. Razı olduğunda bu durumu kendisini bâtıla sokmaz.

2. Öfkelendiğinde öfkesi kendisini haktan çıkarmaz.

3. Kuvvet ve kudreti yettiğinde hakkı olmayan bir şeye el uzatmaz!

Bir kişi Selman-ı Fârisî'nin yanına gelerek şöyle dedi: 'Ey Allah'ın kulu bana nasihatta bulun!' Buna karşılık Selman şöyle dedi:

-Öfkelenme!

-Öfkelenmemek benim elimde değil!

-O halde, öfkelendiğin zaman diline ve eline hâkim ol!

29) Taberânî, Beyhâkî

30) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâkî

31) İbn Eb'id-Dünya, Ebû Dâvud

32) İbn Mâce

33) Lisanın Âfetleri bölümünde geçmişti.

34) İbn Eb'id-Dünya

35) Lisanın Âfetleri bölümünde geçmişti.

25-3

Hilm'in Fazileti

Hilm, öfkeyi yutmaktan daha üstündür. Çünkü öfkeyi yutmak, olmayan halîmlik sıfatını kazanmaya çalışmaktır. Oysa öfkeyi yutmaya ancak öfkesi kabaran bir kimse muhtaç olur ve bu hususta şiddetli bir mücahedeye muhtaçtır. Fakat bunu bir müddet âdet edindiği zaman kendisine alışkanlık olur ve artık bir daha öfkesi kabarmaz. Kabarsa da onu yutmakta herhangi bir zorluk sözkonusu değildir. Bu tabii halîmliktir. Bu, aklın kemâle ermesi ve bedeni kontrol altına almasının delâletidir. Öfke kuvvetinin kırılması ve akla teslim olmasıdır. Fakat bunun başlangıcı, kendini hilme zorlamak, zoraki bir şekilde öfkeyi yutmaktır.

Hadîsler

İlim ancak öğrenmekledir. Hilm de halîmliğe kendini zorlamakladır. Kim hayrı kasdederse ona hayır verilir. Şerden sakınan bir kimse ise şerden sakındırılır. 36

Hazret-i Peygamber bu hadîs-i şerîfiyle hilm sıfatının yolunun önce kendini hilme zorlamak ve onun ağırlığına katlanmak olduğuna işaret etmiştir. Nitekim ilim öğrenmenin yolunun da öğrenmek ve bu husustaki zahmete katlanmak olduğu gibi.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

İlmi isteyiniz ilimle beraber sekineti (vâkarı) ve hilmi de isteyiniz. Öğrettiğiniz ve kendisinden ilim öğrendiğiniz kimselere yumuşak davranınız. Sakın âlimlerin katılarından olmayınız ki cehaletiniz hilminize galebe çalmasın. 37

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** bu hadîs-i şerîfiyle gururun, katılığın, öfkeyi tahrik edip kabartan biricik âmil olduğuna işaret buyurmuştur. Hilm ve yumuşaklığın engelinin bu sıfatlar olduğunu belirtmiştir. Şu dua, **Hazret-i Peygamber**'in duasındandır:

Ey Allahım! Beni ilimle zengin kıl! Hilimle süslendir. Takvâ ile şereflendir. Afiyet ile güzelleştir!38

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder: Allah'ın katında yüksek derece arayın,

Ashâb 'O yücelik nedir?' diye sorunca **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Senden alâkayı kesene karşı ilgiyi devam ettirmelisin. Seni mahrum edene vermelisin. Sana karşı cehalet ile hareket ederek vaziyet alana hilm göstermelisin. 39

Beş şey peygamberlerin sünnetlerindendir: 1. Hayâ, 2. Hilm, 3. Hacamat (kan aldırmak) , 4. Misvak kullanmak, 5. Güzel koku sürünmek. 40

Hazret-i Ali **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini rivâyet eder:

Müslüman kişi, hilim sıfatı sayesinde gündüz oruçlu, gece ibadet yapan bir kimsenin derecesine varır. Müslüman kişi himayesi altında ailesi olduğu halde Cebbâr zorbalardan yazılır. 41

Ebû Hüreyre der ki: 'Bir zat **Hazret-i Peygamber**'e gelerek: 'Benim birtakım akrabalarım vardır. Ben onlara sılayı rahim yaptığım halde onlar benden alâkayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum. Onlar ise, bana kötülük. . Onlar câhillikle bana karşı çıktıkları halde ben onları hilimle karşılıyorum' dedi.

Cevap olarak şöyle buyurdu:

Eğer dediğin gibi ise sen âdeta onların yüzüne kum serpiyorsun. Durmadan bu ahlâka devam edersen, seninle beraber Allah'tan gelen bir yardımcı olacaktır. 42

Metinde geçen mel kelimesi kum demektir. Müslümanlardan bir kişi dedi ki:

Ey Allahım! Benim yanımda bir mal yok ki sadaka vereyim. Bu bakımdan bir kişi, benim hakkımdan herhangi bir şeyi ihlâl ederse, o hakkım onun için sadaka olsun.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ben onu affettim' diye vahyetti.

Bazılarınız Ebû Damdan gibi olmaktan âciz midir?

Ashâb-ı kîram 'Ebû Damdan kimmiş ya **Rasûlüllah**!' diye sorunca şöyle buyurmuştur:

Ebû Damdan sizden önce yaşamış biriydi. Sabahladığı zaman şöyle derdi: 'Ey Allahım! Muhakkak ben bugün bana zulmedene hakkımı sadaka olarak vermiş bulunuyorum'. 43

Rabbâniyyûn (Al-i İmrân/79) kelimesinin tefsirinde şöyle denilmiştir: 'Bunlardan maksat hâlim olan âlimler'dir'.

Hasan-ı Basrî'nin 'Câhiller onlara hitap ettikleri zaman, onlar selâm derler' (Furkan/63) âyetinin tefsirinde 'Hâlim kimselerdir ki eğer cehaletle kendilerine karşı yapılan bir hakarete mâruz kalırlarsa, o şekilde karşılık vermezler' dediği rivâyet olunur.

Atâ b. Ebî Rebah der ki: "Hevnen (Furkan/63) tabiri hilm mânâsındadır".

İbn Ebî Habib; ve kehlen (Al-i îmran/46) kelimesinin tefsirinde 'Kehl, hilmin son mertebesidir' demiştir.

Mücâhid 'Onlar lağvın yanından geçerken şerefli olarak geçerler' (Furkan/72) âyetinin tefsirinde 'Onlara eziyet edildiği zaman affederler' demiştir.

Rivâyet ediliyor ki, İbn Mes'ûd kendisine hakaret edenlerin yanından geçti. Fakat hiçbir karşılık vermedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

İbn Mes'ûd şerefli olarak sabahladı ve akşamladı. 44

Sonra bu hadîsin râvisi İbrahim b. Meysere 'Cahiller kendilerine lâf atarsa selâm derler': (Furkan/63) ayetini okumuştur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah bana o günü göstermesin, öyle bir zaman gelecek ki âlimlere uyulmayacak, hilm sahibi insanlardan utanılmayacaktır. İşte o zaman dilleri Arab, fakat gönülleri Acem gönlüdür!45

İçinizden akıl sahipleri beni takip etsin! Onlardan sonra gelenler ve daha sonra gelenler, sakın ihtilaf etmeyin, yoksa gönülleriniz de ayrılır. Sokak fitnelerinden de korununuz!46

Rivâyet ediliyor ki Eşeç 47 adlı zat **Hazret-i Peygamber**'e elçi olarak geldi. Devesini kapıda çöktürdü. Sonra deveyi bağladı. Sırtında bulunan iki elbiseyi çıkardı. Torbasından iki tane güzel elbise çıkarıp onları giydi. Bütün bunları **Hazret-i Peygamber**in gözü önünde yapıyordu. **Hazret-i Peygamber** onun yaptığını görüyordu. Sonra **Hazret-i Peygamber**'e doğru, yürümeye başladı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle dedi:

-Ey Eşec! muhakkak sende iki'ahlâk vardır. Allah da,Peygamber de onları sever!

-Annem ve babam sana feda olsun! Onlar nelerdir?

-Onlar hilm ile sabırdır!

-Acaba bu iki ahlâkı ben çalışarak mı elde ettim, yoksa tabiî olarak mı bende vardı?

-Hayır! Allah seni o ahlâklar ile beraber yaratmıştır.

-Hamd o Allah'a mahsustur ki beni Allah ve Rasûlü tarafından sevilen iki ahlâk ile yaratmıştır!48

Allah, hâlim olan, Allah'tan utanan, zengin, namuslu, çoluk çocuk babası ve muttaki bir kimseyi sever ve muhakkak ki fâhiş konuşan, çenesi düşük olan, dilencilik yapan, ısrarcı olan bir ahmaktan da nefret eder. 49

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in şöyle dediğini rivâyet eder:

Kim de şu **üç** hasletten birisi bulunmazsa, o kimsenin amelinden hiçbir şeye güvenmeyiniz:

1. Kendisini Allah'a karşı olan günahlardan menedecek takvâ,

2. Sefih bir kimseyi durduracak hilm,

3. İnsanlar arasında idare etmesine vesile olacak bir ahlâk. 50

Allahü teâlâ kıyâmet gününde mahlukları bir araya getirdiği zaman bir dellâl şöyle çağırır: 'Fazilet ehli nerede?' Bu çağrı üzerine, az oldukları halde, bir kısım insanlar kalkıp süratle cennete doğru yürürler. Melekler bunları karşılar ve kendilerine şöyle derler:

-Biz sizin süratle cennete doğru gittiğinizi müşahede ediyoruz!

-Biz fazilet ehliyiz!

-Sizin faziletiniz neydi?

-Biz zulme uğradığımız zaman sabrederdik. Bize kötülük yapıldığı zaman affederdik. Bize karşı cehaletle muamele edildiği zaman hilm gösterirdik.

-Cennete giriniz! Çalışanların ecri olmak bakımından cennet ne güzel evdir!51

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: İlim öğreniniz! İlim için sekinet ve hilm öğreniniz!'

Hazret-i Ali şöyle der: 'Hayr, malının ve evladının çoğalması değildir. Hayr, ilminin çoğalması, hilminin büyümesi, ibadetinle halka karşı böbürlenmemen, iyilik yaptığın zaman Allah'a hamdetmen, kötülük yaptığın zaman Allah'tan af dilemendir. '

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: İlmi arayınız! Fakat onu vâkar ve hilimle süslendiriniz!'

Eksem b. Sayf şöyle demiştir: 'Aklın direği ve dayanağı hilm'dir. İşin temeli de sabırdır'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Ben halkın dikensiz yaprak oldukları bir zamanda onlara yetiştim. Sonra yapraksız dikenler oluverdiler. Onları tanıdığın takdirde seni tenkid ederler. Onları bıraktığın takdirde seni bırakmazlar'.

Dinleyenler, kendisine 'O halde ne yapmalıyız?' diye sorunca **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Kendi hakkından fakirlik günün için onlara borç vermelisin?

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Halîm bir kimsenin hilminden ötürü kendisine ilk verilen mükâfat şudur ki; bütün insanlar câhile karşı ona yardımcı olurlar'.

Muaviye şöyle demiştir: 'Kulun, hâlimliği câhilliğini, sabırlılığı da şehvetini mağlup etmedikçe ictihad derecesine varamaz ve buna da ancak ilim kuvvetiyle varabilir'.

Muaviye, Amr b. Ethem'e52 şöyle dedi: 'İnsanların hangisi daha cesur ve kahramandır?' **Cevap** olarak Amr şunu söyledi: 'Hâlimliğiyle cahilliğini geri çeviren kimse'.

Muaviye devamla dedi ki: 'Erkeklerin hangisi daha fazla cömerttir?' Amr **cevap** olarak 'Dünyasını dininin salâhı için feda eden kimse insanların en cömertidir' dedi.

Enes b. Mâlik 'İyilikle kötülük, mücazat ve mükâfat hususunda eşit değildir. O halde sen kötülüğü en iyi şekilde defet' (Fussilet/34-35) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: 'Gazabı (öfkeyi) sabırla, cehaleti ilimle, kötülüğü affetmekle defet!'

Aranızda düşmanlık olan bir kimseye böyle davranırsan o kimse sana dost gibi olur. Bu haslete ancak sabır ve nefislerini intikamdan men edenler ve îman ve kemâl-i nefis sahipleri sahip olur. Bu güzel ahlâk sayesinde cennet ehli olurlar!.

Bahsi geçen kişi öyle bir kişidir ki onun arkadaşı kendisine küfrettiği halde arkadaşına 'Eğer sen yalan söylüyorsan Allah seni affetsin, eğer doğru söylüyorsan Allah beni affetsin' diyendir.

Selef ten biri şöyle demiştir: 'Basra halkından birine küfrettim. O da bana karşı hilm gösterdi ve bu göstermiş olduğu hilimden dolayı beni uzun bir zaman kendisine kul ve köle gibi mutî kıldı'.

Muaviye, Arabe b. Evs'e53 şöyle sordu: 'Ey Arabe! Sen neyle milletinin efendisi oldun?' Arabe **cevap** olarak şöyle dedi: 'Ey Mü'minlerin emiri! Ben kavmimin cahillerine karşı hilm gösterirdim. İsteyenlere verirdim. Onların ihtiyaçlarına koşardım. Bu bakımdan benim yaptığımı yapan bir kimse benim gibidir. Bu hususta beni geçen bir kimse benden üstündür. Benden geri kalan kimseden ise, ben daha hayırlıyımdır'.

Bir kişi İbn-i Abbâs'a (radıyallahü anh) küfrederek, içindekini döktükten sonra İbn-i Abbâs kölesine şöyle hitap etti: 'Ey İkrime! Acaba kişinin bizce görülecek bir ihtiyacı var mıdır ki görelim?' Bunun üzerine adam başını eğerek utandı ve yaptığından pişman oldu.

Bir kişi Ömer b. Abdulaziz'e hitaben: 'Ben şahidlik ederim ki sen fâsıklardansın!' dedi. Ömer 'Senin şahidliğin kabul olunmaz!' diye karşılık verdi.

Bir kimse, Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn'e küfretti. Buna karşılık o, sırtında bulunan gömleği o kişiye verdi ve bir de kendisine bin dirhem de para verilmesini emretti. Bundan dolayıdır ki selef ten biri şöyle demiştir: 'Zeynelâbidîn için övülen beş haslet bir araya gelmiş oldu:

1. Hilm,

2. Eziyeti kaldırmak,

3. Kişiyi Allah'tan uzaklaştıran hasletlerden kurtarmak,

4. Kişiyi pişman olmaya ve tevbe etmeye teşvik edip zorlamak,

5. Kişinin kendisini kötülemesine rağmen onu medhetmeye mecbur etmek. Bütün bunları az bir miktarla (bir abâ, bin dirhem) satın aldı!

Bir kişi Cafer b. Muhammed'e54 dedi ki: "Benimle bir kavmin arasında herhangi bir hususta münâzaa vâki oldu. Ben onu terketmek istiyorum. Fakat bana 'onu terketmen senin için zillettir' denilmesinden korkuyorum". Bunun üzerine Câfer **cevap** olarak şöyle dedi: 'Zelil, zâlim kimsedir'.

Halil b. Ahmed55 şöyle demiştir: 'Önce deniliyordu ki: 'Kim kötülük yaptığı halde kendisine iyilik yapılırsa, bu iyilik onun kalbinde bir engel olur. Onu o kötülüğün benzerinden meneder'.

Ahnef b. Kays derdi ki: 'Ben hâlim bir kimse değilim. Fakat hâlim olmaya kendimi zorluyorum'.

Vehb b. Münebbih dedi ki: 'Acıyana acınır. Susan bir kimse selâmet bulur. Cahillik yapan bir kimse mağlup olur. Acelecilik yapan bir kimse yanılır. Şerre karşı halislik gösteren bir kimse selâmette kalmaz. Kim cedeli bırakmazsa kendisine küfredilir. Şerden nefret eden bir kimse korunur. Allah'ın emirlerine

tâbi olan bir kimse korunur. Allah'ın kahrından çekinen bir kimse emin olur. Kim Allah'ı kendisine velî edinirse, her türlü tecavüzden menolunur. Kim Allah'tan istemezse fakir olur. Kim Allah'ın azabından emin olursa, mahrum olur. Kim Allah'tan yardım talep ederse muzaffer olur!'

Bir kişi Mâlik b. Dinar'a 'İşittiğime göre sen beni kötülükle yadetmişsin!' deyince, Mâlik **cevap** olarak dedi ki: 'Böyle yaptığım takdirde, sen benden, nezdimde daha fazla şerefli olursun. Ben bunu yaptığım takdirde sevaplarımı sana hediye etmiş olurum'.

Alimlerden biri şöyle demiştir: 'Hilm akıldan daha yücedir. Çünkü **Allahü teâlâ** hilm ile isimlenmiştir'.

Bir kişi hükemadan birine 'Allah'a yemin ederim, ben sana öyle bir küfredeceğim ki seninle beraber kabrine girecek!' Hakîm ona dedi ki: 'Benimle beraber değil, aksine seninle beraber kabre girecektir!'

Meryem'in oğlu Îsa Mesih (aleyhisselâm) , yahudilerden bir grubun yanından geçti. Onlar Hazret-i Îsa'ya çirkin laflar attılar. Hazret-i Îsa da onlara güzel sözlerle karşılık verdi. Bunun üzerine Hazret-i Îsa'ya şöyle sordular: 'Onlar çirkin, sen ise hayırlı konuşuyorsun!' Îsa (aleyhisselâm) , **cevap** olarak şöyle dedi: 'Herkes yanındaki sermayeden harcar!'

Lokmân Hakîm şöyle demiştir: **Üç** haslet vardır, onlar ancak **üç** durumda bilinirler:

1. Hâlim bir kimse ancak öfkelendiği zaman bilinir.

2. Kahraman bir kimse ancak savaş halinde bilinir.

3. Kardeş de ancak kendisine ihtiyaç olduğu zaman bilinir.

Hakimlerden birisinin dostu evine misafir geldi. Hakîm kendisine yemek takdim etti. Bu arada hakîmin kötü ahlâklı hanımı çıkıp misafirin önünden sofrayı kaldırdı, kocasına küfürler savurdu. Bu manzara karşısında hakîmin dostu, öfkeli olarak hakîmin evinden çıktı. Hakîm onun arkasından çıkarak kendisine dedi ki: 'O günü hatırla ki senin evinde yemek yiyorduk. Yukardan bir tavuk sofranın üzerine düştü. Sofrada bulunan yemekleri dağıttı ve bu manzara karşısında hiçbirimiz de öfkelenmedik! (O halde neden öfkeleniyorsun?) ' (Hakîmin dostu) 'doğru söyledin' dedi. Hakîm dedi ki: 'O halde bu kadını da o tavuk gibi kabul edip kızmamalısın!' Böylece adamın öfkesi geçti ve yoluna devam ederek 'Hakîm doğru söyledi. Hilm her elemin şifa veren ilâcıdır' dedi.

Adamın biri, bir hakîmin ayağına vurup acıttı. Hakîm buna rağmen öfkelenmedi, hakîme 'Neden öfkelenmedin?' diye sorunca **cevap** olarak şöyle dedi: 'Ben o kişiyi ayağıma takılıp kaymama sebebiyet veren bir taş yerine koydum. Dolayısıyla öfkeyi boğazlamış oldum'.

Mahmud el-Verrak şöyle dedi: Her günahkarı, bana karşı işlediği cürümleri çok olsa dahi affetmeyi, nefsime gerekli bir vazife kılacağım; zira insanlar ancak **üç** sınıftan biridir: 1. Şerefli olan, 2. Şeref bakımından mağlup olan ve 3. Mukavemette denk olan! Benden üstün olana gelince, onun kıymetini bilir ve bu yüzden ona karşılık vermem ve onun hakkında hakka uyarım. Hakka uymak da lâzımdır. Derece bakımından benden küçük olana gelince, o birşey söylerse kendisine **cevap** vermemekle namusumu korurum, **cevap** vermemekten dolayı bir kimsenin kınamasına uğramış olsam dahi. Benim

gibi olana gelince, eğer o kayar veya düşerse, ben faziletli olurum. Çünkü hilimden dolayı olan fazilet, herşeye hâkimdir!'

36) Taberânî, Dârekutnî

37) İbn Sinnî

38) Irakî aslına raslamadığını kaydeder.

39) Hâkim, Beyhakî

40) Hakim-i Tirmizî, Nevadir'ul-Usûl

41) Taberânî

42) Müslim

43) Ebû Nuaym, Beyhâkî

44) İbn Mübarek

45) İmâm-ı Ahmed

46) Müslim

47) Eşec, Abdî kabilesindendir. Kendisine Abduhaysın Eşecî denirdi. Adı

Münzir b. Âbid b. Hars'tır. Vakidî'ye göre H. 10 senesinde gelmiştir. Bir rivâyete göre de H. 8'de Mekke'nin fethinden önce gelmiştir. (İthâfu's-Saâde)

48) Müslim, Buhârî

49) Taberânî

50) Ebû Nuaym, Taberânî

51) Beyhâkî

52) Temim soyundan olan bu zatın künyesi Ebû Nuaym'dır. Kendisine Ebû Ribî de denir. Sahabîdir.

53) Evs kabilesinin Haris koluna mensuptur. İbn Sa'd, cömertlikle meşhur olduğunu söyler.

54) Adı Câfer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Tâlib'dir.

55) Bu zat, Nahiv ilminin imamlarından kabul edilmiştir.

Haksızlığa Nasıl Karşı Konulmalıdır?

Bir şahıstan sâdır olan zulme, benzeriyle karşılık vermek caiz değildir. Mesela gıybete gıybetle, tecessüse tecessüsle, sövmeye sövmekle mukabele caiz değildir! Diğer günahlar da böyledir. Ancak kısas ve cezalandırma, Allah nizamının belirttiği oranda olur. Biz bunları yazmış olduğumuz fıkıh kitaplarında belirtmiş bulunuyoruz. Sövmeye gelince, ona benzer bir sövmekle karşılık verilmemesi hususu sabittir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer bir kişi sende bulunan bir hasletten dolayı seni ayıplarsa, sakın onda bulunan bir hasletten dolayı onu ayıplama!56

Küfreden iki kişi birbirine ne söylerlerse, mazlum haddini aşmadıkça günah ilk başlayan zâlimin boynunadır.

Birbirlerine küfreden iki kişi birbirleriyle toslaşan iki **şeytan** gibidir. 57

Bir kişi Ebû Bekir Sıddîk'a küfretti. Hazret-i Ebû Bekir de susarak dinliyordu. Hazret-i Ebû Bekir adama karşılık vermeye başlayınca **Hazret-i Peygamber** ayağa kalkıp yürüdü. Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir **Hazret-i Peygamber**'e 'O bana küfrettiği zaman sen susmuş dinliyordun. Ben ona karşılık vermeye başlayınca kalkıp gidiyorsun!' dedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona şöyle **cevap** verdi:

Çünkü sen sustuğun zaman, bir melek senin yerine ona **cevap** veriyordu. Sen konuştuğun zaman melek gitti, **şeytan** geldi. Ben, içinde **şeytan** bulunan bir mecliste oturmam. 58

Bir grup dedi ki: 'Karşıdaki insana yalan olmayan bir sözle karşılık vermek caizdir'. Ancak **Hazret-i Peygamber**, ayıplamaya ayıplama ile karşılık vermeyi tenzihi olarak nehyetmiştir. En faziletlisi, karşılık vermeyi terketmektir. Fakat karşılık verirse günahkâr olmaz. Ruhsat verilen durum 'Sen kimsin? Sen ancak filan soydansın!' demektedir.

Sa'd b. Ebî Vakkas, İbn Mes'ûd'a şöyle demiştir: 'Sen ancak Benî Huzeyl soyundan bir kimsesin!' İbn Mes'ûd da **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Sen de ancak bir cariyeciğin oğlusun!'

Kişinin 'Ey ahmak!' demesi de bunun gibidir. Mutarrıf59 der ki: 'Herkes Allah ile arasındaki muamele hususunda ahmaktır. Ancak insanların bir kısmının bu husustaki ahmaklığı, diğer bir kısmının ahmaklığından daha azdır'.

İbn Ömer şöyle demiştir: 'Bütün insanları Allah'ın zatı hakkında ahmak olarak görürsün. . . '60

Kişinin 'ey cahil!' demesi de böyledir; zira hiç kimse yoktur ki onda cehalet bulunmasın! Bu bakımdan böyle diyen bir kimse karşısındaki insanı yalan olmayan bir sözle üzmüş olur. Kişinin 'ey kötü ahlâklı!' veya 'ey ince yüzlü!' veya 'ey haysiyetlere saldıran köpek!' demesi de -eğer bu sıfatlar muhatabında varsa- böyledir, kişinin 'Eğer sende haya olsaydı seninle konuşmazdım. Sen yaptığınla benim gözümde çok hâkir düştün. Allah sana müstehakını versin ve senden intikam alsın' demesi de böyledir.

Nemime (kovuculuk) , gıybet, yalan, anne ve babaya küfretmeye gelince, bütün ulemanın ittifakıyla haramdır. Çünkü rivâyet ediliyor ki, Halid b. Velid ile Sa'd b. Ebî Vakkas arasında bir tartışma oldu. Bir kişi Sa'd'ın yanında Hazret-i Halid'in aleyhinde konuştu. Hazret-i Sa'd ona sert bir çıkış yaparak sus dedi: 'Bizim aramızdaki kırgınlık dinimize tesir edecek dereceye varmamıştır!' Yani 'Birimizin diğeri hakkında günahkâr olacak raddeye varmamıştır' deyip kötü konuşmayı dinlemedi. Bu bakımdan, böyle karşılık vermek hiç de caiz olmaz.

Zinaya nisbet etmek, fuhuş ve küfür gibi yalan ve haram olmayanla hasmına karşılık vermenin caiz olduğuna delil, Hazret-i Âişe'nin rivâyet ettiği şu hadîs-i şeriftir: **Hazret-i Peygamber**in zevceleri **Hazret-i Peygamber**'e elçi olarak kızı Hazret-i Fâtıma'yı gönderdiler. Hazret-i Fâtıma **Hazret-i Peygamber**'e gelerek dedi ki: 'Zevcelerin beni elçi olarak sana gönderdiler. Ebû Kuhafe'nin kızı

hakkında (Hazret-i Âişe kasdediliyor) adalet yapmayı senden talep ediyorlar!' Hazret-i Fâtıma bu sözleri söylerken **Hazret-i Peygamber** uzanmış bulunuyordu. Ona **cevap** olarak şöyle dedi:

Ey kızım! Benim sevdiğimi sever misin?

-Evet

-O halde şunu (Aişe'yi) sev!

Bunun üzerine Hazret-i Fâtıma, **Hazret-i Peygamber**'in zevcelerine dönüp onlara bu konuşmayı anlattı. Onlar dediler ki: 'Ey Fâtıma! Sen bizim için hiçbir şey yapamadın?' Bunun üzerine Cahş'ın kızı Zeyneb'i **Hazret-i Peygamber**'e elçi olarak gönderdiler. O Zeyneb ki **Hazret-i Peygamber**'in sevgisi hususunda benimle yarışırdı. Zeyneb, **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Ebû Bekir'in kızı, Ebû Bekir'in kızı!' diye aleyhimde durmadan atıp tuttu. Ben de susarak dinliyordum. **Hazret-i Peygamber**in bana **cevap** vermek hususunda izin vermesini bekliyordum. Nihayet **Hazret-i Peygamber** bana **cevap** vermek hususunda izin verdi. . Ben de dilim kuruyuncaya kadar Zeyneb'e karşılık verdim. Bundan sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ey Zeyneb! Öyle söyleme! Muhakkak o, Ebû Bekir'in kızıdır. (Sen hiçbir zaman konuşmakta onu mağlup edemezsin!) 61

Metindeki ona küfrettim ibaresinden fâhiş konuşma kastolunmaz. Yalan katılmaksızın onun konuşmasına **cevap** vermek kastediliyor. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Birbirine söven iki kişinin söylediklerinin mesuliyeti önce başlayanın boynunadır. Ta ki mazlum, kendisine söylenilenden daha fazlasını söyleyinceye kadar. . 62

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, mazlum bir kimseye haddi aşmamak şartıyla karşılık verme hakkını tanımıştır. İşte bahsi geçen grubun helâl gördükleri miktar bu kadardır. Bu, zâlimin eziyetine karşılık ona eziyet vermek hususunda bir ruhsattır. Ruhsat, bu söylenen miktardan öteye gitmez. Fakat en faziletlisi terketmektir. Çünkü zâlimin söylediği nisbetinde ona **cevap** vermek her ne kadar mübah ise de onun ötesine insanı sürüklediğinden dolayı ve hak olan miktarın sınırını geçmemenin mümkün olmamasından dolayı en faziletlisi terketmektir. Esasında **cevap** vermemek daha evlâdır. Çünkü böyle yapmak **cevap** vermekten daha kolay ve cevaptaki şeriatın çizmiş olduğu sınırı tesbit etmekten daha rahattır. Fakat buna rağmen insanlardan birtakım kimseler vardır ki öfkeleri kabardığı sırada kendilerini zaptetmeye güçleri yetmez. Ancak öfkeleri çabuk geçer. Bir kısım da vardır ki nefsini başlangıçta tutar. Fakat daimî bir şekilde karşısındaki adamdan nefret eder.

İnsanlar öfke hususunda **dört** sınıfa ayrılırlar:

1. Bazıları kındıra otu gibi erken yanar ve çabuk söner.

2. Bazıları seksek ağacı gibi geç tutuşur, çabuk söner.

3. Bazıları ise geç tutuşur, tez söner. Eğer bu durumu gayret hususunda gevşekliğe sürükleyici olmazsa bu en iyisidir.

4. Bazıları da çabuk tutuşur, geç söner. Bu ise en şerlileridir.

Mü'min bir kimse çabuk öfkelenir, çabuk razı olur.

Yani parlamasıyla sönmesi aynı andadır. Düşmanlık göstermez. Öyle ise onun parlayışına kefaret olarak çabuk razı olması kifayet eder. 63 İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim kızdırıldığı halde öfkelenmezse o eşektir. Kim razı olması istenildiği halde razı olmazsa **şeytan**dır!'

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İyi bilin ki Âdem oğulları çeşitli derece ve tabakalarda yaratılmışlardır. Onlardan bazıları vardır ki geç öfkelenir, çabuk sakinleşir. Bir kısmı vardır ki çabuk öfkelenir, çabuk sakinleşir. Onun sakinleşmesi öfkelenmesinin kefareti olur. Bir kısmı da vardır ki çabuk öfkelenip, geç sakinleşir. Dikkat edilsin, insanların en hayırlısı geç öfkelenip çabuk sakinleşenlerdir. En şerlisi ise çabuk öfkelenip geç sakinleşenlerdir. 64

Öfke, her insanda heyecana yol açar ve tesir eder, o halde sultana, öfkeli olduğu zaman, hiç kimseye ceza tatbik etmemesi farzdır. Çünkü sultan öfkeden dolayı gereken cezanın hududunu aşabilir veya kendisine ceza tatbik edilen adama kızgın olabilir. Dolayısıyla gönlünü rahat ettirmek için aşırı gidebilir. Bu bakımdan saltanat sahibinin intikam alması ve zâlime tatbik edilen cezayı kendi nefsi için değil sadece Allah için tatbik etmesi lâzımdır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) bir sarhoş gördü. Onu tutup cezalandırmak istedi. Sarhoş Hazret-i Ömer'e küfretti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer onu cezalandırmaktan vazgeçti. Bu durum karşısında kendisine 'Ey Mü'minlerin emiri! Bu adam sana küfrettiği zaman onu bıraktın' denildiğinde,

cevap olarak şöyle demiştir: 'Çünkü o beni öfkelendirdi. Eğer ben tazir ederek cezalandırmış olsaydım, kendi nefsim için öfkelendiğimden dolayı bunu yapmış olurdum. Oysa ben kendi nefsimin himaye ve korunması için hiçbir müslümana vurmayı sevmem'.

Ömer b. Abdülaziz kendisini öfkelendiren bir kişiye şöyle dedi: 'Eğer sen beni öfkelendirmeseydin mutlaka seni cezalandırırdım'.

56) İmâm-ı Ahmed

57) Daha önce geçmişti

58) Ebû Dâvud

59) Abdullah oğlu Mutarrıf tâbün-i kiramdandır. Güvenilir bir zattır.

60) İlim bahsinde geçmişti.

61) Müslim

62) Müslim ve İmâm-ı Ahmed

63) Daha önce geçmişti.

64) Daha önce geçmişti.

Hıkd'ın (Kin'in) Anlamı, Neticeleri, Affetmenin ve Şefkat Göstermenin Fazileti

Hâli hazırda intikam almak sûretiyle gönlünü rahat ettirmekten âciz olduğundan dolayı öfkesini yutmak lâzım geldiği zaman öfke içeride birikmeye başlar ve kin'e dönüşür. Hıkd'ın (kin'in) sonucu, kalbe ağırlığını yükleyip buğzetmek ve buğzettiği kimseden uzaklaşmak ve bu durumu devam ettirmektir. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'min bir kimse kindar bir kimse değildir. 65

Bu bakımdan hıkd, öfkenin meyvesidir. Hıkd sekiz şeyi doğurur:

1. Hased etmeye yol açar. Hased kin'in seni buğzettiğin insanın nimetinin yok olmasını temenni etmeye zorlaması demektir. Bu bakımdan ona verilen bir nimetten dolayı sen üzülür, ona isabet eden bir musibetten dolayı da sevinirsin. Bu ise münafıkların hasletlerindendir. **Allahü teâlâ**'nın izniyle, böyle yapmanın aleyhinde vârid olan âyet ve hadîsler ilerdeki bahislerde gelecektir.

2. Bâtında (iç âleminde) fazlasıyla hasedi saklamayı artırmaktır. Böylece buğzettiğin kimseye isabet eden musibet ve belalardan ötürü sevinmiş olursun.

3. Buğzettiğin kimseyi terketmek, onunla gırtlak gırtlağa gelmek ve kendisinden uzaklaşmaktır. O seni arayıp istese bile yine bu duruma devam edersin!

4. Onu küçük gördüğünden dolayı ondan yüz çevirmendir. Bu **dördüncü** netice, **üçüncü** neticeden (ceza bakımından) daha hafiftir.

5. Helâl olmayan yalan, gıybet, sırrı açıklamak, örtüsünü yırtmak ve benzeri şeylerle onun hakkında konuşmaktır.

6. Onunla istihza etmek, onu alaya almak için onun taklidini yapmandır.

7. Vurmak ve bedenine elem verici bir şey ile ona eziyet etmektir.

8. Zulmen kendisinden alınan bir şeyin geri verilmesine veya sıla-yı rahmine veya hakkı olan bir alacağının verilmesi gibi haklarına mâni olmandır.

Bütün bunlar haramdır. Hıkd'ın en az derecesi, bu belirtilen sekiz kötü neticeden sakınmandır. Böylece hıkd'dan dolayı **Allahü teâlâ**'ya karşı isyan olacak durumlara düşmezsin. Fakat buna rağmen içinde onu ağır görürsün. Kalbini, ona buğzetmekten bir türlü vazgeçiremezsin! Öyle ki daha önceden ona gösterdiğin güler yüzlülük, şefkat, ona verdiğin ihtimam, onun ihtiyaçlarını yerine getirmek, Allah'ı anmak hususunda onunla oturmak, ona yardım etmek veya ona daha önceden yapmış olduğun duayı terketmek veya kendisine yapılacak iyilik ve insanlığı teşvik etmekten vazgeçersin.

İşte bütün bunlar din hususunda senin derecenin eksilmesine vesiledirler. Bunlar seninle büyük bir faziletin ve hudutsuz bir sevabın arasına girer. Her ne kadar bu şekildeki buğz seni Allah'ın azabına maruz bırakmazsa da yukardaki tehlikeler sözkonusudur.

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) , kızı Aişe'ye yapılan iftira meselesinde dedikodu yapan ve aynı zamanda akrabası olan Mıstah'a66 nafaka vermeyeceğine dair yemin ettiği zaman şu âyet nâzil oldu:

Sizden fazilet ve servet sahibi olan kimseler akrabasına, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infak ve ihsan etmemeye yemin etmesinler, affetsinler geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? **Allahü teâlâ** mağfiret ve rahmet edicidir. (Nûr/22)

Bunun üzerine Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) 'Evet! Biz Allah'ın affetmesini sever ve isteriz' deyip yeniden (eskisi gibi) Mıstah'a infak ve ihsanda bulundu,

Buğzettiği insana yeniden infak ve ihsanda bulunmalı, mümkünse nefsini gemlemek ve **şeytan**ın burnunu yerlere sürmek için ihsanını daha da artırmalıdır. Bu ise sıddîkların makamıdır, mukarreb (Allah'a yakın) kimselerin amellerinin faziletlilerindendir. Bu bakımdan kendisine hased edilen ve kin duyulan bir kimsenin **üç** durumu vardır:

Birincisi: Hakkını eksik ve fazla olmamak şartıyla tam almaktır ki bu adalettir.

İkincisi: Hasedciyi affetmek, sıla-yı rahim yapmak suretiyle ona iyilikte bulunmaktır ki bu fazilettir.

Üçüncüsü: Hasedcinin müstehak olmadığı zulmü kendisine yapmasıdır ki bu da zulüm ve eziyet etmektir!

Bu **üçüncü** şıkkı ancak düşük insanlar seçerler. **İkinci** şık ise, sıddîkların seçtiği bir şıktır. **Birincisi** ise sâlih kimselerin derecelerinin zirvesidir. Bu bakımdan biz şimdilik af ve ihsanın faziletini zikredelim.

65) İlim bahsinde geçmişti.

66) Mıstah b. Esase b. Ubbad b. Mutallib b. Abdimenaftır. Annesi Ebû Bekir in halasının kızı idi. İslâm'ın başında müslüman olmuştu. Hazret-i Ebû Bekir, yakınlığından dolayı ona nafaka verirdi.

25-4

Af ve İhsan'ın Fazileti

Affın mânâsı, kısas veya bir tazminattan dolayı meydana gelen bir hakka müstehak olduğun halde o hakkı almaman ve borçluyu ondan affetmendir. Af, hilim ve öfkeyi yutmadan ayrı birşeydir. Bunun için de biz onu müstakil bir konu olarak zikretmiştik.

Sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret ve cahillerden yüz çevir! (A'raf/199)

Sizin bağışlamanız takvâya daha yakındır! (Bakara/237)

Üç şey vardır, nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, eğer ben yemin etmiş olsaydım onlar için yemin ederdim:

1. Hiçbir mal, sadaka vermekten eksilmez. Bu bakımdan siz sadaka veriniz!

2. Bir kişi Allah nzası için kendisine yapılan bir zulmü affederse **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde onu şeref yönünden, yükseltir.

3. Bir kişi nefsi için dilencilik kapısını açarsa Allah da onun için fakirlik kapısını açar. 67

Tevâzu göstermek, kulun derecesini yüceltir. Bu bakımdan mütevazi olunuz ki Allah da derecelerinizi artırsın. Affetmek ise kulu şeref yönünden geliştirir. Bu bakımdan affediniz ki Allah sizi aziz kılsın. Sadaka ancak malı çokluk bakımından etkiler. Bu bakımdan sadaka veriniz ki Allah size rahmet ve şefkat versin. 68

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle diyor: 'Hiçbir zaman **Hazret-i Peygamber**'in şahsına yapılan bir zulümden dolayı intikam aldığını görmedim. Meğer ki **Allahü teâlâ**'nın haram kıldığı şeyler yapılmış olsun'.

Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın yasaklarından biri işlendiği zaman **Hazret-i Peygamber**, herkesten daha şiddetli kızardı. **Hazret-i Peygamber** ne zaman iki şey arasında muhayyer bırakılsa, günah olmadığı takdirde kolayını seçerdi.

Ukbe (radıyallahü anh) der ki: "Bir gün **Hazret-i Peygamber** ile bir araya geldik. Ben acele ederek onun elini tuttum veya o acele ederek benim elimi sıktı ve şöyle dedi:

Ey Ukbe! Dünya ve âhiret ehlinin en üstün ahlâkından sana haber vereyim mi? Seni mahrum edene ihsanda bulunmak! Sılayı rahmini kesen akrabana sıla-yı rahim yapmak, sana zulmedeni affetmektir,69

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle münacâtta bulundu:

-Yarab! Senin nezdinde hangi kulun daha şereflidir?

-O kulum ki kudreti olduğu halde affeder. 70

Ebu'd Derda'ya 'insanların en şereflisi' sorulduğu zaman **cevap** olarak 'Gücü ve kuvveti yettiği zaman affeden kimsedir. Bu bakımdan siz affediniz ki Allah da sizi aziz kılsın' demiştir.

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna gelerek şikayette bulundu. **Hazret-i Peygamber** onu oturttu. Adam kendisine reva görülen zulmün karşılığını almak istedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kendisine şöyle buyurdu:

Kıyâmet gününde mazlum kimseler felâh bulan kimselerdir. 71

Kişi, bu hadîsi dinlediğinde artık intikam almaktan vazgeçti. Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Kim, kendisine zulmedenin aleyhinde bedduada bulunursa, ondan intikamını almış sayılır.

Enes **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Allahü teâlâ kıyâmet gününde, mahlukâtı haşrettiği zaman arşın altından bir dellâl **üç** defa şöyle bağırır: 'Ey ehl-i Tevhîd zümresi! Muhakkak **Allahü teâlâ** sizi affetmiştir. Bu bakımdan siz de birbirinizi affediniz. 72

Ebû Hüreyre'den şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethettiği zaman, Kâbe'yi ziyaret edip iki rek'at namaz kıldı. Sonra Kâbe'ye geldi. Kapının iki eşiğine yapışarak şöyle dedi: 'Ey Mekkeliler! Ne diyorsunuz? Ne yapacağımı düşünüyorsunuz?' Hepsi bir

ağızdan dediler ki: 'Bize kardeşsin, amca oğlusun, rahim ve kerim bir kimsesin, deriz'. Bunu **üç** defa tekrar ettiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ben de Yûsuf'un dediği gibi derim: 'Bugün size ayıplama yok! Allah sizi bağışlasın! O merhamet edenlerin en merhametlisidir'. (Yûsuf/92)

Ravi der ki: 'Onlar sanki kabirlerinden çıkarcasına İslâm dinine girdiler'.

Süheyl b. Amr'dan şöyle rivâyet edilir: **Hazret-i Peygamber** Mekke'ye geldiği zaman ellerini Kâbe kapısının yanlarına koydu. Etrafında da ashâb-ı kîram bulunuyordu. Bu esnada şöyle buyurdu:

Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. O'nun ortağı ve şeriki yoktur. Va'dini doğruladı, kuluna yardım etti. Tek başına Ahzâb (Medine'yi basmak üzere toplanan Arab kabileleri) ordusunu püskürttü.

Sonra şöyle dedi:

Ey Kureyş topluluğu! Ne diyorsunuz ve size ne gibi bir muamele yapacağımı sanıyorsunuz?' Süheyl der ki: "Ben 'Biz hayr deriz. Hayırlı şeyler söyleriz ve hayırlı olacağını sanıyoruz. Kerim bir kardeşsin. Merhametli ve şefkatli bir amca oğlusun! Şimdi gücün ve kuvvetin bize yetiyor (Elbette affedersin) ' dedim". Bu söz üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Ben kardeşim Yûsuf'un dediği gibi derim: 'Bugün size ayıplama yok! Allah sizi bağışlasın. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir'. (Yûsuf/92) 73

Enes Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Kullar Allah'ın huzurunda (kıyâmet gününde) durdukları zaman bir dellâl şöyle bağırır: 'Allah'ın katında ecir ve sevabı olan bir kimse ayağa kalksın ve cennete girsin!'

Bu söz üzerine biri **Hazret-i Peygamber**'e 'Allah katında ecir ve sevabı olan kimdir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Halkı affedenlerdir! Bu yüzden şu şu kadar bin kişi kalkar ve hesaba çekilmeden cennete girer' dedi. 74

İbn Mes'ûd der ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Herhangi bir konuda idareci olan bir kimseye bir suçlu getirildiği zaman mutlaka onu cezalandırmak gerekmez. Çünkü Allah affedicidir ve affı sever' dedikten sonra şu âyeti okudu:

Kusurlarını bağışlasınlar! Aldırmasınlar! Allah'ın bağışlamasını sevmez misiniz?

(Nûr/22) 75 Câbir, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Üç haslet vardır. İmanla beraber o **üç** haslete sahip olan bir kimse cennetin hangi kapısından isterse girer, elâ gözlü hûrîlerden hangisiyle isterse evlenebilir:

1. Gizli (delilsiz ve şahidsiz) bir borcunu ödeyen kimse,

2. Her namazın akabinde İhlâs suresini okuyan kimse,

3. Kendisiyle savaşanı affeden kimse. 76

Ebû Bekir 'Bu **üç** hasletten birine sahip olana da aynı mükafat var mı?' deyince, **Hazret-i Peygamber** 'Veya onlardan birini yapana. . ' diye **cevap** verdi.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

İbrahim et-Teymî şöyle demiştir: 'Bana zulmeden kişiye ben merhamet ederim. Bu ise affetmenin ötesinde bir ihsandır. Çünkü o, zulmetmek suretiyle kalbini Allah'ın masiyetine maruz bırakır. Kıyâmet gününde sorumlu tutulur. Oysa verilecek cevabı da olmaz'.

Biri şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** bir kuluna ihsan etmeyi irade ettiği zaman, ona zulmeden birini kendisine musallat kılar'.

Bir kişi Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna girip kendine zulmeden birinden şikayet ederek aleyhinde bulundu. Bunun üzerine Ömer ona: 'Senin sana yapılan zulümle Allah'ın huzuruna gitmen, o zulmün intikamını zâlimden alarak Allah'ın huzuruna gitmenden daha hayırlıdır.

Yezid b. Meysere der ki: 'Eğer sen sana zulmedene beddua edersen, **Allahü teâlâ**, ulûhiyet lisanıyla sana şöyle der:

Muhakkak başkası da, sen ona zulmettiğin için sana beddua eder. Eğer sen dilersen, hem senin bedduanı, hem de aleyhinde yapılan bedduayı kabul edelim. Eğer dilersen **ikisi**ni de kıyâmet gününe tehir edelim ki benim affım ikinizi de kapsamış olsun. 77

Müslim b. Yesar kendisine zulmedilen bir kişiye şöyle dedi: 'Zâlimi zulmüne havale et. Böyle yapman, onun aleyhinde yapacağın bedduadan daha süratle kabul olunur. Ancak zâlim onu sâlih bir amele telafi edip bir daha yapmamaya niyetlenirse o zaman başka'.

İbn Ömer, Hazret-i Ebû Bekir'den şöyle rivâyet eder: 'Kulağımıza geldiğine göre **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde bir dellâla emreder. Dellâl şöyle çağırır: 'Kimin Allah nezdinde bir hakkı varsa ayağa kalksın' Böylece dünyada affedenler ayağa kalkarlar. **Allahü teâlâ** dünyada insanlara göstermiş oldukları aflarına karşı onları mükafatlandırır'.

Hişam b. Muhammedi'den şöyle rivâyet ediliyor. Numan b. Münzir'in78 huzuruna iki kişi getirildi. Bunlardan biri büyük bir suç işlemişti. Hükümdar onu affetti. Diğeri ise hafif bir suç işlemişti. Hükümdar onu cezalandırdı. Bunun üzerine bir şair şöyle dedi. Padişahlar büyük suçları, faziletli olduklarından dolayı affederler. Küçük suçu ise, karşılıksız bırakmaz! Böyle yapmaları da cahilliklerinden değildir. Ancak bunun hikmeti şudur: Padişahların hilmi bilinsin. Müdahalenin şiddetinden korkulsun!'

Mübarek b. Faddale der ki: Abdullah'ın oğlu Suvar79, Basralılardan bir heyetin başında beni Ebû Cafer'in huzuruna gönderdi. Ben halifenin huzurunda iken bir kişi huzura getirildi. Onun öldürülmesini emretti. Ben kalbimden 'müslümanlardan bir kişi benim hazır bulunduğum bir cemaatte öldürülür de ben nasıl durabilirim?!' dedim ve halifeye hitaben şunları söyledim: 'Ey Mü'minlerin emîri! Hasan-ı Basrî'den dinlediğim bir hadîsi size nakledeyim mi?' Halife 'Nedir o hadîs?' dedi. Dedim ki: 'Hasan-ı Basrî'den şöyle duydum: 'Kıyâmet günü olduğu zaman **Allahü teâlâ** insanları bir yerde toplar. Öyle ki çağıran onlara duyurur, göz onları görebilir. Bu sırada bir dellâl ayağa kalkıp şöyle seslenir: 'Kimin Allah katında bir hakkı ve iyiliği varsa ayağa kalksın!' Dünyada insanları affedenlerden başka kimse ayağa kalkamaz". Halife 'Allah'a yemin ederim ben de bu hadîsi Hasan-ı Basrî'den dinledim' dedi. Ben 'Ben de

Allah'a yemin ederim ki bu hadîsi Hasan-ı Basrî'den dinledim' dedim. Bunun üzerine halife 'O halde biz bu adamı affettik' dedi.

Muaviye şöyle demiştir: 'Fırsat elinize düşünceye kadar hilm ve eziyetlere karşı göğüs germekten ayrılmayınız. Fırsatı elde ettiğiniz takdirde de affetmek ve faziletli olmaktan ayrılmayınız'.

Rivâyet ediliyor ki, bir rahib, Hişam b. Abdulmelik'in huzuruna girdi. Hişam, rahibe 'Sen Zülkarneyn'i biliyor musun? Peygamber midir acaba?' dedi. Rahib şöyle **cevap** verdi: Hayır! Peygamber değildir. Fakat ona verilen saltanat ve hüküm, kendisinde bulunan **dört** hasletten dolayı verilmiştir:

1. Gücü yettiği zaman affederdi.

2. Söz verdiği zaman sözünü yerine getirirdi.

3. Konuştuğu zaman doğru söylerdi.

4. Bugünün işini yarına bırakmazdı.

Biri şöyle demiştir: 'Kendisine zulmedilince hilm gösterip (sabredip) sonra gücü ve imkânı olduğunda intikam alan kimse halîm değildir. Aksine hâlim o kimsedir ki kendisine zulmedildiği zaman hilm gösterir, gücü yettiği zaman da intikam almaz, affeder'.

Ziyad şöyle demiştir: 'Kudret (gücün yetmesi) , kin ve nefreti siler'.

Hişam'ın huzuruna bir kişi getirildi. O kişinin Hişam'ın aleyhinde dedikodu yaptığı halifenin kulağına gelmişti. Adam halifenin huzuruna getirildiği zaman kendisini müdafaa etmek sade dinde delillerini serdetmeye başladı. Bu durum karşısında Hişam kendisine 'Sen bir de konuşuyorsun ha!' dedi. Kişi "Ey Mü'minlerin emiri! **Allahü teâlâ** 'O gün herkes gelir, kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığının karşılığı tamamıyla ödenir. Hiçbirine de zulüm yapılmaz' (Nahl/111) buyurmuştur. Bu bakımdan biz Allah'ın huzurunda kendimizi müdafaa eder, nefsimizi kurtarmaya uğraşır da senin huzurunda bu haktan nasıl mahrum oluruz?" dedi. Hişam 'Evet haklısın! Allah sana merhamet etsin, konuş!' diye karşılık verdi.

Rivâyet ediliyor ki, bir hırsız Sıffîn'de Ammâr'ın çadırına girdi. Hazret-i Ammar'a denildi ki: 'Onun elini kes! Çünkü o bizim düşmanımızdır'. Ammar 'Hayır! Ben onu Allah kıyâmet gününde beni teşhir etmesin diye gizlerim' dedi.

İbn Mes'ûd pazardan yiyecek satın alıyordu. İsteğini satın aldıktan sonra sarığın bir kenarına bağladığı paraları vermek istedi, fakat sarığın açılıp paraların düştüğünü gördü ve şöyle dedi: 'Ben oturduğumda da paralar yerinde duruyordu'. Bu söz üzerine etraftakiler parayı çalana beddua etmeye başlayıp şöyle dediler: 'Ey Allahım! O parayı alan hırsızın elini kestir. Ey Allahım! Onun başına şunu getir, bunu getir!' Bunun üzerine İbn Mes'ûd şöyle dedi: 'Ey Allahım! Onu parayı çalmaya zarurî bir ihtiyacı sevketmişse, o paraları onun için bereketli kıl! Eğer günaha dalmak cesareti ve cüreti onu böyle yapmaya sevketmişse bunu ona en son günah olarak kıl!'

Fudayl şöyle demiştir: "Ben Horasanlı olan bir kişiden daha zâhid bir kimseyi görmedim. Benimle beraber Mescid-i Haram'da oturdu. Sonra Kâbe'yi ziyaret etmek üzere kalktı. Beraberinde bulunan dinarları (paraları) çalındı. Başladı ağlamaya. . . Ben kendisine 'Sen para için mi ağlıyorsun?' diye

sorunca şu cevabı verdi: 'Hayır! Para için ağlamıyorum. Fakat kendimle o adamı **Allahü teâlâ**'nın huzurunda düşündüm. Baktım ki aklım onun delilini çürütmeye galebe çaldı. Ona merhamet ve şefkatimden dolayı ağladım' dedi".

Mâlik b. Dinar şöyle anlatıyor: Geceleyin Hakem b. Eyyub'un evine geldik. O zaman Basra valisi idi. Hasan-ı Basrî de korkmuş olarak oraya geldi. Hasan-ı Basrî ile beraber valinin huzuruna girdik. Biz Hasan'a nisbetle ancak tavuklar mesabesinde idik. Bunun üzerine Hasan başlayıp Hazret-i Yûsuf un kıssasını ve kardeşlerinin kendisini nasıl sattıklarını ve nasıl kuyuya attıklarını izah etti ve dedi ki: 'Onlar kardeşlerini sattılar, babalarını üzdüler' ve devamla Yûsuf (aleyhisselâm) için kadınların hilelerini anlattıktan sonra şöyle dedi:

Ey emir! Acaba Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında Allah ne yaptı?! Onun için kardeşlerinden intikam aldı. Onun şânını yüceltti. Onun sözünü geçerli kıldı. Onu yeryüzünün hazinelerine bekçi kıldı. Acaba onun işini kemâle erdirdiği ve aile efradını çölden Mısır'a getirdiği zaman o ne yaptı? O ancak şöyle dedi: 'Bugün size ayıplama yok! Allah sizi bağışlasın! O, merhamet edenlerin en merhametlisidir!' (Yûsuf/92)

Hasan-ı Basrî bunu nakletmekle Hâkem'e 'arkadaşlarını affetmesini' târiz yoluyla bildirmek istedi. Bunun üzerine vali Hâkem dedi ki: "Ben de 'Bugün size ayıplama yok' diyorum. Eğer ben sırtımdaki bu elbiseden başka birşey edinmeseydim, muhakkak sizi bu elbisenin altında örterdim".

İbn Mukaffa bir dostuna mektup yazarak bir kısım arkadaşlarını affetmesini kendisinden talep etti ve 'Filan adam hatasından ötürü senin affına sığınıyor. Senden sana sığınıyor. Bil ki günah ne kadar büyürse af da fazilet bakımından o kadar büyür' dedi.

Abdülmelik b, Mervan'ın huzuruna Eş'as'ın80 oğlunun adamları esir olarak getirildiğinde Abdülmelik, Reca b. Hayat'a şöyle sordu:

-Senin görüşün nedir?

-**Allahü teâlâ** senin sevdiğin zaferi sana ihsan etmiştir. Bu bakımdan sen de Allah'ın sevdiği affı Allah'a ver! Bunun üzerine Abdülmelik onları affetti.

Rivâyet ediliyor ki Ziyad, Hâricîlerden bir kişiyi yakaladı. Bu kişi Ziyad'ın elinden kurtuldu. Bunun üzerine Ziyad onun kardeşini yakaladı ve ona dedi ki: 'Eğer sen kardeşini getirirsen ne âlâ! Aksi takdirde senin boynunu vururum!' Bu söze karşılık olarak adam şöyle sordu: ;Acaba Mü'minlerin emîrinden sana bir mektup getirirsem beni serbest bırakır mısın?' Ziyad 'Evet!' dedi. Kişi İşte ben sana Hakîm ve Azîz olan Allah'ın Kitabı'nı getireyim ve onun üzerine Musa ve İbrahim'i de şahid kılayım' deyip sonra şu âyeti okudu: 'Yoksa kendisine haber mi verilmedi? Musa'nın sâhifelerinde bulunan ve çok vefakâr İbrahim'in sahifelerinde bulunan ki hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez!' (Necm/36-38) Bunun üzerine Ziyad 'Onu serbest bırakın. Çünkü bu kişi, kendisine delili telkin edilen bir kişidir' dedi.

İncil'de şöyle yazılıdır: 'Kim kendisine zulmeden bir kimse için af talebinde bulunursa muhakkak o kimse **şeytan**ı mağlup etmiştir'.

67) Tirmizî

68) İsfehanî

69) Tirmizî

70) Taberânî, Beyhâkî

71) İbn Eb'id-Dünya

72) Ebû Said Ahmed b. İbrahim el-Mukrî

73) Daha önce geçmişti.

74) Taberânî

75) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

76) Taberânî

77) İbn Eb'id-Dünya

78) Münzir, Gassânî soyuna mensup asr-ı saadetten evvel yaşamış bir Arab emîridir.

79) Teymî soyundan olan bu zat Basra kadısı idi.

80) Bu zat Abdurrahman b. Kays b. Muhammed b. Eşas'tır. Dedesi Eşas sahabîdir. Hazret-i Ali ile beraberdi. Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) kızkardeşi Ferve'yi kendisine nikâhlamıştır. Onlardan Muhammed doğup dünyaya geldi. Bu zat, Haccâc-ı Zalim'e karşı kıyâm etmiş, sonra mağlup olarak kaçmış ve daha sonra ele geçirilmiştir. Sicistan valisi Ammara b. Temim'in yanına gönderilmiş, orada büyük bir köşkten atılmak suretiyle öldürülmüştür. Ammar diğer arkadaşlarını da öldürüp başlarını Haccâc'a, o da Abdülmelik'e göndermiştir.

Şefkatin Fazileti

Rıfk (şefkat) göstermek güzeldir. Bunun zıddı şiddet ve ihtirastır. Şiddet ve hiddet, öfke ve katılığın neticesidir. Şefkat ve yumuşaklık ise, selâmetle olmanın ve güzel ahlâkın neticesidir. Bazen de hiddetin sebebi öfkedir.

Bazı kere de sebebi insan kalbini kapsayan amansız harisliktir. Öyle ki insanı düşünmekten uzaklaştırır ve doğru karar vermekten meneder. Bu bakımdan işlerde şefkat göstermek bir meyvedir. Bu meyveyi de ancak güzel ahlâk ağacı verir. Ahlâk da ancak öfke ve şehvet kuvvetlerini zaptetmek ve normal sınırda durdurmak suretiyle güzelleşir. Bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şefkati överek ve şefkat hakkında cömertçe medh u senâda bulunarak şöyle buyurmuştur:

Ey Âişe! Kim şefkat ve merhametten nasibdâr olmuşsa, ona dünya ve âhiret hayrından nasibi verilmiştir. Kim şefkatteki nasibinden mahrum kalmışsa, o kimse dünya ve âhiret hayrından olan nasibinden de mahrum kalmıştır. 81

Allah bir ailenin fertlerini sevdiği zaman onların aralarına şefkat ve merhameti sokar. 82

Allahü teâlâ, şefkatten dolayı öyle ihsanda bulunur ki şiddetli ve yoğun çalışmaktan dolayı bile kimseye öyle bir ihsanda bulunmaz. Allah bir kulunu sevdiği zaman, ona şefkat ihsan eder. Hiçbir aile fertleri yoktur ki şefkatten mahrum olsunlar da Allah'ın sevgisinden mahrum olmasınlar!83

Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle söylediğini rivâyet eder:

Allahü teâlâ, şefkat ve merhamet sahibidir. Şefkati sever. Şiddetinden dolayı vermediğini şefkatinden dolayı verir. 84

Ey Âişe! Şefkat et! **Allahü teâlâ**, bir ailenin fertlerine iyilik murad ettiği zaman, onları şefkat kapısına muttali kılar. 85

Şefkatten mahrum olan bir kimse, bütün hayırdan mahrum olur. 86

Hangi idareci, idarecilik makamına getirildiğinde şefkat gösterir ve yumuşak davranırsa kıyâmet gününde **Allahü teâlâ**'da ona karşı şefkat gösterir. 87

Acaba bilir misiniz kıyâmet gününde ateşe kimin haram olduğunu? Kolaylaştıran, yumuşak davranan, rahat ettiren ve cana yakın herkes kıyâmet gününde ateşe haram olur. 88

Şefkat, berekettir. Şiddetli ve yoğun çalışmak ise (eğer Allah için olmazsa) (oburluk) ve bereketsizliktir. 89

Teenni Allah'tandır. Acele ise **şeytan**dandır. 90

Rivâyet ediliyor ki, bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'muhakkak ki **Allahü teâlâ** bütün insanlar için sende bir hayır ihsan etmiştir. Bu bakımdan ben de senden bir iyilik istiyorum' dedi. **Hazret-i Peygamber** iki veya **üç** defa elhamdülillâh dedikten sonra kişiye yönelerek iki veya **üç** defa 'Sen tavsiye mi istiyorsun?' diye sordu. Kişi 'Evet! Bana tavsiyede bulunmanı istiyorum' dedi. **Hazret-i Peygamber** de bunun üzerine şöyle buyurdu:

Bir işi yapmak istediğin zaman onun neticesini düşün! Eğer doğruluk ise devam et. Eğer değilse ondan sakın!91

Hazret-i Aişe'den şöyle rivâyet ediliyor: Bir seferde **Hazret-i Peygamber** ile beraber serkeş bir devenin sırtında bulunuyorduk. Deve beni sağa sola götürüyordu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Ey Aişe! Deveye şefkat göster. Çünkü şefkat, herhangi bir işe girdi mi onu süslendirir ve herhangi bir işten şefkat ve merhamet çıktı mı mutlaka onu çirkinleştirir. 92

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer'in kulağına, halkın valilerinden şikayet etikleri haberi geldi. Valilerin huzuruna gelmesini emretti. Valiler huzura geldikleri zaman kalkıp Allah'a hamd ve senâ ederek şöyle dedi:

Ey insanlar! Muhakkak biz idarecilerin sizin üzerindeki iki hakkımız vardır. Gıyabımızda nasihat yapmanız ve hayır hususunda yardımcı olmanızdır. Ey çobanlar! (idareci ve valiler!) Muhakkak ki halkın sizin üzerinde hakları vardır. Biliniz ki Allah nezdinde bir imamın (idarecinin) Miminden ve şefkatinden daha sevimli ve daha aziz birşey yoktur ve yine Allah nezdinde bir idarecinin cehaletinden ve ahmaklığından daha çirkin ve daha nefret edilen birşey yoktur.

Vehb b. Münebbih 'Şefkat, hilmin ikiz kardeşidir' demiştir.

İlim Mü'minin dostu, hilim onun veziri, akıl onun delili, amel onun sevkedicisi, şefkat onun pederi, yumuşaklık kardeşi, sabır ise onun ordusunun emîridir. 93

Seleften biri şöyle demiştir: 'Îman ilimle süslenirse ne güzeldir. İlim amelle süslenirse, amel de şefkatle süslenirse ne güzeldir. Hilmin ilme izafe edilmesi gibi hiçbir şey diğer birşeye izafe edilmiş değildir'.

Amr b. el-As, oğlu Abdullah'a şöyle sordu:

-Rıfk nedir?

-Sabırlı olman ve dolayısıyla idarecileri yumuşatmandır.

-Ahmaklık nedir?

- İmamına (idarecine) karşı düşmanlık gütmen, sana zarar vermeye kudretli olana karşı koymandır.

Süfyân es-Sevrî arkadaşlarına şöyle sordu: 'Rıfkın ne olduğunu biliyor musunuz?'

Arkadaşları **cevap** olarak "Ey Ebû Muhammed! Sen bize ne olduğunu söyle!' dediler. Süfyân şöyle dedi: 'Herşeyi gerekli yerlerine koymandır. (Mesela) şiddeti yerinde, yumuşaklığı da yerinde, kılıcı yerinde, sopayı da yerinde kullanmandır'. Bu söz, katılığı yumuşaklıkla, şiddeti şefkatle karıştırmanın gerekliliğine işarettir.

Nitekim şöyle denilmiştir:

Kılıç yerine cömertliği koymak, büyüklüğe zarar verir. Cömertlik yerine kılıcı koymanın zarar verdiği gibi. .

Bu bakımdan şiddet ile yumuşaklık arasındaki normal ahlâk övülmüştür. Nitekim diğer huylarda da durum böyledir. Fakat tabiatlar şiddet ve hiddete daha meyilli olduklarından dolayı onları şefkat tarafına teşvik etmek gerekir ve bunun içindir ki ilâhî nizam, şiddet tarafını değil de şefkat ve merhamet tarafını övmüştür; her ne kadar şiddet de yerinde kullanıldığında yerinde kullanılan şefkat gibi güzel ise de. . . Farz olan şiddetin yerine getirilmesi söz konusu olduğunda ise, hak ile birbirine uygun düştüğünden bal ile kaymaktan daha lezzetli olur.

Rivâyet ediliyor ki Amr b. As, Muaviye'ye yazarak, teenni ile hareket ettiğinden ötürü Muvaviye'yi kınadı. Bunun üzerine Muaviye kendisine teenni hakkında şu mektubu yazdı:

Hamd, salât ve selâmdan sonra; hayırda anlayışlılık, istikametin fazlalığıdır. Doğru bir kimse o kimsedir ki aceleci davranmaz. Mahrum o kimsedir ki teenniden mahrumdur. Teenniyle hareket eden bir kimse musibdir veya musib olmaya yaklaşmıştır. Muhakkak ki aceleci yanlış yapar veya yanlış yapmaya yaklaşmıştır. Şefkatin kendisine fayda vermediği kimseye, şiddet zarar verir. Deneme ve tecrübelerin fayda vermediği bir kimse yüksek makamlara yükselemez.

Ebû Avn el-Ensarî şöyle demiştir: 'Halk ağır bir söz söylediği zaman, eğer ona yumuşak bir söz eklerse muhakkak o yumuşak söz, ağır sözün kefareti olur'.

Ebû Haraza el-Kûfî şöyle demiştir: 'Hizmetçilerden ancak zarurî olanları edinin; zira her insanla beraber bir **şeytan** vardır'.

Bil ki insanlar şiddetle sana hiçbir şey vermezler. Mutlaka şiddetle verdiklerinden daha üstününü yumuşaklıkla verirler,

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'müslüman bir kimse çok duraklar, teenni ile hareket eder, o geceleyin odun toplayan kimse gibi değildir'.

İşte bu sözler ilim ehlinin şefkati övmeleridir. Onların şefkati övmeleri, güzel olduğundan, her zaman fayda verdiğinden ötürüdür. Şiddete bazen ihtiyaç doğar. Fakat bu pek nadirdir. Kâmil o kimsedir ki şefkat yerlerini şiddet yerlerinden ayırır ve her işe hakkını verir. Eğer basireti az ise veya herhangi bir hâdisenin hükmü kendisine şüpheli görünürse mutlaka şefkate meyletsin; zira çok zaman kurtuluş şefkatledir.

81) İmâm-ı Ahmed, Ukaylî

82) İmâm-ı Ahmed, Beyhâkî

83) Taberânî

84) Müslim

85) İmâm-ı Ahmed

86) Müslim

87) Müslim

88) Tirmizî

89) Taberânî, Beyhâkî

90) Ebû Yâ'lâ

91) İbn-i Mübârek

92) Müslim

93) Ebû Şeyh Hased'in Zemmi, Hakikati, Sebepleri, Tedavisi, İzalesinde Gerekli Olan Davranış Şekilleri

25-5

Hased'in Zemmi

Hased kin'in neticelerindendir. Kin de öfkenin neticelerindendir. Bu bakımdan hased, öfkenin yavrusunun yavrusudur. Öfke ise onun esasının esasıdır. Hased'in sayılmayacak kadar çok ve kötü dalları vardır. Hasedin kötülüğü hakkında birçok hadîs vârid olmuştur:

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ateşin odunu yediği gibi hased de hasenatı yer!94

Hasedden, sebeplerinden ve semerelerinden nehyederek, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

94) İbn Mâce

Sakın birbirinize hased etmeyiniz! Küsüşmeyiniz, birbirinizden nefret etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz!95

Hazret-i Enes şöyle anlatır: "Biz birgün **Hazret-i Peygamber**'in yanında oturuyorduk, şöyle buyurdular:

Şimdi, şu yoldan, cennet ehlinden bir kişi çıkıp yanımıza gelecektir.

Biraz sonra ensâr-ı kîram'dan bir kişi çıkageldi. Sakalından abdest suyu dökülüyordu. Ayakkabılarını sol eline almıştı, bize selâm verdi. Ertesi gün, yine **Hazret-i Peygamber** aynı şeyi söyledi. Yine aynı kişi oradan çıkıp geldi. **Üçüncü** gün gelip yine aynı şeyi söyleyince, yine aynı kişi çıkıp geldi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kalkıp giderken Abdullah b. Amr el-As o kişiyi arkasından takip etti ve dedi ki: 'Ben babamla bir hususta mücadele ettim. **Üç** gün babamın evine gitmemek için yemin ettim. Eğer bu **üç** gün bitinceye kadar beni misafir edersen sana misafir olurum'. Adam 'Evet! Seni misafir ederim!' dedi.

Abdullah bu kişinin geceleyin kalkıp namaz kıldığını görmedi. Ancak yattığında her kıpırdadığında **Allahü teâlâ**'yı anıyordu. Sabah namazına kalkıncaya kadar yatıyordu. Abdullah der ki: '**Üç** gün geçtikten sonra nerdeyse onun amelini az görerek ona dedim ki: 'Ey Allah'ın kulu! Benimle babam arasında herhangi bir öfke ve küsüşme yok. Fakat ben **Hazret-i Peygamber**i şöyle söylerken dinledim. Bu bakımdan senin amelini görmek için bunu yaptım. Oysa senin fazla ibadet ettiğini görmedim. Acaba seni bu mertebeye getiren nedir?'

Adam 'Senin gördüğünden başka bir amelim yok!' dedi. Abdullah "Ben ayrılırken adam beni çağırdı ve 'Senin gördüğünden başka birşey yok! Ancak ben nefsimde herhangi bir müslümana karşı, Allah'ın kendisine verdiğinden dolayı hile ve hased taşımamaktayım' dedi".

Abdullah der ki: "Ben ona İşte seni bu mertebeye getiren ve bizim de gücümüzün yetmediği haslet o!' dedim".

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Üç şey vardır. Onlardan hiç kimse kurtulamaz: 1. Zan, 2. Bir şeyi uğursuz saymak, 3. Hased. İşte ben size bunlardan kurtuluş yolunu haber vereceğim. (Bir kimse hakkında) zanda bulunduğun zaman zannını tahkik safhasına koyma! Herhangi bir şeyi uğursuz saydığın zaman (bunun tam aksine) onu yap! Hased ettiğin zaman zulmetme!

Hadîsin bir başka rivâyetinde lâfız şöyledir:

Üç şey vardır, onlardan hiç kimse kurtulmaz ve onlardan kurtulan da pek azdır. . .

İşte bu son rivâyette kurtuluş imkânını ispatlamış oldu. . .

Fakirlik nerdeyse küfre yaklaştı. Hased ise kadere galebe çalmaya yaklaştı. 97

Sizden önceki ümmetlerin hastalığı size de sirayet etmiştir. (O da hased ve buğzetmektir) . Buğzetmek, sıyırıcıdır. Ben 'o tüyleri sıyırıyor' demiyorum. Aksine 'dini sıyırıyor' diyorum.

Muhammed'in (aleyhisselâm) nefsini kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, siz îman etmedikçe cennete giremezsiniz ve birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olamazsınız. Sevgiyi aranıza yerleştiren hasletten size haber vereyim mi? Aranızda selâmlaşmayı yayınız!96

Benim ümmetime de diğer ümmetlerin hastalığı isabet edecektir. Ashâb-ı kiram 'O ümmetlerin hastalığı nedir?' diye sordu, **Hazret-i Peygamber** 'Kibir, zulüm, malıyla veya soyuyla böbürlenmek, dünya hakkında münafese ve mücadele etmek, uzaklaşmak, birbirlerine hased etmek, öyle ki sonu zulüm, sonra karmakarışık olur'. 98

Sakın müslüman kardeşinin musibetine sevinme yoksa Allah ona afiyet, sana da belâ verir. "

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) rabbinin münâcaatı için acele ettiği zaman, arşın gölgesinde bir kişi gördü. Onun o makamına gıpta etti ve 'Bu adam rabbinin nezdinde pek kerîmdir' dedi. Rabbinden o kişinin ismini kendisine haber vermesini diledi. **Allahü teâlâ** onun ismini Musa'ya haber vermedi ve 'Onun amelinden **üç** hasleti sana söyleyeceğim' dedi:

1. **Allahü teâlâ**'nın fazl ve kereminden insanlara vermiş olduğundan dolayı onlara hased etmiyordu.

2. Annesine ve babasına karşı gelmiyordu.

3. Dedikodu yapmıyordu.

Zekeriyya (aleyhisselâm) şöyle demiştir: "**Allahü teâlâ** 'Hased edici bir kimse benim nimetimin düşmanı, kaza ve kaderime küsmüş, kullarımın arasında yapmış olduğum taksimata razı olmamış bir kimsedir' buyurmuştur".

Ümmetim için en fazla korktuğum şey onların elinde malın çoğalması, dolayısıyla birbirlerini kıskanmaları ve savaşa tutuşmalarıdır. 100

İhtiyaçların yerine getirilmesi hususunda gizlilikten yardım talep ediniz. Çünkü her nimetin sahibine hased edilir. 101

Allahü teâlâ'nın nimetlerinin düşmanı vardır.

Denildi ki: 'Onlar kimlerdir?' **Hazret-i Peygamber** 'Onlar o kimselerdir ki Allah'ın fazl-ı kereminden vermiş olduklarına hased edip insanları kıskanırlar' buyurdu. 102

Altı sınıf vardır. Hesaptan bir sene önce cehenneme girerler. Denildi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Onlar kimlerdir'. **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Emirler zulümden, bedevî araplar cahiliye âdetinden, ağalar gururdan, tüccarlar hainlikten, köylü ve çiftçi ise cehaletten, âlimler de hasedden. '103

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Seleften biri şöyle demiştir: 'Yeryüzünde ilk vukû bulan hata haseddir. İblis'in Hazret-i Âdem'e mertebesinden dolayı hased etmesi ve ona tâzim secdesinde bulunmamasıdır. Bu bakımdan İblis'i isyana hased zorlamıştır'.

Hikâye ediliyor ki, Avn b. Abdullah104 Fadl b. Muhalleb'in huzuruna girdi. Fadl o zaman Vâsıt şehrinin valisi idi. Avn dedi ki:

-Sana bir nasihat vermek istiyorum!

-Nedir o?

-Kibirden kaçın! Çünkü kibir, Allah'a karşı işlenen ilk günahtır.

Bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu:

Meleklere 'Âdem'e secde edin' demiştik de bütün melekler secde etmişlerdi. Ancak İblis secde etmekten yüz çevirip kibirlendi ve kâfirlerden oldu. (Bakara/34)

-Harislikten de kaçın! Çünkü harislik, Âdem'i (aleyhisselâm) cennetten çıkardı. **Allahü teâlâ** Âdem'i, eni gökler ve yer kadar olan bir cennete bırakmıştı. Yasakladığı bir ağaç hariç, o cennetin meyvelerinden istediği şekilde yiyebilirdi. Fakat o ağaçtan yedi ve Allah

Teâlâ kendisini cennetten çıkardı.

Sonra şu âyeti okudu:

'Hepiniz oradan inin' dedik. Yalnız benden size bir hidayet (peygamber ve kitab) geldiği zaman, kimler benim hidayetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar.

-Hasedden sakın! Çünkü Âdem'in oğlu (Kabil) , kardeşine (Hâbil'e) hased ettiği zaman onu öldürdü.

Sonra şu âyeti okudu:

Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek (bir kıssa olarak) oku! Hani herbiri birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul olunmamıştı. Kurbanı kabul olunmayan (Kabil) , diğerine (Habil'e) 'Seni öldüreceğim!' demişti. O da 'Allah, ancak takvâ sahiblerinin kurbanını kabul eder!' dedi. (Mâide/27)

Hazret-i Peygamberin ashâbından bahsedildiği zaman onlar hakkında menfi fikir beyan etmekten sakın. Kaderden bahsedildiği zaman sükût et105 Yıldızlardan bahsedildiği zaman sus!

Abdullah b. Ebû Bekir şöyle anlatıyor: Adamın birisi bir padişaha gider. Padişahın karşısında durur ve şöyle der: İyilik yapana iyiliğinden dolayı iyilik yap! Çünkü kötülük yapanın kötülüğü ona yeter'. Kişinin bu makamından dolayı başka biri ona hased etti ve onu padişaha ihbar ederek dedi ki: 'Padişahım! Senin karşına dikilen ve söylediklerini söyleyen o kişi var ya! O 'Padişahın ağzı kokuyor' diyor.

-Senin bu sözlerine nasıl inanayım?

-Onu huzuruna çağır. Sana yaklaştığı zaman ağzındaki kötü kokuyu koklamamak için eliyle burnunu kapadığını göreceksin.

-Sen git biz bu durumu tedkik edelim.

İhbarcı padişahın yanından çıktı ve o adamı evine davet etti. Ona sarımsaklı bir yemek yedirdi. O kişi ihbarcının evinden çıkarken âdeti üzere padişahın karşısına dikildi. İyilik yapana, iyiliğinden dolayı iyi davran, çünkü kötülük yapana kötülüğü yeter de artar!' dedi. Bunun üzerine padişah ona 'Bana yaklaş!' dedi. Padişaha yaklaştı. Padişah kendisinden sarımsak kokusunu hissetmesin diye eliyle ağzını kapattı. Bunun üzerine padişah ihbarcıyı kasdederek içinden 'Ben filan adamı doğru söylemiş olarak görüyorum' dedi. O padişah, kendi el yazısıyla ancak büyük bir hediyeyi veya bir caizeyi yazardı. Bu adama kendi el yazısıyla memurlarından birisine bir mektup yazdı: 'Bu mektubu taşıyan kimse sana geldiği zaman onu öldür, derisini yüz ve içini saman doldur ve bana gönder!' Adam mektubu padişahın elinden aldı, dışarı çıktı. Karşısına kendisini ihbar eden kişi çıktı. İhbarcı 'Bu elindeki mektup nedir?' diye sordu. Adam 'Padişahın el yazısıdır. Bana büyük bir hediye verilmesini emrediyor!' dedi. İhbarcı 'Bana hibe eder misin?' dedi. Adam 'Senin olsun!' dedi. İhbarcı mektubu alarak doğruca idareciye gitti. İdareci mektubu okurken, getirene şöyle dedi:

-Senin mektubunda seni öldürüp derini yüzmem emrediliyor!

-Bu mektub benim değildir. Benim için Allah'tan kork! Padişaha müracaat etmeden beni öldürme!

-Padişahın mektubu için müracaat olmaz.

Sonra adamı öldürüp, derisini yüzdü, saman doldurdu ve padişaha gönderdi. Sonra öbür adam, âdeti üzerine padişahın huzuruna geldi ve yine eskiden söylediklerini söylemeye başladı. Padişah hayretler içerisinde kaldı ve şöyle sordu:

-Sen mektubu ne yaptın?

-Filan adam bana rastladı. Mektubu kendisine hibe etmemi talep etti. Ben de mektubu kendisine verdim.

-O adam bana dedi ki: 'Sen padişahın ağzından pis koku geliyor' diyormuşsun.

-Hayır! Ben böyle birşey demedim.

-O halde o gün huzuruma gelirken ağzını neden elinle kapattın?

-O adam (ihbarcı) , bana sarımsaklı bir yemek yedirdi. Sarımsağı sana koklatmayı hoş görmediğimden öyle davrandım!

-Doğru söyledin. Kendi yerine geç! Kötüye kötülük kâfi geldi.

İbn Sîrin der ki: 'Dünya nimetinden hiçbir şey için başkasına hased etmedim. Çünkü o kimse eğer cennet ehlindense cennete nazaran pek hakir olan dünya için ben ona nasıl hased edebilirim? Eğer cehennem ehlinden ise, ben dünya için ona nasıl hased edeyim? Oysa o ateşe doğru gidiyor'.

Bir kişi Hasan-ı Basrî'ye şöyle dedi: 'müslüman bir kimse hased eder mi?' Hasan-ı Basrî

cevap olarak şöyle dedi: 'Yakub'un oğullarını sana unutturan nedir? Evet müslüman hased eder. Fakat hasedinin üzüntüsü göğsünde kalır. Çünkü hasedin gereğini elinle ve dilinle yapmadıkça onun zararı sana dokunmaz'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Bir kul fazlasıyla ölümü hatırlarsa, onun sevinmesi ve hasedi pek az olur'.

Muaviye şöyle demiştir: 'Her insanı razı edebilirim. Ancak nimetten dolayı hased eden bir kimse müstesna! Çünkü onu ancak o nimetin ortadan kalkması razı eder'. Bunun için denilmiştir ki:

Bütün düşmanlıkların öldürülüp kalpten atılmaları mümkündür!

Ancak hasedden dolayı düşmanlık yapanın düşmanlığı müstesna!

Hükemadan biri şöyle demiştir: 'Hased iyileşmez bir yaradır. Hasedçinin hasedi atılmaz'.

Bir bedevî şöyle dedi: 'Ben hiçbir zâlim görmedim ki hasedçiden daha fazla mazluma benzesin! Çünkü hasedçi senin nimetini kendisi için bir hikmet ve azap olarak görmektedir'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ey Âdem oğlu! Neden kardeşine hased ediyorsun? Eğer ona nimeti veren, ondaki bir şereften dolayı o nimeti kendisine vermişse, sen Allah'ın ikram ettiği bir kimseye nasıl hased edebilirsin? Eğer böyle değilse sonu ateş olan bir kimseye neden hased ediyorsun?'

Biri şöyle demiştir: 'Hasedçi kendisiyle beraber oturduğu bir kimsenin ancak kötü ve zelil telâkki edilmesine sebep olur. Meleğin de ancak lanet ve buğzuna kavuşur. Halktan da üzüntü ve gamdan başka birşey elde etmez. Ölüm anında da ancak şiddet ve korku elde eder. Mahşerde de rezillikten ve azaptan başka birşey kazanmaz'.

94) İbn Mâce

95) Müslim, Buhârî

96) Tirmizî

97) Ebû Müslim, Beyhâkî

98) İbn Eb'id-Dünya

99) Tirmizî

100) İbn Eb'id-Dünya

101) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî

102) Taberânî

103) Deylemî

104) Hüzeyl kabilesinden olan bu zat Mekkeli ve güvenilir bir zattı. H.

120'den önce vefat etmiştir. Yezid b. Muâviye'nin zamanında Emeviler'e baş kaldırdığından dolayı bütün aile fertleriyle öldürülmüştür. Allah rahmet eylesin!

105) Çünkü kader Allah'ın sırlarından bir sırdır, ona dalmak uygun değildir. (İthâfu's-Saâde, VI/55)

Hased'in Hakîkati, Hükmü, Kısımları ve Mertebeleri

Hased ancak nimete karşı yapılır. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, kardeşine bir nimet ile ikramda bulunursa, o nimet hakkında iki durumda olabilirsin:

Birincisi: O nimeti hoş görmemen ve onun yok olmasını istemendir. Bu durumun ismi haseddir. Bu bakımdan hasedin tarifi nimeti hoş görmemek ve kendisine nimet verilenden o nimetin yok olup gitmesini istemek demektir.

İkincisi: Nimetin yok olmasını sevmez, onun varlığını ve devamlılığını kerih görmez, fakat onun benzerini kendisi için de ister. Bu durumun adı gıbta'dır. Bazen de buna münafese denir. Bazen de münafeseye hased, hasede münafese denilir. İki lâfzın herbiri diğerinin yerinde kullanılır. Mânâlar anlaşıldıktan sonra isimlerin kullanılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mü'min gıbta, münafık ise hased eder.

Birincisi, her durumda haramdır. Ancak bir fâcir veya kâfirin sahip olduğu ve fitne çıkarıp müslümanların arasını bozan, halka eziyet etmekte kullanılan bir malın veya rütbenin onunla bu adamın elinden alınmasını temenni etmek bir zarar vermez. Çünkü sen nimetin nimet olması hasebiyle yok olmasını istemiyor, fesada alet edildiği için yok olmasını istiyorsun. Eğer onun fesadından emin olsaydın onun nimeti seni üzmezdi. Hasedin haram olduğuna bizim naklettiğimiz haberler delâlet etmektedir. Bu tür hased **Allahü teâlâ**'nın bir kısım kullarını diğer bir kısmından üstün kılan kaza ve kaderine küsmektir. Bu ise ne özür ne de ruhsat kabul eder. Acaba bir müslümanın rahat etmesinden kıskançlık duyulmasından daha büyük bir günah mı olur? Oysa ondan sana hiçbir zarar da sözkonusu değildir. Kur'ân, buna şöyle işaret etmektedir:

Size bir iyilik dokunsa (bu) onları tasalandırır, size bir kötülük dokunsa ona sevinirler. (Al-i İmrân/120)

İşte ayetteki sevinmek, şamata diye tabir edilen durumdur. Hased ile şamata biri diğerinden ayrılmayan eş mânâlardır.

Kitab ehlinden çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra sırf içlerindeki kıskançlıklarından ötürü sizi imanınızdan sonra küfre çevirmek isterler. (Bakara/109)

Görüldüğü gibi **Allahü teâlâ** onların, îman nimetinin müslümanlardan yok olmasını istemelerinin hased olduğunu haber veriyor.

Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla bir olasınız. (Nisa/89)

Allahü teâlâ, Hazret-i Yûsuf'un kadeşlerinin hasedini zikretmiş ve onların kalplerindekini şu şekilde tabir etmiştir:

(Kardeşleri) demişlerdi ki: 'Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir topluluğuz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir!' İçlerinden bir sözcü 'Yûsuf'u öldürün, yahut onu uzak bir yere atın ki babanızın sevgisi yalnız size kalsın ve ondan sonra (tevbe edip) sâlih bir topluluk olursunuz!' (Yûsuf/8-9)

Yûsuf un kardeşleri, babalarının Yûsuf'u sevmesini hoş görmedikleri ve bu sevgi onlara nahoş geldiği ve bu sevginin Yûsuf'a gösterilmemesini istediklerinden dolayı Yûsuf'u babalarından uzaklaştırdılar.

Onlara verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile (onları nefislerine tercih ederler) . . (Haşr/9)

Yani göğüsleri, kardeşlerine verilenden dolayı daralmaz ve ondan dolayı üzülmezler. **Allahü teâlâ** ensâr-ı kiramı hasedleri olmamakla övmektedir.

Yoksa Allah'ın fazlından insanlara verdiği nimetlere hased mi ediyorlar? Gerçekten biz İbrahim hanedanına kitap ve hikmet verdik. Hem de onlara büyük bir mülk ve saltanat ihsan ettik. (Nisâ/54)

İnsanlar tek bir ümmet idi. Allah peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; onlarla beraber ayrılığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere hak ile kitabı indirdi. Hüküm etmek için o peygamberlerle kitab gönderdi. Oysa kendilerine kitap verilenler, kendilerine açık deliller geldikten sonra sırf aralarındaki bağy'den (zulüm ve kıskançlıktan) ötürü o (Kitab hakkı) nda anlaşmazlığa düştü (ler) . (Bakara/213)

Ayette geçen ve zulümle tefsir ettiğimiz bağyen kelimesi hased mânâsına yorumlanmıştır.

Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. (Şûrâ/14)

Allahü teâlâ, ilmi, onları bir araya getirsin, Allah'ın ibadet ve taatinde onları birleştirsin diye ihsan ederek ilimde birleşmelerini emretmiştir. Fakat onlar birbirlerine hased ettiler, ihtilâfa düştüler. Çünkü onların herbiri reis olmak ve sözünün kabul edilmesi sevdasında idi! Bu bakımdan birbirlerinin sözünü reddettiler.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: '**Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) peygamber olmadan önce yahûdîler bir kavimle savaştıkları zaman, **Allahü teâlâ**'ya şöyle dua ederlerdi: 'Yarab! Göndereceğini bize va'dettiğin peygamberin hürmetine, indireceğin kitabın hürmetine bize yardım et'. **Allahü teâlâ** da onlara yardım ederdi. Ne zaman Hazret-i İsmail'in evladından **Hazret-i Muhammed** peygamber olarak gönderildi, onu tanımalarına rağmen inkâr ettiler.

Vakta ki onlara **Allahü teâlâ** tarafından yanlarında bulunanı tasdik edici bir Kitab geldi, daha önce Arap müşriklerine karşı yardım isteyip dururlarken o bildikleri kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir. Allah'ın, kullarından dilediği kimseye lütfuyla (vahiy) indirmesini çekemeyerek Allah'ın indirdiği Kur'ân'ı inkâr etmek için kendilerini ne alçak şeye sattılar da gazap üstüne gazaba uğradılar. (Bakara /89-90)

Ayette geçen bağy kelimesi hased mânâsınadır. Hazret-i Safiye şöyle anlatır: 'Bir gün babam, amcama 'Sen bu zat (**Hazret-i Muhammed**) hakkında ne dersin?' diye sordu. Amcam 'Bence Musa'nın müjdelediği peygamber budur!' Babam 'O halde ne yapmalıyız?' dedi. Amcam 'Hayatta oldukça ona düşmanlık edelim!' diye **cevap** verdi.

İşte haramlık hususunda hased'in hükmü budur. Münafese ise haram değildir. Aksine münafese ya vâcib veya mendup veya mübahdır. Bazen münafese terimi yerine hased tabiri kullanılır. Hased'in yerine de münafese tabiri kullanılır

Kusem b. Abbas106 der ki: 'Kardeşim Fadl ile **Hazret-i Peygamber**'e gidip zekât toplama memuru olmak için ricada bulunmayı düşündük. Hazret-i Ali 'gitmeyiniz! O sizi zekât toplamaya memur etmez!' dediği zaman onlar Hazret-i Ali'ye şöyle dediler: 'Senin bu sözün bize karşı ancak bir münafese'den ibarettir. Allah'a yemin ederiz ki Hazret-i Peygamber kızını sana verdiği zaman, biz bunun için sana karşı münafese etmedik'.

Münâfese lûgatta nefaset (imrenmek) kökünden gelir. Münâfese'nin helâl olduğuna delâlet eden âyet şudur:

Ki sonu misktir. İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. (Mutaffifin/26)

Rabbinizden bir mağfirete ve genişliği göklerle yerin genişliği gibi olan bir cennet için yarışın ki o, Allah'a ve peygamberlerine îman edenler için hazırlanmıştır. O, Allah'ın ihsanıdır. Onu dilediği kimselere verir. Allah çok büyük ihsan sahibidir. (Hadîd/21)

Müsabaka ve yarışma elden çıkma korkusu olduğu zaman yapılır. Bu, mevlâlarının hizmetine koşuşan iki köle gibidir; zira bu kölelerin herbiri, arkadaşı kendisinden önce mevlâsının hizmetine yetişip, mevlâsının nezdinde kendisine nasip olmayan bir mertebeyi elde eder diye korkar. Bu nasıl böyle olmasın? Zira **Hazret-i Peygamber** açıkça belirterek şöyle buyurmaktadır:

Hased ancak iki haslette vardır:

1. Allah bir kişiye mal vermiş ve onu o malı hak yola sarfetmeye muvaffak kılmıştır.

2. Bir kişi ki Allah kendisine ilim vermiş, o da kendisine verilen ilimle amel eder ve o ilmi halka öğretir. 107

Sonra **Hazret-i Peygamber**, bu hadîs-i şerifini Ebû Kebşe el-Enmarî'nin108 rivâyet ettiği hadiste (tefsir ederek) şöyle buyurmaktadır:

Şu ümmetin misâli, **dört** kişinin misâline benzer:

1. Bir kişidir ki, Allah ona mal ve ilim vermiştir, o da ilminin gereğiyle malından tasarruf eder.

2. Bir kişi ki Allah ona ilim vermiş, mal vermemiştir. O da şöyle der: 'Yarab! Eğer filan adamın malı kadar benim malım olsaydı, ben onun yaptığı kadar malımdan tasarruf eder, senin yolunda harcardım'. Bu iki kişi ecirde eşittirler.

İkinci kişinin bu temennisi, yani başkasının malı kadar malının olmasını ve onunla o mal sahibi gibi infak etme temennisi, diğer kişinin nimetinin zâil olmasını istemek değildir.

Ve devamla şöyle buyurmuştur:

3. Bir kişi ki Allah ona mal vermiş, ilim vermemiştir. O da kendisine verilen o malı Allah'ın günah saydığı yerlerde sarfeder.

4. Bir kişi ki Allah kendisine ne ilim, ne de mal vermiştir. O da der ki: 'Eğer filan adamın malı kadar benim malım olsaydı ben de onun gibi günah yerlere sarfederdim!' İşte bu iki sınıf günahta eşittirler!109

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , (**dördüncü** kişiyi) mâsiyet için temennide bulunduğundan dolayı kötülemiştir. Yoksa başkasına verilen nimet kadar kendisine de nimet verilmesini istemesinden dolayı kötülemiş değildir.

Bu bakımdan başkasına bir nimetten ötürü imrenip onun nimeti gibi nimet isteyene herhangi bir zarar sözkonusu değildir. Şu şartla ki, başkasının nimetinin yok olmasını istemeyip o nimetin devamlılığından rahatsız olup kıskanmıyorsa. . . Evet! Eğer o nimet îman, namaz ve zekât gibi dinî ve farz olan nimet ise, burada münafese etmek de farzdır. Kişi imanlı, namazlı ve zekâtlı bir kimse gibi olmayı istemelidir. Çünkü böyle olmayı istemediği takdirde günaha razı olmuş olur. Bu ise haramın ta kendisidir. Malları şerefli yerlerde, sadakalarda sarfetmek gibi eğer nimet faziletlerdense burada münafese menduptur. Eğer nimet mübah bir şekilde kendisinden istifade edilen nimetlerden ise, burada münafese mübahtır. Bütün bunlar kişinin nimet sahibiyle eşit olmayı isteyeceği yerlerdir. Nimette ona yetişmeyi temenni etmeye ve nimetten rahatsız olmamak şartıyla bu nimetin altında iki şey vardır:

1. Kendisine nimet verilenin rahatlığı

2. Başkasının bu hususta eksikliği ve kendisinden geri kalması

Kişi bu iki şeyden birini kerih görür, O da nimet sahibinin geri kalması ve onunla eşit olmayı sevmesidir. Bu bakımdan nefsinin başkasından geri kalmasını hoş görmemekte ve mübahlar hususunda nefsinin eksik kalmasını kerih görmekte bir sakınca yoktur. Bu hareket faziletleri eksiltir. Zühd, tevekkül ve rızaya ters düşer. İnsan oğlunu yüce makamlardan mahrum eder. Fakat günahı gerektirmez. Burada ince ve çözümlenmesi zor bir nokta vardır. Şöyle ki: Kişi öyle bir nimete varmaktan ümitsiz olduğu zaman -oysa bu hususta geri ve eksik kalmayı kerih görür- şüphe yok ki bu takdirde kişi eksikliğin ortadan kalkmasını ister. Eksiğin ortadan kalkması ise ya nimet sahibi gibi bir nimete konmasıyla veya o nimetin sahibinden alınmasıyla mümkündür. O halde bu iki yoldan biri kapandı mı kalp **ikinci** yolu istemekten ayrılmaz. Hatta nimet sahibinin nimeti yok olduğu zaman, nimetin devamından göğüse daha şifâ verici ve serinletici olur; zira nimetin zevaliyle geri kalması ve başkasının önde olması ortadan kalkar. Bu ise kalbin onulmaz bir durumudur. Eğer böyle bir durumda iş kendisine havale edilir, ihtiyarına bırakılırsa, mutlaka nimet sahibinin nimetini ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Bu takdirde şer'an ve dînen ayıplanan bir hasedci olur. Eğer takvâ onu nimet sahibinin nimetini ortadan kaldırmaktan alıkoyarsa, o da nimet sahibinin nimetinin ortadan kalkmasıyla meydana gelen rahatlıktan vazgeçebiliyorsa, aklı ve diniyle nefsinin bu hareketini hoş görmemesi gerekir. **Hazret-i Peygamber**'in, şu hadîs-i şerîfiyle böyle bir kimse kastedilmiş olabilir:

Üç haslet vardır ki hiçbir insan o hasletlerden ayrılamaz. Birisi hased, **ikincisi** zan, **üçüncüsü** tefe'üldür.

Mü'min için bunlardan çıkış yolu vardır: Birisine hased ettiğin zaman zulme kaçma!110

Yani kalbinde hasedden birşey hissettiğin zaman onun gereğini yapma!

İnsan oğlu nimet hususunda kardeşine yetişmek iradesinde olup bu hedefine varmaktan da aciz ise, bütün bunlara rağmen yarıştığı kimsenin nimetinin ortadan kalkmasına meyletmekten sakınması pek uzak bir ihtimaldir; zira nimet sahibinin nimeti devam ettikçe, şüphesiz onun ağırlığını hisseder. Bu derecedeki bir münafese haram olan hasedle boğuşmaktadır. Bu bakımdan bu

Hased ve Münafese'nin (İmrenmenin) Sebepleri

Münâfese'nin (İmrenmenin) Sebebi

Münâfese'nin sebebi, hakkında münâfese yapılan şeyin sevgisidir. Eğer o şey dinî birşey ise, onun sebebi Allah'ın ve Ona ibadetin sevgisidir. Eğer dünyevî birşey ise, onun sebebi, dünyanın mübah şeylerini sevmek ve onlarla nimetlenmektir. Bizim şu anda düşüncemiz kötü olan hased ve onun gerçekten çok olan giriş noktaları hakkındadır. Bütün bunlar yedi kısımdır.

Birincisi adavet (düşmanlık) , **ikincisi** taazzuz, **üçüncüsü** kibir, **dördüncüsü** ucub, **beşincisi** sevilen hedeflerin elden gitmesinden korkmak, **altıncısı** riyaset sevdası, **yedincisi** nefsin habaseti ve cimriliği'dir. Çünkü kişinin başkasının nimetini hoş görmemesi onun kendisinin düşmanı olmasından kaynaklanır. Bu ise, sadece akran ve emsallere mahsus bir durum değildir. Hatta bazen hasis bir kimse padişaha da hased eder. Yani padişahın nimetinin yok olmasını ister. Çünkü hasis, ya padişah kendisine kötülük yaptığından dolayı veya bir sevdiğini üzdüğünden dolayı padişaha buğzeder veya hased eden bir kimse, hased ettiği kimsenin malıyla kendisine karşı kibir ve gurur tasladığını bildiği için hased eder.

Hased eden ise, onun kibrine tahammül etmemekte, nefsinin izzetli oluşundan dolayı onun gururuna dayanamamaktadır. İşte taazzuzdan gaye budur veya hased edenin tabiatında hased edilene karşı kibir vardır. Fakat hased edilenin nimeti ve serveti olduğundan dolayı bir türlü ona güç yetirip ona karşı kibirlenememektedir. İşte kendisini kibre zorlamaktan gayesi budur. Veya nimet ve mertebesinin büyüklüğüdür. İşte o nimetin benzerini emsalinin elde etmesinden hayrete düşer. Hayretten maksad da budur veya o nimetten dolayı maksatlarına ulaşamamaktan korkmasıdır. Şöyle ki, hased edilen adam o nimetten dolayı hased edenle hedeflerinde boy ölçüşür veya hased edilen adamın elinde bulunan ve o hususta o adamla eşit olmayan nimetin üzerine bina edilen riyaseti sevmez veya bu sebeplerden birisiyle değil de sadece nefsinin habaseti ve Allah'ın kullarına verdiği nimeti çok görmesinden olur. Bütün bu sebepleri açıklamak gerekir.

1. Düşmanlık ve Buğz

Bu sebep, hasedin en şiddetli sebeplerindendir; zira herhangi bir sebepten dolayı kendisine eziyet eden herhangi bir yönden ve hedeften kendisine muhalefette bulunan bir kimseden İnsan oğlunun kalbi nefret eder ve ona kızar. Nefsinde ona karşı kin besler, kin ise içinin rahat etmesini ve intikam almayı ister. Buğzeden kimse kendi nefsiyle içini rahat ettirmekten aciz kaldı mı, bu sefer zamanın o adamdan intikam alması ile içini rahat ettirmeyi ister ve çoğu zaman da bu şekilde hâdiseleri Allah nezdindeki büyük derecesine yorarak tefsir eder! Bu bakımdan düşmanına bir belâ isabet etti mi sevinir ve zanneder ki kendisi o düşmana buğzettiğinden dolayı Allah o belâyı vermek suretiyle kendisini mükafatlandırmıştır ve kendisinin hatırı için vermiştir! Ne zaman düşmanına bir nimet isabet ederse kızar. Çünkü bu onun muradının aksidir ve çoğu zaman da kalbine Allah nezdinde hiçbir dereceye sahip olmadığı zannı gelir! Çünkü kendisine eziyet veren düşmanından Allah intikam almamış aksine nimet

vermiştir. Kısaca hased, buğz ve düşmanlığı gerektirir ve onlardan ayrılmaz. Takvânın gayesi, zulmetmemektir ve böyle bir şeyi nefsinde görmeyi çirkin saymaktır. İnsan oğlu başka bir insana buğzetsin, sonra o insanın nezdinde kendisini sevmesi ile sevmemesi eşit olsun, yani buğzunun icabına göre hareket etmesin, bu mümkün değildir. Bu durum yani düşmanlıktan dolayı hased öyle bir durumdur ki Allah kâfirleri onunla vasıflandırmıştır. Çünkü şöyle buyurmuştur:

(Siz) kitabın tamamına inanırsınız. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman 'inandık' derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı öfkeden parmak uçlarını ısırırlar. Deki: 'Öfkenizden ölün! Şüphesiz Allah göğüslerin özünü bilir'. Size bir iyilik dokunsa (bu) onları tasalandırır; size bir kötülük dokunsa ona sevinirler. Eğer sabreder, Allah'tan korkarsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır. (Âli İmrân/119-120)

Onlar size fenalık yapmakta, fesat çıkarmakta kusur etmezler ve sıkıntıya girmenizi arzu ederler. Onların size olan kin ve düşmanlıkları taşmaktadır. Kalplerinde gizledikleri düşmanlık ise daha büyüktür. (Al-i İmrân/118)

Buğzetmekten dolayı meydana gelen hased, bazen işi mücadeleye hatta savaşa kadar götürür. Hayatını, hilelerle ve ihbarcılıkla perdeyi yırtmaya ve benzer hareketlerle hased edilen adamın nimetini ortadan kaldırmaya sarfedip heder eder durur.

2. Taazzuz

Taazzuz demek, başkasının kendisinden maddeten ve mânen yüksek olmasına tahammül etmemek ve bunu dayanılmaz görmektir. Bu bakımdan akran ve emsallerinden birisine büyük bir mevki, ilim veya servet verildiğinde onun bu mertebesinden dolayı kendisine karşı böbürlenmesinden korkarak, buna da tahammül edemeyeceğini tahmin ederek ve nefsinin o arkadaşının ahmakça bir hareketini kaldıramayacağından endişe ederek hased etmektir. Gayesi gurur ve kibir taslamak değildir. Aksine kibirlenmek suretiyle karşısındakinin kibrini bertaraf etmektir. Çünkü kendisi onun eşitliğine razı olmuştur, fakat onun büyüklük taslamasına razı değildir ve tahammül etmez.

3. Kibir

Kibir demek, kişinin tabiatında hased ettiği insana karşı böbürlenmenin bulunması demektir. Onu küçümsemesi, hizmetlerine koşturması, ondan elpençe divan durmayı beklemesi, onu gaye ve hedeflerinin arkasında sürüklemeyi istemesi demektir. Bu bakımdan kendisine hased edilen adam herhangi bir nimete konduğu zaman hasedçi, kendisinin nimetten gelen gururunu hazmedemeyeceğinden, tebaiyetinden yüz çevireceğinden veya kendisiyle eşit olmaya doğru adımlar atacağından ve nefsini kendisinden daha yüksek göreceğinden korkar. Bu bakımdan daha önce altta olduğu halde bu sefer üste çıkması sözkonusu olur! Kâfirlerin çoğunun **Hazret-i Peygamber**'e karşı hasedleri, tekebbür ve taazzuzdan ileri geliyordu; zira onlar dediler ki: 'Yetim bir genç bizi nasıl geçer, biz ona nasıl başeğeriz!' İşte bu hakikati ilân eden âyet!

Yine şöyle dediler: 'Şu Kur'ân iki kentten (Mekke ve Tâif'ten) büyük bir adama (mal ve mevkii büyük bir kimseye) indirilmeli değil miydi?' (Zuhruf/31)

Yani 'Böyle bir kimseye Kur'ân indirilseydi ona baş eğmek bize ağır gelmezdi. Malca büyük olan o kimseye biz tâbi olurduk!'

Böylece biz onların bir kısmını diğer bir kısmıyla imtihan ettik ki 'Allah aramızdan şunlara mı lütfu lâyık gördü?' desinler! (En'âm/53)

Onların bu sözleri, fakir müslümanları tahrik etmek ve onlara karşı böbürlenmek içindir.

4. Taaccüb

Nitekim **Allahü teâlâ**, gelmiş ve geçmiş ümmetlerden haber vererek onların şöyle dediğini bize nakletmektedir:

Sizler ancak bizim gibi beşersiniz! (Yâsîn/15)

Bizim gibi olan iki beşere mi îman edelim? (Mü'minûn/47)

Eğer siz sizin gibi bir beşere itaât ederseniz o zaman siz, mutlaka zarar edenlersiniz demektir. (Mü'minûn/34)

Kâfirler peygamberlerin Risalet mertebesinden, vahy almalarından ve Allah'a yakın olmalarından hayrete düştüler. Çünkü peygamberler de onlar gibi beşer idiler. Bu bakımdan peygamberlere hased ettiler. Peygamberliğin onlardan alınmasını istediler. Kendileri gibi beşer olan ve yaradılışta benzerleri olan kimselerin kendilerinden üstün olmasından sıkıldılar. Onların böyle yapması tekebbür kasdından veya riyaset talebinden veya eski bir düşmanlıktan veya diğer sebeplerin birisinden ileri gelmiyordu. Onlar hayret ederek şöyle dediler:

Allah bir beşeri mi rasûl olarak gönderdi?! (İsrâ/94)

Üzerimize melekler indirilse ya! (Furkan/21)

Korunup da merhamet edilmeniz için, aranızdan sizi uyaracak bir adam aracılığı ile bir zikir gelmesine şaştınız mı? (A'raf/63)

5. Maksatların Elden Kaçmasından Korkmak

Bu tür hased, bir tek maksadın etrafında birbirini kıskananlar arasında meydana gelir ve bunların herbiri maksadını elde etmekte yardımcı olacak her nimet hususunda arkadaşına hased eder. Kumaların kadınlık maksatlarından ötürü birinin diğerine hased etmesi bu türdendir. Anne ve babanın kalbindeki şefkate erişmek için kardeşler arasındaki hased de bu tür hasedtir. Bu hasedi mal ve şeref maksadlarına varmak için güderler. Aynı hocanın talebeleri arasında hocalarının kalbindeki şefkate nail olmak için yapılan hased de bu türdendir. Padişahın yakınları ve hizmetçileri de onun gözüne girmek için bu tür bir kıskanma içerisindedirler. Gayeleri gözde olup mal ve mertebeye ulaşmaktır. Belli fakîhlerin takdirini kazanmak için sürtüşen ve biri diğerine hased eden âlimlerin kıskanması da böyledir; zira birtakım gaye ve hedeflere varmak için onların herbiri insanların kalbinde taht kurmak isterler.

6. Riyaset Sevgisi

Bu sebep; riyaset sevgisi ve herhangi bir maksada ulaşmak için değil de sadece (kuru bir hevesle) kendi nefsine rütbe ve nüfuz istemesidir. Bu, herhangi bir sanatta emsali olmasın diye çırpınan bir kişi

gibidir. Bu kişiye halkın methetme sevgisi galebe çaldığı ve 'filan adam ihtisas sahasında asrının biricik adamıdır' diye övgüler yağması kişiyi bu bâdireye sürükler! Çünkü bu kişi kâinatın en ücra köşesinde bile bir benzerinin olduğunu işittiği zaman rahatsız olur ve onun ölümünü ister veya kendisine eşit olmasına vesile olan nimetinin ortadan kalkmasını ister. Mesela kahramanlık, ilim, ibadet, sanat, güzellik, servet veya özelliği olan herhangi bir hususta kendisine ortak ve eşit olan bir kimsenin bu nimetinin elinden gitmesini ister ve bu hususta tek başına kalmak kendisini sevindirir. Bu hasedin sebebi, daha önce vâki olan bir düşmanlık, taazzuz ve tekebbür değildir. Sadece tek başına 'filan sahada önder ve reistir' denmesinden duyduğu övünçten ve başka gayesinin yok olma korkusu da değildir. Bu mânâ reislik haricinde bulunan birtakım maksadlarına varmak için halkın kalbinde taht kurmak isteğinden ibaret olan birtakım âlimlerin arasında cereyan eden mânânın ötesinde bir mânâdır. Yahûdî âlimleri, **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) tanıdıklarını inkâr ediyorlar ve ona îman etmiyorlardı. Çünkü ilimleri **Hazret-i Peygamber**in gelmesi sebebiyle ortadan kalktığı zaman, baş olmaları ve reislikleri iptal olunmuş ve ortadan kalkmıştı!

7. Nefsin Habâseti

Yedinci sebep, nefsin habâseti ve Allah'ın kullarına isabet eden hayırdan ötürü onları kıskanmasıdır; zira riyaset ve gururla meşgul olmayan, mal istemeyen bir kimseyi görürsün ki onun yanında Allah'ın kullarından birinin iyi durumlarından bahsedildiği ve Allah'ın kullarına nimet olarak verdiklerinden bahsedildiği zaman kendisine ağır gelir! Kendisine insanların işlerinin bozukluğundan ve karışık durumlarından, amaçlarının suya düştüğünden, hayatlarının bulanık geçtiğinden bahsettiğin zaman sevinir! Bu kimse hiçbir zaman başkasının rahatlığını hoş görmez. Daima başkasının perişanlığı hoşuna gider. Allah'ın nimetlerini kullarına çok görür. Cimrilik yapar. Sanki o kullar o nimetleri onun mülkünden ve hazinelerinden almışlar gibi davranır. İki türlü bahil (cimri) vardır. Biri, öz malıyla halka karşı cimrilik yapar. Diğeri, başkasının malıyla halka karşı cimrilik yapar. İşte bu insan da Allah'ın nimetleriyle başkasına karşı cimrilik yapar. Kendisiyle aralarında herhangi bir bağ ve düşmanlık olmayan kullara Allah'ın vermiş olduğu nimetleri çok görür! Bunun zâhirî bir sebebi yoktur. Ancak nefiste bulunan bir habaset ve tabiatta bulunan bir rezaletten başka! Bu insanın yaratılışı böyle bir habâset üzerinedir, bunu tedavi etmek gayet güçtür. Çünkü diğer sebeplerle meydana gelen hasedin sebepleri ârızî olduğu için onun sökülmesi ve tedavisi düşünülebilir ve insan tedavisine ümit bağlar. Hasedin şu son kısmı ise, insanın yaradılışında bulunan bir çirkinliktir. Herhangi bir ârızî sebepten doğmamıştır. Bu bakımdan onun sökülmesi güçtür; zira mucize kabilinden olmazsa normal yollardan sökülüp atılması imkânsızdır.

İşte bunlar hasedin sebepleridir. Bazen bu sebeplerin bir kısmı veya tümü veya çoğu bir şahısta toplanır, dolayısıyla o şahısta hased oldukça kabarık olur. Öyle bir duruma gelir ki kişi onu düzeltmek ve karşısındaki insana zâhirde olsun idare-i kelâm etmek kuvvetine bile sahip olamaz. Aksine idare-i kelâm etmek perdelerini yırtar, açıkça belirtmek suretiyle düşmanlığı su yüzüne çıkar. Hased edenlerin çoğunda bu sebeplerin bir veya birkaçı bulunur. Herhangi bir sebebin bunlardan ayrılması pek enderdir

Emsal Akran, Kardeş, Amca Çocukları ve Akrabalar Arasındaki Hased Çokluğunun Sebebi ve Başkaları Arasındaki Hasedin Azlı

Hased, daha önce belirttiğimiz sebepler bir kavmin arasında çoğaldığı takdirde çoğalır. Bu sebeplerden bir kısmı bir kavmin arasında belirgin bir şekilde kuvvet bulursa, hased de onların arasında kabarır, kuvvetlenir; zira bir şahsa birkaç sebepten ötürü hased edilmesi mümkündür. Mesela başkasının kibir ve gururlanması ağırına gider ve başkalarına karşı kibir gösterir veya düşmanlığından ötürü kibir gösterir. Bunlar gibi daha nice sebepler vardır.

Bu sebeplerden biri, diğerine çeşitli bağlarla bağlı bulunan kimseler arasında çoğalır. O bağlar ki onlardan dolayı sohbet meclislerinde bir araya gelirler. Yine o bağlardan dolayı hedeflerde birleşirler. Bu bakımdan onlardan bir kimse herhangi bir gayede arkadaşına muhalefet ederse, arkadaşının tabiatı ondan nefret eder ve böylece arkadaşının kalbinde kin yerleşir, kin yerleşince de arkadaşı kendisini tahkir eder ve kendisine karşı böbürlenir.

Gayesinde kendisine muhalefet etmesinin bir karşılığı olarak bunu yapar ve kendisini gayelerine ulaştıracak nimete, başkasının sahip olmasından hoşlanmaz. İşte bu sebeplerden bir yığını arka arkaya gelir. Çünkü uzak iki memlekette bulunan iki şahsın arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Bu bakımdan böyle olan iki şahsın arasında kıskanma ve hased de sözkonusu olamaz. İki ayrı mahallede oturanlar için de böyledir.

Evet! Bir meskende veya bir çarşıda veya bir medresede veya bir mescidde komşu olan, gayeleri çarpışan, maksat ve hedefleri aynı olan insanlar arasında gayelerden dolayı zıddiyet, nefret ve hasedleşme belirir ve kabarır. Bundan da hasedin diğer sebepleri doğup meydana gelir. İşte bunun için âlim âbide değil de âlime hased eder. Âbid âlime değil de başka bir âbide hased eder. Tüccar tüccara hased eder. Öyle ki ayakkabı tamircisi kumaş satıcısına değil de başka bir ayakkabı tamircisine hased eder. Ancak, sanat birliği değil de başka bir sebepten dolayı ayakkabı tamircisi kumaş satıcısına buğzediyorsa, o zaman başka! Kişi öz kardeşine ve amcasının oğluna, yabancı kimselere hased ettiğinden daha fazla hased eder. Kadın, kumasına ve kocasının cariyesine kayın validesine ve kocasının başka hanımından olan kızına hased ettiğinden daha fazla hased eder. Çünkü bezzazın hedefi, ayakkabı tamircisinin hedefinden başkadır. Bu bakımdan onlar maksad ve hedeflerde sürtüşmemektedirler; zira bezzazın gayesi servettir. Bunu da ancak fazla bezzaziye getirmek suretiyle elde eder. O halde bu bezzazla başka bezzazın gayeleri çarpışır; zira bezzazın müşterisi, ayakkabı tamircisi tarafından davet edilmez. Aksine başka bir bezzaz onu davet edebilir. Sonra manifaturacının bitişiğindeki manifaturacı ile yarışması, kendisinden uzak olup çarşının öbür tarafında olan bir manifaturacı ile yarışmasından daha fazladır. Bu bakımdan hiç kuşkusuz komşusuna karşı hissettiği hased daha fazladır. Kahraman bir kimse de başka bir kahramana hased eder, âlime hased etmez. Çünkü onun gayesi kahramanlıkla yâdedilmesi ve şöhret bulmasıdır. Bu haslette tek başına kalmasıdır. Âlim bir kişi bu hedefte onunla yarışmaz. Böylece âlim âlime hased eder, kahramana hased etmez. Sonra vâizin vâize hased etmesi, vâizin fakihe ve doktora hased etmesinden daha fazladır. Çünkü iki vâiz arasındaki mücadele, fakih ve doktor ile müşterek olduğu hedeften daha özel bir hedef içindir. Bu bakımdan bu hasedlerin kökü düşmanlıktır. Düşmanlığın kökü de bir hedef üzerinde çarpışmaktır. O tek hedef de uzak olan kimseleri değil de bir diğeriyle münasebeti ve ilgisi olan kimseleri kapsar. Öyle ise bu sırra binaen hased, münasebetleri olan iki kişi arasında daha çok vâki olur. Evet! Post kapmak hususunda amansız bir hırsa sahip olan ve bütün kâinatın en ücra köşelerine kadar nam ve şöhretinin yayılmasını isteyen bir kimse, uzak da olsa bu

hususta kendisiyle boy ölçüşen herkesi kıskanır ve hased eder! Bütün bunların menşei dünya sevgisidir. Çünkü toslaşanlar için daralan saha ancak dünyadır. Âhiret ise, orada darlık sözkonusu değildir. Âhiretin misali, ilim nimetinin misâli gibidir. Şüphe yoktur ki Allah'ın sıfatlarının, meleklerinin, peygamberlerinin, gökler ve yer melekûtunun marifetini seven ve isteyen bir kimseden hiç kimse bu isteği bilinse bile nefret etmez. Çünkü marifet, âriflerin çokluğuyla daralmaz. Hatta bir tek malûmu bir milyon âlim bilir ve onu bilmesinden dolayı sevinir ve zevk duyar. Hiçbirinin lezzeti diğerinin lezzetinden dolayı eksilmez. Aksine âriflerin çokluğu sebebiyle yakınlık daha da artar. İstifade ve ifade etmenin semeresi ve meyvesi daha da çoğalır. İşte bu sırra binaendir ki din âlimleri arasında kin ve hased yoktur. Çünkü maksadları Allah'ın mârifetidir. Bu ise engin bir denizdir. Hiç kimsenin dalmasıyla daralmaz. Din âlimlerinin gayeleri Allah nezdinde büyük bir makama sahip olmaktır. Allah katında ise darlık diye birşey yoktur. Çünkü Allah katındaki nimetlerin en güzeli onunla mülâki olmaktır. Bu lezzette ise hiçbir mümanaat ve toslaşma sözkonusu olmaz. Doya doya seyredenlerin bir kısmı diğer bir kısmına yeri daraltmaz. Aksine onların çokluğuyla yakınlık daha da artar. Evet! Âlimler ilimleriyle mal ve dünya rütbesi istedikleri zaman, biri diğerine hased eder. Çünkü mal, görünen cisimlerdir. Birisinin eline girdi mi başkasının eli ondan boş kalır. Makam ve mertebenin amacı, kalpleri elde etmektir. Ne zaman bir şahsın kalbi bir âlimin yüceltilmesiyle dolarsa, o kalp âhireti yüceltmekten yüz çevirir veyahut bu hususta eksilir. İşte böylece bu durum hasedleşmeye ve toslaşmaya sebep olur. Bir kalp Allah'ın mârifetinin sevgisiyle dolduğu zaman bu sevgi başkasının da kalbinin dolmasına mâni değildir ve başkasının sevinmesine engel de teşkil etmez.

İlim ile mal arasındaki fark şudur: Mal, Zeyd'in elinden çıkmadıkça, Amr'ın eline giremez. İlim ise âlimin kalbinde istikrar bulmuştur. Başkasının kalbine de o âlimin öğretmesiyle yerleşir. O âlimin kalbinden göç etmeksizin başkasına da nasib olur. Mal, cisimler ve ayinlerdir. Bunların ise sonu vardır. Bu bakımdan eğer insan yeryüzündeki bütün serveti elde ederse, başkasının elde edeceği bir servet kalmaz. İlmin ise sonu yoktur ve tamamının bir insan tarafından elde edilmesi de düşünülemez. Bu bakımdan Allah'ın celâl ve büyüklüğü hakkında, yerin ve göklerin büyüklüğü hakkında düşünmeyi kendi nefsine âdet edinen bir kimsenin katında bu düşünce her nimetten daha tatlı gelir ve bu kimse bundan menedilemez ve bu hususta bununla çekişen hiç kimse de bulunmaz. Bu bakımdan bu kimsenin kalbinde hiç kimseye hasedi olmaz! Çünkü bu kimseden başkası da onun mârifeti gibi mârifet sahibi olursa, lezzetinden zerre dahi eksiltmez. Aksine o **ikinci** kimsenin ünsiyetinden dolayı lezzeti gittikçe artar. Bu bakımdan bu kimselerin lezzeti daimî bir şekilde melekût âleminin acaibliklerini mütalâa etmekten gelir ve cennetin ağaçlarına ve bahçelerine zâhir gözüyle bakan bir kimsenin lezzetinden daha büyük olur. Çünkü ârif bir kimsenin nimeti ve cenneti, onun zâtının sıfatı olan mârifetidir. O mârifetin gitmeyeceğinden emindir! Arif kişi daima o mârifetin meyvelerini koparıp yemektedir!. .

Bu bakımdan ârif kişi ruhuyla, kalbiyle, ilminin meyveleriyle gıdalanmaktadır ve bu meyve herhangi bir elle kesilip ambalajlanmış, başkasının bedavadan yemesinden menedilmiş bir meyve değildir. Aksine bu meyveler, isteyenlere yaklaşmış meyvelerdir. Ârif kişi eğer zâhirî gözünü kapatırsa, onun ruhu daima yüce cennetlerde pırıl pırıl parlayan bağ ve bahçelerde yayılır. Eğer âriflerin çok olduğu farzedilirse, bunların biri diğerine hased ediciler olmazlar. Aksine **Allahü teâlâ**'nın haklarında şöyle buyurduğu kimseler gibi olurlar:

Biz o cennettekilerin kalplerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar. (Hicr/47)

İşte onların, daha dünyada iken halleri böyledir. Acaba perde kalktığı zaman âhiret âleminde mahbub görüldüğü zaman onlar nasıl olurlar. Bu bakımdan cennette hasedin varlığı düşünülemez. Cennet ehlinin dünyada da hased etmeleri sözkonusu değildir. Çünkü cennette ne darlık, ne de çekişme vardır. O cennet ancak Allah'ın mârifetiyle elde edilir. O mârifet ki dünyada bile onda çekememezlik sözkonusu değildir. Cennet ehli zarurî olarak, gerek dünyada gerek âhirette hasedden beridir.

Genişliğinden uzaklaşmış, siccîn'in darlığına yaklaşmış kimselerin sıfatlarındandır ve bunun için de Allah'ın rahmetinden kovulmuş **şeytan** bu vasıfla vasıflandırılmıştır. Onun sıfatlarından biri, Hazret-i Âdem'e ihsan edilen özellikten dolayı Hazret-i Âdem'e hased etmesidir. İblis secdeye davet edildiği zaman gururlanarak secde etmekten çekinmiş ve isyan ederek temerrüd etmiştir. Anlaşılmıştır ki hased, ancak hepsine yetmeyecek bir hedefe üşüşmekten ileri gelir. Bunun için halkın, göğün ziynet ve süsüne bakmakta birbirlerine hased etmediklerini, ancak yeryüzünün küçücük bir parçası olan dağ ve bahçelerden dolayı hased ettiklerini görürsün. Oysa bütün arzın semaya nisbeten hacim bakımından hiçbir kıymet ifade etmediği âşikârdır. Sema, genişliğinden dolayı insanların bakışları için yeterlidir. Sema için insanlar arasında çekişmek ve hasedleşmek asla sözkonusu olamaz. Eğer basiretli isen ve nefsin için şefkatli isen öyle bir nimeti aramalısın ki o nimetten dolayı hiç kimse ile çekişme ve o nimetin hiçbir zaman yok olması sözkonusu olmasın. Bu nimet dünyada ancak Allah'ın mârifetinde, sıfat ve fiillerinin marifetinde, gökler ve yerin melekûtunun acaibliklerinde bulunabilir. Âhirette de bu mertebeye ancak bu mârifet ile varılabilir. Eğer sen Allah'ın mârifetine müştak değilsen, onun lezzetini duymazsan, bu husustaki görüşün gevşemiş, bu husustaki isteğin dumura uğramışsa, o vakit sen mâzur sayılırsın; zira cinsî ilişkiden mahrum olan bir kimse, asla cimanın lezzetine iştiyak göstermez. Çocuk da taht ve tacın lezzetine ihtiyaç duymaz. Çünkü bunlar öyle lezzetlerdir ki çocuklar ve erkek olmayanlar değil de ancak erkekler o lezzetleri idrak edebilirler. Mârifetin lezzeti de böyledir. Onun idrâki, ancak erkeklerin şânındandır.

Kendilerini ne ticaretin, ne de bir alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı kimseler. . . (Nûr/37)

Bu lezzete onlardan başkası iştiyak göstermez. Çünkü iştiyak ancak tatmaktan sonra olur. Tatmayan bilmez, bilmeyen müştak olmaz. Müştak olmayan aramaz. Aramayan idrâk etmez. İdrâk etmeyen de esfel-i sâfilînde mahrumlarla beraber olur.

Kim Rahmân'ın zikrini görmemezlikten gelirse, biz ona **şeytan**ı musallat ederiz. Artık bu ona arkadaştır! (Zuhruf/36)

Hasedi Kalpten Söküp Atmanın Çaresi

Hased, kalplerin en büyük hastalıklarındandır. Kalplerin hastalıkları ancak ilim ve amelle tedavi edilir. Hased hastalığı için faydalı ilim ancak şudur: Hasedin senin için, âhirette ve dünyada zararlı olduğunu, öteki adama ise ne âhirette ve ne de dünyada zararlı olmadığını bilmendir. Hatta kendisine hased edilen adam; hem âhirette hem de dünyasında kendisine karşı güdülen hasedden fayda görür.

Sen bunu basiretinle bilip gördüğün zaman nefsinin düşmanı, düşmanının dostu değilsen, kesinlikle hasedden vazgeçmen gerekir.

Hasedin Dindeki Zararı

Sen hasedin yüzünden Allah'ın kaza ve kaderine küsmüş olur, kulları arasında taksim ettiği nimetini hor görür, gizli hikmetiyle mülkünde ikame ettiği adaletini çirkin sayar, kerih görürsün. Bu ise Tevhîdin özüne karşı işlenilen bir cinayet, îmanın gözünde bir çapaktır. Din hususunda cinayet olması sana yeter de artar bile! Sen bununla Mü'minlerden bir kişiye hile yapmayı, ona nasihat etme vazifesini terketmeyi, Allah'ın veli ve peygamber kullarının, diğer kullar için hayır istemeleri hususunda onlardan ayrılmış olursun. İblis ve diğer kâfirlerin Mü'minlere belâlar verilmesine ve Mü'minlere verilen nimetlerin kalkmasına sevinmeleri hususunda onlara uymuş olursun. Bütün bunlar kalpte bulunan habaset ve çirkinliklerdir. Ateşin odunu yediği gibi bunlar da kalbin hasenelerini yer. Gecenin gündüzü silip ortadan kaldırdığı gibi, haseneleri silip ortadan kaldırırlar.

Hasedin Dünyadaki Zararı

Sen dünyada, hasedinden dolayı elem duyar veya durmadan üzüntü içerisinde kendi kendine sıkıntı yüklemiş olursun; zira **Allahü teâlâ** onlara vermiş olduğu nimetten onları uzaklaştırmaz. Sen ise onlara verilen nimeti gördükçe durmadan sıkıntı çeker, onlardan uzaklaşan her belâdan dolayı elem duyar, mahrum, üzüntülü, kalbin dağınık, göğsün dar bir vaziyette yaşarsın. Düşmanlarının senin için istedikleri belâ dolayısıyla senin başına gelmiş olur. Oysa sen düşmanlarına böyle bir belâ istiyordun. Sen düşmanına meşakkat istiyordun, oysa buna karşılık olarak sana meşakkat ve üzüntü verilmiştir. Bununla beraber senin hasedin den ötürü, hased edilen kimsenin nimeti yok olmaz. Eğer sen ölümden sonra dirilmeye ve hesap vermeye inanmıyorsan, hiç olmazsa akıllılığın gereği olarak -eğer aklın varsa- hasedden sakınmalısın. Çünkü hasedde kalbin elemi ve hoşnutsuzluğu vardır ve bununla beraber hiçbir fayda da yoktur. Nasıl olur? Oysa sen hased hususunda âhirette başına gelecek şiddetli azabı bilen bir kimsesin! Akıllı bir kimse elde edeceği hiçbir fayda olmadığı halde, üstelik yüklendiği bir zararla beraber, çektiği meşakkate rağmen, nasıl kendisini Allah'ın gazabına maruz bırakır da dinini ve dünyasını faydasız bir şekilde yok eder.

Din ve dünyası hususunda kendisine hased edilen zatın hiçbir zararı olmadığı keyfiyetine gelince, bu güneşten daha bâriz bir hakikattir. Çünkü ona verilen nimet senin hasedinden ötürü ondan alınmaz ki! Aksine **Allahü teâlâ**'nın takdir ettiği ikbal ve nimet, muhakkak yine takdir ettiği zamana kadar devam edecektir. Onu kaldırmaya hiçbir güç yetmez. Herşey Allah katında bir ölçüye göredir ve her müddetin bir hududu vardır. Bu sırra binaen peygamberlerden bir zat (Salât ve selâm onların üzerine olsun) halka musallat olan zâlim bir kadından şikayet etti. **Allahü teâlâ**, o peygambere 'onun günleri sona erinceye kadar onun önünden kaçmamasını' vahyetti.

Ezelde bizim takdir ettiğimizin değişmesine imkân yoktur. Bu bakımdan kaza ve kaderde onun ikbal ve izzetinin devamlılığı için takdir edilen müddete kadar sabret!

Madem nimet hasedle ortadan kalkmaz, o halde kendisine hased edilen kişinin dünyada hiçbir zararı yoktur. Âhirette de suçu olmadığından dolayı günahkâr olamaz. Sen şöyle diyebilirsin: 'Keşke nimet, benim hasedimden dolayı, hased ettiğim kimseden alınsaydı!'

Senin böyle demen, cehaletin son derekesidir. Çünkü bu bir belâdır ki önce sen kendi nefsine istiyorsun; zira sen de hasedinden dolayı düşmandan kurtulamazsın. Eğer hasedden dolayı nimet ortadan kalksaydı, o vakit **Allahü teâlâ** sana da hiçbir nimet bırakmazdı ve hiçbir mahlukuna da îman nimeti dahil, hiçbir nimeti bırakmaması icabederdi. Çünkü kâfirler imanlarından dolayı Mü'minlere hased ederler.

Kitab ehlinden çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra nefislerindeki hasedlerinden ötürü sizi imanınızdan sonra küfre çevirmek isterler! (Bakara/109)

Zira hasudun istediği olmaz. Evet! Hasûd bir kimse kendi iradesiyle başkasına dalâleti istediğinden dolayı dalâlete gider; zira küfrü istemek küfürdür. Bu bakımdan nimetin hasedden dolayı hased edilenden alınmasını isteyen bir kimse, sanki kâfirlerin hasediyle îman nimetinin kalkmasını ve diğer nimetlerin de kalkmasını istiyor gibidir! Eğer kendi hasedinle halktan nimetin zâil olmasını istemiyorsan bu cehaletin katmerlisidir; zira hasedçi ahmaklar Allah'ın kendisine bu özelliği vermesini ister. Oysa sen başkasından bu özelliği almak hususunda evlâ ve gözde değilsin. Bu bakımdan hasedle sana verilen nimeti senden almamak nimetine karşı Allah'a şükretmek sana farzdır. Sen ise cehaletinle onu hor görmektesin.

Kendisine hased edilen şahsın, hasedçinin hasedinden hem dünya hem de âhirette fayda göreceği hususuna gelince bu husus da açıktır. Din hususunda fayda görmesi, ona hased ettiğin için mazlum olmasıdır. Hele hased seni onun aleyhinde atıp tutmaya, bilfiil onun gıybetinde bulunmaya, ona zarar vermeye sürüklerse, onun perdesini yırtmaya, onun kötülüklerini anmaya sevkederse, bütün bunlar ona takdim ettiğin hediyelerdir. Bu sözden benim gayem, sen bunlarla kendi sevaplarını ona hediye etmiş olursun ve kıyâmet gününde onun karşısında mahrum bir durumda kalırsın. Tıpkı dünyada nimetten mahrum olduğun gibi.

Evet! Allah'ın senin üzerinde bir nimeti vardır. Çünkü **Allahü teâlâ** seni hasene ve sevapları elde etmeye muvaffak kılmış, sen ise o hasenelerini kıskandığın kimseye nakletmiş bulunuyorsun. Ona verilen nimete **ikinci** bir nimeti ekledin, kendi nefsinin şekavetine **ikinci** bir şekavet kattın. Kendisine hased edilen kişinin hasedden dolayı dünyada fayda görmesine gelince, bu durum da şöyledir: Halkın gayelerinin en mühimi; düşmanlarını kötülemek, üzmek, şekavete sürüklemektir. Onların üzülmelerini görmektir. Oysa kendisi hasedden doğan elem içinde kıvranır, ondan daha şiddetli bir azap yoktur. Düşmanlarının temennilerinin en son noktası, kendilerinin nimet içinde yüzmeleri, senin ise, onlardan dolayı üzüntü ve hasret içinde kıvranmandır. Oysa sen onların maksadlarını bizzat kendi başına getirmiş bulunuyorsun ve bundan dolayı da düşmanın senin ölümünü istemez. Aksine hayatının uzamasını ister. Ancak bu hayatın hased azâbı içinde devamlı olmasını ister ki sen Allah'ın ona vermiş olduğu nimetlere bakıp kalbin kıskançlık ve hasedden paramparça olsun! Bu sırra binaen şöyle denilmiştir:

Düşmanların ölmemişler, sende gizli bulunan hasedi görünceye kadar diri kalmışlardır.

Sen nimetten dolayı hasede mâruz kalıyorsun. Ancak kâmil o kimsedir ki kendisine hased edilir!

Bu bakımdan düşmanlarının, senin üzüntü ve hasedinden dolayı sevinmeleri, ellerindeki nimetlerden dolayı sevinmelerinden daha büyüktür. Eğer düşmanın senin hasedin elem ve azâbından kurtulacağını bilirse, onun bu bilgisi kendisi için en büyük musibet ve belâdır. O halde sen içinde

kıvrandığın hased üzüntüsüyle ancak düşmanının istediği bir durumdasın. Bunu düşündüğün zaman senin, kendi nefsinin düşmanı ve düşmanının da dostu olduğunu anlamış olursun; zira sen hem dünya ve hem de âhirette sana zarar, düşmanına fayda veren bir yoldasın, Allah'ın nezdinde çirkin bir durumdasın. Gerek hâli hazırda, gerek gelecekte insanlar nezdinde de çirkin durumdasın. Sen istesen de istemesen de hased ettiğin insanın nimeti devam edecektir. Sonra sen düşmanına kâr sağlamakla kalmadın, düşmanlarının en katısı olan İblis'i de sevindirdin. Çünkü İblis seni ilim, takvâ, mertebe ve düşmanına verilen maldan mahrum olarak görüp, senin hased ettiğin adama verilen nimete razı olup sevapta -onu sevdiğinden dolayı- ona ortak olacağını bilir ve korkar. Çünkü müslümanlar için hayrı seven, hayırda onların ortağı olur. Kim, din hususunda büyük olanların mertebesini elden kaçırırsa onları sevmek sevabı daima elindedir. Bu bakımdan İblis, senin, Allah'ın kuluna verdiği din ve dünya nimetinden dolayı sevineceğini ve bu sevinç sebebiyle de muzaffer olacağını düşünerek korkar. Bu sırra binaen onu sana çirkin gösterir ki amelinle onun mertebesine varmadığın gibi, sevgiyle de varamayasın.

Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**e şöyle dedi:

-Kişi dindar olan kavmi sever, oysa onların derecesine yetişemez,

-Kişi sevdiğiyle beraberdir. 111

Bir bedevî **Hazret-i Peygamber** hutbe okurken yanına sokularak şöyle der:

-Kıyâmet ne zaman kopacak?

-Kıyâmet için ne hazırladın?

-Kıyâmet için çok namaz, çok oruç hazırlamış değilim. Ancak ben Allah'ı ve onun Rasûlü'nü seviyorum.

-Sen sevdiğinle berabersin. 112

Enes der ki: 'müslümanlar, müslüman olduktan beri o gün sevindikleri kadar hiçbir zaman sevinmiş değillerdi'. Bu da müslümanların en büyük hedeflerinin Allah'ın ve **Hazret-i Peygamber**'in sevgisi olduğuna işarettir.

Enes der ki: 'Biz **Hazret-i Peygamber**i, Ebû Bekir ve Ömer'i sever, fakat onların ameli gibi amel edemeyiz! Ümit ederiz ki onlarla beraber olalım!'

Ebû Musa şöyle demiştir: Ben 'Kişi namaz kılanları sever, fakat kendisi namaz kılmaz. Oruçluları sever. Fakat kendisi oruç tutmaz' diyerek birkaç kişi saydım. **Cevap** olarak **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

O, sevdiğiyle beraberdir. 113 Bir kişi Ömer b. Abdülaziz'e şöyle sorar:

-Deniliyor ki, eğer âlim olmaya gücün yetiyorsa âlim ol! Eğer buna gücün yetmiyorsa öğrenci ol! Eğer buna da gücün yetmiyorsa onları sev! Eğer onları sevmeye gücün yetmiyorsa bari onlara buğzetme!

-Sübhanallah! **Allahü teâlâ** bizim için çıkar yol kılmıştır!

Şimdi dikkat et! İblis sana nasıl hased etmiştir? Sevginin sevabını senin elinden nasıl çıkarmıştır? Sonra bununla da kanaat etmemiş, müslüman kardeşini sana mebğuz göstermiştir. Seni onu sevmemeye teşvik etmiştir. Sen günâhkar oluncaya kadar yakanı bırakmamıştır. Nasıl öyle olmasın? Umulur ki sen, âlimlerin birisine buğzediyor, onun dinde yanılmasını istiyorsun ki yanıldığı görülsün ve dolayısıyla rezil olsun! İstiyorsun ki konuşamayacak şekilde dili tutulsun. Öğrenemeyecek derecede hastalansın! Artık bundan daha fazla derecede hangi günah olabilir? Keşke sen, ona yetişmek fırsatı elinden kaçtığı ve bundan dolayı üzüldüğün zaman, bari günah ve âhiret azabından sâlim kalmış olsaydın!

Cennet ehli **üç** sınıftan ibarettir:

1. Muhsin

2. Muhsini seven

3. Muhsini savunan!114

Yani muhsin'den eziyetini uzaklaştıran, ona hased, buğz ve kerahet getirmeyen. . .

Dikkat et! İblis seni bu **üç** giriş noktasından da uzaklaştırmıştır ki sen asla bu **üç** gediğin hiçbirisinin ehlinden olmayasın! İşte İblis'in hasedi sana nüfuz etmiş, fakat senin hasedin düşmanından değil, aksine öz nefsinden nüfuz etmektedir. Ey hasedci, hâlin uyanıklık veya uyku hâlinde sana gösterilse, nefsini, okunu düşmanının öldürücü bir yerine isabet etsin diye atan ve isabet ettiremeyen, aksine oku dönüp sağ gözünün bebeğine değip de gözünü çıkaran bir kimsenin suretinde göreceksin. Bu kimse bundan sonra oldukça öfkelenir ve **ikinci** bir ok atmak ister. **Birinci** atıştan daha şiddetli bir şekilde atar. Bu sefer o **ikinci** gözüne gelir ve kendisini iki gözden de mahrum eder. **Üçüncü** defa ok atar ve geri tepen ok gelip başını deler. Oysa her durumda düşmanı sapasağlamdır. Oku zaman zaman kendisine döner. Düşmanları ise etrafında sevinmekte, gülmekte ve tepinmektedirler. İşte bu hasedçinin hali **şeytan**ın onunla oynamasıdır. Halbuki senin hased hususundaki halin bundan daha çirkindir. Çünkü geri tepen oklar, sadece adamın iki gözünü götürmüştür. Eğer o iki göz yerinde kalsaydı bile mutlaka ölümle yine yok olacaklardı. Oysa hased günah getirir. Günah ise ölümle sona ermez. Günahın İnsan oğlunu Allah'ın gazabına ve ateşe sürüklemesi sözkonusudur. İnsan oğlunun dünyada gözünün kör olması, gözü kalıp da o kalan gözle cehenneme girmesinden daha hayırlıdır. Çünkü cehenneme o gözle girdi mi alevler onu çıkaracaktır. Dikkat et! Allah, hased edenden nasıl intikam alır? Çünkü hased eden, hased edilenin nimetinin alınmasını istedi. Allah ondan o nimeti almadı. Sonra o nimeti hased edenden aldı. Zira günahtan zak kalmak bir nimettir. Gam ve üzüntüden sâlim kalmak da nimettir. Oysa bunların **ikisi** de hased edenden uzaktırlar.

Yeryüzünde kibirlenmeleri ve kötü tuzak (lar) kurma (larını artırdı) . Kötü tuzak, ancak sahibinin başına geçer. (Fâtır/43)

Hased eden insan çoğu zaman düşmanının istediğinin ta kendisiyle müptelâ olur. Bir müslümanın düşüşü ile sevinen bir kimse çoğu zaman aynı şeyle karşılaşır.

Hazret-i Aişe der ki: 'Ben Hazret-i Osman için neyi temenni etmişsem hepsi benim başıma geldi. Hatta ben onun için ölümü temenni etseydim, mutlaka öldürülürdüm'.

İşte hasedin günahı budur. Acaba sürüklediği ihtilâf, hakkı inkâr etmek, dil ve eli serbest bırakıp düşmandan intikam almak için kötülükler işlemek gibi çirkinlikler nasıl olur? Hased öyle bir hastalıktır ki geçmiş milletler onunla helâk olmuşlardır.

İşte buraya kadar söylediklerimiz ilmî ilâçlardır. İnsan oğlu saf bir zihin ve hazır bir kalp ile bu ilâçları tedkik ederse onun kalbindeki hased ateşi söner. Kendi nefsini hasedle helâk edip düşmanını sevindirmiş olduğunu, rabbini kızdırıp hayatını karmakarışık ettiğini anlar.

Bu husustaki faydalı amele gelince, bu hasede hükmetmektir. Bu bakımdan hasedin istediği her söz ve fiilin zıddını yapmaya nefsini zorlamalıdır. Eğer hased kendisini, hased ettiği kimseyi zemmetmeye zorluyorsa onu övmeye, dilini onu medhetmeye zorlmalıdır. Hased ona karşı gururlu davranmasını isterse, ona karşı nefsine yüklenmelidir, ondan özür dilemelidir. Hased kendisini, ona karşı iyilik yapmamaya zorlarsa, nefsini daha fazla ona iyilik yapmaya zorlamalıdır. Bunu zoraki bir şekilde yaptığı ve kendisine hased edilen adam bunu bildiği zaman o adamın kalbi sevinir. Dolayısıyla o da bunu sevmiş olur, Onun sevgisi görüldüğü zaman hased eden de onu sevmeye başlar. Bundan da aralarında uygunluk doğmuş olur ve onunla da hasedin maddesi ortadan kalkar. Çünkü tevâzu, övgü ve nimete sevindiğini belirtmek, kendisine nimet verilenin kalbini rikkate getirir, şefkat ve merhametini gerektirir, iyilikle buna karşılık vermeye kendisini zorlar. Sonra bu iyilik birincisine dönüşür. Onun da kalbi hoşlanır. Böylece başlangıçta zoraki yaptığı birşey kendisine tabiî ve normal gelmeye başlar. **Şeytan**ın kendisine "Eğer sen, kıskandığın adama karşı tevazu gösterir, kendisini översen, düşmanın bunu senin acizliğine veya münafıklığına veyahut korkaklığına hamleder. Düşmanın bu şekilde telâkkisi senin için zillet olur!' demesi, onu bu şekilde davranmaktan alıkoymamalıdır. Bu vesveseler **şeytan**ın kandırma ve hilelerindendir. Hatta zoraki bir şekilde tatlılık göstermek tarafların saldırganlığını önler. Düşmanlık isteğini azaltır. Kalplere karşılıklı yakınlık ve sevgi girer ve bununla da kalpler, hasedin eleminden, karşılıklı buğzetmenin üzüntüsünden kurtularak rahata kavuşmuş olur. işte bunlar hasedin şifalı ilâçlarıdır. Ancak kalplere pek acı gelir. Fakat fayda acı ilâçtadır. Kim ilâcın acılığına tahammül göstermezse şifanın tatlılığına varamaz. Ancak bu ilâcın acılığı, yani düşmana karşı tevazu göstermek, övmek suretiyle onlara yaklaşmak, daha önce zikrettiğimiz mânâları bilmekle kolaylaşır. Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermek, Allah'ın sevdiğini sevmekle kolaylaşır. Nefsin mağrur olması, isteğinin hilâfına kâinatta bir şeyin olmasını kabul etmeyişi cehalettir. Bu cehaleti takınan bir nefis olmayanı istiyor demektir. Onun isteğinin olacağından herhangi bir ümit yoktur. İstenilenin elde edilmemesi zillettir. Bu zilletten kurtuluş ancak iki şeyle olur: Ya isteğin olması ile veya olacak bir şeyin istenmesiyle!

Birincisi senin elinde değil!. . Zorlama ve çabanın burada hiçbir müdahalesi yoktur. **İkincisi** ise, onun hakkında mücadele etmenin giriş noktası vardır. Onun riyazetle elde edilmesi mümkündür. Bu bakımdan her akıllı kimsenin bunu elde etmesi gerekir. İşte bu umumi bir devâ ve ilâçtır.

Mufassal ve izahlı devâya gelince; hasedin, kibir, gurur, nefsin izzeti, fayda vermeyen şeylere şiddetli harislik göstermek gibi sebeplerini araştırmaktır. Eğer Allah dilerse bu sebeplerin tedavilerinin izahı özel bahislerinde gelecektir; zira bu hastalığın maddeleri ve mikroplarıdır. Hastalık ancak mikrobun sökülmesiyle sökülür. Eğer sen maddeyi sökemezsen, bizim söylediklerimizle sadece teskin edebilirsin. Fakat zaman zaman geri gelir. Maddelerin kalmasıyla beraber onu teskin etmek için

uğraşmak uzayıp gider; zira kişi rütbe âşığı olduğu sürece, kendisinden başka halkın kalbinde mertebe edinenlere hased eder ve onların mertebe edinmesi kendisini üzer. Oysa gayesi nefsinin üzüntüsünü azaltmak, bunu ne diliyle, ne de eliyle belirtmemektir. Bundan tamamen boşalmak ise mümkün değildir. Tevfîk Allah'tandır!

111) Müslim, Buhârî

112) Müslim, Buhârî

113) Müslim, Buhârî

114) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

Hasedin Kalpten Silinmesi Gereken Miktarı

Eziyet, tabii olarak sevilmez. Sana eziyet verenden nefret etmemek, çoğu zaman mümkün değildir. Onun eline bir nimet geçtiği zaman o nimeti kerih görmemek senin imkânın dahilinde değildir. Düşmanının güzel veya perişan halinin nezdinde eşit olması ve nimetini hoş karşılamak senin elinde değildir. Sen nefsinde bu iki durum arasında fark hissedersin. **Şeytan** da daima seni karşıdaki insana hased etmeye çağırır. Eğer bu durum sende fiil ve sözle hasedi gösterecek raddeye sürükleyecek kadar kuvvet kazanmışsa ve bu da senin ihtiyarî fiillerinden biliniyorsa, sen hem hasedçi ve hem de hasedinden dolayı günahkâr bir kimsesin. Eğer sen tamamen zâhirini kontrol altına alıp ancak içinden nimetin zevâlini istiyorsan ve senin nefsinde de bu durumu kınayıcı ve kerih telâkki edici birşey yoksa, sen yine asi bir hasedçisin. Çünkü hased, fiilin değil kalbin sıfatıdır.

Ve onlardan önce Medine'yi yurt ve îman evi edinenler, kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeyden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. (Haşr/9)

Sizin de kendileri gibi küfre sapmanızı istediler ki hepiniz eşit olasınız! (Nisa/89)

Eğer sana herhangi bir iyilik isabet ederse onların hoşuna gitmez. (Al-i İmrân/120)

Fiile gelince, o gıybet ve yalan demektir. O, hasedden doğan bir ameldir. Hasedin bizzat kendisi değildir. Hasedin kaynağı kalptir, âzalar değildir. Evet, bu hased bir zulüm değildir ki onun için helâlleşmek farz olsun. O, seninle Allah arasında geçen bir günahtır. Sadece âzâların yaptığı şeyler için helâlleşmek farz olur. Sen zâhirini günahtan menettiğin ve bununla beraber tabii olarak kalbin den hased edilenin nimetinin kalkmasından ibaret olarak kalp sızıntısından iğrendiğin zaman, âdeta tabiatından olan bu kötülükten dolayı nefsine kızarsın. Bu takdirde o kerahet, tabiat cihetinden gelen o kötü meylin karşısına akıl cihetinden dikilen bir siper olur. Evet, böyle yaptığın takdirde üzerindeki farz ve vazifeyi yerine getirmiş olursun. Birçok durumlarda bundan daha fazlası senin imkân ve ihtiyarının dahilinde değildir. Eziyet veren ile iyilik yapanın eşit olması ve onlara verilen nimetten dolayı sevinmenin veya onların başına gelen musibetten dolayı üzülmenin eşit olması hususunda tabiatın değişmesine gelince, bu durum, tabiat dünya lezzetlerine iltifat ettiği müddetçe, tabiatın itaat etmeyeceği bir durumdur. Ancak tabiat Allah sevgisiyle sendeleyen sarhoş gibi sarhoş olursa kalbi kulların hallerinin tefsirine bakmaz. Aksine tümüne aynı gözle bakar. O da şefkat gözüdür. Tümünü Allah'ın kulu olarak görür. Onların fiillerini Allah'ın yarattıkları olarak ve kendilerini de Allah'a müsahhar olarak görür. Bu durum -eğer olursa- çakan şimşek gibi gelir-geçer, devam etmez. Sonra kalp yine

tabiatına döner. Düşman da onunla mücadele etmeye gelir; zira **şeytan** vesvese ile kalple mücadele etmektedir. Ne zaman İnsan oğlu bunu kerih görür, kalbine bu durumu gerekli kılarsa, mükellef olduğu vazifesini edâ etmiş olur.

Bazı ulema, kişinin hasedi âzalarına (ortaya) dökmedikçe günahkâr olmayacağına kail olmuştur. Nitekim Hasan-ı Basrî'ye hased hakkında sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Onu dışarıya çıkarmadıkça sana zarar vermez!'

Mevkûf olarak Hasan-ı Basrî'den, aynı zamanda merfû olarak **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilir:

Üç haslet vardır. Hiçbir Mü'min onlardan boşalmaz. Fakat Mü'min için onlarda çıkar yol vardır.

Bu bakımdan Mü'minin hasedden çıkış noktası zulmetmemesidir. En- doğrusu, bu Hadîs-i şerîfin bizim söylediğimize hamledilmesidir. Yani tabiatın düşmanın nimetinin zâil olmasını istediği zaman, karşısına din ve akıl cihetinden gelen bir tiksinmenin çıkmasıdır. O tiksinme, İnsan oğlunu zulmetmekten ve eziyet vermekten engeller; zira hasedin aleyhinde vârid olan bütün hadîslerin zâhirî delâlet eder ki hasedçi bir kimse günahkârdır. Sonra hased, fiillerden değil de kalbin sıfatından ibarettir. Bu bakımdan kim bir müslümanın kötülüğünü isterse o hasedçidir. O halde sadece kalbin hasediyle -ortada fiil yokken- kişinin günahkâr olup olmadığı içtihada açıktır. En açık fetva, âyet ve hadîslerin zâhirinden ve mânâ bakımından belirttiğimizdir; zira bir müslüman için kötülük istemesi ve kalbinin bundan tiksinmemesi kul için affedilmesi uzak bir ihtimaldir. Bütün bunlardan anlaşılmıştır ki senin için düşmanların hakkında **üç** durum vardır:

Birincisi, tabii olarak onların kötülüğünü istemen ve fakat bu duruma sevindiğini de hoş karşılamamandır. Aklınla bunu çirkin görür, kendi kendini kötüler, bu arzuna ulaşmak istemezsin. Hatta bu hastalığın tedavisi için elinden geleni yaparsın. Bunlardan sonra böyle bir eğilim kesinlikle affolunmuştur. Çünkü bundan daha fazlası insanın ihtiyarı dahilinde değildir.

İkincisi, bunu istemen ve düşmanının kötülüğüne karşı sevindiğini açıkça göstermen, dilinle veya âzalarınla bunu belirtmendir. İşte kesinlikle mahzurlu olan hased budur.

Üçüncüsü -ki bu **birinci** ve **ikinci** durumlar arasında bir durumdur- kalben hased etmendir. Fakat hasedinden dolayı nefsine buğzetmezsin kalbine karşı senden bir tiksinme belirmez, ancak âzalarını hasedin istediği istikamette, kalbin emrine vermezsin. Bu da ihtilâf yeridir! Açık fetvaya göre bu da günahtan hâli değildir. O sevginin kuvveti ve zayıflığı nisbetinde bir günah sözkonusudur. Allah en doğrusunu bilir!

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir!

26 - DÜNYANIN KÖTÜLÜĞÜ

Giriş

Velî kullarına dünyanın tehlike ve âfetlerini tanıtıp bildiren Allah'a hamdolsun! O Allah ki dünyanın ayıp ve çirkinliklerini dostlarına, onun delil ve alâmetlerine baksınlar, sevablarını günahlarıyla karşılaştırıp tartsınlar diye belirtmiştir. Onlar dünyanın kötülüklerinin iyiliklerinden çok olduğunu, onun

güneşinin batmaktan kurtulamayacağını anladılar. Fakat o, güzelliğiyle halkın kalbini hoplatıp çeken bir kadın suretindedir. Onun çirkinliklerinin nice sırları vardır ki ona varmak isteyenleri yolun ortasında helâk etmekte. . .

Sonra o, istekçilerinin elinden kaçmakta. . . Visalini onlara bahşetmekte pek cimri davranmaktadır. Onlara yöneldiği zaman şerrinden ve vebalinden emin olunmamakta. . . Bir saat iyilik yaparsa, arkasından bir senelik kötülük yapmakta. . . Bir defacık kötülük yaparsa, onu bir sene uzatmakta. . . Bu bakımdan onun ikbâl daireleri, helâk ile beraber gezmektedir! Dünya âşıklarının ticaretleri zarardan ibarettir. Onun âfetleri istekçilerinin göğüslerine ardı kesilmeyen oklar gibi peşipeşine saplanmakta. . . Hallerinin akışları tâliblerinin zilletini haykırmakta. . . . Bu bakımdan ona aldanan herkesin âkibeti zillet, onunla mağrur olan herkesin sonu hasrettir. Onun şânı, müşterisinden kaçmak, kendisinden kaçanı da aramaktır. Hizmetçisinin elinden çıkar, kendisine perva etmeyerek yüz çevirenin arkasından gider. Berraklığı bulanıklıkların kirinden uzak değildir.

Sevgisi karıştırıcılardan ayrılmakta, selâmetinin arkasından hastalık gelmekte, gençliği ihtiyarlığa sevketmekte, nimetleri hasret ve pişmanlıktan başka bir meyve vermemekte. . . O hilekâr, kandırıcı ve uğursuzdur. Durmadan müşterilerine süslü püslü görünür ki onlar kendisine kalben bağlanıp dost olsunlar. O zaman onlara iri iri kesici dişlerini gösterip düşmanlık eder. İntizamlı sebeplerini onlar için karma karışık yapar. . .

Acaibliklerinin gizli taraflarını gösterir, öldürücü zehirlerini onlara tattırır, onları delici oklarının yağmuruna tutar, arkadaşları onun elinden sevgi ve nimetler içerisinde iken birden onlara sırtını çevirir. Sanki onlar tatlı rüyalar görmüş gibi olurlar! Sonra felâketleriyle hayatlarını perişan eder, harmanda dövülen ve saman haline getirilen saplar gibi onları öğütür, kefenleri içerisinde örtüp topraklara gömer. Onlardan biri, üzerine güneş doğan bir şeyi elde ederse, onu hurdahaş bir vaziyete getirir, sanki o dünün zengini değilmiş gibi yapar. Arkadaşlarına sevgi ümidini verir. Onları aldatarak hileli vaadlere boğar. Onlar birçok şeyler beklerken, köşkler inşa ederken, köşklerini mezara çevirir! Cemiyetlerini darmadağın eder. Çalışmalarını kasırga gibi toz duman eder. Öyle bir hale getirir ki kendi kendilerine felâket isterler. İşte dünyanın hususiyetleri budur. Fakat Allah'ın emri mutlaka yerini bulacaktır. Salât ve selâm Allah'ın kulu ve rasûlü üzerine olsun. O rasül ki âlemlere müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Pırıl pırıl parlayan bir güneş olarak doğmuştur.

Salât ve selâm **Muhammed'in (aleyhisselâm)** ehline ve din hususunda ona yardımcı olan arkadaşlarına ve zâlimlere karşı onu destekleyen zevata olsun! Yarab! Onlara salât ve selâm et!

Dünya hem Allah'ın, hem dostlarının ve hem de düşmanlarının düşmanıdır. Dünyanın, Allah'a olan düşmanlığı cihetine gelince: Dünya Allah'ın kullarının yolunu kesmekte (onları aldatmaktadır) ve bunun içindir ki, **Allahü teâlâ** onu yarattığından beri ona bir defacık olsun şefkat nazarıyla bakmamıştır.

Dünyanın, Allah dostlarına olan düşmanlığı cihetine gelince, dünya onlara çeşitli süsleriyle görünmüş, çiçekleriyle, yeşillikleriyle onları kandırmış. . . Öyle ki onlar, dünyayı terketmek için dünyanın en acı şerbetini içmeye mecbur olmuşlardır.

Dünyanın Allah düşmanlarına düşman olma cihetine gelince, dünya, hileleriyle onları kandırmış, ağlarına düşürmüş, öyle ki onlar dünyaya bel bağlamışlar, ona itimat etmişler ve onların dünyaya en

muhtaç olduğu bir anda dünya onları mahrum etmiştir. Onlar dünyadan öyle bir hasret meyvesi koparmışlardır ki onu yemekle ciğerleri paramparça olmuştur. Sonra dünya onlara ebedî saadeti haram kılmıştır. Onlar dünyanın elden gitmesine daima hasret çekmekte, onun hilelerinden feryad etmekte ve yardımlarına kimse de gelmemektedir. Aksine onlara 'cehennemde ümitsiz kalınız, benimle konuşmayınız' denilir.

Bunlar âhireti dünya hayatına satmış kimselerdir. Onun için bunlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yardım da edilmez, (Bakara/86)

Dünyanın gaile ve şerleri büyüdüğünde muhakkak ki dünyanın hakikatini, dünyanın ne olduğunu ve dünyanın düşmanlığıyla beraber yaradılışındaki hikmetini, aldatmaların ve şerlerin hangi kapıdan geldiğini anlamak lâzımdır. Zira şerri bilmeyen bir kimse şerden sakınamaz ve şerre düşmesi de pek yakın bir ihtimaldir. İşte biz -eğer Allah dilerse- dünyanın kötülüğünü, onun misallerini, hakikatini, mânâlarının tafsilâtını, onunla ilgili meşguliyetin sınıflarını, onun esaslarına olan ihtiyacın yönünü ve halkın dünyanın boş şeyleriyle meşgul olup Allah'tan nasıl yüz çevirdiklerini zikredeceğiz. **Allahü teâlâ** -razı olduğundan dolayı- yardım eder.

Dünyanın Sıfatlarının Misallerle Belirtilmesi

Dünya, süratle yok olup gidiyor. Sonunun gelmesi pek yakındır. İnsanlara baki kalmayı söz verir, sonra sözüne muhalefet eder. Sen ona bakar, onu sakin ve istikrarlı görürsün. Oysa o şiddet ve süratle seyretmektedir. Süratle durmadan akıp gitmektedir. Fakat ona bakan, onun hareketini hissetmeden ona bel bağlar. Ancak sona erdiği zaman sezer. (O vakit de iş işten geçer) . Dünyanın misali gölgedir. Gölge, hareketsiz ve sakin görünür. Oysa hakikatte hareket halindedir. Görünürde sakindir. Onun hareketi zahirî gözle görünmez, bâtınî basiretle görülür. Dünya, Hasan-ı Basrî'nin yanında zikredildiği zaman o şu şiiri okudu: 'Uykudaki rüyalar veya geçici bir gölge gibidir. Muhakkak akıllı bir kimse onun benzeriyle aldanmaz'.

Hasan b. Ali çoğu zaman misal getirerek şöyle derdi: 'Ey bekası olmayan dünya lezzetlerinin ehli! Geçici bir gölgeye aldanmak hamakattır'.

Denildi ki: 'Bu şiir Hazret-i Hasan'ın sözüdür'.

Deniliyor ki, bedevilerden biri bir kavmin yanında misafir oldu. Kendisine bir yemek ikram ettiler, yemeği yedi. Sonra onların çadırının gölgesine gitti ve uyudu. Onlar çadırı kaldırdılar. Güneş adamın üzerine gelince kalktı ve şu şiiri okudu: 'İyi bilin ki dünya inşa ettiğin bir gölge gibidir ve muhakkak bir gün gölgen yok olacaktır".

Yine şöyle denilmiştir: 'Dünyası en büyük hedefi olan kişi kesinlikle o dünyanın aldatma ipine sarılmıştır!'

Dünyanın başka bir misali; hayalleriyle aldatmak, elden çıktıktan sonra iflas etmek hususunda uyku âleminin hayal ve karışık rüyalarına benzer. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Dünya, rüyalardır. Onun ehli ondan dolayı ceza görüp azap çekerler. 40

Yunus b. Ubeyd şöyle demiştir: 'Ben nefsimi dünyada uyuyan bir kişiye bezettim. Bu kişi rüyasında hoşuna giden ve gitmeyen durumları görür. Bu durumda iken birden uyanır. İşte insanlar da böyle uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanırlar. O anda yaslandıklarından ve sevdiklerinden hiçbir şey ellerinde kalmaz!'

Bir hakîme şöyle denildi: 'Dünyaya en fazla benzeyen şey nedir?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Uykuda görülen rüyalardır'.

Ehline düşmanlığı ve yavrularını helâk etmesi bakımından dünyanın başka bir misâli: Dünyanın tabiatı, kandırmak için önce yumuşaklık ve lûtuf göstermektir. Sonunda âheste âheste helâk eder. Dünya, müşterisine süslenen bir kadın gibidir. Onlarla evlendiği zaman onları keser!

Hazret-i Îsa'ya, keşif âleminde dünya gösterildi. Dünyayı ihtiyar, beli kambur ve sırtında her süsten birşeyler bulunan bir kadın sûretinde gördü. Dünyaya şöyle sordu:

-Kaç defa evlendin?

-Sayamam!

-Kocalarının hepsi ölüp mü seni bıraktılar, yoksa hepsi seni boşadılar mı?

-Aksine hepsini ben öldürdüm!

-Kalan kocalara yazıklar olsun! Senin geçmiş kocalarından nasıl ibret almıyorlar? Sen onları, birbirinin ardından helâk ediyorsun, hâlâ senden sakınıp uzaklaşmıyorlar!

İçi dışına benzememek bakımından dünyanın başka bir misâli: Dünyanın dışı süslü, içi çirkindir. O, süslenmiş bir acuze kadın gibidir. Halkı, görünür taraflarıyla aldatır. Halk onun içine vâkıf olduğu zaman, onun yüzünden peçeyi kaldırdıkları zaman onun çirkinlikleri onların gözleri önüne serilir. Dış görünüş ile aldatıldıklarından ve akılsızlıklarından utanırlar!

Ulâ b. Ziyad41 şöyle demiştir: 'Rüyamda yaşlı bir acûze gördüm. Derisi buruşmuştu. Fakat dünyanın bütün süsleri sırtındaydı. Halk çepeçevre etrafını sarmış, hayran hayran kendisini temaşa ediyordu. Gelip baktım, onların onu seyretmelerine hayret ettim. Ona şöyle dedim:

-Azap olasıca! Sen kimsin?

-Sen beni tanımıyor musun?

-Hayır! Senin kim olduğunu bilmiyorum!

-Ben dünyayım.

-Senin şerrinden Allah'a sığınıyorum.

- Eğer benim şerrimden korunmayı istiyorsan paradan nefret et!

Ebû Bekir b. Iyaş42 şöyle demiştir: 'Dünyayı rüya aleminde, yüzü çirkin, beli kambur bir ihtiyar kadın olarak gördüm. Elini çırpıyordu, halk arkasına takılmıştı, el çırpmakta ve hora tepmekte idiler. Benim hizama geldiği zaman bana yöneldi ve şöyle dedi: 'Eğer seni elde etseydim, şunların başına

getirdiğimi senin de başına getirecektim'. Sonra Ebû Bekir hüngür hüngür ağlayarak şöyle dedi: 'Bağdad'a gelmeden önce bu rüyayı görmüştüm!'

Fudayl b. İyaz İbn-i Abbâs'tan şöyle naklediyor: 'Kıyâmet gününde dünya beli kambur, gözü mavi, ön dişleri dışarda, şekli çirkin bir ihtiyar kadın sûretinde getirilir ve halka denilir ki: 'Siz bunu tanıyor musunuz?' Onlar 'Biz bununla tanışmaktan Allah'a sığınıyoruz!' derler. Denilir ki: 'Bu, o dünyadır ki siz onun için dövüştünüz, aranızdaki sıla-yı rahmi kestiniz, ondan dolayı birbirinizden nefret ettiniz. Birbirinizi kandırdınız, mağrur oldunuz!' Sonra dünya cehenneme atılırken şöyle bağırır: 'Ey rabbim! Benim yardımcılarım ve dostlarım nerede?' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: Dünyanın dost ve yardımcılarını dünyaya ilhak ediniz!'

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Dinlediğime göre, bir kişi ruhen Allah'ın huzuruna gitmek üzereyken bakar ki yolun kenarında sırtında her türlü süs eşyası ve elbiseler olan bir kadın duruyor, yanından geçen herkesi oyalıyor. O arkasını çevirdiğinde insanların gördüklerinin en güzeli oluyor. O yöneldiğinde insanların gördüğü şeyin en çirkini oluyor. Beli kambur bir acuze!. . . Gözü gök renkli ve miyop. . . Ben şöyle dedim:

-Senin şerrinden Allah'a sığınıyorum!

-Hayır! Allah'a yemin ederim, sen paradan nefret etmedikçe Allah seni benim şerrimden korumaz.

-Sen kimsin?

-Ben dünyayım!

İnsan oğlunun dünyadan geçişi ve dünya için başka bir misalî: Haller üçe ayrılır: Bir hal var ki, sen onda hiçbir şey değildin. . . O hal, senin varlığından önce ezele kadar olan haldir. Bir hal var ki onda dünyayı müşahede etmiyordun. O da ölümünden sonra ebede kadar olan haldir. **Üçüncü** bir hal var ki ebed ile ezel arasındadır. O da senin dünyadaki hayatının günleridir. Bu bakımdan onun uzunluk miktarını düşün ve onu ezel ve ebed taraflarına nisbet et ki, dünyanın uzun seferde kısa bir menzilden de kısa olduğunu anlayasın.

Bunun için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Benimle dünyanın arasında (ne alâka) var! Benim ve dünyanın misâli, bir yaz gününde seyreden bir binicinin misâli gibidir. O biniciye bir ağaç görünür. O ağacın gölgesinde bir an uyur. Sonra onu terkederek yoluna devam eder. 43

Kim dünyayı bu gözle görürse, o kimse dünyaya meyletmez. Dünyanın günleri zararda mı, darlıkta mı, genişlik ve refahta mı geçmiştir umursamaz. Hatta böyle bir kimse dünyada bir kerpiçin üzerine bir kerpiç koymaz. Çünkü **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kerpiç üzerine kerpiç koymadan, kamış üzerine kamış koymadan dünyadan göçüp gitti. Bazı ashâbın kireçten ev yaptığını gördüğünde 'İşin bundan daha acele olduğunu görüyorum!'44 buyurdu ve onların yaptığını beğenmedi. Buna Hazret-i Îsa da işaret ederek şöyle demiştir: 'Dünya köprüdür. Onun üzerinden geçiniz, fakat üzerinde ev yapıp tamir etmeyiniz!'

Bu açık bir misaldir. Zira dünya hayatı, âhirete ulaştıran bir köprüdür. Beşik, köprünün başına konulan mil, mezar köprünün öbür başına konulan mil. . . İki mil arasında sınırlı bir mesafe vardır. İnsanların bir kısmı köprünün yarısına, bir kısmı üçte birine, bir kısmı üçte **ikisi**ne, bir kısmı da sonuna geldiği halde hâlâ da gâfildir. Durum ne olursa olsun mutlaka geçmek mecburiyetindedir. Geçerken köprünün üzerinde ev inşa etmek, çeşitli süs ve ziynetler takmak, cehalet ve muhrumiyetin tipik bir misali ve en son zirvesidir.

Varışının yumuşaklığı, çıkışının sertliği hususunda dünyanın başka bir misalî: Dünyanın başlangıcı kolay ve yumuşak görünür. Dünyaya dalan zanneder ki onun sonu da başlangıcı gibidir. Oysa heyhat, nerede! Zira dünyaya dalmak kolay, selâmetle ondan çıkmak pek çetindir. Hazret-i Ali, Selman-ı Fârisi'ye dünyanın misalini yazarak şöyle demiştir:

Dünyanın misali yılanın misali gibidir. Dokunduğunda yumuşak, fakat zehiri öldürücüdür. Bu bakımdan dünyada hoşuna giden şeyden yüz çevir. Çünkü dünyada seninle arkadaşlık yapan pek azdır. Dünyayı gam ve tasalarından kurtulacağını bildiğinle bertaraf et! En fazla sevindiğin zaman, dünyadan daha fazla sakın! Zira dünyanın arkadaşı ne zaman dünyadan sevindirici bir şeye gönül bağlarsa, mutlaka dünyanın nahoş bir hâdisesi gelip onu ondan alır. Vesselâm!45

Dünyaya daldıktan sonra mesuliyet ve yorgunluğundan kurtuluşun zor ve imkânsız olduğuna dair başka bir misâl:

Dünyaya dalanın misâli, suda yürüyen bir kimsenin misâli gibidir. Acaba su içinde yürüyen bir kimsenin ayaklarının ıslanmamasına imkân var mı?46

İşte **Hazret-i Peygamber**'in bu hadîs-i şerîfi sana, bedenleriyle dünya nimetlerine dalıp, kalpleri dünyadan tertemiz ve içlerinin dünyanın hilelerinden uzak olduğunu sananların cehaletini bildirmektedir! Onların bu zannı, **şeytan**ın bir hilesidir. Eğer onlar, içinde bulundukları durumdan çıkartılırlarsa, onun ayrılığından dolayı en büyük fecâata uğramış kimseler olacaktır. Nasıl suda yürümek, mutlaka ayağın ıslanmasını gerektiriyorsa, tıpkı bunun gibi dünya ile haşırneşir olmak da kalbin dünya ile ilgilenmesini ve kararmasını gerektirir. Kalbin dünya ile beraber olan ilgisi, ibadetin halâvetini meneder!

Hazret-i İsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir:

Ben haklı ve ciddi olarak sizlere diyorum ki, nasıl hasta bir kimse yemeğe bakıp acının şiddetinden yemekten lezzet alamıyorsa, öylece dünyaya dalan da ibadetten lezzet alamaz. Kalbinde bulunan dünya sevgisiyle beraber ibadetin lezzetini duyamaz. Ciddi olarak size derim ki, hayvan binilmediği ve uysallaştırılmadığı takdirde serkeş olur ve huyu bozulur. Böylece kalpler de ölümün zikriyle arkadaş olmadıkları, ibadetin yorgunluğunu çekmedikleri zaman katılaşıp kabalaşılırlar. Ciddi olarak size derim! Tulum delinmedikçe veya çürümedikçe bal kabı olması yakın bir ihtimaldir. Kalpler de böyle. . . Şehvetler onları delmedikçe, tamahkârlık onları kirletmedikçe veya nimetler onları katılaştırmadıkça, onlar hikmetin kabları olurlar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dünyadan ancak belâ ve fitne kalmıştır. Amelinizin misâli, bir kabın durumuna benzer. Onun üstü tatlı oldu mu altı da tatlı olur. Üstü çirkinleşti mi altı da çirkinleşip bozulur. 47

Şu dünyanın misâli, başından sonuna kadar çürümüş bir elbisenin durumu gibidir. O elbise, sonunda bulunan bir ip ile bağlı kalmıştır. O ipin kopması da pek yakındır!48

Dünya ilgilerinin birinin diğerine, insanı helâk edinceye kadar sürüklemesine başka bir misal: Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Dünya talibinin misali, deniz suyunu içenin misali gibidir. İçmesi arttıkça susaması artar. Bu durum, ölünceye kadar devam eder'.

Dünyanın sonunun başlangıcına muhalefet etmesine, başlangıcının parlaklığına ve sonunun habasetine başka bir misal: Dünyanın şehvetleri lezzetlidir. Tıpkı yemeklerin midedeki lezzeti gibi. . . Kul, ölüm çağında dünyanın şehvetlerinin çirkinliğini, pis koktuğunu ve kerahetini, midede son şeklini alan yemeklerden hissettiği pis koku gibi hissedecektir. . Nasıl ki yemek, lezzetli, yağı fazla ve halâveti daha belirgin oldukça ondan vücuda gelen pislik daha çirkin ve daha pis kokarsa, kalpteki şehvet daha lezzetli ve daha kuvvetlidir, onun kokusu, kerihliği, ölüm çağında ondan görülen eziyet daha şiddetlidir. Hatta bu dünyada görülmektedir. Zira evi yağma edilen, malı, aile efradı ve çocuğu alınan bir kimsenin musibeti, elemi ve fecaati, kaybettiği şey hakkında o şeyden aldığı lezzet, ona karşı duyduğu sevgi ve onun için gösterdiği hassasiyet oranındadır. Bu bakımdan varlık anında kişinin yanında olan şey daha lezzetlidir. O lezzet yokluk anında daha zahmet verici, daha acıdır. Zira ölümün mânâsı dünyadakilerin kaybedilmesinden başka bir şey değildir.

Hazret-i Peygamber, (sallâllahü aleyhi ve sellem) Dahhâk b. Süfyân'a49 şöyle der:

-Yemeğin tuzlanıp tere otu ile ıslah edilip sana getirildiğinde onun üzerine süt ile su içmiyor musun?

-Evet!

-Acaba o nasıl olur?

-Malûmunuz olan durum meydana gelir!

-Allah dünya için darb-ı mesel olarak Âdem oğlunun yemeğinin son şeklini örnek vermiş bulunuyor!50

Dünya darb-ı mesel olarak Âdem oğluna beyan edilmiştir. Âdem oğlundan çıkana dikkat et! Her ne kadar onu otlamış ve tuzlamış ise de ne olduğunu düşün!51

Allahü teâlâ dünyayı Âdem oğlunun yemeğine, Âdem oğlunun yemeğini de dünyaya misal olarak gösterdi. Her ne kadar onu sebze ve tuzla ıslah etmiş olsa da. . .

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Onları gördüm. Onu (dünyayı) baharat ve kokularla lezzetli hâle getiriyorlar. Sonra gördüğünüz gibi en pis şey olarak dışarı atıyorlar'.

İbn-i Abbâs 'Bir de o insan (yediği) yemeğine baksın!' ayetinin tefsirinde 'Kendisinden çıkan pisliği düşünsün' demiştir.

Bir kişi İbn Ömer'e 'Sana bir sual sormak istiyorum, fakat utanıyorum' dedi. İbn Ömer dedi ki:

-Utanma! Söyle!

-Herhangi birimiz def-i hâcet ettiği zaman kalkıp pisliğine bakabilir mi?

-Evet bakmalı, çünkü melek kendisine der ki: 'İşte cimrilik yapıp da vermediğine bak ne hale gelmiş'.

Bişr b. Ka'b şöyle demiştir: 'Gelin size dünyayı göstereyim'. Böylece arkadaşlarını mezbeleliğe götürür ve şöyle der: 'İşte dünyanın meyvelerine, tavuklarına, balına ve yağına bakınız! '

Dünyanın âhirete nisbeti hakkında başka bir misal de şöyledir: **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Âhirette dünya ancak birinizin parmağını denize daldırması gibidir. Bu bakımdan sizden biriniz dikkat etsin! Parmağıyla neyi geri getirir!52

Dünya ve dünya ehlinin, dünyanın nimetleriyle meşgul oldukları ve âhiretten gâfil kaldıkları ve bundan dolayı da büyük hüsrana uğradıkları hakkında başka bir misal: Dünya ehlinin gâfil oldukları cihetle, misâlleri, bir gemiye binen bir kavmin misâli gibidir. Gemi onları bir adaya çıkarır. . . Kaptan onlara ihtiyaçlarını görmek üzere izin verir. Fakat geri kalmaktan kendilerini sakındırır. Geminin acele gideceğiyle kendilerini korkutur. Onlar da adanın etrafına dağılırlar. Bir kısmı ihtiyacını görüp hemen geriye döner. Her yer boş olduğu için istediği yere yerleşir. En yumuşak ve maksadına en uygun yerleri elde eder. Bazıları da adada kalır. Adanın ışıklarına, rengarenk çiçeklerine, gür ormanlarına, kuşlarının güzel ötüşlerine, ahenkli seslerine bakar! Onun toprağını, taşlarını, renkli ve güzel manzaralı, acaib nakışlı madenlerini ve bakanların gözünü kamaştırıcı zebercetlerin garip şekillerini seyreder. Sonra geminin gitme tehlikesini düşünerek kendine gelir, gemiye döner. Ancak dar zahmetli bir mekan elde eder ve oraya yerleşir.

Bazıları da mücevherlere, taşlara yönelir. Onların güzellikleri kendisini sarhoş eder. Nefsi onları bırakmaya bir türlü razı olmaz. Onlardan bir miktarı beraberinde getirir. Ancak gemide yerini daraltır, kendisine ağırlık ve yük olur. O taşları edindiği için pişman olur. Onları atmaya da kıyamaz. Bırakmak için bir yer de bulamaz. Geminin içinde onları omuzunda taşımaya mecbur olur. Aldığından pişman. . . Ama pişmanlık fayda vermez.

Bazıları da ormanlara dalar, gemiyi unuturlar ve oldukça uzaklaşırlar. Öyle ki o meyvelerin yenmesiyle, o güllerin koklanmasıyla, o ağaçlar arasında gezmekle meşgul olduğundan dolayı kaptanın çağrısını duymaz. Bununla beraber yırtıcı hayvanlardan korkar. Düşüşlerden ve felâketlerden de emin değildir. Elbisesine takılan çalılar, bedenini yaralayan dallar, ayağına batan dikenlerden de kurtulamaz. Dehşetli bir ses gelir, ondan yüreği hoplar. Bir çalı elbisesine takılıp yırtar, avret mahallini dışarıda bırakır, istese de geri dönmesine imkân kalmaz.

Gemidekilerin sesi kendisine geldiği zaman beraberindekilerle ağır ağır döner. Fakat gemide bir yer bulamaz. Açlıktan ölünceye kadar denizin kenarında kalır. Bazılarına da ses gelmez. Gemi kalkar. Bazılarını yırtıcı hayvanlar parçalar. Bazıları yolunu şaşırıp ölünceye kadar şaşkın şaşkın gezer. Bazıları çamurlara saplanır. Bazılarına yılanlar saldırıp sokar (ve öldürür) . Çürümüş leş gibi darmadağın olurlar. Gemiye almış olduğu çiçek ve taşlarla ve onların ağırlığıyla gelen ise, bunların kulu kölesi olur. Onları korumanın üzüntüsü kendisini meşgul eden. . . Onların kaybolmasından korkan. . . . Yeri daralmış. . . . Az bir zaman sonra o çiçekler solmaya başlar. O renkler, o taşlar bozulmaya yüz tutar. Onların pis kokuları yayılmaya başlarlar. Yerini daraltmakla beraber pis kokularıyla, ona eziyet vermeye başladılar.

Denize atıp kurtulmaktan başka bir çare bulamaz. Yediği yabani meyveler kendisinde kötü etkiler yapar. Vatanına o kokulardan çeşitli hastalıklara maruz kaldıktan sonra varabilir! Kim geç dönmüşse güzel ve geniş yer bulamaz. Geç gelen geniş yer bulamasa bile bir müddet yerin darlığı ile sıkıntı çeker. Fakat vatanına vardığı zaman rahat eder. Daha önce dönen ise, on geniş yeri bulur, vatanına sağ ve sâlim varır.

İşte bu, dünya ehlinin geçici lezzetlerle meşgul olup varacakları yeri unutup işlerinin akibetinden gaflet etmelerinin misalidir. Ben akıllı bir kimseyim deyip yerin taşları olan altın ve gümüşe aldanan, dünyanın süsü olan bitkilere kanan bir kimsenin hareketi ne çirkindir. Oysa bunlardan hiçbir şey ölüm çağında kendisine arkadaşlık etmeyecektir. Aksine yorgun ve vebal altında gidecektir. Oysa bunlar kendisini hali hazırda da üzmekte elinden kaçacak diye meşgul etmektedirler. Bütün halkın hali budur. Ancak Allah'ın koruduğu müstesna.

Halkın dünya ile mağrur olması ve imanlarının zafiyeti için başka bir misal: Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Kulağıma geldiğine göre **Hazret-i Peygamber** ashâbına şöyle demiştir: 'Benim, sizin ve dünyanın misâli, bir kavmin misâli gibidir ki bu kavim tozlu topraklı bir sahraya yolcu olarak çıkıyorlar. Yürüdükleri yolun mu daha fazla, yoksa kalan kısmın mı daha fazla olduğunu bilmedikleri bir durumda azıkları bitiyor. Hayvanları helâk oluyor. Çölün ortasında kalıyorlar. Ne azık var, ne binek. . . Kesinlikle yok olacaklarına kanaat getiriyorlar. Onlar bu durumda iken süslü bir elbiseye bürünmüş, başı yağlanmış birisi ansızın çıkıp yanlarına geliyor. Kendi aralarında diliyorlar ki: 'Bu adam sulu, meskûn bir yerden pek yakın bir zamanda ayrılmış ve yakın bir yerden geliyor olsun'. O adam onlara vardığı zaman şöyle dedi:

- Ey cemaat!

-Buyur! Ne diyorsun?

-Siz ne durumdasınız?

-Senin gördüğün durum üzerindeyiz!

-Acaba susuzluğunuzu kana kana gideren bir suya, yemyeşil bir bahçeye sizi iletirsem ne yaparsınız?

-Hiçbir şeyde sana muhalefet etmeyiz?

-Haydi, Allah ile sözlerinizi ve va'dlerinizi teyid ediniz! Onlar hiçbir hususta kendisine karşı gelmemek üzere ona Allah ile söz verdiler.

Kişi onları, susuzluklarını kana kana gideren suya, yemyeşil bir bahçeye götürdü. Orada Allah'ın dilediği zamana kadar kaldı, sonra şöyle dedi:

-Ey millet!

-Buyur!

-Göç vardır!

-Nereye?

-Sizin suyunuza benzemeyen daha güzel olan bir suya, bahçenize benzemeyen daha üstün bir bahçeye. . .

-Allah'a yemin olsun, biz bunu artık hiç elde edemeyeceğimiz zannına kapıldığımız bir anda elde ettik. Bundan daha hayırlı olan bir hayatı biz ne yapalım!

Onlardan bir grup da- ki az bir gruptu- şöyle dediler:

-Siz bu kişiye, hiçbir şeyde kendisine isyan etmeyeceğinize dair sözler ve Allah ile yeminler vermediniz mi? Bu kişi ilk konuşmasında sizinle doğru konuştu. Allah'a yemin ederim, sonunda da sizinle doğru konuşuyor!

Adam bu konuşmadan sonra kendisine tâbi olanlarla beraber gitti. Diğerleri geri kaldılar. Onlara bir düşman baskın yaptı. Sabahleyin kimi esir, kimi ölü olarak sabahladı!"

Halkın dünya ile nimetlenişine, sonra dünyanın ayrılışına üzüldüklerine başka bir misal: İnsanların kendilerine verilen dünya hakkındaki durumları, bir evi hazırlayıp süsleten ve insanları tertip üzere evine davet eden bir kimsenin durumu gibidir. Biri onun evine girer ve girene, üzerinde buhur ve reyhanlar bulunan bir altın tabak ikram eder ki onu koklasın ve geriden gelenlere bıraksın. Onu alıp mülk edinsin ve götürsün diye takdim etmez. O kişi de bunu bilmediği için, ev sahibinin onu kendisine hediye ettiğini zanneder. Evden çıkınca bundan dolayı sıkılır, acı çeker. Fakat ev sahibinin âdetini bilen bir kimse ise, o tabaktan faydalanır ve sahibine teşekkür eder, onu kalp rahatlığıyla, göğsünün inşirahıyla sahibine geri verir. İşte dünya hakkındaki Allah'ın kanununu bilen bir kimse bilir ki dünya ziyafet evidir. İkamet sahiplerine değil, yolculara sebil edilmiştir ki yolcular ondan azıklansınlar. Nasıl ki misafirler yol kenarındaki vakıflardan yararlanıyorlarsa, onun içindekinden de yararlansınlar. Ona kalplerini bağlamazlar ki ondan ayrıldıkları zaman üzülmesinler.

İşte bunlar dünyanın, âfet ve gâilelerinin misalleridir. Biz lâtif ve habir olan Allah'tan hüsn-ü tevfikini, kerem ve hilminin yardımıyla talep ederiz!

39) Çoğu nüshada böyle yazılıdır. Bazı nüshalarda da Muhammed b. Hüseyin yazılıdır. Muhammed b. Hasan isminde çok kimse vardır. Müellifin hangisini kastettiği belli değildir.

40) Irâkî tarafından aslına rastlanılmamıştır.

41) Basralı olan bu zat güvenilir âbidlerdendir.

42) Kûfeli olan bu zat, Kurrâ'dandır.

43) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

44) Ebû Dâvud, Tirmizî, (Abdullah b. Amr'dan hasen ve sahih bir senedle)

45) Şerif er-Radî Nehc'ul-Belâğa'da. şöyle der: 'Hazret-i Ali, bu mektubu halife olmadan önce yazmıştır'.

46) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâkî

47) İbn Mâce

48) İbn Hıbbân, Ebû Nuaym, Beyhâkî

49) **Hazret-i Peygamber**'in zekât toplayan memurlarındandır.

50) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

51) Taberânî, İbn Hıbbân

52) Müslim

Dünyanın Zemmi

Dünyanın zemmi hakkında vârid olan ayetler ve misaller pek çoktur. Kur'ân'ın birçok âyeti bu hususu belirtmektedir. İnsanları dünyadan döndürmeye ve âhirete yöneltmeye çağırmaktadır. Hatta peygamberlerin, maksadları odur; onlar ancak bu nedenle gönderilmişlerdir. Bu bakımdan bu husus açık olduğundan Kur'ân'ın ayetleriyle delil getirmeye gerek görmüyoruz. Biz bu hususta vârid olan bir kısım haberleri zikredeceğiz.

Hadîsler

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölü bir koyun leşinin yanından geçerken şöyle buyurmuştur:

Siz şu leşi, ehlinin gözünde kıymetsiz olarak mı görüyorsunuz?

-Zaten kıymetsizliğinden dolayı sahipleri onu mezbeleliğe atmış!. . .

-Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki dünya Allah nezdinde, şu leşin sahipleri nezdinde kıymetsiz olduğundan daha kıymetsizdir. Eğer dünya Allah katında bir sivrisineğin kanadına eşit olsaydı **Allahü teâlâ** o dünyadan hiçbir kâfire bir yudum su dahi içirmezdi. 1

Dünya Mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir. 2

Dünya mel'undur. 3 Dünyadan Allah için olan şeyler hariç, her ne varsa hepsi lanete uğramıştır. 4

Ebû Musa el-Eş'arî, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

Kim dünyasını severse âhiretine zarar verir Kim âhiretini severse dünyasına zarar verir. Bu bakımdan siz daimi kalıcı olanı geçiciye tercih ediniz. 5

Dünya sevgisi her yanlışlığın temeli ve başıdır. 6

Zeyd b. Erkam der ki: Biz Ebû Bekir Sıddîk'la beraberken su istedi. Kendisine bal şerbeti getirildi. O şerbeti ağzına yaklaştırdığında yanındaki arkadaşlarını ağlatacak şekilde ağladı. Onlar sustukları halde o hâlâ susmamıştı. Sonra yeniden ağlamaya başladı. Hatta yanındakiler istediğini bulamadığı için ağlıyor sandılar. Sonra gözlerini sildi ve kendisine 'Ey **Rasûlüllah**'ın halifesi! Seni ağlatan nedir?' dediler. Hazret-i Ebû Bekir şöyle dedi: 'Ben **Hazret-i Peygamber** ile beraberdim. Baktım ki beraberinde hiç kimse olmadığı halde birşeyi kendisinden uzaklaştırıyor. Bunun üzerine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**, uzaklaştırdığın nedir?' diye sordum.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Şu dünyadır! Bana temessül etti. Ben ona 'Benden uzaklaş!' dedim. Tekrar döndü ve dedi ki: 'Eğer sen yakanı benim elimden kurtarsan bile senden sonra gelenler yakasını elimden kurtaramaz'. 7

Şu kimsenin durumuna hayret ediniz ki o kimse ebediyet evini tasdik ettiği halde aldatma evi için var kuvvetiyle koşar, çabalar. 8

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir mezbelelik üzerinde durdu ve şöyle buyurdu:

'Ey ashâbım! Gelin dünyaya bakın!' Bu esnada mezbelenin üzerinden çürümüş bir paçavrayı ve çürümüş bir kemiği eline aldı ve şöyle dedi: İşte bu dünyadır!'9

Hazret-i Peygamber'in bu sözü dünya ziynetinin bu paçavra gibi gelecek zamanda çürüyeceğine işarettir. O süs ve ziynet içerisinde görünen iskeletler çürümüş kemiklere dönüşecektir! **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Dünya tatlı ve yemyeşildir. **Allahü teâlâ**, sizi dünyada kendisine halife yapmıştır ki sizin nasıl hareket ettiğinizi görsün! Dünya İsrailoğulları için yayılıp döşendiğinde elbise, koku, kadın ve ziynetin içerisinde yollarını şaşırdılar!

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir:

Sakın dünyayı ilâh edinmeyin ki o da sizi köle edinmesin! İsraf edip zayi etmeyen bir kimseye hazinelerinizi emanet ediniz. Zira dünya hazinesinin sahibi için âfetten korkulur. Allah hazinesinin sahibi için ise âfet sözkonusu değildir. (İbn Eb'id-Dünya)

Yine Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey Havârîler! Ben sizler için dünyayı yüzüstü yere yıkmış bulunuyorum. Bu bakımdan benden sonra onu canlandırmayınız! Zira dünyanın habasetinden biri de onun içinde Allah'a isyan edilmesidir. Başka bir habaseti de âhiret ancak onu terketmekle elde edilir. Dikkat ediniz! Dünyayı bir geçit edininiz! Onu âhiret gibi tamir etmeyiniz! Biliniz ki her hatanın kökü dünya sevgisidir. Çoğu zaman bir anlık şehvet uzun bir zaman üzüntüyü icap ettirir'.

Yine şöyle demiştir: 'Dünya sizin için yayıldı. Siz onun sırtına oturdunuz! Sakın onun hakkında padişah ve kadınlar sizinle münazaaya girişmesinler. Padişahlara gelince, dünya için onlarla münazaa etmeyiniz. Siz onları dünyalarıyla başbaşa bıraktığınız müddetçe size dokunmazlar. Kadınlara gelince, oruç tutmak ve namaz kılmak suretiyle (şehvetlerinizi kırıp) onların şerrinden kaçınınız!'

Yine şöyle demiştir: 'Dünya hem talib, hem de matlubdur. Bu bakımdan dünya âhiret talibini arar ki o rızkını dünyada tam mânâsıyla alsın. Dünya talibini ise âhiret arar. Ta ki ölüm gelip onun yakasına yapışıncaya kadar'.

Musa b. Yesar10 **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

Allahü teâlâ dünyadan daha değersiz birşey yaratmış değildir ve **Allahü teâlâ** dünyayı yarattığından beri ona şefkat nazarıyla bakmamıştır. 11

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Süleymân, başucunda kuşlar gölge yaptıkları, sağında ve solunda insanlar ve cinler olduğu halde debdebesiyle ve haşmetiyle İsrailoğulları'ndan bir âbidin yanından geçti. O âbid Hazret-i Süleymân'a şöyle haykırdı: 'Ey Dâvud'un oğlu! Yemin olsun, Allah sana büyük bir mülk vermiştir'. Bu sözü işiten Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) şu cevabı verdi: 'muhakkak ki bir Mü'minin

sahifesine yazılan bir tek tesbih, Dâvud'un oğluna verilen dünyalıktan daha hayırlıdır. Zira Dâvud'un oğluna verilen dünyalık geçicidir. Tesbih ise bâkîdir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dünyanın bolluğu sizi Allah'a ibadetten meşgul etmiştir. Âdem oğlu durmadan 'ınalım, malım' diye tepiniyor. Ey Âdem oğlu! Acaba senin malından senin yiyip bitirdiğin, giyip eskittiğin veya sadaka verip ebediyyen defterine yazdırdığından başka birşey var mı?12

Dünya, evi olmayanın evidir. Malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan bir kimse dünyayı toplar. İlmi olmayan bir kimse dünya için başkasına düşmanlık güder. Fıkhı olmayan bir kimse dünya için başkasına hased eder. Yakîni olmayan bir kimse durmadan dünya için çaba sarfeder. 13

Kim himmetinin en büyüğü dünya olduğu halde sabahlarsa, onun hiç bir şeyde Allah ile alâkası yoktur ve **Allahü teâlâ** onun kalbine **dört** şey sokar:

1. Bir üzüntü ki ebediyyen ondan ayrılamaz.

2. Bir meşguliyet ki ebediyyen ondan kurtulamaz.

3. Bir fakirlik ki ebediyyen onun zenginliğine varamaz.

4. Bir amel ki ebediyyen onun sonuna varamaz. 14

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir: 'Ey Ebû Hureyre! Sana dünyanın tamamını, içindekilerle beraber göstereyim mi?' Ben 'Evet ey **Allah'ın Rasûlü**!' dedim. Bunun üzerine elimden tuttu ve beni Medine'nin derelerinden birine götürdü. Baktım ki bir mezbelelik. . . O mezbelelikte insanların kafatasları, pislikleri, paçavra ve kemikleri vardı. Sonra bana şöyle dedi:

Ey Ebû Hüreyre! Şu kafa tasları sizin harisliğiniz gibi (dünyaya karşı) harîs idiler. Sisin umduğunuz gibi umarlardı. Sonra onlar bugün derisiz kemik kesilmişler, sonra da toprak olmaya yüz tutmuşlar. Şu pislikler, yemeklerinin çeşitleriydi. Kazandıkları kaynaklardan kazandılar. Sonra karınlarına attılar. İşte öyle bir hale gelmiş ki insanlar onlardan korunup kaçıyor. Şu çürümüş paçavralar onların kılları ve elbiseleriydi. Öyle bir hale gelmiş ki esen rüzgârlar onları alt üst edecek derecede evirip çevirir. Şu kemikler bineklerinin kemikleridir ki o bineklerin sırtında dünyanın **dört** bucağını gezerlerdi. Bu bakımdan dünya için ağlayan ağlasın. 15

Ebû Hüreyre der ki: 'Biz, ağlamamız şiddetleninceye kadar ağlamaya devam ettik'.

Rivâyet ediliyor ki, **Allahü teâlâ** Âdem'i (aleyhisselâm) yeryüzüne indirdiği zaman kendisine şöyle hitap etti: 'Harap olmak için inşa et! Fâni olmak için doğur!'16

Dâvud b. Hilâl şöyle demiştir: İbrahim'in (aleyhisselâm) sahifelerinde şunlar yazılıdır: 'Ey dünya! Kendileri için cilveli ve süslü görünmeye çalıştığın ebrar kimselerin gözünde ne kadar kıymetsiz olduğunu (bir bilseydin) ! Ben onların kalplerine senin nefretini ve senden yüz çevirmelerini ilham etmiş bulunuyorum. Ben senden daha kıymetsiz bir mahluk yaratmadım. Senin her durumun küçüktür ve fenaya doğru gidiyor. Seni yarattığım günde hiç kimseye devam etmeyeceğini ve hiç kimsenin de sende daim olmamasına hükmettim. Her ne kadar senin arkadaşın seni vermek hususunda cimrilik gösterip sıkılıkta bulunsa dahi. . . Bana inanıp, beni tasdik eden ve istikamet üzere olan iyilere müjdeler olsun!

Yine onlara müjdeler olsun ki onlar kabirlerinden kalkıp bana geldikleri zaman onlara mükâfatları; önlerinde yürüyen nûrları ve kendilerini kuşatan meleklerle beraber benden umdukları rahmete ulaşmalarıdır!'

Dünya yer ve gök arasındadır. Yaratıldığı günden beri **Allahü teâlâ** ona bakmamıştır. Kıyâmet gününde dünya 'Yarab! Beni bugün mertebece en düşük olan velî kuluna nasib eyle! diyecektir. **Hazret-i Peygamber** ona şöyle der: 'Ey hiç! Sükût et! Ben seni onlar için dünyada bile vermeye razı olmadım. Bugün mü seni onlara vermeye razı olacağım?'17

Hazret-i Âdem yasak ağaçtan yediği zaman midesi tortuları çıkarmak için harekete geçti. Oysa bu anormallik cennetin hiçbir yemeğinde yoktu. Sadece onun yediği ağaçta vardı. Bunun için **Allahü teâlâ** Âdem kulunu o ağaçtan yemekten menetmiştir. Âdem (aleyhisselâm) cennette bir yer bulup tortuyu dökmek için gezinmeye başladı. Kendisine hitabda bulunan bir meleğe **Allahü teâlâ** şöyle emretti: 'Ona ne aradığını sor!' Âdem (aleyhisselâm) meleğe cevaben İçimde birikeni bırakmak istiyorum!' dedi. 'Yatağın üzerine mi, yoksa tahtaların üzerine mi, nehirlerin üzerine mi veya ağaçların gölgelerine mi?

Ey Âdem! Dikkat et? Acaba burada ona elverişli bir yer görüyor musun? Bu bakımdan dünyaya (yere) in!' dedi.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde amelleri büyük dağlar (veya Mekke dağları) kadar olan birçok kavim getirilecek ve onların ateşe sevkedilmesi emrolunacaktır.

Ashâb-ı kiram 'Onlar namaz kılarlar mıydı ey **Allah'ın Rasûlü**?' diye sordular.

Hazret-i Peygamber şöyle **cevap** verdi:

Evet! Onlar namaz kılar, oruç tutar ve gecenin bir kısmını da ibadet için ayırırlardı. Onlara dünyadan herhangi bir fırsat başgösterdiği zaman onlar düşünmeden üzerine atlayıp üşüşürlerdi. 18

Hazret-i Peygamber hutbelerinin birinde şöyle buyurmuştur:

Mü'min bir kimse, iki korku arasındadır: Biri geçmiş ömrü hakkındadır. **Allahü teâlâ**'nın ondan ötürü kendisine ne gibi bir muamele edeceğini bilmez! Diğeri geri kalan ömrü hakkındadır ki burada da hakkında Allah'ın ne gibi bir hüküm vereceğini bilmez. Bu bakımdan kul, nefsinden nefsi için, dünyasından âhireti için, hayatından ölümü için, gençliğinden ihtiyarlığı için azıklansın. Çünkü dünya sizin için yaratılmıştır. Siz ise âhiret için yaratıldınız. Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin olsun! Ölümden sonra artık ayıplamak yok! Dünyadan sonra da cennet veya cehennemden başka bir ev sözkonusu değildir. 19

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Dünya ve âhiret sevgisi bir Mü'minin kalbinde, su ile ateşin aynı kapta bir arada bulunmadığı gibi bulunmaz!'

Rivâyet ediliyor ki, Cebrâil Hazret-i Nûh'a şöyle dedi: 'Ey peygamberlerin en uzun ömürlüsü! Sen dünyayı nasıl gördün?' Nûh (aleyhisselâm)

cevap olarak şöyle dedi: İki kapılı bir ev gibi. . Onların birinden girdim, diğerinden çıktım'.

Hazret-i Îsa'ya şöyle denildi: 'Seni barındıracak bir ev edinseydin ne güzel olurdu?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Bizden öncekilerin yıktıkları bize kâfidir'.

Hazret-i Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur:

Dünyadan sakının! Çünkü dünya Hârut ve Mârut'dan daha sihirbazdır!. . 20

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gün ashâbının yanına çıktı ve şöyle buyurdu:

İçinizde bir kimse var mı ki **Allahü teâlâ** körlüğünün giderilmesini ve basiret sahibi olmasını istememiş olsun! İyi bilin ki dünyaya talip olan ve dünyaya uzun emelle bağlanan bir kimsenin emeli nisbetinde kalbinin basîretini Allah kör etmiştir! Dünya'ya perva etmeyen ve dünyadaki emeli kısa olan bir kimseye de Allah öğrenmeksizin ilim, hidayet istemeksizin de hidayet ihsan etmiştir. İyi bilin ki sizden sonra bir kavim gelecektir. Mülk onların eline ancak öldürmek ve zorla almak sûretiyle geçecektir. Zenginlik ancak gurur ve cimrilikle geçecektir. Muhabbet ancak heva-i nefse tâbi olmakla geçecektir. Dikkat edin! Sizden bir kimse o zamana yetişir de fakirliğe karşı sabrederse, zengin olmaya kudreti olduğu halde fakirliğe razı olursa, sevgiye muktedir olduğu halde halkın buğzuna, kin ve nefretine sabrederse, izzette gücü yettiği halde zillete katlanır, sabrederse ve böyle yapmakla da sadece Allah'ın cemâlini isterse, böyle bir kimseye **Allahü teâlâ** elli sıddîkın sevabını ihsan eder!21

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) birgün şiddetli bir yağmur, dehşetli gök gürültüsü ve şimşeklere tutuldu. Bir sığınak aramaya başladı. Gözü uzaktan gözüken bir çadıra takıldı. Çadıra geldi. Çadırın içinde bir kadın olduğunu gördü. Bunun için çadırdan uzaklaştı. Dağda bir mağaraya rastladı. Oraya sığınmak istedi. Baktı ki içinde bir aslan. . . Elini başına (veya aslanın) üzerine koyup şöyle münâcatta bulundu: 'Yarab! Sen her şeye bir sığınak yaratmana rağmen, bana sığınak yaratmamışsın? Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Îsa'ya vahiy göndererek şöyle buyurdu:

Senin sığınağın benim rahmetimde istikrar bulmaktır. Yemin ederim, kıyâmet gününde, kendi kudretimle yarattığım yüz huri ile seni evlendiririm ve yine yemin ederim, senin düğününde **dört** bin sene müddetince düğün yemeği yediririm. O senenin her günü dünya kadar uzundur. Yemin olsun, bir dellâla emredeceğim o şöyle bağıracaktır: 'Dünyada zâhid olanlar nerede? Ey zâhidler! Dünyada zâhid olan Meryem'in oğlu Îsa'nın düğününe katılınız'. 22

Meryem'in oğlu Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Dünyaya arkadaş olana yazıklar olsun! Nasıl olup da dünyayı ve dünyada olanları terkedecek? Dünya onu nasıl aldatıp da emin kılar? O da dünyaya güvenir, sonunda mağlup olur. Aldananlara yazıklar olsun! Dünya nasıl onlara istemediklerini göstermiş, onlardan sevdiklerini uzaklaştırmış ve onlar için savrulan tehditler gelip onları bulmuştur? Dünyayı hedef edinene amelleri hata olana cehennem vardır. O yarın günahıyla nasıl rezil olacağını bir bilseydi!'

Denildi ki: **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya vahyederek şöyle buyurmuştur:

Ey Musa! Zâlimlerin eviyle senin ne ilgin var? Muhakkak o ev senin için ev değildir. Himmetini ondan kes, aklınla ondan ayrıl. Ne çirkin evdir o ev! Ancak o evde amel eden bir kimse için ne güzel evdir o ev! Ey Musa! Muhakkak ben zâlimi tarassut eder, ondan mazlumun ahı alınıncaya kadar onu beklerim.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Ubeyde'yi memur olarak Bahreyn'e gönderdi. O oradan mal getirdi. Ensâr-ı kiram Ebû Ubeyde'nin geldiğini işitince **Hazret-i Peygamber** ile beraber sabah namazına geldiler. **Hazret-i Peygamber** namazı kıldıktan sonra hane-i saadetine gitmek üzere ayrıldı. Onlar **Hazret-i Peygamber**'e göründüler. **Hazret-i Peygamber** onları görünce tebessüm etti. Sonra şöyle buyurdu:

-Zannediyorum sizler Ebû Ubeyde'nin birşeyler getirdiğini işitmişsiniz!

-Evet! Ey **Allah'ın Rasûlü**!

-Müjde size! Sizi sevindirecek şeyi ümit ediniz. Allah'a yemin ederim, sizin için ben fakirlikten korkmuyorum. Aksine sizin için, sizden öncekilere dünyanın yayılıp açıldığı gibi yayılıp açılmasından korkuyorum. Sizden öncekilerin imrendikleri gibi sizin de imreneceğinizden ve dolayısıyla sizi helâk edeceğinden korkuyorum. Nitekim onları da helâk etmişti'. 23

Ebû Said Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

'Sizin için en fazla korktuğum, Allah'ın yerden sizin için çıkaracaklarıdır'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e şöyle soruldu: 'Yerin bereketleri ne imiş?' **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Dünyanın aldatıcı revnaklığı'. 24

Sakın kalplerinizi dünyayı anmakla meşgul etmeyin!. 25

İşte görüldüğü gibi dünyayı anmayı bile **Hazret-i Peygamber** yasaklıyor. Nerede kaldı onun kendisini elde etmek?

Ammar b. Said şöyle anlatıyor: Îsa (aleyhisselâm) bir köyün yanından geçti. Baktı ki o köyün halkı, evlerinin önlerinde ve yollarda ölü olarak uzanmaktadır. Îsa (aleyhisselâm) bu manzara karşısında havarîlere şöyle hitap etti:

-Ey havarîler! Muhakkak bu köylüler **Allahü teâlâ**'nın azabından ötürü ölmüşlerdir. Eğer onların ölüm sebebi başka birşey olsaydı muhakkak biri diğerini gömerdi.

-Ey Allah'ın kudretinden gelen ruh! Biz onların haberini öğrenmek istiyoruz. Bunun üzerine Hazret-i Îsa **Allahü teâlâ**'dan dilekte bulundu. Allah onlara şu şekilde vahyetti: 'Gece olduğu zaman onları çağır, sana **cevap** verecekler!' Gece olduğu zaman Îsa (aleyhisselâm) , bir tümseğin üzerine çıkıp şöyle çağırdı:

-Ey Köylüler!

-Buyur! Ey Allah'ın kudretinden gelen ruh!

-Sizin haliniz nedir?

-Biz sapasağlam uyuduk. Sabahleyin kendimizi cehennemdegördük.

-Nasıl oldu?

-Çocuğun annesini sevmesi gibi. . . Dünya yönelip geldiğinde sevindik, tepindik. Ayrılıp gittiğinde üzüldük, ağladık.

-Senin arkadaşlarının durumu nedir? Onlar neden **cevap** vermiyorlar?

-Çünkü onlar ateşten yapılmış gemlerle gemlidirler. Dizginleri sert ve güçlü meleklerin elinde. . .

-Sen nasıl onların arasından bana **cevap** verdin?

-Çünkü ben onların arasındaydım ama onlardan değildim. Onlara azap indiği zaman onlarla beraber bana da isabet etti. İşte ben cehennemin tam kıyısında asılı bulunuyorum. Bilmiyorum ondan kurtulacak mıyım, yoksa ona dalacak mıyım?

Bunun üzerine Îsa (aleyhisselâm) , havarîlere şöyle dedi:

-Yemin ederim, tuz ile arpa ekmeği yemek, keçi kılından yapılan giysi giymek, mezbeleliklerde uyumak, dünya ve âhiret âfiyetiyle olduktan sonra bir insana fazla bile gelir.

Hazret-i Enes şöyle anlatır: **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abdâ adlı devesi geçilmez bir deveydi. Bir bedevî devesiyle gelip yarıştı Abdâ 'yi geçti. Bu durum müslümanlara ağır geldi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Allahü teâlâ'nın hakk-ı ilâhîsidir ki dünyada her yükselttiği şeyi sonunda alçaltır.

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Acaba denizin dalgaları üzerinde ev yapan kimdir? İşte o deniz sizin dünyanızdır! Sakın onu istikrar evi edinmeyiniz!'

Îsa'ya (aleyhisselâm) şöyle denildi: 'Bize bir tek ilim öğret ki Allah ondan dolayı bizi sevmiş olsun!'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Dünyadan nefret edin ki Allah sizi sevsin!'

Ebu'd Derda **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Eğer benim bildiğimi bilseydiniz muhakkak az güler, çok ağlardınız. Muhakkak dünya, sizin nezdinizde kıymetsiz olurdu. Muhakkak ki âhireti dünyaya tercih ederdiniz. 26

Ebu'd Derda şöyle devam ediyor:

Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, sahralara çıkar, figan eder, kendi nefsiniz için ağlardınız! Muhakkak mallarınızı bekçisiz bırakır, zarurî ihtiyacı dışında hiç kimse dönüp o mala bakmazdı. Fakat sizin kalbinizde âhiretiniz gibi emeliniz de hazır oldu. Böylece dünya sizin amellerinizin gemini eline aldı. Sizi bilmeyenler gibi yaptı. Bir kısmınız akîbetindeki tehlikenin korkusundan şehvetini bırakmayan hayvanlardan daha şerlidir. Ne oluyor size, neden birbirinizi istemiyorsunuz? Neden birbirinize nasihat etmiyorsunuz? Oysa Allah'ın dininde kardeşsiniz. Sizin heva ve isteklerinizin arasını ancak gizli olan habasetiniz ayırmıştır. Eğer siz iyilik üzerinde birleşseydiniz muhakkak sevişirdiniz. Neden dünya işinde birbirinize nasihat eder de âhiret emrinde birbirinize nasihat etmezsiniz? Oysa hiçbiriniz âhiret emrinde kendisine nasihat ve yardım edene, nasihat etmemektedir. Bu hal, kalbinizde îmanın azlığından ileri geliyor. Eğer dünyanın hayır ve şerrine inandığınız gibi, âhiretin hayrına ve şerrine inanıp bilseydiniz muhakkak âhireti tercih ederdiniz. Çünkü âhiret sizin işleriniz için daha ihtiyatlıdır.

Eğer 'Geçici dünya daha gereklidir. Oysa sizin dünyanın acil tarafını gelecek için terkettiğinizi görüyoruz. Meşakkat ve çalışmakla umulan bir iş için nefsinizi yoruyorsunuz!' derseniz, siz en kötü topluluksunuz; zira imanınızı sizde bulunan ve tam îmanın ölçüsü olanla tahakkuk ettirmediniz. Eğer siz

Hazret-i Peygamber'in getirdiği nizam hakkında şüphede iseniz gelin biz size açıklayalım, kalbinizi tatmin edici bir nûru size gösterelim. Allah'a yemin olsun siz aklı eksik olanlardan değilsiniz ki sizi mâzur sayalım. Siz dünyanız hakkında doğru fikri arayıp bulursunuz. İşleriniz hakkında en doğruya yapışırsınız. Ne oluyor size ki elde ettiğiniz dünyanın azıyla seviniyorsuz? Elinizden kaçan öbür kısım için de üzülüyorsunuz. Öyle ki üzüntünüz yüzünüzde beliriyor, dilinizle belirip, ilan ediliyor. Onlara musibetler adını veriyorsunuz. O hususlarda matemler tertip ediyorsunuz. Oysa çoğunuz dininizin birçok emirlerini terketmiş! Buna rağmen üzüntüsü ne yüzünde görünür, ne de durumunuz bozulur! Görüyorum ki **Allahü teâlâ** sizden teberri etmiştir.

Bir kısmınız diğer bir kısmınıza güler yüzle yaklaşıyor. Oysa arkadaşınızla karşılaşmayı hoş görmemektesiniz. Güler yüzle yaklaşmasının sebebi, arkadaşının kendisine katı davranmaması içindir. Arkadaşlığınızı hile temeli üzerine bina ettiniz. Mezbelelikler size mer'a oldu. (veya istekleriniz mezbeleliklerde bitti) . Siz ecelin atılması üzerine arkadaşlık ettiniz. Ben isterdim ki **Allahü teâlâ** beni sizden kurtarsın. Görmeyi istediğim bir kimseye yani (**Hazret-i Peygamber**'e) ilhak buyursun. Eğer o hayatta olsaydı size sabretmezdi. Eğer sizde hayır varsa size duyurdum. Eğer siz Allah'ın katındakini arıyorsanız onu kolay ve rahat görürsünüz. Kendi nefsimin ve sizin şerrinizden Allah'a sığınıyorum ve Allah'tan yardım talep ediyorum.

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey havarîler! Dünya ehlinin, dünya için dinin azalmasına razı oldukları gibi, siz de dinin selâmeti için dünyanın çirkinliğine razı olunuz'.

Bu mânâda şöyle denilmiştir:

Bir kısım insanları gördüm ki dinin en azıyla kanaat etmişlerdir. Oysa onları dünya nimetinden az ile kanaat ederken görmüyorum.

Ey kişi! Padişahlar dünyalarıyla, senin dininden zengin oldukları gibi,

Sen de dininle onların dünyalarından zengin ol!

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey dünyanın talibi! Sen sevap işlersin (fakat senin) günahı terketmen daha sevaplıdır'.

Yemin ederim, benden sonra dünya muhakkak size gelecektir. Ateşin odunları yediği gibi imanınızı yiyecektir. 27

Allahü teâlâ Hazret-i Mûsa'ya şöyle vahyetti: 'Ey Musa! Dünya sevgisine meyletme! Sen bundan daha büyük bir günahı benim huzuruma getiremezsin'.

Musa (aleyhisselâm) ağlayan bir kişinin yanından geçti. Dönerken yine onu ağlar buldu ve şöyle dedi: 'Yarab! Senin kulun senin korkundan ağlıyor!' **Allahü teâlâ** Musa kuluna şunları söyledi:

Ey İmrân'ın oğlu! Onun beyni gözyaşlarıyla beraber gözünden aksa, elleri düşüp kopuncaya kadar dua etse, dünyayı sevdiği sürece onu affetmem.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kimde altı haslet varsa, o kimse cennet için bir yol, cehennem için de bir kaçamak bulmuştur. O hasletler; Allah'ı bilip, ona itaat etmek, **şeytan**ı bilip ona

isyan etmek, **Allahü teâlâ**'yı bilip **Allahü teâlâ**'ya tâbi olmak, bâtılı bilip ondan sakınmak, dünyayı bilip onu terketmek ve âhireti bilip aramaktır'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah o kavimlerden razı olsun ki dünya onların yanında emanettir. O emaneti kendilerini emin sayan kimselere teslim etmişlerdir. Sonra yükleri hafif olduğu halde gitmişlerdir'.

Yine şöyle demiştir: 'Din hususunda sana imrenene imren! Dünya hususunda sana imrenene gelince, dünyayı onun kucağına atıver!'

Lokmân (aleyhisselâm) oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğul! Muhakkak dünya engin bir denizdir. Orada birçok kimse boğulmuştur. O halde senin dünyadaki gemin Allah'ın takvâsı, o geminin içi Allah'a olan îmanın ve yelkeni Allah'a olan tevekkülün olsun. Umulur ki bu takdirde kurtulursun. Oysa seni kurtulmuş olarak görmemekteyim'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Uzun uzadıya şu âyet-i celîleyi düşündüm, tedkik ettim:

Biz yeryüzünde olan şeyleri bir süs yaptık ki insanların hangisinin daha güzel bir amelde bulunacağını deneyelim. Şu da muhakkak ki, biz yeryüzünde olan şeyleri kupkuru bir toprak yapacağız. (Kehf/7-8)

Hukemâdan biri şöyle demiştir: 'muhakkak dünyadan birlikte sabahladığın şeyin senden önce bir talibi ve senden sonra bir sahibi vardır. Senin için dünyadan ancak bir akşamın yemeği, bir günün gıdası vardır. Bu bakımdan dünyanın yiyeceği için kendini helâk etme! Dünyada oruç tut, âhiret üzerinde iftarını aç! Dünyanın sermayesi hevâ ve kârı ateştir'.

Bir rahibe şöyle denildi:

-Zamanı nasıl görürsün!

-Bedenleri yıpratır, amelleri yeniletir, ölümü yaklaştırıp temennileri uzaklaştırır.

-Dünya ehlinin hâli nasıldır?

-Dünyayı elde eden yorulur, dünyayı elden kaçıran yorgundüşer.

Kim hoşuna giden bir maişetten dolayı dünyayı överse,

Hayatımla yemin ediyorum, yakın bir gelecekte dünya yıkılacaktır.

Dünya arkasını çevirip gittiği zaman kişi için hasret olur. Yönelip geldiğinde gam ve tasası çoğalır!

Hukemâdan biri şöyle demiştir: 'Ben içinde olmadığım halde dünya vardı ve yine dünya ben içinde olmadığım halde devam edecektir. Bu bakımdan ben dünyada duramam. Çünkü dünyanın hayati bulanık, duruluğu kapkaranlık, ehli ise kendisinden korkar. Ya elden giden bir nimetten dolayı, ya gelecek bir beladan veya takdir edilmiş bir kazadan korkar!'

Biri şöyle demiştir: 'Dünyanın ayıplarındandır ki hiç kimseye müstehak olduğunu vermiyor. Ya fazla verir veya eksik!'

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Sen nimetleri görmüyor musun? Sanki nimetlere gazab edilmiştir; nimetler ehli olmayanların eline bırakılmıştır!'

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Kim severek dünyayı ararsa dünyadan ona birşey verildi mi mutlaka daha fazlasını ister Kim severek âhireti isterse, âhiretten ona ne kadar verilirse daha fazlasını ister. İsteğin sonu yoktur'.

Bir kişi, Tâbiîn'den Ebû Hâzım'a şöyle dedi:

-Dünya benim evim olmadığı halde (kalbimdeki) dünya sevgisini sana şikayet ediyorum,

-**Allahü teâlâ**'nın dünyadan sana verdiğini düşün. Onu uygun yere sarfet, o zaman dünya sevgisi sana zarar vermez.

Ebû Hâzım, bu sözünü şu nedenden dolayı söylemiştir: 'Eğer kişi nefsini bundan frenlerse, mutlaka onu yorar. Sonunda dünyayı hor görür ve dünyadan çıkmayı talep eder'.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Dünya **şeytan**ın dükkanıdır. Sakın onun dükkanından birşey çalma ki o onu aramaya gelip de seni muâhaze etmesin!"

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Eğer dünya altından olsa (ne faydası var) , yok olacaktır. Âhiret çamurdan olsa (pek büyüktür, çünkü) bâkî kalacaktır. Bu bakımdan bizim için daimi kalan bir çamur, parlaması geçici bir altından daha iyidir. Oysa biz geçici olan bir çamur parçasını daimi kalan altına tercih etmişiz!'

Ebû Hâzım şöyle demiştir: 'Dünyadan sakınınız! Çünkü benim kulağıma gelmiştir ki; kul kıyâmet gününde -eğer dünyayı büyük biliyorsa- durdurulur ve denilir ki: 'Şu kul, Allah'ın tahkir edip küçük gördüğünü büyütüp tâzim etmiştir'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'İnsanlardan kim sabahlamışsa o misafirdir. Onun malı elinde emanettir. Bu bakımdan misafir göç eder, emanet sahibine geri verilir'.

Mal ve aile emanettirler.

Muhakkak birgün emanetlerin sahiplerine geri çevrilmesi gerekir.

Râbia Hâtun'u28 arkadaşları ziyaret ettiler, dünyadan bahsettiler, dünyayı zemmettiler.

Râbia hatun onlara şöyle dedi: 'Dünyayı anmaktan vazgeçin. Eğer dünya sizin kalbinizde bir mevki işgal etmeseydi ondan fazla bahsetmezdiniz. Dikkat edin! Bir şeyi fazla seven ondan çokça bahseder!'

İbrahim b. Edhem'e 'Nasılsın?' denildi.

Cevap olarak şöyle dedi:

Dinimizi parçalamak sûretiyle dünyayı yamalıyoruz. Bu bakımdan ne dinimiz, ne de yamaladığımız. . .

Cennet o kula olsun ki rabbi olan Allah'ı seçmiş, ümidi uğrunda dünyasını cömertçe harcamıştır.

Bu hususta yine şöyle denildi

Dünya talibini görürüm; her ne kadar ömrü uzasa da, dünyadan zevk, safa ve nimetlere nâil olsa da bir usta gibidir.

Evini inşa eder, yükseltir. İnşaat tamamlandıktan sonra evi yıkılıverir.

Yine bu hususta şöyle denilmiştir:

Sanki dünya fazla olarak sana sevkolunur. Acaba bunun sonu elinden gitmek değil midir? Senin dünyan ancak seni gölgelendiren bir gölge gibidir. Sonra kaymaya yüz tutar!

Tâbiîn'den Mutarrıf b. Şüher şöyle demiştir: 'Padişahların rahat durumlarına ve yumuşacık elbiselerine bakma! Sen onların süratle göç etmelerine ve acı akıbetlerine bak!'

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** dünyayı **üç** parçaya ayırmıştır. Bir parçası Mü'minin, bir parçası münâfığın ve bir parçası da kâfirindir. Mü'min ondan azıklanır, (âhiret tedbirini alır) . Münâfık ise süslenir. Kâfir de (tıka basa midesini doldurmak sûretiyle) zevklenir!'

Hazret-i Ali şöyle der: 'Dünya leştir. Bu bakımdan ondan bir parça isteyen köpeklerin müdahelesine sabretmelidir'.

Ey dünyayı kendi nefsi için isteyen kişi! Dünyayı istemekten uzaklaş! İşte o zaman sağlam kalırsın!

O dünya ki onu istiyorsun, ona talipsin, o hilebazdır, onun düğünü mâteme yakındır!. . .

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Allah nezdinde dünyanın kıymetsizliklerinden biri de Allah'a ancak dünyada isyan edilir ve

Allah'ın nezdindeki nimetlere ancak dünyayı terketmekle varılır'. Nitekim denilmiştir ki: 'Akıllı bir kimse dünyayı imtihan ettiği zaman o dost elbisesinde bir düşman olarak görünür'.

Yine şöyle demiştir:

Ey gecenin öncesinde sevinerek uyuyan kişi! Muhakkak ki hâdiseler seher zamanlarında kapıyı çalarlar. Nimetler içerisinde yüzen nesilleri, gece ve gündüzün gelip geçmesi mahv ve perişan etmiştir. Dünyada fayda ve zarar verici nice saltanat sahiplerini zamanın o kahhar pençesi perişan etmiştir! Ey dünyanın boynuna sarılanlar! Dünya devam etmez! Kişi dünyasını elde etmek için çok kere misafir olarak sabahlar ve akşamlar. Neden sen dünyanın boynuna sarılmayı terkedip de cennette hûrilerin boynuna sarılmıyorsun? Eğer sen ebedî bahçeleri isteyip orada yerleşmeyi istiyorsan, senin ateşten emin olmaman gerekir!

Ebû Umame el-Bahilî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: **Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderildiği zaman İblis'e askerleri gelerek dediler ki:

-Bir peygamber gönderildi, yeryüzünde bir ümmet çıkarıldı.

-Onlar dünyayı seviyorlar mı?

-Evet!

-Eğer onlar dünyayı seviyorlarsa, putlara tapmamaları beni pek ilgilendirmiyor. Onlara sabah ve akşam **üç** şeyle hücum edeceğim: Malı haksız yerden almak, haksız yere harcamak, haklı yere sarfetmemekle.

İşte şerrin tümü bundan doğup meydana geldi.

Bir kişi Hazret-i Ali'ye şöyle der: 'Ey Mü'minlerin emiri! Bize dünyayı vasıflandır!' Hazret-i Ali de şöyle der: 'O öyle bir evdir ki sıhhatli olan içinde hasta olur. İçinde emin olan pişman olur. İçinde fakir olan mahzun olur. Zengin olan fitneye düşer. Helâlinde hesap, haramında azap ve ikab, şüphelilerinde de itab olan bir evi ne ile vasıflandırayım!' Başka bir zaman Hazret-i Ali'ye bu hususta soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Uzun mu vasıflandırayım, yoksa kısa mı?' Denildi ki: 'Kısa anlat!'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Helâli hesaptır, haramı azaptır!'

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Sihirbazdan (dünyadan) sakının. Çünkü o âlimlerin kalbini bile büyüler'.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Âhiret bir kalpte olduğu zaman dünya gelip onunla çarpışır. Dünya bir kalpte olduğu zaman âhiret gelip onunla çarpışmaz. Çünkü âhiret şerefli, dünya ise rezildir'.

Ümit ediyoruz ki Seyyar b. Hakem'in29 söylediği daha doğru olsun; zira o demiştir ki: 'Dünya ve âhiret bir kalpte toplanır. Hangisi galip gelirse öbürü ona tâbi olur!'

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Dünya için ne kadar üzülürsen, o nisbette âhiret senin kalbinden çıkar. Âhiret için ne kadar üzülürsen, o oranda dünya senin kalbinden çıkar'.

Mâlik'in bu sözü, Hazret-i Ali'nin söylediği sözden iktibas edilmiştir. Zira o şöyle demiştir: 'Dünya ve âhiret biri diğerinin kumasıdır. Bu bakımdan hangisini razı edersen öbürünü kızdırırsın'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin olsun, ben öyle insanlara yetiştim ki (ashâb-ı kirâmı kastediyor) dünya onların gözünde, üzerinde yürüdüğümüz topraktan daha önemsizdi. Dünyanın doğmasından veya batmasından perva etmezlerdi. Şuna veya buna gitmiştir, onları etkilemezdi'.

Bir kişi Hasan-ı Basrî'ye şöyle sordu: **Allahü teâlâ**'nın servet verdiği ve o servetten sadaka veren, sılayı rahim yapan bir kimse hakkında ne dersin? Acaba böyle bir kimsenin servetinden nimetlenmesi caiz midir?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Hayır! Eğer bütün dünya bir kimsenin malı olsa o ancak zarurî ihtiyacı nisbetinde ondan istifade edebilir. Onu kıyâmet günü için takdim etmelidir'.

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Eğer dünya bütün varlıklarıyla, helâl olarak bana arzolunsaydı, âhirette de kendisinden hesaba çekilmeseydim, yine de birinizin leşin yanından geçerken elbisesine değmesin diye kaçtığı gibi ondan kaçardım'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Şam'a geldiğinde, Ebû Ubeyde30 başında ipten yapılmış bir yular bulunan bir devenin sırtında Hazret-i Ömer'i karşıladı. Hazret-i Ömer'e selâm verdi. Hal ve hatırını sordu. Hazret-i Ömer onun evine geldi. Evinde kılıç, kalkan ve bineğinin semerinden başka birşey görmedi.

Hazret-i Ömer 'Biraz mal edinseydin olmaz mıydı?' dedi. Ebû Ubeyde 'Ey Mü'minlerin emiri! Bu bizi istirahatgâhımıza yetiştirebilir!' diye **cevap** verdi.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Dünyadan bedenini ıslah edecek miktarı, âhiretten de kalbini ıslah edecek miktarı edin!'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim, İsrailoğulları rahmân olan Allah'ın ibadetinden sonra, dünya sevgisinden ötürü, putlara taptılar'.

Vehb şöyle demiştir: "Bazı kitaplarda okudum: 'Dünya akıllıların ganimetidir. Cahillerin ise gafleti. . . Cahiller dünyadan çıkıncaya kadar dünyayı tanımamışlardır. Dünyaya geri gelmek istemişler, fakat gelememişlerdir' yazılıydı".

Lokmân Hakîm oğluna 'Yavrum! Dünyaya geldiğin günden beri ona sırtını çevirmiş gidiyorsun. Âhireti karşılıyorsun. Bu bakımdan sen hergün yaklaştığın bir eve, hergün kendisinden uzaklaştığın bir evden daha yakınsın' dedi.

Said b. Mes'ud 'Kulu, dünyalığı arttığında ve âhireti azaldığında razı olarak gördüğün zaman bil ki o kul öyle zarar eden bir kimsedir ki sakalıyla oynanılır da bunun farkında olmaz!' dedi.

Amr b. As (radıyallahü anh) minberde şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim ki, **Hazret-i Peygamber**'in ilgi göstermediğine sizden daha fazla rağbet ve ilgi gösteren bir kavim görmedim. Allah'a yemin ederim, **Hazret-i Peygamber**'in üzerinden **üç** gün geçmedi ki aleyhinde olan, lehinde olandan daha fazla olmasın'. 31

Hasan-ı Basrî 'O halde sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve sakın **şeytan** sizi Allah'a güvendirmesin' (Lokmân/33) ayetini okuduktan sonra şöyle dedi: 'Bunu söyleyen kimdir? Şüphesiz ki bunu söyleyen, dünya hayatını yaratan Allah'tır. Acaba Allah'tan daha fazla dünyayı bilen kim olabilir? O halde dünyanın sizi meşgul eden şeylerinden kaçının. Çünkü dünya çok meşgul edicdir. Bir kişi nefsine bir meşguliyet kapısını açarsa muhakkak o kapıyla on kapıyı daha açması pek yakın bir ihtimal olur'.

Yine şöyle demiştir: 'Zavallı Âdem oğlu, öyle bir eve razı olmuştur ki helâlı hesap, haramı azaptır. Eğer helâlinden alırsa hesaba çekilir. Eğer haramından alırsa muazzeb olur. Âdem oğlu malını az görür, fakat amelini az görmez! Dini hususunda başına gelen musibete sevinir. Fakat dünyası hususunda gelen musibetten tiksinir'.

Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülâziz'e şöyle yazdı.

-Selâm sana! Sanki hakkında ölüm hükmü verilen son kimse de gözünün önünde öldü. .

Ömer **cevap** olarak şunu yazdı:

-Selâm sana! Düşün ve sanki dünya olmamış, âhiret de devam ediyormuş gibi ol!. .

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Dünyaya girmek kolay, fakat ondan çıkmak zor!'

Seleften biri şöyle demiştir: 'Ölümün hak olduğunu bilen bir kimsenin sevinmesine şaşıyorum! Ateşin hak olduğunu bilen bir kimsenin nasıl güldüğüne şaşıyorum. Dünyanın, ehlini nasıl evirip

çevirdiğini gören bir kimsenin bu dünyaya nasıl güvendiğine şaşıyorum. Kaderin hak olduğunu bilen bir kimsenin kendini yormasına şaşıyorum'.

Muaviye'nin huzuruna Necran'dan32 bir kişi geldi. İkiyüz yaşındaydı, kendisine dünyayı nasıl gördüğünü sordu.

Cevap olarak şöyle dedi:

-Belanın senecikleri, genişliğin yelcikleri. . . Gün günü, gece geceyi takib eder. Bir çocuk doğar, bir insan ölür. Eğer doğan olmasaydı halk tamamen yok olacaktı. Eğer ölen olmasaydı dünya, sakinlerine dar gelecekti.

-İstediğini dile!

-Bana geçen ömrümü geri getirmeni, ecelimi tehir etmeni istiyorum!

-Ben buna muktedir değilim!

- O halde benim senin tarafından görülecek hiçbir ihtiyacım yoktur!

Dâvud Tâî 'Ey Âdem oğlu! Emeline varmanla sevindin! Oysa sen ecelin bitmesiyle ancak bana gelirsin, Sonra amellerini geciktirdin. Sanki onun faydası sana değil de başkasına aittir' dedi.

Bişr el-Hafî şöyle demiştir: 'Allah'tan dünyayı isteyen bir kimse, Allah'ın huzurunda uzun zaman hesap vermek üzere durdurulmasını istiyor demektir!'

Ebû Hâzım 'Dünyada seni sevindirecek hiçbir şey yoktur ki Allah ona senin keyfini kaçıracak bir şeyi eklememiş olsun!' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Âdem oğlunun canı dünyadan **üç** şeyle beraber çıkar:

1. Topladığından doyasıya yemedi.

2. Emeline varamadı.

3. Gideceği yol için güzelce azık edinmedi.

Bir âbide şöyle denildi: 'Sen zenginliğe nail oldun'. Âbid

cevap olarak şöyle dedi: 'Zenginliğe, boynunu dünyanın köleliğinden kurtaran nail olur'.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: 'Dünyanın şehvetlerine ancak kalbinde kendisini âhiretle meşgul edecek şeyler bulunan bir kimse sabredebilir'.

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Biz dünya sevgisi hususunda arkadaşlık yaptık. Bu bakımdan birimiz diğerine birşey tebliğ etmiyor ve birimiz diğerini sakındırmıyor. Fakat Allah bizi bu haslet üzerine bırakmayacaktır. Keşke Allah'ın hangi azabının bizim üzerimize ineceğini bilseydim'.

Ebû Hâzım 'Dünyanın azı, âhiretin çoğundan insanı meşgul eder' demiştir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Dünyayı hakir görün. Allah'a yemin olsun ki dünya, dünyayı tahkir edenden daha fazla hiç kimseye tatlı olmamıştır'.

Yine şöyle demiştir: 'Allah bir kuluna hayrı irade ettiği zaman dünyada ona birşey verir, sonra keser. O bittiği zaman **ikinci** bir defa verir. Bir kul **Allahü teâlâ**'nın katında kıymetsiz olduğu zaman dünya yayıldıkça onun hükmü yayılır'.

Bir duada şöyle denilmiştir: 'Ey göğü tutup yeryüzüne düşürmeyen Allah! Dünyayı da benim üzerime düşürme!'

Muhammed b. Münkedir33 şöyle demiştir: Bir kişi bütün sene oruç tutup hiç iftar etmese, bütün gece namaz kılıp hiç uyumasa, bütün malını sadaka verse, Allah yolunda cihad etse, Allah'ın yasaklarından sakınsa, kıyâmet gününde getirildiğinde kendisine denir ki; 'Bu kimse Allah'ın küçülttüğünü gözünde büyüttü. Allah'ın büyüttüğünü de küçülttü'. Acaba böyle bir kimsenin halini nasıl görürsün? Ne olacaktır? Acaba hangimiz böyle değildir? Dünya, hangimizin yanında, yapmış olduğumuz günah ve hatalara rağmen büyük sayılmıyor?

Ebû Hâzım (Seleme b. Dinâr) 'Dünya ve âhiretin geçimi pek şiddetlidir. Âhiretin nafakasına gelince; onu temin hususunda yardımcılar bulamıyorsun. Dünyanın nafakasına gelince; elini dünyanın herhangi bir şeyine uzattığında, mutlaka senden önce ona bir fâsığın dokunduğunu görürsün!' demiştir.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Dünya delik dağarcık gibi yer ile gök arasında durdurulmuştur. Yaratıldığı günden yok olacağı güne kadar Allah'a yalvararak şöyle der: Yarab! Neden benden nefret ediyorsun? **Allahü teâlâ** onu 'Ey hiç! Sus!' diye azarlar!"

Abdullah b. Mübârek şöyle demiştir: 'Dünya sevgisi ile kalpte bulunan günahlar kalbi çepeçevre sararlar, ona giden hayır yollarını kapatırlar. Artık hayır ne zaman kalbe varabilir?'

Vehb b. Münebbih 'Kimin kalbi dünyadan birşey ile sevinirse, o hikmeti yitirmiş demektir. Kim şehvetini iki ayağının altına alırsa, **şeytan** onun gölgesinden korkar. Kimin ilmi, hevasına galip gelirse o galip bir kimsedir' demiştir.

Bişr el-Hafî'ye 'Filan adam öldü!' dediler.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Dünyayı topladı! Âhirete gitti! Nefsini zayi etti!' Kendisine 'O şöyle yapardı' deyip yapmış olduğu iyilikleri belirttiler. Bişr

cevap olarak şöyle dedi: 'O dünyayı topladıktan sonra böyle yapması ne fayda verir?'

Selefen biri şöyle demiştir: 'Dünya bizim nefsimizi bize iğrenç gösterir. Oysa biz onu seviyoruz. Acaba bizim nefsimizi bir de güzel gösterseydi biz ne yapacaktık'.

Bir hakîme şöyle denildi: 'Dünya kimin içindir?' **Cevap** olarak Terkedenindir' dedi. 'Âhiret kimin içindir?' denildi. **Cevap** olarak 'İsteyenindir' dedi.

Bir hakîm 'Dünya harap evidir. Ondan daha harap olan onu tamir eden kalptir. Cennet tamir evidir. Ondan daha muammer olan onu arayan kalptir' demiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) dünyada hakkın diliyle konuşan ve Allah tarafından teyid edilenlerdendi. Bir âhiret kardeşine nasihat etti. Onu Allah'ın kahrından korkutarak şöyle dedi:

Ey kardeşim! Dünya hata ve zillet evidir. Onun tamiri mutlaka harabeye döner. Onun sâkinleri mutlaka kabirleri boylar! Onun toplanması, dağılmak temeline dayanmaktadır. Onun zenginliği, fakirliğe döner. Onda çoğaltmak zorluktur. Onda zorluk kolaylıktır. O halde Allah'a sığın, O'nun rızkına razı ol! Fâni olan evinin tamiri için daimi olan evinden harcama! Çünkü senin hayatın geçici bir gölgedir. Yıkılmaya yüz tutmuş bir duvardır. Fazla ibadet et ve emelini kısalt.

İbrahim b. Edhem bir kişiye şöyle dedi:

-Acaba rüyada gördüğün gümüş mü sence daha sevimlidir. Yoksa uyanık iken bulduğun bir altın mı?

-Uyanık iken bulduğum bir altın daha sevimlidir.

-Yalan söyledin! Çünkü dünyada sevdiğin, rüyada sevdiğin gibidir. Âhiret için sevmediğin uyanıkken sevmediğin gibidir.

İsmail b. Ayyaş34 şöyle demiştir: 'Bizim arkadaşlar dünyaya domuz derlerdi. 'Ey domuz! Bizden uzaklaş' derlerdi. Eğer bundan daha çirkin bir isim bilseydiler, mutlaka o ismi dünyaya takarlardı'.

Kâ'b şöyle demiştir: 'muhakkak ki dünya size sevdirilmiştir ki ona ve onun ehline tapıyorsunuz!'

Yahya b. Muaz er-Râzî şöyle demiştir: 'Akıllılar **üç** sınıftır:

1. Dünya kendisini terketmeden önce dünyayı terkedenler,

2. Girmeden önce kabrini hazırlayanlar,

3. Huzuruna varmadan önce rabbini razı edenler'.

Yine şöyle demiştir: 'Dünyanın uğursuzluğu o dereceye varmıştır ki seni Allah'a ibadetten meşgul eden temennilerle avutur. Acaba bizzat dünyaya girsen halin nice olur?'

Bekir b. Abdullah şöyle dedi: 'Kim dünya ile dünyadan müstağni olmak istiyorsa, o tıpkı ateşi saman çöpleriyle söndürmek isteyen bir kimse gibidir'.

Bendar35 şöyle demiştir: 'Dünya evlatlarının zahidlikten dem vurduklarını gördüğün zaman bil ki onlar **şeytan**ın maskarasıdırlar!'

Yine şöyle demiştir: 'Dünyaya yönelen bir kimseyi dünyanın ateşleri (hırsı) yakar. Âhirete yönelen bir kimseyi dünyanın ateşleri dipdiri yapar. Bu bakımdan dünya bir altın potası olur, böyle bir kimse ondan fayda görür. Allah'a yönelen bir kimseyi Tevhîdin ateşleri yakar. Öyle bir cevher haline gelir ki fiyatı biçilmez olur'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Dünya altı şeyden ibarettir.

1. Yenilen

2. İçilen

3. Giyilen

4. Binilen

5. Nikâh edilen

6. Koklanan

Yenilenlerin en şereflisi bal'dır. Fakat o ise sineğin kusmuğudur.

İçeceğin en şereflisi su'dur. Su'dan iyi ve kötü, eşit bir şekilde istifade ederler. Yani Allah nezdinde üstün bir değeri olsaydı, kötü olan ondan istifade edemezdi.

Giyilenlerin en şereflisi ipektir. O ise bir kurd'un mamulüdür.

Bineklerin en şereflisi at'tır. Oysa onun sırtında insanlar öldürülür.

Nikâh edilenlerin en şereflisi kadın'dır. O ise sidiğin içinde sidik kabıdır. Kadın en güzel azasını süsler, fakat en çirkin azası istenir.

Koklananların en şereflisi misktir. O ise kandan ibarettir'.

1) İbn Mâce, Hâkim

2) Müslim

3) Lânet'ten maksat, terketmek demek olabilir. Yani onda bulunanlarla beraber terk edilmiştir. Çünkü dünya, peygamberlerin ve asfiyanın metrûkudur

4) İbn Mâce, Tirmizî

5) Ahmed, Bezzâr, Taberânî, İbn Hıbbân, Hâkim

6) Beyhâkî

7) İbn Eb'id-Dünya,

8) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâkî

9) Tirmizî, İbn Mâce

10) Bu zat Kureyşlidir. İbn Main, bu zatın mevsuk olduğunu söylemiştir.

11) Beyhakî, (mürsel olarak)

12) Müslim

13) İmâm-ı Ahmed

14) Taberânî, İbn Eb'id-Dünya

15) Irâki aslına rastlamadığını söylüyorsa da Kut'u1-Kulûb'un müellifi Ebû Talib el-Mekkî mürsel olarak Hasan-ı Basrî'den rivâyet eder.

16) Beyhâkî

17) Hadîsin bir kısmı daha önce Musa b. Yesar'ın rivâyet ettiği hadîste mürsel olarak geçmişti. Irâkî diğer kısmına tesadüf etmediğini söylemektedi

18) Ebû Nuaym, Deylemî

19) Beyhâkî

20) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâkî

21) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâkî

22) İbn Eb'id-Dünya

23) Müslim, Buhârî

24) Müslim, Buhârî

25) Beyhâkî

26) Taberânî

27)

28) Adeviye soyundan İsmail'in kızı Basralı Râbia Hatun.

29) Doğrusu Seyyar Ebû'l-Hakem'dir. Anzî kabilesinden olan bu zat, Vâsıtlıdır. Ebû Seyyar'ın oğlu olan bu zatın esas ismi Verdan'dır. H. 122 senesinde vefat etmiştir.

30) Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrah cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hazret-i Peygamber 'Ebû Ubeyde bu ümmetin eminidir!' buyurmuştur.

31) Hâkim, İmâm-ı Ahmed

32) Yemen'dc Hemedan'ın şehirlerindendir. Necran b. Zeyd'in isminden alınmıştır.

33) Künyesi Ebû Abdullah olan bu zat Kureyşlidir ve Hazret-i Âişe'nin dayısının oğludur.

34) Künyesi Ebû Utbe'dir. Doksan küsur yaşında H. 81'de vefat etmiştir.

35) Şiblî'nin talebesi olan bu zat, H. 353'de Ercan'da vefat etmiştir. .

26-1

Dünyanın Zemmi ve Niteliği Hakkında Mev'izeler

Seleften biri şöyle demiştir:

Ey insanlar! Teenniyle hareket edin, daima Allah'tan korkun! Emel ve eceli unutarak aldanmayın, dünyaya meyletmeyin! Çünkü o pek fazla hilebaz, pek fazla kandırıcıdır. Gurur ile size süslü püslü görünmüştür. Sizi temennileriyle aldatmıştır. Müşterisine süslü görünmüştür. Süslenmiş bir gelin gibi olmuştur. Gözler faltaşı gibi açılıp ona bakmakta, kalpler onun üzerine üşüşmekte, nefisler ona aşık olmakta. . . Oysa o nice aşıklarını öldürmüş, kendisine yaslanan nice kişileri mağlup etmiştir. Bu bakımdan onu hakîkat gözüyle süzünüz. O öyle bir evdir ki onun yok edicileri çok. . . Onu yaratan onu kötülemiştir. Onun yenisi çürür. Onun mülkü yok olur. Onun azizi zelîl, onun çoğu az ve onun sevgisi ölümdür, onun hayrı elden çıkar. Allah'ın rahmeti sizin üzerinize olsun! Gafletinizden uyanın! Uykunuzdan silkinin! Hem de 'filan adam hastadır' veya "ağır hastadır' denilmezden önce. . . Acaba ilâç için bir yol var mı? Acaba tabibe giden yol var mı?' denilmeden önce uyanın. Zaman senin için şifa ummadığı halde doktorlar senin için çağrılacaktır. Sonra 'Filan adam vasiyet etti, malını saydı' denir.

Sonra 'Dili ağırlaştı, arkadaşlarıyla konuşamıyor, komşularını tanımıyor!' denir. O anda senin alnın ter döker. İnlemelerinin biri diğerini takip eder. Yakînin yerinde kalır, gözlerin yerinden fırlar, zanların doğrulanır, dilin ağırlaşıp kekeler, arkadaşların ağlar. . . Sana denir ki: 'Bu senin oğlundur, bu senin kardeşindir'. Oysa sen konuşmadan menedilmişsindir konuşamazsın. Senin dilin mühürlenmiştir. Artık kurtulamaz. Sonra kaza ve kader senin başına konur, canın bedeninden ayrılır, göklere doğru götürülür. O anda arkadaşların toplanır, kefenin hazırlanır. Seni yıkar kefene sararlar. Senin ziyaretçilerinin ardı kesilir. Senden nefret edenler rahata kavuşur. Senin ehlin ve aile efradın servetine el koymak üzere etrafından dağılıp giderler. Sen amellerinin rehini olarak kalırsın.

Seleften biri, hükümdarın birine şöyle demiştir:

Dünyayı zemmetmek ve dünyadan nefret etmek bakımından insanların en müstehakı, dünyada kendisine bolluk verilmiş, dünyadan kendisinin ihtiyaçları kendisine bahşedilmiş bir kimsedir. Çünkü böyle bir kimse malına hücum edip malını silip süpüren bir belayı veya topladığına hücum edip de onu darmadağın edip götüren bir felâketi veya saltanatının temellerini yıkan veya bedenine girip de kendisini hasta eden veya arkadaşları arasında elinden çıkarmak istemediği bir şeyini elinden alan bir felâketi bekler. Bu bakımdan dünya kötülenmeye (övmekten daha) müstehaktır. Zira verdiğini alan, hibesinden cayan elbette dünyadır. Arkadaşının yüzüne güldüğü anda bir de bakarsın ki onu başkasına gülünç yapmış! Arkadaşı için ağlarken bakarsın ki başkasını onun için ağlatır. Elini vermek için açtığı halde bakarsın ki geri alır. Bugün arkadaşının başına taç koyar, yarın toprakla o kelleyi sıyırır. Dünya için, gidenin gidişi, kalanın kalışı eşittir. Dünya, kalanı gidenin yerine halef görür. Onların herbirinin diğerinin bedeli olmasına razı olur.

Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülaziz'e (halife seçildiğinde) şöyle yazdı:

Malum olsun ki dünya ikamet evi değil, kendisinden göç etme evidir. Âdem (aleyhisselâm) cennetten dünyaya cezalı olarak inmiştir. Ey Mü'minlerin emîri! O halde dünyadan sakın! Zira dünyadan alınan azık, onu terketmektir. Dünyadan alınan zenginlik, onun fakirliğidir. Dünyanın her an öldürdüğü biri vardır. Dünyayı azîz edeni dünya zelîl eder. Dünyayı toplayanı, dünya fakir yapar. Dünya zehir gibidir, bilmeyen bir kimse onu yutar. Fakat içinde kendi ölümü vardır. Bu bakımdan sen dünyada, yarasını tedavi edip saran gibi ol! Böyle bir kimse, istemeyenin korkusundan az korunur. İlâcın zahmetine, hastalığın uzunluğundan korkarak tahammül eder. O halde şu hilekâr dünyadan, şu kandırıcı, aldatıcı dünyadan sakın! O dünya ki hilesiyle süslenmiş, gururuyla fitnelendirmiş, emelleriyle cazibeli görünmüş, hitabıyla geciktirilmiştir. Bu bakımdan dünya telli duvaklı bir gelin gibi olmuştur. Gözler ona bakar, kalpler onun hayrânı, nefisler onun aşığıdır. Oysa o bütün kocalarından nefret eder.

Buna rağmen kalan, geçenden ibret almamakta, son gelen önce gelenden ders almamaktadır. Allah'ı bilen bir ârif kendisine dünyadan haber verdiği halde nasihat almamakta. . . Dünyanın aşığı ondan ihtiyacını elde etmiş, aldanmış, haddini aşmış, âhireti unutmuştur. Aklını dünyaya kullanmış, dünya onun ayağını kaydırmış, pişmanlığı büyüdükçe büyümüş, hasreti oldukça çoğalmış, ölümün pişmanlığı artmış, ölümün sıkıntı ve elemleri üzerine çökmüş, maksadın elden çıkmasının acısını duymuştur! Dünyanın istekçisi dünyadan isteğini elde edememiş, nefsini rahat ettirememiş, azıksız dünyadan çıkmış, hazırlıksız bir zemine varmıştır.

Ey Mü'minlerin emîri! Sen dünyadan sakın!

Ey Mü'minlerin emîri! Dünyadan sakın! Dünyada çok sevildiğin zaman ondan çok sakın! Çünkü dünyanın sahibi ne zaman dünyanın sevgisine güvenirse, mutlaka dünya onu bir zahmete sürükler. Dünya ehlinin arasında sevilen aldanmıştır. Dünyadan faydalanan hilebaz ve zararlıdır. Dünyada olan genişlikler belâ ile bitişiktir. Dünyadaki beka, faniliğe döner. Bu bakımdan dünyanın sevgisi, üzüntülerle karışıktır. Dünyadan giden dünyaya geri gelmez. Geleni bilinmez ki beklenilsin. Dünyanın ümitleri yalancı, emelleri bâtıldır. Doğruluğu bulanıktır, hayatı zikzaklıdır. Âdem oğlu dünyada daima tehlike ile karşı karşıyadır. Eğer düşünürse, kendisi nimetler içerisinde bile tehlikeden ve beladan sakınmak zorundadır. Eğer yaratan dünyadan hiçbir haber vermemiş olsaydı ve dünya için hiçbir darb-ı mesel beyan etmemiş olsaydı, yine de dünya uyuyanı uyandırır, gâfili intibaha getirirdi. Allah, dünya hususunda uyarıcı ve sakındırıcı gönderdiği halde nasıl böyle olmasın? Dünyanın

Allah nezdinde bir kıymeti yok. . . Yaratıldığından beri ona bir defacık olsun (şefkatle) bakmamıştır. 36

Dünya, bütün anahtar ve hazineleriyle senin peygamberine kendisini arzetti. Oysa dünya onun olsaydı, Allah nezdindeki mertebesinden bir sivrisinek kanadı kadar eksiltmezdi. Buna rağmen peygamber'in onu kabul etmekten çekindi. Zira Allah'ın emrine muhalefet etmeyi kerih gördü ve yaradanının nefret ettiğini sevmeyi istemedi veya padişahı tarafından kıymetsiz sayılanı yüceltmeyi arzu etmedi. O öyle bir dünya ki **Allahü teâlâ** imtihan için onu sâlih kullarından esirgemiş, aldatmak için düşmanlarına alabildiğine vermiştir. Dünya ile mağrur olan ve dünyaya gücü yeten, kendisine dünya ile ikram edildiğini düşünür ve **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**'i karnının üzerine taş bağladığında unutmuş zanneder. Oysa **Hazret-i Peygamber** Allah'ın Musa'ya şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sen zenginliğin gelişini gördüğünde de ki: 'Bir günahtır. Onun cezası acelece verilir'. Fakirliğin gelişini gördüğünde de ki: 'Sâlih kimselerin şiarına merhabalar!'

Eğer dilersen Hazret-i Îsa'ya uy! Zira o şöyle diyordu: 'Benim katığım açlık, alâmet-i fârikam korku, elbisem yün. . . Kış mevsiminde ateşim güneşin ışınları, lambam ay, bineğim ayaklarım, yemeğim ve meyvem yerin bitirdiği bitkiler. . Benim hiçbir şeyim olmadığı halde akşamlıyor, hiçbir şeyim olmadığı halde sabahlıyorum. Oysa yeryüzünde benden daha zengin hiçbir kimse yoktur'.

Vehb b. Münebbih şöyle anlatır:

Allahü teâlâ, Hazret-i Mûsa'yı, Firavuna gönderdiği zaman şöyle buyurmuştur: 'Firavun'un dünyada giymiş olduğu elbise sizi şaşırtmasın. Çünkü onun perçemi benim kudret elimdedir. Ben izin vermeden o konuşamaz, bakamaz, nefes alamaz. Sakın onun dünyadan edinmiş olduğu lezzetler sizi hayrete düşürmesin! Çünkü o cilveli yaşantı, dünya hayatının geçici cilvesidir, israfçıların ziynetidir. Eğer ben ikinizi dünya ziynetiyle ziynetlendirmek isteseydim, Firavun o ziyneti gördüğü zaman anlardı ki size verilen nimete gücü ve takati yetmez. Bunu yapabilirdim. Fakat ben sizi böyle şeyden uzak tutuyorum. O ziyneti sizden esirgiyorum. Ben halis kullarıma hep böyle yaparım. Ben onları dünya nimetlerinden şefkatli bir çobanın tehlikeli otlaklardan koyunlarını koruduğu gibi korurum. Şefkatli çobanın devesini uyuz eden konaklardan uzaklaştırdığı ve sakındırdığı gibi onları dünyanın

sığınaklarından korur ve uzaklaştırırım. Böyle yapmak, onların nezdinde kıymetsizliklerine hamledilemez! Fakat benim ikramımdan uzak bir vaziyette bolca nasiplerini tamamlamasınlar diye yapıyorum. Ancak benim velî kullarım bana zillet, korku, huşû, hudû ve kalplerinde yerleşen takvâ, bedenlerinde görülen vera ile süslenirler. Bunlar onların giydiği elbiseleri ve hissettikleri kalpleridir. Dolayısıyla zaferi elde edecek kurtuluşları, umdukları emelleri ve medar-ı iftiharları olan iyi hasletleridir. Bilinmelerine vesile olan simalarıdır. Sen onlara rastladığın zaman kanatlarını onlar için ger! Kalbini ve dilini onlar için kolaylaştır. Kim benim velî kullarımdan birini korkutursa, o bana karşı savaş açmış olur. Sonra o velî kulumun intikamını, kıyâmet gününde ben alırım.

Hazret-i Ali, bir hutbe okuyarak şöyle demiştir:

Bilin ki muhakkak öleceksiniz. Ölümden sonra dirilip amellerinizin yanında durdurulacaksınız. Amellerinizle cezalandırılacaksınız. O halde dünya hayatı sizi aldatmasın! Çünkü dünya hayatı belâ ila çepeçevre sarılıdır. Fanilikle bilinir, hile ile vasıflıdır. Dünya hayatında her ne varsa, zevale doğru gidiyor. Dünya dünyalılar arasında dönen bir dolap gibidir. Onun durumları hiçbir zaman devam etmez. Ona binenler hiçbir zaman şerrinden emin olamazlar. Aile efradı, ondan gelen bir genişlik, zevk ve safâ içinde bulundukları bir anda bakarsın ki bir belâ ve aldatmaya uğrarlar. Değişik durumlar, geçici teller çalıp durmakta. . Dünyada yaşamak kötü, dünyada bolluk devam etmekte. . . . Dünyanın ehli dünyada hemen oklanmaya hazırlanan hedefler. . . Dünya onları ok yağmuruna tutmakta, ölümüyle onları uzaklaştırmakta. . . Herbirinin ölümü dünyada takdir edilmiş. . . Onun nasibi dünyada boldur.

Ey Allah'ın kulları! Bilin ki sizler ve içinde bulunduğunuz şu dünya, ömürleri daha uzun olan geçmiş kimselerin yolu üzerindesiniz. Kuvvetçe sizden daha güçlü, sizden daha fazla dünyayı tamir eden ve eserleri sizden daha çok olan kimselerin yoluna devam ediyorsunuz. O kimselerin sesleri uzun zaman titreştikten sonra susmuş, sükûta uğramıştır. Cesedleri çürümüş, köyleri, beldeleri ve evleri olduğu yerde harap olmuş, boş kalmış. . . Eserleri silinmekte, koca koca köşkler, tahtlar ve halılar yerine lâhitli ve mezarlarda biri diğerine dayanmış taşlar ve kayalıklar konmaktadır. Bu bakımdan onların yeri korkulu. . . Orada duranlar garip. . Tanımadıkları bir diyarın halkına katılmış, dertli ve meşgâlesi olan bir memleketin insanlarıyla beraberler. Mâmur köşk ve saraylarla ünsiyet etmiyorlar. Komşu ve arkadaşların birbirini ziyaret etmesi gibi şeyler yoktur. Oysa mekanca ve komşulukça pek yakındırlar birbirlerine. Evce birbirinin bitişiğinde. . . aralarında nasıl konuşma olacaktır? Oysa belâ bütün varlığıyla onları kuşatmıştır. Kocaman taşlar ve topraklar onları yemiştir. Hayattan sonra ölmüşler, maişetin parlaklığından sonra kupkuru kemik olmuşlar. Dostlar onlardan kaçınmakta, onlar toprağın altında durmakta, dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkmaktalar! Heyhat! Heyhat!

Nihayet o müşriklerin herbirine ölüm geldiği vakit şöyle diyecekler: 'Rabbim! Beni dünyaya geri çevir ki ben terkettiğim îmanı yerine getirip sâlih bir amelde bulunayım!' Hayır! (Artık dünyaya dönülmez!) Müşriklerden herbirinin söylediği bu sözler, söyleyene ait faydasız bir laftır. Önlerinde ise bir mezar vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar. (Mü'minûn/99-100)

Sanki sizler de onların uğradıkları belâ ve mezardaki tenhalığa girmişsiniz. O yerde amellerinizin rehini olarak buluyorsunuz. O emanet yeri sizi kucaklamıştır. Acaba gördüğünüz kabirler, içlerindekini dışarıya saçtığı, göğüsler içlerindekini dışarıya attığı zaman sizin haliniz ne olacaktır? Yaptıklarınızın

hesabı için durdurulduğunuz, azîm olan padişahın huzuruna çıkarıldığınız, kalbinizin günahlardan dolayı korkudan yerinden fırladığı, perdelerinizin yırtıldığı, ayıplarınızın ve gizlilerinizin meydana çıktığı zaman haliniz ne olacaktır! İşte o zaman her nefis yaptığından sorumlu olup karşılığını görecektir.

Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'ındır ki kötülük edenleri, yaptıklarıyla cezalandırsın, güzel davrananları da güzellikle mükâfatlandırsın. (Necm/31)

Kitab (ortaya) konulmuştur. Suçluların onun içindekilerden korkarak 'Vah bize, bu kitab da ne oluyor, ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor, her (yaptığımız) şeyi sayıp döküyor!' dediklerini görürsün. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez. (Kehf/49)

Allahü teâlâ bizleri ve sizleri kitabıyla amel eden kullarından eylesin. Dostlarına tâbî olanlardan kılsın ki, bizi ve sizleri dârülmakam olan cennete yerleştirsin. . . Çünkü Allah hamid (hamdedilen) ve mecîd (övülendir) . 37

Hukemâdan biri şöyle demiştir:

Günler oklardır, insanlar hedefler. . . Zaman her gün sana ok atıyor! Seni gece ve günleriyle deliyor! Böylece bütün parçalarını delinceye kadar atmaya devam ediyor. Acaba senin selâmetinin bekası, gecelerle beraber nerede kalır? Eğer günlerin sende meydana getirdiği eksikliği görebilseydin her geçen günden nefret ederdin. Geçen saatler sana pek ağır gelirdi. Fakat Allah'ın tedbiri, ibret almanın tedbirinin üstündedir. Dünyanın tehlikelerine sabır göstermen sayesinde dünya lezzetlerinin tadı hissedilmektedir. Oysa o dünya hâkim tarafından yoğrulduğu zaman alkam denilen maddeden daha acıydı. Vasfedici, dünyanın ayıplarını saymaktan acizdir. Dünyanın getirdiği acaiplikler, vâizin ihâta edip anlatmasının çok üstündedir. Ya rabbî bizi sevaba irşâd eyle!38

Hukemâdan birine dünyanın vasfı ve ne kadar kalacağı sorulduğunda şöyle demiştir:

Dünyada senin vaktin şu ki, o vakitte senin gözün sana döner. Çünkü daha önce geçen zamanın idrâki elinden çıkmıştır. Gelecek zaman hakkında ise bir bilgiye sahip değilsin. Zaman, gecesi tarafından matemi tutulan, saatleri tarafından durdurulan bir günden ibarettir. Hâdiseleri bozması ve eksiltmesi ile durmadan İnsan oğlunun üzerine akıp gelmektedir. Zaman, cemiyetleri dağıtmaya, derli toplu olanları yıkmaya, devletleri değiştirmeye vekil kılınmıştır. Emel uzundur, ömür kısa. . . Bütün işler ise Allah'a döner.

Ömer b. Abdülaziz (radıyallahü anh) , bir hutbesinde şöyle demiştir:

Ey insanlar! Muhakkak sizler öyle bir iş için yaratıldınız ki eğer siz onu tasdik ederseniz muhakkak ahmaksınız, eğer onu yalanlarsanız, muhakkak helâk olanlardansınız. Siz edeb için yaratıldınız. Fakat sizler, bir evden bir eve naklediliyorsunuz. Ey Allah'ın kulları! Siz öyle bir evde bulunuyorsunuz ki o evde sizler için yiyeceklerinizde zehir, içeceklerinizde zakkum vardır. Ancak ayrılmayı istemediğiniz bir şeyden ayrılmak sûretiyle o evde sizi sevindiren bir nimet elde edebilirsiniz! Bu bakımdan son varacağınız konak için çalışınız! Edediyyen kalacağınız ev için çaba sarfediniz!

Bunu söyledikten sonra ağlamaktan konuşamaz bir hâle geldi ve minberden indi.

Hazret-i Ali bir hutbesinde şöyle demiştir:

Size Allah'tan sakınmayı tavsiye ediyorum. Sizi terkeden dünyayı terketmeyi istemiyorsanız da. . . O dünya ki bedenlerinizi çürütüyor. Siz ise onu yemlemek istiyorsunuz! Sizin ve dünyanın misâli, seferde olan bir grubun misâline benziyor, bu grup sanki yolculuklarının sonuna varmışlar, sanki bir işarete ulaşmışlar. Oysa sona varmak için daha ne kadar zamanın akıp geçmesi gerekiyor? Nice kişi vardır ki dünyada bir günü kaldığı, kendisini arayan biri arkasına takıldığı halde dünyada kalmayı ve ayrılmamayı ümit ediyor! Bu bakımdan dünyanın şiddet ve saldırısından ürkmeyin. Çünkü, yokluğa doğru gidiyor. Dünyaya tâlip olana hayret ediyorum; ölüm onu aradığı halde o dünyayı arıyor.

Kendisi gâfil olduğu halde kendisinden gâfil olunmamaktadır.

Muhammed b. Hasan39 şöyle demiştir:

Edeb, mârifet, ilim ve fazilet ehli, **Allahü teâlâ**'nın dünyayı hakir kıldığını ve dostları için dünyaya razı olmadığını, dünyanın onun nezdinde hakir ve önemsiz olduğunu **Hazret-i Peygamber**'in dünyada zâhid olup, ashâbını onun fitnesinden sakındırdığını bildikleri zaman ondan az yediler. Fazlasını âhiret için gönderdiler. Dünyadan kendilerine yetecek kadarını aldılar. Meşgul edeni bıraktılar. Elbiselerden avretlerini örtecek kadarını giydiler. Yemekten açlığı giderecek kadarını yediler. Dünyaya yok olacak gözüyle baktılar. Âhirete ebedî kalacak gözüyle nazar ettiler. Bu bakımdan onlar dünyadan bir binicinin azığı kadar azıklandılar. Dünyayı harap edip onunla âhireti tamir ettiler. Âhirete kalpleriyle bakıp, gelecekte ona gözleriyle bakacaklarını anladılar. Bedenleriyle âhirete yakında irtihal edeceklerini bildikleri için kalpleriyle âhirete irtihal ettiler. Az yoruldular. Uzun zaman nimetlendiler. Bütün bunlar, kerim olan mevlâlarının tevfiki ile oldu. Mevlâlarının kendileri için sevdiğini sevdiler, kerih gördüğünü de kınadılar.

36) İbn Eb'id-Dünya, (mürsel olarak) ;İmâm-ı Ahmed ve Taberânî (muttasıl olarak)

37) Şerif er-Radî, bu hutbeyi Nehc'ul-Belâğa'da zikretmiştir.

38) Hasan-ı Basrî'nin, Ömer b, Abdülaziz'e yazdığı mektup burada son buldu.

26-2

Kula Göre Dünyanın Hakîkati

Dünyayı kötülemek, dünyanın ne olduğunu bilmedikçe yeterli değildir. Dünyanın nesinden korunmak, nesinden korunmamak gerektiğini bilmeden onu kötülemek bir fayda vermez. Bu bakımdan kötülenen dünyayı belirtmemiz mutlaka lâzımdır. Allah'a giden yolu kesene bir düşman olduğundan dolayı kendisinden korunmak ve sakınmak gereken dünyanın ne olduğunu beyan etmeliyiz. O halde deriz ki: Senin dünya ve âhiretin, kalbinin hallerinden olan iki halden ibarettirler. O hallerden yakın olana dünya denilir. O, ölümden önceki herşey demektir. Geciken ve ölümden sonra gelene âhiret denilir. O da ölümden sonrasıdır. Bu bakımdan dünyada her ne nasibin, gayen, şehvetin ve lezzetin varsa ölümden önce meydana gelir ve o şey senin için dünyadır. Ancak meylettiğin, nasibinin olduğu, payının bulunduğu ve kötü de olmayan bu şeyler **üç** kısma ayrılır:

Birinci Kısım

Âhirette seninle arkadaşlık yapan, ölümden sonra da meyvesi beraberinde kalan şeydir. Bu da iki şeyden ibarettir: İlim ve amel. İlimden gayem; Allah'ı, sıfatlarını ve fiillerini, meleklerini, kitablarını, peygamberlerini, arz ve semanın melekûtunu ve Allah'ın, peygamberinin şeriatını bildiren ilimdir. Amelden gayem; halisen Allah rızası için yapılan ameldir. Âlim kişi bazen ilmiyle o kadar ünsiyet peyda eder ki ilim onun nezdinde eşyanın en lezzetlisi olur. Bu bakımdan uykuyu, yemeyi ve evlenmeyi ilmin lezzeti için terkeder. Çünkü ilim, onun katında bütün bunlardan daha zevklidir. O halde ilim, bu kişi hakkında dünyada hemen verilen bir nasip olmaktadır. . . Fakat biz dünyanın kötülüğünü belirttiğimiz zaman, asla bunu dünyadan saymayız. Aksine bu âhiretten deriz.

Böylece âbid kişi de bazen ibadetiyle ünsiyet peyda eder, onun lezzetine alışır. Öyle ki o ibadetten menedilirse, bu menediliş onun için cezaların en büyüğü olur. Hatta bazıları der ki: 'Ben benimle gece ibadeti arasında perde olur diye ölümden korkuyorum'.

Başka biri de şöyle der: 'Yarab! Namazın, rükûun ve secdenin kabirde bile yapılması için bana kuvvet ver!'

İşte bu kimsenin katında namaz, hemen verilen nasiplerden olmaktadır. Âcilen verilen nasibe dünya ismi verilir. Çünkü dünya yakınlık mânâsına gelen dünuv kökünden gelir. Fakat biz, bu dünyadan, kötülenen dünyayı kasdetmiyoruz. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

Bana dünyanızdan **üç** şey sevdirilmiştir:

1. Kadın

2. Güzel koku

3. Gözümün nûru namaz!53

İşte görüldüğü gibi namaz, dünyanın zevklerinden sayılmıştır. His ve müşahedeye giren herşey de şehadet âleminden sayılır ve dünyadandır. Azaları rükûa varmak, secdeye kapanmak suretiyle hareketlendirmekten lezzet almaktadır. Lezzet almak ise dünyada olur. Bunun için de **Hazret-i Peygamber**, namazı dünyaya izafe etmiştir. Ancak biz bu kitapta kötülenen dünyadan bahsedeceğiz. Bu bakımdan deriz ki; 'Namaz, kötülenen dünyadan değildir'.

İkinci Kısım

Birinci kısmın tam zıddı ve en uzağında olan şeydir. O da içinde acil lezzet olan ve âhirette asla meyvesi olmayan şeylerdir. Bütün günahlardan zevk almak, ihtiyaçlardan fazla olan mübah şeylerle nimetlenmek, zaruretin dışında olan, refah ve konforlu yaşama dahil olan şeyler gibi. . . Altın ve gümüş istiflerden, bağlanıp beslenen atlardan, evcil hayvanlardan, ziraattan, köleler, cariyeler, aygırlar, koyun sürüleri, köşkler, evler, kıymetli elbiseler ve yemeklerin lezzetlerinden lezzetlenmek gibi. . . Bu bakımdan kulun bütün bunlardan olan nasibi kötülenen dünyadır. Fakat fuzulî sayılan veya ihtiyaç yerinde sarfedilen şeyler hakkında uzun bir düşünce silsilesi vardır.

Hazret-i Ömer'den rivâyet ediliyor ki, Ebu'd Derda'yı Humus'a vali tayin etti. Vali bir gölgelik yapıp oraya iki dirhem sarfetti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer valiye şunu yazdı:

Mü'minlerin emîri Hattab oğlu Ömer'den Ebu'd Derda'ya. . . Senin için Faris ve Rumlar'ın -Allah onları tahrip etmek istediği zaman- dünyanın tamirine yetecek kadar binaları vardır. Bu bakımdan sana şu mektubum ulaştığı zaman seni aile efradınla Şam'a sürgün ediyorum!54

Ebu'd Derda ölünceye kadar Şam'da kaldı. İşte Hazret-i Ömer, dünyanın bu kadarını fuzulî görmüştür. Bu bakımdan bu hususta düşün!

Üçüncü Kısım

Birinci ve **ikinci** kısım arasında bulunan kısımdır. O da âhiret amellerine yardımcı olan âcil rızıklardır. İnsan oğlunu, ilim ve amele ulaştıran, varlık ve sıhhatini devam ettirmesi için gereken herşey böyledir. . . Pek fazla pahalı olmayan kaba bir gömlek ve yemeğin normal miktarı gibi. . . İşte bunlar -**birinci** kısım gibi- dünyadan sayılmazlar. Çünkü bunlar **birinci** kısma yardımcı ve vesiledirler. Bu bakımdan kul, ilim ve amel hususunda kendisine yardımcı olsun diye bunları elde ederse dünyaya daldı denilmez ve bu yüzden dünya yavrularından olmaz: Eğer kulun teşvikçisi, takvâ hususunda yardımcı olsun diye değil de sadece geçici lezzeti temin ise, o vakit **ikinci** kısma iltihak eder ve kötülenen dünyadan sayılır. Ölüm çağında kulla beraber ancak **üç** sıfat kalır:

1. Kalbin kirlerden temizlenmesi

2. Allah'ın zikri

3. Allah'ı sevmesi

Kalbin saflığı ve temizliği, ancak dünya şehvetlerinden menedilmekle elde edilirler. Allah'ın zikriyle yakınlık kurmak ise, ancak Allah'ı anmak ve buna daimi bir şekilde devam etmekle elde edilir. Sevgi ise ancak mârifetle elde edilir. Allah'ın mârifeti ise ancak daimi bir şekilde düşünerek, tefekkür etmekle elde edilir. İşte bu **üç** sıfat kurtarıcı, ve ölümden sonra saadet getirici sıfatlardır. Dünya şehvetlerinden kalbi temizlemeye gelince, o kurtarıcı sıfatlardandır. Çünkü kul ile Allah'ın azabı arasında siper olur. Nitekim bu durum haberlerde de vârid olmuştur.

Muhakkak ki kulun amelleri, kulu müdafaa eder ve korurlar. Bu bakımdan azap, ayaklar tarafından geldiği zaman gece ibadeti gelip o azabı kovar ve siper olur. Eller tarafından geldiğinde, ellerle verilen sadaka gelir onu defeder. . . 55

Ünsiyet ve muhabbete gelince, onlar insanı saadete erdiren sıfatlardandırlar. Onlar kulu, mülâkat ve müşahedenin lezzetine vardırırlar. Bu saadet hemen ölümün akabinde çarçabuk tahakkuk eder ve cennette Allah'ın cemâlini görünceye kadar devam eder. Bu bakımdan kabir, cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Böyle bir kimse için kabir nasıl cennet bahçelerinden bir bahçe olmasın! Oysa böyle bir kimsenin bir mahbubdan fazla mahbubu yoktu. Dünya alâkaları da o mahbubu daimi şekilde anıp, onunla yakınlık kurmaktan kendisini alıkoyuyordu. Onun cemâlini mütalaa etmeye mâni oluyordu. Bu bakımdan o alâkalar ortadan kalkmış, kişi hapisten kurtulmuş, sevdiğiyle başbaşa kalmış. . . O halde, alâkalardan emin, mânilerden selim ve sevinçli bir durumda sevdiğinin huzuruna varır. Dünyanın aşığı ölüm çağında nasıl üzülmesin? Oysa onun sevdiği dünyadan başka birşey değil.

Dünya ise kendisinden alınır, kendisi ile dünya arasında ölüm perdesi gerilir, dünyaya dönüş yolları kendisi için kapanır. Bunun için şöyle denilmiştir:

Bir dostu olup da kendisini bırakanın hali ne olacaktır? Ölüm yokluk değildir. Ölüm kulun dünyadan ayrılması ve Allah'ın huzuruna varmasıdır.

Durum bu ise âhiret yolunun yolcusu, amel, fikir ve zikirden ibaret olan bu **üç** sıfatın sebeplerine devam eden bir kimsedir. Bu sıfatlar, onu dünya şehvetlerinden kesen sıfatlardır. Dünyanın lezzetlerini kendisine çirkin gösterirler. O lezzetlerden kendisini alıkoyarlar. Bütün bunlar ancak beden sıhhatiyle mümkün olur. Bedenin sıhhati de ancak azıkla elde edilir. Elbise, mesken ve bunlara benzer birçok sebeplere muhtaçtır. Bu bakımdan bunlardan lâzım olan miktarı, dünyadan âhirete sarfetmek için aldığı zaman, dünya âşıklarından sayılmaz. Dünya onun hakkında âhiretin tarlası olur. Eğer onları nefsinin zevki için ve lezzetlenme maksadıyla alırsa dünyanın âşıkları'ndan olup lezzetlerine rağbet gösterenlerden sayılır. Ancak dünyanın lezzetlerine rağbet göstermek, sahibini âhiret azabına maruz bırakan ve haram olan şeyler, sahibiyle yüce dereceler arasına perde gibi gerilir. Sahibini uzun uzun hesap vermeye maruz bırakan ve kendisine helâl ismi verilen şeye taksim olunur. Basiret sahibi bilir ki muhasebe için kıyâmet meydanında uzun durmak da azaptır. Bu bakımdan hesap için bekletilen bir kimse üzülür. 56 Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Diğer bir rivâyet şöyledir: Dünyanın helâli azaptır'. Ancak bu azap, haramdan gelen adaptan daha hafiftir. Katta dünyanın helâlinden ötürü hesaba çekilmek olmasa dahi, cennette kaçırdığı yüce dereceler ceza bakımından yeter de artar!. . Kalbin o hakir, hasis, temelsiz lezztlerden dolayı çektiği hasret de azaptır. İşte dünyadaki halini buna kıyas et! Akran ve emsaline baktığın zaman dünya saadetleriyle senden öndeyseler, kalbin nasıl o saadetleri elde etmediğinden paramparça olur. Oysa biliyorsun ki o saadetler geçicidir. Bulanıklarla karışır. Onların duruluğu yoktur. Acaba büyüklük vasfı olmayan bir saadetin ve zamanla akıp giden ve sonuna ulaşmak imkânı bulunmayan bir mutluluğun elden gitmesi hususunda halin ne olacaktır? Bu bakımdan, dünyada velev ki bir kuşun sesiyle (ötüşüyle) veya bir yeşilliğe bakmak suretiyle veya bir yudum soğuk su içmekle lezzetlenen bir kimse mutlaka âhirette onun kat kat lezzetlerini kaybeder. **Hazret-i Peygamber**'in Ömer'e hitaben buyurduğu şu hadîs-i şerîfiyle bu mânâ kastedilmiştir:

Hazret-i Peygamber bu sözüyle Hazret-i Ömer'e ikram edilen soğuk suya işaret ediyor. Sualin cevabına maruz -o sualde zillet, korku, tehlike ve bekleme vardır- kalmaya işaret etti. Bütün bunlar nasibin eksikliğindendir ve bunun için de Hazret-i Ömer 'Bunun hesabını benden uzaklaştırın' demiştir. Bu sözünü, susadığı ve kendisine soğuk bal şerbeti takdim edildiği ve elinde onu evirip çevirdiği ve sonra içmekten vazgeçtiği zaman söyledi. Dünyanın azı ve çoğu, haramı ve helâli lanete uğramıştır. Ancak Allah'ın takvâsına yardım eden kısım hariç. . . Zira bu kadarcığı dünyadan değildir. Kimin mârifeti daha kuvvetli ve daha sağlamsa, dünya nimetinden korunması daha şiddetlidir. Hatta Îsa (aleyhisselâm) uyuduğu zaman başını bir taşa koydu. Sonra o taşı da attı. Zira İblis kendisine görünerek şöyle dedi: 'Sen dünyaya rağbet ettin!

Süleyman (aleyhisselâm) o kadar servet ve debdebe içinde, insanlara yemeklerin lezzetlilerini yedirir kendisi ise arpa ekmeğiyle yetinirdi'. Bu yolla serveti nefsinin yanında bir zillet ve zorluk kıldı. Zira yemeklerin lezzetlileri varken sabretmek daha zordur. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** peygamberimizden dünyayı esirgedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) açlıktan

karnının üzerine taş bağlıyordu ve bunun için de **Allahü teâlâ**, belâ ve mihneti, peygamberler ve velî kullarına musallat kılmış, sonra (derece bakımından) onlara benzeyenlere musallat kılmıştır. 59

Bütün bunları düşünmek, onlara minnet ve ihtimam etmenden dolayıdır ki âhirette nasipleri çoğalsın! Nitekim şefkatli bir baba, çocuğunu meyvelerin lezzetinden korur. Kan aldırma elemine maruz bırakır. Bütün bunları meyvelere kıyamadığı için değil, evladına karşı olan şefkat ve sevgisinden dolayı yapar.

Bununla anlaşıldı ki, Allah için olmayan herşey dünyadandır. Allah için olan ise dünyadan değildir. Eğer 'Allah için olan şey nedir?' dersen, derim ki: Eşya **üç** kısma ayrılır. Bir kısım vardır ki Allah için olması düşünülemez. Bu kısma günahlar, mahzurlular ve mübahların çeşitleriyle nimetlenmeler girer. Bu, kötülenmiş katıksız dünyadır. Bu, maddeten ve mânen dünyadır. Diğer bir kısım vardır ki görünüşü Allah içindir. Fakat Allah için olmaması da mümkündür. Bu da **üç** gruptur: Fikir, zikir ve şehvetlerden korunma. Bunların üçü, gizlice yapıldıkları ve yapılmalarının sebebi sadece Allah'ın emri ve âhiret günü olduğu zaman Allah içindir, dünyadan değildir. Eğer fikirden gayesi; ilmi halk arasında marifeti izhar etmek suretiyle şeref sahibi olmaksa veya şehveti terketmekten gayesi mal toplamak veya bedenin sıhhatini korumak veya zahidlikle meşhur olmaksa, işte mânâ bakımından bu dünyadır. Her ne kadar görünüşte Allah için olduğu sanılıyorsa da. . .

Diğer bir kısım vardır ki, şeklen ve maddeten nefsin lezzeti için olur. Fakat mânâ bakımından Allah için olması mümkündür. Bu da yemek, evlenmek, kişinin ve neslinin bekası ile ilgili şeylerdir. . . Eğer bunlardan gaye sadece nefsin lezzeti ise dünya olur. Eğer gaye takvâ hususunda yardımcı olmaları ise mânâ bakımından Allah için olur. Her ne kadar görünüşte dünya için olsa da. . . **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim zengin olmak, akran ve emsaline karşı böbürlenmek için helâlinden mal edinmek istiyorsa, böyle bir kimse Allah kendisinden nefret ettiği halde Allah'ın huzuruna gelir ve kim dilenmekten kurtulmak ve nefsini korumak için mal talep ediyorsa, bu kimse kıyâmet gününde yüzü ayın ondördü gibi pırıl pırıl parladığı halde gelir. 60

Dikkat et! Maksada göre bu nasıl değişiyor? O halde dünya, nefsinin acil ve gelip-geçen lezzetidir, Âhiret için ihtiyaç olmayan lezzete hevâ denir. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ama kim rabbinin divanında durup hesap vermekten korkmuş ve nefsini heveslerden alıkoymuşsa onun barınağı da cennettir. (Nâziât/40-41)

Hevâyı toplayan yerler beş tanedir:

Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, süs, aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışıdır. (Hadîd/20)

O aynalar ki onlardan bu beş şey çıkar, onlar yedi tanedir.

İnsanlara kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar, (otlağa) salınmış atlar, davarlar ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü (câzip) gösterildi. Fakat bunlar dünya hayatının geçici menfaatidir. Oysa varılacak güzel yer Allah'ın katındadır. (Âl-i İmrân/14)

Böylece anlaşıldı ki, Allah için olan şeyler dünyadan değildir. Yaşam için gerekli olan mesken ve elbise -eğer Allah rızası için istenirse- Allah içindirler. Bunlardan çokça edinirse lezzet kısmına dahildir ve Allah için değildir. Lezzetlenme ile zaruret arasında bir derece vardır. Ona hâcet ismi verilir. Bu hâcetin iki tarafı, bir de orta kısmı vardır. Bir tarafı zaruret haddine yaklaşır. Bu taraf, zarar vermez. Çünkü zaruret haddi üzerinde durmak mümkün değildir. Başka bir tarafta lezzetlenme yaklaşır. Bu taraftan sakınmak uygundur. Bu iki tarafın arasında birbirine benzeyen birçok vasıtalar vardır. Kim korunun etrafında dolaşırsa koruya girmesi pek yakın bir ihtimaldir. Bütün tedbir, şüphelilerden korunmak ile takvâdır. Her şeyin başı budur. Mümkün olduğu kadar zaruret hududuna yaklaşmalıdır. Bunu da peygamberlere ve velî kullara uymak bakımından yapmalıdır! Zira onlar nefislerini zaruret hududuna döndürüyorlardı.

Veysel Karanî'nin aile fertleri Veysel Karanî'nin deli olduğunu sanıyorlardı. Çünkü o nefsini pek fazla tazyik ediyordu. Kapılarının yanında ona bir ev inşa ettiler. Bir sene, iki sene, **üç** sene geçtiği halde onun yüzünü görmüyorlardı. O, evinden sabah ezanının ilk çağında çıkıyor, en son yatsı namazında dönüyordu. Onun geçimi, hurma çekirdeklerini toplayıp bedeliyle geçinmekti. Atılmış bir hurmayı yerde görürse, akşam onunla iftar etmek için alırdı. Eğer iftar için birşey bulamazsa, topladığı çekirdekleri satar, onun parası ile gıdasını temin ederdi. Veysel Karanî'nin elbisesi mezbeleliklere atılan paçavralardı. Onları Fırat nehrinde yıkar, yamalar ve giyerdi. İşte onun elbisesi bu idi. Bazen mahalle çocuklarının yanından geçerken kendisini deli sanan çocuklar onu taşlarlardı. Çocuklar onu deli sanarlardı. Onlara şöyle derdi: 'Kardeşlerim! Eğer beni taşlayacaksınız, bari bana küçük taşları atın, çünkü topuklarımın kanayıp namaz vaktinin geçmesinden korkuyorum'. İşte onun sîreti böyleydi. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onun şanını yücelterek şöyle buyurmuştur:

Ben Yemen tarafından Rahmân'ın nefesini hissediyorum. Bu hadîs, Veysel Karânî'ye işarettir.

Hazret-i Ömer, halife seçildiği zaman şöyle bir hutbe îrad etti: 'Ey insanlar! Sizden Iraklı olanlar ayağa kalksın!' Bu söz üzerine Iraklılar ayağa kalktı. Hazret-i Ömer 'Siz oturunuz! Sadece Kûfeliler ayakta kalsın!' dedi. Iraklılar oturdular. Kûfelilere 'Siz de oturun! Sadece Murad kabilesinden olanlar ayakta kalsın!' dedi. Onlar da oturunca, Murad kabilesine şöyle hitap etti: 'Siz de oturunuz! Sadece Karan kabilesinden olan ayakta kalsın!' Hepsi oturdu. Bir tek kişi ayakta kaldı. Hazret-i Ömer ona hitaben şöyle dedi:

-Beni görüyor musun?

-Evet! Seni görüyorum.

-Karan'lı Amr'ın oğlu Üveys'i tanıyor musun?

Sonra Üveys'in, **Hazret-i Peygamber**'den dinlediği vasıflarını saymaya başladı.

-Evet! Tanıyorum. Sen niçin onu soruyorsun? Allah'a yemin ederim, bizim içimizde, ondan daha ahmak, ondan daha vahşi, ondan daha hakir bir kişi bulunamaz!

Bu durum karşısında Hazret-i Ömer ağladı ve sonra şöyle dedi:

-Ben dediklerimi, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini işittiğimden dolayı dedim: 'Onun şefaatıyla Rabia ve Mudar kabileleri adedince insan cennete dahil olacaktır'. 61

Herem b. Heyyan62 şöyle dedi: 'Ben Hazret-i Ömer'in bu sözünü dinledikten sonra Kûfe'de hiçbir işim olmadığı halde Üveys-i Karanî'yi arayıp bulmak ve onun durumunu sormak için kaldım. Araya araya onu Fırat nehrinin kıyısında, gündüzün ortasında, abdest alırken gördüm. Onu, bana söylenen vasıflarından tanıdım. Baktım ki etine dolgun, teni bembeyaz, başı traşlı, sakalı gür, rengi bozulmuş, yüzü buruşmuş, manzarası heybet verici bir kişi. . . Ona selâm verdim. Selâmımı aldıktan sonra beni dikkatle süzdü. Ben ona 'Allah senin gibi bir kahramana uzun ömür versin' dedim ve elimi musafaha etmek için onun eline uzattım. Benimle musafaha etmekten kaçındı. Ben 'Ey Uveys! Allah sana rahmet edip seni affetsin! Nasılsın, ey Allah'ın rahmetine mazhar olan kişi?' dedikten sonra, onu sevdiğimden ve ona karşı şefkatimden gözlerimden yaşlar boşanıp konuşamaz hale geldim. Zira onun durumundan gördüklerim bunu gerektirmişti. O da bana dedi ki: 'Allah sana da uzun ömür versin ey Heyyan'ın oğlu Herem! Nasılsın? Beni sana kim gösterdi?' **Cevap** olarak 'Allah!' dedim. Buna karşılık şunları söyledi: 'Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah ortaktan münezzehtir. Muhakkak rabbimizin va'di yerine gelecektir'.

Herem der ki: 'Beni tanıdığı zaman hayrete düştüm. Allah'a yemin ederim, ondan önce ne ben onu görmüştüm, ne de o beni görmüştü. Kendisine şöyle sordum: 'Benim ve babamın ismini nereden duydun? Oysa bundan önce seni görmüş değilim?' **Cevap** olarak 'Alîm ve habîr olan Allah bunu bana haber verdi. Nefsim senin nefsinle konuşurken ruhum senin ruhunu tanıdı. Ruhların da bedenlerin nefisleri gibi nefisleri vardır. Mü'minlerin bazıları bazılarını tanırlar. Allah'ın vermiş olduğu ruh vasıtasıyla sevişirler. Her ne kadar daha önce karşılaşmamış olsalar da. . . tanışırlar, konuşurlar her ne kadar memleketleri birbirlerinden uzak, konakları ayrı ayrı olsa da. '

'Allah senden razı olsun! **Hazret-i Peygamber**'den bir hadîs bana naklet ki ben onu senin ağzından dinleyeyim' dedim.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Ben **Hazret-i Peygamber**'e yetişemedim. Onunla sohbetim yok. Annem ve babam ona feda olsun. Fakat **Hazret-i Peygamber** ile karşılaşan kişileri gördüm. Senin kulağına geldiği gibi benim de kulağıma hadîsler gelmiştir. Ben, nefsim için bu kapıyı açıp da muhaddis, müftî veya kadı diye bilinmek istemiyorum! Ey Heyyan'ın oğlu Herem! Benim nefsimde bir meşguliyet vardır, beni insanlardan alıkoydu'.

Ben ona 'Kardeşim! Bana Kur'ân'dan bir âyet oku ki onu senin ağzından duyayım. Bana bir tavsiyede bulun! Çünkü ben seni Allah için pek fazla seviyorum!' dedim.

Herem der ki: 'Benim bu ısrarıma karşı ayağa kalktı, Fırat nehrinin kıyısına kadar elimden tuttu ve sonra şöyle dedi: 'Bilen ve dinleyen Allah'ın rahmetinden kovulmuş **şeytan**ın şerrinden Allah'a sığınıyorum'. Sonra ağladı ve dedi ki: 'Rabbim demiştir. Hak da rabbimin sözüdür. Rabbimin sözü, sözlerin en doğrusudur'. Sonra şu âyeti okudu:

Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri eğlence olarak yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler. O fasıl günü, hepsinin varacağı gündür. O gün dost dosttan hiçbir şey engelleyemez ve kendilerine yardım da olunmaz. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir. Çünkü O azîz'dir, rahîm'dir! (Duhan/38-42)

Bu âyeti okuduktan sonra bayıldığını sandığım şekilde bir ses çıkardı, sonra şöyle dedi: 'Ey Heyyan'ın oğlu! Senin baban Heyyan öldü! Senin de ölümün yaklaştı. Ya cennete veya cehenneme. . .

Baban Âdem (aleyhisselâm) öldü, annen Havva öldü, Nûh (aleyhisselâm) öldü, Rahmâ'nın dostu İbrahim (aleyhisselâm) öldü! Rahmân'ın kurtardığı Musa (aleyhisselâm) öldü. Rahmân'ın halifesi Dâvud (aleyhisselâm) öldü! Muhammed, (ona ve diğerlerine, salât ve selâm olsun) öldü. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) alemlerin rabbi olan **Allah'ın Rasûlü**'dür. Müslümanların halifesi olan Ebû Bekir öldü. Dostum ve kardeşim Hattab'ın oğlu Ömer öldü!' Bunu söyledikten sonra: 'Ey Ömeeer! Ey Ömeeer!!!' diye bağırdı.

Herem der ki, ben kendisine 'Allah senden razı olsun! Ömer ölmemiştir' dedim. O **cevap** olarak 'Rabbim bana Ömer'in ölüm haberini verdi, nefsim de ölümünü hissetti' dedi ve şöyle devam etti: 'Ben de sen de ölüler zümresindeniz. Sanki bu olmuştur'. Sonra **Hazret-i Peygamber**'e salât ve selâm getirdi. Birtakım gizli dualar okudu, sonra şöyle dedi: 'Ey Heyyan'ın oğlu! Şu benim sana tavsiyemdir: Allah'ın Kitabı'ndan ve sâlih Mü'minlerin yolundan ayrılma! Benim ölüm haberim bana ulaştırıldı. Senin ölüm haberin de bana ulaştırıldı. Bu bakımdan Allah'ın zikrinden ayrılma! Hayatta kaldıkça, göz açıp kapatıncaya kadar kalbin senden ayrılmasın! Döndüğün zaman kavmini Allah'ın azabıyla korkut. Bütün ümmete nasihatçi ol! Bir karış dahi cemaattan ayrılma yoksa bilmeden dinin senden ayrılır dolayısıyla kıyâmet günü ateşe girersin!' dedikten sonra şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Şu kişi (Herem) senin yolunda beni sevdiğini ve rızan için beni ziyarete geldiğini söylüyor. Yarab! Cennette bana yüzünü tanıt. Dar'us-selâm'da onu benim yanıma koy! Nerede olursa olsun, dünyada kaldıkça onu koru! Onun kaybolmuş şeylerini ona ihsan et! Onu dünyanın azıyla razı et! Dünyadan ona vermiş olduğunu onun için kolaylaştır. Ona vermiş olduğun nimetlerinden dolayı onu şükreden kullarından kıl! Benden taraf ona en hayırlı mükâfatı ihsan eyle!' Bunu dedikten sonra şöyle devam etti: 'Ey Heyyan'ın oğlu Herem! Seni Allah'a emanet ediyorum. Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketi senin üzerine olsun! Allah senden razı olsun! Bugünden sonra seni, beni ararken görmeyeyim. Çünkü ben şöhretten nefret eden ve tenhayı seven bir kimseyim. Meşguliyetim çoktur. Hayatta kaldıkça bu insanlarla beraber üzüntüm pek şiddetlidir. Ne sen beni sor, ne de ben seni arayayım. Bil ki sen daima benim hatırımdasın. Sen beni görmesen dahi seni anarım. Bana dua et. Eğer Allah dilerse ben de seni anar ve sana dua ederim, sen şu tarafa git, ben de öbür tarafa gideyim!' Bunun üzerine kendisiyle bir saat yürümeyi arzuladım. Fakat bu imkânı bana vermedi. Kendisinden ayrıldım. Hem kendisi ağladı, hem de beni ağlattı. Ben gidip bazı sokaklara girinceye kadar arkasından baktım. Ondan sonra onu sordumsa da ondan haber veren bir kimseye tesadüf etmedim. Allah ondan razı olsun, makamı cennet olsun!

İste dünyadan yüzçevirip âhirete yönelenlerin sîreti ve ahlâkı böyle idi. Dünya bahsinde geçen hakîkatlerden, peygamberler ve velî kulların sîretinden anlaşıldı ki dünyanın tarifi şudur: Yemyeşil kubbenin gölgelendirdiği herşeye, külümsü toprağın üzerinde bulunan herşeye dünya denilir. Ancak bu şeylerden Allah rızası için olanlar müstesnadır ve dünyalıktan sayılmazlar. Dünyanın zıddı ve kuması âhirettir. Kendisiyle Allah talep edilen herşey âhirettendir. Allah'a ibadet etmek için, dünyadan zarûret miktarı alınan şeyler dünyadan değil âhirettendir. Bu bir misal ile açığa kavuşur.

Şöyle ki: Kâbeyi kasteden bir kimse, hac yolunda olduğu halde, hacdan başka şeylerle meşgul olmayacağına, kendisini tamamen hacca vereceğine dair yemin etse, sonra bu kimse yolda azığını korumak, devesinin yemini vermek, yemek torbasını dikmek ve hac için lâzım olan şeyleri yapmakla meşgul olsa, kendisine yeminini bozdu diye kefaret düşmez. Çünkü hacdan başka şeyle meşgul olmuş

sayılmaz. İşte beden de böylece nefsin bineğidir. Onunla ömür mesafesi katolunur. Bu bakımdan bedenin yola tahammülünü ve gücünü sağlayan ilim ve amelle meşgul olmak dünyadan değil, âhirettendir. Evet! Bu sebeplerin herhangi birisiyle bedenin lezzetlenmesi kastedildiği zaman, kasteden, âhiretten inhiraf etmiş olur ve kalbinin katılaşmasından korkulur.

Tanafusî 63 şöyle anlatıyor: Mescid-i Haram'da Beni Şeybe kapısında birkaç gün birşey yemeden karnımın büklümlerini bükerek duruyordum. Sekizinci gün, uyku ile uykusuzluk arasında iken bir dellâlin şöyle bağırdığını duydum: 'Dikkat edin! Kim, muhtaç olduğundan fazlasını dünyadan alırsa onun kalbinin gözünü Allah kör eder (veya etsin) . İşte bu, dünyanın senin hakkındaki hakîkatinin beyanıdır. Bunu bil, Allah'ın izniyle irşad ol!'

53) Nesâî, Hâkim

54) Vali mektubu aldığı zaman, aile efradıyla Şam'a gitti, ölünceye kadar orada kaldı. İbn Hıbbân der ki: 'Hazret-i Ömer'in hilâfetinde Muaviye onu Şam kadılığına tayin etmiştir'.

55) Taberânî

56) Müslim, Buhârî

57) İbn Eb'id-Dünya, Beyhâk:

58) Yemek bahsinde geçmişti.

59) İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce

60) Ebû Nuaym, Beyhâkî

61) İbn Semmak, (Ebû Umame'den)

62) Abdî soyundan olan bu zat, ashâbın küçüklerinden. İbn Ebî Hatim ise onu tabiinin meşhur sekiz zahidinden saymıştır.

63) Adı Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Umayye el-Kûfî'dir. H. 204 senesinde vefat etmiştir.

26-3

İnsanlara Kendilerini, Yaratıcısını, Nereden Gelip, Nereye Gittiklerini Unutturan Meşguliyetler

Dünya mevcut şeylerden ibarettir. İnsan oğlunun o mevcutlarda lezzeti ve nasibi vardır. Onların ıslahında meşgalesi vardır. İşte bunlar **üç** şeydir. Zannedilir ki dünya, sadece bu **üç** işin birinden ibarettir. Oysa hiç de öyle değildir. Dünyanın kendilerinden ibaret olan şeyleri; kürre-i arz ve üzerindekilerdir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Biz yeryüzünde olan şeyleri yer halkına bir süs yaptık ki insanların hangisinin daha güzel amelde bulunacağını imtihan edelim. (Kehf/7)

Bu bakımdan yeryüzü, insanoğulları için döşek, beşik, mesken ve istikrar yeridir. Yeryüzünde olanlar da onlar için elbise, yemek, içmek, evlenmektir. Yeryüzündeki şeyleri **üç** kısımda toplayabiliriz:

1. Madenler

2. Bitkiler

3. Canlılar

Bitkiler

İnsan oğlu onları gıda edinmek ve tedavi olmak için arar. Madenler

Bakır ve kalay gibi, onları alet veya kap yapmak için; altın ve gümüş gibi onları para yapmak için veya bunların dışındaki maksat ve hedefler için arar.

Canlılar

Canlılar, insan ve insan dışındaki diğer canlılar diye ayrılır. İnsan dışındaki diğer canlıların etleri yenmek, sırtları binilmek ve süs edinilmek için aranılır. İnsan ise, bazen İnsan oğlu insanların bedenlerini mülk edinmek, onları hizmetkârlar gibi çalıştırmak ve sofralarına göndermek veya kadın ve cariyeler gibi onlardan zevk almak için onları arar. İnsanların kalplerini mülk edinmek, o kalplerde büyüklüğünü ve ikramını yerleştirmek için arar. İşte buna makam ve mertebe denilir. Zira makam ve mertebenin mânâsı, insanların kalplerini mülk edinmek demektir. İşte bunlar dünya diye isimlendirilen şeylerdir.

İnsanlara kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar, (otlağa) salınmış atlar, develer ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü (cazip) gösterildi. Fakat bunlar dünya hayatının geçici menfaatidir. Oysa varılacak güzel yer Allah katandadır. (Âl-i İmrân/14)

İşte bunlar dünyanın hazlarıdır. Ancak bunların kul ile iki yönden bağlantısı vardır: Biri kalple beraberdir ki o da kalbin bunları sevmesi, bunlardan lezzetlenmesi, kalbi köle gibi oluncaya dek himmetini bunlara sarfetmesidir veya dünya ile tamamen deli divaneye dönmüş bir aşık gibi olmasıdır. Bu alâkaya kibir, hile, hased, riya, şöhret, su-i zan, yağcılık, övülme sevgisi, servetle böbürlenmek gibi dünya ile ilgili olan kalbin bütün sıfatları dahildir ve bâtın dünya işte budur.

Zâhir dünya, bizim söylediğimiz şeylerdir. **İkinci** irtibat bedenledir. O da bedenin bu şeylerin ıslahı ile meşgul olmasıdır ki bunlar onun ve başkasının lezzetlenmesine elverişli hâle gelsin. Bu, sanatların ve halkın meşgul olduğu işlerin tamamıdır.

Halk nefislerini, varacakları yerlerini bu iki irtibattan dolayı dünya yüzünden unutmuştur: Kalbin sevgi ile bedenin de meşguliyetle bağlantısı. . . Eğer kişi nefsini, rabbini, dünyasının hikmet ve sırrını bilseydi, dünya dediğimiz bu şeylerin kendisini Allah'a doğru götüren hayvanın yemi için yaratıldığını anlardı. Bu hayvandan gaye bedendir. Zira beden ancak yemek, içmek, elbise ve meskenle hayatta kalabilir. Nitekim hac yolundaki devenin de ancak yemek, içmek ve sırtındaki çullar vasıtasıyla hayatta kalıp yoluna devam edebildiği gibi. . . Dünyada nefsini ve maksadını unutmak hususunda kulun misali, yolun konaklarında duraklayan ve durmadan devesine yem yediren, devesini tımarlayan, temizleyen, onun sırtına çeşitli elbise ve çullar örten bir hacının misali gibidir. Devesine otların çeşitlerini getiren, buz ile suyunu soğutan, kendisini kafileden geri bırakmasın diye bunları yapan, kafileden geri kalıp çölde kalan ve devesiyle beraber yırtıcı hayvanlara yem olan gâfil bir hacının misâli gibidir. Basireti açık olan bir hacı ise, ancak devenin yürüyüşünü temin edecek kadarıyla ilgilenir. Bu bakımdan bu miktarı temin ettikten sonra kalbi Kâbe ve hac ile bağlıdır. Ancak zaruret miktarı deveye bakar. İşte âhiret

seferindeki basiret sahibi de böyledir. Tuvalete ancak zaruret miktarı girdiği gibi, gerektiği kadar bedene bakar. Yemeği midesine sokmak ile karından çıkarmak arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü her **ikisi** de bedenin zarurî ihtiyaçlarındandır! Kimin himmeti, karnına soktuğu şeyler ise, onun kıymeti midesinden çıkardığı şeydir! İnsanı Allah'tan en fazla meşgul eden midedir. Zira gıda zarurî olanıdır. Mesken ve elbisenin işi daha kolaydır. Eğer insan bu şeylere olan ihtiyacının sebebini bilmiş olsaydı ve sadece ihtiyaç kadarını kullansaydı, dünya meşgaleleri onun bütün vakitlerini almazdı. İnsanlar dünyayı bilmediklerinden, hikmetinden gâfil olduklarından ve dünya ile lezzetlendiklerinden dolayı dünya bütün vakitlerini alıyor, meşgul ediyor! Fakat onlar dünyayı bilememişler ve dünyadan gâfil olmuşlardır. Böylece dünyanın meşgaleleri ardı ardınca onların üzerine akın etmiş, bir kısmı diğerini takip etmiştir. Sınırsız bir nihayete doğru onları sürüklemiştir. Onlar meşgalelerinin çokluğuna dalmışlar ve maksatlarını unutmuşlardır.

İşte biz, dünya meşgalelerinin tafsilâtını, onlara ihtiyacın nasıl olduğunu ve insanların dünya maksadlarında nasıl yanıldıklarını belirteceğiz ki dünya meşgaleleri halkı nasıl Allah'tan uzaklaştırmıştır, işlerin akibetini nasıl unutturmuştur açıkca görünsün!

Bu bakımdan deriz ki; dünyevî meşgaleler, sanatlar ve halkın üzerine üşüşmüş olduğunu gördüğün çalışmalardır. Çokça çalışmanın sebebi; İnsan oğlunun **üç** şeye mecbur olmasındandır: 'Azık, mesken ve elbise'.

Azık, gıdalanmak ve yaşamak içindir. Elbise, sıcak ve soğuktan korunmak içindir. Mesken, sıcak ve soğuğu defetmek, aile efradı ve maldan helâk olmanın sebeplerini uzaklaştırmak içindir.

Allah, gıdayı, mesken ve elbiseyi, insanın sanatına muhtaç olacak şekilde yaratmıştır. Ancak hayvanlar için böyle değildir. Çünkü bitki, pişirmeksizin, hayvanın gıdası olur. Sıcak ve soğuk hayvanın bedenine tesir etmez. Bu bakımdan binaya muhtaç değildir ve çölde yaşayabilir. Elbisesi, tüyleri ve derilerdir. Elbiseye ihtiyaçları yoktur. İnsan ise, böyle değil. . . Bunun için beş sanata ihtiyaç vardır. Onlar da sanatların temelleri ve dünyevî meşgalelerin başlangıçlarıdır ve o sanatlar şunlardır: Çiftçilik, çobanlık, avcılık, dokumacılık ve inşaat.

Bina, mesken içindir. Örücülük ve kapsadığı yün eğirmek ve dikmek giymek içindir. Çiftçilik, yemek için. Koyunlar ve atların çobanlığı da yine yemek, binmek ve avcılık içindir. Avcılıktan gayemiz **Allahü teâlâ**'nın yaratmış olduğu kara ve deniz hayvanını, madeni, otu veya odunu elde etmek demektir. Bu bakımdan çiftçi bitkileri elde eder. Çoban hayvanları korur, üretir. Avcı biteni elde edip başka insanın sanatı olmaksızın kendi kendine birşeyler edinir ve böylece yerin madenlerinden, insanların sanatı olmaksızın yaratılan şeyleri alır. Çünkü avcılıktan bizim gayemiz; bütün bunları kapsayan geniş mânâdır. O mânânın altına birçok sanat ve meşgaleler girer. Sonra bu sanatlar aletlere muhtaçtır. Dokuma aleti, çift, bina ve av gibi. . . Aletler de bitkilerden edinilir: Bunlar odun ve kereste kısımlarıdır veya demir, kaya ve benzerleri gibi madenlerden veya hayvan derilerinden yapılırlar.

Bu bakımdan **üç** çeşit sanata daha ihtiyaç vardır:

Marangozluk; bundan gayemiz, ne şekilde olursa olsun kereste ve odun maddeleri üzerinde çalışan kimselerdir. Hattattan gayemiz; demir, bakır ve diğer maden cevherleri üzerinde çalışan kimsedir. Bizim gayemiz cinsleri zikretmektir. Sanatların kısımları ise pek fazladır. Terziye gelince,

ondan gayemiz; hayvan derileri ve parçaları üzerinde çalışan kimsedir. İşte bunlar sanatların temelleridir. Sonra insan tek başına yaşayamayacağı şekilde yaratılmıştır. Hatta tek başına yaşamamaya mecburdur. Bu mecburiyet ise iki sebepten meydana gelir. O sebeplerin biri, insan cinsinin devam etmesi için üremeye muhtaç olmasıdır. Bu ise ancak erkek ve kadının bir araya gelmeleriyle mümkün olur.

İkinci sebep ise yemek ve elbiseleri hazırlamak hususunda, çocuk terbiyesi bakımından yardımlaşmaktır. Çünkü eşlerin birleşmesi çocuğu meydana getirir. Bir kişi hem çocuğu korumak, hem de azığın sebeplerini araştırmakla meşgul olamaz. Sonra kişinin aile efradı ile bir evde toplanması da kâfi değildir.

İnsanların bir grubu bir araya gelmedikçe yaşamaları mümkün değildir. Bir araya gelmeliler ki bir araya gelen grubun her biri ihtiyaç duyulan bir sanatı üzerine alsın. Çünkü bir kişi, tek başına nasıl çiftçilik yapacaktır? Zira çiftin aletlerine muhtaçtır. Alet de demirciye ve marangoza muhtaçtır. Yemek, değirmenciye ve fırıncıya muhtaçtır. İnsan tek başına elbiseyi nasıl elde edebilir? Oysa elbise, pamuğu korumaya, örmeye, dikiş aletleriyle daha bir çok aletlere muhtaçtır. İşte bunun için insanın tek başına yaşaması imkânsızdır. Böylece bir arada yaşamaya ihtiyaç vâki olmuştur. Sonra insanlar eğer üstü açık bir çölde toplansalar, sıcak, soğuk, yağmur ve hırsızlardan korunmaları zorlaşır. Bu bakımdan kuvvetli binalara ve her hane halkının yatacağı müstakil konaklara ihtiyaçları vardır. Öyle ki beraberlerinde aletlerini, ev eşyalarını bulundurabilsinler. Konaklar, sıcağı, soğuğu yağmuru defettiği gibi, komşuların hırsızların ve benzeri şeylerin eziyetlerinden de korur. Fakat evler bazen bir grup hırsızın baskınına maruz kalırlar. Bu bakımdan o evlerde oturanların yardımlaşmaya ve bütün evleri koruyacak bir sur ile korunmaya ihtiyaçları vardır. Bu zaruretten dolayı da şehircilik fikri doğmuştur.

Sonra insanlar evlerde, şehirlerde bir araya geldikleri ve alış veriş yaptıkları zaman aralarında husumetler başgösterir. Çünkü riyaset meselesi doğar. Kocanın kadına baş olması, anne-babanın çocuklarına baş olmaları durumu meydana gelir. Çünkü kadın ve çocuklar zayıftır ve bir idareciye muhtaçtırlar. Ne zaman akıllı bir kimse başkasının boyunduruğuna girerse bu durum husumete götürür. Ama hayvanları boyunduruğa sokmak böyle değildir. Çünkü hayvanlarda muhâseme kuvveti yoktur, onlara zulmedilse bile düşmanlık gütmezler. Kadın ise kocasına karşı husumet gösterir. Evlat, anne ve babasına karşı muhâsemette bulunur. Bu bir evin manzarasıdır.

Bir şehrin halkına gelince, onlar ihtiyaçları olan maddelerde alış-veriş edip mücadele ederler. Eğer o şekilde bırakılırlarsa mutlaka savaşa tutuşur ve hepsi helâk olurlar. Çobanlar ve çiftçiler de böyledir. Meralara akın ederler, arazi ve sulara varırlar. Vardıkları yerler onların ihtiyaçlarına **cevap** vermez. Şüphesiz münazaaya tutuşurlar. Sonra bazıları çiftçilik ve sanattan, körlükten, hastalıktan ihtiyarlıktan ve çeşitli sebeplerden ötürü aciz kalır. Eğer o kimse, o şekilde bırakılırsa helâk olur. Eğer onun halinin sorulması bütün insanlara bırakılırsa onu mahrum ederler. Eğer tahsis edici bir sebep olmaksızın biri onun haline bakmaya tayin edilirse o da ona itaat etmez. Bu bakımdan bu bir araya gelmekten hasıl olan arızalardan dolayı zarurî olarak birçok sanatlar doğar.

Onlardan biri arazi ölçme sanatıdır. O arazi ölçme sanatı ki onunla yerin miktarı bilinir. Arazi, bu ölçü sayesinde insanlar arasında adaletle paylaştırılır. O sanatlardan biri de askerlik sanatıdır. Bu sanat da kılıçla memleketi korumak, memleketten hırsız ve benzerlerini uzaklaştırmak için meydana çıkmıştır.

O sanatlardan biri de hüküm ve husumeti ortadan kaldırma sanatıdır. Bu sanattan da fıkha ihtiyaç duyulmuştur. Fıkıh ise halkı kontrol etmek için gereken yasaların bilinmesi demektir. Bu yasalar halkı kendi hududunda durdurmaya mecbur eder ki aralarındaki muaraza çoğalmasın. Bu, Allah'ın çizmiş olduğu hududların bilinmesi demektir. Bunlar siyasî işlerdir, mutlaka lâzımdırlar. Bununla ancak hidayeti ayırt edecek ve ilim gibi özel nitelik ve sıfatlara sahip olan kimseler meşgul olabilirler. Bunlar, kanun ile meşgul oldukları zaman, başka bir sanatı icra etmeye vakitleri kalmaz. Maaşa muhtaç olurlar. Memleket halkı da onlara muhtaçtır. Zira bir memleket halkının tümü düşmana karşı savaşa gittiği zaman, sanatlar muattal olur. Eğer savaş ehli/silah ehli maişetlerini temin etmek için sanatlarla meşgul olurlarsa, o vakit memleket koruyucusuz ve nöbetçisiz kalır. Bütün insanlar zarar görür. Bu bakımdan onların maişetlerine ve rızıklarına -eğer varsa- sahipsiz malların sarfedilmesi veya ganimetlerin eğer savaş kâfirlere karşı yapılıyorsa- sarfedilmesine ihtiyaç doğmuştur. Eğer onlar da dindar ve muttakî kimseler ise, halkın yararı için, halkın mallarının azıyla kanaat edeceklerdir. Eğer lüks hayat yaşamayı isterlerse, o vakit memleket halkının malları bu muhariblere kayar ki onlar da, millete koruyuculuk ve nöbetçilik vazifeleriyle yardım etsinler. Bu bakımdan haraç (vergi) 64 alma ihtiyacı doğar. Sonra haraç alma ihtiyacından dolayı birçok sanatlar doğar. Zira haracı (vergiyi) adaletle çiftçi ve servet sahiplerine koyan memurlara ve vazifelilere ihtiyaç olur. Şefkatle onlardan o haraçları alana ihtiyaç duyulur. Bunlar da haraç toplayan ve servetlerden haraç alan memurlardır. Himayesinde haraç toplayan bir kimseye ihtiyaç olur ki dağıtma zamanına kadar o haraçları korusun. Bunlar da hazinecilerdir. Bir de haracı adaletle memleket koruyucularına dağıtana ihtiyaç vardır. Bu da askerler için taksimat vazifesini gören memurdur. İşte bu işler, eğer aralarında bir bağlantı olmayan bir cemaat tarafından yürütülmeye kalkışılırsa, nizam alt üst olur. Bu bakımdan bunları sevk ve idare eden ve emri dinlenen bir idareciye ihtiyaç olur. Öyle idareci ki her işe bir şahsı tayin eder ve herkese uygun vazifeler seçer. Haraç ve dağıtımında adaleti gözetir. Askeri savaşta kullanmak, silahları askerlere dağıtmak, savaş cihetlerini tayin etmek, her gruba kumandan tayin etmek ve bunlara benzer idarecilik sanatından olan vazifeleri yapmakta adaletten ayrılmaz. Silah kullanan askerlerden, hassas bir şekilde onları kontrol ve idare eden idareciden sonra yazarlara, hazinecilere, muhasebecilere, haraç alan memurlara ve memleketin idaresini yürüten idarecilere ihtiyaç olur. Sonra bunlar da maişete muhtaç olurlar. Bunların sanatla meşgul olmaları mümkün değildir. Öyle ise aslın malıyla beraber, fer'î olanın malına da ihtiyaç duyulur. Buna Haracın dalı (ek vergi) adı verilir. Bu fikir yanında insanlar sanatta **üç** gruba ayrılırlar:

Birinci grup çiftçiler, koruyucular ve sanatçılardır.

İkinci grup ise, kılıçlarıyla memleketi koruyan askerlerdir.

Üçüncü grup, almak ve vermekte bu iki grubun arasında aracılık yapanlardır. Bunlar idareciler, tahsildarlar ve benzerleridir. Dikkat et durum, yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyacından başlayıp nereye vardı? İşte dünyanın işleri böyledir. Ondan bir kapı açıldı mı, muhakkak ondan dolayı başka kapılar açılır ve böylece sayılamayacak kadar uzar gider. Sanki dünya cehennemdir. Onun derinliğinin sonu yoktur. Onun bir çukuruna yuvarlanan, o çukurdan başka çukura, ondan başka çukura yuvarlanır. Yani

durmadan bu şekilde yuvarlanıp gider. İşte bunlar sanatlardır. Ancak bunlar mal ve aletlerle tamamlanırlar. Mal da yeryüzünde kendilerinden yararlanılan şeylerden ibarettir. Malın en güzeli gıdalar, sonra insanların sığınağı olan mekanlardır. Bu mekanlar evlerdir.

Sonra insan o mekanlarda yaşamak için durmadan çaba sarfeder, dükkanlar, pazarlar, tarlalar ve ziraat yerleri bu mekanların kısımlarıdır. Sonra elbiseler, sonra av eşyaları ve aletleri. . . Sonra aletlerin aletleri. . . Bazen hayvanlar da alet olur. Mesela av köpeği avın, sığır nadasın, at da savaşın aletidir. Sonra bunlardan da alış veriş ihtiyacı doğar. Zira çiftçi bir kimse çoğu zaman bir köyde oturur, o köyde çift aleti yoktur. Demirci ve marangoz öyle bir köyde otururlar ki orada ziraat yapmaya imkân yoktur. O halde zarurî olarak çiftçi onlara, onlar da çiftçiye muhtaçtırlar. Bu bakımdan onlardan biri yanındakini diğerine vermek mecburiyetindedir ki onun yanındakini alsın. Bu ise alış veriş yoluyla mümkündür. Marangoz çiftçiden aletiyle gıda istese, çiftçi, marangozun yanında bulunan alete muhtaç olmadığından gıdayı o alete karşı vermez. Çiftçi marangozdan aletini yemek karşılığında istese, marangozun yanında o anda başka yemek varsa, çiftçinin yemeğine muhtaç olmadığı için aletini vermez. Dolayısıyla hedefler gecikir. Bu bakımdan bunlar her sanatın aletlerini satan bir dükkanın kurulmasına ihtiyaç duyarlar. Böylece dükkan sahibi, dükkanda topladığı şeylerle ihtiyaç sahiplerinin durumunu gözetmiş olur. Bunlar da çiftçilerin mahsullerini teslim edecekleri ve toplayacakları depolara muhtaç olurlar ki depo sahipleri onlardan mahsullerini satın alsınlar, ihtiyaç sahiplerinin durumunu tarassut etsinler. Bundan dolayı da pazarlar ve ambarlara olan ihtiyaç başgösterir. Çiftçi mahsülünü alıp götürür. İhtiyaç sahibi bulamadığı zaman, umumi bayiye ucuz bir fiyatla satar, onlar da kâr etmek maksadıyla ihtiyaç sahiplerini beklerler. Malların hepsinde durum böyledir. Sonra memleket ve köyler arasında gelip gitme hâdisesi meydana gelir. Böylece halk, birbirlerine gidip gelirler. Köylerden yiyecek maddelerini, şehirlerden aletleri satın alırlar ve bunları nakletmeye, bunlarla yaşamaya muhtaç olurlar ki bunlardan dolayı şehir sakinlerinin durumu nizam ve intizama girsin. Zira her şehirde çoğu zaman her alet ve her köyde de çoğu zaman her yiyecek maddesi bulunmaz. Öyleyse bazısı diğerine muhtaçtır. Dolayısıyla nakil ihtiyacı başgösterir. Bundan da nakliyecilik yapan tüccarlar sınıfı meydana gelir.

Onları bu işe teşvik eden, şüphesiz servet edinmektir. Onlar gece gündüz başkalarının mallarını taşımak suretiyle yorulmakta, onların payları da başkalarının yiyeceği malı toplamaktır. O başka yeyici ise ya yol kesici, ya da zâlim bir sultandır. Fakat **Allahü teâlâ** memleketin nizamını ve kulların maslahatını onların gaflet ve cehaletinde kılmıştır. Dünyanın bütün işleri gafletle ve himmetin eksikliğiyle cereyan eder. Eğer insanlar düşünüp, himmetleri yücelseydi, dünyaya karşı zâhid olurlardı. Bunu yaptıkları takdirde hayat dumura uğrardı. Hayat dumura uğradığı takdirde hepsi helâk olurdu. Zâhid de helâk olurdu. Sonra insan nakledilen malları sırtlayıp götürmeye güç yetiremez. Bu bakımdan yük taşıyıcı hayvanlara ihtiyaç duyulur. Mal sahibinin bazen hayvanı olmaz. Dolayısıyla onunla hayvan sahibi arasında icar (kiralama) meydana gelir. Böylece kira da kazancın bir çeşidi olur.

Sonra alış veriş sebebiyle altın ve gümüşe ihtiyaç vâki oldu. Zira bir yemeği bir elbise ile satın almak isteyen bir kimse, yemeğe eşit olan elbise miktarının ne kadar olduğunu nasıl bilsin! Alış-veriş çeşitli cinsler arasında cereyan eder. Tıpkı bir elbise ve hayvan, yiyecek maddesiyle satın alındığı gibi. . . Bunlar birbirine uygun olmayan şeylerdir. O halde, alıcı ve verici arasına girecek adil bir hâkime ihtiyaç vardır ki birisini diğeriyle adaletli bir şekilde denk yapsın. O adalet ise malların bizzat kendilerinde aranır.

Sonra uzun zaman yaşayacak bir mala ihtiyaç duyulur. Çünkü bu mala ihtiyaç devam eder. Malların en uzun yaşayanı ise madenlerdir. Bu bakımdan paralar, altın, gümüş ve bakırdan yapılır. Sonra parayı sikkelemek, nakışlı yapmak, birimini takdir ve sınırlamak ihtiyacı başgösterir. Bu bakımdan darbhaneye, ondan sonra da sarraflara (ayarını bilmek için) ihtiyaç duyulur. Böylece meşgaleler ve işlerin bir kısmı diğerini gerektirir. Sonunda durum senin gördüğün noktaya varıncaya kadar geldi. İşte bunlar halkın meşgaleleri ve yaşantılarıdır. Bu sanatların hiçbir şeyinin yapılması ve öğrenilmesi başlangıçta biraz da olsa yorulmaksızın mümkün olamaz. Halkın içinde çocukluk devresinde bundan gâfil olanlar olur. Onunla meşgul olmazlar veya meşgul olmalarına bir mâni çıkar. Böylece kazanmaktan aciz olur. Çünkü sanatı yoktur. Bu bakımdan başkasının kazancından yemeye mecbur kalır. Bundan iki hasis ve çirkin sanat doğup meydana gelir.

Birincisi hırsızlık, **ikincisi** hilekârlıktır. Bu iki sanatın ortak yanları, **ikisi**nin erbablarının da çalışmadan başkasının kazancını yemeleridir. Sonra insanlar hırsız ve hilebazlardan sakınır, mallarını onlardan korurlar. Böylece tedbir alıp çareler düşünmek için akıllarını kullanmaya muhtaç olurlar. Hırsızlara gelince onların bir kısmı yardımcı edinir. Elinde kuvvet olur. Bir araya gelir çoğalırlar. Bedevîler gibi yol keserler. Onların zayıflarına gelince, zayıf hırsızlar hilebazlıklara ve kurnazlıklara sığınırlar. Ya delikler açmak suretiyle veya mal sahibinin gafleti anında duvara tırmanmak suretiyle malı çalarlar veya zincir ve iplerle sarkıtmak suretiyle bu işi yaparlar. Hırsızlık yollarını öğrenmek için sarfedilen çabalar sayesinde meydana gelen daha nice hırsızlık çeşitlerine başvururlar.

Hilekâra gelince, hilekâr, başkasının kazandığını istediği zaman kendisine 'Başkasının çalıştığı gibi sen de çalış! Yorul! Tembellikle senin ne işin vardır?' denir. Böylece kendisi azarlanır ve mahrum bırakılır. Bu bakımdan malların çıkartılmasında bir hileye ve tembellik hususunda nefislerini mazur göstermenin zeminini hazırlamaya mecbur kalırlar. Kendilerini sakat göstermeye mecbur olurlar.

Bu sakatlık ya hakîkidir, hilelerle kendilerini ve çocuklarını kör eden gruplar gibi. Bunlar körlükten dolayı kendilerine birşeyler verilsin diye bunu yaparlar veya hakîkî değil de kendilerini kör, felçli, mecnun ve hasta gösterirler! Bunu da çeşitli hilelerle yaparlar ve müstehak olmadan bu belanın kendilerine isabet ettiğini de belirtmekten geri durmazlar ki bu, şefkate vesile olsun. Başka bir grup da halkı hayrette bırakacak söz ve hareketleri araştırırlar ki halk o sözler ve hareketleri gördüğünde kalpleri inşiraha gelsin ve cömertlik yaparak versinler. Sonra şaşkınlık devresi geçti mi o malı verdiklerine pişman olurlar, fakat pişmanlık fayda vermez. Bu, bazen kişinin kendisini maskara yapmak, başkasının durumunu taklid etmek, gözbağcılık yapmak veya gülünç hareketlerde bulunmakla olur. Bazen de garip şiirler okumak, güzel ses, secîli nesirler okumak suretiyle olur. Fakat vezinli şiir, daha fazla tesir eder. Hele o şiirde mezheblerle ilgili taassubdan dem vurmak, ashâb-ı kirâmın menkîbelerinden ve ehl-i beytin faziletinden bahsetmek veya hayasız kimselerin aşkını tahrik eden şiir okumak veya çarşılarda def çalanların uda benzeyen, fakat esasında ud olmayan aletlerden çalmak veya boyalarla tezyin edilen nushalar, satıcısının şifa olduğu hayalini müşterilere verdiği haşişleri satmak gibi maskaralıklar daha fazla tesir eder. Böylece çocuk ve cahilleri kandırır! Kur'a atan, fala bakan, müneccimler gibi. . . . Minberlerin tepelerinde hokkabazlık yapanlar, va'z ve nasihatlerinde ilmî bir fayda olmayanlar, vaazlarında gayeleri halk tabakasının kalbini tesir altına almak isteyenler, çeşitli hilelerle onların mallarını yemek isteyenler de bu kısma dahildirler!

Hileler iki bin çeşitten daha fazladır. Bütün bunlar maişet için ince fikirlerle elde edilirler! İşte bunlar halkın meşgaleleri ve üzerine üşüştüğü işlerdir. Halkı bu işlere azık ve elbise ihtiyacı çekmektedir. Fakat onlar bu esnada nefislerini, maksadlarını, varacakları yeri unuttular. Şaştılar, sapıttılar, zayıf akıllarına dünya meşgalelerinin zahmetiyle bulandıktan sonra bozuk hayaller gelmeye başladı. Böylece yolları ayrıldı, görüşleri parçalandı. Bir gruba cehalet ve gaflet galip geldi. Onların gözleri, işlerinin akibetine bakmaya yönelmedi. Dediler ki: 'ınaksad bizim dünyada birkaç gün yaşamamızdır. Bu bakımdan biz azık edininceye kadar gayret edelim, sonra yiyelim ki tekrar kazanmaya kuvvetimiz olsun! Sonra kazanalım, sonra yiyelim'. O halde bunlar yemek için kazanıyorlar. İşte bu çiftçilerin ve sanatkârların yoludur. Dünyada üstün lezzeti ve dinde iyi bir yeri olmayanların yoludur. Çünkü böyle bir kimse gündüz yorulur ki gece yesin. Gece yer ki gündüz yorulsun. Bu, saniyelerin dönüşü gibi, ancak ölümle sonu gelen bir seferdir. Başka bir grup da durumu kavradıklarını iddia ederek maksadın, çalışma ile İnsan oğlunun yorulması ve dünyadan lezzetlenmesi olmadığını, aksine saadetin dünya şehvetini yerine getirmekte olduğunu bunun da midenin ve tenasül uzvunun şehveti olduğunu iddia ederler! Bu kimseler, nefislerini unuttular, himmetlerini kadınların peşine takılmaya ve yemeklerin lezzetlilerini toplamaya sarfettiler! Hayvanların yediği gibi yerler. Bunu elde ettikleri zaman saadetin zirvesine eriştiklerini sanarlar. Bu durum, onları Allah'tan ve son günden uzaklaştırmaktadır!

Başka bir grup da, saadetin malın çokluğunda olduğunu zanneder. Zenginlik, hazinelerin çok olmasına bağlıdır. Hazine sahibi olma hayali onların uykularını kaçırır, mal toplamak için bütün gün yorulurlar. Gece ve gündüz boyunca, seferlerde yorulurlar, zahmetli işlere koşarlar, kazanırlar, toplarlar. Malın eksileceğinden korkarak ve çekinerek zaruret miktarından fazlasını yemezler. İşte bunlar, onların lezzetleridir. Onların ölünceye kadar âdet ve hareketleri budur. Dolayısıyla mallar da toprak altında kalır veya şehvet ve lezzetlerine sarfeden birinin eline geçer. Bu takdirde toplayana yorgunluk ve günah, yiyene de lezzet düşer! Sonra mal toplayan kimseler, bu gibilere bakıp ibret almazlar.

Başka bir grup, saadetin güzel nam yapmak, halkın övgüsüne mazhar olmak olduğunu zannettiler. Böyle kimseler maişeti için çalışmada yorulurlar. Yemek ve içmekte nefislerini zorluklara sürerler. Bütün mallarını güzel elbiselere, nefis bineklere sarfederler. Evlerinin kapılarını süslerler. Halkın gözüne çarpan yerlerini süslü püslü yaparlar ki 'adam zengindir, servet sahibidir' denilsin. Zannederler ki saadet ancak budur! Bu bakımdan onların işi, gece gündüz halkın gözüne çarpan yerlerini süslemektir.

Başka bir grup da saadetin mertebeye, halk arasında büyüklüğe ve halkın kendilerine karşı tevazu ve tâzimde bulunmasına bağlı olduğunu zannettiler. Bunlar da gayretlerini, mertebeleri elde etmeye, saltanat işlerinde çalışmak suretiyle halkı itaatlerine çekmeye sarfederler. Sonunda bu çeşit vazifelerinden dolayı halk arasında itibarlı ve nüfuzlu olmayı umarlar. Saltanatlarının genişlediği zamanı, halk tabakasının kendilerine itaat ettiği vakti büyük bir saadete mazhar olmalarının vakti olarak görürler ve istenilen hedefin son zirvesi olarak kabul ederler. Bu gâfil insanların kalplerinde şehvetlerin en galibi vardır. Bu kimselere halkın kendilerine göstereceği tevazu, Allah'a karşı gösterdikleri tevazu'dan ve Allah'a yapacakları ibadetten, âhiretleri için düşünmelerinden daha sevimli gelir!

Bunlardan başka sayılması uzun sürecek daha nice gruplar vardır. O gruplar yetmişten daha fazladır. Hepsi sapıtmış ve doğru yoldan kaymışlardır! Onları yemek, elbise ve mesken ihtiyacı bütün bu felâketlere sürüklemiştir. Bu **üç** şeyin neler için istendiğini ve yeterli miktarını unutmuşturlar!

Sebeplerin başlangıçları onları sonuçlarına sürüklemiştir. Bu durum, onları çıkılması mümkün olmayan çukurlara düşürür!. . Bu bakımdan bu sebep ve meşgalelere ihtiyacın yönünü bilen ve bunlardan gayenin ne olduğunu anlayan bir kimse dalabilir. Maksadının en son noktasının helâk olmamak için azık ve kisve ile bedenini korumak olduğunu bilen kimse bir işe, sanata dalabilir. Şöyle ki, eğer aza kanaat yolunu seçerse, meşgaleler kendisinden uzaklaşır, kalp boşalır. Âhiretin anılması kalbe hâkim olur. Himmeti âhirete hazırlanmaya sarfolunur. Eğer zaruret miktarını geçerse meşgaleleri çoğalıp biri diğerini davet eder. Sonsuza doğru zincirleme gider. Dolayısıyla himmetleri dağınık olur. Himmetleri dünyanın vâdilerine dağılan bir kimsenin, dünyanın hangi deresinde helâk olacağına **Allahü teâlâ** aldırmaz.

İşte dünya meşgalelerine sonuna kadar dalanların durumu bu! Bir grup bu durumun tehlikesini sezmiş, dolayısıyla dünyadan yüz çevirmiş, böylece de **şeytan** onlardan nefret ederek onları rahat bırakmamıştır. Rahat bırakmadığı gibi, dünyadan yüzçevirdikleri halde bile onları saptırmıştır. Hatta bunlar da birçok gruplara ayrılmışlardır. Onların bir grubu zannetti ki dünya meşakkat ve mahrumiyet evidir. Âhiret de, ister dünyada ibadet etsin, ister etmesin herkes için saadet evidir! Bu bakımdan bunlar sevabı, kendilerini öldürmekte, dünya meşakkatinden kurtulmak için intihar etmekte görmektedirler. Bu fikre Hind ehlinden olan birtakım âbidler yönelmişlerdir. Bunlar diri olarak kendilerini ateşe atıp intihar ediyorlar. Bu yaptıklarının, kendilerini dünya meşakkatinden kurtaracağını zannediyorlar.

Başka bir taife de 'İntihar kurtarmaz, önce beşerî sıfatları öldürmek, onları tamamen nefisten kesmek lâzımdır. Saadet ancak, şehvet ve öfkenin kesilmesindedir' görüşündedirler. Böyle zannettikten sonra riyazâta giriştiler, nefislerine fazlasıyla tazyik yaptılar Hatta bir kısmı riyazetin şiddetinden dolayı helâk oldu. Bazıları akıllarını yitirdi, mecnun oldu. Bazıları hasta düşüp yolu önünde kapandı.

Bazıları tamamen sıfatları sökmeye muktedir olamadılar ve şeriatın kendisine yüklediği vazifelerin muhal olduğunu zannettiler. 'Şeriat bir vesvese, aslı ve astarı olmayan bir şeydir!' diyerek ilhad ve dinsizlik girdabına girdiler. Bazıları da bütün bu yorgunluğun Allah için olduğu ve Allah'ın da kulların ibadetine muhtaç olmadığı, hiçbir günahkârın günahının ondan birşey eksiltmediği, hiçbir ibadet edenin ibadetinin de birşey artırmadığı düşüncesine sahip oldular. Böylece gerisin geriye şehvetlere döndüler! İbâha (herşeyi helâl görmek) yoluna saptılar. Şeriat ve ahkâm yaygısını kaldırdılar. Allah'ın, kulların ibadetinden müstağni olduğuna inandıkları için böyle yapmalarının birlemelerinin saflığından ileri geldiğini iddia ettiler.

Başka bir grup zannetti ki ibadetlerden gaye; Allah'ın marifetine riyazet yoluyla varmak için riyazet çekmektir. Bu bakımdan marifet hasıl olduğu zaman kişi hedefe vâsıl olmuştur. Hedefe vâsıl olduktan sona artık vesile ve çarelerden müstağni olur! Böylece amelleri ve ibadetleri terkettiler. Allah'ın marifetinde son raddeye çıktıkları için, artık tekliflerle zelil olmalarına gerek kalmadığını iddia ettiler! Zira teklif ancak halk tabakasına yapılır! Bu mezheblerden başka daha nice bâtıl mezhebler, korkunç dalâletler vardır. Onları saymak uzun sürer. Hatta yetmiş küsur mezhebe ulaşır. Onlardan kurtulan ancak bir gruptur. O da **Hazret-i Peygamber**'in ve ashâb-ı kirâmın üzerinde bulundukları yolda bulunan gruptur. Bu grup dünyayı tamamen terketmez ve tamamen de şehvetlere dalmaz.

Bu grup, dünyadan yetecek kadarını alır. Şehvetlerin din ve aklın itaatından çıkan kısımlarını kaldırırlar. Her şehvetin peşine takılmazlar ve her şehveti de terketmezler. Aksine normal olana ve adalete tâbi olurlar. Herşeyi terketmez ve dünyanın herşeyini de istemezler. Dünyada yaratılan herşeyin maksadını bilir, onu yerine koyarlar! Bu bakımdan gıdadan ibadete güç yetirecek kadarını alırlar. Meskenden hırsızlardan, sıcak ve soğuktan koruyanı edinirler. Elbiseden de bu şekilde faydalanırlar. Hatta kalp, bedenin meşgalesinden boşaldığı zaman, himmetinin hakîkatiyle Allah'a yönelir, Allah'ın zikriyle ve O'nun nimet ve sıfatlarını hayatı boyunca düşünmekle meşgul olur. Şehvetlerin siyasetlerine yapışır, onları kontrol eder ki verâ ve takvânın hudutlarını aşmasın. Bunun tafsilatını ashâb-ı kirâmdan ibaret olan Fırka-i Nâciye'ye (Kurtulmuş gruba) tâbi olmakla bilir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** 'O gruplardan ancak bir fırka kurtulur' dediği zaman ashâb-ı kirâm 'O grup kimdir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** **cevap** olarak şöyle buyurdu: '**Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat**!' Denildi ki: '**Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** kimdir?' Şöyle dedi: **'Benim ve ashâbımın üzerinde bulunduğumuz yolda olanlar**!'65

Ashâb-ı kirâm, mûtedil, apaçık bir yolun üzerinde idiler. O yolun daha önce tafsilat ve açıklamasını yaptık. Zira onlar dünyayı dünya için değil, din için edinirlerdi. Onlar dünyada ruhbanlık yapmazlar ve dünyayı tamamen terketmezlerdi. Onlar işlerde ne ifratçı, ne de tefritçi idiler. Aksine onlar ifrat ve tefrit arasında, mutedil ve normal durumda idiler. . . Zaten iki tarafın arasındaki adaletli ve normal yol da budur. Kitabımızın birkaç yerinde geçtiği gibi **Hazret-i Peygamber** nezdinde işlerin en sevimlisi de budur! Allah en doğrusunu bilir!

Kitab'u Zemm'id-Dünya (Dünyanın Zemmi) adlı bu bölüm burada tamamlanmış bulunuyor. Başlangıcında da sonunda da hamd Allah'a mahsustur. Allah, Efendimiz **Muhammed'in (aleyhisselâm)**, âlinin ve ashâbının üzerine rahmet deryalarını açsın, onlara salât ve selâm eylesin!

64) İhya'nın şerhinde 'Harac, yerden çıkarılanlardan elde edilen şeydir' deniliyor. Dolayısıyla gayr-ı müslimlerden (zımmîlerden) alınan harac burada kastolunmamakta, aksine vergi mânâsında bir harac kastolunmaktadır.

65) Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce

27 - MALA DÜŞKÜNLÜĞÜN VE CİMRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ

Giriş

Yaymış olduğu rızkından dolayı hamde müstehak olan Allah'a hamdolsun! Ümitsizlikten sonra zararı kaldıran Allah'a hamdolsun! O Allah ki mahlukâtı yaratmış, rızkı genişletmiş, âlemlere malların çeşitlerini ihsan etmiş. . . Durumların değişmesi üzerine onları, mal hususunda denemiş. . . Onları mal hususunda genişlik ve sıkılık arasında kıvrandırmış. Zenginlik ve fakirlik, tamahkârlık ve ümitsizlik, servet ve iflas, âcizlik ve kuvvet, harislik ve kanaat, cimrilik ve cömertlik, mevcut ile sevinmek, yok olanla üzülmek, kardeşini nefsine tercih etmek, yedirmek, genişletmek, fakirlik, israfçılık ve sıkılık, aza razı olmak ve çoğu hakir görmek arasında insanları evirip çevirmiştir. Bütün bunları insanların hangisinin amel yönünden daha güzel hareket edeceğini denemek için yapmıştır. Hangisinin dünyayı

âhirete tercih edeceğini, âhiretten sarf-ı nazar edip döneceğini, dünyayı kendisine azık ve nimet ittihaz edeceğini tecrübe etmek için yapmıştır.

Salât, ümmetiyle diğer ümmetleri nesheden, şeriatıyla diğer din ve meşrebleri ortadan kaldıran **Hazret-i Peygamber**'in, âli'nin, itaatkâr olarak rablerinin yoluna sülûk eden ashâbının üzerine olsun! Yarab! Onlara çokça selâm et!

Dünyanın fitneleri çok ve afakları geniştir. Fakat mallar dünya fitnelerinin en büyüğü, meşakkatlerinin en baskını ve korkuncudur. Maldaki en büyük fitne, herkes mala muhtaç olduğundandır. Mal elde edildiği zaman, onun fitnesinden kurtuluş yoktur. Eğer mal yok olursa, küfre götürmesi pek yakın olan fakirlik meydana gelir. Eğer mal olursa sonucu zarardan başkası olmayan saldırganlık meydana gelir.

Kısacası mal, fayda ve âfetlerden uzak değildir. Malın faydaları kurtarıcılardan, âfetleri ise helâk edicilerdendir. Malın hayrını şerrinden ayırt etmek, ancak din hususunda basiret sahipleri tarafından mümkün olan zor meselelerdendir. Dinde râsih olan âlimler bunu ayırt edebilirler. Mağrur ve âlim kisvesinde olanlar ise asla ayırt edemezler.

Bunu tek başına şerhedip açıklamak pek mühimdir. Çünkü bizim dünyanın kötülenmesi bahsinde zikrettiklerimiz sadece mal hususunda değildi, umumî dünya hakkında idi; zira dünya her geçici lezzeti içine almaktadır. Mal ise, dünyanın bir parçası, rütbe başka bir parçası, mide ve tenasül uzvunun şehvetinin arkasına takılmak başka bir parçasıdır. . Hased ve öfke ile göğüste kabaran kini dindirmek başka bir parçasıdır, kibir, büyüklük taslamak diğer bir parçasıdır. Dünyanın daha nice parçaları vardır. Dünyanın bütün parçalarını şu cümle ifade etmektedir:

İnsan oğlu için içinde geçici lezzet olan herşey dünyadır.

Bizim bu kitapta anlatacaklarımız sadece mal hakkındadır; zira malda âfet ve tehlikeler vardır. Malın yokluğundan doğan fakirlik sıfatı, yine malın varlığından doğan zenginlik sıfatı vardır. Bunlar, kendileriyle imtihan ve deneme için yapılan iki durumdur.

Sonra malı kaybeden için iki durum vardır:

Kanaat ve harîslik; bu durumlardan birisi kötüdür (yerilir) , diğeri ise güzeldir (övülür) .

Harîs bir kimsenin de iki durumu vardır: Halkın elindeki mala tamah etmesi, halktan ümitsizlikten ötürü sanata dalmasıdır. Bu iki durumun en şerlisi halkın elindeki mala tamah etmesidir!

Servet sahibinin de iki durumu vardır:

1. Cimrilik sâikiyle malı tutmak.

2. İnfak etmek (vermek ve sarfetmek) .

Bunlardan biri kötü, diğeri güzeldir. İnfak edenin de iki durumu vardır:

1. İsraf

2. iktisad.

Övülen iktisaddır. İşte bunlar birbirine benzer durumlardır. Bunlardan çözülmesi müşkil olanın yüzünden perdeyi kaldırmak oldukça mühim bir vazifedir. Biz onu on dört fasılda -eğer Allah dilerse- izah edeceğiz. O fasıllar şunlardır:

Malın kötülenmesi, sonra övülmesi, sonra malın fayda ve âfetlerinin tafsilâtı, sonra hırs ve tamahın kötülüğü, sonra hırs ve tamahın ilâcı, sonra cömertliğin hikâyeleri, sonra cimriliğin kötülüğü, sonra cimrilerin hikâyeleri, sonra îsar (başkasını nefsine tercih etmek) ve fazileti, sonra cömertlik ve cimriliğin hududu, sonra cimriliğin ilâcı, sonra maldaki vazifelerin bütünü, sonra zenginliğin kötülenmesi ve daha sonra fakirliğin övülmesi. . .

Eğer Allah dilerse bunları ele alıp tek tek izah edeceğiz.

27-1

Malın ve Mal Sevgisinin Kötülenmesi

Ayetler

Ey îman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın! Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır. (Münafikûn/9)

Mallarınız ve çocuklarınız (sizin için) bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır. (Teğâbün/15)

Bu bakımdan kim, malını ve evladını Allah katındaki sevaba tercih ederse, o zarar etmiştir ve açıkça büyük bir ziyana uğramıştır.

Kimler dünya hayatını ve süsünü isterse, onlara oradaki amellerinin karşılığını tamamen öderiz. Bu hususta onlara noksanlık yapılmaz. (Hûd/15)

Doğrusu insan azgınlık eder. Kendini müstağni gördüğü için. (Alâk/6-7)

Bu bakımdan günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş, ancak yüce ve azîm olan Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir.

(Mal ve evlât) çoğaltma yarışı, sizi oyaladı. (Tekâsür/1)

Hadîsler

Mal ve şeref sevgisi, kalpte nifakı bitirir; tıpkı suyun sebzeleri bitirdiği gibi.

Bir koyun ağılına salıverilen iki yırtıcı kurt, şeref, mal ve mertebenin müslüman kişinin dininde yaptığı tahribattan daha fazla tahribat yapamaz. 1

Mal biriktirenler helâk oldular. Ancak Allah'ın kullarından şöyle ve şöyle (eliyle işaret etti) malı sarfedenler hariç! Onlar da pek azdır. 2

Denildi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senin ümmetinin hangileri daha şerirdir?' **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Zenginler'3

Sizden sonra bir kavim gelecek, en güzel şeyleri yiyeceklerdir. Atın bakımlısına ve her çeşidine bineceklerdir. Kadınların en güzellerini alacaklar. Elbiselerin en güzellerini giyecekler. . . Az ile

doymayan karınları, çokla kanaat etmeyen nefisleri vardır. Dünyaya dalmışlar, sabah akşam dünyaya başvururlar. Dünyayı, ilahlarından başka ilâh, rablerinden başka rab edinmişlerdir. Dünyanın emrine girerler, hevâ-i nefislerine tâbi olurlar. Bu bakımdan o zamana yetişen sizin zürriyetlerinizin zürriyetlerine, haleflerinizin haleflerine Abdullah'ın oğlu Muhammed'den bir tavsiyedir ki onlara selâm vermesin, onların hastalarını ziyaret etmesin, cenazelerinin kaldırılmasına katılmasın, büyüklerine hürmet etmesin. Bunları yapan bir kimse İslâm'ın yıkımına yardım etmiş olur. 4

Dünyayı dünya ehline bırakın! Kim dünyadan kendisine yetecek olandan fazlasını edinirse, o bilmeden felâketini hazırlamış olur. 5

Âdem oğlu 'ınalım, malım' der. Acaba yiyip bitirdiğinden, giyip eskittiğinden, sadaka verip tükettiğinden başka malı var mıdır?6

Bir kişi şöyle sordu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben neden ölümü sevmiyorum?'

-Senin malın var mı?

-Evet!

-O halde önce malını ver! Çünkü Mü'min bir kimsenin kalbi malıyla beraberdir. Eğer malını kendisinden önce âhirete gönderirse, arkasından gidip malına yetişmeyi sever.

Eğer malı geride ise malıyla beraber geride kalmayı sever. 7

Âdem oğlunun dostları üçtür: Birisi, ruhun alınmasına kadar kendisiyle arkadaşlık yapar.

İkincisi kabrine kadar, **üçüncüsü** mahşer yerine kadar. . . Ruhunun alınmasına kadar arkadaşlık yapan, kişinin malıdır. Kabrine kadar arkadaşlık yapan ise kişinin aile efradıdır. Haşrine kadar kişiden ayrılmayan ise ameldir. 8

Havarîler Hazret-i Îsa'ya şöyle sordular: 'Sen neden su üzerinde yürüyebiliyorsun da bizim buna gücümüz yetmiyor?' Hazret-i Îsa dedi ki: 'Dinar ve dirhemin sizin nezdinizdeki kıymeti nedir?' Havârîler 'Güzellik ve sevgidir' dediler. Îsa (aleyhisselâm) Fakat onların **ikisi** benim nezdimde toprakla eşittir!' dedi.

Selman-ı Fârisî, Ebu'd Derda'ya şöyle yazdı: 'Kardeşim! Sakın dünyadan şükrünü eda etmeyeceğini toplama! Çünkü ben **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu işittim:

Dünyada Allah'a itaat eden arkadaşı getirilir. Malı da önünde. . . Ne zaman köprü onu sarsarsa malı kendisine 'Git! Sen bende bulunan Allah'ın hakkını edâ ettin!' der. Sonra malı da omuzunda olduğu halde, dünyada Allah'a itaat etmeyen arkadaşı getirilir. Köprü kendisini sarstıkça malı kendisine 'Azap sana olsun! Neden bende bulunan Allah'ın hakkını eda etmedin?" der. Bu durum, kişi kendisine azap ve helâk isteyinceye kadar devam eder. 9

Zâhidlik ve Fakirlik bölümünde, zenginliğin kötülenmesi ve fakirliğin medhi hakkında belirttiklerimizin tümü aynı zamanda malın kötülenmesi demektir. Bu bakımdan biz onları tekrar etmekle sözü uzatmayacağız. Böylece dünyanın zemmi hakkında zikrettiğimiz herşey umumî mânâsı itibariyle malın kötülenmesini de kapsamaktadır. Çünkü mal, dünya rükünlerinin en büyüğüdür.

Biz, şimdilik özel olarak mal hakkında vârid olanları zikredelim.

Kul öldüğü zaman, melekler 'kendisinden önce ne gönderdi?' derler. Halk da 'arkasından ne bıraktı?' diye sorarlar. 10

Sakın gayr-ı menkul edinmeyin, yoksa dünyayı sevmiş olursunuz!

Bir kişi, Ebu'd Derda'ya (radıyallahü anh) hakaret ederek kötü davrandı. Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle dua etti: 'Yarab! Bana kötülük edenin bedenini sıhhatli kıl! Ömrünü uzat, malını çoğalt!'

Dikkat et! Ebu'd Derda, bedenin sıhhati ve ömrün uzamasıyla beraber malın çoğalmasını, belanın katmerlisi olarak görmüştür! Çünkü böyle olmak saldırgan olmasına sebep olur.

Hazret-i Ali eline bir dirhem para aldı ve sonra şöyle dedi: 'Sen benden çıkmadıkça bana fayda vermezsin!'

Hazret-i Ömer, Zeyneb binti Cahş'ın payını (Bahreyn malından) gönderdi. Zeyneb 'Bu ne malıdır?' diye sordu. Dediler ki: 'Ömer sana gönderdi!' Zeyneb şöyle dedi: 'Allah onu affetsin!' Sonra yanındaki bir bezi parçaladı. O parçalardan keseler yaptı. O gelen malı yakınlarının ve himayesinde bulunan yetimlerin arasında taksim etti. Daha sonra da iki elini kaldırarak şöyle dua etti: 'Yarab! Benim bu senemden sonra Ömer'in vereceği mal bana yetişmesin?'11 Böylece duası kabul oldu ve ilk ölüp de **Hazret-i Peygamber**'e iltihak eden zevcât-ı tâhirelerinden oldu.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin olsun! Parayı azîz eden bir kimseyi muhakkak Allah zelîl eder!'

Denildi ki: 'Dinar ve dirhem (altın ve gümüş paralar) ilk sikkelendikleri zaman İblis onları kaldırdı. Sonra alnına koydu, sonra öptü ve şöyle dedi: 'İkinizi seven benim kulum ve kölemdir!'

Semît b. Aclan12 şöyle demiştir: 'Dirhem ve dinarlar, münâfıkların gemleridir. O gemlerle münâfıklar ateşe doğru çekilirler!'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Dirhem akreptir. Eğer onu güzelce afsunlayamayacaksan ona sahip olma. Çünkü o seni ısırırsa zehiri seni öldürür'.

Kendisine şöyle soruldu: 'Onu afsun etmek ne demektir?' şöyle **cevap** verdi: 'Helâlinden kazanmak ve hakkı olan yere harcamak demektir'.

Ulâ b. Ziyad şöyle demiştir: 'Dünya bana göründü, sırtında her türlü süs vardı. Ben (ey dünya) 'Senin şerrinden Allah'a sığınıyorum' deyince o şöyle dedi: 'Eğer Allah'ın seni benden korumasını istiyorsan dirhem ve dinardan nefret et'.

Bunun hikmeti şudur: Dirhem ve dinar dünyanın tamamıdır; zira onlarla dünyanın her çeşidine ulaşılır. Bu bakımdan onların **ikisi**nden uzak duran bir kimse, dünyadan uzak durmuş olur ve bu mânâda şöyle denilmiştir: 'Ben gördüm! Bu bakımdan siz de ondan başkasını sanmayınız!'

(Gördüğüm) takvâ, şu dirhemin yanındadır. Ona sahip olduğun halde onu bırakırsan, bil ki senin takvân müslümanın takvâsıdır.

Yine bu hususta şöyle denmiştir: 'Sakın kişinin yamalı gömleği veya baldırının üstündeki kısa izarı veya secde eseri bulunan alnı seni aldatmasın! Ona parayı göster. Onun sevgisini veya takvâsını o zaman gör'.

Müslim b. Abdülmelik'den13 şöyle rivâyet edilir: Ömer b. Abdülaziz ölüm döşeğinde iken huzuruna girdim ve dedim ki: 'Ey müminlerin emiri! Öyle birşey yaptın ki senden öncekilerin hiçbiri öyle birşey yapmamıştır: Çocuklarını ve yakınlarını parasız pulsuz bırakıp gidiyorsun!'

Zira Ömer b. Abdülaziz'in onüç çocuğu vardı. Ömer yanındakilere 'Beni oturtunuz!' dedi. Oturduktan sonra Müslim'e şöyle dedi: "Senin 'onlara para bırakmadın' sözüne gelince, ben onların hakkı olan birşeyi onlardan menetmiş değilim ve başkasının hakkını da onlara vermedim. Ancak benim evladım da şu iki kişiden biridir: 'Ya Allah'a itaat eder, Allah ona kâfidir -sâlih kimselerin velisi Allah'tır- veya Allah'a isyan eder, bu takdirde nereye düştüğü beni ilgilendirmez".

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî büyük bir serveti Allah yolunda infak etti. Kendisine denildi ki: 'Bu serveti senden sonra çocuklarına bıraksaydın! (olmaz mıydı?) ' O **cevap** olarak 'Hayır! Servetimi rabbimin katında nefsim için azık yapıyorum. Rabbimi de çoluk çocuğuma azık yapıyorum; onları rabbime teslim ediyorum' dedi.

Bir kişi Ebû Abdirabbihi'ye14 şöyle dedi: 'Ey kardeşim! Sakın şer ile Allah'ın huzuruna gidip çocuklarını hayr ile bırakma!' Bunun üzerine Ebû Ahdirabbihi, malından yüzbin dirhemi Allah yolunda infak etti.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir:

-İki musibet vardır ki öncekiler ve sonrakiler onların benzerini işitmemişlerdir. Onlar, ölüm çağında kula isabet ederler.

-O iki musibet nedir?

-Bütün malı kendisinden alınır ve bütün malından ötürü de hesaba çekilir!

1) Tirmizî, Nesâî

2) Taberânî, İmâm-ı Ahmed

3) Bu garib hadîs'tir. Irâkî bu ibare ile görmediğini kaydettikten sonra,

Taberânî ve Beyhâkî'nin başka bir lâfızla rivâyet ettiğini söylemektedir.

4) Taberânî

5) Bezzâr

6) Müslim

7) Irâkî bu hadîse rastlamadığını söylemektedir.

8) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

9) Beyhâkî

10) Beyhâkî

11) Burada **Hazret-i Peygamber**'in bir mucizesi tahakkuk etmiştir. Çünkü bir gün, bütün hanımlarıyla otururken 'Sizin en cömertiniz hanginiz ise o hepinizden önce bana iltihak edecektir!' demiştir, (Müslim) **Hazret-i Peygamber**'in zevceleri arasında Zeyneb'den daha cömerti yoktu. . .

12) Seybanlı ve Basralıdır.

13) Bu zat, Abdülmelik b. Mervan'ın oğludur.

Malın Övülmesi ve Övgü ile Kötülemenin Te'lifi

Allahü teâlâ, Kur'ân'ın birçok ayetinde mala hayr ismini vererek şöyle buyurmuştur:

Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa babasına, annesine ve akrabasına uygun bir biçimde vasiyet etmek, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur. (Bakara/180)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sâlih mal, sâlih kişinin elinde ne güzeldir!15

Hac ve sadakanın sevabı hakkında vârid olan âyet, hadîs ve eserler, aynı zamanda malı da övmektedirler; zira hac ve sadakayı İnsan oğlu ancak mal ile yapabilir. **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Duvar ise şehirde iki yetim çocuğundu. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Rabbin diledi ki onlar güçlü çağlarına ersinler ve rabbinden bir merhamet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. (Kehf/82)

Ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin. (Nûh/12)

Fakirlik küfre (sebep olmaya) yaklaştı. 16

Bu hadîs, malı övmektedir. Sen malın hikmetini, maksadını, âfet ve tehlikelerini bildikten sonra ancak malın övülmesiyle kötülenmesi hakkında gelen hadîslerin tezat teşkil etmediğine vâkıf olabilirsin. O zaman sana malın bir yönden hayır olduğu, diğer bir yönden de şer olduğu, hayır olması hasebiyle güzel birşey olduğu, şer olmak hasebiyle de kötü birşey olduğu görülecektir. Çünkü mal, sırf hayır veya sırf şer değildir. Aksine mal, hem hayrın, hem de şerrin sebebidir. Vasfı ve niteliği bu olan birşey şüphesiz ki hem övülür, hem de kötülenir. Fakat basiret sahibi ve hayrı şerden ayırdeden bir kimse idrak eder ki malın övülen kısmı, kötülenen kısmından başkadır. Bunun açıklanması, Şükür bahsinde zikrettiğimiz hayrat ve hasenat bakımından, nimetlerin derecelerinin tafsilâtı ve bu husustaki miktarın yeterli derecesi dikkate alınarak şöyle yapılır: Akıllıların maksadı ve basiret sahiplerinin hedefi; daimî nimet ve sarsılmaz mülk olan âhiret saadetidir. Bunu istemek şerefli ve akıllı kimselerin âdetidir; zira **Hazret-i Peygamber**'e 'İnsanların en şereflisi ve en akıllısı kimdir?' diye sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle buyurmuştur:

Ölümü en fazla anan ve hummalı bir şekilde ölüme hazırlanan kimse!17

Bu saadet **üç** vesile ile elde edilir, O vesileler de nefiste olan faziletlerden ibarettir: İlim, güzel ahlâk, selâmet, sıhhat gibi bedenî ve mal gibi bedenin haricinde olan faziletlerdir. Önce bedenî faziletler, sonra bedenin haricinde olanlardır. O halde bedenin haricinde olanlar bunların en düşüğüdür. Mal ise

haricî vesilelerdendir. Malın en düşüğü dirhem ve dinarlardır. Çünkü dirhem ve dinarlar hizmet ederler. Onların hizmetçisi yoktur. Dirhem ve dinar, bizzat kendileri için istenmez. Başka şeyler için istenir. Zira nefis, saadeti matlub olan cevherdir. Nefis, ilim, marifet ve ahlâka, onu zatında nitelik ve sıfat yapsın diye hizmet eder. Beden de duyu ve azalar vasıtasıyla nefse hizmet eder. Yiyecekler, giyecekler de bedene hizmet ederler. Daha önce de geçtiği gibi yemeklerden gaye, bedenin sağlam kalmasıdır. Evlenmeden gaye, neslin idamesidir. Bedenin sağlam kalmasından gaye; nefsin temizlenmesi, ilim ve ahlâkla süslenmesidir. Kim bu tertibi biliyorsa o, malın kıymetini, şerefin yolunu öğrenmiştir ve malın şerefinin yiyecek ve giyeceklerin zarurî olmasından ileri geldiğini de anlamıştır. Öyle bir zaruret ki bedenin yaşaması için gereklidir. Öyle beden ki nefsin kemâli için zarurîdir. Öyle kemâl ki hayrın ta kendisidir. O halde bir şeyin faydasını, gayesini, hedefini bilen ve şeyi o gaye için kullanan, o gayeyi gözeten, onu unutmayan bir kimse güzel davranmış ve faydalanmış demektir. Gayeye vasıtasıyla ulaşılan şey de güzeldir. Bu bakımdan mal, doğru bir maksada ve hedefe vesile olduğu gibi, kötü maksadlara da alet ve vesile edinilebilir. O kötü maksadlar, insanı âhiret saadetinden alıkoyan maksadlardır. İlim ve amel kapısını kapatan maksadlar!. . Bu bakımdan durum bu iken mal hem iyi, hem de kötü'dür. Güzel maksada nisbeten iyi'dir. Kötü maksada izafeten kötü ve çirkin'dir. Bu bakımdan dünyadan kendine yetenden daha fazlasını alan ve edinen bir kimse, hadîs-i şerîf de vârid olduğu gibi farkına varmadan kendi mahvını hazırlamış olur!

Tabiatlar Allah yoluna mâni olan şehvetlerin arkasında sürüklenmeye meyyal olduklarından, mal da bunu kolaylaştırdığından ve alet olduğundan ötürü, yeterli miktarından fazla olan mal hakkındaki tehlike oldukça büyüktür. Bunun için peygamberler onun şerrinden Allah'a sığınmışlardır.

Ey Allahım! **Muhammed'in (aleyhisselâm)** âlinin nafakasını yetecek kadar kıl!"

İşte görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, dünyadan sadece katıksız hayır olanı istemiştir.

Yarab! Beni miskin olarak dirilt! Miskin olarak öldür. Miskinler zümresinde haşreyle!19

Hazret-i İbrahim de istiaze ederek şöyle demiştir:

Bir zaman İbrahim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu şehri korkulardan emin kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut'. (İbrahim/35)

Hazret-i İbrahim'in putlardan gayesi; altın ve gümüştür; zira nübüvvet mertebesi, taşlarda ulûhiyyeti düşünme korkusundan pek yücedir; zira İbrahim (aleyhisselâm) peygamber olmadan önce küçüklüğüne rağmen putlara ibâdet etmekten kaçınmıştır. Altın ve gümüşe ibâdet etmenin mânâsı; onları . sevmek, onlarla aldanmak ve kalben onlara meyletmektir.

Altının kölesi olan helâk olmuştur. Gümüşün kölesi olan helâk olmuştur ve bir daha kurtulamaz. Ayağına diken battığı zaman o diken çıkmaz (yani çıkmasın!) 20

Görüldüğü gibi altın ve gümüşü sevmenin, onlara ibâdet etmek olduğunu beyan etmiştir. Kim bir taşa ibâdet ederse o, puta tapmış demektir. Hatta Allah'tan başkasına kul olan kimse putperesttir. Kendisini Allah'tan alıkoyan bir kimse, bu sebepten Allah'ın hakkını ödemediği takdirde puta tapan bir kimse gibi olur. Bu ise şirktir. Şirk iki kısımdır:

1. Gizli şirk ki ebediyyen cehennemde kalmayı gerektirmez. Böyle bir şirkten Mü'minlerin pek azı kurtulur. Çünkü bu şirk, karıncanın iz bırakmasından daha gizlidir.

2. Açık şirk ki ebediyyen cehennemde kalmayı gerektirir. Biz bütün bunların şerrinden Allah'a sığınırız!

14) Dımeşkli ve zâhid bir zattır. Özel isminde ihtilâf vardır.

15) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

16) Ebû Müslim el-Leysî, Beyhâki

17) İbn Mâce

18) Daha önce geçmişti.

19) Müslim, Buhârî

20) Buhârî

27-2

Malın Âfetleri ve Faydaları

Malın Faydaları

Mal, yılan gibidir. Ağzında zehir, etinde tiryak (panzehir) vardır. Bu bakımdan malın faydaları, panzehiri gibidir. Tehlikeleri ise zehirleridir. O halde malın tehlike ve faydalarını bilen bir kimse malın şerrinden sakınma ve hayrını elde etme imkânına sahiptir.

Faydaları da dünyevî ve dinî olmak üzere iki kısma ayrılır. Dünyevî faydalarını zikretmeye ihtiyaç yoktur. Onların bilinmesi halk arasında ortak bir keyfiyettir. Eğer bu böyle olmasaydı halk mal aramak (servet edinmek) için dünyayı dolaşmazdı!. .

Dinî faydalarına gelince, onların tümü **üç** kısımda toplanır: **Birinci** Kısım

Malı kendi nefsine infak etmesidir. Ya ibâdet hususunda veya ibâdete yardım hususunda infak eder. İbâdet hususunda infak etmeye gelince, bu husus, malın yardımıyla hacca ve cihada gitmek gibidir; zira kişi ancak mal vasıtasıyla hacca ve cihada gidebilir. Hac ve cihad Allah'a yaklaştırıcı ibâdetlerin temellerindendir. Fakir bir kimse bu iki ibâdetin faziletinden mahrumdur.

İbâdeti takviye etmek hususunda sarfedilmesine gelince, onlar yemek, elbise, mesken, evlenme ve hayatın diğer zarurî ihtiyaçlarıdır. Çünkü bu ihtiyaçlar yerine getirilmediği zaman, kalp onları düşünür ve dini için çalışmaya vakti kalmaz. O halde kendisiyle ibadet edebildiği şey de ibâdetin ta kendisidir. Bu bakımdan yetecek kadar -dine yardım olsun diye- dünyalık edinmek, dinî faydalardandır. Dünyadan zevk almak ve yeterli olandan fazla edinmek bu kısma dahil olmaz. Çünkü bu sadece dünya vasıflarındandır.

İkinci Kısım

Halka sarfettiğidir. Bu da **dört** kısma ayrılır:

1. Sadaka olarak verdiği

2. Mürüvveti gereği verdiği

3. Namusunu korumak için verdiği

4. Çalıştırma ücreti olarak verdiği

Sadaka'nın sevabı herkesin malûmudur. Sadaka Allah'ın gazabını söndürür. Biz daha önce onun faziletini belirtmiştik.

Mürüvvet'ten gayemiz; ziyafet, hediye ve bunlara benzer yerlerde malı zenginlere ve eşrafa sarfetmektir. Böyle bir sarfiyata sadaka denilmez; zira sadaka, muhtaca verilen mal demektir. Ancak bu sarfiyat dinî faydalardandır; zira böyle bir sarfiyatla kul, arkadaş ve dost edinir, cömertlik sıfatını kazanır, cömertlerden olur. Cömertlik sıfatıyla, ancak iyilik yapan, mürüvvet yolunda yürüyen bir kimse sıfatlanır. Bu da sadaka gibi sevabı pek büyük olan bir harekettir; zira hediye ve ziyafetler hususunda -yiyenlerin fakir olması şart koşulmaksızın- birçok hadîsler vârid olmuştur.

Namusu korumak için verilme hususuna gelince, biz bundan şairlerin hicvini önlemek, sefihlerin hakaretini önlemek ve şerlerini uzaklaştırmak için verilen malı kastediyoruz. Bu mal da faydası dünyada görülmekle beraber dinî nasiplerdendir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kişinin namusunu koruyan mal, kişi için bir sadaka sayılır!21

Nasıl sadaka yazılmasın? Bu verilen malda gıybet yapanı, gıybetin günahından alıkoymak olduğu gibi, düşmanlığı gerektiren konuşmasından sakınmak da vardır. Öyle bir düşmanlık ki karşılık vermek ve intikam almak hususunda insanı şerî hududları geçmeye zorlar!

İstihdam ve çalıştırmaya gelince, o şu demektir: İşin yapılması için insanın birçok sebepler hazırlaması gereken işlerdir. Eğer kendi onları yaparsa vakitleri zayi olup, sâliklerin makamlarının en yücesi olan fikir ve zikir ile âhiret yolunun yolculuğu kendisine zor gelecektir. Malı olmayan bir kimse ise, kendi hizmetini kendisi yapmak mecburiyetinde kalır. Yemeğini satın almak, un ve bulgurunu öğütmek, evini süpürmek, hatta muhtaç olduğu kitabı bile yazmak gibi işleri yapmak mecburiyetinde kalır. Öyle ise, başkası tarafından yapılması mümkün olan ve senin meşgul olduğun takdirde yorulacağın işler seni hedefin olan ilim, amel, zikir ve fikirle uğraşmaktan alıkoyar. Oysa zikir ve fikrin senin yerine, başkası tarafından yapılması düşünülemez. Bu bakımdan burada yani zikir ve fikrin dışında vakti zayi etmek zarardır.

Üçüncü Kısım

Belli bir insana sarfetmediği maldır. Fakat o mal ile umumî bir hayır meydana gelir. Camiler, köprüler, tekkeler, darülacezeler inşa etmek, yollara gözcüler dikmek ve hayırlar için yapılan diğer vakıflar gibi. . . Bunlar ebedî hayırlardır. Ölümden sonra da fayda verirler. Sâlih kimselerin dualarını celbedici hayırlardır. Hayır bakımından bunlar sana yeter. Bu söylediklerimiz, din hususunda malın birtakım faydalarıdır. Bunların dışında dünyada olan daha nice nice faydalar vardır. Dilencilik ve fakirlikten kurtulmak, halk arasında izzet ve cömertlik sahibi olmak, arkadaşları, yardımcıları ve dostları

çoğaltmak, kalplerde kendisine karşı ikram ve vekarın belirmesi gibi faydalar. . . Bütün bunlar malın temin ettiği dünyevî faydalardır.

Malın Âfetleri

Bunlar da dinî ve dünyevî olmak üzere iki kısımdır: Dinî âfetler **üç** gruptur:

Birincisi

Günahlara sevketmesidir. Çünkü şehvetler çok değişiktir. Âcizlik ve imkânsızlık bazen kişi ile günah arasına perde olarak gerilir. Nitekim 'bulmamak, masum kalmaktandır' denilmiştir. İnsan oğlu günahın bir çeşidinden ümitsiz olduğu zaman, artık ona karşı şehveti kabarmaz. Günaha muktedir olduğunu hissettiği zaman nefis kendisini dürter. Mal da kudretin bir çeşididir ve günaha davet edici karakteri insanı dürter. Eğer kişi onun isteğini yaparsa helâk olur. Eğer sabrederse, sıkıntıya girer; zira yapma gücü olduğu halde sabretmek daha zordur. Zenginlik fitnesi fakirlik fitnesinden daha büyüktür.

İkincisi

Mübahlara dalmaya (ve israfa kaçmaya) sürükler. Bu ise malın âfetlerinin başlangıcıdır. Bu bakımdan mal sahibinin arpa ekmeği yemeye, yamalı elbise giymeye, yemeklerin lezzetlilerini bırakmaya, Hazret-i Süleymân'ın (aleyhisselâm) zenginliği terkettiği gibi terketmeye gücü ne zaman yetebilir? Öyle ise mal sahibinin en güzel durumu (kendisine göre) dünya ile lezzetlenmek, nefsini buna alıştırmaktır. Öyle ki dünya ile lezzetlenmek, onun yanında normal bir âdet haline gelir. Dünya zevklerinden uzak duramayacak bir duruma gelir! Dünyanın bir kısmı kendisini, diğer bir kısmına çeker. İnsan bu zevklere alıştığı zaman, bazen helâl kazanç ile bunlara ulaşma imkânından yoksun olur. Dolayısıyla şüphelilere dalar! Maddî durumunu düzeltip, dünya lezzetlerine nail olmak için riyakârlık, yağcılık, yalan, nifak ve diğer rezil şeylere yeltenir; zira malı çok olan bir kimsenin halka ihtiyacı çok olur. Halka ihtiyacı olan bir kimse ise, elbette onlara münafıklık yapmak, onların rızasını kazanmak için Allah'a isyan etmek mecburiyetinde kalır. Eğer insan bilfiil lezzetlere başlamaktan ibaret olan **birinci** âfetten kurtulursa, bu **ikinci** âfetten kurtulamaz. Düşmanlık ve dostluk da halka olan ihtiyaçtan doğar. Bu ihtiyaçtan hased, kin, riya, gurur, yalan, kovuculuk, gıybet, kalp ve dile mahsus olan diğer günahlar neşet eder! Bu günahların diğer azalara sirayet etmesinden de insan kurtulamaz. Bütün bunlar malın uğursuzluğundan, onu korumak ve çoğaltmak ihtiyacından doğar.

Üçüncüsü

Öyle bir beladır ki hiç kimse bu beladan kurtulamaz, Şöyle ki, malı koruyup çoğaltmak İnsan oğlunu Allah'ın zikrinden alıkoyar. İnsanı Allah'ın zikrinden alıkoyan herşey zarardır ve bunun için de Hazret-i İsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir:

-Malda **üç** âfet vardır; biri helâlinden kazanmamaktır.

-Helâlinden kazanırsa diğer âfet nedir?

-Hakkı olmayan yere sarfetmektir!

-Hakkı olan yere sarfedilirse diğer âfet nedir?

-Bu takdirde de malı korumak ve geliştirmek kendisini

Allah'ın zikrinden alıkoyar!

İşte müzmin hastalık budur. Çünkü ibâdetlerin temeli, beyni ve sırrı Allah'ın zikrini ve azametini düşünmektir. Bu ise, herşeyden boş olan bir kalp ister. Gayri menkulün sahibi ise sabah akşam çiftçi ile mücadele edeceğini, hesaba tutulacağını, ortaklarla münakaşa edeceğini, su ve sınır meselelerinde münazaa edeceğini, vergi hususunda devlet memurlarıyla uğraşacağını, tamirde ücretlilerin kusur gösterdiği şeyler hususunda münakaşaya tutuşacağını, çiftçilerin hainlik yapıp çaldıkları için, onlarla mücadele edeceğini düşünür.

Ticaret sahibi, ortağının hiyanetini kârı kendisine alacağını, çalışmaktaki kusurluluğunu ve malı zayi edeceğini düşünür. Koyun sahibi de bunun gibi şeyler düşünür. Diğer mal sahipleri de bu tür şeyler düşünür. Oysa İnsan oğlunun düşüncesi, parayı nereye sarfedeceği nasıl koruyacağı, birisi ona muttali olursa ne olacağı ve halkın oradan tamahlarını nasıl keseceği hususunda durmadan düşünür. Dünya için düşünmenin sonu gelmez. Günlük nafakasını bulan bir kimse, bütün bunlardan emin ve salimdir. İşte dünyevî âfetlerin özeti bunlardır. Hele mal sahiplerinin dünyada çektikleri korku, üzüntü, gam; hased edicileri defetmek hususundaki yorgunluk, malın kazanılması korunması hususundaki zorluklar da cabası! Onlarda durum bu iken, malın panzehiri; nafakasını ondan almak, kalanını hayrat yollarına sarfetmektir. Bundan başkası zehir ve âfettir. **Allahü teâlâ**'nın selâmetini, lütuf ve keremiyle güzel yardımını talep ediyoruz. Allah herşeye kâdirdir.

21) Ebû Yâ'lâ

Hırs ve Tamahkârlığın Kötülenmesi, Kanaat Etmenin ve İnsanlardan Müstağni Olmanın Övülmesi

Fakirlik bölümünde söylediğimiz gibi fakirlik övülmüştür. Fakat fakirin kanaatkâr olması, halktan tamahını kesmesi, halkın elindeki mala iltifat etmemesi, nereden gelirse gelsin zihniyetiyle malı elde etmeye haris olmaması gerekir. Bu ise fakir için ancak zaruret miktarı yemek, giymek, meskenle kanaat edip, kıymet bakımından en düşüğüyle, çeşit bakımından en azıyla yetinirse mümkündür. Emelini yaşadığı güne veya yaşadığı aya döndürür ve kalbini bir aydan sonrası ile meşgul etmezse mümkündür. Eğer çoğa iştiyaki olup uzun emel beslerse, kanaatin azizliği elinden kaçar, tamahkârlık ve harisliğin zilletiyle kirlenir. Tamahkârlık ve harislik kendisini çirkin huylara, mürüvvetleri yıkıcı münkerleri yapmaya sürükler. Zaten Âdem oğlu hırs, tamahkârlık ve az kanaat üzerine yaratılmıştır.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer Âdem oğlunun iki vâdi dolusu altını olsaydı muhakkak **üçüncü** bir vâdi daha isterdi! Âdem oğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Tevbe edenin tevbesini Allah kabul eder. 22

Ebû Vakıd el-Leysî 23 şöyle anlatır: **Hazret-i Peygamber**'e vahiy geldiği zaman biz ona geliyorduk. O bize gelen vahyi öğretiyordu. Ben bir gün **Hazret-i Peygamber**'e geldim. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Allahü teâlâ buyurmaktadır ki biz malı, namazın kılınması, zekâtın verilmesi için ihsan ettik. Eğer Âdem oğlu'nun bir vâdi dolusu altını olsa muhakkak ikincisinin olmasını ister. Eğer **ikincisi** olsa

muhakkak üçüncüsünü ister. Öyleyse Âdem oğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Tevbe edenin tevbesini Allah kabul eder. 24

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: 'Berâe sûresine benzer bir süre nâzil oldu. Sonra Allah tarafından kaldırıldı. Ancak o sûreden şu âyet aklımda kaldı:

Muhakkak **Allahü teâlâ** bu dini, nasipleri olmayan kavimlerle takviye eder. Eğer Âdem oğlu'nun iki vâdi dolusu malı olsa, muhakkak **üçüncü** vâdiyi temenni eder. Âdem oğlu'nun gözünü ancak toprak doyurur. Ancak Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Doymayan iki aç vardır. **Birincisi** ilme, **ikincisi** mala aç olandır. 25

Âdem oğlu ihtiyarlar, fakat onunla beraber iki şey gençleşir: 1. Emel, 2. Mal sevgisi!26

Bunlar Âdem oğlunun saptırıcı ve helâk edici niteliğidir. **Allahü teâlâ** ve **Hazret-i Peygamber** kanaati övmüşlerdir.

Cennet o kimseye olsun ki geçimi yetecek kadar olduğu ve kanaat ettiği halde İslâm dinine hidayet olunmuştur. 27

İster fakir olsun, ister zengin, hiç kimse yoktur ki kıyâmet gününde dünyada nafaka verilmiş olmasını temenni etmesin. 28

Zenginlik, servetin çokluğu değildir. Zenginlik, ancak gönül zenginliğidir. 29

Hazret-i Peygamber, hırsı ve mübalağalı bir şekilde dünyayı aramayı yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

Ey insan! Helâlinden kazanmaya bak! Çünkü hiçbir kul yoktur ki kendisine yazılan rızıktan başka birşey elde etsin! Kendisine yazılan rızık eline geçmeden önce hiçbir kul dünyadan göç etmez,30

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) rabbine şöyle sordu:

-Senin kullarının hangisi daha zengindir?

-Verdiğime en fazla kanaat edeni.

-Hangisi daha âdildir?

-Nefsinden, başkasının hakkını alan.

İbn Mes'ûd **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Muhakkak ki Ruh'ul-Kudüs (Cebrâîl) benim kalbime 'Rızkını tamamen yemedikçe hiçbir insan ölmeyecektir' diye ilham etti. Bu bakımdan siz Allah'tan korkun! Kazançta meşrû olandan ayrılmayın!31

Ebû Hüreyre, Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ey Ebû Hüreyre! Ne zaman fazlasıyla acıkırsan, sana bir ekmek ile bir testi su (kâfidir) . (Bundan sonra) dünya (isterse) helâk olsun!32

Müttaki ol, insanların en âbidi olursun. Kanaatkâr ol, insanların en şükredicisi olursun! Kendi nefsin için sevdiğini insanlar için de sev, Mü'min olursun.

Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin rivâyet ettiği bir hadîste **Hazret-i Peygamber** tamahkârlığı yasaklamaktadır: Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Bana nasihat et! Fakat kısa olsun!' dedi. **Hazret-i Peygamber** bunun üzerine şöyle buyurdu:

Namaz kıldığın zaman veda eden bir kimsenin namazı gibi kıl! Yarın kendisinden dolayı özür dileyeceğin bir konuşmayı sakın yapma! Halkın elindeki servetten ümitsiz ol!33

Avf b. Mâlik el-Eşcâî şöyle anlatıyor: Biz **Hazret-i Peygamber**'in yanında yedi, sekiz veya dokuz kişiydik. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Siz **Allah'ın Rasûlü**'ne bîat etmez misiniz?' Biz 'Sana daha önce biat etmedik mi?' dedik. Bu sözümüzden sonra yine 'Siz **Allah'ın Rasûlü**'ne bîat etmez misiniz?' dedi. Bunun üzerine biz ellerimizi uzattık ve bîat ettik. Bu esnada bizden biri 'Biz sana bîat ettik ama neyin üzerine biat ediyoruz?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** şu cevabı verdi:

Allah'a ibâdet edip ona hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, beş vakit namazı kılacağınıza, başınızdakinin sözünü dinleyip itaat edeceğinize dair biat ettiniz.

Gizlice birşey konuştuktan sonra İnsanlardan hiçbir şey istemeyeceğinize dair biat ettiniz?' dedi.

Râvî der ki: 'Bu kişilerden bazıları elinden kamçısı düştüğü zaman kamçısının kendisine verilmesini dahi kimseden istemez, bineğinden iner, kamçısını kendisi alırdı'.

27-3

Hırsın, Tamahkârlığın İlâcı, Kanaat Etmenin Devası

Bu ilâç, **üç** esastan mürekkeptir:

Sabır,

İlim ve

Amel.

Bunun toplamı da beş şeydir:

Birincisi

Birincisi ameldir. Amel demek, maişette tutumlu hareket etmek ve infakta normal olmak demektir. Bu bakımdan kim, kanaatin azizliğini istiyorsa, mümkün olduğu kadar nefsine çıkış kapılarını kapatması ve nefsini sadece zarurî kısma çevirmesi gerekir. O halde, fazla çıkış noktaları olan, infakı genişleyen bir kimseye kanaat etme imkânı kalmaz. Hatta böyle bir kimse tek başına olursa, yamalı bir elbise ile kanaat etmesi uygundur. Tek bir yemeğe kanaat etmelidir. Katıklarını mümkün olduğu kadar azaltmalı ve bu hususta nefsini alıştırmalıdır. Eğer çoluk çocuk sahibi ise, onların her birini de bu miktara alıştırmalıdır. Çünkü bu miktar az bir çalışma ile elde edilir. Bu miktarı helâlden kazanmak mümkün, normal yaşantı kolaydır. Kanaatte esas budur. Biz infak etmekte, yumuşaklık göstermekten bunu kastediyoruz. Bu husustaki cehalet ve hamâkatı terketmelidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, bütün işlerde rıfk ve yumuşaklığı sever. 36 Tutumlu hareket eden bir kimse fakir olmaz!37

Üç şey vardır ki kurtarıcıdırlar:

1. Tenhada ve açıkta Allah'tan korkmak,

2. Fakirlik ve zenginlikte normal hareket etmek,

3. Öfke ve rızada adalet!38

Rivâyet ediliyor ki, bir kişi Ebu'd Derda'nın yerden çekirdek topladığını ve şöyle söylediğini gördü: 'ınaişetinde yumuşaklığın muhakkak ki kendi fıkhını bilinendendir'.

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

iktisad (normal hareket) , güzel huy ve sâlih bir gidiş, peygamberlikten olan cüzün yirmi küsurundan bir parçadır. 39

Tedbir maişetin yarısıdır. 40

iktisad eden bir kimseyi Allah zengin, israf edeni de fakir eder. Kim Allah'ı anarsa Allah onu sever!41

Bir iş yapmak istediğin zaman Allah sana genişlik ve çıkış nasip edinceye kadar yumuşaklık ve normal hareketten ayrılma!42

İnfakta normal hareket etmek işlerin en mühimlerindendir.

İkincisi

Elinde kişiye yetecek kadar servet bulunduğu zaman geleceği için şiddetli sallantılara girmesi uygun değildir. Bu hususta başlıca yardımcısı, emeli kısaltmaktır. Kendisine, takdir edilen rızkın muhakkak eline geçeceğine inanmaktır. Her ne kadar ona karşı fazla bir harislik göstermese bile. . . Çünkü harisliğin fazlası rızıkların sahiplerine gelmesi için yegâne sebep değildir. Aksine Allah'ın sözüne güvenmesi uygundur.

Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın. (Allah) onun durduğu ve emanet bırakıldığı yeri bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitapta yazılıdır. (Hûd/6)

Bunun hikmeti şudur: **Şeytan** insanı fakirlikle korkutur, kötülüğü emreder ve der ki: 'Eğer malın toplanmasına ve korunmasına harislik göstermezsen hastalanabilir, çalışmaktan aciz kalabilir ve dilencilik zilletine mecbur olabilirsin!' İşte bu şekilde vesvese yapan **şeytan**, insanı ömür boyunca mal toplamak için durmadan çalıştırır! Allah'tan gâfil olduğu halde, çalışıp yorulmasından dolayı **şeytan** ona güler. Bütün bunları **ikinci** halde de yorulacağı vehmi ile yapar! Oysa bu da çoğu zaman olmaz. Bunun benzeri hakkında şöyle denilmiştir: 'Kim fakirlik korkusundan dolayı mal toplamak için saatlerini harcarsa, onun işlediği fakirliktir'.

Hâlid'in iki oğlu43 **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girdi. **Hazret-i Peygamber** kendilerine dedi ki:

Başınız sallandığı sürece rızıktan ümitsiz olmayın! Çünkü İnsan oğlunu annesi, kıpkırmızı bir et parçası olarak doğurup dünyaya getirir. Onun üzerinde herhangi bir kabuk yoktur. Sonra **Allahü teâlâ** onun rızkını verir.

Bir ara, üzüntülü olan İbn Mes'ûd'un yanından Hazret-i Peygamber geçti ve şöyle buyurdu:

Üzüntünü çoğaltma! Takdir edilen olur! Sana rızık olarak ayrılan sana gelecektir. 44

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ey insanlar! Çalışma da güzel davranın! Çünkü hiçbir kul için kendisine takdir edilenden başka birşey yoktur ve kul kendisine yazılan rızık eline geçmeden, dünyadan göç edip gidemez. 45

İnsan oğlu harislikten, **Allahü teâlâ**'nın kullarının rızıklarını takdir etmesi hususundaki tedbirine güvenmek suretiyle ve meşrû olarak çalışmakla rızkın geleceğine inanmakla kurtulur. Hatta uygun olan kulun haberi olmadığı halde Allah'ın onun için takdir ettiği rızkın daha fazla olduğunu düşünmesidir.

Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse O, ona yeter. (Talâk/2-3)

Kendisinden rızık beklediği bir kapı kapandığı zaman, onun için kalbinin muzdarip olması uygun değildir.

Allahü teâlâ Mü'min kuluna ummadığı bir yerden rızık verir. 46

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Allah'tan ittika et! Zira hiçbir muttakînin muhtaç olduğunu görmedim!' Yani muttaki kul, zarurî ihtiyacını elde etmek için çaba sarfetmeye bırakılmaz. **Allahü teâlâ**, müslümanların kalplerine onun rızkını vermeyi ilka eder.

Fadl ed-Dubdî 47 der ki: 'Bir bedevîye şöyle sordum:

- Senin maişetin nereden geliyor?

- Hacıların adak ve nezirlerinden. . .

- Eğer hacılar hacca gelmekten menedilirlerse ne olacak?

- Eğer biz sadece bildiğimiz kaynaktan gıda almayı beklersek yaşamamamız gerekir!

Tâbiînden Ebû Hâzım Seleme b. Dinar şöyle demiştir: 'Dünyayı iki şey olarak buldum. O iki şeyden biri benim! Onun vakti gelmeden önce edinemem, gökler ve yerin kuvvetiyle onu istesem yine de durum değişmez. Onlardan diğeri ise başkasınındır. Ona da geçmiş zamanda yetişemedim ve gelecekte de yetişebileceğimi ümit etmiyorum. Başkası için olan benden menedilir. Tıpkı benim için olan da başkasından menedildiği gibi. . . İşte ben bunların hangisinde hayatımı tüketirsem, mârifet cihetinden benim için devadır. **Şeytan**ın fakirlikle korkutmasının defedilmesi için mutlaka bu ilâca ihtiyaç vardır!'

Üçüncüsü

Kanaatte olan zenginliğin izzetini, harislik ve tamahkârlıkta olan zilleti bilmesidir. Kişinin nezdinde bu sabit oldu mu kanaate rağbet eder. Çünkü harislikte yorgunluktan, tamahkârlıkta da zilletten kurtulamaz. Kanaatte şehvet ve fuzulî şeylere sabretmenin zorluğu ve elemi vardır. Bu eleme ancak

Allah muttali olur. Bu elemi çekmekte âhiret sevabı vardır. Harislikteki yorgunluk ve zillet ise halkın gördüğü şeylerdendir. Bunlarda vebal vardır, vebalden başka bu durum, nefsin izzetini ve hakikate tâbi olma kudretini de elden çıkarır. Çünkü tamahkârlığı ve hırsı çoğalan bir kimsenin halka ihtiyacı pek fazla olur. Bu bakımdan halkı hakka davet etmek imkânından mahrum olup, yağcılık yapmak mecburiyetinde kalır. Bu ise dinini yokedecek bir harekettir. Nefsinin azizliğini, midesinin şehvetine tercih etmeyen bir kimse bunak ve îmanı eksiktir.

Mü'min bir kimsenin azizliği, halktan müstağni olması demektir. 43

Bu bakımdan kanaatte hürriyet ve izzet vardır. Bunun için de şöyle denilmiştir: İstediğin bir kimseden müstağni ol, onunla eşit olursun! İstediğin bir kimseye muhtaç ol, onun esiri olursun. İstediğin bir kimseye iyilik yap, onun emiri olursun!'

Dördüncüsü

Yahudilerin, hristiyanların, ahlâkça düşük insanların, ahmakların, bedevî serserilerinin, dinsiz ve akılsız kimselerin nimetler içinde yüzdüklerini çokça düşünmeli. . . Sonra peygamberlerin ve velî kulların durumlarını düşünmeli! Hulefa-i Râşidînin, diğer sahabe ve tabiin'in yaşayışlarını düşünmeli, hayatlarına kulak vermeli, durumlarını mütalaa etmelidir. Aklını düşük insanlara benzemek veya Allah nezdinde yaratıkların en şerefli sınıfına uymak arasında serbest bırakmalıdır ki böyle yapmaktan dolayı darlık ve az ile kanaat etmek hususunda sabretmek kendisine kolay gelsin. Çünkü kişi, eğer midesinin doldurulmasından lezzetleniyorsa (muhakkak bilmeli ki) eşşek yemek bakımından kendisinden pek ileridedir! Eğer cinsî münasebetten zevk alıyorsa domuz bu hususta daha ileridedir. Eğer elbise ve binek hususunda süslenmekten zevk alıyorsa, yahûdîler içerisinde bu hususta ondan daha ileride olanlar vardır. Eğer aza kanaat eder, razı olursa onun bu rütbesinde peygamberler ve velî kullar ortaklık yapmaktadırlar.

Beşincisi

Malın Âfetleri kısmında zikrettiğimiz gibi, mal toplamadaki tehlikeyi anlamasıdır. Mal için sözkonusu olan hırsızlık, yağma edilmek ve zayi olmak korkusunu düşünmesidir. Eli dünyadan boşaldığı takdirdeki emniyetini de anlamalıdır. Malın âfetleri ve insanı cennetten beş yüz sene geri bırakması hakkında söylediklerimizi dikkatle izlemelidir. 49 Çünkü kişi, yetecek kadarıyla kanaat etmezse zenginler zümresine ilhak olunur. Fakirlerin defterinden silinir. Fakirler defterinde kalmak ise, daima dünyada malca kendisinden aşağı olana bakmak, kendisinden yukarı olana bakmamak suretiyle temin edilir. Çünkü **şeytan** daima dünya hususunda kişiden üstün olana kişinin dikkatini çekmek ister ve kendisine 'ınal edinmekten gevşeme! Çünkü mal sahipleri yemek ve elbise içinde yüzmektedirler' vesvesesini verir! Din hususunda ise nazarını kendisinden aşağı olana çevirerek der ki: 'Neden nefsine bu kadar eziyet veriyorsun. Allahtan bu kadar korkuyorsun? Halbuki filan adam senden daha bilgindir. Buna rağmen (senin kadar) Allah'tan korkmuyor! Bütün halk zevk ve sefasıyla meşguldür. Sen neden onlardan ayrılmak istiyorsun?!'

Ebû Zer el-Gıfârî şöyle demiştir: 'Benim dostum (**Hazret-i Muhammed**) bana dünya hususunda benden üstün olana değil de benden aşağıda olana bakmamı tavsiye etmiştir'. 50

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sizden bir kimse, Allah tarafından mal ve yaratılış bakımından üstün kılınan bir kimseye baktığı zaman, hemen bu hususlarda kendisinden daha aşağı olan ve faziletçe üstün olan bir insana baksın!51

Bu emirlerle, kanaat ahlâkını, işin direği olan sabır, emelin kısaltılması ve dünyanın birkaç günlük hayatına sabretmenin neticesinin uzun bir zaman lezzetlenmek olduğunu anlar. Bu bakımdan şifayı beklemek hususunda şiddetli istek sahibi olduğundan dolayı ilâçların acılığına tahammül eden bir hasta gibi olur.

36) Müslim, Buhârî

37) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

38) Bezzâr, Taberânî, Ebû Nuaym, Beyhâkî

39) Ebû Dâvud

40) Ebû Mansur Deylemî

41) Bezzâr

42) İbn-i Mübârek

43) Bu zat Benî Âmir b. Sa'sa'dandır.

44) İbn Mâce

45) Ebû Nuaym

46) İbn Hıbbân, Zuafâ; İbn Cevzî, Mevzuat

47) Kûfelidir ve güvenilir bir zattır.

48) Taberânî, Hâkim

49) İmâm-ı Ahmed, Tirmizî İbn Hâce, (Ebû Hüreyre'den) ; 'müslümanların fakirleri zenginlerinden beşyüz sene önce cennete girecektir' (İthâfu's-Saâde, VIII/180)

50) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân

51) Müslim, Buhârî

27-4

Cömertliğin Fazileti

Mal yok ise bu durumda kul için en uygun hareket, kanaat etmek ve az hırslı olmaktır. Eğer mal varsa bu takdirde kulun en uygun hali, başkasını nefsine tercih etmek, cömertlik ve iyilik yapmak ve cimrilikten uzaklaşmaktır. Çünkü cömertlik, peygamberlerin (aleyhisselâm) ahlâkındandır. Cömertlik kurtuluş esaslarından biridir.

Hadîsler

Cömertlik, cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Onun dalları yere sarkıtılmıştır. Bu bakımdan onun dallarından birine yapışan bir kimseyi o dal cennete doğru götürür. 52

Câbir **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cebrâil, **Allahü teâlâ**'nın şöyle dediğini söyledi: Muhakkak bu (islâm dini) öyle bir dindir ki nefsim için ona razı oldum. O dini ancak cömertlik ve güzel ahlâk ıslah eder. Bu bakımdan siz bu iki hasletle gücünüz yettiği kadar o dine ikramda bulunun, dini güzelleştirin. 53

O dine bu iki hasletle -onunla arkadaşlık yaptığınız müddetçe- ikramda bulunun.

Hazret-i Aişe'den rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, bir veliyi kendisi için yarattığı zaman güzel ahlâk ve cömertlik üzere yaratır. 54

Câbir (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber**'i 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Amellerin hangisi daha faziletlidir?' diye soruldu.

Cevap olarak şöyle buyurdu: 'Sabır ve cömertlik'55

Abdullah b. Amr **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İki ahlâk vardır ki, Allah onları sever. İki huy da vardır ki Allah onlardan nefret eder. Allah'ın sevdiği iki ahlâka gelince, **birincisi** güzel ahlâk, **ikincisi** cömertliktir. Allah'ın buğzettiği iki ahlâk ise, birisi kötü ahlâk, **ikincisi** cimriliktir. **Allahü teâlâ** bir kuluna hayrı murad ederse onu insanların ihtiyaçlarını yerine getirmekte kullanır. 56

Mikdam b. Şureyh57 babasından, o da babasından rivâyet ederek şöyle diyor: "**Hazret-i Peygamber**'e 'Beni cennete götürecek bir amele muttali kıl!' deyince, **cevap** olarak 'muhakkak ki yemek yedirmek, selâmı yaymak ve güzel konuşmak mağfireti gerektiren hasletlerdendir' buyurdu". 58

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

Cömertlik, cennette bulunan bir ağaçtır. Cömert olan bir kimse, o ağacın bir dalına yapışmıştır. O dal onu cennete sokuncaya kadar bırakmaz! Cimrilik ateşte biten bir ağaçtır. Cimri olan bir kimse onun dallarından birine tutunmuştur. O dal onu cehenneme sokuncaya kadar bırakmaz. 59

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır. Fazileti, kullarımın şefkatlilerinde arayın ki onların sayesinde yaşayın! Çünkü ben rahmetimi onların kalbine koydum! Şefkati, kalpleri katı olanlardan istemeyin. Çünkü ben onların kalplerine öfkemi koydum. 60

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cömert bir kimsenin günahından vazgeçin! Çünkü **Allahü teâlâ** bile, o cömert kulu kaydıkça onun elinden tutar. 61

Rızık yemek yedirene devenin gırtlağına saplanan bıçaktan daha süratle varır. **Allahü teâlâ**, yemek yedirenle meleklerine karşı öğünür. 62

Allah cömerttir, cömerdi sever. Güzel ahlâkı sever. Düşük ahlâktan nefret eder. 63

Enes (radıyallahü anh) der ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) müslüman olmak mukabilinde herhangi birşey kendisinden istenirse veriyordu. Bir kişi kendisine geldi ve bir şeyler istedi. Bunun üzerine zekât koyunlarından iki dağın arasını dolduracak kadar koyun verilmesini emretti. Bunun üzerine adam kavmine döndü ve dedi ki: 'Ey kavmim! Müslüman olunuz! Çünkü Muhammed, fakirlikten korkmayan bir kimsenin verdiği gibi veriyor!'64

Allahü teâlâ birçok kullarına, kulların faydası için servet ihsan eder. Bu bakımdan kim cimrilik yapar, o faydaları kullara göstermezse **Allahü teâlâ** serveti ondan alır, başkasına devreder!65

El-Hilâlî'den06 şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna Benî Anber67 esirleri getirildi. Onların öldürülmesini emretti. Ancak onlardan bir kişiyi ayırdı. Bunun üzerine Hazret-i Ali dedi ki: 'Allah birdir, din birdir, günah birdir. O halde bu kişiyi onların arasından neden ayırdın?' **Cevap** olarak **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Cebrâil (aleyhisselâm) bana vahiy getirerek şöyle dedi: 'Bunları öldür! Fakat bunu öldürme! Çünkü Allah, bu kişide bulunan cömertlikten dolayı bir teşekkür olsun diye onu affetti'. 68

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Muhakkak herşeyin bir meyvesi vardır. İyiliğin meyvesi de iyilik yapılanı bekletmemek ve hemen ihtiyacını görmektir. 69

İbn Ömer **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cömerdin yemeği deva, cimrinin yemeği hastalıktır. 70

Allah'ın nimeti kimin katında büyümüşse, halkın nafakası da onun üzerinde büyümüştür. 71

Bu bakımdan o nafaka ve zahmeti yüklenmeyen bir kimse kendisine verilen o nimeti zevale maruz bırakmıştır.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ateşin kendisini yemediği şeyden çok edinin'. Kendisine o şeyin ne olduğu soruldu. **Cevap** olarak İyilik yapmaktır!' dedi.

Hazret-i Âişe **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet eder:

Cennet cömertlerin evidir. 72

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cömert bir kimse Allah'a yakındır. İnsana yakındır. Cennete yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri bir kimse de hem Allah'tan, hem insandan, hem de cennetten uzak ve cehenneme de yakındır. Câhil bir cömert, Allah katında cimri bir âlimden daha sevimlidir. Hastalığın hastalığı cimriliktir. 73

İyilik ehli bir kimseye de, iyilik ehli olmayana da iyilik yap! Eğer ehline tesadüf ederse ne âlâ! Eğer ehline tesadüf etmezse muhakkak sen iyilik ehlindesin. 74

Muhakkak ki ümmetimin halis kullarından bir grup, cennete namazla, oruçla girmiş değildirler. Fakat cennete nefislerinin cömertliği, gönüllerinin selâmeti ve müslümanlar için yapmış oldukları nasihattan dolayı girmişlerdir. 75

Ebû Sâid el-Hudrî Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allah iyilik için mahlukatından bir grubu hazırlayıp yaratmıştır. Onlara iyiliği ve iyilik yapmayı sevdirmiştir. İyiliği arayanları onlara yöneltmiş, vermeyi onlara kolaylaştırmıştır. Tıpkı kurak bir memlekete yağmur göndermek sûretiyle o memleketi ve o memleketin halkını dirilttiği gibi. . 76

Her iyilik sadakadır. Kişinin, kendi nefsine, aile fertlerine infak ettiği herşey kişi için sadaka sayılır. Kişinin, kendisiyle şerefini koruduğu şey, kişi için sadakadır. Kişinin infak ettiği nafakanın yerini doldurmak Allah'a düşer. 77

Her iyilik sadakadır. Hayra delâlet eden (önderlik yapan) hayır yapan gibidir. **Allahü teâlâ**, mahzun ve sıkıntıda olan kimsenin yardımına koşmayı sever. 78

Zengine veya fakire yaptığın her iyilik sadakadır. 79

Rivâyet ediliyor ki, **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya vahiy göndererek 'Sâmirî'yi80 öldürme! Çünkü o cömerttir!' dedi.

Cabir der ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Kays b. Sa'd b. Ubade kumandasında bir birlik gönderdi. Bunlar cihad ettiler. Kays onlara dokuz tane binilen deve kesti. Onlar Medine'ye gelince bu hâdiseyi **Hazret-i Peygamber**'e naklettiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Muhakkak ki cömertlik o ailenin ahlâkındandır. 81

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ali şöyle demiştir; 'Dünya sana yöneldiği zaman ondan infak et! Çünkü o, infak etmekle yok olmaz. Dünya senden uzaklaştığı zaman ondan infak et! Çünkü o senin elinde kalmaz'.

Sonra Hazret-i Ali şu şiiri okudu: Dünya sana yöneldiği halde onu vermekle cimrilik yapma! Çünkü onu israf ve tebzir eksiltmez! Eğer dünya sana arka çevirirse, o zaman onunla cömertlik yapman daha uygun olur. Çünkü ondan dolayı övülmek, o insana sırt çevirdiği zaman onun halefi olup yerine geçer.

Muaviye, Hazret-i Hasan b. Ali'den mürevvet, necdet ve kerem'in mânâsını sordu. Hasan (radıyallahü anh) şöyle **cevap** verdi: 'mürevvet, kişinin dinini muhafaza etmesi, nefsini sakındırması, misafirine karşı vazifesini güzelce yapması, nefsin kerih saydığı şeyde güzel bir tarzda ilerlemesi demektir. Necdet'e gelince, komşuyu korumak, tehlikeli yerlerde sabır göstermek demektir. Kereme gelince, istenmeden iyilik yapmak, yerinde (kıtlıkta) yedirmek, isteyene vermekle beraber şefkat göstermek demektir'.

Bir kişi, Hazret-i Ali'nin oğlu Hasan'a bir kâğıt uzattı. Hazret-i Hasan kâğıdı okumadan önce ona 'Senin ihtiyacın görülmüştür!' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Hasan'a denildi ki: 'Ey **Rasûlüllah**'ın torunu! Keşke onun kâğıdına baksaydın! Sonra kâğıttaki miktara göre **cevap** verseydin!' Hazret-i Hasan şöyle dedi: 'Onun huzurumdaki duruşunun zilletinden dolayı kâğıdı okuyuncaya kadar bekletirsem **Allahü teâlâ** benden sual sorar'.

Muhammed b. Sebih b. Semmet el-Bağdâdî şöyle demiştir: 'Köleleri malıyla satın alıp, hür kimseleri iyiliğiyle satın almayan bir kimsenin aklına şaşarım'.

Bedevilere 'Sizin efendiniz kim?' diye soruldu. **Cevap** olarak 'Kim bizim küfretmemize katlanır, dilencimize verir, câhilimize göz yumarsa odur' dediler.

Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidin (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim malını isteyenlere vermeye niyetleniyorsa o kimse cömert sayılmaz. Cömert o kimsedir ki Allah'a ibâdet edenlerden ve Allah'ın hukukundan başlar. Buna karşılık teşekkür bile beklemez! Çünkü onun Allah'ın sevabına olan yakîni tam ve eksiksizdir'.

Hasan-ı Basrî'ye denildi ki:

-Cömertlik nedir?

-Malınla Allah yolunda cömertlik yapman!

-Hazım nedir?

-Allah yolunda malını israftan menetmek!

-İsraf nedir?

-Riyaset sevgisi için malı infak etmek!

Câfer-i Sâdık (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Akıldan daha iyi bir mal, ce haletten daha büyük bir musibet ve müşavere gibi bir dayanak noktası yoktur!' **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Muhakkak ki ben cevvad ve kerîmim. Alçak bir kimse benimle komşuluk yapamaz. Alçaklık küfürdendir. Küfür ehli ise ateştedir. Cevvadlık ve kerem imandandır, îman ehli ise cennettedir.

Huzeyfe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Dini hususunda nice fâcir vardır ki maişetinde cömerttir, cennete de cömertliğinden dolayı girer!'

Rivâyet ediliyor ki; Ahmed b. Kays bir kişiyi elinde bir dirhem olduğu halde gördü ve şöyle sordu: 'Bu dirhem kimindir?' Kişi 'Benimdir!' dedi. Bunun üzerine Ahmed dedi ki: 'Senin elinden çıkmadıkça senin değildir!' Bu mânâda şöyle denilmiştir: 'ınalı elinde tuttuğun zaman sen onun hizmetçisisin. Onu infak ettiğin zaman, mal senin hizmetçindir'.

Vâsıl b. Ata'ya gazzal denilmiştir. Çünkü Vâsıl, iplik eğirenlerin yanında ve çarşılarda otururdu. Birşey almak isteyen zayıf bir kadın gördüğü zaman ona birşey verirdi.

Abdülmelik b. Said el-Esmâî şöyle anlatıyor: Hazret-i Hasan, Hazret-i Hüseyin'e bir mektup yazarak şairlere verdiği maldan dolayı kendisini kınadı. Hazret-i Hüseyin, ağabeyine **cevap** olarak şöyle yazdı: 'ınalın en hayırlısı odur ki onunla insan şerefini korur!'

Süfyân b. Uyeyne'ye 'Cömertlik nedir?' diye soruldu. **Cevap** olarak şöyle dedi: 'Arkadaşlara iyilik yapmak ve mal ile cömertlik etmek demektir'.

Dedi ki: 'Benim babam elli bin dirhem veraset elde etti. Onu keseler halinde arkadaşlarına gönderdi ve dedi ki: Ben **Allahü teâlâ**'dan arkadaşlarım için namazımda cennet istiyordum. O halde nasıl olur da kendilerine cennet istediğim kimselere karşı cimrilik yapabilirim'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Mevcut olan malın verilmesi cömertliğin son zirvesidir'. Hukemânın birine 'Senin nezdinde insanların en sevimlisi kimdir?' diye soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: İyilikleri çok olan kimsedir!' 'Eğer birşeyi yoksa?' denilince, **cevap** olarak şöyle dedi: 'O kimse ki onun yanında iyiliklerin çok olur!'

Abdülâziz b. Mervan şöyle dedi: 'Kişi kendisine iyilik yapmam için bana imkân verdiği zaman, bence bu imkândan dolayı onun yapmış olduğu iyilik, benim ona yapmış olduğum iyiliğe eşittir'.

Mehdî 82, Şeybe b. Şebîb'e83 'Halkı benim evimde nasıl gördün?' diye sordu. Şebîb şöyle **cevap** verdi: 'Ey Mü'minlerin emiri! Onların her biri ümitlenerek giriyor, razı olarak çıkıyor!'

Bir kimse Abdullah b. Câfer'in yanında misal getirerek şöyle dedi: 'İyilik, ancak onunla iyilik yolu elde edilirse iyilik olur. Bu bakımdan bir iyilik yaptığın zaman o iyiliği Allah için veya akraban için yap veyahut bırak!5

Bunun üzerine Abdullah b. Câfer dedi ki: 'Bu okuduğun iki beyit halkı cimrileştirir! Lakin iyiliği yağmur gibi yağdır! Eğer şerefli kimselere isabet ederse onlar iyiliğin ehlidirler. Eğer alçak kimselere isabet ederse sen onun ehli olursun!5

52) İbn Hıbbân, Zuafâ; İbn Adiyy; Dârekutnî

53) Dârekutnî

54) Dârekutnî; İbn Cevzî, Mevzuat

55) Ebû Yâ'lâ; İbn Hıbbân, Zuafâ

56) Deylemî

57) Adı Mikdam b. Şureyh b. Hani b. Yezid el-Hârisî'dir. Kûfeli ve güvenilir bir zattır.

58) Taberânî

59) Dârekutnî

60) İbn Hıbbân, Zuafâ; Harâitî, Taberânî

61) Taberânî

62) İbn Mâce

63) Harâitî, Mekârim'u1-Ahlâk

64) Müslim

65) Taberânî, Ebû Nuaym

66) Benî Hilâle mensuptur.

67) Temim'den bir boydur. Peygamberlik iddia eden meşhur kadın Seccah bu kabiledendir.

68) Irâkî'ye göre aslına rastlanılmamıştır.

69) Irâkî'ye göre aslına rastlanılmamıştır.

70) İbn Adiyy, Dârekutnî

71) İbn Adiyy, İbn Hıbbân

72) İbn Adiyy, Dârekutnî

73) Tirmizî

74) Dârekutnî

75) Dârekutnî

76) Dârekutnî

77) İbn Adiyy, Dârekutnî, Harâitî, Beyhâkî

78) Dârekutnî

79) Dârekutnî

80) İsrailoğulları'ndandır, kıssası Kur'ân'da zikredilmiştir. Bu kimseye mensup olan yahûdîler Hazret-i Dâvud'un peygamberliğini inkar ederler. Ondan sonraki peygamberleri de kabul etmezler. Hazret-i Mûsa'dan sonra peygamber olmadığına inanırlar.

81) Dârekutnî

82) Adı Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'dır.

83) Adı Şebib b. Şeybe b. Abdullah et-Temimî el-Basrî'dir. Fesâhetinden ötürü Hatib lakabını almıştır.

84) Bu hanım Hazret-i Âişe'nin azatlısıdır.

Cömertlik Hakkında Hikâyeler

Muhammed b. Münkedir, Hazret-i Âişe'nin hizmetçisi Ümmü Durre84den rivâyet ediyor: Muâviye, Hazret-i Âişe'ye miktarı 180. 000 dirhem olan bir malı iki çuvala doldurarak gönderdi. Bunun üzerine Hazret-i Âişe bir tabak istedi, O tabak ile o malı, ihtiyaç sahiplerinin arasında taksim etti. Akşamladığı zaman cariyesine 'Benim iftar yemeğimi getir!' dedi. Cariye kendisine ekmek ile zeytinyağı getirdi. Ümmü Durre, Hazret-i Âişe'ye 'Bugün taksim ettiğin malın bir dirhemiyle bize iftar etmemiz için biraz et alamaz mıydın?' dedi. Aişe validemiz ona cevap olarak şöyle dedi: 'Eğer daha önce hatırlatsaydın alırdım!'

Eban b. Osman'dan85 şöyle rivâyet ediliyor: Bir kişi Hazret-i Ubeydullah b. Abbas'ı zarara sokmak istedi ve Kureyş'in eşrafına gelerek şöyle dedi: 'Ubeydullah sizi bugün öğle yemeğine davet ediyor' Bunun üzerine Kureyş eşrafı Ubeydullah'a, evini dolduracak kadar akın ettiler. Ubeydullah 'Ne oldu! Bu

akının sebebi nedir?' diye sorunca olay kendisine anlatıldı. Bunun üzerine Ubeydullah bir taraftan meyve satın alınmasını emretti. Öbür taraftan da tirit yapılmasını ve ekmek pişirilmesini emretti. Meyveler misafirlere takdim edildi. Misafirler daha meyveleri bitirmeden sofralar kuruldu. Onlar doyasıya yediler. Ubeydullah vekillerine 'Bu sofralar hergün bizde var mı?' dedi. Onlar 'Evet!' deyince, Ubeydullah 'O halde bunlar hergün bizde öğle yemeği yesinler' dedi.

Mus'ab b. Zübeyr şöyle anlatıyor: Hazret-i Muâviye hacca geldi. Hacdan dönerken Medine'den geçti. Bunun üzerine Hazret-i Hüseyin, Hazret-i Hasan'a 'Muâviye'yi karşılama ve ona selâm verme!' diye tenbih etti. Muâviye Medine'den çıkınca Hazret-i Hasan dedi ki: 'Bizim bir borcumuz vardır. Mutlaka onun ödenmesi için Muâviye'ye gitmemiz gerekir' dedi ve bir hayvana binerek Muâviye'ye yetişti. Ona selâm verdi. Borcunu haber verdi. Bu esnada Muâviye'nin yanından, yükü 80. 000 dinar olan bir deveyi geçirdiler. Deve yorulmuş, diğer develerden geri kalmıştı. Bir grup insan deveyi sürüyordu. Hazret-i Muâviye 'Bu, ne devesidir?' diye sordu. Kendisine hâdise anlatıldı. Bunun üzerine 'Deveyi yüküyle beraber Ebû Muhammed'e (Hazret-i Hasan'a) verin!' dedi.

Vâkıd b. Muhammed el-Vâkıdî 86 babasından şöyle rivâyet ediyor: Babam, Halife Me'mun'a, bir dilekçe takdim etmiş, borcunun çokluğundan ve borçlu kalmak hususunda sabrının azaldığından bahsetmiş. Me'mun, arzuhalinin arkasına şunları yazmış: "Sen öyle bir kişisin ki sende iki haslet birden vardır: 'Senin elindeki serveti tüketen cömertliktir. Derdini bize anlatmaktan seni meneden hayâ'dır. Ben sana 100. 000 dirhem yerilmesini emrettim. Eğer ihtiyacına cevap verecek miktarı tahsis etmişsem, elinin yaymasını fazlalaştır. Eğer verdiğim ihtiyacını karşılamazsa, suçun sana aittir. Çünkü sen babam Harun Reşid'in kadısı iken, bana Muhammed b. İshak'tan, o da Zührî'den, o da Enes'den, Hazret-i Peygamber'in Zübeyr b. Avvam'a şöyle dediğini rivâyet etmiştin: 'Ey Zübeyr!87 Bil ki kulların rızık anahtarları arşın karşısındadır. Allahü teâlâ her kulun nafakası nisbetinde ona rızık gönderir. Bu bakımdan çok infak edene çok, az infak edene az gönderir'. 88 Sen benden daha iyi bilirsin!"

Vakıdî der ki: 'Allah'a yemin olsun. Me'mun'un, benimle bu hadîs-i şerifi müzakere etmesi bana verilen 100. 000 dirhemlik caizeden daha sevimli geldi bana!'

Bir kişi Hasan b. Ali'den bir ihtiyacının giderilmesini diledi. Hazret-i Hasan şu cevabı verdi: 'Ey kişi! Dilediğinin hakkı yanımda pek büyüktür. Sana gerekeni biliyor olmam, benim için daha ağır oldu. Elim sana lâyık olanı vermekten aciz. . . Allah için ne kadar verilirse azdır. Benim şu anda mülk ve tasarrufumda bulunan mal, senin şükrünü ifa etmek için senindir. Eğer sen bu mümkün olanı kabul eder, şu eziyetin yükünü benden kaldırır, gereken hakkından dolayı gösterdiğin ihtimamdan beni kurtarırsan, sana bütün malımı veririm'. Bunun üzerine kişi dedi ki: 'Ey Rasûlüllah'ın torunu! Kabul eder ve atiyene karşı teşekkür ederim. Kabul etmemek bana ağır gelir!'

Bunun üzerine Hazret-i Hasan vekilini çağırdı. Zarurî nafakalar hakkında vekille hesaba girişti. Bütün zarurî nafakalarını ortaya koyduktan sonra vekile şu emri verdi: 'Üçyüz bin dirhemden artanı getir!' Bunun üzerine vekil 50. 000 dirhem getirdi. Hazret-i Hasan vekile 'Beşyüz dinarı ne yaptın?' Vekil Yanımdadır!' dedi. Hazret-i Hasan 'Onu da getir!' diye emir verdi. Hazret-i Hasan, hamalların ücretini ödemek için abâsını da verdi. Bunun üzerine köleleri ve hizmetçileri Hazret-i Hasan'a 'Allah'a yemin

olsun! Bizim yanımızda bir dirhem dahi kalmadı' dediler. Hazret-i Hasan 'Ümit ederim ki Allah katında bu benim için büyük bir ecir olur!' dedi.

Basra'nın kurraları Basra valisi İbn-i Abbâs'ın huzurunda toplanıp şöyle dediler: 'Bizim bir komşumuz var. Gündüzleri oruçlu, geceleri âbiddir. Her birimiz onun gibi olmak istiyoruz. Bu kişi kızını kardeşinin oğluyla evlendirdi. Fakat yeğeni fakirdir. Kızının çeyizini yapacak gücü yoktur. Onun için yardım et!'

Bu söz üzerine İbn-i Abbâs kalktı. Ellerinden tutarak onları evine götürdü. Bir sandık açtı. Sandıktan altı yığın (kese) para çıkardı. Onlara 'Bunları götürün!' dedi. Onlar da parayı alıp götürdüler. Daha sonra İbn-i Abbâs 'Biz o kişiye iyilik yapmadık. Onu oruç ve ibâdetinden alıkoyacak şeyler verdik. O malı geri getirin. Biz kızın çeyizini temin etmekle ona yardımcı olalım. Dünyanın, Allah'ın kullarından birini, Allah'a ibâdetinden meşgul edecek kadar değeri yoktur! Allah'ın velî kullarına hizmet etmekten bizi alıkoyan kibir ve gurur da bizde yoktur' dedi. İbn-i Abbâs da, kurralar da dediklerini yaptılar.

Hikâye olunuyor ki; Mısır'da halk kıtlığa yakalandı. Onların emiri Abdülhamid b. Sa'd idi. Abdülhamid dedi ki: 'Allah'a yemin ederim! Ben kendisine düşman olduğumu şeytana bildireceğim!' Bu bakımdan gıda maddelerinin fiyatları normale dönünceye kadar Abdülhamid, Mısırlı fakirleri kesesinden besledi. Sonra emîrlikten ayrıldı. Borçlarının karşılığında hanımlarının ziynetlerini rehin bıraktı. O ziynetlerin kıymetleri beş milyon dirhemdi. Ziynetleri tüccarların elinden borçlarını ödemek suretiyle alması zorlaştığı zaman ziynetleri satmalarını, haklarından fazla kalan parayı daha önce ikramına mazhar olmayan fakirlere dağıtmalarını yazdı.

Şii olan Ebû Tahir b. Kuseyr'e bir kişi 'Ali b. Ebî Tâlib'in hakkı için, senin filan filan yerdeki hakkını bana hibe et!' dedi. Bunun üzerine Ebû Tahir kişiye 'Onu sana verdim. Ali'nin hakkıyla yemin ederim, ondan sonra gelen yeri de sana veriyorum' dedi. Oysa kendiliğinden verdiği yer, kişinin istemiş olduğu yerin birkaç misliydi.

Ebû Mes'ud kerîm birisiydi. Şairlerden bazıları onu medhetti. Kendisini öven şaire dedi ki: 'Allah'a yemin ederim, benim yanımda sana verecek bir şeyim yok! Fakat beni yakamdan tut! Kadı'nın huzuruna götür. Bende 10. 000 dirhem alacağının olduğunu iddia et! Ben de 'Evet! Borçluyum' diyeyim. Sonra bu borcun karışlığında hapsedilmemi iste! Çünkü böyle yaptığın takdirde, aile efradım 10. 000 dirhem için beni hapiste bırakmazlar'.

Şair, onun dediği gibi yaptı. Akşama kadar şaire 10. 000 dirhem verildi ve Ebû Mes'ud hapisten çıkarıldı.

Muan b. Zaid89 Basra'da yukarı ve aşağı Irak'ın valisi idi. Bir şair kapısına geldi, bir müddet bekledi. Muan'ın huzuruna girmek istedi. Fakat bir türlü buna muvaffak olamadı. Bir gün Muan'ın bazı hizmetçilerine dedi ki: 'Emîr bahçeye indiği zaman onu bana göster!' Emîr bahçeye indiği zaman hizmetçi kendisine haber verdi. Bunun üzerine şair bir tahta parçasına bir şiir yazdı. Tahtayı bahçeye akan suya attı. Muan, suyun başında duruyordu. Tahtayı görünce aldı, okudu. Baktı ki içinde şunlar yazılıdır: 'Ey Muan'ın cömertliği! Benim ihtiyacımı Muan'a gizlice söyle! Çünkü senden başka Muan'ın yanında benim için şefaat edecek bir kimse yoktur!'

Muan 'Bu şiirin sahibi kimdir?' dedi. Bunun üzerine kişi Muan'ın huzuruna çağrıldı. Muan adama 'Şiiri nasıl söyledin?' dedi. Adam şiiri okudu. Bunun üzerine Muan, on kese verilmesini emretti, kişi bunları aldı. Vali o odun parçasını minderinin altına bıraktı. İkinci gün onu oradan çıkardı, okudu ve o kişiyi tekrar çağırdı. Ona 100. 000 dirhem verdi, kişi bu 100. 000 dirhemi aldığı zaman valinin bunu kendisinden geri alabileceğinden korkarak çıkıp gitti! Üçüncü gün şiiri tekrar okudu ve onu çağırdı, fakat şair arandı, bulunamadı. Bunun üzerine Muan dedi ki: 'Hazinemde bir dirhem ve dinar kalmayıncaya kadar ona vermek benim boynmun borcu olmuştur!'

Ebû Hasan el-Medainî 90 şöyle demiştir: Hazret-i Hasan, Hazret-i Hüseyin ve Abdullah b. Câfer beraberce hacca gittiler. Ağırlıkları kendilerinden daha önce gittiği için acıktılar ve susadılar. Çadırında oturan bir kocakarının yanından geçtiler. Kadına 'su var mı?' diye sorunca 'Evet, var!' cevabını aldılar. Bunun üzerine develerini çöktürdüler. Çadırın bir tarafında kadının zayıf bir koyunu vardı. Kadın onlara 'Şu koyunu sağın, sütünü için!' dedi. Onlar bunu yaptılar. Sonra kadına dediler ki: 'Yemek var mı?' Kadın 'Hayır! Bu koyundan başka yiyecek bir madde yok! Fakat bu koyunu biriniz kessin ki size yiyecek hazırlayayım!' dedi. Onlardan biri koyunu kesti, yüzdü. Kadın onlara yemek hazırladı. Hava serinleyinceye kadar orada durdular. Giderken kadına dediler ki: 'Biz Kureyşteniz. Bu tarafa (Ka'be'ye) gitmek istiyoruz. Sağ sâlim Medine'ye döndüğümüz zaman, yanımıza gel, sana iyilik yapacağız!' Sonra gittiler. Hanımın kocası gelince, ona olanları anlattı. Bunun üzerine kocası öfkelendi ve kadına dedi ki: 'Allah senin belanı versin! Tanımadığın bir gruba benim koyunumu nasıl keser ve sonra da 'Kureyş'ten birkaç kişiydi' dersin?'

Bir müddet sonra, zaruret o karı-kocayı Medine'ye gelmeye zorladı. Karı koca Medine'ye geldiler. Hayvan dışkılarını toplayıp, satıyorlar ve onun parasıyla yaşıyorlardı. Bir gün kadın Medine'nin bir sokağından geçti. O anda Hazret-i Hasan kapısında duruyordu. Kadını tanıdı. Fakat kadın kendisini tanımadı. Hizmetçisini göndererek kadını çağırdı. Kadına dedi ki: 'Ey Allah'ın sevgili kulu! Beni tanıdın mı?' Kadın 'Hayır! Seni tanımıyorum!' deyince, Hazret-i Hasan 'Ben filan filan günde senin misafirin olmadım mı?' dedi. Kadın 'Annem babam sana feda olsun! Sen o musun?' dedi.

Hazret-i Hasan 'Evet! Ben oyum!' dedi. Sonra Hazret-i Hasan zekât koyunlarından kadın için bin koyun satın alınmasını emretti. Bunlarla beraber kadına bin dinar verdi ve kadını hizmetçisiyle beraber kardeşi Hazret-i Hüseyin'e gönderdi. Hazret-i Hüseyin kadına 'Ağabeyim sana ne kadar verdi?' diye sordu. Kadın 'Bin koyun, bin dinar!' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Hüseyin de kadına o kadar verilmesini emretti. Sonra kadını hizmetçisiyle beraber Abdullah b. Câfer'e gönderdi. Abdullah 'Hasan ile Hüseyin sana ne kadar ikramda bulundu?' dedi. Kadın 'İki bin koyun, iki bin dinar!' dedi. Bunun üzerine Abdullah (radıyallahü anh) kadına iki bin koyun, iki bin dinar verilmesini emretti ve dedi ki: 'Eğer benden başlamış olsaydın onların ikisini de yorardım!' Kadın kocasına dört bin koyun ve dört bin dinarla döndü!

Abdullah b. Amr b. Kureyz camiden çıkıp evine giderden Sakif kabilesinden bir çocuk ayağa kalktı. Onun yanına gitti. Abdullah çocuğa 'Senin bir ihtiyacın mı var?' dedi. Çocuk 'Senin salâh (iyilik) ve felâhını (kurtuluşunu) istiyorum. Senin tek başına yürüdüğünü görünce seninle beraber yürüyüp, seni korumayı düşündüm. Sana bir kötülük dokunmasından Allah'a sığınırım!' dedi. Bunun üzerine Abdullah çocuğun elinden tuttu. Onu evine götürdü. Sonra bin dinar istedi. Çocuğa verdi ve dedi ki: 'Ailen seni güzel terbiye etmiş. Bu parayı infak et!'

Hikâye ediliyor ki, Araplardan bir kavim, cömert birinin kabrini ziyaret etmeye geldiler. Kabrinin yanında konaklayıp gecelediler. Kendileri uzun bir mesafeden geliyorlardı. Onlardan biri, rüyasında kabir sahibini gördü. Kabir sahibi kendisine şu teklifte bulundu: 'Sen deveni benim devemle değiştirir misin?' Cömert olan kabir sahibi arkasında bir deve bırakmıştı. Onunla mâruf ve meşhur idi. Rüya gören kişinin de semiz bir devesi vardı. Kişi, kabir sahibine 'Evet! Değiştiririm' dedi ve rüyada deveyi onun devesiyle takas yaptı. Aralarında akid olunca kabir sahibi deveye doğru gitti ve deveyi kesti. Deve sahibi rüyasından uyanınca devesinin göğsünden kan aktığını gördü. Kalkıp deveyi kesti, etini taksim etti. Pişirdiler ve sonra göç edip, gittiler. İkinci gün yoldayken onları bir kervan karşıladı. Kervanın içinden biri bunlara 'Sizden filan oğlu filan kimdir?' dedi. Deve sahibinin ismini söyledi. Bunun üzerine deve sahibi 'O sorduğun kimse benim!' dedi. Soran adam deve sahibine 'Sen filan oğlu filana (kabir sahibini kastediyor) birşey sattın mı?' dedi. Deve sahibi 'Evet! Ben devemi rüya âleminde onun devesiyle takas yaptım!' dedi. Soran 'O halde bu onun devesidir, buyurun!' diye deveyi takdim ettikten sonra şöyle devam etti: 'O kabir sahibi benim babamdır. Onu rüya âleminde gördüm. Bana dedi ki: "Eğer oğlum isen benim devemi filan oğlu filana götür diyerek senin ismini de zikretti" dedi.

Kureyşten bir kişi seferden geldi. Yol kenarında oturan bir bedevinin yanından geçti. O bedevî hastalıktan halsiz düşmüştü. Bedevî misafire şöyle seslendi: 'Ey kişi! Zamanın felâketlerine karşı bize yardım et!' Bunun üzerine misafir, hizmetçisine dedi ki: 'Seninle beraber kalan nafakayı bu adamcağıza ver!'

Bu söz üzerine, hizmetçi, bedevinin kucağına dört bin dirhemi döküverdi. Bedevî gitmek istedi. Fakat zayıflıktan kalkamadı, ağladı. Misafir kendisine 'Seni ağlatan nedir? Acaba bizim verdiğimizi az mı gördün?' dedi. Bedevî 'Hayır!' dedi ve devamla 'Fakat ben toprağın senin kereminden (iskeletini kastediyor) yiyeceğini hatırladım da o beni ağlattı!' dedi,

Abdullah b. Amr, Hâlid b. Ukbe b. Ebî Müeyyed'den çarşıdaki evini 90. 000 dirheme satın aldı. Geceleyin Hâlid'in aile efradının ağlamasını işitti. Hanımına 'Bunlar niçin ağlıyorlar?' diye sordu. Hanımı dedi ki: 'Sana satılan evleri için ağlıyorlar?' Bunun üzerine Abdullah hizmetçisine 'Git onlara söyle! Hem verdiğim mal, hem de ev onlarındır!' dedi.

Harun Reşid, İmâm-ı Mâlik'e beşyüz dinar gönderdi. Bu haber Leys b. Sa'd'ın91 kulağına gitti. Leys bunun üzerine İmâm-ı Mâlik'e bin dinar gönderdi. Harun Reşid bu olaya kızarak, Leys'e 'Nasıl olur? Ben ona beşyüz dinar veriyorum, sen ise bin dinar! Oysa sen benim halkımdan bir fertsin' dedi. Bunun üzerine Leys şöyle cevap verdi: 'Ey Mü'minlerin emiri! Benim mahsulümden hergün bin dinarlık kâr geliyor. Bu bakımdan ben İmâm-ı Mâlik gibi bir insana günlük gelirimden azını vermiş olmaktan utandım!'

Hikâye olunuyor ki Leys'in günlük geliri bin dinar olmakla beraber kendisine zekât vâcib olmamıştır. (Yani malını elinde tutmamıştır) . Bir kadın, Leys b. Sa'd'dan biraz bal istedi. Leys, kadına bir tulum dolusu bal verilmesini emretti. Kendisine denildi ki: 'Kadın bundan azıyla kanaat ediyor!'

Cevap olarak şöyle dedi: 'O ihtiyacı kadarını istedi. Biz de bize verilen nimet oranında verelim!' Leys b. Sa'd, üçyüz altmış fakire sadaka vermeden bir gün bile konuşmazdı.

A'meş92 der ki: "Yanımda bulunan bir koyun hasta oldu. Hayseme b. Abdurrahman93 sabah akşam koyunu kontrol edip bana 'Koyun bugün yemini aldı mı?' diyordu. Çocuklar, koyunun sütünü kaybettiklerinden beri zor durumda kalmışlardı. Benim altımda, üzerinde oturduğum bir keçe vardı. Hayseme her gelip gittiğinde, bana 'Keçenin altındakini al!' diyordu. Öyle ki koyunun hastalığı müddetince üç yüz dinardan fazla bana para verdi. Hatta koyunun hiç iyileşmemesini temenni ettim".

Abdülmelik b. Mervan, Esma b. Harice'ye94 dedi ki: 'Senin hakkında bazı hasletler işittim! Onları bana söyler misin?' Esma 'Bu hasletleri başkasından dinlemen, benden dinlemenden daha güzeldir' dedi. Abdülmelik 'O hasletleri bana söylemeni sana emrediyorum!' dedi. Bunun üzerine Esma, söze başlayarak şöyle dedi: 'Ey Mü'minlerin emiri! Ben hiçbir arkadaşımın huzurunda ayaklarımı uzatmış değilim! Bir yemeği yapıp ona bir kavmi davet ettiğimde bu hususta benim onlara yapacağım minnetten daha fazlasını onlar bana yapmış olurlar. Hiç kimse yoktur ki yüzünü çevirip benden birşey istemiş olsun da ona vermiş olduğumu çok görmüş olayım!'

Said b. Hâlid,95, Süleyman b. Abdülmelik'in huzuruna girdi. Said cömert bir kimseydi. Yanında birşey bulunmadığı zaman kendisinden mal isteyen bir kimseye bir borç senedi verirdi. Maaşı çıkınca o borcu öderdi. Süleyman ona baktığı zaman şu şiir ile temsil getirdi:

- Ben sabahla beraber bir çağırıcıyı dinledim. Şöyle sesleniyordu: 'Ey çok yardımcı olan kişiye yardım eden neredesin?'

-Senin ihtiyacın nedir?

-Benim borcum var.

-Ne kadar?

-Otuz bin dinar!

-Senin borcun ve onun kadarı da senin olsun!

Denildi ki, Kays b. Sa'd b. Ubade hastalandı. Arkadaşları ziyaretini tehir ettiler. Bunun üzerine kendisine denildi ki: 'Onlar sana borçlu oldukları için utanıp gelmiyorlar!' Bunun üzerine Kays şöyle dedi: 'Arkadaşları ziyaretten meneden bir malı Allah rezil eder (etsin!) ' Sonra bir tellâle emir verdi, tellâl şöyle çağırdı: 'Kaysın kimde alacağı varsa, bağışlanmıştır!'

Râvi der ki: 'O gün Kays'ı ziyaret edenlerin çokluğundan ötürü Kays'ın merdiveni kırıldı'.

Ebû İshak'tan şöyle rivâyet ediliyor: Sabah namazını Kûfe'de, Eşas06 mescidinde kıldım. Bir borçlumu arıyordum. Namaz kıldıktan sonra önüme bir elbise ile bir çift ayakkabı konuldu. Getirene dedim ki: 'Ben bu mescidin ehlinden değilim. Bunları neden bana veriyorsun?' Bana dediler ki: 'Eşas b. Kays el-Kindî, akşamleyin Mekke'den geldi. Camide namaz kılan herkese bir elbise ile bir çift ayakkabı verilmesini emretti'.

Şeyh Ebû Sa'd Harkuşî Nisaburî97 Muhammed b. Muhammed'den şöyle rivâyet ediyor: Mekke-i Mükerreme'de mücavir olarak bulunan Şâfiî şöyle anlattı: 'ınısır'da fakirler için birşeyler toparlamakla bilinen bir kişi vardı. Fakirlerden birinin çocuğu doğdu. Çocuğun babası fakirlerin haline bakan adama geldi ve kendisine bir çocuğunun doğup dünyaya geldiğini haber verdi. Çocuğa bakmak için yanında

birşey olmadığını söyledi. Adam onunla beraber gitti. Bir cemaatin huzuruna girdi. Fakat hiçbir şey alamadı. Bir kabrin yanına gelerek orada oturdu ve şöyle seslendi: 'Allah senden razı olsun. Sen iyilik yapar ve verirdin. Ben bugün bir cemaatin yanma girip çıktım. Yeni doğan bir çocuğa birşeyler vermeyi teklif ettim. Hiçbir şey alamadım!' Çocuğun babası der ki: Sonra kabrin yanından kalktı. Bir dinar çıkardı. Onu ikiye böldü. Yarısını bana verdi ve dedi ki: 'Eline birşey geçinceye kadar bu senin boynuna borç olacaktır!' Bunun üzerine parayı aldım gittim. Mümkün olan şeyleri satın aldım. O gece o zat, kabir sahibini rüyasında görmüş. Kabir sahibi ona 'Senin bütün dediğini dinledim. Fakat cevap vermek için bize izin yok. Lâkin evime git. Çocuğuma söyle! Ocak yerini kazsınlar. Orada bir dağarcık vardır. İçinde beşyüz dinar vardır. Onu al! Çocuğun babasına götür, teslim et!' Sabah olduğu zaman kişi ölünün evine gitti, onlara hikâyeyi anlattı. Kendisine otur dedikten sonra denilen yeri kazdılar, paraları çıkardılar ve paraları getirip adamın önüne koydular. Adam dedi ki: 'Benim rüyamın hükmü yoktur. Bu mal sizindir!'

Bunun üzerine onlar dediler ki: 'O ölü iken cömertlik yapar da biz diri iken nasıl cömertlik yapmayız' ve paraları alması için ısrar ettiler. Bunun üzerine adam paraları alıp çocuğun babasına getirdi. Macerayı kendisine anlattı. Çocuğun babası onların içinden bir dinar aldı. Onu ikiye böldü. Kendisine borç vermiş olduğu yarım dinarı iade etti ve diğer yarıyı yanında bıraktı. Parayı getirene 'Bu bana kâfidir, geri kalan parayı götür fakirlere sadaka ver!' dedi. Ebû Said der ki: 'Ben bu kişilerin hangisinin daha cömert olduğunu bilmiyorum'.

Rivâyet ediliyor ki İmâm-ı Şâfiî, Mısır'da ölüm hastalığına tutulduğu zaman şöyle demiştir: 'Filan adama söyleyin beni yıkasın!' Vefat edince adamın kulağına İmâm-ı Şâfiî'nin ölüm haberi geldi. Bunun üzerine adam gelip orada hazır bulundu ve şöyle dedi: 'Hazretin geride bıraktığı tezkereyi (hesap defterini) bana getiriniz!' Tezkereyi getirdiler. Baktı ki, Şâfiî'nin boynunda yetmiş bin dirhem borç var. O borcu kendi üzerine aldı ve ödedi. Sonra da dedi ki: 'İşte benim onu yıkamamın mânâsı budur!'

Ebû Said şöyle anlatıyor: Mısır'a geldiğim zaman İmâm-ı Şâfiî'ye bu iyiliği yapanın evini sordum. Evi bana gösterdiler. Onun ahfadından bir grup gördüm. Onları ziyaret etim. Onlarda hayırlı simalar gördüm. Faziletin eserlerini müşahede ettim ve dedim ki: 'O zatın hayır hususundaki eseri bunlara yetişmiş, bereketi bunlarda tebellür etmiştir'. Bunu da Allahü teâlâ'nın şu ayetiyle istidlâl ederek söyledi:

O kişinin babaları sâlih bir kimseydi. (Kehf/82)

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: "Ben daima Hammad b. Ebî Süleyman'ı severim. Çünkü ondan benim kulağıma şöyle birşey geldi: O birgün merkebine binmiş olduğu halde iken merkep onu salladı. Bunun üzerine düğmesi koptu. Bir terzinin yanından geçerken, düğmesini diktirmek için inmek istedi. Terzi onu görünce 'Allah'a yemin ederim, sen inmeyeceksin!' dedi. Terzi bizzat yanına gitti, onun düğmesini dikip düzeltti. Hammad terziye, içinde on dinar bulunan bir kese uzatıp teslim etti ve terziden verdiğinin azlığından dolayı özür diledi". İmâm-ı Şâfiî kendi nefsi için de şu şiiri okudu:

Ey kalbimin hasreti! Bir mal için ki o mal ile mürüvvet ehlinden fakir olanlara cömertlik yapacaktım!

Muhakkak ki bana gelip yanımda olmayanı benden isteyen için özür dilemem, musibetlerden biridir.

Rebî b. Süleyman'dan şöyle rivâyet ediliyor: Bir kişi İmâm-ı Şâfiî'nin üzengisini tuttu, İmâm-ı Şâfiî talebesi Rebî'ye dedi ki: 'Bu kişiye dört dinar ver ve benden dolayı kendisinden özür dile!'

Rebî, Humeydî'den şöyle rivâyet ediyor: 'Şâfiî, Yemen'in San'a şehrinden Mekke'ye 10. 000 dinarla geldi. Mekke'nin dışında bir yerde çadırını kurdu. O 10. 000 dinarı bir elbise üzerine serdi. Sonra kendisinin yanına gelene o dinarlardan bir avuç alıp veriyordu. Öğle namazını kılıncaya kadar böyle devam etti. Öğleyin elbiseyi üzerinde birşey olmadığı halde silkti'.

Ebû Sevr'den şöyle rivâyet edilir: Şâfiî, beraberinde mal olduğu halde, Mekke'ye gitmek istedi, cömertliğinden dolayı elinde az şey tutabilirdi. Bunun üzerine kendisine 'Bu mal ile sana ve senden sonraki çocuklarına yetecek bir akar almalısın!' dedim. İmâm-ı Şâfiî çıkıp gitti. Sonra dönüp bize geldiğinde o malı ne yaptığını sorunca şöyle dedi: 'Mekke'de bir akar bulamadım ki onu satın almak imkânım olsun! Çünkü ben Mekke'nin esasını biliyorum. Mekke'nin çoğu vakfedilmiştir. Ancak ben Mina'da bir konak yeri inşa ettim. Orası arkadaşlarımız hacca gittikleri zaman onlara konak olsun!' İmâm-ı Şâfiî nefsi için şu şiiri inşa etmiştir: 'Nefsimi görüyorum ki bir kısım şeylere isteklidir. Oysa o şeyleri elde etmeye malım yetişmez. Bu bakımdan benim nefsim cimrilikten dolayı bana itaat etmez. Benim malım da beni yaptıklarıma ulaştırmaz'.

Muhammed b. Ubbad el-Muhallebî şöyle anlatıyor: Babam, Me'mun'un huzuruna girdi. Me'mun babama yüz bin dirhem caize verdi. Babam onun yanından kalkıp o parayı sadaka olarak dağıttı. Bu haber Me'mun'un kulağına gittiği zaman babamı huzuruna çağırdı ve bu hususta babamı kınadı. Babam ona şöyle dedi: 'Mevcut olanı vermemek, Allah hakkında su-i zan etmek demektir'. Bunun üzerine Me'mun kendisine yüz bin dirhem daha verdi.

Adamın biri Said b. As'ın yanına vardı. Said'den para istedi. Said ona 100. 000 dirhem verilmesini emretti. Adam ağladı. Said adama 'Seni ağlatan nedir?' dedi. Adam 'Toprağın senin gibi bir insanı yiyeceği için ağlıyorum' dedi. Said adama 100. 000 dirhem daha verilmesini emretti.

Ebû Temam98, İbrahim b. Şekele'nin huzuruna, İbrahim'i öven birkaç kişiyle girdi. İbrahim hastaydı. İbrahim, şair Ebû Temam'ın medhiyesini kabul etti. Teşrifatçısına, şairin şanına yakışır şekilde ikramda bulunulmasını emretti ve dedi ki: 'Umarım ki ben hastalığımdan kalkıp onu mükâfatlandırırım'. Bunun üzerine şair orada iki ay durdu. Uzun durmak şairi sıktı. Şair, İbrahim'e mektup yazarak şöyle dedi:

Muhakkak ki bizim medhiyemizi kabul etmek ve umulan caizeyi vermemek, alışverişte malın bedelini aynı anda ödememenin haram olduğu gibi haramdır!

Bu iki beyit, İbrahim'in eline ulaştığı zaman vezirine 'Şair ne zamandan beri burada bulunuyor?' diye sordu, vezir 'İki aydan beri!' dedi. İbrahim 'O halde şaire otuz bin dirhem ver ve bana da divit ile kalem getir!' dedi. İbrahim şaire şunu yazdı:

Sen bizi aceleciliğe sevkettin. İşte sana acele olan atiyyemiz az geldi. Eğer bize mühlet verseydin az vermezdik.

Bu bakımdan sen azı al ve sanki şiir söylememiş gibi ol! Biz de deriz ki; sanki şaire hiçbir şey vermedik!

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Osman'ın Hazret-i Talha'dan 50. 000 dirhem alacağı vardı. Hazret-i Osman bir gün camiye çıkınca Talha kendisine 'Senin malın hazırlanmıştır, götürebilirsin!' dedi. Hazret-i Osman, Hazret-i Talha'ya 'Ya Ebû Muhammed! O mal senin olsun. Mürüvvetine karşı sana bir yardım olsun!' dedi.

Su'da binti Avf99 şöyle anlatıyor: Hazret-i Talha'nın evine gittim, ağır bir hastalığa tutulmuştu ve üzülüyordu. Kendisine 'Neden böyle sıkılıyorsun?' deyince, şöyle dedi: 'Benim yanımda birçok mal birikmiş ve bu beni üzüyor!' Dedim ki: 'Neden seni üzüyor? Kavmini çağır ve dağıt!' Bunun üzerine hizmetçisine 'Kavmimi çağır ve bu malı onlara taksim et!' dedi. Hizmetçi 'Ne kadar dağıtayım?' dedi. Talha 'Dörtyüz bin dirhem' dedi.

Bir bedevî Hazret-i Talha'ya geldi ve merhametini çekecek şekilde kendisine yalvardı. Bunun üzerine Hazret-i Talha şöyle dedi: 'Senden önce hiç kimse bana bu şekilde yalvarmış değildir. Benim bir arazim vardır. Osman (radıyallahü anh) bana 300. 000 dirhem verdiği halde yine vermemiştim. İstersen o arazi senin olsun. Dilersen onu Osman'a satıp parasını sana vereyim!'

Adam 'Parasını istiyorum!' dedi. Bunun üzerine Talha, arazisini Hazret-i Osman'a sattı ve parayı adama verdi.

Deniliyor ki, Hazret-i Ali bir gün ağladı. Kendisine 'Seni ağlatan nedir?' diye soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Yedi günden beri bana misafir gelmedi. Korkuyorum ki, Allahü teâlâ beni rezil etmiş olsun!'

Adamın biri bir dostunun yanına gelip kapısını çaldı. Dostu 'Seni gelmeye zorlayan nedir?' diye sorunca kişi şöyle dedi: 'Benim boynumda dörtyüz dirhem borç vardır!' Bunun üzerine ev sahibi dörtyüz dirhemi tartıp adama teslim etti. Eve dönünce ağladı. Hanımı 'ınadem ki para vermek sana zor geliyor, neden verdin?' diye sorunca şu cevabı verdi: 'Ben bu dostumun halini sormadığımdan, onu gelip benden para istemeye mecbur ettiğimden ötürü ağlıyorum!'

Allah bu sıfatlara sahip olan kimseden râzı olsun ve böyle kimselerin günahlarını bağışlasın!

85) Eban b. Osman b. Affan Medinelidir, güvenilir bir zattır. H. 105 senesinde vefat etmiştir.

86) Adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Eslemi'dir Hârun Reşid tarafından Bağdad kadılığına tayin olunmuştur. H. 130'da doğmuş, 207'de vefat etmiştir.

87) Cennetle müjdelenenlerden biridir.

88) Dârekutnî

89) Şeyban kabilesindendir ve cömertliğiyle meşhurdur.

90) Adı Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi Seyf el-Medâinî'dir Meşhur eserlerin sahibidir. Mekke'de H. 224'de vefat etmiştir. Öldüğünde 93 yaşında idi.

91) İmâm-ı Mâlik ayarında olan bu zatın adı Ebû Hâris Fehmî el-Mısrî'dir.

92) Kûfeli Mehram'ın oğlu Süleyman'dır.

93) Bu zatın hem babası, hem de dedesi sahâbedendir. Ca'fî kabilesinden olan bu zat Kûfelidir.

94) Esma b. Hârice b. Hasın b. Huzeyfe b. Bedr el-Fazzârî'dir. Uyeyne b. Hısn'ın yeğenidir. Babası da, amcası da ashâbdandır.

95) Adı Said b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affan'dır.

96Adı Eşas b. Kays b. Madî Kerib el-Kindî'dir. Ashâbdandır Künyesi Ebû Muhammed'dir. Zengin ve cömertti. H. 40'da vefat etmiştir.

97) Adı Ebû Said Abdülmelik b. Muhammed b. İbrahim'dir. H. 406'da Nisabur'da vefat etmiştir.

98) Adı Ebû'l Temam Habib b. Evs b. Evs b. Hâris b. Kays'dır. Tâi kabilesinden olan bu zat meşhur bir şairdir. H. 281'de vefat etmiştir.

99) Cennetle müjdelenen Hazret-i Talha'nın ailesidir.

27-5

Cimriliğin Kötülenmesi

Ayetler

Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. (Tegâbün/16)

Allah'ın fazlından kendilerine verdiği şeye cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Aksine o kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. (Âl-i İmrân/180)

Bunlar öyle insanlardır ki cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine fazlından verdiği şeyleri saklarlar. (Biz de) o nankörlere hor ve rüsvay edici bir azap hazırladık. (Nisâ/37) Hadîsler

Cimrilikten -kaçının! Çünkü sizden önce gelen ümmetleri helâk eden cimriliktir. Cimrilik onları, birbirlerinin kanını akıtmaya, birbirlerinin namus ve malını helâl saymaya zorladı. 100

Cimrilikten kaçının! Çünkü cimrilik sizden öncekileri çağırıp, birbirine kırdırıp kanlarını akıttı! Onları çağırdı. Bu bakımdan birbirlerinin haram olan haklarını helâl saydılar. Yine onları çağırdı. Aralarındaki rahmi (akrabalığı) kestiler. 101

Cennete cimri, hilebaz, hain ve kötü ahlâklı kimse, kötülüğünün karşılığını görmedikçe girmez. 102

Bir rivâyette "diktatör kimse giremez', başka bir rivâyette de 'sadakasını başa kakan giremez' diye vârid olmuştur.

Üç haslet vardır. Onlar helâk edicidirler. İtaat edilen cimrilik, arkasından gidilen hevâ-i nefis ve kişinin kendini beğenmesi!103

Muhakkak Allahü teâlâ üç sınıftan nefret eder: Zina eden ihtiyar, iyiliğini başa kakan cimri, mütekebbir olan çoluk çocuk sahibi. 101

Malını Allah yolunda infak edenle, cimrilik yapanın misâli, sırtında memelerinden boğazlarına kadar birer demir gömlek olan iki kişinin misâline benzer. İnfak eden bir kimseye gelince, infak

ettiğinden ötürü gömleği bütün bedenini kaplar veya parmak boğumlarına kadar derisini örter. Cimri bir kimseye gelince, o hiçbir şeyi infak etmek istemez. Böylece gömleği daha kısalır ve demir gömlekteki her halka olduğu yere batar! Öyle ki gırtlağını sıkmaya başlar bir duruma gelir. . . Bu kimse onu genişletmek ister. Fakat o bir türlü genişlemez. 105

İki haslet vardır. Onların ikisi Mü'min bir kimsede biraraya gelmezler: Cimrilik ile kötü ahlâk. . . 106

Ey Allahım! Ben cimrilikten sana sığınıyorum. Korkaklıktan sana sığınıyorum. Bunama derecesine gelen yaşlılıktan sana sığınıyorum. 107

Zulümden kaçının! Çünkü zulüm, kıyâmet gününde birçok karanlıklara sebep olur. Fâhiş konuşmaktan sakının! Çünkü Allahü teâlâ fâhiş konuşanı da, fâhişlik yapmayı kabul edeni de sevmez! Cimrilikten sakının! Çünkü sizden öncekileri cimrilik helâk etmiştir. Cimrilik onlara yalan söylemeyi emretmiş, yalan söylemişler! Onlara zulmetmeyi emretmiş, zulmetmişler. Onlara sılayı rahmi kesmeyi emretmiş, sılayı rahmi kesmişlerdir. 108

Kişide bulunan en şerli hasletler, obur bir cimrilik, şiddetli bir korkaklıktır. 109

Hazret-i Peygamber zamanında biri öldürüldü. Bir kadın onun için ağlarken Ey şehid! diye bağırdı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Onun şehid olduğunu nereden biliyorsun? O, kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşur veya önemsiz birşeyi vermekte cimrilik yapardı!110

Cübeyr b. Mûtim şöyle anlatıyor: Biz Hazret-i Peygamber ile beraber Hayber'den dönüyorduk. O esnada bedeviler gelip Hazret-i Peygamber'den ısrarla birşeyler istediler. Öyle ki Hazret-i Peygamber'i bir ağaca sığınmaya mecbur ettiler. Hazret-i Peygamber'in abası ağaca takılıp omuzundan yere düştü. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber durakladı ve şöyle dedi:

Benim abamı veriniz! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, eğer şu tümsekler kadar malım olsaydı, muhakkak sizin aranızda taksim ederdim. Beni ne cimri, ne yalancı, ne de korkak olarak göremezdiniz. 111

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) der ki: Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir taksimat yaptı. Ben dedim ki: 'Bu maldan almayanlar, almak hususunda alanlardan daha müstehak idiler'. Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

'Onlar fâhiş bir şekilde benden istemek veya cimrilik yapmak arasında beni serbest bırakırlar. Oysa ben cimri değilim'. 112

Ebû Said el-Hudrî der ki: İki kişi Hazret-i Peygamber'in huzuruna girdiler. Hazret-i Peygamber'den bir deve parası istediler. Hazret-i Peygamber onlara iki dinar verdi. Onlar Hazret-i Peygamber'in huzurundan çıkarken Ömer b. Hattab (radıyallahü anh) onlarla karşılaştı. Onlar Hazret-i Peygamber'i övdüler ve Hazret-i Peygamber'in kendilerine yapmış olduğu iyiliğe karşı teşekkür ettiler. Hazret-i Ömer içeri girdi, onların dediklerini Hazret-i Peygamber'e nakletti. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Filan adama on ile yüz arasında verdiğim halde böyle söylemedi. Biriniz benden istiyor, istediğini alıp kucağında saklayarak gidiyor. Oysa o ateştir.

-O halde ateş olan bir şeyi neden onlara veriyorsun?

-Onlar benden ısrarla istiyor. Allahü teâlâ da cimriliği bana yasaklamıştır. Bu yüzden veriyorum!113

İbn-i Abbâs Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cömertlik Allah'ın cömertliğinden gelir. Bu bakımdan siz cömertlik yapın ki Allah da sizin için cömertlik yapsın! Allahü teâlâ cömertliği bir adam suretinde yaratmıştır. Onun başını Tubâ ağacının köküne yerleştirmiştir. Onun ağacını Sidret'ül-Münteha ağacıyla bağlamıştır. Onun bazı dallarını dünyaya sarkıtmıştır. Bu bakımdan onun dallarından bir dala yapışan kimseyi o dal cennete götürür. Cömertlik imandandır. Îman da cennettedir. Allahü teâlâ cimriliği de gadabımdan yaratmıştır. Onun başını zakkum ağacının köküne yerleştirmiştir. Bir kısım dallarını dünyaya sarkıtmıştır. Onun dallarından birine yapışan kimseyi ateşe sokar. Muhakkak cimrilik küfürdendir. Küfür de ateştedir. 114

Cömertlik bir ağaçtır, cennette biter. Bu bakımdan cennete ancak cömert olan bir kimse girer. Cimrilik bir ağaçtır, ateşte biter. Bu bakımdan ateşe ancak cimri bir kimse girer. 115

Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Benî Lihyan heyetine dedi ki: 'Ey Benî Lihyan! Sizin başınız kimdir?7 Dediler ki: 'Bizim başımız Cedd b. Kays'tır. 116 Ancak kendisinde cimrilik vardır'. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Acaba cimrilikten daha korkunç hangi hastalık vardır? Sizin başınız Amr b. Cemuh'tur. 117

Bir rivâyette onlar dediler ki:

-Bizim başımız Cedd b. Kays'tır.

-Onu neden reis kabul ettiniz?

-O malca hepimizden zengindir. Fakat biz buna rağmen onda cimrilik görüyoruz.

-Acaba cimrilikten daha korkunç bir hastalık var mıdır? O sizin başınız olamaz!

-O halde ey Allah'ın Rasûlü, bizim başımız kimdir?

-Sizin başınız Bişr b. Bera'dır. 118

Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allah, hayatında cimri, ölümü anında cömert olan bir kimseden nefret eder!119

Ebû Hüreyre Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Câhil bir cömert, Allah katında, cimri bir âbidden daha sevimlidir. 120

Cimrilik ile îman bir kulun kalbinde biraraya gelmezler. 121

Hiçbir Mü'min için cimri olmak da, korkak olmak da uygun değildir. 122

Bazılarınız 'Cimri, zâlimden daha zararsızdır ve daha mâzurdur' der. Allah katında cimrilikten daha büyük bir zulüm yoktur. Allahü teâlâ izzet, azamet ve celâliyle yemin etmiştir ki cennete cimri ve eli sıkı olan kimse girmeyecektir. 123

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Peygamber Kâbe'yi ziyaret ediyordu. Baktı ki bir bir kişi Kâbe'nin örtüsüne yapışmış şöyle demektedir:

-Bu beytin hürmetine benim günahımı bağışla!

-Senin günahın nedir?

-Benim günahımı kelimeler anlatamaz.

-Rahmet olasıca! Senin günahın mı daha büyüktür, yoksa arz mı?

-Belki benim günahım daha büyüktür!

-Senin günahın mı, yoksa denizler mi daha büyüktür?

-Günahım daha büyüktür.

-Günahın mı büyük, yoksa gökler mi?

-Günahım daha büyüktür!

-Günahın mı daha büyüktür, yoksa arş mı?

-Günahım daha büyüktür.

-Günahın mı daha büyüktür, yoksa Allah mı? Allah daha büyük ve yücedir.

-O halde rahmet olasıca, günahını bana anlat!

-Ey Allah'ın Rasûlü! Ben servet sahibi bir kimseyim. Dilenci bana gelip, benden birşeyi istediğinde sanki beni bir parça ateşle karşılıyor.

-Benden uzaklaş! Ateşinle beni yakma! Beni hidayet ve kerametle hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, eğer sen Rükün (Kâbe'nin rükn-ü yemânisini kasdediyor) ile Makam (Makam-ı İbrahim) arasında durup ikibin sene namaz kılsan, sonra göz yaşlarından nehirler çıkıp akarcasına, ağaçlar sulanırcasına ağlasan, sonra cimri olduğun halde ölsen muhakkak Allahü teâlâ seni yüzü koyun ateşe atar. Rahmet olasıca! Bilmez misin cimrilik küfürdür? Muhakkak küfür de ateştedir. Rahmet olasıca! Bilmez misin Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır: 'Oysa kim cimrilik ederse kendi zararına cimrilik etmiş olur'. (Muhammed/39) ;

'Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtulanlardır'. (Teğâbün/16)

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) der ki: Allahü teâlâ, Adn cennetini yarattığı zaman ona süslen emrini verdi. O da süslendi. Sonra ona nehirlerini çıkar dedi. O da Selsebil, Kâfur ve Tesnîm çeşmelerini çıkardı. Bu çeşmelerden cennetlerde şarap, bal ve süt nehirleri aktı. Sonra cennete 'Tahtırevanların, gerdek odalarını, kürsülerini, süs eşyalarını, ziynetlerini ve elâ gözlü kadınlarını göster' dedi. Onları da gösterdi.

Sonra cennete baktı ve dedi ki konuş! Bunun üzerine cennet şöyle konuştu: 'Ne mutlu bana girene!' Allahü teâlâ da İzzetimle yemin ederim, sende cimri bir kimseyi durdurmayacağım!' dedi.

Ömer b. Abdülâziz'in kız kardeşi Ümmü'l-Benin şöyle demiştir: 'Cimriye yazıklar olsun! Eğer cimrilik bir iç gömlek olsaydı ben onu giymezdim. Eğer bir yol olsaydı ben o yolda yürümezdim'.

Hazret-i Talha (radıyallahü anh) der ki: 'muhakkak biz mallarımızla, cimrilerin elde ettiklerini elde ederiz. Fakat biz sabrı yükleniriz'.

Muhammed b. Münkedir şöyle demiştir: Eskiden 'Allah bir kavme şerri irade ettiği zaman, onların şerlilerini onların başına geçirir. Rızıklarını cimrilerinin eline verir' denirdi.

Hazret-i Ali bir hutbesinde şöyle demiştir: 'Halkın üzerine bir ısırıcı zaman gelecektir. Zengin elindeki serveti ısıracaktır. Oysa bununla emrolunmamıştır'.

Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın! (Bakara/237)

Abdullah b. Amr şöyle demiştir: 'Şuh denilen cimrilik, buhl denilen cimrilikten daha berbattır. Çünkü sahih olan kimse o başkasının elindeki mala, almak için üşüşür ve kendisinin elinde bulunan malı da cimrilikten vermez ve sever. Bahil de ancak elindeki mal ile cimrilik yapar!'

Şa'bî şöyle demiştir: 'Bunların ikisinden hangisinin cehennem ateşine daha fazla batırdığını bilmiyorum! Cimrilik mi, yoksa yalan mı?'

Nuşirevan'ın huzurunda Hintli bir hakîm ile Rum bir filozof bir araya geldiler. Nuşirevan, Hindliye konuş dedi. Hintli 'İnsanların en hayırlısı cömert, öfke anında vakur, sözünde teenni ile hareket eden, mütevazi ve akrabalarına şefkatli olan bir kimsedir' dedi. Rum ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Kim cimri ise düşmanı onun malına vâris olur! Şükretmesi azalan bir kimse hiçbir zaman zafere eremez. Yalancılar kötü kimselerdir. Kovuculuk yapan fakir olarak ölür. Merhamet etmeyen bir kimseye, merhametsiz bir kimse musallat kılınır!'

Dahhâk 'Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. Çenelerine kadar dayanan o halkalar yüzünden kafaları kalkıktır'. (Yasin/8) ayetinin tefsirinde, ağlâl kelimesi cimrilik mânâsına gelir demiştir. Allahü teâlâ onların ellerini Allah yolunda infak etmekten tutar. Onlar hidayeti görmez olurlar.

Ka'b şöyle der: Her sabah iki melek şöyle bağırırlar: 'Ey Allahım! Senin yolunda harcamayalım malını telef et! Yolunda harcayanın harcadıklarının yerini hemen doldur!5

Abdülmelik b. Karîb el-Esmaî der ki: Bir kişiyi tavsif ederken bir bedevî şöyle diyordu: 'Filan adam gözümde küçüldü. Çünkü dünya onun gözünde büyümüştür. O adam dilenciyi gördüğü zaman sanki kendisine geleni ölüm meleği gibi görür'.

Ebû Hanîfe şöyle demiştir: 'Ben cimri bir kimseyi bir türlü âdil telâkki edemiyorum. Çünkü cimrilik onu fazlasıyla almaya zorlar ve o da alır. Bu bakımdan böyle olan bir kimse, emanet hususunda, emin sayılmaz'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim! Kerim bir kimse hiçbir zaman hakkını son noktasına kadar almış değildir'.

(Peygamber, hanımına) bunların bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. (Tahrim/3)

Cahız124 der ki: 'Lezzetlerden üç şey kalmıştır. Cimrileri zemmetmek, kebab yemek, uyuzu kaşımak. . /

Bişr b. Hâris şöyle demiştir: 'Cimri bir kimsenin gıybeti yoktur'. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak sen o zaman cimrisin.

Bir kadın Hazret-i Peygamber'in yanında 'Oruç tutar, namaz kılar, ancak onda cimrilik vardır' diye övüldü. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

O vakit onun hayırlı olması nerede?!125

Bişr şöyle demiştir: 'Cimriye bakmak kalbi katılaştırır. Cimrilerle karşılaşmak, Mü'minlerin kalbine üzüntü verir. Fâsık dahi olsalar, cömertler için sevgiden başka birşey yoktur. Cimriler, sâlih dahi olsalar onlar için de buğzdan başka birşey yoktur'.

İbn Mu'tez dedi ki: 'İnsanların malca en cimrisi, şerefçe en cömerdidir'. Yani malına kıymaması, şerefine saldırılmasına vesile olur!

Yahya b. Zekeriyya (aleyhisselâm) İblis'i gerçek şeklinde gördü. Yahya (aleyhisselâm) ona dedi ki: 'Ey İblis! Sence insanların en sevimlisi ve en sevimsizi kimdir?' İblis şöyle dedi: İnsanların bence en sevimlisi cimri müslümanlardır ve insanların bence en sevimsizi cömert fâsıktır. Çünkü cimrinin cimriliği benim vazifemi görmüştür. Cömert fâsık ise, korkarım ki Allah onu cömertliği ânında kabul eder!' İblis bu sözleri söyledikten sonra Yahya'ya (aleyhisselâm) sırtını çevirerek gitti ve şöyle dedi: 'Eğer sen Yahya olmasaydın sana bunları söylemezdim!'

100) Ebû Dâvud, Nesâî

101) Hâkim

102) İmâm-ı Ahmed, Tirmizî

103) İlim bölümünde geçmişti.

104) Tirmizî, Nesâî

105) Müslim, Buhârî

106) Tirmizî

107) Buhârî

108) Hâkim

109) Ebû Dâvud

110) Ebû Yâ'lâ, Beyhâkî

111) Buhârî

112) Müslim

113) İmâm-ı Ahmed, Ebû Yâ'lâ, Bezzâr

114) Deylemî

115) Daha önce geçmişti.

116) Adı Cedd b. Kays b. Sâhir b. Hansâ b. Sinan b. Ubeyd b. Adiyy b. Ganem b. Kâ'b b. Seleme'dir. Ensardandır.

117) Hâkim

118) Adı Bişr b. Berâ b. Ma'rur b. Sahr b. Hansâ b. Sinan'dır. Cedd'in amcazadesidir.

119) Deylemî

120) Tirmizî

121) Nesâî

122) Irâkî, bu ibare ile görmediğini söylemektedir.

123) Tirmizî

124) Adı Amr b. Bahr'dır. Basralıdır. Künyesi Ebû Osman'dır. Mu'tezile'nin ileri gelenlerindendir. H. 355'de vefat etmiştir.

125) Dilin Âfetleri bölümünde geçmişti.

Cimrilik Hakkında Hikâyeler

Basra'da zengin ve cimri bir kişi vardı. Komşularından biri kendisini davet etti. Kendisine yumurtalı kıyma takdim etti. O yumurtalı kıymadan fazlasıyla yedi. Bir taraftan yiyor, bir taraftan su içiyordu. Sonunda karnı şişti. Bundan dolayı üzerine bir ağırlık çöktü ve kıvranmaya başladı. Son raddeye vardığı zaman durumunu doktora söyledi. Doktor 'Önemli değil, yediğini kusmak suretiyle çıkar, kurtulursun!' dedi. Adam 'Yumurtalı kıymayı kusmak suretiyle nasıl çıkarayım? Ölürüm daha iyi' dedi.

Bir bedevî birini aramaya geldi. Aranan kişinin önünde incir vardı. Bedeviyi görünce inciri abasıyla örttü. Bedevî oturdu, adam bedevîye şöyle dedi:

-Sen Kur'ân'dan birşey biliyor musun?

-Evet! Sonra 'Ve'z-zeytûni ve tûr-i sînîn. . . ' diye Tin sûresini okumaya başladı. Bunun üzerine kişi bedevîye dedi ki:

-Hani surenin başındaki Vettîni kelimesi?

- (Latifeyle) Tin (incir) senin abanın altındadır.

Zatın biri bir arkadaşını davet etti ve ona birşey. yedirmedi. Onu ikindi zamanına kadar evde bekletti. Adam iyice acıktı. Neredeyse delirecekti. Bunun üzerine ev sahibi ud'u eline aldı ve ona dedi ki: 'Hayatımla sana yemin verdiriyorum, sen hangi makamı seviyorsan ben o makamda çalayım!' Adam **cevap** olarak 'Kavrayan etin sesini istiyorum!' dedi.

Hikâye olunuyor ki, Muhammed b. Yahya b. Halid el-Bermekî 126 cimri, hem de kötü bir cimriydi. Bunun üzerine onun bu halini bilen ve arası iyi olan bir arkadaşından durumu soruldu. Ona biri 'Onun sofrasını bana anlat' deyince, arkadaşı 'Onun sofrası bir kulaç çapındadır. Onun tabakları haşhaşın tanelerinden delinmiştir!' dedi. Denildi ki:

- O sofraya kim gelip hazır bulunuyor?

- Kiramen kâtibin melekleri!

-O halde onunla beraber kimse yemek yemiyor mu?

-Evet! Sinekler beraber yiyorlar!

-Sen onun en yakın adamı olduğun halde senin avretin görünüyor, elbisen de yırtık!

-Allah'a kasem ederim, ben elbisemi dikmek için bir iğneye bile sahip değilim. **Muhammed'in (aleyhisselâm)** elinde Bağdad'dan Nevbe'ye kadar uzanan bir ev olsa, o ev iğnelerle tıka basa dolu olsa, Cebrâil ile

Mîkâil (aleyhisselâm) beraberlerinde Yakub peygamber olduğu halde gelse,Muhammed'den Aziz'in hanımının yırttığı Yûsuf'un (aleyhisselâm) gömleğini dikmek için ödünç bir iğne isteseler yine vermez!

Denildi ki, Mervan b. Ebû Hafsa, cimriliğinden et yemiyordu. Ta ki, fazlasıyla iştahı çekinceye kadar. . . Fazlasıyla iştahı çektiği zaman hizmetçisini gönderir, bir baş aldırır, baş yerdi. Kendisine denildi ki:

-Ne oluyor? Yaz kış daima baş yediğini görüyoruz? Neden böyle yapıyorsun?

-Ben başın fiyatını biliyorum. Hizmetçinin bana ihanet edeceğinden eminim. Başta beni kandırmaya gücü yetmiyor ve bir de baş, hizmetçinin pişirip de ondan yiyeceği birşey değildir. Çünkü eğer hizmetçi bir gözüne, veya kulağına veya yanağına dokunsa derhal anlarım. Bir de baştan birkaç çeşit et yiyorum. Gözü bir çeşit, kulağı diğer bir çeşit, dili bir çeşit. Hulkumu bir çeşit, beyni başka bir çeşit! Bütün bunlarla beraber pişirmek masrafından da kurtulmuş oluyorum. İşte benim için başta bu kadar faydalar vardır. Bundan dolayı baş yiyorum.

Bir gün bu zat Halife Mehdî'nin huzuruna gitmek üzere çıktı. Aile efradından bir kadın kendisine dedi ki: 'Eğer sen halifeden caize ve hediye alıp da dönersen bana ne vereceksin?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Eğer bana yüz bin dirhem verilirse sana bir dirhem vereceğim!' Kendisine altmış bin dirhem verilince gelip o kadına **dört** danik verdi (tam bir dirhem vermedi) . Bir ara bir dirhemle et aldı. O gün bir dostu kendisini evine davet edince, eti götürüp kasaba bir danik eksiğine geri verdi ve dedi ki: 'Ben israftan hoşlanmam!'

A'meş'in bir komşusu vardı. Bu komşusu daima A'meş'e evine gitmeyi, orada bir parça ekmek ile tuz yemeyi teklif ediyordu. A'meş de gitmiyordu. Bir gün yine aynı teklifi yaptı. O gün de A'meş'in açlığına denk geldi ve haydi gidelim dedi. A'meş adamın evine gitti. Adam A'meş'e ekmek ile tuz ikram etti. O esnada bir dilenci geldi. Ev sahibi dilenciye 'Allah versin' dedi. Buna rağmen dilenci tekrar istedi.

Ev sahibi tekrar 'Allah versin' dedi. Dilenci **üçüncü** defa isteyince 'Git! Aksi takdirde Allah'a yemin ederim sopa ile gelirim' dedi.

Râvi der ki: A'meş dilenciyi çağırdı ve 'Git! Allah'a yemin ederim, ben bu adamdan daha fazla sözünü tutan bir kimseyi görmedim. O, uzun bir zamandan beri beni bir parça tuz ekmek yemeye davet ediyordu. Allah'a yemin ederim ondan başkasını bana ikram etmedi!' diye ikazda bulundu.

126) Hâlid b. Bermekî ateşperestti. Sonra müslüman oldu. Oğlu Ebû Ali Yahya zengin idi. Sonra Abbasilerin veziri oldu.

Başkasını Nefsine Tercih Etmenin Fazileti

Cömertlik ve cimrilik, birkaç dereceye ayrılır. Cömertliğin en yüksek derecesi îsardır. îsar demek, ihtiyacı olduğu halde cömertlik yapmak demektir. Cömertlik ise, muhtaç olmadığı şeyi, muhtaç olana veya muhtaç olmayana vermek demektir. Fakat mala ihtiyacı olduğu halde cömertlik yapmak nefse daha ağır gelir. Nasıl ki cömertlik bazen, ihtiyacı olduğu halde insanı başkasına verecek dereceye yükseltiyorsa, cimrilik de bazen ihtiyacı olduğu halde insanı kendi nefsinden bile esirgemeye sürükler. Nice cimri vardır ki malı kıskıvrak tutar. Hasta olur, tedaviye gitmez! Canı istediği halde paraya kıyamadığı için alıp yemez. Eğer bedava olursa yer.

İşte böyle bir kimse ihtiyacına rağmen nefsine karşı cimrilik yapan bir kimsedir. Öbür kimse, muhtaç olmasına rağmen başkasını nefsine tercih eden kimsedir. Bu iki kişinin arasındaki farkı düşün! Çünkü ahlâklar ilâhî vergilerdir. Allahü teâlâ dilediği yere ahlâkları koyar! Cömertlik hususunda îsardan daha büyük bir derece yoktur. Nitekim Allahü teâlâ ashâb-ı kirâmı överek şöyle buyurmuştur:

Onlara verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (hicret edenleri) nefisleri üzerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar başarıya erenlerdir. (Haşr/9)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Bir kişinin istenilen bırşeye iştahı çekerse, buna rağmen şehvetini geriye itip başka bir kardeşini nefsine tercih ederse, onun günahları bağışlanır. 127

Aişe validemiz (radıyallahü anh) şöyle der: Hazret-i Peygamber, dünyadan ayrıldığı güne kadar hiçbir zaman üç gün arka arkaya doymadı. Oysa biz isteseydik doyabilirdik. Fakat bizler başkasını kendimize tercih ederdik. 128

Hazret-i Peygamber'e bir misafir geldi. Hazret-i Peygamber, aile efradının yanında misafirine yedirecek birşey bulamadı. Bu esnada ensar-ı kirâmdan bir kişi Hazret-i Peygamber'e geldi. Misafiri alıp evine götürdü. Sonra misafire yemek ikram etti. Hanımına çırayı söndürmesini emretti. Elini, sanki misafirle beraber yiyormuş gibi uzatıyor, fakat yemiyordu. Misafir, yemeği bitirinceye kadar bu hâl böyle devam etti. Sabahladığı zaman Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Bu gece misafirinize gösterdiğiniz güzel davranışınızdan Allahü teâlâ memnun olmuştur! Bunun üzerine 'Onlar verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları bile olsa

(muhacirleri) nefisleri üzerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar başarıya erenlerdir'. (Haşr/9) âyeti nâzil oldu. 129

Bu bakımdan cömertlik, Allahü teâlâ'nın ahlâkından biridir. îsar ise cömertlik derecelerinin en yücesidir. îsar ahlâkı Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) edebindendi. Hatta Allahü teâlâ buna azim (büyük) diye isim vererek şöyle buyurmuştur:

Gerçekten sen pek büyük (azim) bir ahlâk üzerindesin. (Kalem/4)

Sehl et-Tusterî der ki: Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle niyazda bulunmuştur. 'Ya rabbî! Muhammed'in (aleyhisselâm) ve ümmetinin bazı derecelerini bana göster!' Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Musa! Senin buna gücün yetmez. Fakat ben onun menzillerinden birini, büyük ve faziletli bir menzili sana göstereyim ki o menzilinden dolayı onu senden de, bütün mahlûkattan da üstün kıldım.

Râvi der ki: Hazret-i Mûsa'ya göklerin melekûtu göründü. Hazret-i Mûsa, bir menzile (manevi mertebeye) baktı. Neredeyse, o mertebenin nûrlarından ve Allah'a yakınlığından dolayı Musa helâk olacaktı. Musa (aleyhisselâm) tekrar şöyle dilekte bulundu: 'Yarab! Sen Muhammed kulunu ne ile bu şerefe nail ettin?' Allahü teâlâ dedi ki:

Mahluklar arasında hassaten ona vermiş olduğum bir ahlâktan dolayı onu bu şerefe nâil ettim. O da îsârdır. Ey Musa! Ümmet-i Muhammed'den herhangi bir kimse hayatında bir defa îsarı kullanmışsa, benim huzuruma geldiğinde onu hesaba çekmekten hayâ ederim. Ona cennetimin dilediği köşesinde yerleşme imkânını bahşederim!

Denildi ki, Abdullah b. Câfer (radıyallahü anh) , bahçelerinden birine gitti, Bu esnada başka bir kavmin hurmalığına vardı. Orada çalışan siyah bir hizmetçi gördü. Hizmetçi yemeğini yemeye oturduğu zaman yanına bir köpek sokuldu. Hizmetçi ekmeği köpeğe verdi. Köpek onu yedi. Sonra ikinci ve üçüncüyü de verdi. Köpek onları da yedi. Abdullah da bakıyordu. Hizmetçiye şöyle sordu:

-Günde kaç ekmek nafakan var?

-İşte senin gördüğün kadar.

-O halde bu köpeği neden kendi nefsine tercih ettin?

-Burası köpeğin bulunacağı bir yer değildir. Muhakkak bu köpek uzun bir yoldan aç olarak gelmiştir. Ben de o aç iken doymayı iyi görmedim.

-O halde akşama kadar ne yapacaksın?

-Bugün bütün gün aç kalacağım!

Abdullah b. Câfer dedi ki: 'Ben cömertliğimden dolayı kınanıyorum. Oysa şu çocuk benden daha cömerttir!' Bunun üzerine Abdullah, o bostanı, hizmetçiyi ve o bostanda bulunan âletlerin tamamını sahibinden satın aldı. Köleyi azad etti ve orayı köleye hibe etti.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Hazret-i Peygamber'in ashâbından bir zata bir koyun kellesi hediye edildi. O 'Benim kardeşim benden daha muhtaçtır' deyip başkasına gönderdi.

Böylece onların herbirisi o kelleyi diğerine gönderiyordu. Sonunda, kelle yedi evi dolaşıp yine birinci eve döndü.

Hazret-i Ali, hicret gecesinde Hazret-i Peygamber'in yatağında uyudu. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Cebrâil ile Mikâil'e vahy göndererek 'Ben ikinizi kardeş yaptım ve birinizin ömrünü diğerinizin ömründen daha uzun kıldım! Hanginiz arkadaşına uzun ömrünü bahşedecek?' dedi. Bunun üzerine herbiri kendisinin daha uzun yaşamasını istedi. Allahü teâlâ onlara vahy göndererek 'Siz Ali b. Ebî Tâlib gibi olamazsınız? Onunla peygamberim Muhammed'i kardeş yaptım, O, Hazret-i Peygamber'in yatağında yattı. Nefsini ona feda etti. Onun yaşamasını seçti. Bu bakımdan ikiniz de yeryüzüne inin. Onu düşmanından koruyun' dedi. Bunun üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm) Hazret-i Ali'nin baş ucunda, Mikâil de ayak ucunda nöbet beklediler. Cebrâil (aleyhisselâm) dedi ki: 'Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Aferin senin gibisine! Allahü teâlâ seninle meleklere karşı iftihar ediyor'. Bunun üzerine Allahü teâlâ şu âyeti gönderdi.

İnsanlardan öylesi de var ki canını, Allah'ın rızasını kazanmaya satar. Allah da kullarına çok merhamet edicidir. (Bakara/207)

Ebû Hasan el-Antakî'den şöyle rivâyet ediliyor: Bu zâtın yanında otuz küsur şahıs toplandı. Horasan şehirlerinden Rey şehrine yakın bir köyde kalırlardı. Onların sayılı ekmekleri vardı. Hepsini doyurmazdı. Bunun üzerine ekmekleri parçaladılar. Çırayı söndürdüler ve yemeğe oturdular. Yemek yenildikten sonra sofranın olduğu gibi kaldığını gördüler. Onların hiçbiri ondan birşey almamıştı. Kardeşini kendi nefsine tercih etmek için böyle yapmışlardı.

Rivâyet ediliyor ki, hadîs ilmi'nde emîr'ul-Mü'minîn sayılan Şu'be b. Haccâc'a bir dilenci geldi. Onun yanında birşey yoktu. Dilenciye vermek üzere evinin tavanından bir mertek çıkarıp verdi. Sonra dilenciden özür diledi.

Huzeyfe el-Advî şöyle anlatıyor: Yermuk (Şam'da bir yerdir) savaşında elimde biraz su olduğu halde, yaralılar arasında amcamın oğlunu arıyordum ve diyordum ki: 'Eğer amcamın oğlunda bir hayat emaresi varsa, ona su içireceğim ve yüzünü bu su ile sileceğim'.

Gezerken amcamın oğlunu gördüm. 'Sana su içireyim mi?' diye sorunca bana işaret ederek içir dedi. O sırada başka bir kişinin Ah! Su! dediğini işittik. Amcamın oğlu bana 'suyu ona götürüp vermemi' işaret etti. O kişiye vardım, Hişam b. As olduğunu gördüm. Ona 'Sana su içireyim mi?' dedim. O sırada başka birinden ah diye bir ses geldi. Hişam, suyu ona götürmemi işaret etti. Ona varınca baktım ki ölmüş. Hişam'a döndüm. Baktım ki o da ölmüş! Amcamın oğluna geldim, baktım ki o da ölmüş! Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun!

Abbas b. Dehka şöyle anlatıyor: "Bişr el-Hafî hariç, hiç kimse dünyaya geldiği gibi, dünyadan çıkmamıştır. Şöyle ki: Hâris hasta yatıyordu. Bir kişi gelip ihtiyacını söyledi. Hâris, gömleğini çıkarıp adama verdi. Emanet olarak gömlek aldı ve o emanet aldığı gömlekle can verdi".

Bir sûfîden şöyle rivâyet ediliyor: Biz Tarsus'ta bulunuyorduk. Orada bir grup teşkil ettik. Oradan cihada çıktık. Şehirden bir köpek bizim arkamıza takıldı. Kapının dışına çıkınca baktık ki ölü bir hayvan vardır. Bunun üzerine bir tepeye çıkıp oturduk. Arkamıza takılan köpek leşi görünce şehre dönüverdi.

Bir saat sonra beraberinde yirmi köpek olduğu halde o leşin yanına geldi. Kendisi bir kenara oturdu. O köpekler leşe daldılar. Onlar leşten yiyorlar, öbür köpek de oturmuş onları seyrediyordu. Leş bitip, sadece kemik kalıp köpekler şehre dönünceye kadar bekledi. O zaman kalkıp kemiklerin yanına geldi. Kalan şeylerden birazcık yedi. Sonra o da gitti.

Biz îsâr hakkındaki evliyanın hallerinden bir kısmını Fakr ve Zühd bölümünde zikretmiştik. Burada onları tekrar etmeye ihtiyaç yoktur. Tevfîk Allah'tandır. Allah'ı razı eden hususta Allah'a tevekkül edilir!

127) İbn Hıbbân, Zuafâ; Ebû Şeyh, Sevab

128) Beyhâkî, Şuab'ul-Îman

129) Müslim, Buhârî

130) İmâm-ı Ahmed, (İbn-i Abbâs'tan) . ve Hâkim. İmâm-ı Ahmed'in rivâyetinde Cebrâil ile Mikâil bahsi yoktur. Irakî bu ziyadenin herhangi bir aslına rastlamadığını kaydeder. İmâm-ı Ahmed, hadisin münker olduğunu söylemiştir.

Cömertliğin ve Cimriliğin Dereceleri ve Hakikati

Soru: Şer'î delillerle biliyoruz ki cimrilik insanı helâk eder. Fakat cimriliğin haddi, tarifi nedir ve İnsan oğlu ne ile cimri olur? Yeryüzünde hiçbir insan yoktur ki kendisini cömert görmesin. Oysa aynı adamı başkası cimri görür. Bazen de bir insandan herhangi bir fiil görünür ve bu fiil hakkında çeşitli görüşler olur. Bir grup bu cimriliktir der. Başkaları bu cimrilik değildir der. Malı sevmeyen, malı tutup korumayan hiçbir insan yoktur. Eğer insan malı tutmasıyla cimri oluyorsa o halde hiç kimse cimrilikten kurtulamaz. Eğer malı tutmak, mutlaka cimriliği gerektirmiyorsa, bu takdirde de cimriliğin mânâsı mal tutmaktan başka birşeydir. O halde İnsan oğlunun helâk olmasını gerektiren cimrilik ne demektir? İnsan oğlunun cömertlik sıfatına ve bu sıfatın sevabına müstehak olacağı cömertliğin târifi nedir?

Cevap: Bazıları; cimriliğin tarifi hakkında 'Vacibi vermemektir' demişlerdir. Bu bakımdan kim farz olanı edâ ederse, o kimse cimri değildir. Fakat bu târif efradını câmi, ağyarını mâni bir târif değildir. Çünkü mesela kasaptan satın aldığı eti bir habbe veya yarım habbe eksiğine iade eden,, ekmeği bu şekilde fırıncıya geri veren bir kimse, bütün âlimlerin ittifakıyla cimri sayılır. (Oysa vacibi terketmiş değildir!) Yine çoluk çocuğuna, kadı tarafından tesbit edilen miktarı teslim eden, sonra o miktardan bir lokma hususunda veya malından yemiş oldukları bir hurma hususunda onları sıkan bir kimse cimri sayılır. (Oysa vâcib miktarda darlık yapmamıştır!) Önünde bir ekmek bulunan ve bu esnada kendisiyle beraber ekmeği yiyeceğini zannettiği bir kimseden o ekmeği gizleyen de cimri sayılır! (Oysa başkasını o ekmeğe ortak yapmak kendisine vâcib değildir.)

Başkaları da demişlerdir ki: 'Cimri o kimsedir ki vermek kendisine zor gelir', Bu târif de, **birinci** târif gibi eksiktir. Çünkü bu târifi yapan kişi, eğer bununla 'her türlü vermenin kendisine zor geldiğini' kastediyorsa, nice cimriler vardır ki az vermek kendilerine hiç de zor gelmez. Bir habbeyi veya ona yakın bir miktarı vermek gibi. . . Fakat bundan fazlasının verilmesi kendisine zor gelir. Eğer 'Birtakım şeyleri vermek kendisine zor geliyor' mânâsını kastediyorsa, nice cömertler vardır ki birtakım şeylerin verilmesi kendisine zor gelir. Bütün servetini kapsayan veya külliyetli bir mal teşkil eden vergi gibi. . . Bu miktarın verilmesi, cömert bir kimseye de zor gelir. Fakat bu onun cimriliğini gerektirmez. Böylece cömertlik

hakkında da konuşmuşlardır. Bu bakımdan denilmiştir ki: 'Cömertlik başa kakmaksızm vermek ve düşünmeksizin ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermektir' ve yine denilmiştir ki: 'Cömertlik, karşı taraftan bir istek olmaksızın verdiğini azımsamak şartıyla vermektir'. Yine denilmiştir ki: 'Cömertlik, dilenciyi hoş karşılamak, mümkün olanı gönülden vermek demektir'. Yine denilmiştir ki: 'Cömertlik, malın Allah için olduğunu, kulun Allah için olduğunu, Allah'ın kulu Allah'ın malını veriyor zihniyetiyle ve fakirliği düşünmeksizin vermek demektir'.

Şöyle denilmiştir: 'ınalın bir kısmını veren, bir kısmını da kendisine bırakan cömerttir. Çoğunu veren, azını bırakan, daha cömerttir. Meşakkate göğüs gerdiren, başkasını mal sarfetmek hususunda nefsine tercih eden îsâr sahibidir. Hiçbir şey vermeyen ise cimridir!'

Bütün bu sözler, cömertlik ve cimriliğin hakikatini kapsamayan kelimeler ve cümlelerdir. Biz deriz ki; mal, bir hikmet ve maksat için yaratılmıştır. O da halkın ihtiyaçlarına elverişli olmasıdır. Malı, sarfedilmesi için yaratılmış olduğu maksada sarfetmemek mümkün olduğu gibi, iyi bir yere sarfetmesi de mümkündür. Adaletle malda tasarruf etmek; korunması gereken yerde malı korumak, verilmesi gereken yerde malı vermek demektir. Bu bakımdan vermenin farzolduğu bir yerde malı vermemek cimriliktir. Vermemenin farz olduğu bir yerde vermek, tebzir ve israftır. Bunların arasında normal bir durum vardır. O da dinen övülen durumdur. Cimrilik ve cömertliğin bu orta yoldan ibaret olması uygundur; zira **Hazret-i Peygamber** cömert davranmakla emrolunmuştur.

Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de açma (israf etme ki) sonra kınanır, hasret içinde kalırsın. (İsrâ/29) .

Ve harcadıkları zaman israf etmezler, Sıkılık da yapmazlar! Harcamaları bu **ikisi** arasında dengeli olur! (Furkan/67)

Cömertlik, israf ile cimrilik arasında normal bir durumdur. Eli tamamen açmak ile tamamen kapatmak arasında vasat bir keyfiyettir. Şöyle ki: Verdiğini de, aldığını da vacib olan nisbet ve oranda ayarlar.

Kalbi bunu seve seve yapmadıkça, âzalarıyla yapması yeterli olmaz! Kalbi kendisiyle münakaşa ve çekişme yapmaksızın âzalarıyla bunu yaparsa yeterli olur. Eğer vermek gereken yerde verirse, nefsi bir türlü buna razı olmazsa ve o da nefsiyle mücadele ederek veriyorsa, böyle bir kimse cömertliğe kendisini zorlayandır. Hakiki cömert değildir. Kalbinin mal ile âlakası, malı gereken yere sarfetmesi bakımından olmalıdır.

Soru: Böyle olmak, vâcibi bilmeye bağlıdır. Bu bakımdan hangi malın verilmesi vâcibtir?

Cevap: Vâcib iki kısımdır: Şer'an vâcib olan, mürüvvet ve âdetçe vâcib olandır. Cömert o kimsedir ki şer'an vâcib olanı terketmediği gibi mürüvvetçe vâcib olanı da terketmez. Eğer bunların birini terkederse cimri olur. Fakat şer'an vâcib olanı terkeden daha cimridir. Zekâtı vermeyen, çoluk çocuğunun nafakasını vermeyen veyahut da nefsine ağır gelerek ödeyen kimse gibi. . . Böyle bir kimse tabiaten cimridir. Ancak zoraki bir şekilde cömertlik yapar veyahut malın haram kısmından vermek ister. Yahut da malının helâl kısmından veya iyi kısmından vermeye kalbi razı olmaz. İşte bunların hepsi cimriliktir.

Mürüvvetçe verilmesi farz olana gelince, o müzâyaka yapmayı, hakir şeyleri bile saymayı terketmek demektir. Çünkü müzâyaka yapmak, ufak şeyleri sorup saymak çirkin bir harekettir. Bunun çirkinliği de durumlara ve şahıslara göre değişir. Bu bakımdan malı çoğalan bir kimsenin böyle yapması, fakirin yapmasından daha çirkin kaçar. Yabancılara karşı tatbik etmesi, çoluk çocuğuna, akraba ve taallûkatına ve kölelerine karşı tatbik etmesinden daha kolay olur. Komşusuna tatbik etmesi, uzak bir kimseye tatbik etmesinden daha çirkindir. Misafirlik hususunda gösterilen müzâyaka, muamelede gösterilen müzâyakadan daha çirkeftir. Bu bakımdan bu durum, ziyafet veya muamelede, içine sıkılık ve müzâyaka karışan şeylerde değişik manzaralar arzeder. Bir de müzâyaka (sıkıştırma) aleti olan yemek veya elbise de değişir; zira başka şeylerde çirkin sayılmayan sıkılık, yemekte gösterildiği zaman çirkin sayılır. Meselâ kefen, kurban veya sadaka ekmeği almakta gösterilen sıkılık, başka şeyleri almada gösterilen sıkılıktan daha kötü ve çirkindir.

Kendisine karşı müzâyaka gösterene karşı da değişik manzaralar arzeder. Dost veya kardeş veya yakını veya hanımı, evladı veya yabancı bir kimseye karşı gösterilen sıkılıklar değişik hükümler alır. Bu sıkılıkları gösteren kimselere göre de durumlar değişir. Çocuk, kadın, ihtiyar, genç, âlim, cahil, zengin veya fakir, bunların herbirinin gösterdiği sıkılık, ayrı bir çirkinlik taşımaktadır. Bu bakımdan cimri o kimsedir ki tutması gereken yerde malı tutar. Bu tutmanın gerekmesi de ya şer'î hükümle veya mürüvvet hükmüyledir. Bunun miktarını kesinlikle belirtmek mümkün değildir.

Cimriliğin tarifi malın depo edilmesinden daha mühim olan bir hedefe malı sarfetmektir; zira dinin korunması, malı korumaktan daha mühimdir. Bu bakımdan zekât ve nafakayı vermeyen bir kimse cimridir. Mürüvveti korumak, malı korumaktan daha mühimdir. Bu bakımdan kendisine karşı sıkılığın iyi olmadığı, ona karşı kıymetsiz işlerde sıkılık gösteren bir kimse mal sevgisinden dolayı mürüvvet perdesini yırtmış cimri bir kimsedir. Sonra başka bir derece kalır. O da şudur: Kişi vacibi edâ eder, mürüvveti korur. Fakat yine de birçok malı vardır. O fazla malı sadakaya ve ihtiyaç sahiplerine sarfetmez. Bu bakımdan burada zamanın felâketlerine karşı malın kendisine kurtuluş vesilesi olması için korunması ile âhiret derecelerinde yücelmesi için sevab elde etmek maksadı arasında çatışma vardır. Malı böyle bir hedefe sarfetmekten esirgemek akıllılar nezdinde cimriliktir. Fakat halk tabakası nezdinde cimrilik değildir. Çünkü halk tabakasının bakışı, dünya lezzetlerine dönüktür. . . Onlar malı zamanın felâketlerine karşı hazır bir şekilde bekletmeyi daha mühim görürler. Buna rağmen bazen halk tabakasının gözünde de böyle bir kimsede cimrilik alâmeti görülür.

Şöyle ki, yakınında muhtaç bir kimse varken ona birşey vermez ve der ki: 'Ben vâcib olan zekâtımı edâ ettim. Zekâttan başka da birşey vermek bana gerekmez!'

Bunun çirkinliği, malın miktarına, ihtiyaç sahibinin ihtiyacının şiddetine, dinin salâhına ve müstehak olmasına göre değişir! Bu bakımdan şer'an vâcib olanı edâ eden ve kendisine uygun olan mürüvvetin gereğini veren bir kimse, cimrilikten kurtulmuştur. Evet! Bundan fazlasını, fazileti elde etmek ve yüksek derecelere ulaşmak için vermedikçe cömertlikle nitelenemez. Ne zaman nefsi, şeriatın gerektirmediği yerde mal vermeye yanaşırsa, âdetçe de vermediği takdirde kınanmayacaksa ve buna rağmen veriyorsa, o zaman vermiş olduğu mal nisbetinde cömert sayılır. Bunun dereceleri sayılamayacak kadar çoktur. İnsanların bir kısmı diğerinden daha cömerttir. Bu bakımdan âdet ve mürüvvetin gerektiğinden fazlasını verip iyilik yapmak cömertliktir. Fakat verileni gönülden vermek

şartıyla. Herhangi bir istekten, gelecekte bir hizmet ümidiyle veya mükâfat veyahut teşekkür ve övülmek maksadıyla vermemesi de gerekir. Çünkü verdiğiyle teşekkür ve övülmeyi bekleyen bir kimse cömert değil de alışverişçi olur; zira o övmeyi malıyla satın almış olur. Övülmek lezzetlidir ve istenen bir şeydir. Cömertlik ise karşılıksız vermektir. İşte hakîkat budur. Böyle karşılıksız vermek ancak **Allahü teâlâ**'dan tasavvur edilebilir.

İnsan oğluna gelince, ona mecaz yoluyla cömert denilir; zira İnsan oğlu herhangi birşeyi bir gaye için verir. Fakat onun gayesi âhiretteki sevaptan veya cömertlik faziletini elde etmekten, nefsi cimrilik rezaletinden temizlemekten başka birşey değilse, onun yaptığına cömertlik denir. Eğer meselâ, sövgüden veya halkın kınamasından veya kendisine iyilik yapacağı kimseden bir fayda umduğundan cömertlik yapıyorsa, bütün bunlar cömertlikten sayılmazlar. Çünkü bu iteleyici sebepler onu bu şekilde yapmaya mecbur etmiştir. Bunlar ise iyilik karşılığında aceleyle verilen bedellerdir. Böyle bir kimse cömert değil de alışverişçi olur.

İbâdetle iştigal eden bir hanımdan rivâyet ediliyor ki, Hıbbân b. Hilâl131 arkadaşlarıyla beraber otururken bu kadın onun yanında durakladı ve şöyle dedi:

-Acaba içinizde kendisinden bir sual soracağım kimse var mı?

-İstediğini sorabilirsin. Hıbbân b. Hilâl'e işaret ettiler. Bunun üzerine kadın şöyle sordu:

-Sizce cömertlik nedir?

-Vermek ve arkadaşını nefsine tercih etmektir.

-Bu, dünyadaki cömertliktir. Acaba dindeki cömertlik nedir?

-Bizim zoraki bir şekilde değil, nefislerimizin isteğiyle Allah'a ibâdet etmemizdir.

-Siz bu ibâdetten dolayı Allah'tan bir ücret talep ediyor musunuz?

-Evet!

-Neden?

-Çünkü Allah bize bir haseneye karşı on hasene vereceğini va'detmiştir de ondan. . .

-Hayret! Siz bir verip de on aldığınız zaman acaba Allah'a karşı ne ile cömertlik yapmış oluyorsunuz?

-Allah sana rahmet eylesin! Senin nezdinde cömertlik nedir?

-Bence cömertlik, Allah'a ibâdetle lezzetlenerek, nimetlenerek, isteyerek ibâdet etmeniz ve bunun karşılığında bir ücret talep etmemenizdir ki mevlânız size dilediğini tatbik etsin.

Allah'tan utanmaz mısınız ki **Allahü teâlâ** kalbinize muttali olup kalbinizden ibâdete karşı ne talep ettiğinizi bilir! Böyle bir istek dünyada bile çirkindir.

İbâdet eden kadınlardan birisi şöyle demiştir: 'Siz cömertliğin sadece dinar ve dirhemle olduğunu mu sanıyorsunuz?' Dinleyenler 'Ya cömertlik neyle olur?' dediler. Kadın 'Bence cömertlik, kalbi Allah'a vermektir' dedi.

Muhasibi şöyle demiştir: 'Din hususundaki cömertlik, nefsinle cömertlik yapmandır. Onu Allah için helâk etmendir. Kalbini ve gönlünü Allah'a vermeye, kanını Allah için dökmeye, çekinmeksizin seve seve razı olmandır. Aynı zamanda bundan bir sevab, -her ne kadar sevaba muhtaç isen de- beklememendir. Fakat kalbine Allah'a karşı seçmeyi terketmekle cömertliğin kemâlinin güzelliği galip gelir ki mevlân senin için, senin seçmekten âciz olduğunu seçsin!'

131) Basralı olan bu zata aynı zamanda el-Kenâni de denir. H. 212'de Ramazan ayında Basra'da vefat etmiştir.

27-6

Cimriliğin Tedavisi

Cimriliğin sebebi mal sevgisidir. Mal sevgisinin de iki sebebi vardır.

Bir

Onlardan biri, uzun emelle beraber ancak mal ile elde edilen şeyleri sevmektir. İnsan oğlu birgün sonra öleceğini bilse çoğu zaman malıyla cimrilik yapmaz. Çünkü bir gün veya bir ay veya bir sene muhtaç olacağı miktar yakındır. Eğer kısa emelli olmasına rağmen çocukları varsa, çocuklar uzun emelin yerine kaim olur. Çünkü kişi onların geride kalacaklarını, kendi nefsinin kalacağı gibi takdir eder, onlar için mal toplar ve bunun için de Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur.

Çocuk, cimriliğe, korkaklığa ve cehalete teşvik edici bir sebeptir. 132

Buna 'fakirlik korkusu', 'rızkın gelmesine az güvenmek' de eklendiği zaman şüphesiz ki cimrilik daha da güçlenir.

İki

İkinci sebep, malın bizzat kendisini sevmesidir; zira insanların bir kısmı vardır ki ömrünün geri kalan kısmında kendisine yetecek kadar malı vardır. Eğer normal infak etse bile geride binlerce dirhemi kalacaktır. Kendisi çocuksuz bir ihtiyar olduğu halde beraberinde birçok mal vardır. Fakat nefsi, zekâtı vermeye bile tahammül etmemektedir. Hastalık anında kendisini tedavi etmeye razı olmamaktadır! Dinarların dostu ve aşığı olmuştur. Elinde dinarların olmasından ve onlara muktedir olmasından zevk alır. Onları toprak altında saklar. Bilir ki öldüğü zaman onlar ya toprağın altında zâyi olacaktır veya düşmanlarının eline geçecektir. Buna rağmen nefsi bir türlü bir lokma yemesine veya sadaka vermeye dahi razı olmaz. Bu, kalbin büyük bir hastalığıdır. Tedavisi zordur. Hele ihtiyarlık zamanında bu müzmin bir hastalıktır. Tedavi edilmesi umulmaz. Bunun sahibinin misâli, bir şahsa aşık olan ve o şahıstan gelen elçiyi seven, sonra aşık olduğu şahsı unutan, elçi ile meşgul olan bir kimsenin misâline benzer. Çünkü dinarlar (paralar) elçidir. İnsanların ihtiyaçlarını giderir ve bunun için de sevimli olur; zira lezzetli birşeye götüren de lezzetli olur. Sonra paralar vasıtasıyla elde edilen ihtiyaçlar unutulur. Paralar kişinin yanında sanki kendilerinde bulunan bir marifetten dolayı sevgili olur. Bu ise dalâletin son noktasıdır. Hatta para ile taş arasında fark gören bir kimse cahildir. Ancak para ile ihtiyaç yerine getirilir. İşte farkı bu kadardır. Bu bakımdan ihtiyaçtan fazla olanı taş mesabesindedir. İşte mal sevgisinin sebepleri bunlardır.

Her hastalığın tedavisi ancak onun sebebinin zıddı iledir. Bu bakımdan şehvet sevgisini, aza kanâat etmekle ve sabırla tedavi etmelisin. Çünkü uzun emeli, ölümü çok hatırlamakla, akran ve emsâlinin ölümüne bakmakla tedavi edersin. Mal toplamak sevgisini, mal toplayanların yorgunluklarına ve onlardan sonra malın zâyi olmasına bakmakla tedavi edebilirsin.

Kalbin çocuğa karşı duyduğu aşırı ilgiyi şu şekilde tedavi edebilirsin: Çocuğun yaradanı, onunla beraber rızkını da yaratmıştır. Nice çocuklar vardır ki babasından kendilerine miras kalmamıştır. Oysa babasından miras alanların halinden, onun hali daha iyidir. Malı çocuğu için topladığını ve çocuğunu hayırlı bir durumda bırakıp kendisinin şerre gideceğini bilmekle tedavi edebilir. Evladı eğer muttakî, salih bir kimse ise, Allah ona kâfidir. Eğer fâsık ise bıraktığı o mal ile günahları daha da artar. İşlediği günahların felâketi de kendisine döner düşüncesiyle tedavi olur.

Kalbini, cimrilik hakkında ve cömertliğin övülmesi hususunda vârid olan hadîsleri ve cimrilikten dolayı Allah'ın büyük azabını düşünmek suretiyle tedavi etmelisin.

Fayda verici tedavi formüllerinden biri de cimrilerin durumlarını çokça düşünmek, tabiatın onlardan nefret ettiğini ve çirkin gördüğünü çokça düşünmektir; zira hiçbir cimri yoktur ki başkasında olan cimriliği çirkin görmesin ve cimri olan arkadaşlarının cimriliğinden rahatsız olmasın. Bu bakımdan kendisinin de halkın kalbinde çirkin sayıldığını bilmelidir. Nitekim diğer cimrileri de kendisi böyle telâkki eder. Yine kalbini malın maksadlarını, niçin yaratıldığını, malın sadece ihtiyaç miktarının korunması gerektiğini, fazlasını infak etmekle âhiret için azık hazırladığını düşünmekle tedavi eder.

İşte mârifet ve ilim yönünden gelen tedavi formülleri bunlardır. Bu bakımdan kişi, basiret nûruyla malı vermenin, gerek dünyada ve gerek âhirette, vermemekten daha hayırlı olduğunu bildiği zaman, eğer aklı varsa vermeye rağbet eder. Eğer şehveti hayır hususunda harekete geçerse, derhal ilk hatıra gelene icabet etmelidir. Çünkü şeytan, kendisini durmadan fakirlikle korkutur ve cömertlikten menetmeye çalışır.

Hikâye olunuyor ki, Ebû Hasan el-Buşencî133 bir gün helâda bulunuyordu. Bu esnada talebesini çağırdı ve dedi ki:

-İç gömleğimi çıkar, filân adama ver!'

-Helâdan çıkıncaya kadar sabredemedin mi?

-Nefsimin caymasından emin değilim. Helâda iken kalbime geldi. Helâdan çıkıncaya kadar nefsimin fikir değiştireceğinden emin olmadığımdan dolayı böyle yaptım.

Cimrilik sıfatı zorla vermeye kendisini alıştırmakla ortadan kalkar. Tıpkı aşkın, ancak mâşukun memleketinden ayrılmakla ortadan kalktığı gibi. . . Hatta kişi sefere çıkar, mâşukundan ayrılırsa ve bir müddet de onsuz tahammül etmeye kendisini zorlarsa, kalbi artık onsuz durmaya alışır. Cimrilik hastalığını tedavi etmek isteyen bir kimsenin de vermek suretiyle maldan zorla ayrılması uygundur. Hatta malı suya atması bile malı severek elinde bulundurmaktan daha hayırlıdır.

Bu hususta çıkar yolun inceliklerinden biri de nefsini güzel isim yapmak, cömertlikle şöhret bulmakla aldatmasıdır. Nefsi, cömertliğin haşmetine tamah edinceye kadar riya kasdıyla vermelidir. Böylece nefsinden cimriliğin çirkefini uzaklaştırır, onunla riya çirkefini elde etmiş olur. Fakat bunu

yaptıktan sonra riyaya yönelir, riyayı ilacıyla ortadan kaldırmaya çalışır. Bu bakımdan isim yapmak hevesi, nefsi maldan kesme anında nefis için teselli gibi olur. Nitekim çocuğun, annesinin sütünden kesildiği anda kuş ve benzeri şeylerle oynamakla teselli olduğu gibi. . . Çocuğun bunlarla oynaması, çocuğu oyunla başbaşa bırakmak için değildir. Annesinin memesinden ayrılsın diye bu imkân kendisine verilir. Sonra bu imkândan da bir kısmını diğerine musallat kılmak uygundur. Nitekim şehveti öfkeye musallat kılınır. Şehvetin hamakatı onunla kırılır. Ancak bu usûl, kendisinde mertebe ve riya sevgisi, cimrilik sevgisinden daha az olan kimse için faydalıdır. Böylece en kuvvetlisi en zayıf ile değiştirilir. Eğer rütbe onun nezdinde mal kadar sevimli ise o vakit cimriliği bırakıp ona yapışmakta hiçbir fayda yoktur. Çünkü bir hastalıktan yakayı sıyırır ve diğer hastalığa onun bir mislini daha eklemiş olur. Bunun alâmeti, riya için vermenin kendisine ağır gelmemesidir. Böylece bilinir ki riya kendisinde daha galiptir. Eğer vermek, riya ile beraber nefse ağır geliyorsa, bu takdirde vermek uygundur. Bu ağır gelme delâlet eder ki cimrilik hastalığı kalpte riyadan daha ağır basar. Bu sıfatların birinin diğerini ortadan kaldırmasının misâli, tıpkı şu denilen söze benziyor: 'Ölünün bütün bedeni kurtlanır. Sonra da o kurtlar sayıları azalıncaya kadar birbirini yerler. (Yani iki büyük kurda dönüşünceye kadar birbirlerini yerler) . Sonra o iki kurt birbirini yeyinceye kadar dövüşür. Galip mağlubu yer, semizleşir. Sonra tek başına kalır ve ölüme mahkûm olur!'

İşte bu çirkin sıfatlar da böyledir. Bazılarını bazılarına musallat etmek, onun kökünü kazımak, kuvvet bakımından zayıf olanı, kuvvetliye yem yapmak mümkündür. Ta ki bir tanesi kalıncaya kadar. . . Onu da mücahede ile eritip ortadan kaldırmalıdır. Onunla mücahede etmek, ondan gıdasını menetmek demektir. Sıfatlardan gıdayı menetmek demek, onların isteklerine göre amel etmemek demektir.

Diğer sıfatlar, şüphesiz birtakım ameller isterler. Ne zaman onlara aykırı hareket edilirse, onlar sönerler ve ölürler. Meselâ cimrilik, malı sarfetmemeyi ister. Onun isteğine karşı çıkıp zaman zaman mal verildiği takdirde cimrilik sıfatı ölür. Cömertlik, insana tabiat olur, vermek için çekilen zorluklar ortadan kalkar; zira cimriliğin tedavisi ilim ve amelledir. Burada ilim, cimrilik âfetinin bilinmesine, cömertliğin faydasına dönüşür. Fakat cimrilik bazen gözü kör, kulağı sağır edercesine kuvvetli olur. Dolayısıyla bu husustaki mârifetin tahakkukuna mâni olur. Mârifet tahakkuk etmediği takdirde rağbet ve istek harekete geçmez. Dolayısıyla çalışmak da kolay olmaz, illet müzmin olarak kalır. Tıpkı ilacın bilinmesine ve kullanma imkânına mâni olan hastalık gibi. . . Zira böyle bir hastalıkta ölünceye kadar sabretmekten başka çare kalmaz. Tasavvuf şeyhlerinin bazılarının âdeti, müridlerdeki cimriliği tedavi etmek hususunda, şuydu: Onlara mahsus olan zaviyelerden onları menederdi. Bir müridin zaviyesiyle ve zaviyenin içerisinde bulunan şeylerle sevindiğini hissettiği zaman, onu başka bir zaviyeye, başka bir zaviyeyi de oraya nakleder ve onun elinden bütün mülk edindiklerim alırdı. Yeni bir elbiseye iltifat ettiğini gördüğü veya bir seccade ile sevindiğini hissettiği zaman derhal onu başkasına vermesini emrederdi. Ona eski bir elbise giydirirdi. Öyle bir elbise ki müridin kalbi o elbiseye meyletmezdi. İşte kalp bu yolla dünya mallarından uzaklaşırdı. Bu bakımdan bu yolda gitmeyen bir kimse dünya ile yakınlık kurup dünyayı sever. Eğer kişinin bin türlü malı varsa bin tane sevgilisi var demektir. Bunun için de onlardan biri çalındığı zaman, onu sevdiği kadar, üzüntüye mâruz kalır. Öldüğü zaman bir defada onun üzerine bin musibet iner. Çünkü hepsini severdi ve hepsi kendisinden alınmıştır! Hayattayken de onları kaybetmek ve onların elinden çıkması tehlikesiyle karşı karşıya idi.

Padişahlardan birine Firuzeç denilen maddeden yapılmış, cevherlerle süslenmiş bir tabak hediye edildi ki onun benzeri görülmemişti. Padişah buna pek sevindi. Yanındaki hükemadan birine şöyle sordu:

-Bunu nasıl görüyorsunuz?

-Onu bir musibet ve fakirlik olarak görüyorum!

-Nasıl olur?

-Eğer kırılırsa reddedilemeyecek bir musibet olur. Eğer çalınırsa ona muhtaç olur ve benzerini de bulamazsın. Oysa bu sana gelmeden önce sen hem musibetten, hem de buna muhtaç olmaktan emindin.

Sonra günün birinde tabak kırıldı veya çalındı. Padişaha bu musibet pek ağır geldi ve dedi ki: 'Hakîm doğru söyledi! Keşke o tabak başta bize hediye edilmeseydi!'

Dünya sebeplerinin hepsinin durumu budur. Çünkü dünya Allah düşmanlarının düşmanıdır. Onları cehenneme sevkeder. Allah dostlarına da düşmandır. Kendisine karşı sabretmekle onları üzer. Allah'ın da düşmanıdır. Çünkü Allah'a giden yolu kullarının yüzüne kapatır. Kendi kendisinin de düşmanıdır. Çünkü nefsini kıtır kıtır yer; zira mallar ancak hazinelerde nöbetçilerle korunur. Hazine ve nöbetçiler ise, ancak mal ile; dirhem ve dinarı vermek suretiyle edinilir. Bu bakımdan mal, nefsini yer, zatına ters düşer. Sonunda yok olup gider. Malın âfetini ve tehlikesini bilen bir kimse onunla ünsiyet edip sevinmez! Aksine zarurî ihtiyacı kadar ondan alır. İhtiyaç kadarıyla kanaat eden bir kimse cimri olmaz. Çünkü ihtiyacı olanı vermemesi cimrilik değildir. Muhtaç olmadığı miktarı korumakla nefsini yormaz. Bu bakımdan onu sarfeder. Hatta o, nehrin suyu gibidir; zira nehrin suyu hakkında hiç kimse cimrilik etmez. Çünkü halk, ihtiyaçları kadarıyla kanaat eder!

132) İbn Mâce

133) Adı Ebû Hasan Ali b. Ahmed b. Sehl'dir. H. 318'de vefat etmiştir.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Tamahkârlık fakirliktir. Halkın elindeki maldan ümit kesmek ise zenginliktir'.

Halkın elindeki maldan ümidini kesen bir kimsenin halka ihtiyacı olmadığı gibi onlardan minnetsiz olacağı da muhakkaktır. Hukemâdan birisine şöyle denildi: 'Zenginlik nedir?' Cevap olarak 'Azı temenni edip yetecek kadarla kanaat etmendir' dedi.

Hayat, geçen birkaç saattir.

Tekrarlanan birkaç günün zahmetleridir. Razı olduğun bir hayata kanaat et!

Hevâ-i nefsini bırak, hür olarak yaşarsın!

Çok felâket vardır ki, onu İnsan oğluna altın, yakut ve inci getirir!. .

Muhammed b. Vâsı, kuru ekmeğini su ile ıslatır, yer ve derdi ki: 'Buna kanaat eden bir kimse, hiç kimseye muhtaç olmaz!'

Süfyân es-Sevrî 'Dünyanızın en hayırlısı kendisinden dolayı müptelâ olmadığınız şeylerdir. Müptelâ olduğunuz şeyin en hayırlısı, sizin elinizden çıkandır' dedi.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: Hergün bir melek şöyle seslenir: 'Ey Âdem oğlu! Sana kâfi gelen az, seni azdıran çoktan daha hayırlıdır'.

Sumeyt b. Aclan şöyle demiştir: 'Ey Âdem oğlu! Karnın ancak bir karış çapındadır. O halde seni neden ateşe sokuyor?'

Bir hakîme şöyle soruldu: 'Senin malın nedir?' Cevap olarak 'Zâhirde süslenmek, bâtında normal hareket ve halkın elindeki servetten ümit kesmektir' dedi.

Allahü teâlâ'nın şöyle dediği rivâyet edilir: 'Ey Âdem oğlu! Eğer dünyanın tamamı senin olsa bile ondan ancak yediğin senin olur. Ondan sana gıdayı, verdiğimizin hesabını da başkasına yüklediğimiz zaman muhakkak ben sana iyilik yapmış olurum'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Biriniz birşey istediği zaman, basitçe istesin, kişiye sen sen (deyip onu övmek suretiyle) belini kırmasın. Çünkü kendisi için ayrılan rızık eline gelir'.

Emevîlerden biri Ebû Hâzım b. Ebî Seleme'ye bir mektup yazarak ihtiyacını kendisine bildirmesinde ısrar etti. Ebû Hâzım ona şu cevabı verdi: İhtiyacımı mevlâma arzettim. Bana verileni kabul ettim. Bana verilmeyene de kanaat edip razı oldum. '

Hukemâdan birine şöyle soruldu:

-Hangi şey akıl için daha sevindiricidir? Üzüntünün giderilmesinde hangi şey daha fazla yardım eder?

-Akıl nezdinde en sevindirici şey, kişinin ölümünden önce yapıp gönderdiği sâlih ameldir. Üzüntünün giderilmesinde en fazla yardımcı olan şey ise kaza ve kaderin hükmüne razı olmaktır.

Hukemâdan biri şöyle demiştir: 'En uzun üzüntüye sahip olarak hasetçi kimseyi gördüm. Yaşantı bakımından en refahlısını da kanaat eden kimse olarak buldum. Eziyetçe en fazla olan da tamahkârlık yapıp haris olan bir kimsedir. Maişet yönünden insanların en düşüğü, dünyayı en fazla tepenidir. Pişmanlık yönünden en büyükleri ise ifrata kaçan âlimdir'.

Rızıkları taksim eden Allah'ın, kendisine rızık vereceğine güvenerek akşamlayan bir kimsenin kalbi ne zengindir!

Böyle bir kimsenin şerefi korunmuştur. Onu kirletmez! Yüzü yepyenidir, onu yıpratmaz!

Yine şöyle denilmiştir:

Ne zamana kadar konaklamak, sefere çıkmak, uzun çalışmak, gitmek ve gelmek durumunda kalacağım?

Evden uzak, dostlardan garip, hâlimin ne olduğunu bilmez bir vaziyette kalacağım?

Bazen doğuda, bazen batıda harisliğimden dolayı ölüm bile kalbime gelmez.

Eğer kanaat etseydim durduğum yerde rızık bana gelecekti! Muhakkak zenginlik kanaattir, malın çokluğu değil!

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Size Allah'ın malından kendime neyi helâl kıldığımı haber vereyim mi? Biri kış, diğeri yaz için olan elbisem, hac ve umremi yapmak için bir devedir. Bunlardan sonra benim nevâlem (gıdam) , Kureyş'ten herhangi bir kişinin nevalesi gibidir. . . Nafaka bakımından onların en yükseği olmadığım gibi, en düşük yaşayanı da değilim. Allah'a yemin olsun bunun da helâl olup olmadığını bilmiyorum'.

Sanki Hazret-i Ömer, bu kadarla kanaat etmenin bile farz olan miktardan fazla olup olmaması hususunda şüphe etmektedir!

Bir bedevî, kardeşini harislikten dolayı kınayarak şöyle dedi: 'Kardeşim! Sen arıyor ve aranıyorsun! Elinden kurtulamayacağın biri (Allahü teâlâ) seni arıyor. Sen ise, başkası (Allahü teâlâ) tarafından sana verileni aramaktasın! Sanki senden gâib olan sana keşfolunmuştur! Sanki içinde bulunduğundan da göç ederek uzaklaşmışsın! Ey kardeşim! Sanki mahrum kalan haris bir kimseyi ve zengin olan zâhid bir kimseyi hiç görmemişsin!'

Bu hususta şöyle denildi: "Görüyorum ki zenginlik gittikçe seni dünya için haris kılıyor! Sanki ölmeyecekmişsin gibi! Acaba senin tayin ettiğin bir sonuç var mıdır ki bir gün oraya vardığın takdirde 'artık bana yeter, razı oldum' diyesin!"

Şa'bî şöyle dedi: 'Hikâye olunuyor ki bir kişi çekuk veya turkay kuşunu avladı. Kuş kendisine şöyle sordu:

-Beni avlayıp ne yapacaksın?

-Seni kesip yiyeceğim?

-Yemin olsun, ben bir derdine derman olmadığım gibi açlığını da gideremem. Fakat sana üç haslet öğreteceğim ki beni yemekten sana daha hayırlıdır. Onların birini daha elinde iken sana öğreteceğim, ikincisine gelince, uçup ağacın dalına konduğum zaman öğreteceğim. Üçüncüsünü ise, dağın tepesinde olduğum zaman. . .

-O halde birinci hasleti söyle!

-Sakın elinden kaçan birşey için üzülme! Bunun üzerine avcı kuşu bıraktı. Kuş, ağacın üzerine konduktan sonra avcı dedi ki:

-Haydi! İkinci hasleti söyle!

-Sakın olmayacak şeye inanma!

Bunu dedikten sonra uçup dağın tepesine kondu ve şöyle dedi:

-Ey şakî! Eğer beni kesmiş olsaydın, benim kursağımdan iki inci çıkaracaktın ki her incinin ağırlığı yirmi miskaldır.

Avcı bunun üzerine dudağını ısırarak üzüldü, ah çekti ve şöyle dedi:

-Üçüncü hasleti söyle!

-Sen iki tanesini unuttun bile! Fakat ben üçüncüsünü sana yine haber vereyim. Sana 'elinden çıkmış birşey için üzülme ve olmayacak şeye inanma' demedim mi? Oysa benim etim, kanım ve tüyüm, üst üste konsa yirmi miskal ağırlığında değildir! O halde nasıl olur da benim kursağımda ağırlığı yirmişer miskal olan iki inci bulunabilir?

Bunu dedikten sonra uçup gitti. İşte bu, Âdem oğlunun şiddetli tamahkârlığına bir misaldir. Çünkü tamahkârlık, insanı hakîkati idrak etmekten kör eder. Öyle ki olmayacak şeyi, olur zanneder.

İbn Semmak34 şöyle demiştir: 'Ümit, kalbinde bir iptir, ayağında da bir kelepçe. . . Bu bakımdan ümidi kalbinden çıkar! Zira böyle yaptığın takdirde, kelepçe ayağından çıkmış olur!'

Ebû Muhammed Yezidî35 şöyle demiştir: Hârun Reşid'in huzuruna girdim. Baktım ki altın suyuyla yazılı bir sahifeye bakıyor. Beni gördüğü zaman tebessüm etti. Bunun üzerine ben Allahü teâlâ Mü'minlerin emirinin işini rast getirsin! Bir fayda mı var orada?' diye sordum. Cevap olarak dedi ki: 'Evet! Ben bu iki beyti Beni Ümeyye hazinelerinin birisinde gördüm. Hoşuma gitti ve bunlara üçüncü bir şiiri ekledim" dedi ve bana şu şiiri okudu:

Bir ihtiyacın önünde bir kapı yüzüne kapandığı zaman onu başkası için bırak!

O başka ihtiyacın kapısı sana açılacaktır. Çünkü karın dağarcığının doldurulması sana kâfidir.

Emirlerin kötülükleri ise onlardan korunmak bakımından sana kâfi delildirler.

Sakın namusunu verme! Günahları işlemekten sakın ki onların cezası senden uzaklaşsın!

Abdullah b. Selham, Kâ'b'ul-Ahbar'a dedi ki: 'Dinleyip anladıktan sonra ilimleri âlimlerin kalplerinden silip götüren nedir?' Cevap olarak 'Tamahkârlık, nefsin oburluğu ve ihtiyaçların peşine amansızca düşmektir' dedi.

Birisi Fudayl'a dedi ki: 'Ka'b'ın bu sözünü bana açıkla!' Fudayl şöyle cevap verdi: 'Kişi istediği bir şeyde ısrarla tamahkârlık yaptığından dolayı dini gider! Oburluğa gelince, o şu veya bu şeyler hakkında nefis oburluğudur. Öyle ki isteklerinin tümü verilsin istersin. Dolayısıyla şuna ve öbürüne ihtiyacın olur. O senin muhtaç olduğunu gördüğü zaman, burnuna esaret halkasını geçirir ve seni istediği istikamete sürükler, sana galip gelir. Sen de kendisine boyun eğmek mecburiyetinde kalırsın. Bu bakımdan dünyayı sevdiğinden dolayı onun yanından geçerken selâm verirsin. Hasta olduğunda ziyaret edersin. Allah rızası için ona selâm vermez, ziyaret etmezsin!'

Sonra Fudayl 'Bu sözler senin için falan ve filandan rivâyet edilen yüz hadîsten daha hayırlıdır' dedi.

Hukemâdan biri şöyle demiştir: 'İnsanın acaip olan işindendir ki 'ona dünya durdukça, sende kalacaksın' denseydi bile, dünyanın geçici ve kendisinin de kalıcı olmadığını bildiği halde gösterdiği harislikten daha fazla bir halislik yaratılışında olmazdı'.

Abdülvahid b. Yezid şöyle demiştir: Bir rahibin yanından geçerken 'Nereden yiyorsun?' diye sordum. Cevap olarak 'Hâbir ve Lâtîf olan Allah'ın armağanından. . . Öyle habîr ki değirmeni yaratmış ve ona öğütmek için un olacak buğday getirmiş' dedi. Bunu söylerken eliyle azı dişlerinin değirmenine işaret etti.

Habîr ve kâdir olan Allah ortaktan münezzehtir!

22) Müslim, Buhârî

23) Medineli olan bu zat 85 yaşında, H. 68 senesinde vefat etmiştir.

24) İmâm-ı Ahmed, Beyhâkî

25) Taberânî

26) Müslim, Buhârî

27) Tirmizî, Nesâî

28) İbn Mâce

29) Müslim, Buhârî

30) Hâkim

31) İbn Eb'id-Dünya

32) İbn Mâce

33) Ebû Davud, İbn Mâce

34) Bu zat, Muhammed b. Sebih Bağdâdî'dir. Meşhur bir vaizdi

35) Adı Yahya b. Mübârek b. Mugire Advî'dir. Lûgat ve Nahiv ilmini pek iyi bilirdi. H. 252 de vefat etmiştir.

27-7

Malı Hususunda Kula Düşen Vazifeler

Mal, daha önce dediğimiz gibi, bir yönden hayır, diğer bir yönden de şerdir. Malın misâli, yılanın misâline benzer. Usta bir kimse yılanı tutar. Ondan tiryak denilen panzehiri çıkarır. Gâfil bir kimse yılanı tutar, yılan onu öldürür. Hiç kimse malın zehirinden kurtulamaz. Ancak beş şeye dikkat eden bundan müstesnadır!

Birincisi

Maldan maksadın ne olduğunu ve malın niçin yaratıldığını ve niçin mala muhtaç olduğunu bilmektir ve yine bilmelidir ki mal ancak ihtiyaç miktarı korunur. Himmeti müstehak olduğunun üstünde olan bir kimse onu vermez.

İkincisi

Malın gelir kaynağını gözetmektir. Dolayısıyla katıksız haramdan veya sultan malı gibi çoğu haram olandan sakınmaktır. Mekruh olan ve içinde rüşvet kokusu bulunan hediyeler gibi, içinde mürüvvetsizlik, zillet ve benzeri durumlar bulunan dilencilik gibi mürüvveti yıkan kaynaklardan kaçınmalıdır.

Üçüncüsü

Kazandığı miktarı gözetmektir. Bu bakımdan ne fazla, ne az, sadece gereken miktarı elde eder. Bunun ölçüsü ihtiyaçtır. İhtiyaç elbise, mesken ve yemektir. Bunların her birinin de **üç** derecesi vardır. Ednâ (en alt derece) , evsat (orta derece) ve âlâ (en üst derece) dir. Azlık tarafına meyil olduğu ve zaruret hududuna yakın bulunduğu müddetçe hak olur. Bu sınırı geçtiği takdirde derinliğinin sonu olmayan bir uçuruma yuvarlanır. Biz bu dereceleri ayrıntılı bir şekilde 'Zühd' bahsinde belirtmiştik.

Dördüncüsü

Masraflarını gözetmektir. İnfakta normal hareket etmelidir. Ne israf ne de sıkılık. . . Daha önce söylediğimiz gibi yapmamalıdır. Helâlinden kazandığını uygun yere sarfetmelidir. Uygun olmayan yere sarfetmemelidir. Çünkü haksız yerden almak ile haksız yere sarfetmekteki günah eşittir.

Beşincisi

Almakta, bırakmakta, sarfetmekte ve tutmakta niyetini düzeltmektir. Öyleyse aldığını ibâdette kendisine yardımcı olsun diye almalı, almadığını mala karşı zayıflığından dolayı almamalıdır. Onu hakir saydığından dolayı bırakmalıdır. Bunu yaptığı takdirde malın varlığı ona zarar vermez ve bunun için Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Eğer bir kişi yeryüzündeki servetin tamamını edinmişse ve bununla Allah'ın cemâlini istiyorsa, o kişi zâhiddir. Eğer bir kişi dünyayı terketmişse ve bununla Allah'ın rızasını kasdetmiyorsa, o kişi zâhid değildir'.

Bu bakımdan senin bütün hareketlerin Allah için olsun. İbâdet gayesiyle veya ibâdete yardım eden bir hedefe yönelmiş bulunsun. Çünkü ibâdetten en fazla uzak olan hareket, yemek ve def-i hâcettir. Oysa bunların **ikisi** de ibâdete yardımcıdırlar. Eğer onlardan bu kastolunursa, onların **ikisi** de senin için ibâdet hükmüne geçerler. Böylece seni koruyan gömleğin, yatağın, kabın, kaşığın için niyetin bu olmalıdır. Çünkü dinen İnsan oğlu bütün bunlara muhtaçtır. İhtiyaçtan fazla olan için ise şunu kasdetmek uygundur: Allah'ın kullarından biri bundan faydalanacaktır. Allah'ın kullarından biri buna muhtaç olduğu zaman da bundan istifade etmekten menedilmemelidir. Bu bakımdan böyle yapan bir kimse, mal yılanından panzehirini almış, zehirinden korunmuştur. Böyle bir kimseye malın çokluğu zarar vermez. Fakat bu derece ancak dinde sabit kadem olan ve din hususunda ilmen gelişen bir kimse için mümkün olabilir. Halk tabakasından olan bir kimse, çok mal edinmek hususunda, kendini âlime benzetip 'Ben ashâb-ı kiramın zenginlerine benziyorum' iddiasında bulunursa, tıpkı zeki, mümeyyiz bir çocuğun yılanı tuttuğunu, evirip çevirdiğini, yılandan panzehir aldığını görüp o insanın yılanın şeklini güzel gördüğünden, yumuşak derisiyle oyalandığından dolayı yılanı tuttuğunu zanneden bir çocuğa benzer. Bu çocuk da o mümeyyiz kişi gibi yılanı tutar, fakat yılan derhal onu öldürür. Fakat şu fark vardır ki yılanın öldürdüğü insan, öldürüldüğünü bilir. Malın öldürdüğü insan ise, bazen öldürüldüğünü bilmez. Dünya yılana benzetilmiştir ve şöyle denilmiştir:

O dünya bir yılan gibidir. Zehir akıtır.

Her ne kadar onun derisi yumuşak görünürse de. . .

Nasıl ki âma bir kimsenin dağları aşmak, deniz kıyılarında gezmek, dikenli yollarda yürümek hususunda gözü gören bir kimseye benzemesi muhal ise, halk tabakasından olan bir kimsenin de mal edinmek hususunda kâmil bir âlime benzemesi muhaldir.

27-8

Zenginliğin Kötülenmesi ve Fakirliğin Övülmesi

İnsanlar, şükreden zenginin, sabreden fakirden üstünlüğü hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Biz bunu fakirdik ve zahidlik bahsinde zikretmiş, bu husustaki hakikati belirtmiştik. Fakat bu kitapta fakirliğin genel olarak zenginlikten daha faziletli ve üstün olduğuna dair, durumların tefsirine bakmaksızın delil getirmeye çalışacağız.

Burada Hâris b. Esed el-Muhâsibî'nin bazı kitaplarında, zengin âlimlerin bazılarına ashâb-ı kiramın zenginliğiyle ve Abdurrahman b. Avf'ın malının çokluğuyla delil getirdiğinden dolayı itiraz ettiği hususunda belirttiği bir faslın hikâyesiyle yetineceğiz.

Hâris el-Muhâsibî134 ümmetin muamele ilminde en büyük âlimidir. İbâdetlerin derinliklerini, amellerin âfetlerini, nefsin ayıplarını araştıran âlimlerin hepsinden daha ilerdedir. Bu bakımdan onun konuşmasını, olduğu gibi hikâye etmek uygundur. Hâris el-Muhâsibî kötü âlimlere itiraz hususunda uzun uzun konuştuktan sonra şöyle demiştir:

"Rivâyet olunduğuna göre, Meryem'in oğlu Îsa (aleyhisselâm) şöyle dedi: 'Ey kötü âlimler! Oruç tutuyorsunuz, namaz kılıyorsunuz, zekât veriyorsunuz. Fakat söylediklerinizi yapmıyor, bilmediklerinizi okutuyorsunuz. Ey kavim! Sizin hükmünüzün kötülüğüne şaşmamak elde değildir. Söz ve temennilerle dönüş yapıyorsunuz. Hevâ-i nefisle amel ediyorsunuz. Derilerinizi temizlemeniz -kalbiniz kirli olduğu halde- sizi Allah'ın azabından kurtarmaz. Size diyorum ki siz kalbur gibi olmayınız ki ondan ince un düşer de kepekler içerisinde kalır. Böylece sizler de hikmetleri ağızlarınızdan çıkarıyorsunuz, hileler göğsünüzde kalıyor.

Ey dünyanın köleleri! Şehvetin dünyadan isteği daha tamamen sona ermemiştir. Kalpleriniz sizin amellerinizden ağlamaktadır. Dünyayı dilinizin altına, amelleri de ayaklarınızın altına koymuş bulunuyorsunuz. . . Akibetinizi ifsad ettiniz. Bu bakımdan dünyanın tamiri, sizce âhiretin tamirinden daha sevimlidir. Acaba sizden daha zararlı kim olabilir? Karanlık evin dışına çıra konması ona ne fayda verir. Onun içi vahşi bir karanlıkla doludur. Böylece ilim nûrunun sizin ağzınızda olması, içiniz vahşetle dolu olduğundan dolayı size hiçbir fayda vermez.

Ey dünyanın köleleri! Ne muttakî kullar gibi, ne de şerefli kullar gibisiniz! Dünyanın sizi kökünüzden kazıyıp atması yakındır. Hem de sizi yüzüstü atar! Sonra sizi, burunlarınızın üzerine sürter. Sonra günahlarınız gelip alınlarınıza yapışır. Dünya da sizi deyyan olan Allah'a teslim edinceye kadar arkadan dürter. Çırılçıplak, tek başına olduğunuz halde Allah'ın pençe-i kahrına teslim olunursunuz. **Allahü teâlâ** günahlarınızın üzerine sizi durdurur, sonra amellerinizin kötüleriyle sizi cezalandırır'.

Kardeşlerim! Bu kötü âlimler insanların **şeytan**larıdır. İnsanlar için fitnedirler. Dünyanın çirkefine ve zâhirî yüceliğine rağbet ettiler, daldılar. Onu âhirete tercih ettiler. Dillerini dünya için zelil ettiler. Onlar dünyada ar ve çirkinliktirler. Âhirette de zarar edenlerdir veya kerîm olan Allah fazl u keremiyle affeder. Muhakkak ben, dünyayı âhirete tercih edip helâk olan kimseyi görüyorum ki onun sevinmesi, üzüntü ile karışıktır. Ondan üzüntülerin çeşitleri ve günahların da her türlüsü akmaktadır. Onun gidişi felâkete doğrudur. Helâk olan bir kimse, ümidiyle aldanır. Ne dünyası kendisine kalır, ne de dini. . . Hem dünyada, hem âhirette zarar eder. Apaçık zarar işte budur!

Ey kavim! Bu ne büyük bir musibet, ne büyük bir felâket. . . Kardeşlerim! Allah'ı gözetiniz! **Şeytan** ve **şeytan**ın Allah nezdinde beş para etmeyen delilleriyle mağrur olan dostları sizi aldatmasınlar. Çünkü onlar dünyaya üşüşürler. Sonra nefisleri için çeşitli özür ve deliller getirmeye çalışırlar ve **Hazret-i Peygamber**'in ashâbının da malları olduğunu ileri sürerler. Ashâb-ı kirâmın ismini anmak suretiyle aldananlar böbürleniyorlar ki halk onları mal edinmek hususunda mâzur görsün. Oysa bilmedikleri halde **şeytan** onları aldatmıştır.

Azap olasıca! Fitnelenmiş kimse! Senin Abdurrahman b. Avf'n malıyla delil getirmen **şeytan**dan gelen bir aldatmacadır. **Şeytan** onu senin dilinle ileri sürüyor ve sen helâk oluyorsun! Zira sen, ne zaman 'ashâbın ileri gelenleri zenginlik, şeref ve süs için mal edindiler' desen, sen ümmetin büyüklerinin gıybetini etmiş olursun. Onları büyük bir tehlikeye nisbet etmiş olursun! Ne zaman 'Helâl malın toplanması, toplanmamasından daha üstündür' iddiasında bulunursan, hem **Hazret-i Muhammed**'le, hem de diğer rasûllerle istihza etmiş olur, onları senin ve arkadaşlarının rağbet ettiğiniz bu hayırdan yüz çevirmeye nisbet etmiş olursun! Senin topladığın gibi, onlar mal toplamadıklarından dolayı -hâşâ-onları cehalete nisbet etmiş olursun! Ne zaman 'Helâl malın toplanması, toplanmamasından daha yücedir' dersen, şunu iddia etmiş olursun ki **Hazret-i Peygamber** bu hususta ümmetine gereken nasihati yapmamış, malın toplanması ümmet için daha hayırlı olduğu halde onları mal toplamaktan nehyetmiştir ve senin iddiana göre bu şekilde onlara hainlik yapmıştır. Göğün rabbine yemin ederim, sen **Hazret-i Peygamber**'e iftira ediyorsun. **Hazret-i Peygamber** ümmet için nasihatçi, onlar için şefkatli ve onlar hakkında merhametli idi. Ne zaman 'ınalın toplanması daha faziletlidir' iddiasında bulunursan şunu iddia etmiş olursun: **Allahü teâlâ** kullarını mal toplamaktan nehyettiği zaman, malın toplanmasının onlar için daha hayırlı olduğunu bildiği halde onların faydasını dikkate almamıştır! Veya şunu demiş olursun: -Hâşâ- 'Allah, malın toplanmasının daha doğru olduğunu bilmediği için kullarını mal toplamaktan nehyetmiştir'. Oysa sen maldaki hayır ve fazileti bilmektesin ve bunun için de çokça mal edinmeyi istiyorsun. Sanki sen rabbinden hayır ve fazilet yerini daha iyi biliyorsun.

Ey nefsim! **Allahü teâlâ** senin cehaletinden pek yücedir. Aklınla **şeytan**ın senin başına -sana sahabenin malıyla delil getirmeyi süslü gösterdiği zaman- ne getirdiğini düşün!

Azap olasıca! Abdurrahman b. Avf'ın malıyla delil getirmek sana hiç de fayda vermez. Çünkü o, kıyâmette dünyada günlük rızkından başka birşey edinmemiş olmayı temenni edecektir. Kulağıma geldiğine göre, Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) vefat ettiği zaman ashâbdan bir grup Abdurrahman'ın arkasında bıraktığı servetten dolayı onun durumundan korkuyordu. Buna **cevap** olarak Ka'b el-Ahbar şöyle demiştir: 'Hayret! Siz Abdurrahman'ın durumundan ne diye korkuyorsunuz? O, helâlinden kazandı, helâlinden infak etti ve helâlini bırakıp gitti'. Bu söz, Ebû Zer el-Gıfârî'nin kulağına gitti. Ebû Zer, son derece hiddetli bir şekilde -yolda ölmüş bir devenin çene kemiğini eline aldı- Ka'b'ı aramaya başladı. Ka'b'a denildi ki: 'Ebû Zer-i Gıfârî seni arıyor!' Bunun üzerine Ka'b, koşa koşa Hazret-i Osman'ın yanına girdi. Ona sığınarak hâdiseyi anlattı. Ebû Zer Gıfârî de Ka'b'ı sora sora Hazret-i Osman'ın evine geldi. Ebû Zer içeri girdiği zaman Ka'b kalkıp Hazret-i Osman'ın arkasına oturdu. Bunu, Ebû Zer'den korktuğu için yapıyordu. Ebû Zer ona dedi ki: 'Ey yahûdî kadının oğlu! Abdurrahman b. Avf'ın terketmiş olduğu servette herhangi bir sakınca olmadığını söyleyen sensin ha? Oysa **Hazret-i**

Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir gün Uhud'a doğru çıktı. Ben de beraberindeydim bana 'Ey Ebû Zer!' dedi. Ben 'Buyurun! Ey **Allah'ın Rasûlü**!' dedim. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Çok mal edinenler cennete zor girerler. Sonra sağına ve soluna, önüne ve arkasına işaret ederek 'şöyle yapanlar hariç' dedi; 'onlar da pek azdırlar'.

Sonra dedi ki: 'Ey Ebû Zer!' Ben 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Annem babam sana fedâ olsun! Dinliyorum seni!' dedim. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ben Uhud dağı kadar servetim olmasını, onu Allah yolunda harcamayı ve öldüğüm günde ondan iki kıratı (danik denilen para biriminin yarısı) arkamda bırakmış olmayı istemem!

Ben 'Yoksa yanlışlık mı var ya **Rasûlüllah**! Yoksa iki kantar mı demek istiyorsun?' dedim.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Sen (kantar demek suretiyle) çoğu kastediyorsun!'

Ey yahûdî kadının oğlu! Sen 'Abdurrahman b. Avf'ın geride bıraktığı servet için zarar yoktur' diyorsun ha? Sen de yalan söylüyorsun, bunu söyleyen de yalan söylüyor!135

Ebû Zer (radıyallahü anh) meclisten çıkıp gidinceye kadar, Ka'b (radıyallahü anh) korkusundan sesini hiç çıkarmadı.

Rivâyet olunduğuna göre, Abdurrahman b. Avfa Yemen'den bir kervan geldi. Öyle bir kervan ki Medinelileri bir ağızdan bağırttı. Hazret-i Âişe 'Bu ne gürültüdür?' diye sorunca **cevap** olarak 'Abdurrahman'ın kervanı geldi de onun için bağırıyorlar' denildi. Hazret-i Âişe Allah ve **Allah'ın Rasûlü** doğru söyledi!' dedi.

Bu haber Abdurrahman'ın kulağına gitti. Abdurrahman Hazret-i Aişe'den 'Bunun mânâsı ne demektir?' diye sordu. Bunun üzerine Âişe validemiz **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu söyledi:

Ben cenneti gördüm! Gördüm ki muhacirlerin fakirleri ve müslümanlar koşa koşa cennete giriyorlardı. Zenginlerden hiç kimsenin onlarla beraber cennete girdiğini görmedim. Ancak Abdurrahman b. Avf onlarla beraber sürünerek cennete giriyordu. 136

Bu hadîsi dinleyen Abdurrahman şöyle demiştir: 'Deve kervanı da, onların sırtındaki mallar da Allah yolunda sadaka olsun. Kervanı getiren köleler âzâd edilmiştir. Bütün bunları onlarla beraber cennete koşarak girmemi temin eder ümidiyle yapıyorum'. 137

Rivâyet olunduğuna göre, **Hazret-i Peygamber**, Abdurrahman b. Avf'a şöyle dedi:

Dikkat et! Muhakkak sen, ümmetimin zenginlerinin ilk cennete girecek olanısın. Fakat cennete ancak sürünerek girebileceksin !138

Azap olasıca ey fitnelenmiş! Artık mal yığmanın iyiliğine delil getirmen nerede kaldı! İşte Abdurrahman! Faziletiyle, takvasıyla meşhur olan, iyilikleriyle, malları Allah yolunda vermesiyle, **Hazret-i Peygamber**'in arkadaşlığıyla ve cennet ile müjdelenmesine rağmen, helâlinden kazanıp iyilik yaptığı halde kazandığı maldan dolayı kıyâmet gününde durdurulur. Allah yolunda isteyerek verdiği maldan dolayı durdurulur. Muhacirlerin fakirleriyle beraber cennete yürüyerek girmekten menedilir.

Onların ardında sürünerek gider. Acaba bizim gibi dünya fitnesine dalanlar hakkında ne olacağını sanıyorsun?

Bundan sonra ey fitneye düşmüş kişi! Sana hayret etmemek ne mümkün! Şüpheler ve haramın karışmaları içerisinde kıvranıyor, insanların kirlerine dalıyor, şehvetler, süs ve gösterişler içerisinde, dünya fitnelerinde yüzüyorsun! Sonra kalkıyorsun da Abdurrahman b. Avf'ın durumuyla delil getirip diyorsun ki: 'Eğer ben mal yığmışsam ashâb-ı kiram da mal yığdı'.

Sanki sen kendini ve fiillerini **selef** ve selefin fiillerine benzetiyorsun. Sana senin hallerini ve selefin hallerini vasıflandırayım da bu sayede sen de kendi rezaletlerini ve ashâb-ı kirâmın faziletlerini tanımış olasın! Hayatımla yemin ederim, bazı ashâbın malları vardı. Onu dilenmemek için, Allah yolunda harcamak için, helâl olarak edinmişler, helâl olarak yemişler, normal olarak infak etmişler, fazilet olarak takdim etmişler ve o mala düşen hiçbir hakkı esirgememişlerdir. Onunla cimrilik yapmamışlardır. Fakat onlar, o malın çoğuyla Allah için cömertlik yapmışlar, bazıları bütün malını bu yolda harcamış, sıkıntılı anlarda **Allahü teâlâ**'yı nefislerinden çok üstün tutarak tercih etmişlerdir. Allah için söyle! Sen de böyle misin? Yemin olsun sen bu kavme benzemekten pek uzaksın!

Ashâb-ı kirâmın ileri gelenleri fakirliği severler, fakirlik korkusundan emindirler. Rızıkları hususunda Allah'a tam güvenirlerdi. Allah'ın takdiriyle sevinirlerdi. Belâya razı, sıkıntılı zamanlarda şükredici ve zararda sabredici idiler, Genişlik zamanında hamdederlerdi. Allah için mütevazi idiler. Yücelik ve mal sevgisinden kaçınırlardı. Onlar dünyadan ancak kendilerine mübah olanı elde ettiler. Dünyanın zarurî miktarına razı oldular. Dünyayı ellerinin tersiyle uzaklaştırdılar. Meşakkatlerinde zenginlik gösterdiler.

Allah için söyle! Sen de böyle misin?

Rivâyet olunduğuna göre, onlar dünya kendilerine yönelip geldiğinde üzülür ve derlerdi ki: 'Bir günah işledik ki **Allahü teâlâ**'dan onun cezası hemen bize gelmiştir'. Fakirliğin yöneldiğini gördükleri zaman derlerdi ki: 'Sâlih kimselerin alâmeti farikasına merhaba!'

Rivâyet olunduğuna göre, onların bazıları sabahladığı zaman çocuklarının yanında birşey oldu mu üzüntülü sabahlıyordu. Onların yanında birşey olmadığı takdirde sevinçli sabahlıyorlardı.

Kendisine denildi ki: 'Halk tam bunun tersine. . . Onların yanında birşey varsa sevinir, yoksa üzülürler. Oysa sen böyle değilsin (bu neden böyledir?) ' Dedi ki: 'Ben sabahladığım zaman, çoluk çocuğumun yanında birşey yoksa sevinirim. Çünkü bu hususta benim önderim **Hazret-i Peygamber**'dir. Birşey olduğu zaman üzülürüm. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in aile efradına benzerliğim ortadan kalkmaktadır'.

İşittiğimize göre onlar, bir genişlik yoluna düştükleri zaman üzülerek ve korkarak şöyle derlerdi: 'Bizim dünya ile ne alıp vereceğimiz vardır ve dünyadan ne istenilir ki?' Sanki onlar korku kanadı üzerinde idiler. Ne zaman meşakkat ve belâ yolu onların önünde açılırsa sevinir ve derlerdi ki: 'İşte şimdi bizim rabbimiz, bize sonsuz mükâfatlarının sözünü vermiş oluyor. Onunla anlaşmış bulunuyoruz!' İşte selefin durumları bu idi. Onlarda bizim söyleyeceğimizden pek fazla fazilet vardı. Allah için söyle sen de böyle misin? Muhakkak ki o kavme benzemekten uzaksın.

Ey fitnelenmiş! Senin durumlarının, onların durumlarına tam ters düştüğünü anlatayım da dinle! Şöyle ki: Zengin olduğunda tuğyan edersin. Genişlikte haddi aşarsın. Sevindiğinde alabildiğine alçalırsın. Nimetlerin sahibinin şükründen gâfil olursun. Musibet çağında ümitsizsin, belânın geldiğinde kaza ve kadere razı olmamaktasın. Evet! Fakirlikten nefret eder, yoksulluktan burun kıvırırsın. Oysa fakirlik, rasüllerin iftihar ettiği bir vasıftır. Sen ise onların iftihar ettiği bir vasfı küçümsersin. Fakirlik korkusundan durmadan-mal istif edersin. Bu ise Allah'a karşı su-i zan ve onun teminatına az inanmak demektir. Günah olarak bu yeter! Umulur ki sen malı, dünyanın nimeti, zevk ve safâsı, şehvet ve lezzetleri için topluyorsun. Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ümmetimin şerlileri o kimselerdir ki (bol ve aşırı) nimetlerle gıdalanmakta (şehvetlerinin istediği şekilde hareket etmekte) dirler. Bu bakımdan onların bedenleri bu haddi aşan nimetle gelişmektedir. 139

İlim ehlinden biri demiştir ki: 'Kıyâmet gününde bir kavim gelecek, dünyada işlemiş oldukları sevablarını isteyeceklerdir. Onlara denilir ki:

Siz dünya hayatında bütün zevklerinizi yaşayıp bitirdiniz ve bunlarla safâ sürdünüz, artık bu hakaret azabı ile cezalandırılacaksınız. Çünkü yeryüzünde haksız yere kibirleniyordunuz. (Ahkaf/20)

Oysa sen hâlâ gaflettesin! Dünyanın zevk ve safâsından dolayı âhiret nimetinden mahrum edilmişsin! Ey (kavim) , bu ne büyük bir hasret, ne dehşetli bir musibettir! Evet! Sen malı, zenginlik, yüce mertebelere varmak, emsal ve akranına karşı böbürlenmek, dünyada süslenmek için topluyorsun. Oysa rivâyet olunduğuna göre, zenginlik veya böbürlenmek için dünyayı talep eden bir kimse, **Allahü teâlâ** kendisine öfkelendiği halde **Allahü teâlâ**'nın huzuruna varır. Oysa sen, Allah'ın sana isabet edecek olan ilâhî gazabını zenginlik ve yücelik talep ettiğin zaman hiç de hesaba katmamakta ve pervâ etmemektesin. Evet! Umulur ki sen şöyle diyorsun: 'Dünyada durmak Allah'ın komşuluğuna gitmekten daha sevimli görünüyor!' Sen **Allahü teâlâ**'yla mülâki olmayı hazmedemiyorsun. Allah'a yemin olsun, seninle mülâki olmak, **Allahü teâlâ**'ya daha kerih gelir. Oysa sen gaflet içerisindcsin. Umulur ki sen, elinden kaçan dünya fırsatlarından dolayı üzülmektesin. Oysa rivâyet olunduğuna göre Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Elinden kaçırdığı dünya için üzülen bir kimse, bir aylık mesafe kadar cehenneme yaklaşır.

Bazı rivâyetlerde 'bir ay' tabiri yerine 'bir sene' tabiri vardır,

Sen Allah'ın azabına gittikçe yaklaştığın halde perva etmeksizin elden kaçırdığın dünya için durmadan üzüntü çekmektesin. Umulur ki sen bazen dünyanın çokluğu için dininden çıkıyorsun. Dünyanın sana yönelmesine seviniyorsun. Dünya ile sevindiğinden dolayı ona gönülden bağlanıyorsun! Halbuki rivâyet olunduğuna göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim dünyayı sever ve dünya ile meşgul olursa âhiretin korkusu onun kalbinden silinir. 140

Rivâyet olunduğuna göre, ilim ehlinden biri şöyle demiştir: 'Sen elinden kaçan dünya için çektiğin üzüntüden dolayı hesaba çekilirsin. Dünyalığı elde ettiğin zaman onunla sevinmenden dolayı hesap vereceksin. Oysa dünyanla seviniyorsun ama öte taraftan Allah'ın korkusu senin kalbinden çıkmış bulunuyor. Hatta senin dünyanın işlerine gösterdiğin ihtimam, âhiretin işlerine gösterdiğin ihtimamın

birkaç mislidir. Sen, günahlardan gelecek musibeti malın eksikliğinden gelen musibetten daha önemsiz görüyorsun'.

Evet! Malının gitmesinden duyduğun korku, günahlarından gelen korkundan daha fazladır. Umulur ki sen, dünyada yükselmek için topladığın bütün kirleri çekinmeden insanlara verebilirsin. Umulur ki Allah'ı kızdırdığın halde insanları razı etmeye -sana ikram ve izazda bulunsunlar diye- çalışırsın!

Azap olasıca! Sanki **Hazret-i Peygamber**'in seni kıyâmette tahkir etmesi, insanların seni tahkir etmesinden daha kolay geliyor sana! Sanıyorum ki sen kötü taraflarını halktan gizliyorsun. **Allahü teâlâ**'nın o taraflarını görmesinden perva etmiyorsun. Sanki Allah nezdinde rezil olmak, senin için halkın yanında rezil olmaktan daha kolay görünüyor! Sanki kullar senin katında, Allah'tan daha kıymetlidirler. **Allahü teâlâ** senin cehaletinden yücedir. Bu kötülükler sende varken acaba akıllıların yanında nasıl konuşabilirsin? Yazıklar olsun sana! Çeşitli pisliklerle kirlenmiş olduğun halde ebrar ve seçkin kulların servet edinmesiyle nasıl delil getirirsin? Heyhat, heyhat! Hayırlı seleften sen ne kadar uzaksın! Allah'a yemin olsun, rivâyet edilmiştir ki **selef**, **Allahü teâlâ**'nın kendilerine helâl kıldığı dünya hususunda, sizin haram hususunda zâhidlik ve çekingenliğinizden daha zâhid ve çekingen idiler.

Muhakkak sizce zararsız görünen şey, selefin yanında insanı helâke sürükleyen şeylerden sayılırdı. Sizin günahların en büyüklerini korkunç gördüğünüzden daha fazla küçük zelleleri korkunç görürlerdi. Keşke senin malının güzel ve helâli, onların şüpheli malları gibi olsaydı! Keşke onların hayırlarının kabul olmadığından korktukları kadar, sen günahlarından korkmuş olsaydın. Keşke senin orucun onların iftarı gibi olsaydı, keşke senin ibâdetteki var kuvvetinle çalışman onların ibâdetteki gevşemeleri ve uykuları gibi olsaydı! Keşke senin bütün hasenelerin onların bir tek hasenesi gibi olsaydı.

Ashâb-ı kirâmdan biri şöyle demiştir: 'Sıddîkların ganimeti, onların eline geçmeyen dünyalıklarıdır. Onların oburluğu, dünyanın onlardan durulmuş kısmıdır'.

Bu bakımdan böyle olmayan bir kimse, dünya ve âhirette onlarla beraber olmaz. Sübhânallah! İki grubun arasındaki fark ne kadar büyüktür! Allah katında yüce olan sahabe-i kirâmın seçkinleri ile sizin gibi sefalette olanların arasındaki fark ne büyüktür. Meğer ki Allah faziletiyle affetmiş olsun! Bu hakikatlerden sonra sen, eğer mal toplamak hususunda namusunu korumak, Allah yolunda vermek için ashâb-ı kirâma uyduğunu iddia ediyorsan, durumunu güzelce tedkik et!

Azap olasıca! Onların kendi zamanlarında helâli gördükleri gibi, acaba sen de zamanında helâli görebilir misin veya onların ihtiyatlı davrandıkları gibi, helâli aramakta ihtiyat gösterebileceğini sanıyor musun? Rivâyet edildiğine göre, ashâb-ı kirâmdan biri şöyle demiştir: 'Biz haramın bir kapısına gireriz korkusundan helâlin yetmiş kapısını terkediyorduk'. Acaba sen böyle bir ihtiyatı nefsinde ümit eder misin?

Hayır! Kâbe'nin rabbine yemin ederim! Senin böyle yapacağını sanmıyorum! Kör olasıca! Kesinlikle bil ki, sevaplı işler için mal toplamak bahanesi, **şeytan**ın bir hilesidir. **Şeytan**, sevap bahanesiyle seni şüpheli kaynaklardan kazanmaya sokmak ister. O şüpheli kaynaklar ki haramla katışıktırlar. Oysa rivâyet olunduğuna göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim şüphelilere cüret ederse, harama girmeye yaklaşır. 141

Ey mağrur! Bilmez misin, şüphelilere girmekten korkman, Allah katında senin kıymetin için, şüphelilerden kazanmak, kazandığını Allah yolunda harcamaktan daha iyi ve daha üstündür,

Ehl-i ilimden olan birinden rivâyet olunduğuna göre şöyle söylemiştir: 'Helâl olmamasından korkarak bir tek dirhemi bırakmak, şüpheli kaynaktan kazandığı bir dirhemi sadaka vermekten daha üstündür. Çünkü o kaynak öyle bir şüpheli kaynaktır ki senin için helâl olup olmadığını bilmemektesin'.

Eğer 'Şüpheler hususunda ben daha takva sahibi ve daha şuurluyum ve malı da helâlinden topluyorum, toplamamın hikmeti de Allah yolunda sarfetmektir' dersen, bil ki ey kör olasıca! Eğer dediğin gibi takvada büyük bir merhale katetmiş olsan bile hesaba mâruz kalmayacak mısın? Oysa ashâb-ı kirâmın hayırlıları hesaba çekilmekten korkmuşlardır. Rivâyet olunduğuna göre ashâb-ı kiramdan biri şöyle demiştir: 'Hergün helâlinden bin dinar kazanıp Allah yolunda infak etmem ve çalışmamın da beni cum'a namazından alıkoyması hoşuma gitmez ve beni sevindirmez'.

Kendisine 'Allah senden razı olsun! Neden böyle olsun?' diye sorulunca **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Çünkü ben kıyâmet gününde durdurulmaktan kurtulmuş olurum'. **Allahü teâlâ** buyurur ki: 'Kulum nerden kazandın ve nereye infak ettin?'

İşte bu ehl-i takva, İslâm'ın başında bulunuyorlardı. Helâl onların zamanında vardı. Buna rağmen hesaptan korkarak mal edinmeyi terkettiler. 'ınalın hayırlısı, şerlisine denk olmaz' korkusundan ötürü istifçilikten kaçtılar. Oysa sen, gayet emniyet içerisinde zamanında helâl olmadığı halde kirli şeylere üşüşmekten çekinmiyorsun. Sonra malı helâlinden topladığım iddia ediyorsun.

Azap olasıca! Helâl nerede var ki sen de onu toplamış olasın? Eğer helâl bu zamanda olsa bile, acaba zenginlik çağında kalbinin bozulmasından korkmaz mısın? Oysa rivâyet olunduğuna göre, ashâb-ı kirâmdan biri helâlinden bir mirasa kondu, fakat kalbinin fesada uğramasından korkarak o mirası almadı. Acaba sen kalbinin, **sahabîler**in kalplerinden daha müttaki olmasını mı ümit ediyorsun? Kalbinin haktan ayrılmayacağını mı sanıyorsun? Eğer bunu sanıyorsan, kötülüğü emreden nefsine hüsn-i zan göstermiş olursun!

Rahmet olasıca! Ben sana nasihat ediyorum. Senin için yetecek miktarla iktifa etmeyi uygun görüyorum. Sevap işlemek için sakın malı yığma ve hesaba kendini mâruz bırakma! Çünkü **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Kim hesaba çekilirse azap çeker!142

Kıyâmet gününde haramdan mal toplamış, haramdan sarfetmiş bir kişi getirilir. Onun için 'Bunu ateşe götürün!' denir. Helâlinden mal toplayıp harama sarfeden başka bir kişi getirilir. Onun için de 'Bunu ateşe götürün!' denir. Başka bir kişi getirilir. Haramdan mal toplamış, helâle sarfetmiş. Onun için bunu da 'Ateşe götürün!' denir. Bir kişi getirilir. Helâldan mal toplamış, helâle sarfetmiş. Onun için de denilir ki:

- Sen dur! Umulur ki bu malı toplarken sana farz olan namazda kusur yapmış, onu vaktinde kılmamış, onun rükûunda, secdesinde ve abdestinde kusur yapmışsındır.

-Hayır yâ rabbî! Ben bu malı helâlinden kazandım, helâle sarfettim. Bana farz kıldığın herhangi bir ibâdetten hiçbir şey zayi etmedi m!

- Belki sen, bu mala bineğinde, elbisende, kendisiyle böbürlendiğin birşeyi katmış olabilirsin!

-Hayır ya rabbî! Katmadım ve hiçbir şeyle böbürlenmedim!

- Belki sen, sana vermeyi emrettiğim yakın akrabanın, yetimlerin, miskinlerin ve yolcuların haklarından birinin hakkını vermedin!

-Hayır yâ rabbî! Ben bu malı helâlden kazandım, helâle sarfettim. Bana farz kıldığın herhangi birşeyi zâyi etmedim, kibir ve gurura kapılmadım. Bana hakkını vermeyi emrettiğin hiçbir kimsenin. hakkını zayi etmedim.

Râvî der ki: 'Onlar getirilir. Onunla davalaşır ve derler ki: 'Ya rabbî! Sen ona verdin, onu zengin kıldın. Onu aramızda yarattın. Bize vermesini emrettin!' Eğer o, onlara vermişse, bununla beraber farzlardan herhangi birşeyi zâyî etmemişse, herhangi birşeyde katışıklık yapmamışsa ona denilir ki: İşte şimdi dur! Sana vermiş olduğum yiyecek, içecek veya lezzetli olan her nimetin şükrünü ver!'

Kısacası, o kişi durmadan sorgu suale çekilir!143

Rahmet olasıca! Acaba helâlin içerisinde yüzen, hakların tamamını yerine getiren, farzları hakkıyla yerine getiren ve hesaba çekilip de kurtulan kim vardır? Acaba bizim gibilerin halinin ne olacağını düşünmüyor musun? Dünya fitnesine dalan, dünyanın fitnelerinde, şehvet ve ziynetleri içinde yüzen bizlerin!

Rahmet olasıca! İşte muttakîler bu sorgu sualler için dünyaya dalmaktan korkmuşlar, kendilerine yetecek kadarıyla razı olmuşlar, kazandıkları mal ile hayır ve hasenatın bütün çeşitlerini yapmışlardır. Rahmet olasıca! Senin için bu hayırlı insanlar ne güzel örnektirler. Eğer sen onlara uymaktan kaçınır, takvada daha üstün olduğunu, malı da iffetli kalmak, Allah yolunda infak etmek için helâlinden kazandığını ve infak ettiğini iddia edersen ve helâl şeylerin gizlisinde ve açığında Allah'ı kızdırmadığını söylersen rahmet olasıca, evet böyle olursan, oysa böyle de değilsin- o zaman malın yetecek kadarıyla razı olmak senin için daha uygundur!

Servet sahiplerinin sorgu sual için durduruldukları zaman onlardan ayrılmak, **birinci** safla beraber Muhammed Mustafa'nın grubuyla geçip gitmek senin için daha uygundur. Öyle ki ne sorgu, ne de hesap için durdurulmazsın! Ya selâmet veya felâkettir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Muhacirlerin fakirleri, zenginlerinden beşyüz sene önce cennete gireceklerdir. 144

Mü'minlerin fakirleri, zenginlerinden önce cennete girecekler, yiyecekler, zevklenecekler. Zenginler ise dizleri üzerine çökmüş beklemektedirler. Rabbiniz der ki: 'Ey benim aradıklarım! Siz insanların hâkimleri ve mâlikleri idiniz. Bana gösterin, size verdiklerimde ne gibi hareket ettiniz?'145

Rivâyet olunduğuna göre, ilim ehlinden biri şöyle demiştir: '**Birinci** safta **Hazret-i Muhammed** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve cemaati ile beraber olmayıp buna karşılık da yeryüzünün kırmızı develerinin hepsi bana verilse bu durum beni sevindirmez'.

Ey kavmim! O halde, peygamberlerin zümresinde yükleri hafif olanlarla beraber yarışın! **Hazret-i Peygamber**'den ve muttakîlerden geri kalmaktan korkun! Duyduğuma göre, Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) susamış, su istemiş. . . Kendisine bal şerbeti getirilmiş. Onu tattığı zaman gözleri dolmuş, sonra ağlamış ve ağlatmıştır. Sonra göz yaşlarını yüzünden silerek konuşmak istemişse de ağlamaktan konuşamamıştır. Fazla ağladığı zaman kendinden geçerdi. Kendisine 'Bütün bu ağlamalar bu bal şerbeti için mi' diye sorulunca şöyle dedi: 'Evet! Ben birgün **Hazret-i Peygamber**'le beraber evde bulunuyordum. Yanımızda başka kimse yoktu. Kendisinden birşeyi uzaklaştırmaya çalışıyor ve 'Benden uzaklaş!' diyordu.

Bunun üzerine dedim ki: 'Anam ve babam sana kurban olsun! Senin önünde kimseyi görmüyorum. Kimle konuşuyorsun?' **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Şu dünyadır. Bana boynunu ve kafasını uzatmakta ve 'Ey Muhammed! Beni tut' demektedir. Ben de ona 'Benden uzaklaş!' dedim. Bana dedi ki: 'Ey Muhammed! Eğer sen benim elimden kurtulsan bile, muhakkak ki ardından gelenler elimden kurtulamayacak!'146

Hazret-i Ebû Bekir devamla: 'Ben korkuyorum ki, **Hazret-i Peygamber**'in uzaklaştırdığı dünya benim yakama yapışmış olup, **Hazret-i Peygamber**' den beni uzaklaştırmış olsun!' buyurmuştur.

Ey kavmim! İşte bunlar ümmetin en hayırlı insanları! **Hazret-i Peygamber**'den kendilerini bir yudum suyun uzaklaştırmasından korkarak ağladılar.

Ey rahmet olasıca! Sen ise nimetlerin ve şehvetlerin, hem de haram ve şüphelilerden kazanılan şehvetlerin içinde yüzmektesin. Buna rağmen **Hazret-i Peygamber**'den ayrılacağından korkmuyorsun! Sana yazıklar olsun. Cehâletin ne kadar da büyüktür.

Eğer kıyâmette **Hazret-i Peygamber**'den geri kalırsan, "öyle dehşetler göreceksin ki o dehşetlerden melekler ve peygamberler bile korkmakta! Eğer bu sahadaki yarışmada kusur edersen, geriden gidip yeltişmen sana çok zor gelecektir! Eğer çokluğu istersen muhakkak çetin bir hesaba tutulursun. Eğer az ile kanaat etmezsen muhakkak uzun durmaya, ağlama ve vaveylâ koparmaya doğru sürüklenip gidersin. Eğer geri kalanların durumlarına rıza gösterirsen, muhakkak ashâb-ı yemîn'den ve **Hazret-i Peygamber**'den ayrılırsın, nimetlere dalanların nimetlerinden mahrum olursun. Eğer hallerine aykırı davranırsan, ceza gününün şiddetleri içerisinde hesap görenlerden olursun.

Rahmet olasıca! Dinlediklerini düşün! Bundan sonra eğer selefin hayırlıları gibi olduğunu iddia ediyorsan az malla kanaat et, helâlde zâhidlik göster. Malını Allah yolunda çokça sarfet! Müslümanları nefsine tercih et! Fakirlikten korkma! Yarına birşey bırakma! Çokluk ve zenginlikten nefret et. Fakirliğe razı ol! Aza ve fakirliğe sevin. Zillet ve gönül alçaklığıyla mesrur ol! Yükseklik ve gururdan tiksin! İşinde kuvvetli ol! Kalbin hidayetten ayrılmasın. Allah yolunda nefsini hesaba çek! Bütün işlerini Allah rızasına göre ayarla! Hiçbir zaman muttala bir kimse hesaba çekilmemiş ve sorgu sual için durdurulmamıştır. Sen helâl malı ancak Allah yolunda sarfetmek için topla!

Rahmet olasıca! Ey mağrur! Bu işi iyice düşün ve derinlemesine incele! Şen bilmez birisin, mal ile meşgul olmayı terketmek kalbi zikir, hatırlama, fikir ve ibret almak için boşaltmak, din için daha selâmetli bir yol ve hesap için daha kolaydır. Sorgu sual için daha hafiftir. Kıyâmetin tehlikelerinden

daha emin, Allah nezdinde derecenin üstün olmasına daha elverişlidir. Bir sahabîden şöyle rivâyet edilmiştir: 'Eğer birinin kucağı dinarlarla dolu olup o dinarları sadaka veriyorsa, başka biri de Allah'ı zikrediyorsa, Allah'ı zikreden daha faziletlidir'. İlim ehlinin birinden malı Allah yolunda sarfetmek için toplayan bir kimsenin durumu soruldu. **Cevap** olarak 'ınalı terketmek, toplayıp sarfetmesinden daha sevaplıdır' dedi.

Rivâyet olunduğuna göre, tâbiînin seçkinlerinden olan bir zata iki kişinin durumu soruldu. 'Bu iki kişinin biri helâlinden dünyayı istemiş, elde etmiş, onunla sılayı rahim yapmış, nefsi için de bir şeyler hazırlamıştır. Diğeri ise dünyadan kaçmış, dünyayı istememiş ve elde etmemiştir. Acaba hangisi daha hayırlıdır?'

Cevap olarak şöyle demiştir: 'Yemin olsun, bu iki kişinin arasında mesafe vardır. Dünyadan kaçınan o kimse, şark ile garb arasındaki mesafe kadar öbüründen üstündür'.

Rahmet olasıca! Bu fazilet senin için dünyayı terketmeyi üstün tutmakla elde edilir. Eğer mal ile meşgul olmayı terkedersen, geçici dünyada, sana şu mükâfat verilir: Bu hareketin bedenin için daha rahattır. Seni az yoran, maişetin için daha verimli, kalbin için daha rahatlatıcı, üzüntülerini daha azaltıcıdır. Acaba sen malı terketmenden dolayı Allah yolunda sarfetmek için arayan kimseden daha üstün olduğunu bildiğin halde mal toplama hususundaki mâzeretin bundan sonra ne olabilir? Evet! Allah'ın zikriyle meşgul olman, Allah yolunda mal vermenden daha üstündür. Bu bakımdan dünyayı terk etmekte senin için dünya rahatı ile âhiretin selâmet ve fazileti bir arada toplanmış olur. Eğer malın toplanmasında büyük fazilet olsaydı, muhakkak iyi ahlâk hususunda peygamberine uyman farz olurdu! Çünkü Allah sana onun vasıtasıyla hidayet etmiştir. Sen, onun nefsi için seçmiş olduğu dünyadan sakınmaya razı olmalısın!

Rahmet olasıca! Dinlediğini düşün! Kesinlikle bil ki saâdet ve zafer dünyadan sakınmakladır. O halde, Muhammed Mustafa'nın sancağıyla beraber cennet'ul-me'vâ'ya koş! Çünkü rivâyet olunduğuna göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mü'minlerin efendileri o kimselerdir ki sabah yemeği yediği zaman akşam yemeğini bulamaz. Aradığı zaman borç etmekten mahrumdur. Avretini örten elbisesinden başka elbisesi yoktur ve kendisini zengin edecek malı kazanmaya da muktedir değildir. Buna rağmen rabbinden razı olarak sabahlar ve akşamlar. Bu bakımdan Allah ve rasûlüne itâat edenler işte bunlardır. Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîk, şehîd ve iyi kimselerle beraberdirler.

Bunlarsa ne güzel arkadaştır. (Nisâ/69)

Ey kardeş! Bu beyandan sonra, mal topladığın zaman sen 'bu malı hayr için topluyorum' iddiasında isen bâtıl fikirlisin. Hayır! Hayır için toplamıyorsun. Aksine fakirlikten korktuğun için topluyorsun. Nimetlenmek, süslenmek, fazla mal edinmek, böbürlenmek, yücelmek, riya, gösteriş, büyüklük taslamak ve ikram görmek için bu malı topluyorsun. Sonra Allah yolunda sarfetmek için topladığını iddia ediyorsun! Rahmet olasıca! Allah'ı gözet! Ey mağrur! Bu dâvandan utan, bu dâvandan kork! Rahmet olasıca! Eğer sen mal ve dünya sevgisiyle meftun olmuşsan, ikrar et ki fazilet ve hayır, yetecek kadara razı olmakta ve fuzulî servetten kaçınmaktadır. Evet! Mal topladığın anda nefsini hor gör. Kötülük

yaptığını itiraf et! Hesaptan kork! Böyle olmak senin için daha kurtarıcıdır, malın toplanması için delil getirmek hususunda tepinmekten daha fazla fazilete yakındır!

Kardeşlerim! Biliniz ki ashâb-ı kirâmın zamanı, helâlin mevcut olduğu bir zamandı. Buna rağmen ashâb-ı kirâm kendilerine helâl olan dünya hususunda insanların en muttakîsi ve en zâhidi idiler. Biz ise öyle bir zamanda yaşıyoruz ki helâl pek yoktur. 'Acaba gıdamıza ve setr-i avretimize yetecek kadar helâl bize nasıl müyesser olur?' diye düşünmek gerek! Bizim zamanımızda mal toplamaya gelince, Allah bizi de, sizi de ondan korusun. Bundan sonra biz nerede, ashâb-ı kirâmın takvası nerede? Zâhidlikleri ve ihtiyatlı hareketleri nerede? Onların kalpleri ve güzel niyetleri gibisi bize nereden verilmiştir? Göğün rabbine yemin ederim, biz nefislerin hastalıklarına, isteklerine müptelâ olduk. Yakın bir zamanda ölüm şerbeti içilecektir. Bu bakımdan ey (kavim) , haşr gününde yükü hafif olanların sevincini (görünüz!) . Zenginlerin, helâl-haram demeden karıştıranların üzüntülerini müşahede ediniz. Eğer kabul ederseniz, size nasihat etmiş oldum. Oysa bu nasihati kabul edenler az. Allah bizi de, sizi de hayırlara muvaffak kılsın! Âmin!"

Hâris el-Muhâsibî'nin konuşması burada sona ermektedir. Fakirliğin zenginlikten daha faziletli olduğunu belirtmek hususunda burada yeteri derecede delil var, bundan fazlasına ise ihtiyaç yok!. . Bütün bunların doğruluğuna Dünyanın Zemmi, Fakr ve Zühd bölümlerinde, zikrettiğimiz hadîsler şahidlik etmektedir. Ayrıca Ebû Umâme'den rivâyet edilen şu hadîs de şahidlik etmektedir:

Sa'lebe b Hatib147 dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'a yalvar ki bana rızık olarak biraz mal versin!' **Hazret-i Peygamber**, **cevap** olarak şöyle buyurmuştur:

Ey Salebe! Şükrünü edâ edebildiğin az mal, şükrüne gücünün yetmediği çok maldan daha hayırlıdır!

Salebe 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'tan bana rızık olarak mal vermesini dile!' der. **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurur:

Ey Salebe! Senin için ben güzel bir örnek değil miyim? Sen Allah'ın peygamberi gibi olmayı istemez misin? Dikkat et!

Nefsimi kudret elinde tutarı Allah'a yemin olsun, eğer dağların altın ve gümüş olmasını isteseydim olurdu.

Salebe şöyle dedi: 'Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim. Eğer sen Allah'tan biraz mal vermesini dilersen, (Allah da verirse) muhakkak her hak sahibinin hakkını vereceğim! Muhakkak yapacağım! Muhakkak yapacağım!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ey Allahım! Salebe'ye rızık olarak bir mal ver!' diye dua etti. Bunun üzerine Salebe koyun edindi, böceklerin ve haşeratın çoğaldığı gibi koyunları çoğalmaya başladı. Öyle ki Medine koyunlara dar geldi. Salebe Medine'den uzaklaştı. Bir vâdide konakladı. Öğle ve ikindi namazını gelip cemaatle kılıyordu, diğer namazları tek başına kılıyordu. Koyunları üredi, çoğaldı. Salebe uzaklaştı. Öyle ki cuma hariç, diğer cemaat namazlarını terketti. Koyunlar boyuna -haşeratın üremesi gibi-ürüyordu. Sonunda Salebe cumayı terketmeye mecbur kaldı. Cuma günleri Medine'den gelen kervanların önüne gidiyor, **Hazret-i Peygamber**'in Medine'deki

haberlerini onlardan soruyordu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Hatib'in oğlu Salebe ne oldu?" diye sordu. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Koyun edindi. Medine kendisine dar geldi!' dediler.

Salebe'nin bütün hikayesi **Hazret-i Peygamber**'e anlatıldı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Vay Salebe'nin haline, vay Salebe'nin haline, vay Salebe'nin haline!' O zaman **Allahü teâlâ** şu âyeti indirdi:

Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al ve onlara dua et! Çünkü senin duan onlar için bir rahatlık ve huzurdur. (Tevbe/103)

Allahü teâlâ, zekâtı farz kılınca, **Hazret-i Peygamber**, Cüheyne kabilesinden bir, Benî Selim kabilesinden de bir kişiyi zekât toplamaya memur kıldı. Onlara zekât toplamak hususunda bir emirname yazdı ve onlara yola çıkıp müslümanların zekatlarını toplamak için emir verdi ve şöyle dedi: 'Hatib'in oğlu Sa'lebe'ye ve -Benî Selim'den olan bir kişiyi kastederek- falana uğrayın! Onların zekâtlarını alın!' Bunun üzerine çıktılar, Sa'lebe'ye vardılar. Sa'lebe'den zekât istediler. Kendisine **Hazret-i Peygamber**'in isteğini söylediler. Salebe 'Bu ancak haraçtır. Bu ancak haraçtır! Bu ancak haracın kardeşidir. Gidiniz! İşinizi gördükten sonra bana dönünüz!' dedi. İki zekât memuru, Benî Selim kabilesinden olan kişiye doğru gittiler. Onların geleceğini işiten o zat, develerinin en iyisini zekât için ayırdı ve sonra o develerle onları karşıladı. Onlar bunu görünce dediler ki: 'En güzel develeri zekât vermek sana farz değildir. Biz bunları almak istemiyoruz'. O 'Hayır! Bunları alacaksınız! Zira zekât olarak nefsim bunları vermeyi istiyor!' dedi.

Onlar zekâtı topladıktan sonra Sa'lebe'ye uğradılar. Ondan zekât istediler. Sa'lebe onlara 'Emirnâmenizi bana gösteriniz!' dedi.

Emirnâme'ye baktığı zaman şöyle dedi: 'Bu, haracın kardeşidir! Gidiniz ki ben kararımı vereyim!' Onlar Sa'lebe'den ayrıldılar. **Hazret-i Peygamber**'e geldiler. **Hazret-i Peygamber** onları görünce, kendileriyle konuşmadan önce 'Vay Sa'lebe'nin haline!' dedi ve Benî Selim'den olan kişiye bereketle dua etti. Bundan sonra onlar Sa'lebe'nin de, öbürünün de yaptıklarını **Hazret-i Peygamber**'e naklettiler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Sa'lebe hakkında şu âyetleri indirdi:

Onlardan kimi de 'Eğer Allah bize lûtuf ve kereminden ihsan ederse muhakkak sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız!' diye Allah'a kesin söz verdiler. Ne zaman Allah, kereminden, istediklerini verdi, cimrilik edip, yüzçevirip döndüler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için Allah da kendisiyle karşılaşacakları güne kadar kalplerine ikiyüzlülük soktu.

Hazret-i Peygamber'in yanında o anda Salebe'nin yakınlarından biri bulunuyordu. O kişi Salebe hakkında inen âyeti dinledi. Çıkıp Salebe'ye geldi ve ona dedi ki: 'Annen seni kaybetsin! **Allahü teâlâ** senin hakkında şöyle âyet nâzil etti!' Bunun üzerine Salebe çıkıp **Hazret-i Peygamber**'e geldi. Zekâtının kabul edilmesini istedi. **Hazret-i Peygamber** dedi ki:

Allahü teâlâ, zekâtını kabul etmeyi bana yasakladı!

Salebe yerden toprak alarak başına dökmeye başladı. Bu manzara karşısında **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: İşte bu senin işendir. Sana emrettim, bana itaat etmedin'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat edince, Salebe, zekâtını Ebû Bekir Sıddîk'a getirdi. Ebû Bekir Sıddîk da onun zekâtını kabul etmedi. Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk'tan sonra Hazret-i Ömer'e getirdi. Hazret-i Ömer de onun zekâtını kabul etmekten kaçındı. Hazret-i Osman'ın hilâfeti döneminde Salebe vefat etti. 148

İşte malın tuğyanı ve uğursuzluğu! Sen de bu hadîs-i şerîften bu uğursuzluğu anlamış oldun. Fakirliğin bereketi ve zenginliğin uğursuzluğundan ötürü **Hazret-i Peygamber** gerek nefsine, gerek aile efradına fakirliği tercih etmiştir. Hatta İmrân b. Hüseyin şöyle anlatır: 'Benim **Hazret-i Peygamber**'in nezdinde kıymetim vardı ve **Hazret-i Peygamber** bana şöyle demişti:

Ey İmrân! Senin katımızda kıymetin vardır! Kızım Fâtıma hastadır. Onun ziyaretine gelir misin?

Ben 'Evet! Annem ve babam sana fedâ olsun, ey **Allah'ın Rasûlü** gelirim' dedim ve **Hazret-i Peygamber** ile beraber Fâtıma'nın kapısına kadar gittik. **Hazret-i Peygamber** kapıyı çaldı ve şöyle dedi:

-Selâm üzerine olsun! Gireyim mi?

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Gir!

-Yanımdakiyle beraber girebilir miyim?

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kim var yanında?

-Hüseyin'in oğlu İmrân!

-Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, benim sırtımda bir abadan başka birşey yok! **Hazret-i Peygamber** eliyle işaret ederek şöyle dedi: Abayı şöyle yap!

-Peki! Bedenimi aba ile örttüm. Başımı ne yapacağım!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** yanındaki küçük bir başörtüsünü Fâtıma'ya uzattı ve şöyle dedi: "Bununla da başını ört!' Sonra Fâtıma izin verdi ve **Hazret-i Peygamber** içeri girip şöyle dedi:

-Ey kızım! Selâm sana! Nasıl sabahladın?

-Yemin olsun, ızdırablı olduğum halde sabahladım! Yemek yemediğim için ızdırabım daha da artırıyor. Açlık mecâlimi kesmiştir.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** ağlayarak şöyle dedi:

Ey kızım! Üzülme! Yemin olsun, **üç** günden beri ben de hiçbir şey yemiş değilim. Oysa ben Allah nezdinde senden daha azizim. Eğer rabbimden isteseydim bana yedirirdi. Fakat ben âhireti dünyaya tercih ettim. 149

Sonra elini Fâtıma'nın omuzuna vurarak şöyle dedi:

-Sana müjde olsun! Allah'a yemin ederim, gerçekten sen cennet kadınlarının başı ve hâtunusun!

-Firavun'un karısı Asiye, İmrân'ın kızı Meryem neredeler?

-Asiye, kendi zamanındaki kadınların hâtunu; Meryem, kendi zamanındaki kadınların hâtunu; (Annen) Hatice kendi zamanındaki kadınların hâtunudur. Sen de kendi zamanındaki kadınların

hâtunusun. Gerçekte sizler kamıştan yapılmış evler içerisinde bulunacaksınız! O evlerde ne eziyyet var, ne de gürültü!

Amcamın oğluna kanaat et! Yemin olsun seni hem dünyada efendi, hem de âhirette efendi olan bir kimse ile evlendirdim!

Şimdi Fâtıma'nın haline bak! O, **Hazret-i Peygamber**'in bir parçasıdır! Gör ki o, fakirliği nasıl tercih etmiş ve malı nasıl terketmiştir? Kim peygamberlerin ve velî kulların hallerini gözetir, sözlerini can kulağıyla dinlerse, onların haber ve eserlerinde vârid olanı tedkik ederse, malın yokluğunun, varlığından daha üstün olduğundan zerre kadar şüphe etmez. Hatta bu mal hayır yolunda sarfedilse bile durum böyledir. Zira hayır ve hasenata sarfetmek, şüphelilerden korunmak ve haklarını edâ etse bile, o malın en az zararı, onun korunmasına gayret sarfettirir ve Allah'ın zikrinden insanı alıkoyar! Zira Allah'ı anmak ancak kalbin ferahıyla mümkündür. Mal ile uğraşırken kalbin boşalması sözkonusu değildir.

Cerir'den, o da Leys'ten şöyle rivâyet etti: 'Biri Meryem'in oğlu Îsa (aleyhisselâm) ile arkadaşlık yapmak istedi ve 'Seninle beraber olup arkadaşlık yapmak istiyorum!'- dedi. Bunun üzerine seyahata çıktılar. Bir nehrin kıyısına varınca oturdular. Kahvaltı yaptılar. Beraberlerinde **üç** ekmek vardı. Ekmeğin **ikisi**ni yediler. **Üçüncü** ekmek kaldı. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) nehire gitti. Su içti, dönünce kalan ekmeği bulamadı ve o kişiye 'Ekmeği kim götürdü' dedi. Kişi 'Bilmiyorum!' dedi.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) arkadaşı ile beraber yola devam etti. Beraberinde iki yavrusu bulunan bir geyik gördü. Îsa (aleyhisselâm) geyik yavrularından birini çağırdı. Yavru, Hazret-i Îsa'ya geldi. Hazret-i Îsa onu kesti, hem kendisi, hem de arkadaşı yediler. Sonra geyik yavrusuna 'Allah'ın izniyle kalk' dedi. Geyik yavrusu kalktı ve yürüdü. Îsa (aleyhisselâm) arkadaşına dönüp şöyle dedi: 'Sana bu mu'cizeyi gösteren Allah adına yemin veriyorum: 'O ekmeği kim aldı?' Kişi 'Bilmiyorum?' dedi. Sonra bir dereye geldliler. Îsa (aleyhisselâm) onun elinden tutup su üzerinde yürüdüler. Öbür tarafa geçince 'Şu mucizeyi sana gösteren Allah'ın hakkı için, o ekmeği kim aldı?' dedi. Kişi 'Bilmiyorum!' dedi. Böylece bir çöle varıp oturdular. Îsa (aleyhisselâm) toprak ve kum topladı. Sonra 'Allah'ın izniyle altın ol!' dedi. Toprak altın oluverdi. O altınları üçe böldü. Sonra dedi ki: 'Üçte biri benim, üçte biri senin ve üçte biri de ekmeği alanındır!' Bunun üzerine kişi 'Ekmeği ben aldım!' dedi. Hazret-i Îsa da 'O halde hepsi senin olsun!' dedi ve ondan ayrıldı.

Îsa (aleyhisselâm) ayrıldıktan sonra onun yanına iki kişi geldi. Bu çölde onun yanında malı görünce malı ondan alıp onu öldürmek istediler. O yalvararak 'Bunu üçe taksim edelim' dedi. Biri 'Birimiz köye gidelim ki bize bir yemek satın alsın, yiyelim!' dedi. Birisini köye gönderdiler! Köye giden kişi kendi kendine dedi ki: 'Ben bu kadar malı neden bunlarla bölüşeyim. Bu getireceğim yemeğe zehir koyacağım. Onların **ikisi**ni de öldüreceğim ve tek başıma mala sahip olacağım!' Dediklerini yaptı. Malın yanında kalan iki kişi ise dedi ki: 'Biz bu **üçüncü** kişiye neden mal verelim. O köyden dönünce onu öldürelim, malı aramızda taksim edelim!' O kişi onlara dönünce onu öldürdüler. Zehirli yemeği yeyince öldüler. Mal çölde sahipsiz kaldı ve **üç** kişi de onun yanında öldü. Hazret-i Îsa onlar bu halde iken yanlarından geçti ve arkadaşlarına şöyle dedi: 'İşte dünya budur! Dünyadan sakının!'

Hikâye ediliyor ki, Zülkarneyn bir millete rastladı. Onların elinde halkın lezzetlendiği hiçbir şey yoktu. Onlar çukur eşerler, sabahladıkları zaman o çukurlara bakarlar, süpürürler. O çukurların yanında

ibâdet ederler ve **dört** ayaklı hayvanların yedikleri gibi bitkileri yerlerdi ve onlar için yer bitkilerinden bir geçimlik çıkıvermişti. Zülkarneyn onların kralına haber göndererek yanına dâvet etti! O dedi ki: 'Benim Zülkarneyn ile görülecek bir ihtiyacım olsaydı muhakkak sana gelirdim'.

Zülkarneyn kendisine şöyle sordu:

- Neden sizi hiç kimsenin bulunmadığı bir durumda görüyorum.

-Nedir o şey?

-Ne dünyanız, ne de herhangi birşeyiniz var! Neden altın ve gümüş edinip onlardan faydalanmadınız?

-Biz şu illetten dolayı altın ve gümüşten nefret ettik: Çünkü bir kimseye onlardan birşey verildiği zaman o kimsenin nefsi iştahlı olur ve onu daha fazla üzer!

-Siz neden bu çukurları kazdınız? Sabahlayınca neden bu çukurlara gidip onları süpürüyor ve yanlarında ibâdet ediyorsunuz?

-Bizim gayemiz, bu mezarlara baktığımızda, dünyayı ümit ettiğimiz zaman bu mezarlar bizi bu ümitten alıkoysunlar!

-Görüyorum ki yemeğiniz yer bitkileridir. Neden hayvan edinmediniz? Oysa onları sağar, onlara biner ve lezzet alırdınız!

-Karınlarımızı hayvanlar için mezar yapmayı çirkin gördük. Yer bitkilerinin bunların yerini tuttuğunu gördük. Âdem oğluna uygun olan en az şeyle yetinmektir. Ne olursa olsun, boğazı geçen yemeğin tadını alamayız!

Sonra o memleketin kralı elini Zülkarneyn'in arkasına uzatarak bir kafatasını eline aldı ve şöyle dedi:

-Ey Zülkarneyn! Bunun kim olduğunu biliyor musun?

- Hayır! O kimdir?

-Bu yeryüzünün padişahlarından biridir. **Allahü teâlâ** ona saltanat sürmeyi nasip etti. O ise hileye, zulme ve kibre kaçtı. **Allahü teâlâ** onun bu hareketlerini görünce onu helâk etti. O yere atılan taş gibi oldu. **Allahü teâlâ** onun yaptıklarını, teker teker, âhirette ona ceza vermek için defterine yazdı. Bunu söyledikten sonra başka bir çürümüş kafatasını eline aldı ve şöyle dedi:

-Ey Zülkarneyn! Bunun kim olduğunu biliyor musun?

-Hayır, bilmiyorum!

-O bir padişah idi. O zâlim padişahtan sonra Allah buna saltanat verdi. Kendisinden önce geçen padişahın hile, zulüm ve gururunu görmüştü. Bu bakımdan tevazu gösterdi, Allah'tan korktu. Memleketinde adalet icra etti. İşte o da gördüğün gibi oldu. Allah onun da amelini tesbit etti ki âhirette ona da mükâfat versin!

Bunları gösterdikten sonra Zülkarneyn'in kafatasına işaret etti ve şöyle dedi:

-Bu da bunların **ikisi** gibi bir kafatasıdır. Ey Zülkarneyn! Dikkat et! Ne yaptığını bil!

-Sen bana arkadaşlık yapmıyorsun ki seni vezir ve kardeş edineyim, Allah'ın bana vermiş olduğu bu servetlere ortak yapayım!

-Ben ve sen bir yerde durmaya da, beraber olmaya da elverişli değiliz!

-Niçin?

-Çünkü insanlar senin düşmanın, benim ise dostlarımdır.

-Niçin?

-Sana elindeki mülk, servet ve dünyadan dolayı düşmanlık yapıyorlar. Ben ise bunları terkettiğimden ötürü hiç kimsenin bana düşmanlık güttüğünü görmüyorum! Bir de benim yanımda az ihtiyaç ve az şeyin olmasından dolayı kimse bana düşmanlık yapmıyor!

Zülkarneyn hayretler içerisinde kalıp, nasihat almış olarak onun yanından ayrıldı.

İşte bu hikâyeler, daha önce zikrettiğimiz delillerle beraber, zenginliğin âfetlerine seni muttali kılmaktadırlar. Tevfik Allah'tandır. Kitabu Zemm'il-Buhl ve Zemmi Hubb'il-Mal (Mal Sevgisinin ve Cimriliğin Kötülenmesi) bölümü, Allah'ın yardımıyla burada sona ermiş bulunuyor. Allah'ın izniyle, bu bölümün ardından Kitabu Zemm'il-Câh ve'r-Riya bölümü gelecektir

134) Bu zat, zâhir ile bâtının arasını cemeden kimselerdendir. H. 343'de vefat etmiştir.

135) Müslim, Buhârî

136) İmâm-ı Ahmed

137) İmâm-ı Ahmed

138) Bezzâr, (Enes'ten zayıf bir senedle)

139) Daha önce geçmişti.

140)

141) Müslim, Buhârî

142) Müslim, Buhârî

143)

144) İbn Mâce, Tirmizî

145)

146) Bezzâr, Hâkim

147) Adı Salebe b. Hâtib b. Amr b. Ubeyd b. Ümeyye b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Arar b. Avf b. Mâlik b. Evs el-Ensârî'dir. Musa b. Ukbe onu Bedir'e iştirâk edenler arasında zikretmiştir. Aynı ismi taşıyan başka bir sahabî daha vardır. O da Ensar'dandır. İbn İshak Mescid-i Dırar'ı yapanlar arasında bu ikinciyi zikretmektedir.

148) Taberânî

149) Irâkî İmrân'ın hadisine rastlamadığını, İmâm-ı Ahmed ve Taberânî'nin, Ma'kal b. Yesar'dan sahih bir senedle rivâyet ettiklerini söylemektedir.

28 - DÜNYEVİ MERTEBELERE DÜŞKÜNLÜĞÜN VE RİYAKÂRLIĞIN KÖTÜLÜĞÜ

Giriş

Gaybı bilen, kalplerin gizliliklerine muttali olan, büyük günahlardan vazgeçen, kalpler tarafından işlenen gizli ayıplara âgâh olan, niyetlerin gizliliklerini gören ve İnsan oğlunun içindeki gizli şeyleri müşahede eden Allah'a hamd olsun! O Allah ki, kâmil ve tam mânâsıyla yapılan amelleri, riya ve şirkten uzak olanı kabul eder. Çünkü O, tek başına melekûtun hâkimidir. Bu bakımdan O, her türlü ortaktan münezzehtir. Salât ve selâm, **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, hiyânet ve iftiradan berî olan âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Yarab! Onlara bolca selâm et!

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Gerçekten ümmetim için en fazla korktuğum, riya ve gizli şirktir. O şirk öyle bir şeydir ki siyah karıncanın karanlık gecede siyah taşın üzerindeki izinden daha gizlidir. 1

Bu sırra binaendir ki âbid ve muttakîler şöyle dursun, âlimlerin dâhileri bile, bu şirkin tehlikelerine vâkıf olup onu sezmekten aciz kalmışlardır. Bu tehlike, nefsin son tehlikelerinden ve hilelerin gizli kısımlarındandır. Bu riya felaketine, âlimler, âbidler ve âhiret yolu için kollarını sıvayanlar mübtelâ olurlar. Çünkü bunlar, ne zaman nefislerini kahredip, onunla mücâhede ederlerse, onu şehvetlerden kesip, şüphelerden korunurlarsa ve cebren onu ibâdet çeşitlerine zorlarlarsa, nefisleri âzaların yaptığı zâhirî günahlara tamahkârlık etmek hususunda âciz olur. Bundan dolayı da hayır ve hasenatı belirtmek, ilim ve ameli izhar etmek suretiyle istirahata çekilmeyi ister. Böylece mücâhedenin zorluğundan halkın hoşuna giden, tâzim ve hürmet etmelerini sağlayan bir yol bulur. Derhal ibâdet ve taatlerini anlatarak halkı ibâdetine muttali kılar. Hâlık'ın bilmesiyle kanaat etmez. Yalnız Allah'ın hamdine kanaat etmeyip insanların övmesiyle sevinir.

İnsanlar, şehvetleri terkettiğini, şüphelerden korunduğunu, ibâdetlerin zorluklarına katlandığını bildikleri takdirde kendisini överler. Mübalağalı bir şekilde takrizde bulunurlar. Ona tâzim ve ihtiram gösterirler. Onu görüp, konuşup duasını almak isterler. Görüşüne tâbi olmak hususunda harîs olurlar. Hizmet etmek ve selâm vermekle ona yaklaşmak isterler. Mahfellerde son derece ikramda bulunurlar. Alışveriş ve muamelelerde müsamaha ederler. Meclislerde öne geçirirler, yemek ve elbiselerde kendi nefislerine tercih ederler. Tevazu göstererek kendisine hürmet ederler. Hedeflerine hürmet ettikleri halde kendisine itaat ederler.

Bu bakımdan nefis, bu hususta her lezzetten daha büyük bir lezzete sahip olur. Böylelikle şehvetlerin hepsinden daha büyük bir şehvet elde eder. Dolayısıyla bunun yolunda günahları ve hataları terketmeyi pek kolay birşey sanır. Bâtında lezzetlerin lezzetini ve şehvetlerin şehvetini idrâk ettiğinden dolayı, ibâdetlere devamlılıktan meydana gelen sertlik onun için yumuşar. Bu bakımdan İnsan oğlu zanneder ki hayatı Allah iledir ve Allah'ın ibâdetiyle nefsi razı olmuştur. Oysa hayatı ancak bu gizli

şehvetle kaimdir. Öyle bir şehvet ki onun idrâkinden nâfiz ve kuvvetli akıllar bile körleşir. İnsan oğlu kendisini Allah'ın ibâdetinde muhlis ve haramlarından korunmuş olarak görür. Oysa nefis, kullara süslü görünmek, halk için yapmacık hareketlerde bulunmak, halkın yanında elde ettiği makam ve îtibara sevinmek hususunda bu şehveti içinde gizlemiştir. Bunun vasıtasıyla ibadetlerin sevabını yakmış, amellerin en iyisini bile kül haline getirmiştir. Kişinin ismini münafıkların listesine yazdırmıştır. Buna rağmen kişi Allah'ın nezdinde makbul kullardan olduğunu zanneder.

İşte bu, nefsin bir hilesidir. Bu hileden ancak sıddîk olanlar kurtulurlar. Bir düşüş yeridir ki ondan Allah'ın dergâhına yakın olanlar ancak çıkarlar. Nitekim şöyle denilmiştir: 'Sıddîkların zihninden en son çıkacak şey riyaset (reislik, baş olmak) sevgisidir'. Madem ki riya, gizli ve **şeytan**ların en büyük ağı olan bir hastalıktır. Öyle ise riyanın sebebini, hakikatini, derecelerini, kısımlarını, tedavi yollarını ve kendisinden sakınma yolunu izah etmek farz olmaktadır. Bu bölümü iki kısım üzere tertip etmekteki gaye, böylelikle vuzuha kavuşmuş olmaktadır.

Birinci Bölüm " Rütbe ve Şöhret Sevgisi "

Bu bölümde şöhretin kötülenmesi, nâmsızlığın fazileti, rütbenin kötülenmesi, rütbenin mânâ ve hakikati, maldan, rütbenin daha sevgili olmasının sebebi, rütbenin hakîkî değil de vehmî bir kemâl olduğu, rütbe sevgisinin övülen ve kötülenen kısımları, övgü ve sena sevgisindeki sebebi, kötülenmesindeki kerahiyeti, rütbe sevgisindeki tedavi usûlü, övgü sevgisindeki tedavi usûlü, kötülemenin kerahiyetinin tedavisi, övgü ve zemm hususundaki insanların değişik durumları izah ve beyan edilmiştir. Bu bakımdan bunlar on iki fasıldan ibarettir. Bu on iki fasıldan riyanın mânâları neşet eder. Bu bakımdan bunları daha önce sayıp belirtmek gerekir. Lûtfuyla, minnet ve keremiyle kulunu sevaba muvaffak kılan ancak Allah'tır!

28-1

1.Şöhret ve Nâm Salmanın Kötülenmesi

Allahü teâlâ seni ıslah eylesin. Bil ki rütbenin esası nâm ve şöhretin yayılmasıdır. Bu ise kötüdür. Aksine övülen nâm ve nişansızlıktır. Ancak dininin neşri için **Allahü teâlâ** tarafından şöhrete ulaştırılan ve şöhrete ulaşmak için hiçbir zorluk ve çaba harcamayan bir kimse bu hükmün dışındadır.

Enes, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İnsanlar tarafından dini ve dünyası hakkında parmakla gösterilmek, şer yönünden kişiye yeter de artar! Bundan ancak **Allahü teâlâ**'nın koruduğu bir insan müstesnadır.2

Câbir **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allah'ın koruduğu hariç, şer yönünden kişiye dini veya dünyası hususunda parmakla gösterilmek yeter de artar bile! Allah sizin şöhretlerinize bakmaz. Ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.3

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh), bu hadîs için bir te'vil belirtmiştir ki zararsız bir te'vildir; zira o bu hadîsi rivâyet ederken kendisine denildi ki: 'Ey Ebû Said! Gerçekten insanlar seni gördükleri zaman parmakla sana işaret ediyorlar!'

Cevap olarak şöyle demiştir: 'Hadîs bunu kasdetmiyor. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hadîsle, ancak dini hususunda **bid'at**çı, dünyası hususunda fâsık olan bir kimseyi kasdetmiştir'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Haşmeti bırak, fakat şöhret peşinde koşma! Anılmak için şahsını yüceltme. İşini gizle, sükût et ki selâmette kalasın. Böylece iyi insanları memnun edip fâsık ve fâcirleri kızdırmış olursun!'

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: 'Şöhreti seven bir kimse Allah'ı tasdîk etmemiştir'.

Basralı Eyyûb es-Sahtiyanî şöyle demiştir: 'Allah'a yemin olsun! Mevkiinin bilinmemesi kendisini sevindirmeyen bir kul, **Allahü teâlâ**'yı tasdîk etmiş sayılmaz'.

Hâlid b. Ma'dan4 halkası çoğaldığı zaman şöhret korkusundan meclisi terkederdi.

Ebû Aliye5 yanında **üç** kişiden fazla oturan olduğu zaman kalkardı!

Hazret-i Talha (radıyallahü anh), beraberinde on kadar kimsenin yürüdüğünü gördüğünde 'Tamahkârlık sinekleri ve ateşe atılan çekirgelerdir bunlar!' demiştir.

Selim b. Hanzele şöyle anlatıyor: Bir ara Ubeyy b. Ka'b'ın arkasından yürüyorduk. Hazret-i Ömer gördü ve derhal onu kamçıladı. O itiraz ederek 'Ey mü'minlerin emîri! Ne yaptığına dikkat et! (Beni niçin dövüyorsun?)' dedi. Hazret-i Ömer şöyle **cevap** verdi: 'Bu durum, tâbi olan için zillet, tâbi olunan için de fitnedir'.

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: İbn Mes'ud birgün evinden çıktı. Halk arkasındaydı. Dönüp halka baktı ve şöyle dedi: 'Neden bana tâbi oluyorsunuz? Allah'a yemin ederim, eğer benim üzerine kapımı kilitlediğim günahlarımı bilmiş olsaydınız, sizden iki kişi dahi bana tâbi olmazdı'. Muhakkak etrafındaki ayakkabı seslerinden ahmakların kalpleri az zaman sâbit kalır!

Hasan-ı Basrî birgün dışarı çıktı. Bir grup arkasına takıldı. Onlara 'Sizin bir ihtiyacınız mı var? Eğer ihtiyacınız yoksa gelmeyin. Çünkü böyle bir durum, mü'minin kalbini alt-üst eder' dedi.

Rivâyet ediliyor ki, bir kişi seferde İbn Muhayriz6 ile arkadaşlık yaptı. İbn Muhayriz'den ayrılırken 'Bana nasihat et!' dedi. Bunun üzerine İbn Muhayriz 'Eğer tanınıp, tanınmamaya, başkasına gidip, başkasının da sana gelmemesine, isteyip, senden istenmemesine gücün yetiyorsa bunu yap!' dedi.

Eyyûb es-Sahtiyanî sefere çıktı. Birçok kimse onu uğurladı. Dedi ki: 'Eğer kalbimin sizin bu uğurlamanızdan tiksindiğini bilmeseydim, mutlaka bu yaptığınızdan dolayı Allah'ın kahrından korkardım!'

Muammer b. Râşid şöyle der: Eyyûb es-Sahtiyanî'yi entarisinin uzunluğundan dolayı kınadım. **Cevap** olarak dedi ki: 'Geçmiş zamanda bunun uzunluğunda şöhret vardı. Bugün ise şöhret bunun kısalığındadır'.

Biri şöyle anlatıyor: Ebû Kulâbe ile beraber bulunuyordum. Onun huzuruna, sırtında kısa denilen elbise bulunan biri içeri girdi. Bunu görünce 'Şu çok konuşan eşekten sakının!' dedi. Bununla şöhretin talep edilmesine işaret ediyordu.

Süfyan-ı es-Sevrî dedi ki: 'Selef-i Sâlihîn yeni ve eskimiş elbiselerden gelen şöhreti kerih görürlerdi; zira gözler, bu iki çeşit elbiseye dikilir'.

Bir kişi, Bişr b. Hâris'e 'Bana tavsiyede bulun!' diye ricada bulundu. Bişr ona 'Nâmını gizle! Yemeğini helâlinden ye!' dedi.

Havşeb ağlar ve şöyle derdi: 'Benim ismim cuma kılınan mescide kadar vardı'.

Bişr şöyle demiştir: 'Bir kişi tanınmayı sevsin de dini gidip rezil olmasın!'

Yine şöyle demiştir: 'Halk tarafından bilinmesini isteyen bir kimse âhiretin halâvetini tatmamıştır.' Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun!

2) Beyhakî {zayıf bir senedle)

3) Taberânî, Evsat; Beyhakî, Şuab'ul-Îman, (zayıf bir senedle)

4) Humusludur. Güvenilir bir âbiddir. H. 103'de vefat etmiştir.

5) Adı Rafi b. Mehran'dır. Güvenilir bir zattır.

6) Adı Abdullah b. Muhayriz b. Cumade b. Vehb Cemehî'dir ve Mekkelidir. Kudüs'te otururdu. Güvenilir bir âbiddir. H. 99'da vefat etmiştir.

2.Şöhret Sahibi Olmamanın Fazileti

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Nice saç ve sakalı karışık, toz toprak içerisinde bulunan, yırtık pırtık elbiseye bürünmüş olan ve kendisine iltifat edilmeyen kişi vardır ki, eğer Allah'tan istese ve 'şöyle yap' dileğinde bulunsa muhakkak **Allahü teâlâ**, onu isteğinde mahrum etmez ve dâvetine icâbet eder. Onlardan biri de Berrâ b. Mâlik'tir.7

İbn Mes'ud, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Nice yırtık elbiseye bürünmüş ve kendisine iltifat edilmeyen kişi vardır ki, eğer Allah'tan istese, muhakkak Allah onun isteğini verir. Eğer 'Ey Allahım! Ben senden cenneti istiyorum!' dese, Allah ona cenneti verir. Oysa **Allahü teâlâ** dünyadan ona hiçbir şey vermemiştir.8

-Sizi cennet ehline muttali kılayım mı?

-Evet.

-Her zayıf ve halk tarafından zayıf telâkki edilen kimsedir.Eğer o, **Allahü teâlâ**'dan isterse, muhakkak **Allahü teâlâ** ona istediğini verir. Cehennem ehli de her mütekebbir ve kibre özenen, yürüyüşünde azamet taslayan kimsedir.9

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet eder:

Muhakkak ki cennet ehli, saçı sakalı karışık, tozlu topraklı, yırtık elbiseye bürünmüş ve kendisine iltifat edilmeyen kimselerdir. O kimseler ki, emirlerin huzuruna girmek için izin istedikleri zaman kendilerine izin verilmez. Evlenmek istediklerinde onlara kız verilmez. Söyledikleri zaman sözlerini

dinlemek için kulak verilmez. Onların herhangi birinin ihtiyaçları, umursanmaz. Eğer kıyâmet gününde onun nûru insanlara taksim olunsa onlara yeter.10

Benim ümmetimden öyle kimseler vardır ki, eğer herhangi birine gelip bir dinar istese kendisine vermez. Eğer bir dirhem istese yine vermez. Eğer bir fils (kuruş) istese onu da vermez. Eğer Allah'tan cenneti istese, kesinlikle Allah ona cenneti verir. Eğer Allah'tan dünyayı istese **Allahü teâlâ** ona dünyayı vermez. **Allahü teâlâ** dünyayı ondan, ancak dünyanın Allah katında kıymetsiz olduğundan dolayı menetmiştir. Nice yırtık elbiseye bürünmüş ve kendisine iltifat edilmeyen iyi kimse vardır ki, eğer **Allahü teâlâ**'dan istese, muhakkak Allah onun isteğini vermek suretiyle ona icabet eder.11

Rivâyet ediliyor ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) mescide girdi. Baktı ki Muaz b. Cebel (radıyallahü anh), **Hazret-i Peygamber**in kabrinin yanında ağlamaktadır. Ömer 'Seni ağlatan nedir?' diye sordu. Muaz **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini nakletti:

Gerçekten riyanın azı şirktir. Muhakkak Allah ancak gizli olan muttaki kullarını sever. O muttakîler ki gizlenseler aranmazlar. Hâzır olurlarsa bilinmezler ve tanınmazlar.

Kalpleri hidayet çıralarıdır. Onlar karanlık ve bulanık olan herşeyden kurtulurlar.12

Muhammed b. Süveyd13 şöyle anlatıyor: Medineliler bir sene kıtlığa yakalandılar. Medine'de kendisine iltifat edilmeyen ve **Hazret-i Peygamber**'in mescidinden ayrılmayan salih bir kişi vardı. Onlar yağmur duasını yaparken onların yanına sırtında iki yırtık elbise bulunan bir kişi geldi. İki rek'at namaz kıldı. Onlarda (rek'atlarda) kısa sûreler okudu. Sonra ellerini açtı ve şöyle dua etti: 'Yarab! Ancak şu saatte yağmur yağdırmanı senden diliyorum!' O daha elini indirip, duasını bitirmeden önce gök bulutlarla kaplandı. Medineliler boğulmak korkusundan çığlık ve figanlar koparacak derecede yağmur yağdı. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Yarab! Eğer onlara kifayet edecek kadar yağdırdığını biliyorsan artık onlardan yağmuru kes!'

Böylece yağmur dindi. Kişi, bu duayı yapan arkadaşını takip etti. Evini öğreninceye kadar arkasından gitti. Sonra ertesi gün sabahleyin onun kapısını çaldı. O dışarı çıktı. Kapıyı çalan dedi ki:

-Bir ihtiyaç için sana geldim!

-Nedir o ihtiyacın?

-Bana hususî bir dua et!

-Sübhânallah! Sen sensin! Oysa gelmiş sana hususi bir dua etmemi talep ediyorsun!

-Gördüğüm mertebeye seni ulaştıran nedir?

-Bana emir ve yasak ettiği hususlarda Allah'a itaat ettim.

Allah'tan diledim, bana verdi.

İbn Mes'ud şöyle demiştir: İlmin pınarları, hidayetin çıraları, evlerin süsü, gecenin lâmbaları, kalplerin yenileyicileri, elbiselerin yırtıkları olunuz! Bu takdirde gök ehli arasında tanınacak, yer ehli arasında gizleneceksiniz!

Ebû Umâme, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Benim velîlerimin hayırlı ve kârlısı, yükü hafif, namazdan nasibi olan, rabbinin ibâdetini güzelce yapan, parmakla gösterilmeyen, sonra buna karşı sabreden bir kuldur.14

Hazret-i Peygamber eliyle yeri eşerek şöyle buyurmuştur: 'Onun ölümü hemen geldi. Bırakmış olduğu miras az, arkasından ağlayanları azdır".

Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Allah katında, kullarının en sevimlisi gariplerdir'. Denildi ki: 'Bu garipler kimlerdir?' Cevaben şöyle dedi: 'Dinlerini fitneden kaçıranlardır. Kıyâmet gününde bunlar Hazret-i Îsa'nın yanında toplanırlar!'

Fudayl b. Iyaz şöyle demiştir: Rivâyet olunduğuna göre, **Allahü teâlâ** kuluna verdiği bazı nimetler hakkında şöyle buyurmuştur: 'Ben sana nimet vermedim mi? Ben senin kabahatlerini örtmedim mi? Ben senin zikrini gizlemedim mi?'

Halil b. Ahmed şöyle dua ederdi: 'Yarab! Beni katında mahlukâtının en yücesi, nefsimin katında en mütevazisi kıl, halkın yanında ise normal kıl!'

Süfyan-ı es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kalbimi gördüm ki Mekke ve Medine'de (zarurî) gıda ve meşakkat sahibi bulunan gariblerle beraber olduğunda daha düzgün oluyor'.

İbrahim b. Edhem şöyle der: 'Dünyada hiçbir gün, bir defası hariç gözüm kuru kalmamıştır. Bir gece Şam köylerinin bir mescidinde geceledim. Karnımda gaz olduğu için müezzin ayağımdan tutarak camiden çıkarmcaya kadar beni sürükledi'.

Fudayl b. Iyaz şöyle demiştir: 'Eğer sen bilinmemeye muktedir isen, yap! Senin tanınmaman sana hiçbir zarar vermez. Halk tarafından övülmesen ne zararın olur? Allah katında övülmüş bir insan olduktan sonra halk nezdinde kötü olsan bundan ne zararın var?'

İşte bu rivâyetler, şöhretin nasıl kötü olduğunu ve tanınmamanın faziletini sana bildirmektedirler. Şöhret, nâm ve nişanın yayılmasından gaye, insanların kalbinde mertebe kazanmak, taht kurmaktır. Rütbe sevgisi her fesadın kaynağıdır.

Soru: Acaba peygamberlerin, hulefâ-i râşidînin, imamların şöhretinden daha fazla bir şöhret var mıdır? Acaba şöhretsizliğin fazileti nasıl bunlara isabet etmemiştir?

Cevap: Kötü olan, şöhreti talep etmektir. Kulun dahli olmadan Allah tarafından şöhret verilmesi ise kötü değildir. Evet! Böyle bir şöhretten kuvvetliler değil, zayıflar için fitne ve korku vardır. Onlar boğulmak üzere olan zayıf bir kimse gibidir. Zayıf bir kişinin yanında boğulmak üzere olan bir grup varsa, bu kişi için en iyisi kendisini o boğulmak üzere olanlardan uzak tutmaktır; zira onlar ona yapışırlar. Onları sudan çıkaramadığı gibi kendisi de onlarla beraber helâk olur.

Kuvvetli bir kimseye gelince, onun için en iyisi, boğulmak üzere olanları kurtarıp sevaba nail olmaktır.

7)Müslim

8)İbn Eb'id-Dünya

9)Müslim, Buhârî

10)Taberânî

11)Taberânî

12)Taberânî, Hâkim

13)Adı Muhammed b. Süveyd b. Gülsüm el-Fahrî'dir. H. 100'den sonra vefat etmiştir.

14)Tirmizî, İbn Mâce,

3.Rütbe Sevgisinin Kötülenmesi

İşte âhiret yurdu! Onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk yapmak istemeyen kimselere veririz. (Güzel) sonuç, sakınanlarındır (Kasas/83)

Görüldüğü gibi **Allahü teâlâ**, bozgunculuk yapma ile gururlanmayı bir arada zikretmiş ve bu iki kötü sıfattan arınan kimselere cennetin verileceğini beyan buyurmuştur.

Kimler dünya hayatını ve süsünü isterse, onlara oradaki amellerinin karşılığını tamamen öderiz ve onlar orada hiç- bir eksikliğe uğratılmazlar. Ama onlar öyle kimselerdir ki ahirette kendilerine ateşten başka birşey yoktur. Yaptıkları ameller boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmış oldukları şeyler boştu.(Hud/15-16)

Bu âyet-i celîle de umumiyeti bakımından rütbe sevgisini kapsamaktadır. Çünkü o, dünya hayatının en büyük lezzeti ve en muhteşemidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

Mal ve rütbe sevgisi, suyun sebzeleri bitirdiği gibi kalpte nifakı bitirirler.15

Bir koyun sürüsüne saldıran iki yırtıcı kurdun tahribatı, fesad bakımından rütbe ve mal sevgisinin müslüman kişinin dininde yapmış olduğu tahribattan daha süratli değildirler.16

Başka bir hadîste, Hazret-i Aliye hitaben şöyle buyurmuştur:

İnsanların helâk olması ancak heva-i nefse tâbi olmalarından ve övülmeyi sevmelerinden ileri gelir.17

15)Daha önce geçmişti.

16)Daha önce geçmişti.

17)İlim bölümünde geçmişti; (başka bir lâfızla

4..Rütbe Düşkünlüğünün Hakikati

Mal ve rütbe, dünyanın iki rüknüdürler. Mal, kendilerinden faydalanılan şeyler demektir. Rütbe, kalpleri elde etmek, yani onların tâzim ve itaat etmesini sağlamak demektir. Nasıl ki zengin bir insan, dirhem ve dinarları elde edendir (maksatlarına para vasıtasıyla varmak için mal edinir) şehvetlerini ve nefsin diğer isteklerini yerine getirmek de böyledir. Böylece rütbe sahibi de insanların kalplerini elde eden kimsedir. Yani o kalplerde tasarruf etmeye muktedir olur. Öyle ki rütbe vasıtasıyla insanları gaye

ve hedeflerinde çalıştırabilir. Nasıl ki malları çeşitli sanatlarla elde ediyorsa, halkın kalplerini de çeşitli muamelelerle elde eder. Kalpler ancak mârifet ve inançla müsahhar olurlar. Bu bakımdan kalp kimin kemâl sıfatlarından birine sahip olduğuna inanıyorsa, ona itaat eder, o inancın kalpteki kuvveti nisbetinde ve kalp sâhibinin nezdindeki o kemâl derecesinin oranında ona tâbi olur. O sıfatın Haddi zatında kemâl derecesine varması şart değildir. Aksine kişinin yanında kemâl derecesinde olması kâfidir. Bazen kişi kemâl olmayan bir sıfatı kemâl olarak telâkki eder. O sıfatla sıfatlanmış kimseye inancının gereği zarurî olarak itaat eder. Çünkü kalbin itaati bir haldir. Kalplerin halleri ise kalplerin iançlarına, ilim ve hayallerine tâbidir. Nasıl ki mal aşığı olan bir kimse, köleler edinmek isterse, rütbe aşığı bir kimse de hür kimseleri köleleştirmek ister. Kalplerini elde etmek suretiyle onların omuzlarına biner. Hatta rütbe sahibinin köle edinmek istediği kimseler, malla alınan kölelerden daha büyük bir kölelik içindedirler; zira mülk sahibi köleyi, bizzat kölenin kendisi için istemediği halde elde eder. Çünkü köle tabiatça kölelikten kaçar. Eğer onu rahat bırakırsa efendisine itaat etmekten kaçınır. Fakat rütbe sahibi, isteyerek kendisine itaat edilmesini ister. Hür insanların, kendisine isteyerek köle olmalarına sevinir. Bu bakımdan rütbe sahibinin isteği, esas köleyi isteyenin isteğinden pek fazladır. O halde, rütbenin mânâsı, insanların kalplerinde taht kurmaktır. Yani kalpleri, kemâl sıfatlarından birinin kendisinde olduğuna inandırmaktır. Bu bakımdan kendisine uyanların, varlığına inandıkları kemâl nisbetinde kalpleri ona itaat eder. Kalplerin itaati nisbetinde kalplere musallat olur! Kalplere musallat olması nisbetinde rütbe sevgisi kabarır.

İşte câh'ın (mertebenin) mânâ ve hakikati budur. Mübalâğalı bir şekilde övmek gibi meyilleri vardır. Çünkü kişinin kemâline inanan bir kimse, inandığını söylemeden edemez. Bu bakımdan ister istemez kâmil bulduğu bir insanı över.

Bu telâkkinin, bir de yardım etmek ve hizmete koşmak gibi meyveleri vardır; zira kişinin kâmil olduğuna inanan bir kimse, inancı nisbetinde onun itaatine nefsini âmâde etmekten çekinmez. Bu bakımdan kul, efendisinin hedeflerinde kullanıldığı gibi, o da isteyerek kâmil bildiğinin hedeflerine koşar. Bir de rütbenin îsar, mücadeleyi terketmek, büyümek, önce selâm vermek suretiyle tâzîm etmek, meclislerde baş köşeyi kendisine vermek ve bütün maksatlarda kendisini öne almak gibi meyveleri vardır. Bu bakımdan bu eserler, kişinin kalbinde, rütbenin yerleşmesinden meydana gelir. Kalpte rütbenin yerleşmesinin mânâsı, kalbin, şahısta bulunan kemâl sıfatlarına inanması demektir. Bu kemâl sıfatları ya ilimle olur veya ibâdet veya güzel ahlâk veya soy sop veya sosyal mevki veya zâhirî güzellik veya bedendeki bir kuvvet veya halk tarafından kâmil sıfat olarak inanılan sıfatlardan biri ile olur. Bu sıfatların kalplerdeki yerleri pek büyüktür. Bu bakımdan bunlar karşıdaki insanın kalbinde rütbenin yerleşmesine vesiledirler, Allah en doğrusunu bilir!

28-2

5.Rütbe Düşkünlüğünün Tabiaten İnsana Sevimli Gelmesi ve Kalpten Ancak Zorla Sökülebilmesinin Sebebi

Rütbenin güzel olmasını gerektiren sebep, altın, gümüş ve diğer mal çeşitlerinin güzel olmasını gerektiren sebebin aynısıdır. Miktarda eşit oldukları zaman altının gümüşten daha sevimli olması gibi aynı sebepten, rütbenin de maldan daha sevimli olması gerekir. Şöyle ki: Dinar ve dirhemlerin bizzat

kendilerinde hiçbir maslahat ve faydanın olmadığını bilirsin. Çünkü ne yenir, ne içilir, ne de giyilir. Bu bakımdan taş ile aynı derecededirler. Fakat onlar bütün sevilen şeylerin vesilesi ve şehvetlerin yerine getirilmesine vasıta olduklarından dolayı sevilirler. Rütbe de böyledir. Çünkü rütbenin mânâsı, kalpleri elde etmek demektir. Nasıl altın ve gümüş İnsan oğlunu diğer hedeflerine vardıracak bir kuvvet ifade ediyorlarsa, hür kimselerin kalplerini elde etmek, onları hizmetçi yapmak da İnsan oğlunu bütün hedeflerine vardıracak bir kuvvete mâlik kılar. Bu bakımdan sebepte ortaklık sevgide ortaklığı gerektirir. Rütbeyi mala tercih etmek ise, rütbenin maldan daha sevimli olmasını gerektirir. Rütbe mülkünün, mal mülküne tercih edilmesi **üç** şeyden ileri gelir:

Birincisi

Rütbe ile mal elde etmek, mal ile rütbe elde etmekten daha kolaydır. O halde âlim veya rütbe sahibi eğer mal edinmek isterse daha kolay olur; zira kalp sahiplerinin malları kalpler için müsahhardır. Hakkında kemâl sıfatına inandığı kimseye verilir. Hasis kişi, kemâl sıfatıyla sıfatlanamaz, bir hazine bulduğu zaman -malını koruyacak bir rütbesi yoksa ve bu mal ile rütbe elde etmeye teşebbüs ederse- muvaffak olamaz. Bu bakımdan rütbe, mal edinmek için âlet ve vesiledir. O halde, rütbeyi elde eden malı da elde etmiştir. Malı elde eden ise, her zaman rütbeyi elde edemez. Bunun için rütbe, maldan daha sevimlidir.

İkincisi

Mal, felâketlere ve telef olmaya mâruzdur. Meselâ çalınır, gasbedilir, padişah ve diktatörlerin pây u mâl etmesine mâruz kalır. Malda bekçilere, koruyucuya ve depolara ihtiyaç vardır. Buna rağmen birçok tehlikelere mâruz kalabilir.

Kalplere gelince, elde edildikleri zaman, bu âfetler onlar için sözkonusu değildir. Kalpler sağlam depolardır. Hırsızlar oralara giremez, yağmacı ve gaspçıların elleri oralara uzanamaz, Malları ve gayr-i menkulleri insana temin ederse de bunların gasbedilmesinden ve zulmen alınmasından insan emin olamaz! Çünkü korumaktan müstağni değildir.

Kalplerin hazinelerine gelince, onlar kendiliklerinden korunmuştur. Rütbe ve mevkî kalplerde, gasbedilmekten, çalınmaktan emindir. Kalpler ancak değiştirmek, halin çirkinleşmesi ve tasdik ettiği kemâl sıfatları hakkında inancının bozulmasıyla gasbolunurlar. Bunun da defedilmesi pek kolaydır ve bu teşebbüse girişen rahatlıkla da muvaffak olamaz.

Üçüncüsü

Zahmet ve yorgunluk çekilmeksizin kalplerin mülk edinmesi başka kalbe sirayet eder, gelişir ve artar. Çünkü kalpler bir şahsa itâat ettikleri, onun ilim, amel veya başka bir sıfattan dolayı kemâline inandıkları zaman, şüphesiz diller kalplerdeki düşüncenin tercümanı olurlar. Onları açıkça belirtirler. Bu bakımdan başkasına da inandığını vasıflandırır ve başkasının kalbini de avlar. Bu mânâdan dolayı tabiat, şöhretinin ve isminin yayılmasını ister. Çünkü bu durumu, memleketlere dağıldığı zaman milletin kalbini avlar. O kalpleri şöhret sahibine itaat ve tâzim etmeye dâvet eder. Böylece biri diğerine bakarak tâzimde bulunur ve durmadan fazlalaşır. Oysa üzerinde durulacak belli bir fert de yoktur.

Mala gelince, maldan herhangi birşeyi edinen onun sahibidir. Onu yorgunluk, zorluk çekmekle artırıp temin edebilir. Rütbe ve mevkî ise daima kendiliğinden artar. Onu durduracak bir engel de yoktur! Mal ise durgundur. Bunun için rütbe ve mevkî büyüdükçe, şöhret yayıldıkça halk övgüsünü yaptıkça buna karşılık malları hakir görür.

İşte bunlar rütbenin, mala tercih edilmesinin sebeplerinin hulâsasıdır. Bunlar tafsil edildikçe tercih yönleri artar.

Soru: Müşkilât hem malda, hem de rütbede vardır. Bu bakımdan İnsan oğlunun mal ve rütbeyi sevmesi uygun değildir! Evet! Zararın define, faydanın gelmesine yarayan miktar malûmdur. Tıpkı yemek, mesken ve elbiseye muhtaç olan veya herhangi bir felâkete yahut da hastalığa müptelâ olup, onu ancak mal ile kaldırabilen bir kimse gibi... Bu kimse, o felâketi nefsinden, ancak mal ve rütbe ile defedebilir. Bu bakımdan onun mal ve rütbeyi sevmesi malûmdur; zira insanın kendisiyle hedefine ulaştığı şey de güzeldir. Tabiatlarda bunun ötesinde garip bir durum vardır. O da mal toplama sevgisi, hazineler yığması, zehirleri toplaması, bütün ihtiyaçlardan sonra fazlasıyla hazinelerin edinilmesidir. Öyle ki eğer kulun altın dolu iki vâdisi varsa, muhakkak üçüncüsünü ister. Böylece İnsan oğlu rütbesinin yükselmesini, şöhretinin hayatında hiç ayak basamayacağını ve insanlarını göremeyeceğini bildiği memleketlerin en ücra köşelerine kadar yayılmasını sever ve ister ki oranın insanları onu tâzîm etsinler veya mallarını hayır ve hasenat niyetiyle ona versinler veya herhangi bir gayesinde ona yardımcı olsunlar. Böyle yapmalarından ümitsiz olmasına rağmen yine de şöhretinin buralara yayılmasından son derece zevk almaktadır. Bunun sevgisi, tabiatta vardır. Bu istek, cehalet sayılmaya yaklaşır. Çünkü bu, öyle birşeyi sevmektir ki ne dünyada, ne de ahirette faydası vardır.

Cevap: Evet! Bu sevgiden kalpler ayrılamaz. Bunun iki sebebi vardır: **Birincisi** açıktır. Herkes onu idrâk edebilir. **İkincisi** gizli ve iki sebebin de en büyüğüdür. Fakat en incesi, en gizlisi ahmakların değil, zeki kimselerin bile zihinlerinden en uzağıdır. Çünkü nefiste bulunan gizli bir damardan, tabiatta örtülü bulunan bir huydan yardım alır. Öyle ki dalanlar bile o gizli damara vâkıf olmamaktadırlar.

Birinci Sebep

Birinci sebep, korku elemini defetmektir. Çünkü korkak bir kimse, su-i zan hastalığına müptelâdır. İnsan oğlunun her ne kadar hal-i hazırda serveti kendisine kifayet ediyorsa da onun uzun emeli vardır. Kalbine, kendisine kifayet eden mal çoğu zaman telef olur düşüncesi gelir. Dolayısıyla başkasına muhtaç olur. Bu vesvese insanın kalbine geldi mi, kalpte korku belirir. Korkunun elemini başka bir malın varlığıyla meydana gelen emniyet siler. Eğer hâl-i hazırdaki malına bir belâ isabet ederse, öbür mala sığınır. Bu bakımdan bu kimse daima nefsi için korktuğundan ve hayatı sevdiğinden uzun hayatı ve ihtiyaçların hücumunu takdir eder, Âfetlerin mallara isabet etme imkânını hesaba katar ve bundan korku hisseder. Korkusunu kaldıracak birşey arar. O da malın çokluğudur ki malının bir kısmı belli bir miktarda durmaz. Dolayısıyla böyle bir korkunun dünyada olan her şeyi mülk edininceye kadar durması sözkonusu değildir ve bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İki tür aç kimse vardır ki doymazlar: İlmin açlığını çeken, malın açlığını çeken! Bu illetin benzeri, vatanından ve memleketinden uzak olanların kalplerinde rütbe ve mevkî sevgisinde de geçerlidir.

Çünkü kişi kendisini vatanından uzaklaştıracak veya öbür insanları vatanlarından uzaklaştırıp kendi vatanına getirecek herhangi bir sebebi hesaba katmaktan bir türlü kendisini kurtaramaz! Dolayısıyla okuların yardımına muhtaç olacağını hisseder. Bu duygu mümkün oldukça, kişinin onlara muhtaç olması açıkça muhal sayılmadıkça, nefis için onların kalplerinde mevkî edinmekten zevk almak sözkonusu olur. Çünkü böyle bir mevkî sayesinde yukarıda bahsedilen korkudan emin olmak vardır.

İkinci Sebep

Bu, en kuvvetli sebeptir ve oda şudur: Ruh, rabbânî bir emirdir. **Allahü teâlâ**, onu rabbanî bir emir olmakla vasıflandırmıştır.

Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh, rabbimin emrindendir ve size ilimden ancak az birşey verilmiştir'.(İsra/85)

Ruh'un rabbanî oluşunun mânâsı şudur: Ruh, mükâşefe ilimlerinin sırlarındandır. Onu izhar edip belirtmekte ruhsat yoktur; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onu belirtmemiştir. Fakat sen bunu bilmeden önce, biliyorsun ki kalbin yemek ve cinsî ilişki gibi behimî sıfatlara; eziyet etmek, vurmak ve öldürmek gibi yırtıcı sıfatlara, fesadlık, kandırma ve hile gibi **şeytan**î sıfatlara, yücelik talep etmek, cebretmek, azîz olmak ve kibir gibi rububiyet sıfatlarına meyli vardır. Bunun hikmeti de şudur: Kalp, izah ve tefsir edilmesi uzun uzadıya süren çeşitli asıl ve unsurlardan müteşekkildir. Bu bakımdan kalp, içinde bulunan rabbânî emirden dolayı tabiî olarak rubûbiyyeti sever. Rubûbiyyet'in mânâsı, kemâlde bir olmak, istiklâl yoluyla varlıkta farklı olmaktır. O halde kemâl, ilâhî sıfatlardan bir sıfattır ve bu bakımdan tabii olarak İnsan oğluna güzel gelir. Kemâl'e ermek ise varlıkta müstakil olmakla olur. Çünkü varlıkta ortaklık, şüphesiz eksikliktir. Bu bakımdan güneşin kemâli, tek başına olmasındadır. Eğer onunla beraber **ikinci** bir güneş olsaydı, bu durum güneş hakkında bir eksiklik olurdu. Çünkü güneşlik mânâsındaki kemâl de tek başına olmazdı. Varlıkta müstakil olan **Allahü teâlâ**'dır; zira onunla beraber ve ondan başka bir varlık yoktur. Çünkü O'ndan başkası O'nun kudretinin eserlerinden bir eserdir.

O eserin, zatı itibariyle kıvamı (varlığı) yoktur. Aksine o, Allah ile kaimdir. Bu bakımdan O'nunla mevcut değildir. Çünkü beraberlik, rütbede eşitliği gerektirir. Rütbede eşitlik ise, kemâlde eksikliktir. Hatta kâmil, rütbede benzeri olmayandır. Nasıl ki güneş ışınlarının ufkun etrafında parlaması, güneşte bir eksiklik olmayıp, aksine onun kemâlinin cümlesinden ise ve güneşin noksanı; rütbede kendisine eşit olan ve varlığına ihtiyaç olmayan başka bir güneşin varlığına bağlı ise, tıpkı bunun gibi âlemde bulunan herşeyin varlığı kudret nûrlarının parlamasına dönüşür. Bu bakımdan o varlık, metbû değil de tâbidir. Oysa rubûbiyetin mânâsı, varlıkta istiklâl demektir. Bu da kemâldir. Her insan tabiatıyla kemâlde münferid olmayı sever ve bunun için de sûfi şeyhlerinden biri şöyle demiştir: 'Hiçbir insan yoktur ki onun bâtınında Firavun'un açıkça söylediği 'Ben sizin en yüce rabbinizim!' (Nâziat/32) sözü bulunmasın! Fakat İnsan oğlu, bunun revaç bulacağı bir fırsatı bulamamaktadır!'18

Bu söz, denildiği gibi doğrudur. Çünkü kulluk, nefsi kahretmektir. Rubûbiyet, tabiî olarak sevilen bir şeydir. Rubûbiyet'in tabiî olarak sevilmesi 'De ki: Ruh, rabbimin ermindendir' (İsra/89) ayetinin işaret ettiği rabbanî nisbetten doğar. Fakat nefis, kemâlin zirvesini idrâk etmekten aciz olduğu zaman, kemâl için olan şehveti düşmez. Bu bakımdan o, kemâli sever ve kemâli arzular. Kemâlin ötesinde

bulunan başka bir mânâdan değil de zatından dolayı ondan zevk alır. Her mevcut zatını ve zatının kemâlini sever. Zatının yokluğu veya zatında kemâl sıfatlarının yokluğundan nefret eder. Varlıkta farklılık, teslim edildikten sonra, ancak kemâl, bütün mevcudatı istilâ etmektedir. Çünkü kemâlin en mükemmeli, senden başka bulunanın varlığının senden olmasıdır. Eğer o varlık senden değilse, eğer onları istilâ etmişsen, bu takdirde hepsini istilâ etmek tabiî olarak sevilir. Çünkü bu bir nevi kemâldir. Zatını bilen her mevcut zatını sever, zatının kemâlini sever ve ondan zevk alır. Birşeyi istilâ etmek, ancak onda tesir etmeye kâdir olmakla, istediği şekilde onu evirip çevirmekle mümkündür. Bu bakımdan İnsan oğlu ister ki beraberinde mevcut olan bütün eşyayı istilâ etsin. Ancak mevcud olanlar, Allah'ın zatı ve sıfatları gibi, haddi zatında tağyiri kabul etmeyen denizler, dağlar; denizlerin ve dağların altındaki şeyler, **şeytan**lar, cinler ve meleklerin nefisleri, göklerin melekûtu, yıldızlar ve felekler gibi bozulmayı kabul eden, fakat halkın kuvvet ve kudretinin istilâsına mâruz kalmayacak olan yer, yerin parçaları, yerin üzerindeki madenler, bitkiler ve hayvanlar gibi kulun kudretiyle bozulmayı kabul eden kısımlara bölünmektedir. İnsan oğlunun kalbi, değişiklik ve bozulmayı kabul eden kısımdandır. Çünkü kalpler, insanların ve hayvanların bedenleri gibi, tesir altında kalıp bozulmayı kabul etmeye elverişlidir. Bu bakımdan varlıklar arızî olanlar gibi İnsan oğlunun kendisinde tasarruf etmesi mümkün olan kısım ile Allah'ın zatı, melekler ve gökler gibi İnsan oğlunun kudretinin dahilinde olmayan kısımlara ayrıldığından insan ister ki ilim ve göklerin sırlarına vâkıf olmakla gökleri istilâ etsin! Çünkü bu da istilânın bir nevidir; zira ilimle bilinen birşey, ilmin altına giren şey gibidir. Dolayısıyla âlim de onu istilâ etmiş olur ve bu sırra binaen kişi, **Allahü teâlâ**'yı bilmeyi, melekleri, felekleri, yıldızları, göklerin bütün acaipliklerini, denizlerin, dağların ve benzerlerinin bütün acaipliklerini bilmeyi ister. Çünkü bunları bilmek bir nevi istilâdır. İstilâ ise kemâlin bir nevidir. Bu ise, tıpkı acaip bir sanatı yapmaktan aciz kalanın, o sanattaki inceliğin bilgisine iştiyak duymasına benzer.

Meselâ kişi, satrancı yapmaktan acizdir. Buna rağmen kişi satranç oynamayı bilmek ister.19 Onun nasıl olduğunu bilmek ister. Hendese veya hokkabazlıkta acaip bir sanatı görüp veya ağır birşeyi çekmek veyahut başka bir hususu görüp nefsinde onu yapmak hususunda aciz ve kusurlu olduğunu hisseden bir kimse, buna rağmen bunun keyfiyetini bilmeyi merak eder. Her ne kadar âciz ise de ilmin kemâliyle lezzetlenip duygulanır.

İkinci kısma gelince, Âdem oğlunun istilâ etmesine kudretli bulunduğu yerdeki şeylerdir. İnsan bunları istilâ edip tasarrufu altına almak ister ki kendisine müsahhar olsunlar, işaret ve iradesine bağlı bulunsunlar. Çünkü böyle olmalarında istilânın kemâli ve Rubûbiyet sıfatlarına benzerlik vardır. Kalpler ancak sevgi ile müsahhar olurlar. Sevmek de ancak kemâl inancından doğar. Çünkü her kemâl sevimlidir; zira kemâl, ilâhî sıfatlardandır. İlâhî sıfatların hepsinin de güzel olması tabiîdir. Çünkü rabbânî mânâ, insan mânâlarının içinde vardır. Öyle bir mânâ ki ölüm onu çürütüp yok etmez! Toprak ona musallat olup onu yemez; zira o, îman ve mârifetin merkezidir. Allah ile mülâkata varan ve o mülâkata doğru çaba sarfeden odur. Durum bu iken rütbenin mânâsı; kalpleri müsahhar kılmaktır. Kalplerin kendisine müsahhar olduğu kimsenin kudreti ve kalpleri istilâ etme gücü vardır. Kudret ve istilâ ise kemâldir. Kemâl de rubûbiyet sıfatlarındandır. Bu bakımdan tabiî olarak kalbin isteği, ilim ve kudret ile meydana gelen kemâldir. Mal ve rütbe ise, kudretin sebeplerindendir. Ne malûmatın sonu, ne de kudretin dahilinde olanların sonu vardır. Bir mal veya makdur devam ettikçe şevk durmaz. Eksiklik ortadan kalkmaz. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle

buyurmuştur: İki aç vardır ki doymazlar: Mala karşı aç olan ile ilme karşı aç olan'. O halde, kalplerin isteği kemâldir. Kemâl de ilim ve kudretle meydana gelir.Buradaki değişik dereceler sayılmayacak kadar çoktur. Bu bakımdan her insanın sevinci ve zevki, idrâk ettiği kemâl nisbetindedir.

İşte ilim, mal ve rütbenin sevimli olmasındaki sır budur. Bu sır, ilim, mal ve rütbenin, zevklerin elde edilmesine vesile olduklarından dolayı sevilmesinin ötesinde bir sırdır. Çünkü bu sır, zevklere ulaşamasa bile yine de kalmaktadır. Hatta İnsan oğlu, kendisini gayelerine ulaştırmayan ilimleri de sever. Bazen insanoğlunun elinden birtakım gaye ve zevkleri çıkar. Fakat insan tabiatı bütün acaiplikler ve müşkilâtlarda ilmi talep etmeyi gerektirir. Çünkü ilimde malûmu (bilineni) istilâ etme mânası vardır. Bu ise rubûbiyet sıfatından olan kemâlin bir nevidir. Bu bakımdan tabiî olarak sevilir. Ancak ilim ve kudret kemâlinin sevgisinde birtakım yanlışlıklayüz fen) mânâsına gelen bir kelimeden Arap diline nakledilmiştir. Vâzı Hindli bir hakimdir. Hindli bir padişah için yapmıştır. Şâfiî'ye göre ibadetleri geçirmemek şartıyla satranç oynamak mübahtır.r vardır. Allah'ın izniyle onları belirtmek gerekir.

18) Bu sözle, İbn Lâl'in Mekârim 'u1-Ahlâk 'ta Câbir'den rivâyet ettiği mânâ uzlaşır. 'Ceberrût kalptedir' ve 'Zulüm nefiste saklıdır. Acizlik onu gizler. Kudret de onu açığa çıkarır!' meşhur sözleri bu söz ile telif olunur. (İthaf us-Saade, VIII/243)

19) Satranç Farsça'daki 'Sedrenk'

6. Hakîkî Kemâlât ile Vehmî Kemâlât

Anlaşıldı ki varlık hususunda müstakil olmayı kaybettikten sonra kemâl ancak ilim ve kudrette vardır. Fakat buradaki hakîkî kemâl, vehmî ve hayalî kemal ile karıştırılmaktadır. İzahı şöyledir: İlim kemâlî, Allah'ındır. Bu da **üç** şekilde olur:

Birincisi

Malûmatların çokluk ve genişliğinden gelir; zira **Allahü teâlâ** bütün malûmatları ihâta edicidir. Bunun içindir ki kulun ilmi çoğaldıkça Allah'a (mertebece) daha fazla yakın olur.

İkincisi

Olduğu gibi ilmin malûmla ilgilenmesi cihetindendir: Malûmun tam bir keşifle, ilimle keşfolunması cihetiyledir; zira malûmatlar **Allahü teâlâ**'ya, mahiyetleri hasebiyle, en mükemmel keşif ile keşf olunmaktadır. Bu sırra binaen kulun ilmi, en vâzıh, en kesif, en doğru ve ilim sıfatının tafsilâtı hususunda malûma en uygun olduğu zaman kulun Allah'a (mânen) en yakın olduğu zamandır.

Üçüncüsü

İlmin bozulmaz ve değişmez olması bakımından ebediyyen kalacağı cihetinden ileri gelir. Çünkü Allah'ın ilmi bâkîdir. Değişmesi düşünülemez. Bu bakımdan ne zaman kulun ilmi de değişine kabul etmeyen malûmatlarla ilgilenirse, kul daha fazla Allah'a yakın olur.

Malûmat iki kısımdır; bir kısmı mütegayyir (değişmeyi kabul eden) olanlar, bir kısmı da ezelî olanlar!

Birinci Kısım

Değişmeyi kabul edenlere gelince, bunların misâli Zeyd'in evde olduğunu bilmektir. Bu bilgi, malûmu olan bir ilimdir. Fakat Zeyd'in evden çıkacağı düşünülebilir ve evde olduğu inancı olduğu gibi kalabilir. Dolayısıyla cehalete dönüşebilir. Dolayısıyla kemâl değil de eksiklik olabilir. Ona uygun bir şekilde inandıkça, onun inancının tam tersine olabileceği düşünüldükçe, kemâlinin eksikliğe, ilminin cehalete dönüşme ihtimali vardır. Kâinatın bütün değişenleri bu misâle iltihak eder. Mesela bir dağın yüksekliğini, bir yerin ölçüsünü, bir memleketin nüfusunu, merkezlerin arasındaki mesafe ve fersahları bilmen, melekler ve memleketler hakkında zikredilen diğer malûmatların gibidir.

Lisanları bilmek de böyledir. Lisanlar zamanla milletlerin ve âdetlerin değişmesiyle değişen ıstılahlardır. İşte bunlar, malûmatları civa gibi olan ilimlerdir. Bir halden bir hale girerler. Onlarda ancak hâl-i hazırda kemâl vardır. Kalpte ise kâmil olarak devam etmez.

İkinci Kısım

İkinci kısım, ezelî olan malûmatlardır. O malûmatlar caiz olanların cevazı, vâcib olanların vücubu, muhal olanların muhalliğidir; zira bunlar ezelî ve ebedî malûmatlardır. Hiçbir zaman vâcib caize, caiz muhale, muhal vacibe dönüşmez. Bütün bu kısımlar Allah'ın marifetine dahildirler. Allah'a vacib, Allah'ın sıfatlarında muhal, fiilerinde caiz olan kısımların mârifetine dahildirler. Bu bakımdan Allah, sıfatları, fiilleri, yer ve gök melekûtundaki hikmeti, dünya ve ahiretin tertibi ve bununla ilgili ilim, hakîkî kemâldir. Bu kemâl sıfatına sahip olan bir kimse Allah'a yaklaşır, ölümden sonra da nefsin kemâli olarak devam eder. Bu mârifet ölümden sonra âriflerin nûru olur. Onların önünde ve sağlarında yürür. Onlar derler ki: 'Ey rabbimiz! Bizim nûrumuzu tamamla!'

Yani bu mârifet sermaye olur. Dünyada keşfolunmayan şeylerin keşfine ulaştırır. Nasıl ki beraberinde gizli bir çıra olan bir kimse için o çıranın ondan alman başka bir çıra vasıtasıyla ışığının artmasına sebep olması mümkün oluyorsa ve dolayısıyla tamamlamak yoluyla o gizli ışık kemâle eriyorsa tıpkı onun gibi...

Beraberinde çıranın aslı olmayan bir kimse ise böyle bir raddeye varmasını umma imkânına dahi sahip değildir. Bu bakımdan beraberinde Allah mârifetinin temeli olmayan bir kimse için bu nûru ummak sözkonusu değildir. Bu kimse karanlık içerisinde kalıp, bir türlü o karanlıklardan çıkamayan bir kimse gibi olur. Hatta engin bir denizin içindeki karanlıklar gibi olur. Dalga üstünde dalgaya, onun üstünde bulutun karanlığına, karanlık üstüne karanlıklara dalar. O halde, saadet ancak Allah'ın mârifetinde vardır. Onun dışındaki mârifetlere gelince, o mârifetlerin bir kısmı vardır ki şiiri, Arap neseblerini ve benzerlerini bilmek gibi hiçbir faydası yoktur. O mârifetlerin bir kısmının -Arap dilini, tefsir ve fıkıh ilimlerini ve hadîsleri bilmek gibi- Allah mârifetine yardım etmekte faydası vardır. Çünkü Arap dilinin bilgisi Kur'ân tefsirinin bilgisine yardımcı olur. Tefsirin bilgisi, Kur'ân'daki ibareleri ve nefsin tezkiyesini ifade eden amellerin keyfiyetinin bilinmesine yardım eder. Nefsin tezkiye yolunun bilinmesi, nefsi Allah marifetine hidayet etmeyi kabule hazırlanmayı ifade eder.

(Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini temizleyen iflah olmuştur.(Şems/9)

Ama biz bizim uğrumuz da cihad edenleri elbette yollarımıza iletiriz.(Ankebût/69)

Bu bakımdan bu mârifetlerin tamamı, Allah'ın mârifetinin tahkikine birer vesile olurlar. Kemâl, ancak Allah'ın sıfatlarının ve [fiillerinin mârifetidir. Mevcûdâtı kapsayan bütün mârifetler de bu kemâle dahildir; zira mevcudâtın hepsi **Allahü teâlâ**'nın fiillerindendir. O halde mevcudâtı, Allah'ın fiili olması, hikmet, irade ve kudretiyle bağlı bulunması hasebiyle bilen bir kimsenin bu bilgisi Allah'ın mârifetini tamamlayıcı olur.

İşte bu, ilim kemâlinin hükmüdür. Her ne kadar rütbe ve riyanın hükümleri bahsinde bunu belirtmek uygun değil ise de biz bunu kemâl kısımlarının tamamını saymak için zikrettik.

Kudrete gelince, kudrette kul için hakîkî bir kemâl yoktur. Kulun hakîkî bir ilmi vardır. Hakîkî bir kuvvet ise sözkonusu değildir. Hakîkî kudret ancak Allah'ın kudretidir. Kulun irâdesinden, kudret ve hareketlerinden sonra meydana gelen şeyler ise Münciyât bölümünün birçok yerinde, tevekkül, şükür ve sabır bahislerinde söylediğimiz gibi, Allah'ın icadıyla var olmuştur. İlmin kemâli, ölümden sonra da kendisiyle beraber kalır. Kendisini Allah'a ulaştırır. Kudretin kemâli ise böyle bir hususiyete sahip değildir. Evet! Hâl-i hazıra nisbeten kudret cihetinden kişinin bir kemâli vardır ve bu kudret onu ilim kemâline, tıpkı âzalarının selâmeti, elinin çalışmak için kuvveti, ayağının yürümek için, duyularının idrâk için kuvveti gibi ilim kemâline vesiledir. Çünkü bu kuvvetler, kişiyi ilim kemâlinin hakikatine ulaştırmanın âletidir. Bazen kişi bu kuvvetleri elde tutmak için mal ve rütbe kudretine muhtaç olur ki onunla yemek, içmek, elbise ve meskene varabilsin. Bu da belirli bir miktar ve hududa kadardır. Eğer bunu Allah'ın celâlinin mârifetine varmak için kullanmazsa burada hiçbir şekilde feyz yoktur. Ancak hâl-i hâzırdaki lezzet yönünde vardır. Öyle lezzet ki çok çabuk yok olur! Kim bunu kemâl zannederse, o cehalete düşmüştür. Bu bakımdan halkın çoğu bu cehaletin bataklığında helâk olur. Onlar zannediyorlar ki haşmetin kahrıyla bedenlere güç yetirmek, geniş zenginlikle malları ele geçirmek, rütbe sayesinde kalplerde tâzim ve ihtirama sahip olmak kemâldir! Buna inandıkları ve aradıkları zaman, onunla meşgul olurlar. Bunun için de tehlikelere girerler. Allah'a ve Allah'ın meleklerine yaklaşmayı gerektiren hakîkî kemâl -ki ilim ve hürriyettir- onu unuturlar. (Buradaki) ilim, **Allahü teâlâ**'nın zikrettiğimiz mârifetinden ibarettir.

(Buradaki) hürriyete gelince, bu hürriyet, şehvetlerin esaretinden, dünya üzüntülerinden, şehvete zebun olmayan, öfkeye meftun bulunmayan meleklere benzemek bakımından cebren dünyayı istilâ etmekten kurtulmak demektir. Çünkü şehvetin ve öfkenin eserlerini nefisten bertaraf etmek, meleklerin sıfatlarından olan kemâldendir.

Allahü teâlâ için bozulmanın ve tesir altında bulunmanın muhal olması onun kemâl sıfatlarındandır. Bu bakımdan kim ârızî sebeplerden ötürü tağyir ve tesirden daha uzak kalırsa o, Allah'a daha yakın olur, meleklere daha çok benzer, derecesi Allah katında daha büyür. Bu kemâl, ilim ve kudret kemâlinin dışında kalan **üçüncü** bir kemâldir. Biz bunu kemâlin kısımları bölümünde zikretmedik. Çünkü bunun hakikati, yokluk ve eksikliğe dönüşür; zira tağyir, noksanlık, var olan bir sıfatın yok olmasından ibarettir. Helâk ise, lezzetlerde ve kemâl sıfatlarında eksikliktir. Çünkü kemâlât -eğer biz şehvetlerle bozulmamayı ve şehvetlere itâat etmemeyi ilim ve hürriyet kemâli gibi, kemâl sayarsak- **üç** kısımdır. Bundan gayem; şehvetlere kulluk yapmamak, dünyevî sebepleri irade etmektir. Kul için kudretin kemâli, ilim ve hürriyet kemâlinin elde edilmesinin yoludur. Fakat ölümden sonra bâki kalacak kudret kemâlini elde etmeye yol yoktur; zira kulun mallara, kalplere ve bedenlere güç yetirmesi ölümle

sona erer! Mârifet ve hürriyet ise, ölümle sona ermez. Aksine onlar kulda bir kemâl olarak kalırlar ve Allah'a yaklaşmasına vesile olurlar.

Câhillerin ne duruma düştüklerine dikkat et! İki gözden âma olanların düşmesi gibi yüz üstü düşmüşlerdir! Rütbe ve mal ile kudret kemâline yönelmişlerdir Oysa bu sahip olunamayacak bir kemâldir. Eğer sahip olunursa da devamı yoktur. Hürriyet ve ilmin kemâlinden yüz çevirmişlerdir. O kemâl ki insanda meydana geldiği zaman, ebediyyen kalır, ölümle bile kesilmez. "Bunlar o kimselerdir ki dünya hayatını ahirete bedel satın almışlardır. Şüphe yoktur ki onlardan azap hafifletilmez ve onlar yardıma da mazhar olmazlar".

Mal ve evlatlar dünya hayatının süsüdürler. Kalıcı olan güzel ameller ise, Allah'ın katında, sevap yönünden, daha hayırlı, ümit yönünden daha faydalıdırlar.(Kehf/46)

Bu bakımdan ilim ve hürriyet, bâki kalır. Mal ve mevkî ise çabuk yok olacak kemâldir. Bu, **Allahü teâlâ**'nın, misâl getirdiği gibidir.

Dünya hayatının misali, tıpkı şöyledir: Gökten bir su indirdik, insanların ve hayvanların yediği arz bitkisi o su ile birbirine karıştı; nihayet yer ziynetini takınıp süslendiği, halk da on(un ürününü toplamaya) kadir olduklarını zannettikleri sırada birden emrimiz ona gece veya gündüz geldi; sanki dün o hiç şenlenmemiş gibi, onu (kökünden) biçilmiş yaptık.(Yunus/24)

Onlara dünya hayatının tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten bir su indirdik, yerin bitkisi onunla karıştı ve (sonunda bitkiler), rüzgârların savurduğu çöp kırıntıları hâline geliverdi.(Keh/45)

Ölüm rüzgârlarının saçıp savurduğu herşey dünya hayatının (solması yakın olan) çiçeğidir. Ölümün kökünü kazıyamadığı şeyler, insandan sonra kalan salih amellerdir. İşte bununla anlaşıldı ki mal ve rütbe ile olan kudretin kemâli, vehmî bir kemâldir. Aslı astarı yoktur ve yine anlaşıldı ki vaktini bu çeşit bir kemâle hasreden ve bunu esas hedef sanan, cahilin ta kendisidir. Buna şair Ebû Tayyib el-Mütenebbî Ahmed b. Hüseyin şu şiiriyle işaret etmiştir:

Kim saatlerini mal toplamaya sarfederse, hem de bunu fakirlikten korkarak yaparsa,

Kesinlikle onun yaptığı fakirliğin ta kendisidir.

Ancak mal ve rütbenin insanı hakîkî kemâle ulaştıracak miktarı, bu hükmün dışındadır.

Yarab! Bizi hayra muvaffak kıldığın, lûtfunla hidayete erdirdiğin kullarından eyle!

7.Rütbe Sevgisinin Övülen ve Yerilen Kısımları

Rütbe'nin mânâsının, kalpleri mülk edinmek ve onlara güç yetirmek olduğunu bildiğin takdirde onun hükmünün, malları mülk edinme hükmü olduğunu da öğrenmişsin demektir. Çünkü o da dünyanın gelipgeçen ârazlarından bir arazdır. Mal gibi ölümle sona erer. Dünya, ahiretin tarlasıdır. Bu bakımdan dünyada ne yaratılmışsa ondan ahiret azığı edinmek mümkündür.

Nasıl yemek, içmek ve giymek zarureti için az bir mal mutlaka lâzım ise, halk ile beraber yaşamak için küçük bir mevkî de öylece lâzımdır. Nasıl ki insan yemekten müstağni değilse ve dolayısıyla yemeği veya yemeğe vereceği malı sevmesi caiz ise, tıpkı onun gibi, hizmet eden bir hizmetçiye, yardımcı olan bir arkadaşa, irşad eden bir üstada, koruyan ve şerlilerin zulmünü defeden bir sultana (saltanat sahibine)

muhtaçtır. Bu bakımdan kulun, hizmetçisini hizmetine dâvet edecek bir hürmetinin hizmetçinin kalbinde bulunmasını istemesi dinen kötü değildir. Arkadaşının kalbinde kendisiyle güzel arkadaşlık yapacağına ve yardımını kendisinden esirgemeyeceğine sevkedecek bir kıymetinin bulunmasını istemesi de kötü değildir. Üstadının kalbinde kendisinden irşadını, öğretmesini, ihtimamını esirgemeyecek derecede bir kıymetinin bulunmasını istemesi de yasaklanmış bir istek değildir.

Sultanın yanında kendisinden serleri defedecek kadar bir kıymetinin bulunmasını istemesi de kötü değildir. Çünkü mal gibi mevkî de gayelere götürücü bir vesiledir. Bu bakımdan mevkî ile mal arasında fark yoktur. Ancak kesin olan şudur ki mal ve mevkînin bizzat kendileri kişinin isteği değildir, hatta def-i hacet için muhtaç olması, evinde bir helânın bulunmasını istemesi gibidir ve onun yerine geçer. Buna rağmen İnsan oğlu helâdan kurtulmak için def-i hacete muhtaç olmamayı isterdi. Bu bakımdan bu, hakîkatte İnsan oğlunun helâya muhib olmadığını gösterir. Öyleyse sevgiliye ulaştırmak için istenilen şeyler sevgili değil, aksine onunla varılmak istenilen gaye sevgilidir.

Fark başka bir misalle daha iyi idrâk edilebilir. Şöyle ki: Kişi bazen yemeğin fazlasını helâ vasıtasıyla bertaraf ettiği gibi, şehvetinin fazlasını eşi vasıtasıyla bertaraf ettiğinden dolayı eşini sever. Eğer şehvetten kurtulmuş olsaydı muhakkak eşinden uzaklaşırdı. Tıpkı def-i hacetten kurtulsaydı helâyı bırakıp ona uğramayacağı gibi... Bazen de âşıkların sevgisi gibi, eşini şahsiyetinden dolayı sever. Eğer şehveti başka bir şekilde bertaraf edilse dahi, yine onu nikâhının altında bırakır. İşte sevgi **birinci**sine değil de bu ikincisine denir. Mal ve mevkî de böyledir. Onlar da bu iki yönden sevilirler. Bu bakımdan bedenin mühim vazifelerine onlar vasıtasıyla varmak için onları sevmek kötü değildir.

Bedenin zaruretinin ve ihtiyacının dışında kalan şeyleri, bizzat kendilerinden dolayı sevmek ise kötüdür! Fakat sevgi, günah işlemeye, yalan, dalavere ve mahzurlu bir işi yapmak suretiyle elde edilen birşeyi kazanmaya, herhangi bir ibâdetle elde edilen birşeye kendisini ulaştırmaya, para ve mevki sahibini zorlamadıkça fâsıklık ve günahkârlıkla vasıflanmaz; zira ibâdet vasıtasıyla mal veya mevkîye ulaşmak, din nâmına bir cinayettir. Bu ise haramdır. Geleceği gibi mahzurlu olan riyanın mânâsı da buraya dönüşür.

Soru: 'Kişinin, sultanın, arkadaşının, hizmetçisinin, hocasının veya kendisine bağlı olan bir kimsenin kalbinde mevkî sahibi olmayı talep etmesi, nasıl olursa olsun mübah mıdır veya hususî bir yönden, hususî bir hududa kadar mı mübahtır?'

Cevap: Bu, **üç** şekilde istenir. Bu **üç** şekilden **ikisi** mübah, biri mahzurludur.

Mahzurlu olan vecih ilim, takvâ ve soy gibi kendisinde bulunmayan bir sıfatın varlığına inandırarak kalplerinde mevkînin yerleşmesini istemesidir. Onlara Hazret-i Ali'nin soyundan geldiğini veya âlim kişi olduğunu veya muttaki olduğunu söyler. Oysa böyle değildir. İşte böyle yapması haramdır. Çünkü böyle yapmak, yalan ve göz bağcılıktır. Gözbağcılık da ya sözle veya muamele ile olur.

Mübah olan iki vechin biri; onların kalbinde, kendisinde bulunan bir sıfatla yerleşmek istemesidir. Hazret-i Yusufun, rabbi tarafından haber verilen sözünde olduğu gibi:

Beni Mısır'ın hazineleri üzerine me'mur et! Çünkü ben iyi korur, iyi bilirim.(Yûsuf/55)

Görüldüğü gibi Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) korumak ve iyi bilmek vasfı ile Aziz'in kalbinde mertebe talep etti. Hem de Aziz kendisine muhtaç olduğu halde... Aynı zamanda Yûsuf dediğinde de doğru idi.

İkincisi ise, ayıplarından birini örtmek, günahlarından birini bilip de kalbindeki kıymeti düşmesin diye gizlemesini istemesidir. Bu da mubahtır. Çünkü çirkinleri örtmek caizdir. Bu hususta perdeyi yırtmak, çirkini göstermek caiz değildir. Burada kandırma yoktur. Aksine bu, bilinmesinde fayda olmayan bir bilginin yolunu kapatmaktır. Tıpkı idareciden içki içtiğini gizleyip, muttaki olduğunu ona telkin etmeye çalışmayan bir kimse gibi... Zira kişinin 'ben muttakîyim' demesi kandırmak olur. Fakat içki içtiğini söylememesi muttaki olmasını gerektirmez. Sadece içtiğinin bilinmesini istememiş olur. Yönetici kendisi hakkında güzel inanca sahip olsun diye kişinin onun huzurunda güzelce namaz kılması da mahzurlu kısımdandır. Çünkü böyle yapmak riyâ ve adam kandırmaktır; zira böyle yapmakla adama Allah'tan korktuğu, hâlis kimselerden olduğu imajını vermektedir. Bu ise riyakârlık ve gösteriş yapmaktır.

Bu takdirde bir insan nasıl ihlâs sahibi olabilir? Dolayısıyla bu şekilde mevki istemek haramdır. Günah ve mâsiyetle mevkî istemek de haramdır. Bu hareket, haram mal kazanmaktan zerre kadar farklı değildir. Nasıl ki karşılıksız veya başka bir dalavere yapıp başkasının malını elde etmek caiz değilse, o kişinin kalbini tezvir ve kandırmak yoluyla mevkî elde etmek de caiz değildir; zira kalpleri mülk edinmek, malları mülk edinmekten tehlike yönünden daha büyüktür!

8.İnsan Nefsinin Övülmekten Hoşlanmasının, Yerilmekten Hoşlanmamasının Sebepleri

Övülmenin sevilmesi ve kalbin ondan zevk alması için **dört** sebep vardır:

Birinci Sebep

Sebeplerin en kuvvetlisi olan **birinci** sebep, nefsin kemâlini sezmesidir. Biz, kemâlin sevimli ve her sevimlinin idrâk edilmesinin de lezzetli olduğunu belirtmiştik. Bu bakımdan nefis, ne zaman kemâlini sezerse, rahata kavuşur, gelişir ve lezzetlenir. Medh ise, medhi yapılanın nefsine, kâmil olduğunu sezdirir; zira medhedenin söylediği vasıf, ya açıkça görünen veya şüpheli olan bir vasıftır. Eğer o vasıf görünen ve açık bir vasıf ise, bununla lezzetlenmek daha azdır. Fakat lezzetten de uzak değildir. Onu uzun boylulukla veya beyaz tenlilikle övmesi gibi... Her ne kadar bu bir nevi kemâl ise de nefis bundan gâfil olup lezzetinden boş olur. Sen ona sezdirdiğin zaman, sezişin oluşması, lezzetin oluşmasını sağlar. Eğer o vasıf, şüphe götürür bir vasıf ise, bu takdirde lezzet daha büyük olur. İlim veya takva kemâliyle veya mutlak güzellikle övülmesi gibi... İnsan oğlu, güzelliğinin kemâlinden çoğu zaman kuşku duyar. İlminin ve takvasının kemâlinden tereddüt eder. Bu şüphenin giderilmesine müştak olur. Bu işlerde emsalsiz olduğunu anlamış olur. Böylece kalbi de bu hususta mutmain olur. Ne zaman başkası onu anarsa, bu ona itminan ve o kemâli sezişinden dolayı bir güven verir. Lezzeti büyüdükçe büyür. Lezzetin bundan dolayı büyümesi, bu sıfatları bilen ve gören bir kimseden sâdır olduğu takdirde ancak sözkonusu olur, Bu kimse sözünden ancak tahkikten dolayı inhiraf edip cayar. Bu, tıpkı talebenin zekî, çok faziletli ve kavrayışlı sayılarak üstadının övgüsüne mazhar olmasından sevinmesi gibidir; zira bu, lezzetin son zirvesine varmaktır. Eğer bu övgü sözüne itibar edilmeyen veya o vasfı bilmeyen bir kimseden gelirse, lezzeti azalır. Bu illetten dolayı kötülemeden nefret edilir. Çünkü kötüleme, nefsinin eksik olduğunu

kendisine sezdirir. Eksiklik ise, sevilen kemâlin zıddıdır. Bu bakımdan bundan nefret edilir. Bunu sezmek de elem vericidir ve bu sırra binaen kötüleme, güvenilir basîret sahibi bir kimsenin ağzından çıktığı zaman, elemi daha da büyür. Nitekim biz bu hususu Medh bölümünde zikretmiştik.

İkinci Sebep

Medh delâlet eder ki, medhedenin kalbi, mehdedilenin mülküdür. Onu irade eder. Onda iyiliğin bulunduğuna inanır. İsteğine müsahhar ve râm olur. Kalplerin elde edilmesi sevilir ve istenir. Böyle olduğunu sezmek lezzettir. Bu illetten dolayı -idareciler ve büyükler gibi- kudreti geniş, kalbini elde etmekten fayda gelecek bir kimseden övgü sâdır olduğu zaman lezzet oldukça büyür. Medhedici itibarsız olduğu veya birşeye gücü yetmeyen kimselerden ise, lezzet azalır; zira böyle bir kimsenin kalbini elde edip güç yetirmek, kıymetsiz birşeye güç yetirmektir. Bu bakımdan onun medhi ancak az bir gücün varlığına delâlet eder.

Zemmin çirkin görülmesi, ferdin ondan elem duyması da bu sebeptendir. Kötüleyen, büyüklerden ise felâketi daha da büyük olur. Çünkü bununla elden kaçan fırsat daha büyüktür.

Üçüncü Sebep

Senâcının senâsı, medhedenin medhi, her dinleyenin kalbini avlamaya sebeptir. Hele medheden, sözü geçerli ve övmesine güvenilir bir kimse ise... Bu durum, cemaat arasında vâki olan medhle ilgilidir. Bu bakımdan cemaat ne kadar fazla ise ve senâ edenin sözüne ne kadar fazla iltifat edilirse, övgü de o kadar lezzetli olur. Bu tür kötüleme de nefse o denli ağır gelir.

Dördüncü Sebep

Medh, medhi yapılanın haşmetine, medhedenin diliyle isteyerek veya istemeyerek onu övmeye mecbur olduğuna delâlet eder. Haşmet de içindeki kahır ve kudretten lezzetlidir. Bu lezzet, medheden için de söylediklerine inanmasa bile lezzetlidir. Fakat bunu belirtmeye mecbur olması, kendisi için bir nevi kahr ve istilâ demektir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin zevki, medhedenin medhten kaçmabilmesi ve güçlü olması nisbetindedir. O halde, tevazudan ötürü övmekten kaçınan kuvvetli bir kimsenin medhinin lezzeti daha fazladır. Bu **dört** sebebin tümü bazen bir medhedicinin medhinde toplanır. Dolayısıyla onunla lezzetlenme oldukça büyür. Bazen de ayrılma olur. Sadece bazıları bulunur, bu takdirde zevk azalır.

Kemâli sezdirmek olan **birinci** illete gelince, bu illet medhi yapılanın medhedenin sözünde doğru olmadığını bilmesiyle ortadan kalkar. Nitekim soylu veya cömert veya herhangi bir ilmi bilir veya şer'î yasaklardan sakınır diye övüldüğü ve nefsinin bunların tam zıddıyla muttasıf olduğunu bildiği gibi... Böylece sebebi kemâlin sezdirmesi olan lezzet ortadan kalkar. Dilini ve kalbini istilâ lezzeti ile lezzetlerin diğer kısımları kalır. Eğer medhedenin söylediğine inanmadığını ve bu sıfatın kendisinde olmadığını anlamışsa, kalbin üzerine istilâsı demek olan **ikinci** lezzet de ortadan kalkar. Övgüsüyle konuşmaya insanı mecbur ettiği büyüklük ve istilâ lezzeti ortada kalır! Eğer bu övmek korkudan değil, eğlence ve alay yoluyla geliyorsa, bütün zevkler iptal olunurlar ve burada hiçbir zevk kalmaz. Çünkü **üç** sebep de ortadan kalkmıştır. İşte övgüden zevk alan, kötülemeden eziyet duyan, nefsin illet perdesini aralayan bu beyan ettiklerimizdir.

Biz bunu, mevkî ve övgü sevgisinin ve yergi korkusunun tedavi yolu bilinsin diye zikretmiştik; zira sebebi bilinmeyen birşeyin tedavisi mümkün değildir. Çünkü ilaç, hastalık sebeplerini ortadan kaldırmaktan ibarettir.

Lûtuf ve keremiyle muvaffak kılan Allah'tır. **Allahü teâlâ** her seçkin kulunun üzerine rahmet deryalarını boşaltsın!

9.Mevki ve Rütbe Düşkünlüğünün Çaresi

Kalbine mevkî ve rütbe sevgisi galip gelen bir kimsenin himmeti, halkın gözetilmesine yönelir. Onlara kendisini sevdirmekle ve onların takdiri için riyâkârlık yapmakla meşgul olur. Söz ve hareketlerinde onların yanında derecesini büyütecek şeylere dikkat eder. Bu ise münafıklığın tohumu ve fesadın esasıdır. Şüphesiz ki bu, insanı ibâdetlerde gevşeklik göstermeye ve riyakârlık yapmaya sürükler. Kalpleri elde etmek için mahzurlu hareketlere zorlar ve bunun için de **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların şeref ve mal sevgisini ve dini ifsad etmelerini, saldırgan iki kurda benzeterek şöyle buyurmuştur:

Suyun otu bitirdiği gibi, bu sevgi münafıklığı bitirir.

Zira münafıklık, fiilde veya sözle zâhirin bâtına muhalif olması demektir. Kim, halkın kalbinde mevkî edinmek istiyorsa, münafıklık yapmaya ve kendinde bulunmayan birtakım güzel ahlâkları belirtmeye mecbur olur. Bu ise nifakın ta kendisidir. Bu bakımdan mevkî sevgisi helâk edici şeylerdendir. O halde onu tedavi etmek ve kalpten söküp atmak farzdır. Çünkü kalp, mal sevgisi temeli üzerine yaratıldığı gibi, bu tabiat üzerine de yaratılmıştır. Bunun ilacı ilim ve ameldir.

İlme gelince, ilim demek, mevkîyi kendisinden dolayı sevdiği sebebi bilmek demektir. O sebep de halkın kalpleri üzerinde tam kuvvet ve kudret (tesir) kurmak dernektir. Biz 'Eğer böyle bir durum İnsan oğlu için müyesser olursa da sonu ölümdür ve İnsan oğlundan sonra kalacak salih amellerden değildir' demiştik. Hatta şarktan garba kadar yeryüzünde olan herkes -hâşâ- sana secde etse bile, elli seneye kadar ne secde eden, ne de kendisine secde edilen kalabilir. Senin halin, senden önce kendilerine tevazu gösterenlerle beraber ölüp giden mevkî sahiplerinin hali gibidir. Bu bakımdan sonu olmayan ve ebedî hayattan ibaret olan dini, böyle birşey için terketmek uygun değildir! Daha önce geçtiği gibi, hakîkî ve vehmî kemâli bilen bir kimsenin gözünde mevkî ve rütbe küçülür. Ancak bu, âhireti görüp ahirete bakan ve çarçabuk geçen dünyayı hakir sayan bir kimsenin gözünde küçülür. Böyle kimse, ölüm onun yanında hazır imiş gibidir. Hali, Hasan-ı Basrî'nin, Ömer b. Abdülâziz'e yazdığındaki hali gibi olmalıdır: 'Sanki sen, kendisi hakkında en son ölecektir diye takdir edilen bir kimsesin!'

Dikkat et! Hasan-ı Basrî geleceğe bakışını nasıl uzatmış, onu o an olmuş gibi takdir etmiştir?

Hâli yine Ömer b. Abdülâziz'in hali gibi olmalıdır ki cevabında 'Sanki dünya olmamıştır ve sanki ahiret ortadadır' diye yazmıştır.

İşte bu kimselerin bakışı ve iltifatları neticeye göreydi. Bu bakımdan netice almak için takva ile çalışırlardı; zira bilirlerdi ki iyi neticeyi muttaki kimseler elde ederler. Böylece dünyada mal ve mevkîyi hakir saydılar. Halk tabakasının çoğunun kalp gözleri zayıftır. Sadece geçici dünyaya bakarlar. O gözlerin nûru neticeleri müşahede etmeye uzanmaz!

Fakat siz dünya hayatını (ahirete) tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve daha devamlıdır.(Âlâ/16-17)

Hayır hayır! Doğrusu siz, peşini (dünya zevklerini) seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz. (Kıyâme/20-21)

Bu bakımdan durumu bu olan bir kimsenin geçici âfetleri bilmek suretiyle mevkî sevgisinden kurtulmak için kalbini tedavi etmesi gerekir. Dünyada mevkî ve rütbe sahiplerini hedef edinen tehlikeleri düşünmeli; zira her rütbe ve mevkî sahibine eziyet edilmek istenir ve hased edilir. Daima mertebesinden sakınır. Oysa kalpler kaynayıp altüst olan kazandan daha fazla değişmektedirler. Kalpler ikbal (yönelmek) ve i'râz (yüz çevirmek) etmek arasında kıvranmaktadır.

Bu bakımdan kalpler üzerine inşa edilen herşey, deniz dalgaları üzerine inşa edilen şeye benzer. Bunun da temel tutması sözkonusu değildir. Kalpleri gözetmekle meşgul olmak rütbeyi korumak, hased edicinin hilesini bertaraf edip düşman eziyetini engellemek, bütün bunlar acele gelen üzüntülerdir. Rütbenin zevkini bulandırırlar. Bu bakımdan dünyada rütbeden istenilen ve umulan şeyler, hiçbir zaman korkusuna denk değildir. Ahirette elden kaçan da ayrı!

O halde bundan dolayı, zayıf olan basireti tedavi etmen uygundur. Basireti nâfiz ve îmanı kuvvetli olan bir kimse ise, dünyaya iltifat etmez. İşte ilim bakımından ilaç budur. Amel bakımından tedaviye gelince, halkın kalbinden mevkîsini kınanacak fiillerde bulunmak suretiyle düşürmektir. Böylece, halkın gözünden düşer. Halk tarafından kabul edilme zevkinden uzak kalır. Şandan şöhretten kaçar, tanınmamayı yeğler. Halkın reddetmesine aldırmaz. Hâlık'ın kabul etmesine kanaat eder. İşte Melamiyye mezhebi budur.20 Zira onlar, kendilerini halkın gözünden düşürmek, şöhretin âfetinden selâmet kalmak için, sûreten çirkin olan hareketlere dalarlar. Önder olan bir kimse için böyle yapmak dinen caiz değildir! Zira önder olan bir kimsenin böyle yapması, müslümanların kalbinde dini zayıf düşürür.

Önder olmayanlara gelince, şöhret elde etmesi için bir mahzuru irtikâb etmesi caiz değildir. Halkın gözünde kıymetini düşürücü mübahları yapması gerekir. Nitekim rivâyete göre padişahlardan biri, bir zâhidi ziyarete gelmiş, zâhid onun yaklaştığını görünce bakla ve sebze istemiş, obur bir şekilde yemeye başlamış, büyük lokmalar yapmış. Bu manzarayı gören padişahın gözünden düşmüş ve padişah geri dönüp gitmiştir. Bunun üzerine zâhid şöyle demiştir: "Seni benden çeviren Allah'a hamdolsun!'

Onlardan biri de şarap içiyor zannını vermek ve halkın gözünden düşmek için şarap rengindeki kadehlerde şerbet içmiştir. Böyle yapmanın da caiz olup olmadığı fıkhî bakımdan tartışmalıdır. Ancak hal sahipleri bazen fâkihin fetvâ verdiği birşey ile nefislerini tedavi ederler. Burada kalplerinin ıslahını görürlerse böyle yaparlar. Sonra bazılarının yaptığı gibi kusur şeklinde kendilerinden sâdır olanı telâfi ederler. Nitekim zâhidlikle tanınan bir kimse vardı, halk kendisine rağbet gösterirdi. Birgün bu zat hamama girdi. Başkasının elbisesini giyip çıktı. Yolda durdu ki kendisini tanıyıp elbiseyi kendisinden alsınlar ve kendisini dövsünler ve 'Bu adam hırsızdır!' desinler de kendisini terketsinler.

Şöhretten uzaklaşmada yolların en kuvvetlisi halktan uzaklaşıp, bilinmeyen bir yere hicret etmektir. Çünkü evinde uzlete çekilen bir kimse şöhret bulduğu bir memlekette bunu yaparsa, uzletinden dolayı halkın kalplerinde iyice yerleşen şöhret sevgisinden uzak olamaz; zira böyle bir kimse

çoğu zaman şöhreti sevmediğini zanneder. Oysa aldanır. Onun nefsi, maksadını elde ettiğinden dolayı sükunete kavuşmuştur. Eğer halk onun hakkında inandığından cayarsa, onu zemmedip veya ona uygun olmayan bir duruma kendisini nisbet ederlerse, nefsi feveran edip elemdar olur. Çoğu zaman da böyle olmadığını mâzeret beyan etmek suretiyle ispata çalışır. O tozu onların kalplerinden silmeye gayret sarfeder. Çoğu zaman da halkın kalbinden silmek için yalan söylemeye, hile yapmaya mecbur olur. Bunu, perva etmeden yapar. Böylece kendisinin şöhreti sevdiği anlaşılır. Şöhreti seven bir kimse için şöhretin fitnesi daha büyüktür.

Halktan ümit ettikçe halkın kalbinde mevkî sahibi olmamasını sevmesi mümkün değildir. Bu bakımdan nafakasını çalışmasından veya başka bir yönden temin ettiği, halktan ilişkisini kestiği zaman, bütün insanlar onun yanında düşük insanlar gibi olurlar. Bu takdirde onların kalbinde bir mertebesi olup olmadığına değer vermez. Nitekim şarkın en ücra köşesinde bulunan kimselerin kalbinde değerinin olmamasına aldırmadığı gibi. Çünkü onları görmez ve onlardan bir şey ummaz.

İnsan oğlu ancak kanaatla halktan ümidini keser. Bu bakımdan kanaat eden bir kimse halktan müstağni olur. Müstağni olduğu zaman kalbi halk ile meşgul olmaz. Kalplerde mertebesinin bulunması gözünde beş para etmez. O halde, mertebenin terki ancak kanaat edip halktan ümidi kesmekle olur. Bütün bunlara mertebe hakkında vârid olan, nâm ve nişansızlığı övmek için söylenilen hadîslerle yardım edilir. Selefin şu sözüyle yardım edildiği gibi: 'Mü'min zillet, kıllet veya illetten kurtulamaz'. Bu kişiler, selefin bunları izzete nasıl tercih ettiklerini, ahiret sevabına nasıl rağbet gösterdiklerini görmelidir. **Allahü teâlâ** onların hepsinden razı olsun!

20) Melâmiyye, fukarâdan bir gruptur. Tarikatlarının esası, tam ihlâs üzerine bina edilmiştir. (İthaf'us-Saâde, VIII/253). Günümüzde kadınlı erkekli toplantılar yapan, müslüman-kâfîr demeden cemaatlerinde herkese yer veren, ibadetleri bırakıp sohbete (!) önem verenlerin, melâmilikle uzaktan yakından hiçbir alâkaları yoktur.

28-3

0 Riya

1. Riya'nın Zemmi

Riya haramdır. Riyakâr, Allah katında sevilmeyen kişidir. Bu hususa âyetler, hadîsler ve eserler şehadet etmektedir.

Ayetler

Şu ibadet edenlerin vay haline ki onlar salâtlarndan gaflet ederler. (Maun/4-6)

Tuzak kuranlara gelince, onlara şiddetli bir azap vardır ve onların tuzağı bozulacaktır.

(Fatır/10) Mücâhid 'Bunlar riyakârlardır' demiştir.

'Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz' derler. (İnsan/9)

Allahü teâlâ, Allah'ın vechinden (zatından) başka her iradeyi kendilerinden nefyetmek suretiyle muhlisleri överek şöyle buyurmuştur:

Kim rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa, salih bir amel işlesin ve rabbine (yaptığı) ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin. (Kehf/110) Hadîsler

Bir kişi 'Ey Allah'ın Resûlü! Kurtuluş nerededir?' diye sorunca **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kulun, Allah'a ibâdet edip onunla halkın (iltifatını) istememesindedir.

İhlas bölümünde bahsettiğimiz gibi, Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği ve Allah yolunda öldürülen, malını sadaka veren ve Allah'ın Kitabı'nı okuyan **üç** kimsenin hakkında vârid olan hadîste **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Allah onların her birine 'Yalan söyledin. Sen beni değil, aksine filân adam cömerttir denilsin diye bunu yaptın! Yalan söyledin! Falan kahramandır denilsin istedin. Yalan söyledin. Maksadın filân Kur'ân okur dedirtmekti.

Böylece **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onların sevap kazanmadıklarını ve riyakârlıklarının amellerini yakan yegâne sebep olduğunu haber vermiştir. 27

İbn Ömer, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Kim (amelini) gösterir, riyakârlık yaparsa Allah da onun rezaletini kıyâmette gösterir. Amelini ikram edilsin diye duyuranın, Allah da kabâhatini ifşâ eder. 28

Allahü teâlâ meleklerine 'Bu adam ameliyle beni kasdetmedi. Bu bakımdan onu Siccîn'e koyun!' buyurur. 29

Sizin için en fazla korktuğum şey gizli şirktir.

Ashâb 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Gizli şirk nedir?' dedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi:

Riyadır. Çünkü Allah kıyâmet gününde kullara amellerin karşılığını verdiği zaman, onlara 'Dünyada kendilerine riyakârlık yaptıklarınızın yanına gidin! Bakın acaba onların yanında bir mükâfat görebilir misiniz?' diyecek!30

Hazret-i Peygamber şöyle buyurur:

-Hüzün kuyusunun şerrinden Allah'a sığınınız!

-Ya **Rasûlüllah**! Bu 'hüzün kuyusu' nedir?

-Cehennemde riyakâr hafızlar için hazırlanmış bir deredir. 31

Bir kudsî hadîste şöyle denir:

Kim ibadetinde başkasını bana ortak yaparsa, o ibâdetin tamamı onundur. Ben o amelden uzağım. Ben şirk hususunda müstağnilerin en müstağnisiyim. 32

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Biriniz oruç tuttuğunda başını ve sakalını yağlayıp dudaklarını temizlesin ki halk onun oruçlu olduğunu bilmesin! Sağ eliyle verdiğini sol elinden gizlesin.

Namaz kıldığında kapısının perdesini örtsün. Çünkü Allah rızkı taksim buyurduğu gibi güzel nâm ve nişanı da taksim buyurmuştur'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

İçinde zerre kadar riya bulunan bir ameli **Allahü teâlâ** kabul etmez. 33

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Muaz b. Cebel'in ağladığını görünce 'Seni ağlatan nedir?? diye sordu. Muaz 'Bu kabrin sahibinden (**Hazret-i Peygamber**'den) dinlediğim şu hadîs beni ağlattı:

Muhakkak ki riyanın en azı dahi şirktir'. 34

Sizin için en fazla korktuğum şey riya ile gizli şirktir. 35 Gizli şehvet de riyanın yanlışlıkları ile inceliklerine dönüşür.

Arşın gölgesinden başka gölgenin olmadığı bir günde, ancak sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen bir kişi durur. 36

Gizli yapılan amel, açıkça yapılan amelden yetmiş derece üstündür. 37

Riyakâra, kıyâmette 'Ey fâcir! Ey hileci! Ey riyakâr! Senin amelin boşa gitti. Ecrin yanıp kül oldu. Git, kime amel ediyor idiysen ondan ecrini ve mükâfatını al' denir. 38

Şeddad b. Evs39 şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**i ağlarken gördüm. 'Seni ağlatan nedir, ya Rasûlallah?' dedim, Şöyle buyurdu: 'Ümmetim için şirkten korktum. Onlar ne puta, ne güneşe, ne aya, ne taşa tapmazlar. Fakat amelleriyle riya (gösteriş) yaparlar!'40

Allah (c. c.) yeri yarattığında yer, üstündeki mahlûklarla beraber sallandı. Bunun için dağları yarattı. Onları yer için kazık yaptı. Melekler 'Rabbimiz dağlardan daha şiddetli bir mahlûk yaratmadı' deyince bu sefer demiri yarattı. Demire dağları parçalattı. Sonra ateşi yarattı. Ateş demiri eritti. Sonra **Allahü teâlâ** ateşi söndürme emrini suya verdi. Rüzgâra emretti. Suyu bulandırdı. Bunun üzerine melekler ihtilâfa düşerek 'Ey rabbimiz! Mahlûkatın hangisini daha kuvvetli yarattın?' diye sordular. **Allahü teâlâ** 'Âdem oğlu bir sadaka verip sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizlediği zaman, onun kalbinden daha şiddetli bir mahlûk yaratmadım. Evet! Bu yarattığımın en kuvvetlisidir' dedi. 41

Abdullah b. Mübarek senedli olarak şöyle rivâyet ediyor. Bir kişi, Muaz b. Cebel'e '**Hazret-i Peygamber**'den dinlediğin bir hadîs-i şerîfî bize nakleder misin?' dedi. Bunun üzerine Muaz (radıyallahü anh) hüngür hüngür ağladı. Hatta susmayacağını sandım. Sonra sustu, devam ederek dedi: **Hazret-i Peygamber** bana 'Ey Muaz!' dedi. 'Buyur! Anam babam sana fedâ olsun ya **Rasûlüllah**!' dedim. O zaman şöyle buyurdu:

Söyleyeceğimi ezberlersen sana fayda verir. Eğer unutursan kıyâmette Allah katında delilin olmaz. Ey Muaz! **Allahü teâlâ**, yer ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Sonra gökleri yarattı. Yedi göğün herbiri için bir melek vazifelendirdi. O meleği orada kapıcı yaptı. O gökleri, büyüklük yönünden oldukça yüceltti. Hafaza melekleri, sabahtan akşama kadar ibâdet ve taatta bulunan kulun amellerini göklere yükseltirler. Dünyamıza en yakın göğe varıncaya kadar, o amelin, güneşin ışığı gibi bir ışığı olur. Oraya varıncaya kadar hafaza melekleri temizler ve çoğaltır. Gök kapıcısı melek, hafaza meleğine 'Bu ameli götürüp sahibinin yüzüne vurun! Ben gıybetleri tesbit eden meleğim. Halkın gıybetini yapanın

amelinin benden geçip başka bir meleğe varmasına asla müsamaha etmem! Rabbim bana böyle emir buyurmuştur' der.

Sonra hafaza meleği, kulun salih olan bir amelini getirir. (O meleğin yanından geçirir) . O ameli **ikinci** göğe ulaştırıncaya kadar temizler ve çoğaltır. **İkinci** göğün bekçisi 'Durun! Bu ameli, sahibinin yüzüne vurun! O bu amelle dünya malını kasdetti. Rabbim bana onun amelinin benden geçip başka bir meleğe varmasına müsaade etmememi emretti. Çünkü o, meclislerde insanlara karşı böbürlenirdi' der.

Hafaza melekleri, kulun nûrunu saçan, oruç ve sadakadan mürekkeb olan amellerini yükseltip götürürler. Hem de kendilerini hayrette bıraktığı halde **üçüncü** göğe kadar götürürler. Burada **üçüncü** göğün bekçisi olan melek 'Durun ve bu ameli sahibinin yüzüne vurun! Ben kibir ve gurura bakan meleğim! "Rabbim bana şu emri vermiştir: Onun amelinin senden geçip başkasına varmasına fırsat verme! Çünkü o, meclislerde, halka karşı kibir ve azamet taslardı" buyurmuştur'.

Hafaza melekleri, kulun, parlak yıldız gibi parlayan ve ses veren tesbih, namaz, hac ve umreden oluşan amelini **dördüncü** göğe kadar götürürler. Orada bekçi bulunan melek 'Durun! Bu ameli, sahibinin sırtına ve karnına vurun! Ben ucub'u kaydeden meleğim. Rabbim, bu kişinin amelinin benden geçip başkasına varmasına engel olmamı emretti! Zira o, ibâdet yaptığında, ameline ucub ve kibir sokardı!' der.

Hafaza melekleri, kulun amelini dâmada takdim edilen gelin gibi süsleyerek **beşinci** göğe götürürler. O semanın meleği 'Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne vurun! Onun omuzuna yükleyin. Ben hasedi kaydeden meleğim. Bu kimse insanları kıskanırdı. Kim onun yaptığını yaparsa, kim fazla ibâdete sarılırsa, onları kıskanır, aleyhlerinde bulunurdu. Bu bakımdan rabbim bana, onun amelinin beni geçip başkasına gitmesine engel olmamı emretti!' der.

Hafaza melekleri kulun namaz, zekât, hac, umre ve oruç (tan ibaret olan) amelini altıncı göğe götürürler. Oranın bekçisi olan melek 'Onu durdurun, bu ameli sahibinin yüzüne vurun! Çünkü o, Allah'ın kullarından hiçbir kimseye merhamet etmezdi. Belâya uğrayan, zarar gören kimselerin haline acımazdı. Hatta belaya uğramalarına sevinirdi! Ben ise rahmet meleğiyim. Amelinin yanımdan geçmemesini rabbim bana emretti!' der. Hafaza melekleri, kulun namaz, oruç, sadaka, zekât, faydalı çalışma ve takvasını gök gürültüsü gibi bir gürültü ve güneşin ışığı gibi bir ışığı olduğu halde, beraberinde **üç** bin melekle yedinci semaya götürürler. Oranın bekçisi olan melek, onlara 'Durdurun ve bu ameli sahibinin yüzüne çarpın. Onun âzalarına vurun. Onlarla kalbini kitleyin. Çünkü o, o ameliyle fâkihlerin yanında büyüklük, âlimlerin yanında şöhret ve ülkelere nâm salmak isterdi. Bu bakımdan rabbim onun amelinin benden geçmemesini emretti'der. "Allah için olmayan amel riyadır. Allah , riyakârların amelini kabul etmez" der'.

Hafaza melekleri kulun namaz, zekât, oruç, hac, umre, güzel ahlâk, sükût ve Allah'ın zikrinden oluşan amelini gök melekleriyle beraber bütün perdeleri geçip Allah'ın huzurunda durdururlar. Hâlisen Allah için yapılan salih ameli hususunda şahidlik ederler.

Allahü teâlâ onlara 'Siz kulumun amelinin koruyucusunuz. Ben ise, onun nefsini murakabe edenim. O, bu ibâdetleriyle beni değil başkasını kasdetti. Bu bakımdan ona lânet olsun' der. Buna

karşılık bütün melekler, bir ağızdan, 'Bizim de lânetimiz onun üzerine olsun!' derler. Yedi kat gök ile yedi kat yer ve içindekiler, hep beraber ona lânet ederler.

Muaz 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen **Allah'ın Rasûlü**, ben ise Muaz'ım!' dedi. **Hazret-i Peygamber** buyurdu ki: 'Senin amelinde, her ne kadar eksiklik varsa da bana uy! Ey Muaz! Hamele-i Kur'ân'dan olan arkadaşlarının aleyhinde bulunma! Günahlarını onlara değil, kendine yüklet! Onları zemmedip, yermekle nefsini temize çıkarma! Nefsini onlardan yüce görme! Dünya amelini âhiret ameline karıştırma! Meclisinde, halk senin kötü ahlâkından hazer etsin diye gururlanma! Yanında bir kimse varsa, başkasıyla gizlice fiskos yapma. Halka karşı büyüklük taslama ki senden dünya hayrı kesilmesin. Halkın hayâ perdesini yırtma ki kıyâmet gününde ateş köpekleri seni yırtmasınlar! **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Hemen çekip alanlara. . . (Nâziât/2)

"Ey Muaz! Bunların kim olduğunu bilir misin?" Ben 'Onlar kimlerdir, annem babam sana fedâ olsun ya **Rasûlüllah**?' dedim. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ey Muaz! Allah kime kolaylaştırırsa onun için kolaydır.

Râvî der ki: 'Bu hadîstekilerin korkusundan Muaz'dan daha fazla Kur'ân okuyan görmedim'.

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer, boynunu büken bir kişiyi gördü ve şöyle dedi: 'Ey kişi! Boynunu düzelt! Korku, boyunda değil, kalplerdedir!'

Ebû Umame el-Bahilî, camide, secde halinde ağlayan bir zat gördü ve şöyle dedi: 'Eğer bu durum evinde olsaydı sen sen olurdun!'

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Riyakârın **üç** alâmeti vardır. 1. Yalnız olduğunda tembelleşir, 2. Halk arasında olduğunda pek faal olur, 3. Övüldüğünde fazla ibâdet eder. Kötülendiği zaman ibâdeti azaltır!'

Bir zat, Ubâde b. Sâmit'e 'Ben Allah yolunda, hem Allah'ın rızasını irade ederek, hem de halkın övgüsünü kasdederek, kılıcımla muharebe ederim' dedi. Ubade 'Senin için hiçbir sevap yoktur!' dedi. Kişi bunu **üç** defa tekrarladı. Her defasında, Ubade 'Sana bir sevap yoktur' dedi. Sonra üçüncüde "Allah 'Ben şirk hususunda müstağnilerin en müstağnisiyim' buyurmuştur" dedi.

Biri Said b. Müseyyeb'e 'Bazılarımız iyilik yapar, övülmeyi ister!' dedi. Said 'Senden nefret edilmesini ister misin?' dedi. Kişi 'hayır!' dedi. Said 'O halde Allah için bir ibâdet yaptığın zaman onu riyadan arındırmaya çalış!' dedi.

Dahhâk şöyle demiştir: "Sakın hiç biriniz, 'Bu Allah'ın, bu da senin içindir' 'Bu Allah için bu da sılayı rahim içindir' demesin! Çünkü **Allahü teâlâ**'nın şeriki yoktur".

Hazret-i Ömer, kamçı ile bir kişiyi dövdü. Sonra ona 'Benden kısas al!' dedi. Adam 'Hayır! Senden kısas almam! Onu Allah ve senin için bırakıyorum ve kısas almaktan vazgeçiyorum' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer kendisine 'Sen bana birşey yapmadın. Ya beni bağışla, ben de senin iyiliğini bilip takdir edeyim veya sadece Allah için bırak' dedi. Kişi 'O halde, sadece Allah için bırakıp terkettim' dedi. Hazret-i Ömer "O zaman ne güzel!' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Bir kavimle (ashâbı kastediyor) arkadaşlık yaptım. Onlardan birine hikmet arzolunurdu. Eğer o hikmetle konuşsaydı muhakkak hem kendisine, hem de arkadaşlarına fayda verirdi. Fakat şöhret korkusu onu konuşmaktan menederdi. Onlardan biri geçerken yolda eziyet verici birşey gördüğünde şöhret korkusundan onu yoldan süpürmezdi'.

Riyakâr, kıyâmet'te dört isimle çağrılır:

1. Ey riyakâr! 2. Ey hilebaz! 3. Ey zarar eden! 4. Ey facir (yalancı) ! Git! Kime çalıştınsa ecrini ondan al! Bizim katımızda sana ecir yoktur' denir. 42

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Öncekiler, yaptıkları ile, şimdikiler ise yapmadıklarıyla riyakârlıkta bulunuyorlar'.

İkrime şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, kuluna, amelinden ötürü vermediğini niyetinden ötürü verir. Çünkü niyette riyâ yoktur'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Riyakâr, Allah'ın kaderini mağlup etmek ister. Kötü bir kimse olduğu halde, halkın, kendisi için 'iyi bir kimsedir' demesini ister. Acaba halk nasıl böyle diyecektir? Oysa rabbinin katında düşüklerin içine girmiş bulunuyor. Bu bakımdan Mü'minlerin onu tanımaları gerekir'.

Katade şöyle demiştir: "Kul riyakârlık yaptığında **Allahü teâlâ**, meleklerine 'Bakın! Kulum benimle istihza ediyor!' der".

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Kurralar (Kur'ân okuyucuları/hafızlar) **üç** sınıftır:

Fudayl b. Iyâz 'Bir riyakâra bakmak isteyen varsa, bana baksın!' demiştir.

Muhammed b. Mübarek es-Sûrî43 şöyle dedi: İbâdet kisveni gece takın! Çünkü o, senin gündüz takındığın kisvenden daha şereflidir; zira gündüzün kisvesi mahlûklar için, gecenin kisvesi ise **Allahü teâlâ** içindir'.

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Ameli korumak, amel yapmaktan daha zordur'.

İbn Mübarek şöyle demiştir: 'Kişi Horasan'da olduğu halde Kâbe'yi ziyaret eder!' Denildi ki: 'Bu nasıl olur?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Mekke-i Mükerreme'de mücavir olduğunun bilinmesini ister'.

27) Müslim

28) Buhârî, Müslim

29) İbn-i Mübârek

30) İmâm-ı Ahmed, Beyhakî

31) Tirmizî

32) İmâm-ı Mâlik

33) Irâkî bu şekilde vârid olmadığını söylemektedir.

34) Taberânî

35) Daha önce geçmişti.

36) Müslim, Buhârî

37) Beyhâkî

38) İbn Eb'id-Dünya İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: 'Şöhret meraklısı hiçbir zaman Allah'ı doğrulamaz!'

39) Adı Şeddad b. Evs b. Sabit b. Münzir el-Hazrecî'dir. **Hazret-i Peygamber**'in şâiri Hassan b. . Sabit'in yeğenidir. Künyesi Ebû Yâ'lâ olan bu zat, ashâbdandır. Şam'da vefat etmiştir.

40) İbn Mâce

41) Tirmizî

42) İbn Eb'id-Dünya, (zayıf bir senedle)

2. Riya'nın Hakikati ve Kendisiyle Riyakârlık Yapılan

Riya 'rüyet' kökünden gelir. Süma ise sima (duymak) kökünden gelir. Riyanın temeli, halka hayırlı hasletleri göstermek suretiyle kalplerinde taht kurmak istemektir. Kalplerde taht kurmak, bazen ibâdet olmayan şeylerle, bazen de ibadetlerle istenilir. Riya tâbiri ise âdet hükmüne göre, ibâdetler ve onları belirtmekle kalplerde taht kurulmasına mahsustur. Bu bakımdan Riya 'Allah'a ibadet ederek kulları kandırmaktır'.

Riyakâr; âbid, kendilerine riya yapılmak istenenler ise halktır. Maksat, onların kalbinde taht kurmak için onlara riyakârlık yapmaktır. Kendisiyle riya yapılan şey, riyakârın göstermek istediği hasletlerdir. Riya ise, onları gösteriş için yapmasıdır.

Kendileriyle riyakârlık yapılan şeyler pek çoktur, fakat onları beş kısımda toplayabiliriz: Bu beş kısım da kulun halk gözünde kendisiyle süslendiği şeylerin toplamıdır. Onlar: Beden, kisve, söz, amel, etbâ ve haricî şeylerdir. Dünya ehli de bu beş şeyle riyakârlık yaparlar. Ancak ibadet olmayan amellerle mertebe istemek ve riyakârlık yapmak, ibâdetle talep edilen riyâdan (ceza bakımından) daha hafiftir.

Birinci Kısım

Beden yönünden dinde riya yapmak. Bu da beden zayıflığını belirtmek ve rengin sarardığını göstermektir ki bu durum, muhâtablarına, ahiretten çok korktuğunu ve din hususunda çok üzüldüğünü göstermek içindir. Beden zafiyetiyle, az yediğine ve sararmakla da geceleyin uykusuz kaldığına, fazla çalıştığına ve din için pek üzüldüğüne inandırmak ister. Böylece saçının tozlu, topraklı olmasıyla da riyakârlık yapar. Bununla da devamlı dinle meşgul olduğunu, saç ve sakalını taramaya bile vakit bulamadığı vehmini verir. Bu sebepler belirdiğinde, halk o adamda bu güzel hasletlerin olduğuna istidlâl eder. Nefis onların bilmesinden dolayı rahata kavuşur. Bu sırra binaen nefis, sahibini bunları göstermeye davet ederek rahata kavuşmak ister. Sesin alçalması, gözlerin çukurlaşması ve dudakların pas tutması da buna yakındır. Bunları bu şekilde göstermekle, daimî bir şekilde oruçlu olduğunu, ilâhî nizama riayet ettiğinden ve fazla aç kaldığından bu şekilde zayıf düştüğünü göstermek ister.

Hazret-i İsa (aleyhisselâm) bunun için şöyle demiştir: 'Biriniz oruç tuttuğunda başını yağlasın! Saçını tarasın ve gözlerine sürme çeksin'. Benzeri Ebû Hüreyre'den de rivâyet edilmiştir. Bütün bunların

sebebi, riya ile **şeytan**ın hilesinden korkmaktır. Bunun için İbn Mes'ud arkadaşlarına 'Onları yağladığınız halde oruçlu olarak sabahlayın!' demiştir. İşte bunlar, dindarların beden ile yaptıkları riyakârlıklarıdır.

Dünya ehline gelince, onlar şişmanlığı belirtmek, pürüzsüz bedeni göstermek, tığ gibi vücut, güzel yüz, beden temizliği, âzaların kuvveti ve uygunluğuyla gösteriş yaparlar.

İkinci Kısım

Görünüş ve kisve ile riyakârlık yapmak. Görünüş, saçın pejmürdeliği, bıyığın tamamının traş edilmesi, yürürken başın öne eğilmesi, harekette sükûnet göstermesi, yüzünde secde eserinin bırakılması, kaba ve sert yünlü elbise giymesi, baldırının yakınına kadar elbisesini kısaltması, yenlerini kısaltıp, elbisesini kirli ve yırtık bırakmasıdır. Bütün bunlarla riyakârlık yapar. Sünnet'e tâbi olduğunu ve bu hususta Allah'ın salih kullarına uyduğunu belirtmek ister. Bâtınında (kalbinde) tasavvufun hakikatlerinden mahrum olduğu halde sûfîlere benzemek için kırmızıya çalar boya ile boyanmış elbiseleri giymesi, seccade üzerinde namaz kılması ve parçalanmış, yamalı elbise giymesi de bu türdendir.

Sarık üzerine izar denilen elbiseyi sarkıtmak, gözlerinin üzerine abâsını salmak, 'yolun tozundan bile sakınır derecede gözleri yorulmuştur' zannını uyandırmak ve o alâmetlerden dolayı gözlerin kendisine dikilmesi için, bunları yapmak da yukarıda bahsi geçen konunun içindedir. Derâ (kaftan) ve teylesanî adlı kisveleri ilimden mahrum olan bir kimse kendisini ehl-i ilimden göstermek için giyerse, o da bu türdendir.

Kisve ile riyakârlık yapanlar birçok tabakaya ayrılırlar. Onlardan bir grup vardır ki zâhidlik göstererek takva sahiplerinin gözüne girmek isterler. Bu bakımdan kirli, yırtık, kısa ve kaba elbiseleri giyerler ki kabalığı, kirli, kısa ve yırtıklığıyla dünyayı önemsemediğini göstersinler! Eğer bu kimseye, normal, temiz ve selefin giydiği elbiselerden giymek teklif edilirse, onun için bu teklif, kendisini boğazlamak kadar zor gelir! Bu kadar zor gelmesinin sebebi, halkın 'o zühd ve takvadan döndü, o yolu terketti ve dünyaya daldı' deme ihtimalidir.

Başka bir tabaka vardır. Bunlar da hem dindarlar, hem de padişah, vezir ve tüccarlar yanında kabul görmek isterler. Eğer güzel elbise giyerlerse, kurra (okuyucular) onları reddeder. Eğer yırtık pırtık elbiseleri giyerlerse, idareciler ile zenginlerin gözünden düşerler. Bu zümre din ve dünya ehlinin gözünde makbul olmayı ister ve ona göre giyerler. Bunların elbiselerinin kıymeti, zenginlerin elbisesinin kıymetindedir. Rengi ve şekli, sâlihlerin elbisesinin renk ve şeklindedir. Bu bakımdan iki grubun da kalplerini kazanmak isterler. Eğer bu kimselere kaba veya kirli bir elbisenin giyilmesi teklif edilirse, idarecilerin ve zenginlerin gözünden düşme korkusundan, bu teklif onlara kesilmekten daha ağır gelir.

Eğer kıymetçe elbisesinden daha az olan Diybekî,44 beyaz ve ince veya desenli ketenden bir elbisenin giyilmesi bunlara teklif edilirse, ehl-i salâh'ın 'Bunlar dünya ehlinin elbiselerine rağbet ettiler' demelerinden korktukları için kendilerine bu teklif zor gelir.

Bu grupların herbiri, mertebesini özel bir kıyafette görmektedir. O kıyafetten daha üstün veya daha düşük bir kıyafete bürünmek kendisine ağır gelir! Her ne kadar bu elbiseyi giymek mübah ise de, kötülenmekten korkarak giymez.

Dünya ehlinin riya ve gösterişi ise, güzel elbiseler, kıymetli binekler, genişlikler, mesken, ev eşyası (mobilya), atlar, rengârenk libaslar ve nefis teylesanlardır. Bu durum, halk arasında ayan-beyandır. Çünkü halk, evlerinde kabâ elbise giyerler. Fakat aynı kılıkla halk ile oturup-kalkmak kendilerine gayet zor gelir. Süslerini takmadan edemezler!

Üçüncü Kısım

Sözle yapılan riya, Din ehlinin riyası va'zetmek, hatırlatmak, hikmetle konuşmak, haber (hadîs)leri ve eserleri ezberlemekledir.Bunları, ilminin çokluğunu isbat etmek, selef-i salihînin durumlarına işaretle itina ettiğini göstermek, halkın huzurunda dudaklarını zikirle kıpırdatmakla gözleri önünde emr-i bi'l-ma'ruf (iyiyi emretme) ve nehy-i an'il münker (kötüyü yasaklama) yapmak, münkerlere karşı kızıp reaksiyon göstermek, halkın günahları pervasızca yapmasına teessüfünü belirtmek, konuşurken sesini zayıf çıkarmak, Kur'ân'ı mahzun olup korktuğunu göstermek için ince sesle okumak, hadîs-i şerifler hıfzettiğini iddia edenin lâfzında bir eksikliği hadîste mâhir olduğu tebeyyün etsin diye- olduğuna dikkati çekmek, hadîsin sahih veya sahih olmadığına dikkati çekmek, bu hususta faziletini belirtmek için acele ile söylemek, hasmını susturmak için mücadele etmektir. Bütün bunları din ilmindeki kuvvetini halka göstermek için yapar!

Sözde olan riya çoktur ve türleri kontrol altına alınamaz. Dünya ehlinin sözle riyaları, şiirleri ezberlemek, darb-ı meselleri hıfzetmek, ibarelerde fesahat ve belâgat göstermek, ehl-i fazilete karşı garabet göstermek ve kalplerini tarafına çekmek için halka izhar-ı muhabbet etmek bakımından nahiv ilminin garip meselelerini ezberlemektir.

Dördüncü Kısım

Amelle yapılan riya. Namaz kılanın uzun bir zaman ayakta durması, sırtını düzeltmesi, uzunca secdede ve rükûda kalması, başını eğmesi, sağa-sola bakmayı terketmesi, sükûneti belirtmesi, ayaklarını ve ellerini düzgün tutması gibi. Oruç, gazâ, hac, sadaka, yemek yedirmek ve karşılama sırasında yürürken huşû göstermek gibi. Konuşmada vekâr, başı eğmek ve göz kapaklarını indirmek gibi. Hatta riyakâr, ihtiyacına bir an önce varmak için bazen acelece yürür. Ne zaman din ehlinden birini görürse derhal vâkara ve başını önüne eğmeye döner. Çünkü hafifliğe ve aceleciliğe nisbet edilmekten korkar. Eğer o kişi gözden kaybolursa, yine aceleyle yürümeye başlar. Yine onu gördüğünde yavaşça yürümeye döner. Allah hatırına gelmez ki Allah'tan korksun. Aksine bir insanın kendisi için âbid ve salihlerden olmadığına inanmasından korkar!

Onlardan bir grup daha vardır ki bunu dinlediği zaman, halvetteki yürüyüşünün halkın yanındaki yürüyüşüne benzememesinden utanır. Nefsini halvette güzel yürümeye zorlar ki halk kendisini gördüğünde yürüyüşünde bir değişiklik yapmaya muhtaç olmasın! Bu kişi böyle yapmakla riyadan kurtulduğunu zanneder. Oysa riyası katmerleşmiştir. Çünkü halvethanesinde de riyakâr oldu; zira o halvet ve tenhada halkın gözleri önünde güzel yürüyebilmek için güzel yürümeye kendini alıştırmıştır. Allah'tan korkarak veya ondan hayâ ederek yapmış değildir.

Dünya ehline gelince, onların riyakârlıkları, kibir, hayalperestlik, elleri kolları sallamak, sık adımlarla yürümek, zeylin (eteğin) etrafına yapışmak, omuz silkmektir ki bunlarla önemine dikkat çekmiş olsun!

Beşinci Kısım

Arkadaşlara, ziyaretçilere ve oturup-kalktığı insanlara riyakârlık yapmak. 'Filân adam filanı ziyaret etti' desinler diye, ulemadan birinin kendisini ziyaret etmesini sağlar veya 'Din ehli kendisini ziyaret ediyor, ona gidip geliyor' denilsin diye bir âbidin, ya da bir sultanın valilerinden birinin 'dinî rütbesinin büyüklüğünden dolayı bunlar kendisinden feyz alır, bereketlenirler' denilsin diye kendisini ziyaret etmelerini sağlar. Şeyhlerle görüştüğünü ve istifade ettiğini göstermek için fazlasıyla şeyhleri anan bir kimse gibi... Bu kimse, kendilerinden ilim ve irfan aldığı kimseler ile böbürlenir. Böbürlenmesi ve riyakârlığı mücadele ettiği anda kendisinden dışarıya sızar.

Başkasına 'Sen hangi âlimleri gördün. Oysa ben falan ve falan zatları gördüm, memleketler gezdim ve üstadlara hizmette bulundum' der ve bu sözlere benzer daha nice sözler söyler. İşte bu, riyakârların kendileriyle riyakârlık ettikleri şeylerin esas noktalarıdır. Hepsi de bununla kulların kalplerinde rütbe ve makam kazanmak peşindedirler.

Başka bir grup vardır ki sadece kendisi için güzel amellere kanaat eder. Nice rahip vardır ki uzun seneler manastırında inzivaya çekilir! Nice âbid vardır ki uzun bir zaman için bir dağın başına çekilmiştir. Sakin sakin durup ibâdete devam etmesi, ancak halkın kalbinde mertebesinin olduğunu bildiğindendir. Eğer halkın kendisini manastırında bir suça nisbet ettiğini bilse, muhakkak bundan ötürü kalbi karmakarışık olur. Allah'ın kendisinin suçsuz olduğunu bilmesiyle kanaat etmez. Aksine bu dedikodudan dolayı üzüntüsü pek büyük olur! Her ne pahasına olursa olsun, o nisbeti insanların kalbinden silmeye çalışır. Mallarından tamahını kesmesine rağmen böyle inanmalarını temine çalışır. Çünkü mertebe peşindedir! Biz Sebepler bahsinde dediğimiz gibi mertebe pek tatlı ve lezzetlidir! Çünkü her ne kadar süratle gelir geçer ise de hal-i hazırda bir nevi kemâl ve kudrettir. Bununla ancak cahiller aldanırlar. İnsanların çoğu da cahildirler.

Riyakârlardan bir grup vardır ki halkın kalbinde mevkî sahibi olmakla kanaat etmez. Bununla beraber dilleriyle kendisini övmelerini de ister.

Başka bir grup da halk fazlasıyla ziyaretine gelsin diye nâm ve şöhretinin yayılması peşindedir!

Diğer bir cemaat ise sultanların yanında meşhur olmayı ister ki aracılığı kabul olunsun, kendisinin eliyle ihtiyaçlar görülsün, dolayısıyla cahiller tabakası yanında menzil ve mertebesi bulunsun!

Başka bir grup, şöhret ile mal toplamak için vakıflardan, yetim malları ve başka haram kaynaklardan da olsa mal kazanmaya çalışır. Bunlar, zikrettiğimiz sebeplerden dolayı gösteriş peşinde olan riyakârların en şerlileridir. İşte riyanın hakikati ve vesileleri bunlardır.

Soru: Riya mutlaka haram mı yoksa mekruh veya mübah mıdır veya haram, mekruh ve mübah oluşu, açıklamaya mı muhtaçtır?

Cevap: Riya konusunda birçok tafsilât vardır. Çünkü riya, rütbe ve mevkî istemektir. Bu istek, ya ibâdetlerle veya ibâdetlerin dışındaki şeylerle olur. Eğer ibâdetlerin dışındaki şeylerle mertebe istenilirse, bu mal istemek gibidir. Yeterli mal kazanmak haram olamaz. Çünkü insanın muhtaç olduğu az mal, övülen maldır. Bu bakımdan kişinin felâketlerden selâmet kalmasına vesile olan mevkîyi elde etmesi de övülür.

Hazret-i Yûsuf un istediği mertebe bu kadardır.

Beni Mısır'ın hazineleri üzerine me'mur et! Çünkü ben iyi korur, iyi bilirim.(Yûsuf/55)

Nasıl malda hem öldürücü zehir ve hem de faydalı panzehir varsa mertebe de böyledir. Fazla malın insanı şaşırtıp yoldan çıkardığı, Allah'ın zikrini ve ahireti unutturduğu gibi, fazla makam ve mertebe de böyledir. Hatta daha şiddetlidir. Mertebe ve makamın fitnesi, malın fitnesinden daha (tehlikeli ve daha) büyüktür. Nasıl biz 'fazla mal edinilmesi haramdır' demiyorsak, 'fazla kalpleri elde etmek de haramdır' demiyoruz. Ancak fazla mal veya fazla rütbe, insanı yapılması caiz olmayan şeylere sürüklerse o zaman hüküm değişir.

Evet! Bütün gayreti fazla ve geniş mertebe elde etmeye sarfetmek, malın çoğalmasına sarfetmek gibi, şerlerin başlangıcıdır. Mertebe ve mal aşığı, kalp, dil ve diğer âzaların günahlarını terketmeye muktedir olamaz.

Haris olmadığın ve gittiği zaman da üzülmeyeceğin mertebe genişliğine gelince, bunda hiçbir zarar yoktur; zira Hazret-i Peygamberin, Hulefâ-i Râşidîn'in ve onlardan sonra gelen din âlimlerinin mertebesinden daha geniş bir mertebe yoktur. Fakat himmeti mertebenin talebine sarfetmek, dinde bir noksanlık ve eksiklik ise de haramlıkla vasıflanmaz. Bu bakımdan deriz ki: Kişinin halk arasına çıkmak için giydiği elbise gösteriştir. Fakat haram değildir. Çünkü ibâdetle değil, dünya ile riyakârlık yapmaktır.

İnsanlar için takılan süsleri de buna kıyas et! Bunun delili, Hazret-i Aişe'den rivâyet edilen şu hadîs-i şeriftir: 'Hazret-i Peygamber birgün ashâbının yanına çıkmak istedi. Bunun üzerine su küpüne bakarak sarığını ve saçını düzeltti. Bu manzara karşısında Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) 'Ey Allah'ın Rasûlü Sen de mi?' dedi. Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Evet! Allah, kulunun arkadaşlarının huzuruna çıkmak istediğinde onlar için süslenmesini ister!

Evet! Bu, Hazret-i Peygamber için bir ibâdetti. Çünkü o, halkı dâvet etmeye, onları kendisine uymaya, teşvik ve terğib etmeye ve kalplerini kazanmaya memurdur. Eğer halkın gözünden düşerse, ona tâbi olmaya rağbet göstermezler. Bu bakımdan gözlerinde küçük görünmemek için görünüşünün güzel olmasına gayret etmesi kendisi için farzdı; zira halkın gözleri, gizli taraflara değil, görünür taraflara kayar. Hazret-i Peygamber'in kasti buydu. Fakat eğer bir kimse böyle yapmakla onların kötülemesinden, ayıplamasından kurtulmayı, hürmet ve tâzim göstermelerini kastederse, bu kasdı mübah bir kasıttır; zira kınanmanın eleminden korunmak, insanlarla yakınlık kurup rahata kavuşmayı istemek, insanın tabii hakkıdır. İnsanlar kendini pis ve kötü gördükleri zaman insan tahammül edemez hale gelir. Bu takdirde onlarla yakınlık kurması sözkonusu olamaz. O halde anlaşıldı ki ibadetlerin dışında olan şeylerde riya ve gösteriş yapmak, bazen mübah olur, bazen de kötü olur, bazı vakitlerde de ibâdet olur. Bunlar o gösterişten istenen maksada göre değişir. Bu sırra binaen deriz ki kişi malını, ibâdet ve sadaka için değil, kendisine 'cömert' dedirtmek için ihtiyaç sahibi olmayanlara infak ederse, yaptığı gösteriştir. Fakat haram değildir. Benzerleri de böyledir.

Sadaka, namaz, oruç, gazâ ve hac gibi ibadetlere gelince, riyakârın burada iki hali vardır.

Birinci hal: Katıksız riyadan başka emeli olmamaktır! Bu riya ameli iptal eder; zira ameller, ancak niyet ve kasıtlara bağlıdır. O ise bunun ibâdet niyetiyle yapmamıştır. Sonra riyakârlık sadece ibâdetin

bozulmasıyla kalmaz ki biz 'İbâdetten önceki gibi oldu' diyelim. Âyet ve hadîslerin delâlet ettiği gibi, riyadan dolayı günahkâr olur!

Mânâda iki şey vardır: **Birincisi**, kullara hile yapmaktır. Çünkü kişi halka, muhlis ve Allah'a mutî olduğunu gösterir, din adamı olduğu hissini verir. Oysa hiç de öyle değildir. Dünya işlerinde de hile yapmak haramdır. Hatta bir cemaatin alacağını edâ ederken halk -cömert olduğuna inansın diye- onlara yardım ettiğini hissettirirse, hilekârlığından dolayı günahkâr olur; zira kalpleri hile ve dalavere ile elde etmektedir!

İkincisi, Allah ile ilgilidir. O da, Allah'a yaptığı ibâdetiyle, insanları kandırmayı kasdetmektir. Bu bakımdan o kimse Allah ile alay etmiştir. Bu sırra binaen Katâde şöyle demiştir: "Kul riyakârlık yaptığında Allahü teâlâ meleklerine 'Kuluma bakın! Benimle nasıl istihza ediyor!' der".

Bunun misâli, hizmetkârların âdetinden olduğu gibi bütün gün sultanlardan birinin huzurunda elpençe durmasıdır. Oysa orada durması ancak sultanın cariyelerinden bir cariyeyi veya hizmetkârlarından bir hizmetkârını seyretmek içindir. Muhakkak ki bu durum, sultanla alay etmek demektir; zira hizmetiyle sultana yaklaşmak istemiyor! Aksine o hizmetle onun kölelerinden birini kastediyor!

Acaba kulun, Allah'ın ibâdetiyle zayıf, fayda ve zarara sahip olmayan bir mahlûka yaklaşmak isteğinden daha korkunç bir hareket tasavvur edilebilir mi?!

Bu ancak şu demektir: Riya yapan kişi zanneder ki kendisini seyreden kul, gayelerinin tahakkuku hususunda -maâzallah-Allah'tan daha kudretlidir. Allah'a yaklaşmaktan ona yaklaşmak daha iyidir! Çünkü onu padişahlar padişahına tercih ederek ibâdetinde hedef yapmıştır.

Acaba bir kulu Allah'tan daha fazla yüceltmekten daha korkunç bir istihza var mıdır? İşte bu, mühlikât (helâk ediciler)in en büyüklerindendir. Bu sırra binaen Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu duruma 'küçük şirk' adını vermiştir. Evet! Riya derecelerinin bazısı bazısından daha şiddetlidir. Nitekim -eğer Allah dilerse- bunun beyanı Riyanın Dereceleri bahsinde gelecektir.

Riyanın az veya çok günahtan uzak olan bir kısmı yoktur. Günahlar, riyanın vesilelerine ve âletlerine göre sınıflanır. Eğer riyada Allah'tan başkasına secde etmek ve rükû yapmaktan başka bir hata yoksa, bu (cinayet ve günah bakımından) yeter de artar. Çünkü riyakâr, Allah'a yaklaşmayı kasdetmediği takdirde, muhakkak Allah'ın gayrisine yaklaşmayı kasteder!

Yemin olsun, eğer Allah'tan başkasını secde ile tâzim ederse, açıkça kâfir olur. Ancak riya, gizli küfürdür. Çünkü riyakâr, kalbinde halkı büyütmüştür. O büyütmede ona secde ve rükû etmek vardır. Bu bakımdan onun secdesiyle tazim edilip büyütülen bir yönden insanlardır.

Secde ile Allah'ın tâzîmi ortadan kalkıp halkın tâzîmi kalınca, bu durum şirke yakın bir durum olur. Ancak görünüşte secde ile Allah'ı tâzim etmekte, aslında ise gayesi büyük saydığı kimsenin kalbinde kendi nefsini büyütmektedir. Bu sırra binaen riya açık şirk değil gizli şirk olur. Bu durum cehaletin katmerlisidir. Ancak **şeytan** tarafından kandırılmış kullar kendisine fayda veya zarar, rızık, ecel, hali hazırdaki veya gelecekteki durumu hakkında Allah'tan daha fazla yardım edeceğini hayal eder! Bunun için de Allah'tan yüz çevirip onlara yönelir, kalplerini kazanmak için taptıklarına havâle ederse,

yaptığının en az karşılığı bu olur. Çünkü bütün kullar nefislerini idare etmekten acizdirler. Kendilerine bile fayda veya zarar vermeye kudretleri yoktur. Acaba dünyada bunu nasıl başkasına verebilirler? Acaba babanın evladı yerine, evladın baba yerine cezalandırılmadığı, peygamberlerin bile 'nefsim, nefsim' dediği bir günde, nasıl başkasına fayda veya zarar verebilirler? Acaba cahil, dünyadaki yalancı tamahkârlığıyla halktan beklediği şeylerde nasıl ahiret sevabını ve Allah'ın (rahmetine) yaklaşmayı değiştirir? Bu bakımdan şüphe etmemek gerekir ki Allah'ın ibâdet ve taati ile riyakârlık yapan bir kimsenin, kıyasla (akılla) da, nakille de Allah'ın gazabına uğrayacağı sabit olmuştur.

Bu durum, eğer ecir istemezse sözkonusudur. Sadakasında veya namazında ecir ile hamdi birlikte istediği zaman bu istek ihlâsın ruhuna zıd düşen şirktir. Biz şirkin hükmünü İhlâs bölümünde belirtmiştik. Bizim naklettiklerimizin doğruluğuna Said b.Müseyyeb ile Ubade b. Sâmit'in 'Burada onun hiç bir eşi yoktur' demeleri delâlet eder.

43) Bu âbid zat Şam'ın şeyhidir. Ebî Müshir'den sonra bu mertebeyi ihraz etmiştir. H. I53'de doğmuş, H. 215'de vefat etmiştir.

44) Diybek köyüne mensub bir elbisedir. Dimyat'a yakın bulunan bu köy şimdi harebe halindedir. Bu elbise ipekten yapılır.

28-4

3. Riya'nın Dereceleri

Riya kısımlarının bazısı diğerinden daha şiddetli ve kabadır. Değişiklik rükünlerinin ve içindeki derecelerinin değişikliği sebebiyledir.

Rükünleri üçtür:

a) Kendisiyle riyakârlık yapılan şey

b) Kendisi için riyakârlık yapılan şey

c) Riya kasdının kendisi

Birinci Rükün

Riya kasdının kendisidir. Bu kasd ya Allah'ın ibadetiyle sevab irade etmeksizin mücerred (soyut) bir kasıt veya sevab irade eden bir kasıttır. Eğer kasdı bu **ikinci** kısım ise sevabın iradesi ya daha kuvvetli ve galip olur veya daha zayıf, yahut da ibâdet iradesine eşit olur. Bu bakımdan dereceleri **dört** olur:

Birinci Derece: Riya derecelerinin en kabası olan bu derece muradının asla sevab olmaması demektir. Halk arasında olduğunda namaz kılıp, tek başına kaldığında namaz kılmayan kimse gibi. . . Bu tür adamlar, çoğu zaman, halkla beraber olduğunda, abdetsiz namaz kılar! O halde bu adam, maksadını sadece riyakârlığa tevcih etmiştir. Bu bakımdan Allah'ın katında nefret edilen bir kimsedir. Sevabı kasdetmeyip sadece halkın korkusundan sadaka veren de böyledir; zira bu kimse tek başına kalsaydı, muhakkak o sadakayı vermezdi. Bu derece, riyanın en yüksek derecesidir.

İkinci Derece: Hem riya hem sevap kasdı vardır. Fakat sevap kasdı zayıftır. Şöyle ki, eğer tek başına bulunsaydı yapmaz ve sadece o kastı onu harekete geçirmezdi.

Eğer sevap kastı olmasaydı, riya ve gösteriş onu bu hususta harekete geçirirdi. Riyanın bu derecesi, bir önceki derecesine (tehlike bakımından) yakındır. Burada bulunan sevabı kasdetme kokusu şayet tek başına kalsaydı onu harekete geçirmezdi. Allah katındaki, günah ve buğzu bertaraf etmezdi.

Üçüncü Derece: Riya ve sevabı eşit derecede kasdetmesidir. Öyle ki eğer bunlardan hangisi tek başına kalsaydı onu harekete geçiremezdi. İkisi bir arada bulunduğunda çalışma rağbeti gelişip kabarır veya eğer onların biri tek başına kalırsa, kişiyi harekete geçirmeye yeterlidir. İşte bu durum, ıslah ettiği gibi, ifsad da eder. Bizim Allah'tan ümidimiz, onun bu durumdan başabaş kurtulmasıdır. Ne lehinde, ne de aleyhinde olmasıdır veya üzerindeki ceza kadar sevabı olmasıdır. Biz bu hususu İhlâs bölümünde anlatmıştık.

Dördüncü Derece: Halkın ameline vâkıf olması, gönülden o amelde çalışmasını takviye eder. Eğer bu durum olmasaydı, ibâdeti terketmezdi. Eğer sadece riya kastı olsaydı, o ibâdete yönelmezdi. Hakîkat ancak Allah'ın katındadır. Fakat bizim zannımıza göre bu davranış, sevabı temelinden yakmaz. Ancak azaltır veya riya kastının nisbetinde ceza görür. Sevab kastının nisbetinde de mükâfat görür.

Hazret-i Peygamberin **Allahü teâlâ** ben şirkten müstağni olanların en müstağnisiyim. Bir amel yapıp benimle başkasını ortak yapanı şirkiyle başbaşa bırakırım'45 hadîsi ise, iki maksadın (riyâ ile sevap maksadı) eşit olduğu veya riya kastının daha ağır bastığı duruma hamledilir.

İkinci Rükün

Kendisiyle riyakârlık yapılan alettir. O da ibâdetlerdir. Bu kısım da ibâdetlerin esasları veya vasıflarıyla riyakârlık yapmak üzere ikiye ayrılır.

Birinci Kısım

İbâdetlerin esaslarıyla olan ve en kabası bulunan **birinci** kısım, **üç** dereceye ayrılır:

Birinci Derece: İmanın esasıyla riya yapmaktır. Bu tür riya, riyakârlığın en çirkini ve en kabasıdır. Bu tür riyanın sahibi cehennemde ebedî kalır. Bu kişi, şehâdet kelimelerini diliyle söyler. İçi ise yalanlamakla doludur. Fakat buna rağmen İslâm'ın zahiriyle gösteriş yapar!

Münafıklar sana geldikleri zaman 'Şahidlik ederiz ki sen, muhakkak Allah'ın peygamberisin' derler. Allah senin kendisinin elçisi olduğunu muhakkak bilir ve Allah münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder. (Münâfikun/1)

Yani sözleriyle kalplerinin doğruluğuna dair yapmış oldukları istidlâlde tamamen yalancıdırlar.

İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatına ait sözü hoşuna gider. Kalbinde olana (sözlerinde samimi olduğuna) Allah'ı şahid tutar. Oysa o, düşmanların en şiddetlisidir. (Bakara/204)

Ey Mü'minler! Din kadeşlerinizden başkasını dost edinmeyin! Onlar size fenalık yapmakta, fesad çıkarmakta kusur etmezler ve sıkıntıya girmenizi arzu ederler. Onların size karşı olan kin ve düşmanlıkları, ağızlarından taşmaktadır. Kalplerinde gizledikleri düşmanlık ise daha büyüktür.

Tenhada başbaşa kaldıkları vakit size olan kinlerinden ötürü parmaklarının uçlarını ısırırlar. (Âl-i İmrân/118-119)

Onlar namaza kalktıkları zaman istemeyerek kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar. O münafıklar, küfürle îman arasında yalpalayıp dururlar. (Nisa/142-143) Onların hakkında vârid olan âyetler pek çoktur.

İslâm'ın başlangıcında, kötü bir gaye için İslâm'a girenler pek çok olurdu. Bu durum, bizim zamanımızda pek az görülen bir durumdur. Fakat gizlice dinden çıkan, cennet, cehennem ve kıyâmeti inkâr ederek mülhidlerin sözünü edenlerin münafıklıkları pek çoktur veya ibahî (herşeyi mübah bilen ve ortak mal sayan) kimselerin inancına meylederek ilâhî nizam ve ahkâmın kaldırıldığına inanan, küfür veya **bid'at**a inandığı halde tersini gösteren bir kimse gibi düşünen münafıklar çoğalmıştır. Bunlar cehennemde ebedî ve daimî kalacak riyakâr ve münafıklardandırlar. Artık tehlike bakımından bu riyanın ötesinde bir riyanın olduğu düşünülmez. Bunların hali alenen fısk ve fücur yapanların halinden daha şiddetlidir. Çünkü bunlar gizli küfür ile zâhirî münafıklığı bir araya toplamışlardır.

İkinci Derece; Dinin esasını tasdik edip doğrulamakla beraber, ibâdetlerin esasıyla riyakârlık etmektir. Bu da Allah katında büyük bir cürüm (suç) tur. Fakat **birinci** dereceden daha hafiftir.

Bunun misâli, kişinin malı başkasının elinde olur. Ona malının zekâtını çıkarıp vermesini -aleyhinde konuşmasın diye emreder. Oysa Allah bilir eğer mal, kendisinin elinde olsaydı, onun zekâtını vermezdi. Veya namaz vakti gelip çatar, kendisi de bir cemaatte bulunur ve kalkıp namaz kılar. Oysa âdeti tenha bir yerde olduğunda namaz kılmamaktır. Böylece Ramazan orucunu tutar. Oysa tenha bir yerde olup orucunu yemeyi ister. Cum'a namazında da durumu böyledir. Fakat halkın dedikodu korkusu olmasaydı gitmezdi. Veya halkın korkusundan sılayı rahim yapar, anne ve babasına iyi davranır, hacca ve gazaya gider! Bu, beraberinde Allah'a inanmak olduğu halde yapılan riyadır.

Riyakâr, Allah'tan başka mâbud olmadığına inanır. Eğer Allah'tan başkasına secde etmeye veya ibâdet yapmaya zorlanırsa bunu yapmaz. Fakat tembelliğinden dolayı ibâdetleri terk eder. Halkı gördüğü zaman neşesi kaçar. Halk nezdindeki mertebesi, Allah katındaki mertebesinden daha sevimli gelir. Bu bakımdan Allah'ın cezasından daha çok, halkın kötülemesinden korkar. Onların kendisini övmeleri, Allah'ın kendisine vereceği sevaptan daha çok hoşuna gider! Bu ise cehaletin en son derecesidir. İnanç bakımından îmanın esasından her ne kadar çıkmamışsa da bunu yapanın Allah'ın gazabına müstehak olması pek uygundur.

Üçüncü Derece: Ne îman, ne de farz ibâdetlerle gösteriş yapmaz. Fakat eğer terk ederse günahkâr olmayacağı nafile ibâdetlerle ve sünnetlerle gösteriş yapar. Fakat sevabına pek rağbeti olmadığı ve umulan sevaba tembelliği tercih ettiği için tenhada olduğunda onları yapmaz. Buna rağmen riya onu yapmaya zorlar. Buna misâl: Namazda cemaatte bulunmak, hastaları ziyaret etmek, cenazeleri kaldırmak, ölüyü yıkamak, gece teheccüdünü (gece namazı) kılmak, Arefe günü oruç tutmak, aşura, pazartesi ve perşembe günü oruç tutmak gibi. . .

Riyakâr, bunları ya halkın korkusundan veya övmesinden ötürü yapar. **Allahü teâlâ** da bilir ki tek başına kaldığında farzların edasından başka hiçbir nafile kılmaz. Bu da büyük günahtır. Fakat kendisinden önce bahsi geçenden daha hafiftir. Çünkü o, halkın övgüsünü **Allahü teâlâ**'nın övgüsüne

tercih etti. Bu ise onu yapmadı; zira bu eğer nafileyi terkederse terk ettiğinden dolayı herhangi bir cezadan korkmaz. Sanki öncekinin yarısında bulunur. Cezası da onun cezasının yarısıdır. İşte ibâdetlerin esasıyla yapılan riya budur.

İkinci Kısım

İbâdetlerin asıllarıyla değil, vasıflarıyla riyakârlık yapmaktır. Bu da **üç** derecedir:

Birinci Derece: Terkederek, ibâdette eksiklik yaparak riyakârlık yapmaktır. Gayesi, rükü ve secdeyi hafif yapıp, okumayı uzatmamak olan bir kimse gibi. . . Bu zat, halkı gördüğü zaman, güzel rükû ve secde yapar. Sağa sola bakmayı terk eder. İki secde arasındaki oturmayı tamamlar.

İbn Mes'ûd der ki: 'Kim bunu yaparsa, bu yaptığı rabbiyle istihza etmek ve rabbini hafife almaktır!' Yani Allah'ın tenhada iken de yaptıklarına muttali olduğuna aldırmaz. Fakat bir insan kendisini gördüğünde, güzel namaz kılmaya başlar.

Bir insanın huzurunda bağdaş kurarak veya yaslanarak oturan bir kimsenin huzuruna o yanında bağdaş kurduğu adamın hizmetçisi girdiğinde kalkıp güzel oturursa, onun bu hareketi, hizmetkârı efendisinden üstün tutmak ve efendi ile istihza etmek demektir. İşte mürainin (riyakârın) cemaat içinde güzel namaz kılıp, yalnızken bu şekilde namaz kılması da böyledir. Zekâtını düşük paralar (müellifin zamanına mahsus bir durumdur) veya hububattan veren, fakat kendisini kontrol eden biri olduğunda onun kınamasından korkarak iyisinden verenin hali de böyledir. Halk korkusundan oruç tutan, dilini gıybet ve fâhiş konuşmaktan koruyan bir kimsenin -eğer bunu oruç ibâdetinin mükemmel olması için yapmazsa- hali de budur. Bu da riyanın mahzurlu kısmına girer. Çünkü burada yaratıklar, yaradandan daha önemli kabul edilmişlerdir. Fakat ibâdetlerin temelleriyle riyakârlık yapmaktan tehlike yönünden daha hafiftir. Eğer riyakâr 'Ben bunları halkın dilini gıybetten korumak için öyle yaptım. Çünkü benim rükûu ve secdeyi hafif geçiştirdiğimi veya fazla sağa-sola baktığımı gördükleri takdirde ağızlarını gıybet için açarlar. Ben ise, onları bu günahlardan korumak istedim' dese, **cevap** olarak ona denir ki: Bu düşüncen **şeytan**ın bir hilesi ve kandırmasıdır. Durum hiç de senin düşündüğün gibi değildir. Çünkü namazının eksik olmasından doğan zarar, başkasının gıybetinden neşet eden zarardan daha büyük ve kabarıktır. Eğer dediğin gibi, seni buna sevkeden dindarlık olsaydı, muhakkak kendi nefsine şefkatin daha fazla olurdu. Senin buradaki durumun, hediyelere nail olsun diye, cariyesini bir padişaha verenin durumu gibidir. Bu adam âzaları kesik, yüzü çirkin ve gözleri kör olan cariyesini padişaha hediye eder. Fakat padişahın yanında bir kısım hizmetkârlar olduğunda, onların zemmetmesinden korkarak cariyeyi vermekten imtina eder. Bu durum elbette muhaldir. Çünkü padişahın hizmetçisini gözetenin elbette padişahı daha fazla gözetmesi lâzımdır.

Evet! Riyakârın burada iki hali vardır:

Birinci hâl: Riyakârlığıyla halk nezdinde övülmeyi ve büyük mevkî sahibi olmayı istemesidir. Bu kesinlikle haramdır.

ikinci hâl: Rükû ve secdenin güzel yapılmasında ihlâsı değil, fakat 'Eğer hafif yapsam, Allah katında namazım eksik olur. Halk gıybetimi yapmak ve aleyhimde bulunmak suretiyle bana eziyet verir. Bu bakımdan görünür tarafı güzelce yapmak suretiyle onların aleyhimde konuşmalarından kurtulur,

herhangi bir sevap da ummam. Oysa böyle yapmam, namazın zâhirî güzelliğini terk edip hem sevabın elimden kaçmasından hem de halkın aleyhimde konuşmasından daha hayırlıdır' demesidir.

Burada biraz düşünmek gerekir. Sıhhatli fetva şudur:

Kişinin üzerine farz olan, hem namazını güzel kılmak, hem de ihlâslı yapmaktır. Eğer bu hususta niyeti teminden aciz ise, tek başına bulunduğundaki âdetine devam etmelidir. Hiçbir zaman halkın zemmini, Allah'ın tâat ve ibâdetiyle riyakârlık etmek suretiyle bertaraf etmesi uygun değildir. Çünkü daha önce de geçtiği gibi böyle yapmak, ibâdetle oynamaktır.

İkinci Derece: Terkinde herhangi bir eksiklik sözkonusu olmayan ancak ibâdetin tamamlayıcısı hükmünde olan şeyin yapılmasıyla riyakârlık yapmaktır. Rükû, secde ve kıyamı uzatmak, namazdaki hareketleri güzelce yapmak, elleri kaldırmak, **birinci** tekbiri (tahrim tekbirini) aceleyle almak, îtidali (rükûdan sonraki kalkışı) güzelleştirmek, mûtadı olan sûreden fazlasını okumak gibi. . .

Ramazan orucunda fazla halvete girmek ve uzun zaman susmak da böyledir. Zekâtta en güzel malı, güzelin yerine vermek, kefaret için pahalı köleyi âzad etmek de böyledir. Bütün bunlar, eğer tek başına kalırsa yapmayacağı şeylerdir.

Üçüncü Derece: Nafile ibâdetleri fazla yapmakla riya ve gösteriş yapmasıdır. Cemaat gelmeden mescide gitmesi, ön safa geçmesi, imamın sağına yönelmesi ve benzerleri gibi. Allah bilir eğer tek başına olsaydı, nerede duracağı, ne zaman namaza başlayacağı pek umurunda olmazdı. Bütün bunlar kendisiyle riya yapılan şeylere göre değişir. Bazısı bazısından daha şiddetlidir.

Üçüncü Rükün

Kendisi için riya yapılandır. Şüphesiz riyakârın bir hedefi vardır. Bunun da **üç** derecesi vardır.

Birinci Derece: Derecelerin en şiddetlisi ye en tehlikelisi olan **birinci** derece, bir günahı işlemiş olmasıdır. İbâdetiyle riyakârlık yapmak, şüphelileri yememek, fazla nafile kılmakla takva gösterisi yapan kimse gibi. . . Bu kimsenin gayesi, güvenilir görünmek, dolayısıyla kadılık, vakıflar, vasiyetler veya yetim mallarına bakmak vazifesine tayin edilmek ve doya doya onlardan yemektir veya kendisine zekât ve sadakaların teslim edilmesi, ele geçirdiği zekât ve sadakalardan istediğini faydalandırması veya kendisine emanetlerin teslim edilmesidir. Onları alıp inkâr etsin veya hac yolunda infak edilen mallar kendine teslim edilsin ki bir kısmını veya tamamını kendisine ayırsın veya o mal ile hacıları kendisine bağlamış olsun, onların kuvvetleriyle de kötü amaçlarına varsın!

Bazıları de bazen mutasavvıf kisvesini, bazen korku hâlini gösterir. Va'z ve irşad yoluyla hikmetli söz söyler. Oysa maksadı bir kadına veya tüysüz bir çocuğa kendisini sevdirmek ve onunla çirkin şeyler yapmaktır. Bazen de maksadları çocukları ve kadınları seyretmek olduğu için, ilim, va'z ve Kur'ân halkalarına iştirak ederler. Kur'ân ve ilim öğrenmeye tâlib olduklarını belirtirler veya yolculukta kadın veya tüysüz çocukları elde etmek için hac seferine katılırlar! Bunlar Allah katında riyakârların en iğrencidirler.

Çünkü rablerinin ibâdetini günahlarına merdiven yapmışlardır. Fâsıklıklarında sermaye edinip ticaret aleti yapmışlardır.

Yapmış olduğu ve itham edildiği halde ısrar edip o töhmeti kendinden uzaklaştırmak ve takva sahibi olduğunu göstermek isteyen kişi, her ne kadar bunlar kadar değilse de bunlara yakındır! Bir emaneti inkâr eden ve bu günahı ile itham edilen bir kimse gibi. . . Bu kimse 'Kendi malını sadaka veriyor' denilsin diye, o inkâr ettiği emaneti sadaka verir! Acaba bu adam nasıl başkasının malını helâl sayar?

Bir kadın veya tüysüz bir oğlanla çirkin ilişkide bulunmakla itham edilen ve bu duruma üzüldüğünü göstererek, takvalı olduğunu belirterek bu töhmeti defetmeye çalışanın durumu da böyledir.

ikinci Derece: Mübah bir mertebeye varmak, bir malı elde etmek veya güzel bir kadınla evlenmektir.

Kadınlar kendisiyle evlenmeye tâlib olsun ve kendisine bol bol ihsanlar yapılsın diye üzüldüğünü belirten, va'z ve irşadla meşgul olan kimse gibi. . . Bu kimse ya belli bir kadınla evlenmek için böyle yapar veya soylu bir kadınla evlenmeyi arzu eder. Alim ve âbid bir kimsenin kızıyla evlenmek isteyen ve kızını kendisine versin diye ilim ve ibâdete karşı rağbetinin olduğunu söyleyen kimse gibi. . . Bu mahzurlu bir riyadır. Çünkü ibadetle dünya malını kasdetmektedir. Fakat bu riya bir öncekinden daha hafiftir. Çünkü bu kısımda kastedilen şey esasında mübahtır.

Üçüncü Derece: Bir mertebeye varmayı, mal elde etmeyi veya evlenmeyi kasdetmez. Fakat kendisine kem gözle bakılmasın diye ibâdetini anlatır. Bunu da avamdan sayılıp havas ve zâhidler sınıfından sayılmayacağı korkusundan yapar.

Acele yürüyüp, halkın kendisine 'bu vâkar ehlinden değil, unutkanlık veya hevâ ehlidir' demesinden korkarak çabuk yürümeyi bırakıp yavaş yürüyen kimse gibi. . . Eğer güldüğünde veya şaka yaptığında istiğfar ederse derin nefes alıp üzüntüsünü belirtirse ve 'Âdem oğlunun nefsinden gafleti ne kadar da fazladır' derse, Allah bilir eğer tenhada bulunsaydı bu durum kendisine ağır gelmezdi. Böyle davranmanın hükmü de yukarıda geçtiği gibidir. Çünkü korkusu, hakir görüleceğinden kaynaklanır.

Teravih veya teheccüd (gece) namazı kılan, perşembe ve pazartesi günleri oruç tutan veya sadaka veren bir cemaati gördüğünde tembelliğe nisbet edilip halk tabakasından sayılacağı korkusuyla onlara uyan kimsenin durumu da böyledir. Eğer tek başına kalırsa, hiçbir şey yapmaz. Aşure veya Arefe veya Haram aylarda susadığı halde halkın oruçsuz olduğunu bilmesinler diye su içemeyen kimse gibi. . .

Halk onun oruçlu olduğunu zannettiği zaman, bu zanları için yemez veya yemeğe dâvet edildiğinde oruçlu olduğu sanılsın diye yemekten imtina eder.

Bazen 'Ben oruçsuzum' demez, fakat 'Benim özrüm vardır' der. Böyle söylemesi iki çirkini bir araya getirmek demektir. Çünkü kendisini oruçlu gösterir. Sonra riyakâr olmayıp ihlâslı olduğunu zannettirip ibâdetin gizli olması gerektiğini savunur. Sonra suya ihtiyaç duyduğunda açıkça ve işaretle özür belirtmekten ve şiddetli susamaya yol açan aynı zamanda oruç tutmamaya ruhsat veren bir hastalığı ileri sürer veya Talanın kalbini hoşnud etmek için orucumu bozdum' der. Sonra bu söylediklerini de arka arkaya söylemez ki riyakârlık yapıyor veya özür diliyor zannedilmesin. Aksine bekler, sonra bir hikâye biçiminde özrünü arzeder! Şöyle demesi gibi: 'Filân zat, ihvanını pek sever, ihvanın yemeğinden yemesini ister. Bugün bana çok ısrar ettiği için kalbini kıramadım' veya şöyle

demesi gibi: 'muhakkak annem zayıf kalpli bir kadındır. Benim için pek müşfiktir. Ben, bir gün oruç tutsam hasta olmamdan korkar. Bu bakımdan orucuma mâni olur'.

Bu ve bunun benzeri sözler riya alâmetleridir. Dile riya, ancak damarı kalpte yerleştiği için gelir. Muhlis bir kimse ise, halkın kendisine nasıl ve hangi gözle baktığına aldırmaz; eğer oruca rağbeti yoksa başkaları için özürler beyan etmez. Allah da onun bu arzusunu görmektedir. Bu bakımdan Allah'ın ilmine muhalefet eden herhangi bir (yapmacık) hareket, telbis ve riyanın kendisinden sâdır olmasını istemez. Eğer Allah için oruç tutmaya bir rağbeti varsa, bunu Allah'ın bilmesiyle yetinir ve başkasını Allah'a ortak koşmaz.

Bazen kalbine 'Belirtirsem başkasına örnek olurum' fikri gelir. Fakat bu fikirde hile ve aldanış vardır. Bunun izahı ileride gelecektir.

işte bunlar riyanın dereceleri ve riyakârların sınıflarıdır. Hepsi de Allah'ın gazabı altındadırlar. Bu ise helâk edicilerin en şiddetlisidir. Şiddetli olması şundandır ki içinde karınca izinden daha gizli şaibeler vardır. Nitekim bu husus haberde vârid olmuştur. 46 Kalplerin tehlikelerini, dilin âfetlerini bilmeyen cahil âbidler bir yana, burada güzide âlimlerin bile ayağı kayar! Allah en doğrusunu bilir.

45) Daha önce geçmişti.

46) İmâm-ı Ahmed ve Taberânî, (Ebû Musa el-Eş'arî'nin 'Bu şirkten sakının! Çünkü o, karıncanın izinden daha gizlidir' hadîsinden)

4. Karınca'nın Ayak Sesinden Daha Gizli Olan Riya

Riya'nın gizli ve açık olmak üzere, iki kısım olduğunu bil! Açık riya, insanı ibâdete,-sevab ve ecir kastı olmaksızın- teşvik eden riyadır. Bu kısım, riyanın en açığıdır.

Bundan az daha gizli olan riya, tek başına insanı ibâdete sevk etmez. Ancak kendisiyle Allah'ın rızasının irade edildiği ibadet, bu tür riya yüzünden kolaylaşır. Her gece teheccüd namazını kılmayı âdet edinen ve bu namazın kendisine ağır geldiği kimse gibi. . . Bu kimseye misafir geldiğinde teheccüd namazına can atarcasına kalkar ve kalkması kendine hafif gelir. Bilir ki eğer sevabı ümit etmesi olmasaydı, sadece misafirlerin görmesi için kalkıp namaz kılmazdı.

Amele tesir etmeyen, hatta kolaylaştırmak hususunda da bir tesiri olmayan riya çeşidi, bundan daha gizlidir. Fakat bu tür riya, bütün bunlarla beraber kalpte gizli bulunur. İbâdete teşvik etmediği ancak alâmetlerle bilinir. Riyanın en açık alâmeti, halkın ibâdetine muttali olmasına sevinmesidir. Bu bakımdan çok kul vardır ki halis ibâdet yapar, riyaya inanmaz, ondan nefret eder. Böylece de amelini tamamlar. Fakat halk, amellerine muttali olduğu zaman memnun olur, rahat eder. Bu durum, onun kalbinden ibâdetin yorgunluğunu giderir.

Bu sevgi, gizli riyanın varlığını bildirir. Sevgi ondan sızar. Eğer kalbin halka iltifatı olmasaydı, onların ibâdetine muttali olmaları onu sevindirmezdi. Ateşin taşta saklı olması gibi, riya da kalpte saklıdır. Bundandır ki halkın muttali olması, onda ferah ve sevinmeyi meydana çıkarır.

Sonra halkın iltifatı ile sevinme zevkini hissettiğinde, bu durumdan hoşlanmadığını göstermezse bu sevgi riyanın gizli damarının gıdası olur! Öyle ki o damarı, kendi nefsinin aleyhinde gizlice harekete

geçer ve târiz yoluyla ibâdetine muttali kılıcı bir sebebin ortaya çıkıp kendisini zorlamasını ister, her ne kadar açıkça konuşmaya kendisini dâvet etmese de arzetmek yönünden konuşmak ister. Bazen de ne târiz, ne de açık konuşmaya çağırmayacak kadar gizli olup ancak takvaya delâlet eden vasıtalarla bilinir: Zayıflığın, sararmanın belirtilmesi, sesin alçalması, dudakların paslanması, tükrüğün kuruması, gözyaşlarının eserleri ve uzunca gece namazı kıldığında uyuklamanın galebe çalması gibi. . . Bu tür riyadan daha gizli bir çeşidi daha vardır. Bu o kadar gizlidir ki kişi kimsenin ameline muttali olmasını istemez. İbâdetinin bilinmesiyle sevinmez. Fakat bununla beraber halkı gördüğünde kendisine selâm vermelerini umar. Onu güler yüzle karşılayıp hürmet ve tâzimde bulunsunlar, kendisini övsünler, ihtiyaçlarına koşsunlar, alışverişte müsamaha göstersinler, mecliste yer versinler ister. Eğer bu hususlarda kusur eden biri çıkarsa, kalbine ağır gelir. O adamın kalbinden uzaklaştığını hisseder! Sanki sakladığı ve kimseyi muttali kılmadığı ibâdetiyle beraber halkın hürmet etmesini ister. Çünkü eğer daha önce bu ibâdeti yapmamış olsaydı, halkın kendisine hürmet etmelerini istemez, hakkında kusur edenleri uzak saymazdı.

Umumî Bir Kaide

Halk ile ilgili hususlarda ibâdetin varlığı, yokluğu gibi olmadıkça, âbid, Allah'ın ilmi ve bilgisiyle iktifa etmemiştir. Karıncanın izinden daha gizli olan riya kokusundan uzak değildir. Bütün bu riya çeşitleri ecri yakıp kül etmeye yaklaşır. Bundan ancak sıddîklar kurtulur.

Hazret-i Ali'den gelen rivâyette şöyle denilmiştir: 'Kıyâmette **Allahü teâlâ**, âlimlere 'Sizin için mallar ucuza verilmez miydi? Size selâm verilmez miydi? Sizin ihtiyaçlarınız halk tarafından görülmez miydi?' der.

Sizin (bugün) ecriniz yoktur. Çünkü siz ecirlerinizi tastamam aldınız!47

Abdullah b. Mübarek, Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivâyet eder: Seyyahlardan bir kişi, arkadaşlarına 'Biz ancak tuğyandan (günahtan) korktuğumuz için mal ve evlatlardan ayrıldık. Oysa bu işimizde mal ve çoluk çocuk sahiplerinin başına gelen tehlikeden daha fazlasının bizim başımıza gelmesinden korkarız. Şöyle ki, birimiz başkasıyla karşılaştığında dindarlığından dolayı hürmet görmek ister. Bir ihtiyacını arzettiğinde dindarlığından ötürü görülmesini ister. Birşey satın aldığında dindarlığından ötürü ucuz vermelerini ister' dedi. Bu haberleri, padişahın kulağına gittiğinde halktan bir cemaatle onları karşılamaya geldi. Öyleki dağ-ova insanlarla doldu.

Seyyah 'Bu nedir?' dedi. Denildi ki: 'Bu padişahtır. Seni karşılamaya geldi'. Bunun üzerine seyyah, hizmetçisine 'Bana bir yemek getir' dedi. Hizmetçi kendisine tere otu, zeytinyağı ile 'kelûbuşşecer' denilen ağaç özünden yapılan bir yemek getirdi. Başladı ağzının iki tarafını doldura doldura ve aceleyle hırslı hırslı yemeye. . .

Padişah 'Sizin arkadaşınız nerede?' diye sorunca 'İşte budur!' dediler. Padişah 'Nasılsın?' dedi. Seyyah 'Halk gibiyim!' (Başka bir rivâyette: 'Hayır ve âfiyetteyim!') dedi. Padişah 'Senin yanında hayır yoktur!' deyip onun yanından ayrıldı. Padişahın ayrıldığını görünce, seyyah şunları söyledi: 'Seni benden, aleyhimde olduğun halde uzaklaştıran Allah'a hamd u senâlar olsun'.

Muhlisler daima gizli riyadan korkmuşlardır. Bunun için de sâlih amellerinden insanlara bahsetmemişler, fâhiş hareketlerini gizlemekten daha fazla iyiliğini gizlemeye gayret etmişlerdir. Bütün bunları, halktan salih amellerini gizleyip, riyadan kurtulmak, kıyâmet gününde halkın gözü önünde Allah tarafından mükâfatlandırılmak için yapmışlardır. Zira Allah'ın kıyâmette ancak riyadan hâlis olanı kabul ettiğini bilirler. Bilirler ki kıyâmette şiddetli ihtiyaçları ve fakirlikleri vardır. Kıyâmetin mal ve evladın fayda vermediği bir gün olması da malûmlarıdır. O gün hiçbir baba evladının yerine ceza görmez. Sıddîklar ancak kendi nefisleriyle meşguldürler. Her biri 'Nefsim, nefsim' diye feryad eder. Başkasına nasıl sahip çıkabilirler?

Riyadan kaçanlar, Kâbe'nin ziyaretine gitmek isteyen hacılar gibidir. Bu hacılar, Kâbe'ye gitmek istedikleri zaman, beraberlerinde Mağrib veya Mısır'ın hâlis altınlarını alırlar. Çünkü çölde yaşayan göçebeler katında, hâlis altından başka şeyin geçerli olmadığını bilirler. Çölde şiddetli ihtiyaç vardır. Sığınılacak vatan, el tutacak akraba da yoktur. Bu bakımdan kişiyi ancak hâlis altın kurtarır.

Kıyâmet gününde kalp erbabı da böyle görülürler. Beraberlerinde götürdükleri takva azığı da böyle müşahede' edilir. Çünkü gizli riyanın kokuları sayılmayacak kadar çoktur.

Ne zaman ibâdetine, bir hayvanla bir insanın muttali olması arasında fark görürse, o ibâdette riyadan bir şaibe vardır. Çünkü kişi tamahını ve ümidini hayvanlardan kestiği için ibâdetinde hayvanın veya süt emen çocukların orada bulunup bulunmaması onun için önemli değildir. Hareketine muttali olup-olmadıkları umurunda değildir. Eğer muhlis olup Allah'ın ilim ve kelimesiyle kanaat ederse, çocukları ve delileri bu hususta hakir gördüğü gibi akıllıları da (sadece bu hususta) hakir görmesi gerekir. Hayvanlar, mecnunlar ve çocukların kendisine rızık vermeye, fazla sevap veya fazla ceza tatbik etmeye muktedir olmadıkları gibi, akıllı olanların da bunlara kudretlerinin yetmediğini bilmelidir. Bunu hissetmiyorsa muhakkak kendisinde gizli bir riya kokusu vardır ve her riya kokusu amelleri yakıcı değildir. Ameli ifsad edici olamaz. Bu hususta tafsilât gelecek fasıldadır.

Soru: Hiç kimseyi görmüyoruz ki onun ibâdet ve taatine muttali olunduğunda sevinmesin. O halde bu sevginin tamamı mı kötüdür veya bir kısmı mı, yoksa bir kısmı da güzel midir?

Cevap: Bilinmelidir ki her sürur (sevinç) kötü değildir. Sevgi ve sürur, güzel ve çirkin diye iki kısma ayrılır.

Bir

Güzel olan sevince gelince, **birinci** kısım, gayesi taat ve ibâdetini gizlemek ve Allah için yapmaktır. Fakat halk ibâdetine muttali olduğunda, **Allahü teâlâ**'nın onları muttali ettiğini düşünür. Onun güzel ahlâkını belirttiğini, bununla Allah'ın kendisine reva gördüğü iyiliğine ve iltifatına istidlâl eder. Çünkü kendisi hem ibâdetini, hem de günahını gizledikten sonra, Allah günahını örtmüş veya ibadetini göstermiştir. Güzeli belirtmek ve çirkini örtmekten daha büyük bir lûtuf olur mu? Bu bakımdan sevgisi, halkın övgüsü ve kalplerindeki mertebesinden değil, aksine Allah'ın güzel lûtfundandır.

De ki: 'Allah'ın ihsanı ve rahmetiyle, (evet) ancak bununla ferahlansınlar, bu onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır'. (Yunus/58)

Sanki Allah katında makbul olduğunu görmüş de bundan ötürü sevinmektedir.

İki

İkinci kısım, Allah'ın dünyada günahını örtmesi ve iyiliğini açıklamasıyla, âhirette de böyle bir muameleye mazhar olacağına yorumlamasıdır.

Allah dünyada kulun bir günahını örterse, âhirette de o günahı örter.

Bu bakımdan **birinci** kısımdaki sevgi geleceğe bakmadan, hâli hâzırdaki makbul olmasının mülâhazasından gelmektedir. Bu derecedeki sevinç ise, geleceğe bakmaktan ileri gelmektedir.

Üç

Üçüncü kısım, ibâdetine muttali olanların bu hususta kendisine uymaya rağbet ve isteklerinin arttığını zannetmesi ve dolayısıyla ecrinin arttığına sevinmesidir. Bu bakımdan kendisine, sonunda açıkladığının ecri ile önceden kasdettiğinin gizlilik ecri vardır.

Bir ibâdette önder olan kimseye, kendisine o hususta uyanların sevabları kadar sevab vardır. Hem de onların sevabından birşey eksilmeden. . . Böyle büyük bir ecri ümit edenin sevinmesi yerindedir. Çünkü şüphesiz karın karinelerinin belirmesi, zevklenmeyi ve sevinmeyi gerektirir.

Dört

Dördüncü kısım, ibâdetine muttali olanların, kendisine ibâdetinden dolayı teşekkür etmeleridir. Bu teşekkürde Allah'a itâat edip, Allah'a itâat edene kalben meylettiklerinden ötürü sevinme vardır. Çünkü ehl-i îmandan bir grup vardır ki taat ehlini gördüklerinde buğz ve hased eder ve aleyhinde bulunup kendisiyle istihzâ eder veya riya ile itham eder. Onu ibâdeti sebebiyle övmez. Öyleyse bu sevinmesi Allah'ın kullarının güzel imanından ötürü gelen bir sevgidir.

Beş

Kötü olan **beşinci** kısma gelince, bu halkın kalbinde büyüklüğünün yerleşmesinden ötürü sevinmesidir. Öyle yerleşmiştir ki kendisini medhederler, büyütürler, ihtiyaçlarını görürler. Geldiğinde ve gittiğinde ona ikram ve i'zazda bulunurlar. Bu kısım mekruh ve kötüdür!

Allah en doğrusunu bilir!

47) Beyhâkî, (Ebû Hüreyre'den)

5. Açık ve Gizli Riya'nın Ameli Zayi Eden ve Etmeyen Kısımları

Biz bu hususta deriz ki kul, ibâdetini ihlâs temeli üzerine bina ettiği zaman, sonra gelen bir arıza ile riya yaparsa bu durum ya amelin bitiminden sonra veya önce olur. Eğer bitiminden sonra izhar etmeksizin sadece bir sevgi zuhura gelirse, bu sevgi ameli ifsad etmez. Çünkü amel, daha önce riyadan temiz olarak tamam olmuştur. Ondan sonra olanın onda menfî bir tesir etmemesi umulur. Hele kul bunu zoraki bir şekilde belirtmediği, bununla konuşmadığı, halk arasında belirmesini ve kendisiyle konuşmalarını temenni etmediği takdirde hiçbir şey olmaz. Aksine **Allahü teâlâ**'nın belirtmesiyle tevâfukan bilinmiştir. Kulun müdahalesi, kalbine giren sevgiden başka birşey değildir. Evet! Ameli riyasız tamam olursa, fakat ondan sonra ameli belirtmek iştiyâkı kendisinde belirirse ve amelini söyleyip izhar ederse, bu durumdan korkulur! Eser ve haberlerde böyle yapmanın ameli yakıcı olduğu vârid

olmuştur. Çünkü İbn Mes'ûd 'Ben dün Bakara sûresini okudum' diyen bir kimseyi dinledikten sonra 'Onun böyle demesi, sevabını yok etti ve yaktı' demiştir.

Hazret-i Peygamber 'Ben bütün sene oruç tuttum' diyen bir kişiye 'Sen ne oruç tutmuş, ne de iftar etmişsin'48 buyurmuştur.

Seleften bazıları, **Hazret-i Peygamber**'in böyle söylemesini, kişinin ibâdetini izhar edip göstermesinden ileri geldiğine hamletmişlerdir. Öte taraftan 'Bu hadîs, bütün senenin oruçla geçmesinin kerih olduğuna işarettir' denilmiştir.

Hangi mânâya hamledilirse edilsin, **Hazret-i Peygamber**'in de İbn Mes'ûd'un da böyle demesi delâlet eder ki kişinin kalbi ibâdet anında riyanın kasdedilmesinden boş değildir. Çünkü o ibâdet hakkında konuşması da buna delâlet eder; zira ibâdetten sonra, eğer ibâdet anında riya kasdı yoksa, meydana gelenin, amelin sevabını iptal etme ihtimali uzaktır. En mâkulü şöyle demektir: Bu kişi, geçmiş ibâdetinden dolayı sevap sahibidir. İbadetten sonra ibadetle yaptığı gösterişten ötürü muâhaze edilir. Daha namaz bitmeden riyaya kayan niyeti tam bunun hilâfınadır; zira bu değişme bazen namazı bozar, ameli yakar.

Namazı ihlâs ile kıldığı halde ortasında ansızın gelen riyaya gelince, bu riya amele tesir etmeyen mücerred bir sürurdur veya amele teşvik eden bir riyadır. Eğer ibâdete teşvik eden riya ise ve ibâdet de onunla sona ermişse ecri yanmıştır. Mesela nafile ibâdetin içinde iken kendisine bahçe görünür veya padişahlardan biri (maiyetiyle beraber) hazır olursa, namazda olanın da onlara bakmaya canı çeker veya malından unuttuğu birşeyi hatırlar da onu elde etmeyi isterse ve eğer halk olmasaydı namazını yarıda keserek o işleri görecek bir durumdaysa, kıldığı namaz da farz namaz ise iade etmek gerekir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Amel kab gibidir. Öncesi (altı) güzelse sonu (üstü) de güzel olur. 49

Yani sonuca bakılır.

Bir saat ameliyle gösteriş yapanın daha önce olan ameli (ecri) yanar. 50

Bu hüküm, bu şekilde kılınan namaz üzerine hamledilir. Sadaka vermek ve Kur'ân okumak üzerine hamledilmez. Çünkü bunların her cüz'ü tek başınadır. Bu bakımdan gelen riya, kalanı ifsad eder, geçeni değil. Hac ile oruc da namaz gibidir.

Riyanın gelmesinin, ibâdeti sevab için tamamlama kasdına mâni olmadığı cihete gelince, bu da tam namazın içinde iken bir cemaatin gelip orada hazır bulunması, onun orada bulunmalarından sevinip riyakârlık yapması, onlar görsünler diye namazını güzelleştirmeyi kasdetmesi gibidir. Eğer onlar gelmeseydiler yine de tamamlardı. Bu riya, amelde menfi tesir eden bir riyadır. Hareketlerin meydana gelmesini teşvik etmiştir. Eğer ibâdet kasdı ve sevabı isteme hissini yok edip ortadan kaldıracak derecede galebe çalarsa, ibâdetin kasdı riyada kaybolurcasına silinirse, bunun da ibâdeti ifsad etmesi gerekir. Eğer bu minval üzere ibâdetin rükünlerinden biri geçerse. . . Çünkü tekbir safhasında olan niyetle -eğer onu mağlup eden bir sebep olmamışsa- iktifa ediyoruz.

Şöyle demek de muhtemeldir. Akd haline ve sevab aslının kasdedilmesinin var olduğuna nazaran her ne kadar bu akid daha galip bir kasdın hücumuyla zayıf düşmüşse de ibâdeti ifsad olmaz.

Haris el-Muhasibî, bundan daha hafif olan bir işte amelin yok olduğunu savunarak er-Riaye adlı kitabında şöyle der:

Sadece insanların muttali olmalarını irade ettiğinde; yani makam ve mansıb sevgisi gibi bir sevgi kasteden insan hakkında halk ihtilâf etmiştir: Bir gruba göre, bu durum ameli yakar. Çünkü bu kimse ilk samimiyeti nakzetmiş daha amelini ihlâsla tamamlamadan, insanların övgüsüne yönelmiştir! Oysa amel ancak neticesiyle tamama erer.

Ben şahsen bu takdirde amelinin yanmasına kesinlikle hükmetmem. Her ne kadar amelin fazlalaşmayacağına kani ve her ne kadar bu amelden emin değilsem de. Halk bu hususta ihtilâf ettiğinde ben şahsen duraklarım. Fakat benim kalbime galip gelen şudur: Eğer amelini riya ile sonuçlandırırsa ameli yanar!

Eğer "Hasan-ı Basrî onların iki hâl olduğunu, **birincisi** Allah için olursa, ikincisinin ona zarar vermediğini söylemiştir" denirse, şöyle deriz: Rivâyet ediliyor ki, bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Ben amelimi gizlerim, kimsenin muttali olmasını istemem, fakat bilinirse bu beni sevindirir!' dediğinde, **cevap** olarak **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona şöyle demiştir:

Sana iki ecir vardır: (Biri) gizlemenin ecri (diğeri) açığa çıkmanın ecri!51

Hasan-ı Basrî'ye gelince, o 'zarar vermez' sözüyle 'ınadem o, Allah'ı murad ediyor, o halde amelini terketmez ve tehlike kendisine zarar vermez' demek istiyor; zira Hasan-ı Basrî 'İhlâstan sonra riya yaptığında ona zarar yoktur' dememiştir.

Hadîse gelince, el-Muhâsibî onun hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. O konuşmanın özeti **üç** vecihte anlatılabilir.

Birinci Vecih: İhtimaldir ki kişi, bittikten sonra amelinin görünmesini kasdetmiştir. Çünkü hadîste, daha ameli bitmeden önce bu durumun olduğuna delâlet eden bir emare yoktur.

İkinci Vecih: Kişi, bu hususta başkasının kendisine uymasından veya başkasının -daha önce zikrettiğimiz gibi- güzel sevincinden dolayı sevinmeyi kasdeder. Övüleceğinden ve halk gözünde büyüyeceğinden ötürü sevinmeyi kasdediyor değildir. Bunu kasdetmediğinin delili **Hazret-i Peygamber**'in sevgisinden ötürü kişiye iki ecrinin olduğunu haber vermesidir. Oysa ümmetin hiçbir âlimi yoktur ki halkın övgüsünden dolayı sevinenin ecir sahibi olduğunu savunsun! Böyle bir kimseye en fazla verilen nimet, affa ve müsamahaya mazhar olmasıdır. Acaba nasıl olur muhlis bir kimsenin bir ecri, riyakârın da iki ecri olur?

Üçüncü Vecih: Adı geçen hadîsi rivâyet edenlerin çoğu, onun (senedini) Ebû Hüreyre'ye ulaştırmadan rivâyet ederler. Hatta çoğu Ebû Salih'de durdurur. Bazıları da (Ebû Hüreyre'ye kadar senedini ulaştırarak) refeder. O halde riya hakkında umumî olarak vârid olan hadîslerle hükmetmek daha evlâdır.

Muhasibî'nin sözleri burada bitmektedir. Muhasibi, bu hususta kesin konuşmamış, fakat bu sevinmenin ameli yok ettiği görüşüne meylettiğini izhar etmiştir.

Bize göre, kıyasta en uygunu şudur: Bu kadar sevinme -eğer eseri amelde görünmezse- amel dinî bir telkinden ileri geliyorsa, başkasının onu görme sevinci (tesir etmeksizin) ona eklenmişse ameli ifsad etmez. Çünkü bu sevinçle niyetinin esası yok olmamıştır. Aksine o niyet hâlâ ibâdet etmeye onu teşvik etmekte ve tamamlamaya onu zorlamaktadır.

Riya hakkında vârid olan haberler ise, sadece ameli halkın görüp takdir etmesini istemek hususuna hamledilir.

Şirk (riyanın şirk olması keyfiyeti) hakkında vârid olan hadîsler ve hükümler ise, riyanın kasdı, sevabın kasdına eşit veya daha fazla olduğu zamana hamledilir. Eğer riyanın kasdı sevabın kasdedilmesinden daha zayıfsa, bu takdirde sadakanın ve diğer amellerin sevabı tamamen yanmaz. Namazı ifsad ettiğini sanmak uygun değildir. Çünkü bütün bunlarda riya kasdı zayıftır.

Şöyle demek de uzak bir ihtimal değildir: Kişiye gereken namaz, sadece Allah'ın rızası için kılınan namazdır. Bu namaz ise içine hiçbir şey karışmayan namazdır. Bu bakımdan bu durumda kişi, namaz kılmış sayılmaz. Oysa bu hususta ilim Allah'ın katındadır.

Biz İhlâs bölümünde buradaki konuşmadan daha mufassal bir konuşma îrad etmiştik. İşte bu hüküm, ibâdet akdinden sonra olan riyanın hükmüdür. Bu riya ya kişi ibâdetten başlamadan önce veya başladıktan sonra meydana gelir.

Üçüncü Kısım

İbâdetle beraber olan **üçüncü** kısım şudur: Namaza riya maksadıyla başlar. Selâm verinceye kadar -eğer buna devam ederse-günahkâr olur. Bu namazı kılmıştır ama namazına itibar yoktur. Eğer namaz esnasında pişman olur, günahının affını talep eder, daha ibâdet tamam olmadan önce dönüş yaparsa, kendisine lâzım gelen hakkında **üç** vecih vardır:

1. Bir grup 'Riya kasdı ile beraber namazı akdolunmaz, o halde yeniden kılmalıdır' der.

2. Başka bir grup 'Kendisine rükû ve secde gibi fiillerin iadesi gerekir. Fiilleri ifsad olur, fakat namaz için getirdiği tahrim tekbiri bozulmaz. Çünkü tahrim tekbiri almak bir akiddir. Riyâ ise, kalpte bir vesvesedir. Tahrim tekbirini, akid olmaktan çıkarmaz'

der.

3. Başka bir grup da şöyle demiştir: 'Hiçbir şeyin iadesi lâzım gelmez. Aksine kalbiyle affedilmesi talebinde bulunmalıdır. İbâdetini ihlâs üzere tam yapmalıdır. İtibar ibâdetin sonucunadır. Nitekim ihlâsla başlayıp riya ile sonuçlandırdığında amelini ifsad ettiği gibi!

Bunu bir beyaz elbiseye benzetmişlerdir. O elbise, ârızî bir pislikle pislendiğinde, o sonradan gelen pislik giderildiği zaman aslına dönüşür. Demişlerdir ki namaz, rükû ve secde Allah içindir. Eğer Allah'tan başkasına secde ederse muhakkak kâfir olur. Fakat (burada) gelip-geçen riya onunla iktiran etmiştir. Sonra o da pişman olması ve tevbe ile giderilmiştir. Öyle bir duruma gelir ki halkın ne övmesine, ne de zemmetmesine perva eder. Bu bakımdan namazı sıhhatli olur.

İkinci ve **üçüncü** grupların mezhebi, gerçekten fıkhın kıyasından uzaktır. Hele 'Sadece rükû ve secdeyi tekrarlamak lâzımdır. Fakat tahrim tekbirini tekrarlamak gerekmez' diyenin sözü kıyasa hiç

uymaz. Çünkü rükû ve secde doğru olmadığından namaz içinde fazladan yapılmış fiiller olurlar. Bu bakımdan namaz fâsid olur. 'Eğer ihlâsla namazını sonuçlandırırsa, namazı sahih olur; zira hüküm sonuca göredir' diyenin sözü de zayıftır. Çünkü riya niyette menfî tesir yapar. Niyetin hükümlerini gözetmek için en iyi vakit, iftitah (namaza giriş) tekbirini alma vaktidir.

Kıyasa göre doğru olan şöyle demektir: Eğer namaza teşvik edici sebebi, başlangıçta sadece riya ise, sevabın talebi ve ilâhî emrin imtisâli değilse, iftitah tekbiri olmamış olur. Bu bakımdan ondan sonraki de olmaz. Bu öyle bir kimse hakkında düşünülür ki tek başına kaldığında namaz kılmaz. Halkı gördüğünde namaza tekbir getirip başlar. Öyle ki elbisesi pis olsa bile halk için namaz kılar. İşte bu namazda 'niyet' yoktur. Çünkü niyet, dinden gelen bir teşvike icabet etmekten ibarettir. Burada ise ne teşvik, ne de icabet vardır. Eğer halkı görmediği takdirde namaz kılıyorsa halkı görünce onların övmesini de istiyorsa, dolayısıyla iki teşvik bir araya gelirse, bu durum ya sadaka ve Kur'ân okumak gibi, içinde tahlil ve tahrim olmayan (ibâdet) lerde olur veya namaz ve haccın akdinde olur. Sevabın teşvikçisi kendisini sadaka vermeye ittiğinde itaat etmiş olur:

Zira kim zerre miktarı bir hayır işlerse, onun mükâfatını görür, kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse onun cezasını görür. (Zilzâl/7-8)

İyi niyetine göre sevap, kötü niyetine göre de ceza vardır, Hiçbiri diğerini yakmaz. Eğer niyete giren bir fesadlıktan dolayı bozulacak bir namazda ise, o namaz ya farz veya nafile namazdır. Eğer nafile namazsa, onun hükmü sadakanın hükmü gibidir. Kalbinde iki teşvik edici bir araya geldiğinden dolayı bir yönden âsi olur, başka bir yönden de itâatkâr! 'Namazı fâsiddir, kendisine uymak bâtıldır' demek mümkün değildir. Hatta teravih namazını kılıp, halinin karinelerinden güzel okuduğunu göstermek suretiyle riyakârlık yaptığı tebeyyün ederse, eğer cemaat içinde olmasaydı, tek başına evde namaz kılmayacağı sözkonusu ise, arkasında namaz kılmak doğru değildir. Çünkü bu raddeye gelmek, gerçekten uzak bir ihtimaldir. Aksine müslümanın sevap kasdıyle nafile namaz kıldığına inanmak gerekir. Bu bakımdan bu niyet itibariyle ibâdeti sahih olduğu gibi, kendisine uymak da doğru olur. Günahkârlığına sebebiyet veren başka bir kasıd da onunla beraber bulunsa bile yine de böyledir.

Kişi farz ibâdetin içinde bulunduğunda, bu iki teşvik edici bir araya gelirse, hiçbiri tek başına iş gördürmez nitelikte, fakat tesir ancak birleşmelerinden ileri geliyorsa, bu durumda edâ edilen ibâdet, kişinin üzerine farz olan ibâdeti kaldıramaz, Çünkü farz olması, tek başına tesir etmemiştir.

Eğer her biri tek başına iş gördürecek nitelikte ise, -eğer riya olmasa dahi farzları muhakkak eda edecekse, farzın teşvik etmesi de olmasa, sadece riya için bir nafile ibâdeti yeni baştan yapması muhakkak ise- işte burası düşünülecek yerdir. Burada çeşitli ihtimaller sözkonusudur. Şöyle denilebilir: 'Farz olan, sadece Allah'ın rızası için kılınan namazdır. Oysa burada hâlis namaz edâ edilmemiştir'. Yine şöyle denilebilir: 'Farz olan; tek başına tesir icra eden ve müstakil olan bir teşvikçi ile emri imtisal edip yerine getirmektir. Oysa böyle bir tesir edici de meydana gelmiştir. Bu bakımdan başka teşvikçinin bununla beraber bulunması, kişinin üzerinden farzın kalkmasına mâni değildir. Nitekim gasbedilen bir evde namaz kılınması gibi. . . Bu kişi namazını gasbedilen bir evde kıldığı için, her ne kadar âsî ise de namazın aslını edâ ettiği için farzı yerine getirmiştir'. Oysa namazın esasına tesir eden geçici sebepler hususunda çeşitli ihtimaller vardır.

Riya'nın namazın aslında değil, sadece aceleyle edâ edilmesinde olduğu zamana gelince, cemaat hazır bulunduğunda acele edip namazı vaktin öncesinde kılan kişi, eğer tek başına kalsaydı vaktin sonunda kılacaktı. Eğer farz olmasaydı, sadece gösteriş için bir namaz ihdas etmezdi; İşte bu kimsenin namazının kesinlikle sıhhatli olduğuna ve kılınan namazla farzın yerine getirildiğine hükmedilir. Çünkü namazın namaz olması hasebiyle teşvik edici esasıyla hiçbir şey burada muâraza etmemektedir. Aksine sadece vaktin tâyini cihetiyle muâraza vardır. Bu durum, niyete zarar vermekten pek uzaktır. Bu hüküm, amele teşvik edici riya hakkında vârid olmuşlar.

Halk tarafından görülmesinin kendisini sevindirip amelde herhangi bir tesir yapmadığı şekle gelince, bu riyanın namazı ifsad etmesi uzak bir ihtimaldir. İşte fıkıha uygun olarak bunu müşahede ediyoruz. Mesele gayet girift ve zor olduğu içindir ki fâkihler fıkıhta ona değinmemişlerdir. Meseleye girişenler ve tasarruf edenler, fıkıh kanunlarını mülahaza etmemişlerdir. Fâkihlerin namazın sıhhati ve ifsad olması hakkındaki fetvâlarının muktezasını dikkate almamışlardır. Aksine kalplerin tasfiyesine ve ihlasın talebine olan hırsları, kendilerini namazın en az bir ârızla bozulduğuna hükmetmeye zorlamıştır. Oysa bizim söylediğimiz kıyasa daha yakındır. Bu hususta ilim Allah katındadır. Gayb ve şehâdet âlimi O'dur. Esirgeyici ve bağışlayıcı da O!

48) Müslim

49) Daha önce geçmişti.

50) Irâkî bu ibâre ile görmediğini söylemektedir.

51) Beyhâkî, Tirmizî, İbn Hıbbân

6. Riya'nın Çaresi ve Kalbi Riyadan Temizlemenin

Geçen bahislerden anlaşıldı ki riya, amelleri yakıcı, Allah'ın nefretine sebep olan ve helâk edicilerin büyüklerinden bir tehlikedir. Bu vasıfta olan bir şeyi ciddî bir çalışma ile kaldırmaya gayret göstermelidir. Bu çalışma nefisle mücâhede nefse yüklenen zorluklara katlanmakla olsa dahi yapılmalıdır. Bu bakımdan şifa tiksindirici ve acı olan ilaçların içilmesiyle mümkündür. Bu ise, bütün insanların yapmaya mecbur olduğu bir mücâhededir; zira çocuk, zayıf akıllı, gözü halka dönük olanlar onlarda pek fazla tamah olduğu halde yaratılır. Görür ki halkın bazısı bazısına riyakârlık yapmaktadır. Zarurî olarak riyakârlığı sever ve böylece riya kalbinde yerleşir. Aklı kemâle erdikten sonra ancak riyanın helâk ediciliğini anlar. Oysa riya kalbinde yerleşmiş ve kök salmıştır! Onu sökmeye ancak şiddetli bir mücâhede ve şehvetlere karşı açılan ciddi bir savaştan sonra gücü yetebilir. O halde, bu mücâhedeyi yapmaya muhtaç olmayan hiç kimse yoktur. Fakat bu mücâhede başta insana zor gelir. Sonunda hafîfleşir. Bu mücâhedenin tedavisinde iki makam vardır:

Birinci makam: Onun damarlarını ve kol salan dallarını kesmektir.

İkinci makam: Ondan hâl-i hâzırda gelen vesveseleri silip bertaraf etmektir.

Birinci Makam

Bu makamın temeli, mertebe ve makam sevgisidir. Bu makam fasıllara ayrıldığı zaman **üç** fasla dönüşür. O fasıllar, övmenin lezzeti, kötülemenin eleminden kaçmak ve halkın elindekinden tamahını

kesmektir. Bu sebeplerden neşet eden riyanın varlığına ve riyakâr tahrik ettiğine Ebû Musa'dan rivâyet edilen şu hadîs şahidlik eder: Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e der ki:

-Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kişi (vardır ki) hamiyetten dolayı çarpışır. Bir kişi de vardır ki kahramanlığı bilinsin diye çarpışır. Başka bir kişi vardır ki zikir için çarpışır. Bu kişiler hakkında ne buyurulur?

-Kim sadece Allah'ın kelimesi (kanunu ve nizamı) en yüce olsun diye çarpışırsa, o kimse Allah'ın yolundadır. 52

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: İki saf (müslüman ve kâfir safları) karşılaştıklarında melekler inip halkı, mertebelerine göre yazarlar: 'Falan adam anılmak için çarpışır. Filan adam da mülk edinmek için çarpışır'.

Mülk için çarpışma, dünya tamahkârlığına işarettir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Derler ki 'filan şehiddir'. Oysa o, devesinin yükünün iki yanını gümüş (para) ile doldurmuştur".

Kim sadece bir deve yuları için savaşa katılırsa, ona ancak niyet ettiği vardır. 53

Bazen de ne övülmeyi arzular, ne de bu hususta bir tamahı vardır. Ancak cömertler arasında bulunan cimri gibi, zemmin eleminden kurtulmak ister. Zenginler bunca malı sadaka verirler. O da cimri saymasınlar diye biraz sadaka verir. O övgüye tamah etmez. Oysa başkası ondan daha önce ona varmıştır.

Kahramanların arasında kalan korkak gibi, onların zemminden korkarak düşman ile karşı karşıya (geldiğinde) kaçmaz. Övülmesini de istemez. Oysa başkaları düşman safına hücum etmiştir. Kendisi övülmekten ümit kestiğinde zemmedilmesini de hoş görmez.

Bütün geceyi ihya eden bir kavmin arasında bulunan kişi gibi. . . Bu kişi övülmeyi arzulamamakta, ancak 'tembel' denilmesin diye birkaç rek'at namaz kılar.

İnsan bazen övülme zevkinden mahrum olmaya sabreder, fakat zemmedilmek elemine tâkati yoktur. Bunun için bazen öğrenmesi gereken bir şeyi, cahillikle itham edileceği korkusundan sormaz. İlimsiz fetva verir. Cahil olduğu halde hadîs ilmini bildiğini iddia eder. Bütün bunları tenkid edilmemek için yapar. İşte bu **üç** şey, riyakârı riyaya teşvik eder! Bunun ilacı kısa olarak, kitabın **birinci** kısmında zikrettiklerimizdir.

Fakat şimdi sadece riyaya mahsus olanı zikredelim: Bellidir ki insan bir şeyi ancak kendisi için şimdi veya gelecekte daha hayırlı, daha faydalı zannıyla ister ve rağbet gösterir. Şimdiki halde lezzetli, gelecekte zararlı olduğunu bildiğinde derhal rağbeti kesilir. Balın lezzetli olduğunu bilen bir kimse, balda zehir bulunduğunu öğrenince derhal terkeder. Bu isteğin yolu da böylece içindeki zarar bilindiğinde kesindir. Kul, riyanın zararını, riya sebebiyle elinden çıkan kalp salâhını, hâl-i hâzırda mahrum olduğu tevfîk ile âhirette ve Allah katında mahrum kalacağını, mâruz kaldığı büyük azap, şiddetli kınama ve zâhirî mahrumiyetini bildiğinde, bu bilgisi riyanın zararı hakkında kendisi için kâfi bir delil olur.

Halkın gözü önünde kendisine 'Ey yalancı! Ey hileci, ey riyakâr! Utanmadan, Allah'ın ibâdetiyle dünya malı satın aldın! Kulların kalbini gözettin de Allah'ın ibâdetiyle istihzâ ettin. Allah'ı gazaba

getirmekle halkı sevindirdin! Allah katındaki çirkinlikle onlara süslü göründün! Allah'tan uzaklaşmakla onlara yaklaştın! Allah'ın katında nefret edilmekle onların övgüsüne mazhar oldun! Allah'ın gazabına mâruz kalmakla onların riyakârlığını talep ettin! Acaba Allah'tan daha kıymetsiz (hâşâ) bir kimse senin yanında yok mu?' diye hitab edildiğinde ve kişi bu rezalet hakkında düşündüğü, kullardan dünyada elde ettiğini âhirette kaybedeceği ile karşılaştırdığı takdirde riyanın zararını anlamış olur. Çoğu zaman da amellerinin sevabını yakar. Oysa tek bir amel, eğer hâlis ise, çoğu zaman zannının ağır basmasına sebebiyet verdiğinde kurtuluşuna vesile teşkil eder. Bu amel riya ile bozulduğunda, günah kefesinin ağırlaşmasına vesile olur. Dolayısıyla ateşe girmesine sebep olur. Eğer riyada bir tek amelin yanmasından başka bir zarar yoksa bu kadarı bile riyanın zararı için kâfidir. Eğer riyadan dolayı yanan bu tek amelin beraberinde diğer ameller varsa (yine de zarardır) . Çünkü kişinin bu yanan amelle sıddîklar ve peygamberler zümresinde Allah katında yüce dereceyi elde etmesi muhtemeldir. Oysa riyadan dolayı onların safından en aşağı dereceye düşer. Bütün bu tehlikelerle beraber dünyada halkın kalplerini gözetme sebebiyle mâruz kaldığı perişanlık da vardır. Çünkü halkın razı edilmesi idrâk olunmayan bir hedeftir. Bir grubun razı olduğuna başka bir grup kızar, bir kısmının razı olması, başkalarının kızdırılmasına bağlıdır. Allah'ı küstürmekle onların rızasını isteyen bir kimse hem Allah'ı kızdırır, hem de onları ona kışkırtır. Sonra kulun onları övmek ve onlar tarafından övülmek için Allah'ı zemmetmesini seçmekte ne gibi bir hedefi ve çıkarı vardır acaba? Oysa onları övmesi ne rızkını artırır, ne de ecelini geri bırakır. Fakirlik ve ihtiyaç günü olan kıyâmet'te de kendisine hiçbir fayda sağlamaz.

İnsanların elindeki mala ve imkâna tamahkârlık etmesine gelince, kalpleri müsahhar kılanın Allah olduğunu, halkın bu hususta mecbur olduğunu ve Allah'tan başka rezzak (rızık veren) olmadığını bilmendir. Halka bel bağlayan, zillet ve mahrumiyetten kurtulamaz. Eğer maksadını elde ederse bile, minnet ve zilletten kurtulamaz. Acaba yalancı bir ümit -ki bazen tahakkuk eder, bazen etmez- ile Allah katındaki nimet nasıl terkedilir? Eğer o ümit tahakkuk ederse, hiç bir zaman onunla beraber gelen minnet ve zilletle onun lezzeti eşit ve denk olmaz.

İnsanların zemmine gelince, ondan sakınmaya değmez. Allah'ın yazmadığını, onların zemmetmeleri tahakkuk ettirip ecelini çabuklaştırmaz, rızkını geciktirmez. Cennet ehli ise cehennemlik, Allah katında iyi ise kötü yapamaz. Allah katında nefret ediliyorsa nefretini artıramaz. Kulların tümü acizdirler. Kendileri için ne fayda ve ne de zarar veremezler. Ne ölümleri, ne hayatları ve ne de dirilip haşra gönderilmeleri ellerinde değildir.

Kalbinde bu sebeplerin âfeti ve zararları yerleştiği zaman, rağbeti gevşer, kalben Allah'a yönelir. Zararı çok, faydası az olan bir işe akıllı bir kimse rağbet göstermez. Eğer insanların onun içindeki riyayı bilselerdi (fiilinin çirkinliği cihetiyle) kendisinden nefret edeceklerini bilmesi kendisine yeter de artar bile! Allah, yakında onu halka çirkin göstermek için sırrını açığa çıkaracaktır. Onun riyakâr olduğunu ve Allah indinde nefret edildiğini onlara bildirecektir! Eğer hâlis niyetle Allah'a ibâdet etseydi, Allah onun ihlâsını onlara gösterip sevdirirdi. Onları kendisine müsahhar kılardı. Onlara övgüsünü yaptırırdı. Bütün bunlara rağmen, ne onların övgüsünde bir artış, ne de zemmlerinde bir eksiklik vardır. Nitekim Benî Temimli bir şair (el-Akra' b. Habis) şöyle demiştir:

Benim övgüm zînettir. Benim zemmedişim çirkinliktir. **Hazret-i Peygamber** bu şaire şöyle demiştir:

Yalan söylüyorsun! Medh ve zemmi böyle olan ancak Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur.

Zira zînet ancak O'nun medhinde, çirkinlik de ancak O'nun zemminde vardır.

Madem durum budur, acaba halkın medhetmesinde ne hayır vardır, eğer sen Allah katında kötü ve ateş ehli isen? Allah nezdinde iyi ve mukarrebler (yaklaştırılanlar) zümresinden isen halkın zemmedişinden ne zarar gelir?

Kalbinde âhireti, ebedî olan nimetlerini, Allah katındaki o yüksek mertebeleri hâzır bulunduran kimse, hayatına mahsus olan ve halkla ilgili bulunan herşeyi içindeki bulanıklıklarla beraber hakir görmelidir. Böylece himmeti derlenip toplanır, kalbi Allah'a yönelip riyanın zilletinden ve halkın kalplerini gözetme külfetinden kurtulur. İhlâsından kalbine nûrlar akar, onlarla göğsü inşirah bulur. O nûrlar sayesinde manevî keşiflerin letâiflerinden (inceliklerinden) Allaha karşı olan ünsiyetini, halka karşı olan nefretini, dünyayı tahkir ve âhireti tâzim etmeyi gerektiren durumlar keşfolunur. Halkın büyüklüğü kalbinden silinir. Riyanın çağırıcısı uzaklaşır. İhlâs yolunda rahatlıkla yürüyebilir. Bu ve daha önce verdiğimiz ilâçlar, ilmî ilâçlardır. Riya ağacının kökünü kazır.

Amelî ilâca gelince, nefsini ibâdetlerin gizlenmesine ve üzerine kapıları kapatmaya alıştırmalıdır. Fuhşiyat için kapılarını kapattığı gibi kapatmalıdır ki kalbi, Allah'ın ibadetine muttali olmasına kanaat etsin. Bu takdirde nefis, kendisini Allahtan başkasının bilinmesine zorlamaz.

Ebû Hafs el-Heddad'ın54 arkadaşlarından biri, dünya ve dünya ehlini zemmetti. Bunun üzerine Ebû Hafs kendisine 'Yolunun icabı olarak gizlenmesi gerekeni açığa vurdun. Öyleyse bundan böyle bizimle oturma' dedi.

O, bu kadarının izharına bile ruhsat vermedi. Çünkü dünyayı zemmetmenin altında dünyada zâhid oldum iddiası vardır! Bu bakımdan riya için gizlilikten daha faydalı bir ilâç düşünülemez. Bu ise mücâhedenin başlangıcında pek kolay değildir. Bir müddet zorluğa katlandığın takdirde ağırlık kalkar. Allah'ın ardı kesilmez lütfû, güzel tevfîk ve te'yidiyle onu yapmak kendisine kolay gelir.

Bir kavim, kendi nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez.

(Ra'd/11)

Kuldan mücâhede, Allah'tan hidayet, kuldan kapıyı çalmak, Allah'tan açmaktır:

Allah ihsan edenlerin ecrini zâyi etmez. (Hûd/116)

Zerre kadar bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük mükâfat verir.

(Nisâ/40)

İkinci Makam

Bunu da öğrenmek lazımdır. Çünkü nefsiyle mücâhede eden ve riyanın kökünü, kanaat etmek, tamakârlığa son vermek, nefsini halkın gözünden düşürmek, halkın övgüsünü küçük görüp, kınamalarına önem vermemek suretiyle kalbinden söken bir kimsenin yakasını **şeytan**, ibâdetleri esnasında bırakmaz, vesveseleri bir türlü kesilmez. Nefsin heva ve hevesi tamamen ortadan kalkmaz.

O halde, riyanın bu gelen vesveselerine elbette hazırlanmalıdır. Riyanın hatarat (tehlike) leri üçtür. Bazen bu **üç** tek bir hatarat gibi birden meydana gelir. Bazen de tedricî bir şekilde meydana gelir:

Birincisi: Halkın muttali olduğunu bilmek ve ummaktır.

İkincisi: Nefsin heyacanla onların övgüsüne tâlip olup onların yanında büyük derece elde etmeye çalışmasıdır.

Üçüncüsü: Nefsin o övgüyü kabul edip meyletmesi ve tahakkuku hususunda samimî olarak heyacanlı rağbeti gelir. **Birincisi** mârifettir, **ikincisi**, şehvet ve rağbet adı verilen bir durumdur. **Üçüncüsü**, adına azmetmek ve kesin akd denen bir fiildir. Kuvvetin kemâli ancak **birinci** hatarayı (tehlikeyi) daha **ikincisi** gelmeden önce defetmektir. Bu bakımdan halkın (hâl-i hâzırda) amellerine muttali olmalarının mârifeti veya gelecekte muttali olmalarının ümidi kalbine geldiği zaman, ona şöyle demekle defedilebilir: 'Senin halkla ne alıp vereceğin vardır? Bilmelerinde veya bilmemelerinde ne kârın, ne zararın vardır? Allah senin hâlini bilir! O halde, başkasının bilmesinde ne fayda vardır?'

Eğer isteği, övgünün zevkine doğru kayarsa, daha önce kalbine yerleşen riya afetini, kıyâmette Allah katında Allah'ın kahrına mâruz kalacağını ve amellerine en muhtaç olduğu bir vakitte mahzun olacağını hatırlamasıdır. Bu bakımdan nasıl halkın muttali olması, riyanın şehvet ve rağbetini kabartıp meydana getirirse, bu tiksinme de o rağbetle mücadele eder. Çünkü kişi, Allah'ın kahrına mâruz kalacağını ve elem verici azabına düçar olacağını düşünür. Şehvet kendisini halkın iltifatını kabullenmeye, tiksinme ise kendisini kabullenmemeye çağırır. Şüphesiz ki bunlardan hangisi daha kuvvetli ise nefis ona itaat eder.

Durum bu iken riyada **üç** şey vardır:

A) Mârifet

B) Kerâhet

C) İbâ (imtina)

Kul, bazen ibâdete ihlâs azmiyle başlar. Sonra riya vesvesesi gelir. Bu sefer onu kabul eder. Oysa şimdilik kalpte saklı bulunan mârifetten de, kerehâtten de eser yoktur. Ancak onun sebebi zemmin korkusu, övgünün sevgisi veya buna karşı olan hırsla kalbin dopdolu olmasıdır. Öyle ki riya âfetlerinin eski etkileri ve kötü âkibeti kalpten uzaklaşır; zira kalpte övgünün külfetinden veya zemmin korkusundan boş bir yer kalmamıştır.

Bu kimse, öyle bir kimseye benzer ki nefsine hâlimliği ve öfkenin zemmini söyler. Öfke sebebi cereyan ettiğinde hâlimlik göstermeye azimli olur. Sonra öfkeyi artıran bir sebep cereyan eder ki eski azmini kendisine unutturur. Öfkenin âfetini hatırlamaya mâni olan ve kalbi tamamen işgal eden öfke ile doldurur.

Şehvetin lezzeti de böylece kalbi doldurur. Öfkenin acılığı gibi marifetin nûrunu da bertaraf eder. Câbir b. Abdullah buna işaret ederek şöyle der: 'Şecere (ağaç) 55 altında **Hazret-i Peygamber** ile (düşmanla karşılaştığımızda) kaçmamaya dair biat ettik. Ölüm üzerine biat etmedik. Huneyn günü bu

biatimizi unuttuk. Hatta çağrıldık: 'Ey şecere (ağaç) altında biat edenler!' diye çağrıldık. Bu çağrı üzerine (kaçanlar) geri döndüler. 56

Bunun hikmeti şu idi: Kalpler korku ile dolmuş, daha önce verilen sözü unutmuştu. Sonunda onu Hazret-i Abbas'ın çağrısıyla hatırladılar.

Ani olarak kalbe hücum eden şeylerin çoğu böyledir; zira onun îman akdine verdiği zararı unutur. Mârifet unutulduğunda kınama ve tiksinme belirmez; zira tiksinme, mârifetin meyvesidir.

İnsan oğlu bazen kendine gelip kalbine hücum eden vesvesenin kendisini Allah'ın kahrına müstehak kılan riyadan geldiğini bilir. Fakat buna rağmen şehvetin şiddetinden bu duruma devam eder. Hevâsı, aklına galebe çalar. Hâl-i hazırdaki lezzeti bir türlü terkedemez. Tevbeyi geciktirir veya şiddetli şehvetten onu düşünmez. Nice âlim vardır ki konuşma imkânına sahip olur. O imkânı kullanmaya ancak halka riyakârlık yapmasının kendisini zorladığını da bilir! Fakat buna rağmen yine de devam eder. Bu takdirde aleyhindeki delil daha kuvvetli olur. Çünkü riyanın felaketini, Allah katındaki kötülüğünü bile bile riyaya yönelir. Mârifeti, tiksinmeden hâli olduğunda hiçbir yarar sağlamaz. Bâzen de mârifet ile kerâhiyet (tiksinme) birden hazır olurlar. Fakat buna rağmen riyanın çağrısını kabullenir; zira şehvet kuvvetine nisbeten kerâhiyet gayet zayıftır. Böyle bir kimse de tiksinmesinden menfaat görmez; zira tiksinmeden gaye, insanı o fiilden alıkoymaktır. O halde fayda ancak **üç** şeyin bir arada bulunmasıyla olur. Bu **üç** şey de mârifet, kerahet ve ibâdır. Bu bakımdan ibâ kerahetin ışığı nisbetindedir. Mârifetin zafiyeti, gaflet, dünya sevgisi ve âhiretin unutulması nisbetindedir. Allah katındaki nimetler hakkında az düşünmek, dünya hayatının âfetlerini az düşünmek ve âhiretin büyük nimetini az hesaba katmak nisbetindedir. Bunların bir kısmı diğerini doğurur- Bütün bunların kökü dünya sevgisi, şehvetlerin galebe çalmasıdır. Öyle ise dünya sevgisi, her hatanın başı, her günahın kaynağıdır. Çünkü kalbi öfkelendiren, soğutan, kalp ile akibet hakkında düşünmekten alıkoyan, Kitab, Sünnet ve ilimlerin nûruyla nûrlanmaya engel olan dünya nimeti ve mertebe sevgisinin halâvetidir.

Soru: Bir kimse riyayı sevmez, bu da kendisini riyakârlıktan uzak durmaya zorlar. Fakat o buna rağmen tabiatının riyaya meyletmesinden uzak değildir. Tabiatının bu husustaki münakaşalarından kurtulamamakta, fakat tabiatının sevgisini hor görmekte ve icabet etmemektedir. Acaba bu kimse riyakârların zümresine dahil olur mu?

Cevap: **Allahü teâlâ** kullara ancak güçlerinin yeteceği kadar yükler. **Şeytan**ı vesveselerinden menetmek, tabiatı şehvetlere meyletmeyecek derecede dumura uğratmak, insan gücünün haricindedir. İnsanın bu husustaki en son imkânı şehvetine, neticelerin, din ilminin, Allah'a ve son güne îman etmenin usullerinin bilinmesinden doğan bir kerâhet ve istememezlikle karşı koymasıdır. Bunu yaptığında mükellef olduğu vazifenin en son noktasını yapmıştır.

Haberlerden şu rivâyet buna delâlet eder: **Hazret-i Peygamber**'in **sahabîler**i, ona şikayet ederek şöyle dediler:

Bizim kalbimize öyle şeyler geliyor ki, eğer biz gökten düşüp, kuşlar bizi kapsa ve uzak bir yere atmak üzere rüzgâr gibi götürse, kalbimize gelenleri söylememizden, bizim için daha sevimli olur!

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) dedi ki:

Siz bunu kalbinizde buldunuz mu?

Ashâb 'Evet, buluyoruz!' dedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) İşte o açık imandır' dedi. 57

Ashâb vesveseden, kerahet getirip tiksinmekten başka birşey görmediler. 'Açık îmandan vesveseyi kasdetti demek mümkün değildir. Bu bakımdan ancak riya ve vesveseye karşı olan kerâhete hamledip tefsir edilir. Bu, her ne kadar korkunçsa da Allah hakkındaki vesveseden daha hafiftir. Bu bakımdan en büyüğün zararı kerahet getirmekle defolunduğu takdirde en küçüğünün zararının kerahet getirmekle yok edilmesi daha evlâ ve uygundur. İbn-i Abbâs'ın hadîsinde **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Şeytanın hilesini vesveseye dönüştüren Allah'a hamd ve senâlar olsun. 58

Ebû Hâzım şöyle dedi: 'Nefsinde olanı, nefsin senin için kerih görürse, düşmanından gelen sana zarar vermez. Nefsinden olana, nefsin senin için razı olursa, onu ondan dolayı azarla!' O halde, **şeytan**ın vesvesesi ve nefsinle olan münâzaasına kaçınma ve tiksinme ile karşı koyduğun zaman sana zarar vermez. Riyayı tahrik eden sebepleri hayale getiren, hatırlatan ve ilimle olan hatarat (vesvese) **şeytan**dandır (**şeytan**îdir) . O hatarattan sonra 'rağbet' ve 'meyl' nefistendir. 'Kerâhet' (bunları istememek) de îmandan ve aklın eserindendir. Ancak **şeytan**ın burada bir hilesi vardır. Şöyle ki: **Şeytan** onu riyaya sevketmekten aciz kaldığı zaman, kendisine şu hayali verir: '**Şeytan**a karşı mücadele ile meşgul olmakta kalbin salahı vardır!' Böylece kendisinden ihlâsın sevabını ve kalbin huzurunu almak ister. Çünkü **şeytan**ın mücadelesiyle meşgul olup nefsi müdafaa etmek, insanı Allah ile münâcaat etmenin sırrından çevirip, dolayısıyla Allah katındaki mertebesinin eksilmesine sebep olur. Riyadan kurtulanların riyanın hataratını defetmek hususunda **dört** mertebesi vardır:

Birinci Mertebe: **Şeytan**ın yüzüne çarpıp **şeytan**ı yalanlamasıdır. Bununla durmayıp mücadele etmesidir. Çünkü böyle yapmanın kalbine daha selâmetli olduğunu sanır. Oysa bu yaptığı eksikliktir. Çünkü Allah'ın münacaatını ye yapmakta olduğu hayrı bırakıp yol kesenlerle mücadele etmeye gitmiştir. Yol kesenlerle mücadele etmek, sülûkte eksikliktir.

İkinci Mertebe: Cidâl ve kıtâlin sülûkte eksiklik olduğunu bilmesidir. O halde sadece **şeytan**ı yalanlar, kovar ve mücadele etmekle meşgul olmaz.

Üçüncü Mertebe: Yalanlamakla da meşgul olmaz. Çünkü az da olsa bu meşguliyet bir durgunluktur. Hatta kalbinde riyayı hoş karşılamamayı ve **şeytan**ı yalanlamayı kararlaştırmıştır. Onların üzerinde durup mücadele ve yalanlamakla meşgul olmadan o hoş karşılamamaya devam eder.

Dördüncü Mertebe: Riyanın sebeplerinin cereyan ettiğinde **şeytan**ın kendisinden nefret edeceğini anlamıştır. Bu bakımdan, **şeytan** ne zaman vesvese verirse içinde bulunduğu ihlası daha da artırmaya azmetmiştir. Allah'a ibâdet ile daha da fazla meşgul olmalı, sadaka ve ibâdetini daha fazla gizlemelidir. Bütün bunları, **şeytan**ı öfkelendirmek için yapmalı; zira **şeytan**ı öfkelendirir, yolunu tıkarsa tekrar gelip kendisine musallat olamayacağı ümidi kendisinde yerleşir.

Fudayl b. Gazvan'a59 'Filân adam senin gıybetini yapıyor' denildi. **Cevap** olararak şöyle dedi: 'Allah'a yemin olsun, ben ona bu emri vereni kızdırıyorum!' Kendisine 'Ona emreden kimdir?' denildi.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Ona emreden **şeytan**dır. Ya rabbî! Onu affet!'

Yani o hususta Allah'a itaat etmek suretiyle onu kızdırırsın. **Şeytan** bir kulun böyle yaptığını bildiğinde hasenâtının daha da artacağından korkarak ondan vazgeçer.

İbrahim et-Teymî şöyle demiştir: '**Şeytan**, kulu günah kapısına dâvet eder. Fakat kul ona itâat etmediği gibi, bir de hayır işlerse, **şeytan** onun yakasını bırakır. (Zira hasenâtının artmasından korkar) '.

Yine şöyle demiştir: '**Şeytan** seni mütereddid gördüğünde senden ümitli olur. Seni kararlı gördüğünde senden usanır ve nefret eder!'

Haris el-Muhâsibî, bu **dört** mertebe için güzel misâller beyan ederek şöyle dedi: 'Bunların misâli, ilim ve hadîs meclisine, fazilet ve hidayet için giden **dört** kişinin misâline benzer. Bunlardan dalâlete sapan ve **bid'atçı** bir kimse hakkı bileceklerinden korkarak hased eder. Bu bakımdan onlardan birine yanaşıp onu menedip bu maksattan vazgeçirmeye çalışır. Dalâlet meclisine dâvet eder. Fakat o icabet etmez. **Şeytan** bunu bildiğinde onu mücadele ile meşgul eder. Kendisi de onunla çalışır ki onu dalâlete döndürsün. Oysa insan bunun kendisi için daha ıslâh edici olduğunu sanır. O dalâlete götürenin hedefi, gecikmek nisbetinde onun elinden vaktini çıkarmaktır!

İkincisi, onun yanından geçerken onu da gitmekten alıkoymaya çalışır, durdurmak ister. O da durup dalâlete götürmek isteyeni yolundan iter, aceleyle geçer ve boğuşmakla meşgul olmaz. Bu bakımdan dalâletçi kendisini itelemek kadar da olsa onu meşgul etmekle sevinir.

Üçüncüsü, yanından geçtiği halde ne kendisine dönüp bakar, ne itmek ve ne de boğuşmakla meşgul olmaz. Eski durumuna devam eder. Dalâletçi tamamen bundan ümidini keser.

Dördüncüsü, hiç beklemeden geçip gider. Dalâletçiyi kızdırmak isteyerek yürüyüşünü daha da hızlandırır.

Eğer bu **dört** kişi, tekrar dönüp onun yanından geçerlerse, bu sonuncusu hariç, diğerlerinin hepsine tekrar tekliflerini yapar. Çünkü hemen geçmesinden daha fazla yararlanmasından korkar'.

oru: Neden **şeytan**ın vesveselerinden emin olunmaz? Acaba hazır olmadan önce sakınmak ve gelişini beklemek, mi veya Allah'a tevekkül edip onun defedici olduğuna inanmak mı. veyahut ibâdetle meşgul olup **şeytan**dan gaflet etmek mi farzdır?

Cevap: Halk bu hususta **üç** şekilde ihtilâf etmişlerdir. Basralılardan bir grup şu fikri savunmuşlardır: 'Kuvvetliler **şeytan**dan kaçmaktan müstağnidirler. Buna ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar kendilerini Allah'a vermişlerdir. Onun sevgisiyle meşgul olmuşlardır. Bu bakımdan **şeytan** da onların yakasını bırakmıştır. Onlardan ümidini kesip geri kaçmıştır. Nitekim zayıf âbidleri zina ve içkiye davet etmekten ümidini kestiği gibi. . . Mübahasada dünyanın lezzetleri onların gözünde içki ve domuz gibidir. O halde onlar tamamen dünya sevgisinden uzaklaşıp **şeytan**ın onların katında yolu kalmamıştır. Öyle ise onların sakınmaya ihtiyaçları yoktur'.

Şam halkından bir grubun kanaati şudur: 'Yakînî azalan ve tevekkülü kısalan bir kimse **şeytan**dan sakınmak için tarassut etmeye muhtaçtır. Tedbir etmekte Allah'ın ortağı olmadığına kesinlikle inanan bir

kimse, O'ndan başkasından korkmaz. **Şeytan**ın zelîl bir mahlûk olduğunu, elinde hiçbir gücün olmadığını ve Allah'ın irade ettiğinin olacağını bilir. Öyle ise fayda ve zarar verici ancak Allah'tır. Arif kişi başkasından çekinmeye utanır! Bu bakımdan vahdâniyete (Allah'ı birlemeye) olan yakîni ârifi, **şeytan**dan çekinmekten müstağni kılar!'

İlim erbabından bir grup da şöyle demiştir: **Şeytan**dan sakınmak, muhakkak lâzımdır. Basra'lı âlimlerin 'Kuvvetliler **şeytan**dan çekinmekten müstağnidir. Kalpleri tamamen dünya sevgisinden boşalmıştır. **Şeytan**ın vesilesi de ancak dünya sevgisidir! sözleri, nerdeyse gurura yaklaşmıştır; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bile **şeytan**ın vesveselerinden kurtulamamıştır, ondan başkası nasıl kurtulabilir? Onların zannettiği gibi, **şeytan**ın bütün vesveseleri, şehvet ve dünya sevgisinden ibaret değildir. Aksine Allah'ın sıfatları ve isimlerinde, **bid'at** ve dalâletin güzel gösterilmesinde ve benzerlerinde de vesvese olur! Hiç kimse vesveseye girmekten kurtulamaz. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Biz senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki o birşey arzu ettiği zaman **şeytan** onun arzusunun içine mutlaka bir ilkada bulunmuş olmasın. Fakat Allah, **şeytan**ın attığını derhal iptal eder, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırır. (Hac/52)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki kalbimin üzerine perde geliyor ve muhakkak ki ben günde yüz defa Allah'tan af talebinde bulunuyorum.

Hazret-i Peygamber'in **şeytan**ının teslim olması ve hayırdan başkasını emretmemesiyle beraber durum budur. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in ve diğer peygamberlerin kalplerinden daha fazla Allah'ın muhabbetiyle kalbinin meşgul olduğunu sanan bir kimse mağrurdur. Bu iddiaları kendilerini **şeytan**ın hilelerinden emin etmez. Bu sırra binaen emniyet ve sürur evi olan cennette bile Âdem ve Havva (aleyhisselâm) onun şerrinden emin olamamışlardır.

Dedik ki: 'Ey Âdem bu senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra zahmet çekersin. Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın ve sen burada susamayacaksın, kuşluk vakti güneşinden etkilenmeyeceksin'. (Tâhâ/117-119)

Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) sadece bir ağaçtan menedilip diğer yemekler kendisine serbest bırakıldığı halde **şeytan**ın vesvesesinden kurtulamadı. Madem peygamberlerden biri emniyet ve saadet evi olan cennette **şeytan**ın hilesinden emin olmadı, acaba meşakkatler, fitneler, yasaklanan şehvet ve lezzetlerin evi olan dünyada bulunan bir kimse nasıl emin olabilir? **Allahü teâlâ**'nın haber verdiği gibi Hazret-i Mûsa şöyle demiştir: 'Bu **şeytan**ın amelindendir' (Maide/93) . Bunun içindir ki **Allahü teâlâ** **şeytan**dan bütün insanları sakındırarak şöyle buyurmuştur:

Ey Ademoğulları! **Şeytan**, ana-babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de bir belaya düşürmesin. Çünkü **şeytan** ve kabilesi, sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler. (A'raf/27)

Başından sonuna kadar Kur'ân, insanı **şeytan**dan sakındırmaktadır. O halde, ondan emîn olunabileceği nasıl iddia edilir? Allah'ın emrettiği yerde korkulu davranmak Allah'ın sevgisiyle meşgul

olmaya aykırı değildir. Çünkü emrini yerine getirmek de Onu sevmektendir. Nasıl kâfirlerden sakınmayı emretmişse, düşmandan da sakınmayı emretmiştir:

Sen onların (askerin) içinde olup (cephede) namaza durduğun zaman onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar ve silahlarını da yanlarına alsınlar. (Nisa/102)

Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. (Enfal/60)

Gözünle gördüğün halde kâfir düşmandan sakınmak madem Allah'ın emriyle gereklidir, senin görmeyip onun seni gördüğü bir düşmandan elbette sakınmak daha evlâdır,

Abdullah b. Muheyriz60 şöyle demiştir: 'Senin gördüğün, onun seni görmediği bir avın avlanması daha kolaydır. Seni gören ve senin görmediğin avın seni elde etmesi yakın bir ihtimaldir'.

O bununla **şeytan**a işaret etmiştir. Durum nasıl böyle olmasın? Oysa kâfirin düşmanlığından gaflet etmekte öldürülüp şehid olmak vardır. **Şeytan**dan sakınmayı ihmal etmekte ateşe ve elem verici azaba mâruz kalmak vardır! Allah'ın sakıncalı saydığını ihmal etmek, Allah ile meşgul olmaktan değildir. Böylece **ikinci** grubun, **şeytan**dan sakınmanın tevekküle zararlı olup ters düştüğünü zannetmelerinden ibaret olan mezhebleri iptal edilmiş olmaktadır. Çünkü başına miğfer takmak, silahını almak, asker toplamak ve hendek kazmak, **Hazret-i Peygamber**'in tevekkülüne zarar getirmemiştir. O halde korktuğundan korkmak ve kaçınmayı emrettiğinden kaçınmak, nasıl tevekküle zarar verir.

Biz Tevekkül bölümünde, tevekkülün mânâsının tamamen sebeplerden el çekmek olduğunu sanmanın yanlışlığını belirtmiştik.

Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. (Enfal/60)

Kalp, zarar verenin, fayda verenin, dirilten ve öldürenin Allah olduğuna inandığı sürece sebeplere sarılmak tevekkül etmeye aykırı düşmez. İşte böylece **şeytan**dan kaçınmakta, Allah'ın hidayet edici ve dalâlete götürücü olduğuna inanırsa zarar vermez. Tevekkül bahsinde dediğimiz gibi, sebepler ve vasıtaların Allah'a musahhar olduğuna inanmakla beraber **şeytan**ın şerrinden sakınmak tevekkülün ruhuna aykırı düşmez.

Hâris el-Muhâsibî'nin seçtiği yol budur. İlmin nûruyla sabit olan en doğru yoldur bu yol! Bundan önceki görüş, ilimleri çok olmayan, bazı vakitlerde kalplerini istilâ eden, Allah'ın zikrinden ibaret olan hallerin devamlı olduğunu sanan âbidlerin görüşüne benzer, Bu görüş pek uzak bir ihtimaldir. (Çünkü haller gelip-geçicidir) . Sonra bu grup, **üç** vecih üzerine ihtilâf etmişlerdir. **Şeytan**dan sakınmanın keyfiyeti hakkında, bir grup 'ınadem Allah bizi düşmandan sakındırmıştır, o halde kalbimizde, O'nun zikrinden ve O'ndan sakınmaktan daha fazla hiçbir şey bulunmamalıdır. O'nu tarassud etmek lâzımdır. Çünkü bir lâhzada ondan gâfil olmamız bizi helâk olmaya yaklaştırır' demişlerdir.

Başka bir grup da şunları söyledi: 'Sizin dediğiniz şekil, kalbin Allah'ın zikrinden boşalmasında himmeti tamamen **şeytan**la meşgul etmesine vesile olur. Bu ise, **şeytan**ın istediğidir. Aksine biz ibâdette Allah'ın zikriyle meşgul olur, **şeytan**ın düşmanlığını da unutmayız. Ondan sakınmayı ihmal

etmeyiz ve böylece iki işi bir araya getirmiş oluruz. Çünkü **şeytan**ı unuttuğumuzda ummadığımız bir yerden çıkıp gelebilir. Tamamen onunla uğraşmaya koyulursak, Allah'ın zikrini ihmal etmiş oluruz! Bu bakımdan **ikisi**ni biraraya getirmek daha evlâdır'.

Muhakkik ve müdekkik âlimler, iki grubun da yanıldığını söylediler. **Birinci** grup sadece **şeytan**ın düşmanlığını anmakta, Allah'ın zikrini ihmal etmektedir. Bu bakımdan yanıldığı gizli değildir. Oysa **şeytan**ın bizi Allah'ın zikrinden uzaklaştırmaması için, ondan kaçınmakla emrolunduk. Öyle ise onun düşmanlığını nasıl kalbimizde galip bir duruma getiririz? Oysa o, düşmanın verdiği zararın sonuncusudur. Sonra böyle yapmak kalbin, Allah'ın zikrinin huzurundan boşalmasına yol açar. İçinde zikrullahın nûru ve onunla meşgul olmanın kuvveti bulunmayan bir kalbin **şeytan**a mağlup olması yakın bir ihtimaldir. Defetmeye de kuvveti olmaz. Öyleyse ne **şeytan**ı gözetmek ve ne de daima onu anmak bize emredilmiş olmaz.

İkinci gruba gelince, bu grup, kalbinde Allah ile **şeytan**ın zikrini bir arada bulundurmak hususunda **birinci** grupla ortaktır. Kalbi ne kadar **şeytan**ın zikriyle meşgul ederse o nisbette Allah'ın zikrinden uzak olur. Oysa **Allahü teâlâ**, insanlara zikrini yapmayı, kendisinden başkasını unutmayı emretmiştir. İster İblis, ister başkası olsun. ,, Doğru olan şudur: Kul, kalbine **şeytan**dan sakınmayı ve **şeytan**ın düşmanlığını yerleştirmelidir. Kalp buna inandığı, tasdik ettiği ve sakındığı zaman, Allah'ın zikriyle meşgul olur. Bütün himmetiyle zikre yönelir. **Şeytan**ın emri kalbine huzur vermez. Çünkü **şeytan**ı hatırladığında derhal uyanır. Uyandığında onu uzaklaştırır ve Allah'ın zikriyle meşgul olur. Allah'ın zikriyle meşgul olmak, **şeytan**ın vesvesesi anında uyanmaya mâni değildir. Aksine kişi sabah vaktinde önemli bir vazifenin geçmesinden korkarak uyuduğu için dikkat eder. O vakitte uyanmak üzere uyur. Bundan ötürü vakit gelmeden önce gece birkaç defa kalbine yerleştirdiği sakınmadan dolayı uyanır. Oysa uykuda olduğunda uyanmaktan gafildir. Öyleyse Allah'ın zikriyle meşgul olması nasıl uyanmasına mâni olur?

Bu kalbin kuvveti düşmanı defetmeye yeterlidir. Sadece Allah'ın zikriyle meşgul olduğu için nefsin hevasını öldürmüştür. Akıl ve ilim nûrunu içine sindirmiştir. Şehvetlerin karanlığını uzaklaştırmıştır. Bu bakımdan basiret erbabı (kalp gözü açık olanlar) kalplerine **şeytan**ın düşmanlığını getirmenin gerekliliğini hissetmişlerdir, sakınmışlardır. Bu hissedip sakınmadan sonra **şeytan**ı anmakla değil, Allah'ı anmakla meşgul olmuşlardır. Zikirle düşmanın şerrini bertaraf etmişlerdir. Düşmandan gelen vesveseleri bertaraf edinceye kadar zikrin nûruyla nûrlanmışlardır. Oysa kalbin misâli, kirli sudan temizlenen bir kuyu gibidir, temiz su kaynasın diye kuyu temizlenir. **Şeytan**ın zikriyle meşgul olan kimse kuyuda kirli su bırakmıştır. **Şeytan** ile Allah'ın zikrini bir araya getiren ise, bir taraftan kirli suyu çekmekte, öbür taraftan kirli su akıp, temiz suya karışmaktadır. Bu kimsenin yorulması çok olmasına rağmen kuyu kirli sudan temizlenmez. Basiretli odur ki kirli suyun akıntısını tıkamış, kuyuyu saf su ile doldurmuş, pis su akmak istediğinde fazla yorulmadan, çaba sarfetmeden önünü kapatmaya muktedir olmuştur.

52) Müslim, Buhârî

53) İmâm-ı Ahmed, Dârimî, Nesâî, İbn Hıbbân, Taberanî, Hakîm ve Beyhâkî

55) Bu ağaç Hudeybiye'de idi. Hudeybiye Mekke'ye bir konaktan daha yakın ve Cidde yolunda bulunan bir kuyunun ismidir.

56) Müslim

57) Müslim

58) Ebû Dâvud, Nesâî ve Tayalisî

59) Dedesi ed-Dubî kabilesinden Cerir'dir. Kûfeli bir zattır. Güvenilir olan bu zat, H. 40 senesinde vefat etmiştir. 60) Cemeh kabilesinden olan bu zat, esasen Mekkelidir. Fakat Kudüs'te otururdu. Güvenilir bir âbiddir. H. 99 senesinde vefat etmiştir.

28-5

7. Taat ve İbâdeti Açıklamaya Verilen Ruhsat

Amelleri gizlemekte riyadan kurtuluş ve ihlâs vardır. Açıkça yapılmasında kendisine uyulmak ve insanları hayra teşvik etmek faydası mevcuttur. Fakat bu takdirde riya âfeti sözkonusudur.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'müslümanlar bilirler ki ibâdeti gizlemek, iki amelin en sağlamıdır. Fakat açığa vurulmasında da fayda vardır'. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** hem gizli, hem de açık yapılan ibâdeti överek şöyle buyurmuştur:

Sadakaları âşikâre verirseniz ne güzel! Eğer sadakaları gizler de onları öylece fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmını örter. Allah, her ne yaparsanız, ondan hakkıyla haberdardır. (Bakara/271)

İbadeti izhar etmek iki kısımdır:

1. İbâdetin kendisini izhar etmek.

2. Yapmış olduğu ibâdeti söylemek.

Birinci Kısım

İbâdetin kendisini izhar etmekten ibaret olan **birinci** kısım, halkı sadaka vermeye teşvik için cemaat içinde sadaka vermek gibidir. Nitekim para kesesini getiren Ensar'dan bir zattan rivâyet edildiği gibi61 halk bu kişinin para kesesini görünce onun gibi sadaka vermeye başlamış, bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim güzel bir yol açarsa ve onunla amel ederse, o yolun ecri de ve ona (bu hususta) tâbi olanın ecri kadar da ona ecir yazılır. 62

Namaz, oruç, hac, gazâya gitmek ve benzeri ameller de böyle cereyan ederler. Fakat sadaka hususunda başkasını taklid etmek daha fazla olur. Evet! Gazi olan bir kimse gazâya çıkmayı kasteder, hazırlanır ve gazâya gidenlerden önce yükünü bağlarsa başkalarını teşvik etmiş olur. Böyle davranmak onun için daha faziletlidir. Çünkü gazâ gizlenmesi mümkün olmayan açık amellerdendir. Bu bakımdan onu hemen yapmak, onu ilân etmek olmaz. Aksine mücerred bir teşvik olur. Böylece kişi bazen komşularını ve aile efradını uyandırmak için geceleyin namazda sesini yükseltir ki onlar bu hususta

kendisine uysunlar. Bu bakımdan cum'a, cihad ve hac gibi gizlenmesi mümkün olmayan her amel için en faziletlisi onu herkesten önce yapmak ve başkasını teşvik etmek için bunu yaptığını göstermektir. Fakat bir şartla ki böyle yapmasında riya bulunmamalıdır.

Sadaka ve namaz gibi gizlenmesi mümkün olan ibâdetlere gelince, eğer sadakayı belirtmek, sadaka alana eziyet veriyorsa, aynı zamanda halkı da sadakaya teşvik etmek bahis konusu ise, gizlemek daha faziletlidir. Çünkü başkasına eziyet vermek haramdır. Açıklanmasında herhangi bir kimsenin eziyet görmesinin sözkonusu olmaması halinde halk en faziletli durumun hangisi olacağı hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bir grup 'Gizlemek, açıklamaktan daha üstündür' demiştir. Her ne kadar açıklamada, örnek olmak sözkonusu ise de. . .

Başka bir grup da 'Eğer açıkça yapmak, başkasına örnek olmayacaksa gizlemek daha üstündür. Başkasına örnek olsun diye, açıktan yapıyorsa gizlemekten daha üstün olur' demiştir. **Allahü teâlâ**'nın numûne-i imtisal olsunlar diye peygamberlerine açıkça amel etmelerini emretmesi ve onları peygamberlikle şereflendirmesi buna delâlet eder. 'Onlar iki amelin en faziletlisinden mahrum olmuşlardır' şeklinde bir zanda bulunmak caiz değildir ve aynı zamanda **Hazret-i Peygamber**'in 'O yolun ecri de, o yolda yürüyenlerin ecri kadarı da ona ecir yazılır' demesi de buna delâlet eder. Hadîste rivâyet edilmiştir ki, gizlice yapılan amel, açıkça yapılan amelin yetmiş derece fevkindedir. Açıkça yapılan amelin sahibi, iyilik hususunda çığır açtığı takdirde onun ameli gizlice yapılan amelden yetmiş derece daha üstündür. Bu durumda ihtilâf etmenin bir mânâsı yoktur. Çünkü kalp, riyanın şâibelerinden ayrılır, iki halde de bir yön üzerinde ihlâs tamam olursa başkasına nümûne-i imtisal olmakla şüphesiz daha üstün olur. Ancak riyanın belirmesinden korkulur. Ne zaman riya kokusu varsa başkasının kendisine uyması menfaat vermez. Yani bu kâr, o zararı karşılamaz ve böyle yapmakla helâk olur! Bu bakımdan gizlinin daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Fakat amelini açıkça yapana iki vazife düşer:

Birinci Vazife: Kendisine başkasının uyacağını biliyor veya zannediyorsa, amelini açıkça yapmaktır; zira çok kişi vardır ki komşuları değil, sadece aile efradı kendine uyar. Bazı kişiler de vardır ki şehir halkı değil de komşuları kendisine uyarlar. Bazı zaman da mahallesinin halkı kendisine uyar. Âlim ancak o bilinen kimselerdir ki bütün halk onlara uymaktadır. O halde âlim olmayan bir kimse ibâdetlerin bir kısmını izhar ettiği zaman bazen riyakârlık ve münafıklığa nisbet edilir. Halk onu zemmeder ve ona uymazlar. Bu bakımdan fayda olmaksızın ibâdetini belirtemez. Ancak başkalarının da kendisine uyacağı niyetiyle ibâdet belirtilir. Kendisine uyulan, eğer uyana önder olacak durumda ise ibâdetini izhar etmesi caiz olur.

İkinci Vazife: Kalbini murakabe etmektir; zira kişinin içinde bazen gizli riyanın sevgisi olur. Bu sevgi onu 'başkası sana uyacaktır!' mâzeretiyle ibâdetini belirtmeye dâvet eder! Oysa şehvet; amelle süslenmek, başkasına nümûne-i imtisal olduğu için böbürlenmek, amellerini izhar ettirmek ister. Zaten amellerini izhar edenlerin çoğunun durumu da budur. Yalnız ihlaslı kimseler bundan müstesnadır. Bu kahramanlar ise pek azdır. Bu bakımdan zayıf bir kimse, nefsini, bu kahramanlığı taslamakla aldatmamalıdır. Çünkü bilmeden helâk olmuş olur; zira zayıf kimsenin misâli, biraz yüzme bilen ve boğulmakta olan bir kimsenin misâline benzer. Bu biraz yüzme bilen kimse, boğulmak üzere olan bir cemaate bakar, onlara şefkat eder. Kendisine yapışsınlar diye onlara yaklaşır! Böylece hem kendisi,

hem de onlar helâk olurlar. Dünyada su ile boğulmanın elemi bir anlıktır. Keşke riya ile helâk olmak da böyle olsaydı. Hayır! Aksine onun azabı daimîdir.

İşte burası, âbid ve âlimlerin sapma yeridir. Onlar ibadetlerini izhar etmek hususunda kahramanlara benzemek isterler. Oysa kalpleri ihlâs üzerine kuvvetli olmadığından riya ile ecirleri yanmış olur. Bunu sezmek çok zordur. Bunun mihenk taşı, nefsine şunu arzetmektir:

Eğer kendisine 'Amelini gizle ki halk başka bir âlime uysun. Senin için ibâdetin gizlice yapılmasından elde edilen ecir, açıkça yapılmasından elde edilen ecir kadardır' denilse, eğer kalbi numûne-i imtisal olmaya ve amelini izhar etmeye meylederse, bu hususta kendisini teşvik eden ecrin talebi değil de riyakârlık olur. Halk için numûne-i imtisal olmak ve halkı hayra teşvik etmek değil de gösteriş olur. Çünkü halk, ondan başkasına bakarak hayra teşvik olunmuşlardır ve onun da ibâdeti gizlemekle ecri çoğalır. O halde, eğer halkın görmesini isteme ve onlara riyakârlık yapma düşüncesi yoksa neden kalbi ibâdeti açıkça yapmaya meyleder? Bu bakımdan kul, nefsin aldatmasından korksun! Çünkü nefis aldatıcıdır. **Şeytan** ise fırsat beklemektedir. Mevkî sevgisi kalpte daha galiptir. Açıkça yapılan ibâdetler, az zaman âfetlerden selâmet kalırlar. Bu bakımdan selâmete hiçbir şeyi denk tutması uygun değildir. Oysa selâmet, ibâdeti gizlemektedir. İbâdeti belirtmede ise, bizim gibilerin taşıyamayacağı kadar ağır tehlikeler vardır. Bu bakımdan gerek bizim için, gerek diğer zayıflar için, ibâdeti açıkça yapmaktan sakınmak daha evlâdır.

İkinci Kısım

Yaptıktan sonra, yaptığını konuşmaktır. Bunun hükmü ise, yapılan ibâdeti açıkça yapmanın hükmüdür. Burada tehlike daha şiddetlidir. Çünkü konuşmanın zahmeti, dil için pek hafif gelir. Bazen de hikâyede fazlalık ve mübalâğa olur. Davaları belirtmekte nefsin büyük lezzeti vardır. Ancak ibâdeti belirtmeye riya karışırsa, yapıldıktan sonra geçmiş ibâdetin ifsadına tesir etmez. Bu bakımdan bu yönden yapılan ibâdeti konuşmak, bizzat ibâdeti belirtmekten daha kolay olur. Burada hüküm şu: Kalbi kuvvetli, ihlâsı tamam ve gözüne halk küçük görünen, yanında halkın medhetmesi ile zemmetmesi bir olan bir kimse, eğer kendisine uymasını umduğu başka bir kimsenin yanında ve o kimse kendisinden dolayı hayra rağbet etsin diye yaptığını söylerse, söylemesi caizdir. Hatta niyeti sâfi ve bütün felâketlerden selim ise, söylemesi güzel ve müstehabdır. Çünkü hayra teşvik etmektir. Hayra teşvik etmek ise hayrın ta kendisidir.

Bunun benzeri, selefin kuvvetli bir cemaatinden nakledilmiştir: Said b. Muaz63 der ki: 'müslüman olduğumdan bu yana kılmış olduğum namazın gayrisini nefsim istemiş değildir. Hangi cenazeyi takip etmişsem, nefsim onun (hâl lisâniyle) dediğinden başkasını söylememiştir. **Hazret-i Peygamber**'den dinlediğim hiçbir hadîs yoktur ki onu hak bilmemiş olayım'.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Hangisinin benim için daha hayırlı olduğunu bilmediğimden dolayı, yokluk veya varlık içinde sabahlamamdan perva etmem!'

İbn Mes'ûd 'Herhangi bir durumda sabahladığım zaman, o durumdan başka bir durumda olmamı temenni etmiş değilimdir' demiştir,

Hazret-i Osman da 'Teganni ve temenni etmedim. **Hazret-i Peygamber**'e biat ettiğimden bu yana, tenasül uzvuma sağ elimle dokunmadım' demiştir.

Şeddad b. Evs de şöyle demiştir: 'müslüman olduğumdan bu yana herhangi bir kelimeyi gemlemeden ve yularlamadan söylemiş değilim'. Ancak bir söz hariç!' Zira o, hizmetçisine 'Bize sofrayı getir! Gıdaya varıncaya kadar onunla eğlenelim' demiştir.

Ebû Süfyân64 ölmek üzere iken aile efradına şöyle demiştir: 'Benim için ağlamayın! Çünkü müslüman olduğumdan bu yana bir günah bile işlemedim!'

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: 'Allah'ın benim hakkımda vermiş olduğu hiçbir hüküm yoktur ki ondan başkasıyla hakkımda hükmetmesi beni sevindirmiş olsun! Benim isteklerim ancak **Allahü teâlâ**'nın kader merkezlerinde olur!'

İşte bütün bunlar, şerefli durumları belirtmektedir. Şerefli durumlarla riyakârlık yapan bir kimseden bunlar çıktığı zaman, gösteriş ve riyanın en katmerlisi olur. Bunlar nümûne-i imtisal olacak bir kimseden çıktıkları zaman teşvik ve terğibin de en âlâsı olur. Bu bakımdan örnek olmak amacıyla böyle yapmak, belirttiğimiz şartlar dahilinde kuvvetli olanlar için caizdir. O halde, tabiatlar başkasına benzemek ve uymak üzere yaratılmış olduklarından amelleri belirtme kapısını kapatmak uygun değildir. Aksine insanlar riya olduğunu bilmedikleri zaman riyakârın ibâdetini izhar etmekte (bile) halk için birçok fayda vardır. Fakat riyakâr için zararlıdır. Nice ihlâslı kimse vardır ki onun ihlâsmın sebebi, Allah katında riyakâr olan bir kimseye uymasından kaynaklanmaktadır.

Rivâyet ediliyor ki, insanlar sabah namazı zamanında Basra'nın çarşılarından geçerken, evlerden Kur'ân ile namaz kılanların seslerini işitiyordu. Ulemadan biri tasavvuf hakkında bir kitap yazıp riyanın inceliklerini o kitapta bir araya topladı. Böylece onlar (Basralılar) da bu şekilde okuyuşlarını terkettiler, halk da bu hususta onlara rağbet etmeyi terketti. Onlar 'Keşke o kitap yazılmamış olsaydı!' derlerdi. Bu bakımdan riyası bilinmediği takdirde riyakârın ibâdeti belirtmesinde, başkası için çok hayır vardır. Çünkü **Allahü teâlâ** bu dini fâcir kişi ile, nasipleri olmayan kavimler ile takviye ve teyid eder. Nitekim bu husus haberlerde de vârid olmuştur. 65

Riyakârların bazısı, numûne-i imtisal olacak kimselerden idi. Allah en doğrusunu bilir!

61) **Hazret-i Peygamber**, halkı sadakaya teşvik ettiği bir mecliste Ensar'dan bir zat para dolu kesesini tamamen sadaka vermiştir.

62) Müslim

63) Said b. Muaz b. Numan, Ensar'ın el-Eşhed soyundandır. Evs'in lideri idi. Bedir'e iştirâk etti. Hendek'te kendisine isabet eden bir okla şehid oldu.

64) Ebû Süfyân b. Hars b. Abdülmuttalib el-Hâşimî'dir. **Hazret-i Peygamber**'in amcazadesi ve süt kardeşidir.

65) Buhârî, Müslim, (Ebû Hüreyre'den) ; Nesâî, (Enes'ten)

8. Günahları Gizlemenin Ruhsatı ve İnsanların Günahına Muttali Olmalarından ve Kendisini Yermelerinden Hoşlanmamak

İhlâsta esas, için ve dışın bir olmasıdır. Nitekim Hazret-i Ömer bir kişiye 'Ameli açıktan yapmaya çalış!' demiştir. Kişi "Ey Mü'minlerin emîri! 'Ameli açıktan yapmak' ne demek?" diye sorunca, Hazret-i Ömer 'Öyle bir amel yap ki ona herhangi biri muttali olduğu zaman ondan utanmayasın!' demiştir.

Ebû Müslim el-Havlânî dedi ki: 'Büyük ve küçük abdesti bozmak ve ailemle cinsî münasebette bulunmam dışında, halkın hiçbir amelimi bilmesine aldırmam!' Ancak bu söylenilen derece, herkesin varamadığı büyük bir derecedir.

İnsan oğlu kalbi veya âzalarıyla yapıp gizlediği ve halkın bilmesini hoş karşılamadığı günahlardan uzak değildir. Hele şehvet ve istekler hususunda İnsan oğlunun hatırından geçenler. . . Oysa **Allahü teâlâ** bütün bunlara muttalidir. Bu bakımdan kulun bu günahları, başka kullardan gizleme çabası, çoğu zaman kul tarafından mahzurlu bir riya olarak görülür. Oysa hiç de öyle değildir. Aksine mahzurlu olan riya, halka muttaki ve Allah'tan korkan bir kimse olduğunu göstermek çabasıdır! Oysa esasında da böyle değildir. İşte riyakâr bir kimsenin örtmesi budur.

Riyakârlık yapmayan doğru insana gelince o, günahlarını örtebilir. Onun bu husustaki isteği sıhhatli olabilir. Sekiz yönden halkın günahına muttali olmasından dolayı üzülmesi sıhhatli ve yerindedir:

1. Günahlarını örtmesinden ötürü Allah'ın memnun olduğunu bilir. Rezil olduğu zaman **Allahü teâlâ**'nın örtüsünü yırtmasından üzülür ve kıyâmette de örtüsünü yırtacağından korkar; zira haberde vârid olmuştur ki: **Allahü teâlâ** dünyada bir kulunun günahını örterse âhirette de onun günahını örter'. 66 O halde, bu üzüntü, îmanın kuvvetinden doğan bir üzüntüdür.

2. Kişi bilir ki Allah günahların açığa vurulmasını hoş görmez, örtülmesini sever, Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Şu günahlardan herhangi birşey irtikâb eden bir kimse Allah'ın örtüsüne bürünsün'. 67

Kişi her ne kadar günah ile Allah'a isyan etmişse de onun kalbi Allah'ın sevdiğini sevmekten boşalmamıştır. Bu da îman kuvvetinden kaynaklanır ve Allah'ın günahların açığa çıkmasını sevmediğinden kaynaklanır. Buradaki doğruluk eseri ve âlameti; başkasından da günahın zuhur etmesini kerih görmesi ve üzülmesidir.

3. Günahtan ötürü halkın kendisini zemmetmesinden tiksinmesidir. Öyle ki kalbinin ve aklının Allah'ın taatinden meşgul olacak derecede tiksinmesidir. Çünkü tabiat, zemmedilmekten eza duyar. Akılla münâzaa eder. Tâattan uzak olur. Bu illetten dolayı kendisini Allah'ın zikrinden meşgul edecek, kalbini kaplayacak ve zikirden kendisini uzaklaştıracak olan övülmekten de tiksinmelidir. Bu da îmanın kuvvetinden ileri gelir; zira ibâdet için kalbin boşalmasını gönülden talep etmek imandandır.

4. Üzülme korkusu ile halkın zemmetmesinden tiksinmesi, dolayısıyla günahını örtmesi ve örtülmesidir. Çünkü zemmetmek, vurmanın bedene elem vermesi gibi kalbe elem verir. Kalbin zemmedildiği için elem duymasından korkması haram değildir. İnsan böyle bir korkudan dolayı âsi olmaz. Ancak nefsi halkın zemminden korktuğu, halkın zemminden dolayı caiz olmayanı yapmaya kendisini dâvet ettiği takdirde günahkâr olur. Halkın zemminden dolayı üzülmemek ve elem duymamak insana farz değildir. Evet doğruluğun kemâli, kendisinden halkın görmesini silmedir. Şöyle ki: Kendisini

zemmeden ile medhedeni eşit görür. Çünkü bilir ki zarar ve faydayı ancak **Allahü teâlâ** verir. Kulların tümü acizdirler. Böyle olanlar cidden azdır. İnsanların çoğu, başkasının zemmetmesinden dolayı elem duyar. Çünkü zemmetmekte eksikliği hisseder. Zemden dolayı elem duymasının bazı kısımları dinen övülür. Zemmeden, din hususunda basiret ehlinden olan bir kimse ise, bu takdirde, zemminden elem duymak övülmeye vesile olur. Çünkü böyle kimseler, Allah'ın (yeryüzünde) şahidleridir. Onların zemmetmeleri Allah'ın zammetmesine ve dinde eksikliğe delâlet eder. O halde nasıl bundan üzülmesin!

Evet! Kötü olan üzüntü, takvadan dolayı övülmenin elden gitmesine üzülmektir. Sanki kişi, takvadan dolayı, övülmesini sever ve ister. Oysa Allah'a yapmış olduğu ibâdetten dolayı övülmeyi istemesi caiz değildir. Nasıl caiz olabilir? Bu takdirde Allah'ın ibâdetiyle, Allah'tan değil, bir başkasından mükâfat beklemiş olur! Eğer nefsinde böyle birşey hissederse derhal buna nefret ve redle mukabele etmelidir. Tabiî olarak mâsiyetten dolayı, başkasının zemmetmesinden tiksinmek ise kötü değildir. Bu tenkidden sakınmak için günahını örtebilir. Kulun övülmeyi sevdiği, fakat zemmedilmeyi de kerih gördüğünü düşünmek mümkündür. Ancak kulun buradaki maksadı, halkın hem övmek, hem de zemmetmek bakımından kendisini bırakmasıdır. Nice kimseler vardır ki övülmenin zevkini kaybetmeye karşı sabreder de zemmetmenin elemine karşı sabredemez; zira övülmek zevk verir. Zevkin yokluğu ise insanı üzmez, zemmetmek ise üzücüdür. Bu bakımdan ibâdet için övülmeyi istemek, ibadetine karşılık peşin sevap talep etmek demektir. Günahtan dolayı zemmedilmeyi kerih görmekte ise, bir husustan başka bir mahzur yoktur. O da halkın günahına muttali olmasının üzüntüsünün kendisini Allah'ın muttali olmasından meşgul etmesidir. Bu ise dinde eksikliğin en son noktasıdır. Uygun olan, Allah'ın muttali olmasından ve zemmetmesinden daha fazla üzülmesidir.

5. Zemmetmeyi, zemmedenin Allah'a isyan etmesine vesile olur diye kerih görmektir. Bu düşünce de îmandan gelir. Bunun doğru olmasının alâmeti, kişinin başkasını zemmetmeyi de kerih görmesidir. Fakat tabiat cihetinden gelen acı ise bunun tam tersinedir.

6. Günahını, günahı bilindiği zaman, herhangi bir şerre mâruz kalmamak için örtmesidir. Bu, zemmetmekten duyduğu elemin ötesinde bir mânâ taşır; zira zemmetmek, kalbin eksiklik ve hasisliğini hissetmesi bakımından elem vericidir. Her ne kadar zemmedenin, kendisine herhangi bir kötülük dokundurmasından emin ise de bazen sebeplerin herhangi biriyle günahına muttali olan bir kimsenin şerrinden korkar. Bu bakımdan bundan kaçınmak için günahını örtebilir.

7. Mücerred hayadır. Çünkü mücerred haya da zemmin elemi ve şer ile kasdetmenin ötesinde bulunan elemin bir türüdür. Bu iyi bir ahlâktır. Gençliğin başlangıcında akıl nûru doğduğu zaman meydana gelir. Dolayısıyla kişi, kendisinde görüldüğü zaman kabahatlerden utanır. Bu, övülen bir vasıftır; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak Allah, haya eden ve hâlim bir kimseyi sever. 71

Bu bakımdan fâsıklık yapıp da halkın fâsıklığına muttali olmasından perva etmeyen bir kimse, fâsıklık suçunun yanına, denâet, kabahat ve hayasızlığı da eklemiş olur! O halde günahını örtüp utanan bir kimseden, düşüklük bakımından, bu daha ileride ve daha şiddetlidir. Ancak haya, riya ile karışıktır. Büyük bir riya ile karışmıştır. Bunu idrâk eden pek azdır. Her riyakâr utandığını iddia eder. İbâdetleri güzelce yapmasının sebebinin halktan haya etmesi olduğunu savunur. Bu ise yalandır. Aksine haya, bir

ahlâktır. Kerim tabiattan kaynaklanır. Onun ardından riyanın çağırıcısı ile ihlâsın çağırıcısı gelir. Onunla beraber ihlâslı olmak da, onunla beraber riyakâr olmak da tasavvur edilir.

Açıklaması şöyledir kişi, bir dostundan, karz (borç) olarak birşey ister. O dostun nefsi, o miktarı borç olarak vermeyi istemez. Ancak dostunu boş çevirmekten utanır ve eğer başkasının diliyle konuşursa utanmayacağını düşünür. Yani ne riya için, ne de sevap için borç vermek istemez. İşte bu durumda kişi için birçok haller vardır:

Birincisi, perva etmeden, açıkça reddetmesidir. Böylece hayasının az olduğu söylenecektir. Bu, hayâsı olmayanın fiilidir; zira hayalı olan bir kimse ya geçerli bir sebep gösterir veya borç verir. Eğer verirse kendisi için **üç** durum tasavvur edilir:

Birinci Durum: Riyayı hayaya karıştırmaktır. Şöyle ki: Hayası sebebiyle, isteyene vermemek, gözünde çirkin görünür. Dolayısıyla riya duygusu da kabarır ve der ki: 'Seni övsün, ismini cömertlikle ansın diye vermen uygundur' veya 'Seni zemmedip cimriliğe nisbet etmesin diye vermen gerekir' der. Kişi bu durumda verdiği takdirde riyadan ötürü vermiş olur. Riyayı harekete geçiren şey ise, hayanın kabarmasından başka birşey değildir.

İkinci Durum: Hayâdan ötürü vermenin kendisi için mümkün olmamasıdır. Nefsinde cimrilik vardır. Dolayısıyla vermek de zorlaşır. Bu bakımdan ihlâsın duygusu kabarır ve kendisine şöyle der: 'Sadaka bir sevap kazandırır. Borç vermek ise onsekiz sevap kazandırır'.

(Haberde böyle vârid olmuştur) .

O halde, borç vermede büyük bir ecir vardır. Bu bir dostun kalbini sevindirmek demektir. Bu ise, Allah'ın nezdinde, övülen bir haslettir. Buna binaen nefis, bunu vermek cömertliğinde bulunur. İşte bu muhlistir. İhlâsın haya harekete geçirmiştir.

Üçüncü Durum: Sevaba bir rağbeti olmadığı gibi, tenkid edilmekten de herhangi bir korkusu yoktur. Övülmeyi de sevmemektedir. Çünkü eğer o dostu mektupla kendisinden istemiş olsaydı ona vermezdi. Bu bakımdan sadece hayâdan dolayı ona vermiş oldu. O hayâ, kalbinde hissettiği hayâ elemidir. Eğer hayâ olmasaydı mutlaka geri çevirirdi. Eğer kendisinden utanmayacağı veya yabancı biri gelmiş olsaydı, o adam ne kadar kendisini övmüş olsa ve ona vermekte ne kadar sevap olsa da yine ona vermez, onu boş çevirirdi. Bu bakımdan bu mücerred hayâdır. Bu, ancak günahları irtikâb etmemek ve cimrilik gibi çirkinliklerde tasavvur edilebilir. Riyakâr bir kimse mübahlardan da utanır. Hatta o, aceleyle yürürken görünse derhal riya için sakin yürümeye başlar. Gülerken göründüğü zaman derhal yüzünü buruşturur ve bunu da hayâ için yaptığını iddia eder. Bu ise riyanın ta kendisidir.

Denilmiştir ki, hayânın bazısı zayıflıktır. Bu söz doğrudur. Bundan gaye, çirkin olmayan birşeyden hayâ etmektir. Halka vaaz etmek, namazda imamlık yapmaktan hayâ etmek, çocuk ve kadınlar için güzeldir. Aklı başında olanlar için güzel değildir. Bazen bir ihtiyar adamdan bir günah görünür. Onun ağarmış saçından, sakalından utanılarak o günahı tenkid edilmez. Çünkü müslüman bir ihtiyara hürmet etmek, Allah'a hürmet etmektendir. Bu tür hayâ güzeldir. Bundan daha güzeli Allah'tan utanmaktır. Bu bakımdan emr-i bi'l-mâruf yapmayı terketmemelidir. O halde, kuvvetli olan kimse, Allah'tan utanmayı

halktan utanmaya tercih eder. Zayıf bir kimsenin ise, buna gücü yetmez. İşte bunlar öyle sebeplerdir ki onlar için çirkinlik ve günahların örtülmesi caizdir.

8. Başkasının günaha cüret etmesinden ve bu hususta kendisine uymasından korkarak günahı örtmektir. Bu tek illet, ibadetin belirtilmesinde geçerlidir. O da örnek olmaktır. Bu imamlara veya kendisine uyulan kimselere mahsustur. Bu illetten dolayı günahkâr, günahını aile efradından ve çocuklarından gizlemelidir. Çünkü onlar, ondan bunu öğrenebilirler. Bu bakımdan günahın örtülmesinde saymış olduğumuz sekiz özür vardır. İbâdetin izhar edilmesinde ise ancak bir tek özür mevcuttur. Kişi günahını örterek halka muttaki olduğu imajını vermek istiyorsa, riyakâr olur. Nitekim ibâdetin izharından da maksadı bu olduğunda riyakâr olduğu gibi. . .

Soru: Kul için, salihliğinden dolayı, halkın övmesini istemesi caiz midir ve bundan dolayı halkın kendisini övmesine sevinmesine ruhsat var midir? Oysa adamın biri **Hazret-i Peygamber**'e şöyle demiştir: 'Beni öyle bir ibâdete muttali kıl ki ondan dolayı hem

Allah, hem de insanlar beni sevmiş olsunlar!' **Hazret-i Peygamber** de ona şöyle buyurmuştur:

Dünya hakkında zâhidlik yap! Allah seni sever. Bu dünyayı insanların kucağına at, onlar da seni severler. 72

Cevap: İnsanların seni sevmelerinden hoşlanman, bazen mübah, bazen güzel, bazen de kötü olur. Güzel olanı, Allah'ın seni sevdiğini onun vasıtasıyla bildiğinden dolayı onu sevinendir. Çünkü **Allahü teâlâ**, bir kulu sevdiği zaman, kullarına da onu sevdirir. Kötü olanı, haccından, cihadından, namazından, belli bir ibâdetinden dolayı onların seni sevmelerini istemendir. Çünkü böyle bir sevgi, Allah'ın vereceği sevaptan ziyade dünyada ibâdete karşı acil bir karşılık talep etmektir. Mübah olanı ise, belli ve övülen ibâdetlerden başka, övülen birtakım sıfatlardan dolayı seni sevmelerini istemendir. Böyle birşeyi sevmen, malı sevmen gibidir. Çünkü kalpleri elde etmek, malları elde etmek gibi meşrû hedeflerin vesilesidir. Bu **ikisi**nin arasında fark yoktur.

66) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

67) Hâkim, Müstedrek

68) Müslim

69) Müslim, Buhârî

70) Müslim, Buhârî

71) Taberânî

9. Riya ve Afetlere Kapılmak Korkusuyla İbâdetleri Terketmek

Halktan bir grup, amelle riyakâr olacağından korkarak ameli bırakmaktadır. Oysa böyle yapmak yanlış ve **şeytan**a uymaktır. Âfetlerin korkusundan dolayı terkedilen ve terkedilmeyen ameller hakkında hakîkat bizim zikredeceğimizdir: Şöyle ki, ibâdet ve taatlar, bizzat kendisinde zevk olmayan, aksine esasında zahmete katlanmak, malî ve bedenî mücâhedeler olan, ancak muttakî olduğunda insanların övgüsüne sebep olan ve bundan ötürü zevkli olan namaz, oruç, hac ve gazâya gitmek gibi kısımlarla, bizzat kendisinde zevk olan kısımlara ayrılır. Zevkli olan kısmın çoğu bedenle ilgili olmayan,

aksine hilâfet, kadılık, idarecilik, zâbitlik, namazda imamlık, vaizlik, müderrislik, infak etmek, halkla ilgili bulunduğundan ve içindeki zevkten dolayı âfeti pek büyük olan ibâdetler gibi halka taallûk eder,

Birinci Kısım

Birinci kısım, başkasıyla ilgilenmeyen ve sadece bedene lazım olan oruç, namaz ve hac gibi bizzat kendisinde zevk olmayan ibâdetlerdir. Bu ibâdetlerde riyanın tehlikeleri **üç** tanedir:

Birincisi: Amelden önce olan riyadır. Bu riya, halkın görmesi için başlangıçta insanı o ibâdete teşvik eder. Oysa beraberinde dinî bir teşvik bulunmamaktadır. Bu tür bir ameli terketmek gerekir. Çünkü bu amel içinde ibadet olmayan sırf mâsiyet ve günahtır; zira âbid suretine bürünerek halkın kalbinde mevkî istemektir. Eğer insanın riyanın teşvikini nefsinden uzaklaştırmaya ve nefsinden riya teşvikini uzaklaştırmak için 'Sen Allah'tan utanmıyor musun? Allah için ibâdet ve amelle cömertlik yapmayıp da kulları için cömertlik yapıyorsun!' demeye gücü yetiyorsa, amel yapmak suretiyle riya düşüncesinin kefaretini nefsine ödetebiliyorsa derhal ibâdetle iştigal etsin.

İkincisi: Allah için ibâdet yapmasıdır. Fakat ibâdetin akdiyle beraber ve başlangıcında riya başgösterirse, bu durumda ibâdeti terketmek uygun değildir. Çünkü böyle bir kişi, dinden gelen iteleyici bir kuvvet bulmuştur. Bu bakımdan ibâdete başlamalı, riyayı bertaraf etmek hususunda nefsiyle mücadele etmelidir. Daha önce zikrettiğimiz gibi nefse riyayı çirkin göstermek ve riyayı kabul etmekten çekinmek gibi tedavi usûlleriyle ihlâsı elde etmeye çalışmalıdır.

Üçüncüsü: İhlâs üzerine ibâdeti yapar. Sonra riya ve riyayı isteyen sebepler başgösterir. Bu bakımdan riyayı bertaraf etmek için mücâhede etmesi gerekir. Amel, ihlâslı olsun, arınsın diye, ameli terketmemelidir. Nefsini ameli tamam edinceye kadar zorla ibâdete yöneltmelidir. Çünkü **şeytan** önce amel ve ibâdeti terketmeye dâvet eder. Ona bu hususta uymadığın ve amelle meşgul olduğun takdirde, seni riyaya dâvet eder. Bu hususta da istediğini kabul etmeyip onu kovduğun zaman sana şöyle demekle yetinir: 'Bu ibâdet hâlis değildir. Sen burada riyakârsın. Zahmetin boşunadır. İçinde ihlâs bulunmayan bir ibâdetten sana ne fayda gelebilir?'

Bu sözleri, seni ibâdeti terketmeye iteleyinceye kadar tekrar edip durur. İbâdeti terkettiğin zaman, onun gayesi tahakkuk eder. Riyakâr olmasından korkarak ibâdeti terkeden bir kimsenin misali, tıpkı şu kölenin misâline benzer: Efendisi kendisine içinde zivarı (karacuk) bulunan bir buğdayı teslim eder ve 'Bu buğdayı güzel bir şekilde ayıkla' der. O ise bu işi temelinden bırakır ve der ki: 'Eğer bu işi yaparsam buğdayın güzel bir şekilde ayıklanmayacağından korkuyorum'. Böylece işi temelinden terkeder. Böyle yapmak amelin aslıyla beraber ihlâsı terketmek demektir ve mânâsız bir harekettir.

Halkın 'Bu adam riyakârdır' demesinden korkarak ve dolayısıyla günahkâr olmalarından endişe ederek ibâdeti bırakmak da bu türdendir. Bu tip vesveseler **şeytan**ın hilelerindendir. Çünkü böyle sanan bir kimse, önce müslümanlar için su-i zanda bulunmuş demektir. Oysa müslümanlar için su-i zanda bulunmak hiç de hakkı değildir. Sonra eğer böyle birşey var ise, onların sözü kendisine bir zarar vermediği gibi ibâdetinin sevabını da elinden çıkaramaz. Onların riyakâr demelerinden korkarak ibâdeti terketmek riyanın ta kendisidir; zira eğer halkın övmesinden hoşlanmamış ve zemlerinden korkmamış olsaydı, onların sözleriyle ne ilgisi olabilirdi? Onların 'O riyakârdır' veya 'İhlâslıdır' demeleri arasında hiçbir fark olmazdı. Acaba riyakâr olduğunun söylenmesinden korkarak ibâdeti terketmek ile

'kusurludur, gâfildir' denmesinden korkarak güzel ibâdet yapmanın arasında ne fark vardır? İbâdeti terketmek, bu ikincisinden daha şiddetli ve dehşetlidir. İşte bunların hepsi câhil âbidler için **şeytan**ın hileleridir. Sonra ibâdeti terketmek suretiyle **şeytan**dan kurtulmayı nasıl ümit edebilir? Zira **şeytan** hiçbir zaman yakasını bırakmamaktadır. Kendisine der ki: "İşte şimdi halk sana 'ihlâslıdır ve şöhreti istemiyor denilsin diye ibâdeti terketmektedir' derler". Böylece seni halktan kaçmaya mecbur eder. Eğer kaçıp da yeraltında bir izbeye sığınsan bu sefer kalbine, halk tarafından zâhidliğinin ve halktan kaçmanın ve bundan dolayı kalpten seni tâzim etmelerinin bilinmesinin tadını yerleştirir. Öyleyse sen nasıl **şeytan**dan kurtulabilirsin? **Şeytan**dan kurtuluş, ancak kalbine riya âfetinin mârifetini gerekli kılmanla mümkündür. 'Riya âhirette zarar olduğu gibi, dünyada da riyada fayda yoktur' hakikatini kalbine ihtar etmelisin ki kalbin daima riyadan nefret edip ondan sakınsın. Bununla beraber perva etmeksizin ibâdete devam etmelisin! Eğer düşman, tabiatın bozulduğuyla çarpışırsa, bunun sonu gelmez. Bunun için ibâdeti terketmek insanı dalâlete ve hayırları terketmeye sevkeder!

Bu bakımdan ibâdete yönelmek için dinî bir teşvikçi buldukça ibâdeti terketme! Riya tehlikesiyle çarpış! Allah'tan utanmayı kalbinden uzaklaştırma! Nefsin Allah'ın övmesi yerine mahlûkların övmesini tercih etmeye seni dâvet ettiği zaman Allah'tan utan; zira O, kalbine muttalidir. Eğer mahlûkat, kalbine muttali olsaydı ve onlar tarafından övülmeni istediğini bilseydiler muhakkak senden nefret ederlerdi. Eğer rabbinden utanarak nefsine bir ceza olarak fazla ibâdet yapmaya gücün yetiyorsa derhal yap!

Eğer **şeytan** sana 'Sen riyakârsın' dese, onun yalancı ve kandırıcı olduğunu kalbindeki riyaya karşı duyduğun nefretten anla! Kalbinin riyadan tiksinip ondan korkması ve Allah'tan utanmasıyla bil! Eğer kalbinde riyaya karşı bir nefret ve riyadan çekinme olduğuna tesadüf etmezsen, aynı zamanda dinî bir teşvik de yoksa, riya teşviki tek başına varsa, bu takdirde ibâdeti terket! Fakat böyle bir durumun olması da gayet uzaktır! Bu bakımdan kim Allah için ibâdete başlarsa, elbette onunla beraber sevap kastının esası devam etmelidir.

Soru: Şöhret korkusundan ötürü selefaten birçok kimsenin ibâdeti terkettikleri nakledilmiştir! Nitekim rivâyet ediliyor ki, İbrahim en-Nehaî'nin huzuruna, Kur'ân okuduğu bir anda, biri girdi. İbrahim Kur'ân'ı derhal kapatıp okumayı terketti ve şöyle dedi: 'Bu adamcağız, bizim her saat Kur'ân okuduğumuzu sanmasın!' İbrahim et-Teymî şöyle demiştir: 'Konuşma hoşuna gittiği zaman, sükût et! Sükût etmek hoşuna gittiği zaman konuş!' Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Seleften biri, yolda müslümanlara eziyet veren bir şeyin yanından geçtiği zaman o şeyi alıp yoldan atmaktan onu ancak şöhretten korkması menederdi'. Seleften bazılarına ağlamak galebe çaldığı halde şöhret korkusundan onu derhal gülmeye çevirirdi. Nitekim bu hususta birçok rivâyetler vârid olmuştur.

Cevap: Sayılmayacak kadar çok insanlardan ibâdet ve taatları açıkça yapmaları hakkında vârid olan rivâyetler, bu rivâyetlerle muâraza etmektedir. Hasan-ı Basrî'nin bu konuşmayı va'z ve nasihat tarzında söylemesi, şöhret korkusuna ağlamaktan ve yolda bulunan eziyet verici şeyleri uzaklaştırmaktan daha yakındır. Sonra onu terketmedi.

Kısacası nafile ibâdetlerin terki caizdir. Buradaki konuşma en faziletli olan hakkındadır. En faziletlisine ise, ancak kuvvetlilerin gücü yeter, zayıfların değil! Bu bakımdan en faziletlisi ibâdetlerini tamamlamak ve ihlâsı temin hususunda var kuvvetiyle çalışmak ve onu terketmemektir. Ameller ve

ibâdetlerin erbabları, korkularından ötürü bazen nefislerini, en faziletlinin zıddı ile tedavi etmektedirler. Bu bakımdan en faziletlilerini yapmak daha uygundur.

İbrahim en-Nehâî'nin Kur'ân'ı kapatmasına gelince, bu hâdiseyi şöyle tevil etmek mümkün. İbrahim en-Nehâî, adam geldiğinde okumayı terketmek zorunda olduğunu bildiği için adam gittikten sonra okumaya yeniden başlamak için okumayı bırakmış olabilir. Bu bakımdan o, kişinin kendisini okurken görmemesinin riyadan daha uzak olduğu düşüncesindedir. Nitekim kendisi onunla meşgul olmak için Kur'ân okumayı terk edip bilâhare Kur'ân okumaya dönmeyi düşünmüştür.

Yoldan geçenlere eziyet veren şeyi uzaklaştırmayı terketmeye gelince, bu şöhret âfetini gerektirmesinden ve halkın teveccühünü kazanmaya vesile olmasından ötürü korkulan hareketlerdendir. Yoldan kaldırılan çöpün sevabından daha büyük ibâdetlerden kendisini meşgul edeceklerinden korktuğundan dolayı terketmiştir. Bu bakımdan bunu terketmek bundan daha büyük ibâdetleri korumak içindir. Sadece riya korkusu için değildir.

İbrahim et-Teymî'nin 'Konuşma hoşuna gittiği zaman hemen sus!' sözüne gelince, mümkündür ki bununla, hikâyelerde fesâhat göstermek gibi konuşmanın mübah kısımlarını kasdetmiştir; zira böyle bir konuşma kendisini beğenmeyi gerektirir. Böylece mübah olan sükûtun da gerektiği anlaşılır. Çünkü ucub ve benimseme mahzurludur. Bu bakımdan bu, ucubtan korkarak bir mübahtan diğer bir mübaha geçmektir.

Hak ve söylenilmesi gereken konuşmaya gelince; bu, kesinlikle belirtilmemiştir. Buna rağmen konuşmada âfet, oldukça büyüktür. O halde **ikinci** kısma dahil olur.

Bizim konuşmamız, halkla ilgili olmayan, âfetleri çok olan ve sadece kulun bedeni ile ilgili olan ibâdetler hakkındadır. Sonra Hasan-ı Basrî'nin 'Onlar şöhret korkusundan ötürü eziyet veren şeyleri yoldan uzaklaştırmıyorlardı ve ağlamayı terk ediyorlardı!' sözüne gelince, çoğu zaman mümkündür ki bu söz, en faziletliyi bilmeyen zayıfların ve bu incelikleri idrâk etmekten aciz olanların hallerini hikâye etmektir. Hasan-ı Basrî bunu ancak halkı şöhret âfetinden korkutmak ve şöhreti talep etmekten uzaklaştırmak maksadıyla söylemiştir.

İkinci Kısım

İkinci kısım, halkla ilgili âfet ve tehlikesi büyük olan kısımdır. Bunun tehlike bakımından en büyüğü hilâfettir. Sonra kadılık, sonra va'z ve irşad, sonra müderrislik, sonra fetva, sonra da malı infak etmek gelir.

Hilâfet ve emirliğe gelince, adalet ve ihlâsla beraber olduğu zaman ibâdetlerin en faziletlilerindendir. Çünkü **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yemin olsun, âdil bir imamın bir günü, kişinin tek başına yapmış olduğu altmış senelik ibâdetinden daha üstün ve hayırlıdır. 73

Bu bakımdan bir tek günü altmış senelik ibâdete eşit olan bir taat, ne büyük bir ibâdettir!

Cennete ilk girenler **üç** sınıftır ve âdil İmâm onlardan biridir. . . 74

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder: '**Üç** sınıf vardır, onların duaları geri çevrilmez: Adil İmâm, onlardan biridir. 75

Kıyâmet gününde bana insanların en yakını âdil imamdır.

Bu hadîsi Ebû Said el-Hudrî rivâyet etmiştir. Bu bakımdan emirlik ve hilâfet, ibâdetlerin en büyüklerindendir. Oysa muttakîler, eskiden beri bunları terketmekte ve bunları kabul etmekten sakınmaktalar. Bunun hikmeti buradaki tehlikenin büyüklüğüdür; zira bu vazifeden dolayı içteki sıfat ve nitelikler harekete geçer, rütbe ve istilâ lezzeti, emrin nâfiz olmasının sevgisi nefse galebe çalar. Bu vazife dünya sığınaklarının en büyüğüdür. Bu bakımdan velayet sevimli olduğu zaman vâli, nefsinin isteklerini yerine getirmek için çaba sarfeder. Böylece hevâ-i nefsinin peşine takılması yakın bir ihtimal olur. Bu bakımdan mertebe ve velayetine zarar getiren şeyleri -hak da olsa- menetmeye çalışır. Bâtıl da olsa, derecesini yücelten şeyleri yapmaya gayret eder. İşte bu takdirde helâk olur ve böylece zâlim bir sultanın bir günü, bir fâsığın altmış senelik fıskından daha şerli olur. Nitekim daha önce zikrettiğimiz hadîsin mefhumundan bu anlaşılmaktadır.

Bu büyük tehlike için Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle derdi: 'Acaba içindeki tehlikelerle beraber kim idareciliği benden kabul eder?' Nasıl böyle olmasın! Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Bir kabileye idareci olan bir kimse yoktur ki kıyâmet gününde eli boynunda kelepçeli olarak huzur-u ilâhîye gelmesin! Bu kimseyi ya adâleti o kelepçeden kurtarır veya zulmü kendisini helâk ettirir.

Bu hadîsi Ma'kal b. Yesar76 rivâyet etmiştir. Hazret-i Ömer, Ma'kal b. Yesar'ı (Basra valiliğinden önce) bir vilayete vali tâyin etti. Ma'kal, Hazret-i Ömer'e hitaben 'Ey Mü'minlerin emîri! Bana nasıl hareket edeceğimi söyle!' dedi. Hazret-i Ömer **cevap** olarak 'Otur ve benden sakla!' buyurdu.

Hasan-ı Basrî rivâyet ediyor ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kişiyi vali tayin etti. O kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Bana en hayırlısını seç' deyince, **Hazret-i Peygamber**, ona **cevap** olarak 'Otur!' dedi. 77

Abdurrahman b. Semure'nin rivâyet ettiği hadîs de böyledir; zira **Hazret-i Peygamber** ona şöyle demiştir:

Ey Abdurrahman! Emîrliği isteme! Zira sen istemeden emirlik verilirse, o hususta yardıma mazhar olursun. Eğer istemenle emirlik sana verilirse, ona havale edilmiş olursun!78

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) Râfi b. Ömer'e dedi ki: 'İki kişiye dahi emîr olmaya razı olma!' Sonra Hazret-i Ebû Bekir bizzat halife seçilince Râfi kendisine dedi ki: 'Sen bana iki kişiye dahi baş olma demedin mi? Oysa sen Ümmet-i **Muhammed'in (aleyhisselâm)** işini üzerine aldın!' Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk 'Evet! Ben yine sana aynı şeyi diyorum! Kim bu vazifede adalet etmezse Allah'ın lâneti onun üzerinedir' dedi.

Basireti az olanlar, emirliğin fazileti hakkında vârid olan hadîslerle, emirlikten sakındırmak hususunda vârid olan hadîslerin arasında çelişki görebilirler. Oysa böyle birşey yoktur. Burada hakîkat şudur: Dinde kuvvetli bulunan havass için idarecilikleri kabul etmekten kaçınmak uygun değildir. Zayıflar için de uygun değildir; zira onlar bu vazifeleri alıp helâk olurlar. Buradaki 'kuvvetli'den gayem,

dünyanın kendisini kaydırmadığı, tamahkârlığının kendisini felâkete sürüklemediği kimsedir. Allah için hiçbir kimsenin kınamasından çekinmez. Böyleleri halka aldırmazlar, dünya hususunda zâhid olmuşlardır. Dünyadan ve halkın ihtilâtından nefret etmişler, nefislerini mağlup etmiş, dizginini ele almışlardır. **Şeytan**ları gemlemişler, dolayısıyla **şeytan** onları aldatmaktan ümitsiz olmuştur. Bu bakımdan bu kimseleri haktan başka hiçbir şey harekete geçirmez. Bunları haktan başka hiçbir şey teskin etmez. Canları pahasına haktan ayrılmazlar! O halde onlar emirlik ve hilâfet hususunda fazileti elde eden kimselerdir. Kim bu sıfatta olmadığını biliyorsa, onun için idarecilik almak haramdır.

Kim nefsini deneyip hak için sabredici olduğunu görürse, idareciliklerin dışında şehvetlerden kaçtığını müşahede ederse, fakat buna rağmen idarecilik tadını aldığı zaman bozulacağından korkarsa, idareciliğin hoşuna gideceğinden ve emrinin yerine getirilmesi zevk verdiğinden ve icabında işinden atılmaktan hoşlanmamaktan endişe ederse ve işinden atılmamak için yağcılık yapmasını muhtemel görürse, böyle bir kimsenin hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bu kimse acaba idarecilikten kaçınmalı mıdır?

Bazıları demiştir ki: 'Kaçınması farz değildir. Çünkü yukarıda sayılan tehlikeler gelecek zamanda olacak bir şeyin korkusu ve endişesidir. Hâl-i hâzırda ise, nefsin lezzetlerini terketmek ve haktan ayrılmamak hususunda nefsini kuvvetli görmektedir'.

Doğrusu böyle bir kimseye idarecilikten sakınmak gerekir. Çünkü nefis kandırıcıdır. Hakkı iddia eder, hayrı va'd eder. Eğer kesinlikle hayrı va'd ederse, yine idarecilik anında bozulmasından korkulur. O halde tereddütü olduğu zaman, nasıl korkulmasın? İdareciliği kabulden kaçınmak, başladıktan sonra azledilmekten daha kolaydır. Azil elem vericidir. Nitekim 'azil, erkeğin talâkıdır' darb-ı meseli meşhurdur.

Bu bakımdan kişi idareciliğe başladıktan sonra nefsi artık azlolup uzaklaştırılmasına müsamaha göstermez. Nefsi yağcılık yapmaya, hakkı ihmal etmeye doğru kayar ve dolayısıyla sahibini cehennemin derinliğine düşürür. Ölüme kadar bu idarecilikten el çekmeye artık gücü yetmez. Ancak kerhen ve cebren uzaklaştırılırsa başka. . . Bu şekildeki uzaklaştırmakta da idareciliği seven herkes için bir azap vardır. Ne zaman nefis idareciliği aramaya meylederse, sahibini idareci olmak için zorlarsa, bu nefis şerri şiddetle emreden nefistir. Onun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Biz elbette bizden vazife dileyeni, idareci yapmayız. 79

Zayıf ve kuvvetlinin hakkındaki hükmün değişik olduğunu bildiğin zaman Ebû Bekir Sıddîk'in Râfî'i idarecilikten menetmesi ile bilâhare kendisinin idareciliği kabul etmesinin arasında çelişki olmadığını anlayacaksın.

Kadılığa gelince, kadılık her ne kadar hilâfet ve imametten derece bakımından daha az ise de o da iki vazifenin ağırlığını taşımaktadır; zira her velayet sahibi nâfiz bir emre sahiptir. Emirlik doğal olarak sevilir. Hakka tâbi olmakla beraber kadılıkta sevap büyüktür. Haktan inhiraf edince de cezası büyüktür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kadılar üçtür: İkisi cehennemde, biri cennettedir. 80

Kim kadılık vazifesini almaya koşarsa, o kimse bıçaksız kesilmiş demektir. 01

Bu bakımdan kadılığın hükmü, emîrliğin hükmü gibidir. Zayıf kimselerin kadılığı terketmesi uygundur. Gözünde dünyanın ve dünya lezzetlerinin kıymeti olan da kadılık vazifesini terketmelidir. Kuvvetliler bu vazifeyi almalıdır. Onlar, Allah yolunda hiçbir kimsenin kınamasından çekinmezler. Ne zaman ki sultanlar zâlim iseler, kadılar da ancak onlara yağcılık yapmak suretiyle ve onların ve yakınlarının hatırı için bazı hakları ihmal etmek suretiyle kadılık yapabiliyorsa ve eğer onların aleyhinde hak ile hüküm verdiğinde kendisini azledeceklerini veya kendisine itaat etmeyeceklerini biliyorsa bu takdirde kadılık vazifesini alabilir. Fakat kadılık vazifesini aldığı takdirde onlardan hak ve hukuku talep etmesi gerekir. Azledilmenin korkusu, ihmal etmek hususunda kendisine asla bir özür olamaz. Eğer azledilirse mesuliyet kendisinden gider. Bu bakımdan eğer Allah için hüküm veriyorsa, azledilmesine sevinmesi gerekir. Eğer nefsi bu hususta müsamahakâr davranmazsa bu kimse, bu takdirde hevâi nefse ve **şeytan**a tâbi olmak için hüküm veriyor demektir. Bu bakımdan böyle bir kimse hükmetmekten nasıl sevap bekleyebilir? Oysa kendisi zâlimlerle beraber cehennemin en dibinde olacaktır.

Vaizlik, müftilik, müderrislik, hadîs rivâyet etmek, âli senedlerin toplanması ve mertebenin genişlemesine vesile olan ve kıymetini halkın gözünde artıran konulara gelince, bunun da âfeti idarecilerin âfeti gibi büyüktür. Selefin korkanları fırsat buldukça fetva vermekten çekinir, başkasına havale ederlerdi. **Selef** uleması şöyle derdi: 'Haddesenâ (Bize tahdîs etti) dünya kapılarından bir kapıdır. Kim 'haddesenâ' derse, muhakkak o kimse 'bana geniş yer açınız' demek istiyor!

Bişr el-Hafî, bir yük hadîs kitabını toprağa gömdü ve dedi ki: 82 'Hadîs rivâyet etmeye olan hırsım beni hadîsten menetti. Eğer nefsim konuşmamayı isteseydi muhakkak konuşurdum'.

Vaiz bir kimse, halkın kalbinin o vaaz ile etkilenmesinde, ağlamalarında, sızlamalarında ve kendisine hürmet etmelerinde öyle bir zevk hisseder ki hiçbir zevk bu zevke denk olamaz. Bu bakımdan vâizin kalbine bu durum hâkim olduğu zaman onun tabiatı avamın yanında tervic edilen -bâtıl olsa dahi- süslü püslü olan konuşmaya meyleder. Halk tarafından ağır sayılan her konuşmadan -hak da olsa- kaçar. Tamamen himmetini halkın kalbini harekete geçiren ve halkın kalbinde derecesini yükselten konuşmalara sarfeder. Herhangi bir hadîsi veya hikmetli bir sözü dinlediği zaman, onu minberin başında halka nakletmeye elverişli olduğu için onunla sevinir. Oysa onunla ancak saadet yolunu, din yolunu gösterdiğinden dolayı sevinmeliydi. İster onunla amel etmiş olsun, ister olmasın.

Sonra vaiz der ki: **Allahü teâlâ** bana bu nimeti ihsan etti ve bu hikmetle beni faydalandırdığı zaman ben onu söylemeliyim ki müslüman kardeşlerim de onun faydasında bana ortak olsunlar'.

İşte bu vazifede, büyük bir korku ve fitne vardır. Bu bakımdan onun hükmü de idareciliğin hükmü gibidir. Öyleyse teşvik edicisi mevkî elde etmek, din vasıtasıyla halkın malını yemek, böbürlenmek, halka karşı büyük âlim olduğunu ispat etmek olan bir kimse için, vaizliği terketmek uygundur ve bu hususta hevâ-i, nefse muhalefet etmelidir. Ta ki nefsi, olgunlaşıncaya kadar, din hususundaki himmeti kuvvet buluncaya kadar, nefsinin hakkında fitneden emin oluncaya kadar. . . Böyle olduğu takdirde va'z ve nasihat vazifesine yeniden dönebilir.

Eğer İlim ehli hakkında böyle hüküm verilirse ilimler yok olup ortadan kalkar. Cehalet bütün halkı kasıp kavurur!' dersen, **cevap** olarak deriz ki: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) emirliği istemeyi yasaklamıştır ve emirlikten dolayı şiddetli tehditler savurmuştur'.

Muhakkak sizler emirlik için harislik gösterirsiniz. Oysa emirlik, kıyâmet gününde hasret ve nedâmettir. Ancak emirliği, hakkını vermek suretiyle yapan kimse hariç. . .

Süt veren (emirlik) ne mutlu, ne güzeldir! Sütten kesen (emâret) ne kötü, ne çirkindir!83

Oysa malûmdur ki saltanat ve hilâfet eğer muattal olursa din ve dünya muattal olur. Halk arasında fitne kabarır, emniyet kalkar, memleket harâbeye döner. Maişetler muattal olur. O halde bütün bunlarla beraber neden **Hazret-i Peygamber** emirliği nehyetmiştir?

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Ubey b. Ka'b'ın arkasına bir topluluğun takıldığını gördüğü zaman Ubey'i dövdü ve döverken de şöyle dedi: 'Ubey müslümanların efendisidir ha!'

Oysa Hazret-i Ömer, Ubey'in yanında Kur'ân okuyordu, ondan ders alıyordu. Buna rağmen Hazret-i Ömer, halkın Ubey'e tâbi olmasını menederek şöyle demiştir: 'Böyle yapmak baş olanı saptırır, kuyruk olanlara da zillettir'.

Oysa Ömer hutbe okuyor, va'zediyor ve bunu yapmaktan da çekinmiyordu.

Bir kişi Hazret-i Ömer'den halka sabah namazından sonra va'zetmek hususunda izin istedi. Hazret-i Ömer onu menetti. Adam Hazret-i Ömer'e 'Halka va'zetmekten beni men mi ediyorsun?' diye sordu. Hazret-i Ömer 'Süreyya yıldızına yetişecek kadar kendini büyütmenden korkuyorum' dedi. Zira Hazret-i Ömer, o kişide, halkın teveccühünü ve mevkîsinin yükselmesini talep etme emarelerini görmüştü.

Kadılık ve halifelik de dinleri hususunda vaaz, müderrislik ve fetva gibi halkın muhtaç olduğu vazifelerdir. Onların her birinde fitne ve lezzet vardır. Bu bakımdan aralarında, tehlike bakımından hiçbir fark yoktur.

İtirazcının 'Bu vazifeyi almayı yasaklaman ilmin yok olmasına yol açar!' sözüne gelince, bu söz yanlıştır; zira **Hazret-i Peygamber**'in kadılığı nehyetmesi84 kadılığın muattal olmasına sirayet etmemiştir. Aksine riyasetin sevgisi halkı bunu istemeye mecbur eder. Riyaset sevgisi, ilimlerin yok olup gitmesine müsaade etmez. Bilakis eğer halk, içinde riyaset ve hürmet görmenin bulunduğu ilimleri kendileri zincir ve bukağılarla bağlanıp hapsedilseler de muhakkak hapisten kaçar, zincirleri kırar, yine de o ilimleri ararlar. Kaldı ki **Allahü teâlâ**'nın, bu dini, ahlâksız birtakım kavimlerle teyid edeceğini **Hazret-i Peygamber** bize va'detmiştir. (Nesâî) Bu bakımdan sen halkın işiyle kalbini meşgul etme. Kesinlikle Allah onları zâyi etmez. Sen kendi nefsin için düşün!

Bununla beraber memlekette vaaz vazifesini yerine getiren bir grup varsa, vaaz etmemek hususundaki yasak ancak onların bazılarının bu vazifeden imtinâ etmesini gerektirir. Biliniyor ki bunların tümü birden o vazifeden imtina etmez ve riyaset lezzetini bırakmazlar. Eğer memlekette bir kişiden fazla yoksa, onun da vaaz ve nasihati güzel konuştuğundan dolayı halka fayda veriyorsa, zâhirde doğru dürüst görünürse, halka da Vaazıyla ancak Allah'ı irade ediyor, dünyayı terketmiş ve dünyadan yüz çevirmiştir' düşüncesini veriyorsa, biz böyle bir kimseyi va'zdan menetmeyiz. Biz ona deriz ki: 'Bir taraftan va'zla meşgul ol, diğer taraftan nefsinle mücadele et!' Eğer derse ki: 'Nefsime gücüm yetmiyor! Bu sefer deriz ki: 'Meşgul ol, mücâhede et!' Çünkü biz kesinlikle biliyoruz ki, eğer o kişi o vazifeyi terkederse, ondan başka o vazifeyi yapan olmadığı için, halkın tamamı helâk olacaktır. Eğer gayesi

dünya rütbesi olduğu halde o vazifeye devam ederse, bu takdirde yalnız kendisi helâk olur. O halde, bütün halkın dininin selâmeti, bizce sadece o kişinin dininin selâmetinden daha mühimdir. Bu bakımdan biz onu halka fedâ eder ve deriz ki: Bu öyle bir kimsedir ki **Hazret-i Peygamber** onun hakkında şöyle buyurmuştur:

Muhakkak **Allahü teâlâ** bu dini ahlâkı olmayan birtakım kavimlerle teyid eder. 85

Sonra vâiz o kimsedir ki insanları âhirete teşvik eder, konuşmasıyla insanları dünyadan soğutur, yaşantısıyla bu iki hususta tesirli olur. Bu zamanda ise vâizlerin ihdas ettikleri birtakım süslü püslü kelimeler, şiirlerle beraber seci'li lâfızlar vardır ki onların içinde dinin herhangi bir işinin büyütülmesi ve müslümanları korkutmak yoktur. Aksine nükteler savurmak suretiyle günahlara dalmaya cesaret vermek ve ümitler bahşetmek vardır. Böyle bir vâize gelince, memleketi böyle vaizlerden kurtarmak idarecilerin boynuna farzdır. Çünkü bu tip vâizler deccallerin vekilleri ve **şeytan**ların halifeleridir. Biz ancak güzel vaazlı, zâhiri dine uygun, kalbinde halk tarafından hüsnü kabul görme sevgisini besleyen ve bundan başka birşey düşünmeyen vâiz hakkında konuşuyoruz. Kitab'ul-İlim'de kötü âlimler hakkında vârid olan tehdit hususunda belirttiğimiz hakikatlerde ilmin ve ilim felâketlerinin fitnelerinden sakınmanın lüzumlu olmasını belirtecek durum vardır.

Bunun için Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir:

Ey kötü âlimler! Oruç tutar, namaz kılar, sadaka verirsiniz. Fakat emrettiklerinizi yapmazsınız. Yapmadıklarınızı söylersiniz. Hükmettikleriniz ne kötüdür. Söz ve temennilerle tevbe eder, nefsin hevasıyla amel edersiniz. Oysa derilerinizi kalpleriniz kirli olduğu halde temizlemeniz size hiçbir fayda vermez. Gerçek olarak sizlere derim ki, elek gibi olmayınız! Elekten güzel un çıkarıyorsunuz, fakat göğüslerinizde hileler kalıyor. Ey dünyanın köleleri! Dünyadan şehvetini kısmayan, rağbetini kesmeyen bir kimse, âhireti nasıl elde edebilir? Gerçek olarak size derim ki, sizin kalpleriniz yaptıklarınızdan hüngür hüngür ağlamakta. . . Dünyayı dillerinizin, ameli de ayaklarınızın altına koymuş bulunuyorsunuz. Hakkıyla size derim ki; dünyanızın ıslahıyla âhiretinizi ifsad etmiş bulunuyorsunuz. Bu bakımdan dünyanın ıslahı sizin nezdinizde, âhiretin ıslahından daha sevimlidir. Acaba sizden daha çirkin kimler bulunabilir? Vay halinize! Keşke bilseydiniz geceleyin gidenlere yolu târif ettiğinizi ve kendiniz de şaşkınlar mahallinde durduğunuzu ki bu (ne acı bir felâkettir) . Sanki siz dünya ehlini, sizler için dünyayı terketmeye dâvet ediyorsunuz. Yavaş olunuz, yavaş olunuz! Azap olasıcalar! Karanlık evin dışardan damına çıra bırakmak ne fayda verir! Oysa evin içinde karanlık ve vahşet doludur! Böylece ağzınızdaki ilim nûru içinizde yoksa size ne fayda verir?!

Ey dünya köleleri! Siz ne muttaki köleler gibi, ne de hür kimseler gibisiniz. Dünyanın sizi temelinizden söküp yüz üstü atıp sonra yüzünüz üzerinde sürükleye sürükleye helâk etmesi yakındır! Sonra günahlarınız gelir alınlarınıza yapışır. Sonra ilim de sizi arkadan iteler. Sonra sizi götürüp şiddetle cezalandıran padişaha (Allah'a) teslim eder. Hem de yalın ayak, beden çıplak, tek başınıza olduğunuz halde! O padişah sizi kötülüklerinizin üzerinde durdurur, sonra kötü amellerinizden dolayı size ceza verir.

Hâris b. Esed el-Muhâsibî bu hadîsi bazı kitaplarında rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir: 'Bu kötü âlimler, insan **şeytan**larıdır. Halk için fitnedirler. Dünyanın (geçici) mallarına ve yüksekliklerine rağbet

etmişler, onu âhirete tercih edip dini dünya için zelil etmişlerdir. Onlar geçici dünyada ayıp ve lekedirler. Âhirette de zarar edenlerin ta kendileri!' Eğer "Bu âfetler açıktır. Fakat ilim ve vaaz hakkında birçok tergib edici nasihatlar vârid olmuştur" dersen, şu hadislere dikkat et!

Eğer Allah senin (nasihatin) le bir kişiyi hidayet ederse, bu senin için dünya ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır. 86

Hangi çağırıcı (vâiz) ki bir hidayete çağırır ve bu mevzuda halk ona tâbi olursa, onun için kendi ecri ve kendisine tâbi olanların ecri kadar ecir yazılır. 87

İlmin faziletleri hakkında bunlardan başkası da vârid olmuştur. Bu bakımdan âlim bir kişiye İlimle meşgul ol! Halka riyakârlık yapmayı bırak!' demek uygundur. Nitekim namaz hususunda kalbine riya gelen bir kimseye 'İbâdeti terketme! Fakat ibâdeti tamamla! Nefsinle de mücahede et!' denildiği gibi. . .

İlmin fazileti büyüktür, tehlikesi de büyüktür. Tıpkı hilâfet ve emâretin fazileti gibi. . . O halde biz, Allah'ın kullarından hiçbir kimseye 'ilmi terket!' diyemeyiz; zira ilmin esasında felâket yoktur. Felâket ancak, vâizlik, müderrislik ve hadîs rivâyet etmek makamında oturmak suretiyle ilmi izhar etmekte olabilir.

Biz âlim kişiye 'Riya teşviki ile karışan dinî bir teşvik bulundukça ilmi terket!' diyemeyiz! Fakat sadece riya onu harekete geçirdiği zaman, ilmi izhar etmeyi terketmek kişi için daha faydalı ve daha selâmetlidir. Namazın nafile kısımları da böyledir. Bunlar hususunda riya teşvikçisi tek başına harekete geçirici ise, terkedilmeleri farzdır. Fakat riyayı istemediği halde, namazın ortasında riya vesveseleri kalbine gelirse, namazı terketmemelidir. Çünkü ibâdetlerdeki riya âfeti zayıftır, ancak idareciliklerde büyür. İlim, büyük mertebelere namzet olmakla kabarır. Kısaca mertebeler üçtür:

Birincisi: İdareciliklerdir. İdareciliklerdeki âfetler büyüktür. Âfetten korkarak idareciliği bırakan seleften bir cemaat vardır.

İkincisi: Oruç, namaz, hac ve gazâdır. Bu vazifeleri selefin kuvvetlileri de, zayıfları da yapmışlardır. Afetin korkusundan dolayı bu vazifeleri terketmek onlardan rivâyet edilmemiştir. Çünkü bu vazifelere giren âfetler zayıftır. Ameli Allah için tamamlamakla beraber, o âfetleri yok etmek için az bir kuvvet kâfidir.

Üçüncüsü: Bu geçen iki rütbenin arasında bulunan bir rütbedir, va'z, fetva, hadîs rivâyeti ve müderrislik mansıp ve bunlardan kaynaklanan mevkîlere tâlip olmaktır. Buralardaki âfetler idarecilikteki âfetlerden daha az, namazdaki âfetlerden daha çoktur. Bu bakımdan namazı ne zayıfın ne de kuvvetlinin terketmesi uygun değildir. Ancak zayıf bir kimse riya vesvesesini bertaraf et meye çalışır. İdareciliği ise, kuvvetlilerin değil, zayıfların terketmeleri uygundur. İlim mertebeleri bu iki mertebenin arasındadır. Kim ilim mertebesinin âfetlerini denemişse bilir ki bu idareciliğe daha çok benzer. Zayıf bir kimse için bu mertebeden sakınmak daha selâmetlidir. Allah herkesten daha iyisini bilir.

Burada **dördüncü** bir mertebe daha vardır. O da malın toplanması ve gereken yerlere dağıtmak için edinilmesidir. Muhakkak malı infak etmekte ve cömertliği izharda halkın övgüsünü celbetmek vardır. Halkın kalbine sürur ve lezzeti sokmakta nefis için bir lezzet vardır. Buradaki âfetler de çoktur. Bunun için Hasan-ı Basrî'den, gıdasını arayan, gıdasını elde ettikten sonra çalışmayan bir kişi ile gıdasından

fazlasını elde edip sadaka veren bir kişinin durumu sorulduğu zaman şöyle demiştir: 'Normal nafakasından sonra oturup ibâdete yönelen daha faziletlidir'.

Bunun hikmeti şudur: **Selef**, dünyada selâmetin azlığını, dünyayı Allah'a yaklaşmak için terketmenin zâhidlik olduğunu bilirlerdi.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Dımeşk (Şam) caminin merdivenlerinde durup her gün elli dinar kazanıp sadaka vermek beni sevindirmez. Dikkat edilsin! Ben bu sözümle alışverişi haram etmiyorum. Fakat kendilerini Allah'ın zikrinden ne alışverişin ne de herhangi bir ticaretin meşgul etmediği kimselerden olmayı istiyorum!'

Âlimler ihtilâf ettiler. Bir grup dedi ki: 'Kişi dünyayı helâlinden istese ve dünyadan selâmet kalıp onu sadaka verse, böyle yapması ibâdet ve nafilelerle meşgul olmasından daha efdaldir'.

Başka bir grup dedi ki: Allah'ın zikrine devam etmek daha efdaldir. Almak ve vermek insanı aldatır, meşgul eder. Oysa Îsa Mesih (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey dünyayı, onunla iyilik yapmak için isteyen kişi! Dünyayı terketmen daha sevaplıdır'.

Yine Îsa Mesih şöyle demiştir: 'Buradaki en az felâket, kişinin başkalarını ıslah etmesinin kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymasıdır. Oysa Allah'ın zikri daha büyük ve daha faziletlidir'.

Buraya kadar söylediklerimiz, âfetlerden selâmet kalan bir kimse için sözkonusudur. Dünya âfetlerine mâruz kalan bir kimseye gelince, onun dünyayı terketmesi daha sevap ve zikirle meşgul olmasının daha üstün olduğunda şüphe yoktur.

Halkla ilgili olup ve içinde nefsin lezzeti bulunan şey, âfet ve felâketlerin kaynağıdır. En iyisi, ibâdet edip âfetleri bertaraf etmektir. Eğer kişi bundan âciz ise düşünmeli, mücâhede etmeli, kalbinden fetva istemelidir. Kalbindeki hayrı, oradaki şer ile karşılıklı tartmalı. İlim nûrunun delâlet ettiğini yapmalıdır, tabiatının meylettiğini değil. . .

Kısacası kalbine daha hoş gelen, çoğu zaman kendisi için daha zararlı olur. Çünkü nefis şerre teşvik eder, pek az zaman hayra teşvik eder ve ona meyleder. Her ne kadar bu bazı durumlarda uzak bir ihtimal değil ise de hakîkat budur. Bunlar yokluk veya varlıkla tafsilâtlarına hükmetmek mümkün olmayan birtakım şeylerdir. O halde hüküm, kalbin ictihadına havale edilir. Kişi dini için bu hükmü dikkatle izlemelidir. Kendisini şüphelendireni bırakıp, şüphelendirmeyene dikkat etmelidir.

Sonra zikrettiğimizde bazen de cahil bir gurur gelir. Cahil, mal kazanır fakat felâket korkusundan infak etmez. Bu ise cimriliğin ta kendisidir. Şüphe yoktur ki sadakaların ötesinde mübah yerlerde malı dağıtmak, tutmasından daha üstündür. İhtilaf çalışmaya muhtaç olan bir kimse hakkındadır. Acaba bu adam için çalışmayı terketmek mi yoksa çalışıp infak etmek mi daha üstündür veya zikir için tecerrüd etmek mi? Bu ihtilâf şundan ileri gelir: Çalışmakta âfetler vardır. Helâlden gelen malı her halükârda Allah yolunda infak etmek, onu infak etmemekten daha üstündür.

Soru: Hangi alâmetler, âlim ve vâizin doğru, vaazında ihlâslı olduğunu, halka riyakârlık etmediğini bildirir?

Cevap: Bunun birçok alâmetleri vardır: O alâmetlerden biri, eğer o vâizden daha güzel vaaz eden veya ilmi daha fazla olan biri çıkarsa, halk da bu yeni geleni daha fazla kabul ederse, samimi vâiz buna sevinir ve yeni ortaya çıkan meslektaşını kıskanmaz.

Evet! Gıpta etmekte zarar yok! Gıpta etmek, kendi nefsine onun amelinin benzerini temenni etmek demektir.

O alâmetlerin biri de, büyükler kendisinin meclisine geldikleri zaman konuşması değişmez. Aksine onların olmadığı zamandaki konuşma temposuyla devam eder. Halka aynı gözle bakar!

Diğer bir alâmet, yolda halkın arkasına takılmasını ve arkasında çarşılarda yürümelerini sevmemesidir. Bu hususun sayılması uzun sürecek birçok alâmetleri vardır. Nitekim Ebû Said b. Mervan şöyle anlatır: Hasan-ı Basrî'nin yanında otururken mescidin kapısından Haccâc-ı Zâlim içeri girdi. Onunla beraber muhafızlar vardı. Kendisi sarımtırak bir ata binmişti. Atı ile beraber caminin sahasına girdi. Caminin sağına soluna baktı. Arkasında Hasan-ı Basrî'nin ders halkasından daha kalabalık bir topluluk görünce Hasan-ı Basrî'nin ders halkasına doğru yöneldi, onun yakınına yürüdü. Hasan-ı Basrî onun kendisine yöneldiğini görünce meclisinin bir tarafını ona boşalttı. Ben de oturduğum yerin bir tarafını boşalttım. Öyle ki benimle Hasan-ı Basrî'nin arasında Haccâc için oturacak kadar bir yer açıldı. Haccâc gelip, benimle Hasan-ı Basrî'nin arasına oturdu. Hasan her günkü konuşmasından birini yapıyordu. Bu bakımdan . Hasan konuşmasını kesmedi. Kendi kendime dedim ki: 'Yemin olsun, bugün Hasan'ı deneyeceğim. Acaba Haccâc'ın buraya gelip oturması, Hasan'ın konuşmasına bir şeyler ekleyip Haccâc'a yaklaşmasına vesile mi olacak, yoksa Haccâc'ın korkusundan konuşmasında herhangi bir kısaltma mı yapacak?'. Hasan bir konuşma yaptı, hergün yaptığının benzeri bir konuşma idi. . . Böylece konuşmasının sonuna geldi. Hasan Haccâc'a aldırmaksızın konuşmasını bitirdiği zaman, Haccâc elini kaldırıp onun omuzunu okşadı ve şöyle dedi: 'Şeyh doğru söyledi ve sevap kazandı! Siz buna benzer meclislere gidin! Onlara gitmeyi âdet ittihaz edin. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'den kulağıma gelmiştir ki zikir meclisleri cennetin bahçeleridir. Eğer insanların üzerimize aldığımız işleri olmasaydı bizden daha fazla bu meclislere gelemezdiniz. Çünkü biz bu meclislerin faziletini biliyoruz'.

Sonra Haccâc coşup konuştu. Hatta Hasan-ı Basrî de ve o meclisde hazır bulunanlar da onun belâgatına hayret ettiler. Konuşmasını tamamladığı zaman ayağa kalktı. Haccâc kalktığı zaman Şam halkından bir kişi Hasan-ı Basrî'nin meclisine geldi ve dedi ki: 'Allah'ın müslüman kulları! Siz hayret etmez misiniz, ben kocamış bir kişiyim. Ben savaşa gönderiliyorum. Bana bir at, bir katır ve bir çadır lâzımdır. Benim maaşım üçyüz dirhemdir. Yedi tane kızım var. . . '

Böylece kişi halinden şikayet etti. Hasan da, Hasan'ın arkadaşları da rikkate geldiler. Hasan başını eğip dinliyordu. Adam konuşmasını tamamlayınca Hasan başını kaldırdı ve şöyle dedi: 'Ne oluyor onlara (o idarecilere?) Allah onları kahretsin! Allah'ın kullarını köle gibi kullanırlar. Allah'ın malını ticaret edinirler. Halkı dinar ve dirhem için öldürürler. Allah'ın düşmanı savaşa gittiği zaman şatafatlı çadırlar içerisinde ve koşar katırlar sırtında gidiyor. . Oysa kardeşini harbe gönderdiği zaman karnı aç ve yaya gönderiyor'.

Böylece Hasan-ı Basrî idarecileri en çirkin ve en şiddetli ayıplarla vasıflandırıncaya kadar konuşmasını gevşetmedi. Bunun üzerine Hasan'ın yanında oturan Şamlılardan biri ayağa kalktı. Gidip

Hasan'ı, Haccâc'a şikayet edip konuşmasını nakletti. Bunun üzerine Haccâc'ın elçileri Hasan'ı çağırmaya gelip 'Valinin dâvetine icabet et!' dediler. Bunun üzerine Hasan kalkıp gitti. Biz de konuştuğu şeylerden ötürü korkuyorduk. Bir zaman sonra Hasan meclisine tebessüm ettiği halde döndü, onu az zaman ağzını açıp gülerken görmüştük. O sadece tebessüm ederdi. Meclisine gelip oturdu. Emaneti tâzim etti ve dedi ki: 'Siz ancak emanetle bu mecliste oturuyorsunuz. Siz zannediyorsunuz ki hainlik ancak dinar ve dirhemde olur. Hainliğin en şiddetlisi, bir kişinin yanımızda oturması ve bizim de ondan emin olmamız ve sonra da gidip bizi ateşten bir kıvılcımla ihbar etmesidir. Ben şu kişiye (Haccâcı kastediyor) vardım. Bana "Dilini tut! 'Allah'ın düşmanı harbe gittiği zaman, şöyle olur. Kardeşini harbe gönderdiği zaman şöyle gönderir' gibi sözlerinle halkı bizim üzerimize kışkırtıyorsun. Dikkat et! Biz bu hususta senin nasihatin başka şekilde telâkki etmiyoruz. Fakat dilini tut" dedi'. Hasan sonra 'Allah onun şerrini benden defetti!' dedi.

Hasan-ı Basrî evine gitmek üzere bir merkebe bindi. Yolda giderken, arkasına takılan bir grubu gördü. Durup şöyle dedi: 'Bir ihtiyacınız mı var veya bir mesele mi sormak istiyorsunuz? Eğer birşey yoksâ dönün! Sizin bu yaptığınız, kulun kalbini selâmetli bırakmaz!'

Bu alâmet ve benzerleriyle kalbin gizlilikleri belli olur. Öyle ise ne zaman âlimleri sürtüşür, birbirlerinden nefret eder, birbirine yaklaşmaz ve yardımlaşmaz görürsen bil ki onlar âhireti verip dünya hayatını satın almışlardır. Onlar zarar edenlerdir.

Ey Allahım! Lütfûnla bize rahmet et! Ey rahmet edenlerin hepsinden daha fazla rahmet eden!

73) Taberânî, Beyhakî

74) Müslim

75) Daha önce geçmişti.

76) Künyesi İbn Abdilberr el-Müzenî'dir. Hudeybiye Barışı'nda bulunmuştu.

77) Taberânî, (mevsul olarak)

78) Müslim, Buhârî, İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud ve Tirmizî

79) Müslim, Buhârî

80) Sünen sahipleri (Bureyde'den)

81) Sünen sahipleri (Bureyde'den)

82) İlim bölümünde geçmişti.

83) Buhârî

84) Müslim, (Ebû Zer'den) ; 'Sakın iki kişiye emîr olma ve hiçbir yetimin malına veli olma'. Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim; 'Ey Ebû Zer! Seni zayıf görüyorum. Kendime istediğimi sana da isterim. Sakın iki kişiye (dahi) emîr olma ve hiç bir yetimin malına velilik yapma. . '

86) Müslim, Buhârî

87) İbn Mâce

28-6

10. Halk Görüyor Diye Kulun İbâdete Yönelmesinin Doğru Olan ve Olmayan Kısımları

Kişi bazen halk ile beraber bir yerde geceler, onlar gece namazını kılmaya kalkarlar veya bazıları kalkıp bütün gece veya gecenin bir kısmında namaz kılarlar. Oysa o evinde olduğunda ancak bir saate yakın kalkıp ibâdet edenlerdendir. Fakat onları bu şekilde görünce onlara uymaya gayreti kabarır. Öyle ki normal âdetinden fazlasını yapar veyahut asla gece ibâdetine alışkın olmamakla beraber arkadaşlarına uyarak kalkıp namaz kılar. Yine başka bir yerde bulunur ki o yerin sakinleri oruç tutarlar. Onun da oruca karşı neşesi kabarır ve tutar. Eğer onlar olmasaydı bu gayrete gelmezdi.

İşte böyle bir durumun çoğu zaman riya olduğu zannedilir. 'Farz olan bu durumda arkadaşlara uymamaktır' kanaati belirir. Oysa mutlak mânâda durum hiç de böyle değildir. Bu durumun izahı vardır. Çünkü her Mü'min Allah'ın ibâdetine taliptir. Gece namazına, gündüz orucuna isteklidir. Fakat buna rağmen bazen onu bu ibâdetlerden birtakım mâniler geri bıraktırır. Meşgaleler onu kaplar. Bu bakımdan bazen başkasını görmek, gafletin giderilmesine sebep olur veya mâniler ve meşguliyetler bazı yerlerde bertaraf edilir. Dolayısıyla insanın gayreti ibâdete karşı gelişir. Bazen kişi evinde olur, sebepler onu gece ibâdetinden alıkoyar. Yumuşak bir döşeğin üzerinde uyuması veya zevcesiyle oynaşma fırsatını elde etmesi veya aile efradı ve akrabalarıyla beraber konuşması veya çoluk çocuğuyla meşgul olması veya ortaklarıyla beraber olan bir hesabını mütalaa etmesi gibi. . .

Bu bakımdan yabancı bir kimsenin evinde bulunduğu zaman, ibadet isteğini gevşeten bu sebepler kendisinden uzaklaşırlar. Kendisini hayra teşvik eden sebepler meydana gelir. İbadet eden yabancı kimseleri görmesi gibi. . . Görür ki yabancılar Allah'a yönelmiş, dünyadan yüz çevirmişler. Bu kişi de onlara bakar, onların durumuna imrenir, Allah'ın ibâdetiyle kendisini geçmeleri ona zor gelir. Dolayısıyla riya için değil, din duygusu harekete geçer veya bazen yeri kötü gördüğünden dolayı uykusu kaçar veya başka bir sebep olur. Dolayısıyla uykunun kaçmasını fırsat bilerek ibâdet eder. Oysa evinde çoğu zaman uyku kendisine galebe çalar. Bazen de daimi bir şekilde evinde olması da buna eklenir.

Nefis ise gece ibâdetine devamlı kalkmayı müsamaha ile karşılamaz. Ancak az bir vakit gece ibâdetini yapmaya müsamaha gösterir. Bu bakımdan bu durum diğer engellerin bertaraf edilmesiyle beraber ibâdetteki bu tip gelişmenin sebebi olur. Bazen kişiye evinde, beraberinde lezzetli yemekler olduğu zaman oruç tutmak zor gelir ve o yemekleri yememek pek kolay olmaz. Ne zaman o yemekleri bulamaz, o zaman oruç tutmak kendine zor gelmez. Dolayısıyla dinin oruca teşviki artar. Çünkü hazır bulunan şehvetler, dinî teşviki mağlup eden, geciktiren ve bertaraf eden sebeplerdir, kişi bunlardan kurtulduğu zaman dinî teşviki kuvvet bulur. Bu ve benzerlerinin olması, tasavvur edilen sebeplerdendir. Buradaki sebep, halkı görmesi ve onlarla beraber olmasıdır. Bununla beraber **şeytan** bazen kendisini ibâdetten alıkoyup der ki: 'İbâdet etme! Çünkü sen riyakâr olmuş olursun; zira evinde bu ibâdeti yapmıyordun! O halde normal kıldığın namazından fazlasını yapma!'

Bazen de fazla namaz kılmaktaki isteği, beraberlerinde bulunduğu kimselerin görmeleri içindir. Kendisini geceleyin kalkıp ibâdet eden bir kimse olarak zannediyorlarsa onların ayıplamasından korkarak fazla ibadet eder. Muhakkak ki nefsi (bu takdirde) onların gözünden düşmeye müsamaha etmez. Onların katındaki derecesini korumak ister. Bu anda **şeytan** der ki: 'Namaz kıl! Muhakkak sen

ihlâslısın! Sen onlar için değil, Allah için namaz kılıyorsun. Senin gayretin o mânileri ortadan kaldırmak içindir. Onların görmesi ve takdir etmesi için değildir!'

Bu iş, basiret sahipleri hariç, çözülmesi zor bir durumdur. Ne zaman ibâdete tahrik eden şeyin riya olduğunu biliyorsa normal âdetinden fazla bir tek rek'at namaz kılmaması gerekir. Çünkü Allah'ın ibadetiyle halkın övgüsünü istemesinden dolayı Allah'a isyan etmiş olur. Eğer ibadete yönelmesi engelleri ortadan kaldırmak ve arkadaşlarının ibadetine gıpta ettiği için harekete geçmiş ise onlara uymalıdır.

Böyle olmasının alâmeti eğer bunların kendisini görmedikleri bir şekilde, bir perdenin arkasından onların namaz kıldıklarını görürse, o da perdenin öbür yakasında ise acaba onlar kendisini görmedikleri halde nefsi namaz kılmaya rağbet eder miydi? Eğer nefsinin bu durumda iken namaz kılmaya rağbet edeceği kanaati hasıl olursa, namaz kılmalıdır. Çünkü teşvikçisi haktır. Eğer onlar kendisini görmedikleri takdirde, kalkıp ibâdet etmek nefsine ağır geliyorsa, ibâdeti terketmelidir. Çünkü teşvikçisi bu durumda riyâdır!

Böylece İnsan oğlu bazen cum'a günü, cum'a namazı kılınan bir camide diğer günlerde namaza karşı duymadığı bir iştiyak hisseder. Bu iştiyakın halkın övmesini istemesinden dolayı ileri gelmesi mümkündür ve yine mümkündür ki halkın namaza karşı iştiyakından dolayı onun da iştiyakı kabarmış olsun. Halkın Allah'a yönelmesinden dolayı gafletinin ortadan kalkmasından ötürü bu şekilde aşka gelmiş olsun.

Bazen de bundan dolayı din duygusu harekete geçer. Onunla beraber nefsin halkın övmesini isteme meyli de olur. Bu bakımdan ne zaman kalbine galip gelenin dinin iradesi olduğunu anlarsa, başkasının bundan dolayı kendisini övmesini hissetmesinden ötürü ibâdeti terketmesi uygun düşmez. Uygun olan, böyle bir hissi hoş görmemesi ve ibâdetle meşgul olmasıdır. Böylece bir cemaat ağladığında o da onlara bakarak, riyadan değil de Allah korkusundan ağlayabilir. Eğer tek başına o konuşmayı dinlemiş olsaydı ağlamazdı. Fakat halkın ağlaması, onun kalbinin incelmesine tesir eder. Bazen de ağlaması gelmez, riyakârlıktan dolayı ağlamaklı bir vaziyet alır. Bazen de doğrulukla beraber ağlar; zira halkın ağladığı anda gözünden yaş akmadığından dolayı kalbinin katılaşmasından ötürü nefsinden korkar ve zoraki bir şekilde ağlamaklı bir hâl alır, böyle yapmak övülür bir durumdur. Böyle bir durumda doğru söylemenin alâmeti, nefsine şu hakikati arzetmesidir.

Eğer onların kendisini görmediği bir yerde durup ağlamalarını işitirse, acaba nefsinin katılaşmasından korkarak ağlamaklı bir hâl alacak mıdır veya almayacak mıdır? Eğer onların gözlerinden gizli olduğu zaman böyle bir durum vâki olmazsa bilinir ki, korkusu 'bu adam katı kalplidir' denmekten ileri geliyor. Bu takdirde ağlamaklı bir durum almayı terketmesi uygundur.

Lokmân Hakîm, oğluna 'Halka, sana ikram etsinler diye Allah'tan korktuğunu, kalbinin yalancı olduğu halde gösterme!' diye nasihat etmiştir.

Bağırmak, derinden nefes almak, Kur'ân okurken veya zikir yaparken veya bazı hallerde inlemek de böyledir. Bazen doğruluk, üzüntü, korku, pişmanlık ve eseften doğar. Bazen de başkasının üzülmesini görmesinden, kalbinin katılığını müşahede etmesinden doğar. Bu takdirde derinden nefes almayı, inlemeyi, üzülür görünmeyi nefsine yükler. Böyle bir durum dinen övülen bir durumdur.

Bazen de bununla bu durumu istemesi beraber olur ki bu durum, kendisinin fazlasıyla üzüldüğüne delâlet etsin ve kendisi böyle bir sıfat ve nitelikte bilinmiş olsun. Eğer bu istek mücerred ise, riyanın ta kendisi olur. Eğer bu istek üzüntü isteğiyle beraber ise, şayet bu istekten men olup kabul etmeyi kerih görürse, ağlaması ve ağlamaklı görünmesi tehlikeden uzak kalır. Eğer bunu kabul eder, kalben buna meylederse, sevabı yanar, çalışması boşa gider ve Allah'ın kahrına müstehak olur.

Bazen inlemenin esası üzüntüden ileri gelir. Fakat kişi inlemeyi uzatır, sesini yükseltir. İşte bu fazlalık riyanın ta kendisidir ve bu fazlalık mahzurludur. Çünkü bunu başlangıçta sadece riyadan dolayı yapmak fikrindedir. Bazen de inlemesi, kulun beraberinde nefsine hâkim olmadığı bir şeyin korkusundan ileri gelir. Fakat bu sebebi, riya vesvesesi geçer ve kul da o riyayı kabul eder. Riya onu, sesini fazla hazin çıkarmaya veya fazla yükseltmeye veya Allah korkusundan akan gözyaşları görünsün diye yanaklarında durdurmaya dâvet eder. Fakat kişi o gözyaşlarının eserini yanaklarında riya için korur. Böylece bazen zikri dinler, korkudan kuvveti zayıflar, yere düşüverir. Sonra aklı gitmediği halde durumu şiddetli olmasına rağmen yere düştü denmesinden utanır. Artık yerde bağırıp çağırır. Zoraki bir şekilde tevbeye kapılır ki bakanlara bayılarak düştüğünü hissettirsin. Oysa baştaki düşüşü doğruluktan kaynaklanmıştı.

Bazen de aklı zail olarak yere düşer. Fakat süratle toparlanır. Nefsi 'ınanevî durumu sabit ve devamlı değildir. Ancak çakan şimşek gibi bir durumdur' denmesinden korkar. Dolayısıyle bağırmayı, raksetmeyi devam ettirir ki durumunun devamlılığını göstermiş olsun!

Böylece bazen zayıflıktan sonra toparlanır. Fakat zayıflığı süratle bertaraf olmaz. 'Baygınlığı sıhhatli değildir. Eğer doğru olsaydı zafiyeti devam edecekti' denmesinden korkar. Dolayısıyle zayıflığını ve inlemesini göstermeye devam eder. Başkasına yaslanır. Ayağa kalkmaktan âciz düştüğünü göstermeye çalışır. Yürürken sağa sola yalpalar. Süratli yürüyüşten bitab düştüğünü göstermek için kısa adımlar atar.

İşte bütün bu durumlar, **şeytan**ın hilelerinden ve nefsin aldatmacalarındandır. Bu durumlar kalbe geldiğinde bunların tedavisi şunu hatırlamaktır: Eğer insanlar iç âlemlerindeki bu tür münafıklığı bilmiş olsaydılar, iç âlemlerine muttali olsaydılar, muhakkak kendilerinden nefret ederlerdi. Oysa Allah kalbine muttalidir. Kalbinin bu pisliklere muttali olup nefret etmesinden daha fazla bu durumdan dolayı Allah kendisinden nefret eder.

Nitekim Zünnûn-i Mısrî dinlediği bir sözden dolayı kalktı bağırdı, onunla beraber başka bir ihtiyar da ayağa kalktı. Zünnun onda yapmacıklık eserini görünce ona dedi ki: 'Ey ihtiyar! Kalktığın zaman seni gören Allah'ı hatırla!' Bu söz üzerine şeyh yerine oturuverdi. Bütün bunlar münafıkların yaptıklarındandır.

Nifâkın korkusundan Allah'a sığının!88

Nifakın korkusu, kalbin korkmadığı halde âzaların korkmasıdır. İstiğfar etmek, Allah'ın azap ve gazabından Allah'a sığınmak da bu kabildendir; zira böyle yapmak bazen korkudan, günahı hatırlamak ve günahtan pişman olmaktan ileri gelir.

Bazen de riyakârlıktan ileri gelir, işte bunlar arka arkaya aralıklı ve yakın mesafelerde kalbin üzerine hücum eden vesveselerdir. Bunlar aralıklı olmalarına rağmen birbirlerine benzerler. O halde kalbine gelen her meselede kalbini kontrol et. Gelenin ne olduğunu düşün. Nereden geldiğini tedkik et. Eğer gelen Allah'ın rızası için ise kabul et. Fakat bununla beraber karıncanın izi gibi gizli olan riyanın herhangi bir şeyinin sana görünmesinden sakın!

İbâdetinden dahi endişe et! Acaba bu ibâdet makbul mü, değil mi bunu bir düşün! ibâdetteki ihlasın devam edip etmediğine dikkat etmelisin. İhlâs ile ibâdete başladıktan sonra halkın övmesi sebebiyle vesvese gelmesinden sakın; zira bu durum çok vâki olur. Böyle bir durum vâki olursa Allah'ın seni gördüğünü düşün. Bu durumdan dolayı senden nefret edeceğini aklından çıkarma. Hazret-i Eyyub ile mücadele eden **üç** kişiden birinin dediğini hatırla; zira o kişi dedi ki: "Ey Eyyub! Sen bilmez misin ki kulun nefsini kandırdığı açık durumu kaybolur. Kul ancak gizli durumları ile cezalandırılır'.

Seleften birinin şu sözünü de hatırla: 'Yarab! İnsanların senden korktuğumu gördükleri halde benden nefret etmenden sana sığınırım'.

Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidin duasında şöyle derdi: 'Ey Allahım! Ben, gözlerin zâhirî bakışlarında görünür tarafın güzel görünmesinden, iç âlemimin çirkin olmasından sana sığınıyorum. Halkın bende gördüklerini koruduğum halde, senin muttali olduğunu zâyi ettiğim halde görünmekten sana sığınıyorum. Halka durumumun en güzelini gösteriyorum. Amelimin en kötüsünü gizlice sana gönderiyorum. Sevaplarımla halka yaklaştığım, günahlarımla onlardan kaçıp sana sığındığım halde bunu yapıyorum. Dolayısıyla azabın bana gerekli oluyor. Öfken benim için farz oluyor. Ey âlemlerin rabbi! Beni bundan koru!'

Hazret-i Eyyûb ile mücadele eden **üç** kişiden biri Hazret-i Eyyûb'a dedi ki: 'Ey Eyyûb! Bilmez misin, zâhirlerini koruyan, rahmandan ihtiyaçlarını talep ettikleri zaman gizliliklerini zâyi edenlerin yüzleri simsiyah kesilir'.

İşte riya âfetlerinin özü bunlardır. Bu bakımdan kul kalbini kontrol etmelidir ki bu âfetlere vâkıf olsun!

Riyanın yetmiş kapısı vardır. 89

Anlaşıldı ki o kapıların bir kısmı diğer kısmından daha şiddetli ve muğlaktır. Hatta bazıları karıncanın izi gibi fark edilmezdir. Bazıları karıncanın izinden de daha gizlidir. Acaba karıncanın izinden de daha gizli olan nasıl idrak olunabilir? Ancak iyi tedkik ve kontrol edilirse o zaman durum değişir. . . Keşke İnsan oğlu var kuvvetiyle bunu bilmeye çalıştıktan sonra idrâk edebilseydi? Acaba kalbi teftiş etmeksizin nefsi imtihan ve hilelerini tedkik etmeksizin kul bunu idrâk etmeyi nasıl umabilir?

Allah'tan ihsan, kerem ve minnetiyle âfiyet talep ederiz.

88) Beyhakî

89) Irâkî'ye göre bu hadiste riya değil, ribâ kelimesi zikredilmiştir. 'Ribâ yetmiş babdır. En kolayı, günah bakımından kişinin annesiyle zina etmesi gibidir'. (İbn Mâce) . Fakat Bezzâr'ın 'Riba yetmiş küsûr şubedir. Şirk koşmak da onun gibidir' şeklinde rivâyet ettiği hadis ise kelimenin ribâ değil, riya olduğuna delâlet eder. Çünkü riya şirk koşmakla eşit olur; ribâ değil. (İthâfu's-Saâde, VIII/327)

11. Müridin Amelden Önce, Amelden Sonra ve Amel Esnasında Yapması Uygun Olan Hususlar

Diğer vakitlerinde müridin kalbini kontrol edip bütün ibâdetlerinde Allah'ın ilmine kanaat etmesi gerekir. Allah'ın ilmine ancak Allah'tan başkasından korkmayan ve Allah'tan başkasından ümit beslemeyen bir kimse kanaat eder. Allah'tan başkasından korkan ve başkasına ümit besleyen bir kimse ise, korktuğu kimsenin, durumlarının güzel taraflarına, muttali olmasını ister. Eğer kişi bu rütbede bulunuyorsa, akıl yönünden de, îman yönünden de kalbinin bundan nefret etmesini sağlamaya çalışmalıdır. Çünkü böyle bir durumda Allah'ın azabına müstehak olma tehlikesi vardır. Büyük ve başkası tarafından yapılması güç olan ibâdetler sırasında nefsini kontrol etmelidir. Çünkü o anda nefis, ifşa etmeye haristir ve nefis der ki: 'Böyle büyük bir ibâdetin veya büyük bir korkunun veyahut büyük bir ağlamanın hakikatini, eğer halk bilmiş olursa, muhakkak sana secde edeceklerdir. Halkın içinde böylesini yapacak güçte hiç kimse yoktur. Bu bakımdan sen bunu gizlemeye nasıl razı olursun ki halk senin dereceni bilmemiş olur, kıymetini inkâr ederler. Sana uymaktan, önder yapmaktan seni mahrum ederler!'

Bu bakımdan böyle bir şeyin benzerinde ayağını sağlam yerleştirmesi uygundur. Amelinin büyüklüğü karşılığında, âhiret mülkünün, cennet nimetinin ve ebediyyen devam etmesinin büyüklüğünü, Allah'ın büyüklüğünü hatırlaması uygundur. O zaman anlar ki bunu başkasına izhar etmesi, başkası nezdinde kendisini sevdirir, fakat Allah katında düşürür, büyük amelini yakıp kül eder. Bunları bildikten sonra şöyle demelidir: 'Ben böyle bir ameli, âciz olan halkın övmesine nasıl sebep kılabilirim? Oysa halk ne bana bir rızık vermeye, ne de ecelimi uzatmaya kâdir değildir'.

Bu şekilde düşünmek, kalbinin bir tür gemi olur. Bundan ümitsiz olması uygun değildir. Ümitsizlikten dolayı 'Bunu ancak kuvvetli ve ihlâs sahipleri becerebilir, karıştıranların böyle birşeyi becermesi onların şânına uygun değildir' demesi ve ihlâs hususundaki hummalı çalışmayı terketmesi uygun değildir; zira karıştıran bir kimse böyle birşeyi yapmaya muttaki bir kimseden daha fazla muhtaçtır. Çünkü muttaki bir kimsenin nâfile ibâdetleri eksik olursa, farz ibâdetleri kâmil ve eksiksiz olur. Karıştıran bir kimsenin ise, farz ibâdetleri eksiklikten uzak değildir. Nafilelerle eksikliklerinin giderilmesine muhtaçtır. Eğer nafileleri sağlam kalmazsa farz ibâdetlerden dolayı sorumlu olur ve dolayısıyla helâk olur. Bu bakımdan karıştıran bir kimse, muttaki bir kimseden daha fazla ihlâsa muhtaçtır. Temîm ed-Dârî90 **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Kıyâmet gününde kul hesaba çekilir. Eğer farzı eksik olursa denilir ki: 'Onun nafile ibâdetleri var mı?' Eğer nafile ibâdeti varsa onunla farzı tamamlanır. Eğer nafile ibâdeti yoksa, onun iki tarafından tutulur ve ateşe atılır,91

Bu bakımdan karıştıran bir kimse farz ibâdeti eksik olduğu halde mahşer yerine kıyâmet gününde gelir. Boynunda birçok günahlar vardır. Öyleyse farzları tamamlamak ve günahlarını affettirmek hususunda çalışması gerekir. Bu ise ancak nafile ibâdetlerin ihlâsla yapılmasıyla mümkündür.

Muttaki bir kimseye gelince, onun gayreti, derecelerinin artırılması hususundadır. Eğer nâfilesi yanarsa sevapları günahlarından yine fazla olarak kalır ve dolayısıyla cennete girer. Bu bakımdan bu durumda kişi kalbine Allah'tan başkasının muttali olmasının korkusunu yerleştirmeli ki nâfile ibâdetleri

sıhhatli kalmış olsun. Nâfile ibâdetlerden boşaldıktan sonra bu hissi kalbinden uzaklaştırmamalıdır ki o nâfile ibâdetlerini belirtmeyip onları orada burada konuşmasın! Bütün bunları yaptığı zaman, amelinden korkması uygundur. Gizli bir riyanın ameline karışmasından, haberi olmaksızın sızmasından korkmalıdır. Öyleyse amelinin kabul veya reddedilmesi hususunda emin olmamalıdır. **Allahü teâlâ**'nın, gizli niyetinden dolayı buğzunu gerektiren bir durumun mevcudiyetini göz önünde bulundurmalı ve bu durumdan dolayı amelinin geri çevrileceği ihtimalini hesaba katmalıdır. Bu şüphe ve korku amelin devamlılığında da, amelden sonra da olmalıdır. Akdin başlangıcında böyle bir şüphe ve korku olmamalıdır. Uygun olan, akdin başlangıcında ihlaslı olması ve ameliyle Allah'tan başkasını kasdetmediğine kesinlikle inanmasıdır ki ameli sıhhatli olsun. Ne zaman başlar ve içinde gaflet ile unutkanlık olan bir lâhza geçerse, gafletten korkma, amelinin yanmasına vesile olacak gizli bir şaibeden gâfil kalmaktan korkma, veya amelle böbürlenmekten endişe etme gelmelidir. Fakat ümidi korkusundan daha galip olmalıdır. Çünkü kesinlikle ihlâs ile ibâdete girdiğini bildikten sonra riya ile ibâdeti ifsad edip etmediği hususunda şüphe ediyorsa, kabul olmasının ümidi daha galip olur. Bundan dolayı münacaat ve ibâdetlerdeki lezzet oldukça büyük olur. Bu bakımdan ihlâs kesindir, riya ise şüpheli! Bu şüpheden dolayı korkusu, eğer gâfil olduğu halde bir riya sebkat etmiş ise, o riyaya kefaret olmaya elverişlidir.

Halkın ihtiyaçlarını görmek ve ilmî faydalarda bulunmak suretiyle Allah'a (mânen) yaklaşan kimse için uygun olanı, sadece ihtiyaç sahibinin kalbini sevindirdiği, öğrettiği ilimle öğrenenin amel ettiği için Allah'tan sevap ummasıdır. Teşekkür, mükâfat, övmek, öğrenci veya ihtiyacı görülenin övmesini ummamalıdır. Çünkü böyle bir ümit ecrini yakar. Bu bakımdan ne zaman öğrencinin bir hizmette veya meşguliyette yardımını veya beraberinde yürümek suretiyle cemaatini çoğaltmasını ümit edip, öğrencinin hizmetine koşmasını isterse bu takdirde ücretini dünyada almış olur. Bundan başka da sevabı yoktur.

Evet! Eğer kendisi bunu ümit etmediği gibi, ilminden ötürü sevaptan başkasını kasdetmezse, fakat talebe kendiliğinden hizmetine koşup çalışırsa, bu çalışmanın manevî ücretini yakmadığını ümit ederiz. Şu şartla ki; talebeden hizmet beklemiyor ve böyle birşeyi kasdetmiyorsa. . . Eğer talebe bu hizmeti yapmazsa talebeyi ders halkasından uzaklaştırmıyorsa. . . Bununla beraber âlimler, talebenin bu tür fahrî hizmetlerinden dahi müderrisleri sakındırmışlardır. Hatta âlimlerden biri bir kuyuya düştü. Bir grup gelip kendisini çıkarmak için bir ip sarkıttılar. İpe tutunmadan önce onların arasında yanında Kur'ân'ın bir ayetini okuyan veya kendisinden bir hadîs dinleyen bir kimsenin olmamasına dikkat etmeleri hususunda yemin verdirdi. Bunu da manevi ücretinin yanacağı korkusundan yaptı.

Şakîk el-Belhî şöyle anlatır: Süfyân es-Sevrî'ye bir elbise hediye ettim. Onu bana geri çevirdi. Ona dedim ki: 'Ey Ebû Abdullâh! Ben senden hadîs dinleyenlerden değilim ki benim hediyemi bana geri çeviriyorsun!'

Süfyân 'Böyle olduğunu biliyorum. Fakat senin kardeşin benden hadîs dinlemektedir. Korkarım ki senin bu iyiliğinden dolayı başka talebelerden daha fazla kalbim kardeşine karşı yumuşak olsun!'

Bir zat, Süfyân es-Sevrî'ye bir veya iki kese (altın) getirdi. Getiren kişinin babası, Süfyân es-Sevrî'nin dostu olduğu için Süfyân çok zaman babasına giderdi. Bunun üzerine kişi Süfyân'a şöyle

dedi. 'Ya Ebû Abdullah! Senin nefsinde babama karşı bir kırgınlık mı var?' Süfyân buna cevaben dedi ki: 'Rahmet olasıca! Allah babandan razı olsun. Baban şöyle idi!'

Babasını böylece övdü. Bunun üzerine kişi Süfyân'a 'Ya Ebû Abdullah! Sen bu malın bana nasıl intikal ettiğini biliyorsun! O halde şu getirdiğimi alıp çoluk çocuğuna harcamanı istiyorum' dedi. Süfyân o malı kabul etti! Adam çıkıp gidince Süfyân oğluna dedi ki: 'Ey Mübarek!92 Kişiye yetiş, bu malı geri ver!' Bunun üzerine adam geri geldi. Süfyân ona 'ınalını geri almanı istiyorum' dedi. Böylece malını geri verinceye kadar ısrarda bulundu. Süfyân'ın Allah yolunda o kişinin babasıyla olan kardeşliğinin buna sebep olduğu ve dolayısıyla Süfyân'ın bu kardeşliğin mânevî sevabı bozulmasın diye, malı almayı kerih gördüğü sanılıyor. Süfyân'ın oğlu der ki: 'Babama geldim. Şöyle demekten kendimi alamadım: 'Ne oluyor sana! Senin bu kalbin taş mıdır? Hesap et ki senin çoluk çocuğun yok. Bana da mı merhamet etmeyeceksin? Kardeşlerine merhamet etmeyecek misin? Haydi çoluk çocuğuna merhamet etmiyorsun'. Böylece Süfyân'ı fazlasıyla hırpaladıktan sonra **cevap** olarak ona şöyle dedi: 'Ey Mübârek! Sen o malı âfiyetle yiyeceksin. Ben onun hesabını vereceğim. (Böyle şey olmaz!) '

Durum bu iken âlim bir kişiye, halkı hidayete çağırmak hususunda mükâfatını sadece Allah'tan istemek düşer. Öğrenciye de halkın ve hocasının yanında mevkî talep etmek değil de Allah'ı övmek ve öğrendiğinden dolayı sevabı Allah'tan talep etmek düşer.

Bazen zannedilir ki öğrenci, ibâdetiyle, öğretmeninin yanında bir rütbeye nâil olup daha fazlasıyla ihtimamını kazanmak için gösteriş yapabilir. Oysa bu zan yanlıştır. Çünkü öğrencinin ibâdetiyle Allah'tan başkasını kasdetmesi, hâl-i hâzırda da, ilim nazarında da zararın ta kendisidir. Bazen hocası kendisine faydalı olur, bazen de olmaz. Bu bakımdan hal-i hâzır elinde bulunan bir ameli, mevhum bir ilme nasıl fedâ eder? Böyle bir hareket caiz değildir. Aksine ilmi Allah için öğrenmesi ve ilimle Allah'a ibâdet etmesi, Allah rızası için hocasına hizmet etmesi uygundur. Hocasının kalbinde bir mertebeye sahip olmak için değil. . . Eğer ilmin ibâdet olmasını kastediyorsa, ibâdet edenler Allah'tan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardır. Onlar ibâdetleriyle Allah'tan başka hiç kimseyi memnun etmemekle görevlendirilmişlerdir.

Annesine ve babasına hizmet eden de böyledir. Onların yanında maddî bir mertebeye sahip olmak için onlara hizmet etmemeli. Ancak annesinin ve babasının razı olmasından dolayı Allah'ın kendisinden râzı olacağı düşüncesiyle onlara hizmet etmelidir. Anne ve babasının yanında maddî bir kıymete ulaşmak için onlara yapmış olduğu itâatla riyakârlık yapması caiz değildir. Çünkü böyle yapması hâl-i hâzırda riyakârlıktır. **Allahü teâlâ** kıyâmette onun riyakârlığını ifşa ettiği zaman, kıymeti anne ve babasının kalbinden de düşecektir.

Halktan uzak yaşayan zahide gelince, Allah'ın zikrine ve ilmine kanâat etmekle yetinmesi uygundur. Halkın zâhid olmasını bilmelerini ve dolayısıyla kendisine kıymet vermelerini kalbine bile getirmemelidir. Çünkü böyle düşünmek göğsünde riya tohumunu yeşertir. Öyle ki bu riyadan dolayı tek başına kaldığı zaman bile ibâdetler kendisine kolaylaşır. Oysa ibâdetlerde sükûna kavuşması, halkın, uzlete, çekildiğini bilmelerinden ve takdir etmelerinden neşet eder ve ibâdetleri kendisine kolay getiren şeyin bu olduğunu bilmez.

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: 'Sem'an denilen bir rahipten mârifeti öğrendim. Onun manastırına girdim. Kendisine şöyle sordum:

-Ey Sem'an! Ne zamandan beri bu manastırda bulunuyorsun?

-Yetmiş seneden beri bulunuyorum!

-Senin yiyeceğin nedir?

-Ey müslüman! Neden bunu bilmek istiyorsun?

- Sadece öğrenmek istiyorum?

- Her gece bir nohut!

-Bir nohutun sana yetmesini temin edecek kadar kalbini kabartan nedir?

-Karşındaki kiliseyi görüyor musun?

-Evet

-Oradakiler her sene bir gün bana gelirler. Manastırımı süslerler. Etrafında tavaf yaparlar. Beni tâzim ederler. Bu bakımdan nefsim ibâdetten ağırlaştığı zaman, ona o ânın azizliğini hatırlatıyorum. İşte ben bütün bir senenin zahmetini bir ânın azizliği için çekiyorum. O halde, ey müslüman! Sen de bir anlık zahmeti, ebedî bir azizlik için sineye çek!

Böylece kalbime mârifet yerleşti. Sem'an sordu:

-Daha fazlasını söyleyeyim mi?

-Evet!

-Manastırdan iniver! Bunun üzerine ben manastırdan indim. Sem'an da bana içinde yirmi nohut bulunan bir kap sarkıttı ve bana dedi ki: 'Kiliseye git! Onlar sana birşey sarkıttığımı gördüler! 'Kiliseye girdiğim zaman hristiyanlar etrafıma toplandılar ve dediler ki:

-Ey müslüman! O ne idi? Şeyh sana ne sarkıttı?

-Yiyeceğinden bana verdi!

-Sen onun yiyeceğini ne yapacaksın? Biz ona daha müstehakız! Bunlara bir fiyat biç de alalım!

-Yirmi dinar veriniz! Onlar bana yirmi dinar verdiler. Böylece Sem'an'a geri geldim. Bana şöyle dedi:

-Ey müslüman! Ne yaptın?

-Onlara, verdiklerini sattım!

-Kaça sattın?

-Yirmi dinara,,.

-Yanılmışsın. Eğer sen yirmibin dinar deseydin yine sana verirlerdi. İşte bu senin kendisine ibâdet etmediğin bir kimsenin azizliğidir. Öyleyse kendisine ibâdet ettiğinin azizliğini sen düşün! Ey müslüman!

Rabbine yönel! Dolaşmayı bırak! Gaye; nefsin kalplerde tâzim edilmesinin azizliğini hissetmesi, tenhada ibâdete yönelmesine vesile olur. Bazen kul bu inceliği hissetmez. Bu bakımdan böyle bir felâketten nefsini sakındırması uygundur. Kulun bu felâketten selâmet kalmasının alâmeti, halk ile **dört** ayaklı hayvanların onun yanında (takdir etmeleri yönünden) eşit olmasıdır. Eğer onlar onun hakkındaki inançlarını bozarlarsa buna zerre kadar kızmaz ve sıkılmaz. Ancak bir sıkıntı hissedebilir Eğer bu zayıf sıkıntıyı kalbinde görürse derhal akıl ve imanıyla bunu bertaraf etmelidir; zira kişi, ibâdette bulunur ve bütün halk da ona muttali olursa, bu durum onun huşûurnu zerre kadar artırmaz ve halkın onu bu durumda görmesinin sevinci kalbine girmez. Eğer az bir sevinç kalbine girerse, bu zayıf olduğunun delilidir. Fakat akıl ve îmanın bunu istememesi ile bu sevinci reddetmeye muktedir olup derhal reddetmeye yöneldiğinde, bu sevgiye meyletmek suretiyle kabul etmediğinden böyle bir kimsenin emeğinin boşa gitmemesi umulur. Ancak halkın kendisini müşahede etmesi anında huşûu, halk kendisine fazlasıyla önem vermesin diye inkıbazı artarsa böyle yapmakta sakınca yoktur. Fakat bunda gurur vardır; zira nefsin gizli şehveti bazen huşûu belirtmek, inkıbazı talep etme hastalığına tutulmakla olur. Bu bakımdan nefsini 'inkıbazı kastediyorum' iddiasında bulunduğu zaman Allah'tan gelen şiddetli bir yemin ile muahaze etmelidir.

Halkın kendisinden ürkmesinin ancak çok kaçmasından veya çok gülmesinden veya çok yemesinden meydana geldiğini bildiğinde, nefsi eğer buna müsamaha gösterirse, o iddiasında doğrudur. Nefsi bunları yapmaya değil, ibâdet etmeye müsamaha gösterirse bu durum, nefsin insanlar yanında maddî bir mertebe arzuladığını gösterir. Bu durumdan ancak kalbine varlıkta Allah'tan başkasının olmadığı yerleşen bir kimse kurtulabilir. Bu kimse, öyle bir amel yapmalı ki eğer o kişi tek başına yeryüzünde olsaydı yine o ameli yapardı. Bu bakımdan bunun kalbi, sökülmesi zor olmayan zayıf hatıralarla ancak halka iltifat eder. Durum böyle olduğu zaman halkın müşahede etmesinden ötürü bozulmaz. Bu hususta doğru olduğunun alâmeti şudur: Eğer iki arkadaşı olsaydı, onlardan biri zengin, diğeri fakir bulunsaydı, zenginin geldiği anda nefsinde ikram olsun diye fazla bir hareket bulamazdı. Ancak zenginde fazla ilim olursa, zenginliğinden değil, bu sıfatından ötürü kendisine ikramda bulunabilir. Bu bakımdan zenginlerin görmesine daha fazla istekli olan, riyakâr veya haris bir kimsedir. Aksi takdirde fakirlere bakmak âhiretteki teşviki daha artırır. Kalbe meskeneti sevdirir. Zenginlere bakmak ise bunun tam tersinedir. Durum bu iken, zengine bakmak, nasıl fakire bakmaktan daha sevimli olabilir?

Süfyân es-Sevrî'nin meclisinde olduğu gibi hiçbir mecliste zenginlerin daha fazla zelil edildiği görülmemiştir. O, zenginleri safın arkasında oturtur, fakirleri öne alırdı. Hatta zenginler Süfyân es-Sevrî'nin meclisinde fakir olmayı temenni ederlerdi.

Evet! Zengin sana daha yakın ise veya aranızda bir hak veya daha önce bir dostluk varsa, o vakit ona fazla ikram etmek hakkına sahipsin. Fakat bu öyle bir tarzda olmalıdır ki eğer o ilgiyi bir fakirde bulursan, zengini ikram ve îzaz etmekte elbette fakire tercih etmemelisin. Çünkü fakir, Allah katında, zenginden daha şereflidir. Bu bakımdan zengini fakire tercih etmenin sebebi ancak onun zenginliğine tamah etmek ve ona riyakârlık yapmaktır! Sonra zengin ile fakiri, oturmakta eşit tuttuğun zaman, hikmeti ve huşûu zengine daha fazla izhar etmenden korkulur. Bu da gizli riyakârlıktır veya gizli bir tamahkârlıktır.

İbn Semmam93 bir cariyesine demiştir ki: 'Bana ne oluyor ki Bağdad'a geldiğim zaman hikmet kapısı bana açılıyor'. Cariye şöyle **cevap** vermiştir: 'Tamahkârlık senin dilini keskinleştirir!

Cariye doğru söylemiştir; zira dil, fakirin yanında konuşmadıklarını zenginin yanında konuşur. Böylece fakirin yanında duymadığı huşûu, zenginin yanında duyar. Bu işte nefsin hileleri ve gizli planları sayılmayacak kadar çoktur. O hilelerden seni ancak Allah'tan başkasını kalbinden çıkarmak, hayatın boyunca nefsine şefkat göstermeye yönelmek, nefsine geçen günlerde bulandırıcı şehvetlerden ötürü razı olmamak kurtarabilir. Şayet sonu yakın olan günlerde bulandırıcı şehvetlerden ötürü nefsin için ateşe razı olursan, bu takdirde dünyada, dünya padişahlarından biri gibi olursun. Bu padişahı şehvetler imkân sahibi kılmış, lezzetler ona yardım etmiş, fakat bedeninde hastalık vardır. Eğer şehvetlere fazlasıyla dalarsa, her saat nefsinin helâk olmasından korkar.

Bilir ki korunduğu ve şehvet ile mücadele ettiği takdirde yaşayacak ve padişahlığı devam edecektir. Bunu bildiği takdirde doktorlarla oturur, eczaneleri dolaşır. Acı ilaçları içmeyi âdet edinir, acılıklarına karşı sabır gösterir. Lezzetlerin kaynaklarını terkeder ve terkettiklerine sabır gösterir, Bu bakımdan bu kimsenin bedeni hergün az yediğinden dolayı gittikçe zayıflar, fakat iyi korunduğu için hastalığı hergün azalır. Bu bakımdan nefsi herhangi bir şehvete karşı kendisiyle mücadele ederse, acılar ve elemlerin peşi peşine geleceğini, düşmanlarını sevindirip ölüme sürükleyeceğini düşünür. Ne zaman herhangi bir ilacı içmesi kendisine zor gelirse, o ilaçtan istifade edeceği şifayı düşünür. O şifa ki nimetleriyle, rahat bir hayat içinde sıhhatli bir beden içinde, kaygısız bir yürekle, nafiz bir emirle lezzetlenmesine vesiledir. Bunu düşündükçe geçici lezzetleri terketmek ve sıkıntılara karşı göğüs germek kendisine hafif gelir.

Âhiret mülkünü isteyen müslüman mürid de böyledir. Âhirette kendisini helâk edici her şeyden korunur. O şeyler de dünyanın lezzetleri ve geçici zevkleridir. Bu bakımdan onların azıyla yetinir, zayıflık, solgunluk, halktan uzak yaşama, üzüntü, korku ve Allah'ın gazabının gelip helâk olacağından korkarak, azabından kurtulmayı ümit ederek, halk ile ünsiyet peyda etmeyi terketmeyi seçer. Bu bakımdan yakîn şiddetlendiği, işin neticesine îmanı kesinleştiği, ebediyyen Allah'ın rızasında daimî nimetlerde kendisine hazırlanana kesinlikle inandığı anda bütün zahmetler kendisine az gelir.

Sonra bilir ki Allah kerîm ve rahimdir. Rızasını talep eden kullarına daima yardımcı, onlara şefkat edici ve onlar üzerine âtıfet ve nimetini atıcıdır. Eğer Allah dilerse onları zahmet çekmekten kurtarır. Fakat onları denemek istemiştir. İradelerini doğruluklarını, hikmet ve adaletinden ötürü, bilmek istemiştir. Sonra kul, başlangıçta zahmetli olanı göğüslediği zaman **Allahü teâlâ**, yardım etmek ve kolaylaştırmakla kendisine yönelir. Zahmetleri kendisinden düşürür. Sabretmeyi kendisine kolaylaştırır. İbadeti kendisine sevdirir. İbâdet içerisinde kendisini diğer lezzetlerden meşgul edici münâcaat lezzetini rızık olarak verir. Şehvetleri öldürmek hususunda kendisini takviye eder. Siyasetini, takviyesini bizzat idare eder. Yardımıyla imdadına koşar. Çünkü kerîm olan Allah, ümitli bir kimsenin çalışmasını boşa çıkarmaz. Seven bir kimsenin emelini mânâsız bırakmaz.

Bana bir karış yaklaşana bir kulaç yaklaşırım. (Hadîs-i Kudsî)

Yemin olsun, ebrarın benimle mülâki olmaya dair iştiyakları oldukça arttı. Oysa ben onlarla mülâki olmaya onlardan daha fazla iştiyak duyarım. (Hadîs-i Kudsî)

Bu bakımdan başlangıçta kul, ciddiyetini, doğruluğunu ve ihlâsını izhar etmelidir. Allah'ın rahmetine, şefkatine, keremine ve cömertliğine lâyık olan birşey, onu Allah'a yaklaştırmaktan alıkoymamalıdır!

Kitabu Zemm'il-Câh ve'r-Riya (Makam Düşkünlüğünün ve Riyanın Kötülenmesi) bölümü burada tamamlanmış bulunuyor. Hamd bir ve tek olan Allah'a mahsustur

90) Tam adı Ebû Rukiye Temim b. Evs b. Hârise b. Sur b. Cüzeyme b. Rezzah b. Adiyy b. ed-Dârdır. H. 9da Medineye gelip müslüman olmuştur. **Hazret-i Peygamber**'e Cessase (Deccal) kıssasını zikreden kimsedir. Hazret-i Osman'ın şehid edilmesinden sonra Şam'a göç etti. Filistin'de kaldı. Filistin'deki Aynun köyü ona verilmişti. Kabri Cebrun'dadır.

91) Ebû Dâvud, İbn Mâce (Namaz bölümünde de geçmişti) .

92) Mübarek, Süfyân es-Sevrî'nin oğlu değil, kardeşidir. Tam adı Mübarek b. Said b. Mesruk es-Sevrî'dir. Âma idi. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Kûfeli olan bu zat, Bağdad'da ikamet ediyordu. H. 80'de vefat etmiştir.

93) Tam adı Muhammed b. Sebih b. Semmak el-Bağdadî'dir. Meşhur bir vâiz idi.

29 - KİBİR VE UCBUN (Kendini Beğenmişliğin) KÖTÜLÜĞÜ

Giriş

Hâlık, Bârî, Musavvir, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir ve Âlî olan Allah'a hamdolsun! O öyle bir âlî ki O'nu cömertliğinden hiç kimse düşüremez. O öyle bir cebbâr ki her Cebbâr ve diktatör O'nun azameti önünde zelîl kalır. Her mütekebbir, O'nun izzeti önünde miskin ve mütevazi olur. O, kendisini irade ettiği hedeften hiçbir mâninin çeviremediği bir kahhârdır. Öyle zengin ki ne ortağı var, ne de şerîki. . . Öyle bir kâdir ki, O'nun celâl ve azameti insanların gözlerini kamaştırmıştır. O'nun istila ve istivası yüce arşı kahrının altına almıştır. O'nun övgüsü, peygamberlerin lisanlarını hasr altına almıştır. O'nun kudretinin hududunu, O'nun övgüsünü sonuna kadar saymaktan, O'nun celâlinin hakikatinin vasfını yapmaktan âciz olduklarını melekler ve peygamberler itiraf etmişlerdir. O'nun izzet ve yüceliği Kisraların belini kırmıştır. O'nun azamet ve kibriyası, Kayserlerin elini kısaltmıştır. Bu bakımdan azamet O'nun abâsı, kibriya O'nun ridasıdır. Kim azamet ve kibriya hususunda O'nunla cedelleşirse, ölüm hastalığıyla onun belini kırar ve o kırılışı tedavi etmekten kendisini âciz bırakır. O'nun celâli (büyüklüğü) yüce ve isimleri her türlü eksiklikten mukaddes ve münezzehdir.

Salât ve selâm, ışığı dünyayı kaplayan bir nûra mazhar olan **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** üzerine olsun! Öyle bir nûr ki âlemin bucakları ve ücra köşeleri bile onunla pırıl pırıl parlamakta. . . Allah'ın seçtiği, dost edindiği kimseler olan **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** ashâbının ve âlinin üzerine de yarab salât ve selâm eyle! **Hazret-i Peygamber**, bir hadis-i kudsî de **Allahü teâlâ**'nın şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kibriya benim abâmdır. Azamet benim izarım. . . Bu bakımdan kim bu iki vasıfta benimle cedelleşirse onun belini kırarım. 1

Üç haslet helâk edicidir. İtâati yapılan cimrilik, peşine takılman hevâ-i nefis ve kişinin nefsini beğenmesi. 2

Bu bakımdan kibir ve ucub, helâk edici iki hastalıktır. Mütekebbir ve kendisini beğenen kimseler malûl ve hastadırlar. Bunların **ikisi**nden de Allah'ın nezdinde nefret edilir. Bu bölümden gaye helâk edicileri açıklamak olduğundan, kibir ve ucub'un izahı gereklidir. Çünkü onlar helâk edicilerin en çirkinlerindendirler. Biz bu konuyu iki bölümde izah edeceğiz. Bir kısmı kibir, diğer kısmı da ucub hakkındadır.

1) Hâkim

2) Bezzâr, Taberânî, Beyhâkî.

29-1

Birinci Bölüm "Kibir"

Bu kısımda kibrin kötülüğü, mağrur olmanın kötülüğü, tevâzuun faziletinin beyanı, tekebbürün hakikatinin ve âfetinin beyanı, kime karşı kibir gösterileceği ve kibrin derecelerinin beyanı, ne ile kibir yapılır, kibre sevkeden sebepler nelerdir, mütevazi kimselerin durumlarının beyanı, kibrin ortaya çıktığı yerlerin beyanı, kibrin tedavisinin, kibir ile nefsi imtihan etmenin, tevazu ahlâkının güzel ve mezmûm kısımlarının açıklaması yapılacaktır.

Kibir'in Zemmi

Âyet-i Kerîmeler

Allahü teâlâ Kur'ân'ın birçok yerinde kibiri ve mütekebbir olan her zorbayı zemmetmiştir.

Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, ayetlerimden uzaklaştıracağım. (A'raf/146)

İşte Allah her mütekebbir zorbanın kalbini böyle mühürler. (Gafîr/35)

(Elçiler düşmanlarına karşı Allah'tan) zafer istediler ve her inatçı zorba perişan oldu.

(İbrahim/15)

Yemin olsun ki onlar nefislerinde büyüklük tasladılar. Büyük bir azgınlıkla haddi aştılar; (Furkan/21)

Rabbiniz buyurdu ki: 'Bana dua edin! Duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler küçülmüş olarak cehenneme gireceklerdik. ' (Gafîr/60) Hadîsler

Kalbinde hardal tanesi kadar kibir olan bir kimse cennete giremez. Hardal tanesi kadar kalbinde îman olan bir kimse de cehenneme girmez. 3

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadis-i kudsî de Allah şöyle buyurmuştur:

Kibriya benim ridâm, azamet benim izarımdır. Bu bakımdan kim bu iki sıfatta benimle ceddelleşirse, perva etmeksizin onu cehenneme atarım.

Ebû Seleme b. Abdurrahman şöyle anlatır: Abdullah b. Amr ile Abdullah b. Ömer Safa tepesinde bir araya geldiler. İkisi de durakladı. Amr'ın oğlu geçip gitti. Fakat İbn Ömer durarak ağladı. Yanındakiler şöyle sordu:

-Ey Ebû Abdurrahman! Seni ağlatan nedir?

Buna karşılık olarak, Amr'ın oğlu Abdullah'a işaret ederek dedi ki:

-Şu zat beni ağlattı. Şu adam **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini söylüyor: 'Kimin kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunursa **Allahü teâlâ** onu yüzüstü cehenneme atar'. 4

Kul kendini beğenmek sûretiyle mütekebbirlerden yazılır. Böylece onlara isabet eden azap ona da isabet eder. 5

Cimri, Cebbâr ve kötü ahlâklı olanlar cennete giremez. 7

En kötü kul o kuldur ki cebreder, saldırır, en yüce olan Cebbâr'ı unutur. En kötü kul, o kuldur ki gururlanır, zorbalık yapar ve yüce olan büyüğü (Allah'ı) unutur. En kötü kul, o kuldur ki, gâfil olur da çürüyüp yok olacağı mezarı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki saldırır zulmeder, başlangıcı ve sonucu unutur. 7

Sabit'in anlattığına göre 'Falan adamın kibri ne kadar da büyüktür?' denilince, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Acaba önünde ölüm yok mu?8

Abdullah b. Amr **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Nûh (aleyhisselâm) , sekerata girdiği zaman iki oğlunu yanına çağırdı ve şöyle dedi: "Ben size iki şey tavsiye ve sizi iki şeyden de nehyediyorum: Sizi Allah'a şerik koşmak ve kibirlenmekten nehyediyor, 'lâ ilâhe illâllah' demeyi size tavsiye ediyorum. Çünkü eğer gökler ve yerler ve onlarda bulunan şeyler terazinin bir kefesine konsa, 'Lâ ilâhe illâhlah' da diğer kefesine konsa, onun konduğu kefe daha ağır gelir. Eğer gökler, yerler ve onlarda bulunan varlıklar biraraya gelseler, 'Lâ ilâhe illâllah' da onların üzerine bırakılsa muhakkak 'Lâ ilâhe illâllah' onları kırar ve çökertir. Size 'Sübhanallahi ve bihamdihi' demeyi tavsiye ediyorum. Çünkü bu, herşeyin duasıdır ve herşey bununla rızıklanır". 9

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: "Cennet o kimseye olsun ki Allah ona kitabını öğretmiş ve o da kitabı öğrendikten sonra mütekebbir olarak ölmemiştir'.

Cehennem ehli, her kaba ve çirkin sözlü, yürürken gururlanan, arkadaşlarına karşı büyüklük taslayan, hırsla mal toplayan, hakkı inkâr eden kimselerdir. Cennet ehli de yoksul ve zayıflardır. 10

Bizim yanımızda en sevimliniz ve âhirette bize en yakınınız, ahlâkça güzel olanınızdır. Nezdimizde en nefret edileniniz ve bizden en uzak olanınız gevezelik yapanlar, alabildiğine avurtlarını doldurarak konuşanlar ve mağrur olanlardır. 11

Ashâb-ı Kirâm 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz Sersarûn ve Müteşeddikûn kelimelerinin mânâsını biliyoruz. Acaba mütefeyhekûn kimlerdir?' deyince,

cevap olarak şöyle buyurdu: 'Kibirlenenlerdir'.

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kibirlenenler, kıyâmet gününde paçavra gibi ayaklar altında haşrolunurlar! Ayaklar altında ezilirler. Sonra cehennemde Buleş denilen bir zindana atılırlar. Cehennem ateşi onları kıskıvrak yakalar. Onlar Habel çamurundan içerler. (Habel, cehennem ehlinin cesetlerinden akan sarı sudur) . 12

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cebbâr olanlar ve kibirlenenler kıyâmet gününde saçılmış zerreler hâlinde haşrolunur. Bunlar Allah'ın nezdinde zelil olduklarından dolayı insanlar tarafından çiğnenirler,13

Muhammed b. Vâsı14 der ki: Bilal b. Ebî Burde'nin huzuruna girdim ve kendisine 'Ey Bilâl! Babam babasından, o da **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi rivâyet etti' dedim.

Cehennemde bir vâdi vardır. Onun adına hebheb denilir. Oraya mağrurları yerleştirmek Allah'ın hakkıdır. 15

'O halde ey Bilâl! Sakın sen o vâdide durdurulacak kimselerden olmayasın!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Cehennemde bir köşk vardır. Mağrur insanları oraya tıkarlar ve kapısı onların üzerine kapatılır. 16

Ey Allahım! Mütekebbirlerin şişirmesinden sana sığınıyorum. 17

Kim **üç** şeyden uzak olduğu halde ruhu cesedinden ayrılırsa cennete girer. O şeyler şunlardır: 'Kibir, borç ve başkasını aldatmaktır. 18

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sakın hiç kimse bir müslümanı tahkir etmesin; zira müslümanların (mertebece) küçüğü bile, Allah katında büyüktür'.

Vehb şöyle der: Allah, Adn cennetini yarattığı zaman, onu temaşa etti ve şöyle buyurdu: 'Sen her mağrur insana haramsın!7

Ahnef b. Kay s, Mus'ab b. Zübeyir ile beraber, Mus'ab'ın yatağı üzerine otururlardı. Birgün Ahnef gelirken, Mus'ab ayaklarını uzatmış ve toparlanmamıştı. Bunun üzerine Ahnef, oturup Mus'ab'ın yüzüne baktı ve şöyle dedi: 'Âdem oğluna şaşıyorum! İki defa sidiğin yolundan çıktığı halde nasıl mağrur oluyor!'

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Âdem oğluna şaşmak gerek! Hergün bir veya iki defa eliyle pisliğini yıkıyor, sonra çıkıp göklerin (ve yerin) cebbârı olan Allah'a karşı baş kaldırıyor!'

Kendi canlarınızda da öyle (Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren nice işaretler var) . Hâlâ görmeyecek misiniz? (Zâriyat/21)

Bu âyet-i celîlenin tefsirinde 'o alâmet, büyük ve küçük taharetin yoludur' denilmiştir.

Muhammed b. Ali b. Hüseyin demiştir ki: 'müslüman bir kişinin kalbine kibirden bir şey girdi mi, ister az, ister çok olsun, o nisbette aklı azalır'.

Süleyman el-Fârisî'ye, beraberinde, sevabın fayda vermediği günahın ne olduğu sorulunca şöyle **cevap** verdi: 'Kibir!'

Numan b. Bişr19 minberde şöyle haykırdı: 'muhakkak ki **şeytan**ın oltaları ve ağları vardır. Muhakkak ki Allah'ın nimetleriyle kudurmak, Allah'ın vergisiyle böbürlenmek, Allah'ın kuluna karşı mağrur olmak, Allah'a değil de hevâ-i nefse tâbi olmak **şeytan**ın oltasından ve ağlarındandır!'

Allahü teâlâ'dan dünya ve âhirette minnet ve keremiyle af ve âfiyet dileriz.

3) Müslim

4) İmâm-ı Ahmed, Beyhâkî

5) Tirmizî

6) Müslim, Buhârî

7) Tirmizî

8) Beyhakî

9) İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Hâkim

10) Müslim, Buhârî

11) İmâm-ı Ahmed

12) Tirmizî

13) Bezzâr

14) Tam adı Muhammed b. Vasil b. Cabir Ahnas'dır. Basralı olan bu zat, güvenilir bir âbiddir. H. 123 yılında vefat etmiştir.

15) Ebû Yâ'lâ, Taberânî, Hâkim

16) Beyhakî

17) İbn Mâce, Ebû Dâvud

18) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce

19) Tam adı Numan b. Bişr b. Sa'd b. Salebe el-Ensarî el-Hazrecî'dir. Hem kendisi hem de babası sahabîdir. Şam, daha sonra da Kûfe valiliğinde bulundu. 64 yaşında iken Humus'da öldürüldü.

Tevazu Ahlâkında Riyazet'in Son Noktası

Bu ahlâkın diğer ahlâklar gibi, ifrat ve tefrit olmak üzere iki tarafı, bir de mûtedil kısmı vardır. Fazlalığa kayan tarafına gelince, ona tekebbür adı verilir. Eksikliğe doğru kayan tarafına ise, hasislik ve zillet adı verilir. Mûtedil olanına ise tevazu adı verilir. Dinen övüleni, zillet ve hasislik olmadan tevazu göstermektir; zira işlerin ifrat ve tefrit taraflarının **ikisi** de kötüdür. İşlerin Allah katında en sevimlisi normal olanlarıdır. Bu bakımdan arkadaşlarının önüne geçen mütekebbirdir. Onlardan geri kalan mütevazidir. Yani birşeyi gerektiği gibi yapmış demektir.

Âlim kişinin huzuruna ayakkabı tamircisi girdiği zaman, yerinden kalkıp onu oturtursa, sonra o gittiğinde ayakkabısını düzeltirse, arkasından kapıya kadar giderse, hasislik ve zillet göstermiş olur. Böyle yapmak da güzel ve dinen övülen bir hareket değildir. Allah katında övülen şey adalettir. O da her

hak sahibine hakkını olduğu gibi vermektir. Bu bakımdan bu şekilde akran ve emsaline ve derecesine yakın kimselere tevazu göstermesi uygundur.

Çarşıdaki bir esnafa karşı tevazu göstermeye gelince, bu ayağa kalkmak, konuşurken güler yüz göstermek, isteğine karşı şefkatli davranmak, dâvetine icabet etmek, ihtiyacına koşmak ve benzeri hareketlerle olur. Nefsini ondan hayırlı görmemek, onun için korktuğundan daha fazla nefsi için korkmakla olur, Bu bakımdan onu tahkir edip, küçük görmemelidir; zira onun sonunu bilmemektedir. Durum bu iken tevazu sahibi olmanın yolu şöyle yapmaktadır: Akran ve emsali olan kimselere ve kendisinden mertebece daha aşağıda bulunanlara karşı tevazu göstermelidir ki güzel âdetlerdeki dinen övülen tevazu, kendisine ağır gelmesin ve dolayısıyla gurur kendisinden uzaklaşsın! Eğer bu şekildeki tevazu kendisine kolay gelirse, o vakit tevazu ahlâkını elde etmiş sayılır. Eğer bu tür tevazu kendisine ağır gelir ve bunu zoraki bir şekilde yaparsa, mütevazi değil, tevazuyu zoraki bir şekilde nefsine tatbik etmiş sayılır. Gerçek ahlâk odur ki ağırlık olmaksızın ve düşünmeksizin kolaylıkla fiil o ahlâktan sâdır olur. Eğer tevazu, kendisini zillete düşürecek derecede kolay geliyorsa, dolayısıyla yağcılık ve hasislik yapıyorsa, tevazu'yu tefrite götürmüş demektir. O vakit nefsini bu zilletten yükseltmelidir; zira Mü'min bir kimsenin nefsini zillete düşürme yetkisi yoktur. Bu zilletten kurtulmak için dosdoğru yoldan ibaret olan normal yola dönünceye kadar çaba sarfetmelidir. Bu ise, gerek tevazu ahlâkında ve gerek diğer ahlâklarda çözülmesi pek güç olan bir durumdur. Normal dereceden tefrite doğru kaymak -ki ona temellük (yağcılık) denilir- tekebbür diye isimlendirilen ifrat tarafına kaymaktan daha kolaydır. Nitekim mal hususunda israf tarafına meyletmenin halk nezdinde, cimrilik tarafına meyletmekten daha güzel olduğu gibi. . . Oysa israfın da, cimriliğin de sonucu kötüdür. Fakat biri daha fâhiştir. Aynen bunun gibi gururun sonu tefrit, zilletin sonu da ifrattır. Biri diğerinden daha çirkindir. Dinen övülen taraf ise adâlet ve emirleri gerektiği gibi yerli yerine koymak ve gereken yere gereken hükmü vermektir. Nitekim bu hem şer'an ve hem de âdetçe böyle bilinmektedir. Biz gurur ve tevazu ahlâklarının beyanında bu kadarıyla iktifâ edelim!

Giyinişte ve Yürüyüşte Gösterilen Kibir'in Zemmi Hadîsler

Kibirden ötürü eteğini yerde sürükleyen bir kimseye **Allahü teâlâ** nazar etmez (iltifat etmez) !20

Bir kişi elbisesine bürünüp sallana sallana gezerken nefsi kendisini ucb'a sevketti, dolayısıyle Allah onu yere batırdı. O, kıyâmet gününe kadar yerde deprendikçe deprenir. 21

Kim gururdan ötürü elbisesini yerde sürürse, kıyâmet gününde Allah ona bakmaz (iltifat etmez)

Zeyd b. Eslem dedi ki: 'İbn Ömer'in yanına girdim. O esnada Abdullah b. Vâkıd22 sırtında yeni bir elbise olduğu halde İbn Ömer'in yanından geçti. İbn Ömer'in şöyle söylediğini işittim: Ey oğul! Elbiseni biraz yukarıya kaldır. Yerde sürüme! Zira ben **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini duydum: 'ınağrur olduğundan dolayı elbisesini yerde sürükleyen bir kimseye Allah bakmaz (iltifat etmez) !'23

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) birgün avucuna tükürüp parmağıyla dokunarak şöyle buyurmuştur: **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: 'Ey Âdem oğlu! Sen beni mağlûp etmek mi istiyorsun. Oysa ben seni bunun benzerinden yarattım. Sonra seni geliştirdim ve bu kıvama getirdim. O zaman sen nefsine aldanarak iki elbisenin içinde sallana sallana gezdin. Yer için bir

ağırlık oldun. Mal topladın, hakları menettin. Ta ki can boğaza gelip dayanıncaya kadar. Bu sefer de dedin ki: 'ınalımı sadaka vereceğim!' Oysa sadakanın zamanı geçti!'24

Ümmetim mağrur ve kendilerini beğenerek yürüdükleri, kendilerine Fars ve Rumlar hizmet ettikleri zaman, Allah onların bir kısmını diğer bir kısmına musallat kılar. 25

İbn'ul-Arabî der ki: 'Hadîsin metninde geçen mutayta denen yürüyüş, içinde gurur ve kibir olan yürüyüş demektir'.

Kim nefsinde büyüklük taslar ve yürüyüşünde gururlanırsa **Allahü teâlâ** kendisinden nefret ettiği halde Allah'ın huzuruna varır. 26

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ebû Bekir el-Huzelî'den27 şöyle rivâyet ediliyor: Biz Hasan'la beraber bulunduğumuz bir anda İbn'ul-Ethem28 yanımızdan geçerek mescidin maksuresine doğru yürüdü. Onun sırtında Haz (Deniz koyunu denilen hayvanın yünü) denilen maddeden dokunmuş, bir kısmı diğer bir kısmının üzerine, baldırlarına kadar inen bir cübbe vardı. O, sağa sola sallana sallana yürüdüğü için abâsı açılıp kapanıyordu ve baldırları görünüyordu. O anda Hasan, ona baktı ve şöyle dedi: 'Öf! Öf! Ne de gururlu! Gururdan ötürü halktan yüzünü çeviriyor. Sağına soluna bakıyor. Ey Ahmak! Sen şükrü yapılmamış bir nimet içinde, o nimette Allah'ın emrini tutmadığın, o nimetten dolayı Allah'ın hakkını ödemediğin halde sağına soluna bakıyorsun. Allah'a yemin ederim, eğer sizden biriniz, deli bir kimsenin sallanması gibi sallanarak yürürse, onun âzalarının her birinde Allah'ın bir nimeti, **şeytan**ın da bir payı vardır'.

İbn'ul-Ethem bu sözü işitti. Hasan-ı Basrî'ye gelip özür talebinde bulundu. Hasan-ı Basrî kendisine 'Benden özür dileme! Rabbine tevbe et! Sen **Allahü teâlâ**'nın şu emrini işitmedin mi?' dedi.

(Kibirlilerin yaptığı gibi) insanlara yüzünün yanını çevirme ve yeryüzünde çalımla yürüme! Çünkü Allah büyüklük taslayan övüngeni sevmez. Yürüyüşünde mütevazi ol! Sesini alçalt! Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir. (Lokmân/18-19)

Hasan-ı Basrî'nin yanından güzel giyimli bir genç geçti. Hasan o genci çağırıp kendisine dedi ki: 'Âdem oğlu gençliğine mağrur olup gösterişi sever. Toprağın senin bedenini örttüğünü, amelinle karşı karşıya geldiğini düşün! Rahmet olasıca! Kalbini tedavi et! Zira **Allahü teâlâ**'nın kullarından isteği, kalplerini ıslah etmeleridir'.

Rivâyet ediliyor ki Ömer b. Abdülaziz, halife olmadan önce hacca gitti. Mağrur mağrur yürürken Tâvus kendisine baktı. Onun sırtına dokunarak şöyle dedi: 'Senin bu yürüyüşün; midesi pislikle dolu olan bir kimseye yakışmaz'. Bunun üzerine Ömer, özür dileyen bir kimse gibi dedi ki: 'Ey amca! Bu yürüyüşü öğreninceye kadar, bu yürüyüşten dolayı benim bütün âzalarım döğüldü'.

Muhammed b. Vâsıl mağrur davranan oğlunu gördü. Yanına çağırıp dedi ki: 'Sen kim olduğunu biliyor musun? Dikkatli ol! Senin anneni iki yüz dirheme satın aldım. Babana gelince Allah onun gibisini müslümanlar (arasında) çoğaltmasın!'

İbn Ömer, izarını yerlerde sürüyen bir kişiyi görünce şöyle demiştir: 'muhakkak **şeytan**ın kardeşleri vardır!' Bu sözünü iki veya **üç** defa tekrar etti.

Rivâyet ediliyor ki, Mutarrıf b. Abdillah, el-Muhelleb'i29 Haz denilen maddeden yapılan cübbesine bürünmüş mağrur mağrur yürürken görünce ona şöyle seslendi: 'Ey Allah'ın kulu! Bu yürüyüş öyle bir yürüyüştür ki Allah da, **Allah'ın Rasûlü** de ondan nefret eder'. Muhelleb 'Herhalde beni tanıyamadın!' dedi. Mutarrıf 'Evet seni tanıyorum! Senin başlangıcın bir damla menidir. Sonun da çirkin bir leştir. Sen de bu iki tarafın arasında pisliği yüklenen birisin!' diye karşılık verdi. Bu sert çıkışın karşısında Muhelleb, mağrur yürüyüşünü terketti.

Mücâhid 'Sonra da böbürlene böbürlene ehline gitti!' (Kıyâmet/33) ayetinin tefsirinde 'gururlana gururlana ehline gitti demektir' dedi.

Biz kibir ve gururun zemmini zikrettik; şimdi tevazu'nun faziletini zikredeceğiz. Allah en doğrusunu bilir.

20) Müslim, Buhârî

21) Müslim, Buhârî

22) Tam adı Abdullah b. Vâkıd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'dır. Bu zat Medineli ve makbul bir zattır. H. 19'da vefat etmiştir.

23) Müslim

24) İbn Mâce, Hâkim

25) Tirmizî

26) İmâm-ı Ahmed, Taberânî, Hâkim

27) Tam adı Ebû Bekr Selmâ b. Abdullah b. Selmâ'dır. Hüzel kabilesinden olan bu zat Basralıdır. H. 67 senesinde vefat etmiştir.

28) Bu tâbir mutlak olarak zikredildiği zaman şerefli, şair, beliğ, hatîb sahâbî Amr b. Edhem'e hamledilir. Fakat Hasan-ı Basrî'nin bir sahabîye böyle demesi uzaktır. Zâhir olan şudur ki; bu söz, yeğenlerinden birine; ya Şeybe b. Sa'd'a, ya Müdmil b. Hakan'a veya Hâlid b. Safvan'a aittir. (İthâfu's-Saâde,VIII/349)

29) Tam adı Muhelleb b. Ebî Safra Azlim b. Şurak el-Ezde'dir. Meşhur idarecilerdendir.

Tevazu'nun Fazileti

Hadîsler

Affetmekten dolayı **Allahü teâlâ**, kulunu izzet yönünden yükseltir. Hiçbir kul yoktur ki Allah için tevazu göstersin de Allah onu yüceltmesin!30

Hiçbir kul yoktur ki, onunla beraber iki melek bulunmasın! O kulun ağzında (manevî) bir gem vardır. Melekler onu o gemle zaptetmektedirler. Eğer kul nefsini yüceltirse o gemi, **ikisi** birden çekerler. Sonra derler ki: 'Ey Allahım! Onu alçalt!' Eğer mütevazi olursa, şöyle dua ederler: 'Ey Allahım! Onu yücelt!31

Cennet o kimseye olsun ki zillet ve meskenet olmaksızın tevazu gösterir. Helâlinden kazandığı malını infak eder. Zillet ve meskenet ehline merhamette bulunur, Fıkıh ve hikmet ehliyle haşır-neşir olur. 32

Ebû Seleme el-Medinî, babasından, o da babasından rivâyet ediyor. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kuba'da, oruçlu olduğu halde yanımızda bulunuyordu. Biz iftar edeceği zaman kendisine bir bardak süt getirdik. O sütün içine biraz da bal koyduk. Sütü tattığı zaman balın tadını hissetti ve şöyle dedi: 'Bu nedir? Biz 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Süte biraz bal karıştırdık!' dedik. Bunun üzerine süt bardağını elinden yere koyarak şöyle buyurdu:

Dikkat ediniz! Ben bunun içilmesini haram kılmıyorum. (Fakat) kim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir. Kim gururlanırsa, Allah onu alçaltır. Kim tutumlu hareket ederse, Allah onu zengin eder. Kim israf ederse Allah onu fakir eder. Kim Allah'ı daha çok zikrederse, Allah onu sever. 33

Rivâyet ediliyor ki, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) evinde birkaç ashâbıyla beraber yemek yerken bir dilenci kapıya geldi. Dilencide bir aksaklık vardı. **Hazret-i Peygamber**, onun içeriye girmesine izin verdi. İçeri girince **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onu dizine oturttu. Sonra kendisine yemesini söyledi. Kureyş'ten bir kişi bundan alınarak sıkıldı. Bilâhare o kişi, o dilenci gibi topal olduktan sonra öldü. 34

Rabbim beni kul ve rasûl olmak veya sultan ve nebî35 olmak arasında serbest bıraktı. Ben hangisini seçeceğimde mütereddit kaldım, başımı dostum Cebrâîl'e (aleyhisselâm) doğru kaldırıp bakınca bana 'Rabbine karşı mütevazi ol!' dedi. Bunun üzerine 'Kul ve Rasûl olmayı istiyorum!' dedim. 36

Allahü teâlâ, Musa'ya (aleyhisselâm) vahiy gönderip şöyle buyurmuştur: 'Ben ancak benim azametime tevazu gösteren, mahlûklarıma karşı büyüklük taslamayan, kalbine korkumu yerleştiren, gününü zikrimle geçiren, benim için nefsini şehvetlerden koruyan kimsenin namazını kabul ederim'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kerem, takva demektir. Şeref, tevazu demek, yakîn ise zenginlik demektir. 37

Mesih İsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ne mutlu dünyada mütevazi olanlara. . . Onlar kıyâmette minberlerin sahipleridirler. Ne mutlu dünyada insanların arasını bulanlara. . . Onlar kıyâmet gününde Firdevs'i elde ederler. . . Ne mutlu dünyada kalplerini pâk edenlere. . . **Allahü teâlâ** kıyâmette onlara lûtuf ve merhametiyle bakar.

Allahü teâlâ bir kulu İslâm dinine hidayet ettiği, suretini güzelleştirdiği, kendisini ayıp sayılmayan bir yerde yerleştirdiği ve bununla beraber kendisine tevazu'yu rızık olarak verdiği zaman, bu kul Allah'ın seçtiği (kimseler) dendir. 38

Dört haslet vardır. Allah onları sevdiği kimseye verir: **Birincisi** sükûttur. Sükût ibâdetin evvelidir, **İkincisi** Allah'a tevekkül etmektir. **Üçüncüsü** tevazudur. **Dördüncüsü** ise dünya hakkında zühddür. 39

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Kul tevazu gösterdiği zaman Allah onu yedinci göğe yüceltir. 40

Tevazu, kulu yücelik yönünden geliştirir. Bu bakımdan siz tevazu gösteriniz ki Allah size rahmet etsin!41

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemek yiyordu. Bu arada siyah, yüzü çiçekli ve çiçekleri kabuk tutmuş bir kişi çıkageldi. Adam kimin yanına otursa, o adam onun yanından kalkıp uzaklaşıyordu. **Hazret-i Peygamber** onu yanına oturttu. 42

Kişinin aile efradının ihtiyacını gidermesi ve nefsinden de kibri defetmesi benim hoşuma gider. 43

Bir gün ashâbına şöyle buyurmuştur: 'Ne oluyor ki sizin üzerinizde ibâdetin halâvetini görmüyorum?' Ashâb-ı kirâm İbâdetin halâveti nedir?' deyince, **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Tevazudur'. 44

Benim ümmetimden mütevazi kimseleri gördüğünüz zaman, onlara tevazu gösteriniz. Mütekebbirleri gördüğünüz zaman onlara karşı kibirleniniz. Çünkü böyle yapmanız, onlar için zillettir. 45

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Kul, Allah için tevazu gösterdiğinde Allah onun hikmetini artırır, vekili bulunan melek şöyle der: 'Yücel! Allah seni yüceltsin!' Gururlandığı ve haddini aştığında ise, Allah onu yere batırırcasına alçaltır ve melek ona der ki: 'Alçal! Allah seni alçaltsın!' Bu kimse nefsinde büyük, halkın gözünde küçüktür. Hatta bu kimse halkın gözünde, domuzdan daha hakirdir!"

Cüreyr b. Abdullah el-Bücelî şöyle anlatıyor: Bir ağacın altında ekmek dağarcığını kendisine gölge yapıp yatan bir kişi vardı. Güneş dağarcığı geçmişti. Bunun üzerine ben dağarcığı onun üzerine örttüm. Sonra kişi uyandı. Baktım ki o kişi, **Hazret-i Peygamber**'in ashâbından Selman-ı Fârisî'dir. Ben ona yaptığımı söyledim. Bana nasihat olarak şunu söyledi: 'Ey Cüreyr! Dünyada Allah için tevazu göster! Çünkü dünyada Allah için mütevazi olan bir kimseyi Allah kıyâmet gününde yüceltir! Ey Cüreyr! Kıyâmet gününde ateşin zulmetinin ne olduğunu biliyor musun? O, insanların dünyada bazısının bazısına yapmış olduğu zulümdür!'46

Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'muhakkak sizler, ibâdetin en üstünü olan tevazudan gâfil bulunuyorsunuz!'

Yûsuf b. Esbat şöyle demiştir: 'Takvanın azı, ibâdetin çoğunun yerine geçer. Tevâzunun azı, fazla gayretin yerine geçer'.

Kendisine tevazunun mânâsı sorulduğunda, Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Tevazu demek, senin hakka karşı alçalman ve hakkı kabul etmen demektir. Eğer hakkı bir çocuktan veya insanların en cahilinden dinlesen bile kabul etmelisin!'

İbn Mübarek şöyle demiştir: 'Tevazunun başı dünya nimetinde senden aşağıda olanın yanında nefsini alçaltmandır. Böyle yapmakla dünyalığından ötürü bu zata herhangi bir üstünlüğün olmadığını bilmiş olursun. Dünyalıkta senden üstün olana karşı nefsini yüceltmendir ki onun dünyasından ötürü sana bir üstünlüğü olmadığını öğrenmiş olasın!'

Katâde şöyle demiştir: 'Kime mal veya güzellik veya elbise veya ilim verilirse, o da bu hususta tevazu göstermezse bu nimet, kıyâmet gününde onun için vebâl olur'.

Allahü teâlâ, Hazret-i Îsa'ya şöyle vahiy gönderdi: 'Seni herhangi bir nimetle nimetlendirdiğim zaman o nimeti tevazu göstermek suretiyle karşıla! Bu takdirde o nimeti senin için tamamlarım!'

Kâ'b şöyle der: 'Allah dünyada bir kuluna herhangi bir nimeti ihsan eder, o kul da o nimetten dolayı Allah'a teşekkür eder, o nimetten dolayı Allah'a karşı tevazu gösterirse, muhakkak Allah ona, dünyada o nimetin faydasını gösterir, âhirette o nimetten ötürü derecesini yüceltir. **Allahü teâlâ** dünyada bir kuluna, herhangi bir nimeti ihsan ettiği halde, o kul o nimetin şükrünü edâ etmez ve ondan ötürü Allah'a karşı tevazu göstermezse, **Allahü teâlâ** dünyada onun faydasını o kuldan menettiği gibi, ona cehennemden bir pencere açar. Dilerse ona azap eder, dilerse azabından vazgeçer.

Abdülmelik b. Mervan'a şöyle denildi: 'Kim daha fazla faziletlidir?' Abdülmelik 'Gücü ve kuvveti olduğu halde tevazu gösteren isteği olduğu halde dünyaya karşı zâhidlikte bulunan, muktedir olduğu halde nefsinin yardımını terkeden kişi' diye **cevap** verdi.

İbn Semmak, Harun Reşid'in huzuruna girip şöyle dedi:

-Ey Mü'minlerin emîri! Şerefinin içinde gösterdiğin tevazu senin için şerefinden daha şereflidir.

-Senin sözlerin ne kadar da güzel!

-Ey Mü'minlerin emîri! Allah'ın yaradılışında bir güzellik, nesebinde bir şeref, malda genişlik ihsan ettiği kişi, güzelliğinde hafif davranır, malından muhtaçlara yardımda bulunursa, o kimse Allah divanında, Allah'ın hâlis velîlerinden yazılır.

Bunun üzerine Hârun Reşid bir kâlem ile kâğıt istedi ve bunu eliyle yazdı.

Süleyman b. Dâvud (aleyhisselâm) sabahleyin dışarıya çıktığı zaman zenginlerin ve eşrafın yüzüne baka baka yanlarından geçer, fakirlere gelirdi. Onlarla beraber oturur ve şöyle derdi: 'Fakir (kendi nefsini kastediyor) fakirlerle beraberdir'.

Biri şöyle demiştir: 'Nasıl ki zenginlerin seni kirli elbiselerle görmelerini istemiyorsan, fakirlerin de seni lüks elbiseler içerisinde görmesini isteme!'

Yunus b, Abîd, Eyyub es-Sahtıyanî ve Hasan-ı Basrî bir araya gelip tevazu meselesini müzakere ettiler. Hasan onlara dedi ki: Tevazu'nun ne olduğunu bilir misiniz? Tevazu senin evinden çıktığında rastladığın her müslümanın senden üstün olduğunu düşünmendir'.

Mücâhid de şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, Nûh'un kavmini (Tûfan'da) boğduğu zaman, dağlar yükseldi. 47 Ancak Cûdi dağı alçaldı ve tevazu gösterdi. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** onu dağların üzerine çıkardı ve Nûh'un gemisinin onun üzerinde durmasını kararlaştırdı'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, Âdem oğullarının kalbine muttali oldu. Musa'nın kalbinden -tevazu yönünden- daha kuvvetli bir kalbe rastlamadı ve bundan dolayı da insanlar arasında Musa'yı kendisiyle konuşma şerefine yükseltti'.

Yunus b. Ubeyd Arafat'tan döndüğü zaman şöyle demiştir: "Ben Allah'ın hacılara merhamet etmesinden -eğer ben hacılarla beraber olmasaydım- şüphe etmezdim. Korkuyorum ki hacılar benden ötürü rahmetten mahrum olmuş olsunlar'.

Deniliyor ki: 'mü'minin Allah katında en yüce olduğu an, nefsinin katında en alçak bulunduğu andır. Allah katında en alçak bulunduğu an da nefsinin yanında en yüce bulunduğu andır'.

Ziyad b. Abdullah en-Nemrî dedi ki: 'Tevazuu olmayan zâhid meyvesiz ağaç gibidir!'

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: "Eğer caminin kapısında dellal ' (Ey camidekiler!) Sizin en kötü olanınız dışarıya çıksın!' diye bağırsaydı, yemin olsun, benden önce kapıya çıkan olmayacaktı.

Ancak benden daha güçlü ve çabuk olduğu için, benden önce dışarı çıkan kişi müstesna!"

Bu söz, İbn Mübarek'in kulağına gittiği zaman şöyle dedi: 'ınâlik, bu mârifetiyle Mâlik olmuştur'.

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Riyaseti seven bir kimse ebediyyen iflâh olmaz!'

Musa b. Asım şöyle demiştir: "Bizim yanımızda deprem oldu ve kırmızı rüzgâr (âfet) esti. Muhammed b. Mukatil'e gittim ve dedim ki: 'Ey Ebû Abdullâh! Sen bizim imamımızsm! Bizim için Allah'a yalvar!' Bunun üzerine ağlayarak şöyle dedi: 'Keşke sizin helâk olmanızın sebebi ben olmasaydım (bu bana yeterdi) '.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'i rüyamda gördüm. Bana şöyle dedi: 'muhakkak Allah, Muhammed b. Mukatil'in duası himmetiyle sizden bu felâketi kaldırdı!'

Bir kişi Şiblî'ye geldi, Şiblî kendisine dedi ki: 'Sen necisin?' (Böyle sormak Şiblî'nin âdetiydi ve bunun mânâsı 'senin halin nedir' demektir) . Adam, Şiblî'ye

cevap olarak şöyle dedi: 'Ben, B harfinin altındaki noktayım'. Bunun üzerine Şiblî ona 'Allah senin şahidini helâk etti. Sen nefsine bir kıymet mi veriyorsun?' dedi.

Şiblî konuşmalarının birinde dedi ki: 'Benim zilletim yahudinin zilletini muattal kıldı!'

Deniliyor ki: 'Nefsine kıymet verenin tevazudan nasibi yoktur!'

Ebû Fetih b. Şahref den şöyle rivâyet ediliyor: 'Rüyamda Ali b. Ebî Talib'i gördüm. Ona 'Ya Ebû Hasan! Bana nasihatta bulun!' dedim. Dedi ki: 'Fakirlerin meclislerinde zenginlere tevazu ne güzel yakışır! Eğer bunu Allah'ın sevabına nail olmak için yapıyorlarsa. . '

Bundan daha güzeli Allah'a güvenerek zenginlere karşı fakirlerin böbürlenmesidir.

Ebû Süleyman ed-Dâranî şöyle demiştir: 'Kul nefsini bilmedikçe mütevazi olamaz!'

Ebû Yezid şöyle demiştir: 'Kul, halk arasında kendisinden daha şerli bir kimsenin bulunduğunu sandıkça mütekebbirdir'. Bunun üzerine Ebû Yezid'e denildi ki: 'O halde, kul ne zaman mütevazi olabilir?' Ebû Yezid şöyle **cevap** verdi: 'Kendine bir makam ve değer vermediği zaman. Çünkü rabbini ve nefsini bilmesi nisbetinde insanlar tevazu gösterdiği zaman mütevazi sayılır'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Eğer bütün insanlar beni kendi kendimi düşürdüğüm gibi düşürmek hususunda birleşse buna güçleri yetmez'.

İrve b. Verd şöyle demiştir: Tevazu, şerefin tuzaklarından biridir. Her nimetten ötürü, o nimetin sahibine hased edilir. Ancak tevazu nimeti bunun dışındadır'.

Yahya b. Hâlid el-Bermekî dedi ki: 'Şerefli bir insan ibâdet yaptığı zaman tevazu gösterir. Alçak bir insan ibâdet yaptığı zaman büyür, gururlanır!'

Yahya b. Muaz 'ınalıyla sana karşı kibirlenenlere karşı kibirlenmen tevazunun ta kendisidir!' dedi.

Deniliyor ki: 'Tevazu, bütün insanlarda güzeldir. Fakat zenginlerde daha güzeldir. Kibir bütün insanlarda çirkindir. Fakat fakirlerde daha çirkindir!'

Deniliyor ki: 'Ancak Allah'a karşı zelilliğini kabullenen bir kimse için izzet vardır. Allah'a karşı tevazu gösteren için yücelik, Allah'tan korkan için emniyet, Allah'ın azabından nefsini satın alıp kurtaran için kâr etmek sözkonusudur'.

Ebû Ali el-Cüzcânî (Cürcânî değil) dedi ki: 'Nefis kibir, hırs ve hasedle yoğrulmuştur. Bu bakımdan Allah kimin helâk olmasını irade ederse, ondan tevazu, nasihat ve kanaati meneder. **Allahü teâlâ** bir kimseye hayrı irade ederse, bu hususta ona lütûfta bulunur'.

O halde, kişinin nefsinde kibrin ateşi alevlendiği zaman tevâzu ona yetişir. Allah'ın yardımıyla onu söndürür, kişinin nefsinde hasedin ateşi alevlendiği zaman Allah'ın tevfikiyle nasihat ona yetişip onu durdurur, kişinin nefsinde hırs ateşi alevlendiği zaman, Allah'ın yardımıyla beraber kanaat ona yetişir (ve söndürür) .

Cüneyd-i Bağdâdî'den rivâyet edildiğine göre meclisinde bir cum'a günü şöyle dedi: Eğer bana **Hazret-i Peygamber**'den şöyle dediği rivâyet edilmeseydi sizin için konuşmazdım:

Zamanın sonunda, kavmin önderi en rezilleri olacaktır. 48

Yine Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'Tevhîd ehlinin katında, tevazu, tekebbürdür'.

Umulur ki bu sözden gayesi şudur: Tevazu göstermek suretiyle, kişi nefsini isbatlar, sonra düşürür. Muvahhid bir kimse ise, ne nefsini isbatlar, ne onu birşey olarak görür, ne de onu düşürmeye ve yüceltmeye hasret duyar!

Amr b. Şeybe'den şöyle rivâyet ediliyor: Ben Mekke'de, Safâ ile Merve arasında bulunuyordum. Bir katıra binmiş, önünde hizmetçiler olan bir kişi gördüm. Baktım ki onlar halkı şiddetle uzaklaştırıyorlar. Bir zaman sonra tekrar dönüp Bağdad'a geldim. Köprünün üzerinde iken baktım yalınayak, başı kabak, saçları upuzun bir kişi yanıma geldi. Dikkatle onu süzdüm ve tedkik ettim. O bana 'Sana ne oldu ki beni böyle dikkatle izliyorsun?' deyince, ben **cevap** olarak dedim ki: 'Seni Mekke'de gördüğüm bir kişiye benzettim de ondan. . . ' Bunun üzerine ben ona Mekke'de gördüğüm kişinin sıfatlarını saydım. O bana 'Ben o kişiyim!' dedi. Ona 'Allah sana ne yaptı (ki bu hale gelmişsin?) ' dedim. Dedi ki: 'Halkın tevazu gösterdiği bir yerde yücelik tasladım. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** da halkın yüceldiği bir yerde (başkent Bağdad'ı kasdediyor) beni alçalttı'.

Muğîre b. Müslim dedi ki: 'Biz emirlerimizi tâzim ettiğimiz gibi, İbrahim en-Nehâî'yi de tâzim eder ve kendisinden korkardık. O şöyle derdi: 'Benim Kûfe'nin fakîhi olduğum şu zaman, ne kötü zamandır!'

Atâ es-Sülemî, gök gürültüsünü duyduğu zaman yerinden kalkar, otururdu. Sanki doğum sancıları çeken bir kadın gibi karnını tutar ve derdi ki: 'Bu yıldırımlar benim hatamdan dolayı size isabet ediyor! Keşke Atâ ölseydi de insanlar rahat etseydi!'

Bişr el-Hafî şöyle demiştir: 'Dünya âşıklarına selâm vermemek suretiyle onları selâmette bırakınız!' Yani onlara selâm vermemek, sizin için, selâm vermekten daha selâmetlidir.

Bir kişi, Abdullah b. Mübarek için dua etti ve dedi ki: 'Sen neyi umarsan Allah onu sana versin!' Bunun üzerine İbn-i Mübârek o kişiye dedi ki: 'Ummak, mârifetten sonra olur! Mârifet bende ne gezer!'

Kureyşlilerden bir cemaat, günün birinde Selman-ı Fârisî'nin yanında övündüler. Selman şöyle dedi: Takat ben necis bir damla sudan yaratıldım. Sonra iğrenç bir leşe dönüşeceğim. Sonra mizana geleceğim, Eğer mizanım ağır basarsa ben şerefliyim. Eğer hafif olursa ben alçak ve kötüyümdür. '

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Biz keremi takvada, zenginliği yakînde ve şerefi tevazuda bulduk!7

Kerîm olan Allah'tan hüsnü tevfîkini talep ederiz!

30) Müslim

31) Ukaylî, Zuafâ; Beyhakî, Şuab'ul-Îman

32) Begavî, İbn Kaniğ ve Taberî

33) Bezzâr

34) Irâkî bu hadisin aslına rastlamadığını söylemektedir.

35) Rasûl, kendisine müstakil şeriat verilen peygamber demektir. Başka bir tâbirle Rasûl, ümmet sahibi peygamber demektir. Nebî ise müstakil bir şeriata sahip değildir, kendisinden önceki peygamberin şeriatıyla amel eder. Hazret-i Dâvud'un, Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) şeriatıyla amel ettiği gibi.

36) Ebû Yâ'lâ, (Hazret-i Aişe'den) ; Taberânî, (İbn-i Abbâs'tan)

37) İbn Eb'id-Dünya, (mürsel olarak)

38) Taberânî, (mevkuf olarak)

39) Taberânî ve Hâkim

40) Beyhakî

41) İsfehanî, Terğib ve Terhib

42) Irâkî, hadîsi bu şekilde görmediğini kaydeder. Ancak Ebû Dâvud ve Tirmizî **Hazret-i Peygamber**'in cüzzamlı bir kimse ile oturup yemek yediğini belirten bir hadîs rivâyet etmişlerdir.

43) Hadîs-i Garib'dir.

44) Hadîs-i Garib'dir.

45) Hadîs-i Garib'dir.

46) Ebû Nuaym, Hilye

47) Yani her biri peygamberin ve Mü'minlerin kendi üzerinde durmalarını istedi, ancak Musul'un yakınında bulunan Cûdî dağı böyle bir şerefe kendisinde liyakat görmediğinden o şerefe nâil oldu.

48) Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den)

Kibir'in Hakikati ve Âfetleri

Kibir, zâhir ve bâtın diye iki kısma ayrılır. Bâtınî kibir, nefiste yaratılmış bir ahlâktan ibarettir. Zâhirî kibir ise, âzalardan çıkan hareketlerdir. Bâtınî ahlâka kibir ismini vermek daha uygundur. Zâhirî hareketler ise, o bâtınî ahlâkın meyveleridir. Kibir, o hareketleri gerektirir. Bunun için kibir âzalarda ortaya çıktığı zaman denir ki; 'filân adam kibirlendi'. Ortaya çıkmadığı zaman denir ki 'Nefsinde kibir vardır'. Bu bakımdan asıl olan nefisteki ahlâktır. O da nefsini, kendisine karşı gururlandığı kimseden üstün görmeye meyledip yönelmek demektir; zira kibir, kendisine karşı kibir taslayan kimseyi ve kibir âfetini gerektirir. Böylece ileride geleceği gibi kibir, ucubtan ayrılır; zira ucub, ucba kapılanın gayrisini gerektirmez. Eğer insandan başka hiçbir şey yaratılmamış ise, o insanın ucba kapılması düşünülebilir. Fakat bu takdirde mütekebbir olması düşünülemez. Ancak başkasıyla beraber olursa ve kemâl sıfatlarında nefsini onun üstünde görürse mütekebbir olabilir. Mütekebbir olmak için nefsini büyük sanması kâfi gelmez; zira kişi bazen nefsini büyük görür, fakat başkasını nefsinden daha büyük veya nefsine eşit görür:

Bu bakımdan ona karşı gururlanmaz. Başkasını hakir sanması da kibirli olmasını gerektirmez. Çünkü bununla beraber başkasını nefsinin dengi olarak görürse kibirlenmez. Mütekebbir olması için nefsine bir makam, başkasına da başka bir makam görmesi, sonra nefsinin makamını başkasının makamından üstün sayması gereklidir. Bu **üç** şey tahakkuk ettiği anda İnsan oğlunda kibir ahlâkı oluşur.

Bunun mânâsı 'Böyle görmek kibri yok eder' demek değildir. Aksine bu görgü ile bu inanç artar. İnsanın kalbinde bir hazırlanma, bir sarsıntı, bir sevinç ve inandığına yönelme meydana gelir. Bundan dolayı da nefsinde azizleşir. İşte bu izzet, bu sarsıntı ve inanca olan bu yöneliş kibir ahlâkıdır. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben azametin üfürüşünden sana sığınırım. 49

Hazret-i Ömer de şöyle demiştir: 'Senin, Süreyya yıldızına varacak kadar şişmenden korktum'. Bu sözü sabah namazından sonra vaaz vermek için izin isteyen kişiye söylemiştir.

Sanki insan, nefsini bu gözle gördüğü zaman büyür, şişer, galip olduğunu düşünür. Bu bakımdan kibir, inançlardan doğup nefiste oluşan durumdan ibarettir. Buna aynı zamanda 'izzet ve taazzum' da denir.

İbn-i Abbâs 'Kendilerine (Allah'tan) gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin kalplerinde ancak tekebbür var. Onlar, o tasarladıkları büyüklüğe asla eremiyeceklerdir' (Mü'min/56) ayetinin tefsirinde 'O bir büyüklüktür ki onlar ona yetişemezler' demiştir

Görüldüğü gibi İbn-i Abbâs, kibri, azamet'le tefsir etmiştir. Sonra bu 'izzet taslamanın' meyveleri zâhirde ve bâtında birtakım amellerin olmasını gerektirir. Buna da 'kibir' ismi verilir. Çünkü ne zaman yanında kıymeti başkasına nisbeten artarsa, kendi altındakini tahkir eder, alaya alır. Onu nefsinden uzaklaştırır. Onunla oturmaya tenezzül etmez. Onunla yemeye yanaşmaz. Eğer gururlanması daha fazla kabarırsa, o kimsenin huzurunda elpençe divan durmasını ister.

Eğer bundan daha şiddetli ise, onu çalıştırmaktan bile kaçınır. Huzurunda durmasını bile lâyık görmez. Eşiğinde hizmet etmesini uygun görmez. Eğer bundan da aşağı ise onunla aynı yere gelmekten kaçınır. Yolun dar yerlerinde onun önüne geçmek ister. Mahfellerde onun üstünde oturmak ister. Onun kendisine selâm vermesini bekler. İhtiyaçlarının yerine getirilmesi hususunda onun kusur edeceğini uzak bir ihtimal sayar. Böyle bir durum vâki olursa hayret eder. Eğer o kendisiyle mücadele ederse veya münazaraya davet ederse, ona **cevap** vermeye bile tenezzül etmez. Eğer vaaz ederse, kabul etmekten kaçınır. Eğer kendisi ona vaaz ederse şiddetle hareket eder. Eğer adam kendisine **cevap** verirse, cevabından öfkelenir. Eğer öğretirse, öğrencilere şefkat göstermez. Onları zelil sayar, kovar. Onlara karşı minnet gösterir. Onlardan hizmet bekler. Halk tabakasına, merkeplere bakıyormuş gibi bakar. Bunu da onları cahil ve hakir sayması sebebiyle yapar.

Kibirden kaynaklanan amel ve hareketler pek çoktur, sayılamayacak kadar fazladır. Bu bakımdan onları teker teker saymaya gerek yoktur. Çünkü onlar meşhur hareketlerdir. İşte kibir budur. Kibrin âfeti büyük gailesi korkunçtur, kibir konusunda halkın havass tabakası bile helâk olmuştur. Âbidler, zâhid ve âlimler bile çok az kibirden kurtulurlar. Halk tabakası nasıl kurtulacaktır? Kibrin âfeti nasıl büyük olmasın? **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kalbinde zerre kadar kibir olan bir kimse cennete giremez!

Kibir, kul ile diğer müslümanların arasına bir perde gibi gerildiğindendir ki cennete girmeye perde olur! Cennetin kapıları güzel ahlâktır. Kibir ve nefsi büyük görme, bütün o kapıları kapatır. Çünkü mağrur bir insanda zerre kadar büyüklük oldu mu kendi nefsine sevip istediğini Mü'minlere istemeye muktedir olamaz. Muttakîlerin ahlâkının başı olan tevazuya, kalbinde zerre kadar gurur bulunan kimse güç yetiremez. Yine kalbinde gurur bulunduğu takdirde kindarlığı terketmeye muktedir olamaz. Kalbinde gurur oldu mu doğruluğa devam etmeye, öfkeyi terketmeye, öfkesini yutmaya muktedir olamaz. Hasedi terketmek, güzel nasihatta bulunmak, nasihati kabullenmek, halkla istihza etmek ve halkın gıybetinde bulunmaktan kurtulmak da -eğer kalbinde gurur varsa- mümkün değildir. Bu hususu uzatmak mânâsızdır. Bu bakımdan büyüklük taslayan ve kibirlenen bir kimse kibrini korumak için o kötü huylara muhtaçtır. Kibrinin elinden gitmesinden korkarak güzel huyları edinmekten uzak durur.

İşte bu hikmetten dolayı kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremez. Kötü ahlâkların biri diğerini getirir. Bazısı şüphesiz diğer bir kısmını çağırır. Kibrin en şerli çeşidi ilimden istifade etmekten, hakkı kabullenmekten ve hakka itaat etmekten insanı alıkoyan kısmıdır, kibir hususunda birçok âyet vârid olmuştur ki o ayetlerde, hem kibrin, hem de kibirlenenlerin zemmi vardır.

Ayetler

O zâlimlere ölüm dalgaları içinde, melekler de ellerini uzatmış 'Haydi canlarınızı verin, Allah'a karşı hak olmayanı söylemiş olduğunuz ve Allah'ın ayetlerine büyüklük tasladığınız için bugün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız' (derken) onların hâlini bir görsen! (En'âm/93)

'Girin cehennemin kapılarından! Ebediyyen kalmak üzere. . . İşte bak! Büyüklük taslayanların yeri ne kötüymüş' denildi. (Zümer/72)

Sonra **Allahü teâlâ** haber verdi ki cehennem ehlinin, azap yönünden en şiddetlisi, Allah'a karşı en şiddetli şekilde mütekebbir olanıdır.

Sonra her milletten Rahmân'a karşı en fazla karşı geleni ayıracağız. (Meryem/69)

Ama âhirete îman etmeyenlerin kalpleri inkârcıdır, onlar büyüklük taslarlar. (Nahl/22)

Sen, o zâlimleri, rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarken bir görsen! Zayıf düşürülenler, büyüklük taslayanlara 'Siz olmasaydınız muhakkak biz îman ederdik!' derler. (Sebe/31)

Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir. (Gafir/60)

Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, ayetlerimden uzaklaştıracağım. (A'raf/146)

Bu ayetin tefsiri hakkında şöyle denilmiştir: 'Kur'ân'ı anlamayı onların kalplerinden söküp alacağım'. Bazı tefsirlerde de 'Onların kalplerini melekût âleminden perdeleyeceğim' diye kayıtlıdır.

İbn Güreye şöyle der: "Bu 'Onların kalplerini ayetlerim hakkında düşünmekten ve ayetlerimden ibret almaktan uzaklaştıracağım' demektir".

Bu sırra binaen Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle der: 'muhakkak ekin düzlüklerde yeşerir. Tümsekler üzerinde bitmez. Hikmet de böyledir. Mütevâzi bir kimsenin kalbinde müsbet bir tesir yapar. Mağrur bir kimsenin kalbinde yapmaz. Görmez misin? Başını tavana yükseltenin başı kırılır. Başını eğen bir kimseyi ise tavan gölgelendirir ve korur'.

Bu Hazret-i Îsa tarafından, mağrur kimseler için söylenmiş bir misâldir. Mağrurların hikmetten nasıl mahrum olduklarını gösterir. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hakkın inkârının, kibrin tarifinde ve hakikatinin keşfedilmesinde olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur:

Kibir, o kimsenin hareketidir ki hakkı inkâr eder ve halkı hakir görür. 50

49) Daha önce geçmişti.

50) Müslim

Kimlere Karşı Kibirlenildiği, Kibir'in Dereceleri, Kısımları ve Neticeleri

Kendisine karşı kibir taslanan ya Allah'tır veya O'nun rasûlleri veya diğer mahlûkatıdır. İnsan oğlu pek zâlim ve pek câhil olarak yaratılmıştır. Bazen halka karşı kibir taslar, bazen yaradana karşı. . . Bu bakımdan kibir, kendisine karşı kibir taslanana nisbeten **üç** kısımdır:

Birincisi: Allah'a karşı kibirlenmektir. Bu, kibir çeşitlerinin en fâhişi ve çirkinidir. Bunu katıksız cehalet ve haddi bilmemezlikten başka kabartan bir sebep yoktur. Nitekim Nemrud da böyle yapmıştır. Nemrud, göklerin rabbiyle çarpışmayı, nefsinde tasarlıyordu. Nitekim câhillerden müteşekkil bir cemaattan da bu durum hikâye edilmektedir. Rubûbiyyet iddia eden Firavun ve benzerinden de hikâye edildiği gibi. . . Firavun, kibrinden dolayı 'Ben sizin en yüce rabbinizim' (Nâziât/24) dedi; zira Firavun Allah'a kul olmayı bir türlü nefsine yediremedi ve bunun için **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, küçülmüş kimseler olarak cehenneme gireceklerdir. (Mü'minûn/30)

Kâfirlere 'Rahman'a secde edin' denildiği zaman 'Rahman ne imiş? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç' derler ve bu onların nefretini artırır. (Furkan/60)

İkincisi: Peygamberlere karşı gururlanmaktır. Nefsin kendisi gibi bir beşere itaat etmeye tenezzül etmemesi ve böbürlenmesi bakımından bu kibir oluşup meydana gelir. Bu kibir bazen kişiyi düşünmekten ve görmekten uzaklaştırır, dolayısıyla kişi gururundan ötürü cehalet karanlığında kalır. Davasında haklı olduğunu sanarak peygamberlere itaat etmekten imtina eder. Bazen de bildiği halde itaat etmez. Bilmesine bilir, fakat nefsi bir türlü kendisine hakka teslim olmak hususunda itaat etmez. Peygamberlere tevazu göstermek sadedinde râm olmaz. Nitekim **Allahü teâlâ** onların sözlerinden hikaye ederek şöyle buyurmaktadır:

Bizim gibi iki insana mı îman edelim? (Mü'minûn/47)

Siz ancak bizim gibi bir beşersiniz. (İbrahim/10)

Eğer sizin gibi bir insana itaat edecek olursanız o takdirde siz mutlaka ziyana uğrayanlarsınız demektir. (Mü'minûn/34)

'Bize melekler indirilmeliydi, yahut rabbimizi görmeli değil miydik?' dediler. Yemin olsun ki onlar nefislerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir azgınlıkla haddi aştılar. (Furkan/21)

'Ona bir melek indirilmeli değil miydi?' dediler. (En'âm/8) Firavun da Allah'ın haber verdiği bir hâdisede şöyle diyor:

Yahut da beraberinde (kendisine yardım edecek ve kendisini tasdik edecek) melekler gelmeli değil miydi? (Zuhruf/53)

O (Firavun) ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve bize döndürülmeyeceklerini sandılar. (Kasas/39)

Firavun, Allah'a ve bütün peygamberlere karşı büyüklük tasladı. Vehb der ki: Musa (aleyhisselâm) Firavun'a Îman et de senin sultanlığın senin olsun!' dedi. Firavun, Hazret-i Mûsa'ya 'Bana mühlet ver ki Hâman'la müşavere edeyim!' dedi. Bunun üzerine Hâman'la istişare etti. Hâman ona 'Sen ibâdeti yapılan bir rab olduğun halde, ibâdet yapan bir kul olursun!' dedi. Bunun üzerine Firavun, Allah'a itaat etmekten ve Hazret-i Mûsa'ya uymaktan kaçındı.

Allahü teâlâ'nın haber verdiği gibi, Kureyşliler **Hazret-i Peygamber**'e karşı şöyle dediler:

Şu Kur'ân iki şehirden (Mekke ve Tâif'ten) bir büyük adama (mal ve mevkii büyük bir kimseye) indirilseydi ya! (Zuhruf/31)

Katâde der ki: Mekke ve Taif in büyüğü, Velid b. Muğire ile Ebû Mes'ud es-Sakafî idiler. Kureyşliler reislik bakımından **Hazret-i Peygamber**'den daha büyük olanı aradılar. Çünkü **Hazret-i Peygamber** yetim bir çocuktu. 'Allah onu nasıl peygamber olarak bize gönderir?' diye itirazda bulundular. **Allahü teâlâ** da

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? (Zuhruf/32)

Böylece biz onların kimini kimiyle denedik ki 'Allah aramızdan şunlara mı lütfu lâyık gördü?' desinler. (En'âm/53)

Onları fakir gördükleri, onların mânen ilerlemelerini uzak saydıkları için böyle diyorlardı. Kureyşliler **Hazret-i Peygamber**'e 'Biz nasıl senin yanında otururuz? Zira senin yanında şunlar vardır!' diyerek fakir müslümanlara işaret ettiler. Fakirliklerinden dolayı onları alaya aldılar. Onlarla bir arada oturmaktan böbürlendiler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şu âyeti indirdi:

Sabah akşam rablerinin rızasını dileyerek O'na dua edenleri kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk yok ki onları kovup da zâlimlerden olasın! (En'âm/52)

Nefsini, sabah akşam rızasını dileyerek rablerine dua eden kimselerle beraber tut! Gözlerin, dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın! (Kehf/28)

Allah onların cehenneme girdikleri zaman hayrete kapıldıklarından haber verdi; zira onlar cehennemde dünyada alaya aldıkları kimseleri görmediler ve dediler ki: 'Bize ne oluyor ki, biz, şerirlerden saydığımız birtakım kişileri görmemekteyiz?'

Deniliyor ki: 'Onlar bu kişilerle, Ammar, Bilâl, Süheyb ve Mikdad'ı kastediyorlar'.

Başka bir grup vardır ki anlamış, fakat kibir onu itiraf etmekten alıkoymuştur. **Allahü teâlâ** onlardan haber vererek şöyle buyurmuştur:

Ne zaman ki onlara Allah tarafından yanlarında bulunan (Tevrat) ı doğrulayıcı bir Kitab (Kur'ân) geldi, daha önce inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken o bildikleri kendilerine gelince onu inkâr ettiler. (Bakara/89)

Vicdanları, onları (n doğruluğuna) kanaat getirdiği halde sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler. (Neml/14)

Bu gurur, Allah'a karşı taslanan gurura yakındır. Her ne kadar tehlike bakımından ondan aşağı ise de. . . Fakat bu da Allah'ın emrinin kabulüne karşı bir gururdur. **Hazret-i Peygamber**'e karşı tevazu göstermekten kaçınmaktır.

Üçüncüsü: Kullara karşı kibirlenmektir. Bu kibirlenme, onlara karşı nefsini büyütme, başkasını nefsinden hakir görmekle meydana gelir. Dolayısıyla nefsi onlara itaat etmekten imtina eder, onlara karşı böbürlenmeye kalkışır. Onlarla istihza eder. Onları küçümser. Onlarla eşit olmaktan kaçınır.

Gururun bu derecesi, her ne kadar **birinci** ve **ikinci** dereceden, tehlike bakımından, daha ehven ise de bunun da iki yönden tehlikesi büyüktür.

1. Kibir, kendisini galip görmek, büyüklük taslamak, yücelik iddia etmektir. Bu ancak kâdir olan sultana lâyık olan bir vasıftır. Hiçbir şeye kudreti yetmeyen âciz, zayıf ve başkasının mülkü olan kula gelince, o nerede, kibir taslamak nerede? Bu bakımdan kul, ne zaman kibirlenirse muhakkak Allah'ın celâlinden başka birşeye yakışmayan bir sıfat hususunda Allah ile mücadele etmiş olur.

Bunun misali şudur: Hizmetçi, sultanın tacını alır, başına koyar, padişahın tahtına oturur. Böyle yapan bir hizmetçi büyük bir cezaya müstehaktır. Bu hizmetçiye mahrumluk ve azaba hedef olmak yakışır. Efendisine karşı cüreti ne kadar da fazladır! Yapmış olduğunun çok çirkin olduğu meydandadır. Bu duruma **Allahü teâlâ**'nın (bir hadîs-i kudsîdeki) sözüyle işaret edilmiştir:

Büyüklük benim izârımdır, kibir benim ridamdır. Bu bakımdan bu iki sıfat hususunda benimle mücadele edenin belini kırarım.

Yani bu benim sıfatımın özelliğidir. Ancak bana lâyıktır ve bana yakışır. Bu hususta mücadele eden bir kimse benim sıfatlarımdan biri hakkında mücadele etmiş olur.

Hâl bu iken kullarına karşı kibirlenmek O'ndan başkasına yakışmaz. Bu bakımdan O'nun kullarına karşı böbürlenen O'na karşı cinayet işlemiş olur; zira sultanın özel hizmetkârını rezil etmek isteyen ve onları çalıştırmak talebinde bulunan, onlara karşı böbürlenen, sultanın onlara karşı yapacaklarını yapmış olur. Bu bakımdan böyle bir kimse sultanın bir kısım emirlerinde sultan ile mücadele ediyor demektir. Her ne kadar bu kimsenin derecesi sultanlık tahtının üzerinde oturan bir kimsenin derecesine varmamış ve sultanlık yapmaya yetişmemiş ise de. . . Bu bakımdan bütün insanlar Allah'ın kullarıdır. Onlara karşı azamet ve kibriya, ancak Allah'ın hakkıdır. O halde, Allah'ın kullarından birine karşı böbürlenen bir kimse, Allah'ın hakkında Allah ile mücadele etmiş olur.

Evet! Bu mücadele ile Nemrud ve Firavun'un mücadelesi arasındaki fark, aynen sultanın birtakım kölelerini küçük görüp çalıştıran bir kimsenin sultan ile mücadele etmesi ile sultandan yönetimin esasını almak isteyenin mücadelesi arasındaki fark gibidir.

2. Gurur rezaleti artan bir kimse Allah'ın emirlerinde Allah'a muhalefet etmeye çağırır. Çünkü gururlanan bir kimse, Allah'ın kullarından birinden hakkı dinlediği zaman, onu kabul etmekten istinkâf kaçınır. Derhal onu inkâra kalkışır. Bu sırra binaen dinî meselelerde münazara edenleri görürsün ki 'dinin sırlarını araştırıyoruz' martavalını savururlar. Sonra onlar mağrur kimselerin inkâr ettiği gibi, hakkı inkâr ederler. Onlardan birinin diliyle hak vuzuha kavuştuğu zaman diğeri onu kabul etmez. Derhal onu inkâra kalkışır. Gücünün yettiği hilelerle onu bertaraf etmeye yeltenir. Böyle yapmak kâfirlerin ve münafıkların ahlâkındandır; zira **Allahü teâlâ** onları vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

İnkâra sapanlar dediler ki: 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyiniz! O okunurken gürültü çıkarınız! Belki (böylece) ona üstün gelirsiniz'. (Fussilet/26)

Hasmını mağlup etmek ve susturmak için mücadele eden, hakkı elde etmeye fırsat bulduğu zaman bu fırsatı değerlendirmeyen bir kimse bu kötü ahlâkta onlara katılmış ve ortak olmuştur. Böylece kibirlenme, mütekebbir insanı nasihati kabul etmekten alıkoyar.

Ona 'Allah'tan kork' denildiği zaman gururu, kendisini günaha sürükler. (Bakara/206)

Hazret-i Ömer bu âyeti okuduğu zaman İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn! (Biz Allah içiniz ve Allah'a döneceğiz) demek suretiyle zikredeceği hâdisenin büyük bir musibet olduğuna işaret ederek şöyle demiştir: "Bir kişi (halk arasında) kalkıp 'emr-i bilma'rûf yaptı ve öldürüldü. Başka biri kalktı. Öldürenlere şöyle haykırdı: 'İnsanlardan adaleti emreden kimseleri mi öldürüyorsunuz?'

Bunun üzerine, mağrur kişi, hem kendisine muhalefet edeni, hem de kendisine iyiliği emredeni, gururundan ötürü öldürdü!"

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Günah bakımından kişiye 'Allah'tan kork' denildiği zaman böyle diyene 'Sen kendi nefsine karış ve kendini düzelt!' diye karşılık vermek yeter de artar bile!"

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , bir kişiye 'Sağ elinle ye!' deyince o kişi 'Benim sağ elimle yemeye gücüm yetmiyor!' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Gücün yetmesin!' dedi. O kişiyi sağ eliyle yemekten gururu menetmişti. Râvî der ki: 'Bu kişinin, **Hazret-i Peygamber**'in bedduasından sonra artık sağ elini kaldırmaya gücü yetmedi'. 51

Durum bu iken kişinin halka karşı gururlanması büyük bir musibettir. Çünkü kişinin bu tür gururu kendisini Allah'ın emrine karşı gelmeye dâvet eder. İblis'i ve onun durumlarını **Allahü teâlâ** insanlar ondan ibret alsın diye kibir ve gurur'a misal olarak beyan buyurmuştur. Çünkü İblis şöyle demiştir:

Ben ondan (Âdem'den) daha hayırlıyım! (Sad/76)

İşte İblis'in bu gururu, soy ve mezheble olan bir gururdur. Bu bakımdan İblis'in bu gururu Allah'ın emir buyurduğu secde'yi yapmaktan kendisini menetmiştir. Oysa bu gururun başlangıcı Âdem'e (aleyhisselâm) karşı idi ve ona karşı olan kininden kaynaklanmıştı. Dolayısıyla İblis'i Allah'ın emrine karşı gelmeye sürükledi ve bu da ebediyyen İblis'in helâk olmasına sebep oldu.

İşte kibir ve azamet taslamanın âfetlerinden biri olan bu âfet, âbidler için büyük bir tehlike teşkil etmektedir ve bunun için de **Hazret-i Peygamber**, kibri bu iki âfetle izah buyurmuştur. Çünkü Sâbit (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben öyle bir kişiyim ki senin gördüğün gibi, güzellik (iyi giyinmek) bana sevdirilmiştir! Acaba bu güzellikleri takmam kibirden sayılır mı?' diye sorunca,

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Hayır sayılmaz! Fakat kibir, hakka tecavüz eden ve insanları hakir gören bir kimsenin hareketidir. 52

Bu söz 'Hakkı reddeden mütekebbir olur!' şeklinde de vârid olmuştur.

Hadîs-i şerifteki 'Gemise'n-nâse' cümlesinin mânâsı 'Onlarla alay eder! Onlar kendisi gibi veya kendisinden daha hayırlı oldukları halde hakir sayar' demektir.

İşte **birinci** âfet budur! 'Sefihe'l-hakka' ibaresinin mânâsı ise, 'hakkı reddetmek' demektir. Bu da **ikinci** âfettir. Bu bakımdan kendisini müslüman kardeşinden daha hayırlı gören, o kardeşini hakir sayan, onunla alay eden, ona küçük bakan veya bildiği halde hakkı reddeden bir kimse, insanlara karşı kibirlenmiş demektir. Allah'a boyun eğmekten çekinen, Allah'a ibadet etmek ve peygamberlerine tâbi

olmak suretiyle Allah'a tevazu göstermekten imtina eden bir kimse ise Allah'a ve Allah'ın peygamberlerine karşı kibirlenmiştir!

51) Müslim

52) Müslim, Tirmizî

Ne ile Kibir Yapılır?

Kişi ancak nefsini büyük saydığı zaman kibirlenebilir. Nefsini de ancak kemâl sıfatlarından bir sıfata sahip olduğuna inandığı zaman büyütür. Bunun özü, dinî veya dünyevî bir kemâle dönüşür. Dinî kemâl, ilim ve ameldir. Dünyevî kemâl ise neseb, güzellik, kuvvet, mal ve yardımcıların çokluğudur. Bu bakımdan bunlar yedi sebeptirler:

1- İlim

Âlimlerin gururlanması pek çabuk olduğu için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: İlmin âfeti, gururlanmaktır'53

Bu bakımdan âlim bir kişi, durmadan ilminin izzetiyle büyüklük taslar. Nefsinde ilmin cemâl ve kemâlini sezer. Nefsini büyütür. Halkı küçültür. Halka hayvan nazarıyla bakar. Onları cehaletle niteler. Onların kendisine selâm vermelerini bekler. Eğer onlardan biri ona selâm verirse veya onun selâmını güler yüzle karşılarsa veya onun önünde ayağa kalkarsa veya onun çağrısına icabet ederse, bütün bunları o adamın yapmak zorunda olduğu bir vazife olarak telâkki eder ve teşekkür etmesini gerektiren bir nimet olarak görmez ve onların hepsinden daha üstün olduğuna inanır. Onlar için kendisi gibi bir insanın yapmayacağı şeyleri onlara yapmış olduğunu sanır. Kendisine kölelik yapmalarını ve hizmetine koşmalarını, iyilik yapmasına karşı böylece teşekkür borçlarını edâ etmelerini uygun ve münasib bulur! Oysa durum hiç de onun zannettiği gibi değildir. Çoğu zaman o insanlar ona iyilik yapar da o onlara yapmaz! Onu ziyaret ederler, o onları ziyaret etmez. Hastalandığı zaman, ona ziyarete giderler, o onların hastalarını sormaz. İnsanlardan onunla ihtilât edenin kendisine hizmet etmesini talep eder. İhtiyaçlarında onların yardımcı olmasını ister. Eğer o bu hizmette kusur ederse, onun hareketini şiddetle kınar. Sanki insanlar onun kölesi veya ücretli hizmetkârlarıdır! Sanki ilim öğretmesi, onlara yapmış olduğu bir iyiliktir. Onların üzerine kendi haklarını yüklenmiş sayar.

İşte buraya kadar söylediklerimiz, dünya ile ilgili olan şey hakkındadır.

Âhiret işlerinde ise onlara karşı şöyle kibirlenir: Nefsini Allah katında onlardan daha yüce ve daha üstün görür. Kendi nefsinden daha fazla onların helâk olmasından korkar. Onlar için ümit ettiğinden daha fazlasını nefsi için ümit eder! Böyle bir kimseye âlim demektense cahil demek daha evlâdır. Hakiki ilim odur ki, insan onunla hem nefsini, hem de rabbini tanır. Akibetin tehlikesini, Allah'ın âlimlere karşı olan delilini, buradaki ilim tehlikesinin büyüklüğünü bilir. Nitekim bu durum, ilimle kibri tedavi etme bahsinde gelecektir. Böyle bir ilim, korkuyu, tevazuyu, kalp huzurunu artırır. Bütün insanları kendisinden daha hayırlı görmesini gerektirir. Çünkü ilimden ötürü kendisinin aleyhindeki **Allahü teâlâ**'nın hüccet ve delili daha büyük, ilim nimetinin şükrünü ifa etmekteki kusuru daha korkunçtur.

Bu sırra binaen Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İlmen gelişen bir kimse o nisbette acı duyar!'

Hakîkaten bu hüküm, Ebu'd Derda'nın dediği gibidir.

Soru: Bazı insanlar neden, ilimden dolayı daha fazla gururlanırlar, nefislerinden emin olurlar?

Cevap: Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi: Hakîkî değil de ancak zâhirde ilim denilen şey ile meşgul olmasıdır. Gerçek ilim, o ilimdir ki kul onunla hem rabbini, hem nefsini tanır. Allah ile mülâki olmaktaki ve Allah'tan uzaklaşmaktaki işin tehlikesini anlar. Böyle bir ilim insana kalp huzuru ve tevazu verir. Gururu ve nefsinden emin olmayı değil!

Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkarlar. (Fâtır/28)

Bunun ötesi tıp, hesap, lûgat, şiir, nahiv, husumetleri ayırdetmek, mücadelelerin yolları gibi ilimler ise, insan bunlara tam mânâsıyla hazırlanıp dolduğu zaman, bununla beraber kibir ve münafıklık doğar. Bunlara sanatlar demek, ilimler demekten daha evlâdır. İlim, kulluğun ve rabbin mârifeti ve ibâdetin yolu demektir. Böyle bir ilim, çoğu zaman insana tevazuu telkin eder.

İkincisi: Kulun kötü ahlâklı, alçak nefisli, habis niyetli olduğu halde ilme dalmasıdır; zira kul önce nefsinin temizlenmesi ve çeşitli mücahedelerle kalbinin takviyesi ile meşgul olmamıştır. Nefsini rabbine ibâdete alıştırmamıştır. Böylece cevheri kirli kalmıştır. Bu takdirde, hangi ilim olursa olsun ilme daldığı zaman, ilim onun kalbinde kirli bir konak bulur. İlmin meyveleri, güzel olarak çıkmaz. Hayırda eseri görünmez olur.

Vehb, bunun için şu darb-ı meseli zikrederek şöyle demiştir: İlim yağmur gibidir. Gökten tatlı ve berrak olarak iner. Ağaçlar onu damarlarıyla çeker. Onu tadları nisbetinde değiştirirler. Acı ağaçta o su gittikçe acılaşır, tatlıda ise gittikçe tatlılaşır. İlim de böyledir kişiler onu hıfzederler. Himmetleri ve hevâ-i nefisleri nisbetinde onu değiştirirler. Mağrur bir kimsenin gururu, mütevazi bir kimsenin de tevazusu artar. Çünkü cahil olduğu halde himmeti ve maksadı kibir olan bir insan, ilmi hıfzettiği zaman, kendisiyle mağrurlanacak bir şeyi elde etmiş olur, kibri daha da artar, kişi, cehaletiyle beraber korktuğu zaman ilmi gelişirse, Allah'ın kendisine karşı delilinin daha da kuvvet bulduğunu bilir. Böylece korkusu, zillet ve tevazusu gittikçe artar. Bu bakımdan ilim, kendisiyle kibirlenilen şeylerin en büyüklerindendir. Bunun için de **Allahü teâlâ**, peygamberine şöyle buyurmuştur:

Mü'minlerden sana tâbi olanlara karşı tevazu kanadını indir. (Şuarâ/215)

Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, etrafından dağılır giderlerdi. (Âl-i İmrân/159)

Velî kullarını vasıflandırırken de şöyle buyurmuştur:

Mü'minlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı şiddetlidirler. (Muhammed/29)

Hazret-i Abbas'ın rivâyet ettiği hadîste, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir kavim gelecektir. Kur'ân'ı okuyacaklar fakat Kur'ân onların boğazlarından aşağı inmeyecektir. Onlar 'Biz Kur'ân'ı okuduk! Bizden daha iyi okuyan ve bizden daha fazla bilen var mıdır?' diyeceklerdir!

Hazret-i Peygamber bunu söylerken dönüp ashâbına baktı ve şöyle dedi:

Onlar sizlerdendir! Onlar ateş yakıtlarının ta kendisidir!54

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sakın âlimlerin mağrurlarından olmayınız. Aksi takdirde ilminiz cehaletinize karşılık veremez'.

Bunun içindir ki Temim ed-Dârî, Hazret-i Ömer'den kıssalar anlatmak hususunda izin istedi. Hazret-i Ömer de izin vermekten imtina etti ve şöyle dedi: 'Kıssalar anlatman boğazlanmandır'. Yani senin için tehlikelidir.

Başka bir kişi, bir namazdan sonra halka nasihat etmek hususunda izin istedi. Hazret-i Ömer şöyle dedi: 'Süreyya yıldızına yetişecek kadar büyüklenmenden korkuyorum'.

Huzeyfe b. Yemân (radıyallahü anh) bir cemaata namaz kıldırdı. Selâm verdikten sonra şöyle dedi: 'Siz benden başka bir İmâm arayınız veya tek başınıza namaz kılınız! Çünkü ben nefsimde 'Bu cemaatin içinde benden daha iyisi yok' kanâatinin varlığını müşahede ettim'.

Huzeyfe gibi bir sahabî'nin bundan sâlim kalmaması sözkonusu olduğuna göre, acaba bu ümmetin zayıfları nasıl bundan sâlim kalabilir? Yeryüzünde kendisine âlim denmeye lâyık olan ve ilmin gururu ve büyüklüğü kendisini harekete geçirmeyen bir kimse pek nadirdir. Eğer böyle bir kimse bulunursa, bu kimse zamanının sıddîkıdır. Ondan ayrılmak hiç uygun düşmez. Ona bakmak ibâdet olur. Onun nefeslerinden, durumlarından istifade etmek de ayrı bir fazilet!

Eğer biz böyle bir kimseyi bilmiş olsaydık Çin'in en uzak yerinde olsa bile ona giderdik ki bereketi bizi kaplasın. Güzel sîret ve ahlâkı bize geçsin! Böyle biri nerede? Zamanın sonlarında bunların benzerlerinin bulunması ne mümkün! Onlar ikbâl ve devlet sahibi idiler. Sahabenin asrında ve onu takip eden asırda (tâbiîn asrında) son buldu. Bizim zamanımızda bu hasletin bu ümmetten alındığına dahi üzülecek bir âlimin bulunması bile enderdir. Evet! Böyle bir âlim de ya yoktur veya pek enderdir.

İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecektir ki o zamanda sizin şu anda üzerinde bulunduğunuzun onda birini tutan bir kimse kurtulur.

Eğer **Hazret-i Peygamber**'in bu müjdesi olmasaydı, muhakkak bizim için -Allah korusun- ümitsizlik deryasına düşmek, bu kötü amellerimizle beraber uygun olurdu.

Acaba ashâbın üzerinde bulunduğunun onda birine sarıldığımıza dair kim bize teminat verebilir? Keşke biz, onların yaptıklarının yüzde birini yapmış olsaydık! **Allahü teâlâ**'nın lâyık olduğu şekilde bizimle muamele etmesini, çirkin amellerimizi örtmesini dileriz. Nitekim O'nun kerem ve fazileti bunu gerektirir.

2. Amel ve İbâdet

Zâhid ve âbidlerin hiç biri halkın kalbini elde etmek, gururlanmak, büyüklük taslamak rezaletinden uzak değildir. Din ve dünya hakkında kibir, onlardan taşmaktadır. Dünya hakkında onlar, başkasının kendilerini ziyaret etmeye, onların başkasını ziyaret etmesinden daha müstehak olduğunu düşünürler! Halkın koşup ihtiyaçlarını görmesini, kendilerini tâzim etmesini, meclislerde kendilerine yer vermelerini, kendilerini takva ile anmalarını, âlimler hakkında söylenen şeylerin hepsinde kendilerini diğer insanlara tercih etmelerini isterler! Sanki Allah'a yapmış oldukları ibâdetleri, halka karşı bir minnet imiş gibi telâkki ederler.

Dindekine gelince, halkı helâk olmuş, nefsini ise kurtulmuş görür. Oysa böyle inandığı takdirde hakikatte helâk olan kendisidir.

Kişinin 'halk helâk oldu!' dediğini iştittiğiniz zaman, (biliniz ki) o, halkın hepsinden daha fazla helâk olan bir kimsedir. 55

Hazret-i Peygamber bu hükmü ancak şu sırra binaen vermiştir: Kişinin bu sözü, Allah'ın mahlûklarını hafife aldığına, Allah'ın affına mağrur ve azabından emin olduğuna, satvetinden korkmadığına delâlet eder! Oysa bu kişi nasıl Allah'tan korkmaz? Şer olarak başkasını hakir görmek kendisine yeter de artar bile! Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Şer bakımından kişiye müslüman kardeşini tahkir etmek yeter de artar bile!56

Bu kimse ile Allah için kendisini seven, Allah'ın ibâdeti için kendisini büyüten ve büyütmesini talep eden, kendi nefsine ummadığını ümit eden bir kimsenin arasında çok fark vardır! Bu bakımdan halk, onu Allah için büyüttüğünden dolayı kurtuluşu elde eder. Ona yaklaştığından dolayı Allah'a yaklaşırlar. Diğeri ise onlardan uzaklaşmaktan dolayı kendisini Allah'ın buğzuna hedef kılar. Sanki o, onlarla beraber oturmaya tenezzül etmez. Onlar onu, salihliğinden ötürü sevdikleri zaman, Allah tarafından onun ameldeki derecesine yükselmeleri pek uygundur! O onları hakaret gözüyle hafife aldığı zaman Allah tarafından ihmal edilmesi pek münasiptir!

Rivâyet ediliyor ki, İsrailoğulları arasında bir kişi vardı. Ona şerrinin çokluğundan dolayı 'İsrailoğulları'nın rezili!' derlerdi. Bu rezil bilinen kişi, başka bir kişinin yanına vardı. Ona da 'İsrailoğulları'nın âbidi' denilirdi. Âbidin başı ucunda kendisini gölgelendiren bir bulut vardı. Rezil onun yanından geçtiği zaman içinden 'Ben İsrailoğulları'nın reziliyim, bu da İsrailoğulları'nın âbidi. . . Eğer ben bunun yanında oturursam, umulur ki Allah bunun yüzü suyu hürmetine bana rahmet eder' dedi ve onun yanına oturdu. Âbid de içinden 'Ben İsrailoğulları'nın âbidiyim, bu ise İsrailoğulları'nın rezili. . . Bu nasıl benim yanımda oturur?' diye düşündü ve ondan yüzçevirerek 'Benim yanımdan kalk git!' dedi.

Bu konuşmadan sonra Allah o devrin peygamberine şöyle vahiy gönderdi: 'Onların **ikisi**ne de yeniden amel yapmalarını söyle! Çünkü ben o rezili affettim, âbidin amelini de yaktım!'

Başka bir rivâyette, 'âbidi gölgelendiren bulut, bu sefer rezili gölgelendirmeye başladı' şeklindedir. İşte bu hikâye sana, **Allahü teâlâ**'nın kullarından asıl kalplerini istediğini gösterir. Bu bakımdan âsî bir cahil, Allah'ın heybetinden ötürü tevâzu gösterdiği ve korkusundan ötürü zillet belirttiği zaman, kalben Allah'a itaat etmiş olur. Bu bakımdan bu kimse mağrur âlimden, ucub sahibi âbidden daha fazla Allah'a itaat eden bir kimsedir.

Rivâyet ediliyor ki, İsrailoğulları'ndan biri -kişi, İsrailoğulları'ndan bir âbide geldi. Âbid secde halinde iken, kişi âbidin boynuna bastı ve dedi ki: 'Başını kaldır! Yemin olsun Allah seni affetmeyecek!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine şöyle vahiy gönderdi: 'Ey benim adıma yemin eden! Aksine Allah seni affetmeyecek!'

Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: 'Yün elbise giyen, işlenmiş elbise giyenden daha mağrurdur'. Yani işlenmiş elbisenin sahibi yün elbiseyi giyene zillet gösterir. Onu kendisinden üstün telâkki eder. Yün elbisenin sahibi ise, nefsini ondan daha faziletli bulur.

Bu âfetlerden âbidlerin çoğu kurtulamamaktır. Şöyle ki: Eğer biri o âbidle alay eder veya ona eziyet verirse, bu kimseyi Allah'ın affetmesini, âbid uzak görür ve bu kimseden Allah'ın nefret ettiğine âbidin şüphesi kalmaz. Eğer bu kimse başka bir müslümana eziyet verirse, âbid hiç de onu böyle telâkki etmez. Âbidin böyle düşünmesinin sebebi şudur: Âbidin nezdinde nefsinin kıymeti pek büyüktür. Oysa bu düşünce cehalettir, kibir ile ucbu bir araya getirmektir. Allah'ın lütfûna mağrur olmaktır.

Hamakat ve akılsızlık, bazılarını şu şekilde meydan okuyup şöyle demeye kadar götürür: 'Siz başınıza geleceği göreceksiniz!' Şayet tehdid ettikleri insan herhangi bir felâkete düçar olursa, bu felâketin 'kerametlerinden' olduğunu iddia eder. 'Allah ancak benim yüreğimi rahat ettirmek ve intikamımı almak için ona bunu yaptı!' der. Oysa âbid görür ki kâfirlerden birçok grup, Allah'a, **Hazret-i Peygamber**'e küfrederler ve yine âbid bilir ki bir cemaat peygamberlere eziyet etmişler. Onların kimisi peygamberlerden bazılarını öldürmüş, bazılarını da dövmüşlerdi. Bütün bunlardan sonra **Allahü teâlâ**, onların çoğuna mühlet vermiştir ve onları dünyada cezalandırmamıştır. Hatta onlardan bazıları müslüman olmuş, ne dünyada, ne de âhirette o yaptıklarından dolayı bir cezaya çarptırılmayacaklardır.

Sonra mağrur câhil, Allah katında Allah'ın peygamberlerinden daha üstün olduğunu zanneder. Allah'ın peygamberleri için almadığı intikamı kendisi için aldığını düşünür. Umulur ki bu zavallı ucbundan ve kibrinden, nefsinin helâkinden gâfil olarak Allah'ın gazabı içerisinde kıvranmaktadır. İşte bu mağrur kimselerin inancıdır.

Akıllı âbidlere gelince onlar, Atâ es-Sülemî'nin bir rüzgâr estiği veya bir şimşek çaktığı zaman dediğini derler: İnsanlara isabet eden belâlar benim yüzümden onlara isabet ediyor. Eğer Atâ ölseydi muhakkak onlar kurtulacaklardı'.

Bir de Arafat'tan dönerken başka bir velînin dediği gibi derler: 'Ben bütün hacılar için -eğer onların içinde olmasaydım- rahmet umardım!' Bu iki kişinin arasındaki farka bak! Bu kişi zâhir ve bâtında nefsinden korktuğu, amelini ve çalışmasını hakir telâkki ettiği halde Allah'tan çekinir. Öbür kişi ise, çoğu zaman içinde riyâ, kibir, hased, ve **şeytan**ın oyuncağı olacak şeyler olduğu halde, ameliyle Allah'a karşı minnet eder.

Kim kesinlikle Allah'ın kullarından herhangi birinden üstün olduğuna inanırsa bu kimse, cehaletinden dolayı bütün amelini yakmış olur; zira cehalet, günahların en fahişi ve kulu Allah'tan uzaklaştıran âmillerin en büyüğüdür. Kişinin nefsi için 'başkasından daha hayırlıdır' şeklindeki hükmü katıksız cehalettir ve Allah'ın azabından emin olmaktır. Oysa Allah'ın azabından ancak zarar eden bir kişi emin olabilir.

Rivâyet ediliyor ki bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in yanında hayırla yâdedildi. O kişi bir gün çıkageldi. Ashâb dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sana söylediğimiz kişi işte budur!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ben onun yüzünde **şeytan**dan bir damga görüyorum!'

Kişi geldi, selâm verip **Hazret-i Peygamber**'in yanına durdu. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona dedi ki:

Seni Allah ile yemine dâvet ediyorum. Nefsin sana bu milletin içerisinde 'senden daha üstünü yoktur' dedi mi?

Kişi 'Ey Allahım! Beni affet' dedi. Evet! İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber**, peygamberlik nûruyla, onun kalbinde saklı olanı, yüzünde bir damga olarak görmüştür. Bu, Allah'ın koruduğu hariç, hiçbir âbidin kurtulamayacağı bir âfet ve felâkettir. Fakat âlimler ve âbidler, gururdan gelen âfette **üç** derece üzerindedirler:

Birinci Derece: Kibrin kalbinde istikrar bulmasıdır. Nefsini başkasından hayırlı görür, fakat çalışır ve tevazu gösterir, başkasını nefsinden daha hayırlı gören kimsenin yaptığını yapar. . . Bu nitelikteki kimsenin kalbinde kibir ağacı kök salmıştır. Fakat bu kimse o ağacın bütün dallarını dipten kesmiştir.

İkinci Derece: Meclislerde büyüklük taslaması, akran ve emsalinin önüne geçmesi ve hakkında kusur göstereni kınamayarak kibirli fiillerde bulunmasıdır. Âlim kişide bunun en az derecesi, sanki halktan yüzünü çeviriyormuş gibi yüzünü asmasıdır. Âbid kişide ise yüzünü ekşitmesi, alnını buruşturmasıdır. Sanki âbid, halktan kaçar, onları çirkin sayar veya onlara karşı öfkelidir. Miskin ârif bilmez ki takva, alında değildir ki alın buruşturulsun! Boyunda değildir ki eğilsin! Cübbenin, eteğinde değildir ki yukarıya kaldırılsın. Takva ancak kalplerdedir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) göğsüne işaret ederek şöyle demiştir: Takva buradadır'.

Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların en keremlisi ve en muttakîsi idi. Ahlâken onların en yükseği, müjde vermek, tebessüm etmek ve genişlik göstermek bakımından onların en ilerisiydi.

Hâris ez-Zebidî -ki **Hazret-i Peygamber**'in ashâbındandı- şöyle demiştir: Kurrâdan güler yüzlü ve mütebessim olanları hoşuma gider. Bazılarını da güler yüzle karşılarsın, fakat o seni asık yüzle karşılar. İlmiyle sana âdeta minnet eder. Allah böyle kimseleri müslümanların arasında çoğaltmasın. Eğer **Allahü teâlâ** bu duruma razı olsaydı muhakkak peygamberine şöyle demezdi:

Sana tâbi olan Mü'minlere kanadını indir (tevazu göster) . (Şurâ/215)

Üçüncü Derece: Kibrin eserinin kendilerinde belirdiği kimselerin hali şu **üçüncü** derecede bahsi geçenlerin halinden daha hafiftir. Kibir **üçüncü** derecede bahsi geçen kimsenin dilinde görülür. Öyle ki onu iddiacılığa, böbürlenmeye, gurur taslamaya, refsini tezkiye etmeye, hâl ve makamların hikâyelerine, ilim ve amelde başkasını mağlup etmek için çalışmaya dâvet eder!

Âbid ise, böbürlenmek hususunda başka âbidlere 'O kim imiş! Onun ameli nedir! Onun zâhidliği nereden geliyor?' der. Onları ayıplamak hususunda onlara dil uzatır. Sonra nefsini överek der kî: Ben filân filan zamandan beri oruçsuz vakit geçirmedim, geceleri uyumuyorum, hergün Kur'ân'ı hatmediyorum. Filan adam ise seher zamanı uyuyor ve Kur'ân okumuyor!' Ve benzeri laflar. . .

Bazen de nefsini zımnen tezkiye ederek şöyle der: 'Filân adam bana kötülük yapmak istedi. Oğlu öldü. Malı alındı veya hasta oldu' ve benzeri sözler. . . Böylece nefsi için keramet iddiasında bulunur.

Abid'in başkalarına karşı böbürlenmesine gelince, geceleyin ibâdet eden bir cemaatle beraber bulunduğu zaman kalkar, onların ibâdetinden daha fazla ibâdet eder. Eğer onlar açlığa karşı sabrediyorlarsa, açlığa nefsini zorlar ki onları mağlup etsin, kuvvetini ve onların âcizliğini de onlara göstersin! Böylece 'başkası kendisinden daha fazla ibâdet ediyor' veya 'Allah'ın dininde ondan daha kuvvetlidir' denilmesin diye ibâdete amansız bir şekilde dalar!

Âlim'e gelince, o da böbürlenerek şöyle der: 'Ben ilimlerde mütefennin bir kimseyim. Hakikatlere muttaliyim. Büyük âlimlerden filan filanı gördüm. Sen kimsin? Senin faziletin nedir? Sen kime yetiştin? Sen ne kadar hadîs dinledin?' Bütün bunları, hasmını küçültmek, nefsini büyütmek için söyler.

Âlimin böbürlenmesine gelince, o mağlûb etmek için münâzara ilminde var kuvvetiyle çalışır. Gece gündüz mahfellerde münazara, cedel, güzel ibare, secîli lâfızlar, garip ilimlerde arkadaşlarını küçük düşürmek ve onlara tevafuk etsin diye ilimleri hıfzetme, hadîsin lafızlarında ve isnadlarında yanlış gideni reddetmek için ve dolayısıyla kendisinin faziletini, arkadaşlarının da eksikliğini belirtmek için hadîsin lâfız ve isnadlarını ezberlemek gibi ilimleri tahsile koyulur! Arkadaşlarından biri yanlış birşey söylerse ona hücum etme fırsatı doğduğundan dolayı sevinir. Arkadaşı isabet ettiği zaman hoşuna gitmez. Çünkü arkadaşının kendisinden daha büyük kabul edilmesinden korkar.

İşte bütün bunlar kibrin şekilleri, ilim ve amelle azizleşmenin vermiş olduğu meyve ve eserlerdir. Acaba bütün bu huylardan veya bir kısmından uzak olan bir kimse nerede? Keşke bilseydim bu ahlâkları nefsinden bilen ve **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerifini dinleyen kimdir? 'Kalbinde hardal danesi kadar kibir bulunan kimse cennete giremez!' Böyle bir kimse nefsini nasıl büyütür? Başkasına karşı nasıl büyüklük taslar? Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onun ateş ehlinden olduğunu haber veriyor. Büyük kimse, ancak bu rezaletten uzak olan kimsedir. Zaten bu rezaletten uzak olan kimsede büyüklük ve kibir yoktur. Alim odur ki **Allahü teâlâ**'nın, 'Sen nefsine kıymet vermediğin takdirde benim nezdimde kıymetin vardır. Nefsini kıymetli gördüğün takdirde bizce senin kıymetin yoktur' dediğini anlar. Dinden bu hususu anlamayan bir kimseye âlim ismini vermek doğru değildir. Bilen bir kimseye de gururlanmamak düşer. Nefsine kıymet vermemesi lâzımdır. İşte bunlar ilim ve amelle mağrur olmanın şekilleridir.

3. Haseb ve Neseble Gururlanmak

Şerefli bir nesebe sahip olan kimse, amel ve ilim bakımından kendisinden daha üstün olsa bile, o nesebe sahip olmayanı hakir görür.

Bazıları gururlanır, insanların kendisine köle olduklarını sanır ve onlarla oturmaktan çekinir. Bunun meyvesi, diliyle bu sebepten böbürlenmesi ve başkasına şöyle demesidir: 'Ey Hindli! Ey Ermenî! Sen kimsin? Senin baban kimdir? Ben filân oğlu filânım! Senin gibisi nasıl benimle konuşabilir veya bana nasıl bakabilir veya benim gibisiyle nasıl konuşabilir?' ve bu sözlere benzer sözler. . . Bu gurur nefiste saklı bulunan bir damardır. Neseb sahibi bir kimse, salih ve akıllı da olsa, bundan bir türlü kurtulamaz. Ancak hallerinin normal olduğu anda bu gibi gurur kendisinden sızmaz. Eğer öfke kendisine galebe çalarsa, bu öfke, basiretinin nûrunu söndürür ve gurur kendisinden sızar. Nitekim Ebû Zer el-Gıfârî şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'in yanında bir kişiyle tartıştık. Ona 'Ey siyah kadının oğlu' dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Ey Ebû Zer! Ölçek doldu! Ölçek doldu (veya dolmadı; yani iyi ölçmedin) . Beyaz kadının oğlu, siyah kadının oğlundan üstün değildir!

Bunun üzerine ben yere uzandım ve kişiye dedim ki: 'Benim yanağıma bas!' İşte **Hazret-i Peygamber**'in, beyaz kadının oğlu olduğu için nefsini üstün telâkki eden Ebû Zer'i nasıl ikaz ettiğini ve bunun yanlış ve cehalet olduğunu söylediğini dikkatle izle! Yine Ebû Zer'in nasıl tevbe ettiğini, kibir ağacının kökünü kalbinden, kendisine karşı kibir tasladığı kimsenin ayağının tabanıyla nasıl söktüğünü ve 'Kibri ancak zillet sökebilir' hakikatini nasıl gösterdiğini dikkatle izle!

İki kişi **Hazret-i Peygamber**'in yanında birbirlerine karşı böbürlenerek tartıştılar. Onlardan biri diğerine şöyle dedi: 'Ben filân oğlu filanım! Ey annesiz kişi! Sen kimsin?'

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

'İki kişi Musa'nın yanında birbirine karşı böbürlendiler. Onların biri şöyle dedi: 'Ben filân oğlu filânım!' Böylece dokuz atasını saydı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'Böbürlenene söyle! Senin o dokuz ecdadın ateş ehlindendir ve sen de onların onuncususun'57

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Herhangi bir kavim ecdadlarıyla gururlanmayı terketsin! Çünkü ecdadları cehennemde kömür kesilmişlerdir. Ecdadlarıyla övünmeyi terketmedikleri takdirde Allah nezdinde burunları ile pislik yuvarlayan böceklerden daha değersiz olacaklardır. 58

4. Güzellikle Mağrur Olmak

Bu da çoğu zaman kadınlar arasında cereyan eder ve bu gurur insanı, başkasını eksik göstermeye, ayıplarını saymaya, gıybetini yapmaya ve halkın ayıplarını sayıp dökmeye dâvet eder.

Hazret-i Aişe'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet edilir: 'Bir kadın **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girdi. Ben elimle o şöyledir (yani kısa boyludur) dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** beni ikaz ederek şöyle dedi: 'Sen onun gıybetini yaptın!'59

Bu tür gururun menşei, içte saklı bulunan kibirdir. Çünkü Hazret-i Aişe de eğer o kadın gibi kısa boylu olsaydı onu 'kısa boylu olmakla' anmazdı. Sanki kendinin uzun boylu oluşu Hazret-i Aişe'nin hoşuna gitmiş ve uzun boyluluğunu beğenmiştir. Kendi boyuna nazaran kadını kısa boylu saymış ve öyle demiştir.

5. Malla Kibirlenmek

Bu, hazineler hakkında sultanlar arasında; ticarî mallar hakkında tüccarlar arasında, arazileri hakkında köy ağaları arasında, elbiseleri, atları ve merkepleri süslü olanlar arasında cereyan eden bir gururdur. Bu bakımdan zengin, fakiri hakir görür ve ona karşı gurura kapılır ve ona şöyle der: 'Sen yoksul ve fakirsin. Ben ise eğer istersem, senin gibisini satın alır, senden daha üstününü çalıştırırım. Sen kim oluyorsun? Senin yanında ne var? Benim evimin mobilyasının değeri senin bütün malından daha fazladır. Ben senin bir senede yemediğini bir günde harcarım!'

Bütün bunları, zenginliği gözünde büyüttüğü ve fakirliği hakir gördüğü için söyler. Bütün bunlar fakirliğin faziletini ve zenginliğin de âfetini bilmemezlikten ileri gelir ve şu âyet-i celîlede buna işaret vardır:

O (adamın) başka ürünü de vardır. Arkadaşıyla konuşurken ona 'Ben malca senden daha zenginim! Toplulukça senden daha kuvvetliyim!' dedi. (Kehf/34)

Arkadaşı ona şöyle **cevap** verdi:

Bağına girdiğin zaman 'ınâşaallah, kuvvet yalnız Allah iledir!' demen gerekmez miydi? Gerçi sen beni malca ve evlatça senden az görüyorsun ama rabbim bana senin bağından daha hayırlısını verebilir. Seninkinin üzerine de gökten bir âfet indiriverir de yalçın bir toprak oluverir. (Kehf/39-40)

Bu adamın böyle hareket etmesi, mal ve evlatla böbürlenmesinden neşet etmiştir. Sonra **Allahü teâlâ**, onun işinin akibetine şu cümle ile işaret etmiştir:

'Ah ne olaydı! Rabbime hiçbir ortak koşmamış olaydım!' diyordu. (Kehf/42)

Kârun'un gururu da bu türdendir; zira **Allahü teâlâ** onun gururunu haber vererek şöyle buyurmuştur:

Derken bir gün (Kârun) ziynet ve ihtişamı içinde kavminin önüne çıktı. Dünya hayatını arzu edenler 'Keşke Kârun'a verilen mal gibi bizim de olsa! O gerçekten büyük bir bahtiyar!' dediler.

6. Kuvvet ve Kudretle Kibirlenmek

Bununla zayıf kimselere karşı gurur göstermektir.

7. Etba, Yardımcı, Talebe, Hizmetkâr, Aşiret, Akraba ve Evlatla Böbürlenmek

Bu, askerlerle böbürlenen sultanlar, talebelerle böbürlenen âlimler arasında cereyan eder.

Kısaca nimet sayılan her şeyin kemâl sanılması mümkündür. Haddi zâtında kemâl değilse de. . . O şey ile böbürlenmek mümkündür. Hatta muhannes (kadınımsı hareketlere sahip olan erkek) bile akran ve emsaline karşı bilgisinin ve muhanneslik sanatındaki maharetinin fazlalığıyla gururlanır. Çünkü o bunu kemâl telakki eder ve onunla gururlanır. Her ne kadar onun fiili azaptan başka birşey değil ise de. . .

Fâsık bir kimse de içki içmek, kadın ve oğlanlarla fazla zina etmekle gururlanır, kibir taslar! Çünkü o bunu kemâl zanneder. Her ne kadar bu zannında yanlış ise de. . .

İşte buraya kadar saydıklarımız, âbidlerin birinin diğerine karşı kibirlerinin vasıta ve aletlerini toplayan kaidelerdir. Bu bakımdan bunlardan birşeye sahip olan biri, aynı şeye sahip olmayan veya itikadına göre ondan daha aşağı birşeye sahip olana karşı gururlanır. Bazen kendisine karşı gururlandığı kimse kendisi gibi veya Allah katında kendisinden daha değerli olur. Kendisinden daha fazla âlim olan kişiye karşı kendisinin daha âlim olduğunu zanettiğinden ve nefsi hakkındaki büyük inancından ötürü gururlanan âlim kişi gibi. . .

Allahü teâlâ'dan lûtfu ve rahmetiyle yardım talep ederiz. Muhakkak Allah herşeye kâdirdir.

53) Irâkî şöyle der: "müellif böyle rivâyet etmişse de Kuddal 'İlmin âfeti unutkanlık, güzelliğin âfeti gururdur' diye Hazret-i Ali'den bu hadîsi rivâyet etmiştir".

54) İbn-i Mübârek, Zühd

55) Müslim

56) Müslim

57) Abdullah b. Ahmed, Zevâid-i Münsed

58) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Hıbbân

59) Daha önce geçmişti.

7. Kibir'i Teşvik Edip Hazırlayan Sebepler

Kibir, bâtınî bir ahlâktır. Görünen ahlâk ve fillere gelince, onlar o bâtınî ahlâkın meyvesi ve neticesidirler. Buna tekebbür demek, kibir ismini de nefsin büyütülmesi ve kıymetinin başkasının kıymetinden üstün olması mânâsına tahsis etmek uygundur. Bu bâtınî ahlâkı gerektiren bir tek sebep vardır. O da -mânâsı ileride geleceği gibi- mütekebbir kişiye bağlı bulunan ucubdur; zira kişi nefsinden, ilminden, amelinden veya sebeplerinden herhangi birşeyle ucb'a kapıldığı zaman nefsini büyütür ve kibirlenir.

Zahirî kibre gelince, onun sebepleri üçtür: **Birinci** sebep, mütekebbirdedir. **İkinci** sebep, kendisine karşı kibir taslanan kimsedir. **Üçüncü** sebep de bu **ikisi**nin dışındaki şeylere bağlı bulunan şeydir.

Mütekebbir kimsedeki sebebe gelince, o sebep ucubdur. Kendisine karşı kibir taslananla ilgili sebebe gelince, o da hıkd ve hased'dir. Bu **ikisi**nin dışındaki şeylere bağlı bulunan sebebe gelince, o sebep riyadır. Bu bakımdan bu itibarla sebepler **dört** olur: Ucub, hıkd, hased ve riya!

Ucub

Biz daha önce de ucbun bâtınî kibri gerektirdiğini, bâtınî kibrin de ameller, söz ve hallerde zâhirî kibri doğurduğunu söyledik.

Hıkd

Hıkd, insanı ucubsuz kibirlenmeye zorlar. Tıpkı kendisine ait veya daha üstün gördüğü bir insana karşı kibirlenen kimse gibi. . . Fakat o kimse, eşit veya daha üstün olmasına rağmen, daha önce geçen bir sebepten dolayı ona öfkelenmiş, öfke de onda hıkd hastalığını doğurmuştur. Böylece o adamın nefreti onun kalbinde yerleşmiştir. Bu bakımdan kibirli kimse, bu illetten dolayı, bir türlü o adama tevazu göstermeye yanaşmaz. Her ne kadar o adam onun nezdinde kendisine tevazu göstermeye müstehak ise de. . . Nice rezil kimse vardır ki nefsi hıkdından ve buğzundan dolayı büyük insanlardan birine tevâzu göstermesine müsaade etmez. Kendisini, o büyük insan tarafından geldiği zaman hakkı reddetmeye, nasihati kabul etmemeye zorlar. O büyük insanı geçmek hususunda, her ne kadar muvaffak olamayacağını bilse de var kuvvetiyle çaba sarfetmeye kendisini zorlar. Eğer o büyük insana

zulmederse, gidip onunla helâllaşmayı nefsine yediremez. Ona karşı suç işlese bile ondan bir türlü özür dilemez. Bilmediği meseleleri ondan sormaz.

Hased

O da kendisine hased edilen insana buğzetmeyi gerektirir. Her ne kadar o insan tarafından kendisine bir kötülük dokunmamış, buğz ve hıkdı gerektiren bir sebep yok ise de. . . Hased insanı, hakkı inkâr etmeye de dâvet eder! Hatta hasedçi bir kimse hased ettiği insanın nasihatini kabul etmez. Ondan ilim öğrenmeyi bile reddeder. Nice cahil vardır ki ilme muhtaçtır. Oysa memleketinin halkından birinden veya akrabalarının birinden istifade etmekten çekindiğinden ve bunu da hasedden dolayı yaptığından cehaletin rezalet deryasına dalmıştır. O hasedci kimse o ilim ehlinden yüz çevirir, ona karşı gurur taslar. Oysa, onun ilmî faziletinden dolayı, o kendisine tevazu gösterilmeye lâyıktır. Fakat hased onu mağrurların ahlâkıyla -her ne kadar bâtınında o insanın üstünlüğünü görse de- ona karşı hareket etmeye zorlar!

Riya

Riya da insanı mütekebbirlerin ahlâkına dâvet eder. Hatta kişi, kendisinden üstün olduğunu bildiği bir kimse ile aralarında ne bir dostluk, ne tanışıklık, ne hased ve ne de hıkd olmadığı halde münazara eder. Her ne kadar böyle bir durum aralarında yoksa da ondan gelen hakkı kabul etmekten imtina eder. İstifade etmek hususunda ona tevâzu göstermez. Bütün bunları halkın 'o kendisinden üstündür' diyeceği korkusundan yapar. Bu bakımdan kendisini kibirlenmeye sevkeden âmil sadece riyadır. Eğer onunla tek başına kalmış olsaydı ona karşı böbürlenmezdi. Ucub veya hased veya hıkddan ötürü böbürlenene gelince, böyle bir kimse, karşıdaki insanla tek başına kaldığı ve beraberlerinde **üçüncü** bir şahıs bulunmadığı takdirde de böbürlenir. Yalancı olduğu halde, nefsini şerefli bir soya nisbet eder. Yalancılığını bildiği halde o nesebe mensub olmayan bir kimseye karşı gururlanır. Meclislerde ona karşı büyüklük taslar! Yolda giderken onun önünde yürür. İkram ve i'zazda onunla eşit olmaya razı olmaz. Oysa bunlara müstehak olmadığını bilir. Neseb dâvasında yalancı olduğunu bildiği için, bâtınında kibir de yoktur. Sanki mütekebbir ismi, ancak bâtınında bulunan bir kibirden dolayı bu fiilleri çoğu zaman işleyene, kibri ucub ve başkasına hakaret gözüyle bakmaktan ibaret olana ıtlak olunup kullanılır. O halde eğer böyle bir kimseye mütekebbir denirse, bu İsim kibir fiillerine benzemekten ileri gelir. **Allahü teâlâ**'dan hüsn-ü tevfîkini dileriz. Allah en doğrusunu bilir!

8. Mütevazi Kimselerin Ahlâkı, Tevazu ile Tekebbür'ün Ortaya Çıktığı Yerler

Kibir kişide, yüzündeki ekşime, bakışındaki sertlik, başını eğmek, yaslanarak veya bağdaş kurarak oturmak gibi hareketlerinden belli olur. Bir de sözlerinde ortaya çıkar. Hatta sesinde ve nağmesinde, îrad ettiği ibarelerde, kullandığı kelimelerde yürüyüşünde, kalkışında, oturuşunda, hareketlerinde görülür. Fiillerinde, hallerinde, sözlerinde ve amellerinde görülür. Mütekebbirlerden bazıları vardır ki kibrin bütün bu türleri onda vardır. Bazıları bir kısmında tekebbür eder, bir kısmında tevazu gösterir. Tekebbür, yani önünde halkın ayağa kalkmasını veya huzurunda el pençe divan durmalarını isteyerek kibirlenmek de bunlardan biridir. Oysa Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Kim cehennem ehlinden birine bakmak istiyorsa, kendisi otururken huzurunda elpençe divan duran bir topluluk bulunan bir kimseye baksın!'

Enes (radıyallahü anh) dedi ki: 'Ashâb-ı kirâmın nezdinde **Hazret-i Peygamber**'den daha sevimli bir şahıs yoktu. Onlar **Hazret-i Peygamber**'i gördükleri zaman ayağa kalkmazlardı. O huylardan biri de yanında değil, arkasında biri olduğu halde yürümektir.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Kul, arkasından biri yürüyüp kendisini takip ettiği müddetçe durmadan Allah'tan uzaklaşır!'

Abdurrahman b. Avf kölelerinden ayırt edilmiyordu. Çünkü görünüşte onlardan farklı değildi.

Bir topluluk Hasan-ı Basrî'nin arkasında yürüdü. Hasan onları böyle yapmaktan menederek şöyle dedi: 'Bu durum, kulun kalbini sağlam bırakmaz!'

Hazret-i Peygamber (aleyhisselâm) ashâbıyla yürürken onlara önde yürümelerini emreder, kendisi geriden yürürdü. Bunu onlara öğretmek için veya nefsinde **şeytan**ın kibir ve ucub ile yapmış olduğu vesveseleri uzaklaştırmak için yapardı. Nitekim namazın içinde yeni elbiseyi çıkarıp eski elbise ile değiştirdiği gibi. . . Bunu bu iki mânâdan biri için yapmıştır.

O ahlâklardan biri de kişinin başkasını ziyaret etmemesidir. Her ne kadar ziyaret etmesinden, din hususunda başkasına bir hayır hâsıl olsa da yine yapmaz. Bu durum, tevâzunun zıddıdır.

Süfyân es-Sevrî Remle'ye (Filistin'de bir yer) geldi. İbrahim b. Edhem kendisine haber gönderip: 'Gel de bize hadîs rivâyet et' dedi. Bunun üzerine Süfyân es-Sevrî geldi. İbrahim'e 'Ya Ebû İshak! Süfyân es-Sevrî'ye nasıl böyle haber gönderirsin?' denildi. İbrahim, cevaben şöyle dedi: 'Onun tevâzusunu denemek istedim!'

O huylardan biri de, kişinin başkasının yakınına oturmasından kaçınmasıdır. Ancak önünde oturursa buna izin verir. Tevâzu bunun tam zıddıdır.

İbn Vehb60 şöyle anlatıyor: 'Ben Abdülâziz b. Ebî Revvad'ın61 yanına oturdum. Baldırım onun baldırına bitişikti. Kendimi biraz ondan uzaklaştırdım. O benim elbisemden tuttu. Beni kendisine doğru çekti ve şöyle dedi: 'Neden zorbalara yapmadıklarınızı bana yapıyorsunuz? Oysa ben sizin içinizde benden daha şerir bir kimse görmüyorum'.

Enes der ki: 'Medine'nin cariyelerinden herhangi biri **Hazret-i Peygamber**'in elinden tutar. O cariye **Hazret-i Peygamber**'in elini bırakıp gitmedikçe **Hazret-i Peygamber** elini onun elinden çekmezdi'.

O kötü huylardan biri de hasta ve malûllerin meclislerinden uzaklaşmaktır. Bu kibirdendir; zira rivâyet edildi ki bir kişi bedininde kabuk tutmuş çiçekler olduğu halde Hazret-i

Peygamber'in huzuruna girdi. O anda **Hazret-i Peygamber**'in yanında yemek yiyen bir grup ashâb vardı. Hasta hangisinin yanına oturdu ise, o hastanın yanından kalktı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** onu tam yanına oturttu (ve yedirdi) .

Abdullah b. Ömer yemeğinden, cüzzamlı, alacalı veya herhangi bir hastayı uzaklaştırmazdı. Onları mutlaka sofrasında oturturdu.

O huylardan biri de kişinin kendi eliyle evinde birşey yapmamasıdır. Oysa tevazu bunun tam zıddıdır. Rivâyet ediliyor ki, Ömer b. Abdulaziz'e bir gün misafir geldi. Ömer de yazı yazıyordu. Çıra sönmeye yüz tutmuştu. Misafir dedi ki:

-Ben kalkıp çırayı düzelteyim mi?

-Misafiri çalıştırmak kişinin şerefine yakışmaz!

-O halde hizmetçiyi uyandırayım mı?

-Bu uykusu ilk uykudur. (Kalkmak ona zor gelir) .

Kendisi kalkıp yağ kabını eline aldı, çıraya yağ doldurdu. Bunun üzerine misafir dedi ki:

-Ey Mü'minlerin emîri! Sen bizzat mı kalkıp bunu yaptın?

-Gittiğimde ben Ömer'dim. Döndüğümde de yine Ömer'im. Bu hizmet benden hiçbir şey eksiltmedi. Allah nezdinde insanların en hayırlısı mütevâzi olandır.

O huylardan biri de kişinin malını bizzat evine taşımamasıdır. Bu da mütevazi kimselerin âdetinin hilâfınadır. Çünkü **Hazret-i Peygamber** aksini yapardı. 62

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kâmil kişinin kemâlinden çoluk çocuğuna yüklenip götürdüğü şey zerre kadar birşey eksiltmez'. (Nehc'ul-Belâğa)

Ebû Ubeyde b. Cerrah (radıyallahü anh) Hazret-i Ömer'in Şam valisi olduğu halde, odundan yapılmış kazanını bizzat hamama taşır (ve yıkanır) dı.

Tâbiînden Sadık b. Ebû Mâlik (radıyallahü anh) der ki: 'Ebû Hüreyre'yi pazardan gelirken gördüm. Medine valisi Mervan b. Hakem'in nâibi olduğu halde sırtına bir odun bağı almıştı ve 'Ey Ebû Mâlik'in oğlu! Emîre yol ver!' diyordu.

Esbağ b. Nübâte'den63 şöyle rivâyet ediliyor: 'Hazret-i Ömer'i görür gibiyim. Sol eline bir parça et almış, sağ elinde de kamçısı pazarlarda gezip kontrol yapa yapa gidip evine giriyor'.

Biri şöyle anlatıyor: Hazret-i Ali'yi gördüm. Bir dirhemle et satın almıştı. Cübbesinin eteğine koyarak taşıyordu. Ben kendisine: 'Ey Mü'minlerin emîri! Müsaade et de ben taşıyayım!' teklifinde bulundum. Dedi ki: 'Hayır! Vermem. Çünkü çocukların babası, nafakalarını taşımaya daha müstehaktır'.

O huylardan biri de elbiseyle ilgilidir; zira elbise ile tekebbür ve tevâzu belirir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Ziyneti terketmek; normal elbise ile iktifa etmek imandandır'. 64

Harun65 der ki: 'Ben hadîsin metninde geçen 'el-Bezâe'nin mânâsını Muan'dan66 sordum. **Cevap** olarak 'Elbisenin düşüğüdür!' dedi.

Zeyd b. Vehb67 der ki: 'Hazret-i Ömer'i (radıyallahü anh) pazara çıkarken gördüm. Elinde kamçısı, sırtında bir izar (abâ) vardı. O abâda ondört yama bulunuyordu. O yamaların bazıları deriden idi'.

Hazret-i Ali, yamalı bir elbisesinden dolayı kınandı. Buna karşılık olarak şöyle dedi: 'Benim bu giyimime, Mü'min bir kimse uyar. Kalbi de bundan korkar!'

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Elbiselerin şatafatlısı kalpte gurur meydana getirir.

Tâvus şöyle demiştir: 'Ben bu iki elbisemi yıkıyorum. Onlar kirlenmedikçe kalbimi değişik ve hoşuma gitmeyen bir şekilde görüyorum'. (Kalbine giren ucbu kasdetmektedir) .

Rivâyet ediliyor ki: Ömer b. Abdülaziz, halife olmadan önce, kendisine bin dinara kürk satın aldığı halde yine de şöyle diyordu: 'Eğer sertliği olmasaydı ne güzeldi!' Halife seçildiği zaman kendisine beş dirheme bir elbise alıyordu ve şöyle diyordu: 'Yumuşaklığı olmasaydı ne güzeldi!' Kendisine 'Ey Mü'minlerin emîri! Senin elbisen, bineğin ve kokun nerede?' denilince, **cevap** olarak dedi ki: 'Benim pek fazla zevke düşkün bir nefsim vardır. O nefsim dünyanın herhangi bir şeyini tattığı zaman, bu sefer onun daha üstündeki birşeye iştiyak gösterir. Öyle ki mevkilerin en yücesi olan hilâfet makamını tattığı halde bu sefer de Allah nezdindeki nimetlere iştiyak gösterdi'.

Said b. Süveyd şöyle anlatıyor: Ömer b. Abdülaziz, bize cuma namazını kıldırdı. Sonra oturdu. Sırtında önünden ve arkasından yamalı bir gömlek vardı. Biri kendisine 'Ey Mü'minlerin emîri! **Allahü teâlâ** sana varlık vermiştir. Acaba bir elbise giysen ne olur?' dedi. Bunun üzerine o başını eğerek düşündü. Sonra başını kaldırarak şöyle dedi: 'En büyük fazilet, zengin olduğun halde tutumlu davranmaktır. Affetmenin en faziletlisi, gücün yettiği halde affetmektir'.

Kim herhangi bir süsü Allah için bırakırsa, güzel bir elbiseyi Allah için çıkarır, Allah'a tevazu göstermek ve rızasını talep etmek maksadıyla sırtından atarsa cennetin en güzel elbiselerini bu kimseye hazırlamak Allah'a gerekli olur. 68

Soru: Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) 'Elbiselerin süslüsü kalpte gurur meydana getirir' dedi. Oysa bizim peygamberimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) güzel elbisenin gurur olup olmadığı sorulduğu zaman, **cevap** olarak 'Hayır! Gurur olmaz! Fakat gurur, hakkı reddeden ve halkı hakir gören bir kimsenin hareketidir' buyurdu. Bu bakımdan Hazret-i Îsa'nın bu sözü ile **Hazret-i Peygamber**'in bu hadîsini nasıl telif edebiliriz?

Cevap: Yeni elbisenin her durumda ve herkes için tekebbürü gerektirmesi zarurî değildir. İşte **Hazret-i Peygamber** buna işaret etmiştir ve **Hazret-i Peygamber**'in Sâbit b. Kays'ın halinden bildiği bu idi; zira Sâbit şöyle sordu: 'Ben öyle bir kişiyim ki gördüğün gibi, güzel elbiseler bana sevdirilmiştir. Bu tekebbür olur mu?' **Hazret-i Peygamber** de Sâbit'in meylinin nezâfete ve elbisenin temizliğine olduğunu, o elbise ile başkasına karşı gururlanmak niyeti taşımadığını bildiği için böyle demiştir, zira temiz elbise giymek, ille de gurur olacaktır diye bir mecburiyet yoktur. Fakat bazen de gururdan olur. Nitekim düşük kıymetli elbiseye razı olmak, bazen tevazudan olduğu gibi. . .

Mütekebbir bir kimsenin alâmeti; halk onu gördüğü zaman süslenmek istemesi, tek başına kaldığı zaman nasıl olacağına aldırmamasıdır. Güzelliğe tâlip olanın alâmeti tek başına kalsa, hatta evinde bile bulunsa, herşeyde güzelliği sevmesidir. Böyle bir sevgi kibirden olmaz. Bu bakımdan haller birçok bölüme ayrıldığı zaman Hazret-i Îsa'nın 'O kalbin gururudur' sözü, 'bazen kalpte gururu gerektirir' mânâsındadır. **Hazret-i Peygamber**'in 'O kibirden değildir' sözü ise ille de kibri gerektirmez demektir. Kibri gerektirmemesi mümkün olduğu gibi, kibri doğurması da mümkündür.

Kısacası böyle bir durumda haller değişiktir. En güzeli, elbiselerin normal olmasıdır. Öyle bir elbise olmalı ki ne şıklığı ile, ne de pek yıpranmışlığıyla şöhreti getirmemelidir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yiyiniz! İçiniz! Giyiniz ve isrâf ile gururun gayrisinden tasadduk ediniz! Muhakkak ki Allah, nimetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever ve ister. 69

Bekir b. Abdullah el-Müzenî şöyle demiştir: 'Sultanların elbisesini giyin, fakat kalbinizi Allah korkusuyla öldürün!' O, bu sözüyle, takva ehlinin elbisesiyle gururlanan bir topluluğa hitap etmiştir.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Size ne oluyor ki sırtınızda ruhbanların elbisesi bulunduğu ve kalbiniz yırtıcı kurtların kalbi gibi olduğu halde bana geliyorsunuz? Sultanların elbisesini giyin, fakat kalbinizi Allah korkusuyla öldürün'.

Mütevazilerin ahlâkından biri de kendisine küfredildiği veya eziyet edildiği veya hakkı alındığı zaman, bunlara göğüs germek suretiyle tevazu göstermesidir. Bu tevazu esastır. Biz, gazab ve hased bahsinde eziyete tahammül göstermek hakkında seleften vârid olan misalleri zikretmiştik.

Kısacası güzel ahlâk ve tevazunun kaynakları **Hazret-i Peygamber**'in ahlâkıdır. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'e uymak ve ondan öğrenmek daha uygundur.

Ebû Seleme der ki: 'Ebû Said el-Hudrî'ye şöyle sordum: 'Halkın îcad ettiği elbise, içecek, binecek ve yiyecek hakkında ne düşünüyorsun?' Bana

cevap olarak şöyle dedi: 'Ey yeğenim! Allah için ye! Allah için iç ve Allah için giy! Bu şeylerin birine gurur veya böbürlenme veya riya veya şöhret girerse o günah ve israftır. Evindeki işi, **Hazret-i Peygamber**'in evinde hizmet ettiği gibi yap! **Hazret-i Peygamber** evine su taşır, devesinin yemini verir, devesini bağlar, evini temizler, koyunlarını sağar, ayakkabısını diker, elbisesini yamar, hizmetçisiyle yemek yer, hizmetçisi yorulduğu zaman onun elinden el değirmenini alarak un öğütürdü. Pazardan nevalesini satın alıp getirirdi. Pazardan aldığı nevalesini eline alarak getirmekten veya elbisenin eteğine koyarak taşımaktan sıkılmazdı. Ehline döner, zengin ve fakirle, büyük ve küçükle el sıkışırdı. Kendisiyle karşılaşan küçük veya büyük, siyah veya kırmızı, hür veya köle olan her müslümana önce selâm verirdi. Evde kullanmak için ayrı, dışarda kullanmak için ayrı bir elbisesi yoktu. Çağırıldığı zaman, icabet etmekten -velev ki çağıran saçı sakalı karışmış tozlu topraklı bir kimse olsa da- çekinmezdi. Hurmanın en çirkini olsa bile getirilen yemeği hakir saymazdı. Sabah yemeğini akşama, akşam yemeğini de sabaha bırakmazdı. Nafakası kolaydı. Ahlâkı yumuşak, tabiatı kerîm, muaşereti güzel, yüzünden tebessüm eksik olmazdı. Yüzünü ekşitmeksizin mahzundu. Şiddet göstermeksizin sert idi. Zillete düşmeksizin mütevazi idi. İsraf olmaksızın cömertti. Her akraba ve müslümana merhametliydi. Kalbi inceydi. Daima düşünür yere bakardı. Hiçbir zaman yemekten sonra geğirmezdi. Elini hiçbir yemeğe uzatmazdı'.

Ebû Seleme b. Abdurrahman der ki: Hazret-i Âişe'nin hanesine gittim. Ebû Said'in **Hazret-i Peygamber**'in zühdü hakkında bana söylediklerini ona naklettim.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Söylenenin bir harfi dahi yanlış değildir. Hatta eksik bile söylemiştir. Zira sana **Hazret-i Peygamber**in hiçbir zaman doyasıya yemediğini, hiç kimseye şikayet etmediğini,

fakirliğin onun nezdinde genişlik ve zenginlikten daha sevimli olduğunu, bütün gün aç olduğu, bütün gece de açlık içerisinde kıvranıp sabahladığı halde, onun bu halinin onu o günün orucunu tutmaktan menetmediğini söylememiş. Oysa **Hazret-i Peygamber** eğer rabbinden yeryüzünün hazinelerini, meyvelerini, doğusundan batısına kadar olan geniş maişetini isteseydi, muhakkak kendisine verirdi. **Hazret-i Peygamber**'e olan şefkatimden ve çektiği açlığa üzüldüğümden ötürü çok zaman ağlamışımdır. Onun karnını elimle sıvazlar şöyle derdim: 'Nefsim sana fedâ olsun! Seni açlıktan menedecek kadar gıdayı dünyadan edinmiş olsaydın (daha iyi olmaz mıydı?) ' Bunun üzerine derdi ki: 'Ey Aişe! Ulû'l-Azim peygamberlerden olan arkadaşlarım bundan daha zahmetlisine katlandılar. Onlar, o halleri ile gidip rablerinin huzuruna vardılar. Onların varışlarını rableri güzel yaptı. Sevaplarını kat kat eyledi. Ben maişette genişliğe kaçarsam, benim bu hareketimin beni onlardan geri bırakmasından korkarım. Bu bakımdan birkaç gün sabretmem, yarın âhirette nasibimin eksiltilmesinden bana daha sevimli gelir! Arkadaş ve dostlarım olan ulû'l-azim peygamberlere yetişmekten bana daha sevimli gelecek birşey yoktur'.

Hazret-i Aişe (ra.) der ki: 'Allah'a yemin olsun! Bu sözlerden sonra, **Hazret-i Peygamber**, bir haftayı tamamlamadan **Allahü teâlâ** ruhunu kabzedip onu götürdü'.

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in hallerinden nakledilenler, mütevâzi kimselerin ahlâklarının özetini toplamaktadır. O halde tevazu göstermek isteyen bir kimse **Hazret-i Peygamber**'e uysun! Nefsini **Hazret-i Peygamber**'in derecesinden üstün görenin ve **Hazret-i Peygamber**'in razı olduğuna razı olmayanın cehaleti, ne korkunç cehalettir. **Hazret-i Peygamber** dünya ve din hususunda, mertebe bakımından, mahlûkların en yükseğiydi. Her beşerî izzet ve yücelik, ancak ona uymaktadır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Biz öyle bir milletiz ki Allah bizi İslâm'la aziz etti. Bu bakımdan biz, İslâm'ın gayrisinde izzet aramayız!'

Hazret-i Ömer, bu sözünü Şam arâzîsine pejmürde bir kıyafetle girdiği ve kınandığı zaman söylemişti. 70

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Allah'ın bir kısım kulları vardır ki bunlara Abdal denir. Onlar peygamberlerin halefleri ve yeryüzünün istikrarı için kazıklarıdır. Peygamberlik sona erdiği zaman, **Allahü teâlâ**, peygamberlerin yerine, Ümmet-i Muhammed'den bir kavmi vazifelendirdi. Onlar fazla oruç tutmak, fazla namaz kılmak ve güzel yüz sahibi olmakla halktan üstün olmadılar. Fakat onlar, doğru takva, güzel niyet, bütün müslümanlara karşı sağlam göğüs, Allah rızası için müslümanlara nasihat etmek, korkmaksızın sabır göstermek ve zelîl olmaksızın tevazu göstermek suretiyle bu dereceye yükseldiler. Onlar bir kavimdir ki Allah onları seçmiş, kulları arasında ulûhiyyetine ibâdet etmek hususunda onları tahsis kılmıştır. Onlar kırk sıddîktırlar. Onlardan otuz kişinin kalbi, Rahmân'ın dostu İbrahim'in yakînine benzer bir yakîn üzerindedir. Onlardan birinin yerine, Allah tarafından biri yaratılmadıkça o ölmez.

Ey kardeşim! Bil ki onlar hiçbir şeye lânet okumazlar, hiçbir şeye eziyet vermezler. Hiçbir şeyi tahkir etmezler. Hiçbir şeye karşı böbürlenmezler. Hiçbir kimseye hased etmez ve dünyaya haris olmazlar. Onlar, haber verme bakımından insanların en doğrusudur. Tabiatça en yumuşaklarıdırlar. Nefisce en cömertleridirler. Onların alâmet-i fârikaları cömertlik, tabiatları güler yüzlülük, sıfatları

selâmettir. Onlar bugün korkuda, yarın gaflette değildirler. Onlar zâhirî hallerine devam ederler. Onlara, kendileriyle rablerinin arasındaki muamelelerde şiddetli esen rüzgârlar, şiddetli koşan atlar yetişemezler. Kalpleri sevinerek Allah'ın yüce huzuruna şevk göstererek yükselir. Hayır yarışmasında herkesten önde olmak bakımından terakki ederler. Onlar Allah'ın hizbidirler. İyi bilin ki Allah'ın hizbi, zafere kavuşanların ta kendileridirler.

Râvî der ki: Ben Ebu'd Derda'ya 'Bana bu saydığın sıfattan daha zor gelecek bir sıfat işitmedim. Ben nasıl bu zor sıfatı elde ederim?' dedim.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Seninle bu sıfat arasında, ancak dünyadan nefret ettiğin zaman bir münasebet vardır; zira sen dünyadan nefret ettiğin zaman, âhiret sevgisine yönelirsin. Âhiret sevgisi nisbetinde dünyadan yüzçevirip zühd ve takva gösterirsin. Zühd'ün ve takvân nisbetinde sana fayda verenleri basiretinle seversin. **Allahü teâlâ** isteğinin güzel olduğunu bildiği zaman, ona istikamet yolunu açar, onu korur. Ey yeğenim! Bu durum, Allah'ın kitabında vardır:

Gerçekten Allah, takva sahipleriyle ve ihsanda bulunan kimselerle beraberdir. (Nahl/12)

Yahya b. Ebî Kesir71 şöyle demiştir: 'Biz bu hususta düşündük. Lezzet alanların hiçbiri Allah sevgisinden ve rızasını talep etmekten almış oldukları zevki hiçbir şeyden alamazlar. Yarab! Bizi, seni sevenlerin sevenlerinden eyle! Ey âlemlerin rabbi! Çünkü senin vergin ancak senin razı olduğun bir kimseye lâyık olur'.

Allah rahmet deryalarını efendimiz **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, âlinin ve ashâbının üzerine akıtsın ve onlara selâm etsin!

60) Abdullah b. Vehb b. Müslim Kureyş kabilesindendir. Güvenilir olan bu zat, âbid idi. H. 97 senesinde 72 yaşında vefat etmiştir.

61) Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Sâdık bir âbiddir. H. 59 senesinde vefat etmiştir.

62) Ebû Yâ'lâ, (Ebû Hüreyre'den)

63) Temim kabilesinden olan bu zat Kûfelidir. Künyesi Ebû Kasım'dır. Râfızîlikle itham edilmiştir. (İthaf'us-Saade, VIII/380)

64) Ebû Dâvud, İbn Mâce, (Ebû Umâme b. Sa'lebe'den)

65) Tam adı Harun b. Said el-İllî es-Sa'dî'dir. Fazilet sahibi bu kişi H. 53 senesinde 83 yaşında vefat etmiştir.

66) Bu zat, Muan b. Îsa el-Fezzarî -İmâm-ı Mâlik'in talebelerindendir- veya Muhammed el-Gifârî'dir.

67) Ebû Süleyman Kûfelidir. Muhadramûn'dandır. Güvenilir bir zattır. H. 80

senesinden sonra vefat etmiştir.

68) Ebû Nuaym

69) Nesâî, İbn Mâce, Tirmizî

70) Zehebî, (Kays b. Müslim tarikiyle)

71) Kûfelidir.

9. Kibri Tedavi Etmenin ve Tevazu Sahibi Olmanın Yolu

Kibir, helâk eden şeylerdendir. Kibirden tamamen kurtulan hiçbir insan yoktur. Kibri sökmek farz-ı ayndır. Kibir, sadece temenni ile sökülmez. Tedavi ile, kökünü kesen ilaçları kullanmakla kesilir. Kibri tedavi etmekte iki yol vardır: **Birinci** yol, kibrin temelini dipten kaldırmak, ağacını kalpteki kökünden söküp atmaktır. **İkinci** yol, ârızî olan kibri, insanın başkasına karşı kibirlendiği özel sebeplerde bertaraf etmektir.

Birinci Yol

Bu yol, kibrin kökünü kazımak hususundadır. Bu yolun ilacı, ilmî ve amelî olmak üzere iki kısımdır. Şifa ancak bu iki ilacı birden kullanmakla mümkündür. İlmî ilaca gelince, o ilaç, kişinin hem nefsini, hem de rabbini tanıması demektir. Kibri kazımak hususunda bu irfan kişiye yeter; zira kişi, hakkıyla nefsini tanıdığı zaman, her zelilden daha zelil, her azdan daha az olduğunu anlar. . Kendisine zillet ve tevazudan başka hiçbir şeyin yakışmayacağını da anlar. Rabbini tanıdığı zaman, azamet ve kibriyanın ancak Allah'a lâyık olduğunu bilir. Rabbini, O'nun azamet ve mecdini bilmeye gelince, bu husustaki söz oldukça uzar. Bu mükâşefe ilminin son noktasıdır.

Kişinin nefsini bilmesine gelince, bu da oldukça uzar. Fakat biz bu hususta tevazu ve güzelliği elde etmekte faydalı olan miktarı zikredeceğiz. Kişiye Allah'ın Kitabı'ndaki bir tek ayetin mânâsını anlamak kâfidir. Çünkü Kur'ân'da basireti açık bir kimse için öncekilerin ve sonrakilerin ilmi mevcuttur.

Kahrolası insan, ne kadar da nankördür! Allah onu hangi şeyden yarattı? Bir nutfeden (meniden) . Onu yarattı, ona biçim verdi. Sonra ona yolunu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü de kabre gömdürdü. Sonra dilediği vakit onu tekrar diriltecektir. (Abese/17-22)

İşte bu âyet-i celîle, İnsan oğlunun yaratılışının öncesine ve varacağı yerin sonuna ve ortasına işaret ediyor. İnsan bunu dikkatle izlesin ki ayetin mânâsını anlamış olsun!

İnsanın öncesine gelince, insan anılacak birşey değildir. Yokluk içinde nice asırlar durdu. Hatta onun yokluğunun öncesi yoktur. Acaba mahvolmaktan ve yokluktan daha hasis birşey var mıdır? İnsan oğlu da böyle idi. Sonra Allah onu şeylerin en mebzulünden (topraktan) yarattı. Sonra şeylerin en pisinden (meniden) meydana getirdi; zira Allah onu topraktan, meniden, kan pıhtısından, bir çiğnem etten yarattı. Sonra bir yığın kemik yaptı. Sonra kemiğe et giydirdi. İşte İnsan oğlunun varlığının başlangıcı anılacak birşey olacağı andan itibaren budur. Bu bakımdan İnsan oğlu ancak vasıfların en hasisi üzerinde olduğu an anılacak birşey oldu; zira İnsan oğlu yaratılışının başlangıcında kâmil yaratılmadı. **Allahü teâlâ** onu hareketsiz bir ölü olarak yarattı. Duymaz, görmez, hissetmez, kıpırdamaz, konuşmaz, çalışmaz, idrâk etmez ve bilmezdi. Bu bakımdan hayatına önce ölümüyle başladı. Kuvvetinden önce zafiyetiyle, ilminden önce sağırlığıyla, konuşmasından önce dilsizliğiyle, hidayetinden önce dalâletiyle, zenginliğinden önce fakirliğiyle, kudretinden önce acizliğiyle başladı. İşte bu, **Allahü teâlâ**'nın şu ayetlerinin mânâsıdır:

Onu yaratan hangi şeyden yarattı? Onu yarattı ona biçim verdi! (Abese/17-18)

İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan birşey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? Doğrusu biz insanı denemek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici, görücü yaptık. (İnsan/1-2)

Böylece **Allahü teâlâ**, önce insanı yarattı. Sonra ona minnet etti. Sonra ona yolunu kolaylaştırdı. (Abese/20)

Bu âyet-i celîle İnsan oğlu için hayatı boyunca kolaylaştırılan şeylere işarettir.

Doğrusu biz insanı denemek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici, görücü yaptık. Biz ona yolu gösterdik. (O) ya şükredici veya nankör olur. (İnsan/2-3)

Ayetin mânâsı şu demektir: İnsan cemad ve ölü olduktan sonra Allah onu diriltti. **Birinci** derecede toprak, **ikinci** derecede meni iken **Allahü teâlâ** ona hayat verdi. Sağır olduktan sonra ona dinleme âletini, gözü yokken ona göz, zafiyetten sonra ona kuvvet, cehaletten sonra ona ilim verdi. Azalarını, içindeki acaipliklerle ve alâmetlerle beraber yok iken var etti. Fakirlikten sonra zengin kıldı. Açlıktan sonra doyurdu. Çıplaklıktan sonra giydirdi. Dalâletten sonra hidayet etti. Dikkat et! Allah onu nasıl devirlerden geçirdi! Ona nasıl sûret verdi. Onun için yolu nasıl kolaylaştırdı ve yine insanın tuğyanına dikkat et ki insan ne kadar da nankördür. İnsanın cehâletine dikkat et ki o cehaleti nasıl belirtiyor!

İnsan, bizim kendisini nasıl bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki şimdi apaçık bir hasım kesildi? (Yasin/77)

O'nun ayetlerinden biri sizi topraktan yaratmasıdır. Sonra da siz insan olarak çoğalıp yayılıyorsunuz! (Rûm/20)

Bu bakımdan Allah'ın İnsan oğluna bahşettiği nimetlerini dikkatle izle! Onu zillet, kıllet, hisset ve pislikten nasıl bu yücelik ve keramet mertebesine nakletmiştir? O, yokluktan sonra nasıl var olmuştur! İnsan oğlu haddi zatında birşey değildir. Acaba birşey olmayandan daha hasis birşey tasavvur edilebilir mi? Katıksız yokluktan daha değersiz birşey olabilir mi? Sonra İnsan oğlu Allah'ın kudretiyle mevcud birşey oldu. Ondan önce Allah İnsan oğlunu ayaklarla çiğnenen zelil topraktan yarattı. Katıksız yokluktan sonra da necis olan meniden yarattı ki insan, zatının hasisliğini tanımış olsun ve böylece nefsini de tanısın! **Allahü teâlâ**, insana kemâl derecesinde nimet verdi ki rabbini, O'nun azamet ve celâlini tanısın! Kibriyanın (büyüklüğün) ancak o yüce Allah'a lâyık olduğunu bilsin! Bunun için de ona minnet ederek şöyle buyurmuştur:

Biz ona vermedik mi iki göz, bir dil ve iki dudak! Bir de ona (hak ve bâtıl) iki yol gösterdik! (Beled/8-10)

İnsan oğlunun başlangıcındaki hissetini tarif ederek şöyle buyurmuştur.

İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra kan pıhtısı oldu da (Allah onu) yarattı! Derken (insan) biçimine koydu. (Kıyâmet/36-38)

Bundan sonra **Allahü teâlâ** İnsan oğlunun üzerindeki nimetini zikrederek şöyle buyurmuştur:

Ondan iki çifti; erkeği ve dişiyi var etti. Bunları yaratan, ölüleri diriltmeye kâdir değil mi? (Kıyâmet/40)

O meniden erkek ve dişi iki eş yarattı ki üremek suretiyle insan varlığı devam etsin! Nitekim insan varlığının başlangıcı bu ise, onun durumları böyle ise, öyle bir kimseye haddini aşmak, kibir ve gurura kapılmak, böbürlenmek ne gerek? O kimse hakikatte hasislerin en hasisi, zayıfların en zayıfıdır. Fakat böbürlenmek, hasis kimsenin âdetidir. Hasisliğinden yüceldi mi burnu büyür, büyüklük taslar. Bu da öncesinin hasisliğine delâlet etsin diye böyle olmuştur. Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir.

Evet! Eğer **Allahü teâlâ**, İnsan oğlunu kemâl derecesine getirip onun işini ona havale etse, onun ihtiyarıyla varlığını devam ettirse, insanın tuğyan etmesi, başlangıç ve sonucunu unutması mümkündür. Fakat **Allahü teâlâ** varlığın devamında çeşitli âfetleri, acı balgam, yel ve kandan mürekkep olan zıt unsurları (elementleri) ona musallat kılmıştır. Onların bazısı, onun cüzlerinden bir kısmını istese de istemese de yıkar. O, ister istemez acıkır. İster istemez susar. İster istemez hastalanır. İster istemez ölür. Nefsine ne bir fayda, ne de bir zarar veremez. Ne şer, ne de hayr getirebilir. Bilmek ister, cahili olur. Almak ister, unutur. Bir şeyi unutmak ister bir türlü unutamaz. Kalbini, kendini ilgilendiren şeye çevirmek ister, vesveselerin içine dalar. **Kısacası** kalbine, nefsine sahip olamaz. Birşeyi ister, oysa çoğu zaman o şey helâk eder. İlaçlardan tiksinir, oysa ilaçlar ona fayda verirler. Gece ve gündüzün bir lâhzasında kulak ve gözünün dumura uğramasından, azalarının felç olmasından, aklının gitmesinden, ruhunun çıkıp uçmasından emin değildir. Dünyasında sevdiği herşeyin kendisinden alınmasından emin değildir. Bu bakımdan insan mecbur ve zelil bir yaratıktır. Eğer terkedilirse devam eder. Eğer götürülürse yok olur. Başkasının da hiçbir şeyine gücü yetmez. O halde insandan daha zelîl ne olabilir? Keşke insan nefsini tanımış olsaydı! Eğer cehalet olmasaydı kibrin nefsine yakışmayacağını fark ederdi. İşte İnsan oğlunun durumlarının normali budur. Bu bakımdan İnsan oğlu bunu düşünmelidir. İnsan oğlunun akibeti ve varacağı nokta ise şu ayetle işaret edilen ölümdür:

Sonra onu öldürdü de kabre koydu. Sonra dilediği vakit onu tekrar diriltecek! (Abese/21-22)

Âyetin mânâsı, Allah insanın ruhunu, kulağını, gözünü, ilmini, kudretini, hissini, idrâk ve hareketini insandan alacaktır. İnsan başlangıçta olduğu gibi cansız bir şeye dönüşecektir. Onun sadece âzalarının şekil ve sureti kalır. Onda his ve hareket diye birşey kalmaz. Sonra toprağa konur. Bundan sonra necis, pis kokulu bir leş olur. Nitekim başlangıcında da tiksinilen bir meni olduğu gibi. . . Sonra âzaları çürür. Parçaları birbirini bırakır. Kemikleri parçalanıp toprağa dönüşür. Kurtlar parçalarını yer. Onun iki göz bebeğinden başlayıp onları çanaklarından çıkarırlar. Diğer âzâlarını da yerler. O kurtların kursağında pisliğe dönüşür. Öyle bir leş olur ki hayvanlar bile ondan kaçar. Her insan ondan tiksinir. Kokunun şiddetinden ondan kaçar. Onun en güzel hali, ilk aslına dönüşmesidir. Bu bakımdan o, kendisinden testiler ve küpler yapılan toprak olur. Ondan binalar inşa edilir. Var olduktan sonra yok olur. Öyle bir duruma gelir ki sanki dün hiç yokmuş gibi paramparça olur. Uzun bir zaman, başlangıcında olduğu gibi kalır. Keşke bundan sonra da kalsaydı. Eğer o toprak olarak bırakılsaydı ne iyi olurdu. Hayır! Toprak olarak bırakılmaz. Aksine uzun zaman çürümüş kaldıktan sonra rabbim onu diriltecek, ona belânın şiddetini tattıracaktır. Onun darmadağın olan parçaları bir araya geldikten sonra kabrinden kıyâmetin dehşetlerine doğru gitmek üzere çıkar. O kıyâmeti seyreder. Paramparça olmuş ve delinmiş bir göğü, değiştirilmiş bir arzı, yerinden yürütülmüş dağları, küme küme düşen yıldızları, simsiyah kesilen güneşi, kapkaranlık halleri, şiddetli ve katı melekleri, alev alev yanan cehennemi, mücrimlerin

kendisine bakıp da hasret çekeceği cenneti seyreder. Dağılmış sahifeler görür. Ona 'Kitabını oku!' denilir. O, kitabına işaret ederek 'Bu nedir?' diye sorar. Ona 'O hayatın ki onunla seviniyor, onun nimetleriyle böbürleniyor, sebepleriyle iftihar ediyordun. Orada iki melek seni kontrole memur edilmişti. Senin konuştuğunu veya yaptığını, az veya çok, büyük ve küçük, yemek ve içmek, oturmak ve kalkmaktan ibaret olan her şeyini yazarlardı. Sen onu unutmuşsun fakat Allah onları teker teker senin yüzüne vuracaktır. Bu bakımdan hesaba gel! Cevaba hazırlan veya azap evine sevkolunacaksın!' denir.

Böylece o hitabın korkusundan kişinin kalbi paramparça olur. Hem de sahifesi açılmadan ve oradaki rezaletlerini görmeden önce bu duruma düşer. Sahifeyi gördüğü zaman şöyle der: 'Vay hâlimize! Bu kitaba ne oluyor ki küçük büyük birşey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmektir!' İşte İnsan oğlunun işinin sonucu budur. Bu da şu ayetin mânâsıdır: 'Sonra dilediği vakit onu tekrar diriltecek' (Abese/22) . Acaba hali bu olan bir kimsenin gurur ve büyüklükle ne işi vardır? Hatta birtek lâhza bile olsa nasıl sevinebilir? Hele haddini aşmak, hele zâlimlik yapmak. . . (bunlar hiç de ona yakışmaz!)

İşte onun halinin başı ve ortası belli oldu. Eğer halinin sonu belli olursa ki onun dehşetinden Allah'a sığınırız, çoğu zaman köpek veya domuz olmasını temenni eder ki hayvanlarla beraber toprak olup gitsin, Allah'ın kitabını dinleyen ve azaba atılan bir insan olmasın! Eğer insan Allah nezdinde ateşe müstehak ise, domuz ondan daha şerefli, daha güzel ve daha yücedir; zira domuzun öncesi toprak, sonu da topraktır. Domuz, hesap ve azabdan kurtulmuştur. Köpek ve domuzdan halk kaçmaz. Eğer dünya ehli günahkâr kulu ateşte görürlerse, onun ateşteki hilkatinin vahşetinden, suretinin çirkinliğinden derhal ölürlerdi! Eğer onun kokusunu hissetseler pis kokusundan ölürlerdi. Eğer onun içtiği şaraptan bir damla dünya denizlerine dökülse, dünya denizleri leşten daha pis kokulu olurdu. Bu bakımdan sonuçta hali bu olan bir kimse, -Allah'ın affetmesi müstesna ki Allah'ın affetmesi de şüphelidir- nasıl sevinir, haddini aşar? Nasıl gururlanır, zulmeder? Nasıl nefsini birşey olarak görür de faziletine inanır? Acaba cezaya müstehak olan bir günah işlemeyen hangi kul vardır? Ancak kerîm olan Allah affederse o başka! Allah'ın kereminden ve Allah hakkındaki hüsn-i zandan dolayı Allah'tan bu af umulur. Kuvvet ancak Allah'tandır!

Acaba bir sultana karşı cinayet işlemiş, bin sopa yemeye müstehak olmuş, hapse tıkılmış, çıkarılıp halk huzurunda cezasının tatbik edilmesini bekleyen, bağışlanıp bağışlanmayacağını bilmeyen bir kimsenin hapishanedeki zilleti nasıl olur ve bunu nasıl görüyorsun? Acaba bu adamın hapishanedekilere karşı gururlanacağını sanıyor musun? Oysa hiçbir günahkâr kul yoktur ki dünya onun hapishanesi olmasın ve o, Allah'ın azabını haketmiş olmasın ve sonucun ne olacağını bilmemiş olmasın! İşte bu durum, o kula üzüntü bakımından yeter, korku ve zillet bakımından kâfi gelir, işte kibrin kökünü söken ilmî ilaç budur.

Amelî ilaca gelince, o bilfiil Allah'a tevazu göstermektir. Diğer yaratıklara ise, daha önce salihlerin ve **Hazret-i Peygamber**'in ahvalinden hikâye ettiğimiz gibi mütevazi olmaktır.

Hazret-i Peygamber toprak üzerinde oturur, yemek yer ve şöyle derdi: 'Ben ancak kulum. Kulun yediği gibi yerim'. 72

Selmân-ı Fârisî'ye 'Neden yeni bir elbise giymiyorsun?' denildi. **Cevap** olarak 'Ben ancak köleyim. Âzad edildiğim gün yeni elbise giyeceğim!' dedi. Selman, bu sözüyle âhiretteki âzad edilmesine işaret etmiştir. Mârifetten sonra tevazu, ancak amelle hasıl olur.

Bu sırra binaen Allah ve **Hazret-i Peygamber**'e karşı böbürlenen Araplar, îman etmekle beraber namaz kılmakla emrolundular ve denildi ki: 'Namaz dinin direğidir!' Namazda birtakım sırlar vardır. O sırlardan ötürü dinin direği olmuştur.

O sırlardan olarak Allah'ın huzurunda ayakta el bağlamak, rükûa varmak ve secde etmek suretiyle tevazu göstermektir. İslâm'dan önce Araplar, eğilmeyi horluk telâkki ederlerdi. Onlardan birinin kamçısı yere düştüğü zaman, onu almak için bile eğilmezdi. Papucunun bağı kopar, onu bağlamak için başını eğmezdi.

Hâkim b. Hizam73 der ki: '**Hazret-i Peygamber**'e ancak secdeye ayakta varmak suretiyle biat etmiştim'. **Hazret-i Peygamber** de onun bu şekildeki biatini kabul etti. İslâm'ın hikmetini anladıktan sonra, îmanı kemâle erdi. Secdeye varmak Arapların nezdinde zillet ve alçaklığın en son derecesi kabul edildiğinden onların kibri kırılsın, gururları kökünden sökülsün ve tevazu kalplerinde yerleşsin diye secde etmekle emrolundular ve aynı zamanda bütün insanlar da secde etmekle emrolundu; zira rükû, secde, ayakta elpençe divan durmak, tevâzunun gereği olan amellerdir. Böylece nefsini tanıyan, kibrin gerektirdiği bütün fiilleri süzmeli ve onun zıddına devam etmelidir ki tevazu onun için tabiî bir ahlâk olsun. Çünkü kalpler, güzel ahlâkları ancak ilim ve amelin birleşmesiyle elde ederler. Bunun hikmeti, kalp ile organların arasındaki gizli bağın, mülk (madde) âlemiyle melekût (mânâ) âleminin arasındaki bağlantının sırrı içindir. Kalp ise melekût âlemindendir.

İkinci Yol

Bu yol daha önce zikredilen yedi sebepten doğan kibirle ilgilidir. Biz Câh'ın Zemmi bölümünde de hakikî kemâlin ilim ve amel olduğunu zikretmiştik. Bunun dışında kalan ve ölümle yok olan kemâl ise hayalî bir kemâldir. Bundan dolayı âlim kişiye gururlanmak zor gelir. Fakat biz bütün o yedi sebep hakkında ilim ve amelden mürekkeb olan tedavi yolunu zikredelim:

Birinci Sebep: **Birinci** sebep, neseble mağrur olmaktır. Bu bakımdan neseb cihetinden gururlanan bir kimse kalbini, iki şeyi bilmekle tedavi etmelidir: O şeylerden **birincisi**, bu gururu, başkasının kemâliyle gururlanmak olduğu için cehaletin ta kendisidir ve şöyle denilmiştir.

Eğer ben şeref sahibi ecdad ile öğünürsem, doğru söylemiş olurum. Fakat o ecdadların doğurdukları ne kötüdür!

Bu bakımdan neseble mağrur olan haddi zatında kötü sıfatlara sahip ise, onun çirkinliği başkasının kemâliyle nasıl örtülebilir? Hatta nisbet edildiği kimse, eğer hayatta olsaydı, ona şöyle diyecekti: 'Fazilet benimdir! Sen kimsin? Sen, ancak benim sidiğimden yaratılmış bir böceksin!' Acaba bir insanın sidiğinden yaratılmış bir böceğin, atın pisliğinden yaratılmış böcekten daha şerefli olduğunu zanneder misin? Heyhat! Ne uzak bir ihtimâl! Onların **ikisi** eşittirler. Şeref, böceğin değil insanındır.

İşlerin **ikincisi**, hakikî nesebini tanımasıdır. Bu bakımdan babası ve dedesini tanımış olur. Çünkü kişinin yakın babası, necis olan bir meni damlası, uzak dedesi ise zelîl bir topraktır. Oysa **Allahü teâlâ**, İnsan oğluna nesebini tanıtarak şöyle buyurmuştur:

O'dur ki herşeyin yaratılışını güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı. Sonra insanın neslini bir özden, hakir bir sudan (meniden) yaptı. (Secde/7-8)

Bu bakımdan, aslı zelil ve ayaklarla çiğnenen bir toprak olan, sonra çamuru kokmaya yüz tutan, balçık oluncaya kadar yoğrulan bir kimse nasıl gururlanır? Oysa nisbet edildiği şey, şeylerin en hasisidir; zira şöyle denilir: 'Ey topraktan daha zelîl! Ey balçıktan daha pis kokulu! Ey kan pıhtısından daha necis!' Eğer kişinin babasından olması, topraktan olmasından daha yakın ise, biz deriz ki: 'Uzak ile değil, yakın ile iftihar et. Çünkü meni ve et oluşu kişiye, babasından daha yakındır. Bu bakımdan kişi bununla nefsini hakir saymalıdır. Sonra eğer bu yakınlıktan dolayı bir yücelik gerekiyorsa, en yüce babası topraktandır. O halde yüceliği nereden gelir? İnsan oğlunun yüceliği olmadığı zaman evlâdına yücelik nereden geliyor? İnsanın aslı toprak ve menidir. Öyle ise ne insanın aslı, ne de faslı vardır. Bu ise neseb hasisliğinin en son derecesidir. Bu bakımdan aslı, ayaklarla çiğnenir, faslından ise bedenlerin yıkanması gerekir. İşte İnsan oğlunun hakikî nesebi budur! Bunu bilen neseble gururlanmaz, kişinin bu bilgiden ve hakikî aslının yüzünden perde kalktıktan sonraki misâli, tıpkı şu kişinin misâline benzer ki Benî Hâşim soyundan (**Hazret-i Peygamber**'in soyundan) geldiğini anne ve babasından işitmiş, dolayısıyla kendisinde şeref gurur vardır! Fakat sözlerinden şüphe edilmeyen adil bir cemâat kendisine, hacamat yapan, pisliklerde çalışan Hindli bir kimsenin oğlu olduğunu haber verir ve bu husustaki düşüncesini alt-üst ederler. Onların vesikalı beyanlarının doğruluğunda şek ve şüphesi kalmaz. Acaba böyle bir kimseye verilen bu haberin onun nesebden gelen gururunun zerresini dahi bırakacağını sanır mısın?

Hayır! Aksine bu kişi kendi nefsinde insanların en hakîri ve en zelîli olur. O, hasisliğinden ötürü, sezdiği mahcubiyetten o kadar meşguldür ki, başkasına karşı mağrur olmaya artık imkânı yoktur. İşte bu hal, basireti açık bir kimsenin, aslını düşündüğü, meniden ve topraktan olduğunu bildiği zamanki halidir; zira eğer babası, toprak taşıyan veya hacamat yoluyla kan alan veya başka işlerde çalışan bir kimse ise bununla nefsinin hasisliğini bilmiş olur. Çünkü babasının âzası, toprakla kana temas etmektedir. Acaba nefsinde topraktan, kandan ve tiksindiği kirli şeylerden mevcut olduğunu bildiği zaman, nasıl bunu bilemez?

İkinci Sebep: **İkinci** sebep, güzellikle mağrur olmaktır. Bunun tedavisi, akıllı kimselerin baktığı gibi, iç âlemine bakmasıdır. Hayvanların bakışı gibi zâhirine bakmamalıdır. Kişi iç âlemine baktığı zaman kendisini zâhirî güzelliğiyle mağrur olmaktan alıkoyan o kadar çirkinlik görür ki sayısı hadde hesaba gelmez. İnsan, pisliği barsaklarında, sidiği mesânesinde, sümüğü burnunda, tükrüğü ağzında, kiri kulağında, kanı damarlarında, nemi derisinin altında, kötü kokusu koltuklarının altında olan bir varlıktır. Hergün bir veya iki defa pisliği eliyle yıkar, hergün bir veya iki defa içindeki pisliği çıkarmak için helâya gider. Öyle bir pislik ki eğer gözüyle görmüş olsaydı eliyle temas etmek veya koklamaya hacet kalmadan tiksinirdi. Bütün bunları necaset ve zilletini bilmesi için düşünmelidir. İşte bu, normal durumda olduğu haldir. İnsan, işin başlangıcında necasetlerden yaratılmıştır. Meniden, hayız kanından, necasetlerin mecrasından çıkarılmıştır; zira önce belden, sonra sidiğin mecrası olan yerden çıkmıştır. Sonra hayız kanının feyezan ettiği ana rahminden, sonra necasetin mecrasından çıkmıştır.

Enes (radıyallahü anh) der ki: 'Ebû Bekir Sıddîk bize hutbe okuyor, nefislerimizi gözümüzden düşürmek için çirkinleştiriyor ve şöyle diyordu: 'Herhangi biriniz, sidiğin yolundan iki defa çıktı!'

Tâvus, Ömer b. Abdülaziz'e şöyle dedi: 'Bu yürüyüş karnında pislik taşıyanın yürüyüşü değildir! Tâvus, Ömer'in mağrur bir şekilde yürüdüğünü görünce bunu söylemiştir. Bu olay Ömer halife olmadan önce cereyan etti. İşte İnsan oğlunun öncesi ve sonrası budur. Eğer insan bedenini bir gün yıkamadan kendi haline bırakırsa, ondan pis kokular ve necasetler gelmeye başlar. O, nefsine hiçbir zaman sahip çıkmayan ve başıboş olan **dört** ayaklı hayvanlardan daha pis kokulu ve daha necis olur. Bu bakımdan pisliklerden yaratıldığını ve pislikler içerisinde durdurulduğunu ve ölüp de tekrar diğer pisliklerden daha tiksindirici bir leşe döneceğini düşündüğü zaman, mezbelelikte biten çiçeklerin ve derelerin kenarında açılıp pırıl pırıl parladıkları bir anda, ansızın çer-çöp kesiliveren, esen rüzgârların önünde toz olup uçan çiçeklerin rengi gibi olan güzelliğiyle iftihar edip böbürlenmez. Nasıl böyle olmasın? Eğer kişinin güzelliği bâki olup, o kişi bu çirkinliklerden uzak olsaydı, yine çirkine karşı böbürlenmemesi farz olurdu; zira çirkinin çirkinliği elinde değildir ki ondan dolayı övünsün! Nasıl böyle olmasın ki? Oysa güzelliğinin bekâsı da yoktur. O güzelliğin her an hastalık veya çiçek veya çıban veya herhangi bir sebeple yok olup gitmesi düşünülebilir. Nice güzel yüzler vardır ki bu sebeplerden dolayı bedleştiler. Bu bakımdan bu şeylerin bilinmesi, güzellikten ötürü kalbe gelen gurur hastalığını bu durumları düşünen kimse kökünden kazıyıp atar.

Üçüncü Sebep: **Üçüncü** sebep, kuvvet ve güçten ötürü gurura kapılmaktır. Kişiyi bu şekil gurura kapılmaktan, kendisine musallat kılınan illet ve hastalıkları bilmesi, elindeki bir damarın acıdığı takdirde her âcizden daha âciz kesileceği, her zelilden daha zelîl olacağını takdir etmesi meneder ve yine eğer karasinek, kendisinden birşey aşırırsa, o şeyi sinekten kurtaramayacağını, eğer bir sivrisinek burnuna girerse veya bir karınca kulağına dalarsa, kendisini öldüreceğini veya bir diken ayağına batarsa kendisini âciz bırakacağını düşünmesi, kendisini bu gururdan kurtarır. Bir günün sıtmasını bir müddet boyunca düşünürse, gururundan vazgeçer. Bu bakımdan bir dikene güç yetiremeyen, bir sivrisineğe mukavemet edemeyen, nefsinden bir karasineği uzaklaştırmaya muktedir olmayan bir kimseye kuvvetiyle mağrur olmak yakışmaz. Sonra insanın kuvvetlisi, eşeğin, sığırın, filin, devenin kuvvetlisinden daha kuvvetli olamaz. Öyle ya, hayvanların senden ileride olduğu bir sıfatla nasıl mağrur olabilirsin?

Dördüncü ve **Beşinci** Sebep: Zenginlik ve malın çokluğundan gurura kapılmaktır. Dost ve yardımcıların çokluğu, sultanların saltanatlarıyla gururlanmak, onların yüzü suyu hürmetine imkân sahibi olmak da bu türdendir. Bütün bunlar insanın zatından hariç güzellik, kuvvet ve ilim gibi bir mânâdan ötürü gurura kapılmaktır. Bu gurur, gurur türlerinin en çirkinidir, zira malıyla gururlanan bir kimse, sanki atıyla, oturduğu eviyle gururlanır. Eğer atı ölür, evi yıkılırsa zelîl olur. Nefsinde bulunan bir sıfatla değil de sultanın kendisine sağlamış olduğu nüfuz ve imkânla gururlanan bir kimse de işini, çanaktan daha fazla kaynayan bir kalbin üzerine bina eder. Eğer o kalp onun aleyhine dönerse, bu sefer insanların en zelîli olur. Zatının dışında olan bir şeyle gururlanan kimsenin cehaleti apaçıktır. Nasıl böyle olmasın? Zira zenginlikle mağrur olan bir kimse, eğer düşünürse görecektir ki zenginlik, servet ve dünya süsünde kendisinden daha üstün olan yahûdî vardır. O şeref ki yahûdî senden önce ona nail olmuştur. O şeref ki bir lâhzada hırsız bir kimse onu elde eder ve onun sahibi de iflâs eden bir zelîl olur. O şerefe

yuh olsun! İşte bunlar insanın zatında olmayan sebeplerdir. İnsanın zatında olan ve varlığının devamı insanın elinde olmayan ve âhirette insan için vebâl ve azap olan şeylerle mağrur olmak cehaletin en son derecesidir. O halde dizgini sende olmayan birşey senin değildir! Oysa bu saydığımız şeylerin hiç birinin dizgini senin elinde değildir. Onların dizgini onları hibe edenin elindedir. Eğer o onları sana bırakırsa ne âlâ, eğer isterse onlar senin elinden gider. Sen ancak hiçbir şeye gücü yetmeyen bir kölesin. Bunu bilen bir kimsenin gururu elbette yok olur. Bunun misâli, kuvveti, güzelliği, malı, hürriyeti, istiklâli, evinin genişliği, at ve hizmetçilerinin çokluğu ile gaflete dalanın böbürlenmesidir. Bu böyle böbürlenirken iki adil şahid, insaflı bir hâkimin yanına gelip onun filan adamın kölesi olduğuna, anne ve babasının da o adamın köleleri olduğuna şahidlik ederler. Hâkimde bununla hükmeder. Bunun üzerine esas sahibi gelir, onu ve elindeki şeyleri alıp götürür. Bununla beraber o, sahibinin mallarında tefrite kaçtığı, sahibinin istemesine rağmen kusur edip sahibini tanımaya bir türlü yanaşmadığı için cezaya çarptırılmasından korkar. Sonra bu kul, kendisini bir evde hapsedilmiş olarak görür. Etrafının yılan, akreb ve çiyanlarla sarılmış olduğunu görür. O her durumda bütün bunlardan korkmaktadır. Öyle bir durumdadır ki ne nefsine, ne de malına hâkimdir. Ne de hiçbir zaman kurtuluş yolunu bulabilir. Acaba hali böyle olan bir kimsenin kudret, servet, kuvvet ve kemâliyle böbürleneceğini veya nefsini zelîl edip tevâzua yapışacağını mı sanıyorsunuz? İşte basiret sahibi ve akıllı kimsenin durumu budur. Çünkü o nefsini böyle görür. Ne boynuna, ne bedenine, ne aza ve ne de malına sahip değildir. Bununla beraber âfetler, şehvetler, hastalıklar arasında kıvranmaktadır. Bunlar akrep ve yılanlar gibidir. Bunların kendisini helâk etmesinden korkar. Hali böyle olan bir kimse kuvvet ve kudretiyle nasıl mağrur olabilir? Zira kuvvet ve kudretinin olmadığını bilmektedir!

İşte haricî sebeplerden dolayı gurura kapılmanın tedavi yolu budur. Böyle bir gururun tedavisi, ilim ve amelden gelen gururun tedavisinden daha kolaydır. Çünkü ilim ve amel kişinin nefsinde, iki kemâl sıfatıdır. Onlarla kişinin sevinmesi uygundur. Fakat onlarla mağrur olmak da -ilerde zikredeceğimiz gibi- cehaletin gizli bir çeşididir.

Altıncı sebep: Altıncı sebep ilimden dolayı gurura kapılmaktır. Bu, âfetlerin en büyüğü, hastalıkların da en galibidir. Tedaviyi uzun bir çalışma ve yorucu bir zahmetten sonra da kabul etmekten en uzağıdır. Bu hastalığın hikmeti şudur: İlmin kıymeti Allah'ın nezdinde büyüktür. İnsan nezdinde de büyüktür. Mal ve güzellik ve başka şeylerden de daha büyüktür. Hatta mal ve güzelliğin büyüklüğü, eğer beraberinde ilim ve amel varsa sözkonusu olur.

Bunun için Kâ'b'ul-Ahbar şöyle demiştir: 'muhakkak malın tuğyânı gibi ilminde tuğyânı vardır'. Hazret-i Ömer de şöyle demiştir: Âlim kişi kaydığı zaman onun kayışıyla beraber bir âlem kayar'. Bu bakımdan Allah nizamında ilmin faziletini açıkça belirten hükümlerin çokluğundan dolayı cahile nisbeten âlim kişi nefsini büyütmekten aciz kalır.

Alim kişi ancak iki şeyi bilmek suretiyle gururu nefsinden uzaklaştırabilir.

Bir

Bilmelidir ki Allah'ın ilim ehline karşı hücceti daha kuvvetlidir. Onda biri için âlim kişinin özrünü kabul etmediği hataların özrünü, cahilden kabul eder. Çünkü ilminden ötürü, Allah'a isyan eden bir

kimsenin suçu daha fâhiştir; zira böyle bir kimse Allah'ın ilim hususunda kendisine vermiş olduğu nimetin hakkını edâ etmemiştir. Bunun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde âlim kişi getirilir, cehennem ateşine atılır. Barsakları dökülür. Değirmeni çeviren merkep gibi o barsaklarının etrafında döner. Cehennemlikler onun etrafında gezerek kendisine şöyle sorarlar: 'Sana ne oldu?' **Cevap** olarak der ki: 'Ben dünyada hayrı emrediyor, fakat kendim yapmıyordum, şerri yasaklıyor, fakat kendim yapıyordum'. 74

Allahü teâlâ bilip de ilim ile amel etmeyen bir kimseyi hem eşeğe, hem de köpeğe benzeterek şöyle buyurmuştur:

Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitap taşıyan eşeğin haline benzer. (Cum'a/5)

Bununla Allah yahûdî âlimlerini kasdetmiştir. Bel'am b. Baura hakkında da şöyle buyurmuştur:

Onlara şu kimsenin haberini de oku: Kendisine ayetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı çıktı, **şeytan** onu arkasına taktı, böylece azgınlardan oldu. Eğer dileseydik o kimseyi o ayetlerle yükseltirdik. Fakat o yere saplandı ve hevasına uydu. Onun durumu tıpkı şu köpeğin haline benzer ki üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. (A'raf/175-176)

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) der ki: 'Bel'am'a Allah tarafından bir kitap indirildi. Bel'am yeryüzünün şehvetlerine meyletti. Yani sevgisi bunlarla teskin oldu. Bu bakımdan onun misali, üzerine vardığında da soluyan, bıraktığında da soluyan bir köpeğe benzer. Yani Bel'am'a ister hikmet verilsin, ister verilmesin, o şehvetini terketmez. Âlim kişiye bu kadar tehlike yeter! Acaba hangi âlim bu şehvete tâlip olmaz? Hangi âlim yapmadığı hayrı emretmez? Bu bakımdan madem cahile nisbeten âlimin tehlikesi büyüktür, o halde âlim kişi o büyük tehlikeyi düşünmelidir. Çünkü onun tehlikesi başkasının tehlikesinden daha büyüktür. Nitekim kıymetinin de başkasının kıymetinden daha büyük olduğu gibi. . . Bu bakımdan o kıymete karşı bu tehlike vardır. Âlim kişi, düşmanlarının çokluğundan dolayı, mülkünde canı daima tehlike içinde olan sultan gibidir; zira sultan, düşman tarafından esir edildiği zaman daha önce fakir olmayı temenni eder. Nice âlim vardır ki âhirette cahil kimselerin selâmeti gibi bir selâmeti arzular. Böyle bir arzuda bulunacak raddeye düşmekten Allah'a sığınırız!

Bu bakımdan bu tehlike âlimi gururdan meneder; zira âlim eğer cehennem ehlinden ise domuz ondan daha üstündür. Hali böyle olan bir kimse nasıl gururlanır? Âlim kişinin, kendi nefsinde, ashâb-ı kirâmdan daha büyük olduğunu telâkki etmesi uygun değildir.

Ashâbdan biri şöyle demiştir: 'Keşke annem beni doğurmasaydı'. 75

Başka biri de yerden bir saman çöpünü kaldırarak şöyle dedi: 'Keşke ben çöp olsaydım!'

Başka biri de şöyle dedi: 'Keşke ben eti yenilen bir kuş olsaydım!' Diğer biri de 'Keşke ben anılan birşey olmasaydım' demiştir. Bütün bu sözler, akibetin tehlikesinden korkmaktan ileri geliyor. Bu bakımdan ashâb-ı kirâm nefislerini kuştan, topraktan daha düşük görürlerdi. Ne zaman âlim, üzerinde bulunduğu tehlikeyi uzun uzadıya düşünürse, onun gururu tamamen gider. Nefsini mahlûkatın en şerlisi imiş gibi görür. Böyle bir âlimin misali, bir kölenin misaline benzer ki o kölenin efendisi, kendisine birtakım vazifeler emretmiş, o da onları yapmaya başlamış. Bazılarını yapmış, bazılarını eksik bırakmış.

Bazılarında da efendisinin razı olacağı bir şekilde yapıp yapmadığı hususunda şüphe etmiş, o bu durumda iken biri, efendisinin bir elçi gönderdiğini ve elçinin de onu çırıl çıplak soyup, güneşin harareti altında uzun bir zaman efendisinin kapısında işkence edeceğini haber verir. Öyle ki dünya kendisine daralır, tâkati son raddeye gelir. Bu sefer hesabının yapılması emredilir. Az veya çok bütün amellerinin kontrolu istenilir. Sonra daracık bir hapishaneye, daimi bir azaba götürülmesi emredilir. Öyle bir azap ki, bir saat dahi kendisinden hafifletilmez. Kendisi de bilir ki efendisi, birçok kölesine de aynen böyle yapmıştır. Bazılarını da atfetmiştir. Fakat kendisinin affedilip affedilmeyeceğini bilmemektedir. İzzet ve gururu iptal olur. Üzüntü ve korkusu artar. Halkın hiçbirine karşı artık gurura kapılmaz. Aksine halktan herhangi birine karşı 'bana şefaatçı olur' ümidiyle tevazu gösterir. İşte âlim kişi de böyledir. Rabbinin emirlerini, âzalarında beliren suçlarla, iç âlemindeki riya, hıkd, hased, ucub, nifak ve benzerinden ibaret olan günahlarla zâyi ettiği hususunda düşündüğü zaman ve üzerinde bulunduğu büyük tehlikeyi sezdiği an gururu derhal kendisinden ayrılır.

İki

Âlim kişi bilir ki kibir ancak Allah'a lâyıktır ve yine bilir ki kibirlendiği zaman Allah'ın nefretine uğrar. Oysa Allah da kendisinden tevazu göstermesini ister ve Allah kendisine 'Sen nefsine kıymet biçmedikçe nezdimde senin kıymetin vardır. Nefsine kıymet verdiğin takdirde nezdimde senin kıymetin yoktur' demiştir. Böyle düşündüğü zaman, muhakkak nefsinden, mevlasının kendisinden kabul edip seveceği hareketleri talep eder. Böyle bir istek kalbinden kibri götürür. Her ne kadar günahının olmadığını kesinlikle biliyor veya düşünüyorsa da yine böyle yapmalıdır. Bu tür tedavi ile peygamberlerden kibir zâil olmuştur; zira peygamberler, Allah'ın abâsı olan kibir hakkında Allah ile cedelleşen bir kimsenin belini Allah'ın kıracağını bilirler. Allah onlara manevî makamları Allah nezdinde büyüsün diye nefislerini küçümsemelerini emretmiştir. İşte bu da insanı şüphesiz tevazuya sürükleyen sebeplerdendir.

Soru: Fâsıklığı açıkça görünen bir fâsığa ve bir **bid'atçı**ya kişi nasıl tevazu gösterir? Âlim ve âbid olduğu halde nasıl nefsini bunlardan daha küçük görür? Allah nezdindeki ilim ve ibâdetin faziletini nasıl bilmemezlikten gelir? Fâsığın ve **bid'atçı**nın tehlikesinin daha fazla olduğunu bildiği halde kalbine ilmin tehlikesinin hutûr etmesi, kendisini nasıl böyle birşeyden müstağni eder?

Cevap: Bu ancak akibetin tehlikesini düşünmek suretiyle mümkündür. Âlim kişi kâfir bir kimseye baksa dahi, ona karşı tekebbür etmesi mümkün değildir; zira kâfirin müslüman olması ve sonunun imanla mühürlenmesi, âlim kişinin de dalâlete gitmesi, sonunun da küfürle son bulması düşünülebilir. Âhirette Allah katında değerli olan kimse büyüktür. Köpek ve domuz rütbece Allah katında, cehennem ehlinden olup böyle olduğunu bilmeyen bir âlimden daha yücedirler; zira nice müslüman vardır ki Hazret-i Ömer'e müslüman olmadan önce bakıp onu hakir görmüş, küfründen dolayı ona aldırmamıştır. Oysa **Allahü teâlâ** Hazret-i Ömer'e İslâm'ı nasib etti. Hazret-i Ebû Bekir hariç, bütün müslümanlardan üstün kıldı. Bu bakımdan neticeler insanlardan gizlidirler. Akıllı bir kimse de ancak neticeye bakar. Dünyadaki bütün faziletler ancak netice için talep edilir. Durum bu iken kulun hakkı hiçbir kimseye karşı gurura kapılmamaktır. Cahil bir kimseye baktığı zaman 'Bu cehaletiyle Allah'a isyan etmiş, ben ise ilmimle Allah'a isyan ediyorum. Bu bakımdan Allah katında onun özrü benimkinden daha makbuldür!' demelidir. Âlim kişiye baktığında 'Bu benim bilmediklerimi öğrenmiş. Ben nasıl onun gibi olurum!' demelidir. Yaşça kendisinden daha büyük olan birine baktığında şöyle demelidir: 'Bu benden önce

Allah'a itâat etmiştir. Bu bakımdan ben nasıl onun gibi olabilirim?' Küçüğe baktığı zaman şöyle demelidir: 'Ben ondan önce Allah'a isyan etmişim. O halde ben nasıl onun gibi olabilirim?' **Bid'atçı** ve kâfire baktığı zaman 'Ben ne bileyim, belki bu, sonunda müslüman olur. Ben de onun şimdi üzerinde bulunduğu (Allah korusun) duruma düşerim. O halde hidayetin devamı benim elimde değildir. Nitekim başlangıcının da bana ait olmadığı gibi. . . ' demelidir. Öyle ise neticenin düşünülmesiyle kul, kibri nefsinden uzaklaştırmaya muktedir olur. Bütün bunlar kemâlin âhiret saadetinde ve Allah'a yaklaşmakta olduğunu, devamlı olmayan dünyanın şâşâlarında olmadığını bilmesine bağlıdır. Yemin ederim bu tehlike, gurura kapılan ve kendisine karşı kibir taslanan kişiler arasında müşterektir. Fakat herbirine himmetini kendi nefsine sarfetmesi, akıbetinden korktuğu ile meşgul olması uygun ve lâyıktır. Başkasının korkusuyla meşgul olmamalıdır. Çünkü şefkat gösteren insan, su-i zan yapmanın oburudur. Oysa her insanın şefkati kendi nefsinedir. Bu bakımdan bir cemaat, bir cinayetten dolayı hapsedildikleri zaman, hepsinin boynunun vurulmasıyla tehdid edildikleri an, artık bazısı diğerine karşı kibir takınmaya vakit bulamaz. Her ne kadar tehlike hepsini birden kaplamakta ise de; zira herbiri başkasına bakamayacak kadar meşguldür. Sanki onların her biri o musibet ve tehlikede tek başınadır.

Soru: Bu duruma göre Allah yolunda nasıl **bid'atçı** ve fâsık bir kimseden nefret edeceğim? Oysa onlardan nefret etmekle emredildim. Sonra buğz ile tevazuyu bir araya getirmek, ters düşenleri bir araya getirmek demektir?

Cevap: Bu karışık bir durumdur. Halkın çoğu burada hayrette kalır; zira Allah için **bid'at**ı ve fıskı inkâr etmek hususundaki nefret, nefsin kibri, ilim ve takvanın ucb'a sürüklenmesiyle karışır. Nice cahil âbid ve mağrur âlim vardır ki fâsık bir kimsenin yanında oturduğunu gördüğü zaman, o fâsıkı rahatsız etmek suretiyle yanından kaldırmak ve nefsinde gizli olan bir gururdan dolayı ondan uzaklaşmak ister. Bu kimse Allah için o fâsıktan nefret ettiğini zanneder. Nitekim daha önce İsrailoğulları'nın âbidinin onların rezil kimsesine karşı yaptığı gibi. . . . Bunun hikmeti şudur: Allah'a itaat eden bir kimseye karşı gurura kapılmanın şer olduğu belli. . . Bundan sakınmak da mümkün! Fâsık ve **bid'atçı**yı gördüğün veya onlara emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i an'il-münker yaptığın zaman, kalbinde **üç** şeyin hazır bulunması gerekir: O şeylerin **birincisi**; daha önce geçmiş günahlarına ve hatalarına bakmandır, bu bakış senin gözünden senin kıymetini düşürür. O şeylerin **ikincisi**; senin alâmet-i fârikan olan ilminin, hakka inanmanın ve salih amelinin, ancak Allah'tan sana verilmiş bir nimet olduğunu düşünmendir. Bu bakımdan burada minnet senin değil, Allah'ındır. Bunu Allah'tan bilmelisin ki nefsin ucb'a kapılmasın. Ucb'a kapılmadıysa gurura da kapılmaz. O şeylerin **üçüncüsü**; hem kendi akibetinin hem de o adamın akıbetinin mübhem olduğunu düşünmektir. Senin için son nefesin kötü bir şekilde kapanabileceğini, onun için de güzel bir şekilde kapanabileceğini düşünmelisin ki korku seni ona karşı böbürlenmekterı alıkoysun!

Soru: Bütün bu hallerle beraber ben nasıl öfkeleneyim?

Cevap: Sen sadece mevlân için, efendin için öfkeleneceksin; zira O, kendisi için öfkelenmeni emretmiştir. Senin nefsin için öfkelenmeni emretmemiştir. Sen öfkelendiğin zaman nefsini kurtulmuş, arkadaşını da helâk olmuş görmemelisin. Aksine **Allahü teâlâ**'nın senin gizli günahlarını bildiğini düşünerek nefsin için, o adamın cehaletle beraber akibetinin korkusundan daha fazla korkmalısın.

Anlaman için bunu bir misâl ile anlatayım. Allah için, kendisine öfkelendiğin bir kimseye karşı böbürlenmen, buğzetmen, zarurî birşey değildir. Değerini onun değerinden üstün bilmen zarurî değildir.

Bu hususa şöyle bir misâl verebiliriz: Sultanın gözünün nuru olan bir evlâdı vardır, bir de hizmetkârı. . . O hizmetkâra çocuğu muhafaza etmek görevini vermiş ve 'edebe mugayir bir harekette bulunup lâyık olmayanla meşgul oldu mu ona kız ve vur' diye emretmiştir. Eğer hizmetkâr efendisine mûtî ve dost ise, çocuğun edeb dışı bir hareketini gördüğü zaman, öfkelenmeyi kendisine zarurî görür. Çünkü köle, ancak mevlâsının emrini yerine getirmek suretiyle mevlâsına yaklaşmak ister. Mevlâsının hoşuna gitmeyen bir hareket çocuktan sâdır olduğu zaman gururlanmaksızın döver ve öfkelenir. Fakat mevlâsının evlâdına karşı mütevazidir. Mevlâsının nezdinde o çocuğun kıymetinin, kendi kıymetinden üstün olduğunu bilir. Çünkü evlâdın hizmetçiden daha aziz olduğunda şüphe yoktur. Bu bakımdan gurur ve Âdem-i tevazu, öfkelenmenin gereği değildir. İşte aynen bunun gibi **bid'atçı** ve fâsığa bakıp onların âhirette Allah katında kıymetleri ezelde takdir edilen îmandan Ötürü senin kıymetinden daha üstün olduğunu düşünmen mümkündür. Senin de ezelde kötü kaza ve kaderinden ötürü gâfil olduğun halde, onların senden üstün olduklarını sanabilirsin. Bununla beraber, sen mevlânın sevgisinden ötürü emrin hükmüne uyarak **bid'atçı** ve fâsığa kızarsın. Çünkü onlardan mevlânın hoşuna gitmeyen hareketler sudur etmiştir. Bunu, mevlânın nezdinde âhiret âleminde mevlâya senden daha yakın olması muhtemel olan bir kimseye tevazu göstermekle beraber yaparsın. İşte bazı âlim ve akıllılar böyle yapardı. Buna korku ve tevazu da eklenirdi.

Mağrur bir kimseye gelince, o gururlanır, başkasına ümit ettiğinden daha fazlasını kendisine ümit eder. Neticenin bilinmemesine rağmen böyle hareket eder. Bu, gururun son derecesidir. Allah'a karşı isyan eden veya **bid'at** oluşuna inanarak emr-i ilâhînin hükmüyle **bid'atçı**ya kızıp ondan uzaklaşan bir kimse için tevazuyu elde etme yolu budur!

Yedinci Sebep: İbâdet ve takva ile gururlanmaktır. Bu da kullar için büyük bir fitnedir. Bunun çıkar yolu diğer kullara karşı tevazu göstermeyi kalbine gerekli kılmaktır. Şöyle ki: İlmen kendisinden ileride bulunana karşı gururlanmasının uygun olmadığını bilmesidir. Âlim kişi nasıl olursa olsun öğrendiği ilmin faziletinden ötürü onun hakkında böyle düşünmelidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu? (Zümer/9) **Hazret-i Peygamber** de şöyle buyurmuştur:

Âlimin âbide üstünlüğü, benim, mertebece, ashâbımın en düşüğüne olan üstünlüğüm gibidir. 76

İlmin Fazileti hakkında vârid olan daha nice hadîsler vardır. Eğer âbid kişi 'Bence fazilet, ilmiyle amel eden âlim içindir. Bu ise fâcir bir âlimdir' derse, ona **cevap** olarak denir ki: 'Hayırların günahları silip götürdüğünü bilmez misin? Nasıl ki ilim, Allah katında âlimin aleyhinde delil olabiliyorsa, aynı zamanda, onun için kurtuluş vesilesi ve günahlarının keffareti olması da mümkündür. Bu ihtimallerin her biri burada mümkündür. Haberler bu durumu teyid edecek mânâlarla doludur. Madem bu durum, kişinin meçhulüdür, o halde kişinin hiçbir âlimi tahkir etmesi caiz değildir. Aksine her âlime karşı tevazu göstermesi farzdır'.

Soru: Senin bu hükmün, sıhhatli ise, âlimin kendini âbidden üstün görmesi uygun olur. Çünkü **Hazret-i Peygamber** Âlimin âbide üstünlüğü, benim mertebece en geride olan ashâbımdan üstünlüğüm gibidir' buyurmuştur.

Cevap: Eğer âlim, sonunu bilmiş olsaydı bu hüküm mümkün olurdu. Oysa âlimin sonu -diğer insanların sonu gibi- şüphelidir. Âlimin öldüğü zaman ki hâlinin, Allah'ın katında Allah nezdinde kolay zannettiği bir günahtan ötürü fâsık bir cahilin halinden daha berbat olma ihtimali vardır. Çünkü Allah ondan, o günahından ötürü nefret etmiştir. Madem böyle bir ihtimal vardır, o halde âlimin nefsi için korkması lâzımdır. Alim ve âbidin nefsi için korkması sözkonusu olduğu ve her biri de başkasının işiyle değil, ancak nefsinin işiyle mükellef bulunduğu için, her birinin kendi nefsi hakkında korkması gerekir. Başkasının hakkında da ümidi olmalıdır. İşte böyle olmak, kişiyi gururlanmaktan alıkoyar. İşte bu, âlime karşı âbidin durumudur.

Âlim olmayana karşı âbidin durumuna gelince, onlar da iki kısma ayrılırlar. Durumları âbide örtülü ve durumları âbide apaçık görünenler. . . Bu bakımdan durumu örtülü olan bir kimseye karşı mağrur olmaması uygundur. Çünkü o kimsenin kendisinden daha az günahkâr olması mümkündür. İbâdet bakımından daha fazla, Allah sevgisi bakımından daha önde olması da mümkündür.

Hâli açık olana gelince, eğer onda hayatın boyunca işlediğin günahlardan daha fazla günah görürsen böyle bir kimseye karşı mağrur olman uygun değildir ve 'bunun günahı benden daha fazladır' demen de uygun değildir. Çünkü senin hayatın boyunca işlediğin günahların sayısını ve başkasının hayatı boyunca işlediği günahları bilmeye muktedir değilsin ki hanginizin daha fazla günah işlediğini bilmiş olasın! Evet, onun günahlarının daha şiddetli olduğunu bilmen mümkündür. Hele onda katl, içki ve zina görürsen. . . Fakat buna rağmen ona karşı gururlanman uygun değildir; zira kalplerin kibir, hased, riya, hile, bâtıla inanmak, Allah'ın sıfatlarında vesvese etmek, gibi şeylerin hayâl edilmesinden ibaret olan günahların hepsi Allah katında şiddetlidirler. Çoğu zaman senin iç âleminde gizli günahlardan öyleleri cereyan eder ki sen onlardan dolayı Allah'ın nefretine uğrarsın. Bazen de fâsıklığı açık olan bir fâsığın Allah sevgisi, ihlâs, korku ve Allah'ı tâzim gibi kalplerin taatlerinden öyle biri cereyan eder ki sende onlar yoktur. **Allahü teâlâ**, o fâsığın kalbinde cereyan eden taatlerden dolayı onun günahlarını affeder. Böylece kıyâmet gününde perde kalktığı zaman onun senden üstün olduğunu görürsün. Böyle olması pekâlâ mümkündür. Senin için uzak olan bir ihtimali de -eğer nefsine şefkatin varsa- yakın sayman uygundur. Bu bakımdan başkası için mümkün olanı değil, senin için korkulu olanı düşün! Çünkü hiç kimse başkasının günahını yüklenmez. Başkasının azaba düçar olması senin azabından hiçbir şey eksiltmez. Sen bu tehlike hakkında düşündüğün zaman başkasına karşı mağrur olmaktan seni alıkoyacak bir meşguliyetin olur.

Vehb b. Münebbih der ki: 'Herhangi bir kul da o hasletler olmadıkça aklı tamam değildir'. Bunun üzerine o hasletlerin dokuzunu sayıp onuncu haslete gelince şöyle dedi: "Onuncu hasletin ne olduğunu biliyor musun? O onuncu hasletle kulun cömertliği artmış ve zikri yücelmiştir. O onuncu haslet, bütün insanları kendisinden daha hayırlı görmesidir. İnsanlar kişinin yanında ancak iki grupturlar. O gruplardan biri kişiden daha faziletli ve daha üstündür. Diğer grup, kişiden daha şerir ve daha düşüktür. Bu bakımdan kişi kalben bu iki gruba karşı da tevazu gösterir. Eğer kişi, kendisinden daha hayırlı birini görürse, ona tevazu gösterdiğinden dolayı sevinir ve onun mertebesine ulaşmayı temenni eder. Eğer kendisinden daha şerir birini görürse şöyle demelidir: 'Bu adamın kurtulması, benim de helâk olmam mümkündür'. Bu bakımdan bu kişiyi sonundan korktuğu için şöyle derken görürsün: 'Belki bu adamın iyiliği içindedir. Bu ise o kişi için hayırdır. Ben bilmem! Umulur ki onda, onunla Allah arasında şerefli bir

ahlâk bulunsun! Allah o ahlâktan dolayı ona rahmet edip, tevbesini kabul etsin ve en güzel amellerle defterini kapatsın! Benim iyiliğim açıkta görülüyor ama bu durum benim için şerlidir'. Bu bakımdan, yaptığı ibâdetleri âfetlerin yakmasından emin değildir". Sonra Vehb b. Münebbih dedi ki: İşte bu durumda bulunan kişinin aklı kemâle ermiş, bu kimse zamanının ehline baş olmuştur'.

Bir kimsenin, Allah katında şakî olması ezelde, kaza ve kaderde takdir edilmiş olabilir. O kişiye hiçbir durumda böbürlenmek yakışmaz! Evet! Eğer korku bu kişiye galip ise bu kişi herkesi nefsinden daha hayırlı görür. Bu ise faziletin ta kendisidir.

Bir âbid bir dağa sığındı. O âbide, rüyâ âleminde denildi ki: 'Filan eskiciye git ve onun duasını talep et! Bunun üzerine âbid eskiciye geldi ve eskicinin amelini sordu. Eskici ona gündüz oruç tuttuğunu, kazancının bir kısmını sadaka, bir kısmını da çocuklarına verdiğini söyledi. Bunun üzerine âbid, geri giderek şöyle dedi: 'Bu güzel bir ibâdet! Fakat bu sadece herşeyi bırakıp Allah'ın ibadetine dalmak gibi olmaz!' **İkinci** bir defa, rüyasında, kendisine "Filân eskiciye git! Ona 'Senin yüzünde görünen bu sarılık nedir ve nereden geliyor?' diye sor" denildi. Bunun üzerine âbid, eskiciye gelip bunu sorunca şu cevabı aldı: 'Ben insanlardan birini gördüğüm zaman kalbime onun kurtulacağı ve benim helâk olacağım gelir'. Bunun üzerine âbid dedi ki: 'İşte vardığın dereceye bununla varmışsın!' Bu hasletin faziletine delâlet eden şu âyet-i celîledir.

Verdiklerini, rablerinin huzuruna dönecekleri düşüncesiyle kalpleri korkudan ürpererek verirler. (Mü'minûn/60)

Yani onlar, ibâdetlerinin kabul edilip edilmemesinden dolayı, büyük bir korku içinde oldukları halde ibâdetlerini yaparlar.

Onlar ki rablerinin korkusundan titrerler. (Mü'minûn/57)

'Daha önce biz, ailemiz içinde (iken sonumuzdan) korkardık' dediler. (Tûr/26)

Allah günahlardan uzak ve ibâdetlere devam ettikleri halde, meleklerini 'Allah'tan korkmak' ile vasıflandırarak onların durumunu şöyle haber vermiştir:

Gece gündüz hep Allah'ı tesbih ederler, hiç ara vermezler. (Enbiya/20)

Onlar O'nun korkusundan titrerler. (Enbiya/28)

Bu bakımdan ne zaman ki ezelde, kaza ve kaderin sebkat ettiği hükümden korkmak ve sakınmak ortadan kalkar, ecelin sonucunda inkişafa kavuşursa, o zaman Allah'ın azabından emin olmak galebe çalar ve kibir ortaya çıkar. Bu ise helâk olmanın sebebidir. Bu bakımdan kibir, emin olmanın delilidir. Emin olmak da helâk edicidir. Tevâzu korkunun delilidir. Korku ise, saadete vardıran bir vasıftır. Bu bakımdan âbid kişinin, nefsinde kibir taslaması, halkı hakir görmesi ve onları küçük görmesi yüzünden ifsad ettiği, amellerinin zâhiriyle ıslah ettiğinden pek fazladır.

İşte bunlar, kalpten kibir hastalığını izâle etmeye elverişli olan yegâne mârifetlerdir. Ancak nefis, bu mârifetten sonra tevazu iddia eder, kibirden uzak olduğunu savunur. Oysa yalancıdır. Bu bakımdan bir hâdise olduğu zaman o, tabiatına dönüş yapar. Va'dini unutur. Bundan dolayı tedavide sadece marifetle iktifa etmek uygun değildir. Mârifeti amel ile ikmal etmek, kibrin kabardığı yerlerde

mütevâzilerin fiilleriyle nefsi denemek lâzımdır. Şöyle ki: Nefsi beş şeyle imtihan etmeli; imtihanlar her ne kadar çoksa da bu beş imtihan, bâtından çıkarılana her delilden daha fazla delâlet eden delillerdir.

Birinci İmtihan: Herhangi bir ilmî meselede, amellerinden biriyle münâzaat etmesidir. Eğer hak, arkadaşının diliyle ortaya çıkarsa, onu kabul etmek, arkadaşına haklı olduğundan dolayı itaat edip, faziletini ikrar etmek, kendisini ikaz ettiğinden, bilmediğini kendisine öğrettiğinden, hakikati ortaya çıkardığından ötürü kendisine teşekkür etmek ağır gelirse bu durum onun kalbinde gizli bir kibir olduğuna delâlet eder. Bu hususta Allah'tan korksun! Bunu tedavi etmekle meşgul olsun! İlim bakımından bu hastalığı tedavi etmeye gelince, ilmî tedavi şöyle yapılır: Nefsine hasisliğin ve âkıbetinin tehlikesini, kibir ve azametin ancak Allah'a lâyık olduğunu hatırlatmalıdır. Amelî tedavisine gelince, kendisine ağır gelen hakkı ikrar etmeye nefsini zorlamalı, karşıdaki adamı övmeli, nefsinin acizliğini ikrar etmeli, istifade ettiğinden dolayı karşısındaki insana teşekkür etmeli ve şöyle demelidir: 'Zekânla kavradığın hakîkat ne güzeldir! Oysa ben o hakîkati kavramaktan gâfil idim. Allah sana mükâfat versin. Çünkü sen bana bu hakikati öğrettin'. Çünkü hikmet, Mü'minin yitiğidir. Bu bakımdan Mü'min, hikmeti bulduğu zaman, kendisini hikmete muttali kılana teşekkür etmesi uygundur. Birkaç defa peşi peşine böyle yaparsa, bu kendisi için tabiî bir durum olur. Kalbine hakkın ağır gelmesi ortadan kalktığı gibi, hakkı kabul etmeye doğru adımlar atmış olur. Ne zaman akran ve emsalinin faziletlerinden dolayı övülmeleri kendisine ağır gelirse, muhakkak kalbinde kibir vardır. Eğer bu tenha da değilde ancak cemaat içerisinde ağır gelirse, onda kibir yoktur, riya vardır. Bu bakımdan riyasını, insanlardan tamahı kesmekten ibaret olan tedavi formülüyle, daha önce söylediğimiz gibi tedavi etmelidir. Nefsine, haddi zâtında kemâle ermesinin, Allah katında kâmil olmanın zerre kadar yararlı olmadığını hatırlatmalıdır. Riyanın diğer tedavi formüllerine de başvurabilirsin. Eğer akran ve emsâlini övmek, hem tek başına kaldığında, hem de halk içerisinde bulunduğunda kendisine zor gelirse, bu takdirde kalbinde riya ve kibir aynı anda bulunur. Onlardan **ikisi**nden de kurtulamadığı takdirde birinden kurtulması fayda sağlamaz. Bu bakımdan iki hastalığı birden tedavi etmelidir. Çünkü onların **ikisi** de helâk eder.

İkinci İmtihan: Mahfellerde arkadaş ve emsalleriyle bir araya gelmesi, onları nefsine tercih etmesi, onların arkasında yürümesi, mecliste onlardan daha aşağıda oturmasıdır. Eğer böyle yapmak kendisine ağır gelirse, o mağrurdur. Bu bakımdan zoraki bir şekilde böyle yapmaya, ağırlık kendisinden sâkıt oluncaya kadar devam etmelidir. Böyle yapmakla kibir kendisinden silinir. Fakat burada **şeytan**ın bir hilesi vardır. Şöyle ki: Ayakkabılarının bulunduğu yerde oturmasını veya kendisiyle emsallerinin arasında, mertebece küçük olan kimselerin oturmasını sağlar ve dolayısıyla kişi bunu tevazu sanar. Bu ise gururun ta kendisidir. Çünkü böyle yapmak mağrur kimselerin nefislerine hafif gelir; zira onlar, görenlere yüksek yerde oturmaya müstehak olduklarını ve faziletlerinin onu gerektirdiğini, buna rağmen onu terkettiklerini ifham ettirirler! Dolayısıyla gurura kapılmış olur. Tevazu göstermekle de gururunu belirtmiş olur. Akran ve emsâlini nefsine tercih etmeli, onların aralarında ve yanlarında oturmalı, onların safından çıkıp ayakkabıların safına gitmemelidir! Böyle yapmak gururun habâsetini, insanın içinden çıkarıcı bir hareket olur.

Üçüncü İmtihan: Fakirin dâvetine icabet etmesi, arkadaşlarının ve yakınlarının ihtiyacını görmek için çarşı ve pazarlara uğramasıdır. Eğer böyle yapmak kendisine ağır gelirse, bu gururdur; zira böyle yapmak güzel ahlâktandır. Bu hareketlerden ötürü elde edilen sevap, pek büyüktür. Bu bakımdan nefsin

böyle hareketlerden ürkmesi, ancak içinde bulunan bir çirkinlikten ileri gelir. Kişi, böyle yapmaya devam etmek suretiyle o içteki habâset ve çirkinliği silmekle meşgul olmalıdır. Bununla beraber kibir hastalığının kökünü kazıyan ve tarafımızdan daha önce zikredilen bütün marifetleri de iyi anlamalıdır.

Dördüncü İmtihan: Kendisinin, ailesinin ve arkadaşlarının ihtiyaçlarını pazardan eve taşımasıdır. Eğer nefsi bunu taşımaktan imtina ederse, bu ya kibirden veya riyadandır. Yolun boş olmasına rağmen bunu taşımak kendine ağır gelirse, bu kibirdir. Eğer kendisine ağır gelmezse, bu düşünce riyadır. Bütün bunlar -eğer önlenmezse- kalbin hastalıklarından ve kalbi yok edici illetlerdendirler. İnsanlar kalp doktorluğunu tamamen bırakmış, beden doktorluğuyla iştigal etmektedirler. Oysa bedenlerin ölmesi muhakkak ve mukadderdir. Oysa İnsan oğlu ancak kalp selâmetiyle saadete varır.

Ancak Allah'a selîm bir kalp getiren (fayda görür) . (Şuâra/89)

Abdullah b. Selâm bir bağ odunu sırtladı. Kendisine 'Ey Ebû Yûsuf! Senin hizmetkârlarında ve evlatlarında bunu yapacak vardı. (Neden bunu bizzat yapıyorsun?) ' denildi.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Evet! Vardı. Fakat ben nefsimi, denemek istedim'.

İşte görüldüğü gibi bu zat gururu terketmek hususunda nefsine tatbik ettiği samimî tedavilerle kanaat etmeyip nefsinin bu hususta doğru veya yalancı olduğunu bu şekilde denemiştir. Haberde şöyle vârid olmuştur; 'Meyve veyahut başka bir şeyi taşıyıp evine götüren bir kimse kibirden uzaklaşmıştır'. 77

Beşinci İmtihan: Eskimiş elbiseleri giymektir; zira halk içerisinde nefsin böyle elbiseleri giymekten ürkmesi riya, tenhada böyle elbise giymekten ürkmesi ise kibirdir.

Ömer b. Abdülaziz'in (radıyallahü anh) siyah yünden yapılmış bir abası vardı, geceleyin onu giyerdi.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim devenin yularını veya dizlerini bağlar, yünden (kabaca) yapılmış elbise giyerse, o kibirden uzaklaşmıştır.

Ben ancak kulum. Yerde oturarak yerim. (Kabaca yapılan) yün elbise giyerim. Deveme yem veririm. Yemek yerken parmaklarımı yalarım. Kölenin dâvetine icabet ederim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.

Ebû Musa el-Eş'ari'ye şöyle denildi: 'Bir grup insan vardır, elbiselerinin yırtık olmasından ve eskimişliğinden ötürü cum'a namazından geri kalıyorlar!' Bunun üzerine Ebû Musa iç gömleği gibi bir abayı giyerek halkın önünde imamlık yaptı.

Bunlar öyle yerlerdir ki bu yerlerde riya ve kibir bir arada bulunur. Cemaatten ötürü meydana gelen riyadır. Tek başına bulunduğu zaman meydana gelen kibirdir. Bunu iyi bil! Çünkü şerri bilmeyen şerden korunamaz. Hastalığı bilmeyen tedavisini yapamaz.

72) Dârekutnî, İfrad] İbn Asâkir; Zühd, (mürsel olarak)

73) Tam adı, Hakîm b. Hizam b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay el-Esedî'dir. Hazret-i Hatice'nin yeğenidir. H. 50 (veya 60) senesinde vefat etmiştir. 120 sene yaşayıp ömrünün yarısını İslâm'da, yarısını da da küfürde geçirenlerdendi.

74) Müslim, Buhârî

75) Hazret-i Ömer'in sözünden alınmıştır: 'Keşke Ömer'i annesi doğurmasaydı. Keşke bir koç olsaydım da beni semizletip, kesip yeseydiler'.

76) Tirmizi ve Taberânî, (Ebû Umâme'den)

77) Beyhakî, Şuab'ul-îman

29-2

İkinci Bölüm "Ucub"

Bu bölümde ucb'un zemini, âfetleri, hakikati, nazlanma, ucub ile nazlanmanın târifi ve özet olarak ucb'un tedavisi beyan edilmiş, ucub âfetinin kısımları ve tedavisinin tafsilâtı izah edilmiştir.

1. Ucb'un Zemmi ve Âfetleri

Ucub, gerek Allah'ın Kitabı'nda ve gerek **Hazret-i Peygamber**'in sünnet-i seniyyesinde kötülenmiştir.

Âyet-i Kerîmeler

Andolsun Allah size birçok yerlerde, Huneyn gününde de yardım etmişti. Hani (o gün) çokluğunuz sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti, nihayet bozguna uğrayarak arkanızı dönmüş (kaçmaya başlamış) tınız. (Tevbe/25)

Allahü teâlâ bu âyet-i celîleyi onların ucb'a kapılmasını kötülemek sadedinde indirmiştir.

Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Allah onlara ummadıkları yerden geldi. (Haşr/2)

İşte görüldüğü gibi **Allahü teâlâ**, kâfirlerin kaleleri ve kuvvetleriyle ucb'a kapılmalarını kötülemektedir.

Onlar dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimselerdir. (Kehf/104)

Bu da çalışmakla ucb'a kapılmaya dönüşür. İnsan oğlu bazen isabetli bulduğu bir hareketinden dolayı ucb'a kapıldığı gibi, yanlış olan bir hareketiyle de ucb'a kapılır.

Hadîsler

Üç haslet vardır. Onlar helâk edicidirler: 1. İtâat olunan cimrilik, 2. Arkasından gidilen hevâ-i nefis, 3. Kişinin nefsini beğenmesi neticesinde ucb'a düşmesi

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Salebe (el-Hüşenî'ye) , ümmetin sonunu zikrederken şöyle buyurmuştur:

Sen itâat olunan bir cimriliği, arkasında gidilen bir hevâ-i nefsi ve her rey sahibinin reyini benimsemesini gördüğün zaman, nefsini kurtarmaya çalış!78

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Helâk olmak iki haslettedir: a) Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmak, b) Ucb'a kapılmak.

İbn Mes'ûd bu iki hasleti şu hikmetten dolayı bir arada zikretmiştir: Zira saadet ancak çalışmak, aramak, ciddiyet ve gayretle elde edilir. Ümitsiz bir kimse ise ne çalışır ne arar. Ucb'a kapılan bir kimse ise, saadete erdiğine inanır. Muradını elde ettiğine kanaat getirir ve dolayısıyla çalışmaz. Çünkü var olan birşey aranmaz. Muhâl olan birşey de aranmaz. Ucb'a kapılan bir kimsenin inancına göre saadet vardır ve kendisi de o saadete ulaşmıştır.

Ümitsiz bir kimse ise saadeti elde etmenin imkânsız olduğuna inanır. İşte bundan dolayı İbn Mes'ûd. bunların **ikisi**ni bir arada zikretmiştir.

Artık kendinizi övüp yüceltmeyin! (Necm/32)

İbn Cureyc79 der ki: 'Bu âyet-i celîlenin mânâsı, 'bir hayrı işlediğin zaman 'Ben onu işledim' demendir'.

Zeyd b. Eslem de ayete şu şekilde mânâ vermiştir: 'Nefsinizi hayır yapar ve hayır sever sanmayınız', İşte ucb' un mânâsı budur.

Talha80 Uhud gününde, kendi vücuduyla **Hazret-i Peygamber**'i düşmanın oklarından ve saldırısından korudu. Bedenini **Hazret-i Peygamber**'in önünde siper yaptı. Hatta kolu isabet aldı. Sanki bu büyük fiili, taaccübe kapılmasını gerektirdi; zira o canını **Hazret-i Peygamber**'e fedâ etti. Hazret-i Ömer, onda, bu durumu sezmiş ve şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'le beraber Talha'nın eli isabet aldığından bu yana Talha'da bir ucub vardır'. Fakat ondan ucbunu izhar ettiğine ve herhangi bir müslümanı hakir gördüğüne dair birşey nakledilmemiştir.

Şûra heyeti hakkında İbn-i Abbâs, Hazret-i Ömer'e dedi ki: 'Sen Talha hakkında ne düşünüyorsun?' Hazret-i Ömer şöyle dedi: 'Onda ucub vardır'.

Madem Talha gibi büyük insanlar ucubdan kurtulamıyorlar, acaba sakınmadıkları halde zayıflar nasıl kurtulabilir?

Mutarrıf b. Abdillah şöyle demiştir: 'Eğer ben geceyi uyuyarak geçirir, sabahleyin gecemi bu şekilde geçirdiğimden dolayı pişmanlık duyarak sabahlarsam böyle olmam, geceyi ibâdetle geçirip sabahleyin ucb'a kapılarak sabahlamamdan bana daha sevimli gelir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer siz günah işlememiş olsaydınız, sizin için günahtan daha büyük olan bir şeyden korkardım. (O da) ucub'dur.

İşte görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, ucb'u günahlardan daha büyük göstermiştir.

Bişr b. Mansur görüldüğü zaman Allah ve âhiret günü hatıra gelirdi. Bişr'i bu mertebeye ulaştıran şey, ibâdete devamlılığı idi. Bir gün arkasında bekleyen biri olduğu halde, namazını uzattı. Bişr, arkada bekleyen insanın bunu iyiliğine yorumlayacağını sezince namazı bitirdi ve adama şöyle dedi: 'Benden gördüğün ibâdet seni hayrete sevketmesin. Çünkü İblis uzun bir müddet meleklerle beraber Allah'a ibâdet etti. Sonra bugünkü durumuna düştü'.

Hazret-i Aişe'ye denildi ki: 'Kişi ne zaman kötülük yapmış olur?' **Cevap** olarak dedi ki: İyilik yaptığını sandığı zaman'.

Sakın sadakalarınızı minnet edip başa kakmak ve eziyyet vermek suretiyle iptal etmeyiniz. (Bakara/264)

Minnet etmek, sadakayı çok saymanın neticesidir. Ameli büyük saymak ise ucbun ta kendisidir. Bu bakımdan bununla anlaşıldı ki ucub gerçekten kötüdür.

78) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Hâce

79) Adı Abdülmelik b. Abdülâziz el-Kureyşî'dir

80) Talha b. Ubeydullah et-Teymî el-Kureyşî'dir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir.

2. Ucb'un Âfetleri

Ucb 'un âfetleri pek çoktur. Çünkü ucub, kibre çağırır; zira daha önce dediğimiz gibi ucub, kibrin sebeplerinden biridir. O halde ucubdan kibir doğar, kibirden de hiç kimseye gizli olmayan birçok âfetler doğar. Bu durum, kullara göre böyledir. Allah'a göre ise ucub, günahları unutmaya ve ihmal etmeye dâvet eder. Bu bakımdan kişi, günahlarının bir kısmını hatırlamaz, araştırmaz. Çünkü onları araştırmaya kendisini mecbur görmez ve dolayısıyla unutur. Günahlarından hatırladığı kısımları ise, küçük görür. Büyük telâkki edip telâfisine çalışmaz. Aksine bağışlandığını zanneder! İbâdet ve amellere gelince, kişi onları büyük görür. Onlarla mağrur olur. Onları yaptığından dolayı Allah'a minnet eder! Allah'ın tevfîk ve bu ibâdetleri yapması hususundaki nimetini inkâr eder. Sonra ibâdetleriyle ucb'a kapıldığı zaman âfetleri görmez olur. Oysa ibâdetlerin âfetlerini araştırmayan bir kimsenin, çalışmasının çoğu boşa gider. Çünkü zâhirî ameller halis ve riyadan tertemiz olmadıkça az fayda verir. Günahı, ucbu değil de korkusu galebe çalan bir kimse araştırır. Ucb'a kapılan kimse ise, nefsine ve görüşüne aldanıp Allah'ın azabından emin olur. Allah nezdinde bir mertebeye sahip olduğunu zanneder. Allah katında bir minneti ve Allah'ın nimetlerinden biri olan amellerinden ötürü Allah'ın ihsanından olan ibâdetlerinden dolayı bir hakkının olduğunu zanneder!

Ucub onu, nefsini övecek ve tezkiye edecek raddeye vardırır. Eğer görüşüne, amel ve ahlâkına güvenirse, bu güven onu istifade etmekten, istişarede bulunmaktan, bilenlerden sormaktan meneder. Bu bakımdan o, kendi nefsi ve görüşüyle hareket eder. Kendisinden daha âlim olan bir kimseden sormaktan çekinir. Bazen de kendisine doğru görünen yanlış fikrini benimser ve böyle bir fikrin kalbine doğan güzel mânâlardan olduğunu düşünerek sevinir. Fakat başkasının kalbine doğan mânâlara sevinmez. Böylece yanlış fikrinde ısrar eder. Nasihatçının nasihatini, vâizin va'zını dinlemez olur. Hatta başkasına câhil gözüyle bakar ve hatasında ısrar eder. Eğer görüşü dünyevî bir iş hakkında ise, orada sebat gösterir. Eğer dinî bir iş hakkında ise, hele inançların esaslarıyle ilgili olan meselelerde ise bu

davranışı nedeniyle helâk olur. Eğer nefsini itham ederse, re'yine güvenmezse, Kur'ân'ın nûruyla nûrlanır, din âlimlerinden yardım talep eder, ilim öğrenmeye devam eder, basiret ehlinden sormayı azaltmazsa, bu durum onu hakikate ulaştırır. İşte bu ve benzeri şeyler ucb'un âfetlerindendir ve bundan dolayı da ucub, helâk edicilerden olmuştur. Ucb'un en büyük âfetlerinden biri de zaferi elde ettiğini, artık ibâdet ve amelden müstağni olduğunu sanmasından dolayı çalışmakta gevşeklik göstermesidir. Bu, katıksız ve açık bir helâktir. Yüce Allah'tan ibâdetine bizi muvaffak etmesini talep ederiz!

3. Ucb'un ve Idlâlin Hakikati ve Tarifleri

Ucub, ancak kemâl olan bir vasıf sebebiyle oluşur. Nefsinin bir ilimde, amelde, malda veya başka bir sahada, kemâlini bilen bir kişinin iki durumu vardır:

Birincisi: O kemâlin zevâlinden, eksilmesinden veya temelinden yok olup gitmesinden korkmasıdır. Böyle bir kimseye ucb'a kapıldı denilmez.

İkincisi: O kemâlin zevâlinden korkmaz. Fakat nefsine izafe edildiğinden değil de **Allahü teâlâ** tarafından kendisine bir nimet olarak verildiği için onunla sevinir. Bu kimse de ucb'a kapılmış değildir. Bu kimsenin **üçüncü** bir durumu vardır. O, ucb'un ta kendisidir. O kemâl sıfatının gitmesinden korkmaz ve onunla sevinir. Ona gönül bağlar, onunla sevinmesi de sadece kemâl, nimet, hayır ve yücelik olduğundan dolayıdır. Allah'ın bir nimeti olduğundan dolayı değildir! Bu durumda kemâl sıfatıyla sevinmesi ancak kendisinin sıfatı olduğundan dolayıdır. Kendisine nisbet edildiğinden ve kendisinin böyle bir sıfatı bulunduğundan ötürüdür. Allah'a ait ve Allah'tan geldiğinden dolayı değildir. Bu bakımdan ne zaman kişinin kalbine bu kemâl sıfatının Allah'tan gelen bir nimet olduğu ve Allah'ın dilediği anda o nimeti alabileceği düşüncesi hâkim ise bu takdirde ucub nefsinden zâil olur. Bu bakımdan ucub, nimetin büyütülmesi, ona güvenilmesi ve onu nimet verene izafe etmeyi unutmaktır.

Eğer ucb'a 'Allah katında hak sahibi olduğu, O'nun nezdinde bir makamının olduğu' düşüncesi eklenir ve bundan ötürü dünyadaki ibâdetinden bir keramet bekler, herhangi bir felâkete düçar olmayı uzak bir ihtimal sayarsa, fâsıkların başına fısklarından dolayı gelenin başına gelmeyeceğini uzak saymalarından daha fazla uzak bir ihtimal olarak sayarsa, bu durumuna 'Amelle idlâl (nazlanma) ' adı verilir. Sanki bu kimse Allah'ı minneti altında görür. Böylece bazen başkasına birşey verir, verdiği o şeyi büyütür. Ona minnet eder ve dolayısıyle ucb'a kapılmış olur. Eğer yardım etmiş olduğu kimsenin kendisine çalışmasını istiyorsa veya ona bir sürü tekliflerde bulunmuşsa veya haklarını ödemekten geri kalmasını uzak bir ihtimal sayarsa bu takdirde, ona minnet etmiş olur!

Verdiğini çok bularak başa kakma. (Müddessir/6)

Katâde bu ayetin tefsirinde 'amelinle minnet etme!' demiştir.

Namazını çok görüp nazlanan kimsenin namazı, başının üstüne yükselmez. Yemin olsun, günahlarını itiraf ettiğin halde gülmen, amelini çok görüp nazlandığın halde ağlamandan daha hayırlıdır. 81

İdlal (nazlanma) ucb'un arkasından gelen bir durumdur. İdlâl'e kapılan bir kimse yoktur ki ucb'a kapılmamış olsun. Ucb'a kapılan idlâle kapılmayabilir; zira ucub büyütmek ve nimeti unutmaktan dolayı meydana gelir. Ucb'a kapılan bir insan, amelinden dolayı bir mükâfat beklemez. İdlâl, amelinden dolayı

mükâfatı beklemekle beraber meydana gelir. Eğer kişi, duasının kabul edilmesini umar, duasının reddedilmesini kalbinde hoş görmezse ve duasının reddedilmesinden hayrete kapılırsa, bu sefer ameliyle idlâle kapılmış sayılır. Çünkü fâsık bir kimsenin duasının reddedilmesinden hayret etmez. Bu gururundan dolayı kendi duasının reddedilmesine şaşırır. İşte bu ucub ve idlâl'in ta kendisidir. Bunlar kibrin başlangıç ve sebeplerindendirler. Allah en doğrusunu bilir!

81) Irâkî aslına rastlamadığını kaydediyorsa da Zebidî Benî İsrâil âbidlerinden birinin sözü olduğunu söylemektedir.

4. Özet Olarak Ucb'un Çaresi

Her hastalığın ilacı, o hastalığın sebebine zıddıyla karşı çıkmaktır. Ucub hastalığı katıksız cehalettir. Bu bakımdan onun ilacı, sadece o cehalete zıd düşen mârifettir. İbâdet etmek, sadaka vermek, gazaya gitmek, halkı idare edip ıslaha çalışmak gibi kulun ihtiyarı dahiline giren bir fiilden meydana gelen ucub, kulun ihtiyarı dahiline girmeyen ve kulun nefsinden görmediği güzellik, kuvvet, neseb gibi şeylerden gelen ucubdan daha fazladır. Bu bakımdan deriz ki; takva, ibâdet ve kişiyi ucuba sevkeden amel ile kişi ancak bunların kendisinden olduğu düşüncesiyle ucb'a kapılır. Çünkü bu amelin merkez ve mecrası kişidir veya kişiden olup, onun sebebiyle meydana geldiği, kudret ve kuvvetiyle olması bakımından onunla ucb'a kapılır. Eğer o amelin kendisinden olduğu, kendisi onun merkez ve mecrası bulunduğu, o amel kendisinden câri olduğu gibi başkası tarafından da kendisine tatbik edildiği halde ucb'a kapılırsa, bu katıksız bir cehalettir. Çünkü fiilin merkezi olanın, fiili icad ve oluşturmakta herhangi bir müdahelesi yoktur. Kendisi sadece o fiilin icrası için tatbikat yeridir. Bu bakımdan kendisine ait olmayan bir şeyle nasıl ucb'a kapılır? Eğer o fiilin kendisinden olduğunu ve kendisine döndüğünü, ihtiyarıyla oluştuğunu ve kudretiyle tamamlandığını hesaba katarak ucb'a kapılırsa, bu takdirde gücünü, iradesini, azalarını ve amelinin tamamlanmasına vesile olan diğer sebepleri düşünmelidir. Acaba bunlar nereden kendisine gelmiştir? Eğer bütün bunlar Allah tarafından kendisine bir nimet olarak verilmiş ise ve bu nimeti gerektiren bir hakkı da yoksa, bu nimetlere kendisini vardıracak bir vesilesi mevcut değil ise -ki muhakkak böyledir- bu takdirde Allah'ın cömertliğine, kerem ve faziletine hayret etmelidir; zira Allah, müstehak olmadığı nimeti kendisine vermiştir. Kendisinin bir hakkı bulunmadığı halde kendisini başkasına, bu hususta tercih etmiştir. Bu bakımdan sultan, ne zaman hizmetkârlarına görünür, onlara bakar, onların birine hediyeler verirse ve bu verdiği hediyelerde verilenin herhangi bir sıfatından, güzelliğinden ve hizmetinden değil ise, sultanın lütûf olarak, hakkı olmadığı halde kendisini başka hizmetkârlarına tercih edişinden dolayı ucb'a kapılması mümkündür. Fakat bu kimsenin ucb'u 'Bu nerden geliyor ve sebebi nedir?' düşüncesinden kaynaklanır. Böyle bir kimse, nefsine aldanarak ucb'a kapılmamalıdır. Evet; kulun, ucb'a kapılıp şöyle demesi mümkündür: 'Sultan âdil bir hâkimdir. Zulmetmez! Yaptıklarını -sebep olmadıkça- ne vaktinden önce, ne de vakti geçtikten sonra yapmaz! Eğer sultan bendeki bâtın sıfatlardan birini sezmeseydi hediyesiyle beni diğer arkadaşlarıma tercih etmez ve o hediyeyi sadece bana tahsis etmezdi'.

Bu bakımdan ona denilir ki; o sıfat da (hediye ile seni tercih etmeye vesile olan sıfat da) sultanın hediyesi ve atiyesidir. Öyle bir hediye ki senin hiçbir dahlin olmaksızın sultan onu sana kendiliğinden tahsis etmiştir veya o hediye başkasının hediyesidir. Başkasının hediyesi de eğer sultanın hediyesinden ise, onunla da ucb'a kapılmamalısın! Bu, tıpkı sultanın sana bir at verdiğinde ucb'a kapılmayıp, ondan

sonra bir hizmetçi verdiği için ucb'a kapılman ve 'Ben at sahibiyim de hizmetkârı bana verdi. Başkasının ise atı yoktur ki ona hizmetkâr versin' demen gibidir. Bu takdirde denilir ki; 'Sana atı veren de odur. Bu bakımdan at ile hizmetkârı birden vermekle, birini diğerinden sonra vermek arasında hiçbir fark yoktur. Madem ki hepsi ondandır, senin nefsin değil de onun cömertliği ve fazileti seni ucb'a sürüklemelidir!'

Eğer o sıfat sultandan başkasından olsaydı, o sıfatla ucb'a kapılması uzak bir ihtimal değildi! Böyle birşey dünya sultanları hakkında düşünülebilir. Fakat sultanların sultanı, kahhâr, cebbâr, bütün kâinatı yoktan var eden, sıfatı da sıfat sahibini de, bir program ve proje olmaksızın yaratan hakkında bu düşünülemez; zira sen ibâdetinle ucb'a kapılır, 'Ben O'nu sevdiğim için beni ibâdete muvaffak etti' dersen, sana (**cevap** olarak) şöyle denir: 'Senin kalbinde sevgiyi yaratan kimdir?' Muhakkak sen 'O'dur!' diyeceksin. Bu takdirde sana denilir ki; 'Sevgi ile ibâdetin değeri O'nun katından gelen nimetlerdir. O nimetleri senin bir hakkın olmadığı halde sana vermiştir'. Bu bakımdan ucb'a kapılmak O'nun cömertliğiyle olur; zira o senin varlığını, sıfatlarının varlığını, amellerinin varlığını ve sebeplerini sana ihsan etmiştir. Durum bu iken âbidin ibâdetiyle, âlimin ilmiyle, güzelin güzelliğiyle, zenginin zenginliğiyle ucb'a kapılmasının hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü bütün bunlar Allah'ın faziletindendir. Ancak kişi, Allah'ın faziletinin ve cömertliğinin feyezan ettiği merkezdir. Merkez de onun fazilet ve cömertliğindendir.

İtiraz: Amellerimi bilmemem mümkün değildir. Çünkü onları yapan benim! Onlardan ötürü sevap bekleyen benim! Eğer onlar benim amelim olmasaydı ben sevap bekler miydim? Eğer ameller, yoktan var etmek yoluyla Allah'ın mahlûkları olsa artık benim için sevap nerede kalır? Eğer ameller benden ise, benim kuvvet ve kudretimle olmuşsa, ben onlardan ötürü nasıl ucb'a kapılmayayım?

Cevap: Buna iki şekilde **cevap** verilir: **Birincisi** apaçık bir haktır. Diğerinde ise bir tür müsamaha vardır. Apaçık hakka gelince, sen, senin kudretin, iraden, hareketin ve bütün bunlar Allah'ın yarattıklarından ve yoktan var ettiklerindendir. Sen yaptığın zaman, yapmadın, ancak (O'nun yardımıyla yapmış oldun) . Namaz kıldığın zaman sen kılmadın, (ancak O'nun yardımıyla kıldın) .

Attığın zaman sen atmadın. Allah attı. (Enfâl/17) İşte kalp sahiplerine keşfolunan hakîkat budur.

Bu, gözün görmesinden daha açık bir şekilde müşâhede edilir. Seni, âzalarını, o âzalardaki kuvvet, kudret ve sıhhati Allah yarattı. Senin için akıl ve ilmi O yarattı. Senin için iradeyi O yarattı. Eğer sen bunlardan herhangi bir şeyi nefsinden yok etmek istersen buna gücün yetmez. Sonra âzalarında hareketleri yarattı. Yaratmak hususunda O'nunla beraber senin cihetinden gelen bir ortaklık olmaksızın bunları yaratmaya başladı. Bunları tertib üzere yarattı. Azada kuvveti ve kalpte iradeyi yaratmadan önce hareketi yaratmadı. Maksat ve murada taallûk eden ilmi yaratmadan önce iradeyi yaratmadı. Bu nedenle O'nun yaratmadaki tedricî prensibidir ki sana 'amelini var etmişsin' hayalini verir. Halbuki sen burada yanılmaktasın. Bunun izahı ve Allah'ın yarattığı amelden dolayı sevabın keyfiyetinin takriri Şükür Kitab'ında gelecektir. Çünkü orası bunun izahına daha uygundur.

Biz şimdilik senin müşkilatmı içinde bir tür müsamaha bulunan cevapla halletmeye çalışalım: Sanırsın ki amelin senin kudretinle var olmuştur (!) Senin kudretin neredendir?

Halbuki amel ancak senin varlığınla tasavvur edilebilir. Amelin, iraden, kudretin ve amel için diğer sebeplerin varlığı düşünüldükten sonra, amel düşünülebilir. Bütün bunlar senden değil, Allah'tandır.

Eğer amel kudretle ise, kudret onun anahtarıdır. Bu anahtar da Allah'ın elindedir. Allah sana anahtarı vermedikçe, amel yapmak gücün dahilinde değildir. İbadetler hazinelerdir. Onlara saadetlerle varılır. Onların anahtarları kudret, irade ve ilimdir. Bütün bunlar şeksiz ve şüphesiz Allah'ın kudret elindedir.

Acaba bütün dünya hazinelerini bir kale içinde görsen, o kalenin anahtarı da öyle bir hazinedarın elindedir ki eğer o kalenin kapısında bin sene oturup duvarlarının etrafında bin sene gezsen onun bir dinarına bakma imkânını dahi sana vermez. Eğer sana anahtarı verirse, kolaylıkla elini uzatıp alırsın. O hazinedar sana anahtarları verdiği, o kaleye seni girdirip açma imkânlarını sana verdiği zaman, sen de elini uzatıp onu alırsan senin ucb'a kapılman hazinedarın anahtarları sana vermesiyle mi veya elini uzatıp anahtarları almanla mı olacaktır? Sen bunun hazinedardan bir nimet olduğundan şüphe etmezsin. Zira elin hareketiyle malı almak, az bir külfettir. Düğüm, ancak anahtarların teslimiyle çözülür. Aynen böyle kudret halkedildiği, kesin irade musallat kılındığı, yapmaya teşvik edici şeyler harekete geçtiği, engeller senden uzaklaştırıldığı zaman amel sana kolay gelir. Amelin teşvikçilerini harekete geçirmek, engelleri ortadan kaldırmak, sebepleri meydana getirmek, bütün bunlar Allah'tandır. Bunların hiç biri senden değildir. Bundan dolayı bütün işleri elinde tutan Allah'ın kuvvet ve kudretinden hayret etmeyip kendi nefsinin cılız kuvvetiyle hayrete kapılman anormalliktir. Sen **Allahü teâlâ**'nın seni fâsık kullarına, bir lütfu ve keremi olarak tercih ettiğine, o fâsıklara, fesada davet edici fikirleri musallat kılıp o fikirleri senden uzaklaştırdığına, fâsıklara şehvet ve lezzetlerin sebeplerini elde etme imkânını verip, bunları yararına olsun diye senden uzaklaştırdığına, onlardan hayra çağıran sebepleri uzaklaştırıp hayrı işlemeyi sana, şerri işlemeyi de onlara kolaylaştıran ve hayrın teşvikçilerini sana musallat kılan Allah olduğu halde ve bütün bunları da senin bir hakkın olmadığı halde sana ikram eden, fâsığıın da geçmiş bir suçu bulunmadığı halde onu öyle kılan, seni ona tercih eden, faziletine mazhar kılan, asiyi uzaklaştıran, adaletiyle şekavete sürükleyenin O olduğunu bilip bütün bunlardan sonra yine de nefsine paye verip ucb'a kapılırsan, doğrusu bu şâyân-ı hayrettir!

Hâl böyle iken, senin kudretin -kudretin dahilinde olana- ancak Allah'ın muhalefeti mümkün olmayan bir teşvikçiyi sana musallat kılmasıyla olur. O fiile -her ne kadar tahkikte faili sen olsan da- seni mecbur eden O'dur. Bundan ötürü şükür ve nimet senin değil, O'nundur. Tevhîd ve Tevekkül bölümünde sebeplerin ve müsebbiblerin zincirlemesinin beyanından Allah'tan başka hakikî failin olmadığını, ondan başka yaratıcının bulunmadığını öğreneceksin! Esasen o kimseye hayret etmeli ki Allah'ın kendisine akıl ihsan ettiği halde kendisini ilimsiz bir kimseden daha fakir bıraktığına hayret eder ve şöyle der: 'Ben akıllı ve faziletli olduğum halde Allah benden nasıl günlük nafakamı meneder de şu kişiye -gâfil ve cahil olduğu halde- dünya nimetlerini yağdırır?!' Hatta nerede ise bunu zulüm görecek kadar ileri gider. Mağrur adam bilmez ki eğer Allah ona akıl ve malı birden vermiş olsaydı, zahiren bu zulme daha çok benzerdi. Zira fakir olan cahil şöyle derdi: 'Yarab! Neden sen ona akıl ile zenginliği birden verdin, beni **ikisi**nden de mahrum bıraktın? Neden **ikisi**ni birden bana vermedin veya neden birini bana ihsan etmedin?' Hazret-i Ali de buna işaret etmiştir. Nitekim kendisine 'Neden akıllılar fakirdirler?' diye sorulduğu zaman, şöyle demiştir: 'Kişinin aklı rızkından düşürülür!'

Şaşılacak şey şudur ki akıllı fakir, çoğu zaman zengin cahili kendisinden daha iyi görür! Halbuki eğer kendisine 'Onun cehaletini ve zenginliğini, aklınla fakirliğinin yerine kabul et' denilirse bunu kabul etmeyişi; Allah'ın ona vermiş olduğu nimetin daha büyük olduğuna delâlet eder. O halde neden cahile

verilen zenginliğe hayret eder? Fakir ve güzel kadın, çirkin kadının üzerinde zînetler gördüğü zaman hayret ederek şöyle der: 'Bu güzelliğim süsten nasıl mahrum olur? O çirkinlik nasıl bu zînetlere sahip olur?' Halbuki mağrur kadın bilmez ki onun tabiî güzelliği, rızkından sayılır. Eğer kendisine 'Ya tabiî güzelliği veya zenginlikle çirkinliği kabul et' dense, elbette tabiî güzelliği seçer. O halde Allah'ın ona vermiş olduğu nimet daha büyüktür.

Akıllı ve fakir hakimin kalbinden 'Yarab! Neden beni dünyadan mahrum ettin? Dünyayı cahillere verdin?' demesi, tıpkı sultan tarafından kendisine at verilen bir kimsenin 'Ey sultanım! Ben at sahibi olduğum halde neden bana hizmetkâr vermedin?' demesi gibidir. Bu bakımdan sultan ona şöyle diyebilir: 'Eğer ben sana atı vermemiş olsaydım sen hizmetkârı başkasına vermeme hayret etmezdin! O halde sanki ben sana atı vermemişim gibi bir düşün bakalım! Acaba sana vermiş olduğum nimetim, senin için bir hüccet mi oluyor ki onunla başka bir nimet istiyorsun?'

İşte bunlar' cahillerin yakalarını kurtaramadığı birtakım vehimlerdir. Bütün bu vehimlerin kaynağı cehalettir. Cehalet de ancak, kulun amelinin ve vasıflarının tümünün Allah katında birer nimet olduklarını ve kul müstehak olmadan **Allahü teâlâ**'nın bu nimeti kendiliğinden kuluna ihsan ettiğini bilmekle ortadan kalkar. Tevazu ve teşekkür etmeyi insana gerekli kılar. Zevalinden korkmayı da nasip eder! Bunu bilen bir kimse için ilmiyle veya ameliyle ucb'a sapmak tasavvur olunamaz. Zira bunun Allah'tan olduğunu bilir. Nitekim Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yarab! Hiçbir gece yok ki Dâvud'un aile efradından biri ibadet etmesin. Hiçbir gün yok ki Dâvud'un aile efradından biri mutlaka oruçlu olmasın!'

Başka bir rivâyette 'Gecenin veya gündüzün herhangi bir saati yok ki o saat de Dâvud'un ailesinden biri sana ibadet etmesin. Ya namaz kılar, ya oruç tutar veya senin zikrini yapar' diye varid olmuştur. Bunun üzerine, **Allahü teâlâ**, Dâvud kuluna şöyle vahy gönderdi: 'Acaba bu kuvvet onlara nereden verilmiş? Muhakkak ki o kuvvet ancak bendendir. Eğer sana yardımım olmasaydı buna güç yetiremezdin. Gelecekte seni nefsine havale edeceğim'.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) der ki: 'Dâvud'a (aleyhisselâm) isabet eden zelle (günah) ancak ameliyle ucb'a kapılmasından ileri geldi. Zira Dâvud (aleyhisselâm) ameli, Dâvud'un aile efradına izafe ederek onunla nazlandı. Vaktâ ki nefsine havale edildi, pişmanlık ve üzüntüyü gerektiren zelleyi işledi'. 82

Dâvud (aleyhisselâm) dedi ki:

-Yarab! İsrâiloğulları, neden İbrahim, İshak ve Yâkub'un yüzü suyu hürmetine senden istiyorlar!

-Ben onları belâlandırdım. Onlar sabrettiler!

-Beni de belâlandırırsan sabrederim! Böylece vakti gelmeden önce ameliyle nazlandı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

-Ben onlara belâ olarak verdiğim birşeyi haber vermedim.

Hangi ayda ve hangi günde olacağını söylemedim. Halbuki sana şu içinde bulunduğun senede, içinde bulunduğun ayda ve yarın bir kadınla seni imtihan edeceğimi haber veriyorum. Bu bakımdan nefsini koru!83

İşte bundan dolayı Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) girmiş olduğu girdaba girdi. **Hazret-i Peygamber**'in ashâbı da Huneyn gününde kuvvetlerine ve çokluklarına güvenip, Allah'ın kendilerine olan yardımını unuttukları ve 'Biz bugün azlıktan ötürü mağlup olmayız' dedikleri zaman, nefislerine havale edildiler. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Andolsun Allah size birçok yerlerde, Huneyn gününde de yardım etmişti. Hani (o gün) çokluğunuz sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti. Sonra da bozularak arkanızı dönmüştünüz! (kaçmıştınız) . (Tevbe/25)

İbn Uyeyne, Hazret-i Eyyûb'un (aleyhisselâm) şöyle dediğini rivâyet eder: 'Ya ilahî! Beni bu belâ ile müptela ettin! Halbuki bana herhangi bir emir geldiğinde mutlaka senin isteğini kendi isteğime tercih ettim'. Bunun üzerine bir buluttan, onbin ayrı sesle 'Ey Eyyûb! O fazilet sana nereden gelmiştir?' diye seslenildi.

Râvi der ki: 'Eyyûb (aleyhisselâm) bunun üzerine, yerden kum ve toprak avuçlayıp başına serpti ve şöyle dedi: 'Senden yarab! Senden yarab!' Böylece unutkanlığından onu Allah'a izafe etmeye döndü ve bunun için **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Eğer üzerinizde Allah'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı, hiçbirinizi aslâ temizlemezdi. (Nûr/21)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanların en hayırlısı oldukları halde ashâbına şöyle hitap etti:

-Hiç kimse yoktur ki ameli onu kurtarsın!

-Sen de mi ya **Rasûlüllah**?

-Benim de amelim beni kurtaramaz! Ancak rabbimin rahmetiyle beni örtmesi hariç!84

Hazret-i Peygamber'in ashâbı kendisinden sonra toprak, saman ve kuş olmalarını temenni ederlerdi. Hem de amellerinin ve kalplerinin saflığına rağmen: . . Durum bu iken, acaba basiret sahibi nasıl ameliyle ucb'a kapılıp onunla cilveler yapıp nefsi için korkmayacaktır?

Vaziyet bu iken ucub lekesini kalpten söküp atan ilaç ancak budur. Bu düşünce kalbe hâkim olduğu zaman, bu nimetin elinden alınacağı korkusu kalbi, amellerle ucb'a kapılmaktan meneder. Kalp kâfir ve fâsıklara bakar, onların daha önce işlemiş oldukları bir günah olmaksızın, îman ve taat nimetinden mahrum kılındıklarını görür. Bu durumdan korkar ve şöyle der: 'Allah, suçsuz mahrum etmekten perva etmez. Nice Mü'min vardır ki dininden dönmüş, nice mutî vardır ki fâsık olmuş ve sonucu kötülükle kapanmıştır'. İşte böyle bir düşünce ile beraber hiçbir halde ucub kalamaz. Allah herkesten daha iyi bilir.

82) Hakim ve Beyhakî, Şuab'ul-Îman

83) İbn Cerîr, (İbn-i Abbas'tan)

84) Müslim, Buhârî

Ucub'u Gerektiren Şeylerin Kısımları ve İlacının Tafsilatı

Daha önce zikrettiğimiz böbürlenmenin sebepleriyle ucub meydana gelir. Bazen de böbürlenmeye vesile olmayan birşey ile insan ucb'a kapılır. Cehaletiyle kendisine süslü püslü görünen yanlış fikirden ucb'a kapılması gibi. . . Ucb'a yol açan şeyler sekiz tanedir.

Birincisi: Güzelliği, giyinişi, sıhhati, kuvveti, fiziğinin ve sesinin güzelliği hususunda bedeniyle ucb'a kapılmaktır. **Kısacası** her şeyi ile ucb'a kapılmaktır. Bu bakımdan nefsinin güzelliğine bakar ve bu güzelliğin Allah'tan gelen bir nimet olduğunu ve her durumda zevale mahkum olduğunu unutur. Bu şekilde ucb'a kapılmanın tedavi yolu; güzelliğiyle kibre kapılmak hakkında belirttiğimiz ilacın aynısıdır. O da şudur: 'İçindeki pislikleri, başlangıcını, sonunu düşünmeli, güzel yüzler ve yumuşak bedenlerin toprak altında nasıl paramparça olduklarını, kabirlerde nasıl koktuklarını düşünmelidir. Tabiatların kendilerinden nasıl ürker bir vaziyete geldiğini çok iyi düşünüp ibret almalıdır.

İkincisi: Kuvvet ve kudretiyle ucb'a kapılmasıdır. Nitekim Ad85 kavminden hikâye olunduğu gibi, Allah'ın haber verdiğine göre onlar dediler ki:

Bizden daha kuvvetli kim var? (Fussllet/15)

Nitekim Uc86 kuvvetine güvenerek, kuvvetinden dolayı ucb'a kapılarak büyük bir kayayı Hazret-i Mûsa'nın ordusu üzerine atmak için kaldırdı. **Allahü teâlâ**, kaya parçasını, Hüdhüd kuşunun gagası ile Uc'un boynuna geçirmek üzere deldirdi. Bazen Mü'min bir kimse de kuvvetine güvenir. Nitekim Hazret-i Süleymân'dan şöyle rivâyet ediliyor:

Muhakkak bu gece yüz hanımımın odalarına gideceğim; (onlarla birlikte olacağım)

Hazret-i Süleymân 'Eğer Allah dilerse' demeyi unuttu ve dolayısıyla istediği evlattan mahrum oldu. 87 Hazret-i Dâvud'un 'Eğer beni belâlandırırsan sabredeceğim' sözü de böyledir. O, kuvvetinden ucb'a kapılarak ve kuvvetine güvenerek bunu söyledi. Kadınla imtihan edildiği zaman sabredemedi. 88

Kuvvetle ucb'a kapılmak, savaşlarda hücum etmeyi, nefsi tehlikeye atmayı, kötülükle kasteden herkesi öldürmeyi ve vurmakta acele etmeyi beraberinde getirir. Bu tür ucb'un tedavisi, daha önce zikrettiğimiz şekildedir. Bilmelidir ki eğer bir günlük sıtmayı **Allahü teâlâ** kendisine musallat kılarsa kuvveti zayıflar. O kuvvet ile ucb'a kapıldığı takdirde, Allah'ın kendisine musallat kılacağı ufak bir âfetle o kuvvetin kendisinden selbedebileceğini de bilmelidir!

Üçüncüsü: Akıl ve zekasından, din ve dünya işlerinin inceliklerini sezdiğinden ucb'a kapılmaktır! Böyle bir ucb'un semeresi; kendi görüşünü beğenmek, meşvereti terketmek, kendisine ve görüşüne muhalif olan kimseleri cehaletle itham etmektir! Böyle bir kimse ehl-i ilme az kulak verdiğinden, aklı ve reyiyle kendisini büyük saydığından dolayı, onlardan yüz çevirmeye, onları hakir ve zelil görmeye cesaret eder. Bu tür ucb'un tedavisi Allah'ın kendisine rızık olarak verdiği akıldan dolayı Allah'a teşekkür etmesi, bu aklı dimağına isabet edecek az bir hastalıkla nasıl deliliğe çevirebileceğini, kendisini nasıl gülünç bir duruma sokabileceğini düşünmektir. Bu bakımdan böyle bir kimse, eğer aklıyla ucb'a kapılırsa Allah'ın, aklı kendisinden alacağından emin olmamalıdır. Eğer onun şükrünü ifa etmezse, korkmalıdır. O halde kişi akıl ve ilmini az saysın ve bilsin ki kendisine ilimden pek az verilmiştir. Her ne kadar ilmi geniş ise de bildikleri bilmediklerinden daha azdır ve böyle bir kimse aklını daima itham etmeli, ahmaklara bakmalıdır. Halk onlara güldüğü halde, onlar akıllarını nasıl beğeniyorlar? Dolayısıyla

bilmediği halde onlardan olmaktan sakınmalıdır. Zira aklı kısa olan bir kimse hiçbir zaman aklının kusurunu bilmez. Bu bakımdan aklının derecesini nefsinden değil, düşmanlarından öğrenmelidir. Zira kendisine yağ çeken bir kimse onu över, dolayısıyla onun ucb'u gittikçe kabarır. Halbuki o nefsi için sadece iyi şeyler düşünür. Nefsinin cehaletini bir türlü sezemez ve dolayısıyla bu övgü ile ucb'u daha da artar.

Dördüncüsü: Şerefli bir neseb ve soyla ucb'a kapılmaktır. Haşimî89 soyundan gelenlerin ucb'u gibi. . . Hatta bazıları nesebinin şerefiyle, ecdadının kurtuluşuyla kurtulacağını ve affolunacağını sanır (!) Bazıları da bütün insanların kendisinin kölesi ve kulu olduğunu düşünür. Bu tür ucb'un tedavisi şunları bilmesidir: Ne zaman fiil ve ahlâkında ecdadına muhalefet ederse, buna rağmen onların zümresine iltihak edeceğini sanırsa, cehalet girdabına girmiş olur. Eğer ecdadına uyarsa, ucb'a kapılmak onların ahlâkından değildir. Korku, nefsini hakir görmek, halkı büyütmek, nefsini zemmetmek onların ahlâkından idi. Onlar ibadet, ilim ve güzel hasletlerle şeref bulmuşlardır, neseble değil! Bu bakımdan ecdadı hangi yoldan şeref bulmuşsa, o da o yoldan şeref arasın. Zira onlarla, Allah'a ve son güne îman etmeyen kimseler de nesebde eşittirler. (Ebû Leheb'le **Hazret-i Peygamber** gibi) ve kabilelerde ortaktırlar. Halbuki bu kâfirler Allah katında köpeklerden daha şerîr, domuzlardan daha şenî'dirler.

Ey insanlar! Sizi bir erkekle bir dişiden yarattık! (Hucurât/13)

Yani neseb bakımından aranızda herhangi bir fark yoktur. Çünkü hepiniz aynı asıldan geliyorsunuz. Sonra **Allahü teâlâ**, nesebin faydasını zikrederek şöyle buyurdu:

Sizi milletlere ve kabilelere ayırdık ki birbirinizi tanıyasınız. (Hucurât/13)

Sonra **Allahü teâlâ**, şerefin neseble değil, takvâ ile olduğunu beyan ederek şöyle buyurdu:

Allah katında en üstün olanınız, takvâsı en ziyade olanınızdır. (Hucurât/13)

Hazret-i Peygamber'i 'insanların en şereflisi ve en akıllısı kimdir?' diye sorulduğu zaman 'Benim nesebimden gelen bir kimsedir!' demeyip, şöyle dedi:

İnsanların en şereflisi, en fazla ölümü anan ve en fazla ölüm için hazırlıklı bulunanıdır. 90

Yukarıda bahsi geçen âyet-i celîle, Bilâl'in Mekke'nin fethedildiği günde Kâbe'nin damına çıkıp ezan okuduğu, Hâris b. Hişam, Süheyl b. Amir ve Hâlid b. Useyd'in 'Bu simsiyah köle mi ezan okuyor!' dedikleri zaman nazil olmuştur.

Allah katında en üstün olanınız, takvâsı en ziyade olanınızdır. (Hucurât/13)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Şüphe yoktur ki **Allahü teâlâ**, sizden cahiliyet devrinin kibrini gidermiştir. Hepiniz Âdem'in oğullarısınız. Âdem de topraktandır. 91

Ey Kureyş cemaati! İnsanlar kıyâmet gününde amellerle, sizler de sırtlarınıza almış olduğunuz dünya ile gelmeyesiniz! (O zaman) 'Ya Muhammed! Ya Muhammed!' diye sesleneceksiniz. Ben de sizden yüz çevireceğim. 92

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, eğer onlar dünyaya meylederlerse, onlara Kureyş soyundan gelmelerinin kendilerine hiçbir yarar vermeyeceğini beyan buyurmuştur.

'En yakın akrabalarını korkut!' (Şuarâ/24) âyeti nâzil olduğu zaman, **Hazret-i Peygamber** akrabalarını çağırdı ve onlara şöyle dedi:

Ey **Muhammed'in (aleyhisselâm)** kızı Fâtıma! Ey **Muhammed'in (aleyhisselâm)** halası ve Abdülmuttalib'in kızı Safiye! Nefisleriniz için amel işleyin. Çünkü ben sizi Allah'ın azabından hiçbir şekilde koruyamam. 93

Bu emirleri bilen ve aynı zamanda şerefinin takvâsı nisbetinde olduğunu anlayan ve yine geçmişlerinin âdetinin mütevazi davranmak olduğunu bilen bir kimse takvâ ve tevazu hususunda onlara uyar. Aksi takdirde lisan-ı hâliyle kendi soyunu tenkid etmiş olur. Onların soyundan gelse bile tevazu, takvâ, Allah korkusu hususunda onlara ayak uydurmazsa, hâl lisanıyla soyunu tenkid etmiş olur.

Soru: **Hazret-i Peygamber**, kızı Fâtıma ve halası Safiye'ye yukardaki sözlerini söyledikten sonra şöyle buyurdu:

Muhakkak ben ikiniz için Allah'ın azabını uzaklaştırmak hususunda hiçbir fayda sağlayamam. Ancak sizin (benimle) bir yakınlığınız vardır. Ben dünyada o hakkınızı vereceğim. 94

Acaba Benî Süleym (Araplardan bir kabiledir) , benim şefaatimi umar da Benî Abdülmuttalib ummazlar mı?95

Bu hadîsler, Hazret-i Peygamber'in yakın akrabalarına özel bir şekilde şefaat edeceğine delâlet eder.

Cevap: Her müslüman **Hazret-i Peygamber**'in şefaatini bekler. O halde onun soyundan gelenin beklemesi daha uygundur. Fakat soyundan gelenin şefaatini beklemesi ancak Allah'ın gazabından sakınmak şartıyla yerinde bir ümit olur. Çünkü **Allahü teâlâ**, eğer bir insana gazab ederse, hiç kimseye o insan için şefaat etme iznini vermez. Zira günahlar, **Allahü teâlâ**'nın öfkesini gerektirir ve dolayısıyla sahibine şefaat iznini vermemeyi icabettiren, şefaatten dolayı bağışlanan kısımlara ayrılır. Tıpkı dünya sultanlarının katındaki suçlar gibi. . . Zira sultan nezdinde büyük mertebeye sahip olan bir kimse için, sultanın öfkesini gerektiren bir harekette bulunan kimseler için şefaat etme yetkisi yoktur. Bu bakımdan birtakım günahlar vardır ki şefaat insanı onlardan kurtaramaz.

Allah onların önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler ve onlar O'nun korkusundan titrerler. (Enbiya/28)

Onun izni olmadıkça katında kim şefaat edebilir? (Bakara/255)

Artık onlara şefaatçilerin şefaati fayda vermez. (Müddessir/48)

O'nun huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez. (Sebe/23)

Günahlar, şefaat kabul edilen ve edilmeyen kısımlara ayrıldıkları zaman, elbette korkmak ve titremek gerekir. Eğer her günah hakkında şefaat kabul olunsaydı, **Hazret-i Peygamber** Kureyşlilere ibadet ve taatı emretmezdi ve yine **Hazret-i Peygamber**, kızı Fâtıma'yı masiyetten sakındırmazdı. Ona -hâşâ- şehvetlerin arkasında gitmeyi, dünyadaki lezzetleri alabildiğince almaya izin verirdi. Sonra

âhirette ona şefaat ederdi! Bu bakımdan günahlara dalmak, takvâyı terketmek, bunu da şefaat ümidine istinaden yapmak, hastanın babasına, kardeşine, başka bir yakınma veya doktora güvenerek şehvetlere dalmasına benzer. Böyle yapmak cahilce bir harekettir. Zira doktorun çabası ve ustalığı bütün hastalıklarda değil, ancak bir kısım hastalıklarda fayda verir, Bu bakımdan sadece tıbba güvenerek korunmayı terketmek caiz değildir. Belki doktor bazı yönlerden tesir yapabilir. Bu da gizli hastalıklar ve mizacın normal durumunun bozulması çağında olabilir. Bu bakımdan peygamberlerin ve sâlihlerin akrabalarına ve yabancılara şefaatlerinin fayda vereceğini düşünmek uygundur. Çünkü bu da aynen doktor ve hastanın misaline benzer. Bu şefaat, korkuyu, sakınmayı ortadan kaldırmaz. Nasıl kaldırabilir? Halbuki **Hazret-i Peygamber**'den sonra halkın en hayırlısı onun ashâbı idi. Onlar da âhiret korkusundan takvâlarının kemâline, amellerinin güzelliğine, kalplerinin saflığına (ve **Hazret-i Peygamber**'in özel olarak onlara cenneti va'detmesine, diğer müslümanlara da umumî olarak şefaati va'detmesine) rağmen sorumsuz hayvanlar olmayı temenni ederlerdi. Bütün bu va'dlere bakarak gevşemezlerdi Korku ve huşû onların kalplerinden ayrılmazdı. Acaba onlar gibi **Hazret-i Peygamber** ile sohbeti ve arkadaşlığı olmayan bir kimse nasıl nefsini beğenir ve şefaate güvenebilir?

Beşincisi: Zâlim sultanların ve yardımcılarının soyundan olması ile ucb'a kapılır. Din ve ilimden gelen soyla, şerefle değil! Bu ise cehaletin en koyusudur. Bunun tedavisi o zâlim sultanın ve yardımcılarının nasıl mahcub olduklarını, Allah'ın kullarına karşı ne gibi zulümler yaptıklarını, Allah'ın dininde nasıl fesad çıkardıklarını düşünmesidir ve yine onların Allah katındaki sevimsizliklerine, onların ateşteki durumlarına, pis kokularına ve ateşte kendilerinden akan pisliklere bakarsa, muhakkak onlardan tiksinecek, onlara nisbet edilmekten kaçacak, kendisini onlara nisbet edene şiddetle karşı çıkacaktır. Bütün bunları da onları çirkin ve hakir gördüğünden dolayı yapar. Eğer geçmişlerin kıyâmetteki zilletleri, hasımlarının yakalarına yapışmış oldukları, azap meleklerinin alınlarından tutup da kullara yapmış oldukları zulümden dolayı onları yüzüstü cehenneme sürükledikleri kendisine keşfolunsa, muhakkak onlara mensup olmaktan Allah'a sığınır, köpek ve domuza nisbet edilmesi onlara nisbet edilmesinden kendisine daha hoş gelir. Bu bakımdan zalim kimselerin soyundan olanların -eğer Allah onları ecdadlarının zalimliğinden korursa-dindarlığından ötürü Allah'a şükretmeli, eğer ecdadları müslüman ise, onlara da af dilemelidir. Onlara nisbet edilmesiyle ucb'a kapılmak katıksız bir cehalettir.

Altıncısı: Etbâ, yardımcı, akraba, aşiret, hizmetkâr, köle ve evlatlarının çokluğuyla ucb'a kapılmaktır. Nitekim kâfirler şöyle demişlerdir:

Dediler ki: 'Biz mallar ve çocuklar bakımından (sizden) daha fazlayız'. (Sebe/35)

Nitekim Mü'minler Huneyn gününde dediler ki: 'Biz azlıktan bugün mağlup olmayız'. Bu tür ucb'un tedavisi, kibir hakkında söylediklerimizle mümkündür. Şöyle ki: Kişi zayıflığını ve ucbuna sebep olan kimselerin zayıflığını ve onların aciz kullar olduğunu, nefislerine ne fayda ve ne de zarar verme yetkilerinin olmadığını ve nice az toplulukların, çok "toplulukları Allah'ın izniyle mağlup ettiklerini düşünmelidir.

Bütün bu düşüncelerden sonra kişi onların çokluğu ile nasıl ucb'a kapılır? Halbuki öldüğü zaman tek başına, zelil ve rezil bir şekilde kabrine konulacak, onların tümü ondan ayrılacaklar. Ne ailesi, ne çocuğu, ne yakını, ne dostu ve ne de soyundan olan herhangi bir kimse onunla beraber kabrinde durmaz.

Onu çürümeye, yılan, akrep ve kurtlara terkederler. Bunlara karşı ona hiçbir faydaları da olmaz! O, onlara en muhtaç olduğu bir devrede onlardan bir fayda görmez ve yine kıyâmet gününde de ondan kaçarlar.

O gün kişi kaçacak kardeşinden, annesinden, babasından, zevcesinden ve oğullarından. (Abese/34-36)

Bu bakımdan senin en zor durumlarında senden ayrılan ve senden kaçan bir kimseden hangi hayır ve menfaati umarsın? Kabirde ve kıyâmette sana faydası dokunmayan bir kimse ile nasıl ucb'a kapılırsın? Halbuki köprü üzerinde senin amelinden ve Allah'ın faziletinden başka sana fayda verecek hiçbir şey yoktur. Bu bakımdan sana fayda vermeyen bir kimseye güvenip de senin faydanı ve zararını, ölümünü ve hayatını elinde tutan Allah'ın nimetlerini nasıl unutursun?

Yedincisi: Mal ile ucb'a kapılmaktır. Nitekim **Allahü teâlâ**, iki bahçe sahibinden haber vererek şöyle buyurdu:

Ben malca senden daha zenginim. Toplulukça da senden daha kuvvetliyim. (Kehf/34)

Hazret-i Peygamber, zengin bir kişinin bir fakirin yanında oturup ona yüzünü ekşittiğini ve fakir dokunmasın diye elbiselerini çektiğini görünce şöyle buyurdu:

Acaba sen onun fakirliğinin sana sirayet edeceğinden mi korktun?90

Adam zenginlikle ucb'a kapıldığından dolayı bunu yaptı. Bu ucb'un tedavisi, malın âfetlerini, haklarının çokluğunu, tehlikelerinin büyüklüğünü düşünmekle olur. Bu ucb'a kapılan kişi, fakirlerin faziletine, kıyâmette zenginlerden önce cennete gideceğine, malın gelip-geçici olup asılsız olduğuna, yahudilerin zenginlikte kendisinden üstün olanlarına ve **Hazret-i Peygamber**'in şu hadis-i şerifine bakıp düşünsün:

Bir kişi nefsini beğendiği halde süslü elbisesine bürünerek sallana sallana yürürken **Allahü teâlâ** o anda yere emir verdi. Yer onu yuttu. O, kıyâmet gününe kadar yere batacaktır. 97

Bu hadisi serifiyle **Hazret-i Peygamber**, kişinin mal ve nefsinden ötürü ucb'a kapılmasının cezasına işaret etmektedir.

Ebû Zer el-Gıfârî şöyle anlatıyor: '**Hazret-i Peygamber** ile beraberdim. **Hazret-i Peygamber** mescide girip bana: 'Ey Ebû Zer! Başını kaldır!' dedi. Başımı kaldırdım. Sırtında güzel bir elbise bulunan birini karşımda gördüm. Sonra yine 'Başını kaldır!' dedi. Başımı kaldırdım. Karşımda sırtında eski bir elbise bulunan birini gördüm. Sonra **Hazret-i Peygamber** bana şöyle buyurdu:

İşte şu elbisesi eski olan kişi Allah katında, öbürünün yeryüzünü dolduracak kadar benzerinden daha üstündür. 98

Zühd ve ayrıca Dünya ve Mal'ın Zemmi adlı bölümlerde söylediklerimizin tümü, Allah katında zenginliğin hakirliğini, fakirliğin de şerefini belirtmektedir. Durum bu iken, acaba imanlı bir kimsenin, servetinden dolayı ucb'a kapılması nasıl tasavvur edilebilir? Aksine Mü'min bir kimse malda olan hakları yerine getirmek hususunda, kusurlu oluşundan korkar. Malı helâlinden edinmiş midir? Bu hususta

düşünüp korkar. Bunu yapmayan bir kimsenin sonucu rezil ve rüsvay olmaktır. Bu bakımdan kişi malından dolayı nasıl olur da ucb'a kapılabilir?

Sekizincisi: Yanlış görüşle ucb'a kapılmaktır.

Hiç kötü ameli kendisine güzel görünen kimse, hakkı hak ve bâtılı bâtıl gören kimse gibi olur mu? (Fâtır/8)

Onlar o kimselerdir ki dünya hayatındaki çalışmaları boşa gitmiştir. Halbuki güzel bir iş yaptıklarını sanıyorlardı. (Kehf/104)

Hazret-i Peygamber, bu durumun, Ümmet-i **Muhammed'in (aleyhisselâm)** son gelenlerine galebe çalacağını haber vermiştir. Zaten geçmiş ümmetler de bu belâdan dolayı helâk oldular. Zira onlar fırkalara ayrıldılar. Her fırka görüşünü beğendi ve her hizip kendi fikirleriyle sevindiler. **Bid'at** ve dalâlet ehli; kendi yanlış fikirlerini benimsediklerinden dolayı o fikirlerinde ısrar ederler. **Bid'at** ve ucb'a kapılmak demek, hevâ-i nefis ve şehvetin kendisini sürüklediği hedefi hak zannederek benimsemek demektir.

Bu ucb'un tedavisi, diğer çeşitlerin tedavisinden daha zordur. Çünkü yanlış fikrin sahibi, yanlışlığının cahilidir. Yani yanıldığını bilmemektedir. Eğer bilseydi derhal terkederdi. Bilinmeyen bir hastalık tedavi edilemez. Cehalet bilinmeyen bir hastalıktır. Bu bakımdan onun tedavisi gerçekten zor ve müşkildir. Zira ârif bir kimse cahil bir kimseye, cahilliğini göstermeye ve ortadan kaldırmaya muktedirdir. Ancak cahil kimse görüşünü ve cehaletini benimsediği takdirde ârife kulak vermez. Onu itham eder, Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, bu cahile kendisini yok edici bir belâyı musallat kılmıştır; Cahil o belâyı nimet sanır. Durum bu iken onun tedavisi nasıl mümkün olabilir? Onun kendi inancına göre, saadetinin sebebi olan bir şeyden kendisini uzaklaştırmak nasıl ümit edilebilir? Sonuç olarak onun tedavisi görüşünü ve fikrini daima itham etmesidir. Ancak Kur'ân'ın veya hadîslerin veya sıhhatli delillerin bütün şartlarını içeren bir aklî delilin onun fikrinin doğruluğuna şahitlik etmesi hariç!

İnsan oğlu şer'î ve aklî delilleri, o delillerin şartlarını, o delillerdeki gizli yanlışlıkları ancak râcih bir tabiat, delici bir akıl, ciddi bir çalışma ile tanır, Kitab ve Sünnet'i öğrenmek, ilim meclislerinde ömür boyunca bulunmak, ilimleri ders olarak almak suretiyle bilir. Buna rağmen yine bazı işlerde yanlış gitmesinden emin değildir. Bütün ömrünü ilim yolunda sarfetme imkânından mahrum olan bir kimse için doğru yol; mezheplere (itikadî mezhep ve görüşlere) dalmamak, onlara kulak vermemek ve onları dinlememektir.

Fakat şuna inanmalıdır: Allah birdir. O'nun ortağı yoktur. O'nun misli birşey yok! İşitici ve görücü O'dur. O'nun peygamberi de haber verdiği hakikatlerde sâdıktır. Bu inançla selefin yoluna tâbi olmalıdır. Kitab ve Sünnet'in söylediklerini deşmeden, tafsilatını sormadan, olduğu gibi inanmalı ve şöyle demelidir: Îman ettik ve doğruladık!' Takvâ, günahlardan sakınmak, ibadetleri edâ etmek, müslümanlara şefkat göstermek ve diğer ibadetlerle meşgul olmaktır. Eğer mezheblere ve **bid'atlar**a ve akâiddeki taassuba dalarsa bilmediği bir yönde helâk olur! Böyle hareket etmek, hayatında ilimden başka bir şeyle iştigal etmek isteyen herkesin vazifesidir.

Kendisini ilme adayana gelince, bunun ilk vazifesi, delili ve delilin şartlarını tanımaktır. Bu ise hakkında uzun uzadıya çalışılması gereken konulardandır. Hedeflerin çoğunda yakîn ve marifete varmak çok zordur. Buna ancak Allah'ın nûruyla takviye edilen insanlar güç yetirebilirler. Böyle bir insan ise, gerçekten pek enderdir. Bu bakımdan biz Allah'tan, dalâlete sapmaktan korunmamızı talep ederiz. Cahillerin hayalleriyle mağrur olmaktan Allah'a sığınırız.

Kitabu Zemm'il-Kibr ve'l-Ucûb (Kibir ve Ucûb'un Zemmi) adlı bölüm burada tamamlanmış oldu. Hamd, bir ve tek olan Allah'a mahsustur. Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir. Günahtan dönüş, ibadete yöneliş ancak azîm ve yüce olan Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir. **Allahü teâlâ**'dan efendimiz **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, âlinin ve ashâbının üzerine rahmet deryalarını boşaltmasını, onlara salât ve selâm etmesini dileriz!

85) Ad kabilesi Araplardan bir kabiledir. Hazret-i Hud'un kavmi idiler. Leys der ki: 'Onlar, Ad b. Adiyâ b. Sam b. Nûh'un zürriyetidirler. Diğer Ad'a gelince onlar Benî Tebibî kabilesidir'.

86) Adı Uc b. Unuk'tur. Hazret-i Âdem'in devrinde doğup Hazret-i Mûsa'nın zamanına kadar yaşadığı söylenmiştir. Lûgat âlimlerinden Kazaz, Câmi'ul-Lûğa adlı eserinde onun Firavunlardan bir kişi olduğunu söylemiştir. İmâm Suyûtî ise 'Ne Uc vardı, ne de Unuk, belki uydurmadır' der.

87) İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim ve Nesâî, (Ebü Hüreyre'den)

88) İbn Cerîr, (İbn-i Abbâs'tan)

89) Onlar Hâşimoğulları'dır. Alevî (Hazret-i Ali'nin zürriyeti) , Tâlibî ve Câferî (Hazret-i Câfer-i Tayyar soyundan) olanların hepsi bu soya dahildir.

90) İbn Mâce

91) Ebû Dâvud, Tirmizî

92) Taberânî

93) Müslim, Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

94) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

95) Taberâni, Evsat

96) İmâm-ı Ahmed, Zühd

97) Müslim, Buhârî

98) İbn-i Hıbbân, Sahih

30 - GURURUN KÖTÜLÜĞÜ

Giriş

Emirlerin hazineleri elinde bulunan, hayır ve şerlerin anahtarları kudretine bağlı bulunan Allah'a hamd olsun! O Allah ki dostlarını karanlıklardan nûra çıkarır. Düşmanlarını gururun felâketlerine daldırır. Salât ve selâm, mahlûkatı şek ve şüphe zulmetinden çıkaran efendimiz **Hazret-i Muhammed'in**

(aleyhisselâm), Allah yolunda **şeytan**ın aldatmasına kurban gitmeyen ve dünya ile aldanmayan âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Zamanların akıp gitmesi, saatlerin ve ayların birbirini takib etmesi müddetince devam eden bir salât. . .

Saadetin anahtarı uyanıklık ve sezgidir. Şekavetin kaynağı gurur ve gaflettir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın kulları üzerinde îman ve marifetten daha büyük bir nimeti yoktur.

Basiretin nûruyla kalbin inşiraha kavuşmasından başka Allah'a ulaştıran bir vesile mevcut değildir. Küfür ve masiyetten daha büyük bir azap düşünülemez. Küfür ve masiyete, cehalet zulmetinden meydana gelen kalp körlüğünden başka çağırıcı yoktur. Bu bakımdan akıllıların ve basiret sahiplerinin kalpleri şöyledir:

Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ne batıya ait olmayan mübarek bir zeytin ağacının yağından tutuşturulur. (Öyle mübarek bir ağaç) ki neredeyse, ateş dokunmasa da ışık verir. Işığı parıl parıldır. (Nûr/35)

Yahut (onların işleri) engin bir denizdeki karanlıklar gibidir. (Bir deniz) ki üstünü bir dalga örtüyor. Üstünden bir dalga daha. . . Onun üstünde de bir bulut. Birbirinin üstüne yığılmış karanlıklar. İçinde bulunan kimse elini çıkarsa nerdeyse onu dahi göremez. Allah bir kimseye nûr vermedikten sonra onun nûru olmaz! (Nûr/40)

Akıllılar o kimselerdir ki Allah onları hidayet etmek istemiş, dolayısıyla göğüslerini İslâm'a ve hidayete açmıştır. Mağrurlar o kimselerdir ki Allah onları dalâlete götürmek istemiş, dolayısıyla göğüslerini daracık yapmıştır. Sanki göğe çıkıyormuş gibi zorluk içerisindedirler. Mağrur o kimsedir ki basireti, nefsinin hidayetine kefil olmasın diye durulmamıştır. Körlük içerisinde kalmış, hevâ-i nefsini önder ve **şeytan**ı rehber edinmiştir.

Kim bu dünyada kör ise o, âhirette de kördür ve yol bakımından daha sapıktır. (İsra/72)

Gurur'un bütün şekavetlerin, helâk edicilerin kaynağı olduğu bilindiği zaman, mutlaka onun giriş ve akış noktalarını ve kendisinde gurur'un meydana geldiği yerlerin tafsilâtını izah etmek gerekir ki onu bildikten sonra mürîd ondan sakınsın ve korunsun. Bu bakımdan muvaffak olanlar, âfetlerin ve fesadın giriş noktalarını tanıyan ve onlardan sakınan kimselerdir. Onlar ki azm ve basiret üzere işlerini bina etmişlerdir. Biz gururun akış merkezlerinin cinslerini, sâlihler, âlimler ve kadılardan mağrur olanların sınıflarını izaha çalışacağız. O mağrurlar ki zâhiri güzel, içi çirkin olan şeylerle aldanmışlardır. Biz bunlardan ötürü gurura kapılmalarının sebebine işaret edeceğiz; zira bu her ne kadar sayılmayacak kadar fazla ise de teker teker sayılmaya ihtiyaç bırakmayacak misallere dikkati çekmek mümkündür.

Mağrurların sınıfları çoktur. Fakat onları **dört** sınıfta toplamak mümkündür: **Birinci** sınıf âlimlerden, **ikinci** sınıf âbidlerden, **üçüncü** sınıf mutasavvıflardan ve **dördüncü** sınıf şehvet sahiplerindendir. Bu sınıfların herbirinden gurura kapılan birçok fırkalar vardır. Onların gurur cihetleri de değişiktir. Bu bakımdan onlardan kimi münkeri mâruf (kötüyü iyi) görür. Tıpkı haram maldan toplayıp süslenenler gibi. . . Onlardan diğer bir grup kendi nefsi için çaba sarfettiği şey ile Allah rızası için çaba sarfettiği şeyi ayırdedemez. Bu da gayesi, halkın nezdinde kabul edilip dünya mertebesine varmak olan

vâiz gibidir. Onlardan diğer bir grup en mühim vazifeyi terkeder, başka işlerle meşgul olur. Diğer bir grup farzı terkeder, nafile ile meşgul olur. Onlardan diğer bir grup özü terkeder, kabukla meşgul olur. Tıpkı namaz hususunda hedefi, harflerin mahreclerini tashih etmek olan kurrâ (Kur'ân okuyucusu) gibi. . . Bu giriş noktalarından başka birçok noktalar vardır ki bu noktalar ancak mağrurların sınıflarını açıklamak ve misaller vermek suretiyle vuzuha kavuşurlar. Öyleyse biz önce âlimlerin gururunu belirtmekle işe başlayalım. Fakat bunu gururun zemmini, hakikatini ve tarifini beyan ettikten sonra zikredeceğiz.

30-1

Gurur'un Zemm, Hakikati ve Misalleri

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı (**şeytan**) sizi Allah hakkında aldatmasın (Lokmân/33)

O gün. münafık erkeklerle münafık kadınlar, îman edenlere derler ki: 'Bize bakın da sizin nûrunuzdan yararlanalım'. Onlara 'Arkanıza (dünyaya) dönün de nur arayın!' denilir. Aralarına kapılı bir sur çekilir ki onun içinde rahmet vardır. Dış yönünde de azap! (Münafıklar) Mü'minlere şöyle bağırırlar: 'Bizler sizinle beraber değil miydik?' Mü'minler 'Evet ama siz kendi canlarınıza kötülük ettiniz, beklediniz, şüphelendiniz ve uzun ömür hülyası size aldattı. Allah'ın emri gelinceye kadar (böyle hareket ettiniz) , o çok aldatıcı (**şeytan**) , sizi Allah (ın affı) ile aldattı'. derler. (Hadîd/13-14)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Akıllıların uykuları ve iftarları ne güzeldir! Onlar ahmakların uykusuzluğuna ve çabasına nasıl olurda gıbta ederler? Oysa takva ve yakîn sahibinin zerre kadar (ameli) yer dolusu mağrur kimselerin amelinden daha üstündür. 1

Akıllı o kimsedir ki nefsini hesaba çekmiş, ölümden sonrası için çalışmıştır. Ahmak o kimsedir ki hevâsının peşine takılmış, (ameli olmaksızın) Allah'ın affından büyük dereceler arzular, temenni eder!

İlmin fazileti ve cehaletin zemini hakkında vârid olan bütün hükümler, gururun kötülüğü için de delildirler. Çünkü gurur, cehalet türlerinin bir kısmından ibarettir; zira cehalet, birşeyi olduğunun hilafına görmektir. Gurur cehalettir. Ancak her cehalet gurur değildir. Aksine gurur, hakkında gurura kapılan özel birşey ile gururlanan kişiyi mağrur kılan birşeyi gerektirir. Bu bakımdan inanılan meçhul şey, hevâ-i nefse uygun birşey, cehaleti gerektiren sebep de şüphe ve fâsid bir hayal ise, kişi o şüpheyi delil olmadığı halde delil sanıyorsa, bununla meydana gelen gurura cehalet ismi verilir. Bu bakımdan gurur, nefsin hevasına uygun düşüp tabiatın meylettiği şeye denir. Bu da **şeytan**dan gelen bir şüphe ve kandırmadan doğup meydana gelir. O halde kendisinin iyi olduğuna inanan bir kimse, ya hâli hâzırda veya gelecekteki bir fâsid şüpheden öyle sanıyorsa mağrurdur ve aldanmıştır. İnsanların çoğu nefisleri hakkında iyi şeyler düşünürler. Oysa yanılıyorlar. O hakle insanların çoğu mağrurdurlar. Her ne kadar gururlarının dereceleri değişik ise de. . . Hatta bazılarının gururu diğerinin gururundan daha şiddetli ve daha açıktır. O gururların en belirgini ve en şiddetlisi kâfirlerin, âsilerin ve fasıkların gururudur. Bu nedenle biz bu gurura, gururun hakikatini belirtmek için misaller getirelim.

I. Misal

Birinci misal kâfirlerin gururudur. Kâfirlerin bir kısmı vardır ki dünya hayatı onu aldatmıştır. Diğer bir kısmı da vardır ki **şeytan** onu Allah hakkında aldatmıştır. Dünya hayatı kendilerini aldatanlara gelince, onlar şöyle diyenlerdir: "Hazır, borçtan daha hayırlıdır. Öyle ise dünya hazır, âhiret borçtur. O halde dünya âhiretten daha hayırlıdır. Bu bakımdan onu âhirete tercih etmek gerekir'. Yine der ki: 'Yakîn, şekten daha hayırlıdır. Dünyanın lezzetleri yakînî, âhiretin lezzetleri şüphelidir. Bu bakımdan biz yakîni, şüpheli için bırakmayız'. Bunlar fâsid kıyaslardır. İblis'in kıyasına benzer.

Ben ondan daha hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşten, onu çamurdan yarattın. (Sâd/76)

Bu mağrurlara şu âyet-i celîlede de işaret vardır:

İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Onlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yardım da edilmez. (Bakara/86)

Bu gururun tedavisi, ya îman tasdikiyle veya burhan ile olur. Mücerred îman tasdikine gelince, **Allahü teâlâ**'yı şu gelecek ayetlerinde tasdik etmek demektir:

Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir. Allah katındaki rahmet hazineleri ise bâkîdir. (Nahl/96)

Allah katında olan daha hayırlıdır. (Kasas/60)

Âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir. (Alâ/17)

Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka birşey değildir. (Âl-i İmrân/185)

Sakın sizi dünya hayatı aldatmasın! (Lokmân/33)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu kâfirlerden birçok kişiye söyledi. Onlar **Hazret-i Peygamber**'i tasdîk ettiler, ona îman ettiler ve ondan delil istemediler. Onlardan biri 'Allah mı seni peygamber olarak gönderdi?' derdi. **Hazret-i Peygamber** 'evet' deyince, o da tasdik ederdi. Bu îman, halkın imanıdır. Bu îman, insanı gururdan çıkarır. Böyle bir kimsenin îmanı, babanın çocuğuna 'Mektebe gitmek, oyun yerine gitmekten daha hayırlıdır' demesi ve neden daha hayırlı olduğunu bilmemesi gibidir. Beyan ve burhanla olan mârifete gelince, kişi, **şeytan** tarafından, kalbine atılan yukarıdaki kıyasın fâsidliğini bilmelidir. Çünkü her mağrurun gururu için bir sebep lâzımdır. O sebep de delildir. Her delil kıyasın bir türüdür ve nefiste tasavvur olunur. O delile güvenmek hâdisesi meydana gelir. Her ne kadar sahibi bunu sezmese ve âlimlerin lâfızlarıyla söylemeye gücü yetmese de böyledir.

İnsanın kalbine **şeytan** tarafından atılan kıyasın iki temeli vardır. O temellerden **birincisi** "Dünya peşindir, âhiret ise borçtur!' hükmüdür. Bu hüküm doğrudur. **İkinci** temel, **şeytan**ın şu sözüdür: 'Peşin, borçtan daha hayırlıdır'. İşte bu hüküm şaşırtma yeridir. Durum hiç de **şeytan**ın dediği gibi değildir. Peşin, miktar ve maksudunda borç gibi ise, borçtan daha hayırlı olur. Zira mağrur kâfir, ticareti hususunda gelecek on dirhemi elde etmek için peşin bir dirhemi verir ve bunu yaparken hiç de 'Peşin, borçtan daha hayırlıdır' deyip de bu alış verişi terketmez. Bir de doktor, bir mağrur kâfiri meyve ve yemeklerden menederse, o derhal gelecek hastalığın korkusundan ötürü onları terkeder. İşte görüldüğü gibi, bu kâfir peşini terkedip borca razı olur. Bütün tüccarlar da deniz seferi yaparlar. Seferlerde peşin olarak yorulurlar. Bütün bunu borç olan bir kâr ve istirahat için yaparlar. Eğer gelecek olan on dirhem, hâli hâzırdaki bir dirhemden daha hayırlı ise, o vakit dünya lezzetini, müddeti bakımından âhiret

müddetine kıyas et. Çünkü İnsan oğlunun en uzun ömrü yüz senedir. Bu ise âhiretin bir milyondan bir parçasının biride bir parçası bile olamaz.

Bu bakımdan âhirete îman eden bir kimse sanki bir milyonu elde etmek için biri terketmiş gibidir. Hatta haddi ve hesabı olmayanı elde etmek için az birşeyi terketmektedir. Eğer nevi bakımından bakarsa, dünya lezzetlerini bulanık ve sıkıntı ile karışık, âhiret lezzetlerini de berrak görecektir. Bu bakımdan **şeytan** 'Peşin, borçtan dahil hayırlıdır' kıyasında yanılmıştır.

Bu gururun menşei meşhur ve umumî bir lâfzın kabulüdür ki o lâfız mutlak olarak söylenilmiş fakat ondan özel bir mâna kastedilmiştir. İşte mağrur bir kimse o lâfzın özel mânâsından gâfil olmuştur. Çünkü 'Peşin, borçtan daha hayırlıdır' diyen bir kimse, bu sözüyle peşin olanla miktarda eşit olan bir borçtan, peşin daha hayırlıdır' mânâsını kasdetmiştir. Her ne kadar bunu açıkça söylememiş ise de yine kasdı budur. İnsan oğlu bunu çözdüğü zaman **şeytan**, **ikinci** bir kıyasa atlar. O kıyas da şudur: 'Yakîn şüpheliden daha hayırlıdır. Âhiret ise şüphelidir!' **Şeytan**ın bu kıyası, fesadlık yüzünden **birinci** kıyasından daha fazla çürüktür. Çünkü bu kıyasın iki temeli de bâtıldır; zira yakîn, ancak şeklin benzeri olduğu zaman şekten daha hayırlı olur. Aksi takdirde tüccar bir kimsenin yorulması yakîn, ilim rütbesine varacağı şüphelidir. Avcı bir kimsenin, av mahallinde gezeceği kesindir, avı elde etmesi şüphelidir. Böylece tedbir, ittifakla akıllıların âdetidir. İşte görüldüğü gibi bütün bu misallerde yakîn, şek için terkedilmiştir.

Fakat tüccar şöyle der: 'Eğer ben ticaret yapmazsam aç kalırım. Zararım oldukça büyür. Eğer ticaret yaparsam yoğunluğum az olur, kârım ise çok!' Böylece hasta bir kimse tiksindirici ve mide bulandırıcı ilaçları içer. Halbuki şifaya kavuşması şüpheli, ilacın acılığı ise kesindir.

Fakat hasta der ki: İlacın acılığının zararı, benim korktuğum hastalığa ve ölüm korkusuna nisbetle pek azdır'. İşte tıpkı bunun gibi âhiret hususunda şüphe eden bir kimseye de tedbir hükmüyle şöyle demek farzdır. Sabredeceğin günler azdır, en fazla ölüme kadardır. Bu ise âhirete nisbeten pek kısadır. Eğer âhiret hakkında denilen (hâşâ) yalan ise böyle yapmakla hayatın nimeti elinden kaçar. Oysa sen, ezelden beri şu ana kadar yoklukta bulunuyor ve nimetleniyordun. Sanki sen yokluktasın. Eğer âhiret hakkında denilen doğru ise -ki doğrudur- bu takdirde onu tasdik etmezsen ebediyyen ateşte kalırsın. Bu ise güç yetmez bir durumdur.

Bu sırra binaen Hazret-i Ali Allah'ı inkâr eden bazı mülhidlere şöyle demiştir: 'Eğer senin dediğin hak ise hem sen, hem de biz kurtuluruz. Eğer benim dediğim hak ise, o vakit bizler kurtuluruz, sen helâk olursun'. Hazret-i Ali, bu sözünü âhiret hakkında şüpheye düştüğünden dolayı söylememiştir. Fakat mülhidle, mülhidin aklına göre konuşmuştur ve mülhide, eğer âhiretin varlığı hakkında kesin bir imana sahip değilse aldandığını belirtmiştir.

İblis'in 'Âhiret şüphelidir!' şeklindeki sözüne gelince, bu sözü de yanlıştır. Aksine Mü'minlerin nezdinde âhiret kesin ve yakîndir. Mü'minin bu husustaki yakîne ulaşması için iki yol vardır.

Birinci Yol

Birincisi, peygamberleri ve âlimleri taklid ederek îman etmek ve tasdikde bulunmaktır. Bu da gururu ortadan kaldırır. Bu, halk tabakasının ve havassın da çoğunun yakîninin idrâk âletidir. Bunların

durumu, hastalığının ilacını bilmeyen bir hastanın durumu gibidir. Oysa bütün doktorlar ve tıp sanatının ehli olanlar ittifakla o hastanın ilacı filan bitkidir demişlerdir. Durum böyle olunca hasta onlara güvenir. O ilacın hastalığı için faydalı olup-olmadığını tıbbî delillerle doğrulamaya çalışmaz. Eğer bu durumda köylünün veya ahmağın birisi çıkıp da onların tevatür ve hallerini, âdet bakımından kendisinden daha fazla, fazilet bakımından daha üstün olduklarını ve tıp ilmini ondan daha iyi bildiklerini bildiği halde yalanlarsa, hiç tıp ilmini bilmeyen bu kişi, tıbbı bilmediğinden ötürü onların sözleriyle kendisinin yalancı olduğunu, kendisinin sözüyle onların yalancı olmadığını bilir. İlminde herhangi bir sebebe aldanmaz. Eğer bu kişi sözüne itimad edip, doktorların sözünü terkederse mağrur bir ahmak olur. İşte aynen bunun gibi âhireti tasdîk eden ve âhiretten haber veren, takvanın, âhiretin saadetine ulaştıracak en faydalı deva olduğunu söyleyen kimselere bakan bir kimse onları, Allah'ın en seçkin kulları olarak, basiret bakımından rütbece en üstün, mârifet ve ilimce en ileri olarak görür. Onlar peygamberler, veliler, hukemâ ve âlimlerdir. Halk bütün sınıflarıyla bu hususta onlara tâbi olmuştur. Tembellerden bazıları bu tâbi olmada halktan ayrılmıştır. Bu ayrılan tembellere şehvet galebe çalmış, nefisleri zevklere meyletmiş, şehvetleri terketmek, cehennem ehlinden olduklarını itiraf etmek de onlara pek ağır gelmiştir. Dolayısıyla âhireti inkâr ve peygamberleri yalanlamışlardır. Nasıl ki çocuğun ve köylünün sözü, doktorların ittifakından ötürü kalpte meydana gelen itminanı ortadan kaldırmıyorsa, tıpkı bunun gibi şehvetlerin esiri olan bu ahmağın da sözü peygamberler, velîler ve âlimlerin sözlerinin doğruluğundan insanı şüpheye düşürmez. İmanın bu kadarı halk tabakasına kâfidir. Bu, kesin bir yakîndir. Şüphesiz ki insanı ibâdet yapmaya teşvik eder. Gurur bununla ortadan kalkar.

İkinci Yol

Bu yol, peygamberlere gönderilen vahiy ve velî kullara verilen ilhamdır. Sakın **Hazret-i Peygamber**'in âhiret işlerini ve dinî işleri bilmesinin Cebrâîl'den dinlemek ve onu taklid etmekle olduğunu sanmayalım! Senin mârifetin peygamberi taklid ettiğinden hasıl olmuşsa onu da öyle saymayalım ki senin mârifetinle **Hazret-i Peygamber**'in mârifeti arasındaki fark sadece taklid edilenin değişikliği olmasın; zira böyle olması pek uzak bir ihtimaldir. Çünkü taklid mârifet değildir. Taklid, sadece doğru bir itikaddır. Oysa peygamberler âriftirler (mukallid değildirler) , peygamberlerin mârifetinin mânâsı; onlara şeylerin hakikatinin olduğu gibi görünmesidir. Onlar bâtınî basiretle eşyanın hakikatini görmüşlerdir. Tıpkı senin zâhirî gözünle görmen gibi. . . Bu bakımdan peygamberler kulaktan duyarak veya taklid ederek değil, aksine müşahede ederek haber verirler. Onlara ruhun hakikati keşfolunur. Ruhun Allah'ın emrinden olduğu görünür.

Ruhun Allah'ın emrinden olmasından gaye, nehyin (yasağın) zıddı olan emir demek değildir. Çünkü nehyin (yasağın) zıddı olan emir konuşmaktan ibarettir. Ruh ise, konuşmak değildir. Buradaki emirden gaye şan da değildir ki bu takdirde ruhtan gaye; 'Allah'ın sadece mahlûkudur' densin. Çünkü sadece mahlûk olmak, bütün mahlûkatlar arasında umumî bir vasıftır. Âlem iki âlemdir:

1. Emir âlemi

2. Halk (yaratma) âlemi

Emir de, halk da Allah'ındır, Kemmiyet ve keyfiyet sahibi olan bedenler halk (yaratma) âlemindendirler; zira halk (yaratma) , dil ıstılâhında takdirden ibarettir. Kemiyetten, miktardan uzak

olan da emir âlemindendir. Bu husus ruhun sırrıdır. Onu anlatmaya ruhsat yoktur. Çünkü ifşası -menedilen kaderin sırrı gibi- halkın çoğuna zarar verir. Bu bakımdan ruhun sırrını bilen bir kimse nefsini bilmiştir, kişi nefsini bildiği takdirde rabbini bilmiştir. Nefsini ve rabbini bildiği zaman, tabiatı ve fıtratıyla rabbanî bir emir olduğunu bilir. Cismanî âlemde gariptir. Cismanî âleme inişi zâtında olan tabiatının muktezası ve isteğiyle değildir. Aksine zatında garip, sonradan olan bir emirledir. O zatında garip ve sonradan olan emir ise, Hazret-i Âdem'in üzerinde vârid olmuştur. O masiyet (günah) diye tâbir olunur. Hazret-i Âdem'in zatının muktezası olarak ona en uygun oları cennetten Hazret-i Âdem'i çıkaran işte o günahtır. Çünkü cennet Allah'ın komşuluğudur. Ruh rabbânî bir emirdir. Allah'ın komşuluğuna meyletmesi, zâtî ve tabiî bir isteğidir. Ancak insanı tabiatının isteğinden uzaklaştıran, zâtına yabancı olan âlemin haricî sebepleridir. Dolayısıyla insan bu sebeplerin meydana geldiği zamanda nefsini ve rabbini unutur. Bunu yaptığı zaman da nefsine zulmetmiş olur; zira insana şöyle denilmiştir:

O kimseler gibi olmayın ki Allah'ı unutmuşlar, Allah da onları kendilerine unutturmuştur. İşte bunlar fâsık olanlardır. (Haşr/19)

Yani bunlar, tabiatların muktezasından dışarı çıkmışlar, istihkakları zannedilenin hududlarını aşmışlardır. Nitekim (Arab dilinde fısk maddesi bunu iktiza eder. Çünkü) 'Yaş hurma kılıfından dışarı çıktığı zaman, yani fıtrî ve tabî ortamından fırladığı zaman 'Fesaketü'r-rutabetu an kumamiha' denir. Bu âriflerin, kokularını koklamaya can attıkları, eksiklerin de lâfızlarını dinlemekten bile tiksindikleri birtakım sırlara işarettir; zira pislik toplayan böcek, gülün kokusundan zarar gördüğü gibi, eksikler bu sırları belirten lâfızları dinlemekten bile zarar görürler. Güneşin yarasaların gözünü kamaştırdığı gibi eksiklerin zayıf gözleri de bu sırlarla kamaşır. Bu kapıyı açmak, kalbin melekût âlemine açılan ve adına 'ınârifet ve velayet' denilen, sahibine de Veli ve ârif adı verilen sırrındandır. Bu sırlar, peygamberlerin makamlarının başlangıcı, velî kulların da varacağı makamın sonuncusudur; zira velî kulların en son varacağı makam, peygamberlerin makamlarının ilkidir.

Biz matlub olan gayemize dönelim. Gaye şudur: **Şeytan**ın 'âhiret şüphelidir' aldanışı, ya taklidî bir yakîn ile veya bâtın cihetinden müşahede ve basiret ile defedilir. Dilleri ve akideleriyle Mü'min olanlar, Allah'ın emirlerini zâyi ettikleri, salih amelleri bıraktıkları, şehvet ve günahları elbise gibi giydikleri zaman, onlar bu gururda kâfirlerin ortakları olurlar. Çünkü onlar dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmişlerdir.

Evet! Onların işi, kâfirlerin işinden daha hafiftir. Çünkü îmanın esası onları ebediyyen cezaya mahkûm olmaktan kurtarır. Onlar uzun zaman sonra da olsa ateşten çıkarlar. Fakat buna rağmen onlar da mağrur kimselerdendirler. Çünkü onlar âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu itiraf etmişlerdir. Fakat dünyaya meyledip onu tercih etmişlerdir. Sadece îman, kurtuluşa ermeye kâfi değildir.

Bununla beraber, şüphe yok ki ben tevbe eden, îman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım. (Tâhâ/82)

Muhakkak ki iyilik yapanlara Allah'ın rahmeti pek yakındır. (Araf/56)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

İhsan, senin Allah'ı görür gibi Allah'a ibâdet etmendir,2 **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

Asr'a andolsun ki gerçekten insan ziyandadır. Ancak îman edip de salih ameller işleyenler, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır. (Asr Sûresi)

Allah'ın Kitabı'ndaki mağfiret va'di, îman ve sâlih amelin **ikisi**ne birden bağlıdır. Sadece imana bağlı değildir. Bu bakımdan dünyaya güvenen ve onunla sevinenler mağrurdur. Onun nimetlerine dalanlar, onu sevip dünyanın lezzetleri elden kaçacak diye ölümü hor görenlerin tümü mağrurdur. Fakat ölümden sonraki dehşetten dolayı ölümü hor görenler bu hükme dahil değildir. Bu misal, dünyaya aldanan kâfir ve müminlerin hepsine misaldir. Biz kâfirlerin ve âsîlerin Allah'ın affına aldanarak gurur göstermelerine iki misâl verelim:

Allah'ın affına aldanan kâfirlerin gururuna gelince, onun misâli bazılarının nefsinde ve dilleriyle şöyle demeleridir: 'Eğer Allah'ın insanları diriltip koyacak bir yeri olsa bile biz başkasından ona daha müstehakız. Herkesten daha fazla nasip sahibi ve herkesten daha mutlu durumdayız'. Nitekim **Allahü teâlâ** tartışan iki kişinin sözünü haber vererek şöyle buyurmuştur:

Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Böyle olmakla beraber eğer rabbime döndürülürsem muhakkak bundan daha hayırlı bir âkibet bulurum. (Kehf/36)

Tefsirlerde nakledildiği gibi, bu iki kişinin durumu şudur: Bu **ikisi**nin kâfir olanı bin dinara bir köşk bina etti. Bin dinara bir bahçe satın aldı. Bin dinarlık bir hizmetkâr edindi. Bin dinar mehir vererek evlendi. Bütün bu masrafları yaparken Mü'min ona şöyle dedi: 'Fânî olup harab olacak bir köşk satın aldın. Neden fânî olmayan cennet köşklerinden birini satın almadın? Harab olup yok olacak bir bahçe aldın. Neden cennette yok olmayacak bir bahçe satın almadın? Ölmeyecek elâ gözlü hurilerden bir kadın edinmedin?'

Bütün bu konuşmalardan sonra kâfir, Mü'minin sözünü reddederek şöyle dedi: 'Âhiret diye birşey yoktur. Bu hususta söylenenlerin hepsi yalandır. Eğer olsa bile muhakkak cennette bu dünyadakilerden daha hayırlısı bana verilir'. **Allahü teâlâ**, As b. Vail'in sözünü vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Şimdi şu ayetlerimizi inkâr eden ve 'Elbette bana mal ve evlat verilecek!' diyen adamı gördün mü? (Meryem/77)

O gaybe muttali mi oldu? Yoksa rahmanın huzurunda bir söz mü aldı? (Meryem/78)

Habbab b. Eret şöyle anlatır: "As b. Vail'den alacağım vardı. Gelip kendisinden alacağımı istedim. Bana alacağımı vermeyince, ona dedim ki: 'Onu âhirette alırım'. O **cevap** olarak bana 'Ben âhirete gittiğim zaman benim orada da malım ve evladım olacak! O maldan sana vereceğim' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şu âyeti indirdi:

Şimdi şu ayetlerimizi inkâr eden ve 'elbette bana mal ve evlat verilecektir' diyen adamı gördün mü? (Meryem/77)

Eğer kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra tarafımızdan kendisine bir rahmet tattırırsak 'Bu benim hakkım! Kıyâmetin kopacağını zannetmiyorum? Rabbime döndürülecek olsam bile muhakkak O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır' der. (Fussilet/50)

Bütün bunlar, Allah'ın rahmetine mağrur olmaktan doğan hallerdir. Bu gururun sebebi; İblis'in kıyaslarından bir kıyastır. Biz bu kıyasın şerrinden Allah'a sığınırız. Bu kıyas şöyledir: Onlar bir defasında Allah'ın dünyada kendilerine verdiği nimete bakarlar. Bunun üzerine, âhiret nimetini kıyas ederler. Başka bir zaman da azablarının gecikmesine bakarlar. Âhiret azabını, onun üzerine kıyas ederler.

Nefislerinde de 'Allah bizi söylediklerimizle azablandırsa ya!' diyorlar. Onlara cehennem yeter! Oraya girecekler. Artık o ne kötü dönüş yeridir. (Mücâdele/8)

Bazen de Mü'minlere bakarlar. Mü'minlerin fakirlerinin yırtık elbiselerine, tozlu topraklı başlarına bakarlar ve Mü'minlerle istihza ederler, onları hakir sayarak şöyle derler:

Allah'ın aramızdan kendilerine îman ihsan ettiği kimseler şunlar mı? (Enam/53)

Eğer o (peygamberin dini) hayır olsaydı bizden önce (fakirler ve bîçâreler) ona koşmazlardı. (Ahkaf/11)

Şeytanın onların kalbine attığı kıyasın tertibi şöyledir: Onlar derler ki: 'Allah dünya nimetiyle bize ihsan etmiştir. Her ihsan eden, ihsan edileni sever ve her seven gelecek zamanda da sevdiğini sever. Nitekim şair şöyle demiştir: 'Allah geçmişte ihsan etti. Gelecekte de ihsan edecektir!'

Müstakbeli (gelecek zamanı) mazi (geçmiş) zamanın üzerine kıyas etmek ancak ikram etmek ve sevmek vasıtasıyla olur; zira kişi der ki: 'Eğer ben Allah'ın katında ikrama ve sevgiye müstehak bir kimse olmasaydım Allah bana ikramda bulunmazdı'. Kişinin zihnini karıştıran şey 'Her iyilik yapanın iyilik yaptığını seveceği' düşüncesidir. Hayır! Aksine onun zihninin altında şu yatmaktadır: Allah'ın dünyada ona verilen nimetleri ihsandır! İşte görüldüğü gibi kişi, Allah'ın nimetine aldanmıştır; zira Allah katında kerîm olduğunu zannetmiştir. Hem de öyle bir delille ki o delil Allah'ın ona dünyada vermiş olduğu nimetlerin Allah'ın ihsanı olduğuna delâlet etmez. Aksine o delil, basiret sahiplerine göre, o dünya nimetlerine mazhar olan kişinin zelilliğine delâlet eder. Bunun misâli şudur: Kişinin iki küçük kölesi vardır. Birisinden nefret eder, öbürünü sever. Sevdiğini oynamaktan meneder. Mektebe gitmek mecburiyetinde bırakır. Mektebte alıkoyar ki edeb öğrensin. Onu, meyvelerden, kendisine zarar veren yemeklerden meneder. Ona fayda verecek ilaçları içirir.

Buğzettiği köleye gelince, o köle istediği gibi yaşasın, oynasın, mektebe gitmesin, iştahının çektiğini yesin diye onu başıboş bırakır. Bu başıboş bırakılan köle zanneder ki efendisinin katında sevimli ve şerefli bir kimsedir. Çünkü efendisi kendisine, şehvetlerini ve lezzetlerini temin imkânı vermiş, bütün gayelerinde kendisine yardımcı olmuştur. Onu menetmemiş, hürriyetini sınırlamamıştır.

Böyle düşünmek katıksız gururdur. İşte dünya nimeti ve lezzetleri de böyledir. Çünkü bu lezzetler helâk edici ve Allah'tan uzaklaştırıcıdırlar; zira **Allahü teâlâ** kulunu sevdiğinde, onu dünyadan korur. Nitekim herhangi birinizin hastasını sevdiğinde, o hastayı yemekten, içmekten koruduğu gibi. . . Nitekim **Hazret-i Peygamber**'den böyle vârid olmuştur. 3

Basiret sahipleri, dünya onlara yöneldiği zaman üzülürler ve şöyle derlerdi: 'Bir günah ki onun cezası acelece bize verildi'. Dünyanın kendilerine yönelişini, Allah'ın buğzetmesine ve ihmal etmesine alâmet olarak görürlerdi. Onlara fakirlik yönelip geldiği zaman şöyle derlerdi: 'Salih kulların alâmet-i fârikasına merhaba!' Mağrur bir kimse ise, dünya kendisine yöneldiği zaman zanneder ki bu yöneliş,

onun Allah katındaki şerefidir. Dünya ondan uzaklaştığı zaman, zanneder ki bu uzaklık kendisi için düşüklük ve rezalettir.

Fakat insan böyledir; rabbi ne zaman kendisini sınayıp ona ikramda bulunur, ona nimet verirse 'Rabbim bana ikram etti' der. Ama rabbi onu imtihan edip de rızkını daraltırsa 'Rabbin beni zelil düşürdü' der. (Fecr/15-16)

Allahü teâlâ, onun bu sözünü reddetmiştir. Yani durum onun dediği gibi değildir. Bu malın verilişi veya alınışı, ancak bir denemedir. Biz denemenin ve belânın şerrinden Allah'a sığınırız. **Allahü teâlâ**'dan bizi imanda sabit kılmasını dileriz. İşte bunun gurur olduğunu **Allahü teâlâ** beyan etmiştir.

Hasan-ı Basrî der ki: **Allahü teâlâ**, ayette bahsi geçen iki kısmı da 'hayır' demek suretiyle yalanladı. **Allahü teâlâ** şöyle der: 'ınal vermek benim ikramım, mal almak da benim rezil etmem değildir. Aksine ibâdetimle -ister zengin ister fakir olsun- şereflendirdiğim kimse kerîmdir. Rezil o kimsedir ki -ister fakir olsun, ister zengin-onu bana karşı işlenen günahlarla rezil etmişimdir,

Bu gururun tedavisi, şeref ve rezaletin delillerini bilmektir. Bu deliller ya basiretle veya taklidle bilinir. Basiretle bilmeye gelince, dünya şehvetlerine iltifat etmenin Allah'tan uzaklaştırdığını, dünya şehvetlerinden uzak olmanın Allah'a yaklaştırıcı olduğunu bilmesidir. Bu da ârifler ve velîler mertebelerinde ilhamla idrâk olunur. Bunun izahı mükâşefe ilminin içindedir. Muamele ilminde bahsedilmesi uygun değildir. O delillerin taklid ve tasdik yoluyla bilinmesine gelince, o bilgi şudur: Allah'ın Kitabı'na îman ve O'nun Rasûlü'nü tasdik etmektir.

Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile onların iyiliklerine koşuyoruz? Hayır farkında değiller. (Mü'minûn/55-56)

Biz onları bilmeyecekleri yönden, derece derece azaba yaklaştırırız. (Kalem/44)

Kendilerine, yapılan ihtarları unutunca, üzerlerine herşeyin kapılarını açtık. Kendilerine verilenle ferahlandıkları sırada onları ansızın yakaladık, birden bire bütün umutlarını yitirdiler. (En'âm/44)

'Biz onları bilemeyecekleri yönden derece derece azaba yaklaştırırız' ayetinin tefsirinde denilmiştir ki: 'Onlar ne zaman bir günah işlerlerse, biz de onlara istidrac yönünden bir nimet icad ederiz ki gururları gittikçe artsın!'

Biz onları sırf günahlarını artırsınlar diye bırakıyoruz. Hem onlara, hor ve hakir bırakan bir azap vardır. (Âl-i İmrân/178)

Allah'ın Kitabı'nda ve **Hazret-i Peygamber**'in Sünneti'nde bu hususta daha nice misaller vârid olmuştur. Bu bakımdan ona îman eden bir kimse bu gururdan kurtulur. Çünkü bu gururun menşei Allah'ı ve Allah'ın sıfatlarını bilmemektir; zira Allah'ı bilen bir insan Allah'ın azabından emin olmaz. Bu fasid hayallere kapılarak aldanmaz. Firavn, Hâman, Karun ve yeryüzünün padişahlarının durumunu tedkik eder, onların başından geçen hâdiseleri düşünür. Allah başlangıçta onlara nasıl nimet vermiş, sonra onları nasıl helâk etmiş, tüm bunları tedkik eder.

Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Şimdi onlardan birini görüyor musun? Yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun? (Meryem/98)

Allahü teâlâ onları mekrinden (azabından) ve istidracından sakındırarak şöyle buyurmuştur:

Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ancak hüsrana düşen kimseler emîn olurlar. (A'raf/99)

Onlar hileye saptılar. Allah da ona karşılık verdi. Allah fenalığa karşı ceza verenlerin en kuvvetlisidir. (Âl-i İmrân/54)

Onlar bir tuzak kuruyorlar. Ben de bir tuzak kuruyorum. Hele sen o kâfirlere mühlet ver, onları biraz bırak! (Tarık/15-17)

Başıboş bırakılmış bir kölenin, efendisinin kendisini başıboş bırakmasıyla ve çeşitli nimetlere dalmasına müsade etmesiyle, efendisinin kendisini sevdiğine delil getirmesi caiz değildir, aksine efendisinin ceza vermesinden korkması uygundur. Oysa efendisi 'Benim kızgınlığımdan kork' diye birşey de söylememiştir. Tıpkı bunun gibi kullarını istidracından sakındıran Allah'ın mekrinden emin olan bir kimse aldanmıştır. Bu aldanışın menşei, o kişinin Allah'ın dünya nimetlerini kendisine vermesini Allah katında şerefli olduğuna delil getirmesidir. Oysa bu nimetlerin verilmesi zelilliğin delili olabilir. Fakat bu ihtimal kişinin hevâ-i nefsine uymadığı için, **şeytan** hevâ-i nefis vasıtasıyla onun kalbini hevâ-i nefse uygun olan ihtimale doğru kaydırır. O da bu nimetin verilmesiyle Allah katında şerefli olduğunu düşünür. İşte bu, gururun tarifidir.

İkinci Misal

İkinci misal, Mü'minlerin günahkârlarının 'Allah kerîmdir, biz O'nun affını ümit ederiz' demekle aldanmalarıdır. Buna güvenip amelleri ihmal etmeleridir. Bunu güzelleştirmek, temenni ve aldanışlarına ümit ismini vermekle olur. Ümidin dinde güzel birşey olduğunu zannetmekle meydana gelir.

'Allah'ın nimeti geniştir. Rahmeti kapsayıcıdır. Kerem ve lütfû umumîdir' zannıyla 'Kullarının günahları Allah'ın rahmet denizlerinde ne kıymet teşkil eder? Oysa biz eh-i Tevhîdiz, Mü'miniz, îman sebebiyle Allah'tan ümidimiz vardır' zanlarıyla olur.

Bazen de ümitlerinin dayandığı nokta ecdadlarının salih kimseler olduklarıdır. Hazret-i Ali'nin soyundan gelen alevîlerin nesebleriyle aldanıp takva hususunda ecdadlarının sîretine muhalif hareket etmeleri gibi; zira cedleri korku ve takvanın zirvesinde oldukları halde yine de Allah'tan korkarlardı. Bunlarsa fısk ve fücurun son haddine varmalarına rağmen yine emindirler. Bu ise Allah'a güvenerek aldanmanın en son noktasıdır.

Şeytanın Hazret-i Ali'nin soyundan gelenlere kıyasi şudur: 'Herhangi bir insanı seven kimse, onun evlatlarını da sever. Allah sizin atalarınızı sevmiştir. Bu bakımdan sizi de sever. Siz ibâdet yapmaya muhtaç değilsiniz!'

Aldanmış kişi, Hazret-i Nûh'un (aleyhisselâm) oğlunu gemiye almak istediğini fakat oğlunun bunu istemediğini ve boğulanlardan olduğunu unutur. Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) rabbine şöyle seslendi:

Yârab! Elbette oğlum benim ailemdendir. Senin va'din haktır. Sen hâkimlerin hâkimisin.

Allahü teâlâ, Hazret-i Nûh'a

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Ey Nûh! O senin ailenden değildir, o (nun yaptığı) yaramaz bir iştir. Bilmediğin birşeyi benden isteme. Seni cahillerden olmaktan menederim. (Hûd/45-46)

Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) babası Azer için af talep etti, fakat bu talebi fayda vermedi. Bizim peygamberimiz annesinin mezarını ziyaret edip af talep etmek hususunda izin istedi. **Allahü teâlâ** ona ziyaret etme iznini verdi, fakat af talebinde bulunma iznini vermedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, annesinin mezarının başında oturarak yakınlıktan gelen şefkatinden dolayı ağladı. Hatta etrafındaki arkadaşlarını da ağlattı. Evet! Soya sopa güvenmek de Allah'a güvenip mağrur olmaktandır. Bunun illeti şu: Allah itaat edeni sever, isyan edenden nefret eder. Nasıl âsi çocuktan nefret ettiği için itaat eden babadan nefret etmiyorsa, tıpkı onun gibi itaat eden babayı sevdiğinden dolayı da isyan eden çocuğu sevmez. Eğer sevgi babadan evlâda sirayet etseydi, buğzun da sirayet etmesi gerekirdi. Hak olan şudur: 'Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü taşımaz'.

Babasının takvasıyla kurtulacağını sanan bir kimse, babasının yemesiyle doyacağını, içmesiyle kanacağını, öğrenmesiyle âlim olacağını, gitmesiyle Kâbe'ye varıp onu müşahede edeceğini sanan bir kimse gibidir. Bu bakımdan takva farz-ı ayındır. Bu hususta baba evladına, evlat da babasına zerre kadar bir fayda sağlayamaz. Kişinin kardeşinden, annesinden ve babasından kaçtığı bir günde Allah katında takvâ'nın başkalarına faydalı olması, Allah'ın şefaat iznine bağlıdır. Şefaat de Allah'ın gazap etmediği bir kimse için yapılır. Kibir ve Ucub kitabında geçtiği gibi, böyle bir kimse için **Allahü teâlâ**, salih kuluna şefaatte bulunma iznini verir.

İtiraz: Âsilerin ve fâcirlerin 'Allah kerîmdir. Biz Allah'ın rahmet ve mağfiretini ümit ederiz' demelerinin neresinde yanlışlık vardır? Oysa **Allahü teâlâ**, bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur: 'Ben kulumun, zannı üzereyim'. Öyleyse bu konuşma sıhhatli bir konuşma, zâhirde ve kalplerde makbul bir konuşmadır!

Cevap: **Şeytan** insanı ancak zâhirde makbul, bâtında merdud bir konuşma ile aldatır. Eğer konuşmanın zahirî güzelliği olmasaydı, kalpler onunla kanmazlardı. Fakat **Hazret-i Peygamber** bunu keşfederek şöyle buyurmuştur: 'Akıllı o kimsedir ki nefsini hesaba çekmiş, ölümden sonraki hayatı için çalışmıştır. Ahmak o kimsedir ki nefsinin hevasına kapılmış, Allah hakkında (amelsiz olduğu halde) yanlış zan'da bulunmuştur'. İşte günahkârların bu sözü de ibâdetsiz olarak Allah'tan temennide bulunmaktır. Fakat **şeytan** onun ismini değiştirmiş, ona 'ümid' ismini vererek cahilleri onunla kandırmak istemiştir. Oysa **Allahü teâlâ** ümidi izah ederek şöyle buyurmuştur:

Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştılar; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. (Bakara/218)

Yani böyle kimselerin Allah'ın rahmetini ummaları daha uygundur. Çünkü **Allahü teâlâ** başka bir ayette âhiret sevabının amellerin karşılığı olduğunu beyan buyurmuştur:

(Bütün bunlar cennetliklerin) işledikleri amellere mükâfat olarak (o Mü'minlere bahşedilmiştir) . (Vâkıa/24)

Her nefis ölümü tadacak ve ecirleriniz (mükâfatlarınız) kıyâmet günü size eksiksiz verilecektir. Kim ateşten uzaklaştırılır da cennete konursa, işte o kurtuluşa ermiştir. (Âl-i îmran/185)

Acaba birtakım kapları tamir etmek için kiralanan ve o tamire karşılık kendisine bir ücret verilecek kimse, kap sahibinin söz verdiği zaman, sözünü yerine getiren şerefli bir kimse olduğunu ve sözünden dönmediğini bildiği halde, o tamirci gelip tamir edeceği kapları kırdıktan sonra oturup, 'Kapların sahibi şerefli bir kimsedir. Her ne kadar ben böyle yapmış isem de benim ücretimi verecektir' diye ücretini beklerse, bu kimseyi, akıllı kimseler, mağrur bir temennici mi veya haklı bir ümit eden olarak mı görürler? İşte bu durum, ümit ile gururun arasındaki farkı bilmemezlikten ileri gelir.

Hasan-ı Basrî'ye "Amellerim zâyi ettikleri halde 'Biz Allah'tan ümit ederiz' diyenlere ne dersin?" diye soruldu. **Cevap** olarak 'Bunlar ümitten pek uzaktır. O, onların bâtıl temennileridir. Onun içinde kıvranıp dururlar! Çünkü bir şeyi ümit eden bir kimse onu arar. Bir şeyden korkan bir kimse ondan kaçar' dedi.

Müslim b. Yesar der ki: 'Ben geceleyin ön dişlerim düşünceye kadar secde ettim'. Bunun üzerine biri ona **cevap** olarak 'Biz ise Allah'tan ümidimizi kesmiyoruz' dedi. Müslim, **cevap** olarak 'Sizin böyle yapmanız ne işe yarar! Kim bir şeyi ümit ederse, onu arar, kim birşeyden korkarsa ondan kaçar' dedi.

Nasıl ki daha evlenmeden önce veya evlenip cinsî münasebette bulunmadan önce veya cinsî ilişki kurup suyu akmadan önce bir çocuk talep eden bir kimse ahmak ise, tıpkı onun gibi, daha îman etmeden önce veya îman edip salih amel işlemeden önce veya amel ettiği halde günahı terk etmeden önce Allah'ın rahmetini ümit eden bir kimse de mağrurdur. Nasıl ki kişi, evlendiği, cinsî münasebette bulunduğu ve suyu aktığı halde çocuğun olup olmaması hususunda mütereddid ve çocuğun yaratılması hususunda hem korkuyor, hem de Allah'ın rahmetini ümit ediyorsa, âfetleri ana rahminden ve anneden doğum tamam oluncaya kadar defetmeyi umuyorsa ve ancak o zaman akıllı bir kimse oluyorsa, kişi de îman ettiği, salih amellerde bulunduğu, günahları terkettiği ve ümid ile korku arasında bulunduğu, ibâdetin kendisinden kabul edilmeyeceğinden korktuğu, ibâdete devam etmediği için endişe ettiği, son nefesinin kötü bir şekilde çıkıp gitme ihtimalinden dehşete kapıldığı, sabit söz ile (imanla) **Allahü teâlâ**'nın kendisini sabit kılmasını umduğu zaman ve kendisini dinin dehşetli şimşeklerinden korumasını, Tevhîd üzere ölmesini, kalbini hayatı boyunca şehvetlere meyletmekten sakındırmasını ve günahlara meyletmemesini Allah'tan istediği takdirde akıllı olur. Bunların dışında kalanlar, Allah'a güvenerek aldanmış kimselerdir.

Onlar azabı gördükleri zaman kimin yol bakımından daha sapık olduğunu bileceklerdir. (Furkan/42)

Onun haberlerinin (doğruluğunu) bir süre sonra gayet iyi anlayacaksınız. (Sad/88)

Allahü teâlâ onların durumunu şöyle anlatmıştır:

Yârab! Gördük, işittik bizi dünyaya geri çevir ki salih amel yapalım; artık biz kesinlikle inandık. (Secde/12)

Yani bildik ve anladık ki çocuğun, cinsî ilişki olmadan meydana gelmediği, ekinin nadas yapılmadan, tohum ekilmeden oluşmadığı gibi, âhirette de sevab ve ecir ancak salih amelle olur. O halde bizi dünyaya döndür ki salih amelde bulunalım; zira şu anda senin 'Hakîkaten insan için kendi

çalıştığından başka birşey yoktur ve muhakkak onun çalıştığının karşılığı da gelecek zamanda görülecektir' (Necm/39) sözün doğrudur.

Her topluluk cehennemin içine atıldıkça cehennem bekçileri o kâfirlere 'Size bir uyarıcı gelmedi mi?? diye sordular. Şöyle dediler: "Evet bize uyarıcı geldi ama biz onu yalanladık ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz muhakkak büyük bir sapıklık içindesiniz' dedik". (Mülk/8-9)

Yani biz size Allah'ın kulları hakkında tatbik ettiği sünnetini anlatmadık mı? Size 'Her nefis yaptığının karşılığını görecektir ve her nefis yaptığının rehinidir. ' (Müddessir/38) diye haber vermedik mi? Bu bakımdan bunları işitip anladıktan sonra sizi Allah'a güvendirip aldatan ne idi? Onlar

cevap olarak şöyle dediler:

'Biz işitir veya akıl eder olsaydık şu azgın ateşe atılanlar arasında bulunmazdık!' Böylece günahlarını itiraf ederler. O halde kahrolsun o cehennemlikler! (Mülk/11)

Eğer 'Reca ve ümidin zannedildiği ve güzel olduğu yer neresidir?' diye sorarsan **cevap** olarak deriz ki: 'Reca ve ümit iki yerde güzeldir:

1. Günaha dalan günahkâr hakkında, tevbe etmek kalbine geldiği zaman ve **şeytan** kendisine 'Senin tevben kabul edilmez?' deyip kendisini Allah'ın rahmetinden ümitsiz ettiği zaman, ümide kapılması güzeldir. Bu takdirde ümitle günahı kalbinden sökmesi, **Allahü teâlâ**'nın bütün günahları affedeceğini hatırlaması, Allah'ın kerîm olup kullarından tevbeyi kabul ettiğini ve tevbenin de günahların kefareti olan bir ibâdet olduğunu hatırlaması farzdır.

De ki: 'Ey (günah işlemekle) nefislerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O gafurdur, rahimdir. Başınıza azap gelip çatmadan (tevbe edip) rabbinize dönün! Ona halis ibâdet edin. Sonra size yardım edilmez. (Zümer/53-54)

İşte burada görüldüğü gibi **Allahü teâlâ** insanlara tevbe etmek suretiyle dönmeyi emretmektedir.

Ve ben, tevbe eden, îman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım. (Tâhâ/82)

Kişi tevbe ile beraber mağfireti umarsa, reca ve ümit vardır. Eğer günaha devam etmekle beraber mağfireti beklerse, mağrur ve aldanmıştır. Nitekim bir kimse daha çarşıda iken cum'a vaktinin daraldığını gördüğünde kalbine cum'a namazına gitmek gelirse, **şeytan** ona 'sen cum'aya yetişemezsin, yerinde dur' dese, o da **şeytan**ı reddedip koşar adımlarla cum'aya giderse ve cum'aya yetişmeyi ümit ederse, o ümit edicidir. Eğer bu kimse ticarete devam ettiği halde 'İmâm benim hatırım için cum'a namazını vaktin ortasına tehir eder veya başkası için tehir eder veya bilmediğim başka sebeplerle tehir eder' ümidinde ise, bu kişi mağrurdur.

2. Nefsinin, amellerin faziletlerini elde edemeyeceği düşüncesiyle gevşemesi ve sadece farzlarla iktifa etmesidir. Bu bakımdan nefsine Allah'ın nimetini ve salih kullarına va'dettiğini ümit etmelidir. Bu ümit, güzeldir. Ancak bu ümitle ibadetlere, faziletlere yönelmeli ve **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini hatırlamalıdır:

Muhakkak Mü'minler zafer bulmuştur. O Mü'minler ki namazlarında tevazu ve korku sahibidirler. Onlar ki boş sözden ve faydasız işten yüz çevirirler. Onlar ki zekâtlarını verirler. Onlar ki ırzlarını korurlar, ancak zevcelerine ve sahip oldukları cariyelerine karşı münasebetleri müstesnadır. Çünkü onlar (bu helâl olanlarda) kınanmazlar, kim de bu helâlden başkasını ararsa işte onlar mütecavizdirler. Onlar ki emanetlerine, verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki namazlarını gereği üzere devamlı kılarlar. İşte bu vasıfları toplayanlar varis olanlardır ki onlar Firdevs cennetine varis olacaklardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. (Mü'minûn/1-11)

Birinci reca (ümit) , tevbeye mâni olan ümitsizliğin kökünü, **ikinci** reca ise, neşeye ve gönülden ibâdete yönelmeye mâni olan gevşekliğin kökünü kazır. Bu bakımdan insanı tevbeye veya ibâdetteki neşeye teşvik eden her ümit, meşrû ve güzel olan ümittir. İbâdette gevşekliğe ve tembelliğe götüren her ümit aldanıştır. Nitekim kişinin kalbine günahı terketmek ve ibâdetle meşgul olmak fikri geldiği zaman **şeytan** kişiye der ki: 'Senin ne hakkın var ki nefsine eziyet verip, onu tâzib ediyorsun? Oysa senin kerîm, gafur ve rahîm olan bir rabbin vardır'.

Dolayısıyla kişi bu yapmacık ümitten ötürü tevbe ve ibâdetten gevşer. İşte bu, aldanıştır. Böyle bir ümit anında kulun, Allah'tan korkmayı kalbine yerleştirmesi farzdır. Nefsini Allah'ın gazabıyla, ikabının büyüklüğüyle korkutup şöyle demelidir: 'Allah günahı af ve tevbeyi kabul edici olmakla beraber şiddetli ikab ve ceza sahibidir. Kerîm olmasına rağmen kâfirleri cehennemde ebediyyen bırakacaktır. Oysa onların küfrü ona zarar da vermemiştir. Azabı, meşakkati, hastalıkları, illetleri, fakirliği ve açlığı, dünyada birtakım kullarına musallat kılmıştır. Oysa bunları silip süpürmeye kâdirdir. Bu bakımdan kulları hakkında âdeti bu olan bir zat, beni azabıyla korkuttuğu halde ben ondan nasıl korkmam ve O'nun rahmetiyle nasıl aldanırım?'

Korku ile ümit, insanları amel ve ibâdete sevkedici iki unsurdur. Bu bakımdan ibâdete sevketmeyen şeyler yapmacık temenni ve aldanıştır. İnsanların gevşemesinin ve dünyaya yönelmelerinin, Allah'tan yüz çevirmelerinin, âhiret için çalışmayı ihmal etmelerinin sebebi ümittir. Bu ise gururun ta kendisidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** bundan haber vererek şöyle buyurmuştur:

Gurur, bu ümmetin son gelenlerinin kalplerine galebe çalacaktır. 4

Hazret-i Peygamber'in dediği gibi olmuştur; zira halk geçmiş zamanlarda ibâdetlere devam ederlerdi. Kalpleri rablerinin huzuruna döneceklerinden ötürü tir tir titreyerek ibâdetleri yaparlardı. Gece gündüz Allah'ın ibâdetinde oldukları halde nefisleri için korkarlardı. Takvaya, şüphe ve şehvetlere dalmaktan uzaklaşmaya özen gösterirlerdi. Tenha yerlerde nefisleri için ağlarlardı. Şu zamanımızda ise halkı, emin, sevinçli, mutmain, korkusuz görürsün. Bununla beraber günahlara dalmış, dünyaya sonuna kadar batmış, Allah'tan yüz çevirmiş olarak görürsün. Allah'ın keremine, fazlına güvendiklerini, affını ümit ettiklerini iddia ederler. Sanki bu iddiaları ile şunu demek isterler: '**Selef**-i salihînin, ashâb-ı kirâmın ve peygamberlerin bilmedikleri ilâhî fazilet ve keremi biz biliyoruz!'

Eğer bu iş, temenni ile idrâk olunup hevâ-i (nefse tâbi olmak) ile elde edilseydi **selef**-i salîhin ağlamazdı. Korku ve üzüntüleri olmazdı. Biz bu işlerin izahını havf ve reca bölümünde zikretmiştik. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Me'kal b. Yesar'ın kendisinden rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurmuştur:

Bir zaman gelecektir. O zamanda Kur'ân, kişilerin kalplerinde, bedenler üzerinde elbiselerin eskimesi gibi eskiyecektir. O zaman ki insanların bütün işleri kuru bir ümitten ibaret olacaktır. Onunla beraber korku olmayacaktır. Eğer onlardan biri iyilik yaparsa der ki: 'Benim bu iyiliğim Allah katında kabul edilir'. Eğer kötülük yaparsa der ki: 'Benim bu kötülüğüm affedilir'. 5

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, onların ümidinin cehaletlerinden, Kur'ân'daki korku ve diğer hükümleri bilmediklerinden ötürü olduğunu haber vermektedir. **Allahü teâlâ** aynen bunun benzerini hristiyanlardan da haber vererek şöyle buyurmuştur:

Onların ardından, yerlerine geçip Kitab'a vâris olan birtakım insanlar geldi ki onlar, şu alçak dünyanın menfaatini alıyorlar 'Biz nasıl olsa bağışlanacağız' diyorlar. (A'raf/169)

Yani onlar âlimdirler. Şu en yakın olan dünyanın şehvetlerini -ister helâl olsun ister haram- edinirler.

(Hesap için) rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimse için iki cennet vardır. (Rahman/46)

Bu, makamımdan ve tehdidimden korkana va'dimdir. (İbrahim/14)

Kur'ân, başından sonuna kadar, tahzir (sakındırma) ve tahvif (korku) dir. Kur'ân hakkında düşünen bir kimsenin -eğer Kur'ân'ın içindeki hükümlere îmanı var ise- düşündükçe üzüntüsü çoğalır, korkusu büyür. Fakat sen halk tabakasını görürsün ki Kur'ân'ı uzattıkça uzatıyorlar, harfleri mahreçlerinden çıkarıyorlar. Harfin esresi, ötresi ve üstünü hususunda münakaşaya giriyorlar. Sanki Arap şiirlerinden bir şiir okuyorlar. Kur'ân'ın mânâlarına iltifat etmek onları ilgilendirmez. Kur'ân'daki hükümle amel etmek onları ilgilendirmez. Acaba yeryüzünde bundan daha büyük bir gurur var mıdır?

İşte buraya kadar söylediklerimiz, Allah'a güvenerek gurura kapılmanın ve ümit ile gurur arasındaki farkın misalleridir. Bu gurura, bir kısım ibâdet ve günahları olan bazı grupların gururu yakındır. Ancak bu grupların günahları ibâdetlerinden daha çoktur. Onlar mağfiret umarlar ve zannederler ki terazilerinin hayır kefesi daha ağır basacaktır. Oysa günah kefesindekiler daha fazladır. Bu, cehaletin son derecesidir. Helâl ve haramdan birçok dirhemleri sadaka veren birini görürsün. Oysa müslümanların mallarından ve şüpheli kaynaklardan kazandığı servet bundan kat kat fazladır. Haram olan her bin dirhemin karşılığında, haramdan veya helâlden on dirhem sadaka vermenin yeterli olduğunu zanneder.

Bu ancak şöyle bir kimseye benzer: Terazisinin bir kefesine on dirhem koymuştur. Diğer kefesinde bir dirhem vardır ve ister ki ağır kefe, hafif kefenin karşısında yukarı kalksın. Bu istek, cehaletin en koyusudur.

Onlardan olan diğer bir grup, ibâdetlerinin günahlarından daha fazla olduğunu zanneder. Çünkü ne nefsini hesaba çekmiş, ne de günahlarını tedkik etmiştir. Bir ibâdeti işlediği zaman, o ibâdeti saklar ve ona önem verir. Tıpkı diliyle Allah'tan af talep eden veya günde yüz defa Allah'ı tesbih ve takdis ettikten sonra müslümanların gıybetinde bulunan, namuslarını yırtan, hadde hesaba gelmeyecek kadar bütün gün Allah'ı kızdıran konuşmaları yapan bir kimse gibi! Bu kimse tesbihinin danelerine bakıp yüz defa af talebinde bulunduğunu dikkate alır. Bütün gün kustuğu hezeyanlardan gâfil olur. Öyle

hezeyanlar ki eğer yazmış olsaydı, yüz defa veya bin defa onun tesbihi kadar olurdu. Oysa o hezeyanları 'Kirâmen Kâtibîn' melekleri kaydetmiş, Allah da her kelimeye karşı ceza vereceğini va'detmiştir.

(İnsan) hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, söylediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın. (Kaf/18)

Bu kişi daima tesbihlerin ve tehlillerin faziletleri hakkında düşünür. Gıybetçi, yalancı, kovucu ve kalplerinde olmayanı söyleyen münâfıkların hakkında vârid olan hükümlere iltifat etmez. Dilin diğer âfetlerine pek önem vermez. Bu ise gurur ve aldanmanın ta kendisidir. Yemin olsun, eğer 'Kirâmen Kâtibîn' melekleri, yazmış oldukları hezeyanlarının yazı ücretini kendisinden istemiş olsaydılar, o vakit birçok mühim meselelerinden bile dilini tutar, hiçbir zaman hesap etmedikçe meleklerin yazma ücreti tesbihten fazla olmasın diye tesbihleriyle konuşmalarını tartmadıkça konuşmazdı.

Nefsini hesaba çeken, yazı ücreti fazla olmasın diye korkusundan ihtiyatlı hareket eden, en yüce Firdevs'in ve Firdevs'teki nimetin elinden gideceği korkusundan ötürü ihtiyatlı hareket etmeyen kimseye hayret etmemek mümkün değildir. Bu, ancak düşünen bir kimse için büyük bir musibettir. Biz sözü öyle bir şeye kaydırdık ki eğer o şeyde şüphe edersek Allah'ı inkâr eden kâfirlerden oluruz. Eğer onu tasdik edersek aldanmış ahmaklardan oluruz. Bu bakımdan bunlar Kur'ân'ın getirmiş olduğu hükümleri tasdîk eden bir kimsenin ameli değildir. Biz küfür ehlinden olmaktan Allah'a sığınırız. Bu beyanla beraber bizi uyanmaktan ve yakînden alıkoyan Allah ortaktan münezzehtir. Bu tür gaflet ve gururu kalplerin üzerine musallat kılmaya gücü ve kuvveti yeten zat, kendisinden korkmaya ve sakınmaya pek lâyıktır. Kişi böyle bir zata temenninin bâtıllarına dayanarak, şeytanın ve hevâ-i nefsin mânâsız illetlerine güvenerek mağrur olmamalıdır

Allah en doğrusunu bilir.

1) İbn Eb'id-Dünya

2) Müslim, Buhârî

3) Tirmizî, Hâkim

4) Ucub bölümünde geçmişti.

5) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

30-2

Mağrur Olan Dört Sınıf ve Her Sınıfın Fırkaları

Birinci sınıf: İlim Ehli

İkinci sınıf : ibâdet ve amel erbâbıdır.

Üçüncü sınıf : mutasavvıflardır

Dördüncü sınıf: servet sahipleridir.

1- İlim Ehli

Bunlardan aldanan bir çok grup vardır. Bir grubu şer'î ve aklî ilimleri öğrenmişler, bu ilimlerde derinleşmişler ve onunla meşgul olmuşlardır. Âzaları kontrol etmeyi, günahlardan korumayı ve ibâdetlere has kılmayı ihmal edip ilimleriyle mağrur olmuşlardır. Allah katında büyük bir dereceye, ilimde büyük bir mertebeye ulaştıklarını ve bundan ötürü de Allah'ın onlar gibilerine azap etmeyeceğini zannederler. Hatta Allah'ın halk hakkındaki şefaatlerini kabul edeceği fikrine kapılmışlardır. Allah katında şerefli oldukları sebebiyle günah ve hatalarından dolayı Allah'ın kendilerini hesaba çekmeyeceğini sanmışlardır. Bunlar mağrur ve aldanmışlardır. Çünkü bunlar basiret gözüyle dikkat etseydiler, bileceklerdi ki ilim iki kısımdır: Biri muamele, diğeri mükâşefe ilmidir. Allah'ı ve Allah'ın sıfatlarını bildiren ilim -ki âdeten bu ilme mârifet ismi verilir- mükâşefe ilmidir.

Muamele ilmine gelince, helâl ve haramın bilinmesi, nefsin kötü ahlâklarının tedavisinin keyfiyeti ve ondan kaçmanın bilinmesi gibi şeylerdir. Bu ilimler, ancak amel etmek için istenir. Eğer amel etmeye ihtiyacı olmasaydı bu ilimlerin hiçbir kıymeti olmazdı. Bu bakımdan amel etmek için istenilen ilmin, amelsiz hiçbir kıymeti yoktur. Bu hakikatin misali şudur: Hasta birisi vardır. Onun hastalığını ancak birçok maddeden yapılmış bir ilaç giderebilir. O maddeleri de ancak doktorların hâzıkları tanır. Bu kimse doktoru aramak için memleketinden ayrılır. Sonra hâzık bir doktora rastlar. Doktor ona o ilacı öğretir. İlacın karışımını, nevilerini, miktarlarını ve maddelerini tafsilâtlı bir şekilde öğretir. Bu karışımların nasıl dövüleceğini, nasıl katıştırılacağını, nasıl hamur yapılacağını öğretir. Dolayısıyle o da bunu öğrenmiş olur. Güzel bir yazı ile bundan bir nüsha yazar, evine döner. Yazmış olduğu yazıyı durmadan tekrar eder, başka hastalara öğretir.

Fakat o ilacı içmekle ve kullanmakla bir türlü meşgul olmaz. Acaba senin kanaatine göre, bu adamın bu şekildeki çabası kendisinde bulunan hastalığına hiçbir fayda verir mi? Heyhat fayda ne gezer? Eğer bu adam o tarifin bin nüshasını yazsa, onu bin tane hastaya öğretse ve hepsi de şifa bulsa, onu bin gece tekrar etse, yine de hastalığına bir fayda vermez. Parayı verip ilacı satın alıncaya kadar bu durum değişmez. Öğrendiği gibi karıştırıp, içmeyince ve acılığına tahammül göstermeyince ve içmesi de belli olan vaktinde, korunma ve şartların hepsini yerine getirdikten sonra olmayınca hiçbir fayda sağlamaz. Bütün bunları yaptığı zaman da şifa bulup bulmaması hususunda yine tehlikededir. Nerde kaldı ki hiç içmesin? Hiç içmese şifa bulması nerde kalır? Ne zaman o ilacın formülünü öğrenmesinin ve tekrar etmesinin kendisine kâfi geleceğine ve şifa vereceğine inanırsa, o zaman mağrur olduğu belli olur. İşte ibâdet ve taatlerin ilmini güzelce öğrenip o ilimle amel etmeyen fakih de aynen böyledir. Günahların ilmini güzelce öğrenip ondan korunmayan kötü ahlâkın ilmini iyice öğrenip onlardan nefsini temizlemeyen, iyi ahlâkın ilmini temelinden öğrenip onunla sıfatlanmayan bir âlim mağrurdur. Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak (nefsini küfür ve isyandan) temizleyen kurtulmuştur. (Şems/19)

Allahü teâlâ 'Nefsin tezkiyesinin nasıl yapıldığını öğrenen ve bu husustaki ilmi yazan ve halka öğreten felâha kavuşmuştur' dememiştir. Bunun yanında **şeytan** insana der ki: 'Bu misal seni aldatmasın; zira davayı bilmek, hastalığı ortadan kaldırmaz. Senin gayen Allah'a ve sevabına yaklaşmaktır. Sevabı celbeden ilimdir'. Bundan sonra ilmin fazileti hakkında vârid olan hadîsleri okur. Eğer bu miskin adam, ahmak ve mağrur bir kimse ise, **şeytan**ın bu sözleri hevasına uygun düşer. O da

şeytanın sözünü dinler ve ameli bırakır. Eğer akıllı bir kimse ise şeytana der ki: 'Sen bana ilmin faziletlerini hatırlatır da ilmiyle amel etmeyen fâcir âlimin hakkında vârid olanları unutturur musun?'

Onun misali, köpeğin misali gibidir. (Araf/177)

Kendilerine Tevrat'la amel teklif edildikten sonra onunla amel etmeyenlerin hali ciltlerle kitap taşıyan eşşeğin haline benzer. (Cum'a/5)

Acaba köpeğe ve eşşeğe benzemekten daha büyük bir rezalet var mıdır?

Kim ilim yönünden gelişir, hidayet yönünden gelişmezse o gittikçe Allah'tan uzaklaşır. 6

İlmiyle amel etmeyen âlim ateşe atılır, barsakları delinir. Değirmende eşeğin döndüğü gibi, ateşte o barsakların etrafında döner!7

İnsanların en şerlisi kötü âlimlerdir. 8

Ebu'd Derda'nın şu sözü de böyledir: 'Bilmeyene bir defa veyl olsun! Eğer Allah dilerse ona bildirir. Bilip de amel etmeyene yedi defa veyl olsun!' Yani ilim kişinin aleyhinde delildir; zira kişiye denilir ki: 'Bildiğinle nasıl amel ettin! Allah'ın şükrünü nasıl îfa ettin?'

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde azap bakımından insanların en şiddetlisi, Allah'ın ilminde fayda vermediği âlimdir. 9

Bu ve Kitab'ul-İlim'in Âhiret Alimlerinin Alâmeti bölümünde zikrettiğimiz benzeri hadîsler sayılmayacak kadar çoktur. Ancak bunlar, facir bir âlimin hevâ-i nefsine uygun düşmeyen şeyler hususunda vârid olan hadîslerdir. İlmin fazileti hakkında vârid olanlar ise, onun hevâ-i nefsine uygun gelir. Dolayısıyla **şeytan** onun kalbini hevâ-i nefsine meylettirir. Bu ise gururun ta kendisidir; zira eğer kişi fazilet gözüyle bakarsa, onun misali yukarıda zikrettiğimiz gibidir. Eğer îman gözüyle bakarsa, ona ilmin faziletini ve kötü âlimlerin zemmini haber verir. Onların halleri Allah'ın katında cahillerin hallerinden daha şiddetlidir. Allah'ın onun aleyhindeki delili kuvvet kesbetmesine rağmen hâlâ kendisini hayır üzerinde zannederse, bu gururun son derekesidir. Allah'ın sıfat ve isimlerinin ilmi gibi, mükâşefe ilimlerini bildiğini iddia eden ve bununla beraber ameli bırakan, Allah'ın emrini ve hududlarını çiğneyen bir kimsenin durumu daha şiddetlidir. Bunun misâli, padişaha hizmet etmek isteyen bir kimsenin misali gibidir. Bu kimse sultanın ahlâkını, sıfatlarını, zenginliğini, rengini, şeklini, uzunluğunu, genişliğini, âdetini, meclisini tanımış, fakat sultanın sevdiğini, sevmediğini, kızdığını veya razı olduğunu tanımamıştır veyahut da bunları da tanımıştır, fakat sultanı aleyhinde kışkırtacak bütün hareketleri yaptığı halde ona hizmet etmek ister. Sultanın sevdiği giyim şeklini, konuşma, hareket ve oturmasını muattal bıraktığı halde padişaha hizmet etmek ister. Sultanın bütün sevdiklerini bıraktığı, kızdığı herşeye bulaştığı halde, sultanın huzuruna gelip ona yaklaşmak ve onun özel hizmetkârlarından olmak ister. Bütün bu hususlarda sultanı tanıması, sultanın soyunu, ismini, memleketini, suretini, şeklini, hizmetçilerini sevk ve idare ettiği şeyler hususundaki âdetini, milleti hakkındaki muamelesini vasıta kılar. Bu gerçekten kötü bir gururdur; zira eğer bilmiş olduklarını bıraksaydı, sadece sultanın hoşuna gitmeyen ve gidenlerin bilgisini elde etmek için uğraşsaydı, onun bu meşguliyeti sultana yaklaşmasına ve özel hizmetkârlarından olup maksadına nail olmasına daha yakın olurdu. Kişinin takva hususunda

kusurlu oluşu ve şehvetlerinin arkasına takılması delâlet eder ki onun için Allah'ın mârifeti hususunda mânâlar değil de sadece isimler ve tâbirler keşfolunmuştur; zira eğer o, Allah'ı gerektiği gibi tanımış olsaydı muhakkak Allah'tan korkar ve çekinirdi. Bu bakımdan akıllı bir kimsenin aslanı bildikten sonra aslandan çekinmeyip korkması düşünülemez. Oysa **Allahü teâlâ**, Hazret-i Dâvud'a 'Yırtıcı hayvandan korktuğun gibi (en azından o derecede) benden kork' emrini vahyetmiştir.

Aslanın rengini, şeklini, ismini bilen bir kimse, bazen aslandan korkmaz. O âdeta aslanı tanımıyordur. Bu bakımdan Allah'ı bilen bir kimse, Allah'ın âlemleri helâk edip perva etmemesinin Allah'ın sıfatlarından olduğunu bilmelidir ve yine bilmelidir ki öyle bir ilâh kudretinin altında bulunuyor ki, eğer onun gibi binlercesini helak etse, ebediyyen azabı onların üzerine yüklese, böyle yapmak O'nda zerre kadar tesir yapmaz ve bundan dolayı rikkate gelmez.

Allah'tan kulları içinde ancak âlimler korkar. (Fâtır/28)

Zebûr'un başlangıcında şu ibare vardır: 'Hikmetin başı Allah korkusudur'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'İlim yönünden Allah'ın korkusu kâfidir. Cehâlet yönünden Allah'a güvenerek mağrur olmak kâfidir'.

Hasan-ı Basrî'den bir mesele hakkında fetva soruldu. O da **cevap** verdi. Bunun üzerine ona denildi ki: 'Bizim fakîhlerimiz senin dediğin gibi demezler'.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Sen hiç fakih gördün mü? Fakih o kimsedir ki gecesinde âbid, gündüzünde oruçlu, dünyasında zâhid olur!'

Bir defasında da şöyle dedi: 'Fakîh ne yağcılık yapar, ne de mücadele!' Allah'ın hikmetini yayar, eğer yaymış olduğu hikmeti halk kendisinden kabul ederse, Allah'a hamd eder. Eğer yaymış olduğu hikmet gerisin geriye çevrilirse yine Allah'a hamdeder. O halde fakîh o kimsedir ki Allah'tan gelen emri ve yasağı anlamış, Allah'ın sıfatlarından, Allah'ın hoşuna gideni ve Allah'ın kerih gördüğünü öğrenmiştir. Böyle âlim hakkında şöyle denmiştir: 'Allah kime hayrı irade ederse onu dinde fakih yapar'. Kişi bu nitelikte değilse mağrurlardandır.

Başka bir grup vardır, ilim ve ameli muhkemce edinmişlerdir. Zahirî ibâdetlere devam ve günahları terketmişlerdir. Ancak kalplerini kontrol etmemişlerdir ki kendilerinden Allah katında kötü olan kibir, hased, riya, reislik ve yücelik talebi, akran ve emsale kötüyü istemek, memlekette ve halk arasında şöhret talep etmek gibi sıfatları sıyırıp atsınlar. Bazen de onların bazıları bunların kötü olduğunu dahi bilmez ve bunlara devam eder! Bunlardan yakayı bir türlü sıyıramaz. **Hazret-i Peygamber**'in şu sözlerine de iltifat etmez:

Riyanın en azı şirktir!10

Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez!'11

Ateşin odunları yediği gibi, hased de hayırları yer. 12

Suyun baklayı bitirdiği gibi, şeref ve mal sevgisi nifakı bitirir.

Bunlardan başka daha nice haberler vardır ki biz onları Kötü Ahlâk ile Mühlikât bölümünde zikretmiştik.

Bu bakımdan bu kimseler zâhirlerini süslemiş, bâtınlarını ihmal etmiş ve şu hadîs-i şerifi unutmuşlardır:

Elbette Allah sizin sûret ve mallarınıza değil, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar. 14

Onlar amellerini kontrol ettiler, kalplerini kontrol etmediler. Oysa kalp asıldır; zira ancak sağlam bir kalp ile Allah'a gelen kurtulur.

Bunların misali, lağım kuyusu gibidir. Zâhiri badanalı, içi pislik doludur veya ölülerin kabirleri gibidir. Zâhirleri süslü, içleri leşle doludur veya içi karanlık bir ev gibidir ki çıra onun dış tarafına bırakılmış, dışını aydınlatmıştır. İçi ise kapkaranlıktır veya bir kişi gibi ki sultan onun evinde misafir olmak ister. O da evinin kapısını badanalamış, fakat evin en üst köşesinde pislikleri bırakmıştır. Bu hareketin, gurur olduğu gizli değildir. Buna en yakın olan misal, şöyle bir kişidir ki ekin ekmiş, ektiği çıkmış ve onunla beraber onu ifsad edici otlar ela çıkmış, o da ekini ottan ayıklamak için otu temelinden kaldırmakla görevlendirilmiştir. Buna rağmen o, otun başını ve kenarlarını keser, otun kökü ise kuvvetini muhafaza eder ve büyümeye devam eder; zira günahların serpildiği yerler kalpteki kötü ahlâklardır. Kalp onlardan temizlenmedikçe kalbin zâhirî ibâdetleri ancak birçok âfetlerle beraber tamamlanır. Böyle bir kimse, bir hasta gibidir ki onun bedeninde uyuz başgöstermiş, ona bedenine ilaç sürmesi, ilaç içmesi tavsiye edilmiş. Bedene ilaç sürmek, tenindeki şeyleri silmek içindir. İçmesi emredilen ilaç ise, uyuzun içteki maddesini kökünden sökmek içindir.

Bu kimse, bedene sürülen merhemle kanaat ederek içilen ilacı terketmiştir. Uyuz maddesini geliştiren yemeklere devam eder. Dışını merhemler, içinde uyuz devam eder. İçteki maddeden durmadan doğup çıkar. Başka bir grup vardır ki, bâtınî ahlâkların şeriat açısından kötü olduğunu öğrenmişlerdir. Ancak nefislerini beğendiklerinden ötürü, bu ahlâklardan kurtulduklarını zannederler ve sanırlar ki Allah katında bu ahlâklara müptelâ edilmeyecek kadar yüce bir makama sahiptirler. Onlar kendileri gibi ilimde büyük makama yetişenleri değil de halk tabakasını bu kötü ahlâklara müptelâ kılar kanaatindedirler. Onlar ise (kendi kanaatlerine göre) böyle bir felâkete düçar olmaktan pek uzaktırlar. Sonra onların üzerinde kibrin, reisliğin, yücelik ve şeref talebinin belirtileri göründüğü zaman, onlar 'Bu kibir değildir, ancak dinin izzetini talep etmek, ilmin şerefini izhar etmek, Allah'ın dinine yardım etmek, **bid'at**çilerden muhalif olanların burnunu kırmaktır. Eğer ben kirli elbiseleri giyseydim, kirli meclislerde otursaydım din düşmanları benimle alay eder, böyle yaptığıma sevinirlerdi. Benim zilletim İslâm'ın zilletidir!' derler.

Aldanmış kişi unutmuştur ki mevlâsı tarafından sakındırılmış olduğu düşmanı **şeytan**dır. **Şeytan** da onun yaptığıyla sevinir ve bundan dolayı onunla istihza eder ve **Hazret-i Peygamber**'in ne ile dine yardım ettiğini, ne ile kâfirlerin burunlarını kırdığını unutmuştur. Sahabe-i kirâmdan rivâyet edilen tevazu, eski elbiseleri giymek, fakr u zaruretle kanaat etmek hususunda nakledilenlerin hepsini unutmuştur. Öyle ki halife Ömer, Şam'a vardığı zaman yırtık elbiselerinden dolayı karşılamaya gelenler tarafından kınandığında

cevap olarak şöyle demiştir: 'Biz öyle bir kavimiz ki Allah bizi İslâm'la aziz etmiştir. Bu bakımdan biz İslâm'ın gayrisinde azizlik aramayız'.

Sonra bu mağrur, kaseb (ince bez) , diba, ve erkeklere haram olan ibrişimden olan ince elbiselerle dinin izzetini talep eder. Besili at ve mümtaz bineklerle İslâm'ın azizliğini arar ve bununla ilmin izzetini, dinin şerefini aradığını iddia eder.

Böylece akran ve emsâlinin aleyhinde veya sözüne karşı çıkan bir kimsenin aleyhinde hasedden dolayı konuştuğu zaman, bu konuşmasının hasedden ileri geldiğini anlamaz. Fakat der ki: 'Bu kızmam hak için olan bir kızmadır. Bâtıl yolda olan bir kimsenin düşmanlığı ve zulmü hususunda karşılık vermektir'.

Nefsinden hasedin çıkacağını sanmadığı için bilmez ki başka bir ilim ehlinin aleyhinde konuşulursa veya başka bir âlim reislikten menedilirse ve bu hususta kendisiyle tartışılırsa onun o zamanki öfkesi ve düşmanlığı şu andaki öfkesi gibi olacak mıdır -ki öfkesi Allah için olsun- veya başka bir âlimin hakkında konuşulursa, başka âlim riyasetten menedilirse öfkelenmeyecek midir? Aksine çoğu zaman bununla sevinir ki bu takdirde öfkesi, nefsinden ve emsalinden nefret ettiği için olsun! İşte böylece amelleriyle ve ilmiyle riyakârlık yapar. Kendisi için riya tehlikesi başgösterdiği zaman der ki: 'Ben nerede, riya nerede? Benim ilmi ve ameli izhar etmekten gayem halkın bana uyması, Allah'ın dinine hidayet olunmaları, Allah'ın azabından kurtulmaları içindir.

Mağrur, halkın kendisine uymalarıyla sevindiği gibi, ayarında olan başka bir âlime uymalarına sevinmediğini düşünmez. Eğer gayesi, halkın ıslahı olsaydı başkasının eliyle de ıslah olmaları kendisini sevindirirdi. Tıpkı hasta köleleri olan ve o hastaları tedavi etmek isteyen bir kimse gibi. Bu kimse o hasta kölelerinin kendi eliyle veya başka doktorun eliyle şifa bulmaları arasında bir fark gözetmez.

Çoğu zaman, mağrur adama böyle söylenir. Fakat yine de **şeytan** yakasını bırakmaz ve şöyle der: 'Onların benim vasıtamla hidayet bulmalarına sevinmem şu hikmetten dolayıdır: Onlar benim vasıtamla hidayete geldikleri takdirde ecir ve sevap benim olur. Bu bakımdan ben ancak Allah'ın sevabından dolayı sevinirim. Halkın sözümü kabul ettiği için değir.

İşte o mağrur nefsi hakkında böyle düşünür. Oysa Allah kalbine muttalidir ki eğer bir peygamber kendisine 'sevab, namsız ve nişansızlıkta, ilmi gizlemekte, ilmi açığa vurmaktan daha fazladır' dese ve hapse tıkılıp zincirlerle bağlansa, yine hapishaneyi yıkmak, zincirleri kırmak için desiselere başvurur ki ders okutmak, vaaz ve benzeri vazifelerden ötürü edinilen reisliğe konsun! Böylece sultanın huzuruna girer. Ona yağcılık yapar, över, tevazu gösterir. Kalbine, zâlim sultanlara tevazu göstermenin haram olduğu geldiği zaman **şeytan** kendisine şöyle der: 'Neden haram olsun? Haram olması sultanların malına tamah edildiği zamandır. Senin gayen müslümanlar için onun yanında şefaat etmek, onun zararını müslümanlardan ve düşmanlarının şerrini de nefsinden uzaklaştırmaktır! Oysa Allah onun içinden geçenleri bilir ki eğer o sultanın katında onun bazı akran ve emsâli kabul edilse ve onlar her müslüman hakkında sultanın yanında şefaat etseler, hatta sultanın şerrini (zulmünü) bütün müslümanlardan uzaklaştırsalar, onların böyle yapması kendisine ağır gelirdi. Eğer bu arkadaşının aleyhinde konuşmak ve iftira atmak suretiyle sultanın yanında kötü göstermeyi becerirse, muhakkak onu kötüler. Böylece gurur bazı insanları halkın malını pervasızca alacak dereceye getirir. O malın haram olduğu aklına geldiği zaman **şeytan** kendisine şöyle der: 'Bu sahipsiz bir maldır. Bu mal

müslümanların sosyal hizmetleri içindir. Sen ise müslümanların önderi ve âlimisin. Din, sayende ayakta durur. Durum bu iken acaba ihtiyacın kadar bu maldan alamaz mısın?'

Böylece kişi, **şeytan**ın vesevesesiyle **üç** noktada aldanır: **Birincisi** **şeytan**ın 'ınalın sahibi yoktur' sözüdür; zira kişi bilir ki sultan bu malı müslümanlardan alınan haraçtan (vergiden) temin etmiştir. Kendilerinden mal alman müslüman ve köylüler hayattadırlar veya evlatları ve vereseleri hayattadır. Olsa olsa malları (sultanın yanında) karıştırılmıştır. Oysa yüz dinar değerindeki malı on kişiden gasbeden bir kimse o malı birbirine karıştırırsa, o malın haram bir mal olduğunda şüphe yoktur. 'Bu sahibi olmayan bir maldır' denilemez. O mal, on kişi arasında taksim olunup her birine on dinar verilmelidir. Her ne kadar malları birbirine karışmış ise de. . .

İkincisi, **şeytan**ın 'Bu mal müslümanların sosyal hizmetlerine sarfedilen bir maldır. Sen de onların imamı ve âlimisin. Din seninle kaimdir' sözüdür. Bu gibi kimseler yüzünden dinleri fesada gitmiş, saltanat erbabının mallarını helâl saymış, dünyaya rağbet göstermiş, riyasete yönelmiş ve dolayısıyla âhiretinden yüz çevirmiş insanlar; dünya hakkında zâhid olmuş, dünyaya tapmamış ve Allah'a yönelmiş kimselerden çok daha fazladırlar. Öyle ise bu kişi hakikatte dinin deccalı, **şeytan**ların mezhebinin ayakta durmasını sağlayan kişidir. Dinin imamı değildir; zira İmâm o kimsedir ki -peygamber (aleyhisselâm) , sahabe ve **selef** âlimleri gibi- dünyaya tapmamak ve Allah'a yönelmek hususunda önder olur.

Deccal o kimsedir ki, Allah'tan yüz çevirmek ve dünyaya yönelmek hususunda örnek olur. Böyle bir kimsenin ölümü, müslümanlar için, yaşamasından daha hayırlıdır. Bu âlim dinin direği olduğunu iddia eder. Oysa misâli, Hazret-i Îsa'nın dediği gibidir: 'Kötü bir âlim, derenin ağzını kapatan bir kaya gibidir. Ne kendisi suyu içer, ne de suyun ekinlere akıp gitmesine izin verir!'

Son asırlarda ilim ehlinde görülen gurur çeşitleri haddi hesabı aşmıştır. Bizim söylediğimiz, az ile çoğa dikkat çekmektir. Mağrurların bir grubu da ilmi güzelce öğrenmiş, âzalarını tertemiz yapmış, ibâdetlerle süslemiş ve dışlarını günahlardan korumuştur. Nefsin ve kalbin riya, hased, hıkd, kibir ve yücelik talebi gibi sıfatlar ve ahlâklarını tedkik etmişler, bu ahlâklardan uzaklaşmak hususunda nefisleriyle mücadele etmişler, o ahlâkların kuvvetli köklerini kalplerinden söküp kaldırmışlardır. Fakat bu grup, hâlâ mağrur ve aklanmıştırlar; zira kalplerinin köşelerinde, **şeytan**ın gizli hilelerinden, nefsin gizli desiselerinden, idrâk edilmesi pek güç olan birşeyler kalmıştır. Bunları sezemedikleri için ihmal etmişlerdir. Bunun misâli, ancak ekinini otlardan ayıklamak isteyen ve ekin içinde gezip ot arayan, her gördüğünü kökünden söken bir kimsenin misâline benzer. Ancak bu kimse, daha başı toprağın altından çıkmayan otları aramaz ve bütün otların dışarı çıktığını zanneder. Oysa, otların köklerinden ince dalcıklar bitmiş ve toprak altında yayılmıştır, kişi de onu kökünden söküp attığını zannederek ihmal etmiştir. Kişi gaflet içerisinde iken bir de ne görsün: O otlar bitmiş, kuvvet bulmuş ve haberi olmaksızın ekinin köklerini ifsad etmiştir.

Âlim kişi de böyledir. Bütün saydıklarımızı yapar, fakat gizli desiselerin murakabe ve kontrolünden gâfil kalır. Onu, geceli gündüzlü ilimleri toplayıp tertip etmek için çalışır görürsün. Lâfızları güzelleştirmekle ve teliflerini o lâfızların kalıbında toplamakla meşgul olduğunu müşahade edersin! O, kendisini bu çalışmaya sevkedenin, Allah'ın dinini anlatmak, şeriatını neşretmek olduğunu söyler. Fakat

onu, bu yola iten gizli teşvikçisi nam ve nişanının etrafa yayılmasını istemesi, her taraftan ziyaretçilerin kendisine gelmesi isteği, çeşitli insanların zühd, takva ve ilmini övmelerini istemesidir. Mühim meselelerde öne geçirilmesi, gayelerde herkese tercih edilmesi, istifade etmek için etrafında toplanılması, güzel lâfız ve konuşma ânında güzelce dinlenme zevki, konuşması karşısında başların sallanıp gözlerin ağlaması ve hayranlıkla seyredilmesini istemesidir.

Arkadaşlarının çokluğuyla sevinmek, takipçilerinin ve istifade edenlerin çokluğu ile böbürlenmek, takipçilerinin ve akranlarının arasında ilim, takva, zühdün zâhirini toplama özelliğiyle sevinmek, dolayısıyla dünyaya dalanların hepsine dinî bir musibetten dolayı değil de keyfî bir şekilde ta'n etme imkânını elde etme isteğidir.

Bu mağrur miskin, içinde âmirlik, azizlik, itâatkârlık, tâzim edilme ve övünmek ile mağrurdur! Eğer kalpler aleyhine dönerlerse, yaptığı amellerinin hilâfına zâhidliğine inanırlarsa, kalbi bu durumdan müşevveş olur, virdleri ve dinî vazifeleri karmakarışık olur. Bu zavallı o anda nefsini mazur göstermek için her hileye başvurur, ayıbını gizlemek için çoğu zaman yalan söylemeye kendisini zorlar ve yine, hakkında zâhidlik ve takva inancına sahip olan bir kimseyi, bu inanca sahip olmayan kimselere her hususta tercih edip daha iyi görür. Zavallı 'Bu adam haddimden fazla bana kıymet vermiştir!' demez. Kalbinin fazilet ve takvasını olduğu gibi bilip inanan bir kimseden nefret eder. İsterse bu adam gerçek kıymetinden daha fazla kıymeti kendisine verse bile. . . Bu zavallı insan arkadaşlarının bazısını diğerine tercih eder ve bu tercihin de fazilet ve takvadan geldiğim söyler. Oysa, o kişiyi daha önce değil de ancak bu tercihini tercih ettiği kişi daha itâatkâr, isteğine uyup, kendisini daha fazla övdüğü ve sözüne daha fazla kulak verdiği ve hizmetine daha fazla koştuğu için yapar. Etrafındaki insanlar kendisinden istifade etmek için ilmine rağbet gösterirler. O da zanneder ki onların kendisine göstermiş oldukları hüsn-ü kabul, ihlâsı, doğruluğu, ilmin hakkını yerine getirdiği içindir. Dolayısıyla **Allahü teâlâ**'ya kullarının faydalarını diline kolay getirdiğinden ötürü hamd ve senâ eder. Yapmış olduğu bu hamd ve senânın günahlarının kefareti olduğunu sanır. Nefsiyle beraber burada niyetin doğruluğunu aramaz. Zavallıya nam ve nişansızlığı seçmesi, halktan uzaklaşması ve ilmini gizlemesi hususunda bu kadar sevap va'dedilse, bu sevaba talib çıkmaz. Çünkü uzlete ve gizliliğe çekilmekle halkın yanında kabul olunma zevkini ve baş olma izzetini kaybeder.

Umulur ki **şeytan**ın şu sözüyle bu gibi bir kimse kastedilmiştir: 'Ademoğullarından bir kimse, ilmiyle benden uzaklaştığını iddia ederse, o, cehaletinden ötürü, benim ağıma girmiştir!'

Bu zavallı kitab yazar, çalışır. Hem de Allah'ın ilminden fayda- lanmak için o ilmi derlediğini zanneder. Oysa bu çalışması ve kitap yazmasından ötürü isminin yayılmasını ister. Eğer bir kimse çıkıp yazmış olduğu kitabının yazarı benim deyip, onun ismini o kitaptan siler ve o kitabı kendi nefsine nisbet ederse, bu hareket ona ağır gelir. Buna rağmen bilir ki yazılmış kitaptan edilen istifadenin sevabı ancak hakikî yazarına aittir. **Allahü teâlâ** da bilir ki kitabın yazarı iddia sahibi değildir, aksine kendisidir.

Yazmış olduğu kitabında nefsini övmekten kurtulamaz. Ya uzun duaları açıkça yapmak suretiyle veya başkasına ta'netmenin zımnında bunu yapar ki başkasını tenkid etmesinden, kendisinin daha üstün olduğu ve ilmen ondan daha büyük olduğu açığa çıksın! Halbuki başkasını tenkid etmeye hiç de

mecbur değildir. Zayıf göstermek istediği görüşten pasajlar (parçalar) alır, sonra yazarına nisbet ederek onun ilmî kıymetini düşürmek ister.

Bir de hoşuna giden parçaları alır ve bu parçaları sahibine nisbet etmez ki okuyucular tarafından o parçaların kendisine ait olduğu zannedilsin! Başkasının cümlelerini aynen alır. Tıpkı onları çalanlar gibi veya biraz değiştirerek alır. Tıpkı bir iç gömleği çalıp da aba yapan bir kimse gibi ki çalınmış mal olduğu bilinmesin! Bu zavallı, lâfızlarının süslü, seci'li ve güzel nazımlı olması hususunda çaba sarfeder ki rekakete (çirkin/kötü konuşmaya) nisbet edilmesin!

Bütün bunları yaparken gayesinin hikmeti tervic etmek, güzelleştirmek ve süslendirmek olduğunu sanır. İnsanların daha çok yararına olacağını düşünür. Bu zavallı şu rivâyetten gafildir. Hukemâdan biri hikmet konusunda üçyüz kitap yazdı. **Allahü teâlâ**, onun zamanındaki peygambere vahiy göndererek şöyle dedi: 'Ona de ki: Sen yeryüzünü nifakla doldurdun. Allah senin nifakından hiçbir şeyi kabul etmez!'

Bu mağrur sınıftan bir cemaat bir araya geldikleri zaman her biri kendi nefsinin kalbin ayıplarından ve gizliliklerinden selâmet kaldığını zanneder. Eğer birbirlerinden ayrılıp da her birine arkadaşlarından bir grup tâbi olursa arkasına takılanların çokluğuna bakar ve 'Acaba benim arkama takılanlar mı yoksa başkasının arkasına takılanlar mı daha fazladır' diye düşünür ve arkadaşları daha fazla ise, sevinir. Halbuki başkalarına tâbi olsaydılar kendisinden daha fazla onlardan istifade edeceklerini bilse bile yine kendi yanında olmalarına sevinir. Sonra o mağrurlar ayrıldıkları ve halka faydalı oldukları zaman, biri diğerini kıskanır ve hased ederler.

Onlardan birine giden bir kimse, onun yanından ayrılıp başkasına gittiği zaman, ayrılışı o büyüklük iddia edene ağır gelir. Büyüklük taslayan, o ayrılan kişiden nefret etmeye başlar. Ayrıldıktan sonra artık içinden, o ayrılana ikram etmek, daha önce yaptığı gibi onun ihtiyaçlarını yerine getirmek, daha önce onu övdüğü gibi övmek gelmez. Oysa o ayrılan kişinin istifade ettiğini bilir. Yine bilir ki ondan ayrılıp başka bir gruba katılması o ayrılan kişinin dini bakımından daha hayırlıdır. Çünkü kendi grubunda kaldıkça o kişiye zarar geldiğini de bilir. Fakat gittiği grupta bu zarardan kurtulur. Buna rağmen bir türlü ayrılan kişiye karşı nefreti kalbinden silinmez!

Onlardan birinin içinde hasedin ateşi harekete geçtiği ve onu belirtmeye gücü yetmediği zaman, bu sefer hased ettiği kişiye, onun dinine ve takvasına mümkün olduğu kadar ta'n eder ki öfke ve hasedini buna hamletsin ve 'Ben nefsim için değil de ancak Allah'ın dini için ona kızdım' diyebilsin!

O hased ettiği kişinin ayıpları meclisinde zikredildiği zaman sevinir. Hased ettiği kimsenin övgüsü yapıldığı zaman hoşuna gitmez ve nefret eder. Bazen de o hased ettiği kişinin ayıpları söylenildiği zaman (sözde) yüzünü ekşitir. Dolayısıyla müslümanların gıybetinin yapılmasını hoş görmediğini belirtmiş olur. Oysa kalbinden buna razıdır ve böyle yapmayı ister. Allah da onun kalbinin böyle olduğunu bilmektedir. İşte bu ve buna benzer durumlar, kalplerin gizli hastalıklarındandır. Bu hastalıkları ancak akıl sahipleri sezerler. Bu hastalıklardan ancak dinde kahraman olanlar kurtulur. Bizim gibi zayıfların bu hastalıkları sezmesi mümkün değildir. Ancak insan, nefsinin ayıplarını bilmeli, o ayıplar hoşuna gitmemeli, onları kınamalı ve nefsini ıslah etmeye çalışmalıdır. Allah bir kula hayrı irade ettiği zaman, o kuluna nefsinin ayıplarını gösterir. Kimin sevabı hoşuna gider, günahı hoşuna gitmezse, o kimsenin hali ümitlidir. Onun

durumu nefsini tezkiye eden, ilim ve ameliyle Allah'a karşı minnet eden, kendisini Allah'ın yaratıklarının hayırlılarından sanan bir kimsenin durumundan Allah'ın rahmetine daha yakındır. Bu bakımdan biz gâfil, mağrur, gizli ayıplara rağmen ihmalkârlıktan Allah'a sığınıyoruz. Bu gurur, mühim ilimleri tahsil etmiş, fakat ilimle amel etmek hususunda kusurlu hareket eden kimselerin gururudur!

Biz şimdilik ilimlerden kendilerini ilgilendirmeyen kısımlarla meşgul olup, mühim kısımları terkeden ve bununla da aldanan kimselerin gururunu zikredelim: Bunların aldanışları ya o ilmin esasından müstağni olduklarından ileri gelir veya sadece o ilmi tahsil ettiklerinden. . . Bu bakımdan onlardan bir grup, halkın maslahatı için sadece halk arasında cereyan eden dünyevî işlerin tafsilâtlarını, münâzaa ve fetva ilmini tahsil ederler. 'Fıkıh' ismini de bunlara tahsis ederler. Buna 'fıkıh ve mezheb ilmi' adını verirler. Çoğu zaman bununla, zâhir ve bâtın amelleri zâyi etmişlerdir. Azalarını kontrol etmemişler, dili gıybetten, mideyi haramdan korumamışlar, ayaklarını sultanların huzuruna girmekten ve diğer azalarını da uygun olmayan yerlere gitmekten menetmemişlerdir.

Kalplerini kibir, hased, riya ve diğer helâk edici sıfatlardan arındırmamışlardır. İşte bunlar iki yönden mağrurdurlar. Yani hem amel, hem de ilim bakımından mağrurdurlar.

Amel: Biz amel hususundaki aldanışın sebebini zikretmiştik ve nitekim bu mağrurların misâli, tıpkı hasta birinin misâli gibidir. Hasta, ilacın formülünü öğrendiği, onu tekrar etme ve öğretmekle meşgul olduğu zaman bunlara benzer. Hasta, helâk olmak üzere ise hastalığının ilacını öğrenmek ve kullanmak mecburiyetindedir. Basur ve Birsam (deliliğe benzer ve hararetli bir şişkinlik) illetine mübtelâ olmuş iken buna rağmen -hayız ve istihâze illetiyle müptela olmadığı ve bir erkek olduğunu bildiği halde-hâlâ istihâzeli15 kadının durumunu öğrenmekle meşgul olur ve gece gündüz durmadan onu tekrarlayıp durursa ve 'Bazı kere istihâze illetine mübtelâ olan bir kadında benden bu fetvayı sorabilir!' derse bu, gururun katmerlisidir.

Fakihlik iddia eden miskin de böyledir. Bazen dünya sevgisi, şehvetlerin arkasına takılma sevgisi, hased, kibir, riya ve diğer bâtınî helâk edici sıfatlar kendisine musallat olurlar! Çoğu zaman tevbe edip telâfi etmeden ölüm gırtlağına sarılır. Allah kendisine öfkeli olduğu halde göçüp Allah'ın huzuruna gider. Bütün bunları terkedip, selem, İcare, zihar, lian, yaralamalar, diyetler, dâvalar, beyyineler ilmiyle, hayız meselesiyle meşgul olur. Oysa hayatında nefsi için hiçbir zaman bunlara muhtaç olmaz. Başkaları buna muhtaç olduğunda, bununla meşgul olan birçok müfti vardır. Burada riyaset ve mal olduğu için ihtirasla buna koşarlar! **Şeytan** bu insanı dâvet etmiş, oysa kendisinin haberi yok; zira mağrur zanneder ki nefsi dininin farz kılmış olduğu bir vazife ile meşguldür. Oysa farz-ı aynı yapmadan önce farz-ı kifaye ile meşgul olmanın günah olduğunu bilmez. Dediği gibi, eğer niyeti doğru ise, bu durum böyledir. Yani eğer fıkıhla Allah'ın rızasını kasdetmişse hüküm böyledir; zira kişi Allah'ın cemâlini kasdetse bile, fıkıhla meşgul olup âzaları ve kalbin farz-ı ayın olan vazifelerinden yüzçevirirse onun durumu amel bakımından gururdur.

İlim: Ne zaman sadece fetva ilmine yapışır, din ilminin o olduğunu zanneder, Allah'ın kitabının ve **Hazret-i Peygamber**'in sünnetinin ilmini terkederse, ilim yönünden aldanmış demektir. Bu kişi çoğu zaman hadîs âlimlerinin aleyhinde bulunarak şöyle der: 'Onlar incelikleri anlamadan haberleri nakleden ve kitabları yüklenenlerdir!' Bu kişi, ahlâk ilmini, celâl ve azametini idrâk etmek suretiyle Allah'tan

haber veren fıkhı da terketmiştir. Oysa insana korku, heybet ve huşû veren ve insanı takvaya zorlayan ilim budur! Onu Allah'ın azabından emin ve **Allahü teâlâ**'ya güvenerek aldanmış görürsün.

'Allah elbette kendisine rahmet edecektir. Çünkü kendisi Allah'ın dinini ayakta tutan bir kimsedir. Eğer fetvalarla meşgul olmasa, helâl ve haram hükmü tahkir olunacaktır' zannına kapılmakta ve dolayısıyla daha mühim olan ilimleri terketmektedir! Oysa gâfil ve mağrurdur. Gururunun sebebi ise, şeriatte -ileride geleceği gibi- 'Allah birisine hayrı irâde ederse onu dinde fakih yapar' şeklinde fıkhın tâzim edildiğini işitmesidir. Bilmez ki şeriatte övülen fıkıh, Allah'tan, Allah'ın korkutan ve ümit veren sıfatlarının mârifetinden haber veren fıkıhtır. Bu fıkıh, kalbin korkuyu sezmesi, takvadan ayrılması içindir.

İnananların tümü toptan sefere çıkacak değillerdir. Ama her kabileden bir topluluğun dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kabilelerine geldikleri zaman, kaçınmaları için onları uyarmaları gerekmez miydi? (Tevbe/122)

Kendisiyle sakınmanın meydana geldiği ilim, bu ilimden başkadır; zira bu ilimden gaye, malları korumak, katl ve yaralamayı defetmek ve mallar edinmekle bedenleri korumaktır. Mal, Allah yolunda kullanılan âlettir. Beden ise binektir. Mühim olan ilim, yolu gösteren ilimdir. Allah ile kul arasında perde olan ve kalbin hastalığı olan kötü sıfatları bilmektir. Kişi bu sıfatlarla mülevves olduğu halde ölürse, Allah'a karşı mahcup olarak gider. Bu bakımdan kişinin sadece fıkıh ilmi üzerinde durmasının misali, hac yolunda sadece su kabını ve ayağa geçirilen mesti dikmeyi bilmekle yetinen kimsenin misaline benzer. Şüphe yoktur ki eğer çölleri katetmek için gerekli olan su kabı ve mest (ayakkabı) bulunmazsa hacca gitmek zor olur. Fakat sadece bunu dikmek ve yamalama ilmiyle yetinen bir kimse ne haccı yapmış, ne de haccın yoluna girmiş sayılır. Biz bu hususu Kitab'u1-İlimde açıklamıştık.

Bu kimselerden bir grup vardır ki sadece hilâfiyattan (mezheblerin ihtilâflı meselelerinden) ibaret olan fıkıh ilminin ilgili bölümünü tahsil eder. Cedel yolunu öğrenirken karşıdaki hasmı susturmak, ilzam etmek ve galip gelmek için hakkı reddetme yolunu öğrenmekten başka kendisini ilgilendiren bir kısım yoktur. Bu bakımdan bu kişi gece gündüz mezheb erbabının tenkidlerini tedkik eder. Akran ve emsalinin ayıplarını araştırır. Eziyet veren sebeplerin çeşitlerinin arkasında koşar. İşte bu nitelikte olanlar insanların yırtıcılarıdır. Tabiatları eziyet ve kıymetleri hamâkattır. Onlar ilmi ancak akran ve emsallerine karşı böbürlenmek hususunda kendilerine lâzım olan zaruretten dolayı öğrenirler. Bu bakımdan kötü sıfatları silmek ve onları güzel sıfatlarla değiştirmek suretiyle Allah'a giden yolun ilmi gibi akran ve emsallerine karşı böbürlenmekte kendilerine lâzım olmayan ilimleri terkederek onları hakir sayarlar! O ilimlerle istihzâ ederek onlara tezvik (fantazi) ve vaizlerin konuşması diye isim verirler! Oysa onların yanında tahkik, cedelde boğuşanların arasında cereyan eden arbedenin tafsilatını bilmektir. Bunlar kendilerinden önce bahisleri geçen sınıfın fetva ilmi hakkında derlediğini derlemişler, fakat daha fazlasını da eklemişlerdir; zira farz-ı kifayelerden olmayan ilimlerle meşgul olmuşlardır. Halbuki cedelin bütün incelikleri fıkıhta **bid'at**ır. **Selef** böyle bir **bid'at**ı tanımamıştır.

Hükümlerin delillerine gelince, onları mezheb ilmi kapsar. O deliller, Allah'ın kitabı ve **Hazret-i Peygamber**'in sünneti ve bu iki kaynağın mânâlarını anlamaktır. Cedelin, kesir16, kalb, fasid va'z, terkib ve ta'diveden ibaret olan hilelerine gelince, bu hileler ancak hasmına karşı galip gelmek ve

hasmını susturmak için icad edilmiştir. Cedel çarşısı bununla kurulmuştur. Bu bakımdan bunların gururu, kendilerinden önce bahsi geçen grubun gururundan daha fazla ve daha çirkindir.

Diğer bir grup da hevâları reddetmek, muhaliflerin tenkidlerini cevaplamak için kelâm ilmi ile meşgul olmuşlardır. Muhaliflerle münâzara etmek, muhalifleri susturmak yollarını öğrenmekle meşgul olmuşlardır. Bu hususta birçok gruplara ayrılmışlardır. İnanmışlardır ki herhangi bir kul için amel etmek, ancak imanla olur. Îman ise, ancak cedellerini sıhhatlice öğrenmek ve akidelerin delilleri diye adlandırdıkları delilleri bilmekle doğru olur. Zannederler ki kendilerinden daha fazla Allah'ı ve Allah'ın sıfatlarını bilen hiç kimse yoktur! Yine zannederler ki mezheblerine inanmayan ve ilimlerini öğrenmeyen bir kimsenin îmanı yoktur! Her fırka, halkı kendi görüşüne dâvet edip yolunu güzel göstermiştir. Bunlar da iki fırkadırlar: Sapıtan fırka, hak üzere olan fırka! Sapıtan fırka, öyle bir fırkadır ki halkı Sünnet'e aykırı yollara dâvet eder. Hak olan fırka da halkı Sünnet'e dâvet eder. Gurur ise, bu iki fırkayı da kapsamaktadır. Sapıtan fırkayı kapsamasına gelince, o fırkanın dalâlette olduklarını bilmemelerinden ileri gelir. Nefsini kurtulmuş sandığından kaynaklanır. Bu sapıtan fırka birçok küçük fırkalara ayrılır. Bazısı diğerine küfür damgasını vurmaktadır! Gurur, bunlara fikirlerini itham etmedikleri, her şeyden önce delillerin şartlarını ve yolunu güçlendirmedikleri için gelir. Şöyle ki bunların her biri şüpheliyi delil, delili de şüpheli görür.

Hakkı savunan fırkaya gelince, bu fırkanın gurura kapılması, cedeli, işlerin en önemlisi, Allah'ın dininde insanı Allah'a yaklaştıran amellerin en büyüğü zannettiklerinden dolayıdır. Bu fırka 'Hiç kimsenin dini, tahkik etmeden ve araştırma yapmadan tamamlanamaz' iddiasındadır. Tedkik etmeden ve delili incelemeden, Allah'ı ve Hazret-i Peygamberi tasdik eden bir kimsenin Mü'min olmadığını veya kâmil imanlı bulunmadığını iddia eder! Böyle bir kimsenin Allah katında Allah'ın rahmetine yakın bir kimse olmadığını savunur! İşte bu fâsid zandan dolayı, ömürlerinin hepsini cedel, **bid'at**çilerin hezeyanlarını ve tenkidlerini öğrenmekle geçirmişlerdir. Nefislerini ve kalplerini ihmal etmişlerdir. Hatta günahları her taraflarını kaplamış, zâhir ve bâtın hataları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Onlar zanneder ki kişinin cedelle meşgul olması, Allah katında daha evlâ, daha faziletli ve daha yaklaştırıcıdır. Fakat bu kişi, hasmına galebe çalıp hasmını susturmaktan zevk aldığı ve riyaset zevkini duyduğu ve 'Allah'ın dinini savunuyor' diye tanınmaktan hoşlandığı için basireti körelmiştir. **Hazret-i Peygamber**'in ashâbına artık bakmaz. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , neslinin halkın en hayırlısı olduğuna şahidlik etmiştir. 17 Oysa bu nesil **bid'atçı** ve hevâ-i nefsine tâbi olan birçok kimselere yetiştiler. Buna rağmen ömürlerini ve dinlerini husumet ve mücadelelere hedef kılmadılar. Kalplerini, azalarını ve durumlarını tedkik etmekten başlarını kaldırmadılar ki cedel ile meşgul olsunlar. Aksine ihtiyaç hissettikleri ve kabul edilecek alâmetleri gördükleri zaman konuşurlardı. İhtiyaç kadarıyla sapıtan bir kimseyi sapıtmasına muttali kılarlar, dalâletinde ısrar eden bir kimseyi gördükleri zaman, onu terkederler, ondan yüz çevirirlerdi. Allah için ondan nefret ederlerdi. Hayatları boyunca onlarla cedelleşmeye dalmamışlardır. Aksine şöyle derlerdi: 'Hak, Sünnet'e dâvet etmektir. Sünnet'e dâvet etmek hususunda cedeli terketmek de sünnettendir'. Çünkü Ebû Umâme El-Bahilî, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) den şöyle rivâyet ediyor:

Hiçbir kavim, üzerinde bulundukları hidayetten sonra -cedele dalmadıkça- dalâlete sapmaz. 18

Bir ara **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ashâbının yanına çıkageldi. Onlar aralarında tartışıyorlardı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** onlara kızgınlığı yüzünden belli olacak derecede kızarak şöyle haykırdı: 'Siz böyle yapmakla mı emrolundunuz? Allah'ın Kitabı'nın bir kısmını diğeriyle çarpıştırmakla mı emrolundunuz? Emrolunduğunuz hususa dikkat edin ve amel yapın. Yasaklandığınız hususa dikkat edin ve sakının'. 19

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** onları tartışmaktan menetti. Oysa onlar, cedel yapmak hususunda Allah'ın yaratmış olduğu halkın en hayırlısı idiler. Sonra onlar bütün milletlere peygamber olarak gönderilen **Hazret-i Peygamber**'i gördüler. Oysa **Hazret-i Peygamber**, onları ilzam etmek ve susturmak için hiçbir zaman onlarla mücadele etmedi. Bir delili tedkik, bir suali cevaplandırmak ve ilzam edici bir söz söylemek için tartışmaya girişmedi. Onlara karşı sadece Allah tarafından gönderilen Kur'ân'la mücadele etti.

Kur'ân'dan başka birşeyi mücadele olarak söylemedi. Çünkü mücadele etmek kalpleri şüpheye düşürür. Sonra o şüpheleri kalplerden silmeye güç yetmez. **Hazret-i Peygamber** taksimler ve ince kıyaslar yapmak suretiyle onlarla mücadele etmekten aciz değildi. Ashâbına mücadele ve susturmanın keyfiyetini öğretmekten de aciz değildi. Fakat akıl sahipleri ve tedbir ehli, bununla aldanmadılar ve dediler ki: 'Eğer yeryüzündeki bütün insanlar kurtulsa, biz helâk olsak onların kurtuluşu bize ne fayda verir? Eğer biz kurtulur, onlar helâk olursa, onların helâk olması bize bir zarar vermez'.

Onlar cedel hususunda yahûdî, hristiyan ve diğer milletlere karşı, hayatlarını mücadele yapmak suretiyle ziyan etmediler. O halde biz neden ömrümüzü zâyi edelim? Neden ömrümüzü fakirlik zamanında bize yarayan şeye sarfetmeyelim? Neden tafsilâtında nefsimizin yanlış gitmesinden emin bulunmadığımız bir konuya dalalım? Sonra da **bid'atçı**nın kendisiyle mücadele ettiğinde terketmediği aksine arttırdığı taassub ve husumetini biz daha da artıralım? Bu bakımdan nefsimle mücadele etmekle meşgul olmam, dünyayı âhiretim için terketmem hususunda çaba sarfetmem daha evlâdır. Eğer ben, mücadele etmekten menedilmeseydim dahi bu yolu tercih ederdim. Kaldı ki ben, mücadele etmekten menedilmişimdir. Ben Sünnet'i terketmek suretiyle, halkı Sünnet'in ihyasına nasıl dâvet edebilirim? Bu bakımdan en evlâsı nefsimi kontrol edip, nefsimin sıfatlarından Allah'ı kızdıran ve sevdirenleri tedkik etmenidir ki Allah'ı kızdırandan uzaklaşıp, sevdirene yapışabileyim.

Başka bir grup da vaaz etmekle meşguldürler. Bunların rütbece en yükseği, nefislerin ahlâkları, doğruluk, ihlas, yakîn, zühd, tevekkül, şükür, sabır, reca, korku ve benzerlerinden ibaret olan kalbin sıfatları hakkında konuşandır. Bu grup mağrurdur. Bu sıfatları halka söyledikleri ve halkı bu sıfatlara dâvet ettikleri zaman bu sıfatlara sahip olduklarını zannederler. Oysa halk tarafından takip edilen bu sıfatların pek azı hariç, kendilerinde hiçbiri yoktur. Bu grubun aldanması daha dehşetlidir. Çünkü bunlar nefislerini çok fazla beğenirler. Allah'ı sevdikleri için muhabbet ilminde derinleştiklerini zannederler, muhlis oldukları için ihlâsın inceliklerini tahkik etmeye güçlerinin yettiğini zannederler. Nefsin gizli ayıplarına, ancak o ayıplardan uzak oldukları için muttali olduklarını sanırlar. Eğer Allah'ın dergâhına yakın olmasalardı, yakınlık ve uzaklık mânâsını bilemeyecekleri kanaatini taşırlar. Allah yolunda menzillerin nasıl katedildiğini ve Allah'a nasıl gidildiğini, Allah'a olan manevî yakınlıklarından ötürü bildiklerini sanırlar. Miskin adam, bu zanlarla Allah'ın azabından emin olduğu halde kendisini Allah 'tan korkan kimselerden görür. Vaktini zâyi eden aldanmışlardan olduğu halde boş ümitlere kapılır.

Kaza ve kadere küsenlerden olduğu halde, kendisini kadere razı olanlardan görür. Sebeplere, mal ve mertebeye güvenenlerden olduğu halde, kendisini Allah'a tevekkül edenlerden sanar. Riyakârlardan olduğu halde kendisini muhlislerden görür. Oysa sadece ihlâsı vasıflandırır, hepsi o kadar! Riya'yı vasıflandırarak, zikreder ve bu zikretmesiyle riyakârlık yapar ki hakkında 'Eğer muhlis olmasaydı riyanın inceliklerine vakıf olamazdı!' denilsin!

Dünya hakkında kuvvetli bir rağbeti ve şiddetli bir hırsı olduğu halde dünya hakkındaki zühdü anlatır. Allah'tan kaçtığı halde, halkı Allah'a çağırır. Allah'ın azabından emin olduğu halde, başkasını Allah'ın azabından korkutur. Allah'ı unuttuğu halde, başkasına hatırlatır. Allah'tan uzak olduğu halde sözle yaklaşmak ister. Muhlis olmadığı halde, ihlasa teşvik eder. Kötü sıfatları tenkid eder, oysa kendisi onlarla sıfatlanmıştır. Başka kimseleri halkın ihtilâtından uzaklaştırmaya çalışır. Oysa kendisi halkla ihtilât etmeye şiddetle taraftardır. Eğer sözde Allah a davet ettiği meclisten menedilirse koskoca dünya kendisine dar gelir. Gayesinin halkın ıslahı olduğunu iddia eder. Oysa halk başkasına yönelip onun eliyle ıslah olurlarsa, üzüntü ve hasedinden patlar. Eğer huzuruna gelenlerden biri akranından birini överse, o öven onun gözünde Allah'ın en kötü kulu olur. İşte bunlar gurur bakımından insanların en uzağıdırlar. Çünkü güzel ahlâka başkalarını teşvik eden, kötü ahlâktan meneden, kötü ahlâkın tehlikelerini ve güzel ahlâkın da faydalarını bilen bir kimsedir. Fakat bilgisi kendisine fayda vermemiştir. Halkı dâvet etmenin sevgisi onu amel etmekten meşgul etmiştir. Bundan sonra kendisini ne ile tedavi edecektir? Korkması hangi yolla olacaktır? Oysa korkutan, onun Allah'ın kullarına okuduğu Allah'ın kelâmıdır. Allah'ın kulları onunla korkarlar, fakat kendisi korkmaz!

Evet! Eğer nefsinin bu güzel sıfatlarla mevsuf olduğunu sanırsa, imtihan yoluna muttali olması mümkündür. Şöyle ki Allah'ın sevgisini iddia eder. O halde Allah için nefsinin sevdiklerini ona terkettiren nedir? Korktuğunu iddia eder. Kendisinden korkuyu meneden nedir? Zâhidlik iddia eder. Kudreti olmakla beraber Allah'ın rızası için zâhidliği ona terkettiren nedir? Allah'a ünsiyetinin olduğunu iddia eder. Acaba Allah ile başbaşa kalmak ne zaman onun hoşuna gitmiştir? Halkı görmekten ne zaman tevahhuş etmiştir? Hayır! Aksine müridleri etrafını çevirdikleri zaman keyiflendiğini, Allah ile başbaşa kaldığında sıkıldığını görürsün! Acaba sevgilisinden sıkılan bir âşık, sevgilisini bırakıp başkasına koşup onunla rahatlayan bir dost görebilir misin?

Akıl sahipleri, bu sıfatlarla nefislerini denerler ve nefislerinden hakikati isterler. Akıllılar zâhirde süslü görülen sıfatlarla değil, ancak Allah'tan gelen bir va'd ile ikna olurlar.

Mağrur kimseler, nefisleri hakkında güzel zanlarda bulunurlar. Oysa âhirette perdeler kalktığı zaman, rezil olurlar, ateşe atılırlar, barsakları delinir. Eşeğin değirmeni çevirdiği gibi onlar da o dökülen barsaklarının etrafında dönerler. Nitekim bu husus, haberde de vârid olmuştur. Çünkü onlar hayrı emrederler yapmazlar, şerri yasakladıkları halde yaparlar. 20

Bu kimselere gurur, ancak şu bakımdan gelmiştir. Onlar kalplerinde bu mânâların esaslarından zayıf birşey görürler. O da Allah'ın sevgisi, Allah'tan korkmak, Allah'ın fiiline razı olmaktır! Bu mânâlardaki yüksek makamları vasıflandırmaya güçleri yeter. Dolayısıyla zannederler ki bunları vasıflandırmaya güçlerinin yetmesi, bu husustaki ilmin Allah tarafından kendilerine verilmesi ve konuşmalarıyla insanların faydalanması bu vasıfların kendilerinde bulunmasından ileri gelmiştir.

Kabulün kelâm için, kelâmın da mârifet için, mârifetin de ilim için olduğunu unuturlar. Oysa bütün bunlar, sıfatla nitelenmenin dışında birşeydir. Bu bakımdan bu canbaz herhangi bir müslümandan sevgi ve korku sıfatıyla vasıflanmakta ayrılmaz. Aksine vasfa muktedir olmak hususunda ayrılır. Hatta bazen emin olması artar, korkusu da azalır. Halka meyletmesi belirir. Kalbinde Allah sevgisi cılızlaşır.

Onun misâli, ancak, hastalığını vasıflandıran, fesahat ve belâğatla o hastalığın devâsını, sıhhati ve şifayı anlatan bir hasta gibidir. Oysa o hastadan başka hastalar, sıhhat ve şifanın sebeplerini, derecelerini ve sınıflarını vasıflandırmaya muktedir değildir. Bu bakımdan ismi geçen hasta, diğer hastalardan hasta olmak bakımından değil, ancak vasıflandırma ve tıp ilmini bilme hususunda onlardan ayrılır. Bu bakımdan sıhhatin hakikatini bildiği halde, kendisinin sıhhatli olduğunu sanması katmerli cehalettir. Korku, sevgi, tevekkül, zühd ve diğer sıfatların ilmi de böylece hakîkatleriyle sıfatlanmadan başka bir şeydir. Hakikatlerin vasfını, hakikatlerle sıfatlanmak ile karıştıran kimse aldanmıştır. İşte konuşmalarında kusur olmayan, va'z ve nasihatları Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan Hasan-ı Basrî ve benzeri âlimlerin va'zının hali de budur.

Onların diğer bir grubu daha vardır ki vaazda takip edilmesi gereken yoldan ayrılmışlardır. Bu zamanımızdaki vaazların hemen hepsi böyledir. Ancak -eğer varsa- memleketin bazı köşelerinde binde bir bulunan ve Allah tarafından korunan bir vaiz bu hükmün dışındadır. Biz böyle bir vaiz tanımıyoruz. Zamanımızdaki vâizler, tâmat (lâf u güzâf) ve şatahat (akıl ve şeriat dışı) kelimeleri düzmekle meşguldürler. Bunu yapmaktan gayeleri 'garib bir vaaz yaptı' dedirtmektir.

Diğer bir grup, nükteli sözler, derme çatma lâfızlarını secî ve birbirlerine bağlama hastası olmuşlardır. Secî, visal (kavuşma) ve firak (ayrılık) şiirleriyle delil getirmeye gayret sarfeder, bundan gayeleri; meclislerinde bağırmaların ve cezbeye tutulmanın -velevki fâsid bir gaye için de olsa- çoğalmasıdır. İşte bu tip vâizler, insanların **şeytan**larıdırlar. Hem dalâlete gittiler, hem de dosdoğru yoldan halkı saptırdılar; zira daha önce bahsi geçen vaizler, nefislerini ıslah etmeseler dahi halkı ıslah ederlerdi. Konuşmalarını ve vaazlarını dosdoğru yaparlardı, Bu grup ise, halkı Allah yolundan menettiler. Reca kelimesiyle halkı Allah'a güvendirip gurura ittiler. Bu vâizlerin konuşmaları günaha halkın cesaretini daha da artırmaktadır. Dünyaya rağbet etmeye halkı daha fazla sürüklemektedir. Hele vâiz, elbiselerle, besili atlarla ve kıymetli merkeblerle süslenmiş olduğu halde vaaz ediyorsa durum daha da kötü olmaktadır. Çünkü böyle bir vâizin tepesinden tırnağına kadar görünüşü dünyaya şiddetle haris olduğuna şahidlik eder. Bu mağrurun ifsad edeceği ahlâk, ıslah edeceğinden pek fazladır. Hatta hiçbir zaman ıslah edemez. Birçok kimseyi dalâlete götürür. Bunun mağrur olduğu apaçıktır.

Vâizlerden diğer bir grup daha vardır. Zâhidlerin konuşmalarını, Dünya'nın Zemmi hakkında vârid olan hadîsleri ezberlemekle yetinmişlerdir. Onlar kelimeleri olduğu gibi hıfzederler, mânâlarını bilmeksizin savururlar! Onların bazıları bunu minberler üzerinde yaparlar, bazıları mihrablarda. . . Bazıları arkadaşlarıyla beraber pazarlarda, çarşılarda yaparlar. Bunların hepsi de kendilerini, halk tabakasından ve askerlerden bu kadarcık farkla, zâhid ve din ehlinin konuşmalarını ezberledikleri için refaha kavuşmuş, gayesine varmış, günahları affolunmuş, zâhir ve bâtın günahlardan korunmuş, Allah'ın azabından emin olmuş zannederler. Bunların aldanması, bunlardan önce bahisleri geçen grupların aldanmasından daha açıktır.

Başka bir grup vakitlerini hadîs dinlemeye harcarlar. Hadîsten birçok rivâyetleri derlemeye âlî ve garîb isnadları aramaya hasrederler. Bunların her birinin gayreti ve hedefi; memleketi gezmek, hadîs âlimlerini görmektir ki 'ben filan hadîs âliminden hadîs rivâyet ediyorum' diyebilsin! 'Ben filan hadîs âlimini gördüm. Benim nezdimde başkasının yanında olmayan hadîs isnadları vardır' diyebilsin! Bu sınıfın gururu birçok yönden kaynaklanır: Bunlar kitapları taşıyan hamallar gibidirler. Onlar inayetlerini hadîsin mânâlarına sarfetmezler. Bu bakımdan ilimleri azdır. Beraberlerinde nakilcilikten başka birşey yoktur ve zannederler ki nakilcilik kendilerine kâfi gelir.

Yine onlar hadîslerin mânâlarını anlamadıkları için hadîsle amel etmezler. Bazı hadîslerin mânâsını anladıkları halde onunla da amel etmezler. Ayrıca onlar farz-ı ayn olan kalp mârifetini terkederler. Hadîs senedlerinin çoğaltılmasıyla, o senedlerin âli olanlarını aramak ile meşgul olurlar. Oysa bunların hiçbirine muhtaç değildirler.

O yönlerden diğer biri de şudur ki zamanımızın insanları ona üşüşmektedirler: Onlar hadîsi dinlemek şartını da yerine getirmezler; zira sadece hadîs dinlemek, her ne kadar onun için fayda temin etmezse de dinlemek, haddi zatında hadîsin ispatına götürdüğü veya ispattan sonra mânâyı anlamaya ulaştırdığı için mühimdir. Amel de anlamaktan sonra olur. Bu bakımdan **birinci** basamak dinlemektir. Sonra anlamak, sonra hıfzetmek, sonra amel etmek, sonra neşretmektir. Oysa bu kimseler bütün bunlardan sadece dinlemekle yetinmektedirler. Sonra dinlemenin de hakîkatini terketmişlerdir; zira sen çocuğu, hadîs âliminin huzurunda hadîs dinlerken görürsün. İhtiyar muhaddis uyuklar, çocuk da oynar. Sonra çocuğun ismi 'dinleyenler' defterine kaydedilir. Sonra çocuk büyüdüğü zaman hadîs kendisinden dinlenilsin diye ortaya atılır. Hadîs meclisinde hazır bulunan bâliğ ve âkîl bir kimse ise, çoğu zaman dinlemez, kulak vermez ve hadîsi zaptetmez. Bazen de bir hadîsin veya başka bir şeyin yazımı ile meşgul olur. Hadîs âlimi ise durmadan hadîs okur. O kişi hadîsi bozsa, hadîs âlimi ondan haberdar olmaz ve bilmez. İşte bütün bunlar cehalet ve aldanıştır; zira hadîste esas, **Hazret-i Peygamber**'den dinlemek ve dinlediği gibi hıfzetmektir. Hıfzettiği gibi de rivâyet etmektir. Bu bakımdan rivâyet hıfzdan, hıfz da dinlemekten sonra gelir. Eğer **Hazret-i Peygamber**'den dinlemekten aciz isen sahabeden ve tâbiînden dinlemelisin. Senin râvîden hadîs dinlemen, **Hazret-i Peygamber**'den dinlemen gibi olur. Bu da dinlemek için kulak vermen demektir. Ezberlemeli ve hıfzettiğin gibi rivâyet etmelisin. Dinlediğin gibi de ezberlemelisin. Bir harfi bile değiştirmemelisin. Eğer başkası bir harf bile değiştirse veya yanlışlık yapsa onun yanlışını derhal farketmelisin.

Hadîsi hıfzetmen için iki yol vardır: **Birincisi**; hallerin mecralarında kulağına geleni hıfzettiğin gibi kalp ile hıfzetmen; zikretmekle ve tekrarlamakla devam ettirmendir.

İkincisi, dinlediğin gibi yazmandır. Yazdıklarını tashih edip ezberlemelisin ki başkasının bozmasına imkân kalmasın. Kitap senin ezberinde ve kütüphanende olmalıdır; zira kitap başkasının eline geçtiği zaman bazen bozulması mümkün olur. Onu ezberlemediğin takdirde onun bozulmasını farkedemezsin. Bu bakımdan hadîs senin kalbinle ezberlenmiş ve senin kitabınla da korunmuş olur. Senin kitabın dinlediklerini sana hatırlatmış olur. Bu hadîs hakkında artık tağyir ve tahriften emin olursun. Hadîsi ne kalp, ne de kitapla hıfzetmediğin takdirde, kulağına gaflet verici bir ses geldikten ve sen de meclisten ayrıldıktan sonra hadîsi okuyan o hadîs âliminin bir nüshasını görürsen ve o nüshadaki hadîsin tağyir edilmesi sence mümkün ise veya dinlediğin nüshadan bir harf ayrılıyorsa, bu takdirde

sana 'Bu kitabı dinledim' demen caiz değildir; zira sen o kitaptakini dinlememiş olabilirsin. Bu bakımdan ezberlememişsen ve güvendiğin sahih bir nüsha elinde yoksa -ki okuduğunu onunla karşılaştırasın- o zaman bunu dinlediğini nereden bileceksin? Oysa **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyin ardına düşme! (İsra/36)

Bu zamandaki hadîs şeyhlerinin 'Biz bu kitaptakini dinledik!' sözleri -eğer bizim söylediğimiz şart mevcut değil ise- katıksız bir yalandır. Hadîs dinlemenin en basit şartları; hadîste yapılan bozulmayı sezecek şekilde bir tür ezberleme ile beraber bütün hadîsi kulağıyla dinlemektir. Eğer çocuğun, gafilin ve uykuda olanın duyduklarını, onlardan alıp yazmak caiz olsaydı delinin, beşikteki çocuğun dinlediğini yazmak da caiz olurdu. Sonra beşikteki çocuk bâliğ olduğu, deli de iyileştiği zaman, daha önce dinlediklerine binaen hadîsleri dinlenirdi. Oysa bunun caiz olmadığında şüphe yoktur. Eğer böyle bir kimsenin hadîsini dinlemek caiz ise, anne rahmindeki ceninin hadîsini yazmak da caiz olur, beşikteki çocuğun anlamadığı ve hadîsi ezberlemediği için dinlediği hadîs yazılmıyorsa oynayan, dalgın olan, duyduğu hadîsi anlayamayan ve ezberleyemeyen kimsenin hadîsi de yazılmaz. Eğer câhilin biri 'beşikteki çocuğun duyduğu hadîs yazılır!' derse, bu cahil, anne rahmindeki ceninin duyduğu hadîsi de yazsın!

Eğer 'anne rahmindeki cenin sesi işitmez, beşikteki çocuk ise işitir' diye aralarında bir fark görürse, bu fark fayda vermez. Çünkü sesi değil de hadîsi naklediyor. Bu bakımdan o çocuk erginleştiği zaman 'Ben çocukluğumda hadîs rivâyet edilen bir mecliste bulunmuşum. Benim kulağıma hadîsin sesi gelmiştir. Fakat ne olduğunu bilmiyorum' derse, bu şekildeki bir rivâyetin sahih olmadığında şüphe yoktur ve buna birşey katmak da katıksız yalandır. Eğer Arapça bilmeyen bir Türk'ün, mânâsız bir ses işittiğinden dolayı hadîs dinlediğini kabul etmek caiz olsaydı, o vakit beşikteki çocuğun hadîs dinlemesinin ispatı da caiz olurdu. Böyle bir iddia ise katmerli cehalettir. Bu nereden alınıyor? Acaba hadîs dinlemenin şu hadîs-i şeriften başka istinad ettiği bir delil var mıdır?

Allahü teâlâ benim sözümü dinleyip ezberleyen ve ezberlediği gibi de başkasına nakleden kimseyi sevindirsin. 21

Acaba dinlediğinin mânâsını bilmeyen bir kimse nasıl dinlediğini dinlediği gibi başkasına nakledebilir? Bu tür gurur, gurur çeşitlerinin en fâhişidir. Bu, günün insanları bu gurura müptelâ olmuştur. Eğer zamanımızın insanları dikkat ederlerse, çocukluğunda hadîs dinleyenlerden başka hadîs âlimi göremezler. Ancak muhaddislerin bu hususta sosyal mevkileri ve makbuliyetleri olduğundan, miskinler bu şartları onların ileri sürmelerinden korkuyorlar. Dolayısıyla ders halkalarında hazır bulunanların azalmasından, ve sosyal mevkilerinin düşmesinden korkuyorlar! Bu şartlar kabul edilirse dinlemiş oldukları hadîslerin de azalmasından korkuyorlar! Hatta o muhaddisler bu şartlar ileri sürüldüğü takdirde çoğu zaman şarttan mahrum kalacak ve rezil olacaklardır. Bunun için onlar şöyle bir şart koydular: Hadîsi nakledenin kulağına sadece bir gürültünün gelmesi yeterlidir. İsterse duyduğunun ne olduğunu anlamasın!

Hadîs dinlemenin sıhhatli olup olmaması muhaddislerin sözlerinden anlaşılmaz. Çünkü bu husus onların ilmine dahil değildir. Aksine bu husus, fıkıh usulünü bilen âlimlerin ilmine dahildir. Bizim söylediğimiz ise, usûl-i fıkıh kanunlarında kesin bir hükümdür. İşte bu kimselerin gururudur bu! Eğer

onlar tam şartına riayet ederek hadîs dinlemiş olsaydılar bile, yine de sadece nakille iktifa ettiklerinden, rivâyet ve isnadların derlenmesi hususunda ömürlerini çürütüp, dinin mühim meselelerinden yüz çevirdiklerinden ve hadîslerin -mânâlarının mârifetine vâkıf olmadıklarından ötürü mağrurdurlar. Onların yaptıkları hiçbir şey ifade etmez, hadîsten âhiret yolunda gitmek kastedilir. Bazen kişiye hayatı boyunca bir hadîs kâfi gelir. Nitekim hadîs şeyhlerinin biri bir mecliste ilk rivâyet edilen hadîsin **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi olduğunu rivâyet ediyor:

'Kişinin kendisini ilgilendirmeyeni terketmesi İslâmının güzelliğindendir'. Bunun üzerine oradakilerden biri kalktı ve dedi ki: 'Bu hadîs bana kâfidir. Onu hazmedeyim de sonra başkasını dinleyeyim'. İşte gururdan sakınan akıl sahiplerinin hadîs dinlemesi böyle idi.

Başka bir grup vardır; nahiv, lûgat, şiir, lügatin garib maddelerinin ilmi ile meşguldürler. Bununla mağrur olmuşlardır. Allah'ın kendilerini affettiğini ve dinin ayakta Kitab ve Sünnet'le, Kitab ve Sünnet'in de lûgat ve nahiv ilmiyle ayakta durduğunu zannederler. Kendilerini de ümmetin âlimlerinden sanırlar. Bu kimseler hayatlarını nahvin incelikleriyle, şiirle, lûgatin gariblerini araştırmakla geçirdiler. Bunların misâli, bütün hayatını yazıyı öğrenmek, harfleri tashih etmek ve güzelleştirmekle geçiren bir kimsenin misali gibidir. Bu kimseler, ilimlerin ancak yazma ile ezberlenmesinin mümkün olduğunu idda ederler ve dolayısıyla yazıyı öğrenmek ve tashih etmek gerekir derler. Eğer bu kimse düşünse bilir ki yazının esasını öğrenmek kâfidir. İster güzel olsun, ister olmasın okunması mümkün bir vaziyette öğrenmesi yeterlidir. Bundan fazlası yeterli miktardan fazla olanıdır. Edîb bir kimse de böyledir. Eğer düşünürse anlar ki Arap dili de Türk dili gibidir, Arap dilini öğrenmek için ömrünü zâyi eden, tıpkı Türk ve Hind dillerini öğrenmek için ömrünü zâyi eden bir kimse gibidir. Arap dili ancak Allah'ın şeriatı onunla nazil olduğu için diğer dillerden ayrılır (ve ehemmiyet kazanır) . Bu bakımdan Arap dilinden, hadîslerin ve Kur'ân'ın garib kelimelerinin çözülebilecek kadarı kâfidir. Nahiv ilminden Hadîs ve Kitabla ilgili miktar kâfidir. Sonsuz derecelere kadar nahivde derinleşmek ise fuzulî bir uğraştır. Sonra eğer kişi bu ilimle iktifa edip şeriatın mânâlarının marifetinden ve şeriatle amel etmekten yüz çevirirse, bu kişi mağrurdur. Hatta bu kişinin misâli, Kur'ân'daki harflerin mahreçlerini tasrih etmek hususunda ömrünü zâyi ederek sadece bununla iktifa etmiş bir kimsenin misâli gibidir; zira harflerden gaye mânalardır. Harfler, ancak zarflar ve edatlardır. Safra denilen hastalığı bertaraf etmek için 'sekencebin' denilen maddeyi içmeye muhtaç olan bir kimse bütün vakitlerini sekencebin içmekte kullanılan kadehin yapılmasına sarfederse, aldanmış cahillerdendir. Nahiv, lûgat, edeb, kırâat, meharic-i hurufatı tedkik etme gururu da böyledir. Bunlarda ne kadar derinleşirse, bunlar için herşeyi bırakıp ne kadar meşgul olursa, farz-ı ayn olan ilimlerden fazla bunların üzerine düşerse, yaptığı gururdur. En üstün olan şey öz ameldir. Onun üstündeki şey amelin mârifetidir.

Bu, ibâdet etmek için önce kabul etmek gibidir. Amelin üstündeki şeye nisbeten öz gibidir. Onun üstünde olan şey, lâfızları dinlemek ve rivâyet yoluyla hıfzetmektir. Bu da mârifete nisbet etmek yoluyla kabuktur. Üstündekine nisbeten özdür. Bunun üstündeki ise lûgat ve nahvi bilmektir. Bunun üstündeki en üst kabuktur. Bunun üstündeki en üst kabuk, harflerin mahreçlerini bilmektir. Bütün bu derecelerle kanaat edenler aldanmışlardır. Ancak bu dereceleri konak edinen, bu derecelere ancak ihtiyacı kadar yükselen ve her birini geçip ötesine giderek amelin özüne varan kimse amelin hakîkatiyle kalbini ve azalarını sorumlu tutar. Hayatını, amellerinin tashihine, riya ve âfetlerden kurtulmaya sarfeder. İşte

şer'î ilimlerden olan ve hizmeti yapılması gereken hedef budur. Diğer ilimler ise, bunun hizmetkârı, vesileleri, kabukları ve buna nisbeten konaklardır. Kim maksada ermemiş ise o mahrum olur. İster yakın konakta bulunsun, ister uzak konakta olsun farketmez. Bu ilimler, şer'î ilimlerle ilgili olduklarından ötürü, bu ilimlerin sahipleri bunlarla aldandı. Tıp, hesap, sanatlar ve şer'î ilimlerden olmadığı bilinen ilimlere gelince, bunların sahipleri, bunlar vasıtasıyla ve sadece ilim olduklarından ötürü mağfirete nâil olacaklarına inanmazlar. Bu bakımdan bu ilimlerle gurura kapılmak, şer'î ilimlerle gurura kapılmaktan daha azdır. Çünkü şer'î ilimler, güzellikte şeriatla ortaktırlar. Nitekim kabulün, güzel olmak hususunda öze ortak olduğu gibi. . . Fakat buradaki esas güzel ve son varılacak noktadır. Diğeri ise en yüce maksuda vardırdığı için güzeldir. Bu bakımdan kim kabuğu maksud edinirse ve onun üzerine çıkarsa onunla aldanmıştır.

Başka bir grubun da fıkıh ilmiyle gururları büyümüştür. Kul ile Allah arasındaki hükmün, mahkeme huzurundaki hükme tâbi olduğunu zannederler ve bu bakımdan hakların defedilmesi hususunda çeşitli hileler düzerler. Mübhem lâfızların tevillerini kötü yaptılar.

Zâhirlerle aldandılar ve yanıldılar. Bu hareket, fetvada yanılmak ve gurura kapılmak türündendir. Fetvada yanılmak, çok vâki olan bir hâdisedir. Fakat bu, sadece akıl sahipleri hariç herkesi kapsamaktadır. Bu bakımdan biz bu hususa birkaç misalle işaret edelim: Onların 'Kadın mehrinden kocasını affettiği zaman, kocası kendisi ile Allah arasında da o mehirden affolunur' fetvaları da bu türdendir. Bu kesinlikle yanlıştır. Koca, bazen hanımına tazyik yapar. Kötü ahlâkıyla onu bunaltır. O da bu baskıdan kurtulmak için mecburen yol arar. Kocasını, bu ahlâksızlığından kurtulmak için affeder. Bu gönülden yapılan bir af değildir.

Nikâh ettiğiniz kadınların mehirlerini seve seve verin! Şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile kendileri size bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin! (Nisa/4)

Görünüşte seve seve vermesi, kalbin seve seve vermesinden farklıdır. İnsan bazen nefsinin sevmediğini kalbiyle ister. İnsan kalbiyle kan aldırmayı ister. Fakat nefsi bundan tiksinir. Nefsin seve seve bağışlaması, karşılıklı bir zaruretten değil de kendiliğinden bağışlamaya müsamaha göstermesidir. Hatta nefis, iki zararın arasında bulunduğu zaman en kolayını seçerse bu, hakikatte bâtını icbar etmekle bir müsaderedir.

Evet! Dünyadaki kadı, kalplere ve gayelere muttali olamaz. O zâhirî duruma bakar. Oysa kadın zâhir bir sebeple mehrini hibe etmeyi kerih görmez. Kalbin ikrahına ise, insanlar muttali olamaz. Fakat ne zaman ki ahkem'ul-hâkimîn kıyâmet günü hükmetmek için hazırlanırsa, bu dünyadaki hüküm ne hesaba katılır, ne de kadının mehrini bağışlaması fayda verir. Bunun için herhangi bir insanın malını almak, ancak o insanın rızasıyla helâl olur. Eğer bir cemaatte birinden mal istenirse, o da halktan utandığı için, dedikodudan çekindiği için vermek zorunda kalırsa -eğer tenhada istenseydi vermezdi- ve mal vermenin zorluğunu, ayıplanmaya tercih ederek istenen malı verirse bu yolda alman mal ile müsadere edilen mal arasında fark yoktur. Çünkü müsaderenin mânâsı; kamçı ile döverek almaktır ki bunun acısı, mal vermekten gelen kalp acısından daha fazla olduğu için nefis en hafif elemi seçer.

Utanılacak bir yerde birinden mal istemek, bedene olmasa bile kalbe kamçı vurmaktır. Allah katında zâhir ve bâtın kamçılamanın arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü bâtın, Allah katında zâhirdir.

Dünya hâkimi ancak kişinin 'Hibe ettim' sözünün zâhirine bakar, hibe edilenin mülkü olduğuna hükmeder. Çünkü dünya hâkiminin kalptekine muttali olması mümkün değildir. Dilinin şerrinden korunmak için veren bir kimse veya zâlimlere ihbar etmesinden korktuğa için veren bir kimsenin verdiği de alan kimseye haramdır. Bu yönden alınan her mal haramdır.

Hazret-i Dâvud'un kıssasında vârid olana bakmaz mısın? Nitekim Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) affedildikten sonra şöyle demiştir: 'Ya rabbî! Ben hasmımı nasıl râzı ederim?' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona helâllik dilemesini emretti. Oysa hasımı ölmüş bulunuyordu. Bunun üzerine Kudüs'ün muallâk taşından onu çağırması emredildi ve Dâvud (aleyhisselâm) dedi ki:

-Ey Urya!

-Buyur! Beni cennetten çıkardın. Benden ne istiyorsun?

-Sana bir işte kötülük yaptım. Onu bana bağışla!

-Dediğin gibi yaptım!

Hazret-i Dâvud da bundan mutmain oldu. Bunun üzerine Cebrâîl Hazret-i Dâvud'a 'Sen Urya'ya yaptığını açıkladın mı?' dedi. Dâvud (aleyhisselâm) 'Hayır!' dedi. Cebrâîl 'O halde dön ve ona yaptığını açıkla!' dedi. Bunun üzerine Dâvud (aleyhisselâm) dönüp yine Urya'ya seslendi.

-Buyur, ey Allah'ın Rasülü!

-Sana karşı zelle işledim.

-Ben sana onu bağışlamadım mı?

-Niçin o günahın ne olduğunu sormuyorsun?

-O günah nedir?

-Şöyle şöyle idi!

Böylece kadınla olan macerayı zikretti ve bunun üzerine Urya'nın sesi kesildi.

-Ey Urya! Bana **cevap** vermeyecek misin?

-Peygamberler böyle yapmadı. Seninle Allah'ın huzuruna varıncaya kadar bu meseleyi erteledim.

Bunun üzerine Dâvud (aleyhisselâm) ağladı ve dövündü. Ta ki **Allahü teâlâ**, âhiret'te Urya'nın kendisini affetmeyi talep edeceğini Dâvud'a va'd edinceye kadar bu durum devam etti. 22

İşte bu kıssadan sana anlaşılıyor ki kalbin isteği olmayan hibe fayda vermez. Kalbin isteği de ancak mârifetle hâsıl olur. Böylece kalbin isteği, ibrası, hibe ve benzeri muamelelerde ancak insan tercihinde serbest kaldığı zaman tahakkuk eder ki istekler onun nefsinden gelsin! Onu hilelerle ilzam etmek suretiyle isteklerini harekete geçirmek makbul değildir. Zekâtı düşürmek için kişinin zekât senesinin sonunda malını zevcesine hibe etmesi, zevcesinin de malı kendisine hibe ettirmesi bu kabildendir. Fâkih der ki: 'Bu hile-i şeriyye ile zekât iskat olmuştur'. 23

Eğer fâkihin bu sözünden gayesi, 'Artık sultan böyle bir kimseden zekât isteyemez. Zekât memuru bu durumda zekâtı alamaz' ise doğru söylemiştir. Çünkü sultanın ve zekât toplayıcıların baktıkları nokta

mülkün zâhiridir. Mülkün zâhiri de ortadan kalkmıştır. Eğer fâkih 'Bu zekâtın sahibi kıyâmette kurtulacaktır ve malı olmayan bir kimse gibi veya zekâtı düşürmek maksadıyla değil de ihtiyacını gidermek maksadıyla malını satan bir kimse gibi olacaktır' zannına kapılırsa, dinin hikmetini ve zekâtın sırrını bilmek hususunda pek büyük bir cehalete sahiptir; zira zekâtın sırrı, kalbi cimrilik rezaletinden temizlemektir. Çünkü cimrilik helâk edicidir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Üç şey vardır helâk ederler; İtaat edilen cimrilik, arkasından gidilen hevâ-i nefis ve kişinin nefsini beğenmesi!

Cimriliğine ancak yaptığından dolayı itaat olunmuştur. Yaptığını yapmadan önce cimriliğinin itaati yapılmamıştır. Bu bakımdan bu kimsenin helâk olması, kurtulmasına vesile olacağını zannettiği birşey ile tamam oldu. Çünkü **Allahü teâlâ** onun kalbine muttalidir. Onun mal sevgisini, mala karşı olan hırsını bilmektedir. Mal hırsından dolayı öyle bir mertebeye varmıştır ki hileleri ihmal edebilir ve böylece cehalet ve gururla cimrilikten kurtuluş yolunu nefsi için kapatmış olur!

Mesâlih-i âmme'ye (sosyal hizmetlere) tahsis edilen ihtiyacı kadar fakihe ve başkasına **Allahü teâlâ**'nın mübah kılması da bu kabildendir. Mağrur olan fakihler, nefsin istekleri, fuzuli şeyler, şehvetler ve zarurî ihtiyaçlar arasında ayırım yapmazlar. Hatta oburluklarının tamamlayıcısı olan herşeyi ihtiyaç olarak görürler. Oysa bu görüş katıksız aldanıştır. Dünya, kulların ibâdet ve âhiret yolculuğundaki ihtiyaçları için yaratılmıştır. Bu bakımdan kulun dinine ve ibâdetine yardım eden herşey kulun ihtiyacı sayılır, ondan başkası ise kulun fuzulî isteği ve şehvetidir. Eğer biz bu gibi meselelerde fakihlerin aldanışlarını anlatmaya devam edersek, ciltler dolusu kitaplar yazmamız gerekir. Bundan gaye bu husustaki bütün misalleri zikretmek değil, cinsleri tanıtan birkaç misale dikkati çekmektir; zira bütün misalleri zikretmek oldukça uzar.

6) Kitab 'ul-İlim'de geçmişti.

7) Daha önce geçmişti.

8) Kitab'ul-İlim'de geçmişti.

9) Daha önce geçmişti

10) Daha önce geçmişti

11) Daha önce geçmişti.

12) Daha önce geçmişti.

13) Daha önce geçmişti.

14) Daha önce geçmişti

15) İstihâze: Kadından -hayızda **üç** günden az ve on günden fazla- gelen ve nifasta kırk günü aşan kandır. (Nûr'ul-İzah)

16) Bu tâbirler, cedelî tabirlerdir. İzahı cedel ilmi diye bilinen münâzara ilmi'nde geçer.

17) İmâm-ı Ahmed, Tahavî, İbn Ebî Asım, Ruyanî, (Bureyde'den) ; 'Bu ümmetin en hayırlısı benim peygamber olarak gönderildiğim nesildir. Sonra onları tâkip eden ve arkalarından gelen nesildir', İbn Ebî

Şeybe, Amr b. Şurahbil'den 'Sonra onları takip eden, sonra onları takip eden, sonra onları takip edenler' şeklinde rivâyet etmiştir. İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim, Müzeni ve İbn Mâce de aynı şekilde rivâyet etmişlerdir.

18) Kitab'ul'İlim' de geçmişti.

19) Daha önce geçmişti

20) İmâm-ı Ahmed, Buharî ve Müslim, (Usâme b. Zeyd'den)

21) Sünen sahipleri ve İbn Hıbbân, (Zeyd b. Sâbit'ten)

22) Hakîm-i Tirmizî, Nevadir; İbn Ebî Hâkim, (Enes'ten zayıf bir senedle)

23) Ticaret zekâtının şartlarından biri de bir sene o malın sahibinin elinde bulunmasıdır. Eğer senenin sonunda başkasına hibe ederse o maldan zekât verme mükellefiyeti kalkar. Ancak mal yeni sahibinin elinde bir sene kaldıktan sonra, zekâtı **ikinci** sahibi tarafından verilir. İmâm Gazâlî böylebir hile ile zekâtın düşmesini sağlamanın haram olduğunu, sahibinin ise kıyâmette zekât vermemenin cezasını çekeceğini söylemektedir.

2-İbâdet ve amel erbâbı

İkinci sınıf ibâdet ve amel erbâbıdır. Bunlardan mağrur olan birçok grup vardır. Onlardan bir grubun gururu namazdadır. Başka bir grup Kur'ân okumada, diğer bir grup hac konusunda, başka bir grup gazâya gitmek, diğer bir grup zâhidlik hususunda gurura kapılır. Böylece her biri amelin yollarından biriyle meşguldür, akıllıları hariç, bunların hiçbiri gururdan kurtulmuş değildir. Akıl sahipleri de pek azdır. Bu bakımdan onlardan bir grup farzları ihmal etmişlerdir, fazilet ve nafile ibâdetlerle meşguldürler. Bazen faziletlerde o kadar ince eleyip sık dokurlar ki, haddi aşıp israfa bile kayarlar. Tıpkı abdest hususunda vesveseye düşüp bu hususta mübalâğa eden ve şer'î fetvada temizliğine hükmedilen suya razı olmayan bir kimse gibi. . . Bu kimse necaset hususunda uzak ihtimalleri yakın sayar. Fakat iş helâl yemek hususuna geldiği zaman, ihtimalleri uzak sayar. Bazen de katıksız haram yer. Eğer su hakkındaki ihtiyati yemek hakkında da olsaydı, durumu ashâb-ı kirâmın durumuna daha fazla benzemiş olurdu; zira Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hristiyan bir kadının testisinde bulunan su ile abdest aldı. Oysa o su için necaset ihtimali de sözkonusu idi. Halbuki Hazret-i Ömer, harama girmek korkusundan helâlin birçok çeşitlerini terkederdi.

Sonra bu gruplardan su dökmekte israfa kaçanlar vardır. Oysa böyle yapmak yasaklanmıştır. 24 Bazen de namazı zâyi edecek, vaktinden çıkaracak kadar abdesti uzatır. Namazı vaktinden çıkarmasa dahi yine mağrurdur. Çünkü vaktin öncesinde namaz kılmanın faziletini elden kaçırmaktadır. Eğer bu fazileti elden kaçırmasa yine mağrur sayılır. Çünkü suda israf yapmaktadır. Eğer suda israf yapmazsa yine mağrurdur. Çünkü herşeyin en azizi olan ömrünü zayi etmektedir. Hem de ihtiyaç olmayan bir yerde. . . Ancak **şeytan** halkı Allah'a giden yoldan parlak bir yol ile meneder. İbâdet edenleri ibâdetten ancak ibâdet süsünü verdiği şeylerle meneder. Böylece onları bu gibi şeylerle Allah'tan uzaklaştırır!

Diğer bir grup namaza niyet etmek hususunda vesveseye kapılmıştır. **Şeytan**, doğru dürüst bir niyet etmesi için rahat bırakmaz. Cemaati kaçırsın diye, durmadan niyette vesvese yaptırır. Dolayısıyla namaz vaktinden çıkar. Eğer tekbir getirse bile, tekbirden sonra niyetinin doğru olup olmaması

hususunda tereddüt eder. Bazen de tekbir hususunda vesveseye düşerler. Hatta şiddetli ihtiyattan dolayı tekbir sigasını bozarlar. Bunu namazın başlangıcında yaparlar. Sonra namaz boyunca gaflete dalarlar. Hiçbir zaman namazın içinde kalp huzurunu sağlayamazlar ve bu yaptıklarıyla mağrur olurlar. Namazın başlangıcında niyetin tashihi hususunda kendilerini yordukları ve bu yorgunluk ve ihtiyattan dolayı halk tabakasından ayrıldıkları için Allah katında hayırlı olduklarını zannederler.

Diğer bir grup Fatiha'nın ve diğer zikirlerin harflerini mahreçlerinden çıkarmak hususunda vesveseye kapılırlar. Durmadan şeddeler hususunda ihtiyatlı hareket ederler. Dad ile Zâ harfinin arasındaki fark ve namaz boyunca harflerin mahreçlerini tashih ile meşgul olurlar. Onların bundan başka bir hedefleri yoktur. Bundan başkasını düşünmezler. Kur'ân'ın mânâsından gâfil, Kur'ân ile nasihatlenmekten habersiz, anlayışlarını Kur'ân'ın sırlarına sarfetmekten uzaktırlar. Bu tür gurur, gurur türlerinin en çirkinidir; zira halk, Kur'ân'ın okunması hususunda ve harflerin mahreçlerini tahkik etmek yönünden ancak normal konuşmalarında telâffuz ettikleri şekilde mükelleftirler. 25

Bu kimselerin misâli, sultanın huzuruna mektup getiren ve o mektubu olduğu gibi okumakla görevli olan bir kimsenin misâli gibidir. Mektubu getiren mektubu okumaya başlar. Harflerin mahreçlerine dalar, tekrarlar ve yine tekrarlar. Bütün bunları yaparken mektubun maksadından ve meclisin hürmetini gözetmekten gafildir. Böyle bir kimse hakkında siyasetin icra edilmesi ve tımarhaneye gönderilmesi en uygun hükümdür. Bunun akılsızlığına hükmetmek yerinde bir hüküm olur!

Başka bir grup da Kur'ân'ı süratle okumalarıyla gururlanırlar. Kur'ân'da oldukça süratle yürürler. Bazen bir gün bir gecede bir hatim indirirler. Bunlardan birinin dili Kur'ân okur, fakat kalbi isteklerinin derelerinde yuvarlanmaktadır; zira bu kimse Kur'ân'ın mânâlarını düşünmez ki Kur'ân'ın yasaklarıyla nefsine çeki düzen verip ibret alsın, Kur'ân'ın emirleri yanında durup yasaklarına riayet etsin! Kur'ân tilâveti bahsinde, tilâvet-i Kur'ân'dan gaye olan daha nice şeylere riayet etmez. Öyleyse bu kimse mağrurdur. Kur'ân'ın inzalinden (indirilişinden) gayenin Kur'ân'dan gâfil olmakla beraber kemküm etmektir zanneder. Bunun misali, efendisi kendisine mektup yazmış bir kölenin misaline benzer. O mektupta emir ve yasaklara işaret edilmiştir. Buna rağmen köle, mektubu anlamaya ve içindeki emirleri yerine getirmeye çalışmaz, mektubu ezberlemeye çalışır, efendisinin kendisine emrettiğinin hilâfına hareket eder. Ancak hergün yüz defa mektubu okur. Bu köle cezaya müstehaktır. Ne zaman ki mektuptan gayenin bu olduğunu zannederse mağrurdur. Mektub unutulmasın, ezberlensin diye okunur. Ezberlenmesi de mânâsı içindir. Mânâsı da kendisiyle amel edilmek içindir. İçindekilerden faydalanmak için okunur. Bazen kişinin güzel sesi olur. Onu okur, ondan zevk alır. Zevk almasıyla mağrur olur. Zanneder ki bu, **Allahü teâlâ**'yla yapılan münâcattan ve kelâmını dinlemekten gelen bir lezzettir. Oysa bu zevk onun sesinde vardır. Eğer nağmelerini bir şiir okumak veya başka bir kelâm okumak suretiyle evirip çevirse, mutlaka ondan da o zevki alır. Öyleyse bu kimse kalbini teftiş edip, onun zevkinin Allah'ın kelâmının, güzel nazım ve mânâlarından mı geldiğini yoksa sesinden dolayı mı geldiğini anlamalıdır. Bilmediği takdirde aldanmıştır.

Diğer bir grup oruç tutmakla mağrurdurlar. Bazen bütün sene veya mukaddes günlerde oruç tutarlar. Oysa bu oruçlu günlerde dillerini gıybetten, kalplerini riyadan, midelerini iftar zamanlarında haram yemekten, dillerini bütün gün boyunca fuzulî hezeyandan korumamaktadırlar, buna rağmen

kendileri için hayır umarlar. Farzları ihmal eder, nafilenin peşinden koşarlar, sonra onun da hakkını vermezler. Bu ise gururun katmerlisidir.

Diğer bir grup haclarıyla mağrur olmuşlardır. Zulmen aldıkları malları geri vermeden, borçlarını edâ etmeden, anne ve babalarının rızasını almadan ve helâl azık edinmeden hacca giderler. Farz haccı yaptıktan sonra bile bunu yaparlar. Yollarda namazı ve farz vazifeleri zâyi ederler. Elbise ve bedenin temizliğinden âciz olurlar. Zâlimlerin haracına mâruz kalırlar ve o harac kendilerinden alınır, Yolda gevezelik yapmak ve kavga etmekten sakınmazlar. Bazen de bazıları haramı toplar ve yolda arkadaşlarına yedirir. Bununla riya ve gösteriş arzusundadır. Dolayısıyla önce haram kazanmak suretiyle Allah'a isyan eder, sonra onu arkadaşlarına yedirmek suretiyle isyan eder. Bu bakımdan ne helâlinden edinmiş, ne de hakkı olan yere sarfetmiş olur. Sonra kötü ahlak ve sıfatlarla, bozuk kalple Allah'ın beytine (Kabe'ye) varır. Varmadan önce gereken temizliğini yapmamıştır. Buna rağmen, rabbinin katında hayır işlediğini zanneder. O halde böyle bir kimse mağrurdur.

Başka bir grup da emr-i bi'l-mâruf nehy-i an'il-münker'i yapmak ve irşadda bulunmak yoluna başlamıştır. Halkın durumunu hor görür, onlara hayrı emreder, kendi nefsini unutur. Halka hayrı emrettiği zaman şiddete başvurur. Reis ve baş olmak talebinde bulunur. Bir münkeri işlediği zaman, başkası tarafından ikaz edildiğinde öfkelenir ve der ki: 'Ben irşad ediyorum. Sen nasıl beni ikaz ediyorsun?' Halkı namaz için camide toplar, geç geleni en galiz söz ile azarlar. Oysa gayesi, riyakârlık ve baş olmaktır. Eğer kendisi değil de başkası aynı şeyi yaparsa mutlaka ona hased edip kıskanır.

Onlardan ezan okuyup ve ezanını sadece Allah için okuduğunu sanan da vardır. Oysa başkası gelip onun bulunmadığı zaman ezan okursa, ezan okuyanın başına kıyâmeti koparır ve der ki: 'Neden benim hakkımı alıyorsun? Neden benim mertebemi elimden almak istedin?' Böylece herhangi bir caminin imamlığını üzerine alır, hayır işlediğini zanneder. Oysa gayesi 'filân caminin imamıdır' dedirtmektir. Eğer başkası ondan önce gelip imamlığa geçerse, kendinden daha muttaki ve daha bilgin olsa da, yine de bu hareket ona ağır gelir.

Diğer bir grup, Mekke veya Medine'de kalırlar. Bundan mağrur olurlar. Kalplerini murakebe etmez, zâhir ve bâtınlarını temizlemezler. Oysa kalpleri memleketlerine bağlıdır. Ancak kalpleri 'filan adam Mekke de mücavirdir' diyenin sözüne iltifat eder. Meydan okuyarak der ki: 'Ben şu kadar sene Mekkede kaldım!'

Böyle söylemenin çirkin olduğunu işittiği zaman, açıkça böbürlenmeyi terkeder. Fakat halkın bu durumunu bilmesini arzular! Mekke veya Medine'de kalır, fakat gözünü halkın mallarının kirine diker. Bundan bir şeyler toplarsa, cimrilik eder ve bunu sımsıkı tutar. Nefsi bir fakire verilecek bir lokmaya dahi razı olmaz. Kendisinde riyakârlık, cimrilik veya tamahkârlık belirir. Kendisinde birtakım helak edici sıfatlar meydana gelir. Mekke veya Medine'de mücavir olmasaydı bu helâk edicilerden uzak olacaktı. Fakat övülmenin sevgisi de 'Bu adam Mekkede mücavir olanlardandır' denilmesi, bu rezaletlerle mülevves olduğu halde mücavir kalmayı gerektirmiştir. Böyle bir kimse de mağrurlardandır.

Kendisinde âfet bulunmayan hiçbir ibadet yoktur. Bu bakımdan âfetlerin giriş noktalarını bilmeyen ve o amel ve ibâdetlere itimat eden aldanmıştır. Bunun tafsilâtı ancak İhya-i Ulûm'id-Din'in bütün bahisleri okunursa bilinir. Bu bakımdan namazdaki gurur noktaları namaz bahsinde, hacdaki hac

bahsinde, zekât, Kur'ân okuma ve Allah'a yaklaştırıcı diğer ibâdetleri de tertip ettiğimiz diğer bahislerden öğrenebilir. Şimdi gaye o kitaplarda geçenin hepsine işaret etmektir.

Başka bir grup da mal hususunda zâhidlik gösterdi. Gerek elbisenin, gerek yemeğin en düşüğüyle kanaat edip camileri mesken ittihaz etti. Böyle yapmakla zâhidlerin rütbesine ulaşacağını zannetti. Oysa ilim, vaaz veya mücerred zâhidlikle riyaset sevdasındadır. Bu bakımdan işlerin en kolayını terketti, helâk edicilerin en büyüğüyle donandı. Çünkü felâket bakımından riyaset, maldan daha büyüktür. Eğer riyaseti terkedip malı edinmiş olsaydı selâmete daha yakın olurdu. İşte bu kimse mağrurdur; zira dünyadaki zâhidlerden olduğunu zannetmektedir. Oysa daha dünyanın mânâsını anlayamamış ve bilememiştir ki riyaset dünyanın en yüksek zevkidir. Riyasete tâlib olanın mutlaka münafık, hasedci, mütekebbir, riyacı ve bütün rezaletlerle donanmış olması gerekir. Evet, bazen riyaseti terkeder, halvete çekilmeyi düşünür. Buna rağmen mağrurdur. Zira böyle yapmakla zenginlere karşı böbürlenir, onlarla sert konuşur, onlara hakaret gözüyle bakar, onlar için umduğu ilâhî rahmetten daha fazlasını nefsi için umar! Ameliyle ucb'a kapılır. Bilmediği halde kalbi çirkinliklerin bir kısmıyla sıfatlanır. Bazen de mal kendisine verilir, 'zâhidliğini iptal etti' denmesinden korkarak buna müsamaha etmez. O daima halkın medh ve senâsına taliptir. Oysa bu, dünya nimetlerinin en zevklisidir. Nefsine dünyada zâhid olduğunu gösterir. Oysa mağrurdur. Bununla beraber çoğu zaman zenginleri tâzim edip fakirlere tercih etmekten, kendisine mürid olanlara meyledip kendisini övenlere iltifat ve başka zâhidlere meyledenlerden de nefret etmekten kurtulamaz. Bütün bunlar aldatma ve **şeytan**ın kandırmasıdır. **Şeytan**ın şerrinden **Allahü teâlâ**'ya sığınıyoruz.

Abidlerden bir grup azalarla yapılan amellerde nefislerine fazlasıyla yüklenir. Hatta bazı kere geceli gündüzlü, bin rek'at namaz kılar, Kur'ân'ı hatmeder. Bütün bu yaptıklarında kalbini gözetmez. Riya, kibir, ucub ve diğer helâk edici sıfatlardan nasıl temizleneceğini araştırmaz. Bu ihmalin helâk edici olduğunu bilmez. Eğer bunun helak edici olduğunu bilse bile, nefsi için bunu kabul etmez. Eğer nefsi için bunu kabul etse bile zâhirî amelinden ötürü affedildiğini sanar. Kalbinin durumlarıyla muâheze edilmeyeceğini zanneder. Eğer böyle vehmederse, zâhirî ibâdetlerle hasenatının kefesinin ağır basacağını zanneder. Oysa nerede?!

Takva sahibinin yaptığı bir zerre, akıl sahiplerinin ahlâkından tek bir tanesi, azalarla yapılan amelin dağlar gibi olanlarından daha üstündür. Sonra bu mağrur, halka karşı kötü ahlâklı, sert davranışlı, bâtını kirli olmakla beraber, riyadan ve övgünün sevgisinden de kurtulmamaktadır. Kendisine 'Sen Allah'ın velî dostlarındansın' denildiği zaman, mağrurdur, bununla aldanıp böbürlenir ve buna inanır. Böyle demek onun gururunu daha da artırır. Halkın onu tezkiye etmesini Allah katında sevimli bir kişi olduğuna delil kabul eder. Oysa bilmez ki bu övmek, halkın onun iç âlemindeki çirkinlikleri bilmemesinden ileri gelmektedir!

Başka bir grup da nafilelere fazla düşer. Farzlarla pek fazla ilgilenmez. Onların en çalışkanını kuşluk namazı, gece namazı ve benzeri nafilelerle sevinirken görürsün. Fakat farzdan bir zevk almaz. Farzı vaktin öncesinde kılmaya ilgi göstermez. **Hazret-i Peygamber**'in rabbinden rivâyet ettiği şu hadîs-i kudsîyi unutur:

Bana yaklaşanlar, hiçbir zaman kendilerine farz kıldığım ibâdetin benzeriyle bana yaklaşmamışlardır.

Hayırlar arasındaki tertibi terketmek de şerlerin cümlesindendir. Hatta bazen insana iki farz gerekir. Biri edâ edildiği takdirde diğerini elden kaçırır. Diğeri ise öbürünü elden kaçırmaz veyahut da iki nafile var, birisinin vakti daralır, diğerinin vakti genişler. Eğer burada tertibi gözetmezse aldanmış olur. Bunun benzerleri sayılmayacak kadar çoktur. Çünkü günah açık olduğu gibi, ibadet de açıktır. Muğlak olan durum, farzların tamamını nafilelere takdim etmek gibi, ibadetlerin bazısının bazısına takdim edilmesidir. Farz-ı ayınları farz-ı kifâyelere, yapanı olmayan farzı kifâyeyi de yapanı olan farz-ı kifâyeye takdim etmek gibi. . . Farz-ı ayrıların en mühimini diğerlerine, fevt olanı fevt olmayana takdim etmesi gibi. . . Bu durum, tıpkı anne ihtiyacını baba ihtiyacına takdim etmenin farz olması gibidir; zira **Hazret-i Peygamber**'e şöyle denildi:

-Önce kime iyilik yapayım ey **Allah'ın Rasûlü**?

-Annene!

-Sonra kime?

-Annene!

-Sonra kime?

-Annene!

-Sonra kime?

-Babana!

-Sonra kime?

-Sana en yakın olana ve yakınlık derecesinde onu tâkip edenlere!

Bu bakımdan sılayı rahime en yakınından başlamak uygundur. Eğer hepsi aynı derecede iseler en muhtacından başlamalıdır. Eğer ihtiyaç hususunda da müsavi iseler en muttakîsinden başlamak daha uygundur.

Böylece eğer malı, anne ve babasının nafakası ile hacca yetmiyorsa, buna rağmen hacca gidiyorsa mağrurdur. Anne ve babasının hakkını hacca tercih etmesi uygundur. Bu, daha mühim olan bir farzı, ihtimam bakımından ondan biraz geride kalan bir farza takdim etmek demektir. Böylece kulun üzerinde bir va'd varsa, cum'a'nın vakti de gelmişse, sözünü yerine getirmekle meşgul olmak ile cum'ayı elden kaçırıyorsa bu durumda va'dini yerine getirmekle meşgul olmak mâsiyettir. Her ne kadar sözünü yerine getirmek haddi zâtında ibadet ise de. . .

Elbisesine necaset bulaştığında anne, baba ve ailesine bundan dolayı ağır konuşması da mahzurludur,. Fakat anne ve babaya verilen eziyetin mahzurlu olması, necasetin mahzurlu olmasından daha mühimdir. Mahzurluları ve ibadetleri karşılaştıran misaller sayılmayacak kadar çoktur. Bu bakımdan bütün bu hususlarda tertibi terkeden kimse aldanmıştır. Bu aldanış gayet çetrefillidir. Çünkü hakkında aldanılan şey bazen ibâdet de olur. Ancak ibâdetin mâsiyete dönüşmesini sezmez. Oysa

herhangi bir ibâdet, kendisinden daha mühim bir ibâdetin terkine sebep olduğu zaman, o ibâdet mâsiyete dönüşür.

Üzerinde ibâdetlerden kalp veya zahiri azalarla ilgili zâhir ve bâtın günahlardan birşeyler kalan bir kimsenin mezheb ve fıkhın ihtilaflı meseleleriyle iştigal etmesi de bu cümledendir; zira fıkıhtan gaye; başkasının muhtaç olduğu şeylerin bilinmesidir. Öyle ise kalbinin muhtaç olacağı bir şejdn bilinmesi, kendisine daha evlâ ve uygundur. Ancak baş olma sevdası, böbürlenmenin zevki, akran ve emsali mağlûb etmek ve onların önüne geçmek, kişinin basîretirıi körleştirir. Hatta nefsi ile beraber gurura kapılır. Dinen mühim olan birşeyle meşgul olduğunu zanneder.

24) Tirmizî

25) Bu sırra binaen, selefin hiç birinden böylesine aşırı bir hareket nakledilmemiştir. (İthâfu's-Saâde, VIII/474)

3-Mutasavvıflar

Üçüncü sınıf, mutasavvıflardır. Mutasavvıfların gururu ne kadar da çoktur! Onlardan mağrur olan birçok gruplar vardır. Zamanımızın mutasavvıfları onlardan bir gruptur. Ancak Allah'ın koruduğu bir kimse bundan hariçtir. Onlar elbise, görüntü ve konuşmakla mağrur olmuşlardır. Doğru sûfîler, elbise, görüntü, lâfız, edep, merasim ve ıstılahlarında, sima, raks, taharet, namaz, başeğerek seccadeler üzerinde oturmak, düşünen bir kimse gibi başını koltuğuna almak, derinden nefes almak, konuşmakta sesini alçaltmak ve daha nice şemail ve heyetlerde onlara uymaktadırlar. Fakat bu şeyleri zoraki bir şekilde nefislerine tatbik edip doğru süfîlere kendilerini benzettikleri zaman, kendilerinin de o sûfîlerden olduklarını zannederler. Hiçbir zaman nefislerini mücâhede, riyazet, kalbin murakabesi, bâtın ve zahiri gizli ve açık günahlardan temizlemek hususunda yormazlar. Oysa bütün bunlar tasavvuf konaklarının başlangıcıdır. Eğer bütün bu konakları geçmiş olsaydılar, yine de nefislerim o sadık sûfîler arasında saymaları caiz olmazdı. Nasıl nefislerini sûfilerden sayacaklar? Oysa tasavvufun kenarında bile gezmemişlerdir. Sûfîliğin hiçbir şeyini nefislerine tattırmamışlardır. Aksine harama, şüphelilere ve sultanların mallarına üşüşmektedirler! Bir ekmeğe, bir taneye bile imrenmektedirler. Az bir menfaat için bile birbirlerini kıskanırlar. Bazısı diğerinin namusunu herhangi bir hedefinde kendisine muhalefet ettiği takdirde, yırtıp pay u mal etmektedir. Bunların gururu zahirdir.

Misalleri, ihtiyar bir kadının misâline benzer. Bu ihtiyar kadıncağız, kahramanların ve yürekli muhariblerin isimlerinin padişahlık defterine yazıldığını ve onların her birine memleketin bir parçasının idaresinin verildiğini işitmiş, bu kocakarının nefsi de kendisine memleketin bir köşesinin verilmesine müştak olmuş, o da bir savaş elbisesi giymiş, başına bir miğfer koymuş, kahramanların nağmelerinden birkaç beyit öğrenmiş, o beyitleri onların şivesiyle söylemeye -nefsini zorlaya zorlaya- alışmış, o kahramanların savaş meydanında nasıl böbürlenerek gezdiklerini öğrenmiş, ellerini nasıl salladıklarını öğrenmiş, elbisede, konuşmada, hareket ve hareketsizlikte onların bütün hallerini- öğrenmiş, sonra ismini kahramanlar defterine geçirtmek için ordugâha yönelmiştir. Ordugâha vardığı zaman, arz dîvanına (teftiş heyetine) gönderilmiş, başındaki miğferin, sırtındaki zırhın soyulması ve altına bakılması, bazı kahramanlarla mübareze etmek suretiyle imtihan edilmesi emredilmiştir ki böylece kahramanlıktaki derecesi ölçülmüş olsun. Miğfer ve zırhtan soyunduğu zaman bir de ne görülsün? Zayıf

ve ihtiyar bir kadın. . . Ne zırhı kaldırabilir, ne miğferi. . . Bu bakımdan o kadına denilmiş ki: 'Sen sultan ile istihza etmek, onun huzurundakileri hafife almak ve onlarla dalga geçmek için mi geldin! Bu acûzeyi tutun, filin önüne atın. Akılsızlığından dolayı bu cezayı ona tatbik edin!' Zavallı kadında filin önüne atılır.

İşte yapmacık olarak sûfilik iddia edenlerin hâli de kıyâmette böyle olacaktır. Onların maskeleri kaldırıldığında, yamalı elbiselere ve kisveye bakmayan, aksine sadece kalbin sırrına bakan en yüce hâkimin (Allah'ın) divanına arzolundukların da perişan olacaklardır!

Başka bir grup vardır ki bu gruptan daha fazla gurura kapıldılar; zira elbise ve kıt maişet hususunda ehl-i tasavvuf'a uymak bu gruba pek zor geldi. Oysa bunlar, sufi görünmek istediler. Tasavvuf ehlinin kisvesiyle kisvelenmenin zorunlu olduğunu hissettiler.

Dolayısıyla, ipekliyi, ibrişimi terkettiler. Fakat güzel olan yamalı elbiseler, kıymetli fotalar, boyalı seccadeler edindiler. Kıymetçe ipekli ve ibrişimden daha üstün olan elbiseler giydiler. Onlar sadece elbisenin yamalı olmasıyla, boyasıyla sûfi olacaklarını zannettiler. Gerçek mutasavvıfların devamlı elbiselerini yıkamakla uğraşmamak, kalp murakabesini tam yapmak için elbiselerini boyadıklarını zannettiler. Oysa sûfîlerin yamalı elbiseyi giymelerinin hikmeti; onların elbiselerinin fazla kullanılmaktan yırtılmış olmasıydı. Mecburen yamalı giyerler. Böylece yeni elbise giymeye ihtiyaç vâki olmazdı.

Kıymetli fotayı parça parça yapıp parçalarını (renkli iplikle) dikmeye gelince, bu onların âdetine nereden benziyor? Bu grubun ahmaklığı, ahmaklıkta bütün mağrurların ahmaklığından daha açıktır; zira bu mağrurlar, nefis ve kıymetli elbiseler giyer, lezzetli yemekler yer, en iyi şekilde yaşarlar. Sultanların mallarını yerler. Zâhirde bile günahlardan sakınmazlar. Bâtında ise, hiç sakınmazlar. Bütün bunlara rağmen nefisleri için hayır umarlar. Bunların şerri halk tabakasına sirayet eden şerlerdendir; zira bunlara uyan helâk olur. Bunlara uymayanların ise, tasavvuf ehlinin tümü hakkında akideleri bozulur ve bütün tasavvuf ehlinin böyle olduğunu zannederler. Dolayısıyla doğru olan mutasavvıflar hakkında da kötü dil kullanırlar. Bütün bunlar hakikî mutasavvıflardan olmayıp zâhirde kendini onlara benzetenlerin uğursuzluğundan ve şerrinden ileri gelir!

Başka bir grup da marifet ilmine, hakkın müşahedesine, makam ve hallerden geçtiğini, ayn-ı şuhud'da daim bir şekilde bulunduğunu, kurbete (yakınlığa) vâsıl olduğunu iddia eder. Oysa bunları ancak lâfızlarla ve isimlerle tanırlar. Çünkü birkaç kelimeyi ezberlemiş, durmadan onları tekrar ederler. Zannederler ki bu kelimeleri bilmek, başlangıcın ve sonun ilminden daha yücedir. Bu kimse, fakihlere, tefsir âlimlerine, muhaddislerin ve ulemanın diğer sınıflarına bile hakaret gözüyle bakar. Halk tabakası nerede kaldı?! Hatta çiftçi çiftini, örücü örgü sanatını bırakır, belirli günlerde bu lafazanların arkasına takılır. Onlardan o müzeyyef kelimeleri öğrenir. Sanki vahiyden konuşuyormuş gibi o kelimeleri tekrar edip durur. Sanki sırların sırrından haber veriyormuş gibi bir poza bürünür. Bununla bütün âbid ve âlimleri hakir görmeye başlar. Bu bakımdan âbidler hakkında 'Onlar, nefsini yoran işçilerdir'. Alimler hakkında da 'Onlar Allah'tan haber vermekle hakikatten perdelenmişlerdir' der. Nefsi için de 'hakka vasıl olduğunu' iddia eder. Allah'ın dergâhına yakın olanlardan bulunduğunu söyler. Oysa Allah katında münafık ve facirlerden, basiret sahiplerinin katında da ahmak ve cahillerdendirler. Hiçbir ilme hakkıyla

vakıf olmamış, hiçbir kötü huyunu temizlememiş, hiçbir amelini murakabe etmemiş, hevâ-i nefsine tâbi olmaktan, hezeyanları öğrenmekten başka hiçbir kalbî murakabede bulunmamıştır.

Başka bir grup ibâhîliğe (herşeyi helâl görmeye) düşmüş, şeriatın sergisini katlayıp toparlamış, ahkâmı tamamen bir kenara itmiş, helâl ve haramı aynı seviyede görmüşlerdir. Bunlardan bazısı 'Allah benim amelime muhtaç değildir. O halde ben nefsimi neden yorayım' demektedir.

Bazısı da 'İnsanlar kalplerini şehvetlerden ve dünya sevgisinden temizlemekle mükellef kılınmışlardır. Oysa böyle yapmak muhaldir. Bu bakımdan insanlar (Allah tarafından) mümkün olmayan bir şeyle mükellef kılınmışlardır. Bu teklif ile ancak tecrübe sahibi olmayan bir kimse aldanabilir. Biz ise denedik ve bunu yapmanın muhal olduğunu idrâk ettik!' der. Oysa bu ahmak bilmez ki insanlar, şehvet ve öfkeyi temelinden kalbinden söküp atmakla değil, ancak şehvet ve öfkenin maddesini sökmekle mükellef kılınmışlardır. Öyle ki şehvet ve öfke, akıl ve şeriatın hükmüne râm olacak dereceye gelmelidir.

Bu ahmaklardan bazıları da şöyle der: 'Azalarla yapılan amellerin bir kıymeti yoktur! Önemli olan kalptir. Bizim kalplerimiz Allah sevgisiyle mest olmuştur. Allah'ın marifetine varmıştır. Biz dünyaya ancak bedenlerimizle dalıyoruz. Kalplerimiz ise rububiyet huzurunda durmakta. . . Bu bakımdan biz kalplerimizle değil, zâhirlerimizle şehvetlerimizle beraberiz'.

Bu zavallılar, halk derecesinden yükseldiklerini, nefsi, bedenî amellerle temizlemekten müstağni olduklarını, şehvetlerin kendilerini Allah'ın yolundan, kuvvetlerinden ötürü alıkoymadığını iddia ederler. Dolayısıyla nafilelerinin derecesini, peygamberlerin derecesinden daha üstün görürler; zira peygamberleri (aleyhisselâm) bir tek hata bile Allah'ın yolundan geciktirir. Hatta onlar o hata için ağlar ve arka arkaya birkaç sene matem tutarlar.

Kendisini sûfîlere benzeten ibahiyeci (herşeyi helâl gören) lerin gurur sınıfları sayılamayacak kadar çoktur. O yanlışlık ve vesveselerle **şeytan** onları aldatır. Çünkü onlar ilmi güzelce elde etmeden önce mücahedeye başlamışlardır. Çünkü onlar dinde ve ilimde gelişmiş, önder olmaya elverişli olan bir mürşide uymamaktadırlar. Bunların sınıflarını saymak oldukça uzar.

Başka bir grup, bunların hududunu da aşmıştır. Amellerden sakınmış, helâli aramış, kalbin teftişiyle meşgul olmuştur. Hatta bu gruptan biri zühd, tevekkül, rıza ve sevgi'den birçok makamlara vâsıl olduğunu iddia eder. Oysa bu makamların hakikatine, şartlarına, alâmetlerine ve âfetlerine vâkıf değildir. Bunlardan bazıları da Allah için vecde kapıldığını ve muhabbet sıfatına sahip olduğunu iddia eder. İddia eder ki Allah ile mestolmuştur. Halbuki Allah hususunda **bid'at** ve küfür olan bazı karartılar ve hayalleri tahayyül etmiştir. Dolayısıyla Allah'ı tanımadan önce Allah'ın muhabbetini iddia etmiştir. Sonra bu kimse Allah'ın hoşuna gitmeyen şeyleri yapmaktan, nefsinin hevasını Allah'ın emrine tercih etmekten, halktan utanarak bazı emirleri terketmekten vazgeçmez. Eğer tek başına bulunsaydı, Allah'tan utanarak o emirleri terketmezdi. Bütün bu yaptıklarının Allah sevgisine zıd düştüğünü bilmezdi. Bazıları da kanaat ve tevekküle, arada sırada meyleder, azıksızca çöllere dalar ki tevekkül davasını tasfiye etsin! Böyle yapmanın selef ten ve sahabeden nakledilmemiş bir **bid'at** olduğunu bilmez. Oysa **selef** tevekkülü kendisinden daha iyi biliyordu. Oysa onlar tevekkülün ruhunu tehlikeye atmanın, azığı terketmek mânâsına geldiğini düşünmemişlerdir ve tevekkül kelimesinden bu mânâyı çıkarmamışlardır. Aksine onlar azığa değil, Allah'a tevekkül ettikleri halde azıklanırlardı. Bu zavallı ise, sebeplerden

herhangi birine tevekkül ettiği ve güvendiği halde azığı çoğu zaman terkeder. Kurtarıcı makamlarda gurur bulunmayan ve o gururla mağrur olmayan bir kavim yoktur. Biz âfetlerin giriş noktalarını kitabın Münciyat (Kurtarıcılar) bölümünde zikretmiştik. Burada anlatılmasına gerek yoktur.

Diğer bir grup da gıda hususunda nefsini oldukça dara sokmuştur. Hatta gıdadan katıksız helâli talep etmiş, fakat kalbin bu tek hasletinin dışında azaların kontrolünü ihmal etmişlerdir!

Bunlardan bazıları vardır ki, yemeğinde, elbisesinde, meskeninde helâli ihmal etmiştir. Bunun dışındaki şeylere, derinliğine dalmaya başlamıştır. Miskin bilmez ki sadece helâli talep etmekten ötürü, kul Allah'ın rızasına vasıl olamaz ve yine helâli talep etmeksizin diğer amellerden de Allah razı olmaz. Aksine **Allahü teâlâ** ondan ancak bütün ibâdet ve günahları kontrol ettiği takdirde razı olur. Bu bakımdan bu işlerin bazısının kendisine kâfi geldiğini ve kendisini kurtardığını zanneden kimse aldanmıştır.

Diğer bir grup da güzel ahlâk, tevazu, müsamahakârlık iddia eder! Dolayısıyla sûfîlere hizmet etmeye koyulmuşlar, bir kavmi bir araya getirmiş ve onların hizmetiyle kendilerini mükellef kılmışlar, bunu da riyasetin ve mal toplamanın tuzağı yapmışlardır. Bu grubun gayesi tekebbürdür. Oysa gayelerinin şefkat etmek olduğunu söylerler. Esas gayeleri kendilerine tâbi olacak insanları toplamaktır. Oysa hedeflerinin hizmet ve başkalarına tâbi olmak olduğunu söylemektedirler. Sonra onlar haramdan ve şüphelilerden topluyorlar ve toplamış olduklarını halka yediriyorlar ki etbaları çoğalsın, hizmet ediyorlar ki isimleri yayılsın.

Bazıları da sultanların mallarını alır, sûfîlere infak eder. Bazıları bu malları hac yolunda sûfîlere infak etmek için alır ve gayesinin sevap veya infak olduğunu iddia eder. Bütün bu sınıfları bu yanlışlara sürükleyen sebep riyakârlık ve şöhrettir. Bunun böyle olduğunun alâmeti, zâhirde ve bâtında Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri ihmal etmeleri, haramı alıp infak etmeye rıza göstermeleridir. Hac yolunda hayır için haram yediren bir kimsenin misâli, Allah'ın mescidlerini tâmir edip insan pisliğiyle sıvayan bir kimseye benzer. Bu kimse de böyle yapmaktan gayesinin mescidleri tamir etmek olduğu iddia eder.

Başka bir grup da mücâhede, ahlâkları temizleme, nefsi ayıplarından arındırma ile meşgul olmuşlar ve bu hususlarda oldukça derine inmişlerdir, Bu bakımdan nefsin ayıplarını araştırmayı, hilelerini bilmeyi kendilerine ilim ve sanat edinmişlerdir. Bunlar, hallerinde nefsin ayıplarını araştırmakla meşguldürler. Bu bakımdan derler ki 'Şu, nefis hakkında ayıptır. Bunun ayıp olduğunu bilmemek de ayıptır. Ayıp oluşuna iltifat etmek de ayıptır' ve böylece bu hususta, öğrenilmesinde vakitlerin zayi olması sözkonusu olan zincirleme kelimelerle âdeta sarhoş olmaktadırlar. Oysa hayatı boyunca ayıpları tedkik ve ilaçlarının ilmini yazmakla meşgul olan bir kimse, tıpkı haccın engellerini ve âfetlerini tedkik etmekle meşgul olan, haccm yoluna gitmeyen bir kimse gibidir. Bu kimsenin sadece tedkiki kendisine bir fayda sağlamaz.

Başka bir grup da bu mertebeyi geçmiş, yolun sulûküne başlamış, kendilerine mârifet kapıları açılmıştır. Onlar mârifetin başlangıçlarından herhangi bir kokuyu kokladıkları zaman hayrete kapılıp bununla sevinirler. Bu kokunun garabeti kendilerini şaşkınlığa sevkeder. Kalplerini buna iltifat etmeye bağlarlar. Bu hususta düşünmek, bunun kapısının kendilerine nasıl açıldığını ve başkasına nasıl kapandığını araştırmakla uğraşırlar. Bütün bunlar gururdur; zira **Allahü teâlâ**'nın yolunun acaiplikleri

sonsuzdur. Eğer her acaiplikle beraber durup onunla uğraşırsa adımları kısalır, maksada varmaktan mahrum olur. Bunun misâli, bir sultanı görmek isteyen, sultanın bahçesinin kapısında durup içinde rengarenk çiçekler bulunan bir bahçe gören ve bundan önce bu bahçenin benzerini görmeyen, dolayısıyla durup o bahçeyi hayran hayran seyreden, sultan ile görüşme vakti geçip gidinceye kadar sarhoş bir şekilde bahçeye bakan bir kimsenin misâli gibidir.

Başka bir grup da bunları dahi aşmışlardır. Allah yolunda üzerlerine akan nûrlara ve kendileri için müyesser olan ilâhî atiyyelere iltifat etmemişler, bunlara sevinmenin hududuna bile yaklaşmamışlar, iltifat etmedikleri gibi, durmadan seyrine devam etmişler, sonunda bârigâh-ı izzete yaklaşmışlardır. Dolayısıyla **Allahü teâlâ**'nın yakınlığının hududuna varmışlardır. Burada Allah'a vasıl olduklarını sanarak durmuşlar ve yanılmışlardır; zira **Allahü teâlâ**'nın nûrdan yapılmış yetmiş perdesi vardır. Sâlik yolda bulunan bu perdelerin birisine vardığı zaman Allah'a vardığını sanar. Hazret-i İbrahim'in sözünde buna işaret vardır; zira **Allahü teâlâ** Hazret-i İbrahim'den haber vererek şöyle buyuruyor:

Üzerine gece çökünce bir yıldız gördü. 'Bu muymuş benim rabbim?' dedi. (En'âm/76)

Buradaki yıldızdan parlayan cisim kastedilmiyor; zira Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) yıldızların bir tane değil, çok olduğunu biliyordu. Cahiller bile yıldızların ilâh olmadığını bilmektedirler. Bu bakımdan cahil köylüyü bile kandırmayan yıldız Hazret-i İbrahim'i nasıl kandırabilir? Yıldızdan murad, Allah'ın perdelerinden olan nurlardan bir nûrdur. Bu nûr, sâliklerin yolu üzerinde bulunur. Allah'a varmak, bu perdelere varmakla ancak tasavvur edilebilir. Bu perdeler nûrdandır. Bazıları diğerinden daha büyüktür. Nûr vericilerin en küçüğü kevkeb denilen yıldızdır. Bu bakımdan nûr için kevkeb kelimesi kullanılmıştır. Nûrların en büyüğü güneştir. Aralarında ay mertebesi vardır. Bu bakımdan İbrahim (aleyhisselâm) göklerin melekûtunu (âlemini) basiretiyle gördüğü zaman **Allahü teâlâ**'nın buyurduğu şekilde oldu:

Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki yakîn sahibi olsun! (En'âm/75)

Hazret-i İbrahim, bir nûrdan diğer bir nûra varıyor. Vardığı nûrun öncesinde Allah'a vardığını tahayyül ediyor. Sonra kendisine bunun ötesinde bir emir olduğu keşfolunuyor. Bu bakımdan o emre yükselince 'ben vardım' diyordu. Kendisine onun ötesindeki keşfolunuyor. Böylece ondan sonra ancak Allah'a vusul olan en yakın perdeye vâsıl oldu ve dedi ki: 'Bu en büyüğüdür' Vakta ki kendisine bunun büyüklüğüne rağmen noksanlıktan hali olmadığı, kemal zirvesinden düşeceği anlaşılınca dedi ki: 'Ben batanları sevmem! Şüphesiz ben hak dine (Tevhîde) boyun eğip yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim ve ben ona ortak koşanlardan değilim'.

Bu yolun yolcusu bazen, bu perdelerin bazısının üzerinde durduğu zaman aldanır. Bazen **birinci** perde ile aldanır. Allah ile kul arasındaki ilk perde, kulun nefsidir; zira nefis de rabbânî bir emirdir. O da Allah'ın nûrlarından bir nûrdur. Nefisten maksadım, kalbin sırrıdır. Öyle sır ki hakkın bütün hakîkati orada tecelli eder. Hatta o sır bütün âlemi kaplamaya ve bütün âlemin sureti orada tecelli etmeye yeterlidir. Bu anda nûru büyük bir şekilde parlar. Zira onda, bütün varlık olduğu gibi belirir. O emrin başlangıcında bir pencere ile mahduddur ki o pencere onun için bir perde gibidir. Ne zaman ki onun nûru tecelli edip, Allah'ın nûru onun üzerine doğar, kalbin güzelliği keşfolunursa o zaman kalp sahibi kalbe

iltifat eder. Onun üstün cemalinden, aklını başından alacak bir miktarını görür. Bazen de bu dehşet içerisinde dili sebkat ederek 'Ben Hakk'ım der.

Eğer bunun ötesi ona görünmezse, onunla aldanır. Onun üzerinde durur ve helâk olur. Birçok kişi, ilâhî huzurun nûrlarından küçücük bir kevkeb (yıldız) ile aldanır. Oysa daha güneşe değil de aya bile varmamıştır. Bu bakımdan bu kişi aklanmıştır. Bu makam, şaşırma ve karıştırma yeridir; zirâ bu makamda tecelli eden, kendisinde tecelli vâki olan yer ile karıştırılır! Nitekim aynada görülenin renginin, ayna ile karıştırıldığı gibi. . . Zannediliyor ki bu renk aynanın rengidir ve nitekim kadehte olanın, kadeh ile karıştırıldığı gibi. . . Bu hususta şöyle denilmiştir:

Kadeh inceldi! Şarab inceldi. Birbirlerine benzediler; (ayırd etmek zorlaştı) .

Sanki şarab var! Kadeh yok! (veya sanki kadeh var, şarab yok!)

Hristiyanlar Hazret-i Îsa'ya bu gözle baktılar. Allah'ın nûrunun onda parladığını gördüler. Dolayısıyla o hususta yanıldılar. Tıpkı bir yıldızı aynada veya suda görüp o yıldızın aynada veya suda olduğunu zanneden kimse gibi. . . Bu kimse yıldızı tutmak için elini yıldıza uzatır. Oysa aldanmıştır.

Allah'a giden yolun sulûkünde gururun çeşitleri ciltler dolusu ve sayılmayacak kadar çoktur. Ancak mükâşefe ilimlerinin hepsini şerhettikten sonra sayılabilir. Bu ise söylenmesinde ruhsat olmayan kısımlardandır. Bizim zikrettiğimiz miktarı da terketmek, zikretmekten daha evlâdır; zira bu yolun yolcusu onu başkasından dinlemeye muhtaç değildir. Bu yola gitmeyene ise, dinlemek fayda vermez. Aksine çoğu zaman dinlemekle zarar görür; zira dinlemek, anlamadığı birşeyi dinlediği için onu dehşete sürükler. Fakat onda bir fayda vardır. O da kişinin içinde bulunduğu gururdan kişiyi kurtarmaktır. Hatta bazen, işin zan ve hayal ettiğinden daha büyük olduğunu kısa zihni, sınırlı hayali ve süslü cedeliyle tasdik eder. Yine Allah'ın velîleri tarafından haber verilen ve kendisinden hikâye edilen mükâşefelerle de tasdik edilir. Gururu büyüyen bir kimse, çoğu zaman şu anda dinlediğini yalanlamakta ısrar eder durur. Nitekim daha önce dinlediğini de yalanladığı gibi. . .

4. Servet sahipleri

Bunlardan mağrur olanlar pek çoktur. O gruplardan biri, cami, medrese, tekke ve köprülerin inşasına teşvik etmektedirler. **Kısacası** insanların gözüne çarpan şeyler yaparlar. Daima anılsınlar ve ölümden sonra eserleri kalsın diye kireçlerle isimlerini bu mâbedlerin kapılarına yazarlar. Onlar, böyle yapmakla mağfirete müstehak olacaklarını zannederler. Oysa burada iki yönden mağrur olmuşlardır:

Birinci Yön

Onlar bu mâbedleri zulümden, talandan, rüşvetten ve mahzurlu cihetlerden edinmiş oldukları mallardan bina etmektedirler. Bu bakımdan onlar ilk başta bu malın kazancında Allah'ın gazabına maruz kalmışlardır. Onun infak edilmesinde de Allah'ın kızgınlığına maruz kalırlar. Onlar için gereken, bu malı haramdan kazanmamak idi. Bu bakımdan onlar malın bu şekilde kazanılmasından dolayı Allah'a isyan etmişlerdir! Farz olan, onlar için tevbe edip Allah'a dönüş yapmaktır. Haramdan edindikleri malın bizzat kendisini vermekten âciz oldukları zaman bedelini esas sahiplerine geri vermek zorundadırlar. Eğer sahiplerini bulmaktan âciz iseler, varislerine vermek gerekir. Eğer varisi kalmamış ise, bu takdirde farz olan, o malı halkın maslahatlarının en önemlisine sarfetmektir. Bazen en mühimi, o malı (mâbedlere

değil) memleketinin fakirlerine taksim etmek olduğu halde, halk bu hallerinden haberdar olmaz korkusuyla onu yapmamaktadırlar. Bu bakımdan kireç (ve taş)larla binaları inşa ederler. Bu binaları yapmaktan gayeleri riya ve halkın övgüsünü kazanmaktır. O binaların üzerinde yazılı bulunan isimlerini devam ettirmek için o binaların devamını istemektedirler. Yoksa bu hayrın devamı için değildir.

İkinci Yön

Onlar, kendilerinin ihlaslı olduklarını sanarlar. Binalara sarfetmiş oldukları paraları hayır için harcadıkları kanaatindedirler. Oysa onların herhangi birine ismi yazılmamak şartıyla herhangi bir yere bir dinar (altın) sarfetmesi teklif edilse, bu sarfiyat ona pek ağır gelir. Nefsi bunu yapmaya müsaade etmez. Oysa, Allah onun kalbine muttalidir. İster ismini yazsın, ister yazmasın! Eğer o, insanların teveccühünü değil de Allah'ın teveccühünü talep etseydi yapmış olduğu eserlerin üzerine isminin yazılmasına ihtiyaç duymazdı!

Diğer bir grup, çoğu zaman malı helâlden kazanıp, mescidlere sarfeder. Fakat bu da iki yönden mağrurdur:

Vecihlerin **birincisi** riya ve övgü peşinde koşmaktır. Çünkü çoğu zaman onun komşusu ve memleketlisi olan fakirler vardır. Onlara mal sarfetmek daha mühim ve daha üstün iken götürüp mescidlerin inşasına ve süslenmesine sarfeder. Mescidlere sarfetmek, halk arasında şöhret bulacağı için ona kolay gelir.

Vecihlerin **ikincisi**; malı mescidin boyasına, namaz kılanların kalplerini meşgul eden ve gözlerini kamaştıran nakışlarla tezyin edilmesine sarfetmektir. Oysa namazdan gaye, huşu ve kalp huzurudur. Oysa mescide nakış yapılması namaz kılanların kalplerini darmadağın eder. Böylece sevapları da yanar.Bütün bunun vebâli o nakışlara para sarfedenin boynunadır. O buna rağmen, yaptırmış olduğu nakışlarla mağrur olup bunu hayırlı zanneder. Allah'a yaklaştırıcı vesilelerden kabul eder. Oysa

Allah'ın gazabına müstehak olur. Buna rağmen, Allah'a itaat ettiğini ve emrini yerine getirdiğini sanır. Öyle sanır ama,Allah'ın kullarının kalplerini, mecsidde yapmış olduğu süsle altüst etmiştir. Mescidin bu şekilde süslendirilmesi, çoğu zaman namaz kılanları dünyanın çeşitli süslerine teşvik eder. Onlar evlerinde de böyle yapmak isterler. Bunun teminine çalışırlar. Böyle yapmalarının günahı bu temeli ilk kuranın boynunadır; zira cami, tevazu ve Allah ile (mânen) kalbin hazır bulunma yeridir ve onun için inşa edilmiştir.

Mâlik b. Dinar şöyle anlatır: İki kişi bir camiye geldiler. Biri kapıda durdu ve şöyle dedi: 'Benim gibisi Allah'ın evine girmez'!

Nefsim mescide girmeye lâyık değildir. Onun sağında ve solunda duran iki melek onu, Allah katında sıddîk olarak kaydettiler.26

İşte bu şekilde mescidlerin tâzim edilmesi uygundur; (boyalarla, süslemek şekliyle değil). O da girmesiyle caminin kirleneceğini ve nefsinin bu şekilde camiye karşı bir cinayet işlemiş olduğunu düşünmek suretiyle camiyi tâzim etmesidir. Camiyi haramdan kazanılmış mal veya dünyanın süsleriyle süslemek ve Allah'a minnet ettiğini düşünmekle değil.

Havariler, Hazret-i Îsa'ya şöyle dediler: 'Şu mescide bak! Ne güzel!' Hazret-i Îsa 'Ey ümmetim, ey ümmetim! Size hakikati söylüyorum. Allahü teâlâ bu mescidi ehlinin günahlarından dolayı harab edecektir. Allah altın ve gümüşe, sizin hoşunuza giden bu taşların hiçbirine önem vermez. Allah'ın katında en sevimli şey salih kalplerdir. Allah onlarla yeryüzünü tamir eder. Onlar bozuk oldukları zaman da onlarla yeryüzünü tahrip eder.'

Ebu Derdâ, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Mescidlerinizi süslendirdiğiniz, mushaflarınızı tehziblendirdiğiniz zaman, helâk sizin için mukadderdir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine mescidini inşa etmek istediği zaman Cebrâîl (aleyhi's-selâm) ona gelerek dedi ki: 'Onu yedi zirâ yükseklikte yap! Onu süsletme ve nakışlı yapma!'27 Bu bakımdan bu kimsenin gururu, münkeri mâruf gördüğü ve bu görünüşe itimat ettiği yönden gelir.

Başka bir grup da mallarını fakir ve miskinlere sadaka vermek suretiyle infak ederler. Mahfelleri arayıp görünsün diye orada verirler. İyiliği ifşa edip iyilik yapana teşekkür eden fakiri arayıp bulurlar. Gizlice sadaka vermekten hoşlanmazlar. Fakirin almış olduğu sadakayı gizlemesini, kendilerine karşı işlenmiş bir cinayet ve küfran-i nimet sayarlar. Bu kimseler hac yolunda mal sarfetmeye de taraftardırlar. Zaman zaman hacca giderler. Çoğu zaman komşularını aç bırakırlar. Bu sırra binaen İbn Mes'ud (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Âhir zamanda, sebepsiz hac yapanlar çoğalacaktır. Onlar için hac seferleri kolaylaşacaktır. Rızıkları çoğalacaktır. Fakat hacdan mahrum ve sevapları kendilerinden alınmış olarak döneceklerdir! Onlar develerine biner uzun yolculuğa çıkarlar. Oysa komşusu yanı başında muhtaç bulunmakta ve ona elini uzatmamaktadır.'

Ebu Nasir et-Temmar28 şöyle anlatıyor: Bir kişi gelip Bişr el-Hâfî'ye veda etti ve dedi ki:

-Ben hacca gitmeye azmettim. Bana birşey emret!

-Hac nafakası için ne kadar para hazırladın?

-İki bin dirhem!

-Haccınla neyi talep ediyorsun? Zâhidliği mi yoksa Kâbe'ye karşı iştiyâk mı veya Allah'ın rızasını istemeyi mi?

-Allah'ın rızasını istemeyi!

-Eğer evinde oturduğun halde Allah'ın rızasını kazanırsan, o iki bin dirhemi infak edip, Allah'ın rızasına varırsan, bunu yapar mısın?

-Evet!

-O halde git, bu parayı on şahsa ver: Borcunu vermeye çalışan borçluya, fakirlikten kurtulmak isteyen fakire, çoluk çocuk sahibi olup onları zengin etmeye çalışana, yetimi büyütene ve sevindirene ver; eğer kalbin o iki bin dirhemi bu saydıklarımdan birine vermeye razı ise ver. Zira bir müslümanın kalbine sevgi sokmak, üzüntülüyü üzüntüsünden, felâketzedeyi zararından, zayıfı zafiyetinden

kurtarmak, farz hacdan sonra yüz nafile hactan daha üstündür. Kalk! Sana emrettiğimiz gibi o parayı infak et! Aksi takdirde kalbindekini bize söyle!

-Ey Ebu Nasr! Benim kalbimde sefere gitmek daha kuvvetlidir.

Bunun üzerine Bişr tebessüm ederek ona yöneldi ve 'Mal, ticaretin kirinden ve şüphelilerden derlendiği zaman, nefis ister ki onunla ihtiyacını görmüş olsun! Dolayısıyla nefis sözde salih ameller yaptığını sanır! Oysa **Allahü teâlâ**, muttakîlerin amelinden başkasını kabul etmemeye söz vermiştir' dedi.

Servet sahiplerinden diğer bir grup da servetle meşgul olmakta, malı korumakta ve cimrilikle onu ellerinde tutmaktadır. Sonra paraya bağlı bulunmayan, gündüz oruç tutmak, gece namaz kılmak ve Kur'ân hatmetmek gibi bedenî ibâdetlerle meşgul olmaktadırlar. Oysa bunlar aklanmışlardır. Çünkü helâk edici cimrilik bunların içlerini kemirmektedir. Bu bakımdan yaptıkları ameller, mal vermek suretiyle içinden cimriliğin kökünü kesmeye muhtaçtır. Oysa müstağni bulunduğu birtakım faziletleri talep etmekle meşguldür. Bu kimsenin misali, elbisesinin içerisine yılan girmiş, ölüme yaklaşmış, buna rağmen hâlâ safrasını teskin etmek için sekencebin ilacını pişirmekle meşgul olan bir kimseye benzer. Yılanın kendisini öldürdüğü kimse artık sekencebin'e nerede muhtaç olacaktır? Bu sırra binaen Bişr'e şöyle denildi: Talan zengin çok oruç tutar, çok namaz kılar!' Bişr 'Miskin herif! Kendisine yakışan halini bırakmış da başkasının haliyle hallenmiştir! Oysa bu zengine yakışan hal, açlara yemek yedirmek, fakirlere sadaka vermektir. Böyle yapması, nefsini aç bırakmaktan, mal toplayıp fakirlerden menetmekle beraber namaz kılmaktan daha üstündür'!

Başka bir grup daha vardır ki cimrilik onları kasıp kavurmakta, nefisleri sadece zekâtı edâ etmeye müsamaha göstermektedir. Sonra onlar malın çirkinini ve istenmeyenini, zekât olarak verirler. Zekâta müstehak olan fakirlerden de ancak kendilerine hizmet eden ve ihtiyaçlarına koşan veya gelecekte hizmetlerinde kullanabilecekleri fakirleri veya kendisinden herhangi bir hizmet bekledikleri kimseyi arayıp bulurlar veya öyle bir fakire verirler ki o fakire haşmetinden (sosyal mevkiinden) istifade edilir büyüklerden bir kimse yardım etmektedir. Bu fakire zekât vermekten gayesi, bu kimseye yardım eden o mevki sahibi kişinin yanında bir kıymet sağlamak ve dolayısıyla ona ihtiyaçlarını gördürmektir. Bütün bunlar, sahipleri mağrur olduğu için niyeti ifsad edici ve ameli yakıcıdırlar. Bu mağrur Allah'a itaat ettiğini zanneder. Oysa yalancıdır; zira Allah'ın ibâdetine karşılık, başkasından ücret beklemektedir. Bu kimse ve bunun benzerleri servet sahibi olup gurura kapılmışlardır. Bunlar sayılamayacak kadar çokturlar.

Biz bu kadarını gururun diğer cinslerine dikkati çekmek için zikrettik. Halk tabakasından, servet sahiplerinden ve fakirlerden diğer bir grup vardır. Zikir meclislerine gitmeleriyle mağrur olurlar. Zikir meclislerine gitmelerinin, kendilerine kâfi geldiğine inanırlar.

Bunu âdet edinmişlerdir. Zannederler ki amel etmeksizin, nasihat almaksızın sadece va'z dinlemekte bir ecir vardır. Bunlar aldanmış kimselerdir. Çünkü zikir meclisinin fazileti, hayra teşvik ettiğinden ötürüdür. Eğer orada bulunmak, insanın hayra karşı şevkini artırmazsa, orada hayır yoktur. Rağbet güzeldir. Çünkü insanı amel etmeye teşvik eder. Eğer rağbet amele teşvik etmek gücünden mahrum olursa, onda da hayır yoktur. Başkası için kastolunan birşey, insanı o şeye ulaştırmakta

yetersiz olduğu zaman, onun kıymeti kalmaz. Bazen de vâizden, zikir meclisinde hazır bulunmanın ve ağlamanın faziletini işitir. Bununla da aldanır. Bazen kadınların rikkati (inceliği) gibi, bir rikkat kalbine girer, azmi ve kasdı olmaksızın ağlamaya başlar. Bazen korkutucu bir konuşma dinler. Ellerini iradesi dışında birbirine vurup 'Ey Selâm (Allah'ın bir ismi)! Bizi selamette bırak' veya 'Sübhanallah' demekten başka bir şey yapmaz ve zanneder ki böyle yapmakla hayrın tamamını işlemiştir. Oysa mağrurdur. Bunun misali, hasta bir kimsenin misaline benzer. İştah çekici ve lezzet verici yemekleri vasıflandıran bir acın misaline benziyor. Bu aç, yemeklerin vasıflarını saydıktan sonra yemeden giderse, böyle yapması ne hastanın hastalığından, ne de acın açlığından hiçbir şeyi gidermez. Sadece ibâdetlerin vasıflarını dinleyip amel etmezse bu Allah'ın azabından insanı kurtarmaz. Bu bakımdan dinlediğin va'z, senin fiillerini değiştirecek derecede sıfatlarından birini değiştirmezse Allah'a kuvvetli veya zayıf bir şekilde yönelmeni ve dünyadan sakınmanı temin etmezse, bu va'z senin aleyhinde bir delil olur. Sen bu va'zı kendin için kurtuluş vesilesi görürsen mağrursun demektir!

Eğer 'Senin zikretmiş olduğun gururun giriş noktaları hiç kimsenin elinden yakasını kurtaramadığı bir şeydir. Bundan sakınmak mümkün değildir. Senin söylediğin ümitsizliği gerektirir; zira beşerden hiç kimse bu âfetlerin gizlilerinden sakınamaz' dersen, **cevap** olarak derim ki: 'İnsanın herhangi bir şey hakkında gayreti gevşediği zaman ümitsizliğini izhar eder. O işi oldukça büyütür. Onun yapılamayacağını düşünür. Hevasına kapıldığı zaman çeşitli hileler düşünür. Düşüncenin inceliğiyle yolların en gizlisini, hedefine varmak hususunda elde eder. Hatta insan kendisinden uzak bulunmasına rağmen fezada uçan kuşu indirmek istediği zaman, onu bile bir hileyle indirir. Denizin derinliğinden balık çıkarmak istediği zaman, herhangi bir hileyle çıkarabilir. Altın ve gümüşü dağların altından çıkarmayı istediği zaman herhangi bir yolla çıkarır. Çöllere ve sahralara dağılmış vahşî ve ürkek hayvanları avlamak istediği zaman avlayabilir. Yırtıcı hayvanları, fili ve hayvanların en büyüklerini teşhir etmek istediği zaman teşhir edebilir. Yılanları ve ejderhaları yakalayıp onlarla oynamak istediği zaman, onları elde edebilir ve onların karınlarından panzehir çıkarır.

Dutun yaprağından renkli ve nakışlı ipekli edinmek istediği zaman edinebilir. Yıldızların miktarlarını, uzunluk ve enini bilmek istediği zaman, hendesesinin inceliğiyle yeryüzünde olduğu halde onu elde eder.

Bütün bunları hileleri (ince sanatları) ve hazırladığı aletleriyle elde eder! Bu bakımdan atı binmek, köpeği avlamak, doğan kuşunu diğer kuşları tutmak ve ağı balık avlamak için hazırlamak, Âdem oğlunun ince hilelerindendir. Bütün bunları, gayreti dünya için olduğu ve bunlar da dünyası hususunda yardımcı bulunduğu için yapmıştır. Eğer âhiret işleri onu ilgilendirmiş olsaydı onun için bir tek meşguliyet vardı. O da kalbin düzeltilmesidir. Bu bakımdan İnsan oğlu kalbinin düzeltilmesinden mahrum olduğu için 'Bu muhaldir buna kimin gücü yeter?' der. Oysa bu hiç de muhal değildir. Evet, eğer hedefi sadece bu olduğu halde sabahlarsa, hiç de muhal değildir. Aksine durumu tıpkı şöyledir: 'Eğer hevâ-i nefse kapılırsan hileleri elde edersin.'

Bu öyle bir şeydir ki **selef-i sâlihîn** onu yapmaktan âciz olmamışlardır. Onların yolunu güzel bir şekilde takip edenler de bunu yapmaktan aciz olmamıştır. Bu bakımdan iradesi doğru ve himmeti kuvvetli bulunan kimse de bunu tahakkuk ettirmekten âciz değildir. Hatta bu hareketin tahakkuku

halkın dünya hilelerini elde edip sebeplerini tanzim etmek için çekmiş olduğu yorgunluğun onda birine muhtaç değildir.

Soru: Gururun giriş noktalarını pek fazla zikrettikten sonra bu hususta işi pek yaklaştırdın. Bu bakımdan kul ne ile gururdan kurtulur?

Cevap: Kul gurur'dan **üç** şeyle kurtulur:

a .Akıl

b. İlim

c. Mârifet

İşte bunlar, her insan için gereken **üç** şeydir.

Akıl

Akıl insanda yaratılmış tabiî bir fıtrat ve aslı nur olan bir şeydir, insan onunla eşyanın hakikatini idrâk eder. Bu bakımdan seziş ve akıllılık fıtrattır. Ahmaklık ve geri zekalılık fıtrat değildir. Ahmak olan bir insan gururdan korunmaya muktedir değildir. Öyle ise aklın saflığı ve fehmin zekâsı elbette fıtratın aslında olması lâzımdır. Eğer İnsan oğlu, bu temel üzerinde yaratılmamış olsaydı, onu kazanması mümkün değildi. Evet! Aslı var olduğu zaman, çalışma ile onu takviye edip geliştirmek mümkündür. Bu bakımdan saadetlerin tümünün esası akıl ve riyasettir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Aklı, kulları arasında farklı farklı paylaştıran Allah, ortaklardan münezzeh ve düşmanlarının söylediklerinden uzaktır. Gerçekten iki kişinin amelleri, sevapları, oruç ve namazları eşit olur. Fakat tıpkı zerrelerin Uhud dağına nisbeten farklı oldukları gibi akılda farklıdırlar. **Allahü teâlâ**, mahlûkları için akıl ve yakînden daha üstün bir nasibi yaratmış değildir.29

Ebu Derdâ şöyle anlatır: **Hazret-i Peygamber**'e şöyle soruldu: 'Bir kişi gündüz oruç tutar, gece ibâdet eder. Hacca gider, umre yapar, sadaka verir. Allah yolunda savaşır. Hastayı ziyaret, cenazeyi teşyi ve zayıfa yardım eder. Fakat kıyâmet gününde Allah katındaki derecesini bilmez mi?'. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

O ancak aklı kadar mükâfatlandırılır.30

Enes der ki: Hazret-i Peygamber'in katında bir kişi övüldü. Ashâb da onun hakkında güzel şeyler söylediler. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi: 'Onun aklı nasıldır?' dediler ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onun ibâdetinden, fazilet ve ahlâkından bahsediyoruz!' Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle **cevap** verdi:

Ahmak bir insan, hamakatından ötürü, yalancının yalanından ötürü uğradığı felâketten daha büyük bir felâkete düçar olur! İnsanlar kıyâmet gününde ancak akılları nisbetinde (Allah'a) yaklaştırılırlar'.31

Ebu Derdâ (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hazret-i Peygamber'in kulağına herhangi bir kişinin fazla ibâdet ettiği haberi geldiği zaman, onun aklını sorardı. Ashâb 'Onun aklı güzeldir' dedikleri takdirde şöyle derdi: 'Ben de onun hedefe yaracağını ümit ederim'. 'Aklı güzel değildir dediklerinde, **Hazret-i Peygamber** 'Hedefe ulaşacağını zannetmiyorum' derdi.

Bir ara, bir kişinin çok fazla ibâdet ettiği **Hazret-i Peygamber**e bildirildi. **Hazret-i Peygamber** 'Onun aklı nasıldır?' dedi. Ashâb-ı kirâm 'Birşey değildir' dedi. **Hazret-i Peygamber** buyurdu ki:

Arkadaşınız zannettiğiniz mertebeye varamaz!32

Bu bakımdan sıhhatli zekâ ve akıl tabiatı **Allahü teâlâ** tarafından fıtratın esasında yaratılmış bir nimettir. Eğer hamakat-tan dolayı elden giderse artık onu telâfi etmeye imkân yoktur.

Mârifet

Mârifet'ten gaye, **dört** şeyi bilmektir; nefsini, rabbini, dünyasını ve âhiretini…

Nefsini, kulluk ve zilletle görevli bilmelidir. Âlemde garip olduğunu, bu hayvanî şehvetlerin yabancısı olduğunu bilmelidir. Tabiaten ona uygun olanın ancak Allah'ın marifeti olduğunu bilmelidir. Daha önce Allah'ın cemâline bakmalıdır. Kişinin nefsini bilmeden önce böyle düşünmesi ve rabbini tasavvur etmesi düşünülemez. Bu bakımdan bunu elde etmek için muhabbet bahsinde, Kalbin Acaiplikleri'ni izah ettiğimiz bölümde, Tefekkür, Şükür bölümlerinde söylediklerimizden yardım istemeli; zira oralarda nefsin vasfına, Allah'ın celâlinin vasfına işaretler vardır. Az da olsa onlarla uyanma hâsıl olur. Mârifetin kemâli onun ötesindedir. Çünkü bu, mükâşefe ilimlerindendir. Biz bu bölümde sadece muamele ilimlerinin sahasında çadırımızı kurduk.

Dünya ve âhiretin mârifetine gelince, bunu elde etmek için, Dünyanın Zemmi ve Ölüm'ün Zikri bahsinde söylediklerimizden yardım talep etmeli ki kendisine 'Dünyanın âhirete nisbeti yoktur' hakikati tebeyyün etsin! Bu bakımdan nefsini ve rabbini, dünyasını ve âhiretini tanıdığı zaman, Allah'ı tanımasından Allah'ın sevgisi, âhireti tanımasından âhirete şiddetle tâlip olması, dünyayı tanımasından dünyadan kaçınması fikri kalbine doğar.

İşlerin en mühimi, kendisini Allah'a ulaştıran ve âhirette kendisine fayda verenidir. Bu irade kalbine galebe çaldığı zaman, bütün işlerde niyeti dosdoğru olur. Yediğinde veya def-i hâcet ile meşgul olduğunda bundan gayesi âhiret yolculuğuna yardım etmek olur. Niyeti sıhhatli olur, kaynağı menfaat çekişmesi, dünyaya, mertebeye ve mala meyletmek olan her grup kendisinden uzaklaşır; zira bunlar, niyeti ifsad eden şeylerdir. Dünya bunun nezdinde âhiretten sevimli, nefsinin hevası Allah'ın rızasından daha sevimli oldukça, gururdan kurtulması mümkün değildir. Bu bakımdan Allah'ın ve nefsinin mârifetiyle, aklın kemâlinden doğan Allah sevgisi kalbine galebe çaldığı zaman, ilimden ibaret olan **üçüncü** bir vasıtaya muhtaç olur.

İlim

İlimden gaye, Allah'a giden yolun keyfiyetini bilmek ve kendisini Allah'a yaklaştıranı ve uzaklaştıranı tefrik etmektir. Yolun âfetlerini, aşılması zor olan engellerin ve tehlikelerini bilmektir. Bütün bunları eserimizin bahislerine dercetmiş bulunuyoruz. Bu bakımdan İbâdetler bölümünden ibâdetlerin şartlarını öğrenmeli, onları gözetmeli, âfetlerini bilmeli ve onlardan sakınmalıdır.

Âdetler bölümünde hayatın sırlarını ve mecbur olduğu şeyleri bilmeli, şeriat edebiyle onu edinmelidir. İhtiyacının olmadığı şeyleri bilmeli ve onlardan yüzçevirmelidir.

Mühlikât bölümünden, Allah yoluna mâni olan bütün engelleri öğrenmelidir; zira Allah'a gitmeye mâni olan, halkta bulunan kötü sıfatlardır. Bu bakımdan kişi kötü ve çirkin şeyleri öğrenmeli, onların tedavi yolunu da bilmelidir.

Münciyât bölümünden, kötü sıfatları sildikten sonra, o sıfatların yerine konması gereken güzel sıfatları öğrenmelidir.

Bu bakımdan bütün bunları kavradığı zaman bizim işaret ettiğimiz gururun çeşitlerinden sakınması mümkün olur. Bütün bunların temeli, Allah sevgisinin kalbe galebe çalması ve dünya sevgisinin kalpten çıkmasıdır ki dolayısıyla irade kuvvet bulsun, niyet sıhhatli olsun! Bu ise ancak zikerettiğimiz mârifet edinildikten sonra mümkündür.

Soru: Kişi, bütün bunları yaptığı zaman artık o kişi için hangi tehlikeden korkulur?

Cevap: **Şeytan**ın onu aldatmasından korkulur. Onu halka nasihat yapmaya, ilim neşretmeye ve insanları Allah'ın dininden öğrendiği şeylere dâvet etmeye itelemesinden korkulur; zira hâlis olarak Allah'ı irâde eden kişi, nefsinin ve huylarının temizlenmesinden feragat ettiği zaman, bütün bulanıklıklarından tasfiye edilinceye ve dosdoğru yol üzerinde oluncaya kadar kalbini kontrol etmelidir. Dünya onun gözünde küçülmeli ve dünyayı terketmelidir. Halktan ümidi kesilmeli, artık halka iltifat etmemelidir. Bir hedefinden başka hedefi kalmamalıdır. O da **Allahü teâlâ**, Allah'ın zikri ve münacaatı ile zevklenme ve onun mülâkatına olan iştiyaktır.

Şeytan böyle bir kimseyi aldatmaktan artık aciz kalır; zira **şeytan** dünya cephesinden, nefsin şehvetleri cephesinden gelir. Bu kişi, ona itaat etmez. Din cihetinden gelir ve ona, halka merhamet, dinlerine şefkat ve kendilerine nasihat ve Allah'a daveti telkin eder. Kul, rahmet ile Allah'ın diğer kullarına bakar. Onları işlerinde mütehayyir, dinlerinde sarhoş, sağır ve kör görür. Bilmedikleri halde, hastalığın istilâsına uğradıklarını, doktoru kaybettiklerini ve helake yaklaştıklarını görür. Bu bakımdan onlara merhamet etmek kalbine galebe çalar. Oysa nezdinde de onları hidayete sevkedecek şeyin hakikî mârifeti, onlara dalâleti gösterecek ve onları saadete irşad edecek şeyin hakikî marifeti vardır. O yorulmaksızın, zahmet çekmeksizin, herhangi bir zorluğa girmeksizin onu söyleyebilir. Bu bakımdan bu kimsenin misâli; kendisinde büyük bir hastalık, elemine güç ve tâkat getiremeyecek bir illet bulunan bir kimse gibidir. Bu kimse, o hastalığından ötürü bütün gece uykusuz ve bütün gün kıvranmaktadır. Yemez, içmez, kıpırdamaz, elemin şiddetinden ötürü tasarruf edemez.Bu bakımdan bu kimse kendisi için parasız pulsuz, zahmetsiz, yutulması kolay ve alınmasında herhangi bir acılık bulunmayan bir deva görür. Onu kullanır, iyileşir ve sıhhate kavuşur. Uzun zaman uykusuz kaldıktan sonra, uyuması gayet düzelir. Şiddetli kıvranmaktan sonra sükûnete kavuşur. Bulanıklığın katmerlisinden sonra, yaşantısı durulur, temizlenir. Hastalığın uzunluğundan sonra sıhhatin zevkine kavuşur. Bunlardan sonra müslümanlardan birçok kimselere bakar bir de ne görsün: Aynı illet onlarda da vardır. Onların da uykusuzlukları oldukça uzamış, ızdırapları şiddetlendikçe şiddetlenmiş, âh'u vahları göklere kadar yükselmiştir. Bu durumda iken, bunların ilacının bildiği ilaç olduğunu hatırlar. Onların şifa bulmasına en kolay ve en kısa zamanda yardım edebileceğini düşünür. Bu bakımdan merhamet ve şefkati tutar.

Onları tedavi etmekten geri kalmaya nefsi bir türlü râzı olmaz. İşte Allah yoluna hidayet olunduktan sonra, ihlaslı bir kulun durumu da aynen böyledir. Bu kul, kalbin hastalıklarından şifa bulduktan sonra, halkı görür ki kalpleri hasta, hastalıkları oldukça ilerlemiş, helâk olmaları yaklaşmış, şifaya kavuşturulmaları gerekir... Onları tedavi etmek de kendisine pek kolay gelir.

Bu bakımdan nefsinin derininde kesin bir azim kabarır ve onlarla meşgul olur. **Şeytan** da onu -herhangi bir fitne fırsatını elde etmek ümidiyle- buna teşvik eder. Bununla meşgul olunca, **şeytan** fitnenin fırsatını bulur. Onu riyaset sevdasına davet eder. Hem de müridin sezmediği ve karıncanın izinden daha gizli bir dâvetle dâvet eder. Bu gizli dâvet onun kalbinde kesilmeden devam eder. Hatta **şeytan** onu tasannû yapmaya, halka kendisini lâfızlar, nağmeler ve hareketlerin güzelleştirilmesiyle süslü göstermeye, elbisesinde, görünüşünde tasannû yapmaya dâvet eder. Dolayısıyla halk ona yönelip onu büyütürler.'Tâzim ve tebcil ederler. Şifa verici olduğunu gördüklerinden dolayı padişahların tâziminden daha büyük bir tâzim onun huzurunda eğilirler. Çünkü o, katıksız şefkat ve merhametten dolayı herhangi bir tamahı olmaksızın, onların hastalıklarını şifaya kavuşturmuştur. O halkın yanında onların ecdatlarından, annelerinden ve akrabalarından daha sevimli olur. Onu bedenleriyle, mallarıyla herşeye tercih ederler. Köle ve hizmetçiler gibi, onun kulu kölesi kesilirler. Mahfellerde ona hizmet edip öne geçirirler. Onu sultanların üzerine hâkim kılarlar. İşte bu anda tabiat gevşer, nefis rahatlar. Öyle bir zevk tadar ki, hem de çok büyük bir zevk! Dünyadan öyle bir şehvet elde eder ki o şehvete nisbeten diğer şehvetlerin hepsi hakir kabul edilir. Bu kişi dünyayı terketmişken dünyanın en büyük zevklerine dalar. İşte bu anda **şeytan** fırsatı elde eder. Onun kalbine elini uzatır. Bu bakımdan **şeytan** o zevkleri koruyup devam ettiren herşeyde onu kullanmaya başlar.

Tabiatın gevşemesinin ve nefsin **şeytan**a meyletmesinin alâmeti şudur: Eğer kişi yanılır ve halk huzurunda yanıldığı yüzüne vurulursa öfkelenir. Öfkelendiği için nefsini kınarsa **şeytan** derhal yanına sokulup 'Senin bu kızman Allah içindir. Çünkü müridlerinin senin hakkında inançları güzel olmadığı zaman, müridler Allah'ın yolundan ayrılırlar' hayalini verir. Dolayısıyla o da gurura kapılmış olur. Bazı kere de kendisine karşı yapılan itiraz, itirazcının aleyhinde konuşmasına yol açar. Bu bakımdan helâli terkettikten sonra gıybetin mahzuruna girmiş olur. Hakkı kabul etmekten uzak durmak ve hakka karşı şükretmeyi nefsine ağır görmekten ibaret olan kibre -tehlikelerin ihtimallerinden kaçtıktan sonra- yeniden düşer.

Sesli güldüğü veya bazı virdlerinden gevşediği zaman, nefsi 'Başkası benim böyle yaptığıma muttali olacak ve halk nezdindeki mertebem düşecektir' diye korkarak vaveylâ koparır. Bu bakımdan derhal bunun arkasından mağfiret talebinde bulunur. Yapmacık bir şekilde derin derin iç çeker. Bazı kere de bunun için amel ve virdlerini fazlasıyla yapar. **Şeytan** ona şu hayali verir: 'Sen bunu halkın gayreti gevşemesin, senin bırakmanla Allah'ın yolunu bırakmasınlar diye yapıyorsun.'

Oysa bu, **şeytan**ın bir hilesi ve aldatmasıdır. Aksine nefsin feryad koparması, riyasetin elden gideceği korkusundandır. İşte bundan dolayıdır ki onun emsallerinden birisinin böyle bir kusuruna halk muttali olursa, nefis feryat etmez. Aksine çoğu zaman buna sevinip keyiflenir. Eğer kalpler, emsallerinden birisine meyleder ve kendisinin konuşmasından daha fazla o arkadaşının konuşması tesir ederse, bu durum ona gayet ağır gelir. Eğer nefsin riyasetten zevk alması sözkonusu olmasaydı, böyle bir fırsatı ganimet sayardı; zira bu kimsenin misâli, arkadaşlarından bir cemaatin kuyuya düştüğünü ve

kuyunun büyük bir taş ile kapanmış olduğunu gören bir kimse gibidir. Onlar, o taştan ötürü kuyudan çıkmaktan aciz kalırlar. Bu bakımdan kalbi arkadaşları için rikkate gelir. Kuyudan taşı, tek başına kaldırmaya gücü yetmez. Bu hususta kendisine yardım edip kaldırmayı kolaylaştırmak için veya tek başına o taşı kaldırıp atmak için, biri gelirse o adamın gelişi ile şüphesiz ki sevinci artar ve büyür. Çünkü gayesi; arkadaşlarını kuyudan kurtarmaktır. Eğer nasihatçının gayesi müslüman kardeşlerini ateşten kurtarmak olsa, bu hususta kendisine yardım eden veya bu vazifenin külfetini kendisinden tamamen kaldıran biri ortaya çıktığı zaman, müslümanların hidayeti için çalışan o kimseye kızar mıydı? İnsanların başkası sayesinde hidayet bulmaları ağır gelir miydi? (Elbette gelmemesi icabederdi). Bu bakımdan müslümanların başkasının eliyle hidayete geldikleri de ona ağır gelmemelidir. Böyle bir ağırlığı nefsinde gördüğünde, **şeytan** onu kalbin büyük günahlarını, azaların fâhiş hareketlerini yapmaya dâvet edip helâk eder! Bu bakımdan hidayetten sonra kalplerin dalâlete sapmasından, dosdoğru olduktan sonra nefsin sağa sola sapmasından Allah'a sığınırız.

Soru: O halde onun ne zaman insanlara nasihat etmekle meşgul olması doğru olur?

Cevap: Ancak Allah için onların hidayetlerini istemekten başka bir kastı olmadığı zaman meşgul olabilir. Öyle ki bu hususta kendisine yardım eden birinin bulunmasını veya insanların kendiliğinden hidayet bulmasını arzular, onların övgüsünü ve mallarını istemez. Onun nezdinde kendisini övmeleriyle kötülemeleri eşittir. **Allahü teâlâ** kendisini övdüğü zaman, onların kötülemesine aldırmaz. Allah'ın medhiyle beraber olmadığı takdirde onların medhine sevinmez. Büyük insanlara ve hayvanlara baktığı gibi onlara bakar. Efendilere baktığı gibi onlara bakması, onlara karşı gurur taslamadığı içindir. Sonucu bilmediğinden dolayı hepsini kendisinden daha hayırlı gördüğü için öyle bakar. Hayvanlara baktığı gibi onlara iltifat edip bakması ise, onların kalplerinde mertebe sahibi olmasını talep etmekten tamahını kestiği içindir. Çünkü hayvanların kendisini nasıl gördüklerine aldırmaz. Hayvanların takdirini kazanmak için süslenmez ve tasannû yapmaz. Koyun çobanının gayesi; koyunlarını otlatmak, kurtlardan korumaktır. Sürünün kendisine bakıp da kendisini beğenmesi, hiçbir zaman onun hedefi değildir. Bu bakımdan hayvanların kendisini nasıl gördüklerine aldırmadığı gibi, insanların da nasıl gördüklerine aldırmamalıdır. Eğer bunlara önem verip dikkate alırsa insanların ıslahıyla meşgul olduğunda felâketten selim kalamaz. Evet! Bazen onları ıslah eder. Fakat bu arada onların ıslahından ötürü nefsini ifsad eder. Bu bakımdan lamba gibi olur. Başkasına ışık verir. Haddi zatında kendisi yanar!

Soru: Vâizler ancak bu mertebeye vardıkları takdirde va'z ederlerse, o vakit dünya vâizsiz kalır, kalpler harap olur?

Cevap: **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Dünya sevgisi her hatanın başıdır.'

Eğer insanlar dünyayı sevmemiş olsaydı muhakkak âlem helâk olup, maişetler iptal olurdu. Kalpler ve bedenler yok olup giderdi. Ancak **Hazret-i Peygamber**, dünya sevgisinin helâk edici olduğunu söylediği halde yine de bu söz birçok insanın kalbinden dünya sevgisini sökmez. Ancak terketmeleriyle dünyanın harap olmayacağı bir azınlığın kalbinden dünya sevgisini sökeceğini bildiği için nasihati terketmemiş, dünya sevgisindeki büyük tehlikeyi zikretmiştir. Terketmesinden korktuğu için, her hatanın başı olduğunu zikretmeyi terketmemiştir, Çünkü Allah tarafından kullarına musallat kılınan

helâk edici şehvetlerin onları dünyaya daldıracağını bilmektedir. O şehvetler kullara musallat kılınmış ki Allah onlarla kulları cehenneme sevketsin.

Eğer dileseydik herkese (dünyada) hidayetini verirdik. Fakat benden 'Muhakkak cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmı ile tamamen dolduracağım!' sözü çıkmıştır. (Secde/13**)**

Böylece vâizler riyaset sevgisinden ötürü durmadan çalışacaklardır. 'Riyaset sevgisi için va'zetmek haramdır' diyenin sözüyle vaizliği terketmeyecektir. Nitekim halk tabakasının, içki içmeyi, zinayı, hırsızlığı, riyakârlığı, zulmü ve diğer günahları **Allahü teâlâ**'nın ve peygamberinin 'bunlar haramdır!' demesine rağmen bırakmadıkları gibi...

Bu bakımdan sen kendin için dikkatli ol! Halkın konuşmasından kalbini boşalt; zira **Allahü teâlâ**, bir veya birçok şahsın ifsadıyla (kurban olmasıyla) halkın çoğunu ıslah eder. 'Eğer Allah insanların bazısını bazısıyla defetmeseydi muhakkak yeryüzü fesada gidecekti'; 'Muhakkak Allah, şu dini nasibi olmayan kavimlerle takviye eder.33 Ancak nasihat almanın yolunun ifsadından korkulur. Arkalarında baş olma ve dünya sevgisi olduğu halde vâizlerin susup dilsiz kesilmesi asla söz konusu değildir.

Soru: Mürid, **şeytan**ın hilesini öğrenmiş olur, nefsiyle meşgul olup nasihati terkederse veya doğruluk ve ihlâs şartını gözettiği halde nasihatta bulunursa, mürid için bu durumda hangi noktadan korkulabilir? Bundan sonra müridin önünde tehlikeler ve gurur tuzaklarından neler vardır?

Cevap: Müridin önünde en büyük tehlike, **şeytan**ın ona 'Sen beni aciz bıraktın. Zekânla, aklının kemâliyle elimden kurtuldun. Ben velîlerden ve büyüklerden bir çoğuna güç yetirdim, sana bir türlü güç yetiremedim. Sen ne kadar da sabırlıymışsm. Allah katında senin kıymetin pek büyükmüş ki beni kahretmeye sana kuvvet verdi. Gururunun giriş noktalarını sezme imkânına seni sahip kıldı' demesidir. Bu bakımdan mürid de **şeytan**ın bu sözüne kulak verir, onu tasdik eder, nefsini, gururdan kurtulduğu için beğenirse, müridin bu beğenmesi gururun katmerlisi olur. Bu beğenmek en büyük helak edicidir. Zira ucub her günahtan daha büyüktür. Bunun için **şeytan** dedi ki: 'Ey Âdem oğlu! İlminle benden kurtulduğunu zannettiğin zaman, cehaletinle benim tuzaklarıma düşmüş olursun'!

Soru: Eğer kişi, bu hünerin kendisinden değil Allah'tan olduğunu, kendisi gibi birinin **şeytan**ı kovmasının ancak Allah'ın yardımıyla olabileceğini, nefsinin zafiyetini, herşeyden daha âciz olduğunu bildiği için nefsini beğenmezse böyle büyük bir işe güç yetirdiği zaman buna nefsiyle güç yetirmediğini, aksine Allah'ın yardımıyla güç yetirdiğini bilirse, ucb'u bu şekilde sildikten sonra onun nesinden korkulur?

Cevap: Allah'ın keremine güvenmesi ve azabından emin olması cihetinden gelen gururu kendisi için korku kaynağı olur. Hatta gelecekte de bu minval üzere kalacağını zanneder. Hallerde meydana gelen gevşeme ve değişmeden korkmaz. Bu bakımdan hali sadece Allah'ın kerem ve affına güvenmekten ibaret kalır. Bu güvenin beraberinde Allah'ın azabından korkma yoktur. Oysa Allah'ın azabından emin olan gerçekte zarar edenin ta kendisidir.

Bu kimsenin çıkar yolu; bütün bu yaptıklarını Allah'ın fazlından görmek, sonra dünya sevgisi, riya, kötü ahlâk, gâfil olduğu halde herhangi bir izzete iltifat etmek gibi kalp sıfatlarından birinin nefsinin yolunu kapatmasından korkmaktır. Her göç edip konakladığında halinin kendisinden alınmasından

korkmalıdır. Allah'ın azabından emin olmamalıdır. Sonucun tehlikesinden gâfil bulunmamalıdır. Bu öyle bir tehlikedir ki ondan kurtuluş yoktur. Öyle bir korkudur ki ancak köprüyü geçtikten sonra ondan kurtuluş vardır. Bu sırra binaen **şeytan** ölüm ânında bir velî'ye göründüğü zaman, o zatın bir nefesi kaldığı halde **şeytan** ona: 'Ey filan! Benden kurtuldun!' der. O 'Hâlâ kurtulmuş değilim!' diye **cevap** verir.

Bu sırra binaen şöyle denilmiştir: 'İnsanların hepsi helâk olmuşlardır. Âlimler müstesna... Âlimlerin hepsi helâk olmuşlardır. Ancak amel edenler hariç... Amel edenlerin hepsi helâk olmuşlardır. Ancak ihlâs sahipleri hariç... İhlâs sahipleri de büyük bir tehlike üzerindedirler'!34

Bu bakımdan durum bu iken mağrur bir kimse helâk olmuştur. İhlâs sahibi olan ve gururdan kaçan bir kimse tehlike ile karşı karşıyadır. Bu sırra binaen korku ve sakınma hiçbir zaman Allah'ın velî kullarının kalplerinden ayrılmaz. Biz **Allahü teâlâ**'dan yardımını, tevfîkini ve akibetin güzelliğini talep ediyoruz. Çünkü işlerin hepsi sonuçlarına bağlıdır.

Kitabu Zemm'il-Gurur (Gurur'un Kötülenmesi) ve dolayısıyla Rub'ul-Mühlikât (3. cilt) bölümü sona ermiş bulunuyor. Bunu takiben Rub'ul-Münciyât (4. cilt) ve ilk bölümü olan Kitab'ut-Tevbe gelecektir.

Evvelde ve **â**hirde hamd Allah'a mahsustur. **Allahü teâlâ**, kendisinden sonra nebî gelmeyecek olan **Hazret-i Muhammed**'i (sallallahü aleyhi ve sellem) rahmet deryasına gargetsin! Allah bana kâfidir. O ne güzel vekildir! Günahtan dönüş ve ibâdete yöneliş, ancak azîm ve yüce olan Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir!

Rub'ul-Mühlikât sona erdi.

(26) Bir nüshada da 'Aynı yerde Allah katında sıddîk olarak kaydedildi' şeklindedir.

(27) Irâkî rivâyeti bu şekilde görmediğini ifade etmektedir.

(28) Tam adı Abdulmelik b, Abdülâziz el-Kuşeyrî en-Nesâî'dir. Güvenilir ve âbid bir kişidir.

(29) Hakim-i Tirmizî, Nevadir

(30) Hatib, Tarih

(31) Dâvud b. Mihber

(32) Hakim-i Tirmizî, Nevadir', İbn Adiyy

(33) Daha önce geçmişti.

(34) Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'den.

31 - TEVBE

Giriş

Her kitaba hamdiyle, her hitaba zikriyle başlanılan, hamdiyle nimet ehlinin cennet'te nimetlendiği, şakilerin önüne perde gerip onlarla saidler arasına rahmet, dış tarafına da azap kapısı olan bir duvar çekmişse de ismiyle şakilerin teselli bulduğu Allah'a hamdolsun! Padişahlar padişahı olduğuna kesinlikle inanan, sebeplerin müsebbibi bulunduğuna yakînen îman eden bir kimsenin tevbesiyle onun dergâhına

dönüş yapar tevbe ederiz. O'nun Melik, Rahîm, Gafûr, Tevvab olduğunu bilen bir kimsenin ümidiyle O'ndan bekleriz. O'nun, günahı af ve tevbeyi kabul edici olmasına inanmakla beraber şiddetli ikab sahibi olduğunda şüphe etmeyen bir kimse gibi, korku ile ümit arasında yaşarız.

Peygamberi Muhammed'e (aleyhisselâm) , onun âline ve ashâbına, bizi hesap ve mahşer gününün dehşetinden kurtaracak, Allah katında bize yakınlık ve güzellik sağlayacak salât ve (selâm) getiririz. Öyle peygamber ki Allah katında bize yakınlık ve güzellik hazırlamıştır.

Bil ki ayıpları örten ve gaybı bilen Allah'a dönüş yapmak suretiyle günahlardan tevbe etmek, sâliklerin yolunun başlangıcı, (Allah'ın visalini) elde edenlerin sermayesi, (Allah yolunun sülûkünde) mürîdlerin adımlarının ilki, bâtıldan hakka yönelenlerin istikâmetinin anahtarıdır ve mukarrebler (dergâha yaklaştırılanlar) ve babamız ve ecdadlarına uymak ise ne uygun bir harekettir! Eğer Âdem oğlu günah işleyip cürme girerse buna şaşmamak gerekir. 'Çünkü bu, tabiattır ki insan onu Ebû Ahzem'den öğrenmiştir. Kim babasına benzerse zulmetmemiştir'. 1

Fakat mâdem ki baba kırdıktan sonra kırdığını sardı, yıktıktan sonra yıktığını tamir etti, öyle ise müsbet ve menfi yönlerde evlat da ona tâbi olmalıdır. 'Âdem (aleyhisselâm) pişmanlık dişini dövdü'. 2 Daha önceyaptığı hatadan pişman oldu. Bu bakımdan Âdem'i (aleyhisselâm) günahta önder kabul edip tevbe etmeyen bir kimsenin ayağı kaymıştır. Hata yapmamak Allah'ın dergâhına yakın bulunanlara (meleklere) mahsustur. Telâfi etmeksizin sadece şerre yönelmek de **şeytan**ların tabiatıdır. Şerre girdikten sonra hayra dönmek ademoğulları için zarurî bir harekettir. Bu bakımdan yalnız iyilikle uğraşanlar, Deyyan (inceden inceye amellerin karşılığını veren) olan padişaha yaklaştırılmış olan meleklerdir. Sadece şerle uğraşan da **şeytan**dır. Yaptığı kötülükten hayra dönmekle şerrin telâfisine çalışan insandır. O halde insanın çamuruna iki tıynet karıştırılmış, ya meleğe, ya Âdem'e veya **şeytan**a benzer. Günahtan tevbe eden bir kimse ise nesebinin Âdem'e (aleyhisselâm) vardığını, insan tıynetinde olmakla (şerden sonra hayra dönmekle) ispat etmiştir. İsyan etmekte ısrar eden ise, nefsinin üzerine **şeytan** nesebini tescil etmiştir.

Sırf hayır yapmakla meleklere nisbet edilmeye gelince, bu imkân haricindedir; zira şer, hayırla beraber Âdem'in (aleyhisselâm) çamuruna kuvvetli bir şekilde mayalanmıştır. İnsanı şerden iki ateşin biri kurtarır: Ya pişmanlık ateşi veya cehennem ateşi! Bu bakımdan insan cevherini **şeytan**ın pisliklerinden kurtarmak için ateşle yakmak zarurîdir. İşte şimdi iki ateşin en kolayını seçmek, iki şerrin en hafifine koşmak sana düşer. Seçme imkânı varken, İnsan oğlu mecburî ikametgâha cennete veya cehenneme sevkedilmeden önce bunu yapabilir.

Madem ki tevbe nin dindeki yeri budur. Bu bakımdan münciyât (kurtarıcılar) bölümünün başına tevbeyi almak, tevbe'nin hakikatini, sebebini, alâmetini, sonuçlarını ve oluşunu engelleyen âfetleri, tevbeyi kolaylaştıran ilaçları açıklayıp şerhetmek suretiyle takdim etmek gerekir. Bu durum da ancak şu **dört** bölümü zikretmekle vuzuha kavuşur.

Birinci Bölüm: Tevbe'nin kendisi, tarifi ve hakikati, tevbe'nin acele yapılmasının ve bütün insanlara gerekli olmasının ve bütün durumlarda lüzumlu bulunmasının ve doğru olduğu zaman makbûl oluşunun açıklaması!

İkinci Bölüm: Kendisinden tevbe edilen günahların küçük ve büyük günahlara, kulların veya Allah'ın hakkıyla bağlı bulunan kısımlara ayrılması, derecelerin ve derekelerin, sevaplara ve günahlara nasıl tevzi edildiği, küçük günahları büyük günahlara çeviren sebeplerin neler olduğunun açıklaması!

Üçüncü Bölüm: Tevbe'nin şartları, devamlılığı, geçmiş zulümlerin telâfisinin ve günahların örtülmesinin keyfiyeti, tevbe'nin devamında tevbe edenlerin kısımlarının açıklaması!

Dördüncü Bölüm: Tevbeye teşvik edici sebeplerin ve günahkârların ısrar düğümünün çözülmesine yarayan ilacın keyfiyetinin açıklaması!

Allah'ın izniyle maksad, bu **dört** bölümün izahıyla tamamlanacaktır.

1) Bu, bir darb-ı meselidir. Ebû Ahzem Rabîa b. Cervel b. Sâkî b. Arar et Tâî için söylenilmiştir.

2) Bu da meşhur bir darb-ı meselidir. Yani yaptığından şiddetle pişman oldu!

31-1

Tevbe'nin Hakikati ve Tanımı

Tevbe fiil, hâl ve ilimden meydana gelen tertipli **üç** şeyden, gelişen ve birleşen bir mânâdan ibarettir.

Bu terkibdeki **birinci** madde ilimdir, **ikincisi** hâl'dir, **üçüncüsü** fiildir.

Birincisi ikincisini, **ikincisi** de üçüncüsünü gerektirir. Bu, Allah'ın mülk ve melekûttaki değişmez kanununun gereği olan bir gerektirmedir.

İlim, günahların zararının büyüklüğünün ve kul ile sevdiğinin arasında perde olduğunun bilinmesidir. İnsan, kesin bir şekilde bunu bildiği ve kalbine gelen bir yakîn ile buna vakıf olduğu zaman bu bilgiden sevdiği elinden çıkacağı için kalbinde bir elem meydana gelir; zira kalp, sevdiği şeyin elden gideceğini sezdiği an üzüntü duyar. Eğer sevdiği şeyin elden gitmesi fiil ile olursa, o fiilden dolayı esef ve üzüntüye dalar! Sevdiği şeyi elinden çıkartan fiilinden duyduğu elemine nedamet (pişmanlık) adı verilir. Bu elem, kalbe galebe çalıp kalbi kapladığı zaman kalpte bulunan bu elemden hâl, mâzi ve istikballe alâkası bulunan bir fiilî irade ve kasdetme adı verilen başka bir hâl doğup meydana gelir.

Bu durumun hali hazırla olan alâkasına gelince, bu alâka yapmış olduğu günahı terketmekten ileri gelir. . . İstikballe olan ilgisine gelince, o da sevdiği şeyi elden kaçırtan günahı terketmeye hayatının sonuna kadar azimli olmasından meydana gelir. Mâzi ile ilgili bulunmasına gelince, o da eğer cebretmeye gücü varsa elden kaçan fırsatları telâfi edip kaza etmek suretiyle telâfi etmeye çalışmakla meydana gelir. 3 Bu bakımdan ilim, bütün bunların başı ve hayırların doğuş merkezidir. Buradaki ilimden gaye; îman ve yakîndir; zira îman, günahların helâk edici zehirler olduğunu tasdik etmekten ibarettir. Yakîn, bu tasdîki te'kid ve takviye etmekten, şüpheyi îmandan uzaklaştırmak ve kalbe hâkim kılmaktan ibarettir. Dolayısıyla bu îmanın nuru kalp üzerine doğduğunda, pişmanlık ateşini meydana getirir. Dolayısıyla kalp, îman nurunun parlamasıyla sevdiğinden perdelendiğini gördüğünden dolayı elem duyar. Tıpkı daha önce karanlıkta bulunduğu halde birden bulutların dağılmasıyla veya perdenin kaldırılmasıyla nura kavuşan ve sevgilisinin ölümle pençeleştiğini gören bir kimse gibi! Bu manzara

karşısında onun kalbinde sevgi ateşi alevlenir. O ateş vasıtasıyla iradesi elinden kaçırdığı fırsatları telafi etmek için harekete geçer.

İlim, pişmanlık, hâl ile istikbâlin terki ve mazinin telâfisiyle ilgili bulunan niyetin oluşmasıyle beraber **üç** şeyden müteşekkildir. Tevbe ismi bunların tümüne birden verilir. Çok zaman da tevbe ismi, sadece pişmanlık mânâsına ıtlak olunur. İlim onun mukaddimesi, pişmanlığın gereği olan terk ise, onun semeresi ve onun arkasından gelen tabii birşey gibidir. Bu itibarla **Hazret-i Peygamber** (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: 'Pişmanlık tevbedir'. Zira pişmanlık, hiçbir zaman, pişmanlığı gerektiren ilimden ve ondan sonra gelen azimden hâli değildir. Bu bakımdan pişmanlık, bu iki şeyle sarılmış vaziyettedir. Bu iki şeyden kasdım, pişmanlığın meyvesi olan azim ve azmi gerektiren ilimdir. Bu itibarla tevbe nin tarifinde şöyle denilmiştir: Tevbe, geçmiş hatadan dolayı yüreğin elem duymasıdır'. Çünkü bu, mücerred elemden bahsetmektedir.

Bu sırra binaen şöyle denilmiştir:

O bir ateştir. Kalpte alevlenir.

O yürekte meydana gelen bir çatlaktır ki kabuk tutmaz!

Tevbe'nin meyvesi olan günahın terk edilmesi itibariyle tevhe'nin tarifinde şöyle denilmiştir: 'Tevbe, cefa elbisesini çıkarmak, vefa sergisini yaymaktır'.

Sehl b. Abdullah et-Tusterî şöyle demiştir: 'Tevbe kötü olan hareketleri, güzel olan hareketlerle değiştirmektir. Bu da ancak halvete çekilmek, susmak ve helâl yemekle tamam olur'. Sanki bu sözüyle tevbe'nin **üçüncü** mânâsına işaret etmiştir.

Tevbe nin tarifindeki sözler sayılmayacak kadar çoktur. Sen bu **üç** mânâyı anladığın ve birbirinin mülâzımı olduğunu bildiğin zaman, tevbe'nin tarifi hakkında söylenen sözlerin tevbe'nin bütünmânâlarını toplayamadığını anlarsın. İşlerin hakikatlerini bilmek, mücerred lâfızları bilmekten daha mühimdir,

3) Yani terk edilen günahlar, namaz gibi kazası mümkün olan ile mushafa abdestsiz dokunmak gibi telâfisi mümkün olmayan kısımlara ayrılır. Bu **ikinci** kısım pişmanlıkla affolunur.

Tevbe'nin Vücûbu ve Fazileti

Tevbe nin vücûbu, âyet ve hadîslerle apaçık ortadadır. Basiret gözü açılan, Allah tarafından îman nuruyla göğsü şerhedilen, her adımda kendisini hakikate doğru çeken bir öndere ihtiyacı olmadığı halde cehaletin karanlıklarında önündeki nuruyla, yürüme gücüne sahip olan bir kimsenin nezdinde de bu hüküm açıktır. Bu bakımdan sâlik (âhiret yolunun yolcusu) ya kördür, her adımında kendisini hakka doğru çeken bir rehbere muhtaçtır veya basiret sahibidir; yolun başına hidayet olunur, sonra kendi kendine o hidayet yolunda devam eder. Din yolunda insanlar da böyle kısımlara ayrılırlar. Nice insanlar vardır ki başkasını taklid etmekten kurtulamazlar. Bu bakımdan her adımda bir âyet veya bir hadîs dinlemeye mecbur olur. Bazen de bu durum onu sıkıştırır ve dolayısıyla hayretler içerisinde kalır. Böyle bir kimsenin seyr ü sülûkü ömrü ne kadar uzun olursa olsun, çalışması ne kadar çok olursa olsun eksiktir, adımları yetersizdir.

Nice said vardır ki Allah onun göğsünü İslâm için açmıştır ve o rabbinden gelen bir nur üzerindedir. Az bir işaretle en dolambaçlı yolda yürümeyi, en zor engelleri aşmayı becerir. Onun kalbine Kur'ân ve îman nuru doğar. O, içindeki nurun çokluğundan ötürü az bir beyan ile idare eder. Sanki o, yağma ateş dokunmasa bile parlayacaktır. Hele ateş dokunursa o vakit nur üzerine nur olur. **Allahü teâlâ** dilediğini nuruna hidayet eder.

Böyle bir kimse her hâdisede nakledilen bir nassa muhtaç olmaz. Bu bakımdan durumu böyle olan bir kimse, tevbe'nin farziyetini bilmek istediği zaman, önce basiret nuruyla tevbe'nin ne olduğunu tedkik eder. Sonra farziyet ile tevbe'nin mânâsını bir araya getirir. Bu mânânın tevbe için sabit olduğunda şüphesi kalmaz. Vâcib, ebedî saadete varmakta ve ebedî helakten kurtulmakta vâcib olan şey demektir; zira eğer saadet ve şekavet, birşeyin yapılmasına veya terkedilmesine bağlı değilse, o vakit o şeyi vâcib olmakla hiçbir mânâsı kalmaz.

Kişinin ' (Ünsiyet!) icabla vâcib oldu' demesi, sadece laftır ve faydadan uzak bir konuşmadır; zira bizim için ne hâl-i hazırda ne de gelecekte, yapılmasında veya terkedilmesinde bir fayda olmayan şey ile ister başkası onu bize vâcib kılsın, ister kılmasın meşgul olmamızın hiçbir mânâsı yoktur. Bu bakımdan kişi, vücubun (farziyetin) mânâsını bildiği ve bunun ebedî saadetin vesilesi olduğunu anladığı ve beka evinde saadetin ancak Allah ile mülâki olmakta olduğunu, Allah'a karşı mahcup olan herkesin elbette şakî olacağını, onunla tevbe arasına perdeler gerileceğim, ayrılık ve cehennem ateşiyle yanacağını, Allah ile mülâki olmaktan ancak şehvetlere tâbi olmanın uzaklaştırıcı olduğunu, bu fânî âleme gönül bağlamanın ve kesinlikle ayrılacağı şeylerin sevgisine bağlanmanın uzaklaştırıcı olduğunu, bunun yanında Allah ile mülâki olmaya yaklaştıracak şeyin ancak kalbi dünyanın sahte süslerinden kesip tamamen Allah'ın zikriyle, onun celâl ve cemâlinin marifetini gücü nisbetinde bilmekle, ona muhabbet göstermekle yakınlık sağlamanın ancak Allah'a yönelmekle olduğunu ve Allah'tan yüz çevirmek, Allah'ın huzurundan uzaklaştırılmış düşmanları olan **şeytan**lara tabi olmaktan ibaret olan günahların mahcubiyetine ve Allah'tan uzaklaşmasına sebep olduğunu bildiği zaman, yakınlığa varmak için uzaklaştıran yollardan dönüş yapmanın farz olduğundan şüphe etmez. Bu dönüş ancak ilim, pişmanlık ve azimle tamam olur. Çünkü kişi, günahların Allah'tan uzaklaştıran sebepler olduğunu bilmedikçe, pişman olmaz. Uzaklaştıran yollara devam ettiğinden ötürü elem duymaz. Elem duymadıkça dönüş yapmaz. Dönüş yapmanın mânâsı, elem verici hareketi terketmek ve azimli olmaktır. Bu bakımdan kişi, bu **üç** mânânın amaca ulaşmak için zarurî olduğundan şüphe etmez.

İşte basîret nuruyla hâsıl olan îman böyle olur. Fakat halkın çoğunun takatinin dışında olan şeylerde başkasına tâbi olması için geniş bir imkân vardır. O ancak taklidî imanla felâketten kurtuluşa varır. Bu bakımdan bu hususta Allah'ın, **Hazret-i Peygamber**'in ve **selef**-i sâlihinin sözlerini düşünmelidir!

Ey Mü'minler! Hepiniz birden Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz.

(Nûr/31) Buradaki emir umumî bir emirdir.

Ey îman edenler! Allah'a yürekten tevbe edin! (Tahrîm/8)

Ayette bahsi geçen 'Nasûh tevbesi' hâlisen Allah için, şaibelerden temiz olarak yapılan tevbe demektir. Nasûh, nasihat kökünden türemedir. Tevbe'nin faziletine **Allahü teâlâ**'nın şu âyet-i celîlesi de delâlet eder:

Elbette Allah çokça tevbe edenleri ve çok temizlenenleri sever. (Bakara/222)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Tevbe eden bir kimse, Allah'ın dostudur ve günahtan halis tevbe eden bir kimse, günahı olmayan bir kimse gibidir. 4

Muhakkak **Allahü teâlâ**'nın Mü'min bir kulunun tevbesiyle sevinci, bir adamın tehlikeli, ıssız bir çölde bineği, yiyeceği ve içeceği olduğu halde biraz uyuduktan sonra uyandığında azığının ve bineğinin kaybolduğunu görüp, onu her tarafta aradıktan sonra 'Konak yerine gideyim, orada ölüm uykusuna yatayım' diyerek başını kolunun üzerine koyarak uykuya yatıp, bir müddet sonra uyandığında, azığı ile devesini yanında gördüğü zamanki sevincinden daha fazladır. 5

Hadîsin bazı versiyonlarında geçtiği üzere deve sahibi, sevincinin şiddetinden ötürü Allah'a şükretmek için 'Sen benim rabbimsin, ben de senin kulunum' diyeceği yerde 'Ben senin rabbinim, sen de benim kulumsun' demiştir.

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Âdem (aleyhisselâm) tevbe ettiği zaman melekler onu, tevbesinin kabulünden ötürü tebrik ettiler. Cebrâil ve Mikâil onun yanma inip şöyle dediler: 'Ey Âdem! Allah'ın senin tevbeni kabul etmesinden ötürü gözün aydın olsun!' Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) Cebrâîl'e 'Eğer bu tevbemden sonra yine sorgu sual var ise, benim makamım neresi olur?' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'Ey Âdem! Sen zürriyetine yorgunluk ve çok çalışmayı miras olarak bıraktın. Ben de onlara tevbe kapısını açtım. Bu bakımdan onlardan kim beni çağırırsa, sana **cevap** verdiğim gibi, ona da **cevap** vereceğim. Benden kim mağfiret isterse, ona mağfiret edeceğim. Çünkü ben yakınım. Çağırana **cevap** veririm. Ey Âdem! Tevbe edenleri kabirlerinden, sevinçli bir durumda hasrederim. Onların duaları kabul edilmiştir'.

Bu hususta vârid olan rivâyetler sayılmayacak kadar çoktur. Tevbe'nin vâcib oluşunda ümmetin ittifakı vardır; zira tevbe'nin mânâsı, günahların helâk edici ve Allah'tan uzaklaştırıcı olduğunu bilmektir. Bu, îmanın vücubuna dahildir. Fakat bazen gaflet insanı bundan habersiz bırakır. İşte ilmin mânâsı, bu gafleti ortadan kaldırmaktır. Bu bakımdan tevbe'nin farz olduğunda ihtilâf yoktur.

Tevbe nin bir mânâsı da günahları derhal terketmek, gelecekte de yapmamaya azimli olmak ve daha önce geçen kusurları telâfi etmeye çalışmaktır. Böyle yapmanın farz olduğunda şüphe yoktur. Geçmişe dair nedamet getirmek ve üzülmek farzdır. Bu ise tevbe'nin ruhunu teşkil eder. Günahların telâfisi bununla tamamlanır. Öyle ise tevbe nasıl farz olmasın? Tevbe bir tür elemdir ki Allah'ın öfkesini gerektiren ve zayi olan hayatın hakikatini bilmenin akabinde meydana çıkar.

Soru: Kalbin elem duyması, İnsan oğlunun elinde olmayan zarurî bir şeydir. Bu bakımdan böyle kendiliğinden olan bir şeyi Vacibdir' diye vasıflandırmak nasıl olur?

Cevap: Bunun sebebi, kesinlikle sevdiği şeyin elden çıktığını bilmesidir. Bunun sebebini tahsil etmeye bir yol vardır. İşte bu mânânın benzeriyle ilim, vâcib olur. Yoksa ilim 'kul tarafından yaratılır ve

nefsinde meydana gelir' mânâsına gelmez. Çünkü böyle yapması muhaldir. İlim, pişmanlık, fiil, irade, kudret ve kudretin sahibi olan insan bunların hepsi Allah'ın mahlûku ve fiilidir.

Oysa sizi de, yaptığınızı da Allah yaratmıştır. (Sâffât/96)

İşte basiret sahiplerinin nezdinde hak budur. Bunun ötesi dalâlettir.

Soru: Acaba kulun fiili yapmakta veya terketmekte herhangi bir ihtiyarı yok mudur?

Cevap: Evet vardır! Fakat onun varlığı bizim 'hepsi Allah'ın mahlûkudur' dememize ters düşmez. Kulun ihtiyar etmesi de Allah'ın mahlûkudur. Kul, kendi ihtiyarında mecburdur. Çünkü **Allahü teâlâ** sağlam eli, lezzetli yemeği, midede yemeğe karşı olan şehveti, kalpte 'şu yemek şehveti teskin eder' ilmini, 'şu yemek, şehveti teskin etmesine rağmen, onda zararlı bir madde var mıdır, yok mudur? Onu aldatmaktan zorlaştırıcı bir mâni bulunur mu bulunmaz mı?' diye çarpışan fikirleri, sonra 'hiçbir mâni yoktur' ilmini yarattıktan sonra bu sebepler bir araya geldiğinde yemeği yemeye insanı zorlayan irade kesinleşir.

Bu bakımdan çarpışan düşüncelerin gelip geçmesinden ve yemeğe olan şehvetin meydana gelmesinden sonra iradenin kesinliğine 'ihtiyar' (veya cüz-i ihtiyar) ismi verilir. Oysa sebeplerin tamamlanması, anında var olması lâzımdır. Bu bakımdan iradenin kesinliği Allah tarafından yaratıldığında, sıhhatli el şüphesiz lezzetli yemek cihetine meyleder; zira irade ve kudretin tamam olmasından sonra, fiilin meydana gelmesi zarurî olur. Bu bakımdan kudret ve kesin iradenin meydana gelmesinden sonra, Allah'ın yaratmasıyla hareket hâsıl olur. Oysa kudret ile iradenin **ikisi** de Allah'ın mahlûkudur. İradenin kesinliği, şehvetten ve mânilerin bulunmadığını bilmekten sonra hâsıl olur. Oysa onların **ikisi** de Allah'ın mahlûkudurlar. Fakat bu mahlûkların bir kısmı diğerinin üzerine terettüp etmektedir. Öyle bir tertip ki mahlûkların yaratılışında **Allahü teâlâ**'nın âdet-i ilâhîsi o tertip üzere cereyan etmiştir.

Allah'ın fıtrî kanunu asla değişmez. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, elde kudret denilen bir sıfatı, hayatı ve kesin olan iradeyi yaratmadıkça, doğru bir yazıyı yazmak için elin hareketini yaratmaz. Kesin iradeyi de şehveti ve nefiste olan meyli yaratmadıkça yaratmaz. Nefisteki bu meyil, **Allahü teâlâ** 'Bu meyil hâl-i hazırda ve gelecekte nefse uygundur' ilmini yaratmadıkça tam manâsıyla harekete geçemez. İlmi de ancak hareket, irade ve ilme dönüşen birtakım başka sebeplerden sonra yaratır. Öyleyse ilim ve tabiî meyl daima kesin irade ve kudreti arkalarına takarlar. İrade de daima hareketi getirir.

İşte her fiilde bu tertip vardır. Hepsi Allah'ın yoktan var etmiş olduğu mahlûkudur. Fakat var edilenlerin bazısı diğeri için şarttır. Bunun için bazılarının öne alınması bazılarının da tehir edilmesi farz olur. Nitekim iradenin ancak ilimden sonra, ilimin ancak hayattan sonra, hayatın da ancak cisimden sonra yaratıldığı gibi. . . Bu bakımdan cismin yaratılışı hayatın var olması için şarttır. Ancak bu, hayatın cisimden doğduğu anlamına gelmez.

Hayatın yaratılması ilmin yaratılması için şarttır. Bu, ilim hayattan doğar anlamına gelmez. Fakat böyle olmakla beraber, cisimde hayat olduğu zaman ilmi kabul etmeye müsait olur. İlmin yaratılışı iradenin kesinliği için şarttır. Bu, ilmin iradeyi doğurduğu anlamına gelmez. Fakat buna rağmen iradeyi ancak diri ve ilim sahibi olan bir cisim kabul eder. Varlık âlemine ancak mümkün olan birşey girer.

İmkânın bozulmayı kabul etmeyen bir tertibi vardır. Çünkü bozulması muhaldir. Bu bakımdan ne zaman vasfın şartı mevcut olursa, o şarttan ötürü o merkez, vasfı kabul etmeye müsait olur. Öyleyse o vasıf, istidadın huşûlu anında ilâhî cömertlik ve ezelî kudretten hâsıl olur. Şartlar sebebiyle istidadın bir tertibi vardır. Kul, bu tertipli hadiselerin cereyan merkezidir. O, bir oları Allah'ın hükmünde göz açıp kapatmak gibi bozulmaz bir küllî tertip ile tertiplenmiştir. Onun ayrıntılı olarak ortaya çıkması, bir ölçüye göredir ki o ölçüyü aşamaz.

Allahü teâlâ'nın şu âyet-i celîlesi bunu ortaya koymaktadır:

Gerçekten biz herşeyi (hikmetimiz icabı) bir kadere (ölçüye) göre yarattık. (Kamer/49)

Şu âyet de küllî ve ezelî kazaya işaret etmektedir:

Bizim buyruğumuz yalnız bir tektir, göz açıp kapama gibidir. (Kamer/50)

Kullara gelince, onlar kaza ve kaderin cereyanları altında musahhardır. Kâtibin elinde, kudret ve irade diye adlandırılan ve nefiste bulunan kesin ve kuvvetli bir meylin yaratılışından sonraki hareketi yaratmak kaderin cümlesindendir. Meylinin nereye olduğunu bildikten sonra bu kasda idrâk ve mârifet adı verilir.

Bu **dört** durum, ne zaman melekûtun iç âleminden, takdirin kahrı altında bulunan bir kulun cismi üzerinde belirirse, gayb ve melekût âleminden habersiz oları, sadece şehâdet ve mülk âlemini gören insanlar acele ederek derler ki: 'Ey kişi! Sen hareket ettin. Sen attın. Sen yazdın'. (Fakat) gayb perdeleri ve melekûtun arkasından şöyle denilir:

(O gün) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü, attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. (Enfâl/17)

Bu durum karşısında sadece şehadet âleminden haberdar olanların akılları hayrete kapılır. (Cebriler gibi) kimi 'Bu halis bir cebr'dir' der, kimi (Kaderîler gibi) 'Bu sırf (kulun) bir icadıdır der.

Cebr ile kader arasında hareket eden bir çokları da fiillerin kulun kesbi olduğuna meyletmiştir. 6

Eğer onlara gök kapıları açılmış olsaydı, onlar gayb ve melekût âlemine baksaydılar, her birinin bir yönden doğru olduğunu görürlerdi.

Fakat bunların hepsi de kusurludur. Hiçbiri bu işin hakikatini idrâk edememiş, onu ilminin kapsamına alamamıştır. Bunun hakikatine ancak gayb âlemine açılan pencereden doğan bir nur ile ulaşılabilir.

Gayb ve şehâdefin âlimi **Allahü teâlâ**'dır. Gaybma hiç kimseyi muttali kılmaz. Arıcak razı olduğu peygamberlerini muttali kılar. (Nitekim Kur'ân böyle haber vermektedir) . Şehâdet âlemine ise, Allah'ın razı olmadığı kimseler de muttali olurlar.

Kim sebeplerle müsebbeblerin zincirini harekete geçirip bu zincirlemenin keyfiyetini bilir, o zincirlerin sebeplerinin müsebbiblerine nasıl bağlandığını anlar ve ona kaderin sırrı keşfolunursa, o yakînî bir ilimle bilmiş olur ki Allah'tan başka yaratan ve Allah'tan başka mûcid yoktur.

Soru: Sen, cebri savunan grubun, fiili tpıamen kula ait kabul eden ve kesbe meyleden sınıfların hepsinin bir yönden doğru olduğuna ve yine de kusurlu bulunduğuna hükmettin. Bu ise tenakuzdur. Bunun anlaşılması nasıl mümkün olur? Bunu bir misal ile zihinlere yaklaştırmak mümkün müdür?

Cevap: Körlerden bir cemaat memlekete fil getirildiğini duymuşlar, ona dokunup incelemek için filin yanına gelmişler. Körlerden biri filin bacağına, biri dişine, biri de kulağına dokunup yoklamış ve bunun üzerine "Biz fili anladık' demişler. Filin yanından gittikleri zaman, diğer körler filin nasıl olduğunu onlara sormuşlar. Fili değişik değişik tarif etmişler. Filin bacağına dokunan demiş ki: 'Fil, bir direk gibidir. Fakat direkten biraz yumuşaktır!' Filin dişine dokunan kişi demiş ki: 'Onun dediği gibi değildir. Aksine fil serttir. Onda yumuşaklık yoktur ve kaygandır. O direk gibi kalırı değildir. İnce bir sopa gibidir'. Filin kulağını elleyen demiş ki: 'Hayatımla yemin ederim. Fil yumuşaktır. Onda sertlik yoktur. Benden önce konuşanlardan biri doğru söyledi' dedikten sonra şöyle devam etmiş Takat fil ne sopa gibi, ne de direk gibidir. O kaim ve enli bir deri gibidir'. Körlerden her biri, bir yönden doğru söyledi; zira herbiri filin dokunduğu kısmından haber vermiştir. Hiçbiri filin vasfı hakkındaki tecrübesinden dışarı çıkmamıştır. Fakat üçü de filin suretinin hakikatini ihata etmekte kusur etmişlerdir.

Bu bakımdan bu misal ile gözünü aç ve ibret al! Zira bu misal, insanların hakkında ihtilâf ettikleri pekçok fikirlerin misalidir. Her ne kadar bu kelâm, mükâşefe ilminin denizine dalan, onun dalgalarını harekete geçiren bir konuşma ise de. . . Fakat bu bizim konumuz değildir. Şimdi biz tevbeye dönelim. Bahsini yaptığımız tevbe'nin **üç** parçası olan ilim, pişmanlık ve günahı terketmekle beraber vâcib olmasının beyanı ile pişmanlığın vücûb hükmüne dahil olduğunun beyanıdır. Çünkü pişmanlık, **Allahü teâlâ**'nın kulun ilmi ile iradesi arasında mahsur kalan fiillerine dahildir. Bunların arasına giren kudretinin cümlesindendir. Vasfı bu olan bir şeyi, vücûh ismi kapsar.

4) ibn Mâce

5) Müslim, Buhârî, (İbn Mes'ûd'dan)

6) Fiili Allah'a isnâd ederek, kul için fiilde kesbi isbat edenler Eş'arîlerdir.

Günahın Ardından Hemen Tevbe Etmenin Vücûbu

Günahın ardından hemen tevbe etmenin vâcib olduğunda şüphe yoktur; zira günahların helâk edici olduklarını bilmek, imana dahildir. Îman etmek ise farzdır. Tevbe etmenin farziyye tinden kurtulan kimse, tiksindirici fiilden kendisini meneden bir marifetle Allah'ı tanımıştır. Çünkü bu mârifet, amelle alâkası bulunmayan mükâşefe ilimlerinden değil, muamele ilimlerindendir.

Her ilim bir amele teşvikçi olsun diye istenir, o ilmin mesuliyetinden ancak istenilen amele teşvikçi olduğu zaman kurtulunur. Bu bakımdan günahların zararını bildiren ilim, ancak insanı günahları terketmeye teşvik etmek için istenir. O halde günahları terketmeyen bir kimse, îmanın bu parçasını kaybetmiş olur ve **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerîfîyle de bu kastolunmuştur:

Zani bir kimse, Mü'min olduğu halde zina etmez. 7

Hazret-i Peygamber bu sözüyle Allah'ı, birliğini, sıfatlarını, kitâblarmı ve peygamberlerini bilmek gibi mükâşefe ilimlerine ait olan îmanın yokluğunu kasdetmemiştir; zira bu îmanı, ne zina, ne de diğer günahlar yok edemez.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yukarıdaki hadîs-i şerifte zinanın Allah'tan uzaklaştırıcı ve Allah'ın gazabını gerektirici olduğuna inanmakla ilgili olan îmanın yokluğunu kasdetmiştir.

Nitekim doktor 'Şu zehirdir, onu yemeyeceksin' dediği zaman, doktorun aksine onu yerse 'mü'min olmadığı halde zehiri yedi' denir. Yani doktorun varlığına ve doktor olduğuna inanmadığı halde yedi mânâsında değildir. Aksine bu sözden doktorun 'zehir öldürücüdür' sözünü kabul etmediği anlaşılır; zirâ zehiri bilen bir kimse, asla zehir yutmaz.

Bu bakımdan âsi bir kimse, zarurî olarak, eksik imanlıdır. Îman bir tek şûbe değildir, yetmiş küsûr şubedir. Onların en yücesi, Allah'tan başka mabud olmadığına şahidlik etmektir. En düşüğü ise yoldan geçenlere zahmet veren şeyi yoldan kaldırmaktır'. 8

Bunun misali, 'İnsan bir mevcut değildir, yetmiş küsur mevcuttur. O mevcutların en yücesi, kalp ve ruhtur. Derece bakımından en azı deriden eziyet verici şeyleri silmektir' diyenin sözüdür. Şöyle ki: Bıyıkları kısaltılmış, tırnakları kesilmiş, bedeni kirden temizlenmiş olmalıdır ki pis olan tırnak ve pençelerin uzun şekilleriyle çirkin görünen hayvanlardan ayrılmış olsun.

Bu misal konumuza uygun bir misaldir. Bu bakımdan îman, insan gibidir. Tevhîd şehadetinin yokluğu, ruhun yokluğu gibi, îmanın tamamen yok olmasını gerektirir. Tevhîd ve Risalet'e şahidliği olan kimse, azaları kesik, gözleri kör bir insan gibidir. Bu insan bâtın ve zâhir âzalarının hepsini kaybetmiş, sadece ruhun aslını kaybetmemiştir.

Nasıl ki durumu bu olan bir kimse ölüme yaklaşır, zayıf ve takviye edici güçlerden ayrılmış ruh kendisinden ayrılırsa, tıpkı* onun gibi amellerde kusurlu olan, kendisinde îmanın aslından başka amel olmayan bir kimsenin imanının da ölüm meleğinin gelmesiyle şiddetli rüzgâr esintisine mâruz kaldığında sökülmesi yakın bir ihtimaldir.

Bu bakımdan yakîni kökleşmemiş, amel dalları yayılmamış olan îman, ölüm meleği göründüğü zamanki şiddete sebat edemez ve o îman için kötü sonuçtan korkulur. Fakat her geçen gün kök salıp sabitleşinceye kadar ibâdetlerin sularıyla sulanan îman boyle değildir.

Asi bir kimsenin muti bir kimseye 'Senin Mü'min olduğun gibi ben de Mü'minim' demesi, tıpkı kabak bitkisinin selvi ağacına 'Ben de ağacım, sen de!' demesi gibidir. Selvi ağacının ona vermiş olduğu **cevap** ne güzeldir: "Ağaç cinsinin kapsamına girmekten dolayı aldanımş olduğunu sonbahar rüzgârları estiğinde bileceksin. O zaman senin kökün kopacak, yaprakların dökülecek, ağaçların sabit kalış sebeplerinden mahrum olduğun için sadece ağaç isminde ortaklıkla adlanmış olduğun belli olacaktır".

Toz duman dağıldığı zaman göreceksin altındaki at mıdır, yoksa merkeb mi?

Bu öyle bir iştir ki ancak son nefeste belli olur.

Ariflerin kalp damarları, ölümün dehşetlerini görüp de çok az kimsenin sabredebileceği ölüm korkusunun şiddetinden ötürü kopmuştur, Bu bakımdan âsi bir kimse mâsiyetinden ötürü, ebediyyen ateşte kalmaktan korkmadığı takdirde, tıpkı sıhhatli olup zararlı şeylere dalan bir kimsenin, sıhhatinden ve ölümün çoğu zaman aniden vâkî olmadığından dolayı ölümden korkmayan kimse gibi olur. Sıhhatli

kimse hastalıktan korkar. Hasta olduktan sonra da ölümden korkar. Asi bir kimse de kötü sonuçtan korkar. Kötü sonuçla eceli kapandıktan sonra Allah korusun» cehennemde ebedî kalması gerekir.

Bu bakımdan günahlar, îman için, bedenleri kemiren'zararlı yemekler gibidir. O yemekler içte birikirler. Sonunda insanın mizacı bozulur. Oysa insan mizacı bozuluncaya kadar bundan haberdar değildir. Sonra da hasta olur ve defalarca ölür. İşte günahlar da böyledir.

Madem ki bu ölümlü dünyada helakten korkan bir kimse için zehirleri, zararlı yemekleri hemen terketmek farzdır, öyle ise ebedî dünyasının helâk olmasından korkan bir kimseye, bu helâka götüren şeyleri bırakması öncelikle farzdır. Zehiri yiyen bir kimse pişman olduğu zaman kusması, derhal mideden uzaklaştırmak suretiyle yediğini çıkarması farzdır.

Bunu da helake yaklaşan ve ölmesiyle sadece şu fânî dünyası elden gidecek olan bedenini kurtarmak için yapar. O halde dinin zehirleri olan günahları işleyen bir kimsenin günahlardan dönmesinin vâcib olması daha evlâdır. Bunu da ancak ömrü varsa yapabilir; zirâ bu zehirden ötürü zarar görecek olan şey, baki olan âhiretin elden gitmesidir. O âhiret ki orada değişmez nimet ve büyük mülk vardır! Onun elden gitmesi, cehennem ateşini ve daimî azabı gerektirir. Öyle azap ki dünya ömrünün birkaç misli onun müddetinin binde biri olamaz; zira onun müddetinin sonu hiç yoktur! Bu bakımdan tevbeye acele etmek gerekir.

Günah zehirleri, îman ruhuna, doktorların yapacağı birşeyin kalmadığı bir felâketi işlemezden önce tevbe etmek gerek. Öyle bir felâket ki ondan sonra zararlılardan sakınmanın, nasihatçıların nasihatinin, vaizlerin vaazının hiçbir faydası olmaz. Sahibinin helâk olanlardan olduğu kesinleşir ve şu ayetin umumî hükmünün altına girmiş olur:

Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. Çenelere kadar dayanan o halkalar yüzünden kafaları kalkıktır. Önlerine bir engel, arkalarına bir engel çekip kendilerini sardık, artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlarca birdir. Îman etmezler. (Yâsin/8-10)

Sakın îman kelimesi seni aldatıp ayetten kastedilen şeyin, küfür olduğunu sanmayasm; zira izah edildi ki îman yetmiş küsur şubedir. Zina eden bir kimse de Mü'min olduğu halde zina etmez. Bu bakımdan şubeler ve dallardan ibaret olan îmandan mahrum olan bir kimse sonuçta asıl olan îmandan da mahrum olur. Nitekim dallar mesabesinde olan âzalarının tamamını kaybeden bir kimsenin, asıl ve kök olan ruhunun yok edici ölüme mahkum olduğu gibi. . . Bu bakımdan dallar olmayınca aslın bekası mümkün değildir. Köksüz dal da olamaz. Kök ile dalın arasında ancak bir şeyde fark vardır. O da dalın varlığı ile bekası kökün varlığını ister. Kökün varlığı ise dalların varlığını istemez. Bu bakımdan aslın bekası fer'e, fer'in de var olması asla bağlıdır. Öyleyse mükâşefe ile muamele ilimleri asıl ile fer gibi biri diğerinden müstağni değildir/Her ne kadar biri asıl, diğeri tâbi mertebesinde ise de,. .

Muamele ilmi amele teşvik edici olmadığı zaman, onun yokluğu varlığından daha hayırlıdır.

Eğer muamele ilmi istenen ameli insana yaptırtmazsa sahibinin aleyhine delil olur. Bunun için fâcir âlimin azabı, fâcir cahilin azabından daha fazla olur. Nitekim Kitab'ul-İlıride bu husustaki haberleri zikretmiştik.

7) Müslim, Buhârî

8) Tirmizî

Tevbe Herkese ve Her Hâlükârda Vacibdir

Kur'ân'ın zahiri bu hükme delâlet eder; zira **Allahü teâlâ** umumî olarak şöyle buyurmuştur:

Topluca Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz. (Nûr/31)

Basiret nuru da insanı bu hükme irşad etmektedir.

Zira tevbenin mânâsı; Allah'tan uzaklaştıran ve **şeytan**a yaklaştıran yoldan dönmek demektir. Böyle bir dönüş, ancak akıllı bir kimse için düşünülebilir. Akıl, ancak şehvet, gazab ve şeytanın insanı aldatma vesileleri olan diğer kötü sıfatların kemâlinden sonra kemâl bulur; zira aklın kemâli ancak yaş kırka geldiği zaman olur. Aklın esası, ancak bulûğa yaklaşıldığında tamamlanır. Onun başlangıcı çoğu zaman yedi seneden sonra belirir. Şehvetler, **şeytan**ın askerleridir. Akıl da meleklerin ordularındandır. İkisi bir araya geldiğinde mecburî olarak aralarında savaş patlak verir; zira biri diğerinin yanında duramaz. Çünkü birbirine zıddırlar. Bu bakımdan aralarındaki boğuşma, gece ile gündüzün, nur ile zulmetin arasındaki boğuşma gibidir. Biri galebe çaldığı zaman, zarurî olarak diğeri kaçar! Şehvetler çocuk ve gençlerde akim kemâlinden önce yerleştikleri zaman **şeytan**ın orduları gelmiş ve mekânı istilâ etmiş demektir. Kalp bunlara yakınlık göstermiş olur. Şüphesiz ki bu takdirde şehvetlerin isteklerine uyması da normal olur ve bu durum kalbe hâkim olur. Artık kalbin bu durumdan kurtulması zorlaşır. Sonra Allah'ın hizbi ve askeri olan akıl ortaya çıkar ve tedricî bir şekilde dostlarını düşmanların ellerinden ve esaretinden kurtarır. Fuğer akıl kuvvet bulmaz ve kemâle ermezse, kalp memleketi **şeytan**a teslim olur. **Şeytan** da va'dini yerine getirir! Zira **şeytan** şöyle demiştir:

Eğer beni kıyâmet gününe kadar ertelersen, onun zürriyetini, pek azı müstesna kandırıp kendime bağlarım. (İsra/62)

Eğer akıl kemâle erip kuvvetlenirse, onun ilk meşgalesi şehvetleri kırmak, âdetlerden ayrılmak, tabiatı cebr yoluyla ibâdetlere zorlamak suretiyle **şeytan**ın ordularını yok edip uzaklaştırmak olur. Tevbenin mânâsı bundan başka birşey değildir. Böyle olmasının isbatı da şehvetten, rehberi **şeytan** olan bir yoldan dönüp Allah'ın yoluna yönelmektir.

Varlık âleminde hiçbir insan yoktur ki şehveti aklından önce **şeytan**ın silahı olan tabiatı, meleğin silahı olan tabiattan önde bulunmasın. Bu bakımdan şehvetlerin gücünü artıran yoldan dönüş, ister peygamber olsun, ister ahmak bir kimse, her insan için zaruridir. Zannetme ki bu zaruret sadece Âdem'in özelliğidir.

Sakın sanma ki hilekârlık sadece Hind'indir. Her güzelin tabiatı Hind'in tabiatı gibidir.

Bu durum ezelî bir hükümdür. İnsan cinsine farz kılınmıştır. Bu, hiç kimsenin değişmesini ümit etmediği ilâhî kanun değişmedikçe bu farzın hilâfî mümkün değildir. Bu bakımdan kim kâfir ve cahil olduğu halde bülûğ çağma ererse, cehaletinden ve küfründen tevbe etmesi farzdır.

Ne zaman annesine ve babasına tâbi olarak ve İslâm'ın hakikatinden gâfil bulunarak müslüman olduğu halde bâliğ olursa, bu sefer İslâm'ın mânâsını anlamak suretiyle gafletinden tevbe etmesi farzdır; zira kendisi müslüman olmadıktan sonra, anne ve babasının müslüman oluşu kendisine fayda sağlamaz.

Eğer bunu anlarsa, âdetinden ve önleyici olmaksızın şehvetlerin arkasında koşmasından, Allah'ın menetmek, bırakmak, ayrılmak ve başıboş gitmek hususundaki sınırlarına dönmekle tevbe etmesi farzdır. Bu şekilde tevbe etmek, tevbe kapılarının en zorudur. Burada insanların çoğu helâk olur; zira bu tevbeyi elde etmekten aciz kalmışlardır. Bütün bunlar, dönüş ve yakınlıktır.

Bu bakımdan bu durum tevbe'nin her insan için farz-ı ayn olduğuna delalet eder. Hiçbir insanın tevbeye muhtaç olmadığı düşünülemez. Nitekim Âdem'in (aleyhisselâm) tevbe etmekten müstağni olmadığı gibi. . . Öyle ise babanın müstağni olmadığı bir şeyden evlat da müstağni olamaz.

Tevbe'nin daima ve her durumda yapılmasının farziyeti şu demektir: Hiçbir insan günahsız değildir; zirâ peygamberler bile bu zellelerden kurtulamamıştır.

Nitekim Kur'ân'da ve hadîslerde peygamberlerin bu zellelerden tevbelerinden ve hatalarından ötürü ağlamalarından haber verilmektedir. Eğer azaların günahından bazı durumlarda kurtulursa, kalp ile günahları arzu etmekten kurtulamaz.

Eğer kalp de bazı durumlarda günahları arzulamaktan kurtulursa, Allah'ın zikrinden gaflet ettiren **şeytan**ın vesveselerinden kurtulamaz.

Eğer bundan da kurtulursa Allah, Allah'ın sıfatları ve fiilleri hakkındaki ilim hususunda kusur ve gafletten kurtulamaz. Bütün bunlar, eksikliktir. Bunun sebepleri vardır. Sebeplerin zıdlarıyla meşgul olmak suretiyle sebepleri terketmek, onun zıddına dönmek demektir. Tevbeden de maksat dönüştür. Hiçbir insanın bu eksiklikten uzak olması düşünülemez. Ancak insanlar miktar hususunda birbirlerinden ayrılır. Asıl ise bütün insanlarda vardır. Bunun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur.

Benim de kalbimin üzerine pas çöker. Öyle ki gece ve gündüz yetmiş defa Allah'tan af talebinde bulunurum.

Bunun için **Allahü teâlâ**, peygamberine şöyle demek suretiyle ikramda bulunmuştur:

Öyle ki Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlayıp üzerindeki nimetini tamamlayacak ve seni dosdoğru bir yola iletecektir. (Fetih/2)

Hazret-i Peygamber'in' yüce makamına rağmen hali bu olursa, acaba başkasının hali ne olacaktır?

Soru: Kalbe gelen şeylerin eksiklik olduğu gizli değildir. Kemâl bunlardan uzak olmaktadır. Allah'ın celâlinin marifetinde kusur da eksikliktir. Mârifet arttıkça kemâl artar. Eksikliğin sebeplerinden kemâle yönelmek dönüştür. Dönüş de tevbedir. Fakat bunlar farzlar değil de faziletlerdir. Sen tevbe'nin her durumda vâcib olduğunu mutlak bir şekilde söyledin. Oysa bu gibi şeylerden tevbe etmek farz değildir; zira kemâlin idrâki şer'an vâcib değildir. Bu bakımdan senin 'tevbe her durumda vâcibdir' sözünden maksad nedir?

Cevap: Daha önce insanın yaratılışının gereği olarak şehvetlere uymaktan kurtulamayacağı söylenmişti. Tevbe'nin mânâsı; sadece şehvetleri terketmek değildir.

Aksine tevbe'nin tamamlanması, geçmişi tamamiyle telâfi etmekle olur. İnsanın peşinden sürüklendiği her şehvetten bir karanlık insanın kalbine yükselir.

Nitekim insanın nefesinden berrak aynaya buharın yükseldiği gibi. . . Eğer şehvetlerin karanlığı birikirse, (kalp üzerinde) 'Reyn' denilen pas olur. Nefesin buharının aynada biriktiği zaman lekeye dönüştüğü gibi. . . Nitekim **Allahü teâlâ** şöjde buyurmuştur:

Hayır! Doğrusu onların kazandıkları günahlar kalplerini kaplamıştır. (Mutaffifîn/14)

Bu bakımdan 'reyn' (pas) biriktiği zaman mühre dönüşür. Aynanın yüzündeki buhar gibi o mühürle kalp mühürlenir. Birikip zaman uzadıkça, demirin içine işler, onu ifsâd eder.

Artık ondan sonra işlem kabul edemez hale gelir, pastan mühürlenmiş gibi olur. Şehvetlerin arkasında gitmeyi terketmek de kâfi gelmez. Kalpte tabiatlaşan o pasların silinmesi lâzımdır.

Nitekim eğer aynada tabiîleşen kirler silinmezse, sadece buharları silmenin kâfi gelmediği gibi. Günahlar ve şehvetlerden kalbe zulmet yerleştiği zaman da durum böyledir. Bu bakımdan kalbe ibadetlerden bir nur yükselir. O ibadetlerin nuruyla nıâsiyetin zulmeti silinir.

Buna **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsi işaret etmektedir:

Günahın ardından sevab işle ki sevab günahı silip yok etsin!

O halde kul kalbinden günahların eserlerini, sevap işleyerek silmekten müstağni değildir. Bu hüküm önce saflaşan sonra ârızî sebeplerle kararan kalp için sözkonusudur. İlk cilalama uzun sürer; zira aynadan pası silmek hususunda cilalama ile meşgul olmak, aynanın aslıyla meşgul olmak değildir. Bunlar uzun uzadıya meşguliyetlerdir. Asla sonu ve ardı gelmez. Bütün bunlar tevbeye dönüşür.

Senin 'Boyle bir tevbeye farz denilmez. Aksine o fazilet ve kemâli talep etmektir sözüne gelince, bil ki vâcib'in iki mânâsı vardır.

Birincisi şeriat sahasına giren ve bütün halkın ortak olduğu vâcibdir. Eğer bütün halk onunla meşgul olursa âlem harap olmaz. Bu bakımdan eğer bütün insanlar hakkıyla Allah'tan ittika etmekle mükellef olursa, hepsi maişeti terkedip dünyayı tamamen bırakırlar. Sonra bu durum takvanın iptaline yol açar; zira maişetler fesada uğradığı zaman, hiç kimse takva için çalışmaya vakit bulamaz. Örücünün, çiftçinin, fırıncının ihtiyacını kazanmak için meşguliyeti bütün hayatını kapsar. Bu bakımdan bütün bu dereceler farz değildirler.

Vacibin **ikincisi**; âlemlerin rabbinden matlûb olan yakınlığa varmak için sıddîklar arasında Makâm-ı Mahmud'a. ermek için gerektir. Makâm-ı Mahmûdfa ulaşmak için, bizim söylediklerimizin tamamından tevbe etmek vâcibdir.

Nitekim nafile namaz için abdest almak vâcibdir; zira nafile namaz kılmak ancak taharetle mümkündür. Fakat nafile namazın faziletinden mahrum kalmaya razı olan bir kimseye nafile namaz için abdest almak vâcib değildir.

Nitekim göz, kulak, el ve ayak, insan varlığında şarttır; yani onunla dünyada yüksek derecelere varmak ve kâmil bir insan olmak isteyen bir kimse için şarttır. Hayatın aslıyla kanaat eden, şiş üzerindeki bir et parçası gibi olmaya, atılmış bir paçavra gibi olmaya razı olan bir kimse için ise, ne göz, ne el ve ne de ayak şart değildir. Bu bakımdan ammenin fetvasına dahil olan vâcibler ile ancak kurtuluşun aslına varılır. Kurtuluşun aslı hayatın aslı gibidir. Kurtuluşun aslından öte bulunan saadetler

ki hayat onlarla sonuçlanır ve o saadetler hayatın tanziminde gereken alet ve azaların yerine geçer. Enbiya, evliya, ulema ve üstün olan insanlar burada gayret göstermişlerdir. Onların hırsları bu noktaya yönelir. Onların gayreti bunun etrafında döner. Onlar bunun için dünya lezzetlerini tamamen terkederler.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) bir taşı yastık yaptı. **Şeytan** ona gelerek şöyle dedi:

- Sen âhiret için dünyayı terketmemiş miydin?

- Evet, ne olmuş?

- Şu taşı yastık yapman, dünyada nimetlenmendir. Sen neden başını yere koymuyorsun?

Bunun üzerine Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) taşı atarak başını toprağa koydu.

Taşı atışının sebebi, o faydalanmadan tevbe etmektir. Hazret-i Îsa'nın umumî fetvalarda başını toprağa koymanın vâcib olmadığını bilmediğini mi sanıyorsun? Nakışlı elbise, namazda **Hazret-i Peygamber**i meşgul ettiği zaman onu çıkarıp attığında, yenilediği pabucunun bağı kendisini meşgul ettiği zaman, eski pabucunu giydiğinde, bütün kullar için getirmiş olduğu şeriatta böyle yapmanın vâcib olmadığını bilmediğini mi sanıyorsun? Mâdem ki bunu biliyordu, o halde terketmek suretiyle neden bundan tevbe etti? Onun böyle yapması, o elbise veya pabucun kalbinde kendisine va'dedilen Makâm-ı Mahmûd a varmasını engelleyici bir tesir bıraktığını görmesinden ileri geliyordu.

Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) sütü içtikten ve bunun uygun olmadığını bildikten sonra parmağını boğazına sokup, zorla içtiği sütü dışarı çıkarmanın fıkhı hükmünü bilmediği için mi boyle yaptığını sanıyorsun? İçtiği sütle günahkâr olmadığını bilmiyor muydu? İçtiği sütü çıkarmasının farz olmadığını bilmiyor muydu? Bunları bildiği halde neden içtiği sütü dışarı çıkararak tevbe etti? Bu tevbe onun göğsünde yerleşen bir sırdan ileri geliyordu. O sır ona avamın fetvasının başka bir husus olduğunu, âhiret yolunun tehlikesini ise, ancak sıddîklarırı bileceği hikmetini anlatmıştır. Bu bakımdan sen, Allah'ın bütün mahlûkundan daha fazla Allah'ı, Allah'ın yolunu, mekrini, Allah'a güvenerek gurura kapılmanın gizli yerlerini bilen bu kimselerin" durumunu düşün! Dünya hayatının seni aldatmasından sakın! Bir milyon defa sakın ki **şeytan** seni amelsiz Allah'a güvendirip aldatmış olmasın!

Kim bu sırların kokularının başlangıçlarını 'koklarsa bilir ki nasûh tevbe'nin lüzumu Allah yolunda giden kula her nefesinde lâzımdır.

İsterse bu kul Nûh gibi uzun yaşamış olsa bile tevbeyi ihmal etmemenin, çok çabuk olarak tevbe etmenin vâcib olduğunu bilir.

Ebû Süleyman Dârânî pek doğru söylemiştir: 'Eğer akıllı insan, geri kalan hayatında sadece ibadetlerin dışında geçen ömrü için ağlarsa, bu ölüme kadar üzülmesine kâfi gelir. Acaba kalan ömrünü, cahilce geçirdiği hayatı gibi geçirenin hali nasıl olur?'

Ebû Süleyman bunu şu hikmete binaen söylemiştir: Akıllı bir kimse, bir cevheri elde ettiği ve o cevher fayda vermeksizin zayi olup gittiği zaman, şüphesiz buna üzülür» Eğer o cevher elinden çıkıp ve onun çıkışı ela helâk olmasının sebebini teşkil ederse, bu takdirde o cevherden ötürü daha fazla üzülmesi gerekir. Oysa hayatın her saati, her nefesi bir cevherdir. Onun yerini dolduracak birşey yoktur.

Çünkü o seni ebedî saadete erdirmeye, ebedî azaptan kurtarmaya yarar. Acaba böyle bir cevherden daha güzel bir cevher olabilir mi? Bu cevheri gaflet içerisinde zayi ettiğin zaman, apaçık bir zarardasın. Onu günaha sarfettiğin zaman kötü bir şekilde helak olursun. Eğer bu musibetten ötürü ağlamıyorsan bu senin cehaletinden ileri gelmektedir. Cehaletinden dolayı gelen musibet öbür musibetinden daha büyüktür. Fakat cehalet musibetiyle müptelâ olan onun musibet olduğunu bilmez; zira gaflet uykusu cehaletle nefsi arasına girer.

Hazret-i Ali'den şöyle rivâyet edilmiştir: 'İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanırlar. O zaman her müflisin iflâsı, her musibetzedenin musibeti kendisine görünür. Oysa telâfi etmek imkânı da insanlardan kaldırılmıştır'.

Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Ölüm meleği kula göründüğü zaman, ona 'Senin bir saatlik ömrün var. Sen göz açıp kapatacak kadar bile o saatten geri kalmazsın' der.

Buna binaen kulun esef ve hasreti öyle bir şekilde belirir ki eğer dünya bütünüyle onun olsaydı bu hasretten kurtulmak için onu vermekte tereddüt etmez, o kalan saatine başka bir saati eklemek için derhal bütün dünyayı bu müddet içinde nefsini kınamak için verirdi. Böylece eksikliğini telâfi etmek isterdi. Oysa artık böyle bir imkânı elde edemez.

İşte **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinin işaret ettiği ilk mânâ budur:

Artık kendileriyle (dünyaya dönüş) arzularının arasına engel çekilmiştir. (Sebe/54)

Sizden birinize olum (alâmetleri) gelip de 'Ey rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka versem ve salihlerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcayın. Allah bir kimseyi eceli geldiği zaman asla geciktirmez ve Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. (Münâfikûn/10-11)

Denildi ki: Kulun Allah'tan istediği yakın zamanın mânâsı; kula perde aralandığı zaman şöyle demesidir:

- ey ölüm meleği! Benim ecelimi bir gün tehir et ki o günde rabbimin huzuruna özrümü arzedeyim, tevbe edeyim. Nefsim için sâlih bir ameli azık edineyim.

- Günleri tükettin, artık günün yoktur!

- Öyle ise bir saat beni tehir et!

- Saatleri tükettin artık saatin yok!

Bu bakımdan kulun yüzüne artık tevbe kapısı kapatılır. Can boğaza dayanır. Nefesleri boğazının kemikleri arasında yükselip alçalır. Geçmişi telâfi etmekten ümitsiz olmanın acısını duyar. Hayatının zayi olmasından ötürü pişmanlık ateşini tadar durur.

Bu hallerin sadmelerinde îmanın esası sarsılır! Canı çıktığı zaman eğer daha önce **Allahü teâlâ**'dan kendisi hakkında en iyi amel sebkat etmiş ise ruhu Tevhîd üzerine çıkar.

İşte güzel son budur. Eğer kaza ve kader onun hakkında şekavetle sebkat etmiş ise, ruhu şek ve ızdırap üzerinde çıkar. İşte bu da kötü sondur.

Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm kendilerine gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim?' diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur. (Nisa/18)

Allah'a göre şu kimselerin tevbesi makbuldür ki cahillikle bir kötülük yapıp hemen ardından dönerler. (Nisa/17)

Bu ayetin mânâsı; hatayı işlediği halde hatasından pişman olması, onun eserini hemen akabinde yapmış olduğu bir hasene (sevab) ile daha pas kalbin üzerine yerleşip silinmeyi kabul etmeden önce silmesi demektir.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Günahın hemen akabinde sevap işle (ki o sevap) o günahı silsin!

Bu sırra binaen Lokmân Hakîm, oğluna *Ey oğul! Sakın tevbeyi geciktirme! Zira ölüm ansızın gelir! demiştir.

Kim acele tevbe etmeyi 'sonra yaparım' diye terkederse, o iki büyük tehlike arasında kalır: **Birincisi** günahlardan gelen bir karanlığın onun kalbinin üzerine yerleşmesidir ki artık pas ve tabiat olur ve silinmeyi kabul etmez. **İkincisi**, hastalığın veya ölümün gırtlağına sarılması ve dolayısıyla günahı mahvetmeye fırsat bulamamasıdır.

Ateş ehlinin bağırmasının çoğu, tevbeyi geciktirmelerinden ileri gelir. 9

Bu bakımdan helâk olan bir kimse ancak tevbeyi geciktirmeden helâk olur. Öyleyse tevbeyi geciktirmenin kalbi karartması önce, ibâdet ile parlatılması ise sonradır.

Bu durum böyle devam eder. Sonunda ölüm ansızın gelir, yaka paça götürür ve dolayısıyla temiz olmayan bir kalp ile Allah'ın huzuruna varır. Oysa ancak temiz bir kalp ile Allah'a varan kurtulur. Öyleyse kalp, Allah'ın kul yanındaki emanetidir. Ömür de Allah'ın kul nezdinde emanetidir. İbadetlere vesile ve âlet olan diğer şeyler de böyledir. Bu bakımdan emanete hainlik yapan ve hainliğini telâfi etmeyenin durumu tehlikelidir.

Ariflerden biri şöyle demiştir: Elbette **Allahü teâlâ** kuluna iki sırrı tevdi buyurmuştur. İlham yoluyla o sırlarını kuluna fısıldar!

1. Annesinin karnından çıktığı zaman ona der ki: 'Ey kulum!

Seni dünyaya tertemiz çıkardım. Emrimi sana emanet bıraktım.

Seni bu emaneti korumak hususunda emin saydım.

Bu bakımdan emaneti nasıl koruyacağını iyi düşün! Benimle nasıl mülâki olacağını da iyi (düşün) !'

2. Ruhu çıktığı zaman ona der ki: 'Ey kulum! Senin nezdindeki emanetim hakkında ne yaptın? Aramızdaki söze riayet ettin mi?

Benimle mülâki olacağın güne kadar onu korudun mu? Eğer emanetimi koruduysan ben de va'dimi îfâ etmek suretiyle seni karşılayayım. Eğer emanetimi zayi ettiysen ben de o emaneti senden istemek ve ceza vermek suretiyle seni karşılayayım!'

Nitekim **Allahü teâlâ**'nın şu ayetinde buna işaret vardır:

Siz, benim ahdime vefa edin ki ben de ahdinize vefa edeyim. (Bakara/40)

Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. (Mü'minûn/8)

9) Irâkî aslına rastlamadığını kaydetmektedir.

Şartları Bulunduğu Zaman Tevbe'nin Makbul Oluşu

Kabulün mânâsını anladığın zaman, her sahih tevbe'nin makbul olduğunda şüphe etmezsin. Bu bakımdan Kur'ân'ın nurlarından istimdâd edenler ve basiretlerin nuruyla bakanlar bilirler ki her selîm kalp, Allah katında makbul, âhirette Allah'ın komşuluğuna lâyık ve Allah'ın cemâline bakmaya hazırdır. Bilirler ki kalp, esasında selîm olarak yaratılmıştır. Her doğan çocuk, fıtrat üzerine doğar. Kalbin selâmeti, ancak günahların zulmetinden kalbin yüzüne biriken paslarla ortadan kalkar.

Bilirler ki pişmanlık ateşi, o tozları yakıp kül eder. Hasenenin (sevabın) nuru, kalbin yüzünden o kötü karanlığı siler. Sevapların nuruna karşı günah zulmetinin direnme gücü yoktur. Tıpkı gündüzün nuruyla gece karanlığının yok olduğu, sabunun beyazlatmasıyla kirin yok olduğu ve kirli elbisenin sultanlar tarafından elbise olarak kabul edilmediği gibi. . . Bu bakımdan **Allahü teâlâ** karanlık kalbi komşuluğuna kabul etmez. Nasıl ki elbiseyi kötü yerlerde kullanmak kirletirse ve ancak sabunla temizlenirse, tıpkı onun gibi kalbi şehvetlerde kullanmak da kalbi kirletir! O kiri, göz yaşlarının suyu ile ve pişmanlığın yakıcılığıyla yıkamak tertemiz yapar. Her temiz elbise makbul olduğu gibi, her temiz kalp de makbuldür. Senin vazifen ancak tezkiye ve temizlemedir. Kabul etmek ise, önünde hiçbir engel olmayan ezelî kazâ ve kader ile sebkat eden bir vergidir. Buna şu ayette 'felâh' ismi verilmiştir:

Muhakkak nefsini tezkiye eden (veya nefsi Allah tarafından tezkiye edilen) felaha kavuşmuştur. (Şems/9)

Kim tahkik yolunda göz ile yapılan müşahededen daha açık ve daka kuvvetli bir mârifet]o kalbin günahlarla ve ibadetlerle zıt tesirlerin etkisinde kaldığını bilmezse, bunlardan birine 'zulmet' lâfzının cehalet için mecaz yoluyla kullanıldığı gibi kullanıldığını, diğerine ilim için kullanıldığı gibi 'nur lâfzının kullanıldığını bilmezse ve yine 'nur' ile 'zulmet'in arasında zarurî ve kaçınılmaz bir zıddiyetin olduğunu ve **ikisi**nin bir arada bulunmasının tasavvur edilemeyeceğini bilmezse, bu kimse dinin sadece kabuğunu tanımış ve sanki dinin sadece isimleri bu kimseye yapışmış demektir.

Öyle ki kalbi dinin hakikatinden kaim bir perde ile perdelenmiştir. Hatta nefsinin hakikatlerinden, sıfatlarından da kalbi perdelenmiştir. Kim nefsini bilmezse, başkasını bilmek hususunda daha cahildir. Başkasından gayem, kalbidir; zira insan ancak kalbiyle kalbinin haricindeki şeyleri bilir. Bu bakımdan kalbini bilmeyen, başkasını nasıl bilecektir?

Tevbe'nin sıhhatli olup kabul edilmeyeceğini düşünen bir kimse, tıpkı güneşin doğup karanlığın zâil olmayacağını, elbisenin sabunla yıkanıp buna rağmen temizlenmeyeceğini düşünen bir kimse gibidir. Ancak kir uzun zaman birikip yerleştiğinden dolayı elbisenin dikişleri arasına ve içerisine nüfuz etmişse, bu takdirde sabun o kiri gidermeye güç yetiremez.

Bunun misali, günahlar kişide tabiat hâline gelinceye ve kalbinin üzerine pas oluncaya kadar birikip yerleşmeleridir. Böyle bir kalp, artık dönüp tevbe etmez. Evet, bazen dil ile 'Tevbe ettim' der. Bu, çamaşırcının diliyle 'Ben elbiseyi yıkadım' demesi gibidir. Oysa onun yıkadım demesi asla elbiseyi temizlemez. Bu durum elbisenin sıfatı, elbisede yerleşen sıfatın zıddıyla ve kullanılması mümkün olan bir şeyi kullanmak suretiyle değiştirmedikçe devam eder. İşte tevbe'nin aslının men olunmasının durumu budur. Bu uzak bir durum değildir.

Hatta dünyaya yönelen, Allah'tan tamamen yüz çeviren halkın çoğunun durumu budur.

Bu beyan, tevbe'nin kabulü hususunda basiret erbabı için kâfidir. Fakat biz bunu, âyet, hadîs ve eserlerle takviye edelim. Çünkü Kitab ve Sünnet 'in doğrulamadığı hiçbir görüşe itimad yoktur.

Âyet-i Kerîmeler

O'dur ki kullarından tevbeyi kabul eder, kötülüklerden geçer ve bütün yaptıklarınızı bilir. (Şûrâ/25)

Günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı şiddetli olan ihsan sahibi (Allah'tandır). (Mü'min/3)

Bunlardan başka daha nice ayetler vardır.

Hadîsler

Herhangi birinizin tevbesiyle Allah, yitirdiği devesini bulan kimseden daha fazla sevinir. ,. Sevinmek, kabulden sonra gelir. O kabulün delili bir nimettir.

Elbette **Allahü teâlâ** tevbe ile kudret elini, gece günah işleyen için gündüze kadar, gündüz günah işleyen için de geceye kadar yayar (açar) . Bu durum, güneşin batıdan doğuşuna kadar (kıyâmet kopuncaya kadar) devam eder. 10

'Kudret elini açması tevbeyi talep etmekten kinayedir; yani Allah kullarının tevbe etmesini ister, İsteyen kabul edenin ötesindedir; yani kabul edeceği için ister. Zira çok kabul eden vardır ki istemez. Hiçbir isteyici yoktur ki kabul edici olmasın!

Göklere yetişinceye kadar hatalar işlemiş olduktan sonra pişman olsanız bile, muhakkak Allah tevbenizi kabul eder. 11

İnsan (bazen) günah işler ve o günahtan ötürü cennete girer!

Denildi ki: 'Ey Allah'ın Rasulü! Bu nasıl olur?' **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

O günah daima gözünün Önünde olur. Ondan tevbe eder, ondan kaçar ve sonunda cennete girer. 12

Günahın keffareti pişmanlıktır. 13

Günahtan tevbe eden bir kimse günahı olmayan kimse gibidir.

Rivâyet ediliyor ki Habeşistanlı biri şöyle sordu:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben fahiş işler yapıyordum. Acaba tevbe edebilir miyim?

-Evet!

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben o fahiş hareketlerde bulunurken

Allah beni görüyor muydu?

Hazret-i Peygamber 'Evet deyince Habeşliden bir feryâd ve figanla beraber ruhu çıktı. 14

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, İblis'e lânet okuduğu zaman, İblis, kendisine mühlet vermesini Allah'tan talep etti. Allah da ona kıyâmet'e kadar mühlet verdi. İblis dedi ki: 'Senin izzetine yemin ederim! Âdem oğlunun ruhu oldukça onun kalbinden çıkmayacağım'.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** da şöyle dedi: 'İzzet ve celâlime yemin ederim, onda ruh oldukça onun tevbesini kabul edeceğim'.

Muhakkak sevablar, suyun kiri götürdüğü gibi günahları silip götürür. 15

Bu husustaki hadîsler sayılmayacak kadar çoktur.

10) Müslim, (Ebû Musa'dan)

11) İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den)

12) İbn Mübarek, Zühd

13) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

14) Irâkî aslına rastlamadığını söylemiştir»

15) Tirmizî

31-2

Tevbe Edilen Küçük ve Büyük Günahlar

Tevbe günahın terkidir, Birşeyi terketmek, ancak meydana geldikten sonra mümkündür. Tevbe vâcib olduğu zaman, tevbeye götürecek şey de vâcib olur. Bu bakımdan günahların meydana gelmesi, bu takdirde vâcibdir. Günah, terkinde veya fiilinde Allah'ın emrine muhalif olan şeylerden ibarettir. Bunun tafsilâtı, şer'î teklifleri başından sonuna kadar şerhetmeyi gerektirir. Oysa bu şu anda bizim konumuz değildir. Fakat biz teklifleri toplayan şeylere ve kısımlarının bağlantılarına işaret edelim. Doğru yola rahmetiyle muvaffak eden **Allahü teâlâ**'dır.

Kulun Sıfatlarına Nisbetle Günahların Kısımları

İnsanın birçok sıfatları vardır. Nitekim kalbin acaiblikleri ve gaileleri bahsinde bunun şerhi (açıklaması) yapılmıştır. Fakat günahların kaynakları **dört** sıfata inhisar eder:

1. Rubûbiyet sıfatları
2. **Şeytan**î sıfatlar
3. Behimî (hayvanî) sıfatlar
4. Sebuî (yırtıcı) sıfatlar

Bunun böyle olması, insan çamurunun çeşitli karışımlardan yoğrulmasından meydana gelmektedir. Bu bakımdan insan çamurundaki her unsur, bir eseri iktiza eder.

Nitekim sekencebin maddesinden meydana gelen şeker, sirke ve zâferanın her biri ayrı ayrı tesir ve etki bırakırlar.

Rubûbiyet sıfatlarına varmak iştiyakını veren şey, kibir, gurur, ceberut, övülmeyi sevmek, izzet ve zenginliği istemek, bekanın devamlılığını arzulamak, herkesten daha yüce olmayı istemek gibidir. Hatta sanki bu insan (Firavun gibi) 'Ben sizin en yüce rabbinizim' demeyi kasteder. Bu durumdan en büyük günahlardan bir grup meydana gelir. Meydana gelir fakat halk onlardan gâfil ve onları günah bile saymamaktadır. Oysa onlar korkunç helâk edicilerdir. Öyle helâk ediciler ki birçok günahın kaynaklan gibidirler. Nitekim biz bunu Mühlikât bölümünde en ince teferruatına kadar saymıştık.

İkincisi **şeytan**î sıfattır. Bu sıfattan hased, zulüm, hile, hud'a, fesâd ve münkeri emretme meydana gelir. Dolandırıcılık, münafıklık, **bid'at** ve dalâlete çağırmak da bu kısma girer.

Üçüncüsü behimî (hayvanî) sıfattır. Bu behimî sıfattan oburluk, açgözlülük, karın ve tenasül uzvunun şehvetini (isteğini) yerine getirme meydana gelir. Bundan livata, hırsızlık, yetimlerin malını yemek, şehvetler için mal toplamak da meydana gelir!

Dördüncüsü sebuî, yani yırtıcı sıfattır. Bu yırtıcı sıfattan öfke, hıkd, vurmak, öldürmek, küfretmek suretiyle halka hücum etmek ve malları yağmalamak meydana gelir. Aynı zamanda bu sıfattan birçok günahlar da meydana gelir.

Bu sıfatlar fıtratın kökünde vardır. Bu bakımdan önce hayvanî sıfat galebe çalar. Sonra yırtıcı sıfat **ikinci** derecede onu takip eder. Bunların **ikisi** bir araya geldikten sonra aklı hile, kurnazlık ve kötü şeylerde kullanılır. Bu da **şeytan**î sıfattır. Sonra âhiretle, rubûbiyetin sıfatları mağlûp olur. O sıfatlar da fahr, izzet, yücelik, kibriyayı talep etmek ve bütün insanları istilâsı altına almayı kastetmektir. İşte bunlar, günahların kaynaklarıdır. Sonra bu kaynaklardan günahlar, azalar üzerine akarlar. Bazıları hasseten kalptedir: Küfür, nifak, **bid'at** ve halk için kötü düşünmek gibi. . . Bazıları gözde kulakta, bazıları dilde, bazıları tenasül uzvu ve karındadır. Bazıları da eller ve ayaklarda, bazıları da bütün bedende! Bunları tafsil etmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü apaçıktır.

Günahlar için **ikinci** bir taksim de şöyledir: Günahlar, kul ile Allah arasındaki kısım ile kulların haklarıyla ilgili olan kısma ayrılır. Sadece kulla ilgili olan namaz ve orucun terkedilmesi gibi şeylerdir. Kulların haklarıyla ilgili olanlar, zekâtı terketmesi, adam öldürmesi, malları gasbetmesi, namuslara küfretmesi gibi şeylerdir. Başkasının hakkından alınan şey, ya insan7 ya bir âzâ veya mal veya namus veya din veyahut da mertebe olur. Dini almak, şerre teşvik etmek, **bid'at**e çağırmak ve günahlara özendirmek, bazı vaizlerin ümit tarafını korku tarafından daha kuvvetli göstermek suretiyle Allah'a karşı cüret sebeplerini kabartmak gibi şeylerdir.

Kullarla ilgili olan günahlara gelince, buradaki vaziyet daha şiddetlidir. Kul ile Allah arasında olan şey şirk olmadıkça af daha fazla umulur ve daha yakındır. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur:

Divanlar (kayıt defterleri) üçtür: Bir divan vardır ki ondaki günahlar bağışlanır. Bir divan vardır ki ondaki günahlar bağışlanmaz. Diğer bir divan vardır ki terkedilmez. Bağışlanan günahlar, kulların Allah

ile aralarında olan (namaz kılmamak gibi) günahlardır. Bağışlanmayan günah, Allah'a ortak koşmaktır. Terkedilmeyen günah ise, kullara yapılmış olan zulümlerdir. 19

Yani kulun hakkına tecavüz eden zâlim, o zulmünden sorulacaktır. Ta ki ondan affedilinceye kadar. . .

Günahlar, küçük ve büyük diye iki kısma ayrılır. Bu hususta halkın ihtilâfı oldukça çoktur. Kimi 'Küçük, büyük diye bir ayırım yoktur. Aksine Allah'a karşı olan her muhalefet büyüktür' demiştir ki bu görüş zayıftır.

Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız. (Nisa/31)

Onlar ki günahın büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar, yalnız bazı küçük hatalar işleyebilirler. Şüphesiz rabbin geniş mağfiretlidir. (Necm/32)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Beş vakit namaz ve bir cumadan diğer cumaya kadar »eğer büyük günahlardan sakmılırsa bu sakınma- işlenen günahların kefareti olur.

Hadîsin diğer bir versiyonunda 'Aralarındakine kefaret olur. Ancak büyük günahlar bu hükmün dışındadır' şeklinde gelmiştir. 20

Büyük günahlar, Allah'a ortak koşmak, anne-babaya karşı gelmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir. 21

Ashâb-ı kirâm ve tabiîn, büyük günahların adedi hakkında dörtten yediye, dokuza, onbire ve daha yukarıya kadar ihtilâf etmişlerdir.

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) , 'Büyük günahlar dörttür'22 demiştir, İbn Ömer Vadidir'23 Abdullah b. Amr ise 'dokuzdur'24 demiştir.

İbn-i Abbâsfın kulağına İbn Ömer'in 'Büyük günahlar yedidir' sözü geldiği zaman şöyle dedi: 'Büyük günahların yetmişe kadar varması, yediye kadar varmasından daha doğrudur'.

Bir defasında da şöyle demiştir: 'Allah'ın yasakladığı herşey büyük günahtır'.

İbn-i Abbâs'tan başkaları da 'Allah'ın hakkında ateş va'dettiği herşey büyük günahlardandır' demişlerdir.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Dünyada haddi (cezayı) gerektiren herşey büyük günahtır'.

Şöyle de denilmiştir: 'Büyük günahlar, mübhemdir. Sayıları bilinmez. Tıpkı kadir gecesi, cuma saati gibi. . . '

İbn Mes'ûd'a 'büyük günah' sorulduğu zaman şöyle demiştir: *Nisâ sûresinin başından **Allahü teâlâ**'nın şu sözüne kadar oku:

Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız. . , (Nisâ/31)

Bu bakımdan yukarıdaki ayete kadar bu süre-i celîlede Allah neyi yasaklamış ise o büyük günahtır.

Ebû Tâlib el-Mekkî25 şöyle demiştir: 'Büyük günahlar onyedi tanedir. Bir kısım hadîslerden, İbn-i Abbâs, İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve başkalarının sözünden derlediğim büyük günahların dördü kalptedir. Onlar Allah'a ortak koşmak, günahta ısrar etmek, Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmak ve Allah'ın azabından emin olmaktır. Dördü dildedir. Onlar; yalan yere şahidlik etmek, namuslu bir insana zina iftirası atmak, bir hakkı iptal eden veya bir bâtılı hak gösteren yalan yemindir.

Şöyle denilmiştir: 'Yemin-i gamus, o yemindir ki onunla haksız yere, müslüman bir kişinin malı alınır. Velev ki o mal, erak ağacından yapılmış bir misvak olsun!'

Bu yemine 'yemin-i gamus' denilmiştir. Çünkü sahibini ateşe daldırır. (Nitekim gamus'un lugavî mânâsı da daldırmaktır) .

Dil âfetlerinin **dördüncüsü** sihirbazlıktır. Sihirbazlık, insanı bozan ve diğer cisimleri hilkatin aslından çıkaran konuşma demektir.

Büyük günahların üçü de mide ile ilgilidir. Onlar da şunlardır: Sarhoş eden içkiyi içmek, zulüm bakımından yetim malı ve bildiği halde faiz yemektir. O büyük günahlardan **ikisi** de tenasül uzvu ile ilgilidir. Onlar da zina etmek ve livata yapmaktır. İkisi de el ile ilgilidir. Onlar da öldürmek ve hırsızlıktır. Biri ayaklarla ilgilidir. O da düşman karşısmdun kaçmaktır. Hatta bir müslümanın iki kâfirden, on müslümanın yirmi kâfirden kaçması demektir. O büyük günahların biri de bedenin bütünüyle ilgilidir. O da anne ve babaya karşı gelmektir.

Ebû Tâlib el-Mekkî der ki: 'Anne ve babaya karşı gelmenin içine, onların kendisine ayırıp verdikleri şeye razı olmaması da girer. Onların isteklerini yerine getirmemek, onlara karşı tahammülsüz davranmak, karınlarını doyurmamak da onlara isyandır'.

İşte Ebû Tâlib el-Mekkî'nin büyük günahlar hakkında söylediği budur. Bu taksimi hakikate yakındır. Fakat bununla şifa tamamen hâsıl olmaz; zira bundan daha fazlasını bulmak veya daha eksik göstermek mümkündür; zira Ebû Tâlib el-Mekkî, faiz ve yetim malını yemeyi büyük günahlardan saymıştır. Oysa bu, mallara karşı yapılan bir suçtur. Nefislerin büyük günahlarından sadece katli zikretti. Göz çıkarma, el kesme ve müslümanları dövme veya işkence etme gibi diğer günahlara dokunmadı. Yetimi dövmeye, azarlamaya, azalarını kesmeye de dokunmadı. Şüphesiz ki bunları yapmak yetimin malını yemekten daha büyük günahtır.

Bir küfre karşı iki küfürle mukabele etmek büyük günahlardandır. Kişinin müslüman kardeşinin haysiyetine dil uzatması büyük günahlardandır. 26

Bu, namuslu bir müslümana zina iftirası atmaktan fazla bir şeydir; yani o ayrı bir günah, bu da ayrı bir günahtır.

Ebû Said el-Hudrî ve başka **sahabîler** şöyle buyurmuşlardır: 'Siz, gözünüze kıldan daha ince ve hafif görünen şeyler yapıyorsunuz ki biz o onları **Hazret-i Peygamber**in zamanında büyük günahlardan sayardık'.

Âlimlerden bir taife de şöyle demiştir: 'Kasten yapılan her günah, büyük günahtır. Allah'ın nehyettiği herşey büyük günahtır'.

Bu hükümden perdeyi kaldırarak meselenin hakikati şöyle açığa çıkarılabilir: Düşünen bir insanın hırsızlık hakkında 'Acaba bu büyük günah mıdır, değil midir?' diye düşünmesi, büyük günahın mânâsını anlamadıkça ve büyük günahtan ne kasdedildiğini bilmedikçe doğru olamaz. Tıpkı 'Hırsızlık haram mıdır değil midir?' diyenin sözü gibi!

Haram'ın tarifine önce haram'ın mânâsını izah ve hırsızlıktaki haramın durumu kontrol edildikten sonra vakıf olunabilmesi ümit edilir. Bu bakımdan büyük günah, lâfız bakımından mübhem ve mücmeldir. Onun lûgatta ve şeriatta özel bir yeri yoktur. Çünkü büyük ve küçük denmesi izafîdir. Her günah kendisinden küçük olan günaha izafeten büyük ve kendisinden büyük olan günaha izafeten de, küçüktür. Bu bakımdan yabancı bir kadınla kucaklaşmak, ona haram bakışla bakmaya nisbeten büyük günahtır. Kadınla zina etmeye nisbetle de küçük günahtır. Müslümanın elini kesmek, onu dövmeye nisbeten büyük günahtır. Onu öldürmeye nisbeten küçük günahtır. Evet! İnsan yaptığından dolayı ateşle tehdit edildiği günaha 'büyük ismini verebilir. Buradaki büyüklük vasfından 'ateşle cezalandırmanın büyük olduğunu kastediyoruz. Dünyada vâcib olan bir cezayı kendisine gerektiren şeyi büyük saydığı halde haddi (cezayı) gerektiren suça 'büyük' ismi verebilir. Kur'ân nassıyla yasaklanan bir şeye 'büyük adını takabilir. Dolayısıyla der ki: 'Kur'ân'da bu yasaklananın diğer yasaklamalar arasında tahsisen zikredilmesi, büyük bir günah olduğuna delâlet eder Sonra şüphe yoktur ki başkasına nisbeten de büyük günah olur; zirâ Kur'ân'ın naslarıyla yasaklanan yasakların da dereceleri değişir. Bu bakımdan bu izafetlerdeki (nisbetleri kabul etmede) herhangi bir sakınca yoktur.

Ashâb-ı kiramdan nakledilen büyük günahlar da bu durumdadır. Onları bu ihtimallerden birine hamletmek uzak bir ihtimal değildir. Evet! Şu âyet-i celîlenin mânâsını bilmek mühim vazifelerdendir:

Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi iyi bir yere sokarız. (Nisa/31)

Hazret-i Peygamber'in şu hadîs-i şerifinin mânâsımı bilmek de mühim meselelerdendir:

Namazlar, büyük günahlar hariç, aralarında işlenen günahların kefaretleridirler!

Bu âyet ile bu hadîs, büyük günahların hükmünün isbatıdır. Burada hakîkat şudur: Şeriat nazarında günahlar, şeriatın büyük veya küçük günahlardan saydığı bilinen kısım ile hükmü bilinmeyen, hakkında şüphe edilen kısımlara bölünür. Bu bakımdan bütün kısımları veya cüzleri toplayan, başka şeyleri tarif dışına çıkaran bir tarif yapmaya çalışmak mümkün olmayanı talep etmektir, Zirâ boyle bir tarif ancak **Hazret-i Peygamber**den dinlemekle mümkün olur. Şöyle ki: **Hazret-i Peygamber** 'Ben büyük günahlardan on tanesini veya beş tanesini kasdettim demeli ve onları açıklamalıdır ki bilinsin!

Eğer böyle değil de bazı lâfızlarda '**üç** büyük günah'27 bazı lâfızlarda da yedî büyük günah'28 denirse, sonra 'bir defa küfretmeye karşılık iki defa küfretmek büyük günahlardandır diye vârid olursa oysa bu, hadîste vârid olan yedi büyük günahın da, **üç** büyük günahın da dışındadır bilinir ki peygamber (aleyhisselâm) bu hükümle sayı ve hasrı kastetmemiştir.

Şeriatın saymadığı bir şeyin sayısını bilmeye çalışmanın ne anlamı vardır? Oysa çoğu zaman, şeriat onun müphem ve belirsiz kalmasını ister ki kullar bundan dolayı sakınmış olsunlar.

Nitekim kadir gecesi insanlar onu ciddiyetle araştırsınlar diye mübhem bırakılmıştır.

Evet! Bizim küllî ve umumî bir yolumuz var. Biz bu yolla büyük günahların cins ve nevilerini tahkikli bir şekilde bilme imkânına sahibiz. O günahların bizzat kendilerini ise, ancak zan ve yaklaşık bir ihtimalle biliriz. Büyük günahların en büyüğünü de bilmiş oluruz. Küçük günahların en küçüğünün ise, bilinmesine imkân yoktur! Bunun izahı şöyledir:

Biz şeriatın delilleri ve basiretlerin nuru ile biliriz ki şeriatın bütün maksad ve hedefleri; halkı Allah'ın manevî komşuluğuna ve mülâkatının saadetine sevketmektir ve yine biliriz ki insanlar bu hedefe, Allah'ın marifeti, kitablarının marifeti ve peygamberlerin marifetiyle varabilir.

Şu ayette buna işaret vardır:

İnsanlar ve cinleri ancak bana kulluk yapsınlar diye yarattım. (Zâriyât/56)

Yani bana kul olsunlar diye yarattım. Oysa kul, rabbinin rubûbiyetini ve nefsinin de kulluğunu bilmedikçe kul olamaz. Hem nefsini, hem rabbini bilmesi gerekir. Peygamberlerin gönderilmesinde en büyük hedef budur.

Fakat bu hedef ancak dünya hayatında tamamlanır. **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsi şerîfiyle de bu kastolunmuştur: 'Dünya âhiretin tarlasıdır'. 29

Bu bakımdan dünyanın korunması da dine tâbi olarak maksad ve hedef olmaktadır. Çünkü dünya, dinin vesilesidir. Dünyadan iki şey âhirete bağlıdır: Nefisler ve mallar. . . Bu bakımdan Allah'ın marifetinin kapısını kapatan herşey, büyük günahların en büyüğüdür. Tehlike bakımından insanın hayat kapısını kapatan şeyler bu günahı takip eder. **Üçüncü** derecede hayatın devamını sağlayan maişetlerin kapısını kapatan şeyler gelir. Öyleyse bunlar **üç** mertebedirler. Bu bakımdan kalpler için marifeti, bedenler için hayatı, şahıslar için malları korumak, bütün şeriatlerin hedefinde zarurîdir.

Bu **üç** şeyde hiçbir din mensubunun ihtilâf edeceği tasavvur edilmez. **Allahü teâlâ**'nın bir peygamber gönderip, onunla halkın din ve dünyalarında ıslahlarını irade etmemesi ve o peygamberin halkı Allah'ın ve peygamberlerinin marifetinden meneden şeyleri onlara emretmesi veya onlara canlarının ve mallarının heba edilmesini emretmesi caiz ve mümkün değildir ki, emretmiş olsun! Bu hükümden büyük günahların **üç** mertebe üzere olduğu meydana çıkmaktadır.

Birinci Mertebe: Allah'ın ve peygamberlerinin marifetini engelleyen günahtır. O da küfürdür. Bu bakımdan küfürden daha büyük bir gühah yoktur; zirâ Allah ile kul arasındaki perde, cehalettir. Allah'a yaklaştırıcı vesile ilim ve marifettir. Kişinin yaklaşması, marifeti nisbetinde, uzaklaşması da cehaleti nisbetindedir. Küfür denilen cehaletin arkasından Allah'ın azabından emin olmak, rahmetinden ümitsiz olmak derecesi gelir; zira bu şekilde olmak cehaletin ta kendisidir. Bu bakımdan Allah'ı tanıyan bir kimsenin Allah'ın azabından emin olması rahmetinden ümitsiz olması tasavvur edilemez.

Bu mertebenin arkasından Allah'ın zati, sıfatları ve fiileri ile ilgili olan **bid'at**ler gelir. **Bid'at**lerin bazısı bazısından daha şiddetlidir. **Bid'at**lerin değişikliği, onları bilmemenin farklılığına göre olur. Onların Allah'ın zatıyla, fiilleriyle, şeriatleri, emirleri ve yasaklarıyla ilgilenmelerinin farklılığına göre değişir. Bunun mertebeleri, hasr altına alınamayacak kadar çoktur. Bu da Kur'ân'da zikredilen büyük günahların içinde olduğu ve olmadığı bilinen, olup olmaması hususunda şüphe edilen kısımlara ayrılır. Ortanca kısımdan şüpheyi defetmek istenmesi, mümkün olmayanı ümit etmek demektir!

İkinci Mertebe: insan hayatıdır. Çünkü hayatın korunması ile Allah'ın marifeti hâsıl olur. Bu bakımdan cana kıymak şüphe yoktur ki büyük günahlardandır. Her ne kadar küfürden daha küçük ise de. . . Çünkü küfür, maksadın bizzat kendisiyle çarpışır. Katil ise, maksadın vesilesiyle çarpışır; zira dünya hayatı ancak âhiret ve Allah'ın marifetine varmak için gereklidir. Azaların kesilmesi ve insanın helakine sebep olan herşey (derece bakımından) bu büyük günahın arkasından gelir. Hatta vurmak da böyledir. Vurmanın bazısı bazısından daha büyüktür. Zinanın, livatanın haramlığı da bu dereceye girer. Çünkü insanlar şehvetlerinin giderilmesi hususunda erkeklerle iktifa ederlerse, beşer nesli tükenir. Bu da vücudun kesilmesine yakındır.

Zinaya gelince, o vücudun esasını zedelemez. Fakat nesebleri karıştırır. İrsiyet kanununu, yardımlaşma nizamını iptal eder. Hayatın tanziminde rol oynayan birtakım işleri dumura uğratır. Zina mübâh kılmırsa nizam nasıl tamam olacaktır? Hayvanlarda erkeğe mahsus bir dişi olmadığı için, onların işleri de intizamlı olmaz. Bunun için maksadı ıslah olan hiçbir şeriatta zinanın mübâh olması tasavvur olunamaz. Zinanın katilden daha hafif bir mertebe olması uygundur; zira zina varlığın devamını ortadan kaldırmaz. Fakat nesepleri bozar ve ortadan kaldırır ve öyle şeyleri tahrik eder ki sonunda insanları savaşa sürükler! Zinanın livatadan daha şiddetli kabul edilmesi uygundur. Çünkü zinada şehvet, insanı iki taraftan davet eder. Bu bakımdan zinâ çoğalır. Çokluğundan ötürü zararının eseri oldukça büyür.

Üçüncü Mertebe: Mallardır. Mallar insanların geçim kaynaklarıdır. Bu bakımdan insanların hırsızlık, istilâ ve başka yollardan mallarını almak caiz değildir. Ancak canını korumak maksadıyla malların korunması daha uygundur. Zira mallar başkası tarafından haksız olarak alındığı zaman, geri alınması veya harcandığı takdirde karşılığının alınması mümkündür. Her halde mallar hakkında felaket pek büyük değildir. (Çünkü iki durumda da telâfisi mümkündür) . Evet malın çalınmasını, büyük günahlardan saymak uygundur. Zirâ çoğu zaman çalman mala insan muttali olmaz. O halde bu yolla götürülen malın geri alınması nasıl mümkün olacaktır?

İkinci yol, yetimin malını yemektir. Bu da gizli yollardandır. Bundan gaye yetimin velisi ve durumunu idare etmekle mükellef kılman vasisidir. Çünkü böyle bir kimse yetimin malı hakkında emin sayılmıştır. Yetimden başka onunla hesap göreni yoktur. Yetim ise daha küçüktür. Bu bakımdan yetim malı yemenin büyük günah sayılıp vahîm telâkki edilmesi vacibdir. Gasp böyle değildir. Çünkü gasb açıktır, bilinir. Emanete hainlik yapmak da bunun hilâfınadır. Çünkü bu hususta emanet eden hasımdır ve kendi hakkını arar.

Üçüncü yol, yalancı şahidlikle başkalarının malını almaktır.

Dördüncü yol, yalan yeminle emanet edilen ve edilmeyen malları almaktır.

Elbette bu yollarla elden çıkan malın telâfisi mümkün değildir. Bu yolların bir kısmı diğerinden daha şiddetlidir. Fakat hepsi de insan hayatıyla ilgili olan **ikinci** mertebeden şiddet bakımından daha aşağıdadırlar. Bu **dört** yolun da büyük günahlardan sayılması uygundur. Her ne kadar şeriat, bunların bazılarına had cezası vermemiş ise de. . Fakat bunlar hakkında birçok tehdid gelmiştir. Bunların insanların maslahatı açısından tesirleri oldukça büyük olmuştur.

Faiz yemeye gelince, burada iki tarafın rızasıyla şeriatın koymuş olduğu şartın ihlâli ile beraber başkasının malım yemek vardır. Bu hususta şeriatların ihtilaf etmeleri uzak bir ihtimal değildir. Madem

başkasının malını, adamın ve şeriatın rızası olmaksızın yemek olan gasb büyük günahlardan kılınmadı, öyle ise ribanın yenmesi mal sahibinin rızasıyla yemektir. Ancak burada şeriatın rızası yoktun Eğer şeriat, faizi menetmek suretiyle tehlikesinin büyük olduğunu göstermiş ise, muhakkak ki gasb ve gasb a benzer yollardan yapılan zulmü ve hainliği de tehlike bakımından büyük göstermiştir. Hainlikle veya gasb yoluyla yenilen paranın her danik'ini (kuruş gibi para birimidir) büyük günahlardan saymak şüphelidir. Çünkü zannedildiği bir yerde vâki olmuştur. Zanın meyli, büyük günahların altına dahil olmayışmadır. Büyük günahı, hakkında şeriatların ihtilâfı caiz olmayan şeye tahsis etmek uygundur ki dinî bir zaruret olsun. Bu bakımdan Ebû Tâlib el-Mekkî'nin zikrettiği büyük günahlardan, geriye müslüman bir kimseye iftira atmak, içki içmek, sihirbazlık yapmak, savaştan kaçmak, anne ve babaya karşı gelmek kalır.

Aklı giderici içkiye gelince, onun büyük günahlardan olması gerekir. Şeriatın şiddetli tehditleri ve akıl da bu hükme delâlet eder; zira nefsin korunduğu gibi aklın da korunması gerekir. Çünkü akılsız insanda hayır yoktur. Öyleyse akim içkilerle giderilmesi büyük günahlardandır. Fakat bu durum şarabın bir damlasında cereyan etmez. Bu bakımdan şüphe yoktur ki içinde bir damla şarap bulunan bir suyu içerse, bu büyük günahlardan- olmaz. Ancak necis bir suyu içmiş olur. Şarabın bir damlasının haram olması şüphe yeridir. Şeriat açısından bunun cezayı gerektirmesi, bu husustaki durumun büyük tehlike arzetmesine delâlet eder. Bu bakımdan bu şer'an büyük günahlardan sayılır. Beşeriyetin kuvveti şeriatın bütün sırlarına vakıf olmaya yetmez. Eğer büyük günah olduğunda icmâ sabit olursa, bu icmaya uymak farzdır. Aksi takdirde burada tevakkuf etmeye yol vardır.

Kazfa gelince, kazıfta sadece namuslara sözle saldırmak vardır. Mertebe bakımından haysiyetler, mallardan sonra gelir. Haysiyetlere dokunmanın mertebeleri vardır. O mertebelerin en büyüğü iftira etmek suretiyle ona dokunmaktır. Bunun en büyüğü de zinaya nisbet etmektir; yani kişiye 'Ey zinakâr demektir. Şeriat bunu çok çirkin ve çok tehlikeli saymıştır. Ashâbın haddi gerektiren her şeyi büyük günah saydıklarını galip bir zanla zannediyorum. Bu itibarla beş vakit namaz bu günahı gidermez. İşte büyük günahtan bunu kastediyoruz. Fakat şeriatların onun hakkında ihtilâf etmelerinin mümkün olması bakımından bunu kastediyoruz. Dolayısıyla sadece kıyas, günahın büyüklük ve azametine delâlet etmez. Şeriatın adil bir kişinin, bir insanın zina ettiğine şahidlik edebilmesini ve aleyhinde şahidlik edilene de sadece bu şahidlikle ceza vermeyi reddetmesi caizdir. Eğer şeriat bu adilin şahidliğini kabul etmezse, ona iftira cezasının tatbiki, maslahat açısından, zarurî değildir. Her ne kadar ihtiyaçlar mertebesinde vâki olan zarurî maslahatlardan ise de. . . Bu bakımdan bu şahidlik, şeriatın hükmünü bilen bir kimsenin hakkında büyük günahlardan sayılır.

Tek başına şahidlik edebileceğini veya başkasının" şahidliğiyle şahidliğini takviye edebileceğini zanneden bir kimseye gelince, böyle bir şahidliğin bu kimse hakkında büyük günahlardan sayılmaması gerekir.

Sihirbazlığa gelince, eğer sihrin içinde küfür varsa sihir büyük günahtır. Aksi takdirde onun günahının büyüklüğü, ondan doğan nefsin helaki, hastalık veya başka bir illet nisbetindedir.

Düşmandan kaçmaya, anne ve babaya karşı gelmeye gelince, kıyas bakımından burada düşünmek gerekir; zira vurmak, mallarını gasbetmek, kendilerini evlerinden, ve vatanlarından

çıkarmak suretiyle zulmetmek hariç, bunların dışında her şekille müslümana küfretmenin büyük günahlardan olmadığı' kesinlikle bilindiği zaman zira daha önce bahsi geçen onyedi büyük günah arasında bunlar yoktur, büyük günahlar hakkında söylenen kabarık rakam da odur burada tevakkuf uzak bir ihtimal değildir.

Fakat hadîsler bunun büyük günah diye adlandırılmasına delâlet eder. Bu bakımdan da büyük günahlar sınıfına girer.

Bu hükmün özeti şuna dönüştü: Biz büyük günahtan, şeriatın hükmüyle beş vakit namazla silinmeyen şeyi kastediyoruz. Bu da namazla giderilen, namazla giderilemeyen ve hakkında tevakkuf edilen diye **üç** kısma ayrılır:

Hakkında tevakkuf edilen kısmın da bazısı yokluk ve varlığın zannedildiği yerdir. Bazısı da şüphelidir. Bu öyle bir şüphedir ki bunu ancak kitabın veya hadîsin nassı ortadan kaldırır. Bu bakımdan bur da ümit olmadığı için buradaki şüpheyi kaldırmaya uğraşmak boşunadır.

Soru: Yukarıdan beri belirtilen bu hüküm, büyük günahın tarifinin bilinmesinin muhal olduğuna dair delil getirmektir. Bu bakımdan tarifinin bilinmesi cihetiyle muhal olan birşey şeriatta nasıl vârid olur?

Cevap: Dünyada kendisiyle bir hükmün bağlı olmadığı herşeye müphemliğin karışması caiz ve mümkündür; zira teklif evi ancak dünya evidir. Sadece büyük günah ise, büyük günah olmajk hasebiyle dünyada onun hükmü yoktur. Bilakis hırsızlık, zina ve benzerleri gibi ceza gerektiren her günah isimleriyle bilinmektedir. Büyük günahın hükmü beş vakit namazın onun kefareti olmadığı şeylerdir. Bu ise âhiretle ilgili bir durumdur. Bu bakımdan buna müphemlik daha uygundur ki halk korku ve sakınma üzerinde olsun! Beş vakit namaza güvenerek küçük günahlara cüret etmesin!

Böylece büyük günahlardan korunmak da şu âyet mucibince küçük günahların kefareti olur:

Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz. (Nisâ/31)

Fakat büyük günahtan sakınmak, ancak kudret ve iradesiyle olursa, büyük günahın kefareti olur. Bir kadını elde edip onunla zina etmeye gücü yetip buna rağmen nefsini zinadan meneden, sadece bakmakla veya dokunmakla yetinen kimse gibi. . . Çünkü nefsini zinadan menetmek suretiyle mücâhede etmesi, tesir bakımından kalbinin tenvirinde onu karartmaya yeltenmesinden daha şiddetlidir. İşte kefaretlendirmenin mânâsı budur. Eğer kişi, kadınlarla cinsî münasebet kurmaktan aciz biri ise veya cinsî ilişki kurmaktan imtina etmesi ancak acizliğinden gelen mecburiyetten doğuyorsa veya kudreti olduğu halde, fakat başka bir şeyden korktuğu için imtina ederse, bu şekilde imtina etmesi asla günahının kefareti olmasına elverişli değildir. Kim tabiî olarak şarabı arzulamazsa, eğer şarab kendisine mübâh kılınmış olsa yine de onu içmez. Böyle bir kimsenin şaraptan sakınması, şarabın başlangıcı olan melâhileri ve sazları dinlemek gibi, şarap içmeye sevkeden küçük günahlara, şarap içmeyişi kefaret olmaz. Evet, şaraba ve sazları dinlemeye iştahı çeken, buna rağmen mücâhede yoluyla şaraptan nefsini alıkoyan, fakat saz ve cazları dinleyen bir kimsenin şaraptan nefsini menetmek suretiyle mücâhedesi, çoğu zaman kalbinden saz ve cazları dinlemek masiyetinden yükselen karanlığı siler.

Bu bakımdan bütün bu hükümler âhiretle ilgili hükümlerdir. Bunların bir kısmının şüphe mahallinde kalması caizdir. Bu takdirde şüphelilerden olur. Onun tafsilâtı ancak nass ile bilinir.

Nass ise halen vârid olmamıştır. Bütün cüzleri içine alan bir tarifde yoktur. Aksine çeşitli lâfızlarla vârid olmuştur; zira Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet eder ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Namaz, namaza kadar (olan günahların) kefaretidir. Ramazan'dan öbür Ramazan'a kadar (olan günahlar) a da Ramazan kefarettir. Ancak **üç** günahın kefareti olmaz: Allah'a ortak koşmak, Sünnetfi (**Hazret-i Peygamber**in yolunu) terketmek, meşrû bir sebep olmaksızın alışverişini bozmak. . . 30

Denildi ki: 'Sünneti terketmek ne demektir?'

Cevap olarak şöyle denildi: 'Sünnet ve cemaat ehlinin yolundan çıkmak, demektir'. Alış verişi bozmanın mânâsı ise 'Aralarında anlaşma yapıldığı halde kılıçla onun karşısına çıkıp kendisiyle harbetmek demektir' şeklinde yorumlanmıştır. Bu ve benzeri lâfızlar bütün âdetleri kapsayamaz ve bütün cüzleri içine alan bir tarife de delâlet etmez. Bu bakımdan mücmel ve mübhem kalması kaçınılmazdır.

İtiraz: Şahidlik ancak büyük günahlardan sakınan bir kimseden kabul edilir. Şahidliğin kabul edilmesi hususunda küçük günahlardan sakınmak şart değildir. Bu durum dünyanın hükümlerindendir.

Cevap: Biz şahidliğin reddedilmesini büyük günahlara tahsis etmiyoruz. Fakîhler arasında, melâhî aletlerini dinleyenin, ipekli giyenin, altın yüzük takanın, altın ve gümüş kaplarda yeyip içenin şahidliğinin kabul olmayışında ihtilâf yoktur. Oysa hiçbir kimse bu şeylerin büyük günahlardan olduğuna hükmetmemiştir.

İmâm-ı Şâfiî şöyle demiştir: 'Hanefî mezhebinde olan bir kimse 'Nebiz' denilen içeceği içtiği zaman ona hadd tatbik ederim. Fakat onun şahidliğini reddetmem'.

Bu bakımdan Şâfiî, hadd (ceza) uygulamak suretiyle nebiz içmeyi büyük günah saymıştır. Fakat bundan ötürü şahidliği reddetmemiştir. Şâfiî'nin bu hükmü red veya kabul etmek bakımından şahidliğin, küçük veya büyük günahlar üzerinde döndüğüne delâlet eder. Bütün günahlar adalete olumsuz tesir ederler. Ancak gıybet, tecessüs, su-i zan, bazı sözlerde yalan, gıybet dinlemek, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i an'il-münker'i terketmek, şüpheli malları yemek, evladına ve hizmetkârına küfretmek, öfkelendiğinde maslahattan daha fazla onları dövmek, zâlim sultanlara ikram etmek, fâcirlerle dostluk yapmak, aile ve çocuklarının dinî şeylerde muhtaç oldukları şeyleri onlara öğretmemek gibi âdetlerde zarurî olarak cereyan eden ve çoğu zaman insanın kurtulamadığı şeyler hariçtir; zira bunlar günahtır ve şahidlik yapan bir fârıienin bunların azından veya çoğundan kurtulması tasavvur olunamaz. Ancak şahidlik yapan, ihtilâttan uzaklaşır, âhiret İşlerine kendisini adarsa, nefsiyle bir müddet mücâhede edip bilâhare ihtilât etmesine rağmen yine alâmet-i farikası üzerinde durabilir bir kimse ise hüküm değişir. Eğer sadece boyle olanın şahidliği kabul edilirse, o vakit böyle bir şahidin bulunması gayet zor olacaktır. Ahkâm ve şahidlikleri bâtıl olacaktır. İpekli giymek, çalgı aletlerini dinlemek, dama veya tavla taşlarıyla oynamak, içkicilerle beraber içki meclislerinde oturmak,31 nikâh düşen kadınlarla tek başına bulunmak ve bu küçük günahlara benzer günahlar bu türden değildir.

Bu bakımdan şahidliğin kabul veya reddedilişinde bu yolun benzerine bakmak uygundur, günahın küçük veya büyük olmasına değil! Sonra şahidliğinin reddine vesile olmayan bu günahlara devam ederse, muhakkak şahidliğin reddedilmesine tesir eder. Tıpkı gıybeti ve halkın şereflerine leke sürmeyi âdet eden bir kimse gibi. . . Fâcir kimselerle oturmak, onlarla dost olmak da böyledir. Küçük günah, devamlılık yüzünden, büyür. Nitekim mübâh birşeyin, devamlılık yüzünden küçük günaha dönüştüğü gibi. . . Satranç oynamak, mübâh şiirleri daimî bir şekilde terennüm etmek, küçük günaha dönüşen şeyler mubahın misalidirler. (Satrançla oynamak, Şâfiî'ye göre mekruh, başka imamlara göre bazı şartlarda hai'am Nevevî 'Eğer namazın geçmesine sebep olursa veya şartla oynanırsa satrançla oynamak haramdır. Eğer bu durum yoksa, Şâfiî'ye göre mekruh, diğer imamlara göre haramdır' demiştir) , işte bunlar, küçük ve büyük günahların hükmüdür!

19) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

20) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

21) Müslim, (Abdullah b. Amr el-As'tan)

22) Allah'a şirk koşmak, Allah'ın yardımından ümitsiz olmak, rahmetinden ümit kesmek ve azabından emîn olmak!

23) Allah'a şirk koşmak, evli kadına iftira atmak, Mü'mini öldürmek, savaştan kaçmak, sihirbazlık, faiz ve yetim mah yemek!

24) Ayrıca Mescid-i Haram'da ilhâd yapmak, anne ile babaya karşı gelmekten dolayı ağlamaları da eklenmiştir,

25) Kut'ul-Kulûb

26) Deylemî, İmâm-ı Ahmed ve Ebû Davud

27) Daha. önce geçmişti.

28) Taberârıî, Evsat

29) Ukaylî, Zuafa; Ebû Bekir b. Lâl, Mekârim'u1-Ahlâk

30) Hâkim, (Ebû Hüreyre'den)

31) İçki meclisinde içkicilerle beraber oturmanın küçük günahlardan olduğu nakledilmiş ve İmâm Rafı ile İmâm Nevevî de bu hükmü takrir etmişlerdir. (İthâfu's-Saâde, VIII/545) .

Dünya'daki Sevaplara ve Günahlara Göre Âhiret'te Verilecek Mükâfat ve Cezalar

Dünya mülk ve şehâdet âlemindendir. Âhiret gayb ve melekût âlemindendir. Dünyadan gayem; senin ölümden önceki halindir.

Âhiretten gayem; ölümden sonraki halindir. Bu bakımdan senin dünya ve âhiretin, sıfatların ve durumlarındır. O sıfat ve durumların yakınma dünya, uzağına âhiret adı verilir. Biz şimdilik ahiretteki dünyadan bahsedeceğiz. Çünkü biz şu anda dünyada konuşuyoruz. Dünya mülk âlemindendir. Bizim gayemiz, âhireti izah etmektir. O da melekût âlemindendir. Oysa melekût âlemini mülk âleminde izah etmek, ancak darb-ı mesellerle mümkündür.

Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz ama onları ancak âlimler anlar. (Ankebut/43)

Bunun hikmeti şudur: Melekût âlemine nisbeten, mülk âlemi uykudur. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar. 32

Yakaza (uyanıklık) halinde olacak birşey, uyku halinde sana gerçek manâsıyla tebeyyün etmez. Ancak darb-ı mesellerle tebeyyün eder. Böylece âhiretin uyanıklık halinde olan birşey de dünya uykusunda vuzuha kavuşmaz. Ancak darb-ı mesellerin çokluğu zımnında olursa Mü'minin kalbi Rahmân olan Allah'ın kudret parmaklarından **ikisi**nin arasındadır. 33

Bu, ancak âlimler tarafından düşünülebilen misaldir. Cahilin anlayışı ise, misâlin zahirini geçmez. Çünkü tevil diye adlandırılan tefsirin cahilidir. Nitekim rüya âleminde görülen misallerin tefsirine tâbir adı verilir. . Bu bakımdan cahil kişi Allah'a el ve parmak isnâd eder. Oysa **Allahü teâlâ** onun sözünden büyük bir yücelikle yücedir.

Böylece Hazret-i Peygamberin **Allahü teâlâ**, Âdem'i sureti üzerine yarattı' hadîsindeki suretten ancak renk, şekil anlar ve Allah'a bunların benzerini isnâd eder! Oysa Allah onun sözünden büyük bir yücelikle yücedir. Bundan ötürüdür ki ilâhî sıfatlarda, hatta kelâm sıfatında kayan kaymıştır. Onlar, kelâmın savt (ses) ve harf olduğunu sanmışlar, diğer sıfatlarda da kaymışlardır. Buradaki söz oldukça uzar.

Böylece âhiret hakkında da darb-ı meseller vârid olur. Dinden çıkanlar onu yalanlar. Çünkü onların nazarları misalin zahiri üzerinde donakalmıştır. O misal onlara mütenakız görünür. **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerîfi:

Kıyâmet gününde ölüm, beyaz veya siyah-beyaz bir koç suretinde getirilir ve kesilir. 34

Ahmak mülhid, hücum ederek bunu yalanlar. Bununla, peygamberlerin (hâşâ) yalanma istidlâl eder ve şöyle der: 'Sübhanallah! Ölüm arazdır. Koç cisimdir. Araz nasıl cisim olabilir? Böyle olması muhalden başka ne olabilir'. Fakat **Allahü teâlâ** bu ahmakları sırların marifetinden azlederek uzaklaştırmış ve şöyle buyurmuştur:

Bunları ancak âlimler anlar. (Ankebût/43)

Miskin bilmiyor ki 'Ben rüyamda gördüm ki bir koç getirildi ve 'Bu koç memlekette bulunan veba hastalığıdır' denildi ve 'o koç kesildi' diyen kimseye, rüyayı tâbir eden 'Doğru söyledin. Durum senin gördüğün gibidir dedi.

Bu rüya veba hastalığının sonunun geldiğine, hiçbir zaman o memlekete dönmeyeceğine; zira kesilenden ümidin kesildiğine delâlet eder. Durum bu iken, rüya tabircisi o rüyayı tasdik etmekte doğrudur. Rüyayı gören de rüyasında doğrudur. Bunun hakîkati şuraya dönüşür. Rüyaları sevk ve idare eden o kimsedir ki uyku çağında ruhları 'Levh-i Mahfuz'daki hakikatlere muttali kılar. Ruh'a beyan ettiği bir misalle Levh-i Mahfuz dekini ruha öğretir. Çünkü uyuyan bir kimse ancak misali anlayabilir. Bu bakımdan onun misali doğrudur. O misalin mânâsı da sıhhatlidir.

Öyleyse peygamberlerin de dünyada konuştukları insanlar, ahire te nisbetle uykudadırlar. Dünya âhirete nisbeten uykudur. Bu bakımdan peygamberler, mânâları insanların anlayışlarına misallerle yaklaştırırlar.

Bu da Allah'tan bir hikmet ve kullarına bir lütuf, kulların misal vermeksizin idrâk etmelerinden aciz oldukları şeylerin idrâk edilmesini kolaylaştırmak içindir. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**in 'Ölüm, beyaz bir koçun suretinde getirilir' sözü bir misaldir. Bu misali, âhirette ölümden ümidin kesileceğini anlayışlara yaklaştırmak için beyan buyurmuştur. Kalpler misallerden etkilenecek şekilde, misaller vasıtasıyla mânâların yerleşeceği şekilde yaratılmıştır. Bunun ötürü Kur'ân, kudretin en son haddini belirtmek maksadıyla şöyle demiştir:

Ona sadece ol der, o da oluverir. (Yâsin/82)

Hazret-i Peygamber de 'mü'minin kalbi Rahmân'ın parmaklarından **ikisi**nin arasındadır' sözüyle kalbin süratle değiştirilmesini ifade etmiştir. Biz bunun hikmetine, ibâdetler bölümünde, akidelerin kaideleri bahsinde işaret etmiştik. Bu bakımdan şimdilik asıl konumuza dönelim.

Hedefimiz, derece ve derekeleri, hasenat ve seyyiat üzerine tevzi etmenin tarifidir. Bu da ancak misalleri beyan etmek suretiyle mümkün olur. Bu nedenle beyan edeceğimiz misallerden sûretler değil de mânâlar anlaşılmalıdır. Öyleyse deriz ki: İnsanlar âhirette birçok sınıflara ayrılırlar. Saadet ve şekavet hususunda derece ve derekeleri hesaba gelmeyecek şekilde değişiktir.

Nitekimdünyanın saadet ve şekavetinde farklı oldukları gibi. . . Âhiret, bumânâda, asla dünyadan ayrılmaz; zira mülkün (dünya) ve melekûtun (âhiret) müdebbiri (tedbir edicisi) birdir, onun ortağı yoktur.

Onun ezelî iradesinden sâdır olan yolu değiştirilmez. Ancak bizimderecelerin kısımlarını saymaktan aciz olmamız, cinslerin durumunu izah etmekten âciz olduğumuz anlamına gelmez. Bu bakımdan deriz ki: İnsanlar, âhirette, zarurî olarak **dört** kısma ayrılırlar:

1. Helâk olanlar

2. Azaba dûçar olanlar

3. Kurtulanlar

4. Zaferyâb olanlar

Bunun dünyadaki misali şudur: Bir padişah bir ülkeyi zaptederse, halkından bazılarını öldürür. Bunlar helâk olanlardır. Bazılarına bir müddet işkence eder, onları öldürmez. Onlar azap çekenlerdir. Bazılarını da serbest bırakır. Bunlar kurtulanlardır ve bazılarına da hediyeler verir. Bunlar da zaferyâb olanlardır. Eğer padişah âdil ise, onlara bu taksimi ancak müstehak olduklarından ötürü tatbik eder. Sadece padişahlığa müstehak olduğunu inkâr edeni öldürür. Devletin esasında kendisine zıt davrananı öldürür. Padişahlığını ve yüce derecesini itiraf etmekle beraber hizmetinde kusur edene ceza verir. Padişahlığın mertebesini itiraf edeni, kendisine karşı bir suçu olmayanı serbest bırakır. Çünkü hizmet etmemişti ki ona hediye verilsin. Hediyeyi ancak hayatını hizmet ve yardımında tüketene verir. Sonra zaferyâb olanların hediyelerinin de hizmetteki derecelerine göre çeşitli olması, helâk olanların helâk

edilmesi de ya boyunlarının kesilmesi suretiyle hakikî olacak veya inaddaki derecelerine göre azalarının kesilmesiyle ceza verilecektir. Azaba dûçar olanların hiffet ve şiddetinde, müddetin uzunluk veya kısalığında, nevilerin birliğinde ve değişikliğinde, kusur derecelerinin nisbetinde olmalıdır.

Bu bakımdan bu mertebelerin her biri sayılmayacak ve inhisar altına alınamayacak kadar çok derecelere ayrılır. Böylece bil ki insanlar âhirette bu tarzda çeşitli derecelere sahiptirler; kimi helâk olur, kimi bir müddet azap çeker, kimi kurtulur selâmet evinde olur, kimileri de zaferyâb olurlar. Zeferyâb olanlar da Adn cennetlerine yerleşenler, Me'vâ cennetlerine veya Firdevs cennetine yerleşenlere taksim olunurlar. Azap çekenler de, az azap çeken, bin sene veya yedibin sene azap çeken kısımlara ayrılır. 35 Yedi bin sene azap çeken, hadîste vârid olduğu gibi, cehennemden en son çıkan kimsedir.

Helâk olan ve Allah'ın rahmetinden ümitsiz bulunan kimselerin de dereceleri değişik olur. Bu dereceler, ibadetler ve günahlar hasebiyle değişir. Bu nedenle bu derecelerin günahlar ve ibâdetler üzerine tevcih edilmesinin keyfiyetini zikredelim:

Birinci Mertebe Bu mertebe helâk olanların mertebesidir. Helâk olanlardan gayemiz, Allah'ın rahmetinden ümitsiz olanlardır; zira daha önce belirttiğimiz misalde padişahın öldürdüğü kimse, padişahın rızasından ve ikramından ümitsiz olmuştur. Bu bakımdan misalin mânâlarından gâfil olma! Bu durum inkârcılar, hakikatten yüz çevirenler ve sadece dünyaya yönelenler, Allah'ın peygamberlerini ve kitablarım yalanlayanlar içindir; zira uhrevî saadet Allah'a yakınlık ve O'nun cemâline bakmaktadır.

Bu ise îman ve tasdik diye isimlendirilen marifetle elde edilebilir. İnkâr edenler münkirlerin ta kendileri, yalanlayanlar da ebediyyen Allah'ın rahmetinden ümitsiz olanların ta kendileridir. Onlar o kimselerdir ki âlemlerin rabbinî ve gönderdiği peygamberlerini yalanlarlar. Onlar o günde rablerinden perdelenirler. Mahbubundan perdelenen herkesin, arzuladığı ile arasına bir perde gerildiği muhakkaktır. Böyle bir kimse, şüphe yoktur ki ayrılık ateşiyle cehennem ateşini yakar. Bunun için ârifler şöyle demişlerdir: 'Bizim korkumuz cehennem ateşinden değil! Bizim ümidimiz, elâ gözlü cennet kadınları için değil! Bizim maksadımız Allah ile mülâki olmaktır. Bizim kaçışımız sadece Allah ile kul arasında giren perdedendir.

Denilmiştir ki: 'İvaz karşılığında Allah'a ibâdet eden bir kimse leîmdir'. Cennetin talebi veya cehennem ateşinin korkusu için Allah'a ibâdet etmek gibi. . . Oysa ârif bir kimse Allah'a, Allah'ın zati için ibâdet eder. Sadece onun zatını arzular. Elâ gözlü kadınlar ve cennet meyvelerine gelince, bazen onları arzu etmez. Ateşe gelince, bazen ondan sakınmaz; zira ayrılık ateşi kendisim kapladığı zaman, bazen cisimleri yakan ateşi mağlup eder. Muhakkak ayrılık ateşi Allah'ın ateşidir ki tutuşturulmuştur. Öyle ki onun acısı kalplere işler. Cehennem ateşi ise, cisimlerle beraber vardır. Cisimlerin elemi, kalbin elemine nisbetle hafif sayılır. Bunun için şair şöyle demiştir:

Aşığın kalbinde ayrılık ateşi vardır ki cehennem ateşinin en hararetlisi ondan daha soğuktur!

Bunun âhiret âleminde olacağını inkâr etmek uygun değildir; zira dünya âleminde bunun gözle görülen benzeri vardır. Çünkü kendisine vecd hali gelen bir kimse ateşe girer. Kesilmiş ve yaralayıcı kamış köklerine basar. Buna rağmen kalbindeki aşkın şiddetinden bu elemi hissetmez. Bazen görürsün ki öfkeli bir insana savaşta öfke öyle galebe çalar ki ona birkaç yara isabet eder. Buna rağmen o, onları hissetmez. Çünkü öfke kalpte bir ateştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Öfke ateşten bir parçadır. 36

Kalbin yanması, bedenin yanmasından daha şiddetlidir. Gördüğün gibi şiddetlisi hafifte meydana gelen hissi iptal eder. Bu bakımdan ateşle ve kılıçla helâk olmak, ancak iki cüz'ü ayırmak bakımından helaktir. O ayrılan cüzler cisimlerde mümkün olan birleştirme bağıyla âhirette birbirine bağlanır. Bu bakımdan kalp ile kendisine bağlı bulunan, hem de cisimler arasındaki bağlantıdan daha sağlam bir bağ ile bağlı bulunan sevdiğinin arasına ayrılığı sokan ateş, elem bakımından daha şiddetlidir. Eğer sen basiret ve hâl ehli isen bunu bilirsin. Kalp ehli olmayan bir kimsenin bu elemin şiddetini idrâk etmemesi ve bedenin elemine nisbeten hafif sayması uzak bir ihtimal değildir. Bu bakımdan çocuk, top ve çelik çomaktan mahrum edilmek elemiyle, saltanattan mahrum edilmek elemi arasında muhayyer bırakılırsa, asla saltanattan mahrum olmanın elemini hissetmez. Bunu elem bile saymaz ve şöyle der: 'Topla beraber sahada koşmak, benim için üzerinde oturmakta olduğum, saltanatın bin tahtından daha sevimlidir'.

Mide şehvetine mağlup olan bir kimse 'Herise ve Helva' ile düşmanlarının kahrına ve dostlarının sevinmesine vesile olan güzel bir fiilin yapılması arasında muhayyer bırakılırsa, muhakkak Herise ve Helva yemeyi tercih eder. Bütün bunlar, varlığıyla mertebe sevgisini gerektiren durumun yokluğu ve yemeğin lezzetini gerektiren durumun mevcut olması sebebiyledir. Bu da hayvanî ve yırtıcı sıfatların kölesi olan, âlemlerin rabbine yaklaşma zevkini tatmayan, melekî sıfatlardan mahrum olan bir kimse için sözkonusudur. Tadın dile, duymanın kulağa, görmenin göze mahsus olduğu gibi, bu sıfatlar da yalnız kalbe mahsustur. Bu bakımdan kalp ehli olmayan bir kimsenin bu hissi yoktur. Tıpkı duymayan ve görmeyen bir kimse için nağmelerin, güzel suretlerin ve renklerin zevkinin sözkonusu olmadığı gibi. Her insan için kalp ehli olması şart değildir. Eğer her insan için şart olsaydı o vakit şu ayetin hükmü sahih olmazdı:

Muhakkak ki bunda, kalbi olan yahut şahid olarak kulak veren kimse için bir ihtar (bir ibret dersi) vardır. (Kaf37)

Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, Kur'ân ile ibret almayan bir kimseyi kalpten yoksun kabul etmiştir. Kalpten gayem; göğüsteki kalp değildir. Bundan gayem emir âleminde olan sırdır. O sır, öyle bir sırdır ki yaratma âleminden olan et parçası onun tahtı, göğüs onun kürsüsü, diğer azalar onun memleketidir. Yaratma ve emrin tamamı Allah'ındır. Fakat kalp öyle bir sırdır ki **Allahü teâlâ** onun hakkında şöyle buyurmuştur: .

Bir de sana Ruh hakkında (Ruh'un hakikatinden) soruyorlar. De ki: 'Ruh, rabbimin ermindendir. (İsra/85)

Emir ve padişah Allah'tır. Çünkü emr ile yaratma âlemi arasında bir tertip vardır. Emr âlemi, halk âleminin emridir Kalp öyle latif bir şeydir ki o ıslah olduğu zaman, bedenin tümü de ıslah olur. Onu bilen nefsini bilir. Nefsini bilen rabbini bilir. Kul, bundan peygamberin şu hadîs-i şerifinin altında saklanan mânânın kokularının başlangıçlarını sezer: 'Allah, Âdem'i sureti üzerinde yarattı'.

Allahü teâlâ, bu hadîsin lâfzını zahirine hamledenlere ve te'vil yolunda zorluk çekenlere rahmet nazarıyla bakmıştır. Fakat lâfza hamledenlere olan rahmeti, tevilde zorluk çekenlere olan rahmetinden daha fazladır. Çünkü rahmet, musibete göre verilir. Onların musibeti, tevil edenlerin musibetinden daha fazladır. Her ne kadar iki sınıf da emrin hakîkatma varamamak musibetinde ortak iseler de. . . Hakîkat Allah'ın faziletidir, dilediğine verir. Allah büyük fazilet sahibidir. Hakîkat Allah'ın hikmetidir, dilediğine tahsis eder. Kime hikmet verilmişse, muhakkak ona bol hayır ihsan edilmiştir.

Biz hedefimize dönelim; zira ipi oldukça gevşettik. Bu kitapta maksadımız olan muamele ilimlerinden daha yüksek olan bir şeyde sözü oldukça uzattık. Bu bakımdan anlaşılmıştır ki; helâk olma, ancak yalanlayan cahiller için sözkonusudur. Bunun Allah'ın kitabından ve **Hazret-i Peygamber**in sünnetinden delili hasr altına girmeyecek kadar çoktur. Bunun için biz o delilleri burada zikretmedik.

İkinci Mertebe

İkinci mertebe azap görenlerin mertebesidir. Bu mertebe, îmanın esası ile süslenen bir kimsenin mertebesidir. Fakat bu kimse îmanın gereğini yapmakta kusur etmiştir; zira îmanın başı Tevhîdedir. Tevhîd de Allah'tan başkasına ibâdet etmemektir. Kim hevâsının peşinde giderse o, hevâsını ilâh edinmiştir. O, hakikatte değil, diliyle muvahhid (birleyici) dir.

'Lâ ilâhe illâllah' demenin gerçek mânâsı şu ayetin kasdettiği şeydir:

Allah de! Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar. (En'âm/91)

Bu, Allah'tan başka her şeyi tamamen terketmek demektir.

Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra doğru olanların üzerine melekler iner, (Fussilet/30)

Sırat-ı Müstakim ki Tevhîd ancak onun üzerinde istikametli olmakla kemâle erer. O sırat-ı müstakim kıldan daha ince, kılıçtan daha keskindir. Âhirette vasfedilen sırat gibidir. Az da olsa hiçbir insan istikametten inhiraf etmek meylinden kurtulamaz; zira az bir fiilde olsa dahi, hevâ-i nefse tâbi olmaktan kurtulamaz. Bu ise Tevhîd'in kemâline zarar verir. Sırat-ı müstakim'den sapması nisbetinde bir zarar uğrar. Şüphesiz bu durum Allah'a yaklaşmak derecelerinde eksikliktir. Her eksiklikte de iki ateş vardır:

1. Noksanlık ile oluşan ve kemâli elden kaçıran ayrılık ateşi.

2. Kur'ân'ın vasıflandırdığı gibi cehennem ateşi.

Bu bakımdan sırat-ı müstakimden inhiraf eden herkes, iki defa azaba dûçar olur. Fakat o azabın şiddeti ve müddetin uzunluğuna göre değişik olması iki şeyden dolayıdır. O şeylerden biri îmanın kuvvet ve zafiyetidir. **İkincisi** hevâ-i nefse çok veya az tâbi olmaktır. Birçok durumda insanların hiçbiri bu iki durumdan kurtulamadığı için **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah'tan korkup sakınanları kurtarırız ve zâlimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız. (Meryem/71-72)

Bu sırra binaen **selef** demiştir: 'Korktuk! Çünkü kesinlikle bildik ki bizler ateşe varacağız!' Kurtuluş hakkında ihtilâf vardır. Hatta bazıları, 'Çakan şimşek gibi ateşin üstünden geçer, hiç ateşte

kalmaz. Bir an ile yedi bin sene arasındaki gün, hafta, ay ve diğer müddetler ve çeşitli dereceler vardır' demişlerdir. Azabın şiddeti hakkındaki ihtilâf şöyledir: En yüksek azabın sonu yok. Azabın en azı hesapta sorguya çekilmektir. Nitekim padişah, kusur edenleri bazen sorguya çekmek suretiye azarlar, sonra affeder. Bazen kamçı ile döver. Bazen azabın diğer bir çeşidini tatbik eder. Azabın müddet ve şiddetinden başka çeşitlerin ihtilâfı diye **üçüncü** bir ihtilâf daha vardır; zirâ sadece malının müsaderesiyle azaba dûçar olan bir kimse malının alınması, evlâdının öldürülmesi, hareminin mübâh kılınması, akrabalarına azâb edilmesi, vurulması, dilinin, elinin, burnunun, kulağının ve öteki uzuvlarının kesilmesiyle tâzib edilen gibi omaz. Bu ihtilâflar âhiret azabı hakkında da olmuştur. Şeriatın kesin delilleri buna delâlet etmektedir. Bu, îmanın kuvvet ve zafiyetinin ihtilafına, ibâdetlerin çokluk ve azlığını, günahların çokluk ve azlığına göre değişir.

Azabın şiddetine gelince, bu günahların çirkinliğinin şiddet ve çokluğuna göredir. Azabın çokluğu günahın çokluğuna bağlıdır. Azabın çeşitlerinin değişmesi, günah çeşitlerinin değişmesine bağlıdır. Bu durum kalp erbabına, Kur'ân'ın delileri ve îman nuruyla görünür.

Allahü teâlâ'ının şu ayetleriyle bu mânâ kastedilmektedir.

Rabbin hiçbir zaman kullara zulmedici değildir. (Fussilet/46)

Bugün her hefis, kazandığıyla cezalandırılacaktır. (Mü'min/17)

İnsana çalışmasından başka birşey yoktur. (Necm/39)

Artık kim zerre kadar hayır işlerse onun karşılığını görür. Kim zerre kadar şer işlerse onun karşılığını görür, (Zilzâl/7-8)

Bunlardan başka, Kur'ân ve Sünnet'te, ceza ve mükâfatın ameller üzerine terettüp ettiğini belirten daha nice deliller vardır. Bütün bunlar adalettir. İçinde zulüm yoktur. Af vemerhamet tarafı daha kuvvetlidir; zira **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Peygamber**in naklettiği bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur: 'Rahmetim gazabımı geçmiştir'37

Zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük mükâfaat verir, (Nisâ/40)

Mâdem ki durum budur, derece ve derekelerin sevaplara ve günahlara bağlanmasından ibaret olan bu küllî hükümler, şeriatın kesin delilleriyle ve marifetin nuruyla malûmdurlar.

Tafsilâta gelince, bu ancak zanla bilinir. Bunun istinad ettiği delil, haberlerin zahirleri ve ibret gözüyle görmenin nurlarından alman bir nevi tecrübedir.

Sonuç olarak deriz ki; îmanın esasını kuvvetlendiren, bütün büyük günahlardan kaçan, bütün farzları güzelce edâ eden -buradaki farzlardan gayem beş rükündür- kendisinden küçük günahlar ancak müteferrik olarak sâdır olup onlarda ısrar etmeyen bir kimsenin azabının sadece hesapta sorguya çekilmekten ibaret olacağı düşünülebilir. Çünkü bu kimse hesaba çekildiği zaman, sevabları günahlarına ağır basar; zirâ hadîslerde vârid olmuştur ki; 'Beş vakit namaz, cuma namazı ve Ramazan orucu, aralarında vâki olan günahları kefaretleridirler'.

Böylece büyük günahlardan korunmak da Kur'ân nassının hükmüne göre, küçük günahların kefareti olur. Kefaretlendirmenin en az dereceleri -eğer hesabı kaldırmazsa- azabı kaldırmaktır. Hali böyle olan herkesin sevabı ağır basar. Bu bakımdan terazide rüçhanın belirmesinden ve hesaptan sonra, kişinin iyi bir maişet içerisinde bulunması uygundur. Evet! Onun 'ashâb-ı yemîn'e veya Allah'ın dergâhına yaklaştırılmış mukarreblere iltihakı, Adn cennetlerine konması veya en yüce Firdevs'te yer alması ne güzel birşeydir. İşte bunun gibi îmanın sınıfları da tedkik edilir. Çünkü îman iki çeşittir; Biri halk tabakasının îmanı gibi taklidî imandır ki bunlar dinlediklerini tasdik edip bu inanç üzerine devam ederler.

Bir de keşfi îman vardır ki Allah'ın nuruyla açılan göğüste olur. Bu imanda bütün varlık olduğu gibi keşfolunur ve görülür ki hepsinin dönüşü Allah'adır. Çünkü varlık aleminde Allah'tan, sıfat ve fiillerinden başka birşey yoktur. 38

İşte bu sınıf, mukarreblerin (yaklaştırılmış kimselerin) en yüce Firdevs*® konanların ta kendisidir. Onlar mele-i a'lâ'ya (en yüce cemaate) gayet yakındırlar. Bunlar da birçok sınıfa ayrılırlar. Bazıları (hayırlar hususunda) herkesin önünde olan Sâbikûn'dur. Bazıları derece bakımından bunlardan daha aşağıdır. Bunların arasındaki fark, Allah'ın marifetindeki farklılıklarına göredir. Allah'ın marifetinde ârif olanların dereceleri inhisar altına alınamayacak kadar büyüktür. Zira **Allahü teâlâ**'ının celâlinin künhünü ihâta etmek mümkün değildir. Marifet denizinin derinliği sonsuzdur. Ancak dalgıçlar, kuvvetleri nisbetinde oraya dalarlar. Ezelde kendilerine takdir edilen yere kadar giderler, Bu bakımdan Allah'a giden yolun konaklarının sonu yoktur! Allah yolunun yolcularının dereceleri nihayetsizdir.

Taklidî bir îman ile îman edene gelince, o da ashâb-ı yemin'dendir. Ancak onun derecesi mukarreb kimselerin derecesinden aşağıdır. Onlar da çeşitli derecededirler. Ashâb-ı yeminin derecelerinin en yücesi, mukarreblerin derecelerinin en düşüğüne yaklaşmasıdır. Bu durum, bütün büyük günahlardan sakınan, farzların tamamını yapan kimsenin durumudur. Farzlardan gayem; kelime-i şahadeti söylemek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmekten ibaret olan beş rükündür. Bir veya birkaç büyük günah işleyen veya İslâm'ın bazı rükünlerini ihmal eden bir kimseye gelince, eğer bu kimse eceli yaklaşmadan önce nasûh (kesin) bir tevbe eli tevbe ederse, büyük günah işlemeyenler safına iltihak eder. Çünkü günahtan tevbe eden, günahı olmayan bir kimse gibidir. Yıkanmış elbise, kirlenmemiş elbise gibidir.

Eğer bir kimse tevbe etmeden ölürse, bu durum tehlikeli bir durumdur. Zira günahta ısrar ettiği halde ölen bir kimsenin, ölüm sırasında çoğu zaman îmanı sarsılır. Dolayısıyla kötü sonuca uğrar. Hele îmanı taklidî ise bu durum kaçınılmaz olur. Çünkü taklidî îman, her ne kadar kesin ise de az bir şüphe ve hayal ile dağılmaya mahkumdur. Basiret sahibi ârif kişinin ise, bu kötü sondan korkması gerekmez. Bunların **ikisi** de îman üzerine ölseler dahi, azap görürler. Ancak **Allahü teâlâ** hesap hususundaki sorgu azabından fazla olan azabı affederse durum değişir. Cezanın müddet bakımından çokluğu, günahta ısrar etme müddetinin çokluğuna göredir. Şiddetinin çokluğu ise büyük günahların çirkinliğine göredir. Çeşidin değişikliğinin çokluğu ise, günahların sınıflarının değişmesine göredir. Azap müddeti bittikten sonra taklidçi halk kitlesi, ashâb-ı yemîn'in derecelerine ulaşırlar. Basiret sahibi ârifler de İlliyyînin en yüce derecesine yükselirler. Ateşten en son çıkan kimseye bile dünyanın on misli verilir. 39

Buradaki gayenin cisimlerin etrafını ölçmekle takdir edildiğini zannetme. Bu bir fersaha karşı iki veya on fersaha karşı yirmi fersah vermek gibi değildir. Çünkü bu, darb-ı meselin yolunu bilmemezlikten gelen bir cehalettir. Belki hadîsteki ifade şu söz gibidir: Ondan bir deve aldı. Ona on mislini verdi! Deve on dinara eşitti. Yüz dinar verdi. Eğer buradaki misilden ancak tartıda ve ağırlıktaki misli anlamış olursa, hiçbir zaman yüz dinar, eğer terazinin bir kefesine, deve de diğer kefesine konursa devenin binde biri olamaz. Belki bu muvazene, cisimlerin mânâları ile ruhlarının muvazenesidir. Şahıs ve heykellerinin muvazenesi değildir. Çünkü deve uzunluğu, ağırlığı, eni için istenmez, mal olduğundan dolayı istenir. Bu bakımdan onun ruhu maliyettir.

Onun cismi ise, et ile kandan ibarettir. Yüz dinar, cismanî tartıyla değil ruhanî tartıyla onun on mislidir. Bu tevi, altın ve gümüşün malhi ruhunu bilen bir kimsenin nezdinde doğrudur.

Eğer ona, ağırlığı bir miskal ve kıymeti yüz dinar olan bir cevher verse ve 'Onun on mislini verdim!' dese, doğru söylemiş olur, Fakat onun doğruluğunu ancak cevherden anlayanlar biirler. Zira cevherlik ruhu sadece görmekle idrâk edilmez. Görmenin ötesinde bulunan bir seziyle bilirnir. Bu sırra biaen çocuk bunu yalanlar, köylü ve göçebe de yalanlar ve derler ki: 'Bu cevher ancak bir atştır. Onun ağırlığı bir miskaldir. Devenin ağırlığı bir milyon miskaldir. '

Bu bakımdan onların gözünde o kişi 'Ben ona on misiini verdim' demekle yalan söylemiştir. Oysa hakikatte yalancı çocuktur. Ancak çocuğun nezdinden bu tahkike ulaşmanın yolu yoktur. Ancak bâliğ olup kemâle erince bunu anlar. Kabinde cevherlerin ve diğer maların ruhlarını idrâk eden nurun oluşumundan sonra bunu anlayabilir. O zaman doğruluk ona görünür. Arif kişi. **Hazret-i Peygamber**'in şu muvazenedeki doğruluğunu eksik olan mukallide hakkıyla anlatmaktan acizdir.

Zira **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem.) 'Cennet göklerdedir' dediği haberlerde vârid olmkuştur. Oysa gökler de dünyayadır bu bakımdan dünyanın on misli kadar olan şey nasıl dünyada olabilir? İşte bu bâliğ bir kimsenin o muvazeneyi çocuğa anlatmaktan aciz olması gibidir. Yine bedevîye anlatılması da bunun gibidir. Nasıl ki cevherci, bedevî ve köylüye ve muvazeneyi anlatmak zorluk çekiyorsa, ârif bir kimse de şu muvazene hususunu anlatmak için ahmak ve eblehle uğraştığından ötürü merhamete muhtaçtır. Bunun için **Hazret-i Peygamber**k (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur.

Üç sınıfa merhamet ediniz:

1. Cahiller arasında kalan âlime,

2. Bir kavmin zengini iken fakir düşen kimseye,

3. Bir kavmin azîzi iken zelîl olan kimseye!40

Peygamberler ümmetin arasında insanların aklının kusurundan ötürü imtihan olarak çekmiş oldukları zorluklardan dolayı merhamete lâyıktırlar. Allah bu durumu onları denemek için ve rir. Bu bir beladır. Ezelî kaza ve kader peygamberlere bu belayı yüklemiştir,

Belâ önce peygamberlere, sonra velî kullara, sonra dinî bakımdan en önde olanlara verilir. 41

Buradaki belanın Hazret-i Eyyûb'un belâsı gibi, olduğunu sanma. 42 Hazret-i Eyyûb'un belâsı bedene verilen beladır. Nûh'un (aleyhisselâm) belâsı da büyük belalardandır. Zira Nûh (aleyhisselâm) öyle bir cemaatla müptelâ oldu ki onları Allah'a çağırması, onları daha da azdırır ve kaçırırdı.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bazı insanların sözlerinden rahatsız olduğu zaman şöyle demiştir: ' Allah-ü Teâlâ kardeşim Musa'ya rahmet etsin. O bundan daha fazlasıyla eziyet gördü. Buna rağmen sabretti'. 43

Öyle ise peygamberler inkârcılarla mübtelâ olmaktan uzak değildirler, velî ve âlim kullar da cahillerle mübtelâ olmaktan uzak olamazlar. Bunun için velî kullar eziyetlerin ve belaların çeşitlerinden çok az kurtulurlar. Memleketten çıkartılmak, sultana ihbar edilmek, küfür ve dinden çıktı diye aleyhlerinde şahitlik edilmek ve (daha neler neler) . . . Marifet ehlinin, cahiller katında kâfirlerden sayılması normaldir. Nitekim kocaman bir devenin karşılığı olarak küçücük bir mücevher alan bir kimsenin cahiller yanında malını zayi eden israfçılardan sayılmasının vâcib olduğu gibi. . .

Bu incelikleri bildiği zaman, **Hazret-i Peygamber**in 'Ateşten en son çıkan kişiye, dünyanın on misli mülk verilir' hadîsine îman et! Sakın sadece gözle görülen, duygularla idrâk edilen şeyleri tasdik etmekle kalma! Kalma ki iyi ayaklı merkep mesabesinde olmuş olmayasm! Çünkü merkep de beş duyuya sahip olmakta seninle ortaktır. Sen ancak ilâhî bir sır ile ki o sır göklere, yere ve dağlara arzolundu, onlar onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular merkepten ayrılırsın. Bu bakımdan duyular âleminin dışında olanları seni merkep ve diğer hayvanlardan ayıran o sır sayesinde öğrenebilirsin. Öyle ise ondan gâfil kalan, onu muattal veya tamamen ihmal eden, hayvanların derecesiyle kanaat getiren, hisle duyulanların ötesine geçmeyen kimse nefsini helâk etmiş, bunlardan yüz çevirmek suretiyle onları unutmuştur. Bu bakımdan siz, Allah'ı unuttuklarından dolayı Allah tarafından nefisleri kendilerine unutturulmuş kimseler gibi olmayınız. Öyleyse ancak duyularla idrâk edileni bilen herkes, Allah'ı unutmuştur. Zira Allah'ın zatı, bu âlemde beş duyu ile idrâk olunmaz. Her kim Allah'ı unutmuşsa, şüphesiz Allah ona kendi nefsini unutturmuştur. O, hayvanlar mertebesine inmiştir. En yüce ufuklara terakki etmeyi terketmiştir.

Allahü teâlâ'nın kendisine emanet ettiği emanete hainlik yapmış ve kendisine vermiş olduğu nimetlerini inkâr etmiş, dolayısıyla azabına mâruz kalmıştır. Ancak bu kimse hayvandan daha kötü durumdadır. Çünkü hayvan ölümle kurtulur. Bunun ise yanında emanet vardır. Şüphesiz emanet sahibine geri verilmelidir. Bu bakımdan emanetin dönüşü Allah'adır. O emanet pırıl pırıl parlayan güneş gibidir. Ancak şu fâni bedene inmiş ve onda kaybolmuştur. Şu fâni beden harap olduğu zaman, güneş batıdan doğacak, yaradanma dönecektir. Ya simsayah ve tutulmuş halde veya pırıl pırıl parladığı halde dönecektir. Pırıl pırıl parlayan güneş rubûbiyet huzurundan perdelenmiş değildir. Kararmış güneş de o huzura dönüş yapar. Zira dönüş noktası hepsi için o huzurdur. Ancak bu kararmış güneş, a'lâ-yı illiyyîn tarafından, başı esfel-i sâfilîne doğru eğilerek dönüş yapar.

Rablerinin huzurunda başlarını öne eğmiş; 'Rabbimiz, gördük, işittik, bizi geri döndür sâlih amel yapalım; artık kesin olarak inandık!' demekte olan suçluları bir görsen!

(Secde/12)

Böylece **Allahü teâlâ** onların katında olduklarını belirtmiştir. Ancak onların başları eğiktir. Yüzleri enseleri tarafına dönmüş, başları aşağıya eğilmiştir. Bu hüküm **Allahü teâlâ**'nın tevfîkinden mahrum ettiği ve yoluna hidayet etmediği bir kimse hakkında ilahî bir hükümdür. Bu bakımdan biz dalâletten ve cahillerin mertebelerine inmekten Allah'a sığınırız!

İşte bu, ateşten çıkan kimselerin kısımlara ayrılmasının hükmüdür. O çıkanlara dünyanın on misli veya daha fazlası verilir. Ateşten ancak ehl-i Tevhîd (Allah'ı bir bilenler) çıkar.

Tevhîd'den gayem, sadece dille Lâ ilâhe illâllah demek değildir.

Çünkü dil, mülk ve şehâdet âlemindendir. Bu bakımdan onun faydası ancak mülk aleminde olur. Yani kelimesi şehadefi söyleyenin boynundan kılıcı, malından da ganimetçilerin ellerini uzaklaştırır. Boyun ve malın müddeti, yaşama müddetidir. Boyun ve malın kalmadığı bir yerde dil ile söylenen söz fayda vermez.

Ancak Tevhîdde doğruluk fayda verir. Tevhîd'in kemâli eşyanın tamamının Allah'tan bilinmesi demektir. Bunun alâmeti kendisine tatbik edilenden dolayı halkın hiçbirine öfkelenmemesidir.

Zira vasıtalara bakılmamalı, tevekkül bahsinde tahkiki geleceği gibi, sebeplerin müsebbibi ve yaratanına bakılmalıdır. Bu Tevhîd, muvahhidlere göre değişiktir. Bu bakımdan insanlardan bazılarının Tevhîd'den dağlar kadar nasibi vardır. Bazılarının bir miskal nasibi vardır. Bazılarının bir hardal tanesi ve zerre kadar nasibi vardır. Öyleyse kalbinde miskal kadar îmanı olan bir kimse, ateşten ilk çıkan kimsedir. Kalbinde zerre kadar îman olanı ateşten çıkarınız!44

Ateşten en son çıkacak kimse, kalbinde zerre kadar îman olan kimsedir. Miskal ile Zerre arasında derecelerin değişikliği nisbetinde, miskal ve zerre tabakalarının arasında ateşten çıkarlar. Miskal ve zerre ile ölçü vermek darb-ı mesel yoluyladır. Nitekim biz bunu mallarla paralar arasındaki muvazenede zikrettik. Tevhîd ehlini en fazla cehenneme sokan, dünyada kullara yapılan zulümlerdir. Bu bakımdan kulların defteri öyle bir defterdir ki terkedilmez. Diğer günahlar ise, af ve kefaret yoluyla affedilir. Nitekim eserde vârid olmuştur ki: Kul, dağlar kadar sevabı olduğu halde Allah'ın huzurunda durdurulur. Eğer o sevablar ona teslim edilirse muhakkak cennet ehlinden olur. Bu esnada zulme uğrayanlar kalkar ve 'O şunun namusuna küfretmiştir. Diğerinin malını almıştır. Öbürüne vurmuştur' derler ve sevaplarından bu haklar bir sevabı kalmayıncaya kadar ödenir. Melekler 'Ey rabbimiz! Bu kişinin sevapları bitti. Daha birçok hak sahibi kaldı!' derler. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur:

Onların günahlarından alın da bunun günahlarının üzerine ekleyin! Onun için ateşe götürücü bir vesika yazın ve cehenneme gönderin.

Nasıl ki o, kısas yoluyla başkasının günahıyla helâk oluyorsa, mazlum da zalimin sevabını elde etmekle kurtulur. Zira mazluma yapılan zulümden dolayı zalimin sevapları mazluma verilir.

İbn Celâ'dan45 şöyle hikâye olunmuştur: Arkadaşlarından bazıları kendisini gıybet ettiler. Sonra gıybetçi İbn Celâ'nın yanına gelip helâlleşmek istedi. İbn Celâ 'Ben asla onu helâl etmem! Benim amel defterimde bu sevaptan daha üstün bir scevap yok! Ben bu sevabı defterimden nasıl silerim?' dedi. İbn Celâ da ve yine bir başkası da şöyle dedi: 'Arkadaşımın günahları benim sevaplarımdandır. İstiyorum ki defterimi o günahlarla süslemiş olayım!'

Kulların kıyâmette saadet ve şekavetinin dereceleri hakkındaki ihtilâflarından zikretmek istediğimiz budur. Bütün bunlar sebeplerin zahiriyle verilen hükümdür. Bu tıpkı doktorun, bir hastaya 'Elbette ölecek! Tedavi kabul etmez!' başka bir hastaya da 'Hastalığı hafiftir. Tedavisi kolaydır hükmüne benzer. Çünkü doktorun bu zannî, hallerin çoğunda isabetli bir zandır. Fakat bazen helake yaklaşmış bir kimse, doktorun idrâk etmeyeceği bir sebepten iyileşir. Bazen de hastalığı hafif olan bir kimse doktorun bilmediği bir sebepten ölür. Bu, **Allahü teâlâ**'nın insanlardan gizli olan sırlarındandır, sebeplerin müsebbibi tarafından malum bir nısbette tertip edilen sebeplerin bilinmez tarafındandır. Zira beşerin kuvvetinde onun künhüne vâkıf olmak yoktur, âhirette kurtuluş ve zafere varmak da böyledir. Onların gizli sebepleri vardır. O sebeplere muttali olmak beşerin kudretinde değildir. Kurtuluşa ulaştıran o gizli sebebe af ve rıza ismi verilir. Helake götüren sebep de öfke ve intikam ile isimlendirilir. Bunun ötesinde ilâhî ve ezelî bir meşiyet vardır ki halk ona muttali olamaz. Bunun için bize asi bir kimsenin bağışlanabileceğim her ne kadar zahirî günahları çok olsa da caiz görmek farzdır.

İtaatkâr bir kimsenin zahirî ibadetleri ne kadar fazla olsa da ona ceza verilebileceğini caiz görmeliyiz, çünkü itimad takvayadır. Takvâ da kalptedir. Kalp ise kalbin sahibinin bile muttali olamayacağı kadar bilinmezdir. Öyle ise kalbin sahibi olmayan bir kimse ona nasıl muttali olacaktır, fakat bazen kalp erbabına falan kulun bağışlanmayacağı keşfolunur. Ancak kendisinde gizli olan bir sebeple affolunur. Ceza, ancak gizli ve Allah'tan uzaklaşmayı gerektiren bir sebepten ötürüdür. Eğer olmasaydı, af ve öfke ameller ve vasıflar üzerinde terettüb eden ceza olmazdı. Eğer ceza olmasaydı adalet olmazdı. Eğer adalet olmasaydı şu âyetlerin nushası hâşâ sahih olmazdı

Rabbin asla kullara zulmedici değildir. (Fussilet/46)

Şüphesiz ki Allah zerre kadar zulmetmez. (Nisâ/40)

Oysa bütün bunlar doğrudur, insanın elinde ancak çalışmasının semeresi vardır, görülen ancak çalışmasıdır. Her nefis kazandığının rehinidir. Onlar haktan saptıkları zaman, Allah onların kalbini kaydırır. Onlar nefîslerindekini bozdukları zaman, Allah da onlarda bulunan nimeti şu âyetin tahakkuku için bozar:

Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez.

(Ra'd/11)

Bütün bunlar kalp sahiplerine görülen şeylerden daha açık bir şekilde keşf olunmuş tur. Zira gözle görülende yanlışlık mümkündür. Çünkü göz bazen uzağı yakın, büyüğü küçük görür. Kalbin müşahedesinde yanılma mümkün değildir. Önemli olan kalp basiretinin açılmasıdır. O basiretler açıldıktan sonra görülende yanlışlık tasavvur edilemez.

Gönül gördüğünde yanılmadı! (Necm/)

Üçüncü Mertebe: Kurtulanların mertebesidir. Kurtuluşutan gayem; saadet selâmettir. Saadete ermek ve zaferyâb olmak değildir. Bunlar, hizmet etmemişler ki kendilerine hilkat verilsin. Kusur yapmamışlardır ki azaba dûçar olsunlar.

Bu halin, deliler ve kâfirlerin çocukları ve aklı noksan olanların hali olması mümkündür. Dünyanın ücra köşelerinde İslâm kendilerine tebliğ edilmemiş olanların, akılsızlık ve marifetsizlik üzerinde

yaşayanların ise, ne marifetleri, ne inkârı ne itaat etmeleri, ne de isyan etmeleri dikkate alınır. Bu bakımdan onları Allah'a yaklaştırıcı bir vesileleri ve uzaklaştırıcı bir cinayetleri yoktur. Öyleyse onlar ne cennet, ne de cehennem ehlindendir. Belki onlar iki mertebenin yani cennet ve cehennemin arasındaki bir mertebede, iki makamın arasındaki bir yerde olurlar. Şeriat lisanında bu makam A'râf diye isimlendirilmiştir. Halktan bir grubun A'râf a. konacağı yakînen âyet ve hadîslerden ve ibret nurlarından belli olmuştur. Gözle hükmetmek, -mesela çocukların onlardan olduğuna hükmetmek gibi- zanna dayanan bir hükümdür. Kesin değildir. Kesinlikle buna muttali olmak peygamberlik âleminde olur. Evliya ve ulemanın mertebesinin buraya kadar yükselmesi uzak bir ihtimaldir. Kâfirlerin çocukları hakkındaki haberlerin de biri diğeriyle çelişmektedir. Hatta Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) bir çocuk öldüğü zaman 'O cennet kuşlarından bir kuştur' demiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onun bu sözün reddederek şöyle demiştir:

Sen bunu nereden biliyorsun?46 Madem durum budur, bu makamda müşkilât ve iltibaslar daha galibdir.

Dördüncü Mertebe: Zaferyâb olanların mertebesidir. Ârif olanlar sadece bunlardır, mukallidler değildir. Mukarrebûn ve sâbikûn onlardır. Zirâ taklidçi, her ne kadar cennette bir makam elde ederse de o 'ashâb-ı yemîn'dendir. Bunlar ise mukarreblerin ta kendileridir. Bunların mazhar oldukları nimetler sözlerle açıklanmaz. Belirtmesi mümkün olan miktar, Kur'ân'ın tafsil buyurduğu miktardır. Allah'ın beyanından sonra artık beyan yoktur. Onların bu âlemde anlatılması mümkün olmaz. İşte bu durum, şu ayette belirtilmiştir:

Yaptıklarına karşılık olarak onlar için göz aydınlığından ne hazırlanıp saklandığını kimse bilemez, (Secde/17)

Bir de şu hadîs-i kudsî'de belirtilmiştir:

Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmeyen nimetler hazırladım. 47

Ariflerin hedefi dünyada beşerin kalbine gelmesi düşünülmeyen o durumdur. Huriler, köşkler, meyveler, süt, bal, hamr, ziynet eşyası, bilezikler. . Ârifler bunlar için hırs göstermezler. Bunlar ariflere verilse bile, onlarla kanaat etmezler. Onlar Allah'ın kerîm vechine bakmanın zevkini ararlar. Bu lezzet saadetlerin en büyüğü ve zevklerin en nihayetidir. Bunun için Rabia el-Adeviyye'ye şöyle denildi: 'Senin cennet hakkındaki rağbetin nasıldır?' **Cevap** olarak 'Önce komşu, sonra ev!' dedi.

Bu bakımdan bunlar öyle bir gruptur ki ev sahibinin sevgisi onları evden ve evin süsünden vazgeçirmiştir. Hatta ev sahibinden başka herşeyden, hatta nefislerinden bile vazgeçmişlerdir. Onların misali, sevgilisini çılgınca seven ve bütün amacı sevgilisinin yüzüne bakmak ve onu düşünmek olan aşıkırı misali gibidir. Bu aşık, düşünceye daldığı zaman nefsinden gafildir. Bedenine isabet edeni hissetmez. Bu hal için 'nefsinden fani olmuştur' tabiri kullanılır. Mânâsı başkasıyla müstağrak olmuş, isteklerinin hepsi bir istekte toplanmış demektir ki o da mahcubudur. Onun içinde mahbubundan başkasına yer kalmamıştır ki başkasına iltifat etsin! Ne nefsine, ne de nefsinden başkasına bakamaz. Bu durumdur ki insanı âhirette, şu dünyada bir beşerin kalbine gelmesi düşünülmeyen göz aydınlığına ulaştırır. Nitekim renklerin ve nağmelerin sağır ve körün kalbine gelmesinin düşünülemeyeceği gibi. . .

Ancak onun kulağından ve gözünden perde kalkarsa, o zaman halini idrâk eder. Bu durumdan önce onların kalbine gelmesinin mümkün olamayacağını anlar. Dünya hakîkaten perdedir. Onun kalkmasıyla perde kalkar. O zaman güzel hayatın zevki idrak olunur. Esas evin, âhiret evi olduğu anlaşılır. Derecelerin hasenat üzerine tevzi edilmesinin beyanında bu kadar izahat kâfidir. Lütfuyla muvaffak kılan Allah'tır.

Küçük Günahları Büyük Günah'a Çeviren Sebeplerin Beyanı Küçük günah, birçok sebeplerle, büyük günaha dönüşür. O sebeplerden biri, günahta ısrar edip devam etmektir. Bu sırra binaen şöyle denilmiştir: 'Israrla beraber küçük günah büyük olur. istiğfarlarla beraber büyük günah silinir. 48

Bu bakımdan büyük günah bir daha işlenmez ve benzeri arkasından gelmezse bu günahın affedilmesi, kulun devam ettiği küçük günahın affedilmesinden daha fazla ümit edilir. Bunun misali şudur: Damlalar durmadan bir taşın üzerine düşerse, taşa tesir ederler. Eğer taşın üzerine düşen su, bir defada kalırsa tesir etmez. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Amellerin hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır. 49

Şeyler zıdlarıyla bilinirler. Eğer az da olsa amelin devamlı olanı fayda verdiğinden, bir defa yapılıp bir daha yapılmayan çok amel kalbin nûrlandırılmasmda ve temizlenmesinde az fayda verir. Bu nedenle günahların azı da böylece devam ettikleri zaman kalbin kararmasında tesiri büyür. Ancak büyük günahın küçük günahlar işlenmeden ansızın yapılması çok nâdir olur. Zina etmek isteyen kişi konuşmadan ve mukaddimeler yapmadan ansızın zina etmeye az muvaffak olur. Eski bir münakaşa ve düşmanlık olmaksızın öldürme ihtimali azalır. Bu bakımdan her büyük günahın etrafı, geçmiş ve gelecek küçük günahlarla sarılıdır. Eğer büyük bir günahın tek başına, ansızın yapıldığı tasavvur edilirse ve ona **ikinci** bir defa dönüş yapılmazsa, böyle bir günahın affedilmesi insanın hayatı boyunca devam ettiği küçük bir günahın affedilmesinden daha fazla ümit edilir.

O sebeplerden biri de günahı küçük görmektir. Zira kul günahı nefsinde ne kadar büyük görürse, Allah katında o kadar küçülür. Kul önü ne kadar küçük görürse, Allah nezdinde o nisbette büyür.

Zira zinayı (tehlikeli) görmesi, kalbinin zinadan nefret etmesinden kaynaklanır. Bu nefret günah lie şiddetli bir şekilde etkilenmesine mâni olur. Günahı küçük görmesi ise ona yakınlık duymasından kaynaklanır. Bu da günahın kalpte şiddetli tesir yapmasını gerektirir. Oysa kalbin ibadetlerle nûrlandırılması gerekir. Günahlarla karartılması mahzurludur. Bunun için gaflet halinde kalbin üzerinde cereyan edenlerle kul muâheze edilemez. Çünkü kul, gaflet halinde cereyan eden şeyden etkilenmez.

Mü'min, günahını üzerine kaldırılan bir dağ gibi görür. O dağın üzerine düşmesinden korkar. Münafık günahını burnunun ucundan geçen bir kara sinek gibi görür. 50

Biri şöyle demiştir: Affedilmeyen günah, kulun 'Keşke benim işlemiş olduğum günahların hepsi bunun gibi olsaydı!' deyip hafife aldığı günahtır. Günahın Mü'minin kalbinde büyümesi, Allah'ın celâlini bilmesinden ileri gelir. Bu bakımdan Mü'min Allah'a isyan etmenin korkunçluğunu düşündüğü zaman, küçük günahı büyük görür.

Allahü teâlâ, peygamberlerinden birine şöyle vahiy gönderdi:

Hidayetin aslığına bakma! Hidayet edicinin azametine bak! Hatanın küçüklüğüne bakma! O hata ile kendisine karşı cephe aldığın zatın kibriyasına ve azametine bak!

Bu itibarla ariflerin biri şöyle demiştir: 'Küçük günah yok! Aksine her muhalefet büyüktür!'

Sahabe'den biri de Tâbiîn'e şöyle söylemiştir: 'Sizler, gözünüzde kıldan daha ince görünen birtakım işler yapıyorsunuz ki bizonları **Hazret-i Peygamber**in zamanında helâk eden şeylerden sayardık!'

Zirâ **sahabîler**in Allah'ın celâli, hakkındaki bilgileri herkesin bilgisinden daha tamdı. Bu bakımdan onların nezdinde küçük günahlar, Allah'ın celâline nisbeten, büyük günahlardandır. Bu sebepten dolayı cahilden sadır olduğu zaman büyük sayılmayan günah, âlimden sadır olursa büyür. Halk tabakasının birçok kusurlarından vazgeçilir, fakat ârif bir kimseden o kusurların benzeri affedilmez.

Zira günah, muhalefet edenin marifeti nisbetinde büyür. O sebeplerden biri de günah ile sevinmek, onunla böbürlenmektir. O günahı işlemeye muvaffak olmayı nimet saymak, onun şekavete sebep olmasından gâfil olmaktır. Küçük günahın sevgisi, kulun nezdinde galebe çaldıkça, küçük günah büyür, kalbin kararmasında tesiri artar. Hatta günahkârlardan bazıları vardır ki günahı ile övünür, gurura kapılır.

Çünkü o günahı işlediği için büyük sevinç duyar. Nitekim şöyle der: 'Görmedin mi, ben onun namusunu nasıl pâyimâl ettim'.

Mücadeleci, mücadelesinde der ki: 'Görmedin mi onu nasıl rezil ettim? Onu mahcup edecek derecede hatalarını belirttim. Onunla nasıl alay ettim? Onu nasıl şaşırttım?!' Ticarette muamele yapan der ki: 'Görmedin mi çürük malı ona nasıl sattım? Onu nasıl kandırdım? Onu malında nasıl zarara uğrattım? Onu nasıl ahmak saydım?' İşte bu ve buna benzer sözlerle küçük günahlar büyür. Çünkü günahlar helâk edicidirler. Kul, günahlara sürüklendiği, günahlara teşvik etmek hususunda **şeytan**a mağlup olduğu zaman, düşmanın kendisine galebe çalmasından ötürü musibet ve üzüntü içerisinde bulunması gerekir. Allah'tan uzak bulunduğundan dolayı müteessir olması lâzımdır. Bu bakımdan ilâcı içerisinde bulunan kabın ilâcı içme eleminden kurtulmak için» kırılmasıyla sevinen bir hastanın şifa bulması umulmaz.

O sebeplerden biri de **Allahü teâlâ**'nın kendisini örtmesini, kendisine hilm göstermesini, günah işlemesine rağmen ceza vermek hususunda kendisine mühlet vermesini hafife almaktır. Bilmez ki **Allahü teâlâ**, ancak ona öfke yönünden mühlet vermiştir ki mühlet vermek sebebiyle günahı daha artsın! Günahları yapmaya muvaffak olmasının Allah'ın bir inayeti olduğunu zanneder. Onun böyle zannetmesi Allah'ın azabından emin olmasından ileri gelir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Kendi aralarında da 'Allah bizi söylediklerimizle azâblandırsa ya!' diyorlar. Onlara cehenem yeter! Oraya girecekler. Artık o ne kötü dönüş yeridir! (Mücadele/8)

O sebeplerden biri de günah işlediğini belirtmesidir veya başkasının yanında yapmasıdır. Zira böyle yapması, Allah'ın kendisinin üzerine sarkıttığı perdesini yırtmak demektir. Bir de günahını dinleyen veya gören bir kimsede günah işleme rağbetini tahrik etmek demektir. Bunların **ikisi** de onun

suçuna eklenmiş suçlardır. Suçu bunlarla gittikçe kalınlaşmıştır. Eğer buna başkasını o günaha teşvik etmek ve sebepleri ona hazırlamak da eklenirse, bu da **dördüncü** bir suç olur. Cürüm gittikçe ağırlaşır.

İnsanların tümü bağışlanmıştır. Ancak günahlarını açıkça yapanlar veya açıkça söyleyenler müstesna. . . Onlardan biri **Allahü teâlâ**'nın kendisi için örtmüş olduğu bir günahı geceleyin işler, sabahladığında Allah'ın örtüsünü kaldırır ve günahım sağa sola söyler. 51

Bunların bağışlanmamasının hikmeti şudur: İyiyi belirtmek, kötüyü örtmek ve örtüyü yırtmamak Allah'ın sıfatlarından ve nimetlerindendir. Bu bakımdan günahı belirtmek, bu nimeti inkâr etmek demektir. Biri şöyle demiştir: 'Günah işleme! Eğer ille günah işleyecek olursan bari başkasını o günaha teşvik etme ki iki günahı birden işlemiş olmayasm!'

Münafık erkekler ile münafık kadınlar birbirine benzerler. Onlar kötülüğü emrederler. İyilikten alıkoymaya çalışırlar. (Tevbe/67)

Seleften biri şöyle demiştir: '"Kişi, müslüman kardeşine günah hususunda yardım etmekten sonra, o günahı işlemeyi ona kolaylaştırmaktan daha büyük bir hürmetini pâyimâl etmemiştir'.

O sebeplerden biri de günahkârın önder olan bir âlim olmasıdır. Günahı açık bir şekilde işlediği zaman, günahı büyür. Bunlar, âlim kişinin ipekli elbise giymesi, altınla süslenmiş eğer ve diğer binitlere binmesi, sultanların mallarından şüpheli olanları alması, sultanların huzuruna girmesi, onların yanına gidip gelmesi, onlara emr-i bi'l-ma'ruf ıı ve nelıy-i an'il-münker'i yapmamak suretiyle yardım etmesi, başkalarının gıybetinde dilini serbest bırakması, münazarada diliyle başkasına tecavüz etmesi, başkasını hafife alması, ilimlerden ancak dünya mertebesi için istenen cedel ve münazara ilmiyle meşgul olması gibi günahlardır. Bu günahlarda başkaları âlime tabi olur. Dolayısıyla âlim ölür, fakat bu şerri âlemde uzun zaman devam eder. Öyleyse öldüğü zaman günahları beraberinde ölüp giden kimseye Allah cenneti mükâfaat olarak versin.

Her kim kötü bir yol açarsa o yolun günahı ve o yolla amel edenin günahı kadar günah onun üzerindedir. Onların günahlarından da birşey eksilmez. 52

Gerçekten biz ölüleri diriltiriz. Öne sürdükleri işleri ve bıraktıkları eserleri yazarız. (Yâsin/12)

Eserler, amelin ve amel edenin ölmesinden sonra işlenip onun amellerine katılan şeyler demektir.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Başkası kendisine tâbi olduğundan dolayı vay o âlimin haline! Bir defa hata eder, hatasından döner. Fakat halk o hatayı yüklenir ve onunla yeryüzünün çeşitli bölgelerine giderler'.

Biri şöyle demiştir: Âlim kişinin hatasının meseli, geminin delinmesi meseline benzer. Hem kendisi, hem de içindekiler batar'.

İsrailiyat'ta şöyle vârid olmuştur: Bir âlim kişi halkı **bid'atlar**a saptırdı. Sonra o âlim tevbe etti. Bir zaman ıslah hususunda çalıştı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** onların peygamberine vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'O âlime söyle! Senin bir günahın var. Eğer benimle senin aranda olsaydı onu senin için affederdim. Fakat kullarımdan saptırıp cehenneme soktukların ne olacaktır?

Bununla anlaşılmıştır ki âlimlerin durumu tehlikelidir. Onların boynunda iki vazife vardır. O vazifelerden biri günahı terketmek, **ikincisi** günahı gizlemektir. Nasıl ki âlimlerin günahlardan ötürü yükleri birkaç kat oluyorsa aynen onun gibi başkalarının öncüsü oldukları takdirde sevaplardan ötürü de mükafatları birkaç kat olur. Bu bakımdan âlim, süslenmeyi ve dünyaya meyletmeyi terkettiği zaman, dünyanın azıyla kanaat ettiği, yemekten de zarurî olan miktarıyla idare ettiği, eski elbiselere kanaat ettiği ve bu hususta âlimler ve halk tabakası kendisine uydukları zaman, onların sevapları kadar defterine sevap yazılır. Eğer süse meylederse, kendisinden derece bakımından daha aşağıda olanların tabiatı da kendisine benzemeye meyleder. Oysa o süsü, ancak sultanların hizmetiyle haramdan dünyayı toplamakla elde edebilirler. Böylece o âlim, haramı toplamaya sebep olmuş olur. Öyleyse âlimlerin hareketleri fazlalık veya eksikliklerinin kâr veya zarar bakımından eseri kat kat olur. Kendilerinden tevbe etmenin gerekli olduğu günahların tafsilâtı hakkında bu kadarı kâfidir.

32) Irâkî, merfû olarak aslına rastlamadığını, ancak Hazret-i Ali'ye nisbet edildiğini gördüğünü kaydetmektedir.

33) Daha önce geçmişti

34) Müslim, Buhârî, (Ebû Said'den)

35) Hakîm-i Tirmizî, Nevadir'ul-Usûl, (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle)

36) Tirmizî

37) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

38) Varlık iki kısımdır: a) Varlığı zatından olan, b) Varlığı başkasından olan. **Birinci** varlık **Allahü teâlâ**'nın varlığıdır. **İkincisi** Allah'dan başkasının varlığıdır. Varlığı başkasından olan bir varın varlığı müsteardır. Kendi nefsiyle payidar değildir. Hatta zati yönünden düşünüldüğünde sırf yok olduğu görülür. Ancak varlığı Allah'a nisbetle vardır. Böyle bir varlık ise hakikî varlık olamaz. (İthaf us-Saade, VIII/556)

39) Müslim, Buhârî, (İbn Mes'ûd'dan)

40) İbn Hibbcuı, Zuafa

41) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâcc

42) İbn Cerîr'in Katade'den rivâyet ottiği gibi Hazret-i Eyyûb (aleyhisselâm) yedi küsur sene bu hastalıktan muzdarib olmuştur.

43) Buhârî

44) Tayalisî, İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve ibn Hıbbân

45) Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya b. Celâ el-Bağdâdî

46) Müslim

47) İmâm-ı Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce

48) Ebû Şeyh

49) Müslim, Buhârî

50) Buhârî

51) Buhârî, Müslim

52) Müslim

Ashâb' ın ve Âlimlerin Sözleri

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: 'Elbette Allah kendine dönüp tevbe edenleri bağışlayıcıdır' (İsra/25) âyeti günah işleyip sonra tevbe eden, yine günah işleyip sonra tevbe eden, yine günah işleyip sonra tevbe eden bir kimse hakkında nâzil oldu

Fudayl b. Iyâz dedi ki: **Allahü teâlâ** bir rivâyette şöyle buyurmuştur 'Günahkârlara, "eğer tevbe ederlerse tevbelerini kabul edeceğim müjdesini ver! Sıddîkların dikkatini çek ki eğer ben onların üzerine adaletimi koymuş olursam, onları azaba dûçar ederim.

Talk b. Habîb16 şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**'nın hukuk-ı ilâhîsi, kulun o hukukları yerine getirmesinden daha büyüktür. Fakat onlar tevbe ettikleri halde sabah ve akşamladılar.

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: 'Kim işlediği bir günahı hatırlar, ondan dolayı kalbi acı duyarsa, Ümm'ul-Kitab'da (Levh-i Mahfûz) o günah silinmiş olur'.

Rivâyet ediliyor ki İsrailoğulları'nın peygamberlerinden biri bir günah işledi. **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek: 'İzzetime yemin ederim! Eğer **ikinci** bir defa bu günahı işlersen sana azap edeceğim dedi. O da şöyle dedi: "Yârab! Sen sensin, ben de benim. Senin izzetine yemin ederim, eğer beni korumazsan muhakkak o günaha **ikinci** defa dönerim!" Buna binaen **Allahü teâlâ** onu masum kıldı.

Biri şöyle demiştir: 'Kul bir günah işler, cennete girinceye kadar o günahtan pişmanlık duyar! Bunun üzerine iblis der ki: Keşke ben onu bu günaha sokmasaydım.

Habib b. Ebî Sabit17 dedi ki: 'Kıyâmet gününde kişiye günahları arzolunur. Günahın yanından geçer ve şöyle der: 'muhakkak ben (dünyada) günahtan korkardım!'

Râvî der ki: 'Dünyadaki korkusundan dolayı günahı bağışlanır*.

Rivâyet ediliyor ki bir kişi İbn Mes'ûd'a başından geçen bir günahı için 'Acaba onun tevbesi var mıdır?' diye sordu. İbn Mes'ûd ondan yüzünü çevirdi. Sonra ona dönüp baktı. İki gözünden yaşlar aktığını gördü ve dedi ki: 'Cennetin sekiz kapısı vardır. Hepsi açılır ve kilitlenir. Ancak tevbe kapısı hariç! O kapının yanında sadece o kapıya bakan bir melek vardır. O melek o kapıyı kapatmaz. Bu bakımdan ümitsiz olma, amel yap!'

Abdurrahman b. Ebi Kasım der ki: 'Abdurrahim18 ile beraber kâfirin tevbesini ve şu âyeti müzakere ettik:

O küfredenlere de ki: Eğer peygambere düşmanlıktan vazgeçerlerse geçmişteki günahları bağışlanır! (Enfâl/38)

Abdurrahim dedi ki: 'Ben müslümanın Allah katında daha güzel halli olacağını ümit ediyorum. Çünkü kulağıma "Müslümanın tevbesi, müslüman olduktan sonra **ikinci** bir defa müslüman olmak gibidir; yani müslümanlığını perçinleştirir" diye gelmiştir'.

Abdullah b. Selâm şöyle demiştir: 'Size ancak Allah tarafından gönderilmiş peygamberden veya Allah tarafından indirilmiş kitaptan konuşacağım: Kul bir günah işledikten sonra bir göz kapaması kadar o günahtan pişman olduğu zaman, o günah ondan göz kapamasından daha süratle düşmüş olur'.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Tevbe edenlerle beraber oturun! Çünkü onların kalbi daha incedir.

Biri şöyle demiştir: 'Allah'ın beni ne zaman bağışlayacağını biliyorum'. Ona 'Ne zaman affedecektir?' diye sorulunca 'Tevbemi kabul ettiği zaman' demiştir.

Bir başkası da şöyle demiştir: 'Ben affedilmekten mahrum olmaktan çok tevbeden mahrum olmaktan korkuyorum'.

Şöyle rivâyet ediliyor: İsrailoğulları'ndan bir genç vardı. Yirmi sene Allah'a ibâdet etti. Sonra yirmi sene Allah'a isyan etti. Sonra aynaya baktı. Sakalında beyazlık gördü. Bu manzara hoşuna gitmedi ve şöyle dedi: 'Ya ilâhî! Sana yirmi sene itaat ettim. Sonra yirmi sene isyan ettim. Acaba sana tevbe edersem beni kabul eder misin?' Bunun üzerine görmediği ancak sözünü işittiği biri ona şöyle dedi: 'Bizi sevdin. Biz de seni şeydik. Bizi terkettin, biz de seni terkettik. Bize isyan ettin, sana mühlet verdik. Eğer bize dönersen seni kabul ederiz'.

Zünnun-i Mısrî şöyle demiştir: 'Allah'ın bir kısım kulları vardır: Günahların ağaçlarını kalplerinin göreceği bir yere diktiler. Onu tevbe suyu ile suladılar. O pişmanlık ve üzüntü meyvesini verdi. Delilik olmaksızın onlar delirdiler. Dil kekelemesi olmaksızın onlar dilsiz oldular. Oysa fasih ve beliğlerin, Allah ve **Hazret-i Peygamber**i bilenlerin ta kendileriydiler. Sonra safa kadehiyle (hayat suyunu) içtiler. Uzun belâya karşı sabrı, geçmişlerinden devraldılar. Sonra kalpleri melekût âlemine hayran kaldı. Fikirleri ceberrûtun perdeleri arasında gezdi. Pişmanlık revakının altında gölgelendiler. Hataların sahifesini okudular. Nefislerine korkuyu yerleştirdiler ve takvanın merdivenleriyle zühdün yüceliğine vâsıl oldular. Dünyayı terketmenin acısını tatlı gördüler. Yatacakları yerin sertliğini yumuşak kabul ettiler. Sonunda selâmet kulpunu elde ettiler. Ruhları yücelerde gezindi ve cennetin bahçesinde çadır kurdular. Hayat denizine daldılar. Üzüntünün hendeklerini kapattılar. Hevanın köprülerinden geçip ilmin sahasına indiler. Hikmetin gölünden içtiler. Zeka gemisine bindiler. Kurtuluş rüzgârıyla deniz selâmetinde yelken açtılar ve rahatlık bahçesine, izzet ve keremin kaynağına vardılar'.

İşte her sahih tevbe'nin muhakkak makbul olacağı hakkında bu kadar söz kâfidir.

Soru: 'Sen de Mutezilenin dediği gibi 'tevbeyi kabul etmek Allah için vâcibdir' fikrindemisin?'

Cevap: Ben Tevbe'nin kabul edilmesi Allah'a vâcibdir' sözünden 'Elbette elbise sabunla yıkandığı zaman kirin gitmesi vâcibdir. Elbette susuz bir kimse su içtiği zaman susuzluğunun giderilmesi vâcibdir. Su bir müddet kendisine verilmediği zaman susaması vâcibdir. Susuzluk devam ederse, ölmek vâcib olur' gibi sözlerden kasdedilen mânâda kastediyorum. Bu sözlerde Mutezilenin 'Allah'a tevbeyi kabul etmek vâcibdir' sözlerinden kastettikleri mânâ yoktur. Ben derim ki: 'Allah suyu, susuzluğu giderici olarak yarattığı gibi, ibadeti günaha keffâret olucu, sevabı hatayı silici olarak yaratmıştır.

Eğer Allah'ın meşiyeti bunun hilâfına sebkat etmiş ise, Allah'ın kudreti o hilâfî da kapsayacak genişliktedir. Bu bakımdan üzerinde yapılması vâcib olan bir vazife bulunmamaktadır. Fakat onun ezelî iradesi neyin olacağına karar vermiş ise, şüphesiz ki onun olması vâcibdir.

İtiraz: Tevbesinin kabul edilip edilmediğinden emin olan hiç kimse yoktur. Oysa suyu içen susuzluğunun gideceğinden şüphe etmez.

Cevap: Kişinin tevbesinin kabul oluşunda şüphesi, sıhhatin şartlarının varlığından şüphe etmesi gibidir. Çünkü ileride geleceği gibi, tevbe'nin ince rükün ve şartları vardır. Bütün şartlarının varlığı kolayca tahakkuk etmez. Tıpkı ishal için bir ilacı içip de ishal eder mi veya etmez mi diye şüphe eden, bir kimse gibi. . . Bu kimsenin şüphesi, o ilaçtaki ishal ediciliğin şartlarının meydana gelmesinden şüphe etmektir. Halin, vaktin, ilacın karışımı, şişelerin güzelce yapılması ve tesiri itibariyle bu şüphe ortaya çıkar. Bu ve benzerler tevbeden sonra korkmayı ve şüphesiz tevbe'nin kabulünde de şüphe etmeyi gerektirir. Nitekim tevbe'nin şartları bahsinde, eğer Allah dilerse bu durumun izahı gelecektir.

16) Künyesi el-Anzî el-Basrî'dir. Âbid bir kimseydi. Birkaç kişiyle birlikte Haccâc'tan kaçarak Kabe'ye sığınmış, fakat Haccâc onları tutup öldürmüştür.

17) Künyesi Ebû Ya'lâ. el-Kûfi'dir. Değerli bir fakihtir. H. 119 da vefat etmiştir.

18) Abdurrahim b. Yahya ed-Dimeşkî el-Esved diye tanınır.

31-3

Tevbe'nin Tamamı, Şartları ve Hayatın Sonuna Kadar devamlılığı

Biz tevbe'nin azim ve kasdî gerektiren bir pişmanlıktan ibaret olduğunu söyledik. O pişmanlığı, günahların insan ile sevdiğinin arasında perde olduğunu bilmek doğurur.

İlim, pişmanlık ve azmin her biri için devamlılık ve tamam olmak sözkonusudur. Bunların tamam olmalarının alâmeti, devamlılıklarının da şartları vardır. Bu bakımdan onları belirtmek gerekir. İlim, ilmi düşünmek, tevbe'nin sebebini düşünmek ve tedkik etmek demektir. Bu ileride gelecektir.

Pişmanlığa gelince, pişmanlık sevdiğinin elden kaçacağını hissettiğinde kalbin elem duyması demektir. Bunun alâmeti; hasretin, üzüntünün, gözyaşı dökmenin, ağlamanın ve düşünmenin meydana gelmesidir.

Bu bakımdan evlâdının veya nezdinde aziz olan bazı kimselerin başına gelen bir felâketi hisseden bir kimsenin musibeti ve ağlaması uzar. Acaba insanın nezdinde nefsinden daha aziz olan ne vardır? Ateşten daha şiddetli hangi felâket sözkonusudur? Felâketin gelişine günahtan daha fazla delâlet eden hangi şey vardır? Acaba Allah ve peygamberinden daha doğru olan hangi haber verici vardır? Eğer doktor denilen bir tek insan kişiye 'evladının hastalığı iyileşmeyen bir hastalıktır' ve 'evladın ölecektir' dese, derhal onun üzüntüsü artar. Bu bakımdan evladı nefsinden daha aziz, doktor da Allah'tan ve **Hazret-i Peygamber**'den daha sadık ve bilgin, bu üzüntü de ölüm ve ateşten daha şiddetli değildir.

Günahların Allah'ın öfkelendiğine delâlet etmesi, hastalığın ölüme delâlet etmesinden daha keskindir. Günahlarla ateşe maruz kalmak, hastalıkla ölüme mâruz kalmaktan daha şiddetlidir. Bu bakımdan pişmanlığın elemi ne kadar şiddetli olursa, günahların pişmanlıktan ötürü bağışlanması da o

kadar fazla ümit edilir. Öyleyse pişmanlığın doğruluğunun alâmeti kalbin rikkati, gözyaşlarının fazlasıyla akmasıdır.

Tevbe edenlerle oturun! Çünkü onların kalbi daha incedir. 53

Pişmanlığın doğruluğunun alâmetlerinden biri de o günahların rahatlığı yerine acısının kalbe yerleşmesidir. Bu bakımdan günaha meyletmenin yerini günahtan tiksinme, günaha rağbetin yerini de nefret alır.

İsrailiyat'ta şöyle vârid olmuştur ki peygamberlerinden biri, uzun seneler ibâdete daldıktan sonra tevbesinin kabul olunmasına dair bir işaret görmeyen bir kulun tevbesini kabul etmesi hususunda Allah'a ricada bulunduğu zaman, **Allahü teâlâ** o peygambere şöyle buyurmuştur: 'İzzet ve celâlim hakkı için, eğer göklerin ve yerin ehli, bu kişi hakkında şefaatta bulunsalar bile, kendisinden tevbe ettiği günahın tadı kalbinde oldukça onun tevbesini kabul etmeyeceğim'.

Soru: Günahlar tabiaten sevilen amellerdir. Bu bakımdan kişi bunların acısını nasıl hissedecektir?

Cevap: İçinde zehir elan bir balı yiyen, lezzeti sebebiyle onu idrâk etmezse ve lezzetli sayarsa hastalanır, hastalık ve elemi uzarsa, kılları dökülürse, azaları felç olursa, bu durumda ona o zehir gibi içinde zehir bulunan bir bal ikram edilse, o da aç ve tatlıya iştiyaklı ise böyle bir kimse o baldan nefret eder mi, etmez mi? Eğer 'Hayır etmez!' dersen, senin bu sözün, görüneni ve zarurî olanı inkâr etmektir. Aksine o kişi, içinde zehir olmayan baldan da zehirli bala benzediği için çoğu zaman nefret eder.

İşte tevbe edenin günahın acılığını hissetmesi de böyle olur. Çünkü bilir ki her günahın zevki, balın zevki gibidir. Yapacağı da zehirin yapacağı şeydir. Tevbe ancak böyle bir îman ile olduğu zaman sahih olur. Böyle bir îman pek nadir olduğundan dolayı tevbe de pek nadir olur. Tevbe edenleri Allah'tan yüzçevirmiş, günahları hafife almış ve üzerinde ısrar eder görürsün!

İşte tevbe'nin tamam olmasının şartı budur ve bu şartın ölüme kadar devam etmesi gerekir. Bütün günahlarda da bu acıyı hissetmesi gerekir. Her ne kadar o günahlar daha önce işlenmemiş ise de. . . . Nitekim bal içinde zehir içen bir kimse ne zaman soğuk suyun içinde, balın içinde olduğu gibi zehir olduğunu bilse, soğuk sudan dahi nefret eder; zira onun zararı baldan değil de balın içindeki zehirden gelmektedir.

Tevbe edenin zararı da yaptığı hırsızlık ve zina cihetinden gelmez. Aksine bu hareketin Allah'ın emrine muhalefet olması cihetinden gelir. Bu her günahta câridir.

Bundan doğan niyete gelince, o niyet geçmişi telafi etmenin iradesidir. Onun hal-i hazırla ilgisi vardır. O hal-i hazırda yapmış ve hal-i hazırda yapmakta olduğu her mahzurlu şeyin terkini gerektirir. Hal-i hazırda kendisine teveccüh eden her farzın edasını vâcib kılar. Onun mâzi ile de ilgisi vardır, o da ölüme kadar ibadetlerin ve günahı terketmenin devamlı olmasıdır. Mazi ile ilgili olan tevbe'nin doğru olmasının şartı şudur: Fikrini bâliğ olduğu ilk güne döndürüp, geçmiş ömrünü sene be sene, ay be ay, gün be gün, nefes be nefes tedkik etmektir. Geçmiş ibâdetlerde hangi kusurları işlemiş olduğuna bakmalıdır. Geçmişte hangi günahları işlediğine bakmalıdır! Eğer bir namazı terketmişse veya o namazı pis bir elbise ile kılmışsa veya niyetin şartını bilmediğinden sahih olmayan bir niyetle kılmışsa, onu kaza etmelidir.

Eğer elden kaçırdığının sayısında şüphe ederse bâliğ olduğu müddetten itibaren hesap etmelidir. Kesinlikle edâ ettiği miktardan geri kalanı kaza etmelidir. Bu hususta zann-ı galiple hükmedebilir. Zann-ı galibe ise araştırma ve ictihâd yoluyla varır.

Oruca gelince, eğer onu sefer halinde terketmiş, daha sonra kaza etmemiş ise veya kasden bozmuşsa veya gece niyeti unutmuş ve orucunu kaza etmemiş ise, bütün bunları araştırma ve ictihadla anlamalı ve kazasıyla meşgul olmalıdır. 54

Zekâta gelince, bütün malını saymalı, malı kazandığı günden itibaren senelerin sayısını hesaplamalıdır, bâliğ olduğu zamandan itibaren seneleri hesaplamasına gerek yoktur. Çünkü çocuğun malında da zekât vâcibdir. 55

Zann-ı galiple zimmetinde olduğunu bildiği zekâtını vermelidir. Eğer mezhebine uygun bir şekilde değil de başka bir şekilde zekâtını vermişse, mesela ayette bahsi geçen sekiz sınıfa değil de (Hanefî mezhebinde olduğu gibi) bazılarına vermiş ise veyahut da Şâfiî mezhebinden olduğu halde malın bizzat kendisini zekât olarak vermemiş de (Hanefî mezhebinde olduğu gibi) bedelini vermişse, bütün bunları kaza etmelidir. Çünkü mezhebine muhalif vermiş olduğu zekât kâfi değildir. Zekâtın hesabı ve onu bilmek oldukça uzar. Burada şifa verici bir düşünceye ihtiyaç vardır. Bunu zimmetinden çıkarması için âlimlerden bu mesuliyetten çıkış keyfiyetini sorması gerekir.

Hacca gelince, eğer geçmişte hacca gitmeye gücü olduğu halde, bir türlü hacca gitmemiş, şimdi ise iflas etmişse bu durumda hacca gitmesi gerekir. Eğer iflasla beraber, hacca, gitmeye gücü yetmiyorsa, bu durumda helâlinden yol azığı kazanmalı (ve hacca gitmelidir) . Eğer kazancı ve malı yoksa, bu takdirde, halktan zekât veya sadaka isteyip, onunla hacca gitmelidir; zira haccetmeden önce ölürse âsi olarak ölmüş olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

(Kendisine farz olup da) haccetmediği halde ölen bir kimse, ister yahûdî, ister hıristiyan olarak ölsün!56

Güçten sonra meydana gelen âcizlik, hac farizasını düşürmez. İşte ibâdetleri tedkik ve telafi etmenin yolu budur.

Günahlara gelince, bâliğ olduğunun başlangıcından itibaren kulağını, gözünü, dilini, karnını, elini, ayağını, tenasül uzvunu ve diğer azalarını tedkik etmesi farzdır.

Sonra günlerinin ve saatlerinin tamamını gözden geçirmelidir. Günahlarının defterini tafsilatlı bir şekilde incelemelidir ki günahlarının küçük ve büyük hepsine birden muttali olsun! Kendisiyle Allah arasında vâki olan, kulların zulmüyle ilgisi bulunmayan, mahrem olmayan kadına bakmak, cünüp olarak camide oturmak, abdestsiz mushafa dokunmak, bir **bid'at**a inanmak, içki içmek, çalgı dinlemek ve kulların zulmüyle ilgili olmayan diğer günahlar gibi. . . Bu günahlardan tevbe etmek, pişmanlık ve bunlardan ötürü hasret duymakla olur. Şöyle ki: Büyüklük ve müddet bakımından o günahların miktarım saymalı ve o günahların her biri için o günaha uygun bir ibadet yapmalıdır. Bu bakımdan günahlar kadar sevap yapmalıdır.

Bunu da **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsinden ilham alarak ayarlamalıdır:

Nerde olursan ol, Allah'tan kork! Günahın akabinde sevap işle ki günahı silsin!57

Çünkü haseneler (sevaplar) günahları giderir. (Hûd/114)

Bu bakımdan çalgı aletlerini dinleyen bir kimse, bunları Kur'ân dinlemekle, zikir meclisinde oturmakla telafi etmelidir. Abdestsiz olarak mushafa dokunmaya, mushafa ikram etmek ve onu çokça okumak ve öpmek suretiyle telafi etmelidir. Bir mushaf yazdırıp telafi etmelidir, İçki içmeyi, helâl içecekleri sadaka vermekle telafi etmelidir. Bu helâl içecekleri de o haramdan daha güzel ve nezdinde daha sevimli olduğu halde sadaka olarak vermelidir.

Bütün günahları saymak mümkün değildir. Ancak maksad, günahın zıddı oları yola girmektir; zira hastalık zıddıyla tedavi edilir. Öyleyse kalbe günahtan ötürü gelen her karanlık ancak o günahın zıddı olan bir haseneyle gelen nur ile silinir. Zıdlar birbirlerine uygun olanlardır. Bunun için her günahı cinsinden olan bir hasene ile silmek uygundur. Fakat bu hasene onun zıddı olmalıdır; zira beyaz siyahla giderilir. Hararet veya soğuklukla değil. . . Bu tecrîd ve tahkik, silme yolunda hakîmâne hareket etmenin bir kısmıdır. Bu bakımdan burada ümit daha doğrudur, ibâdetlerin bir türüne devam etmekten daha fazla buna güvenilir. Her ne kadar ibâdetin bir türüne devamlılık da günahı silmekte müessir ise de. . .

İşte Allah ile kul arasındaki günahın silinmesi hakkındaki hüküm budur. Birşeyin zıddıyla telafi edilmesine 'Dünyanın sevgisi, her hatanın başıdır' hadîsi delâlet eder. Dünya peşine gitmenin alâmeti, onunla sevinmek, ona meyletmektir. Bu bakımdan şüphe götürmez durum şudur: Müslümana isabet eden ve ondan dolayı müslümanın kalbini dünyadan nefret ettiren her eziyet müslüman için kefaret olur; zira kalp, üzüntülerden ve sıkıntılardan dolayı üzüntülerin evinden (dünyadan) uzaklaşır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Günahlardan bir kısmı vardır ki onlara ancak üzüntüler kefaret olur ve sildirtir. 53

Hadîsin başka bir lâfzında 'Ancak. maişeti aramaktan ileri gelen yorgunluk ve üzüntü onun kefareti olur' diye vârid olmuştur.

Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anh) hadîsinde 'Kulun günahları çoğaldığı ve o günahların kefareti olacak amelleri olmadığı zaman, **Allahü teâlâ** o kulun üzerine üzüntüleri sevkeder. Dolayısıyla günahlarına kefaret olur' şeklinde vârid olmuştur.

Şöyle denilmiştir: 'Kulun bilmediği halde kalbinin üzerine akan üzüntü, günahların zulmetidir. O zulmetten dolayı üzülmek ise, kalbin hesaba çekileceğini ve mahşerin dehşetini sezmesidir.

Soru: İnsan oğlunun üzülmesi, çoğu zaman malından, evladından ve mertebesinden dolayıdır. Böyle bir üzüntü hatadır. Nasıl günahına kefaret olabilir?

Cevap: Yukarıda bahsi geçenleri sevmek hatadır. Onlardan mahrum olmak ise günahların kefaretidir. Eğer İnsan oğlu onlarla lezzetlenmiş olsaydı günahı tamam olurdu.

Nitekim rivâyet edilmiştir ki Cebrâîl (aleyhisselâm) , Yûsuf (aleyhisselâm) hapiste iken yanma varmış, Yûsuf Cebrâîl'e şöyle sormuş:

- Sen o mahzun ihtiyarı (Hazret-i Yakub'u kastediyor) ne durumda iken gördün de buraya geldin?

- İlk çocuğunun matemini tutan yüz kadının üzüntüsü kadar senin için üzüldüğü halde bırakıp geldim!

- Bu üzüntüden dolayı Allah katında, onun ne gibi bir mükâfatı vardır?

- Yüz şehidin mükâfatı!59

Madem ki durum budur, üzüntüler de Allah'ın haklarının kefaretleri olurlar. Bu, kul ile Allah arasındaki şeylerin hükmüdür. ?Kullara yapılan zulümlere gelince, o zulümlerde de hem günah, hem de Allah'ın hakkına tecavüz vardır. Çünkü **Allahü teâlâ**, kullara zulmetmeyi de yasaklamıştır. Bu bakımdan o zulümden Allah'ın hakkıyla ilgili olan kısmı, pişmanlık, hasret çekmek, gelecekte onları yapmamak ve zıdları olan haseneleri yapmakla telafi eder.

Öyle ise halka yapmış olduğu eziyet onlara iyilik yapmakla telafi edilir. Gasbettiği malların yerine helâl mülkünden sadaka vermekle günahını telafi edebilir.

Gıybet ve tenkid etmek suretiyle dokunduğu namusların hakkını, diyanet ehlini övmekle, akran ve emsalinin iyiliklerinden bildiklerini izhar etmekle öder. Adam öldürmeyi, köleleri âzâd etmekle telafi edebilir. Çünkü köleleri âzâd etmek, onları diriltmek demektir; zira köle, nefsi için değil, efendisi için vardır. Âzâd etmek ise insanın daha fazlasına gücü yetmeyeni var etmesi demektir. Bu bakımdan yok etmeye var etmekle karşılık vermelidir.

Bununla anlaşıldı ki günahların keffaretlendirilmesi ve sildirilmesi hususunda zıtlarıyla hareket etmekte zikretmiş olduğumuz yolun şeriatta aslı vardır. Nitekim katl (öldürmek) , köleyi âzâd etmekle kefaretlendirilmiştir. Sonra kişi bunların hepsini yaptığı zaman, kullardan zulmen aldıklarını ödemedikçe kendisine kâfi gelmez. Kullara yapılan zulümler, ya canlarda veya mallarda veya namuslarda veyahut kalplerdedir. Bundan katıksız eziyeti kastediyorum.

Canlara gelince, eğer yanlışlıkla birini öldürürse, onun tevbesi, diyetini teslim etmek ve o diyeti hak sahibine ya kendi malından veya yakınlarının inalından ulaştırmaktır. O diyet yerine ulaşmadan önce, kişi onun mesuliyeti altındadır. Eğer kasten ve kısası gerektirecek bir şekilde öldürmüşse, tevbesi kısasla kabul olunur. Eğer ne şekilde cereyan ettiğini bilmezse, kan sahibinin yanında bunu öğrenmeli ve onu ruhuna hâkim kılmalıdır. Kan sahibi dilerse onu affeder, dilerse onu öldürür. Bu sorumluluk, ancak bu şekilde boynundan sâkıt olur. Bunu gizlemek kendisi için asla caiz değildir. Bu zina ettiği veya içki içtiği veya hırsızlık yaptığı veya yol kestiği veya kendisine Allah'ın cezasının farz olduğu birşeyi yapması gibi değildir. Çünkü bu takdirde tevbe ettiği zaman nefsini rezil etmeye, perdesini yırtmaya ve vali de **Allahü teâlâ**’nın hakkını kendisinden almayı talep ötmeye mecbur değildir. Aksine Allah'ın örtüsüyle örtmeli, cezasını mücâhede çeşitleriyle nefsine tatbik etmelidir; zirâ sadece Allah'ın affı, pişman olarak tevbe edenlere yakındır. Eğer bu işi valiye götürüp vali tarafından cezayı nefsine tatbik ettirirse yerini bulur, tevbesi sahih ve Allah katında makbul olur.

Delili de şu rivâyet edilen hadîs-i şeriftir:

Maîz b. Mâlik **Hazret-i Peygamber**e gelerek dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben nefsime zulmederek zina ettim. Beni temizlemeni istiyorum!' **Hazret-i Peygamber** onu reddetti. Ertesi gün yine gelerek 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben zina ettim' dedi. **Hazret-i Peygamber** **ikinci** defa onu reddetti.

Üçüncü gün de tekrar gelince **Hazret-i Peygamber** onun recmedilmesini emretti. Kendisi için bir çukur açtılar ve recmettiler! Bunun üzerine halk, Maiz hakkında iki gruba ayrıldı kimi 'ınaiz helâk oldu! Günahı onu kapladı dedi. Kimi de 'Onun tevbesinden daha doğru bir tevbe yoktur dedi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

O öyle bir tevbe yaptı ki onun tevbesi bir ümmetin fertleri arasında taksim olunsa, onların hepsini kaplayacak ve yetecek niteliktedir. 60

Gamidiye kabilesine mensup bir kadın **Hazret-i Peygamber**e gelerek şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben zina ettim. Beni temizle!' **Hazret-i Peygamber** onun sözünü kabul etmedi ve kendisini reddetti. Ertesi gün yine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Maiz'i reddettiğin gibi beni de reddetmek mi istiyorsun. Allah'a yemin ederim, ben gebeyim!' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Şimdi git! Çocuk doğuncaya kadar bekle!' Kadın doğurduğu zaman beze sarılmış bir çocuğu **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna getirerek şöyle dedi: 'İşte çocuğu doğurdum!' **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Git onu sütten kesilinceye kadar emzir'. Kadın çocuğu sütten kestiği zaman, çocukla, çocuğun elinde bir parça ekmek olduğu halde **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna geldi ve şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! İşte ben onu sütten kestim. Yemeği de yedi!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** çocuğu müslümanlardarı birine teslim etti. Sonra kadın hakkında emir verdi. Bir çukur açıldı. Göğsüne kadar kadını çukura gömdüler. Halka emir verildi. Kadını recmettiler. Hâlid b. Velid bir taş ile gelip onun başına attı. Kan, Hazret-i Halid'in yüzüne sıçradı. Bunun üzerine Hazret-i Hâlid kadına küfretti. **Hazret-i Peygamber**, Halid'in ona yaptığı küfrü işitti ve şöyle buyurdu:

Ey Hâlid! Yavaş ol! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim! O öyle bir tevbe yaptı ki eğer o tevbeyi haraç sahibi bile yapsa onun günahı da bağışlanırdı.

Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle devam etti: 'Onun namazı kılınıp cenazesi defnedilsin!'61

Kısas ve kazfın (zina iftirası) cezasına gelince, bu hususta hak sahibi olan kimseden helâllik istemek lâzımdır. Eğer almış olduğu mal ise, o malı gasb veya hainlik veya bir nevi kandırma ile bir muamelede çürük malı tervic etmek veya satılan malın ayıbını örtmek gibi veya ücretlinin ücretini eksiltmek veya menetmek gibi kandırmak yoluyla elde etmiş ise bütün bunları tedkik etmesi lâzımdır.

Ancak bâliğ olduğu andan itibaren değil, varlığının müddetinin başlangıcından itibaren incelemelidir. Çünkü çocuğun malında verilmesi farz olanı, eğer velisi onu vermek hususunda kusur etmişse, çocuk bâliğ olduktan sonra vermek mecburiyetindedir. Eğer çocuk bunu yapmazsa, zâlim olur ve sorumludur; zira çocuk ve bâliğ **ikisi** de malî haklarda eşittirler.

Bu bakımdan hayatının ilk gününden, tevbe ettiği güne kadar nefsini, habbeler ve danikler (para birimleri) üzerine, kıyâmette hesaba çekilmeden önce hesaba çekmelidir. Sorguya çekilmeden önce kendini sorguya çekmelidir. Çünkü dünyada nefsi ile hesaba girişmeyen bir kimsenin âhirette hesabı oldukça uzar. Eğer üzerinde olan şeylerin toplamı galip bir zanla ve bir nevi ictihadla hâsıl olursa, zulme uğrayan kimselerin isimlerini teker teker yazmalıdır.

Dünyanın **dört** köşesine gidip onları aramalıdır. Onlarla helâlleşmeli veya haklarını ödemelidir. Bu tevbe zâlim ve tüccar kimselere zor gelir. Çünkü onlar kendileriyle muamele ettikleri insanların hepsini

aramaya muktedir değildirler, varislerini de aramaya muktedir değildirler. Fakat onların her birine mümkün olanı yapmak gerekir. Eğer bunu yapmaktan aciz ise, çıkar yolu fazla sevap işlemesidir ki kıyâmet gününde sevapları fazla olsun ve sevabları alınıp zulme uğrayanların terazilerine konulsun! Bu bakımdan sevaplarının çokluğu zulümlerinin çokluğu nisbetinde olmalıdır; zira sevapları zulümlerine karşılık veremezse, zulme uğrayanların günahlarından alınır, kendisinin günahlarına eklenir. Dolayısıyla başkasının günahlarıyla helâk olur.

İşte zulümleri telafi etmekte tevbe etmenin yolu budur. Bu da ömrünü sevapları işlemeye vermeyi gerektirir. Eğer zulüm müddetinin uzunluğu nisbetinde ömrü uzarsa böylece telafi edebilir. Acaba bilmeyen bir kimsenin bu husustaki durumu ne olabilir? Çoğu zaman da ecel yakın olur. Bu bakımdan vakit dar olduğu zaman, sevaplara dalması, vakitlerin genişliğinde günahlara olan dalışından daha kuvvetli olmalıdır. Bu da kişinin zimmetinde sabit olan zulümlerin hükmüdür.

Hazır olan mallara gelince, eğer o malların sahibini biliyorsa, derhal sahibine vermelidir.

Sahibini bilmediği bir mala gelince, onu sadaka vermesi gerekir. Eğer helâl harama karışırsa, ictihâd etmekle haramın miktarını takdir etmesi lâzımdır. Helâl ve haram bahsinde tafsilatı geçtiği gibi, o miktarı sadaka vermelidir.

Halka kötü söz söylemek veya gıyablarında onları kötülemek suretiyle kalplere karşı işlenen cinayete gelince, diliyle kime hücum etmiş, bir fiiliyle kimin kalbini kırmış ise, teker teker onlardan helâllik istemelidir. Kim ölür ve kaybolursa, artık ondan helâllik istemek, mümkün değildir. Bu bakımdan fazla sevaplar işlemek suretiyle otıu telafiye çalışmalıdır ki kıyâmette o kötülüğün bedeli olarak sevaplarından alınmış olsun. Ama gotüp de rızasıyla helâlliğini elde eden kimseye gelince, bu helâllik onun kefareti olur. Ona karşı yaptığı kötülüğün miktarını ve ona ne kadar taarruz ettiğini söylemesi boynunun borcudur.

Bu bakımdan mübhem bir şekilde helâllik kâfi değildir. Çoğu zaman, kişi o kötülüğü bilse kötülüğün çokluğunu anlasa onu helâl etmeye razı olmaz. Onu kıyâmette kendisine zahîre yapar, onun hasenatından alır veya günahlarını ona yükletir. Başkasına yaptığı kötülüklerin arasında öyle bir kötülük vardır ki onu söyleyip, mazlumu ondan haberdar etse, mazlum onu bilmekle ezaya uğrar. Mesela cariyesiyle veya zevcesiyle zina ettiği veya diliyle mazlumu gizli ayıplarından birine nisbet etmesi gibi. . . Bunu diliyle söylediği zaman, mazlumun eziyeti oldukça büyür ve helâl etme yolu da kapanmış olur. Bu bakımdan kapalı bir şekilde helâllik istemelidir. Sonra bir kısım zulmü kalır. Onu da ölünün veya kaybolanın hakları sevaplar işlemekle telafi ettiği gibi, sevaplarla telafiye çalışmalıdır.

Günahı söylemeye ve tarif etmeye gelince, bu yeni bir günahtır. Bu günahtan helâllik istemek farzdır. Ne zaman bir kötülüğü hatırlarsa ve kendisine karşı kötülük işlenen bir kimse de bunu biliyorsa, fakat bir türlü nefsi helâllik istemeye müsamaha etmiyorsa o zulüm, kötülük işleyenin üzerinde kalmış olur. Çünkü bu kişinin hakkıdır. Bu bakımdan o mazlum kişiye yumuşak davranmak, onun mühim işlerine koşmak, onun kalbini razı edecek tarzda kendisine şefkat göstermek ve muhabbetini izhar etmek zâlimin vazifesidir; zira insan iyiliğin kulu ve kölesidir. Kim bir kötülükle ürkütülmüş ise, bir iyilikle kalbi zâlime meyledebilir. Bu bakımdan kalbi, suçlunun sevgisi ve yumuşaklığıyla dolduğu zaman nefsi helâl etmeye yanaşır. Eğer suçlunun bütün iyi davranışlarına rağmen yine de helâl etmemekte

ısrar ederse, suçlunun ona karşı gösterdiği yumuşaklık ve beyan ettiği mazeret, suçlunun sevaplarına eklenir. Öyle sovaplar ki kıyâmette onlarla kötülüğünün kapatılma imkânı olabilir.

Bu bakımdan suçlunun mazlumu sevindirmek hususunda çalışması, kalbinin sevgisini izhar etmek ve yumuşak davranmakla mesrur etmesi, eziyeti nisbetinde olmalıdır. Hatta bu iki durumdan biri diğeriyle eşitlik veya fazlalık arzederse, Allah'ın o fazlalığın üzerine hükmetmesiyle kıyâmette fazla olanın bedeli alınır. Tıpkı dünyada bir malı telef edip, sonra onun mislini getirdiğinde, mal sahibinin o getirilen malı kabul etmekten imtina etmesi gibi. Çünkü bu takdirde hakim, ister mal sahibi istesin, ister istemesin, telef edilen malının mislini kabul etmeyi kendisine gerekli kılar. Kıyâmette hâkimlerin hâkimi ve adillerin adili Allah da böyle hükmeder.

Sahîh-i Müslim ve Sahîh-i Buhârinin ittifakla Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet ettikleri bir hadîste **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır:

Sizden önce, geçmiş milletlerin içinde bir kişi vardı. Bu kişi doksan dokuz kişiyi öldürmüştü. Bu katil yeryüzünün en âlim kişisini sordu. Kendisine bir âbid gösterildi. Katil, âbidin yanma vardı ve dedi ki:

- Ben doksan dokuz kişiyi öldürdüm! Acaba tevbe edersem kabul olunur mu?

- Hayır! Kabul olunmaz!

Katil, bunun üzerine âbidi de öldürdü ve böylece öldürdüklerinin sayısı yüz oldu. Sonra yeryüzünün en âlimini sordu. O âlim bir kişiye gönderildi. O âlim kişiye dedi ki: 'Ben yüz kişi öldürdüm. Acaba tevbe edebilir miyim?' Âlim dedi ki: 'Evet! (Tevbe edebilirsin) . Seninle tevbe arasına kim girebilir? Şöyle şöyle bir memlekete git. O memlekette **Allahü teâlâ**'ya ibâdet eden birtakım insanlar vardır. Onlarla beraber Allah'a ibadet et! Sakın memleketine dönme. Çünkü memleketin kötülük memleketidir'. Bu söz üzerine katil, âlimin yanından ayrıldı. Yolun yarısına gelince ölüm meleği yakasına yapıştı. Bu manzara karşısında rahmet ile azap melekleri bunun hakkında tartıştılar. Rahmet melekleri 'Tevbe ettiği ve kalbiyle Allah'a yöneldiği halde geldi dediler. Azap melekleri 'O hayatında hiçbir hayır işlememiştir3 dediler. Bunun üzerine insan suretinde bir melek onların yanma geldi ve o meleği aralarında hâkem yaptılar. O hâkem dedi ki: 'İki memleketin arasını Ölçün! Hangisi daha yakın ise o memleketin malıdır!' Bunun üzerine melekler, esas memleketi ile ibâdet yapmak üzere gittiği memleket arasını ölçtüler. Gitmek istediği memlekete daha yakın olduğunu gördüler. Bunun üzerine rahmet melekleri onu alıp götürdüler.

Hadîsin başka bir rivâyetinde 'Sâlih memlekete, öbür memleketten bir karış daha yakın idi. Bu bakımdan sâlih memleketin ehlinden oldu' şeklinde vârid olmuştur.

Başka bir rivâyette "**Allahü teâlâ** o kötü memlekete biraz uzaklaş, sâlih memlekete de biraz yaklaş diye vahyetti ve şöyle buyurdu: 'İki memleketin arasını ölçün!' Bunun üzerine onlar kulun, sâlih memlekete bir karış daha yakın olduğunu gördüler. Bundan dolayı kul affedildi".

İşte bu hadîsle anlaşılmıştır ki kurtuluş ancak sevapların zerre kadar da olsa, ağır gelmesine bağlıdır. Bu bakımdan tevbe eden bir kimse için fazla sevap işlemek gerekir. İşte mâzi ile bağlı bulunan niyetin hükmü budur.

İstikbâl ile bağlı bulunan azme gelince, o şu demektir: Allah ile kuvvetli bir akid yapmalıdır. Bir daha o günahlara ve onların benzerlerine dönmemeye söz vermelidir. Tıpkı hastalığında, meyvenin kendisine zarar verdiğini bilen ve hastalığı iyileşmedikçe meyve yememeye azmeden bir kimse gibi. . . Zirâ bu azim -her ne kadar **ikinci** halde şehvetin ona galebe çalması tasavvur edilirse de hal-i hazırda kuvvet bulur. Fakat azmi hal-i hazırda kuvvetli olmadıkça kişi tevbe etmiş sayılmaz. Bu kuvvetli azmin tevbe eden bir kimse için ilk başta tamam olmasının düşünülmesi ancak uzlete çekilmek, susmak, az yemek ve az uyumakla ve helâl gıdayı edinmekle mümkün olur. Eğer helâl ve babasından kalan bir malı varsa veya nafakası kadar kazanç temin eden bir sanatı varsa, sadece bununla yetinmelidir; zira günahların başı haram yemektir. Haram yemekte ısrar eden bir kimse nasıl tevbe etmiş olabilir? Giyecek ve yiyeceklerde şehvetlerin terkine gücü yetmeyen ve mübhemleri terketmeye tâkat yetiremeyen bir kimse, helâlle nasıl iktifa edebilir? Bir zat şöyle demiştir: 'Kim şehvetin terkinde doğruluk gösterip Allah için nefsiyle yedi defa cihad ederse, o şehvetle müptela olmaz!'

Bir başkası da şöyle demiştir: 'Kim bir günahtan tevbe eder ve yedi sene istikamet gösterirse artık ebediyyen o günaha dönemez!'

Tevbe eden bir kimsenin mühim vasıflarından biri, eğer âlim değilse, gelecekte kendisine farz ve haram olanları bilmektir ki istikamet imkânını bulabilsin. Eğer uzlete çekilmeyi tercih etmezse, mutlak mânâda istikamete varamaz. Ancak günahların bir kısmından tevbe etmiş olur. İçkiden, zinadan ve öfkeden tevbe eden bir kimse gibi, bu tevbe mutlak bir tevbe değildir. Hatta bazı insanlar 'Bu tevbe sahih değildir' demiştir!

Başkaları 'Sahihtir demiştir. Buradaki 'doğruluk mânâsına gelen 'sahih' kelimesi mücmeldir. Biz 'Sahih değildir' diyene deriz ki: Eğer bu ibareden 'kişinin bazı günahları terketmesi asla fayda vermez. Hatta terkedişin var olması, yok olması gibidir' mânâsını kastediyorsan senin hatan pek büyüktür! Zira biz kesinlikle biliyoruz ki günahların çokluğu azabın çokluğuna, azlığı da azabın azlığına sebeptir. Ve yine 'sahihtir' diyene de deriz ki: Eğer bu ibareden gayen; 'Bazı günahlardan tevbe etmek insanı kurtuluşa veya zafere vardıracak bir kabulü gerektirir' ise, senin de bu hükmün yanlıştır. Kurtuluş ve zafer tümünü terketmekle olur. Zahirin hükmü budur. Biz Allah'ın affının sırlarının gizliliklerinden konuşamayız.

Eğer 'Bazı günahların tevbesi sahih değildir' diye hüküm veren kişi dese ki: 'Ben bu hükümle şunu kastediyorum: Tevbe pişmanlıktan ibarettir. Hırsızlıktan insan ancak hırsızlık olduğu için değil günah olduğu için pişman olur. Eğer hırsızlık günah olduğu için, ona elem veriyorsa, zinadan pişman olmaksızın sadece hırsızlıktan pişman olması muhaldir. Çünkü pişmanlığın illeti, bunların **ikisi**ne de şamildir; zira evladının kılıçla öldürülmesinden dolayı ciğeri yanan bir kimse, bıçakla da öldürülse yine ciğeri yanar; zira ciğerin yanması sevdiğinin helâk olmasından ötürüdür. İster kılıçla, ister bıçakla ölsün farketmez. Kulun sevdiği için elden çıkmasından dolayı üzülmesi de böyledir. Sevdiği için bu çıkışı da masiyetle olur. İster hırsızlık, ister zina ile günahta bulunsun! Öyle ise nasıl olur da masiyetin bazısından elem duyar, diğerinden duymaz? Oysa pişmanlık öyle bir durumdur ki masiyetin, mâsiyet olduğundan mahbubu elden çıkarıcı olmasını bilmek bu durumu gerektirir. Bu bakımdan bu pişmanlığın günahların bazısından ötürü olup da diğerlerinden olmaması tasavvur olunamaz. Eğer böyle bir pişmanlık caiz olsaydı bir küpten şarap içmekten tevbe etmek, diğer küpten içmekten tevbe etmemek de caiz olurdu.

Eğer böyle bir tevbe, iki tür şarap hususundaki günahın bir olması bakımından ve ancak 'küplerin kap olmaları' yönünden muhal ise, günahların kendileri de günahın aletleridir. Günah, emre muhalefet bakımından birdir.

Bu bakımdan durum bu iken sahih olmamanın mânâsı şudur; **Allahü teâlâ** tevbe edenlere bir mertebe va'detmiştir. O mertebeye ancak pişmanlıkla varılır. Benzerlerin bazısından pişman olmak, bazısından olmamak tasavvur olunamaz. Bu bakımdan tevbe îcâb (verdim) ve Kabul (kabul ettim) üzerine terettüp eden mülk gibidir. Öyleyse icab ve kabul tamam olmadığı zaman 'Akid sahih değildir!' deriz. Bu bakımdan akdin semeresi üzerine terettüb etmez. O semere de mülktür. Bu itirazın tahkiki şöyledir: Mücerred terkin semeresi, geçmişi kefaretlendirmektir. Bu bakımdan hırsızlığın terki, hırsızlığın kefareti olmaz, hırsızlıktan dolayı nedamet duymak onun kefareti olur. Pişmanlık ancak hırsızlığın günah olmasından ötürü tasavvur olunabilir. Bu ise, bütün günahları kapsamaktadır.

Bu söz, anlaşılır bir sözdür. Bu söz insaf sahibini, tafsilatlı bir şekilde konuşturur. Bu tafsilat perdeyi kaldırır. Bu bakımdan deriz ki: Bazı günahlardan tevbe etmek, ya büyük günahlardan tevbe edip küçük günahlardan tevbe etmemektir veya küçük günahlardan tevbe edip büyük günahlardan tevbe etmemektir veya bir büyük günahtan tevbe edip diğerinden tevbe etmemektir. Büyük günahlardan tevbe edip küçüklerden tevbe etmemeye gelince, bu mümkün bir şeydir. Çünkü kişi bilir ki büyük günahlar, Allah katında daha büyük felâketi, Allah'ın öfke ve gazabını daha fazla celbedicidirler! Küçük günahlar da affedilmeye daha yakındırlar. Bu bakımdan en büyükten tevbe edip onun için pişman olması muhal değildir.

Tıpkı padişahın aile fertlerine ve haremine karşı, bir de hayvanına karşı cinayet işleyen bir kimse gibi. . . Bu kimse, aile efradına karşı irtikâb ettiği cinayetten korkar. Hayvana karşı işlemiş olduğu cinayeti ötekine nisbeten hafif sayar. Pişmanlık günahın büyüklüğü nisbetinde ve günahın Allah'tan uzaklaştırıcı olmasına inanmak nisbetindedir. Bunun şeriatta varlığı mümkündür; zira geçmiş zamanlarda tevbe edenler pek fazladır, onlardan hiçbiri de masum değildi. Bu bakımdan tevbe, ismet sıfatını gerektirmez. Doktor bazen hastaja şiddetli bir şekilde baldan sakındırır. Ondan daha hafif bir şekilde şekerden sakındırır. Öyle bir şekilde sakındırır ki onunla beraber şekerin zararı asla görülmez. Bu bakımdan hasta, doktorun sözüyle baldan sakınır, şekerden sakınmaz. Bunun varlığı muhal değildir. Eğer **ikisi**ni birden yerse şekeri yemesinden değil, balı yemesinden pişman olmalıdır Kişinin büyük günahların bir kısmından tevbe edip bir kısmından tevbe etmemesi de imkân dahilindedir. Çünkü büyük günahların bir kısmı diğerinden daha şiddetli ve Allah katında daha fazla azabı gerektirici olduğuna inanmaktadır. Tıpkı cinayet, yağmacılık, kullara yapılan zulümlerden tevbe eden bir kimse gibi. . . Çünkü bu kimse bilir ki kulların defteri terkedilmez.

Kendisi ile Allah arasında vâki olan günahları daha çabuk bağışlanır. Küçük ve büyük günahların değişik olmalarının da mümkün olduğu gibi; zira büyük günahlar da haddi zatında ve günahkârın inancında değişiktirler. Bu sırra binaen günahkâr, kullarla ilgili bulunmayan birtakım büyük günahlardan tevbe eder. Nitekim zinadan değil de şarap içmekten tevbe ettiği gibi; zira ona şarabın serlerin anahtarı olduğu, akıl ortadan kalktığı zaman günahları bilmeden işleyebileceği ihtimali görünmektedir. İçki içmenin ve hameti kanaatinde daha galip geldiğinden dolayı, gelecek zamanda içki içmeyi terk ve geçmiş zamanda yapmış olduğu bu hatadan dolayı kendisinde pişmanlığı gerektiren bir korku oluşur.

Üçüncüsü bir veya birçok küçük günahlardan tevbe edip büyük olduğunu bildiği halde bir büyük günahta ısrar etmesidir. Gıybetten veya mahremi olmayan bir kadına bakmaktan veya bunların yerine geçen herhangi bir küçük günahtan tevbe eden bir kimse gibi. . . Oysa şarabın içilmesine devam eder. Böyle bir tevbe de mümkündür. Bunun imkân yönü şudur: Hiçbir Mü'min yoktur ki günahlardan korkmasın, yapmış olduğundan ya zayıf veya kuvvetli bir şekilde pişman olmasın. Fakat onun o günahta nefsinin duymakta olduğu zevk, aynı günahtan kalbinin sezdiği korkuyu bastırmaktadır. Bu durum korkunun zafiyetini gerektiren cehalet ve gaflet gibi sebeplerden, şehvetin kuvvetini gerektiren birtakım diğer sebeplerden doğup meydana gelir. Bu bakımdan pişmanlık mevcuttur. Fakat azmi harekete geçirecek kuvvette değildir. Eğer korkudan daha kuvvetli bir şehvetten uzak ise, yani korkuya korkudan daha kuvvetli bir şehvet karşı çıkmazsa korku şehveti mağlup eder ve durum da günahı terketmeyi gerektirir. Bazen fâsık kimsenin şaraba karşı saldırganlığı oldukça şiddetlenir. Bir türlü şarapsız sahredemez hale gelir. Gıybet ve halkın iffetine tecavüz etme ve namahreme bakmak hususunda zayıftır. Fakat Allah'tan korkması öyle bir raddeye gelmiştir ki bu şehveti silip süpürür, fakat kuvvetli şehvete güç yetiremez. Bu bakımdan korku böyle bir kimseye günahı terketme azmini harekete geçirmeyi terkettirir. Hatta bu fâsık, nefsinde der ki: 'Eğer **şeytan**, şehvetin galebe etmesi vasıtasıyla, bazı günahlarda beni yenmişse de tamamen dizginimi onun eline vermek ve haya perdesini tamamen yırtmak uygun değildir. Bazı günahlarda onunla mücadeleedeceğim. Umulur ki ben, onu bu hususta mağlup etmiş olayım.

Dolayısıyla bazı günahlarda onu mağlup etmem, bazı günahlarımın kefareti olur!'

Eğer bu durum, fâsık kişi hakkında düşünülmezse, fâsığm namaz kılması, oruç tutması da düşünülemez ve fâsığa şöyle denilir: 'Eğer senin namazın Allah için olmazsa sahih olmaz! Eğer Allah için ise, fışkı da Allah için terket! Çünkü Allah'ın bu husustaki emri birdir. Bu bakımdan fışkı terketmek suretiyle Allah'a yaklaşmadıkça namazınla Allah'a yaklaşman düşünülemez'.

Bu durum muhaldir. Çünkü fâsık der ki: 'Allah için üzerimde iki emir vardır. Muhalefetten dolayı benim için orada iki ceza gerekir. Ben ise **şeytan**a galebe çalmaktan ötürü onların birinde güçlüyüm. Diğerinde ise acizim. Bu bakımdan ben güçlü olduğum yerde **şeytan**ı mağlup ederim ve oradaki **şeytan**la olan çarpışmamın şehvetin galebesinden dolayı yapmaktan aciz olduğum şeylerin bir kısmına kefaret olmasını umarım'.

Fâsığm böyle demesi nasıl tasavvur olunamaz? Oysa bu, her müslümanın halidir; zira hiçbir müslüman yoktur ki ibadet ile mâsiyeti bir arada toplamamış olsun! Onun bundan başka sebebi yoktur. Bunu anladığın zaman, bazı günahlarda korkunun şehveti mağlup etmesinin mümkün olduğunu anlamış olursan! Korku, geçmiş bir fiilden dolayı ise pişmanlığı gerektirir. Pişmanlık da azmi gerektirir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Pişmanlık tevbedir.

Oysa **Hazret-i Peygamber** (görüldüğü gibi) her günah için pişmanlığı şart koşmamıştır ve şöyle buyurmuştur:

Günahtan tevbe eden bir kimse günahı olmayan bir kimse gibidir.

Dikkat edilirse 'bütün günahlarından tevbe eden' dememiştir. Bu mânâlarla itirazcının şu sözü düşmüş oluyor: 'Bazı günahlardan tevbe etmek mümkün değildir. Çünkü günahlar Allah'ın öfkesine maruz kalmak hakkında birbirine benzerler'.

Evet! Nebiz'in içilmesinden değil de, şarabın içilmesinden tevbe etmek caizdir. Çünkü şarap ile nebiz, **Allahü teâlâ**'nın öfkesini gerektirmek hususunda değişik özellikler taşırlar. Azdan değil, çoktan tevbe etmek caizdir. Çünkü günahın çokluğunun cezanın çokluğunda büyük tesiri vardır. Bu bakımdan aciz olduğu miktarla şehvete yardım etmiş olur. Bir kısım şehvetlerini de Allah için terkeder. Tıpkı meyve yemekten, doktor tarafından sakındırılan hastagibi. . . Bu hasta bazen biraz meyve yer, ama pek fazla yemez.

Bundan şu hüküm çıkar ki bir şeyden tevbe edip onun mislinden tevbe etmemek mümkün değildir. Aksine kendisinden tevbe ettiği günah boynunda kalan günaha zıt olmalıdır. Ya günahın şiddetinden veya şehvetin galebe çalmasından zıt olmalıdır. Buzıddiyet tevbe edenin inancından meydana geldiği zaman, korku ve pişmanlık hakkındaki halinin değişikliği de düşünülebilir. Bu bakımdan günahı terketmek hususundaki halinin değişikliği tasavvur edilir. O günahı işlemekten dolayı pişman olması, bir daha günah işlememek hususundaki azmini yerine getirmesi, hiç günah işlememiş bir kimseye kendisini ilhak ettirir. Her ne kadar bütün emir ve yasaklarda Allah'a itaat etmemiş ise de. .

Soru: Cima'dan aciz olan bir kimsenin, aciz olmadan önce yapmış olduğu zinadan tevbe etmesi doğru mudur?

Cevap: Hayır! Kabul olunmaz! Çünkü tevbe, yapabileceği birşey hususunda terketnıe azmini gerektiren bir pişmanlıktan ibarettir. Yapmasına muktedir olunmayan birşey ise, o kişinin terkiyle değil kendiliğinden yok olmuştur. Fakat derim ki: Cima iktidarı olmadıktan sonra kendisinde bir keşif ve marifet meydana gelirse, onunla daha önce yapmış olduğu zinanın zararını kesinlikle bilirse, ondan dolayı içi yanar, hasret çeker, pişman olursa öyle ki eğer kendisinde cima şehveti olmuş olsaydı pişmanlık yangını o şehvetini söndürür mağlup ederdi bu takdirde bu tevbe'nin o eski günahına kefaret olacağını ümit ederim; zira iktidarsızlıktan önce tevbe edip hemen akabinde ölürse -velev ki şehvetini kabartan ve şehvetin isteğini kolaylaştıran bir hale maruz kalmasın- kasdî olsa dahi pişmanlığının, kaselini zinadan çevirecek bir raddeye varması itibariyle tevbe edici sayılır.

Durum bu iken cima'dan iktidarsız olan bir kimsenin pişmanlığının bu raddeye varması muhal değildir. Ancak bunu kendi nefsinde tanımamaktadır. Çünkü bir şeyi canı çekmeyen bir kimse onu terketmek hususunda az bir korku ile nefsinin muktedir olduğunu zan ve takdir eder. Oysa onun kalbine Allah muttalidir. Pişmanlığının miktarını Allah bilir. Umulur ki Allah ondan kabul eder. Zahire göre, Allah onun tevbesini kabul eder. Bütün bunlardan sonra hakîkat, günahın zulmeti kalpten iki şeyle silinir noktasına dönüşür:

Onlardan biri pişmanlıktan gelen yangın, diğeri gelecekte o günahı terketmek için yapılan mücâhedenin şiddetidir. Mücâhede, şehvetin ortadan kalkması ile kalkmış olur. Fakat pişmanlığın mücâhedesinin, günahın karanlığını silmeye güç yetirebilecek bir şekilde kuvvet kazanması muhal değildir. Eğer bu olmasaydı 'Tevbe eden, tevbesinden sonra bir müddet yaşamadıkça, aynı şehvette

nefsiyle birkaç defa mücâhede etmedikçe tevbesi kabul olunmaz' demek gerekirdi. Fakat bu hükmün şart olmasına şeriatın zahiri delâlet etmez.

Soru: Tevbe eden iki kişiden birinin nefsi günaha iştiyak duymaktan sükûnete kavuşmuş, birinin kalbinde günaha karşı meyil vardır. Fakat nefsi ile mücâhede edip nefsini meneder. Bunlardan hangisi daha üstün ve faziletlidir?

Cevap: Bu husus, âlimlerin ihtilâf ettiği bir husustur. Ahmed b. Ebî Havarî ve Ebû Süleyman Dârânî'nin arkadaşları 'mücâhede eden daha üstündür' demişlerdir. Çünkü mücâhede edene, tevbe ile beraber, cihadın fazileti vardır.

Basra âlimleri 'Öbürü daha üstündür. Çünkü o, eğer tevbesinden gevşerse, cihaddan gevşemek tehlikesiyle karşı karşıya olan Mücâhidden daha fazla selâmete yakındır' demişlerdir. Bu iki grubun dediği ne haktan uzak, ne hakikatin kemâlindeki kusurdan uzaktır. Burada hakîkat şudur: Nefsinin iştiyakı tamamen kesilen bir kimsenin iki durumu vardır: Bu durumlardan biri; günaha olan iştiyakın kesilmesi sadece şehvetin nefsindeki gevşemesiyledir. Bu bakımdan mücâhid bundan daha üstündür; zira Mücâhidin mücâhede yoluyla günahları terketmesi, yakînin kuvvetine ve dininin şehvetine galip gelmesine delâlet eder. Evet bu, yakînin ve dinin kuvvetine kesin bir delildir. Dinin kuvvetinden gayem; yakînin işaretiyle gelişen ve **şeytan**ların işaretiyle kabarmış şehveti silen irade kuvvetidir. Bunlar iki kuvvettir ki mücâhede bunlara delâlet eder.

İtirazcının 'Bu daha üstündür, zirâ eğer gevşerse, günaha dönmez sözüne gelince, bu söz doğru bir sözdür. Fakat burada daha üstündür lâfzını kullanmak yanlıştır. Bu da itirazcının şusözü gibidir: 'Cimâ iktidarı olmayan, iktidarı olandan daha efdaldir. Çünkü iktidarı olmayan, şehvetin tehlikesinden emindir. Çocuk, bâliğ bir kimseden daha efdaldir. Çünkü daha selâmettedir. İflas eden, kahredici ve düşmanlarını yok edici padişahtan daha efdaldir; zira müflisin düşmanı yoktur. Padişah ise bazen mağlup olur. Her ne kadar çoğu zaman galip ise de!'

Bu konuşma, kalbi selim, nazarı sadece zahirlerde kalan kısa görüşlü, azizliğin tehlikelerde olduğunu bilmeyen, yüceliğin şartının tehlikelere dalmak olduğunu anlamayan bir kimsenin sözüdür.

Hatta bu söz, itirazcının şu sözü gibidir: 'Atı ve köpeği olmayan avcı, avcılık sanatında köpeği ve atı olandan mertebe bakımından daha yücedir. Çünkü atı olmayan, atının kendisini düşürüp azalarının kırılmasından emindir. Köpeği olmayan, köpeğin kendisini ısırmasından ve kendisine saldırmasından emindir'. Oysa bu hüküm yanlıştır. Aksine at ve köpeğin sahibi, kuvvetli olduğu ve onları edeblendirme yolunu bildiği zaman, mertebe bakımından daha yüce, avcılık saadetini elde etme bakımından daha lâyıktır.

İkinci durum, günaha karşı olan iştiyakın yok olması, yakîn kuvvetinin ve geçmiş bir mücahedenin doğruluğunun sebebiyledir; zira kişi öyle bir raddeye varmıştır ki şehvet heyecanını yok etmiştir. Sonunda şeriatın edebiyle edeplenmiş. Ancak dinden gelen bir işaretle kabarmaktadır. Din, şehvete galip geldiğinden dolayı, şehvet sakinleşmiştir. Böyle bir kimse şehvetin heyecanından ve gemlemesinden zahmet çeken bir Mücâhidden mertebe bakımından daha yüksektir. 'Bu kimse için cihad fazileti yoktur' denmesi, cihad maksadının ihâta edilmesindeki kusurluluğun ifadesidir. Çünkü cihad, zati için kasdedilir.

Cihaddan maksad, düşmanın saldırmasını kesmektir ki düşman seni şehvetlerine çekmesin veya seni şehvetlerine çekmekten aciz olursa, din yoluna devam etmekten alıkoymasın. Onu kahrettiğin zaman zaferyâb olursun. Mücâhede içinde bulunduğun müddetçe zaferin arkasında koşuyorsun demektir. Bunun misali, hâlâ savaş saflarında cihadla meşgul olup savaşa devam eden, nasıl selâmet kalacağını bilmeyen bir kimseye nisbeten, düşmanı kahredip köle edinen bir kimsenin misali gibidir. Bunun misali bir de hâlâ köpeğini ve atını terbiye etmekle meşgul olan bir kimseye nisbeten av köpeğini ve atını terbiye eden, köpeği saldırganlığı; atı da serkeşliği terk ettikten sonra yanında bulunan bir kimsenin durumuna benzer, Bir grup bu hususta hata etmiştir. Zannetmişler ki en yüce maksad, cihaddır.

Bilmemişler ki cihad, yolun tehlikelerinden kurtuluş için istenir. Başkaları da zannetmiştir ki şehvetleri frenlemek ve tamamen ortadan kaldırmak maksad ve hedeftir. Hatta bazıları nefsini denemiş, bundan aciz kalmıştır ve demiştir ki: 'Bunu yapmak muhaldir'. Dolayısıyla şeriatı yalanlamış, herşeyi mübâh görme yoluna girmiş, şehvetlerin arkasından alabildiğine koşmuştur. Bütün bu hareketler, cehalet ve dalâlettir. Biz bunu Mühlikat bölümünün, Riyazet-i Nefis bahsinde takrir etmiştik.

Soru: Tevbe eden iki kişi var; biri günahı unutmuş onu düşünmekle meşgul olmamış, diğeri günahı gözünün önüne koymuş, daima onu düşünüyor, yana yakıla pişmanlık duyuyor. Bu iki kişi hakkında ne dersin? Hangisi daha üstündür?

Cevap: Bu hususta da âlimler ihtilâf etmiştir. Sehl Tüsterî 'Tevbe'nin hakikati, günahı iki gözünün önüne getirmendir' demiştir. Cüneyd-i Bağdadî de 'Tevbe'nin hakikati, senin günahını unutmandır' demiştir. Bu görüşlerin her **ikisi** de bizce doğrudur. Fakat iki duruma nisbet ve oranla. . . Tasavvufçuların konuşması, daima eksiktir. Çünkü onların herbirinin âdeti, sadece kendi halinden haber vermektir. Başkasının hali onu alâkadar etmez.

Böylece hallerin değişikliğinden dolayı cevaplar da değişik ve çeşitli olur. Bu himmet, irade ve ciddiyete nisbeten bir eksikliktir. Çünkü bunun sahibi sadece nefsinin halini tedkik eder. Başkasının durumu onu alâkadar etmez; zira onun Allah'a giden yolu nefsidir. O yolun konakları onun durumlarıdır. Bazen de kulun Allah'a giden yolu ilim olur. Bu bakımdan Allah'a giden yollar çoktur. Her ne kadar bu yollar, yakınlık ve uzaklıkta değişik manzaralar arzediyorlarsa da. . . Bütün bunlar hidayet esasında ortak olmakla beraber yol bakımından hangisinin daha doğru olduğunu Allah herkesten daha iyi bilir. Günahı düşünmek, hatırlamak ve günahtan dolayı ızdırab çekmek, mübtedi bir kimse hakkında kemâldir; zirâ mübtedi bir kimse günahı unuttuğu zaman yüreği yanmaz, iradesi ve hak yolda gitmesi kuvvet bulmaz. Bir de günahı unutmak, insanı o günahın benzerine dönmekten meneden korku ve üzüntüyü kalbinden çıkarır.

Bu durum da hak yolun yolcusuna nisbeten eksikliktir. Çünkü bu, hak yolda gitmekten insanı meneden bir meşguliyetir. Hak yolunun yolcusu, o yolculuktan başka birşeye kaymamahdır. Eğer kendisine, vâsıl olmanın başlangıçları görünürse, marifetin nurları ve gaybın pırıltıları belirirse, bu durum onu tamamen içine alır. Bu durumda geçmiş durumlarına bakmaya artık vakit kalmaz. Bu ise, kemâlin ta kendisidir. Herhangi bir memlekete giden bir yolcuyu taşkın bir nehir yoldan geri bırakırsa, o nehri geçinceye kadar misafirin yorgunluğu gayet uzar. Çünkü o nehir, daha önce bulunan bir köprüyü

yıkmıştır. Eğer o kişi nehri geçtikten sonra nehrin kıyısında oturup nehrin köprüyü yıkmasından dolayı ağlarsa, bu da o mâniden kurtulduktan sonra kendisiyle meşgul olduğu **ikinci** bir mâni olur. Eğer vakit, göç etme vakti değilse, gece de yürümek zorlaşırsa, veyahut yolunda başka nehirler varsa, o nehirlerden geçmekten korkuyorsa, o zaman o gecede uzun uzadıya ağlasın, köprünün harâb olmasından dolayı üzüntü çeksin ki üzüntüsünden dolayı böyle bir harekete dönüş yapmaması hususundaki azmi kuvvet bulsun.

Eğer 'boyle bir harekete' dönüş yapmayacağına dair nefsinde bir uyarıcı durum hâsıl olursa, köprünün tahrib edilmesini anmak ve onun için ağlamakla meşgul olmaktansa, yola devam etmek daha iyidir. Bu durum, ancak yolu bilen, maksada vâkıf olan, engeli sezen, sülûkün yolunu iyice kavrayan bir kimse için sözkonusudur. Biz Kitab'ul-İlim'de ve Mühlikât bölümünde bunun birçok parıltılarına işaret etmiştik. Yine deriz ki tevbe'nin devam etmesinin şartı, çokça âhiret nimetlerini düşünmesidir ki o nimetlere karşı rağbeti artsın. Fakat eğer genç ise huri ve köşkler gibi, dünyada benzeri olan nimetlerin hiçbirinin hakkında uzun uzadıya düşünmemelidir. Çünkü böyle bir düşünce, bazen rağbet ve isteğini tahrik eder.

Bu bakımdan gelecek zamandaki nimete razı olmaz, acil ve hal-i hazırdaki nimeti ister. Genç bir yolcuya, Allah'ın cemaline bakmaktaki zevki düşünmek uygundur. Çünkü bu zevkin benzeri dünyada yoktur. Bu bakımdan günahın hatırlanması böylece bazen şehveti tahrik edici olur. Öyleyse mübtedi bir kimse de bazı defa günahı hatırlamakla zarar görür. Bu bakımdan onun günahı unutması, onun katında daha üstün olur. Davud'un (aleyhisselâm) ağlamasından ve figan etmesinden hikâye olunan durumlar seni bu tahkiki tasdik etmekten menetmesin.

Çünkü kendi nefsini peygamberle kıyas etmen, dolaşıklığın zirvesinde olan bir kıyastır. Çünkü o peygamberler, söz ve fiilerinde ümmetlerine uygun derecelere inmişlerdir; zira onlar ümmetlerin irşâdî için gönderilmişlerdir. Bu bakımdan peygamberler ümmetlerin faydalanacağı şeyleri yaparlar. Her ne kadar bu durum onlar için yüce makamlarından aşağılara inmek ise de (yine böyle yapmak gerekir) .

Meşayihten öyleleri vardır ki müridine bir riyazet işaret ettiği zaman, onunla beraber o riyazete katlanır. Oysa mücâhede devresini kapatmış, nefsini terbiye etmiştir. Fakat işi müridine kolaylaştırmak için bu duruma katlanır.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben unutmam! Fakat, hükümleri vaz'edeyim diye unuturum.

Başka bir lâfızda 'Yol göstereyim diye unuturum' şeklinde vârid olmuştur. **Hazret-i Peygamber**in bu hadîsine şaşmaman gerekir. Çünkü, çocukların babalarının şefkatinin himayesinde oldukları gibi, ümmetler de peygamberlerin şefkatinin himayesindedirler. Koyunların çobanın himayesinde oldukları gibi, ümmetler de peygamberlerin gözetimindedirler. Babayı görmez misin? Küçük çocuğunu konuşturmak istediği zaman nasıl onun derecesine iner? Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Hasan'a 'Kih, kih (at, at; alma, alma) ' demiştir.

Bunu Hazret-i Hasan, zekât hurmasından bir hurmayı alıp ağzına koyduğu zaman söylemiştir. Oysa **Hazret-i Peygamber**in fesahati 'o hurmayı ağzından at! O haramdır' diyemiyecek kadar eksik

değildi. Fakat **Hazret-i Peygamber**, Hasan'ın konuşmasını anlamayacağını bildiği için fesahati terkedip çocuğun derecesine iniverdi. Koyunu veya kuşu terbiye eden bir kimse, koyunun melemesine benzer veya kuşun ötüşüne benzer bir ses ile ona seslenir. Bunu da terbiyesinde yumuşaklık göstermek için yapar. Öyle işe bu gibi inceliklerden gâfil olma. Çünkü bu gibi inceliklerden gâfil olmak, değil gâfillerin, ariflerin bile ayaklarını kaydırır! **Allahü teâlâ**'dan lütuf ve keremiyle, hüsn-i tevfîkini talep ederiz.

53) İbn Eb'id-Dünya, (Avn b. Abdullah'tan)

54) Geceleyin niyeti unutmakta Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre bir sakınca yoktur. Kuşluğa kadar niyet edilebilir.

55) Hanefîlere göre hüküm bunun aksinedir; yani çocuğun malında zekât yoktur.

56) Hac bölümünde geçmişti.

57) Tirmizî

58) Taberânî; Ebû Nuaym, Hilye

59) İbn Cerîr

60) Müslim

61) Müslim, (Bureyde'den)

Tevbe'nin Devamında Kulların Kısımları

Tevbe edenler, **dört** tabakaya ayrılırlar:

Birinci Tabaka

Birinci tabaka, âsi bir kimsenin tevbe etmesi, ömrünün sonuna kadar, tevbesinde dosdoğru kalmasıdır. Böylece âsi, kusurlarım telâfi eder. Nefsi **ikinci** bir defa günaha dönmeyi tasarlamaz. Ancak âdetlerde, beşerin kurtulmadığı hatalar bu hükmün dışındadır.

Evet, beşer peygamberlik mertebesinde olmadıkça bu hatalardan kurtulamaz. İşte tevbe üzerinde istikamet bu demektir. Tevbe'nin sahibi, hayırları elde eden, günahları hasenelerle değiştiren bir kimsedir. Bu tevbeye tevbeyi nasûh denir. Bu nefse nefs-i mutmainne denir. Öyle bir nefs-i mutmainne ki rabbinden razıdır ve rabbinin katına rızasına mazhar olduğu halde dönüş yapar.

Bunlar o kimselerdir ki **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerîfiyle onlara işaret vardır:

Allah'ın zikriyle âdeta mest olan müteferridler herkesi geçtiler. Zikir onlardan ağır yüklerini kaldırmıştır. Onlar rîrpf* kıyâmet gününde hafif yüklü olarak mahşere varırlar!62

Bu hadîs-i şerifte onların yük altında bulunduklarını ve zikir sayesinde o yüklerin onların omuzlarından indirildiğine işaret vardır. Bu tabaka da şehvetlere iştiyak duymamak bakımından birçok mertebelere ayrılırlar.

Bir tevbe edici vardır ki marifetin kahrı altında şehvetleri sükûnet bulmuş, şehvetlere olan iştiyakı gevşemiştir. Onu, hak yolun yolculuğundan şehvetin boğuşması alıkoymaz. Kimi de vardır ki nefsin

münazaa ve mücadelesinden ayrılmaz, fakat nefisle mücâhede etmeye ve nefsi reddetmeye muktedirdir.

Sonra şehvetten kesilmenin dereceleri de çokluk, azlık ve müddetin değişmesi ve çeşitlerin değişmesi itibariyle değişirler. Onlar ömrün uzaması bakımından da değişik durumlar arzetmektedirler. Kimi vardır ki tevbe ettikten hemen sonra ölür. Bundan dolayı da kâr eder. Çünkü selâmet kalmış ve tevbesi gevşemeden ölüp gitmiştir. Kimi vardır ki uzun yaşar. Nefsiyle cihadı, sabrı ve istikameti oldukça uzar. Hasenatı çoğalır.

Bu kimsenin hali, daha yüce ve daha üstündür; zira her günah ancak bir hasene ile mahvolur. Hatta bazı âlimler demiştir ki; 'Günahkârın işlemiş olduğu günah, ancak, şehvet ile beraber on defa onu yapmaya muvaffak olduğu halde yapmayıp sabreder ve Allah korkusundan şehvetini kırarsa keffaretlendirilmiş olur.

Fakat bu şartı ileri sürmek, uzak bir ihtimaldir. Her ne kadar kabul edilirse büyük tesiri inkâr edilmezse de. . . Fakat zayıf bir mürid için bu yolda gitmek uygun değildir. Çünkü şehveti kabarır, sebepler hazır olur. Öyle ki günah işlemek imkânına sahip olur. Sonra günahtan menedilmeye tamah eder; zira bu durumdaki bir insan, şehvetin dizgininin elinden çıkmasından emin değildir. Dolayısıyla günah işleyip tevbesini bozmaktan korkar. Bunun yolu, günahı kolaylaştıran sebeplerin başlangıcından kaçmaktır ki nefsi için şehvetin yollarını kapatmış olsun. Bununla beraber gücü dahilinde olanla şehvetini kırmaya çalışır. Oysa böyle yaparsa başlangıçta tevbesi selim kalabilir.

İkinci Tabaka

İkinci tabaka, tevbe eden, ibâdetlerin esaslarında istikamet yolunda yürüyen, fâhiş günahların büyüklerinin tümünü terkeden bir kimsedir.

Ancak bu kimse arada sırada arız olan günahlardan bir türlü kurtulamaz. Fakat bu günahları da kasden veyahut maksadını buna yöneltmek suretiyle yapmaz. Bunları yapmak azmi kendisinde olmaksızın ancak hallerin cereyan ettiği yollarda bunlarla müptela olur. Fakat bunları yaptıkça nefsini kırar, pişman olur, teessüf eder. Yeniden bu günahları önüne çıkaran sebeplerden sakınmak için gayret gösterir. Bu nefis, levvâme nefis olmaya uygundur; zira levvâme nefis, sahibini kötü hedefinden dolayı kınar. Görüş'ün ve kastın tahmininden, azmin kesinliğinden kınamaz.

Bu mertebe her ne kadar **birinci** tabakanın mertebesinden aşağı ise de yüksek bir mertebedir. Bu, tevbe edenlerin çoğunun durumudur. Çünkü şer, Âdem oğlunun çamurundan yoğrulmuştur. Âdem oğlu az şerden kurtulabilir. Âdem oğlu'nun çalışmasının en son gayesi; hayır tarafının şer tarafına ağır basmasıdır ki mizanı ağırlaşsm, hasenat kefesi ağır gelsin.

Seyyiat kefesinin tamamen boş kalmasına gelince, bu gayet uzak bir ihtimaldir.

Bunlar için Allah'ın güzel bir vadi vardır!

Onlar ki günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden sakınırlar, yalnız bazı küçük hatalar işleyebilirler. Muhakkak rabbin geniş mağfîretlidir. (Necm/32)

Bu bakımdan küçük günah ve vâki olan her hareket, nefsi o günahta yerleştirmek yolundan gelmiyorsa, bağışlanmaya lâyıktır.

Ve onlar ki bir kötülük yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı anarlar ve günahlarının bağışlanmasını dilerler. (Al-ı İmrân/135)

Bunlar nefislerine zulmetmelerine rağmen Allah bunları övmektedir. Çünkü pişman olmuşlar ve nefislerini bu zulümden dolayı kınamışlardır.

Hazret-i Ali'nin rivâyet etiği şu hadîs-i şerifte de bu mertebeye işaret vardır:

Sizin hayırlılarınız, günah işleyip tevbe etmiş kimselerdir. 63

Mü'min sünbül gibidir. Bazen doğru olur, bazen de meyleder. 64

Mü'min zaman zaman günah işleyebilir. 65

Bütün bunlar kesin delillerdir ki bu kadarcık bir hata tevbeyi bozmaz. Tevbe sahibini günahta ısrar edenlerin derecesine ilhak etmez. Kim böyle bir kimseyi tevbe edenlerin derecesinden mahrum ederse, o sıhhatli bir insanı aldığı meyveler daimî değilse de arada sırada yediği sıcak yemeklerden dolayı sıhhatinden ümitsiz eden doktor gibidir veya Fıkıh peşine düşen bir insanı, tekrar etmekten ve bazı vakitlerde, uzun ve çok olmaksızın kit ablarının kenarına haşiyeleri talik edip yazmakta gevşeklik gösterdiğinden dolayı fâkihlerin derecesine varmaktan ümitsiz eden bir fakih gibidir.

Bu, doktorun ve fakîhin eksikliğine delâlet eder. Aksine dinde fakih olan bir kimse halkı saadetlerin derecelerinden ümitsiz etmez. Onların birtakım gevşekliklerinden ve arada sırada yapmış oldukları günahlardan ötürü bu derecelere varmaktan onları ümitsiz etmez.

Ademoğullarının hepsi hatalıdır. Hatalıların en hayırlısı, tevbe eden ve günahlarının affını talep edenlerdir. 66

Mü'min bir kimse rabbine karşı zayıf, günahını tevbe ile kapatan bir kimsedir. Bu bakımdan Mü'minlerin en hayırlısı tevbesi üzerinde ölen kimsedir. 67

İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfaatları iki kere verilir. (Kasas/54)

Görüldüğü gibi Allah hakikî Mü'minleri 'asla günah işlememezlik'le vasıflandırmamıştır.

Üçüncü Tabaka

Üçüncü tabaka, kişinin tevbe etmesi, bir müddet istikamet üzere yürümesi, sonra bazı günahlarda şehvete maruz kalması, şehvet kastıyla, o günahları, şehveti kahretmekten aciz olduğu için işlemesidir. Ancak bununla beraber ibâdetlere devam eder, kudret ve şehveti olmasına rağmen günahların bir kısmını terkeder, ancak onu bir veya iki şehvet mağlup etmiştir, o şehveti de yoketmeye ve şerrinden sakınmaya Allah'ın kendisini muktedir kılmasını istediği halde onu yapar. Şehvetini yerine getirdiği durumda bile temennisi budur. Arzusu geçtikten sonra pişman olur ve şöyle der:

'Keşke onu yapmasaydım! Gelecekte ondan tevbe edeceğim. O şehveti kahretmek hususunda nefsimle mücâhede edeceğim!

Fakat nefsi kendisine birtakım mazeretler gösterir, zaman zaman tevbesini tehir eder. Günden güne geciktirir. İşte bu nefis müsevvile (kolaylaştırıcı, süslendirici) diye adlandırılan nefistir.

Bu nefsin sahibi, haklarında **Allahü teâlâ**'nın şöyle dediği kimselerdendir:

Başka bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler. İyi bir işle kötü bir işi birbirine karıştırdılar. (Tevbe/102)

Bu kimsenin durumu, ibâdetlere devam etmesi ve yapmış olduğu günahtan nefret etmesi bakımından ümitlidir. Allah'ın onun tevbesini kabul etmesi umulur. Sonucu ise, tevbeyi tehir ettiği için tehlikelidir. Bazen tevbe imkânı bulamadan ölür.

Durumu Allah'ın meşiyetine kalmış olur. Eğer Allah ona yetişir, eksikliğini tamamlarsa tevbeyi ona minnet ederse sâbikûn zümresine iltihak eder. Eğer şekavet ona galip gelir, şehvet kendisini kahrederse sonuçta, ezeldeki hükmün üzerine vâki olacağından korkulur; zira fıkıh öğrenen bir kimseye, öğrenmekten insanı meşgul eden sebeplerden sakınma imkânı zorlaştığı zaman, onun zorlaşması ezelde cahillerden olmasının sebkat ettiğine delâlet eder.

Dolayısıyla böyle bir kimse hakkında ümit zayıflar. Tahsile devam etmenin sebepleri, kendisine kolaylaştığı zaman, bu durum delâlet eder ki ezelde onun âlimler zümresinden olacağı sebkat etmiştir. Böylece ahiretin saadetlerinin ve derekelerinin sevap ve günahlarının irtibatı, sebeplerin müsebbibi olan Allah'ın takdir hükmüyledir. Tıpkı hastalık ve sıhhatin gıdalar ve ilâçları almaya bağlı bulunması, dünyada fakih olup yüce mertebeleri kazanmak için tembelliği terketmeye, fakih olmak için devamlı çalışmaya bağlı olduğu gibi. . .

Nasıl ki riyaset, kadılık ve ilmen önde olmak ancak fıkıh öğrenmekle mümkün ise, aynen öylece, âhiret mülküne ve nimetine ve âlemlerin rabbine yakın bulunmaya ancak selim olan ve temizlenen kalp elverişlidir. İşte Allah'ın ezeldeki tedbir-i ilâhîsi de bu şekilde sebkat etmiştir.

Nefse ve onu düzenleyene, ona bozukluğunu ve korunmasını ilhanı edene andolsun ki nefsini yücelten iflah olmuş, onu alçaltan da ziyana uğramıştır. (Şems/7-10)

Bu bakımdan kul ne zaman bir günah işlerse, günahı peşin bir felâket olur, tevbesi ise borç! Bu da mahrumiyetin alâmetlerindendir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak kul cennet ehlinin ameliyle yetmiş sene amel eder. Halk 'bu adam cennet ehlindendir' der. Onunla cennet arasında ancak bir karışlık mesafe kalır. Bu meyanda onun üzerine kitâb (kader) sebkat eder ve ateş ehlinin ameliyle amel eder ve ateşe girer!

Madem ki durum budur, tevbeden önce son nefesin gelip çatmasından korkmak lâzımdır. Çünkü her nefes, kendisinden önceki nefesin sonuncusu olabilir; zira ölümün o nefesle bitişik olması mümkündür. Bu bakımdan İnsan oğlu, nefesleri murakabe etmelidir. Aksi takdirde tehlikeye girer. Pişmanlığın fayda vermediği bir anda pişmanlıkları devam eder!

Dördüncü Tabaka

Dördüncü tabaka, tevbe edip, bir müddet istikamet üzerine yürüyüp, sonra günahı veya günahları nefsinde tevbe etmeyi niyet etmeden ve yapmış olduğu günahlardan ötürü hasret çekmeden işlemesidir. Şehvetlerinin arkasından koşan bir gâfil gibi dalar.

İşte bu kimse günahta ısrar eden biridir. Bu nefis, hayırdan kaçan ve kötülüğü emreden nefislerdendir. Böyle bir nefsin kötü sonucundan korkulur! Bu nefsin durumu Allah'ın meşiyetindedir. Eğer kötülükle sonuçlanırsa, ardı gelmeyen bir şekavete girmiş olur! Eğer iyilikle sona erip Tevhîd üzerinde ölürse, bir zaman sonra da olsa ateşten kurtulması beklenir. Bizim muttali olmadığımız gizli bir sebepten dolayı affın şümulüne dahil olması da aklen muhal değildir. Nasıl ki bir hazine görmek için harabelerin arasına giren bir insanın, hazine bulmasının muhal olmadığı ve öğrenmeksizin, âlim olmak için evinde oturanın âlim olmasının muhal olmadığı gibi. . .

Nitekim peygamberler böyledir. Bu bakımdan ibâdetlerden ötürü mağfireti talep etmek, çalışmak ve tekrar etmekle ilmi, ticaret ve denizlerde sefer yapmak ile serveti talep etmek gibidir. Amellerin bozulmasına rağmen sadece ümide dayanarak mağfiret talep etmek, harabelerden hazine ve meleklerden ilim talep etmek gibidir. Keşke çalışan öğrenmiş olsaydı! Keşke ticaret yapan zengin olsaydı! Keşke oruç tutan ve namaz kılan bağışlansaydı! Bu bakımdan insanların tümü, âlimler hariç saadetten mahrumdurlar.

Âlimlerin tümü de ilmiyle amel edenler hariç mahrumdurlar, ilmiyle amel edenler de ihlâs sahipleri hariç mahrumdurlar. İhlâs sahipleri de büyük bir tehlike üzerin dedirler. 68

Nasıl ki evini yakıp malını zayi eden, nefsini ve aile efradını aç bırakan, 'Ben Allah'ın faziletini bekliyorum ki harabe evimin altından bana bir hazine ihsan etsin' diyen bir kimse her ne kadar onu beklediği Allahın kudretinde muhal değilse de basiret sahiplerinin nezdinde ahmak ve mağrur kimselerden sayılırsa, aynen onun gibi ibâdette kusurlu, günahlara ısrarla dalmış, mağfiret yolunun yolcusu olmadığı halde Allah'ın mağfiretini bekleyen bir kimse de kalp erbabının nezdinde serserilerden sayılır. Bu serserinin aklına ve güzel bir ibare ile ahmaklığını süslü göstermeye çalışmasına hayret etmeli; zira der ki 'Allah kerîmdir. O'nun cenneti benim girmemden dar almaz. Benim günahım O'na zarar vermez ya!'

Sonra onu görürsün ki denizlerde seyahat eder. Dağlık, taşlık ve korkulu yolları para için aşar. Kendisine bu hususta 'Allah kerîmdir. O'nun hazineleri senin fakirliğini önlemekten âciz değildir. Ticarette tembellik gösterirsen sana zarar vermez. Bu bakımdan evinde otur.

Umulur ki Allah senin ummadığın bir yerden rızkını gönderir!' denildiği zaman, böyle diyen kimseyi ahmak sayar. Bu sözü söyleyenlerle alay eder ve der ki: 'Bu hevese nereden kapıldın? Gök, altın ve gümüş yağdırmıyor. Servet ancak çalışmakla elde edilir. Sebeplerin müsebbibi olan Allah böyle takdir etmiştir. O'nun kanunu böyle cari olmuştur. Allah'ın kanunu değişmez.

Bu aldanmış adam âhiret ile dünyanın rabbinin bir olduğunu, O'nun kanununun ne âhiret, nede dünya hakkında değişmediğini bilmez.

Allah şöyle haber vermiştir:

İnsana çalışmasından başka birşey yoktur. (Necm/39)

Öyle ise bu adam, nasıl âhiret hakkında Allah'ın kerim olduğuna inanıyor da dünya hakkında kerîm olduğuna inanmıyor? Nasıl malı kazanmak için gevşeklik göstermek 'Keremliğin muktezası değildir' der de 'daimî bir mülk ve daimî bir nimet için çalışmaktan gevşemek keremliğin muktezası ve isteğidir' der ve 'Bu gevşeklik keremin hükmüyle meydana gelmiştir.

Âhiret hakkında gayret göstermeksizin Allah hükmüne binaen kerem verecektir! Allah dünya işlerinin çoğunda şiddetle çalışmasına rağmen meneder vermez' der de

Allahü teâlâ'nın şu ayetini unutur?

Gökte rızkınız da var, uyarıldığınız da var! (Zâriyât/22)

Biz körlük ve dalâletten Allah'a sığmıyoruz. Bu inanç, tepetaklak olmak ve cehaletin karanlıklarına dalmak demektir. Bu inancın sahibi şu ayetin hükmüne dahil olmaya lâyıktır:

Rablerinin huzurunda başlarını eğerek 'Ey rabbimiz! Gördük, işittik bizi (dünyaya) geri çevir. Salih amel işleyelim, artık kesin olarak inandık' demekte olan suçluları bir görsen! (Secde/12)

Yani 'senin insan için ancak çalıştığının karşılığı vardır' dediğinde doğru söylediğini gözümüzle gördük. Bu bakımdan bizi dünyaya geri gönder de çalışalım. Fakat böyle dedikleri anda dünyaya gönderilme imkânından mahrumdurlar ve kendilerine gereken azap kesinleşir. Bu nedenle biz, cehaletin, şüphenin ve zarurî olarak İnsan oğlunu kötü bir sığmağa sürükleyen şekkin isteklerinden Allah'a sığınırız!

62) Tirmizî

63) Beyhâkî

64) Ebû Ya'lâ, İbn Hıbbân

65) Taberânî, Beyhâkî

66) Tirmizî

67) Taberânî, Beyhâkî

68) Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî'den.

Kasıtlı Kasıtsız, Küçük veya Büyük Bir Günah İşleyip Tevbe Etmek İsteyen Kimsenin Niçin Acele Etmesi

Bu durumda kişinin üzerine farz olan tevbe, pişmanlık ve yapmış olduğu günahın tam tersi olan bir sevapla onu silmekle meşgul olmaktır. Nitekim biz bunun yolunu daha önce zikretmiştik. Eğer nefsi şehvetin galebe çaldığından dolayı bu günahı terketmeye müsaade etmezse, bu takdirde kişi, vâcib olanların birinden aciz kalmış olur.

Bu bakımdan ikincisini terketmesi uygun değildir. **İkincisi** de sevap ile günahı defetmektir ki günahtan sonra işlemiş olduğu sevapla günahı silmiş ve dolayısıyla sâlih bir amel ile kötü bir ameli karıştırmış kimselerden olsun! Bu bakımdan günahlara kefaret olan sevaplar ya kalple veya dille, ya da azalarla yapılır. Öyleyse sevap, günahın yerinde ve onun sebepleri ile bağlı bulunan bir merkezde bulunur.

Kalple yapıları günaha gelince, o günahı mağfireti dilemek hususunda Allah'a yalvarmakla telafi etmelidir. Tıpkı efendisinden kaçan bir kölenin zillet gösterdiği gibi. Zillet göstermekle o kalben işlediği günahı bağışlatmaya çalışmalıdır. Gösterdiği zillet, başkaları tarafından görünecek bir tarzda olmalıdır. Bu da kullar arasında kibrini eksiltmekle hâsıl olur. Bu bakımdan günahkâr ve efendisinden kaçan bir köle için başka kölelere gurur taslama imkânı yoktur ve manasızdır. Böylece kalbinde müslümanlar için hayır beslemeli ve ibâdetlere azimli olmalıdır.

Dil ile olan günaha gelince, bu günahı zulmü itiraf etmek ve istiğfarda bulunmak suretiyle telafi etmelidir. 'Yârab! Nefsime zulmettim, kötülük işledim. Günahlarımı benim için bağışla!' demelidir. Bu tür istiğfarları çokça yapmalıdır. Nitekim biz bunu 'Zikirler ve Dualar' kitabında zikretmiştik.

Azalarla yapılan günaha gelince, onu ibâdetler, sadakalar ve taatların çeşitleriyle telafi etmelidir. Nitekim bir rivâyette 'Günahın arkasında sekiz amel yapıldığı takdirde, bu günah hakkında af umulur' diye vârid olmuştur.

O amellerin dördü kalp amellerindendir.

1. Tevbe veya te vbeye azmetmek

2. Günahtan derhal el çekmenin sevgisi

3. Günahtan ötürü azaptan korkmak

4. Günah için mağfiret dilemek

O amellerin dördü de azaların amelleridir ve şunlardır:

a) Günahtan sonra iki rek'at namaz kılmak,

b) O iki rek'attan sonra yetmiş defa Allah'tan af talep etmek,

c) Yüz defa 'Sübhânallahilazîm ve bihâmdihf (Azim olan Allah ortaktan münezzehtir. Bunu onun hamdine bürünerek ikrar ediyorum) demek,

d) Sonra sadaka verip bir gün oruç tutmak.

Eserlerin bazılarında şöyle vârid olmuştur: ' (Günahlara kefaret olan şeylerden biri) tam abdest alman. (**İkincisi**) camiye girip iki rek'at namaz kılmandır'. 69 Bazı haberlerde şöyle vârid olmuştur: '**Dört** rek'at namaz kıl'. 70

Günah işlediğin zaman, onun arkasından sevap işle. Bu takdirde o sevap onun kefareti olur. Gizliye gizli, açığa da açık kefaret olur. 71

Bu sırra binaen şöyle denilmiştir: 'Gizli verilen sadaka, gece yapılan günahların kefaretidir. Açıkça verilen sadaka, gündüz yapılan günahların kefaretidir!'

Sahih haberde şöyle vârid olmuştur: Bir kişi Hazret-i Peygambere 'Ben bir kadının peşine takıldım. Zina hariç, onunla her şey yaptım. Allah'ın hükmüyle benim hakkımda hükmet!' deyince, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

- Sen bizimle beraber sabah namazını kılmadın mı?

- Evet, kıldım.

- Muhakkak sevaplar hataları silerler!72

Bu hadîs-i şerif, zina hariç kadınlarla oynaşmanın küçük günahlardan olduğuna delâlet eder; zira bu günaha namazın kefaret kılındığı şu hadîs-i şerifin muktezasıdır:

Beş vakit namaz, aralarında vâki olan günahların kefaretleridirler. Ancak büyük günahlar bu hükmün dışındadır.

En uygunu bütün durumlarda müslüman hergün nefsini hesaba çekmelidir, günahlarını toplayıp onları sevaplarla defedip kaldırmaya gayret göstermelidir.

İtiraz: Günah üzerinde ısrar ettikçe, af talebi nasıl fayda verir? Oysa haberde şöyle vârid olmuştur:

Günah üzerinde ısrar ettiği halde günahtan af talep eden bir kimse Allah'ın ayetleriyle istihza eden kimse gibidir!73

Yine âlimlerden biri şöyle demiştir: Ben 'Allah'tan af talep ediyorum' sözümden ötürü de Allah'tan af talep ediyorum' ve yine denilmiştir ki: 'Dil ile af talep etmek yalancıların tevbesidir'. Rabiat'ül-Adeviyye de şöyle demiştir: 'Bizim istiğfarımız birçok istiğfara muhtaçtır'.

Cevap: İstiğfarın fazileti hakkında sayılmayacak kadar haberler vârid olmuştur. Biz bu haberleri 'Zikirler ve Dualar' bölümünde belirtmiştik.

Hatta **Allahü teâlâ**, istiğfarı **Hazret-i Peygamber**in bekasıyla eşit tutarak şöyle buyurmuştur:

Oysa sen onların içinde bulundukça Allah onlara azap verecek değildi. Onlar istiğfar ederlerken de Allah onlara azap edecek değildi. (Enfâl/33)

Ashâbtan bazıları şöyle derdi: 'Bizim için iki emniyet vardı. Onlardan biri **Hazret-i Peygamber**in bizim içimizde olması idi. Bizimle beraber ancak istiğfar kaldı. Eğer istiğfar da giderse helâk olduk (demektir!) '

Bu bakımdan deriz ki: Yalancıların tevbesi olan istiğfar, sadece dil ile yapılan ve kalbin hiç katkısı olmayan istiğfardır, insanın, âdet olarak gâfil bir şekilde 'estağfurullah' demesi gibi. Nitekim, cehennemin sıfatını dinlediği zaman 'Cehennemden Allah'a sığınırız dediği halde zerre kadar kalbinin bununla müteessir olmadığı gibi. . .

Bu sadece bir dil kıpırdatmasına dönüşür. Şahsın bunda hiçbir faydası yoktur. Fakat buna Allah'a yalvaran doğru bir irade, hâlis bir niyet ve rağbetle mağfiret talebinde ısrar eden kalp inzimam ettiği zaman bu haddi zatında bir sevap olur. Bu sevap ile günahın bertaraf edilmesi mümkün olur. İstiğfarın fazileti hakkında vârid olan haberleri bu tür istiğfara hamletmek gerekir.

Günde yetmiş defa bile istiğfar edip tekrar günaha dönen bir kimse günahta ısrar etmiş sayılmaz!74

Bu hadîs-i şerifteki istiğfar kalben yapılan istiğfardan ibarettir. İstiğfar ve tevbe min birçok dereceleri vardır. Onların öncesi faydadan uzak değildir. Her ne kadar fayda onların sonralarına varmasa bile. . .

Nitekim Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: "Her hâlükârda kula mevlâsı lâzımdır. Onun hallerinin en güzeli, her şeyden mevlâsına dönmektir. Eğer günah işlerse şöyle demelidir: 'Yârab! Benim günahımı kapat! Ayıbımı kimseye gösterme!

Günahtan sonra şöyle demelidir: 'Yârab! Benim tevbemi kabul eyle!

Tevbe ettiği zaman şöyle demelidir: 'Bana günahtan mahfuz kalmayı nasib eyle!

Amel ettiğinde ise 'Yârab! Benden amelimi kabul eyle! demelidir.

Sehl'den günahlara kefaret olan istiğfarım mânâsı sorulduğunda **cevap** olarak İstiğfar önce icabettir. Sonra İnâbet, sonra tevbedir demiştir.

Bu bakımdan icabet azaların amelidir. İnâbet kalplerin amelidir. Tevbe de şahsın mevlâsına yönelmesidir. Şöyle ki: Halk terkeder, sonra içinde bulunduğu kusurundan ötürü nimetin hakkındaki cehaletinden ve şükrünü terketmesinden dolayı Allah'tan af diler! Böyle yaptığı takdirde affolunur. Bu takdirde sığmağı mevlâsnın yanında olur. Sonra tenhaya, sonra sebata, sonra beyana, sonra fikre, sonra marifete, sonra münacaata, sonra nefsin tasfiyesine sonra muvalata ve daha sonra muhâdiset'üs-sırr'a nakleder. Bu da hüllet'in ta kendisidir. Bu, kulun kalbinde ilim onun gıdası, zikir onun kuvveti, rıza onun azığı ve tevekkül de onun arkadaşı olmayınca istikrar bulmaz. Sonra Allah ona bakar. Onu arşa yükseltir. Bu bakımdan onun makamı hamelet'ül-arş'ın makamı olur.

Kendisine Tevbe eden, Allah'ın habîbidir' hadîsinin mânâsı sorulunca **cevap** olarak dedi ki: Ancak şu ayette zikredilen vasıfların hepsine sahip ise Habib olur:

Tevbe eden, ibâdet eden, hamdeden, oruç tutan, rükû ve secde yapan, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan ve Allah'ın (yasak) sınırlarını koruyan (Onları çiğnemeyen) insanlardır. O müzminleri müjdele! (Tevbe/112)

Yine dedi ki: 'Habib o kimsedir ki habibinin hoşuna gitmeyen birşeye girişmez!

Tevbe edenin iki meyvesi vardır. Onların **birincisi**, günahları telafi etmektir. Öyle ki kişi günahı olmayan bir kimse gibi olur. O meyvelerin **ikincisi** ise, yüksek derecelere varmaktır. Öyle ki Habib ve Dost olur.

Günahların kefaretlendirilmesinin de dereceleri vardır. Bazısı tamamen günahın kökünü kazımaktır. Bazısı günahı hafifletmektir. Bu da tevbe derecelerinin değişikliği ile değişir. (Mesela) kalben yapılan istiğfar, sevaplarla, geçmiş günahları telâfi etmek her ne kadar derecelerin öncelerinde ısrar etmenin düğümünü çözmekten uzak ise de temelinden faydasız değildir. Bu bakımdan varlığını yokluğu gibi zannetmek uygun değildir. Müşahede ehli ve kalp erbabı şüphesiz bir bilgi ile bilmişlerdir ki 'Kim zerre mikkarı bir hayır işlerse, onun mükafatını görecektir' (Zilzâl/7) âyet-i celîlesi doğrudur ve hayrın bir zerresi bile faydadan uzak değildir.

Nitekim terazinin bir kefesine atılan bir arpa tanesinin tesir etmekten uzak olmadığı gibi. . . Eğer **birinci** arpa tesir etmekten uzak olsaydı, **ikincisi** de onun gibi olurdu ve böylece terazi, tanelerin artırılmasıyla ağır basmazdı. Oysa ağır basmaması mümkün değildir. Sevapları, terazisi ağırlaşıp günahlara ağır basıncaya kadar hayırların zerreleriyle ağırlık temin eder. Bu bakımdan sakın ibadetlerin zerrelerini küçümseyip de yapmamazlık etme! Günahların da zerrelerini küçümseyip onları yok sayma! Tıpkı ahmak kadın gibi her saat ancak bir ipe gücü yettiğini ileri sürerek yün eğirmeyi bırakıp şöyle der: 'Bir saatte eğrilen bir ipten ne zenginlik elde edilebilir? Bu kadar bir eğirmekten elbisede ne gibi bir tesir meydana gelir?'

Oysa ahmak kadın bilmez ki dünyanın bütün elbiseleri bu şekilde eğirilmiş de meydana gelmiştir. Alemin cisimleri, aktarın genişliğine rağmen, zerre zerre toplanmış ve meydana gelmiştir. Madem ki durum budur, o halde Allah'a yalvarmak, kalp ile günahın affını talep etmek, Allah katında asla zayi olmayacak bir sevaptır.

Ben derim ki: Dil ile yapılan istiğfar da sevaptır; zira gafletten de gelse, dilin istiğfarla kıpırdatılması, aynı saatte bir müslümanın gıybetiyle veya fuzulî bir konuşmakla kıpırdatılmasmdan daha hayırlıdır. Susmaktansa istiğfar etmek daha hayırlıdır. Sükûta nisbeten istiğfar etmenin fazileti anlaşılmış oldu. Ancak dil ile yapılan istiğfar, kalp ameline nisbeten eksiktir.

Bu sırra binaen biri Şeyh Ebû Osman el-Mağribî'ye75 şöyle dedi: 'Benim dilim bazı durumlarda, kalbim gâfil olduğu halde zikreder, Kur'ân okur. (Acaba bunun sevabı var mıdır?) ' Şeyh Osman 'Senin azalarından birini hayırda kullanıp ona zikri âdet eden, onu serde kullanmayıp ve fuzulî'yi ona âdet etmeyen Allah'a şükret!' dedi.

Ebû Osman'ın söylediği hakikatin ta kendisidir. Çünkü azaları hayır yapmaya alıştırmalıdır ki hayır işlemek, onlara tabii bir durum olsun! Bu alıştırma birçok mâsiyeti defeder. Bu bakımdan başkasından yalanı duyduğu zaman diline istiğfar etmeyi âdet edinen bir kimsenin dili, bu âdetine durmadan sebkat eder ve estağfirullah der. Diline fuzulî konuşmayı âdet edinen bir kimsenin dili 'Sen ne ahmaksın! Senin yalanın ne çirkindir!' (gibi) söze sebkat eder. Herhangi bir şerirden şerrin başlangıçları görüldüğü zaman, istiâze etmeyi âdet edinen bir kimse dilin sebkat hükmüyle Neuzübillâh (Allah'a sığınırım) der. Fuzulîleri konuşmayı âdet edinen bir kimse 'Allah ona lanet etsin!' der ve böylece birinde günahkâr olup birinde selâmet kalır. Onun selâmeti diline hayrı alıştırmanın eseridir.

Çünkü Allah güzel amel edenlerin mükafatını zayi etmez. (Tevbe/120)

Şüphesiz ki Allah, zerre kadar zulüm etmez. Eğer zerre kadar bir iyilik olursa onun sevabını kat kat artırır. Ayrıca kendi katından büyük bir mükafat verir. (Nisâ/40)

Dikkat et! **Allahü teâlâ** nasıl onun sevabını kat kat vermiştir! Çünkü o, gaflet halindeki istiğfarı diline âdet etmiş, dolayısıyla onunla gıybet, lanet okuma, fuzulî konuşma gibi serleri defetmiştir. İşte bu sevap, dünyada ibâdetlerin en azma karşı verilen kat kat sevaptır. Âhirette karşılığı eğer bilseler daha büyük olacaktır. Bu bakımdan ibâdetlerde sadece mücerred âfetlere bakıp onlardaki rağbetinin gevşemesinden şiddetle kaçın! Zira böyle bir gevşeme bir hiledir. O hileyi **şeytan** lanetinden ötürü mağrur kimselerin gözünde süslü göstermiştir. Onlara basiret sahipleri olduklarının hayalini vermiştir. Gizlileri sezen kimseler oldukları hülyasını kafalarına koymuştur. Bu bakımdan onlara 'Kalbin gafletiyle

beraber dille yapılan zikirde ne hayır vardır?' dedirtmiştir. Böylece halk, bu hile hususunda **üç** kısma ayrılmıştır: Nefsine zulmeden, normal hareket eden ve hayırlara koşan!

Hayırlara koşan kişi, **şeytan**a 'Ey mel'un! Sen doğru söyledin. Fakat bu kendisiyle bâtıl kastedilen hak bir sözdür! Şüphe yoktur ki seni iki defa azaba garkedeceğim. İki yönden senin burnunu kıracağım. Ben dilin hareketine kalbin hareketini de ekleyeceğim' der! Bu kimse tıpkı **şeytan**ın yarasına tuz serpmek suretiyle **şeytan**ı tedavi eden bir kimse gibidir.

Mağrur zâlime gelince, o nefsinde bu inceliği sezdiğini tahayyül eder. Sonra kalben ihlasa varmaktan aciz kalır. Böylece dili zikre alıştırmayı da terkeder. Bu bakımdan **şeytan**ın isteğini yerine getirir. Gururun ipiyle kuyuya dalar ve böylece **şeytan**la arasındaki ortaklık tamam olur.

Nitekim bir darb-ı meselde şöyle denilmiştir:

Kap kapağına uygun geldi ve boynuna sarıldı!76

Normal hareket edene gelince, o kalbini amelde (dile) ortak yapmak suretiyle **şeytan**ın burnunu kırmaya muktedir olamaz. Kalbe nisbeten dilin hareketinin eksik olduğunu sezer. Fakat susmaya ve fuzulî konuşmaya nisbeten dilin istiğfara hareket etmesinin kemâl olduğuna da kanaat getirir. Böylece dil ile istiğfar etmeye devam eder ve **Allahü teâlâ** hayrın âdet edinilmesi hususunda kalbin diliyle beraber olmasını diler.

Bu bakımdan hayra koşan insan, dokuma tezgâhım zemmederek bırakan ve kâtip olan bir kimse gibidir. Nefsine zulmedip geri kalan ise, dokuma tezgâhını tamamen terkedip süpürgeci olan kimse gibidir. Normal hareket eden ise, yazmaktan aciz olup 'Ben dokumacılığın kötü olduğunu inkâr etmem. Fakat dokumacılık, süpürgeciliğe nisbeten değil de kâtipliğe nisbeten kötüdür. Ben katiplikten aciz olduğum zaman dokumacılığı bırakmam' diyen bir kimse gibidir. Bu sırra binaen Rabiat'ül-Adeviyye şöyle demiştir: 'Bizim istiğfarımız birçok istiğfara muhtaçtır!'

Rabiat'ül-Adeviyye'nin dil hareketini Allah'ın zikri olduğundan dolayı kötülediğini sanmayasın. Aksine Rabia Hatun, kalbin gafletini kötülemektedir. Bu bakımdan kişi dilinin hareket etmesinden değil, kalbinin gafletinden dolayı istiğfar etmeye muhtaçtır.

Eğer kalbinin istiğfar etmekten sustuğu gibi, dili de istiğfar etmekten susarsa, o vakit bir istiğfara değil iki istiğfara muhtaç olur. Kötülenenin kötülenmesini, övülenin de övülmesini böyle anlaman uygundur. Aksi takdirde şu sözün mânâsını anlamamış olursun: 'Ebrârın haseneleri (sevapları) , mukarreblerin günahlarıdır!' Yani ebrarın sevapları, mukarrebler için günah sayılır; mukarrebler onları işlediği zaman, sevap değil günah işlemiş sayılır; zira bunlar başkasına nisbeten ve izafeten sabit olan şeylerdir.

Bu bakımdan bunları izafesiz edinmek uygun değildir. Senin için uygun olan, ibâdetlerinin de, günahlarının da zerresini dahi hakir saymayıp küçümsememektir.

Bu sırra binaen Cafer-i Sâdık (radıyallahü anh.) şöyle demiştir: Allah **üç** şeyi **üç** şeyde gizlemiştir: 'Rızasını ibâdetinde. . . ' Bu bakımdan siz ibâdetten hiçbir şeyi küçümsemeyiniz. Umulur ki Allah'ın rızası o küçümsediğiniz ibâdettedir. 'Öfkesini mâsiyette. . . ' Bu bakımdan siz, mâsiyetten hiçbir şeyi

küçümsemeyin. Umulur ki Allah'ın öfkesi oradadır. 'Velayetini kullarında. . . ' Bu bakımdan siz, kullardan hiçbirini küçümsenıeyiniz. Umulur ki o Allah'ın velîsidir.

Câfer-i Sâdık bu **üç** şeye sunu da ekleyerek şöyle demiştir: İcabetini (kabul etmesini) duada gizlemiştir'. Bu bakımdan duayı terketmeyiniz. Umulur ki Allah'ın icabeti ondadır!

69) Sünen Sahipleri

70) İbn Merduveyh, Beyhâkî

71) Beyhâkî

72) Müslim, Buhârî, (İbn Mes'ûd'dan)

73) İbn Eb'id-Dünya

74) Dualar bölümünde geçmişti

75) Adı Ebû Osman Said b. Kelâm'dır.

76) Bu mânâ Zemahşeriye aittir. İbareye başka şekilde mânâ verenler de vardır.

31-4

Tevbe'nin Deva Olması ve Günahta Israr Düğümünün Çözülmesi

İnsanlar iki kısımdır:

Birincisi: Hevasına uymayıp, kötülüklerden kaçan ve iyiliklere devam eden gençtir. O genç hayırlar üzerinde ve şerden korunma atmosferinde büyümüştür. Bu genç hakkında **Hazret-i Peygamber** şöyle demiştir:

Gençliğin taşkınlığına kapılmadan kendini ibadete verip isyan etmeyen gence, **Allahü teâlâ** hayranlık duyar. 77

Böyle genç pek ender bulunur.

İkinci kısım: Günah işlemekten uzak değildir. Sonra bunlar da günahlarda ısrar edenler ile günahlardan tevbe edenler diye iki kısma ayrılırlar. Bizim buradaki gayemiz ısrar düğümünü çözmekteki tedavi formülünü ve buradaki devayı zikretmek ve belirtmektir.

Tevbe'nin şifası, ancak ilacı ile hasıl olur. Hastalığı teşhis etmeyen ilacı tayin edemez; zira ilacı bilmek, hastalık sebeplerini ve zıdlarmı bilmektir. Bu bakımdan bir sebepten meydana gelen hastalığın devası; o sebebi çözmek, kaldırmaktır. Birşey ancak zıddıyla iptal edilir. Israrın sebebi gaflet ve şehvettir. Gaflete ancak ilim zıd düşer. Şehvete de şehveti tahrik eden sebeplerin kesilmesine sabır göstermek zıd düşer. Gaflet, günahların başıdır.

Onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte bunlar gâfil olanlardır. Elbette onlar âhirette hüsrana uğrayacaklardır. (Nahl/106-109)

Bu bakımdan tevbe'nin devası, ancak ilmin tadından ve sabrın da acılığından yoğurulmuş bir macundur. Nasıl ki Sekencebin denilen madde şekerin tatlılığı ile sirkenin ekşiliğinden meydana geliyorsa ve bu maddelerin karışımı ile tedavi yapıldığında herbirinden başka bir maksat beklenir.

Çünkü safrayı tahrik eden sebepleri yok eder. işte aynen bunun gibi, kalpte bulunan 'ısrar hastalığının' ilâcını anlamak gerekir. Madem ki durum budur, o halde bu ilacın iki aslî maddesi vardır. Onların biri ilim, diğeri sabırdır. Elbette bunların **ikisi**nin beyanı da lâzımdır.

Soru: Her ilim ısrar düğümünü çözmeye elverişli midir yoksa özel bir ilim mi lâzımdır?

Cevap: İlimlerin tümü, kalplerin hastalıklarına devadırlar. Fakat her hastalığın özel bir ilmi vardır. Tıp ilminin özel olarak, hastalıkların tedavisine mahsus olması gibi. Her illetin özel bir ilmi vardır. Günahta ısrar etmenin devası (veya hastalığı) da böyledir. Bu bakımdan biz, beden hastalıklarının durumuna göre o ilmin özelliğini zikredelim ki anlayışa daha yakın olsun. Hasta bir kimse, birkaç şeyi tasdik etmey muhtaçtır.

Birincisi, hastalığın ve sıhhatin birtakım sebeplerinin olduğunu kendi ihtiyarıyla o sebeplere müsebibleri tarafından tertiplendiği üzere vâsıl olunduğunu, tasdik edip doğrulamaktır. Bu inanç tıbbın aslına olan inançtır; zira tıbba inanmayan bir kimse, ilâçla meşgul olmaz. Böyle bir kimseye helâk gerekli olur. Bizim tedkik ettiğimiz hususta bunun karşılığı şeriatın esasına îman etmektir.

Şöyle ki: Âhiretteki saadetin bir sebebi vardır. O da ibadet ve itaattir. Şekavetin de bir sebebi vardır. O da günah ve isyandır. İşte bu, şeriatların aslına îman etmenin ta kendisidir. Böyle bir îmanın, ya tahkik veya taklid yönünden hâsıl olması lâzımdır. Bu iki çeşit de îmanın cümlesindendir. (Bu hüküm, **ehl-i sünnet** mezhebine ve taklidî îmanın sahih olduğuna bînaendir) .

İkincisi, hasta olan kimsenin belli bir doktor hakkında tip ilmini bildiğine, o ilimde mahir olduğuna, hile yapmadığına kesinlikle inanmasıdır; zira hastanın bu tür bir inancı olmadıktan sonra, sadece tıbbın aslının varlığına inanması, kendisi için fayda vermez. İncelediğimiz konuda bunun karşılığı **Hazret-i Peygamber**in bütün söylediklerinin hak ve doğru olduğuna, içinde yalan olmadığına îman etmektir.

Üçüncüsü, elbette hastanın, doktorun kendisine sakıncalı gösterdiği meyveler ve çoğu zaman zarar verici sebepler hususunda doktora kulak vermesi lâzımdır ki korunmayı terketmesi hususunda korku kendisine galip gelsin ve dolayısıyla korkunun şiddeti kendisini korumaya ve perhiz yapmaya şevketsin. Dinde bunun karşılığı, takvaya teşvik eden, günah işlemeyi ve hevaya tâbi olmayı sakıncalı gösteren ayetlere ve hadîslere kulak vermektir.

Bunlardan kulağına geleni, şeksiz ve şüphesiz doğrulamaktır ki tedavide son temel olan ve sabretmeye sebep olan bir korku meydana gelsin.

Dördüncüsü, hastalığına mahsus hususlarda ve bizzat perhiz edeceği hususta kendisine lâzım olan şeylerde doktora kulak vermesidir ki doktor ona önce fiillerinden ve hallerinden, yiyeceğinden ve içeceğinden kendisine zarar vereni tafsilatlı bir şekilde tanıtsın.

Bu bakımdan her hastaya herşeyden perhiz etmek gerekmez ve her ilâcı almak fayda vermez. Aksine her özel illetin özel bir ilmi, özel bir ilâcı vardır. Dinde bunun misali, her kul, her şehvetle mübtelâ olmaz. Her günahı işlemez. Aksine her Mü'minin özel bir günahı veya özel olan günahları vardır. Onun

hâlihazırda onların günah olduğunu bilmeye ihtiyacı vardır. Sonra onların âfet ve zararlarının miktarını bilmeye ihtiyacı vardır. Sonra onlara sabretmenin nasıl olacağını, daha sonra da onlardan daha önce işlediklerini nasıl telafi edeceğini bilmeye ihtiyacı vardır. İşte bunlar birtakım ilimlerdir. Din tabibleri ancak bu ilimleri bilir ve bu ilimler onların ihtisas sahasıdır. Onlar peygamberlerin vârisleri olan âlimlerdir. Bu bakımdan âsi bir kimse, eğer günahını bilirse ona, doktordan ilâç talep etmek gerektir. Doktor da âlimdir. Eğer yapmış olduğunun günah olduğunu bilmezse, âlimin onu ikaz etmesi lâzımdır.

Her âlim bir iklimi veya bir beldeyi veya bir mahalleyi veya bir mescidi (bir meşhedi) 78 gözetmelidir. Buraların ehline dinlerini öğretmelidir. Onlara zarar vereni, fayda verenden ayırmalıdır. Saadeti gerektirenden şekaveti gerektireni ayırmalıdır. Onlar kendisinden gelip soruncaya kadar ses çıkarmaması uygun değildir. Aksine halkı, dinlerini sormak için davet etmesi gerekir. Çünkü âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler halkı cehaletleriyle başbaşa bırakmamışlardır. Aksine halkın toplantı yerlerine gidip Allah'a çağırmışlardır. Başlangıçta halkın kapılarınım gezmiş, onları teker teker aramış, irşad etmişlerdir; zira kalpleri hasta olanlar hastalıklarını bilmezler. Yanında ayna olmayanın yüzündeki alacalığı bilmediği gibi. . . Bu vazifeyi yapmak bütün âlimler için farz-ı ayn'dır.

Bütün sultanlara (idarecilere) her köşe, her mahalleye dindar" bir fakîhi tayin etmek, o fakîhin halka dinlerini öğretmesini temin etmek gerekir; zira insanlar cahil olarak doğarlar. Mutlaka dinin aslında, ferinde onlara daveti tebliğ etmek gerekir. Dünya hastalar evidir; zira yeryüzünün karnında ölüler, sırtında da hastalar vardır. Kalp hastaları beden hastalarından daha fazladırlar. Alimler doktorlardır. Saltanat sahipleri de hastahaneleri yapıp düzenleyenlerdir. Bu bakımdan âlimlerin tedavisini kabul etmeyen bir hasta, sultana, şerrinden emin olunmak için teslim edilir. Tıpkı doktorun perhiz yapmayan bir hastayı veya deli olan bir hastayı zincirlerle bağlamak ve kelepçe vurmak için hastabakıcılarına teslim edip onun şerrini hem kendisinden, hem de diğer insanlardan menettiği gibi. . . Kalp hastalarının beden hastalarından daha fazla olmaları **üç** illetten ileri gelir:

Birincisi; hasta kimse, hasta olduğunu bilmez.

İkincisi; onun neticesi bu âlemde (gözle) görülmez. Fakat beden hastalığı böyle değildir. Onun sonucu gözle görülen bir ölümdür. Tabiat bu ölümden ürker. Ölümden sonraki durum güzel görülmemektedir. Günahların sonu kalbin ölümüdür! Bu ise, bu âlemde görülmez.

Bunun için günah işleyen bildiği halde yine de günahlardan ürkmez. Bu sırra binaen günahkârın kalp hastalığında Allah'ın faziletine yaslandığını, bedenin hastalığını tedavi etmekte, hiçbir şeye yaslanmadan var kuvvetiyle gayret sarfettiğini görürsün.

Üçüncüsü ki müzmin bir hastalıktır doktorun olmamasıdır; zira doktorlar âlimlerdir.

Şu asırda âlimler şiddetli bir hastalığa tutulmuşlardır! Kendi hastalıklarını tedavi etmekten aciz kalmışlardır. Hastalığın umumî olması onlar için bir teselli olmuştur.

Böylece eksikleri ortaya çıkmaz. Bundan dolayı onlar halkı dalâlete götürmeye ve halkın hastalığını artıran şeyleri halka işaret etmeye mecbur oldular; zira helâk edici hastalık, dünya sevgisidir. Oysa bu hastalık doktorlara (âlimlere) galip gelmiştir! Onlar artık halkı bundan sakındırmaya güç yetirememektedirler. Kendilerine 'Size ne oluyor ki ilâcı (ve tedaviyi) emrediyor, nefislerinizi

unutuyorsunuz' denmesinden çekinerek bunu yapmamaktadırlar! Bu sebepten ötürü hastalık halk arasında umumîleşti, veba büyüdü, tedavinin sonu kesildi. Doktorların (âlimlerin) olmamasından dolayı halk helâk oldu. Aksine (âlimler) doktorlar idlal etmenin (saptırmanın) ilimlerini elde etmekle meşguldürler. Keşke onlar, konuşmayıp susmuş olsaydılar. Çünkü onlar konuştukları zaman, ancak halk tabakasını tergib eden ve halkın kalbini kendilerine celbeden noktalarla ilgilenirler. Onlar bu hedefe ancak ümit vermek, ümidin sebeplerini korku sebeplerinden daha galip göstermek, rahmetin delillerini zikretmekle varabilirler. Zira bunları zikretmek kulaklara daha hoş ve tabiatlara daha hafif gelir.

Böylece halk, vaaz meclislerinden, günaha cüretkârlık yapmayı. Allah'ın faziletine fazlasıyla güvenmeyi öğrenerek dağılırlar. Ne zaman doktor cahil veya hain olursa, tedavi ile helâk eder. Çünkü ilâcı yerinde kullanmaz. Bu bakımdan ümit ve korku iki ilâçtırlar.

Fakat bu iki ilâç, illetleri zıd olan iki şahıs içindirler. Korkudan ötürü, dünyayı tamamen terkeden, nefsine gücü yetmeyeceği şeyleri yükleyen ve nefsini tamamen daraltacak derecede korku kendisine galip gelen bir kimseye ümit vermek gerekir. Çünkü o korku ancak bununla kırılır, itidale dönebilir.

Böylece günahlarda ısrar edip tevbe etmek isteyen fakat ümitsizliğe ve daha önce yapmış olduğu günahlarını büyük saymaktan dolayı ye'se kapılıp tevbeden uzak duran bir kimse de ümitle tedavi edilir ki tevbe'ıın kabulü hususunda ümitvar olup tevbe etsin!

Ümidin sebeplerini zikretmeden önce, günahlara alabildiğine dalan ahmaklığın tedavisine gelince, bu tedavi şifayı talep etmek gayesiyle fazlasıyla bal alıp tansiyonu yükselen bir kimsenin durumuna benzer. Bu, cahil ve ahmakların âdetidir, Madem ki durum budur, o halde doktorların fesadı (hastalığı) asla tedavi kabul etmeyen müzmin ve öldürücü bir hastalıktır.

Soru: Vaizin halkla beraber vaazda tâkib edeceği yolun ne olduğunu zikreder misiniz?

Cevap: Bu, oldukça uzar. Bunu saymak mümkün değildir. Evet! Israrın düğümünü çözmekte ve halkı günahları terketmeye teşvik etmekte fayda veren şeylere işaret edelim. Bunlar **dört** şeydir:

1) Günahkârları korkutan Kur'ân ayetlerini, hadîslerde ve eserlerde vârid olup inzâr edici rivâyetleri zikretmektir.

Hiçbir gün ve hiçbir gece yoktur ki iki melek, **dört** sesle, bir birlerine **cevap** vermesin. Onlardan biri der ki: 'Ah ne olurdu, keşke bu halk yaratılmasaydı!' Diğeri 'Ah ne olurdu, keşke bu halk yaratıldıkları zaman niçin yaratıldıklarını bilmiş olsaydılar'. Başkası der ki: 'Ah, ne olurdu, keşke onlar ne için yaratıldıklarını bilmediklerinde bâri bildikleriyle amel etmişlerdir.

Hadîs bazı rivâyetlerde şöyledir: 'Keşke onlar bir arada otursaydılar. Bildiklerini müzakere etseydiler Diğeri der ki: 'Ah, ne olurdu, keşke onlar bildikleriyle amel etmedikleri için bari amel ettiklerinden tevbe etseydiler'. 79

Selefen biri şöyle der: "Kul günah işlediği zaman, sağ tarafındaki meleği, sol taraftaki meleğin âmiri olduğu için ona şöyle emreder: 'Altı saat o günahı yazma!' Eğer tevbe eder, istiğfarda bulunursa o günah defterine yazılmaz. Eğer istiğfar etmezse, altı saatten sonra, o günahı yazar".

Yine seleften bir zat şöyle demiştir: Kul günah işlediği zaman üzerinde bulunduğu yer kendisini yutmak hususunda izin ister! Üstünde bulunan semâ parçalanıp üzerine düşmek hususunda izin ister! **Allahü teâlâ** yer ve göğe der ki: 'Benim kulumdan uzak durunuz! Ona mühlet veriniz! Zira onu siz yaratmış değilsiniz. Eğer siz onu yaratmış olsaydınız muhakkak ona şefkat gösterirdiniz. Kulumun bana dönüş yapması umulur, o zaman ben de onu bağışlarım. Umulur ki kulum, yaptığı günahın yerine sâlih bir amel işler, ben de o kötülüğü iyiliklere tebdil ederim'.

Andolsun ki zeval bulurlarsa onları O'ndan başka kimse tutamaz. Gerçekten O halîmdir azap için acele etmez! Çok bağışlayıcıdır. (Fâtır/41)

Mühür, arşın ayaklarından birine (veya ayağına) asılıdır. Allah'ın yasakları, ihlâl edildiği, haramları helâl sayıldığı zaman, Allah o mührü gönderir, kalplerin içindeki şeylerle beraber kalpleri onunla mühürler. 80

Kalp, açık bir el gibidir. Ne zaman kul bir günah işlerse bir parmak kapanır. Bütün parmaklar kapanmcaya kadar kalbin açıklığı devam eder, Bütün parmaklar kapandığında kalp kapanır. İşte mühür bunun ta kendisidir. 81

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Kul ile Allah arasında günahlardan malûm bir hudûd vardır. Kül o hududa vardığı zaman, Allah onun kalbini mühürler. Ondan sonra da onu hayra muvaffak etmez'.

Tevbe edenlerin övülmesi ve günahkârların kötülenmesi hususunda sayılmayacak kadar hadîs ve eser vârid olmuştur. Bu bakımdan vâiz bir kimse, eğer **Hazret-i Peygamber**in vârisi ise, bu haber ve eserlerden çokça zikretmesi uygundur. Zira **Hazret-i Peygamber**, miras olarak altın ve gümüş bırakmamıştır. Ancak geride ilim ve hikmet bırakmıştır. Her âlim, isabet ettiği kadar, o terekeden nasibini almıştır.

2) Peygamberlerin ve **selef**-i salihînin hikâyelerinin ve günahlarından82 dolayı başından geçen maceraların halkın kalbine şiddetli tesir edip fayda verecekleri güneşten daha barizdir. Âdem'in (aleyhisselâm) isyanmdaki durumları ve cennetten atılması gibi. . . Hatta rivâyet ediliyor ki Âdem (aleyhisselâm) yasak ağaçtan yediği zaman, onun bedeninden cennet zînetleri uçtular. Avret yerleri göründü. Bu bakımdan başındaki mücevherlerle süslenmiş taç ve cevherler utanarak başından uçmadılar. Cebrâil (aleyhisselâm) yanına gelerek başından tacı aldı. Mikâil de alnından cevherleri çözdü. Arşın üstünden ona şöyle seslenildi: 'Benim komşuluğumdan inin! Zira bana isyan eden bana komşuluk yapamaz'

Râvî der ki: Âdem (aleyhisselâm) ağlayarak Havva'ya baktı ve şöyle dedi: 'İşte günahın ilk uğursuzluğu bizi Allah'ın komşuluğundan çıkarmasıdır!'

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Süleymân83 (aleyhisselâm) evindeki kadınlardan birinin isteği üzerine yaptırdığı babasının resmine, bu kadın kırk gün gizli olarak ibadet ettiği ve Hazret-i Süleymân buna sebebiyet verdiği için azarlanmıştır.

Diğer bir rivâyette; Cerad isminde sevdiği bir kadın, bir davanın kendi akrabaları lehine karara bağlanmasını istedi. Hazret-i Süleymân söz verdi, fakat öyle hüküm vermedi. Diğer bir rivâyette de 'Bu kadının babasının lehine hüküm vermeyi içinden geçirmişti' şeklindedir. İşte bu sebepten ötürü cezaya

uğradı, kırk gün saltanattan uzaklaştırıldı. El açar dilenirdi, fakat kimse kendisine birşey vermezdi. Ben Süleymanım, beni doyurun' dediği zaman kendisini dövüp kovarlardı. Yine bir gün, bir hanımının evinden yemek istedi. Hanımı onu kovdu ve onun yüzüne tükürdü. Bir rivâyette de ihtiyar bir kadın sidik dolu bir testiyi çıkanıp onun başına döktü. Bu durumlar devam etti. Sonunda **Allahü teâlâ**, Süleyman'ın mühürünü balığın karnından çıkardı. Cezanın kırk günü bittikten sonra mührü parmağına geçirdi. 84 Yüzüğü parmağına geçirir geçirmez, kuşlar gelip başında gölge yaptılar. Cinler, **şeytan**lar ve vahşîler gelip etrafında toplandılar. Kendisine karşı suç işleyenlerden bazıları kendisinden özür dilediler. O da 'Daha önce yaptığınızdan dolayı sizi kınamam. Şimdiki özür dileyişinizden dolayı da sizi övmem. Bu bir emirdir. Gökten geldi muhakkak olacaktır!' dedi.

İsrâiliyat'ta şöyle rivâyet ediliyor: Adamın biri başka bir beldeden bir kadınla evlendi ve onu getirmesi için kölesini gönderdi. Kadın yolda köleye zina teklifinde bulundu ve ısrar etti. Köle ise kadınla mücadele edip korundu. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, o köleyi, takvasının bereketinden ötürü İsrâiloğulları'na peygamber yaptı.

Hazret-i Mûsa Hızır'a 'Allah seni gayb ilmine ne ile muttali kıldı?' diye sordu. Hızır da 'Allah için günahları terketmekle. . . ' karşılığını verdi.

Rivâyet ediliyor ki bir gün rüzgâr, Hazret-i Süleymân'ı gitmek istediği yere götürüyordu. Bu sırada Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) yeni gömleğine bakıp onu beğenir gibi oldu. Bunun üzerine rüzgâr derhal Hazret-i Süleymân'ı yere bıraktı! Hazret-i Süleymân 'Niçin böyle yaptın? Ben sana beni bırakmanı emretmedim ki' deyince rüzgâr 'Biz ancak Allah'a itaat ettiğin sürece sana itaat ederiz!' karşılığını verdi.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, Hazret-i Yakub'a (aleyhisselâm) vahiy göndererek 'Seni evladın Yûsuf tan niçin ayırdığımı biliyor musun?' diye sordu. Hazret-i Yakub 'Hayır, bilmiyorum!' dedi. **Allahü teâlâ** "Senin, Yûsuf un kardeşlerine 'Sizin gâfil olduğunuz bir sırada kurdun gelip onu yemesinden korkuyorum' deyişinden dolayı aranıza bu ayrılığı soktum. Kurdun gelip onu yemesinden korktun da benden ümidini kestin. Neden kardeşlerinin gafletine bakıp da benim onu koruyamayacağımı düşündün? Peki Yûsuf u sana niçin tekrar bahşettin: biliyor musun?" buyurdu. Yakub 'Hayır!' deyince **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu; Çünkü sen rica ettin ve şunları söyledin:

Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir! (Yûsuf/83)

Ey oğullarım!* Gidin de Yûsuf ve kardeşinden, iyice araştırarak (haber getirin) ! Allah'ın lûtfundan ümidinizi kesmeyin! (Yûsuf/87)

Allahü teâlâ, Yusufun (aleyhisselâm) Mısır melikinin adamına (hapishane arkadaşına) söylediği "Beni efendinin (kralın) yanında an (suçsuzluğumu ona hatırlat!) " sözlerine karşılık şöyle buyurmuştur: **Şeytan** Yûsuf a Rabb'inin zikrini unutturdu da bundan dolayı zindanda birkaç sene durdu. (Yûsuf/42)

Bu gibi hikâyeler sayılamayacak kadar çoktur. Kur'ân ve hadîsler bu hikâyeleri laf olsun diye zikretmemiştir. Bilakis bu hikâyelerden gaye insanların ibret almaları ve hakikatleri görmeleridir ki peygamberlerin küçük günahlarının (zellelerinin) bile bağışlanmadığını bilsinler! Bu durumda peygamber olmayanların büyük günahlarından nasıl vazgeçilir? Evet peygamberlerin saadeti, işledikleri küçük günahlara karşılığını bu dünyada görmelerinde ve cezaların âhirette tehir edilmemesindedir. Şakî

kimselere gelince, **Allahü teâlâ** günahları daha da artsın diye, bunlara mühlet vermekte; âhiret azabı daha şiddetli ve daha büyük olduğundan onların azaplarını tehir etmektedir. Buna benzer sözlerin, hikâyelerin günahta ısrar edenlerin kulağına çokça gelmesi gereklidir; zira Allah'ın izniyle bunlar, insanları tevbeye teşvik ettiğinden çok faydalıdır.

3) İnsanların zihinlerinde günahlarının cezasının bu dünyada derhal verileceği fikrinin ve 'Kulun başına gelen musibetler suçları yüzündendir' kanaatinin yerleşmesidir. Nice kul vardır ki âhirette verilecek cezalara pek aldırmaz; cehaletinin çokluğundan dolayı Allah'ın bu dünyada vereceği cezalardan daha fazla korkar. Bu bakımdan böyle bir kulun bu şekilde korkutulması daha uygundur.

Davud ve Süleyman (aleyhisselâm) kıssasında olduğu gibi, çoğu zaman günahların cezası bu dünyada hemen verilir. Hatta günahlarından ötürü bazen kulun rızkı bile daralır. Halk arasındaki mertebesi düşer. Düşmanları kendisine galip gelir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kul (bazen) , işlediği günahtan dolayı rızıktan mahrum olur. 85

İbn Mes'ûd da 'Zannediyorum kul, işlediği günahtan dolayı ilmi unutur!' demiştir. İbn Mes'ûd'un bu sözü, şu hadîs-i şerifin mânâsındadır:

"Bir günah işleyen kimseden, bir daha geri dönmemek üzere bir akıl (ilim) ayrılır. 86

Seleften bir zat şöyle buyurmuştur: 'Lânet yüzde görülen bir siyahlık ve malda görülen bir eksiklik değildir. Lânet ancak bir günahtan çıkmadan, benzeri veya daha şerli bir günaha girmektir!'

Selefin bu sözleri çok doğrudur. Çünkü lânet, (ilahî rahmetten) kovulmak ve uzaklaştırılmaktır. Bu bakımdan hayra muvaffak olamayan ve kolayca kötülük yapabilen kimse ilâhî rahmetten uzaklaştırılmış demektir. Tevfîk rızkından mahrum olmak, mahrumiyetin en büyüğüdür. Her günah insanı başka bir günaha davet eder ve böylece günahlar katmerleşir. Bu bakımdan kul işlediği günahtan dolayı günahları hor gören, âlimlerin ve salihlerin mecli sinden ibaret olan faydalı rızkından da mahrum olur. Hatta sâlih kimselerin de buğzetmeleri için **Allahü teâlâ** böyle kimselere buğzeder.

Ariflerden biri çamurlu bir yolda, elbiselerini toplayıp ayağının kaymasından sakınarak yürüyordu. Bu durum, ayağı kayıp düşünceye kadar devam etti. Düştükten sonra artık korunmaya gerek görmeksizin gelişi güzel yürümeye başladı. Bir yandan da ağlayarak şöyle diyordu: 'Benim bu düşüşüm, kulun hâline benzer. Şöyle ki: Kul, durmadan günahlardan sakınır ve uzaklaşır. Ancak bir veya iki günah işleyince, artık alabildiğine günahlara dalar'.

Bu söz, günahın cezasının, insanı başka bir günaha çekmek suretiyle daha bu dünyada iken verildiğine işarettir. Bu sırra binaendir ki Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Senin zamanın bozulduğundan ve arkadaşlarının katılaşmasından duyduğun sıkıntılar, sana günahların tarafından miras bırakılmıştır'.

Bir zât şöyle buyurmuştur: 'Ben merkebimin huysuzluğunda bile günahımın cezasını görürüm'.

Bir başkası da şöyle demiştir: 'Ben günahımın cezasını evimin farelerinde bile görürüm'.

Şam sûfîlerinden biri şöyle anlatıyor: "Bir gün güzel yüzlü bir hristiyan çocuğu gördüm. Durup ona hayranlıkla bakmaya başladım. O sırada Dimeşkli İbn Celâ yanıma gelerek elimden tuttu. Bunun üzerine

utanarak 'Ey Ebû Abdullah! Sübhanallah! Ben bu güzel yüze, bu ince sanata hayran oldum. Bunun ateş için yaratılmış oluşuna şaşıyorum' dedim. Bu sözlerim üzerine İbn Celâ elimi sıktı ve 'Bunun cezasını bir zaman sonra muhakkak göreceksin!' dedi. Gerçekten de otuz sene sonra bunun cezasınaçarpıldım!"

Ebû Süleyman ed-Dârânî 'İhtilâm olmak bir cezadır' buyurmuştur. Bir keresinde de 'İnsan, cemaat namazını, ancak işlemiş olduğu bir günahtan dolayı kaçırır' demiştir.

Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

Zamanınızdan inkâr ettiğiniz (hoşunuza gitmeyen) şeyler, muhakkak ifsâd ettiğiniz (bozduğunuz) amellerinizden ötürü meydana gelmiştir. 87

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmuştur:

Şehvetini benim taatime tercih eden kuluma vereceğim cezaların en küçüğü, onu münacaatımın lezzetinden mahrum etmekliğimdir!88

Ebû Amr b. Ulvan, uzun bir kıssada şöyle anlatır:

"Bir gün ayakta namaz kılıyordum. Aniden kalbimde bir arzu uyandı. Bunu uzun uzadıya düşünürken sonunda şehvetim kabardı. Bundan dolayı yere düştüm: Bütün bedenim simsiyah kesildi. Bu olay üzerine **üç** gün dışarı çıkmadım. Bu arada giderebilmek için sabunla yıkandığım halde siyahlık gittikçe artıyordu. Bu durum **üç** günden sonra kayboldu. O sırada Rikka'da (Irak'ta bir yerdir) oturuyordum. Bir gün, beni yanına çağıran Cüneyd-i Bağdadî'ye gittim. Oraya vardığım zaman Cüneyd bana 'Allah'tan korkmadm mı? O'nun huzurunda dimdik durduğun halde nefsine bir şehvet koydun. Öyle ki bu şehvet seni istilâ edip Allah'ın huzurundan çıkardı. Eğer ben senin için Allah'a yalvarmasaydım, sana vekâleten tevbe etmeseydim sen Allah'a o siyahlıkla kavuşacaktın!' dedi. Ben Rikka'da, Cüneyd de Bağdad'da olduğumuz halde benim bu durumumu nasıl bildiğine hayret ettim. (Ona bu durumu bildiren Allah'dır) ".

Biliniz ki kul, herhangi bir günah işlediğinde kalbinin yüzü siyahlaşır. Eğer günah işleyen, said bir kimse ise, günahtan sakınsın diye, bu siyahlık bedeninin zahirinde de görünür. Yok eğer şakî ise, günahlara daha fazla dalsın ve ateşe müstehak olsun diye bu siyahlık kendisinden gizlenir. Günahların bu dünyada fakirlik, hastalık ve benzerleri gibi âfetlere yol açtığı hakkında gelen haberler pek çoktur.

Günahın dünyadaki cezalarından biri de kişinin günahı işledikten sonra onun sıfatını kazanmasıdır. Kişi neye mübtelâ olursa, o şey kendisi için ceza olur. Bahtsızlığının (şekâvet) katmerleşmesi için rızkın güzelinden mahrum olur. Eğer kendisine bu durumda bir nimet verilirse bu bir istidrâc (kandırma ve oyalama) olur. Dahası nankörlüğünden dolayı, cezaya çarptırılması için fikrin güzelinden mahrum olur.

İtaatkâr (mutî) kimselere gelince; böylelerinin her nimetin şükrünü edâ edebilmesi başına gelen her belânın günahlarının keffareti olması ve derecelerini yükseltmesi, taatinin mükâfaatı bereketidir.

4) Hased, kibir, gıybet, cana kıyma, hırsızlık, zina ve içki gibi günahların herbiri için gelen cezaları ayrı ayrı anlatmaktır. Bütün bunlar hep birlikte söylenmesi mümkün olmayan şeylerdendir. Ehil olmayan bir kimseye bu şekilde söylemek, ilacı, yara olmayan bir yere sürmek gibi olur. Alim kişinin hâzık bir doktor gibi olması gerekir. Önce nabız yoklamak, tansiyon ölçmek ve hareketlerin yönlerini

öğrenmek suretiyle içteki hastalıkları keşfetmeli; ilaçlarıyla sonra uğraşmalıdır. Bu bakımdan âlim önce görünen hallerin karîneleriyle gizli sıfatların neler olduğunu tesbit eder; sonra **Hazret-i Peygamber**e uyarak vâkıf olduğu şeylerden bahseder.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana kısa bir tavsiyede bulun' diyen bir kimseye 'Öfkelenme!'89 buyurmuştur.

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana tavsiyede bulun!' diyen bir başkasına da şunları söylemiştir: 'Halkın elindeki servetlerden ümidini kes; onlara göz dikme! Çünkü asıl zenginlik budur. Tamahkârlıktan sakın! Çünkü bu hazır bir fakirliktir. Namazlarını sanki dünyaya vedâ ediyormuşun gibi kıl! Sonunda özür dilemek zorunda kalacağın fiillerden sakın'. 90

Muhammed b. Vâsi de 'Bana tavsiye de bulun!' diyen birine 'Dünya ve âhirette padişah olmaya çalış!' dedi. Adamın 'Bunu nasıl becerebilirim? demesi üzerine de 'Dünyada zâhidlik eteğine yapış!' buyurdu.

Hazret-i Peygamber tavsiye isteyen ilk kişide öfke belirtileri gördüğü için onu öfkeden menetmiştir. **İkinci** kişide ise halkın elindekilere göz dikme ve uzun emel besleme belirtileri görmüştür. Muhammed b. Vâsi de kendisinden tavsiye isteyen kişide dünyaya harislik alâmetleri görmüştü.

Muaz 'Bana tavsiyede bulun!' diyen bir kişiye 'Sen şefkatli ol ki ben de senin için cennete kefil olayım!' dedi. Muaz bu kişide katılık ve merhametsizlik eserleri sezdiğinden böyle söylemiştir.

Bir kişi İbrahim b. Edhem'e 'Bana tavsiyede bulun!' dedi. Bunun üzerine İbrahim ona şunları söyledi: 'Halktan sakın! Bununla birlikte onların arkadaşlığına yapış; zira bu senin için gereklidir. Halk halktır; ancak bütün halk olgun değildir. Halk gitmiş Nesnas (bir deniz hayvanı veya bir ayaklı insan veya ye'cûc ve me'cûc demektir) kalmıştır; yani azizler gitmiş, reziller kalmıştır. Ben onları halk olarak görmüyorum. Bilakis onlar ümitsizlik denizine dalmışlardır. '

İbrahim, bu kişi için halkın arasına girmeyi (ihtilât) doğru bulmamış ve onun haline galip olan durumu dile getirmiştir; zaten bu kişi çoğu zaman halktan eziyyet görürdü. (Bu kişinin halkla kaynaşmasını, halkın şerrinden korunsun veya halk onun şerrinden korunsun diye menetmiştir.) Soranın haline ve seviyesine göre konuşmak, ona **cevap** verenin kendi haline ve seviyesine göre konuşmasından daha evlâdır.

Muâviye, Aişe validemize mektup yazarak 'Bana tavsiye ve nasihat içeren bir mektup yaz. Hiç çekinmeden, istediğini yaz!' dedi. Aişe validemiz de bu isteğe binaen ona şöyle yazdı:

Âişe'den Muaviye'ye! Selâm sana! Ben, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu işittim:

Allahü teâlâ halkı kızdırmayı göze almak suretiyle rızasına olan kimseyi halka muhtaç etmez. Kim de halkı razı edebilmek için Allah'ın kızmasını göze alırsa, Allah onu halka havale eder. Vesselâm!

Hazret-i Âişe'nin bu ince anlayışına dikkat edildiğinde onun, idarecilerin içerisinde kıvranmakta oldukları âfeti nasıl dile getirmiş olduğu anlaşılır. Bu âfet de halkı gözetmek ve onların rızasını talep etmektir!

Aişe validemiz, başka bir keresinde de Muâviye'ye şöyle yazdı:

Allah'tan kork! Muhakkak ki sen kendisinden korktuğunda Allah seni halktan korur. Halktan korktuğunda ise onlar seni Allah'tan gelecek hiçbir şeyden koruyamazlar. Vesselâm!

Madem ki durum budur; o halde her nasihatçi, gayretini gizli sıfatları anlamaya, asıl halleri öğrenmeye sarfetmelidir ki önemsizleri bırakıp önemli olan ile meşgul olsun. Çünkü herkese şeriatın bütün mev'izelerini anlatmak mümkün değildir. Kişinin, karşısındakinin ilgilenmediği ve onun durumuna uygun olmayan bir mevzu hakkında meşgul olması, zamanını zayi etmesinden başka birşey değildir.

Soru: Bir cemiyette konuşan veya halinin iç yüzüne vâkıf olmadığı bir kimseye vaaz etme durumunda kalan vâiz ne yapacaktır?

Cevap: Böyle bir durumda vaizin takip edeceği yol, bütün halkın ya genel olarak veya en fazla ortaklaşa muhtaç oldukları mevzuda vaaz etmesidir; zira şer'î ilimler gıda ve deva diye iki kısma ayrılır. Gıdalar, bütün halk içindir. Devalar ise, sadece hastalık sahipleri içindir. Buna misal olarak şu eseri gösterebiliriz: Adamın biri, Ebû Said el-Hudrî'ye 'Bana tavsiyede bulun!' diye rica etti. Ebû Said de 'Allah'ın takvasına yapış; çünkü bu her hayrın başıdır. Cihaddan ayrılma; çünkü cihad İslâm'ın ruhbanlığıdır. Kur'ân oku; çünkü o senin için, yeryüzü sakinleri arasında bir nur, gökyüzü sakinleri arasında ise zikirdir. Hayır hariç, susmayı tercih et; zira bu şekilde **şeytan**ı mağlup edersin!' dedi.

Bir kişi Hasan-ı Basrî'ye 'Bana tavsiyede bulun!' dedi. Hasan-ı Basrî de 'Allah'ın emrini aziz et ki Allah da seni aziz etsin!' buyurdu.

Lokmân Hakîm oğluna şöyle nasihatta bulundu: 'Ey oğul! Dizlerini âlimlerin dizlerine yapıştır. (Âlimlerin dizlerinin dibinden, meclisinden ayrılma!) Onlarla mücadele etme ki sana buğzetmesinler. Dünyadan nasibini unutma! Kazancının fazlasını âhiretin için sarfet. Dünyayı tamamen terketme ki başkasının eline bakmış ve boynuna yük olmuş olmayasm! Oruç tuttuğun zaman namazına zarar verecek şekilde değil şehvetini kıracak şekilde tut! (Zayıf düşmene sebep olacak orucu tutma!) Muhakkak ki namaz, oruçtan daha faziletlidir. Ahmaklarla oturma. İki yüzlülerle arkadaşlık yapma!'

Lokmân Hakîm oğluna, şunları da söyledi: 'Ey oğul! Gereksiz yerde gülme! İhtiyatla yürü! Seni ilgilendirmeyen şeyin peşine düşme! Başkasının malını korumak için, kendi malını zayi etme! Muhakkak ki senin asıl malın âhiretin için önden gönderdiğindir. Arkada bıraktıkların ise başkalarının malıdır. Kim merhamet ederse ona merhamet edilir; kisusarsa, o selâmette kalır; kim hayır söylerse ganimet sahibi olur; kim kötü söz söylerse günahkâr olur; kim de diline hâkim olmazsa pişman olur'.

Bir kişi Ebû Hâzım'a 'Bana tavsiyede bulun!' dedi. Ebû Hâzım91 da 'Ölüm geldiğinde senin için ganimet olacağını bildiğin şeyleri yap. Yine ölüm geldiğinde başına belâ olacağını bildiğin şeylerden de kaçın!' buyurdu.

Musa (aleyhisselâm) Hızır (aleyhisselâm) 'a 'Bana tavsiyede bulun!' dedi. O da şunları söyledi: 'Güler yüzlü ol! Öfkeli olma! Fayda verici ol; zarar verici olma. Mücadeleden kaçın! İhtiyacın olmadığında yürüme. Hayret verici bir hareket olmaksızın boş yere gülme. Yanılanları, yanılgılarından dolayı ayıplama! Ey İmrân'ın oğlu! Hatalarından dolayı ağla!'

Muhammed b. Kerram92 'Bana nasihatta bulun!' diye rica eden birisine şunları söyledi: 'Hiç olmazsa nefsinin rızası için çalıştığın kadar yaradanın rızası için de çalış.

Bir kişi Hâmid el-Leffâf a 'Bana tavsiyede bulun!' dedi. Hamid de 'Dinin için, Kur'ân'ın kılıfı gibi bir kılıf yap ki âfetler onu kirletmesin' buyurdu. Adamın 'Dinin kılıfı nedir?' diye sorması üzerine de 'Zarurî miktarı hariç, dünya isteğini; mecburî olanı hariç çokça konuşmayı; gerekli olan hariç, halkla ihtilât etmeyi (insanlar arasına girmeyi) terketmektir' dedi.

Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülaziz'e şöyle yazdı:

Allah seni neyle korkutmuş ise ondan kork! Neden sakındırmış ise ondan da sakın. Elindeki servetten önündeki yolculuk için kendine azık edin. Ölüm anında sana kesin haber gelecektir. Vesselâm!

Ömer b. Abdülaziz, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup yazarak kendisine nasihat etmesini istedi. Bunun üzerine Hasan, ona şu mektubu yazdı.

Muhakkak ki önünde çok büyük korkular ve ürkütücü şeyler vardır. Bunları görmen kaçınılmazdır. Sonunda da ya kurtuluşa ereceksin veya helâk olacaksın. Bil ki nefsini hesaba çeken kâr; ondan gâfil olansa zarar eder. Neticeleri (akıbetini) düşünen kurtulur, hevasına itaat eden dalâlete düşer; hilm gösteren de ganimet sahibi olur. Korkan kimse emin olur. Emin olan kimse ibret alır; ibret alan kimsenin (basîret) gözü açılır; gözü açılan anlar; anlayansa bilir. Kaydığın zaman dönüş yap. Pişman olduğunda günahtan el çek! Bilmediğin zaman sor! Öfkelendiğinde nefsine hâkim ol!

Mutarrıf b. Abdillah, ömer bin Abdülaziz'e şöyle yazdı:

Muhakkak ki dünya ceza evidir. Dünya için ancak aklı olmayan kimseler servet edinir. İlmi olmayan dünyaya aldanır. Bu bakımdan ey mü'minlerin emîri! Sen bu dünyada, yarasını tedavi eden ve hastalığın kötü neticesinden korktuğundan dolayı ilacın acılığına katlanan kimse gibi ol!

İtiraz: Bu durumda her iş imana dönüşmüş (bağlanmış) olmaktadır. Çünkü günahı terketmek, ancak sabretmekle mümkün olur. Sabretmek, korkunun marifetiyle (yardımıyla) ; korku da ancak ilimle olur. İlim ise ancak günahların zararının büyüklüğünü tasdikle olur. Günahların zararının büyüklüğünü tasdik etmek de **Allahü teâlâ**'nın ve **Hazret-i Peygamber**in tasdiki demektir. Bu ise imandır. Böylece günahta ısrar eden kimse Mü'min olmadığından dolayı ısrar etmiş gibi olmaktadır!

Cevap: Günahta ısrar etmek îmanın yokluğundan değil, bilakis îmanın zayıflığından ileri gelir; zira her Mü'min günahın, Allah'tan uzaklaşmaya ve âhirette ceza görmeye sebep olduğunu bilir. Müzminin günaha girmesinin ise birçok sebebi vardır ki bunlardan biri va'dedilen cezanın gaib olup hâzır (gözönünde) olmamasıdır. Nefis ise, hâzırdan etkilenecek şekilde yaratılmıştır. Bu bakımdan nefsin va'dedilenle etkilenmesi, hâzır ile etkilenmesine oranla zayıftır. **İkincisi**, insanı günahlara teşvik eden şehvetler, zatından dolayı derhal yapılır; çünkü şehvetler şu anda hâzır olup insanın gırtlağına yapışmış; âdet ve ülfiyet (alışkanlık) sebebiyle kuvvet bularak onu istilâ etmiştir. Âdet **beşinci** bir tabiattır.

Geleceğin korkusuyla hâzırdan (şu anda elde bulunandan) ayrılmak, nefse çok ağır gelir.

Hayır! Hayır! Doğrusu siz peşin'i (çabuk geçen şu dünya zevklerini) seviyorsunuz. da âhireti bırakıyorsunuz! (Kıyâmet/20-21)

Fakat siz şu dünya hayatını (âhirete) tercih ediyorsunuz. (A'lâ/16)

Cennet mekruhlarla (zorluklarla) ; ateş (cehennem) ise şehvetlerle ve nefsin hoşuna giden şeylerle çevrilmiştir. 93

Allahü teâlâ cehennemi yarattığında Cebrâîl'e 'Git cehenneme bak!' buyurdu. Cebrâîl cehenneme baktıktan sonra İzzetine yemin ederim ki cehennemi işiten hiç kimse buraya girmez!' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, cehennemi şehvetlerle (nefislerin istekleriyle) çepeçevre donattı. Sonra Cebrâîl'e 'Git! Cehenneme bir daha bak!' emrini verdi. Cehenneme **ikinci** kez bakan Cebrâîl İzzetine yemin olsun ki ben hiç kimse kalmaksızın herkesin buraya girmesinden korkarım' dedi. Allah cenneti yarattı ve Cebrâîl'e 'Git cennete bak!' emrini verdi. Cebrâîl oraya baktıktan sonra 'İzzetine yemin ederim ki cenneti işiten herkes buraya girecektir' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, cenneti mekruhlarla (zorluklarla) sardı. Sonra Cebrâîl'e 'Git, cennete bir kere daha bak!' emrini verdi. Cebrâîl, bu **ikinci** bakışından sonra İzzetine yemin olsun ki ben hiç kimsenin cennete girmeyeceğinden korkarım' dedi.

Demek ki şehvetin hâzırda ve boğucu olması ile cezanın ertelenmesi ve daha sonra gelecek olması İnsan oğlunun, îman aslının varlığıyla birlikte, günahlara alabildiğine dalmasının iki açık sebebidir. Bu şuna benzer: Hastalığı sırasında çok susadığından dolayı, kar suyu içen herkes, tip ilminin esasını inkar etmediği gibi bu suyun kendisine zarar vermediğini iddia ediyor da değildir. Fakat şehveti galebe çalmış, sabrın elemi de o anda yakasına yapışmış olduğundan gelecek (sonraki) elem ona kolay görünmektedir.

Üçüncüsü, hiçbir günahkâr Mü'min yoktur ki çoğu durumda tevbe etmeye azimli bulunmasın veya günahlarını sevaplarla gidermeye taraftar olmasın. Öte yandan Allah tarafından da günahın tevbe ile telâfi edileceği kendisine va'dedilmiştir. Ancak çoğu zaman, emelin uzunluğu (uzun yaşama arzusu) tabiatlara galip gelir ve kişi durmadan tevbe gerektiren işler yapar; tevbe ümidi olduğundan çoğu zaman imanla beraber günaha yönelir!

Dördüncüsü, yakîn sahibi hiçbir Mü'min yoktur ki günahların, affı mümkün olmayan bir cezayı gerektirmediğine inanmasın. Yakîn sahibi Mü'min, bir taraftan günah işler, öbür taraftan da Allah'ın fazlına dayanarak af bekler. İşte bunlar, îman aslının devamıyla birlikte günahlarda ısrara yol açan **dört** sebeptir.

Evet! Günahkâr bazen de îmanın esasına zarar veren **beşinci** bir sebeple günah işler. Bu sebep de kişinin peygamberlerin doğruluğunda şüpheye düşmesidir. Bu ise küfrün ta kendisidir. Bu durum tıpkı şu hastanın hâline benzer: Kendisini bir yiyecekten sakındıran doktorun tıbbı bilen bir âlim olmadığına inanıp onu yalanlayan veya hakkında şüpheye düşen hasta, doktorun bu tavsiyesini önemsemez ve buna aldırış etmez. Bu ise, küfrün (inkârın) ta kendisidir!

Soru: Peki bu beş sebebin ilacı nedir?

Cevap ki: Bunların ilacı, düşüncedir. Şöyle ki: Azabın tehirinden ve daha sonra gelecek oluşundan ibaret olan **birinci** sebepte kişi nefsine 'Her gelen gelecektir. Bekleyen için yarın yakındır. Muhakkak ki ölüm herkese, ayakkabı bağından daha yakındır.

Unutma ki kıyâmet yakındır', fikrini yerleştirmelidir. Dahası nefsine şunları da hatırlatmalıdır:

Nefis daima gelecekte olacak dünyevî işlerin korkusuyla yorulmakta; deniz seferlerine çıkıp zahmetler çekmektedir. Hatta kişi hasta olup da bir Hristiyan doktor kendisine 'Soğuk suyun içilmesi

zarar vericidir ve seni ölüme sevkedecektir' dese, soğuk su yanında en lezzetli şey olsa bile derhal terkeder. Ölümün elemi ise İnsan oğlu ölümden korkmadığı takdirde bir an meselesidir. İnsan oğlu elbette bir gün dünyadan ayrılacaktır. Acaba sonsuz bahtsızlığa; ezelî ve ebedî yokluğuna oranla dünyadaki varlığı ne kadar zaman tutabilir?

Madem ki durum budur, İnsan oğlu dikkat etmelidir ki bir zimmî (İslâm devletinin himayesinde bulunan gayr-i müslim) ve doktorluğunu mucizelerle isbat edemeyen bir hristiyanın sözüyle, hoşuna giden en lezzetli şeyi terketme hususunda nasıl acele ediyor? Bunları düşünen kimse kendi kendisine 'Mucizelerle teyid edilmiş peygamberlerin sözlerini; doktorluğu mucize ile isbat edilmemiş olan ve doktorluğunun şahidi ancak halk tabakası olan ve nefsini doktorluk iddiasında bulunan bir hristiyanın sözünden daha aşağı telâkki etmek insan aklına nasıl uygun düşebilir? Ateş (cehennem) azabı, katımda, hastalığın azabından nasıl daha hafif gözükebilir? Oysa âhiretin bir günü, dünya zamanıyla elli bin sene kadardır' der. Bu düşünce sayesinde nefse galip gelinebilir ve ona bu lezzet terkettirilebilir. Kişi bu konuda şöyle düşünmelidir: "Madem birkaç günden ibaret olan bir hayatın lezzetini terketmeye gücüm yetmiyor, peki bunu sonsuza dek nasıl terkedeceğim? Sabrın elemini çekmeye bile güç yetiremiyorum, ateşin elemini ; nasıl çekeceğim? Berraklığın bulanıklıkla karıştığı dünya süslerine sabredemiyorum, o halde âhiret nimetlerinin elden çıkmasına nasıl sabredeceğim?"

Tevbe'nin gecikmesine gelince, bu da cehennem ehlinin çoğunun tevbeyi geciktirdiklerinden dolayı feryat ettiklerini düşünmek suretiyle tedavi edilir. Çünkü tevbeyi geciktiren kimse, işini, kendi elinde ve tasarrufunda olmayan bir temel üzerine bina etmiştir ki bu da baki kalma (yarına çıkma) ümididir. İhtimal ki bu kişi ertesi güne çıkmayacaktır. Çıksa bile yarın belki de günahı terketmeye gücü yetmeyecektir! İnsanın bugün tevbe etmesini engelleyen şey şehvetin galebe çalmasından başka ne olabilir? Şehvet ise yarın da insandan ayrılmaz. Bilakis katmerleşir; zira şehvet âdetten ötürü gittikçe kuvvet kazanır. Âdetten ötürü güçlendirilip geliştirilen şehvet, geliştirilmeyen gibi değildir. Bu sırra binaendir ki tevbeyi tehir edenler helâk olmuşlardır. Çünkü onlar benzerler arasında fark bulunduğunu zannetmişlerdir. Günlerin şehvetleri terketmenin zorluğu bakımından birbirlerine benzediğini unutmuşlardır.

Tevbeyi tehir eden kimse bir ağacı kökünden sökmek zorunda olan ve bunun büyük bir zahmetten sonra sökülebileceğini anlayıp da Ben bu ağacı bir sene daha bırakayım. Ondan sonra gelip sökerim!' diyen kimseye benzer.

Oysa bu kişi ağacın, gittikçe kök saldığını ve kendisininse ihtiyarladıkça zayıfladığını çok iyi bilir. Bu bakımdan dünyada bu kimsenin ahmaklığından daha büyük bir ahmaklık tasavvur olunamaz; zira bu kişi kuvvetli olduğu sırada yenemediği zayıf bir şeyi yenmek için başladı kendisinin zayıf düştüğü, onun da kuvvetleneceği bir zamanı beklemeye. . ;

Allah'ın affını beklemekten ibaret olan **dördüncü** mânâya gelince; bunun tedavisi daha önce geçtiği şekildedir. Bu durumdaki insan, bütün malını infak ederek kendi nefsini ve çoluk- çocuğunu fakir bırakıp da **Allahü teâlâ**'nm, fazlından kendisine bir hazine göndermesini bekleyen kimse gibidir; zira günahın affının mümkün olması, böyle bir hazine}e rastlamanın mümkün olması gibidir. Yine bu gibi kimseler, memleketinde bulunan zâlimler tarafından yağma edileceğini bildiği ve gizlemeye gücü yettiği

halde mallarını saklamayıp evinin avlusuna rastgele bırakıp da şöyle diyen kimse gibidir: 'Ben Allah'ın bu yağmacı zâlimlere bir felâket veya gaflet vereceğini umuyorum ki evime gelmeye fırsat bulamasınlar veyahut da evime gelebilseler dahi kapımda ölsünler. Çünkü ölüm de gaflete dalmak gibi mümkündür. Daha önce de buna benzer olaylar olmuştur. Bu bakımdan ben de Allah'ın fazlından bunun benzerini ummaktayım'. Bu söylenilenler olmayacak şeyler değildir; fakat ahmaklık ve cehaletin son derekesidir; zira bu bazen mümkün olur, bazen ise olmaz!

Peygamberlerin doğruluğunda şüpheye düşmekten ibaret olan **beşinci** mânâya gelince, bu küfürdür; tedavisi ve ilacı ise kişinin, kendisine peygamberlerin doğruluğunu gösteren sebeplere başvurmasıdır ki bunları saymak uzun sürer. Fakat böyle bir kimsenin, aklına uygun ve yakın olan bir ilimle bu hastalığını tedavi etmesi mümkündür. Bu bakımdan kendisine denilir ki: 'Mucizelerle takviye edilen peygamberlerin söylediklerinin doğru olması mümkün müdür? Yoksa sen bir şahsın aynı anda iki yerde birden bulunmasının imkansız olduğunu bildiğin gibi buna da mı imkansız diyorsun?'

'Evet ben onu bu şekilde imkansız görüyorum' derse, o insanların en ahmağı ve budalasıdır. Eğer 'Ben bunda şüphe ediyorum' derse, kendisine şöyle deriz: "Meçhul bir şahıs sana 'Evde bıraktığın yemeği yılan yaladı ve içine zehirini bıraktı' dese ve sen de bunun mümkün olacağını bilsen, o yemeği yer misin, yoksa bırakır mısın? Velev ki o yemek, yemeklerin en lezzetlisi olsun". Şüphesiz bu durumda 'Bırakırım' dedikten sonra sözüne şunu ekleyecektir: 'Çünkü eğer o kişi yalan söylemişse, bu yalanla yalnızca o yemeği kaçırmış olurum ve ben bu yemeksizliğe sabredebilirim. Yemeksiz sabretmek zor ise de bu durum geçicidir. Yok eğer doğru ise ve ben de buna rağmen o yemeği yersem, hayatımdan olurum.

Yemeğe sabredip zahmet çekmek ve onu kaçırmak ölüme göre çok hafif olur'.

Bu bakımdan ona denir ki:

- Hayret! Nasıl olur da mucizelerine rağmen bütün peygamberlerin, bütün evliyanın, ulemânın, hukemânın, hatta bütün akıllılar zümresinin doğruluğunu bırakırsın?

- Ben akıllılar zümresiyle, halk tabakasının cahillerini değil, bilakis akıl ve basiret sahiplerini kastediyorum

- Nasıl olur da bütün bunların doğruluğunu, hali meçhul bir kişinin doğruluğu kadar itibara almaz da terkedersin? Üstelik halimeçhul olan kişinin bu sözlerde bir maksadı da olabilir. Öyleyse ancak son günü doğrulayan, sevap ve cezaya inanan kimse akıllılardan sayılabilir. Her ne kadar kadar akıllılar son günün keyfiyetinde, sevap ve ikabmın nasıl olacağında ihtilâf etmişlersede. . . Onların (hâşâ) yalan söylemiş olmaları durumunda senin elinden ancak şu bulanık ve fâni dünyanın birtakım şehvetleri çıkar. Bu bakımdan akıllı kimselerde, bu fikirle beraber, artık tereddüt diye birşey kalmaz; zira ebedî bir âleme oranla dünya hayatının hiçbir kıymeti olamaz. Dünya küçücük daneli darılarla dolu olsa ve bir kuş da bir milyon senede bir bu darılardan bir tanesini olsa, bu darıların sonu gelir; fakat ebedî olan hayattan hiçbir şey eksilmez. Durum bundan ibaret olduğuna göre, akıllı bir kimse meselâ yüz sene şehvetlere nasıl sabretmez? Ebedî bir saadet için buna nasıl katlanmaz?

İşte bu sırra binaendir ki Ebulalâ Ahmed b. Süleyman et-Tenuhî el-Maarrî şöyle demiştir:

Müneccim ile tabip 'Ölüler diriltilip haşre gönderilmeyecekler! dediler.

Sözünüz doğru ise, ben zarar edecek değilim; fakat ya benim sözüm doğru ise?

Yine bu sırra binaendir ki Hazret-i Ali, işlerin tahkikine (iç yüzüne) aklı ermeyen ve dolayısıyla şüpheye düşen birine şöyle buyurmuştur: 'Eğer senin dediğin doğru ise, hepimiz birden kurtuluruz. Aksi takdirde ben kurtulurum, sense helâk olursun!' Akıllı kimse her işinde, emniyet yolunu seçer ve bu yolda yürür.

Soru: Bunlar tabiî şeylerdir; fakat ancak tefekkür ve tezekkür ile ulaşılabilir. Peki nasıl oluyor da bu fikir kalplerde barınamıyor ve onlara ağır geliyor? Kalpleri ve özellikle de şeriatın (dinin) aslına ve tafsilâtına îman eden kimseleri bu düşünceye yöneltmenin yolu nedir?

Cevap: İnsanı bu düşünceden iki şey alıkoyar. Bunlardan biri faydalı fikirdir; âhiretin azabını, dehşetlerini, şiddetlerini, âsî kimselerin daimî nimetten mahrum olmanın hasretini çekeceklerini düşünmektir. Bu düşünce fazlasıyla ısırıcı ve kalbi acıtıcıdır. Bundan dolayı kalp bundan ürkmekte; dünya işleri hususunda düşünmekten daha fazla zevk al;naktadır. **İkincisi** fikir şu andaki dünya lezzetlerine ve şehvetin yerine getirilmesine mâni olan bir meşgaledir. Hiçbir insan yoktur ki hallerinin ve nefeslerinin her birinde, kendisine musallat olup onu kölesi hâline getiren bir şehveti bulunmasın; dolayısıyla aklı şehvetinin emrine girmiş olmasın! Öyleyse o hile düzenlemekle meşguldür. Onun, hilesini gerçekleştirmek için gösterdiği çabadan aldığı lezzet, şehvetini bilfiil tatmin etmekten daha mükemmeldir. Fikir ise, onu bundan meneder,

Bu iki mâninin ilacına gelince, bu ilaç, kişinin kalbine şöyle demesidir: 'Ölüm ve sonrası hakkında seni düşünmekten alıkoyan şey ahmaklığındır. Ölümün elemini hakir ve hafif saymakla birlikte onu hatırlamaktan elem duyarak kaçıyorsun. Bu bakımdan ölümü ve ölümden sonrasını düşünmeye sabredemeyerek elem çekiyorsun!'

İkincisine gelince, bu da düşüncenin, dünya lezzetlerini elden kaçırıcı olmasıdır. Bu **ikincisi**, âhiret lezzetlerinin kaçırılmasının daha şiddetli ve tehlikesinin de daha büyük olduğunu kesinlikle bilmektir. Çünkü âhiret lezzetlerinin sonu yoktur ve bunlarda bulanıklık sözkonusu değildir. Dünyanın lezzetleri ise hızla tükenir ve bulanıklıkla karışıktır. Bunlarda bulanıklıktan kurtulan bir lezzet yoktur. Oysa günahtan tevbe edip ibâdete yönelmekte, Allah'ın münacaatından zevk alma marifeti, taati; onunla uzun zaman ünsiyet peyda etmekte ise istirahat vardır. Allah'a itaat eden bir insan için. amelinden ötürü hissettiği ibâdet zevkinden ve Allah'ın münacaatından elde ettiği ünsiyet ruhundan başka bir mükâfat olmasa bile bunlar kendisine kâtı gelir. Buna bir de âhiret nimetinden eklenecek olanlar ilâve edilirse (o zaman nasıl olur)

Evet! Bu lezzet, tevbe'nin başlangıcında alınamaz. Fakat insan bir müddet tevbeye devam eder de daha önce şer olan tabiatı hayır olursa, o zaman bu zevk meydana gelir; zira nefis, neyi âdet edinirse ona alışır. Hayır âdet; şer ise inatlık ve serkeşliktir. Bu fikirler lezzetlerden alıkonma sabrını kuvvetlendiren ve korkuyu kabartan fikirlerdir. Bu fikirleri kabartansa vaizlerin vaazı ile birtakım uyarılarıdır ki bunlar saymakla tükenmez. Bunlar kalbe yerleştiğinde fikir tabiata uygun hâle gelir ve kalp ona meyleder. Hayra sebep olan fikir ile tabiatı özleştiren sebep, tevfîk diye tâbir olunur; zira tevfîk irade ile âhirette fayda verici taattan ibaret olan mânâyı özleştiren demektir.

Uzun bir hadîste rivâyet edildiğine göre Ammar b. Yasir Hazret-i Alinin huzurunda ayağa kalkarak 'Ey müzminlerin emîri! Bize küfürden bahset! Acaba küfür hangi temel üzerine bina edilmiştir?' diye sordu. Hazret-i Ali de şöyle **cevap** verdi; "Küfür **dört** temel üzerine bina edilmiştir:

a) Cefa,

b) Körlük

c) Gaflet

d) Şek ve şüphe

Dolayısıyla kim cefaya mübtelâ olursa (katılaşırsa) hakkı hakir görür, bâtılı ha3darır, âlimlere buğzeder. Kim körleşirse, zikri unutur. Gafîllerse hidayetten sapar. Kim de şüpheye düşerse emanîler (emeller ve istekler) onu aldatır, hasret ve pişmanlık onun yakasına yapışır. Hiç beklemediği şeyler Allah tarafından karşısına çıkartılır".

Bu, söylediklerimiz, düşünceden gâfil olmanın âfetlerinden yalnızca bir kısmının beyanıdır.

Tevbe hususunda bu anlattıklarımız kâfidir. Ancak tevbe'nin devam etmesinin rükünlerinden olan sabr'ın da izahı gerekir. Bu bakımdan eğer Allah dilerse biz sabrı başlıbaşına bir bölümde ele alacağız!

77) İmâm-ı Ahmed, Taberânî 4

78) Parantez içine aldığımız ibare bazı nüshalarda vardır. Meşhed, büyük bir yatırın bulunduğu yer demektir.

79) Deylemî

80) İbn Adiyy, İbn Hıbbân, (Hazret-i Ömer'den)

81) Beyhakî, (Mücâhid'den)

82) Peygamberlerin hatalarına günah değil, zelle demek daha doğruysa da biz müellifin kullandığı tabiri değiştirmeye yetkili olmadığımızdan ifadeyi aynen naklettik.

83) Bkz. İthâfu's-Saâde ,

84) Hakîm, (Ali b. Zeyd ve Said b. Müseyyeb tarikiyle) ; Bkz. İthâfu's-Saâde, VIII/616

85) İbn Mâce, Hâkim

86) Daha önce geçmişti.

87) Beyhakî, er-Rikak

88) Garib bir hadistir ve lâfzına tesadüf edilmemiştir. (Irâkî)

89) Daha önce geçmişti.

90) İbn Mâce, Hâkim

91) Adı Seleme b. Dinar el-Medenî'dir. Tâbiîndendi. A'rec diye şöhret bulmuştur.

92) Abdullah es-Sicistanî'nin oğlu olan bu şahıs H. 355'de vefat etmiştir.

93) Müslim, Buhârî

32 - SABIR ve ŞÜKÜR

Giriş

Hamd, senâ ehli olan Allah'a mahsustur!. Öyle Allah ki kibriyânın ridasıyla münferid, yücelik ve vecdin sıfatlarıyla mütevahhiddir ve veli kullarını genişlik ve darlıkta sabır kuvvetiyle belâ ve nimetlere karşı şükretme desteğiyle takviye edendir.

Salât ve selâm peygamberlerin efendisi **Hazret-i Peygamber**'in, iyilerin efendileri olan ashâbının, muttakîlerin önderi olan âlinin üzerine olsun.

Îman iki parçadan ibarettir. Bir parçası sabır, öbür parçası şükürdür. Nitekim eserler ve haberler buna şahidlik etmiştir.

Sabır ile şükür, Allah'ın sıfatlarından iki sıfat ve en güzel isimlerindendir; zira Allah kendisine Sabûr ve Şekûr ismini vermiştir. 1

Bu bakımdan sabrın ve şükrün hakikatini bilmemek, îmanın iki tarafını da bilmemek demektir. Sonra bu husustaki bilgisizlik, Rahmân'ın vasıflarının **ikisi**nden de gâfil olmak demektir. Oysa Allah'a yaklaşmak, ancak imanla olur. İmanın varlığını teşkil eden şeyi bilmeksizin îman yolunda yürümek düşünülebilir mi? İmanın kendisiyle var olduğu şeyi bilmemek îman yolunda yürümenin düşünülmediğini gösterir.

Sabır ve şükrün marifetini elde etmekten geri kalmak, kendisiyle îmanın ayakta durduğu ve îmanın kendisiyle idrak olunduğu esasın marifetinden de geri kalmak demektir. Bu bakımdan bu iki şıkkı izah etmek büyük bir ihtiyaçtır ve zarurîdir. O halde biz bu iki şıkkı birbirine bağlı olduğundan dolayı Allah'ın izniyle bir bölümde izah edeceğiz

Bu bölümde sabrın fazileti, tarifinin ve hakikatinin beyanı, îmanın yarısı olmasının, ilgilendiği hususların değişikliğine göre, değişik isimlere sahip olmasının, kuvvet ve zafiyet ihtilâfı hesabıyla kısımlarının beyanı, sabra ihtiyaç duyulan yerin, sabrın ilâcının ve sabra ulaşmada yardımcı olan şeylerin beyanı vardır. Bu bakımdan bu şık yedi fasıldan ibarettir. Allah'ın izniyle bu fasıllar sabrın bütün maksatlarını ihtiva etmektedir.

1) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

32-1

Sabrın Fazileti

Allahü teâlâ sabredenleri birçok sıfatlarla vasıflandırmış, Kur'ân'ın yetmiş küsur yerinde sabrı zikretmiştir. Derece ve hayırların çoğunu sabra izafe etmiş ve onları sabrın meyvesi olarak göstermiştir.

Âyet-i Kerîmeler

Sabrettikleri ve ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik. (Secde/24)

Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri sebebiyle tam yerine geldi. (A'raf/137)

Biz sabredenlerin mükâfatını, yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz. (Nahl/96)

İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilir. (Kasas/54)

Ancak sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir. (Zümer/10)

Bu bakımdan hiçbir ibadet yoktur ki onun ecri takdir ve hesapla olmasın! Ancak sabır bu kaidenin dışındadır. Oruç sabırdan olduğu ve sabrın yarısı bulunduğu için **Allahü teâlâ**, bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur:

Oruç yalnız benim içindir. Onun ecri de bana aittir.

Görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ** ibâdetler arasından orucu, kendi nefsine izafe etmektedir.

Sabredenlere kendileriyle beraber olacağını va'dederek şöyle buyurmaktadır:

Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfal/46)

Yardımı sabra bağlayarak şöyle buyurmuştur:

Evet sabreder sakınırsanız, onlar hemen şu dakikada üzerinize gelseler rabbiniz size nişanlı beş bin melekle imdad eder. (Âl-i İmrân/125)

Sabredenler için başkalarına vermediği birçok şeyleri bir araya getirerek şöyle buyurmuştur:

İşte rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır. (Bakara/157)

Bu bakımdan hidayet, rahmet ve salâvatlar sabredenler için toplanmıştır. Sabır makamı hakkında vârid olan bütün ayetleri saymak oldukça uzun sürer.

Hadîsler

Sabır îmanın yarısıdır. 2

Nitekim sabrın îmanın yarısı olmasının ne anlama geldiği ileride gelecektir.

Size verilenlerin en azından biri yakîn ve sabır azimetidir Kime bu iki hasletten nasibi verilmiş ise artık o kimse elinden kaçırdığı gece ibadeti ve oruç (sevapları için) üzülmez. Çünkü ondan daha üstününü elde etmiştir. Yemin olsun, eğer siz, üzerinde bulunduğunuz şey üzerinde sabredersiniz, bu benim nezdimde sizden bir kişinin hepinizin ameli kadar amelle bana gelmesinden daha sevimlidir. Fakat ben sizin üzerinize benden sonra dünyanın açılıp gelmesinden, bazınızın bazınızı inkâr etmesinden, o anda semavât ehlinin de (meleklerin de) sizi inkâr etmesinden korkuyorum. Bu bakımdan sabreden ve ecrini Allah'tan bekleyen, sevabın kemâlini elde eder.

Daha sonra **Hazret-i Peygamber** şu âyeti okudu: 'Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın yanındaki ise, bakidir. Yemin olsun, sabredenlere ecirlerini hesapız vereceğiz'. (Nahl/96) 3

Hazret-i Peygamber'i îman sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle buyurmuştur:

(Îman) sabır ve cömertlikten ibarettir. 4 Sabır, cennet hazinelerinden bir hazinedir. 5

Yine bir defasında 'Îman nedir?' diye sorulunca **cevap** olarak şöyle buyurmuştur:

6 Bu hadîs-i şerif, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerifine benzer:

Hac Arefe'de vakfe'dir. 7 Yani haccın en büyük rüknü Arefe'dir.

Amellerin en üstünü nefislerin zorlandığı ameldir. 8

Denildi ki: **Allahü teâlâ** Hazret-i Dâvud'a vahiy gönderek şöyle buyurmuştur: 'Benim ahlâkımla ahlâklan! Muhakkak ben çok sabırlıyım!'

Atâ'nın İbn-i Abbâs'tan rivâyet ettiği hadîste deniliyor ki: **Hazret-i Peygamber** Ensar'ın yanına girip şöyle buyurmuştur: 'Siz Mü'min misiniz?' Ensar sustu. Bu esnada orada bulunan Hazret-i Ömer (onların yerine) 'Evet! Ey **Allah'ın Rasûlü**!' diye **cevap** verdi. **Hazret-i Peygamber** devamla 'Sizin imanınızın alâmeti nedir?' dedi. 'Biz genişlikte şükür, belaya karşı sabır ve kazaya karşı rıza gösteririz' dediler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki durumu böyle olanlar Mü'mindirler. 9

Zoruna giden birşeye karşı sabır göstermende çok hayır vardır.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: Sizler sevdiklerinize ancak sevmediklerinize karşı gösterdiğiniz sabır sayesinde ulaşabilirsiniz.

Eğer sabır bir şahıs olsaydı muhakkak kerîm bir şahıs olurdu. **Allahü teâlâ** sabredenleri sever.

Bu husustaki haberler sayılmayacak kadar çoktur. Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer'in Ebû Musa el-Eş'arî'ye göndermiş olduğu bir mektupta şunlar yazılıydı. 'Sabra yapış! Bilmiş ol ki sabır, iki çeşittir: Biri diğerinden daha üstün ve faziletlidir. Musibetler hususundaki sabır güzeldir. Ondan daha üstün ve faziletlisi, Allah'ın haram kıldıklarına sabretmektir.

Bil ki sabır, îmanın temelidir. Şöyle ki: Muhakkak takvâ, hayır yapmaktan üstündür. Takvâ da sabırla olabilir'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: Îman **dört** direk üzerine bina edilmiştir: 'Yakîn, sabır, cihad ve adalet'. Yine şöyle demiştir: İmanda sabrın yeri, vücuttaki baş gibidir. Başı olmayanın vücudu yok demektir. Sabrı olmayanın îmanı yoktur'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sabredenler için yükün iki kefesi ne güzeldir: O kefelerin üzerine konan alave ne güzeldir'.

Hazret-i Ömer yükün iki kefesinden namaz ile merhameti, Alave den de hidayeti kasdetmektedir. Alave, devenin sırtına vurulan yükün iki kefesinin üzerine konan şeye denir. Hazret-i Ömer bununla şu âyet-i celîleye işaret etmiştir:

İşte rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır. (Bakara/157)

Habib b. Ebî Habib 'Gerçekten biz onu sabredici olarak bulmuştuk. O ne güzel kuldu, o daima (bize) başvururdu' (Sâd/44) ayetini okuduğu zaman ağladı ve şöyle dedi: 'Hayret! Kendisi vermiş olduğu halde kendisi övüyor'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'İmanın zirvesi, hüküm için sabır ve kadere de rıza göstermektir'.

İşte buraya kadar söylediklerimiz nakil bakımından, sabrın faziletinin beyanıdır. İbret gözüyle bakmak açısından ise, ancak sabrın hakikatini anladıktan ve mânâsını bildikten sonra anlarsın; zira faziletin ve rütbenin bilinmesi sıfatının bilinmesi demektir. Sıfatın bilinmesi ise mevsufu bilmeden önce hâsıl olmaz. Bu bakımdan biz sabrın hakikatini ve mânâsını zikredelim. Tevfîk ancak Allah'tandır!

2) Ebû Nuaym, Hatib, (Oruç bölümünde geçmişti) .

3) İlim bölümünde geçmişti.

4) Taberânî, İbn Hıbbân, (Cabir'den)

5) Bu hadis, garîb'tir. Irâkî görmediğini söylemektedir.

6) Deylemî

7) Hac bölümünde geçmişti.

8) Irâkî, aslına merfû olarak rastlamadığını, bunun Ömer b. Abdülâziz'in sözü olduğunu kaydetmektedir.

9) Taberânî, Evsat

32-2

Sabrın Hakikati ve Manası

Sabır, dinin makamlarından bir makam ve sâliklerin uğrak yerlerinden bir konaktır. Dinin bütün makamları **üç** şeyden tanzim edilir:

a. Mârifetler

b. Haller ve durumlar

c. A'mâl (ameller)

Mârifet, kalplerde sabit olan asıl ve temellerdir. Bu temel halleri doğurur. Haller de amelleri meyve olarak verir. Bu bakımdan mârifet gövde, haller dallar, ameller de meyveler gibidir.

Bu kaide, Allah'a doğru giden bütün sâliklerin konaklarında şaşmaz bir kaidedir. Îman ismi, bazen marifetlere tahsis edilir, bazen tümüne birden denir. Nitekim biz bunu Kavaid'ul Akaid bahsinde Îman ve İslâm terimlerinin birbirinden farkları hususunda zikretmiştik.

Sabır da ancak geçmiş bir mârifet ve kâim olan bir hâl ile tamam olur. Bu bakımdan sabır hakikatte bu marifetten ibarettir. Amel, meyve gibidir, ondan çıkar. Bu da melekler, insanlar ve hayvanlar arasındaki tertibin keyfiyetini bilmekle ancak bilinir; zira sabır insanın özelliğidir. Sabır,

hayvan ve meleklerde düşünülemez. Hayvanlarda eksik olduklarından dolayı, meleklerde de kâmil olduklarından dolayı düşünülemez.

Bunun beyanı şöyledir: Hayvanlara şehvet musallat kılınmıştır. Hayvanlar şehvetlere esir olmuşlardır. Bu bakımdan hayvanları harekete veya hareketsizliğe sürükleyen şey şehvettir. Hayvanlarda şehvetle çarpışan ve şehveti engelleyen bir kuvvet yoktur ki o kuvvet, şehvetle çarpışsın ve isteği karşısında ayakta kalsın, dolayısıyla sabır ismi ona verilsin.

Meleklere gelince, onlar rubûbiyyet (rablık) huzuruna iştiyak ve o huzura yakınlık derecesiyle herşeyden arınmışlardır. Onlara, bu hasletten çevirici bir şehvet musallat kılınmamıştır ki onlar kendilerini celâlin huzurundan caydırmak isteyen kuvvetle çarpışıp galip gelecek orduya muhtaç olsunlar.

İnsanlara gelince, o çocukluk devresinin başında hayvan gibi eksik olarak yaratılmıştır. Onda muhtaç olduğu gıdanın şehveti ancak bu devrede yaratılmıştır. Sonra onda oyun ve süse karşı olan istek belirir. Sonra tertip üzere evlenme şehveti başgösterir. Onun için hiçbir şekilde sabır kuvveti yoktur; zira sabır, bir ordunun başka bir ordu karşısında -aralarında savaş olduğu zaman sebat etmekten ibarettir. Çünkü iki ordunun istek ve maksadları zıddır. Oysa çocukta ancak hayvanlarda olduğu gibi hevâ-i nefsin ordusu vardır. Fakat **Allahü teâlâ** fazl ve cömertliğinin genişliğiyle insanoğlunu keremli kılmış, onların derecesini hayvanların derecesinden yükseltmiştir. Bülûğ (erginlik) çağına yaklaşınca ona iki melek tahsis etmiş, onlardan biri onu hidayet, diğeri de takviye eder. Böylece iki meleğin yardımıyla hayvanlardan ayrılır. O iki sıfatla tahsis edilmiştir. Onların biri **Hazret-i Peygamber**'in marifeti, diğeri de neticelerle bağlı bulunan maslahatların marifetidir. Bütün bunlar hidayet ve tarif etmek vazifesi elinde bulunan melekten gelir.

Hayvanın marifeti yoktur, onun neticelerin maslahatına hidayet olunması sözkonusu değildir. Aksine o, hali hazırdaki şehvetlerinin peşine sevkedilir. Bunun için o lezzetliyi arar.

Hâli hazırda zarar verici olmasına rağmen faydalı olan devaya gelince, hayvan onu aramaz ve bilmez. Bu bakımdan İnsan oğlu hidayet nûruyla şehvetlerin arkasında gitmenin kötü sonuçlar doğurduğunu bilir.

Fakat bu hidayet eğer zarar vericiyi terketmeye gücü yetmiyorsa kâfi gelmez. Nice zararlı vardır ki insan onu bilir. Mesela insanın bedenine isabet eden hastalık gibi! Fakat insan onu defetmeye muktedir değildir. Öyleyse İnsan oğlu, şehvetlerin göğsüne saplamak için bir kuvvet ve kudrete muhtaçtır ki o kuvvetle şehvetlerle mücahede edip onları nefsinden uzaklaştırmış olsun.

Böylece **Allahü teâlâ** ona başka bir meleği vekil kıldı ki o melek onu doğrultur, takviye eder ve **Allahü teâlâ**, onun görmediği ordularla kendisini takviye eder. **Allahü teâlâ**, bu ordulara, şehvet ordularıyla harbetmeyi emretmişir. Bu ordu bazen zayıflar, bazen güçlenir. Bu durum da **Allahü teâlâ**'nın takviyesiyle bu orduya imdat etmesine bağlı bir durumdur. Nitekim hidayetin nûru da halk hakkında değişik olur. Öyle bir değişiklik ki inhisar altına alınması mümkün değildir. Bu bakımdan bu sıfata ki insan onunla şehvetleri yok etmek hususunda hayvanlardan ayrılır- dinin teşvikçisi adını verelim. Şehvetlerin isteğine de hevâ-i nefsin teşvikçisi adını verelim.

Savaş din teşvikçisi ile hevâ-i nefis teşvikçisi arasında cereyan etmektedir. Bu iki haslet arasındaki savaş daimîdir. Bu savaşın yeri, kulun kalbidir. Din teşvikçisinin imdadı, Allah'ın hizbini destekleyen yardımcı meleklerden gelir. Şehvet teşvikçisinin imdadı, Allah'ın düşmanlarına yardım eden **şeytan**lardan gelir. Bu bakımdan sabır, şehvetin teşvikçisinin karşısında din teşvikçisinin sebat etmesinden ibarettir. Eğer din teşvikçisi şehvet teşvikçisini kahredecek ve şehvetin muhalefetinde devam edecek şekilde sebat gösterirse, bu takdirde Allah'ın hizbine yardım etmiş olur ve sabredenler zümresine iltihak eder. Eğer perişan olur, şehvetin kendisine galebe çalacağı kadar zayıf düşerse, şehveti defetmekte sabır göstermezse, **şeytan**ın hizbine iltihak etmiş olur. Madem durum budur, arzu edilen fiillerin terkedilmesi, sabır diye adlandırılan bir hali ve neticeyi meyve olarak veren bir ameldir.

Bu da şehvet teşvikçisinin karşısında bulunan din teşvikçisinin sebatıdır. Din teşvikçisinin sebatı, öyle bir durumdur ki onu şehvetlerin düşmanlığını bilmek doğurur, Şehvetlerin dünya ve âhirette saadetlerin sebeplerine zıd olduğunun marifetini meyve olarak verir. Bu bakımdan kişinin yakînî kuvvet bulduğu (îman diye adlandırılan marifeti geliştiği) zaman ki bu îman da şehvetin Allah'a giden yolu kesici bir düşman olduğuna kesinlikle inanmaktır din teşvikçisinin sebatı kuvvetlenir. Bu sebat güçlendiği zaman fiiller şehvetin isteğinin hilafına tamamlanır. Bu bakımdan şehveti terketmek ancak şehvet teşvikçisine zıd olan din teşvikçisinin kuvvetiyle tamam olur. Marifetin ve îmanın kuvveti, şehvetlerin görünmez taraflarını ve kötü neticesini çirkin gösterir. O iki melek, bu iki orduyu Allah'ın izni ve orduları onlara musahhar kılmasıyla yürütmeyi tekeffül ederler. O iki melek Kirâmen Kâtibîn denilen meleklerdir. Onlar her insanı idare eden iki melektir.

Hidayet edici meleğin rütbesinin, takviye edici meleğin rütbesinden daha yüce olduğunu anladın, o halde tarafların şereflisi olan sağ tarafın o meleğe teslim edilmesinin gerekli olduğu da anlaşılmıştır. Bu bakımdan o melek, bu durumda sağın arkadaşıdır. Diğeri ise sol tarafın arkadaşıdır. Kulun gaflet, düşünce, başıboş gitmek ve mücahede hususunda iki tavrı vardır. Bu bakımdan kul, gafletten ötürü sağın arkadaşından yüz çevirir, ona kötülük yapar ve o da onun yüz çevirmesini bir kötülük olarak kaydeder. Düşünce ile ona yönelir ki ondan istifade etsin. Bu bakımdan bu durumda sağın arkadaşına iyilik etmiş olur. Sağın meleği de kendisine bu yönelişini bir hasene olarak kaydeder. Böylece de sol taraftaki melekten yüz çevirir, ondan imdad istemeyi terk eder, böylece sol taraftaki meleğe kötülük yapmış olur.

Melek de onun kötülüğünü, onun aleyhine yazar. Mücahede yapmakla askerinden imdad ister. Böylece melek onun için bir hasene yazar. Bu sevap ve günahların sabit olmaları, ancak onların isbat edilmelerine bağlıdır. Bu nedenle o iki meleğe Kirâmen Kâtibîn (şerefli kâtipler) diye isim verilmiştir.

Şerefli ve kerîm olmalarına gelince, o iki melek sevap ve günahları yazarlar, Ancak hiçbir kimsenin muttali olmaması için gizli sayfalara yazarlar. Çünkü o iki melek, onların kitabları, yazıları, sahifeleri ve onlarla ilgili bulunan herşey şehâdet âleminden değil, melekût ve gayb âlemindendir ve melekût âleminden olan şeyler bu âlemde gözlerle görülmez.

Sonra o katlanan sahifeler iki defa açılırlar. Bir defa küçük kıyâmette ve bir defa da en büyük kıyâmette. . . Küçük kıyâmetten gayem ölüm halidir; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim ölürse muhakkak onun kıyâmeti kopmuştur.

Bu kıyâmette, kul tek başınadır ve bu kıyâmet koptuğu anda şöyle denilir:

Andolsun! Sizi ilk yarattığımız gibi yine tek olarak bize geldiniz. (En'âm/94)

Ve yine bu kıyâmette ona şöyle denilir:

Oku kitabını! Bugün hesap görücü olarak nefsin sana yeter! (İsrâ/14)

Bütün insanları bir araya getiren büyük kıyâmette ise, şahıs tek başına değildir. Aksine çoğu zaman topluluk önünde hesaba çekilir. O kıyâmette muttakîler cennete, mücrimler de cehenneme tek tek değil, kitle halinde sevkedilirler. **Birinci** dehşet, küçük kıyâmetin dehşetidir. Büyük kıyâmette meydana gelen dehşetlerin hepsinin benzeri küçük kıyâmette de vardır. Mesela arzın sarsılması gibi. . . Muhakkak sana mahsus olan yer ölüm anında seni sarsar. Bilirsin ki bir memlekette deprem meydana geldiği zaman 'Onların yeri sarsıldı' demek doğrudur. Her ne kadar onu ihata eden memleket sarsılmamış ise de. . . Sadece insanın evi sarsılırsa, onun hakkında zelzele meydana gelmiştir. Çünkü insan, bütün arz sarsıldığı zaman, başkasının meskeninin sarsılmasından değil, ancak kendi meskeninin sarsılmasından zarar görür. Öyleyse depremden eksiksiz olarak nasibini almıştır.

İnsan topraktan yaratılmış en mümtaz varlıktır. Topraktan özel nasibin sadece bedenindir. Başkasının bedeni ise, senin nasibin değildir. Üzerinde yaşadığın yer, bedenine nisbeten mekanındır. Bedenin ondan ötürü sarsılacaktır diye, onun sarsılmasından korkarsın. Oysa hava tabakası daima sarsılmakta, sen ise ondan korkmazsın. Çünkü onun sarsılmasıyla bedenin sarsılmaz. Bu bakımdan bütün yerin sarsılmasından senin nasibin sadece bedeninin sarsılmasıdır. Öyleyse bedenin senin arzın ve sana mahsus olan toprağındır. Kemiklerin o arzın dağları, başın onun semasıdır. Kalbin onun sinesi, göğsün ve kulağın ve diğer özelliklerin o göğün yıldızları, bedeninden terin aktığı yer ise, o arzın denizi, şuurun o arzın bitkisi, azaların o arzın ağaçlarıdır.

Böylece bütün azalarını sayabilirsin. Bu bakımdan bedenin ölümle yıkıldığı zaman, yer şiddetli bir şekilde sarsılmıştır. Kemikler etlerden ayrıldığı zaman, yere ve dağlara yüklenmiş olur. Bu bakımdan onlar bir sarsıntı ile sarsılır. Kemikler çürüdüğü zaman dağlar muhakkak dağılırlar. Ölüm anında kalbin karardığı zaman, güneş muhakkak kararır. Kulağın, gözün ve diğer duyuların dumura uğradığı zaman, yıldızlar muhakkak söner. Dimağın çatladığı zaman gök çatlar. Ölümün dehşetinden alnından ter aktığı zaman deniz akmış demektir. Bacaklarının biri diğerine dolandığı zaman ki onlar senin bineğindir muhakkak sağılan develer muattal olmuş demektir. . Ruh cesedden ayrıldığı zaman muhakkak yer yüklenmiş ve uzanmıştır ki içindeki hazineleri dışarıya atmış ve tahliye etmiştir.

Ben bütün haller ve dehşetler arasında muvazene kurmakla konuyu uzatmayacağım. Fakat derim ki: Ölüm ile senin için küçük kıyâmet kopar. Büyük kıyâmetten kurtulmakla hiçbir şey kazanmış olmazsın; zira başkası hakkında yıldızların bekası sana ne fayda verir? Çünkü kendisiyle yıldızlara bakıp faydalandığın özelliklerin yok olmuştur. Kör bir kimsenin nezdinde gece ile gündüz, güneşin tutulması ile açılması eşittir. Çünkü güneş, köre göre bir defa tutulmuş ve kaybolmuştur. Onun güneşten hissesi o idi. Bu bakımdan ondan sonra güneşin açılması başkasının hissesidir. Başı çatlayan kimsenin göğü çatlamıştır; zira gök, baş cihetine düşen kısımdan ibarettir. Bu bakımdan başı olmayanın göğü yoktur. Öyleyse başkası için göğün baki kalması ona ne fayda verir? Bu bakımdan ölüm küçük kıyâmettir. Asıl

korku ve dehşet bundan sonra büyük kıyâmet koptuğu zamandır. O zaman hususiyetlerin ortadan kalktığı, yer ve göklerin bozulduğu, dağların parçalandığı ve şiddetlerin tamamlandığı zamandır.

Her ne kadar küçük kıymetin vasfını uzattıksa da muhakkak ki onun bile bir vasfını ancak zikrettik. Küçük kıyâmetin büyük kıyâmete nisbeti, küçük doğumun büyük doğuma nisbeti gibidir; zira İnsan oğlu için iki doğum vardır. Onlardan biri babanın sulbünden ve annenin göğüs kemiklerinden çıkıp rahmin emanethânesine varmasıdır. Bu bakımdan insan, rahimde belli bir zamana kadar, emin bir mekandadır. İnsanın rahmin daracık ağzından âlemin koskoca genişliğine çıkıncaya kadar kemâle doğru giden yolculuğunda birçok menzil ve durumları vardır. Onlar da meniden, kan pıhtısından, et çiğneminden ve başka durumlardan ibarettir.

Bu bakımdan büyük kıyâmet'in umumiliğinin nisbeti, küçük kıyâmete göre, tıpkı âlemin koskoca fezasının genişliğinin, rahim fezasının genişliğine nisbeti gibidir. Ölümden sonra kulun vardığı âlemin genişliğinin nisbeti, dünya fezasının genişliğine nisbeten, tıpkı dünya fezasının da rahme nisbeti gibidir. Hatta daha geniş ve daha büyüktür, Bu bakımdan sen âhireti (sonuncusunu) birincisine kıyas et! 'Ey insanlar! Sizin yaradılışınız ve ölümden sonra dirilişiniz bir tek nefis gibidir'. **İkinci** diriliş, ancak **birinci** dirilişin kıyası üzerinedir. Hatta dirilişlerin sayısı ikiyle sınırlı değildir. Şu âyet-i celîlede buna işaret vardır:

(Size ölümü takdir ettik) ki sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yeniden inşâ edelim. (Vâkıa/61)

Bu bakımdan iki kıyâmet'i ikrar eden bir kimse, gayb ve şehâdet âlemine îman etmiş mülk ve melekûta yakîn olarak inanmış bir kimsedir. Sadece küçük kıyâmeti ikrar edip büyüğünü ikrar etmeyen, kör gözle iki âlemden birine bakan bir kimse gibidir. Bu ise cehalet ve dalâlettir.

Kör olan deccale uymaktır. Ey miskin, senin gafletin ne büyüktür! Oysa hepimiz miskin idik. Senin önünde bu dehşetler vardı. İnanman için cehalet ve dalâletinden ötürü büyük kıyâmete küçük kıyâmetin delâlet etmesi sana kâfi değil midir? Sen, peygamberlerin efendisi'nin şu sözünü duymadın mı?

Vâiz olarak ölüm, yeter! 10

Hazret-i Peygamber'in ölüm anındaki hasretini duymadın mı? 'muhakkak ölümün şiddetleri vardır. Muhakkak ölümün korkusu vardır'.

Ey Allahım! Muhammed'e ölümün acısını kolaylaştır. 11

Acaba mücadele ettikleri halde yakalanan ancak bir bağırmayı bekleyen gâfil ve alçaklar gibi ölümü ve kıyâmeti uzak mı görüyorsun? Oysa o gâfiller yaka paça yakalandıkları zaman, bir vasiyet etmeye güçleri yetmediği gibi aile efradına da dönemezler. Hastalık onlara ölümün habercisi olarak geldiği halde, onlar sakınmazlar. İhtiyarlık ölümün elçisi olarak onlara geldiği halde onlar ibret almazlar.

Yazıklar olsun o kullara ki ne zaman kendilerine bir peygamber geldiyse, muhakkak onu alaya aldılar. Onlar, dünyada ebedî kalacaklarını mı zannediyorlar? Onlar görmediler mi ki kendilerinden önce ne kadar nesilleri helâk etmişiz? Onlar dönüp onlara gelmiyorlar. Yoksa ölülerin yolculuğa çıktıklarını mı sanıyorlar? Hayır! Muhakkak hepsi toplanıp huzurumuza getirileceklerdir. Fakat onlara rablerinin ayetlerinden bir âyet geldiği zaman muhakkak o ayetten yüz çevirirler.

Bundan yüz çevirmelerinin sebebi de şudur:

Önlerinden bir sed, arkalarından bir sed çektik de onları kapattık; artık görmezler. Sen onları uyarsan da uyarmasan da onlarca birdir. Îman etmezler. (Yâsîn/9-10)

Biz hedefimize dönelim. Çünkü bu söylediklerimiz telvihlerdir. Muamele ilimlerinden daha yüce şeylere işaret ederler. Anlaşıldı ki sabır, din teşvikçisinin hevâ-i nefis teşvikçisine mukavemet göstermekte sebat etmesinden ibarettir. Bu mukavemet de insanların özelliğindendir. Çünkü Kirâmen Kâtibîn melekleri insanları korkutmaktadır. O melekler, çocuklar ve deliler aleyhinde birşey yazmazlar; zira zikrettik ki sevap, onlardan istifade etmeye yönelmekte, günah da onlardan yüz çevirmektedir. Çocukların ve delilerin onlardan istifade etmeye imkânları yoktur. Bu bakımdan çocuk ve delilerden ne meleklere yönelmek ve ne de meleklerden yüz çevirmek düşünülemez. Melekler de yöneliş ve yüz çevirişi bu hasletlere kudreti olanlardan sadır olursa yazarlar.

Hayatımla yemin ederim, bulûğ (erginlik) çağında, hidayet nûrunun parlamasının başlangıçları ortaya çıkar. . . Bu, bülûğ yaşına kadar yavaş yavaş gelişir. Bu, tıpkı tan yerinin ağarması ile başlayıp da sabah vaktinde dünyayı aydınlatan güneş gibidir. Ancak erginlik çağından önceki aydınlık eksiktir. İnsanı âhirette zarar verene irşad etmez. Sadece dünyanın zararına insanı irşad eder ve uyandırır. Bunun için namazları terketmekten dolayı çocuklar dövülür, fakat âhirette cezaya çarptırılmazlar. Çocuğun günahları günah olarak yazılmaz. Şu kadar var ki aklı başında olan velisi çocuğun kusurlarını zihninde saklayıp onların zararlarını çocuğa anlatmalı ve çocuğuna gerekli terbiyeyi vermelidir.

Böylece Kirâmen Kâtibin'in görevini kendisi yapmalıdır. Bu şekilde hareket eden veli, meleklerin ahlâkı ile ahlâklanmış olur. Bu bakımdan bu kimse peygamberler, mukarrebler ve sıddîklarla beraber olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**'in hadîsinde buna işaret vardır:

Ben ve yetimi besleyen, cennette şunların **ikisi** gibiyiz.

Hazret-i Peygamber bunu söylerken iki mübarek parmağını işaret etmiştir.

10) Beyhakî

11) Tirmizî

İmanın yarısı sabırdır

Îman bazen 'dinin esaslarını tasdik etmek' mânâsına tahsis edilir. Bazen de o tasdikten sâdır olan sâlih amellere tahsis edilir. Bazen de **ikisi**ne birden ıtlak olunur. Marifetlerin birçok babları olduğu gibi, amellerin de birçok babları vardır. Îman terimi bütün bunlara şâmil olduğundan dolayı, îman yetmiş küsur şubeden meydana gelir. Bu ıtlakların değişikliklerini Kavaid'ul-Akaid bahsinde zikretmiştik. Fakat sabır, iki itibar ve iki ıtlakın isteği olarak îmanın yarısıdır. O ıtlakların biri îman teriminin tasdik ve amellerin **ikisi**ne birden ıtlak olunmasıdır. Bu takdirde îmanın iki rüknü vardır. O rükünlerden biri yakîn, diğeri sabırdır.

Yakîn'den gaye; **Allahü teâlâ**'nın kulunu dinin esaslarına hidayet etmesinden hâsıl olan kesin marifetlerdir.

Sabır'dan gaye; yakînin gereğine göre amel etmektir; zira yakîn, İnsan oğluna, günahın zararlı ve ibâdetin faydalı olduğunu bildirir. Günahı terkedip ibadete devam etmek, ancak sabırla mümkün olur. Sabır da tembellik ve hevâ-i nefsin gücünü kahretmek hususunda dinin teşvikçisini kullanmak demektir.

Bu bakımdan sabır, bu itibarla îmanın yarısıdır ve bu nedenle **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) **ikisi**nin arasını birleştirerek şöyle buyurmuştur:

Size verilenlerin en azı, yakîn ile sabrın azimetidir. 12

İkinci itibar, îman teriminin marifetlere değil de amelleri meyve olarak veren hallere ıtlak olunmasıdır. Bu meyanda kulun rastladığı şeylerin hepsi, dünya ve âhirette kula fayda veya zarar veren kısımlara ayrılır. Kula zarar verene nisbeten kulun sabır hâli, fayda verene izafeten de şükür hâli vardır. Bu bakımdan şükür de îmanın iki şıkkından biri olur. Nitekim yakînin, **birinci** itibarla îman şıklarından biri olduğu gibi!

Nitekim İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Îman iki şıktır, biri sabır, öbürü şükürdür'. Bu söz, **Hazret-i Peygamber**'e de izafe edilir. 13

Sabır, îmanı teşvik eden şeyin sebâtı sayesinde hevâ-i nefsi teşvik eden şeye karşı sabretmektir. Hevâ-i nefsi teşvik eden şey iki kısımdır. Biri şehvet, öbürü gadab (öfke) cihetinden gelir. Bu bakımdan şehvet, lezzetlinin talebi içindir. Öfke de elem vericiden kaçmak içindir. Aynı zamanda oruç da sadece şehvetin isteklerine sabretmek demektir. O da öfkesinin isteği değil, mide ile tenasül uzvunun şehvetidir.

İşte bu itibarla **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Oruç, sabrın yarısıdır. 14

Çünkü sabrın kemâli, hem şehvetin isteklerine, hem de gazabın isteklerine sabretmekle hâsıl olur. Bu bakımdan oruç, îmanın dörtte biri olur. İşte ameller ve hallerin hududlarını ve imana olan nisbetlerini takdir eden şeriatın, bu şekilde anlaşılması uygundur. Burada esas, îmanın birçok şubesinin olduğunu bilmektir; zira îman terimi, çeşitli vecihlere ıtlak olunur.

12) Şehr b. Havşeb, (Ebû Umâme'den)

13) Beyhâkî ve Deylemî

14) İbn Mâce

Sabrın Kısımları

Sabır iki türlüdür.

Onlardan biri, bedenîdir. Bedenen meşakkatlere göğüs gerip tahammül etmek gibi. . . O da ibâdetler veya başka şeylerden meydana gelen zor amelleri yapmak gibi ya fiille olur veya korkunç yaralara, ağır hastalığa ve şiddetli darbeye sabretmek, göğüs germekle olur. Bu da eğer şeriata uygunsa bazen güzel olur.

Fakat tam güzel olan sabır, öbür çeşididir. O da hevâ-i nefsin isteklerine ve tabiatın iştahlarına nefsin sabretmesidir.

Bu çeşit sabır, eğer midenin ve tenasül uzvunun şehvetine sabretmekse, buna iffet adı verilir. Eğer nahoş bir hâdiseye tahammül etmekten gelen bir sabır ise, halk nezdinde hâdiseye göre değişik isimler alır. Eğer bir musibette ise sadece sabır ismiyle iktifa edilir. Buna zıd ceza ve hele diye adlandırılan bir durum vardır. Bu zıd durum, hevâ-i nefsin isteğini sesi yükseltmek, yanaklara vurmak, yakayı yırtmak ve benzeri hareketlere nefsi bırakmaktır.

Eğer zenginliği göğüslemekte ise buna zabt'ün-nefs (nefsi zapt u rapt altına almak) adı verilir. Bunun zıddı olan hâle Batar (saldırganlık) ismi verilir. Eğer nahoş hâdiseyi, savaşta göğüslerse, buna şecaat (kahramanlık) adı verilr. Bunun tam tersine de cebanet (korkaklık) adı verilir. Eğer öfkeyi veya gayzı yutmak hususunda ise, bu takdirde sabra hilim adı verilir. Bunun zıddına tezemmür denir. Eğer zamanın musibetlerinden rahatsız edici bir musibete sabrediyorsa, bu tür sabra göğüsün genişliği mânâsına gelen siat'üs-sadr adı verilir. Bunun zıddına dacer, teberrum ve göğüs darlığı mânâsına gelen dik'us-sadr denir.

Eğer bir konuşmayı gizlemek hususunda sabretmişse buna kitman'üs-sır (sırrı gizlemek) adı verilir. Bu sabrın sahibine de ketûm denir. Eğer yaşlılığa sabretmek ise, bunun adına zühd, zıddına da hırs denir. Eğer azla yetiniyorsa buna kanaat ismi verilir. Bunun zıddına oburluk mânâsına gelen şereh denir. Bu bakımdan îmanın çoğu sabra dahildir.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber**'e îmandan sorulduğunda şöyle demiştir: 'O, sabrın ta kendisidir'. Çünkü îmanın çoğu ve en aziz amelleri sabırdır.

Yine **Hazret-i Peygamber** 'Hac Arefe'dir'. 15 buyurmuştur.

Allahü teâlâ, bunların bütün kısımlarını bir arada derleyerek hepsine birden sabır adını verip şöyle buyurmuştur:

Ahidleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar bunlardır. (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır. (Bakara/177)

Madem durum budur, o halde bunlar, ilgilendikleri konuların değişikliklerine göre, sabrın kısımlarıdırlar. Kim mânâları isimlerden alıyorsa, o kimse zanneder ki bu durumlar, haddizatında ve hakikatlerinde de değişiktirler. Çünkü isimleri değişik görür. Fakat dosdoğru yolda yürüyen ve Allah'ın nûruyla bakan bir kimse ise, önce mânâları mülâhaza eder, dolayısıyla hakikatlerine muttali olur, sonra isimleri düşünür. Çünkü isimler mânâlara delâlet etmek için vaz'edilmişlerdir. Bu bakımdan mânâlar, asılların ta kendileridir. Lâfızlar ise tâbilerdir. Öyleyse asılları tâbilerde arayan bir kimse elbette haya eder.

Bu iki gruba şu ayetle işaret edilmiştir:

Şimdi yüzüstü kapanarak yürüyen mi doğru gider, yoksa yol üzerinde düzgün yürüyen mi? (Mülk/22)

Kâfirler, yanıldıkları yerlerde ancak böyle makûs kaidelerden ötürü yanılmışlardır. **Allahü teâlâ**'dan keremi ve lütfu sayesinde, hüsn-ü tevfîkini dileriz.

32-3

Kuvvet ve Zayıflık Bakımından Sabrın Kısımları

Din teşvikçisi, hevâ-i nefsin teşvikçisine nisbeten **üç** duruma sahiptir:

Bir

Bu, hevâ-i nefse çağıran gücü artık münazaa ve münakaşa edecek gücü kalmayacak derecede mağlup etmektir. Buna ancak sabrın devamıyla varılabilir. Bunun için 'Sabreden zafere ermiştir' denir.

Bu rütbeye ulaşan çok azdır. Şübhe yoktur ki bunlar, mukarreb olan sıddîkların ta kendileridir. O sıddîklar ki 'Rabbimiz Allah'tır' demişler, sonra dosdoğru hareket etmişlerdir. İşte bunlar dosdoğru yola yapışmışlar, kuvvetli yol üzerinde dimdik durmuşlar, nefisleri din teşvikçisinin isteği üzerine itminana kavuşmuştur. Onlar 'Ey itminana kavuşan nefis! rabbinden (nimetinden) razı ve rabbin de senden razı olduğu halde rabbine dön!' davetiyle çağırılmışlardır.

İki

Bu hâl, hevâ-i nefis davetçilerinin galebe çalması ve din teşvikçisinin mücadelesinin tamamen ortadan kalkmasıdır. Kişi nefsini tamamen **şeytan**ların ordusuna teslim eder. Mücâhededen ümitsiz olduğu için, artık mücahede etmez hale gelir. Bunlar, gâfillerin ta kendileridir ve insanların çoğunluğunu bunlar teşkil ederler! Bunlar o kimselerdir ki şehvetleri onları kul ve köle edinmiştir, şekavetleri kendilerine galebe çalmıştır.

Bu bakımdan Allah'ın düşmanlarını, Allah'ın sırlarından bir sır ve emirlerinden bir emir olan kalplerine hakim kılmışlardır. Şu ayette bunlara işaret vardır:

Dileseydik herkesi hidayete erdirirdik. Fakat benden 'Mutlaka cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım, sözü çıkmıştır. (Secde/13)

İşte bahsi geçenler âhireti verip dünya hayatını satın alan ve alışverişinde zarar edenlerdir. Onları irşad etmek isteyen bir kimseye vahy lisanıyla şöyle denilmiştir:

Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimseden yüz çevir. Onların ilimden erebildikleri (son had) işte budur. (Necm/29-30)

Bu durumun alâmeti ümitsizlik ve kuruntularla aldanmaktır. Bu ise, ahmaklığın en son derecesidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** seyyie buyurmuştur:

Akıllı o kimsedir ki nefsini hesaba çeker. Ölümden sonraki hayatı için amel eder. Ahmak o kimsedir ki nefsim hevasına tabi kılar, (amelsiz) Allah'tan yüksek dereceler temenni eder16

Bu durumun sahibi, kendisine nasihat edildiği zaman der ki: 'Ben tevbeye müştakım. Fakat tevbe etmek bana zor geldiği için tevbe etmekten ümidimi kestim!' veya tevbeye müştak olmadığı için şöyle der: 'muhakkak Allah gafûr, rahîm ve kerîmdir. Benim tevbeme ihtiyacı yoktur!'

Bu miskin adamcağızın aklı, şehvetine köle olmuştur, O aklını şehvetinin ihtiyacını yerine getiren hilelerin inceliklerini elde etmek hususunda kullanır, Bu bakımdan onun aklı, kâfirlerin elindeki bir müslüman esîr gibi, şehvetlerin elinde esirdir. Onlar onu domuzları gözetmede, şarapları koruyup

getirmede kullanırlar! Böyle bir kimsenin Allah katındaki durumu, bir müslümanı mağlup edip kâfirlere teslim eden bir kimsenin durumu gibidir.

Çünkü bu kimse, açık cürmü yoluyla eğlenceye alınmayacak olanı eğlenceye almış ve serbest kalması gerekeni de başkasının tahakkümüne vermiştir. Oysa müslümanın hakkı hâkimiyet, Allah'ı tanımayanın hakkı mahkûmiyet iken bunu tersine çevirmiştir. Başkası için bu hakka riayet gerektiği gibi, kendi hakkını koruması daha önceliklidir. Ne yazık ki Allah'ın tarafını tutarı meleğin askerini, **şeytan**ın tarafını tutan orduya teslim etmiştir. Aklını şehvetine esir eden bu adamın bu tutumu, bir müslümanı bir kâfire köle yapan bir kimse gibi veya kendisine iyilikte bulunan padişaha kasteden ve padişahın en aziz evladını tutup düşmanlarından birine teslim eden bir kimse gibidir. Bu kimsenin Allah'ın nimetini inkâr edişine ve Allah'ın azabını davet etmesine dikkat et. Çünkü hevâ-i nefis Allah'ın nefret ettiği yeryüzünde ibâdet edilen en sevimsiz şeydir. Akıl ise, yeryüzünde yaratılmış en aziz varlıktır.

Üç

Üçüncüsü, akıl ve şehvetin kuvvetleri arasında savaşın sürüp gitmesidir. Bazen birinin, bazen diğerinin galip gelmesidir. Böyle bir şahsın benzeri, mücâhidlerden sayılır, zaferi elde edenlerden değil! Bu durumun ehli, salih ve kötü ameli karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul etsin. Bu hüküm kuvvet ve zayıflık itibariyledir. Bunda kendisine karşı sabredilenin sayısı itibariyle **üç** hâl meydana gelir; zira bu şahıs ya bütün şehvetlere galebe çalar veya hiçbir şeye galebe çalamaz veya bir kısım şehvetlere galebe çalar, bir kısmına çalamaz.

Başka bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, iyi bir işle kötü işi birbirine karıştırdılar. (Tevbe/102)

Bu ayetin anlamının şehvetin bazısına galip, bazısına mağlup olan kimsenin üzerine hamledilmesi daha evladır. Mutlak mânâda şehvetlerle mücadeleyi terkedenler ise, hayvanlara benzerler. Hatta yol bakımından daha sapıktırlar; zira hayvanda şehvetle mücâhede eden kudret yaratılmamıştır. Böyle bir kimseye ise, bu meziyet verilmiş, fakat o bunu muattal bırakmıştır. Bu bakımdan bu kimse eksiktir ve hakka arkasını çevirenin ta kendisidir. Nitekim şair şöyle demiştir:

Ben halkın ayıpları içerisinde hiçbir ayıp görmedim ki itmam etmeye kudretleri olup da eksik kalanların eksikliği gibi olmasın!

Sabır, kolaylık ve zorluk itibariyle de nefse zor gelen ve kendisine ancak büyük bir gayret ile devam etmek mümkün olan ki buna tesettür (zoraki sabır) adı verilir kısım ile fazla yorgunluk olmaksızın biraz nefse yüklenmekle meydana gelen kısma ayrılır. Bu **ikinci** kısma da sabır ismi verilir. Takvâ devam ettiği, neticedeki en güzel olanı tasdik etme kuvvet bulduğu zaman sabretmek kolaylaşır.

Bu sırra binaen Allah şöyle buyurmuştur:

Kim verip korunursa ve en güzel kelimeyi tasdik ederse, onu en kolay yola muvaffak ederiz. (Leyl/75-7)

Bu tür sabır, kuvvetli olan bir kimsenin, âciz bir kimseye saldırışına benzer. Onu yenmek hususunda bir yorgunluk ve zorluk çekmez. Fakat hasmı da güçlü olursa bu kimse ancak yorgunluk ve fazla çaba sarfetmekle, ter dökmekle onu alt edebilir.

İşte dinin teşvikçisi ile hevanın teşvikçisi arasında da aynen bunun gibi savaş vardır. Bu savaş haddi zatında melek ve **şeytan** orduları arasındadır. Ne zaman şehvetler teslim olursa, dini teşvik eden güç galebe çalar, uzun zaman devam etmek sûretiyle sabretmek kolaylaşırsa bu durumda Rıza bahsinde geleceği gibi rıza makamını elde eder. Bu bakımdan rıza, mertebe bakımından sabırdan daha yücedir.

Bu nedenle **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allah'a rızan ile ibâdet et! Eğer buna gücün yetmiyorsa hoşuna gitmeyen şeylere sabretmekte de çok hayır vardır. 17

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Sabır ehli **üç** makam üzerindedir.

O makamların **birincisi**, şehvetin terkidir. Bu, tevbe edenlerin derecesidir.

O makamların **ikincisi** de takdir edilene rıza göstermektir. Bu da zâhidlerin derecesidir.

O makamların **üçüncüsü** de mevlâsı tarafından başına gelene muhabbet göstermektir. Bu da sıddîkların derecesidir. Biz Muhabbet bahsinde, muhabbet makamının rıza makamından, rıza makamının da sabır makamından daha yüce olduğunu beyan edeceğiz. Sanki bu taksim, özel bir sabır hakkında cari olmuş ki o da musibet ve belalar üzerindeki sabırdır.

Sabır da hükmü itibariyle farz, nafile, mekruh ve haram kısımlara ayrılır.

Bu bakımdan mahzurlu şeyleri yapmamak hususunda sabretmek farzdır.

Nefsin hoşuna gitmeyen şeylere sabretmek nafile sabırdır.

Mahzurlu şeylere sabretmek mahzurlu'dur. Tıpkı kendi eli veya çocuğunun eli başkası tarafından kestirildiği halde sükût edip sabreden bir kimse gibi ve tıpkı ailesine veya himayesi altında bulunan kadınlara şehvetle yaklaşana karşı gayreti kabarır, fakat gayretini göstermeyip sabreden veya aile efradının başından geçene karşı sükût eden bir kimsenin sabrı gibi. . . Böyle bir sabır haramdır.

Mekruh olan sabır ise, şeriatta mekruh olan bir cihetten kendisine dokunan bir eziyete karşı sabır göstermektir. Bu bakımdan şeriat, sabrın mihenk taşı olmalıdır.

Öyleyse **sabır îmanın yarısıdır** hükmü sana sabrın hepsi güzeldir hayalini verirse bu uygun değildir. Aksine sabır'dan gaye; sabrın özel kısımlarıdır.

15) Sünen sahipleri, (Abdurrahman b. Ya'mer'den)

16) Gurur bölümünde geçmişti.

17) Tirmizî, (İbn-i Abbâs'tan)

İki Hâl

Dünyada kulun rastladığı hiçbir şey, iki hâlin dışında değildir. Onlardan biri, kulun hevasına uygun olanıdır. Diğeri kulun tabiatına uymayan, tiksindiği şeydir. Kul bunların **ikisi**nde de sabra muhtaçtır. Kul, bütün durumlarında bu iki çeşidin birinden veya her **ikisi**nden de uzak değildir. Bu bakımdan kul, hiçbir zaman sabırdan müstağni değildir.

Birinci Çeşit

Kulun hevasına uygun olanıdır. Bu da sıhhatli ve selâmetli olmak, malın, mertebenin ve aşiretin çokluğu, sebeplerin genişliği, yardımcıların çokluğu ve dünyanın bütün lezzetleridir. Bu şeylerde kulun sabra şiddetli ihtiyacı vardır; zira kul, eğer nefsini bunlara dalmaktan, bunlara meyletmekten engelleyemezse, bu durum kulu, saldırganlık ve tuğyana doğru götürür. 'Çünkü insan kendisini müstağni gördüğü zaman tuğyan eder'. Hatta ariflerden biri şöyle demiştir: "Belâ karşısında Mü'min, afiyetler karşısında ise ancak sıddîk bir kimse sabredebilir'

Sehl et-Tüsterî şöyle der: 'Afiyet üzerinde sabır, belâ üzerindeki sabırdan daha şiddetlidir'. Dünyanın kapıları ashâb-ı kirâm için açıldığı zaman, onlar da şöyle dediler: 'Biz fakirlik fitnesiyle mübtelâ olduk, sabrettik! Zenginlik fitnesiyle mübtelâ olduk, sabredemedik!' Bunun için **Allahü teâlâ** kullarını mal, kadın ve evlat fitnesinden sakındırarak şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler! Mallarınız, çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan, alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır. (Münâfikun/9)

Ey îman edenler! eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır, onlardan sakının. Bununla beraber affeder, kusurlarına bakmaz, günahlarını örtersiniz, şüphe yok ki Allah gafûrdur (çok bağışlayandır) , rahimdir (çok merhametlidir) . (Tegâbün/14)

Hazret-i Peygamber de şöyle demiştir: 'Evlat, cimrilik, korkaklık ve üzüntü sebebidir'. 18 **Hazret-i Peygamber**, torunu Hasan'ın gömleğinin eteğine basıp düştüğünü görünce, minberden inerek onu kucakladı, sonra şöyle buyurdu:

Allah doğru söylemiştir: 'ınallarınız ve çocuklarınız (sizin için) bir belâ ve imtihandır'. (Teğâbün/15)

Ben onun düştüğünü gördüğüm zaman, gelip onu kaldırmaktan kendimi alamadım. 19

İşte burada, basiret sahipleri için ibret vardır. Bu bakımdan asıl hüner, âfiyet ve bollukta sabretmektir. Afiyet üzerinde sabretmenin mânâsı, ona meyletmemek ve onların kendi yanında emanet olduğunu ve bu emanetin yakın bir zamanda asıl sahibine iade edileceğini bilmek, nefsini bunlarla ferahlansın diye salıvermemek, nimete, lezzete, lehv u lâ'be dalmamak, malında Allah'ın haklarını o malı infak etmek sûretiyle gözetmek, halka yardım etmek sûretiyle bedeninin hakkını ödemek, dilini doğru söylemek sûretiyle korumaktır. Allah'ın kendisine ihsan ettiği diğer nimetlerde de böyle yapmaktır. Bu sabır, şükre bitişiktir. İleride geleceği gibi ancak şükrün hakkını eda etmekle tamamlanır. Zenginlik karşısındaki sabrın daha şiddetli olması, şu hikmetten ileri gelmektedir: Çünkü bu sabır, kudret ve gücü yettiği halde yapılan sabırdır.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) 'Güç yetmemek ismettendir demiştir. Hacamat yapmaya ve kan aldırmaya karşı başkası deruhde ettiği zaman sabretmek, kendi nefsinden kan aldırmana ve kendi kendine hacamat tatbik etmene karşı sabretmekten daha kolay gelir. Yemeğin bulunmadığı anda acıkan bir kimsenin sabretmesi; lezzetli ve güzel yemekler hazır bulunduğu ve onları yemeğe gücü yettiği halde sabretmekten daha zor değildir. Bu nedenle zenginliğin fitnesi çok daha büyüktür.

İkinci Çeşit

İkinci çeşit, hevâ-i nefse ve tabiata uymayana sabretmektir. Bu da ya kulun ihtiyarına bağlı ibâdet ve günahlar gibi veya kulun ihtiyarına bağlı olmayan musibet ve felâketler gibi şeylerdir, fakat onu izale etmekte kulun ihtiyarı vardır. Eziyet verenden intikam almak sûretiyle gönlünü rahatlatmak gibi. . .

Birinci Kısım

Birinci kısım, kulun ihtiyarına bağlı olan kısmıdır. Bu kısım, kulun ibadet veya masiyet diye nitelendirilen fiilleridir. Bunlar da iki çeşittir:

A) İbadet

Kul, ibadete sabretmeye muhtaçtır. İbadette sabır şiddetlidir. Çünkü nefis, tabiatıyla kulluktan ürker. Rubûbiyyet arzusunda bulunur.

Bunun için ariflerden biri şöyle demiştir: 'Hiçbir nefis yoktur ki Firavun'un taşıdığı arzuyu içinde taşımasın'. Firavun'un arzusu şu sözüdür:

Ben sizin en yüce rabbinizim! (Nâziat/32)

Fakat Firavun, bu sözü söylemeye ve kabul edilmesine imkân bulup da söylemiştir; zira o, kavmini tâzib etti. Onlar da kendisine itaat ettiler. Bu bakımdan kölesi, hizmetkârı ve kahrı ile itaati altında bulunan herhangi bir kimseye karşı bu anlamda bir davranış içine girmeyen hiç kimse yoktur.

Her ne kadar bunu izhar etmekten menedilmiş ise de; zira onların hizmette kusur ettikleri zaman gazaba gelmesi öfkelenmesi ve 'Nasıl bu kusuru yapıyorsun?' diye garipsemesi ancak gizli bir kibirden, kibirden ve rubûbiyette münakaşa etmekten neşet eder. Madem durum budur öyleyse kulluk, mutlak mânâda nefse zor gelir. Sonra ibadetlerden bir kısım vardır ki insan tembellik sebebiyle ondan hoşlanmaz. Namaz gibi. . . Diğer bir kısım vardır ki insan cimrilik sebebiyle ondan hoşlanmaz. Zekât gibi. . . Diğer bir kısım vardır ki insan, tembellik ve cimrilik sebebiyle, ondan hoşlanmaz. Hac ve cihad gibi. . .

Bu bakımdan ibadete sabır, şiddetlere sabır demektir. Allah'a ibadet eden bir kimse ibadetinde sabretmeye **üç** durumda muhtaç olur:

1. **Birincisi** ibadetten öncedir. Bu, niyetin tashihinde, ihlasta, riyanın şaibelerine sabretmekte, âfetlerin büyüklerine sabretmekte, ihlas ve vefa üzerinde azmini akdetmektedir. Bu tür sabır, niyetin ve İhlasın, riya âfetlerinin, nefis desiselerinin hakikatini bilen bir kimse nezdinde şiddetli sabırdandır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) buna dikkati çekerek şöyle buyurmuştur:

Ameller ancak niyetlere bağlıdır, her şahıs için niyet ettiği vardır. 20

Allahü teâlâ da şöyle buyurmuştur:

Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a hâlis kılıp O'nu birleyerek Allah'a kulluk etmeleri emredilmişti. (Beyyine/5)

Yine **Allahü teâlâ** sabrı, amelin üzerine takdim ederek şöyle buyurmuştur:

Ancak sabredip salih ameller işleyenler müstesnadır. (Hûd/1l)

2. **İkincisi** amel durumudur ki bir kul amel esnasında Allah'tan gâfil olmamalıdır Amelin adab ve sünnetlerini araştırmada tembellik etmemelidir. Amelin sonuna kadar edebe riayet etmelidir. Bu bakımdan gevşekliğe davet edenlere karşı, ameli bitirinceye kadar sabretmelidir. Bu sabır, sabrın şiddetlilerindendir.

Nitekim şu âyet-i celîle'den bu mânâ kastedilmiştir:

Böyle salih amel işleyenlerin mükafatı ne güzeldir. Onlar ki sabrederler ve yalnız rablerine tevekkül ederler. (Ankebût/58-59)

3. **Üçüncüsü** amel bittikten sonradır; zira kişi ameli ifşa etmek, riya ve gösteriş için ameli belirtmeye karşı sabretmeye muhtaçtır. Ameline beğenme gözüyle bakmaktan, ameli iptal edip eserini yakacak her harekete sabretmeye muhtaçtır.

Sakın amellerinizi iptal etmeyin. (Muhammed/33)

Sakın sadakalarınızı minnet etmek ve başa kakmak sûretiyle iptal etmeyin (boşa çıkarmayın) . (Bakara/264)

Bu bakımdan sadaka verdikten sonra minnet etmeye ve başa kakmaya sabretmeyen bir kimse muhakkak amelini boşa çıkarmıştır. İbâdetler farz ve nafile diye iki kısma ayrılırlar. Kişi bütün bunlara karşı sabretmeye muhtaçtır.

Allahü teâlâ bunları şu âyet-i celîle'de derlemiştir:

Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emreder. (Nahl/90)

Bu bakımdan ayette bahsi geçen adalet farzdır, ihsan ise nafile ibadettir. 'Akrabalara vermek' ise mürüvvet ve sılayı rahimdir. Bütün bunlar sabra muhtaçtır.

B) Masiyetler

Kulun günahlara karşı sabretmeye çok fazla ihtiyacı vardır. **Allahü teâlâ**, günahların çeşitlerini şu ayette derlemiştir:

Allah zinadan, fenalıklardan ve insanlara zulm yapmaktan da nehyediyor. (Nahl/90)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhâcir kötülüğünü terkeden ve hevâ-i nefsi ile cihada girişendir.

Günahlar, hevâ-i nefsin teşvikçisinin isteğidirler. Günahlara karşı sabretmenin en zoru, âdet yüzünden alışık olduğu günahlardan sabretmektir; zira muhakkak ki âdet, **beşinci** bir tabiattır. Ne zaman âdet şehvete eklenirse, o zaman **şeytan**ın ordularından iki ordu birleşmiş olur ve Allah'ın ordusuna karşı mücadeleye girişir. Bu takdirde dinin teşvikçisi şehveti sökmeye muktedir olamaz. Sonra eğer o fiil yapılması kolay olan şeylerden ise, ona karşı sabredip yapmamak nefis için en ağır bir yük olur. Açıkça tariz yoluyla nefsini övmek, riyakarlık yapmak, yalan söylemek ve gıybetten meydana gelen dile mahsus günahlara karşı sabretmek gibi. .

Kalplere eziyet veren mizahın çeşitleri, istihza ve hakaret maksadıyla kullanılan kelime çeşitleri, ölüleri, ilimlerini, ahlâklarını ve mertebelerini tenkid etmek (ve benzerlerinden) oluşan dile mahsus olan günahlara karşı sabretmek gibi. . . Çünkü bunlar zâhirde gıybet, bâtında nefsi övmektir. Bu bakımdan nefsin burada iki şehveti vardır: O şehvetlerden biri; başkasını nefyetmek, diğeri ise kendini isbatlamaktır! Bu şehvet sayesinde insanın tabiatında bulunan rubûbiyet davası, şahıs için tamam olur. Oysa bu durum, şahsın emrolunduğu kulluğun zıddıdır. İki şehvetin bir araya gelmesi, dilin hareket etmesinin kolaylığı ve bu tür konuşmalar muhaverelerde âdet halini aldığı içindir ki bunlara karşı sabretmek çok zordur. Oysa bunlar insanı helâk eden şeylerin en büyükleridir. Hatta bunları hor görmek ve çirkin telâkki etmek, fazlasıyla tekrar edildiğinden ve herkesin alışık olduğundan, neredeyse iptal olunup ortadan kalkmıştır.

İnsan ipekli giydiği için fazlasıyla kınanır. Fakat bütün gün boyunca halkın aleyhinde dedikodu yapar ve nedense hiç kınanmaz. Oysa haberde şöyle vârid olmuştur: 'Gıybet, zinadan daha şiddetlidir'.

Kim muhaverelerde diline hâkim olmazsa ve bu tür mahzurlu konuşmaları yapmaya karşı sabretmezse, böyle bir kimseye uzlete çekilmek ve tek başına yaşamak farz olur. Çünkü böyle bir kimseyi ancak uzlete çekilmek kurtarır. Bu bakımdan halkla oturduğu halde susmaya sabretmek, uzlete çekilmekten daha zordur. Günahların cüzlerinde sabrın şiddeti, o günahın davetçisinin değişikliğiyle, onun kuvvet ve zafiyetine göre değişir. Vesveselerin kaynaşmasıyla kalplerin hareket etmesi dilin hareket etmesinden daha kolaydır. Şüphe yoktur ki İnsan oğlu, uzlete çekilse bile, nefsin konuşması (vesveseler) devam eder. Onlara sabretmek mümkün değildir. Ancak kalbine dinî bir meşgaleyi tamamen yerleştirirse o zaman mesele değişir. Tıpkı düşünceleri bir tek düşünce olduğu halde sabahlayan bir kimse gibi. . . Aksi takdirde eğer şahıs, fikrini belli bir şeyde kullanmazsa, vesveselerin onun kalbinden uzaklaşması düşünülemez.

İkinci Kısım

Kulun başına bir musibet gelmesi, kulun ihtiyarına bağlı olmayan kısımdır. Fakat onu defetmekte kulun ihtiyarı vardır. Yani bu 'Karşılık vermemek için sabrediniz!' demektir ve bunun için **Allahü teâlâ**, gerek kısas ve gerek başka hususlarda haklarını bağışlayanları överek şöyle buyurmuştur:

Eğer (bir topluluğa) azap edecekseniz, size yapılan azabın benzeriyle azap edin. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir. (Nahl/126)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

Senden sıla-ı rahmi kesen bir şahsa sıla-ı rahim yap! Seni ihsanından mahrum eden bir kimseye ihsan et! Sana zulmeden bir kimseyi affet!22

İncil'de Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'muhakkak daha önce size dişe karşı diş, buruna karşı burun denildi. Ben ise size derim ki: Sakın şerre şerle karşılık vermeyiniz. Aksine sağ yanağına tokat atana sol yanağını çevir. Senin abanı alana izarını ver. Kim kendisiyle beraber bir mil yol yürümen için seni zorlarsa, onunla iki mil yürü!'

Bütün bunlar eziyete karşı sabretmeyi emretmektedir. Bu bakımdan halkın eziyetine karşı sabretmek, sabır mertebelerinin en yücelerindendir. Çünkü bu sabırda dinin teşvikçisi, şehvet ve öfkenin teşvikçisi yardımlaşırlar.

Üçüncü Kısım

Üçüncü kısım, musibetler gibi öncesi ve sonu kulun ihtiyarında olmayan şeylerdir. Azizlerin ölümü, malların helâki, hastalıktan dolayı sıhhatin gitmesi, gözün kör olması, azaların fesada uğraması ve belanın diğer çeşitleri gibi. . . Bunlara sabretmek, sabır makamlarının en yücelerindendir. Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Kur'ân'da sabır **üç** vecih üzeredir:

1. Allah'ın farz kıldığı vazifeleri yapmaya karşı sabretmektir. Bunun üçyüz derecesi vardır.

2. Allah'ın haramlarına karşı sabretmektir. Bunun altıyüz derecesi vardır.

Nitekim sözle veya fiille eziyete maruz kaldığı, nefsi veya malı hakkında tecavüze hedef olduğu durum gibi. . Bu bakımdan sabretmek, karşılık vermeyi terketmek bazen vâcib bazen de fazilet olur.

Ashâb-ı kirâmdan (radıyallahü anh) biri şöyle demiştir: 'Kişi eziyete karşı sabretmedikçe, biz onun imanını tam îman olarak saymazdık'.

Nitekim **Allahü teâlâ** da şöyle buyurmuştur:

Elbette bize yaptığınız eziyetlere sabredeceğiz. O halde tevekkül edenler, yalnız Allah'a dayansınlar. (İbrahim/12)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir defasında bir malı taksim etti. Bunun üzerine bedevilerden biri şöyle dedi: 'Bu taksimle Allah'ın rızası kasdedilmemiştir'.

Bu söz **Hazret-i Peygamber**'e haber verildiğinde. **Hazret-i Peygamber**'in yanakları kıpkırmızı oldu ve şöyle buyurdu: 'Allah kardeşim Musa'ya rahmet etsin! Muhakkak ona, bundan daha fazlasıyla eziyet edildiği halde sabretti'. 21

Kâfirlere ve münâfıklara boyun eğme! Onların eziyetlerine aldırma, Allah'a dayan! (Ahzâb/48)

Onların dediklerine sabret ve onları güzel bir şekilde terkedip ayrıl! (Müzzemmil/10)

Andolsun onların söylediklerine göğsünün daraldığını biliyoruz. Sen rabbini hamd ile tesbih et! (Hicr/97-98)

Mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız. Sizden önce kendilerine kitab verilenlerden ve Allah'a eş koşanlardan da gerçekten birçok incitici şeyler işiteceksiniz. Eğer katlanır ve sakınırsanız, işte bu, yapmaya değer işlerdendir. (Âl-i İmrân/186)

3. İlk sadme anında musibete karşı sabretmektir. Bunun dokuz yüz derecesi vardır.

Bu son rütbenin, faziletlerden olmasına rağmen, farzlardan olan önceki rütbelerden üstün olması, şu illetten ileri gelir: Her Mü'min haramlara karşı sabretmeye güç yetirir.

Allah'tan gelen belaya karşı sabretmek ise, ancak peygamberlerin güç yetirebildiği sabırdır. Çünkü bu sabır sıddîkların özelliklerindendir; zira bu sabır nefse şiddetli gelir ve bu sabır hakkında **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

(Ey Allahım!) Senden öyle bir yakîn isterim ki o yakîn sayesinde dünyanın musibetleri bana kolaylaşşın!23

İşte bu sabır, istinadgâhı olan yakînin güzelliğinden olan bir sabırdır.

Ebû Süleyman şöyle demiştir: Yemin olsun biz, sevdiğimiz şeylere karşı bile sabredemiyoruz. Acaba hoşumuza gitmeyen şeylere nasıl sabredebiliriz?' **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) **Allahü teâlâ**'nın şöyle dediğini nakleder

Kullarımdan birinin bedenine, malına ve evladına bir musibet yöneltmiğim zaman, o musibeti güzel bir sabırla karşılarsa, kıyâmet gününde onun mizanını kurmaktan, onun defterini yaymaktan hayâ ederim. 24

Sabırdan dolayı sevinmeyi ummak ibâdettir. 25

Bir musibetle karşılaştığında 'muhakkak Allah içiniz ve Allah'a döneceğiz' (Bakara/156)

ve 'Ey Allahım! Benim musibetimde beni ecir sahibi yap. O musibetten ötürü benden giden şeyden daha hayırlısını bana ver' diyen bir müslümana **Allahü teâlâ** dileğini verir!26

Enes b. Mâlik, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) **Allahü teâlâ**'dan şöyle naklettiğini rivâyet ediyor:

Ey Cebrâil! Kendisinden iki gözü almanın mükâfatı nedir? Cebrâil ' (Ey rabbimiz!) sen ortaktan münezzehsin. Bizim için ancak senin öğrettiğin ilim vardır', dedi. **Allahü teâlâ** 'Bunun mükâfatı, evimde (cennetimde) ebedî kalmak ve cemâlime bakmasıdır' dedi. 27

Bir başka hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmuştur:

Kulumu herhangi bir belâ ile mübtelâ kıldığım zaman, sabreder ve beni ziyaretçilerine şikayet etmezse ona, onun etinden daha hayırlı bir et, onun kanından daha hayırlı bir kan veririm ve onu günahsız olarak sıhhate kavuştururum. Eğer onu o hastalıktan öldürürsem, muhakkak rahmetime garkederim. 28

Dâvud (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yarab! Senin rızan için musibetlere sabreden mahzunun mükâfatı nedir?' **Allahü teâlâ** 'Onun mükâfatı, ona îman elbisesini giydirip bir daha da ebediyyen onu sırtından çıkarmamamdır'.

Ömer b. Abdülaziz (radıyallahü anh) bir hutbesinde şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** bir kuluna bir nimeti vermiş, sonra o kulundan o nimeti alıp onun karşılığı olarak o kuluna sabır vermiş ise, muhakkak o nimete karşılık olarak verilen sabır, o alınan nimetten daha efdal ve üstündür'. Sonra da şu âyeti okumuştur:

Ancak (Allah yolunda) sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir. (Zümer/10)

Fudayl b. İyaz'a sabır hakkında sorulunca, şöyle dedi:

- Sabır Allah'ın kazasına razı olmaktır!

- Bu nasıl sabır olabilir?

- Razı olan bir kimse derecesinin üstünü temenni etmez!

Şiblî bir ara akıl hastanesinde nezarete alındı. Bunun üzerine bir cemaat ziyaretine geldi. Onlara şöyle sordu: 'Siz kimsiniz?' Onlar 'Senin dostlarınız, seni ziyaret etmek için geldik' dediler. Bunun üzerine başladı onları taşlamaya. Onlar kaçtığı zaman şöyle dedi: 'Eğer siz benim dostlarım olsaydınız, hiç kuşkusuz benim eziyetime sabrederdiniz!'

Ariflerin birinin cebinde bir parça kâğıt vardı. Her saat onu çıkarır ve mütalaa ederdi. O kâğıtta şu âyet yazılıydı:

Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen bizim muhafazamız altındasın. (Tûr/48)

Feth el-Mevsilî'nin hanımının ayağı kayıp düştü ve tırnağı kırıldığı halde güldü. Kendisine denildi ki: 'Tırnağınız acımıyor mu?' Kadın 'muhakkak ki onun sevabının lezzeti onun acısını kalbimden söküp attı' diye karşılık verdi.

Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) , oğlu Süleyman'a dedi ki: Mü'min bir kişinin takvâ sahibi olduğu **üç** şeyle anlaşılır:

a) Elde edemeyeceği şey hakkında güzel tevekkül

b) Elde ettiği şey hakkında güzel rıza

c) Elinden kaçan nesne hakkında güzel sabır göstermek.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Duyduğun acıdan şikayet etmemen ve musibetini söylememen; **Allahü teâlâ**'ya tâzim etmek ve hakkını tanımak demektir. 29

Sâlih kullardan bir zât bir gün gömleğinin yeninde bir kese olduğu halde çıktı. Bir müddet sonra kesenin yerinde olmadığını görünce araştırdı ve kesenin çalındığını anladı. Bunun üzerine şöyle dedi: Falana Allah o kesede bereket nasip etsin! Çünkü o, ona benden daha çok muhtaçtı'.

Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim30 gaza meydanında can çekişirken kendisine 'Ey Sâlim! Sana su içireyim mi?' diyene şöyle **cevap** verdi: 'Beni biraz düşmana doğru çek! Suyu miğferime boşalt. Çünkü oruçluyum. Eğer akşama kadar yaşarsam suyu içerim'. İşte Allah'ın belâsına âhiret yolcuları bu şekilde sabrederlerdi.

Soru: Madem durum budur, o halde musibetlerde insan ne ile sabır derecesine varır? Oysa iş, insanın ihtiyarına havale edilmiş değildir. İnsan istese de istemese de mecburdur. Eğer bundan gaye, insanın musibeti hoş saymaması ise bu, insanın ihtiyarına dahil değildir.

Cevap: İnsan ancak sızlanmakla, yakasını yırtmakla, yanaklarını dövmekle, şikayette mübalağa etmekle, üzüntüyü belirtmekle, elbisesinde, yatağında ve gıdasında âdetini değiştirmekle sabredenlerin makamından çıkmış olur. Bu şeyler insanın ihtiyarı dahilindedir.

Bu bakımdan insanın bunlardan sakınması uygundur. Allah'ın verdiğine rıza göstermesi ve âdetine devam etmesi gereklidir. Alınan şeyin, kendisinin yanında bir emanet olduğuna ve sahibinin onu geri istediğine inanmalıdır.

Ümmü Süleym de denilen Rümeysa'nın31 şöyle dediği rivâyet ediliyor: Kocam Ebû Talha evde yokken oğlu vefat etti. Kalkıp evin bir köşesinde çocuğu örttüm. Ebû Talha gelince kalkıp onun iftar yemeğini hazırladım. O başlayıp yemeğini yedi ve 'Çocuk nasıl?' diye sordu. Ben 'Allah'ın nimetiyle çocuk çok iyi bir durumdadır. Hasta olduğundan bu yana bu geceki kadar sükûnete kavuşmamıştır' dedim. Bunu dedikten sonra daha önce kendisine karşı yapmış olduğum cilvelerin en alâsını yaptım. Kalkıp benden ihtiyacını giderdi. Sonra dedim ki: 'Ey Ebû Talha! Sen komşularımızın durumuna hayret etmez misin?' Ebû Talha 'Onlara ne olmuş?' dedi. Ben 'Bizden emanet birşey aldılar. Onlardan o emaneti geri istediği zaman, bu isteğim onları ürküttü' dedim. Ebû Talha 'Yaptıkları pek çirkin bir harekettir' dedi. Bunun üzerine ben 'İşte şu senin oğlun, Allah'ın senin nezdindeki bir emaneti idi. Muhakkak **Allahü teâlâ**, onu zât-ı ulûhîyyetinin nezdine götürdü' dedim.

Bunun üzerine Ebû Talha Allah'a hamdetti ve 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn' (Biz Allah'ın kullarıyız ve muhakkak O'na döneceğiz) ' dedi. Sabahleyin kalkarak **Hazret-i Peygamber**'e gitti ve **Hazret-i Peygamber**'e aramızdaki hâdiseyi haber verdi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ey Allahım! Onların **ikisi** için gecelerinde bereket ihsan eyle. 32

Râvî der ki: 'Ben bu hadîseden sonra onların yedi evladını mescidde gördüm. Hepsi de Kur'ân okuyordu'.

Câbir'in rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle byurmuştur:

Rüyamda cennete girdim. Ebû Talha'nın hanımı Rümeysa da oradaydı. 33

Şöyle denilmiştir: Güzel sabır, musibet sahibinin başkasından ayırd edilmemesidir. Kalbin acıması, gözlerden yaşların akması, musibet sahibini, sabredenler zümresinden çıkarmaz; zira bu durum ölüm için hazırlanan herkes de görülür. Bir de ağlamak, ölü için kalbin aeımasıdır. Bu ise, insan olmanın gereğidir. Hiçbir insan ölüme kadar bundan ayrılamaz.

Hazret-i Peygamber'in oğlu İbrahim öldüğü zaman **Hazret-i Peygamber**'in gözleri yaşardı. Bu manzara karşısında **Hazret-i Peygamber**'e denildi ki: 'Sen bizi böyle yapmaktan nehyetmemiş miydin?' **Hazret-i Peygamber** 'Bu merhamettir. **Allahü teâlâ** kullarından merhametli olanlara rahmet eder' dedi.

Belki bu, rıza makamından da insanı çıkarmaz; zira hacamat yaptırıp kan aldıran buna razıdır. Oysa böyle yaptırmaktan dolayı muhakkak elem duyar. Bazen de elemi büyüdüğü zaman gözlerinden yaşlar akar. Allah'ın izniyle bu husus Rıza bahsinde gelecektir.

İbn Ebî Nuceyh34 halifelerden birine şöyle bir taziyenâme yazdı: 'Allah'ın kendisinden aldığı şeyin hakkını en iyi bilen, Allah'ın kendisi için geride bıraktığı şeydeki hakkını tâzim eden kimsedir. Bil ki

senden önce giden ancak, senindir. Senden sonra kalansa senin hakkında me'cûr olandır. Bil ki musibetlerinden dolayı sabredenlerin ecri, âfiyetle yedikleri nimetten daha büyüktür!'

Hâl böyle iken insan ne zaman istemediği bir durumu, Allah'ın kendisine verdiği nimet hakkında düşünmek sûretiyle sevap ile değiştirirse, sabredenlerin derecesine varır. Evet, hastalığın, fakirliğin ve diğer musibetlerin gizlenmesi, sabrın kemâlindendir.

Şöyle denilmiştir: 'Musibetleri, hastalıkları ve sadakayı gizlemek, sevabın hazinelerindendir'

Bütün bunlardan sonra artık anlaşılmıştır ki sabrın farziyeti, bütün durum ve fiillerde umumîdir; zira bütün şehvetlerden alıkonulmuş ve tek başına bir köşeye çekilmiş bir kimse de uzlete çekilmek ve zâhirde tek başına kalmak hususunda sabretmekten müstağni değildir.

Bâtında da **şeytan**ın vesveselerine sabretmekten müstağni değildir. Kalbe gelen fısıltılar dinmez. Hâtıratın cevelânının en fazlası, elde edilemeyecek bir geçmişin veya mukadder olabilecek kadarını elde etmesi gereken bir gelecek hakkında olur. Bu iki durum da zamanı zayi etmekten başka birşey değildir.

Kulun aleti kalbi, sermayesi de ömrüdür. Bu bakımdan ne zaman ki kalp, bir tek nefeste Allah'ın marifetini elde ettiren o marifetten dolayı Allah'ın muhabbetini celbettiren bir fikirden gâfil olursa zarar eder.

Evet! Bu durumda bulunan insan, zarar etmiş ve aldanmıştır. Eğer fikri ve vesveseleri sadece mübahlarda olur ve mübahların hududunu geçmezse durum budur. Oysa bu da çoğu zaman olmayacak bir durumdur. Şehvetleri yerine getirmek için hilelerin her çeşidini düşünür; zira hayatı boyunca gayesinin hilâfına hareket eden herkesle durmadan mücadele eder. Hatta kendisiyle mücadele edeceğini, kendine muhalif hareket edeceğini veya hedefine zıd düşeceğini zannettiği kimse ile durmadan mücadele eder. Bununla da kalmaz sevgisi hakkında insanların en samimisi olanların bile kendisine muhalif hareket edeceğini düşünür.

Hatta ailesinin ve çocuğunun hakkında bile bu tahmini yürütür. Onların kendisine muhalefet edeceklerini sanır. Sonra onları nasıl bu muhalefetten menedeceğini ve nasıl mağlub edeceğini ve kendisine muhalefet ettikleri hususta ileri sürecekleri şeylerin cevaplarını düşünür ve böylece durmadan daimi bir meşguliyet içerisinde kıvranır. Bu bakımdan **şeytan**ın biri uçan, bir de yürüyen iki askeri vardır. Vesveseler, **şeytan**ın uçan askerinin hareketlerinden ibarettir. Şehvet de yürüyen askerlerinin hareketinden ibarettir. Bu durumun böyle olması şu illetten ileri gelir:

Şeytan ateşten yaratılmıştır. İnsan ise yanmış kerpiç gibi kuru bir çamurdan yaratılmıştır. Yanmış kerpiçte ateşle beraber çamur bir araya gelmiştir. Çamurun tabiatı sükûnet, ateşin tabiatı ise harekettir. Bu bakımdan yanan bir ateşin hareket etmemesi düşünülemez, Ateş durmadan, tabiatiyle hareket eder. Ateşten yaratılmış mel'un mahluk İblis'e **Allahü teâlâ**'nın çamurdan yarattığı Âdem'e secde etmek sûretiyle hareket etmesi teklif edildi. O ise kafa tuttu, kibre büründü ve isyan etti. İsyanın sebebini şöyle ifade etti:

Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan! (Sâd/76)

Madem durum budur, o mel'un, babamız Âdem'e (aleyhisselâm) secde etmediği için, onun Âdem'in evlatlarına secde edeceğini ummak uygun düşmez. Ne zaman kalpten vesvesesini,

düşmanlığını, cevelânını çekerse, o takdirde, itaat ettiğini ve teslim olduğunu belirtmiş olur. Oysa, teslim olmak sûretiyle itaat etmek, secde etmesi demektir. Bu da, secdenin ruhudur. Alnını yere koymak, bu ruhun alametidir.

Nitekim muhterem ve büyük bir insanın huzurunda bir kadını nikâh etmenin, âdeti istihfaf etmek olarak görüldüğü gibi. . . Bu bakımdan cevherin sedefi (zarfı) seni cevherden, ruhun kalıbı seni ruhtan, özün kabuğu seni özden uzaklaştırmamalıdır. Dolayısıyla sen, şehâdet âleminin kendisini gayb âleminden tamamen perdelediği bir kimse olursun. **Şeytan**ın mühlet verilmişlerden olması tahakkuk etmiştir. Bu bakımdan kıyâmete kadar vesvelerden uzak durmak sûretiyle sana tevazu göstermez. Ancak sen isteklerinin tümünü bir noktada toplayarak sabahlar, kalbini yalnız Allah ile meşgul edersen, bu takdirde **şeytan** sana ulaşmaya yol bulamaz. Onun nazarında sen Allah'ın muhlis kullarından olursun. Öyle kullar var ki bu mel'unun saltanatından istisna tutulup sultasından çıkmışlardır.

Boş olan bir kalbin **şeytan**dan uzak olduğunu sakın zannetme. **Şeytan** hareket halindedir. İnsanın vücudunda kanın dolaştığı gibi dolaşır. Onun durumu, bardaktaki hava gibidir. Sen, su ile doldurmaksızın bardağı havadan boşaltmak istiyorsan olmayacak bir şeyi ümit etmiş olursun. Aksine sudan ne kadar eksilirse şüphesiz ona o nisbette hava girmiş olur. Aynen bunun gibi, din hususunda mühim olan bir fikirle meşgul olan kalp, **şeytan**ın cevelânından (vesveselerinden) boşalır. Aksi takdirde, Allah'tan gâfil olan bir kimsenin **şeytan**dan başka arkadaşı yoktur.

Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse, biz ona **şeytan**ı musallat ederiz. Artık o, onun arkadaşı olur. (Zuhruf/36)

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur: **Allahü teâlâ**, boş duran gence buğzeder.

Bunun nedeni şudur: Çünkü boş kalan genç, bâtınını, dinine yardım eden bir mübah ile meşgul eden bir amelden boşaltırsa, onun zâhiri boş olur, fakat kalbi boş olmaz ve **şeytan** orada yuva yapar, yumurtlar, civciv çıkarır. Sonra onun yavruları da birleşir, **ikinci** bir defa yumurtlar ve yavrular. İşte böylece, hayvanların üremesinden daha süratli bir şekilde **şeytan**ın nesli ürer. Çünkü **şeytan**ın tabiatı ateştir. Ne zaman kuru bitkiler bulursa üremesi çoğalır. Ateş, durmadan ateşten ürer, asla sonu gelmez yavaş yavaş, bitişik bir halde devam eder. Bu bakımdan gencin nefsindeki **şeytan**ın şehveti, ateş için kuru bitki gibidir. Nasıl ki ateşin gıdası olan odun kalmadığı zaman ateş de kalmıyorsa, aynen onun gibi şehvet olmadığı zaman **şeytan**ın mecali de kalmaz.

Madem durum budur, düşündüğün zaman anlarsın ki can düşmanın şehvetindir. O da nefsinin sıfatıdır. Nitekim Hallac-ı Mansur'a asılacağı sırada tasavvufun ne olduğu sorulduğunda,

cevap olarak şöyle demiştir: 'Tasavvuf senin nefsindir. Eğer sen onu meşgul etmezsen, o seni meşgul eder!' Durum böyle olunca sabrın hakikati ve kemâli, dinen kötü olan herşeye sabretmek demektir. Bâtının kötü hareketlerine sabretmek, bundan daha evlâdır. Bu, ancak ölümle sonu gelen daimî bir sabırdır.

Allahü teâlâ'dan minnet ve keremiyle, hüsn-ü tevfîkini dileriz!

18) Ebû Ya'la

19) Sünen sahipleri, (Bureyre'den)

20) Müslim, Buhârî, (Hazret-i Ömer'den)

21) Müslim, Buhârî (İbn Mes'ûd'dan)

22) Daha önce geçmişti.

23) Tirmizî, Nesâî, Hâkim

24) İbn Adiyy, (Enes'ten zayıf bir senedle)

25) Müsned-i Şihab

26) Müslim, (Ümmü Seleme'den)

27) Taberânî, Evsat, (Enes'ten)

28) İmâm-ı Mâlik, Muvatta

29) İbn Eb'id-Dünya, (Irâkî hadîsin aslına merfû olarak rastlamadığını söylemektedir) .

30) Adı Sâlim b. Utbe b. Rübeyâ b. Abdişşems'dir. İlk müslümanlardan biridir. Ashâbın en çok Kur'ân okuyanı idi. Elinde muhacirlerin bayrağı vardı. 'Eğer savaştan kaçarsam Kur'ân'ın en kötü hâmili olayım' demiş, sağ eli kesildiğinde bayrağı sol eliyle alıp öldürülünceye kadar bırakmamıştır.

Efendisi Ebû Huzeyfe'nin yanına defnedilmesini istemiştir.

31) Ensar'dandır. **Hazret-i Peygamber**'in hizmetçisi Hazret-i Enes'in annesidir. Künyesiyle şöhret bulmuştur.

32) Taberânî, Kebir

33) Nesâî, Kübra

34) Adı Yessar'dır. Ebû Dâvud ve cemaat kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

Hastalık ve Şifâ

Hastalığı veren devayı vermiş ve şifayı da va'detmiştir. Bu bakımdan sabır, her ne kadar zor ise de onun elde edilmesi, ilim ve amelden meydana gelen macun ile mümkündür. Bu bakımdan kalplerin hastalıkları için yapılan ilaçların karışımı ilim ve ameldir.

Fakat her hastalık başka bir ilim ve başka bir amele muhtaçtır. Nasıl ki sabrın kısımları değişik ise, sabra mâni olan illetlerin de kısımları değişiktir. İlletler değişik oldukları zaman ilâç da değişik olur; zira ilâcın mânâsı, illetin zıddı ve sökülmesidir. Bunu teker teker saymak, oldukça uzun sürer. Fakat biz yolu, bir kısım misallerle tanımış oluruz.

Kişi, cimanın şehvetine sabretmeye muhtaç olur. Oysa şehvet de tenasül uzvuna hâkim olmayacak derecede veya tenasül uzvuna hâkim olabilir de gözüne hâkim olamayacak derecede veya gözüne hâkim olabilir de kalbine ve nefsine hâkim olamayacak derecededir; zira nefsi, durmadan ve gizlice kendisine, şehvetlerin isteklerini fısıldar, bu durum da onu zikir, fikir ve sâlih amellere devam etmekten alıkoyar. Daha önce sabun, dinin teşvikçisi ile hevanın teşvikçisinin boğuşmasından ibâret olduğunu söylemiştik. Boğuşanların birinin diğerini yenmesini istiyorsak, bu ancak galip olmasını

istediğimizi takviye etmek ve diğerini zayıf düşürmekle olur. Bu bakımdan burada bize lâzım olan din teşvikçisini takviye etmek ve şehvet teşvikçisini de zayıf düşürmektir.

Şehveti teşvik eden şeyin zayıf düşürülmesinin yolu **üç** şekilde olur:

Birincisi

Birincisi onun gıdasının maddesine bakmamızdır. O madde, çeşidi ve çokluğu bakımından şehveti harekete getiren lezzetli gıdalardır. Bu bakımdan devamlı oruç tutup, az ve lezzetsiz yemeklerle yetinmek gerekir. Bu bakımdan şehveti kabartan yemekten ve etten sakınmak gerekir.

İkincisi

İkincisi şehveti tahrik eden sebepleri kesmektir; zira o haram yerlere bakmakla tahrik olur. Çünkü bakış kalbi, kalp de şehveti tahrik eder. Tahrik edici sebeplerin kesilmesi, ancak uzlete çekilmekle ve insanı şehvete sürükleyen şeylere bakmaktan sakınıp onları tamamen terketmekle mümkün olur.

Bakış, İblis'in oklarından zehirli bir oktur. 35

Bu ok öyle bir oktur ki **şeytan** onu hedefe yöneltir ve ona mâni olacak bir kalkan da yoktur.

Ancak gözleri kapatmak veya okun atıldığı taraftan kaçmak sûretiyle kurtulmak mümkün olabilir. . . Çünkü o, bu oku ancak sûret ve şekiller yayından atar. Bu bakımdan sûretlerin karşısından çekildiğin zaman, onun oku sana isabet etmez.

Üçüncüsü

Üçüncüsü, nefsin arzu duyduğu mübah şeylerle nefsi teselli etmektir. Bu da nikâhla olur. Çünkü tabiatın arzu duyduğu şeyler mübah yolla da elde edilebilir. İşte insanların çoğu için en faydalı tedavi budur; zira gıdayı kesmek insanı diğer amellerden de zayıf düşürür. Buna rağmen erkeklerin çoğunun şehvetini de dipten silip götürmez.

Bu nedenle **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Evlenin, evlenmeye gücü yetmeyen bir kimse oruç tutsun Muhakkak ki orucun (şehveti kesmekte) tesiri vardır. 36

İşte bunlar **üç** sebeptir. Yemeğin kesilmesi olan **birinci** tedaviye gelince, O, serkeş hayvanın yemini ve saldırgan köpeğin yiyeceğini kesmeye benzer ki o serkeş hayvan, saldırgan köpek, zayıf düşüp serkeşlik ve saldırganlıktan vazgeçsin. **İkinci** tedavi, köpekten eti gizlemeye, hayvandan arpayı saklamaya benzer ki eti ve arpayı görmekten dolayı köpek ve hayvanın iştahı harekete geçmesin. **Üçüncü** tedavi ise, köpeğin ve hayvanın tabiatının meylettiği şeyden az bir şeyle onları oyalamaya benzer.

Din teşvikçisinin takviyesine gelince, bu da ancak iki yolla olur:

1. O yolların **birincisi**, din ve dünyadaki mücahedenin ve sabrın dünya ve âhiretteki güzel neticeleri hususunda düşünmektir.

Sabrın dünya ve âhiretteki sonuçlarını hatırlamak, uğradığı felakete gösterdiği sabır sayesinde alacağı mükâfatın, kaybettiğinden çok daha fazla olduğunu bilmek, alacağı o büyük mükâfatlar sebebiyle kendisine gıpta edildiğini anlamak gibi hususlardır. Çektiği sıkıntı ve uğradığı felaketin geçici, alacağı mükâfatın ise ebedî olduğunu, önemli birşey karşılığında âdi birşeyi feda ettiğini ve bundan ötürü üzülmemesi gerektiğini bilmektir. Bu anlattıklarımız mârifet bölümlerindendir. Mârifet ise imandandır; bazen güçlenir, bazen zayıflar. Îman güçlendikçe dinî duygular da güçlenir ve dinî duyguları harekete geçirir. Îman zayıflayınca dinî duygular da zayıflar. İmanın kuvvetine yakîn denir. İşte sabrın azimetini tahrik eden, yegâne müessir, yakîndir. İnsana en az verilen şey de yakîn ile sabrın azimeti'dir.

2. O yolların **ikincisi**, din teşvikçisine hevâ-i nefsin teşvikçisi ile görüşmeyi, tedricî olarak heva-i nefsi alt etmenin zevkini idrak edinceye kadar telkin etmektir. Bu takdirde cüretle ona sarılır ve onunla boğuşmaktaki kuvveti oldukça artar; zira alıştırmak ve zahmetli işlere yavaşça dalmak, o işlerin kaynağı olan kuvveti takviye eder. Bu nedenledir ki hammalların, çiftçi ve savaşçıların kuvveti artar.

Kısacası zahmetli işlere dalan kimselerin kuvveti, terzilerin attarların, fakih ve sâlihlerin kuvvetinden daha fazla olur. Bunun sebebi de bu sınıfların gücünün antrenman yapmak sûretiyle takviye olunmamış olmasıdır. Bu bakımdan **birinci** tedavi, güreşçiye, galip geldiği zaman verilecek mükâfata tamah etmesine benzer. Firavun, sihirbazlarını Hazret-i Mûsa ile yarışmaya teşvik ettiği zaman onlara vaadde bulunup şöyle demesi gibidir:

Evet! (Size hem mükâfat var) hem o vakit siz (kıymet ve şeref bakımından bana) yakınlardan olacaksınız. (Şuarâ/42)

Tedavinin **ikinci** formülü, güreşmesi ve savaşması umulan çocuğu, daha çocukluk zamanından itibaren yetiştirerek bükülmez bir hale gelmesi için çalıştırmaya benzer. Bu bakımdan kim sabırla mücahede etmeyi tamamen terkederse, o kimsede dinî duygu zayıflar. Şehvet ne kadar zayıf olursa olsun, ona karşı koymaya gücü kalmaz. Kim hevâ-i nefsine muhalefet etmeyi öğrenirse, o kimse istediği anda şehvete galebe çalar. İşte bu, sabrın bütün çeşitlerinde tedavinin yoludur ve bunların en zoru her çeşidini burada saymak mümkün değildir. Ancak iç âlemini, nefsin vesveselerinden menetmektir. Bunun zor olması, ancak buna hazırlanan bir kimse için sözkonusudur. Şöyle ki: Bu kimse zahiri şehvetleri sökmüş, uzlete çekilmeyi tercih etmiş, murakabe, zikir ve fikir için oturmuştur. Muhakkak ki vesveseler, böyle bir kimseyi bir yandan başka bir yana çekerler. Bu vesvesenin aile, mal, mertebe, arkadaş ve dostlarından kaçmak sûretiyle zâhirde ve bâtında bütün bağlarını kesmedikçe tedavisi yoktur.

Sonra az bir gıda ile kanaat edip bir zaviyeye çekilmelidir. Sonra bütün bunlar da istekleri ve hedefleri bir olmadıkça kâfi değildirler. O bir olan hedef de **Allahü teâlâ**'dır. Sonra bu, kalbe galip geldiği zaman, düşünce hususunda, mecali olmadıkça bu da kâfi değildir. Gökler ve yerin melekûtunda, Allah'ın sanatının acaibliklerinde ve Allah'ın diğer mârifetlerini bâtın ile seyretmedikçe, bu da kâfi değildir. Bu seyir onun kalbini kapladığı zaman, bu seyirle meşgul olması **şeytan**ın vesveselerini kendisinden defeder, onu hiç durmadan Kur'ân okumak, zikir yapmak ve namaz kılmaktan ibaret olan

virdler kurtarır. Bütün bunlarla beraber,. kalbine huzuru yükletmeye muhtaçtır. Çünkü kalbi ancak bâtınla düşünmek huzurla doldurur, zâhiri virdler ise bunu yapamazlar.

Sonra kişi bütün bunları yaptığı zaman vakitlerden ancak bazısı onun için selâmetti kalır; zira kişi bütün vakitlerinde, yenilenen hâdiselerden kurtulamaz. Bu bakımdan bu hâdiseler, onu, düşünce ve zikirden alıkoyar. Bu hâdiseler de hastalık, korku, bir insandan gelen eziyet, oturup kalktığı birinin saldırısı gibi şeylerdir; zira kişi, maişetin bazı sebeplerinde kendisine yardım eden bir kimse ile oturup kalkmaya mecburdur. İşte bu, meşgul edici şeylerden biridir.

İkinci çeşide gelince, o **birinci** çeşitten daha zarurîdir. O da yemek, elbise ve maişetin sebepleriyle uğraşmaktır; zira bunları hazırlamak da insanı meşgul eder. Eğer bunları bizzat kendi hazırlıyorsa durum böyledir.

Eğer başkası tarafından hazırlanıyorsa, bu sefer şahsın kalbi, bunları hazırlayan kimse ile meşgul olur. Fakat ancak bütün alâkaları kestikten sonra vakitlerinin fazlası, kendisi için boşalır. Eğer ansızın bir olaya veya bir ihtiyaca hedef olmazsa durum budur. Bu takdirde kalp, saflığa kavuşur, şahıs için düşünce kolaylaşır, Allah'ın, gök ve yerin melekûtunun sırlarından birçok şey ona keşfolunur ki eğer kişinin kalbi başka şeylerle meşgul olsaydı, kişi uzun bir zamanda onun binde birine vâkıf olamazdı. (Bu raddeye gelmek, çalışmakla elde edilmesi mümkün olan makamların en yücesidir!)

Keşfolunanların miktarına, haller ve amellerde varid olan ilâhî lütfun meblâğlarına gelince, bu avlanma yerine ve rızkın miktarına göredir; zira bazen çaba az olduğu halde av pek kârlı olur. Bazen çaba oldukça uzar fakat av ve nasib az olur. Çalışmanın ötesinde Rahman'ın cezbelerine güvenmek gerekir. Çünkü Rahman'ın bir tek cezbesi, insanların ve cinlerin amellerine denktir. Bu ise, kulun ihtiyarıyla değildir. Evet! Kulun ihtiyarı, dünyanın cazibelerini kalbinden sökmek sûretiyle kendisini o cezbeye maruz bırakmasındadır; zira esfeli sâfilîn'e doğru çekilen bir kimse a'lâyı illiyyîn'e doğru gidemez. Himmeti dünya olan herkes dünyaya doğru çekilir. Bu bakımdan ilgilerin kesilmesi, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi ile kastolunan yegâne mânâdır:

'Muhakkak ki zamanınızın günlerinde rabbinize yaklaştırcı teselliler vardır. O nefhaları kapmaya hazırlanınız'.

Bunun hikmeti şudur: Çünkü o nefha ve cezbelerin semavî sebepleri vardır; zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Semâda rızkınız da var, uyarıldığınız (azap) da var. (Zâriyât/22)

Bu ise, rızık çeşitlerinin en yücesidir. Semavî işler bizim için gaybtır. Allah'ın rızkın sebeplerini ne zaman müyesser edeceğini bilmiyoruz! Bu bakımdan bize düşen, rızkın konacağı yeri boşaltmak, rahmetin inişini ve kitabın müddetini beklemektir. Tıpkı tarlayı ıslah eden, otlardan temizleyip tohumu oraya serpen bir kimse gibi. . . Bütün bunları yapmak, ancak yağmur yağarsa ona fayda verir. Kul Allah'ın yağmuru ne zaman vereceğini bilemez. Ancak şu var ki kişi, Allah'ın rahmet ve faziletine güvenir (ve bilir ki) hiçbir sene yağmursuz geçmez.

Aynen böyle herhangi bir sene, bir ay ve bir gün, çok az zaman Allah'ın o cezbe ve feyizlerinden uzak olur. Öyleyse en uygunu, kulun, kalbini şehvetin bitkilerinden temizlemesi, oraya irade ve ihlâs

tohumunu ekmesi ve onu rahmet rüzgârının esmesine hazır bir vaziyete getirmesidir. Nitekim yaz mevsimlerinde ve bulutların belirdiği anda yağmurun gelmesinin beklendiği gibi. . . Böylece şahsın, kıymetli vakitlerde, himmetlerin birleştiği ve kalplerin yardımlaştığı bir zamanda, Arefe, cuma ve ramazan günleri gibi o feyizleri beklemesi gerekir. Çünkü himmetler ve nefisler Allah'ın takdir hükmüyle rahmetin bolca gelmesinin sebepleridir. Hatta çok zaman yağmur duaları yağmurun bol yağmasına sebep olurlar. Bu bakımdan himmet ve nefisler deniz ve dağ bölgelerinin bulutları «çekmesinden daha fazla mükâşefe yağmurlarının, marifetlerin melekût hazinelerinden bolca yağmasını temin ederler. Hatta haller ve mükâşefeler senin kalbinin içerisinde, seninle beraber ve hazırdırlar. Ancak sen, ilgi ve şehvetlerin sebebiyle onlardan gafilsin. Bu bakımdan bu meşguliyetin, seninle o haller ve keşifler arasında perde olmuştur. Öyleyse sen o şehveti kırmaya ve perdeyi kaldırmaya muhtaçsın. Bunu yaptığın takdirde kalpte marifetin nûrları doğar. Tıpkı yerdeki suyun kanal kazmak sûretiyle çıkarılmasının, uzak ve alçak bir yerden oraya suyu akıtmaktan daha kolay olduğu gibi. . .

Bu hakîkat kalpte hazır bulunduğu ve meşguliyetten dolayı unutulduğu için **Allahü teâlâ** îmanın bütün marifetlerine tezekkür adını vererek şöyle buyurmuştur:

(Kur'ân'ı) biz indirdik biz; ve onun koruyucusu da elbette biziz! (Hicr/9)

Sağ duyu sahipleri öğüt alsınlar diye (gönderilmiştir) . (İbrahim/52)

Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur? (Kamer/17)

İşte vesvese ve meşguliyetlere sabretmenin ilâcı budur! Bu derece, sabır derecelerinin sonuncusudur. Bütün ilgilere karşı sabretmenin, vesveselere sabretmekten daha önce olmasının (hikmeti şudur) :

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: "Dünyadan âhirete gitmek, Mü'min için kolaydır. **Allahü teâlâ**'nın 'sevgisi için halkı terketmek zordur. Nefisten Allah'a doğru seyretmek çetin ve şiddetlidir. Allah ile beraber sabretmek daha şiddetlidir'.

Cüneyd-i Bağdadî, önce kalbin meşguliyetlerine sabretmenin şiddetini, sonra da halkı terketmenin zorluğunu zikretmiştir. Nefis için, ilgilerin en şiddetlisi halkın alâkası ve mertebe sevgisidir; zira riyasetin, galebe çalmanın, yüceliğin ve etrafına adam toplamanın zevki, akıllıların nefislerine dünyadaki zevklerin en galip gelenidir. Nasıl lezzetlerin en galip olanı olmasın? Onların matlûbu, Allah'ın sıfatlarından olan bir sıfattır. O da rubûbiyet sıfatıdır. Rubûbiyet sevilir, tabî olarak sevilir ve istenir. Çünkü kalpte rubûbiyyetin emirlerine uygunluk vardır. **Allahü teâlâ**'nın şu âyeti bundan ibarettir:

Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh rabbimin emrindendir'. (İsrâ/85)

Kalp bunu sevdiğinden dolayı kötülenmiş değildir. Ancak kalp, mel'un ve emir âleminden uzaklaştırılmış **şeytan**ın aldanışından dolayı, kendisi için vâki olan bir yanlışlıktan ötürü kötüdür; zira kalp emir âleminden olmasından dolayı, **şeytan** kendisine hased etmiş, dolayısıyla onu saptırmış ve azdırmıştır. Kalp âhiret saadetini talep ettiği halde nasıl kötü olur? O, fenası olmayan bir bekayı, zilleti olmayan bir izzeti, korkusu olmayan bir emniyeti, fakirliği olmayan bir zenginliği ve eksikliği olmayan bir kemâli ister. Bunların hepsi de rubûbiyet vasıflarındandır. Bunu istediği için kalp kötü değildir. Aksine her kulun, sonu olmayan bir mülkü istemek hakkıdır, mülkü isteyen şüphesiz ki yüceliği, izzeti ve kemâli

de ister. Fakat mülk iki çeşittir. **Birinci** mülk geçicidir, peşindir; bu mülk dünyadır. (**İkinci** mülke gelince) o ebedî ve daimî bir mülktür. Ona herhangi bir elem karışmaz. Hiçbir şeyle sonuçlanıp kesilmez. Fakat bu mülk gelecektedir. Oysa insan aceleci ve peşin verilene rağbet gösterci olarak yaratılmıştır. Bu bakımdan **şeytan** gelir, insanın tabiatından bulunan acelecilik vasıtasıyla ona yanaşıp acele olan mülk ile insan adatır. Hazır olanı insana süslü gösterir. Ahmaklığından istifade ederek onun yanına sokulup âhireti de ona va'deder. Dünya mülküyle beraber âhiret mülkünü de ona sözverir. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem.) şöyle buyurmuştur.

Gerçek ahmak o kimsedir ki nefsini hevasına tâbi kılar. Allah'tan amelsiz olarak birçok istekte bulunur.

Böylece; o mahrum insan, **şeytan**a kanar, dünyanın izzeti ve imkânı nisbetinde mülkünü talep etmekle meşgul olur. Oysa Allah'ın tevfîkine mazhar olan bir kimse, **şeytan**ın aldatma ipine tutunmaz; zira bu kimse, **şeytan**ın hilesinin giriş noktalarını bilir. Böylece bu kimse, peşin verilen dünyadan yüz çevirir. **Allahü teâlâ**, mahrum olanların durumunu şu ayetle tasvir etmiştir.

Hayır siz çabuk (geçen şu dünyay) ı seviyorsunuz da âhireti bırakıyorsunuz. (Kıyâmet/20-21)

Bunlar çok çabuk geçen (dünyayı) seviyorlar da önlerindeki ağır bir günü bırakıyorlar. (İnsan/27)

Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka birşey istemeyen kimseden yüz çevir. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. (Necm/29-30)

Şeytanın hilesi, bütün insanların içlerine sıçradığı zaman, **Allahü teâlâ**, peygamberler gönderir, peygamberlere de melekler gönderip düşmanın halkı helak edip sapıtması hakkında tamamlanan hilelerini bildirir. Böylece peygamberler, halkı, mecazî ve geçici mülkten çevirip hakikî mülke davet ederler. O mecâzî mülk (dünya) insanın eline geçse bile esası yoktur ve devam etmez. Bu bakımdan peygamberler halka şöyle haykırdılar:

Ey îman edenler! Size ne oldu ki 'Allah yolunda topluca savaşa çıkın!' dendiği zaman, yere çakılıp kaldınız. Yoksa âhiretten vaz geçip dünya hayatına mı razı oldunuz! Fakat âhiretin yanında dünya hayatının zevk ve faydası pek azdır. (Tevbe/38)

Bu bakımdan Tevrat, İncil, Zebûr, Furkan (Kur'ân) , İbrahim'e gönderilen sahifeler ve Allah'tan gelen her kitap halkı, daimî bir mülke davet etmek için indirilmiştir. Halktan istenen şey, dünyada ve âhirette, padişah olmalarıdır. Dünya padişahlığı ona zâhidlik gösterip onun azıyla kanaat etmek demektir.

Âhiret padişahlığına gelince, Allah'a (mânen) yaklaşmakla, yokluğu olmayan bir beka, zilleti olmayan bir izzet ve dünya âleminde gizlenmiş ve hiçbir nefis tarafından bilinmeyen bir göz aydınlığı ve saadeti idrak etmektir.

Şeytan, âhiret mülkünün, ancak dünya mülküne davet etmekle elden çıkacağını bildiği için insanı dünya mülküne davet eder; zira âhiret mülküyle dünya, kumadır.

Bir de **şeytan** dünyanın da, o şahıs için sağlam kalmayacağını bilir. Onun için onu dünyaya davet eder. Eğer dünyanın ona teslim olduğunu bilmiş olsaydı, dünyadan dolayı da kendisine hased ederdi.

Fakat dünya mülkü, mücadele, bulanıklık ve tedbirler için uzun sıkıntılardan hâli değildir. Rütbe ve riyasetin diğer sebepleri de böyledir. Sonra ne zaman ki dünya kişiye teslim olur, sebepler tamamlanırsa, kişinin ömrü sona erer.

Nihayet yer zînetini takınıp süslendiği ve halkı da onun (mahsulünü toplamaya) kâdir olduklarını zannettikleri bir sırada, geceleyin veya gündüzün, ona emrimiz (âfetimiz) geliverir. İşte biz düşünecek bir kavim için ayetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz. (Yûnus/24)

Dünya hakkındaki zâhidlik, hazır bir mülk olduğundan, **şeytan** zâhidliği dolayısıyla zâhide hased edip onu zâhidlikten uzaklaştırır. Zühdün mânâsı, kulun, şehvetine ve öfkesine hakim olması demektir. Böylece şehvet ile öfke, dinin teşvikçisine ve îmanın işaretine itaat ederler. Bu mülk, istihlâk yoluyla edinilen bir mülktür; zira onunla sahibi hür olur. Şehvetin onu istilâ etmesiyle şahıs, tenasül uzvunun, midesinin ve diğer isteklerinin esiri olur. Bu bakımdan, hayvan gibi onlara uyar. Öyle bir köle olur ki şehvetin dizgini onu gırtlağından yakalar, istediği yöne çekip evirir çevirir. Bu bakımdan İnsan oğlunun aldanması ne büyüktür; zira İnsan oğlu köle olmasına rağmen mülkü elde edeceğini, kul olmasına rağmen rubûbiyet sıfatına ulaşacağını zanneder. Böyle bir kimse dünyada, ancak mâkûs (tepetaklak) ve âhirette de menküs (başı eğik) olur. Padişahlardan biri, zâhidin birisine şöyle der: 'Bir ihtiyacın var mı?'

Buna karşılık zâhid 'Senden ihtiyacımı nasıl talep ederim? Zira benim mülküm seninkinden daha büyüktür!' der. Padişah 'Nasıl olur?' deyince, zâhid 'Senin kölesi olduğun şey benim kölemdir' diye **cevap** verir. Padişah 'Bu nasıl olur?' der. Zâhid 'Sen şehvetin, öfkenin, tenasül uzvunun ve karnının kölesisin; oysa ben, bütün bunları mülk edinmişim ve hepsi de benim kölelerimdir!'

İşte dünyanın mülkü budur. Âhirette insanı mülke sevkeden budur. Bu bakımdan **şeytan**ın aldatmasıyla aldanan hem dünyada hem de âhirette zarar eder. Dosdoğru yolun üzerinde kuvvetli kalmaya muvaffak olanlar hem dünyayı, hem âhireti elde etmişlerdir.

Şu anda mülk ve rubûbiyetin, teshîr etmenin ve köleliğin mânâsını, bu husustaki yanlışlığın giriş noktasını, **şeytan**ın nasıl kandırdığını bildiğin zaman, mülkten, mertebeden el çekmek ve ona sırt çevirmek, yok olduğunda sabır göstermek sana kolay gelir; zira sen onu terketmekle dünyada padişah olduğun gibi, ondan ötürü âhirette de padişah olmayı umarsın. Kim rütbeye önem verip sebepleri kalbinde yerleştikten sonra bu kendisine keşfedilirse, bu kimse için tedavi hususunda mücerred ilim ve keşif kâfi değildir. Aksine buna amel katması gerekir. Bunun ameli **üç** şeydedir:

1. **Birincisi**, rütbe sevgisinin sebeplerini müşahede etmemek için rütbe yerinden kaçmasıdır; zira sebepleri müşahede ettiği halde sabretmek pek zordur. Nasıl ki şehvetin galebe çalmaması için tahrik edici sûretleri görmekten kaçıyorsa, tıpkı onun gibi rütbenin sebeplerinin görüldüğü yerden de kaçmalıdır. Bunu yapmayan bir kimse, Allah'ın yeryüzü genişliğindeki nimetini inkâr etmiş olur!

Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de hicret edeydiniz ya! (Nisâ/97)

2. **İkincisi**, âdetine muhalif düşen fiillerde, nefsini zorlamasıdır. Bu bakımdan tekellüfü (zorluğu) normallikle, haşmet kisvesini, tevazu kisvesiyle değiştirmelidir. Böylece mevkî ve mertebenin isteği üzere oturmada, kalkmada, yemekte, giymekte ve meskende âdet ettiği her şeyi de değiştirmelidir.

Onları zıdlarıyla değiştirmesi gerek ki daha önceki âdetlerinin yerine bunlar yerleşsinler. Öyle ise tedavi etmenin mânâsı öncekilerin zıddını yapmak demektir.

3. **Üçüncüsü**, bu hususta yavaş ve tedricî sûrette hareket etmesidir. Öyleyse bir defada en zor taraftan normale dönemez. Çünkü tabiat ürkektir. Onu kötü huylarından çevirmek, ancak tedric yoluyla mümkün olabilir. Bu bakımdan bazısını terkeder, diğeriyle kendisine teselli verir. Sonra nefis onun bir kısmını da terkeder ki nefis diğer kısmıyla kanaat edinceye kadar ve böylece kalbinde yerleşen o sıfatları kökünden söküp atıncaya kadar yavaş yavaş hareket eder. Bu tedrice, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsiyle işaret vardır:

Muhakkak bu din metin ve şedîddir. Bu bakımdan bu dinde sâkin hareket et. Sakın nefsini, Allah'ın ibâdetinden nefret ettirme. Muhakkak ki yolda kalıp bineği ölen bir kimse ne mesafe katetmiş ne de bineğin sırtını sağlam bırakmıştır. 37

Sakın bu dinin üstüne çıkmaya kalkışmayın. Muhakkak ki bu dine meydan okuyan bir kimseyi bu din mağlûp eder. 38

Madem durum budur, vesvese, şehvet ve rütbe sevgisine sabretmenin ilâcından zikrettiklerimizi Mühlikât bölümünün Riyâzet-i Nefs bahsinde zikrettiğimiz mücahede yollarının kanunlarına ekle ve onu düstur edin ki onunla daha önce belirttiğimiz-sabrın ilâcını bilmiş olasın. Çünkü cüzleri tafsil etmek oldukça uzun sürer. Kim tedric kanununu gözetirse o kanunla sabrı öyle bir zirveye terakki eder ki orada artık onsuz sabretmek kendisine zor gelir. Tıpkı onunla beraber sabretmenin kendisine zor geldiği gibi. Bu takdirde işler tam tersine olur. Daha önce şahsın nezdinde sevimli olan bir şey bu sefer sevimsiz olur. Mekruh olan kolay bir meşreb olur ki onsuz sabredemez. Bu durum ise, ancak tecrübeyle ve tatmakla bilinir.

Âdetlerde bunun benzeri vardır. Çünkü çocuk, başlangıçta zorla öğrenmeye gönderilir. Oynamadan durmak ve ilimle uğraşmak ona güç gelir ki çocuğun basireti açılıncaya ve ilimle uğraşmanın zevkine varıncaya kadar bu durum böyledir. Bu duruma geldikten sonra iş tam aksine olur. Bu sefer ilimle uğraşmamak çocuğa zor gelir. Oyun hususunda sabır göstermek zahmet olur. Ariflerin birinden rivâyet edilen şu hikâye bu duruma işaret eder: Şiblî'den sabrın hangisi daha şiddetli olduğu soruldu. **Cevap** olarak 'Kötü sıfatlan iyi sıfatlarla değiştirmek hususundaki sabır' dedi. Soran kişi 'Hayır! O değildir!' deyince, Şiblî 'Allah için sabırdır!' Soran 'Hayır!' dedi. Şiblî 'Allah ile sabır!' diye **cevap** verdi. Soran 'Hayır!' dedi. Şiblî 'O halde hangisi?' deyince, soran 'Allah'tan uzaklaştığı halde kapısından ayrılmayıp topraklara yüz sürme hususundaki sabır' dedi. Bunun üzerine Şiblî, ruhu cesedinden çıkarcasına bağırdı.

'Ey îman edenler! Sabredin, direnin, savaşa hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki felâh bulasınız' (Âl-i İmrân/200) âyeti hakkında şöyle denilmiştir: 'Allah'da sabrediniz! Allah ile sabır yarışı yapın ve Allah ile irtibat kurun'

Denildi ki: Allah için yapılan sabır meşakkat ve külfettir. Allah'ın yardımıyla olan sabır bekadır. Allah ile olan sabır vefadır. Allah'tan uzak olmaya dair olan sabır cefadır. Nitekim bu mânâda şair şöyle demiştir:

Senden olan sabra gelince, onun neticeleri kötüdür.

Senden başka diğer eşyalarda olan sabır ise güzeldir Başka bir şair de şöyle demiştir:

Sabır her yerde güzeldir.

Ancak senin aleyhinde olan müstesna! Sabır hakkında söyleyeceklerimiz bundan ibarettir.

35) Daha önce geçmişti.

36) Nikâh bölümünde geçmişti.

36) Nikâh bölümünde geçmişti.

37) İmâm-ı Ahmed, Beyhâkî

38) Daha önce geçmişti.

32-4

Şükrün Fazileti

Şükr'ün **üç** rüknü vardır:

Birinci rükün; şükrün fazileti, hakikati, kısım ve hükümleri,

İkinci rükün; nimetin hakikati, hususî ve umumî kısımları,

Üçüncü rükün; şükür ve sabırdan hangisinin daha faziletli olduğu hakkındadır.

Birinci rükün şükür hakkındadır.

Allahü teâlâ, kitabında şükrü zikir ile beraber zikretmiştir.

Âyet-i Kerîmeler

Andolsun! Allah'ı anmak en büyük (ibadet) tir. (Ankebût/45)

Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin. (Bakara/152)

Eğer siz Allah'ın nimetlerine şükredip' îman ederseniz Allah size niye azap etsin? (Nisâ/147)

Şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz (Âl-i İmrân/145)

İblis şöyle dedi: 'Öyleyse beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki insanoğullarını saptırmak için muhakkak senin doğru yoluna oturacağım vesvese verip pusu kuracağım. (A'raf/16)

Ayette bahsi geçen doğru yolun şükür yolu olduğu söylenmiştir. Şükür mertebesinin büyüklüğünden ötürü İblis, halka tânederek şöyle dedi:

Onların çoklarını şükredici olarak görmeyeceksin! (A'raf/17)

Allahü teâlâ da şöyle buyurdu: Kullarımdan şükreden azdır. (Sebe/13)

Allahü teâlâ, şükürle beraber fazla nimet vereceğini söyleyip istisna yapmadı.

Andolsun! Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. (İbrahim/8)

Oysa beş şeyde (zengin etmekte, duayı kabul etmekte, rızıkta, mağfirette ve rahmette) istisna ederek şöyle buyurmuştur:

Eğer fakirlikten korkarsanız; biliniz ki Allah dilerse sizi fazlından zengin edecektir.

(Tevbe/28)

Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız; O da dilerse (kaldırılmasını) istediğiniz belâyı kaldırır.

(En'am/41)

Allah dilediğine hesapsız rızık verir. (Bakara/212)

Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar. (Nisâ/48)

Allah dilediği kimseye tevbeyi nasip eder. (Tevbe/15)

Bu, rubûbiyet ahlâklarından biridir; zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Eğer Allah'a güzel borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah karşılık verendir, halimdir. (Teğâbün/17)

Allahü teâlâ, şükrü cennet ehlinin konuşmasına anahtar yapmıştır.

(Cennetlik olanlar şöyle) derler: 'Hamdolsun o Allah'a ki bize olan va'dini yerine getirdi'.

(Zümer/74)

Dualarının sonu ise 'Bütün hamdler âlemlerine rabbine mahsustur!' (Yûnus/10)

Hadîsler

Şükrederek yiyen, sabrederek oruç tutan mertebesindedir. 39

Atâ'dan şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Âişe'nin huzuruna girip '**Hazret-i Peygamber**'den gördüğün en acaip şeyi bize haber ver!' dedim. Bu söz üzerine, Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) ağladı ve şöyle dedi: '**Hazret-i Peygamber**'in hangi durumu acaip değil ki! O bir gece bana geldi. Yatağıma yattı, vücudum onun vücuduna değdi. Sonra şöyle dedi: Ey Ebû Bekir'in kızı! Beni bırak ki rabbime ibadet edeyim! Bu sözü üzerine 'Sana yakın olmayı severim. Fakat senin isteğini kendi isteğime tercih ederim', deyip ibadet etmesine izin verdim. Su dolu bir testiyi alıp abdest aldı. Fakat fazla su sarfetmedi. Sonra kalkıp namaza durdu. Göz yaşları göğsünün üzerine akacak derecede ağladı. Sonra rükûa vardı, ağladı. Sonra secdeye vardı, ağladı. Sonra başını kaldırıp ağladı. Böylece Bilâl gelip sabah namazının vaktini kendisine bildirinceye kadar ağladı. Bunun üzerine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Seni ağlatan nedir? Oysa Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını, senin için affetmiştir' dedim. **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi: Ben çokça şükreden bir kul olmayayım mı? Ben neden böyle yapmıyayım? Oysa **Allahü teâlâ** şu âyeti indirmiştir:

Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün arka arkaya gelişinde, insanlara yararlı olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemilerde, Allah'ın gökten yağmur indirerek onunla ölmüş olan arzı diriltmesinde, o arzda her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları, yer ile gök arasında emre hazır

bekleyen bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için (Allah'ın birliğine) deliller vardır. (Bakara/164) 40

Bu hadîs-i şerîf ağlamaya devanı edilmesi gerektiğine delâlet eder.

Peygamberlerden biri kendisinden bol su çıkan küçük bir taşın yanından geçti ve buna hayret etti. **Allahü teâlâ** o taşı dile getirerek şöyle konuşturdu: "Ben Allah'ın 'Artık o ateşten sakının ki onun yakıtı insanlarla taşlardır' (Bakara/24) ayetini dinlediğimden beri onun korkusundan ağlıyorum".

Bunun üzerine o peygamber, **Allahü teâlâ**'dan o taşı ateşten korumasını diledi ve **Allahü teâlâ** da onu korudu. Bir müddet sonra o küçük taşı aynı durumda gördü ve 'Şimdi neden ağlıyorsun?' dedi. Taş 'Daha önce gördüğün ağlama, korku ağlamasıydı. Bu ağlama ise şükür ve sevinç ağlamasıdır' diye **cevap** verdi. Kulun kalbi de taş gibi veya katılık bakımından taştan daha şiddetlidir. Onun katılığı hem korku, hem de şükür halinde ağlamakla bertaraf edilir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde 'Çok hamdedenler ayağa kalksın' denir. Bir grup ayağa kalkar. Onlara bir bayrak dikilir ve onlar cennete girerler.

'Bu çok hamdedenler kimlerdir?' diye soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Bunlar her durumda Allah'a şükreden kimselerdir'. 41 Başka bir lâfızda 'Bunlar hem genişlikte, hem. de darlıkta şükrederler' şeklinde gelmiştir.

Hamd, Rahman'ın ridasıdır (abâsıdır) . 42

Allahü teâlâ Hazret-i Eyyûb'e (aleyhisselâm) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Ben velî kullarımdan mükâfat olarak şükre razı oldum'. Yine sabredenlerin sıfatı hakkında da Hazret-i Eyyûb'e (aleyhisselâm) şöyle vahiy göndermiştir: 'Onların evleri selâm evidir (cennettir) . Onlar o eve girdikleri zaman onlara şükretmeyi ilham ederim. Şükür ise, sözlerin en hayırlısıdır. Şükür anında onlara daha fazlasını talep etmeyi ilham ederim. Bana bakmalarıyla onlara daha fazlasını veririm'.

İstif edilen mallar hakkında hüküm nâzil olduğu zaman Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle dedi: Malın hangisini edinelim? **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem)

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Sizden herhangi biri zikredici bir dil ve şükredici bir kalp edinsin!43

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber**, malın yerine şükredici kalbin edinilmesini emretmiştir.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Şükür îmanın yarısıdır!'

39) Buhârî

40) İbn Hıbbân, Ahlâk-ı Rasûl

41) Taberânî, Ebû Nuaym, Beyhâkî

42) Irâkî aslına rastlamadığını söylemişse de Sahîh'de 'Kibriyâ O'nun abasıdır' şeklinde vârid olmuştur.

43) Nikâh bölümünde geçmişti.

32-5

Şükrün Sınırı ve Hakikatı

Şükür, sâliklerin makamlarındandır. Şükür, ilim, hâl ve amelden meydana gelir. İlim, asıldır ve hâli gerektirir. Hâl de ameli gerektirir.

İlim, nimeti nimet verenden bilmektir: Hâl, nimet verenin nimet vermesinden dolayı meydana gelen sevinç demektir. Amel, nimet vereni maksudu ve mahbubu yapmaktır. O amel, kalp, azalar ve dil ile ilgilidir. Bu bakımdan bütün bunları belirtmek gerekir ki onların toplamı ile şükrün hakikati ihâta edilebilsin; zira şükrün tarifinde söylenen şeyler, onun bütün mânâlarını kapsamaktan uzaktır.

Birinci Asıl

Birinci asıl ilimdir. İlim de **üç** şeyi bilmektir: Nimetin kendisini o nimetin nimet olmasını, nimet verenin zatını ve nimetinin tamamlanmasına vesile olup nimetin kaynağı olan sıfatlarının varlığının bilinmesidir.

Çünkü nimette, nimet verenin kasd ve iradesiyle kendisine nimet verilen kimsenin varlığı lâzımdır. İşte bunlar bilinmesi gereken şeylerdir. Bu, Allah'ın dışındaki şeyler hakkında vâriddir. Allah hakkında ise, bütün nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmekle tamam olur.

Nimet veren ancak Allah'tır. Vasıtalar Allah tarafından musahhar kılınmışlardır. Bu marifet, Tevhîd ve takdisin ötesindedir; zira takdis ve Tevhîd bu marifete dahildir. Îman marifetleri hususunda **birinci** rütbe, takdisdir. Sonra kişi mukaddes zatı tanıdığında birden başka mukaddes olmadığını anlar. Bu da Tevhîdin ta kendisidir. Sonra şahıs âlemde olan her şeyin sadece o Bir den varolduğunu bilmelidir. Bu bakımdan herşey O'ndan gelen nimettir.

İşte bu marifet **üçüncü** mertebeye girer. Zira **üçüncü** mertebeye takdis ve Tevhîd ile beraber ifratın kemâli ve fiili tek başına icra etmek de girmiş olur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demekle bu hakîkati dile getirmiştir. Kim Sübhânallah derse, onun on hasenesi vardır. Kim Lâ ilâhe illâllah derse onun yirmi hasenesi vardır. Kim Elhamdülillah derse onun otuz hasenesi vardır. 44

Zikrin en faziletlesi Lâ ilâhe illâllah'dır. Duanın en faziletlesi Elhamdülillâh'tır. 45

Hiçbir zikir, Elhamdülillâh'ın kazandırdığı gibi kat kat sevap kazandırmaz. 46

Sakın hadîslerde bahsi geçen bu hasene'lerin mânâları kalpte hâsıl olmadan sadece bu kelimeleri dil ile söylemek için verildiğini zannetme! Bu bakımdan Sübhanallah takdise delâlet eden bir kelime, Lâ ilâhe illâllah Tevhîde ve Elhamdülillâh da hak ve bir olan Allah'tan nimetin gelmesinin marifetine delâlet eden bir kelimedir. Öyleyse (bahsi geçen) sevaplar îman ve yakînin şûbelerinden olan bu marifetlerin karşılığıdır.

Bu marifetin tamamı, fiillerden şirki yok eder. Bu bakımdan sultanlardan biri bir şahsa birşey ihsan ettiğinde o şahıs, o şeyin kendisine verilmesinde vezirin dahli olduğunu düşünürse kolaylaştırmak ve kendisine vardırmakta müdahalesini görürse, o veziri nimet hususunda sultana ortak yapmış olur.

Bu bakımdan bu kimse, o nimetin her anlamda padişahtan geldiğini göremez. Bir anlamda padişahtan, başka bir anlamda da vezirinden geldiğini düşünür. Bu durumda sevgisi padişah ile vezire tevzi edilir. O halde, padişah hakkında muvahhid olamaz. Evet, padişah hakkındaki Tevhîdine ve şükrünün kemâline, padişahın yazmış olduğu kâlemle attığı imza ve üzerine yazının yazıldığı kâğıt vasıtasıyla o nimetin kendisine vâsıl olduğunu düşünmesi bir eksiklik değildir; zira o ne kalem, ne de kâğıtla sevinmez. Kalem ile kâğıdın şükrünü yapmaz. Çünkü onların, mevcut oldukları cihetle, o nimette herhangi bir müdahalelerinin olduğunu söylemiş olmamaktadır. Aksine onların, padişahın kudreti ve emri altında olmaları hasebiyle o nimette müdahaleleri vardır. Şahıs bazen padişahın nimetini kendisine ulaştıran vekil ve hazinedarın da o nimeti kendisine ulaştırmak bakımından padişah tarafından mecbur edildiklerini bilir.

Yine bilir ki eğer padişahın zorlayıcı ve kesin emri olmazsa ve bunlar kendi iradeleriyle başbaşa kalırlarsa, o şeyi kendisine teslim etmezler. Bunu bildiği zaman, kendisine hediyeyi veren hazinedara bakışı, kâğıt ile kaleme bakışı gibi olur. Böyle bir bakış, nimeti padişaha izafe etmekten kaynaklanan Tevhîdine herhangi bir şirk sokmaz.

Böylece Allah'ı bilen, Allah'ın fiillerini tanıyan güneş'in, ay'ın ve yıldızlar'ın Allah'ın emriyle hareket ettiklerini bilir. Tıpkı kâtibin elindeki kalem gibi! İhtiyar sahibi olan hayvanlar da ihtiyarlarında Allah'a musahhardırlar. Zira ister dilesin, ister dilemesin, yapması için istekleri kendilerine musallat kılan **Allahü teâlâ**'dır.

Tıpkı padişaha muhalefet imkânından mahrum bulunan ve dediğini yapmaya mecbur olan hazinedar gibi. . . Eğer bu hazinedar nefsiyle başbaşa bırakılırsa, elindekinin zerresini dahi vermez. Bu bakımdan birisinin eliyle Allah'tan gelen bir nimet sana ulaşmış ise, o kimse nimeti vermek mecburiyetindedir; zira verme iradesini ona musallat kılan ve onun istek ve arzularını kabartan Allah'tır. Onun kalbine 'Sana verdiğinin dünya ve âhirette kendisine hayırlı olduğunu' ilham eden Allah'tır. Allah ona bu inancı yarattıktan sonra o onu terketmeye imkân bulamaz. Bu bakımdan o, senin için değil, nefsi için sana verir. Eğer vermekte belli bir gayesi olmasaydı, muhakkak sana vermezdi. Eğer senin menfaatında kendi menfaatinin olduğunu bilmeseydi sana vermezdi. Bu bakımdan o, senin menfaatinle nefsinin menfaatini talep eder. Öyleyse o sana nimet veren değildir. Aksine seni, umduğu bir nimete götürcü bir vesile edinmiş olur. Sana nimet veren, onu sana musahhar edendir. Onun kalbine, sana nimeti ulaştırmaya onu mecbur eden îtikad ve iradeleri atandır. Eğer işleri böyle tanırsan Allah'ı, Allah'ın fiilini tanımış olursun ve muvahhid olursun, Allah'ın şükrünü yapmak kudretine sahip olursun ve sadece bu marifetle şükredici olursun. Bu sırra binen Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) münâcâtında şöyle dedi: İlâhî! Âdem'i kudret elinle yarattın! Acaba sana nasıl şükretti'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: Bütün olanların benden olduğunu bildi. Onu bilmesi şükürdür.

Öyle ise sen ancak her nimetin O'ndan olduğunu bilmekle şükretmiş olursun. Eğer bu hususta kalbine az bir şüphe girerse, ârif olamazsın. Ne nimetlerin ve ne de nimet verenin ârifi olamazsın.

Üstelik sadece nimet vereni değil, O'nunla beraber başkalarını da seversin. Bu bakımdan marifetinin eksikliğiyle sevgideki halin de eksilir. Sevginin eksikliğinden ötürü de amelin eksilir. İşte **birinci** aslın beyanı budur.

İkinci Asıl

İkinci asıl, mârifetin aslında edinilen haldir. O hâl, tevazu ile nimet verene sevgi göstermektir. Marifet şükür olduğu gibi bu halde esasında mücerred bir şükürdür. Fakat ancak şartı haiz ise şükür olur. Şartı da nimet vermek veya nimetle değil ancak nimet verenle sevinmektir. Bu anlaşılması zor olan konulardandır. Öyle ise şöyle bir misâl verelim: Sefere çıkmak isteyen padişah, herhangi bir insana bir at bağışladığında bu insanın bağışlanan atla **üç** yönden sevinmesi düşünülebilir:

Birinci Vecih: Atın at olması ve faydalı bir mal olması, hedefine varmaya uygun ve kıymetli bir binek olması hasebiyle sevinmesidir. Bu sevgi, padişahı zerre kadar kaale almayan, gayesi sadece at olan bir kimsenin sevgisidir. Eğer o atı çölde bulsaydı, yine aynı şekilde sevinirdi.

İkinci Vecih: Ata sevinir, fakat at olması hasebiyle değil, aksine padişahın kendisiyle ilgilenip sevgi ve yakınlık gösterdiğine delâlet etmesi bakımından sevinir. Eğer bu atı çölde bulsaydı veya padişahtan başkası vermiş olsaydı asla onunla sevinmezdi. Çünkü ata muhtaç değildir veya padişahın kalbinde yer etmeyi elde etmekten ibaret olan hedefine nisbeten at edinmeyi hakir sayardı.

Üçüncü Vecih: Ata binip de padişahın hizmetine gitmek, padişahın hizmetini yapmak sûretiyle padişaha yakın olma şansını elde etmek için seferin meşakkatine tahammül etmek bakımından atla sevinmesidir. Bu yüzden bazen vezirlik mertebesine kadar bile yükselir. Çünkü o sadece padişahın kalbinde, kendisine bir at verecek kadar yer edinmekle ve kendisine bir at verecek kadar ihtimam göstermesiyle yetinmez. Aksine o, padişahın malından bir şeyi bir kimseye sadece onun vasıtasıyla vermesini ister. Sonra o vezir olmaklar sadece vezirliği istemez. Aksine padişahı görmeyi ve ona yakın olmayı ister. Hatta o, padişaha yakın olmak, fakat vezir olmamak veya vezir olup padişaha yakın olmamak arasında muhayyer bırakılırsa, mutlaka padişaha yakınolmayı tercih eder. İşte bunlar **üç** derecedir.

Birincisine şükrün mânâsı girmez. Çünkü **birinci** derecenin sahibinin bakışı, sadece ata münhasırdır. Bu bakımdan o, verenle değil atla sevinir. Bu hâl, gayesine uygun ve zevkli olması bakımından, nimetle sevinen bir kimsenin halidir. Bu, şükür mânâsından uzaktır.

İkincisi, nimet verenle sevinmek hasebiyle şükrün mânâsına dahildir. Fakat zâtı hasebiyle dahil değildir. Aksine kendisini gelecekte nimet vermeye teşvik eden inayetinin marifeti bakımından dahildir. Bu hâl, azabından korktukları ve sevabını umdukları için Allah'a ibâdet ve şükreden sâlihlerin halidir. Tam şükür, ancak kulun Allah'ın nimetine, o nimet vasıtasıyla Allah'a yaklaşabilecek kudrette olması ve Allah'ın komşuluğuna erebileceği, daima O'nun cemaline bakabileceği hasebiyle sevinmesinden ibaret olan sevgidir.

İşte en büyük rütbe budur. Bunun alameti; dünyadan sadece âhiretin basamağı olan şeylerle sevinip âhirete yardım edenle ferahlamasıdır. Kendisini Allah'ın zikrinden meşgul eden, Allah'ın yolundan alıkoyan her nimetten mahzun olmasıdır. Çünkü böyle bir kimse nimeti, lezzetli olduğundan

dolayı istemez. Nitekim atın sahibinin de atı asil ve süratli bir at olduğundan dolayı istemediği gibi. . . Aksine atı, kendisini padişahın refakatinde taşıdığı, daima padişahın görmesini ve yaklaşmasını temin ettiği için sever. Bu nedenle Şiblî şöyle demiştir: 'Şükür, nimeti değil, nimeti vereni görmektir'. Aliyyül-Havvâs da 'Halk tabakasının şükrü yemek, giymek ve içmek üzerinedir. Havassın şükrü ise, kalplerin varidâtı üzerinedir' demiştir.

Bu rütbe öyle bir rütbedir ki onu, zevki mide, tenasül uzvu, duyularla idrak olunan renkler ve seslerden ibaret olup kalbin zevkinden uzak olan kimse idrâk edemez; zira kalp sıhhatli olduğu zaman ancak Allah'ın zikri, marifeti ve mülâkatından zevk alır. Kalp, kötü âdetlerle hasta olduğu takdirde Allah'ın dışındaki şeylerden zevk duyar.

Nitekim bazı insanların çamur yemekten lezzet aldıkları ve bazı hastaların tatlı şeyleri tuhaf karşıladıkları ve acı şeyleri tatlı telâkki ettikleri gibi. . . Şair şöyle demiştir: 'Kim hasta ve acı bir ağız sahibi olursa, o ağzıyla tatlı suyu acı hisseder'.

Öyle ise bu, Allah'ın nimetiyle sevinmenin şartıdır. Darb-ı meselde de şöyle denmiştir: Deve olmazsa bari keçi olsun!

Eğer bu derece olmasa, bari **ikinci** derece olsun. **Birinci** dereceye gelince o hesap dışıdır; zira padişahı at için isteyen ile atı padişah için isteyenin arasında büyük fark vardır. Kendisine nimet vermesi için Allah'ı kastedenle Allah'ın nimetlerini onlarla Allah'a ulaşmak için kastedenin arasında da büyük fark vardır.

Üçüncü Asıl

Üçüncü asıl nimet verenin marifetinden elde edilen sevincin mucibiyle amel etmektir. Bu amel, kalp, dil ve azalarla ilgilidir.

Kalple olana gelince o, hayrı kasdetmek ve bütün insanlar için kalbinde hayır beslemektir. Dil ile olana gelince, o da Allah'a delâlet eden hamdlerle Allah'a şükretmeyi izhar etmektir. Azalara gelince, o da Allah'ın nimetlerini ibadette kullanmak, o nimetlerden kuvvet alıp günahlara dalmaktan kaçınmaktır. Gözlerin şükrü, onları müslümanların ayıplarına kapatmaktır. Kulakların şükrü, onlarla dinlediğin her ayıbı kapatmaktır. Bu bakımdan bu durum, Allah'a bu azalarla şükretmek demektir. Allah'tan razı olduğunu belirtmek için dil ile yapılan şükür ise, emrolunan şükrün ta kendisidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**, bir kişiye şöyle sordu:

- Nasıl sabahladın?

- Hayır ile. . .

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, kişi **üçüncü** defa da 'hayır ile sabahladım. Allah'a hamdeder ve ona şükrederim' deyinceye kadar soruyu tekrarladı. Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'İşte senden söylemeni istediğim buydu!'

Selef-i Sâlihîn birbirlerinin hâlini sorardı. Onların gayeleri; arkadaşına Allah'ın şükrünü söyletmekti ki o itaat ve şükredici, onu konuşturan da itaat edici olsun! Onların gayeleri şükrü belirtmek sûretiyle riyakârlık yapmak değildi! Durumu sorulan kul, şükretmek ile şikayet etmek veya susmak

halleri arasındadır. Bu bakımdan şükretmek ibadettir. Şikayet ise, din ehlinden sâdır olan çirkin bir mâsiyettir. Padişahlar padişahından şikayet etmek, nasıl çirkin olmasın? Oysa herşey O'nun kudret elindedir. O'nu hiçbir şeye kâdir olmayan zayıf bir köleye nasıl şikayet edebilir? Bu bakımdan kul için en uygun olanı eğer belâ ve kaza üzerinde iyice sabredemiyorsa, zayıflık onu şikayet etmeye sürüklüyorsa şikayetini Allah'a yapmaktır. Çünkü belayı veren ve onu kaldırmaya kâdir olan ancak Allah'tır. Kulun mevlâsına zillet göstermesi izzet, başkasına şikayet etmesi ise zillettir. Kulun kendisi gibi bir kula zilletini izhar etmesi çirkin bir zillettir.

Allah'tan başka taptıklarınız, size rızık veremezler. Siz rızkı Allah'ın yanında arayın, O'na ibadet edin ve O'na şükredin. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz. (Ankebût/17)

Çünkü Allah'tan başka taptıklarınız sizin gibi kullardır. (A'raf/194)

Bu bakımdan dil ile yapılan şükür, şükrün cümlesindendir.

Rivâyet ediliyor ki bir heyet Ömer b. Abdülâziz'in yanına geldi. Onların arasından bir genç, konuşmak üzere ayağa kalktı. Ömer, o gence 'Yaşlı! Yaşlı! (yani yaşlı olan konuşsun) ' diye haykırdı. Genç 'Ey Mü'minlerin emiri! Eğer akıl yaşa bağlı olsaydı, müslümanların arasında senden daha yaşlılar vardır' dedi. Bunun üzerine Ömer konuş dedi. Genç 'Biz senden birşey isteyen veya birşeyden korkup kurtarmanı isteyen bir heyet değiliz. Senin faziletin bizi teşvik etti. Senin adaletin bizi korkudan emin kıldı. Biz ancak teşekkür için gelmiş bir heyetiz. Sana dilimizle teşekkür etmek ve dönüp gitmek için geldik!' dedi.

İşte bunlar, şükür hakikatinin tümünü kapsayan şükür mânâlarının asıllarıdır. 'Şükür, tevazu üzere nimet verenin nimetini itiraf etmektir' diyenin sözüne gelince, bu kimse kalbin bazı ahvaliyle beraber dilin fiiline bakmıştır.

'Şükür, ihsan edenin ihsanını zikretmek sûretiyle övmesinden ibarettir' diyenin sözüne gelince, bu kimse de sadece dilin ameline bakmıştır. 'Şükür, şuhudun sergisi üzerinde hürmetin korunmasını devam ettirmekten dolayı itikâftır' diyenin sözüne gelince bu söz, şükrün mânâlarının çoğunu derleyici bir sözdür. Bu tariften ancak dil ile yapılan şükür hariç kalır.

Hamdun Kassar'ın47 'Nimetin şükrü, kendi nefsini, şükür hususunda tufeylî (asalak) görmendir' sözü ise sadece marifetin şükrün mânâlarından olduğuna işarettir.

Cüneyd'in 'Şükrün senin nefsini nimete ehil görmemendir' sözü ise, bilhassa kalbin durumlarından birine işarettir.

Bu zatların sözleri, hallerini belirtiyor. Bunun için cevapları değişiktir ve birbirini tutmaz. Sonra bunların her birinin cevabı, bazen iki halde, ayrı ayrı olur. Çünkü bunlar ancak kendilerine galip gelen hallerinden konuşurlar. Kendilerini ilgilendirmeyenden yüz çevirip ilgilendirenle meşgul oldukları için böyle yaparlar veya sual soranın haline uygun gördükleri cevabı verirler. Bunu da kişinin muhtaç olduğu şeyi zikretmekle iktifa etmek ve muhtaç olmadığını bıraktıkları için yaparlar. Bu bakımdan bizim bu söylediklerimizin bu kimselerin aleyhinde bir tan olduğunu sanman uygun değildir.

Yine bizim açıkladığımız mânâların hepsi bu büyük insanlara arzolunsaydı onların bu mânâları reddedeceklerini sanman da uygun değildir. Zâten akıllı bir insan için asla böyle birşey düşünülemez.

Ayrıca biz burada lâfız bakımından şükür teriminin lûgat vaz'ında bütün mânâlarını kapsayıp kapsamadığını veya bazını kapsayıp da diğerlerinin onun levâzımlarından olup olmadığını açıklamayı kasdetmiyoruz. Çünkü bu, âhiret yolunun ilmine hiçbir şekilde girmez.

Rahmetiyle muvaffak kılan Allah'tır!

44) Dualar bölümünde geçmişti.

45) Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce, İbn Hıbbân

46) İbn Eb'id-Dünya

47) Ebû Sâlih Hamdun b. Ammare Nisaburî. Nisabur'da Melâmiyye meşrebini neşretmiştir. Ebû Turab Nahşebî ve Müslim Barusî'nin sohbetinde bulunmuş ve H. 291'de vefat etmiştir.

32-6

Allah Hakkında Şükür

Belki sen 'Şükür ancak şükürden zevk alan nimet sahibinin hakkında düşünülebilir' diyebilirsin; zira bizler padişahlara kalplerde mevkileri daha artsın, halk yanında keremleri belirsin ve dolayısıyla nam ve nişanları daha fazla olsun diye ya senâ etmekle şükrediyoruz veya bazı hedeflerinde kendilerine yardımcı olmaktan ibaret olan hizmetle şükrediyoruz veya huzurlarında el pençe durmakla şükrediyoruz.

Bu ise onların çevrelerindeki kalabalığın çoğalmasına, ve mevkî ve şöhretlerinin artmasına sebeptir. Bu bakımdan insanlar bu söylediklerimizden birini onlar için yapmadıkça padişahlara şükretmiş olmaz. Oysa bu, iki yönden Allah hakkında muhaldir:

Birincisi

Allahü teâlâ nasiplerden ve gayelerden münezzehtir. Hizmetçiye ve yardıma muhtaç olmaktan mukaddestir. Övmekle haşmetinin ve şöhretinin yayılmasından yücedir. Huzurunda rükû ve secde halinde elpençe divan durmak sûretiyle hizmetçilerinin çoğalmasından da münezzehtir.

Bu bakımdan O'na, içinde hiçbir sûrette payı olmayan birşey ile şükretmemiz, bize nimet veren padişaha evlerimizde yatmak veya secde etmek veya rükû etmek sûretiyle şükretmemize benzer; zira padişahın ne yaptığımızdan haberi olmadığı için yukarda bahsi geçen hareketlerimizde de bir dahli yoktur. Allah'ın da bizim fiillerimize hiçbir ihtiyacı yoktur.

İkincisi

Kendi irademizle yaptığımız herşey Allah'ın nimetlerinden bize verilmiş bir nimettir; zira bizim azalarımız, kudretimiz, irademiz, hayra doğru iteleyici güçlerimiz ve hareketimizin sebeplerinden ibaret olan diğer şeylerimiz, Allah'ın yarattığından ve nimetindendir. Bu bakımdan nasıl olur da biz bize verilen nimetle nimetin şükrünü yaparız? Biz padişaha bir bineği verip başka bir bineği ondan alır, o bineğe binersek veya padişah bize başka bir bineği verirse, **ikinci** binek Bizim pirinci bineğimize şükür olmaz.

-O'nun zâtı hariç helâk olacağını ve bu durumun her hal için ezelen ve ebeden doğru olduğunu bilenin görüşüdür! Çünkü gayr, müstakil bir varlığı düşünülebilen demektir! Bu gayrın benzerinin varlığı

yoktur. Aksine böyle bir gayrın mevcut olması muhaldir; zirâ mutlak var olan mevcut, nefsiyle kâim olan mevcuttur. Nefsi istiklâle sahip olmayan, nefsi itibariyle var sayılmaz, çünkü o başkasına bağlı ve başkasıyla varolmuştur. Eğer onun zatına itibar olunur, gayra bakılmazsa asla onun varlığı sözkonusu olmaz. Mevcut ancak ve ancak nefsiyle kâim olandır. Nefsiyle var olanın eğer gayrinin yokluğu takdir olunursa, kendisi yine var olarak kalır. Eğer nefsiyle kâim olmakla beraber onun varlığıyla başkasının varlığı kâim olursa, bu takdirde o, Kayyum olur. Oysa Bir den başka kayyum yoktur. Onun gayrisinin oluşu düşünülemez. Madem durum budur o halde, varlıkta Hayy ve Kayyum'dan başkası yoktur. O, vahid ve samed'in ta kendisidir. Sen bu makamdan baktığın zaman her şeyin kaynağının O'nda ve dönüşün de O'na olduğunu anlarsın. Bu bakımdan şükredici, şükredilen, seven ve sevilen O'dur.

İşte İbn Ebî Habîb48 bu makamdan bakmıştır.

Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. Ne güzel kuldu, o daima (bize) başvururdu. (Sâd/44)

Allahü teâlâ'nın bu ayetini okuduğunda Habib dedi ki: 'O'nun sanatına hayran kalmamak elde değildir. O vermiş, o övmüştür'.

Bu sözünü şuna işaret için söylemiştir: **Allahü teâlâ**, bir kulunu övdüğü zaman, O'nun övgüsü kendi nefsine aittir. Bu bakımdan öven de övülen de O'dur.

Şeyh Ebû Said Mihinî49 bu makamdan bakmıştır.

(O) onları sever ve onlar da O'nu severler. (Mâide/54)

Bu âyet Şeyh Ebû Said'in yanında okunduğu zaman 'Hayatımla yemin ederim! Onları sever! Sade sevmesini ve sevil Aksine **ikinci** binek de **birinci** bineğin muhtaç olduğu gibi başka bir şükre muhtaçtır. Sonra şükrün şükrü ancak başka bir nimetle mümkün olur. Dolayısıyla bu kaziyeler bizi 'Bu iki yönden de şükrün Allah hakkında muhal olduğuna' götürür. Oysa biz de emrin **ikisi**nde de şüphe etmiyoruz. Şeriat da böyle vârid olmuştur. Bu bakımdan bu iki emri telif etmenin ve bir araya getirmenin yolu nedir?

Senin kalbine gelen bu mânâ, Dâvud'un (aleyhisselâm) kalbine de gelmiştir. Musa'ya (aleyhisselâm) da böylece vâki olmuştur. Nitekim Musa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yarab! Ben sana nasıl şükredeyim? Çünkü ben sana şükretmeyi ancak senin nimetlerinden **ikinci** bir nimetle yapabilirim'.

Başka bir lâfızda 'Sana şükrüm, senden gelen başka bir nimettir ki o nimette sana şükretmeyi gerektirir!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** Musa'ya vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

'Sen bu durumu bildiğin zaman bana şükretmiş olursun!' Başka bir haberde 'Sen nimetin benden olduğunu bildiğin zaman onu şükür olarak senden kabul ederim' denmiştir.

Soru: Musa'nın sualini anladım. Fakat benim anlayışım, onlara vahyolunanın mânâsını idrâk etmekten acizdir. Çünkü ben, Allah için şükretmenin muhal olduğunu biliyorum. Fakat şükrün muhal olduğunu bilmenin, şükür olduğunu bir türlü anlamıyorum; zira bu bilgi de Allah'tan gelen bir nimettir. Bu bakımdan bu bilgi nasıl şükür olabilir? Sanki ortaya şöyle bir sonuç çıkıyor: 'Kim şükretmezse,

muhakkak o şükretmiştir'. Muhakkak padişahtan **ikinci** hilatı (hediyeyi) kabul etmek, **birinci** hilatın şükrü olur. Anlayış, buradaki sırrı idrak etmekten âcizdir. Eğer bunun tarifi bir misal ile mümkün ise, bu misal anlamama yardımcı olacaktır.

Cevap: Bu, (zevkî) marifetler (in kapıların) dan bir kapıyı çalmaktır. Marifetler, muamele ilimlerinden pek yücedirler. Fakat biz onlardan birkaç rumuza işaret ederek deriz ki:

Burada iki görüş vardır:

1. Herşeyi katıksız Tevhîd gözüyle görmek gerekir. Bu görüş sana, Allah'ın şükreden, şükrolunan, seven ve sevilen olduğunu tanıtır. Bu görüş, varlıkta O'ndan başkasının olmadığını, her şeyinmesini bırak, hem de hakkıyla sever. Çünkü ancak kendi nefsini sever' demiştir.

Şeyh bununla, sevenin ve sevilenin Allah olduğuna işaret etmiştir. Bu yüksek bir rütbedir. Bu rütbeyi, ancak aklına yatkın bir misalle anlayabilirsin. Malûmundur ki yazar, yazdığını sevdiği zaman kendi nefsini sevmiş olur. Sanatkâr, sanatını sevdiği zaman kendi nefsini sevmiş olur. Baba evlat olmak hasebiyle evladını sevdiği zaman kendi nefsini sevmiş olur.

Allah'tan başka âlemde her ne varsa, hepsi Allah'ın tasviri ve sanatıdır. Eğer Allah onu severse, ancak kendisini sevmiş olur. Anlaşıldı ki Allah esasta kendisinden başkasını sevmez. Bu takdirde hakkıyla sevdiğini sevmiş olur. Bütün bu söylediklerimiz, Tevhîd gözüyle bakıştır.

Sûfî taifesi bu hali, 'nefsin fâni olması' diye isimlendirir; yani şahıs hem nefsinden, hem de Allah'ın dışındaki her şeyden fâni olmuştur. O, Allah'tan başkasını görmez. Kim bunu anlamazsa sûfî taifesine hücum ederek şöyle der: 'Şahıs nasıl fâni olmuştur? Oysa onun gölgesinin uzunluğu **dört** zira'dır. O günde birkaç batman ekmek yer'.

Câhil kimseler de sözlerinin mânâsını anlamadıkları için sûfîlere gülerler. Ariflerin sözüne cahillerin gülmesi normalidir! Şu âyet-i celîle'de buna işaret vardır:

Suç işleyenler insanlara gülerlerdi. Onların yanlarından geçtiklerinde birbirlerine işaret yaparak (Mü'minleri) küçümserlerdi. Evlerine (ailelerine) döndükleri zaman da (Mü'minleri ortaya atıp) eğlenmeye başlarlardı. Mü'minleri gördükleri vakit 'İşte bunlar sapıklardır' diyorlardı. Oysa üzerlerine gözcü gönderilmemişlerdi. (Mutaffıfin/29-33)

Sonra **Allahü teâlâ** âriflerin yarın kıyâmette onlara gülmelerinin daha büyük olacağını bildirmiştir.

İşte bugün mû'ıninler de kâfirlere gülerler. (Mutaffifîn/34)

Nûh kavmi de Hazret-i Nûh gemiyi yapmakla meşgul olurken ona gülerdi:

Nûh onlara 'Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz" dedi. (Hûd/38)

2. **İkinci** görüş nefsinden fâni olacak mertebeye ulaşamayan bir kimsenin bakışıdır. Böyle kimseler, iki gruba ayrılırlar. Bir grup nefislerini ispat edip ibâdet edilecek bir rablerinin olduğunu inkâr etmişlerdir. Bunlar tepetaklak olan körlerdir, körlükleri gözlerindedir. Çünkü onlar tahkîken sabit olanı nefyetmişlerdir.

O sabit olan da nefsi ile kaim ve her kazandığından sorumlu tutan ve her var olanın kuvvetiyle var olduğu Kayyum'dur. Onlar sadece bununla yetinmemişler, böylece nefislerini isbat etmişlerdir. Eğer onlar tanısaydılar kendileri olmak hasebiyle varlık sahibi olmadıklarını bilirlerdi. Oysa onların varlıkları varolmak hasebiyle değil, var edilmek hasebiyledir. Var olanla var eden arasında fark vardır. Varlıkta ancak bir var eden vardır ve bir gerçek varlık da O'dur. Bu bakımdan var olan haktır. Var edilenin, nefsi bakımından incelendiğinde bâtıl olduğu görülür. Var olan, kâim ve kayyûmdur. Var edilen yok olucu ve fânidir. Madem ki yeryüzünde yaşayan herşey fânidir (Rahmân/36) , öyle ise ikram ve celâl sahibi olan rabbinin zatından başka hiçbir şey kalmaz.

İkinci grupta körlük yoktur. Ancak tek gözlülük vardır. Çünkü onlar, gözlerinin biriyle hak olan mevcudun varlığını görürler. Bu bakımdan onu inkâr etmezler. Diğer gözün körlüğü tam olursa, hak varlıktan başkasının fâni olduğunu görmez. Böylece Allah ile beraber başka bir mevcudu isbat etmiş olur. Bu kimse kesinlikle müşriktir. Nitekim bundan önce bahsi geçenin de kesinlikle münkir olduğu gibi. Eğer kişi, iki gözden kör olmaz da görüşü zayıflarsa iki mevcudun arasındaki ayrılığı idrâk ve dolayısıyla hem kulun, hem de rabbinin varlığını ispat eder. Bu kadarcık ayrılığın ve diğer mevcuttan bir kısmının ispatı ile Tevhîdin sınırına girmiş olur. Sonra gözüne nûrunu artıran sürmeyi çeker de zafiyet azalırsa, işte gözünün görmesinin artması miktarında Allah'tan başka isbat ettiği şeyin eksikliği kendisine görünür.

Eğer böyle devam ederse durmadan eksilme, sonunda yok olmaya varır. Bu bakımdan Allah'tan başkasının görünmesi tamamen kalkar. Allah'tan başkasını görmez olup dolayısıyla Tevhîdin kemâl derecesine varmış bulunur. Allah'tan başkasının varlığında eksikliği idrâk ettiği takdirde, Tevhîdin ilk basamaklarına çıkmış olur. Bunların arasında sayılmayacak kadar dereceler vardır.

İşte bundan ötürü muvahhidlerin dereceleri ayrı ayrı olur. Allah'ın, peygamberlernin dilleri üzerine indirilmiş olan kitabları, gözlerin nûrlarını artıran sürmedir.

Peygamberler de sürme sürenlerdir. Onlar katıksız Tevhîde davet etmek için gelmişlerdir. O Tevhîdin tercümesi Lâ ilâhe illâllah sözüdür. Onun mânâsı, hak olan Bir'den başkasını görmemektir. Tevhîd'in kemaline varanlar çok azdır. İnkârcılar ve müşrikler de azdırlar. Onlar Tevhîdin tam zıddı olan tarafın en uzak ucundadırlar; zira putperestler şöyle dediler:

Biz putlara, ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz. (Zümer/3)

Bu bakımdan putperestler, zayıf de olsa Tevhîd kapılarının ilk basamaklarına çıkmışlardır. Ortancalar ise, en fazladırlar. Onların içerisinde bazı hallerde basîreti açılanlar vardır. Bunlara Tevhîdin hakikatleri ışıldar, fakat çakan şimşek gibi gelirgeçer, durmaz. Onların içinde Tevhîdin hakikatlerini görüp bir zaman devam edenler de vardır. Fakat bu da daimî bir şekilde durmaz. Bu hususta devam etmeleri enderdir.

Şair şöyle demiştir: 'Herbirinin yüceliğin zirvesine çıkmak için birtakım hareketleri vardır. Fakat erkekler arasında sebat eden pek nadirdir'.

Allahü teâlâ habîbine yakınlığı talep etmesini emrettiği zaman ona şöyle demiştir:

Secde et! Yaklaş! (Alak/19)

Hazret-i Peygamber de secdesinde şöyle demiştir:

Senin ikabından affına sığınıyorum. Senin öfkenden rızana sığınıyorum. Senden sana sığınıyorum. Ben, senin kendi nefsini övdüğün gibi, seni övemem. 50

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in 'Senin ikabından affına sığınıyorum' sözü, sadece Allah'ın fiilini görmekten gelen bir sözdür. Sanki **Hazret-i Peygamber**, Allah'tan ve Allah'ın fiillerinden başkasını görmüyordu. Bu bakımdan O'nun fiiliyle O'nun fiiline sığındı. Sonra yaklaştı, fiillerin görülmesinden fâni oldu. Fiillerin kaynakları olan sıfatlara yükseldi ve şöyle dedi: 'Senin öfkenden senin rızana sığınıyorum'.

Bunlar iki sıfattır. Sonra Tevhîd hususunda bunun da eksik olduğunu gördü ve yaklaştı. Sıfatları görme makamından zatı görme makamına çıktı ve şöyle dedi: 'Senden sana sığınıyorum!'

Bu, fiil ve sıfatını görmeksizin, Allah'tan Allah'a kaçmak demektir. Ancak **Hazret-i Peygamber** nefsini, Allah'tan Allah'a kaçtığı, Allah'a sığındığı ve Allah'ı övdüğü halde gördü. Bu bakımdan nefsinin müşahedesinden fâni oldu; zira bunu eksiklik gördü, yaklaştı ve şöyle dedi: 'Senin kendi nefsini övdüğün gibi seni övmeye gücüm yetmez.

Bu nedenle **Hazret-i Peygamber**'in 'gücüm yetmez' sözü, nefsinin fâni olduğunu haber vermek, nefsinin müşahedesinden çıkmak demektir.

'Senin kendi nefsini övdüğün gibi. . . ' sözüne gelince, Allah'ın öven ve övülen olduğunu, herşeyin Allah'tan başladığı ve ona döndüğünü ve Allah'ın zatı hariç, her şeyin helâk olacağını bildirmektedir. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in makamlarının ilki, muvahhidlerin makamlarının en sonuncusudur. O, Allah'tan ve Allah'ın fiillerinden başkasını görmez. Bu bakımdan bir fiilden diğer bir fiile sığınıyor. Öyleyse sen **Hazret-i Peygamber**'in nihayetinin nereye vardığını dikkatle izle! Zira o, hak olan Bire vardı. Öyle ki onun nazarında hak olan zattan başkası kalmadı.

Hazret-i Peygamber, bir rütbeden başka bir rütbeye terakki ettiğinden **birinci** rütbeyi ikinciye nisbeten uzak görürdü. Bunun için **birinci** rütbeden ötürü Allah'tan af talep ederdi. İlk makamında kusur, sülûkünde eksiklik görürdü.

Hazret-i Peygamber'in şu hadîsiyle bu duruma işaret vardır:

Muhakkak kalbimin üzerine (manevî) bir pas çöker. Öyle ki günde yetmiş defa Allah'tan af talebinde bulunurum.

Böyle yapması, bazısı bazısından üstün yetmiş makama terâkki etmesinden ileri gelmiştir. Bu makamların ilki her halkın vardığı (varabilecekleri) makamların en yükseğinden daha yüksektir. Fakat sonuncusuna nisbeten eksiktir. İşte **Hazret-i Peygamber**in istiğfarı bunun içindi.

Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) 'Allah senin geçmiş ve gelecek günahını affetmemiş midir? O halde secde halinde bu ağlamak ve şiddetle ızdırap neden?' diye sorunca

cevap olarak şöyle buyurmuştur: 'Ben şükreden bir kul olmayayım mı?' Yani 'Ben yüksek makamların talibi olmayayım mı?' Çünkü şükür fazlalaşmanın sebebidir.

Yemin olsun. ,eğer siz şükrederseniz muhakkak size (nimetimi) artırırım. (İbrahim/7)

Biz mükâşefe denizlerine daldık. Bu bakımdan dizgini çekelim ve muamele ilimlerine lâyık ve uygun olana dönelim.

Peygamberler, vasfettiğimiz Tevhîdin (birlemenin) kemâline halkı davet etmek için gönderildiler. Fakat onlarla o makam arasında uzun bir mesafe ve geçilmez engeller vardır.

Şeriat, o yolun yolunu tarif etmektir ve o engelleri geçmektir. O zaman başka bir müşahede ve başka bir makamdan bakılabilir. Böylece o makamda, o müşehedeye izafeten şükür, şâkir (şükredici) ve meşkûr (şükrü yapılan) belirir.

Bu durum bir misalle daha iyi anlaşılır.

Padişah uzakta bulunan bir kölesine huzuruna gelmesi için bir binek, bir elbise ve yol harçlığı olarak biraz para gönderse, bu durumda padişah bakımından iki ihtimal vardır: **Birincisi** kölenin bir kısım mühim vazifelerini yerine getirmesi için onu çağırmıştır. **İkincisi** padişahın köleyi çağırmaktan beklediği hiçbir menfaati yoktur. Ona muhtaç da değildir, kölenin hazır bulunması onun mülkünü artırmaz. Çünkü köle, padişahı zengin edecek bir hizmette de bulunamaz. Kölenin huzurda olmaması da padişahın mülkünü azaltmaz. Öyle ise, bineği ve yol azığını göndermekte padişahın maksadı, kölenin gelip yakınlığından nasibdar olması, huzurunun saadetine nail olması içindir. Bundan padişah değil, köle fayda görür. Bu bakımdan kulların Allah katındaki menzilleri, **birinci** durumda değil, **ikinci** durumdadır. Çünkü **birinci** durum, Allah hakkında muhaldir. **İkincisi** ise muhal değildir.

Kul, **birinci** durumda padişahın istediği hizmetleri yapmadıkça, sadece binmek ve huzura varmakla şükredici olamaz. **İkinci** halde ise, padişahın hizmete ihtiyacı yoktur. Bu durumda şükredici de, nankör de olması düşünülebilir. Şükretmesi, mevlâsının kendisine tevdi ettiğini nefsi için değil, mevlâsının sevdiği yerde kullanmasıdır.

Nankörlük yapması, verileni yerli yerinde kullanmamasıdır. Şöyle ki: Nimetleri muattal kılar veya mevlâsmdan uzaklaşmasını artıran yolda kullanır. O halde kul, elbiseyi giyer, ata biner, azığı yolda kullanırsa mevlâsına şükretmiştir. Çünkü nimetini sevdiği yerde kullanmıştır.

Eğer padişahın verdiği bineğe biner, padişahın huzurundan uzaklaşırsa, bu takdirde nimetini inkâr etmiştir; yani mevlâsı için değil, mevlâsının hor gördüğü yerde nimetini kullanmıştır. Eğer padişahın verdiği bineğe binmezse ne yakınlaşmayı, ne de uzaklaşmayı talep etmezse, yine nimeti inkâr etmiştir; zira nimeti ihmâl etmiştir. Her ne kadar bu **ikincisi**, mevlâdan uzaklaşması bakımından daha kolay ise de. . .

Böylece **Allahü teâlâ** halkı yarattı. Onlar yaratılışlarının başlangıcında bedenlerinin kemâle ermesi için şehvetlerini kullanmaya muhtaçtırlar. Dolayısıyla Allah'ın huzurundana uzaklaşırlar. Oysa saadetleri o huzura yakın olmaktadır. Böylece **Allahü teâlâ** onlara nimetlerinden yakınlık derecesine varmak için kullanmaya elverişli olanı hazırlamıştır. **Allahü teâlâ** onların uzaklık ve yakınlıklarını tabir ve ifade ederek şöyle buyurmuştur:

Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak îman edip salih amel işleyenler hariç; onlar için kesintisiz bir mükâfat vardır. (Tîn/4-6)

Durum bu iken, **Allahü teâlâ**'nın nimetleri aletlerdir. Kul onlar vasıtasıyla terâkki edip yükselir. Allah onları kullar yakınlık saadetine ersinler diye yaratmıştır. **Allahü teâlâ** yakınlık veya uzaklıktan münezzehtir. Kul bu nimetler hususunda şu iki durum arasındadır: Ya onları ibâdete sarfeder, dolayısıyla mevlâsına şükretmiş olur veya masiyete sarfeder, mevlâsının hoşuna gitmeyen ve razı olmadığı bir şeyi işlediğinden dolayı nimetini inkâr olurdun.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hakikate şöyle demek sûretiyle işaret etmiştir:

Amel ediniz! Zira herkes ne için yaratılmış ise o hususta muvaffak olur.

Hazret-i Peygamber bu sözü 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Madem daha önce, herşey **Allahü teâlâ** tarafından yaratılmış, bitmiştir, o halde amel etmek ne demektir? denildiği saman söylemiştir.

Böylece anlaşıldı ki insan, ilâhî kudretin mecrası ve fiillerinin merkezidir. Her ne kadar insanlar da Allah'ın fiillerinden iseler de durum böyledir. Fakat O'nun fiillerinden bazısı bazısının merkezidir. **Hazret-i Peygamber**'in, 'amel ediniz!' sözü, her ne kadar **Hazret-i Peygamber**'in dilinden ise de Allah'ın fiillerinden bir fiildir. O, halkın 'amelin faydalı olduğunu' bilmelerinin sebebidir. Halkın ilmi ise, Allah'ın fiillerinden bir fiildir. İlim, ibadete teşvikin sebebidir. Teşvik de Allah'ın fiillerindendir. Fakat Allah'ın fiillerinin bazısı bazısının sebebidir; yani **birincisi** ikincisinin şartıdır.

Nitekim cismin yaratılışının arazın (renk gibi) yaratılışının sebebi olduğu gibi; zira araz, cisimden önce yaratılmaz. Hayatın yaratılışı ilmin yaratılışının şartıdır. İlmin yaratılışı, iradenin yaratılışının şartıdır. Şart olmasının mânâsı şu demektir: Hayat fiilini sadece cevher kabul etmeye müsaittir. İlmin kabulüne ancak hayat sahibi müsaittir.

İradenin kabulü için, ancak ilim sahibi müsaittir. Bu bakımdan fiillerinin bazısı, bazısının mûcidi anlamında değil, bu mânâ ile bazısı bazısının sebebi olur. Bazısı, diğerinin var olmasının şartını hazırlar. Bu tahakkuk ettiği zaman insan, bizim daha önce zikrettiğimiz Tevhîd derecesine yükselir.

Soru: Neden **Allahü teâlâ**, 'Amel ediniz. Aksi takdirde siz isyandan ötürü cezalandırılacaksınız' buyurdu. Oysa bizim elimizde hiçbir şey yok, hepsi Allah'a aittir. Bu durumda biz nasıl kınanırız?

Cevap: Bu sözün Allah'tan sâdır olması, bizde bir itikadın var olmasının sebebidir. İtikad da korku ve heyecanın sebebidir. Korku ve heyecan, şehvetlerin terkinin ve aldanış yuvasından edip küfre girmiş olur! Allah kulları için, küfür ve masiyete razı değildir.

Eğer kul, nimetleri muattal kılar, ne ibâdet, ne de masiyette kullanmazsa, bu da nimetleri zayi etmek bakımından nankörlük olur. Oysa dünyada yaratılan her şey, kulun onunla âhiret saadetine ermesi, Allah'a yakınlaşması için bir alet olarak yaratılmıştır. Bu bakımdan her itaat eden insan, taatinin miktarınca, taatta kullandığı sebeplerle Allah'ın nimetine şükredici olur.

Nimetleri kullanmayı bırakan veya onları uzaklaşma yolunda kullanan kimse Allah sevgisinin dışında bir şeye dalan bir kâfirdir. Bu bakımdan masiyet ve taatın **ikisi**ni de meşiyet kapsamaktadır. Fakat Allah'ın sevgisi ve nefreti onları kapsamamaktadır. Kastolunanların birçoğu mahbub, birçoğu da mekruhtur; yani Allah'ın hoşuna gitmez. Bu inceliğin ötesinde ifşası meııedilen kader sırrı vardır. Bu açıklama ile **birinci** müşkilat halledildi. O da şükredilenin şükürden payı olmadığı zaman, şükür nasıl

şükrü olabilir meselesidir. Bu açıklama ile **ikinci** mesele de halledildi. Çünkü bizler şükürden, ancak Allah'ın nimetini, onun muhabbet ve sevgisi istikametinde sarfetmeyi kastediyoruz. Bu bakımdan nimet, Allah'ın fiiliyle muhabbetin cihetine sarfedildiği zaman maksat hâsıl olur. Senin fiilin Allah'tan bir vergidir. Sen o fiilin merkezi olmak hasebiyle Allah seni övmüştür. Allah'ın seni övmesi ise, O'ndan sana gelen **ikinci** bir nimettir. Bu bakımdan veren O'dur, öven de O'dur.

O'nun fiillerinden biri, **ikinci** fiilinin sevgisi cihetine sarfedilmesine sebep olur.

Bu bakımdan her durumda şükür O'nundur. Sen ise, şükredicilikle nitelendirilmişsin; yani şükrün kendisinden ibaret olan mânânın merkezisin. Yoksa sen şükrü var edici değilsin. Nitekim sen ârif ve âlim olmakla vasıflandırılmışsın, fakat ilmin yaratanı ve mucidi olarak değil! Ancak onun merkezi olmak bakımından âlimsin. Oysa o ilim, ezelî kudret vasıtasıyla sende mevcut olmuştur. Öyleyse senin kendini şükredici diye nitelendirmen, kendinin 'şeyliğini' ispat etmendir. Oysa sen de şeysin; zira eşyanın yaratıcısı seni şey kılmıştır.

Sen, sen olmak hasebiyle birşey değilsin; yani sen aslında hiçsin. Eşyayı eşya kılan zata bakmak açısından, sen bir şeysin; zira o, seni şey olarak kılmıştır. Eğer O, seni bir şey olarak kılmasaydı sen kesinlikle lâ şey (hiç) uzaklaşmanın sebebidir. Bu da Allah'ın komşuluğuna varmanın sebebidir. Allah, sebeplerin yaratıcısı ve düzenleyicisidir.

Bu bakımdan kime ezelde saadet yazılmış ise, ona bu sebepler kolaylaştırılır ki bu sebepler onu cennete götürsün! Bunun benzeri 'Herkes nie için yaratılmış ise ona muvaffak olur, o onun için kolaylaştırılır' cümlesiyle tâbir edilir. Kime Allah tarafından hüsnâ (cennet) yazılmamış ise, o, Allah'ın kelâmını, **Hazret-i Peygamber**in ve âlimlerin sözlerini dinlemekten uzaklaşır.

Dinlemediği zaman bilmez, bilmediği takdirde korkmaz. Korkmadığı takdirde dünyaya meyletmeyi terketmez. Dünyaya meyletmeyi terketmedikçe **şeytan**ın hizbi içerisinde kalır. Muhakkak cehennem, onların hepsinin varış yeridir. Sen bunu bildiğin zaman, zincirlerle cennete doğru çekilen bir kavmin durumuna hayret edersin. Hiçbir kimse yoktur ki sebeplerin zincirleriyle cennete çekilmemiş olsun. . O da ilim ve korkunun ona musallat kılınmasıdır.

Hiçbir mahrum yoktur ki zincirlerle cehenneme doğru çekilmemiş olsun. O da gafletin, azaptan emin olmanın ve aldanmanın kendisine musallat kılınmasıdır. O halde muttakîler cebren cennete doğru sevkolunurlar. Mücrimler de kahren cehenneme doğru çekilirler. Kahredici, ancak bir ve kahhâr olan Allah'tır. Melik ve Cebbâr olan Allah'tan başka âdil de yoktur. Ne zaman gâfillerin gözlerinden perde kaldırılırsa, işin böyle olduğunu görürler. O zaman dellâlın çağırmasını duyarlar:

Kimindir mülk bugün? Kahhâr (her şeye galip olan) ve tek Allah'ın. (Mü'min, Gafir/16)

Oysa mülk sadece o gün değil, her zaman kahhâr ve bir olan Allah'ın mülkü idi. Fakat gâfiller, ancak o gün bu çağrıyı duyarlar. O çağrı, gâfiller için yenilenen hallerin keşfinden haber vermektir. Ama o gün keşfin bir fayda sağlamadığı bir gündür. Cehalet ve körlükten, halîm ve kerîm olan Allah'a sığınırız. Çünkü helâk sebeplerinin kökü cehalet ve körlüktür.

48) el-Bücelî kabilesine mensup Basralı bir zâhiddir. Künyesi Ebû Ömer'dir.

49) Fazl b. Ahmed b. Muhammed. Ebû Hasan künyesiyle meşhurdur. H.

300'de vefat etmiştir.

50) Müslim

32-7

Şükrün yapılması ve Küfrün terki

Şükrün yapılması, küfrün terki, ancak Allah'ın sevdiğini, sevmediğinden ayırdetmekle tamam olur; zira şükrün mânâsı; Allah'ın nimetlerini, Allah'ın sevdiği yerde kullanmaktır. Küfrün mânâsı ise, bunun zıddıdır. Bu da ya nimeti kullanmayı tamamen terk etmekle veya Allah'ın sevmediği yerde kullanmakla olur! . Allah'ın sevdiğini sevmediğinden ayırmak iki şeyle olur.

Onlardan biri, kulaktır. Kulağın istinad ettiği âyet ve haberlerdir.

İkincisi, kalbin gözüdür. O da ibret gözüyle bakmak demektir. Bu sonuncusu zordur ve bunun için de pek nâdirdir. Bu nedenle **Allahü teâlâ** peygamberleri göndermiş, halk için yolu kolaylaştırmıştır. Bunun marifeti, kulların fiilerindeki şer'î hükümlerin tamamını bilmeye bina edilir. Öyle ise kim bütün fiillerinde şeriatın ahkamına muttali olmazsa, hakkıyla şükretmesine imkân yoktur.

İkincisine gelince, o da ibret gözüyle bakıp, her yarattığı mevcutta Allah'ın hikmetini idrâk etmektir; zira Allah, âlemde her ne yaratmışsa onda bir hikmet vardır. O hikmetin altında bir maksad vardır. O maksad da Allah'ın sevdiğidir. O hikmet, açık ve gizli diye iki kısma ayrılır:

Açık hikmet, güneşin yaratılışmdaki hikmeti, güneşle gece ile gündüz arasında fark meydana gelsin diye gündüzün maişet zamanı, gecenin istirahat zamanı olduğunu, gündüz sayesinde hareketin kolaylaştığını, gece sayesinde sükûnetin sağlandığını bilmektir.

İşte bu, güneşte bulunan hikmetlerin biridir; zira güneşte daha nice nice hikmetler vardır. Bulut ve yağmurun yağışındaki hikmet de böyledir. Bu, yerin bitki çeşitlerini fışkırtması, halka ekin yeri, hayvanlara da otlak olması içindir. Kur'ân, halkın anlayışının tahammül edebileceği açık hikmetlerin birçoğunu kapsamıştır, Halkın anlamaktan âciz oldukları ince hikmetleri deşmemiştir:

Biz yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı güzelce yardık. Orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler hurmalar, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Abese/25-31)

İster seyyar, ister sabit olsun, diğer yıldızlardaki hikmetler gizli hikmettir. Ona herkes muttali olamaz. Halkın onların göklerin süsü olduğunu ve insanın onlara bakmaktan zevk duyduğunu bilmekten başka, anlayabileceği birşey yoktur.

Biz en yakın göğü ziynetle/yıldızlarla süsledik. (Sâffât/6)

Bu bakımdan âlemin bütün parçaları, göğü, yıldızları, rüzgârları, deniz ve dağları, madenleri, bitkileri, hayvanları, bütün bunların zerrelerinin herbiri için birçok hikmetler vardır. Bir hikmetten on hikmete kadar, bir hikmetten on bin hikmete kadar. . . Hayvanların azaları da, hikmeti bilinen ve bilinmeyen kısımlara ayrılır. Gözün saldırmak için değil, görmek için, elin yürümek için değil, tutmak için, ayağın koklamak için değil yürümek için yaratıldığını bilmek gibi misaller, hikmeti bilinen misallerdir. Barsak, öd, karaciğer, böbrek, damarlar, adeleler ve onlardaki borular, toplar ve atar damarlar, safranın

bozulması, ince kalın barsaklar ve diğer sıfatlardan ibaret olan bâtınî azalara gelince, onlardaki hikmeti insanların çoğu bilmezler. Onları bilenler de Allah'ın ilmindeki hikmetlere nisbetle az birşey bilirler. (Bunlar da hikmeti bilinmeyenlerin misalleridir) .

Ve size ilimden az birşey verilmiştir. (İsrâ/85)

Madem durum budur, kim birşeyi onun yaratıldığı cihetin dışında ve ondan irade edilen yönde değil de başka bir yönde kullanırsa, o kimse kullandığı o şeydeki ilâhî nimeti inkâr etmiş olur. Bu bakımdan kim eliyle başkasını döverse el nimetini inkâr eder; zira el, helâk edicileri uzaklaştırması için verilmiştir, faydalı olması için yaratılmıştır. Eliyle başkasına vurmak için yaratılmış değildir. Kim namahrem bir kadının yüzüne bakarsa, gözün ve güneşin nimetini inkâr etmiş olur; zira görmek, bunların **ikisi**yle tamam olur. Oysa bunlar, şahıs onlar vasıtasıyla din ve dünyası hakkında faydalı olan görsün diye yaratılmışlardır. Oysa kişi onları onlardan irade edilen maksadın dışında kullanmıştır.

Mahlukâtın, dünyanın ve sebeplerinin yaratılışından gaye; İnsan oğlunun onlar vasıtasıyla Allah'a ulaşması içindir.

Allah'a varmak da, ancak Allah'ın sevgisiyle ve dünyada O'nunla yakınlık kurmak, dünyanın gururundan uzaklaşmakla olur. Yakınlık da ancak zikrin devamıyla olur. Muhabbet ancak düşüncenin devamıyla sağlanan marifetle olur. Zikre ve tefekküre devam etmek, ancak, bedenin varolmasıyla mümkün olur. Beden de ancak gıda ile kalır. Gıda ancak yer, su ve hava ile tamamlanır. Bunlar da gök ile yerin yaratılışıyla tamamlanır. Diğer azaların zâhir ve bâtında yaratmasıyla tamamlanır. Bu bakımdan bütün bunlar beden içindir. Beden de nefsin bineğidir. Allah'a dönen, ibâdet ve marifetle mutmain olan nefistir.

Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni beslemelerini de istemiyorum. (Zâriyât/56-57)

Bu bakımdan kim bir şeyi Allah'ın isteği dışında kullanırsa o, **Allahü teâlâ**'nın, günahtan kaçınmak için gerekli olan sebeplerdeki nimetini inkâr etmiş olur. O halde gizliliği pek fazla olmayan hüküm için bir misal zikredelim ki onunla ibret alasın, nimet verenin şükrünü ve nimetini inkâr etmenin yolunu o misalle anlayabilesin: Altın ve gümüşü yaratmak Allah'ın nimetlerindendir. Dünya gidişatı onlara bağlıdır. Onlar haddi zâtında bizzat kendilerinde fayda olmayan iki taştırlar. Fakat halk onlara şu bakımdan muhtaçtır. Her insan yemek, giymek ve diğer ihtiyaçları hususunda birçok şeye muhtaçtır. Bazen muhtaç olduğunu temin etmekten aciz olur. Muhtaç olmadıklarını da elde eder. Mesela binmek için muhtaç olduğu bir deveyi değil de zaferan denilen maddeyi elde eden kimse gibi. . . Deveyi elde eden kimse de, bazen deveye değil, zaferan maddesine ihtiyaç duyar. Bu bakımdan deve ile zaferan arasında bir bedelin bulunması gerekir. O bedelin miktarında da takdir gerekir; zira deve sahibi devesini bir miktar zaferanla değiştirmez. Zaferan ile deve arasında ne tartı açısından, ne de şekil bakımından bir münasebet olmadığı için 'tartarak veya bölerek karşılığı verilsin'denemez.

Herhangi bir evi elbise ile veya herhangi bir köleyi bir mest ile veya unu merkeb ile satın alanın durumu da böyledir. O halde bunlar aralarında münasebet olmayan şeylerdir. Kişi devenin ne kadar zaferan edeceğini bilmediği zaman alış veriş yapması gayet güçleşir.

Buna binaen bu biri diğerinden uzak ve aralarında münasebet olmayan şeylerin aralarını telif eden bir arabulucuya muhtaç olacaktır ki o arabulucu onların arasında adaletle hükmetsin ve dolayısıyla insanlar onların herbirinin derecesini bilmiş olsun! Bunların arasındaki dereceler tanzim edildiği zaman, eşitin eşit olmayandan farkı bilinir. Bundan dolayı **Allahü teâlâ**, altın ve gümüşü eşya arasında hâkim ve diğer mallar arasında arabulucu olarak yarattı ki mallar onlarla takdir edilsin. Bu bakımdan 'Bu deve yüz altına eşittir. Zaferanın şu miktarı yüz altına eşittir' denir.

Bu sebeple deve ile zaferan aynı şeye eşit olmaları bakımından eşit olurlar. Oysa tabir, ancak nakdeyn (altın ve gümüş) ile mümkündür; zira onların bizzat kendilerinde hiçbir gaye yoktur. Eğer bizzat kendileri gaye olsaydı, çoğu zaman, gayenin özelliği, gaye sahibinin hakkında tercihi gerektirirdi. Dolayısıyla işler intizamlı olmazdı. Madem durum budur, (öyle ise) **Allahü teâlâ** onların **ikisi**ni ellerde tedâvül olunsunlar, mallar arasında hâkim bulunsunlar diye yaratmıştır ve başka bir hikmeti de onların **ikisi**yle diğer eşyayı elde etmektir. Çünkü onlar, haddi zatında değerlidirler. Fakat onların bizzat kendileri hiç kimsenin gayesi değildir. (Yani ne yenilebilirler, ne giyilebilirler, ne de maddelerinden bir lezzet alınır) . Onların diğer mallara nisbetleri eşittir. Bu bakımdan onların **ikisi**ni edinen bir kimse sanki herşeyi mülk edinmiştir. Bir elbiseyi mülk edinen ise, sadece elbiseye sahiptir. Eğer elbise sahibi yemeğe muhtaç olsa, bazen yemek sahibi elbiseye rağbet göstermez. Dolayısıyla elbise ile yemek elde edilemez. Çünkü yemek sahibinin gayesi, bir hayvan edinmektir. Bu bakımdan elbise sahibi, bizzat maddesinde hiçbir şey olmayan, mânâsında da sanki herşey olan bir maddeye muhtaçtır.

Şey'in değişik şeylere nisbeti, ancak özel bir sûreti olmadığı ve özel sûretinden ötürü fayda vermediği zaman eşit olur. Ayna gibi. . . Onun rengi yoktur. O her rengi aksettirir. Nakit de böyledir. Onda da herhangi bir hedef yok. O, her hedefin vesilesidir. Sanat gibi. . . Onun haddi zatında bir mânâsı yoktur. Onun, vasıtasıyla başkasında mânâlar belirir.

İşte **ikinci** hikmet budur. Fakat altın ile gümüşte anlatması uzun sürecek daha nice hikmetler vardır. Bu bakımdan kim altın ile gümüşte, hikmetlerine uygun düşmeyen bir ameli işlerse ki o amel hikmetlerden kastedilene muhaliftir o kimse Allah'ın altın ve gümüşteki nimetini inkâr etmiştir.

Madem durum budur o halde, altın ile gümüşü istif eden bir kimse onlara zulmedip onlardaki hikmeti iptal etmiş olur. Böyle bir kimse müslümanların hâkimini bir hapse tıkadığından dolayı onun hüküm vermesine mâni olan bir kimse gibidir. Çünkü şahıs paraları istif ettiği zaman, paralardaki hikmeti zayi etmiş olur. Kastedilen hedef onunla hâsıl olmaz. Oysa altın ve gümüş, özel olarak ne Zeyd, ne de Amr için yaratılmıştır; zira insanların onların bizzat maddelerinden hiçbir istekleri yoktur. Çünkü onlar iki taştırlar. Ellerde dolaşsın diye yaratılmışlardır. Bu bakımdan onların **ikisi** halk arasında iki hâkim olurlar. Miktarın alâmeti, mertebelerin de değerlendiricisidirler. Bu bakımdan mevcudâtın sahifeleri üzerine harfsiz, sessiz, gözle değil ancak basiretle idrâk edilen ilâhî bir hatla yazılı bulunan mektubun satırlarını okumaktan aciz olanlara **Allahü teâlâ** haber verdi. Evet! O yazıyı okumaktan aciz olanlara **Allahü teâlâ**, **Hazret-i Peygamber**'den dinledikleri bir kelâmla ki idrâk etmekten aciz kaldıkları harf ve ses vasıtasıyla onlara yetişir haber vererek şöyle buyurdu:

Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayan kimseler var ya, işte onları acıklı bir azap ile müjdele! (Tevbe/34)

Kim gümüş ve altından bir kab edinirse, o kişi nimeti inkâr etmiş olur. Bu kimsenin hâli onları istif edenin halinden daha haraptır. Çünkü bu kimsenin misali, bir memleketin hâkimini örücülükte, vergi toplamakta ve insanların düşükleri tarafından yapılan işlerde kullanan bir kimsenin durumu gibidir. Oysa altını hapsetmek, mesuliyet bakımından böyle yapmaktan daha hafiftir. Çünkü çömlek, bakır ve kalay da sıvı maddelerin dağılması hususunda altın ile gümüşün vazifesini görebilirler. Kablar, ancak sıvı şeyleri korumak içindir. Fakat çömlek ve demir, paradan kastedilen hedefte yeterli değildirler. Bu bakımdan bu sırra vâkıf olmayan bir kimse için bu sır ilâhî tercümesiyle inkişaf etti ve kendisine şöyle denildi:

Kim altın veya gümüşten yapılmış bir kaptan, herhangi birşey içerse, sanki o kimse karnında cehennem ateşini taşır.

Kim altın ve gümüşle faizcilik yaparsa o kimse nimeti inkâr edip zulmetmiştir. Çünkü bu iki madde, bizzat kendileri için değil, başka şeyler için yaratılmıştır; zira onların bizzat maddelerinde hiçbir hedef yoktur. Bu bakımdan kişi onların bizzat maddesinde ticaret yaparsa onların yaratılış hikmetine muhalif bir hedefte onları kullanmış olur; zira parayı hedefinden başka bir hedef için talep eden bir kimse, zulmetmiştir. Kimin beraberinde para yok da elbise varsa, o kimsenin yemek ve binek almaya gücü yetmez; zira çoğu zaman yemek ve binek elbise ile satın alınmaz. Bu bakımdan elbise sahibi, maksadına ulaşmak için elbisesini başka bir nakde tahvil etmeye mecburdur.

Çünkü onlar başkasının vesilesidir. Bizzat maddelerinde insanın herhangi bir hedefi yoktur. Onların mallardaki yerleri harfin konuşmadaki yeri gibidir. Nahiv âlimleri şöyle demişlerdir: 'Harf odur ki başkasındaki bir mânâ için gelmiştir!' Paraların mallardaki yerleri, aynanın renklerdeki yeri gibidir.

Ama beraberinde nakit olan bir kimse, eğer o nakdi başka bir nakde satması caiz olursa, bu takdirde nakitler üzerinde muamele etmeyi, muamelesinin hedefi yapmış olur. Böylece nakit, onun yanında bağlı kalır ve istif etmenin yerine geçmiş olur. Hâkime ve başkasına giden postayı bağlamak zulümdür. Nitekim hâkimin hapsedilmesinin zulüm olduğu gibi. . .

Bu bakımdan nakdi nakitle satmanın mânâsı, nakdi azık etmek için istemek demektir. Bu ise zulümdür.

Soru: Neden nakitlerden birinin başkasıyla satılması caizdir? Neden bir dirhemi misliyle satmak caizdir?

Cevap: Nakitlerin her biri (hedefe) varma maksadında, diğerine muhaliftir; zira dirhemle (gümüş para) bazen çokluğu itibariyle onların biriyle hedefe varmak kolaylaşır. Böylece dirhemler azar azar ihtiyaçlara sarfedilir. . . Öyle ise bu mübadeleyi menetmekte, buna bağlı bulunan özel maksadı teşvik etmek vardır. O özel maksad da onunla başkasına varmanın sırrıdır. Bir dirhemi benzeri olan başka bir dirhemle satmaya gelince, o da caizdir.

Şu bakımdan ki onlar eşit olduğu zaman, akıllı bir insan kolay kolay böyle bir satışı yapmaz. Tüccar bununla meşgul olmaz. Çünkü bu gibi bir satış boş bir meşguliyettir. Âdeta bir dirhemi yere bırakıp tekrar almak demektir. Biz, akıllı insanların bir dirhemi yere koyup tekrar almak sûretiyle vakitlerini harcamalarından korkmuyoruz. Öyle ise nefsin istemediği bir fiili menetmiyoruz. Ancak takas edilenden

biri diğerinden daha üstünse, o zaman menediyoruz. Bunun da cereyan etmesi düşünülemez; zira sağlam paranın sahibi, parasını sahte para ile değiştirmeye razı olmaz. Bu bakımdan akit intizam bulmaz. Eğer sahteyi fazlasıyla almayı talep eder ise, işte bu insanlar tarafından kastolunur. Şüphe yok ki biz bu şekil muameleyi menedip hükmediyoruz ki paranın güzeli, çirkini eşittir.

Çünkü güzellik ve çirkinliğin, ancak bizzat kendisinden dolayı kastolunan bir şeyde dikkate alınması uygundur. Artık bizzat kendilerinde insanın hedefi olmayan bir şeyin sıfatlarındaki inceliğe bakmak uygun değildir. Ancak sağlamlık vasfında çeşitli olan paraları basan kimse zâlimdir; zira bu ameliyeden ötürü paraların bizzat kendileri (maddeleri) maksud olmuştur. Oysa bizzat maddeleri gaye olmamalıydı. Bir dirhemi benzeri olan bir dirhemle borca sattığı zaman, bunun caiz olmaması şu noktadan ileri geliyor:

Zira böyle birşeye, ancak müsamahakâr, karşısındaki insana iyilik yapmak isteyen bir kimse yanaşır. Bu bakımdan şeref olan borç verme, insanı bundan müstağni kılar. Böyle bir muameleye ihtiyaç kalmaz ki müsamaha sûreti olduğu gibi kalsın. Dolayısıyla bu müsamahayı yapan övünsün ve Allah katında ecri olsun! Oysa takasta ne övmek var, ne de. ecir. . .

Bu bakımdan bu şekildeki bir takas da zulümdür. Çünkü bu şekildeki değiştirme, müsamahanın hususiyetini zayi etmek ve onu bedel alma şekline sokmaktır. Nitekim yemekler de kendileriyle gıdalanılsın veya tedavi olunsun diye yaratılmışlardır.

Bu bakımdan onları başka yönlerde kullanmak uygun değlidir. Eğer yiyecekleri (zengin) ellerde bağlamayı gerektiren ve hedefleri olan yemekten kendilerini geciktiren muamele kapısı açılırsa Oysa **Allahü teâlâ** yemekleri ancak yenilsin diye yaratmıştır, yemeklere ihtiyaç da şiddetlidir bu takdirde yiyecek maddesine ihtiyacı olmayanın elinden çıkıp muhtacın eline girmesi lâzımdır. Oysa yiyecekler üzerinde ancak yemekten müstağni olan bir kimse muamele yapar; zira beraberinde yemek olan bir insan, eğer ona muhtaç ise neden onu yemesin? Neden onu bir ticaret metaı yapsın? Eğer onu ticaret metaı yaparsa, yemeğin dışındaki bir sermaye ile yemeğe muhtaç olan bir kimseye satsın. Ama o yemeğin bizzat maddesini isteyen bir kimse ise, o yemekten müstağni demektir. İşte bunun için şeriatta ihtikârcının lanetlenmesi vârid olmuştur. 51

Yine şeriatta Kesb (Çalışma) Âdâbı bahsinde zikrettiğimiz tehditler vârid olmuştur.

Evet! Buğdayı hurma ile değiştiren mâzurdur; zira biri gayede diğerinin yerine geçmez. Buğdaydan bir ölçeğini, bir ölçekle değiştiren ise mâzur değildir. Aksine fuzulî bir iş yapıyor demektir. Bu bakımdan bu kimseyi menetmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü nefisler böyle bir muameleye ancak değiştirilen malların farkı varsa müsamaha eder. Oysa iyinin sahibi, kötü ile değiştirmeye razı olmaz. İyiyi iki kötü ile takas etmek bazen kastolunur. Fakat yemekler zarurî maddelerden oldukları için, iyinin esasında kötüye denk olup ancak nimetlenme yönlerinde ona muhalefet ettiği için, şeriat, kıvam (direk ve nizam) olan bir şeyde nimetlenme gayesini itibardan düşürmüştür. İşte faizin haram edilmesindeki şer'î hikmet budur.

Biz fıkıh ilminde çalışmayı bıraktıktan sonra bize bu hakîkat keşfolundu. Bu bakımdan biz bunu fıkıh ilmine ilhak edelim. Çünkü bu, hilâfiyat hususunda irad ettiğimiz her meseleden daha kuvvetlidir. Bununla faizi ölçülen maddelere değil sadece yiyecek maddelerine tahsis etmekteki Şâfiî mezhebinin

rüchaniyeti vüzuha kavuşur; zira eğer kireç faizli maddelere girmiş olsaydı, elbisenin, hayvanların girmesi daha evlâ olurdu. Eğer tuz meselesi olmasaydı, Malikî mezhebi bu hususta mezheblerin en kuvvetlisi olurdu; zira o, faizi gıda maddelerine tahsis etmiştir. Fakat şeriatın gözettiği her mânânın elbette ki bir hudud ile zaptedilmesi gerekir. Bunun sınırlandırılması ise (Mâlikî mezhebinde olduğu gibi) gıda maddeleri ile mümkündür, (Şâfiî mezhebinde olduğu gibi) yenilen şeyler ile mümkündür. Bu bakımdan şeriat, hayatın zarurî ihtiyacı olan herşey için yenilenin cinsi ile tahdidin daha uygun ve daha kapsayıcı oluduğunu münasip görmüştür. Şeriatın sınırlandırmaları bazen öyle tarafları kapsar ki hükme teşvik eden mânânın aslı o taraflarda kuvvetli olmaz. Fakat tahdid de böylece zarurî olarak vâki olur. Eğer sınırlandırmazsa, şahıs ve hallerden ötürü değişmesine rağmen, mânâ cevherine tâbi olmakta halk şaşkınlık içerisinde kalacaktır. Bu bakımdan mânânın aynısı kuvvetinin kemâli sayesinde, haller ve şahısların değişmesiyle değişir, öyle ise sınır koymak zarurîdir.

Bunlar Allah'ın hududlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa nefsine zulmetmiş olur. (Talâk/l)

Bir de bu mânâların asıllarında şeriatlar değişmez. Ancak tahdidin yönlerinde değişirler.

Nitekim Meryem'in oğlu Îsa'nın (aleyhisselâm) şeriatı içkinin 'hahamlığını sarhoşlukla tahdid eder. Bizim şeriatımız ise, sarhoş edici olmasıyla tahdid etmektedir. Çünkü içkinin azı çoğuna davet eder. Hududa dahil olan cinsin hükmünden ötürü, haramlığa dahil olmuş olur.

Nitekim mânânın aslının hikmet-i asliyeden ötürü dahil olduğu gibi. . . Bu bakımdan bu misal, nakitlerin hikmetlerinden gizli bir hikmetin misalidir. Öyleyse nimetin şükrü ve inkârına bu misal ile itibar edilmesi uygundur. O halde, bir hikmet için yaratılan şeyin o hikmetten uzaklaştırılması uygun değildir. Bunu, ancak hikmeti bilen bir insan bilir.

Kime hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. (Bakara/269)

Fakat şehvetlerin mezbelelikleri, **şeytan**ların oyun sahaları olan kalplere hikmetlerin cevherleri girmez, bunları ancak akıl sahipleri anlar.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Eğer **şeytan**lar ademoğullarının kalplerinde gezmeseydiler (vesvese vermeseydiler) muhakkak ki ademoğulları melekût âlemini seyrederlerdi.

Bu misali anladığın zaman, bu misalle hareketini, durgunluğunu, konuşmanı ve sükûtunu kıyas et! Senden sâdır olan her fiil ya şükürdür ve küfür (nankörlük) . Zira bu iki hasletten ayrılman düşünülemez. Bunun bazısını halk tarafından konuşulan fıkıh lisanında kerahetle, bazısını da hazerle nitelendiririz. Oysa onun tamamı kalp erbabı yanında hazerle vasıflandırılmıştır. Öyleyse eğer sağ elinle istinca edersen, ellerin nimetini inkâr etmiş olursun; zira Allah iki eli yarattı. Birini diğerinden daha kuvvetli yaptı, kuvvetlisi çoğu zaman rüchaniyetinin fazlalığından dolayı şeref ve fazilete müstahak oldu. Eksiği daha üstün tutmak adaletten ayrılmaktır. Oysa Allah ancak adaleti emreder. Sonra sana iki el verdiğinden dolayı, Kur'ân'ı tutmak gibi bazısı şerefli, necaseti gidermek gibi bazısı pis olan birtakım amellere seni muhtaç kılmıştır. Öyleyse Kur'ânı sol elinle tutup, necaseti sağ elinle sildiğin takdirde, şerefliyi, hasis olan birşeye tahsis etmiş olursun.

Dolayısıyla onun hakkını inkâr, kendisine zulüm edip adaletten sapmış olursun. Kıble tarafına tükürdüğün veya defi hacet yaparken kıbleye doğru durduğun zaman, cihetleri ve âlemin genişliğini yaratmaktaki ilâhî nimeti inkâr etmiş olursun. Çünkü Allah cihetleri, sana rahat hareket imkânı olsun diye yaratmış, cihetleri, şerefli ve şereften mahrum kısımlara ayırmıştır.

O şereflendirdiği cihete bir beyt (Kâbe) koyup onu nefsine izafe etmiş, bunu da senin kalbini oraya çekmek için yapmıştır ki kalbin onunla bağlansın. Kalp vasıtasıyla bedenin de rabbine ibâdet ettiği zaman, sebat ve vekar üzerinde o cihete bağlı bulunsun. Böylece senin fiillerin ibâdetler gibi şerefli olan kısıma def-i hâcet ve tükürmek gibi pis olan kısımlara ayrıldı. Öyleyse ne zaman tükürüğünü kıble tarafına atarsan, ona zulmetmiş olursun. Yapılmasıyla ibâdetinin kemâli sağlanan kıblenin varlığından gelen ilâhî nimeti inkâr etmiş olursun. Mestini giyerken, sol ayağından başlarsan zulmetmiş olursun. Çünkü mest ayağı korumak içindir. Bu bakımdan ayağın mestte nasibi vardır. Oysa nasipler hususunda şerefli olanla başlamak uygundur.

Böyle yapmak adalet ve hikmeti yerine getirmektir. Bunun zıddı zulüm ve mestle ayak nimetine karşı nankörlüktür. Böyle yapmak, ârifler katında büyük bir günahtır. Her ne kadar fakih buna mekruh adını vermiş olsa da. . .

Nitekim âriflerden biri birkaç yük buğdayı toplar ve onu sadaka verir. Bunun sebebi kendisine sorulduğu zaman **cevap** olarak der: 'Bir defasında unutarak soldan başlayarak giydim. . İşte sadaka ile bunun kefaretini vermek istiyorum'.

Evet! Fakih bir kimsenin bu işleri büyütmeye gücü yetmez. Çünkü o, dereceleri hayvanların derecelerine yaklaşan halk tabakasının ıslahıyla uğraşan bir fakirdir. Oysa halk tabakası bu zulmetlerden daha baskın ve daha büyük nice vehmî zulmetlere dalmışlardır. Bu bakımdan halk tabakası için 'şarab içen ve kadehi sol eline alan bir kimse iki yönden şerî hududu tecavüz etmiştir: Bir yönü şarap, öbürü sol eline almaktır' demek çirkindir. Cuma günü, cuma ezanı okunduğu zaman, şarab satın alan bir kimse için 'Bu iki yönden hainlik yaptı. O yönlerden biri şarabı almak, öbürü de Cuma ezanı vaktinde alışveriş yapmaktır' demek de çirkindir. Kim arkasını kıbleye çevirerek mescidin mihrabına def-î hacet yaparsa artık bunun def-i hacet yaparken edebi terkettiğini söylemek çirkindir; yani kıbleyi sağına almadı diye onu kınamak çirkindir. Bu bakımdan günahların tümü karanlıktır. Bazıları diğerinin üzerine teraküm eder. Bazıları diğerinin yanında yok olur.

Efendi bazen izni olmaksızın bıçağını kullanan kölesini cezalandırır. Fakat eğer köle o bıçak ile efendisinin en aziz evladını öldürürse, artık bıçağı izinsiz kullanmanın hükmü ve bundan dolayı verilen herhangi bir cezanın mecali kalmaz. Bu bakımdan peygamberler ve velî kulların gözettikleri, bizim de fıkıhta halk tabakasına müsamaha gösterdiğimiz her edebin sebebi bu zarurettir. Aksi takdirde bütün bu çirkinlikler adaletten dönüş, nimeti inkâr, kulu yakınlık derecelerine ulaştıran derecelerden yoksunluktur.

Evet! Bazıları yakınlığın eksikliğiyle ve mertebenin düşüklüğüyle kulda tesir eder. Bazıları da tamamen kulu yakınlık hududlarından çıkarır, **şeytan**ların istikrar yeri olan uzak âlemlere götürür. Böylece gerekli bir ihtiyaç ve mühim bir zaruret veya doğru bir hedef olmaksızın herhangi bir ağacın bir dalını kıran bir kimse, o ağaçların ve elin yaratılışındaki ilâhî nimeti inkâr etmiş olur.

El kendisiyle fuzulî hareketler yapmak için yaratılmamıştır. Aksine ibâdete yardımcı olan ameller için yaratılmıştır. Ağaca gelince, **Allahü teâlâ** ağacı ve ağaç için. damarlar yarattı. Ona su gönderdi. Onda gıda ve gelişme kudretini yarattı ki o neşv ü nemanın en son zirvesine varsın, kullar ondan faydalansın. Bu bakımdan ağacı yetişmeden ve önemli bir sebep olmadan kesmek veya kırmak hikmetin hedefine muhalefet etmek ve adaletten sapmak olur. Eğer önemli bir gaye için kırarsa, bu takdirde kırabilir; zira ağaç ve hayvan, insan içindirler. Onların **ikisi** de fani ve helâk olucudurlar. Bu bakımdan en şerefliyi bir müddet yaşatmak için, şerefli olmayanı feda etmek, **ikisi**ni birden zayi etmekten adalete daha yakındır.

Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini kendi katından (bir lütuf olarak) size boyun eğdirdi. (Casiye/13)

Evet! Eğer o dalı başkasının mülkü olan ağaçtan kırarsa o dala muhtaç olsa bile zâlim olur; zira her ağaç Allah'ın bütün kullarının ihtiyaçlarını yerine getiremez. Ancak birinin ihtiyacını yerine getirir. Eğer **birincisi** tercihsiz ve özelliksiz o ağacı nefsine tahsis ederse bu hareketi zulüm olur. Bu bakımdan ihtisas sahibi o kimsedir ki tohumu elde etmiş, ekmiş, sulamış ve korumuştur. Öyle ise bu ağaçtan istifade etmek hususunda başkasından daha evlâdır. Böylece onun tarafı daha kuvvet buldu. Eğer ağaç sahipsiz arazide kendiliğinden biterse, onu diken veya tohumunu eken bir insanın çalışması ile gelişmemişse, bu takdirde başka bir özelliği olması lâzımdır. O da daha önce o ağacı almaktır. Daha önce alana önce almanın özelliği tanınır. Adalet, onun o ağaçtan istifade etmesinin daha evlâ olmasını gerektirir.

Fâkihler bu tercihi mülk diye isimlendirmişlerdir Bu katıksız bir mecazdır; zira mülk, ancak padişahlar padişahınındır. Öyle padişah ki göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur. Kul nasıl mülk sahibi olabilir? Oysa haddi zatında nefsine bile sahip değildir. Hatta kendisi başkasının mülküdür.

Evet, halk Allah'ın kulları, yeryüzü de Allah'ın sofrasıdır, onlara ihtiyaçları kadar sofrasından yeme izinini vermiştir. Tıpkı sofrasını kölelerine yayan padişah gibi. Sağ eliyle bir lokmayı alıp, parmakların bükümleri o lokmayı ihtiva ettiği halde başka bir köle gelip onun elinden o lokmayı almak isterse, **birinci** köle **ikinci** köleye fırsat vermez. Fakat vermemesinin sebebi, eliyle lokmayı aldığından, lokma onun mülkü olduğundan değildir: zira daha önce lokmayı alan el de, o elin sahibi de başkasının mülküdürler. Fakat muayyen bir lokma bütün kölelerin ihtiyacına kâfi gelmediğinden, adalet bir nevi tercihin var olduğu anda tahsiste tecelli eder. Lokmayı almak da bir tahsistir. Sadece alan kula tahsis edilmiş olur. Bu bakımdan bu ihtisasa sahip olmayan bir kimse, bu ihtisasın sahibi olanla mücadele etmekten menedilir. İşte kulları hakkında Allah'ın emrini bu şekilde anlaman uygundur ve bunun için de deriz ki: 'Dünya malından, ihtiyacından fazla edinen, onu istif edip elinde tutan bir kimse eğer o mala muhtaç olanlar varsa zâlimdir'.

Böyle bir kimse, altın ve gümüşü istif edenlerdendir, istif edilen altın ve gümüşü Allah yolunda infak etmeyenlerdendir. Oysa Allah'ın yolu ancak taattir. Halkın taattaki azığı dünya malıdır; zira dünya malı ile halkın zarurî ihtiyaçları bertaraf edilir.

Evet! Bu hüküm, fıkıh fetvasının hududuna girmez. Çünkü ihtiyaçların miktarları gizlidir. Gelecekteki fakirliği hissetmek hususunda nefisler değişik manzaralar arzeder. Ömürlerin sonları

malum değildir. Bu bakımdan halk tabakasına bunu teklif etmek, çocuklara vekar, efendilik ve mühim olmayan bir konuşmayı yapmamayı ve sükût etmeyi tavsiye etmek gibidir. Oysa çocuklar eksik olmaları itibariyle, bu teklifi yerine getiremezler. Bu bakımdan oyun oynamak hususunda onlara itiraz etmeyi terketmemiz, onlara oyun oynamayı mübah görmemiz, oyun ve zıplamanın hak olduğuna delâlet etmez. Tıpkı bunun gibi halk tabakası için malları korumak, infak hususunda sadece zekât miktarını vermekle iktifa etmeyi mübah kılmamız insanların yaratılışındaki zarurî cimriliklerinden çıkan bir hükümdür.

Bu bakımdan bizim bu şekildeki hükmümüz, bunun hak olduğuna delâlet etmez. Nitekim Kur'ân buna işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Eğer onları isteseydi de sizi sıkıştırsaydı cimrilik ederdiniz ve (bu) kinlerinizi ortaya çıkarırdı. (Muhammed/37)

Kulların Allah'ın malından sadece yolcunun azığı kadar alması hak ve zulümsüz adalettir. . . Allah'ın her kulu beden merkebine binip Deyyan olan padişahın huzuruna doğru gidecektir. Öyleyse kim fazlasını alıp, ona muhtaç olan bir biniciyi o maldan menederse, o zâlim ve adaletsizdir. Bu durumda hem hikmetin maksadından çıkmış olduğunu hem de Kur'ân, peygamber, akıl ve yolcunun azığından fazlasını almasının hem dünya ve hem de âhirette vebal olduğunu tanıtan diğer sebeplerle sabit oldu ki Allah'ın nimetini inkâr ettiği ortadadır. Bu bakımdan kim mevcudatın bütün çeşitlerindeki ilâhî hikmeti anlamış ise, şükür vazifesini yerine getirmeye kudreti vardır. Bunu saymak birkaç cild kitaba muhtaçtır. Sonra birkaç cild kitab yazılsa, yine de birazını ancak ifade eder. Biz bu kadarını burada Allah'ın şu ayetindeki doğruluğun alâmeti bilinsin diye beyan ettik.

Kullarım içinde şükreden azdır. (Sebe/13)

İblis şu sözüyle . sevindi: 'Sen de çoğunu şükrediciler olarak bulmayacaksın'. Bu bakımdan bizim bu söylediğimizi bilmeyen bu âyet-i celîlenin mânâsını bilmez. Bunun ötesinde birçok şeyler vardır ki onların başlangıçlarını saymaya bile ömürler yetmez. Onlar bilinmedikçe ayetin mânâsı bilinmez. Ayetin tefsirine ve lâfzının mânâsına gelince, Arapça'yı bilen herkes onu bilir. İşte bununla, mânâ ile tefsir arasındaki fark belirmiş olur.

Soru: Bu konuşmadan şu sonuç ortaya çıktı: **Allahü teâlâ**'nın her şeyde bir hikmeti vardır. O, kullarının bir kısım fiillerini o hikmetin tamam olmasına ve kendisinden kastolunan amaca varmaya sebep kılmıştır. Onların bazı fiillerini de hikmetin tamamlanmasına mâni kılınıştır. Bu bakımdan hikmet gayesine varıncaya kadar hikmetin isteğine uyan her fiil şükürdür. Muhalefet eden ve hikmetten istenilen gayeye varmasındaki sebepleri engelleyen her fiil, şükrün inkârıdır. Bütün bunlar anlaşılır, fakat müşkilât yine de kalır. Şöyle ki: Kulun, hikmeti tamamlayıcı ve hikmeti ortadan kaldırcı kısımlara ayrılan fiili de Allah'ın fiilindendir. Öyleyse kul nasıl bir defasında şükredici, bir defasında da küfredici olur?

Cevap: Bu husustaki tahkikin tamamı büyük bir deniz olan mükâşefe ilimlerinin dalgalarından alınır. Biz daha önceki bahislerde, bunların işaretlerine değinmiştik. Şimdi ise sonucunu ve gayesini kısa ve ancak kuş dilini anlayan tarafından anlaşılan, kuşların dolaştığı gibi melekûtun fezasında dolaşmak şöyle dursun, süratle yürümekten bile aciz olan tarafından inkâr edilen veciz bir ibare ile anlatalım: **Allahü teâlâ** için celâlinde ve kibriyasında bir sıfat vardır. Yaratılış ve icat ondan çıkar. O sıfat, lûgati

vazeden bir kimsenin ona bakıp onun celâlinin künhüne ve hakikatinin özelliğine delâlet eden bir ibare ile onu tabir etmekten yüce ve yüksektir. O sıfatın yüce şanından ilk parıltılarına bile gözlerini uzatamayan lûgat erbabının mertebesi eksik olduğu için, o sıfatı ifade eden bir ibare yoktur. Bu bakımdan yarasaların güneşin ışığından gözlerinin kapandığı gibi onların gözleri o sıfatın zirve sine bakmaz gözleri kapanır. Yarasalar güneşin ışığında bir derinlik olduğu için ona bakmıyor değildirler. Aksine gözlerinde zafiyet vardır diye bakamazlar.

Bu bakımdan o sıfatın celâlini mülâhaza etmek için gözleri açılanlar lûgatlarla konuşanların düşük âlemlerinden gerçekten zayıf olan birşeyi o sıfatın hakikatlerinin başlangıcını bildiren bir ibareyi emanet olarak alıp kullanmaya mecbur oldular!

Bu bakımdan ona kudret ismini emaneten ve mecburiyetten verdiler. Onların emanet olarak verdikleri bu isimden ötürü biz de konuşmaya cesaret ederek 'Allah'ın bir sıfatı vardır. Ona kudret denir. Yaratılış ve icad ondan sudur eder' dedik.

Yaratılış, varlıkta birçok kısım ve özel sıfatlara ayırlır Bu kısımlara bölünmenin ve o özel sıfatlarla özelleştirmenin masdarı (kaynağı) başka bir sıfattır. Daha önce bahsi geçen zaruretin benzeriyle o sıfata emaneten meşiyet ibaresi isim olarak verilmiştir. Bu sıfat harf ve seslerden ibaret olan lûgatlarla konuşan ve anlaşanların nezdinde mücmel bir şeyi vehmettirir. Meşiyet kelimesinin o sıfatın künhüne ve hakikatine delâlet etmekten eksik olması, tıpkı kudret kelimesinin eksik olması gibidir. Sonra kudretten sadır olan fiiller, kudretin hikmetinin zirvesine varan ve varmayan kısımlara ayrılır. Her birinin meşiyet sıfatına bir nisbeti vardır.

Çünkü taksimin ve değişikliğin tamamlanmasında rol oynayan ihtisas ve özelliklere dönüşürler. Bu bakımdan zirveye varana muhabbet ibaresi emaneten isim olarak verilir. Zirveye varmayana kerahet ibaresi kullanılır. 'Onların **ikisi** de meşiyet vasfına dahildir' denilmiştir. Fakat nisbette her birinin ayrı bir özelliği vardır. Kerahet ve muhabbet lâfızları, lûgat ve lâfızlardan anlayış bekleyenlerde mücmel bir mânâ vehmettirir. Allah'ın yarattığı ve icadı olan kulları da şu kısımlara ayrılır:

1. Ezelî meşiyeti hikmetinin zirvesine varmak için değil, istiabı için kullanması sebkat eden kimselerdir. Böyle yapmak, onların hakkında davetçilerin ve teşvikçilerin onlara musallat kılınması sûretiyle zorakidir.

2. Bazı kulların, bazı işlerde hikmetin zirvesine çıkacakları ezelde sebkat etmiştir. Bu bakımdan iki grubun da meşiyete özel bir nisbeti vardır. Hikmetin tamamlanmasında kullananlara rıza ibaresi emaneten kullanılmıştır. Diğer gruba da gazab ibaresi kullanılmıştır.

Bu bakımdan ezelde gazaba maruz kalacağı yazılmış bir kimseyi hikmetin zirvesine varmaktan meneden bir fiil belirir. Buna küfran ibaresi verilir. Küfranın akabinde azabın fazlalığı için kınama ve lanet cezasına çarptırılır. Ezelde rızaya mazhar olan bir kimseye hikmetin zirvesine varacak bir fiil verilir. Buna da şükür ibaresi verilir. Arkasından ikbalin artışına sebep olması için övgü ve senâ gelir.

Sonuç olarak **Allahü teâlâ** güzelliği vermiş, sonra övmüş, azab vermiş, sonra çirkin saymış ve helâk etmiştir. Onun misali şu misâl gibidir: Padişah, kirlenmiş kölesini kirlerden temizler, sonra en güzel elbiselerinden ona giydirir. Onun ziyneti tamam olduğu zaman ona 'Ey güzel! Sen ne kadar da

güzelsin! Elbisen, yüzün ne kadar da temizdir!' der. Oysa hakikatte güzelleştiren padişahın kendisidir. Güzellikten dolayı öven de her durumda odur, övülen de odur. Sanki o, mânâ bakımından, kendisinden başkasını övmemiştir. Kul ise, ancak zâhir ve şekil bakımından övmenin hedefidir. İşte emirler, ezelde böyledir. Sebepler ve müsebbibler böylece zincirleme gelirler. Erbabın Rabbi, sebeplerin müsebbibinin takdiriyle bu nizam böyle meydana gelmiştir.

Böyle olması, tesadüf ve araştırmaktan değildir. Aksine irade, hikmet ve hak olan hükümden, kesin olan emirden sâdır olmuştur. Buna kaza lâfzı verilir 'Bu, çakan bir şimşek gibi veya ondan daha hızlıdır!' denilmiştir! Bu bakımdan o kesin kazanın hükmü ve daha önce takdir edilenden ötürü mukadderatın denizleri taşmıştır. Böylece takdir edilenlerin yerine gelmesine kader denilmiştir. Öyle ise kaza lâfzı, küllî ve bir olan emrin karşılığı, kader lâfzı ise nihayetsizliğe doğru uzanan tafsilâtın karşılığıdır.

'Hiçbir şey kaza ve kader den hariç değildir' denilmiştir. Bu bakımdan bazı kulların kalbine şu **soru** geldi: Taksim neden bu tafsilâtı iktiza etti? Bu farklılığa rağmen adalet nasıl mümkün oldu?'

Kulların bazısı kusurlu oluşundan dolayı, bu işin hakikatini düşünmeye güç yetiremez. Onun derleyicilerini ihâta etmeye takat getiremez. Bu bakımdan derinliğine dalmaya güç yetinemeyeceği şeylerden yasaklık gemi ile gemlendiler ve onlara 'Susunuz! Siz bunun için yaratılmadınız!' denilmiştir. (Nitekim **Allahü teâlâ** da şöyle demiştir) : 'Allah yaptığından sorumlu değildir. Oysa mahluklar sorumludurlar'.

Bazıları da Allah'ın yerde ve göklerdeki nûrundan lambalarını doldurdu. Onların yağları daha önce saf idi. Neredeyse ise ateş dokunmadan parlayacaktı. Bir de ateş dokundu, nûr üzerinde nûr oldu. Melekûtun etrafı rabbinin nûruyla onların önünde pırıl pırıl parladı. Onlar hallerini olduğu gibi idrâk ettiler. Bu bakımdan onlara denildi ki: 'Allah'ın edebiyle edeblenin, sükût edin. Kader zikredildiği zaman ona dalmaktan çekinin'. 52

Çünkü duvarların (bile) kulakları vardır. Sizin etrafınızda gözleri zayıf olanlar vardır. Öyleyse siz en zayıfınızın yürüyüşüyle yürüyünüz. Yarasaların gözleri için güneşin perdelerini kaldırmayın. Kaldırmayın ki onların helâk olmasına sebep olmayın. O halde Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın. Yüceliğinizin zirvesinden yeryüzüne, en yakın göğe inin ki zayıflar sizinle yakınlık kursunlar. Yarasaların gecenin kanadı altında, yıldızların ve güneşin nûrundan kalan kalıntılardan istifade ettikleri gibi, perdelerinizin arkasından parlayan nûrlarınızın kalıntılarından zayıflar istifade etsinler de bu sayede şahıs ve durumları bakımından tahamül edebilecekleri bir hayat ile yaşasınlar Şairin tavsif ettiği kimselerden olun:

İyiler meclisinde iyi şarap içtik, zira iyilerin şarabı güzel olur! İçtik! Fazlasını yere döktük, zira büyüklerin kadehinden yerine de nasibi vardır.

Bu işin ilki ve sonu böyledir. Bunu ancak ehli olursan anlarsın. Ehli olduğun zaman, gözünü açar, (yolu) görürsün. Seni götürecek bir rehbere muhtaç olmazsın. İki gözden kör olan çekilip götürülebilir fakat onun da bir sınırı vardır. Bu bakımdan yol daraldığı, kılıçtan keskin, kıldan ince olduğu zaman, üzerinden ancak kanadı olan kuşlar geçebilir. Fakat âmâyı sırtında götürmeye muktedir değildir. Kendisinin dermanı olup suyun durgun aktığı, karşıya geçmenin yüzmekle mümkün olduğu zamanda yüzmesini bilen karşıya geçebilir, fakat genişlikle başkasını beraberinde götüremez. Bunlar, su üzerinde

yürüyenle yer üzerinde yürüyenin birbirine nisbeti gibidir Suda yüzmek öğrenilebilir ama suda yürümek öğrenmekle elde edilemez. Ancak yakîn kuvvetiyle elde edilir. Bunun için **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) "Îsa (aleyhisselâm) için 'Su üzerinde yürüyordu' deniliyor! (Ne dersiniz?) " denildiğinde şöyle buyurmuştur: .

Eğer daha kuvvetli yakîne ulaşsaydı havada yürürdü. İşte bunlar küfran, şükür, gazab, rıza, muhabbet ve kerahet mânâlarına işaretler ve remizlerdir. Muamele ilmine bunlardan daha fazlası uygun düşmez!

Allahü teâlâ, insanların anlayışlarına yaklaştırmak için darb-ı meseller de vermiştir. Allah cinleri ve insanları kendisine ibâdet etsinler diye yarattığını bildirmiştir. Bu bakımdan cinlerin ve insanların ibâdetleri, onlar için hikmetin sonudur. Sonra iki kulu olduğunu, onlardan birini sevdiğini, onun isminin Cebrâîl, Ruh-ul Kudüs ve Emin olduğunu, nezdinde mahbub, itaat edilir, emin ve metin olduğunu bildirmiştir. Diğer kulundan nefret ettiğini, onun isminin İblis olduğunu, lanete uğrayıp kıyâmete kadar mühlet verildiğini bildirmiştir. Sonra Allah irşad vazifesini Cebrâîl'e havale ederek şöyle buyurmuştur:

Onlara şöyle de: Îman edenlere sebat vermek, müslümanlara yol gösterici ve bir müjde olmak üzere onu Rûh'ul-Kudüs rabbinden hak olarak indirdi'. (Nahl/102)

Emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir ki buluşma gününe karşı (insanları) uyarsın. (Mü'min/15)

İğvayı (saptırmayı) İblis'e havale ederek şöyle buyurmuştur: O'nun yolundan saptırmak için. . . (Zümer/8)

İğva (sapıtmak) , kulları hikmetin zirvesinden alıkoymaktır. **Allahü teâlâ**'nın bu vazifeyi, kendisine öfkelendiği kuluna nisbet ettiğine dikkat et! İrşad ise onları gayeye doğru sevketmesidir.

İrşad vazifesini sevdiği kuluna nisbet ettiğine dikkat et! Hayatta bunun misali vardır: Padişah, hem kendisine sâkîlik hem de hacamat yapan ve evin önünü temizleyen birine muhtaç olduğu ve iki kölesi bulunduğu zaman muhakkak bu hacamat ve süpürgecilik vazifesine onlardan sevmediğini tayin eder. Güzel şarabın sâkiliğini nezdinde en sevimli olana verir.

Senin 'Bu benim isimdir, onun işi benim işimden daha aşağı değildir'. demen uygun değildir; zira o fiili nefsine izafe ettiğinde hataya düşmüş olursun. Aksine çirkin işi, çirkin şahsa, güzel işi de güzel şahsa tahsis etmek için senin gönlünü evirip çeviren odur. Bunu da adaletin tamamlanması için yapmıştır; zira onun adaleti, bazen senin hiç müdahalenin olmadığı birtakım işlerle tamam olur. Bazen de seninle tamam olur; zira sen de onun fiillerindensin.

Bu bakımdan senin çağırıcı kuvvet ve kudretin, ilmin ve amelin ve hareketlerinin diğer sebepleri tabirde O'nun fiilidir. Öyle ki onu adaletle tertiplemiştir ve o fiilden adaletli fiiller sudur eder. Ancak sen, nefsinden başkasını görmezsin. Şehâdet aleminde senin üzerinde beliren fiilin gayb ve melekût âleminden herhangi bir sebebinin olmadığını zannedersin ve bu zannından dolayı bu fiili kendi nefsine izafe edersin! Oysa sen ancak geceleyin hokkabazın oyununa bakan çocuk gibisin. Öyle hokkabaz ki perde arkasından birçok sûretler çıkarır. O sûretle oynar, zıplar, kalkar, oturur. Oysa o sûretler, kıpırdamayan paçavralardan tertip edilmiştir. O sûretleri ancak ince ve kıldan mamul ipler harekete

geçirir. O ipler gecenin karanlığından ötürü gözükmezler. Onların uçları hokkabazın elindedir. O ise çocukların gözünden perdelidir. Çocuklar sevinirler, hayrete düşerler. Çünkü oynayanın, oturup kalkanın o paçavralar olduğunu zannederler.

Akıllılar onların hareket etmediğini, hareket ettirildiğini bilirler. Fakat akıllılar da çoğu zaman onun ayrıntılarını bilmezler. Onun bazı ayrıntılarını bilen de işi yapan ve ipin ucu elinde bulunan hokkabaz gibi bilmez!

İşte böylece dünyanın çocukları âlimlere nisbeten diğer insanlar çocuktur bu görüntülere bakarlar, hareket edenin o görüntüler olduğunu zannederler. Dolayısıyla eşyayı onlara havale ederler. Âlimler ise onların hareket ettirildiklerini bilirler. Ancak hareket ettirmenin keyfiyetini bilmezler. Bu tip âlimler ekseriyeti teşkil ederler. Ancak ârifler ve ilimde râsih olan âlimler müstesnadırlar. Çünkü onlar, gözlerinin keskinliğiyle örümcek ağına benzer incecik ipleri idrâk etmişlerdir. Hatta örümcek ağından çok daha ince olan göklerden sarkıtılmış ve uçları yeryüzündeki şahıslara bağlanmış ipleri görürler. Öyle ki inceliklerinden dolayı zâhirî gözlerle o ipler idrâk olunmazlar.

Sonra ârifler o iplerin uçlarını, bağlı bulundukları yerleri görürler ve o iplerin bağlı olduğu yerlerin gökleri harekete geçiren meleklerin elinde olduğunu müşahede ederler. Ariflerin göklerin meleklerinin de arşı yüklenen meleklere bağlı olduklarını, Allah'tan inen emri nasıl beklediklerini müşahede ettiler, Allah'ın emrine muhalefet etmemek için nasıl dikkatli davrandıkların gördüler. Kur'ân'da bu müşahedeler tabir edilerek şöyle denilmiştir:

Semâda rızkınız da var, uyarıldığınız da var. (Zâriyat/22)

Gök meleklerinin kendilerine kader'den inecek emri bekleyişleri tabir edilerek şöyle denildi:

Allah'tır ki yedi (kat) göğü ve arzdan da onlar kadarını yarattı. Allah'ın emri bunlar arasında iner ki Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve herşeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz . (Talâk/12)

Bunlar birtakım ilâhî emirlerdir. Allah'tan ve (Allah'ın tâlimiyle) ilimde rusuh sahibi olanlardan başkası onların tev'ilini bilmez.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) 'Allah'ın emri bunlar arasında inip duruyor' (Talâk/12) ayetini okuduğunda 'Eğer ben bu âyet-i celîle'nin mânâsından bildiğimi söylesem muhakkak beni taşa tutarsınız' demek sûretiyle, ilimde râsih olanların ihtisaslarını halk tabakası tarafından güç yetirilemeyecek ilimlerle tabir etmiştir.

İbn-i Abbâs'ın yukarıda geçen sözü başka bir rivâyette 'muhakkak İbn-i Abbâs kâfir oldu derdiniz' şeklinde vârid olmuştur.

O halde biz bu kadarıyla iktifa edelim; zira konuşmanın dizgini ihtiyarın kabzasından çıkmış, muamele ilmine aynı ilimden olmayan hususlar karışmıştır. Bu bakımdan biz şükrün maksatlarına dönelim. Şükrün hakikati, Allah'ın hikmetinin tamamlanmasında kulun kullanmasına dönüştüğü zaman, kulların en fazla şükredeni Allah nezdinde en sevimlisi ve Allah'a en yakın olanıdır. Allah'a en yakın olanlar meleklerdir. Meleklerin de derecesi vardır. Belli bir makamı olmayan hiç bir melek yoktur.

Yakınlık rütbesinde meleklerin en yücesi, ismi İsrafil53 olan melektir. Meleklerin derecesinin yüceliği şu noktadan gelir: Onlar haddi zatında keremli ve hayırlıdırlar. Allah, onlar vasıtasıyla peygamberlerini ıslah etmiştir. Oysa peygamberler yeryüzünde en şerefli mahlukturlar.

Meleklerin derecesini peygamberlerin derecesi takip eder. 54 Çünkü peygamberler haddizatında hayırlı insanlardır. Allah diğer insanları onların vasıtasıyla hidayete getirmiştir. Onlarla Allah'ın hikmeti tamam olmuştur. Rütbe bakımından peygamberlerin en yücesi bizim peygamberimizdir. Zira Allah onunla dini ikmal ederek peygamberlik zincirini kapatmıştır. Peygamberleri, varisleri olan âlimler takip etmektedir. Çünkü âlimler de haddi zatında salihtirler; zira Allah onlarla diğer insanları ıslah etmiştir. Âlimlerin derecesi, nefislerin takvası ve başkasına yararlı olması nisbetindedir. Sonra âlimleri adaletli sultanlar takip eder. Çünkü âlimler halkın dinini ıslah ettikleri gibi, sultanlar da milletin dünyasını ıslah etmişlerdir. Peygamberimiz **Hazret-i Muhammed**'e din, mülk ve saltanat bir arada verildiği için o diğer peygamberlerden üstündür. Çünkü Allah onunla insanların hem din, hem dünyalarını ıslah etmiştir. Kılıç55 ve mülk diğer peygamberlere verilmemiştir.

Sonra âlimler ve sultanların derecesini, din ve nefislerini ıslah eden, salih kulların derecesi takip eder. Bu sayılan sınıfların dışında kalanlar ise, basit insanlardır. Bil ki din sultanla ayakta durur. Bu bakımdan zâlim ve fâsık da olsa sultanın tahkir edilmesi uygun değildir. Amr demiştir ki: 'Zâlim bir İmâm (sultan) , devam eden bir fitneden daha hayırlıdır'.

Gelecekte sizin başınıza birtakım emirler geçecektir. Onlardan sâdır olanın bir kısmı hoşunuza gider, bir kısmı hoşunuza gitmez. Onlar ifsad ederler. Fakat onlar vasıtasıyla Allah'ın ıslah edeceği daha fazladır. Eğer onlar iyilik yaparlarsa, onlar için ecir vardır. Size de teşekkür etmek düşer. Eğer kötülük yaparlarsa, onlar mesuldür. Size de sabır düşer. 56

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Sultanın imametini (önderliğini) inkâr eden bir kimse zındıktır. Sultanın çağrısına icabet etmeyen kimse **bid'atçı**dır. Kim davetsiz olarak sultana gelirse o cahildir'.

Sehl'e şöyle soruldu:

- İnsanların hangisi daha hayırlıdır?

- Sultan daha hayırlıdır!

- Biz sultanları insanların en şerlisi olarak görüyoruz.

- Acele etme! (Hemen hüküm verme!) muhakkak ki Allah

Teâlâ iki şeye bakar: Onlardan biri müslümanların mallarının selâmetine bakmasıdır. Allah bu vazifeleri yapanın sahifesinebakar. Bütün günahını bağışlar.

Yine Sehl şöyle demiştir: 'Sultanların kapılarına asılı bulunan siyah ağaçlar, kıssalar nakleden yetmiş kıssacıdan daha hayırlıdır?'

51) 'muhtekir (karaborsacı/istifçi) mel'undur!' Hâkim, (İbn Ömer'den) Bkz. İthaf us-Saade, IX/67"

52) Taberânî, Ebû Nuaym ve İbn Bekri, (İbn Mescid ve İbn Ömer'den)

53) Bkz. İthaf 'us-Saade, IX/77

54) Her halukârda peygamberlerin mertebesi fazilet bakımından meleklerin mertebesini takip etmez. Çünkü Akaid'de 'Peygamberler meleklerden daha üstündürler' kaidesi vardır. Buradaki tâbiiyet başka yönden olsa gerek. Dikkat edilirse metine 'Onların rütbesi peygamberlerin rütbesinden sonra gelir' mânâsını vermek de ihtimal dahilindedir.

55) 'Kıyâmetin öncüsü olarak kılıçla gönderildim ki kendisine şirk koşulmaksızın Allah'a ibadet edilsin. Rızkım mızrağımın gölgesinde kılındı. Emrime muhalefet edene zillet ve meskenet kılındı'. (İmâm-ı Ahmed) Hâkim, Ebû Ya'la, Taberânî ve Beyhâkî, (İbn Ömer'den)

56) Müslim, (Ümmü Seleme'den) , Tirmizî

32-8

Nimet ve Kısımları

Her hayır, lezzet ve saadet, her matlup ve müessir, nimet diye adlandırılır. Fakat hakikatte nimet, uhrevî saadettir. Onun dışındakilere nimet ve saadet demek, ya yanlıştır veya mecazdır. Âhirete yardım etmeyen dünyevî saadete nimet ismi vermek gibi. . .

Zira dünyevî saadete nimet demek, katıksız bir hatadır. Bazen nimet ismini birşeye vermek doğru olur. Fakat onu âhiret saadetine ıtlak etmek daha doğrudur. Bu bakımdan insanı âhiret saadetine götüren ve ona bir veya birkaç vasıta ile yardım eden her sebebe nimet ismini vermek doğrudur. Çünkü bu sebep, hakîki nimete götürür. Yardımcı sebepler ve nimet diye adlandırılan lezzetleri kısım kısım açıklayacağız.

Birinci Kısım

Herşey bize nisbetle şu kısımlara ayrılır. Hem dünyada, hem âhirette faydalı olan ilim ve güzel ahlâk, yine her iki yerde de zararlı olan cehalet ve kötü ahlâk, sadece dünyada faydası olup âhirette zararı olan şehvet peşinde koşup lezzet almak ve dünyada zarar, fakat âhirette fayda verecek olan şehvetleri dizginlemek gibi. . .

Bu bakımdan ilim ve güzel ahlâk gibi hem hali hazırda, hem gelecekte fayda veren şeyler, hakîkat açısından nimetin ta kendisidir. İkisine de zarar veren, kesinlikle belâdır. Bu da ilim ve güzel ahlâkın zıddıdır. Hal-i hazırda fayda, gelecekte zarar veren ise, basiret sahipleri nezdinde katıksız bir beladır. (Fakat cahiller onu nimet sanırlar) .

Onun misali şudur: Acıkmış bir insan, içinde zehir olan balı gördüğü zaman, eğer durumu bilmiyorsa, bu balı nimet sayar. Durumu bildiği zaman onun kendisine verilen bir belâ olduğunu anlar. Hal-i hazırda zarar veren, gelecekte faydalı olan ise, akıl sahipleri nezdinde nimet, cahiller nezdinde beladır. Bunun misali, hal-i hazırda tadı hoş olmayan, ancak hastalıkta şifa verici devadır. Cahil çocuğa bu ilacı içmesi teklif edildiği zaman, bunu belâ zanneder. Akıllı bir kimse ise, onu nimet sayar. Kendisine o ilâcı tavsiye edene minnet duyar. Onu kendisine yaklaştırır, ona sebepleri hazırlar. Bu nedenle anne çocuğunu hacamattan meneder. Fakat baba çocuğun (sıhhati için) hacamat olmaya davet eder; zira baba, aklı kâmil olduğu için neticeyi görür. Anne de çocuğu fazla sevdiğinden ve eksik akıllı olduğundan

ötürü sadece hal-i hazırı düşünür. Çocuk da, cahil olduğundan dolayı, babasına karşı değil, annesine karşı minnet duyar. Annesine daha fazla yakınlık gösterir. Babasını kendisine düşman telâkki eder. Eğer çocuğun aklı olsaydı, muhakkak annenin dost sûretinde gözüken gizli bir düşman olduğunu bilirdi. Çünkü annenin onu hacamat olmaktan menetmesi, onu hacamat olmaktan daha şiddetli elem ve hastalıklara sürükler. **Cahil dost, akıllı düşmandan daha zararlıdır.** Her insan nefsinin dostudur ve fakat cahil dostu. . . . Bu nedenle düşmanın yapmadığını kendisi kendi başına getirir.

İkinci Kısım

Dünyevî sebepler değişiktir. Bazen hayırlıları şerlilerine karışır. Hayırlıları çok az zaman saf kalır. Mal, aile, çocuk, akrabalar, mertebe ve diğer sebepler gibi. . . Fakat bu sebepler, faydası zararından daha fazla olan yeterli mal, mertebe ve diğer sebepler gibi kısımlara ayrılır. Geniş mertebe, bol mal gibi, şahısların çoğunun hakkında zararı faydasından daha fazla olan kısımla ve zararı faydasına denk olan kısımlara ayrılır. Bunlar şahıslara göre değişen şeylerdir. Çok salih insan vardır ki ne kadar çok olursa olsun salih maldan fayda görür. Onu Allah yolunda sarfeder, hayırlarda kullanır. O mal, bu muvaffakiyetle beraber o kişi hakkında nimettir. Çok insan da vardır ki az mal ile de zarar görür; zira durmadan o malı azımsar, rabbinden şikayet ve daha fazlasını talep eder. Bu bakımdan o mal bu mahrumiyetle beraber o kişi hakkında belâ olur.

Üçüncü Kısım

Başka bir itibarla, hayırlar; sadece zatı için tesir eden, sadece başkası için tesir eden, hem zatı hem de başkası için tesir eden kısımlara bölünür. Zatı için tesir eden, başkası için tesir etmeyen **birinci** kısım, Allah'ın cemâline bakmanın zevki, onunla ona kavuşmanın saadeti gibidir. Kısaca sonu olmayan uhrevî saadet de böyledir. Çünkü bu saadet, kendisinden başka bir gayeye alet olsun diye aranmaz, Aksine zatı için aranır.

İkincisi, başkası için aranandır. Onun zatında bir gaye yoktur. Dirhem ve dinarlar (paralar) gibi; zira paralarla ihtiyaç yerine getirilmezse, para ile taşlar aynı seviyede olurlar. Fakat paralar lezzetlerin vesilesi ve görünüşte lezzetlere kavuşturucu olduklarından dolayı cahiller nezdinde sevimli görünürler ki cahiller onları derleyip istifade etsinler. Faizli bir şekilde onlarda muamele ve tasarruf etsinler. Cahiller zannederler ki onlar bizzat maksuddurlar. Bu kimselerin misali, bir şahsı seven, sevdiği şahıstan ötürü kendisiyle o şahsın arasında arabulucu olan elçiyi de sever. Sonra elçinin sevgisi ona, o çalısın sevgisini unutturur. Böylece asıldan yüz çevirir. Durmadan elçiyi karşılamak, gözetmek, halini sormakla meşgul olur. Bu ise, cehalet ve dalâletin son derekesidir.

Üçüncüsü, sıhhat ve selamet gibi, hem zatı ve hem de başka şeyler için istenendir; zira sıhhat, onun vasıtasıyla Allah'ın huzuruna götüren zikir ve tefekkür için veya onun vasıstasıyla dünya lezzetlerine kavuşmak için istenir. Sıhhat kendi zatı için de istenir; zira insan, her ne kadar selâmeti kendisi için istenen şeyden müstağni ise de yine de kişinin selâmeti, selâmet olmak hasebiyle arzu edilir. Madem durum budur, o halde sadece zatı için etkili olan, hakîkat açısından hayır ve nimettir. Hem zatı, hem de başkası için etkili olan da nimettir. Fakat birincisinden daha eksiktir. Ancak altın ve gümüş gibi başkası için olanlar, haddi zatında cevher oldukları için nimet olarak vasıflandırılmazlar. Aksine vesile olduklarından ötürü nimet sayılırlar. Bu bakımdan onların **ikisi**, ancak onlar vasıtasıyla ulaşılması

mümkün olan bir şeyi isteyen bir şahıs hakkında nimettirler. Eğer o şahsın maksadı ilim ve ibâdet ise, beraberinde de yeterli azığı varsa, o kimsenin yanında altın ile toprak eşittir. Bu bakımdan onların varlığı ve yokluğu onun yanında aynı seviyededir. Hatta çoğu zaman onların varlığı onu düşünce ve ibâdetten alıkoyar. Bu bakımdan onlar böyle bir kimse hakkında nimet değil büyük bir cezadır.

Dördüncü Kısım

Başka bir itibarla hayırlar, faydalı, lezzetli ve güzel kısımlara taksim olunurlar. Rahatlığı hemen anlaşılana lezzetli denir. Gelecekte fayda verene faydalı denir. Güzel ise her durumda benimsenendir. Şerler de zararlı, çirkin ve elem verici kısımlara taksim olunurlar. Bu kısımların herbiri de mutlak ve mukayyed olmak üzere iki türdür. Kendisinde **üç** vasfın bir araya geldiği türe mutlak şer denir. Hayırdan misali, ilim ve hikmet gibidir.

Çünkü o, ilim ve hikmet erbabı yanında, faydalı, güzel ve lezzetlidir. Şerdeki misali ise cehalettir; zira cehalet, zarar verici, çirkin ve elem vericidir. Cahil bir kimse, cahilliğini bildiği zaman, cehaletin elemini duyar. Cehaletinin acısını duyunca başkasını âlim görür, nefsini cahil ve dolayısıyla eksikliğin elemini hisseder. İlmin lezzeti içinde kabarır. Sonra hased, kibir ve bedenî şehvetler bazen kendisini öğrenmekten alıkoyarlar. Dolayısıyla iki zıt çarpışırlar. Elemi daha da büyür. Eğer öğrenmeyi terkederse, cehalet ve eksikliğinden dolayı müteellim olur. Eğer öğrenmekle meşgul olursa, şehvetleri terketmekle müteellim olur veya kibri terketmek ve öğrenmenin zilletine katlanmakla müteessir olur. Böyle bir insan durmadan daimî bir azap içerisinde kıvranır.

İkinci türü mukayyed olandır. Mukayyed odur ki bu sıfatların bir kısmını derlemiş, bir kısmını derlememiştir. Bu bakımdan bir çok fayda verici vardır ki acıtır. Kangren olmuş parmağın ve hastalıktan ötürü dışarı çıkan şeylerin kesilmesi gibi. . .

Birçok fayda verici vardır ki çirkindir, ahmaklık gibi; zira ahmaklık, bazı hallere nisbeten faydalıdır Nitekim şöyle denilmiştir: Aklı olmayan rahata kavuşmuştur; zira akılsız kişi neticeye önem vermez. Helâk olmasının vakti gelinceye kadar rahat eder!

Nice şey vardır ki bir yönden faydalı, başka bir yönden de zarar vericidir. Boğulmak korkusu sözkonusu olduğu anda, malı denize atmak gibi. . . Çünkü bu, mal için zararlıdır. Kurtulması hususunda nefis için faydalıdır.

Faydalı da iki kısımdır. Bir kısmı zarurîdir: Îman ve güzel ahlâk gibi. . . Âhiret saadetine ulaştırmak hususunda bunların **ikisi** zarurîdir. Bunlardan ilim ile ameli kastediyorum; zira ilim ile amelin yerine başkası kâim olamaz. **İkinci** kısım zarurî olmayan kısımdır. Safrayı teskin etmek hususunda sekencebin ilâcı kullanmak gibi; zira safranın teskin edilmesi, bazen sekencebinin yerine kullanılan başka bir ilaçla da mümkündür.

Beşinci Kısım

Her lezzetin ifade edildiği nimet. Lezzetler insana nisbeten, insanın özelliği olmak veya insanla başkası arasında ortak bulunmak hasebiyle **üç** çeşittir: a) Aklî, b) Bir kısım hayvanlarla müşterek olan c) Bütün hayvanlarla müşterek olan bedenî lezzetler.

Aklî lezzet, ilim ve hikmet lezzeti gibidir; zira ilim ve hikmet ne kulak, ne göz, ne burun, ne tatma organına, ne mide, ne de tenasül uzvuna göre lezzettir. Ancak kalp onu lezzet telâkki eder. Çünkü kalp, akıl diye tabir ve ifade edilen özel bir sıfata sahiptir. Bu, varlık bakımından, lezzetlerin en azı ise de hakikatte en şereflisidir.

Azlığına gelince, çünkü ilmi ancak âlim zevkli sayar, hikmeti ancak hakîm zevkli bulur. İlim ve hikmetin ehli de pek azdır. Her ne kadar onların ismiyle isimlenen, onların kılık kıyafetine giren pek çoksa da. . . O sıfatın şerefliliğine gelince, o sıfat ebediyyen zail olmayan, ne dünyada, ne âhirette ayrılmayan ve hiç usandırmayan bir sıfattır. İnsan yemek yer doyar ve usanır. Cinsî münasebetin şehveti bittikten sonra insana ağır gelir. İlim ve hikmetin ise, usandırması ve ağır gelmesi asla tasavvur edilemez. Kim ebediyyen kalacak olan şerefliyi elde etmeye gücü yettiği halde, en yakın zamanda fâni olan çirkine razı olursa, o kimse akıl hastasıdır. Hakikate sırt çevirdiği ve şekaveti için mahrumdur. Bu sıfatın hakkında en az şöyle bir hüküm vardır:

İlim ve akıl, yardımcı ve koruyuculara muhtaç değildir. Mal ise bunun tam aksinedir; zira ilim seni korur. Oysa malı sen korursun. İlim infak edilince artar. Mal ise infakla eksilir. Mal çalınır, hükümdarlık insanın elinden alınır. İlme ise hırsızların eli uzanmaz. Sultanların güçleri ilmi sahibinden azletmeye yetmez. Bu bakımdan ilim sahibi, ebediyyen emniyet içindedir. Mal ve mertebe sahibi, daima korku içindedir. Sonra ilim, devamlı ve her durumda faydalı, lezzetli ve güzeldir. Mal ise bazen insanı helâk olmaya, bazen de kurtuluşa çeker! Bunun için **Allahü teâlâ** Kur'ân'ın birçok yerde mala hayr adını vermişse de çok yerde de malı zemmetmiştir.

Halkın çoğunun ilmin zevkini idrâk etmekten yoksun oluşuna gelince, bu ya zevksizliktendir.

Çünkü tatmayan bilmez ve müştakda olmaz;zira müştak olmak tatmaya tâbidir veya mizaclarının bozukluğundan ve şehvetlere tâbi olmaktan dolayı kalplerinin hastalığındandır. .

Tıpkı balın tadını idrâk etmeyen ve acı gören hasta gibi veyahut da zekalarında bir kusur var da ondan ilmin lezzetini idrâk etmezler; zira onlarda ilmin zevkini hissedecek sıfat daha yaratılmamıştır. Tıpkı balın ve semiz kuş etlerinin lezzetini idrak etmeyen, sütten başka hiçbir şeyi lezzetli görmeyen emzikteki çocuk gibi. . . Bu durum, bu şeylerin lezzetli olmadığına delâlet etmez. Çocuğun sütü benimsemesi de sütün herşeyden daha lezzetli olduğuna delâlet etmez. Bu bakımdan ilim ve hikmetin lezzetini idrâk etmekten kusurlu olanlar **üç** sınıftır:

a) Çocuk gibi bâtını dirilmeyen kimse.

b) Şehvetlere tabi olmaktan dolayı hayattan sonra ölen kimse.

c) Şehvete tabi olduğu için hastalanan kimse.

Onların kalplerinde hastalık vardır. (Bakara/10)

Bu âyet akılların hastalığına işarettir.

(Bu Kur'ân Muhammed'e verildi) ki diri olanları uyarsın ve inkâr edenlere de (azap) sözü hak olsun! (Yâsin/70)

Bu âyet içi (kalbi) bir hayatla dirilmeyen kimseye işarettir.

Bedenen diri, kalben ölü olan kimse Allah'ın nezdinde ölüler dendir. Her ne kadar cahiller katında dirilerden ise de. . . Bunun için şehidler rablerinin katında diridirler, sevindikleri halde rızıklanırlar her ne kadar bedenleriyle ölü iseler de. . .

İkincisi, bir lezzettir ki insan o lezzet hususunda birtakım hayvanlarla ortaktır: Baş olmak, galebe çalmak, istilâ etmek lezzeti gibi. . . Bu aslan, kaplan ve bazı hayvanlarda da mevcuttur.

Üçüncü, öyle bir lezzettir ki insan orada bütün hayvanlarla ortaktır, mide ve tenesül uzvunun şehveti gibi. . . Bu şehvet, varlık bakımından şehvetlerin en fazlasıdır. Oysa zevklerin en düşüğüdür. Bunun için bir lezzette insana, bütün hayvanlar, hatta kurtlar ve haşarat bile ortaktırlar. Bu durumdan kurtulana galebe çalmak musallat olur. Bu his gâfil olanlara musallat olan şeylerin en şiddetlisidir. Eğer kişi bu mertebeyi geçerse, **üçüncü** mertebeye terâkki eder.

Dolayısıyla ilim ve hikmet lezzeti onun için lezzetlerin en büyüğü olur. Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin marifetinin zevkini duymak, zevklerin en büyüğüdür. Bu rütbe, sıddîkların rütbesidir. Bu rütbenin tamamı ancak baş olmak sevgisinin istilasını kalpten çıkarmakla tamamlanır. Sıddîkların gönlünden en son çıkan şey, riyaset sevgisidir. Midenin ve tenasül uzvunun oburluğunu kırmak, salih kulların da güç yetirdiği bir şeydir.

Baş olmanın şehvetine gelince, onu ancak sıddıklar kırabilir.

O şehveti tamamen söküp bir daha onu hissetmemek ve değişik durumlarda onu sezmemek ise beşerin kudreti dışında görünmektedir.

Evet, Allah marifetinin lezzeti, bazı hallerde öyle galebe çalar ki bu durumda, riyaset ve galebe çalmanın lezzeti hissedilmez. fakat bu, ömür boyu devam etmez. Bazı durumlarda kişiye beşeri sıfatları geri gelir. Dolayısıyla o da mevcut olur. Fakat nefis, adaletten ayrılmaya zorlama gücü olmayacak bir şekilde kahredilmiş olur. Bu anda kalpler **dört** kısma ayrılır:

1. Allah'tan başkasını sevmeyen kalp! Ancak Allah'ın fazla marifetiyle ve Allah hakkındaki düşünce ile rahat bulur.

2- Marifetin lezzetini, Allah ile ünsiyetin mânâsını bilmeyen kalp! Onun lezzeti rütbe sahib ve reis olmaktadır. Mal ve bedenin diğer şehvetlerini elde etmek asıl zevkidir.

3. Genellikle Allah ile ünsiyet eden kalp! Allah'ın marifetinden lezzet duymak ve Allah hakkında düşünmektedir. Fakat bu kalpte bazı hallerde, beşerî sıfatlara dönüş meydana gelir!

4. Bir kalptir ki hallerinin çoğu, beşerî sıfatlardan lezzet duymaktır. Fakat bazı hallerde ilim ve marifetten zevk almak kapısını çalar.

Birincisine gelince, eğer varlık âleminde mümkün ise, uzaklığın en son mertebesindedir.

İkincisine gelince, dünya onu püskürtmektedir. **Üçüncü** ve dördüncüsüne gelince, onlar da vardır, fakat gayet nadirdir, olması tasavvur edilmez. Ancak nadir ve şâz olarak bulunur. Nadir olmasına rağmen azlık ve çoklukta çeşitli durumlar arzeder. Onun çokluğu ancak peygamberlerin (aleyhisselâm) asırlarına yakın bulunan asırlarda olur. Zaman uzadıkça, bu kalpler de azalır. Ta kıyâmet yaklaşıncaya ve kanunlaşmış bir emri **Allahü teâlâ** yerine getirinceye kadar bu azalma devam eder.

Bu tür kalbin azalması, ancak şu hikmetten ileri gelir: Çünkü bu âhiret mülkünün başlangıcıdır. Mülk ise kıymetlidir. Padişahlar azdır, çoğalmazlar. Nasıl ki mülk ve güzellikte emsalsiz olan az, onun dışındaki insanlar çok iseler, aynen âhiret için de durum budur; zira dünya âhiretin aynasıdır. Çünkü dünya, şehâdet âleminden ibarettir. Âhiret ise, gayb âleminden. . . Şehâdet âlemi gayb âlemine tâbidir. Aynadaki sûretin, aynaya bakanın sûretine tâbi olduğu gibi. . . Aynadaki sûret, her ne kadar varlık rütbesinde **ikinci** ise de, o sûret senin görmen açısından birincidir; zira sen nefsini görmüyorsun. Önce aynada sûretini görüyorsun. Onun vasıtasıyla seninle kâim olan suretin, hikâye etme kabilinden **ikinci** derecede gelir. Bu bakımdan mârifet hakkında varlık âlemine tâbi olan, bu sefer metbû olmaya dönüşür. Önde olan sona düşer. Bu bir nevi tepetaklak olmaktır. Fakat aksülamel Ve tepetaklak oluş bu âlemin zarurî bir gereğidir! Tıpkı bunun gibi mülk ve şehâdet âlemi de gayb ve melekût âleminin mihenk taşıdır. insanlardan bazılarına ibret bakışı müyesser olur. Mülk âleminin birşeyine baktığında onunla melekût âlemine geçer. Bu geçişine idrâk adı verilir.

Ey basiret sahipleri! İbret alınız! (Haşr/2)

Bazıları da basireti körleştiği için ibret almaz. Mülk ve şehâdet âleminde hapsedilmiştir. .

Gelecekte ona cehennemden birçok kapılar açılacaktır. Bu dünya kalpleri yakan ateş ile doludur. ' Ancak kişi ile o ateşin elemini idrâk arasında perde vardır. Ölümle o perde kaldırıldığı zaman, kişi elemi idrâk eder. Bundan ötürü **Allahü teâlâ**, hakîkat ile konuşan bir grubun diliyle hakkı izhar etmiştir ve onlar 'cennet ile cehennem yaratılmıştır' dediler. Fakat cehennem bazen, ilm'el-yakîn diye adlandırılan bir idrak ile idrak olunur. Bazen de ayn'el-yakîn diye adlandırılan başka bir idrâkla. . .

Ayn'el-yakîn ancak âhirette olur. İlm'el-yakîn ise bazen dünyada olur, fakat nûr'ul yakîn'den nasiblerini alanlara verilir.

Hayır ilme'l-yakîn (kesin bir bilgi) ile bilseydiniz! mutlaka cehennemi görürdünüz. Sonra ayne'l-yakîn (açıkça) göreceksiniz. (Tekâsür/5-7)

Madem durum budur, anlaşıldı ki âhiret mülküne elverişli olan kalp, dünya mülküne elverişli olan şahıs gibi pek nadir bulunur.

Altıncı Kısım

Bu kısım bütün nimetleri derleyicidir. Bil ki nimetler gayeye götürdüğü için istenen ve başkası için istenen kısımlara ayrılır. Gaye ise âhiret saadetidir. Bunlar kısaca **dört** başlık altında toplanabilir:

a) Yokluğu olmayan bekâ

b) Üzüntüsü olmayan sevgi

c) Beraberinde cehalet olmayan ilim

d) Arkasında fakirlik olmayan zenginlik. Hakikî nimet ancak budur.

Bu nedenle **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Hayat ancak âhiret hayatıdır.

Bu sözü şiddet içerisinde bulunduğu bir zamanda, nefse teselli vermek için söylemiştir. Bu şiddetli durum, Medine'nin etrafına hendek kazıldığı zaman vâki olmuştur. Başka bir defa da sevinç içerisinde iken nefsim dünya sevgisine meyletmekten menetmek için veda haccında halkın etrafında halka tuttuğunu gördüğü zaman söylemiştir.

Zatın biri 'Ey Allahım, ben senden nimetin tamamını talep ediyorum' deyince **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Sen nimetin tamamının ne olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Kişi hayır cevabını verdi. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: Nimetin tamamı cennete girmektir.

Vesilelere gelince, onlar **dört** kısma ayrılır. **Birincisi**, nefsin faziletleri gibi en yakın ve en özel olanlar. **İkincisi**, bedenin faziletleri gibi yakınlıkta birinciyi takib eden kısımdır. **Üçüncüsü**, bedeni ziyaret eden mal, aile ve aşiretten oluşan sebepler gibi bedenin dışına da taşan kısımdır. **Dördüncüsü**, nefisten çıkan ve nefis için hâsıl olan bu sebeplerin arasını telif eden tevfîk ve hidayet kısmıdır. O halde bunlar **dört** çeşittirler.

En özel olan **birinci** nevi nefse ait faziletlerdir. Etraflarının dal budak salmasına rağmen bu faziletlerin sonu, îman ve güzel ahlâka dönüşür. Îman da Allah'ın, Allah'ın sıfatlarının, meleklerinin ve peygamberlerinin ilminden ibaret olan mükaşefe ilmi ile muamele ilimlerine taksim olunur.

Güzel ahlâk iki kısma ayrılır.

A) Şehvetlerin ve öfkenin isteğini terketmektir. Bu kısmın ismine iffet denir.

B) Şehvetler hususunda adaleti gözetmektir ki ne tamamen şehvetin isteğinden imtina etsin, ne de dilediği gibi o isteğe dalsın.

Aksine dalışı ve çekilişi, **Allahü teâlâ**'nın **Hazret-i Peygamber**'in dili üzerine indirdiği âdil terazi ile tartılan malı gibidir.

Tartıda taşkınlık edip dengeyi bozmayın. Tartıyı adaletle yapın, terazide eksiklik yapmayın. (Rahman/8-9)

Kim erkeklik şehvetini gidermek için kendisini hadım yaparsa veya âfetlerden emin oluduğu ve kudreti bulunduğu halde evlenmeyi veya ibâdetten, zikir ve fikirden zayıf düşecek kadar yemeyi terkederse, o kimse terazide eksiklik yapmıştır. Kim midesinin ve tenasül uzvunun şehvetine dalarsa, o da ölçüyü kaçırmıştır. Adalet , ölçüsünü ifrat ve tefritten uzak tutmaktır. Böylece terazinin iki kefesi eşit bir vaziyete gelir.

Öyleyse nefse mahsus ve Allah'a yaklaştırıcı faziletler dört kısımdır:

a) Mükâşefe ilmi

b) Muamele ilmi

c) İffet

d) Adalet

Bu çoğu zaman bedenin faziletinden ibaret olan **ikinci** bir tür ile tamamlanır.

Bedenin faziletleri de dört kısımdır:

a) Sıhhat

b) Kuvvet

c) Güzellik

d) Uzun ömür

Bu **dört** şey de bedeni ziyaret eden haricî nimetlerden oluşan **üçüncü** bir tür ile hazırlanır. O haricî nimetler **dört** kısımdır:

a) Mal

b) Aile efradı

c) Mertebe

d) Aşiretinin ve soyunun şerefi

Kişi bu haricî ve bedenî sebeplerin hiçbiri ile faydalanmaz. Ancak bunlar ile nefsin dahili faziletlerine uygun düşen sebepleri telif eden şeylerden **dördüncü** birşey vasıtasıyla olursa durum değişir.

Telif eden sebepler de dört çeşittir:

a) Allah'ın hidayeti

b) Allah'ın irşâdî

c) Allah'ın doğrultması

d) Allah'ın teyididir.

Bu bakımdan bu nimetlerin toplamı on altıdır; zira bu nimetleri dörde ve onların herbirini de dörde böldük (dolayısıyla onaltı oldular) .

Bu cümlenin bir kısmı diğer kısmına muhtaçtır. Bu ihtiyaç ya zarurî bir ihtiyaçtır veya faydalıdır. Zarurî ihtiyaç âhiret saadetinin îman ve güzel ahlâka muhtaç olduğu gibidir; zira ancak îman ve güzel ahlâkla âhiret saadetine varılabilir. Öyle ise, İnsan oğlu dünyada çalıştığının mahsulünden başkasına sahip değildir. Hiç kimse için âhirette, dünyada edindiği azıktan başkası yoktur. Böylece ilimleri ve ahlâkların tasfiyesini elde ettiren nefsî faziletler zarurî olarak bedenin sıhhat ve kuvvetine muhtaçtır.

Özet olarak faydalı ihtiyaç, nefsî ve bedenî nimetlerin mal, azizlik ve aile efradı gibi haricî nimetlere ihtiyacı gibidir; zira eğer bu haricî nimetler yok olursa, çoğu zaman fâsıklık dahilî nimetlerin bir kısmına da sirayet eder!

Soru: Âhiret yolunun mal, aile efradı, mertebe ve aşiretten oluşan haricî nimetlere ne ihtiyacı vardır?

Cevap: Bu sebepler hedefe götüren kanat ve kolaylaştıran âlet gibidirler. Mala gelince, yetecek kadar nafakası olmayan bir fakirin ilim ve kemâl peşinde koşması, savaşa silahsız gitmek gibidir. Kanatsız olduğu halde av peşine düşen doğan gibidir.

Sâlih mal, salih kişi için ne güzeldir. 57

Takvâ ile beraber mal ne güzel bir yardımdır. 58

Durum nasıl böyle olmasın?! Malı olmayan bir kimse bütün vakitlerini nafakasını kazanmak, elbise ve mesken hazırlamak ve hayatın zarurî olan yönlerine harcamak mecburiyetinde kalır. Sonra kendisini zikir ve fikirden meşgul eden ve ancak mal silahı ile bertaraf edilen birçok eziyetlere maruz kalır. Sonra haccın, zekâtın, sadakalar ve hayırların faziletinden de mahrum olur.

Hûkemadan birine 'Nimet nedir?' diye sorulunca,

cevap olarak şöyle demiştir: 'Nimet zenginliktir. Çünkü fakirin hayatı yoktur'. 'Bize daha fazla izah et' denilince, dedi ki: 'Nimet gençliktir. Çünkü ihtiyarın hayatı yoktur!' Sanki bu hakimin söylediği, dünya nimetine işarettir. Fakat o nimet, âhirete yardımcı olması hasebiyle nimettir. Bunun için **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim sıhhatli, emin ve günlük nafakası olduğu halde sabahlarsa, sanki dünya bütün varlıkları ile onun için musahhar kılınmış gibidir.

Ehline ve salih evladına gelince, insanın bunlara neden muhtaç olduğu hiç de gizli değildir; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Din hususunda saliha kadın ne güzel yardımcıdır. Bu, evlat hakkında da böyledir. Kul öldüğü zaman ameli kesilir. Ancak **üç** şeyden ameli kesilmez. Onlardan biri kendisine dua eden salih evlattır.

Biz Nikâh bahsinde, evlat ile ailenin faydalarını zikretmiştik. Akrabalara gelince, kişinin evlatları ve akrabaları ne kadar çoğalırsa onlar kişi için gözler ve eller gibi olurlar. Onlar sebebiyle dini hususunda dünyanın önemli işleri onun için kolaylaşır. Eğer tek başına olsaydı, o işlerle uğraşması oldukça uzun sürerdi. O halde senin kalbini dünyanın zaruretlerinden kurtaran her şey din hususunda sana yardımcıdır. Mademki böyledir, öyle ise o bir nimettir.

İzzet ve mertebeye gelince, insan bunun sayesinde nefsinden zillet ve zulmü defeder. Hiçbir müslüman bundan müstağni değildir; zira düşmanı olmayan hiçbir müslüman yoktur. İlmini, amelini, boş vaktini karıştıran ve sermayesi olan kalbini meşgul eden bir zâlimden hiçbir müslüman kurtulamaz. Bu meşguliyetler, ancak izzet ve mertebe ile defedilebilir. Bunun için şöyle denilmiştir: 'Din ve sultan ikizdirler'. **Allahü teâlâ** da şöyle buyurmuştur:

Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile defetmeseydi yeryüzü fesad ve küfür karanlığına bürünürdü. (Bakara/251)

Rütbenin ve mevkînin mânâsı, kalpleri mülk edinmektir. Nasıl ki zenginliğin mânâsı, paraları mülk edinmekten başka birşey değilse. . . Kim paraları mülk edinirse, kendisinden eziyeti uzaklaştırmak için kalp gözünün sahipleri kendisine müsahhar olurlar. Nasıl ki İnsan oğlu kendisini yağmurdan koruyan bir dama, kendisini soğuktan muhafaza eden bir cübbeye, koyunla zindan kurdu uzaklaştıran bir köpeğe muhtaç ise, aynen bunun gibi nefsinden de şerri defeden bir yardımcıya muhtaçtır.

Mülkleri ve saltanatları olmayan peygamberler (aleyhisselâm) bu maksat için saltanat sahiplerini gözetip onların katında mevkî talep ederlerdi. Din âlimleri de böyledirler. Onların saltanat sahiplerine

yaklaşmaları, hazinelerinden istifade etmek ve dünyada kendilerine tâbi olanların çokluğu ile imtiyaz sahibi olmak değildir. Aksine **Allahü teâlâ**'nın dinini kemâle erdirmek, bütün düşmanlarına karşı kendisini muzaffer kılmak, izzeti ve mertebesi genişlemiş bir şekilde kalplerde sevgisini yerleştirmek bakımından rasûlüne vermiş olduğu nimetten, eziyet edildiği, hicrete mecbur kalacak derecede sıkıştırıldığı zaman ona verdiği nimetten daha azdır.

Soru: Aşiretin keremi ile aile efradının şerefi nimet midir, değil midir?

Cevap: Evet nimettir.

Bunun için de **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İmamlar Kureyştendir. 59

Âdem (aleyhisselâm) nesebinde insanların en şereflisi idi. 60 Suyunuz (meniniz) için denk olan kadınlar seçin!61 Hadrae'd-demen denilen kadınlarla evlenmekten sakının.

Bunun üzerine şöyle denildi: 'Hadrae'd-demen hangi kadındır?'

Cevap olarak şöyle buyurmuştur: Kötü bir kökten biten güzel kadın demektir. 62

Bu bakımdan aşiretin şerefli olması da nimettir. Ben bundan zâlimlere ve dünya erbabına varan nesebi kasdetmiyorum. Aksine **Hazret-i Peygamber**'in nesebine, âlim imamlara, ilim ve amel ile temayüz eden salihlere varan nesebi kastediyorum. Eğer 'Bedenî faziletin mânâsı nedir? diye sorarsan, derim ki: 'Sıhhate, kuvvete ve uzun ömre İnsan oğlunun muhtaç olduğu gizli değildir; zira ilim ve amel ancak bunlarla elde edilir'.

Saadetlerin en üstünü Allah'a ibâdet etmekle geçen uzun ömürdür.

Ancak bunlardan güzellik önemsenmemiştir: 'Bedenin, hayırları aramaktan meşgul eden hastalıktan uzak olması kâfidir'.

Hayatımla yemin ederim; güzellik zenginliğin birazıdır. Fakat o da hayırlardandır. Dünyada ise, onun faydalı olduğu gizli değildir. Ahirette ise, iki yönden menfaati vardır.

Birinci Nevi

Onlardan biri; çirkinlik kötüdür. Tabiatlar ondan kaçar. Güzelin ihtiyaçları yapılmaya daha yakındır. Kalplerdeki mevkîsi daha geniştir. Sanki güzellik bu yönden mal ve mertebe gibi, hedefe götüren bir kanattır; zira o da bir nevi kudrettir. Çünkü çirkin bir kimsenin yaptırmaya gücünün yetmediği şeyleri güzel yüzlü yaptırabilir. Dünya ihtiyaçlarını yaptırmaya yardımcı olan herşey âhirete de yardımcı olur.

İkinci Nevi

O vecihlerin **ikisi**ncisi şudur ki güzellik çoğu zaman nefsin faziletli olduğuna delâlet eder; zira nefsin nûru tamam olduğu zaman bedene sirayet eder. Bu bakımdan kendisinden haber verilen merkez ile görülen merkez çoğu zaman birbirlerinden ayrılmazlar. Bu nedenle feraset sahipleri nefislerin şerefinin bilinmesinde bedenin görünüşüne itimat ederek şöyle demişlerdir: 'Yüz ile göz, bâtının aynasıdır. Bu nedenle onda öfke, sevinç ve üzüntünün eseri belirir' ve yine bunun için şöyle denilmiştir:

'Güler yüzlülük nefistekinin ünvanıdır'. Denildi ki: 'Yeryüzünde hiçbir çirkin yoktur ki onun yüzü azalarının en güzeli olmasın'.

Halife Me'mun bir orduyu teftiş ederken gözüne çirkin yüzlü bir asker ilişti. O askeri konuşturdu, onun peltek olduğunu müşahede etti ve onun ismini askerlik defterinden sildirterek şöyle dedi: 'Ruh dışa vurduğu zaman, güzel yüzlülüktür. Bâtına doğduğunda fesahattir'. Bu askerin ise ne zâhiri güzeldir, ne de bâtını. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hayrı güzel yüzlüler yanında arayın!

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de 'Bir yere bir elçi gönderdiğiniz zaman, güzel yüzlü, güzel isimli birini gönderiniz' demiştir: Fakîhler namaz kılanların dereceleri eşit olduğu zaman 'Yüz bakımından en güzeli İmâm olmaya en uygunudur' demişlerdir.

Allahü teâlâ da kullarına güzellikle minnet ederek şöyle buyurmuştur:

Allah onu sizin üzerinize seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı. (Bakara/247)

Biz güzellikten, şehveti tahrik eden güzelliği kasdetmiyoruz; zira bu kadınlıktır. Biz güzellikten, istikamet üzere etin normalliğini, azaların mütenasip, yüzün tabiatlar kendisine bakmaktan nefret etmeyecek derecede normal olmasını ve bedenin mütenasip olmasını kasdediyoruz.

Soru: Sen mal ve mertebeyi, soy, aile ve evladı nimetler kapsamına dahil ettin. Oysa **Allahü teâlâ** mal ve mertebeyi kötülemiştir. **Hazret-i Peygamber** ve âlimler de kötülemişlerdir.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ey îman edenler, eşlerinizle evlatlarınızdan bir kısmı size düşmandır, onlardan sakının. (Teğabün/14)

Mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir (imtihandır) . (Teğabün/15)

Hazret-i Ali soy sopu kötüleme hususunda İnsanlar iyi bildiklerinin evlatlarıdırlar. Her kişinin kıymeti iyi bildiği sanatıdır' demiştir.

Yine denildi ki: 'Kişi babası ile değil şahsı ile (takdir edilir) '. Madem şer'an mal ve evlat kötülenmiştir. O halde nimet olmasının mânâsı nedir?

Cevap: İlimleri, hususileştirilmiş umumî (genel) hükümlerden ve tevil edilen menkul lâfızlardan alan bir kimse için, eğer bu kimse Allah'ın nuru ile ilimlerin hakikatini idrâk etmeye hidayet olunup sonra nakli, bir defasında tevil, başka zaman da tahsis ederek o ilimlerden kendisine belirene uygun yorumlamazsa böyle bir kimsenin sapıklığı herşeyden daha fazladır. İşte bunlar âhiret işlerine inkâr edilmeyecek derecede yardım eden nimetlerdir. Ancak bu nimetlerde birtakım fitneler ve korkular sözkonusudur. Bu bakımdan malın misali, kendisinde faydalı panzehir ile öldürücü zehir bulunan bir yılan gibidir.

Eğer o yılanı, onun zehirinden sakınma yolunu bilen biri yakalarsa, ondan faydalı olan pan zehiri çıkarma yolunu bilen bu kimse için o bir nimettir. Eğer cahil köylü o yılanı tutarsa, köylü için o yılan belâ ve helâktir. Mal, dibinde cevher ve incilerin çeşitleri bulunan deniz gibidir. Bu bakımdan denize dalan

şahıs, eğer yüzmeyi bilen bir dalgıç ve denizdeki zararlı şeylerden korunma yollarını bilen bir kimse ise, o denizdeki nimetleri elde eder. Eğer bunları bilmediği halde denize dalarsa muhakkak helâk olur. Bu nedenle **Allahü teâlâ** malı övmüş ve mala hayır adını takmıştır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) malı övmüş ve şöyle demiştir:

Takvâ hususunda mal, en güzel yardımcıdır.

Hazret-i Peygamber mertebeyi ve şerefi de övmüştür; zira **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**'e dinini bütün dinlere galip kılmak ve bütün insanların kalbine sevgisini sokmak bakımından minnet etmiştir. Zaten mertebeden kastedilen de budur. Fakat mal ile mertebenin medhi hakkında vârid olan eserler azdır. Mal ile mertebenin kötülenmesi hakkında vârid olan eserler ise çoktur. Nerede riyakarlık kötülenmişse, bu aynı zamanda mertebenin kötülenmesidir; zira riyakârlıktan maksat, kalpleri celbetmektir. Mertebenin mânâsı ise, kalpleri mülk edinmektir. Mertebe ve malın kötülenmesinin çok, övülmesinin de az olması şu noktadan ileri gelmektedir.

İnsanların çoğu mal yılanının efsunlayıcı yolunun cahilidirler. Mertebe denizine dalmayı bilmezler. Bu bakımdan onları sakındırmak farzdır. Çünkü onlar panzehirini elde etmeden önce malın zehiri ile helâk olurlar. Onlar mücevherleri ve incileri bulmadan önce mertebe denizinin timsahı tarafından yutulurlar. Eğer mal ile mertebe herkes için ve esasında kötü olsaydılar, asla peygamberlik mertebesine ancak mal ve rütbe ile tamamlanan saltanat mertebesinin inzimamı düşünülemezdi. Oysa bu iki mertebe de bizim peygamberimiz **Hazret-i Muhammed**'e verilmiştir. Yine Risalet mertebesine, Hazret-i Süleymân'a verildiği gibi servet inzimam edilmezdi.

İnsanlar çocuk gibidirler. Mal ise yılanlar gibidir. Peygamber ve ârifler ise azimet ve afsun sahibi zatlardır. Bu bakımdan bazen azimet sahibine zarar vermeyen şey, çocuğa zarar verir. Evet azimet sahibi, eğer yaşamasını ve iyiliğini istediği bir çocuğa sahip ise bir yılan gördüğünde o yılanı panzehirini çıkarmak için tutarsa, çocuğun da ona uyarak yılanı tutacağını, yılanı gördüğü zaman, onunla oynamak için kucaklayacağını ve helâk olacağını bilir. Bu bakımdan kişinin panzehire ihtiyacı olduğu gibi, çocuğu korumaya da ihtiyacı vardır. Öyleyse panzehirle çocuk arasında mukayese yapmalı, eğer panzehire sahip olmadığı için büyük bir zarar görmeyecekse, çocuğun göreceği zarar daha büyükse bu takdirde yılanı gördüğü zaman kaçması ve çocuğa da kaçmasını söylemesi ve yılanı çocuğun gözünde çirkin göstermesi, yılanda hiç kimsenin kurtulamayacağı öldürücü bir zehirin olduğunu söylemesi ve hiçbir şekilde yılanda bulunan faydalı panzehirden çocuğa bahsetmemesi farzdır. Çünkü çocuğa yılandaki faydalı panzehirden bahsettiği takdirde bu durum, çocuğu çoğu zaman aldatıp yılan avlamayı öğrenmeden yılanı tutmaya götürebilir.

Dalgıçın durumu da böyledir. Çocuğunun gözü önünde denize daldığı takdirde çocuğun da arkasından helâk olacağını bildiği zaman, çocuğu denizin ve nehrin kıyısından sakındırmak ona bir vecibe olur. Eğer çocuk babasının kıyıda gezdiğini gördüğünden ötürü buralarda gezmekten vazgeçmezse, bu takdirde çocukla beraber sahilden uzaklaşması ve çocuğu gördüğü zamanlarda sahile yaklaşmaması vacibdir. Ümmet de tıpkı akılsız çocuklar gibi peygamberlerin himayesindedirler.

Ben size karşı babanın evladına olduğu gibiyim. 63

Siz çekirgelerin ateşe düştüğü gibi ateşe düşersiniz. Ben ise kemerinizden sizi yakalarım. 64

Peygamberlerin en büyük zevki evlatlarını (ümmetlerini) tehlikelerden korumaktır. Çünkü onlar bunun için gönderilmişlerdir. Onlar maldan ancak zarurî gıdalarını edinirler. Şüphe yoktur ki onlar doyacak kadarıyla iktifa etmişlerdir. Fazlasını istif etmeyerek infak etmişlerdir; zira infak etmek panzehir, istif etmek ise zehirdir. Eğer halk için malı edinme kapısı açılır, halk oraya teşvik edilirse, muhakkak istifin zehirine meylederlerdi. İnfakın panzehirinden kaçarlardı. Bu nedenle mallar çirkin gösterildi. Bundan gaye; malların istif edilmesinin çirkinliğidir. . .

Yeteri kadar mal edinmeye, fazlasını hayırlara sarfetmeye gelince, bu kötü bir hareket değildir. Her misafirin ancak seferde lâzım olacak kadar azık edinme hakkı vardır. Bu da edindiği azığı sadece kendi nefsine sarfedeceği zaman böyledir. Nefsi azığını yedirmeye, arkadaşlarına bolca infak etmeye müsamaha ettiği takdirde, fazla azık edinmekte sakınca yoktur.

Sizin herhangi birinizin dünyadan nasibi, yolcunun azığı gibi olsun!

Bu hadîs-i şerifin mânâsı; sadece 'nefisleriniz için olduğu takdirde böyle olsun' demektir. Aksi halde, bu hadîsi rivâyet edip onunla amel edenlerin arasında, bir tek yerde yüzbin dirhem edinip aynı yerde o yüzbin dirhemi dağıtan ve onlardan bir habbeyi (para birimidir) dahi istif etmeyenler vardır.

Hazret-i Peygamber, zenginlerin şiddet ve zahmetle cennete gireceklerini söylediği zaman, Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den, bütün servetini Allah yolunda infak etmek hususunda izin istedi. **Hazret-i Peygamber** de bu hususta Abdurrahman'a izin verdi. Fakat derhal Cebrâil (aleyhisselâm) **Hazret-i Peygamber**'e gelip 'Abdurrahman'a emret! Fakire yedirsin. Çıplağa giydirsin. Misafiri ağırlasın!' dedi. O halde, dünya nimetleri karışıktır. Onların hastalıkları şifalılarına, ümitlileri korkulularına, faydalıları zararlılarına karışmıştır. O halde kim basiretine ve marifetinin kemâline güveniyorsa, o dünyanın hastalığından korunarak, bu nimetlere yaklaşabilir. İlâçlarını çıkarıyorsa bunları kullanabilir. Basiretine ve mârifetinin kemâline güvenmeyen bir kimsenin ise durumu çok tehlikelidir. Onun için tehlike yerlerinden kaçması gerektir. Böyle kimseler için selâmete, hiçbir şey eşit olamaz. Bütün halk tabakası böyledir. Ancak **Allahü teâlâ** tarafından korunmuş ve yoluna hidayet olunmuş kimse bundan müstesnadır.

Soru Hidayet, irşad, teyid ve doğrulamaya dönüşen tevfikî nimetlerin mânâsı nedir?

Cevap: Tevfike herkes muhtaçtır. Tevfik, Allah'ın kaza ve kaderi ile kulun iradesinin arasını telif ve telfik etmekten ibarettir. Bu, hayır ve şerre, saadet ve şekavete şamildir. Fakat âdet, **Allahü teâlâ**'dan gelen tevfîki, kaza ve kaderinin saadete uygun olan kısmına tahsis etmek hususuna cari olmuştur. Nitekim ilhad, meyletmekten ibarettir. Fakat haktan bâtıla meyleden bir kimseye tahsis edilmiştir. . . . İrtidad da böyledir. Tevfîke ihtiyacın olduğu gizli değildir ve bunun için şair şöyle demiştir: 'Kula Allah'tan yardım olmadığı zaman onun Allah'a karşı işlediği suçların çoğu ictihadının hatasındandır'.

Hidayete gelince, hiç kimse hidayetsiz saadeti talep edemez. Çünkü insanın çağırıcısı, bazen âhiretinin salâhına elverişli olana meyleder. Fakat âhiretinin salâhının nerede olduğunu bilip fesadı salâh zannetmekten kurtulmadığı takdirde, sadece irade ona nasıl fayda verebilir? Bu bakımdan irade, kudret ve sebeplerde, ancak hidayetten sonra fayda vardır.

(Musa) 'Rabbimiz herşeye sûret ve şeklini veren, sonra da yolunu gösterendir!' dedi. (Tâhâ/50)

Eğer size Allah'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı hiçbirinizi asla temizlemezdi. Fakat Allah dilediğini temizler. Allah işitendir, bilendir. (Nûr/21)

Allah'ın rahmeti olmadan hiç kimse cennete giremez.

'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sen de mi bu hükme dahilsin?' diye sorulunca,

cevap olarak şöyle dedi: 'Ben de ancak Allah'ın . rahmetiyle girebilirim'.

Hidayetin **üç** mertebesi vardır:

Birincisi 'Bir de ona iki yol gösterdik!' (Beled/10) ayetiyle işaret edilen hayır ve şerrin yolunu bilmektir.

Allahü teâlâ hidayeti bütün kullarına nimet olarak vermiştir. Bazısına akıllar vermiş, bazısına da peygamberlerin diliyle şöyle buyurmuştur:

Semûd, kavmine gelince onlara doğru yolu gösterdik de onlar körlüğü hidayete tercih ettiler. (Fussilet/17)

Bu bakımdan hidayetin sebepleri, sadece semavî kitablar, peygamberler ve akılların basiretleridir. Bunlar da insanlara verilmiştir. Bunlardan ancak hased, kibir, dünya sevgisi, kalpleri körelten fakat gözleri köreltmeyen sebepler insanı menederler. Bu sebeplerin zâhirî gözleri değil de sadece kalp gözlerini kör ettiğini bildirmek için **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Zira gözler kör olmaz. Fakat asıl sinelerin içindeki kalpler kör olur. (Hacc/46)

Ülfiyet, âdet ve onları taşımanın sevgisi, kalp gözlerini kör eden sebeplerdendir. Şu âyet ile buna işaret edilmiştir:

Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izlerinden gidiyoruz (Zuhruf/22)

Kabir ve hasede de şu âyet ile işaret etmiştir:

'Bu Kur'ân iki kentten bir büyük adama indirilmeli değil miydi?' dediler, (Zuhruf/31)

Şöyle dediler: İçimizden bir insana mı tâbi olacağız?' (Kamer/24)

İşte bu kör eden sebeplerdir ki insanı hidayete gelmekten ve hidayetten alıkoyarlar.

İkincisi umumî hidayetin ötesinde bir mertebedir. O mertebe, **Allahü teâlâ**'nın zaman zaman, kuluna ihsan ettiği hallerdir. Bu haller mücahedenin meyvesidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Bize itaat uğrunda mücahede edenleri biz elbette yollarımıza iletiriz. (Ankebût/69)

Hidayet bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerini artırmış ve kendilerine takvâlarını vermiştir. (Muhammed/17)

Üçüncü hidayet, **ikinci** hidayetin ötesindedir. O da mücahedenin kemâlinden sonra velîlik ve peygamberlik âleminde doğan nûrdur. Kişi o hidayetten öyle bir şeye hidayet olunur ki teklifin medarı

olan ve ilim öğrenmenin imkânını sağlayan akılla ona ulaşılmaz. O mutlak hidayettir. Onun dışında kalanlar, onun mukaddimeleridir. Bu **üçüncü** kısım hidayeti, **Allahü teâlâ** kendi nefsine izafe ve tahsis etmek sûretiyle şereflendirmiştir. Her ne kadar hidayetin tümü Allah tarafından geliyorsa da. . .

Onlara de ki: 'Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur'. (Bakara/120) Hayat diye adlandırılan hidayet, şu ayette bildirilen hidayettir:

Ölü iken kendisini diriltti̇ğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu? (En'âm/122)

Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, rabbinden bir nûr üzerinde değil mi? (Zümer/22)

Doğru yolu bulma yeteneğine gelince, biz bununla İnsan oğlunun hedeflerine yöneldiği anda imdadına yetişen, kendisine faydalı olan şeylere yönelten, kendisine elverişli olmayan şeylerden uzaklaştıran ilâhî inayeti kastediyoruz. Bu da bâtından olur.

Andolsun biz daha önceden İbrahim'e de doğru yolu bulma yeteneği vermiştik ve biz onun (olgun bir insan) olduğunu biliyorduk. (Enbiyâ/51)

Bu bakımdan rüşd, insanı saadete teşvik eden ve harekete geçiren bir hidayetten ibarettir. Öyle ise, bir çocuk malın korunmasını, ticaretin ve artırmanın yollarını bildiği halde bülûğa ererse, buna rağmen malının çoğalmasını istemezse ona reşid denilmez. Fakat reşid denilmemesi, hidayetin yokluğundan değil, hidayetinin çağırıcı özelliğini harekete geçirmekte kusurlu olduğundan dolayıdır. Nice şahıs vardır ki kendisine zararlı olan şeyi yapar. Bu şahsa hidayet verilmiş ve bu şahıs kendisine verilen hidayet sayesinde o fiilin zararlı olduğunu bilmeyen cahilden temayüz etmiştir. Ancak bu şahsa rüşd verilmemiştir. Bu bakımdan bu rüşd, ameller açısından mücerred hidayetten daha kâmildir. O büyük bir nimettir.

Tasdik'e (doğrulamaya) gelince, o kişinin hareketlerini matlûbun tarafına yöneltmek ve en kısa zamanda doğru tarafa gitmesi artsın diye o hareketleri ona kolaylaştırmaktır. Çünkü sadece hidayet kâfi değildir. Ayrıca çağırıcı kuvveti harekete geçiren hidayet de lâzımdır. O da rüşddür. Rüşd de kâfi değildir, azalar ve aletler yardımıyla hareketlerin kolaylaşması lâzımdır ki teşvik edicinin insanı itelediği maksat tamamlansın. Bu bakımdan hidayet katıksız tariftir. Rüşd ise uyansın ve harekete geçsin diye iteleyici kuvveti uyandırmaktır. Tasdik ise, doğruluk tarafına, azaları harekete geçirmek vasıtasıyla yardım etmektir. Te'yid'e gelince sanki o, bütün bunları derleyicidir. O, dahilde işin basiretle takviyesinden, hariçte de sebeplerin yardımı ve hareketin takviyesinden ibarettir.

Hani seni Rûh'ul-Kudüs (Cebrâîl) ile desteklemiştim. . . (Mâide/110)

İsmet de te'yide yaklaşır. İsmet, iç âlemde beliren, insanı hayra teşvik edip şerden sakındıran ilâhî bir yardımdır. Bu ilâhî yardım, insanı şerden sakındıran görünmez bir engel olur. Şu âyeti celîle ile bu ilâhî yardım kastedilmiştir:

Andolsun kadın onu arzu etmişti, eğer rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi o da onu arzu etmişti. (Yûsuf/24)

İşte bu zikredilenler, nimetlerin ana kısımlarıdır. Bunlar, ancak Allah'ın verdiği saf ve delici zeka, dinleyici kulak, basiretli gözetici, mütevazi ve gören kalp, nasihatçi muallim, azlığından dolayı mühim yerlere sarfetmeye bile yetmeyen miktardan fazla, fakat çok olduğundan ötürü dinî vazifelerden insanı meşgul eden servetten de az olan mal ve insanı ahmakların saldırısından ve düşmanların zulmünden koruyan izzetten ibaret olan ilâhî nimetleri elde ettirirler!

Bu on altı sebebin her biri de birçok sebepler ister. O sebepler de başka sebepler ister sonunda şaşkınların diline ve mecbur kalanların sığınağına varıncaya kadar devam eder. O, rablerin rabbi ve sebeplerin müsebbibidir. Madem o sebepler uzun ve böyle bir kitab onların tafsilatını anlatmaya yetmez. Bu bakımdan biz onlardan şu ayetin mânâsını bilmeye vesile olan bir nümûne zikredelim:

Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışsanız, sayamazsınız. (İbrahim/34) Tevfîk Allah'tandır!

57) İmâm-ı Ahmed, Ebû Yâ'lâ, Taberânî

58) Deylemî

59) Nesâî, Hâkim, (Enes'ten sahih bir senedle)

60) Müslim aynı mânâyı ifade eden başka bir hadîs nakletmiştir.

61) İbn Mâce

62) Dârekutnî, İfrâd; Ramahürmüzî; Ebû Hilal el-Askerî, Emsal; İbn Adiyy;Kuddâî ve Kâtib

63) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

64) Müslim ve Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

32-9

On Altı Çeşit Nimet

Biz nimetleri on altı çeşitte topladık. Beden sıhhatini son mertebeye ait bir nimet saydık. Bu biricik nimetin tamamlanmasında rol oynayan sebepleri saymaya kalkışsak bunu saymaya bile gücümüz yetmez. Fakat yemek sıhhatin sebeplerinden biridir. Bu bakımdan biz yemek nimetinin tamamlanmasında rol oynayan sebeplerden biraz bahsedelim.

Yemeğin fiil olduğu açıktır. Bu çeşitten olan her fiil harekettir.

Her hareket için, hareketin aleti olan bir hareket ettirici cisim lâzımdır.

O aletin de hareket etmesi için kudret lâzımdır.

Kastolunanın bilinmesi ve idrâk olunması lâzımdır.

Yemek için yiyecek olması lâzımdır.

Yenilen yiyecek için bir asıl lâzımdır.

O asıl için onu ıslah edici bir sanatkâr lâzımdır.

Bu bakımdan biz önce idrâkin sebeplerini, sonra iradelerin sebeplerini, sonra kudretin sebeplerini, daha sonra yenilen yiyeceğin sebeplerini kısaca zikredelim:

Biz burada nimetin hakikatini kısımlarını, derece ve sınıflarını, hususî ve umumî olan derleyici yerlerini zikredeceğiz. Çünkü **Allahü teâlâ** kullarına olan nimetlerinin hepsini saymak, beşerin gücü dahilinde değildir.

Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. (Nahl/18)

Bu bakımdan biz, nimetlerin marifetinde kanunların yerine geçen küllî emirleri zikredip sonra fer'î hususların zikriyle meşgul olalım. Doğruya muvaffak kılan Allah'tır.

Bir

Allahü teâlâ bitkileri yarattı. Bitki, varlık bakımından taş, toprak, demir, bakır ve diğer madenlerden daha mükemmeldir; zira bitkide bir kuvvet yaratılmıştır. O kuvvetle bitki, kökü vasıtasıyla gıda alır. O kuvvetin içinde birtakım aletler vardır. Onlar gıdayı çekerler. O aletler bitkinin her yaprağında görülen incecik damarlardır. Sonra onlar kalınlaşır, dal budak salar. Durmadan incelir. Yaprağın bütün parçalarına yayılan kılcal damarlar haline gelir. Hatta görünmeyecek kadar incelir. Ancak bitki bu kemâlle beraber eksiktir; zira bitkiye kökü vasıtasıyla gelen gıda kesildiği zaman solar, kurur. Artık başka bir yerden gıda almak imkânından mahrum olur; zira gıda almak ancak matlûbu bilmekle olur. Ona intikal etmekle meydana gelir. Bitki ise, bundan acizdir. Bu bakımdan Allah'ın senin için hissedici ve gıdanın talebinde harekete geçirci aletler yaratması, sana verdiği nimetlerdendir.

Allah'ın beş duyuyu yaratmaktaki hikmetini dikkatle izle! O beş duyu idrâk aletidir. Onların **birincisi** dokunma duyusu'dur. Bu ancak şu hikmetten dolayı yaratılmıştır:

Yakıcı bir ateşe veya kesici bir kılıca dokunduğun zaman hisseder, derhal ondan sakınırsın. Bu, canlı için yaratılmış ilk histir. Bu hisse sahip olmayan hiçbir canlı düşünülemez; zira bunu hissetmeyen bir şey hayat sahibi değildir. Hiss derecelerinin en eksiği kendisine temas edeni hissetmektir; zira kendisinden uzak olanı hissetmek, şüphesiz daha mükemmel bir histir. Bu his, çamurdaki kurt dahil olmak üzere, her canlıda mevcuttur; zira çamurdaki kurda iğneyi batırdığın zaman kaçmak için toparlanır. Bitkiler gibi değildir. Çünkü bitki kesildiği halde toparlanmaz; zira kesmeyi hissedemez. Ancak, eğer insan için bu histen başkası yaratılmamış olsaydı, insan da böcek gibi eksik olurdu.

Senden uzak olduğu zaman gıdayı talep edemez, sadece bedenine temas edeni hisseder, onu çekerdin. Bu bakımdan uzak olanı hissetmek için başka bir hisse ihtiyaç vardır. İşte bunun için koku hissi (duyusu) yaratıldı. Ancak bununla koku idrâk edilebilir. Fakat hangi taraftan geldiğini anlaşılmaz. Böylece birçok tarafı aramak mecburiyetinde kalırsın. Bazen kokusunu aldığın gıdayı bulur, bazen de bulmazsın. Eğer bu koku hissinden başkası yaratılmamış olsaydı sen eksikliğin en aşağı seviyesinde olurdun. Bu bakımdan görme duyusu yaratıldı ki onunla uzağı görüp cihetini tesbit edesin ve dolayısıyla o cihete gitme imkânına ulaşabilesin. Ancak bundan başkası yaratılmamış olsaydı, yine eksik olurdun; zira sadece görme hissi ile duvarların ötesinde, perdelerin arkasında olanı hissetmezdin. Ancak arada perde bulunmayan düşmanı görürdün, seninle arasında perde olanı göremezdin. Perde ancak düşmanın sana yaklaştığı ve senin kaçmak imkânından aciz kaldığın bir zamanda kalkardı. Bu yüzden işitme hissi yaratıldı ki onun vasıtasıyla duvar ve perdelerin arkasındaki hareketlerin seslerini duyabilesin; zira gözle, ancak hazır olan bir şeyi görebilirsin. Gözle görülmeyeni ise, harf ve seslerden oluşan bir

konuşma ile tanıman mümkündür. Bu da kulak sayesinde mümkün olur. Bu bakımdan işitme hissi yaratıldı.

Konuşmak ve anlamak sayesinde diğer hayvanlardan ayrıldın. Eğer sana zevk (tatma hissi) verilmeseydi bütün bunlar yine de seni müstağni etmezdi; zira gıda eline geçtiği halde onun sana uygun olup olmadığını idrâk edemezsin ve onu yiyip helâk olurdun. Tıpkı ağaç gibi. . . Onun köküne her zaman sıvı madde dökülür. Zevki olmadığı için bu dökülen maddeyi çeker. Çoğu zaman bu onun kurumasına sebep olur. Eğer dimağında hiss-i müşterek denilen başka bir idrâk yaratılmamış olsaydı bütün bunlar yine de yeterli olmazdı. Bu beş duyu ile idrâk olunanlar o hiss-i müşterek'e teslim edilir ve orada bir araya gelirler. Eğer o hiss-i müşterek olmasaydı senin için durum oldukça zorlaşırdı; zira sen, sarı bir madde yediğin zaman, onu acı ve tabiatına muhalif gördüğünde terkederdin. Onu başka bir zaman gördüğünde, eğer hiss-i müşterek olmasa, **ikinci** bir defa tatmadan zararlı ve acı olduğunu bilemezdin; zira göz, sarılığı görür fakat acılığı müşahede etmez. Bu bakımdan hiss-i müşterek olmasaydı ondan kaçınmak mümkün olmazdı, zevk acılığı idrâk eder, fakat sarılığı idrâk etmez. Bu bakımdan bir hâkim lâzımdır ki onun yanında acılık ile sarılık bir arada toplansınlar ki rengi idrâk ettiğin zaman o maddenin acı olduğuna hükmedesin ve **ikinci** bir defa onu tatmaya muhtaç olmayasın!

Bütün bu durumlarda hayvanlar da seninle ortaktırlar; zira bütün bu duyular koyuna da verilmiştir. Bu bakımdan eğer bu duyulardan başkası yoksa, eksik olursun. Çünkü kurt koyunu yakaladığında koyun kendini nasıl müdafaa edeceğini ve bağlandığı takdirde nasıl kurtulacağını bilemez. Bazen kendini bir kuyuya atar, bunun kendisini helâk edeceğini idrâk edemez. Bu nedenle hayvan, hal-i hazırda lezzetli gördüğünü **ikinci** durumda kendisine zarar verse bile yer, hastalanır ve ölür, zira o ancak hazırdakini hissedebilir. Neticeleri idrâk edemez. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** bütün bu sıfatlardan daha yüce olan başka bir sıfatla seni şereflendirdi ve hayvanlardan ayırdı. O da akıl sıfatıdır. Öyleyse akılla hâl-i hazırda ve gelecekte yemeklerin zararlısını, ve faydalısını idrâk edersin.

Yemeklerin nasıl pişirileceğini, hangi maddeyi hangisiyle karıştıracağını bilir ve sebeplerin hazırlanmasını idrâk edersin. Bu bakımdan sıhhatinin sebebi olan yemeklerden akıl vasıtasıyla faydalanırsın. Gıda aklî faydaların en hasisi, hikmetlerin en azıdır. Akıldaki en büyük hikmet, Allah'ın fiillerini ve âlemdeki hikmetini anlamak marifetidir. Aklın bu en büyük hikmeti tahakkuk ettiğinde beş duyunun faydaları senin için değişir. Bu bakımdan bu beş duyu casuslar ve memleketin her tarafını tarassud etmekle vazifeli haberciler gibidirler. Sen onların her birine bir işi havale edersin. Onlardan biri renklerin haberlerini getirir. Diğeri seslerin haberlerini, öbürü kokuların haberlerini, bir başkası yemeklerin, diğeri sıcak, soğuk, sertlik, temas, yumuşaklık, katılık ve başka şeylerin haberlerini getirir. Bu postacılar ve casuslar memleketin çeşitli bölgelerindeki haberleri toplar, hiss-i müşterek 'e teslim ederler. Hiss-i müşterek de dimağın başına oturmuş, tıpkı padişahın kapısında oturup haberleri ve çeşitli bölgelerden gelen mektupları mühürlü olarak teslim alan postacıbaşı gibidir; zira onun vazifesi, gelen mektupları almak, toplamak ve korumaktır. Mektupların içerisindeki hakikatlerin marifeti onun vazifesi değildir. Fakat kalp, emir ve padişah olan akla rastladığı zaman, o sonuçları ona teslim eder. Çünkü onlar mühürlü olarak kendisine gelmiştir. Padişah onları teftiş eder, onlar vasıtasıyla memleketin sırlarına muttali olur. Onlarla memlekete hükmeder. Burada bütün o hükümleri saymak mümkün

değildir. Kendisine uygun görünen hüküm ve maslahatlara göre askerler gönderir. Askerler azalardır. Bazen onları aramaya, bazen kaçmaya, bazen de kendisine göre tedbirleri tamamlamaya gönderir.

İşte bunlar, idrâkler hususunda Allah'ın sana olan nimetlerinin bir kısmıdır. Sanma ki biz bütün o nimetleri saydık. Çünkü zâhir olan havaslar (beş duyu) idrâklerin bir parçasıdırlar. Görme duyusu, o havaslardan biridir. Göz de bir tek alettir. Oysa göz, değişik olan on tabakadan meydana gelir: O tabakaların bazıları rutubetlerdir. Bazıları da perdeler. . .

Perdelerin bazısı, örümcek ağı gibidir. Bazısı da yeni doğan çocukla beraber dışarı çıkan yufka deri gibidir. O rutubetlerin bazısı yumurtanın beyazı gibidir. Bazısı da buz gibidir. Bu on tabakanın her birinin bir sıfatı, şekli, görünüşü, eni, yuvarlaklığı ve terkibi vardır. Eğer bu on tabakadan biri veya herhangi bir tabakanın sıfatlarından biri değişirse, görme duyusu zedelenir. Doktorlar ve sürme sürenler onu düzeltmekten aciz kılarlar.

İşte bu izah, bir duyu hakkındadır. O duyuya dinleme duyusunu ve diğer duyuları kıyas et. **Allahü teâlâ**'nın gözün cismindeki ve tabakalarındaki bütün hikmetlerini ve nimetlerinin çeşitlerini ciltlerce kitaba bile sığdırmak mümkün değildir. Oysa gözün tamamı küçücük bir cevizden bile büyük değildir. Acaba bütün bedenin, azalarının ve acaipliklerinin hakkında ne zannedersin? İşte bunlar, idrâkleri yaratmak sûretiyle Allah'ın nimetlerine işaretlerdir.

İki

Eğer uzaktaki gıdayı, idrâk etmen için sadece göz yaratılmış olsaydı, tabiatında gıdaya karşı bir meyil, bir şevk ve harekete geçirici bir şehvet yaratılmasaydı, göz muattal olurdu, zira nice hasta vardır ki yemeği görür, yemekte onun için eşyanın en faydalısı olduğu halde iştahı çekmediğinden dolayı yemeği almaz. Böylece göz ve idrâk bu kimse hakkında muattal olur. Bu bakımdan sen, sana uygun gelene meyleder ve şehvet diye adlandırılan bir şey ile sana uygun gelmeyenden nefret eden ve kerahet diye adlandırılan diğer bir şeye muhtaçsın. Şehvet ile tabiatına uygunu aramak, kerahet ile de tabiatına aykırı olandan kaçmak için bunlar yaratılmıştır.

Öyle ise Allah sende yemek şehvetini yaratmış şehveti sana musallat kılmış ve tıpkı seni yemek almaya mecbur eden hâkim gibi onu sana koruyucu yapmıştır ki bu sayede yemeği yiyebilesin ve gıda sayesinde ayakta durabilesin. Bu vasıf, bitkiler hariç hayvanların seninle ortak olduğu bir vasıftır. Sonra ihtiyaç miktarı aldığın zaman, eğer bu şehvet sükünete kavuşmazsa, israf eder ve nefsini helâk etmiş olursun. Böyce **Allahü teâlâ** tokluk anında senin için kerahati yarattı ki onun sayesinde yemeği bırakabilesin. Sen bitki gibi değilsin. Çünkü bitki bozuluncaya kadar köküne akan suyu çeker. Bu bakımdan bitki, gıdasını ihtiyaç miktarı takdir edip bazen ona su veren, bazen de ondan suyu kesen bir insana muhtaçtır. Nasıl ki yeyip bedeninin ayakta durması için sana bu şehvet yaratılmıştır. Eğer ana rahminin, hayız kanının, ceninin, meni ve hayız kanından oluşmasının erkek yumurtaları ve meninin merkezi olan omur iliğinden onlara inen damarların ve kadının göğüs kemikleri arasındaki damarlar vasıtasıyla suyunun (menisinin) sönüşünün keyfiyeti, rahmin derinliğinin birçok kalıplara taksim olunmasının, meninin o kalıbların bazılarına dökülüp erkeklerin oluşunun bazılarına da dökülüp kadın olmasının ve bu meniyi birçok istihalelerden geçirmenin keyfiyetini, önce kan pıhtısı et parçası, sonra kemik, et ve kan olarak yaratılmasını, azalarının baş, el, ayak, karın, sırt ve diğerlerine nasıl taksim

olunduğunu söylersek, muhakkak **Allahü teâlâ**'nın seni yaratmasının başlangıcında, sana verdiği çeşitli nimetlerinden dehşetli bir şekilde sarsılıp hayrete kapılırsın! Şu anlattıklarımız da az değildir. Fakat bütün bunlara girmek istemiyoruz. Ancak yemekteki ilâhî nimetleri açıklamaya çalışacağız ki konuşma uzamasın.

Öyle yemek şehveti, irade çeşiterinden biridir. Fakat senin için o kâfi gelmez; zira helâk ediciler **dört** taraftan sana hücum etmektedir. Eğer sende, sana zıt düşenlerin hepsini bertaraf etmekte kullandığın öfke yaratılmamış olsaydı, sen âfetlere maruz kalırdın. Elde etmiş olduğun gıdanın tamamı da senden alınırdı; zira senin elindeki gıdaya tamah ederlerdi.

Bu bakımdan iştahı çekeni defetmek ve onunla mücadele etmeye sevkeden bir kuvvete muhtaçsın. O kuvvet, sana uygun olmayıp zıt düşen her şeyi defetmekte kullandığın öfke kuvvetidir. Bu da sana kifayet etmez; zira şehvet ve öfke ancak insanı hal-i hazırdaki zarar ve fayda veren şeye davet ederler. Gelecekte ise, bu irade onlar hakkında kâfi değildir. Bu bakımdan Allah senin için başka bir irade halketti. O irade, neticeleri bildiren aklın işaretine müsahhardır. Nitekim hal-i hazırı idrâk eden hissin idrâkine müsahhar olduğu halde şehvet ve gazabı yarattığı gibi. . .

Böylece o irade ile akıldan faydalanman tamamlandı; zira sadece şehvetin sana zarar verdiğini bilmen bildiğinin gereğiyle amel etmeye yönelten bir meyil olmadıkça ondan korunmak hususunda sana kâfi değildir.

Sen bu irade vasıtasıyla ademoğullarına verilen bir ikram ve şeref olarak hayvanlardan ayrılmış oldun. Nitekim (aklın özelliği olan) neticelerin marifetiyle ayrıldığın gibi. . . Biz bu iradeye dinî teşvikçi diye isim verdik. Bu hususta Sabır bahsinde buradakinden daha fazla izah verdik.

Üç

Hiss, ancak idrâki ifade eder. İradenin ise istemeye ve kaçmaya olan meylinden başka bir mânâsı yoktur. Sende istemek ve kaçmak aleti olmadıkça irade yeterli olmaz. Nice kötürüm kimseler vardır ki kendisinden uzak ve idrâk olunan bir şeye iştiyak duyar, fakat ayağı veya eli olmadığından dolayı veya ayak ve el felcinden dolayı yürüyemez ve onu alamaz. Bu bakımdan hareket için aletler lâzımdır. Harekete geçmek için o aletlerde bir kuvvet lâzımdır ki onları hareketlerin isteğiyle arayabilsin, kerahet hissiyle de onlardan kaçabilsin. Bu nedenle **Allahü teâlâ** senin için, zâhirlerine bakıp sırlarını bilmediğin azaları yaratmıştır. O azalardan kimisi aramak, kimisi de kaçmak içindir. İnsanların ayağı, kuşların kanadı ve hayvanların **dört** bacağı gibi. . . Onlardan kimisi de müdafaa içindir. İnsanların silahı, hayvanların boynuzları gibi. . .

Bu hususta hayvanlar birçok yönden değişiktirler. Hayvanların kimisi vardır ki düşmanları çoktur, gıdası uzaktır. Bu bakımdan bu hayvan süratli harekete muhtaçtır. Süratle gitsin diye kendisi için kanat yaratılmıştır.

Başka bir kısmı da vardır ki kendisine **dört** bacak yaratılmıştır. Diğer bir kısmının insanlar gibi iki ayağı vardır. Başka bir kısmı da karnının üzerinde sürünür. Bunun izahı oldukça uzar. Bu bakımdan biz sadece yemeği tamamlamakta kullanılan azaları zikredelim ki başkası onlara kıyas edilsin. Uzaktan yemeği görmen, onu almak için hareket etmen, onu almak imkânından mahrum olduğun müddetçe kâfi

değildir. Bu bakımdan sen alıcı bir alete muhtaçsın. Böylece **Allahü teâlâ**, iki elin yaratılması ile sana minnet etti. O eller eşyaya uzanırlar. Her cihete kıvrılsınlar diye Allah onlarda birçok kıvrım ve boğumlar yaratmıştır. Bu bakımdan el dimdik bir odun gibi değildir. Bilakis uzanır ve katlanır. Elin ayalarını sûretiyle yassı yaratmıştır. Sonra ayaları parmaklardan ibaret olan beş kısma taksim etti. Onları da iki safa ayırdı.

Baş parmak diğer **dört** parmakla birleşerek iş görürler. Eğer o parmaklar bir arada olsaydı veya biri diğerinin üzerinde olsaydı, onlarla iş yapılmazdı. Bu bakımdan Allah onları öyle bir şekilde vazetmiştir ki onları açarsan senin için yaba (ve dirgen) olur. Onları birleştirirsen kepçe olur. Onları yumarsan senin için vuruş aleti olur. Aynı zamanda tutma aleti olur. Sonra **Allahü teâlâ** onların başlarında tırnaklar yaratmış, o tırnaklara parmakların uçlarını dayatmış ki parmak uçları dağılmasın ve parmakların alamadığı ince şeyleri tırnakların başlarıyla tutabilsin.

Sonra iki elin o yemek mideye varmadan sana nasıl fayda verebilir? Bu bakımdan bir dehliz lâzımdır ki yemek oradan girebilsin. Böylece **Allahü teâlâ**, ağızın yaratılışındaki birçok hikmetlerle beraber ağzı mideye giden bir kapı olarak yarattı.

Sonra yemeği ağzına koysan bile onu yutmak mümkün olmaz. Bunun için yemekleri öğütecek bir değirmen gerekir. Onun için **Allahü teâlâ**, sana iki kemikten oluşan çeneleri yarattı ve o çenelere dişleri taktı. Üst dişleri alt dişlerin üzerine gelecek şekilde yarattı ki onlarla yemekleri öğütebilsin. Sonra yemek bazen kırmaya muhtaçtır, bazen kesmeye. . Bütün bunlardan sona da öğütmeye. . . Onun için **Allahü teâlâ**, dişleri, azı dişleri gibi öğütücü, keskin ve kesici ve kırmaya elverişli olan köpek dişlerine taksim etti. Sonra **Allahü teâlâ**, iki çenenin mafsalını birbirine geçmiş bir şekilde yarattı ki alt çene öne ve gidip arkaya dağru gelebilsin. Hatta değirmenin dönmesi gibi, üst çene üzerinde döner. Eğer bu durum olmasaydı, ellerin birini diğerine çarpmak gibi, ancak bir çeneyi diğerine çarpmak sûretiyle bu öğütme vazifesi mümkün olabilirdi. Oysa bununla da öğütmek tam olmazdı. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** alt çeneyi müdevver bir hareketle hareketlendirdi. Üst çeneyi de hareketsiz ve sabit yarattı.

Allah'ın sanatının acaipliğine dikkat ediyor musun? Zira insanların yaptığı değirmenin alt taşı durur, üst taşı döner. Ancak Allah'ın yapmış olduğu bu değirmen tam aksinedir. Çünkü bunun alt taşı, üst taşının üzerinde döner. Bu bakımdan Allah ortaktan münezzehtir. Onun şânı yüce, saltanatı aziz, burhanı tam ve minneti geniştir.

Sonra yemeği ağzın içine koyduğunu farzet! Acaba yemek ne şekilde dişlerin altına geçecek veya dişler onu nasıl çekecek veya iki el ile ağzın içinde yemek nasıl dönecek? Allah'ın dili yaratmak sûretiyle sana ne büyük nimet verdiğine dikkat et! Zira dil, ağzın her tarafında gezer, yemeği ortadan dişlere doğru getirir. Tıpkı öğütülen maddeleri, değirmenin taşına doğru getiren oluk gibi. Dilin bu vazifesinden başka, lisandaki zevkin fazileti, konuşma kuvvetinin acaiplikleri ve zikredilmesiyle kitabı uzatmak istemediğimiz daha nice hikmetleri vardır.

Sonra yemeği parçalayıp öğüttüğünü farzet! Fakat yemek kuru olduğu için onu yutmaya gücün yetmez. Ancak bir nevi rutubetle boğaza kaymasıyla bu iş olabilir. Bu bakımdan Allah'ın dilinin altında nasıl bir pınar yarattığına ve o pınardan tükrük kaynattığına dikkat et! O pınardan ihtiyaca göre su kaynar ve yemeği hamur haline getirir. Dikkat et ki Allah, o pınarı nasıl bu işe teshîr etmiştir; zira sen

yemeği uzaktan görürsün. Çeneler hizmet için harekete geçer, tükrük akmaya başlar. Öyle ki avurtların, yemek senden uzak olduğu halde ıslaklık vermeye başlar!

Sonra bu öğütülmüş ve hamurlaşmış yemeği ağızdan midene vardıran kim? Onu elinle midene götüremezsin. Midende de bir el yoktur ki uzanıp onu çeksin. Bu bakımdan dikkat et ki **Allahü teâlâ** yemek borusunu ve hançereyi nasıl hazırlamış! Onun başında yemeği almak için açılan birçok tabak yaratmıştır. Sonra o tabakalar kapanır, sıkışır ki onun sıkışmasıyla yemek dönsün.

Dolayısıyla yemek borusunun dehlizinden mideye doğru yuvarlanıp, parçalanmış yemek, ekmek ve meyveler olarak mideye vardığı zaman, derhal et, kemik ve kan olmaya elverişli değildir.

Parçaları birbirine benzeyecek kadar tam mânâsıyla pişirilmesi lâzımdır. Böylece **Allahü teâlâ** mideyi bir çanak biçiminde yaratmıştır. Yemek oraya girdiğinde yemeği içine alır, kapıları tamamen yemek üzerine kapanır. Midenin etrafındaki organların hararetiyle hazım ve oluşma ameliyesi tamam oluncaya kadar midenin kapıları kilitli kalır; zira sağ tarafında ciğer, sol tarafında dalak vardır. Göğüs kemiklerinin önünde ve arkasında sırt eti vardır. Bu bakımdan her taraftan bu azaların ısısıyla hararet mideye varır ki yemek pişip parçaları birbirine benzer bir mayi haline gelsin. Böylece damarların deliklerinden geçmeye elverişli olur.

Yemek, o anda parçalarının birbirine benzemesinde ve inceliğinde arpa suyuna benzer. Bu haldeyken daha gıda olmaya elverişlideğildir.

Böylece **Allahü teâlâ** onunla ciğer arasında damarlardan mecralar (isale boruları) yaratmıştır. Yemek o isale borularından aksın ve dolayısıyla ciğere varsın diye onlara birçok geniş ağızlar var etmiştir. Ciğer ise kan çamurundan yoğrulmuş bir cisimdir. Hatta sanki kandır. Onda birçok damarlar vardır ve her tarafa dağılmışlardır, incelmiş olan ve onlardan geçen yemek, onların cüzlerine dağılır ki ciğer kuvveti onları istila edip onları kan rengiyle boyasın. Bu bakımdan ciğerde **ikinci** bir pişirme oluncaya kadar kalır. Azalara elverişli saf kan hâlini alır. Ancak bu kanı oluşturan, ciğerin hareketidir. Bu bakımdan pişirilenlerin hepsinde olduğu gibi bu kanda da iki fuzulî madde oluşur. Onların biri yağın altında kalan tortu bulanıklığa benzer. O da sevdavî kimûs karışımdır. Diğeri kaymağa benzer. O da safradır. Eğer onların **ikisi**nden bu iki fuzulî madde ayrılmasaydı, azaların mizacını bozardı. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, Ödü ve Dalağı yarattı ve onların her birine ciğere uzanan ve ciğerin isale borularına dahil olan bir hortum kılmıştır. Öd, safravî fazlalığı, dalak da sevdavî tortuları çeker. Böylece kan, saf olarak kalır. Onda fazla incelme ve sıvılıktan başka birşey yoktur. Çünkü onda sulu madde vardır. Eğer sulu maddesi olmasaydı, o kan kılcal damarlara yayılmazdı. O damarlardan azalara çıkıp da yükselmezdi. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, iki böbreği yarattı. Onların herbirinde ciğere doğru uzanan bir hortum çıkardı. **Allahü teâlâ**'nın, hikmetinin acaipliklerindendir ki böbreklerin hortumları ciğerin borularına girmez. Ciğerin kavisliğinden çıkan damarlara bitişiktir ki ciğerdeki ince damarlardan çıktıktan sonra mâyî maddeyi emmiş olsunlar; zira ciğerden çıkmadan önce o maddeleri emerlerse kalınlaşır ve damarlardan çıkmaz. Mâyî madde ondan ayrıldığı zaman kan, **üç** fuzulî maddeden tasfiye olunmuş tertemiz ve gıdayı ifsad eden bütün maddelerden korunmuş bir kan hâline gelir. Sonra **Allahü teâlâ** ciğerden birçok damar çıkarmış, sonra onları birkaç kısma taksim, etmiş, o kısımların her birini de birçok şubeye ayırmış, onlar tepeden tırnağa kadar dışta ve içte bütün bedene yayılmıştır. Bu bakımdan

saf kan o damarlardan akıp, diğer azalara varır ki o kılcal damarlar, yaprak ve ağaçların damarları gibi olup gözle görülmez hale gelsinler. Onlardan gıda, ter vasıtasıyla diğer azalara ulaşır.

Eğer öd'ün başına bir âfet gelirse, kan bozulur. Sarılık, sivilce, kabarcık ve kızıllık gibi safravî hastalıklar meydana gelir! Eğer dalakta bir hastalık olup daha önce bahsi geçen sevdavî karışımları çekemezse, mâlihülya, cüzzam ve behak denilen hastalıklar gibi sevdavî hastalıklar başgösterir. Eğer mâyî maddeler böbreklere doğru yürümezse, bundan istiska ve başka hastalıklar meydana gelir. Bütün bunlardan sonra hikmet sahibi olan yaratıcının hikmetine bak ki nasıl **üç** hassa (safravî, sevdavî ve balgamî) maddenin üzerine birçok faydalar tertip etmiştir.

Safranın zarfı öde gelince borularının biriyle çeker, diğeriyle barsaklara boşaltır. Böylece, yemeğin ağırlığında kaydırıcı bir rutubet meydana gelir. Barsaklarda da itelemek için harekete geçirici bir yankı oluşur. Böylece bir sıkışma meydana gelip onunla yemeğin posası itilip kaydırılır. Öd kesesindeki safra bu vazife için yaratılmıştır.

Dalak, fazla yemekten ötürü ekşime ve kabızı meydana getiren bir istihale yapar. Sonra hergün midenin ağzına ondan birşey gönderir. Ekşiliği ile şehveti harekete geçirip uyandırır. Geri kalanı ise posa ile beraber çıkar.

Böbrek, mâyî maddedeki kan ile gıdalanır. Diğerini mesaneye gönderir. Biz yemek için hazırlanan sebeplerdeki ilâhî nimetlerin bu kadarcık izahıyla iktifa edelim. Eğer biz ciğerin kalbe ve dimağa, bu azaların herbirinin diğerine nasıl muhtaç olduğunu, kalpten bedenin diğer yerlerine yayılan damarların nasıl şubelere ayrıldığını, onlar vasıtasıyla hissin nasıl oluştuğunu, ciğerden bedenin diğer kısımlarına yayılan durgun damarların keyfiyetini, onlar vasıtasıyla gıdanın uzuvlara nasıl ulaştığını zikredersek, sonra azaların terkip keyfiyetini, kemiklerin sayısını, mafsal ve damarlarını, azaları birbirine tutturan telleri, ipleri, kıkırdak ve rutubetlerini zikredersek söz oldukça uzar. Hem yemek için ve hem de yemekten başka birçok şeyler için bütün bunlara ihtiyaç vardır. İnsan oğlunda binlerce adale, damar vardır. Onlar da küçüklük, büyüklük, incelik, kalınlık, fazlalık ve kısımlara ayrılmak olmak sûretiyle çeşitlidirler. Bunlardan hiçbir şey yoktur ki onda bir, iki, **üç**, **dört** veya ona kadar veya daha fazla hikmetler bulunmasın.

Bütün bunlar senin için Allah'ın nimetleridir. Eğer bunlardan, hareket eden bir damar durursa veya durgun bir damar harekete geçerse ey miskin insan, sen helâk olursun! O halde önce Allah'ın sana verdiği nimete bak ki ondan sonra Allah'a şükretmeye daha gayretli bir şekilde başlamış olasın; zira sen Allah'ın nimetlerinden ancak yemeği bilirsin. Oysa yemek o nimetlerin en düşüğüdür. Sen yemeği de ancak acıktığında bilirsin. Oysa merkeb de acıktığında yemeyi, yorulduğunda uyumayı, iştahı çektiğinde cinsî münasebette bulunmayı bilir. Kalkması istendiğinde kalkar ve çifte atar. Bu bakımdan sen merkebin bildiğinden fazlasını bilmezsen o vakit sana verilen nimetin şükrünü nasıl yerine getirebilirsin?

Biz bunlara kısaca işaret ettik. Bu ilâhî nimetlerin denizlerinden sadece bir damladır. Bu bakımdan bizim uzatmaktan korkarak söylemediklerimizi, bu söylediğimize kıyas et. Bizim ve bütün halkın bildikleri, ilâhî nimetlerden bilmediklerimize nisbet edilirse, denizin bir damlasından daha az olduğu anlaşılır. Ancak bunlardan birşey bilen şu ayetten bir korku idrâk eder.

Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. (Nahl/18)

Sonra dikkat et ki **Allahü teâlâ** bu azaların direkleri ile faydalarının, idrâklerinin ve kuvvetlerinin direğini nasıl ince ve **dört** karışımdan yükselen, merkezi kalp olan, yaygın damarlar vasıtasıyla bütün bedene sirayet eden, bedenin herhangi bir cüzüne vardığında insanın muhtaç olduğu his, idrâk ve hareket kudreti ve benzeri şeyleri derhal oluşan bir buhar ile bağamıştır. Tıpkı evin etrafından gezdirilen bir çıra gibi ki o çıra bir yere vardığında onun varışı sebebiyle evin diğer yerleri de aydınanır. Bu ışık **Allahü teâlâ**'nın halk ve icadındandır. Fakat hikmetinden ötürü buna çırayı sebep kılmıştır. Bu ince buhar ki doktorlar ona ruh derler, onun merkezi kalptir. Onun misali, çıra ateşinin cürmü gibidir.

Kalp de onun için çıra gibidir. Kabin içinde bulunan siyah kan ile fitin gibidir. Gıda ise yağ gibidir. Onun vasıtasıyla bedenin diğer azalarında bulunan zâhiri hayat ise evin içine yayılan çıranın ışığı gibidir. Nasıl ki çıranın yağı bittiği zaman söner, ruh çırası da gıdası bittiği zaman söner. Nasıl ki fitil bazen yanıp kül olur, artık yağı kabut etmez ve yağın çokluğuna rağmen çıra söner, işte tıpkı bunun gibi kendisiyle kalpteki buharın tutuştuğu kan, bazen kalbin hararetinin çokluğundan dolayı yanar, gıdanın varlığına rağmen söner ve ruhun bekasına temin eden gıdayı kabul etmez. Nitekim kül olan fitilin ateşin yanmasına elverişli olacak derecede yağı kabul etmediği gibi. . .

Nasıl ki daha önce zikrettiğimiz gibi' bazen içten bir sebeple, bazen de dıştan bir rüzgâr ile çıra sönerse aynen onun gibi, ruh bazen dahilî bir sebep, bazen. de öldürmek gibi haricî sebepten dolayı söner. Nasıl ki çıranın sönmesi, yağın yok olmasıyla veya fitilin bozulmasıyla veya şiddetli bir rüzgârın ezmesiyle veya herhangi bir insanın söndürmesiyle ancak Allah'ın indine mukadder sebeplerle ve takdirle- oluyorsa, ruhun sönmesi de böyledir. Nasıl ki çıranın sönmesi, varlığının sona ermesi ve Ümmül Kitab (levh-i mahfuz) da kendisi için takdir edilen eceli ise, ruhun sönmesi de aynen böyledir.

Nasıl ki çıra söndüğü zaman evin içi kapkaranlık kesiliyorsa ruh da söndüğü zaman bütün bedeni karanlığa gömülür. Bedenin daha önce ruhtan istifade etitği nûrlar bedenden ayrılır. O nûrlar sezişlerin, takdirlerin, iradelerin ve hayatın altında toplanan diğer şeylerin sırlarıdır.

İşte bu da ilâhî nimetlerin âlemlerinden diğer bir âleme sanat ve hikmetinin acaipliklerinden diğer bir acaibe veciz bir işarettir. Eğer deniz, rabbinin kelimelerini yazmak için mürekkeb olsa, rabbinin kelimeleri bitmeden önce deniz tükenir. Bu bakımdan Allah'ı inkâr eden helâk olsun, helâk! Nimetini inkâr edene azap olsun, azap!

İtiraz: Sen ruhu vasfedip onun misalini söyledin. Oysa Hazret-i Peygamber'e ruh sorulmuş, şu ayetin dediğinden başkasını söylememiştir:

Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh rabbimin emrindendir. ' (İsrâ/81)

Görüldüğü üzere **Hazret-i Peygamber** onlara, senin belirttiğin gibi ruhu vasıflandırmamıştır?

Cevap: Bu ruh lâfzında olan mânâların ortak oluşundan gaflet etmektir; zira ruh birçok mânâya gelir. Biz onları zikretmek sûretiyle meseleyi uzatmadık. Oysa biz o mânâlardan lâtif bir cismi vasıflandırdık ki doktorlar o cisme ruh derler. Doktorlar onun sıfatını, varlığını, azalarda nasıl gezdiğini, azalarda onun vasıtasıyla hisler ve kuvvetlerin nasıl meydana geldiğini söylemişlerdir. Hatta azalardan bazısı gevşediği zaman, bu gevşemenin ruhun yoluna çıkan bir engelden meydana geldiğini bilirler. Onlar gevşeyen yeri değil de damarların köklerini ve onlardaki engelin yerlerini tedavi ederler. O engeli

aşacak ilâçlarla tedavi yaparlar; zira bu cisim lâtif olması hasebiyle damarlara nüfuz eder. Onun vasıtasıyla kalpten diğer azalara sirayet eder. O ruh doktorların ihtisas sahasına girer. Onun işi kolaydır ve o beşerin seviyesine iner.

Asıl olan ruha gelince, o öyle bir ruhtur ki fesada gittiği zaman bütün beden fesada gider. O ruh, **Allahü teâlâ**'nın sırlarından bir sırdır. Biz onu vasıflandırmadık. Onu vasıflandırmaya ruhsat da yoktur. Ancak şöyle denilebilir: 'O rabbanî bir emirdir'.

De ki: 'Ruh, rabbimin emrindendir. ' (İsrâ/81)

Rabbanî olan emirleri akıllar vasıflandıramaz. Hatta halkın çoğunun aklı, o emirlerden hayrete kapılır. Vehim ve hayaller ise o emirlerden zarurî olarak eksiktir. Tıpkı gözün sesleri idrâk etmekten yoksun olduğu gibi. . . O rabbanî emirlerin vasfının başlangıcını zikretmekte cevher ve arazla bağlı bulunan onun varlığında hapis olan akılların düğümleri bile sarsılır. Onun vasfından akılla hiçbir şey idrâk edilmez. Ancak akıldan daha şerefli ve daha yüce bir nûrla idrâk olunur. O nûr peygamberlik ve velîlik âleminde doğar. O nûrun akla nisbeti, aklın vehim ve hayale nisbeti gibidir. **Allahü teâlâ** birçok devirler yaratmıştır. Nasıl ki çocuk, mahsusatı (duyularla hissedilenleri) idrâk eder de mâkulâtı (akıl ile bilinenleri) idrâk edemezse. . .

Çünkü bu öyle bir şeydir ki çocuğun aklı ona yetişmez, aynen onun gibi baliğ olan bir kimse makulatı idrâk edip onun ötesini idrâk edemez. Çünkü o daha ulaşamadığı bir haldir. Muhakkak bu şerefli bir makam, tatlı bir meşreb, yüce bir mertebedir. Burada **Allahü teâlâ** îman ve yakîn nûruyla mülâhaza edilir. Bu meşreb, herkesin yolu olmaktan yücedir. Ona ancak bir fertten sonra diğer bir fert muttali olabilir. **Allahü teâlâ**'nın (keyfiyetsiz) bir eşiği vardır. O eşiğin girişinde geniş bir meydan vardır. Meydanın başlangıcının üzerinde bir eşik vardır. O eşik o rabbânî emrin merkezidir. Kim bu eşikten geçmeye yetkili olanı ve eşiği koruyanı görmezse o meydana varması muhaldir. Onun ötesindeki yüce müşahedelere nasıl varabilir? Bu nedenle denildi ki: 'Nefsini bilmeyen rabbini bilmez!'

Acaba doktorların bildiklerinde bunlara nerede tesadüf edilir? Doktor nerede bunları mülâhaza edebilir? Doktorun yanında ruh diye adlandırılan mânâ, bu rabbanî mânâya nisbeten padişahın bastonu ile hareket ettirilen topun padişaha nisbeti gibidir. Bu bakımdan tıbbî ruhu bilen bir kimse, rabbani emri (ruhu) bildiğini zanneden, padişahın bastonuyla hareket ettirilen topu görüp padişahı gördüğünü zanneden bir kimse gibidir. Bu kimsenin büyük bir yanılgıya düştüğünde şüphe yok! Bu hata böyle bir kimsenin hatasından daha fâhiştir.

Teklifin medârı olan ve kendileriyle dünyanın maslahatları idrâk olunan akıllar, bu emrin hakikatini mülâhaza etmekten yoksun oldukları için, **Allahü teâlâ** **Hazret-i Peygamber**'e bu ilâhî ruhtan bahsetmeye izin vermemiştir. İnsanlarla akıllarının alabileceği şekilde konuşmasını emretmiştir. **Allahü teâlâ** kitabında bu ruh 'un hakikatinden birşey zikretmemiştir. Ancak onun nisbet ve fiilini zikretmiş, zatını zikretmemiştir. Onun nisbeti şu ayette zikredilmiştir: Ruh rabbimin emrindendir. (İsrâ/85)

Onun fiili de şu ayette zikredilmiştir:

Ey huzura eren nefis! Razı edici ve razı edilmiş olarak rabbine dön! (Salih) kullarımın içine gir. Cennetime gir! (Fecr/27-30)

Bu bakımdan biz şimdi gayeye dönelim. Çünkü gayemiz yemek hakkındaki ilâhî nimetleri zikretmekti. Biz ise yemeğin aletleri hakkındaki ilâhî nimetlerin bazısını zikrettik.

Dört

Yiyecekler çoktur, **Allahü teâlâ**'nın onları yaratmakta sayılamayacak kadar hikmetleri, ardı arkası kesilmeyecek kadar birbirini takip eden harikuladelikleri vardır. Her yiyecek için bunları zikretmek oldukça uzar; zira yiyecekler ya devalar veya meyveler veya gıdalardır.

Şu halde biz önce gıdalardan işe başlayalım. Çünkü gıdalar temeldir. Biz onların arasından buğday tanesini ele alıp diğer gıdaları bırakalım.

Bir buğday tanesini veya birkaç daneyi bulduğun zaman eğer onları yersen onları yoketmiş olursun ve kendin de aç kalırsın, O halde tanenin artıp, fazlalaşması zaruri bir durumdur ki senin bütün ihtiyacını karşılasın. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** sende yarattığı kuvvet gibi, buğday tanesinde de bir kuvvet yaratmıştır, buğdayın kendisi o kuvvetle gıdalanır; zira bitkiler ancak his ve hareket hususunda senden ayrılır. Gıdalanmakta ancak sana muhalefet eder. Çünkü bitki su ile gıdalanır. Kökleri vasıtasıyla suyu içine çeker. Aynen senin gıdaları içine çektiğin gibi. . . Biz, gıdayı içine çekmek hususunda bitkinin aletlerinin açıklamasına uzun uzadıya girişecek değiliz. Ancak bitkinin gıdasına işaret ederek şöyle deriz:

Odun ve toprağın sana gıda olmadığı gibi bir buğday tanesi de herşeyden gıda almaz. Aksine özel bir şeye muhtaçtır. Eğer buğday tanesini evde bırakırsan artmaz. Çünkü bu durumda sadece hava ile münaspbeti olur. Sadece hava ise onun gıdasına elverişli değildir. Eğer su içerisinde bırakırsan artmaz. Eğer susuz bir arazide bırakırsan artmaz. Aksine sulu bir arazi lâzımdır. O arazinin suyu toprağına karışır, çamur haline gelir.

İnsan yiyeceğine bir baksın. (Nasıl) biz suyu döktükçe döktük, sonra toprağı güzelce yardık, böylece bitirdik onda taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalar. . . (Abese/24-29)

Sonra su ile toprak da kâfi gelmez; zira eğer buğday nemli, sert ve üst üste yığılmış bir araziye bırakılırsa, hava olmadığı için bitmez. Bu bakımdan gevşek ve içine hava girebilecek bir araziye bırakılması gerekir. Sonra hava bizzat ona ulaşmaz, havayı kıpırdatan, zorla sürükleyen ve yerin içine nüfuz etmesini sağlayan bir rüzgâra muhtaçtır.

Rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik de gökten bir su indirip sizi onunla suladık. (Hicr/22)

Rüzgârların telkihi hava, su ve toprak arasında kaynaşma meydana getirmesi demektir. Sonra şiddetli bir soğuk olursa bütün bunlar sana fayda vermez. Bu bakımdan yazın hararetine muhtaç olursun. Böylece insanın gıdasının bu **dört** şeye muhtaç olduğu anlaşıldı. Bunların her birinin de neye muhtaç olduğuna dikkat et! Zira su, ziraat arazisine deniz, pınar, nehir ve barajlardan dökülmeye muhtaçtır. O halde **Allahü teâlâ**'nın denizleri yarattığına, pınarları nasıl fışkırttığına, onlardan nehirleri nasıl akıttığına dikkat et!

Sonra toprak bazen yüksek olur, su ona varmaz. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın bulutları yarattığına, rüzgârları bulutlara nasıl musallat kıldığına, rüzgârın o bulutları yeryüzünün her tarafına nasıl sürdüğüne dikkat et ki o bulutlar su ile yüklü olan ağır bulutlardır. Sonra dikkat et ki Allah o

yağmuru yaz ve güz mevsimlerinde ihtiyaca göre nasıl araziler üzerine hayırlarla dolu olarak gönderiyor? **Allahü teâlâ**'nın dağları suvarıp korumak için nasıl yarattığına, o dağlardan tedricî olarak pınarları nasıl fışkırttığına dikkat et! Eğer o dağlardan su birden çıkmış olsaydı muhakkak memleket batar, ziraat ve hayvanlar helâk olurdu. Allah'ın dağlar, bulutlar, denizler ve yağmurlardaki nimetlerinin sayılması mümkün değildir.

Hararete gelince, o su ile toprak arasında hasıl olmaz. Çünkü bunların **ikisi** de soğukturlar. Bu bakımdan Allah'nın güneşi nasıl müsahhar kıldığına, yerden uzak olmasına rağmen bazen yeri ısıttığına, başka bir zamanda ısıtmadığına dikkat et! Böylece serinliğe ihtiyaç olduğu zaman serinlik hasıl olur. Hararete ihtiyaç olduğu zaman hararet olur. Bu, güneşteki nimetlerden bir tanesidir. Güneşte o kadar hikmetler vardır ki saymakla bitmez.

Sonra bitki yerden yükseldiği zaman, meyvelerde bir bağlanma ve katılık hasıl olur. Bu bakımdan onlar, kendilerini oluşturan bir neme muhtaçtırlar. O halde **Allahü teâlâ**'nın ay'ı yaratmasına dikkat et! Allah ısıtmayı güneşin özelliği olarak yarattığı gibi nemlendirmeyi de ayın özelliği olarak yarattı. Bu bakımdan ay meyveleri olgunlaştırır. Hakîm ve yaratıcı olan Allah'ın takdiri onları renklendirir. Bu nedenle eğer güneş, ay ve diğer yıldızların ışığının ağaçların üzerine düşmesini engelleyen bir gölgelik olursa ağaçlar cılız ve eksik olurlar. Hatta küçücük bir ağaç büyük ağacın gölgesinde kaldığı zaman bile cılızlaşır.

Ay'ın nemlendirmesini, şu tecrübeyi yapmak sûretiyle sen de anlayabilirsin: Geceleyin başını açtığında zükkâm denilen rutubet başının üzerinde çoğalır. O halde senin başını ıslattığı gibi, meyveyi de ıslatır. Öyleyse sayıp dökülmesinde (burada) bir ihtiyaç olmayan bir şeyi uzatmayalım.

Gökte olan her yıldız bir çeşit fayda için yaratılmış ve teshir edilmiştir. Nasıl ki güneş ısıtmaya, ay nemlendirmeye teshir edilmişse. . . Bu bakımdan yıldızlardan hiçbiri yoktur ki beşerin bilmediği birçok hikmetlerden uzak olsun. Eğer böyle olmasaydı zaten onların yaratılması fuzulî ve mânâsız olurdu ve bir de hâşâşu ayetler doğru olmazdı:

Ey rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın! (Âl-i İmrân/191) ,

Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık. (Duhân/38)

Nasıl ki senin azalarında faydasız hiçbir organ yoksa, aynen onun gibi âlemdeki şeylerin hiçbiri de faydasız değildir. Âlemin tamamı bir şahıs gibidir. Onun cisminin cüzleri onun azaları gibidir. Onlar yardımlaşırlar. Tıpkı bedenindeki azaların yardımlaştıkları gibi,. . Bunun izahı oldukça uzun sürer.

Yıldızların, güneş ve ayın Allah'ın emriyle birtakım eşyada musahhar kılınmalarına ve o eşyanın hikmetin hükmüyle onlara sebep olmalarına îman etmenin şeriata aykırı olduğunu ve şeriatta yıldız ilmiyle meşgul olmayı yasaklayan hüküm bulunduğunu zannetmen uygun değildir.

Yıldızlar hususunda yasaklanan şu iki şeydir:

Birincisi: Yıldızların meydana getirdiği tesirleri kendi başlarına yaptığına ve onların kendilerini yaratan ve kahrının altına alan bir tedbirin emrinde olmadığına inanmandır ki bu inanç küfrün ta kendisidir!

İkincisi: Müneccimleri (yıldız ilmiyle meşgul olanları) haber verdikleri hususların tafsilâtında tasdik etmektir! Onların haber verdikleri şeylerde halk tabakası, onları idrâk etmek hususunda onlarla müşterek değildirler. Çünkü müneccimler cehaletten konuşurlar.

Muhakkak ki yıldızların ilmi, bazı peygamberlerin mucizesi idi. Sonra o ilim kalktı. O ilimden dünyada ancak karışık bir kalıntı kaldı. İşte orada doğru yanlıştan ayırdedilemez. Bu bakımdan yıldızların **Allahü teâlâ**'nın izniyle bitki ve hayvanlarda hâsıl olan birtakım tesirlerin sebepleri olduğuna inanmak, dinde herhangi bir zarar vermez. Aksine bu hakikattir. Fakat cehaletle tafsilâtlı bir şekilde, bu tesirleri bildiğini iddia etmek dine zarar verir. Bu nedenle beraberinde bir elbise varsa onu yıkayıp kurutmak istediğinde başkası sana 'Elbiseyi çıkar, yay. Çünkü güneş doğdu, hava ısındı' diyen kimseyi yalanlamak gerekmez. Havanın ısınmasını, güneşin doğuşuna bağladığından dolayı onun sözünü inkâr etmek de gerekmez. Yine bir insanın yüzünün bozulmasının sebebini sorduğunda o insan sana 'Güneş beni çarptı ve yüzümü simsiyah etti' dese, onu bu sözünden dolayı yalanlaman gerekmez.

Diğer tesirleri de buna kıyas et! Ancak tesirlerin bazısı malûm ve bazısı meçhuldür. Meçhul olanda ilim iddia etmek caiz değildir. Malûm olanın da bazısı, güneşin doğuşu ile hararet ve ışığın meydana gelmesi gibi, bütün insanlar için malûmdur. Bazısı da ay'ın doğuşu ile zükkâmın hâsıl oluşu gibi bir kısım insanların malûmudur. Madem durum budur, yıldızlar boşuna yaratılmamışlardır. Onlarda sayılmayacak kadar hikmet vardır.

Bunun için Hazret-i Peygamber göğe bakarak şu âyeti okumuştur:

Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen yücesin, bizi cehennem ateşinden koru! (Âl-i îmran/191)

Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bu âyeti okuduğu halde tefekkür etmeyen kimseye yazıklar olsun!65

Yani 'Şu kimse ki âyeti okuyup bu âyet hususunda düşünmeyi terkeder, göklerin melekûtundan sadece göğün rengini anlar ve yıldızların ışığını bilmekle iktifa eder, başka hikmetlerinden gâfil kalır', işte ona yazılar olsun!

Bu durumu hayvanlar da bilir. Bu bakımdan göklerden sadece bu kadar anlayışla iktifa eden bir kimse bu âyet-i celîle ile bıyığını büken bir kimsedir.

Allahü teâlâ için göklerin melekûtunda, âfaklarda, nefislerde, hayvanlarda birçok acaiplikler vardır. Allah'ı sevenler o acaipliklerin marifetini talep ederler; zira bir âlimi seven bir kimse, durmadan o âlimin yazdığı kitabları aramakla meşgul olur ki onun ilminin acaipliklerine daha fazla vâkıf olup daha fazla sevsin! Allah'ın sanatının acaipliklerindeki durum da böyledir; zira âlemin tamamı Allah'ın tasnif buyurduğu bir kitabdır. Hatta yazarların yazdıkları da kullarının kalpleri vasıtasıyla telif ettiği kitabının cümlesindendir. Eğer sen herhangi bir tasnife hayret edersen, o kitabın yazarına değil, musannifi, o vermiş olduğu hidayet, doğruluk ve tarif vasıtasıyla c kitabı yazmaya muvaffak edene hayret et!

Teşbihte hata olmasın, kuklacının oyuncaklarının oynadığını, gülünç harekette bulunduklarını gördüğün zaman, oyuncaklara hayret etmezsin. Çünkü onlar oynatılan paçavralardır, oynayan

değildirler. Fakat onları gözlerden gizli ince iplerle hareket ettiren oyuncunun maharetine hayret edersin.

65) Salebi, (İbn-i Abbâs'tan)

Bitkinin gıdası ancak su, hava, güneş, ay ve yıldızlarla ve ancak merkezleri bulunan feleklerle tamamlanırlar. Felekler de an cak hareketleriyle tamamlanırlar. Feleklerin hareketi de ancak felekleri harekete geçiren semavî meleklerle tamamlanır.

Böylece bu durum, uzak sebeplere kadar uzanır. Biz o sebeplerin zikrini, söylediğimiz ile söylemediğimize dikkati çekmek için bıraktık. O halde bitkilerin gıdasının sebeplerinden bu kadarla iktifa edelim.

Beş

Bütün bu yiyecekler bir yerde bulunmazlar, onların özel şartları vardır. Bu şartlardan dolayı bazı yerlerde bulunur, bazı yerlerde bulunmazlar. Halk yeryüzüne dağılmıştır. Bazen yiyecekler onlardan uzak olur. Onlarla yiyecekler arasına denizler ve kara parçaları girerler. Bu bakımdan tüccararın müsahhar edip, onlara mal sevgisini ve kâr servetini nasıl musallat kıldığına dikkat et! Oysa çoğu zaman onlar olmaz, onlar ancak toplar; onların derlediklerini de ya gemiler batırır veyahut da yol kesiciler yağma ederler veya onlar bazı memleketlerde ölürer. Oranın idarecileri de o malları alır. Tüccarların en güzel durumları; mallarının varislere kalmasıdır. Oysa eğer bilirlerse, varisler onların en şiddetli düşmanıdırlar. **Allahü teâlâ**'nın cehalet ve gafleti tüccarlara nasıl musallat kıldığına, kâr talebinde şiddetlere göğüs gerdiklerine, tehlikelere dalıp kârların hülyasıyla denizde sefere çıkmalarına ve yiyecekleri ve ihtiyaçları doğu ve batının en uzak memleketlerinden alıp getirmelerine dikkat et!

Allahü teâlâ'nın onlara gemi sanatını ve gemiye nasıl binileceğim öğretmesine dikkat et! **Allahü teâlâ**'nın hayvanları nasıl yarattığına, onları karada binmek ve yüklemek için nasıl musahhar kıldığına bir bak! Devenin nasıl yartıldığına bir bak! At'ın nasıl yaratıldığına, nasıl hızlı gittiğine bir bak! Merkebe bak! Yorgunluğa karşı nasıl sabırlı davranıyor. Develere bak! Uzun çöl yollarını nasıl kat ediyor? Susuz ve aç olduğu halde ağır yüklerin altında merhaleleri nasıl aşıyor?

Allahü teâlâ'nın tüccarları gemileri ve hayvanları vasıtasıyla kara ve denizde nasıl gezdirip ve diğer ihtiyaçları yükleyip getirttiğine dikkat et! Hayvanların muhtaç olduğu gemileri düşün!

Gemilerin muhtaç olduğu maddeleri düşün! **Allahü teâlâ**, ihtiyaç hududuna kadar bütün bunları yaratmıştır. İhtiyaçtan fazla da yaratmıştır. Fakat bunları saymak mümkün değildir. Bu, sayıların dışına çıkan harici şeylere sirayet eder. Biz kitabı uzatmamak için sözü kısa kesmek istiyoruz.

Altı

Bitkilerin ve hayvanların, olduğu gibi parçalanıp yenilmesi mümkün değildir. Her birinde ıslah etmek, pişirmek, bazısını bazısının içerisine atmak suretiyle terkib ve tasnif yapmak ve daha sayılmayacak kadar birçok işler lazımdır. Her yemek için bunu saymak uzar. Bu bakımdan biz her ekmeği ele alalım: O tek ekmeğin, tohumu yere ekilip yenecek dereceye gelinceye kadar nelere muhtaç olduğuna bakalım.

Bu bakımdan o ekmek, ekilmek için önce çiftçiye muhtaçtır, çiftçi önce toprağı ıslah etmelidir. Sonra çift sürecek öküz ve saban ile diğer şeylere ihtiyaç vardır. Bundan sonra bir müddet sulamaya ihtiyaç vardır. Sonra yeri yabani bitkilerden temizlemek, sonra biçmek, sonra dövmek, sonra samandan temizlemeye ihtiyaç vardır. Sonra öğütmek, sonra hamur yapmak, sonra ekmek yapmaya ihtiyaç vardır.

Bizim zikrettiğimiz ve zikretmediğimiz, bu fiillerin sayılarını düşün.

Bu hususta insanın muhtaç olduğu demir, ağaç, taş ve benzeri aletlerin sayısını düşün.

Sanatkârların saban, öğütme ve ekmek aletlerini ıslah etmekte muhtaç oldukları şeyleri düşün!

Marangoz, demirci ve benzeri kimseleri düşün!

Demircilerin demire, bakıra, kalaya olan ihtiyacını düşün!

Allahü teâlâ'nın dağları, taşları ve madenleri nasıl yarattığını, yeryüzünü nasıl komşu kıtalara böldüğünü düşün!

Ey miskin! Eğer incelersen bilirsin ki bir tek ekmeğin yemeye elverişli hâle gelinceye kadar en azından bin sanatkârın elindeng eçmesi gerekir. Bu bakımdan suyu indirmek için bulutları sevkeden melekten tut da melekler cihetinden yapılan amellerin en sonuncusuna kadar, ta ki sıra insanın ameline varıncaya kadar gel! Göreceksin ki bir ekmek binlerce kişiye muhtaçtır. Her sanatçı, halkın maslahat vasıtasıyla tamamlanan sanatların köklerinden bir köktür. Sonra o aletlerdeki insan emeğinin çokluğunu düşün!

Hatta küçücük bir alet olan iğnenin faydası senden soğuğu uzaklaştıran elbiseyi dikmektir. Onun sûreti iğne olmaya elverişli bir demirden oluşmaz. Ancak iğnecinin elinden yirmi beş defa geçtikten ve her defasında başka bir ameliyeye tâbi tuttuktan sonra olur. Eğer **Allahü teâlâ** memleketleri bir araya getirmeseydi, kulları müsahhar kılmasaydı, otları biçmek için orağa ihtiyacın olduğunda ömrün tükenirdi, yine de orağı edinmekten aciz kalırdın. Dikkat etmez misin, **Allahü teâlâ**, necis bir meniden yaratmış olduğu kulunu, bu acaip işleri yapmaya nasıl şevketmiş?! Bu garip sanatları yapmayı ona nasıl ihsan etmiştir? Mesela makasa bak. Onun iki tarafı, birbirine uygun iki makas ağzıdırlar. Biri diğerinin üzerine kapanır. Bir şeyi beraberce ve çabukça keserler. Eğer **Allahü teâlâ** fazilet ve keremiyle makası edinme yolunu bizden öncekilere keşfettirmeseydi biz makası kendi fikrimizle edinmeye muhtaç olsaydık, sonra demiri taştan çıkarmaya, makasın çalıştığı aletleri yapmaya muhtaç olsaydık ve bizim her birimiz de Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) kadar yaşayıp, dünyanın en mükemmel aklına sahip olsaydık yine de sadece bu makas aletini ıslah etmekteki yolu çıkaramazdık. Bırak diğer âletleri yapmak şöyle dursun! O halde göz sahiplerini kör olanlara bu hususta ilhak eden, peygamberleri bu hususu açıklamaktan meneden Allah ortaktan münezzehtir.

Eğer memleket değirmenciden veya demirciden veya işlerin en düşüğü olan hacamat yapandan veya örücüden veya diğer sanatların birinden boş olursa, sana isabet eden sıkıntıyı ve işlerinin nasıl sarsılacağını düşün! Bu bakımdan kulların bazısını diğerine müsahhar kılan Allah ortaktan münezzehtir. Bununla meşiyeti yerini buldu ve hikmeti tamamlandı.

Biz bu husus hakkında da sözü kısa keselim. Çünkü gaye sonuna kadar saymak değil de nimetlere dikkati çekmektir.

Yedi

Yiyecekler ve başka şeyleri ıslah eden sanatkârların fikirleri ayrılırsa, vahşi hayvanlar gibi birbirlerinden nefret ederlerse, muhakkak dağılır ve birbirlerinden uzaklaşırlardı. Bazısı bazısından istifade etmezdi. Vahşi hayvanlar gibi olurlar, bir yere sığmazlar, onları bir hedef bir araya getirmezdi.

Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın onların kalplerini nasıl birleştirdiğine ve kaynaştırdığına, onlara muhabbeti nasıl musallat kıldığına dikkat et!

Ve onların kalplerinin arasını birleştirdi. Sen yeryüzünde bulunan herşeyi herşeydin yine onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah onların aralarını birleştirdi. (Enfâl/63)

Tanışmak ve yakınlaşmak için onlar bir araya geldiler ve muhabbet kurdular. Şehirler ve memleketler bina ettiler, birbirlerine komşu olarak evler ve meskenler yaptılar, çarşılar, hanlar ve meskenler gibi sayılması uzun sürecek diğer şeyleri tertip ettiler. Sonra bu sevgiyi, sürtüştükleri birtakım hedefler ortadan kaldırır. İnsanın tabiatında kabalık, hased ve başkası ile münakaşa etmek vardır. Bu da vuruşmaya, nefret etmeye sirayet eder. Bu yüzden **Allahü teâlâ**'nın onların üzerine saltanat sahiplerini nasıl musallat kıldığına, onlara kuvvet, silah ve sebeplerle nasıl yardım ettiğine, onların korkusunu kendilerine ister istemez itaat etsinler diye halkın kalbine nasıl attığına, sultanları memleketin ıslah yoluna nasıl hidayet ettiğine dikkat et! Öyle ki onlar, bir şahsın parçaları imiş gibi memleketin parçalarını tertip ettiler. Bir hedef için yardımlaştılar ki onların bazısı bazısından faydalanır. Mesela reisler, kadılar, hapishane ve çarşıları idare eden kimseler tertip ettiler. Halkı kanunlara uymaya mecbur ettiler. Halka müsaade etmeyi ve yardımlaşmayı gerekli kıldılar. Öyle ki demirci kasaptan, kuyumcudan ve diğerlerinden faydalanır. Onların hepsi demirciden faydalanır. Haccam çiftçiden, çiftçi haccamdan faydalanır. Herbiri diğerinden faydalanır. Bu da tertiplerinin bir arada olmalarını ve bir sultanın tertibi ve derlemesi atında inzibata bağlanmalarının sebebi ile olur. Tıpkı aynı bedenin azaları birbirinden faydalandığı gibi. . .

Dikkat et! **Allahü teâlâ** peygamberi (aleyhisselâm) gönderdi ki onlar halkı idare eden sultanların halini ıslah etsinler. Sultanlara halk arasındaki adalaeti korumak ve halkı zaptetmek hususundaki siyaset kanunlarının teşriini, imamlık (padişahlık) , saltanat ve fıkıh ahkâmını onlara öğretsinler. Onlar bu ahkâm ile dünyanın ıslahına hidayet olundular. Onlara dinin ıslahından fazla olarak bunları da öğrettiler.

Allahü teâlâ, peygamberleri melekler vasıtasıyla ıslah etti. Me-leklerin bazısını da diğerleriyle ıslah etti ki bu zincirleme kendisiyle Allah arasında vasıta bulunmayan mukarreb meleğe varıncaya kadar devam eder.

Bu bakımdan fırıncı hamuru pişirir. Değirmenci öğütmekle, çiftçi biçmekle taneyi ıslah eder. Demirci çift aletlerini ıslah eder. Marangoz demircilik aletini ıslah eder ve böylece yemek aletlerini ıslah eden bütün sanat sahipleri de mütalaa edilmelidir. Sultanlar sanatkârları, peygamberler varisleri bulunan âlimleri, âlimler sultanları, melekler peygamberleri ıslah ederler. Bu iş her nizamın kaynağı, her

güzelliğin, her tertip ve telifin menşei olan rubûbiyet huzuruna varıncaya kadar devam eder. Bütün bunlar rablerin rabbinin, sebeplerin müsebbibinin nimetleridir.

Biz bizim (uğrumuz) da mücahede edenleri elbette yollarımızı gösteririz. (Ankebût/69)

Eğer O'nun fazilet ve keremi olmasaydı muhakkak biz bu nimetlerin marifetine kendiliğimizden varamazdık. Eğer O'nun nimetlerinin künhünü ihâta etmek tamahkârlıktan bizi korumasaydı, muhakkak biz o nimetleri ihâta edip sonuna kadar saymaya heves ederdik. Fakat **Allahü teâlâ**, kudret hükmüyle bizi böyle yapmaktan uzaklaştırdı ve şöyle buyurdu:

Allah'ın nimetini saymaya kalkışsanız sayamazsınız! (Nah/18)

Eğer biz konuşursak onun izniyle konuşmaya dalarız. Eğer susarsak onun kahrıyla susarız. Zira onun menettiğini hiç kimse veremez. Onun verdiğini de hiç kimse menedemez; zira biz ölümden önce hayatımızın dakikalarının herbirinde kalplerin kulağı ile cebbâr olan padişahın çağrısını dinliyoruz: Allah şöyle buyurmaktadır: 'mülk bugün kimindir?' hiç kimse buna **cevap** veremez. **Allahü teâlâ** şöyle der:

Kahhar (her şeye galip ve) tek olan Allah'ındır. (Gâfir/16)

Bu bakımdan bizi kâfirlerden ayıran, hayatlar sona ermeden önce bize bu çağrıyı dinleten Allah'a hamd olsun!

Sekiz

Daha önce, peygamberleri ıslah edip, hidayet etmek ve onlara vahyi tebliğ etmek ile meleklerin yaratılışındaki ilâhî nimetten anlattığımız şeyler senin malûmundur. Meleklerin sadece bunları yaptıklarını zannetme! Çokluğu ve mertebelerinin tertibi ile meleklerin tabakaları kısaca **üç** tabakaya inhisar eder:

A) Arzî (yeri idare eden) melekler,

B) Semâvî (gökleri idare eden) melekler,

C) Hamelet'ül-Arş (Arşı yüklenen) melekler.

Allahü teâlâ'nın melekleri sana hidayet, irşad ve başka vazifelerde değil yemeğe ve daha önce bahsettiğimiz gıdaya dönüşen hususlarda vekil kıldığına dikkat et!

Fakat bunların herbir parçasını, bitki parçalarından her birini en az yedi melek, bazen on, bazen yüz, bazen de yüzden daha fazla melek, gıdalandırmakta vekil kılınmışlardır.

İzahı şudur: Gıdanın mânâsı, yok olan gıda parçasının yerine başka bir parçanın geçmesidir. Bu gıda, sonunda kan olur, sonra et ve kemik olur. Et ve kemik olduğu zaman, gıdalanma tamamlanır.

Kan ile et, marifet, kudret ve ihtiyarı olmayan cisimlerdir. Onlar kendiliğinden harekete geçmez. Kendi kendisine durup dururken bozulmaz, sadece tabiat da bunları değişik kalıplara sokmaya kâfi değildir. Nasıl ki buğday kendiliğinden un, hamur, ekmek olmazsa, ancak bir sanatkâr vasıtasıyla olursa, işte öyle!

Tıpkı bunun gibi kan kendiliğinden, et, kemik, sinir ve damar olmaz. Ancak bir sanatkâr vasıtasıyla olur. **İç âlemdeki sanatkârlar meleklerin ta kendisidir**. Nasıl ki zâhirdeki sanatkârlar memleketin ahâlisinin ta kendisi ise. . .

Allahü teâlâ zâhir ve bâtında nimetlerini senin üzerine dökmüştür. Bu bakımdan onun bâtınî nimetlerinden gâfil olman uygun değildir.

Öyleyse derim ki gıdayı et ve kemiğe dönüştüren bir melek lâzımdır; zira gıda kendiliğinden hareket etmez.

Başka bir melek lâzımdır ki onun komşuluğunda gıdayı tutsun.

Üçüncü bir melek lâzımdır ki ondan kan yapsın.

Dördüncü bir melek lâzımdır ki ona kan, sinir veya kemik şeklini versin.

Beşinci bir melek lâzımdır ki gıdanın ihtiyacından fazla olan fuzulî maddeyi uzaklaştırsın.

Altıncı bir melek lâzımdır ki kemik sıfatını kazananı kemikle, kan sıfatını kazananı da kanla birleştirsin. Böylece ayrı bir parça olması

Yedinci bir melek lâzımdır ki yapıştırmada miktar ve hassas ölçüleri gözetsin. Yuvarlaklığını, enliğini, boşluğunu yapıştırsın ve her birini ihtiyaç miktarı kadar korusun, çünkü melek, mesela gıdadan, çocuğun burnu üzerine konması gereken parçayı baldırına koyarsa baldır oldukça büyür. Burun delikleri iptal olunur. Sûret ve yaratılış oldukça çirkinleşir.

İnceliğine rağmen göz kapaklarına, berraklığına rağmen gözbebeğine, kalınlığına rağmen baldırlara, katılığa rağmen kemiğe, miktar, şekil bakımından bunların herbirine uygun olanı sevketmesi gerekir, aksi takdirde sûret iptal olunur. Azaların bazısı büyük, bazısı zayıf ve küçük olur. Kısmet ve taksitte adil olan melek, eğer buna riayet etmezse, çocuğun başına ve bedeninin diğer yerlerine gıdadan ayaklarından birinin büyümesine vesile olan birşey sevkederse o ayak, olduğu gibi kalır, bütün beden büyür. Şişman ve tek ayaklı bir şahsın ayağı çocuk ayağı gibi olursa bu kimse asla o ayaktan istifade etmez. Bu bakımdan taksimdeki bu ince hesabı gözetmek meleklerden birine havale edilmiştir. Zannetme ki kan, kendi tabiatıyla şeklini tayin ediyor; zira bu işleri tabiata havale eden kimse ne dediğini bilmeyen bir cahildir.

İşte bu vazifeleri yapan arzî meleklerdir. Onlar sen uykuda istirahat edip, gaflet içerisinde dönerken seninle meşguldüler. Onlar senin içindeki gıdayı ıslah ettikleri halde sen onlardan haberdar olamazsın. Bu durum, parçalanmayan kısımlarının her birinde vardır. Hatta göz ve kalp gibi bazı parçalar yüz melekten daha fazlasına muhtaçtır. Biz kısa kesmek için bunun tafsilatını bıraktık.

Arzî meleklerin imdadı, hakikati ancak Allah tarafından bilinen malûm bir tertip üzere semavî meleklerden gelir.

Semavî melekler de hamlelet'ül-arş meleklerinden imdad alırlar. Teyid, hidayet ve tasdîd ile hepsine nimet eden Müheymin, Kuddüs, mülk ve melekûtun biricik sahibi, izzet ve ceberrûtun mâliki, gökler ve yerin cebbârı, mülkün, celâl ve ikramın sahibi olan Allah'tır!

Gökler, yer, bitkiler ve hayvanların parçalarını, hatta yağmur tanelerini, bir taraftan diğer bir tarafa kayan bulutların her birini idare eden melekler hakkında vârid olan haberler sayılmayacak kadar çoktur. Bu nedenle hadislerle delil göstermeyi terkettik.

Soru: Neden bu fiillerin tümü bir meleğe teslim edilmedi de yedi meleğe ihtiyaç duyuldu? Oysa buğday da önce öğütene, sonra eleyene, su katana, hamur yapana, ekmek yapana, inceltene, tandıra yapıştırana muhtaçtır. Fakat bütün bu vazifeleri tek başına bir kişi yapar. Neden meleklerin batınî amelleri, insanların zâhirî amelleri gibi olmadı?

Cevap: Meleklerin yaratılışı insanın yaratılışına muhaliftir. Onlardan hiçbir melek yoktur ki sıfatı müstakil bir şekilde olmasın. Asla onlarda terkib ve karışma bulunmaz, Bu bakımdan her melek için bir tek fiil vardır.

Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır. (Sâffât/164)

Bu nedenle melekler arasında mücadele ve kavga yoktur. Her' birini bir mertebeye tayin etmenin, kendisine bir fiili havale etmenin misali, beş duyunun misâli gibidir; zira göz, sesleri idrâk etmekte kulakla sürtüşmez. Koku duyusu onlarla mücadele etmez. Onların **ikisi** de koku duyusu ile mücadele etmezler. El, ayak gibi değildir; zira sen ayağın parmaklarıyla ancak küçük birşey yapabilirsin. Böylece ayak elle sürtüşür. Bazen de başkasına başınla vurursun. Böylece baş, vurma aleti olan elle mücadele etmiş olur. Melekler, tek başına öğütmeyi, hamur yapmayı ve ekmek yapmayı yürüten bir insan gibi de değildir; zira bu, bir nevi eğrilmektir ve adaletten bir nevi kaymadır. Bunun sebebi de insanın sıfatlarının ve isteklerinin değişikliğidir; zira insanın sıfatı bir örnek değildir. Bu bakımdan fiili de bir olmaz.

Bu nedenle insanı, bazen Allah'a isyan eder, başka bir zaman da itaat eder görürsün. Çünkü insanda istekler ve sıfatlar değişiktir. Bu durum meleklerin tabiatında mümkün değildir. Melekler, itaat üzere yaratılmışlardır. Onlarda isyan imkânı yoktur. Şüphesiz ki onlar Allah'a, emrettiği hususta isyan etmezler. Kendilerine ne emredilmişse onu yaparlar. Gevşemeden gece gündüz tesbih ederler. O meleklerden rükûa varan daima rükûdadır. Secdeye varan daima secdededir. Kıyamda olan melek de devamlı kıyamdadır. Onların fiillerinde ne değişiklik, ne de gevşeklik vardır. Herbirisinin malûm bir makamı vardır, onu geçemez. Onların Allah için taatları öyle bir durumdadır ki orada muhalefet edemezler. Onların itaati senin azalarının sana itaat etmelerine benzer; zira sen gözlerini açmayı kesinlikle irade ettiğin zaman, sıhhatli olan bir göz için bazen itaat etmede tereddüt etmesi, bazen etmemesi diye birşey yoktur. Aksine senin göz kapakların emrine veya yasağına hazır bir durumda bekler. Senin işaretinle hemen açılır ve kapanır. İşte bu, bir yönden meleklerin itaatına benzer. Fakat bir yönden de meleklere benzemez; zira göz kapağı gerek açmak, gerek kapatmak hususunda kendisinden sadır olan hareketi bilmez. Melekler ise, diridirler ve ne yaptıklarını bilirler. Madem durum budur, bu arzî ve semavî melekler hususunda ve sadece yemek hakkındaki senin onlara olan ihtiyacın Allah'ın senin üzerindeki bir nimetidir. Diğer hareketler ve ihtiyaçlar da başka. . . Biz onları zikretmekle kitabı uzatmadık.

İşte bu tabaka, nimet tabakalarından başka bir tabakadır. O tabakaların tümünü saymak mümkün değildir. Acaba bu tabakaların altına giren fertler nasıl sayılabilir? **Allahü teâlâ**, zâhir ve bâtında senin üzerine nimetlerini akıtarak şöyle buyurmuştur:

Günahın gizlisini de açığını da bırakın! (En'âm/120)

Günahın gizlisini bırakmak, halkın bilmediği hased, kötü zan, **bid'at**, halk için kötü şeyler düşünmek ve kalplerin diğer günahlarından ibaret olanları terketmektir. Bu günahları bırakmak gizli nimetlerin şükrüdür. Azalarla yapılan açık günahı bırakmak da açık nimetin şükrüdür. Göz açıp kapamak kadar olsa dahi Allah'a isyan eden bir kimse mesela gözün kapatılması gereken bir yerde açılması gibi göklerde, yerde ve bunların arasındaki kendisine verilen Allah'ın her nimetini inkâr etmiş olur; zira melekler, gökler, yer, hayvanlar, bitkiler ve **Allahü teâlâ**'nın yarattığı herşey bütünüyle kulların her biri için nimettir. Onunla kulun faydalanması tamamlanmıştır. Her ne kadar başkası da ondan fayda görse bile; zira göz kapağı her açıldığında **Allahü teâlâ**'nın o kapakta iki nimeti vardır.

Bir de **Allahü teâlâ** her kapakta birçok adaleler yaratmıştır. Onların telleri ve dimağa bağlı ipleri vardır. O iplerle kapağın aşağı inmesi tamamlanır. Aşağı kapağın yükselmesi sağlanır. Her kapağın üzerinde siyah kıllar (kirpikler) vardır. Onların siyahlığındaki ilâhî nimet ise, onun gözün . ışığını toplamasıdır; zira beyazlık ışığı dağıtır. Siyahlık ise toplar. Onu bir saf halinde tertip etmekte ilâhî bir nimet vardır. Küçük böcekleri gözün içine girmekten menetmek ve havadaki pislikleri (mikropları) **Allahü teâlâ**'nın o tüylerin her birinde kökünün yumuşaklığı, yumuşaklıkla beraber dik bir şekilde konması bakımından iki nimeti vardır ve kirpiklerin birbirine geçmesinde hepsinden daha büyük bir nimet vardır. O da havanın tozu bazen gözü açmaktan meneder. Eğer kapatılırsa, göz görmez. Bu bakımdan alt ve üst kirpikleri birbirine girecek kadar sık bir şekilde bir araya getirmiştir. Dolayısıyla o kıllar harici bir kirin göze girmesine mâni olur. Ama görmeye mâni olmaz. Sonra göz bebeğine bir toz girerse kirpiklerin kenarları aynayı örten gibi, göz bebeğinin üzerine kapanıp koruyacak halde yaratılmıştır.

İnsan gözünü birkaç defa açıp kapadığında kirpikler sayesinde göz bebeği tozdan temizlenir. Pislikler gözün dışına ve kirpiklerin arasına çıkmış olur. Sivrisineğin göz kapağında kirpik yaratılmadığı için, sineğe iki el verildi. Onun o ellerle göz bebeklerini temizlediğini ve sildiğini görürsün!

Bu kitabın esasından daha fazla uzaklaşmamak için nimetlerin tafsilâtını saymayı terkettik. Eğer zaman mühlet verir, tevfîk de yardım ederse onun için müstakil bir kitap yazmayı düşünüyoruz. O kitapta nimetlerin tafsilatını beyan edeceğiz. Biz o kitaba Acaib-i Sun'illah (Allah'ın Sanatının Acaiplikleri) adını vereceğiz. Bu bakımdan biz şimdi hedefimize dönelim.

Nâmahrem bir kimseye bakan, Allah'ın, kirpiklerdeki nimeti olan gözü inkâr etmiş olur; zira kirpikler ancak göz ile kâim olur. Göz, ancak baş ile kâimdir. Baş, ancak bütün beden ile, beden de ancak gıda ile kâimdir. Gıda su, yer, hava, yağmur, bulut, güneş ve ay'a muhtaçtır.

Bunların hiçbir şeyi gözsüz olmaz. Gökler de meleksiz olmaz; zira hepsi birşey gibidir. Bazısı diğerine bağlıdır. Bedenin azalarının birbirine bağlı oluşu gibi. . . .

Bu bakımdan bu kişi varlıktaki bütün nimetleri, yerden Süreyya yıldızına kadar inkâr etmiş olur, hiçbir felek kalmaz. Hiçbir melek, hiçbir hayvan, hiçbir bitki ve hiçbir cemaat yoktur ki ona lanet okumasın. Bu sırra bianen haberlerde şöyle varid olmuştur: 'İnsanların toplandığı yer, dağıldıkları zaman ya onlara lanet eder veya onlara af talebinde bulunur'. Yine şöyle varid olmuştur: Âlim için herşey istiğfar eder. Hatta denizdeki balıklar bile'. Melekler sayılması mümkün olmayan birçok lâfızlarla

âsilere lanet okurlar. Bütün bunlar işaret eder ki bir göz açıp kapatıncaya kadar isyan etmek, mülk ve melekûtta her ne varsa hepsine karşı suç işlemektir. Böyle bir kimse nefsini helâk etmiştir. Meğer ki günahın arkasından onu silecek bir sevab işlemiş olsun. Bu takdirde lanet, istiğfar ile değiştirilir. Umulur ki Allah bunun tevbesini kabul eder ve günahından vazgeçer.

Nitekim bir rivâyette şöyle buyurulmuştur;

Ey Eyyûb! İnsanlardan hiçbir kulum yoktur ki onun beraberinde iki melek bulunmasın. O kulum nimetlerime karşı şükrettiği zaman yanındaki iki melek 'Ey Allahım! Onun nimetini artır. Çünkü sen hamd ve şükür ehlisin' derler. Bu bakımdan sen şükredenlere yakın ol! Benim nezdimde yüksek derece bakımından şükredenler kâfidir. Ben onların şükrüne teşekkür ederim. Meleklerim onlara dua eder. Üzerinde yaşadıkları yer onları sever. Ardında bıraktıkları onlar için ağlarlar!

Her göz açıp kapamakta birçok nimetin olduğunu anladınsa, bil ki verilen ve alınan her nefeste de iki nimet vardır; zira nefes verilmekle kalpten yakıcı duman çıkar. Eğer o duman içten çıkmazsa, insan helâk olur. Nefes almakla hava kalbe varır. Eğer nefes borusu tıkanırsa, hava kesildiğinden dolayı kalp yanar ve o havanın getirdiği serinlik olmadığından insan helâk olur. Gece ve gündüz yirmi **dört** saattir. Her saatte bin nefese yakın nefes vardır. Her nefes on lâhzaya yakındır. Bu bakımdan her lâhzada bedeninin her parçasında bir milyon nimet vardır. Âlemin parçalarının herbirinde milyonlarca nimet vardır. Acaba bunun sayılması düşünülebilir mi?

Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) 'Allah'ın nimetini saymaya kalkışsanız sayamazsınız' (Nahl/18) ayetinin hakîkati keşfolunduğu zaman şöyle dedi: İlâhî! Sana nasıl şükredeyim? Bedenimdeki her tüyde senin iki nimetin vardır. Onun kökünü yumuşatmış, ucunu batmaz bir vaziyette yaratmışsın!'

Bir rivâyette 'Yemek içmekten başka hususlarda Allah'ın nimetlerini bilmeyenlerin ilmi az, azapları hazırdır' denilmiştir. Zira basiret sahibi bir kimse gözü neye ilişir, kalbine her ne gelirse, kesinlikle bilir ki orada onun için Allah'ın bir nimeti vardır. Bu bakımdan biz saymayı ve tafsilâtı bırakalım; zira bu mümkün olmayan birşeyi yapmaya çalışmaktır.

Şükrü Engelleyenler

İnsanları nimetin şükründen cehalet ve gaflet alıkoymuştur; zira halk cehalet ve gafletten ötürü nimetin marifetinden menedilmişlerdir. Nimetin şükrü ancak marifetinden sonra tasavvur olunabilir. Sonra halk bir. nimeti bilirse ona şükretmenin dil ile elhamdülillâh (Hamd Allah'a mahsustur) , eşşükrü lillah (Şükür Allah'a mahsustur) demek olduğunu zannederler.

Bilmezler ki şükrün mânâsı; nimeti, nimetten kastedilen hikmetin tamamlanmasında kullanmak demektir. Bu da ibadettir. Bu iki marifet hâsıl olduktan sonra, insanı şükretmekten ancak şehvetin galebe çalması ve **şeytan**ın istilası meneder.

Nimetlerden gâfil olmanın birçok sebepleri vardır. Sebeplerin biri odur ki insanlar cehaletlerinden dolayı halka verilen nimeti önemsemeyip bütün hallerinde onlara musahhar olanı nimet saymazlar! Bu nedenle bizim söylediğimiz nimetlere şükretmezler, çünkü o bütün mahlukâta verilmiştir. Bu bakımdan onların her biri bunu özel olarak kendi nefsine verilmiş görmez ve nimet saymaz. Onların hava nimetinden ötürü Allah'a şükrettiklerini görmezsin.

Eğer bir kişi onların gırtlaklarına bir dakika yapışıp, hava kesilinceye kadar sıkarsa derhal ölürler. Eğer sıcak bir hamamda veya havası ağır ve rutubetli bir kuyuda hapsedilirlerse, üzüntüden ölürler. Eğer onlardan biri bu şeylerin biriyle müptelâ olur, sonra kurtulursa, çoğu zaman bunu nimet olarak takdir eder ve Allah'a bundan dolayı şükreder. Bu ise cehaletin koyusudur; zira onların şükretmeleri nimeti kendilerinden aldıktan sonra kendilerine geri vermeye bağlıdır. Oysa bütün hallerde nimete karşı şükretmek sadece bazı hallerde şükretmekten daha evlâdır. Gözü gören bir insanı gözünün sıhhatinden dolayı Allah'a şükreder görmezsin. Ancak gözü kör olduktan sonra eğer kendisine geri verilirse şükreder ve nimet sayar. Allah rahmetinin geniş olmasından ötürü bütün halka bunu vermiştir. Her durumda halk için bol bol ihsanda bulunmuştur. Fakat cahil bunu nimet saymaz. Bu cahil kötü köle gibidir. Daima dövülmeyi hakeder, bir saat dövülmedi mi onu canına minnet sayar. Eğer daima dövülmezse rahatlık batar, şükrü terkeder. İnsanlar çok veya az kendisine özel olarak verilen mala karşı şükrederler, Allah'ın bütün insanlara ortak olarak vermiş olduğu bütün nimetleri unuturlar.

Nitekim bir kişi fakirliğini basiret sahiplerinden birine şikayet etti ve bundan çok üzüldüğünü belirtti. O basiret sahibi ona dedi ki: 'Senin iki gözünün kör olup onbin dirhemin olması seni sevindirir mi?' Adam 'Hayır!' dedi. Basiret sahibi 'Dilsiz olup onbin dirhemin olmasını ister misin?' dedi. Adam 'Hayır!' dedi. Basiret sahibi 'O halde Mevlânın senin yanında ellibin dirhem değerinde nimetleri olduğu halde şikayet etmeye utanmıyor musun?' dedi.

Hikâye olunuyor ki kurrâdan biri çok fakir düştü. Hatta dünya kendisine daraldı. Rüyasında biri kendisine şöyle dedi: 'İster misin, biz sana Kur'ân'ın En'âm sûresini unutturalım da bin dinar verelim?' Kurra 'Hayır!' dedi. O zat 'Hûd sûresini?' dedi. Kurra 'Hayır!' dedi. O zat 'Yûsuf sûresini?' dedi. Kurra 'Hayır!' dedi. Bunun üzerine o zat birkaç sûre daha saydı sonra şöyle dedi: 'Senin yanında yüzbin dinar kıymetinde birşey (Kur'ân) olduğu halde şikayet ediyorsun!' Kurra kendisinden o üzüntü uzaklaştığı halde sabahladı.

İbn Semmak, elinde içtiği bir testi su olduğu halde halifelerden birinin huzura girdi. Halife 'Bana nasihat et' dedi. İbn Semmak, halifeye 'Susuz kaldığında şu su bütün servetin karşılığında sana verilse acaba bütün servetini verip bu suyu alır mısın? Halife 'Evet! Alırım!' dedi. İbn Semmak 'Bütün servetini vermek sûretiyle ancak bu suyu alabilirsin denirse, acaba mülkünden vazgeçebilecek misin?' Halife 'Evet, vazgeçerim' dedi. İbn Semmak 'O halde bir yudum suya değmeyen mülke aldanma!' dedi.

Böylece anlaşıldı ki Allah'ın kul üzerinde susadığı zaman bir yudum sudaki nimeti yeryüzünün bütün mülkünden daha büyüktür. Tabiatlar umumî nimeti değil de hususî nimeti nimet saymaya meyilli olduğu için biz umumî nimetleri zikrettik. Bu bakımdan özel nimetlere kısaca işaret edelim. Hiçbir kul yoktur ki durumlarını dikkatle izleyip engin bir bakışla tedkik ettiğinde, Allah'tan kendisine özel olarak verilen bir veya birçok nimetleri görmesin!

O nimette bütün insanlar değil, az kimseler kendisiyle ortaktırlar. Bazen de hiç kimse onunla ortak değildir. Bunu, her kul **üç** şeyde ikrar eder: Akılda, yaratılışta ve ilimde. . .

Akıl

Akla gelince, Allah için kulluk yapan hiç kimse yoktur ki aklı hususunda Allah'tan razı olmasın. İnsanların en akıllısı olduğuna inanır. Allah'tan akıl talep eden çok az kimse vardır. Akıllı bir kimse akılla

sevindiği gibi, akıldan mahrum olanın da akılla sevinmesi, aklın şerefli oluşundandır. Bu bakımdan insanların en akıllısı olduğuna inandığı zaman, Allah'a şükretmesi kendisine vâcib olur. Eğer öyle değil de kendisini öyle sanıyorsa, bu da onun hakkında bir nimettir. Bu bakımdan toprağa gömdüğü bir hazineden ötürü kişi sevinir ve ona karşılık şükreder. Eğer onun haberi olmadan hazine çıkarılırsa, onun sevinci ve şükrü devam eder. Çünkü o hazine kendisi için daha yerde gömülü duruyor gibidir.

Halk/Yaratılış

Yaratılışa gelince, hiçbir kul yoktur ki sevmediği birtakım ayıpları başkasında görmemiş olsun. Zemmettiği birtakım ahlâkları müşahede etmesin. Kendisinin o kötü ahlâklardan uzak olduğunu sandığı için zemmeder. Halkın zemmi ile meşgul olmadığı zaman Allah'ın şükrüyle meşgul olması en uygunudur; zira Allah onun ahlâkını güzelleştirmiş, başkasına da kötü ahlâkı mübtelâ kılmıştır.

İlim

İlme gelince, nefsinin iç âlemini, fikirlerinin gizliliklerini bilmeyen hiç kimse yoktur. Onun bildiklerini ondan başkası bilmez. Eğer halktan biri o işe muttali olacak şekilde perde ortadan kalksa, rezil olur. Acaba bütün insanlar o ayıba muttali olursa, durum nasıl olur? Bu bakımdan her kulun özel bir şeyi vardır ki Allah'ın kullarından hiç kimse onu bilmekte kendisine ortak değildir. Öyleyse kötülüklerin yüzüne gerilen Allah'ın o güzelim örtüsüne karşı neden şükretmez? Allah onun güzel tarafını insanlara göstermiş, çirkin tarafını da örtmüş, insanların gözünden kaybetmiştir. Başkası mutlali olmasın diye onun bilgisini sadece kendisine vermiştir.

İşte bunlar özel **üç** nimettir. Her kul bunu itiraf eder.

Ya mutlak bir şekilde oraya bazı şeylerde. . . Bu bakımdan biz bu tabakadan da genel olan bir tabakaya inelim.

Allahü teâlâ'nın, sûretinde, şahsında, ahlâklarında, sıfatlarında, ailesinde, evladında, meskeninde, memleketinde, arkadaşında, akrabalarında, izzetinde, mertebesinde veya sevdiği diğer şeylerde birtakım şeyleri rızık olarak vermediği hiçbir kul yoktur. Eğer o rızıklar kendisinden alınıp başkasına verilirse buna razı olmaz. Bunlar dâ onun kâfir değil de Mü'min, cansız değil de canlı, hayvan değil de insan, dişi değil de erkek, hasta değil de sıhhatli, ayıplı değil de sağlam yaratılması gibi şeylerdir. Muhakkak bütün bu özellikler her ne kadar bunlarda umumîlik varsa da bu durumlar eğer zıdlarıyal değitirilmiş olurlarsa, kişi buna razı olmaz. Onun birtakım durumları da vardır ki onları insanların halleriyle değiştirmezler. Bu da ya halktan herhangi birisinin özel durumu ile değiştirmesi cihetinden veya halkın çoğunun özelliiyle değiştirmemesi cihetinden olur.

Bu bakımdan nefsinin durumunu başkasının durumuyla değiştirmediği zaman, onun hali başkasının halinden daha iyidir demektir. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın o şahıs üzerinde birçok nimetleri vardır ki o şahıstan başka bir kuluna o nimetler verilmemiştir.

Kişi nefsinin durumunu sadece bazılarının durumu ile değiştirmeye razı olursa, bu takdirde onun katında gıbta edilenlerin sayısına bakılmalıdır. Şüphe yoktur ki başkalarına nisbeten onları az görür. Öyleyse bu halde onun altında olan, onun üstünde olanlardan pek fazladır. Peki neden hâli bakımından kendisinden üstün olana bakıp Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri hor görüyor? Kendisinden

aşağı olana bakıp da Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri büyütmüyor? Neden dünyasını dinine eşit tutmuyor? Acaba nefsi, yapmış olduğu bir günahtan dolayı kendisini kınadığı zaman, fâsıkların çok olduğunu ileri sürerek nefsinden özür dilemez mi? Din hususunda daima (rütbece) altında olanı bakıp üstünde olanlara bakmaz. O halde dünya hususunda bakışı neden böyle değildir? Halkın çoğunun hali din hususunda ondan daha hayırlıysa, öbür dünya hususundaki hali, halkın çoğunun halinden daha hayırlıdır, öyleyse ona şükretmek nasıl gerekli olmaz?

Kim dünya hususunda kendisinden düşük olana, din hususunda da kendisinden üstün olana bakarsa, Allah bu kimseyi sabredici ve şükredici olarak yazar. Kim dünyada kendisinden üstün olana, dinde de kendisinden düşük olana bakarsa, Allah onu ne sabredici, ne de şükredici yazar!66

Madem durum budur, kim nefsini ve özelliklerini tedkik ederse, Allah'ın kendisine vermiş olduğu birçok nimetleri görür. Hassaten sünnet, îman, ilim, Kur'ân, sonra boş vakit, sıhhat emniyet ve başka nimetlerin kendisine verildiği bir insan ise çok daha açık bir şekilde görür. Bunun için 'Kim din ve dünyasında rahat ve huzur içinde olmak istiyorsa takvâca kendisinden üstün olana, malca kendisinden düşük olana baksın!' buyurulmuştur.

Allah'ın âyetleriyle zengin olmayan bir kimseyi Allah zengin etmez (veya etmesin) . 67

Bu söz ilim nimetine işarettir.

Kur'ân öyle bir zenginliktir ki ondan üstün zenginlik ve onunla beraber fakirlik yoktur. 68

Allah kime Kur'ân'ı vermişse, o da herhangi bir kimsenin kendisinden daha zengin olduğunu düşünürse, o kimse Allah'ın ayetleriyle istihza etmiş olur. 69

Kur'ân'la zenginleşmeyen bir kimse bizden değildir. 70 Zenginlik bakımından yakîn kâfidir. 71

Seleften bir zat şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** indirdiği kitabların bir kısmında buyurmaktadır ki:

Kulu üç şeyden müstağni kılarsam ona nimetimi tamamlamış olurum:

1. Sultanın adamlarının kapısını çalmasından,

2. Tedavi için doktordan,

3. Başkasının elindeki servete göz dikmekten!

Şair bu durumu ifade ederek şöyle demiştir:

Gıda, sıhhat ve emniyet sana gelmesine rağmen, üzüntülü olarak sabahlarsan, üzüntü hiçbir zaman senden ayrılmasın!

Bu husustaki ifadelerin en açığı ve en güzeli, dad harfiyle konuşanların en beliği olan **Hazret-i Peygamber**'in şu sözüdür: 'Kim cemaatinden emin, bedeni de âfiyetli ve günlük nafakası olduğu halde sabahlarsa sanki dünya bütün varlıklarıyla onun emrine sevkedilmiştir'.

Bütün insanları şikayet eder görürsün, bu **üç** işin ötesinde birtakım işlerden hoşnutsuzdurlar. Oysa o işler onlar için günahtır. Bu **üç** şeyde Allah'ın nimetlerine şükretmezler. Basiret sahibinin ancak marifet, yakîn ve imanla sevinmesi uygundur. Biz âlimlerden öylelerini biliyoruz ki eğer şarktan garba kadar yeryüzündeki padişahların bütün varlıkları kendisine teslim edilse, ona 'Bunları ilminin bedeli

olarak al' dense veya 'Bunları ilminin yüzde birinin bedeli olarak al' dense yine tenezzül edip almaz. Çünkü o, ilim nimetinin kendisini âhirette Allah'ın yakınlığına vardıracağını ümit eder. Bilakis ona 'Âhirette umduğunun hepsi sana verilecektir. Bu bakımdan sadece bu dünya mülkünü dünyada ilminden almış olduğun zevk ve sevgi yerine al!' dense, yine almaz.

Çünkü ilmin lezzetinin daimî olduğunu, orada mücadele, münakaşa ve bulanıklık bulunmadığını, dünya lezzetlerinin hepsinin eksik, bulanık, karışık olduğunu bilir. Dünya lezzetlerinin ümitlisi korkulusuna, lezzeti elemine, sevgisi üzüntüsüne karşılık olmaz. Nitekim şimdiye kadar böyle oldu. Dünya kaldıkça da böyle olacaktır; zira dünya lezzetleri ancak eksik akılları celbeder, aldandiği zaman da dünya onlardan uzaklaşıp isyan eder. Tıpkı dış görünüşü güzel olan, zengin ve serkeş bir gence süslü püslü görünen bir kadın gibi. . .

Ne zaman ki genç ona vurulursa gençte uzaklaşır, ondan gizlenir. Genç artık, daimî bir sıkıntı, daimî bir meşakkat içerisinde olur. Bütün bu felâketler bir anlık o kadına bakmanın lezzetinden kaynaklanır. Eğer gencin aklı olup gözünü yumsaydı, o lezzete önem vermeseydi, hayatı boyunca sıkıntı çekmezdi.

İşte dünya ehli böylece dünyanın ağlarına girdiler. Dünyadan yüz çevirip dünyaya sabrettiğinden elem çektiğini söylemek uygun değildir; zira dünyaya dalan da sabretmekte, korunmakta, kazanmakta, hırsızları kendisinden uzaklaştırmakta elem çeker. Kaldı ki dünyadan yüz çevirenin elemi âhirette lezzete dönüşür. Dünyaya dalanır. elemi ise âhirette başka bir eleme götürür. Dünyadan yüz çeviren insan nefsine şu âyeti okusun!

O topluluğu takib etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin çektiğiniz acı gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan onların ummadıkları şeyleri ummaktasınız. (Nisâ/104)

Öyleyse şükür yolu ancak zâhir bâtın, özel ve genel nimetlerin cahili oldukları için halka kapatılmıştır.

Soru: Bu gâfil kalplerin ilâcı nedir ki Allah'ın nimetlerini sezip o nimetlerin şükrünü yapsınlar?

Cevap: Basiret sahibi kalplerin ilâcı, işaret ettiğimiz ilâhî nimetlerin sınıfları hakkında düşünmektir. Ahmak olan ve nimeti ancak özel olduğu takdirde nimet sayan veya nimetlerle beraber belayı hisseden kalplere gelince, bunların tedavi yolu daima kendisinden aşağı olana bakmaktır. Bazı sûfîlerin yaptığını yapmaktır; zira sûfîlerden bazıları hergün hastalara ve mezarlara gider. Cezaların tatbik edildiği yerlere, hastanelere, **Allahü teâlâ**'nın kullarına vermiş olduğu belaların çeşitlerini görmek için gider, sonra sıhhat ve selâmetini düşünür. Böylece kalbi hastaların belasını sezdiği zaman sıhhat nimetini sezer ve Allah'a şükreder. Öldürülen canileri, azaları kesilen suçluları, tâzib edilen âsîleri görür, cinayetlerden ve cezalardan korunduğundan dolayı Allah'a emniyet nimetine karşı şükreder

Mezarlara gider, ölülerin nezdinde eşyaların en sevimlisinin bir gün dahi olsa dünyaya geri gelmek olduğunu anlar. Dünyaya geldikten sonra Allah'a isyan eden, isyanın telâfisine çalışmalıdır. İtaat eden de daha fazla ibâdete dalmalıdır. Çünkü kıyâmet günü zarar etme günüdür. İtaat eden bir kimse de

zarar eder. Çünkü ibâdetinin mükafatını görür ve şöyle der: 'Ben bu ibâdetlerden daha fazlasını yapabilirdim. Bazı vakitlerimi mübah şeylerde geçirdiğim için zararım ne kadar da büyükmüş'.

Asiye gelince, onun zararı açıktır. Bu bakımdan mezarları gördüğü ve ölüler nezdinde eşyanın en sevimlisinin kendisinin hayatta olduğu gibi hayatta olmalarını temeni ettiklerini bildiği zaman, hayatının geri kalan kısmını ölülerin yapmak için dünyaya gelmeyi temenni ettikleri ibâdete sarfeder ki dolayısıyla hayatta kaldıkça Allah'ın nimetlerini tanımış olsun. Böylece kendisine mühlet verildikçe bu bilgiye önem verir. O nimeti bildiği zaman şükreder. Hayatını ne için yaratılmış ise ona sarfeder. O da dünyadan âhiret için azık edinmektir. İşte bu gâfil kalplerin ilacı, Allah'ın nimetlerini bilip ona şükretmektir.

Rebî b. Hayseme basireti tamam olmasına rağmen, marifetini perçinleştirmek için bu yola başvururdu. Evinde bir mezar kazmıştı. Boynuna zincir takar o mezara yatar, sonra şu âyeti okurdu:

Nihayet onlardan birine ölüm geldiği vakit 'Rabbim, der; 'beni dünyaya geri çevir ki ben terkettiğim îmanı yerine getirip salih bir amelde bulunayım'. (Mü'minûn/99-100)

Sonra kalkar ve derdi: 'Ey Rebî! Sana istediğin verildi. O halde isteyip de geri döndürülmezden önce ibâdette bulun'.

Şükürden uzak olan kalpleri tedavi etmekte kullanılması uygun olan formüllerden biri de nimetin şükrü yapılmadığı zaman kaçıp bir. daha geri gelmeyeceği hakikatini bilmektir.

Bu nedenle Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Nimete karşı şükürden ayrılmayın! Bir kavimden alındığı takdirde geri gelen çok az nimet vardır!

Seleften biri şöyle demiştir: 'Nimetler ürkektir. Onları şükür ile bağlayın'. Haberde şöyle vârid olmuştur: 'Allah'ın kul üzerindeki nimetleri büyüdükçe insanların ihtiyacı onun yanına düşer. Bu bakımdan insanların ihtiyacında gevşeklik gösteren, nimetini yok olmaya mâruz bırakır'.

Bir kavmin kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez. (Ra'd/11)

İşte buraya kadar saydıklarınız bu rüknün tamamıdır.

66) Tirmizî

67) Irâkî hadîsi bu lâfızlarla görmediğini söylemiştir.

68) Ebû Ya'lâ, Taberânî

69) Buhârî, Tarih .

70) Tilâvet'ul'Kur'ân bölümünde geçmişti.

71) Taberânî

32-10

Sabır ve Şükrün Ortak Olduğu Yer

Soru: Nimetler hakkında söylediğin şeyler Allah'ın her varlıkta nimeti olduğuna işarettir. Bundan da anlaşılır ki belânın asla varlığı yoktur. O halde bu durumda sabretmenin mânâsı ne olabilir? Eğer belâ mevcut ise belaya şükretmenin mânâsı nedir? Oysa bazıları 'Biz nimete karşı şükretmekten fazla belaya

karşı şükrediyoruz' iddiasında bulunmuşlardır. Bu bakımdan belaya karşı yükretmek nasıl tasavvur olunabilir? Kendisine sabretmek gereken bir şeyin şükrü nasıl yapılır? Oysa belaya karşı sabretmek elemi, şükür de sevinmeyi gerektirir. Elem ile sevinme zıddıdır. O halde sizin 'muhakkak Allah için her var ettiğinde kullarına bir nimeti vardır' sözünüzün mânâsı nedir?

Cevap: Nimet olduğu gibi belâ da vardır. Nimetin isbâtına dair hüküm, belânın ispatını da içerir. Çünkü nimet ile belâ zıddırlar. Bu bakımdan belânın yokluğu nimettir, nimetin yokluğu beladır. Fakat daha önce geçti ki nimet her yönden mutlak ve kayıtsız olan nimet ile ki bu nimet âhirette kulun Allah'ın komşuluğunda bulunmasının saadeti gibidir, dünyada ise îman, güzel ahlak ve yardımcıları gibidir bir yönden kayıtlı, diğer bir yönden kayıtlı olmayan nimete ayrılır. Bu son kısmın misali, bir yönden dini ıslah eden, bir yönden ifsad eden mal gibidir. Bu bakımdan belâ da mutlak ve mukayyed kısımlara ayrılır. Âhirette mutlak olan belâ, bir müddet için veya daima Allah'tan uzak olmaktır. Dünyada ise küfür, mâsiyet, kötü ahlaktır. Bunlar insanı mutlaka belaya sürükler. Mukayyed belâ ise fakirlik, hastalık, korku ve din hususunda değil, sadece dünya hususunda olan belânın diğer çeşitleri gibi belalardır,

Bu bakımdan mutlak şükür, mutlak nimetin karşılığıdır. Dünyadaki mutlak belaya gelince, bazen ona sabretmek emrolunmaz. Çünkü küfür beladır. Küfüre sabretmenin mânâsı yoktur. Mâsiyet de böyledir. Aksine kâfir bir kimsenin hakkı küfrünü terketmektir. Asinin hakkı da böyledir.

Evet! Kâfir bazen kâfir olduğunu bilmez. Bu bakımdan kendisinde bir hastalık olup baygınlıktan veya başka bir sebepten dolayı acı duymayan bir kimse gibi olur. O halde küfür üzerinde sabır yoktur. Günahkâr, günahkâr olduğunu bilirse, kendisine günahı terketmek düşer. İnsana defetmeye muktedir olduğu belaya sabretmek emredilmez,, aksine o elemin giderilmesi emredilir. Sabretmek ancak giderilmesi kulun gücü dahilinde olmayan bir eleme karşı olur. Bu bakımdan dünyadaki sabır, mutlak belâ olmayana değil, bir yönden nimet olması caiz olana dönüşür. Bu nedenle bu şeyde sabır ile şükür vazifesinin bir araya gelmesi düşünülür. Mesela zenginliğin, insanın helâk olmasının sebebi olması caizdir. Hatta malından ötürü kendisi ve evlatları öldürülür. Sıhhatli olmak da böyledir. Öyleyse bu dünya nimetlerinden hiçbirisi yoktur ki belaya dönüşmesi caiz olmasın! Fakat bu da ona izafeten böyledir ve böylece hiçbir belâ yoktur ki nimet olmaya dönüşmesi caiz olmasın. Fakat bu da ona izafeten böyledir ve bütün bunlar şahsın haline nisbetendir. Çok kul vardır ki onun için hayır fakirlikte ve hastalıktadır. Eğer onun bedeni sıhhatli, malı çok olsaydı haddini aşar, tuğyan ederdi.

Allah kullarına rızkı bollaştırsaydı, yüryüzünde azar, taşkınlık ederlerdi. (Şûrâ/27)

Hayır insan azgınlık eder, kendini müstağni gördüğü için! (Alâk/6-7)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Muhakkak Allah Mü'min kulunu sevdiği zaman dünyadan korur; herhangi birinizin hastasını koruduğu gibi. . . 72

Kadın, evlat ve yakınlar da böyledir.

On altı kısımda, îman ve güzel ahlâk hariç, söylediğimiz diğer nimetlerin hepsinin, bazı insanlar hakkında belâ olması mümkündür. Bu takdirde onların zıdları nimet olur; zira daha önce geçti ki marifet, kemâl ve nimettir. Çünkü Allah'ın sıfatlarından biridir. Fakat bazı durumlarda kul için belâ olur. Bu

takdirde onun yokluğu nimettir. Bunun misali, insanın ecelini bilmemesidir. Bu bilgisizlik insan için nimettir; zira insan ecelini bilmiş olsaydı, çoğu zaman hayat onun için zehir olur, üzüntüsü çok olurdu, insanın dostları ve akrabaları tarafından aleyhinde tasarlanan şeyleri bilmemesi de insan için bir nimettir; zira eğer perde kalkar, buna muttali olursa, elemi, kini ve intikam duygusu artar. Böylece başkasının kötü sıfatlarını bilmemesi de bir nimettir; zira eğer bilseydi ona buğzeder, eziyet ederdi.

Bu da dünya ve âhirette kendisi için günah olurdu. Hatta başkasındaki güzel ahlâkları dahi bilmemesi bazen kendisi için nimettir; zira o insan Allah'ın veli kullarından olabilir. Oysa ona eziyet edip onu hafife almak durumunda kalabilir. Eğer Allah'ın velî kullarından olduğunu bildiği halde ona eziyet verseydi, şüphesiz ki bu takdirde günahı daha büyük olurdu. Çünkü bir peygambere veya bir velîye, bildiği halde, eziyet veren bir kimse, bilmeyip de eziyet veren bir kimse gibi değildir.

Bu nimetlerden biri de **Allahü teâlâ**'ınn kıyâmet saatini, kadir gecesini, cuma günündeki eşref saatini ve birtakım büyük günahları mübhem bırakmasıdır. Bütün bunlar nimettir. Çünkü bu bilgisizlik, bunlar: daha fazla aramayı ve çalışmayı gerektirir.

İşte bunlar **Allahü teâlâ**'nın ilimdeki nimetlerini buna kıyas et! Biz ne zaman nerede 'Allah'ın her mevcutta bir nimeti vardır' dersek bu söz haktır ve herkesin hakkında da geçerlidir ve bu umumî kaideden, ancak zan ile, bazı insanlarda yaratmış olduğu elemler istisna edilir. Bu elemler de bazen bunlardan sağlam olan bir kimse hakkında nimet olur. Eğer onun hakkında nimet olmazsa, günahtan hâsıl olan elem gibi, kendi elini kesmesi, bedenini dağlamas; gibi şeylerden kişi hem günahkâr olur, hem de elem duyar. Kâfirin ateşteki elemi gibi. . , Bu da nimettir. Fakat bunların hakkında değil, başka kullar hakkında nimettir; zira bir kavmin musibetleri başka bir kavmin yanında nimet olabilir. Eğer **Allahü teâlâ** azabı yaratmış olup onunla bir grubu azaba düçar etmeseydi, muhakkak nimetlerin içerisinde yüzenler, o nimetlerin kadrini takdir etmezler ve sevinmezlerdi. Bu bakımdan cennet ehlinin sevgisi, ancak cehennem ehlinin elemlerini düşündükleri sürece katmerleşir. Dünya ehlini görmez misin? Şiddetle güneşe muhtaç olmakla beraber çünkü güneş herkes için nimettirgüneşin ışığı ile sevinmezler. Göklerin zînetine bakmakla sevinçleri artmaz. Oysa gökyüzü, yeryüzünde uğraşıp çalıştıkları her bahçeden daha güzeldir.

Fakat göğün süsü umumî olduğu için bunu farketmez ve onunla sevinmez. Madem durum budur, o halde bizim 'Allah her ne yaratmış ise muhakkak onda bir nimeti vardır. Ya bütün kullarına veya bir kısım kullarına o nimetini verir' sözümüz doğrudur. Öyleyse Allah'ın yarattığı belada nimet de vardır. Ya mübtelâ olana veya başkasına. . . O halde, 'Mutlak belâ' ve 'Mutlak nimet' diye vasıflandırılmayan şeylerde kul üzerinde iki vazife bir araya gelir. O da sabır ile şükür vazifeleridir.

Soru: Sabır ile şükür zıddır. Nasıl bir araya gelirler? Çünkü sabır üzüntüye, şükür de sevinmeye karşı olur?'

Cevap: Birşey bir yönden üzüntü, bir yönden de sevinme vesilesi olur. Bu bakımdan sabır üzüntü cihetinden, şükür de sevgi cihetinden gelir. Fakirlik, hastalık, korku ve dünya belasında beş şey vardır. Akıllı bir kimse onlarla sevinmeli ve onlara karşı şükretmelidir.

Birincisi: Her musibet ve hastalığın, daha büyük olması düşünülebilir; zira **Allahü teâlâ**'nın kudreti dahilinde olanların sonu yoktur. Eğer Allah o musibeti kat kat verseydi kim onu reddeder, önüne perde olurdu? O halde kendisine daha büyüğü verilmediği için şükretmelidir.

İkincisi: Musibetin dininde olması mümkündü.

Bir kişi Sehl Tüsterî'ye şöyle dedi: 'Hırsız evime girip eşyamı götürdü'. Sehl 'Allah'a şükret' dedi; 'eğer **şeytan** kalbine girip Tevhîdi ifsad etseydi ne yapardın!' Bu nedenle Îsa (aleyhisselâm) duasında istiâze ederek şöyle demiştir: 'Ey Allahım! Benim musibetimi dinimde kılma!'

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) 'Ben herhangi bir belâ ile mübtelâ olduğumda mutlaka Allah'ın **dört** nimetine mazhar olmuşumdur: a) Dinimde olmadığı için, b) Ondan daha büyüğü olmadığı için, c) Onunla razı olmaktan mahrum olmadığım için, d) Ondan dolayı sevap umduğum için!'

Kalp erbabından birinin bir dostu vardı. Sultan onu hapsetti. Hapsedilen haber gönderip dostunu haberdar ederek şikayette bulundu. O kalp erbabı zat ona 'Allah'a şükret!' dedi. Hapsedilen adam dövüldü. Yine dostuna haber gönderip haberdar etti ve şikayette bulundu. Dostunun sözü 'Allah'a şükret!' oldu. Bir müddet sonra bir mecûsî getirildi, onun yanına hapse tıkıldı. Mecusî de ishal olmuştu. Mecusî'nin eli ayağı zincire vuruldu. O zincirin bir halkası o adamın ayağına, bir halkası da mecusî'nin ayağına takıldı. Hapsedilen, dostuna haber gönderdi. Dostu 'Allah'a şükret! diye karşılık verdi. Mecusî kalkmak mecburiyetinde kaldığında o da ayağa kalkmak mecburiyetinde kalıyordu, Mecusî'nin yanıbaşmda duruyor, mecusî def-i hâcet ediyordu, Bu durumu dostuna yazdı.

Dostundan 'Allah'a şükret' diye **cevap** geldi. Hapsedilen kızarak 'Bu ne zamana kadar devam edecek? Bu beladan daha büyük hangi belâ olabilir?!' dedi. Ârif kişi ona dedi ki: 'Eğer mecusî'nin beline bağlı bulunan zünnar seninkine bağlanmış olsaydı ne yapabilirdin?'

Madem durum budur, herhangi bir belâ ile karşılaşan bir insan zâhir ve bâtın kötülüğü hakkında düşündüğü zaman, gerek dünyada gerek âhirette mübtelâ olduğu beladan daha fazlasına müstehak olduğunu görür. Sana yüz sopa atmaya yetkili olan biri on sopa ile iktifa ederse teşekkür edilmeye müstehaktır. Senin iki elini kesmeyi haketmiş biri, birini sana bırakırsa teşekkür edilmeye müstehaktır.

Meşayihten biri bir çarşıdan geçti. Onun kafasına bir tencere kül döküldü. Derhal Allah'a şükür secdesine vardı. Kendisine denildi ki: 'Bu secde ne idi?' Dedi ki: 'Ben, üzerime ateş dökülmesini beklerken külün dökülmesi benim için nimettir'.

Birine şöyle denildi: 'Bizden yağmur kesilmiştir. Sen yağmur duasına çıkmaz mısın?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Siz yağmurun geciktiğini, ben de taş yağmasının geciktiğini görüyorum.

Soru: Günahları benimkinden daha fazla olan insanlar görüyorum ki benim başıma gelen belâ onlarınkine gelmemiştir. Hatta kâfirlere bile gelmemiştir. Bu durumda ben nasıl sevineyim?'

Cevap: Kâfir için fazlası gizlenmiştir. Ona daha fazla günah işlesin, cezası uzasın diye mühlet verilmiştir.

Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri için hayırlı sanmasın! Biz onları sırf günahlarını artırsınlar diye bırakıyoruz. (Âl-i İmrân/178)

Günahkâr kişi yeryüzünde kendisinden daha günahkâr kimseler olduğunu nereden biliyor? Oysa çoğu zaman Allah'ın ve sıfatlarının hakkında öyle bir su-i edebe girmiştir ki o su-i edeb, içki içmekten, zinadan ve azalarla yapılan diğer günahlardan daha büyük ve daha korkunçtur. Bu nedenle **Allahü teâlâ**, onun benzeri hakkında şöyle buyurmuştur:

Onu önemsiz bir iş sanıyorsunuz! Oysa o, Allah'ın katında büyük (bir günah) tır. (Nûr/15)

O halde sen nerden biliyorsun ki başkası senden daha günahkârdır? Sonra umulur ki onun azabını Allah âhirete tehir etmiş seninkini dünyada vermiştir. Bundan dolayı Allah'a neden şükretmiyorsun?

Üçüncüsü: Bu, şu demektir: Hiçbir ceza yoktur ki âhirete tehir edilmesi düşünülmesin. İnsan dünyanın musibetlerinden, başka sebeplerle teselli edilir, böylece musibet kolaylaşır ve elemi de azalır. Âhiretin musibeti devam eder. Eğer devam ederse teselli ile onu hafifletmeye imkân yoktur; zira âhirette teselli sebepleri tamamen azap görenlerin elinden çıkmıştır. Dünyada cezası verilen, **ikinci** bir defa ceza görmez.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir kul günah işlediği zaman ona dünyada bir belâ isabet etti mi **ikinci** bir defa onu azaba düçar etmekten Allah yücedir.

Dördüncüsü: Bu musibet ve belâ, o insanın üzerinde levh-i mahfuz'da yazılıdır. Mutlaka o musibet ona isabet edecekti ve etti. Onun bazısından veya hepsinden istirahata kavuştu. İşte bu da bir nimettir.

Beşincisi: O musibetin sevabı ondan daha fazladır; zira dünya musibetleri iki yönden, âhiretin yollarıdır.

1. Tiksindirici ilâç, hasta hakkında nimet olur. Oyundan menedilmek çocuk hakkında nimet olur; zira çocuk oyunla başbaşa bırakılırsa oyun onu ilim ve edepten engellediği için bütün hayatı mahvolur. Mal, aile efradı, akrabalar, âzalar, hatta varlıkların en azizi olan göz, bazı hallerde insanın helâkine sebep olur; zira mülhidler (inkârcılar) yarın, kıyâmette deli veya çocuk olmalarını temenni ederler. Akıllarıyla Allah'ın dininde tasarruf etmemelerini temenni ederler. Bu bakımdan bu sebeplerden herhangi biri kulda bulunduğu zaman onda kul için dinî bir hayır olması düşünülebilir. Öyleyse kul için Allah hakkında güzel zanda bulunmak gerekir. Başına gelen şeyde hayır görmesi ve ondan dolayı şükretmesi lâzımdır; zira Allah'ın rahmeti geniştir. O kuldan daha iyi bilir. Yarın kıyâmette kullar, belalara karşı olan sevapları gördükleri zaman çocuğun, âkil ve bâliğ olduktan sonra, dövmesinden ve terbiye vermesinden dolayı babasına ve hocasına, verilen terbiyeden istifade ettiğini idrâk ettiğinden dolayı teşekkür ettiği gibi, onlar da Allah'a teşekkür ederler. Allah'tan gelen belâ, kul için tedibdir. Allah'ın kulu hakkındaki inayeti, babaların evlatları hakkındaki inayetinden daha büyüktür. Rivâyet edildiğine göre bir kişi, **Hazret-i Peygamber**'e 'Bana vasiyet et' dediğinde, **Hazret-i Peygamber** ona şöyle buyurdu:

Allah'ı, senin için hükmettiği bir şeyde itham etme!

Hazret-i Peygamber bir ara göğe bakıp güldü. Bu gülümsemenin sebebi kendisine sorulunca şöyle buyurdu:

Allahü teâlâ'nın Mü'min bir kula hükmettiği şeye hayret ettim. Eğer Mü'min kul için genişliği hükmederse, Mü'min razı olur ve kendisi için hayırlı olur. Eğer onun için sıkıntıyı ve zararı hükmederse Mü'min de razı olursa kendisi için hayırlı olur!

2. Helâk edici hataların başı dünya sevgisidir. Kurtarıcı sebeplerin başı da kalben aldanış yuvasından uzaklaşmaktır. Nimetlerin belalar ve musibetlerle karışmaksızın istediği gibi akması kalbin dünyaya ve sebeplerine güvenmesini ve yakınlaşmasını gerektirir. Öyle ki dünya o kişi hakkında cennet gibi olur. O kişinin belâsı dünyadan ayrıldığı için oldukça büyür, kişinin üzerinde musibetler çoğaldığı zaman kalbi dünyadan ürker. Dünyaya itimat etmez, yakınlık kurmaz. Dünya onun için hapishane olur. Onun dünyadan kurtuluşu hapishaneden kurtuluş gibi, lezzetin en büyüğü olur. Bu nedenle Allah'ın peygamberi şöyle buyurmuştur: 'Dünya Mü'minin hapishanesi, kâfirin cennetidir'.

Kâfir, Allah'tan yüz çeviren, dünya hayatından başkasını istemeyen, dünyaya razı olup güvenen kimsedir. Mü'min ise kalbiyle dünyadan uzak duran, dünyadan göçmeye meyleden kimsedir. Küfrün bazısı açık, bazısı gizlidir. Kalpteki dünya sevgisinin miktarı kadar, kalbe gizli şirk girer. Mutlak muvahhid (Allah'ı birleyici) o kimsedir ki ancak hak olan Bir'i sever. Bu bakımdan belada bu yönden nimetler vardır. Öyleyse belâ ile sevinmek farzdır. Acı çekmek de kaçınılmaz bir şeydir. Bu, hacamata muhtaç olduğun anda seni parasız hacamat edene veya sana meccanen tiksindirici ve faydalı bir ilâcı içiren bir kimse ile sevinmene benzer; zira sen, hem bu kimse ile sevinir, hem de elem duyarsın. Eleme karşı sabreder, sevgi sebebinden dolayı da şükredersin. Bu bakımdan dünyevî işlerdeki belânın misali, hal-i hazırda sana acı gelen, gelecekte fayda veren ilâçtır. Padişahın sarayına güzelliği için giren ve oradan çıkacağını bilen bir kimse, beraberinde çıkmayıp orada kalan güzel bir yüzü görürse, bu onun için hem günah hem de belâ olur.

Çünkü o, öyle bir konağa ünsiyet veriyor ki orada devamlı kalma imkânından muhrumdur. Eğer orada kaldığında padişahın çıkıp gelmesi ve kendisine işkence etme tehlikesi varsa, onu o yerden kaçırtacak bir nahoş hâdise kendisine isabet ederse bu onun için bir nimettir. Dünya bir konaktır.

İnsanlar rahim kapısından oraya girmişlerdir, kabir kapısından da çıkacaklardır. Bu bakımdan onları o konağa ısındırıcı herşey beladır. O konaktan kalplerini soğutcu, ünsiyetlerini kesici herşey de nimettir. O halde bunu bilen bir kimsenin belalara şükretmesi düşünülebilir. Beladaki bu nimeti bilmeyen bir kimsenin ise şükretmesi düşünülemez. Çünkü şükür, zarurî olarak nimetin bilinmesine tâbidir. Kim musibetin sevabının musibetten daha büyük olduğuna inanmazsa, o kimsenin musibetten dolayı şükretmesi düşünülemez.

Hikâye olunuyor ki bir bedevî, İbn-i Abbâs'a, babası Hazret-i Abbas için taziyede bulunarak şu şiiri okudu:

Sabret! Biz de seninle sabredici oluruz! Ancak raiyenin sabrı, başın sabrından sonradır! Abbas'tan sonra senin sabrın Abbas'tan daha hayırlıdır. Allah da Abbas için senden daha hayırlıdır.

Bunun üzerine İbn-i Abbâs dedi ki: 'Hiç kimse bana bundan daha güzel taziyede bulunmadı!'

Musibetlere sabretmek hakkında vârid olan haberler çoktur. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allah kim için hayrı irade ederse, ona musibet verir. 73

Allahü teâlâ (bir hadîs-i kudsî'de) şöyle buyurmaktadır:

Kullarımdan birine, bedeninde veya malında veya evladında bir musibet verdiğim zaman, musibeti güzel bir sabır ile karşılarsa, kıyâmet gününde onun için bir mizan kurmaktan veya onun için bir defter açmaktan hayâ ederim.

Herhangi bir kul, herhangi bir musibete giriftar olduğunda, Allah'ın buyurduğu gibi, 'Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz' (Bakara/156) ve '. Ey Allahım! Musibetimde beni me'cur kıl! O musibetle götürdüğünün daha hayırlısını bana ver!' derse, muhakkak **Allahü teâlâ** onun için isteneni yapar.

Allahü teâlâ (bir hadîs-i kudsî'de) şöyle buyurmaktadır:

Kimin iki gözünü alırsam onun karşılığı evimde (cennetimde) daimî durmak ve yüzüme bakmaktır. 74

Rivâyet ediliyor ki bir kişi 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Malım gitti, bedenim hastalıklı oldu!' diye şikayette bulununca, **Hazret-i Peygamber**

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Malı gitmeyen ve bedeni hastalanmayan bir kulda hayır yoktur. Muhakkak ki Allah, herhangi bir kulunu sevdiği zaman ona belâ verir. Ona belâ verdiği zaman da kendisine sabır verir. 75

Kişi Allah katında büyük bir derece sahibi olabilir. O dereceye hiçbir amelle varamaz ancak bedenine isabet eden belâ ile o belâ vasıtasıyla o dereceye varır. 76

Habbab b. Eret'den şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber** Kâbe'nin gölgesinde, abasına bürünmüş durumdayken biri geldi, ona şikayette bulundu ve dedi ki: Ey **Allah'ın Rasûlü**! Neden Allah'tan bizim için yardım dilemiyorsun?' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, rengi kıpkırmızı olduğu halde kalkıp oturdu, sonra şöyle buyurdu:

Sizden önce geçmiş müslümanlardan biri için yerde bir çukur kazılır, testereyle ikiye biçilirdi de yine de bu durum onu dininden döndürmezdi. 77

Hazret-i Ali'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Sultan herhangi bir kişiyi zulmen hapseder veya dövdüğünde ölürse o şehiddir!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Senin elemini hiç kimseye şikayet etmemen ve musibetini söylememen, Allah'a olan tâziminden ve Allah'ın hakkını bilmendendir.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle derdi: 'Siz ölüm için doğuyorsunuz. Harap olmak için tamir ediliyorsunuz. Yok olacak olan karşılığında kalacak olanı bırakıyorsunuz. **Üç** şey ne güzeldir: Fakirlik, hastalık ve ölüm'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah bir kula hayrı irade ederek onu günahlardan temizlemeyi dilediği zaman, onun üzerine şiddetli belâ yağdırır. Oluk halinde üzerine belâ akıtır. Kul, Allah'ı çağırdığı zaman, melekler derler ki: 'Bu ses belli bir sestir!' **İkinci** bir defa çağırıp 'Ya rabbî!' dediği zaman, **Allahü teâlâ** ona 'Ey kulum! İki defa sana **cevap** veriyor ve iki defa seni said kılıyorum. Benden istediğin birşey varsa veririm veya senden belayı defeder veya katında senin için ondan daha faziletli olanı sağlarım'. Kıyâmet günü geldiğinde amel ehli getirilir, namaz, oruç, sadaka, hac gibi amellerinin karşılıklarını alırlar. Sonra belâ ehli getirilir. Onlar için bir mizan kurulmaz, bir defter açılmaz. Dünyada belâ onların üzerine nasıl akıtılmış ise, ecirler de kendilerinin üzerine o şekilde akıtılır. Bu durum karşısında dünyada sıhhatli ve âfiyetli olanlar dünyada bedenlerinin makaslarla parçalanmış olmasını temenni ederler. Çünkü belaya mâruz kalanların nimetini görürler. İşte bu manzara şu ayetin mânâsıdır: 'Allah yolunda sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir'. (Zümer/10) 78

İbn-i Abbâs'tan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediliyor: Peygamberlerden biri rabbine şikayette bulunarak şöyle dedi:

Yarab! Mü'min kulun sana itaat ediyor günahlarından uzaklaşıyor. Sen ondan dünyayı alıyor, ona belayı veriyorsun. Kâfir kulun sana itaat etmiyor, sana karşı günahkâr oluyor. Sen ondan belayı uzaklaştırıyor, dünyayı onun için yayıyorsun. (Bu nasıl olur?)

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona vahiy gönderek şöyle buyurmuştur:

Kul da benim, belâ da benimdir. Her biri benim hamdimle tesbih eder. Bu bakımdan Mü'minin üzerinde günah olduğunda ben dünyayı ondan alır, ona belâ veririm ki benim huzuruma gelinceye kadar günahlarının kefareti olur. O zaman da sevaplarının mükâfatını ona veririm.

Kâfirin de sevapları olur. Onun rızkını genişletir, belayı ondan uzaklaştırırım. Sevaplarının mükâfatını dünyada ona veririm ki benim huzuruma sevapsız gelsin. O zaman da günahlarıyla onu cezalandırırım!

Rivâyet ediliyor ki 'Kim bir kötü iş yaparsa onunla cezalanır' (Nisâ/123) âyeti nâzil olduğu zaman Hazret-i Ebû Bekir şöyle demiştir: 'Bu ayetten sonra artık sevinmek nasıl olur?' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey Ebû Bekir! Allah seni affetsin. Sen hasta olmaz mısın? Sana eziyet dokunmaz mı? Sen üzülmez misin? İşte bunlar karşılığını göreceğiniz şeylerdendir. 79

Ukbe b. Amir'in rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bir insanı günahta ısrar ettiği halde Allah ona sevdiği şeyleri veriyor iken gördüğünüzde biliniz ki bu durum onun için aldatmadır.

Sonra **Hazret-i Peygamber** şu âyeti okumuştur:

Kendilerine yapılan uyarıları unutunca, üzerlerine herşeyin kapılarını açıverdik; kendilerine verilenle sevince daldıkları sırada da ansızın onları yakaladık, birdenbire bütün umutlarını yitirdiler. (En'âm/44)

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: Ashâbdan bir kişi, cahiliyyet devrinden tanıdığı bir kadını gördü. Onunla biraz konuşup ayrıldı. Yürüdüğü halde arada sırada dönüp kadına bakıyordu. Bu esnada bir duvara çarptı ve yüzü yaralandı, **Hazret-i Peygamber**'i gelip hâdiseyi anlattı. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Allah bir kuluna hayrı irade ettiği zaman günahının cezasını dünyada hemen verir. 80

Hazret-i Ali 'Size Kur'ân'daki en fazla ümit veren âyeti haber vereyim mi?' dediğinde, dinleyenler 'Evet!' dediler, o da şu âyeti okudu:

Başınıza gelen her musibet kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allah yaptıklarınızın) bir çoğunu da affeder. (Şûra/30)

Bu bakımdan dünyadaki musibetler işlenen günahlar yüzünden meydana gelirler. Öyleyse **Allahü teâlâ** dünyada kulunu cezalandırdığı zaman **ikinci** bir defa onu azaba dûçar etmekten yücedir. Dünyada onu affettiği takdirde kıyâmette onu tâzib etmekten münezzehtir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah katında, hilim ile karşılanan öfkeden ve sabırla karşılanan musibetten daha sevimli hiçbir şey yoktur! Allah katında, Allah yolunda dökülen bir damla kan veya gecenin karanlığında Allah'tan başkasının görmediği ve secde halinde olduğu halde akıtılan bir damla göz yaşından daha sevimli birşey yoktur. Allah katında, farz namaza veya sıla-yı rahme doğru atılan bir adımdan daha sevimli iki adım atılmamıştır. 31

Ebu'd Derda'dan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Süleymân'ın oğlu vefat etti. Süleyman (aleyhisselâm) buna çok üzüldü. Bunun üzerine iki melek kendisine geldi. Onun huzurunda iki hasım gibi diz çöktüler. Biri dedi ki: 'Ben tohum ektim. Biçilecek duruma geldiği zaman bu adam yanından geçti; ekinimi mahvetti'.

Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) diğerine 'Sen ne diyorsun?' diye sordu. Dedi ki: 'Ben yolda yürüyordum. Birden önüme tarla çıktı. Sağa sola baktım yol yoktu; baktım ki yol ekinin içinden geçiyor'.

Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) tarla sahibine 'Neden yola ektin? Bilmez misin halk için yol gereklidir?' dedi. Ziraat sahibi 'Sen çocuğun için neden üzülüyorsun? Bilmez misin ölüm âhiret yoludur!' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Süleymân (aleyhisselâm) rabbine tevbe etti. O günden itibaren çocuğu için üzülmedi.

Ömer b. Abdülaziz hasta yatan bir çocuğunun yanına girip şöyle dedi: 'Ey oğul! Senin benim terazimde olman benim nezrimde benim senin terazinde olmamdan daha sevimlidir'. Çocuk 'Babacığım! Muhakkak senin sevdiğin, bence, benim sevdiğimden daha sevimlidir' dedi.

İbn-i Abbâs'a bir kız çocuğunun ölüm haberi getirildiğinde istirca' da bulunup İnna lillâhî ve innâ ileyhi râciûn ayetini okudu ve şöyle dedi: O bir avretti; Allah onu örttü! Bir nafaka idi; Allah onu tekeffül etti. Bir ecirdi; Allah onu gönderdi'. Sonra iki rek'at namaz kıldı ve şöyle dedi: Biz Allah'ın emrini yaptık. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. (Bakara/45)

İbn-i Mübârek'ten rivâyet edildiğine göre, bir oğlu öldü. Tanıdık bir mecusî kendisine taziyede bulunarak şöyle dedi: 'Akıllı bir insan için cahil bir kimsenin beş gün sonra yapacağını bugün yapmak gerekir!' Bunun üzerine İbn-i Mübârek talebelerine 'Mecusînin bu sözünü kaydedin!" dedi.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** kulu beladan sonra belâ ile belalandırır, kulun hiçbir günahı kalmayıncaya kadar bu durum devam eder'.

Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: 'Allah imanlı kulunu belâ ile yoklar. Tıpkı, aile efradını hayır ile yokladığı gibi!'

Hâtem el-Esemm şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde **dört** kişi ile **dört** sınıfa karşı delil getirir, zenginlere karşı Hazret-i Süleymân'ı (aleyhisselâm) delil getirir. Fakirlere karşı Mesih Îsa ile delil getirir. Kölelere karşı Hazret-i Yûsuf ile delil getirir. Hastalara karşı Hazret-i Eyyûb ile delil getirir. Allah'ın salât ve selâmı bütün peygamberlere olsun'.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Zekeriyya (aleyhisselâm) Benî İsrail kâfirlerinden kaçarken bir ağaca gizlendi. Kâfirler bunu öğrendiler, bıçkı getirildi, ağaç biçildi, bıçkı Hazret-i Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) başına dayandı. Bu durumdayken ondan bir inleme çıktı. **Allahü teâlâ** derhal ona vahiy gönderdi: 'Ey Zekeriyya! Eğer senden **ikinci** bir inleme çıkarsa muhakkak seni peygamberlik defterinden silerim!' Bunun üzerine Zekeriyya (aleyhisselâm) ikiye biçilinceye kadar sabretti.

Ebû Mes'ud el-Belhî der ki: 'Herhangi bir musibete giriftar olan bir kimse elbisesini yırtar, göğsüne vurursa, -sanki bu kimse eline bir mızrak almış da Allah ile savaşmak istiyor gibidir'.

Lokmân Hakîm, oğluna şöyle dedi: 'Ey oğul! Altın ateşle denenir. Salih kul da belâ ile denenir. Bu bakımdan Allah bir kavmi sevdiği zaman onlara belâ verir. Kim belaya razı olursa ona rıza vardır. Kim kızarsa ona da öfke vardır'.

Ahmed b. Kays şöyle anlatıyor: Bir gün dişim ağrıdığı halde sabahladım. Amcama dedim ki: 'Bu gece diş ağrısından uyumadım!' Bu sözü **üç** defa tekrarladım. Amcam bana dedi ki: 'Bir gece dişinin ağrımasını fazlasıyla şikayet konusu yaptın. Benim otuz seneden beri şu gözüm görmediği halde kimseye söylemedim'.

Allahü teâlâ, Üzeyir'e (aleyhisselâm) vahiy gönderdi: 'Senin başına bir belâ geldiği zaman beni mahluklarıma şikayet etme. Bana şikayette bulun. Benim seni, kötülüklerin ve rezaletlerin huzuruma yükseldiği zaman meleklerime şikayet etmediğim gibi!'

Allahü teâlâ'nın büyük lütuf ve kereminden dünyada ve âhirette güzel örtüsünü talep ederiz!.

72) Tirmizî

73) Buhâri

74) Daha önce geçmişti.

75) İbn Eb'id-Dünya

76) Ebû Dâvud

77) Daha önce geçmişti.

78) İbn Eb'id-Dünya, (Enes'ten)

79) Tirmizî

80) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

81) Ebûbekir b. Lâl, (Enes'ten)

Belâ Karşısında Nimetin Fazileti

Şöyle diyebilirsin 'Bu hadîsler delâlet ederler ki dünyada belâ, nimetlerden daha hayırlıdır. Acaba bu durumda Allah'tan belâ isteyebilir miyiz?' **Cevap** olarak derim ki: Bunun böyle bir anlamı yoktur. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet edildiğine göre duasında, dünya ve âhiret belasından Allah'a sığınıyordu. 82

Hazret-i Peygamber ve diğer peygamberler şöyle dua ederlerdi: 'Ey rabbimiz! Bize dünyada iyi hâl ver ve âhirette merhamet ihsan et!' Peygamberler düşmanlarının ve başkalarının sevinmesinden de istiaze ederlerdi. 83

Hazret-i Ali 'Ey Allahım senden sabır istiyorum' diye dua edince, **Hazret-i Peygamber** buna karşılık şöyle buyurdu:

Ya Ali! Muhakkak ki sen Allah'tan belâ istedin! O halde ondan afiyet talep et!84

Allah'tan afiyet talep edin. Hiçbir kula afiyetten daha üstün birşey verilmemiştir. Ancak yakîn bundan müstesnadır. 85

Ebû Bekir Sıddîk, yakîn ile kalbin cehalet ve şüphe hastalığından korunduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan kalbin afiyeti bedenin afiyetinden daha yücedir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: İçinde şer bulunmayan hayır, şükürle beraber olan afiyettir! Nice nimete mazhar olanlar vardır ki şükretmez'.

Mutarrıf b. Abdillah şöyle demiştir: 'Benim afiyet bulup şükretmem benim nezdimde, belaya uğrayıp sabretmenden daha sevimlidir'.

Hazret-i Peygamber bir duasında şöyle buyurmuştur: Senin afiyetin bence daha sevimlidir. 86

Bu durum bir delil ve şahid getirmeye muhtaç değildir. Çünkü belâ iki sebepten nimettir:

Birincisi: O beladan daha fazla olan belaya nisbeten o belâ nimettir. Bu da ya dünyada veya dinde olur.

İkincisi: Kendisinden daha fazla sevap umulana nisbeten belâ, nimet olur. Bu bakımdan kişi için dünyada nimetin tamamını ve ondan fazla olan belânın defini istemek uygundur. Nimete şükretmenin âhiretteki sevabını istemek uygundur; zira **Allahü teâlâ**, sabra karşılık olarak vermediği mükâfatı şükre karşılık vermeye kâdirdir.

Eğer bazıları şöyle diyor dersen: 'Ben isterim ki cehennem üzerinde bir köprü olayım. Bütün halk o köprüden geçip ateşten kurtulsun ve ben de cehennemde kalayım'.

Semnun87 da şiirinde şöyle demiştir:

Senden başka hiç kimsede benim bir payım yok. Bu bakımdan dilediğin şekilde beni dene!

İşte bu kimselerin durumu belayı istemek demektir.

Semnun el-Muhib bu şiirinden sonra bevledemez hâle geldi. Bu hastalıktan sona mekteblerin kapılarına gider, çocuklara 'Çokça yalan söyleyen bu amcanıza dua edin!' derdi.

İnsan oğlunun tek başına ateşte olup diğer insanların ateşten kurtulmasını istemesi mümkün değildir. Fakat bazen sevgi kalbe galebe çalar. Hatta aşık, kendisinde, böyle bir sevgi olduğunu zanneder. Bu bakımdan kim muhabbet kadehini içerse sarhoş olur. Sarhoş olursa rastgele konuşur. Eğer sarhoşluğundan ayrılırsa kendisine galebe çalan hâlin hakîkat olmadığını bilir. Bu bakımdan bu konuda her ne dinlemişsen o, sevgileri ifrat derecesine varan aşıkların sözlerindendir. Aşıkların sözünü dinlemek keyifli olur, fakat güvenilmez.

Şöyle hikâye ediliyor: Erkek serçe, dişisini istedi. Dişisi engel oldu. Bunun üzerine erkeği dedi ki: 'Seni benden meneden nedir? Eğer sen istersen Süleyman'ın mülküyle beraber dünya ve âhiretin altını üstüne getireyim. Senin için bunu yaparım'. Süleyman (aleyhisselâm) onun bu sözünü işitti. Bunun üzerine huzura davet edip kendisini kınadı. Serçe ona dedi ki: 'Ey Allah'ın peygamberi! Aşıkların kelâmı hikâye edilmez'. Hakîkat, kuşun dediği gibidir.

Şair şöyle demiştir:

Ben ona kavuşmayı, o ise beni terketmeyi istiyor.

Ben de bu yüzden kendi iredemi onun iradesine feda ederek bırakıyorum.

Şairin bu sözü de muhaldir. Bunun mânâsı: Ben onun irade etmediğini irade ediyorum. Çünkü visâli irade eden terketmeyi irade etmemiş demektir. Bu bakımdan irade etmediği terki nasıl irade etmiş olur? Bu şiir ancak iki şekilde tevil edilirse doğru olur:

Birincisi: Bu durumun bazı hallerde olmasıdır ki onunla ilerde ulaşacağı muradına götüren rızayı elde etmiş olsun. Dolayısıyla hicran (terkediş) rızaya vesile olur. Rıza da sevgiliye ulaşmanın vesilesidir. Bu bakımdan bunun misali, malı sevenin misali gibidir. Malı seven iki dirhem için bir dirhem selem verdiği zaman, o iki dirhemin sevgisinden ötürü hal-i hazırdaki bir dirhemi terkeder.

İkincisi: Sevdiğini rızasının, onun yanında sadece mahbubun rızası olması hasebiyle güzel olmasıdır. Sevdiğinin kendisinden razı olacağını hissettiğinde bundan bir zevk duyar. Sevdiğinin istememesine rağmen müşahedesindeki lezzetine bu lezzet eklenir. Bu durumda içinde sevdiğinin rızası olanın irade edilmesi ve bunun için de bazı muhiblerin hali, Allah'ın rızasını sezmekle beraber, beladan lezzet buldukları raddeye varmıştır.

Rızayı sezmeksizin afiyetten almış oldukları, lezzetten daha fazladır. Bu bakımdan bu kimseler mahbubun rızasını belada gördükleri zaman belâ onlar için afiyetten daha sevimli olur. Bu öyle bir haldir ki aşkın galebe çaldığında vâki olması uzak değildir. Fakat bu hâl geçicidir, devamlı kalmaz. Bu hâl dursa dahi sıhhatli bir hal midir veya başka bir hâl tarafından istenilen bir hal midir ki kalp üzerine vârid olmuştur ve dolayısıyla kalbi normalden kaydırmıştır, işte bu hususta biraz düşünmek gerekir. Bunu

tedkik etmek bizim konumuza uygun düşmez. Daha önce geçen hakikatlerden anlaşıldı ki afiyet beladan daha hayırlıdır.

Bütün mahlukatına faziletiyle minnet eden Allah'tan din, dünya ve âhiret hususunda, hem kendimize, hem de bütün müslümanlara af ve afiyet talep ederiz!

82) İmâm-ı Ahmed

83) Daha önce geçmişti.

84) Tirmizî

85) İbn Mâce, Nesâi

86) İbn Eb'id-Dünya

87) Bağdadlıdır. Sırrı es-Sakatî'nin sohbetinde bulunmuştur. Bu zatın konuşmasının çoğu muhabbet hakkında idi.

32-11

Sabır ve Şükrün Hangisi Daha Faziletlidir?

İnsanlar bu hususta ihtilafa düşmüştür.

Bazıları 'Sabır, şükürden daha üstündür' demiştir.

Başkaları da 'Şükür daha üstündür' demiştir.

Bir kısmı da '**ikisi** eşittir' demiştir.

Dördüncü bir grup, 'Bunların hangisinin daha üstün olduğu hallere göre değişir' demiştir. Bu grupların her biri şiddetli tartışmalara sahne olan ve tahsil edilmekten uzak bulunan bir kelâmla delil getirmişdir ki o kelâmı nakletmekle sözü uzatmakta mânâ yoktur. Hakkı açıklamakta acele etmek daha evlâdır. Bunun beyanı hakkında iki makam vardır:

Birinci Makam

Birinci makam tesahül yoluyla beyan etmektir. Bu, işin zâhirine bakmak demektir. Bunda, teftiş ile onun hakikatini talep etmek yoktur. Halk tabakasının bu beyana muhatap olması uygundur. Çünkü halk tabakasının zihni engin hakikatleri anlamaya güç yetiremez. Kelâmın bu kısmı öyle bir şeydir ki vaizler ona itimat etmelidirler; zira vâizlerin halk tabakasına hitab etmekteki gayeleri onları ıslah etmektir. Şefkatli bir dadı için çocuğu semiz kuş etleriyle ve tatlı çeşitleriyle beslemek uygun değildir. Aksine onu temiz süt ile beslemelidir. Çocuklar tahammül edebilecek çağagelinceye ve bünyesindeki zafiyet kendisinden ayrılıncaya kadar onu güzel yemeklerden korumak dadının vazifesidir.

Beyan hakkındaki bu makam, araştırmayı, tafsilâtı meneder. Bu makamın isteği, şeriatın terimlerinin zâhirine bakmaktır. Bu ise sabrın üstün olduğunu gösterir. Her ne kadar şükrün fazileti hakkında birçok haberler vârid olmuş ise de sabrın fazileti hakkında vârid olanlarla karşılaştırıldığı zaman sabrın faziletlerinin daha çok olduğu görülür. Hatta onlarda içerisindeki fazileti açıkça belirten lâfızlar vardır.

Yakîn ve sabrın azîmeti size verilenlerin en üstünlerindendir. 88

Haberde şöyle vârid olmuştur: Yeryüzünün en fazla şükreden! getirilir. **Allahü teâlâ** ona şükrünün mükafatını verir. Yeryüzünün en sabırlısı getirilir. Ona denilir ki: 'Şükredene verdiğimiz gibi sana da mükafat versek razı olur musun?' O 'Evet ya rabbî! Razıyım' der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

Hayır! Ben ona nimet verdim, o şükretti. Seni belaya giriftar ettim, sen sabrettin. Muhakkak ki senin ecrini onun ecrinden kat kat fazla yapacağım. 89

Bu bakımdan sabredene, şükredenlerin mükafatının birkaç katı verilir.

Sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir. (Zümer/10)

Hazret-i Peygamber'in 'Yedirip şükreden, sabreden oruçlunun mertebesindedir' hadîsine gelince bu hadîs, faziletin sabırda olduğuna delildir; zira **Hazret-i Peygamber** bunu, şükrün derecesinin yüceliğindeki mübalağa için söylemiştir. Bu bakımdan şükrü sabra ilhak etmiştir. Bu ise şükrün derecesinin en son noktasıdır. Eğer şeriattan sabrın derecesinin yüceliği anlaşılmasaydı şükrü sabra ilhak etmek, şükür hakkında mübalağa olmazdı.

Bu hadîs-i şerîf, tıpkı **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi gibidir:

Cuma, fakirlerin haccıdır. Kadının cihadı ise güzel kadınlık yapmasıdır. 90

İçki içen puta tapan gibidir. 91

Kendisine benzetme yapılanın rütbece daha yüksek olması uygundur. Sabır îmanın yarısıdır.

Hazret-i Peygamber'in bu hadîsi şükrün sabrın yarısı gibi olduğuna delalet etmez. Bu, şu hadîs gibidir:

Oruç sabrın yarısıdır.

Zira iki kısma ayrılan şeylerin her birine nısıf (yarım) denir. Her ne kadar iki parça arasında farklılık varsa da yine de böyle denir. Nitekim Îman, ilim ve ameldir' denildiği gibi. Bu duruma göre amel, îmanın yarısı olur. Bu amelin ilme eşit olduğuna delâlet etmez.

Cennete girmek bakımından peygamberlerin en sonuncusu Hazret-i Dâvud'la oğlu Hazret-i Süleymân'dır. Bu da hükümdar oldukları içindir. Ashâbımın cennete girmek bakımından sonuncusu ise Abdurrahman b. Avf tır. Çünkü zengindi. 92

Süleyman (aleyhisselâm) diğer peygamberlerden kırk sene sonra cennete girecektir. 93

Cennetin bütün kapıları iki kanatlıdır. Ancak sabır kapısı bu hükmün dışındadır. Çünkü o bir kanatlıdır. O kapıya ilk girecek belâ ehlidir. Onların önünde Eyyûb (aleyhisselâm) vardır. 94

Fakirliğin faziletleri hakkında her ne vârid olmuşsa, bunlar aynı zamanda sabrın faziletine de delâlet eder. Çünkü sabır fakirin, şükür de zenginin halidir. İşte halk tabakası bu makamla ikna olunur. Vaazda bu kadarı kâfidir. Dinlerinin salâhı için de bu miktar kâfidir.

İkinci Makam

İkinci makam ilim ve eşyanın hakikatini keşif ve izah yoluyla bilen basiret sahiplerinin anlayabileceği şeylerdir. İki mübhem arasında olan her işin hakikati keşfolunmadıkça, onların arasında denge kurmak mümkün değildir. Her keşfolunan şey birçok ismi kapsar ki cümle cümle onların arasında denge kurmak mümkün değildir. Aksine parçaların tartılması gerekir ki onunla rüchaniyet ve hangi tarafın ağır bastığı tebeyyün etsin. Sabır ile şükrün kısım ve şubeleri çoktur. Bu nedenle onların rüchaniyet ve eksiklikte, icmalle beraber hükümleri tebeyyün etmez.

Bu makamların ilim, hâl ve amel üçlüsünden tanzim edildiğini söyledik. Şükür, sabır ve diğer makamlar da böyledir. Bu üçün biri diğeriyle tartıldığında zâhirlere bakanlara ilimlerin haller için, hallerin de ameller için istendiği görünür. Ameller en üstünün ta kendisidir.

Basiret sahiplerine gelince onlar tam tersini görürler. Çünkü onlara göre ameller haller için, haller de ilimler için istenir. Bu bakımdan en üstünü ilimler, sonra haller, sonra amellerdir. Çünkü başkası için istenen şeyden, o başkası daha üstündür. Bu üçün fertlerine gelince, amellerin bazısı bazısına izafe edildiği zaman bazen eşit, bazen farklı olurlar.

Hallerin kısımlarının da biri diğerine nisbet edilirse durumları böyledir. Marifetlerin en üstün kısmı mükâşefe ilimleridir. Bu ilimler muamele ilimlerinden daha yücedirler. Hatta muamele ilimleri, muamelenin de altındadırlar. Çünkü o muamele için istenir. Onların faydası amelin ıslahıdır. Âlimin ilminden faydası umumî olduğundan dolayı ancak muameleyi bilen âlim, âbidden üstündür.

Bu bakımdan o hususî bir amele izafeten, âbidden üstün olur. Aksi takdirde eksik ilim, eksik amelden daha faziletli olmaz. Öyle ise deriz ki amelin ıslahının faydası kalbi ıslah etmektir. Kalbin ıslah olmasının faydası zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Allah'ın celâlinin keşfolunmasıdır. Öyle ise mükâşefe ilminin en yücesi Allah'ın marifetidir.

Zatından ötürü istenen budur. Çünkü saadete bununla varılır. Hatta bu, saadetin ta kendisidir. Fakat kalp dünyada bazen onun saadetin ta kendisi olduğunu sezemez, ancak âhirette hisseder. O kayıtsız bir hürriyete sahip olan marifettir. Başkası ile bağlı değildir. Bu marifetin dışında kalan diğer marifetler ise buna nisbeten kölelerdir. Çünkü o marifetler bunun için istenir. Madem ki diğer marifetler Allah'ın marifeti için istenir, o halde Allah'ın marifetine ulaştırmadaki faydalarına göre ayarlanırlar. Çünkü marifetin bazısı bazısına ya bir vasıta veya birçok vasıta ile ulaştırır. O marifet ile Allah'ın marifeti arasında vasıtalar azsa, o daha üstün olur.

Hallere gelince bunlardan gayemiz, dünyanın karışıklıklarından, halkın meşguliyetlerinden kalbin temizlenmesidir ki hakkın hakikati kendisine görünsün. Madem durum budur, öyle ise hallerin faziletleri kalbin ıslahındaki tesirine göredir. Kalbi mükâşefe ilimlerine ulaşması için temizleme ve hazırlama hususundaki etkisine göredir. Aynayı parlatıp cilalamak için ciladan önce yapılması gereken bazı şeyler olduğu ve bunların bazısının daha önce, bazısının daha sonra olduğu gibi, kalbin halleri de öyledir. Öyle ise bazı haller kalbin temizlemesine daha yakın, bazıları da daha uzaktır. Öyleyse kalbi temizlemeye yakın olan elbette ki diğer halden üstündür. Amellerin tertibi de böyledir. Çünkü amellerin tesiri kalbin saflığını perçinleştirir ve halleri ona celbeder. Her amel kalbe ya mükâşefeye mâni olan, zulmetini gerektiren dünyanın süslerine çeken bir hali celbeder veya mükâşefeye hazır kalbin temizliğini ve dünya bağlantılarını kalpten sökmeyi gerektiren bir hali celbeder.

Birinci hale mâsiyet, ikincisine taat denir. Kalbin karanlığında ve katılığında tesir etmek bakımından günahlar değişiktirler. Kalbin tenvirinde ve tasvirinde taatlerin tesiri de böyledir. Bu bakımdan dereceler tesirlerine göre ayarlanır. Bu da hallerin değişmesi ile değişir.

Biz çoğu zaman mutlak olarak deriz ki nafile namaz her nafile ibâdetten daha faziletlidir. Hac, sadakadan daha üstündür. Gece ibâdeti başkasından daha faziletlidir. Fakat buradaki tahkik şöyledir: Servet sahibi olduğu halde cimri ve malı seven bir zengin için bir dirhem parayı elinden çıkarıp sadaka vermek birkaç gece üst üste ibâdet etmek ve birkaç gün oruç tutmaktan daha üstündür. Çünkü oruç, şehvetinin mağlûbu olan ve şehvetini kırmak isteyen veya tokluğun kendisini mükâşefe ilminin saf düşüncesinden engellediği açlıkla kalbini tasfiyeye çalışan bir kimsenin haline uygundur.

Eğer kişi mûtedil olup obur değilse midenin şehvetinden zarar görmez. O, herhangi bir fikirle de meşgul değildir ki tokluk kendisini alıkoysun! Bu bakımdan zenginin nafile oruç ile meşgul olması kendi halini bırakıp başkasının haliyle uğraşması demektir.

Bu tip bir zengin karnı ağrıdığı halde baş ağrısı ilâcı kullanıp da fayda görmeyen hasta gibidir. Bu zengin, içerisinde bulunduğu tehlikeli duruma bakmalı ve helak edici cimriliğe karşı çare aramalıdır. Yüz senelik nafile oruç, bin gecelik ibâdet bu cimriliğin bir zerresini dahi sökemez. Bu hastalığı ancak malın verilmesi söküp atar. Bu bakımdan böyle bir zenginin oruç tutup nafile ibâdetler yapması değil, servetini vermesi gerekir. Bunun tafsilâtı mühlikât bölümünde geçmişti.

Demek oluyor ki bu haller değişkendir ve basiret sahibi bir kimsenin bu konuda kesin bir **cevap** vermesi yanlıştır; zira 'Ekmek mi daha üstündür yoksa su mu?' sorusuna kesin bir **cevap** vermek mümkün değildir. Ancak aç bir kimse için ekmek, susamış bir kimse için de su daha üstündür. Eğer iki insanın durumu açlık ve susuzluk açısından eşit ise bunların yanında ekmek ile su da eşit olur.

Aynı şekilde 'Sekencebin mi yoksa linofer meşrubatı mı daha üstündür?' sorusuna da kesin bir şekilde **cevap** vermek mümkün değildir. Ancak bize 'Sekencebin mi daha iyidir, yoksa safranın yokluğu mu?' denilse şüphesiz 'Safranın yokluğu daha iyidir' deriz. Çünkü sekencebin 'Safrayı yok etmek için kullanılır. Herhangi birşey (gaye) kendisine ulaşılmak için kullanılan şeylerden (vasıta) daha üstündür. O halde mal vermede bir amel vardır ki bu infak etmektir. Bununla bir hal elde edilir ki bu da cimriliğin giderilmesi ve kalpten dünya sevgisinin çıkarılmasıdır. Bu sevginin çıkışı sebebiyle kalp Allah'ın marifetine ve sevgisine hazırlanır. Bu bakımdan en üstünü marifettir, hal'den sonra hal, ondan sonra da amel gelir.

İtiraz: Şeriat insanı amellere ne teşvik etmiş ve ne de amellerin faziletlerini mübalâğalı bir şekilde bildirmiştir. Hatta şu ayetlerle, insanların sadaka vermelerini istemiştir:

(Yalnız O'nun rızası için ve gönül hoşluğu ile) Allah'a güzel bir borç verecek olan kimdir? (Bakara/245)

(Kullarından) sadakaları alan Allah'tır! (Tevbe/104)

Bu bakımdan fiil ve infak nasıl oluyor da en üstün kabul edilmiyor?

Cevap: Doktor bir ilâcı övdüğünden dolayı onun bu övgüsü, ilâcın kendisiyle elde edilen şifa ve sıhhatten daha üstün olduğuna delâlet etmez. Ameller kalp hastalıklarının ilâcıdır. Kalp hastalıkları ise

çoğu zaman sezilemez. Bunlar, aynası olmayan bir kişinin yüzündeki alacalık gibidir ki kişi bunu aynasız farkedemez. Kendisine haber verilse inanmaz. Bu durumda tek çıkar yol bu kişiye, yüzün gül suyu ile çokça ovmaktır ki yüzünü daima gül suyu ile yıkasın ve dolayısıyla hastalığı gitsin. Eğer ona yüzündeki alacalığın tedavisi gül suyuyla yıkamaktır denilse belki bunu yapmaz ve 'Benim yüzümde ayıp yoktur' der. Bunu daha açık bir örnekle açıklayalım:

Şüphesiz çocuğuna ilim ve Kur'ân öğreten herkes bu öğrettiği ilim ve Kur'ân'ın silinmeyecek derecede çocuğunun kafasına yerleşmesini ister. Diğer taraftan da çocuğa tekrar etmesini ve zaman zaman okumasını emrederse, çocuk 'Ben bunu hıfzetim, artık zaman zaman tekrar etmeye gerek yoktur' diye düşünecektir. Çünkü çocuk o anda ezberlediği şeyi hiç unutmayacağını zanneder. Şayet veli çocuğuna kölelerine ders vermesini emreder ve buna karşılık ona güzel va'dlerde bulunursa, bu suretle çocuk, öğrendiklerini tekrar etme hususunda daha istekli olur. Bazen de zavallı çocuk çoğu gayenin kölelere Kur'ân öğretilmesi olduğuna, ve kendisinin de kölelerin eğitiminde kullanıldığını zanneder. Böyle bir durumda kendisine ağır geleceğinden 'Bana ne oluyor ki kölelerden daha üstün ve babamın yanında daha değerli olduğum halde onların hizmetinde kullanılıyorum? Hem biliyorum ki babamın gayesi köleler öğretmek olsaydı bunu bensiz de yaptırabilirdi. Üstelik bu kölelerin hiç olmaması, hele Kur'ân'ı bilmemeleri babam için asla bir eksiklik değildir' der. Böylece çoğu zaman tembellik yapar, babasının zenginliğine veya kendisini affedeceğine güvenerek görevini yapmaz; dolayısıyla ilimi ve Kur'ân'ı unutur. Çıkar yolu bilmediğinden de mahrum ve şaşkın bir vaziyette kalır.

Bir grup insan buna benzer bir hayal ile aldanmış, ibaha yolunu tutarak şöyle demişlerdir: Allah kullarından müstağnidir ve borç almaktan münezzehtir, O halde şu ayetin mânâsı ne olabilir?

(Yalnız O'nun rızası için ve gönül hoşluğu ile) Allah'a güzel bir borç verecek olan kimdir? (Bakara/245)

Eğer Allah isteseydi fakirlere yedirirdi. Bu bakımdan mallarınızı fakirlere vermeye gerek yoktur. Nitekim Allah kâfirlerin sözlerini hikâye yoluyla şöyle buyurmuştur:

Onlara 'Allah'ın size rızık olarak verdiğinden (Allah yolunda) infak ediniz!' denildiği zaman, kâfir olanlar, îman edenlere derler ki: 'Allah'ın dilediği takdirde ona yedireceği kimseye biz mi yedirelim?' (Yâsin/47)

(Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: 'Eğer Allah dileseydi ne bizler, ne de ecdadımız şirk koşmazdık'. (En'âm/148)

Kâfirlerin, bu sözleriyle görünüşte ne kadar doğru olduklarına ve doğruluklarında nasıl helâk olduklarına dikkat ediniz! Bu bakımdan dilediğinde, doğrulukla helâk eden ve dilediğinde de cehaletle saadet veren Allah, ortak ve şerikten münezzehtir. Bununla birçok insanı dalâlete düşürür ve bir çoğunu da hidayete erdirir.

İşte bu gibi kimseler, fakirler ve miskinler için veya Allah için çalıştırıldıklarını zannettiklerinden 'Bizim fakirlerde bir hazzımız (nasibimiz) yoktur. Allah'ın da ne bizde ve ne de mallarımızda herhangi bir nasibi vardır. Dolayısıyla ister infak edelim, ister etmeyelim Allah için birdir!' derler.

Çocuğun, babasının maksadının, kendisini kölelerin eğitimi için kullanmak' olduğunu zannedip asıl maksadın ilmi kendisinin kafasına yerleştirmek ve dünyadaki saadetini temin etmek olduğunu anlayamadığı ve bu durumun kendisi için bir lütuf olduğunu ve onu yavaşça saadete doğru götürdüğünü hissetmediği için helâk olduğu gibi, bu kâfirler de helâk olmuşlardır.

Bu anlattıklarımız âhiret yolundan sapanların dalâletini açıkça bildiren bir misaldir. Bu bakımdan malını alan fakir, aldığı bu mal vasıtasıyla cimrilik ve dünya sevgisini senin kalbinden söküp almış demektir; zira bu sevgi helâk edicidir. Kötü kanı alan hacamatçı bu kanı helâk edici hastalığın insanın içinden çıkması için almaktadır. Bu bakımdan hacamatçı senin hizmetçidir. Sen onun hizmetçisi değilsin. Hacamatçı eğer o kanla bir şeyler yapmak istese bile bu durum onu hizmetçi olmaktan çıkarmaz.

Sadakalar, kalpleri temizleyici ve kötü sıfatlardan paklayıcı olduğu için **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sadaka almaktan kaçınmıştır. Tıpkı hacamat yoluyla kazanmaktan sakındığı gibi sadaka almaktan da sakınmış95 ve sadakaya malların kirleri ismini vermişti. Ehl-i beytini sadakadan korunmakla şereflendirmiştir,96

Mühlikât bölümünde de geçtiği gibi ameller, kalplere tesir eder. Kalp de bu tesirlere göre hidayet ve marifet nurunu kabul etmeye hazırlanır. İşte genel hüküm ve temel kanun budur ki amellerin, hallerin ve marifetlerin faziletlerini bilmekte kendisine müracaat edilir. Bu bakımdan biz şimdi asıl konumuza dönerek sabrın ve şükrün özelliklerinden bahsedelim.

Bunların her **ikisi**nde de marifet, hal ve amel vardır. Birindeki marifetle, öbüründeki hal veya amelin karşılaştırılması caiz değildir. Bilakis her biri kendi benzeri ile karşılaştırılır ki böylece uygunluk, uygunluktan sonra da fazilet belirsin!

Şükredenin marifeti, sabredenin marifeti ile karşılaştırıldığında, çoğu zaman bunların bir tek marifete dönüştüğü görülür; zira şükredenin marifeti mesela Allah'tan sahip olduğu iki gözün nimetini görmesi; sabredenin marifeti ise Allah'tan iki gözden âmâ olmayı görmesidir.

Bunlar de birbirleri için gerekli ve birbirlerine eşit iki marifettir. Belâ ve musibetler açısından ele alındığında durum böyledir. Oysa biz daha önce sabrın bazen ibâdetlere devam, bazen de günahtan kaçma hususunda olduğunu belirtmiştik. İşte bu iki durumda sabır ile şükür birleşir; zira ibâdet üzerindeki sabır ibâdetin şükrüdür. Şükür, Allah'ın nimetlerini, ilâhî hikmetin sarfedilmesini istediği yerlere sarfetmektir. Sabır ise, nefsin hevâları karşısında din duygusuna ve dinin isteklerine sebat göstermektir.

Bu bakımdan sabır ile şükür, iki değişik açıdan tek bir müsemmânın iki ismidir. Öyleyse din duygusunda ve dinin isteklerinde nefsin hevâsının mukavemetine karşı sebat gösterilmesine, nefsin hevâsı açısından sabır; din duygusu ve dinin istekleri açısından şükür adı verilir; zira din duygusu ancak bir hikmet için yaratılmıştır ki bu da onunla nefsin hevâsını yenmektir. Bunu yapan kişi o nimeti hikmetin maksadı doğrultusunda sarfetmiş demektir. Bu bakımdan sabır ile şükür tek bir mânâdan ibarettir. O halde birşey kendisinden nasıl üstün olabilir? Bu durumda sabrın mecraları üçtür: Tâat, mâsiyet ve belâ.

Sabır ile şükrün, tâat ve mâsiyetteki hükmü anlaşılmıştır. Belaya gelince, belâ nimetin yok olmasından ibarettir. Nimet de ya zarurîdir mesela göz gibi ya da hacet yerine geçen malın kifayet miktarından fazlası gibi.

İnsanın sahip olduğu iki göze gelince, âmânın sabrı, şikayet etmemesi ve Allah'ın kazasına razı olması demektir. Kördür diye bir kısım günahları işlemesine izin verilemez.

Kör olmayan kimse, sahip olduğu iki gözün şükrünü iki şekilde eda edebilir:

Birincisi: Onları günahta kullanmamasıdır.

İkincisi: Onları tâatte kullanmasıdır.

Her iki şekilde de sabır geçerlidir. Çünkü âmâ kimse görmediği için güzel sûretlere sabretme külfetinden kurtulur. Gözü sağlam olan kimse ise güzel bir sûreti görüp de sabrettiğinde sahip olduğu göz nimetinin şükrünü eda etmiş olur. Eğer sabretmeyip, bakacak olursa göz nimetlerini inkâr etmiş ve şükrünü edâ etmemiş sayılır.

Görüldüğü gibi sabır şükre girmektedir. Hatta insan ibâdete dalsa bu kez de ibâdet üzerinde sabretmesi gerekir. Sonra gözlerin şükrünü, Allah'ın yaratış inceliklerine ve sanatına bakarak öder ki bu bakışla Allah'ın marifetine varsın. Böyle bir şükür sabırdan daha üstündür. Eğer bu olmasaydı, (bir âmâ olan) Hazret-i Şuayb'ın rütbesi, (mesela) Hazret-i Mûsa'nın rütbesinden üstün olurdu; çünkü Şuayb (aleyhisselâm) gözsüzlüğe sabretti, Musa (aleyhisselâm) ise böyle birşey olmadığı için sabretmiş değildir. Yine insanın bütün azalarının kesilmesi ve ateş üzerinde bulunan bir et parçası kemâl olacaktı! Oysa bu cidden imkansızdır. Çünkü bu azaların her biri din için birer alettir. Yokluğu hâlinde dinin, kendiyle yapılan rüknü de yok olur. Azaların şükrü, dinin emretmiş olduğu yerlerde kullanılmalarıdır. Bu da ancak sabırla olur. Nafakadan fazla olan mal gibi ihtiyaç yerine geçen mala gelince; kişinin, ancak zaruret miktarı edindikten sonra, muhtaç olduğu halde daha ötesine sabretmesi mücahededir ki bu fakirlik cihadıdır. Fazlasının bulunması nimettir; şükrü ise onu hayırlara sarfetmek veya mâsiyette kullanmamaktır.

Eğer sabır, tâate sarfedilme mânâsında olan şükre izafe edilirse şükür ondan daha üstündür; çünkü bu tür şükürde sabır vardır. Dahası Allah'ın nimetine sevinmek, fakirlere sarfetme acısını göğüslemek ve mübahtan faydalanmayı terketmek de vardır.

Söylediklerimizden çıkarılacak sonuç, iki şeyin bir tek şeyden; bütünün de kendisini oluşturan parçalardan daha yüce oluşudur. Oysa bu hükümde bir bozukluk vardır; zira bütün ile parçalar arasındaki muvazene sıhhatli değildir.

Nimetin şükrü günaha sarfetmemekle de edâ edilebilir. Ancak mübah yerlere sarfetmekteki sabır, şükürden daha üstündür. Sabreden fakir, malını sıkı tutup ancak mübahlara sarfeden zenginden üstündür; fakat hayırlara sarfeden zenginden üstün değildir. Çünkü fakir nefsiyle mücadele etmiş, oburluğunu kırmış, Allah'ın verdiği bir musibete karşı güzel rıza göstermiştir. Şüphesiz bu durum, bir kuvvet ister. Zengin ise oburluğuna tâbi olup şehvetine itaat etmiş, ne var ki mübah ile yetinmiştir. Öyle ise mübahta haramdan kurtulma çaresi, vardır; fakat harama sabretme hususunda da kuvvet lâzımdır. Ancak fakirin sabır kaynağı olan kuvvet, zenginin sadece mübahla yetinmesinin kaynağı olan kuvvetten

daha yüce ve daha tamdır. Şeref amelin delâlet ettiği kuvvete aittir; çünkü ameller ancak kalplerin hallerini gösterir. Kuvvet de kalbin halidir.

Yakîn de îman kuvveti hasebiyle değişir. Bu bakımdan imandaki kuvvetin fazlalığına delâlet eden, şüphesiz daha üstün olur.

Âyet ve hadîslerde sabır ecrinin şükür ecrinden daha üstün olduğunu gösteren bütün hükümlerden ancak özel olarak bu derece kastedilmiştir. Çünkü nimet denilince halkın aklına ilk gelen şey mallar ve zenginliktir; şükür denildiğindeyse elhamdülillâh denilmesi ve nimet ile günaha dalmamasıdır, yoksa halkın aklına nimeti ibâdetlere sarfetme mânâsı gelmez. Bu durumda sabır şükürden, yani halk tabakasının anladığı şükürden daha üstündür.

Özel olarak Cüneyd-i Bağdâdî'ye, 'sabır ve şükürden hangisinin daha üstün olduğu' sorulduğunda bu mânâya işaret ederek şöyle buyurmuştur: 'Zengin varlığı ile övülmediği gibi fakir de yoklukla övülmez. Övgü ancak **ikisi**nin de üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirmelerine bağlıdır'.

Bu bakımdan zenginin şartı, vazifelerinden sıfatına uygun ve kendisine lezzet veren birtakım şeylerden ayrılmamasıdır. Fakirinki ise vazifesi hususunda beraberinde sıfatına uygun ve kendisine eziyet veren birtakım şeylerin de bulunmasıdır. Madem her **ikisi** de üzerlerindeki şeyin şartı ile Allah için olmaktadır; o halde bunlardan hangisinin sıfatı daha elem ve eziyet verici ise o, hâl bakımından, sıfatı kolayca faydalanmak olandan daha tamdır. İş, Cüneyd'in dediği gibidir. Cüneyd'in sözü sabır ve şükür konusunda ancak zikrettiğimiz son kısım için sahihtir. Zaten Cüneyd de bundan başkasını kasdetmemiştir.

Denildiğine göre Ebû Abbas b. Atâ , bu hususta Cüneyd'e muhalefet ederek 'Şükreden zengin, sabreden fakirden daha üstündür' demiştir.

Bunu duyduğunda Cüneyd, ona beddua etmiştir. Bunun üzerine Ebû Abbas, çocuklarının ölmesi, mallarının yok olması ve on **dört** sene aklının gitmesi gibi bazı belâ ve musibetlere düçar oldu. Kendisi 'Bütün bunlara Cüneyd'in bedduası yol açtı' derdi. Sonunda 'sabreden fakir'in 'şükreden zengin'den daha üstün olduğu fikrine döndü.

Söylediklerimizin mânâları düşünüldüğü zaman her iki sözün de bazı durumlarda yeri olduğu anlaşılır; zira daha önce de geçtiği gibi nice sabreden vardır ki şükreden zenginden daha faziletlidir. Yine nice şükreden zengin vardır ki sabreden fakirden daha üstündür. Bu zengin, nefsini fakir gibi gören zengindir; zira nefsine ancak zaruret miktarı mal ayırır; geriye kalanı ise hayırlara sarfeder ya da ihtiyaç sahipleri veya fakirler için muhafaza edip saklar. İhtiyacı gözetir ki malını oraya sarfetsin. Malını nam ve şöhret için veya minnet yapmak için sarfetmez. Bilakis Allah'ın kullarının halini gözeterek O'nun hakkını eda etmek için sarfeder. İşte böyle bir zengin sebreden fakirden üstündür.

İtiraz: Zenginin böyle yapması nefsine ağır gelmez. Fakirlikse, fakirin nefsine ağır gelir. Çünkü zengin, muktedir olmanın lezzetini, fakir ise sabrın elemini hisseder. Eğer zengin, malının elinden çıkışından elem duyarsa, onun bu elemi infak etmeye muktedir olmanın lezzetiyle telâfi edilir.

Cevap: Bizim görüşümüze göre, malını isteyerek, cân u gönülden infak eden kimse, hal bakımından, mal hususunda cimrilik yaparak infak edenden daha kâmildir. Tevbe kitabında bunu tafsilatıyla söylemiştik.

Bu bakımdan nefse eziyet etmek, amaç değil bilakis nefsi terbiye etmek için bir araçtır. Bu tıpkı av köpeğini dövmeye benzer. Eğitilmiş köpek, her ne kadar dövülmeye sabretse de eğitimin tamamlanması için dövülmesi gereken köpekten daha üstündür. Bu nedenle âhiret yolunun başlangıcında nefse eziyet etmeye ve onunla mücahede etmeye ihtiyaç vardır. Fakat yolun sonunda bu ihtiyaç duyulmaz. Bilakis başlangıçta, kişiye elem veren şey artık ona zevk vermeye başlar; tıpkı öğrenmenin, akıllı bir çocuğun yanında zevke dönüşmesi gibi. . .

Oysa bu çocuk önceleri bundan elem duyardı. Az bir kısmı hâriç insanların çoğu, daha yolun başlangıcında, hatta başlangıçtan da çok uzakta bulundukları için tıpkı çocuklar gibi evet bunun içindir ki Cüneyd-i Bağdâdî, 'Sıfatı eziyet verici olan diğerinden daha üstündür' hükmünü mutlak bir şekilde vermiştir. Bu hüküm kendisinin de dediği gibi, halk tarafından kastedilen hususta doğrudur. O halde tafsilat istemeyip çoğunluğun iradesi açısından meseleyi ele aldığında sabrın şükürden daha üstün olduğuna mutlak olarak hükmedebilirsin. Çünkü bu hüküm, akla ilk gelen mânâ ile sahihtir. Tahkik (iyice öğrenmek) istediğin zaman tafsilata giriş.

Muhakkak sabrın birçok dereceleri vardır. Bu derecelerin en küçüğü, hoşa gitmemekle birlikte şikayeti terketmektir. Bunun arkasından rıza gelir. Rıza sabrın ötesinde bir makamdır. Onun arkasından belaya şükretmek gelir ki bu da rızanın ötesindedir; zira sabır elemlerle beraberdir. Rıza ise, içinde ne elem, ne de sevinç olmayan bir şeyle mümkün olur. Şükür ise ancak hoşa giden ve sevindirici şeyler için yapılır. Şükrün de birçok dereceleri vardır. Biz bu derecelerin en büyüğünü anlattık. Bunun altında birçok dereceler vardır:

Mesela kulun, **Allahü teâlâ**'nın kendisine arka arkaya verdiği nimetlerden hayâ etmesi şükürdür. Şükrünü eda hususunda kusurlu olduğunu bilmesi şükürdür. Şükrünün azlığından dolayı özür dilemesi şükürdür. Allah'ın hilminin büyüklüğünü ve günahlarını gizlediğini bilmesi şükürdür. Hak etmediği halde nimetlerin Allah'tan geldiğini itiraf etmesi şükürdür. Şükrün de Allah'ın nimetlerinden birisi olduğunu ve Allah tarafından hibe edildiğini bilmek de şükürdür. Nimetlere karşı tevazu göstermek de şükürdür. Vasıtaların şükrü de şükürdür; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İnsanlara teşekkür etmeyen kimse Allah'a şükretmemiştir.

Biz bunun hakikatini Zekât bahsinde anlatmıştık. Verilen nimetlere karşı itiraz etmemek ile nimet verenin huzurunda güzel edeb de şükürdür. Nimetleri güzelce kabul etmek, küçüklerini bile önemsemek şükürdür. Ameller ve hallerden, şükür ve sabır ismi altına giren şeyler kısıtlanamayacak kadar çoktur. Bunlar değişik derecelerdir. Bu bakımdan birinin diğerinden üstünlüğünü kısaca göstermek nasıl mümkün olur? Bu ancak haber ve eserlerde olduğu gibi, genel lafızla özel anlamı kastetme şeklinde yapılabilir.

Bir zât şöyle anlatıyor: Yolculuklarımın birinde bir ihtiyarla tanıştım. Yaşı oldukça ilerlemişti. Halini sordum. Bana şunları söyledi: "Gençliğimde amcamın kızına aşık olmuştum. O da bana aşıktı. Sonunda evlendik. Zifaf gecesinde ona 'Gel! Bizi birleştirdiğinden dolayı bu geceyi Allah'ın şükrüyle ihya edelim'

dedim. O geceyi namazla geçirdik ve birbirimize dokunma fırsatı bulamadık. **İkinci** gece de böyle oldu. Bütün gece boyunca namaz kıldık.

Yetmiş veya seksen seneden beri her gece biz bu hal üzerinde devam ediyoruz". Sonra hanımına dönüp 'Ey kadın! Öyle değil mi?' dedi. Kadın da ihtiyarın dediği gibidir' karşılığını verdi. Şunların haline bakın! Eğer Allah onları biraraya getirmeseydi ayrılık belâsına nasıl sabredeceklerdi?

Bu duruma bakarak ayrılık sabrını varlık şükrüyle kıyaslayın! Burada şükrün daha faziletli olduğu açıktır. Bu bakımdan bu duruma göre hangisinin daha faziletli olduğu ancak tafsilâtla bilinebilir. Allah en doğrusunu bilir!

88) Daha önce geçmişti.

89) Irâkî aslına rastlamadığını kaydediyor.

90) İdris b. Ebî Usame, Müsned

91) İbn Mâce

92) Taberânî

93) Deylemî

94) Irâkî aslına rastlamadığını söylemiştir.

95) İbn Mâce

96) Müslim 'Sadaka bize helâl değildir. Onlar ancak halkın mallarının kirleridir,O ne Muhammed'e ve nede ailesine helâldir' şeklinde rivâyetetmiştir.

97) Adı Ahmed b. Muhammed b. Selh'dir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin çağdaşlarındandı. H. 309'da vefat etmiştir.

33 - HAVF VE RECÂ'

Nimet'in Hakikati ve Kısımları

Lütfu ve sevabı umulan, mekrinden ve azabından korkulan Allah'a hamdolsun! O Allah ki dostlarının kalbini ümit korkusuyla tamir etmiştir. Öyle ki nimetlerinin lâtifeleriyle o dostlarını huzurunun sahasına indirmeye sevketmiştir. Düşmanlarının istikrar yeri bulunan belâ (imtihan) evinden onları uzaklaştırmıştır. Korkutma ve şiddetli ihtarının kamçısıyla huzurundan yüz çevirenlerin yüzlerini, sevap kerametinin evine çevirmiştir. Bunları, kınanmaya mâruz kalmamaları için bazen kahr ve şiddet zincirleriyle, bazen de şefkat ve lütfun gemiyle cennetine çekmek için yapmıştır.

Salât ve selâm, peygamberlerin efendisi, halkının en hayırlısı **Hazret-i Peygamber**'in (ve diğer peygamberlerin) , âlinin, ashâbının ve zürriyetinin üzerine olsun!

Muhakkak recâ ve havf iki kanattırlar; Allah'ın dergâhına yakın olanlar, onlarla her güzel makama uçarlar. İki binektirler; âhiret yollarından geçilmesi zor olan yollar onlarla geçilir.

Rahman'ın yakınlığına ve cennetin genişliğine, yollarının uzaklığı, yüklerinin ağırlığı, kalplerinin hoşa gitmeyen şeylerle, azalarının meşakkatlerle sarılı olması sebebiyle ancak recâ (ümit) gemisi (İnsan oğlunu) yaklaştırabilir. Cehennem ateşinden, elemli azaptan, şehvetlerin lâtifeleriyle ve lezzetlerin acaiplikleriyle sarılı olduğu için ancak korkunun kamçıları ve şiddetin sadmeleri uzaklaştırır. Durum bu iken, ümit ile korkunun hakikatlerini, faziletlerini, zıt olmalarına rağmen onları bir araya getirmenin yolunu belirtmek gerekir. İşte biz onların zikrim iki şıktan meydana gelen bir kitapta topluyoruz.

Birinci şık recâ (ümit) ,

İkinci şık da havf (korku) hakkındadır.

33-1

Birinci şık, ümidin hakikatini, faziletini, devamını ve celbedilmesinde kullanılan yolun beyanını kapsar.

Allah'ın Nimetlerinin Çokluğu, Kesintisiz ve Sonsuz Oluşu

Recâ, salihlerin makamlarının, talihlerin hallerinin kısımlarındandır. Vasfa ancak sabit olup ikame edilirse makam ismi verilir. Gelip geçici olana ise hâl ismi verilir. Nitekim sarılığın, altında olduğu gibi kalıcı, korkuda olduğu gibi geçici ve hastalıktaki gibi bu iki kısmın arasında olan kısımlara ayrıldığı gibi, kalbin sıfatları da böyle kısımlara taksim olunur. Kalpte kalıcı olmayana hâl denir. Çünkü devamlı kalmaz. Bu, kalbin bütün sıfatlarında geçerlidir. Bizim şu anda gayemiz recânın hakîkatidir. Recâ da, hâl, ilim ve amelden oluşur. İlim hali meyve veren sebeptir. Hâl ameli gerektirir. Recâ bunların üçüne birden verilen isimdir. İzahı şöyledir: Başından geçen güzel ve çirkin şeyler hal-i hazırda ve geçmişte mevcut ve gelecekte beklenen kısma ayrılır. Bu bakımdan geçmişte mevcut olan kalbine geldiğinde buna zikir ve tezekkür adı verilir.

Eğer hâl-i hazırda mevcut olan hâle ise vecd, zevk ve idrak adı verilir. Vecd adının verilmesi nefsinde mevcut olduğundan dolayı gelir. Eğer kalbine gelecekte bir şeyin varlığı düşerse ve galebe çalarsa buna da intizar ve tevekku adı verilir. Beklenen mekruh ise ondan ötürü kalpte bir elem hâsıl olursa ona havf (korku) ve işfak adı verilir.

Eğer güzel birşey beklemesinden ötürü kalbin kendisi ile alâkadar olmasından ve kalpte hutur etmesinden kalpte bir zevk belirirse buna da recâ adı verilir. Öyle ise recâ kalp nezdinde mahbub olanı beklemekten gelen sevgi demektir. Fakat o beklemenin muhakkak bir sebebi vardır. Eğer intizar edilmesi sebeplerinin çoğunun var olması için ise ona recâ ismini vermek doğru olur. Eğer sebeplerin karışmasına rağmen bir bekleyişse ona recâ demekten daha fazla ahmaklık ve gurur ismi uygun düşer.

Eğer sebeplerin ne varlığı, ne de yokluğu belli değilse bu bekleyişe sebepsiz olduğu için temenni ismi daha uygun düşer. Recâ ve havf ismi ancak içinde tereddüt olan şeye verilir. Kesin olan şeye ise bu isim verilmez. Çünkü doğuş zamanında güneşin doğuşunu ümit ediyorum, batış zamanında batışından korkuyorum denilemez; zira o zamanlarda doğuş ve batışı kesindir. Evet, yağmurun yağmasını ümit ediyorum ve kesilmesinden korkuyorum denilebilir.

Allahü teâlâ erbabına dünyanın âhiret için tarla olduğunu, kalbin de toprak olduğunu ve îmanın toprağa ekilen tohum gibi olduğunu öğretmiştir. İbadetle yerin sulanması ve temizlenmesi, ark ve arazilere su ulaştırmanın yerine geçer. Dünyaya tamamen kendisini kaptıran bir kimsenin kalbi de tohumu bitirmeyen çorak arazi gibidir. Kıyâmet günü hasad günüdür. Hiç kimse ektiğinden başkasını biçemez. Ancak îmanın tohumundan ekin biter. Tıpkı çorak yerde ekinin az bitmesi gibi. Öyle ise insanın ümidini ziraat sahibinin ümidine kıyas etmek uygundur. Bu bakımdan kim güzel bir toprak talep ederse ve çürük olmayan bir tohumu oraya ekerse sonra gerekli zamanda ona ihtiyacı olan suyu verirse, yerden fuzulî dikenleri ve otları ayıklarsa, tohumun bitmesine mâni olup ekini bozacak şeyleri temizlerse, sonra Allah'tan yıldırımlar ve ifsad edici âfetleri ziraat yetişinceye kadar def etmesini beklerse bu bekleyişe recâ denir.

Eğer tohumu çorak ve kuru bir yere tümsek ve suyun varamadığı bir araziye ekerse, ve ıslahı ile meşgul olmazsa, sonra ondan hasad beklerse bu bekleyişe recâ değil, ahmaklık ve gurur adı verilir.

Eğer tohumu güzel bir araziye ekerse, fakat o arazi susuz olursa, yağmurların yağmadığı bir zamanda yağmur beklerse, fakat aynı zamanda yağmurun yağması da muhtemel ise bu bekleyişe recâ değil temenni adı verilir.

Demek ki recâ, kulun ihtiyarında olan bütün sebeplere başvurulmuş sevimli bir işi beklemeye denir. Bu takdirde kulun ihtiyarı altına girmeyen sebepler başvurulmamış olarak kalmaktadır. O da Allah'ın engelleyici ve bozucu şeyleri fazileti ile bertaraf etmesidir. Bu bakımdan kul, imtihan tohumunu eker, ibâdet suları ile sular, kalbi kötü huylardan temizleyip Allah'tan bu durumu ölüme kadar devam ettirmesini ve mağfirete ulaştıracak güzel sonucu vermesini beklerse bu hakîkî recâ'dır. Güzel olan da budur. Bu, ölüme kadar mağfiretin sebeplerini tamamlamak için îmanı istemeye, onu devam ettirmeye ve böyle yapmaya teşvik eder. Eğer îman tohumundan ibâdet suyunu keser veya kalbi kötü ahlâklarla dolu olarak bırakırsa, dünya lezzetlerine dalarsa, sonra da mağfireti beklerse bu ahmaklık ve gurur'dur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ahmak odur ki nefsini hevâsına tâbi kılmıştır. Allah'tan (böyle olduğu halde) cenneti temenni etmektedir.

Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki namazı terkettiler. Şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır. (Meryem/59)

Onların arkalarından yerlerine geçip kitaba vâris olan bir takım insanlar geldi ki onlar şu alçak dünyanın menfaatini alıyorlar, 'Biz nasıl olsa bağışlanacağız' diyorlar. (A'raf/169)

Allahü teâlâ, bostanına girerken bu bostanın ebediyyen helâk olmayacağını, kıyâmetin kopmayacağını ve eğer Allah'a döndürülürse mutlaka gideceği yerin bundan daha hayırlı bir yer olacağını sanan bostan sahibini de yermiştir.

Madem durum budur, o halde ibâdetlere dalan, günahlardan sakınan kul, Allah'tan nimetin tamamını beklemeye lâyıktır. Nimetin tamamı da ancak cennete girmekle elde edilir. Asi bir kimse ise tevbe eder, eski kusurlarını telafi ederse ancak o zaman tevbesinin kabul edilmesini bekleyebilir.

Günahı istemediği zaman, günah değil, sevap hoşuna gittiği zaman nefsini kınadığı, tevbeye meylettiği zaman tevbesinin kabulü için Allah'tan ümit beklemeye lâyıktır. Çünkü günahı hor görmesi ve tevbeye şiddetle taraftar olması tevbeye götürücü sebeplerdendir. Zaten ümit de sebeplerin hazırlanmasından sonradır.

Onlar ki inandılar, hicret ettiler, Allah yolunda savaştılar, işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. (Bakara/218)

Yani onlar Allah'ın mağfiretini ummaya müstehak olurlar, fakat ayetten sadece ümitvar olmak kastedilmemiştir. Çünkü onlardan başkası da Allah'ın mağfiretini umarlar. **Allahü teâlâ** ümidi, müstehak olanlara tahsis etmiştir, Allah'ın hoşuna gitmeyen şeylere dalıp nefsini kınamayan ve tevbeye azimli olmayan bir kimseye gelince, onun ümidi çorak yere tohum ekip, o tohumu sulamayan ve yabani otları temizlemeyen bir kimsenin ümidi gibi ahmaklıktır.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Benim katımda nedamet olmaksızın af ümidi ile günahlara dalmak gururun en büyüğüdür. İbadetsiz Allah'a yaklaşmayı ummak ateş tohumu serpip cennet ziraati beklemektir. Günahlarla iştigal edip itaat edenlerin mevkiini talep etmektir.

Amelsiz mükafat beklemektir. İfrata rağmen Allah'tan temennide bulunmaktır. Şair şöyle demiştir: 'Kurtuluşu umuyorsun, fakat kurtuluş yollarından yürümüyorsun. Muhakkak ki gemi karada yürümez'.

Recâ'nın hakikatini bildiğin zaman, onun birçok sebeplerin cereyanı ve ilmin meyvesi olduğunu anlarsın. Bu ise imkân nisbetinde diğer sebepleri yerine getirme gayretini doğurur. Çünkü tohumu güzel, arazisi temiz, suyu bol olan bir kimsenin ümidi doğru olur. Ümidin doğruluğu araziyi kontrol etmeye, yabani otları ayıklamaya zorlar. Hasat zamanına kadar asla bu vazifede kusur etmez. Çünkü recâ'nın zıddı ümitsizliktir. Ümitsizlik ise insanı çalışmaktan alıkoyar. Bu bakımdan arazinin çoraklığını, suya muhtaç olduğunu, tohumun bitmeyeceğini bilen bir kimse araziyi işlemeyi bırakır, bu yoldaki yorgunluğa da katlanmaz.

Ümit övülen bir şeydir. Çünkü teşvik edicidir. Ümitsizlik ise yerilmiştir. Ümidin tam zıddıdır. Çünkü çalışmaktan alıkoyar. Korku ise ümidin zıddı değildir. Aksine bahsi geleceği gibi onun arkadaşıdır. Zira korku da, haşyet yoluyla başka bir teşvikçidir. Ümidin rağbet yolu ile teşvikçi olduğu gibi.

Bu bakımdan ümit hali, her durumda gayret gösterip ibadetlere devam etmeyi gerektirir. Daima Allah'a yönelmekten duyulan zevk onun eserlerindendir.

Onun münâcatmdan edinilen nimet ona karşı yönelmekten gelen lütuf onun eserlerindendir; zira bu haller padişahlardan veya şahıslardan birşey uman herkeste de belirmelidir. O halde Allah'ın hakkında nasıl belirmez? Eğer burada belirmezse bununla recâ makamından mahrum olmaya gurur ve temenni hâline dair delil getirilsin.

Bu bakımdan recâ halinin beyanı ve recâ'nın meyve olarak verdiği ilmin ve ondan sezilen amelin beyanı budur.

Recâ'nın bu amelleri meyve olarak vereceğine delil Zeyd el-Hayl'in hadisidir; Zeyd el-Hayl **Hazret-i Peygamber**'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi: 'Senden Allah'ın irade ettiği ve irade etmediği kimselerin alâmetini sormaya geldim'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

'Sen nasıl sabahladın?' Zeyd 'Hayri ve hayır ehlini sever olduğum halde sabahladım. Hayırdan birşeye kudretim yettiği zaman onu hemen yapar, sevabına inandığım hayırdan birşey elimden kaçtığında üzülürüm ve onu isteyerek sabahlarım' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

İşte bu, Allah'ın hayır irade ettiği bir kimsedeki alâmetidir. Eğer Allah sana şer dileseydi seni ona hazırlardı. Sonra senin o derecelerin hangisinde helâk olacağına da kıymet vermezdi.

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , kendisi için hayır irade edilen kimselerin alâmetlerini zikretmektedir. Bu bakımdan kim bu alâmetler olmaksızın hayır irade edildiğine inanırsa, o kimse mağrurdur.

İkinci rükün şükredilecek nimetler hakkındadır.

Recâ ile amel, korku ile amelden daha yücedir; zira Allah katında kulların en sevimlisi Allah'ı en fazla sevendir. Sevgi ise, recâ ile galebe çalar. Bu, biri cezasından korkarak, diğeri de sevdiği için hizmet edilen iki hükümdarla ölçülebilir. Bu sırra binaen recâ ve güzel zan hakkında birçok terğıbler vârid olmuştur. Özellikle de ölüm vaktinde.

Sakın Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmayın! (Zümer/53)

Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, ümitsizliği haram kılmıştır. Hazret-i Yakub'un haberlerinde vârid olmuştur ki **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek "Biliyor musun seninle Yûsuf'un arasını niçin ayırdım? Çünkü sen 'Siz gâfil olduğunuz bir durumdayken kurdun onu yemesinden korkuyorum' dedin. Neden kurttan korktun da benden ümidini kestin. Neden Yûsuf'un kardeşlerinin gafletini düşündün de benim Yûsuf'u koruyacağımı düşünmedin" dedi.

Sizden bir kimse Allah hakkındaki zannını düzelterek ölüme hazırlansın. 1

Allahü teâlâ (bir hadîs-i kudsî'de) şöyle buyurmaktadır:

Ben kulumun zannı üzereyim. Bu bakımdan kulum istediği şeyi zannedebilir. 2

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölüm sekeratında olan bir kişinin yanına girdi ve ona şöyle sordu:

-Kendini nasıl hissediyorsun?

-Günahlarımdan korktuğumu, rabbimin rahmetini umduğumu hissediyorum!

- Onların **ikisi** bu yerde (ölüm çağında) bir kulun kalbinde bir araya gelirse Allah o kula umduğunu verir ve onu korktuğundan emin kılar. 3

Hazret-i Ali 'Günahlarının çokluğundan korkarak ümitsizliğe kapılan bir kişiye şöyle dedi: 'Ey kişi, senin Allah'ın rahmetinden ümitsiz olman, günahlarından daha tehlikelidir'.

Süfyân es Sevrî şöyle demiştir: Kim bir günah işlerse ve Allah'ın o günahı affa kâdir olduğunu bilir ve Allah'ın affını dilerse, **Allahü teâlâ** o günahını bağışlar. Çünkü **Allahü teâlâ** bir kavmi kınayarak şöyle buyurmuştur:

İşte rabbinize karşı beslediğiniz bu zannınız sizi helâk etti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz. (Fussilet/23)

Bu (zan) gönüllerinizde süslendirildi, kötü zanda bulundunuz ve helâki hak eden bir kavim oldunuz. (Feth/12)

Allahü teâlâ kıyâmet gününde kuluna der ki: 'münkeri gördüğün halde onu reddetmekten seni meneden ne idi?' Eğer Allah o kuluna delilim telkin ederse, o kul der ki: 'Yarab, senin affını ümit ettim, halktan korktum (onun için) vazifemi yapmadım'. **Allahü teâlâ** 'Seni affettim' der. 4

Bir kişi halka borç verirdi, zengin borçlulara karşı müsamaha gösterir, fakirin borcundan vazgeçip affederdi. Bu kişi hayatında hiçbir güzel amel işlemediği halde Allah'ın huzuruna vardı. **Allahü teâlâ** ona 'Senin yaptığın benden daha fazla kime yakışır?' dedi ve onu, Allah hakkındaki güzel zannından ötürü affetti. Oysa o ibadet yönünden iflas etmişti.

Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve âşikar sarfederler Asla ziyan etmeyecek bir ticaret (sevap) umarlar. (Fâtır/29)

Hazret-i Peygamber 'Eğer sizler benim bildiğimi bilseydiniz, muhakkak az güler çok ağlardınız. Tepelere çıkıp göğüslerinizi yumruklar ve rabbinize yalvarırdınız' deyince Cebrâîl indi ve şöyle dedi: "Rabbin sana 'Neden kullarımı ümitsizliğe düşürüyorsun?' diyor". Bunun üzerine Hazret-i Peygamber halkın huzuruna çıkıp onları Allah'ın rahmetine ümitlendirdi ve teşvik etti.

Allah Hazret-i Dâvud'a 'Beni sev, beni seveni sev ve beni halkına sevdir' diye vahiy gönderdiğinde Hazret-i Dâvud 'Yarab halkıma nasıl sevdireyim?' diye sordu. **Allahü teâlâ** da şöyle buyurdu:

Beni güzellikle zikret, benim nimetlerimi ve ihsanımı zikret, onlara bunu söyle; zira onlar benden ancak güzeli bilirler.

Eban b. Ebi Ayyaş rüya âleminde birisine göründü. O ölmeden önce ümit kapılarını açar, çokça zikrederdi. O kişiye dedi ki: 'Allah beni huzurunda durdurdu ve şöyle buyurdu: 'Ümit kapılarını çokça zikretmeye seni teşvik eden ne idi?' Dedim ki: 'Seni kullarına sevdirmek istedim'. Allah da 'Seni affettim' dedi.

Ölümünden sonra Yahya b, Eksam rüya âleminde göründü. Ona denildi ki: 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' Dedi ki: 'Allah beni huzurunda durdurdu ve şöyle buyurdu: 'Ey fena ihtiyar, sen ne yaptın?' Beni bir korku tuttu. Sonra dedim ki: 'Yârab, ben seni bu şekilde halkına tanıtmadım'. **Allahü teâlâ** 'Benden nasıl bahsettin?' dedi. Dedim ki: "Abdürrezzak bana Muhammed'den, o da Zührî'den, o da Enes'den, o da senin peygamberinden, o da Cebrâîl'den rivâyet etti ki sen şöyle demişsin:

Ben kulumun zannı üzereyim. Bu bakımdan kul istediği şeyi benim hakkımda zannetsin.

Ben de senin hakkında bana azap etmeyeceğini zannediyordum". Bunun akabinde **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Cebrâîl doğru söylemiş, peygamberim doğru söylemiş, Zührî doğru söylemiş, Muhammed doğru söylemiş, Abdürrezzak doğru söylemiş ve sen de doğru söylüyorsun.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** tarafından bana cennet hulleleri giydirildi. Cennet vildanları önümde ta cennete kadar yürüdüler. Ben dedim ki: ' (Ey kavim!) Bu ne büyük bir sevinç, ne büyük mutluluktur'.

İsrailoğulları'ndan biri halkı ümitsiz eder, onlara fazlasıyla şiddet gösterirdi. **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde ona şöyle dedi: 'Bugün seni, dünyada kullarımı rahmetimden ümitsiz bıraktığın gibi rahmetimden ümitsiz kılacağım'. 5

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bir kişi cehenneme girer, orada bin sene durup ya Hannân, ya Mennân diye bağırır. Allahü teâlâ Cebrâîl'e der ki: 'Git bana kulumu getir'. Kul getirilir, Allah'ın huzurunda durdurulur. **Allahü teâlâ** kula, 'Yerini nasıl buldun?' diye sorar. Kul da 'Çok kötü bir yer olarak buldum' der. **Allahü teâlâ** 'Bu kulu geriye götürün' emrini verir. Kul hem yürür, hem de dönüp arkasına bakar. **Allahü teâlâ** 'Sen niye dönüp bakıyorsun?' deyince, kul 'Beni oradan çıkardıktan sonra bir daha oraya geri göndermeyeceğini ümit etmiştim' der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Onu cennete götürün'. 6

Bu hadîs o kulun ümidinin, onun kurtuluşunun sebebi olduğuna delâlet eder.

Allahü teâlâ'dan lütfü ve keremi ile hüsn-ü tevfîkini dileriz!

1) Müslim

2) İbn Hibbaıı

3) Tirmizî

4) Müslim

5) Beyhâkî

6) Eeyhâkî

33-2

Ümit ile Tedâvi

İki sınıf insan, ümit ile tedaviye muhtaçtır. Bunlardan biri ümitsizliğe düşüp ibadeti terkeden, diğeri de fazla korkuya kapılıp kendisine ve ailesine zarar verecek şekilde ibadete dalan kişidir. Bunların **ikisi** de itidâlden ayrılmış olup ifrat ve tefride kaymışlardır. Bunların kendilerini itidâle sevkedecek tedaviye ihtiyaçları vardır.

Mağrur olan, ibâdetten yüz çevirmesine rağmen Allah'tan birçok şey temenni eden ve günahlara dalan âsi için ümidin ilâçları helâk edici zehir olur. O ilâçlar soğukluğun kendisine geldiği bir kimse için şifa olan balın yerine geçer. Oysa o bal hararete mağlup olan bir kimse için öldürücü zehirdir. Mağrur için sadece korkuyu gerektiren ilaçlar kullanılır. İşte bunun için halk vaizinin lütufkâr olması, illetlere bakması, illeti arttıran ilâçla zıddını tedavi etmesi gerekir; zira maksat sıfatlar ve ahlâkların tamamında adalet ve itidâldir. İşlerin hayırlısı itidâlli olandır.

Ne zaman itidâlden kayarsa onu itidâle çevirecek şekilde tedavi etmek gerekir. İtidâlden daha fazla uzaklaştıran ilâçla tedavi edilmemelidir. Bu zaman öyle bir zamandır ki o zamanda halka ümit vermek uygun değildir. Korkutmakta mübalağa etmek de onları hak caddesine ve doğruluk yollarına çeviremeyebilir.

Fakat ümit vermek onları tamamen helâk eder. Fakat kalplere daha hafif ve nefisler katında daha lezzetli olduğu için ve vaizlerin de hedefleri zaten kalpleri celbetmek, halkı nasıl olursa olsun lehlerinde konuşturmaktan başka birşey olmadığı için vaizler bol bol ümit vermeye meylettiler. Öyle ki alabildiğine fesad çoğaldı, hatta alabildiğine tuğyana dalanlar arttı.

Nitekim Hazret-i Ali Âlim ancak o kimsedir ki halkı Allah'ın rahmetinden ümitsiz kılmadığı gibi azabından da emin kılmaz' demiştir.

Biz Kitab'a ve Sünnete uyarak ümitsizliğe düşeni ve fazla korkuya kapılanı bu çıkmazdan kurtarmak için recâ ve ümit'in sebeplerini zikredeceğiz. Kitap ve Sünnet ümit ve korkuyu kapsamaktadır. Çünkü onlar her çeşit hasta hakkında şifanın sebeplerini toplamıştır.

Amaç, peygamberlerin vârisleri olan âlimlerin ihtiyaca göre halkı bunlarla tedavi etmeleridir. Fakat reçeteyi verirken her ilacın her hastalığa şifa olduğunu sanan ahmaklar gibi değil, uzman doktor gibi olmalıdır. Recâ hali iki şeyle mûtedil olur: Onlardan biri ibret almak, **ikincisi** ise âyet, hadîs ve eserleri araştırmaktır. İbret almak, Şükür bölümünde nimet sınıfları hakkında zikrettiklerimizin tümünü düşünmek demektir.

O zaman, Allah'ın kullarına dünyada vermiş olduğu nimetlerinin incelikleri, insan fıtratında gözettiği hikmetlerin acaiplikleri bilinir. Dünyada insan varlığının devamında zarurî olan her şeyi; gıda aletleri, muhtaç olduğu parmak ve tırnaklar, zîneti için kaşların kavisli olması, göz renklerinin değişikliği, dudakların kırmızılığı ve yok olması ile bir gayenin değil, ancak güzellik meziyetinin ortadan kalkacağı başka şeyleri bilir.

Dolayısıyla insan ilâhî inayetin bu inceliklerin benzerlerinde kullardan esirgenmediğini, hatta kullar için zînet ve ihtiyaçtaki meziyetlerin yokluğuna bile rıza göstermediğini anlar. İlâhî inayet onları ebedî helâke sevketmeye nasıl razı olabilir? Aksine insan şifa verici bir bakışla baktığı zaman bilir ki halkın çoğu için daha dünyada saadetin sebepleri hazırlanmıştır. Hatta halkın çoğu kendisine 'Ölümden sonra azap görmeyeceksin veya asla dirilmeyeceksin!' denilse bile yine de ölümü hoş görmez.

Bu bakımdan onların yokluğu hor görmeleri, nimetin sebeplerinin daha çok olmasından ileri gelir. Ölümü temenni eden pek azdır. Sonra o temenni eden de ancak zor durumda kaldığında ölümü temenni eder.

Madem halkın çoğunun dünyadaki galip olan hali hayır ve selâmettir. Öyle ise Allah'ın sünnetinin değiştiğini görmezsin. Bu bakımdan âhiret işi de böyle olur. Çünkü dünya ve âhireti tedvir eden Bir'dir. O gafur, rahîm ve kulları için latîfdir. Onlara merhamet edicidir. Bu durum hakkı ile düşünüldüğü zaman, bu düşünce ile recâ'nın sebepleri kuvvet bulur.

Şeriatın hikmetine, dünya maslahatları hakkındaki teşriine ve onunla kullara rahmet etmesinin yönüne bakmak da ibrettir.

Hatta Âriflerden biri Bakara sûresindeki müdâyene (borçlanma) ayetini ümit sebeplerinin en kuvvetlisi olarak görürdü. Kendisine denildi ki: 'Bu ayette ümidin nesi var?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Dünyanın tamamı azdır, İnsan oğlunun dünyadaki rızkı azdır. Borç ise rızıktan daha az birşeydir. **Allahü teâlâ**'nın borç hakkında en uzun ayetini indirip bununla kulunu dininin korunmasındaki itiyad

yoluna nasıl irşad ettiğine dikkat et!' O. halde **Allahü teâlâ** (dünya ve âhiretinde) kulun hiçbir karşılığı kendisinden olmayan dinini nasıl korumaz.

İkincisi, ayetleri ve hadîsleri tedkik etmektir. Bu bakımdan ümit hakkındaki vârid olanlar sayılmayacak kadar çoktur.

Âyet-i Kerîmeler

De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyin. Allah bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, gafûr ve rahim'dir. (Zümer/53)

Hazret-i Peygamber bu âyeti okuduğunda 'O perva etmez, çünkü o gafûr ve rahimdir'7 demiştir.

Melekler rablerini hamd ile tesbih ederler; yeryüzünde bulunanlar için de mağfiret dilerler. (Şûrâ/5)

Allahü teâlâ ateşi düşmanlarına hazırladığını, ancak onunla dostlarını korkuttuğunu haber vermiştir.

O kâfirlerin üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da ateşten tabakalar var. İşte Allah kullarını bundan korkutuyor. (Zümer/16)

Kâfirler için hazırlanan ateşten sakının! (Âl-i İmrân/131)

Ben sizi, alevlendikçe alevlenen bir ateşe karşı uyardım. Ona ancak bedbaht kimse girer. O ki yalanladı ve döndü. (Leyl/14-15-16)

Şüphesiz rabbin, insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir. (Ra'd/6)

Hazret-i Peygamber'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ümmeti hakkında Allah'tan (rahmet) istediği ve ona 'Sen hâlâ razı olmuyor musun, senin üzerine şu âyet inmiştir' dendiği söylenmiştir.

Şüphesiz rabbin, insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir. (Ra'd/6) .

Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın! (Duhâ/5)

Bu ayetin tefsiri sadedinde 'Ümmetinden bir tek kişi cehennemde oldukça Muhammed razı olmaz' denilmiştir. Ebû Cafer Muhammed b. Ali derdi ki: Siz (Irak halkı) diyorsunuz ki Allah'ın kitabında en ümit verici âyet şu ayettir:

De ki: Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, gafûrdur (çok bağışlayıcıdır) , rahimdir (çok merhametlidir) .

Oysa biz ehl-i beyt deriz ki Kur'ân'da en ümit verici âyet, şu ayettir:

Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın! (Duhâ/5)

Hadîsler

Ebû Musa, **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet etmektedir:

Benim ümmetime rahmet edilmiştir. Âhirette ümmetime azap yoktur, **Allahü teâlâ** ümmetimin azabını dünyâda zelzelelerle ve fitnelerle vermiştir. Kıyâmet günü olduğu zaman ümmetimin her birine kitab ehlinden biri teslim edilir ve denir ki 'Bu kişi senin ateşten azat edilmen için sana fedadır'. 8

Bu ümmetin her biri bir yahûdî veya hristiyanı cehenneme götürür ve der ki: 'Bu benim ateşten azat edilmemin karşılığıdır'. O getirilen hristiyan veya yahûdî ateşe atılır. 9

Sıtma, cehennemin nefesindendir. Bu bakımdan sıtma Mü'minin ateşten olan nasibidir. 10

Allah'ın peygamberleri ve onunla beraber îman edenleri utandırmayacağı günde. . (Tahrim/8)

Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** peygamberine vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

"Senin ümmetinin hesabını sana havale ederim'. Peygamber 'Hayır yarabbi, bana havale etme. (Çünkü) sen benden onlara daha şefkatli ve merhametlisin' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu: 'ınadem durum budur, seni onlar hususunda utandırmayacağız'. 11

Enes'ten rivâyet edildiğine göre, **Hazret-i Peygamber**, ümmetinin günahları hakkında **Allahü teâlâ**'dan af dileğinde şöyle demiştir:

Ey rabbim! Onların hesaplarını bana tevdî et ki benden başkası onların kusurlarına muttali olmasın!

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Onlar senin ümmetindir, (Fakat) benim kullarımdır. Onlar için senden daha merhametliyim. Onların hesabını başkasına vermem ki ne sen, ne de başkası onların günahlarına muttali olmayasınız. 12

Benim hayatım sizin için hayırlıdır. Ölümüm (de) sizin için hayırlıdır. Hayatıma gelince, ben sizlere ilâhî emir ve prensipleri getirip tebliğ ediyorum. Ölümüme gelince, sizin amelleriniz bana arzolunacaktır. Onların içinde bir iyilik görürsem ondan dolayı Allah'a hamdederim. . O ameller içerisinde bir kötülük görürsem, sizler için Allah'tan af talep ederim. 13

Hazret-i Peygamber 'Ya Kerîm'ul-Afiv (ey kerem sahibi affedici!) ' diye Allah'ı çağırınca, Cebrâîl 'Sen Kerîm'ul-Afiv'in tefsirini biliyor musun? Eğer O rahmetiyle günahları affederse, keremiyle onların yerine sevapları yerleştirir'dedi. 14

Hazret-i Peygamber bir kişinin şöyle dediğini duydu: 'Ey Allahım! Ben senden nimetinin tamamını isterim'. **Hazret-i Peygamber** ona 'Sen nimetin tamamının ne olduğunu biliyor musun?' dedi. O Hayır!' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'O, cennete girmek demektir' buyurdu. 15

Âlimler dediler ki: **Allahü teâlâ**, bize islâm dinin seçmek sûretiyle nimetini tamamlamış bulunuyor; zira **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. (Maide/3)

Kul bir günah işleyip Allah'tan af talep ettiğinde, **Allahü teâlâ** meleklerine şöyle der: 'Kuluma bakınız! Bir günah işledi ve kendisinin günahları affeden ve günahtan dolayı azap eden bir rabbi olduğunu hatırladı. Ben sizi şahid tutarım ki onu affettim. 16

Eğer kul, günahları göklere varıncaya kadar günah işlese, benden af dilediği ve umduğu müddetçe o günahlarını affederim. 17

Eğer kulum yeryüzü dolusu günah ile benim huzuruma gelse, ben de yeryüzü dolusu af ile onu karşılarım. 18

Kul günah işlediği zaman melek altı saat yazmaz. Eğer kul tevbe edip af talebinde bulunursa, o günahı onun defterine hiç yazmaz. Eğer tevbe etmezse tek bir günah olarak defterine yazar. 19

Melek, günahı kulun defterine yazdığı zaman, kul bir amel işlerse, sağ taraftaki melek sol taraftaki meleğin âmiri olduğu için ona der ki: 'Onun işlemiş olduğu bu günahı at ki ben de onun hasenelerinin on katından birini atayım ve dokuz hasenesini de onun için yazayım'. Böylece o günah kulun defterinden atılmış olur.

Enes'in rivâyet ettiği bir hadiste ki **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kul bir günah işlediği zaman defterine yazılır. Bunun üzerine bir bedevî şöyle sordu:

- O günahtan tevbe ederse yine de mi yazılır?

- O zaman defterinden o günah silinir!

- Eğer tekrar o günahı işlerse. . .

- Defterine yazılır!

- Eğer tevbe ederse. . .

- Defterinden silinir!

- Bu ne zamana kadar böyle devam eder?

-Kul, af talep edip Allah'a tevbe edinceye kadar devam eder. Çünkü kul affı talep etmekten usanmadıkça Allah affetmekten usanmaz. Kul bir sevabı işlemek isterse, sağ taraftaki melek, o daha sevap işlemeden önce onun niyetini sevap olarak kaydeder. Eğer sevabı işlerse, on sevap olarak kaydolunur. **Allahü teâlâ** onu yediyüz kata kadar çıkarır. Kul bir günah işlemeyi kasdettiği zaman defterine yazılmaz. Onu işlediği zaman bir tek günah olarak yazılır. Fakat o günahın arkasında **Allahü teâlâ**'nın güzel affı vardır. 20

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna gelerek şöyle dedi:

Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben sadece ramazan orucunu tutuyorum. Ondan fazlasını tutmam. Beş vakit namazdan fazla namaz kılmam. Malımda Allah'ın sadaka ve haccı yoktur. Öldüğüm zaman ben nerede olurum?

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** tebessüm ederek şöyle buyurmuştur:

Evet! Benimle beraber olursun, eğer kalbini hile ve hasedden; dilini gıybet ve yalandan; gözünü Allah'ın haram kıldığına bakmak ve o gözlerle bir müslümanı hafife almaktan korursan, benim beraberimde cennete girersin. 21

Enes'in rivâyet ettiği uzun bir hadiste vârid olduğuna göre, bir bedevî şöyle dedi:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Mahlukâtın hesabını kim görecek?

- **Allahü teâlâ** görecektir!

- Bizzat Allah mı görecektir?

- Evet!

Bunun üzerine bedevî tebessüm etti. **Hazret-i Peygamber** bedevîye şöyle sordu:

- Ey bedevî! Neden güldün!

- Kerîm, kudreti yettiği zaman affeder. Hesaba başladığı zaman müsamaha gösteri kolaylaştırır.

Bu söze binaen, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Bedevî doğru söyledi! İyi bilin ki Allah'tan daha kerîm olan biri yoktur. **Allahü teâlâ** kerîmlerin en kerîmidir.

Bunu söyledikten sonra 'Bedevî bunu anladı' dedi. 22

Allahü teâlâ, Kâbe'yi şereflendirdi ve yüceltti. Eğer bir kul onu taş taş yıksa, sonra yaksa, o kimsenin günahı Allah'ın velî kullarından biriyle istihfaf edenin günahına yetişmez.

Bedevî dedi ki: 'Allah'ın velî kulları da kimlerdir?' **Hazret-i Peygamber** 'mü'minlerin tümü Allah'ın velî kullarıdır. Ey bedevî! Sen **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini işitmedin mi?' dedi.

Allah îman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara/257)

Bazı hadîslerde şöyle vârid olmuştur:

Mü'min kişi Kâbe'den daha üstündür. 23

Mü'min temiz ve tahirdir. 24

Mü'min Allah katında meleklerden daha kıymetlidir. 25

Allahü teâlâ, cehennemi, rahmetinin faziletinden bir kamçı olarak yarattı. Onunla kullarını cennete sevkeder. 26

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır:

insanları benden kâr etsinler diye yarattım. Onların sırtından kâr edeyim diye yaratmadım,27

Ebû Said el-Hudrî'nin rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allah'ın yarattığı hiçbir şey yoktur ki ona galip gelecek birşey yaratmış olmasın. Rahmetini de öfkesine galip gelecek şekilde yaratmıştır. 28

Allahü teâlâ, halkı yaratmadan önce 'rahmetim öfkemi geçmiştir' diye kendi üzerine rahmeti yazmıştır. 29

Muaz b. Cebel ve Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet ediliyor: Kim 'Lâ ilâhe illâllah' derse cennete girer. 30

Kimin konuşmasının sonu 'lâ ilâhe illâllah' ise ateş onu yakmaz. 31

Kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadığı halde Allah'ın huzuruna varırsa, ateş ona haram olur. 32

Kalbinde zerre kadar îmanı olan ateşe (ebedî kalmak üzere) girmez. 33

Eğer kâfir Allah'ın rahmetinin genişliğini bilseydi, Allah'ın cennetinden ümitsiz olmazdı. 34

Çünkü saatin (kıyâmetin) sarsıntısı gerçekten korkunç bir şeydir. (Hacc/l)

Hazret-i Peygamber bu âyeti okuduğu zaman şöyle buyurmuştur:

Bunun hangi gün olduğunu biliyor musunuz? Bu o gündür ki Âdem'e 'Kalk! Zürriyyetinden ateşe gidecek grubu gönder!' denir. Âdem 'Onlar ne kadardır?' diye sorunca, Âdem'e 'Her bin kişiden, dokuzyüz doksandokuzu cehenneme girecektir' denir.

Bu söz üzerine, **Hazret-i Peygamber**'i dinleyenler, dehşete kapılıp ağlamaya başladılar. Bütün gün meşgul olup amel etmez oldular. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** yanlarına çıkıp 'Neden amel etmiyorsunuz?' dedi. Dediler ki: 'Bunu bize söyledikten sonra kim amelle meşgul olur?'

Hazret-i Peygamber şöyle dedi: Siz ümmetler arasında ne kadarsınız ki? Tavil, Taris, Mensik, Ye'cüc ve Me'cüc nerededirler? Bunlar Allah'tan başka sayıları bilinmeyecek ümmetlerdir. Siz ancak diğer ümmetler arasında siyah öküzün derisindeki beyaz kıl gibisiniz. Yürüyen hayvanın ön ayağındaki nişan gibisiniz. 35

Hazret-i Peygamberin halkı nasıl korku kamçısı ve ümit gemiyle Allah'a doğru sevkettiğine dikkat et! Zira önce onları korku kamçısıyla sevketti. Sonra bu korku onları normal hududların dışına çıkarıp ye'se düşürdüğü zaman, **Hazret-i Peygamber** onları ümit ilâcıyla tedavi etti.

Onları itidale çevirdi. Bu sonuncusu, birincisine zıd değildir. Fakat **Hazret-i Peygamber** birincisinde 'Şifaya sebep olacağını' gördüğü şeyi zikretti ve sadece onunla yetindi. Onlar ümitle tedavi edilmeye muhtaç olduklarında işin tamamını onlara söyledi. Bu bakımdan vâizin yapması gereken vazife, vâizlerin efendisine uymaktır. Öyleyse vâiz, korku ve ümit hakkında vârid olan hadîsleri kullanırken kalp hastalıklarını tesbit ettikten sonra ihtiyaca göre hassas davranmalıdır. Eğer vâiz buna riayet etmezse, ifsad ettiği ıslah ettiğinden fazla olur!

Eğer siz günah işlememiş olsaydınız, Allah, affetmek için günah işleyen bir halk yaratırdı. 30

Sizi götürüp, affetmek için yerinize başka bir halk getirirdi. Muhakkak ki Allah çokça affeden ve çokça merhamet edendir.

Eğer siz günah işlememiş olsaydınız, günahtan daha şerli bir şeyin başınıza gelmesinden korkardım! Denildi ki: 'O nedir?' Şöyle **cevap** verdi: 'Ucub (nefsini beğenmek) tir'. 37

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun! Mü'min kulu hakkında Allah, şefkatli annenin evladına merhametinden daha fazla merhametlidir. 38

Allah kıyâmet gününde öyle bir af ilan eder ki o af, hiç kimsenin kalbine bir an bile gelmiş değildir. Hatta İblis bile, kendisine isabet eder ümidiyle o affa uzanır. 39

Allah'ın yüz rahmeti vardır. Onlardan doksan dokuzunu bekletmiştir. O yüz rahmetten bir tanesini, dünyada göstermiştir. Halk birbirine o rahmetle rahmeder. Bu nedenle ana evladına şefkat gösterir. Kıyâmet günü geldiği zaman, bu rahmetini de o doksan dokuz rahmete ekler, sonra hepsini bütün halkın üzerine yayar. O rahmetin her biri, gökler ve yer dolusu kadardır.

Râvi dedi ki: 'O halde, o günde, Allah'ın katında ancak helâk olmuş bir kimse helâk olur!'40

Sizden hiçbir kimse yoktur ki ameli onu cennete soksun veya onu ateşten kurtarsın.

- Sen de mi?

- Ben de! Ancak Allah'ın rahmeti beni örtmüştür. 41

Amel edin! Müjde verin. Bilin ki hiçbir kimseyi ameli kurtaramaz. 42

Ben şefaatimi ümmetimden büyük günah işleyenlere sakladım. Siz o şefaatin, muttaki ve itaatkar kimseler için olduğunu mu sanıyorsunuz? Aksine o şefaat, mülevves olmuş günahkâr kimseler içindir. 43

Ben kolay, geniş ve bâtıldan hakka yönelmiş bir dinle gönderildim. 44

İki kitabın (İncil ve Tevrat) ehlinin bizim dinimizde semahat (genişlik) olduğunu bilmelerini istiyorum. 45

Bu hadîsin mânâsına, **Allahü teâlâ**'nın Mü'min kullarının şu dileklerini kabul etmesi delâlet eder:

Rabbimiz, bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! (Bakara/286)

Üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. (A'raf/157)

Muhammed b. Hanefiyye46 Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet eder: 'Veya güzel muamelede bulun!' (Hicr/85) âyeti nazil olduğu zaman, **Hazret-i Peygamber**, Cebrâîl'e şöyle sordu:

- Ey Cebrâîl! Ayette bahsi geçen safh-ı cemil (güzel muamele)

ne demektir?

- Sana zulmedeni affettiğin zaman onu kınama!

- Ey Cebrâîl! **Allahü teâlâ** affettiği kulunu kınamaktan yücedir.

Bunun üzerine Cebrâîl de, **Hazret-i Peygamber** da ağladılar. Allah onların **ikisi**ne Mîkâil'i gönderdi. Mikâil dedi ki:

Rabbiniz size selâm ediyor ve diyor ki: 'Affettiğim kimseyi nasıl kınarım? Bu benim keremime yakışmayan birşeydir'. 47

Recâ'nın sebepleri hakkında vârid olan haberler sayılmayacak kadar çoktur.

7) Tirmizî

8) Ebû Dâvud

9) Müslim, (Ebû Musa'dan)

10) İmâm-ı Ahmed .

11) İbn Eb'id-Dünya

12) Irâkî hadisin aslına rastlamadığını söylemiştir.

13) Bezzâr

14) Irâkî bu konuşmanın **Hazret-i Peygamber** ile değil, Hazret-i İbrahim ile Cebrâîl arasında geçtiğinin rivâyet edildiğini gördüğünü söylemiştir.

15) Daha önce geçmişti.

16) Müslim, Buhârî

17) Tirmizî

18) Müslim

19) Beyhâkî, Şuab

20) Beyhâkî

21) Daha önce geçmişti.

22) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiştir.

23) İbn Mâce

24) Müslim, Buhârî

25) İbn Mâce

26) Irâkî rivâyetin aslını görmediğim söylemiştir.

27) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiştir.

28) İbn Hıbbân

29) Müslim, Buhârî

30) Taberânî

31) Ebû Dâvud, Hâkim

32) İmâm-ı Ahmed

33) İmâm-ı Ahmed

34) Müslim, Buhârî

35) Tirmizî, (İmrân b. Hüseyin'den)

36) Müslim

37) Bezzâr, İbn Hıbbân

38) Müslim, Buhârî

39) İbn Eb'id-Dünya

40) İbn Eb'id-Dünya

41) Müslim, Buhârî

42) Müslim, Buhârî

43) Daha önce geçmişti.

44) İmâm-ı Ahmed

45) Ebû Ubeyde, İmâm-ı Ahmed

33-3

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Kim bir günah işler, Allah da dünyada onun günahını örterse, Allah o örtüyü kıyâmette kaldırmaktan yücedir. Kim bir günah işlerse, dünyada onun cezasını görürse, âhirette **ikinci** bir defa kulundan intikam almaktan Allah yücedir'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Ben hesabımın anama babama bile havale edilmesini istemem. Çünkü Allah'ın onlardan bana daha merhametli olduğunu biliyorum'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'mü'min Allah'a isyan ettiği zaman, **Allahü teâlâ** onu, görüp aleyhinde şahidlik yapmasınlar diye meleklerin gözünden gizler'.

Muhammed b. Mus'ab,48 Esved b. Sâlim'e kendi hattıyla (şunları) yazdı: Kul, nefsi hakkında israfçı olduğu zaman, ellerini kaldırıp yarabbi der. Melekler onun sesini perdeler. **İkinci** veüçüncü defa da böyle olur. Hatta kul, **dördüncü** defa da yarabbi deyince, **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

(Ey Melekler!) Ne zamana kadar kulumun sesinin bana gelmesini engelleyeceksiniz? Kulum benden başka günahları affeden rab olmadığını bilmiştir. O halde onu affettiğime dair sizi şahid tutuyorum!

İbrahim b. Edhem şöyle dedi: Bir gece Kâbe'yi tenha bulup tavaf etmek istedim. O gece yağmurlu ve karanlıktı. Multezem'de kapının yanında durdum ve şöyle dedim: 'Yarab! Günah işlememem için beni masum kıl!' Bunun üzerine, Kâbe'den bana şöyle seslenildi: 'Ey İbrahim! Sen benden ismet istiyorsun. Bütün Mü'min kullarım benden ismet istiyorlar! Onları da masum kıldığım zaman, kime fazilet yapar ve kimi affederim?'

Hasan-ı Basrî şöyle dedi: 'Eğer Mü'min günah işlememiş olsaydı, göklerin melekûtunda seyre çıkardı. Fakat **Allahü teâlâ**, günahlarla onu alıkoydu'.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Eğer keremden bir göz belirirse, günahkârları sevap işleyenlere ilhak eder'.

Mâlik b. Dinar, Eban'a rastladı ve ona dedi ki: 'Ne zamana kadar halka ruhsatları söyleyeceğiz?' Eban 'Ey Ebû Yahya! Ben kıyâmet gününde senin şu abanı sevinçten deldirecek kadar Allah'ın affından faydalanacağını ümit ediyorum!'

Rıbî b. Hıraş kardeşinden rivâyet ettiği hadîste dedi ki: "Kardeşim vefat ettiği zaman bir elbise ile örtüldü. Onu teneşirin üzerine getirdik. Elbiseyi yüzünden kaldırıp kalkıp oturdu ve şöyle dedi: 'Rabbimin huzuruna vardım. Beni 'rev ve reyhan' ile karşıladı. Rabbim öfkeli değildi. Ben işi sizin zannettiğinizden daha kolay gördüm. Bu bakımdan gevşemeyin. Muhammed, ashâbıyla beraber onlara dönüp gitmemi bekliyor'. 49 Sonra kendiliğinden teneşirin üzerine uzandı. Sanki leğene düşen bir taş gibi oldu. Böylece onu götürüp defnettik".

İsrâîl oğulları'ndan iki kişi Allah yolunda kardeş oldu. Biri kendi aleyhinde çok israfçı, diğeri âbid idi. Abid, ona vaaz eder, onu haramdan sakındırırdı. O da âbide derdi ki: 'Beni rabbimle başbaşa bırak! Sen beni kontrol edici olarak mı gönderildin?!' Âbid onu büyük bir günah işlerken görünceye kadar dostluğuna devam etti. Fakat o zaman âbid öfkelenip şöyle dedi: 'Allah seni affetmeyecek!'

Râvî der ki: **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde 'Benim rahmetimi kullarımdan menetmeye kimin gücü yeter? Ey nefsine israf eden! Sen git! Seni affettim!' der. Sonra **Allahü teâlâ**, âbide der ki: 'Sana cehennemi vâcib kıldım'.

Hazret-i Peygamber der ki: 'Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim. Âbid kişi öyle bir söz söyledi ki hem dünyasını, hem de âhiretini yok etti'.

Yine rivâyet ediliyor ki hırsızın biri, İsrâîl oğulları arasında kırk sene yol kesicilik yaptı. Hazret-i Îsa onun yanından geçti. Hazret-i Îsa'nın peşinde havarilerden bir âbid vardı. Hırsız içinden 'Bu geçen Allah'ın peygamberidir. Yanında bir havarisi de var. Ben de inip onların beraberinde **üçüncüsü** olursam ne güzel olur!' dedi. Bunun üzerine inip havariye yaklaştı.

Fakat havarinin büyüklüğünden nefsini ona yakın olmaya lâyık görmedi ve içinden 'Benim gibi bir hırsız bir âbidin yanında yürümez' dedi. Havari onun gelişini hissetti ve içinden şöyle dedi: 'Benim yanımda bu hırsız mı yürüyor?' Bunun üzerine havari, Hazret-i Îsa'nın yanına varıp onunla beraber yürümeye başladı. Hırsız arkada kaldı. Bu manzara karşısında **Allahü teâlâ**, Îsa kuluna şöyle vahyetti: 'Onların **ikisi**ne söyle! İkisi de yeni baştan amel etmeye başlasınlar. İkisinin de geçmiş amellerini yaktım! Havari kibre kapıldığından dolayı onun sevaplarını yaktım. Diğerine gelince, nefsini hakir gördüğünden dolayı günahlarını yaktım'. Bunun üzerine Îsa, o hırsızı yanına aldı ve onu havarilerinin arasına kattı.

Mesruk'tan şöyle rivâyet ediliyor: Peygamberlerden biri, secde halinde iken âsilerden biri gelip boynuna bastı. Öyle ki taşlar mübarek alnına battı. O peygamber öfkeli olarak başını secdeden kaldırdı ve şöyle dedi: 'Git! Allah seni affetmesin'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle vahiy gönderip 'Sen kullarım hakkında bana yemin mi veriyorsun? Onları (affetmememi benden talep mi ediyorsun?) Muhakkak ki ben onu affettim' dedi. Mânâ bakımından, İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen şu eser de buna yakındır: **Hazret-i Peygamber**, müşrikler aleyhinde kunut okur, namazında onlara lanet ederdi. Bunun üzerine şu âyet indi:

O konuda senin yapacağın birşey yoktur!. (Âl-i İmrân/128)

Bundan sonra, **Hazret-i Peygamber** onlara beddua etmeyi terketti. **Allahü teâlâ** da o insanları İslâm'a hidayet etti.

Âbidlerden iki kişi ibâdette eşit idiler. Bunlar cennete girdikleri zaman, biri derecesiyle arkadaşından daha yüksek olur. Derecesi az olan 'Yarab! Bu arkadaş, ibâdet bakımından dünyada benden daha üstün değildi. Oysa sen onu illiyyîn de benden üstün kıldın?' der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

O dünyada benden yüksek dereceleri, sen ise ateşten kurtulmayı istiyordun! Bunun için her kula istediğni verdim.

Bu rivâyet ümit edenin korkandan daha yüksek olduğuna delâlet eder.

Padişahlar nezdinde, cezasından korkarak hizmet eden ile nimet ve ikramını umarak hizmet edenin arasında çok fark vardır. Bu sırra binaen **Allahü teâlâ** Mü'min kullarına güzel zannı emretmiştir.

Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Allah'tan yüce dereceleri isteyin! Çünkü siz kerîm olandan istiyorsunuz. Allah'tan istediğiniz zaman en yüce Firdevs'i isteyiniz; zira Allah'a hiçbir şey büyük gelmez.

Bekir es-Sevvaf b. Selim50 şöyle demiştir: "Biz Mâlik b. Enes'in huzuruna öleceği gece girdik ve dedik ki: 'Ey Ebû Abdullah! Kendini nasıl hissediyorsun?' Mâlik 'Ne söyleyeceğimi bilmiyorum! Sizler, Allah'ın affından o kadar faydalanacaksınız ki o kadarı aklınızdan bile geçmez!' dedi. Sonra biz Mâlik'in -gözlerini kapatmcaya kadar yanından ayrılmadık".

Yahya b. Muaz münâcatında Günahlarla olan ümidim, amellerle olan ümidime nerdeyse galip gelecektir. Çünkü amellerde ihlasa itimat ediyorum. Ben ki afetle marufum, onu nasıl koruyabilirim? Günahta ise kendimi senin affına güvenmiş görüyorum. Sen ki cömertlikle mevsufsun, onu nasıl affetmezsin?' demiştir.

Bir mecusî, Hazret-i İbrahim'den misafir edilmesini istedi. Hazret-i İbrahim 'Eğer müslüman olursan seni misafir ederim' dedi. Bunun üzerine mecusî gitti. Bundan dolayı **Allahü teâlâ** Hazret-i İbrahim'e vahyederek şöyle buyurdu:

Ey İbrahim! Neden ona dinini değiştirmeden yedirmedin. Oysa ben yetmiş seneden beri onun küfrüne rağmen kendisine yediririm. Eğer onu bir gece misafir etseydin ne zararın olurdu?

Bu vahiyden sonra İbrahim, mecusînin ardına düştü. Onu çevirip misafir etti. Mecusî İbrahim'e 'Senin bu şekilde hareket etmenin sebebi nedir?'dedi. İbrahim, hâdiseyi olduğu gibi mecusîye anlattı. Mecusî hadiseyi dinledikten sonra 'Allah bana böyle mi muamele yapıyor?' deyip sonra İbrahim'e 'Bana İslâm dinini telkin et'dedi ve müslüman oldu.

Üstad Ebû Sehl es-Salukî, Ebû Sehl Züccacî'yi rüyasında gördü. Rüyada görülen zat, ebedî vaîde kaail idi. Salukî, ona "Senin durumun nasıl oldu?' diye sordu. Züccacî 'Durumu zannettiğimizden daha kolay buldum' dedi. Bir kişi Ebû es-Sehl Salukî'yi öldükten sonra, rüya âleminde son derece güzel bir

durumda gördü ve şöyle sordu: 'Ey üstad! Ne ile bu dereceye vardın?' Salukî 'Rabbim hakkındaki güzel zannımla bu mertebeye vardım' dedi.

Hikâye ediliyor ki Ebû Abbas b. Atâ Sureye, ölüm hastalığında rüyasında kıyâmetin koptuğunu ve Allah'ın Âlimler nerededir?' dediğini ve o anda âlimlerin geldiğini ve Allah'ın onlara 'Dünyada öğrendiğinizi nasıl kullandınız ve onunla nasıl amel ettiniz?' dediğini ve onların da 'Ey rabbimiz! Kusur ettik ve kötülük işledik' dediklerini, **Allahü teâlâ**'nın verilen cevaba razı olmamış ve başka bir **cevap** istiyormuş gibi soruyu tekrarladığını, bunun üzerine kendisinin 'Benim defterimde şirk yoktur! Şirkin, dışındaki günahların ise, affolunacağı va'dini almıştım' dediğini, bunun üzerine, **Allahü teâlâ**'nın âlimlere şöyle hitap ettiğini görmüştür: 'Gidiniz! Sizi affeyledim!' Kendisi bu rüyasından **üç** gün sonra vefat etmiştir.

İçkici bir şahıs dostlarından bir grubu topladı. Hizmetkârına **dört** dirhem para verip mecliste bulunan kimseler için biraz meyve satın almasını emretti. Hizmetçi Mansur b. Ammar'ın meclisinin kapısından geçti. Mansur da bir fakir için cemaattan birşey istiyor ve şöyle diyordu: 'Kim bu fakire **dört** dirhem para verirse ona **dört** dua yapacağım!' Hizmetçi, yanındaki **dört** dirhem parayı Mansur'a teslim etti. Mansur dedi ki:

- Sana ne hakkında dua etmemi mi istiyorsun?

- Bir efendim vardır. Ondan kurtulmak istiyorum.

Bunun üzerine Mansur dua etti ve şöyle dedi:

- **İkinci** duayı hangi hususta istiyorsun?

- **Allahü teâlâ**'nın bu vermiş olduğum **dört** dirhem paranın yerini doldurmasını istiyorum.

Mansur bu hususta dua etti ve şöyle dedi:

- Öbür duayı ne için istiyorsun?

- Allah'ın efendime tevbe nasip etmesini istiyorum.

Mansur bunun için de dua etti ve sonra şöyle dedi:

- **Dördüncü** olarak neye dua etmemi istiyorsun?

- Allah'ın beni, efendimi, seni ve bu cemaati affetmesini diliyorum.

Mansur dua etti. Bunun üzerine hizmetçi gerisin geriye gitti. Efendisi hizmetçiye şöyle sordu:

- Neden böyle geciktin?

Hizmetçi olup biteni efendisine arzetti. Bunun üzerine efendisi şöyle sordu:

- Mansur nasıl bir dua yaptı?

- Nefsim için azad edilmeyi diledim.

- Sen hürsün! **ikinci** duası ne idi?

- **Allahü teâlâ**'nın vermiş olduğum paraların yerini doldurmasını istedim.

- Sana **dört** bin dirhem veriyorum! Mansur'un **üçüncü** duası ne idi?

- Senin tevbe etmendi!

-Allah'a tevbe ettim! deyip Mansur'un **dördüncü** duasını sordu.

- **Dördüncü** duası da Allah'ın beni, sizi, oradaki topluluğu ve

Mansur'u affetmesi hususunda idi!

- Bu, bana ait bir durum değil!

O gece yattığı zaman rüyasında kendisine şöyle dendi: 'Sana düşen vazifelerin tümünü yaptın. Ben, bana düşen vazifeyi yapmaz mıyım? Seni de, hizmetçiyi de, Mansur b. Ammar'ı da ve hazır bulunan topluluğu da affettim'.

Abdülvehhab b. Hamid es-Sakafî'den şöyle rivâyet ediliyor: **Üç** kişi ile bir kadının bir cenazeyi mezarlığa götürdüklerini gördüm. Kadının yerine geçtim ve kabristana vardım. Cenaze namazını kıldık. Cenazeyi defnettik, Kadına dedim ki:

- Bu ölü senin neyin olur?

- Oğlumdur!

- Sizin komşularınız yok mudur?

- Evet, vardı. Oğlumu küçümsediler de onun için cenazesine iştirak etmediler.

- Oğlun ne idi?

- Muhannes idi?

Kadına acıdım, evime götürdüm. Ona para, yiyecek ve elbise verdim. O gece rüyamda biri bana geldi. Gelenin yüzü ayın ondördü gibiydi. Üzerinde bembeyaz elbise vardı. Durmadan bana teşekkür ediyordu. Ona 'Sen kimsin?' diye sordum? O kişi 'Ben bugün defnettiğiniz o muhannes kişiyim. Halkın beni hakir görmesinden ötürü 'Rabbim bana merhamet etti' dedi.

İbrahim Ertuş dedi ki: Biz Mâruf-u Kerhî ile beraber Bağdad'da, Dicle'nin kenarında oturuyorduk. Ansızın yanımıza, bir kayıkta, sarhoşlar geldiler. Def çalıp, içki içiyor ve oynuyorlardı. Arkadaşları Mâruf'a 'Şunları görmüyor musun? Açıktan açığa Allah'a isyan ediyorlar, onların aleyhinde bedduada bulun' dediler. Bunun üzerine Mâruf iki elini kaldırıp dedi ki: 'Yarab! Onları dünyada nasıl sevindirdiysen âhirette de sevindir'. Bunun üzerine arkadaşları Mâruf'a Biz ona dua et demedik ki? Beddua et dedik! Mâruf

cevap olarak şöyle dedi: 'Allah onların âhirette sevinmelerini irade ettiğinde onları tevbeye sevkeder'.

Seleften biri duasında şöyle derdi:

Yarab! Hangi zamanın ehli vardır ki sana isyan etmemiştir? İsyanlarından sonra senin onların üzerindeki nimetin umumî ve rızkın da bol olmamıştır? Seni tenzih ediyoruz. Sen ne halimsin! Senin

izzetine yemin ediyorum. Sen nimeti sayarak verir, sonra tamamlarsın. Sonra rızkı indirirsin. Ey rabbimiz! Sanki sen hiç gazaba gelmezsin!

İşte bunlar, korkanların, ümitsizlerin kalbine recânın sevincini celbeden sebeplerin ta kendileridir.

Mağrur ahmaklara gelince, onlara bu şeylerden hiç birini dinletmemek gerekir. Aksine onlar bundan sonra korku hakkında söyleyeceklerimizi dinlemelidirler. Çünkü insanların çoğu ancak korku ile ıslah olur. Kötü köle ve taşkın çocuk gibi ki ancak kamçı ve baston ile istikametim düzeltir, konuşmada sertlik göstermekle doğrulur. Bunun zıddı ise gerek din, gerek dünya hususunda onlara ıslah kapısını kapatır.

46) Ebû Kasım Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî el-Medenî'dir. H. 80'den sonra vefat etmiştir.

47) Karkesanlıdır. H. 88'de vefat etmiştir.

48) İbn Merduveyh

49) Kut'ul-Kulûb

50) Künyesi Tâifli Ebû Süleyman'dır. Medine'de otururda.

33-4

Havf/Korku

Korku, dinen övülmüş bir sıfattır. Çoğu zaman her korkunun dinen övüldüğü, daha kuvvetli ve daha çok olan korkunun daha fazla övüldüğü zannedilir!

Oysa bu zan yanlıştır. Korku Allah'ın kamçısıdır. Onunla kullarını, ilim ve amele devam etmeye sevkeder ki ilim ve amelle Allah'a yakınlık rütbesine varsınlar. Hayvan için en uygunu kamçıdan boşalmamasıdır. Çocuk için de böyledir. Fakat bu fazla dövmenin, dinen övülen bir haslet olduğuna delalet etmez. Korkunun da azı, çoğu ve normali vardır. Dinen övülen korku, normal olan korkudur. Korkunun az olanı, kadınların inceliğinin yerine geçen korkudur. Kadın bir âyeti dinlemekle rikkate gelir. Bu ise ağlamayı gerektirir. Şiddetli bir şeyi görme durumunda da durum böyledir. O sebep gözden uzaklaşınca kalp, eski gafletine döner! İşte bu, hayvana küçük bir çubukla vurmak gibidir. Bu vurma gereği gibi acıtmadığı için hayvanı hedefe doğru sürmez ve terbiyesine yeterli olmaz.

Bütün insanların korkusu da böyledir. Ancak ârif ve âlimler hariçtir. Âlimlerden gayem âlimlerin kisvesine bürünmüş, haksız olarak onların ismini almış kimseler değildir. Çünkü böyle kimseler, herkesten daha fazla Allah'ın korkusundan uzaktırlar! Âlimlerden maksadım; Allah'ı, Allah'ın alâmetlerini ve fiillerini bilen âlimlerdir. Böyle bir âlimin ise, şu zamanda varlığı pek nadirdir.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: "Sana 'Allah'tan korkar mısın?' denildiği zaman sus! Çünkü eğer 'Hayır! Korkmam' dersen kâfir olursun. 'Evet! Korkuyorum' dersen, yalan söylemiş olursun!".

Kendisi bu sözüyle azalan günahlardan alıkoyan ve ibâdetlerle bağlayan korkuya işaret etmiştir. Azalarda müsbet bir tesir meydana getirmeyen korku ise, nefse gelen bir şeydir. Ona korku demeye değmez.

Müfrit korku şiddetlenir, normalin hududunu geçer. Hatta ümitsizliğe kadar varır. Bu şekildeki korku da kötüdür. Çünkü bu durum, insanı amelden meneder. Korku da bazen insanı hastalık, zâfiyet, akılsızlık ve dehşete götürür. Bu bakımdan korkudan gaye; kamçıdan ne kastolunuyorsa o olmalıdır. O da amele zorlamaktır. Eğer bu olmasaydı, korku hiçbir zaman kemâl sayılmazdı. Çünkü korku, hadd-i zâtında eksikliktir; zira onun kaynağı cehalet ve acizliktir. Cehâlet ise, kişinin durumunun sonucunu bilmemesidir. Eğer bilseydi korkmazdı. Çünkü insanı korkutan, hakkında tereddüd edilen şeydir.

Acizliğe gelince, o kişinin defetmesine kadir olmadığı mahzurlu bir şeye maruz kalmasıdır. Öyleyse korku, Âdem oğlunun eksikliğine nisbeten, dînen övülen bir sıfattır. Haddizâtında övülen şey, ilim ve kudrettir. Allah'ın vasıflandırılmasının caiz olduğu herşey, dinen övülen şeydir.

Allah'ın kendisiyle vasıflandırılması caiz olmayan şey ise esasında kemal değildir. Ancak ondan daha büyük olan bir eksikliğe nisbeten o dinen övülür. Nitekim ilacın elemine tahammül etmenin, ölüm ve hastalık eleminden daha kolay olduğu gibi. . .

Bu bakımdan insanı ümitsizliğe sürükleyen herşey kötüdür. Korku da bazen hastalığa ve beden zâfiyetine götürür. Bazen de aklî muvazeneyi bozmaya, dehşete kapılmaya sürükler! Bazen de ölüme götürür! Bütün bu çeşitleri kötüdür. Bu tür korku, çocuğun ölümüne sebebiyet veren vurmak, hayvanı helâk eden hasta düşüren veya âzalarından birini kıran kamçılama gibidir!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) recânın sebeplerini ifrat derecesindeki ümitsizliğe veya bu söylediğimiz tehlikelerden birine götüren korku sadmesini tedavi etmek için çokça beyan etmiştir. Bir iş için kastolunan herşeyin ancak meşru hedefe götüren kadarı dinen övülür. Hedefe götürmeyen veya hedefin ötesine taşan ise mezmumdur. Korkunun faydası kıskanmak, takva, mücahede, ibâdet, düşünce, zikir ve Allah'a vardıran diğer sebeplerdir. Bütün bu sebepler aklın selâmeti ve bedenin sıhhatiyle beraber hayatın devamını sağlar. Bu bakımdan bu sebepleri bozan her şey dinen çirkindir.

Soru: Kim (Allah'tan) korkup korkusundan dolayı da ölürse, o şehid gibi faziletlidir. Madem durum böyledir, onun hali dinen nasıl çirkin olabilir?

Cevap: Onun şehidin faziletinde olmasının mânâsı korkudan öldüğünden ötürü bir mertebesinin olmasıdır. Eğer korku değil de başka bir sebeple ölmüş olsaydı o mertebeye varamazdı. O mertebeye nisbeten bu şekil ölüm, onun için fazilet olur. Allah'a ibâdet ve yolundaki ömrünün uzunluğu açısından bakıldığı zaman, bu şekilde ölüm fazilet değildir. Çünkü düşünce, mücahede ve her an mârifetin derecelerinde terakki etmek yoluyla Allah'a giden sâlik için bir veya birkaç şehidin mertebesi vardır! Eğer bu olmasaydı öldürülen çocuğun veya yırtıcı hayvan tarafından parçalanan delinin mertebesi, bir peygamberin veya normal eceliyle ölen bir velînin mertebesinden daha üstün olurdu. Oysa bu muhaldir. Bu bakımdan böyle sanmak uygun değildir. Saadetlerin en üstünü, Allah'a itaat ederek uzun yaşamaktır. Bu bakımdan ömrünü veya aklını veya ömrün tâtilini gerektiren, sıhhatini iptal eden herşey, insan için zarar ve eksikliktir. Tabiî ki bu da birtakım şeylere nisbeten böyledir. Her ne kadar bu kısımlardan bazısı başka şeylere nisbeten fazilet ise de. . . Nitekim şehâdet mertebesi, altındaki mertebeye nisbeten bir fazilettir. Fakat muttakîler ve sıddîkların derecesine izafeten değildir.

Madem durum budur öyle ise korku, eğer insanın amelinde müsbet bir tesir meydana getirmezse, onun varlığı ile yokluğu birdir. Hayvanın hareket etmesini sağlamayan kamçı gibidir. Eğer tesir ederse, eserinin belirmesi nisbetinde birçok dereceleri vardır. Eğer insanı iffetten başka bir şeye zorlamazsa ki o şehvetlerin isteklerinden menolunmaktır onun bir derecesi vardır. Eğer takvayı meyve olarak verirse, o yüce bir derece olur. (Fakat) onun en yüce derecesi sıddîkların derecelerini elde ettirmesidir. Bu da zâhiri ve bâtını (iç âlemi) Allah'tan başka her şeyden selbetmektir; yani Allah'tan başka şeylere kalbinde yer bırakmamaktır. İşte bu derece, korkunun en fazla övülen derecesidir. Bu sıhhat ve aklın bekasıyla beraber övülen derecedir. Eğer bu aklın ve sıhhatin gitmesine sirayet ederse hastalık olur. Eğer gücü yetiyorsa, bu hastalığı tedavi etmek şahsın üzerine farz olur. Eğer dinen övülen bir kısım olsaydı, ümit ve başka şeyin sebepleriyle ortadan kalksın diye tedavi edilmesi gerekmezdi.

Sehl et-Tüsterî birkaç gün açlığa tahammül eden müridlere derdi ki: 'Aklınızı (gıdalanmak sûretiyle) koruyun; zira Allah'ın eksik akıllı bir velîsi yoktur!'

Korku ve Ümit

Korkunun Hakîkat!, Dereceleri, Kısımları, Fazileti, Korku ve Recâ'dan Hangisinin Daha Üstün Olduğu, İlacı, Kötü Sonucun Mânâsı, Peygamberlerin ve Salihlerin Korku Halleri

Havf korku kalbin yanmasından ibarettir. Bu yanma gelecekte beklenilen istenilmeyen bir hâdisenin vukûu sebebiyle meydana gelir. Bu durum, recânın hakikati izah edilirken anlaşılmıştır! Kim Allah'a yakın olursa, hak onun kalbini kapsar, zamanının efendisi olur ve daimî bir şekilde Hakk'ın cemâlini müşâhede eder, onun istikbâle iltifatı kalmaz. Öyleyse onun ne korkusu, ne de ümidi vardır. Onun hali korku ve ümitten daha yücedir. Çünkü korku ve recâ, nefsi saldırganlığından meneden iki gemdirler.

Vâsıtî 51 buna işaret ederek şöyle demiştir: 'Korku, Allah ile kul arasında bir perdedir!'

Yine şöyle demiştir: 'Hakîkat sırlarda belirdiğinde, orada korku ve reca'nın bir fazileti kalmaz'.

Muhib (aşık) kalbini ayrılına korkusu ve mahbûbun müşâhedesiyle meşgul ettiği zaman, onun bu hareketi, şuhûdunda bir eksiklik olur. Ancak şuhûdun devamı makamâtın gayesidir.

Fakat biz şu anda makamların başlangıçlarından konuşuyoruz. Korkunun hali de ilim, hâl ve amerden tanzim edilir.

İlim, mekruha götüren sebebi bilmek demektir. Bu da meselâ bir padişaha karşı suç işlemiş, sonra o padişahın eline düşmüş ve öldürülmekten korkan bir kimse gibidir. Bu kimse aynı zamanda affedilmeyi ve kurtulmayı da mümkün görür. Fakat öldürülmesini gerektiren sebepleri kuvvetli gördüğünden dolayı kalbi korkudan müteellim olur, O da padişaha karşı işlemiş olduğu suçun çirkinliği, padişahın da kindar, öfkeli ve intikam alıcı olmasıdır.

Padişahı intikam almaya teşvik eden sebeplerin çok olması ve lehinde şefâat talep edenden mahrum bulunmasıdır. Bu insan, hervesileden yoksun, padişahın katında suçunu affettirecek her iyilikten mahrumdur.

Bu sebeplerin birinin diğerini takviye ettiğini bilmek, çok korkmasının ve kalbinin şiddetle müteellim olmasının sebebidir. Bu sebeplerin azlığı nisbetinde korkusu azalır. Bazen de insanın daha önce işlemiş olduğu bir suç yokken korku hâsıl olur. Bu korku, insanın sıfatından neşet eder. Tıpkı yırtıcı hayvanın pençesine düşen kimse gibi. . .

Bu kimse, yırtıcı hayvanın sıfatından dolayı o hayvandan korkar. Onu korkutan sıfat, yırtıcı hayvanın çoğu kez elde ettiğini paramparça etmek hırsıdır. Her ne kadar bu parçalama yırtıcı hayvanın ihtiyar ve isteğine bağlı ise de. . .

Korku bazen de kendisinden korkulan şeyin tabiatında bulunan bir sıfattan ileri gelir. Selin akıntısına kapılan veya yangının yakınında bulunan bir kimsenin korkusu gibi. . . Sudan korkulur. Çünkü apar topar götürmek ve boğmak suyun tabiatıdır. Ateşin tabiatında ise yakmak vardır, Bu bakımdan mekruhun sebeplerini bilmek, kalbin yanmasına ve elem duymasına biricik sebeptir. O yanma, Allah'tan korkmanın ta kendisidir, Bu korku bazen Allah'ı, sıfatlarını, bütün âlemi helâk etse perva etmez ve kendisini alıkoyan hiçbir mâni de bulunmaz, hakikatini bilmekten, bazen günahları işlemek sûretiyle kulun çokça işlemiş olduğu suçtan ve bazen bu iki sebebin birleşmesinden olur. Nefsinin ayıplarını bilmesi ve Allah'ın celâlini, zenginliğini, yaptığından sorumlu olmadığını, insanların ise sorumlu olması hasebiyle korkusu bazen şiddetli olur. Bu bakımdan insanların rabbinden en fazla korkanı, nefsini ve rabbini en iyi bilenidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ben sizin içinizde Allah'tan en fazla korkanınızım. 52 Allah'tan kulları içinde ancak âlimler (hakkıyla) korkarlar. (Fâtır/28)

Sonra mârifet kemâle erdiğinde kalbin yanmasını gerektirir. Sonra kalbin yangını bedene, azalara ve sıfatlara yayılır. Bedendeki etkileri zayıflama, sararma, baygınlıklar geçirme, garip sesler çıkarma ve ağlama şeklinde açığa çıkar. Bazen bundan ötürü insanın safra kesesi parçalanır ve ölümüne sebep olur veya bu yangın dimağına yükselip aklını bozar veya onu ümitsizliğe düşürür.

Azalardaki yayılmasına gelince, bu yayılma, azaları günahlardan alıkoymak ve ibâdetlere yönelmek suretiyle kendisini gösterir. Bunu da daha önce yapmış olduğu kusuru telâfi etmek ve geleceğe hazırlanmak maksadıyla yapar. Bu sırra binaen şöyle denilmiştir: Korkan, ağlayıp gözlerini silen kimse değildir. Aksine yaptığından dolayı ceza çekeceğini bilip terkedendir'.

Hakîm Ebû Kasım53 'Herhangi bir şeyden korkan o şeyden kaçar. Allah'tan korkan da Allah'a kaçıp sığınır' demiştir.

Zünnûn-i Mısrî'ye şöyle denildi:

- Kul ne zaman Allah'tan korkmuş olur?

- Kendini, hastalığın uzamasından korkarak koruyan hastanın yerine koyduğu zaman Allah'tan korkmuş olur.

Sıfatlara yayılmasına gelince, şehvetleri gemlemesi, lezzetleri bulandırması ile olur. Dolayısıyla nezdinde sevimli olan günahlar, bu sefer çirkin görünmeye başlarlar. Nitekim balın, balı sevenin nezdinde, içinde zehir olduğunu bildiği zaman çirkin göründüğü gibi. . .

Bu bakımdan şehvetler korku ile gemlenir, âzalar edeplenir. Kalpte sönüklük, korku, zillet ve meskenet hâsıl olur. Kibir, hıkd ve hased kalpten ayrılır. Kalp, bütün himmetini korkuya sarfeder, akibetin tehlikesine bakmaya yönelir ve başkasına bakmaya vakit bulamaz. Onun murakabe, muhasebe, mücahede, nefeslerini fuzulî sarfetmekten çekinmeye, nefsini kötü düşünceler, adımlar ve kelimelerden ötürü muâheze etmeye başlar. Böylece onun hali, yırtıcı bir hayvanın pençesine düşen bir kimsenin haline benzer. Bu kimse pençesinde bulunduğu hayvanın, kendisini bırakıp bırakmayacağını, kendisini parçalayıp parçalamayacağını bilemez. Bu kimsenin zâhir ve bâtını, korktuğu nokta ile meşguldür. O noktadan başka onun kalbinde herhangi bir şey bulunmaz. Bu durum, kendisine korkunun hâkim olduğu bir kimsenin durumudur. Sahabe ve tâbiînden bir cemaatin hali böyleydi.

Murakabe, muhasebe ve mücahedenin kuvveti, kalbin elem ve yanmasından ibaret olan korkunun kuvveti nisbetindedir. Korkunun kuvveti ise, Allah'ın celâlini, sıfat ve fiilerini, nefsinin ayıplarını ve önündeki tehlikeleri bilmesinin kuvveti nisbetindedir.

Amellerde eseri beliren şeylerden olan korkunun en az derecesi, kişiyi mahzurlu şeylerden menetmesidir. Kişiyi mahzurlu şeylerden menetmekten meydana gelen hâle vera denir. Eğer kuvveti artarsa, kendisine haramın katılması mümkün olan şeylerden de sakınır ve böylece haram olmadığını bildiği (birtakım) mübahlardan da sakınır. Bu hâla takva adı verilir; zira takva demek, kendisinde şüphe bulunanı bırakıp, kendisinde şüphe olmayana yönelmek demektir. Bu hareket, bazen kendisini zararsız birtakım hareketleri, zararlının korkusundan terketmeye de sürükler. Bu durura da takvada doğruluktur. Buna, hizmete hazırlanmak da eklendiği zaman, içinde oturmayacağı evi inşa etmez ve yemiyeceğini toplamaz. Kendisinden ayrılacağını bildiği dünyaya iltifat etmez. Allah'tan başka şeylere tek bir nefes dahi sarfetmez bir hale gelir. Bu ise doğruluğun ta kendisidir. Bunun sahibine sıddîk demek uygundur.

Takva doğruluğa; verâ da takvaya, iffet de verâya dahil olur. Çünkü iffet, özel olarak şehvetin isteklerinden kaçınmaktan ibarettir. Madem durum budur; öyleyse korku men olunmak ve harama dalmamak sûretiyle azalara tesir eder. Men olmak sebebiyle ona iffet ismi verilir. İffet şehvetin isteğinden geri durmak demektir.

Bundan daha yücesi verâdır. Çünkü o daha geneldir; zira verâ, her mahzurlu şeylerden uzak durmak demektir. Takva ise verâ'dan daha üstündür. Çünkü o hem mahzurludan, hem de şüpheliden uzak durmaya verilen isimdir. Onun peşinden sıddîk ve mukarreb ismi gelir. Son rütbenin, kendisinden önceki rütbeye nisbeti, özelin genele olan nisbeti gibidir. Bu bakımdan özeli zikrettiğin zaman, tümünü zikretmiş olursun. Nitekim şöyle dersin: İnsan ya Arap veya Acem aslından gelir! Arap aslından gelen ya Kureyş veya başka soydandır. Kureyş soyundan gelen de ya Hâşim kabilesinden veya başka kabiledendir. Hâşim kabilesinden gelen de ya Alevî (Hazret-i Ali'nin soyundan) veya başka soydan gelir. Alevî ise, ya Hasenî veya Hüseynîdir.

Meselâ onun Hasenî olduğunu zikrettiğin zaman, onu bütün bu sıfatlarla nitelendirmiş olursun. Onu Alevîlikle vasıflandırdığında Hasenîliğin üstünde olan ve Hasenîlikten daha genel olan bir sıfatla onu sıfatlandırmış olursun.

Böylece sıddîk dediğin zaman şunu demiş oluyorsun: 'O, müttakî, veri' ve afiftir!' Bu isimlerin çokluğundan birinin diğerine zıd birçok mânâya delâlet ettiğini düşünmek uygun değildir. Mânâları lâfızlarda arayıp lâfızları mânâlara tâbi kılmayan bir kimse için durum nasıl karışık olursa, senin için de karışık olur. Bu bakımdan bu, korkunun mânâlarını derleyici noktalara, korkuyu gerektiren mârifet gibi yüce taraftan ihtiva edene, durmak ve ilerlemek yönünden korkudan sâdır olan ameller gibi korkuyu süflî tarafından ihtiva edene işarettir.

51) Sonraları Mısır'a gelen bu zat, H. 310'da orada öldü.

52) Buhârî

53) Adı Ebû Kasım İshak b. Muhammed b. İbrahim Semerkandî'dir. Bir müddet Semerkand kadılığında bulunmuştur.

Korkunun Kısımları

Kesin korku, ancak istenilmeyen bir şeyi beklemekle tahakkuk eder. İkrah edilen de ateş gibi ya esasında istenmez veya istenmeyen bir şeye götürdüğü için istenmez. Nitekim günahlardan âhirette istenilmeyen bir duruma sürükledikleri için ikrah edilir.

Nitekim ölüme götürücü olduklarından dolayı zarar verici meyvelerden hastanın ikrah ettiği gibi. . .

Bu bakımdan her korkan kimse bu iki kısmın birinden olan istenmeyen şeyi nefsinde canlandırması gerekir. Kalbinde onu beklemeyi kuvvetlendirmelidir ki kalp onu sezince yansın! Korkanların makamı kalplerini istilâ eden sakıncalı mekruhlar hususunda değişik olur. Bu bakımdan hadd-i zâtında mekruh olmayıp da dış bir tesirden dolayı mekruh olan şeyin kalplerine galebe çaldığı kimseler, tevbeden önce ölmenin, tevbeyi bozmanın veya sözünden caymanın, Allah'ın haklarını tam ifa edememenin, kalbin rikkat ve inceliğinin katılığa dönüşmesinin, istikametten inhiraf etmenin, şehvetlerin peşine takılmaktaki âdetin istilâ etmesinin, güvendiği sevaplarına havale edileceğinin, Allah'ın kendisine fazlasıyla vermiş olduğu nimetlerden dolayı aşırı gitmenin, Allah'ın gayrısıyla meşgul olup Allah'dan gâfil olmanın, nimetlerin peşipeşine gelmesiyle aldanmaya maruz kalmanın, ummadığı şeylerin Allah tarafından kendisine verildiğinde, ibadette gailelerin inkişaf etmesinin, gıybet, hiyânet, hile ve kötülüğe niyet beslemek hususunda halkın nezdindeki haklarını, hayatının geri kalan kısmında ne olacağını bilmediği şeylerin, azabın dünyada peşinen verilmesinin, ölümden önce rezil olmasının, dünyanın aldatıcı süsleriyle mağrur olmanın, gâfil olduğu halde Allah'ın kalbine muttali olmasının, ölüm çağında kötü olmasının veyahut da ezelde kendisi için yazılan mukadderatın korkusunun galip gelmesinden korkan kimselerdir!

İşte bütün bunlar ariflerin korkularıdır. Her birinin özel bir faydası vardır. O da korkutan şeye götürücü sebepten korunma yolunu seçmektir. Bu bakımdan âdetin kendisini istilâ etmesinden korkan bir kimse âdetten kaçınmaya devam eder. Gaflet halindeyken Allah'ın kalbine muttali olmasından

korkan bir kimse, kalbini vesveselerden temizlemekle meşgul olur. Diğer kısımlara da bu şekilde gidilir! Bu korkulardan yakîne en fazla galip geleni, sonucun korkusudur. Çünkü son nefeste durum tehlikelidir. Bu kısımların en yücesi ve şahsın mârifetinin kemâline en fazla delâlet edeni, ezelî takdirde yazılmış olanın korkusudur. Çünkü sonuç, ezelde yazılana tâbi olur. Bir sürü sebeplerin araya girmesinden sonra o kökten türeyen bir dal gibidir. Bu bakımdan sonuç, Ümm'ül-Kitab'daki kaza ve kaderin hükmüne göre meydana gelir. O halde sonuçtan korkan bir kimse, geçmişten korkan kimseye nisbeten tıpkı padişahın haklarında bir ferman imzaladığı iki kişi gibidir. O fermanda onların boynunun vurulmasının emredilme ihtimali olduğu gibi, ona vezirlik payesinin verilme emrinin yazılma ihtimali de vardır. Padişahın fermanı halen onların **ikisi**nin de eline varmamıştır.

Bu bakımdan onlardan birinin kalbi fermanın varışı ve açılışı haline ve fermanda yazılı olan şeye bağlı bulunur. Diğerinin kalbi ise padişahın imza ettiği haline ve keyfiyetine bağlı bulunur. 'Padişah bunu imza ederken benim hakkımda kalbine merhamet mi öfke mi geldi' düşüncesiyle bağlı bulunur. Bu sebebe iltifat eder. Bu, o sebepten türeyen dala iltifat etmekten daha yücedir. Kalemle imzalanan ezelî kaza ve kadere iltifat etmek de, sonuçta meydana gelen hükme iltifat etmekten daha yücedir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) birgün minberin üzerinde sağ elini kapatıp şöyle demekle buna işaret etmiştir:

Şu Allah'ın kitabıdır. Allah bu kitabda cennet ehlini, ecdadlarının isimleriyle beraber yazmış bulunuyor. Onların içine ne bir kimse katılır, ne de onlardan biri eksilir.

Sonra sol elini kapatarak şöyle buyurmuştur:

Bu Allah'ın kitabıdır. Burada isimleriyle ve ecdadlarının isimleriyle cehennemlikleri yazmıştır. Onlara ne biri eklenir, ne de eksilir. Saadet ehli, sanki şekavet edilmiş gibi şekavet ehlinin ameliyle amel eder. Hatta 'Şekavet ehlinin ta kendileridir' denilir. Sonra **Allahü teâlâ**, ölümden önce bir devenin iki sağımı arası kadar bir zaman kalsa bile onları şekavetten kurtarır. Yemin olsun, şekavet ehli sanki saadet ehliymiş gibi saadet ehlinin ameliyle amel eder. Sonra ölümden önce **Allahü teâlâ** bir devenin iki sağımı arası kadar dahi olsa şekavet ehlini saadet ehlinin zümresinden çıkarır. Said odur ki Allah'ın kaza ve kaderiyle said olmuştur. Şakî ise, Allah'ın kazâ ve kaderiyle şakî olan kimsedir. Ameller ise sonuçlarına bağlıdır!54

Bu taksimat, günahından ve cürmünden korkan kimselerin, celâl ve korkuyu gerektiren vasıflarından ötürü Allah'ın zatından korkan kimselere taksim olunması gibidir. İşte bu sonuncusu, mertebe bakımından en yücesidir. Bu nedenle böyle bir kimse sıddîkların ibadetini yapsa bile korkusu devam eder. Diğeri ise ibâdete devam ettiğinde gurur ile emniyet arasındadır. Bu bakımdan günahtan korkmak salih kimselerin, Allah'tan korkmak ise (muvahhid) birleyici ve sıddîkların korkusudur. Bu korku, Allah'ın marifetinin meyvesidir. Kim Allah'ı ve sıfatlarını bilmiş ise onun sıfatlarından, suçsuz olsa dahi kendisinden korkması gereken kısımları tanımış olur. Belki âsî kimse hakkıyla Allah'ı tanımış olsaydı günahından değil, Allah'tan korkardı. Eğer o hadd-i zâtında kendisinden korkulan olmasaydı 'Onu günaha müsahhar kılmaz, günahın yolunu ona kolaylaştırmaz ve sebeplerini halketmezdi' diye düşünmelidir.

Zira günah sebeplerinin kolaylaştırılması, kulun uzaklaştırılması demektir! Oysa günahtan önce günaha müsahhar kılınmasını gerektiren bir günah kuldan sâdır olmamıştır ki günahın sebeplerini kulun üzerinde icra etsin; ibâdetten önce bir vesile sebkat etmemiştir ki onun vasıtasıyla kendisine ibadetlerin kolaylaştırıldığı kul ibâdete sarılsın veya Allah'a yaklaştırıcı şeylerin yolu ona kolaylaştırılsın. Bu bakımdan âsî bir kimse ister istesin, ister istemesin onun üzerine mâsiyet ile hükmedilmiştir. İtaat eden için de böyledir. Öyle ise **Hazret-i Peygamber**'i daha yaratılmadan önce kendisinden sebkat eden bir vesile olmaksızın a'lâ-yı illiyyîn e çıkaran, daha var olmadan önce kendisinden sebkat eden ve suç olmaksızın Ebû Cehil'i esfel-i sâfilîn'e düşüren Allah'ın celâl sıfatından ötürü korkmak gerek. Çünkü Allah'a itaat eden bir kimse şu noktadan dolayı itaat eder: İtaatin iradesini kendisine musallat kılmış, itaat kudretini kendisine vermiştir. Kesin irade ve tam kudreti yarattıktan sonra fiil zarurî olur.

İsyân eden ise şu noktadan isyân eder: Kendisine kesin ve kuvvetli bir irade musallat kılmış, sebepleri ve kudreti kendisine vermiş. . .

Bu bakımdan irade ve kudretten sonra fiil zarurî olur. Madem durum böyledir, keşke ibadet edenin ikrâmını gerektiren ve ibadetlerin iradesini kendisine vermekle kendisini tahsis eden, diğerinin (âsinin) ihanetini, mâsiyetin isteklerini musallat kılmak sûretiyle rahmetten uzaklaştırmasını gerektirenin kim olduğunu bilseydim? Bu durum nasıl kula havale edilir? Madem havale suç olmaksızın ve vesilesiz ezelî kader ve kazaya dönüşür, bu bakımdan dilediğiyle hükmeden ve iradesini yerine getirenden korkmak her akıllının alacağı en iyi tedbirdir. Bu mânânın arkasında ifşası caiz olmayan sırr-ı kader vardır. Onun sıfatlarından korkmayı ancak misâl vermekle anlayabilirsin. Eğer şeriatın izni olmasaydı hiçbir basiret sahibi onu anmaya cesaret edmezdi.

Allahü teâlâ Hazret-i Dâvud'a vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Ey Dâvud! En azından yırtıcı hayvandan korktuğun gibi benden kork!'55

İşte bu misâl, her ne kadar seni mânânın sebebine vâkıf kılmazsa da mânânın özünü anlatır; zira sebebe vâkıf olmak, kaderin sırrına vâkıf olmak demektir. Bu ise ancak ehline keşfolunur.

Kısacası yırtıcı hayvandan, ona karşı bir suç işlediğin için korkmazsın. Aksine onun sıfatından, yırtıcılığından ve heybetinden ötürü korkarsın. O, yaptığını pervâ etmeksizin yapar diye korkarsın. Seni öldürdüğünde kalbine rikkat gelmez, elem duymaz, seni bıraktığında da şefkatten ötürü bırakmaz. Sen onun katında ister diri, ister ölü ol, iltifat edilmekten uzaksın, senin gibi bin kişi öldürmekle bir karınca öldürmek, onun katında eşittir; zira bu hareket onun yırtıcılık âleminde bir zarar meydana getirmez. Onun kudret ve satvetini haleldar etmez. En yüce mesel Allah içindir. Fakat Allah'ı zahirî müşahededen daha açık ve kuvvetli olan bâtınî müşâhede ile bilen bir kimse bilir ki **Allahü teâlâ** 'Bunlar cennete gidecektir. Şunlar da cenhennemliktir diye pervâ etmem' sözünde sâdıktır. Allah'ın müstağniliğini ve perva etmediğini bilmek, onun heybet ve korkusu için sana kâfidir.

Korkanların **ikinci** tabakasını nefislerinde istenilmeyen şeyin temessül etmesi korkutur. O da, ölümün elem ve şiddeti, Nekir ve Münker denilen meleklerin suali veya kabir azabı, kıyâmetin dehşeti, Allah'ın huzurunda durmanın heybeti, örtünün keşfinden gelen hayânın, küçük büyük herşeyin sualinin heybeti, köprünün ve keskinliğinin, üzerinden nasıl geçileceği endişesinin, ateşten, onun bukağılarından, şiddetlerinden, mukim bir mülk ve nimetlerin evi olan cennetten mahrum olmaktan, derecelerin

eksikliğinden veya Allah'tan mahcub olmaktan korkmasıdır. Bütün bu sebepler hadd-i zâtında, istenilmeyen şeylerdir. Şüphesiz ki bunlar korkutucudurlar, fakat buradaki korkanların durumları değişir. Rütbe bakımından en yücesi, Allah'tan mahcub olma ve ayrılma korkusudur. Bu korku âriflerin korkusudur. Ondan önceki korku, her âmil, salih, zâhid ve âlimin korkusudur.

55) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiş, sonra da bu rivâyetin müellif tarafından İsrailliyat'tan olduğuna işaret edildiğine dikkat çekmiştir.

Mârifeti kemal derecesine varmayan, basireti açılmayan bir kimse ise, misalin lezzetini duymaz. Uzaklık ve ayrılığın elemini hissetmez. Kendisine 'Ârif ateşten değil, ancak Allah'tan mahcub olmaktan korkar' denildiği zaman, bu durumu iç âlemde istenilmeyen birşey olarak görür ve hayrete düşer. Eğer şeriat onu inkârdan alıkoymamış olsaydı, Allah'ın cemâline bakmanın lezzetini de inkâr ederdi. Bu bakımdan bunu itiraf etmek taklidin zaruretinden neşet edip sadece lisan iledir. Aksi takdirde onun bâtını bunu tasdik etmemektedir. Çünkü o işkembe, tenasül aleti ve göz lezzetinden başkasını bilmez. Renklere ve güzel yüzlere bakmayı bilir. **Kısacası** hayvanların kendisiyle ortak olduğu lezzetleri tanır. Ariflerin lezzetine gelince, onlardan başkası onu idrâk etmez. Bu konunun tafsilâtını ehli olmayan bir kimseye anlatmak haramdır. Ehli olan bir kimse ise, nefsiyle görür, kendisine izahat vermeye ihtiyaç kalmaz. İşte korkanların korkusu bu kısımlara ayrılır.

Allahü teâlâ'dan lütûf ve keremiyle güzel tevfîkini talep ederiz!

54) Tirmizî, (Abdullah b. Âmir'den)

Korkunun Fazileti

Korku'nun fazileti bazen düşünmek ve ibret almakla, bazen de âyet ve hadîslerle bilinir.

İbret almanın yolu şudur: Bir şeyin fazileti, insanı âhirette Allah ile mülâki olma saadetine götürmekteki rolüne göredir. Çünkü saadetten başka hedef yoktur. Kulun saadeti de ancak mevlâsıyla mülâki olup ona yaklaşmadadır. Bu bakımdan o mülâkata yardım eden herşeyin fazileti vardır. Fazileti de orada oynadığı role göredir. Anlaşıldı ki âhirette Allah ile mülâki olma saadetinin varlığı, ancak muhabbetini istemekle ve dünyada O'nunla yakınlık kurmakla mümkündür.

Muhabbet de ancak mârifetle, mârifet de düşüncenin devamıyla, ünsiyet de ancak muhabbetle ve zikrin devamıyla elde edilir. Zikir ve düşünceye devam etmek ancak dünya sevgisini kalpten atmakla mümkün olur. Dünya sevgisi de ancak dünyanın lezzet ve şehvetlerini terketmekle kalpten çıkar. Nefsin isteklerinin terkedilmesi, ancak şehvetleri yok etmekle mümkündür. Şehvetler de korku ateşiyle yok oldukları gibi, hiçbir şeyle yok olmazlar. Bu bakımdan şehvetleri yakan ateş, korkudur. Zira korkunun fazileti, yaktığı şehvetler nisbetinde ve insanı günahtan alıkoyduğu ve ibadetlere teşvik ettiği nisbettedir. Bu ise, daha önce geçtiği gibi, korku derecelerinin değişikliğine göre değişir.

Korku nasıl faziletli olmasın? Çünkü iffet, verâ, takva ve mücahede ancak korku ile elde edilir. Bunlar ise, Allah'a hakkıyla yaklaştırıcı ve dinen övülen faziletli amellerdir.

Âyet ve hadîslerden öğrenmek yoluyla korkmaya gelince, korku'nun fazileti hakkında vârid olan hükümler sayılmayacak kadar çoktur. **Allahü teâlâ**'nın korkan kullarına hidayet, rahmet, ilim ve

rızasını derlediği, korkunun faziletine delâlet etmek bakımından, sana kâfi gelse gerektir. Bunlar cennet ehlinin makamlarını bir araya getiren noktaların ta kendisidir.

Âyet-i Kerîmeler

Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardır. (A'raf/154)

Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (hakkıyle) korkar. (Fâtır/28)

Allahü teâlâ, bu kulları korkmalarından ötürü ilimle vasıflandırmıştır.

Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu, rabbine saygı gösterene mahsustur. (Beyyine/8)

İlmin faziletine delâlet eden her delil, korkunun faziletine de delâlet eder. Çünkü korku ilmin meyvesidir. Bu sırra binaen Hazret-i Mûsa'nın haberinde şöyle vârid olmuştur: 'Korkanlar için en yüce arkadaş vardır, bu hususta kimse onlara ortak değildir'.

Hazret-i Mûsa'nın nasıl en yüce arkadaşın arkadaşlığına sadece korkanları lâyık gördüğüne dikkat et! Bunun hikmeti. şudur: Çünkü onlar âlimdirler. Âlimlerin, peygamberlerle arkadaşlık rütbesi vardır. Çünkü peygamberlerin varisleridirler. En yüce arkadaşın arkadaşlığı ise, peygamberlerin ve onlara iltihak eden âlimlerin derecesidir.

Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber**, ölüm hastalığında iken, dünyada bâki kalmak ile Allah'ın huzuruna varmak arasında muhayyer kılındığında şöyle buyurmuştur: Senden en yüce arkadaşı diliyorum!56

Madem durum budur, eğer korkuyu meyve olarak veren şeye bakılırsa, onun ilim olduğu görülür. Eğer korkunun meyvesine bakılırsa o takvadır. İlim ve takvanın faziletleri hakkında vârid olan hükümler ise hiç kimseye gizli değildir. Hatta iyi sonuç takvaya verilir. Nitekim hamdin Allah'a, salâtın **Rasûlüllah**'a mahsus olduğu gibi. . .

Öyle ki 'Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a, iyi sonuç muttakîlere, sâlat da efendimiz **Hazret-i Muhammed**'e ve onun bütün âline mahsustur' denir.

Allahü teâlâ, takvayı nefsine izafe etmek sûretiyle tahsis kılarak şöyle buyurmuştur:

Onların ne etleri, ne kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O'na ulaşır. (Hacc/37)

Takva ancak korku ile daha önce geçtiği gibi haramlardan sakınmaktan ibarettir.

Allah katında en üstün olanınız, takvası en fazla olanınızdır. (Hucurât/13)

Sizden önce kitab verilenlere de size de 'Allah'tan korkun!' diye tavsiye ettik. Eğer inkâr ederseniz (biliniz ki) göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. (Nisâ/131)

Eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun! (Âl-i İmrân/175)

Görüldüğü gibi, Allah korkmayı emrediyor, îman için şart koşuyor. Bu nedenle bir Mü'minin ne kadar zayıf olursa olsun korkudan ayrılması düşünülemez. Mü'minin korkusunun zafiyeti mârifet ve imanının zâfiyeti nisbetindedir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber takvanın fazileti hakkında şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ geçmiş ve gelecekleri belli bir günde topladığı zaman, en kenarda kalanları tarafından bile işitilen bir sesle karşı karşıya kalırlar, O ses sahibi der ki: 'Ey insanlar! Sizi yarattığım günden bugüne kadar sizin için susup (sizi dinledim) , siz de bugün benim için susun, (beni dinleyin) : Onlar amellerinizdir. Sizin üzerinize vârid olur'.

Ey insanlar! Ben size bir neseb seçtim. Siz de başka bir soy seçip benim seçmiş olduğum nesebi bıraktınız, kendinizin seçtiği nesebi yücelttiniz. Ben 'Allah katında sizin en şerefliniz, takvası en fazla olanınızdır' dedim. Siz bunu kabul etmekten imtina edip ille şöyle demekte israr ettiniz: 'Filan filanın oğludur! Filandan daha zengindir!'

Bugün sizin seçtiğim nesebi bırakıp, benim kılmış olduğum nesebi yücelteceğim. (Öyleyse) muttakîler nerede!? Muttakîler için bir sancak yükseltilir. Muttakîler o sancağı takip ederek Allah tarafından kendileri için takdir edilen makamlarına giderler. Dolayısıyle hesaba çekilmeden cennete girerler. 57

Hikmetin başı Allah korkusudur!58 **Hazret-i Peygamber**, İbn Mes'ûd'a hitaben şöyle demiştir:

Eğer benimle mülâki olmak istiyorsan benden sonra Allah'tan çokça kork!59

Fudayl b. Iyâz der ki: 'Allah'tan korkan bir insanı, Allah korkusu herşeye muttali kılar! Şiblî de şöyle der: 'Allah'tan korktuğum bir günde daha önce görmediğim hikmet ve ibretten bir kapı bana görünür!'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Hiçbir Mü'min yoktur ki bir günah işlesin de o günaha iki sevap iltihak etmemiş olsun. O sevaplar cezanın korkusu ve affın ümididir; tıpkı iki aslan arasındaki tilki gibi. . .

Musa'nın haberinde şöyle vârid olmuştur: 'Muttakîlerden hiçbiri yoktur ki onunla münakaşa etmeyeyim ve onun elindekini teftiş etmemiş olayım. Ancak verâ sahipleri bu hükmün dışındadır. Çünkü onlardan utanır, onları hesap için durdurmayı hoş görmem'.

Verâ ve takva, şartları korku olan mânâlardan iştikak eden isimlerdir. Korku olmadığı zaman, o mânâlar bu isimlerle isimlenmezler.

Zikr'in faziletleri hakkında vârid olan şeyler de gizli değildir. **Allahü teâlâ** zikri korkanlara mahsus kılarak şöyle buyurmuştur:

Allah'a saygılı olan hatırlar, (öğüt alır) . (Alâ/10)

Rabbinin makamından korkan bir kimse için iki cennet vardır. (Rahmân/46)

Allahü teâlâ (bir hadîs-i kudsî'de) şöyle buyurmaktadır:

İzzetime yemin ederim ki kulum için iki korkuyu ve iki emniyeti bir araya getirmeyeceğim. Eğer kulum dünyada benden emin olursa kıyâmet gününde onu korkuturum. Eğer dünyada benden korkarsa kıyâmet gününde onu emin kılarım. 60

Allah'tan korkan bir kimseden herşey korkar. 61

Aklı en fazla olanınız, Allah'tan en fazla korkanınızdır. İbret bakımından en ileride olanınız Allah'ın emrettiğini yerine getirmek ve yasakladığını terketmek hususunda en iyi hareket edeninizdir. 62

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Âdem oğlu miskindir. Eğer fakirlikten korktuğu gibi ateşten korkmuş olsaydı cennete girerdi!'

Zünnûn-i Misrî şöyle demiştir: 'Allah'tan korkan bir insanın kalbi erir. Allah'a olan sevgisi kuvvet bulur, aklı gelişir'.

Yine Zünnûn şöyle demiştir: 'Korkunun ümitten daha fazla olması uygundur. Çünkü ümit daha fazla olduğu zaman kalp karmakarışık olur'.

Ebû Hüseyin ed-Derîr şöyle derdi: 'Saadetin alâmeti şekavetten korkmaktır. Çünkü korku, Allah ile kul arasında gemdir. Kulun gemi koptuğunda helâk olanlarla beraber helâk olur'.

Yahya b. Muaz'a şöyle soruldu:

- Yarın kıyâmette insanların en emini kimdir?

- Bugün en fazla korkandır.

Sehl şöyle demiştir: 'Helâl yemedikçe korkuyu elde edemezsin!' Hasan'a şöyle denildi:

- Ey Ebû Said! Biz ne yapalım? Bizi aklımız uçacak derecedekorkutan kavimlerle beraber oturuyoruz.

- Allah'a yemin olsun! Sizi korkutan bir kavimle arkadaşlık yapmanız, sizi emin kılan bir kavimle arkadaşlık yapmanızdan daha hayırlıdır.

Ebû Süleyman ed-Dârânî dedi ki: 'Korku herhangi bir kalbten ayrılırsa, o kalp harab olur'.

Hazret-i Âişe, **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sorar:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! 'Rablerinin huzuruna varacaklarından yürekleri çarparak zekâtlarını verenler' (Mü'minûn/60)

ayetinde bahsi geçen kimseler hırsızlık ve zina yapan kişiler midir?

- Bilakis oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren ve bu ibâdetlerin kendisinden kabul edilmeyeceğinden korkan kimsedir. 63

Allah'ın azabından emîn olanları tehdit eden haberler sayılamayacak kadar çoktur. Bütün bunlar korkuyu övmektir; zira birşeyi kötülemek, o şeyi yok eden zıddını övmek demektir. Korkunun zıddı ise emîn olmaktır. Nitekim recâ'nın zıddının havf olması gibi. . .

Emîn olmanın kötülenmesi, zıddı olan korkunun faziletine delâlet eder. Recâ'nın fazileti hakkında vârid olan hükümlerin hepsi korkunun faziletine delildir. Çünkü ümit ile korku ayrılmaz iki haslettir; zira bir sevgiliyi arzulayan bir kimse, elbette onun elden kaçmasından korkar, eğer elden kaçmasından korkmazsa, onu sevmiyor demektir. Bu bakımdan onu beklemekle ümit sahibi olamaz. Korku ile recâ ayrılmaz iki haslettir. Evet! Birinin diğerine bir arada oldukları halde galebe çalması mümkündür. Kalbin hâl-i hâzırda biriyle meşgul olup gafletinden ötürü diğerine iltifat etmemesi de mümkündür.

Bunun böyle olması şu noktadan ileri gelir: Ümit ve korkunun şüpheli olan şeyle ile ilgili bulunmasmdandır; zira malûm olan birşey ne umulur, ne de ondan korkulur. Madem durum budur, varlığı mümkün olan mahbubun yokluğu da şüphesiz ki mümkündür. Bu bakımdan varlığı kalbe rahat verirse ümit olur. Yokluğu kalbi üzerse o da korkudur. Bu iki şey, şüphesiz zıttırlar. Eğer o beklenen şey şüpheli ise durum budur. Şüphenin iki tarafından biri, bir kısım sebeplerin hazır olmasından dolayı başkasına galebe çalar ve buna zan denir. Bu da birinin diğerine galebe çalmasının sebebi olur. Zannın üzerine mahbubun varlığı galebe çaldığında ümit tarafı kuvvet bulur. Ona göre korku gizlenir. Aksi de böyledir. Her durumda ümit ile korku, ayrılmaz iki haslettirler.

Gerçekten onlar hayırlara koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. (Enbiyâ/90)

Yanları yataklarından uzaklaşır, korkarak ve umarak rablerine dua ederler. (Secde/16)

Bu sırra binaen Araplar, korkuyu recâ ile ifade etmiştirler. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Size ne oluyor ki Allah için saygı ummuyorsunuz korkmuyorsunuz? (Nûh/13)

Çoğu kez Kur'ân'da recâ terimi korkmak mânâsında kullanılmıştır. Bu da recâ ile korku'nun ayrılmaz iki vasıf olmasından ileri gelir; zirâ Arab'ın âdeti birşeyi onun ayrılmaz parçası ile ifade etmektir. Öyleyse Allah korkusundan ağlamanın fazileti hakkında vârid olan her hüküm, korkunun faziletini belirtmektir. Çünkü o ağlama, korkunun meyvesidir.

Artık kazandıklarının cezası olarak az gülsünler ve çok ağlasınlar. (Tevbe/82)

Ağlayarak çeneleri üstü kapanırlar ve Kur'ân onların derin saygısını artırır. (İsrâ/109)

Şimdi siz bu Kur'ân'a mı şaşıyorsunuz ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz ve siz baş kaldırıyorsunuz? (Necm/59-61)

Mü'min bir kulun gözlerinden, sinek başı kadar olsa dahi Allah korkusundan yaş aksa, sonra onun yüzünün kızgınlığından birşeye isabet etse, muhakkak ki Allah onu ateşe haram kılar. 64

Mü'minin kalbi Allah'ın korkusundan ürperdiği zaman, yapraklar ağaçtan döküldüğü gibi günahları dökülür. 65

Allah korkusundan ağlayan bir kimse sağılan süt memeye tekrar girmedikçe- ateşe girmez. 66

Ukbe b. Amir huzuru saadete varıp **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordu:

- Kurtuluş yolu nedir?

- Diline hâkim ol! Evin seni istiâb etsin ve hatana karşıağla!67

Hazret-i Aişe Hazret-i Peygamber'e şöyle sordu:

- Ümmetinden hesap görmeden cennete girecek bir kimse varmı?

- Günahını hatırlayıp ağlayan bir kimse hesap görmeden cennete girer. 68

Allah'ın korkusundan ötürü gözden akan bir damla yaştan veya Allah yolunda akıtılan bir damla kandan Allah katında daha sevimli bir şey yoktur. 69

Ey Allahım! Bana çokça ağlayan iki göz ihsan et ki göz damlaları akıtmak sûretiyle kalbe şifa versinler. 70

Yedi sınıf insan vardır, arşın gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı bir günde **Allahü teâlâ** onları gölgelendirir.

Hazret-i Peygamber bu hadîsi uzun uzadıya izah ettikten sonra şöyle demiştir:

O sınıflardan biri de tenhada bulunduğu halde Allah'ı anan ve gözlerinden yaşlar akan bir kimsedir.

56) Müslim, Buhârî

57) Taberânî

58) Beyhakî

59) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiştir.

60) İbn Hıbbân, Beyhakî

61) İbn Hıbbân

62) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiştir.

63) Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim

64) Taberânî, Beyhakî

65) Taberânî, Beyhakî

66) Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce

67) Daha önce geçmişti.

68) Irâkî rivâyetin aslını görmediğim söylemiştir.

69) Tirmizî, (Ebû Ummâme'den)

70) Müslim, Buhârî

Havf ve Recada Galebe

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) der ki: 'Bir müslüman ağlayabildiği kadar ağlasın, ağlayamayan ise kendini ağlamaya zorlasın'.

Muhammed b. el-Münkedir, Allah korkusundan ağladığı zaman göz yaşlarıyla yanaklarını ve sakalını sıvazlardı ve derdi ki: Kulağıma gelen bir hadîs-i şerifte şu hüküm vardır:

Allah korkusundan gelen damlaların değdiği yeri ateş yakmaz!

Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle demiştir: Ey müslümanlar! Allah korkusundan ağlayın. Eğer ağlamanız gelmiyorsa ağlamaya kendinizi zorlayın. Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, eğer sizden biriniz hakikati bilmiş olsaydı sesi kesilinceye kadar sesli bir şekilde ağlar ve beli kırılıncaya kadar namaz kılardı'.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Allah korkusundan yaşlarla dolan bir gözün sahibinin yüzü kıyâmet gününde zillet görmez. Eğer o kimsenin göz yaşları akarsa, **Allahü teâlâ** o akan yaşların ilk damlasıyla ateşten teşekkül eden denizleri söndürür. Eğer bir ümmetin içinde bir tek kişi ağlasa, onun yüzü suyu hürmetine o ümmet Mü'min ise fazla azap çekmez'.

Ebû Süleyman der ki: 'Ağlamak, Allah korkusundan, ümit ile cezbeye tutulmak ise **Allahü teâlâ**'nın cemâlinin şevkinden doğar'.

Ka'b'ul-Ahbâr der ki: 'Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun, Allah korkusundan ağlayıp göz yaşlarının yanakları Üzerine akması, bence bir dağ kadar altını sadaka vermekten daha sevimlidir'.

Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh.) şöyle demiştir: 'Allah korkusundan bir damla göz yaşı akıtmam, bin dinar sadaka vermemden bana daha hoş gelir!

Hanzele şöyle anlatıyor: Bir gün **Hazret-i Peygamber**in huzurunda bulunuyordum. **Hazret-i Peygamber** bize öyle bir nasihatta bulundu ki kalpler rikkate geldi. Gözlerden şıpır şıpır yaşlar akmaya başladı ve biz nefislerimizi tanımış olduk. Sonra ben eve gittim. Hanım bana yaklaştı. Hanımla birtakım şeyler konuştuk. **Hazret-i Peygamber**'in katındaki o hâlim unutuldu ve dünyaya daldık. Sonra **Hazret-i Peygamber**in katındaki o durumu hatırladım ve kendi kendime dedim ki: 'Vallahi münafıklığa girmiş oldun. Çünkü **Hazret-i Peygamber**in yanındaki korku ve rikkatin kalmadı'. Bunun üzerine evimden çıktım ve gayri ihtiyari olarak Medine'nin sokaklarından 'Hanzele münafık oldu' diye bağıra bağıra mecsidi nebevî'ye doğru yürüdüm. Bu esnada Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) ile karşılaştım. Bana 'Hayır! Hanzele münafık olmadı' dedi. Böylece **Hazret-i Peygamber**in yanına vardım. 'Hanzele münafık, oldu' diyordum. Bu sözlerimi duyan **Hazret-i Peygamber** 'Hayır! Hanzele asla münafık olmaz' dedi. Bunun üzerine dedim ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Biz biraz önce senin yanında oturuyorduk. Sen kalplerimizi ürperten, gözlerimizden yaşlar akıtan ve nefsimizi bize tanıtan bir nasihatta bulundun. Bu sohbetimizden sonra evime vardım. Karımla beraber dünya işlerine daldık! Senin yanında elde etmiş olduğumuz mânevî havayı unuttum'. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Ey Hanzele! Eğer daima o manevî hava içeresinde kalmış olsanız, yollarda yürürken ve yataklarınızın üzerinde uzanırken meleklerle musafaha edersiniz. Fakat ey Hanzele! Bu hâl bazen gelir, bazen kaybolur. 71

Ümit, ağlama, takva, verâ ve ilmin fazileti hakkında ve Allah'ın azabından emin olmanın da aleyhinde vârid olan bütün hükümler Allah korkusunun faziletine de delâlet ederler. Çünkü bütün bunlar korku ile bağlantılı bulunurlar, kimi korkunun sebebi ve kimi de korkudan doğan hallerdir.

71) Müslim, (Daha kısa bir ibareyle)

Korku ve Recâ' ile Tedavi

Korku ve ümid'in fazileti hakkında vârid olan haberler pek çoktur. Çoğu kez korku ile ümide bakan bir insan hangisinin daha üstün olduğunda şüpheye düşer. Kişinin 'Korku mu daha üstündür, recâ mı?' suali yanlış bir sualdir. Tıpkı 'Ekmek mi üstündür yoksa su mu?' diyenin sözüne benzer. Bunun cevabı 'Aç bir kimse için ekmek sudan daha üstündür. Susamış bir kimse için ise su daha üstündür ve bu iki

durum bir arada bulunursa, duruma bakılır Eğer açlık daha galip ise, ekmek daha üstündür. Susuzluk daha galipse, su daha üstündür. Eğer eşit iseler fazilette de eşittirler' demektir.

Bunun hikmeti şudur: Bir maksat için istenilen herşeyin fazileti kendi nefsine izafeten değil, aksine o maksada izafeten belirir. Korku ile ümit iki ilaçtırlar. Onlarla kalpler tedavi edilir. Bu bakımdan onların fazileti mevcut hastalık nisbetindedir. Eğer kalbe galip olan durum Allah'ın azabından emin olmak ve ona aldanmak ise, korku daha faziletlidir. Eğer galip olan durum Allah'ın rahmetinden ümitsizlik ise, ümit daha faziletlidir. Aynen bunun gibi eğer kul üzerinde galip olan durum, günahkârlık ise, böyle bir kul için korku daha üstündür. Kayıtsız ve şartsız korku daha üstündür demek caizdir.

Fakat 'Ekmek, sekencebin denilen maddeden daha faziletlidir; zira ekmek ile açlık hastalığı tedavi edilir, sekencebin maddesiyle safra hastalığı tedavi edilir. Oysa açlık hastalığı daha galip ve daha çoktur. Bu bakımdan ekmeğe olan ihtiyaç sekencebin maddesine olan ihtiyaçtan daha fazladır. Öyleyse ekmek daha üstündür' te'viline binaen böyle denilebilir.

Bu itibarla korku daha faziletlidir. Çünkü halk arasında Allah'ın affına aldanmak ve günahlara dalmak daha yaygın bir haldir. Eğer korku ile ümidin çıkış merkezi tedkik edilirse, ümidin daha üstün olduğu görülür. Çünkü ümit rahmet denizinden, korku ise gazab denizinden alınmaktadır.

Kim Allah'ın sıfatlarından lütûf ve merhameti gerektiren bir sıfatı mülâhaza ederse, o kimsede muhabbet daha galip olur.

Muhabbetin ötesinde bir makam yoktur. Korkunun dayanağı ise şiddeti iktiza eden ilâhî sıfatlardır. Bu bakımdan muhabbetin ümide karışması gibi, muhabbet korkuya karışmaz. **Kısacası** başkası için kastolunan birşey hakkında en faziletliyi ifade eden efdal terimini değil de en elverişliyi ifade eden aslâh terimini kullanmak daha yerinde olur. Halkın çoğu için korku, ümitten daha elverişlidir. Çünkü günahlar onlara daha galiptir. Günahın açığını ve gizlisini bırakan muttakîye gelince, en doğru hüküm, böyle bir kimsenin korkusu ile ümidini eşit saymaktır. Bu nedenle şöyle denilmiştir; 'Eğer Mü'minin korkusu ile ümidi tartılsa muhakkak eşit çıkar'.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ali çocuklarından birine 'Ey oğul! Allah'tan öyle bir şekilde kork ki bütün yeryüzünde yaşayan insanların sevaplarıyla O'nun huzuruna varsan bile o sevapları senden kabul etmeyeceğini düşün ve Allah'tan öyle bir şekilde ümitli ol ki eğer yeryüzündeki bütün insanların kötülükleriyle O'nun huzuruna gelsen bile seni bağışlayacağını düşün' demiştir.

Bu sırra binaen Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Eğer bir kişi müstesna bütün insanlar ateşe girecek dense, o kişinin ben olmasından ümidimi kesmem ve yine bütün insanlar bir kişi müstesna cennete girecek dense, muhakkak o kişi olmaktan korkarım!'

Hazret-i Ömer'in bu sözü, korku ve ümidin son dereceye ulaşmasından kaynaklanır. Ancak bu, birinin diğerine eşit olması açısından böyledir. Hazret-i Ömer gibi bir zatın korku ve ümidinin eşit olması uygundur.

Âsî bir kimse cehenneme girmekten istisna edilen kişi olduğunu zannettiği zaman, onun bu zanna kapılması mağrur oluşuna delil olur. Eğer 'Hazret-i Ömer gibi bir insanın korku ve ümidinin eşit olmaması gerekir. Aksine Ümit kitabının başında geçtiği gibi, ümidi daha ağır olmalıdır. Tohum ve

ziraatla misal getirildiği gibi Hazret-i Ömer'in kuvvetinin, sebeplerin kuvveti nisbetinde olması uygundur' dersen, malûmdur ki temiz tohumu temiz araziye eken ve onu geliştirmeye çalışan ve bütün şartlarını yerine getiren bir kimsenin kalbinde o ekinin yetişme ümidi daha fazla olur. Böyle bir kimsenin korkusu, ümidine müsavi olamaz. Bu bakımdan muttakîlerin hallerinin de böyle olması uygundur.

Mârifeti, lâfızlar ve misallerden edinen bir kimsenin hataları çoğalır. Biz onu her ne kadar bir misal ile zikretmiş isek de o her yönden bizim bahsettiğimiz hususa benzemez. Çünkü ümidin galip gelmesinin sebebi, tecrübeyle elde edilen bir ilimdir. Zira yerin temizliği, tohumun sağlamlığı, havanın güzelliği ve o yöredeki yok edici sebeplerin azlığı tecrübeyle anlaşılmıştır.

Bizim meselemizin misali, cinsi denenmemiş ve daha önce ziraat hususunda tecrübe edilmemiş bir araziye ekilen bir tohum gibidir. Üstelik o arazinin bulunduğu memlekette şimşeklerin çakmasının ve dolunun yağmasının çok olup olmadığı da bilinmemektedir. Böyle bir yerdeki çiftçinin var kuvvetiyle çalışsa bile ümidi korkusuna galip gelemez.

Bizim meselemizde tohum imandır. Onun sıhhatinin şartları incedir. Yer ise, İnsan oğlunun kalbidir. O kalbin gizli çirkinliklerden, gizli şirkten, nifak ve riyadan saf bulunmasıdır. Kalpteki gizli şeyleri çözmek gayet zordur. Âfetler ise, şehvetler ve dünya süsleridir. Kalbin bunlara gelecekte iltifat etmesidir. Her ne kadar hâl-i hâzırda kalp bunlardan selîm ise de. . .

Oysa bu, ne deneme ile bilinir ve ne de tahakkuk eden bir şeydir; zira İnsan oğlunun önüne muhalefeti mümkün olmayan sebeplerden biri benzeri denenmediği halde çıkar. Çakan şimşekler ve yağan dolular ise, ölüm anındaki dehşetlerdir ve o anda inancın sarsılmasıdır! Bu da denenmeyen şeylerdendir. Ekinin olgunlaşıp biçilmesi ise, kıyâmetten dönüp cennete varmak anında tahakkuk eder. Bu ise denenmemiştir. Bu bakımdan bütün bu şeylerin hakikatlerini bilen bir insan, eğer kalben zayıf, esasında korkak bir kimseyse, şüphesiz onun korkusu ümidine galebe çalar.

Nitekim ashâb-ı kiram ve tâbiînin ileri gelenlerinden bu durum hikâye edilecektir. Eğer o kimse, kalben kuvvetli, kahraman bir zat ve tam mârifetli ise, onun korku ile ümidi eşit olur. Ümidinin korkuya galebe çalması sözkonusu olmaz.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) kalbini inceden inceye tedkik ederdi. Hatta münâfıkları en iyi bilen Hazret-i Huzeyfe'den 'Acaba bende münafıklık var mı?' diye sorardı. Çünkü **Hazret-i Peygamber**, Huzeyfe'ye münafıkları bildirmişti. Madem durum budur, öyleyse kalbini gizli nifaktan ve gizlice Allah'a ortak koşmaktan temizlemeye kimin gücü yeter? Eğer kişi, kalbinin bundan temizlenmiş olduğuna inanırsa, bilâhare bozulmayacağından nasıl emin olabilir? Ayıbının kendisinden gizlendiğinden nasıl emin olabilir? Eğer buna da güveniyorsa, son nefesine kadar bu durum üzerinde kalacağına dair nereden teminat almıştır?

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kişi elli senelik ömrü boyunca cennet ehlinin ameli gibi, Allah'a ibâdet eder. Öyle ki cennetle arasında bir karış kadar mesafe kalır. (Bir rivâyette; onunla cennetin arası ancak bir devenin iki sağımı arası kadar kalır, Allah'ın kaza ve kaderi ilâhisi onun önüne geçer ve cehennem ehlinin ameliyle onun defteri sonuçlanır) . 72

Devenin iki sağımı arası kadar bir miktar, azalarla amel yapmaya müsait olmayan bir zamandır. O ancak ölüm çağında İnsan oğlunun kalbinden geçenin sığacağı kadar bir zamandır. Bu durum, kişinin sonunun kötülükle sonuçlanmasını gerektirir! Öyle ise kişi bundan nasıl emin olabilir? Madem durum budur, imanlı bir kimsenin en yüksek hedefi, Allah'tan korkması ile Allah'ın rahmetini ümit etmesinin eşit olmasıdır. Birçok kimsede ümidin galebe çalması aldanmasından ve mârifetinin azlığından kaynaklanır. Bunun için **Allahü teâlâ** ümit ile korkuyu, övdüğü insanların niteliği olarak bir arada cem'ederek şöyle buyurmuştur:

Korkarak ve umarak rablerine dua ederler. (Secde/16)

Gerçekten onlar hayırlara koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. (Enbiya/90)

Hazret-i Ömer gibisi nerede! Bu bakımdan bu zamanda yaşayanlar için uygun olan şey, korkunun ümide galebe çalmasıdır. Fakat korku ve ümitsizlik, onları ameli terketmeye ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeye götürmemek şartıyla; zira bu dereceye vardırdığı takdirde amelde tembellik ve günahlara dalmaya sebep olur.

Böyle bir durum, korku değil, Allah'ın rahmetinden ümit kesmektir. Korku insanı ibâdet etmeye teşvik eder, şehvetleri bulandırır. Kalbi dünyaya meyletmekten sakındırır. Aldanış evinden kalbi uzaklaşmaya dâvet eder. İşte dinen övülen korku bu korkudur, insanı günahlardan menetmeyen, aksine teşvik eden ve sözden ibaret olan bir durum, korku değildir. Ümitsizliği gerektiren hareket de korku değildir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Kim sadece korkudan Allah'a kulluk yaparsa c, düşünceler denizine garkolur. Kim sadece ümit ile Allah'a kulluk yaparsa, gururun sahrasında şaşakalır. Kim ümit ve korku arasında bulunduğu halde Allah'a ibadet ederse, o, zikirlerin caddesinde yürür'.

Mekhûl şöyle demiştir: 'Sadece korkudan ötürü Allah'a ibadet eden, Haruriyye mezhebine mensuptur. Sadece ümitle Allah'a kulluk yapan, Mürcie'dir. Sadece muhabbetten ötürü Allah'a kulluk yapan zmdık'tır. Korku, ümit ve muhabetten ötürü Allah'a ibadet eden ise muvahhiddir. 73

Madem durum budur, o halde bu **üç** vasfı bir araya getirmek gerekir. Fakat ölümü görmeden önce korkunun galebe çalması en uygunudur, ölüm anında ise, insan için en uygunu ümidin galebe çalması ve Allah hakkında hüsn-ü zanda bulunmasıdır. Çünkü korku, insanı çalışmaya iteleyen kamçı gibidir. Ölüm anında ise, çalışma sona ermiştir. Bu bakımdan ölüme yaklaşmış bir insanın ne çalışmaya, ne de korkunun sebeplerine gücü yetmez; zira bu, onun kalbinin damarını kesip ölümünün çabuklaşmasına yardım eder!

Ümit ise kişinin kalbini kuvvetlendirir. Umduğu, rabbini ona sevdirir.

Allah'ın dostu olmadığı halde dünyadan ayrılmak, hiç kimse için uygun değildir. Bu bakımdan dünyadan ayrılan Allah'ını sevmelidir. Çünkü Allah ile mülâki olmayı sevenle Allah da mülâki olmayı sever. Ümit ve muhabbet beraber olur. Bu bakımdan Allah'ın keremini ümit eden bir kimse, aynı zamanda, Allah'ın mahbûbudur. Zaten ilim ve amellerden gaye; Allah'ın mârifetidir ki bu mârifet muhabbet ve sevgiyi meyve olarak verir. Çünkü sonuç O'na döner.

Ölümle insan O'nun huzuruna varır. Öyleyse mahbûbunun huzuruna varan bir kimsenin sevinci muhabbeti nisbetinde büyük dur. Mahbûbundan ayrılan bir kimsenin üzüntü ve azabı da şiddetli olur. O halde ölüm anında kalpte ailesinin, evladının, malının, meskeninin, akar ve arkadaşlarının sevgisi galip ise, bu kimsenin bütün sevdikleri dünyadadır.

Bu bakımdan dünya bunun cennetidir; zira cennet bütün sevgilileri bir araya getiren bir kıtadan ibarettir. Öyleyse bunun için ölüm, kendisine ait cennetten çıkış ve kendisiyle istedikleri arasına perde geren bir durumdur. Bu bakımdan kişinin Allah'tan, O'nun zikri, mârifeti ve O'nun hakkında düşünmekten başka mahbûbu olmadığı ve dünya ile dünyanın nimetleri kendisini mahbûbundan meşgul ettiği zaman, dünya onun için hapishanedir! Zira hapishane, hapsolunan bir kimseyi sevdiklerine gitmekten alıkoyan bir yerin ismidir. Bu bakımdan bu kimsenin ölümü, mahbûbunun huzuruna varış ve hapisten kurtuluştur. Hapisten kurtulmuş ve mahbûbuyla engel olmaksızın başbaşa kalmış bir kimsenin hali ise, herkesin malûmudur. İşte ölümünden sonra dünyadan ayrılan herkesin ilk rastladığı sevap ve ceza budur. Bu da **Allahü teâlâ**'nın salih kulları için gözün görmediği, kulağın işitmediği, beşerin hayâl bile etmediği nimetler ve dünyayı âhirete tercih eden ve dünyaya razı olan, ona tamamen güvenen kullarına da hazırladığı bukağılar ve zincirlerdir.

Bu bakımdan biz **Allahü teâlâ**'dan, bizi müslüman olarak öldürmesini ve salih kullarının zümresine ilhak etmesini talep ederiz. Bu duanın kabul olunması ancak Allah'ın sevgisini elde etmek ile umulabilir ve Allah sevgisine de ancak başkasının sevgisini kalpten çıkarmak, Allah'tan başka mertebe, mal ve meskenden alâkayı kesmekle varılır. Bu bakımdan bizim için en iyisi **Hazret-i Peygamber**'in Allah'ı çağırdığı dua ile dua etmektir:

Ey Allahım! Bana sevgini ve seni sevenin sevgisini, beni senin sevgine yaklaştıran şeyin sevgisini ihsan et. Sevgini soğuk sudan daha fazla, bana sevdir. 74

Gaye, ölüm çağında ümidin galebe çalmasının İnsan oğlu için daha elverişli olmasıdır. Çünkü bu, muhabbeti daha celbedici olur.

Ölümden önce ise, korkunun galip gelmesi daha elverişlidir; zira o, şehvetlerin ateşini daha söndürücü ve dünya muhabbetini kalpten daha fazlasıyla söküp atıcıdır.

Sizden biriniz, ancak rabbi hakkında hüsn-ü zanda bulunduğu halde ölsün. 75

Allahü teâlâ da bir hadîs-i kudsî'de şöyle demiştir:

Ben kulumun zannı üzereyim. Bu bakımdan kulum benim hakkımda dilediği şekilde zanda bulunsun!76

Süleyman et-Teymî, ölüm döşeğinde yatarken oğluna 'Ey oğul! Bana Allah'ın şeriatındaki ruhsatları söyle. Bana ümidi zikret ki ben rabbime hüsn-i zan ile mülâki olayım!' dedi.

Süfyân es-Sevrî ölüm döşeğinde iken, üzüntüsü alabildiğine arttı. Âlimler onun etrafında toplandılar. Ona ümit veriyorlardı.

Ahmed b. Hanbel, ölüm döşeğinde iken, oğluna, İçinde ümit ve güzel zan bulunan hadîsleri zikret' dedi.

Bütün bunlardan gaye; Allah'ı, nefsine sevdirmektir.

Allahü teâlâ Hazret-i Dâvud'a vahiy göndererek şöyle buyurmuştur.

- Beni kullarıma sevdir!

- Onlara seni ne ile sevdirmiş olayım?

- Onlara nimetlerimi zikretmek sûretiyle beni sevdir.

Madem durum budur, öyleyse saadetin gayesi; şahsın Allah'ı sevdiği halde ölme sidir. Sevgi de ancak mârifetle, dünya sevgisini kalpten çıkarmakla elde edilir. Öyle ki bütün dünya, kişinin gözünde kendisini sevgilisinden ayıran bir hapishane gibi olur.

Salihlerden biri rüya âleminde Ebû Süleyman ed-Dârânî'yi uçtuğu halde gördü. Kendisine bu durumunu sorunca, Ebû Süleyman ed-Dârânî 'Şimdi kurtuldum!' diye **cevap** verdi. Rüya gören sabahladığı zaman ed-Dârânî'nin durumunu sordu. Ona 'Dün gece vefat etti' denildi.

72) Bezzâr ve Taberânî

73) Sadece bu hallerden biriyle îıallenen, elbette ilim veya sünnet terazisinden çıkar. Fakat hepsini bir araya getirirse ilim ve sünnet üzerinde müstakim olur. (İthaf us-Saade, IX/220)

74) Tirmizî, (Ebu'd Derda'dan)

75) Müslim

76) İbn Eb'id-Dünya, Hâkim, İbn Hıbbân, İbn Adiyy, Taberânî, Beyhakî

33-5

Korkuyu Temin Eden İlâç

Sabrın devası hakkında zikrettiklerimiz, Sabır ve Şükür kitabında şerhettiğimiz deliller, bu gaye için de kâfidir; zira sabır, ancak korku ve ümidi elde ettikten sonra mümkün olur. Çünkü dinî makamların evveli yakîndir. O yakîn ki Allah'a, son güne, cennet ve cehenneme, kesin bir şekilde inanmaktan ibarettir. Böyle bir yakîn, zarurî olarak, ateşten korkmayı ve cenneti ummayı gerektirir. Ümit ile korku insana sabretme gücü verir. Zira cennet, istenilmeyen ve yapılması nefse zor gelen şeylerle çevrilmiştir. Bu bakımdan insan ümidinin kuvvetiyle bu istenilmeyen şeylere tahammül edebilir. Ateş de şehvetlerle çevrilidir. Öyleyse ancak korkunun kuvvetiyle o şehvetleri sökmeye sabredebilir.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Cennete müştak olan bir kimse, şehvetlerden arınmalıdır. Ateşten korkan bir kimse ise haramlardan uzak durmalıdır'. Sonra kişi, korku ile ümitten istifade edilen sabır makamını mücahede makamına çıkarır. Allah'ın zikrine koyulmak, Allah'ın nimetlerini düşünmek makamına götürür. Daima Allah'ı anmak insanı Allah ile yakınlaşmaya, daima düşünmek ise, mârifetin kemâline vardırır. Mârifetin kemâli ve Allah ile yakınlaşmak da insanı muhabbete kavuşturur. Muhabbetin arkasından rıza, tevvekül ve diğer makamlar gelir. İşte dinî konakları seyredenin sülûkünde bu tertip gözetilir. Yakînden sonra, korku ve recâdan başka bir makam yoktur. Onlardan sonra da sabırdan başka bir makam yoktur.

Sabrın sayesinde, zâhir ve bâtında insan Allah için tecerrüd eder ve mücâhedede bulunur. Mücâhededen sonra kendisine yol açılan bir kimse için hidayet ve marifetten başka bir makam yoktur. Mârifetten sonra ancak muhabbet ve ünsiyet makamı vardır. Muhabbetin zarurî gereği olarak insan, mahbûbunun fiiline razı olmalıdır, O'nun ilgisine güvenmelidir. İşte bu da tevekküldür. Madem durum budur, o halde sabrın ilacı hakkında zikrettiklerimiz (delil bakımından burada da) kifayet eder. Fakat biz korkuyu, icmalî bir konuşma ile münferiden zikredelim. Korku, iki yoldan elde edilir. O yolların biri diğerinden daha üstündür.

Korkunun misâli; çocuk evde olduğunda, eve yırtıcı bir hayvan veya yılan girerse, çoğu zaman çocuk korkmaz ve çoğu zaman elini alıp oynamak için yılana uzatır. Fakat çocuğun beraberinde babası bulunduğu zaman, babası yılandan korkar ve kaçar. Bu bakımdan çocuğun babası tirtir titrerken ve yılandan nasıl kurtulacağını hesaplarken çocuk babasına bakarsa onunla beraber ayağa kalkar ve korku çocuğun üzerine de çöker. Kaçmakta babasına uyar.

Öyleyse babanın korkusu basiret ve yılanın sıfatını, zehirini, özelliğini, yırtıcı hayvanın satvetini, perva etmeksizin tuttuğunu paramparça ettiğini bilmesinden ileri gelir. Çocuğun korkusu ise, mücerred taklid olan bir inançtan ileri gelir. Çünkü çocuk babası hakkında güzel düşünür ve babasının ancak korkutucu bir sebepten ötürü korkup kaçtığını bilir. Böylece yırtıcı hayvanın korkutucu olduğunu anlamış olur. Fakat bunun yönünü keşfedemez. Bu misâli bildiğin zaman, Allah'tan korkmanın da iki makam üzere olduğunu anlayabilirsin. O makamlardan biri Allah'ın azabından, **ikincisi** O'nun zatından korkmaktır.

Allah'ın zatından korkmak, âlimlerin ve kalp erbabının korkusudur. Onlar öyle âlim ve kalp erbabıdır ki **Allahü teâlâ**'nın sıfatlarından heybet, korku ve sakınmayı gerektireni bilirler. O'nun şu ayetlerinin sırrına muttalidirler:

Allah sizi kendinden sakındırır. (Âl-i İmrân/28)

Ey Mü'minler! Allah'tan O'na yaraşır biçimde korkun ve ancak müslüman olarak can verin! (Âl-i İmrân/102)

Birincisi, bütün halk tabakasının korkusudur. O korku cennet ve cehennemin esasına inanmak ve ibâdet ile günahtan ötürü insana verileceklerine inanmakla meydana gelir. Bu korkunun zayıflaması gaflet ve îman zâfiyeti sebebiyle meydana gelir. Gaflet ise, ancak Allah'ı hatırlamak, vaaz, kıyâmet gününün şiddetleri hakkında düşünmek, âhiretteki azabın çeşitlerini tefekkür etmekle silinir. Korkan insanlara bakmak, onlarla oturmak ve onların hallerini görmekle de silinir.

Eğer o insanların hallerini müşahede etmek elden kaçarsa yine de müsbet bir tesir bırakmaktan hali değildir. Birincisinden daha yüce olan **ikinci** korkuya gelince, bu tür korku, korkutanın Allah'ın ta kendisi olmasıdır. Bundan şunu kastediyorum. Kul, Allah'tan uzaklaşmak ve mahcup olmaktan korkar O'na yakın olmayı umar.

Nitekim Zünnûn-i Mısrî demiştir ki: 'Ateşten korkmak gerçek sevgiliden ayrılmanın korkusu yanında engin bir denize damlayan bir damla gibi olur!' Bu korku, âlimlerin korkusudur.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Kullarından ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar. (Fâtır/28)

Âlimler gibi, bütün Mü'minler için de bu korkudan bir nasip vardır. Fakat âlimlerin dışında kalanların nasibi, sadece taklidden ibarettir. Çocuğun babasını taklid ederek yılandan korkmasına benzer. Bu korku basirete dayanmaz. Şüphe yoktur ki zayıflar ve yakın bir zamanda silinip ortadan kalkar. Hatta çocuk çoğu zaman afsunlu bir kimsenin yılan tuttuğunu görünce ona bakar, aldanır, babasını taklid ederek yılanı tutmaktan sakındığı gibi, onu taklid etmek sûretiyle de yılanı tutmaya cüret eder.

Taklidden gelen inançlar çoğu zaman zayıftır. Ancak daima kendisini tekid eden sebepleri müşahade etmekle kuvvet bulduğunda ve o sebeplerin gereği olarak ibâdetlere çokça dalıp peşipeşine uzun bir müddet günahlardan sakınan kimse, zarurî olarak Allah'tan korkar. Böyle bir kimse korkuyu celbetmek için herhangi bir ilaca muhtaç değildir. Nitekim yırtıcı hayvanı tanıyan, kendi nefsini de onun pençesinde gören insanın, ondan korkmak için herhangi bir şeye ihtiyacının olmadığı gibi. . . Aksine ister istemez ve zaruri olarak ondan korkar,

Allah Hazret-i Dâvud'a vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: "Yırtıcı hayvandan korktuğun gibi benden (kahrımdan) kork'.

Yırtıcı hayvandan korkmayı öğrenmenin çaresi, yırtıcı hayvanı tanımak ve onun pençesine düşmenin neticesini bilmektir. Bundan başka bir şeye ihtiyaç duymaz. O halde Allah'ı tanıyan, Allah'ın dilediğini perva etmeksizin yaptığını, irade ettiğiyle korkmaksızın hükmettiğini, daha önce geçmiş bir vesile olmadığı halde, melekleri kapısına yaklaştırdığını, daha önce bir suç yokken İblis'i uzaklaştırdığını bilmiş olur. **Allahü teâlâ**'nın sıfatı, şu sözünün (hadîs-i kudsî) tercümesidir: 'Bunlar cennettedir, perva etmem. Şunlar da cehennemdedir, pervâ etmem'.

Eğer kalbine 'Allah ancak günahtan dolayı ceza verir, ancak ibadetten ötürü sevap ihsan eder' düşüncesi gelirse, **Allahü teâlâ**'nın taatin sebepleriyle itaat eden bir kimseye yardım etmediğini ve o kimsenin ister dilesin, ister dilemesin itaatta bulunduğunu düşün. Asî bir kimseye de mâsiyetin istekleriyle imdad etmemiştir ki o ister dilesin ister dilemesin, isyân edebilsin; zira **Allahü teâlâ** gafleti, şehveti ve şehvetin yerine getirilmesine güç yetirmeyi yarattığı zaman, bunlarla zarurî olarak fiil vâki olur. Eğer İblis isyan etti diye onu uzaklaştırdıysa, o halde neden onu isyana zorladı? Onu isyana zorlaması geçmiş bir mâsiyetinden mi kaynaklanıyordu ki o da başkasından ve böylece sonsuza doğru zincirleme gitsin veya kul tarafından illeti olmayan bir öncesi üzerinde mecburî olarak dursun. Aksine ezelde ona böyle hükmetti.

Hazret-i Peygamber bu mânâyı ifade ederek şöyle buyurmuştur:

Âdem ile Musa rablerinin katında tartıştılar. Sonunda Âdem Musa'yı mağlûp etti. Musa dedi ki: 'Sen o Ademsin ki Allah seni kudret eliyle yarattı. Sana ruhundan üfürdü. Meleklerine sana tâzim secdesi ettirdi. Seni cennetine yerleştirdi. Sonra sen günahınla insanları yere indirdin'. Bunun üzerine Âdem, Musa'ya şöyle dedi:

- Sen o Musasın ki Allah seni Risalet ve kelâmıyla seçti. Sana levhaları verdi. O levhalarda her şeyin beyanı vardır. Seni kurtulmuş olduğun halde kapısına yaklaştırdı. Ben yaratılmadan kaç sene önce Allah'ın Tevrat'ı yazdığını gördün?

- Kırk sene önce!

- Acaba o Tevratta 'Âdem rabbine isyan etti! Bu bakımdan hududu aştı' hükmünü gördün mü?

- Evet!

- Acaba ben daha işlemeden ve beni yaratmadan kırk sene önce Allah'ın benim üzerime yazmış olduğu bir ameli işlemiş olmamdan dolayı mı beni kınıyorsun?

Hazret-i Peygamber 'Âdem böylece Musa'yı, delil bakımından mağlûb etti' buyurdu. 77

Kim bu hususta hidayetin nûrundan sâdır olan bir mârifetle sebebi tanımış olursa, bu kimse kaderin sırrına muttali olan, âriflerin özelliği bulunan bir bilgiye sahip olmuş olur. Kim bunu dinleyip inanır ve sadece tasdik ederse o, Mü'minlerin avam tabakasındandır. Bu iki grup için de korku vardır; zira her kul, kudretin kabzasına düşer. Tıpkı zayıf çocuğun yırtıcı hayvanın pençesine düşmesi gibi. . .

Yırtıcı hayvan bazen pençesinde bulunan çocuğu bırakır. Bazen de ona hücum edip paramparça eder! Bu durum rastgeledir. Bu tevafuk için tertipli birçok sebepler vardır. Fakat bilmeyen bir kimseye izafe edildiği zaman, buna ittifak adı verilir. Eğer Allah'ın ilmine izafe edilirse, bu takdirde ittifak adını vermek caiz olmaz. Yırtıcı hayvanın pençesine düşen bir kimsenin mârifeti eğer kemâl derecesine varmışsa, bu kimse o yırtıcı hayvandan korkmaz. Çünkü o yırtıcı hayvan, Allah'ın kuvvet ve kudretine boyun eğmiştir. Eğer Allah ona açlığı musallat kılarsa onu parçalar yer. Eğer Allah o hayvana tuttuğu avdan gâfil olmayı musallat kılarsa avı bırakıp gider. Bu bakımdan ancak yırtıcı hayvanın yaradanından ve o hayvanın yırtıcı sıfatlarını yaratandan korkulur. Ben Allah'tan korkmanın misâlinin yırtıcı hayvandan korkmak olduğunu söylemiyorum. Perde kalktığı zaman bilinir ki yırtıcı hayvandan korkmak, Allah'tan korkmanın aynısıdır. Zira yırtıcı hayvan vasıtasıyla helâk eden Allah'tır. 78

Âhiretin yırtıcıları dünyanın yırtıcıları gibidir. Allah azabın ve sevabın sebeplerini yaratmıştır. Bunların her biri için de ehil olan kimseleri yaratmıştır. Ezelî ve kesin kaza'nın dalı olan kader, onun için yaratılmışsa onu sevkeder. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** cenneti yarattı. Cennet için ehil olanları yarattı, cehennemini yarattı. Cehennem için ehil olanları yarattı. Onlar da ister istemez cehennem sebeplerine müsahhar oldular. Bu bakımdan nefsini, kaderin dalgaları arasında kıvranarak görüp de korkmayan hiç kimse yoktur. Aksine zarurî olarak bu kimseye korku galebe çalar. İşte bunlar kaderin sırrını bilenlerin korkularıdır. Bu bakımdan kusurun kendisini basîret makamına yükselmekten alıkoyduğu bir kimsenin çıkar yolu, haberleri ve eserleri dinlemek sûretiyle nefsini tedavi etmektir. Bu bakımdan bu kimse, ârif ve korkan kimselerin hallerini ve sözlerini incelemelidir. Onların akıl ve mertebelerini, aldanmış ve ümit beslemiş kimselerin mertebelerine nisbet etmelidir. İşte o zaman âriflere uymanın daha iyi olduğundan şüpheye düşmez. Çünkü onlar peygamberler, velî ve âlim kullardır.

Allah'ın azabından emin olanlar ise Firavunlar, cahiller ve ahmaklardır. Bizim peygamberimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelince, o geçmiş ve geleceklerin efendisidir. 79

Aynı zamanda korku bakımından insanların en şiddetlisi idi. 80

Hatta bir çocuğun cenaze namazını kıldığında duasında o çocuk için şöyle dediği duyuldu:

Ey Allahım! Şu ölü çocuğu kabir ve ateş azabından koru. 81

İkinci bir rivâyette 'Ne mutlu sana! Sen cennetin kuşlarından bir kuşsun' diyen bir kimsenin sözünü işitti ve öfkelenerek şöyle buyurdu:

Onun öyle olduğunu sana bildiren nedir? Allah'a yemin ederim, ben **Allah'ın Rasûlü**yüm. Buna rağmen Allah'ın benim başıma ne getireceğini bilmiyorum. Muhakkak ki **Allahü teâlâ** cenneti ve ona lâyık kimseleri yarattı. Onların içine ne bir kimse katılır, ne de onlardan bir kimse eksilir. 82

Hazret-i Peygamber'in bu sözü (süt kardeşi) Osman b. Maz'un'un cenazesinde söylediği rivâyet edilmektedir. Bu zat ilk muhacirlerdendir. Ümmü Seleme bu zatın cenazesine hitaben 'Cennet sana mutlu olsun!' dediği zaman **Hazret-i Peygamber** ona, yukarıda geçen hükmü bildirmiştir.

Ümmü Seleme, bu hâdiseden sonra şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim. Ben, Osman'dan sonra artık kimseyi tezkiye etmem!'83

Muhammed b. Havle el-Hanefiyye84 'Allah'a yemin ederim Hazret-i

Peygamber'den başka babamı bile tezkiye etmiyeceğim! dediğindeşiiler bu zata saldırdılar. Bunun üzerine babası Hazret-i Ali'nin fazilet ve menkıbelerini zikretmeye başladı.

'Suffe' ehlinden bir kişi şehid düştü. Annesi onun için 'Ne mutlu sana! Cennet kuşlarından bir kuşsun, **Hazret-i Peygamber**'e hicret ederek geldin. Allah yolunda öldürüldün' deyince, **Hazret-i Peygamber**, ona

cevap olarak şöyle buyurmuştur:

Onun öyle olduğunu sana bildiren nedir? Oysa o faydasız şeyler konuşur. Zararsız şeyleri de menederdi. 85

Hazret-i Peygamber, hasta olan bir ashâbının ziyaretine gitti. 'Cennet senin için mutlu olsun!' dediğini duyunca **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

- Şu, Allah namına cennet dağıtan kadıncağız kimdir?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! O benim annemdir.

Hazret-i Peygamber (o kadıncağıza hitaben) dedi ki:

Onun öyle olduğunu sana bildiren nedir? Halbuki o kendisini ilgilendirmeyen konuda konuşur, kendisini zengin etmeyecek az bir şeyi cimrilik ederek vermez. 86

Müslümanlar nasıl korkmasınlar?! Allah'ın peygamberi şöyle buyurmaktadır:

Hûd, Vakıa, Tekvir ve Nebe sûreleri beni ihtiyarlattılar. 87

Âlimler bunun sebebinin Hûd sûresindeki uzaklaştırma hâdisesi olduğunu söylemişlerdir:

İyi bilin Hûd'un kavmi Ad, (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun (yok olup gitsin) ! (Hûd/60)

İyi bilin ki Semûd (kavmi) defolup gittiler! (Hûd/68)

İyi bilin ki Semûd kavmi nasıl helâk olduysa Medyen halkı da öyle helâk olmuştur. (Hûd/95)

Buna rağmen, **Hazret-i Peygamber** biliyordu ki Allah dileseydi insanların hiçbiri O'na ortak koşmazdı; zira Allah dileseydi herkese hidayet verirdi.

Olacak vâkı olduğu (kıyâmet koptuğu) zaman onun oluşunu yalanlayacak kimse çıkmaz. O alçaltıcı yükselticidir. : (Vâkıa/1-3)

Yani kudret kalemi, olacak herşeyi yazmış ve kalem kurumuştur! Ezeli takdir tamam olmuş, hatta Vâkıa denilen kıyâmet kopmuştur. Bu kıyâmet dünyada yüksek olan bir kavmi düşürücü veya dünyada alçak olan bir kavmi yükselticidir.

Tekvir sûresinde kıyâmetin şiddetleri ve İnsan oğlunun sonunun inkişafı vardır.

Cehennem alevlendirildiği zaman, cennet yaklaştırıldığı zaman, her can ne yapıp getirdiğini bilir. (Tekvîr/12-14)

O gün kişi, ellerinin (yapıp) öne sürdüğü işlere bakar ve kâfir şöyle der: 'Ah! Keşke ben toprak olaydım!' (Nebe/40)

Rahman'ın izin verdiğinden başka kimse bir kelime bile söyleyemeyecektir. (Nebe/38)

Kur'ân, başından sonuna kadar, düşünerek okuyan bir kimse için korkularla doludur. Eğer Kur'ân'da şu ayetten başkası olmasaydı yine kâfi gelirdi:

Ve ben, tevbe eden, îman edip sâlih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım. (Tâhâ/82)

Zira **Allahü teâlâ** burada mağfireti **dört** şarta bağlıyor ki kul onların birinden bile acizdir. Bu ayetten daha şiddetlisi şu ayetlerdir:

Ama kim tevbe eder ve sâlih amel yaparsa, o kurtuluşa erenlerden olabilir. (Kasas/67)

(Böyle yaptık) ki (Allah) , o doğrulara doğruluklarından sorsun! (Ahzâb/8)

Ey ins u cinn sizin için de boş vaktimiz olacak (sizin de hesabınızı göreceğiz) ! (Rahmân/31)

Allah'ın tuzağından (kurtulacaklarına) emin mi oldular? Ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın tuzağından emin olmaz! (Araf/99)

İşte rabbin zulmeden kentleri yakaladığı zaman böyle yakalar. Doğrusu O'nun yakalaması çok acı ve çok çetindir. (Hûd/102)

Takva sahiplerini, binek üzerinde ikrâm ile Rahmân'a götürdüğümüz gün, mücrimleri de yaya ve susuz olarak cehenneme sürdüğümüz (gün) . . . (Meryem/85-86)

İçinizden hiç kimse yoktur ki mutlak surette ona uğrayacak olmasın! Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür, (Meryem/71)

Dilediğinizi yapın, çünkü O, bütün yaptıklarınızı görmektedir. (Fussilet/40)

Kim âhiret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız, kim dünya ekinini istiyorsa ona da dünyadan birşey veririz. Fakat âhirette bir nasibi olmaz. (Şûrâ/20)

Artık kim zerre kadar bir hayır işlerse onun mükâfatını görecek! Kim de zerre kadar bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. (Zilzâl/7-8)

Yaptıkları her işin önüne geçmişiz de onu (etrafa) saçılmış toz zerreleri haline getirmişizdir. (Furkan/23)

Asr'a yemin olsun ki insan ziyandadır. Ancak îman edip de salih ameller işleyenler, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna! (Asr Suresi)

İşte bunlar zarardan kurtulmanın **dört** şartıdır. Peygamberlerin üzerine feyezan eden nimetlere rağmen korkuları şundandır: Çünkü onlar Allah'ın mekrinden (azabından) emin değildirler; zira ancak ziyan eden bir kavim Allah'ın azabından emin olabilir.

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** ile Cebrâîl Allah korkusundan ağladılar. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** vahiy göndererek şöyle sordu:

- Sizi emin kıldığım halde naden ağlıyorsunuz?

- Senin azabından kim emin olabilir!

Sanki bu iki zat, Allah'ın gaybın âlimi (allâm'ul-guyûb) olduğunu ve işlerinin neticesine vâkıf olmadıklarını bildikleri için Allah'ın 'Ben ikinizi de emin kılmışım' sözünün imtihan ve mekr olduğundan emin olamadılar. Hatta korkuları durduğu takdirde Allah'ın azabından emin oldukları sanılır ve sözlerini yerine getirmemiş olurlar gibi düşündüler.

Nitekim Hazret-i İbrahim mancınık'a konulduğu zaman 'Allah bana kâfidir' dedi. Hazret-i İbrahim'in bu sözü büyük dualardandır. Bunun üzerine Hazret-i İbrahim imtihan edildi. Ateşe atılırken Cebrâîl önüne çıktı 'Senin bana ihtiyacın var mıdır?' dedi. Hazret-i İbrahim 'Sana ihtiyacım yoktur!' dedi.

İbrahim'in böyle söylemesi 'Allah bana kâfidir' sözünü yerine getirmesi demektir.

Allahü teâlâ, Hazret-i İbrahim'den haber vererek şöyle buyurmuştur:

Ve çok vefalı İbrahim'in. . . (Necm/37)

Yani 'Allah bana kâfidir' sözünün gereğini yerine getiren İbrahim'in. . .

Allahü teâlâ bunun benzerini Hazret-i Mûsa'dan da haber vermiştir:

Dediler ki: 'Rabbimiz onun bize taşkınlık etmesinden yahut iyice azmasından korkuyoruz'. 'Korkmayın' dedi; 'ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm'. (Tâhâ/45-46)

Sihirbazlar sihirlerini ortaya koydukları zaman, bu ilahî teminata rağmen Musa korkuya kapıldı. Zira Musa Allah'ın azabından emin değildi. Musa için iş karıştı. Hatta Allah yeniden emniyet verdi ve şöyle buyurdu:

Korkma dedik, üstün gelecek sensin sen!

Bedir gününde müslümanların gücü zayıfladığı zaman **Hazret-i Peygamber** şöyle dua etti:

Ey Allahım! Eğer bu topluluk helâk olursa, yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz! Bunun üzerine Ebû Bekir, **Hazret-i Peygamber**'e 'Kendini bu kadar harap etme! Çünkü Allah sana va'dettiğini yerine getirecektir'88 dedi.

Hazret-i Ebû Bekir'in makamı, Allah'ın va'dine güvenme makamı idi. **Hazret-i Peygamber**'in makamı ise, Allah'ın azabından korkma makamıdır. Şüphe yok ki **Hazret-i Peygamber**'in makamı, Ebû Bekir'in makamından daha mükemmeldir. Zira korku, Allah'ın sırlarını, gizîli fiillerini ve mekr ile ifade edilen ve bazı neticeler doğuran sıfatlarının mânâlarını tanı olarak bilmek ve anlamaktan kaynaklanır. Peygamberler de dahil hiç kimse Allah'ın sıfatlarının künhüne ve hakikatine vâkıf olamaz. Kim mârifetin hakikatini, işlerin künhünü idrak etmekten âciz olduğunu bilirse, bu kimsenin korkusu oldukça büyür. Bu sırra binaen Hazret-i Îsa'ya şöyle söylemiştir:

Allah demişti ki: "Ey Meryem oğlu Îsa, sen mi insanlara 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilâh edinin' dedin?"

Buna karşılık Hazret-i Îsa şöyle demiştir:

Haşa! Sen yücesin, benim için gerçek olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer demiş olsam, sen bunu bilirsin, sen benim nefsimde oları herşeyi bilirsin. Fakat ben senin nefsinde olanı bilmem. Çünkü gaybları bilen yalnız sensin sen! (Mâide/116)

Sonra Hazret-i Îsa şöyle demiştir:

Eğer onlara azap edersen, onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen daima üstünsün, hikmet sahibisin! (Mâide/118)

Hazret-i Îsa, durumu Allah'ın meşiyyetine havale etti. Nefsini tamamen ortadan çıkardı. Çünkü elinde hiçbir şey olmadığını ve bütün işlerin Allah'ın isteğine bağlı olduğunu biliyordu. Bu bakımdan o işler hakkında ne kıyas, ne tahmin ve ne de zan ile bir hüküm vermek bile mümkün değildir. Kesin hüküm vermek nerede kalır?

Ariflerin kalplerini paramparça eden bu durumdur; zira en büyük tehlike senin işinin eğer seni helâk ederse pervası olmayan; senin gibi sayısız kimseleri helâk eden ve durmadan dünyada onlara elem ve hastalıklar tattıran, bununla beraber kalplerini küfür ve nifakla hasta eden, sonra ebediyyen onlara azap eden bir zat-ı kibriyanın meşiyyet ve isteğine bağlanmasıdır. Sonra o zat-ı kibriya o kimselerden haber vererek şöyle buyurmaktadır:

Dileseydik herkese hidayetini verirdik. Fakat benden 'muhakkak cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla tamamen dolduracağını' sözü çıkmıştır. (Secde/13)

Rabbinin 'Andolsun! Cehennemi tamamen insanlardan ve cinlerden dolduracağım' sözü tam yerine gelmiştir. (Hûd/119)

Ezelde tahakkuk eden bir bir hükümden nasıl korkulmaz! Böyle bir hükmü geri çevirmek hevesine nasıl kapılınır? Eğer hüküm yeni tahakkuk etseydi onu çevirme çareleri aranabilirdi. Fakat burada ancak teslimiyet ve kalp ile azalar üzerinde beliren zâhirî sebeplerden ezelde geçen gizli sebepleri araştırmak vardır. Kimin için şerrin sebepleri kolaylaşmış, o kimse ile hayrın sebepleri arasında perde girmiş, dünya

ile bağlantısı artmış ise, sanki o kimseye kesin olarak şekavetiyle sebkat eden kaderin sırrı keşfolunmuştur; zira herkes ne için yaratılmış ise ona muvaffak olur.

Eğer hayır müyesser olursa, kalp de tamamen dünyadan kesilmiş, zâhir ve bâtını ile Allah'a yönelmiş ise, bu durum korkunun azaltılmasını gerektirir. Eğer kişi bu durumun daimî olacağına güveniyorsa korkusunu azaltmalıdır. Fakat sonucun tehlikesi ve bu durumun daima durmasının çetinliği, korku ateşini daha da alevlendirir. O ateşi söndürmek kişinin gücü haricine çıkar. Bu durumda kişi halin bozulmasından nasıl emin olabilir? Mü'minin kalbi, Rahman olan Allah'ın kudret parmaklarından iki parmağının arasındadır. Oysa kalp, kaynayan kazandan daha şiddetli sarsılır ve değişir.

Çünkü rablerinin azabına güven olmaz! (Meâric/28)

Bu bakımdan insanların en cahili o kimsedir ki 'Allah'ın azabından emin olmaktan sakın!' dendiği halde o, Allah'ın azabından emin olur. Eğer Allah ârif kullarına lûtfetmeseydi, onların kalplerini ümit ruhuyla canlandırmasaydı, kalpleri korku ateşinden yanardı. Bu bakımdan ümit, Allah'ın halis kulları için bir rahmettir. Gaflet de bir yönden, halk tabakası için rahmettir; zira eğer perde kalksa, kalpleri evirip çevirenin korkusundan paramparça olur.

Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Eğer benimle elli seneden beri Tevhîd ehlidir' diye tanıdığın bir kimsenin arasına bir direk girse ve o da ölürse, onun Tevhîd üzere öldüğüne kesinlikle hüküm veremem. Çünkü ben, o direği dolaşırken, kalbinin ne gibi bir değişikliğe uğradığını bilemem!'

Bir kişi şöyle demiştir: 'Eğer şehidlik evin kapısında ise, İslâm üzerine ölmek de ev içindeki odanın kapısında ise muhakkak ki odanın kapısında İslâm üzerine ölmeyi seçerim. Çünkü ben odanın kapısı ile evin kapısının arasında kalbimde ne gibi değişikliklerin meydana geleceğini bilmiyorum!'

Ebu'd Derda 'Bir kimse ölüm anında imanının kendisinden alınmayacağından emin ise, mutlaka onun îmanı kendisinden alınır' diye yemin ederdi.

Sehl derdi ki: 'Sıddîklar her hareketin neticesinin kötü olmasından korkarlar'. Sıddîklar o kimselerdir ki Allah onları vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Verdiklerini rablerinin huzuruna varacakları düşüncesiyle kalpleri korkudan ürpererek verirler. (Mü'minûn/60)

Süfyân es-Sevrî, ölüm döşeğinde iken ağlayıp sızlandı. Kendisine denildi ki: 'Ey Ebû Abdullah! Recâ makamına yapış! Zira Allah'ın affı senin günahından daha büyüktür'. Karşılık olarak şunları söyledi: 'Ben günahlarım için mi ağlıyorum? Eğer Tevhîd üzere öleceğimi bilseydim, dağlar kadar günahlarla Allah'a mülâki olmaktan korkmazdım'.

Korkanların birinden hikâye ediliyor ki arkadaşlarının bazısına vasiyet ederek 'Ölüm çağma girdiğimde başımın ucunda otur! Eğer Tevhîd üzerinde öldüğümü görürsen benim bütün servetimi al! Onunla badem ile şeker satın al. Memleketin çocuklarına benim sevabıma dağıt! Bu, kurtulmuş adamın düğün bahşişidir. Eğer Tevhîd üzere ölmezsem, halka bu durumu bildir ki benim cenazemde hazır bulunmakla mağrur olmasınlar. Beni seven cenazemde hazır bulunsun ki ölümden sonra riya yakama yapışmasın!'

Arkadaşı dedi ki: 'Senin Tevhîd üzerine ölüp ölmediğini nasıl bileceğim?'

Allah'tan korkan zat ona bir alâmet söyledi. Böylece o, ölüm anında o Tevhîd alâmetini gördü, dolayısıyle emrettiği gibi şeker ile bademi satın aldı ve çocuklara dağıttı.

Sehl et-Tüsterî derdi ki: 'mürid, günahlarla mübtelâ olmaktan korkar. Arif ise, küfürle mübtelâ olmaktan korkar'.

Ebû Yezîd der ki: 'Mescide yöneldiğimde belime bir zünnar bağlı olduğunu düşünüyorum ve o zünnarın beni kiliseye veya ateşgedeye götürmesinden korkuyorum. Bu korku camiye girinceye kadar devam ediyor. Camiye girer girmez, belimde bağlı hissettiğim zünnar çözülüyor. İşte günde beş defa bu durumla karşı karşıya gelirim'.

Hazret-i Îsa 'Ey havariler! Siz günahlardan korkuyorsunuz. Biz peygamberler ise, küfürden korkuyoruz' demiştir.

Peygamberlerin haberlerinden rivâyet ediliyor ki o zevât-ı kiramdan biri, **Allahü teâlâ**'ya, açlık, bit ve çıplaklıktan uzun seneler şikayet etti. Elbisesi yündendi. Bunun üzerine, **Allahü teâlâ**, o peygamberine vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'Kulum! Senin kalbini beni inkâr etmekten koruduğuma razı değil misin ki benden dünyayı istiyorsun?' Bu ilâhî hitap üzerine, o peygamberi zîşân, yerden toprak alıp başına saçıyor ve diyordu: 'Evet yarab! Razı oldum. Beni küfürden koru!'

Arifler ayaklarının yerleşmesine ve imanlarının kuvvetine rağmen kötü sonuçtan bu kadar korkarlarsa acaba zayıf kimseler nasıl korkmazlar? Kötü sonucun ölümden önce beliren birçok sebepleri vardır: **Bid'at**, nifak, gurur ve kötü sıfatlardan birçoğu gibi. . . Bu sırra binaen, ashâb-ı kirâm nifaktan çok korkmuşlardır. Hatta Hasan-ı Basrî der ki: 'Nifaktan beri olduğumu bilsem, bu durum benim nezdimde üzerine güneş doğan herşeyden daha sevimli olur'.

Ashâb-ı kirâm bu nifaktan îman esasının zıddı olan nifakı kasdetmiyordu. Onların gayesi; îmanın esasıyla bir arada olan nifaktır. Bu bakımdan (bu mânâ ile) kişi aynı zamanda hem münâfık, hem de müslüman olabilir. Bu nifakın birçok alâmetleri vardır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Dört haslet vardır. O hasletler kimde bulunursa, o kimse katıksız bir münafıktır; isterse o kimse namaz kılsın, oruç tutsun ve 'ben müslümanım' desin. Eğer kişide o hasletlerden bili bulunursa, o kişide nifaktan bir şûbe var demektir ki o hasleti bırakıncaya kadar bu durum devam eder. O hasletler şunlardır: Kim konuştuğu zaman yalan söylerse, söz verdiğinde sözünde durmazsa, emin sayıldığı zaman hainlik yaparsa ve başkasıyla iddialaştığı zaman, yalan söylerse işte münafık odur. 89

Hadîsin başka bir lâfzında 'Söz verdiği zaman hile yaparsa' diye varid olmuştur.

Ashâb ve tabiin, nifakı öyle şeylerle tefsir etmişlerdir ki onlardan ancak sıddîk olan bir kimse kurtulur; zira Hasan-ı Basrî 'Kişinin gizli ve açık durumları değişik olursa, dili ve kalbi ayrı ayrı bulunursa, çıkış ve girişi aynı olmazsa bu nifaktandır' demiştir. Acaba bunlardan kim kurtulabilir? Hatta Hasan-ı Basrî'nin nifaktan saydığı durumlar bugün insanlar arasında normal ve âdet haline gelmiştir ve bu durumun münker olduğu unutulmuştur. Hatta bu durum, peygamberlik zamanına yakın olan bir zamanda bile cereyan etmiştir. Madem o zamanda cereyan etmiştir, o halde bizim zamanımızda neler

olduğunu düşün! Hatta ashâb-ı kirâmdan Huzeyfe (radıyallahü anh) '**Hazret-i Peygamber**in zamanında kişinin konuşup dolayısıyla münafık olduğu kelimeyi sizlerden bugün günde yirme defa işitmekteyim' demiştir.

Hazret-i Peygamberin ashâbı şöyle derlerdi: 'Sizler gözünüzde kıldan daha ince ve kıymetsiz görünen birtakım amellerde bulunursunuz ki biz o amelleri **Hazret-i Peygamber**in zamanında büyük günahlardan sayardık'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Nifakın alâmeti, yapmış olduğun bir şeyi halk yaparsa, çirkin görmendir. Zulümden birşeyi sevmen, hakka buğzetmendir'.

Şöyle denilmiştir: 'Kişi kendisinde bulunmayan bir sıfattan dolayı övüldüğünde, bu hoşuna giderse bu yaptığı münafıklıktandır'.

Bir kişi İbn Ömer'e dedi ki:

- Biz şu emirlerin huzurlarına giriyoruz! Onların dediklerini tasdik ediyoruz. Onların yanından çıktığımızda aleyhlerinde konuşuyoruz.

- Biz bu durumu **Hazret-i Peygamber** döneminde münafıklıktan sayıyorduk!

Daha şiddetlisi şu rivâyettir: Birkaç kişi Huzeyfe b. Yemân'ın (radıyallahü anh) kapısında oturup onun çıkışını bekliyorlardı. Bunlar Huzeyfe'nin hakkında bir şeyler konuşuyorlardı. Huzeyfe onların yanına çıktığında ondan utanarak sustular. Bu manzara karşısında kalan Huzeyfe 'Konuştuğunuz konuyu devam ettirin!' dedi. Fakat onlar sustular. Bunun üzerine Huzeyfe 'Biz sizin bu davranışınızı, **Hazret-i Peygamber**'in zamanında nifak kabul ediyorduk!' dedi.

İşte bunu söyleyen Huzeyfe münafıkları ve nifakın sebeplerini bilmekle meşhur olmuştur.

Huzeyfe derdi ki: 'Kalbin üzerine, bir an gelir ki kalp imanla dolup taşar. Kalpte iğne ucu kadar nifaka yer kalmaz. Başka bir an ise kalp îman için bir iğne ucu kalmayacak kadar münafıklıkla dolup taşar'.

İşte bununla anlaşıldı ki ariflerin korkusu kötü neticedendir ve yine anlaşıldı ki kötü neticenin sebebi, neticeden önce tahakkuk eden birkaç şeydir. Onlardan biri **bid'at**, biri günahlar ve biri de nifaktır. Acaba kul ne zaman bütün bunlardan kurtulabilir? Eğer kul bunlardan kurtulduğunu zannederse, onun bu zannı nifaktır. Çünkü 'Nifaktan emin olan bir kimse, münafığın ta kendisidir' denilmiştir.

Ariflerden biri diğerine dedi ki: 'Ben nefsim için nifaktan korkuyorum'. O da **cevap** olarak 'Eğer sen münafık olsaydın nifaktan korkmazdın!' dedi.

Bu bakımdan ârif kişi, kader-i ezelî ve sonuç arasında ve **ikisi**nde de korktuğu halde kıvranmaktadır. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Mü'min kul iki korku arasındadır: Allah'ın kendisine ne gibi bir muamele yapacağını bilmediği geçmiş bir ecel ile Allah'ın hakkında ne gibi bir hüküm vereceğini bilmediği gelecek bir ecel arasındadır. Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, ölümden sonra artık ayıplanacak yoktur, Dünyadan sonra, cennet veya cehennemden başka bir ev yoktur. 90

Yardım edici Allah'tır.

78) Bazı nüshalarda 'aynısı' yerine 'gayrisi' geçmektedir. Fakat illet ile ma'lûl bu **ikinci** tabire göre uyuşmaz. Şârih der ki: 'Düşünüldüğünde bu misâl, hiçbir yönden mümesselün bih'e mutabık değildir!' En yüce misâl Allah içindir. Allah temsil ve teşbihden yüce ve münezzehtir, (ithaf us-Saade,IX/224) .

79) "Ben Ademoğullarının efendisiyim dememde böbürlenmek yoktur". (İmâm-ı Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce)

80) 'Allah'a yemin olsun, içinizde en fazla Allah'tan korkanınız benim!' (Müslim)

81) Taberâni

82) Müslim, (Hazret-i Âişe'den)

83) Buhârî, (Ümm'ül-Ulâ el-Ensârîye'den)

84) Künyesi

85) Beyhakî ve Ebû Ya'lâ.

86) Daha önce geçmişti. 77) İmâm-ı Ahmed, Buharî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, (Ebû Hüreyre'den) ; İbn Humeyd, Ebû Ya'la

87) Tirmizî, Hâkim

88) İbn Şahin, Şerh'üs-Sünne

89) Müslim, Buhârî, (Abdullah b. Amr'dan)

90) Beyhakî, Şuab

Sû-i Hâtime'nin Manası

Soru: Bu söylemiş olduklarının çoğu, "kötü son"dan korkmaya dönüşür. Peki "sû-i hatime"nin mânâsı nedir?

Cevap: Su-i hâtime, iki derecelidir. Biri diğerinden daha korkunçtur.

Korkunç ve dehşetli olan derece, ölümün dehşetleri anında ve korkularının belirdiği çağda, kalbe ya şüphenin veya inkârcılığın galip gelmesidir. Bu bakımdan ruh, ya inkârcılığın galebe çaldığı halde veya şüphe halinde kabzolunur. Dolayısıyle kalbe galebe çalan inkârcılık düğümü, İnsan oğlu ile Allah arasında, ebedî bir perde olur. Bu ise, daimî bir uzaklık ve sonsuz bir azabı gerektirir. Daha hafif olan mertebe ise, ölüm çağında kalbe dünya işlerinden birisinin, şehvetlerinden bir şehvetin sevgisinin galip gelmesidir.

Dolayısıyle kişinin ruhu, o halde iken kabzolunur. Bu bakımdan kalbinin bununla müstağrak olması, başının dünyaya dönük ve yüzünün dünyaya müteveccih olduğunu gösterir. Ne zaman kişinin yüzü Allah'tan çevrilirse, Allah ile arasına perde gerilir. Perde gerildiği zaman, azap iner; zira Allah'ın alev alev yanan ateşi ancak Allah'tan mahcup olanları çepeçevre sarar. Kalbi dünya sevgisinden selîm olan ve himmeti Allah'a yönelen bir Mü'mine ise, ateş şöyle haykırır: 'Ey Mü'min! Geç çünkü senin nûrun benim alevlerimi söndürecek'. Bu bakımdan ne zaman Mü'minin ruhu dünya sevgisinin galebe çaldığı bir

halde kabzolunursa, durum tehlikelidir. Çünkü kişi neyin üzerinde yaşıyorsa, onun üzerinde ölür. Ölümden sonra kalp için ölüm çağında galebe çalan sıfatın zıddı olan bir sıfatı kazanmak mümkün değildir; zira kalplerde ancak azaların amelleriyle tasarruf edilir. Oysa ölümden ötürü azalar iptal olunmuşlardır.

Dolayısıyle ameller de iptal olunmuştur. Bu bakımdan herhangi bir ameli ölümden sonra ümit etmek boşunadır. Dünyaya gelip telâfi etmek de hayaldir. Bu durumda üzüntü oldukça artar. Ancak îmanın aslı ve Allah sevgisi kalpte uzun bir müddet kökleştiğinde ve salih amellerle de kuvvet bulduğunda bu durum ölüm çağında kalpte beliren bu hali siler. Eğer kişinin îmanı zayıf ise kişi, uzun zaman ateşte kalır. Eğer bir habbe miktarından fazla olmasa bile, binlerce sene sonra olsa dahi elbette onu ateşten çıkarması umulur.

Soru: Senin söylediklerin ölümden sonra hemen ateşin gelip kişinin gırtlağına sarılmasını gerektirir. Acaba neden Allah onun azabını kıyâmete kadar geciktirir ve ona uzun müddet mühlet verir?

Cevap: Kabir azabını inkâr eden bir kimse **bid'atçı**, Allah'ın nûrundan perdelenmiş, Kur'ân ve îman nûrundan mahrum olmuş bir kimsedir. Sıhhatli hüküm basiret sahipleri nezdinde, hadîslerle sabit olan hükümdür.

Kabir, ya ateş çukurlarından bir çukur veya cennet bahçelerinden bir bahçedir. 91

Bazen azap gören bir kimsenin kabrine cehennemden yetmiş kapı açılır! 92

Nitekim bu husus hakkında hadîsler vârid olmuştur. Bu bakımdan onun ruhu, eğer son nefesi kötülükle kapanmış ise, üzerine belâ indiği halde ondan ayrılır. Azabın çeşitleri vakitlerin çeşitlerine bağlıdır.

Bu bakımdan Nekir ve Münker'in sorgusu, kabre konulduğu zamandır. Azap da bundan sonradır. Azaptan sonra hesaptaki münakaşa gelir. Kıyâmet gününde bütün bunlardan sonra, şahidlerin huzurunda, rezil olmak gelir. Ondan sonra da köprüyü geçmek tehlikesi vardır. O da şudur: Zebanilerin tutuşu ve azaba doğru sürükleyerek götürmeleri ve hadîslerde vârid olan diğer durumlar. . .

Öyleyse şakî bir kimse, durmadan bütün hallerinde azabın çeşitleri arasında kıvranmaktadır. O, bütün hallerde azap görmektedir, meğer ki Allah'ın rahmetiyle korunmuş ola! İmanın merkezini toprağın yiyip bitirdiğini sanma, toprak va'dedilen zaman gelinceye kadar sadece âzâları yer bitirir. İşte o zaman da dağılmış parçalar toplanır, îmanın merkezi olan ruh, o parçalara döner, ölüm çağından yeniden o bedene dönünceye kadar o ruh, ya arşa asılı yeşil kuşların havsalalarında eğer said iseler veya eğer şâkî ise bu durumun tam tersi bir durumda olurlar.

Soru: İnsanı kötü sona sürükleyen sebep nedir?

Cevap: Bu işlerin sebeplerini tafsilâtlı bir şekilde saymak mümkün değildir. Fakat onların derleyici noktalarına işaret etmek mümkündür. Şek ve inkâr üzerinde kötü sona ermenin sebebi iki şeye inhisar eder:

Birincisi

Birincisi takvanın, zâhidliğin ve amellerdeki salâhın bütünüyle beraber düşünülen bir sebeptir. Zâhid olan **bid'atçı** gibi; zira zâhid olan **bid'atçı**nın sonu gerçekten tehlikelidir. Amelleri salih olsa bile durum değişmez. Ben burada herhangi bir mezhebi kasdetmiyorum ki onun **bid'at** olduğunu söylemiş olayım; zira bunun beyanı oldukça uzar. **Bid'at**tan gayem; kişinin Allah'ın zati, sıfatları ve fiileri hakkında hakikatin hilâfına inanmasıdır. Bu bakımdan kişi bunlara bâtıl bir şekilde ya kendi reyiyle, aklının verdiği istikametle böyle inanıp hasmını susturmak için kullandığı görüşe dayanır. Ona aldanarak davranır veya hali böyle olan bir kimseyi taklid ederek böyle inanır. Bu bakımdan ölüm yaklaştığında, ölüm meleğinin alnı göründüğünde kalp, içindeki vesveselerden ötürü sarsıldığı zaman, çoğu kez ölümün o dehşetleri anında daha önce cahilce inandığı şeylerin bâtıl olduğu kendisine görünür; zira ölüm hali, perdenin kalkma halidir. Ölümün dehşetlerinin başlangıçları da ölümdendir. Bu bakımdan bazen bunlarla birtakım şeyler inkişaf eder.

Öyleyse onun nezdinde daha önce inandıkları bâtıl çıktığı zaman ki bunlara kesinlikle inanır ve bu inançlar nefsinde yakîn derecesine gelmiştir o zaman sadece bu inancında nefsinin kendisini yanılttığını ve bu yanıltmanın bozuk düşüncesi ile kısa aklının mahsulü olduğunu sanmayarak daha geniş ufuklara açılır. İnandığı herşeyin temelinin çürük olduğunu zanneder. Zira bu zavallının nezdinde Allah ve onun Rasûlüne inanmak ve diğer sıhhatli akidelerle bozuk akidesinin arasında bir fark yoktur! Bu bakımdan cehaletinden neşet eden birtakım inançlarının bozuk olmasının o anda kendisine keşfolunması diğer itikatlarının da bozuk olduğuna inanmasına veya en azından onlardan şüpheye düşmesine sebep olur. Eğer kazara ruhu bu durumda iken kabzolunursa, akidesi kalbinde sabit olmazdan ve imana dönmezden önce ölüp giderse, böyle bir kimsenin hayatı kötülükle sonuçlanmış ve ruhu şirk üzerinde çıkmıştır. **Allahü teâlâ** bizi korusun! İşte şu ayetlerden kastolunan ancak böyleleridir:

(Çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah'tan karşılarına çıkmıştır. (Zümer/47)

De ki: Size (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayacakları haber vereyim mi? Dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de güzel bir iş yaptıklarını sanan kimseleri? (Kehf/103-104)

Nasıl ki rüya âleminde, istikbalde vakî olacak hadiseler uyku sebebiyle dünya meşgaleleri hafiflediği için inkişaf ediyorsa, aynen onun gibi ölüm dehşetlerinde birtakım şeyler inkişaf eder; zira dünyanın meşgaleleri, bedenin şehvetleri, kalbi melekûta bakmaktan alıkoyan yegâne sebeplerdir. Dolayısıyle kişi levh-i mahfuzda olan şeyleri mütalaa eder. Böylece ona işlerin hakikati inkişaf eder. Bu bakımdan bu halin benzeri, keşfin sebebi olur. Keşfte de diğer inançlarda da şüphenin sebebi olur. Kim Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri hakkında bâtıl birşeye inanırsa, onun bu inancı taklidden veya reyinden ve aklî görüşünden ileri geliyorsa, o kimse bu tehlikenin içindedir demektir. Zâhidlik ve salihlik bu tehlikeyi bertaraf etmeye kâfi değildir. Bu tehlikeden katıksız ve hak olan inanç kurtarır. Bülh (saf) bir kimse ise bu tehlikeden uzaktır. Bülh ile icmâlen fakat sarsılmaz bir şekilde Allah'a, Rasûlüne ve son güne îman eden bedevileri, köylüleri ve halk tabakasını kastediyorum. O halk tabakaları ki tedkik ve tahkike girişmezler. Tek başlarına dinî konuları kurcalamazlar. Kelâmcıların sınıflarına da değişik sözlerini taklid etmek hususunda kulak vermezler. Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Cennet ehlinin çoğu, bülh (saf) olan kimselerdir.

Yine bu sırra binaen **selef**, halkı dinî konuları tedkik ve kelâm ilmine dalmaktan ve bu işleri kurcalamaktan menetmiştir. Halka, Allah'ın indirmiş olduğu hükümlere, âyet ve hadîslerin zâhirlerine, Allah'ı herhangi bir şeye benzetmeyi reddederek inanmayı emretmişlerdir. Onları tevillere dalmaktan menetmişlerdir. Çünkü sıfatları tedkik etmekteki tehlike oldukça büyüktür. Boğazlar geçilmez bir vaziyettedirler. Yollar patika yollarıdır. Akılların Allah'ın celâlini idrâk etmekten yoksun oldukları da malûm. . .

Yakîn nûruyla Allah'ın hidayeti kalplerden ancak, o kalplerin üzerine teraküm eden dünya sevgisinden dolayı uzaklaşmıştır. Müdekkiklerin akıllarının sermayesiyle söyledikleri şeyler karışık ve biri diğerini nakzedicidir. Kalpler ise, neşenin başlangıcında onlara ilka edilen bir şeye yakınlık duyar ve ona bağlanır. Halk arasındaki kabaran taassublar ise ecdaddan irsî olarak kalan veya işin başında muallimlerden hüsn-i zan ile öğrenilen akideleri perçinleştiren çivilerdir.

Sonra tabiatlar dünya sevgisine meftundurlar, ona yönelirler. Dünyanın şehvetleri onların gırtlaklarına sarılmıştır. Onları düşünceden alıkoyarlar. Allah ve sıfatları hakkında reyle, akılla konuşma kapısı açıldığı zaman, insanların fikirleri ayrılır, tabiatları değişir ve onlardan her cahil kemâl iddia eder veya hakkın künhünü ihâta edememesine rağmen her biri aklına geleni söyler. Bu durum, onları dinleyenlerin kalplerini de tesir altına alır. Uzun beraberlikten dolayı bu durum onlarda kökleşir. Kurtuluş kapısı tamamen kapanır. Bu bakımdan halk tabakasının selâmeti salih amellerle meşgul olmalarındadır. Güçlerinin haricinde olan şeylere burunlarını sokmamalarındadır. Fakat şu zamanda dizgin oldukça gevşek bırakılmış, hezeyan alabildiğine yayılmıştır. Her cahil zannından ve tahmininden ötürü tabiatına uygun geleni seçmekte ve bunun ilim ve yakîn olduğuna, imanının katıksız olduğuna inanmaktadır. Bununla vukû bulan tecrübe ve tahminin 'ilm'el-yakîn' ve 'ayn'el yakîn' olduğunu zanneder. Oysa gelecek bir zamanda gerçeği görecektir. Böyle kimseler hakkında perde kalktığında şu şiirlerin söylenilmesi uygundur:

Günler iyi göründüğünden dolayı onların hakkında hüsn-ü zanda bulundun.

Kaderin getireceğinin kötülüğünden korkmadın. Geceler seninle geçici olarak sulh ettiler, ona aldandın. Oysa gecelerin safaveti nezdinde bulanıklık peyda oldu.

Her kim Allah'a, Rasûlu ne ve kitablarına olan katıksız îmandan ayrılırsa, araştırma denizine dalarsa, o kimse bu tehlikeler ile karşı karşıyadır. O kimsenin misâli, denizin dalgaları arasında olduğu halde, gemisi parçalanan bir kimsenin misâlidir. Dalgalar onu birbirinin kucağına atarlar. Sahile çıkması pek nâdir olur, bu ihtimal de uzaktır. Helâk, böyle bir kimse hakkında daha galiptir!

Kim araştırmacıların akıllarının sermayesi olarak çıkardıkları bir inancın üzerine, ya onların kör taassubları içerisinde yazmış oldukları delilleriyle veya o deliller olmaksızın inerse böyle bir kimse, inancı bozuk bir kimsedir. Eğer buna güveniyorsa, bu kimse Allah'ın azabından emin olan bir kimse olur! Eksik aklına aldanmış demektir. Araştırmaya dalan herkes, bu iki durumdan kurtulamaz. Ancak kulun hududunu geçip velayet ve nübüvvet âleminde doğan mükâşefe nûruna vardığı zaman bu tehlike sözkonusu olmaz. Oysa bu makama varmak da 'kibrit-i ahmer' gibi pek enderdir. Nerede elde edilir? Bu tehlikeden ancak avam tabakasının Allah'a, peygamberine ve kitablarına sâfi bir şekilde inananları veya

ibadet ve ateşin kendilerim meşgul ettiği kimseler selâmet kalabilirler. Bu kimseler, bu fuzulî işe dalmazlar. İşte neticenin kötü olmasına tesir eden tehlikeli sebeplerden biri budur.

İkincisi

İkinci sebebe gelince, o aslında îmanın zâfiyetidir. Sonra dünya sevgisinin kalbi istilâ etmesidir. Ne zaman îman zayıf düşerse Allah sevgisi zayıflar. Dünya sevgisi kuvvet bulur. Öyle bir vaziyete gelir ki kalpte Allah sevgisinin yeri kalmaz. Ancak söz olarak kalır ve nefsin muhalefetinde müsbet bir rolü görünmez. **Şeytan**ın yolundan dönmekte herhangi bir etki yapmaz. Bu bakımdan bu durum, şehvetlerin arkasında gitmeyi ve alabildiğine dalmayı gerektirir.

Hatta kalp kararır, katılaşır, simsiyah kesilir. Nefislerin zulmeti kalbin üzerinde birikir. Kalpte bulunan îman nûru söner. Öyle ki bu durum, kalbin üzerinde bir mühür ve pas meydana getirir. Ne zaman ki ölümün dehşetleri gelirse, dünya sevgisi daha da artar ve dünyadan ayrılmanın ürpetileri görülür. Tek sevgilisi dünya olduğu için kalp, dünya ayrılığından gelen ürpertiden dolayı elem duyar ve bunu Allah'tan görür. Böylece Allah tarafından kendisine takdir edilen ölümü hoş görmemekle kalbi hoplar ve bunu hoş görmemesi de Allah'tan geldiği içindir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin kalbine, sevgi yerine Allah'tan nefret etmek yerleşir. Nitekim zayıf bir şekilde çocuğunu seven bir kimsenin çocuğu kendisinden daha sevimli ve babasının kalbini daha yakıcı olan mallarını aldığı zaman, babanın o zayıf sevgisi nefrete dönüşür. Eğer adam o sırada ölürse, ameli kötülükle sonuçlanmış demektir! Ebedî bir helâk ile yok olmuştur. Bu tür sonuca götüren sebep, dünya sevgisinin galebe çalması ve dünyaya meyletmesidir. İmanının zâfiyetine rağmen dünya ile sevinmesidir. Tabiîdir ki îmanın zâfiyeti, Allah sevgisinin zâfiyetini gerektirir.

Bu bakımdan kalbinde, Allah'ın sevgisini dünya sevgisinden daha galip gören bir kimse velev ki dünyayı da seviyorsa bu tehlikeden daha uzaktır. Dünya sevgisi her hatanın başıdır. O müzmin bir hastalıktır. O sevgi halk tabakalarını tesiri altına almıştır. Bütün bu felâket Allah'ın mârifetinin az bilinmesinden ileri gelir; zira Allah'ı ancak tanıyan bir kimse sever.

De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız, soylarınız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticaretiniz, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Rasûlünden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgilisi ise, artık Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez. (Tevbe/24)

Öyleyse kimin, kalben Allah'ı inkâr tehlikesi halinde ve kalbiyle Allah'ın fiilini hoş görmeyip kendisiyle aile efradının, malının ve diğer sevdiklerinin arasını ayırdığından dolayı nefretini gösterir bir durumda ruhu cesedinden ayrılırsa, bu kimsenin ölümü, sevmediğinin huzuruna varmak ve sevdiğinden ayrılmaktır! Bu bakımdan bu kimse efendisini sevmeyen ve ondan kaçan bir kulun efendisinin huzuruna varışı gibi Allah'ın huzuruna varır. Bu kimse cebren efendisinin huzuruna getirilirse, karşılaşacağı mahcubiyet ve azap hiç kimse için gizli değildir.

Sevgi üzerinde ölene gelince o, mevlâsının cemâline müştak, emrine itaatkâr bir kölenin mevlâsının huzuruna varışı gibi varır. Öyle bir köle ki çalışmaların zorluklarına katılır, mevlâsının huzuruna varmak için yolculuğun zorluklarına göğüs gerer. Bu kölenin sadece mevlâsının huzuruna

varmakla ne kadar sevineceği herkesin malûmudur. Bir de mevlâsının ikramına, nimetlerin gariplerine müstehak olması vardır ki o da ayrı. . .

Birinci sonuçtan daha az tehlikeli olan **ikinci** sonuca gelince ki bu sonuç kişinin ebediyyen ateşte kalmasını gerektirmez bu sonucun da iki sebebi vardır: Bu sebeplerden biri îman ne kadar kuvvetli olursa olsun günahlarının çokluğudur.

İkincisi günahlar ne kadar az olursa olsun îmanın zâfiyetidir. Bu kötü sonuç şundan ileri gelir: Günahları işlemenin sebebi; şehvetlerin galebe çalması, âdet ve ülfiyetin çokluğundan dolayı kalpte yerleşmesidir. İnsan oğlunun hayatı boyunca sevdiği herşey ölüm anında onun kalbine yeniden gelir! Eğer onun meyli ibadetlere ise; ölüm anında onun üzerine Allah'ın taatinin zikri galebe çalar. Eğer onun meyli günahlara daha fazla ise, günahların zikri ölüm anında kalbe galip gelir. Bu bakımdan çoğu zaman ruhu, dünya şehvetlerinden bir şehvetin veya günahlardan bir günahın galebe çaldığı anda kabzolunur. Böylece kalbi onunla bağlanır ve Allah'a karşı mahcup olur.

Ancak zaman zaman günah işleyen kimseye gelince, o bu tehlikeden daha uzaktır. Hiç günah işlemeyen bir kimse ise, bu tehlikeden daha da uzaktır. Kendisine günahların galebe çaldığı ve günahları ibâdetlerinden daha fazla oları, ibâdetlerden daha çok günahlarla kalbi sevinen bir kimse ise, bu tehlike onun hakkında oldukça belirgindir.

Biz bunu bir misalle anlatalım: Malûmdur ki insan rüyasında hayatı boyunca bildiği hallerden bir kısmını görür. Hatta insan rüyada ancak uyanık iken gördüklerinin benzerini görür. Hatta erginlik çağına yaklaşan bir kimse eğer uyanık iken cinsî münasebette bulunmamış ise cima ettiğini görmez. Eğer uzun bir müddet bekâr kalsa, ihtilâm olduğu zaman yine cima ettiğini görmez. Sonra malûmdur ki hayatını fıkıh ilmine sarfeden bir kimse, ilimle ve âlimlerle ilgili hallerden, ömrünü ticarette sarfedip de ticaretle ilgili halleri gören bir kimseden daha fazlasını rüyasında görür. Tüccar bir kimse ticaret ve sebepleriyle ilgili olan halleri, doktorun veya fakîhin gördüklerinden daha fazla görür. Çünkü uyku halinde, ülfiyetin uzunluğundan dolayı, kalple münasebeti olan şey veya sebeplerden bir sebeple meydana gelen şey zuhur eder. Ölüm de uykuya benzer. Fakat ölüm uykudan daha üstündür. Fakat ölümün dehşetleri, ölümden önce İnsan oğlunda me'lûf olan bir şeyin hatırlanmasını ve onun kalbe düşmesini iktiza eder. Onun zikrinin kalpte hasıl olmasını sağlayan sebeplerden biri de uzun zaman ona ülfîyet vermektir. Bu bakımdan günah ve ibâdetlere uzun zaman ülfiyet vermek de müreccih bir sebeptir. Böylece salih kimselerin rüyaları da bozuk kimselerin rüyalarına zıttır. Öyleyse ülfîyetine galebe çalması, kişinin kalbinde fâhiş bir zaruretin temessül etmesine sebeptir. O sûrete nefis meyleder ve çoğu kez ruh bu halde kabzedilir ve bu da kötü sona sebep olur. Her ne kadar îmanın esası baki ve dolayısıyla kötü sondan kurtulmak bu kimse için umulursa da. . .

Nasıl ki uyanıklık halinde, tehlikeli olan ancak Allah'ın bildiği özel bir sebepten dolayı tehlikeli oluyorsa, aynen onun gibi rüyaların da Allah katında sebepleri vardır. Biz o sebeplerin bir kısmını bilmiyoruz. Nitekim kalbe gelen bir şeyin ya benzerlikten veya zıtlıktan veya beraberlikten dolayı o şeye uygun düşen başka birşeye intikal ettiğini bildiğimiz gibi. . .

Benzerlikten temin edilen uygunluk, bir güzele bakıp, başka bir güzeli hatırlamaktır. Zıtlıkla temin edilen uygunluk ise, bir güzele bakıp bir çirkini hatırlamak ve bu iki zıddın arasındaki korkunç uçurumu

düşünmektir. Beraberlikle meydana gelen uygunluğun ise tasviri şöyledir: Daha önce bir insanın beraberinde görmüş olduğu bir ata bakar, o insanı hatırlar, bazen de düşünce, bir şeyden diğer bir şeye intikal eder. Fakat bu şeylerin arasındaki münasebetin yönü bir türlü çözülmez. Bu ancak bir veya iki vasıta ile hasıl olur. Meselâ; bir şeyden **ikinci** bir şeye, o **ikinci** şeyden de **üçüncü** bir şeye intikal, etmek gibi. . . Sonra **ikinci** şey unutulur. Böylece **üçüncü** ile **birinci** arasında münasebet olmaz. Fakat **ikinci** ile **üçüncü** arasında münasebet yardır. **İkinci** ile birincinin arasında da münasebet vardır. İşte bunun gibi uykuda da hâtıraların intikali için bu cinsten sebepler vardır ve ölüm dehşetleri anında da durum böyledir.

Bu duruma binaen ilim Allah'ın nezdindedir terziliğin bütün zamanını meşgul ettiği kimsenin ölüm anında başına işaret ettiğini, sanki iğnesini alıp onunla dikmek istediğini, yüzük ve aleti olan parmağını ağzına götürüp ıslattığını, izan üzerinde tuttuğunu, onu ölçtüğünü, sanki onun tafsilâtını veriyormuş gibi yaptığını, sonra elini makasa uzattığını görürsün. Kim kalbine gelenlerin günah ve şehvetlerden intikal edip ibâdetlere yönelmesini istiyorsa, bu kimsenin çıkar yolu, nefsini günah ve şehvetlerden kesmek için hayatı boyunca mücâhede etmektir, şehvetleri kalpten sökmeye çalışmaktır. İşte elden gelen bu kadardır. Hayıra uzun zaman devam etmek, düşüncesinden şerri tahliye etmek de ölüm dehşetlerinin hali için zahiredir. Çünkü kişi dünyada neyin üzerinde yaşamış ise onun üzerinde ölüp, onun üzerinde haşrolunur.

Bir bakkala ölüm çağında şehâdet kelimeleri telkin edilir. O da beş, altı, **dört** derdi. Çünkü onun nefsi, ölümden önce uzun zaman uğraştığı hesapla meşgul idi.

Selef âriflerinden biri şöyle demiştir: 'Arş, nûr olarak pırıl pırıl parlayan bir cevherdir. Bu bakımdan kul hangi hâl üzerinde olursa, onun üzerinde bulunduğu suretin benzeri arşta halkedilir. Ne zaman ki bu şahıs ölüm dehşetlerine girerse, o sûret arştan ona gösterilir. Bu bakımdan çoğu kez nefsini günah üzerinde görür. Böylece kıyâmet gününde de bu durum ona keşfolunur ve dolayısıyle nefsinin hallerini görür. Kelimelerle vasıflandırılmayacak derecede korkar ve mahcup olur'.

Arifin söylediği doğrudur. Doğru rüyanın sebebi de buna yakın bir şeydir; zira uyuyan bir kimse, müstakbelde, levh-i mahfuz'dan bazı şeyleri idrâk eder. Bu, peygamberliğin parçalarından bir parçadır. Madem durum budur, kötü sonuç kalbin hallerine ve kalbe gelen şeylerin ihtilâcına dönüşmüştür. Kalpleri evirip çeviren ancak Allah'tır. Düşüncelerin kötülüğünü isteyen tesadüfler ise, tamamen kulun iradesine dahil değildir. Her ne kadar uzun alışkanlığın orada bir tesiri varsa da. . .

Bu bakımdan onunla âriflerin kötü sonuçtan korkuları artar; zira eğer insan, rüyada salihlerin ibâdet ve taatlerinin ahvâlinden başkasını görmek istemiyorsa, bu durum onun için çetindir. Her ne kadar salihliğin ve salihliğe devam etmenin çokluğunun bu istekte müsbet bir tesiri varsa bile yine de hayalin dalgalan tamamen kontrol altına girmez. Her ne kadar galip, uykuda belirenin uyanıklık halinde kişide galip olan, olan da halin münasebeti ise de. . .

Hatta ben şeyh Ebû Ali el-Farmedî'den93 dinledim. Bana müridin şeyhine karşı edepli olmasının vâcib olduğunu ve müridin kalbinde şeyhin bütün söylediklerine karşı bir inkârın olmaması, diliyle şeyh ile mücadele etmemesi gerektiğini anlatıyordu. Bu esnada dedi ki: 'Ben şeyhim Ebû Kasım el-Kirmanî'ye94 bir rüyamı hikâye ederek dedim ki: "Seni rüyamda gördüm. Bana birşey için 'şöyledir'

dedin. Ben de 'Neden öyle olsun!' diye sordum". Bunun üzerine şeyh Ebû Kasım, beni bir ay bırakıp benimle konuşmadı ve dedi ki: 'Eğer senin içinde (şeyhinden) delil istemenin caiz olma fikri ve sana söylediğimi inkâr etme düşüncesi caiz olmasaydı uyku halinde senin dilinden bu çıkmazdı. '95

Gerçek şeyhin dediği gibiydi; zira İnsan oğlu rüyada, uyanıklık halinde kalbine galebe çalan şeyin zıddını çek az görebilir. İşte kötü sonuç sırlarından muamele ilminde zikredilmesi müsamaha edilen miktar budur. Bunun ötesi ise mükâşefe ilmine dahildir. Anlaşıldı ki kötü sondan emin olmak ancak şöyle mümkün olabilir: 'Eşyayı olduğu gibi, cahillik olmaksızın görmek ve bütün ömrünü günah işlemeksizin Allah'ın ibadetine sarfetmektir'.

Eğer bunun muhal veya çetin olduğunu biliyorsan, elbette ariflerin kalbine galebe çalan korku, sana galebe çalmalıdır ki onun sebebiyle uzun uzadıya ağlayıp figan edesin ve ondan ötürü üzüntün ve sarsılman devam etsin.

Nitekim biz ileride peygamberlerin ve **selef**-i salîhinin hallerinden bu durumu hikâye edeceğiz ki bu senin kalbinde ateş korkusunu artıran sebeplerden biri olsun! Sen bununla ömrün, bütün amellerinin eğer ruhun teslim edildiği son nefeste sağlam kalmazsa, zâyi olacağını anlamış oldun ve yine anladın ki bu son nefesin, düşünce dalgalarının sürülmesiyle beraber selâmet kalması gerçekten zordur.

Mutarrıf b. Abdillah 96 şöyle demiştir: 'Ben, helâk olan bir kimsenin nasıl helâk olduğuna hayret etmiyorum. Fakat kurtulan bir kimsenin nasıl kurtulduğuna hayret ediyorum!'

Hâmid el-Leffaf da şöyle demiştir: Melekler Mü'min kulun ruhunu huzur-u ilâhî'ye yüceltip götürürken, melekler o ruha hayret ederler ve derler ki 'Bu kimse, içinde bizim hayırlılarımızın bile fesada uğradığı şu dünyadan nasıl kurtuldu?'

Süfyân es-Sevrî bir gün ağlıyordu. 'Neden ağlıyorsun?' denildi.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Bir zaman günahlar için ağladım. Şimdi İslâm için ağlıyorum'.

Kısacası; gemisi denizin enginliğine düşen, üzerine dehşetli rüzgârlar hücum eden, dalgaların kendisini kucaktan kucağa attığı bir kimse için kurtuluş uzak bir ihtimaldir! Oysa Mü'minin kalbi, ızdırap bakımından, denizin dalgalarından daha büyüktür. Ölüm çağında kalbe gelen korkutucu, kötü bir düşüncedir ki sadece kalbe o gelir.

O da öyle bir düşüncedir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) onun hakkında şöyle demiştir:

Muhakkak kişi cennet ehlinin ameliyle elli sene amel eder. Öyle ki onunla cennet arasında ancak bir devenin iki sağımı arası kadar mesafe kalır. Daha önce hakkında verilen ilâhî karardan ötürü sonucu tehlikeli olarak kapanır.

Devenin iki sağımı arası, o kişinin şekavetini gerektirecek amelleri işlemeye yetmeyecek kadar kısa bir zamandır. Hatta onlar, gelip geçen ve şimşeğin çakması gibi hızlı olan düşüncelerdir.

Sehl et-Tüsterî şöyle anlatıyor: "Rüyamda cennete girdim ve orada üçyüz peygamber gördüm. Onlara 'Dünyada en fazla neden korkuyordunuz?' diye sordum, onlar 'Kötü sonuçtan korkuyorduk

dediler". İşte bu büyük tehlikeden dolayıdır ki şehâdet mertebesi imrenecek bir mertebe ve ânî ölüm istenilmeyecek bir ölümdür.

Anî ölüm şundan ötürü istenilmez: Çoğu kez kötü bir düşüncenin galebe çaldığı ve kalbi istilâ ettiği bir âna tesadüf eder. Oysa kalp de ya mârifet nûruyla dolu veya kerahyeti ve istememezlikten dolayı böyle düşüncelerden boşalabilir.

Şehâdet mertebesi ise, kalpte Allah sevgisinden başkasının kalmadığı, dünya, aile efradı, mal, evlât ve bütün şehvetlerin sevgisinin kalpten çıktığı halde ruhun kabzedilmesinden ibarettir; zira çarpışanların saflarına nefsini ölüme hazırlayarak hücum etmek, ancak Allah'ın sevgisini, rızasını talep etmek, düyasını verip ahiretini satın almak ve Allah ile yapmış olduğu alış verişe razı olmak halinde o mertebeye ulaşılır.

Allah, Mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. (Tevbe/111)

Satıcı bir kimse, şüphesiz ki sattığı malı gözünden çıkarır, sevgisini kalbinden atar. Sadece karşılığının sevgisi kalpte kalır. Böyle bir hâl bazı durumlarda kalbe galebe çalar. Fakat ruhun kabzolunması, bazen bu hallere tesadüf etmez. Fakat savaşmak ruh'un böyle bir halde çıkışma sebep teşkil eder. Bu durum, kahramanlıkla düşmana galip gelmeyi, ganimet elde etmeyi ve güzel şöhret elde etmeyi kasdetmeyen bir kimse içindir; zira yukarıda saydığımız menfî (olumsuz) niteliklerden uzak olmayan bir kimse, savaş meydanında öldürülse bile, hadîslerin delâlet ettiği gibi, şehâdet mertebesinden uzaktır! Sana kötü sonucun mânâsı ve kötü sonuç hakkında korkutan şeyin ne olduğu belirdiğinde, o sonucu iyi geçiştirmeye hazırlanmakla meşgul ol, Allah'ın zikrine devam et, kalbinden dünya sevgisini çıkar, azalarını günah işlemekten koru, kalbini günahları düşünmekten uzaklaştır. Mümkün olduğu kadar günahları ve günah ehlini müşahede etmekten sakın; zira bu da kalpte menfî tesir yapar. "Fikrini ve düşüncelerini ona meylettir. Sakın işi geciktirip 'Ben gelecekte, sonuç gelip çattığı zaman buna hazırlanacağım' deme; zira senin nefeslerinin her biri senin sonucundur. Çünkü o nefeste ruhunun uçup gitme ihtimali vardır. Bu bakımdan her göz açıp kapanışta kalbini kontrol et. Bir an dahi ihmal etme. O ânın senin sonun olması mümkündür. Bu durum uyanıklık halinde devam ederse böyledir. Uyuduğun zamana gelince, ancak zâhir ve bâtının uyanık olduğu halde uyu!

Allah'ın zikri kalbine galebe çaldıktan sonra uyku sana galip gelsin. Zikrin kalbine galebe çaldığı zaman dedim de diline galip geldiği demedim. Çünkü sadece dil ile söylenen zikrin tesiri zayıftır. Kesinlikle bil ki uyku çağında senin kalbine ancak uykudan önce galebe çalan bir durum galip gelir. Uyku halinde ancak uyanıklık halinde galip olan, kalbine galebe çalar. Ölüm ile ölümden sonra dirilmek, uyku ile uyanıklığa benzer. Nasıl ki kul, ancak uyanıklık halinde kendisine galip olanın üzerinde uyanıyorsa, aynen onun gibi kişi neyin üzerinde yaşıyorsa, ancak onun üzerinde ölür. Neyin üzerinde ölmüş ise, onun üzerinde haşrolunur. Kesinlikle ve yakînen tahakkuk etti ki ölümden sonra dirilmek, senin hallerinden iki haldir, tıpkı uyku ile uyanıklık gibi. . .

Eğer sen yakîn gözü ve basiret nûruyla bunu müşahede edecek bir kimse değilsen, kalbin inancıyla tasdik ederek buna inan! Nefeslerini murâkebe et. Bir göz açıp kapayıncaya kadar Allah'tan

gâfil olmaktan sakın; sen bütün bunları yapsan bile (yine de) büyük bir tehlike içindesin. Bunları yapmazsan acaba durumun nasıl olur?

Bütün insanlar helâk olmuşlardır; ancak âlimler müstesna! Alimlerin de hepsi helâk olmuştur; ancak ilimleriyle amel edenler müstesna! Amel edenlerin de hepsi helâk olmuştur; ancak ihlâs sahipleri müstesna! İhlâs sahipleri de büyük bir tehlike üzerindedirler. 97

Dünyadan zarurî ihtiyacın kadarıyla kanaat etmedikçe, senin için bu durum müyesser olamaz. Senin zarurî ihtiyacın ise yiyecek, giyecek ve meskendir. Bunların dışında kalan diğer şeylerin tümü fuzulîdir. Yemekten zarurî olan miktar belini doğrultan, mideni doyuran miktardır. Bu bakımdan istemeyen ve mecbur kalan bir kimsenin yediği gibi yemelisin. Tuvalete gitme rağbetinden, yemekteki rağbetin daha fazla olmamalıdır. Zira yemeği mideye sokmakla çıkarmanın arasındaki fark yoktur. Bu iki şey de insan tabiatında zarurîdir. Nasıl ki def-i hacet, kalbini meşgul edecek değerde değil ise, aynen onun gibi yemeğin de kalbini meşgul etmesi uygun değildir. Eğer hedefin; karnına giren şey ise, kıymetin de karnından çıkan şeydir. Def-i hacette olduğu gibi yemekten maksadın Allah'ın ibâdetinde kuvvetli olmaktan başka birşey olmamalıdır. Bunun alâmeti **üç** şeyde belirir: Yiyeceğin vaktinde, miktarında ve cinsinde. . .

Vakte gelince, vaktin en azı, gece gündüz (yirmi **dört** saat) bir defa yemektir. Bu bakımdan bu şahıs oruca devam eder.

Miktarına gelince, midenin üçte birinden fazlasını doldurmamaktır.

Cinsine gelince, mümkün ve mevcut olanla kanaat edip yemeklerin lezzetlilerini aramamaktır. Eğer bu **üç** duruma gücün yetiyorsa, lezzetlerin şehvetinin zorluğu omuzundan düşerse bundan sonra şüphelileri terketmeye gücün yeter ve ancak helâlden yeme imkânına sahip olursun. Çünkü helâl azdır ve bütün şehvetlere yetmez.

Elbisene gelince, elbiseden gaye sıcak ile soğuğu defetmek ve avreti örtmek olsun. Bu bakımdan başından soğuğu defeden bir şeyden velev ki bir danik karşılığında (para birim) satın aldığın bir kalensüve (külâh) olsun başkasını istemen fuzulî bir istek olur. Zamanın orada zâyi olur. Ona bir defa tamah etmek yüzünden çalışıp zahmet çektiğinde daimî meşguliyet yakana yapışır. **İkinci** bir defa tamah etmek haram ve şüphedendir. Sıcak ve soğuğu bedeninden defedecek diğer şeyleri buna kıyas et! Bu bakımdan giyinme ihtiyacını yerine getiren şeyle eğer cinsinin kötülüğünden ötürü iktifa etmezsen, ondan sonra senin dönecek bir yerin yok demektir. Hatta sen karnı ancak toprak ile dolan kimselerden olursun. Mesken de böyledir. Eğer o meskenin maksadıyla iktifa edersen, tavan olarak gök, taban olarak yer sana kâfidir. Eğer sıcak yeya soğuk sana galebe çalarsa camilere sığın. Eğer özel bir mesken talep ediyorsan, bu oldukça uzar. Ömürünün çoğu buna sarfedilir! Oysa ömrün senin sermayendir. Sonra özel bir mesken elde edilirse bile duvardan, seninle başkalarının gözü arasında perde olmasından başka birşey, tavandan da senden yağmurları defedici olmaktan başka birşey talep edersen, duvarları yükseltmek, tavanları süslemek hevesine kapılırsan bu takdirde öyle bir çukura düşmüş olursun ki ondan çıkman uzak bir ihtimal olur!

İşlerin zarurî kısımlarının hepsi böyledir. Eğer zarurî miktarla iktifa edersen, Allah'a kulluk yapmak vaktini bulursun. Âhiretin için azıklanmaya gücün yeter. Sonucun için hazırlanabilirsin. Eğer zaruret

hududunu aşar, nefsinin istek ve temennilerine dalarsan, hedefin çeşitli dallara ayrılır, seni hangi derede helâk edeceğine **Allahü teâlâ** perva etmez! Bu bakımdan senden daha fazla nasihata muhtaç olan (benim gibi) bir kimseden bu nasihati kabul et!

Tedbir, azıklanma ve ihtiyatın geniş sahası bu kısa ömürdür. Onu tehir ettiğinde veya gaflet ettiğinde iraden olmadan ânî olarak götürülürsün. Dolayısıyla hasret ve pişmanlık senden ayrılmaz. Eğer korkunun zafiyetinden ötürü ve sonucun hakkında niteliğini belirttiğimiz mesele korkmana kifayet etmediğinden dolayı irşad olunduğun bu yola devam etmezsen, sana korkanların hallerinden, kalbinden katılığı az nisbette de olsa gideren bir miktarını zikredeceğiz. Muhakkak sen peygamberlerin, velîlerin ve âlimlerin (radıyallahü anh) akıl, amel ve Allah'ın nezdindeki derecelerinin, senin aklın, amelin ve derecenden daha az olmadığını biliyorsun. Bu bakımdan basiretinin körlüğüne ve onların halleri hakkındaki kalp gözünün körlüğüne rağmen düşün! Neden onlar o kadar korkmuşlar? Neden uzun bir zaman üzüntüye kapılıp ağlamışlar? Hatta bazıları çığlıklar atmış, bazıları dehşete kapılmış, bazıları bayılarak düşmüş, bazıları ölü olarak yere serilmiş! Eğer bu durum kalbine tesir etmezse bu vaziyet, hiç de şaşılacak bir şey değildir. Çünkü gâfillerin kalpleri taş gibi veya taştan daha katıdır!

Çünkü öyle taşlar var ki içinde ırmaklar fışkırır; öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar, öylesi de var ki Allah korkusundan aşağı düşer. Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir! (Bakara/74)

91) Tirmizî

92) Irâkî rivâyetin aslını görmediğini söylemiştir.

93) Tam adı Ebû Ali Fâdıl b. Muhammed b. Ali el-Farmedî'dir. Farmid, Tûs'a bağlı bir köydür. H. 377'de Tûs'. da vefat etmiştir.

94) Künyesi Ebû Kasım Abdurrahman b. Ali el-Kirmânî et-Tûsî'dir. Horasan'a bağlı bu beldenin asıl adı Gürcan'dır. Araplar Kirman okurlar. Bu zat, Farmedî'nin şeyhidir, Nisbeti Ebû Yezid el-Bistâmî'nin ruhaniyyetinden almıştır. Tarikat-ı Aliyye-yi Nakşibendiye'nin büyük simalarındandır.

95) Bu cevaz ve vücûb şer'î değil, tarîkat âdâbındandır.

96) Basralı olan bu zat tâbiîn-i kiramdandır.

97) Sehl et-Tüsteri'nin sözüdür, hadîs-i şerîf değildir. (İthâfu's-Saâde, IX/243)

Peygamberlerin ve Melâikenin Korku Karşısındaki Halleri

Aişe (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediyor: Hava bozulduğu ve şiddetli rüzgâr estiği zaman, **Hazret-i Peygamber**'in yüzü mosmor kesilir, kalkar odada gezinir, girer çıkardı. Bütün bunları Allah'ın azabının korkusundan yapıyordu. 98

Hazret-i Peygamber Vakıa sûresinden bir âyet okudu, çığlık attı. Musa da bayılarak yere düştü. (A'raf/143)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) el-Ebtah'da (bir kere) Cebrâîl'in esas sûretini gördü. Çığlık atarak düşüp bayıldı.

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** namaza başladığı zaman göğsünden fıkır fıkır kaynayan çanağın sesi gibi bir ses işitiliyordu. "

Cebrâîl bana her geldiğinde Cebbâr olan Allah'tan korktuğundan tir tir titriyordu!100

Şöyle denilmiştir: İblis, mâruz kaldığı felâkete uğradığı zaman, Cebrâîl ile Mikâil ağlamaya başladılar. **Allahü teâlâ** onlara vahiy göndererek şöyle dedi:

- Siz ikiniz neden ağlıyorsunuz?

- Yarab! Biz senin azabından emin değiliz.

- İşte böyle olunuz! Benim azabımdan emin olmayınız.

Tâbiînden Muhammed b. Münkedir'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Ateş yaratıldığı zaman, meleklerin kalpleri yerinden oynadı. Ademoğulları yaratıldığı zaman, meleklerin kalpleri yerine geldi!'

Enes'ten şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber** Cebrâîl'e sordu:

- Neden ben Mîkâil'i gülerken hiç görmüyorum?

- Ateş yaratıldığından bu yana Mikâil gülmemiştir. 101

Deniliyor ki **Allahü teâlâ**'nın bir kısım melekleri vardır. Ateş yaratıldığından beri hiçbiri gülmemiştir. Bu korkulan, Allah'ın kendilerini azap edeceği korkusundan değildir.

İbn Ömer şöyle dedi: **Hazret-i Peygamber** ile beraber çıktım. Ensardan birinin bahçesine gelinceye kadar yürüdük. Hurmalardan alıp yemeğe başladı ve dedi ki:

- Ey Ömer'in oğlu! Sen neden yemiyorsun?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! İştahım çekmiyor.

- Fakat banim iştahım çekiyor. Bu **dördüncü** günün sabahıdır ki yiyecek bir yemek bulamadım! Eğer rabbimden isteseydim bana Kayser ile Kisrâ'nın mülkünü verirdi. Ey Ömer'in oğlu! Sen, bütün senelik rızkını derleyen ve kalplerinde yakının zayıf olduğu bir kavmin içinde kaldığın zaman durumun ne olacaktır?

İbn Ömer der ki: Allah'a yemin olsun! Biz daha yerimizden kalkmadan şu âyet indi:

Nice canlı var ki rızkını taşıyamaz. Onları da sizi de Allah besler. O semi'dir, alîm'dir! (Ankebût/60)

Enes der ki: Bunun üzerine, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah size malı yığmayı emretmediği gibi, şehvetlerin arkasına kapılmayı da emretmemiştir. Kim fânî hayat için paraları istif ederse (bilsin) ki hayat; Allah'ın kudret elindedir. İyi bilin ki ben ne dinar ve ne de dirhem istif etmem ve yarın için de bir rızık saklamam. 102

Ebu'd Derda der ki: 'Allah'ın dostu İbrahim namaza kalktığı zaman, kalbinin sesi bir milden işitiliyordu. Bu da rabbinin korkusundan ileri geliyordu'.

Mücâhid diyor ki: Hazret-i Dâvud, kırk gün secdede kalıp başını kaldırmadan ağladı. Öyle ki onun göz yaşlarından otlar bitip, başını kapladı. Sonra 'Ey Dâvud! Sen aç mısın ki sana yedirilsin veya susuz musun ki sana içirilsin? Çıplak mısın ki sana giydirilsin?' diye seslenildi. Bunun üzerine Hazret-i Dâvud bir çığlık attı. Ud aleti heyecana gelip korkusundan yandı. Sonra **Allahü teâlâ**, Davud'un üzerine tevbe ve mağfiretini indirdi. Bunun üzerine, Dâvud şöyle yalvardı: "Yarab! Benim hatamı elime yazdır!' Bu dilek üzerine, Dâvud'un hatası (zellesi) eline yazdırıldı. Elini bir yemeğe, bir suya veya başka birşeye uzattığı zaman, hatasını görür, ağlardı. Dâvud'a üçte **ikisi** su dolu bardak götürülürdü. Bardağı ağzına götürdüğü zaman, hatası gözüne çarpardı. Bardak göz yaşlarından dolar, taşardı. Hazret-i Dâvud ölünceye kadar başını kaldırıp göklere bakmamıştı. Allah'tan haya ettiği için böyle yapıyordu. Münâcâtında şöyle diyordu: İlâhî! Hatamı hatırladığım zaman, yeryüzü genişliğine rağmen bana dar geliyor. Senin rahmetini hatırladığım zaman, ruhum bana geri geliyor. İlâhî! Seni tenzih ediyorum. Senin doktor kullarına, hatamı tedavi ettirmek için gittim. Hepsi de bana seni gösterdiler. Senin rahmetinden ümitsiz olanlara yazıklar olsun!'

Fudayl b. İyaz der ki: Kulağıma Hazret-i Dâvud'un, bir gün hatasını hatırlayıp elini başına koyup bağırdığı halde, yollara koyulup, dağa çıktığını, yırtıcı hayvanların etrafında toplandığını, onlara 'Ben size sizin için değil hatalarıma çokça ağlamak için geldim. Bu bakımdan o beni ancak ağlamakla istikbal etsin. Hata sahibi olmayan bir kimseyi hatalı Dâvud neylesin!' dediği geldi. Davud çok ağladığından dolayı kınandığında şöyle diyordu: 'Bırakın da ağlama günü gelip çatmadan önce, kemikler yırtılmadan, yürekler alev alev yanmadan ve rabbim bana şiddetli, katı, Allah'ın emrine isyan etmeyen ve kendilerine verilen emri harfiyyen tatbik eden melekleri musallat kılmadan önce ağlayayım!'

Hazret-i Dâvud hataya düştüğü zaman, sesi kısıldı. Bunun üzerine şöyle niyazda bulundu: Yarab! Sıddîkların seslerinin safâveti içinde sesim kalınlaştı'.

Hazret-i Dâvud, uzun zaman ağladığı halde ağlamasından fayda görmeyince, dünya kendisine daraldı, üzüntüsü arttı ve şöyle dedi:

Ya ilâhî! Ya seyyid! Ben günahımı nasıl unutayım? Oysa ben Zebûr'u okuduğum zaman, akan su akmaz, esen rüzgâr esmezdi. Kuş gelip başıma gölge yapardı. Vahşî hayvanlar benim mihrabıma yaklaşırdı. Ey rab! Ey mevlâm! Şu, benimle senin arana giren vahşet nedir?

Bu yalvarış üzerine **Allahü teâlâ,** ona şöyle vahiy etti:

Ey Dâvud! O söylediğin, taatin ünsiyeti, bu durum ise mâsiyetin vahşetidir. Ey Dâvud! Âdem, yaratıklardan biridir. Onu kudret elimle yarattım, ona ruhumdan üfürdüm. Meleklerimi ona secde ettirdim. Kerâmet elbisemi ona giydirdim. Vakarımın tacını onun başına koydum. O yalnızlıktan şikayet etti. Onu kulum Havva ile evlendirdim. Onu cennetime yerleştirdim. O bana isyan etti. Onu zelil ve çıplak olduğu halde, komşuluğumdan uzaklaştırdım. Ey Dâvud! Benden dinle! Hakîkat benim dediğimdir. Sen bize itaat ettin. Biz de sana itaat ettirdik. Sen bizden istedin biz de sana verdik. Bize isyan ettin, sana mühlet verdik. Eğer sen şu isyanına rağmen bize tevbe edersen senden onu kabul ederiz.

Yahya b. Ebi Kesîr şöyle anlatır: Hazret-i Dâvud okumak istediği zaman ondan yedi gün önce yemek yemez, su içmez, kadınlara yaklaşmazdı. Ondan bir gün önce Dâvud için minber sahraya

çıkarılırdı. Oğlu Süleyman'a 'Memleketi, memleketin etrafındaki ormanları, tepeleri, dağları, sahraları, kiliseleri, havraları, hepsini çınlatıcı bir sesle çağır' derdi.

Bunun üzerine Hazret-i Süleymân memlekette 'Dâvud'un nefsi üzerine ağlamasını dinlemek isteyen gelsin!' diye çağırırdı. Çöllerden, tepelerden vahşî hayvanlar, ormanlardan yırtıcılar, dağlardan haşerat, yuvalardan kuşlar, perdelerin arkasından bâkire kızlar akın ederdi. Halk o gün için toplanırdı. Hazret-i Dâvud gelip minbere çıkar, İsrailoğulları onun etrafını sarar, her sınıf ayrı ayrı dururdu. Hepsi de onu çember içine alırlardı. Hazret-i Süleymân onun baş ucunda, ayakta dururdu. Hazret-i Dâvud, rabbini övmeye başlar, dinleyenler ağlayıp sızlar, bağırırlardı. Sonra Hazret-i Dâvud cennet ve cehennemi anardı. Dolayısıyle haşerat ölür, vahşî hayvanlardan, yırtıcılardan ve insanlardan da bir grup ölürdü. Sonra Hazret-i Dâvud kıyâmetin dehşetlerinden bahseder, kendi nefsi üzerindeki ağlamasına dalardı. Hazret-i Süleymân, ölenlerin çokluğunu görünce şöyle derdi: 'Ey babacığım! Dinleyenleri paramparça ettin.

İsrâîl oğulları'ndan birçok kişi öldü! Vahşî hayvanlar ve haşerattan ölenler oldu'. Bunun üzerine Hazret-i Dâvud duaya başlardı. Hazret-i Dâvud dua ederken İsrailoğulları'nın âbidlerinden biri şöyle seslendi: 'Ey Dâvud! Rabbinden mükâfatı istemekte acele ettin'.

Bunun üzerine, Dâvud bayılarak düştü.

Hazret-i Süleymân; Hazret-i Dâvud'a isabet eden zahmeti gördüğünde bir sedye getirir, onu sedyeye yükletir, sonra bir dellâle şöyle çağırmasını emrederdi: 'Kimin Dâvud'la beraber bir yakını veya akrabası varsa, o bir sedye getirip onu götürsün; zira Dâvud'la beraber olanları, cennet ve cehennemin zikri öldürmüştür'. Kadın sedyeyi getirip yakınını yükletip götürürdü ve yükletip götürürken şöyle derdi: 'Ey ateşin anmasıyla ölen! Ey Allah'ın korkusu kendisini öldüren!'. Sonra Hazret-i Dâvud kendine gelip ayıldığında kalkıp elini başına koyar ve ibâdethanesine girer, kapısını kilitler, şöyle niyazda bulunurdu: 'Ey Dâvud'un mâbudu! Sen Dâvud kuluna kızgın mısın?

Durmadan, (bu şekilde) rabbine münâcât ederdi. Süleyman gelip kapıda oturur, içeriye girmek için izin isterdi. Sonra beraberinde bir arpa ekmeği olduğu halde içeri girer ve şöyle derdi: 'Babacığım! Bununla ibâdetini yapmak için kuvvet bul!' Bunun üzerine Hazret-i Dâvud, Allah'ın dilediği kadar, o ekmekten yer, sonra çıkıp İsrailoğulları'nın arasına katılırdı.

Yezid er-Rekkaşi dedi ki: 'Hazret-i Dâvud bir gün halkla beraber çıkıp kendilerine vaaz etti ve onları korkuttu. Kırkbin kişiyle beraber yola çıktı. Onlardan otuz bin kişi öldü. Ancak onbin kişi geri geldi'.

Hazret-i Dâvud'un iki cariyesi vardı. Kendisine korku geldiğinde ve yere düşüp korkudan çırpındığında onları, göğsünün ve ayaklarının üzerine otursunlar diye ve azaları parçalanmasın, mafsalları birbirinden çıkıp ölümüne sebebiyet vermesin diye edinmişti.

İbn Ömer (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: Yahya b. Zekeriyya sekiz yaşında iken Beyt-ül-Makdis'e girdi. Âbidlere baktı ki kıl ve yünden yapılmış abalar giymişler. İbret alanlara baktı ki duvarları yarmış, zincirleri geçirmiş. 'Beyt-ül Makdis'in etrafında o zincirlerle kendilerini bağlamışlardı. Bu manzara onu korkuttu. Bunun üzerine anne ve babasının yanına döndü. Oynayan çocukların

yanından geçti. Çocuklar ona 'Ey Yahya! Gel de oynayalım' dediler. Yahya onlara 'Ben oyun için yaratılmadım' dedi. Yahya ebeveynine geldi. Kendisine kıldan yapılmış bir kaftan giydirmelerini istedi. Onlar Yahya'nın isteğine uydular. Bunun üzerine Beyt-ül Makdis'e döndü. Yahya onbeş yaşına basıncaya kadar gündüz Beyt-ül Makdis'e hizmet eder, orada gecelerdi. Onbeş yaşından sonra çıktı. Dağlara ve derelerin enginliklerine daldı. Ailesi çıkıp onu aradılar. Onu Ürdün denizinin kenarında buldular. Ayaklarını suya daldırmıştı ve neredeyse susuzluk kendisini öldürecekti. Oysa o şöyle diyordu: 'Senin izzetin ve celâlin hakkı için, senin nezdindeki makamımın neresi olduğunu bilmedikçe soğuk su tatmayacağım'.

Bunun üzerine ebeveyni bir arpa ekmeğiyle iftar etmesini ve o sudan içmesini istediler. O da onların dediğini yapıp yeminin kefaretini verdi. Bunun için o, anne babaya itaatkârlıkla övüldü. Anne ve babası onu 'Beyt-ül Makdis'e geri götürdüler. Yahya kalkıp namaz kılmak istediği zaman, beraberinde ağaçlar ve toprak ağlayıncaya kadar ağlardı. Babası Zekeriyya, bayılıncaya kadar, onun ağlamasından ötürü ağlardı. O, gözyaşları yanaklarının etini parçalayıp, bakanlara dişleri yanaklarından görününceye kadar ağlardı. Annesi kendisine 'Ey' oğul! Eğer izin verirsen dişlerini bakanlardan gizlemek için bir örtü yapayım' dedi. Bunun üzerine annesine izin verdi. Annesi bir parça keçe aldı. Onun yanakları üzerine yapıştırdı. O, namaz kılmak üzere kalktığı zaman ağlardı. Gözyaşları yanakları üzerindeki keçe parçalarında toplandığı zaman annesi gelir o keçeyi sıkardı. Göz yaşlarının, annesinin kolları üzerine aktığını görünce şöyle dedi: 'Ey Allahım! Şu gözyaşlarımdır. Şu da annem. . . Ben kulunum. Sen erham'ür râhimînsin'.

Babası Zekeriyya bir gün kendisine şöyle dedi: 'Ey oğul! Ben ancak rabbimden seni, seninle gözlerimin kuruması için istedim'. Bunun üzerine Yahya şu cevabı verdi: 'Cebrâîl bana haber verdi ki cennet ile cehennem arasında bir düzlük vardır. O düzlüğü ancak ağlayan kimseler geçebilir'. Bunun üzerine Zekeriyya şöyle dedi: 'Ey oğul! O halde ağla!'

Hazret-i Îsa şöyle demiştir: 'Ey havâriler topluluğu! **Allahü teâlâ**'nın korkusu ve Firdevs cennetinin sevgisi, meşakkat üzerine sebretmeyi insana bahşeder. Dünyadan uzaklaştırırlar. Hakikî olarak sizlere derim ki: 'Arpanın yenmesi ve köpeklerle beraber mezbeleliklerde yatmak bile Firdevs için azdır!'.

Şöyle denilmiştir: Hazret-i ibrahim hatasını hatırladığı zaman bayılırdı. Kalbinin sesi bir mil uzaktan işitilirdi. Bunun üzerine Cebrâîl kendisine gelir ve şöyle derdi:

- Rabbin sana selâm ediyor ve şöyle soruyor: 'Halilinden korkan hiçbir halil gördün mü?'

- Ey Cebrâîl! Ben hatamı hatırladım. Halilliğimi unuttum. İşte bunlar peygamberlerin (Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun) halleridir. Bu halleri düşünmekle seni başbaşa bırakalım. Çünkü onlar Allah'ı en fazla bilen sıfatına en fazla vâkıf olan kim selerdir. Salât onlara ve Allah'a yakın olan her kulun üzerine ol sun! Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir!

98) Müslim ve Buhârî

99) Bezzâr, (İbn-i Abbâs'tan)

100) Ebû Davud, Tirmizî, Nesâi

101) İbn Eb'id-Dünya

102) İbn Merduveyh, Beyhaîd

Sahâbe, Tâbiîn ve Selefin Korku Karşısındaki Halleri

Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) bir kuşa hitaben 'Ey kuş! Keşke senin gibi olsaydım. Beşer olarak yaratılmasaydım!' demiştir.

Ebû Zer ve Talha 'Isınlan bir ağaç olmak isterdim!' demişlerdir.

Hazret-i Osman 'Öldüğüm zaman dirilmemek isterdim!' demiştir. Hazret-i Aişe 'Unutulmuş olmayı isterdim!' demiştir.

Hazret-i Ömer Kur'ân'dan bir âyet dinlediği zaman, korkusundan bayılarak düşerdi. Birkaç gün hastadır diye ziyaret edilirdi. Bir gün yerden bir saman çöpü alarak şöyle dedi: 'Keşke ben bu çöp olsaydım. Keşke ben anılır birşey olmasaydım. Keşke ben unutulmuş olsaydım. Keşke annem beni doğurmasaydı'.

Hazret-i Ömer'in yanağında göz yaşlarından iki siyah iz vardı. O şöyle demiştir: 'Kim Allah'tan korkarsa öfkesini dindirmez, tüm Allah'tan ittika ederse, her istediğini yapmaz. Eğer kıyâmet olmasaydı muhakkak sizin gördüğünüzün hilâfı olacaktı!'

Hazret-i Ömer 'Güneş duruldduğu (ve ışığı söndürüldüğü) zaman' ayetini okuyup 'Defterler açıldığı zaman' (Tevkir/10) âyetine varınca bayılıp düştü. Bir gün başkasının evinin yanından geçti. Ev sahibi namaz kılıyor ve Tûr suresini okuyordu. Hazret-i Ömer durup dinledi. Kişi 'Rabbinin azabı muhakkak vukû bulacaktır. Onu geri çevirecek hiçbirşey yoktur (Tûr/7-8) âyetine gelince, merkebinden indi, duvara yaslandı. Bir zaman durduktan sonra evine dönüp bir ay hasta yattı. Halk durmadan onu ziyaret etti ve hastalığının sonucunu bilmiyorlardı.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) , sabah namazından selâm vererek çıktığında üzüntüye kapılmış bir halde mübarek elini evirip çeviriyor ve şöyle diyordu 'Ben **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** ashâbını gördüm. Bugün onlara benzer bir kişi görmüyorum. Onlar tozlu topraklı, benizleri sapsarı ve gözlerinin arasında keçinin dizlerinde olduğu gibi izler olduğu halde sabahlardı. Onlar bütün geceyi secde ve kıyam etmek sûretiyle Allah'ın kitabını okuyarak alın ve ayakları arasında uyuklarlardı! Sabahladıkları zaman, Allah'ı anarlar, ağaçların rüzgârlı bir günde, sağa sola eğildiği gibi uzanırlardı. Elbiselerini ıslatacak kadar gözlerinden yaşlar akardı. Yemin olsun, sanki ben şu kavmi gâfil olarak gecelemiş görüyorum!'

Hazret-i Ali bunları söyledikten sonra kalkıp meclisten ayrıldı. Artık İbn Mülcem denilen adam tarafından vuruluncaya kadar güldüğü görülmedi.

İmrân b. Hüseyin der ki: 'İstiyordum ki bir kül olaydım. Şiddetli bir günde rüzgârlar beni saçıp savursaydı!'

Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrah (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Bir koç olup ailemin beni kesip etimi yeyip suyumu içmelerini isterdim'.

Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin'in abdest aldığı zaman, beti benzi sararırdı. Ehli kendisine 'Abdest anında sende meydana gelen bu durum nedir?' diye sorunca, şöyle demiştir: 'Siz kimin huzurunda duracağımı biliyor musunuz?'

Musa b. Mes'ud der ki: 'Biz Süfyân es-Sevrî'nin yanına oturduğumuzda sanki ateş bizi çepeçevre sarmıştı. Bu da onun gözümüze görünen korku ve üzüntüsünden ileri geliyordu'.

Mudir el-Karî bir gün 'İşte kitabınız! Aleyhinize konuşuyor, gerçeği söylüyor. Çünkü biz yaptıklarınızı yazıyorduk!' (Câsiye/29) ayetini okuduğunda Abdülvahid b. Zeyd bayılıncaya kadar ağladı. Ayıldığında şunları haykırdı: 'Senin izzetine yemin olsun. Gücüm yettiği müddetçe artık ebediyyen sana isyan etmeyeceğim. Bu bakımdan tevfîkinle taatin üzerinde bana yardımcı ol!'

Onun yanında bir âyet okunduğu zaman gür bir çığlık atar ve birkaç gün ne yaptığını bilmez olurdu. Hatta 'Husâm' kabilesinden bir kişi onun yanına vardı ve kendisine 'Takva sahiplerini binek üzerinde ikram ile Rahman'ın huzuruna toplayacağımız gün, mücrimleri de yaya ve susuz olarak cehenneme süreceğiz'. (Meryem/85-86) ayetini okuduğunda dedi ki: 'Ben mücrimlerdenim, muttakîlerden değilim. Ey hafız! Bu âyeti bana **ikinci** bir defa okur musun?' Bunun üzerine hafız âyeti **ikinci** bir defa okudu. Adamdan bir çığlık koptu ve âhirete iltihak etti.

Yahya el-Bekka'nın103 yanında "Sen onların rablerine arzedildiklerini (hesaba çekildiklerini) göreydin' (En'âm/30) âyeti okunduğunda bir çığlık atarak bayıldı ve **dört** ay hasta yattı. Onu Basra'nın civarında yaşayanlar bile ziyarete geldiler.

Mâlik b. Dinar der ki: Ben Kâbe-i Muazzama 'yi ziyaret ederken ibadet eden bir cariye gördüm. Kâbe'nin örtüsüne sarılmış şöyle diyordu: 'Yarab! Nice şehvetler vardır ki lezzetleri gitti, mesuliyetleri kaldı. Yarab! Acaba ateşten başka senin vereceğin bir cezan yok mudur?' Bunu hem söylüyor, hem ağlıyordu. Fecir doğuncaya kadar bu hale devam etti.

Mâlik dedi ki: Bunu gördüğüm zaman elimi başıma koyup çığlık kopararak şöyle dedim: 'Ey Mâlik! Annen senin matemini tutsun! (İşte bu kadından ibret al) !'

Rivâyet ediliyor ki Fudayl b. Iyâz, Arefe günü, halk dua ederken, o ciğeri yanmış ve ilk evladını kaybetmiş bir anne gibi, güneş bâtıncaya kadar ağladı. Güneş battıktan sonra sakalını tutup başını göğe kaldırdı ve şöyle dedi: 'Eğer affetmişsen de onun (kendi nefsini kastediyor) senden duyduğu mahcubiyeti ne korkunç!' Bunları söyledikten sonra halka katıldı.

İbn-i Abbâs'a (radıyallahü anh) korkanların hali sorulunca şöyle dedi: "Onların kalpleri, korkudan ötürü yaralıdır. Gözleri yaşlıdır. Onlar 'Biz nasıl sevinelim? Zira arkamızda ölüm vardır! derler. Kıyâmet ise "bizim va'dolunduğumuz yerdir. Cehennem üzerinde yolumuz vardır. Rabbimiz olan Allah'ın huzurunda duracağımız yer vardır".

Hasan-ı Basrî, katıla katıla gülen bir gencin yanından geçip onun bir kavimle beraber bir mecliste oturduğunu gördü ve şöyle dedi:

- Ey genç! Sen sırat köprüsünü geçtin mi?

- Hayır!

- Sen cennet veya cehenneme gideceğini biliyor musun?

- Hayır!

- O halde, bu gülmek nereden geliyor?

Râvî diyor ki o genç, o günden itibaren gülerken görülmedi.

Hammâd b. Abdirabbihi, oturduğu zaman bacakları üzerinde otururdu. Kendisine 'Bağdaş kurarak otursan olmaz mı?' diye soruldu. O da 'Bağdaş kurarak oturmak, Allah'ın azabından emin olanın oturuşudur. Ben ise, emin değilim! Çünkü Allah'a isyan etmişimdir' diye **cevap** verdi!

Ömer b. Abdülâziz **Allahü teâlâ**, bu gafleti kullarının kalbine bir rahmet-i ilâhîsi olarak bırakmıştır ki kullar, Allah'ın korkusundan ölmesinler' demiştir.

Mâlik b. Dinar derdi ki: 'Ben isterdim ki öldüğüm zaman etrafımdakilere emredeyim. Beni bağlasınlar, boynuma zincirler taksınlar. Sonra kaçan kölenin efendisine götürüldüğü gibi rabbimin huzuruna götürsünler'.

Hatem el-Esamm şöyle derdi: 'Elverişlidir diye hiçbir yere aldanma! Çünkü cennetten daha elverişli yer yoktur. Oysa Âdem'in başına gelen felâket cennette geldi. İbadetin çokuğu ile aldanma! Çünkü, İblis, uzun ibadetten sonra o düçar olduğu felâkete maruz kaldı. İlminin çokluğu ile aldanma! Çünkü Bel'am b. Baûra Allah'ın "İsm-i A'zam"ını biliyordu. Buna rağmen neye uğradığını dikkatle izle! Salih kimseleri görerek mağrur olma. Allah katında **Hazret-i Muhammed** Mustafa'dan daha büyük dereceli bir kimse olmadığı halde, kâfir akrabalarıyla düşmanları onun mülâkatından fayda görmediler'.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: 'muhakkak ki ben, hergün burnuma birkaç defa bakıyorum. Bunu da yüzümün kararması korkusundan yapıyorum'.

Ebû Hafs dedi ki: 'Kırk seneden beri **Allahü teâlâ**'nın bana öfke nazarıyla baktığını düşünüyorum. Benim amellerim de buna delâlet eder'.

İbn-i Mübârek, bir gün arkadaşlarının huzuruna çıktı ve şöyle dedi: 'Ben dün akşam Allah'a karşı cüretkârlık yaptım. Ondan cennet istedim'.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin annesi, oğluna dedi ki:

- Ey oğul! Ben seni küçük iken de büyük iken de iyi bilirim. Sanki sen helâk edici bir yoldasın. Gördüklerimden anladığım kadarıyla bunu da gecen ve gündüzünde yapmış olduklarından hissediyorum.

- Anneciğim! **Allahü teâlâ**'nın, ben günah işlerken muttali olup da benden nefret ettiğini, 'izzet ve celâlime yemin ederim seni affetmeyeceğim' dediğini işitmediğimden ben nasıl emin olabilirim?

Fudayl b. Iyâz der ki: 'Ben ne gönderilmiş bir peygamberin haline, ne de dergâh-ı izzete yakın olan bir meleğin haline ve ne de salih bir kulun haline gıpta ederim. Acaba bunlar kıyâmet gününü görmeyecekler mi? Ancak ben, yaratılmamış bir kimsenin haline gıpta ediyorum'.

Rivâyet ediliyor ki; Ensar-ı kiramdan bir gencin içine ateş korkusu girdi, durmadan ağlıyordu, bu durum onu evde hapsetti. Bunun üzerine, **Hazret-i Peygamber** gelip onun yanına girdi, boynuna sarıldı ve o genç o anda ölerek yere düştü. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Arkadaşınızın cenazesini techiz edin! Ateş korkusu, onun ciğerini parçalamıştır. 104

İbn Meysere105 yatağına yattığı zaman şöyle derdi: 'Keşke annem beni doğurmasaydı'.

Bunun üzerine annesi kendisine 'Ey Meysere! **Allahü teâlâ** sana ihsân etmiştir. Seni İslâm dinine hidayet etmiştir' dedi.

O **cevap** olarak 'Evet! Fakat **Allahü teâlâ** bize ateşe varacağımızı bildirdi! Ateşten çıkacağımızı ise bildirmedi' dedi.

Ferkad b. Yakub es-Sebhî'ye şöyle soruldu: İsrailoğulları'ndan kulağına gelen en acaip şeyi bize haber verir misin?'

Cevap olarak şöyle dedi: Kulağıma geldiğine göre, 'Beyt'ul Makdis'e beşyüz bakire kız girdi. Elbiseleri yün ve mesuh idi. Onlar **Allahü teâlâ**'nın vereceği sevap ve cezayı müzakere ettiler ve hepsi bir günde öldüler'.

Atâ es-Sülemî korkan kullardan biriydi. Hiçbir zaman Allah'tan cenneti istemezdi. Ancak Allah'tan af isterdi. Ona, hastalığında denildi ki: 'Senin canın hiçbir şey istemiyor mu?' O dedi ki: 'Cehennem korkusu, kalbimde şehvet için yer bırakmamıştır'. Deniliyor ki: Atâ ne başını kaldırıp göğe bakmış ne de kırk sene boyunca gülmüştür. Bir gün başını kaldırdı, ürktü, düştü. Karnında büyük bir kopma meydana geldi. Gecenin bir kısmında mesh olma korkusundan bedenini yokluyordu. Onlara bir rüzgâr veya bir şimşek veya bir yiyecek kıtlığı isabet ettiği zaman derdi ki: 'Bu musibet, benden dolayı, halka isabet etmiştir!'

Derdi ki: 'Eğer Atâ (yani kendisi) ölseydi halk rahata kavuşurdu'.

Atâ der ki: Utbet'ül Gulâm ile beraber yola çıktık. İçimizde ihtiyar ve gençler vardı. Bunlar yatsı abdestiyle sabah namazını kılarlardı. Uzun zaman ayakta kaldıklarından dolayı ayakları şişti. Gözleri çukurlaştı. Derileri kemiklerine yapıştı. Damarları tambur teli gibi kaldılar. Derileri kavun kabukları gibi olduğu halde sabahlarlardı. Sanki mezardan çıkmışlardı. Allah'ın itaat eden kullarına nasıl ikrâm ettiğini, âsî kullarını nasıl perişan ettiğini anlatırlardı. Yürüdükleri sırada, onlardan biri bir yerden geçerken bayılarak düştü ve arkadaşları etrafında toplanıp ağlaştılar. Şiddetli soğuğa rağmen alnından ter dökülüyordu!

Arkadaşları su getirip onun yüzünü sildiler. O, gözlerini açınca arkadaşları durumunu sordular. Dedi ki: 'Ben Allah'a fiilen isyan ettiğimi hatırladım da ondan böyle oldum!'

Salih el-Murrî der ki: Âbid kişilerden birinin yanında "Yüzleri ateşin içinde "Vah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik! Peygamber'e itaat etseydik' diyeceklerdir" (Ahzâb/66) ayetini okuduğumda o kişi bayıldı. Ayıldıktan sonra 'Ey salih! Bana biraz daha okur musun? Ben kalbimde üzüntü görüyorum' dedi. Bu dilek üzerine şu âyeti okudum:

Oradan (o) gamdan her çıkmak istediklerinde oraya geri çevrilirler ve kendilerine 'Haydi tadın yangın azabını!' denir. (Hacc/22)

Bunun üzerine ölerek yere düştü.

Zurare b. Ebî Evfa106 cemaatin önünde sabah namazınıkıldırırken 'O sûr'a üfürüldüğü zaman. . . ' (Müddesir/8) ayetiniokurken vefat etti.

Yezîd er-Rakkaşî, Ömer b. Abdülâziz'in huzuruna girdi. Halife dedi ki:

- Ey Yezidî Bana nasihat et!

- Ey Mü'minlerin emîri! Sen ilk ölecek halife değilsin!

Bunun üzerine Halife ağladı ve dedi ki:

- Daha fazlasını söyle!

- Ey Mü'minlerin emîri! Seninle Âdem arasında ölmeyen hiçbir baba yoktur.

- Fazlasını söyle, ya Yezid!

- Ey Mü'minlerin emîri! Seninle cennet ve cehennem arasında bir konak yoktur. (İkisinden biridir konağın) . Bunun üzerine, halife baygın olarak yere düştü.

Meymun b. Mehram der ki: 'Şüphesiz ki cehennem onların hepsinin buluşma yeridir' (Hicr/43) âyeti nazil olduğu zaman, Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh) bir çığlık atarak elini başına koydu, çıkıp **üç** gün kaçtı. Bir türlü onu zaptedemediler.

Davud et-Tâî, çocuğunun mezarı başında ağlayan ve şunları söyleyen bir kadını gördü: 'Ey oğul! Keşke bilseydim. Kurtlar önce hangi yanağından başladılar?' Bunu duyan Dâvud, bağırıp yere yığılı verdi.

Süfyân es-Sevrî hastalandı. Onun bevli zimmî bir doktora gösterildi. Doktor 'Bu bevlin sahibi, korkudan ciğeri parçalanan bir kimsedir!' dedi. Sonra gelip Süfyân'ın nabzını ölçtü. Sonra 'Ben hanifler (bâtıldan hakka yönelen) içerisinde böyle birini daha görmüş değilim' dedi.

Ahmed b. Hanbel (radıyallahü anh) der ki: "**Allahü teâlâ**'dan benim üzerime korkudan bir kapı açmasını diledim, açtı. Sonra aklımdan korktum ve şöyle dedim: 'Yarab! Gücüm yetecek kadar olsun!' Böylece kalbim sükûnete kavuştu".

Abdullah b. Amr b. el-Âs der ki: 'Ağlayın! Eğer ağlamanız gelmiyorsa, ağlar görünün! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, eğer sizden biriniz ilmi bilseydi sesi kesilinceye kadar bağırırdı. Beli kırılıncaya kadar namaz kılardı'. .

Sanki o şu hadîsin mânasına işaret etti: 'Eğer benim bildiğimi siz bilseydiniz muhakkak az güler, çok ağlardınız',

el-Anberî dedi ki: Muhaddisler Fudayl b. İyaz'ın kapısında toplandılar. Ağladığı ve mübarek sakalı titrediği halde pencereden başını çıkarıp onlara baktı ve şöyle nasihat etti: 'Kur'ân'dan ayrılmayın! Namazdan ayrılmayın! Rahmet olasıcalar, bu zaman, hadîs zamanı değildir. Bu zaman ancak ağlamak,

sızlamak, Allah'a karşı zillet göstermek, boğulmakta olan bir kimsenin duası gibi dua etmek zamanıdır. Bu zamanda ancak dilini koru, mekânını hafîfleştir, kalbini tedavi ettir. Bildiğini al, bilmediğini bırak'.

Fudayl b. İyaz birgün yürürken görüldü ve kendisine 'Nereye gidiyorsun?'diye sorulunca Bilmiyorum!' dedi. Korkudan, sersemleyerek yürüyordu.

Zerr b. Ömer, babası Ömer b. Zürare'ye107 dedi ki:

- Şu kelâmcıların durumu nedir ki konuşurlar. Hiçbiri ağlamaz. Sen konuştuğun zaman her taraftan ağlamak sesi geliyor.

- Ey oğul! İlk çocuğu ölen matemci kadın, para ile tutulan ağıtçı kadın gibi değildir!'.

Hikâye olunuyor ki bir kavim, ağlayan bir âbidi durdurup şöyle sordular:

- Rahmet olasıca! Seni ağlatan nedir?

- Beni ağlatan, korkan kimselerin kalplerinde hissettikleri bir çıbandır.

- O çıban nedir?

- O çıban, Allah'ın huzuruna arzolunmak için çağırılmam korkusudur!

el-Havvâs108 ağlayarak münâcâtındâ şöyle yalvarırdı: 'Kocadım, hizmetinden bedenim zayıf düştü. Beni âzâd eyle!'

Salih b. Bişr el-Murrî der ki: Bir ara, İbn Semmak bize misafir geldi. Dedi ki: 'Abidlerinizin acaipliklerinden bana birşey göster'. Onu, kamıştan yapılmış kulübeciğinde oturan bir kişiye götürdüm. Girmek için izin istedim. Baktık ki kişi selek örüyor, kişiye şu âyeti okudum:

Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürüleneceklerdir; kaynar suda. . . Sonra da ateşte yakılacaklardır. (Mü'min/71-72)

Âyeti dinleyen kişi bir çığlık kopardı ve bayılarak yere serildi. Onun yanından çıkıp onu o halde bıraktık. Başkasının yanına girdik. Aynı âyeti okudum. O da bir çığlık attı ve baygın olarak yere serildi. Biz gidip **üçüncü** bir kişinin huzuruna girmek için izin istedik. O 'Eğer bizi rabbimizden meşgul etmeyecekseniz, giriniz!' dedi. Ona şu âyeti okudum:

Ve onlardan sonra sizi o yurda yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan ve tehdidimden korkan içindir. (İbrahim/14)

Âyeti dinleyen kişi bağırdı. Burun deliklerinden kan fışkırdı. Kan kesilinceye kadar, o kanın içinde kıvrandı. Biz onu da öylece bırakıp çıktık. Havvâs'ı altı kişinin yanına götürdüm. Hepsinin yanından çıkıp onları baygın halde bırakıyorduk. Sonra onu yedincinin yanına götürdüm. İzin istedik, kulübenin içinden bir kadın 'Giriniz!' dedi. İçeri girdik. Namazgâhının üzerinde oturan bir pîr-i fânî vardı. Ona selâm verdik. Bizim selâmımızı hissetmedi. Ben yüksek bir sesle 'İyi bilin ki halk için yarın bir makam vardır' dedim. Bunun üzerine ihtiyar 'Rahmet olasıca! O makam kimin huzurundadır?' dedi. Sonra o ihtiyar ağzı açık, şaşkın bir vaziyette donakaldı. Gözlerini yükseklere dikmiş, sesli bir şekilde çağırıyordu. Zayıf bir sesi vardı 'Eyvah! Eyvah!' diyordu. Sesi kesilinceye kadar devam etti. Kadını bize dedi ki: 'Çıkınız! Artık bu saatte ondan fayda göremezsiniz!'

Sonra o kimselerin durumunu sordum. İşittim ki **üç** tanesi ayılmış, üçü de ölüp rabbine varmıştır. O ihtiyar ise, **üç** gün şaşkın ve hayretler içeresinde o halde kalmış, farz namazları bile edâ edememiş, **üç** günden sonra aklı başına gelmiştir.

Yezid b. Esved109 Abdallardandı. Hiçbir zaman gülmeyeceğine, yatarak uyumayacağına, yağlı yemek yemeyeceğine dair yemin etti. Bu yemin üzerinde iken güldüğü, uzanarak yattığı ve yağlı yemek yediği görülmedi. Ölünceye kadar bu durumda devam etti.

Haccâc-ı Zâlim, Said b. Cübeyr'e dedi ki: 'Kulağıma geldiğine göre sen hiç gülmezmişsin?' Said 'Ben nasıl güleyim? Cehennem alevlendirilmiş, zincirler hazırlanmış, zebaniler de hazır beklemektedir' dedi.

Bir kişi Hasan-ı Basrî'ye hitaben dedi ki:

- Ey Ebû Said! Nasıl sabahladın?

- Hayırla sabahladım!

- Halin nasıldır?

- Hâlimi benden soruyorsun. Gemiye biinip denizin ortasına varan, orada gemileri parçalanan ve her biri geminin bir tahtasına sarılan insanların halini ne sanıyorsun?

- Onlar çok tehlikeli bir haldedirler.

- İşte benim hâlim onların halinden daha tehlikelidir.

Ömer b. Abdülâziz'in bir cariyesi huzuruna vardı. Kendisine selâm verdi. Sonra efendisinin evinde bulunan mescide girip iki rek'at namaz kıldı. Uyku galebe çalıp uyuyakaldı. Uykusunda ağladı. Sonra uyandı ve şöyle dedi:

- Ey Mü'minlerin emîri! Yemin olsun, ben acaip birşey gördüm.

- Ne gördün?

- Cehennemi gördüm. Ehlinin üzerine alev dalgaları, saçıyordu. Sonra köprü getirildi. Ateş üzerine kuruldu.

- Devam et!

- Abdülmelik b. Mervan getirildi. Köprüye bindirildi. Az bir mesafe gider gitmez köprü onu sarstı, o cehenneme yuvarlandı.

- Devam et!

- Sonra Velid b. Abdülmelik getirildi. Köprüye bindirildi. Az bir mesafe gider gitmez köprü onu sarstı ve o da cehenneme doğru yuvarlandı.

- Devam et! Sonra Süleyman b. Abdülmelik getirildi. O da köprünün üzerinde az bir müddet yürüdükten sonra köprü onu kaydırdı. O da cehenneme düştü.

- Devam et!

- Sonra sen getirildin. Allah'a yemin ederim ki ey Mü'minlerin emîri. . .

(Cariye bunu söyler söylemez) Ömer (radıyallahü anh) bir çığlık koprarak bayılıp yere serildi. Cariye kalkıp onun kulağına şunları haykırdı: 'Ey Mü'minlerin emîri! Seni gördüm. Vallahi kurtuldun. Seni gördüm. Vallahi kurtuldun'.

Ravi der ki: Cariye çağırıyordu. Ömer ise, korkusundan bağırıp ayaklarını yere vuruyordu.

Hikâye olunuyor ki Üveys el-Karanî kıssacının yanına gidip onu dinleyip ağlıyordu. Ateşi zikrettiği zaman, Üveys, çığlık attıktan sonra koşarak giderdi. Halk arkasına düşüp 'deli, deli' derlerdi.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) şöyle der: 'mü'min bir kimse cehennem köprüsünü arkasında bırakmadıkça korkusu dinmez'. Tâvus için yatak serilir o da uzanırdı, sonra buğday tanelerinin saçta zıpladıkları gibi zıplardı. Sonra kalkıp yatağı toplar, kıbleye yönelir, sabaha kadar ibâdete devam eder ve şöyle derdi: 'Cehennemi hatırlamak, korkanların uykusunu kaçırmıştır'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Bir kişi bin sene sonra cehennemden çıkacaktır. Keşke o kişi ben olaydım'.

O bu sözü, ebediyyen cehennemde kalmak ve son nefeste imansız gitmek korkusundan söylüyordu.

Rivâyet ediliyor ki Hasan-ı Basrî kırk sene gülmemiştir.

Ravî der ki: Ben onu oturarak gördüğüm zaman sanki boynu vurulmak için getirilmiş bir köle, bir esir gibiydi. Konuştuğu zaman sanki âhireti görüyormuş gibi onun hallerinden haber veriyordu. Sustuğu zaman sanki ateş gözleri arasında kızıştırılmıştı. Şiddetli üzüntü ve korkusundan dolayı kınandı. Bunun üzerine şöyle dedi: "**Allahü teâlâ**'nın bende hoşuna gitmeyen birtakım hallere muttali olup benden nefret edip 'Ey Hasan git! seni affetmiyorum' demeyeceğinden kim beni emin edebilir? Ben, garantisiz bir şekilde amel ediyorum".

İbn Semmak der ki: Bir gün bir mecliste vaaz ettim. Oradan bir genç ayağa kalkıp şöyle dedi:

- Ey Ebû Abbas! Bugün bir kelime ile vaazettin ki biz ondan başkasını dinlemeseydik perva etmezdik.

- Rahmet olasıca! O kelime ne idi?

- O kelime senin 'ya cennette veya cehennemde uzun bir zaman durmak, korkanların kalbini paramparça etti' sözüdür.

Bunu söyledikten sonra yanımdan ayrıldı. Onu başka bir mecliste aradım, göremedim. Halini sordum. Bana hasta yattığını söylediler. Onu ziyaret etmek üzere yanına vardım kendisine şöyle sordum.

- Ey kardeşim! Senin hastalığın nedir?

- Ey Ebû Abbas! Bu hastalık senin 'Cennet veya cehennemde uzunca bir zaman durmak, korkanların kalbini paramparça etmiştir' sözünden geliyor.

Sonra vefat etti. Kendisini rüyamda gördüm ve şöyle sordum:

- Kardeşim, **Allahü teâlâ** sana nasıl bir muamele yaptı?

- Beni affetti. Bana rahmet etti ve cennete mazhar kıldı.

- Ne ile **Allahü teâlâ** seni cennete müstahak kıldı?

- O, meşhur kelime ile!

İşte bunlar, peygamberlerin, velî kulların, âlim ve salihlerin korkularıdır. Biz onlardan daha fazla korkmaya müstehakız. Fakat korku günahların çokluğundan değildir. Aksine kalplerin saflığından ve marifetin kemâlinden gelir. Aksi takdirde biz günahlarımızın azlığından ve ibâdetlerimizin çokluğundan emin olamayız. Şehvetimiz bizi çeker. Şekavetimiz bize galebe çalar. Durumumuzu mülâhaza etmekten, gafletimiz ve kalbimizin katılığı bizi menetmektedir. Göç etmenin yaklaşması bizi uyandırmadığı gibi, günahların çokluğu da müsbet olarak bizde bir hareket meydana getirmez. Allah'tan korkanların durumlarını müşahede etmek bizi korkutmuyor! Sonucun tehlikesi bizi ürkütmüyor!

Allahü teâlâ'dan dileğimiz, fazilet ve cömertliğiyle hallerimizi yed-i kudretiyle ıslah etmesidir. Tabiî eğer kalp hazır olmadan ve sadece dil ile istemek fayda veriyorsa. . .

Acaipliklerdendir ki biz dünyada servet istediğimiz zaman, tohum serpiyor, ağaç dikiyor, ticaret yapıyor, denizlerde sefer düzenliyor, çöllerin tehlikesine girişiyor, bütün bunlardan sonra serveti umuyoruz. Eğer biz ilim rütbesini istersek, fıkıh ilmini okuyor, onu ezberlemek ve tekrarlamak hususunda, yoruluyor, uykusuz kalıyoruz. Rızıklarımızın talebine var kuvvetimizle dalıyor, **Allahü teâlâ**'nın bize kefil olduğuna bir türlü güvenmiyor ve evimizde bu güvene dayanarak oturmuyoruz. 'Yarab! Bize rızık ver' demiyoruz. Sonra gözerimizi mukim ve daim olan mülke diktiğimizde sadece dilimizle 'Ey Allahım! Bizi affet, bize rahmet et! Allah o Allah'tır ki ümidimiz onadır. Onunla aziz oluruz' demekle iktifa ediyoruz. O zaman **Allahü teâlâ** bizi çağırarak şöyle der:

Hakîkaten, insan için kendi çalıştığından başkası yoktur. (Necm/39)

Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (**şeytan**) Allah'ın affına güvendirmek) suretiyle sizi aldatmasın. (Fâtır/5)

Ey insan! Kerîm olan rabbına karşı seni aldatan ne? (İnfitar/6)

Sonra bütün bunlar bizi uyandırmıyor. Gurur ve boş temennilerin çukurundan bizi çıkarmıyor. Eğer **Allahü teâlâ**, nasûh tevbesi ile bize lütfetmezse ve tevbe-i nasûh vasıtasıyla elimizden tutup bizi o girdaptan kurtarmazsa bu dehşetli bir felakettir. **Allahü teâlâ**'dan dileğimiz bize tevbe nasip etmesidir. O'ndan dileğimiz kalplerimizin gizliliklerini, tevbeye teşvik etmesi, dilimizle tevbeyi bize son nasip kılmamasıdır. Aksi takdirde biz, deyip de amel etmeyen, dinleyip de kabul etmeyen kimselerden oluruz! Vaazı dinlediğimiz zaman ağlarız. Dinlediğimizle amel etme zamanı geldi mi isyan ederiz. Mahrumluk için bundan daha büyük bir alâmeti fârika yoktur!

Allahü teâlâ'dan minnet ve faziletiyle tevfîkini ve bizi hakîkate irşâd etmesini talep ederiz. Korkanların hallerini hikâye etmek hususunda verdiğimiz misallerle iktifa edelim. Çünkü bu dürten olan az birşey kabiliyetli kalpte yerleşip, tesir etmeye yeterlidir. Gâfil kalbin üzerine denizler akıtılsa yine fayda vermez!

Îsa b. Mâlik el-Hevlânî'nin sözünü ettiği rahib, rahiblerin hayırlılarındandır. Şunları söylemekle doğru söylemiştir: Îsa, rahibin Beytül-Makdis'in kapısında hayran hayran ve mahzun olarak durduğunu görür. Nerdeyse rahib fazla ağlamaktan ötürü göz yaşlarını silemeyecek durumdaydı, Îsa b. Mâlik dedi ki: Onu gördüğüm zaman görünüşü beni korkuttu ve dedim ki:

- Ey rahib! Bana ezberleyeceğim bir nasihat yap!

- Kardeşim! Ne ile sana nasihat edeyim? Eğer gücün yetiyorsa yırtıcı hayvanların ve zehirli haşeratın, kıskaca aldıkları bir kişinin yerinde olma! O kişi gaflete dalarsa yırtıcı hayvanların kendisini parçalamasından korkar! Bu kişinin kalbi ürkek ve kor kar bir vaziyettedir. Mağrur olanlar emin olurlarsa da o kişinin bütün gecesi korku içindedir. Tenbel olanlar sevinirlerse de o kişi bütün gün üzüntü içindedir.

Rahib bunları söyledikten sonra arkasını çevirip beni terketti. Dedim ki:

- Keşke bana daha fazlasını söyleseydin, belki bana fayda verirdi.

- Susamış bir kimseye az su da kifayet eder.

Rahib doğru söylemiştir. Çünkü saf olan kalp, az bir korku ile harekete geçer. Taşlaşmış kalpten ise, bütün nasihatlar kayar. Rahibin yırtıcı hayvanlar ve zehirli haşerat tarafından çepeçevre sarılmış takdirinin farazî olduğunun zannedilmesi uygun değildir. Aksine bu hakikattir; zira eğer sen basiret nuruyla iç âlemini görseydin onu yırtıcı ve zehirli hayvanların her çeşidiyle öfke, şehvet, hıkd, hased, kibir, ucub, riya ve benzerleri ile dopdolu görürdün. Oysa bu yırtıcılar durmadan seni parçalar, ciğerini sökerler, eğer bir an onlardan gâfil kalırsan sana öldürücü darbeler indirirler. Ancak senin gözün onları görmekten perdelidir. Ne zaman ki perde kalkarsa ve kabrine konulursan, o yırtıcıları görürsün. Hem de sûretler ve mânâlarına uygun şekillerine bürünerek sana görünürler. Akrep ve yılanları gözünle göreceksin! Kabrinde etrafını çepeçevre sarmışlardır. Oysa onlar senin şimdiki vasıfların niteliklerindir. Senin için onların sûretleri keşfolunmuştur. Eğer onları öldürmek ve yoketmek istiyorsan ki ölümden önce buna kudretin vardır derhal yap! Aksi takdirde kendini onların ısırması ve sokması için hazırla! Bedenine değil, kalbinin tam ortasına zehirlerini akıtacaklardır. Vesselâm!

103) Künyesi Yalıya b. Müslim veya İbn Süleym olan bu zat Basralıdır. H. 130'da vefat etmiştir.

104) İbn Eb'id-Dünya

105) Adı Amr b. Şurahbil olan bu zat Kûfelidir.

106) Kendisi Basra'nın kadısıydı. Güvenilir ve âbid bir kişidir.

107) Tam adı Zer b. Ömer b. Zürare el-Hemedanî el-Kûfî'dir.

108) Ebû İshak İbrahim b. Ahmed el-Havvâs

109) Doğrusu Esved b. Yezid'dir. Kays en-Nehaî'nin oğludur. Kûfelidir. Bu zatın yaptığı İslâmî bakımdan bir vecibe değildir. Belki zühddür. İsteyen yapar, istemeyen yapmaz; zira nimetlerden nefsin azmayacağı şekilde istifade etmek caizdir.

34 - FAKR VE ZÜHD

Giriş

Hamd o Allah'a mahsustur ki kumlar, O'nu tesbih eder, gölgeler O'na secde ederler. O'nun heybetinden dağlar paramparça olur. İnsanı yapışkan çamur ile kuvvetli balçıktan yarattı. Şeklini en güzel sûrette süslendirdi. Boyunu posunu güzel biçimde yaptı. Kalbini hidayet nûruyla dalâletin bataklıklarından korudu. Sabah akşam hizmet kapısını çalmaya kendisine izin verdi. Sonra hizmetinde muhlis olanın basiretini ibret nûruyla sürmeledi ki ziyasıyla celâlin huzurunu görsün.

Dolayısıyla doğduğu andan itibaren her güzeli çirkin bırakan kemâl ve güzellik ona göründü. O'nu müşahedesinden ve kapısından uzaklaştıran herşey ona ağır geldi. Dünyanın görünür tarafı ona, kırıtan kendisini beğenen bir kadının sûretinde göründü. İç tarafı ise, ona beli kamburlaşmış ve yüzü buruşmuş, zillet çamurunda yoğrulmuş, azabın kalıbına dökülmüş bir acûze kadın gibi göründü. Hile ve sihrin incelikleriyle sır ve çirkinliklerini gizlemek için elbiselerine ağlarını kurmuştur. Onları hilenin çeşitleriyle avlar. Sonra visal va'dine sadece muhalefet etmekle kalmaz, onları zincir ve halkalarla bağlar. Belâ ve azap çeşitlerini onlara tattırır. Arif kişilere, onun çirkin sır ve fiilleri göründüğünde onu sevmeyen bir kimenin zühdüyle onda zâhid oldular. Servetlerle böbürlenmeyi terkettiler. Bütün gayretleriyle celâlin huzuruna yönelip o huzurun kesilmez visaline bel bağladılar. Fena ve zevâle mâruz kalmayan ebedî bir müşâhedeye güvendiler!

Salât ve (selâm) peygamberlerin seyyidi Efendimiz **Muhammed'in (aleyhisselâm)** ve hayırlı olan âlinin üzerine olsun!

Muhakkak ki dünya Allah'ın düşmanıdır. Sapıtanlar onun sapıtmasıyla, kayanlar onun hilesiyle kaymışlardır. Onun sevgisi bütün hataların başıdır. Ondan nefret etmek ibâdetlerin esası ve Allah'a yaklaştırıcı hareketlerin temelidir. Onun vasfıyla ilgili olan hususları sonuna kadar izah ettik.

Mühlikât bölümünün Dünyanın Zemmi bahsinde onu sevmenin kötülüğünü belirtmiştik. Şimdi de ondan nefret etmenin faziletini, onun hakkında zâhidliğin faziletini zikredeceğiz. Çünkü bu durum, Münciyât'ın başıdır. Öyle ise kurtuluş ancak dünyadan uzaklaşmaya bağlıdır. Fakat dünyayı bırakmak, ya dünyanın kuldan uzaklaşmasıyla olur; bu duruma fakirlik denir veya kulun dünyadan uzaklaşmasıyla olur; bu duruma da zühd denir. Bunların her birinin saadete ulaşmakta tesiri, kurtuluşta nasibi vardır. Şimdi fakirlik ve zühd'ün hakîkatini, derecelerini, kısımlarını, şart ve hükümlerini zikredelim. Bu bölümün **birinci** kısmında fakr'ı, **ikinci** kısmında zühd'ü zikredeceğiz.

34-1

Fakirlik şahsın muhtaç olduğu şeyin yokluğundan ibarettir. İhtiyaç olmayan şeyin yokluğuna ise fakirlik denilmez. Eğer ihtiyaç olan şey var ve gücü yettiği şekilde ise, ona muhtaç olan kişi fakir sayılmaz. Bu hakikati anladığın zaman, Allah'tan başka her varlığın fakir olduğunda şüphen kalmaz, çünkü her varlık, **ikinci** durumda, varlığının devamına muhtaçtır. Varlığının devamı ise, Allah'ın faziletinden kaynaklanır. Eğer varlık âleminde varlığı başkasından istifade edilmiyen bir var varsa işte o mutlak mânâda zengindir. Böyle bir varın varlığı ancak bir zat için düşünülebilir. Bu bakımdan varlık âleminde bir zenginden başkası yoktur. O'ndan başka olan herkes O'na muhtaçtır. Devamlı olarak O'nun cömertliğinden imdat beklerler. Bu hasr'a (ancak ile ifade edilen kaide ve cümle) şu âyet-i celîle ile işaret edilmiştir:

Allah zengindir, sizler fakirsiniz. (Muhammed/38)

Bu mânâ, mutlak fakirliğin mânâsıdır. Fakat biz burada mutlak fakirliğin beyanını kasdetmiyoruz. Özel olarak mal fakirliğinden bahsediyoruz. Aksi takdirde kulun, ihtiyaçlarının sınıflarına göre fakirliği, kaide altına alınmayacak kadar çoktur. Çünkü kulun ihtiyaçları sayılamayacak kadar çoktur. Mal ile vardığı hedefler onun ihtiyaçlarının bir kısmıdır. İşte biz şimdilik, sadece bu son ihtiyacın beyanını yapmak istiyoruz. Bu bakımdan her mal kaybedene kaybettiği mala göre eğer kaybedilen mal, onun için bir ihtiyaç ise- 'Fakir' adı veriyoruz. Sonra fakirlik anında onda beş halin olması gerekir. Biz bu halleri ayırır ve her hale bir isim tahsis ederiz ki bu ayırım sayesinde onların hükümlerini belirtebilelim:

Birinci Hâl

Hâllerin en yücesi olan bu hâl, kişinin malı olduğunda maldan hoşlanmayıp eziyet çekecek durumda olmasıdır. Malı almaktan kaçacak, ondan nefret edecek, onun şerrinden ve meşguliyetinden sakınacak durumda olmasıdır. Bu durum zühd, bu durumda olanın ismi de zahid'dir.

İkinci Hâl

Kişi öyle bir durumdadır ki malın varlığıyla sevinecek şekilde malı istemediği gibi, eziyet çekecek şekilde maldan nefret de etmez. Eğer mal kendisine gelirse, zâhidlik de göstermez. Bu halin sahibine razı denir.

Üçüncü Hâl

Malın varlığının yokluğundan daha fazla hoşuna gitmesidir. Mala rağbeti vardır. Fakat kalkıp da malı talep edecek kadar rağbeti kabarmamıştır. Eğer mal saf ve helâl olarak kendisine gelirse, alır ve onunla sevinir. Eğer kazanmak için yorulmaya muhtaç olursa, onunla meşgul olmaz. Bu halin sahibine kanî (kanaatkâr) adı verilir; zira bu kimse malı talep etmeyi terkedecek kadar, var olanla nefsini ikna etmiştir. Buna rağmen kendisinde zayıf bir rağbet de vardır.

Dördüncü Hâl

Malı talep etmeyi terketmesinin acizliğinden kaynaklanmasıdır. Eğer acizliği olmasaydı malı edinmeye rağbet gösterirdi. Öyle bir rağbet ki yorgunlukla olsa dahi, malın talebine yol bulduğu takdirde, çekinmeden talep eder veya talep etmekle meşgul olurdu. Bu halin sahibine harıs adını veriyoruz.

Beşinci Hâl

Kaybettiği mala, ekmeği kaybeden aç, elbiseyi kaybeden çıplak gibi muhtaç oluşudur. Bu halin sahibine muztar adı verilir. Artık bunun mal talebindeki rağbeti nasıl olursa olsun, ister zayıf, ister kuvvetli bulunsun vardır. Çünkü böyle bir halin rağbetten uzak bulunması az görülür. İşte bunlar beş haldir. En yüceleri zahidliktir. Izdırara zahidlik de eklenirse ileride de bahsi geleceği gibi zâhidlik derecelerinin en yücesidir. Bu beş halin ötesinde zâhidlikten daha yüce olan bir hâl vardır ki o da kişinin nezdinde malın varlığı ile yokluğunun bir olmasıdır. Eğer malı bulursa, onunla sevinmez ve eziyet duymaz. Eğer bulmazsa yine böyledir. Bunun hali, Hazret-i Âişe'nin hali gibidir; zira Hazret-i Âişe'ye Beytülmal'daki hakkından yüzbin dirhem geldi. Onu aldı, aynı günde fakirlere dağıttı. Cariyesinin 'Sen

bugün dağıttığın paralardan bir dirhemle bize et aldırıp etle iftar etmemizi sağlayamaz miydin?' demesi üzerine Hazret-i Âişe 'Eğer daha önce hatırlatsaydın yapardım!' demiştir.

Hali bu olan bir kimse, eğer bütün dünya elinde ve dünya hazineleri onun olsa, ona zarar vermez; zira o, malları kendisinin değil, Allah'ın hazinesinden görür. Kendi elinde veya başkasının elinde olması arasında fark görmez. Bu halin sahibine müstağni demek uygundur. Çünkü o hem malın yokluğundan, hem de varlığından müstağnidir. Bu isimden öyle bir mânâ anlaşılmalı ki hem Allah'a verilen mutlak ganî, hem de malı çok olan kullara verilen zengin adından ayrılsın; zira malı çok olan kul, malıyla sevindiği takdirde o malın elinde olmasına muhtaç bir fakirdir. O, ancak malın eline geçmesinden dolayı zengindir. Elinde durmasından dolayı değil! Bu bakımdan o, bir de kalacağından ve elinden çıkacağından ötürü müstağnidir; zira bu şahıs, malın bulunmasıyla eziyet duymaz ki onun elinden çıkmasına muhtaç olsun. Onunla sevinmez ki onun devamlılığına ihtiyacı olsun. Onu kaybetmemiş ki eline geçmesine ihtiyaç duysun. Bu bakımdan bunun zenginliği mutlak zenginliğe daha yatkındır. O halde o, **Allahü teâlâ**'nın vasfı olan müstağniliğe öbüründen daha yakındır. Ancak kulun Allah'a yakınlığı, mekân yakınlığı değil, sıfatların yakınlığıdır. Fakat biz bu halin sahibine ganî (zengin) demeyiz, müstağni deriz ki zenginlik, mutlak zengin ve her şeyden müstağni olan Allah'a isim olarak kalsın. Bu kul ise varlıkla yokluk yönünden, her ne kadar, maldan müstağni ise de maldan başka olan birçok şeyden müstağni değildir. Kalbini süsleyen zenginliğinin bâki kalması için Allah'ın tevfîkini talep etmekten müstağni değildir; zira mal sevgisiyle bağlı bulunan kalp köledir. Maldan müstağni olan kalp ise hürdür. O kalbi kölelikten âzâd eden **Allahü teâlâ**'dır. Bu bakımdan o şahıs, bu âzadlılığın devamına muhtaçtır. Kalpler, sık sık hürriyet ile kölelik arasında evrilip çevrilmektedir. Çünkü kalpler, Rahman'ın kudret parmaklarından **ikisi** arasındadır. Bu sırra binaen 'Mutlak zenginlik' ismi, bu kemâlle beraber kişiye ancak mecazen verilir.

Zâhidlik bir derecedir. O da Ebrar'ın kemâlidir. Bu halin sahibi Mukarrebîn'dendir. Şüphe yoktur ki zâhidlik bunun hakkında eksikliktir; zira ebrarın iyilikleri mukarrebler için kötülük sayılır. Bunun hikmeti de şudur: Dünyadan nefret eden, tıpkı dünyaya rağbet gösterenin dünya ile meşgul olduğu gibi dünya ile meşguldür. Allah'tan başkasıyla meşgul olmak Allah'tan perdelenmektir; zira seninle Allah arasında uzaklık yoktur ki perde olsun. Çünkü Allah sana şah damarından daha yakındır! Allah bir mekânda değildir ki gökler ve yer seninle O'nun arasında perde olsun. Bu bakımdan seninle O'nun arasında perde, ancak Allah'tan başkasıyla meşgul olmandır. Kendi nefsin ve şehvetlerinle meşgul olman, Allah'tan başkasıyla meşgul olmaktır. Oysa sen durmadan nefsinle ve onun şehvetleriyle meşgulsün.

Bu bakımdan devamlı Allah'tan perdelisin. Öyleyse nefsinin sevgisiyle meşgul olan bir kimse, **Allahü teâlâ**'dan yüz çevirmiştir. Nefsinin buğzuyla meşgul olan da Allah'tan uzaktır.

Allah'tan başka herşeyin misâli, aşık ile mâşuku bir araya getiren bir mecliste hazır olan râkibin misâlidir. Eğer âşıkın kalbi râkibe iltifat ederse, onun nefretiyle onu sakil telâkki edip oradaki huzurunun kerahetiyle meşgul olursa aşık, kalbini onun buğzuyla meşgul ettiği halde mâşukun müşahedesiyle alması gereken lezzetten kalbini çevirmiş demektir.

Eğer aşk onun bütün vaktini almış olsaydı o, mâşukun hazır bulunduğu bir yerde, aşkta mâşuka şirk koşmazdı ve bu sevgide bir eksiklik ise, tıpkı onun gibi sevgiliden başkasına buğzettiğinden dolayı bakmak da bir tür aşkta şirk ve eksikliktir. Fakat biri diğerinden biraz daha hafiftir. Kemâl, kalbin ne

buğz, ne de sevgi yönünden sevgiliden başkasına iltifat etmemesidir; zira nasıl ki kalpte bir halde iki sevgi bir araya gelmiyorsa, aynen onun gibi, bir halde sevgi ile buğz da bir araya gelemez. Dünyadan nefret etmekle meşgul olan, sevgisiyle meşgul olan gibi, Allah'tan gafildir. Ancak sevgisiyle meşgul olan gafildir ve gafleti içerisinde uzaklaşma yolunda yürümektedir. Nefretle meşgul olan ise gafildir. Fakat gafleti içerisinde Allah'a yakınlaşma yolunu tâkip etmektedir; zira bu kimse için sonunda bu gafletin kalkması, yerini şuhûda bırakması umulur. Bu bakımdan bu şahıs için kemal derecesi beklenilir. Çünkü dünyanın nefreti, Allah'a götüren bir binektir.

O halde seven ile buğzeden, iki yoldan hacca giden iki yolcu gibidir. Bu yolcuların **ikisi** de deveye binmek devenin yemiyle, deveyi yürütmek ile meşguldürler. Fakat biri, Kâbe'ye yönelip de Kâbe'nin tam ters istikametinde gidiyor. Bu iki gâfil, bu hale nisbeten eşittirler. Her **ikisi** de Kâbe'den perdeli olmak ve onu unutmak durumunda eşittirler. Fakat Kâbe'ye yönelip gidenin hali, sırtını çevirip gidenin haline nisbeten daha övülür bir haldir. Zira bu kimsenin Kâbe'ye varması umulur. Fakat Kâbe'nin içinde itikâfta bulunan bir kimsenin haline nisbeten övülmez. Bu bakımdan dünyadan nefret etmenin, esasında hedef ve maksut olduğunu sanman uygun değildir. Dünya, insanı Allah'tan alıkoyar. Allah'a varmak ancak engeli geçmekle olur.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Dünya hakkında zâhidlik edip sadece zâhidlik vasfıyla iktifa eden, onunla meşgul olan bir kimse gibi acele istirahat istemektedir. Oysa âhireti temin etmekle meşgul olması gerekir'. Bu bakımdan âhiret yolunun sülûku zâhidlik vasfının ötesindedir. Nitekim hac yolunun sülûkunun, hacca mâni olan alacaklının hakkını vermenin ötesinde olduğu gibi. . .

Madem ki durum budur, dünyada zâhidlik, eğer dünyanın varlık ve yokluğundaki rağbeti hedef ediniyorsa kemâlin zirvesidir. Eğer onunla dünyanın yokluğundaki rağbet kastediliyorsa, bu takdirde, razı, kanî ve haris'in derecelerine göre kemâl sayılır. Müstağni'nin derecesine göre eksikliktir. Mal hakkındaki kemâl derecesi, mal ile suyun senin nezdinde eşit olmasıdır. Denizin kenarında olan suyun ne bolluğunun ne de azlığının zarurî miktar hariç sana sıkıntı vermediği gibi, sıkıntı vermemesidir. Bununla beraber mal, insanın muhtaç olduğu bir şeydir.

Nitekim suya da ihtiyacı vardır! Oysa kalbin bol sudan kaçmak veya bol suya buğzetmekle meşgul olmaz. Aksine 'İhtiyaç kadar ondan içer ve ihtiyaç kadar ondan Allah'ın kullarına içiririm. Hiç kimseyi ondan cimrilik yaparak mahrum etmem!' dersin. İşte mal da senin için aynen bunun gibi olmalıdır. Zira ekmek ile su, ihtiyaç ..... kuvvetli kimse zayıfların derecesine indiğini göstermek için maldan kaçtığını belirtmiş olur ki zayıflar da malı terketmek hususunda kendisine uysunlar; zira eğer zayıflar mal edinmekte ona uyarlarsa helâk olurlar! Nitekim afsunlu bir kimse, çocuklarının yanında yılandan korkuyormuş gibi yapar. Oysa bu kaçışı, yılanı tutmaktan korktuğu için değildir.

Fakat çocukların yanında yılanı tutarsa, çocukların da ona bakarak yılanı gördüklerinde tutmaya çalışarak helâk olacaklarını bildiği için böyle davranır Zayıfların adımlarına adımlarını uydurmak, peygamberler, velîler ve âlimler için zarurîdir. Bu bakımdan mertebelerin altı olduğu ve o mertebelerin en yücesinin de müstağnî'nin, sonra zâhid'in, sonra râzî, sonra kanî, sonra haris ve sonra muztarr'ın mertebesi olduğu anlaşıldı.

Muztarr hakkında zühd, rıza ve kanaat tasavvur edilebilir. Onun derecesi, hallerin değişmesi nisbetinde değişir. Fakir ismi bu beş mertebeye ıtlak olunur.

Müstağnî'ye fakir demeye gelince, bu mânâyla fakir denmez. Eğer fakir denirse başka bir mânâ ile denir. O mânâ da kendisinin bütün işlerde, hassaten mal hususunda Allah'a muhtaç olduğunu bilmesidir. Bu bakımdan müstağnî 'ye fakir ismini vermek, tıpkı nefsini kul olarak bilen ve kulluğunu ikrar eden bir kimseye 'el-Abd' ismini vermek gibidir; zira böyle bir kimseye 'el-Abd' ismini vermek, gâfillere vermekten daha evlâdır. Her ne kadar 'el-Abd' ismi, bütün halka ıtlak olunan umumî bir isim ise de durum yine de böyledir.

İşte bunun gibi fakir ismi de umumî bir isimdir. Kim nefsini Allah'a muhtaç kabul ederse, ona fakir ismini vermek, başkasına vermekten daha haklı olur. Bu bakımdan fakir ismi bu iki mânâ arasında müşterek bir isimdir.

Bu iştirâk ve ortaklığı bildiğin zaman, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Fakirlikten sana sığınıyorum',2 'Fakirlik neredeyse küfür olacaktı!'3 hadîsleriyle 'Beni miskin (fakir) olarak yaşat! Beni miskin olarak öldür'4 hadîs-i şerîfi arasında çelişki olmadığını anlarsın. Zira **Hazret-i Peygamber**, yukarıdaki hadîs-i şeriflerde, muztarr ve muhtacın fakirliğinden

Allah'a sığınmış, Allah'a karşı meskenet (fakirlik) ve zilleti ikrar etmek ve Allah'a muhtaç olmaktan ibaret olan fakirliği de duasında Allah'tan talep etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı hem onun, hem de yerin ve göğün ehlinden seçilmiş kulların üzerine olsun!

2) Taberânî

3) Beyhâkî ve İbn Adiyy

4) Abd b. Humeyd, İbn Mâce, (Ebû Said'den)

34-2

Âyet-i Kerîmeler

(Bir de o mallar) şu muhacir fakirlere aittir ki (onlar) yurtlarından ve mallarından çıkarılmışlardır. Allah'ın lütuf ve rızasını ararlar; Allah'a ve peygamberine (mal ve canlarıyla) yardım ederler. İşte bunlar doğru olanlardır. (Haşr/8)

(Sadakalar) şu fakirlere mahsustur ki onlar Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar. . Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin zanneder. (Bakara/273)

Allahü teâlâ onları över mahiyette kelâmını sevketti. Sonra onların fakirlik vasfını hicret etmek ve Allah yolunda mahsur kalmak vasıflarına takdim etti. Bu takdim edişte fakirliğin faziletine dair bir delil vardır.

Hadîsler

Fakirliğin faziletine delâlet eden hadîsler sayılmayacak kadar çoktur. Abdullah b. Ömer'den şöyle rivâyet ediliyor. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbına insanların hangisinin daha hayırlı olduğunu sorunca

cevap olarak şöyle dendi:

-O zengin ki nefsinde ve malında olan Allah'ın hakkını verir!

- Bu kişi pek güzel kişidir. Fakat insanların en hayırlısıdeğildir.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! O halde insanların en hayırlısı kimdir?

Öyle bir fakirdir ki gücü yettiği kadar Allah yolunda verir. 5

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bilâl'e hitaben şöyle buyurmuştur:

Allah'ın huzuruna fakir olarak var, Allah'ın huzuruna zengin olarak varma!6

Muhakkak ki Allah, çocuk babası olan ve dilenmekten sakınan fakiri sever. 7

Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beşyüz sene önce cennete girecektir. 8

Başka bir hadîste 'Kırk sene' diye vârid olmuştur. 9

Bu hadîsten gaye, bu **ikinci** rivâyete göre, haris olan fakirin haris olan zengine tekaddüm etmesinin takdiridir. Beşyüz sene ile takdîr ise, zâhid fakirin âhirete tâlip olan zengin üzerindeki tekaddüm takdiridir. Fakirliğin derecelerinin değişikliğinden zikrettiğimiz, zarurî olarak sana fakirler arasında da derecelerinde farklılık olduğunu bildirir. Haris olan fakir zâhid olan fakirin yirmibeş derece altındadır. Zira kırkın beşyüze nisbeti yirmibeştir. Zannetme ki **Hazret-i Peygamber**'in takdîr etmesi rastgeledir. **Hazret-i Peygamber** haktan başkasıyla konuşmaz. Çünkü onun konuşması, kendisine gelen vahiydir. Onun bu sözü tıpkı şu sözü gibidir:

Salih rüya (doğru rüya) , peygamberliğin kırkaltı cüzünden bir cüzdür. 10

Hazret-i Peygamber'in bu takdiri, şüphesiz ki bir hakîkat takdiridir. Fakat **Hazret-i Peygamber**'den başka hiç kimse bu nisbetin illetini hakkıyla bilemez. Ancak tahmin edebilir; zira bilir ki peygamberlik, peygambere mahsus olan vasıftan ibarettir. Peygamber'in dışındaki insanlarda yoktur. Peygamber hususiyetlerin birçok çeşitleriyle tahsis olunur:

Birincisi, Allah, Allah'ın sıfatları, melekler ve âhiretle ilgili şeylerin hakîkatini bilir. Onun bildiği, başkasının bildiği gibi değildir. Onun bilgisi malûmatın çokluğu, yakîn, tahkik ve keşfin fazlalığı ile, başkasının bilgisine muhaliftir.

İkincisi, peygamberin nefsinde öyle bir sıfatı vardır ki âdetleri paramparça eden fiiller onunla kendisi için tamamlanır. Nitekim bizim sıfatımızın irade ve ihtiyarımızla beraber olan hareketlerimizin onunla tamamlandığı gibi. . . O sıfat kudrettir. Her ne kadar kudret ile kudretin meydana getirdiği şeyin **ikisi** birden, Allah'ın fiili ise de. . .

Üçüncüsü, peygamber için öyle bir sıfat vardır ki onunla melekleri görür. Nitekim gözü olan bir insan öyle bir sıfat vasıtasıyla görünen şeyleri idrâk eder.

Dördüncüsü, peygamber için öyle bir sıfat vardır ki o sıfat vasıtasıyla gayb âleminde, gelecekte olan şeyi ya uyanıklık veya uyku halinde idrâk eder. Çünkü o sıfatla Levh-i Mahfuzu idrâk eder, oradaki gaybı görür. İşte bunlar birtakım kemalât ve sıfatlardır. Peygamberler için sabit oldukları bilinir ve her birinin bir kaç kısma ayrıldığı da bilinir. Bazı kere kırka, elliye, altmışa kadar bölme imkânına sahibiz,

hatta kırk altıya kadar da bölmeye kendimizi zorlayabiliriz. Sıhhatli rüyanın kırk altı parçasından bir parça olabilecek şekilde zorlayabiliriz. Fakat mümkün olan taksi mat yollarından bir yolu tayin etmek ancak zan ve tahminle olur. Biz tahkikî olarak **Hazret-i Peygamber**'in o yolu kasdettiğini veya etmediğini bilmiyoruz. Bizce malûm olan ancak peygamberliğin taksimatının esası kendileriyle tamam olan sıfatların derleyicileridir. O da bizi takdirin illetini bilmeye irşâd etmez ve yine böylece biliriz ki daha önce geçtiği gibi fakirlerin çeşitli dereceleri vardır. Fakat mesela şu haris fakir neden zâhid fakirin derecesinin altıda birinin yarısı üzerindedir ki kırk sene önce cennete girmesine hükmedilmedi. Öbürü beşyüz senelik bir tekaddümü iktiza etti ki peygamberlerin dışındaki insanların kuvvetinde bu sırra varmak ancak bir tür tahminle olur. Oysa tahmine güvenilmez. Bütün bu konuşmalardan gaye; bu işlerin benzerlerinde takdir yoluna dikkati çekmektir; zira zayıf imanlı bazen zanneder ki bu söz **Hazret-i Peygamber**'in dilinden tesadüfî olarak çıkmıştır. Oysa peygamberlik mertebesi böyle olmaktan yücedir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Bu ümmetin en hayırlısı fakirleridir. Cennette ilk yatanları zayıflarıdır. 11

Benim iki sanatım vardır. Kim onların **ikisi**ni severse beni de sevmiş olur. Kim onlardan nefret ederse benden de nefret etmiş olur. (Onlar) fakirlik ile cihaddır. 12

Rivâyet ediliyor ki Cebrâîl (aleyhisselâm) **Hazret-i Peygamber**'e inerek dedi ki: Ey Muhammed! **Allahü teâlâ** sana selâm ediyor ve şöyle diyor: 'Şu dağları altın etmemi ve seninle beraber gezdirmemi ister misin? Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , başını eğerek bir an düşündü ve sonra şöyle dedi:

Ey Cebrâîl! Muhakkak dünya, evi olmayanın evidir. Malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan dünya için toplar.

Bu **cevap** karşısında Cebrâîl 'Yâ Muhammed! Allah seni sabit söz ile korudu!' dedi. 13

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) seyahatinde, abasına bürünmüş, uyuyan bir insanın yanından geçti. Onu uyandırarak şöyle haykırdı: 'Ey uyuyan! Kalk! Allah'ı an!' Adam, Hazret-i Îsa'ya 'Benden ne istiyorsun? Ben dünyayı ve dünya ehlini terketmişim!' dedi. Bu **cevap** üzerine Îsa (aleyhisselâm) ona 'Ey dostum! Öyleyse uyu!' dedi.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) toprak üzerinde yatan bir kişinin yanından geçti. Onu, başının altında bir kerpiçi yastık yapmış, yüz ve sakalı toprak içerisinde kalmış olduğu halde abasına bürünmüş olarak gördü, Bu manzara karşısında şöyle haykırdı: 'Yarab! Senin şu kulun, dünyada zâyi olmuştur!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek 'Ey Musa! Sen bilmez misin, ben cemâlimin tamamıyle kuluma nazar ettiğim zaman bütün dünyayı ondan dürer alırım' dedi. 14

Ebû Râfi'den rivâyet ediliyor ki: **Hazret-i Peygamber**'e bir misafir geldi. O misafiri ağırlamak için **Hazret-i Peygamber**'in yanında birşey olmadığından beni (Hayber) yahudilerinden birine gönderdi ve dedi ki: 'Git yahûdîye söyle! Muhammed sana der ki: 'Receb ayına kadar bana biraz un borç olarak veya satarak versin'. Ebû Râfi der ki: Yahûdîye varıp istedim. Yahûdî Hayır! Allah'a yemin ederim. Ancak

yanımda rehin bırakması şartıyla veririm' dedi. Bunun üzerine, hâdiseyi **Hazret-i Peygamber**'e haber verdim. Şöyle buyurdu:

Allah'a yemin olsun. Ben gök ehli arasında eminim. Yer ehli arasında eminim. Eğer yahûdî bana satsaydı veya borç verseydi, muhakkak ona hakkını öderdim. Benim şu kürkümü yahûdîye götür. Yanına rehin bırak!

Hazret-i Peygamber'in yanından çıkarken şu âyet nazil oldu:

Onlardan bazı zümrelere kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır. (Tâhâ/133)

Bu âyet-i celîle, dünya hususunda **Hazret-i Peygamber** için bir tâziye (ve teselli) olarak inmiştir. 15

Fakirlik, Mü'min için, atın yanakları üzerine inen güzel kâkülünden daha süslüdür. 16

Sizden bir kimse sağlıklı, cemaati içerisinde emîn olduğu ve günlük nafakası yanında bulunduğu durumda sabahlarsa, sanki dünya bütün varlıklarıyla onun için toplanmış ve ona verilmiştir. 17

Ka'b'ul-Ahbâr dedi ki: **Allahü teâlâ** Hazret-i Mûsa'ya 'Ey Musa! Fakirliğin sana yönelip geldiğini gördüğünde de ki: Salihlerin alâmet-i fârikasına merhaba!'

Atâ el-Horasanî der ki: Peygamberlerden biri bir deniz sahilinden geçerken baktı ki balık tutan biri besmele çekip ağını balık tutmak için suya atıyor. Fakat hiçbir şey ağa girmiyor. Sonra başka birinin yanından geçti. O da '**şeytan**ın ismiyle' deyip ağını denize attı. Ağ o kadar balıkla doldu ki neredeyse çekip çıkarmaktan aciz kaldı! Bunun üzerine Peygamber (aleyhisselâm) şu münâcatta bulundu: 'Yarab! Bu ne acaipliktir? Oysa bütün bunların elinde olduğunu biliyorum'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** meleklere dedi ki: 'O iki kişinin nezdimdeki derecelerini peygamberime gösterin!' O peygamber fakir için Allah katındaki kerameti, o şerir için de rezaleti görünce 'Yarab! Razı oldum!' dedi.

Cennete baktım ve gördüm ki ehlinin çoğu fakirlerdir. Cehenneme baktım ve gördüm ki ehlinin çoğu zenginler ve kadınlardır.

Başka bir lâfızda: 'Zenginler neresindedir?' diye sorulunca 'Çok çalışmak onları geride bırakmıştır' denilmiştir. 18

'Ateş ehlinin çoğunu kadınlar olarak gördüm'. Bunun üzerine 'Kadınlara ne oluyor?' denildi. Denildi ki: 'Onları altın ile zaferan meşgul etmiştir'. 19

Mü'minin dünyada hediyesi fakirliktir. 20

Peygamberlerin en son cennete gireni Süleyman b. Dâvud'dur. Çünkü dünya mülkü vardı. Ashâbımın en son cennete gireni Abdurrahman b. Avf'tır. Çünkü zengindi. 21

Onun sürünerek cennete girdiğini gördüm. 22

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Zengin şiddetle (zorla) cennete girer'.

Ehl-i Beyt'ten gelen bir haberde, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah bir kulu sevdiği zaman, ona belâ verir. Onu çok sevdiği zaman, kendi nefsi için edinir.

Denildi ki: 'Ya Rasûlallah! Bundan maksad nedir?' Şöyle buyurdu: 'Ona ne aile efradı, ne de dünya malı bırakır'. 23

Fakirliğin yönelip geldiğini gördüğünde 'salih kimselerin alâmet-i fârikasına merhaba!' de. Zenginliğin yönelip geldiğini gördüğünde de ki: 'Bir günah ki cezası peşin verildi'. 24

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) Allah'a şöyle seslendi: 'Yarab! Halkından sevdiklerin kimlerdir ki senin için onları seveyim?' Allah şöyle **cevap** verdi: 'Her fakir, her fakir'.

Hadîs-i kudsî'de, **ikinci** defa söylenilen fakir kelimesinin diğerinin tekidi olması mümkündür ve yine ondan, şiddetli fakirliğin kastedilme ihtimali de vardır.

Mesih (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'muhakkak ben fakirliği sever, nimetler içerisinde yüzmekten nefret ederim'. Mesih'in nezdinde isimlerin en sevimlisi kendisine 'Ey miskin!' denmesiydi.

Arapların zenginleri **Hazret-i Peygamber**'e 'Bize bir gün, fakirlere de bir gün tayin et! Onların geldiği gün biz gelmeyelim. Bizim sana geldiğimiz gün de onlar gelmesinler! dediler. 'Onlar' ile Bilâl, Selman, Süheyb, Ebû Zer, Habbab b. Eret, Ammâr b. Yâsir, Ebû Hüreyre ve ashâb-ı suffe'den olan fakirleri kastediyorlardı. Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) onların dediğini kabullendi. Çünkü onlar fakirlerin kokularından eziyet duyduklarından şikayet etmişlerdir.

Fakirlerin giydikleri yün elbiseydi. Terledikleri zaman elbiselerinden ter kokusu geliyordu ve bu durum zenginlere gayet ağır geliyordu. Akra b. Habis et-Temimî, Uyeyne b. Hısn el Fezzarî, Abbas b. Mirdas es-Sülemî ve benzerleri zenginlerden idiler. **Hazret-i Peygamber** onlarla fakirlerin bir mecliste bir araya gelmemesine razı oldu. Bunun üzerine şu âyet-i celîle nâzil oldu:

Nefsini sabah ve akşam rızasını dileyerek rablerine dua eden kimselerle beraber tut! Gözlerin dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme. De ki: Kur'ân, rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin!' (Kehf/28-29)

İbn Ümmi Mektûm, **Hazret-i Peygamber**'in yanında, Kureyş'in eşrafından bir kişi varken, **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna girmek için izin istedi. Bu durum **Hazret-i Peygamber**'e ağır geldi.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şu ayetleri gönderdi:

Surat astı ve döndü, âma geldi diye. . . Ne bilirsin belki o arınacak? Yahut öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek? Kendisini müstağni görüp tenezzül etmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. (Abese/1-6)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde kul getirilir. **Allahü teâlâ**, dünyada birinin başka birinden özür dilediği gibi kuluna arz-ı mazeret ederek şöyle der: 'İzzet ve celâlim hakkı için, senin katımda kıymetsiz olduğundan dolayı senden dünyayı esirgemiş değilim. Fakat ben, senin için hazırladığım nimetlerden dolayı dünyayı senden esirgedim! Ey kulum! Şu saflara çık. Kim benim için sana yedirmişse veya seni giydirmişse, yedirdiği ve giydirdiğiyle sadece benim rızamı kasdetmişse, onun elinden tut. Onu sana bağışladım'.

Oysa o gün ter insanları gemlemiştir. O kişi **Allahü teâlâ**'nın emriyle safların arasına girer. Dünyada kendisine yardım edeni gözetler. Onun elinden tutar ve cennete götürür. 25

- Fakirleri iyi tanıyın. Onlara iyilik yapın. Onların bir devleti vardır.

- Ya Rasûlallah! Onların devleti ne demektir?

- Kıyâmet günü olduğu zaman onlara şöyle denilir: 'Size bir parça ekmek yedirene veya bir yudum su içirene veya bir elbise giydirene bakın! Onun elinden tutun! Sonra onu cennete götürün!'26

Cennete girdim. Önümde bir tıkırtı işittim. Baktım Bilâl'i gördüm. Cennetin en yüksek tabakasına baktım. Ümmetimin fakirleriyle evlatlarını gördüm. Cennetin alt tabakasına baktım ve gördüm ki orada, pek az zengin ve kadın vardır. Dedim ki: 'Yarab! Bunların durumu nedir?' Şöyle buyurdu: Kadınlara iki kırmızı; altın ile ipekli zarar verdi. Zenginler mal ile meşgul oldular'. Bu arada ashâbımı kontrol ettim. Abdurrahman b. Avf'ı göremedim. Sonra ağladığı halde bana geldi. Kendisine şöyle sordum:

- Seni benden geri bıraktıran nedir?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'a yemin ederim, ihtiyarlatıcı birçok musibetlerle mülâki olmazdan önce sana varamazdım. Zannettim ki ben seni göremeyeceğim!

- Neden böyle oldu?

- Malımdan ötürü hesaba tutuldum!27

Şu duruma bak! Abdurrahman ki **Allah'ın Rasûlü**yle beraber büyük şerefe nail olmaya sahip olduğu ve cennet ehlinden olan on kişiden biri bulunduğu ve 'ancak malıyla şöyle hükmeden müstesnadır' hadîsine mazhar olan zenginlerden biri olduğu halde durumu böyledir. Buna rağmen zenginlik onu bu kadar zarara uğratmıştır.

Hazret-i Peygamber fakir bir kişinin yanına girdi. Hiçbir şeyini görmedi. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

Eğer bu kişinin nûru yeryüzündeki bütün insanlara taksim olunsa hepsini zengin ederdi. 28

Size cennet ehlinin padişahlarından haber vereyim mi?

- Evet, ey **Allah'ın Rasûlü**!

- Onlar, her zayıf ve başkası tarafından zulme uğrayan saçı sakalı tozlu topraklı bulunan ve iki eskimiş elbise sahibi olan bir kimse gibidir ki ona kıymet verilmez. Eğer o, Allah

Teâlâ'nın üzerine (ondan birşey istemek sûretiyle) yemin ederse, muhakkak Allah onu yemininde doğrular.

İmrân b. Husayn (radıyallahü anh) dedi ki: **Hazret-i Peygamber**'in katında benim bir değerim vardı, bana şöyle buyurdu:

- Ey İmrân! Muhakkak katımızda bir derece ve kıymetin vardır. Acaba kızım Fâtıma'yı hastalığından dolayı ziyaret etmek ister misin?

- Evet! Anam-babam sana feda olsun ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** kalktı. Ben de onunla beraber kalktım. Fâtıma'nın kapısına geldi. Kapıyı çaldı ve 'Selâm üzerinize olsun! Gireyim mi?' diye izin istedi.

- Ey **Allah'ın Rasûlü** gir!

- Yanımdaki insanlarla beraber mi girelim?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Beraberinde kim var?

- İmrân vardır!

- Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun, sırtımda bir abadan başka birşey yoktur.

Hazret-i Peygamber 'Abayı şöyle yap' diyerek eliyle abayı bedenine sarmasını işaret etti. Fâtıma 'Abayı bedenime sardım. Başımı ne yapacağım!' deyince, **Hazret-i Peygamber** üzerinde bulunan eskimiş bir ageli Fâtıma'ya attı ve 'Bununla da başını ört!' dedi. Sonra Fâtıma,

Hazret-i Peygamber'e izin verdi. **Hazret-i Peygamber** içeri girdi ve şöyle buyurdu:

- Ey kızım! Selâm üzerine olsun. Sen nasıl sabahladın?

- Allah'a yemin ederim. Hasta bir vaziyette sabahladım! Birşey yemeyişim hastalığımı daha da artırdı. Açlık bana zarar verdi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** ağlayıp şöyle buyurdu:

Ey kızım! Üzülme! Allah'a yemin olsun, ben de **üç** günden beri bir yemek tatmış değilim. Oysa ben Allah katında senden daha şerefliyimdir. Eğer rabbimden isteseydim mutlaka bana yedirirdi. Fakat ben âhireti dünyaya tercih ettim.

Sonra **Hazret-i Peygamber** eliyle Fâtıma'nın omuzunu okşayarak ona şöyle dedi:

- Müjde sana! Allah'a yemin olsun! Muhakkak sen cennetkadınlarının hatunusun.

- Ya Firavun'un hanımı Asiye, İmrân'nın kızı Meryem nerede?

- Asiye kendi âlemindeki kadınların hatunu, Meryem de kendi âlemindeki hanımların hatunudur. Sen ise, kendi âlemindeki kadınların hatunusun. Muhakkak hepiniz (cennette) kamıştan yapılmış köşklerde oturacaksınız. Orada ne eziyet var, ne kalabalık ve ne de yorgunluk!

Sonra **Hazret-i Peygamber** Fâtıma'ya dedi ki: 'Amcamın oğluyla kanaat et! Allah'a yemin olsun, seni dünyada efendi olan, âhirette efendi olan biriyle evlendirdim!'29

Hazret-i Ali'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Halk, fakirlerini kızdırdıkları, dünyanın imarına fazla önem verdikleri ve dirhemlerin istifine daldıkları zaman,

Allah onlara **dört** belâ verir: Zamandan kıtlık. . . Sultandan zulüm. . . Hükümlerin infazcılarından hiyanet. . . Düşmandan da üstünlük. . .

4) Abd b. Humeyd, İbn Mâce, (Ebû Said'den)

5) Deylemî

6) Hâkim

7) İbn Mâce

8) Tirmizî

9) Müslim

10) Buhârî

11) Irâkî bu hadisîn aslına rastlamadığını söylemektedir.

12)

13) Irâkî'ye göre bu hadîs iki hadîsten meydana gelmiştir. (Birincisini Tirmizî, ikincisini Şirâzî ve Beyhakî rivâyet etmiştir) .

14) Kût'ul-Kulûb

15) Taberânı, İbn Ebî Şeybe, İbn Rahuveyh, Bezzâr, Ebû Yâ'lâ, İbn Münzir

16) Taberânî

17) Taberânî

18) İmâm-ı Ahmed

19) Nikâh bahsinde geçmişti.

20) Muhammed b. Hafif eş Şirazî, Deylemî

21) Daha önce geçmişti.

22) İmâm-ı Ahmed, Taberânî

23) Taberânî

24) Deylemî

25) İbn Hıbbân

26) Ebû Nuaym

27) Taberânî

28) Müslim, Buhârî

29) Cimriliğin Zemmi bölümünde geçmişti. İmâm-ı Ahmed, (Ma'kel b. Yesâr'dan)

34-3

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) dedi ki: 'İki dirhem sahibi, hapis veya hesap bakımından bir dirhem sahibinden daha fazla zorluk çeker'.

Hazret-i Ömer, Said b. Âmir'e bin dinar gönderdi. Said b. Âmir mahzun olarak eve geldi. Hanımı kendisine İslâm'da bir hâdise mi oldu?' diye sordu. Said 'Ondan daha şiddetlisi oldu!' deyip şöyle devam etti: 'Eskimiş entarini bana getir!' Bunun üzerine hanım eskimiş entarisini parçaladı. Onu keseler haline getirdi. Dinar ve altınları parça parça yaptı ve (harbe gidenlere) dağıttı. Sonra sabaha kadar ağlayıp namaz kıldı. Sonra dedi ki: **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini duydum:

Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beş yüz sene önce cennete gireceklerdir. Hatta zenginlerden bir kişi onların kalabalığı arasında cennete girer. Onun elinden tutulup cennetten çıkarılır. 30

Üç sınıf, hesapsız cennete girecektir:

1. Elbisesini yıkamak isteyip başka bir elbisesi olmayankimse.

2. Aynı ateşin üzerine iki çanağı koyamayan kimse.

3. İçecek istediğinde kendisine hangi içeceği istediği sorulmayan kimse. 31

Bir fakir Süfyân es-Sevrî'nin meclisine vardı. Süfyân ona 'Yaklaş! Eğer zengin olsaydın seni yaklaştırmazdım!' dedi. Süfyân es-Sevrî'nin zengin arkadaşları, fakir olmayı temenni ederlerdi. Çünkü Süfyân, fakirleri kendine yaklaştırır, zenginlere de pek yüz vermezdi!

el-Müemmil32 dedi ki: 'Süfyân es-Sevrî'nin meclisinde zenginden daha zelil fakirden daha azizini görmedim'.

Hukemadan biri şöyle demiştir: 'Fakir olan Âdem oğlu, fakirlikten korktuğu kadar ateşten korksaydı **ikisi**nden birden kurtulurdu. Eğer zenginliğe rağbet ettiği gibi cennete rağbet etseydi **ikisi**ni birden elde ederdi. Eğer zâhirde Allah'ın mahlûklarından korktuğu kadar bâtında Allah'tan korksaydı dünya ve âhiret saadetine ererdi'

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Lokmân (aleyhisselâm) oğluna 'Hiç kimseyi elbisesinin eskiliğinden ötürü tahkir etme! Muhakkak ki seninle onun rabbi birdir' dedi.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Fakirleri sevmek, peygamberlerin ahlâkındandır. Onların meclisinde oturmayı tercih etmek, salihlerin alâmetindendir. Onların sohbetinden kaçmak münafıkların alâmetindendir!'

Haberlerde, daha önce indirilen kitablardan alındığına göre, **Allahü teâlâ** peygamberlerinden birine vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Senden nefret edip seni gözümden düşürmemden sakın! Bu takdirde dünyayı oluk halinde üzerine akıtırım.

Hazret-i Âişe, bir günde yüzbin dirhem dağıtıyordu. Bu parayı Muaviye, İbn Amr ve başka idareciler kendisine gönderirlerdi. Oysa sırtındaki entarisi yamalıydı. Cariyesi 'Keşke bize bu paradan bir dirhemlik et alıp da o Ebu Derdâ (radıyallahü anh) dedi ki: 'İki dirhem sahibi, hapis veya hesap bakımından bir dirhem sahibinden daha fazla zorluk çeker'.

Hazret-i Ömer, Said b. Âmir'e bin dinar gönderdi. Said b. Âmir mahzun olarak eve geldi. Hanımı kendisine İslâm'da bir hâdise mi oldu?' diye sordu. Said 'Ondan daha şiddetlisi oldu!' deyip şöyle devam

etti: 'Eskimiş entarini bana getir!' Bunun üzerine hanım eskimiş entarisini parçaladı. Onu keseler haline getirdi. Dinar ve altınları parça parça yaptı ve (harbe gidenlere) dağıttı. Sonra sabaha kadar ağlayıp namaz kıldı. Sonra dedi ki: **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini duydum:

Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beş yüz sene önce cennete gireceklerdir. Hatta zenginlerden bir kişi onların kalabalığı arasında cennete girer. Onun elinden tutulup cennetten çıkarılır. 30

Üç sınıf, hesapsız cennete girecektir:

1. Elbisesini yıkamak isteyip başka bir elbisesi olmayankimse.

2. Aynı ateşin üzerine iki çanağı koyamayan kimse.

3. İçecek istediğinde kendisine hangi içeceği istediği sorulmayan kimse. 31

Bir fakir Süfyân es-Sevrî'nin meclisine vardı. Süfyân ona 'Yaklaş! Eğer zengin olsaydın seni yaklaştırmazdım!' dedi.

Süfyânı es-Sevrî'nin zengin arkadaşları, fakir olmayı temenni ederlerdi. Çünkü Süfyân, fakirleri kendine yaklaştırır, zenginlere de pek yüz vermezdi!

el-Müemmil32 dedi ki: 'Süfyân es-Sevrî'nin meclisinde zenginden daha zelil fakirden daha azizini görmedim'.

Hukemadan biri şöyle demiştirnunla iftar etmiş olsaydık' deyince, oruçlu bulunan Hazret-i Aişe de şöyle dedi: 'Eğer daha önce hatırlatsaydın yapardım'.

Hazret-i Peygamber, Âişe'ye nasihat ederek şöyle buyurmuştur:

Eğer bana iltihak etmeyi istiyorsan fakirlerin hayatından ayrılma! Zenginlerle beraber oturmaktan kaçın. Sırtındaki entariyi yamalamadıkça çıkarma!33

Bir kişi İbrahim b. Edhem'e onbin dirhem getirdi. İbrahim kabul etmedi, kişi ısrar etti. İbrahim ona 'Sen ister misin ki onbin dirhemle ismimi fakirlerin defterinden sildirteyim. Hiçbir zaman o parayı kabul etmem' dedi,

30) İmâm-ı Ahmed

31) Ebû Şeyh, Sevab, (Ebû Said'den)

32) Adı el-Müemmil b. İsmail el-Basrî, künyesi Ebû Abdurrahman'dır.

34-4

Fakir Sınıfların Özellikleri

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yetecek kadar nafakaya kanaat edip İslâm dinine hidayet edilmiş kişiye cennet vardır. 34

Ey fakirler kitlesi! Kalplerinizden Allah'a (hükmüne) razı olunuz. (Bu takdirde) fakirliğinizin sevabını elde edersiniz! Aksi takdirde mahrum kalırsınız! 35

Birinci hadîste bahsi geçen kişi, kanaat eden kişidir. Bu son hadîste bahsi geçen ise, Allah'ın hükmüne razı olan kişidir. Sanki bu hadîsin mefhumu şunu sezdiriyor: 'Harîs bir kimse, fakirliğinden ötürü hiçbir sevap kazanmaz!'

Oysa fakirliğin fazileti hakkındaki umumî hükümler delâlet eder ki fakir, harîs ise de sevabı vardır. Nitekim bunun tahkiki ileride de gelecektir. Bu bakımdan buradaki 'razı olmak'tan gaye; Allah'ın dünyayı kendisinin esirgemesini kerih görmesidir. Nice mal isteyen vardır ki onun kalbinde ne Allah'a karşı bir inkâr ve ne de fiiline karşı bir nâhoşluk vâki olur! İşte fakirliğin sevabını yakıp yok eden nâhoşluk bu demektir.

Hazret-i Ömer'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Herşeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı ise, fakir ve miskinlerin sevgisidir. Bu sevgi de sabırlarından ötürüdür. (Zira) onlar kıyâmet gününde Allah ile sohbet edeceklerin ta kendileridir. 36

Hazret-i Ali'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Allah katında kulların en sevimlisi, rızkına kanaat eden ve Allah'ın hükmüne razı olan fakirdir. 37

Ey Allah'ım! **Muhammed'in (aleyhisselâm)** âlinin rızkını yetecek kadar kıl. 38

İster fakir, ister zengin olsun, hiç kimse yoktur ki kıyâmet gününde, 'keşke dünyada bana yetecek kadar mal verilseydi' temennisinde bulunmasın!39

Allahü teâlâ Hazret-i İsmail'e vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

- Beni kalpleri kırılmışların yanında ara!

- Onlar kimlerdir?

- Doğru olan fakirlerdir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Fakir razı olduğu zaman ondan daha faziletlisi yoktur. 40

Allahü teâlâ kıyâmet gününde şöyle der: 'ınahlûklarımdan seçtiğim kullarım nerede?' Melekler 'Ey rabbimiz! Onlar kimlerdir?' diye sorarlar. **Allahü teâlâ** 'Onlar müslümanların, benim verdiğime kanaat eden, kaderime razı olan fakirleridir. Onları cennete sokun!' der. Bu emir üzerine, melekler fakirleri cennete sokarlar. Fakirler yerler, içerler. Oysa halk, hesap içerisinde hâlâ kıvranmaktadır. 41

Bu hüküm, kanaat eden ve kadere razı olan fakir hakkındadır. Zahidin faziletini, eğer Allah dilerse, kitabın **ikinci** şıkkında zikredeceğiz. Rıza ve kanaat hakkındaki eserler ise pek çoktur. Tamahkârlığın kanaata zıd düştüğü açıktır.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Tamahkârlık fakirliktir. Halkın servetinden ümidi kesmek zenginliktir. Halkın elindeki servetten ümidini kesen, rızkına kanaat eden bir kimse onlardan müstağni olur'.

Ebû Mes'ud (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Hergün bir melek arşın altından şöyle çağırır: 'Ey Âdem oğlu! Sana kifayet edecek az mal, azdıracak çok maldan daha hayırlıdır'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Aklında eksiklik olmayan hiç kimse yoktur. Sebebi de dünya fazlasıyla kişiye geldiği zaman sevinir. Oysa gece ve gündüz, onun ömrünü tüketmek için durmadan çalışırlar. O da buna hiç üzülmez! Âdem oğluna yazıklar olsun! Artan mal, eksilen ömür fayda vermez!'

Hükemadan birine şöyle denildi: 'Zenginlik ne demektir?' **Cevap** olarak 'Senin az temennin ve sana yetene razı olmandır!' dedi.

İbrahim b. Edhem, Horasan'ın zenginlerindendi. Babası Belh emîrlerindendi. Bir gün köşkünden çıkarken köşkün bahçesinde duran bir kişiye baktı, kişinin elinde ısırdığı bir ekmek vardı, kişi ekmeği yediği zaman bulunduğu yerde uyudu. İbrahim hizmetkârlarından birine 'Bu kişiyi, uyandığı zaman bana getir!' emrini verdi. Adam uyandığı zaman hizmetkâr onu İbrahim'in huzuruna çıkardı.

- Ey kişi! Aç olduğun için mi ekmeği yedin?

- Evet! . .

- Doydun mu?

- Evet!

- Sonra güzel uyudun mu?

- Evet!

Bunun üzerine İbrahim içinden şöyle dedi: 'ınadem ki nefis bu kadarla kanaat eder, artık ben dünyayı neyleyim!'

Amr b. Abdikays, tuz ile yeşillik yiyen bir kişinin yanından geçti. Bunun üzerine Amr ona 'Ey Allah'ın kulu! Sen dünyanın bu kadarcığına razı oldun mu?' dedi. Kişi Amr'a 'Bundan daha kötüsüne razı olan birini sana göstereyim mi?" dedi. Amr 'Evet, göster' dedi. Kişi 'Kim âhiret yerine dünyaya razı olursa, işte o bundan daha kötüsüne razı olmuş demektir' dedi.

Muhammed b. Vâsi' kuru bir ekmeği çıkarır, su ile ıslatır ve tuz ile yiyerek şöyle derdi: 'Kim dünyanın bu kadarcığına razı olursa, o hiç kimseye muhtaç olmaz'.

Hasan-ı Basrî şöyle derdi: **Allahü teâlâ** bazı kavimlere lânet etmiştir (etsin) . Allah onlar için yemin etmiş, onlar Allah'a inanmamışlardı'. Bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu:

Gökte rızkınız da var, uyarıldığınız (azap) da var! Semanın ve yerin rabbine yemin olsun ki bu iş, sizin konuşmanız gibi gerçektir. (Zâriyât/22-23)

Ebû Zer (radıyallahü anh) bir gün halk arasında oturuyordu. Bu sırada hanımı gelerek şöyle haykırdı: 'Evde kepek bile yokken hâlâ bunların arasında oturuyorsun?' Ebû Zer 'Ey kadıncağız! Önümüzde geçilmez bir gedik vardır. O gedikten ancak yükü hafif olan kurtulur' dedi. Bunun üzerine hanımı, durumuna razı olarak dönüp gitti.

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: 'İnsanların küfre en yakını sabırsız fakirdir'.

Hakîmlerden birine şöyle denildi: 'Senin malın nedir?' Hakîm şöyle dedi: 'Zâhirde süslenmek, bâtında normal hareket etmek ve halkın elindeki servetten ümitsiz olmaktır'.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** geçmiş peygamberlere gönderdiği semavî kitabların birinde şöyle buyurmuştur: 'Ey Âdem oğlu! Eğer dünyanın tamamı senin olsa ondan ancak yiyeceğin senindir. Bu bakımdan sana dünyanın tamamından yiyeceğini verdiğimde ve onun hesabını da başkasına yüklediğimde muhakkak (bilmelisin ki) sana iyilik yapmışımdır'.

Kanaat hususunda ise şöyle demiştir:

İnsanlara değil Allah'a yalvar! Başkasının malından ümidini kes, kanaat et. Muhakkak ki azizlik ümitsizliktedir. Her akraba ve yakınından müstağni ol! Muhakkak ki zengin, halktan müstağni olan kimsedir.

Yine aynı mânâda şair şöyle demiştir:

Ey cem'eden ve cem'ettiğini de başkasından meneden! Oysa zaman, kapılarından hangisini yüzüne kapatacağını takdir ettiği halde kendisini gözetir. Düşünür ki ölümü kendisine nasıl gelecektir? Sabah mı gelecek veya ölümle geceleyip ölüm kapısını mı vuracaktır? Sen mal topladın! Ey mal toplayıcı! Bana söyle! O mal için o malı dağıtacak günleri de topladın mı? Mal senin yanında varislerin için depolanmıştır. Mal ancak onu infak ettiğin gün senin malındır! Allah'a güvenerek sabahtan işine giden bir gencin kalbi ne kadar da müreffehtir. Muhakkak ki rızıkları taksim eden Allah ona rızık verecektir. O gencin namusu korunmuştur. Onu kirletmez. Yüzü yepyenidir, onu eskitmez! Kanaatin sahasına inen bir kimsenin, kanaatin gölgesinde kendisini uykusuz bırakan bir üzüntüsü kalmaz!

33) Tirmizî, (garib olarak) ; Hâkim, (sahih olarak)

34) Müslim

35) Ebû Mansur ed-Deylemî

36) Dârekutnî

37) İbn Mâce, (bir benzerini)

38) Müslim

39) İbn Mâce

40) Irâkî bu hadîsi bu ibare ile görmediğini söylemektedir.

41) Deylemî

34-5

Fakirliğin Zenginliğe Üstünlüğü

Halk bu hususta ihtilâfa düşmüştür: Cüneyd-i Bağdâdî, el-Havvâs ve bir çokları, fakirliğin üstünlüğüne kaildirler. İbn Atâ 'Şükreden ve zenginliğin hakkını yerine getiren zengin, sabreden fakirden daha üstündür' demiştir.

Deniliyor ki: Bu hususta kendisine muhalefet ettiğinden dolayı, Cüneyd, İbn Atâ'ya bedduada bulundu. Bunun üzerine, İbn Atâ'nın başına bir musibet geldi.

Biz bu meseleyi Sabır Kitabı'nda, sabır ile şükür arasındaki farkı anlatırken zikretmiştik. Amellerde ve hallerde faziletin talebinin yolunu da belirtmiştik. Bu ise ancak tafsilât ile mümkündür. Fakirlik ve zenginlik, mutlak olarak ele alındıkları takdirde, haber ve eserleri okuyan bir kimse fakirliğin fazileti hakkında şüpheye düşmez. Fakat burada tafsilât lâzımdır. Şüphe ancak iki makamda tasavvur edilir.

Birinci Makam: Bu sabreden ve talep üzerinde ihtirası olmayan fakirdir. Bu fakir kanaat eden veya malını hayırlara sarfeden zengine nisbeten daha fazla razı olmuştur.

İkinci Makam: Haris bir zenginle haris bir fakirdir; zira kanaat eden fakirin mal biriktiren ve harislik yapan zenginden üstün olduğunda şüphe yoktur. Malını infak eden zenginin haris fakirden daha üstün olduğu da muhakkaktır.

Birincisine gelince, çoğu zaman zannedilir ki zengin, fakirden üstündür. Çünkü **ikisi**, mala karşı harisliğin zâfiyetinde eşittirler. Fakat zengin, sadaka ve hayırlar yapmakla Allah'a yaklaşır. Fakir ise bundan acizdir. İşte İbn Ata böyle zannetmiştir. Mal ile nimetlenen zengine gelince, her ne kadar bu mübah ise de bu zenginin kanaat eden fakirden daha üstün olduğu düşünülemez. Haberde vârid olan da buna şehâdet eder. Fakirler **Hazret-i Peygamber**'e zenginlerin hayır, sadakalar, hac ve cihadla kendilerini geçtiklerinden şikayet ettiler.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, tesbih hususunda onlara birkaç kelime öğretti ve onlara bu kelimelerle zenginlerin vardıkları derecelerin daha üstüne varacaklarını söyledi. Bunun üzerine zenginler o kelimeleri öğrendiler ve onu söylemeye başladılar. Fakirler **Hazret-i Peygamber**'e gelip haber verdiler. **Hazret-i Peygamber** 'O Allah'ın faziletidir. Dilediği kuluna ihsân eder!' dedi.

İbn Atâ, bu mesele kendisine sorulduğu zaman, bu hadîsle istişhâd ederek şöyle dedi: 'Zengin üstündür. Çünkü zenginlik, hakkın sıfatıdır!'

Birincisinin delilinde düşünmek gerekir; zira haber bunun hilâfına delâlet eden bir tafsilâtla varid olmuştur. Şöyle ki: 'Fakirin tesbihteki sevabı, zenginin sevabından fazla olur. Fakirlerin o sevabı elde etmeleri ise, Allah'ın faziletidir. Allah, faziletini dilediği kuluna verir'.

Zeyd b. Eslem, Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet etti: Fakirler **Hazret-i Peygamber**'e bir elçi gönderdiler. O elçi 'Ben fakirlerin sana gönderilen elçisiyim!' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Sana ve yanlarından geldiğin kimselere merhaba! Onlar öyle bir kavimdir ki ben onları severim' dedi. Elçi 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Zenginler hayrı tamamen bizden aldılar. Hacca giderler. Bizim buna gücümüz yetmiyor. Umre yaparlar, bizim ise buna tâkatimiz yok! Hasta oldukları zaman, mallarının fazlasını kendilerine zahire edinirler' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Benden fakirlere tebliğ et! Muhakkak sizden sabreden ve ecrini Allah'tan isteyen bir kimse için zenginlerde olmayan **üç** nimet vardır. **Birincisi**; cennette birtakım köşkler vardır. Yeryüzündeki insanların, gökteki yıldızlara baktıkları gibi, cennet ehli onlara bakarlar. Oraya ancak fakir bir peygamber, fakir bir şehid veya fakir bir Mü'min girer. **İkincisi**; fakirler zenginlerden yarım gün önce cennete girerler. O yarım gün de beş yüz senelik bir zamandır. **Üçüncüsü**; zengin 'Sübhânallahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber' (Allah'ı tenzih ederim. Hamd Allah'a mahsustur.

O'ndan başka mâbud yoktur ve Allah herşeyden yücedir) dediğinde fakir de onun gibi derse, zengin bu hususta fakire yetişemez, velev ki bu hususta onbin dirhem harcasın. İyiliklerin hepsi de böyledir.

Bunun üzerine, fakirlerin elçisi yanlarına dönüp **Hazret-i Peygamber**'in söylediklerini kendilerine haber verdi. Onlar da 'Biz razı olduk, razı olduk' dediler. 42

Bu hadîs **Hazret-i Peygamber**'in 'O, Allah'ın fazlıdır. Dilediği kuluna verir' sözünün, zikirlerinden ötürü fakirlere fazladan verilen sevapların Allah'ın fazlı mânâsına olduğuna delâlet eder.

Hazret-i Peygamber'in 'muhakkak ki zenginler hakkın sıfatıdır' sözüne gelince, meşâyihten biri şöyle demiştir: 'Allah'ın sebeplerle ve geçici servetlerle zengin olduğunu mu sanıyorsun?' Bunun üzerine itiraz eden susup konuşmadı. Başkaları da bu hadîs hakkında şöyle dediler: 'Kibir Allah'ın sıfatlarındandır. O halde tevazudan daha üstün olması uygun olur!'

Sonra şöyle dediler: 'Bu cümle fakirliğin daha üstün olduğuna delâlet eder. Çünkü kulluğun sıfatları kul için daha üstündür. Korku ve ümit gibi. . .

Rubûbiyet sıfatlarında ise, hiçbir kulun Allah ile münâzaa etmesi uygun değildir'.

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmuştur:

Büyüklük benim ridamdır. Azamet benim izarımdır. Kim bu hususta benimle cedelleşirse onun belini kırarım.

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: İzzetin ve bekanın sevgisi, rubûbiyette ortaklıktır ve bu hususta Allah ile cedelleşmektir. Çünkü bunların **ikisi** de **Allahü teâlâ**'nın sıfatlarındandır'.

Zenginlik ve fakirliğin fazileti hakkında bu tür şeyler söylediler. Sözün kısası, te'vil kabul eden umumî hükümlere, biri diğerini nakzetmesi uzak olmayan kusurlu kelimelere bağlıdır; zira nasıl ki zenginliği Hakkın sıfatı olmak hasebiyle üstün gören bir kimsenin sözü tekebbürle tenkid ediliyorsa, aynen onun gibi zenginliği kulun vasfı olduğu için kötüleyen bir kimsenin sözü de ilim ve marifetle tenkid ediliyor. Çünkü ilim ve marifet Allah'ın sıfatıdır.

Cehalet ve gaflet ise, kulun sıfatıdır. Oysa hiçbir kimsenin gafleti ilimden üstün tutmaya yetkisi yoktur. Bu bakımdan burada Sabır Kitabı'nda zikrettiğimiz için değil, başka şeyler için kastolunan şey, maksuduna izafe edilmeye lâyıktır; zira onunla fazileti belirir. Dünyanın bizzat kendisi mahzurlu değildir. Fakat Allah'a varmaktan alıkoyduğu için mahzurludur! Fakirlik de bizzat kendisi için matlûb değildir. Fakat onun içinde Allah'tan alıkoyan birşey olmadığı için kastolunur. Nice zengin vardır ki zenginlik kendisini Allah'tan meşgul etmiştir. Mesela Süleyman (aleyhisselâm) , Hazret-i Osman ve Abdurrahman b. Avf gibiler. . .

Nice fakir vardır ki fakirlik onu meşgul edip hedeften uzaklaştırmıştır. Dünyada maksadın en yücesi, Allah'ın sevgisi ve O'nunla ünsiyet kurmaktır. Bu da ancak Allah'ı bildikten sonra olur. Oysa meşgul edenlerle beraber Allah'ın yolunu öğrenmek mümkün değildir. Fakirlik de bazen insanı Allah'tan meşgul eder. Tıpkı zenginliğin bazen meşgul ettiği gibi. . . Ancak hakîkatte meşgul eden dünya sevgisidir; zira dünya ile beraber Allah'ın sevgisi bir kalpte toplanmaz. Birşeyi seven onunla meşguldür;

ister ayrılığında, ister kavuşmasında olsun! Bazen ayrılıktaki meşguliyet daha fazla olur ve bazen de kavuşmadaki meşguliyet daha fazla olur.

Dünya ise, gâfillerin mâşukasıdır. Ondan mahrum olan onun talebiyle meşguldür. Ona gücü yeten onu korumak ve lezzet almakla meşguldür. Bu bakımdan durum böyle iken mal sevgisinden kalbi uzak olan iki kişi olsa, **ikisi**nin yanında da mal su gibi olur. Yanında mal bulunan ile bulunmayan eşittir; zira **ikisi** de ancak ihtiyacı kadar ondan lezzetlenir. İhtiyaç kadarının varlığı, yokluğundan daha üstündür; zira aç bir kimse mârifet yolunu değil, ölüm yolunu izler. Eğer işi en büyüğü itibariyle ele alırsan fakir tehlikeden daha uzaktır; zira zenginliğin fitnesi, fakirliğin fitnesinden daha şiddetlidir. Gücün yetmemesi de ismet (korunma) sıfatındandır. Bu sırra binaen ashâb-ı kiram şöyle demiştir: 'Biz fakirlik fitnesiyle belâlandırıldık, sabrettik. Zenginlik fitnesiyle belâlandırıldık, sabredemedik'. Bu durum, bütün insanların tabiatıdır. Ancak birçok asırda bile pek nadir bulunan kimse müstesnadır. Şeriatın hitabı, o nadir kimseye değil, bütün insanlara olduğu için, fakirlik de o nadir kimse hariç, bütün insanlar için daha elverişli olduğundan, şeriat aşırı zenginlikten sakındırıp onu kötülemiş, fakirliği de üstün kılıp övmüştür. Hatta Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ehl-i dünyanın mallarına bakmayın; zira onların mallarının parlaklığı, imanınızın nûrunu götürür'.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'ınalların evrilip çevrilmesi îmanın tadını emer'.

Her ümmetin tapmak için bir buzağısı vardır. Bu ümmetin buzağısı ise, altın ile gümüştür. 43

Hazret-i Mûsa'nın kavminin buzağısının esası da altın ve gümüşten yapılmıştı. Mal ile suyun, altın ile taşın eşit olması, ancak peygamberler (aleyhisselâm) ve velî kullar için düşünülebilir. Sonra bunu müteakip, onlar için, uzun mücâhedenin yüzü suyu hürmetine Allah'ın fazileti tamamlanır; zira Allah'ın yüce peygamberi (sallâllahü aleyhi ve sellem) dünyaya şöyle hitab etmektedir:

Benden uzaklaş, benden uzaklaş!44 Zira dünya **Hazret-i Peygamber**'e süslerine bürünerek görünürdü.

Hazret-i Ali şöyle derdi: 'Ey altın! Benden başkasını kandır! Ey gümüş! Benden başkasını kandır'. 45

Bu sözü, nefsinde paraya kanma emaresinin belirdiğini hissettiğinden dolayı söyledi. Eğer rabbinin delilini görmeseydi onunla aldanabilirdi. Rabbinin delili de mutlak zenginliktir; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Zenginlik fazla maldan ileri gelmez. Zenginlik ancak gönül zenginliğidir. 46

Bu durumun tahakkuku uzak olduğu için bütün insanlar için en yararlısı sadaka verseler, hayırlara sarfetseler bile fazla malın olmamasıdır. Çünkü halk, mala kudretleri olduğu zaman dünya ile yakınlık kurmaktan ve zevk almaktan ayrılamazlar. Onu vermekteki rahatı hissetmekten ayrılamazlar. Bütün bunlar beraberinde dünyaya bağlanmayı getirir. Kul dünyaya ne kadar bağlanırsa, o nisbette âhiretten ürker. Allah'ın mârifeti olan sıfatın dışındaki diğer sıfatlarından herhangi birine ne kadar ünsiyet verirse, o nisbette Allah'tan ve sevgisinden uzaklaşır! Dünyaya bağlanmanın sebepleri kesildiği zaman, kalp dünyadan ve onun süsünden uzaklaşır. Kalp Allah'ın gayrısından uzaklaştığı zaman, Allah'a îman ettiği için, şüphesiz ki Allah'a yönelir; zira boş olan bir kalp düşünülemez. Varlıkta da Allah ve gayrısından

başkası yoktur. Bu bakımdan başkasına yönelen Allah'tan, Allah'a yönelen de başkasından uzaklaşır. Kişinin ikisinden birine yönelmesi, diğerinden uzaklaşması nisbetindedir. Birine yaklaşması diğerinden uzaklaşması oranındadır.

İkisinin misali, doğu ile batının misali gibidir. Zira onlar iki cihettirler. Onların arasında gezen bir insan birine yaklaştığı nisbette ötekinden uzaklaşır. Birine yaklaşmak diğerinden uzaklaşmanın ta kendisidir. Bu bakımdan dünya sevgisinin aynısı, Allah'ın buğzunun aynısıdır. O halde arif kimsenin, dünyadan uzaklaşması veya dünyaya bağlanması hususunda dikkat edeceği yer kalbi olmalıdır.

Durum böyle olunca fakir ve zenginin fazileti sadece kalplerinin mal ile ilgilenmesi nisbetindedir. Eğer bu hususta eşit olurlarsa dereceleri de eşit olur. Ancak bu nokta gurur ve ayağın kaydığı yerdir. Çünkü zengin kimse çok zaman kalbinin maldan ayrıldığını zanneder. Oysa farkında olmadan kalbi mal sevgisiyle doludur. Ancak bunu, malı kaybettiği zaman hisseder. İşte bu nedenle malı dağıtmak sûretiyle veya malı çalındığında nefsini denemelidir. Eğer nefsinin mala iltifat ettiğini görürse, aldandığını bilmelidir.

Birçok kişi kalbinin cariyesinden ayrıldığını zannettiğinden ötürü cariyesini satmıştır. Fakat daha sonra kalbinde gizlenmiş olan ateş alevlenmiştir. Böylece mağrurluğu açığa çıkar. Ateş külün altında gizli olduğu gibi, aşk da kalpte gizlidir. Bu durum, peygamberler ve velîler hariç bütün zenginlerin durumudur.

Madem ki bu durum muhal ve uzak bir ihtimaldir, öyleyse fakirliğin bütün insanlar için daha elverişli ve üstün olduğunu mutlak bir şekilde hükme bağlayalım. Çünkü fakirin dünya ile ilgisi daha zayıftır. İlgisinin azlığı nisbetinde ibadetlerinin sevabı artar. Çünkü gaye olan dilin hareketi değil, daha önce sözü edilen ünsiyetin perçinleşmesidir. Dilin, anılanın dışında boş olan bir kalpteki ünsiyeti artırmaktaki tesiri, anılanın dışındaki şeylerle meşgul olan bir kalpteki tesiri gibi olmaz. İşte bundan ötürü seleften biri şöyle demiştir: 'Kim dünyayı talep ettiği halde kulluk yaparsa o, çabuk tutuşan sopa ile ateşi söndürmeye çalışan bir kimse gibidir. Elinin kokusunu balıkla gidermeye çalışan bir kimse gibidir'.

Ebû Süleyman ed-Daranî şöyle demiştir: 'Bir fakirin gücünün yetmediği bir nimetin önünde durup derinden bir nefes alması, zenginin bin yıllık ibadetinden daha değerlidir'.

Dahhâk'tan47 şöyle rivâyet ediliyor: 'Kim çarşıya girip iştahı çektiği bir şeyi görürse ve sabredip ecrini Allah'tan isterse bu durum, Allah yolunda infak ettiği bin dinardan daha hayırlıdır'.

Bir kişi Bişr b. Haris'e 'Benim için Allah'a dua et! Çoluk çocuk beni pek sıkıntıya düşürdüler' deyince, Bişr şöyle dedi: "Ailen sana 'Evde ne un var, ne ekmek' dedikleri zaman sen bana dua et. Çünkü o zaman senin duan benim duamdan daha makbul olur".

Bişr şöyle diyordu: 'İbâdet eden zenginin misali, mezbelelik üzerindeki bahçenin misali gibidir. İbâdet eden fakirin misali ise, güzel bir kadının boynundaki gerdanlığın misali gibidir'.

Selef, zenginlerinden mârifet ilmini dinlemeyi kerih görürlerdi. Nitekim Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) 'Ey Allahım! Senden nefsimden gelen adaletin yanında yumuşaklığı, kolaylığı ve zarurî ihtiyacı geçen malın miktarında da zâhidliği talep ediyorum'.

Hazret-i Ebû Bekir gibi biri, halinin kemâline rağmen, dünyadan ve dünyanın varlığından bu kadar sakınırsa, acaba 'ınalın fazlasının olmaması, olmasından daha elverişlidir' hükmünde şüpheye düşen bir kimse nasıl olur? Bu durumla beraber, zenginin en güzel hali, helâlinden kazanmak, candan infak etmektir. Buna rağmen kıyâmet arasatında onun hesabı uzar ve bekler. Oysa hesapta münakaşaya tutulan azap görür.

Bu sırra binaen Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) cennetten gecikmiştir; zirâ **Hazret-i Peygamber**'in gördüğü gibi hesapla meşgul olmuştur.

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Mescidin kapısında beni namazdan, zikirden alıkoymayan ve hergün elli altın kâr edip Allah yolunda harcayacağım bir dükkânım olmasını istemezdim'.

'Sen neden böyle bir dükkânın olmasından kaçınıyorsun?' denildiğinde, şöyle demiştir Hesabın zorluğundan ötürü istemiyorum'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Fakirler **üç** şeyi tercih ettiler, zenginler de **üç** şeyi tercih ettiler. Fakirler nefsin rahatını, kalbin boşalmasını ve hesabın hafifliğini tercih ettiler. Zenginler nefsin zorluk çekmesini, kalbin meşguliyetini ve azabın şiddetini tercih ettiler!'

İbn Atâ'nın 'Zenginlik Allah'ın vasfıdır ve dolayısıyla fakirlikten daha üstündür' sözüne gelince, bu hüküm yerinde bir hükümdür. Fakat kul malın hem varlığından, hem de yokluğundan müstağni olduğu zaman, durum böyledir; yani malın varlığı ve yokluğu kişi için eşit ise, İbn Atâ'nın hükmü doğru olur. Ama malın varlığıyla zengin ve devam etmesine muhtaç olursa, bu tür zenginlik Allah'ın zenginliğine benzemez. Çünkü **Allahü teâlâ** bizâtihî zengindir. Gitmesi düşünülen şeylerle zengin değildir. Malın ise, çalınmak sûretiyle gitmesi düşünülebilir. İbn Atâ'nın aleyhinde ileri sürülen delil şudur ki **Allahü teâlâ**'nın zenginliği geçici şeyler ve sebeplerle değildir. Bu delil de malın daimî kalmasını isteyen bir zenginin aleyhinde sıhhatli bir delildir. **Allahü teâlâ**'nın sıfatları kula lâyık değildir' diyen hükme gelince bu hüküm, sıhhatli bir hüküm değildir. Aksine ilim Allah'ın sıfatlarındandır. Kul için en üstün bir sıfattır. Kulun en son varacağı nokta Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmasıdır.

Şeyhin biri şöyle diyordu: 'Allah'a giden yolun yolcusu, yolu kat'etmeden önce, Allah'ın doksan dokuz ismi onun için sıfatlar olur; yani o isimlerin her birinden payı olur'.

Kibirlenmeye gelince, bu kula lâyık değildir; zira kendisine karşı kibirlenmeye müstehak olmayana karşı kibirlenmek Allah'ın sıfatlarından değildir. Müstehak olana karşı böbürlenmek ise, Mü'minin kâfire karşı, âlimin cahile, itaat edenin âsiye karşı kibirlenmesi gibi, bu O'na lâyıktır. Evet! Bazen tekebbürden ahmaklık, katılık ve başkasına eziyet vermek kastolunur. Bu ise, **Allahü teâlâ**'nın vasfı değildir. **Allahü teâlâ**'nın vasfı her şeyden daha büyük olması ve bunun böyle olduğunu bilmesidir. Kul ise, eğer gücü yetiyorsa, mertebelerin en yücesini aramakla mükellef kılınmıştır. Fakat hakkı olduğu gibi istihkakla ancak bu mertebeye varır. Bâtıl ve kandırıcı yollarla değil! Bu bakımdan Mü'minin kâfirden, itaat edenin âsiden, âlimin cahilden, insanın hayvan, cemad ve bitkiden daha yüce ve Allah'a daha yakın olduğunu bilmek kulun vazifesidir. Eğer kul nefsini şüphesiz bir şekilde bu sıfatla muttasıf olarak görürse, tekebbür sıfatı kul için hâsıl olmuştur ve bu sıfat kula uygundur. Aynı zamanda da hakkında faziletlidir.

Ancak bunun mârifetine kulun yolu yoktur; zira bu, son nefesi îman ile kapatmaya mütevakkıf bir hükümdür. Kul ise, son nefesinin nasıl kapanacağını bilmemektedir. İşte bunu bilmediği için nefsine kâfirin rütbesinden daha üstün bir rütbe vermemelidir; zira kâfirin son nefesini imanla ve kendisinin de küfürle vermesi mümkündür. Bu bakımdan, neticeyi bilmediği için, kibirlenmek kulun şanına yakışmaz. Şeyin olduğu gibi bilinmesi düşünüldüğü için, ilim, kişinin hakkında kemâldir. Çünkü Allah'ın sıfatlarındandır. Bazı şeylerin bilinmesi, bazen zarar verdiği için, bu bilgi de kişide bulunması düşünülen sıfatlarındandır. Madem durum budur, şüphe yok ki bu, faziletin en son noktasıdır ve bununla enbiya, evliya ve ulema üstünlük elde etmişlerdir. Madem ki durum budur, eğer kişinin nezdinde malın varlığı ile yokluğu eşitse, işte bu eşitlik, bir yönden, **Allahü teâlâ**'nın sıfatı olan zenginliğe benzeyen zenginliktendir. Bu bakımdan fazilettir. Malın varlığı ile zenginliğe gelince, bunda bir fazilet düşünülemez. İşte buraya kadar bahsettiğimiz, kanaat eden fakirin şükreden zenginin haline göre durumunu beyan etmektir.

Kanaatkâr Fakir ve Şükreden Zengin Olmak

İkinci makam, haris olan fakirin halini, haris zenginin haline nisbet etmek hakkındadır. Farzedelim ki bir şahıs mal talep ediyor. Elde etmek için yoğun çaba sarfediyor ve malı kaybediyor. Sonra buluyor. Onun için malın kayıp olma hali de, var olma hali de vardır. Acaba bu kişinin bu iki halinden hangisi daha üstündür? Bu durumda şuna dikkat etmek gerekir: Eğer gayesi, yaşamak için yemek, din yolunda yürümek ve o maldan bu hususta faydalanmak ise, bu kişi için mal sahibi olması daha faziletlidir. Çünkü fakirlik, kendisini mal kazanmakla meşgul eder! Geçim sıkıntısı çeken bir kimsenin tefekkür etmeye, zikretmeye gücü yetmez. Ancak meşguliyete rağmen yeterli malı bunlara güç yetiren başka! Bu sırra binaen **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! **Muhammed'in (aleyhisselâm)** âlinin nafakasını yetecek kadar kıl!

Fakirlik neredeyse küfür olacaktı! Yani zarurî ihtiyaçla beraber olan fakirlik. . .

Eğer istenilen, ihtiyaçtan fazla veyahut ihtiyaç miktarı ise, fakat gaye onunla din yolunda yürümeye yardım etmek değilse, bu durumda fakirlik hali daha üstün ve daha elverişlidir. Çünkü harislik ve mal sevgisinde eşit oldukları gibi, din yoluna yardım etmek hususunda, fakirlik ve zenginlik sebebiyle herhangi bir mâsiyete teşebbüs etmemek hususunda da eşittirler. Fakat şu hususta ayrılırlar: Mal bulan, edindiği mala ünsiyet eder, o malın sevgisi kalbinde yerleşir, dünyaya bel bağlar! Muhtaç olan fakir ise, kalbi dünyadan uzaklaşır, dünya onun yanında kendisinden kurtulmak istenilen bir hapishane gibi olur. Bütün haller müsavi olup da dünyadan iki kişi ayrıldığı takdirde onların hali şüphesiz daha korku vericidir; zira onun kalbi dünyaya iltifat eder, âhiretten ürker. Tabiîdir ki bu ürkme, dünyaya olan sevgisi nisbetindedir. Oysa **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Rûh'ul-Kudüs (Cebrâîl) kalbime şöyle ilham etti: 'Sev sevebildiğini! Muhakkak ondan ayrılacaksın!'

Hazret-i Peygamber'in bu hadîsi, sevgiliden ayrılmanın çok zor olduğuna dikkati çekmektedir. Bu bakımdan senin için en uygunu senden ayrılmayacak olanı sevmendir. O da **Allahü teâlâ**'dır. Senden ayrılacak olan dünyayı sevmemendir. Sen dünyayı sevdiğin zaman, Allah ile mülâki olmaktan ikrah edersin. Dolayısıyla ölümle Allah'ın huzuruna varışın, istemediğin bir yere varmak ve sevdiğinden

ayrılmak olur. Kim sevdiğinden ayrılırsa, ayrılıktaki eziyeti, onu sevdiği ve ona bağlandığı nisbette olur. Dünyayı elde eden ve dünyaya güç yetirenin dünya ile bağlantısı, dünyayı kaybedenin dünya ile bağlantısından daha fazladır. İsterse fakir insan dünya hakkında harîs olsun yine de zengin kadar dünyaya bağlı olmaz. Bu tedkik ve tahkik neticesinde anlaşıldı ki fakirlik daha şerefli, daha üstün ve iki yer müstesna bütün insanlar için daha elverişlidir.

O istisna edilen yerlerin biri, Hazret-i Âişe'nin zenginliği gibi bir zenginliktir. Böyle bir zenginin yanında varlık ile yokluk eşittir. Hatta varlık böylelerinin derecelerini artırır; zira varlıktan ötürü fakir ve miskinlerin duasını kazanır. Onların bozuk durumlarının düzelmesine vesile olur.

İkincisi ise, zaruret miktarından daha fakir olmaktır; zira bu şekildeki fakirlik, neredeyse küfre sebep olacak kadar tehlikeli bir fakirliktir. Böyle bir fakirlikte hiçbir şekilde hayır yoktur. Ancak onun varlığı hayatını idame ettirip sonra mal ve hayatıyla küfür ve masiyete yardım ediyorsa durum değişir. Eğer aç olarak ölürse, günahları daha az olur. Bu bakımdan bu durumda, onun için en iyisi, aç olarak ölmesi ve muhtaç olduğu nafakayı bile elde edememesidir. İşte buraya kadar söylediğimiz, zenginlik ve fakirlik hakkındaki hükmün tafsilâtıydı. Şimdilik haris, mal talebine alabildiğine dalmış, maldan başka bir hedefi olmayan bir fakir ile malı korumak hususunda o fakirden daha az haris olan ve malın yokluğu ile eğer malı kaybederse fakirin fakirliğinden ötürü duyduğu üzüntü kadar bir üzüntü duymayan bir zengin hakkındaki hükmü tedkik etmek meselesi kaldı.

İşte burada dikkatli olmak gerekir. En açık fetva bu iki şahsiyetin de Allah'tan uzaklığı, malın yokluğundan dolayı duydukları üzüntüleri nisbetindedir. Allah'a yakınlıkları ise, malı kaybetmekten dolayı duydukları üzüntünün zâfiyeti nisbetindedir. Bu husustaki ilim Allah'ın katındadır.

42) Irâkî, bu siyak ile görmediğini, fakat bu mânâda İbn Mâce'nin İbn Ömer'den bir hadîs rivâyet ettiğini söylemiştir.

43) Deylemî, Müsned'ül Firdevs

44) Hâkim

45) İmâm-ı Ahmed, Zühd

46) Müslim, Buhârî

47) Dahhâk b, Müzahim el-Hilalî, meşhur müfessirlerdendir, Hicretin 100, senesinden sonra vefat etmiştir

Fakirliğin Hakîkati, Fakir'in Çeşitli Halleri ve İsimleri

Fakirin, bâtınında, zâhirinde, ihtilât ve fiillerinde uyması gereken birtakım edepleri vardır. Onları gözetmesi gerekir. Bâtın edeplerine gelince, kalbinde **Allahü teâlâ**'nın kendisine bir deneme olarak vermiş olduğu fakirliği hor görmemesidir; yani Allah'ın fiilini, Allah'ın fiili olmak hasebiyle her ne kadar fakirliği hor görse de hor görmemesidir. Tıpkı kan aldıran bir kimse gibi. . .

Kan aldırmaktan ötürü eziyet çektiğinden onu hor görür. Fakat kan alıcıya ve kan alma aletine hor bakmaz. Aksine kan alıcıya karşı minnet duyar. İşte derecelerinin en azı budur ve böyle yapmak farzdır. Bunun zıddı ise haram ve fakirlik sevabını yakıcıdır.

Ey fakirler cemaati! Allah'ın fiiline razı olun! (Bu takdirde) fakirliğinizin sevabını elde etmiş olursunuz. Aksi takdirde mahrum kalırsınız.

Hazret-i Peygamber'in bu hadîs-i şerîfinin mânâsı şudur. Bu derecelerin daha yücesi, fakirliği de hor görmeyip, aksine fakirliğe razı olmasıdır. Fakirliği talep etmek, zenginliğin tehlikelerini bildiğinden dolayı, fakirliğe sevinmek, bâtınında Allah'a tevekkül edip zaruret miktarını kendisine vereceğine güvenmek ve ihtiyaç miktarından fazlasını hor görmek daha yüce bir derecedir.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'muhakkak ki **Allahü teâlâ**'nın, fakirlikten ötürü birtakım azapları ve yine fakirlikten ötürü birtakım sevapları vardır'.

Bu bakımdan fakirlik, sevabı kazandırdığı zaman onun alâmetlerinden biri, onunla ahlâkını güzelleştirmek, rabbine itaat etmek, halinden şikayet etmemek ve kulluğundan dolayı teşekkür etmektir. Cezayı gerektirmesinin alâmetlerinden biri fakirlikte ahlâkını kötüleştirmek, ibadetini bırakmak sûretiyle rabbinden şikayet etmek, kaza ve kaderine küsmektir! Bu her fakirin durumunun övülmediğine delâlet eder. Allah'ın kaderine kızmayıp, razı olan veya fakirliğe sevinen ve meyvesinin ne olduğunu bildiğinden dolayı razı olan fakir övülür; zirâ şöyle denilmiştir: Herhangi bir kula dünyadan birşey verildiği takdirde ona 'Bunu **üç** şey üzerine al' denir:

1. Meşguliyet

2. Üzüntü

3. Âhirette uzun hesap.

Zâhirinin edebine gelince, iffet ve güzelliğini belirtip, fakirlik ve şikayetini belirtmemelidir. Hatta fakirliğini örtbas etmelidir. Örtbas ettiğini de örtbas etmelidir.

Allahü teâlâ çoluk çocuk babası olduğu halde iffetli olan fakiri ve Mü'min kulunu sever. 48 Bilmeyen, utangaçlıklarından ötürü onları zengin zanneder. (Bakara/273)

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Amellerin en faziletlisi, meşakkat anında tahammül göstermektir'.

Bir başka zat da şöyle demiştir: 'Fakirliği örtmek, sevabın hazinelerindendir!' Amellerdeki edebi, hiçbir zengine zenginliğinden dolayı tevazu göstermemesidir. Aksine zengine karşı gururlanmalıdır.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Allah'ın sevabına rağbet etmek bakımından zenginin fakire tevazuu ne güzeldir!'

Bundan daha güzeli, Allah'a güvenmek bakımından, fakirin zengine karşı gururlanmasıdır! Bu bakımdan bu bir rütbedir. Bu rütbeden daha azı, zenginlerle oturmaya rağbet göstermemesidir. Çünkü böyle yapmak tamahkârlığın başlangıçlarındandır.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: Fakiri, zenginlerle oturup kalktığı zaman görürsen onun riyakâr olduğunu bil! Sultanla oturup-kalktığı zaman görürsen hırsız olduğunu bil!'

Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Fakir zenginlerle oturup kalktığı zaman kulpu kopar, ismeti kalkar. Onlara gönül verdiği zaman sapıtır!' Zenginlere yağcılık yapmak ve vereceklerine ta mah etmek bakımından, hakkın zikrinden sükût etmesi uygun değildir.

Fiillerindeki edebine gelince, fakirlikten ötürü ibâdetten gevşememeli, kendisinde fazla olanın birazını vermekten imtina etmemeli; zira bunu vermek, yoksulun takati nisbetinde çaba sa fetmesidir. Bunun fazileti çok ve zenginlikten dolayı verilen birçok mallardan daha fazladır.

Zeyd b. Eslem'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

- Sadakanın bir dirhemi, Allah katında, yüz bin dirhemden daha üstündür.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu nasıl olur?

- Bir kişi malının fazlalığından yüz bin dirhem çıkarıp, sadaka verirse, bir kişi de iki dirheminden birini gönül rızasıyla çıkarıp, sadaka olarak verirse, işte bir dirhemin sahibi yüz bin dirhemin sahibinden (bu takdirde) daha üstün olur. 49

Hiçbir malı istif etmemesi uygundur. İhtiyaç miktarını alıp gerisini çıkarıp vermelidir. Malı istif etmekte **üç** derece vardır:

Biricisi: Sadece bir gün, bir gece için istif etmesidir. Bu derece, sıddîkların derecesidir.

İkincisi: Kırk gün için azık edinmelidir; zira kırk günden fazla olanı uzun emel beslemeye dahildir. Kırk günlük müddeti ise, âlimler Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) tayin edilen miaddan anlamışlardır.

Bu bakımdan o miaddan kırk gün yaşamayı ümit etmenin ruhsatlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu derece, muttakîlerin derecesidir.

Üçüncüsü: Bir sene için istif etmesidir. Bu ise, ruhsatta mertebelerin en uzağıdır ve salihlerin mertebesidir.

Kim azık edinmekte bu son mertebeyi geçerse o, halk tabakasının bilgisizlik ve sarhoşluğuna girer. Tamamen hususîliğin hudutları dışına çıkar! Bu bakımdan zayıf olan bir salihin zenginliği, kalbinin bir senelik azığı bulunması sebebiyle itminana kavuşmasıdır. Havass'tan olan bir kimsenin zenginliği, kırk günlük bir azıktadır. Havass'ül-Havass'ın zenginliği, bir gün bir gecelik azıktadır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu kısımların benzeri üzerinde kadınlarına taksimat yapmıştır. Mal olduğu zaman bazılarına bir senelik azık verir, bazılarına kırk günlük, bazılarına da bir gün ve bir gecelik. . . Bir gün ve bir gecelik verilenlerden biri de Hazret-i Âişe ile Hazret-i Hafsa'dır.

48) İbn Mâce, Taberânî, İbn Adiyy ve Beyhakî

49) Nesaî, (Ebû Hüreyre'den muttasıl olarak)

34-6

Fakirin Âdâbı

Kendisine gelen bir şey hususunda, fakirin **üç** şeyi mülâhaza etmesi uygundur.

1. Malın kendisini,

2. Verenin hedefini,

3. Kendisinin almaktaki gayesini.

Malın kendisine gelince, malın helâl ve bütün şüphelerden uzak olması gerekir. Eğer malda şüphe varsa, onu almaktan sakınmalıdır. Biz helâl ve haram bahsinde şüphenin derecelerini, nelerden sakınmanın farz olduğunu ve neden sakınmanın müstehab olduğunu zikretmiştik.

Verenin gayesine gelince, ya fakirin kalbini hoş edip, muhabbetini talep etmektir bu takdirde bu hediyedir veya sevaptır ya da Allah için ona yardım etmektir bu takdirde sadaka ve zekât olur veya anmak, riyakârlık ve gösteriştir. Bu da ya mücerred olarak kastolunur veya diğer gayelerle karışık olarak kastolunur.

Birincisi

Hediyeyi kabul etmekten ibaret olan **birinci** kısma gelince, hediye kabul etmekte sakınca yoktur. Çünkü hediyeyi kabul etmek Hazret-i Peygamber'in sünnetidir. Fakat hediyede minnetin olmaması gerekir. Eğer hediyede minnet varsa, en iyisi terkedilmesidir. Eğer onun bir kısmı hakkında minnetin büyük olduğunu bilirse, o kısmı geri vermeli, diğer kısmı kabul etmelidir. Çünkü Hazret-i Peygamber'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) yağ, peynir ve bir koç hediye edildi. Hazret-i Peygamber yağ ile peyniri kabul edip koçu geri verdi. 50

Aynı zamanda, bazı insanların hediyesini kabul eder, bazılarınkini geri çevirirdi:

Ben Kureyşî, Sakafî, Ensarî ve Devs kabilelerinden başkasından hediye kabul etmemeye azmettim. 51

Tabiînden bir cemaat da böyle yapmıştır. Feth b. Şahref el-Mevsilî'ye içinde elli dirhem bulunan bir kese gönderilince, Atâ'nın Hazret-i Peygamber'den rivâyet ettiği şu hadisi nakletti:

Kim istemeden kendisine bir rızık gelir, o rızkı geri çevirirse, onu Allah'a geri çevirip veriyor demektir. (Bu da Allah'ın ikramını kabul etmemek olur!) 52

el-Mevsilî, bu keseyi açtı, bir dirhemini aldı ve diğerini geri verdi.

Hasan-ı Basrî de bahsi geçen hadîsi rivâyet ediyordu. Fakat bir kişi kendisine bir kese ve bir bohça dolusu da Horasan'ın ince elbisesinden getirdi. Bunu geri çevirdi ve şöyle dedi: 'Kim benim bu meclisimde oturup insanlardan gelen bu gibi hediyeleri kabul ederse, o kıyâmet gününde nasibi olmadığı halde Allah'ın huzuruna varır'.

Hasan-ı Basrî'nin bu sözü delâlet eder ki âlim veya vâiz verileni kabul ederse, durumu daha şiddetlidir. Oysa Hasan, arkadaşlarından hediye kabul ederdi.

İbrahim et-Teymî, arkadaşlarından bir veya iki dirhem gibi bir miktarı ister, fakat arkadaşı olmayan bir kimse ona yüzlerce dirhem teklif etse almazdı.

Seleften biri, dostu kendisine mal verdiği zaman, dostuna 'Onu yanında bırak! Dikkat et! Eğer onu kabul ettikten sonra senin kalbinde sevgim, kabul etmeden önceki sevgimden daha üstün ise bana haber ver onu alayım. Aksi takdirde almayacağım' derdi.

Bunun alâmeti, eğer hediyeyi geri çevirirse, geri çevirmenin kendisine zor gelmemesi, kabul etmekle sevinmesi, dostu hediyesini kabul etti diye onu canına minnet saymasıdır. Eğer hediyeyi kabul eden ona bir minnet karıştığını bilirse, buna rağmen onu kabul etmek mübahtır. Fakat sadık fakirlerin nezdinde mekruhtur.

Bişr el-Hafî dedi ki: 'Sırrî es-Sakatî hariç, hiç kimseden birşey istemedim. Çünkü nezdimde Sırrî es-Sakatî'nin dünya hakkındaki zâhidliği takarrur etmiştir. O, birşeyin elinden çıkmasıyla sevinir, kalmasıyla üzülür. Öyle ise istemekle onun sevdiğinde ona yardımcı olmuş olurum'.

Bir Horasanlı, Cüneyd-i Bağdâdî'ye hediye olarak bir mal getirdi. O maldan yemesini istedi. Cüneyd dedi ki:

- Onu alıp fakirlere dağıtacağım.

- Böyle yapmanı istemiyorum.

- Ben ne zamana kadar yaşayacağım ki bunu yiyeyim?

- Onu tatlı ve güzel yemeklere sarfetmeni istiyorum.

Bunun üzerine Cüneyd o malı kabul etti. Horasanlı dedi ki:

- Bağdad'da senden daha fazla bana minnet yükleten birini tanımıyorum.

- Ancak senin gibilerden hediye almak uygun olur!

İkincisi

İkincisi, sadece sevap için olmasıdır. Bu da ya sadaka veya zekâttır. Bu bakımdan sadakayı (zekâtı) alan, nefsinin sıfatlarını tedkik etmeli, zekâta müstehak olup olmadığını araştırmalıdır. Eğer şüpheye düşerse alması şüpheli olur. Bunun tafsilâtını 'Zekâtın Sırları' bahsinde zikretmiştik. Eğer aldığı sadaka ise, sadaka veren dindar olduğu için ona veriyorsa, içine bakmalıdır. Eğer gizli olarak bir günah işleyen bir kimse ise ve sadakayı veren eğer o günahı bilirse, kendisinden kaçacağını ve kendisine sadaka vermek sûretiyle Allah'a yaklaşmayı ummuyorsa böyle bir sadakayı alması haramdır. Nasıl ki sadaka veren, sadaka verdiği kimseyi âlim veya Ehl-i Beyt'den sanıp sadaka verirse ve haddi zatında sadaka alan da böyle değilse, aldığı sadaka katıksız haram ise, aynen onun gibi bu da haramdır!

Üçüncüsü

Verenin gayesi gösteriş, riya ve şöhret sahibi olmaktır. Bu bakımdan bu kimsenin bozuk maksadını yüzüne çarpmak ve sadakasını kabul etmemek daha uygundur; zira böyle bir kimseden sadaka almak, onun yanlış hedefine yardımcı olmak demektir. Süfyân es-Sevrî, kendisine verilen sadakayı geri çevirip şöyle derdi: 'Eğer onların böbürlenerek bu sadakayı zikretmeyeceğini bilmiş olsaydım kabul ederdim!'

Âlimlerden biri kendisine gelen hediyeleri reddetmekten dolayı kınandı. Buna

cevap olarak şöyle dedi: 'Ben onların hediyelerini ancak onlara şefkat ve nasihat olsun diye reddediyorum. Çünkü onlar hediyelerini zikrederler ve onun bilinmesini isterler. Bu bakımdan hem malları gider, hem de ecirleri yanıp kül olur!'

Almaktaki gayesine gelince, verilen sadakaya muhtaç olup olmadığını, nafakasına sarfedip sarfetmediğini araştırması gerekir. Eğer verilene muhtaç olduğu halde, verilen sadaka ve veren kimse hakkında zikrettiğimiz şüphe ve âfetten selâmet kalmışsa, bu takdirde en faziletlisi almaktır.

Zenginliğinden veren bir kimse, ecir bakımından, muhtaç olduğu zaman alan bir kimseden daha büyük değildir. 53

Kim dilenmek ve gözetmeksizin kendisine birşey gelirse, o gelen Allah tarafından kendisine sevkedilen bir rızıktır. O geleni geri çevirmesin. 54

Âlimlerin biri şöyle demiştir: 'Kim kendisine verildiği halde almazsa, istemiş de kendisine verilmemiş kimse gibidir!'

Sırrî es-Sakatî? İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e birşeyler gönderirdi. Bir defasında İmâm-ı Ahmed hediyeyi geri çevirdi. Bunun üzerine Sırrî es-Sakatî kendisine 'Ey Ahmed! Hediyeyi geri çevirmenin âfetinden sakın. Çünkü geri çevirmenin âfeti, almanın âfetinden daha şiddetlidir' dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Ahmed ona 'Söylediğini bana tekrar et!' dedi. Sırrî söylediğini tekrar etti ve İmâm-ı Ahmed 'Ben o hediyeyi yanımda bir aylık nafakam olduğundan dolayı geri çevirdim. Bu bakımdan onu benim için yanında sakla! Bir aydan sonra bana gönder' dedi.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'İhtiyacına rağmen verileni geri çevirmenin, tamahkârlık belâsına, şüphe veya benzerine girmeye sevketmesinden korkulur'.

Kişiye gelen mal, ihtiyacından fazla ise durumuna bakılır: Durumu ya nefsiyle meşgul olmaktır veya fakirlerin işlerini tekeffül etmek ve onlara tabiatındaki şefkat ve cömertlikten dolayı infak etmektir. Eğer nefsiyle meşgul ve âhiret yolunun yolcusu ise almasının hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü bu durumda almak, sadece hevâ-i nefse tâbi olmaktır. Oysa Allah için olmayan amel sadece **şeytan**ın yoluna dâvet eder. Kim korunun etrafında dolaşırsa (bilmediği halde) koruya girmesi pek yakın bir ihtimaldir! Sonra o kişinin iki makamı vardır. Onların biri açıkta sadakayı almak, gizlice sahibine geri vermektedir veya açıkta almak, gizlice fakirlere dağıtmaktır. Bu makam sıddîkların makamıdır. Nefse gayet ağır gelir. Ancak riyazet ile nefsi itminana kavuşan bir kimsenin gücü buna yeter! **İkincisi**, sahibi onu daha muhtaç bir kimseye sarfetsin diye almaması veyahut alıp daha muhtaç bir kimseye vermesidir. Bu iki durumu da gizlice veya açıkça yapabilir. Biz daha önce fakirliğin bazı hükümleriyle beraber, zekâtın esrarı bahsinde açıkça almanın mı, gizli almanın mı daha iyi olduğunu zikretmiştik.

İmâm Hanbel'in Sırrî es-Sekatî'nin hediyesini almamasına gelince, bu ancak İmâm'ın o sadakaya muhtaç olmamasından ötürüdür; zira o zaman imamın yanında bir aylık azığı vardı. Onu alıp da başkasına sarfetmek sûretiyle nefsini meşgul etmeye de razı olmadı. Çünkü bu tür meşguliyette âfetler ve tehlikeler vardır. Muttakî bir kimse ise, âfetlerin bulunduğu yerden kaçar. Çünkü **şeytan**ın nefsini aldatmasından emin değildir!

Mekke-i Mükerreme'de mücavir olanlardan biri şöyle anlatıyor: 'Yanımda biraz para vardı. Onları Allah yolunda infak etmek için hazırlamıştım. Kâbe'yi tavaf etmiş, bitirmiştim. Gizli birsesle şöyle diyen bir fakiri dinledim:

- (Yârab) Gördüğün gibi açım! Gördüğün gibi çıplağım! Acaba gördüğün hakkında ne diyorsun ey gören ve görülmeyen Allah!?

O fakire baktım. Sırtında iki tane eskimiş elbise vardı. Bedenini örtecek gibi değildiler. İçimden dedim ki: 'Buna sarfetmekten daha iyi bir yer göremiyorum!' Hemen paraları ona getirdim. Paralara bakıp onlardan beş dirhem aldı ve '**Dört** dirhem iki tane peştamalın sermayesidir. Bir dirhemi de üçe ayırıp infak edeceğim. Gerisine ise benim ihtiyacım yoktur' deyip gerisini bana iade etti.

Onu **ikinci** gece gördüm. Sırtında iki tane yeni peştemal vardı. Bu manzara karşısında içimde ona karşı birşey doğdu. Bana baktı, elimden tuttu. Beni beraberinde yedi tur tavaf ettirdi. Her turu yer madenlerinden bir cevher üzerinde oluyordu ki o cevherler ayaklarımızın altından topuklarımıza kadar çıkıyor ve ses veriyordu. Onlardan bir kısmı altın, gümüş, yakut, inci ve mücevher idi. Bu manzara, Kâbeyi ziyaret edenlere görünmüyordu. Bunun üzerine bana dedi ki:

Bütün bunları Allah bana verdi ve ben bunlara karşı zâhidlik gösterdim. Halkın elinden geleni alıyorum. Çünkü bu cevherler ağır bir yük ve fitnedir. Halktan gelende ise, halk için rahmet ve minnet vardır!

Bunları zikretmekten gayem, ihtiyaçtan fazla olan malın, sana imtihan ve fitne olarak verildiğini bildirmektir. Çünkü Allah kula onu o malla ne yapacağına bakmak için vermiştir.

İhtiyaç miktarı ise, sana şefkat olarak gelir. Öyleyse şefkat ile imtihan arasındaki farktan gâfil olma!

Biz yeryüzünde olan şeyleri kendisine süs olsun diye yarattık ki onların hangisinin daha güzel amelde bulunacağını imtihan edelim! (Kehf/7)

Âdem oğlunun ancak **üç** şeyde hakkı vardır:

1. Belini doğrultan yemekte,

2. Avret mahallini örten elbisede,

3. Kendisini koruyan evde. Bundan fazla olan hesaptır!

Madem ki durum budur, sen bu **üç** şeyden ihtiyaç miktarı almakla sevap kazanırsın. Fazlasından eğer Allah'a isyan etmemişsen hesaba mâruz kalırsın. Eğer isyan etmişsen Allah'ın azabına da mâruz kalırsın. Allahü teâlâ'ya yaklaşmak için ve nefsin sıfatını kırmaktan dolayı lezzetlerden birini terketmeye azmetmen de imtihandır. Mal ise, onunla aklının kuvvetini denemiş olasın diye sana dupduru gelir. Öyle ise en iyisi ondan imtina etmendir. Çünkü nefse azmini bozmak hususunda ruhsat verildi mi ahdini nakzetmeye meyleder ve eski âdetine döner. Artık onu kahretmek mümkün olmaz. Bu bakımdan onu reddetmek mühimdir. O da zühddür. Eğer alıp bir muhtaca sarfederse, bu da zühdün en son zirvesidir. Bu zirveye ancak sıddîk olanlar varabilirler! Halin cömertlik, mal vermek, fakirlerin hukukunu korumak, sulehâdan bir cemaati idare etmek olduğu zaman, ihtiyacından fazlasını al! Çünkü o, fakirlerin ihtiyacından fazla değildir. Onu hemen onlara sarfetmeye bak. Onu azık yapma! Çünkü bir gece dahi onu elde tutmakta büyük fitne ve imtihan vardır. Bu bakımdan o, çoğu zaman kalbine tatlı gelir. Sen onu tutarsan senin için büyük bir fitne olabilir. Bir topluluk kendisim fakirlerin hizmetine verip bunu servet

edinmek, yemek ve içmekte israfa kaçmak hususuna vesile kılmışsa bu, helâk olmanın ta kendisidir. Oysa gayesi şefkat ve şefkatten dolayı sevabı talep etmek olan bir kimse ise, Allah'a hüsn-i zan etmek temeli üzerine borç etmeli, zâlim sultanlara güvenerek borç etmemelidir. Eğer Allah helâlinden ona verirse borcunu öder. Eğer ödeyemeden önce ölürse Allah onun yerine öder ve onun alacaklılarını razı eder. O da borç aldığı kişilerin yanında durumunun belli olması şartına bağlıdır. Bu nedenle borç veren kimseyi aldatmamalı, yalancı va'dlerle kandırmamalıdır. Aksine halini açıklamalı ki o da basiretli bir şekilde bile bile borç versin. Böyle bir kimsenin borcunun beytülmâl'den ve zekâttan ödenmesi farzdır.

Rızkı dar olan da Allah'ın ona verdiğinden harcasın. (Talâk/7)

Bu ayetin mânâsının 'İki elbisesinden birisini satsın' veya 'Nüfuzunu kullanmak sûretiyle borçlansın' demek olduğu söylenmiştir; zira nüfuz da Allah'ın kişiye vermiş olduğu nimettendir.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Allah'ın birtakım kulları vardır, ellerindeki servet nisbetinde infak ederler. Allah'ın birtakım kulları da vardır ki Allah'a yapmış oldukları hüsn-i zan nisbetinde infak ederler'.

Seleften biri ölürken malını **üç** gruba vasiyet etti: Kuvvetlilere, cömertlere ve zenginlere. . . Kendisine 'bunların kimler olduğu' sorulunca **cevap** olarak 'Kuvvetliler Allah'a tevekkül eden kimselerdir. Cömertler Allah'a hüsn-i zan besleyen kimselerdir. Zenginler de, kendilerini tamamen Allah'ın ibâdetine veren kimselerdir' dedi.

O halde ne zaman kendisinde, malda ve verende bu şartları görürse onu almalıdır. Aldığının verenden değil de Allah'tan geldiğini telâkki etmelidir. Çünkü veren, vermeye âmâde kılınmış bir vasıtadır. Kendisini vermeye dâvet eden kuvvetler, irade ve inançlar onu vermeye mecbur etmiştir.

Hikâye olunuyor ki halktan biri Şakîk el-Belhî'yi elli arkadaşıyla beraber dâvet etti. Mükellef bir sofra hazırladı. Şakîk oturduğu zaman arkadaşlarına "Bu kişi 'Kim bu yemeği hazırladığımı ve getirdiğimi görüp kabul etmezse, benim yemeğim ona haram olsun' diyor" dedi. Şakîk'in bu sözü üzerine bütün arkadaşları kalkıp çıktılar. Ancak derecede onlardan eksik olan bir genç sofrada kaldı. Bunun üzerine, konak sahibi Şakîk'e 'Ben bunu kasdetmedim!' dedi. Şakîk 'Ben de arkadaşlarımın Tevhîd'ini denemek istedim!' diye karşılık verdi.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yarab! Gördüğün gibi rızkımı, İsrailoğulları'nın eliyle veriyorsun. Şu adam bir gün sabah yemeğini, öbür adam akşam yemeğini bana yediriyor'. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Musa'ya 'Veli kullarım hakkında böyle yaparım. Onların rızıklarını tembel kullarımın elleriyle veririm ki o tembelleri ecir sahibi kılayım' diye vahyetti. Bu bakımdan vereni, ancak musahhar ve Allah tarafından me'cûr (ecir sahibi) olarak görmelidir.

Allahü teâlâ'dan hüsn-ü tevfîkini talep ederiz!

50) İmâm-ı Ahmed

51) Ebû Dâvud, Tirmizî

52) Irâkî bu şekilde mürsel olarak görmediğini söylemektedir, ancak bundan sonra gelen hadîs bu hadîsin mânâsını doğrulamaktadır.

53) Taberânî

54) Daha önce geçmişti.

34-7

Dilenciliği Haram Kılan Zenginlik

Dilenmek hakkında birçok yasaklar ve tehdidler ve yine dilenmenin ruhsatı hakkında da hüküm vârid olmuştur. Zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Dilenci atın sırtında binici olarak gelse bile hakkı vardır. 55

Yanmış bir tırnakla olsa dahi dilenciyi sevindirerek geri gönderin. 56

Eğer dilencilik mutlaka haram olsaydı saldırgan bir kimseye saldırganlığından dolayı yardım edilmesi caiz olmazdı. Oysa dilenciye vermek ona yardım etmek demektir. Bu bakımdan burada perdeyi kaldıran (hüküm) şudur: Dilencilik esasında haramdır. Ancak zaruretten veya zarurete yakın mühim bir ihtiyaçtan dolayı mübah olur. Eğer dilencilik mecburî değilse, haramdır. Biz 'dilencilik esasında haramdır' sözünü dilencilik haram olan **üç** şeyden ayrılmadığı için söyledik.

1. **Allahü teâlâ**'dan şikayet etmek; zira dilencilik fakirliği belirtmek ve Allah'ın nimetinin kendisine eksik verildiğini zikretmektir. Bu ise, şikayettir. Nasıl ki başkasının mülkü olan köle, dilendiği takdirde, dilenmesi efendisini horlamak olursa, aynen bunun gibi kulların dilenmesi de **Allahü teâlâ**'yı kınamaktır. Bunun haram olması uygundur. Dilenmek, murdar hayvanın etinin zaruretten dolayı helâl olduğu gibi ancak zaruretten dolayı helâl olabilir.

2. Dilencilikte şahsın Allah'ın gayrisine karşı nefsini zelil etmesi vardır. Oysa Mü'min bir kimse Allah'tan başkasına karşı nefsini zelil etmez. Aksine nefsini ancak mevlâsına karşı zelil edebilir. Çünkü böyle bir zillette izzet vardır. Diğer halk da onun gibi kullardır. Zaruret olmaksızın onlara karşı zillet göstermemelidir.

Dilencilikte verene nisbeten isteyenin zilleti vardır.

3. Dilenci, verenin eziyetinden çoğu zaman kurtulamaz. Çünkü veren çoğu zaman can ü gönülden vermez. Eğer dilenciden utanarak veya riyakârlık yaparak verirse bu, verene de haramdır.

Eğer vermezse çoğu zaman utanır ve vermediğinden dolayı nefsinde eziyet duyar; zira nefsini cimriler sûretinde görür. Bu bakımdan vermekte malın eksikliği, vermemekte manevî mertebenin eksikliği vardır. Bunların **ikisi** de eziyet vericidirler. Bu eziyetin sebebi de dilencidir. Oysa zaruret olmaksızın eziyet vermek de haramdır. Sen bu **üç** mahzuru anladığın takdirde,

Hazret-i Peygamber'in şu hadîsini anlamış olursun:

Dilenmek fâhiş haraketlerdendir. Fâhiş hareketlerden de dilenmekten başkası helâl kılınmamıştır!57

Dikkat edersen **Hazret-i Peygamber**, dilenciliği fâhişlerden saymıştır! Oysa fâhişin ancak zaruretten dolayı mübah olacağı gizli değildir. Nitekim boğazına lokma tıkanmış ve yanında şaraptan

başka içecek bir madde mevcut olamayan bir kimse için şarabın (lokmayı indirecek kadarının) mübah olması gibi. . .

Kim zengin olduğu halde dilenirse o ancak cehennem közlerini toplamış olur. Kim kendisini zengin eden bir serveti olduğu halde dilenirse, kıyâmet gününde, yüzü takırdayan bir kemik olduğu halde Allah'ın huzuruna gelir. Yüzünde et diye birşey olmaz. 58

Başka bir lâfızda 'Onun dilenmesi onun yüzünde yara ve bere olur' şeklinde gelmiştir.

Bu lafızlar dilenmenin haramlığı ve şiddetli azabı gerektirdiği hakkında açıkça vârid olan lâfızlardır. **Hazret-i Peygamber**, bir kavimle İslâm üzerine biat etti. Onlara İslâm'ı dinlemelerini ve itaat etmelerini şart koştu. Sonra onlara hafif bir kelime söyledi: 'Halktan hiçbir şey dilenmeyin'. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok zaman dilenmekten sakınmayı emrederek şöyle derdi:

Bizden isteyene veririz. Fakat kim kendisini zengin sayarsa Allah onu zengin eder. Kim bizden istemezse bizim nezdimizde daha sevimlidir. 59

- Halktan müstağni olunuz! Az isteyen daha hayırlıdır.

- Senden istemekten de mi?

- Benden istemekten de. . . 60

Hazret-i Ömer, akşam namazından sonra bir dilencinin sesini işitti. Kavminden birine 'Bu kişiyi götür, akşam yemeğini yedir!' dedi. Kişi dilenciyi götürüp akşam yemeğini yedirdi. Sonra Hazret-i Ömer **ikinci** bir defa onun sesini işitti, o kişiye 'Ben sana bunu götürüp akşam yemeğini yedir demedim mi? dedi. Adam 'Ben ona akşam yemeği yedirdim' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer dikkat etti. Dilencinin eli altında ekmekle dolu bir sepet gördü ve şöyle dedi: 'Sen dilenci değil tüccarsın!' Sonra sepeti alıp zekât develerinin önüne serdi ve dilenciyi kamçı ile dövüp '**İkinci** bir defa dilenme!' diye emir verdi.

Eğer dilenmek haram olmasaydı, Hazret-i Ömer dilenciyi dövmez, sepetini elinden almazdı. Belki himmeti zayıf ve kursağı dar olan fakîh, Hazret-i Ömer'in bu yaptığını uzak görür ve der ki: 'Hazret-i Ömer'in dilenciyi dövmesi, dilenciyi terbiye etmektir. Şeriatta ta'zir cezası vardır. Hazret-i Ömer'in ondan malı alması ise, müsadere etmektir. Oysa şeriat, malı almak sûretiyle ceza verme hakkında bir hüküm getirmemiştir. Acaba Hazret-i Ömer nasıl bunu caiz görmüştür?' Fakîhin Hazret-i Ömer'in bu hareketini uzak görmesinin sebebi, fıkıh ilmindeki eksikliğindendir. Acaba bütün fakîhlerin fıkhı, Hazret-i Ömer'in fıkhı yanında nedir? Onun Allah'ın dininin sırlarına muttali olması ve kullarının maslahatlarını bilmesi yanında bütün fakîhlerin fıkhı nerede kalır? Acaba Hazret-i Ömer'in malı müsadere etmesinin caiz olmadığını bilmediğini mi sanıyorsun veya bildiği halde öfkesinden dolayı Allah'a karşı bu mâsiyeti işlediğini mi sanıyorsun? Biz, Hazret-i Ömer'i bundan tenzih ederiz. Veya maslahat gereği **Hazret-i Peygamber**'in teşrî buyurduğu yolun gayrisiyle, sakındırmak istediğini mi sanıyorsun? Bunlar Hazret-i Ömer'den ne uzak şeyler; zira bu sonuncusu mâsiyettir. Bu meselede Hazret-i Ömer'in o dilenciyi dilenmekten müstağni gördüğünü ve kendisine birşey verenin ancak muhtaç olduğuna inanarak verdiğini, kendisinin yalancı olduğunu, hile yapmakla beraber aldığı malın mülkiyetine girmediğini ve o malı ayırdedip sahiplerine geri vermesinin de zor olduğunu iyi düşün; zira o malın sahiplerinin kimler olduğu bilinmemektedir. Bu bakımdan ortada sahipsiz bir mal vardır. Öyleyse o malı maslahata

sarfetmenin farz olduğunu, zekat develeri ve yemlerinin de maslahattan olduğunu gören fakîh kâmil bir fakîhtir. Yalancı olduğu halde, ihtiyacını belirtmekle beraber dilenenin alması, Hazret-i Ali'nin soyundan olduğunu iddia edip bu vasıfla alanın yalancı olduğa halde alması gibidir. Zira böyle bir kimse aldığını mülk edinmez. Yine salih olduğundan dolayı kendisine sadaka verilen sûfinin oysa iç âleminde öyle bir günah işliyor ki şayet sadaka sahibi, onun o günahı işlediğini bilse kendisine birşey vermeyecek aldığı gibidir. Biz bu kitabın birçok yerinde, bu vechile, aldıklarını mülk edinmediklerini ve kendilerine haram olduğunu ve sahibine geri verilmesinin farz olduğunu zikrettik. Bu bakımdan birçok fakîhin gâfil oldukları bu mânânın doğruluğuna Hazret-i Ömer'in yaptığıyla delil getir!

Nitekim biz, birçok yerde bunu takrir eyledik. Bu fıkıhtan gâfil olarak Hazret-i Ömer'in yaptığının bâtıl olduğuna delil getirme! Dilenmenin zaruretten dolayı mübah olduğunu bildiğin zaman anla ki insan, bir şeye ya mecbur, ya şiddetli bir şekilde veya az muhtaçtır veyahut da kendisine muhtaç değildir. İşte bunlar **dört** haldir: Mecbur olmaya gelince o, ölümünden veya hastalığından korktuğu zaman aç veya bedenini örtecek bir elbisesi olmayan çıplak bir kimsenin dilenmesidir. İstenilen malın mübah olması hususunda ve kendisinden istenilenin de iç âleminde razı olması ve isteyenin de çalışmaktan aciz olması hususunda zikredilen diğer şartlar mevcut olduğu takdirde, bu dilenme mübah olur. Çünkü çalışmaya kudreti olup, tembellik yapan bir kimse dilenmez. Ancak ilmî araştırma onun bütün vaktini alırsa durum değişir.

Kimin yazısı varsa o, yazıcılık yapmak sûretiyle çalışmaya muktedirdir. Müstağni'ye gelince, müstağni o kimsedir ki yanında bir veya birkaç misli olduğu halde, birşeyi başkasından ister. Böyle bir kimsenin dilenmesi kesinlikle haramdır. Zikredilen bu iki taraf apaçıktır.

Şiddetli bir şekilde muhtaç olana gelince, ilaca muhtaç olan hasta gibidir. İlacı kullanmazsa korkusu belirmez. Fakat buna rağmen korkudan da uzak değildir ve cübbesi olup kış mevsiminde o cübbenin altında hiç gömleği olmayan, soğuktan, zaruret hududuna varmayan bir şekilde eziyet çeken bir kimse gibidir. Zahmetle yürümeye muktedir olduğu halde binek kiralamak için dilenen kimsenin hükmü de böyledir. Dilenmenin mübahlığı, böyle bir kimsenin üzerine de tahmil olunmaya uygundur. Çünkü bu da kesin bir ihtiyaçtır. Fakat bu takdirde dilenmesine 'Mekruh' denilmez. 'Benim cübbemin altında iç gömlek yoktur. Soğuğa katlanıyorum, fakat bana çok zor geliyor!' derse, eğer bu sözünde doğru ise, doğruluğu dilenciliğine eğer Allah dilerse kefaret olur.

Hafif ihtiyaca gelince, evden çıkarken elbisenin üstüne giyip yırtıklarını örtmek için bir elbise dilenen ve elinde ekmek olduğu halde katık dilenen kimse gibi. . . Merkebin kirasına gücü yettiği halde atın kirası için dilenen gibi. . . Devenin sırtında durabilecek haldeyken hevdec kiralamak için dilenmek gibi. . . Bu ve benzeri olanlar eğer bunlardan gayrisini belirtmek sûretiyle halini örtbas etmeye çalışırsa-haramdır. Eğer yoksa ve kendisinde şikayet, zillet ve karşıdaki insana eziyet vermekten ibaret olan **üç** mahzurlu şeyden biri varsa, yine dilenmek haramdır. Çünkü böyle bir ihtiyaçla bu mahzurlar mübah olmazlar. Eğer dilenmesinde bu mahzurlardan herhangi biri yoksa, bu şartlar dahilinde kerahetle beraber dilenmesi mübahtır.

Soru: Dilenmenin bu **üç** mahzurdan uzak olması nasıl mümkün olur?

Cevap: Şikayet, Allah'a şükretmeyi ve halktan müstağni olmayı belirtmek ve muhtaç olan bir kimsenin dilenmesi gibi dilenmemekle defolur. Fakat şöyle demelidir: 'Ben elimdeki malla zenginim. Fakat serkeş nefis elbisenin üzerinden giymek için bir elbise daha istiyor'. Bu ise, ihtiyaçtan fazla ve nefisten gelen bir fazlalıktır. Bu bakımdan böyle demekle, şikayet hududundan çıkmış olur. Zillete gelince, babasına, yakınına veya dilenmekten ötürü gözünden düşmeyeceği ve alaya mâruz kalmayacağı dostundan ve yahut da malını böyle durumlar için âmâde kılan bir kimseden istemesidir. Bu durumdan ötürü zillet, kendisinden sakıt olur; zira zillet, şüphesiz minnetin gereğidir! Eziyet vermeye gelince, bundan kurtulmanın çaresi, dilenirken özellikle bir şahsı kastetmemesidir. Sözü ortaya atmalı ki ancak gönülden teberruda bulunan bir kimse buna yanaşır. Eğer topluluğun içinde belli bir kişi varsa dilenciye vermediği zaman kınanacaksa onun bulunduğu mecliste, umumî şekilde dilenmek de ona eziyyettir; zira o çoğu zaman kınanmaktan korktuğu için istemeyerek verir. Oysa onun hoşuna giden eğer kınanmaksızın kurtulursa vermemektir. Belli bir şahıstan istediği zaman, açıkça istememelidir. Kişinin eğer vermemek istiyorsa duymamazlıktan gelebileceği bir şekilde istemelidir. Eğer kişi duymamazlıktan gelmeye muktedir olmakla beraber, duymamazlıktan gelmeyip verirse, vermeye rağbeti vardır demektir. İşte bu vermekle eziyet görmüş olmuyor demektir. Öyle bir kimseden dilenmesi gerekir ki eğer kendisini reddeder veyahut da duymamazlıktan gelirse, kendisinden utanmamalıdır. Çünkü dilenciden utanmak, kendisinden dilenene eziyet verir. Nitekim dilencinin gayrisiyle beraber olan riyanın eziyet verdiği gibi. . .

Soru: Vereni teşvik eden şeyin, ya dilenen veya hazır olanlardan utanması olduğunu bildiği halde verileni alırsa, acaba bu helâl midir veya şüpheli midir?

Cevap: Katıksız bir haramdır. Haramlığında ümmet arasında ihtilâf yoktur. Hükmü, başkasının malını, dövmek veya müsadere etmek sûretiyle almanın hükmüdür; zira sopayla bedenin zâhirini dövmek ile hayâ ve kınanma korkusunun kamçısıyla kalbi dövmenin arasında fark yoktur. Hatta kalbi dövmek, akıllılara daha şiddetle tesir eder. Bu adam sadece zâhirde razı olmuştur.

Ben ancak zâhirle hükmederim. Gizlilere ise, Allah hükmeder!

Hazret-i Peygamber'in bu sözünü öne sürmek de caiz değildir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'in bu hadîsle kasdettiği husûmet ve davaları halletmekte kadıların mecburiyeti ve zarurî durumlarıdır; zira husûmetleri bâtına ve hallerin karinelerine dönüştürmek onlar için mümkün değildir! Bu bakımdan kadılar, dil ile olan sözün zâhiriyle hükmetmeye mecbur kaldılar. Oysa dil, birçok yalanın tercümanıdır. Fakat zaruret bunu gerektirdi. Bu, Allah ile kul arasındaki şeyden sual etmektir. Buradaki 'Hâkim', 'Ahkem'ül Hâkimîn'dir. Onun nezdinde kalpler, diğer hâkimlerin nezdindeki diller gibidir. Her ne kadar sana fetva verseler de sen bu hususta kalbine bak; zira fetva veren, kadıların ve sultanın muallimidir. Dünyada hükmetsinler diye onlara öğretmiştir. Kalplerin müftüsü ise, âhiret âlimleridir. Onların fetvasıyla âhiret sultanının satvetinden kurtulur.

Fakîhin fetvasıyla dünya sultanının satvetinden kurtulduğu gibi. . . Madem ki durum budur, sahibinin gönül rızasıyla vermediği şey Allah katında kendi mülkü olmaz! Onu sahibine geri vermek mecburiyetindedir. Eğer geri çevirmekten utanır da geri çevirmezse, o, dilenilen malın kıymetini hediye şeklinde sahibine vermelidir ki mesuliyetten kurtulsun. Eğer mal sahibi hediyesini kabul etmezse onu

mal sahibinin varislerine geri vermelidir. Dilenip kazandığı mal eğer elinde zâyi olursa, Allah katında o malı ödemeye mecbur olur. O malda tasarruf ettiği için âsîdir. Eziyete vesile olan dilenmekle de âsî olmuştur.

Soru: Bu bâtın bir iştir. Buna muttali olmak çok zordur. Bundan kurtuluş yolu nedir? Çoğu zaman dilenci mal sahibinin, malını rızasıyla verdiğim zanneder. Oysa mal sahibi malını vermeye çoğu kez hiç de razı değildir.

Cevap: Bu sebeple muttakîler dilenmeyi tamamen terketmişler, hiç kimseden birşey almamışlardır. Bişr el-Hafî, Sırrî es-Sakatî'den başka kimseden birşey almazdı. 'Biliyorum ki Sırrî, elinden malın çıkmasıyla sevinir. Ben de sevdiği bir hususta ona yardımcı oluyorum' derdi.

Dilencilik hakkında tehdid ve iffete sarılma hakkındaki emirlerin tekidi bu hikmetten ileri gelse gerek; zira eziyet ancak zaruretten dolayı helâl olur. O da şu demektir: Dilenci tehlike ile karşı karşıyadır. Kurtuluş yolu kalmamıştır. Kendisine isteyerek ve eziyetsiz kimse yardımda bulunmaz. Bu takdirde kendisine dilenmek mübah olur. Nitekim zaruret halinde (ölmeyecek kadar) domuz ve murdar eti yemenin mübah olması gibi. . .

Bu bakımdan dilenmemek müttakîlerin yoludur. Kalp erbabı içinde hallerin karinelerine muttali olmakta basirete güvenenler vardı. Onlar sadece bazı kimselerden alırlardı. Onlardan sadece dostlarından alan da vardı. Bir kısmı da verilenin bir kısmını alır bir kısmını geri çevirirdi. **Hazret-i Peygamber**'in koç, yağ ve peynir hususunda yaptığı gibi yaparlardı. Bunların bu durumları, istemeksizin kendilerine verilen hediye hususunda cariydi. Çünkü kendiliğinden verilen bir hediye, şüphesiz ki verenin rağbetinden ileri gelir. Fakat verenin rağbeti bazen mertebe elde etmek, riya veya iştihardır. İşte böyle olduğu zaman o muttakî yoksullar onu almaktan sakınırlardı. Dilenmeye gelince iki yer hariç, ondan tamamen imtina ederlerdi.

Birincisi zarurettir. Zaruret halinde, peygamberlerden **üç** kişi istemiştir: Hazret-i Süleymân, Hazret-i Mûsa ve Hızır!61

Şüphe yoktur ki bu zatlar, ancak kendilerine vermeyi isteyen bir kimseden istemişlerdir. **İkincisi**, dostlardan istemektir. **Selef**, dostlarının malını, izin almaksızın ve istemeksizin alırdı. Çünkü kalp sahipleri maksadın kalbin rızası olduğunu, dilin konuşması olmadığını bilirler. Onlar arkadaşlarına güvenirlerdi. Arkadaşlarının kendilerine vermekle sevineceklerini bilirlerdi. Arkadaşlarının isteklerini vermekte şüphe ettikleri zaman sadece isterlerdi. Aksi takdirde dilleriyle istemekten müstağni idiler; yani istemeksizin alırlardı. Dilenmenin mübah olmasının hududu; verenin, eğer sende bulunan ihtiyacı bilirse, dilenmeksizin sana yetecek kadarını vereceğini bilinendir. Bu takdirde istemenin, ihtiyacı belirtmekten başka hiçbir tesiri yoktur. Onu hayâ ile harekete getirmek, hilelerle onun vicdanını kabartmak değildir. Bazen dilenciye öyle bir hâl olur ki bu halde kendisinden mal talep edilen adamın kalben razı olmasından şüphe etmez. Bu da hallerin karinesiyle bilinir. Bu bakımdan **birinci** halde almak, katıksız helâldir.

İkinci halde almak ise katmerli haramdır. Bu iki halin arasında, hakkında şüphe edilen birçok haller vardır, kişi o hallerde kalbinden fetva istemelidir. Kalbini rahatsız eden hali bırakmalıdır. Çünkü bu günahtır. Bu bakımdan kendisini şüpheye düşüreni bırakıp, şüphesiz olanı almalıdır. Hallerin

karineleriyle bunu idrâk etmek, zekâsı kuvvet bulmuş, hırsı ve şehveti zayıflamış bir kimse için pek kolaydır. Eğer harisliği kuvvet bulmuş, zekâsı zâfiyete uğramış ise bu durumda işine gelen kendisine görünür. Bu bakımdan kerahete delâlet eden karineleri sezemez.

Bu inceliklerle **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerîfinin sırrına muttali olunur:

Kişinin kazancından yemesi, yiyeceğinin en helâlidir.

Hazret-i Peygamber'e, kelimeleri toplayıcı ifade tarzı ihsan edilmiştir. Çünkü çalışması olmayan ve babasının veya yakınlarından birinin çalışmasından kendisine miras olarak kalan bir mala sahip bulunmayan kimse, insanların elinden dilenmeksizin yese bile, ancak dindarlığından ötürü yemiş olur. O halde, eğer iç âlemi keşfolunduğunda dindarlığından dolayı kendisine birşey verilmeyecek durumda ise aldığı haram olur. Eğer dilenmekten dolayı kendisine verilirse, acaba kendisinden mal istediğinde kalbi vermeye razı olan var mıdır? Acaba sadece zarurî ihtiyacı kadar dilenen var mıdır? Halkın elinden yiyen bir kimsenin hallerini tedkik ettiğinde anlarsın ki yediğinin hepsi veya çoğu haramdır ve yine anlarsın ki helâl, senin veya sana miras bırakanın helâlinden çalışıp kazandığı kazançtır. Bu bakımdan halkın elinden yemek ile takvanın bir arada bulunması uzak bir ihtimaldir. Öyleyse Allah'tan dileğimiz; başkasından tamahımızı kesmesi, helâliyle bizi haramından müstağni etmesi, faziletiyle kendisinden başkasından bizi müstağni kılması, minnet ve cömertliğinin genişliğiyle bunları bize yapmasıdır. Çünkü O, dilediğinin üzerinde kudret sahibidir.

55) Ebû Dâvud, (Hüseyin b. Ali'den)

56) Ebû Dâvud, Tirmizî

57)

58) Ebû Dâvud ve İbn Hıbbân

59) İbn Eb'id-Dünya

60) Bezzâr, Taberânî.

61) Hızır'ın peygamber olup olmadığı ihtilaflıdır. Âlimlerin çoğu velî olduğu fikri üzerinde ittifak etmişlerdir. Müellif ise peygamberliğine kaildir.

34-8

Dilenmede Ölçü

Kim zengin olmasına rağmen dilenirse, o ancak ateş korunu ister. Öyleyse ister bunu azaltsın, ister çoğaltsın!

Bu hadîs dilenciliğin haram oluşuna açık bir delildir. Fakat buradaki zenginliğin sınırını tâyin etmek çok zordur. Bunun sınırını tâyin etmek bizim vazifemiz değildir. Bunlar ancak **şeriat sahibi**nden dinlemekle öğrenilebilir.

Allah'ın zenginliği ile Allah'tan başka şeylerden müstağni olun!62

Allah'ın zenginliği nedir?' denince, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: 'Bir günlük sabah kahvaltısı ve akşam yemeğidir!'

Elli dirhemi veya onun değeri kadar altını olduğu halde dilenen bir kimse ısrarla dilenmiş olur!63

Başka bir lâfızda 'Kırk dirhem' diye vârid olmuştur. Ne zaman takdirler değişik, haberler de sıhhatli olursa o zaman o haberleri değişik durumlara hamletmek gerekir; zirâ hak bir tanedir. Tam olarak takdir etmek ise mümkün değildir. Burada mümkün olan en son şey, yaklaşık olarak tahmin ve takdir etmektir. Bu ise ancak muhtaçların hallerini kapsayıcı bir taksimle tamamlanır.

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Âdem oğlunun ancak **üç** şeyde hakkı vardır: Belini doğrultan bir yemek, avretini örten bir elbise, ayıbını gizleyen bir ev. . . Bundan fazlası hesaptır!64

Bu bakımdan bu üçü, ihtiyaçlarda, cinsleri açıklamada, miktarda, vakitlere bakmak hususunda esas kabul edilmelidir. Cinsler, hadîste bahsi geçen o **üç** şeydir. Onların durumunda olanlar da onlara dahildir. Hatta misafir yürümeye muktedir olmadığı zaman binek kirası da buna dahildir. Bunun gibi olan diğer mühim işler de böyledir. Kişinin nefsi, ailesi, çocuğu ve hayvanları gibi kefaleti altında bulunan herşey buna dahil olur.

Miktarlara gelince, elbisede, dindarlara uygun olanı gözetmelidir. O da bir elbise, bir iç gömleği, bir mendil, bir don ve bir ayakkabıdır.

Her cinsten iki tane edinmeye ihtiyaç yoktur. Buna evin bütün eşyası kıyas edilmelidir. Elbisenin ince, kapların bakırdan olmasını istemek uygun değildir. Çünkü onların göreceği vazifeyi, çamurdan yapılmış kap kacak da görür. Böylece insan onlardan müstağni olur. Bu bakımdan bir tane ve en düşüğü ile eğer âdetten pek fazla uzak değilse yetinmelidir. Yemeğe gelince, onun günlük miktarı bir avuçtur. O da şeriatın takdir ettiği miktardır. Onun çeşidi ise arpadan olsa dahi gıda olan şeydir. Katık ise, zarurî olan gıdadan fazla bir şeydir. Katığı tamamen kesmek zarar verir. Bu bakımdan bazı durumlarda katık için dilenmeye ruhsat vardır.

Meskene gelince, onun en azı, yeteri kadar olmasıdır Bu da, ancak ziynet olmaksızın böyledir. Meskeni süslemek ve genişletmek için dilenmekse, zengin olduğu halde dilenmek gibidir! Vakitlere izafeten olmasına gelince, hal-i hazırda muhtaç olduğu bir günlük yemeğe, giyeceği bir elbiseye, sığınacağı bir meskene muhtaç olduğunda şüphe yoktur. Gelecek zaman için dilenmesine gelince, bunun **üç** derecesi vardır:

Birincisi, yarın muhtaç olacağı miktardır.

İkincisi, kırk veya elli gün sonra muhtaç olacağı miktardır.

Üçüncüsü, bir senede muhtaç olacağı miktardır.

Kendisine ve eğer ailesi varsa ailesine beraberinde bir sene yetecek kadar yiyecek bulunan bir kimsenin dilenmesi haramdır. Çünkü bu zenginliğin en son haddidir. Hadîs-i şerifteki 'Elli dirhem'le takdir, bu mânâ üzerine hamledilir; zira tutumlu hareket ederse, bir kişiye beş dinar kâfi gelir. Çocuk sahibi bir kimseye ise, çoğu zaman bu miktar kâfi gelmez. Eğer bir seneden önce buna muhtaç olursa,

(bu takdirde durumuna bakılır) : Eğer o zaman dilenmeye kudreti olacak ve fırsat elinden kaçmayacaksa şimdiden dilenmek kendisi için helâl değildir. Çünkü şimdilik muhtaç değildir. Çoğu kez de yarına kadar yaşayamaz. Bu bakımdan muhtaç olmadığı bir şeyi dilenmiş olur. O halde, sabah kahvaltısı ile akşam yemeği kendisine kâfi gelir. Bu miktar ile takdir etmek hakkında vârid olan hadîs de buna hamledilir. Eğer dilenme fırsatı gelecekte elinden çıkacak ve şimdi dilenmezse muhtaç olduğu anda kendisine yardım edecek bir kimseyi bulamayacaksa şimdiden dilenmek kendisine mübah olur; zira bir sene yaşayacağını ummak uzak bir ihtimal değildir. Oysa o, dilenmeyi tehir etmekle, zarûri gıdasını temin etmekten aciz olup zarara uğramış olur. Eğer gelecekte dilenmekten aciz kalma korkusu zayıf ve kendisi için dilendiği şey de zarurî değilse, bu şartlar altında dilenmesi mahzurludur. Kerahiyet mecburiyetin, zayıflığın ve fırsatın elden gitme korkusunun ve dilenmeye muhtaç olacağı zamanın gecikmesinin nisbetinde olur!

Bütün bunlar kontrol altına girmeyen şeylerdir. Bu durum, ancak kulun iştihadına, Allah ile olan haline bakmasına bağlıdır. Bu bakımdan bu hususta kalbinden fetva isteyip onunla amel etmelidir. Eğer âhiret yolunun yolcusu ise böyle yapması gerekir. Kimin yakîni daha kuvvetli, gelecek zamanda rızkının gelmesine güveni daha tam ise, bu kimsenin Allah katındaki derecesi daha yücedir. Bu bakımdan bu durumda gelecek korkusu olmaz. Oysa **Allahü teâlâ** sana ve ailene, günlük nafakanı vermiştir. Gelecek endişesi, yakînin zâfiyetinden ve **şeytan** korkusuna kulak vermekten ileri gelir.

O **şeytan** sizi kendi dostlarından korkutur, eğer inanmış iseniz onlardan korkmayın benden korkun. (Âl-i İmrân/175)

Şeytan sizi fakirlikle korkutur. Size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise, size kendi tarafından bağışlama ve lütuf va'dediyor. (Bakara/268)

Dilenmek, zaruretten dolayı mübah kılınan bir çirkinliktir. Gelecek bir zamanın ihtiyacı için dilenen bir kimsenin hali velev ki dilendiği şeye sene içerisinde muhtaç olsa bile miras olarak edindiği bir malı, **ikinci** seneye saklayan bir kimsenin halinden daha kötüdür. Fakat bu iki durum da fetvanın zâhirine göre mübahtır. Ancak bunların **ikisi** de dünya sevgisinden, uzun emelden ve Allah'ın fazlına güvenmemekten kaynaklanır. Bu haslet helâk edici hasletlerin temelidir. Allah'tan güzel tevfîkini, lütûf ve keremiyle talep ederiz.

62) Ebû Dâvud ve İbn Hıbbân

63) İbn Adiyy

64) Tirmizî

34-9

Fakirin Fakirlikteki Âdâbı

İstemeksizin Kendisine Verileni Kabul Etmekte Fakir'in Riayet Edeceği Âdâb

Bişr el-Hafî derdi ki: 'Fakirler **üç** kısımdır. Bir fakir vardır ki ne dilenir, ne de kendisine verildiği zaman alır. Bu fakir, ruhânilerle İlliyyin'dedir.

Bir fakir vardır ki dilenmez, kendisine verildiğinde alır. Bu fakir, Firdevs cennetlerinde mukarrebîn'le beraberdir. Bir fakir vardır ki ihtiyaç anında dilenir. Bu fakir de ashâb-ı yemîn' den olan sıddîklarla beraberdir. Öyleyse bütün âlimler dilenmenin kötü olduğunda, ihtiyaca rağmen mertebe ve dereceyi düşürdüğünde ittifak etmişlerdir.

Şakîk el-Belhî, İbrahim b. Edhem Horasan'dan yanına geldiğinde ona şöyle dedi:

- Horasan'daki arkadaşlarını ne şekilde bıraktın?

- Onları şöyle bir durumda bıraktım: Eğer kendilerine verilirse şükrederler, verilmezse sabrederler.

İbrahim onları, dilenmeyi terketmekle. vasıflandırdığı zaman kendilerini övdüğünü zannetti.

- Ben de aynen senin dediğin gibi, Belh'teki köpekleri o şekilde bırakıp geldim.

- Ey Ebû İshak! O halde, sence fakir nasıl olmalı?

- Fakirler verilmezse şükreder, verilirlerse infak ederler.

Bunun üzerine İbrahim, Şakîk'in başını öpüp 'Doğru söyledin hocam!' dedi.

Madem ki durum budur, öyle ise dilenmek, şükür, sabır ve rıza hakkında hâl sahiplerinin dereceleri pek çoktur. Bu bakımdan âhiret yolunun yolcusuna bu dereceleri, bu derecelerin kısımlarını ve değişik durumlarını bilmek gerekir; zira bunları bilmediği takdirde, derecelerin düşüklerinden yücelerine çıkamaz.

Esfel-i sâfilîn'den a'lâ-yı illiyyîn'e yükselemez. Oysa insan 'ahseni takvîm' üzere yaratılmıştır. Sonra esfel-i safilîn'e gönderilmiştir. Sonra a'lâ-yı illiyyîn'e çıkmakla emrolunmuştur. Kim alçaklık ile yükseklik arasını ayırdetmeye güç yetiremiyorsa, asla terakkiye gücü yetmez.

Şüphe esasında bunu bilen hakkındadır; zira o bile bazen terakki edemez. Hallerin sahiplerine ise, sülûk esnasında bazen bir hâl galebe çalar ki o hâl, dilenmenin onların derecelerinde yükseltici bir rol oynamasını gerektirir. Fakat bu da ancak onların hallerine nisbeten böyledir; zira bu gibi ameller niyetlere bağlıdır.

Biri dedi ki: Ebû İshak Ahmed b. Muhammed en-Nûri'yi65 gördüm. Elini uzatır, bazı yerlerde halktan dilenirdi. Ben onun bu hareketini büyük bir hata sayıp kınadım. Cüneyd'e gelip onun bu durumunu söyledim. Cüneyd 'Bu sana tuhaf görünmesin! Zira en-Nûrî, halktan alıp halka vermek için dilenmiştir. Halkı sevap sahibi kılmak için dilenmiştir. Onlar, ona zararı dokunmadan ecir sahibi olurlar' dedi.

Sanki Cüneyd-i Bağdadî, bu sözüyle **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerîfine işaret etmiştir:

Verenin eli, yüce elin ta kendisidir. 66

Seleften biri şöyle demiştir: 'Veren el, malı alan eldir. Çünkü sevabı veren odur. Takdir onun içindir, onun aldığı mal için değildir'.

Sonra Cüneyd şöyle buyurmuştur: 'Teraziyi getir' dedi ve yüz dirhemi tarttı. Sonra bir avuç alıp o yüz dirhemin üzerine atarak dedi ki: 'Bunları al, en-Nûrî'ye götür!' Ben içimden dedim ki: 'Birşey,

miktarı bilinsin diye tartılır. Cüneyd, hakîm bir kişi olduğu halde nasıl miktarı belli olmayan bir malı tartılan malakattı?' Utandığım için Cüneyd'e bu durumu sormadım. Keseyi alıp en-Nûrî'ye götürdüm. 'Teraziyi getir!' dedi. Yüz dirhemi tartıp aldı. "Bu fazlalıkları Cüneyd'e götür ve ona 'Ben senden artık hiçbir şey kabul etmem!' de" dedi. Böylece Cüneyd yüz dirhemden fazlasını geri aldı. Hayretim gittikçe arttı. Bu durumu en-Nûrî'ye sordum. Dedi ki: 'Cüneyd hakîm bir kişidir. İstiyor ki ipin iki tarafını da elde etsin. Yüz dirhemi nefsi için tarttı. Sonra tartısız olarak sadece Allah için bir avucu tartılanın üzerine attı. Ben ise Allah için olanı aldım. Cüneyd'in kendi nefsi için verdiğini geri çevirdim!' O parayı Cüneyd'e verdiğim zaman ağlayarak şöyle dedi: 'ınalını aldı, malımızı geri çevirdi. Yardım eden Allah'tır!'

Onların kalplerinin ve hallerinin nasıl saflaştığına dikkat ediyor musun? Allah için olan amelleri nasıl riyadan kurtulmuştur? Hatta onların her biri, konuşmadan arkadaşının kalbini müşahede eder. Fakat onlar kalplerin görüşmesi, sırların münâcatı ile konuşurlar. Bu da helâl yemenin, kalbi dünya sevgisinden boşaltıp bütün gayretiyle Allah'a yönelmenin neticesidir. Kim bunu, yolunu denemeden önce inkâr ederse, o kimse cahildir. Tıpkı müshil'in ilaç olduğunu içmeden inkâr eden bir kimse gibi. . .

Kim çok çalıştıktan sonra da vasıl olmayıp bu durumu inkâr ederse başkası da varamaz derse bu kimse tıpkı müshile benzeyen ilacı içen ve müsbet tesirini görmeyen bir kimse gibidir. Bu kimse, müshilin ilaç oluşunu inkâr eder. Bu kimsenin, cahilliği birincisinden daha hafifse de cehaletten doldurulmuş bir yükten uzak değildir. Belki basîret sahibi, iki kişiden biridir: Ya âhiret yoluna devam etmiş, başkalarına belirdiği gibi ona da belirmiştir. Bu kimse zevk ve mârifet sahibidir ve Ayn'el-yakîn derecesine vâsıl olmuştur, veya âhiret yolunda yürüyememiş veya yürümüş de hedefe varamamıştır. Fakat ona îman etmiş onu doğrulamıştır.

Bu kimse de 'ilm'el-yakîn' sahibidir. Bu kimse her ne kadar 'ayn'el-yakîn' derecesine varmamışsa da 'ilm'el-yakîn'de bir rütbesi vardır. Bu rütbe 'ayn'el-yakîn' rütbesinden aşağı olsa bile yine de bir rütbedir. Kim 'ilm'el-yakîn' ve ayn'el-yakîn'den uzak ise, o kimse, Mü'minler zümresinin haricindedir. Kıyâmet gününde inkâr edici ve mütekebbir olanlarla beraber haşredilir. Onlar öyle inkâr ediciler ki zayıf kalpleri ölü ve **şeytan**ın tâbileridir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'dan dileğimiz, bizi ilimde rasih olup 'Ona îman ettik, hepsi rabbimizden gelmiştir. Ancak akıl sahipleri bunu anlarlar' diyenlerden eylemesidir.

65) Bağdad'da doğdu ve büyüdü. Aslen Begavîlidir. Cüneyd'in çağdaşlarındandı. H. 295'de vefat etmiştir .

66) Müslim, (Ebû Hüreyre'den)

34-10

Zühd'ün Hakikati

Zühd'ün Hakîkati, Fazileti, Dereceleri, Kısımları; Yemek, Elbise, Mesken, Ev Eşyası Hususunda Zühd'ün Tafsilâta, Geçim Çeşitleri ve Zühd'ün Alâmeti

Zühd, dünyada, sâlihlerin şerefli makamlarından birisidir. Diğer makamlar gibi bu makam da ilim, hal ve amel'den oluşur; zira îmanın bütün kapıları selefin dediği gibi akd, söz ve amel'e açılır; yani bunlar etrafında dönüp dolaşır. Şöyle ki; burada adeta söz, hâl'in ortaya çıkması için, onun yerine geçmiştir; zira onunla bâtın (gizli) bir hal ortaya çıkar. Yoksa burada bizzat söz'ün kendisi

kastedilmemiştir. Bir hal'den sâdır olmayan (çıkmayan) söz'e 'îman' değil 'islâm' adı verilir. İlim, hal hakkında 'sebeb'in ta kendisi olup meyve veren (ağaç) gibidir. Hal'in amel kısmı ise, meyve yerine geçer. Bu bakımdan biz hal'i, ilim ve amel 'den ibaret olan iki tarafıyla birlikte ele alalım.

Hâl'den gayemiz; zühd diye adlandırılan şeydir. Bu da bir şeyden yüz çevirip onu kendisinden daha hayırlı olan bir başka şeye döndürmekten ibarettir. Bu bakımdan bir bedel, alış veriş veya başka şeyler karşılığında herhangi bir şeyden dönüp daha başka bir şeye yönelen kimse, ancak birincisinden vazgeçtiğinden dolayı dönmüş olur. İkincisine ancak rağbeti olduğundan dolayı yönelmiştir. Bu bakımdan kendisinden vazgeçilen şey açısından bakılan hale zühd adı verilir. Kendisine yönelinen şey açısından da rağbet ve hubb adını alır. Zühd hali, bir şeyden yüz çevirerek ondan daha hayırlı bir şeye yönelmektir. Ancak kendisinden yüz çevirilerek vazgeçilen şey'in de rağbet edilen bir yanının bulunması şarttır. Yoksa zaten rağbet edilmeyen bir şeyden yüz çeviren kimseye zâhid denilmez; meselâ taş, toprak ve benzerlerini terkeden kimseye zâhid adı verilmez. Ancak dirhem ve dinarları (paraları) terkeden kimseye zâhid denir.

Çünkü toprak ve taş, rağbet edilen şeyler değildir. Kendisine yönelinen şey'in şartı ise, kişinin nezdinde, terkedilen şey'den daha hayırlı olmasıdır ki bu rağbet galebe çalsın! Bu bakımdan bir satıcı, satışa ancak alınan mal, satılan maldan daha hayırlı ise yönelir. Bu durumda satıcının hali, satılan mal açısından zühddür. O malın bedeli, yani alınan açısındansa rağbet etmek ve sevmektir.

Onu değersiz bir fiyat ile birkaç paraya sattılar. Onlar ona karşı isteksiz (zâhid) idiler. (Yûsuf/20)

Ayetin mânâsı, 'onu sattılar' demektir; zira 'şirâ' tabiri satış mânâsını ifade eder. Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerinin, onun hakkında zâhidlikle vasıflandırılmaları şu sebepten ileri gelmektedir: Onlar babalarının sevgisinin sadece kendilerine kalmasını istiyorlardı. Bu durum, onların katında Yûsuf'tan daha sevimli idi! Bu bakımdan karşılığında alacakları şeye tamah ederek kendisini sattılar. Kim âhiret karşılığında dünyayı satarsa o, dünya hakkında zâhiddir. Kim de dünya karşılığında âhireti satarsa, o da âhiret hakkında zâhiddir. Fakat, 'zühd' isminin yalnızca dünya hakkında zâhidlik yapanlar için kullanılması âdet olmuştur. Tıpkı dilde mutlak meyletme mânâsına gelen 'ilhad' tabirinin, sadece bâtıla meyledenler hakkında kullanılması gibi.

Zühd, sevilen bir şeyden yüz çevirme olduğuna göre bu durum ancak ondan daha sevimli birşeye yönelme şeklinde düşünülebilir. Aksi takdirde, sevilen bir şeyi, daha sevimli olmayandan ötürü bırakmak imkansızdır. Allah'tan başka her şeyden, hatta cennetlerden bile yüz çevirerek, O'ndan başkasını sevmeyen kimse, mutlak mânâda zâhiddir. Dünya zevklerinden yüz çevirip de âhiretin bunlara benzer zevklerinden yüz çevirmeyen, bilakis hûrilere, köşklere, nehirlere ve meyvelere rağbet eden kimse de zâhiddir; fakat derece bakımından birincisinden eksiktir. Böyle bir kimse dünya nasiblerinden bir kısmını terkeden; meselâ mevkî hırsını bırakmayıp da malı bırakan veya çok yemeyi terkedip de süsü terketmeyen kimse gibidir. Bu gibi kimseler zahd-i mutlak ismine müstehak olamaz. Böyle bir kimsenin derecesi, günahlarının bir kısmına tevbe eden kimsenin tevbekârlar arasındaki derecesi gibidir. Bu zühd, sıhhatli (sahih) bir zühddür; tıpkı günahlardan bazılarına tevbe etmenin sahih oluşu gibi; zira tevbe mahzurluları, zühd ise, nefsin payı olan mübahları terketmekten ibarettir.

Mübahların bir kısmını terketmeye güç yetirip bir kısmına güç yetirememek, uzak bir ihtimal değildir. Bu durum mahzurlular hakkında da aynen geçerlidir. Her ne kadar mahzurlular hakkında zühd göstermiş ve onlardan yüz çevirmişse de yalnızca mahzurluları terkeden kimseye zâhid denilmez. Fakat bu ismin, mübahları terketme hususunda kullanılması âdet olmuştur. Bu duruma göre zâhidlik, âhirete yönelmek için dünyadan yüz çevirmekten veya Allah'a yönelmek için O'nun gayrisinden yüz çevirmekten ibarettir. Bu, en yüce derecedir. Yapılmak istenilen şeyin, yapmak isteyen nezdinde daha hayırlı olması şart olduğu gibi, kendisinden yüz çevrilen şeyin yapılabilir (güç yetirilebilir) olması da şarttır. Çünkü yapılamayan bir şeyi terketmek mümkün değildir. Rağbetin kesilmesi ise ancak terketme sayesinde ortaya çıkar.

İbn-i Mübârek, kendisine 'Ey zâhid!' diye seslenen birisine şunları söylemiştir: 'Zâhid, Ömer b. Abdülazîz'dir; zira dünya ister istemez kendisine geldiği halde o dünyayı terketti. Ben ise hangi şey hakkında zâhidlik yapabilirim? (Benim birşeyim yok ki onu terkedebileyim) '

Bu hali doğuran ilme gelince, bu, terkedilen şeyin alınan şey'e oranla daha değersiz olduğunu bilmektir. Tıpkı bir tüccarın, aldığı paranın, sattığı maldan daha hayırlı olduğunu bilmesi ve bu satışa rağbet etmesi gibi.

Bunu bilmedikçe tüccarın, elindeki maldan vazgeçerek onu satması düşünülemez. **Allahü teâlâ** nezdindeki nimetlerin ebedî, âhiret zevklerinin de daha değerli ve daimî olduğunu bilen kimsenin hali de böyledir. Bu durum, tıpkı mücevherlerin buzdan daha hayırlı ve bâki olduğunu bilen kimsenin durumuna benzer. Bu durumda, elindeki buzları, mücevher ve inciler karşılığında satması kişiye zor gelmez. İşte dünya ve âhiret de bunun gibidir. Dünya güneşe konulan bir buzdur. Durmadan erir ve nihayet yok olur. Âhiretse yok olmayan mücevher gibidir. Bu bakımdan kişi, dünyayı âhiretle değiştirme alışverişinde yakîni ve dünya ile âhiret arasındaki büyük farkı bilmesi nisbetinde, sahip olduğu herşeyden vazgeçebilir.

Allah, kendi yolunda savaşıp öldüren ve öldürülen Mü'minlerden canlarını ve mallarını, cennet onların olmak üzere satın almıştır. (Tevbe/111)

Sonra **Allahü teâlâ**, onların bu alışverişlerinin çok kârlı olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur:

O halde, yaptığınız bu hayırlı alışverişten dolayı sevinin. Gerçekten bu çok büyük bir başarıdır. (Tevbe/111)

Zühd konusunda ahire tin daha hayırlı ve devamlı olduğunun bilinmesi kâfidir. Bu durumu, dünyayı terketmeye güç yetiremeyen kimse de bilir! Böyle kimselerin dünyayı terketmeyişi ya ilminin ve yakîninin zayıflığından veya şehvetin kendisini istilâ edip **şeytan**a mağlup olmasından veya onun nasıl olsa önünde daha çok zaman var şeklindeki yalancı va'dlerine aldanmaktan ileri gelir. Böylece ölüm gelip çatar; fırsatı kaçırdıktan sonra, elinde, pişmanlıktan başka birşey kalmaz! Dünyanın değersizliğine şu ayetle işaret edilmektedir:

De ki: "Dünya geçimi azdır'. (Nisâ/77) Âhiretin daha hayırlı olduğuna ise şu ayetle işaret edilmiştir:

Kendilerine ilim verilenler, ' (Ey Karûn gibi dünyayı isteyenler!) Yazıklar olsun size! Îman edip sâlih amel işleyen için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır' dediler. (Kasas/80)

Bu şekilde **Allahü teâlâ**, mücevherin daha hayırlı oluşunu bilmenin, karşılığında verilen şeyden yüz çevirmenin biricik sebebi olduğuna dikkat çekmektedir. Zühd ancak sevileni, ondan daha sevimli birşey karşılığında bırakmak olarak düşünüldüğü içindir ki bir zât duasında şunları söylemiştir: 'Yarab! Dünyayı bana, sen nasıl görüyorsan öyle göster!' Bunu duyan **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona şöyle buyurmuştur:

Böyle deme! Bunun yerine 'Yarab! Dünyayı bana, sâlih kullarına gösterdiğin gibi göster!' de!67

Bunun hikmeti şudur:

Allahü teâlâ dünyayı olduğu gibi hakir görür. Aynı zamanda Allah'ın celâline nisbetle her mahluk da hakirdir. Kul ise dünyayı, ancak kendi nefsi açısından daha hayırlı olan şeylere nisbetle hakir görür. Atını satan bir kimsenin, atından ne kadar bıkmış olursa olsun onu meselâ haşereler derecesinde görmesi düşünülemez. Çünkü kişi böceklere hiçbir zaman muhtaç olmaz. At'a ise zaman zaman muhtaçtır. **Allahü teâlâ**, zâtıyla, kendi dışındaki şeylerin (mâsivâ) hiç birine muhtaç değildir; onlardan müstağnidir. Bu bakımdan onların hepsini, celâline nisbetle bir derecede görür. Değişik görmesi, ancak başkasına nisbetledir. Zâhid ise değişikliği başkasına nisbetle değil, nefsine nisbetle görür. Zühd halinden doğan amel'e gelince bu, almak ile vermektir. Çünkü zühd, bir alışveriş ve muamele olup kıymet bakımından aşağı olanı verip daha hayırlısını almaktır. Nasıl ki alış veriş akdinden doğan amel, satılan malı terketmek, elden çıkarmak ve karşılığını almaksa, zühd de aynı şekilde hakkında zühd yapılan şeyin tamamen terkedilmesini gerektirir. Bu da sebepleri, mukaddimeleri ve bağlantılarıyla birlikte dünyanın tamamıdır.

Bu bakımdan zâhid, kalbinden dünya sevgisini çıkarır, oraya ibâdet sevgisini sokar. Kalbinden çıkardığını göz, el ve sair azalarından da çıkarır. Bu âzalar üzerine ibâdet vazifelerini yükler. Aksi takdirde malını, **selef** yoluyla verip bahasını almayan kimse gibi olur. Böyle bir kişi, yapmış olduğu alışverişe, ancak her iki tarafın şartı yerine gelirse sevinebilir; zira karşı taraf (satıcı) , ancak bu şartla sözünü yerine getirmiş demektir. Bu bakımdan elindeki malı, ortada olmayan bir mal için selef38 akdiyle veren ve elde bulunanı satıcıya teslim edip elde bulunmayanın arkasına düşen kimse, bu alacağını ancak satıcı, doğruluğuna, kudretine ve sözüne güvenilir bir kimse ise alabilir. Dünyayı elinde tuttuğu sürece kişinin zâhidliği asla doğru olamaz.

Bunun içindir ki **Allahü teâlâ**, her ne kadar 'muhakkak Yûsuf ve bir kardeşi Bünyamin, babamızın yanında bizden daha sevimlidir' demişler ve Yûsuf'u uzaklaştırdıkları gibi Bünyamin'i de uzaklaştırmaya azmetmişler ise de, Yûsuf'un kardeşlerini, Bünyamin hakkında zâhidlikle vasıflandırmamıştır. Öyle ki içlerinden biri, ricacı olduğu için Bünyamin uzaklaştırılmamıştı. Yine **Allahü teâlâ** onları, Hazret-i Yûsuf'u kuyudan çıkarmaya azmettikleri zaman da zühd ile vasıflandırmamıştır. Bilakis onu teslim ettikleri ve sattıkları anda kendilerini Yûsuf hakkında zâhidlikle nitelendirmiştir.

Bu bakımdan rağbetin alâmeti elde tutmak, zühdün alâmeti ise elden çıkarmaktır. Dünyanın bir kısmını elden çıkaran kimse, sadece onun hakkında zâhid olur; mutlak zâhid olmaz. Eğer malın yok ve dünya da sana yardım etmiyorsa, sende zühd diye birşey tasavvur olunamaz; zira insanın sahip

olmadığı bir şeyi terketmesi düşünülemez. Çoğu zaman **şeytan** seni aldatır ve sana 'Her ne kadar eline geçmemiş ise de sen dünya hakkında zâhidsin!' vehmini verir. O halde Allah'tan kuvvetli bir söz ve yardım elde etmedikçe, **şeytan**ın aldatma ipiyle sarkmaman gerekir. Terketmeye gücün yettiği sıradaki halini denemedikçe malı terketme kudretine güvenme; zira nice kimse vardır ki günah işleyemediği zaman nefsinin günahtan nefret ettiğini zanneder. Ancak halktan korkusu olmaksızın ve bir mâni bulunmaksızın günah yolları kolaylaşıp günaha dalar.

Nefsin, mahzurlular hakkındaki aldatması bu olduğuna göre mübahlar hakkındaki sözüne güvenmekten de sakın! Nefsinin doğru olup olmadığına, kudretli olduğu sırada kendisini defalarca denedikten sonra karar ver. Bu durumda daima sözünü yerine getiriyorsa günahtan çevirecek gizli açık mâniler ve özürler de yoksa, ona (nefse) azıcık güvenmekte bir beis yoktur. Bununla birlikte yine de onun aldatmasından sakınmalısın! Çünkü o sözünden çabucak cayan ve tabiatının isteklerine hemen dönen bir mahlûktur. **Kısacası** insan, nefisten ancak gücü yettiği sırada terkettiğine nisbetle ve yalnızca terk anında emin olabilir.

İbn Ebî Leylâ, İbn Şübrüme'ye69 İbn Hâik'e (Ebû Hanîfe'ye) ne dersin? Biz hangi meselede fetva versek mutlaka bizim fetvamızı yüzümüze çarpıyor' dedi. Bunun üzerine İbn Şübrüme 'O İbn Hâik midir değil midir, bilmiyorum; fakat bildiğim birşey vardır: Dünya onun üzerine akın ettiği halde o dünyadan kaçtı. Oysa biz, bizden kaçtığı halde dünyanın peşine düştük' karşılığını verdi.

Hazret-i Peygamber'in devr-i saadetinde bütün müslümanlar 'Biz rabbimizi seviyoruz. Şayet O'nun sevgisini ne ile elde edeceğimizi bilmiş olsaydık, onu yapardık' dediler. Bunun üzerine şu âyet-i celîle nâzil oldu:

Eğer onların üzerine 'Nefislerinizi (cihad için) öldürün!' yahut 'Yurtlarınızdan çıkın!' diye yazmış olsaydık (böyle bir farziyet yükleseydik) , içlerinden pek azı müstesna, bunu yapmazlardı. (Nisâ/66)

İbn Mes'ûd şöyle diyor: "**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir keresinde bana ' Sen o azlardansın!' buyurdu. Şu âyet nâzil oluncaya kadar, içimizde dünyayı seven birinin bulunduğunu bilmezdim:

Kiminiz dünyayı, kiminiz de âhireti istiyordu. (Âl-i İmrân/152)

Maldan vazgeçmek, cömert bir şekilde dağıtmak, onu kalpleri kazanmak için veya başka bir şeye tamahla vermek zâhidlikten değildir. Çünkü bütün bunlar iyi âdetlerden olmakla birlikte hiç birinin ibadetlerde bir dahli yoktur. Zühd ancak âhiretin güzelliğine nisbetle hakîrliğini bildiği dünyayı terketmektir. Terkin her çeşidi, âhirete îman etmeyen kimselerde de görülebilir. Malı terketmek bazan mürüvvet, erkeklik, cömertlik ve güzel ahlâk olur.

Fakat zâhidlik olmaz; zira güzel bir nam bırakmak ve kalpleri kazanmak geçici zevklerdendir. Bu, maldan daha zevkli ve daha tatlıdır. Malı, karşılığına tamah ederek, selem yoluyla terketmek zâhidlik olmadığı gibi, anılmaya, övülmeye, cömerdlikle tanınmaya tamah ederek veya korunmasında meşakkat ve sultanlara zillet göstermek olduğundan yani malı bir ağırlık olarak gördüğünden dolayı terketmek de asla zâhidlik değildir. Zâhid, dünya, ister istemez kendisine geldiği, mertebesi eksilmeksizin, adı kötüye

çıkmaksızın ve nefsin hiçbir nasibi elden kaçmaksızın dünyadan faydalanmaya kâdir olduğu halde, dünyayı sadece ona alışma, Allah'tan başkasıyla yakınlık kurma korkusu ile dünyayı terkeden kimsedir.

Allah'tan başkasına sevgi duymamak, Allah'ın sevgisine hiç kimseyi ortak etmemek için veya âhirette Allah'ın vereceği sevap karşılığında terkeden kimsedir. Bu bakımdan bu kimse, cennet içkilerine karşılık dünya içkilerinden faydalanmayı, elâ gözlü cennet kadınlarına karşılık cariye ve kadınlarla zevk ü safa sürmeyi, cennetin bostan ve ağaçları karşılığında dünyanın bahçe ve mesire yerlerinde gezmeyi, cennetin süsleri karşılığında dünya süsleriyle süslenmeyi, cennetin meyvelerine karşılık dünyanın lezzetli yiyeceklerini terketmiştir.

Dünya hayatınızda bütün güzel şeylerinizi zâyi ettiniz ve bunlarla safa sürüp bunları tükettiniz. (Ahkaf/20)

Zâhid, dünyayı, âhirette kendisine böyle denilmesinden korktuğu için terketmiştir. Bu bakımdan zâhid bütün bunlarda, cennette kendisine va'dedilen nimetleri dünyada peşin olarak verilene tercih etmiştir. Çünkü o âhiret nimetlerinin daha hayırlı ve geçerli olduğunu; bunun dışındakilerin dünyevî işler olup âhirette asla fayda vermeyeceklerini bilir.

67) Deylemî

68) Selem veya **selef** alış verişi, parayı peşin verip piyasaya **üç** ay sonra çıkacak bir malı, tarafların anlaştıkları bir fiyatla almak demektir.

Selem'in hangi durumlarda caiz olmadığı hususunda bkz. el-Fıkhu ale'l-Mezâhib'il-Erbaa, Alış-verişler bölümü.

69) Birincisinin adı Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dır. Kûfe kadısıydı. H. 48'de vefat etmiştir, İbn Şübrüme'nin tam adı ise Abdullah b. Şübrüme b. et-Tufeylî b. Hassan ed-Dübbî'dir. O da Kûfe kadısıydı ve güvenilir bir fakih idi. H. 44'te vefat etmiştir.

34-11

Zühd'ün Fazîleti

Âyet-i Kerîmeler

(Kârun) zînet ve ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler 'Keşke Kârun'a verilenin bir benzeri de bize verilseydi. Gerçekten onun büyük şansı var' dediler. Kendilerine ilim verilenler ' (Ey Kârun gibi dünyayı isteyenler!) Yazıklar olsun size! Îman edip sâlih amel işleyen için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır' dediler. (Kasas/79-80)

Burada görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ** zühdü âlimlere nisbet etmiş ve zâhid kimseleri ilimle vasıflandırmıştır. Bu, medhin en yüksek derecesidir.

İşte onlara sabırlarından dolayı mükâfatları iki kat verilecektir. (Kasas/54)

Bu âyet 'Dünyada, zâhidlik üzerinde sabrettiler' diye tefsir edilmiştir.

Biz yeryüzündeki şeyleri kendisine bir süs yaptık ki insanların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim. (Kehf/7)

Bu ayetin mânâsı hakkında şöyle denilmiştir: 'İnsanların hangisinin dünyada daha zâhid olduğunu imtihan edelim' demektir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, bu tefsire göre zâhidliği 'en güzel amellerden' olmakla tavsif etmiştir.

Kim âhiret sevabını isterse onun sevabını artırırız, kim de dünya menfaatini isterse, ona da ondan veririz. Fakat âhirette ona hiçbir nasip yoktur. (Şûra/20)

Onlardan bir kısmına, kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme! Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır. (Tâhâ/131)

Onlar dünya hayatını âhirete tercih ederler. Allah yolundan alıkoyarlar ve onun eğrilmesini isterler. İşte onlar uzak bir sapıklık içine düşmüşlerdir. (İbrahim/3)

İşte **Allahü teâlâ** kâfirleri bunlarla vasıflandırmıştır. Bu ayetlerin mefhumu; bunların zıddıyla sıfatlanıp âhireti dünya hayatına tercih edenlerin Mü'min olduklarıdır.

Hadîsler

Dünyanın kötülüğü hakkında vârid olan haberler çoktur. Biz bir kısmını Mühlikât bölümünün 'Dünyanın Zemmi' kısmında zikretmiştik; zira dünya sevgisi mühlikâttandır. Biz şimdilik sadece dünyadan nefret etmenin faziletini belirteceğiz. Çünkü dünyadan nefret etmek 'münciyât'dandır. Zâhidlikten de zaten bu kastedilir.

Kim gayesi dünya olduğu halde sabahlarsa, Allah onun işini dağıtır. Onun derli toplu olan işini paramparça eder ve fakirliğini iki gözünün arasına koyar! Ona dünyadan ancak, Allah tarafından kendisi için yazılan gelir. Kim gayesi; âhiret olduğu halde sabahlarsa, **Allahü teâlâ** onun himmetini bir araya toplar. Onun derli toplu işini parçalanmaktan korur. Zenginliğini kalbinde kılar. Dünya mecbur olduğu halde, kendisine gelir (ya da gelsin!) 70

Kula dünyada, zühd ve susmak verilmişse ona yaklaşın. Çünkü o, hikmeti telkin eder.

Allah dilediğine hikmeti ihsân eder. Kime hikmet verilmişse, ona çok hayır verilmiştir. (Bakara/269) 71

Bu sırra binaen denildi ki: 'Kim kırk gün dünyada zâhidlik yaparsa, **Allahü teâlâ**, hikmet pınarlarını onun kalbine akıtır ve dilini onlarla konuşturur'.

Ashâb-ı kirâmın birinden şöyle rivâyet edilmiştir: Biz **Allah'ın Rasûlü**'ne şöyle sorduk:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?

- Kalbi mahmum ve dili doğru olan Mü'mindir.

- Ya **Rasûlüllah**! 'Kalbi mahmum'un mânâsı nedir?

- O muttakî ve tertemiz olan insandır. O'nun kalbinde ne hile, ne dalavere, ne zulüm ve ne de hased bulunur.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Böyle bir kimsenin kim izinde gider?

- Dünyaya buğzedip, âhireti seven kimse!72

Hadîsin mefhumu 'İnsanların en şeriri o kimsedir ki dünyayı sever' demektir.

Allah'ın Rasûlü yine şöyle buyurmuştur:

Eğer Allah'ın seni sevmesini istersen dünya hakkında zâhid ol!73

Görüldüğü gibi; dünya zühdünü, Allah'ın sevgisine sebep kılmıştır. Bu bakımdan Allah kimi severse o, derecelerin en yücesindedir. O halde dünyadaki zühdün, makamların en üstününden olması gerekir. Bu hadîsin mefhumu da 'Dünyayı seven bir kimse Allah'ın buğzuna mâruzdur' demektir.

Ehl-i Beyt yoluyla gelen bir haber şöyledir:

Zahidlik ile takva her gece İnsan oğlunun kalbini gezip kontrol eder. Eğer içinde îman ve haya bulunan bir kalbe tesadüf ederse, orada ikamet ederler. Aksi takdirde giderler!74

Hârise b. Mâlik el-Ensârî 'Ben hakîkaten Mü'minim!' dediğinde **Hazret-i Peygamber** ona 'Peki îmanın hakîkati nedir?' diye sordu. Hârise 'Ben nefsimi dünyadan kopardım. Öyle ki benim nezdimde dünyanın taşları ile altınları eşittir! Sanki ben cennet ve cehennemi, rabbimin arşını bariz bir şekilde görüyorum' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Sen tanımışsın öyle ise yapış! (O) öyle bir kuldur ki Allah onun kalbini îman ile nûrlandırmıştır. 75

Îman hakîkatini belirtmeye, nefsin dünyadan ayrılmasıyla başladığına, onu yakînle eşit tuttuğuna ve 'O bir kuldur ki Allah onun kalbini imanla nûrlandırmıştır' demek sûretiyle onu nasıl tezkiye ettiğine dikkat et!

Allah kime hidayet etmeyi dilerse, onun göğsünü İslâm'a açar. (En'âm/125)

'Âyet-i kerîmedeki şerh kelimesinin mânâsı nedir?' diye sorulunca,

cevap olarak şöyle buyurmuştur: 'Nûr bir kalbe girdiği zaman, göğüs onun için açılıp genişler!' Dediler ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunun bir alâmeti var mıdır?'

Evet! Aldatma evinden uzaklaşmak, ebediyyet evine dönüş yapmak, gelmeden önce ölüme hazır olmaktır. 76

Hazret-i Peygamber'in 'aldatma evinden uzaklaşmaktan' ibaret olan zâhidliği 'İslâm'ın hakîkatinin şartı' olarak göstermesine dikkat et!

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Gereği gibi Allah'tan haya ediniz! Haya etmek öyle değildir. Siz, içinde (daima) oturmayacağınız evleri yapıyor, yemeyeceğiniz yemekleri topluyorsunuz. 77

Hazret-i Peygamber, böyle yapmanın Allah'tan haya etmeye zıd olduğunu beyan etti. **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna bazı elçiler geldiler. 'Siz necisiniz?' diye sorduğunda dediler ki: 'Biz Mü'minleriz!' **Hazret-i Peygamber** 'İmanınızın alâmeti nedir?' diye sordu. Onlar 'Belâ anında sabretmek, genişlikte şükretmek, kaza oklarına rıza göstermek, düşmanlara musibet geldiğinde sevinmeyi terketmek' dediler.

Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Eğer öyleyseniz yemeyeceğiniz şeyleri toplamayın. İçinde durmayacağınız binayı inşa etmeyin. Kendisinden göç edip bırakacağınız şey hakkında dalaşmayın. 78

Görüldüğü gibi **Hazret-i Peygamber** zühdü, îmanın tamamlayıcısı kılmıştır.

Câbir (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in hutbesinde şöyle dediğini naklediyor: 'Kim içine hiçbir şey katmaksızın 'Lâ ilâhe illâllah' ile Allah'ın huzuruna gelirse, ona cennet vâcib olur'. Bunun üzerine Hazret-i Ali ayağa kalkıp dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Annem ve babam sana fedâ olsun! Katmaksızın 'Lâ ilâhe illâllah' demenin mânâsı nedir? Bunun bize vasıflandırıp tefsir et!' **Allah'ın Rasûlü** şöyle buyurdu:

O, dünyayı talep etmek ve peşine düşmek cihetinden dünya sevgisidir. Bir kavim vardır ki peygamberlerin dediğini söyler, fakat zâlimlerin amelini işler. Bu bakımdan kim içinde hiç birşey olmadığı halde, 'Lâ ilâhe illâllah' ile (Allah'ın huzuruna) gelirse, ona cennet vâcib olur. 79

Cömertlik yakîndendir. Yakîni olan bir kimse ateşe girmez. Cimrilik şektendir. Şekke düşen bir kimse cennete girmez. 80

Cömert, Allah'a, insana ve cennete yakındır. Cimri Allah'tan, insandan uzak ve ateşe yakındır. 81

Cimrilik, dünyaya rağbet etmenin, cömertlik de zâhidliğin meyvesidir. Meyveyi övmek, meyve veren ağacı övmek demektir.

İbn Müsayyib, Ebû Zer-i Gıfârî'den, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsini rivâyet etmektedir:

Kim dünya hakkında zâhidlik gösterirse, Allah onun kalbine hikmeti sokar. Onun dilini o hikmetle konuşturur. Ona dünyanın hastalığını ve ilacını tanıtır. Onu saf ve selîm olarak dünyadan çıkarır. Selîm olarak cennete gönderir. 82

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , ashâbının arasında bulunduğu halde, yüklü develerin yanından geçti. Bu develer, Arapların nezdinde en sevimli ve en nefis mallardı. Çünkü bu develere hem binilir, hem etleri yenir, hem sütleri içilir, hem de tüylerinden istifade edilirdi. Bu develer, onların kalbinde, çok büyük mal olduğundan dolayı **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

On aylık gebe develer terkedildiği zaman. . . (Tevkî/4)

Hazret-i Peygamber, yüzünü develerden çevirip gözlerini kapattı. Kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu, bizim mallarımızın en nefisleridir. Neden bunlara bakmadın!' diye sorulunca

cevap olarak şöyle dedi: **Allahü teâlâ** beni onlara bakmaktan nehyetmiştir!' Sonra şu âyeti okudu:

Onlardan bir kısmına kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme! (Tâhâ/131)

Mesrûk, Hazret-i Âişe'den şöyle rivâyet ediyor: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Neden Allah'tan yemek istemiyorsun ki sana yedirsin?' dedim ve **Hazret-i Peygamber**'de gördüğüm açlıktan dolayı ağladım. Bana dedi ki:

Ey Âişe! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun! Eğer rabbimden dünyanın dağlarını beraberimde altın olarak akıtmasını istesem, muhakkak onları altın yapıp istediğim yere akıtır. Fakat ben, dünyanın açlığını doymaya, fakirliğini zenginliğine, üzüntüsünü sevgisine tercih ettim.

Ey Âişe! Muhakkak ki dünya ne Muhammed için, ne de **Muhammed'in (aleyhisselâm)** ailesi için uygun değildir. Muhakkak ki **Allahü teâlâ**, peygamberlerin ulu'l-azm olanları için, dünyanın sıkıntısına sabır göstermeye, dünyanın sevilen şeylerinin elden çıkmasına karşı sabır göstermelerine razı olmuştur. **Allahü teâlâ** benim için de onlara yüklediğini yüklemek isteyerek şöyle buyurmuştur:

O halde azim sahibi elçilerin sabrettikleri gibi sabret ve onlar hakkında (azap için) acele etme! (Ahkaf/35)

Allah'a yemin olsun! Allah'a itaat etmekten başka çıkar yol yoktur. Muhakkak ki ben, yemin ediyorum, ulu'l-azm peygamberlerin sabrettikleri gibi var kuvvetimle sabredeceğim. Kuvvet ancak Allah'tandır. 83

Hazret-i Ömer'den şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Ömer zamanında düşman memleketleri feth olunduğunda, kızı Hafsa kendisine 'Memleketlerin elçileri huzuruna geldiklerinde elbiselerin en yumuşağını giy! Hem kendin, hem de gelenlerin yemesi için nefis yemekler yapılmasını emret' dedi. Bunun üzerine, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle dedi: "Ey Hafsa! Kişinin halini herkesten daha iyi ailesinin bildiğini bilmez misin?' Hafsa 'Evet böyle olduğunu bilirim' dedi. Hazret-i Ömer 'O halde sen **Hazret-i Peygamber**'in şu kadar sene peygamber olarak durduğu halde gerek kendisinin, gerek aile efradının sabah yediklerinde akşam, akşam yediklerinde sabah aç kaldıklarını bilmez misin? Yine sen bilmez misin **Hazret-i Peygamber**, şu kadar sene peygamber olarak durduğu halde ne kendisi, ne de ehli, hurmadan bile doyasıya yemediler. Ta ki Hayber fetholuncaya kadar! Bilmez misin, **Hazret-i Peygamber**'e bir gün biraz yüksek bir tahta üzerinde yemek takdim ettiniz. Bu bile **Hazret-i Peygamber**'e ağır geldi. **Hazret-i Peygamber**'in beti benzi uçtu. Sonra emredip tahtayı kaldırttı. Yemeği daha alçak bir şeyin veya toprağın üzerine koyup yedi. **Hazret-i Peygamber**'in katlanmış bir aba üzerinde yattığını bilmez misin? Bir gece sen abayı dörde katladın o da üzerinde uyudu. Sabahladığı zaman 'Bu abadan ötürü beni gece ibâdetinden menettiniz. Onu daha önce ikiye katladığınız gibi ikiye katlayın' dediğini bilmez misin? **Hazret-i Peygamber**'in yıkansın diye elbisesini çıkardığını, Bilâl gelip namaz vaktini haber verdiği zaman, elbisesi kuruyuncaya kadar beklediğini, sonra giyip öylece namaza çıktığını bilmez misin? Bilmez misin, **Hazret-i Peygamber** için, Benî Züfer'den olan bir kadın, biri önlük, diğeri abâ olarak iki elbise yaptı. **İkincisi** daha bitmeden önce, birini **Hazret-i Peygamber**'e gönderdi. **Hazret-i Peygamber**, gelen elbiseye sarılarak namaza çıktı. **Hazret-i Peygamber**'in ondan başka elbisesi yoktu. İki tarafını boynuna bağlamış ve böylece namaz kılmıştı". Hazret-i Ömer, böylece kızı Hafsa'yı ve kendisini de sesli hıçkırıklarla ağlatıncaya kadar **Hazret-i Peygamber**'in menkıbelerini nakletti. Canının çıkacağını zannettiren bir şekilde hıçkıra hıçkıra ağladı.

Bazı rivâyetlerde, Hazret-i Ömer'in sözünde bir fazlalık vardır. O da şudur: İki arkadaşım da aynı yolda gittiler. Eğer ben onların yolundan başka bir yola gidersem, onlardan ayrılmış olurum. Allah'a yemin ederim, onların şiddetli maişeti üzerinde sabredeceğim. Bu takdirde onlarla beraber onların lezzetli maişetine nail olmayı ümit edebilirim!

Ebû Saîd el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Benden önce geçmiş peygamberlerden biri fakirliğe mübtelâ olduğunda bir abadan başkasını giymezdi. Normal birini öldürecek derecede bîtâb (ve hasta) düşerdi. Bu durumla mübtelâ olmak ve kadere razı olmak onun için, size verilenin hoşunuza gitmesinden daha sevimli idi. 84

İbn-i Abbâs **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Musa (aleyhisselâm) Medyen suyuna vardığı zaman zayıflığından dolayı (nerdeyse) yediği sebzelerin yeşilliği karnında görünürdü.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu:

- Dünya helâk olsun! Altın ve gümüşler helâk olsun!

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! **Allahü teâlâ** bizi altın ve gümüşü istif etmekten menetti. O halde biz neyi azık edinelim!

Sizden biriniz zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve âhiret işinde yardımcı olan salih bir eş edinsin. 85

Huzeyfe **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini rivâyet eder:

Kim dünyayı âhirete tercih ederse, Allah onu **üç** şey ile belalandırır: Ebediyyen kalbinden sıyrılmayan bir üzüntü! Hiçbir zaman kendisinden kurtulamayacağı bir fakirlik! Ve hiçbir zaman doymayan bir hırs!86

Kulun nezdinde bilmemek, bilmekten daha sevimli olmadıkça, îmanın kemâline eremez. Bir şeyin azlığı çokluğundan kendisine daha sevimli gelmedikçe de eremez. 87

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Dünya bir köprüdür. Üzerinden geçin, tamiriyle uğraşmayın!'

Hazret-i Îsa'ya denildi ki:

- Ey Allah'ın elçisi! Eğer bize, içinde Allah'a ibadet etmek için, bir mâbed yapmamızı emretsen ne güzel olur!

- Gidiniz! Su üzerine bir evin temelini atınız!

- Su üzerinde temel durur mu?

- O halde dünya sevgisiyle beraber ibâdet nasıl mümkün olur?

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Rabbim Mekke'nin Batha vadisini benim için altın yapmayı teklif etti. Ben 'Hayır! Ey rabbim! Ben bir gün aç, birgün tok yaşamak istiyorum. Aç olduğum günde sana yalvarır, iltica ederim, tok olduğum günde ise, seni överim' dedim. 88

İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir: **Hazret-i Peygamber** birgün, beraberinde Cebrâîl olduğu halde, yürüyerek Safâ tepesine çıktı. Cebrâîl'e 'Ey Cebrâîl! Seni hak elçi olarak bana gönderen Allah'a yemîn olsun. **Muhammed'in (aleyhisselâm)** âli bir avuç kavut ve bir parça unları olmadığı halde

akşamlıyorlar' dedi. **Hazret-i Peygamber**'in sözü daha bitmeden gökten korkunç bir gürültü işitti. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Allah kıyâmetin kopmasını mı emretti?' diye Cebrâîl'e sordu. Cebrâîl 'Hayır! Bu, İsrafil'dir. Konuşmanı duyduğu zaman (göklerden yanına indi!' dedi. Böylece İsrafil, **Hazret-i Peygamber**'in yanına indi ve şöyle dedi: 'Senin söylediğini Allah işitti. Bana yeryüzünün anahtarlarını vererek gönderdi. O anahtarları sana vermemi emretti. Eğer Tihame dağlarını zümrüt, yakut, altın ve gümüş yapmamı istiyorsan bunu yaparım. Dilersen padişah bir peygamber veya kul bir peygamber olarak yaşayabilirsin' dedi. Cebrâîl bu esnada **Hazret-i Peygamber**'e 'Rabbine tevazu et!' işaretinde bulundu. Bunun üzerine, **Hazret-i Peygamber** **üç** defa 'Kul bir peygamber olarak yaşamak istiyorum!' dedi.) 89

Allahü teâlâ, bir kula hayır irâde ettiğinde, onu dünya hakkında zâhid, âhiret hakkında istekçi kılar ve kendisine nefsinin ayıplarını gösterir. 90

Dünya hakkında zühde yapış! Bu takdirde Allah seni sever. Halkın elindeki servet hakkında zahid olursan halk seni sever. 91

Kim öğrenmeksizin ilim ve hidayet verilmesini Allah'tan dilerse o, dünya hakkında zâhid olsun!92

Cennete müstehak olan bir kimse hayırlara koşar. Ateşten korkan bir kimse şehvetlerden uzaklaşır. Ölümü bekleyen bir kimse lezzetleri terkeder. Kim dünya hakkında zâhid olursa musibetler kendisine kolay gelir!93

Hazret-i Peygamber'den ve Hazret-i Îsa'dan (Allah'ın selâmı **ikisi**nin de üzerine olsun) şöyle rivâyet ediliyor:

Dört haslet vardır. İnsan ancak yorgunlukla onlara yetişebilir:

1. Sükut. Bu, ibâdetin başlangıcıdır.

2. Tevazû.

3. Fazla zikir.

4. Az mal!94

Dünyadan nefret etmenin güzelliği ve dünyayı sevmenin kötülüğü hakkında vârid olan bütün haberleri burada zikretmek mümkün değildir; zira peygamberler ancak insanları dünyadan çevirip âhirete yöneltmek için gelmişlerdir. Halka söyledikleri sözlerin çoğu bu husustadır. Bizim buraya kadar zikrettiklerimiz yeterlidir. Yardım eden **Allahü teâlâ**'dır!

70) İbn Mâce

71) İbn Mâce

72) İbn Mâce

73) İbn Mâce

74) Irâkî aslına rastlamadığını söylemektedir, Fakat Zebidî hadîs'te haya ile îman' diye vârid olduğunu ve bu şekliyle Kut'ul-Kulûb'da bulunduğunu kaydetmektedir. (İthâfu's-Saâde, IX/336)

75) Bezzâr ve Taberânî

76) İbn-i Mübârek, Zühd

77) Bezzâr, Taberânî

78) Hâkim

79) Taberânî

80) Deylemî, (Ebu'd Derda'dan)

81) Tirmizî

82) İbn Eb'id-Dünya

83) Deylemî, Müsned'ul-Firdevs

84) İbn Mâce

85) Tirmizî

86) Taberânî, (İbn Mes'ûd'dan)

87) Ali b. Ma'bed'den

88) İmâm-ı Ahmed, Tirmizî, İbn Sa'd, Taberânî ve Beyhakî

89) Daha önce geçmişti.

90) Deylemî

91) Daha önce geçmişti.

92) Irâkî aslına rastlamadığını söylemektedir

93) İbn Hıbbân

34-12

Zühdün Mertebe ve Dereceleri

Zühd kuvvetine göre **üç** mertebeye ayrılır:

Birinci Mertebe

En aşağı olan **birinci** derece, dünyayı istediği, kalbi ona meyyal olduğu ve nefsi dünyaya iltifat ettiği halde mücâhede ile dünyadan kaçınması ve zâhidlik yapmasıdır. Her ne kadar nefsi dünyaya meyyal ise de onunla cihad eder, onu alıkoyar, işte zâhidlik buna denir. Çalışma ve gayreti sayesinde zühd derecesine varan bir kimseye göre bu atılan ilk adımdır. Zühde meyyal bir kimse önce nefsini eritir, sonra kesesini. . .

Zâhid bir kimse ise, önce kesesini, sonra ibâdetle nefsini eritir. Evet zâhid, ayrıldığına karşı sabretmekle değil ibadetle nefsini eritir. Zâhidliğe kendisini zorlayan bir kimse ise tehlike ile karşı karşıyadır. Çünkü nefsi bazen galebe çalar, şehvet kendisini çeker, dünyaya ve istirahat etmeye ister az, ister çok olsun meyleder.

İkinci Mertebe

Dünyayı, istediği hedefe nisbetle hakir saydığından ötürü terkeden bir kimse, bir dirhemi iki dirhem için terkeden bir kimse gibidir. Böyle yapana, beklemek zorunda olsa bile bir dirhemi iki dirhem için bırakmak zor gelmez. Bu zâhid zühdünü görür, ona iltifat eder. Tıpkı mal satan bir tüccarın malı görüp bakması gibi. . . Öyle ki nefsini beğenip zühdüne hayran kalabilir. Zanneder ki kıymetli bir şeyi kıymetli birşey için terketmiştir! Bu durum da eksikliktir.

Üçüncü Mertebe

Bu, derecelerin en yücesidir. İsteyerek hem dünya, hem de zâhidliği hakkındaki şeylerden kaçınmasıdır. Böylece zâhidliğini görmez, bir şeyi terkettiğini de sanmaz. Çünkü dünyanın bir hiç olduğunu bilmiştir. Bu bakımdan çamurdan yapılmış çakılı terkedip cevheri alan kimse gibi olur. O cevheri hiçbir zaman çamurun karşılığı olarak görmez ve nefsinin birşeyi terkettiğini dedüşünmez. Allah'a ve âhiret nimetlerine nisbetle dünya, çamur parçasının mücevhere nisbetinden daha aşağıdır. İşte bu durum, zühdde kemâlin ta kendisidir. Bunun sebebi de mârifetin kemâlidir. Bu zâhid gibisi, dünyaya iltifat etmek tehlikesinden emindir. Tıpkı çamur parçasını mücevher karşılığı terkeden bir kimsenin bu alışverişten vazgeçmeyeceği gibi. . .

Ebû Yezid, Ebû Musa Abdurrahim'e96 'Hangi şey hakkında konuşursun?' diye sorunca **cevap** olarak 'Zühd hakkında!' dedi. 'Hangi şey hakkında zühd?' deyince de **cevap** olarak 'Dünya hakkında' dedi. Bunun üzerine Ebû Yezid elini sallayarak şöyle dedi: 'Zannettim ki o, birşey'in hakkında konuşuyor. Dünya ise birşey değildir. Onun nesi hakkında zühd yapılacaktır?'97

Dünyayı âhiret için terkedenin misâli mârifet ehli, kalbi mükâşefe ve müşahedelerle mamur olan kimselere göre padişahın kapısında bulunan ve kendisini kapıdan meneden bir köpekle karşı karşıya kalanın misâli gibidir. O kimse köpeğe bir lokma ekmek atar. Köpek o ekmekle meşgul olur. O da içeri girip padişaha yaklaşma şerefine nail olur. Öyle ki işini padişahın bütün memleketinde geçerli kılar. Acaba böyle bir kimsenin padişahın köpeğine atmış olduğu bir lokma ekmek karşılığında, padişah katında bu dereceye erdiği düşünebilir mi?

Bu bakımdan **şeytan**da Allah'ın kapısında bir köpektir. Halkı içeri girmekten meneder. Oysa kapı açık, perde aralıdır. Dünya da bir ekmek lokması gibidir. Eğer yersen, onun lezzeti sadece çiğnerkendir. Yutmakla sona erer. Tortusu midede kalır. Sonra tortu pisliğe dönüşür. Sonra da o tortuyu çıkarmaya mecbur olur. O halde padişahlık izzetine nail olmak için onu terkeden bir kimse, ona nasıl bir daha iltifat eder? Bütün dünya, yüz sene bile yaşasa bir şahsın dünyadan elde ettiği şey âhiret nimetine göre bir Lokmânın dünya padişahlığına nisbetinden daha azdır. Zira sonlu olan bir şeyi sonsuz olana nisbet etmek olmaz. Dünya yakında sona erer, hatta kaygusuz bir insan için bir milyon sene devam etse bile. . . Yine ebedî nimete nisbet edilemez. Yaşamanın müddeti kısa, dünya lezzetleri karmakarışık olduğu halde, nasıl ebedî nimete nisbet edilebilir? Öyleyse, zâhid zühdüne iltifat etmez. Eğer hakkında zâhidlik yaptığı şeye iltifat ederse onu kıymetli birşey olarak gördüğü için iltifat eder. Onu kıymetli birşey olarak görmesi de mârifetinin kusurluluğundan ileri gelir. Bu bakımdan zühdün eksikliğinin sebebi mârifet eksikliğidir. Buraya kadar söylediklerimiz, zühd derecelerinin değişik olmasıdır.

Bunların her birinde de çeşitli dereceler vardır; zira zühde kendisini zorlayan bir kimsenin sabrın zorluğuna dayanması ve sabırdaki meşakkati nisbetinde çeşitlidir. Zühdüne hayranlıkla bakanın derecesi de zühde iltifat etmesi nisbetindedir.

Rağbet edilen şeye nisbetle zühdün bölünmesine gelince, bu da **üç** derecedir.

Birinci Derece

Bu en alt derecedir. İstenilen şey; ateş, kabir azabı, hesap münakaşası, sırat tehlikesi ve kulun önünde bulunan diğer korkular gibi elemlerden kurtulmaktır. Nitekim bu hususlar hakkında haberler varid olmuştur; kişi, hesap için durdurulduğunda susamış yüz deveye yetecek kadar ter akar. İşte zühdün bu derecesi, bu gibi dehşetlerden korkanların zühdüdür. Sanki bunlar acıdan kurtulmak için, yokluğa razı olmuşlardır, zira elemden kurtulmak mAhz â yoklukla mümkün olur.

İkinci Derece

İkinci derece Allah'ın sevabına, nimetine, cennette va'dedilen hûriler, köşkler ve benzeri lezzetlere rağbet ederek zâhidlik yapmaktır. Bu tür zâhidlik, ümit edenlerin zühdüdür. Zira bunlar yokluğa kanaat ederek, elemden kurtulmak için dünyayı terketmemişlerdir. Aksine daimî bir varlığa, sonsuz bir nimete tamah ederek terketmişlerdir.

Üçüncü Derece

Derecelerin en yücesi olan bu derece, kişinin Allah'a mülâki olmaktan başka bir hedefinin olmamasıdır. Bu bakımdan kalbi elemlere bakmaz ki onlardan kurtulmayı istesin, lezzetlere iltifat etmez ki onları elde etmeyi kasdetsin. Aksine emeli Allah ile olmaktır. O, öyle bir kimsedir ki hedefi bir noktaya yöneldiği halde sabahlamıştır. O, Allah'tan başkasını istemeyen gerçek bir muvahiddir. Çünkü Allah'tan başkasını isteyen bir kimse, başkasına ibâdet etmiştir! Her istenilen mâbuddur. Her isteyen de, isteğine nisbetle âbiddir. Allah'tan başkasını talep etmek gizli şirktir. Bu zühd, muhiblerin zühdüdür. Onlar âriflerin ta kendisidir. Çünkü ârif kişi, Allah'tan başkasını sevmez.

Ancak tanıdığını sever. Dinar ile dirhemi tanıyıp **ikisi**ni bir araya getirmeye gücü olmadığını bilen bir kişi nasıl ki bu takdirde dinardan başkasını almazsa, Allah'ı bilenin durumu da böyledir. Allah'ın cemâline bakmak lezzetini bilen, o lezzet ile hûrilerin, köşklerin ve ağaçların lezzetini bir araya getirmenin mümkün olmadığını da bilir. Bu kimse Allah'ın cemâlinden gayrisini sevmez ve başkasını O'na tercih etmez.

Zannetme ki cennet ehli, Allah'ın cemâline baktıklarında hûrilerin ve sarayların lezzetleri kalplerinde kalır! Aksine o lezzetler, Allah'ın cemâline bakmaya nisbeten dünya mülküne sahip olup yeryüzünün her tarafını istilâ etmenin ve halkı köle edinmenin lezzetine, bir kuşu yakalayıp onunla oynamanın lezzetine nisbeti gibidir. Cennet nimetlerini talep edenler, kalp sahiplerinin yanında, kuşla oynamak isteyip padişahlık lezzetini bırakan çocuk gibidir. Bu terkediş, padişahlığın lezzetini idrâk etmekten aciz olduğundan ileri gelir. Yoksa kuş ile oynamak, bütün halka padişah olmaktan daha yüce ve lezzetli değildir. Kendisinden yüz çevirilen şeye izafeten zühdün bölünmesine gelince, bu hususta birçok fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirlerin yüzden fazla olduğu tahmin edilir.

Fakat biz, çeşitli sözleri nakletmekle meşgul olmayacağız. Ancak bütün tafsilâtı kapsayıcı bir konuşmaya işaret edeceğiz ki bu hasusta ileri sürülen fikirlerin çoğunun bütün konuyu kapsamaktan aciz olduğu meydana çıksın. Bu bakımdan deriz ki: Zâhidlik sûretiyle kendisinden yüz çevrilen şeyin icmâl ve tafsilâtı vardır. Tafsilâtının da mertebeleri vardır. O mertebelerin bazısı, kısımları daha fazla izah eder, bazısı da cümleleri izah etmek için daha elverişlidir.

Birinci derecedeki icmale gelince, kendisinden yüz çevrilen, Allah'tan başka her şeydir. Bu bakımdan (şahsın) , Allah'tan başka herşey hakkında, hatta kendi nefsi hakkında bile zâhidlik yapması gerekir. **İkinci** derece hakkındaki icmâl, nefsin, içinde lezzet bulunan her sıfata zâhidlik yapmasıdır. Bu tür zühd, insanın şehvet, öfke, kibir, baş olma, mal, mertebe ve benzerlerinden ibaret olan bütün isteklerini kapsar. **Üçüncü** derecedeki icmal, mal, mertebe ve sebeplerinde zühd göstermesidir; çünkü nefsin bütün lezzetleri bunlara dönüşür.

Dördüncü derecedeki icmal; ilim, kudret, dinar, dirhem ve mertebe hakkında zühd etmesidir; zira malların çeşitleri ne kadar çoğalırsa çoğalsın dinar, dirhem ve mertebe onları kapsar. Sebepleri ne kadar çoğalsa da ilim ve kudrete dönüşür! İlimden gaye; hedefi kalpleri elde etmek olan ilim ve kudrettir. Yukarıda geçtiği gibi mertebenin mânâsı; kalpleri elde etmek ve onlara hâkim olmak demektir. Nasıl malın mânâsı; maddeleri mülk edinmek ve onlara güç yetirmekse. . . Eğer bu tafsilâtı daha genişletmek isterseniz, hakkında zühd yapılan şeylerin sayılamayacak kadar çok olduğu görülür. Oysa **Allahü teâlâ**, bir ayette onlardan yedi tanesini zikrederek şöyle buyurmuştur:

İnsanlara kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar, salınmış atlar, davarlar ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü gösterildi. Bunlar, sâdece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır. (Âl-i İmrân/14)

Sonra **Allahü teâlâ**, bunları başka bir ayette beşe düşürerek şöyle buyurmuştur:

Bilin ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlât çoğaltma yarışıdır. (Hadîd/20)

Sonra başka bir yerde **Allahü teâlâ**, bu durumu ikiye düşürerek şöyle buyurmuştur:

Dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden ibarettir. (Muhammed/36)

Sonra hepsini, başka bir ayette, bire düşürerek şöyle buyurmuştur:

Ama kim rabbinin divanından durup hesap vermekten korkmuş ve nefsi'ni kötü heveslerden menetmişse, onun barınağı da cennettir. (Nâziât/40-41)

Ayette bahsi geçen 'heva' terimi, nefsin dünyada ne kadar lezzetleri varsa hepsini kapsar. O halde, bütün bunlarda zühd yapmak uygundur. İcmal ve tafsîlin yolunu anladığında bilirsin ki bunun bir kısmı diğerine muhalefet etmez. Ancak bazen tafsilât, bazen de icmal bakımından ayrılırlar.

Kısacası zühd, nefsin bütün istek ve lezzetlerinden yüz çevirmektir. Kişi nefsin isteklerinden yüz çevirirse, dünyada kalmaktan da yüz çevirir. Dolayısıyla, dünyadaki emeli kısalır. Çünkü dünyada lezzetlenmek için kalmak ister. Kalmak isteğiyle de daimî bir lezzetlenmeyi irade eder. Çünkü bir şeyi isteyen onun devamını da ister. Hayatın sevgisi, mümkün ve mevcud olan bir şeyin devam etmesinin

sevgisi demektir. Ne zaman, halktan yüz çevirirse, artık onu istemiyor demektir. Bunun için **Allahü teâlâ** onlara savaşı farz kıldığında 'Ey rabbimiz! Üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi, yakın bir zamana kadar erteleseydin?' dediler.

Onlara şöyle de: Dünyanın geçimi azdır. (Nisâ/77)

Yani siz dünya zevki için dünyada kalmayı istiyorsunuz. Madem ki durum budur, zâhidler ve münafıkların hali belli oldu. **Allahü teâlâ**'yı seven zâhidlere gelince, onlar birbirine geçirilmiş kubbe taşları gibi Allah yolunda savaştılar. İki güzelden (şehidlik ve gazilikten) birini beklediler. Onlar harbe davet edildiklerinde, cennet kokusunu koklar, susamış bir kimsenin soğuk suya hücum etmesi gibi ona hücum ederlerdi. Bunu da Allah'ın dinine yardım etmek veya şehidlik rütbesine nail olmak için yaparlardı. Onlardan yatağında ölenler, şehidlik elden gittiği için üzüntü çekerlerdi. Hatta Hâlid b. Velîd (radıyallahü anh) yatağında ölüm sekeratına girdiği zaman şöyle demiştir:

Şehitlik "mertebesine nail olayını diye kaç defa canımı tehlikeye atıp düşman saflarına hücum ettim. Buna rağmen kocakarıların öldüğü gibi ölüyorum.

Hâlid b. Velîd vefat ettiği zaman, bedeninde sekiz yüz yara izi saydılar. İmanda sadık olanların halleri böyleydi. Allah onlardan razı olsun! Münâfıklar ise, ölümden korkarak savaştan kaçtılar. Onlara denildi ki:

De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra hem gizliyi, hem âşikarı bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size neler yaptığınızı haber verecektir. (Cum'a/8)

Bu bakımdan dünyada kalmayı şehidliğe tercih etmeleri, en hayırlıyı verip, en alçağı almak ve değiştirmek demektir. İşte hidayeti verip dalâleti satın alanlar onlardır. Onların ticaretleri kâr etmedi. Onlar hidayet yolunu da kaybettiler. Muhlislere gelince, Allah onlardan nefislerini ve mallarını, cennet karşılığı satın almıştır. Onlar yirmi veya otuz senelik lezzeti, ebedî bir lezzetle değiştirdiklerini gördüklerinde, yapmış oldukları alışverişten dolayı sevindiler. İşte bu da hakkında zühd edilen şeyin beyanıdır. Bunu bildiğinde, kelâmcıların 'Zühdün tarifi' hakkında söyledikleriyle ancak zühdün bazı kısımlarına işaret ettikleri anlaşılır. Bu bakımdan her biri, kendine veya muhatabına galebe çalan kısma değinmiştir.

Bişr el-Hafî 'Dünya hakkındaki zühd, insanlar hakkındaki zühddür!' demiştir.

Onun bu sözü, özellikle dünya mertebesi hakkındaki zühde işarettir.

Kasım el-Cûî 98 dedi ki: 'Dünya hakkındaki zühd, işkembe hakkındaki zühddür, mideden ne kadarını elde edersen, zühdden de o kadarını elde etmiş olursun'.

Onun bu sözü, sadece bir husus hakkındaki zühde işarettir. Yemin ederim o tek şehvet, çoğu zaman şehvetlerin en galibidir ve şehvetleri en çok kabartan da odur.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Dünya hakkındaki zühd, kanaat demektir'.

Onun bu sözü sadece mala işarettir. Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Zühd, emelin kısaltılmasıdır'. Bu tarif, şehvetlerin hepsini toplamaktadır; zira şehvetlere meyleden bir kimse, nefsine daimî kalacağını

fısıldıyor demektir. Dolayısıyle emeli uzar. Emeli kısalan bir kimse ise bütün şehvetlerden rağbetini kesmiştir.

Üveys b. Âmir el-Karanî şöyle demiştir: 'Zâhid çıkıp da birşey ararsa, zâhidlik vasfı kendisinden gider!'

O bu sözüyle, zühdün tarifini kasdetmemiştir. Fakat Allah'a tevekkül etmeyi, zühd hakkında şart koşmuştur.

Yine Üveys şöyle demiştir: 'Zühd, Allah tarafından va'dedilen tazminat için talebi terketmektir'.

Bu söz, rızka işarettir.

Hadîs alimleri dedi ki: 'Dünya, rey ve mâkul ile amel etmektir. Zühd ise ilme tâbi olmak ve Sünnet'e yapışmaktır'.

Hadîs alimlerinin bu sözünden 'fâsid rey', dünyada mertebeyi talep etmek için bazı sebeplere veya fuzûli şehvetlere işarettir; zira bir kısım ilimler vardır ki âhirette onun hiçbir faydası yoktur. Onu oldukça uzatmışlar. Hatta İnsan oğlunun hayatı onların biriyle meşgul olmakla sona ermiştir. Bu bakımdan zâhidliğin şartı, fuzulî olan şeyleri terketmektir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Zâhid o kimsedir ki bir kimseyi gördüğünde 'Bu benden daha üstündür' der".

Bu sözüyle zühdün tevazudan ibaret olduğuna kail olmuştur. Buda mertebenin ve nefsi beğenmenin yokluğuna işarettir. Bu ise zühdün kısımlarındandır.

Bazıları da, 'Zühd, helâli talep etmektir' demiştir. Bu târif, 'Zühd, talebi terketmektir' diyenin târifine benzemez. Nitekim bu sözü Üveys söylemiştir. . . Şüphe yok ki Üveys bu sözüyle helâlin talebini terketmeyi kasdetmiştir.

Yûsuf b. Esbat derdi ki: 'Kim eziyete sabredip, şehvetleri terkeder ve helâlinden yerse o, zâhidliğin köküne yapışmıştır'.

Zâhidlik hakkında bizim naklettiğimizin ötesinde birçok fikirler vardır. Biz, onların naklinde hiçbir fayda görmüyoruz. Kim eşyanın hakîkatlerini keşfetmeyi halkın sözlerinden öğrenmek isterse, o kimse sözlerin değişik olduğunu görecektir ve o sözlerden şaşkınlıktan başka birşey eline geçmeyecektir. Fakat kendisine hakîkat keşfolunan ve onu kalbinden gelen bir müşahede ile idrâk eden ve kulaktan işitmeyen bir kimse ise hakka güvenmiş, basîretinin kusurundan ötürü hakkı târif etmekte kusur edenin kusurunu görmüş, ihtiyacının kısalığı için mârifetin kemâline rağmen ihtiyaç nisbetinde isteyenin kısa kesmesine de muttalî olmuştur.

Bütün bunlar 'basiretlerinde kusur vardır' diye değildir aksine onlar ihtiyaç anında söylediklerinden dolayı kısa kestiler ve şüphe yok ki onlar, ihtiyaç nisbetinde zikrettiler. İhtiyaçlar ise, değişiktir. Şüphesiz kelimeler de değişik olacaktır. Bazen de kısa kesmenin sebebi, kulun makamından haber vermek içindir. Haller ise değişiktir. Öyleyse, o halleri haber veren sözler de değişiktir. Aslında hak bir tanedir. Hakkın değişik olması düşünülemez.

Bu sözlerden birleştirici ve kâmil olanı her ne kadar içinde tafsilât yoksa da Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin söylediğidir; o şöyle demiştir: 'Zühd hakkında birçok konuşmalar dinledik. Oysa bizim nazarımızda zühd, Allah'tan uzaklaştıran herşeyi terketmektir'.

Başka bir defasında tafsilât vererek şöyle demiştir: 'Kim evlenirse, maişetini temin etmek için sefere çıkarsa veya hadîs yazarsa, o dünyaya meyletmiştir'.

Bu sözün ardından o bütün bunları zühde zıt görerek şu âyeti okumuştur:

Ancak Allah'a sağlam ve pak kalp getiren (fayda görür) . (Şuarâ/89)

Sonra şöyle demiştir: 'O öyle bir kalptir ki orada Allah'tan başkası yoktur!'

Yine şöyle demiştir: 'Bu kalp sahipleri, kalpleri dünyanın üzüntülerinden boşalıp âhirete yöneldiği için zâhidlik ettiler'.

İşte buraya kadar saydıklarımız, kendisinden yüz çevrilen şeylerin çeşitlerine göre olan zühdün kısımlarının beyanıdır.

34-13

Onun hükümlerine göre kısımlarının beyanına gelince, İbrahim b. Edhem'in söylediği gibi **zühd**; farz, nafile ve selâmet kısımlarına bölünür.

Bu bakımdan farz olan zühd; haram ve nafile olan zühd, helâl ve selâmet olan zühd ve şüpheliler hakkındaki zühddür. Biz 'Helâl ve Haram' bahsinde Takva dereceleri'nin tafsilâtını da zikretmiştik. O da zühddendir.

Mâlik b. Enes'e 'Zühd ne demektir?' diye sorulduğunda 'takvadır' cevabını verdi. Terkedilen şeylerin gizliliklerine göre zühdün bölünmesine gelince, bu hususta zühdün sonu yoktur; zira nefsin düşünce, mülâhaza ve diğer hallerde lezzetlendiği şeylerin de sonu yoktur. Özellikle de riyanın gizlilikleri. . . Çünkü buna ancak araştıran âlimler muttali olabilir. Ayrıca zâhirî mallarda da zühdün sonsuz dereceleri vardır.

Hazret-i Îsa'nın zühdü onun en yüce derecelerindendir; zira uyuyacağı zaman bir taşı yastık yaptı. **Şeytan** ona dedi ki:

- Sen dünyayı terketmemiş miydin? Şimdi sana ne oldu?

- Ne yaptım ki?

- Taşı yastık yaptın ya?

Bunun üzerine Îsa (aleyhisselâm) taşı atarak şöyle demiştir: 'Senin için bıraktığım dünya ile beraber bunu da al!'

Yahya b. Zekeriyya yumuşaklığından ve verdiği rahattan kaçmak için bedeni delik deşik oluncaya kadar kıldan bir elbise giydi. Annesi onun yerine yünden yapılmış bir cübbe giymesini istedi. O da annesinin dediğini yaptı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'Ey Yahya! Dünyayı bana tercih mi ettin?' Bu hitaba karşı ağladı ve yün cübbeyi çıkardı. Eski âdetine döndü.

Ahmed b. Hanbel der ki: 'Zühd, Üveys'in zühdüdür. Çıplaklıktan öyle bir raddeye geldi ki kamıştan yapılmış bir sepette oturarak avretini örterdi'.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) bir kimsenin duvarının gölgesine oturdu. Duvar sahibi onu gölgeden kaldırınca şöyle dedi: 'Beni kaldıran sen değilsin! Ancak duvarın gölgesiyle rahatlamama razı olmayan beni kaldırmıştır'.

Madem ki durum budur, zâhidliğin zâhir ve bâtındaki derecelerinin haddi hesabı yoktur. Derecelerinin en küçüğü, her şüpheli ve mahzurlu şey hakkında zühd göstermektir.

Bir grup dedi ki: "Zühd, şüpheler ve mahzurlular hakkındaki zühd değil, aksine helâl hakkındaki zühddür. Bu bakımdan şüpheler ve mahzurlular hakkındaki zühd, hiçbir cihetle zühdün derecelerinden değildir'. Sonra bu grup, dünya mallarında helâlin kalmadığını savunarak şu anda zühdün tasavvur olunamayacağını söylemiştir.

Soru: Sıhhatli bir zühd; yemek, içmek, giymek, halka karışmak ve halkla konuşmakla nasıl düşünülebilir? Oysa bütün bunlar insanı masiva ile meşgul etmektir.

Cevap: Dünyadan yüz çevirip Allah'a yönelmenin mânâsı; kalbin zikren ve fikren Allah'a yönelmesi demektir. Bu ise ancak yaşamakla beraber düşünülebilir. Yaşamak da ancak nefsin zarurî isteklerini karşılamakla olur. Bu bakımdan zararlı şeyleri bedenden uzaklaştırıp zorunlu miktarla iktifa ettiğin halde gayen de bedenden ibâdet hususunda istifade etmekse, 'Allah'tan gayrisiyle meşgul değilsin'; çünkü onun vasıtasıyla hedefe varılan bir şey de o hedeften sayılır.

Bu bakımdan hac yolunda devesinin yemi ve suyuyla meşgul olan bir kimse, hacdan yüz çevirmiş sayılmaz. Allah yolunda da bedenin, hac yolundaki deve gibi olmalıdır; zira o yolda deveye yedirmek ve içirmekteki gaye, deveyi lezzetlere kavuşturmak değildir. Aksine zararlı sebepleri deveden uzaklaştırmaktır ki deve seni maksat ve hedefine ulaştırsın! İşte bedenini de yok edici açlık ve susuzluktan yemek ve içmekle, hararet ve soğuktan dolayı giymekle ve meskenle korumaktaki maksadın da böyle olması gerekir. Bu bakımdan zarurî miktarla iktifa ederek yemekten, içmekten, giymekten ve meskenden lezzetlenmeyi değil, aksine Allah'a ibâdeti için gereken kuvvetin teminini kasdetmelisin. Bu ise zühde zıd değildir.

Belki zühdün şartıdır. Eğer 'Acıktığım anda yemekten lezzet almak zarurîdir' dersen, bil ki: Lezzetlenmeyi kasdetmezsen, bu tabiî olan lezzet sana zarar vermez; zira soğuk su içen bir kimse bazen bunu lezzetli görür. Bunun neticesi susuzluğun elemini gidermeye dönüşür. Kim ihtiyacını yerine getirirse, bazen onunla müsterih olur. Fakat bu istirahat, onun maksadı değildir. Bu bakımdan kalp buna yönelmez. İnsan bazen gece ibadetine kalkarken seher havasını teneffüs etmek ve kuşları dinlemekle lezzetlenir. Maksat gece ibadeti olduğundan, bu zevk ona zarar vermez. İstirahat için de bir yeri kasdetmedikçe, kendiliğinden gelen bu istirahatler ona zarar vermez. Bu mevzuda Allah'tan korkanların bir kısmı seher rüzgârlarının isabet etmediği bir yeri ibâdet için seçer. Bunu da kalbin meşgul olmaması ve ona ünsiyet vermesi korkusundan yapar. Bu bakımdan kalpte böyle bir ünsiyet meydana gelirse, dünyâya gönül vermiş olur. Dünyaya vermiş olduğu ünsiyet nisbetinde de Allahile olan yakınlığı azalır!

Dâvud-i Tâî'nin üstü açık bir kabı vardı. Kullandığı su onun içindeydi. Onu hiçbir zaman güneşin önünden kaldırmazdı. Sıcak su içer ve şöyle derdi: Kim soğuk suyun lezzetine alışırsa, dünyadan ayrılmak kendisine güç gelir'.

İşte buraya kadar saydıklarımız ihtiyatlı kimselerin korkularıdır. Bütün bunlarda ihtiyatlı davranmak en akıllıca harekettir; zira böyle bir davranışın her ne kadar zor ise de müddeti pek azdır. Ebediyyen nimetlenmek için az bir müddet (zahmet çekmek) marifet ehline hiç de ağır gelmez.

Öyle bir mârifet ehli ki şeriat siyasetiyle nefislerini yenmişler, dünya ve din arasındaki zıddiyetin tanınmasında yakînin kulpuna sarılmışlardır. Allah onlardan razı olsun!

96) Adı Hârûn b. Süleyman el-Kûfîdir.

97) Kût'ul-Kulûb

98) Adı Kasım b. Osman el-Cûî ed-Dimeşkî'dir. Bazılarına göre kendisini çokça aç bıraktığından dolayı bu lâkabı almıştır.

34-14

Zarûrî Hayat Karşısında Zühd

İnsanların yapmış olduğu şeyler fuzulî ve zârurî diye iki kısma ayrılır. Fuzulî olanı beslenmiş veya alınmış atlar gibidir; zira insanların çoğu, yaya yürümeye muktedir oldukları halde bu atları süs için edinirler. Zârurî olanı da yemek ve içmek gibidir. Biz burada fuzulî olanın çeşitlerini tafsilâtlı bir şekilde sayacak değiliz. Çünkü bunlar bir şekilde zabt u rabt altına alınabilir. Zarurî olanın da bazen miktarında, cinsinde ve vakitlerinde fuzûlîlik olur. Bu bakımdan zârurî olan şeylerin zühd yönünü beyan etmek gerekir. Zârurî olanlar yemek, elbise, mesken, ev eşyası, kadın ve mal olmak üzere altı tanedir.

Dünya mertebesi, birtakım gayeler için talep edilir ki bu altı şey de o gayelerdendir. Daha önce mertebenin mânâsı, halkın mertebeyi niçin sevdiği ve mertebeden nasıl kaçınılacağı 'Rîya' bahsinde zikredilmişti. Şimdilik bu altı zârurî şeyin beyanını zikredeceğiz. .

I. Yiyecek

İnsan için belini doğrultacak bir azık lâzımdır. Fakat bunun bir sınırı vardır. Bu bakımdan sınırını ayarlamak lâzım ki onunla zühdü tamam olsun. Bu sınır ömüre nisbetledir. Çünkü yaşadığı günün azığını elde eden bir kimse onunla kanaat etmez. Genişliğine gelince bu da yemeğin miktarı, cinsi ve vaktidir.

Bunun uzunluğu ancak emelin kısalmasıyla kısalır. Bu husustaki zühd derecelerinin en yücesi, ölüm ve hastalık korkusu anında acıkmayı bertaraf edecek miktarla kifayet etmektir. Hali bu olan bir kimse sabah yemeğinden sonra akşamı düşünerek geriye birşey bırakmaz. İşte bu derece, en yüce derecedir.

İkinci derece bir aylık veya kırk günlük azık edinmektir. **Üçüncü** derece ise bir senelik azık edinmektir. Bu ise zayıfların halidir Kim bir seneden fazlası için azık edinirse, ona zâhid demek yersizdir; zira bir seneden fazla yaşamayı ümit eden uzun emel peşindedir! Bu bakımdan böyle bir kimsede

zühdün olması düşünülemez. Ancak başka bir kazancı olmadığı halde nefsi için dilenmeye razı olmaması hali müstesna.

Tıpkı Dâvud-i Tâî gibi; o miras olarak yirmi dinar elde etti. Onu elinde tutup yirmi sene kendisine nafaka yaptı! İşte bu durum zâhidliğin temeline ters düşmez. Ancak 'tevekkül zühdün şartıdır' diyene göre ters düşer! Onun genişliğine gelince, o da miktar nisbetindedir. Yirmi **dört** saatte en az derecesi yarım batman nafakadır. Normali bir batman, en üstün derecesi bir avuçtur. Bu da kefaret ve fakirlere yedirmek hususunda **Allahü teâlâ**'nın takdir ettiği miktardır. Bunun ötesinde olan, midenin genişliğinden olup onunla meşgul olmak demektir. Kimin bir avuçla iktifa etmeye gücü yetmiyorsa, mide hakkındaki zâhidlikte onun nasibi yok demektir. Cinse nisbetle genişliğine gelince, onun en azı kepekten bir ekmek olsa dahi gıda olacak her şeydir. Normali arpadan ve darıdan yapılan ekmektir. En üstünü elenmemiş buğday ekmeğidir. Elenip yumuşacık olduktan sonra lezzetlenme kısmına geçmiş olur ki bu da zühdün en üst derecesi değil sonuncusu bile olamaz.

Katığa gelince, onun en azı tuz, sebze veya sirkedir. Ortancası zeytinyağından veya herhangi bir yağdan azıcık bir şeydir. Onun en yüksek derecesi ise et yemektir. Bu da haftada bir veya iki kere olursa böyledir. Eğer bu et yeme daimî bir âdet olursa veya haftada iki defadan fazla olursa zühd kapılarının en sonuncusu olmaktan da çıkar. Bu yemeğin sahibine midesi hususunda zâhiddir denilemez. Vakte nisbetle onun genişliğine gelince, en azı yirmi **dört** saatte bir defadır. O da kişinin oruçlu olmasıdır. Normali, oruç tutup da geceleyin su içmek, yemek yememektir. Öbür gecede yemek yeyip su içmemektir. En yüksek derecesi ise **üç** gün veya bir hafta veya daha fazla bir zaman, yemeden, içmeden durmaktır. Yemeği azaltmanın, oburluğu önlemenin yolunu 'mühlikât' bölümünde zikrettik. **Hazret-i Peygamber**'in ve ashâb-ı kirâmın yemeklerdeki zühdlerine ve katığı terkedişlerine dikkat edilmelidir.

Nitekim Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) demiştir ki: 'Bazen kırk gün geçerdi de Allah Rasûlü'nün evinde ne bir çıra yanar, ne de bir ateş yakılırdı!'

Bu söz üzerine Hazret-i Âişe'ye denildi ki: 'O halde siz nasıl yaşıyordunuz?' Şöyle demiştir: İki siyahla yaşıyorduk; yani su ile hurma. . ' Onların iki siyahla yaşaması eti, tiridi veya katığı terketmek demektir. 99

Hasan-ı Basrî der ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem.) merkebe biner, yünlü elbise giyer, ayakkabısını yamalardı. Yemek yerken parmaklarını yalar, yemeğini masaya değil toprak üzerine koyup yer ve şöyle buyururdu:

Ben ancak kulum. Kulların yediği gibi yer, kulların oturduğu gibi otururum.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ciddî olarak size diyorum: Firdevs'i talep eden bir kimse için arpa ekmeği yemek ve mezbeleliklerde köpeklerle beraber uyumak bile çoktur!'

Fudayl b. İyaz diyor ki: '**Allah'ın Rasûlü**, Medine'de **üç** gün üst üste buğday ekmeğini doyasıya yemedi'. 100

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle derdi: 'Ey İsrailoğulları! Berrak su, çöl sebzesi ve arpa ekmeği yeyiniz! Buğday ekmeğinden kaçınınız; zira onun şükrünü edâ etmekten acizsiniz'.

Mühlikât bölümünde yeme ve içme hakkında peygamberlerin ve selefin hallerini zikretmiştik. Onun için bir daha tekrarlamayacağız.

Hazret-i Peygamber, Kuba'ya geldiğinde, kendisine bal ile karışık süt getirdiler. Kadehi elinden bırakıp şöyle dedi: "İyi bilin ki ben bal yemeyi ve süt içmeyi haram kılmıyorum. Fakat Allah'a tevazu olsun diye terkediyorum'.

Hazret-i Ömer'e bir yaz günü, bal ve soğuk sudan yapılmış bir şerbet getirildiğinde şöyle demiştir: 'Onun hesabını benden uzaklaştırınız!'

Yahya b. Muaz er-Râzî şöyle demiştir: 'Doğru bir zâhidin nafakası, elbisesi avretini örtendir. Meskeni, nerede bulunursa orasıdır. Dünya onun hapishanesi, kabir yatakhanesi, halvethane meclisi, ibret almak düşüncesi, Kur'ân konuşması, **Allahü teâlâ** onun dostu, zikir onun arkadaşı, zühd yoldaşı, üzüntü şanı, hayâ onun alâmet-i fârikası, açlık katığı, hikmet kelâmı, toprak yatağı, takva azığı, sükût etmek ganimeti, sabır yastığı, tevekkül güvenci, akıl delili, ibâdet sanatı ve cennet varacağı yerdir, eğer Allah dilerse. . . '

II. Giyecek

İkinci zarûret elbisedir. Onun en az derecesi, hararet ile soğuğu defeden ve avreti örtenidir. Bu da kendisiyle örtülen bir abadır. Normali bir iç gömlek, bir fes ve bir çift pabuçtur. Fazlası ise, onun beraberinde mendil ve donun bulunmasıdır. Miktar bakımından bunu geçen ise, zâhidlik hududunu geçmiş demektir. Zâhidliğin şartı, elbisesini yıkadığı zaman giymek için **ikinci** bir elbisenin olmamasıdır. Elbisesi kuruyuncaya kadar evinde oturup bekler. Ne zaman iki iç gömleğe, iki dona, iki mendile sahip olursa, miktar bakımından zühdün bütün kapılarından dışarı çıkmış olur! Cinse gelince, onun on azı sert bir cübbedir. Normali sert yünden yapılmış elbise, fazlası ise kalın pamuktan yapılmış elbisedir. Zaman bakımından ise, onun en uzağı bir sene avretini örtendir. En azı ise bir gün sırtında kalabilendir. Hatta zâhidlerden bazısı, elbisesini ağaç yapraklarıyla yamalamıştır. Her ne kadar bu yapraklar tezden kuruyup dökülse de. . .

Ortancası, bir ay veya ona yakın bir zaman sırtında kalabilecek bir elbisedir. Bu bakımdan bir seneden fazla dayanan elbiseyi talep etmesi uzun emele girer! Bu durum ise zühde ters düşer. Ancak gaye onun sertliği olursa durum değişir. Sonra bunu kuvvetliliği ve devamlılığı tâkip eder. Bu bakımdan söylediğimizden fazlasına sahip olan bir kimse için fazlasını sadaka vermek daha uygundur. Eğer sadaka vermeyip elde tutarsa zâhid olamaz. Aksine dünyanın talibi olur. Bu hususta peygamberlerin ve **sahabîler**in halleri dikkate alınmalıdır. Onların elbiseleri nasıl terkettikleri iyi öğrenilmelidir.

Ebû Bürde der ki: "Hazret-i Âişe keçeleşmiş bir aba ve kalınca bir izar çıkarıp bize gösterdi ve 'İşte **Allah'ın Rasûlü** bu iki elbisenin içinde ruhunu teslim etti!' dedi". 101

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, hangi elbiseyi giydiğine aldırmayan ve üstü başı yırtık olan bir kimseyi sever. 102

Amr b. Esved el Ansî103 der ki: 'Hiçbir zaman kaliteli elbise giymem. Hiçbir zaman geceleyin döşek üzerinde yatmam. Hiçbir zaman seçilmiş bir bineğe binmem. Hiçbir zaman hiçbir yemekten karnımı doyasıya doldurmam'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'in tarz-ı hayatını görmek kimi sevindirirse Amr b. Esved'e baksın!'

Allah katında sevimli olsa bile kul şöhret elbisesini giyince onu sırtından çakarıncaya kadar Allah ondan yüz çevirir. 104

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir elbiseyi **dört** dirheme satın almıştır. 105 **Hazret-i Peygamber**'in iki elbisesinin kıymeti on dirhemdi. 106

Hazret-i Peygamber'in izarı **dört** buçuk zira uzunluğunda idi. 107 Bir iç gömleği **üç** dirheme satın aldı. 108

Hazret-i Peygamber yünden yapılmış iki beyaz şemle (bir tür elbise) giyerdi. Buna hülle denirdi. Bunlar aynı cinsten olan iki elbise idi. Bazen de **Hazret-i Peygamber** Yemen veya Sahulîyye mamûlü kalınca elbiselerden iki bürde giyerdi.

Hazret-i Peygamber'in gömleği (başına ve sakalına sürdüğü yağların lekelerinden dolayı) yağ satanın gömleği gibi idi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir tek gün sündüsten (atlastan) yapılmış bir alaca elbise giydi ki o elbisenin kıymeti iki yüz dirhemdi. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm, bu elbiseye dokundular ve şöyle dediler: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu elbise sana cennetten mi gönderildi?' Bu şekilde hayranlıklarını izhar etmişlerdi. Bu elbiseyi İskenderiye meliki Mukavkıs hediye etmişti.

Hazret-i Peygamber bu elbiseyi giymek sûretiyle Mukavkıs'a (elçileri gözünde) ikram etmek istedi. Sonra **Hazret-i Peygamber** elbiseyi çıkarıp müşriklerden bir kişiye sıla-yı rahim olarak gönderdi. Bundan sonra ipekli giyinmeyi haram etti. Sanki **Hazret-i Peygamber** ipekli hakkındaki haram hükmünün perçinleşmesi için bu elbiseyi giymiştir.

Nitekim altından yapılmış bir yüzüğü de bir iki gün kullanmış, sonra da çıkarıp erkeklere haram etmiştir.

Hazret-i Âişe'ye de 'Bureyre'109 (Hazret-i Âişe'nin cariyesi) hakkında 'Onun ehline velâyı şart kıl!'110 dediği gibi. . . Hazret-i Âişe, Bureyre'yi velâsı olmak şartıyle satın aldıktan sonra **Hazret-i Peygamber** minbere çıkıp bu durumu haram kıldı. Yine nikâh emrinin perçinleşmesi için önce mut'a nikahını **üç** gün mübah kılıp sonra haram kılması da böyledir. 111

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) işlemeli ve siyah bir kürkün içinde namaz kıldı. Selâm verdiği zaman şöyle dedi:

Bu kürke bakmak beni meşgul etti. Onu Ebû Cehl'e112 götürün. Bana onun enbîcaniyesini (abasını) getirin. 113

Hazret-i Peygamber aba giymeyi yumuşak elbise giymeye tercih etti. **Hazret-i Peygamber**'in ayakkabısının bağı eskimişti. Onu ipekli ile karışık bir sırımla değiştirdi. Yenisiyle namaz kıldı. Selâm verdiği zaman şöyle dedi:

Bana eski bağı getiriniz. Şu yeni bağı çözünüz. Çünkü ben namazda buna baktım ve dolayısıyla meşgul oldum!

Hazret-i Peygamber altından bir yüzük taktı. Minber üzerinde iken gözü ona ilişti. Sonra çıkarıp attı ve şöyle buyurdu:

Bu beni meşgul etti. Ona bir bakış size bir bakış, (işte bu olmaz) . 114

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara bir çift yeni pabuç giydi. Güzelliği hoşuna gitmişti. Bunun üzerine derhal secdeye yapandı. Kalkarken şöyle buyurdu:

Onların güzelliği hoşuma gitti ve bana buğzetmesinden korkarak rabbime tevazu gösterdim. 115

Sonra onları çıkarıp ilk gördüğü fakire verdi.

Sehl b. Sa'd'den rivâyet şöyle ediliyor: **Hazret-i Peygamber**'e 'ınar' yününden bir cübbe ördüm. Etrafını siyah yaptım. **Hazret-i Peygamber** onu giydiği zaman şöyle dedi: 'Bakın ne güzel, ne yumuşak!' Sinan der ki: Bir bedevî ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bunu bana hediye et!' **Hazret-i Peygamber** kendisinden istenilen şeyi verirdi. Bu nedenle cübbeyi bedevîye verip şöyle dedi:

Bana başka bir cübbe örün! O cübbe örülürken **Hazret-i Peygamber** vefat etti. 116

Cabir'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber**, sırtında deve tüyünden yapılmış bir cübbe olduğu halde un öğüten Fâtıma'nın yanına girdi. Fâtıma'nın bu durumunu görünce ağlayarak şöyle dedi: 'Ey Fâtıma! Dünyanın acısını, ebedî nimet için tat!' Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın!117 (Duhâ/5)

En yüce cemaatin bana haber verdiğine göre ümmetimin hayırlılarından bir kavim vardır. Allah'ın rahmetinin genişliğinden dolayı açıkça gülüp sevinirler. Fakat azabının korkusundan gizlice ağlarlar. Onların nafakası halk üzerinde hafif, kendi nefisleri üzerinde ağırdır. Onlar eskimiş elbise giyerler. Abidlere tâbi olurlar. Onların bedenleri yerde, kalpleri arştadır. 118

İşte buraya kadar söylediklerimiz, **Hazret-i Peygamber**'in elbiseler hususundaki halidir. Ümmetine kendisine tâbi olmayı tavsiye ederek şöyle buyurmuştur:

Beni seven, benim ahlâkımla ahlâklansın!119

Benim sünnetime ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetine yapışın ve onlara bütün gücünüzle tutunun!120

De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın'. (Âl-i İmrân/31)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe'ye şöyle buyurmuştur:

Eğer bana ulaşmayı istiyorsan zenginlerle oturmaktan kaçın! Yamalamadıkça bir elbiseyi sırtından çıkarma!121

Hazret-i Ömer'in gömleği üzerinde oniki yama sayıldı. Bu yamaların bazısı deriden idi.

Ali b. Ebî Tâlib, **üç** dirhemle bir elbise aldı. Halife olduğu halde onu giydi. Onun iki yenini el bileklerinden itibaren kesti ve şöyle dedi: 'Yarattığı hayvanın tüyünden bunu bana giydiren Allah'a hamd olsun!'

Süfyân es-Sevrî ve başkaları dedi ki: 'Seni âlimlerin yanında meşhur etmeyen, cahillerin yanında hakir düşürmeyen elbise giy!'

Yine Süfyân es-Sevri şöyle derdi: 'Namaz kılarken bir fakir önümden geçmek isterse ona karışmazdım. Parlak kumaştan elbise giymiş dünya ehlinden birine ise buğzeder ve geçmesine izin vermezdim'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Süfyân es-Sevrî'nin elbiselerinin ve pabucunun kıymeti bir dirhem, **dört** danik kadardı'.

İbn Şübrüme dedi ki: 'Elbisemin en hayırlısı bana hizmet edenidir. En şerlisi de benim kendisine hizmet ettiğimdir'.

Seleften biri şöyle demiştir: 'Öyle bir elbise giy ki seni halk ile karıştırsın. Seni onların gözünde meşhur kılıp da sana bakmayı temin eden elbiseyi giyme!'

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Elbise **üç** kısımdır. Biri Allah içindir. O senin avret mahallini örten elbisedir. **İkincisi** nefis içindir. O da yumuşaklığından ötürü giyilen elbisedir. **Üçüncüsü** ise insanlar içindir. O da kalitesi ve güzelliği için giyilen elbisedir'.

Seleften bazısı şöyle demiştir: 'Elbisesi ince olan bir kimsenin dini de ince olur!'

Tâbiînden olan bütün âlimlerin elbisesinin kıymeti yirmi dirhemden otuz dirheme kadardı. 'Havvâs' ise iki parçadan fazlasını giymezdi. Giydiği gömlek ve bir izardan ibaretti. Bazen de gömleğinin eteğini başına sarardı. Seleften biri şöyle demiştir: 'İbâdetin evveli elbisedir'.

Süslü olmayan elbiseyi giymek imandandır!122

Kim kudreti olduğu halde, Allah'a tevazu göstermek için süslü elbise giymeyi terkederse, yakut, sandıklar içerisinde cennetin en güzel elbiselerini ona saklamak **Allahü teâlâ**'ya. (bir lütuf olarak) vâcip olur'. 123

Allahü teâlâ bazı peygamberlerine vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: . "Dostlarıma de ki: 'Düşmanlarımın giydiği elbiseleri giymesinler. Düşmanlarımın girdikleri yerlere girmesinler!' Yoksa onların düşman oldukları gibi, onlar da düşman olurlar!"

Râfî b. Hadîc,124 Bişr b. Mervan b. Hakem Kûfe minberinin üzerinde va'z ederken başını kaldırıp ona baktı ve şöyle dedi: 'Emîrinize bakınız! Sırtında fâsıkların elbisesi olduğu halde halka va'zediyor!' O anda, emîrin sırtında ince elbiseler vardı.

Abdullah b. Amir b. Rebia yeni bir elbiseyle, Ebû Zer'in yanına geldi. Başladı zühd hakkında konuşmaya. . . Bunun üzerine Ebû Zer, eliyle onun ağzını öyle kapattı ki nefesi aşağıdan çıktı. Bu yaptığından İbn Amir öfkelendi ve Ebû Zer'i Hazret-i Ömer'e şikayet etti. Hazret-i Ömer İbn Amir'e 'Başına bu durumu getiren sensin! Bu şık elbiselerde Ebû Zer'in yanında zâhidlik hakkında nasıl konuşuyorsun?' dedi.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, hidayet önderlerinden en aşağıdaki insanların seviyelerine inmeleri için söz almıştır ki zenginler onlara uysun ve fakir fakirliğinden dolayı tahkir edilmesin!'

Hazret-i Ali elbisesinin kabalığı hakkında kınandığı zaman şöyle demiştir: 'Bu elbise tevazûya daha yakın ve müslümana daha lâyıktır'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) fazlasıyla nimete dalmaktan nehyederek şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ'nın birtakım kulları vardır ki onlar alabildiğine nimete dalmazlar. 125

Fudale b. Ubeyd, Mısır valisi iken, üstü başı topraklı olup yalınayak gezdiği görüldü. Kendisine 'Sen emîrsin. Bunu nasıl yaparsın?' diye sorulunca şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** bizi, fazla refaha kaçmaktan sakındırdı, bazen yalınayak gezmeyi tavsiye etti'.

Hazret-i Ali, Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) hitâben şöyle dedi: 'Eğer iki arkadaşına (**Hazret-i Peygamber** ve Ebû Bekir'e) iltihak etmek istiyorsan, gömleğini yamalat! İzarını alçalt! Ayakkabına yama vur! Doymayacak kadar ye!'

Mü'min bir kimsenin izarı, bacaklarının yarısına kadar ise, o izar ile topuklar arasındaki mesafenin açık kalmasında sakınca yoktur. Ondan daha aşağı sarkan ise ateştedir. **Allahü teâlâ** kıyâmet gününde, gururdan dolayı izarını yerlerde sürüyen bir kimseye şefkatle bakmaz. 128

Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: 'Benim ümmetimden, riyakâr ve ahmak hariç hiç kimse kıldan yapılmış kumaşı giymez!'

Evzâî şöyle demiştir: 'Sefer halinde yünlü giymek sünnettir. Hazerde yünlü giymek ise **bid'at**!'

Basralı bir âbid olan Muhammed b. Vasi!', Kuteybe b. Müslim'in huzuruna, sırtında yünlü cübbe olduğu halde girdi. Kuteybe ona 'Bu kaba yünlü abayı giymeye seni zorlayan nedir?' diye sordu. Muhammed sükût etti. Kuteybe 'Ben seninle konuşuyorum, sen **cevap** vermiyorsun ha!' dedi. Muhammed **cevap** olarak dedi ki: 'Nefsimi tezkiye ederek zühdden dolayı giymiş olduğumu söylemekten çekindiğim gibi, fakirlikten dolayı giyiyorum diyerek rabbimi şikayet etmekten de çekiniyorum'.

Ebû Süleyman şöyle demiştir: "**Allahü teâlâ**, Hazret-i İbrahim'i dost edindiği zaman ona 'Avretini yerden setret' diye vahyetti".

Hazret-i İbrahim'in (aleyhisselâm) elbisesi bir tane olur, fakat donu iki tane olurdu. Birini yıkadığı zaman diğerini giyerdi ki başına bir hâl geldiğinde avret yeri örtülü bulunsun.

Selman-ı Fârisî'ye (radıyallahü anh) şöyle denildi: 'Sen neden güzel elbise giymiyorsun?' Şöyle dedi: 'Kul nerede, güzel elbise nerede! Kul âzâd edildiği zaman, Allah'a yemin ederim, onun ebediyyen çürümeyecek bir elbisesi var demektir'.

Ömer b. Abdülaziz'in kıldan yapılmış bir cübbe ve abâsı vardı. Geceleyin ibâdet ederken onları giyerdi.

Hasan, Ferkad b. Yakub es-Sebhî'ye129 dedi ki: 'Sen cübbenden ötürü halktan daha üstün olduğunu mu sanıyorsun? Kulağıma geldiğine göre, cehennemin arkadaşlarının çoğu, münafıklıklarından dolayı sırtlarına cübbe giyenlerdir'.

Yahya b. Maîn şöyle demiştir: Ebû Muaviye el-Esvedî'nin mezbeleliklerden paçavra toplayıp yıkadığını, yamalayıp giydiğini gördüm. Bunun üzerine kendisine 'Sen bundan daha iyisini giyebilirsin' dedim. Buna karşılık şöyle dedi: 'Onlara dünyada isabet eden musibetler zarar vermez. **Allahü teâlâ** cennet ile onlar için her musibeti cebreylemiştir!' Yahya b. Maîn, bu sözü tekrarlayıp ağlardı.

III. Mesken

Zarûri olan **üçüncü** şey meskendir. Mesken hakkındaki zühdün **üç** derecesi vardır: En yükseği, kendine mahsus bir yer talep etmemesidir. Cami köşelerine, ashâb-ı suffe gibi kanaat etmesidir. Normali, kendine mahsus bir yer talep etmesidir. Hurma dallarından, kamıştan veya onlara benzer şeylerden yapılmış bir ev gibi. . . En düşük derecesi, yapılmış bir hücreyi ya satın almak veya kiralamak sûretiyle talep etmesidir. Eğer meskenin genişliği, ihtiyacı kadarsa ve içinde süs yoksa, bu miktar onu zühd derecelerinin sonuncusundan çıkarmaz. Eğer sağlam yapmak, sıvamak, genişletmek ve **dört** zira'dan daha fazla yükseltmek talebinde bulunursa, mesken hususunda zühdün hududunu tamamen aşmış demektir. Kireçten, kamıştan, çamurdan ve tuğladan olan binanın değişik cinsi, genişlik ve darlık hususundaki miktarının değişikliği, mülkü olmak veya kiralamak veya emanet almak sûretiyle olan değişikliğinde zaruretin müdahalesi vardır. **Kısacası**; zaruret için istenilen her şeyin, zaruretin hududunu aşmaması gerekir. Dünyadan zaruret miktarı, dinin alet ve vesilesidir. Bunu geçen miktar ise dine ters düşer.

Meskenden gaye; yağmur, soğuk ve yabancıların bakışını ve eziyetlerini defetmektir. Buradaki derecelerin en azı malûmdur. Fazla olan fuzulîdir. Bütün fuzulî şeyler de ateştedir. Fuzulî şeyleri isteyen ve fuzulî şeyler için koşan zâhidlikten uzaktır.

Hazret-i Peygamber'den sonra ilk ortaya çıkan şeyin uzun emel, tedriz ve teşdid olduğu söylenmiştir. Tedriz elbiseleri güzel bir şekilde dikmektir. Elbiseler **Hazret-i Peygamber**'in zamanında, birbirlerine tutuşturulan parçalar halindeydi. Teşdid ise kireç ve tuğladan yapılan binalardır. Oysa Asr-ı Saadet'te hurma dalları ve ağaçlarıyla bina yapılırdı.

Haberde şöyle vârid olmuştur: 'Halk üzerine bir zaman gelecektir ki Yemen mamülü kürklerin nakışlandığı gibi, halk, elbiselerini nakışlayacaktır!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) amcası Abbas'a yüksek yaptığı bir evi yıkmasını emretti. 130

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yüksek bir kubbenin yanından geçerken 'Bu kimindir?' diye sordu. 'Filân adamındır' dediler. Ev sahibi **Hazret-i Peygamber**'e geldiğinde ondan yüzünü çevirdi. Eskiden olduğu gibi ona yönelmez oldu. Bunun üzerine kişi, ashâba, **Hazret-i Peygamber**'in neden değiştiğini sordu. Durum kendisine anlatılınca gidip o kubbeyi yıktı.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** oradan geçerken kubbeyi görmeyince ona ne olduğunu sordu ashâb **Hazret-i Peygamber**'e hâdiseyi anlattılar. **Hazret-i Peygamber** o adama hayır duada bulundu. 131

Hasan der ki: '**Hazret-i Peygamber** bir kerpiçi kerpiç üzerine, kamışı kamış üzerine koymadan dünyadan göç edip gitti. 132

Allah bir kuluna şer irade ettiğinde onun malını su ile çamurda helâk eder. 133

Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh) der ki: Kamıştan bir ev yapıyorduk. Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanımızdan geçerken 'Bu nedir?' diye sordu. Bizde 'Bizim çürümeye yüz tutan kamıştan evimizdir. Tamir ediyoruz!' dedik. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ben âhiret işini bundan daha acele görüyorum'. 134

Nûh (aleyhisselâm) kamıştan bir ev yaptı. Kendisine 'Keşke çamurdan iyi bir ev yapsaydın!' denildiğinde, şöyle demiştir: 'Ölecek bir insan için bu da çoktur'.

Hasan-ı Basrî şöyle anlatıyor: Safvan b. Muhayrız135 yıkılmaya yüz tutan kamıştan yapılan bir evde otururken yanına girdim. Kendisine 'Keşke bunu tamir etseydin!' deyince, şöyle dedi: 'Nice kişiler öldü de bu hâlâ bu haliyle ayakta duruyor'.

Kim ihtiyaçtan fazla bina yaparsa kıyâmet gününde o binayı sırtlaması istenir. 136

Kulun bütün nafakalarından dolayı kendisine ecir yazılır. Ancak su ve çamura harcadığı hariç!

İşte âhiret yurdu: Onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. (Güzel) sonuç, sakınanlarındır. (Kasas/83)

Ayette kötülenen sıfatın, riyaset davası gütmek ve yüksek binalar yapmak olduğu söylenmiştir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Her bina kıyâmet gününde sahibinin boynuna bir vebâldir. Ancak sıcak ve soğuktan koruyan bina müstesnadır. 137

Hazret-i Peygamber kendisine evinin darlığından şikayet eden bir kişiye 'Göktekini (cennette) genişlet' buyurmuştur. 138

Hazret-i Ömer, Şam yolunda, kireç ve kerpiçten yapılı, oldukça yüksek bir bina gördü. Allahu Ekber diyerek şöyle dedi: 'Bu ümmette, Hâman'ın Firavun'a yapmış olduğu binayı yapanların bulunacağını zannetmiyordum'. Hazret-i Ömer bu sözüyle Firavun'un şu sözünü kastediyor:

Haydi benim için çamurun üzerinde ateş yakarak tuğla imal et de bana bir kule yap. (Kasas/38)

Çamurdan pişirilen kerpiçten maksad, binalarda kullanılan tuğladır. Deniliyor ki: Kendisi için kireç ve kerpiçten ilk bina yapan Firavun'dur. Bunu ilk kullanan da Hâman'dır. . . Sonra zâlimler onların izini takib ettiler. İşte 'Zuhruf' budur.

Seleften biri bir şehirde bir cami gördü. Dedi ki: 'Ben bu mescidin hurma ağacından ve yapraklarından yapılı olduğu zamana yetiştim. Duvarlarının çok alçak olduğu zamanı gördüm. Şu anda da tuğla ile yapıldığını görüyorum. Hurma yapraklarıyla yapanlar, duvarlarını alçak yapanlardan daha

hayırlıydılar. Onlar da tuğla ile yapanlardan daha hayırlıdır'. Seleften öyleleri vardı ki çürük yaptığı, emeli kısa olduğu ve binaları kuvvetli yapmak hususunda zâhid olduğu için hayatında, binasını birkaç defa yeniden yapmaya mecbur kalırdı. Onlardan öyleleri vardı ki hacca gittiğinde veya gazaya çıktığında evini elden çıkarır veya komşularına hibe ederdi. Döndüğü zaman kendisine geri verilirdi. Selefin evleri ot ve deridendi. Bu tip evler şu anda da Yemen'de Arapların âdetidir. Tavan yüksekliği ayakta durup ellerini kaldırdığında değecek kadar idi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**'in odalarına girdiğimde elimi tavana vururdum'.

Amr b. Dinar139 der ki: Kul altı ziradan daha fazla binayı yükselttiğinde bir melek ona şöyle haykırır: 'Ey fâsıkların en fâsığı nereye?'

Süfyân es-Sevrî, mükemmel yapılan bir binaya bakmayı yasaklayarak şöyle demiştir: 'Eğer o binalara hayran hayran bakılmasaydı sahipleri onları öyle yapmazdı. Bu bakımdan o binalara bakmak onları o şekilde yapmaya yardım etmek demektir'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Ben yapıp da terkedene hayret etmiyorum. Fakat bakıp da ibret almayana hayret ediyorum!'

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bir kavim gelecek ve çamuru yükseltecek, dini alçaltacaktır! (Rum) atlarına binecekler, kıblenize durup namaz kılacaklar, fakat dininizin gayrisi üzerinde öleceklerdir!'

IV. Ev Eşyaları

Dördüncüsü ev eşyalarıdır. Bu hususta da zühd'ün birçok dereceleri vardır. O derecelerin en yükseği Hazret-i İsa'nın halidir; zira Hazret-i Îsa beraberinde ne tarak, ne testi taşımazdı. Sakalını parmaklarıyla tarayan birini gördü. Yanındaki tarağı attı. Nehirden elleriyle su içen birini gördü. Yanındaki testiyi attı. İşte bu, bütün ev eşyaları hakkındaki hükümdür. Çünkü o ancak bir hedef için istenilir, kişi ondan müstağni oldu mu, o hem dünya hem de âhiret için kişinin boynuna vebâl olur. İnsan müstağni olmadığı şeyin de en azıyla yetinmelidir. Çamurdan yapılmış kaplar kifayet ettiği yerde çamur kap, o kabın bir tarafı kırık ise ona aldırış edilmez; zira maksat onunla hâsıl olur.

Mertebelerin normali ise, ihtiyaç miktarı ev eşyasının olmasıdır. Fakat (bu takdirde) bir tek alet birçok maksat için kullanılır. Tıpkı beraberinde bulunan bir çanaktan yemek yiyen, su içen ve içine bazı nevalelerini koyan kimse gibi. . .

Selef âlimleri azaltmak için birçok yerde bir aleti kullanmayı severlerdi. Mertebelerin en düşüğü, her ihtiyaç için düşük cinsten bir âletin olmasıdır. Eğer sayı veya kaliteyi artırırsa, zühdün bütün kapılarından dışarı çıkmış ve fuzulîye meyletmiş olur. Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve ashâb-ı kirâmın (radıyallahü anh) yaşantısına bakmalıdır!

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) der ki: '**Hazret-i Peygamber**'in üzerinde yaslanıp yattığı döşek, tabaklanmış deriden yapılmış ve içi hurma lifiyle dolu bir yastıktı'. 140

Fudayl b. Iyâz der ki: '**Hazret-i Peygamber**'in yaygısı iki katlı bir aba, içi hurma lifiyle dolu ve tabaklanmış deriden yapılmış bir yastıktan fazla birşey değildi'. 141

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna geldi. **Hazret-i Peygamber** de bir hasır üzerine yatıyordu. Hazret-i Ömer hasırın **Hazret-i Peygamber**'in yanlarında iz bıraktığını görünce gözlerinden yaşlar aktı. **Hazret-i Peygamber** 'Seni ağlatan nedir ey Ömer?!' buyurunca, Ömer 'Kisrâ ile Kayser'i ve içinde yüzdükleri zevk ve sefayı hatırladım. Sen Allah'ın habîbi, seçilmiş kulu ve rasûlü olduğun halde hasır üzerinde yatıyorsun' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Ey Ömer! Onlar için dünyanın bizler için de âhiretin rahatlığına razı değil misin?' Ömer 'Evet, ey **Allah'ın Rasûlü**! Razıyım' deyince şöyle dedi: 'İşte o durum öyledir!'142

Bir kişi, Ebû Zer-i Gifârî'nin yanına girdi. Gözünü Ebû Zer'in evine gezdirdi ve dedi ki: 'Ey Ebû Zer! Senin evinde bir meta görmüyorum ve bir ev eşyası da gözüme çarpmıyor!' Ebû Zer 'Bizim bir evimiz vardır. Güzel eşyalarımızı oraya gönderiyoruz' dedi. Adam 'Sen burada durduğun müddetçe sana mutlaka bir meta lâzımdır' dedi. Ebû Zer 'Bu evin sahibi bizi burada bırakmaz' dedi.

Umeyr b. Sa'd143 Humus valisi iken Hazret-i Ömer'in huzuruna vardı. Hazret-i Ömer valiye 'Beraberinde dünyadan ne var?' diye sordu. Vali 'Beraberimde âsam vardır. Ona yaslanarak gidiyorum. Rastlarsam onunla yılan öldürüyorum. Dağarcığım vardır. Onunla içecek ve namaz için abdest suyumu taşıyorum. Bunlardan geri kalanı benim beraberimde olanlarındır!' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'Allah senden razı olsun! Doğru söyledin' dedi. 144

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir seferden gelip Fâtıma'nın evine girdi. Kapısında sarkıtılmış bir perde, ellerinde gümüşten yapılmış bir bilezik gördü. Geri döndü. Sonra Ebû Râfi, Hazret-i Fâtıma'nın evine girdi. Baktı ki Fâtıma ağlıyor. Fâtıma, ağlayışının sebebini **Hazret-i Peygamber**'in dönüp içeri girmeyişinden ileri geldiğini söyleyince, Ebû Râfi **Hazret-i Peygamber**'e, bu dönüşün sebebini sordu. **Hazret-i Peygamber** 'O perde ile iki bilezik için geri dönüp geldim' dedi. Bunun üzerine Fâtıma (radıyallahü anh) o iki bileziği Bilâl'in eline verip **Hazret-i Peygamber**'e göndererek şöyle dedi: 'Bunların **ikisi**ni de sadaka verdim. İstediğin yerde harcayabilirsin!' **Hazret-i Peygamber** Bilâl'e 'O halde git, bu bilezikleri sat. Parasını ashâb-ı suffe'ye ver!' dedi. Bilâl, bilezikleri iki buçuk dirheme satıp parayı ashâb-ı suffe'ye verdi. Bu hâdiseden sonra **Hazret-i Peygamber** Fâtıma'nın evine gidip şöyle dedi: 'Ey Fâtıma! Anam babam sana fedâ olsun. Güzel olanı yaptın, sen bendensin!'145

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe'nin kapısında bir perde gördüğünde yırtıp şöyle buyurmuştur:

Bu perdeyi her gördüğümde dünyayı hatırlıyorum. Bu perdeyi filanın ailesine gönder. 146

Hazret-i Âişe bir gece **Hazret-i Peygamber**'e yeni bir döşek serdi. **Hazret-i Peygamber** o zamana kadar katlanmış abanın üzerinde yatıyordu. Bütün gece durmadan yan değiştirdi. Sabahladığı zaman, Âişe'ye dedi ki: O yırtık abayı geri getir. Bu döşeği benden uzaklaştır. O beni bu gece uykusuz bıraktı. 147

Hazret-i Peygamber'e geceleyin beş veya altı dinar geldi. Onları o gece evde bıraktı. Fakat uyuyamadı, onları gece dağıttı.

Hazret-i Âişe diyor ki: 'Onları çıkarıp verdikten sonra uyudu. Hatta uykuda horladığını bile işittim'. Sonra şöyle demiştir: 'Acaba bu para yanında olduğu halde rabbine kavuşursa, Muhammed rabbine ne **cevap** verecek?'148

Hasan der ki: 'Güzidelerden yetmiş kişiye yetiştim. Onların hiç birinin bir elbiseden fazla elbisesi yoktu. Hiç biri bedeniyle toprak arasında sergi bile yaymazdı. Biri uyumak istediği zaman bedenini toprak üzerine bırakırdı. Elbisesini üstüne atar, öylece uyurdu'.

V. Kadın

Beşincisi hanımdır. Birçok kimseler 'Nikâhın (evlenmenin) esasında ve çokluğunda zühd yapmak mânâsızdır' demişlerdir.

Sehl b. Abdillah da bu fikirdedir ve şöyle demiştir: 'Zâhidlerin efendisine (**Hazret-i Muhammed**'e) kadınlar sevdirilmiştir. O halde biz kadınlar hakkında nasıl zâhidlik yaparız?'

İbn Uyeyne de bu fikirdedir ve bununla beraber şöyle demiştir: 'Ashâb-ı kirâmın en zâhidi Hazret-i Ali idi. Oysa Hazret-i Ali'nin de **dört** karısı, on küsür cariyesi vardı'.

En sıhhatli fetva, Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin şu sözüdür: 'Kadın, mal, evlat, ne olursa olsun, seni Allah'tan uzaklaştıran herşey senin için uğursuzdur'.

Kadın da bazen insanı Allah'tan uzaklaştırıcı olur. Buradaki hakîkatin keşfi şöyledir: Nikâh bahsinde geçtiği gibi bazı hallerde, bekârlık evlilikten daha üstündür. İşte bu halde evlenmeyi terketmek zâhidliktir. Evlenmenin galebe çalan şehveti defetmek için daha üstün olduğu yerde ise evlenmek vâcib olur. Vâcib olduktan sonra onu bırakmak nasıl zâhidlik olabilir? Eğer kişinin ne evlenmemekte, ne de evlenmekte herhangi bir âfeti yoksa, kalbinin kadınlara meyletmesi için ve Allah'tan uzaklaştırıcı bir şekilde onları düşünmemesi için evlenmek tercih edilir. Bu durumda evlenmeyi terketmek ise zâhidlik olur. Eğer kadının kendisini Allah'ın zikrinden meşgul etmeyeceğini bilir ve fakat cima lezzetinden sakınmak için terkederse bu zâhidlik değildir.

Çünkü kişinin neslinin devam etmesi için çocuk edinmek ve Ümmet-i Muhammed'i çoğaltmak Allah'a yaklaştırcı ibâdetlerdendir. Hayatın zarurî icaplarından olup bu hedefin tahakkukunda insanda beliren lezzet ise zarar vermez; zira maksat ve hedef o lezzet değildir. Bu tıpkı yemek ve içmek lezzetinden sakınmak için ekmek yemeyi ve su içmeyi terkeden bir kimse gibidir (!) Böyle yapmanın zühdle alâkası yoktur. Çünkü bunları terketmekle bedenin yok olması sözkonusudur. Aynen bunun gibi evlenmeyi terketmekte de zürriyetin kesilmesi sözkonusudur. Bu bakımdan başka bir âfet korkusu olmaksızın sadece lezzet hakkında zühd göstermekten dolayı evlenmeyi terketmek caiz değildir. Şüphesiz ki Sehl de bunu kastediyordu. Bunun için **Hazret-i Peygamber** evlendi. Bu durum sabit olduğu zaman kimi kadınların çokluğu Allah'tan meşgul etmezse, onların ıslahı ile kalbi meşgul olmazsa, onlara nafaka vermek kendisini ibâdetten alıkoymazsa sadece cinsî münasebetin ve kadınlara bakışın lezzetinden sakınarak kadınlar hakkında zâhidlik yapması mânâsızdır. Fakat peygamberlerin ve velî olan kulların haricinde olan bir kimse için, bu ne zaman düşünülebilir? Birçok kimseyi kadınların çoğu

meşgul eder. O halde kendisini meşgul ederse, evlenmeyi temelinden bile bırakması uygundur. Eğer kendisini meşgul etmezse ve kadınların çok olmasının kendisini meşgul etmesinden veya kadının güzelliğiyle kendisini meşgul etmesinden korkarsa, güzel olmayan bir kadını nikâh edip bu hususta kalbini gözetmelidir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Kadınlar hakkında zühd, güzellik bakımından düşük veya öksüz kadını, güzel ve soylu kadına tercih etmesi demektir'.

Cüneyd şöyle demiştir: Yeni başlayan mürîd için **üç** şeyle kalbini meşgul etmemesi güzeldir. Aksi takdirde hali değişir.

1. Kazanç,

2. Hadîs talep etmek,

3. Evlenmek.

Yine şöyle demiştir: 'Sûfî için yazmaması ve okumaması güzeldir. Çünkü bu durum, sûfînin himmetinin derli toplu kalmasına daha elverişlidir'.

Bu bakımdan evlenmenin lezzetinin, yemenin lezzeti gibi olduğu tebellür ettiğinde insanı Allah'tan meşgul eden herşey bu iki hususta da mahzurludur.

VI. Mal-Mertebe

Altıncısı vesiledir. Zarûri olan altıncı şey, bu sayılan beş şeye vesile olan şeydir. O da mal ve mertebedir. Mertebe'nin mânâsı; kalplerde yer edinmek için kalpleri elde etmektir. Böylece hedeflerinde ve işlerinde o kalplerden yardım görmeyi düşünür. Kim bütün ihtiyaçlarını tek başına gidermeye muktedir değilse, kendisine hizmet eden birine muhtaçsa, hiç kuşkusuz hizmetçinin kalbinde bir mertebe edinmeye mecbur olur. Çünkü hizmetçi onu saymazsa hizmetini yapmaz. Kalplerde kıymetinin olması mertebe demektir. Bunun yakın bir başlangıcı vardır. Fakat bu, insanı derinliğinin dibi olmayan bir çukura doğru sürükleyip götürür. Çünkü korunun etrafında dolaşırsa koruya girmesi pek yakın olur! Evet, insan ya bir fayda için veya zararı defedip zulümden kurtulmak için kalplerde mevkî edinmeye muhtaç olur. Faydaya gelince, mal insanı ondan mütağni kılar. Çünkü ücretle hizmetçi çalıştıranın hizmeti yapılır isterse çalışanın nezdinde onun hiçbir değeri olmasın. Ancak ücretsiz çalıştırdığının kalbinde mevkî edinmeye muhtaçtır. Zararın define gelince, Bunun için de adaletin tam kemâle ermediği bir memlekette veya kendisine zulmeden komşular arasında mertebeyi elde etmek için ona muhtaç olur. Çünkü içinde bulunduğu insanların şerrini ancak kalplerini elde etmek veya sultanın yanında büyük bir nüfuza sahip olmak sûretiyle defedebilir. Bu husustaki ihtiyacın miktarı sınırlandırılamaz. Hele buna korku ve neticeleri kötü olan düşünceler de eklenirse mevkîye olan ihtiyaç daha da artar! Mevkî ve mertebe talebine dalan bir kimse tehlikeli yolun yolcusudur. Halbuki zahidliğin gereği kalplerde takdir kazanmak için çalışmamaktır. Çünkü zâhidin din ve ibâdetle iştigal etmesi, kalplerde kâfirler arasında olsa dahi kendisinden eziyeti uzaklaştıran bir mevkî sağlar.

Acaba müslümanlar arasında olursa nasıl olur? Çalışmaksızın elde edilen şey üzerine bina edilen mertebeyi daha fazla elde etmek için muhtaç olunan takdirlere, faraziye ve vehimlere gelince, onlar yalan vehimlerden ibaret şeylerdir; zira mertebe ve mevkî isteyen de bazı hallerde eziyetten

kurtulamaz. Bunun tedavisi tahammül etmektir. Bu sıkıntıyı sabretmekle tedavi etmek, mertebeyle tedavi etmekten daha evlâdır. Durum bu iken kalplerde mevkî talep etmek, asla ruhsatlı değildir. Çünkü azı, insanı çoğuna götürür. Bunun zararı içkinin zararından daha korkunçtur. Bu bakımdan hem azından, hem de çoğundan sakınmak gerekir. Mala gelince, geçim için mal zarurîdir; elbette yeterli malı kastediyorum. Eğer kişi çalışan bir kimse ise, çalışıp günlük nafakasını temin edince, derhal çalışmayı terketmesi uygundur. Seleften biri iki habbe kazandığı zaman sergisini toplayıp giderdi. Bu, zühdün şartıdır. Eğer günlük nafakasını geçip bir senelik yiyeceğini kazanıncaya kadar çalışırsa, zâhidliğin en düşük derecesinden bile çıkmış olur. Eğer gayri menkulü varsa tevekkül hususunda yakîne sahip değilse, bir sene yetecek kadar kârını yanında bırakırsa, böyle yapmakla zühdden ayrılmış olmaz. Fakat şu şartla ki bir senelik nafakasından fazla olanı sadaka vermesi gerekir. Ancak böyle yaptığında zâhidlerin zayıflarından sayılır. Eğer Üveys-i Karanî'nin (radıyallahü anh) şart koştuğu gibi tevekkül, zühd'de şart koşulursa bu kişi zâhidlerden olamaz.

Bizim daha önce 'zâhidlerin hududunu aşmış olur' demekteki gayemiz, âhirette zâhidler için va'dedilen güzel makamlara varamaz demektir. Yoksa fuzulî ve çokluktan ibaret olan birtakım şeyler hakkında zühde yapışmış ise onlara nisbeten kendisine zâhid de denir. Tek başına olan bir insanın bütün bunlardaki durumu, aile sahibi olan bir kimsenin işinden daha hafiftir.

Ebû Süleyman demiştir ki: 'Kişinin aile efradını zâhidliğe zorlaması uygun değildir. Onları zâhidliğe davet eder. Eğer icabet ederlerse ne âlâ! Aksi takdirde, onların yakasını bırakıp kendisi dilediği şekilde hareket eder'.

Bu sözün mânâsı, şart koşulan sıkıntının sadece zâhide mahsus oluşudur. Zâhid bunu bütün aile efradına teşmil edemez. Evet! Normalin hududunu aşan hususlarda onlara uymaması uygundur. Bu hususu, **Hazret-i Peygamber**'den öğrenmelidir; zira **Hazret-i Peygamber** Fâtıma'nın kapısına perde asıldığını, elinde bilezik olduğunu görünce geri dönmüştür. Çünkü bunlar zarurî ihtiyaç değil süstür. Fakat Fâtıma'yı bunları terketmeye zorlamamıştır.

Madem durum budur, insanın kendisine mecbur olduğu mevkî ve malı edinmesi mahzurlu değildir. Fakat ihtiyaçtan fazlası öldürücü zehirdir. Sadece zarurî miktarla yetinmek faydalı ilaç gibidir. Bu **ikisi**nin arasında, biri diğerine benzeyen çok dereceler vardır. O derecelerden, zaruretten fazla olanları her ne kadar öldürücü zehir değilse de zarar vericidir. Zarurete yakın olan ise, her ne kadar faydalı ilaç gibi değilse de yine de faydalıdır. Zehirin içilmesi mahzurludur. İlacın ise alınması farzdır. Bu **ikisi**nin arasında bulunanların durumu şüphelidir. Bu bakımdan ihtiyatlı davranan bir kimse nefsi için yapmıştır. Gevşeklik gösteren bir kimse ise yine nefsinin aleyhinde gevşeklik göstermiştir.

Çünkü bir kimse dini için ihtiyatlı davranır, şüpheliyi bırakıp şüphesize giderse, nefsini zarurî olanın darlığına gönderirse, o, en kuvvetli kulpa yapışmış bir kimsedir. Şüphesiz kurtuluşa eren zümredendir. Zarurî miktarla iktifa eden bir kimsenin dünyaya nisbet edilmesi caiz değildir. Aksine dünyanın bu miktarı dinin ta kendisidir. Çünkü bu miktar dinin şartıdır. Şart ise meşrûtun cümlesindendir.

Buna Hazret-i İbrahim'den gelen şu rivâyet delalet eder: İbrahim'in (aleyhisselâm) bir ihtiyacı başgösterdi. Bir dostuna gidip borç istedi. Dostu ona borç vermeyince üzüntülü olarak geri döndü.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine vahiy göndererek şöyle dedi: 'Eğer dostundan (Allah'tan) isteseydin muhakkak verirdi'. Hazret-i İbrahim 'Yarab! Senin dünyadan nefret ettiğini biliyordum. Bunun için dünyanın bir şeyini senden istemekten korktum' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'İhtiyaç dünyadan değildir ki!'

Madem ki durum budur, ihtiyaç miktarı dindendir. Onun dışında kalan ise günahtır. Dünyada da günah ve sıkıntı vericidir.

Zenginlerin hallerini ve mal derlemek ve korumak hususundaki zilleti kabul etmelerindeki durumlarını gören bir kimse bunu bilir. Zenginin malla saadetinin son haddi, malı vârislerine terkedip onların malı yemesini sağlamaktır ve o zaman da vârisler kendisine düşman olurlar. Bazen de onun bıraktığı mal ile günah işlerler. İşte bu takdirde o da o günahları işlemekte onlara ortak olur. Bu sırra binaen dünya malını toplayıp şehvetlerin arkasına takılan bir kimse ipek böceğine benzetilmiştir. Bu böcek durmadan, kendisi için ipek örer. Sonra ördüğü kozadan çıkmak ister. Fakat yol bulamaz. Kendi yaptığı yüzünden helâk olup gider! Bu bakımdan dünya şehvetlerine tâbi olan herkes de böyledir. O da kalbini meylettiği zincirleriyle sağlamca bağlar. Öyle ki kendisini bağlayan zincirler birbirini takviye etmektedir. Bu bakımdan mal, mevkî, aile efradı, evlat, düşmanların sevinmesi, dostların aynası ve diğer dünya lezzetleri onu bağlar. Eğer bu hususlarda yanıldığını sezip, dünyadan çıkmak isterse çıkamaz. Kalbinin, kırılması mümkün olmayan zincir ve bukağılarla bağlı bulunduğunu görür. Eğer kendi iradesiyle sevdiklerinden birini terkederse, nefsini öldürmeye yaklaşır. Bu durum ölüm meleği gelip de kendisini bütün dostlarından ayırıncaya kadar devam eder. O zaman onun kalbinde zincirler elden çıkan ve geride bırakılan dünya ile bağlı kalır! O zincirler onu dünyaya, ölüm meleğinin pençeleri de onun kalbinin damarlarına geçmiş olarak onu âhirete çeker. Bu bakımdan ölüm çağında onun en kolay durumu testere ile biçilen, parçalarının biri çekilmek sûretiyle diğerinden ayrılan bir şahsın durumu gibi olur! Testere ile ikiye bölünen bir kimsenin bedenine o elem verici alet dokunur. Fakat eseri bakımından sirayet yoluyla kalbi bundan elem duyar. Acaba önce kalbin derinliğine sirayet yoluyla değil de direkt bir şekilde yerleşen elem hakkında ne düşünürsün? İşte a'lâ-yı illiyyine inip âlemlerin rabbinin komşuluğunda bulunmanın elden kaçmasının hasretini çekmeden önce ilk rastladığı azap budur. Bu bakımdan dünyaya dalan kişi Allah'ın mülâkatından perdelenir. Perdelenme anında cehennem ateşi ona musallat olur; zira ateş, ancak perdelenmiş bir kimse üzerine musallat olur.

Hayır, onların işleyip kazandığı şeyler, kalplerinin üzerine pas olmuştur. Hayır! Doğrusu o gün onlar, rablerinden perdelenmiştir. Sonra onlar elbette cehenneme gireceklerdir. (Mutaffîfîn/14-16)

Görüldüğü gibi **Allahü teâlâ**, ateşle yapılan azabı perdelenmenin elemine bağlamıştır. Perdelenmenin elemi, ateş olmasa da ceza bakımından insana yeter de artar! Ona bir de ateş ilave edilirse acaba durum nasıl olur! Allah'tan, **Hazret-i Peygamber**'in ruhuna üflenen şeyi kulaklarımıza yerleştirmesini dileriz; zira **Hazret-i Peygamber**'e şöyle denilmiştir:

Sev sevdiğini! Muhakkak onlardan ayrılacaksın!149

Zikrettiğimiz misâlin mânâsı hakkında şair şöyle söylemiştir: 'İpek böceği gibi çok çalışır. Durmadan örer, fakat ördüğünün arasında üzüntülü bir şekilde can verir!'

Allah'ın velî kulları, insanın kendini, nefsinin hevasının arkasına takılmak sûretiyle ipek böceğinin nefsini helâk ettiği gibi helâk ettiğini müşahede ettiklerinde dünyayı tamamen bıraktılar.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Bedir savaşına iştirak eden yetmiş kişiyi gördüm. Sizin haram kılınan şeyler hakkındaki zâhidliğinizden daha fazla kendilerine helâl kılınan şeyler hakkında zâhidlik yaparlardı'. Başka bir lâfızda "Sizin bolluk ve genişlikten sevindiğinizden daha fazla belâya sevinirlerdi. Eğer onları görseydiniz. 'Bunlar delidir!' derdiniz. Onlar da sizin hayırlılarınızı görseydiler 'Bunların Allah katında hiçbir nasibi yoktur' derlerdi. Eğer sizin şerlilerinizi görseydiler 'Bunlar hesap gününe îman etmemişlerdir' derlerdi", şeklinde vârid olmuştur.

Onlardan birine helâl mal gelir, onu almaz ve 'Kalbimi ifsâd edeceğinden korkuyorum' derdi. Bu bakımdan kalp erbabı olan bir kimse, şüphesiz ki kalbinin fesada gitmesinden korkar. Kalpleri dünya sevgisiyle ölen kimselere gelince, Allah onlardan haber vererek şöyle buyurmuştur:

Bizimle buluşmayı ummayanlar dünya hayatına razı olup onunla bizim ayetlerimizden gaflet edenler. . . (Yunus/7)

Kalbini bizi anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme! (Kehf/28)

(149) Daha önce geçmişti.

Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka birşey istemeyen kimseden yüz çevir. İşte onların ilimden erişebildikleri (sınır) budur. (Necm/29-30)

Allahü teâlâ bütün bunları gaflet ve ilimsizliğe hamletmiştir.

Bir kişi Hazret-i Îsa'ya 'Seyahatında beni de beraberinde götür' deyince şöyle demiştir: 'ınalını elden çıkar! Bana yetiş!' Kişi 'Buna gücüm yetmez' dedi. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle dedi: 'Zengin hayretle veya şiddetle cennete girer!'

Bazıları şöyle demiştir: "Ziyası yayılan hiçbir gün yoktur ki o günde **dört** melek göklerin âfakında bağırmasın. Onların **ikisi** doğuda, **ikisi** de batıda bağırır. Doğuda olanların biri der ki: 'Ey hayrı talep eden! Gel! Ey şerri talep eden! Talebini kısalt!' Diğeri der ki: 'Yarab! Malını infak edene, infak edilenin yerini dolduracak miktarı ver! Malını sımsıkı tutanın malını telef eyle!' Batıda olanların biri 'Ölmek için çoğalıp üreyiniz! Harap olması için inşa ediniz!' der. Diğeri de 'Hesabın uzunluğu için yeyiniz, lezzetleniniz! der".

99) İbn Mâce

100) Daha önce geçmişti.

101) Daha önce geçmişti.

102) Deylemî

103) el-Hamedânî, kendisine Umeyr de denir. Güvenilir bir âlim olan bu zat Muaviye döneminde vefat etmiştir.

104) İmâm-ı Ahmed

105) İbn Mâce

106) Ebû Yâ'lâ

107)

108) Ebû Şeyh

109) Bureyre, Ensar'dan bir kavmin cariyesi idi. Hazret-i Âişe'ye hizmet ederdi,

110) Müslim, Buhârî

111) Müslim, (Seleme b. Ekva'dan)

112) Adl Ebû Cehm b. Huzeyfe b. Gânem el-Kureşî'dir. Fetih günü müslüman olmuştur. Kureyş'in en yaşlısı ve sözü dinlenir kimselerindendi.

113) Müslim, Buhârî

114) Daha önce geçmişti.

115) Daha önce geçmişti.

116) Ebû Dâvud et-Tayalisi, Taberânî

117) Ebû Bekir b. Lâl

118) İyad b. Gânem'den

119) Ebû Ya'lâ

120) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce

121) Tirmizî

122) İmâm-ı Ahmed, İbn Mâce

123) Tirmizî

124) Ensar'ın Evs kabilesindendir. Önce Uhud'a, sonra Hendek savaşına katılmış ve H. 73'de vefat etmiştir.

125) İmâm-ı Ahmed

126) İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvud ve Taberânî, (hadîs-i merfû olarak bir benzeri) ; 'Kim kendisini bir kavme benzetirse, o onlardandır!'

127) Taberânî

128) Mâlik, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Hıbbân

129) Basralı bir âbiddir ve H. 31'de vefat etmiştir.

130) Taberânî, (Ebû Aliyye'den)

131) Ebû Dâvud, (Enes'ten)

132) İbn Hıbbân

133) Ebû Dâvud

134) Ebû Dâvud, Tirmizî

135) Doğrusu Saffan b. Muharriz'dir. Mâzinî kabilesinden olan bu zat, Basralı bir âbiddir. H. 74'de Abdülmelik'in hilafeti döneminde vefat etmiştir.

136) Taberânî

137) Ebû Dâvud

138) Ebû Dâvud

139) Adı Ebû Muhammed el-Asrem el-Mekkî'dir. Güvenilir bir âlimdir. H. 126'da vefat etmiştir.

140) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce

141) Tirmizî, Şemâil

142) Müslim ve Buhârî

143) Ensar'ın Evs kabilesindendir. Hazret-i Ömer kendisini takdîr ettiği için 'biricik şahıs' mânâsına gelen 'Nesîcu vahdehu' derdi. Ölünceye kadar Hazret-i Ömer tarafından Hıms valiliğine tayin olundu. Kendisi zâhidlerdendir.

144) Ebû Nuaym, Hilye

145) Irâkî hadîsi bu ibare ile görmediğini söylemektedir.

146) Tirmizî

147) İbn Hıbbân

148) İbn Hıbbân

34-15

Zühd'ün Alâmetleri

Bazen her malı terkeden zâhiddir zannedilir. Oysa hiç de öyle değildir; zira zâhidlikle övünmeyi seven bir kimse için malı terketmek, sıkıntılı yaşayışı belirtmek pek kolaydır. Ruhbanlardan niceleri vardır ki hergün nefislerini az bir yemeğe mecbur edip kapısız bir kiliseye kapanmışlardır. Onların sevinci, halkın hallerini bilmesidir. Halkın kendilerine takdirle bakıp övmesidir. Böyle yapmaları, kesinlikle zühd'e delâlet etmez. Hem mala hem de mertebeye zâhidlik yapmak gerekir. Hatta nefsin dünyadan lezzetleri varken zühd kemâle ermez. Oysa güzel yün elbiseler giymelerine rağmen bir cemaat zâhidlik iddia etmişlerdir.

Nitekim Havvâs, bu iddiacıları vasfetmek maksadıyla demiştir ki: "Bir kavim vardır ki zühdü iddia ettiler. Elbisenin en iyisini giydiler. Bununla halkın gözünü boyamak istediler ki elbiselerinin nisbetinde kendilerine hediyeler verilsin ve fakirlere bakılan gözle kendilerine bakılıp da tahkir edilmesinler. Fakirlere verildiği gibi kendilerine verilmesin. Zâhid olduklarına, ilme ve sünnete tâbi oldukları halde malların kendilerine geldiği, fakat kendilerinin ondan sıyrıldıkları ile delil getirmişlerdir. 'Biz ancak

eşyayı başkasının ihtiyacı için alıyoruz' derler. Onlardan hakikatler istenildiğinde ve darlıklara zorlandıklarında böyle söylerler. Oysa bütün bunlar din vasıtasıyla dünyayı isteyen kimselerdir. Ne kalplerini tasfiye etmeye, ne de ahlâklarını temizlemeye hiçbir zaman önem vermemişlerdir. Onların sıfatları üzerlerinde belirmiş, kendilerini mağlûp etmiş ve bunu da kendileri için bir 'hâl' olarak iddia etmişlerdir. Oysa onlar dünyaya meyyal, hevâ-i nefse tâliptirler". Madem ki durum budur, öyleyse zühdün bilinmesi zor bir meseledir. Hatta zühd hali zâhide bile müşkil gelir. Bu bakımdan zâhid, iç âleminde, **üç** alâmete dayanmalıdır:

Bir

Birinci alâmet, mevcutla sevinmemesi ve yok olandan dolayı üzülmemesidir.

(Başınıza gelen olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve (Allah'ın) size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez. (Hadîd/23)

Belki tam bunun zıddı olmalıdır; yani var olana üzülmek, yokluğa sevinmek.

İki

İkinci alâmet kendisini öven ile kötüleyenin, yanında bir olmasıdır. **Birinci** alâmet, mal hakkındaki zühdün alâmetidir. **İkinci** alâmet ise, mertebe hakkındaki zühdün alâmetidir.

üç

Üçüncü alâmet Allah'a olan ünsiyeti olmalı, kalbine ibâdetin sevgisi galip gelmelidir; zira kalp, sevginin tadından uzak değildir: ya dünya veya Allah sevgisi. . . Bunların **ikisi** kalpte, fincandaki su ile hava gibidir. Su fincana girince hava çıkar. İkisi bir arada olmaz. O halde, kim Allah'a ünsiyet vermişse, ancak Allah ile meşgul olur, O'ndan başkasıyla meşgul olmaz.

Bu sırra binaen bir zâta birileri hakkında şöyle denildi: 'Zâhidlik onları nereye kadar götürdü?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Allah'a ünsiyet etmeye kadar götürdü. Dünya ile Allah'a ünsiyet bir arada olmazlar'.

Marifet ehli demişlerdir ki: 'Îman kalbin zâhirine yapıştığında, kalp hem dünyayı, hem de âhireti birden sever ve **ikisi**ne de çalışır. Îman kalbin derinliklerine dalıp nüfuz edince, kalp dünyadan nefret etmeye başlar ve dünyaya bir defacık dahi dönüp bakmaz ve dünya için çalışmaz'.

Bu sırra binaen Hazret-i Âdem'in duasında şöyle vârid olmuştur: 'Ey Allah'ım! Kalbimin derinliklerine nüfuz eden bir îman istiyorum!'

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Nefsiyle meşgul olan bir kimse, halktan yüz çevirir. Bu ise, amel edenlerin makamıdır. Rabbiyle meşgul olan bir kimse ise, nefsinden yüz çevirir. Bu ise, âriflerin makamıdır. Zâhid bir kimse ise, bu iki makamdan birinde bulunmalıdır. Zâhidin **birinci** makamı nefsini nefsi ile meşgul etmesidir. Bu durumda övgü ile yergi, varlık ile yokluk, zâhidin nazarında birdir. Elinde biraz malı olduğu için zâhidliği yoktur denilemez'.

İbn Ebî Havarî der ki: Ebû Süleyman'a sordum:

- Dâvud et-Tâî zâhid miydi?

- Evet!

- Oysa kulağıma geldiğine göre, babasından yirmi dinar almış ve o yirmi dinarı yirmi sene kendi nefsine harcamış. Yirmi sene bunu elinde tutan bir kimse nasıl zâhid olur?'.

- Sen ondan zühdün hakîkatine varmayı mı kasdettin?

Ebû Süleyman hakîkatten gayeyi kasdetmiştir. Çünkü nefis sıfatlarının çokluğundan, zühdün varılabilecek bir sonu yoktur. Zühd ancak bütün sıfatlarda zâhid olmak sûretiyle tamamlanır! Bu bakımdan dünyada herhangi birşeye kudreti olduğu halde, bunu kalbinin ve dininin korkusundan bırakan bir kimse, o şeyi bıraktığı nisbette zâhiddir. Zühdün en son noktası, Allah'tan başka herşeyi bırakmaktır. Hatta bir taşı bile Îsa (aleyhisselâm) gibi yastık yapmamaktır.

Allahü teâlâ'dan dileğimiz, zühdden az da olsa, bize bir nasip vermesidir. Çünkü bizim gibiler, zühdün son noktasını ummaya cesaret edemez. Her ne kadar Allah'ın fazlından ümidi kesmek ruhsatlı değilse de. . . Biz Allah'ın bize vermiş olduğu nimetlerin büyüklüklerini düşündüğümüzde, biliriz ki **Allahü teâlâ**'ya hiçbir şey büyük gelmez. Bu bakımdan her kemâli, cömertliğine yaslanarak Allah'tan istemekte bir mahzur yoktur. Madem ki durum budur, zühdün alâmeti, fakirlik, zenginlik, izzet, zillet, övgü ve yerginin eşit olmasıdır. Bu da Allah'a olan ünsiyetin galebe çalmasından doğar. Bu alâmetten birçok alâmetler doğar. Dünyayı terketmek ve ona sahip olana aldırmamak gibi. . .

Denildi ki: 'Zühdün alâmeti, dünyayı olduğu gibi terketmektir'. Bu bakımdan 'Ben tekke yapacağım veya cami imar edeceğim' dememelidir.

Yahya b. Muaz dedi ki: 'Zühdün alâmeti, var olanla cömertlik yapmaktır!'

İbn Hafif şöyle demiştir: 'Zühdün alâmeti, mülkten sıyrılmakla rahat bulmaktır'. Yine şöyle dedi: 'Zühd, tekellüfsüz bir şekilde dünyadan nefsi uzaklaştırmaktır!'

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Yün giymek, zühdün alâmetlerinden biridir'.

Bu bakımdan, kalbinde beş dirhemin rağbeti olduğu halde **üç** dirhem kıymetinde bir yün elbiseden daha pahalısını giymemelidir.

Ahmed b. Hanbel ve Süfyân es-Sevrî şöyle demişlerdir: 'Zühdün alâmeti emeli kısaltmaktır'.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: 'Zâhid kişi, nefsinden başka şeyle meşgul olduğunda hayatı bulanır. Arif kişi de nefsi ile meşgul olduğunda hayatı bulanır!'

Nasr el-Abazî150 dedi ki: 'Zâhid, dünyada gariptir (azdır) , ârif ise âhirette gariptir'.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Zühdün alâmeti üçtür: İlletsiz (nedensiz ve niçinsiz) bir amel, tamahsız bir söz ve riyasetsiz bir izzettir'. Yine şöyle demiştir: 'Allah için zâhid olan bir kimse, (kalbi dünyanın zilleti ile dolu olduğundan) sana sirke ile hardal danesini koklatır. Arif ise misk ve anberi. . . (Çünkü kalbi mârifetullah ile doludur) '.

Bir kişi Yahya'ya 'Ben ne zaman tevekkül dükkânına girip zühd'ün abasını giyip zâhidlerle beraber oturacağım?' diye sorunca, **cevap** olarak dedi ki: 'Gizlice nefsine verdiğin riyazet hususunda, Allah

senden **üç** gün rızkı kestiğinde, nefsinde zayıf düşmeyecek raddeye vardığında. . . Bu dereceye yükselmediğin takdirde, zâhidlerin sergisi üzerinde oturman cehalettir. Bununla beraber rezil olmayacağından da emin değilim!'

Yine şöyle demiştir: 'Dünya gelin gibidir. Kim onu arzularsa onu süsler. Dünya hakkında zâhid olan kişi ise, onun yüzünü karartır, tüylerini yolar, elbiselerini yırtar. Arif kişi ise Allah ile meşgul olur. Dünyaya iltifat bile etmez'.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: 'Zühd'ün bütün gereklerini yaptım. İstediğime vardım. Ancak insanlar hakkındaki zühd'e varamadım ve buna gücüm de yetmedi'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** şerrin tamamını bir eve tıktı. Ona dünya sevgisini anahtar yaptı. Hayrın tamamını bir eve bırakıp zühd'ü de ona anahtar yaptı!'

İşte zühd'ün hakîkat ve hükümlerinden zikretmek istediğimiz şeyler bu kadardır. Madem ki zühd ancak tevekkül ile tamamlanır, o halde Allah'ın izniyle biz de Tevekkül bölümüne geçelim!

150) Adı Ebû Kasım İbrahim b. Muhammed'dir. Horasan'ın şeyhi idi. Şiblî'nin sohbetinde bulunmuştur. Muhaddis ve sûfî bir imamdı. Mekke'de H. 376'da vefat etmiştir.

35 - TEVHÎD VE TEVEKKÜL

1. Giriş

Hamd; mülk ve melekûtu tedbîr eden, izzet ve ceberrût'un biricik sahibi olan, gökleri direksiz yükselten, kulların rızıklarını o göklerde kılan Allah'a mahsustur. O Allah ki kalp ve akıl sahiplerinin gözlerini vasıta ve sebeplerden sebeplerin müsebbibine çevirmiş, onların himmetlerini sebeplerin müsebbibinden başkasına iltifat etmekten müstağni kılmıştır.

Onları kendisinden başka bir müdebbir'e itimat etmekten uzaklaştırmıştır! Onlar O'ndan başkasına ibadet etmediler. Çünkü onlar O'nun Bir, Ferd, Samed ve İlâh olduğunu bildiler. Bütün halk sınıflarının kendileri gibi onun kulları olduğunu ve onlardan rızık talep edilmediğini tahkiken bildiler ve yine kainatta bir tek zerreciğin Allah'a döneceğini, ve her mahluğun rızkının Allah'a ait olduğunu bildiler. O'nun kullarının rızkına kefil olduğunu kesinlikle anladıkları zaman O'na tevekkül ettiler ve Hasbunallah ve ni'me'l-vekîl (Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir!) dediler.

Salât ve selâm bâtılları yok eden, dosdoğru yola hidayet eden **Hazret-i Peygamber**'in, âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Yârab! Onlara salât ve selâm et!

Tevekkül, din mertebelerinden bir mertebedir. Yakîn sahiplerinin makamlarından bir makamdır. Allah'a yakın olanların derecelerinin en yükseklerindendir. Tevekkül, ilim bakımından çözülmesi çok güç bir meseledir. Amel bakımından da pek zordur. Tevekkülü anlamanın zorluğu şudur: Sebeplerin mülâhazası ve sebeplere güvenmek, tevhîdde şirk koşmaktır. Sebeplerin mülâhazasından tamamen uzaklaşmak ise, sünnetullah'a (Allah'ın kanununa) ta'n etmek ve şeriatı kınamaktır! Hiçbir şey yapmaksızın sebeplere yaslanmak, aklın yüzünü bozmak ve cehalet hastalığına dalmak demektir. Şeriat, Nakil ve Tevhîd'in isteğine uygun bir şekilde tevekkülün mânâsını tahkik ve tedkik etmek ise gayet zordur! Gizliliğin şiddetine rağmen bu perdeyi açmaya ancak âlimlerin hassasları güç yetirebilir. Öyle

âlimler ki Allah'ın lütfu olarak, hakîkat nûrlarıyla gözlerini sürmelemişlerdir. Oldukça derine dalmışlardır. Sonra Allah tarafından konuşturulduklarında müşahede ettiklerini ifade etmeye çalışmışlardır. Biz ise şimdilik bir mukaddime kabilinden, tevekkülün faziletini zikretmeye çalışacağız. Sonra kitabın **birinci** şıkkında buna Tevhîd bahsini ekleyeceğiz. Tevekkülün halini ve amelini kitabın **ikinci** bölümünde zikredeceğiz.

35-1

2. Tevekkül'ün Fazileti

Ayetler

Eğer Mü'min iseniz Allah'a tevekkül ediniz. (Mâide/23)

Tevekkül edenler, Allah'a dayansınlar. (İbrahim/12)

Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona kâfidir. (Talâk/3)

Çünkü Allah, kendine dayanıp güvenenleri sever. (Âl-i İmrân/159)

Allah o makam sahibini sever. Onun sahibi Allah'ın zimmetindedir. O ne büyük makamdır. Allah'ın kendisine kâfi olup, sevip koruduğu kimse, muhakkak büyük bir zaferi elde etmiştir; zira mahbub, azap vermez, uzaklaştırmaz ve mahrum bırakmaz. Allah, kuluna kâfi değil mi? (Zümer/36)

Bu bakımdan Allah'tan başkasına güvenen tevekkülü terkedendir. Böyle bir kimse bu âyeti yalanlayanın ta kendisidir. Çünkü bu âyet, hakkı söyletmek hususunda bir suâldir.

İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan birşey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? (İnsan/l)

Kim Allah'a tevekkül ederse muhakkak Allah Aziz ve Hakîm Air, (Enfâl/49)

'Aziz'dir'; kendisine sığmanı zelîl ve cenâbına iltica edeni zayi etmez. 'Hakîm'dir'; tedbirine tevekkül eden bir kimsenin tedbirinde kusur etmez.

Allah'tan başka taptıklarınız size rızık veremezler. Siz rızkı Allah'ın yanında arayın, O'na ibadet edin! (Ankebût/17)

Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar anlamazlar. (Münâfikûn/7)

Bütün işleri O idare eder. O'nun izni olmadan hiç kimse şafâat edemez. (Yunus/3)

Kur'ân'da Tevhîd'den her ne zikredilmişse o, Allah'tan başkasından ilgiyi kesip Vâhid ve Kahhâr olan Allah'a tevekkül etmeye çağırmaktadır.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbn Mes'ûd'un rivâyet ettiği bir haberde şöyle buyurmuştur:

Mahşerde bana bütün ümmetler gösterildi. Ümmetimi dağ ve ovaları doldurduğu halde gördüm. Onların çokluğu ve görünüşleri hayretimi çekti. Bana denildi ki:

- Razı oldun mu?

- Evet! Razı oldum.

- Bunlarla beraber yetmiş bin kişi vardır ki cennete hesapvermeden gireceklerdir.

Ashâb **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sordu:

- Onlar kimlerdir ey **Allah'ın Rasûlü**!

- O kimseler dağlanmazlar, kuşları uçurmak suretiyle uğurtutmazlar ve başkasından muska istemezler. Ancak rablerine tevekkül ederler.

Hazret-i Peygamber bunları söyledikten sonra Ukkaşe b. Mıhsan el-Esedî ayağa kalkarak dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'tan beni onlardan kılmasını dile!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: 'Ey Allahım! Ukkaşe'yi onlardan kıl!' Bu sözünden sonra başka bir sahabî ayağa kalktı ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'ın beni de onlardan kılmasını dile' dedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ukkaşe bu hususta seni geçti'1 buyurdu.

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer sizler gereği gibi Allah'a tevekkül etseniz, muhakkak kuşların rızkını verdiği gibi, sizin rızkınızı da verir. Kuş sabahleyin aç çıkar, akşam tok olarak yuvasına döner!2

Kim her şeyden yüz çevirip **Allahü teâlâ**'ya yönelirse, **Allahü teâlâ** her sahada ona kâfi gelir ve ummadığı bir yerden onun rızkını verir. Kim dünyaya yönelirse **Allahü teâlâ** onu dünyaya havale eder. 3

İnsanların en zengini olmak kimin hoşuna giderse o, Allah'ın nezdindeki şeye elindekinden daha fazla güvenmelidir. 4

Hazret-i Peygamber aile efradının başına bir sıkıntı geldiğinde şöyle buyururdu:

Namaza kalkın! Çünkü rabbim bana bunu emretti: 'Ailene namazı emret, kendin de ona devam et! Biz senden rızık istemiyoruz. Seni biz besliyoruz. Güzel âkibet takvâ sahiplerinindir'. (Tâhâ/132)

Kim başkasından muska talep eder veya dağlanırsa o, tevekkül etmemiştir. 5

Rivâyet ediliyor ki: İbrahim (aleyhisselâm) mancınıkla ateşe atıldığı zaman Cebrâîl yaklaşıp 'Bir ihtiyacın var mı?' diye sorunca, İbrahim (aleyhisselâm) 'Sana hiçbir ihtiyacım yoktur' dedi. Bu sözünü daha önce Hasbinallahu ve ni'mel vekîl (Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir) sözünü yerine getirmek için haykırdı; zira İbrahim (aleyhisselâm) ateşe atılmak üzere tutulduğunda böyle demişti. Bu nedenle **Allahü teâlâ** şu âyeti indirdi:

Ve çok vefâkâr İbrahim'in. . . (Necm/37)

Allahü teâlâ, Hazret-i Dâvud'a (aleyhisselâm) vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Dâvud! Herhangi bir kulum halktan yüz çevirip bana sığınırsa, o kuluma gökler ve yer ehli hile yapmak istese bile ona mutlaka bir çıkış yolu ihsan ederim!'

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Tâbiînden Saîd b. Cübeyr şöyle anlatıyor: 'Bir defa beni akrep ısırdı. Bundan ötürü annem muska yapmam için bana yemin verdirdi. Bunun üzerine ben de ısırılmamış elimi muskacıya uzattım'.

Ve (hiçbir zaman) ölmeyen (Allah'a) tevekkül et ve O'nu överek tesbih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter. (Furkan/58)

İbrahim b. Ahmed el-Havvâs bu âyeti sonuna kadar okuduktan sonra dedi ki: 'Bu ayetten sonra bir kul için, Allah'tan başka hiç kimseye sığınması uygun değildir'.

Uyku âleminde bir âlime denildi ki: 'Kim Allah'a güvenirse o, kuvvetini veya nafakasını korumuş olur!'

Bir âlim şöyle demiştir: 'Senin için Allah'ın zimmetinde bulunan rızık, sana farz kılınan amelden seni alıkoymasın ki o zaman âhiretin zayi olur. Dünyadan da ancak Allah'ın sana takdir ettiğini elde edersin'.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Talep etmeksizin kulun rızık elde etmesinde, rızkın kulu talep etmekle görevli olduğuna dair açık bir delil vardır!'

İbrahim b. Edhem dedi ki: "Bir rahibe şöyle sordum: 'Nereden yiyorsun?' Bana 'Bunun ilmi bende değildir. Fakat bana nereden yedirildiğini rabbimden sor' diye **cevap** verdi".

Harem b. Hayyam6 Veysel Karanî'ye şöyle sordu: 'Nerde olmamı emredersin?' Veysel Karanî, Şam'a işaret etti. Harem 'Orada geçim nasıldır?' deyince Veysel 'Şu kalplere yazıklar olsun! Onların içine şüphe düşmüştür. Nasihat olanlara fayda vermez' dedi.

Bazıları şöyle demiştir: 'Ne zaman ki Allah'a, vekil olmak yönünden razı olursan, her hayra giden yolu elde edersin'. .

Allahü teâlâ'dan güzel edep talep ederiz.

1) Müslim,Buhârî

2) Tirmizî,Hâkim

3) Taberânî

4) Hâkim, Beyhâkî

5) Taberânî, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce

6) İbn Abdilberr Ashâb 'ın küçüklerinden olduğunu söylemiş, İbn Ebî Hâtim ise bu zâtı Tabiîn'in sekiz zâhidi arasında saymıştır.

3. Tevekkül'ün Esası Olan Tevhîd'in Hakikati

Tevekkül, îmanın kapılarındandır. İmanın kapıları ancak ilim, hâl ve amelle düzene girer. Böylece tevekkül, esas olan ilim, meyve olan amel ve tevekkül ismiyle kastolunan bir hâl meydana getirir.

Bu bakımdan esas olan ilmin beyanıyla meseleye başlayalım. Bu ilim, lisanın esasında îman diye adlandırılan ilimdir; zira îman tasdik (doğrulama) demektir. Kalple olan her tasdik ilimdir. Kuvvet bulduğu zaman adı yakîn olur. Fakat yakînin kapıları çoktur. Biz, üzerine tevekkülü bina edeceğimiz

yakîne muhtacız. O da La ilâhe illallahü vahdehû lâ şerîkeleh (Allah'tan başka mabud yok! Allah birdir. O'nun ortağı yoktur) sözünün tercümesi olan Tevhîd'dir. Lehül Mülk (Mülk ancak O'nundur) sözünün tercümesi ve tefsiri nisbetinde kudrete imandır. O cömertlik ve hikmet ki ona velehül hamd (hamd ancak O'nadır) sözü delâlet eder. Bu bakımdan kim 'Lâ ilâhe illallahü vahdehû lâ şerîke leh. Lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir' (Allah'tan başka ilâh yoktur. O tek, bir Allah'tır. Ortağı yoktur. Mülk ancak O'nundur. Hamd ancak O'na mahsustur. O her şeye hakkıyla kâdirdir) dese, tevekkülün esası olan îman bu kimse için tamamlanır. Benim gayem; bu sözün mânâsının söyleyenin kalbinden ayrılmayan bir vasıf ve ona hâkim olan bir nitelik olduğunda, tevekkülün esası olan îmanın onun için tamamlanacağını anlatmaktır.

Tevhîd'e gelince, o esastır. Onun hakkında söz çok uzar. O, mükâşefe ilimlerdendir. Fakat mükâşefe ilimlerinin bir kısmı, haller vasıtasıyla amellere bağlıdır. Muamele ilmi de ancak onlarla tamamlanır, Bu bakımdan biz, ancak muameleye bağlı bulunan miktardan bahsedebiliriz. Tevhîd, sahili bulunmayan engin bir denizdir.

Tevhîd'in **dört** mertebesi vardır. Tevhîd öze, özün özüne, kabuğa, kabuğun kabuğuna bürünür. Kavramaktan zayıf olan zihinlere yaklaştırmak için, biz buna kabuğunda bulunan cevizden bir misal verelim: Cevizin iki kabuğu ve özü vardır. Özünün de yağı vardır ki o, özün özü olur.

Tevhîd'in **birinci** mertebesi, insanın diliyle Lâ ilâhe illâllah, kalbi gâfil veya inkâr edici olmadan demesidir. Münafıkların Tevhîd'i gibi. . .

Tevhîd'in **ikinci** mertebesi, lafzın mânâsını kalben tasdik etmektir. Nitekim bütün müslümanlar bunu tasdik ederler. Bu ise halk tabakasının inancıdır.

Tevhîd'in **üçüncü** mertebesi, hak nûrunun vasıtası ve keşif yoluyla, o mânâyı müşahede etmektir. Bu makam, Allah'ın dergâhına yaklaştırılan mukarreblerin makamıdır. Bunun mânâsı: Birçok şeyi müşahede ettiği halde onların çokluklarına rağmen, kahhâr ve bir olan Allah'tan sâdır olduklarını bilmek demektir.

Tevhîd'in **dördüncü** mertebesi, varlıkta birden başkasını görmemektir. Bu ise sıddîkların müşahedesidir. Sûfîler buna el-fenâ fıt-Tevhîd (Tevhîd'de fâni olmak) adını verirler. Çünkü şahıs, birden başkasını görmemek hasebiyle, nefsini dahi görmez. Tevhîd'le müstağrak olduğundan dolayı, nefsini görmediğinden, Tevhîd hususunda nefsinden de fâni olur. Yani hem nefsini görmekten, hem de halkın görmesinden yok olur.

Birincisi, sadece diliyle muvahhid'dir. Bu şekildeki Tevhîd, sadece dünyada sahibinin boynunu şeriatın kılıcından korur.

İkincisi, söylediğine kalben inanan ve söylediğim kalbi yalanlamayan bir muvahhiddir. Bu Tevhîd, kalp üzerine vurulan bir düğümdür. Bunda kalp genişliği yoktur. Fakat sahibi eğer bu inanç üzerinde ölmüş ve îmanı günahlarla zayıflamışsa âhirette onu azaptan korur. Bu düğümün birtakım hileleri vardır. Onların zayıflatılıp sökülmesi gerekir. O hilelere **bid'at** adı verilir ve bir takım hileleri vardır ki onlarla çözülmenin ondan uzaklaştırılması istenilir ve yine onlardan bu düğümün sağlamlaştırılması ve kalp üzerine iyice bağlanması kastolunuyr. Bu **ikinci** duruma da kelâm adı verilir. Kelâmı bilene de

mütekellim adı verilir. Mütekellim, mübtedi'in (**bid'atçı**'nın) zıddıdır. Mütekellimîn gayesi, **bid'atçı**yı bu düğümü halk tabakasının kalplerinden çözmeyi istemekten uzaklaştırmaktır. Bazen mütekellime, muvahhid ismi de tahsis olunur. Çünkü kelâmıyla halk tabakasının Tevhîd'ini kalplerinden bu düğümün çözülmesi için korumak ister.

Üçüncüsü şu mânâ ile muvahhiddir: Hak, olduğu gibi kendisine keşfolunduğunda bir failden başkasını görmez. Hakîkat açısından ancak bir fail görür. Böyle gördüğü zaman hakîkat olduğu gibi kendisine keşfolunmuş demektir. Mânâsı; kalbini hakîkat lâfzının mefhumu üzerinde bağlamaya zorlamak değildir. Çünkü böyle bir mertebe, halk tabakasının ve kelâmcıların mertebesidir; zira kelâmcı, avâmdan inanç hususunda ayrılmaz. Yani **ikisi** de bu hususta eşittir. Kelâmcının avâm tabakasından üstünlüğü ancak bu düğümü çözmekte **bid'atçı**nın hilelerini defetmeye yararlı kelâm sanatını bilmesindendir.

Dördüncüsü şu mânâ ile muvahhiddir: Onun şuhudunda birden başkası hazır olmamıştır. Bu bakımdan çok olmak hasebiyle değil, bir olarak görür. İşte Tevhîd'de en yüce gaye budur.

Birinci derece, cevizin üst kabuğu, **ikinci** derece alt kabuğu, **üçüncü** derece özü, **dördüncü** derece de özden çıkarılan yağ gibidir. Cevizin üst kabuğu hayırsız, yenildiği zaman acıdır, içine bakıldığı zaman çirkin, odun olarak kullanıldığında ateşi söndürüp, dumanı çoğaltır, evde bırakıldığı zaman yeri daraltır. Ancak bir müddet cevizi korumak için üzerinde kalır, sonra atılır. İşte îmanın **birinci** derecesi de aynen onun gibi kalben tasdik edilmeksizin sadece dil ile söylenen Tevhîdin de faydası yok, zararı çok, zâhir ve bâtını çirkin olan bir tevhîd'dir. Fakat bu Tevhîd, bir müddet ölüm anına kadar alt kabuğu korumakta faydalı olur Alt kabuk, burada, kalp ile bedendir. Münâfığın tevhîdi, bedenini şeriatın kılıcından korur. Çünkü İslâm gazileri kalpleri yarıp içindekine bakmakla mükellef kılınmamışlardır. Kılıç ise, ancak bedene dokunur ki bu da alt kabuktur. Ancak ondan ölümle soyunur. Ölümden sonra münâfığın tevhîd'inin hiçbir faydası kalmaz. Nasıl ki alt kabuğu üst kabuğa nisbeten menfaati zâhir ise (tıpkı onun gibi) . . .

Çünkü alt kabuk özü korur. Zâhid onu edindiğinde, fesaddan korunur. Kabuk özün üzerinden soyulduğunda odun olarak kendisinden faydalanılabilir. Fakat öze nisbeten kıymeti pek düşüktür. İşte onun gibi, keşif olmaksızın sadece mücerred inanç, mücerred dil ile söylemeye nisbeten çok faydalıdır. Fakat göğsün genişlemesi ve hakkın nûrunun orada doğması ile elde edilen müşahede ve keşfe nisbeten kıymeti düşüktür. Çünkü şu ayetle ancak göğsün inşirahı kastolunmuştur.

Allah kime hidayet etmeyi dilerse, onun göğsünü İslâm'a açar. (En'âm/125)

Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, rabbinden bir nûr üzere değil mi? (Zümer/23)

Öz, kabuğa nisbeten daha güzeldir, fakat **ikisi** de gereklidir. Fakat kendisinden yağ çıkması için sıkılması gerekir, aynen onun gibi, fiil Tevhîd'i de sâlikler için gereklidir. Fakat başka şeylerin karışmasından uzak da değildir. Hak olan bir'den başkasını müşahede etmeyene nisbeten, çokluğa iltifat etmektir.

Soru: Kişi göğü, yeri ve çok olduğu halde hissedilen cisimleri gördüğünde, nasıl olur da birden başkasını müşahede etmemesi düşünülebilir? Nasıl çok, bir olur?

Cevap: Bu, mükâşefe ilimlerinin son noktasıdır. Bu ilmin sırlarını hiçbir kitapta yazmak caiz değildir. Arifler rubûbiyet sırrını ifşa etmenin küfür olduğunu söylemişlerdir. Sonra bunun muamele ilmiyle ilgisi yoktur. Bunu imkânsız görmeni bir misal ile anlatmak mümkündür. O misal şudur: Şey, bazen bir nevi müşahede ve ibretle çok olur. Müşahede ve ibretin diğer bir çeşidiyle bir olur. Bu tıpkı şunun gibidir: Ruhuna, bedenine, azalarına, damarlarına kemiklerine ve iç organlarına bakıldığı takdirde, insan çok olur ve aynı insan başka bir itibarla ve başka bir müşâhede ile bir'dir; o zaman 'O bir insandır' deriz. Bu bakımdan o, insaniyete nisbeten bir'dir ve nice şahıs vardır ki insanı gördüğü zaman, kalbine, insanın iç organlarının çokluğu, damarları, azaları, ruhunun tafsilâtı, bedeni hiç tesir etmez.

Bu iki durumun arasındaki fark şudur: Kişi istiğrak (dalış) halinde bir ile müstağraktır. Ona dalar. Onda tefrik etmek yoktur. Sanki o, cem'in (birleşmenin) kendisindendir. Çokluğa bakan ise, tefrika içindedir. İşte bunun gibi, varlık âleminde olan herşey Hâlık'tan tut, mahluk'a kadar, birçok değişik müşahedeleri vardır. Bu bakımdan o, itibarlardan biriyle birdir. Başka itibarlarla onun masivası çoktur. Bu itibarların bazısı, kesret bakımından, diğerinden daha şiddetlidir. Bunun misali insandır. Her ne kadar bu misal hedefe tam uygun olmasa da. . .

Fakat az da olsa bu misal, müşahede hükmünde çokluğun bir olmaya dönüştüğünün keyfiyetine dikkati çeker! Bu misalden anlaşıldı ki varmadığın bir makamı inkâr etmeyip onu tasdik ederek varlığına inanman ve bu Tevhîdle ona inandığından dolayı inandığın şey senin sıfatın değilse de ondan nasibin olur. Nasıl ki sen, peygamberliğe inandığında, her ne kadar peygamber değilsen de imanının kuvveti derecesinde, senin o makamdan nasibinin olduğu gibi. . . Bu müşahede ki onda, hak olan Bir'den başkası görünmez. Bazen devam eder. Bazen da çakan şimşek gibi gelirgeçer. Bu sonuncu durum daha galiptir. Devamlılığı pek nadirdir.

Hüseyin b. Mansur Hallac, Havvâs'ın seferden sefere koştuğunu gördüğünde 'Sen hangi halin içindesin?' diye sordu. O da 'Tevekkül hakkındaki hâlimi tashih etmek için dolaşıyorum' dedi. Oysa Havvâs tevekkül sahiplerindendi. Hallac-ı Mansur, ona 'Sen hayatını, iç âlemini tamir etmek hususunda tükettin. Acaba tevhîd hususunda fani olmak nerede kaldı?' demekle buna işaret etti. Sanki Havvâs, Tevhîd'in **üçüncü** makamını tashih etmek durumunda idi. Hallac ise, ondan **dördüncü** makamı istedi. İşte bunlar muvahhidlerin tevhîd'deki kısaca makamlarıdır.

Soru: Bu miktarın öyle bir şekilde açıklanması gerekir ki onun üzerinde tevekkülün nasıl bina edileceği anlaşılsın!

Cevap: Dördüncüsüne gelince, onun beyanına dalmak caiz değildir. Tevekkül de bu **dördüncü** dereceye bina edilmiş değildir. Tevekkül hali, tevhîd'in **üçüncü** derecesiyle hâsıl olur. Tevhîd'in **birinci** derecesinin ise nifak olduğu apaçıktır.

İkincisi ki inançtır müslümanların avâm tabakasında mevcuttur. Onun kelâm ilmiyle perçinleşmesi ve **bid'atçı**ların hilelerinden korunmasının yolu, kelâm ilminde zikredilmiştir. Biz el-iktisad fi'l-itikad adlı kitabımızda onun önemli bir miktarını zikrettik.

Üçüncüsüne gelince, Tevekkülüm esasını o teşkil eder; zira itikadla hâsıl olan mücerred tevhîd, tevekkül halini kazandırmaz. Bu bakımdan biz tevekkülün bağlandığı miktarı kısa olarak zikredelim. Çünkü onun tafsilatını bu kitabın benzeri olan kitaplar kapsayamaz.

Kısacası şudur: Sana keşfolunur ki Allah'tan başka fâil yoktur. Her mevcut yaradılış, rızık vermek, almak, hayat, ölüm, zenginlik, fakirlik gibi isimlendirilen her şeyi tek başına yapan **Allahü teâlâ**'dır. Bunları yapmakta Allah'ın ortağı yoktur. Sana bu keşfolunduğu zaman Allah'tan başkasına nazar etmezsin. O'ndan korkar, O'nu umar, O'na güvenir ve O'na yaslanırsın. Çünkü tek başına yapan O'dur. Başkası değil! O'ndan başkası göklerin ve yerin bir zerresini bile kıpırdatmakta müstakil çalışmaya yetkili değildir, herşey O'nun emriyle hareket eder. Senin için mükâşefe kapıları açıldığında bu durum apaçık ve gözle müşahede etmekten daha mükemmel bir şekilde sana görünür. **Şeytan**, seni bu tevhîdden bir makamda geri bıraktırır ki bu geri bırakılışta iki sebepten dolayı kalbine şirk kokusu sokulmak istenir:

A) **Birinci** sebep, hayvanların yaptıklarını bizzat yaptığınızainanmak.

B) **İkincisi** cansız şeylere iltifat edip bakmaktır. Cemadâta iltifat etmeye gelince, bitkilerin yerden çıkışı, bitmesi ve gelişmesi hususunda yağmura, yağmurun yağışında buluta, bulutun teşekkülünde soğuğa, geminin seyrinde rüzgâra güvenmen gibi. . .

Bütün bunlar tevhîdde şirktir. İşin hakikatini bilmemektir.

Gemiye bindikleri zaman dini yalnız Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Fakat (Allah) onları sâlimen karaya çıkarınca hemen (Allah'a) ortak koşarlar. (Ankebût/65)

Bu ayetin mânâsı hakkında 'Eğer rüzgârın düz esmesi olmasaydı, biz kurtulamazdık!' dedikleri söylenmiştir.

Âlemin işi kime olduğu gibi keşfolunursa o, rüzgârın hava olduğunu, havanın bir hareket ettiricisi olmaksızın kendiliğinden harekete geçmediğini bildiği gibi havayı harekete geçireni de bilir. Bu, tâ ilk hareketlendirene varıncaya kadar böyle devam eder. Öyle bir muharrik ki onu harekete geçiren bir kuvvet olmadığı gibi O, haddi zatında da müteharrik değildir. Çünkü hareket hadîstir. O, aziz ve celîldir. Bu bakımdan kulun, denizden kurtuluşta rüzgâra güvenmesi, tıpkı boynu kesilmek için getirilen bir kimsenin sultanın affedilmesi için yazdığı fermana değil de mürekkebe, kâğıda ve fermanın yazılışında kullanılan kaleme güvenip bakmasına benzer. Kurtuluşunu kalemi tutana değil de kaleme bağlar ve der ki: 'Kalem olmasaydı ben kurtulamazdım'. Bu ise, katıksız cehalettir. Kim esasında, kalemin hiçbir hükmü olmadığını, ancak kâtibin elinde oyuncak olduğunu bilirse, kaleme hiç iltifat etmez, kâtipten başka hiçbir şeye teşekkürde bulunmaz. Çoğu kez kurtuluşun sevinci, imzalayan sultana teşekkür etmesi onu öyle sevince sokar ki ne kalem, ne mürekkep, ne de divit kalbine gelmez.

Güneş, ay, yıldızlar, yağmur, bulutlar, yer, hayvanlar ve cemadât, kalemin, kâtibin elinde müsahhar olduğu gibi kudret kabzasında müsahhardırlar. İşte bu, senin için bir temsildir. Çünkü imza atan sultanın kâtibin kendisi olduğuna inanıyorsun. Hakîkat şudur ki **Allahü teâlâ**, kâtibin ta kendisidir.

(Ey Rasûlüm) attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı. (Enfâl/17)

Göklerde ve yerde olanların tümünün müsahhar olduğu sana keşfolunduğu zaman, **şeytan** senden ümitsiz olur ve şirkini tevhîd'ine katmaktan ümidini keserek gerisin geriye döner. Fakat **ikinci** tehlikeli yoldan ki ihtiyarî fiillerde canlıların fiillerini bizzat kendi iradeleriyle yaptığını sanmaktır hulûl ederek der ki: 'Bütün bunları nasıl Allah'tan görürsün? Oysa insan kendi ihtiyarıyla sana rızkını isterse

verir, isterse keser. Senin boynunu kılıçla vuran şu şahıstır. O'nun gücü sana yeter. İsterse keser, isterse affeder. Bu bakımdan sen O'ndan nasıl korkmazsın! Nasıl O'ndan ümit etmezsin! Oysa herşey O'nun elindedir. Sen de bunu müşahede edip şüphe etmektesin'. Yine ona der ki: 'Kalem, kâtibin elinde müsahhar olduğu için onu görmeyebilirsin. Fakat kalemle yazan ve kalemi teshir eden kâtibi nasıl görmeyebilirsin?'

İşte bu noktada birçok kimsenin ayakları kaymıştır. Ancak Allah'ın hâlis kulları bundan müstesnadır. Öyle kullar ki **şeytan** onlara tasallut etmez. Onlar basiret nûruyla kâtibin, kudretin elinde müsahhar ve mecbur olduğunu müşahede etmişlerdir. Zayıfların, kalemin kâtibin elinde müsahhar olduğunu müşahede ettikleri gibi. . , O halis kullar, zayıfların buradaki yanılmasının, tıpkı karıncanın yanılması gibi olduğunu anlamışlardır. Karınca kâğıt üzerinde yürür ve kalemin kâğıda siyah şekiller yaptığını görür. Gözü kâtibin el ve parmaklarına bile uzanmayan karınca, el sahibini nasıl görecektir? İşte bu durumdan dolayı karınca yanılarak kağıda şekiller yapanın kalem olduğunu zanneder. Bu da onun görmesinin kalemin ucunu geçmeyecek kadar kısa olmasından ileri gelir! Aynen bunun gibi, göğsü Allah'ın nûruyla İslâm'a açılmayan bir kimsenin basireti, göklerin ve yerin cebbârı olan Allah'ı mülâhaza etmekten eksiktir. Hepsinin ötesinde kâhir oluşunu müşahede etmekten acizdir. Bu bakımdan zihni kâtibe takılır. Oysa bu, katıksız bir cehalettir. Kalp ve müşahede sahiplerinin hakkında **Allahü teâlâ**, yerde ve gökte olan bütün zerreleri konuşturan kudretiyle konuşturmuştur. Hatta onlar zerrelerin Allah'ı takdis ve tesbih ettiklerini işittiler. Keskin bir lisan ile harfsiz ve sessiz olarak nefislerinin aciziğine şahidlik ettiklerini dinlediler. Kalp kulağından mahrum olanlar bunu işitemezler. Bu kulaktan, seslerden başkasını işitmeyen kulağı kastetmiyorum.

Çünkü merkep de böyle bir kulakta insanın ortağıdır. Hayvanın insana ortak olduğu şeyin ne kıymeti olabilir? Ben kulaktan öyle bir kulak kastediyorum ki o kulakla, harf ve ses, Arabî ve Acemi olmayan bir konuşmayı dinlemeli!

Soru: Bu acaipliktir. Akıl bunu kabul etmez. Bu konuşmanın keyfiyetini bana vasıflandır! O nasıl konuştu, ne ile konuştu? Nasıl tesbih ve takdiste bulundu? Nefsinin azizliğine nasıl şahitlik ettiğini bana nitelendir!

Cevap: Yerde ve gökte bulunan her zerrenin, kalp sahipleriyle gizlice münacâtı vardır. Bu da inhisar altına girmeyen ve nihayeti olmayan bir durumdur. Bu zerreler nihayetsiz olan Allah kelâmının denizinden imdat isteyen kelimelerdir.

De ki: Rabbimin kelimelerini yazmak) için denizler mürekkeb olsa, rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi. Bir o kadar daha getirsek bile! (Kehf/109)

Sonra onlar mülk ve melekûtun sırlarını fısıldarlar. Sırrın ifşası iyi değildir. Hür insanların göğüsleri sırların mezarlarıdır. Sen hiç bir kimsenin mülkün sırlarına emin sayılıp mülkün gizliliklerinin fısıldandığını onun da bunu halka ifşa ettiğini gördün mü? Eğer bizim için her sırrı ifşa etmek caiz olsaydı, **Hazret-i Peygamber** 'Eğer benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağlardınız'7 der miydi? Belki **Hazret-i Peygamber**, onların gülmeyip ağlamaları için söylemiştir. Hem **Hazret-i Peygamber**, kader sırrının ifşasını yasaklamaz ve yine şu sözünü söylemezdi:

Yıldızlardan bahsedildiği zaman, duraklayın! (Bu bahse girişmeyin) . Kaderden bahsedildiği zaman, bu bahse dalmaktan sakının. Ashâbımın bahsi yapıldığı zaman dilinizi tutun. 8

Hem de Huzeyfe'yi (radıyallahü anh) bir kısım sırlara tahsis etmezdi. 9 Bu bakımdan mülk ve melekûtun zerrelerinin müşahede erbabının kalbiyle olan münacâtlarını hikâye etmeye iki engel vardır:

Birincisi, sırrı ifşa etmenin muhal oluşudur.

İkincisi, kelimesinin hasr ve nihayetinin dışına çıkmasıdır. Fakat biz, verdiğimiz misalde ki o da kalemin hareketidir zerrelerin münacâtını az miktar hikâye edeceğiz ki onunla mücmel olarak tevekkülün bunun üzerine bina edilmesinin keyfiyeti anlaşılsın. Biz o kelimeleri harfler ve seslerin kalıbına dökeceğiz. Her ne kadar o kelimeler esasında harf ve sesten ibaret değilse de. . . Fakat harf ve ses anlamanın zarurî unsurlarıdır.

Allah, nûrunun penceresinden kâğıda bakıp kâğıdın mürekkeple siyahlaştığını görünce ârif bir kişi kâğıda şöyle sordu: 'Senin yüzüne ne oldu? Bembeyazdın! Şimdi ise üzerinde siyahlık belirdi! Neden yüzün karardı? Bunun sebebi nedir?' Kâğıt 'Bu sözünle bana insaflı davranmadm. Ben kendiliğimden yüzümü siyahlatmadım. Fakat mürekkepten sor! O mürekkep, divitte toplanmıştı. Zulüm olarak yüzümün sahasına indi' dedi. Bunun üzerine, o zat kâğıda 'Doğru söyledin!' dedi.

Bu sefer, mürekkebe sordu. Mürekkep de 'Bana karşı insaflı davranmadm. Çünkü ben sakin bir şekilde divitte bulunuyordum. Oradan çıkmamaya niyetliydim. Kalem fâsit tamahkârlığıyla bana saldırdı. Beni vatanımdan kopardı. Memleketimden uzaklaştırdı. Gördüğün gibi, beni bembeyaz bir sahaya dökerek paramparça yaptı! Bu bakımdan mesuliyet kâleme aittir, bana değil!' dedi.

Kişi, mürekkebe 'Doğru söyledin!' diyerek kaleme, zulmünün ve mürekkebi vatanından çıkartmasının sebebini sordu. Kalem 'Elden ve parmaklardan sor! Çünkü ben, nehirler kıyısında biten bir kamıştım. Ağaçların yeşilliği arasında gezerken bir el, bir bıçak getirdi, üzerimden kabuğumu soydu, elbiselerimi yırttı. Beni kökümden kesti. Boğumlarımın arasını ayırdı. Sonra beni sivrileştirdi. Başımı ikiye ayırdı. Mürekkebin siyahına daldırdı. O beni çalıştırır, başımın üzerinde gezdirir. Bu suali sormakla benim yarama tuz ektin. Benden uzaklaş. Beni kahredenden sor' dedi.

Adam ona 'Doğru söyledin!' deyip kaleme yapmış olduğu zulmü el'e sordu: 'Neden kalemi çalıştırıyorsun?' dedi. El, **cevap** olarak dedi ki: 'Ben, et kemik ve kandan ibaretim. Zulmeden bir eti, kendiliğinden harekete geçen bir cismi hiç gördün mü? Ben ancak müsahhar olan bir merkebim. Kudret ve izzet adlı bir binici sırtıma binmiştir. Beni kıpırdatan, beni yeryüzünün etrafında gezdiren odur. Sen toprak, taş ve ağaçlara bakmaz mısın? Onlardan hiçbir şey yerinden kıpırdamıyor. Kendiliğinden harekete geçmiyor. Çünkü bana binen kuvvetli ve kahhar binici gibi, onların sırtında biri yoktur. Sen ölülerine yine bakmaz mısın? Et, kemik ve kan suretinde benimle eşittirler. Sonra onlarla kalem arasında hiçbir muamele yoktur. Benim de şahsen kalemle aramda hiçbir muamele yok. Benim durumumu kudretten sor! Çünkü ben bir merkebim. Bana binen beni sürer!'

Kişi ona da 'Doğru söyledin!3 deyip kudrete, eli neden çalıştırdığını, neden çokça gezdirdiğini ve kullandığını sordu. Kudret 'Beni kınamaktan vazgeç' Nice kimse vardır ki kınar. Oysa kendisi kınanmıştır ve nice kınanmış vardır ki günahı yoktur. Benim işim nasıl sana gizli kalır? Hele bilerek sana

zulmettiğimi nasıl zannediyorsun? Oysa ben, hareket ettirmeden önce yine onun sırtındayım. Fakat onu hareketlendirmez ve çalıştırmazdım. Ben uyumuş, sakin bir vaziyetteydim. Öyle bir uyku ki beni ölü veya yok zannederlerdi.

Çünkü ne kıpırdar, ne de kıpırdatırdım. Bu esnada vekil kılınan biri geldi. Beni uyandırdı. Gördüğün hareketime beni zorladı. Onun dediğini yapmaya kuvvetim var. Fakat yapmamaya kuvvetim yoktur. Bu müvekkile irade adı verilir. Ben onu ancak ismiyle ve hücum etmesiyle, beni uykunun derinliğinden uyandırmasıyle ve eğer yakamı bırakıp beni kendi reyimle başbaşa bıraksaydı yapmayacağım harekete beni sevketmesiyle tanırım' dedi.

Kişi ona da 'Doğru söyledin!' deyip irade'ye 'Bu sakin kudreti hareketlendirmeye yöneltecek derecede onu kurtuluşu olmayan bir işi yapmaya mecbur edercesine harekete geçirmeye seni cesaretlendiren nedir?' diye sordu. İrade dedi ki: 'Benim hakkımda acele hüküm verme! Belki özrümüz vardır. Oysa sen kınıyorsun. Ben kendi başıma harekete geçmedim, fakat geçirildim. Uyanmadım, fakat kahredici bir hüküm ve kesin bir emirle uyandırıldım. O hüküm gelmeden önce sakindim. Fakat kalbin huzurundan, aklın lisanı üzerine ilmin elçisi bana geldi kudreti hazırla dedi. Ben de mecbur olarak onu hazırladım. Ben ilim ve aklın kahrı altında müsahhar bir miskinimdir. Bilmiyorum hangi cürümle bu işe teshir edildim? İlme itaat etmeye mecbur kılındım? Fakat ben bilirim ki daha önce bu kahredici elçi kapımı çalıncaya kadar sükûnet içerisindeydim. Bu adil veya zâlim hâkim gelinceye kadar. . .

O zaman bunun yanında durduruldum. Ona itaat etmek bana farz kılındı. Hatta artık ona muhalefet etmeye gücüm yoktu. Hayatımla yemin ederim tereddüt edip, hükmünde hayret gösterdikçe ben sakinimdir. Fakat onun hükmünü beklerken sakinim. Ne zaman ki hükmü kesinleşirse ben, ister istemez onun emri altında ürker, onun hükmünü yerine getirmek için kudreti hazırlarım. Bu bakımdan benim durumumu bana değil ilim'e sor. Beni kınamayı bırak! Zira ben şairin dediği gibiyim:

Ne zaman bir kavmin yanından göç ettirmeme kudretleri olduğu halde göç edersem, bu takdirde bil ki göç edenler onlardır!

Kişi 'doğru söyledin!' deyip ilim, akıl ve kalbe yönelip meseleyi onlardan talep etti. İradeyi uyandırdıklarından, kudreti hazırlamaya onu teshir ettiklerinden dolayı onları kınadı. Bunun üzerine akıl dedi ki: 'Bana gelince, ben bir lambayım. Kendiliğimden yanmadım, fakat yakıldım'. Kalp dedi ki: 'Ben bir levhayım. Kendiliğimden yayılmadım, yaydırıldım'. İlim dedi ki: 'Bana gelince, ben bir nakışım, akıl lambası üzerime doğduğunda kalp levhasının beyazlığına nakşedildim. Kendi irademle yazmadım Bu levha daha önce nice seneler boştu. Bu bakımdan benim durumumu kaleme sor; zira yazı ancak kalemle olur'.

O anda, soran yutkundu ve bu **cevap** onu ikna etmedi ve şöyle dedi: 'Bu yoldaki kınanmam oldukça uzadı. Mertebelerim oldukça çoğaldı. Bu işi kendisinden öğrenmek istediğim herkes beni başkasına havale ediyor. Fakat ben, kalpte makbul olan bir konuşmayı ve suali bertaraf eden bir mazereti dinlediğime gezdirilmeme rağmen seviniyordum. Fakat senin 'Ben bir hat ve nakışım, ancak beni kalem yazmıştır' demeni ben anlamıyorum; zira, kamıştan olmayan bir kalemi, demirden veya odundan olmayan bir levhayı, mürekkep ile yazılmayan bir yazıyı, ateşle yakılmayan bir lambayı bilmem.

Oysa ben, bu evde, levha, lamba, yazı, kalem, konuşma dinliyorum. Bunlardan hiç birini görmüyorum. 'Değirmen gürültüsünü işitiyorum. Fakat un görmüyorum'.

Bunun üzerine, ilim kişiye dedi ki: Eğer söylediğinde doğruysan, o halde, senin sermayen azdır. Azığın az ve merkebin zayıftır. Bil ki girmiş olduğun yolda tehlikeli geçitler çoktur. O halde senin için sevap, geri gidip arkasına düşeni bırakmaktır; zira bu senin yuvan değildir. O halde sen ondan çık! Herkes ne için yaratılmış ise, onu yapmaya muvaffak olur. Eğer sen hedefe gitmek istiyorsan dinle!

Bil ki: Senin bu yolunda, âlemler üçtür:

Mülk ve şehadet âlemi ki bu ilkidir kâğıt, mürekkep, kalem ve el, ondandırlar. Oysa sen kolaylıkla o geçitleri geçtin.

İkincisi, melekût âlemidir. O da benim arkamdadır. Beni geçtiğin zaman onun konaklarına erişir, onda sahralar, buram buram kokan cehennem vâri dereler, upuzun dağlar, boğucu denizler mevcuttur. Bilmiyorum onlardan nasıl kurtulacaksın?

Üçüncüsü, ceberrût âlemidir. Bu âlem mülk ile melekût âlemleri arasındadır. Sen bu âlemin de baştan **üç** konağını kat etmiş bulunuyorsun. Kudret, irade ve ilim konakları. . . .

Bu âlem, mülk, şehadet ve melekût âlemi arasında vasıtadır. Çünkü yol bakımından mülk âlemi bundan daha kolay, melekût âlemi daha çetindir, ceberrût âlemi ise, mülk ile melekût âlemleri arasında, yer ile su arasında hareket halinde bulunan gemiye benzer. O gemi ne suyun üzerinde sallanır, ne de yerin üzerinde sâkin durur. Kim yeryüzünde yürürse, mülk ve şehadet âleminde yürür. Eğer onun kuvveti gemiye binmeye yetiyorsa o, ceberrût âleminde yürüyen bir kimse gibidir. Eğer gemisiz, su üzerinde yürüyecek dereceye varırsa o, zikzak yapmaksızın melekût âleminde yürür. Eğer sen su üzerinde yürümeye muktedir değilsen geri dön! Çünkü gemiyi geride bırakmışsın. Senin önünde saf sudan başka birşey yok! Melekût âleminin öncesi, vasıtasıyla kalp levhasında ilmin yazı yazdığı kalemin müşahedesi ve vasıtasıyla su üzerinde yürüyen yakînin elde edilmesidir. **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Îsa hakkında sözünü dinlemedin mi? 'Eğer o, yakîn bakımından daha yüksek olsaydı havada yürürdü'. Peygamber bu sözü, kendisine, Îsa (aleyhisselâm) su üzerinde yürüyordu' denildiği zaman söylemiştir. 10

Bunun üzerine, sual soran 'İşinde hayrete düştüm! İlmin bana vasıflandırdığı yolun tehlikesinden kalbimin korktuğunu hissettim. Bilmiyorum, bana söylenilen bu tehlikeli sahaları geçebilir miyim, geçemez miyim? Acaba bunun alâmeti var mıdır?' diye sorunca **cevap** olarak 'Evet vardır' dedi. Gözünü aç! Gözlerinin ışığını derle! Onu bana doğru tez bir şekilde yönelt! Eğer kalbin levhası üzerinde, kendisiyle yazı yazdığın kalem sana görünürse, o takdirde bu yolun ehli olanlara benzemiş olursun; zira kim ceberrût âlemini geçip melekût âleminin kapılarından birini çalarsa, önce kalemi görür. Görmez misin, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) işin başlangıcında kalemin keşfine mazhar oldu; zira onun üzerine şu âyet nazil oldu:

Yaratan rabbinin adıyla oku! O insanı kan pıhtısından yarattı. Oku! Senin rabbin nihayetsiz kerem sahibidir ki O, kâlemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti. (Alak/1-5)

Bunun üzerine sâlik dedi ki: 'Gözümü açtım ve keskinleştirdim. Allah'a yemin ederim. Ben ne kamış, ne de odun görmüyorum. Ben onun gibi hiçbir kalemi bilmiyorum'. Bunun üzerine, ilim dedi ki: 'Talebi pek uzak gösterdim. Bilmiyor musun, evin eşyası ev sahibine benzer! Bilmez misin, **Allahü teâlâ**'nın zatı, diğer zatlara benzemez, o halde O'nun eli ellere, kalemi kalemlere, kelâmı kelâmlara, yazısı da diğer yazılara benzemez. Bunlar melekût âleminden olan birtakım ilâhî işlerdir.

Allahü teâlâ, cisim olmadığı gibi bir mekanda da değildir. Fakat Allah'tan başkası böyle değildir. O'nun eli et, kemik ve kandan değildir. Fakat diğer eller öyle değil. O'nun kalemi kamıştan, levhası ağaçtan, kelâmı ses ve harften değildir. O'nun hattı rakam ve resim değildir. O'nun mürekkebi boyadan ibaret değildir. Eğer bunu böyle görmüyorsan, seni tenzihin koçluğu ile teşbihin dişiliği arasında erkek elbisesine bürünmüş bir kadın ve bununla diğeri arasında şaşkın şaşkın gezen bir kimse olarak görürüm. Ne bunlardan, ne de onlardan. . . O halde sen, Allah'ın zat ve sıfatlarını cisim ve cismin sıfatlarından nasıl tenzih ettin? O'nun kelâmını harf ve seslerden nasıl tenzih ettin? Başladın, Onun eli, kâlemi, levhi ve yazısı hakkında tevakkuf etmeye. Eğer sen **Hazret-i Peygamber**'in 'muhakkak ki Allah Âdem'i (aleyhisselâm) kendi sureti üzerine yarattı' hadîsinden gözle görülen, zâhiri sureti anlamışsan, mutlaka sen Müşebbihe'den (Allah'ı insana benzetenlerden) olmuş olursun! Nitekim şöyle denilir:

Ya katıksız bir yahûdî ol! Ya da Tevrat'la oynama!

Eğer o hadîs-i şeriften, gözlerle değil basiretle idrâk edilen bâtınî sureti anlamışsan, o zaman katıksız bir tenzihci ve erkek bir takdisci ol! Mukaddes olan Tuva vâdisinde bulunuyorsun. O halde yolu acele geç. Kalbinin sırrıyla, vahyolunacak şeyi dinle! Umulur ki ateşin yanında bir hidayetçi bulursun ve yine umulur ki arşın çadırlarından Hazret-i Mûsa'ya haykırılan sesle sana da haykırılır!

Ey Musa! Haberin olsun! Ben senin rabbinim. (Tâhâ/12)

Sâlik bunları, ilim'den dinlediği zaman, nefsinin kusurlu olduğunu sezdi. Teşbih ve tenzih arasında bir muhannes olduğunu idrâk etti. Bunun üzerine nefsine, fazlasıyla kızdığından dolayı, kalbi alev alev yanmaya başladı. Bunu da nefsini eksiklik gözüyle gördüğü zaman yaptı. Onun kalbinin penceresinden olan yağı neredeyse ateşsiz ışık verecekti. İlim, hiddetle o yağa üflediği zaman yağ tutuştu. Nûr üzerine nûr oldu. İlim ona dedi ki: 'Şu anda bu fırsatı değerlendir. Gözünü aç! Umulur ki ateşin yanında bir yol gösterici bulursun!' Bunun üzerine sâlik gözünü açtı. Ona ilâhî kalem göründü. İlâhî kalemi, ilmin vasıflandırdığı gibi tenzih vasfında gördü. O kalem ağaç ve kamıştan değildi. Ne ucu, ne kuyruğu vardı. Durmadan bütün beşerin kalbinde ilmin çeşitlerini yazıyordu. Onun her kalpte ucu vardır, başı yoktur. Bunun üzerine ucub ve hayret kendisinden zâil olarak şöyle dedi: İlim ne güzel bir arkadaştır! Allah benden taraf ona hayırlı bir mükâfat versin; zira şimdi bana, kalemin vasıfları hakkında ilmin vermiş olduğu haberlerin doğruluğu belirdi; zira ben o kalemi, başka kalemlere benzemez bir kalem görüyorum'.

İşte bu sırada ilme veda ederek teşekkür etti ve dedi ki: 'Senin yanında uzun kaldım. Senden istediklerim gayet çok oldu. Oysa ben kaleme gitmek azmindeyim. Gidip kendisine şânını sorayım!' Bunun üzerine kaleme gitti ve ona dedi ki:

- Ey Kalem! Sen neden kalplere hükümler yazıyorsun, zira onunla iradeler kaderi hazırlamaya ve mukadderata yöneltmeye tahrik ediliyor?

- Sen mülk ve şehadet âleminde gördüğünü, zâhir kalemin orada vermiş olduğu cevabı ve seni ele havale etmesini unuttunmu?

- Hayır onu unutmadım!

- O halde, benim cevabım da o zâhir kalemin cevabı gibidir.

- Nasıl olur? Oysa sen o kaleme benzemiyorsun?

- Dinlemedin mi? **Allahü teâlâ** Âdem'i (aleyhisselâm) kendi sûreti üzerinde yarattı!

- Evet!

- O halde, benini durumumu, Yemin 'ül-Melik lakabıyla anılan zata sor. Çünkü ben onun kabzasmdayım. Beni getirip götüren odur. Ben onun emrindeyim. Teshir olmak mânâsında ilâhî kalem ile Âdem oğlunun kalemi arasında fark yoktur. Fark ancak suretin zâhirindedir!

- Yemin 'ül-Melik kimdir?

- Sen **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini işitmedin mi?Gökler de sağ elinde dürülmüştür. (Zümer/67)

- Evet! Ben bu âyeti işittim.

- Kalemler de O'nun sağ elindedir. Kalemleri gezdiren O'dur!

Bu konuşmadan sonra sâlik, kalemin yanında Yemin'e doğru yol aldı ve yemini müşahede etti. Onun acaipliklerini kalemin acaipliklerinden daha fazla gördü! O acaipliklerin hiç birini vasf etmek ve şerh etmek caiz değildir. Hatta ciltlerce kitab o acaipliklerden birinin vasfının binde birini ihata etmekten bile acizdir. Onun hakkındaki kısa söz şudur: O, dirilere benzemeyen bir diri, ellere benzemeyen bir el, parmaklara benzemeyen bir parmaktır. Kişi baktı ki kalem, onun kabzasında, hareket halinedir. Böylece kalemin özrü, kişiye belirdi. Bunun üzerine kişi, Yemin 'den durumunu ve kalemi hareketlendirmesinin nedenini sordu. Yemin ona 'Benim cevabım şehadet âleminde gördüğün Yemin den dinlediğin cevabın benzeridir. O da kudrete havale etmektir; zira haddi zatında elin hükmü yoktur.

Şüphesiz ki eli hareketlendiren kudrettir' dedi. Bunun üzerine sâlik, kudret âlemine revan oldu. Orada öyle acaiplikler gördü ki bunların yanında, daha önce görülen acaiplikler küçük kalır. Kişi, kudret'e yemin'i hareketlendirmesinin sebebini sordu. Kudret 'Ben ancak bir sıfat ve niteliğim. Kâdir (kudret sahibinden sor! Zira sıfatlara değil, mevsuflara (sıfat sahiplerine) güvenilir!' dedi. Fakat yine de yanına yaklaştı ki kişi, haddini tecavüz edip sual lisanını cüretle açsın. Fakat sabit bir söz ile yerinde kalakaldı. Huzûr-i Rabbânî'nin çadırlarının perdelerinin ötesinden çağrıldı.

O (Allah) yaptığından sorulmaz, ama onlar sorulurlar (Enbiya/23)

Bunun üzerine huzurun heybeti, onu **dört** taraftan kapladı. O baygın olarak, heybet içerisinde yere düşüp tepindi, ayıldığında 'Sen ortaktan münezzehsin. Senin şanın ne büyüktür. Sana tevbe ettim. Sana tevekkül ettim. Senin Cebbâr, Vâhid, Kahhâr bir sultan olduğuna inandım. Bu bakımdan senden başkasından korkmam, senden başka hiç kimseden ummam. Ancak cezalandırmandan affınla sana sığınırım. Rızana bürünerek öfkenden sana sığınırım. Benim çıkar yolum ancak senden istemek, sana

iltica etmek, senin huzurunda sızlayarak 'Göğsümü benim için genişlet ki seni tanıyayım. Dilimden düğümü çöz ki seni öveyim' dememdir.

Bunun üzerine, perdeler arkasından çağrıldı. Övgüye tamah etmekten ve peygamberlerin efendisinden fazlasını yapmaktan sakın ve ona dön. Emredileni yap, yasaklananı bırak. O sana ne demişse sen de onu söyle. Çünkü o bu huzurda şundan fazlasını söylemedi: 'Sen ortaktan münezzehsin. Senin kendini övdüğün gibi seni övmeye takatim yetmiyor'. Bunun üzerine kişi dedi ki: 'Yârab! Eğer dilin seni övmeye cüreti yoksa acaba kalbin seni tanımaya tamahı var mıdır? Yani kalp bu tamahı besleyebilir mi?' Bunun üzerine şöyle seslenildi: "Sakın sıddîkların boynuna basma! En büyük sıddîk'ın (Hazret-i Ebû Bekir'in) yanına dön. Ona uy! Zira peygamberlerin efendisinin ashâbı yıldızlar gibidirler. Hangisine uyarsan doğru yolu bulursun. Sen onun şöyle dediğini duymadın mı: İdrâkin terkinden aciz olmak da idrâktir! Bizim huzurumuzdan nasib olarak, huzurumuzdan mahrum olduğunu, cemâl ve celâlimizin mülâhazasından aciz olduğunu bilmen de sana kâfidir".

Bu noktadan sâlik döndü, daha önceki sual ve kınamalardan dolayı özür diledi. Yemine, kaleme, ilime, iradeye, kudrete ve onlardan sonra gelenlere 'Benim özrümü kabul ediniz. Çünkü ben garib bir kimseydim. Bu memlekete yeni gelmiştim. Her yeni gelenin bir şaşkınlığı olur. Sizi kınamam, kusur ve cehaletten geliyordu. Şimdi ise, mazeretinizin doğruluğu göründü. Bana göründü ki mülk ve melekût, izzet ve ceberrûtu tek başına edinen ancak Vâhid ve Kahhâr olandır. Sizler ancak O'nun kahir ve kudreti altında müsahhar, O'nun kabzasında gidip gelenlersiniz. Evvel, âhir, zâhir, bâtın ancak O'dur'.

Bunları şehadet âleminde söylediği zaman, inanılmadı ve kendisine denildi ki: 'O nasıl hem evvel, hem âhir olur? Oysa bunlar zıt olan iki vasıftır. O nasıl hem zâhir, hem bâtın olur? Oysa evvel âhir, zâhir de bâtın değildir'.

Cevap olarak dedi ki: 'O, mevcutlara nisbeten evveldir. Çünkü bütün mevcudât, tertip üzere O'ndan sâdır oldu. O, kendisine doğru yürüyenlerin yürüyüşüne nisbeten âhirdir; zira onlar, durmadan, bir dereceden bir dereceye yükselmektedir ki o huzura varıncaya kadar. . . Bu bakımdan O, seferin âhiridir. Öyleyse O, müşahedede âhir, vücudda evveldir: O, şehadet âleminde duran, beş duyu ile O'nu idrâk etmeyi talep edenlere nisbeten bâtındır. Melekût âleminde geçerli olan bâtınî basiretle kalpte yanan lambada O'nu talep edene nisbeten zâhirdir. İşte fiilde Tevhîd yolunun yolcularının Tevhîd'i böyledir. Benim bu tevhîdden gayem; kendisine fâilin bir olduğu keşfolunan bir kimsenin tevhîd'idir.

Soru: Bu Tevhîd, öyle bir hududa gelmiştir ki melekût âlemine olan îman onun üzerine bina edilir. O halde, bunu anlamayan veya inkâr edenin durumu ne olur?

Cevap: İnkâr edene gelince, onun tedavisi ancak ona şöyle demektir. Melekût âlemini inkâr etmen Semniye fırkasının ceberrût âlemini inkâr etmesi gibidir. Semniye fırkası ilimleri, beş duyuya hasretmişlerdir. Bu bakımdan beş duyu ile idrâk olunmadığı için ilim, irade ve kudreti inkâr etmişlerdir. Dolayısıyla beş duyudan ötürü şehadet âlemine yapışıp ötesine gitmemişlerdir.

Eğer 'Ben de onlardanım! Çünkü ben ancak beş duyu ile şehadet âlemine varırım. Onun ötesinde birşey bilmiyorum' dersen bu takdirde **cevap** olarak denilir ki: Beş duyunun ötesinde bulunan metafizik hâdiseleri biz basiretle müşahede etmişizdir. Onları inkâr etmen Sofistlerin beş duyuyu inkâr etmesi gibidir. Çünkü Sofistler 'Görmediğimize inanmayız. Belki biz onu rüyada görürüz' demişlerdir.

'Ben sofistlerdenim. Beş duyu ile idrâk olunduğundan da şüphedeyim!' derse, kendisine denilir ki: Bu şahsın mizacı fesada uğramıştır. Tedavisi mümkün değildir. Bu bakımdan birkaç gün o haliyle terkedilir. Çünkü her hastanın tedavisine doktorların gücü yetmez. İşte bu, inkârcının hükmüdür. İnkâr etmeyen, fakat anlamayan bir kimseye gelince, sâliklerin ona karşı takip edecekleri yol melekût âlemini müşahede ettiği gözüne bakmaktır. Eğer gözünün sağlam olduğunu, fakat göze siyah suyun indiğini, o suyun temizlenmesinin de mümkün olduğunu görürlerse, bu takdirde sürmecinin zâhirî gözle meşgul olduğu gibi, onun gözünü temizlemekle meşgul olmalıdır. Onun gözü, sıhhat bulduğunda yürümesi için yola irşad olunacaktır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** bunu ashâbının havassına uygulamıştır.

Eğer gözünün tedavi edilmesi mümkün değilse, Tevhîd hususunda zikrettiğimiz yolda onu yürütmek mümkün değildir. Mülk ve melekût'un tevhîd'i ilan edişlerini duyması mümkün değildir. Bu bakımdan onunla harf ve sesle konuşunuz. Tevhîd'in zirvesini onun anlayışına indirin. Çünkü şehadet âleminde de bir Tevhîd vardır; zira herkes bilir ki ev iki sahipli oldu mu düzeni bozulur. Şehirde iki vali oldu mu fesada gider. Bu bakımdan onun aklına göre kendisine denir ki: 'Âlemin ilâhı birdir. Alemi tedbir eden birdir; zira yer ve gökte Allah'tan başka ma'budlar olsaydı, muhakkak yer ile gök fesada uğrardı'. Bu bakımdan bu, onun şehadet âleminde gördüğüne uygun düşer. Böylece aklına uygun olan bu yollar sayesinde onun kalbinde Tevhîd inancı dikilmiş olur. Çünkü **Allahü teâlâ**, peygamberlere ve varislerine, insanların akıllarına göre konuşmalarını zorunlu kılmıştır. Bunun için Kur'ân, Arapların konuşmalarındaki âdetleri üzerine Arap diliyle inmiştir.

Soru: Bu itikadî tevhîd'in benzeri, tevekkül için esas olmaya elverişli midir?

Cevap: Evet, elverişlidir. Çünkü inanç kuvvet bulduğunda, keşfin halleri kabarttığı gibi halleri kabartır. Ancak çoğu zaman bu itikadî Tevhîd zayıf olup ona sallantı ve sarsıntılar hücum eder. Bunun için bu inancın sahibi, konuşmasıyla kendisini koruyan bir kelâmcıya muhtaçtır veya hocasından almış olduğu akideyi muhafaza etmek için o kelâmcıdan öğrenmeye muhtaçtır. Anne ve babasından ve memleketinin halkından aldığı akidesi için de buna ihtiyacı vardır. Yolu görüp bizzat yürüyen bir kimse ise, onun için bu şeylerin hiç birinden korkulmaz. Hatta perde kalksa bile onun yakîni her ne kadar vuzuh bakımından artsa bile (son raddede olduğundan) artmaz.

Sabah olduğu zaman bir insanı gören bir kimse, güneş doğduktan sonra onun insan oluşunda yakîn bakımından bir artış kaydetmez. Ancak onun yaratılışının tafsilatında, vuzuh bakımından yakîni artar. Keşif sahipleriyle inanç sahiplerinin misali Firavun'un sihirbazları ile Sâmirî'nin arkadaşları gibidir. Çünkü Firavun'un sihirbazları sihrin tesirininin sonucuna vâkıf olduklarından zira çok görmüş ve denemişlerdi Hazret-i Mûsa'dan sihrin hududunu geçen bir mu'cize gördüklerinde işin hakikatini anladılar.

Ben size izin vermeden ona inandınız ha! O size sihir öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. (Tâhâ/71) Onlar ise Firavun'un bu tehdidine aldırış etmeyip şöyle dediler:

Biz seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap, sen ancak bu dünya hayatında istediğini yapabilirsin. (Tâhâ/72)

Çünkü beyan ve keşif, tağyir ve ifsadı önler. Sâmirî'nin arkadaşlarına gelince, onların imanları ejderhanın zâhirine bakıştan geldiğinden dolayı Sâmirî'nin buzağısına bakıp onun böğürmesini dinlediklerinde, imanları bozuldu ve onun 'işte sizin de Musa'nın da ilâhı budur!' (Tâhâ/88) sözünü dinlediler ve onlardan bir zararı defedip onlara bir fayda sağlamayacağını unuttular. Bu bakımdan ejderhaya bakmakla îman eden herkes, şüphesiz ki buzağıya baktığında küfre saplanır. Çünkü ejderha da buzağı da şehadet âlemindendir. Şehadet âleminde ise ihtilaf ve tezatlar çoktur. Melekût âlemi Allah katından olduğundan onda asla ne bir ihtilâfa ne de bir tezada rastlamazsın.

Soru: Senin söylediğin Tevhîd vasıtaların ve sebeplerin müsahhar oldukları anlaşılırsa zâhirdir. Bütün bunlar da zâhirdir. Ancak insan fiillerinde böyle değildir. Çünkü insan isterse yapar, isterse yapmaz. Bu bakımdan insan nasıl müsahhar olabilir!

Cevap: Eğer, o buna rağmen dilemek istiyorsa diler, eğer dilemek istemiyorsa dilemez. İşte burası ayakların kaydığı ve yanlışlığın yapıldığı bir yerdir. Fakat şu anlaşılmıştır ki Allah dilediği zaman, o ister dilesin ister dilemesin, Allah'ın dilediğini yapmak mecburiyetindedir. O halde dilemek kulun elinde değildir; zira onun elinde olsaydı, onun dilemesi **ikinci** bir dilemeye muhtaç olurdu ve böylece sonsuza doğru zincirleme giderdi.

Dilemek kulun elinde olmadığı zaman, kudreti makdûra yönelten dilemek meydana geldikçe, kudret, kendisine tevdi edilen vazifeyi yapmak mecburiyetinde kalır. Muhalefet edemez. Bu bakımdan hareket, kudretle zarurîdir. Kudret de meşiyyetin kesinliği anında zarurî olarak harekete geçer. O halde meşiyet, kalpte bir zaruret meydana getirir. İşte bunlar birtakım zaruretlerdir. Bazısı bazısına bağlıdır. Kul meşiyetin varlığını bertaraf edemediği gibi, meşiyetten sonra kudretin makdura yönelmesini de bertaraf edemez. Meşiyet, kudreti harekete geçirdikten sonra hareketin varlığını da kaldıramaz. Bu bakımdan kul, bütün bunlarda mecburdur.

Soru: Senin bu söylediğin katıksız cebrdir. 11 Cebr ise ihtiyar mezhebine zıd düşer. Oysa sen ihtiyarın varlığını kabul ediyorsun. Bu bakımdan kişi hem mecbur, hem de muhtar nasıl olabilir?

Cevap: Eğer perde kalksaydı, anlardın ki kul bizzat ihtiyarda da mecburdur. O halde ihtiyar'ı anlamayan bunu nasıl anlar? Bu bakımdan biz, kelâmcıların lisanıyla ihtiyar'ı kısaca izah edelim ki daha önce zikrettiğimize bir sonuç olsun. Çünkü bu kitabda muamele ilminden başka bir hedef güdülmemiştir. Fiil lâfzı insanda **üç** vecihe hamledilir: Zira denir ki: İnsan parmaklarıyla yazar! Teneffüs borusu ve hançeresiyle nefes alır. Bedeniyle su üzerinde durursa suyu ikiye böler. Bu bakımdan insana suyu yarmak, nefes almak ve yazmak nisbet edilir. Bu **üç** sıfat mecburiyet ve cebr hakikatinde birdirler. Fakat bunun ötesinde birçok işlerde değişik manzaralar arzederler. **Üç** ibare ile bunu izah edelim: Yüzü koyun suya girdiğinde suyu yarmasına tabiî fiil adını veririz. Nefes almasına irâdî fiil, yazmasına ihtiyarî fiil adını veririz. Tabiî fiilde cebr zâhirdir; zira İnsan oğlu ne zaman suya girerse veyahut da duvardan boşluğa atılırsa, şüphesiz ki hava ikiye bölünür. Bu bakımdan atıldıktan sonra havanın ikiye bölünmesi zarurîdir.

Nefes almak da bu mânâdadır; zira hançerenin hareketini nefes alma iradesine nisbet etmek, tıpkı suyun bölünmesini bedenin ağırlığına nisbet etmek gibidir. Bu bakımdan ağırlık ne zaman mevcut olursa suyun bölünme hâdisesi meydana gelir. Oysa ağırlık da insanın fiili değildir. İşte irade de bunun gibi,

insanın fiili değildir. Bir insanın gözüne iğne batırılmak istense mecburî olarak göz kapakları kapanır. Eğer gözlerini açık bırakmak istese buna gücü yetmez. Oysa mecburî olarak kapanan göz kapakları irade ile olan bir fiildir. Fakat iğnenin sureti, idrâk ile, gözün müşahedesinde görüldü mü, göz kapanması iradesi ve bu kapanmanın hareketi zarurî olarak meydana gelir. Eğer kapatmayı terketmek istese buna gücü yetmez. Oysa bu onun kudret ve iradesiyle yapılan bir fiildir. Bu bakımdan bu fiil, zarurî olmasında, tabii fiile iltihak eder.

Üçüncüye gelince, o da ihtiyarîdir. Yazı ve konuşma gibi. Burası karışıklığın ve şüphenin hâkim olduğu bir yerdir. Bu durumda 'Eğer dilerse yapar, eğer dilerse yapmaz. Bazen diler, bazen dilemez' denilir. Bu bakımdan bu ibareden işin kulun elinde olduğu zannedilir. Oysa böyle zannetmek ihtiyar'ın mânâsını bilmemektir.

Biz şimdi ihtiyar'ın mânâsının yüzüne gerilen perdeyi kaldıralım: İrade, şeyin sana uygun olmasını öğreten ilme tâbidir. Eşka ise, tereddütsüz, sana uygun olması zâhir ve bâtın müşahedenle kuvvet bulan kısımlar ile aklın hakkında tereddüt ettiği kısma ayrılır.

Bu bakımdan tereddütsüz kabul ettiğinin misali, gözüne iğne sokulmak istenildiğinde veya sana kılıç ile saldırıldığmda, bunun defedilmesinin senin için daha hayırlı ve uygun olduğunu bildiren ilimde zerre kadar tereddüt yoktur. Madem ki böyledir, şüphesiz ilim ile irade, irade ile de kudret harekete geçer. Defetmekle göz kapaklarının hareketi meydana gelir. Kılıcı uzaklaştırmak için el gayr-i ihtiyarî harekete geçer. Bu hareket, düşüncesiz meydana gelir, fakat yine de irade ile olur. Eşyadan öylesi vardır ki akıl orada kalakalır. Uygun olup olmadığını bilmez. Bu bakımdan yapmasının mı yapmamasının mı daha iyi olduğunu anlamak için düşünceye mecbur kalır. Düşünce ile birinin daha hayırlı olduğu anlaşılınca bu, tereddütsüz kabul edilene iltihak eder. Burada da irade kılıç ve mızrağı uzaklaştırmak için akla, hayırlı olmadığı beliren bir fiil için irade harekete geçtiğinde, o iradeye hayır masdarından (kökünden) gelen İrade-i ihtiyariye adı verilir. Yani o, akıl için daha hayırlı olduğu anlaşılan bir şeyi harekete geçirdiğinde iradedir. O bu iradenin aynısıdır.

Ancak şu var ki bu iradenin harekete geçmesi, kişinin yapılmasında hayırlı gördüğünü yapmasını sağlayan düşünce neticesinde olmamıştır. Ancak kılıcın uzaklaştırılmasındaki hayır, kendiliğinden belirmiş, ilk görüşte tebellür etmiştir. Bu ise, düşünceye muhtaç olmuştur. Bu bakımdan ihtiyar özel bir iradeden ibarettir. O öyle bir iradedir ki idrâkinde aklın duraksadığı şey hakkında, aklın işaretiyle harekete geçmiştir.

Bundan dolayı denilmiştir ki iki hayrın daha hayırlısını ve iki şerrin daha şerlisini seçmek için akla ihtiyaç vardır. İradenin ancak his, hayal veya akıldan gelen kesin bir hükümden ötürü meydana gelmesi düşünülür. Bunun için bir insan, kendi boynunu kesmek istese, bu çok zaman imkânsızdır. Fakat bu imkânın yokluğu 'elinde kudret yoktur' veya 'bıçak yoktur' demek değildir. Ancak 'kudreti yönelten ve davet eden irade yoktur' demektir. Bu iradenin yok olması da şu illettendir: İrade, aklın hükmüyle veya fiilin daha uygun olmasını hissetmesiyle meydana gelir. Kişinin kendi nefsini öldürmesi ise, kendisine uygun değildir. Bu bakımdan azaların kudretine rağmen kendisini öldürmesi imkân yoktur. Ancak tahammül edilmez bir ceza içinde ise (o zaman hüküm değişir) . Çünkü akıl burada duraklar; zira aklın buradaki tereddüdü, iki şerrin hangisinin daha şerli olduğunu seçmek içindir. Düşünceden sonra

öldürmemenin kendisine daha az şerli olduğu görünürse, o vakit nefsini öldürmesi mümkün olmaz. Eğer öldürmenin daha az şerli olduğuna hükmederse ve hükmü de kesinse, engel de yoksa, irade ve kudreti harekete geçer ve kendini öldürür. Tıpkı kılıçla kovalandığında kendisini damdan atan bir kimse gibi. .

Her ne kadar damdan atlamak öldürücü ise de, kişi buna perva etmez. Çünkü kendini atmamaya gücü yetmez. Eğer sopa gibi bir şeyle kovalanıyorsa duvarın kenarına vardığında, aklı, yiyeceği sopanın, duvardan atlamaktan daha kolay olduğuna hükmeder, azalar durur. Kendini atma imkânına sahip olmaz ve hiçbir zaman kendini atmaya davet edici bir his de içinde bulunmaz. Çünkü iradeyi çağıran akıl ve hissin hükmüne boyun eğmiştir. Kudret de iradeyi çağırana boyun eğmiştir. Hareket de kudrete. . . Bu bakımdan bütün bunlar, zarurî olarak, İnsan oğlunun haberi olmaksızın onda takdir edilmiştir. O ancak bu işlerin uygulama merkezidir. Bunların ondan olmasına gelince, bu mümkün değildir. Madem ki durum budur, kişinin mecbur olmasının mânâsı şu demektir: Bütün bunlar kendisinden değil, başkası tarafından onda meydana getirilmiştir.

Kişinin muhtar olmasının mânâsı ise şudur: Aklın, fiilin kendisine uygun ve katıksız bir hayır olduğuna hükmetmesinden sonra, kendisinde bir cebr meydana getiren bir iradenin merkezidir. Hüküm de cebren meydana gelir. Bu bakımdan kişi ihtiyarında da mecburdur. Mesela ateşin yakması katıksız bir cebrdir. Allah'ın fiili katıksız bir ihtiyardır. İnsanın fiili ise bu **ikisi** arasında bir yerdedir; zira insana ihtiyarla cebredilmiştir. Bu bakımdan hak ehli, bunun için **üçüncü** bir ibare aradı. Çünkü bu **üçüncü** bir durumdur. Bunu da Allah'ın kitabına uyguladılar ve adına kesb dediler. Bu kesb ne cebre, ne de ihtiyara zıt değildir. İkisini bir araya getirir.

Allahü teâlâ'ınn fiiline ihtiyar adı verilir. Fakat bir şartla ki Allah'ın ihtiyarından, hayret ve tereddütten sonra, ihtiyar etmesi anlaşılmalıdır. Çünkü hayrete düşüp tereddüt etmek Allah hakkında muhaldir. Lûgatlerde zikredilen bütün lâfızların Allah hakkında kullanılması mümkün değildir. Ancak bir tür istiare ve mecaz yoluyla kullanılır ki onu zikretmek bu ilme uygun düşmediği gibi oldukça da uzun sürer.

Soru: Sen ilmin iradeyi, iradenin de kudreti, kudretin de hareketi doğurduğuna kaail misin? 'Her son gelen önce gelenden meydana gelmiştir' mi diyorsun? Eğer bunu söylersen, Allah'ın kudreti olmadığı halde bir şeyin meydana gelmesine hükmetmiş olursun! Eğer bunu söylemekten çekinirsen, bu söylediklerimizden bazısının diğeri üzerine terettüb etmesinin mânâsı nedir?

Cevap: 'Bunların bazısı bazısından meydana gelmiştir' demek katıksız cehalettir. İsterse, bu mânâ doğurmak ile, isterse başka tabirlerle ifade edilsin. Bütün bunlar ezelî kudret ile ifade edilen mânâya havale edilir! O ezelî kudret öyle bir esastır ki ilimde râsih olanlar hariç, insanlar onu çözmekten âcizdirler. İlimde râsih olanlar ise, onun mânâsının künhüne vâkıf olmuşlardır. Halk tabakası, bizim kudretimize bir tür benzetmekle beraber onun mücerred lâfzı üzerinde durmuşlardır. Oysa böyle sanmak hakikatten uzaktır. Bunun izahı oldukça uzar. Fakat meşrûtun tahakkuku, şartın tahakkukuna terettüp ettiği gibi, meydana gelmekte de makdûratın (kudretin dahilinde olanların) , bir kısmı diğer kısınma mütevakkıftır.

Bu bakımdan ezelî kudretten ilim olmadan önce irade, irade olmadan önce de hayat sudur etmez. Nasıl ki hayatın şartı olan cisimden hayatın meydana geldiğini söylemek caiz değilse, onun gibi tertip

derecelerinin diğeri de düşünülmelidir. Fakat bazı şartlar bazen halk tabakasına görünür. Bazıları da ancak hakkın nûruyla keşfe mazhar olan havas tabakasına görünür. Aksi takdirde önde olanın öne geçmesi, geride olanın da geriye itilmesi, ancak hak ve lüzumla olur. Allah'ın bütün fiillerinde böyledir. Eğer bu olmasaydı takdim tehir, delilerin yaptığı gibi mânâsız bir hareket olurdu. **Allahü teâlâ** cahillerin sözünden yücedir. Buna şu ayetle işaret edilmiştir:

Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. (Zâriyât/56)

Biz gökleri, yeri ve aralarındaki şeyleri, hak ile yarattık. (Hicr/85)

Bu bakımdan yer ve gök arasında her ne varsa bir tertip üzerine yaratılmıştır. Ancak bu var olan tertip üzerinde düşünülebilir. Bu bakımdan geciken ancak şartının beklemesi için gecikmiştir ve şarttan önce meşrûtun (şartlının) oluşu muhaldir. Muhale makdûr denilmez.

Bu bakımdan meni damlasından ilim, ancak hayat şartının olmayışından ötürü gecikir. İlimden sonra irade ancak ilim şartının olmamasından gecikir. Bütün bu vâcibin yolu, hakkın tertibidir. Bunun hiçbir şeyinde tesadüf yoktur. Bütün bunlar, belîğ bir hikmet, gizli bir tedbir iledir. Bunu anlatmak zordur. Fakat kudretin varlığına rağmen makdûrun şartın varlığı üzerinde durması için bir misal verelim ki hakkın başlangıçlarını zayıf zihinlere yaklaştırsın. Şöyle ki: Boğazına kadar suya dalmış, abdestsiz bir insan farzedelim. Abdestsizlik hükmü bu insanın su içinde bulunan azalarından kalkmaz. Her ne kadar su ile temas etmiş olsa da durum böyledir. Bu bakımdan ezelî kudretin hazır makdûrlarla temas etmesini, tıpkı suyun azalara temas etmesi gibi ve onlara yapışık olarak kabul et. Fakat şartı beklemek için su ile abdestsizliğin hükmünün kaldırılması meydana gelmediği gibi, o ezelî kudretle de makdûr meydana gelmez. Buradaki şart yüzün yıkanmasıdır. Bu bakımdan suda duran insan ne zaman yüzünü yıkarsa su diğer azalarına da tesir eder ve abdestsizliği ortadan kaldırır. (Bu izah tarzı Şâfiî'nin abdestteki görüşüne göredir; zira Şâfiî'ye göre abdestte tertip yani önce niyet, sonra yüz, sonra elleri dirseklere kadar yıkamak, sonra başı meshetmek, sonra ayakları topuklara kadar yıkamak farzdır) . Bu bakımdan cahil bir kimse, çoğu kez yüzden abdestsizlik hükmünün kalkmasıyla, ellerden de hükmün kalktığını zanneder. Çünkü o hükmün ellerden kalkması yüzden kalkmasından sonra meydana gelmiştir. Zira o cahil der ki: Su daha önce azalara temas etmişti.

Fakat abdestsizliği kaldırmadı. Su, daha önce olduğu gibi kaldı. O halde daha önce yapmadığı bir işi, yüzün yıkanmasından sonra neden yaptı? Kollarda abdestsizliğin hükmü, yüzün yıkanması anında hâsıl olduğuna göre, kollardan abdestsizliği kaldıran, yüzün yıkanmasıdır. Bu söz, hareketinin kudretle meydana geldiğini, kudretin irade, iradenin de ilimle meydana geldiğini zanneden bir kimsenin zannına benzer bir cehalettir. Bu zanların tamamı yanlıştır. Çünkü yüzden abdestsizliğin hükmü kalktığında, yüzün yıkanmasıyla değildir ve ellere ulaşan su ile ellerden de abdestsizlik kalkmıştır. Oysa su bozulmamıştır. Eller de olduğu gibi duruyor. Onlarda bir değişiklik yoktur. Fakat şartın varlığı meydana gelmiş ve böylece illetin eseri belirmiştir.

İşte mukadderatın ezelî kudretten sâdır oluşu böyle anlaşılmalı. Oysa kudret kadîm'dir. Mukadderat ise hadîs! Bu, keşif âleminden başka bir âlemin kapısını çalmaktır. Bu bakımdan biz bütün bunları terkedelim. Çünkü bizim maksadımız, fiildeki Tevhîd yoluna dikkati çekmektir; zira hakikatte fâil birdir. Kendisinden korkulan, ümit edilen o fâildir. Ona tevekkül edilir, O'na güvenilir. Biz Tevhîd

denizlerinden ancak Tevhîd makamlarının **üçüncü** makamının denizinden bir katre zikrettik. Bunu tamamen anlatmak, Hazret-i Nûh'un uzun ömründe bile muhaldir. Bu tıpkı denizden damla almak suretiyle denizin suyunu boşaltmak gibidir. Bütün bunlar Lâ ilâhe illâllah kapısına dercolunur. Bunu söylemek dile ne kadar kolay! Bu lâfzın mânâsına inanmak kalbe kolay gelir. Bunun hakikatinin ve ilimde râsih olan âlimler nezdinde özünün bulunması ne kadar zor bir şeydir. Acaba râsih olmayanların yanında nasıl bulunabilir?

Soru: Tevhîd ile şeriatın arasını birleştirmek nasıl mümkün olur! Oysa Tevhîd'in mânâsı 'Allah'tan başka fâil yoktur' demektir. Şeriatın mânâsı 'fiilleri kullara isnad etmektir'. Eğer kul fâil ise, Allah nasıl fâil olur? İki fâil arasında bir mef'ûlün bulunması aklın almayacağı bir şeydir.

Cevap: Evet! Eğer fâilin bir tek mânâsı olursa bu anlaşılmaz. Eğer failin iki mânâsı olup da fâil terimi, bu iki mânâ arasında mücmel ise o vakit biri diğerine zıt düşmez. Nitekim şöyle denilir: 'Emir filanı öldürdü!' ve yine şöyle denilir: 'Cellât onu öldürdü!' Fakat, emîr, burada bir mânâ ile kâtildir. Cellât ise başka bir mânâ ile kâtildir.

İşte böylece kul bir mânâda fâil, **Allahü teâlâ** başka bir mânâda fâildir. **Allahü teâlâ**'nın fâil olmasının mânâsı, O'nun varedici ve mûcid olmasıdır. Kulun fâil olmasının mânâsı, kul kendisinde ilim, ilimden sonra irade yaratıldıktan sonra kudretin yaratılmış olduğu bir merkezdir. Bu bakımdan kudret, iradeye, hareket de kudrete, şartın meşrûta bağlı olması gibi bağlıdır. Malûl'un illete, yapılanın yapana bağlanması gibi, gelip Allah'ın kudretine bağlanır. O halde ne şekilde olursa olsun, kudretle bağlantısı olan herşey için 'kudretin merkezi onun fâilidir' denir. Nitekim hem cellâda, hem de emîre kâtil denildiği gibi. . . Çünkü katl (öldürmek) **ikisi**nin kudretine bağlıdır. Fakat değişik yönlerden bağlıdır. İşte bunun için de **ikisi**nin fiili olmakla isimlendirilir.

İşte makdûratın iki kudrete bağlanması da böyledir. Bunun tevafuk ve tetabuku için **Allahü teâlâ**, Kur'ân'da fiilleri bazen meleklere, bazen kullara nisbet etmiş, başka bir zamanda da aynı fiilleri kendi nefsine nisbet etmiştir. Ölüm hakkında şöyle buyurmuştur:

De ki: Üzerinize vekil edilen ölüm meleği canınızı alır. (Secde/11)

Allahü teâlâ nefisleri öldürür. Ölmekte olan canları alır. (Zümer/42)

Ektiğinizi gördünüz mü? (Vâkıa/63)

Allahü teâlâ, 'tohum ekmeyi' bize izafe etti. Sonra şöyle buyurdu:

Biz yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı güzelce yardık. Orada bitirdik taneler, üzümler, yoncalar. . . (Abese/25-28)

Nihayet ona ruhumuzu (Cebraili) gönderdik de kendisine düzgün bir insan şeklinde göründü. (Meryem/17)

Ona ruhumuzdan üfürdük. (Tahrîm/13) Oysa ona üfüren Cebrâîl'dir.

O halde sana Kur'ân'ı okuduğumuz zaman onun okunuşunu takip et! (Kıyâmet/18)

Bunun mânâsı 'Cebrâîl, Kur'ânı sana okuduğu zaman onun okuyuşunu takip et!' demektir.

Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onlara azap etsin! (Tevbe/14)

Görüldüğü gibi Allah, katli onlara, azap vermeyi kendi nefsine izafe etti. Azap vermek katlin ta kendisidir. **Allahü teâlâ** açıkça belirterek şöyle buyurmuştur:

Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. (Enfal/17)

Bu âyet, zâhirde nefyi (olumsuz) ve isbatı cem'etmiştir. **Allahü teâlâ**'nın attığı mânâ ile sen atmadın; zira sen kulun atıcı olduğu mânâ ile attın demektir. Çünkü bunların **ikisi** değişik mânâlardır. Yine Allah şöyle buyurmuştur:

O kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti. (Alâk/4-5)

Rahman Kur'ân'ı öğretti. (Rahmân/1-2)

Sonra onu açıklamak bize düşer. (Kıyâmet/19)

Akıttığınız meniyi gördünüz mü? Onu (insan biçiminde) siz mi yaratıyorsunuz, yoksa biz miyiz yaratan? (Vâkıa/58-59)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) rahimleri kontrol eden meleğin vasfı hakkında şöyle buyurmuştur:

O, ana rahmine girer, meni damlasını eline alır. Sonra onu beden hâline getirir ve şöyle der: 'Yârab! Bu erkek mi yoksa dişi mi olacak? Boyu düzgün mü olacak yoksa eğri mi?' Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, dilediğini meleğe söyler, melek de yapar. 12

Başka bir lâfızda: 'Melek suretlendirir, sonra ona saadet veya şekavetle ruhu üfürür' demiştir.

Seleften bir âlim şöyle demiştir: 'Kendisine Ruh adı verilen büyük melek cesedlere ruhları üfürür! Onun her nefesi cesede giren birer Ruh olur ve ona Ruh ismi verilir. Bu melek ve sıfatı hakkında söylenenler hakikattir. Kalp erbabı, basiret gözüyle bunu görmüşlerdir. Bunun bundan ibaret olması cihetine gelince, bu ancak nakille anlaşılır. Nakilsiz hüküm vermek mücerred bir tahmin olur. Böylece **Allahü teâlâ**, Kur'ân'da yer ve gökler hakkında delil ve ayetlerden bir kısmını zikrederek şöyle buyurdu:

Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi? (Fussılet/53)

Allah kendisinden başka ilâh bulunmadığına dair şahidlik etti. (Âl-i İmrân/13)

Kendi nefsi üzerinde delilin ta kendisi olduğunu beyan etmiştir. Bu ise, zıddiyet arzetmez. Delil getirme yolları değişiktir. Nice talip vardır ki Allah'ı mevcûdata bakarak tanımıştır. Nice talip vardır ki bütün mevcudatı Allah ile tanımıştır. Nitekim bazısının şöyle dediği gibi: Rabbimi rabbimle tanıdım. Eğer rabbim olmasaydı rabbimi tanımazdım.

Bu söz şu ayetin mânâsıdır:

Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi? (Fussilet/53)

Allahü teâlâ nefsini, biricik diriltici ve öldürücü olmakla vasıflandırmıştır. Sonra ölüm ve hayatı iki meleğe havale etmiştir. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur: ölümle hayat melekleri cedelleştiler. Ölüm meleği şöyle dedi:

- Ben dirileri öldürürüm!

- Ben ölüleri diriltirim!

Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, **ikisi**ne vahiy göndererek şöyle buyurdu: İkiniz de işinize, sizi memur kıldığım sanata devam ediniz! Öldürücü ve diriltici benim. Benden başka öldüren dirilten yoktur'. 13

Madem ki durum budur, o halde fiil değişik yönlerde kullanılır. Böyle anlaşıldığında bu mânâların, biri diğerine zıt düşmez. Bu nedenle kendisine hurma verilen kimseye 'Al bu hurmayı! Eğer sen onun ayağına gelemeseydin o muhakkak sana gelecekti' denir. 14

Görüldüğü gibi, gelme fiilini, hem o hurmaya, hem de o adama izafe etmiştir. Oysa hurmanın insanın kendisine geldiği şekilde gelmediği malumdur. Tevbe eden bir kişi 'Ben Muhammed'e değil, Allah'a tevbe ediyorum' dediğinde, **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Hakkı, ehli için tanıdı (hakkı ehline verdi) . 15

Bu bakımdan kim bütün fiilleri Allah'a izafe ederse o, hak ve hakîkati bilen hakîkat sahibidir. Kim Allah'tan başkasına izafe ederse o, konuşmasında mecaz ve istiare kullanan bir kimsedir. Hakikatin bir yönü olduğu gibi, mecazın da bir yönü vardır. İsmi faili lugat ilmini tedvîn eden mucid için vaz'etmiştir. Fakat insanın da kudretiyle mûcid olduğu zannedilmiştir. Böylece hareketinden ötürü insana da fâil adı verilmiş ve bunun hakîkat olduğu zannedilmiştir. Aynı zamanda vehmetmiştir ki fiilin Allah'a nisbeti, katlin sultana nisbeti gibi mecaz yoluyladır.

Çünkü cellâda nisbet edilmesine bakılırsa katlin sultana nisbet edilmesi mecazdır. Ne zaman ki hakîkat ehline keşfolundu, emrin tam aksine olduğunu anladılar ve dediler ki: 'Ey lugatçi! Muhakkak ki fâil onu mucid için vazetmiştir. Bu bakımdan Allah'tan başka fâil yoktur. İsim hakîkaten O'nundur. Mecazen başkasına verilir'. Yani lugat ehlinin kastettiği mânâyı geçmek suretiyle başkasına bu isim verilir dediler. Nitekim ki mânânın hakîkat!, bilerek veya bilmeyerek bir bedevinin lisanı üzerine câri olduğunda **Hazret-i Peygamber** onu tasdik ederek şöyle buyurmuştur:

Şairin söylediği en doğru şiir, Lebid'in şu sözüdür: İyi bilin ki Allah'tan başka herşey bâtıldır.

Yani nefsi ile kaim olmayan, varlığı başkasına bağlı olan herşey nefsi itibarıyla bâtıldır. Onun hakikatı, kendi nefsiyle değil başkasıyladır. O halde, hakîkat açısında benzeri olmayan Hayy ve Kayyum'dan başkası nefsiyle kaim değildir! Çünkü zatıyla kaaim olan O. . . Onun masivası olan herşey O'nun kudretiyle kaaimdir. O halde O, hakkın ta kendisidir, O'ndan başkası ise bâtıldır.

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Ey miskin! Sen olmadığın halde O vardı! Olmayacağın zaman da O varolacaktır. Bugün olduğunda başladın Ben, Ben demeye. . . . Şimdi de olmadığın gibi ol! Zira O, bugün olduğu gibidir'.

Soru: Anlaşıldı ki herşey cebrdir. Öyleyse sevap, ıkab, öfke ve rıza'nın mânâsı nedir? O, kendi nefsinin fiilinden ötürü nasıl öfkelenir?

Cevap: Bunun mânâsına Şükür bahsinde işaret etmiştik. Tekrar etmekle kitabı uzatmak istemiyoruz. İşte tevekkül halini gerektiren tevhîd'den işaret etmek istediğimiz bu kadardır. Bu ancak rahmet ve hikmete îman etmekle tamam olur. Çünkü Tevhîd, sebeplerin müsebbibine bakmayı gerektirir. Rahmet ve sebeplerin müsebbibine güvenmeyi gerektiren îmanı gerektirir, ileride geleceği gibi, vekile güvenmekle tevekkül hali tamamlanır. Kefilin güzel bakışına kalbin mutmain olmasıyla tamama erer. Bu imanda îmanın kapılarından büyük bir kapıdır. Bu husustaki keşif ehlinin yolunu hikâye etmek oldukça uzun sürer. Bu bakımdan biz bunun özetini zikredelim ki tevekkül makamına talip olan bir kimse, kesin bir şekilde inansın. İçinde şüphe ve zâfiyet olmayan bir yakîn ile **Allahü teâlâ** bütün insanları akıllı ve âlim yaratsaydı, onlara nefislerinin taati yok edecek kadar ilim yaratıp vasfına nihayet olmayacak kadar hikmeti onların üzerine yağdırsaydı, sonra ilim, hikmet ve akıl yönünden tümünün sayısını fazlalaştırsaydı, sonra onlara işlerin neticelerini bildirseydi ve onları melekûtun sırlarına muttali kılsaydı, onlara lütfun inceliklerini ve neticelerin gizliliklerini bildirseydi, onun vasıtasıyla hayır ve şerre, fayda ve zarara muttali olsaydılar, sonra onlara mülk ve melekûtu, kendilerine verilen ilim ve hikmetle tedbir etmeyi emretseydi, tümü birleşip işleri düzene sokmaya çalışsaydı yine de **Allahü teâlâ**'nın dünya ve âhirette halkı tedbir ettiği gibi, bir sivrisinek kanadı kadar, ne artış, ne de düşüş kaydedemezlerdi. Bundan ne bir zerreyi kaldırabilirler, ne de bir zerreyi alçaltabilirlerdi. Ne bir hastalığı, ne bir ayıbı, ne bir eksikliği, ne bir fakirliği veya bir kimsenin derdini, sıhhatli olan bir kimsenin sıhhatini, kemâli, zenginliği, faydayı kaldırmaya da güçleri yetmezdi.

Allahü teâlâ'nın göklerde ve yerde yaratmış olduğu şeylere dikkatle bakarlarsa, uzun uzun düşünürlerse orada ne bir fazlalık ve eksiklik ve ne de sanatta bir gevşeklik göremezler. Allah'ın kulları arasında paylaştırdığı rızık, ecel, sevgi, üzüntü, âcizlik, kudret, îman, küfür, taat ve mâsiyetin hepsinin katıksız bir adalet olduğunu, içinde zerre kadar zulüm bulunmadığını görürler. O uygun olan bir şekilde meydana gelen hak bir tertiptir. İmkânda asla bundan daha güzeli, daha tamamı, daha mükemmeli yoktur. Eğer olsaydı, kudretiyle beraber bunu esirgeyip fiiliyle yaratıklara ihsan etmeseydi, o zaman bu sonsuz cömertliğine zıt düşen bir cimrilik, adaletine zıt düşen bir zulüm olurdu! Eğer kâdir olmasaydı ulûhiyyete zıt düşen acizlik olurdu. Dünyada olan her fakirlik ve zarar dünyada eksiklik olsa da âhirette artıştır. Âhirette olan her eksiklik, bir şahsa nisbeten eksiklik ise de başkasına nisbeten nimettir; zira gece olmasaydı gündüzün kıymeti bilinmezdi. Hastalık olmasaydı sıhhatliler sıhhatlerinden zevk almazdı. Ateş olmasaydı cennet ehli nimetin kıymetini takdir edemezdi. Nasıl ki hayvanlar insanlar için feda ediliyor ve insanlar onları kesiyor ve bu hareket zulüm sayılmıyorsa, kâmilin nakîse takdimi adaletin ta kendisi ise, aynen onun gibi, cennet sakinlerine nimetin kat kat verilmesi, cehennem sakinlerine cezanın kat kat tatbik edilmesinden doğar. Îman ehline, küfran ehlini feda etmek adaletin ta kendisidir. Eksik olmasaydı, mükemmel bilinmezdi. Hayvanlar yaratılmasaydı insanın şerefi ortaya çıkmazdı; zira kemâl ve eksiklik, nisbî olarak belirir. Bu bakımdan cömertlik ve hikmetin gereği, kâmili ve eksiği birlikte yaratmaktır.

Nasıl ki kangrenli elin, bedenin selameti için kesilmesi adaletse çünkü eksiği kâmile feda etmektir aynen onun gibi, dünya ve âhiret hususunda, halk arasında bulunan taksimdeki değişiklik de böyledir. Bütün bunlar adalettir, zulüm değildir. Haktır oyuncak değildir.

Bu konu, pek engin, etrafı geniş, dalgalı ve genişlikte Tevhîd denizine yakın bulunan başka bir denizdir. Bu denizde eksik olanlardan nice gruplar boğulmuştur. Bunun ancak âlimlerin aklıyla çözülen bir sır olduğunu bilememişlerdir. Bu denizin ötesinde birçok insanların hakkında şaşkına döndüğü kudret sırrı vardır. Öyle bir sır ki keşif ehli dahi onun sırrını ifşa etmekten menolunmuşlardır. **Kısacası**; hayr ve şer Allah'ın kaza ve kaderiyledir. Meşiyetin gereği olarak takdir edilen muhakkak olur. Onun hükmünü geri çevirecek yoktur. O'nun kaza ve emrini geri aldıran hiçbir şey mevcut değildir. Küçük ve büyük herşey yazılıdır. Onun meydana gelmesi malum ve beklenilen bir miktarladır. Sana isabet edecek şeyin, sana isabet etmemesi hiçbir zaman sözkonusu değildir. Sana isabet etmeyen bir belâ da hiçbir zaman sana isabet edecek değildir.

Biz tevekkül makamının esasları olan mükâşefe ilminin bu remizleriyle iktifa edip Allah dilerse muamele ilmine dönelim. Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir!

7) İmâm İmâm-ı Ahmed, Dârimî, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hıbbân

8) Taberânî ve İbn Hıbbân

9) Daha önce geçmişti.

10) Daha önce geçmişti.

11) Cebr kulun fiilini Allah'a isnad etmek, kula ne tesir edici, ne de kesbedici bir kudret vermemek demektir. Bu Cehm b. Safvan'ın mezhebidir. (İthaf 'us-Saade, IX/420)

12) Bezzâr ve İbn Adiyy

13) Kut'ul-Kulûb müellifi tarafından İsrailiyat'tan nakledilmiş, Irâkî ise aslına rastlamadığını söylemiştir. (İthaf 'us-Saade, IX/427)

14) İbn Hıbbân

15) İmâm İmâm-ı Ahmed, (Esved b. Serî'den merfû olarak)

4. Tevekkü'ün Halleri ve Amelleri

Bu bölümde tevekkül hali, meşâyihin tevekkül'ün tarifi hakkındaki söylediği sözler, tek başına veya çoluk çocuk sahibi olan kimsenin kesb hususundaki tevekkülü, azık edinmeyi terketmek hususundaki tevekkül, zarar vereni defetmekteki tevekkül, tedavi ve başka yollarla zararı izale etmekteki tevekkül gibi hususlar ele alınacaktır Rahmetiyle muvaffak kılan Allah'tır.

5. Tevekkül Hali

Daha önce tevekkül makamının ilim, hâl ve amelden mürekkeb olduğunu söylemiş, ilim'in ne olduğunu da beyan etmiştik.

Hale gelince, tevekkül, tahkik noktasında halden ibarettir. İlim ise, onun temelini teşkil eder. Meyvesi ise ameldir. Tevekkül'ün tarifinin beyanına dalanlar, oldukça değişik ve birçok ibareler ileri

sürmüşlerdir. Herkes kendi nefsinin makamından ve kendi hali olan tevekkül'den bahsetmiştir. Nitekim sûfîlerin de bu şekilde, öteden beri gelen bir âdeti vardır. Bu sözleri nakletmek ve çoğaltmakta bir fayda yoktur.

Biz buradan doğrudan doğruya perdeyi kaldıralım. Tevekkül, vekâlet mastarından türemedir. Denir ki: 'Filan adam durumunu falana tevkil etmiştir'. Yani ona havale etmiş ve o hususta ona güvenmiştir. Kendisine durum havale edilen kişi ise vekildir. Durumunu kendisine havale eden onu acizlik ve kusur yapmakla itham etmedikçe ve kendisine güvendikçe, nefsi ona emniyet eder ve ona güvenir. Bu bakımdan tevekkül, kalbin sadece şekil üzerine itimat etmesinden ibarettir. Husumette vekil olana bir misal verelim: Kimin aleyhinde bâtıl ve zayıf delillerle bir dava ikame edilirse, o da bu çürük davayı meydana çıkarmak için, bir kimseye vekâletini verirse, o kimseye ancak onda şu **dört** vasfın bulunduğuna inandığından dolayı verir:

1. Hidayetin zirvesinde olması,

2. Kuvvetin zirvesinde olması,

3. Fesâhat ve belâgatın zirvesinde olması,

4. Şefkat ve merhametin zirvesinde olması.

Müvekkil, vekilinde bu **dört** vasfın bulunduğuna inanırsa ona güvenir.

Hidayet'e gelince, vekil onun vasıtasıyla davanın çürük noktalarını keşfetmesi ve davadaki gizli hilelerin hiç birinin kendisine kapalı kalmaması için lâzımdır. Kudret ve kuvvet ise, yağcılık yapmaması, korkmaması, utanıp çekinmemesi ve hakkı açıkça söylemesi için lâzımdır; zira kuvvet ve kudretten mahrum olan bir vekil, çoğu kez, hasmın hilelerine vâkıf olduğu halde, hasımdan korktuğu veya çekindiği veya utandığı için veyahut da hakkı haykırmaktan alıkoyan bir engelden dolayı o çürük noktayı belirtmez!

Fesâhat'a gelince, o da kudrettendir. Ancak fesâhat lisanında bulunan bir kudrettir ki vekil onun vasıtasıyla kalbin cesaretle ve işaret ettiği her hakîkati belirtir. Bu bakımdan hilenin merkezlerini teşhis eden her âlim, dilin keskinliğiyle o hilenin düğümünü çözmeye muktedir değildir.

Şefkat'in zirvesine varmasına gelince, bu vasıf olduğunda vekili müvekkili hakkında var kuvvetini sarfetmeye teşvik eder. Çünkü vekilde kudretin bulunup da müvekkilin işine gereği gibi sarfedilmezse kâfi gelmez.

Vekil hasmının mı yoksa müvekkilin mi davayı kazanacağına, hakkının bununla olup olmayacağına perva etmedikçe onun muktedir olması kâfi değildir. Eğer müvekkil, belirtilen bu **dört** vasıfta veya bunların birinde şüpheli ise, veya hasmının bu vasıflarda vekilinden daha kuvvetli olduğunu mümkün görürse, bu takdirde nefsi vekili hakkında mutmain olmaz, kalbi daima ürperir, vekilin kusurunu telafi etmek için hile ve tedbirleri aramakla uğraşır. Bu bakımdan müvekkilin fazla güvenmekteki durumlarının derecesi, bu **dört** hasletin vekilde bulunmasına inanmasının kuvveti derecesindedir. Kuvvet ve zaaf hakkındaki zanlar ve inançlar çok değişik manzaralar arzeder. O halde müvekkillerinin halleri de itminan ve güven hususunda sayılmayacak kadar değişiktir ki içinde zayıflıktan eser bile olmayan yakîn derecesine varıncaya kadar. . . Tıpkı vekilin müvekkili için helâl ve haram demeden mal

toplamaya koşması gibi. . . Bu takdirde müvekkil için, vekilinde şefkatin ve gerekli dikkatin bulunduğuna yakîn hâsıl olur. Bu bakımdan vekilde bulunması güven veren **dört** hasletten biri, kesin olarak tahakkuk eder. Böylece diğer hasletlerin de kesin olarak vekilde bulunduğuna inanması düşünülebilir.

Bu da uzun deneme ve haberlerin tevatürü ile mümkündür. Yani mütevatiren vekilin, zamanındaki insanların hepsinden daha fasîh ve beliğ olduğunu belirtmek bakımından hepsinden daha kuvvetli bulunduğu, hakka yardım etmekte herkesten daha atılgan olduğu, bâtıl ile hakkı tasvir etmek hususunda insanların en kuvvetlisi olduğunun zikredilmesi gibi. . Bu misaldeki tevekkülü bildiğinde Allah'a olan tevekkülü de buna kıyas et! Eğer keşif vasıtasıyla veya kesin bir inançla kalbinde daha önce geçtiği gibi Allah'tan başka bir fâilin bulunmadığı takarrur edip bununla beraber Allah'ın tam ilme ve kullarına yetecek nisbette kudrete, sonra gerek ferde, gerek bütün cemiyete rahmete, inayete ve şefkatin tamamına sahip olduğuna inanırsa, O'nun kudretinin ötesinde bir kudretin, ilminin ötesinde bir ilmin, inayet ve rahmetinin ötesinde bir inayet ve rahmetin olmadığına inanırsan, bu takdirde şüphesiz ki kalbin sadece Allah'a tevekkül eder, hiçbir yönden Allah'tan başkasına iltifat etmez.

Kendine ve kuvvetine bile iltifat etmez. Çünkü Allah'tan başka kimseye dönüş ve Allah'tan başka ibadet edilecek yoktur. Nitekim hareket ve kuvveti zikrederken, Tevhîd bahsinde bu durum geçti. Çünkü günahtan dönmek, hareketten, kuvvet ve kudretten ibarettir. Eğer nefsinde bu hali hissetmezsen bunun sebebi iki şeyden biridir: Ya bu **dört** hasletten birinden ötürü yakîn zafiyete uğramıştır veya galebe çalan vehimlerden ötürü kalp ürkmüş, kalbi istila eden korkudan dolayı zayıf ve hasta olmuştur. Zira kalp bazen vehme tâbi olarak ürker. Yakînde bu eksiklik olmadığından dolayı vehme itaat eder. Çünkü bal yiyen bir kimsenin huzurunda balı, insan pisliğine benzetirsen ve bunun üzerine basa basa söylersen, çoğu kez kalbi bal yemekten nefret eder ve bir daha bal yemek kendisine güç gelir. Eğer akıllı bir kimse ölü ile beraber kabirde yatmaya zorlanırsa veya bir yatakta veya bir evde bulunmaya zorlanırsa, tabiatı bundan ürker. Her ne kadar onun öldüğüne kesinlikle inanıyorsa da hâl-i hazırda onunla taş arasında fark olmadığını idrâk edip, Allah'ın sünnetinin şu anda o ölüyü diriltmeyeceğini biliyorsa da durum yine de değişmez. . .

Nasıl ki **Allahü teâlâ**'nın kuvvet ve kudreti onun elindeki kalemi yılan yapmaya, kediyi aslana çevirmeye yetiyorsa da, Allah'ın sünnetinin böyle olmadığını bildiği gibi. . . Bu yakîn derecesinden şüphe etmediği halde, aynı yatakta ölü ile beraber yatmaktan veya aynı evde ölü ile bulunmaktan tabiatı ürker. Fakat diğer cansızlardan ürkmez. Bu ise kalpte bir korku ve bir tür zafiyettir. Az da olsa insan bundan uzak değildir. Bazen bu korku kuvvet bulur, hastalığa dönüşür. Hatta kapıları sağlamca kilitlediği halde, tek başına evde yatmaktan bile korkar! Bu bakımdan tevekkül ancak kalbin ve yakîninin kuvvetiyle birlikte tamamlanır; zira bu iki kuvvetle kalbin sakinleşmesi hâsıl olur. Bu bakımdan sükûn kalpte birşey, yakîn ise başka bir şeydir. Nice yakin vardır ki onunla beraber itminan yoktur. Nitekim **Allahü teâlâ** Hazret-i İbrahim'e şöyle buyurmuştur:

Allah 'inanmadın mı?' demişti. İbrahim 'Evet inandım. Fakat kalbim tam itminana kavuşsun diye sordum' dedi Kullarla aziz olmayı talep edeni Allah zelîl eder. 16

Tevekkülün mânâsı sana keşf olunduğunda ve tevekkül diye adlandırılan hali bildiğinde, bil ki bu halin kuvvet ve zâfiyet bakımından **üç** derecesi vardır:

Birinci Derece

Bu derece, bizim söylediğimizdir. O da kişinin, Allah hakkındaki halinin ve Allah'ın kefillik ve inayetine olan güveninin tıpkı vekile olan güvenindeki hali gibi olmasıdır.

İkinci Derece

Bu daha kuvvetlisidir. Allah ile olan hali çocuğun annesine karşı olan hali gibi olmasıdır. Çocuk annesinden başkasını tanımaz, ondan başkasına sığınmaz ve ondan başkasına güvenmez. Annesini gördüğünde her durumda onun eteğine yapışır, onu bırakmaz. Annesinin bulunmadığı yerde başından bir kaza geçerse, ilk önce anneciğim diye bağırır. Kalbine ilk gelen annesidir; zira annesi sığınağıdır; zira annesinin kefaletine, kifayet ve şefkatine güvenmiştir. Öyle bir güven ki çocukta bulunan ayırdetme kabiliyeti ile meydana gelen bir tür idrâkten farklı değildir. Zannedilir ki bu, çocukta bir tabiattır. Öyle ki çocuk bu hasletlerin tafsilatını anlatmakla mükellef kılınsa, lâfzını söylemeyi, mufassal bir şekilde zihninde bulundurmaya bile gücü yetmeyecektir. Fakat bütün bunlar idrâkin ötesindedir. Kimin kalbi, nazarı Allah'a olursa, çocuğun annesine bağlı oluşu gibi o da Allah'a bağlanır ve hakkıyla Allah'a tevekkül eder. Çünkü çocuk annesine tam anlamıyla güvenir. Bu derece ile **birinci** derece arasındaki fark, bu şahsın tevekkül sahibi oluşudur. Tevekkül hususunda, tevekkülünden fani olmuştur; zira kalbi ne tevekküle, ne de tevekkülün hakikatine iltifat etmez. Sadece kendisine tevekkül edilen Allah'a iltifat eder. Bu bakımdan kalbinde kendisine tevekkül edilenden başkasına yer kalmamıştır.

Birincisine gelince o, tekellüf ve çalışma ile tevekkül eder olmuştur. Tevekkülünden fani olmamıştır; zira tevekkülüne bakar, onu sezer. Bu ise, bir olduğu halde kendisine tevekkül edilenin mülâhazasından çeviren bir meşguliyettir.

Sehl et-Tüsterî'den, 'Tevekkülün en alt derecesi nedir?' diye sorulunca bu dereceye işaret ederek dedi ki: 'istekleri terketmektir!' 'Orta derecesi nedir?' diye sorulduğunda şöyle dedi: 'İhtiyar'ı terketmektir!'

Bu ise **ikinci** dereceye işarettir. En yüksek derecesinden sorulunca onu söylemeyerek şöyle demiştir: 'En yükseğini ancak orta dereceye varan tanır ve bilir!'

Üçüncü Derece

Derecelerin en yücesi olan **üçüncü** derecesi ise, hareketlerinde ve hareketsizliğinde ölü, yıkayıcısının elinde nasılsa, Allah'ın huzurunda öyle olmasıdır. Ölüden sadece şu bakımdan ayrılır: Nefsini ölmüş ve ezelî kudretin elinde, ölü yıkayıcısının ölüyü çevirdiği gibi evrilip çevriliyor görür. Bu, öyle bir kimsedir ki yakînî, kendisinin hareket, kudret, irade, ilim ve diğer sıfatların mecra ve merkezi olduğunu görecek şekilde kuvvet bulmuştur ve bütün bunların kendisinde cebren meydana geldiğini görecek raddeye gelmiştir. Bu bakımdan gelecekte üzerinde cereyan edecek şeyi bekleyenden ve çocuktan ayrılır. Çünkü çocuk annesine sığınır, bağırır, onun eteğine yapışır, arkasından koşar. . . Hatta çocuk ağlamasa dahi annesinin kendisini arayacağını, annesinin eteğine yapışmasa dahi annesinin kendisini kucaklayacağını, süt istemese dahi annesinin kendiliğinden halini sorup ona süt içireceğini

bilen çocuk gibidir. Tevekkülün bu makamı duayı terketmek, Allah'ın kerem ve inayetine güvenerek dilekleri terketmek, Allah'ın kendisine isteyenden daha iyisini vereceği inancını imanından ötürü istemeyi terketmeyi doğurur.

Nice nimet vardır ki istenmeden, dua etmeden ve müstahak olunmadan önce ve kendiliğinden bahşedilir. **İkinci** makam duanın ve dileğin terkini gerektirmez. Ancak sadece Allah'tan başkasından istemeyi terketmeyi gerektirir.

Soru: Bu hâlin varlığı düşünülebilir mi?

Cevap: Bu ahvalin varlığı, muhal değildir. Fakat varlığı pek az ve zordur. **İkinci** ve **üçüncü** makam, makamların en azı ve en zorudur, **birinci** makama ulaşmak ise daha kolaydır. Sonra **üçüncü** makam, **ikinci** makamla beraber var olduğunda, onun devam etmesi, var olmasından daha uzak bir ihtimaldir.

Üçüncü makamın devamlı olması korkudan gelen sararma gibi gelip geçer; zira kuvvet ve sebeplerin mülâhazasına yayılması kalbin tabiatıdır. Bundan inkıbazının ise arızî olduğu gibi. . . Korku, kanın içe çekilmesinden ibarettir. Öyle ki cildin dışından cilt perdesinin inceliğinin ötesinde bulunan kırmızılık silinir; zira cild ince bir perdedir. Onun ötesinde kan kırmızılığı görünür. Kanın çekilmesi sararmayı gerektirir, Bu sararma ise fazla devam etmez. Kalbin de tamamen kuvvet ve diğer zâhirî sebeplerin mülâhazasından çekilmesi pek fazla devam etmez. **İkinci** makam ise sıtmalı bir kimsenin sararmasına benzer. Bu sararma bazen bir, bazen da iki gün devam eder. **Birincisi**, öyle bir hastanın sararmasına benzer ki hastalık kök salmıştır. Bunun devam etmesi veya zâil olması uzak bir ihtimal değildir.

Soru: Bu hallerde sebeplere yapışmak ve tedbire başvurmak kulun iradesi dahilinde olur mu?

Cevap: **Üçüncü** makam, o halin devamı boyunca, tedbiri temelinden siler. Hatta bu makamın sahibi şaşkın bir kimse gibidir. **İkinci** makam, dua ve yalvarmakla Allah'a sığınmak hariç her tedbiri ortadan kaldırır. Tıpkı sadece annesine asılmakla çocuğun tedbir alması gibi. . . **Birinci** makam ise, tedbir ve ihtiyarın esasını kaldırmaz. Ancak bazı tedbirleri kaldırır.

Tıpkı husumette vekiline güvenen bir kimse gibi. . . Bu kimse, vekilden gelmeyen her tedbiri terkeder. Fakat vekilinin işaret ettiği tedbiri terketmez, hatta açık işareti olmaksızın vekilin âdetinden olduğunu bildiği tedbiri bile terketmez. Onun işaretiyle bilinene gelince, mesela vekil der ki: 'Ben ancak senin huzurunda konuşurum!' Bu takdirde müvekkil, şüphesiz hazır olmak için tedbire başvurur. Bu ise, vekile olan güvenine zıt düşmez; zira müvekkil, vekilden kaçıp nefsinin kuvvet ve kudretinde delili izhar etmekte güvenmiş değildir. Başkasının kuvvetine de iltica etmiş değildir. Vekilin söylediğini yapması, vekile güvenmesindendir. Zira eğer vekile güvenip sözüne itimat etmeseydi, onun sözüyle hazır olmazdı. Vekilin âdetinden malum olana gelince, Vekilin âdetinin, sicillere bakarak hasmını susturmak olduğunu bilir. Bu bakımdan eğer bu durumda vekile güveniyorsa, onun âdetine güvenmeli, adetinin gereğini yerine getirmesi de güveninin tam olmasındandır. O da beraberinde hasımla karşılaştıklarında sicilleri göstermesidir.

Durum bu ise, ne huzurdaki tebdirden, ne de sicilleri ihzar etmekteki tedbirden müstağni değildir. Eğer bundan birşey bırakırsa tevekkülünde bir eksiklik olur. Öyle ise, burada fiilî bir eksiklik nasıl olabilir? Evet! Vekilin işaretini yerine getirmek için hazır olur. Adetim ifâ etmek için sicilleri ihzar ettikten ve cedelleşmesine bakmak suretiyle oturduktan sonra, **ikinci** ve huzurdaki **üçüncü** makama varmıştır. Hatta kuvvet ve kudretine başvurmayan ve durumun neticesini bekleyen bir hayrete düşmüş kimse gibi olur; zira ne kuvveti, ne de kudreti kalmıştır. Vekilin işareti ve âdeti üzerine bulunmuş ve sicilleri de hazır etmiş ve sonuna da varmıştır.

Bu bakımdan nefsin güveni, vekile güvenci ve cereyan eden hâdiseyi beklemesi kalmıştır. Bu durumu düşündüğün zaman tevekkül hakkındaki bütün müşkilât senden uzaklaşmış olur ve anlamış olursun ki her tedbir ve ameli terketmek tevekkülün şartından değildir ve yine tevekkülle beraber, her tedbir ve amel de caiz değildir. Bu çeşidi taksimleri gerektirir. Bunun tafsilatı ameller bahsinde gelecektir. Bu bakımdan müvekkil, vekilin kuvvetine hazır olmak ve hazır etmek hususunda iltica ederse, onun bu durumu, tevekkülle çelişmez. Çünkü eğer vekil olmazsa orada hazır bulunmasının da sicilleri oraya götürmesinin de faydasız bir yorgunluk ve boş bir hareket olduğunu bilir; zira kuvvet ve kudreti olması fayda vermez. Vekilin onun orada hazır bulunmasını veya sicilleri ihzar etmesini, konuşmasına dayanak tuttuğundan dolayı fayda verir ve işaretiyle ona da bu durumu bildirmiştir. Durum bu ise Vekilin kuvvet ve zaten kudreti vardır' demek olur. Şu kadar var ki bu kelimenin vekil hakkında mânâsı kemâle varmaz.

Çünkü vekil, kuvvet ve kudretinin yaratıcısı değildir. Vekil onları esasında faydalı kılar. Eğer vekilin fiili olmasaydı onlar faydalı olamazlardı. Bu ancak hak olan vekilin hakkında tam mânâsıyla doğrudur. O da **Allahü teâlâ**'dır; zira Tevhîd bahsinde de geçtiği gibi, havl ve kuvvetin yaratıcısı Allah'tır! Onları faydalı kılan da Allah'tır. Çünkü onların arkasında yaratacağı fayda ve maksatlara onları şart kılan da Allah'tır. . . Durum böyle olunca hakîkat ve doğruluk yönünden Allah'tan başka hiç kimsede kuvvet yoktur. Bu bakımdan bütün bunları gören bir kimse için haberlerde lâ havle ve lâ kuvvete diyen hakkında varid olan büyük sevap vardır.

Bu durum bazen uzak bir ihtimal olarak görünür ve denir ki: 'Dile bu kadar kolay geldiğine, kalbin bu kadar kolayca lâfzının mefhumuna inanmasına rağmen bu kelimeyi söylemekle bütün bu sevap nasıl bir insana verilir? Bu çok uzak bir ihtimaldir'. Oysa durum, bu itirazcının sandığı gibi değildir. Çünkü bu verilen mükafat, Tevhîd bölümünde zikrettiğimiz müşahedenin mükafatıdır. Bu kelime'nin (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh) ve sevabının "Lâ ilâhe illâllah'ın sevabına nisbeti, tıpkı bu iki kelimenin mânâsının birbirine nisbet edilmesi gibidir; zira 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' kelimesinde sadece iki şey Allah'a mal edilmiştir. 'Lâ ilâhe illâllah' kelimesine gelince o, herşeyi Allah'a nisbet etmektir. Bu bakımdan herşey ile iki şeyin arasındaki farklılığa dikkat et ki 'Lâ ilâhe illâllah'ın 'Lâ havle ve lâ kuvvetle nisbeten sevabını anlayabilesin. Daha önce 'Tevhîd'in iki kabuğu ve iki özü vardır' dediğimiz gibi, bu kelimenin de ve diğer kelimelerin de bu durumları vardır. Oysa halkın çoğu iki kabuğa bağlanmışlardır ve **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerîfiyle kendisine işaret edilen iki öze inememişlerdir:

Kim kalbinden, doğru ve ihlaslı olarak, 'Lâ ilâhe illâllah' derse ona cennet vâcib olur. Altın ve cevahirle işlenmiş tahtlar üzerindedirler. Onların üzerinde karşı karşıya kurulmuşlardır. (Vâkıa/15-16)

Ashâb-ı yemîn'in bahsinde su, gölge, meyveler, ağaçlar ve elâ gözlü hurilerden fazlasını zikretmedi. Oysa bütün bunlar bakılan, içilen, yenen ve nikâh edilen şeylerin lezzetlerindendir. Bu, daimî olarak hayvanlar için de düşünülebilir. Hayvanların lezzetleri nerede, sultanlık ve âlemlerin rabbinin manevî komşuluğunda a'lâyı illiyyîn 'e inişin lezzeti nerede? Eğer bu lezzetlerin bir kıymeti olsaydı, hayvanlara bolca verilmez ve meleklerin derecesi bunların üstünde olmazdı.

Hayvanlar, bahçelere salıverildikleri, su, ağaç ve diğer gıdalardan nimetlendikleri, birbirlerinden lezzetlendikleri halde, hallerinin daha yüce, daha lezzetli ve daha şerefli olduğunu ve a'lâyı illiyyîn'de rabb'ülâlemîn'in manevî komşuluğunda lezzetlenen meleklerin halinden, kemâl erbabının nezdinde daha fazla gıpta edileceğini mi sanıyorsun? Heyhat! Heyhat! Eşek olmak ile Cebrâîl (aleyhisselâm) derecesinde olmak arasında muhayyer bırakılıp da eşşeklik derecesini Cebrâîl'in derecesine tercih eden bir zavallının tahsilden uzaklığı pek korkunçtur!

Her şeyin kendi benzerinin kendine câzip göründüğü gizli değildir!18

Eskicilerin sanatına, kâtiplerin sanatından daha fazla meyyal olan nefis, cevherinde, kâtiplerden daha fazla eskicilere benzer. Meleklerin lezzetinden daha fazla hayvanların lezzetlerini elde etmeye meyilli olan bir kimse de böyledir. Bu bakımdan bu kimse, şüphesiz ki meleklerden daha fazla hayvanlara benzer.

Onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da şaşkın ve işte gâfiller onlardır. (A'raf/179)

Onların daha sapık ve şaşkın olmaları ancak şundan ileri gelir: Hayvanların, meleklerin derecesini talep etme imkânı yoktur. Bu bakımdan bu dereceyi talep etmeyi terk etmesi acizliğinden ileri gelir, insana gelince onun bu imkânı vardır. Kemâlin elde edilmesine kâdir olan bir kimse kemâlin talebinden geri kaldı mı, dalâlete nisbet edilerek kötülenmesi daha uygun ve daha doğrudur. Bu sözler, bahis arasında geçen sözler olduğundan biz maksada dönelim. Daha önce 'Lâ ilhahe illâllah' ve 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' sözünün mânâsını beyan etmiş ve demiştik ki: 'müşahede ve mükâşefe olmaksızın bunları söyleyen bir insanda tevekkül halinin meydana gelmesi düşünülemez'.

Soru: Senin 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' sözünden Allah'a iki şeyi nisbet etmekten başka birşey yok. Bu bakımdan eğer biri 'Gökle yer Allah'ın yaratığıdır' dese, böyle diyenin sevabı, öbür sözü diyenin sevabı gibi midir?

Cevap: Hayır! Çünkü sevap, sevaba sebep olan şeyin derecesi nisbetindedir. Oysa bu iki derecenin arasında eşitlik yoktur. Gök ve yerin büyüklüğüne, kuvvet'in de küçüklüğüne eğer küçüklükle tavsîfi caizse bakılmaz. Çünkü eşya, şahısların büyüklüğüne bağlı değildir. Halk tabakası da anlar ki yer ile gök insanlar tarafından değildirler. Bilakis halk tabakasından herkes anlar ki yer ile gök insanların değil, Allah'ın yaratıklarıdır. Kuvvet ise, mutezilîler felsefeciler ve bakışının keskinliği ile kılı kırk yararcasına makul ve fikir hakkında ince mütalaalarda bulunduğunu iddia eden bir çok gruplar tarafından bile çözülememiştir. Bu bakımdan bu kelime tehlikeli bir kelime ve büyük bir kayıştır.

Burada gâfiller helâk olmuşlardır! Zira gâfiller, nefisleri için birşey isbat etmişlerdir. Oysa bu isbatlama tevhîd'de şirk ve Allah'tan başka bir yaratıcı isbat etmektir. Kim Allah'ın kendisine bahşettiği tevfîki ile bu dar gediği geçerse, onun mertebesi yücelir ve 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' sözünde

doğru olur. Nitekim daha önce 'Tevhîd'de iki gedikten başkası yoktur' demiştik. Onlardan biri yer, gök, güneş, ay, yıldız, bulut, yağmur ve diğer cemadâta bakmaktır. **İkincisi** ise, hayvanların ihtiyarına bakmaktır ki bu **ikincisi**, gediklerin tehlike bakımından en büyüğü ve en korkuncudur. Bu iki aşılmaz engeli geçmekle Tevhîd sırrının kemâli tahakkuk eder ve bunun için de bu kelimenin sevabı büyümüştür. Bundan bu kelimenin tercümes: olan ve müşahede edilen mânânın sevabını kastediyoruz. O hald (tevekkül hali, kuvvetten teberri etmek ile, hak ve bir olana tevekkü etmeye dönüşür. Eğer Allah dilerse biz tevekkül amellerinin tafsi latını zikrettiğimizde bunun hakikati anlaşılacaktır.

16) Ukaylî ve Ebû Nuaym

17) Taberânî, (Zeyd b. Erkam'dan) ; Ebû Yâ'lâ, (Ebû Hüreyre'den)

18) Bu söz meşhur bir darb-ı meseldir. Mânâsı 'Ruhlar hazırlanan askerlerdir. . . ' hadîsinden alınmıştır.

35-2

6. Tevekkül Halleri Hakkında Şeyhlerin Sözleri

Şeyhlerin bu sözlerinin hiç birinin daha önce zikrettiğimiz mânâ hududununun dışına çıkmadığı bilinmelidir. Fakat şeyhlerin her biri hallerin bazılarına işaret etmiştir.

Ebû Musa ed-Deybilî (veya Deybülî) dedi ki: Ebû Yezid el-Bistamî'ye 'tevekkülün ne olduğunu' sordum. Dedi ki: 'Sen tevekkül hakkında ne diyorsun?' Dedim ki: "Arkadaşlar, 'Eğer yırtıcı hayvanlar ve yılanlar sağından ve solundan seni sarsalar bile kalbin kıpırdamamalıdır' dediler". Ebû Yezid 'Evet! Bu tarif, tevekkülün hakîki tarifine yakındır. Fakat eğer cennet ehlinin cennette nimetlendiğini, ateş ehlinin de ateşte azap gördüğünü gördükten sonra nefsin için birini tercih edersen tevekkülün esasından çıkmış olursun. (Çünkü Allah'a tevekkül, herhangi bir fiili kendi nefsine nisbet etmene zıd düşer) '.

Ebû Musa'nın söylediği, tevekkül hallerinin en büyüğünden haber vermektir. O da **üçüncü** makamdır. Ebû Yezid'in söylediği ise, tevekkülün esaslarından olan ilmin çeşitlerinin en aziz ve en az bulunanınıdır. Bu da, hikmeti ve **Allahü teâlâ**'nın yaptığını vâcib olarak yapmış olduğunu bilmektir. Bu bakımdan cehennem ile cennet ehli arasında, adalet ve hikmetin esasına göre ayrım yoktur. Bu ilim çeşitlerinin en giriftidir. Bunun arkasında kader sırrı bulunur. Ebû Yezid ise, makamların en yücesinden, derecelerin en yükseğinden konuşur. Yılanlardan korunmayı terketmek tevekkülün **birinci** makamında şart değildir.

Çünkü Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) mağarada yılanların deliklerini kapatmak suretiyle onlardan korundu. Ancak Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahü anh) , bu delikleri ayağıyla veya eliyle kapattı. Bundan dolayı da onun sırrı bozulmadı, denilebilir! Veya şöyle de denilebilir: Ebû Bekir Sıddîk bunu nefsi için değil **Hazret-i Peygamber**'e olan şefkatinden dolayı yaptı. Oysa tevekkül ancak kişinin sırrını harekete geçirip, kendisine ait bir iş için bozulursa, ortadan kalkar. Bu hususa bakmak için bir fırsat vardır. Bunun emsalinin ve bundan daha fazlasının tevekküle zıt düşmediğinin beyanı ileride geleceği gibi yılanlardan ötürü kalbin harekete geçmesinin korku olduğunu, tevekkül sahiplerinin hakkının da yılanları kendisine musallat kılandan korkmak olduğunun beyanı da gelecektir; zira yılanların kuvveti yoktur. Bunlar ancak Allah'ın emriyle olur.

Eğer kişi yılandan korunursa, tedbirine ve korunma hususunda, kudretine yaslanmış olmaz. Tedbir, kuvvetin yaratanına yaslanmak demektir.

Zünnûn-i Mısrî'den tevekkülüm mânâsı sorulduğunda **cevap** olarak demiştir ki: 'Allah'tan başka bütün bâtıl rableri atmak ve sebepleri kesmektir!'

Bu bakımdan bâtıl rableri atmak, Tevhîd ilmine, sebepleri kesmek ise, amellere işarettir, Zünnûn-i Mısrî'nin sözünde, her ne kadar lâfzın zımnında varsa da açıkça hale dokunmak yoktur. Bunun üzerine ona denildi ki: 'Biraz daha izah eder misiniz?'

Cevap olarak şöyle dedi: 'Nefsi kulluğun ahkâmına atmak ve rubûbiyet davasından çıkartmaktır!' Bu ise, sadece kuvvetten teberri etmeye işarettir.

Hamdün (b, Ahmed b. Ammâre) el-Kassar'a tevekkül soruldu. Dedi ki: ' (Tevekkül şudur) eğer senin 10. 000 dirhemin varsa, aynı zamanda üzerinde bir danik de borç varsa ölüp de o borcun üzerinde kalacağından emin olmamandır. Eğer boynunda 10. 000 dirhem borç varsa ve ona karşılık birşey bırakmazsan, onu ödemek hususunda Allah'tan ümidini kesmemendir'. Onun bu sözü, sadece Allah'ın kudretinin genişliğine ve kudret dahilindeki şeylerde şu görünen sebeplerin haricinde daha nice gizli sebeplerin bulunduğuna inanmaya işarettir.

Ebû Abdullah (Muhammed b. Ahmed) el-Karaşî'ye tevekkül soruldu. Dedi ki: 'Tevekkül, her durumda **Allahü teâlâ** ile irtibat kurmaktır'. Soran 'Bana da izah eder misin?' deyince şöyle dedi: 'Başka bir sebebe vardıran sebebi terketmektir ki bunu sevk ve idare eden hakkın ta kendisi olsun!'

Birinci cevap, **üç** makamı da kapsamına almaktadır. **İkinci** cevap ve tarif ise, sadece en yücesi olan **üçüncü** makama işarettir. Bu tevekkül, Hazret-i İbrahim'in (aleyhisselâm) tevekkülü gibidir; zira Cebrâîl (aleyhisselâm) ona 'Bir şeye ihtiyacın var mı?' diye sorunca dedi ki: 'Sana ihtiyacım yoktur!' Zira Cebrâîl'in suali İbrahim'i korumak gibi, başka bir sebebe götürücü bir sebeptir. Bu bakımdan İbrahim (aleyhisselâm) bunu 'Eğer Allah dilerse Cebrâîl'i bu hususta musahhar eder. Öyleyse bunu bizat sevk ve idare eden Allah'tır' hakikatine güvenerek terketti. Bu hâl, Allah'ı gördüğünden dolayı nefsinden geçmiş, Allah'ın beraberinde başkasını görmemiş ve öylece kalakalmış bir kimsenin halidir. Bu hâl, esasında vukûu pek nadir bir haldir. Eğer olursa, devamlılığı, oluşundan daha uzak ve daha nadir bulunan bir durumdur.

Ebû Said (Ahmed b. Îsa) 'Tevekkül, sükûnetsiz sallantı ve sallantısız, sükûnettir!' demiştir.

Onun bu tarifiyle, **ikinci** makama işaret etmesi mümkündür. Bu bakımdan kişinin sallantısız sükûneti, kalbin vekile karşı sükûnete kavuşmasına ve güvenmesine işarettir. Sükûnetsiz sallantı ise, kalbin vekile sığınması, çocuğun annesinin önünde sallanması ve annesinin kendisi hakkında tam şefkate sahip olduğuna kalben inanması gibi vekilin huzurunda yalvarmasına işarettir.

Ebû Ali (Hasan b. Ali) ed-Dekak şöyle demiştir: Tevekkül **üç** derecedir:

A) Önce tevekkül,

B) Sonra teslim olmak,

C) Sonra tefvîzdir.

Tevekkül sahibi bir kimse Allah'ın va'dine güvenir. Teslim olan bir kimse ilmiyle iktifa eder. Tefviz sahibi ise, hükmüne razı olur.

Bu söz kendisine bakılana nisbeten kişinin bakış derecelerinin değişik olmasına işarettir; zira ilim esastır. Va'd ona tâbi olur. Hüküm ise, va'de tâbidir. Tevekkül sahibi bir kimsenin kalbine bunlardan birinin mülâhazasının hâkim olması, uzak bir ihtimal değildir. Bu söylediklerimizden başka, şeyhlerin tevekkül hususunda daha nice sözleri vardır. Biz onları nakletmekle kitabı uzatmayalım; zira keşif, düşünce ve nakilden daha faydalıdır. İşte buraya kadar söylediklerimiz, tevekkül haliyle ilgili olan şeylerdir. Rahmet ve lütfuyla muvaffak kılan Allah'tır.

7. Tevekkül Sahiplerinin Amelleri

İlim hali, hâl de ameli doğurur. Bazen tevekkül'ün mânâsının, bedenen çalışmayı, kalben tedbiri terketmeyi, atılan paçavra ve çengele takılan et parçası gibi yere serilmek olduğu zannedilir! Oysa böyle zannetmek, cahillerin işidir. Böyle zannetmek, şer'an haramdır.

Çünkü şeriat tevekkül, sahiplerini övmüştür. Acaba dince mahzurlu sayılan şeylerle dînî makamların birine nasıl varılır? Buradaki perdeyi kaldırmak için şöyle deriz. Tevekkül'ün tesiri, kulun hareketinde, ilmiyle hedeflerine doğru gidişatında belirir. Kulun kendi ihtiyarıyla çalışmasına gelince, bu çalışma, kesb gibi kulun yanında bulunmayan faydalı bir şeyi celbetmek veya azık gibi kulun yanında mevcut olan, faydalı bir şeyi korumak, yırtıcı hayvan, hırsız ve saldırganı defetmek gibi daha kulun başına gelmeyen bir zararı bertaraf etmek veyahut da hastalıktan tedavi olmak gibi kulun başına gelen bir zararı kaldırmak içindir. Bu bakımdan kulun hareketlerinin hedefi, şu **dört** durumun dışına çıkamaz: Fayda verenin celbi ve korunması, zarar verenin bertaraf edilmesi veya fenlerin her birinin derecelerini şer'î delillerle beraber zikredelim:

Birinci Durum

Fayda verenin celbi hakkındadır. Bunun hakkında deriz ki: Fayda verenin celbinde kullanılan sebepler **üç** derecedir:

Biri kesin, **ikincisi** güvenilir bir zan ile zannedilen, **üçüncüsü** nefsin tam güvenmediği ve mutmain olmadığı bir vehim ile vehmedilendir.

1. Derece

Kesin olan **birinci** derece, Allah'ın takdir ve meşiyetiyle, değişmez bir şekilde, müsebbeblerin bağlı oldukları sebepler gibidir. Tıpkı aç olduğunda veya yemeğe ihtiyacın olduğunda yemeğin önüne konması gibidir. Fakat ona el uzatmayıp 'Ben tevekkül sahibiyim. Tevekkül'ün şartı da çalışmayı terketmektir. Eli yemeğe uzatmak da bir çalışma ve harekettir. Onu dişlerle çiğnemek de böyledir. Yukarı çeneyi aşağı çene üzerine kapatmak ve yutmak da böyledir' demen gibi! Senin bu hareketin katıksız bir deliliktir. Tevekkülle hiçbir alâkası yoktur; zira eğer Allah, yemeksizin, sende doymayı veya ekmekte, kendiliğinden gelip ağzına girmek için bir hareketi veya senin için çiğneyip ve midene varması için ' bir meleği müsahhar kılmasını beklersen, Allah'ın sünnetini (kanununu) bilmiyorsun demektir. Böylece yere tohum serpmeden **Allahü teâlâ** tohumsuz ekin bitirmesini veya Hazret-i Meryem'in

(aleyhisselâm) doğurduğu gibi, hanımından cinsî münasebette bulunmaksızın çocuk beklersen, bütün bunlar da deliliktir.

Bunun benzeri çoktur ve saymakla bitmez. Bu bakımdan bu makamda tevekkül, amelle değil, hâl ve ilimledir.

İlm'e gelince, **Allahü teâlâ**'nın yemeği, eli, dişleri, hareket kuvvetini yarattığını, sana yediren ve içirenin O olduğunu bilinendir.

Hal'e gelince, kalbinin sükûnete kavuşması ve itimadının Allah'ın fiili üzerine olmasıdır, el ve yemek üzerine değil! Sen, elinin sıhhatine nasıl güvenebilirsin? Oysa çoğu kez elin kuruyup felç olabilir. Sen kendi kudretine nasıl itimat edebilirsin? Oysa derhal aklını yerinden oynatan bir şey olup, hareket kuvvetini iptal edebilir. Yemeğin hazır olmasına nasıl güvenirsin? Oysa **Allahü teâlâ** senden o yemeği alan birini veya seni o yerden kaçırtan bir yılanı, seninle yemeğin arasına giren bir engeli musallat kılabilir. Böyle ihtimaller olduğundan ve Allah'ın fazlından başka bunların ilâcı da bulunmadığından ötürü ancak O'nunla sevin ve ancak O'na güven! Kişinin hali ve ilmi bu olduğunda elini yemeğe uzatsın, muhakkak o tevekkül sahiplerindendir.

2. Derece

İkinci derece, kesin olmayan fakat çoğu kez müsebbebin onlarsız meydana gelmediği ve onlarsız meydana gelme ihtimali uzak olan sebeplerdir. Tıpkı şehirlerden ve kafilelerden ayrılıp halkın çok az yolculuk yaptığı sahralara azıksız düşen bir kimse gibi. . . Böyle yapmak tevekkülde şart değildir. Aksine sahralarda beraberinde azık götürmek **selef**-i salihînin sünnetidir. Daha önce dediğimiz gibi, azığa değil de Allah'ın faziletine güvendikten sonra, tevekkül sahipleri tevekkülden çıkmış olmaz. Fakat azıksız sahralara dalmak da caizdir. Bu ise, tevekkül makamlarının en yücesidir ve İbrahim b. Ahmed el-Havvâs böyle yapardı.

Soru: Fakat azıksız sahraya dalmak, nefsi helâk etmek ve tehlikeye atmak hususunda adım atmak sayılmaz mı?

Cevap: Böyle yapmak iki şartla haram olmaktan çıkar.

Birinci şart; kişi nefsini alıştırmış, bir hafta ve bir haftaya yakın bir zaman yemeksiz sabretmeye nefsini tâlim ettirmiştir. Öyle ki bu müddet zarfında nefis kalp sıkışması ve gönlün teşevvüşü olmaksızın ve Allah'ın zikrinde bir zorluk çekmeden sabredebilir.

İkincisi, öyle bir durumdur ki bitkilerle gıdalanabilir. Basit olan her şeyden gıdasını alabilir. İşte bu iki şart mevcut olduktan sonra, kişi çoğu kez çöllerde ancak haftada bir insana rastlar veya bir obaya, bir köye veya kifayet edici bir bitkiye varır. Nefsiyle mücâhede ederek bununla hayatını idame ettirebilir. Mücâhede etmek tevekkülün direğidir.

Havvâs buna itimad eder, onun benzeri tevekkül sahipleri de buna güvenirdi. Havvâs'ın buna güvendiğinin delili şudur ki o iğne, makas, ip ve su testisini yanından ayırmazdı. Derdi ki: 'Bunları bulundurmak tevekküle zıt düşmez'.

Bunun sebebi şuydu: O, çöllerde suyun kumun yüzeyinde olmadığını bilirdi. Suyu testisiz ve ipsiz kuyulardan çıkarmak da Allah'ın sünnetine muhaliftir. İp ile testinin, bitki gibi çölde çokça bulunmadığı malumdur. Suya da günde birkaç defa, abdest için, ihtiyaç vardır. İçmek için de günde veya iki günde bir defa suya ihtiyaç vardır; zira yolcunun yolculuğun harareti sebebiyle yemek yemese dahi suya ihtiyacı olur. Kişinin bir tek elbisesi olur. O elbise çoğu kez yırtılır. Avret mahalli görünür. Çölde her namaz vaktinde iğne ve makasın bulunmaz. Kesmek ve dikmek hususunda da çöllerde bulunan şeyler iğne ile makas yerini tutmaz. Bu bakımdan bu **dört** şeyin mânâsında olan da **ikinci** dereceye iltihak eder. Çünkü oluşu, kesin olmayan bir zan ile zannedilir; zira elbisenin yırtılmaması veya başka bir insanın çıkıp ona elbise vermesi veya kuyu başında kendisine su veren birinin bulunması mümkündür. Fakat yemeğin çiğnenmiş bir vaziyette hareket ederek onunn ağzına girmesine ihtimal yoktur. O halde iki derece arasında fark vardır.

Kişi, dağların kuytularından birine su ve bitki olmadığı bir yere herhangi bir yolcunun uğramadığı bir mahalle çekilip Allah'a tevekkül ederek oturursa, bu kişi böyle yapmakla günahkâr olur, kendi nefsini helâk etmiş olur. Nitekim rivâyet ediliyor ki zahidlerden biri şehirlerden ayrıldı. Bir dağın tepesinde bir hafta durdu ve 'Rabbim'benim rızkımı getirinceye kadar hiç kimseden birşey istemeyeceğim!' dedi. Böylece bir hafta oturdu. Nerdeyse ölecek raddeye geldiği hâlde kendisine rızık gelmedi. Bunun üzerine ellerini kaldırarak şöyle dedi: 'Ey rabbim! Eğer beni diri bırakacaksan, bana ayırdığın rızkı gönder! Yoksa ruhumu al! Beni yanına götür!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine şöyle ilham etti:

İzzetim hakkı için sen şehirlere girip halk arasında oturmadıkça sana rızık vermeyeceğim!

Bunun üzerine, kişi şehre gidip oturdu. Bir kişi yemek, öbür kişi su getirdi. Yeyip içti ve nefsinde bundan korktu. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine şöyle (ilham) etti:

Dünyadaki zühdünden ötürü hikmetimin berhava edilmesini istedin! Bilmez misin kuluma kullarımın eliyle rızık yedirmem, kendi kudret elimle yedirmekten daha sevimli gelir bana!

Madem durum budur, bütün sebeplerden uzaklaşmak, hikmeti zorlamak ve Allah'ın sünnetini bilmemektir. **Allahü teâlâ**'nın sünnetinin gereğini yapmakla beraber Allah'a, sebeplere başvurmak ve itimat etmek, daha önce husumetten ötürü vekil hususunda belirttiğimiz misalde olduğu gibi tevekküle zıt düşmez.

Fakat sebepler zâhir ve gizli diye iki kısma ayrılır. Tevekkülün mânâsı, gizli sebeplerle iktifa edip zâhirî sebeplere ihtiyaç duymamak, bununla beraber, sebebe değil, sebebin müsebbibine güvenmektir.

Soru: Çalışmaksızın şehirde oturmak haram mıdır, mübah veya mendub mudur?

Cevap: Böyle yapmak haram değildir. Çünkü çölde seyahat eden bir kimsenin nefsini helâk edecek derecede olmaksızın seyahati haram olmadığına göre, çalışmadan şehirde oturmak nasıl haram olur? Kişi burada nefsini helâk etmiyor ki onun fiili haram olsun! Rızkının ummadığı bir yerden kendisine gelmesi, uzak bir ihtimal değildir. Fakat bazen gecikir. Rızık gelinceye kadar sabretmek de mümkündür. Fakat kapıyı üzerine hiç kimsenin girmeyeceği bir şekilde kapatması haramdır. Eğer boş durup bir ibadetle meşgul olmadığı halde kapıyı açarsa, çalışmak ve buradan çıkmak onun için otarmaktan daha evlâdır. Fakat onun böyle yapması, ölüm emarelerinin görülmesi müstesna haram da değildir. Ne

zaman ölüm emareleri görünürse, o zaman çıkmak, halktan istemek ve çalışmak gerekir. Eğer kalbi Allah ile meşgulse ve kapıdan gelip de kendisine azık getirene iltifat etmiyorsa, Allah'ın lütfunu bekleyip onunla meşgul ise, bu durumu çalışmaktan daha üstündür. Bu da tevekkülün makamlarından biridir. Bu makam, şahsın Allah ile meşgul olup, rızkına önem vermeme makamıdır. Çünkü rızık şüphesiz kendisine gelecektir! Âlimlerden bazılarının söylediği, bu makama göre doğru olur. Şöyle ki: Eğer kul rızkından kaçsa bile rızık onu arar. Ölümden kaçsa bile ölümün gelip yakasına sarılması gibi. . . Eğer kul, Allah'tan 'bana rızık verme' diye dilekte bulunsa, bu dileği kabul olunmayacağı gibi böyle söylemekle de âsi de olur! **Allahü teâlâ** lisan-ı ulûhiyetle ona 'Ey cahil kulum! Seni yaratıp da nasıl sana rızık vermeyeyim? diye haykırmaktadır.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'İnsanlar, her şeyde ihtilaf ettiler. Ancak rızık ile ecel bundan müstesnadır! Çünkü insanlar toplu olarak Allah'tan başka rızık veren ve öldüren olmadığına kanaat getirmişlerdir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Eğer sizler gereği gibi Allah'a tevekkül etmiş olsanız muhakkak ki kuşlara rızık verdiği gibi size de rızık verir. Kuş sabahleyin karnı aç olarak yuvadan ayrılır, akşam tok olarak döner, muhakkak sizin dualarınızla (tevekkül ettiğiniz takdirde) dağlar yerinden oynar' diye buyurmuştur.

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey insanlar! Kuşlara bakın! Ne tohum eker, ne ekin biçer ve ne de azık edinir! **Allahü teâlâ** gün be gün onun rızkını böyle olduğu halde verir! Eğer 'Bizim karnımız onunkinden daha büyüktür' derseniz, hayvanlara bakın! **Allahü teâlâ**, o hayvanlar için şu mahlukâtını rızık toplamaya nasıl sevketmiştir?'

Ebû Yakub es-Susî19 der ki: 'mütevekillerin rızkı, yorulmaksızın, başka kulların eli ile verilir. Oysa o vasıta olan kullar, meşgul ve yorgundular!'

Seleften bir zat şöyle demiştir: 'Bütün kullar Allah tarafından rızıklanırlar. Fakat bazıları dilenciler gibi zilletle rızkını alır, bazıları da tüccarlar gibi beklemek ve yorgunlukla. . . Bazıları da sanatkârlar gibi kir ve pasa katlanmakla. . . Bazıları da sûfiler gibi izzetle alırlar; zira sûfîler aziz olan Allah'ı müşahede ederler. Rızıklarını O'nun kudret elinden alırlar ve vasıtaları görmezler'.

3. Derece

Üçüncü derece, kesbetmenin tafsilatında ve değişik yönlerinde ince tedbirlere başvuran bir kimse gibi, müsebbibe götüren sebeplere zâhirde güvenmeksizin başvurmaktır. Bu ise, tevekkül derecelerinin hepsinden insanı çıkarır. Halk tabakasının tümü bu derecededir.

Bunlardan mübah bir serveti, mübah bir çalışma ile ticaretin ince yollarına başvurmak suretiyle edinen kimseleri kastediyorum. Şüpheli malı alan veya şüpheli bir yoldan kazanç temin edenin durumu ise, dünya hususunda harisliğin son derekesi ve sebeplere yaslanmak demektir. Gizli değildir ki bu durum tevekkül'ün mânâsını iptal eder. Bu durumun faydalıyı celbetmeye nisbeti, muskanın uğur ve uğursuzluğu ve dağlamanın zarar vericiyi gidermesine nisbeti gibi olan sebeplerdir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) tevekkül sahiplerini muskaya, fala ve dağlanmaya itimad etmezler diye vasıflandırmıştır.

Çalışmazlar, şehirlerde durmazlar, hiç kimseden birşey almazlar' diye vasıflandırmamıştır. Onları bu sebeplere tevessül etmekle vasıflandırdı. Müsebebbiblerde kendisine güvenilen bu sebeplerin benzerleri pek çoktur, onları tamamen saymak mümkün değildir.

Sehl et-Tüsterî tevekkül hakkında 'Tedbirin terkidir9 demiştir. Yine şöyle demiştir: 'muhakkak Allah halkı yaratmış, onları nefsinden perdelememiştir. Onların perdeleri ancak tedbirlerdir'.

Umulur ki o bu sözüyle uzak sebeplerin düşünce ile elde edilmesini kasdetmiştir; zira açık sebepler değil de uzak sebepler tedbire muhtaçtırlar. Durum bu olduğunda anlaşıldı ki sebepler kendilerine bağlanılan, tevekküle dahil olan ile olmayan kısma bölünür. Hariç olan kısım da kesin olan ile zannedilene bölünür. Kesin olan tevekkül halinin ve ilminin varlığında tevekkülden çıkmaz. O, sebeplerin müsebbibine güvenmektir. Bu bakımdan buradaki tevekkül amelle değil, hâl ve ilimledir. Zannedilenlere gelince, bunlarda tevekkül hâl, ilim ve amel ile birlikte olur.

Bu sebeplere başvurmak bakımından, tevekkül sahipleri **üç** makam üzeindedirler:

Birinci Makam

Bu el-Havvâs ve benzerlerinin makamıdır, el-Havvâs azıksız, çöllerde gezen bir zattı. Bunda bir hafta veya daha fazla bir zaman sabır imkânını kendisine bahşeden veya bitkiyi veyahut herhangi bir azığı kendisine kolaylaştıranın fazlına güveniyordu veya kendisini eğer hiçbir şey elde edilmezse ölmeye razı olmakta sabit kılacağına inanıyordu. Çünkü azığı beraberinde götüren, bazen azığını kaybeder veya azığı sırtında taşıyan devesi kaybolur ve dolayısıyla açlıktan ölür. Demek ki açlıktan ölmek nasıl ki azığın yokluğu ile beraber mümkün ise azıkla beraber de mümkündür.

İkinci Makam

Bu makam, evinde veya mescidde otaran kişinin makamıdır. Fakat evi ve mescidi köy ve şehirlerdedir. Bu makam, birincisinden daha zayıftır. Fakat bu kimseler tevekkül sahipleridir. Çünkü hem kesbi, hem de zâhirî sebepleri terketmiştir. Gizli sebeplerle işini tedbir etmekte Allah'ın fazlına güvenmiştir. Fakat şehirlerde oturmakla rızkın sebeplerine açık kapı bırakmıştır. Çünkü şehirlerde oturmak, rızkı kolaylaştıran sebeplerdendir. Ancak şehirde oturması, şehirlilere değil de onları kendisine rızık vermeye zorlayan Allah'a güvendiği takdirde tevekkülünü bozmaz; zira bütün şehirlilerin şehirde olduğu halde ondan gâfil olmaları ve onu ihmal etmeleri düşünülebilir. Eğer **Allahü teâlâ** onu onlara tanıtmaz ve onları ona yardım etmeye teşvik etmezse, ondan gâfil olmaları düşünülebilir!

Üçüncü Makam

Bu kişinin çıkıp, kesb âdâbı bahsinin **üçüncü** ve **dördüncü** bablarında söylediğimiz şekilde kazanmasıdır. Bu kişi 'Kazancım bana kifayet eder, gıdam var. Mertebem ve sermayem var' diye bunlara güvenmedikçe, tevekkül makamlarından dışarı çıkmış sayılmaz; zira bunlara güvenmeye gelmez. Çünkü çoğu kez **Allahü teâlâ** bütün bunları bir anda yok eder. O bütün bunları koruyan, sebepleri kendisine kolaylaştıran Allah'a bakar. Kazancını, sermayesini, yetkisini Allah'ın kudretine nisbeten sultanın elindeki kalem gibi görür. Bu bakımdan kalemi bu durumda gören bir kimse kaleme değil, sultanın kalbine nazar eder. Acaba o kalp ne ile hareket edecek? Neye meyledecek ve neyle

hükmedecek? Sonra bu çalışan, ya çocukları için veya fakirlere dağıtmak için çalışır. Bu bakımdan o, bedeniyle çalışır, fakat kalbiyle çalışandan ayrılır.

Öyleyse bunun hali, evinde oturanın halinden daha şereflidir. Çalışmanın eğer şartlar gözetilir ve daha önce geçtiği gibi, hâl ve marifet kendisine eklenirse tevekkül haline zıt düşmediğinin delili şudur:

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) halife seçildiğinde, sabahleyin daha önce sattığı elbiselerin bir kısmını kucağına alıp bir kısmını da kolunun üzerine atıp çarşıya girdi. "Elbise! Elbise' diyerek elbiseyi tanıtmaya başladı. Öyle ki müslümanlar onun bu hareketini hoş karşılamadılar ve dediler ki: 'Sen bunu nasıl yapıyorsun? Oysa sen hilâfet makamına getirilmişsin?' Hazret-i Ebû Bekir itirazda bulunanlara 'Beni, çoluk çocuğumun nafakasını kazanmaktan alıkoymaymz. Çünkü ben çocuklarıma bakmazsam başkalarına nasıl bakarım?' dedi.

Bu durum ashâb-ı kirâm tarafından müslümanların bir ailesine yetecek kadar Hazret-i Ebû Bekir'e maaş tayin edilinceye kadar devam etti. Ashâb, Hazret-i Ebû Bekir'in bu maaşı hazineden almasına razı oldukları zaman, Hazret-i Ebû Bekir de onlara yardım etmeyi ve buna razı olmak suretiyle onların kalplerini hoş tutmayı ve bütün vaktini müslümanların maslahatına ve yararına sarfetmeyi daha uygun buldu. Böylece alışverişten vazgeçti.

Hazret-i Ebû Bekir'in 'tevekkül makamında olmadığını' söylemek muhaldir. Acaba ondan daha fazla bu makama lâyık olanı var mıdır? Onun bu hareketi, çalışmayı ve çabalamayı terketmek suretiyle değil, azığına ve çalışmaya itibar etmemek suretiyle tevekküldür. Allah'ın çalışmayı kolaylaştırıcı, sebepleri tedbir edici olduğunu bilmesiyle tevekkül sahibiydi. Onun tevekkül sahibi olması, çalışma yolunda gözettiği bazı şartlara bağlıydı. Meselâ ihtiyacı kadar çalışıyordu. Fazla mal edinmek, edinilen fazla mal ile böbürlenmek, malı biriktirmek gibi şeyler için çalışmıyordu. Onun nezdinde kendi parası başkasının parasından daha sevimli değildi. O halde parası nezdinde başkasının parasından daha sevimli olan bir kimse dünyanın harisi ve muhibbidir. Oysa tevekkül, ancak dünya hakkında zâhidlik yapmakla tahakkuk eder. Evet! Tevekkülsüz zühd doğru olabilir. Çünkü tevekkül, zühdün ötesinde bir makamdır.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin şeyhi ve tevekkül sahiplerinden olan Ebû Cafer el-Haddad şöyle demiştir: Tevekkül hâlimi yirmi sene gizledim ve pazardan ayrılmadım. Hergün bir dinar kazanıyor, fakat bir danikle bile sabahlamıyordum. Hamam parası olarak bir kırat verdiğim zaman bile istirahat etmiyordum. Hepsini geceleyin fakirlere veriyordum'. Cüneyd, bu zatın huzurunda, tevekkül hususunda konuşamıyordu. Cüneyd şöyle derdi: 'Onun bulunduğu yerde, konuşmaktan utanıyorum!' Bil ki: Belli bir gelirle tekkelerde oturmak, tevekkülden uzaktır. Eğer o tekkelerin belli bir geliri ve vakfiyesi yoksa, tekke hizmetkârına çıkıp da orada ibadet edenler 'nafaka topla' diye emir verirlerse, bu durumda zayıf bir tevekkül vardır.

Fakat çalışan bir kimsenin tevekkülü gibi hâl ve ilimle kuvvet bulur. Eğer tekkehanelerde oturanlar, kimseden birşey dilenmeyip kendiliğinden gelene kanaat ederlerse bu, tevekkülleri için daha kuvvetli bir durumdur. Fakat orada oturanlar bu şekilde şöhret bulduktan sonra orası onlar için pazar yeri gibi olur. Bu bakımdan orası pazara girmek gibidir. Pazara giren bir kimse de ancak birçok şartları gözettiği takdirde tevekkül sahibi olabilir.

Soru: Evinde oturmak mı yoksa çıkıp çalışmak mı daha üstündür?

Cevap: Eğer kişi çalışmayı bırakmak suretiyle tefekkürü, zikri, ihlası ve vaktini ibadetle doldurmayı düşünüyorsa ve aynı zamanda çalışmak da onun bu hedeflerine engel oluyorsa, çalışmamasına rağmen, nefsi halkın eline engel oluyorsa ve biri gelsin de bana birşey getirsin diye beklemiyorsa, Allah'a tevekkül etmek ve sabır hususunda kalbi çok kuvvetli ise ve böyle şeylere bakmıyorsa, bu takdirde oturmak kendisi için daha evlâdır. Eğer evde kalbi muzdarip ve gözü halkın elinde ise, bu takdirde çalışmak daha evlâdır. Çünkü kalben halkı beklemek, kalbiyle dilenciliktir! Bu dilenciliği terketmek dinen, çalışmayı terketmekten daha mühimdir. Tevekkül sahipleri kalben bekledikleri şeyleri kabul etmezler.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir el-Maruzî'e tayin edilen ücretten daha fazla bir şeyin bir fakire verilmesini emretti. Fakat o fakir kendisine fazla verilmek istenen şeyi reddetti. Fakir hakkını alıp gidince, İmâm-ı Ahmed, Ebû Bekir'e 'Arkadan yetiş! Kendisine ver! Şimdi kabul edecektir! dedi. Ebû Bekir, fakire yetişip verdi ve fakir de kabul etti. Sonra Ebû Bekir, İmâm-ı Ahmed'e bunun hikmetini sordu ve şu cevabı aldı: 'Daha önce nefsi bu fazlayı istediği için reddetti. Çıkıp gidince tamahı bundan kesilip ümitsiz olunca kabul etti!'

Havvâs, vermesi için bir kula baktığında veyahut nefis bunu kendisine âdet edinir diye korktuğunda o kuldan hiçbir şeyi kabul etmezdi, Havvâs'tan 'Yapmış olduğun seyahatlerde en hayret verici olarak hangi hâdiseyi gördün?' diye sorulduğunda şu cevabı verdi: 'Hızır'ı gördüm. Arkadaşlığıma razı oldu. Fakat nefsim ona meyleder, dolayısıyla bu meyledişim tevekkülümde eksiklik meydana getirir korkusundan ondan ayrıldım'. Durum bu olduğu zaman, çalışan bir kimse, çalışma âdabını ve çalışma bahsinde geçtiği gibi niyetinin şartlarını ki çalışmasıyla fazla zengin olmayı kasdetmiyor, elindeki şeylere güvenmiyor ve çalışma kabiliyetine mağrur olmuyor demektir» riayet ettiği zaman tevekkül sahiplerinden olur.

Soru: Servete ve çalışma kabiliyetine güvenmemenin alâmeti nedir?

Cevap: Alâmeti şudur ki serveti çalınır veya ticarette zarar eder veya herhangi bir işi gecikirse buna razı olur. Güveni bozulmaz. Kalbi muzdarip olmaz. Hâdisenin başında ve sonunda kalbinin sükûnet durumu aynı olur. Çünkü bir şeye karşı sükûnete kavuşmayan bir kimse, onun yokluğundan dolayı muzdarip olmaz. Bir şeyin yokluğundan dolayı muzdarip olan bir kimse, o şeye gönül vermiş demektir.

Bişr, yün örmeleri yapıyordu. Fakat onları bilahere terk etti. Bunun sebebi de şuydu: el-Buadî, Bişr'e mektup yazarak şöyle dedi: 'Kulağıma geldiğine göre sen rızkını yün örmeler yaparak kazanıyormuşsun. Acaba Allah senin kulağını ve gözünü aldığı takdirde rızkı kimin üzerinde görürsün?' el-Buadî'nin bu sözü, Bişr'in kalbine tesir etti. Böylece Bişr, elinden eğirme aletini attı ve bu işi terketti. Deniliyor ki; 'Bişr bu aleti, ismi memlekete yayıldığı ve bu alet için **dört** taraftan kendisine insan seli aktığı için terketti', 'Çoluk çocuğu öldüğü zaman bunu terketti' de denilmiştir. Tıpkı Süfyân es-Sevrî'nin ticaret sermayesi olan elli altını, ailesi ölünce fakir fukaraya dağıttığı gibi. .

Soru: Nasıl olur da insanın bir malı olsun da kalben o malı sevmesin? Oysa insan, sermayesiz kazancın mümkün olmadığını bilir.

Cevap: Şunu bilmekle bu tasavvur olunabilir: İnsanlar arasında sermayesiz olanlar Allah tarafından kendisine rızık verilenler çoktur. Yine bol sermayeleri olan ve kendilerinden o sermaye çalınan, dolayısıyla helâk olanlar da çoktur. Bunu bildikten sonra şu hususta nefsini, sarsılmaz bir şekilde inandırmalıdır: Allah, kendisi için ancak kendisine yararlı olanı yapar! Eğer sermayesini helâk ederse, demek ki kendisi için sermayenin helâk olması hayırlıdır. Belki de sermayesi kalsaydı dinsizliğe yol açardı! Öyleyse bu takdirde sermayesini yok etmek, kendisi için ilâhî bir lütûftur. Bu durumun en fazla tehlikesi (dinsiz değil de) açlıktan ölmesidir. Bu bakımdan açlıktan ölmesinde, eğer kendi kusuru yoksa ve sadece **Allahü teâlâ**'nın bir hükmü olarak tahakkuk etmişse, bunun âhirette kendisi için daha hayırlı olduğuna inanması gerekir. Bütün bunlara inandığında malın varlığı ile yokluğu nezdinde eşit olur.

Kul, geceleri, ticaret yapmayı düşünür. Yapacağı şey öyle bir şeydir ki eğer onu işlerse, helâk olması sözkonusudur. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**, arşının üstünden ona bakar. Onu o işi yapmaktan vazgeçirir. O, mahzun ve üzüntülü olarak, meymenetsizliği komşusundan ve amcasının oğlundan bilerek 'Kim bana önce bu işi yaptı? Kim buna bu felâketi getirdi?' diyerek sabahlar. Oysa bu, **Allahü teâlâ**'nın kendisine vermiş olduğu bir rahmetten başka birşey değildir. 20

Hazret-i Ömer 'İster zengin, ister fakir olarak sabahlayayım. Buna aldırmam! Çünkü zenginlikten veya fakirlikten hangisinin benim için daha hayırlı olduğunu bilmiyorum!' demiştir.

Bu şeyler hususunda yakîni tekâmül etmemiş bir kimseden tevekkül tasavvur olunamaz.

Ebû Süleyman ed-Dârânî, Ahmed b. Ebî Havariye 'Benim için her makamdan bir nasip vardır. Ancak şu mübarek tevekkülden yok! Ben ondan bir koku bile alamadım!' demiştir.

Evet, Ebû Süleyman'ın yüce kadrine rağmen durumu bu idi. O, tevekkül'ün mümkün olan makamlardan olduğunu inkâr etmemiştir. Fakat 'Ona yetişemedim!' demiştir. 'Tevekkül'ün en yüce noktasına varamadım' demek istemiş olması mümkündür. Allah'tan başka fâil olmadığına, O'ndan başka rızık verici bulamadığına, kul hakkında takdir buyurduğu fakirliğin, zenginliğin, ölümün ve hayatın kulun kendi kendine istediğinden daha hayırlı olduğuna dair îman kemâle ermedikçe, tevekkül hali kemâle eremez. Öyleyse tevekkülün binası daha önce de geçtiği gibi bu şeylere olan îmanın kuvveti üzerine kurulmuştur. Dinin sözler ve amellerden ibaret olan diğer makamları da îmandan olan temelleri üzerine bu şekilde bina edilirler.

Özet olarak tevekkül, anlaşılan bir makamdır. Fakat kalbin ve yakînin kuvvetini ister. İşte bu nedenle Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Kim kazanmayı hor görüp kınarsa, Sünnetullah'ı kınamıştır, kim kazanmayı terketmeyi kınarsa tevhîd'i kınamıştır'.

Soru: Zahirî sebeplere meyletmekten kalbi çevirmekte ve gizli sebepleri kolaylaştırmak hususunda Allah'a hüsn-i zan etmekte fayda verici deva var mıdır?

Cevap: **Şeytan** sizi fakirlikle korkutur ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah size kendi tarafından bağışlama ve lütuf va'dediyor. Şüphesiz Allah'ın lütfu geniştir, (O) bilendir. (Bakara/268)

İnsan, tabiatı sebebiyle **şeytan**ın korkutmasını dinlemek durumundadır ve bunun için denilmiştir ki: 'Korkak kimse su-i zandan dolayı, **şeytan**a aldanmıştır'. Ne zaman ki bu korkuya başka korku, kalp

zâfiyeti ve zâhirî sebepler üzerinde konuşan ve araştırma yapan kelâmcıların görünmesi eklenir ve su-i zan, galebe çalarsa o zaman tevekkül tamamen iptal olunur. Rızkı gizli sebeplerden görmek de tevekkülü bozar. Hikâye ediliyor ki bir âbid, belli bir geliri olmadığı halde, bir mescidde itikafa girdi. Mescidin imamı ona dedi ki: 'Çalışıp kazanman senin için bu durumdan daha iyi değil midir'.

Âbid, İmâm bu suali **üç** defa tekrar edinceye kadar **cevap** vermedi. Bunun üzerine imama dedi ki: 'Caminin komşusu bir yahûdî vardır. Hergün bana iki ekmek vermeyi taahhüd etti'. Bunun üzerine İmâm 'Eğer yahûdî taahhüdünde doğru ise, camide itikaf etmen, çalışmandan senin için daha hayırlıdır' deyince, âbid şöyle haykırdı: 'Ey kişi! Eğer sen Tevhîd'deki bu eksikliğine rağmen Allah ile kullar arasına girmesen senin için daha hayırlıdır; zira sen bir yahudinin rızık va'dini Allah'ın taahhüdünden daha üstün tuttun!'

Bir mescidin imamı cemaattan birine 'Sen nerden yiyorsun?' diye sorunca, o kişi 'Ey şeyh! Sabret! Ben senin arkanda kılmış olduğum namazımı iade edeyim de ondan sonra senin bu sualini cevaplandırayım!' dedi. Gizli sebepler vasıtasıyla Allah'ın fazlından rızkın gelişine güzel zan beslemek hususunda **Allahü teâlâ**'nın rızkı sahibine ulaştırma sanatının acaiplikleri hakkında vârid olan hikâyeleri dinlemek fayda verir.

Bu hikâyelerde tüccarlar ve zenginlerin mallarını helâk edip ve onları acından öldürmesinde Allah'ın kahr-ı ilâhîsinin acaiplikleri de vardır.

Huzeyfe Mer'aşî'den şöyle rivâyet olunmuştur: Bu zat, İbrahim b. Edhem'e hizmet ediyordu. Kendisine 'İbrahim b. Edhem'den gördüğün en acaip hâdise nedir?' diye sorulduğunda dedi ki: 'Mekke yolunda birkaç gün yemeksiz kaldık. Sonra Kûfe'ye girdik. Harabe bir mescide vardık. İbrahim bana bakarak şöyle dedi: 'Ey Huzeyfe! Seni acıkmış görüyorum!' Ben 'O halde görüşünüz nedir?' diye sordum. İbrahim 'Bana divit ile kâğıt getir!' dedi. Ben, kendisine dediğini getirdim. Şunları yazdı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle başlarım!

Yârab! Her durumda kastedilen sensin! Her mânâ ile kendisine işaret edilen zatsın'.

Bunları yazdıktan sonra (şöyle) bir şiir yazdı:

Ben hamdedici, ben şükredici, ben zikrediciyim! Ben acıkmış, ben kaybolmuş, ben çıplak bir kimseyim. İşte bunlar altı vasıftır. Bunların yarısını yapmayı ben taahhüd ediyorum. Ey Bârî Hudâ! Diğer yarısını da sen taahhüd et! Senden başkasını övmem, ateşe dalmam gibidir. Bu bakımdan kulunu ateşe girmekten koru!

Bunları yazdıktan sonra, mektubu bana vererek şöyle dedi. 'Çık! Kalbini Allah'tan başkasına bağlama! İlk rastladığın insanın eline bu mektubu tutuştur!' Bana ilk rastlayan, bir katırın süvarisi oldu. Mektubu kendisine uzattım, aldı, okuyunca ağlayıp şöyle dedi: 'Şu mektubun sahibi ne yapıyor?' Dedim ki: 'O filan camide oturuyor'. Bunun üzerine kişi, koynundan içinde 600 dinar bulunan bir keseyi çıkarıp bana verdi ve gitti. O gittikten sonra başka bir kişi ile karşılaştım. Katır süvarisinin kim olduğunu kendisine sordum. Dedi ki: 'O bir hristiyandır!' Bunun üzerine İbrahim'in huzuruna varıp meseleyi anlattığımda şöyle dedi: 'Keseye el sürme! Zira kesenin sahibi birazdan gelecektir!' Bir saat sonra hristiyan içeri girip İbrahim'in boynuna sarıldı. Yanaklarından öpüp müslüman oldu.

Ebû Yakub Akta el-Basrî şöyle anlatıyor: Bir defasında Harem-i Şerîf'te on gün aç kaldım, bedenimde bir zâfiyet hissettim. Nefsim, bana çıkıp da bir şeyler aramamı söyledi. Dereye çıkıp bir şeyler bulup az da olsa açlığımı gidermek istedim. Orada atılmış bir şalgam gördüm, onu aldım. Fakat kalbimde ona karşı bir ürperti hissettim. Sanki biri bana şöyle diyordu: 'On gün aç durduktan sonra nasibin atılmış ve kokmuş bir şalgam mı olacaktı?' Bu yüzden şalgamı elimden attım. Camiye girip oturdum, Arap olmayan bir kişi çıkageldi. Önümde oturdu ve önüme bir bohça koydu. 'Bu senindir' dedi. Dedim ki: 'Beni nereden tanıyorsun ki bunu bana getirdin?' Dedi ki: 'Biz, on günden beri denizde muhasara edilmiştik. Gemi nerde ise batacaktı. Ben eğer Allah beni kurtarırsa, bu bohçayı mücavirlerden (Kâbe'nin komşuları demektir) ilk gördüğüme sadaka olarak vermeyi nezrettim. İşte ilk gördüğüm sensin'. 'Bohçayı aç!' dedim. Bohçayı açtı. Baktım ki bohçada Mısır mamûlü simit, badem içi ve şeker vardır. Her birinden bir avuç aldım ve dedim ki: 'Diğerini arkadaşlarına benden hediye olarak götür'. Sonra kendi kendime dedim ki: 'Senin rızkın on günden beri sana doğru çıkmış geliyor. Oysa sen nerede rızkını arıyorsun?'

Ebû Hasan ed-Dineverî "Bir ara borçluydum. Borçtan dolayı kalbim meşguldü. Rüya âleminde biri şöyle dedi: 'Ey cimri! Siz bu kadar borcu bize güvenerek ettiniz. Siz borç ediniz. Biz de onu verelim !' Bu rüyadan sonra ne bir bakkal, ne de bir kasap ve ne de başka bir esnaf ile hesaba girişmedim; her söylediklerini verdim".

Bennan el-Hammal'dan şöyle hikâye olunuyor: "Mısır'dan beraberimde azık olduğu halde Mekke yoluna devam ediyordum. Bir kadın bana gelip 'Ey Bennan! Sen hammalmışsın! Sırtında azık taşıyor, Allah'ın sana rızık vermeyeceğini mi zannediyorsun?' dedi. Bu söz üzerine azığı attım. Sonra **üç** gün geçmesine rağmen yiyecek birşey bulamadım. Yolda bir kadın halhali buldum. Kendi kendime dedim ki: 'Bunu sahibi gelinceye kadar alayım, sahibi gelirse bana birşey verir, ben de halhalini iade ederim'. O kadın karşıma çıktı ve bana dedi ki: 'Sen tüccar mısın ki 'Halhalin sahibi gelir, ondan birşey alırım' diyorsun?' Sonra kadın bana biraz para verdi. Ben Mekke'ye yaklaşıncaya kadar onunla geçindim".

Hikâye olunur ki Bennan, hizmetini görecek bir cariyeye muhtaç oldu. Arkadaşlarına başvurdu. Arkadaşları aralarında bir cariye parası topladılar. Dediler ki: 'Kervan gelince sana uygun bir cariye satın alacağız!' Kervan geldiğinde satın almak için bir cariye beğendiler ve dediler ki: 'Bu cariye Bennan'a uygundur!' Sonra cariye sahibine dediler ki: 'Bu cariyeyi kaça satarsın?' Gariye sahibi 'O satılık değildir!' dediyse de onlar ısrar ettiler. Sonra cariye sahibi 'O hammal Bennan'ın cariyesidir. Ona ta Semerkand'dan bir kadın hediye etti!' dedi. Böylece cariyeyi Bennan'a götürüp meseleyi anlattılar.

Şöyle anlatılır: Geçmiş zamanda sefere çıkmış ve beraberinde bir ekmek bulunan biri vardı. O kişi 'Eğer bu ekmeği yiyip bitirirsem sonra acımdan ölürüm!' dedi. Oysa **Allahü teâlâ** bir meleği ona göndererek meleğe şu emri verdi: 'Eğer o ekmeği yerse, kendisine rızık ver! Eğer yemezse hiçbir şey verme!' Böylece kişi, korkusundan ekmeği yemeyip açlıktan ölüp gitti. Ekmek de onun yanı başında kaldı!

Ahmed b. Îsa Ebû Said Harraz el-Bağdâdî şöyle anlatır: "Azıksız olarak çöle daldım. Çölde çok sıkıntı çektim. Sonra uzaktan bir köy gördüm ve sevindim. Sonra bu sevgimle Allah'tan başkasına güvenmiş ve tevekkül etmiş olduğumu düşündüm! Bunun üzerine oraya girmemeye, ancak takatten

düşünce, başkası tarafından alınıp oraya götürülürsem oraya gireceğime dair yemin ettim. Böylece kumda kendim için bir mezar açtım. Göğsüme kadar kuma dalıp bekledim. Gece yarısı yüksek bir ses işittim ki şöyle bağırıyordu: 'Ey köyün sakinleri! Allah'ın bir velî kulu vardır. Kendini kumun içine gömmüştür. Kendisine yetişiniz!' Bunun üzerine bir cemaat gelip beni kumdan çıkardı ve köye götürdü".

Rivâyet ediliyor ki bir kişi, Hazret-i Ömer'in kapısında durdu. Baktı ki biri şöyle diyor: 'Ey kişi! sen Allah'a mı yoksa Ömer'e mi hicret ettin? Git Kur'ân öğren; zira Kur'ân seni Ömer'in kapısına varmaktan müstağni kılacaktır'. Bunun üzerine kişi gitti. Hazret-i Ömer onu aradı. Baktı ki bir köşeye çekilmiş, ibadetle meşgul. . . Hazret-i Ömer yanına yaklaşıp şöyle dedi: 'Neredesin? Seni özledim! Neden bana geliniyorsun?' Kişi 'Ben Kur'ân'ı okudum. O beni Ömer'den de, Ömer'in aile efradından da müstağni kıldı!' dedi. Ömer 'Allah sana rahmet etsin! Kur'ân'da ne gördün?' deyince, o kişi 'Kur'ân'da şunu gördüm: 'Sema'da rızkınız da var, uyarıldığınız (azap) da var'. (Zâriyât/22) Bunun üzerine dedim ki: 'Benim rızkım gökte! Oysa ben onu yerde arıyorum'. Bu sözleri işiten Ömer (radıyallahü anh) ağladı ve 'Doğru söyledin' dedi. Bu hâdiseden sonra Ömer, onun karşısına gelir ve otururdu.

Ebû Hamza el-Horasanî şöyle anlatıyor: Bir sene hacca gittim. Yolda giderken bir kuyuya düştüm. Nefsim bana 'Bağır da seni gelip kurtarsınlar' dedi.

Ben ise 'Hayır! Allah'a yemin ederim, bağırmayacağını!' dedim. Bu söz daha bitmeden, kuyunun yanından iki kişi geçti, biri diğerine dedi ki: 'Gel de şu kuyunun ağzını kapatalım da kimse düşmesin!' Böylece kamış ve taş getirdiler. Kuyunun üstünü kapattılar. Onlar bunu yaparken ben bağırmak istedim. Sonra kendi kendime dedim ki: 'Kime bağırıyorum? Oysa Allah onlardan bana daha yakın değil midir?' Böylece sükûnete kavuştum. Bir saat kadar bu durumda kaldım, sonra baktım ki birşey gelip kuyunun üstündekileri attı. Ayağını kuyuya sarkıttı. Sanki bana, lisan-ı hâl ile 'ayağıma yapış' diyor ve bunu anladığım bir uğultu içerisinde bana haykırıyordu. Bunun üzerine ayağına tutundum. Beni çekip dışarı çıkardı. Bir de ne göreyim! Yırtıcı bir hayvan! Böylece beni bırakıp gitti. Sahibi görünmeyen gizli bir ses şöyle dedi: 'Ey Hamza! Bu daha güzel değil midir? Seni şu şiiri okuyarak canavar vasıtasıyla telef olmaktan kurtardık!' Ben şu şiiri okuyarak yürüdüm: 'Senden utanmam aşkımı izhar etmekten beni alıkoydu. Fakat sen anlayışınla beni izhar etmekten müstağni kıldın! Sen benim işimde bana lütfettin! Benim hazır hâlimi gaip hâlime ekleyerek izhar ettin. Zaten lütûf lütûfla idrâk olunur. Bana gaibde göründün. Hatta sanki gayb ile 'muhafaza altındasın' diye bana müjde verdin. Seni tazim ettiğimden ötürü, bende bir vahşet olduğu halde, senden gelen lütûf ve şefkatle bana ünsiyet verdiğini gördüm. Sevgide yok olan bir muhibbi sen diriltin! Ölümle beraber hayatın oluşu ha! Doğrusu bu bir acaipliktir'.

Bunlar gibi birçok vâkalar vardır. Ne zaman ki Allah'a olan îman kuvvet bulur, buna göğsün daralması olmaksızın, bir haftalık açlığa tahammül etme kudreti de eklenirse ve eğer bir hafta zarfında sana rızkını göndermezse, mutlaka Allah'ın yanında ölüm senin için daha hayırlıdır. Bu husustaki îmanın kuvvet bulursa, bu hâl ve müşahedelerle tevekkül tamamlanır. Aksi takdirde asla tevekkül tamamlanmaz.

19) Sus Ahvaz'da bir yerin adıdır.

20) Ebû Nuaym, Hilye, (İbn-i Abbâs'tan)

8. Aile Sahibi Kimselerin Tevekkülü

Ailesi olan bir kimsenin hükmü, tek başına olandan ayrılır; zira tek başına olan bir kimsenin tevekkülü ancak iki şey ile doğru olabilir:

Birincisi, birşey beklemeksizin ve nefsi daralmaksızın bir hafta açlığa tahammül etmesidir.

İkincisi, daha önce zikrettiğimiz îman bablarındandır. Rızık kendisine verilmediği zaman ölümü seve seve karşılamaktır. Çünkü bu takdirde, rızkının ölüm ve açlık olduğunu bilir. Bu her ne kadar dünyada eksiklik ise de âhirette yüceliktir. Dolayısıyla kendisi için en hayırlı olanın, iki rızıktan, kendisine verilenin olduğunu görür ve kendisiyle öleceği hastalığın bu olduğunu ve buna razı bulunduğunu, kendisi için böyle takdir olunduğunu görmesi, bu îman kapılarının kısımlarındandır. Böylece tek başına yaşayan bir kimsenin tevekkülü tamamlanır. Aile sahibinin ailesini açlığa karşı sabretmeye zorlaması caiz değildir. Ailesinin Tevhîd'e olan îmanı ve eğer açlıkla ölüm olursa, bunun esasında güzel bir rızık olduğuna inanmak ve îmanın diğer kapılarına takarrür ettiğinin tesbiti mümkün değildir.

Madem ki durum budur o halde kişiye, aile fertleri hakkında ancak kazanan bir kimsenin tevekkülü gerekir. Bu da **üçüncü** makamdır. Tıpkı Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) tevekkülü gibi; zira kazanmak için çıktı. Çöllere dalmak, aile efradını haklarında tevekkül ederek bırakmak veya haklarında tevekküle kapılarak durumlarına ihtimam etmeden oturmak haramdır. Bazen bu durum onların helâk olmasına yol açar ve kişi bundan muâhaze edilir. En güzeli şudur: Kişi ile aile fertleri arasında fark yoktur. Çünkü eğer aile fertleri bir müddet açlığa karşı sabredip açlıktan öldüklerinde 'Bu ölümün esasında bir rızık ve âhirette bir ganimet olduğuna güvenmek' hususunda ona yardım ederlerse, bu takdirde onlar hakkında tevekkül edebilir; zira kendi de onların içindedir. Nefsini zayi etmesi de caiz değildir. Ancak nefis, bir müddet aç kalmaya razı olup kendisine yardım ederse durum değişir! Eğer buna gücü yetmiyorsa ve böyle yapmakla kalbi muzdarip olup ibadeti sekteye uğruyorsa bu hususta tevekkül etmek kendisine caiz değildir.

Rivâyet olunuyor ki Ebû Turab en-Nahşebî, **üç** gün aç kaldıktan sonra, yemek için elini bir kavun kabuğuna uzatan bir sûfîye dedi ki: 'Tasavvuf sana uygun değildir! Sen pazara git, ticaret yap!' Yani tasavvuf ancak tevekkülle beraber olur. Tevekkül de ancak **üç** günden fazla yemek yemeden sabredebilecek bir kimse için doğrudur.

Ebû Ali Ruzbarî dedi ki: Fakir, beş gün aç kaldıktan sonra 'ben acıktım' derse, onu ticaret yapması için pazara gönderiniz. Ona çalışmayı ve kazanmayı emrediniz. O zaman kişinin bedeni aile efradından sayılır. Bedenine zarar veren şey hususunda tevekküle kapılması, tıpkı aile fertleri hakkındaki tevekkülü gibidir. Ancak bir noktada ondan ayrılır. 'Nefsini açlığa karşı sabretmeye zorlayabilir, fakat ailesini zorlayamaz'.

Bu sözlerden anlaşıldı ki tevekkül, tamamen sebeplerden kopmak değildir. Mağdur olsa bile rızık gecikirse ölüme razı olmaktır. Şehir ve köylerden ayrılmamak veya gıda yerine geçen şeylerden uzak olmayan çöllerden ayrılmamaktır. İşte bütün bunlar diri kalmanın sebepleridir. Fakat bu faktörler, bir tür eziyetle beraber, diri kalmanın sebebi olabilirler. Çünkü bunlara devam etmek ancak sabırla mümkün olur. Şehirlerdeki tevekkül, çöllerdeki tevekkülden sebeplere daha yakındır. Bütün bunlar sebeplerdendir. Ancak insan bunlardan daha açık sebeplere kaydığından bunları sebep olarak

saymamışlardır. Bu da imanlarının zafiyetinden, harîsliklerinin şiddetinden, âhiret için dünyada eziyet çekmek hususundaki sabırsızlıklarnıdan, az sabırlı oluşlarından, uzun emel besleyip kötü zanda bulunduklarından dolayı kalplerini istila eden korkudan ileri gelmektedir.

Kim göklerin ve yerin saltanatına derin derin bakarsa, iki kere ikinin **dört** ettiği gibi kendisine görünür ki **Allahü teâlâ** mülk ve melekûtu öyle bir şekilde tedbir etmiştir ki ızdırabı terketse bile kulun rızkı elinden kaçmaz. Çünkü ızdıraptan aciz olanın bile rızkı elinden gitmeyecektir. Görmez misin, annesinin rahmindeki cenin hareketten aciz olduğu için onun göbeği, annesinin göbeğine nasıl yapışmıştır ki o göbek vasıtasıyla annesinin gıda fazlalıkları ona ulaşmaktadır? Bu ise, ceninin tedbir almasından ileri gelmiş birşey değildir. Sonra cenin annesinden ayrılınca, anneye çocuk için şefkati musallat kılınmıştır ki ister istemez o cenini besler. **Allahü teâlâ** ona sevgi ateşinden, onun kalbini alev alev yakan bir ateşle ona bu şefkati göstermeye mecbur etmiştir. Sonra yeni doğan çocuğun, yemeği çiğnemek için, dişleri olmadığından çiğnenmesi gerekmeyen sütü ona gıda yapmıştır.

Çünkü çocuğun mizacı gevşek olduğundan dolayı, ağır olan gıdaya tahammül edemez. Böylece anne rahminden ayrıldığında annenin iki memesinden ihtiyacı nisbetinde ona ince sütü bolca ihsan eder. Acaba bu, çocuğun veya annesinin tedbiriyle mi meydana gelmiştir? Çocuğa diğer yiyecekler uygun geldiği anda, **Allahü teâlâ** onun öğütmek için kesici ve öğütücü dişlerini bitirdi. Büyüyüp kendi kendini idare edecek çağa gelince öğrenme sebeplerini, âhiret yoluna sülûkünü kendisine kolaylaştırır. Bu bakımdan bülûğdan sonraki korkaklığı katıksız bir cehalettir. Çünkü, bülûğdan sonra maişet sebepleri eksilmez, aksine artmaktadır. Çünkü daha evvelce çalışmaya gücü yokken şimdi gücü vardır. Öyleyse gücü gittikçe arttı. Evet! Daha önce annesi veya babası olmak üzere, onun hakkında bir şahıs şefkatli idi. Bu şahsın onun hakkındaki şefkati ifrat derecesindeydi. Kendisine bir veya iki defa yedirir, içirirlerdi. Ona yedirmeleri **Allahü teâlâ**'nın onların kalbine sevgi ve şefkati musallat kılmasıyladır. İşte böylece **Allahü teâlâ** sevgi, rikkat ve merhameti bütün müslümanların veya o memleketin hakinin kalbine musallat kılmıştır. Öyle ki onlardan herhangi biri, bir muhtaç bulunduğunu hissetti mi, kalbi elem duyar, rikkate gelir. O ihtiyaç sahibinin ihtiyacını bertaraf etmeye koşar. O halde, daha önce onun için şefkat sahibi bir iken şimdi bin veya daha fazladır. Bu insanlar onu anne ve babanın kefaletinde gördükleri için özel bir şefkatçisi olduğunu bilip kendisine şefkat göstermiyorlardı. Çünkü onu muhtaç görmüyorlardı. Eğer onu yetim görseydiler merhamete davet eden düşünce, fikir, müslümanların birine veya bir cemaatine Allah tarafından musallat kılınırdı ki onu alıp beslesinler! Şimdiye kadar kuraklık olmayan senelerde, çalışmaktan aciz olduğu ve koruyucusu olmadığı halde, açlıktan ölen hiçbir yetim görülmemiştir.

Allahü teâlâ kullarının kalbinde yaratmış olduğu şefkat vasıtasıyla yetimi korur. O halde, çocukluğunda meşgul olmadığı ve bakıcısı birken şimdi bin olduğu halde neden baliğ olduktan sonra kalbini, rızık dolayısıyla, meşgul eder? Evet! Anne şefkati daha kuvvetli ve daha haz vericidir. Fakat ne de olsa bir tanedir. İnsan fertlerinin şefkati, her ne kadar zayıf ise de onların tümünün şefkatinden hedefe götürücü bir durum meydana gelir. Nice yetim vardır ki babalı analı büyüyen kimselerin halinden daha güzel bir durumu Allah kendisine ihsan etmiştir. Bu bakımdan fertlerin zayıf olan şefkati, şefkati olanların çokluğu, fazlasıyla nimetlere dalmayı terketmekle ve zaruret miktarıyla iktifa etmekle cebrolunur. Şair çok güzel ifade etmiştir:

Bize yakın olduğunu iddia ediyor! Oysa biz, bize geleni zayi etmiyoruz. Yana yakıla fakirlikten ötürü bizden istiyor! Sanki ne biz onu, ne o bizi görüyor!

Anlaşıldı ki nefsi kırılan, kalbi kuvvet bulan, korku ile iç âlemi zayıf düşmeyen, Allah'ın tedbiriyle îmanı kavileşen bir kimsenin kalbi daima mutmain olur ve Allah'a güvenir; zira onun en kötü hali ölmesidir. Oysa ölüm, mutmain olmayana da gelir. O halde tevekkülün tamamlanması, bir taraftan kanaate, öbür taraftan da Allah'ın va'dettiğine güvenmeye bağlıdır. Lütfuyla tedbir ettiği sebeplere kanaat edenlerin rızkına kefil olan Allah va'dinde doğrudur. Bu bakımdan O'na kanaat et! Denediğin zaman, ummadığın, hesaplamadığın acaip rızıkların gelmesiyle kesinlikle va'din doğruluğuna kanaat getirirsin, sakın tevekkülünde sebeplere bakma! Aksine sebeplerin müsebbibine bak! Tıpkı kâtibin kalemine değil, kâtibin kalbine baktığın gibi! Çünkü kalemin hareketinin esas yeri orasıdır. İlk kıpırdatan birdir.

Bu bakımdan ondan başkasına bakmak uygun değildir. Azıksız çöllere dalan veya şöhretsiz şehirlerde oturan kişinin tevekkül şartı budur.

İbadet ve ilimde şöhret yapmış bir kimseye gelince, yirmi **dört** saatte bir defa -nasıl olursa olsun, fakat lezzetlilerden olmasınyemeğe ve dindarlara uygun olan sert bir elbiseye kanaat ettiğinde, hem umduğu, hem de ummadığı yerden daima ona gelir. Hatta bunun birkaç misli, ona gelir. Buna rağmen tevekkülü terkedip rızka ihtimam etmesi, zayıflık ve kusurluluğun en son derecesidir. Çünkü kişinin kendisine rızkı celbeden görünür bir sebeple meşhur olması, şöhreti olmayan bir kimsenin, çalışmakla beraber şehirlere girmesinden daha kuvvetlidir. Bu bakımdan dindarlar için rızka fazlasıyla ihtimam göstermek çirkindir! Hele âlimler için! Çünkü âlimlere yaraşan kanaattir. Kanaat eden bir âlime de eğer beraberinde varsa birçok kimseye de yetecek kadar rızık gelir. Ancak halkın elinden almak istemediği ve kendi el emeğinden yemek istediği zaman, bu isteği de sülûküne, ilim ve amelin zâhiriyle meşgul olup bâtınî seyri olmayan ve ilmiyle amel eden âlime bir yönden uygundur. Çünkü rızkı temin için çalışmak, fikren seyretmekten insanı alıkoyar. Bu bakımdan kişinin sülûkle meşgul olup sadaka vermekle Allah'a yaklaşmak isteyen bir kimsenin elinden nafakasını kabul etmesi, nafaka için çalışmasından daha evlâdır. Çünkü bu takdirde kişi sadece Allah'a ibadet etmeye hazır olur. Bir de nafakasını vermek suretiyle sevap elde etmeye çalışana yardımcı olur. Kim **Allahü teâlâ**'nın sünnet-i ilâhîsini izlerse rızkın sebeplere başvurma nisbetinde olmadığını bilir!

İran kisralarından biri, bir hâkime ahmak zengin ile akıllı fakirin durumunu sorduğunda, hâkim, **cevap** olarak 'Allah halkı zatına muttali kılmak istedi; zira eğer her akıllıya rızık verip her ahmağı mahrum etseydi, akıllıya rızık verenin akıl olduğu zannedilirdi!' demiştir. İnsanlar bunun hilafını gördükleri zaman dediler ki: 'Onlara rızık veren başkasıdır'. Onlar için zâhirî sebeplere güvenmek yoktur!

Şair demiştir ki: 'Eğer rızıklar akla göre verilseydi cehaletlerinden ötürü hayvanlar helâk olurdu'.

9. Sebeplere Sarılmak Hususunda Tevekkül Sahiplerinin Hallerini İzah Eden Bir Misâl

Mahlukâtın Allah ile olan misali, bir dilenci grubunun misaline benzer ki sultan sarayının önünde bulunan bir meydanda durmuş ve yemeğe muhtaçtırlar. Sultan onlara birçok hizmetçi göndermiş, hizmetçilerin beraberinde ekmekler vardır. Bazısına ikişer bazısına da birer tane vermeleri ve hiç birini

ihmal etmemeleri için çaba sarfetmelerini emretmiştir. Aynı zamanda bir dellâla da "Ey millet! Sakin olun! Hizmetçilerim size yemek dağıtmak hususunda çıktıklarında onların yakasına yapışmayın. Usluca bekleyin. Çünkü hizmetkârlar hepinize yemek vermeye memurdurlar. Buna rağmen hizmetkârların yakasına yapışan, onlara eziyet veren ve iki ekmek alanları cezalandıracağım. Açılınca çıkıp gideni hizmetkârlara eziyet vermeyen ve kendisine verilen bir ekmekle kanaat eden uslu bir kimse hakkında ise başkasını cezalandırdığım günde kendisine değerli hediyeler ihsan edeceğim. Kim yerinde durup, iki ekmeğini alırsa, onun için ne ceza vardır, ne de mükafat! Hizmetkârların yanılıp da birşey vermediği kimse de aç yatıp hizmetkârlara kızmazsa, 'Keşke bana ekmeğimi verseydi' de demezse, ben yarın onu vezir yapacağım.

Memleketimin idaresini onun eline vereceğim!" diye ilan ettirdi. Bu ilandan sonra, is tekçiler **dört** kısma ayrıldı: Bir kısmı işkembelerine mağlup olup va'dedilen cezaya iltifat etmedi. 'Yarma kadar çok zaman vardır. Biz ise şimdi açız' deyip hizmetçilere saldırdı, onlara eziyet vererek ikişer ekmek aldılar ve gereken cezaya çarptırıldılar. Kendilerine pişmanlık fayda vermediği halde pişman oldular! Bir kısmı da ceza korkusundan hizmetçilere sataşmadılar fakat çok acıktıklarından dolayı ikişer ekmek aldılar. Bunlar cezadan kurtuldular, ancak, mükafata nâil olamadılar. Bir kısmı da 'Biz hizmetçilerin görebileceği bir yerde oturalım. Bizi unutmasınlar. Fakat bize verirlerse bir ekmek alıp kanaat edelim. Umulur ki sultanın hilatına mazhar oluruz' dediler. Bunlar da hilata mazhar oldular. **Dördüncü** bir kısım ise, o meydanın köşelerine çekilip hizmetçilerin gözlerinden kaybolup şöyle dediler: 'Eğer bizi arayıp bize verirlerse bir ekmekle kanaat edelim. Eğer bizi yanlışlıkla ihmal ederlerse, bu gece açlığın şiddetine tahammül edelim. Umulur ki biz, hizmetçilere kızmayı terketmeye de güç yetiririz. Böylece vezirlik mertebesine, sultana yakınlık derecesine nâil oluruz!'

Fakat onların bu tedbiri kendilerine fayda vermedi; zira hizmetçiler her köşeyi araştırdılar. Onlara birer ekmek verdiler. Bu durum, birkaç gün devam etti. Hatta ender olarak **üç** kişinin bir köşede saklanması ve hizmetçilerin gözlerine görünmemesi, hizmetçileri uzun uzun teftiş etmekten alıkoyan bir meşguliyet başgösterdi. Bu bakımdan bu **üç** kişi şiddetli bir açlık içerisinde gecelediler. Onlardan **ikisi** 'Keşke biz hizmetçilere görünüp yemeğimizi alsaydık. Bizim sabrımız kalmadı!' dediler. **Üçüncüsü** ise sabaha kadar sustu. Yakınlık ve vezirlik derecesine nâil oldu. İşte bu, halkın misalidir. Meydan, dünyadaki hayattır. Meydanın kapısı ölümdür. O meçhul olan mîâd kıyâmet günüdür, vezirlik va'di kıyâmet mîâdma tehir edilmeksizin razı ve aç olarak öldüğünde tevekkül sahipleri bir kimsenin şehadet mertebesine varmasının va'didir. Çünkü şehidler, rablerinin katında diridirler ve rızıklanırlar. Hizmetçilerin yakasına yapışan ise sebeplerde pek ileri giden kimsedir. Sultanın emrindeki hizmetçiler ise sebeplerin ta kendisidir.

Hizmetçilerin gözüne görünecek şekilde meydanda oturanlar ise, sükûnetle camiler ve tekkelerde ve mamur yerlerde ikamet edenlerdir. Zaviyelerde gizlenenler ise, tevekkülle çöllerde seyahat edenlerdir. Sebepler onların arkasına düşüp müstesna haller hariç rızık kendilerinin ayağına gelir. Eğer onlardan biri Allah'ın hükmüne razı olarak ölürse, ona şehadet ve Allah'a yakınlık mertebesi vardır. Halk, bu **dört** kısma ayrılmıştır. Yüzde doksanı sebeplere sarılmış, geri kalan onda yedisi, sırf hazır bulunmak ve' şöhret kazanmak suretiyle sebeplere yapışarak meskûn yerlerde ikamet etmiştir. Onda üçü de

çöllerde seyahat etmiş, onların **ikisi** bu durumuna küsmüş, Allah'a olan yakınlığı, sadece bir kişi elde etmiştir.

Geçmiş zamanlarda durum bu idi. Şimdi ise, sebepleri terkeden, onbinde bir kişi bile yoktur.

İkinci Durum

Azık edinmek suretiyle sebeplere başvurmak hakkındadır. Bu bakımdan kimin eline şer'î veraset veya kazanmak, dilenmek veya herhangi bir meşru sebeple bir servet geçerse, o serveti edinmekte **üç** hali vardır.

Birinci Hâl

Hâl-i hazırda ihtiyacı kadarını almasıdır. Bu bakımdan aç ise yemeli, çıplak ise giymelidir. Muhtaç ise, yetecek kadar bir mesken satın almalıdır. Gerisini derhal fakirlere dağıtmalıdır, istif etmemelidir. Ancak müstehak ve muhtaç olan bir kimseye yardım edecek miktarı bu niyetle bekletebilir. Böyle bir kimse, kesinlikle, tevekkülün gereğini yerine getiren bir kimsedir. Bu derece, en yüksek derecedir.

İkinci Hâl

Yukarıda bahsi geçen dereceye tam zıt ve insanı tevekkülün hududundan dışarı çıkaran haldir. O hâl, bir veya daha fazla seneler için istif yapmasıdır. Böyle yapan, asla tevekkül sahibi kimselerden olamaz. Bu hususta şöyle denilmiştir: Hayvanlardan ancak **üç** grup istif eder: a) Fare b) Karınca c) İnsan.

Üçüncü Hâl

Kırk veya daha az gün için zahîre edinmektir. Bu durumun âhirette tevekkül sahiplerin va'dedilen Makam-ı Mahmûd'dan mahrumiyeti gerektirip gerektirmeyeceği hakkında ihtilâf edilmiştir:

Sehl et-Tüsterî tevekkül hududundan dışarı çıktığına, Havvâs ise kırk günle çıkmadığına, fakat kırk günden fazlası için azık biriktirdiği takdirde tevekkül sınırından çıkacağına kail olmuşlardır. Ebû Talib el-Mekkî 'Kırk günden fazla azık edinirse yine tevekkül hududundan çıkmaz!' demiştir.

Bu ihtilâf, azık edinmenin esası caiz olduktan sonra mânâsızdır. Evet! Biri 'azık edinmenin kökü tevekkülün aslına zıddır' diye düşünülebilir. Bundan sonra 'Bu kadar gün için caiz, bu kadar gün için caiz değildir' diye ihtilâfa düşmenin mânâsı anlaşılmaz. Bir mertebeden ötürü va'dedilen her sevap o mertebe üzerine tevzi edilir. Oysa o mertebenin başlangıcı ve sonucu vardır. Sonucun sahiplerine Sâbıkûn başlangıçların sahiplerine ise Ashâb-ı Yemin denir. Sonra ashâb-ı yemin'in de çeşitli dereceleri vardır. Sabikûn da böyledir. Ashâb-ı yemin'in derecelerinin en yücesi, sâbikûnun en alt derecelerine yetişmesidir. Bu bakımdan zaman takdirine gerek yoktur. Aksine hakîkat şudur:

Zahireyi terketmek suretiyle tevekkül etmek, ancak emeli kısaltmakla tamamlanır. Yaşama emelinin yok olmasının ise tevekkülde bir an için olsa dahi şart koşulması uzak bir ihtimaldir; zira bu emellerin yokluğu, varlığı düşünülmez birşey gibidir. Yani bu emellerin yokluğunu düşünmek bile mümkün değildir. Halka gelince, onlar tûl-i emel, kasr-ı emel hakkında ihtilâf etmişlerdir. Emel derecelerinin en kısası, bir gün bir gece ve bundan daha az saatlerdir. En uzunu ise, İnsan oğlunun ömrü kadar düşünülen zamandır. Bu iki derece arasında sayılmayacak kadar dereceler vardır. Bu bakımdan

bir aydan fazlasını istemeyen, bir seneyi isteyenden daha fazla hedefe yakındır. Zahîre edinmeyi Hazret-i Mûsa'nın miadı olduğu için kırk günle kayıtlandırmak uzak bir ihtimaldir; zira Hazret-i Mûsa'nın hâdisesi, ne kadar zaman için emel beslemeye ruhsat olduğunu beyan etmek için değildir. Fakat o, va'dolunanı elde etmek için Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) müstehak olduğu bir zamandı ki o ancak kırk günden sonra tamam olurdu. Bu da eşyanın tedricî bir şekilde tahakkukunda bu ve buna benzer hâdiselerde Allah'ın sünnetinin cereyan ettiği bir sırdan ötürüdür. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, Âdem'in (aleyhisselâm) çamurunu kırk sabah kudret eliyle yoğurdu. 21

Zira o çamurun kıvama gelmesi, kırk sabah beklemeye bağlı idi. Anlaşıldı ki bir seneden fazlası için ancak kalbin zâfiyeti ve sebeplerin zâhirine meyletmenin hükmüyle istif yapılır. Bu bakımdan böyle yapan kişi tevekkül makamının dışındadır. Hakîki vekilin gizli sebepleri elinde tutan tedbirine güvenmemektedir! Zira gelirin yükselme ve düşüş sebepleri çoğu kez senelerin tekrarıyla durmadan yenilenmektedir. Öyle ise bir seneden az bir zaman için tedbir alanın emelinin kısalığı nisbetinde derecesi vardır: Emeli iki ay olanın derecesi, bir aylık emele sahip olanın derecesi ile **üç** aylık emeli bulunanın derecesi bir olmaz. Onun derecesi, mertebe yönünden bu iki şahsın arasındadır. Zahîre edinmekten insanı ancak emelin kısalması alıkoyar. Bu bakımdan şahıs için hiç zahîre edinmemek daha faziletlidir. Eğer kalbi zayıf ise, bu takdirde zahîre edinmesi ne kadar azalırsa o nisbette fazileti artar,

Hazret-i Peygamber'in Hazret-i Ali ve Usame b. Zeyd'e 'Cenazesini yıkayın' diye emir verdiği fakir hakkında şöyle rivâyet ediliyor: O fakirin cenazesini yıkadılar ve abasıyla kefenlediler. **Hazret-i Peygamber** onu defnettiğinde ashâbına şöyle dedi: 'O kıyâmet günüde, yüzü dolunay gibi olduğu halde haşrolunacaktır. Eğer onda eksik bir haslet olmasaydı yüzü pırıl pırıl parlayan güneş gibi olduğu halde haşrolunurdu'.

(Râvî der ki) : Biz **Hazret-i Peygamber**'den 'O haslet nedir?' diye sorduk, şöyle buyurdu:

Bu kişi çok oruç tutar, çok namaz kılar, Allah'ı çokça anardı. Ancak kış mevsimi geldiğinde yaz elbisesini, yaz için saklardı. Yaz geldiğinde kış elbisesini **ikinci** bir kışa saklardı!

Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Size az verilen şey yakîn ile sabrın azimetidir. 22

Su testisi, bıçak ve daima muhtaç olduğu âletler böyle değildir. Çünkü bunları edinmek dereceyi eksiltmez. Kış elbisesi ise, insanın yazın muhtaç olmadığı şeydir. Bu durum ancak zahîre edinmeyi terketmekten kalbi ürkmeyen, halkın eline bakmayan, Allah'tan başkasına iltifat etmeyen bir kimse için sözkonusudur. Eğer böyle yaptığı takdirde nefsinin muzdarip olmasını, dolayısıyla kalbini ibadet, zikir ve düşünceden meşgul edeceğini seziyorsa, böyle bir kimse için zahîre edinmek, edinmemekten daha evlâdır. Eğer geliri ile idare edecek bir gayr-i menkul edinirse, kalbi de ancak bununla Allah'tan başka şeylerden boşalıyorsa, böyle bir gelir kaynağını edinmek, kendisi için edinmemekten daha iyidir. Çünkü maksat, Allah'ın zikri için kalbini tecerrüd edip ıslah etmesidir. Bazı şahısları malın varlığı, bazı şahısları da malın yokluğu meşgul eder. Mahzurlu olan şey, insanı Allah'tan uzaklaştıran şeydir. Yoksa esasında ne dünyanın varlığı, ne de yokluğu mahzurlu değildir! Bütün insanlara peygamber olarak gönderilen

Hazret-i Peygamber tüccarlara, çalışanlara ve sanatkârlara sanatını terketmesini emretmedi. Bunları terkedene de 'bunlarla meşgul ol!' demedi. Sadece, bütün insanları Allah'a davet etti.

Kurtuluşlarının kalplerini dünyadan kesip Allah'a bağlamaya bağlı olduğunu telkin etti. Allah ile meşgul olmanın temeli kalptir. Bu bakımdan zayıf bir kimsenin yapması gereken en doğru hareket, ihtiyacı kadar rızık edinmektir. Kuvvetli bir kimsenin yapması gereken en doğru hareketinin de azık edinmeyi terketmek olduğu gibi. . . Buraya kadar söylediklerimizin hepsi çoluk çocuk sahibi olmayan bir kimsenin hükmüdür. Aile sahibi bir kimse ise ailesi için bir senelik yetecek zahîre edinirse tevekkül hududunun dışına çıkmaz. Çünkü bunu onların zayıf hallerini dikkate alıp kalplerini sükûnete kavuşturmak için edinmektedir. Bir sene yetecek miktardan fazla edinmek ise, tevekkülü bozar. Çünkü sebepler, seneler tekerür ettikçe tekrarlanır. Bu bakımdan bir sene yetecek miktardan fazlasını edinmenin sebebi, kalbin zâfiyetidir. Kalbin zafiyeti ise, tevekküle zıt düşer. Bu bakımdan tevekkül sahibi demek, kalbi kuvvetli, nefsi Allah'ın faziletine itimat eden, zâhirî sebeplere değil Allah'ın tedbirine güvenen muvahhid kimse demektir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) aile efradının bir senelik yiyeceğini zahîre olarak koymuştur. 23 Oysa dadısı Ümmü Eymen'e ve başkasına yarın için birşey saklamalarını yasaklamıştır,24

Hazret-i Bilâl'in, iftar etmek için sakladığı bir parça ekmeğini görünce onu böyle yapmaktan sakındırarak şöyle buyurmuştur:

Ey Bilâl! İnfak et! Arş sahibinin az vereceğinden korkma!25 Yine **Hazret-i Peygamber** Bilâl'e şöyle buyurmuştur: Senden birşey istenilirse vermemezlik etme! Sana birşey verilirse onu saklama!26

Bunu, tevekkül sahiplerinin efendisi **Hazret-i Muhammed** Mustafa'ya uymak bakımından böyle yapmalıdır. **Hazret-i Peygamber**'in emeli o derece kısaydı ki küçük taharetini yaparken su yakın olmasına rağmen teyemmüm eder ve şöyle derdi:

Bana, suya yetişeceğimi kim garanti edebilir? Belki de suya yetişemem!27

Hazret-i Peygamber eğer zahîre edinmiş olsaydı, onun bu hareketi tevekkülünde bir eksiklik olmazdı; zira o, zahîre edindiği şeye güvenmiyordu. Fakat **Hazret-i Peygamber** zahîre edinmeyi, ümmetinin kalben kuvvetli olanlarına ders vermek için terketti; zira ümmetinin kuvvetlileri, onun kuvvetine nisbeten zayıftır. **Hazret-i Peygamber**, ailesine bir senelik nafaka edindi. Fakat bunu kendisinin veya ailesinin kalplerinde zâfiyet olduğu için edinmedi. Ümmetinin zayıflarına bu durumu meşru kılmak için bunu yaptı.

Allahü teâlâ insanlara emrettiği ağır vazifeleri yapmalarını istediği gibi, vermiş olduğu ruhsatları da yapmalarını ister diye zayıfların kalbini hoşnut etmek için zayıflığın, onları ümitsizliğe sürüklememesi için haber vermiştir ki onlar zirveye çıkmaktan aciz oldukları için imkânları dahilinde olan hayrı yapmayı da bırakmasınlar. Çünkü **Hazret-i Peygamber** sınıf ve dereceleri ne olursa olsun, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Bunu anladığında bilirsin ki zahîre edinmek, bazı insanlara zarar verir, bazı insanlara da zarar vermez. Buna Ebû Ümâme Bahîlî'nin rivâyet ettiği hadîs delâlet eder: Ashâb-ı suffeden biri vefat etti. Kefeni yoktu. **Hazret-i Peygamber** 'Onun elbisesini arayın' dedi. Onun izarının

iç kısmında bağlı bulunan iki dinar buldular. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Bunlar iki dağdır!' buyurdu. 28 Yani bu zat, bunlarla dağlanacaktır. Oysa diğer müslümanlardan, ölüp de geride servet bırakanlar olduğu halde **Hazret-i Peygamber** onlar hakkında hiç de böyle demiyordu. Bu durumun iki yönü vardır. Çünkü bu şahsın hali, iki ihtimal taşır:

Birincisi: **Hazret-i Peygamber**'in 'Bunlar ateşten yapılmış iki dağdır' demesidir. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır:

Bu mal toplayanların alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak. (Tevbe/35)

Bu durum, kişi, zühd, fakirlik ve tevekkül sahibi olduğunu söylediği halde bunlardan müflis ise tahakkuk eder. Öyle ise bu bir tür aldatmadır!

İkincisi: Bunu aldatmak için yapmamasıdır. Bu takdirde **Hazret-i Peygamber**'in bu sözü, onun kemâl derecesinin eksikliğine işaret olur. Nitekim iki dağın eserinin yüzün güzelliğini eksilttiği gibi. . . Bu, aldatmadan ötürü değildir; zira kişinin arkasında bıraktığı herşey, onun âhiret derecesinde bir eksikliktir. Çünkü bir kimseye dünyada birşey verildi mi onun nisbetinde âhireti eksilir.

Kalbin, zahîre edinenin sevgisinden uzak olmasıyla beraber, zahîre edinmenin, tevekkülü bozmasının mecburi olmadığının beyanına gelince, bu duruma Bişr'den rivâyet edilen haber şehadet eder. Râvi şöyle anlatır: Bişr'in yanında bulunuyordum. Sakalına ak düşmüş, esmer, hafif sakallı biri Bişr'in huzuruna girdi. Hiç kimsenin önünde ayağa kalktığını görmediğim Bişr, onun önünde ayağa kalktı. Bişr bana bir avuç dirhem verip 'En güzel yemeklerden ne bulursan bize onu satın al' dedi. Oysa hiçbir zaman bana böyle birşey söylememişti.

Hüseyin der ki: Yemeği getirdim, önlerine koydum. Bişr misafîriyle beraber yemek yedi. Oysa başkasıyla birlikte yemek yediğini görmemiştim. Muhtaç olduğumuz kadarını yedik. Yemekten birçok şey kaldı. Misafir kalanı alıp elbisesine sardı ve gitti. Onun bu durumuna hayret edip kınadım. Bişr bana O'nun bu yaptığını niçin kınadın?' dedi. Ben 'Evet! İzin almadan sofrada kalan yemeği alıp gitti! Bu nasıl olur? dedim. Bişr 'O kardeşimiz Feth el-Mevsılî'dir. Bugün Musul'dan ziyaretimize geldi. O bize zahîre edinip de zarar görmeyeceğimiz tevekkül'ü öğretmek istedi!' dedi.

Üçüncü Durum

Bu durum, korku arzeden zararı bertaraf eden sebeplere tevessül etmek hususundadır. Zarar, bazen nefiste veya malda insanı korku ile karşı karşıya getirir. Oysa korkuyu defedici sebepleri terketmek tevekkülün şartlarından değildir. Nefis hakkındaki korkuya gelince, yırtıcı hayvanın bulunduğu bir yerde, selin akıntı yerinde, yıkılmaya yüz tutan duvarın gölgesinde veya tavanı yıkılmış evin altında uyumak gibi. . . Bütün bunlar yasaklanmıştır. Böyle yapan bir kimse, faydasız bir şekilde, nefsini tehlikeye maruz bırakmıştır. Evet bu sebepler bazen kesin, bazen zannedilen, bazen da vehmedilen kısımlara ayrılır. Bunlardan vehmedileni terketmek tevekkülün şartıdır. O öyle bir sebeptir ki onun zararı defetmeye olan nisbeti, dağlanmak ile muska yaptırmaya nisbeti gibidir; zira dağlanmak ve muska, olacağı ümit edilen bir şeyi (sözde) defetmek için bazen mahzurlu bir hareketi insana yaptırtır. Bazen de mahzurlu şey tahakkuk ettikten sonra kaldırılması için kullanılır. Oysa Hazret-i Peygamber tevekkül sahiplerini dağlamayı, muskayı, fal açmayı bırakmakla vasıflandırmıştır. Onları

'soğuk bir yere çıkarken cübbe giymezler' diye vasıflandırmamıştır! Oysa cübbe de olabilecek soğuk algınlığını bertaraf etmek için giyilir.

Cübbe durumunda olan sebeplerin hepsi böyledir. Evet! İçten gelen hararetin kuvvetini artırmak için kış mevsiminde sefere çıktığında sarımsak yemekle kuvvet almayı düşünmek, çoğu kez sebepler hususunda derinliğine dalmak ve sebeplere fazlasıyla güvenmek olur. Nerdeyse dağlanmaya yaklaşacak bir duruma gelir. Ama cübbe giymek böyle değildir. Kesin iseler defedici sebepleri terketmek için bir yön vardır. Öyle ise kendisine bir insandan zarar dokunduğunda, sabretmek imkânı olduğu gibi zararı defetmek ve intikam almak imkânı da olursa, bu takdirde tevekkülün şartı zararı sineye çekmek ve sabretmektik.

Yalnız onu (Allah'ı) veli edin! Onların dediklerine sabret! (Müzzemmil/9-10)

Elbette bize yaptığınız eziyetlere katlanacağız. Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etsinler! (İbrahim/12)

Onların eziyetlerine aldırma, Allah'a dayan. (Ahzâb/48)

O halde, azim sahipleri olan peygambelerin sabrettiği gibi sabret! (Ahkâf/35)

Böyle salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir! Onlar ki sabrederler ve rablerine tevekkül ederler. (Ankebût/58-59)

Bu hüküm, insanlara eziyet hakkındadır. Yılanlar, yırtıcı hayvanlar akreplerin eziyetine karşı sabretmeye gelince, onları defetmeyi terketmenin tevekkülle uzaktan yakından hiçbir alâkası yoktur! Çünkü hiçbir faydası yoktur; zira çalışma veya çalışmayı terketmek, ancak dine yardım etmesi açısından istenir. Bizzat kendisi için istenmez. Burada sebepleri sıralamak, tıpkı kesb ve faydayı celbetmek hususundaki sebepleri sıralamak gibidir. Bu bakımdan onları tekrar etmek suretiyle sözü uzatmayacağız. Maldan zararı defeden sebeplerde de durum böyledir. Evden çıkarken kapıyı kilitlemek, deveyi bağlamak tevekküle bir eksiklik getirmez; zira bu sebepler, ya kesin veya zanla Allah'ın sünnetiyle bilinmektedir.

Hazret-i Peygamber'e (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir bedevî, devesini başıboş bırakıp 'Allah'a tevekkül ettim' dediğinde **Hazret-i Peygamber** bedevîye 'Deveni bağla da öyle tevekkül et!' demiştir. 29

Korunma tedbirinizi alın! (Nisâ/102)

Silahlarını da yanlarına alsınlar. (Nisâ/102)

Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. (Enfâl/60)

O halde kullarımı geceleyin yürüt. Çünkü siz takip edileceksiniz! (Duhân/23)

İsrâ (geceleyin yürümek) düşmanın gözünden kaybolmak ve bir nefsin korunma sebeplerine başvurması demektir. Bir de **Hazret-i Peygamber**'in zararı defetmek için düşmanların gözünden, Sevr mağarasında gizlenmesi vardır. Korku namazında silah taşımak, yılan ve akrebi öldürmek gibi kesin bir

müdafaa değildir; zira **ikincisi** kesinlikle tahakkuk etmiştir. Fakat silah taşımak, zannedilen bir şeyden dolayıdır, Daha önce zannedilenin kesin sebep gibi olmadığını, tevekkül'ün ancak mevhum bir sebebi bırakması olduğunu izah etmiştik.

Soru: Bir cemaattan hikâye olunduğuna göre, tevekkül sahiplerinden öyleleri varmış ki aslan pençesini onun iki omuzu arasına koyduğu halde tınmamış!?

Cevap: Onlardan bir cemaatten hikaye edildiğine göre, onlar aslana da binerlermiş!? Dolayısıyla bu makam, yani böyle yapma yetkisine sahip olmak, seni aldatmasın. Bu, her ne kadar esasında mümkün ise de, başkasından öğrenmek yoluyla böylelerine uymak uygun değildir. Bu makam kerametlerin yüksek bir makamıdır. Fakat tevekkülde şart değildir. Tevekkül'de öyle sırlar vardır ki o sırlara ancak vâsıl olanlar vakıf olurlar.

Soru: Bir alamet var mıdır ki ben onun vasıtasıyla bu sırlara vardığımı bilmiş olayım?

Cevap: Vâsıl olan, alâmetleri aramaya muhtaç değildir. Fakat bu makamdan daha önce belirtilen makamın alâmetlerinden biri, senin içinde bir köpek vardır, adına öfke denir. Onun sana boyun eğmesi bu makamın alâmetlerindendir. O köpek durmadan hem seni, hem başkasını ısırır. Bu köpek, kışkırtıldığında ancak senin işaretinle harekete geçebilecek şekilde sana boyun eğiyorsa, yırtıcı hayvanların sultanı olan aslanı sana boyun eğdirecek kadar derecen yücelir. O vakit, ev köpeğinin sana musahhar olması yaban köpeğinin boyun eğmesinden daha evlâ değil midir? Postunun içindeki köpek sana boyun eğdiği zaman, bu kapında bekleyen köpeğin boyun eğmesinden daha iyidir. Senin içindeki köpek (öfke) sana musahhar değilse, zahirî köpeğin sana boyun eğmesine aldanma!

Soru: Tevekkül sahibi bir kimse düşmandan sakınmak için silahına sarıldığında, hırsızdan korunmak için kapısını kilitlediğinde, çöllere düşmekten çekindiği için devesinin ayağını bağladığında acaba nasıl tevekkül sahibi olur?

Cevap: İlim ve hâl ile tevekkül sahibi olur!

İlm'e gelince, hırsızın kapıyı kilitlemesiyle değil, **Allahü teâlâ**'nın onu defetmesiyle hırsızın içeriye giremediğini bilmesidir. Çünkü nice kilitli kapı vardır ki fayda vermez. Nice deve vardır ki ayağı bağlanır, ya ölür veya ayağını çözer de kaybolur. Nice silahlı kişi vardır ki öldürülür veya mağlup olur. Bu bakımdan hiçbir zaman bu şeylere güvenme, husumet hususundaki vekil için belirttiğimiz gibi müsebbib'ul-esbab'a (Allah'a) güven; zira tevekkül sahipleri eğer mahkemede bulunup sicilleri getirirse, kendi nefsine ve getirdiği sicillere değil, vekilinin maharetine güvenir!

Hâl'e gelince, kişinin evinde ve nefsinde Allah'ın hükmüne razı olup şöyle demesidir:

Ey Allahım! Eğer evde bulunan şeylere, onları alacak birini musallat edersen, o senin yolundadır ve ben de senin hükmüne razıyım; zira bana verdiğin geriye alınmayacak bir hibe mi olduğunu veya geri istenilecek bir emanet mi olduğunu bilmiyorum ve yine bilmiyorum ki bu rızık benim midir veya ezelde meşiyetin o başkasının rızkıdır diye mi sebkat etmiştir? Sen nasıl hükmedersen ben o hükme razıyım. Senin hükmünden korunmak ve kaderine kızdığım için kapıyı kilitlemiş değilim. Sebeplere yapışmam, senin sünnetine göre hareket etmek içindir. Bu bakımdan ey sebeplerin müsebbibi, güven ancak sanadır!

Kişinin hali ve ilmi böyle olduğunda, devenin ayağını bağlamak, silah taşımak ve kapıyı kapatmak, onu tevekkül hududundan dışarı çıkarmaz. Kişi eve dönüp de eşyalarını evde bulunca, bu onun nezdinde Allah'tan gelen yepyeni bir nimet olmalı, böyle telâkki etmelidir. Eğer eşyayı çalınmış görürse, kalbine bakmalıdır: Eğer kalbinin buna razı olduğunu, bununla sevindiğini görür ve **Allahü teâlâ** bunu benden ancak âhirette rızkımı fazla vermek için almıştır' derse, onun tevekküldeki makamı sıhhatli ve doğru olur. Eğer kalbi bundan elem duyar, bununla beraber sabrının kuvvetliliğini görürse, tevekkül davasında doğru olmadığı anlaşılır.

Çünkü tevekkül zühdden sonra gelen bir makamdır. Zühd, kaybettiği dünyasından dolayı üzülmeyen ve elde ettiğiyle sevinmeyen bir kişinin işidir. Bu kişi ise bunun tam aksinedir. Madem ki zühd budur, o halde bu kişinin tevekkülü nasıl doğru olabilir? Evet! Eğer gizleyip şikayetini açığa vurmazsa, aramak ve tecessüste gayreti çoğalmazsa, sabır makamı kendisi için sıhhatli olur. Eğer buna gücü yetmeyip kalbi eziyet duyar, dili şikayet eder ve bedeniyle çalışırsa, böyle kimse için, malının çalınması günahını daha artırıcı olur! Çünkü kendisi, bütün makamlardan eksik ve bütün davalarda yalancıdır. Bundan sonra nefsini iddialarında doğrulamamaya var kuvvetiyle çalışması ve gururunun ipiyle hiçbir kuyuya inmemesi gerekir. Çünkü nefis kandırıcı, kötülüğü emredici ve hayrı iddia edicidir.

Soru: Tevekkül sahibi bir insanın malı olur mu ki malı çalınsın?

Cevap: Onun evi, yemek yediği kap kacak, su içtiği ve abdest aldığı testi, azığını muhafaza ettiği dağarcık, düşmanını uzaklaştırdığı gibi ev eşyalarından hâli değildir. Bunlardan başka hayatın zarurî gereklerinden olan ev eşyası da vardır. Bazen da bir muhtacı görüp kendisine vermek için eline geçen malı yanında bırakır. Bu niyetle yanında mal bırakmak onun tevekkülünü bozmaz. Su testisini, içinde azığı bulunan dağarcığı elden çıkarmak tevekkülün şartlarından değildir. O ancak yemek hususunda zaruret miktarından fazla olan mal hakkında geçerlidir. Çünkü Allah'ın sünneti, malı mescidlerin köşelerinde bulunan fakir tevekkül sahiplerine yetiştirmekle cari olmuştur. Testileri ve ev eşyalarını her gün veya her hafta dağıtması Allah'ın sünnetine uygun değildir. Allah'ın sünnetinden çıkmak tevekkülün şartı değildir. Bunun için Havvâs, sefere çıktığında beraberinde ip, kova, makas ve iğne götürürdü. Yiyecek maddesi götürmezdi. Fakat Allah'ın sünneti (âdeti) bu iki işin arasındaki farklılıkla cari olmuştur.

Soru: Kişinin muhtaç olduğu eşya çalınırsa üzülmemesi nasıl düşünülür? Zira eğer kişi, onu istemiyorsa neden onu edinmiş, neden onun üzerine kapıyı kilitlemiştir? Eğer ona ihtiyacı olduğu için istemişse, çalındığında kalbi nasıl ondan eziyet duymaz ve üzülmez? Oysa ihtiyacı ile bu hâdise arasında bir perde olmuştur.

Cevap: Kişi o eşyayı dini hususunda ondan yararlanmak için korur; zira eşyanın kendisi için hayırlı olduğunu düşünür. Eğer bu eşya kendisi için hayırlı olmasaydı Allah kendisine rızık olarak vermezdi. Böylece Allah'ın bu eşyayı edinmeyi kendisi için kolaylaştırmasıyla o eşyanın hayırlı olmasına delil getirdi. Bu eşyanın bulunmasının dinin sebepleri hususunda kendisine yardımcı olduğunu zannetmekle beraber, Allah hakkında hüsn-i zan etmesiyle delil getirdi. Bunun kesinlikle böyle olmasını bilmiyor; zira o eşyanın elinden alınmasıyla belalandırılmasmda hayır olması, hedefine varmak için yorulup yorgunluk sebebiyle sevabının daha fazla olma ihtimali vardır. **Allahü teâlâ** hırsızı musallat kılmak suretiyle o

eşyayı ondan alınca bu zannı değişti. Çünkü bütün durumlarda Allah'a güvenir, Allah hakkında hüsn-i zan sahibidir. Bu takdirde der ki:

Eğer şu ana kadar olmasında benim için hayrın olduğunu ve şundan sonra da yokluğunda hayrın olduğunu Allah bilmeseydi bunu benden almazdı.

İşte bu gibi zan ile ondan üzüntünün uzaklaşması düşünülür; zira bu zannıyla sebeplere sevinir, fakat sebep olmalarından değil, sebeplerin müsebbibinin bir lütfu olması hasebiyle sevinir. Bu kişi tıpkı şefkatli ve her yaptığına razı olunan bir doktorun huzurunda bulunan hasta gibidir. Eğer doktor kendisine gıda verirse buna sevinir ve şöyle der: 'Eğer doktor gıdanın bana faydalı olduğunu ve gücümün bu gıdaya yeteceğini bilmeseydi bana vermezdi". Eğer doktor, bundan sonra, gıdayı kendisinden alsa yine sevinir ve der ki: 'Eğer gıda bana zararlı olup beni ölüme doğru sevketmeseydi, doktor gıdayı benden menetmezdi'.

Bu bakımdan kim Allah'ın ihsânı hakkında bu hastanın tıp ilminde mahir ve şefkat sahibi doktor hakkında inandığı gibi inanmazsa o kimsenin tevekkülü asla doğru değildir. Kim Allah'ı bilir, O'nun fillerini tanır, kullarının ıslahındaki sünnetini sezerse, onun sevinmesi sebeplerle değildir. Çünkü o, hangi sebeplerin kendisi için daha hayırlı olduğunu bilmez. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Zengin veya fakir olmama aldırmam. Çünkü hangisinin benim için daha hayırlı olduğunu bilmiyorum'.

İşte tevekkül sahibi bir kimse de eşyasının çalınmasına veya çalınmamasına böylece aldırmalıdır. Çünkü dünya ve âhirette hangisinin kendisi için daha hayırlı olduğunu bilemez. Nice eşya vardır ki dünyada İnsan oğlunun helâk olmasına sebep olur ve nice zengin vardır ki zenginliğinden dolayı bir belâya uğrar ve 'Keşke fakir olsaydım!' der.

21) Deylemî, Müsned'u1-Firdevs

22) Şehr b. Havşeb, (Ebû Umâme'den)

23) Müslim, Buhârî, (Daha önce de geçmişti) .

24) Daha önce geçmişti.

25) Bezzâr

26) Taberânî, Hâkim

27) İbn Eb'id-Dünya

28) İmâm-ı Ahmed

29) Tirmizî

35-3

10. Eşyaları Çalındığında Tevekkül Sahiplerinin Göstermesi Gereken Âdâb

Evinin eşyası elinden çıktığında tevekkül sahiplerinin yapmaları gereken birtakım âdâb vardır:

Birincisi: Kapıyı kilitlemesidir. Fakat kapının kilitlenmesine rağmen komşularına 'Siz de benim eşyamı koruyun' demesi ve birçok kilitler getirip üst üste takması gibi korunma sebeplerinde de pek derine dalmamasıdır. Mâlik b. Dinar, kapısını kilitlemezdi. Fakat bir şeritle bağlar ve şöyle derdi: 'Eğer köpekler olmasaydı kapımı bağlamazdım'.

İkincisi: Hırsızları evine girmeye teşvik edecek bir eşyayı evde bırakmamalıdır ki onların günah işlemesine sebep olmasın veya o tahrik edici eşyanın evde bulunması, hırsızların isteklerinin kabarmasına vesile olmasın!

Muğire, Mâlik b. Dinar'a bir ibrik hediye ettiğinde Mâlik ona 'ibriğini geri götür! Ona ihtiyacım yoktur!' dedi. Muğire 'Neden' dedi. Mâlik 'Çünkü düşman bana hırsız onu çalar diye vesvese veriyor' dedi. Sanki Mâlik, hırsızı günah işlemekten ve çalınmasından ötürü **şeytan**ın vesvesesiyle kalbini meşguliyetten kurtarmak istemiştir.

Ebû Süleyman dedi ki: 'Bu, sûfîlerin kalplerinin zâfiyetindendir! Bu şahıs dünyada zühd gösterdi. Artık dünyalığı alıp götürenden ona ne zarar dokunur?'

Üçüncüsü: Evde bırakmaya mecbur olduğu eşyaya bir hırsızı musallat kılarsa bu ilâhî hükme razı olarak şöyle demelidir: 'Hırsız neyi alırsa, ona helâl olsun! Veya Allah yolunda olsun. Eğer hırsız fakirse ona sadaka olsun!' Fakat fakirliği şart koşmaması daha evlâdır. Bu bakımdan eğer zengin veya fakir onu çalarsa iki niyeti olmalıdır. O niyetlerden biri, malını çalan adamı günahtan menedici olmasıdır; zira hırsız çoğu kez o malla zengin olur. Ondan sonra artık hırsızlıktan gevşer. Böylece onu helâl etmekle haram yemenin günahından kurtarır.

İkincisi, başka bir müslümana zulmetmemesine niyet etmektir. Böylece malı başka bir müslümanın malına feda olur. Ne zaman ki malıyla başkasının malını korumayı niyet ederse veya hırsızdan günahını defetmeye veya günahını hafifletmeye niyet ederse müslümanlar için nasihatta bulunmuş olur ve **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsini nefsinde tatbik ve temsil eder:

Kardeşin ister zâlim, ister mazlum olsun ona yardımcı ol!30

Zâlime yardım etmek, onu zulümden menetmektir. Onun için yapmış olduğu zulmü affetmek, zulmü yoketmek ve onu menetmek olur. Kesinlikle bu niyetin hiçbir şekilde kendisine zarar vermediğine inanmalıdır. Zira bu niyette hırsızı herhangi bir mala saldırtınak ve ezelî kaderi bozmak diye birşey yoktur! Fakat zühdle niyeti tahakkuk eder. Eğer malı alınırsa, her dirhem karşılığı yediyüz dirhem kendisine verilir. Çünkü onu niyet ve kasd etmiştir. Eğer malı çalınmazsa yine ecri vardır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber**'den azli terkedip nutfeyi (meniyi) merkezine yerleştiren bir kimse hakkında rivâyet olunmuş ki bu cimada, doğup yaşayan ve Allah yolunda şehid olan bir erkek evladının ecri vardır. Her ne kadar evladı olmamış ise de yine böyledir. Çünkü kişi çocuğun olmasında sadece cima ile katkıda bulunmuş olur. Yaratma, hayat, rızık ve yaşatmak onun elinde değildir. Eğer evlat yaratılmış olsaydı, fiilinden ötürü baba sevab sahibi olurdu. Çünkü babanın fiili vardır. İşte hırsızlık da böyledir.

Dördüncüsü: Malının çalınmış olduğunu gördüğünde, üzülmemesi gerekir. Hatta elinden gelirse, sevinip şöyle demelidir: Eğer malımda hayır olmasaydı Allah onu almazdı. Sonra o malı Allah yoluna adamamış ise artık arkasına pek fazla düşüp müs-lümanlar hakkında su-i zanda bulunmamalıdır. Eğer

Allah yoluna adamış ise, arkasına düşmeyi tamamen bırakmalıdır. Çünkü onu nefsi için bir zahîre olarak âhirete göndermiştir. Eğer o geri gelse dahi, Allah yoluna adadıktan sonra, kabul etmemesi daha evlâdır. Eğer kabul ederse, ilmin zahirine göre o mal onun mülküdür. Çünkü şahsın mücerred niyetle mülkü zâil olmaz. Fakat bu mal tevekkül sahipleri nezdinde artık güzel değildir.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Ömer'in devesi çalındı. Yoruluncaya kadar deveyi aradı. Sonra 'O Allah yoluna olsun!' dedi. Camiye girip iki rek'at namaz kılınca arkasından bir kişi gelip 'Ey Ebû Abdurrahman! Senin deven falan yerdedir!' dedi. Bunun üzerine ayakkabısını giyip kalktı. Sonra Estağfirullah deyip oturdu. Kendisine 'Gidip deveni getirmeyecek misin?' diye sorulunca 'Ben onu Allah yoluna adadım' dedi.

Meşâyihten biri şöyle demiştir: Öldükten sonra rüyada bir dostumu gördüm. 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye sorunca 'Beni affedip cennete dahil etti!' deyip cennetteki konaklarını bana arzetti, onları gözümle gördüm. Fakat buna rağmen o mahzundu. Kendisine 'Allah seni affedip cennete soktuğu halde sen hâlâ niçin mahzunsun?' diye sorunca, derinden bir iç çekerek dedi ki: 'Evet! Ben kıyâmete kadar böyle mahzun kalacağım'. Ben 'Neden mahzun kalacaksın?' diye sordum. O 'Ben cennetteki konaklarımı gördüğümde bana İlliyyîndeki makamlar gösterildi. Gördüklerimin içinde onlar gibisi yoktu. Onlara sevindim. Onlara girmek istediğimde biri onların üstünden 'Onu bu konaklardan geri çevirin. Bu konaklar ancak yolu geçenler içindir' diye seslendi. Ben 'Yolun geçilmesi de ne imiş?' diye sorunca denildi ki: 'Sen dünyada birşey için 'Bu Allah yolundadır' diyor, sonra vazgeçiyordun. Eğer o yola devam etseydin biz de bu gün seni yolu geçmiş sayacaktık'.

Mekke'de bulunan âbidlerin biri beline kemer bağlı bulunan birinin yanında yatıyordu. Kişi uyanıp kemerinin kaybolduğunu görünce âbidin yakasına yapışıp 'kemerimi sen götürdün!' dedi. Âbid, kişiye 'Senin kemerinde ne kadar para vardı?' dedi. Kişi de ona parasının miktarını söyledi. Bunun üzerine, âbid, kişiyi evine götürüp ona o miktarı verdi ve bu olaydan sonra kemer sahibinin arkadaşları şaka ile kemeri aldıklarını söylediler, kişi arkadaşlarıyla beraber gelip altınları geri vermek istedi. Âbid, altınları kabul etmeyip 'Onlar helâli hoş olsun! Al, zira Allah için verdiğim bir malı geri alamam' diyerek almamakta ısrar etti. Bunlar alması için ısrar ederken oğlunu çağırıp o paraları keselere taksim etti. Bir kuruşu kalmayıncaya kadar fakirlere dağıttı. İşte selefin ahlâkı böyleydi. Böylece bir fakire vermek için bir ekmek alan, o fakiri bulmadıkça ekmeği evine geri götürmeyi kerih gördüğünden, başka bir fakire verirdi. Dirhem, dinar ve diğer sadakalarda da böyle yapardı.

Beşincisi: Bu, derecelerin en düşüğüdür o da malını almak suretiyle kendisine zulmeden hırsıza beddua etmemesidir. Eğer beddua ederse, tevekkülü bozulur. Bu durum onun malının çalınmasına üzüldüğünü gösterir. Böylece zâhidliği de bozulur. Eğer bu hususta mübalağa yaparsa, musibetinden dolayı aldığı manevî ecri de yok olur; zira hadîste vârid olmuştur ki kendisine zulmedene beddua eden bir kimse ona yardım etmiş olur.

Hikâye olunuyor ki; Rebî b. Haysem'in yirmi dinar kıymetinde bir atı çalındı. At kaçırıldığı zaman ayakta namaz kılıyordu. Namazını yarıda bırakmadı ve onun arkasına düşmek için tınmadı. Bir grup insan gelerek kendisini teselli etmeye çalışınca onlara dedi ki: 'Ben atın yularını çözerken onu gördüm!' Kendisine 'O halde, onu menetmekten seni alıkoyan neydi?' denilince, **cevap** olarak 'Ben, attan bana

daha sevimli gelen bir ibadet içindeydim!' dedi. Bu sefer gelenler hırsıza beddua etmeye başladılar. Rebî 'Hayır! Bunu yapmayın! Hayırlı şeyler söyleyin! Çünkü ben o atı kendisine sadaka kılmışımdır' dedi.

Çalınan bir eşyası hakkında seleften bir zata denildi ki;

- Neden sana zulmedene beddua etmiyorsun?

- Onu? aleyhinde **şeytan**a yardımcı olmak istemiyorum.

- Acaba sana geri verirse ne yaparsın?

- Ne alır, ne de bakarım. Çünkü ben onu ona helâl ettim.

Bir başkasına denildi:

- Sana zulmedene beddua et!

- Bana hiç kimse zulmetmedi! Bana zulmeden ancak kendisine zulmetmiştir. O miskine nefsine zulmetmek yetmez mi? Bir de ona beddua edip de onun şerrine biraz daha mı ilave edeyim?

Bir kimse seleften birinin yanında, zulmettiğinden dolayı Haccâc-ı Zâlim'e fazlasıyla küfretti. O mazlum **selef**, küfürbaza dedi ki: 'Haccâc'a pek fazla küfretme! Haccâc kimin malını almış, kanını akıtmış ise, bundan dolayı Allah ondan nasıl intikam alacaksa, Haccâc'ın haysiyet ve şerefini pay ü mal edenlerden de Haccâc'ın hakkını alacaktır'.

Kul kendisine bir zulüm yapıldığında zulüm yapana küfrederse zulmünden fazla olan küfründen ötürü zâlim kendisinden hak talep eder ve zâlimin hakkı o mazlumdan alınır.

Altıncısı: Hırsızın azaba uğrayacağına üzülmesidir. Kendisini zâlim kılmayıp mazlum kıldığından dolayı Allah'a şükretmesidir. Dininde değil de dünyasında bir eksiklik yaptığından dolayı Allah'a hamdetmesidir.

Biri bir âlime, 'yolum kesildi, malım alındı' diye şikayette bulundu. Alim, **cevap** olarak dedi ki: 'Eğer müslümanların içerisinde bunu helâl görenlerin olmasından üzülmen, malının alınışından dolayı olan üzüntüden daha fazla değilse, sen müslümanlar için nasihat yapmış sayılmazsın.

Ali b. Fudayl b. İyaz'ın31 Kâbe'yi ziyaret ettiği bir anda altınları çalındı. Ağlayıp üzüldüğünü gören babası kendisine Tara için mi ağlıyorsun?' dedi. Ali 'Hayır! Allah'a kasem ederim ki para için ağlamıyorum. Fakat bu miskin hırsız için ağlıyorum ki kıyâmet gününde hesaba çekilecek fakat elinde hiçbir delil yok!' dedi

Bir zâta 'Sana zulmedene beddua et!' denildiğinde 'Ona beddua etmekten beni onun için üzülmek alıkoymaktadır!' dedi. İşte bunlar selefin ahlâkı idi. Allah onların hepsinden razı olsun!

Dördüncü Durum

Dördüncü durum, hastayı ve benzerlerini tedavi etmek gibi, zararın izalesine çalışmak hakkındadır.

Hastalığı izale eden sebepler de susuzluğun zararını ortadan kaldıran su, açlığın zararını izale eden ekmek gibi kesin, kan aldırmak, müshil ilacı içmek ve tıbbın zahirî sebepleri olan hararetle soğukluğu,

soğuklukla da harareti tedavi etmek gibi kesin olmayan, dağlamak ve muska yapmak gibi mevhum kısımlara bölünür. Açlığı ve susuzluğu gideren ekmek ve su gibi kesin olana gelince, bunları terketmek tevekkülden değildir. Hatta ölüm korkusu varsa onları terketmek haramdır. Mevhum olanı terketmek tevekküldendir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) tevekkül sahiplerini onu terketmekle vasıflandırmıştır. Mevhumun en kuvvetlisi dağlama yapmaktır. Mertebe bakımından bunu muska takip eder. Fal bakmak da o derecelerin en sonuncusudur. Mevhumlara güvenmek, sebeplerin mülâhazasında gayet derine inmektir. Ortanca dereceye gelince o, doktorlar nezdinde zahirî sebeplerle tedavi olmak gibi kesin olmayan şeylerdir. Bunu yapmak tevekküle zıt değildir. Fakat mevhum tevekküle zıttır. Kesin olmayan tedaviyi terketmek mahzurlu değildir, fakat kesin olan şeyleri terketmek mahzurludur. Bilakis maznunu terketmek bazı durumlarda ve bazı şahıslar hakkında, terketmemekten daha üstündür. Bu bakımdan bu, mevhum ile kesin olanların dereceleri arasında bir derecedir. **Hazret-i Peygamber**'in tedaviyi emretmesi, tedavi olmanın tevekküle zıt olmadığına delâlet eder.

Hazret-i Peygamberin bu husustaki hadîsleri şunlardır:

Hiçbir hastalık yoktur ki onun devası olmasın. Onu tanıyan tanımıştır, onu tanımayan tanımamıştır; ancak ölüm müstesna!32

Ey Allah'ın kulları! Tedavi olun! Muhakkak ki **Allahü teâlâ** hem hastalığı, hem de şifayı yaratmıştır. 33

Hazret-i Peygamber'den 'İlâç ile muska Allah'ın kaderinden birşeyi geri çevirebilir mi?' diye sorulunca şöyle buyurmuştur: 'O da Allah'ın kaderindendir'.

Ben meleklerden bir grubun yanından geçerken Ümmetine emret! Hacamatla tedavi olsunlar' dediler. 34

Ayın on yedisinde, on dokuzunda ve yirmi birinde hacamat yapın! Sakın kan sizi boğup da öldürmesin. 35

İşte görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** kanın yoğunlaşmasını pıhtılaşmasını ölüm sebebi olarak zikretmiştir ve Allah'ın izniyle kanın ölüm sebebi olduğunu şu sözüyle belirtmiştir: 'Kanın çıkarılması ölümden kurtulmaktır'. Zira öldürücü kanı derinin altından çıkarmak ile akrebi elbisenin altından ve yılanı evden çıkarmak arasında hiçbir fark yoktur, Pıhtılaşan kanı olduğu gibi bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Böyle yapmak, ateşi söndürmek ve eve zararını defetmek için su serpmek gibidir. Vekilin sünnetinden (yolundan) çıkmanın tevekkülle alâkası yoktur. Maktu bir haberde şöyle vârid olmuştur: 'Kim ayın onyedinci ve salı günü hacamat olursa, bu hacamat onun için bir senelik hastalığın devası olur'. 36

Hazret-i Peygamber birçok sahabîye, tedaviyi ve hastalıklardan korunmayı emretmiştir. 37

Sa'd b. Muaz damarından kan aldırdı. 38 Sa'd b. Zürare yarasını dağlattı. Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) gözleri ağrıdığı zaman **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Yaş hurmadan yeme! Bundan ye! Çünkü bu, senin için daha elverişlidir!39

Hadîsde bundan sözüyle kasdedilen şey, arpa unuyla pişirilmiş şekerpareydi.

Hazret-i Peygamber gözleri ağrıdığı halde hurma yiyen Suheyb'i görünce 'Gözün ağrıdığı halde hurma mı yiyorsun?' dedi. Bunun üzerine Suheyb 'Acımayan tarafla yiyorum!' deyince **Hazret-i Peygamber** tebessüm etti. 40

Hazret-i Peygamberin fiiline gelince, ehl-i beyt yoluyla gelen bir hadîste rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber** 'Her gece gözüne sürme çeker ve her ay hacamat yaptırırdı. Her sene ilâç içerdi'. 41

İçtiği ilâcın sinameki olduğu söylenmiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) birçok defa akrebin ve başka hayvanların ısırmasından tedavi görmüştür. 42

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber**'e her vahiy indiğinde başı ağrırdı. Bunun üzerine başını kınalardı. Bir haberde şöyle vârid olmuştu: '**Hazret-i Peygamber** bedeninde bir çıban çıktığında ona kına sürerdi. Bir de bedeninde çıkan bir çıbana toprak sürdü'. 43

Hazret-i Peygamber'in tedavisi ve tedaviyi emretmesi hakkında rivâyet edilen hadîsler sayılmayacak kadar çoktur.

Bu hususta bir kitap telif edilmiş ve ona Tıbb-ı Nebî44adı verilmiştir.

Âlimlerin biri İsrailiyat'ta Hazret-i Mûsa'nın bir hastalığa giriftar olduğunu, İsrailoğulları'nın onun huzuruna gelerek hastalığını teşhis ettiklerini, ona 'Filan ilâcı kullansaydın şifa bulurdun' dediklerini, onun da 'O (Allah) beni ilâçsız şifaya kavuşturuncaya kadar tedavi olmayacağım' diye ısrar ettiğini, hastalığı uzayınca yine İsrailoğulları'nın Musa'ya 'Bu hastalığın ilâcı belli ve denenmiştir. Biz onunla tedavi olup şifa buluruz' dediklerini, onun da 'Ben tedavi olmam' diye ısrar ettiğini, hastalığın da devam ettiğini ve bunun üzerine **Allahü teâlâ**'nın kendisine 'İzzet ve celâlime yemin olsun! Sen onların sana söyledikleri ilâçla tedavi olmadıkça sana şifa vermeyeceğim' şeklinde vahiy gönderdiğini, bunun üzerine Musa'nın (aleyhisselâm) onlara 'Söylediklerinizle beni tedavi ediniz!' dediğini ve tedavi olup şifa bulduğunu, bundan dolayı nefsinde birşeyler hissettiğini, **Allahü teâlâ**'nın ona 'Bana tevekkül etmenle hikmetimi iptal etmek istedin! Acaba ilâçlar içerisine fayda koyan benden başka kimdir?' dediğim nakletmektedir.

Peygamberlerden biri bir hastalıktan şikayet etti. **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek 'Yumurta ye!' dedi. Başka bir peygamber de bünyesinin zâfiyetinden şikayette bulundu. **Allahü teâlâ** kendisine 'Süt ile et ye! Muhakkak onların **ikisi**nde kuvvet vardır' diye vahiy gönderdi. Bu hadîsin tefsirinde 'Bu zâfiyet cinsî zafiyet idi!' diye kayıt düşülmüştür. Rivâyet edildi ki: Bir kavim, peygamberlerine, evlatlarının çirkin olduğundan şikayet ettiler. **Allahü teâlâ** o peygambere 'Gebe kadınlarına ayva yedirmelerini emret! Çünkü ayva çocuğu güzelleştirir' diye ilham etti. Kadın bunu gebeliğin **üçüncü** ve **dördüncü** aylarında yapar. Çünkü bu aylarda, **Allahü teâlâ**, çocuğu suretlendirir. **Selef**, gebe kadınlara ayva, lohusalara da yaş hurma yedirirdi.

Anlaşıldı ki sebeplerin müsebbibi, hikmetini belirtmek için müsebbebleri sebeplere bağlamak suretiyle sünnetini icra etmektedir. İlâçlar Allah'ın hükmüyle diğer sebepler gibi müsahhar sebeplerdir. Nitekim ekmeğin açlığın, suyun susuzluğun ilâcı olduğu gibi, Sekencebin safranın, Sakmuniye ise ishalin ilâcıdır. Bu özellik, ancak iki durumun birinde ilâçtan ayrılır: O durumlardan biri; açlığın ve susuzluğun,

su ve ekmek ile tedavisi açık bir gerçektir. Bütün insanlar bunu idrâk ederler. Fakat safra hastalığının sekencebin denilen ilâçla tedavisi, ancak uzmanlar tarafından bilinir. Bu bakımdan onu, denemek suretiyle bilen bir kimse için ilaç, birincisine iltihak eder. O **ikincisi**, müshildir. Sekencebin ise, iç âlemde bulunan birtakım şartlara vakıf olmakla ve mizaçta bulunan birçok sebeplerle teskin eder. Çoğu kez o şartlardan bazısı olmaz. Böylece ilâç ishal etme özelliğini kaybeder. Susuzluğun giderilmesi ise sudan başka şartlar istemez. Bazı zamanlar suyu fazlasıyla içmesine rağmen susuzluğun devamını gerektiren birtakım durumlar meydana gelir. Fakat bu durum, pek nadirdir. Sebeplerin karışması daima bu iki şeye inhisar eder. Aksi takdirde eğer sebebin şartları tamamsa müsebbeb, şüphesiz, sebebin arkasından tahakkuk eder. Bütün bunlar da sebeplerin müsebbibi, teshircisi ve tertipçisi olan Allah'ın tedbiriyle, hikmeti. nin hükmü, kudretinin kemâliyle meydana gelir. Bu bakımdan doktora ve ilâca güvenmeksizin, sadece sebeplerin müsebbibine güvenerek bu ilâçları kullanmak, tevekkül sahibi bir kimseye zarar vermez.

Hazret-i Mûsa'nın şöyle dediği rivâyet ediliyor:

- Yârab! Hastalık ve deva kimdendir?

- Bendendir.

- O halde doktorlar ne yapabilirler?

- Rızıklarını yerler. Benim şifam veya hükmüm gelinceye kadar kullarımı hoşnut ederler.

Durum bu ise tedavi ile beraber tevekkülün mânâsı, faydalıyı celb, zararı defeden işlerde olduğu gibi, ilim ve hâl ile tevekküldür. Tedaviyi terketmek, tevekkülde şart değildir.

Soru: Dağlamak da faydası açık olan sebeplerdendir!

Cevap: Öyle değildir! Zira kan aldırmak, hacamat yapmak, müshil içmek, şeker hastası olan bir kimse için soğutucu ilâçları almak gibi sebepler ancak zahirî sebeplerdir. Dağlamak ise, eğer görünmek hususunda bunlar gibi olsaydı, birçok memleketlerde tatbik edilirdi. Oysa birçok memlekette dağlama âdeti pek azdır. Dağlama bir kısım bedevî Türkler ile bedevî Arapların âdetidir. Bu bakımdan dağlama da muska gibi mevhum sebeplerdendir. Ancak dağlama muskadan şu hususta ayrılır: O, hiç ihtiyaç olmadığı halde ateşle yakmaktır! Zira dağlama ile tedavi edilen hastalığın dağlamanın yerine geçecek bir devası vardır ki o tedavide yakmak yoktur. Bu bakımdan ateşle yakmak bünyeyi tahrip eden bir yaradır. Onun yerine geçecek bir ilâç varsa dağlamanın kötü tesiri mahzurludur. Ama kan aldırmak, hacamat yapmak böyle değildir. Onların kötü tesiri pek yoktur. Onların yerine başka bir tedavi yapmaya gerek yoktur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) **ikisi** de tevekkülden uzak olduğu halde, muskayı değil de dağlamayı yasaklamıştır. Rivâyet ediliyor ki İmrân b, Huseyn hasta olduğunda kendisine 'dağlan' dedilerse de bunu yapmadı. Etrafı durmadan ısrar etti. Öyle ki yakasını kurtaramadı ve acıyan yeri dağladı. O bilahare derdi ki: 'Ben bir nûr görüyor ve bir ses işitiyordum. Melekler bana selâm veriyordu. Dağlandığımdan bu yana bu durum benden kesildi. Yine şöyle demiştir: 'Biz birkaç dağı bedenimize vurduk. Allah'a yemin ederim iflâh olmadık, iyileşmedik'. Sonra tevbe edince Allah ona eski hâlini meleklerle olan münasebetini geri verdi.

Mutarrıf b. Abdillah dedi ki: **Allahü teâlâ**'nın daha önce, bana ikram olarak ihsan buyurduğu melekleri bana tekrar geri gönderdiğini görmez misin?'

Oysa o bu hâdiseden önce Mutarrıf a meleklerin kaybolduğunu haber vermişti. Durum bu olduğunda dağlamak ve onun yerine geçen başka ameliyeler tevekkül sahibi bir kimseye uygun olmayan ameliyelerdir; zira tevekkül sahibi bir kimse bunları yapmak için bir tedbire başvurmak mecburiyetinde kalır. Sonra bunun şifa vermesi de şüphelidir. Bu ise sebepleri fazla gözettiğine ve sebepler hususunda fazla derine daldığına delâlet eder! Allah daha iyisini bilir.

30) İmâm-ı Ahmed

31) Babası gibi zâhid bir zâttı.

32) İmâm İmâm-ı Ahmed, Taberânî

33) Tirmizî, İbn Mâce

34) Tirmizî, İbn Mâce

35) Tirmizî

36) Taberânî

37) Tirmizî, İbn Mâce

38) Müslim

39) Taberânî

40) Ebû Dâvud, Tirmizî

41) Daha önce geçmişti.

42) îbn Adiyy

43) Müslim ve Buhârî

44) Bu adla iki meşhur kitap vardır: Biri Hafız Ebû Bekr b. Semî'nin, diğeri ise Hafız Ebû Nuaym el-İsfehanî'nindir.

11. Bazı Hallerde Tedaviyi Terketmenin Makbul Olup Tevekkülün Kuvvetli Oluşuna Delâlet Etmesi

Seleften, tedaviye başvuranlar sayılmayacak kadar çoktur. Fakat büyük insanlardan bir kısmı da tedaviyi terketmiştir. Bu bakımdan onların bu hareketleri eksiklik zannedilir. Çünkü bu hareket güzel olsaydı, muhakkak **Hazret-i Peygamber** onu terkederdi; zira tevekkül hususunda başkasının hali **Hazret-i Peygamber**'in halinden daha mükemmel olamaz.

Hazret-i Ebû Bekir ölüm hastalığında iken kendisine şöyle denildi: 'Senin için bir doktor çağırırsak ne dersin?' Hazret-i Ebû Bekir ise şöyle **cevap** verdi: 'Doktor bana baktı ve dedi ki: 'Ben istediğimi en güzel bir şekilde yaparım!'

Ebu'd Derda'ya hasta iken şöyle denildi: Sen nerenden şikayet ediyorsun?

- Günahlarımdan.

- Canın ne istiyor?

- Rabbimin mağfiretini.

- Senin için doktor çağıralım mı?

- Doktor beni hasta düşürdü!

Ebû Zer'in gözleri ağrıdığında kendisine şöyle soruldu:

- Keşke gözlerini tedavi ettirseydin!

- Onlarla meşgul olacak vaktim yok!

- Keşke Allah'tan sana afiyet ihsan etmesini isteseydin!

- Bu iki gözden benim için daha mühim olan bir hususta

O'ndan âfiyet istiyorum!

Rebî b. Hayseme'ye felç isabet etti. Kendisine denildi ki: 'Keşke tedavi olsaydın!' Rebî 'Ben tedavi olmayı istedim. Sonra Ad, Semûd ve Ress kavmini hatırladım. Onların arasında gelip geçen birçok nesilleri hatırladım. Onların içinde doktorlar olduğu halde hem tedavi edilen, hem de tedavi eden helâk oldu. Afsun yapmak ve tedavi etmek onları kurtaramadı'.

Ahmed b. Hanbel derdi ki: 'Tevekküle inanıp bu yolun yolcusu olan bir kimsenin tedavi olmayı terketmesini, tedavi olmaktan daha iyi görürüm'.

Oysa Ahmed b. Hanbel'de de birçok hastalık vardı. O hastalıklardan tedavi olan bir kimse kendisine sorduğu zaman habervermezdi.

Sehl et-Tüsterî'ye şöyle denildi: 'Kul için tevekkül etmek ne zaman sıhhatli olur'. Sehl et-Tüsteri 'Bedeninde zarar, malında eksiklik olduğunda haliyle meşgul olup onlara iltifat etmediğinde ve Allah'ın kendisini murakâbe ettiğine dikkat ettiğinde' diye **cevap** verdi.

Durum bu olduğu halde, seleften bazıları tedavi olup bu usulü bir yol olarak bırakmıştır. Bazıları da tedavi olmayı çirkin görmüştür. **Hazret-i Peygamber** ile onların fiilini birleştirmenin yolu insanı tedaviden uzaklaştıran mânilerin kontrol altına alınmasıyla mümkündür. Bu bakımdan tedaviyi terketmenin birçok sebepleri vardır:

1. Hasta ehl-i keşiften olup keşif âleminde ecelinin geldiğini ve tedavinin fayda vermeyeceğini görmelidir. Bu da bazen salih rüyalarla, bazen de tahmin ve zan ile, bazen de kesin bir keşf ile malum olur.

Bu Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) tedavi olmayı terketmesine benziyor; zira o ehli keşiftendi. Çünkü Hazret-i Âişe'ye mirası hakkında 'Onlar senin iki kız kardeşindir!' dedi. Oysa o zaman Hazret-i Âişe'nin bir tek kızkardeşi vardı. Fakat Hazret-i Ebû Bekir'in hanımı o zaman gebeydi. Ölümünden sonra bir kız çocuğu doğurdu. Böylece anlaşıldı ki hanımının kız çocuğu doğuracağı Hazret-i Ebû Bekir'e keşfolunmuştu. Öyleyse ecelinin sona erdiğini de keşif yoluyla bilmesi uzak bir ihtimal

değildir. Eğer böyle olmasa **Hazret-i Peygamber**'in tedavi olduğunu ve tedavi olmayı emrettiğini bildiği halde nasıl tedaviden kaçınırdı?

2. Hastanın kendi haliyle, sonucunun korkusuyla ve Allah'ın hâline muttali olduğunu bilmesiyle meşgul olmasıdır. Bu meşguliyet hastalık elemini ona unutturur. Bu bakımdan haliyle meşgul olduğundan dolayı kalbi tedaviyle meşgul olmaz.

Ebû Zer Gıfârî'nin konuşması da buna delâlet eder; zira şöyle demiştir: 'Ben iki gözümle ilgilenmekten meşgulüm'.

Ebu'd Derda'nın sözü de buna delâlet eder, zira o 'Ben ancak günahlarımdan şikayet ederim!' demiştir.

Bu bakımdan günah korkusundan dolayı kalben hissettiği elem, hastalıktan dolayı bedenen hissettiği elemden daha fazla görünür. O halde bu kimse azizlerinden birinin ölümüyle musibettar olan veya öldürülmek için sultanlardan birinin huzuruna götürülen korkak bir kimse gibidir. Kendisine 'Sen acıkmışsın, yemek yemiyor musun?' denildiğinde, **cevap** olarak 'Ben açlığın elemini duymaktan meşgulüm' demiştir.

Onun böyle söylemesi yemeğin açlığı gidermeye yaradığı' haikatini inkâr etmek ve yemek yiyene ta'netmek değildir.

Sehl'in meşguliyeti buna yakındır. Nitekim kendisine şöyle soruldu:

- Kut (gıda) nedir?

-Kut, Hayy ve Kayyûm olanın zikridir!

- Biz bedenin ayakta durmasını sağlayan gıdayı soruyoruz!

- O, ilmin ta kendisidir!

- Biz senden gıdayı sorduk!

- Gıda zikrin ta kendisidir!

-Biz senden bedenin yemeğini sorduk!

- Senin bedenle ne ilgin var? Başlangıçta bedeni koruyan, sonunda da onu korur. O halde bedenin yakasını bırak! Bedene bir illet geldiğinde onu yaratıcısına götür. Görmez misin, sanatkârın yaptığı şeyde bir kusur görüldüğünde, o düzeltilmek için ustasına geri götürülür.

3. İlletin müzmin olmasıdır. O illete nisbeten kullanılan ilâcın fayda vermesi mevhum ve dağlama ile efsun etmenin yerine geçmesidir. Bu bakımdan tevekkül sahibi bir kimse bu şekildeki bir tedaviyi terkeder.

Rebî b. Hayseme'nin sözü buna işaret eder; zira o şöyle demiştir: 'Ad ve Semûd kavmini hatırladım! Oysa onların içerisinde doktorlar vardı. Tedavi eden de edilen de helâk oldu!'

Yani tedaviye güven olmaz. Bu da bazen esasında, bazen de hastanın gözünde böyledir. Çünkü tıp ile olan ilgisi ve denemesi azdır. Bu bakımdan faydalı olacağı zannî galip gelmez. Şüphe yoktur ki ilaçları

denemiş olan doktor, ilâçlar hakkında başkasından daha fazla inanç sahibidir. Öyleyse, güvenmek ve zannetmek inanç nisbetindedir. İnanç da deneme nisbetindedir. Âbid ve zâhidlerden tedaviyi terkedenlerin çoğunun dayanağı bu noktadır. Çünkü deva onun yanında asılsız ve mevhum birşey olarak kalmaktadır. Bu zan ise tıp ilmini bilen kimseler nezdinde bazı ilâçlar hakkında geçerli, bazısında da geçersizdir. Fakat' doktor olmayan bir kimse bütün ilâçlara aynı nazarla bakar. Tedavi olmayı, dağlamak ve efsunlamak gibi şeylere dalmak olarak kabul eder. Böylece tevekkül ederek tedaviyi terkeder.

4. Kul tedaviyi terketmekle hastalığın devamlılığını sağlamak ister. Böylece Allah'ın belâsına karşı sabretmekle hastalığın sevabını elde etmek veya sabır hususunda nefsini' denemek ister!

Zira hastalığa sabretmenin sevabı hakkında uzun uzadıya hükümler vârid olmuştur.

Biz peygamberler topluluğu, insanların en fazla belaya uğrayanıyız. Bizden sonra en kuvvetli olanlar, belaya uğrar. Kul, îmanı nisbetinde belaya maruz kalır. Eğer îmanı sarsılmaz ise, **Allahü teâlâ** ona şiddetli belâ gönderir. Eğer imanında zâfiyet varsa belâ hafifletilir. 45

Allah kulunu belâ ile dener. Tıpkı sizin altını ateşle denediğiniz gibi. . . Sizden o altından tortusuz ve paslanmaz halis altın çıkaranınız olduğu gibi, kalitesi düşük altın çıkaranınız da olur. Kimisi de yanmış, simsiyah bir taş çıkarır. 46

Muhakkak **Allahü teâlâ** herhangi bir kulunu sevdiği zaman, onu belaya maruz bırakır. Eğer sabrederse, onu kulluğuna kabul eder. Eğer razı olursa, onu seçer. 47

Siz kaybolmuş merkepler gibi olmayı istiyorsunuz. Ne hasta olmayı ne de şifa bulmayı istiyorsunuz!48

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'mü'mini kalp bakımından sıhhatli, beden bakımından da hasta görürsün! Münafığı ise bedenen sıhhatli, kalben hasta görürsün'.

Hastalığı ve belayı övme arttıkça, bir grup medh u senâ bakımından hasta olmayı sevdiler ve bunu ganimet saydılar ki hastalığa sabretmenin sevabına nail olsunlar! Onların kimi hastalığını gizler, doktora söylemezdi. Onun elemini çeker, Allah'ın hükmüne razı olurdu ve hakkın kalplerine hâkim olduğunu ve hastalığın kendisini haktan uzaklaştırmayacağını bilirdi. Hastalığın ancak azalarının çalışmasını engelleyeceğini ve Allah'ın hükmüne karşı sabrettikleri halde oturarak namaz kılmalarının, sıhhatle beraber ayakta kılınan namazdan daha üstün olduğunu bilirlerdi.

Haberde **Allahü teâlâ**'nın meleklerine şöyle ferman buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Kulumun işlemiş olduğu salih ameli yazın! Zira kulum benim kudretimin ipine bağlı bulunur. Eğer onu bu hastalık ipinden bırakırsam, eski etinden daha hayırlı et, kanından daha hayırlı kan ihsan edeceğim. Eğer onu öldürürsem mutluluğa götüreceğim. 49

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Amellerin en üstünü nefislerin yapmaya zorlandıkları ameldir. 50

Bu hadîsin tefsiri hakkında 'Kendisine hastalık ve musibet karıştırılmış amellerdir' denilmiştir.

Bazen hoşlanmadığınız, birşey, hakkınızda hayırlı olabilir. (Bakara/216)

Sehl et-Tüsterî derdi ki: 'Kişi hastalıktan dolayı ibadetlerden gevşemiş, farzlarda kusur etmiş ise de, tedaviyi terketmek sadece ibadetler için tedavi olmaktan daha üstündür'.

Sehl'de ağır bir hastalık vardı. O hastalıktan tedavi olmuyordu. Fakat halkı aynı hastalıktan tedavi ederdi. Sehl, oturarak namaz kılan ve hastalıktan dolayı hayır işlerine koşmayan birini gördüğünde eğer bu kimse ayakta namaz kılmak ve ibadetlere zinde bir şekilde dalmak için tedavi olmak isterse onun haline hayret ederek şöyle diyordu: 'Haline rıza gösterip oturarak namaz kılması, ayakta namaz kılmak için tedavi olmaktan daha üstündür!'

Kendisine ilâç içilmesi hakkında sorulunca **cevap** olarak dedi ki: 'Tedavi olan kimse, zayıf kimseler için Allah'ın gösterdiği genişliğe girmiştir!'

Tedavinin herhangi bir şekline başvurmayan bir kimse daha üstündür; zira kişi, soğuk su olsa bile her tedaviden 'Neden tedavi oldun?' diye hesaba çekilir. Oysa tedavi olmayan bir kimse bu hususta hesaba çekilmez. Gerek Sehl'in, gerek Basralıların âdeti, nefsi aç bırakmak ve şehvetlerini kırmak sûretiyle zayıf düşürmekti. Çünkü bunlar sabır, rıza ve tevekkül gibi kalplerin amellerinden olan bir zerrenin, azaların amellerinin bir dağ kadarından daha üstün olduğunu bilirlerdi. Elemi çok dehşetli olmazsa, hastalık kalp amellerine mâni olmaz. Sehl şöyle demiştir: 'Bedenlerdeki hastalıklar rahmettir. Kalplerdeki hastalıklar ise cezadır!'

5. **Beşinci** sebep kulun daha önce olan birtakım günahları olup kulun onlardan korkmasıdır. Onların kefaretini vermekten âciz olmasıdır. Bu bakımdan hastalık uzarsa bu günahların kefareti olacağını düşünür. Böylece iyileşmemek için tedaviyi terkeder; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sıtma ve harareti, kulun üzerinde bir günah ve hata kalmayıncaya kadar kulun yakasını bırakmaz. 51

Bir günlük sıtma bir senenin kefaretidir!52

Bu hadîsin illetini belirtenlerden kimisi 'Bir günlük sıtma, bir senelik kuvveti yokeder', kimisi de 'insanın **üç** yüz altmış mafsalı vardır. Sıtma hepsine girer ve İnsan oğlu onların herbirinden bir elem duyar ve her elem bir günün kefareti olur' demiştir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sıtmanın günahlara kefaret olduğunu söyleyince Zeyd b. Sabit, **Allahü teâlâ**'dan daima sıtmalı olmasını talep etti. Ölünceye kadar sıtma, onun yakasını bırakmadı. Ensâr-ı kirâmdan bir cemaat aynı duayı ettiler ve sıtma onların da yakalarını bırakmadı.

Allah kimin iki gözünü alırsa onun için cennetten başka hiçbir mükâfata razı olmaz. 53

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle buyurduğunda ensâr-ı kirâmdan iki gözlerinin kör olmasını temenni edenler oldu.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) 'ınalına ve bedenine musibet ve hastalık isabet etmesine sevinmeyen bir kimse, bunların günahlarına nasıl kefaret olacağını bilmez!' demiştir.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) büyük bir belaya uğrayan bir kula baktı ve 'Yârab! Buna rahmet et!' dedi. **Allahü teâlâ** 'Kendisine varlığıyla rahmet ettiğim birşey hususunda ona nasıl rahmet edeceğim?' dedi.

6. Altıncı sebep kulun kendinde, uzun zaman sıhhatli kalmasından dolayı saldırganlık ve aşırılık hissetmesidir. Bu bakımdan hastalık kalkar da gaflet, aşırılık ve saldırganlık geri gelir diye korktuğu için tedaviyi terkeder veya emelinin uzunluğu, geçmişi telafi etmek hususundaki gecikmesinden ve ibadetlerin tehir edilmesinden korktuğu için tedaviyi terkeder. Çünkü sıhhat, sıfatların kuvvetinden ibarettir. Bununla nefsin hevası kabarır, şehvetler harekete geçer, insanı isyana teşvik eder. Bunun en az derecesinin insanı mübah olan şeylerden faydalanmaya davet etmesidir. Oysa bu da vakti boşuna geçirmektir. Nefse muhalefet etmek ve ibadetlere yapışmak hususundaki büyük kârı ihmal etmektir. **Allahü teâlâ** bir kuluna hayrı irade ettiğinde hastalık ve musibetlerle onu uyarmaktan boş bırakmaz.

Denildi ki: 'mü'min bir kimse, illet (hastalık) , kıllet (fakirlik) veya zilletten hali olmaz'.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** 'Fakirlik benim hapsim, hastalık kaydımdır. Kullarımdan sevdiğimi onunla hapsederim' buyurmuştur.

Madem ki hastalıkta saldırganlık ve günah işlemekten alıkoymak vardır, acaba hastalıktan daha üstün ne olabilir? Bu bakımdan nefsin aşırılığından korkan bir kimse için hastalığı tedavi etmekle meşgul olmak uygun değildir. Öyleyse afiyet günahları terketmektedir.

Ariflerden biri, bir kimseye şöyle sordu: 'Görüşmeyeli nasılsın?' O 'Afiyet içindeyim!' deyince, Ârif 'Eğer Allah'a isyan etmemişsen afiyettesin. Eğer O'na isyan etmişsen, isyandan daha korkunç bir hastalık var mıdır? Allah'a isyan eden bir kimse afiyet bulmamıştır!' dedi.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) Irak'ta, bir bayram günü, Neptîler'in (bir kavimdir) süslendiğini görünce 'Şu süs nedir?' diye sordu. Dediler ki: 'Ey Mü'minlerin emiri! Bu, onların bayram günüdür'. Hazret-i Ali 'Allah'a isyan edilmeyen her gün bizim için bayramdır!' dedi.

Allah size sevdiğinizi gösterdikten sonra. . . (Âl-i İmrân/152)

Ayetteki 'sevdiğinizden' tâbirindeki gayenin, hastalıklardan şifa bulmak olduğu söylenmiştir.

Doğrusu insan kendini müstağni görmekle azar! (Alak/6-7)

İnsan oğlu kendisini sıhhatle de müstağni görürse tuğyan eder.

Bazıları şöyle demiştir: 'Firavun 'Ben sizin en yüce rabbinizim' sözünü ancak uzun zaman hastalık görmediğinden dolayı söylemiştir. Çünkü Firavun'un, **dört** yüz sene başı bile ağrımadı. Hiçbir gün onu sıtma tutmadı. Hiçbir damarı atmadı. Böylece rubûbiyyet iddiasında bulundu. Allah ona lanet etsin! Eğer başağrısı bir gün kendisini yakalasaydı mutlaka ona rubûbiyet davasını bıraktırıp fuzulî şeylerle meşgul olmaktan alıkoyardı'. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Lezzetleri paramparça eden ölümü çok yâd ediniz. 54

Sıtmanın ölümün elçisi olduğu, ölümü hatırlattığı ve uzun yaşamak emelini yok ettiği söylenmiştir'.

55

Kendilerinin her yıl bir iki kere sınandıklarını görmüyorlar mı? Yine de tevbe etmiyor, öğüt almıyorlar. (Tevbe/126)

Denildi ki: Bu 'Onlar çeşitli hastalıklarla deneniyorlar' demektir.

Kul iki defa hasta olup sonra tevbe etmezse ölüm meleği ona 'Ey gâfil! Benden sana elçi üstüne elçi geldi. Sen icabet etmedin!' diye çıkışır.

Bunun için **selef**, bir sene geçip de nefislerine, ve mallarına herhangi bir belâ gelmediği zaman ürkerek şöyle derlerdi: 'mü'min bir kimse kırk günde bir defa korkutulmak veya bir belâ ile mübtelâ olmaktan uzak olamaz! (Biz neden bir senedir hiçbir şey görmedik?) '

Rivâyet ediliyor ki Ammar b. Yâsir (radıyallahü anh) bir kadınla evlendi. Kadın hiç hasta olmuyordu. Bundan dolayı Ammar kadını boşadı. 56

Rivâyet ediliyor ki **Hazret-i Peygamber**'e bir kadınla evlenmesi teklif edildi. Kadının vasıfları **Hazret-i Peygamber**'i kendisiyle evlenmeye teşvik edecek şekilde anlatıldı. Sonra denildi ki: 'Kadın hayatında hiç hastalık görmemiştir!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Böyle bir kadına ihtiyacım yoktur!' buyurdu. 57

Hazret-i Peygamber, başağrısı ve benzeri hastalıklar ve acılardan bahsetti. Bu esnada biri 'Başağrısı da neymiş? Ben onu hiç tanımadım!' deyince **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Benden uzaklaş! Kim cehennem ehlinden bir kişiye bakmak istiyorsa şu kişiye baksın!58

Çünkü haberde şöyle vârid olmuştur: 'Sıtma her Mü'minin cehennemden olan nasibidir9. 59

Enes ve Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber**'e şöyle sorulur: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kıyâmet gününde şehidlerle beraber olacak kimseler var mı?' **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Evet! Kim her gün yirmi defa ölümü hatırlarsa o şehidlerle beraber olur!

Başka bir lâfızda 'Günahlarını hatırlayıp mahzun olanlar' şeklinde vârid olmuştur.

Şüphe yok ki hastanın ölümü hatırlaması daha fazladır. Hastalığın faydası çoğaldığında bir cemaat hastalığı bertaraf etmek için kullanılan tedaviyi terketmeye taraftar çıkmıştır; zira onlar manevî derecelerinin artışını hastalıkta görmüşlerdi. Yoksa onlar tedavi yöntemlerini yeterli görmedikleri için veya tedavi olmayı eksiklik kabul ettikleri için tedaviyi terketmemişlerdir. Tedavi olmak nasıl eksiklik olur? Oysa **Hazret-i Peygamber** tedavi olmuştur.

45) İmâm-ı Ahmed, Ebû Yâ'lâ ve Hâkim

46) Deylemî

47) Taberânî

48) Beğavî

49) Taberânî

50) Daha önce geçmişti.

51) Ebû Yâ'lâ, İbn Adiyy

52) Kuddaî

53) İmâm-ı Ahmed, Ebû Yâ'lâ

54) Nesâî, İbn Mâce

55) Ebû Nuaym, (merfû olarak da rivâyet edilmiştir) .

56) Kut'ul- Kulûb

57) İmâm-ı Ahmed, (Enes'ten)

35-4

12. Her Durumda Tedaviyi Terketmenin Daha Üstün Olduğunu Söyleyenlere Reddiye

İddia: **Hazret-i Peygamber** tedaviyi başkası için meşru kılmak için tedavi olmuştur. Aksi takdirde tedavi olmak zayıfların halidir! Kuvvetlilerin derecesi tedavi olmayı terketmek suretiyle tevekkül etmeyi gerektirir!

Cevap: O zaman kanın pıhtılaştığı zaman kan aldırmayı ter ketmenin de tevekkülün şartından olması gerekirdi.

İtiraz: Kan aldırmayı terketmek de tevekkülün şartıdır!

Cevap: Bu takdirde akrebin ve yılanın sokması da tevekkülün gereği olmalıdır. Bunları kendinden uzaklaştırmaması gerekir. Zira akreb bedenin dışını, pıhtılaşan kan bedenin içini tahrip eder. O halde aralarında fark yoktur. Eğer 'Bu da tevekkülün gereğidir' denirse, o zaman şöyle **cevap** verilir: Su ile susuzluğun, ekmek ile açlığın, elbise ile soğuğun giderilmemesi gerekir. Oysa hiç kimse bu görüşü müdafaa etmiş değildir ve bu dereceler arasında hiçbir fark da yoktur. Çünkü bütün bunlar, sebeplerdir. Sebeplerin müsebbibi olan **Allahü teâlâ** bunları bu şekilde tertib ve sünnetini de bu şekilde icra etmiştir.

Tedaviyi terketmenirı tevekkülün gereği olmadığına Hazret-i Ömer ve ashâb-ı kirâmdan tâun meselesinde nakledilen durum delâlet eder; zira ashâb-ı kirâm Şam'a girmek istedikleri zaman Cabiye'ye vardılar. Şam'da korkunç bir ölüm ve yaygın bir veba hastalığının olduğu kendilerine haber verildi. Burada iki fikri savunan iki gruba ayrıldılar. Bazıları da 'Biz kaçmayacağız ve **Allahü teâlâ**'nın, haklarında şu hükmü verdiği kimseler gibi olmayacağız'.

Şu binlerce kişi iken ölüm korkusu ile yurtlarından çıkanları görmedin mi? (Bakara/243)

Bunun üzerine Hazret-i Ömer'e dönüp onun görüşünü sordular. Hazret-i Ömer 'Biz geri gideceğiz, vebanın bulunduğu yere girmeyeceğiz!' dedi. Hazret-i Ömer'e muhalefet edenler dediler ki 'Biz Allah'ın kaderinden mi kaçacağız?' Hazret-i Ömer 'Evet! Allah'ın kaderinden kaçıp onun kaderine sığınacağız' diyerek onlara şöyle bir misal verdi: 'Bana söyler misiniz, eğer birinizin bir sürü koyunu olsa bir vâdiye gitse, o vâdinin bir tarafı otlu, diğer tarafı ise kupkuru olsa, bu koyun sahibi koyunlarını otlu yerde

otlatsa Allah'ın kaderiyle otlatmış olmaz mı? Eğer kuru yerde otlatsa yine Allah'ın kaderiyle otlatmış olmaz mı?' Dediler ki 'Evet! Allah kaderiyledir!' Sonra Hazret-i Ömer, görüşünü sormak için mecliste bulunmayan Abdurrahman b. Avf'ı aradı, Abdurrahman ertesi gün geldiğinde Hazret-i Ömer, bu durumu ona sordu. O 'Ey Mü'minlerin emiri! Bu hususta yanımda **Hazret-i Peygamber**'den dinlemiş olduğum birşey vardır' dedi. Bunu duyan Hazret-i Ömer sevincinden Allahu Ekber diyerek tekbir getirdi. Bunun üzerine Abdurrahman **Hazret-i Peygamber**' den şu hadîsi nakletti:

Bir memlekette veba çıktığını işittiğinizde oraya girmeyin. Bulunduğunuz memlekette veba başgösterirse, vebadan kaçarak o memleketten çıkmayın!

Bu hadîsi dinleyen Hazret-i Ömer sevindi. Görüşüne uygun olan hadîsten dolayı Allah'a hamdetti ve Cabiye'den halkla beraber geri dönüp gitti.

Madem ki durum budur, öyleyse ashâb-ı kirâm tevekkülün terkinde nasıl ittifak ederler? Oysa tevekkül, makamların en yücesindendir. Eğer tedaviyi terketmek ve korunmak tevekkülün şartından kabul edilirse. . .

Soru: Neden **Hazret-i Peygamber** içinde veba bulunan memleketten çıkmayı yasak etmiştir? Oysa vebanın sebebi, tip ilminde havadır. Tedavinin de en açık yolu; zarar verenden kaçmaktır. Hava ise zarar vericidir. Neden **Hazret-i Peygamber** havadan kaçmaya ruhsat vermemiştir?

Cevap: Zarar verenden kaçmanın yasak olmadığında ihtilâf yoktur; zira kan aldırmak zarar verenden kaçmaktır. Oysa bu gibi yerlerde tevekkülü terketmek mübahtır. Fakat bu maksuda delâlet etmez. Ancak ilim Allah'ın katındadır-burada zarar veren şudur: Hava bedenin zahirine çarpması hasebiyle zarar vermez, aksine teneffüs edilmek suretiyle zarar verir; zira havada bir ufunet bulunursa ve hava, teneffüs borusu ile kalbe varırsa, uzun zaman teneffüs edilince orada tesir eder. Bu bakımdan veba, içe uzun zaman tesir ettikten sonra dışta belirtileri görülen bir hastalıktır. Öyleyse veba hastalığı görülen memleketten çıkmak, yüzde altmış oranında daha önce yerleşen ve kökleşen mikroptan kurtarmaz. Fakat kurtuluş vehmedilir. Bu bakımdan çıkıp kaçmak, efsun yapmak, fala bakmak ve benzeri gibi mevhum olan şeylerin cinsinden olur. Eğer bu mânâ tecerrüd ederse, o zaman tevekküle zıt düşer. Fakat yasak olmaz. (Çünkü kesin değildir) . Fakat bu mânâya başka birşey eklendiğinden dolayı veba olan yerden çıkmak yasaklanmıştır. O eklenen **ikinci** durum şudur: Eğer sıhhatli kimselere vebalı memleketten çıkıp kaçmak ruhsatı verilirse, o memlekette vebadan dolayı yatağa düşen hastalardan başka kimse kalmaz, Böylece hastaların kalbi kırılır. Bakıcılar yok olur. Hastalara su verecek, yemek yedirecek kimse kalmaz.

Hastalar da bunları bizzat yapamazlar. Böylece hastalar ölüme terkedilmiş olur. Oysa kaçıp memleketi terkedenlerin vebadan kurtulmalarının beklenildiği gibi hastaların da kurtulmaları ümit edilir. Bu bakımdan eğer sıhhatliler memlekette durup kaçmasalar, yüzde yüz ölecekleri kesin değildir. Çıkıp gitmekle de yüzde yüz ölümden kurtulmuş sayılmazlar.

Fakat çıkıp gitmeleri, geri kalan hastaların kesinlikle ölümüne sebep olur. Müslümanlar binalar gibidir. Bazısı diğerini kenetler. Müslümanlar bir tek beden gibidir. O bedenin bir azası acıdı mı diğer azalar da acıyı paylaşırlar. İşte yasağın illetinde zarar verici durum bizce budur. Memlekette bulunmayan bir kimse hakkında bu, tam tersine işler; zira memleketin hastalıklı havası daha onların

içlerine tesir etmemiştir ve memleketteki hastaların da bakıcıları olduğu için onlara ihtiyacı yoktur. Eğer memlekette hastalığa tutulmuş kimselerden başkası kalmamışsa ve bakıcılara ihtiyaçları varsa, bir grup da karantinaya rağmen onlara bakmak için oraya varmışsa, bu takdirde yardım için oraya girmek müstehab olur veya diğer müslümanlardan (kesin) bir zararı defetmek ümidiyle bu mevhum olan bir zarara maruz kalmak olduğu için oraya girmeleri yasaklanamaz. İşte bu münasebetle tâundan (vebadan) kaçmak, bazı haberlerde düşmanla çarpışan saftan kaçmaya benzetilmiştir. Çünkü bakıcı bulunmadığı takdirde tâundan kaçılırsa, hasta olan diğer müslümanların kalbi kırılmış ve onların yok olmalarına sebep olunmuş olur! İşte bunlar ince işlerdir. Bunları mülahaza etmeyen, sadece haber ve eserlerin zâhirine bakan bir kimse nezdinde, duyduklarının çoğu birbirine çelişkili görünür. Bu hususta âbid ve zâhidlerin yanılmaları pek çoktur. İlmin şeref ve fazileti işte bu noktadan ötürüdür.

İtiraz: Tedaviyi terketmekte söylediğin gibi bir fazilet varsa, **Hazret-i Peygamber** bu fazileti elde etmek için neden tedaviyi terketmedi?

Cevap: Tedaviyi terketmek, günahları çok olup da onları kefaretlendirmek veya nefsinin sıhhatten gelen saldırganlığından ve şehvetlerin galebesinden korkan bir kimseye nisbetendir veya gafletin galebe etmesinden dolayı ölümü hatırlatan bir şeye muhtaç olur veya tevekkül sahipleriyle, razı olanların makamlarına varamadığından dolayı bari sabredenlerin sevabına nail olmaya muhtaç olan veya **Allahü teâlâ**'nın devalar içerisinde koyduğu faydaların inceliklerini kavrayamadığından dolayı, bu devaların onun hakkında efsun gibi mevhum olduğundan veyahut da hali kendisini tedaviden meşgul ettiğinden veya (iki meşguliyeti) cem'etmekle zayıf olduğundan dolayı tedavinin kendisini halinden uzaklaştırmasından korkan kimseye nisbeten tedaviyi terketmekte fazilet vardır.

Çünkü bu mânâlar tedaviyi terketmek hususundaki engelleri geri getirmişlerdir. Bunlar bazı mahlukata nisbeten kemâl dereceleridir. Fakat **Hazret-i Peygamber**'in derecesine nisbeten eksikliktir. **Hazret-i Peygamber**'in makamı bunların hepsinden daha yücedir; zira **Hazret-i Peygamber**'in hali sebeplerin var veya yok oluşu anlarındaki müşahedesinin aynı olmasını gerektirir; zira onun bütün hallerde sebeplerin müsebbibine yönelen nazarından başka bir nazarı yoktur. Makamı bu olan bir zata elbette sebepler zarar vermez. Nitekim mal hakkındaki rağbet eksikliktir. Eksiklik ve maldan uzaklaşma rağbeti de onun için kerahiyettir.

Her ne kadar bu kemâl ise de, bu da nezdinde malın varlığı ile yokluğu eşit olan bir kimseye nisbeten eksikliktir. Bu bakımdan taş ile altın eşit olsa bile taştan değil de altından kaçmak daha önemlidir. **Hazret-i Peygamber**'in hali toprak ile altının onun nezdinde eşit olmasıdır. Halka zühd makamını öğretmek için altın edinmezdi. Yoksa altına sahip olursa nefsinin azacağından korktuğu için altın edinmiyor değildi. Çünkü onun makamı, dünyanın kendisini aldatmasından müstağni idi. Çünkü yeryüzünün hazineleri kendilerine arzolunduğunda onları kabul etmekten imtina etti.

İşte böylece onun yanında sebepleri yerine getirmek veya terketmek, bu görüşten dolayı eşitti. O, tedavi olmayı şu sebepten dolayı terketmemiştir: Allah'ın âdet ve sünnetinin üzerinde yürümek ve ümmeti için muhtaç oldukları bir şeye ruhsat vermek. . . Zaten tedavi olmakta bir zarar da yoktur. Fakat malı zahîre edinmek bunun tam hilâfınadır. Çünkü onun zararı pek büyük olur! Evet! Tedavi zarar vermez. Ancak ilâcın yaratanını değil de ilacın fayda verdiğini düşünmek zararlıdır ve yasaklanmıştır. Bir

de günahlarda yardımcı olması için tedavi olmak da yasaklanmıştır. Mü'minlerin hiçbiri ilâcın bizzat fayda verici olduğunu düşünmez. Sadece **Allahü teâlâ** onu fayda vermeye sebep kılmıştır' diyebilir.

Nitekim suyu susuzluğu giderici, ekmeği doyurucu görmediği gibi. . . Bu bakımdan Mü'minin maksudundaki tedavinin hükmü, çalışmanın hükmü gibidir. Mü'min ibadet veya günah hususunda sarfetmek için çalışıp kazanırsa bunun hükmü niyetine göredir. Eğer mübah niyetlerle çalışırsa mübahtır. Bu bakımdan zikrettiğimiz mânâlarla anlaşıldı ki tedaviyi terketmek bazı hallerde, tedavi olmak da bazı hallerde daha üstündür. Bu da haller, şahıslar ve niyetlere göre değişir. Yine anlaşıldı ki yapmak ve terketmekten herhangi biri tevekkülde şart değildir. Ancak mevhum olan dağlamak ve efsunlamak gibi durumların terki şarttır; zira bunlara başvurmak tevekkül sahiplerine lâyık olmayan şekilde tedbirlere dalmak demektir.

58) Ebû Dâvud

59) İmâm-ı Ahmed, Bezzâr

13. Hastalığı Açıklamak ve Gizlemek Hususunda Tevekkül Sahiplerinin Halleri

Hastalığı, fakirliği ve başına gelen belâları gizlemek iyilik hazinelerinden ve makamların en yücesindendir. Çünkü Allah'ın hükmüne razı olmak ve O'nun belâsına karşı sabretmek kul ile Allah arasında bir şeydir. Bu bakımdan hastalığı gizlemek daha güzel olur. Buna rağmen belirtmekte de niyet ve maksat hâlis olursa sakınca yoktur. Belirtmenin maksatları üçtür:

Bir

Birincisi, kişinin gayesi tedavi olmaktır. Bu bakımdan doktora hastalığını belirtmek mecburiyetindedir. Allah'tan şikayet etmek niyetiyle değil, kendisinde bulunan ilâhî kudreti hikâye etmek kabilinden hastalığını söylemelidir. Bişr el-Hafî, hastalıklarını tedavi eden Dr. Abdurrahman'a hastalıklarını anlattı. Ahmed b. Hanbel kendisinde bulunan hastalıklardan haber verirken derdi: 'Ben ancak Allah'ın kudretini vasıflandırıyorum!'

İki

İkincisi, başkasına kendisine uyulsun diye hastalığını vasıflandırmasıdır. Oysa kendisi, marifet babında sebatkâr olarak bilinir. Bu bakımdan hastalığını zikretmekteki gayesi; karşısındaki insanın hastalık hakkında kendisinden 'güzel sabır' öğrenmesi ve 'güzel şükür' etmeye alışması içindir. Hastalığın Allah'tan gelen bir nimet olduğunu açıklayıp ona karşılık şükrettiğini ve nimetten konuştuğu gibi ondan konuştuğunu ihsas ettirmek için vasıflandırmasıdır.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Hasta, önce Allah'a hamd ve şükredip sonra hastalıklarını belirtirse bu durum şikayet değildir'.

Üç

Üçüncüsü, hastalığı vasıflandırmakla acizliğini, Allah'a muhtaç olduğunu belirtmesidir. Bu durum, kendisine kuvvet ve şecâat uygun görülen, acizlikten uzak sayılan bir kimse için güzeldir.

Nitekim rivâyet edildi ki Hazret-i Ali'ye (radıyallahü anh) hastalığında 'Sen nasılsın?' diye soruldu. **Cevap** olarak 'Çok fenayım!' dedi. Bunun üzerine soranlar birbirlerine baktılar. Sanki Hazret-i Ali'nin

böyle söylemesini kerih görüyor ve bunu 'Allah'ı şikayet etmek' şeklinde telâkki ediyorlardı! Bunun üzerine Hazret-i Ali 'Ben Allah'a karşı pehlivanlık mı göstereyim?' dedi.

Bu bakımdan Hazret-i Ali, kuvvet ve şecaatine rağmen, acizlik ve fakirliğini göstermek istedi. Bu hususta **Allahü teâlâ**'nın kendisine vermiş olduğu edeple edeplendi; zira o bir ara hasta iken şöyle dua ettiği **Hazret-i Peygamber**'in kulağına gitmişti: 'Ey Allahım! Belaya karşı bana sabır ve tahammül ver!'

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Sen Allah'tan belâ istemiş oldun. Oysa Allah'tan âfiyet iste!60

Bu niyetlerle hastalığı söylemek caiz görülmüştür. Bu niyetlerin şart koşulması şu sebepten kaynaklanır: Hastalığı söylemek şikayettir. Allah'tan şikayet etmek haramdır.

Nitekim fakirlerin dilenmesi bahsinde bu durumu anlatmıştık! Ancak zaruret hâli müstesnadır. Hastalığı izhar etmek, öfke ve Allah'ın fiilini beğenmemek karinesiyle şikayet olur. Eğer öfke karinesinden ve belirttiğimiz niyetlerden uzak ise, hastalığı belirtmek haramlıkla vasıflandırılmaz. Ancak 'Hastalığı belirtmektense belirtmemek daha evlâdır' diye düşünmelidir. Çünkü hastalığı belirtmek çoğu kez şikayetmiş gibi telâkki edilir ve çoğu kez de tasannu ve hastalık olduğundan daha fazla mübalağa edilir. Kim Allah'a tevekül ettiğinden dolayı tedaviyi terkederse, o hiçbir zaman hastalığını belirtemez; zira ilâç vasıtası ile temin edilen rahatlık, hastalığı ifşa etmek suretiyle temin edilenden daha efdaldir.

Selef'ten biri şöyle demiştir: 'Kim hastalığını ifşa ederse, o sabretmiş sayılmaz!'

'Sabr-ı cemil!' (Yûsuf/83) ayetinin mânâsı hakkında 'İçinde şikayet olmayan güzel sabırdır' denilmiştir.

Hazret-i Yakub'a şöyle denildi: 'Gözünün ışığını götüren nedir?' Hazret-i Yakub şöyle dedi: 'Zamanın akması ile üzüntülerin uzunluğu götürdü". Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Hazret-i Yakub'a 'Beni kullarıma şikayet etmeye koyuldun!' deyince, Hazret-i Yakub şöyle demiştir: 'Yârab! Sana tevbe ediyorum!'

Tâvus ve Mücâhid'den şöyle rivâyet edilmiştir: 'Hastalıkta inlemek de hastanın aleyhine yazılır!' **Selef**, şikayeti gerektiren bir mânânın izharı olduğu için, hastanın inlemesini bile kerih görürlerdi.

Denildi ki: İblis, Hazret-i Eyyûb'den ancak hastalık halinde inlemesini elde etti!' Bu bakımdan inlemek, hastalığın **şeytan**ın payına düşen kısmıdır.

Kul hasta düştüğü zaman, Allah iki meleğe şöyle emreder: 'Ziyaretçilerine neler söylediğine dikkat edin!' Eğer kul Allah'a hamdeder, Allah'ı överse, melekler kendisine hayır dua ederler. Eğer şikayette bulunursa, melekler ona 'Sen öyle olasın!' diye beddua ederler. 61

Abidlerinden biri şikayet etmek ve fazla konuşmak korkusundan hastalıkta ziyareti kerih görmüştür. Selef'ten biri hasta düştüğü zaman kapısını kilitler, iyileşip milletin içine çıkıncaya kadar kimse içeri giremezdi. Fudayl, Vuheyb ve Bişr böyle yapanlardandı.

Fudayl derdi ki: "Ben ziyaretçi gelmeden hastalığımı çekmek istiyorum!'

Yine şöyle demiştir: 'Ben ziyaretlerden ötürü hastalıktan nefret ediyorum'.

Allah Fudayl'dan ve bütün **selef** âlimlerinden razı olsun!

Tevhîd ve Tevekkül bölümü Allah'ın yardımı ve hüsn-i tevfîki ile tamamlandı. Allah'ın izniyle bu bölümü Muhabbet, Şevk, Üns ve Rıza ile ilgili bölüm takip edecektir. Muvaffak kılan **Allahü teâlâ**'dır! 'Zamanın akması ile üzüntülerin uzunluğu götürdü". Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Hazret-i Yakub'a 'Beni kullarıma şikayet etmeye koyuldun!' deyince, Hazret-i Yakub şöyle demiştir: 'Yârab! Sana tevbe ediyorum!'

Tâvus ve Mücâhid'den şöyle rivâyet edilmiştir: 'Hastalıkta inlemek de hastanın aleyhine yazılır!' **Selef**, şikayeti gerektiren bir mânânın izharı olduğu için, hastanın inlemesini bile kerih görürlerdi.

Denildi ki: İblis, Hazret-i Eyyûb'den ancak hastalık halinde inlemesini elde etti!' Bu bakımdan inlemek, hastalığın **şeytan**ın payına düşen kısmıdır.

Kul hasta düştüğü zaman, Allah iki meleğe şöyle emreder: 'Ziyaretçilerine neler söylediğine dikkat edin!' Eğer kul Allah'a hamdeder, Allah'ı överse, melekler kendisine hayır dua ederler. Eğer şikayette bulunursa, melekler ona 'Sen öyle olasın!' diye beddua ederler. 61

Abidlerinden biri şikayet etmek ve fazla konuşmak korkusundan hastalıkta ziyareti kerih görmüştür. Seleften biri hasta düştüğü zaman kapısını kilitler, iyileşip milletin içine çıkıncaya kadar kimse içeri giremezdi. Fudayl, Vuheyb ve Bişr böyle yapanlardandı.

Fudayl derdi ki: "Ben ziyaretçi gelmeden hastalığımı çekmek istiyorum!'

Yine şöyle demiştir: 'Ben ziyaretlerden ötürü hastalıktan nefret ediyorum'.

Allah Fudayl'dan ve bütün **selef** âlimlerinden razı olsun!

Tevhîd ve Tevekkül bölümü Allah'ın yardımı ve hüsn-i tevfîki ile tamamlandı. Allah'ın izniyle bu bölümü Muhabbet, Şevk, Üns ve Rıza ile ilgili bölüm takip edecektir. Muvaffak kılan **Allahü teâlâ**'dır!

60) Daha önce geçmişti.

61) Daha önce geçmişti.

36 - MUHABBET, ŞEVK, ÜNSİYET VE RİZA

1. Giriş

Velîlerinin kalplerini dünyanın süslerine ve iltifat etmekten münezzeh kılan Allah'a hamdolsun! O Allah ki onların sırlarını, huzurundan başkasını düşünmekten tasfiye etmiştir. Sonra o sırları izzetinin yaygısı üzerine dürmeleri için edinmiş ve hâlis kılmıştır! Sonra isimler, sıfatlar ve marifetinin nûrlarıyla pırıl pırıl parlayacak derecede onlara tecelli etmiştir. Sonra onlara mübarek vechinin nûrlarını keşfettirmiştir ki sevgisinin ateşiyle yansınlar. Sonra onlardan celâlinin künhüyle perdelendi. Öyle ki onlar kibriyasının ve azametinin sahrasında şaşkın kalakaldılar. Bu bakımdan onlar ne zaman ki celâlinin künhünü mülahaza etmeye yeltenmek isteseler, onları akıl ve basiretlerinin yüzünü kaplayan dehşet kaplar. Ne zaman ki ümitsiz olarak o meydandan çekilmek isterlerse, cemalin çadırlarından 'Ey cehaletinden ve aceleciliğinden ötürü hakkı elde etmekten ümitsiz olan! Sabret!' diye çağrılır. Böylece

onlar red, kavuşma, kabul, kovulma arasında, muhabbetinin ateşiyle tutuştukları halde marifetinin denizinde kalakalmışlardır.

Salât ve selâm nübüvvetinin kemâliyle peygamberlerin sonuncusu olan **Hazret-i Peygamber**'in, halkın efendileri, imamları, önder ve rehberleri olan âlinin ve ashâbının üzerine olsun! (Yârab!) onlara çokça selâm et!

Muhakkak ki Allah'ın muhabbeti, makamlardan en yüce makamın, derecelerden en yüksek derecenin ta kendisidir. Muhabbetin idrâkinden sonra hiçbir makam yoktur ki onun meyvelerinden bir meyve, Şevk, Üns, Rıza ve benzerleri gibi onun etbaından biri olmasın. Muhabbet'ten önce hiçbir makam yoktur ki muhabbetin mukaddimelerinden biri olmasın! Tevbe, Sabr, Zühd ve başkaları gibi. . . .

Diğer makamlara, ulaşmak pek zor ise de kalpler onun imkânına inanmaktan boş bulunmazlar. Allah'ın muhabbetine inanmak pek az ve nadirdir. Hatta bir kısım âlimler onun imkânını inkâr ederek şöyle demişlerdir: 'Allah'ın muhabbetinin mânâsı, Allah'a ibadet etmeye devam etmekten başka birşey değildir! Muhabbetin hakikati muhaldir. Bu ancak sevenin cinsinden olursa mümkün olur'. Bu âlimler, muhabbeti inkâr ettiklerinden üns, şevk, münacât lezzeti ve muhabbetin diğer durumlarını da inkâr etmişlerdir. O halde, bu konunun üzerinden perdeyi kaldırmak gerekir.

Biz bu kitapta muhabbet hakkındaki şeriat delillerini, sonra muhabbetin hakîkat ve sebeplerini, sonra Allah'tan başkasının muhabbet'e müstehak olmadığını, sonra lezzetlerin en büyüğünün Allah'ın vechi kerimine bakmanın lezzeti olduğunu, sonra âhiret'teki bakış lezzetinin dünyadaki marifetten daha fazla olmasının sebebini, sonra Allah muhabbetini takviye eden sebepleri, sonra insanların muhabbet hususunda neden değişik olduklarını, sonra Allah'ın marifetinde zihinlerin kusurluluğundaki sebebi, sonra şevk'in mânâsını, sonra Allah'ın kuluna olan muhabbetini, sonra Allah'ın kulunu sevmesinin alâmetleri hakkındaki sözü, sonra Allah ile olan ünsiyetin mânâsını, sonra ünsiyetteki inbisat mânâsını, sonra rıza mânâsındaki sözü, sonra rıza'nın fazileti ile hakikatini, sonra duanın ve masiyetlerden tiksinmenin buna zıt düşmediğini, günahlardan kaçmanın da böyle olduğunu, sonra muhiblerin çeşitli hikâye ve sözlerini beyan edeceğiz. İşte bu kitabın bütün beyanları bunlardan ibarettir.

36-1

2. Kulun Allah'a Olan Muhabbeti Hakkında Şer'î deliller

Bütün müslümanlar gerek Allah'a, gerek **Hazret-i Peygamber**'e muhabbetin her müslüman için farz olduğunda ittifak etmiştir. Acaba olmayan birşey nasıl farz kılınır? Acaba sevginin tabiî meyvesi olan ibadetle nasıl tefsir edilir? Elbette meyvesinden önce sevginin olması lâzımdır. Ondan sonra insan sevdiğine itaat eder.

Âyet-i Kerîmeler

Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler! (Maide/53)

Îman edenler ise en çok Allah'ı severler. (Bakara/165)

Bu ayetler, muhabbetin ve muhabbette insanların değişikliğini isbata delildir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber, Allah'a olan sevgiyi, birçok hadîsinde îmanın şartından kılmıştır.

Ebû Rezîk Akilî şöyle sordu1: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Îman nedir?' **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi:

Allah ve Rasûlü'nün senin nezdinde her şeyden daha sevimli olmalarıdır,2

Sizden bir kimsenin nezdinde Allah ve onun Rasûlü her şeyden daha sevimli olmadıkça kişi îman etmiş sayılmaz. 3

Ben bir kişinin nezdinde aile efradından, malından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça o kişi îman etmiş sayılmaz. 4

Bu hadîsin başka bir rivâyetinde 'onun nefsinden de' ziyadesi vardır. Durum nasıl böyle olmasın?

De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, soylarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuuz ticaret, hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, elçisinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, o halde Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez. (Tevbe/24)

Allahü teâlâ bunu tehdit ve kişinin bu hareketinin inkâr sadedinde olduğunu göstermek için sevketmiştir. **Hazret-i Peygamber** de muhabbeti emrederek şöyle buyurmuştur:

Size gıda olarak verdiği nimetlerden dolayı Allah'ı seviniz. Beni de Allah'ın sevmesinden dolayı seviniz!5

Bir kişi şöyle dedi:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ben seni seviyorum!

- O halde fakirlik için hazırlan!

- Muhakkak ki ben Allah'ı da seviyorum.

- O halde belâ için de hazırlan!6

Hazret-i Ömer'den şöyle rivâyet ediliyor: Ashâbdan Mus'ab b. Umeyr, sırtında kemer gibi yaptığı bir koç derisi olduğu halde **Hazret-i Peygamber**'e geldiğinde **Hazret-i Peygamber** ona bakıp şöyle dedi:

Şu Allah tarafından kalbi nûrlandırılmış kişiye bakınız! Ben onu anne ve babasının yanında kendisini en tatlı yemek ve içkilerle besledikleri halde gördüm. Allah ve Peygamber sevgisi onu gördüğünüz hale davet etti. (O da icabet etti!)

Meşhur bir haberde şöyle vârid olmuştur: İbrahim (aleyhisselâm) ruhunu kabzetmek üzere gelen ölüm meleğine 'Sen hiç dostunu öldüren bir dost gördün mü?' diye sorunca, **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek 'Sen hiç sevdiğinin huzuruna varmaktan çekinen bir dost gördün mü?' dedi. Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) 'Ey ölüm meleği! Hemen ruhumu kabzet'! dedi.

Bu durumu ancak bütün kalbiyle Allah'ı seven bir kul bulabilir. Bu kul ölümün sevdiği ile birleşmeye sebep olduğunu bilince hemen ölüme doğru atılıverir. Çünkü Allah'tan başka bir sevdiği yoktur ki ona iltifat etsin.

Hazret-i Peygamber bir duasında şöyle demiştir:

Yârab! Kendi muhabbetini ve seni sevenin sevgisini ve beni sevgine yaklaştıran şeyin sevgisini bana ihsan eyle! Sevgini soğuk sudan bana daha sevimli kıl!7

Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e gelerek 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kıyâmet ne zaman kopacaktır?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Kıyâmet için ne hazırladın?' dedi. Bedevî 'Kıyâmet için ne fazla namaz ve ne de oruç hazırladım. Ancak ben Allah'ı ve onun Rasûlü'nü seviyorum' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi: 'Kişi sevdiğiyle beraberdir'. 8

Enes der ki: 'İslâm'dan sonra bu olay ile sevindikleri kadar müslümanların hiçbir şeyle sevindiklerini görmedim!'

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim Allah'ın gerçek muhabbetini tadarsa, bu onu dünya talebinden uzaklaştırır ve bütün halktan ürkütür!'

Hasan şöyle demiştir: 'Rabbini tanıyan onu sever! Dünyayı tanıyan ona zâhid olur! Mü'min bir kimse oynayıp gaflete dalmaz! Düşündüğü zaman üzülür!'

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Allah'ın kulları içinde öyle bir grup vardır ki cennet ve cennetin içindeki nimetler bile, onları Allah'tan uzaklaştırmaz. Onlar dünya ile nasıl Allah'tan uzaklaşacaklardır?'

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) bedenleri zayıf düşmüş, beti benzi uçmuş **üç** kişinin yanından geçerek kendilerine şöyle sordu: 'Sizi bu hale getiren nedir?' Onlar 'Ateş korkusu!' dediler. Hazret-i Îsa 'Korkan bir kimseyi emniyete kavuşturmak **Allahü teâlâ**'nın üzerine haktır' dedi. Sonra onları geçti. Başka bir **üç** kişiye rastladı. Baktı ki onlar daha zayıf, benizleri daha uçuk. 'Sizi bu hale getiren nedir?' diye sordu. Onlar 'Cennete olan şevkimiz!' dediler. Îsa (aleyhisselâm) 'Size umduğunuzu vermek Allah'ın üzerinde bir hak oldu' dedi. Sonra onları geçip **üçüncü** bir gruba rastladı. Baktı ki onlar daha zayıf ve benizleri daha uçuk. . . Sanki onların yüzünde bir nûr vardır. 'Sizi bu gördüğüm dereceye ulaştıran nedir?' dedi. Onlar 'Biz Allah'ı seviyoruz! (Bizi bu hale getiren Allah sevgisidir) ' dediler. Îsa (aleyhisselâm) 'Mukarrebler sizlersiniz! Sizsiniz mukarrebler! Sizsiniz mukarrebler!' dedi.

Abdülvahid b. Zeyd 'Kar içerisinde dikilen bir kişinin yanından geçerken 'Sen üşümez misin?' dedi. Adam 'Kimin içinde Allah muhabbeti varsa o üşümeyi hissetmez!' diye **cevap** verdi.

Sırrı es-Sekatî'den şöyle rivâyet edildi: 'Kıyâmet günü ümmetler peygamberlerinin adıyla 'Ey Musa ümmeti!' Ey Îsa ümmeti! Ey Muhammed ümmeti! diye çağrılırlar. Allah'ın muhibleri ise bu şekilde çağrılmazlar. Onlar 'Ey Allah'ın velî kulları! Allah'a geliniz!' diye çağrılırlar. Bu sesleri işittikleri zaman kalpleri neredeyse çatır çatır çatlar".

Harem b. Hayyan dedi ki: 'mü'min rabbini tanıdığı zaman sever! Sevdiği zaman yönelir. Yönelmenin tadını aldığı zaman dünyaya şehvet gözüyle, âhirete de fetret gözüyle bakmaz!'

Mü'minin bu dünyada hasret çekmesi, âhirette istirahat etmesi demektir.

Yahya b. Muaz şöyle dedi: 'Allah'ın affı bütün günahları kapsar! O'nun rızası acaba nasıl olur? O'nun rızası bütün emel ve istekleri kapsar! O'nun sevgisi acaba nasıl olur? O'nun sevgisi akılları deşete sevkeden Acaba O'nun muhabbeti nasıldır? O'nun muhabbeti O'ndan başkasını unutturur. Acaba O'nun lûtfu nasıldır?'

Bazı (semavî) kitablarda şöyle vârid olmuştur: 'Ey kulum! Senin hakkın için ben sana muhibim. Senin boynundaki hakkımın hatırı için sen de bana muhib ol!'

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Hardal tanesi kadar muhabbet, bana muhabbetsiz yetmiş senelik ibadetten daha sevimli gelir!'

Yine Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'İlâhî! ben senin avlunda duruyorum. Çocukluktan beri senin senânla meşgulüm. Beni yanına aldın. Marifetinle bana gömlek giydirdin. Lütfunla bana imkân verdin. Beni haller içerisinde evirip çevirdin. Örtmek, tevbe, zühd, şevk, rıza ve muhabbet içerisinde beni haşr u neşr ettin. Havuzlarından bana içirdin. Bahçelerinden bana yemek imkânını verdin. Emrine yapıştığım, kavline aşık olduğum halde bunları bana yaptın. Büyüdüğüm zaman senin katından nasıl uzaklaşırım? Oysa ben daha küçükken bunu senden aldım. Hayatta oldukça senin manevî etrafında yalvarıp sana fısıldayacağım. Çünkü ben muhibbim. Her muhib, habibine aşkla bağlıdır. Habibinin dışında herşeyden uzaklaştırılmıştır'.

Allah'a muhabbet hakkında sayılmayacak kadar haber ve eserler vârid olmuştur. Bu apaçık bir durumdur. Karışıklık onun mânâsını tahkik etmek hususundadır. Bu bakımdan biz manâ ile meşgul olacağız!

1) Adı Lekit b. Âmir b. Müntefik el-Âmirî'dir.

2) İmâm-ı Ahmed

3) Müslim, Buhârî

4) Müslim, Buhârî

5) Tirmizî

6) Tirmizî

7) Ebû Nuaym, (Ebu'd Derda'dan)

8) Müslim, Buhârî

3. Muhabbet'in Hakikati, Sebepleri, Kulun Allah'a Olan Muhabbetinin Mânâsı

Bu fasıldan gaye, muhabbetin hakikatinin ancak Allah'ın marifetiyle keşf olunacağını, sonra şartlarının ve sebeplerinin marifetini, bütün bunlardan sonra Allah hakkındaki mânâsının tahkik ile keşfolunacağını anlatmaktır.

Birinci Esas

Marifet ve idrâkten önce, muhabbetin olması düşünülemez; zira insan ancak tanıdığını sever, cansız bir şeyin sevgiyi idrak etmesi düşünülemez. Sevmek, idrâk eden dirinin özelliğidir. Sonra idrâk olunanlar idrâk edenin tabiatına uygun ve zevk verici tabiatına zıt olan nefret ve elem verici ve tabiatına ne zevk, ne de elem vermeyen kısımlara bölünür. Bu bakımdan idrâkinde bir lezzet ve rahat olan herşey, idrâk edenin nezdinde güzeldir. İdrâkinden elem duyulan herşey, idrâk edenin nezdinde kötüdür. Kendisinde ne elem, ne de lezzet olan şey ne güzel, ne de çirkindir. Madem ki durum budur, her lezzetli kendisinden lezzet alanın nezdinde sevimlidir. Sevimli olmasının mânâsı tabiatta ona karşı bir meyil olması demektir ve nefret edilmesinin mânâsı tabiatının ondan nefret etmesidir. Bu bakımdan sevgi, lezzetli şeye tabiatın meyletmesinden ibarettir. Eğer o meyl artarsa, ona aşk adı verilir. Buğz, yorucu ve elem verici şeyden tabiatın nefret etmesinden ibarettir. Bu kuvvet bulursa adına makt denir. İşte sevginin hakikatinde esas budur.

İkinci Esas

Sevgi, idrâk ve marifete tabi olduğundan, şüphesiz ki idrâk edenler ve duyular hasebiyle bölünür. Bu bakımdan her duyu idrâk olunanların bir türünü hisseder. Bunların her birinin de idrâk olunanlarda lezzeti vardır. O lezzetten dolayı tabiatın ona meyli vardır. Bu bakımdan onlar sağlam tabiatın nezdinde güzeldir. Öyleyse gözün lezzeti; görmekte, güzel görünenleri idrâk etmekte, lezzet veren güzel suretleri hissetmektedir. Kulağın lezzeti vezinli ve güzel nağmelerdedir Koku duyusunun lezzeti güzel kokulardadır. Zevkin lezzeti yemeklerdedir. Dokunmanın lezzeti yumuşaklıktadır. Duyularla idrâk edilen bu şeyler zevkli olduklarından dolayı sevimli olurlar. Yani sağlam tabiat bunlara meyleder. Hatta

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dünyanızdan bana **üç** şey sevdirildi: Güzel koku, kadın ve gözümün nûru namaz! 9

Görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber** güzel kokuya mahbub adını vermiştir. Malumdur ki güzel kokuda ne gözün, ne de kulağın nasibi vardır. Sadece burnun nasibi vardır. Kadınlara da mahbub demiştir. Oysa onlarda da sadece dokunmanın zevki vardır. Burnun, dilin ve kulağın nasibi yoktur. Namaza göz aydınlığı adını vermiş ve onu mahbubların en sevimlisi kılmıştır. Oysa beş duyunun namazda hiçbir nasibi olmadığı malumdur. Namazdan zevk alan altıncı bir duyudur. Onun yeri kalptir. Onu ancak kalp erbabı olan bir kimse idrâk edebilir. Beş duyunun lezzetlerinde hayvanlar da insanlara ortaktır. Eğer sevgi sadece beş duyunun idrâk ettiklerine bağlı olsaydı 'Allah duyularla idrâk olunmaz.

Hayalde de temsil edilemez. Bu bakımdan sevilmez' denilseydi, bu durumda insanın özelliği iptal olunurdu ve kendisini hayvanlardan ayıran akıl veya nur veya kalp veyahut itiraz etmeksizin başka ibarelerde tabir edilen özelliği ve altıncı hissi ortadan kalkardı. Bu da uzak bir ihtimaldir. Bu bakımdan bâtınî basiret, zahirî gözden daha kuvvetlidir. Kalp, gözden daha iyi kavrar. Aklen idrâk edilen mânâların güzelliği, gözle görünen zâhir suretlerin güzelliğinden daha büyüktür.

Bu bakımdan duyularla idrâk etmekten yüce olan ilâhî ve şerefli şeylerden kalbin idrâk etmesiyle meydana gelen daha kusursuzdur. Öyleyse sağlam tabiatın zevki, sıhhatli aklın buna meyli daha kuvvetlidir. Zaten sevginin mânâsı idrâkinde zevk duyulana meyletmekten başka birşey değildir.

Nitekim bunun tafsilatı gelecektir. Durum bu olduktan sonra Allah sevgisini, ancak kusurluluğun kendisini hayvanların derecesine indirdiği, duyuların idrâkinden öteye geçemeyen kimse inkâr eder.

Üçüncü Esas

İnsanın kendi nefsini sevdiği gizli değildir. Nefsi için başkasını sevmesi de bir hakikattir; acaba başkasını, nefsi için değil de onun zatından dolayı sevmesi düşünülebilir mi? İşte zayıflar için çözülmesi zor olan nokta budur. Hatta zayıflar insanın başkasını, onun zatından dolayı sevmesinin düşünülemeyeceğini zannederler. Ancak onda onun zatını idrâk etmekten başka, sevene yönelen bir pay olursa durum değişir. Hakikatte ise, böyle bir sevgi mümkündür ve vardır.

9) Nesâî

4. Muhabbetin Sebep ve Kısımları

Birinci Sebep: Her dirinin ilk sevdiği şey zatıdır. Kişinin kendi nefsini sevmesinin mânâsı, tabiatında varlığının devamına bir meyl olduğu gibi yokluğuna da bir nefret vardır; zira tabii olarak sevilen, sevene uygun olandır. Acaba insana nefsinden ve varlığının devamından daha uyan birşey var mıdır? Acaba insana, nefsinin yokluğundan daha ters birşey var mıdır? işte bunun için insan varlığının devamını sever. Ölümden ve öldürmekten nefret eder. Bunu sadece ölümden sonraki korku ve azabdan değil, ölümünün zorluklarından sakındığı için de değil, elemsiz, aniden öldürülse, sevapsız ve ikapsız öldürülse yine ölümden nefret eder. Ölümü ve katıksız yokluğu sevmez. Ancak bazen hayatta bulunan dehşetli bir elemden ötürü kişi ne zaman bir belâ ile mübtelâ olursa onun isteği o belanın yok olması olur. Eğer yokluğu severse, yokluk olduğu için sevmez. O yoklukta belanın da yok olması sözkonusudur. Bu bakımdan helâk ve yokluk nefret edilen bir şeydir. Varlığın devamı sevimli olunca, varlığın kemâli de sevimli olur; zira eksiklik, kemâli engeller ve yok eder. Eksiklik, yok olan miktar nisbetinde yoktur. Eksiklik, kemâle nisbeten helâktır. Helâk ve yokluk, sıfatlarda ve vücudun kemâlinde nefret edilen bir şeydir. Nitekim zatın esasında da nefret edildiği gibi. . . Varlık esasının devamının güzel olduğu gibi, kemâl sıfatının varlığı da güzeldir. Bu, sünnetullah'ın hükmüyle tabiatlarda yerleşen bir özelliktir.

Allah'ın kanununu değiştirmeye imkân bulamazsın. (Ahzâb/62)

Madem durum budur, insanın ilk sevdiği şey zatıdır. Sonra azalarının selâmetli olması, sonra malı, evladı, aşireti ve dostlarıdır. Bu bakımdan azalar sevimlidir. Selâmetli olmaları da sevimlidir. Çünkü varlığın kemâl ve devamı azaların sağlamlığına bağlıdır. Mal sevimlidir, çünkü mal da varlık ve kemâlin devamında alettir. Diğer sebepler de böyledir. Bu bakımdan insan, bu şeyleri zatlarından dolayı değil, varlık ve kemâlinin nasibi bunlara bağlı olduğundan dolayı sever. Hatta insan çocuğundan bir fayda görmediği, onun için meşakkatlara girdiği halde onu sever.

Çünkü o yok olduktan sonra çocuk, kendisinin halefi olur. Bu bakımdan çocuğun yaşamasında bir nevi kendisinin bekası vardır. İşte nefsinin bekasını sevdiğinden dolayı yerine kaim olan bir kimsenin bekasını da sever. Sanki o, onun bir parçasıdır. Çünkü nefsinin ebediyyen baki kalacağını ümit etmez. Evet! Eğer kendisinin veya evladının öldürülmesi arasında muhayyer bırakılsa, tabiatı da normalliğini muhafaza ediyorsa, elbette kendi canını, evladının canına tercih eder. Çünkü çocuğunun yaşaması, bir yönden kendisinin yaşaması demektir.

Fakat onun kesin olarak yaşaması değildir. Akrabalarını ve aşiretini sevmesi de nefsinin kemâlini sevmesine dönüşür. Çünkü o, nefsini onlarla çok, onlar sebebiyle kuvvetli ve onların kemâliyle güzelleşmiş görür; zira aşiret, mal ve haricî sebepler insanı kemâle doğru götüren kanat gibidir. Varlığın kemâli ve devamlı oluşunun tabiaten sevildiği açık bir hakikattir. Öyleyse ilk sevilen şey, her dirinin yanında kendisinin zati ve zatının kemâli ve bütün bunların devamıdır. Onun yanında mekruh olan ise bunun zıddıdır. İşte bu, sebeplerin ilkidir.

İkinci Sebep: İhsandır; zira insan, ihsanın kuludur. Kalpler kendilerine ihsan edeni sevmek üzere, kendilerine kötülük yapandan da nefret etmek üzere yaratılmıştır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Facir bir kimsenin iyiliğini boynumda bırakma ki kalbim onu sevmiş olmasın!

Bu hadîs işaret eder ki kalbin iyilik yapanı sevmesi zorunludur. Defetmesi güç yetmez bir durumdur. Bu bir tabiat ve fıtrattır. Bunu değiştirmeye yol yoktur. Bu sebepten ötürü insan bazen akrabası olmayan ve ilişkisi bulunmayan bir yabancıyı sever. Bu tedkik edilirse, **birinci** sebebe dönüştüğü görülür; zira ihsan eden odur ki mal, yardım ve varlığın devamına erdiren sebeplerle imdada yetişir. Kemâl ve vücudun hazırlanmasında rol oynayan nasiplerin husulü ile yardım eder.

Ancak fark şudur: İnsanların azaları vücudununun kemâlinde rol oynadığından dolayı sevilir. Oysa onlar istenilen kemâlin ta kendisidir. İhsan eden bir kimse ise, o istenilen kemâlin bizzat kendisi değildir. Ancak onun sebebi olur. Azaların sıhhatinin devamlılığında sebep olan doktor gibi. . . Bu bakımdan sıhhatin sevgisi ile sıhhatin sebebi olan doktorun sevgisi arasında fark vardır; zira sıhhat lizatihî istenir. Doktor ise lizatihî değil, sıhhatin sebebi olmak hesabıyla istenir.

Böylece ilim de, hoca da sevilir. Fakat ilim bizatihi istenir. Hoca ise, güzel olan ilmin sebebi olduğu için istenir. Böylece yemek, içmek, para da sevilir. Fakat yemek lizatihî, paralar ise yemeğin vesilesi oldukları için istenir. Durum bu olduğu zaman fark, mertebenin değişikliğine dönüşür. Aksi takdirde onların her biri insanın kendi nefsini sevmesine dönüşür. Bu bakımdan kim ihsan ettiğinden dolayı ihsan edeni severse, o hakikatte ihsan edenin zatını sevmiş değildir. Aksine ihsanını sevmiştir. İhsan ise, muhsinin fiillerinden biridir. Eğer o ortadan kalkarsa, sevgi de kalkar. Ama muhsinin zatı, kesinlikle devam eder. Eğer eksilirse, sevgi eksilir, artarsa artar. İhsan ve ihsanın artış ve eksikliği nisbetinde artış ve eksiklik meydana gelir.

Üçüncü Sebep: Bir şeyi zatından dolayı sevmesidir. Zatının ötesinde elde edilecek bir nasipten dolayı değil! Burada şeyin zatı, onun nasibinin ta kendisidir. İşte devamlılığına güvenilen kâmil ve hakîki sevgi budur. Bu da güzellik sevgisi gibidir. Çünkü her güzel, güzelliği idrâk edenin nezdinde sevilir. Bu da güzelliğin bizzat kendisi içindir.

Çünkü güzelliği idrâk etmekte zevkin bizzat kendisi vardır. O, başkası için değil zatı için sevilir. Sakın zannetme ki güzel suretlerin sevgisi, ancak onlarla şehvetin bertaraf edilmesi için düşünülebilir; zira şehvetin bertaraf edilmesi başka bir zevktir. Bazen güzel suretler onun için sevilir. Güzelliğin bizzat kendisini idrâk etmek ise başka bir lezzettir! Bu bakımdan güzelliğin sevilmesi mümkündür. Bu nasıl inkâr edilebilir? Oysa yeşillik ve akan su sevilir. Bu, suyun içildiği, yeşilliğin yenildiği için olmaz. Veya

sudan ve yeşillikten başka bir nasip elde etmek için de sevmez. Yeşillik ve akan su **Hazret-i Peygamber**'in hoşuna giderdi. Sağlam tabiatlar ışığa, çiçeklere, rengarenk kuşlara, şekli ve benekleri uygun olan hayvanlara bakmaktan lezzet alır. Hatta İnsan oğlu bu şeylere bakmakla üzüntü ve gamdan kurtulur. Bu da bakıştan ışığa bir nasibin oluşundan kaynaklanmaz.

İşte bu sebepler lezzet verirler. Her lezzet veren şey sevilir. Her güzelin idrâk edilmesi lezzetten uzak değildir. Güzelliğin tabiaten güzel olduğunu inkâr eden hiç kimse yoktur. Bu bakımdan eğer Allah'ın güzel olduğu sabit olursa, şüphesiz ki cemâl ve celâli kendisine keşfolunan kulunun nezdinde mahbub olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah güzeldir, güzelliği sever!

Dördüncü Esas

Bu esas, güzelliğin mânâsını beyan etmek hakkındadır: Hayallerin ve hislerin darlığında hapsolan bir kimse, çoğu kez zanneder ki güzelliğin mânâsı ancak yaratılmış azaların ve şeklin birbirine uygun olması, rengin güzelliği, beyazlığın kırmızı ile karışması, boyun uzunluğu ve bunlardan başka insan şahsının güzelliğine sıfat olarak verilen niteliklerden ibarettir; zira yaratılış üzerinde galebe çalan güzellik bakma güzelliğidir. Onların iltifatlarının çoğu şahısların suretlerinedir. Bu bakımdan zannedilir ki görülmeyen, hayal edilmeyen, şekli olmayan, bir rengi bulunmayanın güzelliği tasavvur olunamaz. Güzelliği tasavvur olunmadığından onu idrâk etmekte lezzet yoktur. Bu bakımdan mahbub olamaz. Bu çok açık bir yanlışlıktır; zira güzellik sadece gözle idrâk edilenlere bağlı değildir. Yaratılışta azaların uygunluğuna, beyazlığa kırmızının karışmasına bağlı değildir.

Çünkü 'bu güzel bir hattır', 'şu güzel bir sestir', 'şu da güzel bir attır', 'şu güzel bir elbisedir', 'şu güzel bir kaptır' deriz. Bu bakımdan ses ve hattın güzelliği ve diğer eşyaların güzelliği, eğer güzellik sadece iddia edildiği gibi surette ise ne demektir ve hangi mânâya gelir? Malumdur ki göz, güzel hatta bakmakla zevk alır. Kulak, güzel sesleri dinlemekle zevk alır ve idrâk olunanlardan hiçbir şey yoktur ki güzel ve çirkin diye ayrılmasın! Acaba bütün bu eşyalar arasında ortak olan güzelliğin mânâsı nedir? Bu bakımdan bunu araştırmak gerekir. Bu araştırma oldukça uzar. Muamele ilminde, bunu uzun uzadıya izah etmek uygun düşmez.

Herşeyin cemâli, o şey için mümkün olan ve kendisine uygun bulunan kemâlinin hazır bulunmasmdandır. Durum bu olduğunda o şeyin mümkün olan bütün kemâl cephelerinin hazır bulunduğunda, o, güzelliğin zirvesinde sayılır. Eğer hazır olan onun bir kısmı ise, hazır olan nisbetinde onun güzelliği vardır. Bu bakımdan güzel at, o attır ki bir ata uygun olan şekil, renk, koşmak, hücum etmek, geri çekilmek imkânlarının hepsi kendisinde bir araya gelmiştir. Güzel hat, kendisinde hatta uygun olan harflerin mütenasip olan, tertibi müstakil ve intizamı güzel olan her bir unsurun bir araya geldiği hattır.

Herşeyin bir kemâli vardır. Ona uygundur. Bazen onun zıddı da başkasına uygun gelir. Bu bakımdan her şeyin kemâli, güzelliği, kendisine uygun olanın kemâlindedir. O halde atın güzelliğini meydana getiren şey, insanın güzelliğini meydana getirmez. Sesin güzelliğini sağlayan şey ile hat güzel

olmaz. Elbiselerin güzelliğini sağlayan şey ile kaplar güzel olmaz. Diğer eşyalar da böyledir. Eğer şöyle dersen: Bu şeyler, her ne kadar sesler ve tatlılar gibi hepsi gözle idrâk edilmiyorsa da duyular tarafından idrâk edilmekten kurtulamazlar. Bu bakımdan bunlar duyularla hissedilenlerdir. Hissedilenlerin güzelliği ise inkâr edilmez. Onların güzelliklerinin idrâki vasıtasıyla lezzetin husulü da inkâr edilmez. Bu ancak duyularla idrâk olunmayan şeylerden başkasında inkâr edilir.

Güzellik duyularla idrâk edilmeyen şeylerde mevcuttur; zira denilir ki: 'Şu güzel bir yaratılış, şu güzel bir ilim, şu güzel bir sîrettir. Şunlar güzel ahlâklardır'. Oysa güzel ahlâklardan ilim, akıl, iffet, erkeklik, takvâ, kerem, mürüvvet ve diğer hayırlı hasletler kastolunur. Bu sıfatların hiç biri beş duyu ile idrâk olunmaz. Ancak bâtınî basiretin nûruyla idrâk edilir. Bu güzel hasletlerin hepsi mahbubdur. Bunlarla sıfatlı bulunan kimse de sıfatlarını tanıyan kimsenin nezdinde tabii olarak mahbubdur. Bunun ve durumun böyle olmasının alâmeti (şudur) : Tabiatlar peygamberleri, **sahabîler**i sevmek üzere yaratılmıştır. Oysa tabiatlar onları görmemiştir.

Hatta tabiatlar, mezheb sahibi olan İmâm-ı Şâfiî, İmâm Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik ve diğerlerini sevmektedir. Hatta kişi mezheb sahibini bazen aşık olacak derecede sever. Bu aşırı sevgi onu bütün servetini o mezhebin yayılması yolunda sarfetmeye zorlar. İmamına ta'neden bir kimseyi, canını tehlikeye atarcasına önlemeye çalışır. Mezheblerin sahiplerine yardım yolunda nice kanlar akıtılmıştır. Keşke Şâfiî'yi seven bir kimsenin niçin sevdiğini bilseydim! Oysa hiçbir zaman onun suretini görmemiştir. Eğer onu görseydi, belki de Şâfiî'nin zâhiri görünüşünü beğenmezdi. Bu bakımdan kendisini ifrat derecede sevmeye teşvik eden güzellik, Şâfiî'nin zahirî güzelliği değil, iç suretinin güzelliğidir; zira Şâfiî'nin zahirî sureti toprakla beraber toprak olmuştur. Kişi ancak onu din, takvâ, bol ilim, dinin ince noktalarını kapsamak gibi şeriat ilmini ifade etmesinden meydana gelen iç sıfatlarından dolayı sever. Bu hayırları âlemde neşrettiğinden dolayı sever. Onlar ise güzel şeylerdir. Güzellikler ancak basiret nûruyla bilinir. Duyular onları idrâk etmekten âcizdir.

Böylece Hazret-i Ebû Bekir'i (radıyallahü anh) seven, onu başkasından üstün tutan veya Hazret-i Ali'yi seven, onu başkasından üstün tutup kendisi için taassuba kaçan, ancak onları ilim, din, takvâ, kahramanlık, şeref ve benzeri sıfatlarından dolayı sever. Bu bakımdan malumdur ki Hazret-i Ebû Bekir'i seven bir kimse, onun kemiğini, etini, derisini, azalarını ve şeklini sevmez; zira bütün bunlar değişmiş, yok olmuştur. Sadece Hazret-i Ebû Bekir'e 'Sıddîk' dedirten vasıflar kalmıştır, O da güzel sîretin kaynakları olan güzel sıfatlardır. O sıfatların bekasıyla sevgi bâki kalmıştır. Oysa bütün suretler zeval bulmuştur! O sıfatların hepsi işler tedkik edilirse şehvetleri kahretmek suretiyle nefsin onlara gücü yetiyorsa ilim ve kudrete dönüşür. Bu bakımdan bütün hayır işleri bu iki vasıf üzerinde dalbudak salar. Bunlar da hiss ile idrâk edilmez. Onların bedendeki merkezleri atomik bir parçadır. Bu bakımdan esasında sevilen o noktadır. Parçalanmayı kabul etmeyecek derecede küçük olan bir parçanın şekli ve gözle görülecek rengi tasavvur olunamaz ki göründüğü için sevildiği iddia edilsin. Durum bu ise güzellik, bir insanın gidişatında mevcuttur.

Eğer güzel gidişat ilimsiz ve basiretsiz meydana gelirse, sevgiyi gerektirmez. Bu bakımdan sevilen bir insanın sevilmesi güzel gidişatından kaynaklanır. Bunlar da övülen ahlâklar, şerefli faziletlerdir. Bütün bunlar, ilmin ve kudretin kemâline dönüşür. Bu ise, tabii olarak sevilir. Oysa duyularla idrâk olunmaktadır. Hatta aklı yetmeyen bir çocuğa gaib veya hazır, diri veya ölü olan birini sevdirmek

istediğimizde bu isteğimizi tahakkuk ettirmekte bir tek yol vardır. O da sevdirmek istediğimiz insanı kahramanlık, cömertlik, ilim ve diğer güzel ahlâklarla çocuğa empoze etmektir. Çocuk bunların o insanda mevcut olduğuna inandı mı artık onu sevmemek çocuğun elinde değildir.

Ashâb-ı kirâmın sevgisi, Ebû Cehil'in ve İblis'in nefreti, mutlaka bu şekilde yerleştirilmiştir. İnsanlar Hatem-i Tâî'yi cömertlikle, Halid b. Velid'i şecaatla vasıflandırdıklarından dolayı zarurî olarak kalpler onları sever. Oysa bu sevgi hissedilen surete bakmak veya sevenin onlardan almış olduğu bir hazza bakmaktan ileri gelmez. Hatta yeryüzünün bazı bölgelerinde bir kısım sultanların adalet ve doğruluklarına, hayırlı insan olduklarına dair hikâyeler anlatıldığından o sultanın sevgisi, sevenlere bir faydasının dokunma ümidi olmadığı halde, kalplere galebe çalar.

Öyleyse insan sevgisi sadece insana iyilik yapana karşı değildir. Esasında sevilen iyiliktir. Her ne kadar onun iyiliği sevene ulaşmamış olsa bile yine de iyilik yaptığından dolayı sevilir. Çünkü her güzellik sevilir. Suret ise zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısımdır. Hüsn ve cemâl bunların **ikisi**ni de kapsamaktadır. Zâhir suretler zahirî gözle idrâk olunur. Bâtın suretler ise, bâtını basiret ile sezilirler, Bu bakımdan bâtın basiretinden mahrum olan bir kimse idrâkten de yoksundur ve bu yönden lezzet almaz, sevmez ve buna meyil de etmez bir yaratılıştadır. Kimde bâtınî basiret, görünen duyulardan daha galip ise, onun bâtinî mânâları sevmesi zâhirî mânâları sevmesinden daha fazladır, Bu bakımdan duvara nakşedilen bir sureti zâhirî güzelliğinden dolayı seven ile iç güzelliğinden dolayı peygamberlerden birini seven arasında büyük fark vardır.

Beşinci Esas

Bu esas seven ile sevilenin arasındaki gizli münasebet hakkındadır; birçok insan arasında birbirlerine karşı sevgi oldukça kuvvetli olur. Oysa bu sevginin kaynağı ne zâhirî bir güzellik, ne de zâhirî bir çıkardır. Ancak sadece ruhî uygunluktur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Onlardan (ruhlardan) tanışanlar birbirine yakınlık gösterirler. Onlardan tanışmayanlar birbirlerinden kaçarlar!

Biz bunu Allah yolunda sevmeyi zikrederken sohbet adabı kitabında tedkik etmiştik. Çünkü bu da sevgi sebeplerinin acaipliklerindendir. Durum bu olduğuna göre, sevginin kısımları beş sebebe dönüşür. O da insanın kendi varlığını sevmesi, kemâlini, bekâsını sevmesi, varlığının devamına dönüşen hususta ve bekâsına yardım eden yerde kendisine ihsan edeni sevmesi, tehlikeleri kendisinden uzaklaştıranı sevmesi, her ne kadar kendisine iyilik yapmamış ise de iyilik yapanı sevmesidir. İster zâhiri, ister bâtınî suretlerden olsun, güzel olan her şeyi sevmesidir. Kendisi ile arasında bâtında gizli bir münasebet bulunanı sevmesidir. Eğer bütün bu sebepler bir şahısta toplanırsa, şüphesiz ki sevgi katmerleşir. Nitekim bir insan sureten güzel, ahlâken güzel, ilmen kâmil, tedbiren güzel, halka yardımı seven, babasına yardım eden bir evlat ise babasının yanında şüphesiz ki son derece sevimli olur.

Bütün bu hasletlerin bir araya gelmesinden sonra sevgi kuvveti, bu hasletlerin kuvveti nisbetinde olur. Eğer bu sıfatlar kemâl derecelerinin zirvesinde ise, sevgi de şüphesiz derecelerin en yücesinde olur. Bu bakımdan biz şimdilik bütün bu sebeplerden kemâlin, bir arada toplanmasının ancak Allah hakkında

düşünülebileceğini beyan edelim ki hakîkat açısından sevgiye Allah'tan başkasının müstehak olmadığı açıklığa kavuşsun!

5. Muhabbeti Lâyık Olan Ancak Allah'tır!

Allah'a nisbet edildiğinden değil de şahsından dolayı başkasını seven bir kimsenin sevgisi cehaletinden ve Allah'ın marifetindeki kusurluluğundan ileri gelir.

Hazret-i Peygamber'i sevmek övülür; zira Allah sevgisinin aynısıdır. Âlimleri ve muttakîleri sevmek de böyledir. Çünkü mahbubun mahbubu mahbubdur. Mahbubun elçisi sevilir. Mahbubun dostu güzeldir. Bütün bunlar esasın sevgisine dönüşür. Onu geçip başkasına varamaz. Bu bakımdan hakîkatte, basiret sahipleri nezdinde Allah'tan başka sevilen ve sevgiye müstehak olan yoktur.

Bunun izahı şöyledir:

Biz daha önce zikrettiğimiz beş sebebe dönüp onların tam olarak Allah hakkında bir araya toplandıklarını beyan edeceğiz. Allah'tan başkalarında ise ancak bu sebeplerin bir tanesi vardır. O sebepler Allah hakkında hakikattir. Allah'tan başkası hakkında onların varlıkları vehim ve hayaldir ve katıksız bir mecazdır. Asla hakikati yoktur. Bu hakîkat anlaşılınca Allah sevgisinin kesinlikle muhal olduğunu hayal eden, aklen ve kalben zayıf olan kimselerin hayalinin tam zıddı her basiret sahibine inkişaf eder ki hakîkatta Allah'tan başkasını sevmemeyi gerektirir.

Birinci Sebep: O, insanın kendi nefsini, bekâsını, kemâlini ve varlığının devamını sevmesi, helâkini, yokluğunu ve eksikliğini çirkin görmesi ve kemâline engel olan şeyleri iyi telâkki etmemesidir. Bu bakımdan bunlar her diri insanın tabiatıdır. Diri olan insandan bu tabiatın ayrılması düşünülemez. Bu ise Allah'ı çok sevmeyi gerektirir; zira nefsini bilen rabbini bilir. Kesinlikle varlığının kendi zatından olmadığını bilir. Zatının varlığı varlığının devamını ve varlığının kemâlini sadece Allah'tan olduğunu bilir. Bu bakımdan kulu yoktan vareden, hayatta bırakan ve onun kemâl sıfatlarını yaratmak suretiyle varlığını ikmâl eden ve buna götüren sebepleri yaratan sebepleri kullanma hidayetini yaratan ancak Allah'tır. Aksi takdirde kul, zatı bakımından, zatından gelen bir varlığa sahip değildir. Aksine kul eğer Allah kendisine lütfetmezse katıksız bir hiçtir. Eğer hayatta bırakmak suretiyle Allah'ın onun üzerindeki fazlı olmazsa, katıksız birşey yoktur.

Allah'ın fazlı olmazsa varlığının akabinde hemen helâk olur. Eğer yaratılışını tekmil etmek suretiyle Allah'ın onun üzerinde fazlı olmazsa varlıktan sonra eksiktir. **Kısacası** varlıkta kendi nefsiyle kâim olan hiçbir şey yoktur. Sadece Hayy ve Kayyum olan Allah, öyle Allah ki zatıyla kâim olduğu gibi her masivası da onunla kâimdir. Zatının varlığı başkasından istifade olunduğu halde ârif kişi zatını severse, ister istemez varlığını ifade edeni, devam ettireni eğer ona Hâlık, Mûcid, yoktan var edici, hayatta bırakıcı, nefsi ile kâim ve başkasını devam ettirici olarak tanıyorsa sever. Eğer nefsini ve rabbini bilmediğinden dolayı sevmiyorsa, zaten sevgi bilmenin meyvesidir, bilmek olmazsa sevgi de yok olur. Zayıf düşmesiyle zayıf düşer. Kuvvetiyle kuvvet bulur. Bu onun cehaletinden ileri gelir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Rabbini tanıyan bir kimse, O'nu sever. Dünyayı tanıyan dünyada zâhid olur. İnsanın kendi nefsini sevip de nefsinin varlığı kendisine bağlı bulunan rabbini sevmemesi nasıl düşünülebilir?!' Malumdur ki güneşin hararetiyle yanan bir kimse gölgeyi sevdiğinde, ister istemez

gölgenin varlığını temin eden ağaçları sever. Varlık âleminde her ne varsa, Allah'ın kudretine nisbet gibidir; zira hepsi O'nun kudretinin eserleridir. Hepsinin varlığı O'nun varlığına tâbidir. Işığın güneşe, gölgenin ağaca tâbi oluşu gibi. . .

Fakat bu misal, halk tabakasının anlayışlarına nisbeten doğru olabilir. Zira halk tabakası ışığın güneşin eseri olduğunu hayal eder. Güneşten çıktığını, güneşle var olduğunu zanneder. Oysa bu, katıksız bir yanılmadır; zira kalp erbabına, gözlerle görmekten daha açık bir şekilde keşfolunmuştur ki nûr, Allah'ın kudretinden hâsıl olmuştur. Güneş ile kesif cisimler arasında karşılaşma vâki oldu mi **Allahü teâlâ** o nûru yaratır.

Nitekim güneşin ışığının, şeklinin sûretinin ve kendisinin de Allah'ın kudretinden hâsıl olduğu gibi. . . Fakat misallerden gaye davayı anlatmaktır. Bu bakımdan misallerde hakîkat aranmaz. Durum bu olduğu zaman eğer insanın nefsini sevmesi zarurî ise, nefsinin varlığını önce meydana getirip sonra devam ettiren, aslında, sıfatında, zâhirinde, bâtınında cevher ve arazlarında, varlığı kendisine bağlı bulunan bir zatı da eğer o zatı bu şekilde tanımış ise ister istemez sevmesi gerekir. Kim bu sevgiden uzak ise, bu kimse nefsiyle ve şehvetleriyle meşgul olur, rabbinden gâfil bulunduğundan yaratanını gereği gibi tanımaz, sadece şehvetlerine ve duygularının kapsamına giren şeylere bakar. O da hayvanların nimetlenmekte ve genişliğinden istifade etmekte kendisine ortak oldukları şehadet âlemidir.

Melekût âlemi ise, böyle değildir. Öyle melekût âlemi ki meleklere yaklaşanlar hariç, onun yerine kimse tarafından ayak basılmaz kişi bu âlemde sıfatlarında meleklere ne derece yakınsa, o nisbette bakabilir. Hayvanların derecesine ne kadar inmişse, o nisbette mahrum olur.

İkinci Sebep: Kişinin kendisine iyilik yapanı sevmesidir. Kendisine malen yardım eden, konuşmasıyla lütûfkâr davranan, yardımıyla kendisine destek veren, kendisinin yardımına ve düşmanlarının yok olmasına koşan, şerirlerin şerrini kendisinden uzaklaştırmaya kalkışan, gerek nefsi hakkında, gerek evlat ve akrabaları hakkında olsun, bütün istek ve hedeflerine vesile teşkil eden kimseyi sevmesidir. Böyle bir kimse, kişi nezdinde şüphesiz sevilir. İşte bu sebep de Allah'dan başkasını sevmemesini gerektirir. Çünkü eğer şahıs, hakkıyla Allah'ı tanımış olursa, kendisine iyilik yapanın sadece Allah olduğu bilir.

Allahü teâlâ'nın bütün kullarına yapmış olduğu iyiliklerin çeşitlerine gelince, onları saymam mümkün değildir; zira hiçbir kimsenin hesap mahareti onları toplayamaz.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışsanız bitiremezsiniz. (Nahl/18)

Şükür Kitabı'nda bunun bir kısmına işaret etmiştik. Şimdi ise, sadece insanlardan gelen ihsanın, mecazî olarak tasavvur olunabileceğinin beyanı üzerinde duracağız. İhsan edenin sadece Allah olduğunu beyan edeceğiz. Biz bütün hazineleriyle sana nimet veren ve bütün hazinelerini emrine veren, istediğin şekilde sarfetme yetkisini sana bahşeden bir kimse farzedelim. Muhakkak ki sen, bu ihsanın bu kimseden geldiğini zannedersin. Oysa bu zannın yanlıştır; zira bu kimsenin ihsanı kendi nefsi, malı ve mala olan kudreti ve malını sana sarfetmeye kendisini sevkeden kuvvetle tamamlanır. O halde onu

yaratan, malını, kudretini yaratan, iradesini ve teşvikçi kuvvetini halkeden kimdir? Seni ona sevdiren kim? Onun yüzünü sana çeviren kimdir? Dininin ve dünyasının ıslahının sana yardım etmesinde olduğunu onun kalbine atan kimdir? Eğer bütün bunlar olmasaydı o, malından, bir tane dahi sana vermezdi. Ne zaman ki Allah onun kalbini harekete geçiren şeyleri ona musallat kılıp onun nefsinde 'dininin ve dünyasının salâhının malını sana vermesinde olduğu' hakikatini takarrur ettirdi, o, malını sana teslim etmeye mecbur kaldı. O ona muhalefet edemez. Öyle ise, iyilik yapan, onu sana mecbur edip musahhar kılan zattır. Onu iyilik yapmaya zorlayan faktörleri musallat kılan kuvvet sahibidir. Onun eli ise bir vasıtadır. Onunla Allah'ın ihsanını sana ulaştırır. El sahibi burada mecburdur. Tıpkı su yolunun suyun akışına uymaya mecbur olduğu gibi. . .

Eğer onu iyilik yapmış sayar veya kendiliğinden iyilik yaptığını zannedip ona teşekkür edersen, sadece vasıta olduğu için ona teşekkür etmezsen bu, işin hakikatini bilmez bir kişisin demektir! Zira İnsan oğlunun iyilik yapması, ancak kendi nefsi için tasavvur edilebilir. Başkasına iyilik yapması ise muhaldir; zira İnsan oğlu malını, ancak bir gayesi varsa, başkasına verir. O hedef ya gelecekte olur ki bu sevaptır. Yahut da derhal tahakkuk eder ki bu da minnet ve kişiyi teshir etmektir veya övülmesi veya şöhretinin yayılmasıdır, cömertlikle meşhur olup ün salmaktır veya halkın kalbini kendisine itaat etmeye cezbetmektir.

Nasıl ki insan, malını bir yararı olmadığı için denize atmıyorsa tıpkı onun gibi bir insanın eline de ancak bir hedef ve bir gayesi olursa malı verir. Onun, malını vermesi gayesine ulaşmak içindir. Sen ise, onun maksudu değilsin. Senin elin, almakta alettir ki hedefi olan anılması, övülmesi, teşekkür alması veya sevabdar olması hâsıl olsun. Bu bakımdan o, kendi hedefine varmak için seni, malı almak hususunda kullanmıştır. Öyleyse o kendi nefsine iyilik yapmıştır. Vermiş olduğu malın karşılığı olarak nezdinde maldan daha kıymetli olan bir şey almıştır. Eğer o nasip onun yanında daha kıymetli olmasaydı asla senin için malını vermezdi. Bu bakımdan o, şükür ve sevgiye iki yönden müstehak değildir. O vecihlerden biri şudur:

Allah'ın harekete geçirici sebepleri ona musallat kılması suretiyle yardım etmeye mecbur olmuştur ve muhalefet etmeye gücü yoktur. Bu bakımdan o, emîrin hazinedarı gibidir; zira hazinedar emîrin hiratini, ikrama mazhar olan bu kimseye verdiğinde ihsan edici olarak görünmez. Çünkü bu ikram emir tarafından gelmiştir. Hazinedar itaat etmeye mecburdur. Onun emrini yerine getirmeye mecbur olduğu gibi, kendisine muhalefet edemez. Eğer emîr onu kendi keyfine bırakırsa o malı emîrin lûtfuna mazhar olan kimseye vermez. İşte her ihsan eden kimse de böyledir. Eğer Allah onları nefisleriyle başbaşa bırakırsa, onlar o maldan bir kuruş dahi kimseye vermezler. **Allahü teâlâ** ona harekete geçirici kuvvetleri musallat edince, onun kalbine din ve dünya bakımından nasibinin o malı vermekte olduğunu yerleştirince onu verir. **İkincisi** kişi vermiş olduğu malın karşılığı olarak nezdinde verilen maldan daha yararlı ve daha sevimli bir şey almış olur.

Nasıl ki satıcı karşılığında malını verdiğinde ve karşılığında daha sevimlisini aldığından ihsan edici değilse, aynen onun gibi hibe eden de hibesinin karşılığı olarak sevap veya övülme veya başka bir bedel almıştır. Karşılığın bir mal olması şart değildir. Nasibler öyle bedellerdir ki onlara nisbeten aynlar pek değersiz kalır. Bu bakımdan ihsan cömertliktedir. Cömertlik ise, karşılıksız ve verene bir pay olmaksızın verilen maldır. Bu ise, Allah'tan başkası için muhaldir.

Bu bakımdan âlemlere ihsan olsun diye nimet veren Allah'tır. Bu nimeti bir hedef ve gayeden ötürü değil, karşılıksız olarak âlemlere veren O'dur; zira O, garezleri ve hedefleri gözetmekten yücedir. Bu bakımdan O'ndan başkası hakkında cömertlik ve ihsan lâfzını kullanmak yalan veya mecazdır. Bu lâfzın O'ndan başkası için mânâsı muhaldir ve siyah ile beyazın bir arada bulunmasının imkânsız olduğu gibi imkânsızdır. Öyleyse cömertlik, ihsan, vergi ve nimet etmekte münferid olan ancak O'dur. Eğer tabiatta ihsan edenin sevgisi varsa, arifin Allah'tan başkasını sevmemesi gerekir; zira O'ndan başkasından ihsanın gelmesi muhaldir. Bu bakımdan O tek olduğu için bu sevgiye müstehak olanın ta kendisidir. O'ndan başkası ise, ihsanın mânâ ve hakîkatini bilmemek şartıyla ihsandan dolayı sevilmeye müstehak olur.

Üçüncü Sebep: Senin esasında ihsan ediciyi sevmendir. Her ne kadar onun ihsanı sana varmamış ise de. . . Böyle bir sevgi tabiatlarda mevcuttur. Çünkü senin kulağına uzak bir ülkede de olsa âbid, âdil, âlim, halka şefkat gösteren, lütûfkâr, mütevazi bir sultanın haberi gelse, aynı zamanda zâlim, mütekebbir, fâsık, haysiyetsiz, bir sultanın haberi de gelse, kalbinde bu **ikisi**nin arasında bir fark görüsün; zira kalbinde birincisine karşı sevgi denilen bir meylin olduğunu hissedersin! Zira sen birincisinin hayrından ümitsiz, ikincisinin şerrinden de eminsindir. Çünkü onların memleketlerine gitme ümidi sende yoktur. İşte bu, sadece iyilik yapanın iyilik yapmasından dolayı sevilmesidir. Yoksa sana iyilik yapması bakımından değildir.

Bu sebep de Allah'ı sevmeyi gerektirir. Allah'tan başkasının hiçbir suretle sevilmemesini gerektirir. Allah'tan başkası ancak bir sebeple Allah'a bağlı bulunduğundan dolayı sevilir; zira bütün insanlara iyilik yapan Allah'dır. Önce yaratmak suretiyle bütün insanlara ikramda bulunmuştur. **İkinci** olarak zarurî azalar ve sebeplerini tamamlamak suretiyle, **üçüncü** olarak ihtiyaçlarının sebeplerini yaratmak suretiyle nimetlendirme ve refaha kavuşturmakla onlara ikramda bulunmuştur. Her ne kadar bu sebepler zarurî ve zorunlu değilseler de. . . **Dördüncüsü** onları güzel meziyetler, zaruret ve ihtiyaç olmadığı halde zînet olan fazlalıklarla süslemek suretiyle ihsanda bulunmasıdır. Azalardan zarurînin misali; baş, kalp, böbreklerdir. Kendisine ihtiyaç olanın misali ise; göz, el, ayaklardır. Süsün misali ise kaşların kavisli, dudakların kırmızı, gözlerin badem renginde olmasıdır. Bunlardan başka nice âza vardır ki eğer yok olursa, onunla bir ihtiyaç eksik kalmaz. Ancak şekil bozulur. İnsan bedeninin haricinde bulunan nimetlerden zarurî olanın misali, su ve gıdadır. İhtiyacın misali ilâçlar, et ve meyvelerdir. Meziyet ve fazlalıkların misali; ağaçların yeşilliği, çiçeklerin ve ışıkların şekillerinin güzelliği, meyvelerin ve yokluğuyla ne bir ihtiyacın ve ne de bir zaruretin bozulmadığı yemeklerin lezzetleridir. Bu **üç** kısım her hayvan, her bitki için, hatta arşın zirvesinden toprağın altına kadar bütün mahlukat sınıfları için mevcuttur. Madem ki durum budur, o halde iyilik yapan O'dur. Öyleyse O'ndan başkası nasıl iyilik yapan olur? Oysa, zâhirde, iyilik yapanlar, O'nun kudret iyiliklerinden bir iyiliktir. Zira O güzelliğin, iyilik yapanın, iyiliğin ve iyilik sebeplerinin yaratanıdır. Bu nedenle O'ndan başkasını sevmek katıksız bir cehalettir. Kim Allah'ı tanırsa, bu nedenle Allah'tan başkasını sevmez.

Dördüncü Sebep: Güzelliğin zatından dolayı her güzeli sevmektir. Bu sevgi, güzelliğin ötesinde bulunan bir nasip elde etmek için değildir. Biz bunun tabiatlarda bir yaratılış olduğunu belirttik. Belirttik ki güzellik, gözle görünen zâhirî suretin güzelliği ile basiretin nûru ve kalbin gözüyle idrâk olunan bâtınî suretin güzelliğine bölünsün. **Birinci** kısmını çocuklar ve hayvanlar (bile) idrâk eder. **İkinci** kısmını

idrâk etmek ise sadece basiret sahiplerine mahsustur. Orada, dünya hayatının görünür tarafından başkasını bilmeyenler basiret sahiplerinin ortağı olamaz. Her güzellik, güzelliği idrâk edenin nezdinde sevimlidir. Eğer kalben idrâk edilirse, kalbin mahbubudur. Müşahede hususunda bunun misali, peygamberlerin, âlimlerin ve güzel ahlâklıların ve Allah'ı razı eden fazilet sahiplerinin sevgisidir; zira bu sevgi, yüz ve diğer azalar güzel olmadığı halde düşünülebilir.

Bâtınî suretin güzelliğinden kastolunan da budur. Zâhirî duyular ise, bunu idrâk etmez. Evet! Bu ancak kendisinden sâdır olan ve kendisine delalet eden eserlerinin güzelliğiyle idrâk olunur. Hatta kalp bunu idrâk etti mi buna meyledip bunu sever.

Bu bakımdan **Hazret-i Peygamber**'i veya Hazret-i Ebû Bekir'i veya İmâm-ı Şâfiî'yi seven bir kimse, onları zâhiri güzelliğinden dolayı sevmez. Bu sevgi onların fiillerinin güzelliği içindir. Bilakis fiillerinin güzelliği fiillerin kaynağı olan sıfatların güzelliğine delâlet eder; zira fiiller o sıfatlardan çıkıp onlara delâlet eder. Bu bakımdan kim musannifin (yazarın) tasnifinin güzelliğini, şairin şiirinin güzelliğini, nakkaşın güzel nakışını, ustanın güzel binasını görürse, bu fiillerden onun bâtınî sıfatları inkişaf eder! O sıfatlar kısaca tedkik edildiğinde ilim ve kudrete dönüşür. Sonra malum ne kadar şerefli ve güzellik bakımından ne kadar tamam olursa, ilim ondan daha şerefli ve daha güzel olur. Bunun gibi makdûr ne kadar mertebe bakımından büyük ve derece bakımından yüksek olursa, o makdûru meydana getiren kudret, mertebece daha büyük, kıymetçe daha şerefli olur. Bilinenlerin en kıymetlisi **Allahü teâlâ**'dır. Bu bakımdan şüphe yoktur ki ilimlerin en güzeli ve en şereflisi Allah'ın marifetidir. Allah'a yakın olan ve Allah'ın özelliği olan şeyler de böyledir. Bu bakımdan ilmin şerefi Allah ile ilgilenmesi nisbetindedir. Durum bu olduğuna göre kendilerini tabii olarak kalplerin sevdiği sıddîkların sıfatının cemâli **üç** şeye dönüşür:

1. Onların Allah'ı, melekleri, kitabları, peygamberleri ve peygamberlerinin şeriatlarını bilmeleri.

2. Nefislerini ve Allah'ın kullarını irşad ve siyasetle ıslah etmeye kudretlerinin yetmesi.

3. Rezaletlerden, çirkinliklerden, hayır yollarından çeviripşerrin yoluna cezbedici serkeş şehvetlerden uzak bulunmaları.

İşte bu ahlâkla peygamberler, âlimler, halifeler, adalet ve cömertlik ehli olan devlet başkanları sevilirler. Bunları Allah'ın sıfatlarına nisbet et! İlme gelince, geçmiş ve geleceklerin ilmi, herşeyi sonsuz bir şekilde kapsayan ve kapsamından göklerde ve yerde miskal-i zerre kadar birşey hariç bulunmayan ilâhî ilme nisbet edilirse, ne kıymeti vardır!

Size ilimden ancak az birşey verilmiştir. (İsrâ/85)

Yer ve gök ehli bir araya gelip Allah'ın ilmini ve hikmetini, bir karıncayı veya bir sivrisineği yaratmaktaki tafsilatı ihata etmeye çalışsalar onun binde birine muttali olamazlar. O'nun ilminden ancak O'nun dilediğini elde ederler. O az miktar bile bütün mahlukâta yetmiştir ve O'nun öğretmesi ile öğrenmişlerdir.

İnsanı yarattı! Ona beyanı öğretti. (Rahman/3-4)

Eğer ilmin güzelliği ve şerefi sevilen birşey ise ve ilim de âlim için bir süs ve zînet ise bu takdirde, Allah'tan başkasının sevilmemesi gerekir. Bu bakımdan âlimlerin ilimleri Allah'ın ilmine nisbeten

cehalettir. Zamanının en âlimini ve zamanının en cahilini bilen bir kimsenin ilminden dolayı en cahili sevip en âlimi terketmesi muhaldir. Her ne kadar cahil az da olsa maişetinin ilminden uzak değilse de. . . Allah'ın ilmi ile mahlukâtın ilmi arasındaki fark, mahlukların en âlimi ile en cahili arasındaki farktan daha fazladır; zira en âlim en cahilden ancak sayılı ilimlerden fazla olur ki en cahilin de çalışmak sayesinde o ilme yetişmesi düşünülebilir. Oysa **Allahü teâlâ**'nın ilminin bütün mahlukâtın ilminden üstünlüğü, huduttan hariçtir, yani sonsuzdur; zira Allah'ın malumatının nihayeti yoktur. Mahlukâtın malumatının ise sonu vardır.

Kudret sıfatına gelince, o da kemâldir. Bu bakımdan her kemâl berraklık, azamet cömertlik ve istila mahbubdur. Onu idrâk etmek lezzetlidir. Hatta insan, hikâyede, Hazret-i Ali ve Hazret-i Halid'in (radıyallahü anh) şecaatini ve diğer İslâm kahramanlarının şecaatlerini, kudret ve akranlarını mağlup etmelerini dinlerken kalbinde bir kıpırdama, sevgi, zarurî bir rahatlık hisseder. Bu onları görmediği halde böyledir. Bir de onları görseydi kimbilir nasıl olurdu! Demek ki bu, kendisi ile muttasıf bulunan bir kimsenin sevgisini, ister istemez kalpte meydana getirir; zira bu da bir nevi kemâldir.

Bu bakımdan şimdilik bütün mahlukâtın kudretini Allah'ın kudretine nisbet et! Acaba şahısların kuvvet bakımından en büyüğü, mülk bakımından en geniş mülke sahip olanı, öldürmekte en kuvvetlisi, şehvetleri mağlup etmekte en muktediri, nefsin habisliklerini en fazla yok edeni, nefsinin ve başkasının siyasetine en doğru ve toplu şekilde sahip olanın kudretinin hududu nereye kadardır? Oysa onun gayesi ancak nefsinin bazı sıfatlarına ve bazı işlerde de bazı insanlara güç yetirmektir. O bununla beraber ne nefsi için ölüm, ne hayat, ne kabirden kalkma, ne zarar ve ne de fayda sağlayabilir.

Gözünü körlükten korumaya, dilini konuşamamaktan, kulağını sağırlıktan ve bedenini hastalıktan korumaya gücü yetmez. O, nefsinde ve gayrisinde bulunan ve güç yetirmediği şeyleri saymaya bile muhtaçtır ki bunlar da yaklaşık olarak onun kudretinin ilgilendiği şeylerdir. O, bu kudretiyle münasebeti olmayan göklerin meleklerini, yıldızlarını, yer, dağ, deniz, rüzgâr, şimşek, maden, bitki, hayvan ve bütün parçalarını nasıl sayabilir. Oysa bunların tek bir zerresine bile onun kudreti yetmez. Nefsinde ve başkasında kullandığı güç de onun nefsinden ve onun nefsi ile değildir. O gücün kudretini ve sebeplerini yaratan Allah'tır. Ona o imkânı bahşeden Odur. Eğer O, bir sivrisineği, en büyük sultana veya en kuvvetli hayvana musallat kılarsa, sivrisinek onu derhal öldürebilir. Bu bakımdan kul için, mevlâsının verdiği imkân mevcut olmazsa, kudret sözkonusu değildir.

Nitekim yeryüzünün en büyük sultanı olan Zülkarneyn hakkında şöyle buyurduğu gibi:

Biz onu yeryüzünde güçlü kıldık. (Kehf/84)

Zülkarneyn'in bütün mülkü ve saltanatı ancak **Allahü teâlâ**'nın kendisini yerin bir bölgesinde yerleştirmesine bağlıdır, Oysa yeryüzünün tümü, âlemin cisimlerine nisbeten topraktır. İnsanların yeryüzünden aldıkları bütün yöneticilikler o topraktan bir tozdur. Sonra o toz da Allah'ın fazlından ve imkân sağlamasından gelir.

Bu bakımdan Allah'ın kullarından birini kudretinden, siyasetinden ve istilâsından, kuvvetinin kemâlinden sevip de bunlardan dolayı Allah'ı sevmemesi muhaldir. Kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah ile temin edilir. Bu bakımdan Cebbâr, Kahir, Âlim ve Kadir O'dur! Gökler O'nun sağ elinde dürülmüştür. Yer ve onun üzerinde yaşayanlar O'nun kabzasındadır. Bütün mahlukâtın perçemi, O'nun

kudretinin kabzasındadır. Onları helâk ederse, O'nun mülkünden zerre kadar eksilmez. Onların benzerlerini bin defa yapmak onu yormaz. Onları yoktan var etmekte kendisine bir gevşeklik dokunmaz.

Bu bakımdan herhangi bir kudret ve kudret sahibi yoktur ki O'nun kudretinin eserlerinden bir eser olmasın. Öyleyse güzellik, parlaklık, azamet, kibriya, kahr ve istila O'nundur. Evet sadece O'nundur. Eğer kemâl-i kudretinden dolayı bir kâdirin sevilmesi düşünülürse O'ndan başkası asla kemâl-i kudretinden dolayı sevgiye müstehak olmaz! Ayıp ve eksikliklerden münezzeh olma, rezalet ve çirkinliklerden mukaddes bulunma sıfatına gelince, o da muhabbeti gerektiren faktörlerden biridir, bâtınî surette güzellik ve cemâlin istekçilerinden biridir. Peygamber ve sıddîklar her ne kadar ayıp ve çirkinliklerden münezzeh iseler de, yine de mutlak mânâda tekaddüs ve tenezzühün kemâli ancak Bir, Hak, Sultan, Kuddûs, Celâl ve İkram sahibi olan Allah için düşünülür. Bütün mahluklar eksiklik ve noksanlıklardan uzak değildir. Aksine mahlukun aciz, müsahhar ve mecbur oluşu ayıp ve eksikliğin ta kendisidir.

Bu bakımdan kemâl bir olduğu halde Allah'ındır. O'nun gayrisine ancak O'nun verdiği nisbette kemâl vardır. Kemâlin nihayetiyle başkasına nimet vermek kudret dahilinde değildir. Çünkü kemâlin müntehasının en az derecesi başkasının müsahhar bir kölesi olmaması, başkasından kuvvet almamasıdır. Oysa böyle olmamak Allah'tan başkası hakkında muhaldir. Bu bakımdan kemâlle münferit, eksiklikten münezzeh, ayıplardan mukaddes bulunan ancak Allah'tır. O'nun eksikliklerden mukaddes ve münezzeh olmasının beyanı oldukça uzar ve mükâşefe ilimlerinin esrarındandır.

Bu bakımdan biz onu zikretmekle sözü uzatmayacağız. O halde bu vasıf eğer sevilen bir kemâl ve cemâl ise, onun da bu hakikati ancak Allah için tamamlanır. Allah'tan gayrisinin kemâl ve kenezzühü mutlak değildir. Sadece kendisinden daha eksik olana nisbetendir.

Nitekim atın merkebe, insanın da ata nisbeten kemâli olduğu gibi. . . Eksikliğin aslı hepsini kaplamaktadır. Onlar ancak eksiklik derecelerinde çeşitli ve farklıdırlar. Durum bu olduğu zaman güzel sevilir. Mutlak güzel ise ancak bir olan Allah'tır. Öyle Allah ki benzeri yoktur. O biricik Allah ki zıddı yoktur. Kendisiyle boy ölçüşen biri olmayan Samed'dir. Hiç kimseye ihtiyacı olmayan Gani'dir. Dilediğini yapan, irade ettiğine hükmeden, hükmünün önüne geçilemeyen Kâdir'dir. İlminden gökler ve yerde bir zerre dahi hariç bulunmayan Alîm'dir. Kabza-i kudretinden diktatörlerin, satvet ve kuvvetinden kayserlerin boynu kurtulmayan Kâhir'dir. Varlığının evveli olmayan ezelîdir.

Bekâsının sonu olmayan ebedî'dir. Yokluğun imkânı huzurunun etrafında dolaşmayan varlığı zarurî olandır. Kendi, nefsiyle kâim olan ve her mevcudâtın kendisiyle kâim olduğu Kayyûm'dur. Göklerin ve yerin Cebbâr'ı, cansızların, canlıların ve bitkilerin yaratanıdır. Öyle Allah ki izzet ve ceberrûtla muttasıf, mülk ve melekût'da mütevahhiddir (**ikisi** de sadece O'nundur) . Fazilet ve celâlin, revnak ve cemâlin, kudret ve kemâlin sahibidir. Öyle bir sahip ki O'nun celâlinin marifetinde akıllar şaşkına dönmüştür. O'nun vasfında diller konuşamaz olmuştur. Öyle Allah ki âriflerin kemâli marifetleri, O'nun marifetinden aciz olduklarını itiraf etmektir. Peygamberlerin peygamberliğinin zirvesi O'nun vasfını yapmaktan kusurluluğunu ikrar etmeleridir. Nitekim peygamberlerin efendisi şöyle buyurmuştur:

Sen münezzehsin, kendi nefsini övdüğün gibi, seni övmeye gücüm yetmez. 10

Sıddîkların efendisi Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İdrâkin derkinden aciz olmak idrâktir'. Halk için marifetine marifetinden aciz olmalarından başka herhangi bir yol kılmayan Allah ortaktan münezzehtir. Madem ki durum budur, keşke bilseydim Allah'ın sevgisinin hakiki olarak mümkün olmasını inkâr edip de bunu mecazi kılan bir kimse acaba bu saydığımız sıfatların, güzellik ve övgü sıfatlarından olmalarını mı inkâr ediyor veya **Allahü teâlâ**'nın bu sıfatlarla muttasıf olmasını mı veyahut da kemâl, cemâl ve azametini idrâk edenin katında tabii olarak sevildiğini mi inkâr ediyor?

Basireti kör olanların gözlerinden cemâl ve celâlini perdeleyen Allah ortaktan münezzehtir. Ancak ezelde iyi neticeye mazhar olan kimseler için cemâli görünmektedir. O kimseler ki perde ateşinden uzaklaştırılmışlardır. Zarar edenleri körlük karanlıkları içerisinde şaşkın bir şekilde dolaşmaya bırakmıştır. Onlar hissedilenler ve hayvanî şehvetlerin otlaklarında dolaşıp dururlar! Dünya hayatından görünür tarafı bilirler, âhiretten ise gafildirler. Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler. Bu sebeple olan sevgi, ihsandan ötürü olan sevgiden daha kuvvetlidir; zira ihsan artar ve eksilir.

Allahü teâlâ Dâvud'a (aleyhisselâm) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Katımda sevilenlerin en sevimlisi o kimsedir ki vergisiz bana ibadet eder. Onun ibadeti bir karşılıktan dolayı değil, rubûbiyetin hakkını yerine getirmek içindir!'

Zebûr'da şöyle vârid olmuştur: 'Bana cennet veya cehennem için ibadet edenden daha zâlim bir kimse var mıdır? Eğer ben ne cenneti, ne cehennemi yaratmasaydım acaba itaat olunmaya lâyık değil miydim?'

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) , bir grup âbidin yanından geçti. Zayıf ve naif düştüklerini görünce şöyle sordu: 'Bu haliniz nedir?' Onlar 'Biz ateşten korkar, cenneti ümit ederiz' dediler, Hazret-i Îsa onlara 'Siz bir mahluktan korkuyor, bir mahluktan da ümit ediyorsunuz!' dedi. Başka bir grubun yanından geçerken hallerini sordu. Onlar 'Biz Allah'ı sevdiğimizden ve celâlini tazim ettiğimizden dolayı ibadet ediyoruz' dediler. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) onlara 'Allah'ın hakîki velî kulları sizsiniz. Sizinle beraber kalmakla emrolundum' dedi.

Ebû Hâzim11 şöyle demiştir: 'Ben Allah'a sevabın ümidi veya ikabın korkusu için ibadet etmekten utanıyorum. Çünkü bu takdirde efendisine karşı asi olan bir köle gibi olurum ki o köle efendisinden korkmazsa çalışmaz'.

Haberde şöyle vârid olmuştur:

Sakın hiç biriniz kötü amele gibi olmayınız ki ona ücreti verilmezse ve korkmazsa çalışmaz.

Beşinci Sebep: Sevginin **beşinci** sebebine gelince, bu sebep, seven ile sevilen arasındaki uygunluk ve benzerliklerdir. Çünkü benzeri kendisine çekici gelir. Şeklin şekle meyli daha fazladır. Çocuğun çocuğa, büyüğün büyüğe, kuşun kendi türüne yakınlık gösterdiğini ve kendi türünden olmayan şeylerden kaçtığını görürsün. . . Âlimin âlime, sanatçıdan daha fazla ünsiyet ettiğini, marangozun çiftçiden daha fazla marangoza ülfiyet ettiğini görürsün. Bu tecrübenin şahidliğiyle perçinleşen bir hakikattir. Haber ve eserler de daha önce Sohbet Adabı ve Allah yolunda kardeş olma bölümünde geçtiği gibi bunun böyle olmasına şehadet ederler. Münasebet bazen zahirî bir mânâda olur. Çocukluk mânâsında çocuğun çocukla olan münasebeti gibi. . . Bazen de güzelliğin mülahazası veya mal veyahut

herhangi bir hususta bir tamahkârlığın mülahazası olmaksızın iki şahıs arasında gördüğün birleşme gibi. . .

Nitekim Allah'ın yüce rasûlü buna işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Ruhlar donatılmış askerlerdir. Onlardan tanışanlar birbirleriyle anlaşırlar. Onlardan tanışmayanlar anlaşamazlar.

Bu bakımdan, burada tanışmak birbirine uygun olmak, tanışmamak da **ikisi**nin arasında zıddiyet demektir. Bu sebep de bâtınî bir münasebetten ötürü Allah sevgisini iktiza eder ki o bâtınî münasebet, şekillerdeki benzerliğe dönüşmez. Aksine bâtınî olan birtakım mânâlara dönüşür ki onların bazısını kitablarda zikretmek caiz, bazısının yazılması caiz değildir. Bu **ikinci** kısım gayret perdesinin altında bırakılır ki hak yolun yolcuları sülûk şartını tekamül ettirdikleri zaman, ona muttali olsunlar. Burada zikredilen yakınlık kulun sıfatlarla rabbine olan yakınlığıdır. O sıfatlar ki onlardan rubûbiyet ahlâkıyla ahlâklanması emredilmiş, 'Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın!' denilmiştir. Bu da ulûhiyyet sıfatlarından olan ilim, iyilik, ihsan, lütûf, başkasına hayır yapmak, merhamet etmek, halk için nasihat etmek, halkı hakikate irşad ve bâtıldan alıkoymak ve şeriatın diğer güzel şeylerinden oluşan ilâhîsıfatlardan olan güzel sıfatları elde etmektir. Bu bakımdan bu sıfatların hepsi, insanı Allah'a yaklaştırır. Bu yaklaşma, mekân olarak Allah'a yaklaşma değildir. Sıfatlarla yaklaşma mânâsındadır. Kitablarda yazılması caiz olmayan ve İnsan oğlunun özelliği olan münasebete gelince, bu münasebete şu ayetle işaret edilmiştir:

Sana ruh'tan (ruh'un hakikatinden) sorarlar. De ki: 'Ruh rabbimin emrindendir!' (İsrâ/85)

Zira **Allahü teâlâ** bu ayette 'Ruhun rabbanî bir emir, beşer aklının hududunun haricinde olan birşey' olduğunu beyan buyurmuştur.

Ben onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın! (Hicr/29)

Allahü teâlâ, melekleri ona secde ettirmiştir.

Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde hükümdar yaptık! (Sâd/26)

Zira Âdem (aleyhisselâm) Allah'ın halifeliğine ancak o münasebetle müstehak olmuştur. Bunu **Hazret-i Peygamber**in şu hadîsi remzetmektedir.

Allahü teâlâ Âdem'i, sureti üzerine yaratmıştır.

Hatta eksik olanlar zannettiler ki duyularla idrâk edilen şu zâhir suretten başka bir suret yoktur. Bu bakımdan bunlar **Allahü teâlâ**'yı başka şeylere benzettiler (!) Cisim telâkki ettiler ve suret çizdiler. (Oysa) âlemlerin rabbi olan Allah, cahillerin dediğinden büyük bir yücelikle yüce ve münezzehtir. **Allahü teâlâ**'nın hadîs-i kudsîde Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) olan sözü buna işarettir: 'Hasta oldum, beni ziyaret etmedin!' Musa 'Yârab! Bu nasıl olur?' dedi. **Allahü teâlâ** 'Filan kulum hasta düştü de onu ziyaret etmedin. Eğer onu ziyaret etseydin onun yanında beni bulurdun' dedi. 12

Bu münasebet ancak farzları tam mânâsıyla edâ ettikten sonra nafile ibadetlere devam etmek suretiyle ortaya çıkar. Nitekim **Allahü teâlâ** bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur:

Kul nafile ibadet yapmak suretiyle bana yaklaşır. Öyle ki onu severim. Onu sevdiğim zaman duyan kulağı, gören gözü ve konuşan dili olurum. 13

Bu konu öyle bir konudur ki burada kalemin dizginini çekmek gerekir; zira insanlar burada hiziplere ayrılmışlardır. Zâhirî teşbihe meyledenlerin hizbi, münasebet hududunu aşıp da ittihad (kul ile Allah'ı birleştirme) hududuna varan ifratçılar zümresi hulûl'e kail olmuşlardır.

Hatta bazıları Ene'l-Hak (Ben Hakkın kendisiyim) demiştir. Hristiyanlar Îsa (aleyhisselâm) hakkında dalâlete sapıp 'Îsa Allah'tır!' dediler. Başkaları da Nâsût'a (beşere) lâhût'un kaftanını giydirdi. Başkaları da 'onunla birleşti' dedi. Haşa Allah bütün bunlardan uzaktır. Kendilerine teşbih ve temsilin, ittihad ve hulûlün muhal olması görünmekle beraber kendilerine sırrın hakikati görünenler ise çok azdır.

Ebû Hasan Ahmed b. Muhammed en-Nûri14 bu makamdan bakıyordu; zira şair şu şiirini ona okuduğunda vecde kapıldı: 'Durmadan senin sevginden bir konağa iniyorum ki akıllar onun inişi hakkında şaşkına dönerler!' Ebû Hasan, durmadan bu aşk içinde üstleri kesilmiş, kökleri kalmış, kamış sazlıkta iki ayağı parçalanıp şişinceye kadar döndü ve bu yaralardan dolayı bilâhere vefat etti. İşte bu, sevgi sebeplerinin en büyüğü, en kuvvetlisi, en az bulunanı, en uzağı ve varlık bakımından en azıdır. İşte buraya kadar söylediklerimiz sevgi sebeplerinden malum olanlardır. Bunun hepsi mecazen değil hakîkaten, derecelerin en azında değil, en yücesinde Allah'ın hakkında sırt sırta vermişlerdir.

Bu bakımdan basîret sahiplerinin nezdinde makul ve makbul olan sadece Allah'ın sevgisidir. Nitekim basireti kör olanlar için mümkün olan makulun, sadece Allah'tan başkasının sevgisi olduğu gibi. . . . Sonra bu sebeplerin biriyle halktan sevilen bir kimse, aynı sebepte onun ortağı olduğundan dolayı başkasının da onunla sevilmesi mümkündür. Oysa sevgide ortaklık; eksiklik ve kişinin kemâlini düşürmektir. Güzel bir vasıfla sıfatlanıp o vasıfta ortağı bulunmayan hiç kimse yoktur. Eğer bilfiil bulunmasa bile bulunması mümkündür. Ancak Allah bu hükmün dışındadır; zira O, celâl ve kemâlin nihayeti olan bu sıfatlarla mevsuftur. Ne varlık bakımından O'nun bir ortağı var, ne de imkân bakımından böyle birşey düşünülebilir. Bu bakımdan O'nun sevgisinde ortağın olmadığı şüphesizdir, öyleyse O'nun sevgisine herhangi bir eksiklik ârız olmaz.

Nitekim ortaklığın O'nun sıfatlarına ârız olmadığı gibi. . . Bu bakımdan sevgiye müstehak olur; zira esas olan muhabbettir. Muhabbetin kemâli için bir istihkak vardır ki asla başkası ortak olamaz!

10) İmâm-ı Ahmed, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce

11) Adı Seleme b. Dinar el- A'rac'dır ve kendisi Tabiîndendir.

12) Müslim

13) Buhârî

14) Bağdadlı olan bu zat H. 295'de vefat etmiştir.

6. Zevklerin En Yücesi Marifetullah (Allah'ı Bilmek) ve O'nun Cemâlini Temaşa Etmektir!

Zevklerin En Yücesi Marifetullah (Allah'ı Bilmek) ve O'nun Cemâlini Temaşa Etmektir! Ancak Bu Zevkten Mahrum Olanlar, Başka Zevkleri Tercih Edebilirler.

Lezzetler idrâklere tâbidir. insan birtakım kuvvet ve tabiatların derleyicisidir. Her kuvvet ve tabiatın bir lezzeti vardır. Onun lezzeti kendisi için yaratılmış olan tabiatının gereği olarak elde etmektir; zira bu tabiatlar boşu boşuna İnsan oğlunda yaratılmış değildir. Her kuvvet ve tabiat, eşyadan biri için ki o da tabii olarak istenilen şeydir terkib edilmiştir. Bu bakımdan öfke tabiatı, düşmandan intikam almak ve gönlünü rahat ettirmek için yaratılmıştır. Öyleyse onun lezzeti galebe çalmakta, tabiatın muktezası olan intikamdadır. Yemek şehvetinin tabiatı, mesela bedenin varlığına sebep olan gıdayı tahsil etmek için yaratılmıştır. Şüphe yok ki onun lezzeti tabiatın muktezası olan bu gıdayı edinmektedir. Kulağın, gözün, burnun lezzeti, görmek, dinlemek ve koklamaktadır. Bu bakımdan bu tabiatların biri, idrâk edildiklerine nisbeten bir elem ve lezzetten uzak değildir. Öyleyse kalpte de bir tabiat vardır ki ona da ilâhî nur adı verilir.

Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, rabbinden bir nûr üzerinde değil mi? (Zümer/22)

Buna bazen akıl adı verilir. Bazen bâtınî basiret, bazen îman ve yakîn nuru adı verilir. Adlarla meşgul olmanın bir mânâ ve faydası yoktur. Zira ıstılahlar değişiktir. Oysa zayıf bir kimse ihtilafın mânâlarda olduğunu zanneder. Çünkü zayıf kimse mânâları lâfızlardan talep eder. Oysa bu, vacibin tam aksidir. Bu bakımdan kalp, bedenin diğer parçalarından ayrıdır. Öyle bir sıfatla ki o sıfat vasıtasıyla hayal edilmeyen ve âlemin yaratılışını idrâk etmesi veya kadim bir hâlika, müdebbir bir hakime, ilahî sıfatlarla mevsuf olan bir zata muhtaç olması gibi duyularla hissedilmeyen mânâları idrâk eder, Bu bakımdan biz bu tabiata akıl adı verelim.

Şu şartla ki akıl teriminden, kendisiyle mücâhede ve münazara yolları idrâk edilen şey anlaşılmasın. Bu bakımdan akıl ismi bununla şöhret buldu ve bunun için de sûfîlerden bazısı aklı kötüledi. Oysa insanları hayvanlardan ayıran ve kendisiyle Allah'ın marifeti idrâk olunan bir sıfat, sıfatların en azizidir. Bu bakımdan kötülenmesi uygun değildir. O halde bu tabiatın bütün muktezası marifettir, ilimdir. Marifet de onun lezzetidir. Nitekim diğer tabiatların muktezasının onların lezzetleri olduğu gibi. . . İlim ve marifette bir lezzet olduğu gizli değildir. Hatta ilim ve marifete nisbet edilen bir kimse, hasis birşey hususunda olsa dahi bu nisbetle sevinir. Cehalete nisbet edilen bir kimse ise, hakir birşey olsa dahi onunla üzülür. Hatta insan, ilimle meydan okumak, hakir şeyler hakkında olsa dahi ilimle övünmekten uzak durmaya sabredemez. Tıpkı satranç bilen bir kimsenin bu bilgisinin kendisi hasis olduğu halde bu hususta başkasına ders vermekten kendisini alıkoymadığı gibi. . .

Bildiğini söylemekten dilini zaptedemez. Bütün bunlar ilim lezzetinin ifratından ileri gelir. Zatının kemâli ilimle kaim olduğunu sezmesinden ileri gelir. Çünkü ilim rubûbiyet sıfatlarının en özeli ve kemâlin de zirvesidir. İnsan, zeka ve bol ilimle övündüğü zaman tabiatı rahata kavuşur. Çünkü övgüyü dinlediğinde zatının ve ilminin kemâlini sezer. Bu bakımdan nefsini beğenir ve bundan zevk alır.

Sonra çiftçilik yapmak, elbise dikmek ilminin lezzeti, mülk siyaseti halkın işini tedbir etme ilminin lezzeti gibi temiz olmaz. Nahv ve şiir ilminin lezzeti de Allah, Allah'ın sıfatları, melekleri, göklerin melekûtu, yerin ilminin lezzeti gibi olmaz. İlmin lezzeti ilmin şerefi nisbetindedir. İlmin şerefi de malumun şerefi nisbetindedir. Hatta insan hallerinin iç yüzünü bilip de haber veren bir kimse bir zevk hisseder. Eğer bunları bilmezse tabiat onu tedkike zorlar. Eğer memleket reisinin iç âlemini ve idaredeki tedbirinin sırlarını bilirse, bu bilgi onun nezdinde bir çiftçinin veya örücünün iç âlemini bilmekten daha

zevkli ve daha hoş olur. Eğer vezirin sırlarına ve tedbirlerine, neler yapacağına niyet ettiğine muttali olursa bu, onun nezdinde, belediye reisinin sırlarını bilmekten daha zevkli olur. Eğer vezirin üstünde bulunan sultanın içyüzünü bilirse bu bilgi, onun nezdinde, vezirin sırlarının içyüzünü bilmekten daha hoş ve daha zevkli olur. Bununla övünür, buna **dört** elle sarılır ve bunu tedkik etmeye daha fazla koyulur. Bunu sevmesi başka şeyleri sevmesinden daha fazladır.

Çünkü buradaki zevk daha büyüktür. İşte bununla anlaşıldı ki marifetlerin en lezzetlisi en şereflisidir. Şerefi de malumun şerefi nisbetindedir. Malumatlar içerisinde en büyük, en kâmil ve en şereflisini bilmek, şüphesiz ki ilimlerin en lezzetlisi, en şereflisi ve en güzelidir. Keşke bilseydim, varlık âleminde bütün eşyayı yaratan, kemâle erdiren, süsleyen, başlatan ve sonucu kendisine ait olan, müdebbiri ve tertipçisi olandan daha yüce, daha şerefli, daha kâmil ve daha büyük birşey var mıdır? Acaba düşünülebilir mi ki mülk, kemâl, cemâl, ve celâlde celâlinin başlangıçlarını ve ahvalinin acaipliklerini vasfedenlerin vasıflarını ihâta etmeyen rabbânî huzurdan daha büyük bir huzur olsun!?

Eğer sen bu hususta şüphe etmiyorsan, rubûbiyet sırlarına bütün mevcudâtı ihata eden ilâhî emirlerin terettübüne olan ilmin, marifet çeşitlerinin en yücesi ve bilişlerin en üstünü, en lezzetlisi, en hoşu, en iştah çekicisi olduğunda da şüphe etmemen gerekir ve yine şüphe etmemelisin ki bununla sıfatlandıklarında nefislerin sezdiğinin en uygunu olanları kemâl ve cemâldir. O, sevincin büyümesine sebep olacak en lâyık şeydir. İşte bununla anlaşıldı ki (ilim lezizdir. İlimlerin en lezzetlisi de Allah'ı, sıfatlarını, fiillerini arşından toprakların en son zerresine kadar olan memleketindeki tedbirini bildiren ilimdir.)

Bu bakımdan marifetin lezzetinin diğer lezzetlerden daha fazla olduğunu bilmek uygundur. Diğer lezzetlerden gayem, şehvet, öfke ve beş duyunun diğer lezzetleridir. Çünkü lezzetler önce tür bakımından cinsî münasebetin lezzeti simâ'nın lezzetine ve marifetin lezzeti riyasetin lezzetine muhalif olduğu gibi o lezzetler heyecanlı bir gencin cimadan aldığı lezzetin, şehveti kırılmış bir kimsenin lezzetine muhalif olduğu, çok güzel olan bir yüze bakmanın lezzetinin, biraz daha çirkin bir yüze bakmanın lezzetine muhalif olduğu gibi, zâfiyet ve kuvvet bakımından daha değişiktirler. Lezzetlerin en kuvvetlisi ancak başkasına müessir olmakla tanınır; zira güzel bir yüze bakmak ve onun müşahedesinden lezzetlenmekle güzel kokuları koklamak arasında muhayyer bırakılan bir kimse, güzel yüze baktığında, bu güzel yüzlerin, hoş kokulardan daha zevkli olduğunu bilir. Yemek vaktinde, yemek hazırlandığı zaman satranç oynayan, oyuna devam edip yemeği terkederse, böylece bilinir ki satrançtaki lezzetin galebesi, bu kişinin nezdinde, yemek lezzetinden daha kuvvetlidir. İşte bu, lezzetlerin tercihinde doğru bir ölçüdür.

Öyle ise konumuza dönelim. Lezzetler, beş duyunun lezzeti gibi, zâhirî kısmı ile riyaset, galib gelme, keramet, ilim ve bunlardan başka olan bâtınî lezzete bölünür; zira bu son lezzetler, ne göze olan lezzettir, ne burna, ne kulağa, ne dokunmaya, ne de tatmaya olan lezzettir. Bâtınî mânâlar, kemâl sahiplerine zâhirî lezzetlerden daha galip gelir. Eğer kişi, yağlı tavuk ve Lûzinc'in15 lezzeti ile riyaset, düşmanları mağlub etme ve istila derecesine varma lezzeti arasında muhayyer kılınırsa, eğer bu muhayyer kılınan kişi himmeti hasis, kalbi ölü, obur bir kimse ise, et ile helvayı tercih eder. Eğer yüce himmetli, kâmil akıllı ise riyaseti tercih eder, açlığa ve birkaç gün zarurî gıdadan yoksun kalmaya bile sabretmek ona kolay gelir.

Bu bakımdan bu kişinin riyaseti tercih etmesi, riyasetin onun nezdinde hoş olan yemeklerden daha lezzetli olduğuna delâlet eder. Evet! Çocuk gibi veyahut da erkeklikten düşen bir kimse gibi, kuvvetleri kırılmış bir şahıs gibi, daha bâtınî mânâları tam tekâmül etmemiş eksik bir kimsenin, yemeklerin lezzetini riyaset lezzetine tercih etmesi hiç de uzak bir ihtimal değildir! Nasıl ki riyaset ve kerametin lezzeti çocukluk ve iktidarsızlık eksikliğini geçiren bir insana en galip lezzet oluyorsa, rubûbiyet cemalini mütalaa etmek, ulûhiyetin sırlarına bakmak, halkın arasında en galip olan, lezzetlerin en yücesi olan riyasetten daha lezzetlidir. Bunu tabir ve ifade etmenin en güzel şekli şöyle demektir:

Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı (nimetler) in saklandığını hiç kimse bilemez! (Secde/17)

Allahü teâlâ, onlar için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen nimetleri hazırlamışıtr. Bunu ancak iki lezzeti birden tadan bilir; zira şüphesiz ki böyle bir kimse tek başına yaşamayı, tefekkürü, zikri başka şeylere tercih eder. Marifet denizlerine dalar. Riyaseti terkeder. Kendilerine reislik yaptığı halkı reisliğinin yok olacağını bildiğinden ve riyaseti altında bulunan kimselerin fâni olduklarını anladığından, riyasetin hiçbir zaman üzüntülerden uzak olmadığını bildiğinden ve yeryüzü süsüne büründüğü ve yeryüzünde yaşayanlar artık ona kâdir olduklarını zannettikleri zaman kaçınılması mümkün olmayan ölümle sonuçlanacağını bildiğinden onları hakir görür. Onlara nisbeten Allah'ın marifetinin lezzetini, sıfat ve fiillerinin mütalaasını a'lâ-yı illiyyîn'den esfel-i sâfilîn'e kadar memleketinin nizamını büyük görür. Çünkü Allah'ın memleketi mücadele ve üzüntü verici olaylardan uzaktır. Oraya gelenler için geniştir. Genişliğinden ötürü onlara dar gelmez. Takdir bakımından onun genişliği ancak gökler ve yer kadardır. Nazar mukadderattan çıktığı zaman onların genişliğinin nihayeti yoktur. Onun mütalaasından ötürü ârif, daima genişliği gökler ve yer kadar olan bir cennettedir. O cennetin bahçelerinde dolaşıp meyvelerinden koparır. Havuzlarından kana kana içer. O nimetlerin sonunun gelmeyeceğinden emindir; zira bu bahçelerin meyveleri ne koparılmış, ne de bir kimseye yasak kılınmıştır. Sonra o ebedî ve sermedîdir. Ölümle sonuçlanmaz; zira ölüm, Allah'ın marifetinin merkezini yıkmaz. Marifet merkezi de rabbanî ve semavî bir emir olan ruhtur. Ölüm onların hallerini bozar, meşguliyetlerine son verir, mânilerini ortadan kaldırır ve o ruhları azad eder. Onu yok etmek ise mümkün değildir.

Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma! Doğrusu onlar diridirler, rableri katında rızıklanmaktadırlar. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak; arkalarından henüz kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığına, onların da üzüntüye uğramayacaklarına sevinirler. (Âl-i İmrân/169-170)

Sakın bu nimetlerin, savaş meydanında öldürülen bir kimseye mahsus olduğunu zannetme; zîra ârif kişiye her nefeste bin şehidin derecesi verilir!

Şehid olan kişi, dünyaya dönüp bir daha öldürülmeyi temenni eder. Bu temennisinin sebebi müşahede ettiği şehidliğin büyük sevabıdır. 16

Şehidler âlimlerin yüce derecelerini gördüklerinde, bu mertebelerine rağmen âlim olmayı temenni ederler.

Durum bu olduğundan gök melekûtu ve yerin bütün bölgeleri ârif kişinin meydanıdır. Dilediği yerde yerleşir. O yere cismiyle, şahsıyla gitmeye ihtiyacı yoktur; zira ârif kişi melekûtun cemâlini mütalaa ettiğinden dolayı genişliği gök ve yer kadar olan bir cennettedir. Her ârif için bu kadarı vardır. Biri diğerinin yerini daraltmaz. Ancak onlar nazarlarının ve marifetlerinin genişliği nisbetinde tenezzüh yerinin genişliğinde farklıdırlar. Onlar da Allah katındaki derecelerdir. Onların derecelerinin farklılığı sayılamayacak kadar çeşitlidir. Böylece anlaşıldı ki bâtınî olan riyaset lezzeti, kemâl sahiplerinin nezdinde bütün duyuların lezzetlerinden daha kuvvetlidir.

Bu lezzet herhangi bir hayvanda, bir çocukta veya aklı tekamül etmemiş bir kimsede yoktur. Duyularla hissedilen, şehvetlerle bilinen lezzet de riyaset lezzetiyle beraber kemâl sahipleri için vardır. Fakat kemâl sahipleri riyaseti daha fazla tercih ederler. Allah'ın marifetinin, sıfatlarının, fiillerinin göklerin melekûtunun, mülkün esrarının, zevk bakımından riyasetten daha büyük olmasının mânâsına ise, ancak marifet mertebesine varmış, o mertebeyi tatmış bir kimse nâil olabilir. Basireti olmayan bir insana bunu isbat etmek mümkün değildir. Çünkü bu kuvvetin kaynağı kalptir.

Nasıl ki çocuklara cimâ'nın lezzetinin top oynamanın lezzetinden daha üstün olduğunu ispat etmek mümkün değilse, erkeklik özelliğinden mahrum olan bir kimseye binefsec çiçeğini koklamaktan alınan lezzetten cimâ lezzetini daha büyük bulmak mümkün değilse. . . Çünkü bu kimse cimâ lezzetini idrâk eden kuvveti kaybetmiştir. Fakat erkeklik kuvvetine sahip olan bir kimse aynı zamanda koklama duyusu sağlamsa bu iki lezzetin arasındaki farkı idrâk eder. Bu kişi ancak şöyle demek kalır: Sevkeden bilir!' Hayatım hakkı için ilim talebeleri her ne kadar, ilâhi işlerin marifetini talep etmekle meşgul olmasalar da onlar müşkilatların inkişafı anında bu lezzetin kokusunu koklarlar. Öğrenmesine gayret sarfettiği girift meselelerin çözümü anında o zevki duyar; zira onlar da marifet ve ilimlerdir. Her ne kadar o ilimlerin malumatları ilâhî malumatların şerefi gibi şerefli değil ise de. . . Uzun zaman Allah'ın marifetini düşünen ve kendisine Allah'ın mülk esrarından keşfolunan velev ki az birşey olsa bile bir kimseye gelince, o kimse keşfin husulü anında kalbinde öyle bir ferahlık bulur ki neredeyse onunla uçar. Ferah ve sürûrun kuvvetinden ötürü sebat ettiği için nefsini hayran hayran seyreder. Bu makam ancak zevk ile idrâk edilen bir makamdır.

Burada sözün faydası pek azdır. İşte bu kadarcık birşey bile Allah'ın marifetinin eşyanın en lezzetlisi olduğuna ve ondan daha üstün bir lezzet olmadığına dikkatini çeker.

Bunun için Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Allah'ın birtakım kulları vardır. Ne ateşin korkusu ve ne de cennetin ümidi onları Allah'tan meşgul etmez. O halde, dünya onları Allah'tan nasıl meşgul edebilir?'

Mâruf-u Kerhî'ye, ihvanından biri sordu:

- Ey Ebû Mahfuz! Bana söyler misin, seni halktan ayırıp ibadete daldıran nedir?

Mâruf-u Kerhî sustu. Sonra suali soran dedi ki:

- Ölümün hatırlanması mıdır?

- Ölüm de ne imiş!

- Kabir ve berzahın hatırlanması mıdır?

- Kabir de ne imiş!

- Cehennem korkusu veya cennet ümidi midir?

- Bunlar da ne imiş! Bir sultan vardır. Bütün bunlar onun kudret elindedir. Eğer O'nu seversen, bütün bunları sana unutturur. Eğer O'nunla aranda bir marifet varsa, bütün bunların yerine geçer.

Hazret-i Îsa'nın haberlerinde şöyle vârid olmuştur: 'Bir şahsın, Allah'ın talebiyle var kuvvetiyle meşgul olduğunu gördüğünde o talebin onu Allah'ın masivasından meşgul ettiğini bil!'

Meşâyihten biri rüyasında Bişr b, Haris'i görerek kendisine sordu:

- Ebû Nasr Temmar17 ve Abdülvahab Verrak18 ne yaptılar?

- Onları Allah'ın huzurunda yeyip içtikleri halde bırakıp geldim!

- Ya sen?

- Allah yemek ve içmek hususundaki isteğimin azlığını biliyor. Bunun yerine cemâline bakmayı bana nasip eyledi!

Ali b. Muvaffık'tan şöyle rivâyet ediliyor: Rüya âleminde cennette olduğumu gördüm. Bir sofranın sağında oturan bir kişi vardı. İki melek onun sağında ve solunda oturuyordu. Ona güzel yemeklerden lokmalar veriyor, o da yiyordu. Cennet kapısında ayakta duran birini gördüm ki halkın yüzünü kontrol ediyor, bazısını içeri alıyor, bazısını geri çeviriyordu. Sonra onları geçip Hazret'ül Kuds'a. (Arşın sağında ve cennetin en yücesinde bulunan bir yerdir) vardım. Arşın çadırlarında bir kişi gördüm ki gözlerini dikmiş, **Allahü teâlâ**'nın cemâline bakıyor, hiç gözünü kıpırdatmıyordu. Bunun üzerine cenneti idare eden Rıdvan adlı meleğe 'Bu kimdir?' diye sordum. 'Bu Mâruf-u Kerhî'dir. Allah'a, ateşinin korkusundan ve cennetine aşık olduğundan değil, sevgisinden ötürü kulluk yaptı. Böylece, **Allahü teâlâ**, kıyâmet gününe kadar cemâline bakmayı ona mübah kıldı' dedi.

Bu rüyada bahsi geçen diğer iki kişinin de Bişr b. Haris ile Ahmed b. Hanbel olduğu söylenmiştir.

Ebû Süleyman dedi ki: 'Kim bugün nefsiyle meşgul olursa, o yarın da nefsiyle meşguldür! Bugün rabbiyle meşgul olan bir kimse yarın da rabbiyle meşguldür!'

Süfyân es-Sevrî, Rabia Hatun'a şöyle sordu: 'Senin imanının hakikati nedir?' Rabia Hatun 'Ben asla ateşin korkusundan veya cennetin sevgisinden dolayı Allah'a îman etmedim ki ben kötü bir işçi gibi olayım. Aksine sevdiğimden ve iştiyakımdan dolayı Allah'a kulluk yaptım!'

Hazret-i Rabia, muhabbet mânâsında nazm ile şunları söyledi: 'Seni iki sevgi ile severim! İlki heva sevgisi, **ikincisi** de sevgi ehlisin diye seni severim! Heva sevgisine gelince o, senin zikrinle herşeyden uzaklaşmamdır. Senin ehil ve müstehak olduğun sevgiye gelince, o da bana perdeleri seni görecek derecede aralamandır. Orada ne hamd var, ne de benim hünerim! Fakat hamd hem orada, hem burada sana mahsustur!'

Muhtemelen Rabia Hatun, heva muhabbetinden **Allahü teâlâ**'nın dünyada kendisine ihsan ve inam ettiği suretteki sevgiyi kasdetmiştir. **Allahü teâlâ**'nın müstehak ve ehil olduğu muhabbetten de O'nü celâlinden ve kendisine keşfolunan cemâlinden dolayı sevmesini kasdetmiştir. İşte bu **ikincisi**, iki

sevginin en yücesi ve kuvvetlisidir. Rubûbiyet cemâlini mütalaa etmenin lezzeti öyle bir lezzettir ki **Hazret-i Peygamber** rabbinden hikâye ederek onu şu şekilde ifade etmiştir:

Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen şeyleri hazırladım.

Bu lezzetlerin bazısı, kalbinin saflığı ve temizliği zirveye varmış kimseler için daha dünyada iken verilmiştir ve bunun için de bazıları şöyle demiştir: 'Ben Yârab! Ya Allah! diye çağırıyorum ve görüyorum ki bu, kalbimin üzerine dağlardan daha ağır geliyor; zira çağırmak ancak perdenin arkasından olur. Acaba yanında oturanı uzakmış gibi çağıran birini hiç gördün mü? Bunun için bazıları der ki: 'Kişi bu ilimde zirveye vardığında halk ona taşlar atar!' Yani onun konuşması halkın akıllarının hududunu aşar.

Bu bakımdan bütün âriflerin maksadı; Allah'ın (manevî visali ve) mülâkatıdır. Evet sadece budur!

İşte budur o göz aydınlığı ki ondan insanlar için ne kadarının hazırlandığını hiçbir kimse bilmez. Bu göz aydınlığı hâsıl olduğunda bütün üzüntüler bertaraf olur. Halk nimetlere dalar. Eğer ateşe atılırsa, daldığından dolayı birşey hissetmez. Eğer ona cennet nimetleri arzolunursa, nimetinin kemâli için dönüp ona bakmaz bile. Çünkü artık ötesinde makam olmayan bir makama varmıştır. Keşke duyularla hissedilenlerin sevgisinden başkasını anlamayan bir kimsenin, nasıl Allah'ın cemâline bakmanın lezzetine îman ettiğini bilseydim! Oysa Allah'ın ne şekli, ne de sureti vardır. O zaman Allah'ın kullarına va'di ve cemâline bakmanın en büyük nimet olduğunu zikretmesinin mânâsı ne olabilir? Allah'ı tanıyan bir kimse değişik şehvetlerle dağıtılmış lezzetlerin tamamının bu lezzetin kapsamına dahil olduğunu bilir.

Nitekim şair şöyle demiştir: 'Kalbimin değişik hevaları vardır. Göz seni gördüğünden bu yana hevalarım bir araya geldi. Bu sefer kendisinden kıskandığım, benden kıskanmaya başladı. Sen efendim olduğundan beri insanların efendisi oldum. Ey benim dinim ve dünyam! Dünyalarını kendilerine terkettim!'

Biri şöyle demiştir: 'O'nun terki ateşten daha büyüktür. O'na kavuşmak cennetten daha hoştur'. Onlar bununla ancak kalbin Allah marifetindeki lezzetini, yemek, içmek ve cinsî münasebetin lezzetine tercih etmeyi kasdetmişlerdir. Çünkü cennet, duyuların lezzetlenme madenidir. Kalbin zevki ise sadece Allah'ın mülâkatındadır. Halkın zevklerinin farklılığının misali, zikredeceğimiz şu misaldir: Bir çocukta hareket ve farketmesinin başlangıcında bir tabiat belirir ki onunla oyunları ve eğlenceyi sever. Hatta o tabiat çocuğun yanında diğer eşyanın hepsinden daha lezzetli olur. Sonra süsün, elbise giymenin, hayvanlara binmenin zevkini hisseder. Bunların yanında oyunun lezzetini hakir sayar. Sonra cinsî münasebetin, kadın şehvetinin zevkini hisseder. Bundan ötürü ve bunun visali uğrunda bütün öteki istekleri bırakır. Sonra riyaset, yükseklik ve zenginik zevki başgösterir ki bu da dünya zevklerinin sonuncusu, en büyüğü ve kudretlisidir.

Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, aranızda bir övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışıdır. (Hadîd/20)

Bundan sonra başka bir tabiat belirir ki onunla Allah'ın marifeti idrâk edilir. Fillerinin marifeti bilinir. İşte şahıs, bununla, bundan önceki şeyleri hakir sayar. Bu bakımdan her sonradan gelen daha

kuvvetlidir. Bu ise en sonuncusudur; zira oyun sevgisi, erginlik yaşında ortaya çıkar. Kadın ve zînet sevgisi bülûğ yaşında, riyaset sevgisi yirmiden sonra, ilim sevgisi kırka yakın ortaya çıkar ki bu en yüce hedeftir! Nasıl ki çocuk, kadınlarla oynayıp riyaset talebinde bulunan bir kimseye oyunu terkettiği için gülerse, aynen bunun gibi baş olanlar da baş olmayı terkedip Allah'ın marifetiyle meşgul olanın haline güler. Ârifler ise derler ki: 'Eğer siz bize gülerseniz, muhakkak ki biz de bir gün gelir sizinle alay edip güleriz ve bunu yakında bileceksiniz!'

15) Lûzinc, şeker ile bademden yapılmış helva demektir.

16) Müslim, Buhârî

17) Adı Abdülmelik b. Abdülâziz Kuşeyrî en-Nesâî'dir. 91 yaşında H. 228'devefat etmiştir.

18) Adı Abdulvehhab b. Abdülhakem b. Nafi Ebû Hasan el-Verrak el-Bağdadi’dir. H. 250'de vefat etmiştir.

36-2

7. Âhiret'teki Faziletin Dünya'daki Marifet'e Üstünlüğü

İdrâk olunanlar, hayal edilen suretler, renkli cisimler, hayvanlar ve bitkilerden müteşekkil istekler gibi hayale dahil olan kısımlarla Allah'ın zatı, ilim, kudret ve irade gibi hayale dahil olmayan kısımlara bölünür.

Kim bir insanı görür. Sonra gözünü kapatırsa onun suretini zihninde sanki ona bakıyormuş gibi görür. Fakat gözünü açıp gördüğünde aralarındaki farkı idrâk eder. Bu ayrılık iki suretin arasında ihtilâfa dönüşmez. Çünkü görülen suret, hayal edilen surete uygundur.

Fakat ancak vuzuh ve keşfin fazlalığıyla meydana gelir; zira görünen suret, görmeden ötürü, daha iyi vuzuha kavuşmuştur. Bu, seher zamanında henüz gün ışığı yeryüzüne yayılmadan önce görünen bir şahıs gibidir. Sonra ışığın huzmeleri iyice yayıldığında aynı şahıs görünür, fakat gören iki durumu birbirinden ayıramaz. Ancak fazla inkişaf hususunda bir ayrılık yapabilir. Durum bu olunca hayal, idrâkin ilk basamağıdır. Görme hayal idrâkinin kemâle ermiş şeklidir. Bu da keşfin son raddesidir. Buna rüyet adı verilir.

Gözde olduğundan dolayı değil, keşfin son raddesi olmasından dolayı bu isim verilir.

Eğer **Allahü teâlâ**, bu kâmil idrâki mesela alında, göğüste yaratmış olsaydı yine bu kâmil idrâke rüyet adı verilirdi. Hayal edilenler hakkında bunu anladığında bil ki teşekkül etmeyen malumatların marifet ve idrâki için de hayalde iki derece vardır:

Birincisi: İlk derecedir, **ikincisi** de onu tamamlayandır. İlk derece ile **ikinci** derece arasında tıpkı görülen ile hayal edilen arasında vuzuhun fazlalığındaki fark kadar farklılık vardır. Bu bakımdan birincisine nazaran ikincisine de müşahede, mülâkat ve rüyet adı verilir. Bu adlandırma hakikattir. Çünkü rüyete keşfin en son raddesi olduğundan dolayı rüyet adı verilmiştir.

Nasıl ki **Allahü teâlâ**'nın sünneti, göz kapaklarını kapatmak, rüyet ile olan keşfin tamamını menetmekle câri olmuşsa ve bu kapatış göz ile görünen arasında bir perde oluyor, görüşün hâsıl olması

için o perdenin kalkması gerekiyor ve kalkmadıkça hâsıl olan idrâk mücerred hayalden ibaret oluyorsa, tıpkı onun gibi, Sünnetullah'ın gereğidir ki nefis beden arızalarıyla ve şehvetlerin isteğiyle, kendisine galebe çalan beşerî sıfatlarla perdeli kaldıkça, müşahedeye, hayalin haricinde olan malumattaki mülâkata varamaz. Bu hayat, göz kapaklarının gözün görmesine perde olması gibi zarurî olarak onların önünde perdedir. Neden perde olduğu hakkındaki söz oldukça uzun sürer. Burada onu deşmek uygun düşmez.

Sen beni göremezsin! (Araf/43)

Gözler onu idrâk edemezler. (En'âm/103)

Doğru olan **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) mirac gecesinde **Allahü teâlâ**'yı görmediğidir. 19 Bu bakımdan ne zaman ölümle perde kalkarsa, nefis dünyanın bulanıklıklarıyla mülevves olarak kalır, onlardan tamamen sıyrılamaz. Her ne kadar farklı işler de. . . Nefislerden bazılarında necaset ye pas birikmiştir. Pasın uzun zaman onun üzerinde birikip yerleşmesiyle cevheri bozulmuş ayna gibi olur. Ne ıslahı kabul eder, ne temizlenmeyi. . . İşte ebediyyen rablerinden mahrum olan nefisler bunlardır. Nefsin bu korkunç durumundan Allah'a sığınırız!

Başka bir kısmı vardır ki dünya bulanıklığı onda, tabii nitelik haline gelmemiştir. Islahı ve düzelmeyi kabul etmekten çıkmamıştır. Pasını giderecek derecede ateşe arzolunur ki müşahedeye elverişli olsun. Bu bakımdan temizleninceye kadar ateşte yakılır. O yakılışın en azı bir lâhzadır. Mü'minlerin en fazla ateşte kalacakları müddet haberlerde vârid olduğu gibi20 yedi bin senedir. Bu âlemden göç eden bir nefise az da olsa muhakkak bir toz ve bulanıklık refakat eder.

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur, Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah'tan korkup sakınanları kurtarırız ve zâlimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız. (Meryem/71-72)

Bu bakımdan her nefsin ateşe varacağı kesindir. Fakat ateşten çıkacağı kesin değildir. Ne zaman **Allahü teâlâ** nefsin temizlenmesini kemâle erdirirse, kader de miadını doldurursa, şeriatın va'dettiği hesap ve Allah'ın huzuruna arzolunma ve benzeri yerine getirilirse ve cennete müstehak olmayı hak ederse ki bu da mübhem bir vakittir. Allah'tan başka mahlukâtından hiç kimse buna muttali olamaz, çünkü bu kıyâmetten sonra vâki olacaktır. Kıyâmet'in vakti ise meçhuldür işte o zaman kişi, nefsinin tasfiyesiyle ve bulanıklıklarından temizlemekle meşgul olur. Artık öyle ki onun yüzünde ne bir toz, ne bir duman belirtisi kalır. Çünkü Hak Sübhânehû ve Teâlâ orada tecelli eder. **Allahü teâlâ**, ona öyle bir şekilde tecelli eder ki o tecelinin inkişafı, bildiğinin inkişafına nisbeti, tıpkı hayal ettiğin aynanın tecellisinin inkişafına nisbeti gibidir. İşte rüyet diye adlandırılan tecelli ve müşahede budur. Durum bu olunca, rüyet haktır. Şu şartla ki rüyetten bir cihet ve mekanda düşünülen ve hayal edilen özel bir varlığın olduğu anlaşılmasın. Çünkü Rabb'ul-erbab bundan yüce ve münezzehdir.

Dünyada O'nu hayal, tasavvur, şekil ve suret takdir etmeksizin tam bir hakîkatla tanıdığın gibi, âhirette de öyle görürsün. Hatta dünyada hâsıl olan marifettir ki âhirette tekamül ede ede keşif ve vuzuhun kemâline erişir. Bu sefer müşahedeye inkılâb eder. Âhiretteki müşahede ile dünyadaki malum arasında ancak keşif ve açıklığın fazlalığı cihetiyle fark vardır. Tıpkı hayalin rüyet ile tekamül etmesi hususunda verdiğimiz misal gibi. . . Öyleyse Allah'ın marifetinde ne bir suretin isbatı, ne de bir cihetin

tâyini vardır. O marifetin aynısını tekamüle erdirmesinde ve keşfin zirvesine ulaştırmasında da ne cihet vardır, ne suret! Çünkü bu keşif derecesine gelen marifet, öbür marifetin aynısıdır. Aralarındaki fark keşfin ziyadeliğidir. Tıpkı görünen suretin, hayal edilen suretin ta kendisi olduğu gibi. . . Ancak keşfin ziyadesinde aralarında fark vardır.

(O gün) onların nûru, önlerinden ve sağ yanlarından koşar. Derler ki: 'Ey rabbimiz! Nûrumuzu tamamla! Bizi bağışla! Muhakkak ki sen herşeye kâdirsin!' (Tahrim/3)

Zirâ nûrun tamamlanması, ancak keşfin artışında tesir eder. Allah'ın cemâline bakmanın derecesi, ancak dünyada ârif olanlar için söz konusudur. Çünkü âhirette müşahedeye inkılâb eden tohum marifettir. Nitekim çekirdeğin ağaca, tohum tanesinin ekine dönüştüğü gibi. . . Arazisine çekirdek ekilmeyen bir kimsenin hurma ağacının bitmesini beklemesi boştur. Tohum serpmeyen bir kimse nasıl ekin biçer? Bunun gibi Allah'ı dünyada tanımayan bir kimse âhirette cemâlini nasıl görür? Marifet değişik dereceler üzerinde olduğu için tecelli de değişik dereceler üzerindedir. Bu bakımdan marifetlerin ihtilâfına nisbeten tecelinin ihtilâfı, tohumun değişikliğine nisbeten bitkilerin değişmesi gibidir; zira bitkilerin; tohumun çokluğu, azlığı, güzelliği, kuvveti ve zayıflığı nisbetinde değiştiğinde şüphe yoktur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, umumî olarak bütün insanlara, hususi olarak Hazret-i Ebû Bekir'e tecelli eder. 21

Bu nedenle marifet bakımından Hazret-i Ebû Bekir'den eksik olanların cemâle bakmaktan Ebû Bekir'in aldığı lezzeti aldıklarını sanmak uygun değildir. Bu kimse Hazret-i Ebû Bekir'in aldığı zevkin binde birini ancak alır. Eğer dünyadaki marifeti Hazret-i Ebû Bekir'in marifetinin binde biri ise, Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) göğsünde yerleşen bir sırdan ötürü peygamberlerin dışında kalan diğer insanlara üstün kılındığında şüphe yoktur. Bu nedenle de kendisine mahsus bir tecelli ile de onlardan üstün oldu. Tıpkı dünyada riyaset zevkini, yemek ve evlenmek lezzetine, ilim lezzetini göklerin ve yerin müşahedesinin inkişafı lezzetine ve ilâhî işlerden diğerlerinin lezzetini cennet nimetine tercih ettikleri gibi. . .

Zira cennetin nimetleri de yemek ve nikâha dönüşür. Bunlar o kimselerdir ki dünyada onların halleri, vasıflandırdığımız ilim, marifet, rubûbiyet esrarına muttali olmanın lezzetini evlenmenin, yemenin, içmenin lezetine tercih ederler. Oysa diğer insanlar bu şeylerle meşgul olurlar.

Rabiat'ül-Adeviye'ye 'Cennet hakkında ne dersin?' diye sorulduğunda **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Önce komşu, sonra ev!' Böylece Rabia hatun kalbinde cennete değil, cennetin rabbine iltifat olduğunu belirtmiş oldu. Kim dünyada Allah'ı tanımamış ise, âhirette de (cemâlini) göremez. Kim dünyada marifet lezzetini tatmamışsa âhirette de bakış lezzetini tatmayacaktır; zira âhirette hiç kimse beraberinde getirmediği bir şeye yeniden başlayamaz. Hiç kimse ektiğinden başkasını biçemez.

Kişi ancak neyin üzerinde ölmüş ise, onun üzerinde haşrolunur, neyin üzerinde yaşamış ise, onun üzerinde ölür. Bu bakımdan sadece beraberinde getirdiği marifetten nimetlenir. Ancak o marifet, perdenin kalkmasıyla müşahedeye inkılâb eder, mâşukasının hayali olan sureti, hakîki surete inkılâb ettiğinde aşığın lezzetinin kat kat arttığı gibi, onun da müşahededen ötürü lezzeti kat be kat artar; zira onun lezzetinin en son varacağı nokta odur. Cennetin hoşluğu şudur ki herkes neyi isterse orada o verilir.

Bu bakımdan Allah'ın (manevî) mülâkatından başka bir şeyi iştahı çekmeyen bir kimse için o mülâkatın gayrisinde lezzet yoktur. Hatta bu kimse çoğu kez Allah'ın mülâkatından başka şeylerden eziyet görür! Cennetin nimeti, Allah'a olan sevgi nisbetindedir. Allah sevgisi ise, marifeti nisbetindedir. Bu bakımdan saadetlerin aslı. şeriat lisanında îman diye ifade edilen marifetin ta kendisidir.

İtiraz: Rüya lezzeti, eğer marifet lezzetine nisbeten varsa, bu pek az bir şeydir, marifet lezzetinin birkaç misli olsa dahi. . . Çünkü marifet lezzeti dünyada zayıftır. Onu artırması, kuvvet bakımından cennetin diğer nimetlerini hakir saydıracak dereceye varamaz.

Cevap: Marifet lezzetini bu şekilde azımsamak, marifetten uzak olmaktan sudur eder. Bu bakımdan marifetten olan bir kimse onun lezzetini nasıl idrâk edebilir? Böyle bir kimsede zayıf bir marifet varsa dahi, kalbi meşgalelerle dolu iken marifetin lezzetini nasıl idrâk edebilir? Bu bakımdan ârifler için marifetlerinde, fikirlerinde, Allah ile olan münâcatlarında birtakım lezzetler vardır ki eğer o âriflere dünyada bu lezzetlerin yerine cennet arzedilse, bunları cennet lezzetiyle değiştirmezler. Sonra bu lezzet, kemâline rağmen asla mülâkat ve müşahede lezzetiyle mukayese edilemez. Mâşuku (nun cemâlini) hayal etmenin lezzetinin, görme lezzetine nisbet edilemeyeceği gibi ve nasıl ki iştah çekici yemeklerin kokularını almanın lezzeti, onları bilfiil tadmasına, ellemenin lezzeti, cinsî münasebetin lezzetine nisbet edilmezse tıpkı onun gibi. . . Bunların **ikisi** arasındaki farkın büyüklüğünü belirtmek ancak bir misal vermek suretiyle mümkün olur. Dünyada mâşukun yüzüne bakmanın zevki çeşitli sebeplerden dolayı, değişik manzaralar arzeder.

Birincisi: Mâşukun cemâlinin kemâl veya eksikliğidir; zira en güzele bakmaktaki zevk, şüphesiz ki daha büyük olur.

İkincisi: Sevgi, şehvet ve aşk kuvvetinin kemâlidir. Bu bakımdan aşkı kabaran bir kimsenin zevk alması, şehveti ve zevki cılız olan bir kimsenin zevk alması gibi değildir.

Üçüncüsü: İdrâkin kemâlidir. Bu bakımdan kişinin, mâşukasını karanlıkta veya ince bir perdenin arkasından veya uzakta görmesinin lezzeti, perdesiz, yakından idrâk edip ışığın çok olduğu zaman görmekten aldığı zevke benzemez. Kişinin hanımıyla üzerinde bir elbise olduğu halde yatmaktan duyduğu zevk, elbisesiz olarak yatmaktan aldığı zevk gibi olmaz.

Dördüncüsü: Teşviş edici mâniler ve kalbi meşgul eden elemlerin kemâlidir. Bu bakımdan sıhhatli, meşguliyetsiz ve sadece mâşuka bakmak için hazırlanan bir kimsenin zevk alması; korkan, ürken veya elem duyan hasta veya kalbi herhangi bir şey ile meşgul olan bir kimsenin zevk alması gibi değildir. Bu bakımdan aşkı zayıf olan bir aşığın uzaktan ince bir perdenin arkasından mâşukasının yüzüne baktığını düşün, öyle ki bu perdenin, o suretin hakikatinin inkişafına mâni olduğunu ve bakanın üzerine akreblerin, eşek arılarının toplanıp eziyet verdiklerini, ısırdıklarını ve kalbini meşgul ettiklerini düşün. Aşığın da bu durumda sevgilisine baktığını düşün, kişi bu halde mâşukunu müşahede etmekten ibaret olan az da olsa bir zevkten uzak değildir.

Eğer ani olarak o perdenin yırtılmasına vesile olan bir hal doğar, ışık çoğalır, eziyet veren akreb ve arılar uzaklaşır, kişi sapasağlam, kalbi meşgul olmaksızın kalır, kuvvetli şehvet ve ifrat derecedeki aşk onu derecelerin en yücesine vardıracak şekilde ona hâkim olursa, bu takdirde bu kişinin zevkinin nasıl kat kat artacağını bir düşün! Öyle bir raddeye varır ki **birinci** zevkin bu zevke nisbeten hiçbir önemi

kalmaz, işte bunun gibi, Allah'ın cemâline bakmak zevkinin, marifet lezzetine olan nisbetini anla! İncecik perde beden misali ve bedenle meşgul olmaktır. Akreb ve arılar insanın üzerine musallat olan açlık, susuzluk, öfke, üzüntü, gam, şehvetin zâfiyetinden meydana gelen şehvetlerin misalidir. Sevgi, nefsin dünyadaki kusurunun en yüce cemaate olan şevkten eksik kalmasının ve esfel-i sâfilîn'e iltifat etmesinin misalidir. Bu da çocuğun riyaset zevkini hissetmekten habersiz olup kuş ile oynamaya iltifat etmesinden ibaret olan kusurunun benzeridir. Ârif kişi, her ne kadar dünyadaki marifeti kuvvet bulsa da şaşırtıcı mânilerden kurtulamaz. Hiçbir zaman bunlardan kurtulması da düşünülemez.

Bazen bu mâniler bazı hallerde zayıflar, devam etmezler. Şüphe yoktur ki marifetin cemâlinden aklı şaşkına çeviren birşey görünür. Onun zevki o kadar büyüktür ki neredeyse kalp onun azametinden ötürü paramparça olacak raddeye gelir. Fakat bu durum çakan şimşek gibi gelir-geçer. Çok az devam eder. Meşguliyetler, düşünceler ve kalbine gelen şeylerden onu şaşırtan, ilk durumunu bulandıran bir hâl meydana gelir. Bu ise, bu fâni hayatta daimî bir zarurettir. Bu bakımdan bu lezzet, ölüme kadar böyle karışık olur. Hoş hayat ise ancak ölümden sonradır. Hayat ancak âhiret hayatıdır:

Bu dünya hayatı eğlence ve oyundan başka birşey değildir. Âhiret yurdu, işte asıl hayat odur, bilselerdi. (Ankebut/64)

Kim bu mertebeye varmışsa o, Allah ile mülâkatı sever. Dolayısıyla ölümü sever. Ölümden tiksinmez. Ancak marifette kemâle ermeyi daha fazla bekleyen bir kimse ölmeyi istemez. Çünkü marifet tohum gibidir, marifet denizinin sahili yoktur. Bu bakımdan Allah'ın celâlinin hakikatini idrak etmek muhaldir. Allah'ın sıfat ve fiillerinin ve memleketinin esrarının hakkındaki marifet artıp kuvvet buldukça âhiretteki nimet çoğalır. Nitekim tohum çoğalıp güzelleştikçe ekinin de çoğalıp güzelleştiği gibi. . . Bu tohumun tahsil imkânı ancak dünyada vardır. Bu ancak kalp toprağına ekilir. Biçmek de ancak âhirette olur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Saadetlerin en faziletlisi Allah'a ibadette uzun ömürdür.

Zira marifet ancak uzun ömürde, tefekküre devam etmek, mücahedeye ve dünyanın mânilerinden uzaklaşmaya, âhiret talebine koyulmaya devam etmek suretiyle uzun ömürde kemâle erer, çoğalır ve gelişir. Bu, şüphesiz ki zaman ister. Bu bakımdan kim ölümü severse, onu şu noktadan sevmiş olur: Nefsini, marifette durmuş ve marifette mümkün olan mertebenin zirvesine varmış görür. Ölümü istemeyen bir kimse de şundan dolayı istemez: Uzun ömürle kendisine hâsıl olacak marifet artışını ümit eder. Nefsini eğer yaşarsa yükleneceği vazifede kusurlu görür. İşte bu, marifet ehli nezdinde ölümü istememesinin veya sevmemesinin sebebidir. Diğer halka gelince, onların nazarları sadece dünya şehvetlerine çevrilmiştir.

Eğer dünya şehvetleri geniş ise dünyada kalmayı severler. Eğer daralırsa ölümü temenni ederler. Bütün bunlar mahrumiyet ve zarardır. Kaynağı cehalet ve gaflettir. Bu bakımdan cehalet ve gaflet her şekavetin merkezidir. İlim ve marifet de her saadetin esasıdır. Bizim söylediklerimizle muhabbet ve aşkın mânâsı ortaya çıktı; zira aşk da ifrat derecesine varmış kuvvetli muhabbet demektir. Marifet zevkinin, rüyetin ve rüyet zevkinin mânâsı; akıl sahipleri nezdinde diğer zevklerden daha zevkli olmasıdır. Her ne kadar eksik akıllılar için böyle değilse de. . .

Nitekim riyasetin çocuklar nezdinde yemeklerden daha lezzetli olmadığı gibi. . . Eğer 'Bu rüyetin merkezi âhirette kalp midir veya göz müdür?' dersen, bil ki alimler bu hususta ihtilâfa düşmüştür. Basiret sahipleri bu ihtilafa bakmazlar ve bu ihtilâfı düşünmezler. Akıllı bir kimse sebzeyi yer, bostanı sormaz. Kim mâşuku görmek isterse aşkı kendisini 'görmenin göz ile mi yoksa başka bir şeyle mi olacağını' düşünmekten alıkoyar. O, sadece rüyeti ve rüyetin zevkini düşünür. İster o lezzet gözle, ister başka azalarla olsun; zira göz, merkez ve zarftır. Ne ona bakılır, ne de onun hükmü vardır. Bu hususta hakîkat şudur ki ezelî kudret geniştir. Öyle ise bu iki şeyin herhangi bir işine yetmezlikle vasıflandırılması caiz değildir. Bu, hükmün cevazı ve imkânı hususundaki görüştür. Âhirette vâki olan caizlere gelince, bu ancak dinlemekle idrâk olunur. (Zira aklın burada müdahalesi yoktur) . Hak, **ehl-i sünnet** ve'l cemaat'in şer'î delillerden 'gözde yaratılır' diye çıkardıkları hükümdür ki rüyet, nazar ve şeriatta vârid olan diğer lafızlar zahirî mânâları üzerine câri olmuş olsunlar; zira zâhirlerin izalesi, ancak zaruretten dolayı caiz olabilir, Allah daha iyisini bilir.

19) Irâkî müellifin bu hususta Hazret-i Âişe'ye istinad ettiğini söylemektedir. Çünkü Hazret-i Aişe Buhârî ve Müslim'in rivâyetine göre 'Kim Muhammed (aleyhisselâm) rabbini gördü derse, o yalan söylemiştir!' demiştir. (Bkz. ithaf us-Saade, IX/580)

20) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir'ul-Usul, (Ebû Hüreyre'den) ve ayrıca bkz. İthaf us-Saade, IX/581

21) İbn Adiyy

8. Allah Sevgisini Takviye Eden Sebepler

Âhirette hâl bakımından insanların en mesûdu, en fazla Allah'ı sevenidir; zira âhiretin mânâsı, Allah'ın huzuruna varmak, O'nunla mülâki olmanın saadetini elde etmek demektir.

Muhib (aşık) uzun zaman şevkiyle kıvrandığı mahbubunun huzuruna vardığında bulanmaksızın, hasım ve rakibi olmaksızın, sona ermesinden korkmaksızın, O'nun cemâlini ebedî bir şekilde müşahede etme imkânı bulunduğundan ötürü en büyük bir nimete mazhar olur. Ancak şu var ki bu nimet sevgi kuvvetinin oranında verilir.

Bu bakımdan muhabbet arttıkça zevk de artar. Kul, Allah'ın sevgisini ancak dünyada kazanır. Sevginin aslında hiçbir Mü'min ayrılmaz. Çünkü marifetin aslından ayrılmış değildir. Sevginin kuvveti, kalbi aşk diye adlandırılan istihtar raddesine vardıracak şekilde istila etmesi ise, bundan birçok kimseler ayrılır. Bu ancak iki sebepten dolayı elde edilir:

I. Onlardan biri, dünyanın meşgalelerini kesmektir. Allah'tan başkasının sevgisini kalpten çıkarmaktır; zira kalp, mesela kendisinden su boşaltmayınca sirkeye yer vermeyen bir kap gibidir:

Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır. (Ahzâb/4)

Sevginin kemâli, kalbinin tamamıyla Allah'ı sevmesindedir. Allah'tan başkasına iltifat ettikçe, onun kalbinin bir köşesi gayr ile meşguldür. Bu bakımdan Allah'tan başka şeylerle meşgul olduğu nisbette Allah'ın sevgisi kalpten eksilir. Kapta kalan su nisbetinde, kaba dökülen sirke eksilir. Bu tecride şu ayetle işaret vardır:

'Allah' de! Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar. (En'âm/91)

Rabbimiz Allah'tır' deyip sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır. (Ahkaf/13)

Belki o, senin Lâ ilâhe illallah sözünün mânâsıdır. Yani mâbud ve mahbub, O'ndan başkası yok! Bu bakımdan her sevilen mutlaka mâbuddur. O halde kul bağlanandır. Mâbud ise kendisine bağlanılandır. Her seven, sevdiğiyle bağlanmıştır.

Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? (Furkan/43)

Yeryüzünde tapınılan şeylerin en iğrenci nefsin arzusudur. 22

Kim ihlâslı olduğu halde Lâ ilâhe illâllah derse cennete girer!23

İhlâs'ın mânâsı kalbini Allah için hâlis etmek demektir ki orada Allah'tan başkasına yer kalmaz. Bu bakımdan Allah, onun kalbinin mahbubu, mâbudu ve maksudu olur. Hali bu olan bir kimse için dünya hapishanedir. Çünkü dünya onu mahbubunu müşahede etmekten meneder. Onun ölümü hapishaneden kurtuluş ve mahbubun huzuruna varıştır. Acaba bir tek mahbubdan başka mahbubu olmayan ve uzun zamandan beri ona müştak olan, hapis hali oldukça uzayan bir kimse hapisten bırakılır, mahbubun huzuruna varma imkânına kavuşur ve ebediyyen emniyete vardırılırsa hali ne olur?

Allah sevgisinin kalplerde cılızlaşmasının sebeplerinden biri; dünya sevgisinin kuvvet bulmasıdır. Aile efradının, mal sevgisinin, evladın, akrabanın, gayri menkulün, hayvanların ve bahçelerin sevgisi dünya sevgisindendir. Hatta kuşların nağmeleriyle sevinen ve seher mevsimini hoş telâkki eden bir kimse, dünya nimetine iltifat eder ve bundan dolayı da Allah sevgisinde eksilmeye maruzdur. Bu bakımdan dünyaya ünsiyet verdiği nisbette Allah'a olan ünsiyeti eksilir. Herhangi bir kimseye dünyadan birşey verilirse, onun o nisbette âhiretinin eksilmesi zaruridir. Nasıl ki bir insan doğuya ancak zarurî olarak batıdan uzaklaştığı nisbette yaklaşır, kuma olan hanımlardan birinin kalbi ancak kumasının kalbinin daraldığı zaman ferahlar işte âhiret ile dünya da kuma gibidir. Onların **ikisi** doğu ile batı gibidir. Bu durum, kalp sahiplerine gözle görülenden daha açık bir şekilde inkişaf etmiştir. Dünya sevgisini kalpten sökmenin yolu, zühd yoluna girmektir. Sabra yapışmak, korku ve umud gemiyle bu iki şeye çekilmektir. Bu bakımdan daha önce zikrettiğimiz tevbe, sabır, zühd, havf ve recâ gibi makamlar, mukaddime ve basamaklardır. Onlar sevginin iki temelinden birini kazanmak için kurulurlar. O kazanılması istenilen temel de kalbi Allah'tan başka herşeyden boşaltmaktır. Onun evveli Allah'a îman, son güne, cennete ve cehenneme inanmaktır.

Sonra bundan korku ve ümit filizlenir. Korku ve ümitten de tevbe ve sabır filizlenir. Sonra bu, dünya, mal, mertebe ve dünyanın bütün lezzetlerinden insanı çeker ki bütün bunlardan sadece Allah'ın marifetinin ve sevgisinin genişliği nisbetinde kalp genişlesin. Bu bakımdan bütün bunlar kalp temizliğinin basamaklarıdır. Kalbin temizliği ise, muhabbetin iki rüknünden biridir.

Hazret-i Peygamberin şu hadîsi ile buna işaret vardır:

Temizlik îmanın yarısıdır!24 Nitekim biz bunu Tahâret kitabının başında zikretmiştik.

II. Sevginin kuvvetlenmesi için **ikinci** sebep, Allah marifetinin kuvveti, o kuvvetin genişlemesi ve kalbi istila etmesidir. Bu da kalbi, dünyanın bütün meşgale ve mânilerinden temizledikten, sonra olur. Tıpkı yeri fuzulî otlardan temizledikten sonra tohum ekildiği gibi. . . Bu da **ikinci** yarıdır. Sonra bu

tohumdan muhabbet ve marifet ağacı biter. Bu ağaç da darb-ı mesel olarak **Allahü teâlâ**'nın belirttiği güzel kelimedir.

Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Hoş bir kelime, kökü yerde sabit, dalları gökte olan hoş bir ağaca benzer. (İbrahim/24)

Güzel söz O'na çıkar, salih amel onu yükseltir. (Fâtır/10)

Salih amel, bu marifetin güzelliği ve hizmetkârı gibidir. Salih amel önce kalbi dünyadan temizlemekle, sonra bu temizliği devam ettirmekle olur. Bu bakımdan amel, ancak bu marifet için istenilir. Amelin keyfiyetini bilmek, amel için istenir. O halde ilim hem evvel, hem âhirdir. Önce muamele ilmi gelir. Muamele ilminin hedefi ameldir. Muamelenin gayesi; kalbin temizliğidir ki bu yüzden kalpte hakkın tecellisi görünsün, marifet ilmiyle süslensin. Marifet ilmi mükâşefe ilmidir. Bu marifet ne zaman hâsıl olursa, zarurî olarak arkasından muhabbet ve sevgi gelir. Nasıl ki mizacı normal olan bir kimse, güzeli görüp zâhiri gözüyle idrâk edince, onu sever, ona meyleder, o sevdiğinde zevk hâsıl olur. Zevk ise zarurî olarak sevgiye tâbidir. Sevgi ise, marifete tâbidir.

Bu marifete, ancak dünya meşgalelerini kalpten söktükten sonra varılır! Bu da ancak saf düşünce, daimî zikir, zirveye varan çalışma, Allah'ın sıfatlarına, göklerin melekûtuna ve diğer mahluklara daimî bakışla temin edilir. Bu mertebeye varanlar kuvvetli ve zayıf diye iki kısma ayrılırlar. Kuvvetlilerin ilk mertebesi; Allah için olan marifetleridir. Sonra Allah vasıtasıyla gayrisini tanırlar. Zayıfların da ilk marifetleri fiilleriyledir. Sonra ondan faydaya terakki ederler. Birincisine, şu ayetle işaret vardır:

Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi? (Fussilet/53)

Allah kendinden başka tanrı olmadığına şahitlik etti. (Âl-i İmrân/18)

Zünnûn-i Mısrî bu noktadan bakmıştır ki kendisine 'Rabbini ne ile tanıdın?' diye sorulunca, rabbimi rabbimle tanıdım! Eğer rabbim olmasaydı rabbimi tanıyamazdım!' cevabını vermiştir.

İkincisine de şu ayetlerle işaret vardır:

Biz onlara enfüste ve âfakta ayetlerimizi göstereceğiz ki o (Kur'ân) ın hak olduğu kendilerine iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi? (Fussilet/53)

Göklerin, yerin melekûtuna ve Allah'ın yarattığı şeylere ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakıp ibret almadılar mı? (A'râf/185)

'Göklerde ve yerde olanlara bakın' de! (Yunus/101)

O hanginizin, daha güzel amel yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O azizdir, gafûrdur. O, yedi göğü birbiri üzerine tabaka tabaka yarattı, Rahman'ın yaratmasında bir uygunsuzluk görmezsin. Gözü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözünü iki kez daha döndür (bak) . Göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) umudu keserek hor ve bitkin bir halde sana döner. (Mülk/2-4) ,

Bu yol çok kimseler için en kolay yoldur. Sâlikler için en geniş yoldur. . . Kur'ân düşünceyi, tefekkürü, ibret almayı ve Allah'ın kuvvet ve kudretine delâlet eden ayetlere bakmayı emrederken çoğu kez bu yola davet eder.

Soru: İki yol da çetindir! Bu iki yoldan hangisi marifete ve muhabbete götürür!

Cevap: En yüksek yol, **Allahü teâlâ** ile diğer şeylerin varlığına istidlâl etmektir. Bu yol çok kapalıdır. Bu husustaki konuşma birçok kimselerin anlayışının hududunun dışına çıkar. Bu bakımdan kitablarda bunu zikretmekte fayda yoktur. En kolay ve en yakın yol ise, çoğu anlayışların hududunun dışında değildir. Anlayışlar düşünceden yüz çevirdiğinden, dünya şehvetleriyle, nefsin paylarıyla meşgul olduklarından bu yolu anlamaktan aciz kalmışlardır.

Bunu zikretmekten alıkoyan sebep; genişliği ve çokluğudur. Kontrol dışına çıkan kapılarının varlığıdır; zira göklerin en yücesinden tut, yerlerin diplerine kadar hiçbir zerre yoktur ki onda Allah'ın kudretinin, hikmetinin kemâline, celâl ve azametinin sonsuzluğuna delalet eden acaip alâmetler bulunmasın! Bu da sonu gelmeyecek konulardandır.

De ki: 'Rabbimin kelimeleri (ni yazmak) için bütün denizler mürekkep olsa, rabbimin kelimeleri tükenmeden önce denizler tükenirdi. Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez) . (Kehf/109)

Bu bakımdan buraya dalmak, mükâşefe ilimlerinin denizlerine dalmaktır. Bunu muamele ilimlerine ek olarak getirmek, mümkün değildir. Fakat kısa bir şekilde cinsine karşı uyarmak için bir tek misalle işaret etmek mümkündür. Yolların en kolayı, fiillere bakmaktır. Öyle ise fiiller hakkında konuşalım ve en yüksek yoldan bahsetmeyi terkedelim. Sonra ilâhî fiiller çoktur. Biz onların en az ve en küçüğünü arayalım. O küçücük fiildeki acaiplikleri tedkik edelim. Mahlukların en basitleri yeryüzünde yaşayanlardır. Yani meleklerin ve göklerin melekûtuna göre durum böyledir; eğer büyüklüğü ve cismi bakımından yeryüzüne bakarsan, küçücük gördüğün güneş dünyadan üçyüz altmış küsûr defa büyüktür. Yerin güneşe nisbeten küçüklüğüne dikkat et! Sonra güneşin içinde bulunduğu feleğe nisbeten küçüklüğüne bak! Zira güneş, merkezine nisbet edilmeyecek kadar küçüktür. Güneş **dördüncü** göktedir. Bu da üstündeki yedi tabaka göğe nisbeten pek küçüktür. Sonra yedi tabaka gök, kürsünün yanında, kocaman bir sahraya atılmış bir halka gibidir. Kürsü de arşın yanında böyledir.

İşte bu bakış şahısların görünür tarafına, miktar bakımından bakmaktır. Bunlara nisbeten kürre-i arz ne kadar küçüktür. Denizlere nisbeten kürre-i arz ne kadar küçüktür (bir bilsen!)

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kürre-i arzın denizdeki (yeri) , bir ağılın yeryüzündeki yeri kadardır. 25

Bunun tasdiki, müşahede ve tecrübe ile bilinmiştir. Karalar bütün yeryüzüne nisbeten, küçücük bir ada gibidir. Sonra kürre-i arzın bir parçası olan topraktan yaratılmış İnsan oğluna bak ve diğer hayvanlara dikkat et! Kürre-i arza nisbeten küçüklüğüne dikkat et! Bütün bunlar bir tarafa hayvanlardan en küçük olarak tanıdığımız sivrisinek, bal arısı ve bunlara benzer hayvanlara dikkat et! Cisminin küçüklüğüne rağmen sivrisineğe bak! Hazır bir akıl ve saf bir fikirle onu düşün! Dikkat et ki Allah onu hayvanların en büyüğü olan filin şeklinde yaratmıştır; zira ona fil hortumu gibi hortum, küçücük şekline rağmen filin azaları gibi azalar yaratmıştır. Üstelik ona iki kanat da fazla vermiştir. Dikkat et ki onun görünen azalarını **Allahü teâlâ** nasıl taksim etmiştir? Onun kanadını bitirmiş, elini ayağını çıkarmış, göz ve kulak yerlerini yarmış, onun içinde sindirim sistemini, diğer hayvanlarda

yarattığı gibi yaratmıştır. Gıdayı cezbedici, defedici, tutucu, hazmedici kuvvetleri onda nasıl terkip etmiştir? Tıpkı diğer hayvanlarda terkip ettiği gibi. . .

Bu durum onun şekli ve sıfatları hakkındadır. Sonra **Allahü teâlâ**'nın onu, nasıl gıda bulacak şekilde yarattığına dikkat et! Ona gıdasının insan kanı olduğunu öğretmiştir. Sonra dikkat et ki Allah ona İnsan oğluna uçup konmak için nasıl alet vermiştir? Ona başı sivri, upuzun bir hortumu nasıl yaratmıştır? Onu insan bedenindeki mesamelere nasıl musallat etmiş ve hortumunu onların birine daldırmak için kendisine nasıl kuvvet vermiştir? Ona kan emmeyi ve yutmayı nasıl emretmiştir? İnceliğine rağmen içinden kan geçecek ve sineğin karnına varacak şekilde o hortumu nasıl içi boş olarak yaratmıştır? Hortum vasıtasıyla alınan kan azalarının diğer cüzlerine dağılır ve onlara gıda olur. Sonra insanın kendisini eliyle öldürebileceğini bildirmiş, ona kaçmayı nasıl öğretmiştir?

Kendisinden uzak olduğu halde elin hafif hareketini işitecek derecede kulağını hassas olarak nasıl yaratmıştır? Dolayısıyla kan emmeyi bırakıp kaçar. Ne zaman el durursa tekrar geri gelir. Sonra dikkat et ki ona nasıl iki göz bebeği yaratmıştır ki onunla gıdasının yerini görür. Yüz hacminin küçüklüğüne rağmen orayı nasıl bulur? Her küçük hayvanın gözbebeği, küçüklüğünden dolayı kirpikleri tahammül etmediğinden, kirpikler gözbebeğinin aynasını kir ve tozlardan temizler, bu nedenle sivrisineklere ve karasineklere iki el yaratılmıştır. Sineği görürsün ki daima iki eliyle göz bebeklerini siler. İnsan ve büyük hayvanlarda, göz bebekleri için kirpikler yaratılmıştır.

Hatta kirpiklerin biri diğerinin üzerine gelir ve etrafı keskindir. Dolayısıyla gözbebeğine düşen toprağı kirpikler temizler ve gözün dışına atarlar. Siyah kaşları gözün ışığını derlemek ve görmeye yardım etmek ve gözün şeklini güzelleştirmek için yarattı. Tozlardan korunmak için kirpiklerini kapatır, tozun göze girmesine mâni olur, fakat görmeye engel olmaz. Sivrisineğe kirpiksiz olarak iki tane berrak gözbebeği yarattı. Elleriyle onları temizlemeyi ona nasıl öğretti? Görüşünün zâfiyetinden dolayı onun kendiliğinden çıraya düştüğünü görürsün. Onun gözü zayıftır.

Çünkü o durmadan gündüzün ışığını arar. O zavallı, geceleyin çıranın ışığını görünce karanlık bir evde bulunduğunu zanneder. Lambayı da o karanlık evden ışığa açılmış bir pencere zanneder. Böylece durmadan ışığı arar ve kendini ona atar. Ateşi geçtiği zaman karanlığı görür. Pencereye isabet edemediğini ve yolunu seçemediğini zanneder. **İkinci** bir defa yanıncaya kadar döner. Belki sen, onun böyle yapmasını eksikliğine ve cehaletine hamledersin. Bil ki İnsan oğlunun cehaleti onun cehaletinden daha büyüktür. Şehvetlere üşüşmekte İnsan oğlunun misali, ateşe üşüşmekteki çekirgenin misali gibidir; zira İnsan oğluna suretlerinin görünür tarafından şehvetlerin nûrları görünür. İnsan oğlu bilmez ki bunun altında öldürücü zevke mustatildir. Bu bakımdan arı dörtgendeki köşeler boş kalıp da zayi olmasın diye dörtgen şekli yapmaz. Sonra eğer arı, evini dairesel yapsaydı, evlerin haricinde zayi olan delikler kalırdı; zira dairesel şekiller bir araya geldiklerinde, birbirlerine sırt vermezler. Zâviye sahibi şekiller içerisinde hiçbir şekil yoktur ki muhteva bakımından müdevvere yakın bulunsun, sonra hepsi sırt sırta verip de bir araya geldiklerinde aralarında hiçbir boşluk kalmasın; ancak müseddes (altıgen) şekilde bu özellik vardır.

İşte müseddes şeklin özelliği budur. Sonra dikkat et ki **Allahü teâlâ**, arının küçük cismine rağmen ona nasıl ilham etmiş, incecik boyuna rağmen ona varlığıyla nasıl lütûf ve inayette bulunmuştur ve

arının muhtaç olduğu şeyi ona nasıl vermiş ki hayatıyla rahata kavuşsun? Bu bakımdan Allah ortaktan münezzehtir. O'nun şanı ne büyüktür! O'nun mülkü ne geniş, minneti ne çoktur! İşte hayvanların en küçüklerinden olan bir hayvancağızın bu azıcık parıltısından ibret al! Yer ve gök melekûtunun acaipliklerini bir tarafa bırak! Zira bizim kısa anlayışımızın yetiştiği miktar, ömürler geçer de izahı yapılamaz.

Zaten bizim ilmimizin kapsamına giren, âlim ve peygamberlerin ilimlerinin kapsamına girene nisbeten hiçtir. Bütün mahlukâtın ilminin kapsamına girenin bilinmesi, Allah'a mahsus olana nisbeten bir hiçtir. Allah'ın ilmine nazaran halkın bütün bildikleri ilim diye adlandırılmaya bile değmez. Bu bakımdan bu ve bunun benzerini düşünmekle en kolay yollardan hâsıl olan marifet artar. Marifetin artışıyla muhabbet artar. Eğer Allah ile mülâki olmanın saadetine talip isen dünyayı arkaya at! Ömrün boyunca daimî zikre, ayrılmaz fikre dal! Umulur ki ondan az bir miktarı elde edersin. Fakat bu az miktarla sonu olmayan büyük bir mülke konarsın.

22) Müslim, Buhârî

23) Daha önce geçmişti.

24) İmâm-ı Ahmed, Müslim, Tirmizî

25)

9. İnsanların Sevgi Hususunda Farklı Olmalarının

Mü'minler, muhabbetin aslında ortak olduklarından dolayı kökünde de ortaktırlar. Fakat marifette bir olmadıklarından, muhabbetin aslında da değişik mertebeleri vardır. Dünya sevgisinde de durumları böyledir; zira eşya, ancak sebeplerin değişmesinden dolayı değişir, İnsanların çoğu, **Allahü teâlâ**'nın ancak sıfatlarını ve kulaklarına gelen isimlerini bilir, onları telkin olarak alıp ezberlerler. Çoğu kez o isimlere, **Allahü teâlâ**'nın münezzeh olduğu mânâları yüklerler. Bazen de o isimlerin hakikatlerine muttali olamazlar, fakat bozuk bir mânâyı da ona yüklemezler Sağlam bir imanla o isim ve sıfatlara inanırlar. O isimlerde araştırmayı bırakıp amele koyulurlar.

Bunlar ashâb-ı yeminden sağlam kalan kimselerdir. O isimlere bozuk mânâlar yükleyenler ise sapıtanlardır. Hakikatleri bilenler ancak Allah'ın dergâhına yakın olanlardır.

Allahü teâlâ bu **üç** sınıfın halini şu ayette zikir buyurmuştur:

(O Allah'a) yaklaştırılanlara rahatlık, hoş bir rızık ve naîm cenneti vardır. (Vâkıa/88-89)

Ama yalanlayıcı sapıklara ise; kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılma vardır. Kesin gerçek budur işte! (Vakıa/92-95)

Eğer sen bunları ancak misal vermek suretiyle anlarsan, sevginin değişikliği için bir misal verelim: Mesela İmâm-ı Şâfiî'nin arkadaşları onun sevgisinde müşterektirler. Fakîhler de, halk tabakası da böyledir. Çünkü onun faziletinin bilinmesinde, güzel sîret ve güzel ahlâkının bilinmesinde ortaktırlar. Fakat halk tabakasından olan bir kimse İmâm-ı Şâfiî'nin ilmini mücmel olarak bilir. Onun fakih olan arkadaşı Şâfiî'yi daha iyi tanır.

Bu bakımdan Şâfiî'yi sevmesi ve beğenmesi daha fazladır; zira bir musannifin tasnif ettiği kitabı görüp benimseyen ve o kitab vasıtasıyla musannifin faziletini bilen bir kimse şüphesiz ki o musannifi sever. Ona kalben meyleder. Eğer o kitabdan daha güzel, ondan daha hayret verici başka bir kitabını görürse, şüphesiz ki sevgisi katmerleşir.

Çünkü onun ilmi hakkındaki marifeti katmerleşmiştir. Böylece şahıs, şairin hakkında 'güzel şiiri vardır' diye inandığı için sever. O şairin şiirlerinin, gariplerinden şiir sanatının ve hazâkatinin büyüklüğünü belirtenleri dinlediğinde sevgisi daha da artar ve şairi daha fazla sever. Diğer sanat ve faziletler de böyledir. Halktan bir kimse bazen falan adamın musannif (yazar) olduğunu ve güzel tasnif yaptığını duyar. Fakat tasnifinin ne olduğunu bilmez. Bu bakımdan mücmel bir marifete sahip olur. Dolayısıyla mücmel bir meyli olur. Basiret sahibi bir kimse ise tasnif edilen kitapları tedkik ettiğinde onlardaki acaipliklere muttali olduğunda şüphesiz sevgisi daha da artar.

Çünkü sanat, şiir ve tasnifin güzellikleri, yazarın kemâl sıfatlarının olduğuna delâlet eder. Alem bütünüyle Allah'ın sanatı ve tasnifidir. Avamdan olan bir kimse bunu bilir, inanır. Basiret sahibi ise, âlemdeki ilâhî sanatın tafsilatını tedkik eder.

Hatta mesela sivrisinekteki ilâhî sanatın acaipliklerinden öylesini görür ki aklını yerinden hoplatır, şaşkına döner. Bunun sebebiyle şüphesiz ki Allah'ın azamet, celâl ve kemâl sıfatları onun kalbinde artar. Dolayısıyla Allah sevgisi de çoğalır. Allah'ın garip sanatlarına ne kadar muttali olursa, o nisbette onunla sâni olan Allah'ın azamet ve celâline delil getirmiş olur. Marifeti ve Allah'a olan sevgisi o nisbette artar, Bu marifet denizi Allah'ın sanat ve acaipliklerinin marifet denizi sahili olmayan bir denizdir. Şüphe yok ki sevgide, marifet ehlinin değişikliği hadde ve hesaba gelmeyecek kadardır.

Sebebiyle sevginin değişikliği hâsıl olan faktörlerden biri de sevgi için zikrettiğimiz beş sebebin ihtilâfıdır; zira mesela **Allahü teâlâ** kendisine iyilik yaptığından dolayı sevip, zatından dolayı sevmeyen bir kimsenin sevgisi zayıflar. Çünkü iyiliğin değişmesi ile bu sevgi değişir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin belâ halindeki sevgisi, rıza ve nimete mazhar olduğu zamanki sevgisi gibi olmaz. **Allahü teâlâ** kemâl, cemâl, cömertlik ve azametinden ötürü sevgiye müstehaktır' diye Allah'ı seven bir kimseye gelince, bu kimsenin kendisine yapılan iyiliğin değişmesiyle sevgisi değişmez. Bu ve benzeri şeyler, insanların muhabbette bir olmamalarının sebebidir. Sevgide bir olmamak, âhiret saadetinde bir olmamanın sebebidir.

Elbette âhiret, dereceler yönünden daha büyüktür. Onun nimet ve ikramı daha da büyüktür. (İsrâ/21)

10. Marifetullah (Allah'ı Bilmek) Hususunda İnsanların Hatalı Anlayışlarının Sebebi

Mevcudâtın (varlıkların) en açığı ve en görüneni **Allahü teâlâ**'dır. Öyleyse Allah'ın marifeti marifetlerin ilki, zihinlere ilk geleni ve akıllara en kolay geleni olmalıdır. Oysa durumu tam bunun tersi olarak müşahede edersin. Bu bakımdan bunun sebebini belirtmek gerekir.

Allahü teâlâ'nın, mevcudâtın en açığı ve en görüneni olduğunu bir misal ile anlaşılır bir mânâdan dolayı söyledik. Şöyle ki: Yazarlık veya terzilik yapan kimseyi gördüğümüzde, o insan diri olması hasebiyle, bizim nezdimizde mevcudâtın en açığı olur! Bu bakımdan o insanın ilmi, kudreti ve dikişe

iradesi, bizce onun zâhir ve bâtın bulunan diğer sıfatlarından daha açıktır; zira şehvet, öfke, yaratılış, sıhhat, hastalık gibi bâtın sıfatlarının tümünü bilmeyiz. Zâhir sıfatlarının da bazısını bilmediğimiz gibi, bazısından şüphe ederiz. Uzunluğu ve renginin değişikliği ile diğer sıfatlar gibi. . .

Hayat, kudret, irade, ilim ve hayat sahibi olması ise, göz sayesinde kudret ve iradesine bakmaksızın bizim nezdimizde apaçıktır. Çünkü bu sıfatlar beş duyunun hiç biriyle hissedilmezler. Sonra biz onun diri olduğunu, kudret ve iradesini ancak onun dikiş ve hareketiyle biliriz.

Bu bakımdan eğer biz âlemde O'ndan başkalarına bakarsak onlarla O'nun sıfatını bilemeyiz. Öyle ise, bilinmesi için bir tek yol vardır. Buna rağmen açık ve seçiktir. Oysa Allah'ın varlığı, kudreti, ilmi ve diğer sıfatlarının varlığına, zarurî olarak gördüğümüz her şey delâlet eder. Zâhir ve bâtın duyularımızla idrâk ettiğimiz taş, toprak, bitki, ağaç, hayvan, gök, yer, yıldız, kara, deniz, ateş, hava, cevher, araz, bütün bunlar delâlet eder.

Hatta **Allahü teâlâ**'nın varlığına ilk delâlet eden bizim nefsimiz, vasıflarımız, cisimlerimiz, değişen hallerimiz, değişen kalplerimiz, hareket ve hareketsizliğimizdeki bütün durumlarımızdır. Bizim ilmimizde eşyanın en açığı nefislerimizdir. Sonra beş duyu ile hissettiklerimizdir. Sonra akıl ve basiretle idrâk ettiklerimizdir. Bu idrâk edilenlerin her birinin bir tek idrâkçisi, bir tek şahidi, bir tek delili vardır. Oysa âlemde bulunan herşey, konuşan deliller ve yaratanının varlığına şehadet eden burhanlardır. Kendilerini tedbir eden, kendilerinde tesarruf eden, harekete geçiren yaratanının varlığını ilan ederler. Onun ilim, kudret, lütûf ve hikmetine delâlet ederler.

İdrâk olunan varlıklar hadde hesaba sığmaz. Eğer kâtibin diri olduğu, bizce zâhir ise, ona bir tek şahidden başka şahitlik yapan yoktur ve o da gördüğümüz onun el hareketidir. Madem ki durum budur, **Allahü teâlâ** bizce nasıl görünmez? Oysa nefsimizin içinde ve dışında düşünülen ne varsa hepsi O'nun varlığına şahitlik eder, O'nun azamet ve celâlini ikrâr eder; zira her zerre, Usanınca varlığının kendisinden, hareketinin zatından olmadığını ve bir mûcid ve hareketlendirene muhtaç olduğunu haykırır. Bunu önce azalarımızın terkibi, kemiklerimizin birbirine uygun bir şekilde oluşu, etlerimiz, damarlarımız, tüylerimizin bitiş yerleri, bedenimizdeki parçalarımız haykırır. Zira biz biliriz ki bu parçalar kendiliğinden bu intizam içine girmiş değildir. Nasıl ki kâtibin elinin kendiliğinden hareket etmediğini biliyorsak. . . Öyleyse varlıkta idrâk olunan, hissedilen, düşünülen, hazır ve gaib her ne varsa, hepsi O'nun büyüklüğüne şahitlik eder, O'nu tanıtır. Böylece akıllar dehşete kapıldığından O'nun idrâkinden aciz kalır. Çünkü O varlığı anlamaktan aklımız âcizdir, bunun da iki sebebi vardır:

Bu sebeplerden biri, kendi nefsinde ve derinliğinde gizli olmasıdır. Bunun misali hiç de gizli değildir. **İkinci** sebep ise açıklığı zirvede olandır. Bu durum, yarasa kuşunun gece görüp gündüz görmemesinin, gündüzün karanlık olmamasından olmadığı, ancak şiddetli ışıktan ileri geldiği gibidir! Zira yarasanın gözü zayıftır. Güneş doğduğunda ışıkları onu kapatır. Bu bakımdan yarasanın gözünün zayıf olmasından ötürü güneşin kuvvetli ışığı onun görmesine mâni olur. Öyleyse o, ışık karanlığa karışıp belirtisi azalmadıkça hiçbir şey göremez.

İşte bunun gibi, akıllarımız da zayıftır. İlâhî huzurun cemâli ise son derece parlak ve nûrludur, son derece kapsayıcıdır. Hatta onun görüntüsünden göklerin ve yerin melekûtundan bir zerre bile dışarıda kalmaz. Bu bakımdan onun görüntüsü gizlenmesine sebep oldu. Nûrunun doğuşu sebebiyle zayıf

gözlerden perdelenen Allah ortaktan münezzehtir. Açıklığından dolayı basiretten ve gözlerden gizlenen Allah ortaktan münezzehtir.

Zuhurunun sebebiyle gizlenmesi nasıldır diye hayret edilmesin; zira eşya zıdlarıyla bilinir. Varlığı kendisine zıd kalmayacak kadar yayılıp umumîleşenin idrâki zordur. Bu bakımdan eğer eşyanın bazısı delâlet eder, bazısı etmezse, o vakit aradaki farkı yakın bir mesafeden görürsün. Bütün eşya ona delâlet etmekte aynı tarzda ortak olunca iş zorlaşmıştır. Bu işin misali, yeryüzüne doğan güneşin ışığı gibidir; zira biz biliriz ki bu yeryüzünde olan geçici durumlardan biridir. Güneş kaybolduğunda bu ortadan kalkar. Eğer güneş daima kalsaydı, o zaman cisimlerde renklerinden başka birşey yok zannederdik. O renkler de siyahlık, beyazlık ve diğerleridir. Çünkü biz bu takdirde siyahta ancak siyahlık, beyazda da ancak beyazlık görebilirdik. Işığı ise bir olduğu halde göremezdik. Fakat ne zaman ki güneş battı, her yer karanlığa boğuldu, biz iki halin arasını idrâk ettik. Dolayısıyla cisimlerin bir ışıkla aydınlandığını öğrendik. Güneşin batışı anında kendilerinden ayrılacak bir sıfatla sıfatlanmıştır.

Bu bakımdan biz ışığın varlığını yokluğuyla bildik. Eğer yokluğu olmasaydı ancak şiddetli bir zorluk çektikten sonra onun varlığına muttali olabilirdik. Bunun sebebi de şudur: Biz, cisimleri birbirine benzer olarak görürüz. Karanlık ve ışık birbirine muhalif değildir. Görünen eşyaların hepsi ışık vasıtasıyla idrâk olunduğuna ve görünenlerin en açığı olduğuna rağmen ışık başkasını gösterdiği halde nefsinde zâhir değildir. Eğer zıddı olsaydı, hadd-i zâtında zâhir olan ve başkasına görünen bir şeyin açıklığından dolayı müphemliği nasıl düşünülür? Öyleyse **Allahü teâlâ** eşyanın en zâhiridir. Hatta bütün eşya zuhura gelmiştir.

Eğer O'na yokluk, gaybûbet ve değişiklik ârız olsaydı muhakkak gökler ve yer yıkılırdı. Mülk ve melekût iptal olunur ve bu vasıta ile iki halin arasındaki fark idrâk edilirdi. Eğer eşyanın bir kısmı O'nunla, bir kısmı da başkasıyla mevcut olsaydı muhakkak iki şeyin delâlet etmek hususunda aralarındaki fark idrâk edilirdi. Fakat onun delâleti eşyada aynı tarz üzerinde umûmîdir. O'nun varlığı bütün hallerde daimdir, aksi muhaldir. Bu bakımdan şiddetli zuhurunun gizliliğini gerektirdiğinde şüphe yoktur. İşte anlayışlarının kusurundaki sebep budur. Basireti kuvvetli olup kuvveti zayıf olmayan bir kimse ise, normal durumunda Allah'tan başkasını görmez ve O'ndan başkasını bilmez. Varlıkta Allah'tan başkasının olmadığını bilir.

Fiilleri ise Allah'ın kudret eserlerinden bir eserdir. Bu bakımdan o fiiller Allah'a tâbidir. Allah olmasa, hakîkat o fiillerin varlığı da olmaz. Varlık ancak hak olan bir'in varlığıdır. Öyle bir ki bütün fiillerin varlığı O'nunladır. Hali bu olan kimse fiillerin hangisine bakarsa, mutlaka orada fâili görür.

Dolayısıyla göğün, yerin, hayvanların ve ağaçların yaratık olması hasebiyle, onlara bakmaz. Fiilen hak olan Bir'in sanatı olması hasebiyle fiile bakar. Bu bakımdan onun bakışı, Allah'ı geçip de başkasına varamaz. Tıpkı bir insanın şiirine, yazısına veya yazmış olduğu kitaba bakan bir kimse gibi. . . Bu kimse orada şair ve musannifi görür. Onun eseri olması bakımından görür. Mürekkep ve terkibinde kullanılan maddeleri sebebiyle ve beyaz kâğıt üzerinde yazılmış hat olması hasebiyle bakmaz. Bu bakımdan bu kimse musannifin gayrisine bakmış olmaz!

Bütün âlem Allah'ın tasnifidir. Bu bakımdan Allah'ın fiili olması hasebiyle âleme bakan bir kimse ve âlemin Allah'ın fiili olduğunu bilen bir kimse, Allah'ın fiilidir diye âlemi seven bir kimse, Allah'tan

başkasına bakmış, Allah'tan başkasını tanımış ve Allah'tan başkasını sevmiş olmaz. İşte böyle bir kimse Allah'tan başkasını görmeyen hakikî muvahhid olur. Nefsine, nefsi olması hasebiyle değil, Allah'ın kulu olması hasebiyle bakar, îşte budur hakkında Fenâ fi't-tevhîd, fenâ an nefsihi (Tevhîdde fani olmuş, nefsinden yok olmuştur) denilen! 'Biz bizimle idik! Sonra biz bizden fani olduk ve biz siz kaldık' diyenin sözünde bu mânâya işaret vardır. Evet! Bütün bunlar basiret sahipleri nezdinde belli şeylerdir. Anlayışların zâfiyetinden idrâk edilmeleri çetinleşmiştir.

Bunları bilenlerin de izah ve beyanları hedefi zihinlere yaklaştırıcı ibarelerle ifade etmekten kusurlu oldukları veya bilenler kendi nefisleriyle meşgul oldukları ve bunun başkasına fayda vermediğine inandıkları için, bu meseleler müşkil ve çözülmez bir vaziyette kalmıştır. İşte anlayışların Allah'ın bilgisinden aciz kalmasının sebebi budur. Bir de bu sebebi (Allah'ın varlığına şahidlik eden bütün idrâk edilenleri) ancak aklın olmadığı çocukluk devrinde idrâk eder. Sonra o insanda akıl yavaş yavaş gelişir. Oysa o bütün himmetiyle, şehvetlerine dalmış bir haldedir. İdrâk edip hissettiği şeylere ünsiyet vermiş, dolayısıyla o şeylerin onun kalbinde uzun ünsiyetten dolayı tesiri düşmüştür.

İnsan oğlu ansızın garip bir hayvanı veya garip bir bitkiyi veya âdetin hilafına garip bir ilâhî fiili gördüğünde tabii olarak onun dili konuşup Fesübhânallah der. Oysa aynı insan bütün gün kendi nefsini, azalarını ve diğer hayvanları görür durur ve bütün bunlar da kesin delillerdir. Buna rağmen bunlara uzun zamandır alıştığından bunların şahitliğini hissetmez. Eğer kör birinin akıllı olarak bâliğ olduğunu, sonra gözünün üstündeki perdenin birden kalktığını, gözünün gökler, yer, ağaçlar, bitkiler ve hayvanlara ani olarak bir defada uzandığını farzedersek, böyle bir kimsenin bu acaipliklerin yaratanının varlığına şahitlik ettiklerinden dolayı büyük taaccübe kapılıp aklını oynatmasından korkulur! İşte bu ve buna benzer sebepler şehvetlere dalmakla beraber halkın önünde marifet nûrlarıyla nûrlanma yolunu ve marifetin geniş denizlerinde yüzmenin yolunu kapatan faktörlerdir. Bu bakımdan insanlar, Allah'ın marifetini talep etmek hususunda merkebine bindiği halde, merkebini arayan ve darb-ı mesel olarak verilen bir sarhoş gibidir. 27

Açık şeyler istenildikleri zaman çetin olurlar. îşte işin sırrı budur. Bunun için Şair şöyle demiştir: 'Şüphesiz ki göründün! Hiç kimseye gizli değilsin! Ancak kameri tanımayan göze gizlisin! Fakat belirdiğinle perdeli olduğun halde gizlendin. Acaba tanınmakla örtünen nasıl tanınacaktır?'

27) Bu, halkın 'Evladı omuzunda olduğu halde onu arıyor' demesine benzer.

11. Allah'a Olan Şevk'in Mânâsı

Allah'a olan muhabbetin hakikatini inkâr eden elbette şevk'in hakikatini de inkâr etmek mecburiyetindedir; zira şevk, ancak sevilen biri hakkında tasavvur olunabilir. Biz ise Allah'a karşı olan şevk'in varlığını ârif kişinin ibret, basiretlerin nûrlarıyla bakmak, haberler ve eserler yoluyla ona mecbur olduğunu ispat edeceğiz.

İbreti isbat etmeye gelince, sevginin isbatı hususunda geçen hüküm kâfidir. Her sevilen kendisinin bulunmadığı yerde de sevilir. Hazır bulunana ise iştiyak yoktur. Çünkü şevk, aramak ve bir şeyi beklemek demektir. Hazır olan ise aranmaz. Şevk ancak bir yönden idrâk edilen, diğer bir yönden idrâk edilmeyen bir şeye karşı tasavvur edilir. Hiç idrâk edilmeyen bir şeye karşı ise iştiyak yoktur. Ona karşı şevk sözkonusu değildir; zira bir şahsı görmeyen ve onun vasfını duymayan bir kimsenin, o şahsa karşı

müştâk olması düşünülemez. Kemâlinden ötürü idrâk olunana ise, iştiyak sözkonusu değildir. İdrâkin kemâli, görmekle tahakkuk eder. Bu bakımdan sevdiğinin müşahedesine ve ona bakmaya devam eden bir kimse için bu mahbuba karşı şevk'inin varlığı sözkonusu değildir.

Fakat şevk ancak bir yönden bilinen, başka bir yönden bilinmeyen bir şeye bağlanır. Bu durum, iki yönden ötürü ancak gözle görülen şeylerden bir misal vermek suretiyle inkişaf eder. Mesela mâşukası kendisinden kaybolup kalbinde onun hayali bulunan bir kimse, görmekle, o hayali kemâle erdirmeye müştaktır. Eğer onun kalbinden mâşukun zikri, hayali ve marifeti unutulacak derecede silinirse, artık ona karşı iştiyakı düşünülemez. Eğer onu görürse, gördüğü anda ona iştiyakı tasavvur edilemez. Bu bakımdan şevk'in mânâsı; nefsinin hayalini tekâmüle erdirmeye müştak olması demektir. Bazen mâşuku kendisine hakîki sureti görülmeyecek şekilde bir karanlıkta görür. Bu bakımdan rüyetinin tamam olmasına iştiyakı olur. Suretindeki inkişafın tamamı ancak üzerine ışığın doğmasıyla mümkündür.

İkincisi, sadece mahbubunun yüzünü görmesi, mesela onun saçını ve diğer güzelliklerini görmemesidir. Böylece bunları da görmeye iştiyakı hâsıl olur. Eğer hiç görmemiş ve görmeden sadır olan bir hayal de nefsinde sabitleşmiş ve mahbubun güzel bir uzvu olduğunu bilir, fakat görmekle cemâlin tafsilatını idrâk etmemişse, bu takdirde hiç görmediğinin kendisine keşfolunmasına müştâk olur. Bu vecihlerin **ikisi** de Allah hakkında düşünülür. Bunların **ikisi** de zarurî olarak her ârif kişiye lâzımdırlar; zira ârifler için ilâhî işler her ne kadar parlak bir şekilde belirmişse de sanki ince bir perdenin arkasındadır.

Bu bakımdan tam ve parlak bir şekilde belirmez, ona karışık hayaller katışmıştır; zira hayaller bu âlemde bütün malumatı temsil ve hikâye etmekten kurtulmaz. Bu bakımdan bu hayaller marifetleri bulandırıp karıştırırlar. Bunlara dünya meşgaleleri de eklenir. Öyleyse vuzuhun kemâli, ancak müşahede ve tecellinin tam doğuşuna bağlıdır. Bu da ancak âhirette olur. Bu durum zarurî olarak Allah'a karşı iştiyakı gerektirir. İştiyak ise âriflerin mahbubunun müntehasıdır. İşte bu, şevk'in iki çeşidinden biridir. Bu da az olan bir şeyi kemâle götürüp tam vuzuha kavuşturmasıdır. **İkincisi**, ilâhî işlerin sonuçları yoktur. Ancak kullardan her birine bir kısmı görünür. Sonu olmayan birçok işler de çözülmeden kalır. Ârif kişi onların varlığını ve Allah'a malum olduklarını bilir ve ilminin dışında kalan malumatların, bildiklerinden daha çok olduğunu bilir. Bu bakımdan ârif kişi, hiç tanımadığı malumatlardan elde etmediklerinin hakkında durmadan, marifetin aslını elde edinceye kadar iştiyaklı olur. **Birinci** şevk rüyet, mülâkat ve müşâhede diye adlandırılan şeyler ancak âhirette sonuçlanır. Bu şevk'in dünyada sükûnete kavuşup durgunlaşması düşünülemez.

İbrahim b. Edhem (şevk sahiplerindendi) şöyle diyor: Bir gün 'Yârab! Eğer seni sevenlerden birisine seninle mülâki olmadan önce kalbini teskin edecek birşey vereceksen onu bana ver; zira kıvranmak beni bîtab düşürdü' dedim. Bu konuşmadan sonra rüyamda gördüm ki **Allahü teâlâ** beni huzuruna almış ve şöyle diyor: 'Ey İbrahim! Benden utanmadın mi ki benimle mülâki olmadan önce kalbini sükûnete kavuşturacak bir şeyi sana vermemi istedin.

Müştâk bir kimse dostuyla mülâki olmadan önce nasıl durur?' Bunun üzerine dedim ki: 'Ey rabbim! Senin sevgine hayran kaldım. Bilmiyorum! Beni affet ve ne diyeceğimi bana öğret!' Allah şöyle buyurdu:

'De ki: Ey Allahım! Beni kazâna râzı, belâna karşı sabırlı kıl. Nimetlerinin şükrünü yapanlardan kıl!' Zira bu şevk (ancak) âhirette sükûnet bulur.

İkinci şevke gelince, bu şevk ne dünyada, ne de âhirette sonu olmayacağa benziyor! Zira bunun nihayeti (sonu) âhirette Allah'ın celâlinden, sıfat, hikmet ve fiillerinden Allah'a malum oları şeyin kula keşfolunmasıdır. Oysa bu muhaldir. Çünkü bunun nihayeti yoktur. Kul durmadan Allah'ın cemâl ve celâlinden kendisine keşfolunmayan olduğunu bilir. Hiçbir zaman onun iştiyakı durmaz. Hele derecesinin üstünde birçok derecenin olduğunu gören bir kimsenin iştiyakının durması mümkün değildir. Ancak bu kimse visalin aslı olduğu için visalin kemâline iştiyak duyar. Bu kimse bunun için lezzetli bir şevk hisseder ki onda bir elem görünmez. Keşif ve nazarın lütûflarının sonsuza kadar arka arkaya gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Öyle ise nimet ve lezzet kesilmeden, ebede kadar artış kaydeder. Nimetlerin incelerinden yeni yeni verilenlerin lezzeti, verilmeyene karşı olan şevk'i hissetmekten insanı alıkoyar. Bu da dünyada hakkında hiçbir zaman keşif hâsıl olmayan birşey hakkında keşfin vukûunun mümkün olması şartıyladır. Eğer bu mebzul değilse, bu takdirde nimet artış kaydetmeksizin bir sınırda durur. Fakat kesilmez bir şekilde devam eder.

(O gün) onların nûru, önlerinden ve sağ yanlarından koşar. Derler ki: 'Rabbimiz! Nûrumuzu tamamla! Bizi bağışla! Muhakkak ki sen herşeye kâdirsin!' (Tahrim/8)

Bu âyet şu mânâyı muhtemildir: Kişi dünyada nûrun esasıyla azıklanırsa, nûrunu tamamlamak kendisine minnet etmek olur. Şu mânâya da gelme ihtimali vardır: Dünyada tekâmülün fazlasına muhtaç olacak bir şekilde parlamayanın gayrisindeki nûrun tamamlanmasıdır. Bu bakımdan nûrun, tamamlanandan maksadı o olur!

Bize bakın da yararlanalım. Onlara 'Arkanıza dönünde nûr arayın!' denilir. (Hadîd/13)

Bu âyet nûru dünyada edinmenin gerekli olduğuna delâlet eder. Sonra o nûrun parlaklığı âhirette artar. Âhirette yeni bir nûr verilmez. Bu hususta zan ile hükmetmek tehlikelidir. Bizim için hâlâ güvenilir bir hüküm belirmiş değildir. Öyleyse **Allahü teâlâ**'dan bizi ilim ve rüşd bakımından geliştirmesini, hakkı hak olarak göstermesini diliyoruz. İşte basiret nûrlarının bu kadarcığı, şevk'in hakîkat ve mânâlarının keşfedilişidir. Haberlere ve eserlerin delillerine gelince, sayılamayacak kadar çoktur.

Hazret-i Peygamber bir duasında şöyle demiştir.

Ey Allahım! Senden, kazadan sonra rızâyı ve ölümden sonra maişetin serinliğini, kerîm yüzüne bakmanın zevkini ve mülâkatın olan şevk'i talep ediyorum. 28

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) Ka'b'ul-Ahbâr'a: 'Tevrat'taki en hususî âyeti bana haber ver!' dedi. Ka'b dedi ki: Tevrat'ta şöyle buyurulmuştur:

Ebrârın, mülâkatıma olan iştiyakı uzadı. Oysa ben onların mülâkatına, şevk bakımından daha şiddetliyimdir.

Ka'b dedi ki: Bu ayetin yanında da şöyle yazılıdır: 'Beni arayan beni bulur. Benden başkasını arayan beni bulamaz!' Bunun üzerine Ebu'd Derda şöyle dedi: 'Ben **Hazret-i Peygamber**'in de bunu söylediğine şehadet ederim'.

Dâvud'un haberlerinde **Allahü teâlâ**'nın Hazret-i Davud'a şöyle buyurduğu vârid olmuştur:

Ey Dâvud! Arzımın ehline tebliğ et ki ben beni sevenin dostuyum. Benimle oturanın arkadaşıyım. Zikrime ünsiyet edenin mûnisiyim. Bana arkadaşlık yapanın arkadaşıyım. Beni seçeni seçerim. Bana itaat edeni severim. Ne zaman kulumun beni sevdiğini bilirsem, onu nefsim için kabul eder, onu öyle bir sevgi ile severim ki mahlukâtımdan hiçbiri bu hususta onun önüne geçemez. Kim hak ile beni ararsa bulur. Kim gayrimi ararsa bulamaz! Ey yeryüzünün ehli! Dünyanın aldanışında sizde olanı terkediniz. Benim kerametime, arkadaşlığıma, benimle oturmaya geliniz! Benimle ünsiyet ediniz ki sizinle ünsiyet edeyim ve muhabbetinize koşayım! Muhakkak ki ben, dostlarımın çamurunu dostum İbrahim'in, kurtardığını (kulum) Musa'nın ve seçtiğim **Muhammed'in (aleyhisselâm)** çamurundan yarattım. Müştakların kalplerini nûrumdan yaratıp, celâlimden nimetlendirdim.

Seleften bir zattan rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, sıddîklardan birine vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Benim birtakım kullarım vardır, beni severler. Ben de onları severim. Onlar bana müştaktırlar, ben de onlara müştakım. Beni anarlar! Ben de onları anarım. Bana bakarlar! Ben de onlara bakarım. Eğer onların yolundan gidersen seni sever, ayrılırsan senden nefret ederim. O zat 'Yârab! Onların alâmetleri nedir?' diye sorunca **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Onlar şefkatli çobanın sürüsünü gözetmesi gibi, gündüzleyin gölgeleri gözetirler. Kuşun, güneş battığı zaman yuvasına müştâk olduğu gibi, güneşin batışına müştaktırlar. Ne zaman ki karanlık gelir, yataklar yayılır, tahtlar kurulur ve her dost dostu ile başbaşa kalırsa, onlar ayaklarının üzerine dikilirler. Yüzlerine doğru yayılırlar. Kelâmımla bana müracaat ederler. Kendilerine vermiş olduğum nimetlerimden ötürü bana yalvarırlar. Onlar bağıran ve ağlayanlar, ah çekenler ve şikayet edenlerdir. Ayakta duran, oturan, rükû ve secdede bulunanlardır. Benim gözümle benim için tahammül ederler, benim kulağımla benim sevgimden şikayet ederler. Onlara ilk vereceğim **üç** şeydir: Nûrumdan onların kalbine atarım. Onlardan haber verdiğim gibi onlar da benden haber verirler. **İkincisi**, eğer gökler ve bunlarda bulunan şeyler onların terazilerinde olsa bunları onlar için az görürüm. **Üçüncüsü**, yüzümle onlara yönelirim. Yüzümle kendisine yöneldiğim bir kimseye vermek istediğimi kim bilebilir?

Hazret-i Dâvud'un (aleyhisselâm) haberlerinde **Allahü teâlâ**'nın ona şöyle vahyettiği vârid olmuştur:

- Ey Dâvud! Ne zamana kadar cenneti hatırlamayacaksın? Benden bana olan şevk'i istemeyeceksin?

- Yârab! Sana müştâk olanlar kimlerdir?

- Bana müştâk olanlar o kimselerdir ki onları her bulanıklıktan arındırmış, sakındırmakla uyandırmışımdır.

Kalplerinden bana açılan bir delik yaratmışımdır ki bana bakarlar. Onların kalplerini elimle kaldırır, semanın üzerine koyarım. Sonra meleklerimin ileri gelenlerini çağırır, onlar bir araya geldiklerinde bana secde ederler, kendilerine derim ki: 'Bana secde edesiniz diye sizi çağırmadım! Fakat size bana müştâk olanların kalplerini arzedeyim diye ve size karşı onlarla iftihar edeyim diye çağırdım. Çünkü onların

kalpleri, benim göğümde, güneşin yeryüzündekilere ışık verdiği gibi meleklerime ışık verir'. Ey Dâvud! Ben müştakların kalbini rıdvanımdan yaptım, vechimin nûruyla nimetlendirdim. Onları kendime yâr ve bedenlerini yerde bakışımın merkezi yaptım. Onların kalplerinden bir yol açtım. Onunla bana bakarlar. Her gün şevkleri artar.

- Yârab! Muhabbetinin ehlini bana göster!

-Ey Dâvud! Lübnan dağına git! Orada ondört kişi vardır. İçlerinde genç, ihtiyar, orta yaşlılar vardır. Onlara vardığında benden selâm söyle ve kendilerine de ki:

'Rabbiniz size selâm ediyor ve diyor ki: 'Siz bir ihtiyaç talebinde bulunmayacak mısınız? Muhakkak ki siz benim muhiblerim, seçilmiş kullarım ve velilerimsiniz. Sizin sevginize seviniyor, sizin muhabbetinize koşuyorum'.

Bunun üzerine, Dâvud (aleyhisselâm) onlara vardı. Baktı ki onlar bir pınarın başında Allah'ın azametini düşünüyorlar. Dâvud'u gördüklerinde kendisinden kaçmak için ayağa kalktılar. Dâvud dedi ki: 'Ben Allah'ın size gönderilmiş elçisiyim. Allah'ın emrini size tebliğ etmeye geldim!' Bunun üzerine onlar Dâvud'a yönelip kulaklarını ona diktiler, gözlerini çevirdiler. Bunun üzerine Dâvud (aleyhisselâm) dedi ki: Ben Allah'ın size gönderilmiş peygamberiyim. Allah size selâm ediyor. Size diyor ki: 'Benden neden bir ihtiyacınızı, bir hacetinizi istemiyorsunuz? Neden beni çağırmıyorsunuz ki sesinizi ve konuşmalarınızı dinleyeyim? Muhakkak sizler benim dostlarım, velî kullarımsınız. Sevmenize sevinir, muhabbetinize koşarım. Her saat şefkatli ve ince kalpli bir annenin evladına bakışı gibi size bakarım'.

Bu söz üzerine gözyaşları yanaklarından dökülmeye başladı. İhtiyarlar dedi ki: ' (Ey rabbimiz!) Sen ortaktan münezzehsin. Sen ortaktan münezzehsin. Biz senin kullarınız. Kullarının evlatlarıyız. Geçmişte kaplerimizin senin zikrinden kesilmesini bağışla!'

Diğeri dedi ki: 'Sen ortaktan münezzehsin. Sen ortaktan münezzehsin! Biz senin kullarınız ve kullarının evlatlarıyız. Bizimle senin aranda olan muamelelerimizde bize bakmakla bize minnet et!'

Başka biri 'Sen ortaktan münezzehsin. Sen ortaktan münezzehsin! Biz kullarınız. Kullarının evlatlarıyız! Bizim hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığını bildiğin halde nasıl senden istemeye cesaret ederiz? Bu bakımdan senin yolunda yola devam etmeyi bize nasip eyle! Bununla bizim üzerimizdeki nimetini tamamla!'

Başkası 'Bizler senin rızanın talebinde kusurluyuz. Cömertliğinle bize yardım et!' dedi.

Başkası Bir damla meniden bizi yarattın. Azametini düşünmekle bize minnet ettin. Senin azametinle meşgul, celâlini düşünen bir kimse seninle konuşmaya cesaret edebilir mi? Bizim isteğimiz senin nûruna yaklaşmaktır' dedi.

Diğeri 'Dillerimiz seni çağırmaktan yoruldu. Çünkü şânın yücedir. Çünkü sen velî kullarına yakınsın. Çünkü muhabbet ehlinin üzerinde senin minnetin çoktur' dedi.

Bir diğeri 'Sensin kalbimizi zikrine hidayet eden! Seninle meşgul olmaya kalbimizi boşaltan. O halde, şükründeki kusurumuzu bize bağışla!' dedi.

Bir başkası 'Bizim ihtiyacımızı biliyorsun. İhtiyacımız sadece senin yüzüne bakmaktır!'

Bir başkası 'Kul nasıl efendisine karşı cüretkâr olur? Zira cömertliğinle dua etmeyi sen bize emrettin. O halde göklerin tabakalarından gelen bir karanlıkta bize rehber olacak bir nûru bize bağışla!' dedi.

Bir diğeri 'Senden dileğimiz bize yönelmen ve bunu bizim nezdimizde devam ettirmelidir!' dedi.

Bir başkası 'Senden bize hibe ettiğinde nimetinin tamamını istiyoruz' dedi.

Başkası 'Senin yarattıklarının hiçbirinde bizim gözümüz yoktur. Bu bakımdan cemâline bakmayı bize minnet et!' dedi.

Bir başkası 'Arkadaşlarımın arasında senden bir dileğim var! Dünya ve ehline bakmaktan gözlerimi kör etmeni, âhiretle meşgul olmaktan da kalbimi menetmeni istiyorum' dedi.

Başkası 'Sen müşriklerin dediğinden yücesin! Senin velî kullarını sevdiğini biliyorum. O halde kalbimizin senden başka herşeyden dönüp seninle meşgul olmasın bize minnet et!' dedi.

Bunun üzerine, **Allahü teâlâ**, Dâvud'a vahiy göndererek dedi ki:

- Onlara de ki: Sizin konuşmalarınızı dinledim. İsteklerinizi verdim. Bu bakımdan her biriniz arkadaşlarından ayrılsın. Kendi nefsine bir yol edinsin! Muhakkak ben kendimle sizin aranızda bulunan perdeyi kaldıracağım ki siz benim nûruma ve celâlime bakasınız.

- Onlar ne ile senin bu lûtfuna mazhar oldular?

- Güzel zan, dünya ve dünya ehlinden kaçıp benimle başbaşa kalmak, benimle münacât etmekle! Muhakkak bu bir mertebedir. Ona ancak dünya ve dünya ehlini terkeden varabilir. Dünyanın hiçbir şeyiyle meşgul olmayan, kalbini benim için boşaltan, beni bütün kullarıma tercih eden bunu elde eder. İşte böyle bir durumda ona şefkat eder, nefsini boşaltır, benimle onun arasındaki perdeyi kaldırırım. Öyle ki kişi, gözüyle birşeye baktığı gibi bana bakar. Her saat ona kerametimi gösteririm. Onu yüzümün nûruna yaklaştırırım. Hasta düşerse şefkatli annenin evladına bakması gibi ona bakarım! Susarsa su içiririm. Ona zikrimin tadını tattırırım.

Ey Dâvud! Ona bunu yaptığımda nefsini dünya ve ehlinden körleştiririm. Dünyayı ona sevdirtmem. Benim (sevgim) le meşgul olmaktan artık o gevşemez. O hemen huzuruma gelmek ister. Oysa ben onu öldürmeyi hoş görmem. Çünkü o, mahluklarımın arasında bakışımın merkezidir. Ben ondan başkasına bakmam.

Ey Dâvud! Onun nefsi eridiği, cismi zayıfladığı, azaları fersude olduğu, kalbi zikrimi dinlediği zaman onu bir görsen! Onunla meleklerime ve gök ehline karşı iftihar ederim. O, korku ve ibadet bakımından artar.

Ey Dâvud! İzzet ve celâlime yemin ederim! Onu cennette oturtacağım. Bana bakmaktan onun sabrına şifa vereceğimi Öyle ki rızanın üstünde razı oluncaya kadar. . .

Yine Hazret-i Dâvud'un (aleyhisselâm) haberlerinde şöyle vârid olmuştur:

Benim sevgime yönelen kullarıma de ki: 'Yarattıklarımdan gizlendiğimde, sizinle aramdaki perdeyi kaldırıp kalp gözlerinizle bana bakacak derecede size imkân verdiğimde size hiçbir zarar gelmez.

Dininizi size yaydığımda sizden aldığım dünyanın size ne zararı olabilir? Benim rızamı talep ettiğinizde halkın öfkesi size nasıl zarar verir?'

Yine Hazret-i Dâvud'un haberlerinde vârid olmuştur ki **Allahü teâlâ** kendisine vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Beni sevdiğini iddia ediyorsun. Eğer beni seviyorsan dünya sevgisini kalbinden çıkart. Çünkü benim sevgimle dünya sevgisi bir arada bulunamaz.

Ey Dâvud! Dostunla ihlâslı ol. Dünya ehliyle az ihtilât et! Dinini (veya borcunu) bana havale et, başkalarına değil! Benim muhabbetime uygun görünene yapış, senin için müşkil olan hakkında da bana yaslan, o zaman seni düzeltmeye acele etmem bana hak olur! Senin önderin ve delilin ben olurum. İstemeden sana veririm. Zorluklara karşı yardım ederim. Ben nefsime, ancak talebinin varlığını huzuruma atmak olduğunu bildiğim bir kulu doğruya iletmeyi gerekli kıldım. Oysa o kul bunu huzuruma getirmekle benden müstağni olamaz. Sen böyle oldun mu, zillet ve vahşeti senden uzaklaştırıp zenginliği kalbine yerleştiririm. Çünkü kulum nefsine güvenir ve fiillerine bakarsa onu nefsine havale etmeyi gerekli kılarım. O nefis ki eşyanın en zayıfıdır. O nefis senin ameline zıt düşmez ki sen zorluk çekesin. Arkadaşın da bu durumda senden fayda görmez.

Benim marifetime bir hudud bulamazsın. Marifetin sonu da yoktur, Ne zaman benden fazlalık istersen sana veririm. Benden gelen fazlalığın hududunu bulamazsın. Sonra İsrailoğullarna bildir ki benimle kullarımın arasında bir soy yoktur ki onların benim katımdaki istek ve iradeleri alabildiğine büyük olsun. Onlara gözün görmediği, kulağın işitmediği, beşerin kalbine gelmeyen şeyleri mübah kılacağım. Beni iki gözünün arasına koy. Kalbinin gözüyle bana bak! Akıllar: benden perdelenmişlere bakma! Çünkü onlar akılları alabildiğine salıverdiler. Ben izzet ve celâlime yemin ettim ki tecrübe niyetiyle benim ibadetime girene sevabımı açmayacağım. Öğrettiğine tevazu et! Müridlere pek fazla serzenişte bulunma. Eğer muhabbetimin ehli, müridlerin katımdaki derecelerini bilseydiler müridler için kendilerini toprak yapar, müridleri üzerlerinde yürütürlerdi Ey Dâvud! Eğer bir müridi, içinde bulunduğu bir sarhoşluktan çıkarırsan, onu kurtarırsan seni var kuvvetiyle çalışıp cihad eden bir kimse olarak kaydedeceğim. Kimi böyle kaydedersem artık onun üzerinde bir vahşet ve insanların ihtiyacı sözkonusu olmaz.

Ey Dâvud! Sözüme yapış. Nefsinden nefsin için azık edin. Sakın ondan getirmeyesin ki senden muhabbetimi perdelemeyeyim. Kullarımı rahmetimden ümitsiz etme ki bana (rahmetime) olan şehvetini kesmeyeyim; zira ben zevkleri ancak mahlukâtımın zâfiyetinden ötürü mübah kıldım. Kuvvetlilere ne oluyor ki zevk peşinde koşuyorlar. Muhakkak ki zevkler, münacâtımın halâvetini eksiltir. Zevklere dalan kuvvetlilerin en az cezası olarak onların akıllarını kendimden perdelerim; zira ben dünyayı dostum için münasip görmem. Dostumu dünyadan uzaklaştırırım.

Ey Dâvud! Benimle arana bir âlimi sokma ki o, sarhoşluğuyla seni muhabbetimden perdelemesin. Onlar, mürid olan kullarımın yolunu kesenlerdir! Şehvetleri terketmek hususunda, daima oruç tutmaktan yardım iste! Oruç yemeyi tecrübe etmekten kaçın! Zira oruca olan sevgim, onun devam ettirilmesidir.

Ey Dâvud! Nefsine düşmanlık yapmak suretiyle bana kendini sevdir. Ondan şehvetleri menet ki sana bakayım ve aramızda perdelerin kalktığını göresin. Sevabımla sana minnet ettiğimde, ona gücün yetsin diye seninle müdaraat ediyorum. Sen ibadetime yapışmış olduğun halde onu senden esirgeyecek miyim?

Allahü teâlâ yine Hazret-i Dâvud'a (aleyhisselâm) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Ey Dâvud! Eğer bana sırt çevirenler onları nasıl intizar ettiğimi, onlara nasıl şefkat gösterdiğimi, onların günahı terketmelerine nasıl iştiyak duyduğumu bilseydiler, bana olan şevklerinden ölürlerdi. Muhabbetimden azaları paramparça olurdu.

Ey Dâvud! İşte benden yüz çevirenler hakkındaki iradem budur. Acaba bana yönelen hakkındaki iradem nasıldır?

Ey Dâvud! Kulumun bana en muhtaç olduğu zaman, benden kendisini müstağni gördüğü zamandır. Kuluma en fazla merhamet ettiğim zaman da benden yüz çevirdiği zamandır. Benim katımda en büyük olduğu zaman bana dönüş yaptığı zamandır!

İşte bu ve buna benzer sayılmayacak kadar çok olan haberler Muhabbet, Şevk ve Ünsiyet'in isbatma delâlet ederler. Oysa onların mânâsının tahkiki ancak daha önce söylediklerimizle inkişaf eder.

28) Taberânî

36-3

12. Allah'ın Kulu Sevmesi ve Bu Sevginin Mânâsı

Kur'ân'ın delilleri Allah'ın kulunu sevdiği hususunda birbirini takviye etmektedir. Bu bakımdan bu sevginin mânâsını bilmek gerekir. Biz önce sevginin delillerini takdim edelim.

Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler! (Mâide/54)

Allah, kendi yolunda birbirine kenetlenmiş binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever. (Saf/4)

Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever. (Bakara/222)

Allahü teâlâ 'Ben Allah'ın habibiyim' diye iddia eden bir kimseyi reddederek şöyle buyurmuştur:

De ki: 'O halde niçin günahlarınızdan ötürü (Allah) size azap ediyor?' (Mâide/18) Enes (radıyallahü anh)

Hazret-i Peygamberden şöyle rivâyet ediyor.

Allahü teâlâ bir kulunu sevdiğinde o kula günah zarar vermez. Günahtan tevbe eden bir kimse, günahı olmayan bir kimse gibidir. 29

Bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu: Allah tevbe edenleri sever! (Bakara/222)

Ayetin mânâsı şudur: Allah onu çok sevdiği zaman ölmeden önce ona tevbe nasip eder. Ne kadar çok olursa olsun geçmiş günahlar ona zarar vermez. Nitekim İslâm'dan sonra geçmiş küfrün insana zarar vermediği gibi. . . **Allahü teâlâ**, sevgi, için günahın affını şart koşarak şöyle buyurmuştur:

De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın'. (Âl-i îmran/31)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim Allah için tevâzu gösterirse, Allah onu yüceltir. Kim böbürlenirse, Allah onu alçaltır. Kim Allah'ın zikrini çokça yaparsa Allah onu sever. 31

Bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmuştur:

Kul, nafile ibadetlerle bana yaklaştığında onu öyle severim ki duyan kulağı, gören gözü olurum. 32

Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: Allah kulunu sever ki ona şöyle diyecek dereceye varır: 'İstediğini yap! Seni bağışladım!'

Muhabbet hakkında söylenenler hadde hesaba gelmez. Biz kulun Allah'ı sevmesi mecazî değil de hakikattir dedik; zira muhabbet, sözlük anlamı olarak nefsin kendisine uygun olan bir şeye meyletmesinden ibarettir. Aşk ise galip ve müfrit meyilden ibarettir. Biz daha önce ihsanın nefse uygun olduğunu belirttik. Cemâl de uygundur. Cemâl ile ihsanın bazen gözle idrâk edildiğini, bazen de basiretle bilindiğini belirttik. Sevgi bunların her birine tâbi olur. Sadece gözle idrâk olunana has değildir dedik. Allah'ın kulunu sevmesine gelince, bütün isimler Allah'a ve Allah'ın gayrisine ıtlak olunduklarında her **ikisi**ne de aynı mânâ ile ıtlâk olunmaz. Hatta iştirak bakımından isimlerin en umumîsi olan vücûd ismi bile aynı yönde Hâlık ile mahluku kapsamaz. Allah'tan başka her şeyin varlığı Allah'ın varlığından istifade eder. Bu bakımdan tâbi olan varlık, metbû olan varlığa hiçbir zaman eşit olamaz. Ancak ismin ıtlak olunmasında eşittirler.

Bunun benzeri, at ile ağacın cisim isminde ortak olmasıdır; zira cismiyetin mânâ ile hakikati **ikisi**nde de birbirine benzer. Fakat hiçbir zaman birinin asıl olmasını gerektirmez. Bu bakımdan bunların birinin cismiyet! diğerinden alınmış değildir. Bu uzaklık diğer isimlerde daha belirgindir. İlim, irade, kudret ve diğerleri gibi. . . Bu bakımdan bütün bunlarda yaratanı mahluka benzetme. Lugat bu isimleri önce mahlukât için vazetmiştir; zira bu isimlerden, hâliktan önce mahlukât akla gelir. Bu nedenle bu isimlerin Hâlık hakkında kullanılması istiare, mecaz ve nakil yoluyladır. Muhabbet kelimesi, lügatta nefsin kendisine uygun ve münasip olana meyletmesinden ibarettir, Bu mânâ ancak eksik ve kendisine uygun olan maksadı elinden kaçmış bir nefis hakkında düşünülür. Bu bakımdan bu nefis o şeyi elde etmek suretiyle bir kemâli elde eder. Dolayısıyla onu elde etmekle lezzetlenir. Oysa bu mânâ Allah için muhaldir; zira her kemâl, her cemâl, her güzellik ve celâl, ilâhlık hakkında mümkündür. Bu bakımdan o, hâzır ve hâsıldır. Ezelde ve ebedde onun husulü farzdır. Onun yenilenmesi ve giderilmesi Allah hakkında düşünülemez. Bu bakımdan Allah için başkasına, başkası olmak hasebiyle bakılmaz. Allah'ın nazarı sadece zatına ve fiillerinedir. Oysa varlıkta onun zat ve fiillerinden başkası yoktur. 33

İşte bunun için Şeyh Ebû Said Mihenî34 kendisine 'Allah onları, onlar da Allah'ı severler' (Mâide/54) âyeti okunduğu zaman demiştir ki: 'Hakkıyle Allah onları sever; zira o, nefsinden başkasını sevmez'.

Bu mânâya binaen O küll'dür. Varlıkta O'ndan başkası yoktur. Bu bakımdan nefsinden, nefsinin fiillerinden, nefsinin tasniflerinden başkasını sevmeyen bir kimsenin sevgisi, zatını zati ile ilgili olmaları bakımından zatının tâbilerini geçmez. Bu bakımdan o ancak nefsini sever! (Mahluk ancak hâlikın fiili ve

eseridir) . O'nun kullarını sevmesi hakkında vârid olan lâfızlar tevil edilir. Mânâsı 'Kulun kalbinden perdeyi basiretiyle kendisini görsün diye kaldırmaya veya kendisine yaklaşmak imkânını ona vermeye ve ezelde bunu onun hakkında irade etmeye' dönüşür. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın sevmiş olduğu kimseye olan sevgisi ezelîdir. Bu sevginin, kulunu bu yakınlık yollarında yürütmek isteyen ezelî iradesine her izafe edildikçe mânâsı budur. Kulunun kalbinden perdeyi kaldıranın fiiline izafe edilirse hâdistir. Kendisini isteyen sebebin meydana gelmesiyle oluşur.

Nitekim bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmuştur:

Kulum kendisini seveyim diye durmadan nafile ibadetlerle bana yaklaşır. 35

Nafilelerle Allah'a yaklaşması, iç âleminin durulmasına sebep olur. Kalbinden perdenin kalkmasına, rabbine yakın olmasına vesile olur. Bütün bunlar Allah'ın fiili ve o kulu için lütfudur. İşte Allah sevgisinin mânâsı budur. Bu ancak bir misal ile anlaşılır. O misal de şudur: Sultan bazen kölesini kendine yaklaştırır. Her zaman huzuruna girmeye müsade eder. Çünkü sultan ona meyleder. Ya kuvvetiyle kendisine yardım etmek veya müşahedesiyle müsterih olmak veya reyinde onunla istişare etmek veya yeme ve içmekte yardım etmesi için ona bu izni verir. Bu bakımdan 'Sultan onu sever' denir. Sultan'ın onu sevmesi, sultan'ın tabiatına uygun bir şeyin onda bulunduğu için ona meyletmesi demektir. Bazen sultan bir kölesini huzuruna yaklaştırır. Huzuruna girip çıkmaktan onu menetmez. Bu ondan bir fayda gördüğü veya onun yardımına muhtaç olduğu için değildir. Fakat o kul haddi zatında insanı razı edecek ahlâk ve güzel hasletlerle donatılmıştır. Öyle hasletler ki onların yüzünden sultanın huzuruna yakın olmaya ve onun yakınlığından bolca nasip almaya lâyık olur. Oysa hiçbir şekilde sultan'ın ondan bir çıkarı yoktur. Sultan onunla arasındaki perdeyi kaldırdığında 'Sultan onu sevdi' denilir. Ne zaman kişi, perdeyi kaldırmayı gerektiren güzel ahlâkı elde ederse, 'Huzura varmış, kendini sultana sevdirmiştir' denir.

Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın kulu sevmesi ancak **ikinci** mânâ iledir. **Birinci** mânâ ile değildir. Ona **ikinci** mânâyı misal olarak vermekle zihnine yaklaştıkça bir değişiklik meydana gelir. Mânâsı sebkat etmemek şartıyla doğru olabilir; zira habîb, Allah'a yakın olandır. Allah'a yakın olma da hayvanların, yırtıcıların ve **şeytan**ların sıfatlarından uzak olmaktır. İlâhî ahlâktan ibaret olan güzel ahlâklarla ahlâklanmaktır. Bu yakınlık mekan bakımından değil, sıfat bakımından yakınlıktır. Kim yakın değilse, yakın olduğunda mutlaka onda bir değişiklik olur. İşte çoğu kez bu sebepten dolayı zannedilir ki yakınlık her yenilendikçe hem kulun, hem de Allah'ın sıfatında değişiklik meydana gelir (!) Zira önce yakın değilken sonra yakın olmuştur. Oysa bu değişiklik Allah hakkında muhaldir. **Allahü teâlâ** ezelde olduğu gibi daima kemâl ve cemâl sıfatları üzerindedir. Bu ancak şahıslar arasındaki yakınlık hakkında bir misal vermekle tam vuzuha kavuşur:

İki şahıs, bazen hareket etmekle birbirine yaklaşırlar. Bazen biri yerinde sabit, diğeri hareket eder, dolayısıyla birinde hiçbir şey olmaksızın diğerinde meydana gelen bir değişiklikle yakınlık oluşur. Sıfatlardaki yakınlık da böyledir; zira talebe, ilim ve güzelliğin kemâlinde hocasının derecesine yakın olmayı ister. Oysa hocası ilminin kemâlinde durmaktadır. Talebenin derecesine inmek için herhangi bir hareketi yoktur. Talebe ise çalışarak cehaletin ta dibinden ilmin yüceliğine doğru terâkki etmektedir. Bu bakımdan talebe, durmadan değişiklik ve terakkide hocasına yaklaşıncaya kadar gayret eder. Hoca ise

değişmez ve sabit bir vaziyettedir. İşte kulun yakınlık derecesindeki terakkisinin böyle anlaşılması uygundur. Bu bakımdan kul her ne zaman sıfat bakımından kâmil, ilim bakımından tamam, eşyanın hakikatini ihâta etmek bakımından mükemmel, **şeytan**ı kahretmek ve şehvetleri yenmekte sabit, rezaletlerden uzaklaşmakta nezih oldukça kemâl derecesine daha yakın olur. Kemâl derecesinin zirvesi Allah'ındır. Her birinin Allah'a yaklaşması kemâli nisbetindedir. Evet! Bazen talebe, hocasına yaklaşmaya ve onunla eşit olmaya, hatta onu geçmeye muktedir olur. Fakat bu Allah hakkında muhaldir.

Çünkü Allah'ın kemâli sonsuzdur. Kulun kemâl derecelerindeki sülûkünün ise sonu vardır. O ancak belli bir sınıra kadar varır. Hiçbir zaman Allah ile eşit olmaya çalışmamalıdır. Sonra yakınlık dereceleri sonsuz bir şekilde değişiktirler. Çünkü o kemâlin sonu yoktur. Madem durum budur, Allah'ın kulunu sevmesi, onu zatına, meşgaleler ve günahları kendisinden uzaklaştırmak suretiyle yaklaştırmasıdır. İç âleminin, dünyanın bulanıklıklarından arındırması, kalbi ile görüyor gibi müşahede etmesi için kalbinden perdeyi kaldırmasıdır. Kulun Allah'ı sevmesi ise, yoksun olduğu kemâli idrâk etmeye meyletmeşidir. Kendisinde bulunmayan bu kemale yönelmesidir. Şüphe yoktur ki o, elinden kaçırdığı kemâle müştaktır. O kemâlden birşey elde ettiğinde onunla lezzetlenir. Bu mânâ ile şevk ve muhabbet Allah için muhaldir. Eğer 'Allah'ın kulu sevmesi karışıklık meydana getiren bir şeydir, kul Allah'ın dostu olduğunu nasıl bilecek?' dersen, **cevap** olarak derim ki: Bunun alâmetleriyle buna istidlâl edilir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah bir kulu sevdiğinde ona belâ verir. Onu mübalağalı bir şekilde sevdiğinde onu edinir. 36

- 'Onu edinir!' ne demektir?

- Ona ne aile efradı bırakır, ne de mal!

Bu bakımdan Allah'ın kulunu sevmesinin alâmeti, onu başkasından uzaklaştırması, onunla başkasının arasına girmesidir.

Hazret-i Îsa'ya 'Neden binmek için bir merkeb satın almıyorsun?' denilince, şöyle demiştir: 'Beni bir merkeple zatından meşgul etmesinden Allah katında kıymetim daha yücedir!'

Allahü teâlâ bir kulu sevdiğinde ona belâ verir. Eğer o kul belaya karşı sabrederse onu seçer. Eğer o razı olursa onu tercih eder. 37

Bazı âlimler şöyle demiştir: 'Sen Allah'ı sevdiğini, onun da seni belalandırdığını gördüğünde, bil ki Allah seni arındırmak istiyor'.

Müridlerden biri hocasına dedi ki: 'Ben muhabbetin bir şeyine muttali kılındım'. Hocası dedi ki: 'Ey oğul! O kendisinden başka bir mahbubla seni mübtela kılmış mıdır ki sen de O'nu o mahbuba tercih ettin?' Talebe 'Hayır!' dedi. Hoca 'O halde, muhabbete tamah etme! Zira **Allahü teâlâ** bir kula belâ verip denemedikçe ona muhabbeti vermez' dedi.

Allah bir kulu sevdiğinde o kulun nefsinden ona bir vâiz kılar. Onun kalbinde onu kötülüklerden sakındırıcı bir kuvvet kılar ki o kuvvet onu kötülüklerden meneder. 38

Allah bir kula hayrı irade ettiğinde ona nefsinin ayıplarını gösterir. 39

Bu bakımdan onun en güzel alâmetleri Allah'ı sevmesidir; zira bu sevgi Allah'ın onu sevdiğine delâlet eder. Onun Allah katında sevildiğine delâlet eden fiil ise, Allah'ın onun zâhir, bâtın, gizli, aşikâr her işini bizzat idare etmesidir. Bu bakımdan ona yön veren, işini tedbir eden, ahlâkını güzelleştiren, azalarını çalıştıran, zâhir ve bâtınını düzelten, isteklerini bir istek kılan, dünyadan nefret etmeyi kalbine yerleştiren, kendisinden başkasından onu uzaklaştıran, tenhada münâcât lezzetiyle ona ünsiyet veren, onunla marifetinin arasındaki perdeyi onun gözünden kaldıran Allah'tır. İşte bu ve benzeri şeyler Allah'ın kulunu sevmesinin alâmetidir. Şimdi de kulun Allah'ı sevmesinin alâmetini zikredelim; zira bu da Allah'ın kulu sevmesinin alâmetleridir. Muvaffak kılan Allah'tır!

29) Deylemî

30) Hâkim

31) İbn Mâce

32) Buhârî

33) Bu Vahdet'ul-Vücûd görüşüdür. Nitekim Şeyh Muhyiddin b. Arabî de Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eserinde bu görüşü defalarca tekrar etmiştir.

(İthâfu's-Saâde, IX/612) . Bu hususta daha tatminkâr malûmat için bkz. İmâm Rabbânî, Mektûbât

34) Adı Fudayl b. Ahmed b. Muhammed'dir.

35) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

36) Taberânî

37) Deylemî

38) Deylemî

13. Kulun Allah'ı Sevmesinin Alâmetleri

Herkes muhabbet iddia eder. İddia etmek ne kadar kolay! Fakat mânâlar çok çetindir! Bu bakımdan insan, **şeytan**ın kandırmasına ve nefsin aldatmasına kanmamalıdır. Nefis ne zaman Allah'ın sevgisini iddia ederse, onu alâmetlerle denemedikçe, ondan delil ve burhanlar istemedikçe ona kanmamalıdır. Muhabbet güzel bir ağaçtır. Kökü sabit, dalları göklerde, meyveleri kalpte, dil ve azalarda belirir. Ondan kalp azalan üzerine feyezân eden eserler dumanın ateşe, meyvenin ağaca delâlet etmesi gibi, muhabbetin varlığına delâlet eder. O eserler çoktur. Onlardan biri cennette keşif ve müşahede yoluyla habibin mülâkatını sevmektir. Bu bakımdan kalbin bir mahbubu sevip de onun müşahede ve mülâkatını sevmemesi düşünülemez. Seven kalbin, o mahbuba varmasının ancak dünyadan ayrılmakla mümkün olduğunu bildiğinde derhal ölüme dost olması, ondan kaçmaması gerekir; zira seven bir insana vatanından sefer edip mahbubunun vatanına gitmek, ona kavuşmak ağır gelmez. Ölüm, mülâkatın anahtarı, müşahedeye giriş kapısıdır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim Allah'ın mülâkatını severse Allah da onun mülâkatınısever. 40

Huzeyfe ölüm döşeğinde şöyle haykırdı: 'Bir habib ki fakirlik üzerine geldi. Pişmanlıktan kurtulamam'. 41

Seleften bir zat şöyle demiştir: 'Allah kulda, Allah'ın mülâkatını sevmekten sonra, fazla secdelerden daha sevimli bir haslet yaratmamıştır!' Görüldüğü gibi bu bahis, Allah ile mülâki olmayı sevmeyi, secdeye takdim etmiştir. **Allahü teâlâ**, sevgideki doğruluğun hakikati için Allah yolunda ölmeyi şart koşmuştur; zira onlar 'Biz Allah'ı seviyoruz' dediler. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, Allah yolunda ölmeyi ve şehidlik mertebesini talep etmeyi bu sözün doğruluğuna alâmet kılarak şöyle buyurdu:

Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever. (Saf/4)

Allah Mü'minlerden canlarını ve mallarını, cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır. (Tevbe/111)

Hazret-i Ebû Bekir'in kendisinden sonra halife olan Hazret-i Ömer'e yazdığı vasiyetinde şu cümleler yer almaktadır: 'Hak ağırdır, ağırlığına rağmen kolaydır. Bâtıl hafiftir, hafifliğine rağmen ağırdır. Eğer benim vasiyetimi hıfzedersen hiçbir şey sana ölümden daha sevimli gelmez. Nasıl olsa ölüm gelip yakana yapışacaktır. Eğer vasiyetimi zayi edersen sana ölümden daha ağır gelen hiçbir şey olmaz. Zaten sen ölümü sana yetişmekten aciz bırakamazsın!'

İshak b. Sa'd b. Ebî Vakkas babasından şöyle rivâyet ediyor: "Abdullah b. Cahş Uhud gününde bana dedi ki: 'Biz Allah'a dua etmeyelim mi?' Böylece bir kenara çekildiler. Abdullah b. Cahş şu duayı yaptı: 'Yârab! Israrla senden istiyorum. Yarın düşman ile karşılaştığımda karşıma kuvveti ve öfkesi şiddetli olan bir kişiyi çıkar ki senin yolunda onunla çarpışayım. O da benimle çarpışsın. Sonra benim burnumu ve kulağımı kessin. Karnımı yarsın. Yarın senin huzuruna vardığımda 'Ey Abdullah! Senin burnunu ve kulağını kim kesti?' diye sor. Ben de 'Ey rabbim! Senin ve Rasûlü'nün yolunda oldu!' diyeyim. Sen o zaman 'Doğru söyledin!' de. Ben akşama doğru Abdullah'ı gördüm. Burnu ve kulağı kesilmiş ve ipe takılmıştı".

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: 'Ümit ederim ki **Allahü teâlâ** onun yeminin başını yerine getirdiği gibi sonunu da yerine getirmiştir!'

Süfyân es-Sevrî ve Bişr el-Hafî derlerdi ki: 'Ancak şüpheli bir insan ölümden hoşlanmaz; zira dost, her durumda dostu ile mülakattan hoşlanır'.

Büveytî42 zâhidlerden birine 'Ölümü sever misin?' diye sordu. Zâhid durakladı. Bunun üzerine Büveytî 'Eğer doğru olsaydın muhakkak ölümü severdin' deyip şu âyeti okudu:

De ki: 'Eğer (dediğiniz gibi) gerçekten Allah katında âhiret yurdu kimsenin değil, yalnız sizin ise, sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temenni edin!' (Bakara/94)

Bunun üzerine kişi dedi ki: Allah'ın yüce Rasûlü buyurmuştur: 'Sakın sizden hiçbir kimse ölümü temenni etmesin'.

Kişinin bu itirazına karşı, Büveytî **Allahü teâlâ**, bu sözünü insanlara isabet eden bir zarardan ötürü ölümü temenni etmemeleri için söylemiştir. Çünkü Allah'ın kaza ve kaderine râzı olmak, ondan kaçmayı talep etmekten daha üstündür'.

Soru: Ölümü sevmeyen bir kimsenin Allah'ın muhibbi olması düşünülebilir mi?

Cevap: Ölümü sevmemek, bazen dünyayı sevmekten, aile efradından, mal ve evlattan ayrılmaya dayanamamaktan ileri gelir. Bu ise, Allah'ı kemâl derecesinde sevmeye zıddır. Çünkü kâmil sevgi, kalbin tamamını kapsayan sevgidir. Fakat aile efradının ve çocuğunun sevgisiyle beraber kişide Allah sevgisinden zayıf bir kokunun bulunması, uzak bir ihtimal değildir; zira insanlar sevgi hususunda değişik derecededirler.

Onların değişik derecede olduklarına rivâyet edilen şu hadîs delâlet eder: 'Ebû Huzeyfe b.

Utbe b. Rabia b. Abdişşems, kızkardeşi Fâtıma'yı azadlısı Sâlim'e nikâh ettiği zaman, Kureyşliler onu bu hâdiseden dolayı kınayarak şöyle dediler: Sen Kureyş'in soylu kadınlarından birini bir köleye nikâh ettin!' Bunun üzerine, Ebû Huzeyfe şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim, Sâlim'in kızkardeşimden daha hayırlı olduğunu bildiğim için kardeşimi ona nikâh ettim'. Ebû Huzeyfe'nin bu sözü Kureyşlilere, yaptığından daha fazla ağır geldi. Bunun üzerine dediler ki: 'Bu nasıl olur? Fatma senin kızkardeşin, Sâlim ise azadlındır!' Ebû Huzeyfe dedi ki: **Hazret-i Peygamber**'in şöyle dediğini duydum:

Kim kalbinin tamamıyla Allah'ı seven bir kimseye bakmak istiyorsa, Sâlim'e baksın!

Bu hadîs, insanlardan bir kısmının bütün kalbiyle Allah'ı sevmediğine delalet eder. Kişi hem Allah'ı, hem de Allah'ın gayrisini sever. Şüphe yoktur ki bu kimse, Allah'ın huzuruna vardığında o huzurdan dolayı olan nimeti, sevgisi nisbetinde olur. Ölüm ânında çekeceği azap da dünyaya olan sevgisi nisbetinde olur.

Ölümü sevmemenin **ikinci** sebebine gelince, o sebep kulun muhabbet makamının başlangıcında olmasıdır. Kul ölümden çekinmez. O ancak Allah ile mülâki olmaya hazır olmadığı için ölümü sevmez. Bu isteksizlik onun sevgisinin zâfiyetine delâlet etmez. O tıpkı kulağına dostunun yanına geleceği haberi gelen ve dostunun evini düzeltip ziyafet hazırlamak için bir saat gecikmesini isteyen bir muhib gibidir. Bu gecikmeden dolayı dostunu istediği şekilde, kalbi meşgalelerden boş olduğu, sırtı yüklerden hafif bulunduğu halde dostunu karşılar. İşte bu sebepten ötürü olan istememezlik, asla sevginin kemâliyle tezat teşkil etmez. Bu sebebin alâmeti amel için daimî çalışması ve bütün himmetini hazırlığa sarfetmesidir.

O alâmetlerden biri de **Allahü teâlâ**'nın sevdiğini, kendisinin sevdiğine hem zâhirde, hem bâtında tercih etmesidir. Bu bakımdan amelin meşakkatine göğüs gerip, hevâ-i nefsin arkasına takılmaktan sakınmalı, tembellikten yüz çevirmeli, durmadan Allah'ın ibadetine devam etmelidir. Nafilelerle Allah'a yaklaşmaya çalışıp, O'nun nezdindeki derecelerin meziyetlerini aramalıdır. Nitekim muhib bir kimsenin mahbubunun kalbindeki yakınlığın fazlalığını aradığı gibi. . . **Allahü teâlâ** muhibleri Allah'ın dediğini kendi dediğine tercih etmek ile vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler ve onlara verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile (onları) nefislerine tercih ederler. (Haşr/9)

Kim hevâ-i nefsin peşine takılmaya devam ederse onun sevdiği hevasıdır. Muhib bir kimse, sevdiğinin isteği için nefsinin isteğini bırakır.

Ben ona kavuşmayı arzuluyorum. O ise benden uzaklaşmayı!

Bu nedenle kendi isteğimi onun isteği için terkediyorum!

Sevgi galebe çaldığında, hevâ-i nefsin arzûlarını silkip atar, kişi için sevdiğinden başkasından zevk almak diye birşey kalmaz.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Zeliha îman edip Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kendisiyle evlendiğinde Yûsuf tan uzaklaşıp ibadete koyuldu ve Allah ile başbaşa kaldı. Yûsuf (aleyhisselâm) onu gündüz yatağına davet ediyor, o ise bu daveti geceye tehir ediyordu. Gece davet edince gündüze bıraktırıyordu. Hazret-i Yûsuf'a şöyle dedi: 'Ey Yûsuf! O'nu tanımadan önce seni seviyordum. O'nu tanıdıktan sonra O'nun sevgisi başkasına yer bırakmadı. O'nun yerine geçecek bir bedel de istemiyorum!' Bu durum, Yûsuf (aleyhisselâm) ona şunları bildirinceye kadar devam etti: "Muhakkak ki bu arzumu **Allahü teâlâ** bana emretti.

Allahü teâlâ bana 'Senden iki çocuk yaratacağım ve onları peygamber kılacağım' dedi". Bunun üzerine Zeliha **Allahü teâlâ** sana bunu emretmiş, beni de bu işe yol kılmışsa, **Allahü teâlâ**'nın emrine itaatim vardır' dedi. İşte böylece Yûsuf a teslim oldu.

Durum bu olduğunda Allah'ı seven bir kimse ona isyan etmez. Bunun için İbn-i Mübârek, isyan eden hakkında şöyle demiştir:

Allah'a isyan ediyorsun! Oysa O'nu sevdiğini söylüyorsun!

Senin bu yaptığın hayatımla yemin ederim fiiler içerisinde gariptir!

Eğer senin sevgin doğru olsaydı O'na itaat ederdin. Muhakkak ki seven sevdiğine mûtidir. Bu mânâda yine şöyle demiştir:

Canımın istediğini senin istediğin şey için terkediyorum! Sen ne ile razı olursan ben de onunla râzı olurum, nefsim hoşlanmasa bile! Sehl et-Tüsterî dedi ki: 'Sevginin alâmeti, sevileni nefsine tercih etmektir. Allah'a itaat eden herkes Allah'ın dostu olmaz. Dost, ancak yasaklardan kaçınan kimsedir'.

Hakîkat Sehl'in dediği gibidir. Çünkü Allah'ın muhabbeti, Allah'ın kulu sevmesine vesiledir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

Onlar Allah'ı severler, Allah da onları sever. (Mâide/54)

Allahü teâlâ ne zaman kulunu severse, onun velisi olur. Düşmanlarına karşı ona yardım eder. Kulun düşmanı ise nefsi ve şehvetleridir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** ne onu mağlub eder, ne de onu hevasına ve şehvetlerine havale eder.

Allah sizin düşmanlarınızı daha iyi bilir. Dost olarak Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter! (Nisâ/45)

Soru: İsyan muhabbetin esasına zıt düşer mi?

Cevap: İsyan muhabbetin esasına değil, kemâline zıt düşer. Nice insan vardır ki hasta olduğu halde nefsini sever! Sıhhatli olmayı ister. Oysa kendisine zarar vereni yer. Zarar verdiğini bile bile bunu yapar. Böyle yapması nefsini sevmediği mânâsına gelmez. Fakat marifet bazen zayıf olur. Şehvet de galebe çalar. Böylece sevginin hakkını yerine getirmekten aciz olur.

Buna şu rivâyet delâlet eder: Nuayman b. Amr b. Rifa el-Ensâri içki içip **Hazret-i Peygamber**'e her getirilişinde had uygulanırdı. Bir gün yine getirildi. **Hazret-i Peygamber** ona had uyguladı. Bu esnada bir kişi ona lanet okuyarak 'içki içip durmadan Peygamber'in huzuruna getiriliyor' dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Sakın ona lanet okuma! Muhakkak o, Allah ve Rasûlü'nü sever!43

Görüldüğü gibi, **Hazret-i Peygamber**, günahtan dolayı onun sevgisini yok saymadı. Evet! Günah onu sevginin kemâlinden yoksun bırakır. Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Îman kalbin zâhirinde olursa, şahıs Allah'ı normal bir derecede sever. Kalbin derinliklerine girdi mi beliğ bir sevgi ile Allah'ı sever, günahları terkeder'.

Kısacası; muhabbet davasında tehlike vardır. Bu nedenle Fudayl b. Iyâz şöyle demiştir: "Sana 'Allah'ı sever misin?' diye sorulduğunda sükût et. Zira eğer 'hayır' dersen kâfir olursun. Eğer 'evet' dersen senin vasfın sevenlerin vasfı değildir. Bu bakımdan gazaptan sakın!"

Alimlerden biri şöyle demiştir: 'Cennette marifet ve muhabbet ehlinin nimetinden daha yüce bir nimet yoktur! Cehennemde de yapmacık olarak marifet ve muhabbet iddia edenin azabından daha şiddetli bir azap yoktur!' O alâmetlerden biri de Allah'ın zikriyle müstağrak olmaktır. Öyle ki kişinin dili ve kalbi zikirden boşalmaz. Bu bakımdan bir şeyi çok seven kimse, zarurî olarak, ondan ve onunla ilgili şeylerden çokça bahseder. O halde, Allah sevgisinin alâmeti O'nun zikrini sevmektir. O'nun kelâmı olan Kur'ân'ı sevmektir. O'nun rasûlünü sevmektir ve Allah'a nisbet edilen herkesi sevmektir. Çünkü bir insanı seven onun mahallesinin köpeğini bile sever. Bu bakımdan sevgi arttıkça sevgiliden, sevgilinin etrafına sirayet eder. Bu ise sevgide ortaklık değildir; zira sevgilinin elçisini onun elçisi olduğu için seven bir kimsenin, onun kelâmını seven bir kimsenin sevgisi mahbubun gayrisine geçmiş sayılmaz. Aksine bu sevgi sevgisinin kemâline delâlet eder. Allah sevgisi kimin kalbine galebe çalarsa Allah'ın yarattığıdır diye **Allahü teâlâ**'nın bütün mahlukâtını sever. Öyleyse böyle bir kimse Kur'ân'ı, peygamberi, Allah'ın salih kullarını nasıl sevmez? Biz bunun hakikatini uhuvvet ve arkadaşlık bahsinde zikretmiştik!

De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah'da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın! (Âl-i İmrân/31)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Size gıda olarak vermiş olduğu nimetlerinden dolayı Allah'ı seviniz. Beni de Allah için seviniz.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir 'Allah'ı seveni seven, ancak Allah'ı sever! Allah'a ikram eden ancak Allah'a ikram eder'.

Bir müridden şöyle hikâye edildi: "İrade yaşında münacâtın tadını tatmıştım. Gece gündüz Kur'ân okumaya devam ettim. Sonra bana bir gevşeklik yapıştı. Kur'ân okumayı bıraktım. Rüyamda bana şöyle haykıran birini gördüm: 'Eğer sen beni seviyorsan neden kitabıma cefa verdin? Kitabımdaki ince itâbımı

(serzenişimi) hiç düşünmedin mi?' Bunun üzerine uyandım. Gördüm ki kalbime Kur'ân'ın muhabbeti yerleştirilmiştir. Böylece eski hâlime döndüm".

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Hiçbirinizin nefsine Kur'ân'dan başkasını sorması uygun değildir. Eğer nefsi Kur'ân'ı seviyorsa, o Allahı seviyor demektir. Eğer Kur'ân'ı sevmiyorsa Allah'ı da sevmez'.

Sehl şöyle demiştir: 'Allah sevgisinin alâmeti, Kur'ân sevgisidir. Allah ve Kur'ân sevgisinin alâmeti, peygamber sevgisidir. Peygamber sevgisinin alâmeti, sünnet (hadîs) sevgisidir. Sünnet sevgisinin alâmeti, âhiret sevgisidir. Âhiret sevgisinin alâmeti, dünyadan nefret etmektir. Dünyadan nefret etmenin alâmeti, ondan sadece kendisini âhirete ulaştıracak kadar bir azık edinmektir'. O alâmetlerden biri de tenhada Allah'a olan münacâtlarına ve Allah'ın kitabını okumaya rağbet etmektir. Böyle bir kimse teheccüd namazına devam edip gecenin sükûnetini fırsat bilir. Dünyevî meşgalelerin kesilmesiyle vaktin dürülmesini ganimet sayar. Sevgi derecelerinin en azı, dost ile başbaşa kalmaktan zevk duymak, onun münacâtından nimetlenmektir. Bu bakımdan bir kimseye uyku ve boş sözlerle iştigal etmek Allah'ın münacâtından daha hoş gelirse onun sevgisi nasıl sıhhatli olabilir?

İbrahim b. Edhem, dağdan inerken kendisine 'Nereden geldin?' diye sorlunca 'Allah ile ünsiyetten geldim' diye **cevap** vermiştir.

Hazret-i Dâvud'un (aleyhisselâm) haberlerinde şöyle vârid olmuştur: 'Sakın kullarımdan birine ünsiyetini verme, muhakkak ki ben kendimden iki kişiyi ayırırım: Vereceğim sevabı geç verilecek sanarak ibadetten ayrılan kişiyi ve beni unutmuş, haline râzı olmuş kişiyi kendimden uzaklaştırırım. Bunun alâmeti; onu kendi nefsine havale etmemdir. Onu dünyada taşkın bir vaziyette bırakmamdır'.

Şahıs ne zaman Allah'ın gayrisiyle ünsiyet peyda ederse, Allah'tan başkasıyla olan ünsiyeti nisbetinde Allah'tan korkar, yine o nisbette Allah muhabbetinden uzaklaşır. Hazret-i Mûsa siyah köle Berhî'nin yüzü suyu hürmetine Allah'tan yağmur istedi. Onun kıssasında vârid olmuştur ki **Allahü teâlâ**, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) 'muhakkak Berhî benim en güzel kulumdur. Ancak onda bir kusur vardır' dedi. Hazret-i Mûsa 'Yârab! Onun kusuru nedir?' diye sorunca,

Allahü teâlâ şöyle buyurdu:

Seherlerde esen nesim rüzgârı onun hoşuna gider. O rüzgâra gönül kaptırır. Oysa beni seven bir kimse hiçbir şeye gönül kaptırma malıdır.

Rivâyet ediliyor ki bir âbid uzun seneler bir ormanda Allah'a ibadet etti. Bir ara ağacın tepesine yuva yapıp akşamları gelip yuvaya sığınan bir kuşa baktı. Kalbinden 'İbadetimi, kuşun yuva yaptığı şu ağacın altında yapsam, kuşun sesini dinlesem ne güzel olur' dedi. Bunun üzerine o ağacın altına gitti. **Allahü teâlâ** o zamanın peygamberine vahiy göndererek şöyle dedi: 'Filan âbide de ki: 'Sen bir mahluka ünsiyet verdin. Muhakkak senden öyle bir derece alacağım ki ebediyyen amelinden hiçbir şeyle artık o dereceye varamayacaksın!'

Durum böyle olduğu zaman muhabbet'in alâmeti, mahbubun münacâtıyla ünsiyet etmek ve mahbub ile tenhada kaldığında en güzel şekilde nimetlenme ve sevdiği ile arasındaki halveti bulandıran, kendisini münacâtın lezzetinden alıkoyan herşeyden kaçmaktır.

Ünsiyet'in alâmeti; akıl ve idrâkin münacâtın zevkinde müstağrak olmasıdır. Tıpkı mâşukuna hitab ve mâşuku ile münacât eden bir kimse gibi. . . Bu tür zevk bazılarını öyle bir raddeye getirmiştir ki namaz kılarken evi yandığı halde haberi olmaz. Bazılarının ayağı kendisine isabet eden bir hastalıktan dolayı namaz kılarken kesilir, bundan haberdar olmaz. Sevgi ve ünsiyet kendisine galebe çaldığında halvete çekilmek ve münâcat etmek onun için gözaydınlığı olur. Onunla bütün üzüntülerini bertaraf eder. Ünsiyet ve sevgi onun kalbini öyle kaplar ki dünya meseleleri birkaç defa tekrar edilmedikçe onlardan hiçbir şey anlamaz. Tıpkı donakalmış aşık gibi. . . Böyle bir aşık diliyle konuşur, fakat kalbi sevgilisinin zikriyle meşguldür. Bu bakımdan muhib odur ki ancak sevdiği ile mutmain olur.

Onlar inanmışlardır ve kalpleri Allah'ı anmakla yatışır; iyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla yatışır. (Ra'd/28)

Katâde bu ayetin tefsirinde 'Kalplerin itminanı Allah'ın zikriyle ünsiyet peyda etmeleri demektir' der.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Kim Allah'ın muhabbetinden zevk alırsa bu zevk onu dünya talebinden meşgul eder. Bütün insanlardan onu uzak tutar'.

Mutarrıf b. Ebî Bekr 'Dost, dostunun konuşmasından usanmaz!' dedi.

Allahü teâlâ Hazret-i Davud'a (aleyhisselâm) vahyederek 'Gece olunca uyuyan benim sevgimi iddia etmekte yalancıdır. Acaba muhib, habibiyle mülâki olmayı sevmez mi? Ben, beni arayan için varım!'

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yârab! Sen neredesin ki senin yanına gelelim?' **Allahü teâlâ** 'Sen kasdettiğine muhakkak varırsın!' demiştir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Allah'ı seven bir kimse nefsinden nefret eder!'

Yine şöyle demiştir:

'Kimde şu üç haslet yoksa o muhib değildir:

1. Allah'ın kelâmını, halk kelâmına tercih etmek,

2. Allah'ın mülâkatını, halkın mülâkatına tercih etmek,

3. Allah'ın ibadetini, halkın hizmetine tercih etmek!'

O alâmetlerden biri de Allah'tan başka elden kaçırdığı hiçbir şey için esef etmemesidir. Teessüfünün ibadet ve zikirsiz geçirdiği zamanlar için olmasıdır. Bu bakımdan arada sırada meydana gelen gafletler için de nefsini kınamak ve tevbe etmek suretiyle çokça dönüş yapmalıdır. Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Allah'ın bir kısım kulları vardır ki Allah'ı sevmiş ve O'na ünsiyet vermişlerdir. Böylece elden kaçırdıkları şeyler için gam yemek onlardan giderilmiştir. Onlar nefislerinin zevkiyle meşgul değildirler; zira onların sultanının (Allah'ın) mülkü geniştir. O Sultan ne dilerse o olur. Bu bakımdan onlar için ne takdir edilmişse o onların eline gelir. Onların elinden kaçan ise o Sultanın onlar için takdir buyurduğu tedbirledir'.

Muhibbin yapması gereken şey gafletinden kurtulduğunda mahbubuna yönelmektir. Nefsini kınamakla meşgul olmak, rabbinden şöyle dilemesidir: 'Ey rabbim! Hangi günah ile lütfunu benden kestin? Beni huzurundan uzaklaştırdın? Nefsimle ve **şeytan**ın arkasına düşmekle beni meşgul ettin?'

Nefsini böyle bu kınamak onda berrak bir zikir ve incelmiş bir kalp meydana getirir ki daha önceki gafletinin kefareti olur. Onun düşüşü, zikrinin ve kalp temizliğinin yenilenmesine sebep olur.

Muhib, mahbubdan başkasını görmeyince ve her gördüğünü ondan görünce üzülmez, şikayet etmez ve herşeyi rıza ile kucaklar ve bilir ki mahbub, kendisi için faydalı olanı takdir etmiştir. Derhal **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini hatırlar:

Gerçi hoşunuza gitmez ama, size savaş yazıldı (farz kılındı) . Bizden hoşlanmadığınız birşey hakkınızda iyi olabilir. (Bakara/216)

O alâmetlerden biri de ibadetle nimetlenmesi, ibadeti ağır saymaması ve ibadetten gelen yorgunluğunun gitmesidir.

Biri şöyle demiştir: 'Yirmi sene gecenin acısını çektim. Sonra yirmi sene ondan nimetlendim'.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'muhibbin alâmeti canlılığın devamıdır. İstek ile ibadete koyulan bir kimsenin kalbi değil bedeni fersûde olur!'

Bazıları şöyle demiştir: 'Sevgi üzerindeki çalışmaya gevşeklik karışmaz!'

Âlimlerden biri şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim, Allah'ın dostu olan bir kimse büyük vesilelere konsa bile Allah'ın ibadetinden usanmaz'.

İşte bu ve buna benzer şeyler müşahedelerde mevcuttur; zira aşık, mâşukunun isteğine koşmayı ağır görmez! Onun hizmetini bedenine ağır gelse bile kalben lezzetli bulur. Onun bedeni her ne kadar aciz düşse de, onun nezdinde en sevimli şey bedeni tekrar kuvvetlendirmek, ondan aczi Allah'a ibadetle meşgul olması için gidermektir. İşte Allah sevgisi böyle olur; zira sevgi hâkim olduğu zaman, şüphesiz altındaki şeyi istila eder. Bu bakımdan mahbubu, tembellikten kendisine daha sevimli gelen bir kimse, o mahbubun hizmetinde tembelliği bırakır. Maldan daha sevimli ise onun sevgisi uğruna malı bırakır. Muhiblerden biri malını vere vere kendisine hiçbir şey bırakmayınca, kendisine şöyle denildi:

- Senin muhabbetteki bu halinin sebebi nedir?

- Bir gün bir muhib gördüm. Mahbubu ile başbaşa kalmış şöyle diyordu: 'Allah'a yemin ederim ben, kalbimin tamamıyla seni seviyorum! Oysa sen yüzünün tamamıyla benden yüz çeviriyorsun'. Mahbub ona 'Eğer beni seviyorsan bana ne infak ediyorsun?' dedi. O **cevap** olarak dedi ki: 'Ey efendim! Mülkümde olan her şeyi sana mülk edeceğim. Sonra senin için, helâk oluncaya kadar, ruhumu sana infak edeceğim'. Sonra ben kendi kendime dedim ki: 'Bu bir mahluktur, bir mahluka böyle hitap ediyor. Bu bir kölenin kölesidir. Acaba bütün bunların sebebi olan bir ilahın kölesi nasıl olmalıdır?

O alâmetlerden biri de bütün kullara şefkatli olmasıdır. Onlara merhamet etmesi, Allah'ın düşmanlarına karşı şiddetli olması, Allah'ın hoşuna gitmeyen şeylerden birini yapandan nefret etmesidir.

Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler. (Fetih/29)

Ona hiçbir kınayıcının kınaması tesir etmez. Allah için öfkelenmekten hiçbir mâni onu çevirmez. **Allahü teâlâ** bir hadîs-i kudsî'de velî kullarını bununla vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Öyle kimselerdir ki çocuğun bir şeyle mükellef kılındığı gibi benim sevgimle mükellef olmuşlardır. Nesir denilen kuşun yuvasına döndüğü gibi onlar benim zikrime dönerler. Kaplanın kışkırtıldığı zaman öfkelendiği gibi onlar da benim haram kıldıklarım yapıldığında öfkelenirler; zira böyle bir kimse insanların çok veya az olmalarına perva etmez!

Bu bakımdan şu misale dikkat et: Çünkü çocuk, herhangi birşeyle mükellef kılındığı zaman, asla ondan ayrılmaz. O şey çocuğun elinden alındı mı çocuğun işi ancak ağlamak, o şey geri gelinceye kadar bağırmaktır. Eğer uyursa elbiselerinin arasında onunla beraberi uyur. Uyandığında geri dönüp ona yapışır. Ondan ayrılınca ağlar. Onu her buldukça güler. O şey hususunda kendisiyle mücadele edenden nefret eder. Onu kendisine vereni çocuk sever. Kaplana gelince, o öfkelendiğinde nefsine hâkim olamaz. Bazen nefsini helâk edecek kadar öfkesi kabarır. İşte bunlar muhabbetin alâmetleridir, kimde bu alâmetler tamam olursa onda muhabbet tam ve berraktır. Âhirette onun içkisi berrak ve tatlıdır. Kim Allah'ın sevgisine başkasının muhabbetini katarsa âhirette sevgisi nisbetinde nimetlenir; zira onun içkisine mukarreblerin içkisinden bir miktar katılır. Nitekim **Allahü teâlâ** ebrar hakkında şöyle buyurmuştur:

İyiler nimet içindedirler. (İnfitâr/13)

Onlara mühürlü, saf bir şaraptan içirilir ki sonu misktir. İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar. Karışımı tesnîmdendir. Bir çeşme ki (Allah'a) yaklaştırılanlar ondan içerler. (Mutaffifîn/25-28)

Ebrarın şarabı mukarreblerin katıksız şarabı ona katıldığı için hoş oldu. Ayetteki şarab, cennetlerin tüm nimetlerinden ibarettir. Nitekim (Kur'ân) , bütün amelleri bununla ifade buyurmuştur.

Hayır! İyilerin yazısı illiyyîn'dedir. (Mutaffifîn/18)

(Allah'a) yaklaştırılmış olanlar onu görürler. (Mutaffifîn/21)

Onların kitabının yüceliğinin alâmeti, mukarreblerin onu müşahede edecek kadar yükselmesidir. Nasıl ki ebrar, mukarreblere yaklaşmak suretiyle, hâl ve marifetlerinde artış hissederler, onları müşahede etmekle gelişirlerse, tıpkı âhiretteki halleri de böyle olacaktır:

Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, tek bir kişinin yaratılıp diriltilmesi gibidir. (Lokmân/28)

İlk yaratmaya başladığımız gibi onu iade ederiz. (Enbiyâ/104)

Yaptıklarına uygun bir ceza olarak. . . (Nebe/26)

Yani ceza, onların amellerine uygun olur. Bu bakımdan hâlis amel, katıksız şarap ile, karışık amel de saf olmayan şarap ile karşılanır. Her şarabın katığı, şahsın sevgi ve amellerindeki saflık nisbetindedir:

Artık kim zerre miktarı bir hayır yapmışsa onun mükafatını görür ve kim zerre miktarı bir kötülük işlemişse onun cezasını görür. (Zilzâl/7-8)

Bir kavim kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez,

Allah zerre kadar haksızlık etmez. Eğer zerre kadar bir iyilik olursa onu kat kat artırır. Ayrıca kendi katından büyük bir mükafat verir. (Nisâ/40)

(İnsanın yaptığı amel) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu tartıya koyarız. Hesap gören olarak biz kâfiyiz! (Enbiyâ/47)

Bu bakımdan dünyadaki sevgisi cennet nimeti, elâ gözlü hûrî ve cennet köşkleri için olan kimse cennette dilediği şekilde kendisine yer yapması, cennet vildanlarıyla oynaması, kadınlarından faydalanması için cennete girme imkânına sahip olur. İşte orada âhiretteki lezzeti sona erer; zira İnsan oğluna ancak muhabbet hususunda nefsinin isteği olan şeyler verilir. Maksadı evin sahibi ve mülkün mâliki olan ve o mâlikin ihlâslı ve doğru sevgisi kalbine galebe çalan bir kimse ise, kudret sahibi bir sultanın katında, rıza gösterilen bir yerde misafir edilir. Bu bakımdan ebrar, cennet bahçelerinde dolaşırlar. Cennetlerde elâ gözlü huriler ve vildanlarla nimetlenirler. Mukarrebler ise, Allah'ın huzurundan ayrılmaz. Gözleriyle daima O'na bakarlar. O huzurun bir zerresine nisbeten cennetin bütün nimetlerini hakir sayarlar. Bazı gruplar, işkembesi ve tenasül uzvunun şehvetiyle meşguldür. Bazı gruplar da sohbetle meşguldür.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Cennet ehlinin çoğu saflardır. İlliyyîn ise akıl sahiplerinindir.

Zihinler illiyyîn'in mânâsını idrâk etmekten âciz olduklarından **Allahü teâlâ** illiyyîn hakkında şöyle buyurdu:

İlliyyîn'in ne olduğunu sana bildiren nedir? (Mutaffifîn/19)

(Başlara) çarpan, (yürekleri hoplatan) hadise! Nedir o çarpan hâdise? O çarpan hâdisenin ne olduğunu sen nereden bileceksin? (Kâria/ 1-3)

O alâmetlerden biri de sevgisinde korkak, Allah'ın heybet ve azameti karşısında küçülmektir. Bazen zannedilir ki korku, sevginin zıddıdır. Oysa hiç de öyle değildir. Azametin idrâki heybeti gerektirir. Nitekim cemâli idrâk etmenin sevgiyi gerektirdiği gibi. . . Muhiblerin muhabbet makamında özel korkuları vardır ki başkası için o korku sözkonusu değildir. Onların korkularının bazısı diğerinden daha şiddetlidir. O korkuların ilki Allah'ın yüz çevirmesinden (iltifat etmemesinden) korkmaktır. Hicabın korkusu bundan daha şiddetlidir. Uzaklaştırmanın korkusu ise ondan da şiddetlidir. Hûd suresinde olan bu mânâ muhiblerin efendisi **Hazret-i Muhammed** Mustafa'yı (sallâllahü aleyhi ve sellem) ihtiyarlatmıştır.

İyi biliniz ki Semûd (kavmi) nasıl uzaklaşıp gittiyse Medyen halkı da öyle uzaklaşıp gitti. (Hûd/95)

Uzaklaşmanın heybeti ve korkusu ancak yakınlığa alışmış yakınlığın tadını tatmış bir kimsenin kalbinde büyür. Bu bakımdan uzaklaştırılanlardan bahsedilince, bu Allah'a yakın olanları ihtiyarlatır. Yakınlığa ancak uzaklığa alışan bir kimse iştiyak duymaz! Uzaklık korkusundan ancak yakınlık sergisine konmak imkânını bulamayan bir kimse ağlamaz! Sonra (bundan daha şiddetlisi) huzurunda durmanın ve fazla bırakılmamanın korkusudur! Zira biz daha önce yakınlaşmanın dereceleri sonsuzdur demiştik. Kulun yapması gereken şey, her nefeste biraz daha yaklaşmak için var kuvvetiyle çalışmaktır.

Benim de kalbimin üzeri paslanır. Hatta, yetmiş defa Allah'tan af talep ederim. 45

Hazret-i Peygamber'in af talep etmesi, ancak ilk adımdandır. Çünkü ilk adım, ikincisine nisbeten uzaklıktır. Bu da sâlikler için yolda vâki olan gevşeklik ve sevgiliden başkasına iltifat ettiği için bir cezadır.

Kudsî haberlerde rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: 'Alim kişi dünyayı benim taatime tercih ettiğinde ona vereceğim en az ceza, ondan münacâtımın zevkini almaktır'.

Şehvet sebebiyle fazla nimeti selbetmek, halk tabakasına verilen bir cezadır. Havassa gelince, onları sadece ucub ve beliren lütfun başlangıçlarına meyletmek, fazla nimetten mahrum eder. Kendisinden ancak ayakları marifet zemininde yerleşmiş kimselerin sakınabildiği gizli mekr budur. Sonra (ondan daha şiddetlisi) , telâfi edilmeyenin korkusudur.

İbrahim b. Edhem, seyahatte iken dağın tepesinde birinin şu şiiri okuduğunu duydu: 'Senden gelen herşey bağışlanır. Ancak bizden yüz çevirmen hariç! Fevt olunanı sana hibe ettik! Bizden fevt olunan kaldı'. Bunun üzerine İbrahim tirtir titreyip düştü ve bayıldı. Bir gün bir gece ayılmadı. Onda birçok haller meydana geldi. Sonra dedi ki: "Dağdan bir ses işittim: 'Ey İbrahim! Kul ol' (diyordu) . Bunun üzerine kul olup rahata kavuştum".

Bir öncekinden daha şiddetlisi, aşktan mahrum olmak veya bir derecesine kanaat etmek korkusudur; zira muhib için daha şevk ve amansız bir talep gerekir. Aşık bir kimse daha fazla istemekten hiçbir zaman gevşemez. O ancak yeni bir lütuf ile teseli bulur. Eğer mahbubun yerine başka bir şey ile teselli olursa onun bu teselli oluşu duraklamasının veya dönüşünün sebebi olur. Teselli olmak, onun haberi olmaksızın, kalbine girer. Nitekim haberi olmadığı halde sevginin kalbine girmesi gibi. . . Muhakkak ki bu değişikliklerin gizli ve semavî sebepleri vardır. O sebepleri çözmek insanın kudreti dahilinde değildir. **Allahü teâlâ** bir insanı aldatmak istediğinde ondaki 'Başkasıyla kanaat etme' özelliğini gizler.

Dolayısıyla o ümitle başbaşa kalır. Güzel bakışla veya gafletin galebe çalmasıyla veya heva-i nefisle veya unutkanlıkla aldanır. Oysa bütün bunlar **şeytan**ın ordularıdır. Öyle ordular ki meleklerin ilim, akıl, zikir ve beyandan müteşekkil ordularına galebe çalarlar!

Allahü teâlâ'nın vasıflarından lütuf, rahmet ve hikmet gibi bir kısmının sevginin heyecanını gerektirdiği gibi, ceberrût, izzet ve istiğna vasıfları gibi bir kısmı da vardır ki görünür, dolayısıyla başkasıyla kanaat etmeye sevkeder. Başkasıyla kanaat etmekse mekr'in, şekavet ve mahrumiyetin başlangıcıdır. Sonra bütün bunlardan daha şiddetlisi kalbin Allah'ın sevgisinden, başkasının sevgisine intikal etmesiyle Allah'ı başkasıyla değiştirme korkusu gelir. Bu da makt'ın ta kendisidir. Allah'ın yerine başkasıyla kanaat etmesi; bu durumun başlangıcıdır. Allah'tan yüz çevirmek, O'nun cemâlinden perdelenmek, başkasıyla kanaat etmenin başlangıcıdır. İyilik yapmak hususunda göğsün daralması, zikrin devamında inkıbaza uğraması, virdlerdeki vazifelerini yapmakta usanması, bunun sebep ve başlangıcıdır. Bu sebeplerin belirmesi sevgi bakımından makd makamına nakledilmenin delilidir. Bunlardan korkmak, bunlardan doğru bir murakabe ile sakınmak, doğru sevginin delilidir; zira bir şeyi seven bir kimse, şüphesiz ki onun yok olmasından korkar. Öyleyse muhib bir kimse mahbubunun yok olması mümkün olan şeylerden olduğunu bildiğinde korkudan emin olmaz.

Ariflerden biri şöyle demiştir: 'Kim korku olmaksızın, katıksız muhabbetle Allah'a kulluk yaparsa o, nimetlerin kendisi için yayılmasıyla ve naz etmekle helâk olur. Kim Allah'a, muhabbeti olmaksızın (sadece) korku ile kulluk yaparsa o, uzaklık ve ürkmekle Allah'tan ayrılır. Kim muhabbet ve korku ile Allah'a kulluk yaparsa Allah onu sever ve kendine yaklaştırır. Mütemekkin kılar ve öğretir'.

Bu bakımdan muhib bir kimse korkudan kurtulamaz. Korkan bir kimse muhabbetten uzak değildir. Fakat alabildiğine muhabbet denizine dalacak kadar muhabbetin kendisine galebe çaldığı bir kimsenin korkusundan kendisinde birazcık varsa o muhabbet makamındadır ve muhiblerden sayılır. Korkusunun katıştığı muhabbet, sarhoşluğunun azını teskin eder. Eğer sevgi galebe çalarsa, marifet istilâ ederse, buna tahammül etmeye beşerin tâkati kalmaz. Bu bakımdan bunu normale ancak korku çevirir. Kalbe vuruşunu hafifletir.

Nitekim bazı haberlerde rivâyet edildi ki sıddîkların birine ebdaldan biri şöyle ricada bulundu: **Allahü teâlâ**'ya bana marifetten bir zerre vermesi için rica et'. Sıddîk da Allah'tan bunu diledi. Bunun üzerine ebdaldan olan zat dağlara düştü. Aklı dehşet içerisinde kaldı. Kalbi muzdarip oldu. Yedi gün gözlerini semaya dikti, yemedi, içmedi. Bunun üzerine sıddîk rabbinden, onun için dilekte bulunarak şöyle dedi: 'Yârab! O marifetin zerresinden bir miktarını kaldır'.

Bunun üzerine, **Allahü teâlâ**, sıddîka şöyle ilham etti: 'Biz ona marifetin bir zerresinin yüz bin parçasından bir parçasını verdik! Bunun sebebi de şudur: Yüz bin kul, bu kulumun istediği anda, benden muhabbetten birşey istediler. Onların dualarını kabul etmeyi, sen şu ebdal için benim nezdimde şefaatta bulununcaya kadar geciktirdim. Senin dileğini kabul ettiğimde onlara da şu ebdala verdiğim kadarını verdim. Böylece marifetin bir zerresini yüz bin kulum arasında taksim ettim. İşte ona isabet eden bu yüz bin parçadan biridir!'

Bunun üzerine sıddîk hayret ederek şöyle haykırdı: 'Ey hâkimlerin hâkimi! Sen ortaktan münezzehsin. Ona verdiğin o parçadan da eksilt! (Çünkü onun buna da tahammülü yoktur) '. Bu dilek üzerine **Allahü teâlâ** ondan o parçanın bir kısmını giderdi. Böylece onun yanında bir zerresinin yüz bin cüzünden bir cüzünün on bin parçasından bin parçasını bıraktı. Bunun üzerine onun korkusu, sevgi ve ümidi normale döndü. Sükûnet buldu. Diğer ârifler gibi oldu.

Arifin hâli hakkında şair şöyle demiştir: 'Vecdi yakındır. İnsanların hür ve kölelerinden uzak hedefe, garip vasıflı ve garip ilme sahiptir, onun kalbi kuvvetli demir gibidir. Mânâları gözlerle görülmekten yüceldi. Ancak hazır bir kimseye görünür. Bayramlar belli vakitlerde olur. (Oysa) onun için her gün bayramdır. Ahbablar için uzak aralıklı sevinçler vardır, fakat onun sevinci uzak tanımaz'.

Cüneyd-i Bağdadî birkaç beyit okuyarak âriflerin sırlarına işaret etti. Her ne kadar bunu belirtmek caiz değilse de. . . Onlar şu beyitlerdi: 'Bazı insanları kalpleri gayb'ta yürüttü. Dolayısıyla onlar nimet veren cömerdin yakınma kondular. Allah'ın yakınında bir meydana, onun kudsünün gölgesine (kondular) . O meydanda onların ruhları cevelân eder, yer değiştirir. Onların o meydana varışları izzet ve akıl iledir. Oradan çıkışları ise, bundan daha kâmil olanadır. O'nun sıfatlarından tek olan izzetle O'na giderler. Tevhîd'in hüllelerinde yürürler. Bundan sonra da sıfatların daha incesi vardır. Onun nezdinde ketmedilmesi daha evlâ ve daha adaletli olan vardır. Ona olan ilminden onu koruyanı ketmedeceğim. Ondan verilmesi doğru olanı vereceğim. Ondan Allah'ın kullarına haklarını vereceğim. Ondan

menedilmesi gerekenleri menedeceğim. Bütün bunlara ilaveten Rahman'ın bir sırrı vardır. Onu ehli için gizli bir yerde korur. Onu korumak daha güzeldir'.

Kendisine işaret edilen bu marifetlerin emsaline halkın müdahalesi ve iştirak etmesi caiz değildir. Bu marifetlerden birşey bir kimseye keşfolunursa, başkasına belirtmesi caiz değildir. Eğer bütün insanlar burada iştirak ederlerse, dünya harap olur. Bu bakımdan hikmet; dünyanın imarı için gafletin şümulünü gerektirir. Hatta bütün insanlar kırk gün helâl yerlerse, dünyada zâhidlik edeceklerinden dolayı dünya harap olur. Pazarlar ve maişetler iptal olur. Eğer âlimler helâl yeseler, nefisleriyle meşgul olup dilleri durur, ilimleri yaymaktan çekinirler. Fakat zâhirde şer görünen bir şeyde Allah'ın birçok sır ve hikmetleri vardır. Nitekim hayırda da onun sır ve hikmetleri olduğu gibi. . . Hikmetinin sonu yoktur, kudretinin sonunun olmadığı gibi. . .

O alâmetlerden biri de sevgiyi terketmek, iddialardan sakınmak, mahbubun tâzim, iclâl, heybet ve sırrını gizleme gayreti için muhabbet ve vecdi göstermekten kaçınmaktır. Zira sevgi, dostun sırlarından bir sırdır ve hem de iddialara mânânın hududunu aşan ve mânâdan fazla olan şeyler girer. Bu ise iftiradır. Âhirette bunun cezası pek büyür. Böyle bir kimsenin belâsı dünyada acelece verilir. Evet! Bazen muhibbin sevgisinde bir sarhoşluğu olur ve dehşete kapılır. Durumları sarsılır. Böylece sevgi onun üzerinde belirir. Eğer bu yapmacık ve kendi kazancının eseri değilse, burada mazurdur. Çünkü sevgiye mağlup olmuştur. Çoğu kez sevginin ateşi buram buram yanar. Onu zaptedemez. Bazen de kalp sevgi ile fezeyan eder. Fezeyanının önüne geçemez. Bu bakımdan gizlemeye kudreti olan kimse der ki: Dediler yakındır! Dedim ki: Güneş ışığı odamda olsa bile onun yakınlığını neyleyeyim! O'ndan benim kalbime gelen ve sevgi ateşini kabartan bir anmadan başka ne faydam vardır? Oysa şevk benim göğsümdedir.

Bu sırrı gizlemekten aciz olan bir kimse ise der ki: Gizlenir. Fakat gözyaşı onun esrarını açığa vurur. Ona olan vecdi, alınan nefes belirtir.

Yine şöyle der:

O kimse ki ki onun kalbi başkasıyla beraberdir, onun hali nice olur?

O kimse ki onun sırrı göz pınarındadır. O nasıl sırrını gizleyebilir?

Âriflerden biri şöyle demiştir: İnsanların Allah'tan en uzağı, Allah'a çokça işaret yapanıdır'.

Sanki bu kimse herşeyde Allah ile târiz eden ve herkesin nezdinde O'nu anmak için yapmacık harekette bulunan bir kimseyi kasdetmiştir. Böyle bir kimseden muhibler ve Allah'ı bilen âlimler nefret eder.

Zünnûn-i Mısrî bir arkadaşının yanına girdi. O zat muhabbetten bahsediyordu. Zünnûn onun bir belâ ile mübtela olduğunu görünce şöyle dedi: 'O'ndarı gelen bir zararın elemini hisseden bir kimse O'nu sevemez!' Kişi **cevap** olarak dedi ki: Fakat ben şöyle diyorum: 'O'nun zararıyla nimetlenmeyen bir kimse O'nu sevemez!' Buna karşılık olarak Zünnûn Takat ben de nefsini onun sevgisiyle teşhir eden onu sevmez derim' deyince, kişi, estağfirullah (Allahtan af talep ediyorum) ve ona tevbe ediyorum' dedi.

Soru: Sevgi, makamların zirvesidir. Onu izhar etmek hayri izhar etmektir. Bu bakımdan onu izhar etmek neden iyi görülmesin?

Cevap: Sevgi güzeldir. Onu belirtmek de güzeldir! Kötü olan, onunla kendini belirtmektir. Çünkü buraya iddia ve büyüklük taslama girer. Muhibbin hakkı; gizli sevgisinin temeli üzerinde sözlerini değil fiililerini ve hallerini tamamlamaktır.

Uygun olan odur ki sevgisini izhar etmek kastı olmaksızın sevgisi kendiliğinden açığa çıksın. Sevgisini belirtmeye kastı olmadığı gibi sevgiye delâlet eden fiiline de kastı olmamalıdır. En uygun olan şudur: Muhibbin kastı, sadece dostunu muhabbetine muttali kılmaktır. Başkasını sevgisine muttali kılmak için birşey söylerse, bu sevgide şirk koşmaktır ve zarar verir.

Nitekim İncil'de şöyle vârid olmuştur: 'Sadaka verdiğinde öyle bir şekilde ver ki sol elin sağ elinin yaptığını bilmesin! Gizlileri gören Allah açık olarak seni mükafatlandıracaktır. Oruç tuttuğunda yüzünü yıka! Saçlarını yağla ki orucunu rabbinden başkası bilmesin!'46

Bu bakımdan söz ve fiilin izharı tüm olarak kötüdür. Ancak muhabbet sarhoşluğu galebe çalıp dil kendiliğinden konuşursa, azalar titrerse bu takdirde sahibi kınanmaz.

Hikâye ediliyor ki bir kişi mecnunların birinden cahilce bir hareket gördü ve bunu Mâruf-u Kerhî'ye haber verince Mâruf-i Kerhî tebessüm ederek şöyle dedi: 'Ey kardeşim! Onun küçük, büyük, akıllı, deli muhibleri vardır. İşte bu gördüğün kimse o muhiblerin delilerindendir!'

Mekruh olanlardan biri de sevgi ile gösteriş yapmaktır. Bu sebeple eğer muhib ârif ise, meleklerin daimî sevgilerindeki hallerini ve gevşemeden, isyan etmeden gece gündüz Allah'ı tesbih ettiklerini ve Allah'ın emrini yapmaktaki şevklerini biliyorsa, muhakkak muhabbetini izhar etmez ve kendisinin muhabbetinin Allah'ın diğer muhiblerinin muhabbetinden daha eksik olduğunu bilir.

Muhiblerden ve ehl-i keşiften olan biri şöyle demiştir: 'Kalp ve azalarımla otuz sene Allah'a var kuvvetimle kulluk yaptım. Hatta Allah katında benim bir kıymetim olduğunu zannettim'. Sonra, göklerin alâmetlerinden keşfolunan birkaç şeyi uzun bir hikâye içinde anlattı. O kıssanın sonunda dedi ki: "Ben **Allahü teâlâ**'nın bütün yarattıkları kadar olan bir melek safına vardım. Onlara 'Siz kimsiniz? diye sordum. Onlar dediler ki: 'Biz Allah'ın muhibleriyiz. Şurada **üç** yüz bin seneden beri O'na ibadet ediyoruz. Buna rağmen hiç birimizin kalbine O'ndan başkası gelmiş değildir ve O'ndan gayrisini anmadık!' Kişi diyor ki: Bu söz üzerine amellerimden utandım ve amellerimi cehennem azabına müstehak olan kimseye, azabı hafifletilsin diye hibe ettim!"

Öyleyse nefsini ve rabbini bilen ve rabbinden gereği gibi utanan bir kimsenin dili iddialardan uzak olur. Evet! O'nun sevgisine hareketleri, sekeneleri, atılganlık ve geri çekilmesi ve mütereddid olması şahidlik eder.

Cüneyd-i Bağdadî'den şöyle hikâye edilmiştir. Hocamız Sırrî es-Sekatî hastalandı. Hastalığının ilâcını bir türlü bilemedik ve hastalığının sebebini de çözemedik. Bunun üzerine bize hâzık bir doktor tavsiye edildi. Hocamızın idrarından bir şişe alıp doktora gösterdik. Doktor uzun uzun o idrarı tedkik ettikten sonra bana 'Bu idrarın aşık bir kimsenin idrarı olduğunu görüyorum!' dedi. Bunun üzerine bir çığlık attım ve düşüp bayıldım. İdrar şişesi de elimden düştü. Sonra dönüp Sırrî es-Sekâtî'ye durumu anlattım. Tebessüm ederek şöyle dedi: 'Allah müstehakını versin ne de hâzık bir doktor imiş!' Dedim ki: 'Ey üstad! Sevgi insanın bevlinden de belli olur mu?' 'Evet !' dedi.

Sirrî es-Sekatî bir defasında 'Eğer istesem, derimin kemiğime yapışıp kuruması ve cismimin çekilmesi O'nun sevgisinden olmuştur diyebilirim' dedi. Sonra düşüp bayıldı. Bayılması delâlet eder ki Sırrî bu durumu vecdin galebe çaldığı ve baygınlığın başlangıcında söylemiştir. İşte bunlar muhabbetin alâmet ve meyvelerinin esas noktalarıdır.

O alâmetlerden biri de ileride geleceği gibi ünsiyet ve rıza dır. **Kısacası**; dinin güzel saydığı bütün ahlâklar ve iyilikler sevginin semeresidir. Sevginin meyvesi olmayan birşey, hevâ-i nefsin arkasından gitmektir ve ahlâkların düşüklerindendir. **Allahü teâlâ** bazen kuluna ihsan ettiğinden dolayı kulu tarafından sevilir. Bazen de kul sadece O'nu celâlinden ve cemâlinden ötürü kula o anda bir ihsanı olmasa bile sever, velev ki kula o anda herhangi bir ihsanı yoksa bile. . . Muhibler de bu iki kısımdan hariç değildirler.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: İnsanlar Allah muhabbeti hakkında genel ve özel olarak ikiye ayrılırlar. Genel olanlar o muhabbeti, Allah'ın ihsanının devamlılığında ve nimetlerinin çokluğunda temin ettikleri marifetle elde etmişlerdir. Onlar O'nu râzı etmekten kendilerini tutamamışlardır. Ancak şu kadar vardır ki onların muhabbeti nimet ve ihsanın nisbetinde azalır ve çoğalır. Havassa gelince onlar muhabbeti kudret, ilim, hikmet ve mutlak saltanatın büyüklüğünden ötürü elde etmişlerdir. Onlar **Allahü teâlâ**'nın kâmil sıfatlarını, en güzel isimlerini tanıdıklarında O'nu sevmemek artık onların elinden gelmez; zira Allah bu kâmil sıfatlardan dolayı onların katında muhabbete müstehak olur. Çünkü onlar muhabbetin ehlidir. Eğer **Allahü teâlâ** onlardan bütün nimetlerini alsa bile yine de O'nu severler'.

Evet! İnsanlardan bir kısmı vardır ki hevâ-i nefsini ve Allah'ın düşmanı İblis'i sever. Buna rağmen cehâletlerinden ötürü kendilerini kandırarak Allah'ın muhibbi olduklarını zannederler. İşte bu kimse öyle bir kimsedir ki onda bu saydığımız alâmetler yoktur. Münafıklıktan, riyakârlık ve gösterişten dolayı o alâmetlere bürünür. Oysa gayreti dünyanın peşin verilen nasibi içindir. O kötü âlimler, kötü kurralar gibi olduğunun hilâfını gösterir. İşte bunlar yeryüzünde Allah'ın buğzettiği kimselerin ta kendileridir.

Sehl bir insanla konuştuğunda ona 'ey dost!' diye hitap ederdi. Sehl'e 'Ey dost diye hitab ettiğin kişi bazen senin gerçek dostun değildir. Sen ona nasıl böyle dersin?' diye sorulunca, **cevap** olarak şöyle dedi: "Söyleyenin kulağında bir sır vardır! Kendisine 'ey dost' diye hitap ettiğim kişi, ya Mü'min, ya münâfıktır. Eğer Mü'min ise, o Allah'ın dostudur. Eğer münâfık ise, o **şeytan**ın dostudur".

Ebû Turab eni-Nahşubî, muhabbetin alâmetleri hakkında şu beyitleri söylemiştir: 'Sakın zillet gösterme! Zira habibin delilleri vardır. Habibin yanında habibinin hediyelerinden vesileler vardır. O delillerden biri habibinden gelen belanın acısıyla nimetlenmektir. Habibinin her yaptığına sevinmektir. Habibin vermemesi, (onun katında) makbul bir atiyyedir. Fakirlik bir ikram ve acelece verilen bir ihsandır. Tenkidçi ne kadar ısrar ederse habibine itaate azimli olmak delillerindendir. Kalbinde habibten gelen ızdıraplar dopdolu olduğu halde onu mütebessim olarak görmen delillerdendir. Nezdinde dilencinin nasip aldığı bir zatın konuşmasını anlayışla karşılamasını görmen de delillerdendir. Delillerden biri de zahmetlere katlandığını, her söylenenden korunduğunu görmendir.

Yahya b, Muaz şu şiiri okumuştur: 'Onu sahillerin kenarlarında, iki beze bürünerek görmen, delillerdendir. Tenkidçisi olmadığı halde karanlığın içinde üzüntü ve ağlayışı delillerdendir. Onun cihada doğru ve her güzel fiile doğru koştuğunu görmen de delillerdendir. Geçici nimet ve zillet evinden her

görünen şey hakkında zâhidliği de delillerdendir. Delillerden biri de mevlâsı kendisini kötü fiiller üzerinde gördüğünden dolayı onu ağlarken bulmandır. Delillerden biri de onun bütün işlerini âdil olan Sultana teslim ettiğini görmendir. Delillerden biri de Sultanın hükmüne razı olduğunu görmendir. Delillerden biri de kalbi matemli kadının kalbi gibi üzüntülü olduğu halde onun insanlar arasında gülmesidir'.

40) Müslim, Buhârî

41) Ebû Nuaym, Hilye

42) Adı Ebû Yakub b. Yahya el-Mısrî'dir. Bu zat İmâm-ı Şâfiî'nin arkadaşı ve kendisinden sonraki halifesidir. H. 231'de Kur'ân'ın mahlûk olmadığını savunduğundan dolayı Bağdad'da zincirle bağlı iken vefat etmiştir.

43) Buhârî

44) Bu sadece Abdülazîz b. Ebî Revvad'ın rüyasında vâki olan bir hadîstir, Bu zat der ki: "**Hazret-i Peygamber**'i rüyada gördüm ve dedim ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana tavsiyede bulun!' O da bana bunu emretti". Beyhakî, Zühd.

45) Müslim, (Ahmed b. Humeyd'den) , Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Hıbbân

(Irâkî) Deylemî de merfû olarak zayıf bir senedle rivâyet etmiştir ve bu rivâyet rüya hadîsi değildir. (Bkz. İthâfu's-Saâde)

46) İmâm-ı Ahmed, Zühd

14.Allah ile Ünsiyet'in Mânâsı

Biz ünsiyet'in, korku ve şevk'in muhabbet eserlerinden olduğunu zikrettik. Ancak bunlar değişik eserlerdir. Muhibbin bakışı ve kendisinde galip bulunan şeyden ötürü değişir. Bu bakımdan muhib gayb perdelerinin arkasında cemâlin müntehasına muttali olmak hâli galebe çaldığında, celâlin künhüne muttali olmaktan kusurlu olduğunu sezdiğinde, kalp talebe yönelir ve onun için kıpırdanır ve ona koşar. Bu hale şevk adı verilir.

Bu şevk ancak gaib bir şeye izafetendir. Kişinin üzerine mahbuba yaklaşmaktan ötürü sevinmek, keşften hâsıl olan şey ile huzurun müşahedesi galebe çalmış, bakışı da görünen ve hazır bulunan cemâli mütalaa etmenin üzerine teksif edilmiş ise ve görmediğine iltifat etmiyorsa, kalp düşündüğüyle müjdelenir ve onun müjdelenmesine ünsiyet adı verilir. Eğer izzet, istiğna ve pervasızlık sıfatlarına bakarsa, kalmak ve uzaklaşmak imkânı kalbe gelirse kalp bundan elem duyar. Kalbin bu elemine havf (korku) adı verilir. Bu haller, bu düşüncelerin sebeplerine tâbidir.

Bu bakımdan ünsiyetin mânâsı, kalbin cemâli mütalaa etmekle müjdelenmesi demektir. Öyle müjdelenir ki bu seziş galebe çaldığında ve kalp kendisinden gaib olanın ve ileride gelip yakasına yapışacak olan zeval tehlikesinin düşüncesinden tecerrüd ettiğinde nimet ve lezzeti oldukça büyür.

İşte bu noktada bazıları düşünmüştür. Nitekim kendisine 'Sen müştak mısın?' diye sorulan 'Hayır! Şevk ancak gaib olan bir şeye karşıdır. Gaib olan hazıra ise kişi niçin müştak olsun?' diye **cevap** vermiştir. Bu elde ettiği makamın sevgisinde müstağrak, imkân dahilinde kalan diğer lütûfların

meziyetlerine iltifat etmeyen bir kimsenin konuşmasıdır. Ünsiyet hali her kime galebe çalarsa onun isteği tek başına bulunmak ve halvete çekilmek olur.

Şöyle hikâye ediliyor: İbrahim b. Edhem dağdan inip gelince kendisine 'Nerden geliyorsun?' diye soruldu. **Cevap** olarak 'Allah ile ünsiyetten geliyorum!' dedi.

İbrahim b. Edhem'in bu sözü şu hikmete binaendir: Allah ile ünsiyet, Allah'ın gayrisinden tevahhuş etmeyi, hayrete mâni olan her şeyden kaçmayı ve nefret etmeyi gerektirir. Bu bakımdan ünsiyet, kalp üzerindeki şeylerin en ağırıdır.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Musa (aleyhisselâm) rabbi ile konuştuğunda bir müddet herhangi bir insandan bir ses duyar duymaz düşüp bayılıyordu. Çünkü sevgi, mahbubun konuşmasının tatlı olmasını, onu anmanın tatlı olmasını gerektirir. Bu bakımdan mahbubtan gayrisinin tatlılığı kalpten çıkar!

Hükemadan biri şöyle dua etmiştir: 'Ey beni zikriyle me'nûs kılan ve kullarından uzaklaştıran (seni çağırıyorum)!'

Rabia el-Adevîye'ye şöyle denildi: 'Sen bu dereceye ne ile ulaştın?' 'Beni ilgilendirmeyeni terketmek, lâyezâl bir zatla ünsiyet kurmakla!' dedi.

Abdülvahid b. Zeyd şöyle demiştir: Bir rahibin yanından geçtim ve kendisine şöyle sordum:

- Ey rahib! Tenhalık pek hoşuna gidiyor mu?

- Ey kişi! Eğer tenhalığın zevkini tatsaydın nefsinden ürküp ona sığınırdın. Tenhalık ibadetin sermayesidir.

- Tenhalıkta en az gördüğün nedir?

- Halkla yaşamaktan rahat olmak ve onların şerrinden selâmetbulmaktır.

- Ey rahib! Kul ne zaman Allah ile ünsiyetin zevkini tadar?

- Sevgi arındığı, Allah ile arasındaki muamele halis olduğuzaman!

- Ne zaman sevgi durulur?

- Ne zaman ki himmet birleşip taatta bir himmet olursa o zaman sevgi durulur.

Hükemadan biri dedi ki: 'Mahluklara hayret ediyorum! Nasıl senin yerine başkasına yönelirler? Kalplere hayret ediyorum. Nasıl senin yerine başkasıyla ünsiyet ederler?'

Soru: Ünsiyet'in alâmeti nedir?

Cevap: Ünsiyet'in özel alâmeti, halkın muaşeretinden sıkılmak ve onlarla oturup kalkmaktan nefret etmek ve zikrin tatlılığına kendisini tamamen kaptırmaktır. Eğer halkın arasına katılırsa, cemaatta olduğu halde tek başına gibi olur. Halvette bir cemiyet, hazerde bir garip, seferde bir hazır, gaibde bir şahid, huzurda bir gaib gibidir.

Nitekim Hazret-i Ali bunların vasıfları hakkında şöyle demiştir: 'Onlar bir kavimdir ki ilim onları işin hakikati üzerine üşüştürmüştür. Onlar yakînin ruhuna yapışmışlar, nimetler içerisinde kıvrananların haşin gördüklerini yumuşak telâkki etmişler, cahillerin tevahhuş ettiklerine ünsiyet vermişlerdir.

Bedenleriyle dünyaya arkadaşlık yaparlar, fakat ruhları en yüce merkeze bağlıdır. Onlar Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve dinine çağıranlardır'.

İşte Allah ile ünsiyet'in mânâsı budur. Bu onun alâmeti ve söylediklerimiz de onun delilleridir. Kelâmcıların bazısı, ünsiyeti; şevk ve sevgiyi inkâr etmeye yeltenmişlerdir. Bunların oluşunun teşbihe delâlet ettiğini zannetmişlerdir. Bu kelâmcılar, basiretlerle idrâk olunanların cemâli, gözlerle görülenlerin cemâlinden daha kâmil olduğunu, bunların marifetinin lezzetinin kalp sahiplerine daha galib olduğunu bilememişlerdir.

Bu kelâmcılardan biri de 'Halil'in Gulâmı'47 diye bilinen Ahmed b. Galib'tir. Bu zat, Cüneyd-i Bağdâdî'ye, Ebû Hasan en-Nûri'ye ve diğerlerine sevgi, şevk ve aşk meselesini inkâr ederek hücum etmiştir. Hatta kelâmcılardan bazıları rıza makamını bile inkâra yeltenip 'Sabırdan başkası yoktur. Rızaya gelince bu düşünülemez' demiştir!

Bütün bu sözler eksik, kusurlu dînî makamların ancak kabuğuna muttali olmuş ve kabuktan başka varlığın olmadığını sanmış bir kimsenin sözüdür; zira duyularla hissedilen şeyler ve din yoluyla hayale giren herşey sırf bir kabuktur. Esasen istenilen öz, onun ötesindedir. Bu bakımdan cevizin kabuğundan başka şey görmeyen bir kimse zanneder ki cevizin hepsi kabuktur. Bu kimsenin katında cevizden yağ çıkarmak şüphesiz muhal görünür. Bu kimse mazurdur. Fakat onun özrü makbul değildir.

Allah ile olan ünsiyeti tembel bir kimse idrak edemez. Hileci bir kimse pazu kuvvetiyle onu idrâk etmez. Ünsiyet verenler birtakım kişilerdir ki hepsi necibdirler. Hepsi tertemiz ve Allah için var kuvvetiyle çalışan kimselerdir.

47) Uzun zaman Nahiv alimi Halil b. Ahmed'in hizmetinde ve refakatinde bulunduğundan ve yanında okuduğundan bu ismi almıştır. Bu zat da Nahiv ve Kelâm ilminin ileri gelenlerindendi.

15. Ünsiyet'in Galebe Çalmasının Sonucu Olan İdlâl ve İnbisat'ın Mânâsı

Ünsiyet, devam edip galebe çalar yerleşirse ve aynı zaman da şevk'in ızdırabı bu şahsı sarmazsa, perdelenme ve bozulma korkusu onu bulandırmazsa, muhakkak ki o, sözlerde, fiillerde ve Allah ile olan münacâtta bir nevi inbisat (yayılma ve alabildiğine konuşma) yı meyve olarak verir. Bazen de bu inbisat, içindeki cüret ve az heybetten dolayı çirkin suretli olur. Fakat ünsiyet makamında ikamet eden bir kimseye tahammül edilir. O makamdan olmayıp, kendisini fiilde ve sözde o makamda olanlara benzeten bir kimse ise bu tür konuşma ile helâk olmuş ve küfre düşmeye yaklaşmıştır. 48

İnbisatın misali, siyah köle Berhî'nin münacâtıdır. O Berhî ki **Allahü teâlâ**, kulu ve Kelîm'i Musa'ya (aleyhisselâm) Berhî'den yedi seneden beri kıtlık çeken İsrailoğulları için yağmur duasında bulunmasını istemesini emretti, Musa (aleyhisselâm) yetmişbin kişi ile yağmur duasına çıktı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona şöyle vahiy gönderdi: 'Ben onların duasını nasıl kabul ederim? Oysa günahları onların kalplerini kötü bir şekilde karartmıştır. Beni yakîn olmaksızın çağırırlar. Azabımdan emin olurlar. Benim kullarımdan Berhî denilen biri vardır. Ona git ve dua etmesini iste, ben de duasını kabul edeyim!' Bunun üzerine Musa (aleyhisselâm) tanımadığı için Berhî'nin kim olduğunu sordu. Musa (aleyhisselâm) bir gün yolda giderken siyah bir köle karşısına çıktı. Kölenin alnında secde eseri olarak toprak bulunuyordu. Sırtında boynuna dolanmış bir aba vardı. Bunun üzerine Musa (aleyhisselâm) onu Allah'ın nûruyla tanıdı.

Selâm verip ismini sordu. O da 'İsmim Berhî'dir' diye **cevap** verince, Musa (aleyhisselâm) 'Sen, uzun zamandan beri aradığımız kimsesin. Çık da bize yağmur talep et!' dedi. Bunun üzerine, Berhî çıkıp şöyle dua etti: 'Bu senin fiilinden değildir ve bu senin hilminden değildir. Nedir sana görünen? Pınarların mı eksildi veya rüzgârlar mı senin itaatinden çıktı veya hazinende bulunanlar mı bitti veya günahkârlar üzerindeki gazabın mı şiddete geldi? Sen Gaffâr değil misin? Hata edenlerin yaratılışından önce rahmeti yaratmadın mı? Şefkati emretmedin mi veya bize mümteni olduğunu mu gösteriyorsun veya yok olmaktan korkup da acelece azap mı veriyorsun? (Oysa bütün bunlardan münezzehsin) '.

Râvî der ki: Berhî, İsrailoğulları yağmura kavuşmadıkça duasını kesmedi! **Allahü teâlâ** yarım günde bitkileri dize yetişecek derecede bitirmedikçe Berhî yerinden kıpırdamadı. Sonra Berhî geri döndü. Musa (aleyhisselâm) kendisini karşılayınca Musa'ya şöyle dedi: 'Rabbimle cedelleşmemi nasıl gördün? Bana nasıl hak verdiğini gördün?' Bu sözü üzerine, Musa (aleyhisselâm) onu edeplendirmek istedi. **Allahü teâlâ** Musa'ya şöyle vahyetti: Berhî beni hergün **üç** defa (şanıma yakışır bir şekilde) güldürür!'

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: Basra şehrinde kamıştan yapılmış birkaç ev yandı. Aralarından bir tanesi yanmadı. O zaman Basra'nın valisi Ebû Musa el-Eş'arî idi. Valiye bu haber verildi. Bunun üzerine vali, o evin sahibini çağırdı. İhtiyar bir kimse huzura getirildi. Ebû Musa: 'Ey ihtiyar! Senin evin neden yanmadı?' dedi. İhtiyar 'Ben evimi yakmayacağına dair Allah'a yemin teklif ettim!' Bunun üzerine Ebû Musa (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'den şu hadîsi nakletti:

Benim ümmetimde başları tozlu topraklı, elbiseleri kirli bir grup olacaktır. Eğer onlar Allah'a herhangi bir hususta yemin teklif ederlerse muhakkak Allah onların yemininin gereğini yapar. 49

Basra'da bir yangın oldu. Ebû Ubeyde (Ubbad b. Ubbad) el-Hevvas kamıştan yapılmış evlere geldi. Ateşin üzerine basa basa yürüdü. Basra valisi ona 'Dikkat et! Yanmayasın!' deyince, 'Rabbimin üzerine beni ateşte yakmaması için, yemin etmiştim' dedi. Vali 'O halde ateşi yemine verdir ki sönsün!' dedi.

Bunun üzerine Ebû Ubeyde el-Hevvas ateşin üzerine yürüdü ve ateş derhal söndü!

Ebû Hafs 50 bir gün yürüyordu. Sersemleşmiş bir köylü onun karşısına çıktı. Ebû Hafs köylüye dedi ki: 'Sana ne oldu?' Köylü 'Merkebim kayboldu. Ondan başka da bir şeyim yoktur. Ondan böyle sersemleştim' dedi. Ebû Hafs durup şöyle dedi: 'Senin izzetine yemin ederim, şu şahsın merkebini geri getirmedikçe bir adım atmayacağım!' Kişinin merkebi derhal ortaya çıktı. Ebû Hafs da yürüyüp gitti!

İşte bu ve bunun benzeri olaylar, ünsiyet sahipleri için cereyan eder. Başkası kendisini onlara benzetemez.

Cüneyd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ünsiyet ehli konuşmalarında, halvetlerindeki münacâtlarında birtakım şeyler söylerler ki onlar avam-ı nâs nezdinde küfürdür!'

Başka bir defasında 'Eğer avâm-ı nas, o şeyleri dinleseydiler muhakkak kâfir olurlardı! Oysa ünsiyet ehli hallerinde, bundan dolayı artış olduğunu görürler. Bu durum ünsiyet ehlinden tahammül edilir ve onlara uygun düşer' demiştir.

Şair buna şöyle işaret etmiştir: Bir kavim ki efendileriyle böbürlenmek onlara yakışır. Zaten kul, efendisinin derecesi nisbetinde böbürlenir. O'nu görmekle masivasından O'nun için şaşkına döndüler.

Hayrete düştüklerinin izzeti içinde onların görünüşlerinin güzelliği (hazır ol) seni çağırıyorum! (Ey kavim! Hayrete düştüklerinin izzeti için görüşlerinin güzelliğini bir görseydiniz) .

Allah'ın başkasına öfkelenmesine vesile olan bir hareket ile diğer bir kulundan razı olmasını sakın uzak sayma. Bu, iki insanın makamları ayrı olduğundandır. Bu bakımdan Kur'ân'da, eğer anlarsan bu mânâlara çok kere dikkat çekildiğini görürsün. Öyleyse Kur'ân'ın bütün kıssaları basiret sahipleri için onlar ibret gözüyle baksınlar diye uyarmalardır; zira bu kıssalar ancak mağrur kimselerin katında hikâyelerden sayılır. Kıssaların ilki Âdem (aleyhisselâm) ile İblis'in kıssasıdır. Âdem ile İblis'i görmez misin? İkisi de isyan ve muhalefet bakımından nasıl ortak olmuşlardır? Sonra Allah tarafından seçilmek ve korunmak hususunda nasıl ayrılmışlardır? İblis'e gelince, onu rahmetinden uzaklaştırdı ve 'O, uzaklaştırılmışlardandır' denildi. Âdem'e (aleyhisselâm) gelince, onun hakkında da şöyle denildi:

Âdem rabbına âsi oldu da şaşırdı. Sonra rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve ona doğru yola iletti. (Tâhâ/121-122)

Allahü teâlâ bir kuldan yüz çevirdiğinden bir kula da yöneldiğinden dolayı **Hazret-i Peygamber**'i kınadı. Oysa onların **ikisi** de kullukta eşit idiler. Fakat halde değişik durumdaydılar.

Fakat koşarak sana gelen, (Allah'tan) korkarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun. (Abese/8-10)

Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. (Abese/5-6)

Ayetlerimize îman edenler sana geldikleri zaman 'Size selâm olsun!' de! (En'âm/54)

Ayetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğünde onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir! (En'âm/68)

Hatırladıktan sonra (hemen kalk) o zâlimler topluluğu ile beraber oturma! (En'âm/68)

Nefsini, sabah akşam rızasını dileyerek rablerine dua eden kimselerle beraber tut! (Keh/28)

İşte inbisat ve idlâl böylece bazı kullardan tahammül edilir, bazılarından edilmez. Ünsiyetin inbisatına örnek Musa'nın sözüdür:

Bu (iş) , senin imtihanından başka birşey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğine yol gösterirsin. Sen bizim velimizsin, bizi bağışla! Bize merhamet et! Sen bağışlayanların en hayırlısısın. (Araf/155)

Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) 'Firavun'a git!' denildiği zaman özür beyan etmekteki sözüdür.

Hem benim üzerimde onlara karşı işlediğim bir günah da var. (Şuarâ/14)

Rabbim! Doğrusu onların beni tekzib etmelerinden korkuyorum. Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor. (Şuarâ/12-13)

Rabbimiz! Firavun'un bize taşkınlık etmesinden yahut iyice azmasından korkuyoruz. (Tâhâ/45)

Bu konuşma Musa'dan başkasından olsaydı edepsizlik olurdu; zira ünsiyet makamında durdurulan bir kimse nazlanır ve nazına tahammül edilir. Fakat Hazret-i Yunus'a (aleyhisselâm) bu sözlerden daha

hafifi için bile tahammül edilmedi. Çünkü o kabz ve heybet makamında durdurulmuştu. O **üç** karanlık içinde balığın karnında hapsedilmekle cezalandırıldı ve ona şöyle söylendi:

Eğer rabbinden ona bir nimet yetişmiş olmasaydı yerilerek çıplak bir yere atılırdı. (Kalem/49)

Hasan-ı Basrî dedi ki: Ayette geçen Ara kelimesi kıyâmet demektir. Aynı zamanda peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Yunus'a (aleyhisselâm) uymaktan nehyedilerek kendisine şöyle denildi:

Sen rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yunus) gibi olma! Hani o, sıkıntıdan yutkunarak (Allah'a) seslenmişti. (Kalem/48)

Bu değişikliklerin bazısı, hâl ve makamların değişikliklerinden ileri gelir. Bazıları da ezelî kaderde sebkat eden üstünlük ve kullar arasındaki taksimdeki farklılıktan ileri gelir.

Andolsun kî biz peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık! (İsrâ/55)

İşte biz, o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti. (Bakara/253)

Îsa (aleyhisselâm) üstün derecelere mazhar olanlardandı. Nazı geçtiği için kendi nefsine selâm vererek şöyle demiştir:

Doğduğum gün de öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de bana esenlik verilmiştir. (Meryem/33)

Hazret-i Îsa'nın bu sözü, ünsiyet makamında müşahede ettiği lütûftan dolayı bir nazlanmadır. Yahya b. Zekeriyya (aleyhisselâm) ise, heybet ve haya makamında durduruldu. Onu yaratan onu övüp de 'Ona selâm olsun!' (Meryem/15) demedikçe konuşmadı.

Dikkat et ki **Allahü teâlâ**, Yusufun kardeşleri hakkında, Yûsuf un başına getirdiklerini Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir' (Yûsuf/8) ayetinin başından yirminci ayetin başına kadar ki bu ayetlerde **Allahü teâlâ** onların Yûsuf (aleyhisselâm) hakkındaki istememezliklerinden haber veriyor kırk küsur hata tesbit ettim. Bu hataların bazısı bazısından daha büyüktür. Bazen bir cümlede **üç dört** hata bir araya gelir. Buna rağmen **Allahü teâlâ** onları affedip günahlarını bağışladı.

Fakat Üzeyr'in51 kader hususunda sormuş olduğu bir meseleye bile tahammül etmedi. Hatta Üzeyir'in peygamberlik defterinden silindiği bile söylenmiştir.

Bel'am b. Baura da büyük âlimlerdendi. Diniyle, dünyayı yedi ve bu hareketi affedilmedi. Asaf (Hazret-i Süleymân'ın teyzezadesi ve veziridir) israf edenlerdendi. Onun günahı azalarıyla idi. Bunun için Allah onu affetti.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, Süleyman'a (aleyhisselâm) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Ey âbidlerin başı! Ey zâhidler delilinin oğlu! Ne zamana kadar teyzezaden Asaf bana isyan edecektir ve ben de onu affedeceğim? İzzet ve celâlime yemin ederim, eğer onun gırtlağına, ona yönelen sıkışmalardan biri yapışırsa, onu beraberindekilere ve kendisinden sonra gelenlere ibret olacak şekilde bırakacaktır!'

Bunun üzerine Asaf, Hazret-i Süleymân'ın huzuruna geldiğinde, Süleyman (aleyhisselâm) Allah'ın vahyini ona söyledi. Asaf çıkıp kumdan bir tepeceğin üzerine vardı. Sonra başını kaldırıp ellerini göklere kaldırdı şöyle dedi: 'İlâhî (Ey mâbudî) , ey seyyidî (ey efendim) sen sensin. Ben de benim. Eğer sen nasip etmezsen sana nasıl tevbe edebilirim? Eğer beni korumazsan muhakkak döneceğim. O halde ben nasıl korunayım?'

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kendisine (Süleyman (aleyhisselâm) vasıtasıyla) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Asaf kulum! Doğru söyledin. Sen sensin ben de benim. Tevbeyi kabul ederim. Sana tevbeyi nasip ettim. Çokça tevbeyi nasip ve rahmet eden benim!'

Asaf'ın bu konuşması, Allah ile Allah'a naz eden, Allah'tan kaçıp Allah'a sığınan, Allah ile Allah'la cedelleşen bir kimsenin konuşmasıdır.

Haberde vârid olmuştur ki **Allahü teâlâ**, helâk olmaya yaklaştıktan sonra kurtarmış olduğu bir kuluna şöyle vahyetti: 'Nice günahlarla bana karşı çıktın da seni affettim. Oysa o günahların daha küçüğü ile ümmetlerden birini helâk ettim'. İşte bu, Allah'ın kulları hakkında üstün kılma, ileriye alma, geriye bırakma sünnetidir. Bu da ezelî meşiyyetin sebkat ettiği düzene göre tanzim olunmuştur.

Bu kıssalar Kur'ân'da vârid olmuştur ki onlarla Allah'ın daha önce geçmiş kulları hakkındaki sünnet ve âdeti bilinsin! Öyleyse Kur'ân'da hidayet ve nûr olmayan hiçbir şey yoktur. Bu kıssalarla Allah kendisini kullarına tanıtmıştır. Bazen takdis ile onlara kendisini şöyle tanıtır:

De ki: O Allah tek'tir. Allah Samed'dir, doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey de O'na denk olmamıştır'.

(İhlâs suresi) Bazen de onlara kendisini celâl sıfatıyla tanıtır:

Melik'tir, Kuddûs'tür, Selâm'dır, Mü'min'dir (emniyet verendir) , Müheymin'dir, Azîz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir! (Haşr/23)

Bazen de onlara korkutucu ve ümit verici fiilleriyle kendisini tanıtır. Onların üzerine düşmanları ve peygamberleri hakkındaki sünnetini okuyarak şöyle buyurur:

Görmedin mi rabbin ne yaptı Âd (kavmin) e? Yüksek sütünlu İrem'e?! (Fecr/6-7)

Görmedin mi rabbin fil sahiplerine ne yaptı?! (Fil/l)

Kur'ân şu **üç** konunun dışına çıkmaz: Allah'ın zatının marifetine ve takdisine veya sıfat ve isimlerinin marifetine veya kullarına karşı tatbik ettiği sünnetinin marifetine irşâd! İhlâs suresi bu **üç** konudan biri olan takdisi kapsadığından **Hazret-i Peygamber** bu mübârek sureyi Kur'ân'ın üçte birine muadil sayarak şöyle buyurmuştur:

Kim İhlâs suresini okumuşsa, muhakkak o Kur'ân'ın üçte birini okumuştur. 52

Çünkü takdisin son noktası, takdis edilen zatın bu **üç** şeyden biri olmasıdır:

1. O'nun benzeri O'ndan hâsıl olmamıştır. Buna doğurmadısözü delâlet etti.

2. Benzerinin olmamasıdır. Buna da doğurulmadı sözü delâlet eder.

3. Aslı ve kısımları olmasa bile benzeri olan bir kimsenin derecesinde olmamasıdır. Buna da 'Hiçbir şey de O'na denk olmamıştır' cümlesi delâlet eder. Bütün bunları **Allahü teâlâ**'nın şu sözü bir araya getirir: 'De ki: O Allah'tır. Tektir! (İhlâs suresi) Bunun tümü Lâ ilâhe illâllah cümlesinin tafsilatıdır.

İşte bunlar Kur'ân'ın sırlarıdır. Bu sırların benzerleri Kur'ân'da sayılamayacak kadar çoktur. Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bu kitapta bulunmasın!

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Kur'ân'ı deşiniz! Onun gariplerini arayınız. Muhakkak onda geçmişin ve geleceğin ilmi vardır'. Hakîkat İbn Mes'ûd'un dediği gibidir. Onu ancak Kur'ân'ın kelimelerini uzun uzun düşünen, Kur'ân'ın mânâları kendisi için berraklaşan bir kimse bilir. Kur'ân, anlayışı böyle olan bir kimse için öyle bir şekilde berraklaşır ki onun için Kur'ân'ın her kelimesi Kur'ân'ın Cebbâr, Kâhir, Melik ve Kâdir olan Allah'ın kelâmı olduğuna şahidlik eder. Beşer kuvvetinin haricinde bulunduğuna şahidlik yapar. Kur'ân'ın esrarının çoğu Kur'ân'daki kıssa ve haberlerin kıvrımlarında gizlenmiştir. Bu bakımdan o sırları çıkarmaya var kuvvetinle çalış ki Kur'ân'ın acaiplikleri senin için keşfolunsun ve Kur'ân'ın haricinde bulunan ilimlerin bir hiç olduğu anlaşılsın. İşte buraya kadar söylediklerimiz ünsiyet ve ünsiyetin meyvesi olan inbisat (nazlanma) nın mânâsından ve bu makamdaki kulların değişikliklerinden beyan etmek istediğimizdir.

Her türlü şerikten münezzeh ve yüce olan Allah, en doğrusunu bilir.

48) Zamanımızda etraf toplamak, şöhret bulmak ve mertebelere konmak için Hallac-ı Mansur'u, Beyâzıd-ı Bistamî'yi ve Muhyiddin-i Arabi'yi taklid eden birtakım zavallıların kulakları çınlasın! İrşad vardır, fakat sünnet çerçevesinde olması şarttır. İddiacılardan ise kaçınmak farzdır.

49) İbn Eb'id-Dünya, Kitab'ul-Evliya, (hadîs munkatı'dır)

50) Adı Ömer b. Şulem el-Heddad'dır. Nişaburludur. Cüneyd-i Bağdâdî'nin şeyhidir.

51) Adı Üzeyr b. Şarûh'dur. Tevrat'ı yeniden tedvîn eden zattır. Bu nedenle yahûdîler onun için 'Üzeyr Allah'ın oğludur!' demişlerdir.

52) İmâm-ı Ahmed, (Ubey b. Ka'b'dan)

16. Allah'ın Kazasına Rıza Göstermenin Mânâsı, Rıza'nın Hakikati ve Fazileti Hakkında Vârid Olan deliller

Rıza, sevgi meyvelerinden bir meyvedir. Mukarreblerin makamlarının en yücesidir. Onun hakikati çok kimselere kapalıdır. Ona bir çok benzerlik ve belirsizlik karışmıştır. Ancak **Allahü teâlâ** tarafından tevil ilmi öğretilen, din hususunda kesin anlayışlı bir kimseye bu hakîkat keşfolunur. Bu bakımdan münkirler, hevâ-i nefse muhalif olmaktan ibaret olan rızayı inkâr ettiler. Sonra dediler ki: 'Eğer Allah'ın fiilidir diye her şeye razı olmak mümkün olsa o zaman küfre ve günahlara razı olmak da gerekir!'

Bu düşünceden hareket eden bir grup aldanarak fısk ve fücura razı oldular. Fısk ve fücurda bulunan kimseye itirazı terketmeyi, Allah'ın kazasına teslim olduğunu iddia ederek savundular. Eğer bu sırlar sadece şeriatın zâhirlerini dinlemekle iktifa eden bir kimseye keşfolunsaydı **Hazret-i Peygamber** İbn-i Abbâs için 'Ey Allahım! Onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret!' diye duada bulunmazdı. Bu bakımdan biz rızanın faziletinden başlayalım. Sonra olanların hikâyelerini nakledelim. Sonra rızanın

hakikatini, hevaya muhalif olan yerde nasıl tasavvur olunduğunu zikredelim. Tıpkı duayı terketmek ve günahlara karşı sükût etmek gibi. . .

36-4

17. Rıza'nın Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Beyyine/8)

İyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir? (Rahmân/60)

İhsan'ın son noktası, Allah'ın kulundan razı olmasıdır. Bu ise kulun Allah'tan razı olmasının sevabıdır.

Adn cennetlerinde güzel meskenler va'dedilmiştir. Allah'ın (onlardan) razı olması ise hepsinden büyüktür. İşte bu en büyük saadettir. (Tevbe/72)

Görüldüğü gibi, Allah rızayı Adn cennetinin üstüne çıkarmıştır. Nitekim onun zikrini namazın üstüne çıkararak şöyle buyurmuştur:

Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden meneder. Elbette Allah'ı anmak en büyük (ibadet) tir. (Ankebût/45)

Zikri yapılan zatı namazda görmek namazdan daha büyükse, onun gibi, cennet sahibinin rızası da cennetten daha yücedir. Hatta o, cennet sakinlerinin isteklerinin en yücesidir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ Mü'minlere tecelli ederek şöyle buyurur: 'Benden isteyiniz'! Onlar da 'Senin rızanı istiyoruz!' derler. 53

Bu bakımdan cennet ehlinin Allah'ın cemâline baktıktan sonra rızasını istemeleri rızanın fazilette en son zirve olduğunu gösterir.

Kulun rızasına gelince, onun hakikatini ilerdeki bahislerde zikredeceğiz. Allah'ın kuldan razı olmasına gelince, o başka bir mânâ ile Allah'ın kulu sevmesi hakkında söylediklerimize yaklaşır. Fakat o mânânın hakikatini keşfetmek caiz değildir; zira halkın anlayışı onu kavramaktan acizdir. Kimin ona gücü yetiyorsa onu bizzat nefsinden idrâk etmekle müstakil olur.

Kısacası; Allah'ın cemâline bakmanın üzerinde bir mertebe yoktur. Cennet ehli cemâle bakmaktan sonra rızayı şundan dolayı istediler: 'Rıza bakışın devamlılığını sağlar! Sanki onlar bakış nimetine mazhar olduklarında bakışı gayelerin gayesi ve isteklerin son merhalesi olarak gördüler. **Allahü teâlâ** onlara 'isteyiniz' diye emredince onlar cemâline bakmanın devamından başkasını istemediler ve bildiler ki rıza perdenin daimî bir şekilde kalkmasına vesiledir.

Katımızda daha fazlası da var! (Kaf/35)

Bu âyet hakkında bazı müfessirler dediler ki: 'Cennet ehline bu ziyadelik sırasında rabb'ül âlemîn'in katından **üç** hediye gelir. O hediyelerden biri, öyle bir hediyedir ki onların katında cennetlerde onun benzeri yoktur. O da şu ayetle ifade edilmiştir:

Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı (nimetler) in saklandığını hiç kimse bilemez! (Secde/17)

İkincisi, Allah'ın onlara selâmıdır. Bu ilâhî selâm, daha önceki hediyeyi kat kat artırır. O da şu ayetle ifade edilmiştir:

Çok merhametli rab'den (onlara) söz ile selâm vardır. (Yasin/58)

Üçüncüsü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: Muhakkak ben sizden razıyım!

Bu bakımdan bu, hem hediyeden, hem de selâmdan daha üstün olur. İşte bu da şu ayetle ifade edilmiştir:

Allah'ın rızası ise, daha büyüktür. (Tevbe/72)

Yani onların içinde bulunduğu nimetten daha büyüktür. İşte bu, Allah'ın rızasının faziletidir. Allah rızası da kul rızasının meyvesidir.

Hadîsler

Rivâyet edildi ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbından bir gruba şöyle sordu:

- Siz necisiniz?

- Biz Mü'minleriz!

- İmanınızın alâmeti nedir?

- Belaya karşı sabreder, genişliğe karşı şükreder ve kazayada razı oluruz!

- Kâbe'nin rabbine yemin ederim, Mü'mindirler. 54

Hâkimdirler, âlimdirler. Fıkıh ve anlayışlarından ötürü öyle yaklaştılar ki neredeyse peygamber olacaklardı. 55

Rızkı yetecek kadar olduğu ve buna razı bulunduğu halde İslâm dinine hidayet olunan bir kimseye ne mutlu!

Kim Allah'tan gelen az rızka razı olursa, **Allahü teâlâ** da ondan gelen az amele razı olur!56

Allah bir kulunu sevdiği zaman, ona belâ verir. Eğer o kul belaya karşı sabrederse, onu kul edinir. Eğer rıza gösterirse onu seçkin bir kul yapar. 57

Hazret-i Peygamber şöyle anlatır:

Kıyâmet günü geldiğinde **Allahü teâlâ**, ümmetimin bir taifesine kanatlar verir. Onlar kabirlerinden cennetlere uçarlar. Cennetlerde diledikleri şekilde gezer ve diledikleri şekilde nimetlenirler. Bunun üzerine melekler onlara şöyle sorarlar:

- Sizin hesabınız görüldü mü?

- Hayır! Hesap görmedik!

- Sis köprüyü geçtiniz mi?

- Hayır! Herhangi bir köprü görmedik!

- Siz kimin ümmetindensiniz?

- Biz **Muhammed'in (aleyhisselâm)** (aleyhisselâm) ümmetindeniz!

- Siz Allah'a da böyle söyleyin, dünyada ameliniz neydi?

- Bizde iki haslet vardı. Biz bu makama Allah'ın rahmetininfazlıyla ulaştık.

- O iki haslet neydi?

- Biz tek başımıza kaldığımızda O'na karşı gelmekten utanırdık. Bizim için taksim buyurduğu aza razı olurduk!

- Siz bu nimete müstehaksınız!58

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey fakirler cemaati! Kalplerinizde Allah'a (hükmüne) razı olun! Bunu yaptığınızda fakirliğinizin sevabını elde edersiniz. Aksi takdirde mahrum kalırsınız. 59

Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) haberlerinde şöyle vârid olmuştur: İsrailoğulları Musa'ya, 'Rabbinden bizim için bir şey iste ki biz onu işlediğimizde bizden razı olsun' dediler. Musa (aleyhisselâm) 'Ey ilâhî! İsrailoğullarının dediğini işittin!" dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu:

Ey Musa! Onlara de ki: Benden (kazamdan) razı olsunlar ki ben de onlardan razı olayım!

Buna **Hazret-i Peygamber**'den rivâyet edilen şu hadîs şahidlik eder:

Kim Allah katında kendisi için hazırlananı bilmek istiyorsa, Allah için yanında ne olduğuna baksın. Zira müşriklerin dediklerinden yüce ve münezzeh olan Allah kul onu nefsinin neresine indirirse, O da kulu katında oraya indirir!60

Dâvud'un haberlerinde şöyle vârid olmuştur: 'Benim velî kullarımın dünyaya ihtimam etmekle ne işleri vardır? Dünyaya ihtimam etmek, münacâtımın tadını velî kullarımın kalplerinden giderir. Ey Dâvud! Velî kullarımdan sevdiğim durum, dünyanın hiçbir şeyi için gam yemeyen ruhânî kimseler olmalarıdır'.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) şöyle dua etti:

- Yâ rabbî! Beni öyle bir şeye muttali et ki onda senin rızan olsun! Ben de onu işleyeyim!

- Benim rızam senin hoşlanmadığındadır. Oysa sen istemediğin bir şeye karşı sabretmezsin.

- Yâ rabbî! Beni bunun üzerine muttali kıl!

- Muhakkak ki benim rızam, senin kaza ve kaderime razı olmandadır.

Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) münacâtında şöyle dediği vârid olmuştur:

- Ey rabbim! Mahlukunun hangisi sence daha sevimlidir?

- O kimse ki ondan mahbubunu aldığımda benimle sulh yapar.

- Hangi mahlukuna kızgınsın?

-O mahlukuma kızgınım ki benden işin hayırlısını ister. Ona hayırlısını verdiğimde kaderime küser!

Bundan daha şiddetlisi rivâyet edildi. O da şudur: **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Ben Allahım! Benden başka ilâh yoktur. Kim verdiğim belaya karşı sabretmez, nimetime şükretmez ve kazama rıza göstermezse, o benden başka bir rab edinsin!61

Şiddette bunun benzeri **Allahü teâlâ**'nın **Hazret-i Peygamber** tarafından haber verilen şu hadîs-i kudsî'deki sözüdür.

Kaderleri takdir ettim. Tedbiri düzenledim. Sanatı sağlam yaptım. Kim razı olursa, benimle mülâki oluncaya kadar benden de ona rıza vardır. Kim kızarsa, benimle buluşuncaya kadar, ben de ona kızarım. 62

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır:

Hayır ve şerri yarattım. Hayrı kendisi için yarattığım ve hayrı onun elleri üzerinde icra ettiğim kimseye cennet vardır. Şer için yarattığım ve şerri onun elleri üzerinde icra ettiğim kimseye cehennem vardır. Sonra neden ve niçin diyen kimseye de cehennem vardır. 63

Geçmiş haberlerde şöyle vârid olmuştur: Peygambierlerden biri **Allahü teâlâ**'ya açlık, fakirlik ve eziyet hakkında on sene şikayet etti. Onun dileği kabul olunmadı. Sonra **Allahü teâlâ** ona şöyle vahyetti: 'Ne kadar daha şikayet edeceksin? Yer ve gökleri yaratmadan önce levh'ul-mahfuz'da senin başlangıcın böyleydi. Benden sana kader böyle sebkat etmiştir. Dünyayı yaratmadan önce senin için böyle hükmetmişim. Dünyanın yaratılışını senin için yeniden iade etmemi veya senin için takdir ettiğimi tebdil etmemi mi istiyorsun? Böylece senin sevdiğinin benim sevdiğimin üstüne çıkmasını, senin iradenin benim irademe galip gelmesini mi istiyorsun? İzzet ve celâlime yemin olsun! Eğer bu durum senin göğsünde **ikinci** bir defa kıpırdanırsa, muhakkak seni peygamberlik defterimden sileceğim!'

Rivâyet ediliyor ki Âdem (aleyhisselâm) küçük çocuklarının bazısıyla beraberken çocuklar onun sırtına biner ve inerdi. İçlerinden biri, merdivene basar gibi, Âdem'in (aleyhisselâm) kaburga kemiklerine basar, başının üstüne çıkar, sonra yine kaburgalarına basa basa inerdi. Âdem de başını yere eğer, ne konuşur, ne de başını kaldırırdı. Bunun üzerine, büyük çocuklarından biri kendisine 'Babacığım görmüyor musun bu sana neler yapıyor?! Neden bunu azarlamıyorsun?' dedi.

Âdem (aleyhisselâm) 'Ey oğul! Sizin görmediğinizi ben gördüm. Sizin öğrenmediğinizi öğrendim. Ben bir hareket yaptım da keramet evinden zillet evine, nimet evinden şekavet evine indirildim. **İkinci** bir hareket daha yapıp bana bilmediğim bir şeyin isabet etmesinden korkuyorum' dedi.

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber**'e on sene hizmet ettim. Bu on sene zarfında yapmış olduğum birşey için 'Neden yaptın?' ve yapmamış olduğum birşey için de 'Neden yapmadın?' demedi. Olan hiçbir şey için 'Keşke olmasaydı' olmayan hiçbir şey için de 'Keşke olsaydı'

demedi. Onun aile fertlerinden biri benimle cedelleştiğinde şöyle derdi: 'Onun yakasını bırakın! Eğer birşeye hükmedilmiş ise muhakkak olacaktır'. 64

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, Hazret-i Dâvud'a (aleyhisselâm) vahiy göndererek şöyle buyurmuştur: 'Ey Dâvud! Muhakkak sen de irade ediyorsun ben de! Ancak benim irade ettiğim olur! Bu bakımdan benim irade ettiğime teslim olduğunda senin irade ettiğinden seni müstağni kılarım. Eğer irade ettiğime teslim olmazsan, senin irade ettiğin şey hususunda seni yorarım. Sonra benim irade ettiğimden başkası da olmaz'.

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) dedi ki: 'Kıyâmet gününde cennete ilk davet edilen insan herhalde Allah'a hamdedenlerdir'.

Ömer b. Abdülazîz şöyle demiştir: 'Benim için kaderin vuruş noktalarından başka hiçbir yerde sevinmek kalmamıştır'.

Kendisine şöyle soruldu:

- Senin iştahın ne çekiyor?

- Allah neye hükmetmişse onu çekiyor!

Meymun b. Mehram şöyle demiştir: 'Allah'ın kazasına razı olmayan bir kimsenin ahmaklığına deva yoktur!'

Fudayl b. Iyâz da şöyle demiştir; 'Eğer sen Allah'ın takdirine sabretmezsen nefsinin takdirine de sabredemezsin'.

Abdülâziz b. Ebî Revvad65 dedi ki: 'Sirke ile arpa ekmeği yemek, kıl ile yün giymek hüner değildir. Fakat hüner Allah'ın rızasındadır'.

Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Eğer ben bir ateş korunu yalarsam, o kor da yaktığını yakar; bıraktığını bırakırsa, bu durum bana, olan bir şeye 'keşke olmasaydı' veya olmayan bir şeye 'keşke olsaydı' dememden daha sevimli gelir'.

Bir kişi, (Basralı) Muhammed b. Vasî'ın ayağındaki çıbana baktı ve şöyle dedi: 'Ben bu çıbandan dolayı sana acıyorum!' Muhammed 'Fakat ben bu çıban çıktığından beri, gözümde çıkmadı diye teşekkür ediyorum!

İsrailiyat'ta şöyle rivâyet edilmiştir: 'Bir âbid uzun bir zaman Allah'a ibadet etti. Nihayet rüyada ona 'Cennette filan çoban kadın senin arkadaşındır' dendi. Bunun üzerine âbid, buluncaya kadar o kadını araştırdı. Kadını ameline bakmak için **üç** gün misafirliğe davet etti. Âbid geceleyin hep ibadet yapar, kadın da yatardı. Gündüz oruçlu olur, kadın yerdi. Âbid kadına sordu: Senin, gördüğümden başka bir amelin var mıdır?'

Kadın 'Yemin, olsun gördüğünden başka bir amelim yok ve bundan başkasını da bilmiyorum' dedi. Âbid durmadan, ısrarla kadına 'Hatırla bakalım!' diyordu. Kadın sonunda 'Benim küçük bir hasletim vardır. O da sıkıntıda olursam, genişlikte olmayı temenni etmem. Hastalık içinde olursam sıhhatte

olmayı temenni etmem. Gölgede olursam güneşte olmayı temenni etmem!' dedi. Bu sözleri işittikten sonra, âbid, iki eliyle başını tutup şöyle dedi: 'Ey kadıncağız! Sen buna küçük bir haslet mi diyorsun? Allah'a yemin ederim, bu büyük bir haslettir. Âbidler bile bunu yapmaktan acizdirler'.

Selef'ten bir zattan şöyle rivâyet edildi: **Allahü teâlâ**, göklerden bir hükümle hükmettiğinde, yeryüzündeki insanların hükmüne razı olmalarını ister'.

Ebu'd Derda şöyle der: 'İmanın zirvesi; hükme karşı sabretmek, kadere rıza göstermektir'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Sıkıntı ve genişlikten hangisinde sabahladığıma veya akşamladığına aldırmam'.

Süfyân es- Sevrî, bir gün Rabiat'ül-Adeviyye'nin yanında şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Bizden razı ol! Bunun üzerine Rabia hatun Sevrî'ye hitaben 'Sen Allah'tan razı olmadığın halde O'ndan razı olmasını istemekten utanmıyor musun?' dedi. Bu çıkış üzerine, Sevrî 'Estağfirullah! (Allah'tan af dilerim) ' dedi. Bu durum karşısında Câfer b. Süleyman ed-Debî66 'O halde kul, ne zaman, Allah'tanrazı olur?' diye sordu. Rabia Hatun 'Kulun musibetle sevinmesi, nimetle sevinmesi gibi olduğunda Allah'tan razı olmuş demektir' dedi.

Fudayl b. Iyâz derdi ki: "Kulun yanında vermek ile vermemek eşit olduğunda Allah'tan razı olmuştur'.

Ahmed b. Ebû Havarî67 şöyle anlatır: Ebû Süleyman Dârânî 'Kullar kölelerinden neyle razı olurlarsa, Allah da kullarından onunla razı olur' dedi. Ben Ebû Süleyman'a şöyle sordum:

- Bu ne demektir?

- Kulun halktan isteği, mevlâsının kendisinden razı olması değil midir?

-Evet!

-Muhakkak ki Allah'ın kullarından gelen sevgisi, o kulların O'ndan razı olmasıdır.

Sehl şöyle demiştir: 'Kulların yakîn derecesinden nasipleri, rıza derecesinden olan nasipleri nisbetindedir. Rıza derecesindeki nasipleri ise Allah ile maişetleri nisbetindedir!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ , hikmet ve celâliyle, sevgiyi, rıza ve yakînde kılmıştır. Gam ve üzüntüyü ise, şekk ile öfkede kılmıştır. 68

53) Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim

54) İlim bölümünde geçmişti.

55) İlim bölümünde geçmişti.

56) Mehamilî

57) Ehl-i Beyt yoluyla rivâyet edilmiş

58) İbn Hıbbân

59) Daha önce geçmişti.

60) Hâkim

61) Taberânî

62) Taberânî, (bir benzeri)

63) İbn Şahin

64) Müslim, Buhârî

65) Kendisi âbid bir zattır. Tabiîn'in büyüklerinden rivâyetler yapmıştır. Onun zamanında âbidler kıl ile yün'den yapılmış elbise (aba) giyerlerdi.

66) Bafralıdır. Şayân-ı itimad bir zâhiddi. H. 178'de vefat etmiştir.

67) Adı Abdullah b. Meymûn Tığlebî ed-Dımeşkî'dir. H. 146'da vefat etmiştir.

68) Taberânî ve İbn Atiyye, (merfû olarak)

18. Rıza'nın Hakikati, Heva-i Nefse Muhalif Olan Hususlarda Düşünülmesi

Hevâya ve belânın çeşitlerine muhalefet edene sabır'dan başka, yapacağı birşey yoktur. Rıza düşünülemez diyenin sözü ise ancak muhabbeti inkâr etme cihetinden geliyor. Allah'ı sevmeyi düşünmek ve himmeti tamamen bu hususa sarfetmek sabit olduğunda sevgi, habibin fiillerine rıza göstermeyi gerektirir. Bu ise iki yönden olur:

Bir

O yönlerin biri, elemi hissettirmeyi iptal etmesidir. Öyle ki yara aldığı halde yine de elemi hissetmez. Bunun misali savaşan kişidir. Bu kişi öfke veya korku halindedir. Bu durumda yara alır ve hissetmez. Ancak kanı gördüğünde yarası olduğunu farkeder. Bazen işe giden bir kimsenin ayağına diken batar da kalbi meşgul olduğundan dolayı elemini hissetmez. Aksine hacamat yapan veyahut başını körleşmiş bir demir ile traş eden kimse ondan elem duyar. Eğer kalbi mühim şeylerle meşgul ise berber ve haccam vazifesini yaparlarken hissetmez. Bütün bunlar, kalp, işlerin biriyle tam mânâsıyla dolu bulunduğu zaman ve o işi yerine getirmekle meşgul olup başkasını idrâk etmediği için olur. Mâşukunun müşahedesi veya sevgisiyle sarhoş olan bir aşık da böyledir. Elem verici veya üzücü birşey ona isabet ettiğinde, sevgi onun kalbini kapsadığından isabet eden üzüntü ve elemi duymaz. Bu ancak dosttan başkasından kendisine isabet ettiği zaman böyledir. Acaba dostundan kendisine isabet ederse durum nasıldır? Kalbin muhabbet ve aşk ile meşguliyeti, meşguliyetlerin en büyüklerindendir.

Bu durum hafif bir sevgiden ötürü azıcık bir elemde düşünüldüğüne göre büyük bir sevgi ile büyük bir elemde elbette düşünülür. Çünkü sevginin de elemin de kat kat olması düşünüldüğü gibi, kuvvetin de katmerli olması düşünülür. Nasıl ki gözle idrâk edilen güzel suretlerin sevgisi kuvvetlenirse basiret nûruyla idrâk ve gizli suretlerin sevgisi de kuvvetlenir. **Allahü teâlâ**'nın cemâl ve celâline gelince ona hiçbir cemâl ve celâl kıyas edilemez. Bu bakımdan bir kimseye ondan birşey keşf olunursa, o aklını kaybedercesine, düşüp bayılırcasına dehşete kapılır. Kendisine dokunandan haberi bile olmaz!

Rivâyet ediliyor ki Feth el-Mevsilî nin hanımı düştü ve tırnağı ikiye yarıldı ve gülmeye başladı. Kendisine 'Sen acıyı hissetmiyor musun?' diye soruldu. Dedi ki: 'Bu musibetin sevabının lezzeti, eleminin acılığını kalbimden sildi!'

Sehl et-Tüsterî'nin bedeninde bir hastalık vardı. Aynı hastalığa müptelâ olanları tedavi eder, fakat kendini tedavi etmezdi. Bu hususta kendisine sorulunca **cevap** olarak şöyle dedi: 'Ey dost! Dostun vuruşu acıtmaz!'

İki

İkinci vecih, elemi hissetmesi ve acıyı idrâk etmesidir. Fakat buna rağmen eleme rıza göstermesidir. Her ne kadar tabiatı ondan hoşlanmıyorsa da aklı ile onu ister. Tıpkı kan alıcıdan kanının aldırılmasını isteyen bir kimse gibi. . . Bu kimse bunun elemini idrâk eder. Fakat buna razı olur. Üstelik de kan alana minnettar olur. İşte kendisine elem isabet edip razı olanın hali budur. Kâr etmek için sefere çıkan yolculuğun meşakkatini çeker. Fakat seferin meyvesini sevmesi onun nezdinde yolculuğun zorluğunu hoş etmiştir. Onu bu zorluğa razı kılmıştır. Ne zaman ki Allah tarafından ona bir belâ isabet eder ve o da bu belâ ile elden kaçırdığından daha fazla sevap alacağını bilirse, bu kimse belaya razı olur. Hatta belayı ister, sever ve beladan ötürü Allah'a şükreder. Bu durum eğer kişi bundan dolayı mazhar olacağı ihsan ve sevabı düşünürse böyledir. Yani sevgi ona galebe çalar.

Muhibbin nasibi, mahbubunun murad ve rızasındadır, Bunun ötesinde değildir. Bu bakımdan bu kimse için dostun kastı ve rızası mahbub ve matlubdur. Bu söylediklerimizin örnekleri gözle görülen halk sevgisinde mevcuttur. Nazım ve nesirlerde bu durum vasıflandırılmıştır. Bunun mânâsı; ancak zâhir suretlerin güzelliğini gözle mülahaza etmektir. Eğer yalnızca güzelliğe bakılırsa, muhakkak güzellik, deri, et ve kandan ibarettir. İçi pisliklerle doludur. Başlangıcı necis bir damla menidendir. Sonu da müteaffin bir cîfedir. O güzel başlangıç ile sonuç arasında pisliği taşır. Eğer kişi güzelliği idrâk edene bakarsa. . . O da hasis bir gözdür. Öyle bir göz ki gördüklerinde çoğu kez yanılır. Küçüğü büyük, büyüğü küçük görür! Uzağı yakın, çirkini güzel görür. Bu bakımdan bu sevginin yayılması düşünüldüğünde ezelî ve ebedî güzelliğin sevgisi hakkında bu nasıl muhal olabilir? Öyle ezelî bir güzellik ki onun kemâline son yoktur. O basiret gözüyle idrâk olunur. Öyle basiret gözü ki yanılmaz ve ölüme mahkum olmaz. Ölümden sonra Allah'ın katında dipdiri olarak kalır. Allah'ın verdiği rızıkla sevinir. Ölümle, uyanma ve keşfetmeyi elde eder. Bu, ibret gözüyle bakış yönünden apaçık bir durumdur. Buna varlık şehadet eder. Muhiblerin hal ve sözleri de şahidlik yapar.

Şakîk-i Belhî şöyle demiştir: 'Kim şiddetin sevabını (hakkıyla görürse) şiddetten kaçmayı istemez!'

Cüneyd-i Bağdâdî de şöyle anlatıyor: Sırrî es-Sekatî'ye 'muhib bir kimse belanın elemini hisseder mi?' diye sordum. 'Hayır!' dedi. 'Kılıçla vurulsa dahi böyle mi?' dedim. 'Evet! Kılıçla yetmiş darbe aynı noktaya üst üste vurulsa yine de hissetmez' dedi.

Biri şöyle demiştir: 'Onun sevgisinden ötürü her şeyi sevdim. Hatta o ateşi sevseydi ateşe girmeyi bile severdim!'

Bişr b. Hâris şöyle anlatıyor: Bağdadin doğusunda yüz sopa yediği halde konuşmayan ve hapse götürülen bir kişinin yanından geçtim. Arkasına takılıp kendisine şöyle sordum:

- Neden dövüldün?

- Aşığım da ondan. . .

- Neden sustun?

- Çünkü mâşuğum karşımda durmuş bana bakıyordu!

- Ya en büyük mâşuka baksaydın (halin ne olurdu) ?

Bunun üzerine bir çığlık atıp ölü olarak yere yığıldı.

Yahya b. Muaz er-Râzî şöyle demiştir: 'Cennet ehli Allah'a baktıklarında gözleri Allah'a bakmanın zevkinden ötürü kalplerine dalar ve içlerine siner, ancak sekiz yüz sene sonra onlar yerine döner. O halde, cemâl ve celâlin arasına düşen, celâlini mülâhaza ettikleri zaman korkan, cemâlini düşündükleri zaman şaşıran kalpler hakkındaki düşüncen nedir?'

Bişr el-Hafî dedi ki: 'Abadan'a gittim. Âmâ, cüzzamlı, mecnun, sâr'aya tutulmuş, karıncaların üzerine üşüşüp ve etini yedikleri bir kişi gördüm. Onun başını yerden kaldırıp eteğime koydum. Durmadan kendisine fısıldıyordum. Ayıldığımda dedi ki: 'Şu benimle rabbimin arasına giren adam kimdir? Eğer rabbim beni parça parça kesse O'na daha çok yaklaşırım'.

Bişr der ki: 'Bu hâdiseden sonra kul ile rabbi arasında herhangi bir musibet gördümse o musibeti hor telâkki etmedim'.

Ebû Amr Muhammed b. Eş'as dedi ki: 'ınısır ehlinin **dört** ay müddetle gıdaları ancak Hazret-i Yusufun (aleyhisselâm) yüzüne bakmaktı. Acıktıkları zaman onun yüzüne bakarlardı. Onun güzelliği, onları açlık elemini hissetmekten alıkoyardı. (Bu hadise kıtlık zamanında cereyan etmiştir) '.

Kur'ân'da, Ebû Amr **Muhammed'in (aleyhisselâm)** söylediğinden daha beliği vardır. Bu da kadınlar Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) güzelliğini seyretmeye o kadar dalmışlardı ki ellerini bıçaklarla paramparça ettiler ve bunu hissetmediler.

Said b. Yahya şöyle anlatıyor: Basra'da Ata b. Müslim'in yanında bir genç gördüm. Elinde bir hançer vardı. Halk etrafını sardığı halde yüksek sesle bağırıyor ve şöyle diyordu:

Ayrılık günü kıyâmetten daha uzundur. Ölüm, ayrılığın eleminden daha güzeldir. Dediler: Göç! Ben dedim ki: Göç etmem! Fakat göç eden benim yüreğimdir.

Bu şiiri okuduktan sonra hançer ile karnını deşti ve ölü olarak düştü. 69 Onun durumunu ve kim olduğunu sordum. Bana denildi ki: 'O meliklerden birinin bir kölesini seviyormuş. O köleyi ondan ayırmışlar'.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Yunus (aleyhisselâm) Cebrâil'e şöyle dedi: 'Bana yeryüzünün en âbid kimsesini göster?' Cebrâil (aleyhisselâm) ona eli ve ayağı cüzzamdan kopmuş, gözü kör olmuş bir kimseyi gösterdi. Yunus ona, kulak verdiğinde şöyle dediğini işitti: 'Yârab! Onların **ikisi**yle benî istediğin kadar lezzetlendirdin. Yine senin istediğin kadar benden onları aldın. Senin hakkındaki benim emelimi bende bıraktın. Ey Birr! (İyilik yapan) Ey Vesûl'

Abdullah b. Ömer'in oğlu hastalandı. Oğlu için üzüntüsü oldukça şiddetlendi. Hatta bazı kimseler dediler ki: 'Eğer çocuğun başına birşey gelirse bu ihtiyarın başına da birşey gelmesinden korkuyoruz'. Bundan sonra çocuk öldü. İbn Ömer, cenazesine iştirak etti. Hiç kimse ondan daha mesrur değildi. Kendisine bu hâlinden sorulduğunda şöyle demiştir: 'Eski üzüntüm onun için bir rahmetti. Allah'ın emri vâki olduğunda ona razı oldum!'

Mesruk dedi ki: "Çölde oturan bir kişinin bir köpeği, bir merkebi ve bir de horozu vardı. Horoz onları namaza kaldırır, merkebin sırtında su taşır ve eşyalarını yüklerdi. Köpek ise onları korurdu. Bir gün bir tilki gelip horozu yedi. Aile efradı bunun için üzüldüler. Salih bir kimse dedi ki: 'Üzülmeyiniz, umulur ki bu daha hayırlıdır'. Sonra kurt gelip merkebin karnını deşip öldürdü. Çocuklar bunun için de üzüldüler. Salih kişi 'Bu daha hayırlıdır!' dedi. Sonra köpek felâkete uğradı kişi 'Bilakis daha hayırlıdır!' dedi. Sonra bir sabah uyanıp baktılar ki etraflarında yerleşmiş bulunan bütün insanlar esir edilmiş, sadece kendileri kalmışlar. Bunun üzerine o salih insan 'Etrafınızdaki insanların esir edilmeleri onların yanında köpek, merkeb ve horoz sesleri olduğundan dolayıdır. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın takdir buyurduğu gibi, bizim için hayır bu **üç** hayvanın helâk olmasında idi' dedi.

Durum bu olunca Allah'ın gizli lütfûnu bilen bir kimse her durumda O'nun fiiline razı olur.

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) âmâ, alaca, kötürüm, iki tarafı meflûç, eti cüzzam sebebiyle paramparça olmuş birinin yanından geçerken şöyle dediğini duydu: 'Kullarından bir çoğuna verdiği beladan beni sâlim kılan Allah'a hamd olsun!' Bu söz üzerine Îsa (aleyhisselâm) ona 'Ey kişi! Acaba senden hangi belâ uzaklaştırıldı, baksana bütün belalar sendedir!' dedi. Kişi 'Ey Ruhullah! Ben **Allahü teâlâ**'nın kalbime sokmuş olduğu marifetten dolayı kalbine marifet sokmadığı kimseden daha hayırlıyım' dedi. Bunun üzerine Îsa (aleyhisselâm) ona 'Sen doğru söyledin. Elini bana uzat!' dedi. Kişi elini uzattı. Îsa'nın (aleyhisselâm) elinin dokunmasıyla yüzce insanların en güzeli, hâlce insanların en üstünü oluverdi. **Allahü teâlâ** onda bulunan bütün illetleri, kulu ve peygamberi Îsa'nın dokunmasıyla ortadan kaldırdı. Böylece o, Îsa'ya arkadaş oldu ve onunla beraber Allah'a kulluk yapmaya devam etti.

Urve b. Zübeyr'in (radıyallahü anh) ayağında çıkan bir hastalıktan ötürü ayağı dizinden kesildi. Sonra dedi ki: 'Benden bir ayağımı alan Allah'a hamd olsun. İzzetine yemin ederim, eğer sen almışsan geride bıraktığın da yeter. Eğer sen belâ vermişsen muhakkak afiyet verdiğin de vardır'. Sonra Urve virdlerini bırakmayıp normal gecelerde olduğu gibi okudu.

İbn Mes'ûd şöyle demektedir: 'Fakirlik ve zenginlik iki binektir. Hangisine bindiğimi pek önemsemiyorum. Eğer bindiğim fakirlik ise, onun içinde sabır vardır. Eğer zenginlik ise, onun içinde (Allah yolunda) vermek vardır!'

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Ben rıza makamı hariç, her makamdan bir hâle vâsıl oldum. Rıza makamının ancak kokusunu kokladım. Buna nedenle bütün insanları cennete, beni ateşe soksa razı olurum!'.

Başka bir ârife şöyle denildi: 'Sen ondan razı olmanın zirvesine nail oldun mu?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Zirveye varamadım! Fakat rıza makamına vardım. Eğer beni cehennem üzerinde bir köprü yapsa mahluklar üzerime basa basa cennete gitseler, sonra cehennemi yeminini yerine getirmek için benimle

doldursa ve bütün mahluklarının bedeli olarak beni cehenneme atsa O'nun hükmünden dolayı bunu severim. O'nun taksimi dolayısıyla buna razı olurum'.

İşte bu söz, sevginin bütün himmetini kapsadığını ve kendisini ateş elemini hissetmekten bile alıkoyduğunu bilen bir kimsenin sözüdür. Eğer bu kimsede bir his kalmışsa mahbubunun kendisini ateşe atmakla razı olacağını sezmiş olmasından hâsıl olan lezzetinin varlığı o hissi de ortadan kaldırır. Böyle bir halin İnsan oğlunu istila etmesi muhal değildir. Her ne kadar bizim gibi zayıfların hallerinden uzak ise de esasında uzak değildir. Fakat mahrum olan zayıfın kuvvetlilerin hallerini inkâr etmesi uygun değildir. Mahrum olan zayıf zanneder ki kendisinin aciz olduğu her halden Allah'ın velî kulları da acizdir.

Ruzbarî70 diyor ki: "Ebû Abdullah b. Celâ ed-Dimeşkî'ye71 şöyle sordum: Filanın 'Ben isterdim ki bedenim makaslarla paramparça edilsin. Tek bu insanlar Allah'a itaat etsin' sözünün mânâsı nedir?' Ebû Abdullah bana 'Ey kişi! Eğer bu söz tâzim ve iclâl yolundan geliyorsa mânâsını bilmiyorum. Eğer halka nasihat ve şefkat yolundan geliyorsa biliyorum' dedikten sonra bayılıp yere düştü'.

İmrân b. Husayn, karın hastalığına mübtela olup otuz sene gibi uzun bir zaman sırt üstü yattı. Ne kalkabilir, ne de oturabilirdi. Kendisine hurma lifinden yapılmış bir sedirde delik açıldı. İhtiyacını oradan görürdü.

Bir ara Mutarrıf b. Abdillah ve kardeşi Ulâ onu ziyarete geldiler. Mutarrıf onun bu halini görünce ağladı. Mutarrıf'a şöyle sordu:

- Neden ağlıyorsun?

- Seni bu dehşetli halde gördüğümden dolayı!

- Ağlama! Çünkü Allah'ın katında en sevimli olan şey benim katımda da en sevimli olur! Sana birşey söyleyeceğim. Umulur ki Allah seni onunla faydalandırır. Fakat ben ölünceye kadar kimseye ifşa etme. Melekler beni ziyaret ediyorlar. Onlarla ünsiyet ediyorum. Bana selâm veriyorlar. Selâmlarını duyuyorum.

Bununla İmrân'a bildirilmiştir ki bu belâ Allah'ın bir cezası değildir; çünkü bu belâ bu büyük nimetin sebebi olmuştur. Bu bakımdan belasında bu durumu müşahede eden bir kimse nasıl belaya razı olmaz?

Yine bu zat diyor ki: Süveyd b. Mus'abe'nin ziyaretine gitmiştik. Yere atılmış bir elbise gördük. Onun altında birşeyin olduğunu sanmıyorduk. Süveyd'in hanımı onu kaldırdı ve durum anlaşıldı. Süveyd'in hanımı bezin altmdakine (Suveyd'e) şöyle dedi: 'Anam babam sana feda olsun! Sana ne yedirelim, ne içirelim?' Bunun üzerine Süveyd dedi ki: 'Uyku uzadı. Yan kemiklerim delindi. Ben eskimiş bir elbise gibi oldum. Ne yemek yiyorum, ne de şu zamandan beri su hoşuma gidiyor'. Geçirdiği birkaç günü anlattı ve 'Bundan' bir tırnak kesimi kadar zamanı azaltmam beni sevindirmez5 dedi.

Sa'd b. Ebi Vakkas, Mekke'ye vardığında gözleri kapanmıştı. Halk **dört** yandan etrafına üşüştü. Herkes kendisine dua etmesini istiyordu. Şuna buna dua ediyordu. Duası da makbuldü. Abdullah b. Sâib72 der ki: Ben gençtim, ona geldim, kendimi tanıttım. Beni tanıdı ve şöyle dedi: 'Sen Mekke ehlinin kurrası değil misin?' 'Evet!' dedim. Bunun üzerine Abdullah bir kıssa anlattı. O kıssanın sonunda şöyle dedi: Sa'd'a hitaben dedim ki: 'Ey amca! Sen halk için dua ediyorsun! Eğer kendin için dua etsen de

Allahü teâlâ senin gözünü yemden sana verseydi (daha iyi olmaz mıydı) ?' Bu sual üzerine tebessüm ederek şöyle dedi: 'Ey oğul! Benim nezdimde Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderi gözümden daha güzeldir'.

Bir sûfînin küçük çocuğu **üç** gün kayboldu. Kendisinden bir haber alınamadı. Sûfîye denildi ki: 'Allah'tan evladını getirmesini dilesen (olmaz mı?) ' **Cevap** olarak dedi ki: 'Allah Teâlâ'nın hükmettiğine itiraz etmek, bana çocuğumun kaybolmasından daha ağır gelir!'

Âbidlerin birinden şöyle rivâyet ediliyor: Ben büyük bir günah işledim. Altmış seneden beri o günahımdan ötürü ağlıyorum. Bu âbid aynı zamanda o günahtan tevbe etmek için var kuvvetiyle ibadete dalmış bulunuyordu. Kendisine denildi ki: 'O işlemiş olduğun günah nedir?' Dedi ki: "Olan birşey için bir defacık 'keşke olmasaydı!' dedim"

Abdülvahid b Zeyd'e şöyle denildi: Şuracıkta bir kişi vardır. Elli sene Allah'a ibadet etmiştir. Bunun üzerine Abdülvahid o kişiye gitti ve dedi ki:

- Ey dostum! Kendinden bana haber ver. Sen bu elli senelik ibadetle doydun mu?

- Hayır!

- Bu ibadete ünsiyet verdin mi?

- Hayır!

- Ondan razı oldun mu?

- Hayır!

- Öyleyse ondan sana kalan namaz ile oruçtur!

- Evet!

- Eğer senden utanmasaydım elli senelik ibadetini kalbin kapalı olduğu halde yaptığını haber verecektim.

Abdülvahid'in bu konuşmasının mânâsı 'Senin için kalp kapısı açılmamıştır ki sen kalbin amelleriyle yakınlık merdivenlerine terâkki etmiş olasın. Sen ancak ashâb-ı yemin'den sayılırsın. Çünkü ondan senin artışın halk tabakasının artışı olan azaların amellerindedir' demektir.

Halktan bir cemaat Şiblî'nin huzuruna vardı. Şiblî bir hapishanede bulunuyordu. Önünde bir yığın taş vardı. Gelenlere şöyle sordu:

- Siz kimlersiniz?

- Seni sevenleriz!

Bunun üzerine, Şiblî onları taşlamaya başladı. Onlar kaçtılar. Şiblî arkalarından şöyle haykırdı: 'Hani beni sevdiğinizi iddia ediyordunuz? Eğer doğru olsaydınız benim belama sabrederdiniz!'

Şiblî şu şiiri okumuştur:

Rahman'a olan sevgi beni sarhoş etti! Acaba sarhoş olmayan bir dost gördün mü?

Şam âbidlerinden biri şöyle demiştir: 'Hepiniz Allah'ın huzuruna Allah'ı tasdik ettiğiniz halde varacaksınız'. Fakat bu kimse Allah'ı yalanlamıştır, sebebi de şudur: Eğer birinizin altından yapılmış bir parmağı olsaydı, daima o parmağı (göstermek için) işaret ederdi. Eğer parmağında bir sakatlık olsaydı, daima onu (göstermemek için) kapatırdı.

Şunu kastediyor: Altın Allah'ın nezdinde yerilmiştir. Oysa insanlar onunla böbürlenirler. Belâ ise âhiret ehlinin süsüdür. Halbuki insanlar ondan kaçınırlar.

Şöyle anlatılıyor: Çarşıda yangın çıktı. Bunun üzerine Sırrî'ye şöyle denildi: 'Çarşı yandı da senin dükkanın yanmadı!' Sırrî 'Elhamdülillâh!' dedi. Sonra haberi veren 'Sen nasıl müslümanlar için değil de kendi selâmetin için Allah'a hamdolsun dersin?' dedi. Bunun üzerine Sırrî ticaret yapmaktan tevbe edip hayatı boyunca dükkanı terketti. Bunu da sadece Elhamdülillah deyişinden ötürü yaptı.

Bu söylediğimiz hikâyeleri dikkatle izlersen, kesinlikle bilmiş olursun ki heva-i nefse muhalif düşmeye razı olmak muhal değildir. Aksine din ehlinin makamlarından büyük bir makamdır. Madem ki bu, halkın sevgisi ve nasipleri hususunda mümkündür, o halde Allah sevgisi ve âhiret lezzetleri için de mümkündür. İmkânı iki yöndendir: O yönlerden biri, mevcut sevaptan verilmesi umulan şeyden dolayı eleme rıza göstermektir. Şifayı beklemek hususunda ilâçları içmek, kan aldırmaya razı olmak gibi. . . **İkincisi**, sadece mahbubun maksad ve rızası olmasından dolayı ona razı olmak, onun ötesinde bir mânâyı aramamaktır. Bu bakımdan sevgi, bazen sevenin maksadını vesilenin maksadına dercedecek derecede galebe çalar. Öyleyse sevenin nezdinde mahbubun kalbini sevindirmek ve onu razı etmek, onun arzusunu yerine getirmek velev ki sevenin ruhu pahasına olsa bile yapılan şeylerin en lezzetlisidir.

Sizi razı ettiğim takdirde hiçbir yaranın önemi olmaz!

Bu durum, elemi hissetmekle beraber mümkündür. Oysa bazen sevgi insanı, elemi hissetmekten sarhoş edecek derecede istila eder. Kıyas, tecrübe ve müşahede sevginin varlığına delâlet eder. O halde, kendi nefsinde yoktur diye inkâra kalkışmak uygun değildir. Çünkü kendisi, ifrat derecedeki sevgiyi kaybettiğinden dolayı bundan mahrum olmuştur. Sevginin tadını tatmayan acaipliklerini bilmez. Sevenlerin söylediklerimizden daha büyük acaiplikleri vardır.

Amr b. Haris er-Râfiî'den rivâyet ediliyor ki: "Rakka şehrinde bulunan bir dostumun yanında, bir mecliste bulundum. Beraberimizde güzel ve şarkıcı bir cariyeye aşık olan bir genç vardı. Cariye de bizimle beraber o mecliste bulunuyordu. Cariye ney çalıp şunları teganni etti.

Aşkın aşıklar üzerindeki zilletinin alâmeti ağlamaktır. Hele derdini açacak bir kimseyi bulamayan bir aşık ise!

Bunun üzerine delikanlı kıza hitaben 'Hatunum! Allah'a yemin ederim, güzel söyledin. Acaba bana ölmem için izin verir misin?' dedi. Kadın ona 'Olgun olduğun halde öl!' dedi. Bunun üzerine delikanlı başını yastığa koydu. Ağzını ve gözlerini kapattı. Kendisine dokunduğumuz zaman ölmüş olduğunu gördük".

Cüneyd şöyle demiştir: Bir çocuğun yenine yapışmış, ona yalvaran ve muhabbetini izhar eden bir kişi gördüm. Çocuk dönüp onun yüzüne baktı ve şöyle dedi:

- Bana gösterdiğin münafıklık ne zamana kadar devam edecek?

- Sözlerimde doğru olduğumu Allah bilir! Hatta sen bana öl desen ölürüm.

- Eğer doğruysan öl!

Cüneyd diyor ki: 'Kişi biraz uzaklaştı. Gözlerini kapattı ve ölü olarak yere serildi'.

Semmun el-Muhib dedi ki: 'Komşularımızdan birinin çok sevdiği bir cariyesi vardı. Cariye hastalandı, kişi ona hurma çorbası yapmak için oturdu. Adam çanağı karıştırırken cariyenin Ah! dediğini işitti. Bunun üzerine kişi dehşete kapıldı. Kaşık elinden düştü. Başladı çanaktaki fıkır fıkır kaynayan çorbayı eliyle karıştırmaya. . . Öyle ki parmakları yanıp düştü. Bunun üzerine cariye 'Ne oldu sana? Parmakların neden düştü?' dedi. Adam dedi ki: 'Senin ah demenden bunlar oldu!'

Muhammed b. Abdullah el-Bağdadî'den şöyle hikâye olundu: 'Basrada yüksek bir damda bir genç gördüm. Halka şöyle haykırıyordu:

Kim aşk için ölmüşse böyle ölsün! Ölümsüz bir aşkın hayrı yoktur! Sonra kendini yere attı. Ölü olarak kaldırıp götürdüler'.

İşte bu ve buna benzer sevgiler bazen mahlukun sevgisinde doğrulanır. O halde, yaratanın sevgisinde bunu doğrulamak daha iyidir; Çünkü batınî göz, zahirî gözden daha doğrudur. **Allahü teâlâ**'nın cemâli her cemâlden daha tam ve kâmildir. Alemdeki her cemâl, o cemâlin güzelliklerinden bir güzelliktir. Evet! Gözünü kaybeden bir kimse suretlerin güzelliğini inkâr eder. Kulağını kaybeden bir kimse ise güzel seslerin, vezinli nağmelerin lezzetini inkâr eder. Kalbini kaybeden bir kimsenin ise, yalnız kalbin tadabildiği bu lezzetleri inkâr etmesi normaldir.

69) Aklı başında olduğu halde kişinin böyle yapması intihardır. Bu durum cezbe ve manevî sekr halinde cereyan etmiş olabilir.

70) Adı Ebû Ali Ahmed b. Muhammed'dir. Bağdadlı olan bu zat Mısırdaikamet etmiş, H. 322'de orada vefat etmiştir.

71) Adı Ahmed b. Yahya'dır.

72) Adı Seyfı b. Âbid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzun el-Kureşî, künyesi Ebû Saib veya Ebû Abdurrahman el-Mekkî'dir. Hem kendisi, hem de babası ashab'dandır. Oğlu Muhammed Mekke'nin ünlü kurrasıdır. .

19. Dua, Rıza'ya Münafi Değildir

Dua eden bir kimse, rıza makamından çıkmaz. Günahları hor görmek, günahkârlara ve günahların sebeplerine kızmak da böyledir. Emr-i bi'l-mâruf (iyiyi emretmek) ve nehy-i an'il-münker (kötüyü yasaklamak) ile günahları kaldırmaya çalışmak da rızaya zıt düşmez. Mağrur ve tembellerden bazı kimseler burada yanılmış ve günahların, fısk u fücûr ve küfrün Allah'ın kaza ve kaderinden olduğunu iddia etmiş ve 'rıza göstermek vacibdir' demiştir. Bu ise tevili bilmemezliktir. Şeriatın sırlarından gâfil olmaktır.

Duaya gelince, biz dua ile Allah'a kulluk yapıyoruz. Dua bölümünde naklettiğimize göre gerek **Hazret-i Peygamber**'in dualarının çokluğu ve gerek diğer peygamberlerin duaları buna delâlet ederler.

Oysa **Hazret-i Peygamber** rızanın en yüksek makamında idi. Duadan dolayı **Allahü teâlâ**, bazı kullarını şu ayetiyle övmüştür:

Gerçekten onlar hayırlara koşarlar. Umarak ve korkarak bize dua ederlerdi ve bize derin saygı gösterirlerdi. (Enbiya/90)

Günahları inkâr etmeye, hor görmeye ve onlara razı olmamaya gelince, **Allahü teâlâ** bununla da kullarını, kulluk yapmaya zorlamıştır. Buna rıza gösterdiklerinden dolayı onları yererek şöyle buyurmuştur:

Dünya hayatına razı olup onunla rahat edenler. (Yunus/7)

Geri kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler. (Tevbe/93)

Meşhur bir haberde şöyle denilmektedir:

Kim bir münkeri görüp ona rıza gösterirse sanki o münkeri yapmış gibidir. Şerre delâlet eden, şerri işleyen gibidir,73

İbn Mes'ûd şöyle dedi: 'Kul, münker işlenirken yanında olmadığı halde işittiğinde ona rıza gösterirse, münker sahibinin günahı kadar onun boynuna günah yüklenir'.

Bu söz üzerine İbn Mes'ûd'a şöyle soruldu: 'Bu nasıl olur?' 'Ona münkerin işlenildiği haberi gelir ve o da ona razı olur! Eğer bir kul doğuda öldürülürse, başka bir kimse de batıda onun öldürülmesine razı olursa, onun öldürülmesine ortak olur' dedi. 74

Allahü teâlâ hayırlar hususunda yarışmayı ve gıpta etmeyi, şerlerden de korunmayı emretmiştir.

Kî sonu misktir. İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar. (Mutaffiîn/26)

Haset ancak iki şeyde vardır:

1. Allah ona hikmeti vermiş, o da hikmeti halk arasında yayar ve öğretir.

2. Allah ona mal vermiştir ve aynı zamanda o malı hak yolunda harcamaya şevketmiştir. 75

Başka bir lâfızda: Allah ona Kur'ân'ı vermiştir. O da gece ve gündüz Kur'ân ile kaim olur. Kişi, gıpta ederek şöyle der: 'Eğer **Allahü teâlâ**, bu adama verdiğini bana verseydi onun yaptığını ben de yapardım!'

Kâfir, fâsık ve fâcirlerin buğzuna ve onların yaptıklarını inkâr etmeye ve onlardan nefret etmeye gelince, bu hususta vârid olan âyet ve hadîsler sayılamayacak kadar çoktur.

Mü'minler Mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin! Kim böyle yaparsa Allah ile bir dostluğu kalmaz. (Âl-i İmrân/28)

Ey îman edenler! Yahudileri ve hristiyanları dost edinmeyin! (Mâide/51)

İşte kazandıkları (günahları) ndan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine böyle takarız. (En'âm/129)

Allahü teâlâ, Mü'minden bütün münâfıklara ve her münâfıktan da bütün Mü'minlere buğzetmek için söz almıştır. 76

Kim bir kavmi severse ve onları kendisine velî edinirse, kıyâmet gününde onlarla beraber haşrolunur. 78

Îman kulplarının en kuvvetlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir. 79

Bunun delillerini 'Allah Yolunda Sevmek ve O Yolda Buğzetmek', 'Sohbet Adabı', 'Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i an'il-Münker' kitablarında beyan etmiştik.

Soru: Allah'ın kaza ve kaderine razı olmak hakkında hadîs ve ayetler vârid olmuştur. Günahların kaza ve kader ile olmaması muhaldir ve tevhîd'e zıddır. Eğer Allah'ın kazasıyla olmuşsa, onu hor görmek ve ondan nefret etmek Allah'ın kazasını hor görmek demektir. Bu bakımdan bu iki şeyin arasını nasıl bulabiliriz? Acaba aynı şey hakkında hem razı olmamak, hem de razı olmak nasıl bir arada olur?

Cevap: İlimlerin sırlarına vakıf olmakta kusurlu ve aciz olanlar için bu karışık konulardandır. Hatta bir grup için o kadar karışık olmuş ki onlar münkerlere susup itiraz etmemeyi rıza makamlarından bir makam sanmışlardır. Buna, katıksız cehalet olduğu halde 'güzel ahlak' demişlerdir. Aksine deriz ki: Rıza ve kerâhiyet (hor görmek ve istemek) aynı şey üzerine aynı cihetten ve aynı vecihden gelirlerse birbirlerine zıt düşerler. Bu bakımdan bir şeyi bir yönden hor görmek, başka bir yönden de aynı şeye razı olmak tezat teşkil etmez. Misâli, senin ve aynı zamanda düşmanlarından bazılarının düşmanı olan bir kimse ölürse, düşmanımın düşmanı öldü diye onun ölümünden hoşlanmazsın. Fakat düşmanının ölmesi hasebiyle de razı olursun. İsyanın da böyle iki yönü vardır. Allah'ın fiili, ihtiyar ve iradesi olması hasebiyle bir yönü vardır ki kişi mülkün sahibi olan Allah'a teslim olmak için razı olur. O'nun oradaki yaptığına da razı olur. Kula nisbetle diğer bir yönü daha vardır. Bu isyanı yapan kulu rahmetten uzaklaştırmış ve buğz sebeplerini musallat kılmıştır. Bu bakımdan münker ve yerilmiştir.

Daha iyi anlaşılması için bunu bir misal ile açıklayalım: İnsanlar tarafından sevilen birisini ele alalım. Bu adam arkadaşlarma 'Ben, beni sevenlerle sevmeyenleri ayırmak istiyorum. Bunun için de şöyle bir karar aldım: Bir kişiyi seçip ona işkence ecleceğim, onu aleyhimde konuşmaya zorlayacağım. O benden nefret edip aleyhimde konuşmaya başlayınca o ve onu sevenler benim düşmanım olacak, ondan nefret edenler ise benim dostum olacaklar' dedi ve dediği gibi de yaptı. Birini seçip ona işkence etti. O da kötü şeyler söyledi ve düşmanlığın sebebi olan nefret meydana çıktı. Bu adamı gerçekten seven ve sevginin şartlarını bilenlerin yapması gereken şey şöyle demeleridir: 'Dost ve düşmanını tanımak için senin aldığın tedbir yerindedir. Biz bunu onaylıyoruz ve bundan memnunuz. Senin tedbirin, isteğin ve işin olduğu için bunu uygun buluyor ve kabul ediyoruz. Yaptığın işkenceden dolayı adamın, sana kötü şeyler söylemesini kınıyoruz.

Çünkü onun vazifesi, bu işkenceye sabretmekti. Fakat senin iraden onun sabretmeyeceği hakkında olduğu için, senin iradene uygun olarak onun boyle davranmasını uygun buluyoruz. Çünkü iraden tahakkuk etmeseydi bu, senin için bir eksiklik olurdu ve biz bunu çirkin görürdük. Ancak bu şahsın böyle yapması, cemalinin gereği hilâfına sana karşı nefret besleyip cephe alması ve bunların kendisine nisbet edilmesi bakımından, yaptıklarını hoş görmüyoruz. Çünkü ona yakışan, senin işkencene katlanıp sana hakaret etmemekti. Bizim çirkin gördüğümüz senin tedbir ve iraden değil, onun

sabretmeyip karşılık vermesidir. Bu nedenle senin ondan nefret etmen bizce normaldir. Senin muradın bu olduğu için biz de onun davranışına kızarız. Çünkü muhabbetin gereği, dostunun dostuna dost, dostunun düşmanına düşman olmaktır. Adamın sana düşman olmasına gelince, senin iraden olması açısından bunu kabul ederiz, fakat onun bu davranışının kendi kazancı olması bakımından ondan nefret ederiz. Sana kızıp düşman olduğu için biz de ona kızıp düşman oluruz. Onun sana kızmasını, kendi fiili olduğu için çirkin görüyoruz. Fakat senin iradene uygun olması bakımından biz de kabul ediyoruz. Buradaki çelişki 'Senin iradene uygun olması bakımından uygun görüyoruz' ve yine 'Senin iradene uygun olması bakımından çirkin buluyoruz' demektir. Fakat onun fiili ve iradesi olması bakımından uygun olup, başkasının vasfı ve yapması bakımından mekruh olmasında bir çelişki yoktur. Bir yönden hoş görülüp, bir yönden hoş görülmeyen şeyler bunun şahididir. Bunun benzerleri de sayılamayacak kadar çoktur.

Allah'ın şehvet ve isyanın sebeplerini kula musallat edip, o sebeplerin de onu masiyetin sevgisine çekmesi, bu sevginin de onu isyana sürüklemesi, tıpkı yukarıda verdiğimiz misaldeki olaya benzer. Adamı dövmek, onu ya kızmak ya da kötü şeyler söylemeye sürükler.

Allah'ın isyan edene kızmasına gelince, her ne kadar bu kimsenin mâsiyeti Allah'ın tedbiriyle de olsa küfredilenin kendisine küfredenden nefret etmesine benzer ve her ne kadar küfredenin küfrü, Allah'ın mâsiyet sebeplerini yaratmasına, ilahî meşiyetin ezelde böyle karar verdiğine delâlet ederse de Allah'ı seven her kula, Allah'ın kızdığına kızmak, Allah'ın huzurundan uzaklaştırılana düşmanlık yapmak düşer. Her ne kadar o uzaklaştırılan insanı kahrı ve kudretiyle düşmanlığına ve muhalefetine Allah zorlamış ise de. . . O uzaklaştırılmış, kovulmuş ve huzur-u ilâhî'den atılmıştır, zorla Allah'ın uzaklaştırmasıyla uzaklaştırılmış ve Allah'ın zorlamasıyla tardedilmiş olsa bile. . . Yakınlık derecelerinden uzaklaştırılan bir kimsenin bütün muhibler nezdinde buğzedilmiş olması uygundur ve bu da mahbuba uygun hareket etmek için yapılmalıdır. Mahbub uzaklaştırmak suretiyle gazabını kim için belirtmişse, muhibler de gazablarını onun için belirtip mahbuba uygun hareket etmelidirler. İşte Allah için buğz ve Allah için sevgiden vârid olan bütün haberler ve kâfirlere karşı gösterilen nefretteki mübalağa, Allah'ın kazası olması hasebiyle ve Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermekle beraber böyle yapılması, bu izahlarla anlaşılmıştır. Bütün bunlar ifşası yasak olan kader sırrından yardım alır. Hayır ve şerrin **ikisi** de meşiyyet ve iradeye dahildirler. Fakat şer istenilmeyen, hayır ise makbul bir istektir.

Bu bakımdan kim 'şer Allah'tan değildir' derse o cahildir. Yine 'hayır ve şerrin **ikisi** de Allah'tandır' deyip rıza ile kerahiyet arasında fark görmeyen bir kimse de kusurludur. Buradan perdeyi kaldırmaya ruhsat yoktur. Bu bakımdan en iyisi sükût edip şeriatın edebiyle edeplenmektir.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kader Allah'ın sırrıdır. Onu ifşa etmeyiniz!

Bu, mükaşefe ilmiyle ilgilidir. Bizim şimdilik gayemiz; halkı kendisiyle kulluk yapmaya mecbur kıldığı ilâhî kaza ve kadere rıza göstermek ile Allah'ın kazasından olduğu halde günahlara buğzetmenin arasını bulmanın imkânını belirtmektir. Oysa buradaki sırrı keşfetmeye ihtiyaç kalmaksızın hedef belirdi. Bununla şu da anlaşılır. Mağfiretle günahlardan masun kalmak ve din hususunda yardımcı olan diğer

sebeplerle dua etmek, Allah'ın kazasına razı olmaya zıt değildir; zira **Allahü teâlâ** kullarını dua ile kulluk yapmaya çağırmıştır.

Dua saf zikri, kalbin korkusunu, yalvarmanın inceliğini gösterir. Bu da kalplerine cila ve keşif için anahtar olur. Lütfun meziyetlerinin arka arkaya gelmesine sebep olur. Nasıl ki testiyi yüklenmek, suyu içmek, susuzluktaki ilâhî kazaya razı olmaya zıt düşmüyorsa, aynen onun gibi, susuzluğu gidermek maksadıyla su içmek de bir sebeptir. Sebeplerin müsebbibi onu tertip etmiştir. Aynen bunun gibi dua da bir sebeptir. **Allahü teâlâ** onu tertip ve emir buyurmuştur. Biz daha önce Allah'ın sünnetine uygun olduğu için sebeplere yapışmak tevekküle zıt değildir demiştik. Biz bunu Tevekkül kitabında saymıştık. İşte bu rızaya zıt değildir. Çünkü rıza tevekküle bitişik bir makamdır ve onunla beraberdir. Evet! Şikayet biçiminde belayı izhar etmek, kalben **Allahü teâlâ**'nın bu yaptığını inkâra kalkışmak rızaya zıddır. Şükür yoluyla ve Allah'ın kudretinden perdeyi kaldırmak suretiyle belayı izhar etmek rızaya zıt değildir. Seleften biri şöyle demiştir. "Yaz mevsiminde şikayet şeklinde 'bu sıcak bir gündür' dememesi, kişinin Allah'ın kazasına güzelce razı olmasındandır". Kış gününe böyle demek ise, şükürdür. Şikayet her durumda, rızaya zıt düşer. Yemekleri kötülemek, Allah'ın kazasına razı olmaya zıt düşer; zira sanatı kötülemek onu yapanı kötülemektir. Oysa bütün yemekler Allah'ın sanatıdır.

Birinin 'Fakirlik belâ ve meşakkattir. Çoluk çocuk üzüntü ve yorgunluktur. Sanat yorgunluk ve meşakkattir' demesi, rıza makamına zarar getirir. Aksine en uygunu; tedbiri Müdebbirine, memleketi sahibine teslim etmesidir ve Hazret-i Ömer'in dediği gibi demesidir: 'Ben zengin veya fakir olduğum halde sabahlamama önem vermem. Çünkü hangisinin benim için daha hayırlı olduğunu bilmiyorum'.

73) Ebû Mansur Deylemî

74) İbn Adiyy

75) Müslim

76) Irâkî aslına rastlamadığını söylemiştir.

77) Daha önce geçmişti.

78) Taberânî

79) İmâm-ı Ahmed

20. Günahlarla Dolu Memleketlerden Kaçmak ve Orayı Yermek Rıza'ya Aykırı Değildir!

Zayıf insan **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) veba hastalığı görülen memleketten çıkmayı yasaklamasının, fazla günah işlenen bir memleketten çıkmanın da yasak olmasına delâlet ettiğini zanneder. Zira bunların her **ikisi** de Allah'ın kazasından kaçmaktır. Oysa bu zann, muhaldir. Vebanın zuhurundan sonra memleketten ayrılmanın yasaklanmasındaki illet, eğer bu kapı açılırsa, bütün sıhhatliler memleketten göç edecek, memleketteki hastalar ihmal edilmiş olacak, bakıcıları bulunmayacaktır.

Böylece zayıflık ve zarardan helâk olacaklardır. **Hazret-i Peygamber** vebalı bir memleketten çıkışı, bazı hadîslerinde savaş meydanından kaçışa benzetmiştir. Eğer bu yasak Allah'ın kaza ve kaderinden kaçmaktan dolayı olsaydı memlekete yaklaşan bir kimsenin geri dönmesine izin vermezdi.

Biz bunun hükmünü tevekkül bahsinde zikretmiştik. Bundan anlaşıldığına göre günahlarla dolu olan memleketten kaçmak Allah'ın kaza ve kaderinden kaçış değildir. Aksine kendisinden kaçılması gereken yerden kaçmak kaza ve kaderdendir. Günahlara teşvik eden yerlerin kötülenmesi ve günahlara davet eden sebeplerin yerilmesi de böyledir. Günahtan kaçmak için o yerlerden uzaklaşmak kötü değildir. Hatta bir cemaat Bağdat şehrini açıkça kötüleyerek Bağdad'dan kaçmayı talep etmekte ittifak ettmişlerdir.

İbn Mübarek dedi ki: 'Şark ve garbı gezdim. Bağdat'tan daha şerli bir memleket görmedim'. Denildi ki: 'Nasıl?' Dedi ki: 'Bağdat öyle bir memlekettir ki orada Allah'ın nimeti küçümsenir, günahlar önemsenmez'. Horasan'a vardığında kendisine 'Bağdat'ı nasıl gördün?' diye sorulunca, şu cevabı verdi: 'Orada öfkeli polis, aç tüccar, şaşkın kurra gördüm!'

Sakın onun bu sözünü gıybet sanma! Çünkü İbn Mübarek bu rada belli bir şahıs aleyhinde konuşmadı ki o şahıs bu sözle zarar görsün. Bununla halkı Bağdat'a gitmekten sakındırdı. O Bağdat'ta oturuyordu. Mekke'ye gitmek için kervanın hazırlığını onaltı gün bekledi ve orda kaldığına kefaret olması için her güne bir dinar verdi,

Irak'ı Ömer b. Abdülâziz ve Ka'b'ul-Ahbâr gibi birçok kimse kötülemiştir. İbn Ömer (radıyallahü anh.) bir azadlısına 'Nerede duruyorsun?' dedi. 'Irak'ta!' dedi. 'Irakta ne yapıyorsun? Kulağıma geldiğine göre Irak'ta oturan herkese **Allahü teâlâ** belâ'dan bir arkadaş veriyormuş' dedi.

Ka'b'ul-Ahbâr bir gün Irak'tan bahsederek şöyle demiştir 'Şerrin onda dokuzu oradadır. Orada müzmin hastalık vardır. ' (Bu söz, Hazret-i Ömer'e aittir.)

Denildi ki: 'Hayır ona taksim olunmuş onda dokuzu Şam'da, onda biri Irak'tadır!'

Hadîs âlimlerinden biri şöyle demiştir: Bir gün Fudayl b. İyaz'ın yanında bulunuyordum. Bir arabaya bürünmüş bir sûfî geldi. Fudayl onu yanına oturttu. Ona yöneldi ve kendisine şöyle sordu: 'Nerede oturuyorsun?' Sûfî 'Bağdat'ta'dedi. Bunun üzerine Fudayl sûfîden yüz çevirir dedi ki: "Onlardan herhangi biri ruhbanın elbisesine bürünerek bize geliyor. Kendisine nerede oturduğunu sorduğumuzda 'zâlimlerin yuvasında' diye **cevap** veriyor!"

Bişr b. Hâris derdi ki: 'Bağdat'ta ibadet eden bir kimsenin misali tuvalette ibadet eden bir kimse gibidir. '

Yine o 'Sakın Bağdat'ta durmak hususunda bana uymayınız! Kim Bağdat'tan çıkmak istiyorsa derhal çıksın!' demiştir.

Ahmed b. Hanbel derdi ki: 'Eğer şu çocukların telâşesi olmasaydı bu şehirden çıkıp gitmek nefsime daha hoş gelirdi. ' Bunun üzerine kendisine 'Nerede oturmak istiyorsun?' diye soruldu. Ahmed b. Hanbel 'Hududlarda' diye **cevap** verdi.

Birine Bağdad halkı sorulduğunda şöyle dedi: 'Onların zâhidleri iyi zâhid, şerirleri de çok şerirdir. '

İşte bu içinde çokça günah işlenen bir memlekette belaya uğrayan bir kimsenin orada durması hususunda herhangi bir özrü olmadığına delalet eder. Böyle bir kimsenin hicret etmesi daha uygundur.

Nefislerine yazık eden kimselere canlarını alırken melekler 'Ne işte idiniz' dediler. 'Biz yeryüzünde âciz düşürülmüştük' diye **cevap** verdier. Melekler dediler ki: 'Peki Allah'ın yeri geniş değil miydi ki onda göç edeydiniz?' (Nisâ/97)

Eğer aile efradı veya bir yakını onu bu hicretten menederse bu durumda haline razı olmaması uygundur, Bu halde kalbi mutmain olmamalıdır. Aksine kalbinin daima münfail bulunması daha uygundur. Daima şöyle demelidir:

Ey rabbimiz! Bizi halkı zâlim olan şu memleketten çıkar! (Nisâ/75)

Bunun sebebi şudur: Zulüm umumileştiğinde belâ iner ve herkesi kapsar.

Öyle bir azap ki aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz. (Enfâl/25)

Öyle ise dinin eksilmesinin sebeplerinden hiç birine hiçbir şekilde mutlak mânâda razı olmak yoktur. O sebepler ancak Allah'ın fiiline izafe edilmeleri bakımından hoş görünürler. Esasında ise hiçbir zaman onlara rıza gösterilmez. Âlimler **üç** makamın ehlinden hangisinin daha üstün olduğu hususunda ihtilâf ettiler:

1. Birisi Allah'ın mülâkatına iştiyak gösterdiği ölümü sever.

2. Birisi mevlâsına hizmet etmek için sağ kalmayı sever.

3. Birisi de 'Ben hiçbir şeyi tercih etmem. **Allahü teâlâ**'nın benim için seçtiğine razı olurum' der.

Bu mesele âriflerden birine götürülünce şöyle demiştir: 'Rıza sahibi daha üstündür. Çünkü onun fuzûlîliği daha azdır'.

Bir gün Vuheyb b. Verd, Süfyân es-Sevrî ve Yûsuf b. Esbat bir araya geldiler. Sevrî dedi ki:

-Ben bugüne kadar ani olarak gelen ölümü hoş karşılamıyordum. Fakat bugün ani olarak ölmeyi istiyorum.

- Neden istiyorsun?

- Korktuğum fitneden dolayı. . .

- Fakat ben uzun yaşamayı kerih görmüyorum!

- Neden?

- Tevbe edip salih amel işleyeceğim bir güne tesadüf etmesiniumuyorum!

Bunun üzerine Vuheyb'e denildi ki: 'Sen ne diyorsun?' Vuheyb 'Ben hiçbir şeyi tercih etmiyorum! Bunların bence en sevimlisi, Allah'a en sevimli olanıdır'. Bunun üzerine Sevrî, Vuheyb'in gözlerinin arasından öperek şöyle dedi: 'Kâbe'nin rabbine yemin olsun ki bu ruhânîdir!'

21. Allah'ı Sevenlerin (Muhiblerin) Keşf ve Kerametleri, Sözleri ve Hikâyeleri

Âriflerden birine 'Sen muhib misin?' diye soruldu. Ârif 'Hayır! Muhib değilim, ben ancak mahbubum. Çünkü muhib sevdiğine ulaşıncaya kadar sıkıntıdan kurtulamaz' dedi.

Yine kendisine 'Halk senin yedi (evtad) lerden olduğunu söylüyor. Sen buna ne dersin?' denildiğinde, **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Ben yedilerin tamamıyım!'

Yine o derdi ki: 'Beni gördüğünüzde, muhakkak kırk abdalı görmüşsünüzdür!' 'Bu nasıl olur? Oysa sen bir kişisin?' denilince, dedi ki: 'Çünkü ben kırk abdal gördüm. O abdalların her birinden bir ahlâk edindim'.

Kendisine şöyle soruldu: Kulağımıza geldiğine göre sen Hızır'ı (aleyhisselâm) görüyormuşsun?' Tebessüm ederek dedi ki: 'Hızır'ı görene şaşmamak gerek. Fakat o kimseye hayret etmeli ki Hızır onu görmek istiyor, o ise Hızır'dan gizleniyor!'

Hızır'dan şöyle hikâye olunuyor. 'Hangi gün nefsime 'Benim tanımadığım bir velî kul artık kalmadı' dedimse mutlaka o gün tanımadığım bir velî ile karşılaştım'.

Ebû Yezid el-Bistamî'ye bir defasında şöyle denildi: **Allahü teâlâ**'dan gelen müşahedenden bize bahset!' Bunun üzerine bağırarak şöyle dedi:

- Azap olasıca! Onu öğrenmek sizin için uygun değildir!

- O halde, Allah yolunda nefsinin en şiddetli mücâhedesindenbize haber ver?

- Sizi buna da muttali etmem caiz değildir.

- O halde, nefsinin başlangıçtaki riyazetinden bize haber ver!

- Nefsimi Allah'a davet ettim. O serkeşlik yaptı. Bunun üzerinebir sene su içmemeye; bir sene uyku uyumamaya karar verdim. Bunun üzerine nefsim bu şartı yerine getirdi.

Yahya b. Muaz, Ebû Yezid el-Bistamî'nin bazı müşahedelerini yatsı namazından fecre kadar gözledi. Hazret ayaklarını yerden kaldırmış, çenesini göğsünün üzerine koymuş, gözleriyle bir noktaya nazarını teksif ederek bakıyordu. Yahya der ki: 'Sonra seher zamanında secde etti ve secdesini oldukça uzattı. Sonra oturarak şöyle dedi: 'Ey Allahım! Bir kavim seni istedi. Onlara su üzerinde yürümeyi verdin. Havada yürümeyi ihsan ettin. Onlar da bununla razı oldular. Oysa ben böyle bir şeyden sana sığınıyorum. Diğer bir grup seni aradı. Onlara tayy-i mekan (mekân ve zamanüstü hareket etme kerametini) verdin, onlar da buna razı oldular. Ben bundan da sana sığınıyorum. Bir grup seni aradı. Onlara yeryüzünün hazinelerini verdin. Onlar buna razı oldular. Bundan da sana sığınıyorum!'

Hazret böylece velilerin kerametlerinden yirmi küsür makamı saydı. Sonra dönüp bakınca beni gördü:

- Yahya mısın?

- Evet efendim!

- Ne zamandan beri buradasın?

- Hayırlı bir zamandan beri. . .

Bunun üzerine sustu. Ben de 'Efendim! Bana herşeyi anlat' dedim. Bunun üzerine şöyle devam etti: 'Sana elverişli olan birşey haber vereyim: (Allah) beni en alt feleğe yükseltti. Sonra beni en alt melekûtta gezdirdi. Bana yerleri ve yerlerin altında bulunan şeyi, tâ toprağa varıncaya kadar gösterdi.

Sonra beni en yüksek feleğe çıkardı. Beni göklerde gezdirdi. Göklerdeki cennetlerden, arşa kadar her şeyi bana gösterdi. Sonra beni huzurunda durdurdu ve şöyle buyurdu: 'Gördüğünden herhangi bir şeyi iste! Sana hibe edeyim!' Dedim ki: 'Mevlâm! Ben güzel saydığım hiçbir şey görmedim ki onu senden isteyeyim!' Bunun üzerine şöyle buyurdu' 'Sen hakikî kulumsun! Sadece benim hatırım için, doğru olarak bana kulluk yapıyorsun. Muhakkak senin hakkında şunu şunu yapacağım'. Sonra **Allahü teâlâ** yapacağı birkaç şeyi söyledi.

Bu durum beni dehşete düşürdü. Bundan hayrete kapıldım ve dedim ki: "Ey efendim! Neden O'nun hakkındaki marifeti O'ndan istemedin? Oysa Sultanlar Sultanı sana 'dilediğini iste!' demiş!"

Bu söz üzerine bana bağırarak 'Azap olasıca! Sus!' dedi. 'Ben O'nu dahi kıskanıyorum. Benden başkasının O'nu bilmesinden hoşlanmıyorum!' dedi.

Hikâye olunuyor ki; Ebû Turab Nahşebî müridlerinden birini çok beğenir, onu yanına yaklaştırır maddi ve manevî her ihtiyacını giderirdi. Mürid ise ibadeti ve halleriyle meşguldü. Ebû Turab bir gün müride 'Keşke Ebû Yezid'i bir görseydin!' dedi. Mürid ben meşgulüm!' dedi. Ebû Turab 'Keşke Ebû Yezid'i görseydin!' sözünü tekrarlayınca müridin muhabbeti galeyana geldi ve şöyle dedi: 'Rahmet olasıca! Ben Ebû Yezid'i ne yapayım. Ben **Allahü teâlâ**'yı gördüm. O beni Ebû Yezid'den müstağni kıldı'.

Ebû Turab müridin bu sözüne karşılık heyecana kapılarak nefsine hâkim olamadı ve dedi ki: 'Eğer Ebû Yezid'i bir defa görseydin **Allahü teâlâ**'yı kendi mizanınla yetmiş defa görmenden sana daha faydalı olurdu'.

Bunun üzerine genç, Ebû Turab'ın sözünden dehşete kapıldı ve bu sözü inkârla karşılayıp şöyle dedi: 'Bu nasıl olur?' Ebû Turab 'Azap olasıca! Sen Allah'ı gerektiği gibi göremezsin. O halde Allah, senin kapasiten nisbetinde sana görünür. Oysa Ebû Yezid'i Allah katında görürsün. **Allahü teâlâ** ona onun kapasitesi nisbetinde görünmüştür'. Bunun üzerine mürid anladı ve dedi ki: 'Öyleyse beni Ebû Yezid'e götür!' Bundan sonra Ebû Turab bir kıssa zikretti ve o kıssanın sonunda dedi ki: 'Biz bir tepede durup ormandan çıkması için Ebû Yezid'i bekledik. Hazret yırtıcı hayvanlarla dolu bir ormana girmişti'.

Ebû Turab diyor ki: 'Ebû Yezid sırtında ters giymiş olduğu bir aba olduğu halde yanımızdan geçti. Ben gence 'İşte Ebû Yezid budur! Ona bak!' dedim. Genç Ebû Yezid'e baktı. Bir çığlık kopardı. Onu yokladık. Baktık ki ölmüş. Ebû Yezid'le beraber onu defnetmeye koyulduk ve bu esnada Ebû Yezid'e dedim ki: 'Ey efendim! Sana bakması onu öldürdü!' Ebû Yezid 'Hayır! Arkadaşın doğru imiş! Onun kalbinde kendine keşfolunmamış bir sır vardı. Bizi gördüğünde kalbinin sırrı ona keşfolundu ve o sırra tahammül edemedi. Çünkü hâlâ zayıf müridlerin makamında bulunuyordu. Bu bakımdan bu keşf onu öldürdü' dedi.

Habeşliler Basra'ya girdikleri zaman, insanları öldürüp mallarını yağma ettiler. Sehl et Tüsterî'nin arkadaşları Sehl'in yanında toplanıp şöyle dediler: 'Keşke bunları defetmesi için Allah'a niyaz etseydin!' Sehl sükût edip sonra şöyle dedi: **Allahü teâlâ**'nın bu memlekette birtakım kulları var ki eğer zâlimler aleyhinde bedduada bulunsaydılar yeryüzünde bir tek zâlim bile kalmazdı. Hepsi bir gecede ölürlerdi. Fakat bunu yapmazlar'. Denildi ki: 'Neden?' Dedi ki: 'Çünkü onlar sevilmeyeni sevmezler!' Bundan sonra, **Allahü teâlâ**'nın birçok şeye icabet ettiğini ki o şeyleri zikretmek mümkün değildir söyledi ve şu cümleyi de ekledi: 'Eğer onlar Allah'tan kıyâmetin kopmamasını dileseydiler kıyâmet kopmazdı!'

Bunlar esasında mümkün olan şeylerdir. Bu bakımdan herhangi birine mazhar olmayan bir kimsenin mümkün olmalarına inanıp tasdik etmekten uzak olmaması uygundur. Çünkü **Allahü teâlâ**'nın kudreti geniştir. Fazileti umûmîdir. Mülk ve melekûtun acaiplikleri çoktur. **Allahü teâlâ**'nın kudreti dahilinde olanlar sonsuzdur. Seçmiş olduğu kullarının üzerindeki fazlının sonu yoktur. Ebû Yezid diyor ki: 'Eğer Allah sana Musa'nın münacâtını, Îsa'nın ruhaniyetini ve İbrahim'in dostluğunu verse yine de O'ndan bunun ötesini iste! Çünkü O'nun katında bunun üstünde nice katlar daha vardır. Eğer bununla iktifa edersen seni perdeler. Bu ise onlar gibilerin belasıdır. Onların hallerinin benzerinde bulunanların da belasıdır. Çünkü onlar hadîste emselü fel emsel (sözüyle) kastolunanlardır'.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Bana keşif âleminde kırk hûri gösterildi. Onları havada yürürken, sırtlarında altın, gümüş ve cevherlerden elbiselerle kırıtıp kıvranırken gördüm. Onlara bir kez baktım. Kırk gün cezalandırıldım. Sonra onlardan daha güzel seksen hûri gördüm. Bana dendi ki: 'Bu hûrilere bak!' Ben ise secdeye kapadım. Onlara bakmamak için gözlerimi kapandım ve dedim ki: 'ınâsivandan sana sığınıyorum. Benim bu duruma ihtiyacım yoktur. Bunları bana gösterme!' Böylece onları benden uzaklaştırıncaya kadar durmadan yalvardım".

Bu keşiflerin benzerlerini, mükaşefeden mahrum olan Mü'min kişinin inkâr etmesi uygun değildir. Eğer herkes sadece karanlık nefsinden görmüş olduğuna inanırsa, katı kalbinin verdiğini tasdiklerse, o zaman onun için îman yolları daralır. Bu haller birtakım yollardan geçtikten sonra ortaya çıkar. Birçok makamlara varıldıktan sonra elde edilirler. Bu makamların en aşağısı ihlâs makamıdır. Nefsin paylarını, halkın mülâhazasını, görünen ve görünmeyen bütün amellerden çıkarmaktır. Sonra onun halktan gizlemek için hal perdesiyle örtmeli ki sükût kalesinde mahsur kalmasın!

İşte bunlar sülûklerin başlangıcı, makamların en azıdır. Oysa bu makamlar insanların en muttakîlerinde bile az görülür. Kalbi halka iltifat etmenin bulanıklığından tasfiye ettikten sonra onun üzerine yakîn nûru akar. Ona hakkın başlangıçları keşfolunur. Bunu denemeksizin ve yolun sülûkünü yapmaksızın inkâr etmek, tıpkı şekillendirdikten, temizledikten ve sır sürüldükten sonra demirde suretin inkişaf etme imkânını inkâr eden bir kimsenin inkârı yerine geçer. Bu kimse demirin parlaklığında kendi suretini görse dahi bu keşfe inanmaz. Bu bakımdan münkir bir kimse elindeki karanlık demir parçasına, o parçanın üzerinde biriken pas ve pislikler olduğu halde bakar ve görür ki bu demir parçası suretlerden hiç birini yansıtmıyor. Böylesi, o demirin cevheri göründüğünde karşıdaki insanın suretinin orada keşfolunma imkânını inkâr eder. Bunun inkârı cehalet ve dalâletin son derecesidir (!)

İşte evliyaullahın kerametlerini inkâr eden herkesin hükmü budur; zira kerameti inkâr eden bir kimsenin istinadı kendisinin ve gördüğü kimselerin kerametten mahrum oluşudur. Allah'ın kudretini inkâr etmekte, bu ne kötü istinadgândır. Birşeye sülûk yapan velev ki yolun başlangıcında olsa bile keşfin kokularını duyar.

Bişr'e şöyle denildi:

- Sen bu mertebeye neyle vardın?

- **Allahü teâlâ**'nın hâlimi ketmetmesine çalışıyorum.

Bu sözün mânâsı **Allahü teâlâ**'dan hâlimi halktan gizlemesini talep ediyorum demektir'.

Bir zât, Hızır'ı görüp kendisine şöyle dedi: Banim için Allah'a dua et!

- Allah senin taatini kolaylaştırsın!

- Daha fazlasını yap!

- Bu ibadeti senin için örtsün!

'Bu ibadeti senin için örtsün' sözünün mânâsının 'Ya halktan onu gizlesin' veya O'nu senden gizlesin de sen ona iltifat etmeyesin' demek olduğunu söylemiştir.

Bir zât şöyle anlatır Hızır'a olan iştiyak durmadan kalbimi kemirdi. Bir defasında **Allahü teâlâ**'dan bence eşyanın en mühimi olan birşeyi bana öğretsin diye Hızır'ı bana göstermesini talep ettim. Bu dilek üzerine Hızır'ı gördüm. İsteğim bana galebe çalmadı ve ona şöyle dedim:

-Ey Ebû Abbas! (Hızır'ın künyesidir) . Bana öyle birşey öğret ki onu söylediğim zaman mahlukların kalbinden perdelenmiş olayım. O kalplerde benim hiçbir kıymetim kalmasın. Hiç kimse beni salihlik ve dindarlıkla tanımasın.

- Şöyle söyle: 'Ey Allahım! Kalın örtünü üzerime ört! Perdelerini üzerime indir. Beni gaybının hazinesinde gizle! Kullarının kalbinden beni perdele!'

Râvî diyor ki: 'Hızır bunları söyledikten sonra kayboldu. Onu bir daha görmedim ve bundan böyle de ona karşı bir iştiyakım olmadı. Durmadan bu kelimeleri söylüyorum. '

Sonunda bu kişi öyle bir raddeye geldi ki zelil ve hor görülüyordu. Hasta islâm bayrağı altında yaşayan zimmîler bile onunla istihza eder, yanlarında kıymeti olmadığından dolayı yollarda onunla alay edip ona yüklerini taşıtırlar ve çocuklar onunla oynardı. Onun rahatı, kalbinin sükûneti; o zillet ve şöhretsizlik içerisinde halinin istikamet! idi.

İşte Allah'ın velî kullarının hali böyledir, velîleri böylelerin arasında aramalıdır. Mağrur insanlar ise velîleri elbiselerin ve taylasanların altında ararlar. Halk arasında ilim, takvâ ve riyasetle şöhret bulanların içinde ararlar. Oysa Allah'ın, velîleri üzerindeki gayreti, onları gizlemeyi gerektirir. Nitekim **Allahü teâlâ** bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmuştur:

Velî kullarım perdemin altındadır. Benden başkası onları tanımaz.

Hazret-i Peygamber de (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Nice saçı sakalı karışık, toz toprak içinde kalmış, sırtında eskimiş elbise bulunan kimseler vardır ki kendisine halk arasında önem verilmez. Eğer o, Allah üzerine yemin ederse, muhakkak **Allahü teâlâ** onu yemininde yalancı çıkarmaz. 80

Kısacası; kalplerin bu mânâları koklamaktan en uzağı; mütekebbir kimselerin, nefislerini beğenenlerin, ilim ve ameliyle sevinenlerin kalpleridir. Bu, mânâlara en yakın kalpler ise kırık, nefsinin zilletini sezen kalplerdir. Öyle ki başkası tarafından zelil görülerek nefsinin zilletini sezer. Önem verilmediğinde zilleti hissetmez. Nitekim köle, efendisi kendisine karşı ne kadar büyüklük taslarsa taslasın efendisinin bu hareketinden zillet hissetmez. O halde bu şahıs zilleti hissetmediğinde, zillete iltifat etmediğini de sezmediğinde kendi nefsi katında zilletin bütün çeşitlerini nefsi için zillet olarak

görmekten daha düşük bir derecede olur. Hatta nefsini bundan da alçak görür, tevazû tabii olarak ona sıfat olur. Bu gibi kalplerin o kokuların başlangıçlarım koklaması ümit edilir. Eğer biz bu kalbin benzerini kaybeder, bu ruhun benzerinden mahrum olursak, ehli için mümkün olana inanmamak bizim için uygun değildir. Bu bakımdan Allah'ın velî kullarından olmayan bir kimse hiç olmazsa onlara dost olsun, onların veliliğini tasdik etsin. Bu takdirde sevdiğiyle beraber haşrolunması umulur.

Buna Hazret-i Îsa'dan gelen şu rivâyet şahidlik eder: Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) İsrailoğulları'na şöyle sordu: 'Ekin nerde biter?' 'Toprakta' dediler. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) 'Hakikî olarak size derim ki hikmet de ancak toprak gibi olan bir kalpte biter!'

Allah'ın veliliğine talip olanlar; bu veliliğin şartlarını talep etmekte, nefsi düşüklük ve millet derecesine düşürecek kadar ileri gitmişlerdir.

Rivâyet ediliyor ki Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocası olan İbn Kerenbî'yi bir kişi **üç** defa yemeğe davet etti. Her defasında gelirken geri çevirdi. Sonra davet etti. Tekrar geldi. **Dördüncü** defa da onu içeriye alıp 'Neden kovulduğun halde tekrar davete icabet ettin?' diye sordu. İbn Kerenbî dedi ki: 'Yirmi seneden beri nefsimi zillete alıştırdım. Bu hususta çeşitli riyazetlere başvurdum. Öyle ki nefsim köpek gibi oldu. Kovulduğunda gider. Kendisine bir kemik atılınca da dönüp gelir. Eğer sen beni elli defa kovsaydın, sonra beni davet etseydin yine icabet ederdim'.

Yine İbn Kerenbî şöyle anlatıyor: 'Bir mahalleye yerleştim. O mahallede dindarlıkla tanındım. Dolayısıyla kalbimin huzuru dağıldı. Bir hamama girip güzel bir elbise çalıp o elbiseyi giydim. Sonra onun üzerine yamalı abâmı geçirdim. Çıkıp yavaş yavaş yürümeye başladım. Arkadan bana yetiştiler, yamalı abamı çıkardılar. Elbiseyi sırtımdan çıkarıp beni acıtacak derecede dövdüler. Bu hâdiseden sonra orada 'Hamam hırsızı' diye tanındım. Böylece nefsim sükûnete kavuştu'.

İşte **selef** nefislerini böyle eğitiyorlardı. **Allahü teâlâ** kendilerini halka bakmaktan kurtarıncaya kadar bu şekilde terbiyeye devam ederlerdi. Sonra kendi nefislerine bakmaktan da kurtulurlardı!

Nefsine bakan bir kimse Allah'a karşı mahcubdur. Kişinin nefsi ile meşgul olması, kendisi için perdedir. Kalp ile Allah arasında perde yoktur. Ancak kalplerin uzaklığı; Allah'tan gayrisiyle veya kendi nefsiyle meşgul olmaktır. Perdelerin en büyüğü nefsin meşguliyetidir.

Bu sırra binaen hikâye olunur ki: Dünyevî kıymeti büyük olan Bistam eşrafından biri Ebû Yezid Bistamî'nin meclisinden ayrılmıyordu. Bir gün Ebû Yezid'e şöyle dedi: 'Ben otuz seneden beri bütün seneyi oruçla geçirir, orucumu bozmam. Uyumadan bütün geceyi ibadetle geçiririm. Kalbimde senin bu söylediğin ilimden birşey bulamıyorum. Oysa bu ilmi tasdik ediyor ve seviyorum'. Bunun üzerine Ebû Yezid dedi ki:

- Eğer sen üçyüz sene oruç tutsan ve bütün geceleri ibadetle geçirsen yine bu ilimden bir zerre edinemezsin!

- Neden?

- Çünkü kendi nefsin önünde perdedir.

- Bunun çare ve ilâcı var mıdır?

- Evet, vardır!

- Bana söyle ki tatbik edeyim!

- Kabul etmezsin!

- Bana söyle de yapayım!

- Şimdi berbere git! Saç ve sakalını tıraş et. Şu sırtındaki elbiseyi çıkar, bir abaya bürün. Boynuna ceviz dolu bir torba as! Çocukları etrafına topla ve de ki: 'Bana bir yumruk vurana bir ceviz vereceğim!' Çarşıya gir! Memleketin eşrafının yanlarına git ve seni tanıyanlara uğrayarak gez! Bütün bu durumlarda aba sırtında, torba da boynunda olsun!

- Sübhânallah! Bana böyle şeyleri mi teklif ediyorsun!

- Senin Sübhânallah demen şirktir!

- Bu nasıl olur?

- Sen nefsini büyüttüğünden dolayı onu tesbih ettin, rabbini değil!

- Senin bu söylediğini yapamam! Fakat bana başka bir yol göster!

- Her şeyden önce bu söylediğimi yap!

- Buna gücüm yetmez!

- Zaten sana kabul etmeyeceğini söylemiştim!

İşte Ebû Yezid'in söylediği bu söz, nefsine bakmak suretiyle hastalanan, halkın kendisine bakmasıyla fitneye mâruz kalan bir kimsenin tedavisidir. Böyle bir hastalıktan bu ve buna benzer tedavilerden başka hiçbir tedavi insanı kurtaramaz. Bu bakımdan tedaviye gücü yetmeyen bir kimse, hastalıktan sonra nefsini tedavi eden veya hiçbir zaman böyle bir hastalığa giriftar olmayan bir kimse hakkında şifa bulmanın imkânını inkâr etmemelidir. O halde sıhhat derecelerinin en azı, sıhhatin mümkün olmasına inanmaktır. Öyleyse şu azıcık nasipten de mahrum olan bir kimseye yazıklar olsun! Bunlar şeriatta apaçık şeylerdir. Buna rağmen kendini şeriat âlimlerinden sayan bir kimsenin katında pek uzak sayılırlar!

Bir şeyin azı onun katında çoğundan daha sevimli ve bilmemesi bilmesinden kendisine daha sevimli olmadıkça, kul îmanın kemâline eremez. 81

Kimde şu **üç** haslet varsa onun îmanı kemâle ermiştir: a) Allah katında hiçbir kimsenin kınamasından çekinmez. b) Amelinde riyakârlık yapmaz, c) Kendisine iki şey arzolunduğunda, o emirlerin biri dünya, diğeri âhiret için olursa, âhiret için olanı, dünya için olana tercih eder. 82

Bir kulun îmanı şu **üç** haslet onda olmadıkça kemâle ermez, a) Öfkelendiği zaman öfkesi kendisini haktan uzaklaştırmayan. b) Razı olduğunda rızası kendisine bâtıla sokmayan, c) Gücü yettiğinde hakkı olmayanı almayan. 83

Üç haslet vardır ki, onlar kime verilmişse o kimseye Dâvud'un (aleyhisselâm) âline verilenin benzeri verilmiş demektir. Ne rıza ne de öfke halinde adaletten ayrılmamak, ne zenginlik ne de fakirlik halinde ayrılmamak, gizlide ve açıkta Allah'tan korkmak!84

Hazret-i Peygamber îman sahipleri için bu şartları zikretti. Bu bakımdan din âlimi iddiasında bulunup da nefsinde bu şartların zerresine tesadüf edilmeyen kimseye şaşmak gerekir. Bu kimsenin ilimden ve akıldan nasibi, ancak imanının ötesinde bulunan yüce makamları geçtikten sonra elde edileni inkâr etmek olur.

Allahü teâlâ peygamberlerinden birine (şöyle) vahyetti:

Ben ancak dostluğum için; zikrimden gevşemeyen, benden başka hedefi olmayan, kullarımdan birini bana tercih etmeyen, ateşle yakılsa ateşin acısını duymayan, testereyle biçilse elem hissetmeyen bir kimseyi seçerim.

Sevgi kendisini bu şekilde mağlub etmemişse sevginin arkasındaki kerâmet ve keşfi bilir. Oysa bütün bunlar sevginin ötesindedir. Sevgi de îman kemâlinin ötesinde. . . İmanın eksiklik ve fazlalıktaki makamları ve değişikliği hesaba gelmeyecek kadar çoktur.

Hazret-i Peygamber, Hazret-i Ebû Bekir'e hitaben şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ sana ümmetimden bana her îman edenin îmanı kadar vermiştir. Bana da Âdem'in (aleyhisselâm) evladından kendisine îman edenlerin îmanı kadar vermiştir. 85

Allahü teâlâ'nın **üç** yüz ahlâkı vardır. Kim onun huzuruna o **üç** yüz ahlâkın biriyle ahlâklanıp da Tevhîdle beraber varırsa cennete girer.

Bu söz üzerine, Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle sordu:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bende o ahlâklardan biri var mı?

- O ahlâkların hepsi sende vardır. O ahlâkların Allah katında en sevimlisi de cömertliktir. 86

Göklerden sarkıtılmış bir terazi gördüm. Bir kefesine ben konuldum. Ümmetim de ikincisine konuldu. Ben daha ağır bastım. Ebû Bekir o terazinin bir kefesine konuldu. Ümmetim diğer kefesine konuldu. Ebû Bekir daha ağır bastı. 87

Bütün bunlara rağmen, **Hazret-i Peygamber**'in Allah'ın sevgisinde fâni olması öyle bir raddeye gelmişti ki Allah'tan başkasıyla dostluk yapmak için orada yer kalmamıştı. Nitekim şöyle buyurmuşlardır:

Eğer ben insanlardan bir dost edinseydim, muhakkak Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat sizin arkadaşınız Allah'ın dostudur. 88

'Arkadaşınız' tâbiriyle kendi nefsini kastetmiştir.

80) Müslim

81) Ebû Mansur Deylemî

82) Ebû Mansur Deylemî

83) Taberânî

84) Hadis-i Garib'dir. Daha önce geçmişti.

85) Ebû Mansur Deylemî

86) Taberânî

87) İmâm-ı Ahmed, (Ebû Umame'den)

88) Müslim ve Buhari

22. Bu Bölümün Hâtimesi

Kitabı, muhabbetlerle ilgili çeşitli sözlerle sona erdirelim.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'muhabbet, **Hazret-i Peygamber**'e tâbi olmaktır'. Bir başkası 'Zikrin devamıdır!' demiştir. Başkası 'ınahbubu tercih etmektir!' demiştir. Başkası 'Dünyada bâki kalmayı istememektir!' demiştir.

Bütün bunlar muhabbetin meyvelerine işarettir. Muhabbetin kendisine gelince bu tariflerin hiçbiri ondan bahsetmemiştir. Bazıları da 'muhabbet, kalpleri idrâkinden kahredici, dilleri kendisini tâbir etmekten menedici bir mânâdır' demişlerdir.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** herhangi bir şeye ilgi duyan kimseye muhabbeti haram kılmıştır'.

Yine şöyle demiştir: 'Her muhabbet karşılıklı olur, onun karşılığı ortadan kalkınca o da kalkar!'

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: "Allah'a muhabbetini izhar edene 'Allah'tan başkasına eğilmekten sakın!' de!"

Şiblî'ye denildi ki: 'Bize ârif ile muhibbi vasıflandır!' **Cevap** olarak dedi ki: 'Ârif konuşursa helâk olur, muhib ise sükût ederse helâk olur!'

Şiblî şöyle dedi:

Ey kerîm olan seyyid! Sevgin içimde yerleşmiştir.

Ey gözümden uykuyu kaldıran! Sen kalbimden geçeni bilirsin.

Ben 'muhabbeti hatırladım' diyene şaşarım!

Ben unutur muyum ki unuttuğumu hatırlamış olayım!

Seni hatırladığımda ölür, sonra yeniden dirilirim.

Eğer hüsn-ü zannım olsaydı dirilmezdim.

Temenni ile dirilir, şevk ile ölürüm!

Senin için nice dirilir, nice ölürüm.

Muhabbeti, fincan arkasında fincan dolusu içtim; ne şarab bitti, ne de ben kandım!

Keşke onun hayali gözümün önünde olsaydı. Bakışımda kusur etseydim de kör olsaydım!

Rabiat'ul-Adeviye bir gün şöyle demiştir: 'Bizi habibine muttali eden kimdir?' Onun cariyesi dedi ki: 'Habibimiz beraberimizdedir! Fakat dünya bizi ondan ayırmıştır'.

O İbn Celâ (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Allah Hazret-i Îsa'ya (aleyhisselâm) vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ben bir kulumun sırrına muttali olduğumda orada dünya ve âhiret sevgisini görmezsem kendi sevgimle onu doldururum. Kendi hıfzımla onu korurum'.

Denildi ki: 'Semnun bir gün muhabbet hakkında konuştu. O anda önüne bir kuş konuverdi. Gagasından kan gelinceye kadar yeri deşti'.

İbrahim b. Edhem dedi ki: İlâhî! Sen, bence, bana ikram etmiş olduğun muhabbetine, zikrinle bana ihsan ettiğin ünsiyetine ve azametin hakkında düşünmek için bana vermiş olduğun imkâna nisbetle cennetin bir sivrisinek kanadına denk olmadığımı biliyorsun!

Sırrî es-Sekatî şöyle demiştir: 'Allah'ı seven yaşar! Dünyaya meyleden şaşar! Ahmak bir kimse sabah ve akşam bir hiç uğrunda koşar. Akıllı o kimsedir ki ayıplarını deşer!'

Rabia Hatun'a '**Hazret-i Peygamber**'i seven ne durumdadır?' dendi. Dedi ki: 'Allah'a yemin olsun! Onu çok seviyorum. Fakat yaratanın sevgisi beni yaratılmışların sevgisinden uzaklaştırdı'.

Hazret-i Îsa'ya 'amellerin en faziletlisi' sorulduğunda, **cevap** olarak şöyle demiştir: 'Allah'tan razı olmak ve Allah için sevmek!'

Ebû Yezid şöyle demiştir: 'muhib ne dünyayı ne de âhireti sever. Ancak mevlâsının zatını sever'.

Şiblî şöyle demiştir: 'Sevgi, lezzette şaşkınlık, saygıda ise hayranlıktır'.

Denildi: 'Sevgi senin eserini senden silmek, öyle ki senden bir şeyi sende bırakmamak demektir'.

Denildi: 'Sevgi kalbin sevinmesi ve müjdelenmekle mahbuba yaklaşmasıdır'.

Havvâs şöyle demiştir: 'muhabbet iradeleri yok etmektir. Sıfatı ve hâcetlerin tümünü yakmaktır'.

Sehl'e 'muhabbetin mânâsı' soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Kul Allah'ın müşahedesinden, gayenin ne olduğunu anlayınca, Allah'ın kulunun kalbini müşahedesine meylettirmesidir'.

Muhibbin muamelesi **dört** derece üzerinedir: Muhabbet, heybet, hayâ ve tazimi Bunların en üstünü tazim ile muhabbettir. Çünkü bu iki derece, cennette bile cennet ehliyle beraber kalırlar. Cennet ehlinden bu iki dereceden başka ne varsa hepsi kaldırılır.

Harem b. Hıbbân şöyle demiştir: 'mü'min rabbini tanıdığında sever! Sevdiğinde yönelir. Yönelmenin lezzetini tattığında şehvet gözüyle dünyaya, fetret gözüyle âhirete bakmaz. Bu, dünyada üzüntü çekmesi ve âhirette rahatlaması demektir'.

Abdullah b. Muhammed şöyle demiştir: Abide kadınların birinden dinledim. Ağlıyor ve gözyaşları yanaklarının üzerine aktığı halde şöyle diyordu: 'Allah'a yemin ederim! Hayattan bıktım. Öyle ki ölümün satıldığını görsem, Allah'a olan iştiyakım ve mülâkatına olan sevgimden dolayı onu satın alırdım'. Kendisine 'Sen ameline güvenir misin?' diye sordum.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Hayır! Ben bunu Allah'ı sevdiğimden ve hakkında hüsn-ü zan yaptığımdan dolayı seviyorum. O'nu sevdiğim halde bana azap edeceğini sanır mısın?'

Allahü teâlâ, Hazret-i Dâvud'a şöyle vahyetti:

Eğer benden kaçanlar onları nasıl beklediğimi ve onlara nasıl merhamette bulunacağımı, günahlarını terketmeleri için nasıl iştiyakım olduğunu bilselerdi, muhakkak bana olan iştiyaklarından ötürü hemen ölmek isterlerdi. Benim sevgimden mafsalları paramparça olurdu.

Ey Davud! İşte bu, benden uzaklaşanlar hakkındaki irademdir. Acaba bana yönelenler hakkındaki iradenin nasıl olduğunu düşün!.

Ey Dâvud! Kulum bana en fazla muhtaç olduğu zaman, benden müstağni olduğunu zannetti. Benim kuluma en fazla rahmet ettiğim zaman, bana sırt çevirdiği zamandır. Kulumun en büyük olduğu zaman, bana yöneldiği zamandır.

Ebû Halid es-Saffar şöyle demiştir: 'Peygamberlerden biri bir abide rastladı ve ona dedi ki: 'Siz âbidler korku ve ümitle amel ediyorsunuz. Oysa biz peygamberler muhabbet ve şevkle amel ediyoruz'.

Şiblî şöyle demiştir: **Allahü teâlâ** Dâvud kuluna şöyle vahyetti: 'Ey Dâvud! Benim hatırlamam, hatırlayanlar içindir. Ben ise özellikle sevenler içinim'.

Allahü teâlâ Âdem'e (aleyhisselâm) vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Âdem! Bir dostu seven, onun sözünü tasdik eder. Habibine ünsiyet veren, fiiline razı olur. O'na müştâk olan O'nun yolunda var kuvvetiyle gider'.

Havvâs göğsünü yumruklayarak şöyle diyordu: 'Beni görüp, benim kendisini görmediğim iştiyakım hazır ol!'

Cüneyd şöyle demiştir: Yunus (aleyhisselâm) iki gözü kör oluncaya kadar ağladı, Sırtı kamburlaşıncaya kadar ibadet etti. Kötürüm oluncaya kadar namaz kıldı ve şöyle dedi: ' (Ey rabbim!) Senin izzet ve celâline yemin ediyorum! Eğer benimle aranda ateşten bir deniz olsaydı, sana olan iştiyakımdan dolayı o denize dalardım'.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber**'e sünnetini sordum, şöyle buyurdu:

Marifet benim sermayemdir. Akıl dinimin esasıdır. Sevgi temelimdir. Şevk bineğimdir. Allah'ın zikri enîsimdir. Güvenmek hazinemdir. Mahzun olmak arkadaşımdır. İlim silahımdır. Sabır abamdır. Rıza ganimetimdir. Âcizlik medarı iftiharımdır. Zâhidlik sanatımdır. Yakîn gıdamdır. Doğruluk şefaatçımdır. Taat sevgimdir. Cihad ahlâkımdır. Gözümün aydınlığı namazdadır. 89

Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: 'Ruhları mücehhez ordular yapan Allah, müşriklerin dediğinden münezzehtir. Bu bakımdan âriflerin ruhları celâlî (celâl sıfatına mensub) ve kudsîdir. Ârifler Allah'a müştâk oldular. Mü'minlerin ruhları ruhânîdir, çünkü Mü'minler cennete meylettiler. Gâfillerin ruhları hevâîdir, çünkü dünyaya meylettiler'.

Meşâyihten biri şöyle demiştir: Lükam (Şam'ın dağlarından biridir. Abidler orada bulunurdu) dağında rengi esmer, bedeni zayıf bir kişi gördüm. O, taştan taşa sıçrıyor ve şöyle diyordu:

Aşk ile hevâ, beni gördüğün gibi yaptılar!

Denilmiştir ki: 'şevk Allah'ın ateşidir. Allah o ateşi velî kullarının kalplerinde yakmıştır! Öyle ki onunla onların kalplerinde bulunan düşüncelerin, iradelerin, gelip geçici şeylerin ve ihtiyaçların hepsini yakmıştır'.

İşte muhabbet, ünsiyet, şevk ve rıza'nın beyanı hakkında bu kadarı kâfidir. Doğruya muvaffak kılan Allah'tır!

Böylelikle Muhabbet, Şevk, Rıza ve Ünsiyet bölümü sona ermiş bulunuyor. Allah'ın izniyle bunun ardından Niyet, İhlâs ve Sıdk ile ilgili bölüm gelecektir!

89) Kadı Iyaz, (Hazret-i Ali'den)

37 - NİYYET, İHLÂS VE SIDK

1. Giriş

Allahü teâlâ'ya şükredenler gibi hamd, yakîn sahipleri gibi îman eder; vahdâniyetini de sâdıklar gibi ikrâr ederiz. Âlemlerin rabbi, göklerin ve yerin yaradanı olan; cinleri, insanları ve mukarreb melekleri, kendisine ihlaslı bir şekilde ibadet etmekle mükellef kılan Allah'tan başka ma'bûd olmadığına şahidlik ederiz.

Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a, hâlis kılıp O'nu birleyerek Allah'a kulluk etmeleri, namazı gereği gibi kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmiştir. (Beyyine/5)

Bu bakımdan kuvvetli ve hâlis din ancak Allah'ındır; çünkü **Allahü teâlâ** müşriklerin (ortak koşanların) şirklerinden münezzehtir.

Salât ve selâm, O'nun Rasûlü, peygamberlerin efendisi **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , tertemiz âl ve ashâbın ve bütün peygamberlerin üzerine olsun!

Kalp sahipleri, îman basireti ve Kur'ân nûruyla anlamışlardır saadete kavuşmak ancak ilim ve ibadetle mümkündür. 'İnsanların hepsi helâk olmuşlardır; ancak âlimler müstesna. . . Âlimler de helâk olmuşlardır, ancak amel edenler müstesna. . . Amel edenlerin de hepsi helâk olmuşlardır; ancak ihlâs sahipleri müstesna. . . İhlâs sahipleri de büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar'. 1 Bu bakımdan niyetsiz amel, boşuna yorulma demektir. İhlâssız niyetse riya sayılır; riya da münafıklığın dengi olup isyan ile eşittir. Sıdk ve tahkik olmaksızın ihlâs hebâ olur!

Nitekim **Allahü teâlâ**, kendisinden başkasının da karıştırıldığı ameller hakkında şöyle buyurmuştur:

Yaptıkları her işin önüne geçmişiz de onu (etrafa) saçılmış zerre haline getirmişizdir. (Furkan/23)

Niyetin hakîkatini bilmeyenin niyeti nasıl doğru olabilir? İhlâsın hakîkatini bilmediği halde niyetini tashih ettiğini (düzelttiğini) zanneden kişinin niyeti nasıl hâlis olabilir veya sıdkın (doğruluğun) mânâsını bilmeyen bir muhlis, nasıl olur da nefsinden sıdk bekleyebilir?

Bu bakımdan Allah'a ibadet etmek isteyen her kula düşen ilk vazife, önce niyeti öğrenmektir ki marifeti elde edebilsin. Sonra kurtuluş vesilesi olan ihlâs ve sıdkın hakîkatini anladığında onu (niyeti) amel ile doğrulasın. Biz bu kitapta niyet, sıdk ve ihlâs'ın mânâlarını **üç** bölümde zikredeceğiz:

Birinci Bölüm: Niyet'in ve mânâsının hakîkati **İkinci** Bölüm: İhlâs ve hakîkatleri **Üçüncü** Bölüm: Sıdk ve hakîkati

1) Bu söz", Sehl et-Tüsterî'ye nisbet edilmiştir. (Bkz. İthâfu's-Saâde, X/3)

37-1

2. Niyet'in Fazileti

Niyet'in Fazileti, Hakîkati, Amelden Hayırlı Olması; Nefisle İlgili Amellerin Fazileti ve Niyet'in Kulun İhtiyar'ından Hariç Oluşu

Rablerinin rızasını dileyerek sabahakşam O'na dua edenleri (fakirleri onlarla bir arada bulunmak istemeyen müşriklerin arzularına uyarak yanından) kovma! (En'âm/52)

Ayette bahsi geçen dileme'den gaye niyet'tir.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Amellerinin doğruluğu veya kemâle ermesi ancak niyetlere bağlıdır. İnsan için, neye niyet etmişse ancak o vardır. Bu bakımdan kimin hicreti Allah'a ve Rasûl'üne olursa, onun hicreti Allah ve Rasûl'ünedir. Kim de dünyaya veya evleneceği bir kadına hicret etmişse, onun hicreti (niyeti) de hicret ettiğinedir. 2

Ümmetimin şehidlerinin çoğu, yataklarında ölenlerdir. Düşmanla çarpışırken öldürülen niceleri vardır ki onların niyetini Allah daha iyi bilir. 3

Eğer (karı-kocanın) arasının açılmasından endişe duyarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar uzlaştırmak isterlerse Allah onların arasını bulur. (Nisâ/35)

Görüldüğü gibi, **Allahü teâlâ**, bu ayette, niyeti (istemeyi) karı-kocanın barışmasına sebep kılmıştır.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki **Allahü teâlâ**, suretlerinize ve mallarınıza değil, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar. 4

Allahü teâlâ kalplere, niyet'in yeri olmasından dolayı bakar.

Kul güzel ameller işlediğinde melekler onları mühürlü sayfalar içerisinde yükseltip götürürler ve Allah'ın huzuruna koyarlar. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur:

- Şu sayfayı atınız! Zira içindeki amelle benim rızam kasdedilmemiştir.

Sonra meleklere seslenir:

- O kul için şunu yazınız. O kul için bunu yazınız!

- Ey rabbimiz! O bunların hiç birini işlemedi ki?!

- İşlemedi, fakat niyet etti!5

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: İnsanlar **dört** sınıftır:

a) Allah'ın, kendisine ilim ve mal verdiği kişidir ki ilmiyle malında tasarruf eder!

b) Onun bu halini görüp de 'Eğer Allah buna verdiğinin benzerini bana verirse, ben de onun yaptığı gibi yaparım' diyenkimse.

Bu iki kişi sevapta eşittirler.

c) Allah'ın, kendisine mal verip de ilim vermediği kişidir ki cehaletinden ötürü malını har vurup harman savurur.

d) Üçüncünün halini görüp de 'Eğer Allah buna verdiğinin benzerini bana verseydi onun yaptığı gibi yapardım!' diyenkimse.

Bu **ikisi** de günahta eşittirler. 6

Allahü teâlâ'nın, niyetinden ötürü kişiyi başka bir kişinin iyi veya kötü amellerine nasıl ortak kıldığına dikkat ediniz!

Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiğine göre, **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Tebük seferine giderken şöyle buyurmuştur:

Medine'de bazı kişiler vardır ki orada oldukları halde, geçtiğimiz her bir derede, kâfirleri öfkelendirecek şekilde attığımız her adımda, yaptığımız her infakta kazandığımız sevabı bizimle paylaşmaktadırlar!

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Onlar bizimle birlikte olmadıkları halde bu fazileti nasıl elde edebiliyorlar?

- Kendilerini özürleri geri bırakmıştı. Bu bakımdan onlar niyetlerinin güzelliğiyle bize ortak oldular. 7

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle diyor:

Hazret-i Peygamber 'Kişi için, ancak neyi istemek üzere hicret etmişse o vardır' buyurmuştur. Gerçekten de bizden bir kişi hicret ederek Ümmü Kays adında bir kadınla evlendi. Bundan dolayı bu kişiye 'Ümmü Kays muhâciri' adı verildi. 8

Bir haberde şöyle denilmiştir: "Bir kişi Allah yolunda öldürüldü; fakat kendisine 'Merkebin ölüsü' adı verildi. Çünkü o, karşısındaki kişinin eşyalarını ve merkebini almak için dövüştüğü sırada öldürülmüştü. Dolayısla niyetine nisbet edilerek kendisine bu isim verildi".

Ubâde b. Sâmit **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Yalnızca ganimet elde etme niyetiyle harbe katılan kimse için ancak niyet ettiği vardır. 9

Ubeyy b. Ka'b şöyle anlatıyor: "Birlikte harbe katıldığımız bir kişiden yardım istedim. Bana 'Hayır! Ancak bana bir ücret verirsen yardım ederim!' dedi. Bunun üzerine ona ücret verdim. Daha sonra bu durumu kendisine anlattığımda **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Onun için gerek dünyasında, gerek de âhiretinde senin verdiğin ücretten başka bir nasib yoktur. 10

İsrâiliyât'ta şöyle anlatılıyor: "Adamın biri bir kıtlık senesinde, bir kum yığınının yanından geçerken, kendi kendisine 'Eğer bu kum yığını yiyecek olsaydı onu halk arasında taksim ederdim' diye düşündü. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**, onların peygamberine vahiy göndererek şöyle buyurdu:

O kuluma de ki: **Allahü teâlâ** senin sadakanı kabul edip güzel niyetine teşekkür etti. Sana, o kum yığını kadar yiyeceği sadaka olarak dağıtmışın gibi de sevap verdi'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim bir iyiliğe niyet eder, fakat onu yapmazsa kendisine bir sevap yazılır. 11

Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği bir hadîste **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kimin niyeti dünya ise Allah onun fakirliğini gözlerinin arasında kılar. O dünyadan, onu en çok istediği halde ayrılır. Kimin de niyeti âhiret ise, Allah onun kalbini zengin kılar. Kaybettiklerini onun için derler. O dünyadan, ondan en zâhid olduğu (onu en çok istemediği) halde ayrılır. 12

Hazret-i Peygamber bir keresinde, Mekke ile Medine arasında yere batacak bir ordudan bahsetti. Bunun üzerine Ümmü Seleme vâlidemiz şöyle sordu:

- Onların içinde istemeyerek (zorla) veya bir ücret karşılığı götürülenler vardır. (Bunlar niçin ne buyuruyorsunuz?)

- Onlar, niyetleri üzere haşrolunurlar!13

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Savaşanlar, ancak niyetler üzerinde savaşırlar. İki ordu, karşı karşıya geldiğinde, melekler yere inerek insanları, yazarlar: 'Filan adam dünya için, falan adamsa gayretkeşliğinden (hamiyyetinden) dolayı dövüşüyor. Filan adam da asabiyet (ırkçılık) için dövüşüyor'.

Sakın (rastgele) 'Filan adam Allah yolunda öldürüldü!' demeyiniz! Zira Allah yolunda çarpışan kimse, (ancak) Allah'ın kelimesi (dini) en yüce olsun diye çarpışan kimsedir. 14

Câbir'den rivâyet edildiğine göre: **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Her kul, hangi niyet üzerinde ölürse o niyet üzere haşrolunur. 15

Ahmed b. Ebî Bekre'nin rivâyet ettiği bir hadîste **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İki müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya geldiklerinde hem öldüren, hem de öldürülen cehennemdedir.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Öldüreni anladık, fakat öldürülenin suçu nedir?

- Çünkü öldürülen de karşısındakini öldürmeye niyet etmişti!16

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîste de **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim Allah için koku sürerse, kıyâmet gününde kokusu miskten daha hoş olduğu halde haşredilir. Kim de Allah'tan başkası için koku sürerse kıyâmet gününde huzura, kokusu leşten daha kötü olduğu halde gelir.

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Amellerin en üstünü, Allah'ın farzlarını edâ etmek, haramından sakınmak ve Allah katında niyetin doğruluğudur'.

Sâlim b. Abdullah, Ömer b. Abdülâziz'e şunları yazdı: 'Bil ki Allah'ın yardımı kulun niyeti nisbetindedir. Bu bakımdan kimin niyeti tam ise, Allah'ın ona yapacağı yardımı tamdır. Kimin niyeti de eksikse ona yapılacak yardım da o nisbette eksilir'.

Seleften bir zat şöyle demiştir: 'Nice küçük amel vardır ki niyet onu büyütür nice büyük amel de vardır ki niyet onu küçültür'.

Dâvud et-Tâî şöyle demiştir: 'İyi insanın niyeti takvâdır. Onun bütün azaları dünyaya yapışsa bile, niyeti birgün kendisini mutlaka doğruya iletecektir. Cahilin durumu ise bunun tam aksinedir'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Sizin ameli öğrendiğiniz gibi **selef** de amel için niyeti öğreniyorlardı'.

Âlimlerden bir zat şöyle demiştir: 'Amel etmezden önce amel için niyet edilmelidir; zira insan hayra niyet ettiği sürece hayırlı demektir'.

Müridin biri âlimleri ziyaret ederek 'Bana, kendisiyle hiç durmadan Allah için çalışabileceğim bir amel gösterir misiniz? Zira ben, gece veya gündüz üzerimden, Allah için çalışamadığım bir saatin bile geçmesini istemiyorum' derdi. Nihayet bir âlim kendisine 'Sen isteğini elde etmişsin. Bu bakımdan gücün yettiği kadar hayır işle! Hayır işlemekten gevşediğinde veya terkettiğinde onu işlemeye niyet et; zira hayrı işlemeye niyet eden de tıpkı işleyen gibidir' dedi.

Seleften bir zat da şöyle demiştir: 'Allah'ın sizlere vermiş olduğu nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. Muhakkak ki günahlarınız bildiklerinizden daha gizlidir; fakat siz sabah akşam tevbeye devam ediniz. **Allahü teâlâ** bu iki vakit arasında yaptıklarınızı affedecektir!'

Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Herhangi bir günaha, kasd ve niyet etmediği halde uyuyan ve yine herhangi bir günaha atılmadığı halde uyanan göze ne mutlu!'

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: İnsanlar kıyâmet gününde niyetlerine göre haşrolunacaklardır'.

Andolsun biz sizi deneyeceğiz içinizden cihad edenleri ve (güçlüklere) sabır gösterenleri bilelim ve söylediğimiz sözlerin (doğru olup olmadığını) sınayalım. (Muhammed/31)

Fudayl b. İyaz bu âyeti okuduğunda ağlamış; sonra tekrar okuyarak şöyle demiştir: ' (Ey rabbim) ! Eğer sen imtihan edersen, yırtıp (gizli hallerimizi ortaya çıkarıp) bizleri rezil edersin'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde, ancak niyetlerinden dolayı ebedî kalırlar!'

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Tevrat'ta şöyle yazılıdır: 'Kendisiyle rızamın niyet ve irade edildiği şey'in azı çoktur. Kendisiyle benden başkasının niyet ve irade edildiği şey'in de çoğu azdır'.

Bilâl b. Sa'd şöyle demiştir: 'Kul Mü'min olduğunu söylediğinde **Allahü teâlâ** ameline bakmadan onu sözüyle başbaşa bırakmaz. Amel ettiğinde ise takvâsına bakmadan onu ameliyle başbaşa bırakmaz. Takvâ sahibi olduğunda da neye niyet ettiğine bakmadan onu bırakmaz. Eğer niyeti doğru ise, diğer hareketleri haydi haydi doğrudur'.

Amellerin direği niyetlerdir. Bu bakımdan amel, hayır olabilmesi için niyete muhtaçtır. Niyet de her ne kadar birtakım mânilerden dolayı kendisine göre amel etmek zor olsa da aslında bir hayırdır.

2) Müslim, Buhârî

3) İmâm-ı Ahmed

4) İmâm-ı Ahmed, Müslim ve İbn Mâce

5) Dârekutnî

6) İbn Mâce

7) Buhârî

8) Taberânî

9) İmâm-ı Ahmed

10) Taberânî

11) İbn Mâce

12) İbn Eb'id-Dünya

13) Müslim, Ebû Dâvud

14) İbn-i Mübârek

15) Müslim

16) Müslim, Buhârî, Ebû Dâvud ve Nesâî

17) İmâm-ı Ahmed

3. Niyet'in Hakîkati

Niyet, irade ve kasd aynı mânâya gelen ibareler olup kalbin bir hali ve sıfatıdır. Niyet, iki şey arasındadır: İlim ve amel. İlim bunun öncüsüdür; zira ilim, onun aslı ve şartıdır. Amel ise, ona tâbidir, zira onun meyvesi ve dalıdır. Bunun hikmeti de şudur: Her amel (her hareket ve sükûn) ihtiyarî olup ancak **üç** şeyle tamamlanır:

a. İlim

b. İrade

c. Kudret

İnsan bilmediği bir şeyi irade edemez. Bu bakımdan bir şeyi irade edebilmesi için onu bilmesi lâzımdır. İrade etmediğini ise işlemez. Bu bakımdan bir şeyi işlemesi için de onu irade etmesi gerekir. İradenin mânâsı kalbin gayesine uygun bulduğu şeye yönelmesi demektir. Bu uygunluk ya içinde bulunan anda ya da gelecekte olur. **Allahü teâlâ** insanı bazı işlerin kendisine veya hedefine uygun geleceği, bazı işlerle de çelişeceği bir şekilde yaratmıştır.

Bu bakımdan insan nefsine uygun gelenleri anma, nefsine zıt olan zararlı şeyleri uzaklaştırma ihtiyacı hisseder. Dolayısıyla fayda veya zarar verici şeyleri bilmek zorundadır ki faydalı olanları alıp zararlılardan kaçabilsin; zira yiyecek maddelerini görmeyen ve tanımayan kimsenin ona el uzatması mümkün değildir. Ateşi görmeyen kimsenin de ateşten kaçması düşünülemez. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** hidayet ve marifeti yaratmış; bunlara zâhir ve bâtın duyulardan ibaret olan sebepleri halk etmiştir. Ancak bunları açıklamak buradaki maksadımız dışındadır.

İnsan yiyecek maddelerini gıdayı görüp tabiatına uygunluğunu bilse dahi tabiatında ona karşı bir istek bulunmadığı takdirde onu edinme ihtiyacı hissetmez; zira hasta yiyecek maddelerini görüp, tabiatına uygunluğunu bildiği halde isteği olmadığından, harekete geçirici teşvikçisi bulunmadığından faydalanma imkânından mahrumdur. Öyleyse **Allahü teâlâ**, İnsan oğlunda istek ve iradeyi yaratmıştır. İstek ve iradeden gayem; onun nefsinde yiyecek maddelerine karşı bir iştah ve kalbinde onlara yöneltici bir kudret yaratmaktır. Sonra bu da yetmez; zira nice kimseler vardır ki yemeği görür, isteği de olur; fakat kötürüm olduğundan dolayı onu yemeye bir türlü muvaffak olamaz. Bu bakımdan İnsan oğlu için kudret ve hareket ettirici azalar yaratıldı ki onunla yemeği daima yeme imkânını elde etmiş olsun. Aza ise ancak kudretle hareket eder. Kudret iteleyici ve teşvik edici bir âmili; bu âmil de ilim ve marifeti veya zan ve itikadı bekler. Bu da kişinin, nefsinde, gördüğü şeyin kendisine uygun olduğunu bilmesi demektir. Kişinin marifeti, gördüğü şeyin nefsine uygun olduğu hususunda kesinleştiği ve kendisinde bunu yapma mecburiyeti hissettiği ve kendisini onu yapmaktan alıkoyacak karşı bir kuvvet de bulunmadığı takdirde irade harekete geçer ve o şeye karşı meyil oluşur. İrade harekete geçtiğinde kudret de azaları harekete geçirmek için faaliyete geçer. Bu bakımdan kudret iradenin hizmetindedir; irade ise inanç ve marifetin hükmüne tabidir. Bu durumda niyet, mutavassıt bir sıfattan ibaret olup, irade hedefe uygun olana rağbet ve meylin hükmüyle nefsin harekete geçmesidir. Bu uygunluk da ya içerisinde bulunan anda ya da gelecekte sözkonusudur.

Bu bakımdan ilk hareket ettirici, hedefin bizzat kendisi olup bu da iteleyici kuvvettir. İteleyici gaye, niyet edilen maksadın ta kendisidir. Harekete geçmeyi kabul etmekse kasd ve niyettir. Kudretin; azaların hareketiyle iradenin hizmetine koşması amelin ta kendisidir. Ancak kuvvetin amel için harekete geçmesi, bazen bir teşvikçi ile bazen bir fiil hususunda bir araya gelen iki teşvikçi ile olur. Bazı durumlarda bu teşvikçinin her biri tek başına kuvveti harekete geçirmeye kâfidir. Bazen her biri tek başına bunu yapamaz; ancak bir araya geldikleri takdirde yapabilir. Bazen de bir tanesi kâfi gelmesine rağmen diğeri ona yardım edici ve onu takviye edici olarak harekete geçer. Böylece bu taksimattan **dört** kısım meydana gelir. Biz, her bir kısım için bir misal vereceğiz ve o kısmın adını söyleyeceğiz.

Bir

Bir tek iteleyici kuvvetin yalnız başına olmasıdır. Nitekim yırtıcı bir hayvanın hücumuna mâruz kalan bir insan o hayvanı her gördükçe yerinden fırlar. Bu insanı ürküten şey, yırtıcı hayvandan kaçma isteğinden başka birşey değildir. Bu insan yırtıcı hayvanı görmüş ve onun zararlı olduğunu anlamıştır. Bu yüzden nefsi kaçmaya teşebbüs edip rağbet göstermiştir. Bu teşebbüs gereğince kudreti harekete geçmiştir. Bu kişinin niyeti yırtıcı hayvandan kaçmaktır; zira ayağa kalkmakta başka bir gayesi yoktur. İşte bu niyet hâlise adını alır. Bu niyet gereği yapılan amele de, iteleyici hedefe nisbetle ihlâs denir. Mânâsı başkasının müşâreketinden (ortaklığından) ye karışmasından arınmış demektir.

İki

İki iteleyicinin bir araya gelmesidir. Öyle ki bunların her biri, kudreti tek başına harekete geçirmeye yeterlidir. Buna, duyularla hissedilen şeylerden şu misali verebiliriz: Bazen iki kişi bir şeyi kaldırma hususunda yardımlaşırlar. Oysa bunların her biri tek başına dahi onu kaldırabilirdi.

Konumuzla ilgili olarak da şu misâli verebiliriz: Bir şahıstan, fakir bir akrabası bir ihtiyacının giderilmesini ister. O da fakirliğinden ve akrabalığından dolayı ihtiyacını giderir. Sonra şunu da bilir ki eğer fakirliği olmasaydı, sadece akrabalığından dolayı; akrabalığı olmasaydı sırf fakirliğinden dolayı onun ihtiyacını giderecekti. Hatta yine anlamıştır ki zengin bir akrabası dahi gelseydi onun ihtiyacını yerine getirmek için de çalışacaktı. Doktorun kendisine Arefe gününde yemeği bırakmasını emrettiği kimsenin durumu da böyledir. Bu kimse o gün oruç tutar ve Arefe günü olmasa bile, korunmak için yine yemek yemeyeceğini ve korunmak için olmasa dahi Arefe günü olduğundan dolayı yemeği terkedeceğini bilir. Oysa burada **ikisi** bir araya geldi. Bundan dolayı o da yemeği terketti. İşte burada **ikinci** iteleyici, birincinin arkadaşıdır. Bu duruma iteleyicilerin arkadaşlığı adını verelim.

Üç

İteleyicilerden her birinin, tek başına kaldığında iş görememesidir. Fakat **ikisi**nin bir arada bulunması, kudreti harekete geçirmeye yeter. Bunun hissedilen şeylerde misali; iki zayıf kişinin, tek başlarına kaldıramadıkları bir yükü kaldırma hususunda yardımlaşmalarıdır. Konumuzla ilgili olarak da şu misali verebiliriz: Kişi, zengin bir akrabasının veya yabancı bir fakirin istediği parayı vermez; fakat fakir bir akrabasının istediği parayı verir. Burada kişiyi bu hayra davet eden kuvvet iki teşvikçinin bir araya gelmesisiyle harekete geçmiştir ki bunlar akrabalık ve fakirliktir. Hem sevap kazanmak, hem de övülmek için açıktan sadaka veren kişi de böyledir. Sevap kazanma kastı tek başına bu kişiyi sadaka vermeye teşvik etmez. Diğer taraftan sadakayı isteyen fâsık olup aldığı sadakada sevap yoksa, sadece riyakârlık da bu kişiyi sadaka vermeye itelemez. Ancak **ikisi** bir araya geldiğinde kalbi harekete geçirebilirler. O halde, biz bu kısma müşareket (ortaklık) adı verelim.

Dört

Teşvikçilerden birinin tek başına iş görebildiği halde ikincisinin kendi başına iş görecek durumda olmamasıdır. Fakat **ikincisi** birinciye eklendiğinde yardım edip kolaylaştırmak suretiyle ona tesir eder. Bunun duyularla hissedilenlerde misali; zayıf bir kimsenin, herhangi bir yükü kaldırmaya gücü yeten kuvvetli birine yardım etmesidir. Kuvvetli olan, o yükü tek başına kaldırabilir; zayıf olansa onu tek başına kaldıramaz. Yardımı kolaylaştırır; hafiflemesinde müsbet bir rol oynar. Konumuzla ilgili misali; İnsan oğlunun sadakayı eda ettiği sırada halktan bir grubun orada bulunmasıdır.

Bu fiil, orada bulunanların görmeleri sebebiyle kişiye daha da kolay gelir. Ancak kişi, tek başına tenha bir yerde olsa dahi o fiili işlemek hususunda gevşeklik göstermeyeceğini ve yine amel sırf ibadet olmasaydı sadece riyanın kendisini bu amele zorlayamayacağını bilir. Bu bakımdan bu, niyete arızî olarak katılan bir şeydir. Öyleyse biz bu kısma muavenet adını verelim.

İkinci teşvik edici, ya arkadaş veya ortak ya da yardımcı olur. Bunların hükmünü İhlâs bölümünde söyleyeceğiz. Şimdi ise gayemiz; niyetlerin kısımlarını açıklamaktır. Çünkü amel, kendisini teşvik edene tâbidir. Bu bakımdan amel, niyete göre hüküm kazanır. 'Ameller ancak niyetlere göredir' denilmiştir; çünkü ameller (niyete) tabidir ve esasında hükümleri yoktur. Hüküm ancak tâbi oldukları şeye (niyete) aittir. Çünkü, kişi, kalbiyle Allah'ı zikretmeye veya müslümanların maslahatları hakkında düşünmeye niyet ettiğinde; hadîsin bu şekilde anlaşılması hâlinde; düşünmeye niyetlenmesinin, bilfiil düşünmekten daha hayırlı olması gerekirdi.

Bazılarına göre de tercihin sebebi şudur: 'Niyet amelin sonuna kadar devam eder. Ameller ise devam etmezler'. Oysa bu izah zayıftır. Çünkü bu durumda hadîsin mânâsı 'Çok amel az amelden daha hayırlıdır' şekline dönüşür. Oysa durum hiç de böyle değildir. Zira namazın niyeti bazen kısa bir süre, ameleri ise daha uzun süre devam eder. Oysa hadîsin mânâsının böyle kabul edilmesi durumunda şahsın niyeti amelinden (namazından) daha hayırlı olur.

Bazılar ise "Bu hadîsin mânâsı; 'Niyet mücerred olarak, niyetsiz mücerred amelden daha hayırlıdır' demektir" derler. Bu söz doğru olmakla birlikte hadîsten bu mânânın kastedilmiş olması uzak bir ihtimadir; zira niyetsiz veya gafletle yapılan amel, asla hayırlı değildir. Niyet ise, mücerred hayırdır. Oysa tercih, hayrın esasında ortak olanlar arasında yapılır.

Bilakis bu hadîsle kastedilen mânâ şudur: Her ibadet, niyet ve amele tanzim olunur. Oysa hem niyet, hem de amel hayırlardandır. Fakat taatan olan niyet amelden hayırlıdır. Her birinin maksuda etkisi olmakla birlikte taat olan niyet, yine taat olan amelden daha hayırlıdır. Gaye şudur: Kul için hem niyette hem de amelde, bir tercih vardır. O halde her **ikisi** de ameldir. Bu tür niyet en hayırlılarıdır. İşte hadîsin mânâsı bu söylediklerimizden ibarettir.

Niyet'in amele tercih edilmesinini ve ondan hayırlı kabul edilmesinin sebebine gelince, bunu ancak dinin maksad ve yolunu, bu yolun maksada varıştaki tesirinin son hududunu bilen; eserlerin bir kısmını diğerleriyle mukayese edip maksuda nisbetle en kuvvetlisini öğrenmek için çabalayan anlar. Meselâ 'Ekmek meyveden daha hayırlıdır' diyen kimse, bu sözüyle şunu kastetmiştir: 'Ekmek, gıdalanma maksuduna nisbetle meyveden daha hayırlıdır!' Bu mânâyı ise, ancak gıdanın bir maksadı olduğu ve bunun da sıhhat ve hayatın idamesi olup gıdaların sıhhat ve hayatı devam ettirmede değişik tesirlerin olduğunu öğrenen; her birinin tesirini bilen ve bir kısmını diğerleriyle mukayese eden kimse anlar! İbadetler de kaplerin gıdasıdır. Maksad; kalplerin şifası, idâmesi, âhirette felah bulması, Allah ile mülâki olmak suretiyle nimetlenip saadete ermesidir. Öyleyse maksad, sadece Allah'ın mülâkatı ile saadet zevkidir. Allah'ın mülâkatı ile de ancak Allah'ı seven ve O'nu ârif olarak (tanıyarak) ölen kimse nimetlenir. Allah'ı tanımayan, O'nu asla sevemez. Allah'ı uzun süre anmayan da rabbine asla yaklaşamaz. Bu bakımdan ünsiyyet (yaklaşma) , ancak zikre devam etmek suretiyle gerçekleşir. Marifet de fikrin (düşüncenin) devamıyla elde edilir. Marifetin arkasındansa zorunlu olarak muhabbet

gelir. Kalp, zikir ve fikre ancak dünya meşgalelerinden kurtulduğunda devam edebilir. Dünya meşgalelerinden de ancak dünyevî şehvetlerin, hayra meyledip onu irade edecek, şerden kaçıp ondan nefret edecek hale gelmek suretiyle kesilmesiyle kurtulabilir. Hayırlara ve taatlara ise ancak âhiret saadetinin bunlara bağlı olduğu bilindiğinde meyledilir; tıpkı akıllı bir kimsenin, selâmetinin kan aldırmada olduğunu bildiğinde buna meyletmesi gibi. . .

Marifet'ten dolayı meydana gelen meyletmenin esası, ancak meylin ve ona devam etmenin gereğiyle kuvvet bulur; zira kalbin sıfatlarının ve iradesinin isteklerine amelle devam etmek, o sıfat için gıda yerine geçer. Böylece bu devamlılıktan dolayı o sıfat kuvvet kazanır ve gelişir. Aynı şekilde ilim veya riyaset (baş olma) isteğine meyleden kimsenin meyli de başlangıçta zayıf olur. Eğer kişi meylinin isteğine uyar, ilimle, baş olma eğitimiyle ve bunun için gereken amellerle meşgul olursa, meyli kuvvet bulup yerleşir. Dolayısıyla bundan kurtulmak güçleşir. Eğer meylinin isteğine karşı koyarsa meyli zayıflar ve kırılır. Hatta çoğu kez ortadan kalkar.

Kişi güzel bir yüze baktığında tabiatı başlangıçta ona zayıf bir şekilde meyleder. Eğer onun arkasına düşüp tabiatın arzusu doğrultusunda çalışır; bakmaya, birlikte oturmaya ve görüşmeye devam ederse, iradesine hâkim olamayacak derecede kuvvet kazanır ve bu meyilden vazgeçmeye gücü yetmez! Eğer nefsini başlangıçta meneder, meylinin isteğine karşı koyarsa, bu hareketi, meyil sıfatını gıdasız bırakmaktır ki bu da nefse şiddetli bir engel olur! Sonuçta zayıf düşüp kırılır, gemlenip ortadan kalkar. Bütün sıfatlar, hayırlar ve âhiret için yapılan taatlar da böyledir. Oysa kötülüklerle âhiret değil, yalnızca dünya kastedilmektedir. Nefsi zikir ve fikre, ancak uhrevî hayırlara meyledip, dünyevîlerden uzaklaşması âmâde kılar. Bu da ancak taate, ibadete devam edip günahları terketmekle perçinleşir. Çünkü azalar ile kalp arasında bir bağ vardır. Bu yüzden bunlar birbirlerinden etkilenir. Bu bakımdan bir aza yaralandığında kalp bundan acı duyar. Sâlihlerden birinin ölümünü duyduğunda veya korkunç bir haber aldığında elem duyar. Onun bu eleminden bütün azalar etkilenir. Vücut tir tir titrer. Bet beniz atar. Kalp, arkasından gidilen bir esastır; emir ve çobandır. Azalarsa hizmetçiler, halklar ve sürüler mesabesindedir. Bu bakımdan azalar sıfatlarının kalpte perçinleşmesinden dolayı onun hizmetçisidirler. Öyleyse hedef kalptir. Azalarsa bu hedefe götürücü vasıtalardır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Vücutta bir organ (kalp) vardır ki o düzgün olduğunda vücudun diğer azaları da düzgün olur. 19 Ey Allahım! Hem güdeni, hem de güdüleni ıslah eyle!20 **Hazret-i Peygamber** burada, güden'den kalbi, güdülen'den de azaları kasdetmiştir.

Onların (kurbanların) ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat Allah'a ancak takvâ ulaşır. (Hacc/37)

Takvâ kalbin sıfatıdır. Öyle ise bu bakımdan kalp amellerinin genel olarak azaların hareketlerinden daha üstün olduğu şüphesizdir. Sonra niyetin de kalbin amellerinin hepsinden üstün olması gerekir; çünkü niyet, kalbin hayra meyledip irade etmesi demektir.

Azaların amelleri'nden gaye; kalbi hayır irade etmeye alıştırmak, hayır meylini oraya perçinlemektir ki kalp dünya şehvetlerinden kurtulup zikre ve fikre yönelsin. Bu bakımdan gayesine nisbetle zorunlu olarak hayır olur; çünkü maksada ulaşma imkânı bulmuştur. Bu tıpkı mide

hastalıklarının bazen göğüs üzerine konan merhemlerle, bazen de mideye ulaşan ilaçlarla tedavi edilmesine benzer. Bu bakımdan bu durumda ilâç almak, göğsün üzerine merhem koymaktan daha hayırlıdır. Çünkü merhem, göğüs üzerine, tesirinin mideye varması için konulur. Öyleyse mideye doğrudan ulaşan ilaç, daha hayırlı ve daha faydalıdır.

İşte bunun gibi, bütün ibadetlerin tesir ve etkilerinin anlaşılması gerekir; zira ibadetlerden maksad, kalbin hallerini; azaların değil, sadece kalbin sıfatlarını daha iyileriyle değiştirmektir.

Bu bakımdan alnın yere konulmasında, alın ile toprağın bir araya getirilmesinde başka bir gayenin bulunduğu zannedilmemelidir. Bilakis âdeten böyle yapmak kalpte tevazu sıfatını perçinleştirir; zira kalbinde tevazu hisseden bir kimse, azalarını da bu tevazu ile süslerse, tevazu, o kişide gittikçe kuvvet bulur; kalbinde bir yetime karşı şefkat hisseden kimse onun başını sıvazladığı ve onu öptüğü zaman kalbindeki rikkat (merhamet hissi) daha da kuvvet kazanır. İşte bundan niyetsiz amelin asla fayda vermeyeceği ortaya çıkar; zira yetimin başını kalben gâfil olduğu halde veya bir elbiseyi sıvazlar gibi sıvazlayan kimsenin azalarında, kalbindeki rikkati perçinleştirecek hiçbir tesir uyanmaz. Tıpkı bunun gibi, kalbi dünya ile meşgul olduğu halde secdeye varan kimsenin alnını yere koyması, kalbindeki tevazuyu takviye edecek bir tesir uyandıramaz. Bu bakımdan bunun varlığı ile yokluğu birdir. Hedefe nisbetle varlığı ile yokluğu bir olan şeye bâtıl adı verilir. Bu bakımdan 'Niyetsiz ibadet bâtıldır' denilir. Bunun mânâsı 'gâfil olduğu halde yaparsa' demektir. Ancak gösteriş için veya Allah'tan başkasının tâzîmi amacıyla yapılan amelin varlığı ile yokluğu bir olmaz. Bilakis bunun varlığı daha zararlıdır; çünkü onunla, kuvvetlendirilmesi istenen sıfat takviye edilmemiş; aksine sökülmesi istenen sıfat kuvvetlendirilmiştir ki bu da dünyaya meyletmekten sayılan riya sıfatıdır. İşte niyetin amelden daha hayırlı olmasının izahı budur.

Bununla aynı zamanda **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerîfinin mânâsı da anlaşılır:

Kim bir iyiliğe niyet eder; fakat onu işleyemezse, kendisine bir sevap yazılır!

Çünkü kalbin niyeti, hayra meyletmesi; hevâsından ve dünya sevgisinden vazgeçmesi demektir. Bu ise, iyiliklerin en son noktasıdır. Ancak amel ile tamamlanması onu kuvvetlendirir. Bu bakımdan kurbandan maksad, eti ile kanı değildir. Bilakis kalbin dünya sevgisinden vazgeçmesi, Allah'ın cemâlini tercih ederek O'nun yolunda dünyayı feda etmesi demektir. Amelin yapılması hususunda bir engel çıksa bile niyet ve himmet kesin olduğunda bu sıfat hâsıl olmuş sayılır. Bu bakımdan kurbanların ne eti, ne de kanları Allah'a ulaşmaz; O'na ancak kurban sahibinin takvâsı ulaşır. Oysa biz burada takvâ'dan kalbi kastediyoruz.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Medine'de bazı kişiler vardır ki orada oldukları halde cihadımızda bize ortaktırlar.

Bu hadîs daha önce geçmişti. Medine'deki kişilerin kalpleri, hayır iradesinin doğruluğu, mal, nefis, şehidlik arzusu ve kelimetullah'ın (Allah'ın dininin) i'âsı (yücelmesi) hususlarında cihada çıkanların kalpleri gibidir. Onlar Mücâhidlerden, ancak birtakım mânilerden dolayı ve sadece bedenleriyle geri kalmışlardı. Bu mâniler kalbin dışındaki sebeplere mahsustur. Kalbin dışındaki sebepler ise, ancak bu sıfatların perçinlenmesi içindir. Bu mânâlarla, niyetin fazileti hakkında kitabımıza aldığımız bütün

hadîsler anlaşılmış oldu. Bu bakımdan bu mânâları o hadîslere tatbik eden kimse onların sırlarını keşfedebilir. Ancak biz bunları yeniden tekrarlayarak kitabı uzatmak istemiyoruz.

18) Taberânî

19) Müslim, Buhârî, (Nu'man b. Beşir'den)

20) Daha önce geçmişti.

4. Niyet ile İlgili Amellerin Tafsilâtı

Ameller her ne kadar fiil, söz, hareket, sükûn, celb, fikir ve zikir gibi sayılamayacak kadar çok kısma ayrılabilirse de genel olarak **üç** kısımdır:

1. İbadetler
2. Günahlar
3. Mübahlar

Birinci kısım günahlardır. Niyet, günahı günahlıktan çıkaramaz. Bu bakımdan cahil kimselerin 'Ameller ancak niyetlere göredir' hadîs-i şerifinden bunun aksini anlaması doğru değildir. O halde cahil kimseler niyetten dolayı günahın ibadete dönüşeceğini zanneder; tıpkı insanların kalbini kazanmak amacıyla herhangi bir insanın gıybetini yapan veya başkasının malından sadaka veren veya haram mal ile tekkehane, mescid veya medrese yaptıran ve maksadı hayır olan kimse gibi. İşte bütün bunlar cehalettir. Bunları zulüm ve günah olmaktan çıkarma hususunda niyetin hiçbir tesiri olamaz. Bilakis bu kişinin şeriatın emirleri aksine şer ile hayır işlemek istemesi, başka bir şerdir. Eğer bunu bilerek yapmışşa bu kişi şeriata karşı çıkmıştır. Eğer bunu bilmiyor ise, cehaletinden dolayı günahkârdır; zira ilmi talep edip cehaletten kurtulmak her müslümana farzdır. Hayırların hayır oluşları ancak şeriatla bilinir. Öyle ise şerrin hayra dönüşmesi nasıl mümkün olabilir? Bu uzak bir ihtimaldir. Bilakis bu kalbe, gizli şehvet ve hevâ yerleştirilmiştir; zira kalp, mevki hırsına kapılıp insanların kalplerini kazanmaya meylettiğinde ve nefsin arzulayacağı diğer dünyevî şeyleri arzuladığında **şeytan** cahili onunla kandırmaya kalkışır.

Sehl et-Tüsterî 'Allah'a cehaletten daha büyük bir günah ile isyan edilmemiştir' demiştir. Kendisine 'Ey Ebû Muhammed! Cehaletten daha fena birşey biliyor musun?' denildiğinde de 'Evet! Kişinin, cehâletini bilmemesi (cehl-i mürekkeb) dir' karşılığını vermiştir.

Durum gerçekten de böyledir; zira cehaleti bilmemek, öğrenme kapısını tamamen kapatır. Kendisini âlim zanneden kimse nasıl öğrenebilir?

Bunun gibi kendisiyle **Allahü teâlâ**'ya itaat edilen şeylerin en üstünü ilimdir. İlmin başı da ilmi bilmektir; tıpkı cehaletin başının cehaleti bilmemek olduğu gibi. Faydalı ilmi, zararlısından ayıramayan kimse, herkes gibi dünyanın vesileleri olan yalancı ilimlere dalar. Bu ise, cehaletin esası; âlemin fesad menbaıdır. Oysa maksad şudur: Cehaletinden ötürü günahı işlemekle hayrı kasteden kimse mazur değildir. Ancak yeni müslüman olmuş ve daha öğrenme imkânı bulamamışsa o zaman mesele değişir.

Eğer bilmiyorsanız zikir (ilim) ehline sorun! (Enbiya/7)

yaklaşmak isteyen kötü âlimlere benzerler; zira bu kimseler ilmi öğrendiklerinde yol kesici olurlar. Her biri bir memlekette deccalın vekili olarak harekete geçer. Dünyaya dalarak nefsin hevâsına tabi olurlar ve takvâdan uzaklaşırlar. Bunları gören halk da Allah'a isyan hususunda cesaret alır. Sonra bu ilmi benzerleri takip eder. İnsanlar onu şer ve hevâya kapılmak için vesile edinirler. Böylece zincirleme gider. Bütün bunların vebali de niyetinin bozuk olduğunu bilmesine rağmen ona bu ilmi öğreten muallime gider; çünkü o muallim onun sözlerinde, fiillerinde, yemesinde içmesinde ve evinde günah çeşitleri görmesine rağmen, ona bu ilmi öğretmiştir. Bu bakımdan bu âlim ölür; fakat yaptığı kötülüğün izleri, bin veya ikibin sene dünyaya yayılmış olarak kalır. Öldüğünde günahları da kendisiyle birlikte ölüp giden kimselere ne mutlu! Sonra bu kişinin cehaletine şaşmamalıdır; zira o der ki: 'Ameller ancak niyetlere bağlıdır. Bense bununla, yalnızca dinî ilimleri yaymak istedim. Eğer o öğrendiğini kötüye kullanmış ise, günah bende değil ondadır. Benim gayem; o ilimden, hayırlı işlerde yararlanmasını sağlamaktı.

Ancak baş olma, insanları peşine takma ve ilminin yüceliğiyle böbürlenme sevdası ona böyle hareket etmeyi güzel göstermiştir. **Şeytan** onu baş olma emeli vasıtasıyla şaşırtmıştır'.

Bu öğretmen bir yol kesiciye kılıç ve at verip işinde kullanacağı vasıtaları temin ettikten sonra şu şekilde mazeret beyan eden kimseye ne **cevap** verecektir? 'Benim amacım cömertlik yapmak ve Allah'ın güzel ahlâklarından biriyle ahlâklanmak idi. O'nun, verdiğim kılıç ve atla Allah yolunda çarpışmasını istedim; zira cihad için atlar hazırlamak, onları Allah yolunda besleyip bağlamak ve gazilere kuvvet hazırlamak; insanı, Allah'a yaklaştırıcı ibadetlerin en üstünüdür. Buna rağmen eğer o kişi verdiğim şeyleri yol kesmek için kullanmışsa günahkâr olur; bunda benim ne suçum var?' Oysa fakîhler böyle bir yardımın haramlığında ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte cömertlik, Allah nezdinde ahlâkların en sevimlisidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki **Allahü teâlâ**'nın üçyüz ahlâkı vardır. Kim bunlardan biriyle O'na (mânen) yaklaşırsa cennete dahil olur. Bu ahlâkların Allah katında en sevimlisi de cömertliktir.

Durum böyle olmasına rağmen bu cömertlik niçin haram kılınmıştır? Cömert kimselere, cömertlikte bulundukları kişilerin hallerini araştırıp öğrenmeleri niçin farz kılınmıştır? Bu bakımdan, aldığı silahı kötüye kullanma âdetinde olduğu bilinen zâlime silah vermek değil, aksine elindeki silahı almaya çalışmak gerekir. İlim ise. **şeytan**a ve Allah'ın düşmanlarına karşı kullanılan bir silahtır. Bazen Allah'ın düşmanları; yani nefsin hevâları da bundan faydalanır.

Bu bakımdan dünyasını dinine, nefsinin hevâsını âhiretine tercih edip de imkânsızlıktan ötürü bundan aciz olan kimseye, şehvetlere götürme imkânını sağlayacak bir çeşit ilimle yardım etmek nasıl caiz olabilir? Bilakis **selef** âlimleri, kendilerinden ilim öğrenmeye gelenlerin hallerini devamlı kontrol ederlerdi. Nafilelerde kusur ettiğini gördüklerinde bu durumunu çirkin karşılar, ona ikramda bulunmayı terkederlerdi. Kendisinde bir fısk u fücûr gördüklerinde veya bir helâli haram saydığını öğrendiklerinde onu terkedip meclislerinden uzaklaştırırlardı. Ona ilim öğretmek şöyle dursun onunla konuşmayı bile terkederlerdi; zira onlar herhangi bir şeyi, amel için değil de başka bir maksad için öğrenmek isteyen kimselerin gayesinin, ancak kötülükte kullanabilecekler; bir alet aramak olduğunu biliyorlardı.

Selefin hepsi sünneti bilen fâcir ve fâsık âlimden Allah'a sığınmışlardır; cahil bir fâsık içinse böyle bir sığınmaya tevessül etmemişlerdir.

İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından biri şöyle anlatıyor: İmamın meclislerine, uzun seneler devam eden bir kişi vardı. Bir ara İmâm ondan yüz çevirdi. Kendisini terkedip onunla konuşmaz oldu. Bu kişi durmadan, bunun sebebini soruyor; İmâm ise birşey söylemiyordu. Sonunda şöyle dedi: 'Kulağıma geldiğine göre, sen çarşıya bakan duvarını sıvatarak, müslümanların yolundan, hakkın olmadığı halde, sıvanın kalınlığı kadar yer tutmuşsun. Bu bakımdan sen ilim öğretmeye uygun değilsin!'

İşte **selef**, kendilerine ilim öğrettikleri kişilerin hallerini, yaşantılarını bu şekilde kontrol ediyorlardı. Bu ve buna benzer misaller, taylesanlar ve geniş yenli giysiler; uzun dillere ve (sözde) çok faziletlere sahip olsalar dahi, ahmaklarla **şeytan**ın uşaklarına karışık gelir. Burada fazilet'in çokluğundan gayem; insanı dünyadan sakındırmayan, âhirete teşvik etmeyen ilimlerin fazlalığıdır. Bu ilimler halkla ilgilidir. İnsanlar bunlar vasıtasıyla dünya malını derlemeyi, halkı peşine takmayı, emsallerini dünya sahasında geçmeyi sağlar.

Bu durumda **Hazret-i Peygamber**'in 'Ameller niyetlere göredir' hadîs-i şerîfi, bahsi geçen **üç** kısımdan, ancak taatlere ve mübahlara tahsis olunur. Günahlara tahsis olunmaz; zira taat, niyet ile masiyete dönüşür. Mübah bir şey de niyet ile masiyete ve taate dönüşür.

Masiyetler

Masiyetler niyetle, hiçbir zaman taata dönüşmez. (Mesela yapanın niyeti ne olursa cismi, zina hiçbir zaman mübah olmaz) . Evet; burada niyetin rolü de vardır. Şöyle ki: Niyete çirkin maksadlar eklendiğinde günah daha da artar, vebâli büyür. Nitekim biz bunu Tevbe bahsinde sözkonusu etmiştik.

Taat

Taatlerin sıhhatinin kat kat olması, esasında niyete bağlıdır. Faziletlerinin kat kat olması da niyetlerle irtibatlıdır. Asl'a gelince bu taatlerde, sadece Allah'a ibadete niyet etmektir. Eğer kişi riyaya niyet ederse taati masiyet olur.

Faziletin kat kat olmasına gelince, bu da 'güzel niyetlerin' çokluğuna bağlıdır; zira kişi, bir tek taat'te birçok güzel şeye (hayra) niyet edebilir. Böylece herbir niyete karşılık kişiye bir sevap yazılır; zira onların hepsi güzeldir. Her hasene (sevap) de on misline kadar artar. Nitekim bu hususta haber vârid olmuştur. Buna örnek olarak mescidde oturmayı gösterebiliriz. Mescidde oturmak taattir. Kişinin bununla birçok hayra niyet edip muttakîlerin amellerinin faziletlilerini işlemek sûretiyle Allah'ın dergâhına yaklaştırılanların derecesine ulaşmak istemesi mümkündür.

Birincisi

Caminin 'Allah'ın beyti' (manevî evi) , oraya girenin de 'Allah'ın ziyaretçisi' olduğuna, dolayısıyla bu girişten maksadının mevlâsını ziyaret etmek olduğuna ve bundan ötürü de **Hazret-i Peygamber**'in diliyle va'dedilen mertebeye varmak istediğine inanmaktır; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Camide oturan kimse Allah'ı ziyaret etmektedir. Ziyaret edilene (Allah'a) de ziyaret edene ikram etmek haktır. 22

İkincisi

Kişinin, kıldığı namazdan sonraki **ikinci** namazı beklemesidir. Böyle bir kişi orada beklediği sürece namazda sayılır. Bu da **Allahü teâlâ**'nın şu âyet-i celîlesinin mânâsıdır:

Savaşa hazırlıklı bulunun! (Âl-i İmrân/200)

Üçüncüsü

Kulak, göz ve diğer azaları hareket ve tereddütlerden sakındırmak suretiyle ibadet etmektir; zira camide itikâfa girmek, azaları, isteklerinden alıkoymak demektir. Bu da oruç mânâsındadır. Oruç ise, bir ibadet çeşididir. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ümmetimin ruhbâniyeti (rahibliği) camilerde oturmaktır. 23

Dördüncüsü

Kişinin, himmetlerini (isteklerini) Allah'a yöneltmesi devamlı olarak âhireti düşünmesi, camiye girmek suretiyle, kendisini bunlardan alıkoyarak meşgalelerden uzaklaşmasıdır.

Beşincisi

Her şeyden vazgeçip yalnızca Allah'ın zikrine veya zikrini dinlemeye veya O'nu düşünmeye yönelmesidir. Nitekim haberde şöyle denilmiştir:

Allah'ı zikretmek veya o'nu tezekkur için erkenden mescide giden Allah yolunda cihad etmiş olur diye vaid olmuştur.

Altıncısı

Mescidde bulunduğu müddetce orada ibadetine kusur edenlerin kusurlarını düzeltmeyi niyyet etmektir. Çünkü mescide girip ibadeti niyyet edenler arasında pek çok cahiller vardır. Onların kusurlarını düzeltmekle mükafat kazanır.

Yedincisi

Allah yolunda kardeş olan birinden istifade etmektir; zira bu da bir ganimet ve âhiret zâhiresidir. Mescidlerse, Allah için sevişen ve Allah yolunda tanışan Mü'minlerin yuvasıdır.

Sekizincisi

Allah'tan utanarak, Allah'ın evinde O'nun yasaklarını çiğnemekten çekinerek günahları terketmektir. Hazret-i Ali Hazret-i Hasan'a şöyle demiştir: **Allahü teâlâ**, devamlı olarak camiye gidip gelmeyi âdet edinen kimseye şu yedi hasletten birini rızık olarak verir: Allah yolunda kendisinden istifade edilen bir kardeş veya umulmayan yerden gelen bir rahmet veya verilen zarif bir ilim veya hidayete götüren birşey veya kendisini felâketten kurtaracak bir kelime veya korkarak yahut da utanarak terkedilen günah'.

İşte niyetlerin çoğaltılmasının yolu budur. Diğer ibadetler ve mübahlar da buna kıyas edilebilir; zira hiçbir ibadet yoktur ki birçok niyetlere uygun olmasın. Mü'minin kalbinde, ancak hayır hususundaki çalışmaları ve düşünceleri nisbetinde niyet bulunur. Dolayısıyla amelleri tertemiz olur ve sevapları çoğalır.

Mübahlar

Üçüncü kısım, mübahlardır: Mübahların her birinde bir veya birçok şeye niyet edilebilir. Böylece mübahlar, bu niyetler vasıtasıyla Allah'a yaklaştırıcı amellerin güzellerinden olur ve kişi bu niyetler sayesinde yüksek dereceler elde eder. Bundan gâfil olanın zararı ise çok büyüktür. Böyle bir kimse, gaflet ve unutkanlıktan dolayı, bu mübahları, tıpkı başıboş hayvanlar gibi işler. Oysa kul, kalbine gelenlerin, attığı adımların ve geçirdiği zamanların hiçbirini hakir görmemelidir; zira bütün bunlar, kıyâmet gününde 'Bunu niçin yaptın?' diye kuldan sorulacaktır. Bu, içerisine kerahet karışmamış mübah hakkındadır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dünyanın helâli hesap, haramı ise ikab (ceza) dır. 25

Muâz b. Cebel'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Muhakkak ki kul kıyâmet gününde, herşeyden; hatta gözündeki sürmeden, parmaklarıyla ufaladığı çamur kırıntılarından ve arkadaşının elbisesini ellemesinden bile sorulacaktır (hesaba çekilecektir) . 26

Güzel kokuları Allah için sürünen kimse, kıyâmet gününde, kokusu miskten daha tatlı olduğu halde haşredilir. Allah'tan başkası için sürünen kimse ise, kıyâmet gününde Allah'ın huzuruna, kokusu leşten daha pis olduğu halde varır. 27

Bu bakımdan güzel koku kullanmak mübahtır. Fakat orada niyet lâzımdır.

Soru: Güzel koku ile neye niyet edilebilir? Oysa o, nefsin bu dünyadaki nasiplerinden biridir. Allah için nasıl kullanılanabilir?

Cevap: Mesela gerek cum'a gününde, gerek de diğer günlerde güzel koku sürenen kimse, bununla, dünyanın nimetlerinden faydalanmak veya arkadaşlarının kendisine imrenmeleri için malının çokluğu ile böbürlenmek veya halkın kalbinde yer ederek güzel koku ile anılmak veyahut yabancı kadınların hoşuna gitmek ya da riyakârlık yapmak istemiş olabilir Bu iş daha sayılamayacak kadar çok şey için yapılabilir. Bütün bunlar koku sürünmeyi günaha çevirirler. İşte bu kötü niyetlerden dolayı koku sürünmek, kişinin, kıyâmette, leşten daha pis kokmasına sebep olur. Ancak kokunun, ilk niyetle; yani (Allah'ın verdiği) nimetten faydalanma niyetiyle sürülmesi masiyet değildir. Ancak kişi bundan da sorulacaktır. Oysa hesap hususunda münakaşaya tutulan kimse azap görmüş demektir. Mübahların herhangi birinden istifade etmeyen kimse ise âhirette ondan dolayı azap görmez. Fakat istifade ettiği takdirde, âhiret nimetinden, istifadesi nisbetinde eksilir. Fani olan bir şeyi tercih etmekten dolayı fani olmayan bir nimetin eksilmesi, zarar olarak kâfidir.

Koku sürünmekteki güzel niyetlerse şunlardır: Kişi onunla **Hazret-i Peygamber**'in cum'a günündeki sünnetine uymak ve yine onunla camii tâzim etmek ve Allah'ın evine saygı göstermek ister. Oraya Allah'ı mânen ziyaret etmek maksadıyla, ancak güzel kokular sürünmek suretiyle girmeyi uygun bulmuştur. Ya da mescid komşularının, sürünmüş olduğu güzel kokularla ferahlık duymalarını ister. Bazıları da bu işi, kendisiyle beraber camiye gelenlere eziyet vermemek; ya da 'Etrafa kötü kokular saçıyor' diyen gıybetçilerin yüzüne bu kapıyı kapamak için yapar. Aksi takdirde bu kişiler, gıybetten dolayı günahkâr olurlar. Bu bakımdan gıybetten korunmaya gücü yettiği halde gıybetinin yapılmasına sebebiyet veren kimse gıybetçilerinin günahına ortak olur. Nitekim bir şiirde şöyle denilmiştir: 'Durdurmaya güçleri yettiği halde bir kavmin yanından göç ettiğin takdirde (asıl) göç eden onlardır'.

(Onların) Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler! (En'âm/108)

Allahü teâlâ bu hükümle; kötülüğe sebebiyet veren şeyin de kötülük olduğuna işaret etmiştir.

Bazen de dimağın tedavisi için kullanılır ki bu sayede kişinin zekası artsın! Düşünce ile dinin mühim meselelerini anlamak kendisine kolay gelsin. Nitekim İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) 'Kimin kokusu güzelleşirse onun aklı artar' demiştir. Kalbinde âhiret ticareti ve hayır talebi galib olan fakîhlere, bu ve buna benzer niyetler yabancı değildir.

Kalbine dünya nimetlerinin galebe çaldığı kimselerin kalbinde bu niyetler bulunmaz. Bu durumda kendisine hatırlatılsa dahi kalbi bu niyetler için harekete geçmez. Böylelerinin kalbinde sadece nefsin fısıltısı vardır. Bu ise hiçbir zaman niyet olmaz.

Mübahlar çoktur. Bunlar hakkındaki niyetleri saymaksa mümkün değildir. Bu bakımdan diğerleri de bu misâle kıyaslanmalıdır.

Selefin âriflerinden biri şöyle demiştir: 'Herşeyde; hatta yememde içmemde, uyumamda ve tuvalete girmemde bile bir niyetimin olmasını istiyorum'.

Bütün bunlarla Allah'a mânen yaklaşmak mümkündür; zira vücudun varlığı devam ettirmesine kalbin mutmain olup buzur bulması da vücudun mühim vazifelerindendir sebep olan herşey din hususunda yardımcıdır. Bu bakımdan yemekten gayesi, ibadetler için güçlü olmak; cinsî münasebetten gayesi de dinini korumak, ailesinin kalbini hoş tutmak, kendisinden sonra Allah'a ibadet edecek salih bir evlat kazanmak ve onunla **Hazret-i Peygamber**'in ümmetini çoğaltmak olan kimse, yemesiyle ve cinsî münasebetiyle de Allah'a itaat etmiş olur.

Nefsin bu dünyadaki nasiplerinin en büyüğü, yemek ve cinsî münasebettir.

Bunlarla hayrı kastetmek, kalbinde âhiret düşüncesi daha galib olan kimse için yasak değildir. Kişinin, yemek ve cinsî münasebetteki niyetini güzelleştirmesi gerekir. Kişi malı zayi olduğunda 'Allah için sadaka olsun' demelidir. Gıybetinin yapıldığını duyduğunda, gıybetçilerinin, kendi günahını yüklenececeklerini düşünerek kalbini hoş tutmalı; onların hayırlarının, kendi defterine geçeceğinden dolayı da sevinmelidir. **Cevap** vermemekte buna niyet etmelidir.

Bir haberde şöyle denilmiştir:

Kul kıyâmet günü hesaba çekilir. Ameline âfetler karıştığı için bütün ameli batıl olur ve cehennem'i hak eder. Sonra cennete girmesini gerektiren bir takım ameller önüne serilir adam şaşırır ve ya rab bunların hiç birisini ben yapmadım der kendisine bunlar seni gıybet edip sana eziyet ve zulmmedenlerin amelidir. denir.

Yine haberde kul kıyâmet günü dağlar gibi sevablara gelir. Eğer bu sevaplar kendisine kalsa doğrudan cennete girerdi fakat zulm edip dövüp sövdüğü insanlar gelir hepsine hakları nisbetinde sevaplar verilir melekler bu adamın sevapları bitti fakat daha borcu bitmedi derler. Allahu teala alacakların günahlarını ona yükleyin ve sonra da onu cehennem'e atın buyurur

Kısacası sakın hareketlerinden hiç birini hakir görme! Sonra aldatışlarından ve şerlerinden korunamazsın! Sual ve hesap gününde mükâfatlarını alamazsın. Muhakkak ki **Allahü teâlâ** senin kalbindekileri bilir. Kişinin ağzından çıkan her sözün yanında bir rakîb bulunmaktadır.

Seleften biri şöyle anlatıyor: Bir gün mektup yazıyordum. Mürekkebini kurutmak için komşumun duvarından toprak alıp üzerine serpmek istedim. Fakat mahzurlu gördüğümden vazgeçtim. Sonra kendi kendime 'Alacağın ne ki? Toprağın ne kıymeti olabilir?' diyerek mektubumun mürekkebini komşumun duvarından aldığım toprakla kuruttum. Bunun üzerine gaibden bir ses şöyle dedi: 'Toprağı önemsemeyen kimse yarın karşı karşıya geleceği kötü hesabı bilecektir!'

Adamın biri Süfyân es-Sevrî ile birlikte namaz kıldı. Bir ara Sevrî'nin elbisesinin ters olduğunu farketti. Bunu haber verdiğinde Sevrî elini uzatıp onu düzeltmek istedi. Sonra da bundan vazgeçti. Niçin düzeltmediği sorulunca da 'Ben bunu Allah için giydim. O'ndan başkası için düzeltmek istemiyorum' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir "Kişi, kıyâmet gününde birinin yakasına yapışarak 'İkimizin arasında Allah hükmetsin!' der. Yakası tutulan kişinin 'Allah'a yemin ederim ki ben seni tanımıyorum! (Benden ne istiyorsun?) ' demesi üzerine de 'Sen benim duvarımdan bir kerpiç almış, elbisemden de bir iplik çekmiştin!' karşılığını verir".

İşte bu ve buna benzer haberler, korkanların kalplerini paramparça etmiştir. Eğer azim ve akıl sahiplerinden olup mağrurlardan değilsen şimdiden nefsinin hallerini araştır! İnceden inceye hesaba çekilmezden önce, nefsini inceden inceye hesaba çek, onun hallerini kontrol et! Düşünmeden ne dur ve ne de harekete geç! Niçin hareket ettiğini tesbit etmeden, maksadının ne olduğunu bilmeden harekete geçme! Dünyadan neyi elde edeceğini, âhirette elinden ne kaçıracağını, dünyayı âhirete neden dolayı tercih ettiğini düşünmeden hareket etme! Seni teşvik eden şeyin dinden başkası olmadığını bildiğinde azmini yerine getir; kalbine geleni yap. Aksi takdirde yapmaktan sakın. Sonra sakındığında da kalbini kontrol et; zira fiili terketmek de bir fiildir. Dolayısıyla bunun da doğru bir niyeti olmalıdır. Bu fiile gizli bir hevâ sebep olmamalıdır. İşlerin dış görünüşleri, hayırların meşhurları seni aldatmamalıdır. Var kuvvetinle derinlikleri ve sırları kavramaya çalış! Mağrur kimselerin atmosferinden ancak bu şekilde çıkabilirsin.

Hazret-i Zekeriyya bir duvar işinde ücretle amelelik yapıyordu. Yemek vakti geldiğinde kendisine bir ekmek verdiler; o ancak elinin kazancından yerdi tam onu yemeye başladığı sırada bir grup kendisini ziyarete geldi. Ancak Hazret-i Zekeriyya elindekini bitirinceye kadar onları davet etmedi. Onun

cömertliğini ve dünyadaki zâhidliğini bildiklerinden, bu hareketi, gelenleri şaşırttı. Onlar o anda yemeğe davet edilmelerinin daha hayırlı olacağını zannetmişlerdi. Bunun üzerine Zekeriyya (aleyhisselâm) şöyle dedi: 'Ben şu anda bir ücret karşılığında çalışıyorum. Bu yemeği de bana işlerinde kuvvet bulayım diye verdiler. Sizi dâvet etmiş olsaydım, ne size, ne de bana yeterdi, üstelik ben onların işlerinde gevşerdim!'

İşte basiret sahibi kimse, bu şekilde Allah'ın nûruyla gizliliklere, inceliklere dikkat eder; zira Hazret-i Zekeriya'nın çalışmadan gevşemesi, farzda eksikliktir. Ziyaretçilerini yemeğe dâvet etmemesi ise, fazilette eksikliktir. Oysa farzlarla tartıldığında faziletlerin hiçbir değeri kalmaz.

Seleften biri şöyle anlatıyor: Bir gün yemek yediği bir sırada Süfyân es-Sevrî'nin huzuruna girdim. Yemeğin sonunda, parmaklarını yalayıncaya kadar konuşmadı. Sonra şöyle dedi: 'Eğer bunu borç olarak almış olmasaydım senin de ondan yemeni isterdim!'

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kişi, yemesini istemediği halde birisini dâvet ettiğinde dâvet edilen icabet edip yemekten yerse dâvet eden için iki günah vardır; yemezse bir günah'.

Günahların biri münafıklık yapması, diğeri ise kardeşine eğer bilmiş olsaydı- hoşuna gitmeyecek bir şekilde taş atmasıdır.

İşte bunun gibi kul, diğer amellerdeki niyetini de kontrol etmelidir. Bu bakımdan kul, ancak niyetle adım atıp, niyetle geri çekilmelidir. Eğer kalbinde niyet yoksa durmalıdır; zira niyet, insanın emri altına giremez.

21) Taberânî, Evsat

22) İbn Hıbbân, Zuafâ

23)

24) Bu, Ka'b'ul-Ahbâr'ın sözü olarak bilinen bir bölümdür. Taberânî ise Kebir'de Ebû Umâme'den 'Camiye hayır öğrenmek veya öğretmek için giden kimseye tam bir hacc sevabı verilir' diye rivâyet etmiştir.

25) Daha önce geçmişti.

26) Irâkî, isnadına rastlamadığını söylüyorsa da Ebû Nuaym Hilye'de rivâyet etmektedir.

27) Ebû Velid Seffar, Kitab'us-Salât

28) Ebû Mansur Deylemî

5. Niyet Kulun İhtiyarına Dahil Değildir!

Cahil kimse, bizim niyeti güzelleştirme ve çoğaltma konusundaki tavsiyemizi, **Hazret-i Peygamber**'in 'Ameller ancak niyetlere göredir' hadîs-i şerifiyle birlikte düşündüğünde; ders verirken, ticaret yaparken veya yemek yerken kendi kendisine 'Ben Allah için ders okutmaya, Allah için ticaret yapmaya veya Allah için yemeye niyet ettim' demesinin niyet olduğunu zanneder. Oysa bu ancak nefsin konuşmasıdır. Lisanın ve fikrin sözüdür veya bir düşünceden başka bir düşünceye geçmektir. Niyet ise, bütün bunlardan farklı bir şeydir. Niyet ancak nefsin harekete geçmesi, gelecekte veya yaşanılan anda kendisinde gayesinin bulunduğunu bildiği şeye meyletmesi demektir. Meyli olmadığında, onu icat etmek

veya irade ile elde etmekse mümkün değildir. Onu icat etmeye yeltenmek, tok birinin 'Ben yemeğe karşı iştah duymayı ve ona meyletmeye niyet ettim!' veya kalbi aşık olmayan kimsenin 'Ben filana aşık olmaya, onu sevmeye ve kalbimde büyütmeye niyet ettim!' demesine benzer. Böyle bir niyet muhaldir. Hatta kalbi bir şeye yöneltmenin imkanı yoktur. Bu ancak sebeplerini hazırlamakla mümkün olabilir. Bu da bazen kişinin kudreti ve gücü dahilinde bazen ise gücünün üstünde olur.

Nefis ancak kendisine uygun gelen; kendisini teşvik edecek ve hedefine ulaştıracak fiile karşı harekete geçer. İnsan oğlu, hedefinin, kendisine bağlı olduğuna inanmadığı sürece iradesini fiile yöneltmez. Bu ise her an güç yetirilemeyecek bir şeydir. İnanıldığında da bu hedefe, ancak kalp ondan boş olup daha kuvvetli bir hedefle meşgul değilse yönelinebilir. Bu ise, her zaman için mümkün değildir. İstek ve mânilerin birçok sebepleri vardır. Bunlar bu sebeplerle açığa çıkar; şahıslara, hallere ve amellere göre değişir. Bu bakımdan mesela şehveti galebe çalan kişi, din ve dünya için bir evlat sahibi olma gibi sıhhatli bir hedefe inanmadıkça, çocuk edinme niyetiyle cinsî münâsebette bulunma imkânından mahrum olur. Bilakis ancak şehvetini tatmin etmek için münâsebette bulunur; zira niyet, tahrik edene uymak demektir. Burada ise şehvetten başka tahrik edici yoktur. Bu durumda nasıl olur da çocuk edinmeye niyet edebilir? Kalbinde evlenme sünneti, **Hazret-i Peygamber**'e uyma fazileti düşüncesi galib gelmeyen kimsenin, evlilikle sünnete tâbi olmaya niyet etmesi mümkün olmaz. Bunu ancak lisanı ve kalbiyle bilebilir. Oysa bu da niyet değil, katıksız fısıltı olur.

Bu niyeti, elde etmenin yolu, kişinin önce şeriata olan imanını kuvvetlendirmesi ve kalbinde **Hazret-i Peygamber**'in ümmetini çoğaltmak için çalışmanın sevabını büyütmesidir. Böylece kalbinden, çocuğun nafakasının ağırlığı, uzun zahmeti ve benzeri düşünceler silinir. Bunun sonucunda, çoğu kez kişinin kalbinde sevap kazanma amacıyla çocuk edinmeye karşı bir rağbet uyanır. Bu rağbet onu harekete geçirir. Azalar da bu işi gerçekleştirmek üzere harekete geçerler. Bu bakımdan kalbe galebe çalan teşvikçiye itaat edilip de sevap kazanma amacıyla lisanı harekete geçiren güç kabardığında, kişi niyet etmiş olur. Eğer bu durum yoksa, düşündüğü, kalbinde evirip çevirdiği evlat maksadı katıksız bir vesvese ve hezeyân olur.

Selefren bir cemaat taatlerin bir kısmından kaçınmışlardır; zira kalplerinde, bunlara dair niyet bulamamışlardır. 'Bunun hakkında kalbimizde herhangi bir niyet yoktur' derlerdi.

Hatta İbn Sirîn, Hasan-ı Basrî'nin cenaze namazını kılmamış ve 'Bu konuda kalbimde herhangi bir niyet oluşmadı' demiştir.

Selef'ten biri, bir gün saçını sakalını taramak ister ve hanımına 'Bana bir tarak getir!' diye seslenir. Hanımı 'Ayna da getireyim mi?' deyince, bir süre sustuktan sonra 'Evet!' der. Kendisine 'Niçin böyle yaptın?' diye sorulunca da 'Tarak hakkında bir niyetim vardı. Ayna hakkında ise o anda kalbimde herhangi bir niyet yoktu. Bu bakımdan Allah kalbimde o niyeti yaratıncaya kadar bekledim' cevabını verir.

Kûfe âlimlerinden Hammad b. Ebî Süleyman vefat ettiğinde Süfyân es-Sevrî'ye şöyle denildi:

- Hammad'ın cenazesine gelmiyor musun?

- Eğer kalbimde bu konuda bir niyet olsaydı gelirdim!

Selef'ten herhangi birine iyi amellerden biri sorulduğunda 'Eğer Allah bana buna dair bir niyet verirse yaparım!' derdi.

Tâvus ancak niyet ile konuşurdu. Bazen konuşması istenir; fakat o konuşmazdı. Bazen de istenilmediği halde konuşurdu. Bunun hikmeti sorulduğunda da 'İster misiniz niyetsiz konuşayım! Kalbime niyet geldiği zaman zaten konuşuyorum!' cevabını vermiştir.

Dâvud b. Mihber29 Kitab'ul-Akl'ı yazdığında İmâm-ı Ahmed b. Hanbel ondan bunu istedi. Birkaç sayfasına baktıktan sonra da geri verdi. Bunun üzerine Dâvud 'Niçin böyle yaptın?' dedi. İmâm-ı Ahmed 'Kitabda zayıf senedler var' diye **cevap** verdi. Bu cevaba karşı Dâvud, İmâm-ı Ahmed'e 'Ben kitabı senedler üzerine rivâyet etmiş değilim. Ona haber gözüyle bak. Oysa sen ona sadece amel gözüyle baktın! Eğer söylediğim gibi bakarsan fayda görürsün' dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Ahmed 'O halde kitabı bana geri ver de senin gözünle bakayım!' dedi. Böylece İmâm-ı Ahmed kitabı geri aldı. Kitap uzun bir süre yanında kaldı. Sonra Dâvud'a 'Allah sana hayırlı mükâfatlar versin Kitab'dan fayda gördüm!' dedi.

Bir grup insan Tâvus'tan dua isteyerek şöyle dediler:

- Bize dua et!

- Kalbimde sizin için bir niyet gördüğümde dua ederim!

Selef'ten biri şöyle demiştir: 'Bir aydan beri bir hastayı ziyaret için niyet beklemekteyim, kalbime hâlâ doğru bir niyet gelmemiştir'.

Îsa b. Kesir şöyle anlatıyor. Bir gün Meymun b. Mihran'la birlikte yürüyorduk. Kapısına geldiğimizde ben ayrıldım. Oğlu kendisine 'Îsa'yı akşam yemeğine dâvet etmeyecek misin?' dedi. Meymun da 'Kalbimde böyle bir niyetim oluşmadı' karşılığını verdi.

Bunun hikmeti şudur: Niyet bakışa tâbidir. Bakış bozulduğunda niyet de bozulur.

Selef niyetsiz hiçbir amel işlemek istemezdi. Çünkü onlar niyetin, amelin ruhu olduğunu ve doğru bir niyet olmaksızın amelin riya ve zorlama olacağını biliyorlardı.

Böyle bir amelin, Allah'a mânen yaklaşmaya değil buğzuna sebep olduğunu biliyorlardı. Yine biliyorlardı ki niyet, kişinin diliyle niyet ettim demesi değildir; aksine Allah'tan gelen manevî fetihler yerine geçen kalbî bir harekettir. Bu bakımdan bazı zamanlar kolaylaşır; bazı zamanlar da çok zorlaşır! Evet! Kimin kalbinde din emri daha galipse çoğu zaman hayırlara niyet etmesi onun için kolaylaşır; zira böyle bir kimsenin kalbi her türlü hayrın esasına meyledicidir. Bu bakımdan çoğu kez kalbi ayrıntılara karşı harekete geçer. Dünyaya meyleden ve dünyanın kendisine galebe çaldığı kimselerin kalbinde, böyle bir niyet kolayca oluşmaz. Hatta bunlar için farzlar hakkındaki niyetlerin kolaylaşması dahi çok zordur. Bunun en son çaresi nefsi cehennem azabıyla korkutmak veya cennet nimetleriyle teşvik etmektir. Bu şekilde çoğu kez insanın kalbinde zayıf bir istekçi doğar. Dolayısıyla sevabı, isteği ve niyeti nisbetinde olur.

Allah'a taat ve ubûdiyyete müstehak olduğundan dolayı ve O'nu ululumak ve tâzim etmek niyetiyle yapılan taate gelince, böyle bir taat dünyaya rağbet eden kimseler için müyesser olamaz. Bu, niyetlerin en az rastlananı ve en yücesidir.

Yeryüzünde böyle bir niyete sahip olan şöyle dursun bu niyetin hakîkatini anlayan bile az bulunur.

Taatlar hakkında insanların niyetleri çok çeşitlidir. Mesela insanlardan bazısı azab korkusuyla ve ondan kurtulmak için amel eder. Gerçi böyle bir kimse ateşten korunur. Diğer bir grup da cennete girebilmek için amel eder. Bu derece, her ne kadar, Allah'ı sırf zatından ve celâlinden ötürü tâzim eden kimselerin mertebesine göre düşük bir mertebe ise de, yine de doğru niyetlerdendir. Çünkü bu, âhirette va'dedilen bir şeye meyletmektir. Bu şey, dünyada görülen şeylerden olmasına rağmen durum böyledir. Bu dünyada insanı teşvik eden şeylerin başında tenasül uzvuyla mide gelir.

Bunların ihtiyaçlarının karşılanacağı yer cennettir. Bu bakımdan cennet için çalışan kimseler, midesi ve tenasül uzvu için çalışanlardır. Tıpkı ancak ücret aldığında çalışan kötü ırgat gibi onun derecesi de sıradan kimsenin derecesidir. O bu dereceyi, ameliyle elde eder; zira cennetliklerin çoğu sıradan kimselerdir.

Akıl sahiplerinin ibadeti ise Allah'ın zikrini ve O'nu düşünmeyi geçmez. O'nun cemâl ve celâlinin sevgisinden dolayı yapılır. Diğer ameller de onu kuvvetlendirmek üzere arkasından gelir. Bu kimseler, derece yönünden cennetteki yiyeceklere ve eşlere tamah etmekten yücedirler. Çünkü bunlar cenneti kasdetmezler. Bilakis onlar sabahakşam rablerini çağırır ve sadece O'nun rızasını kastederler. İnsanların sevapları niyetleri nisbetindedir. Bu bakımdan şüphe yoktur ki bunlar, Allah'ın kerîm vechine bakarlar ve ela gözlü cennet kadınlarının yüzüne bakan kimselerle alay ederler. Tıpkı ela gözlü cennet hanımlarına bakan kimsenin, çamurdan yapılmış şekillerin yüzüne bakanları hor görmesi gibi. . .

Hatta bu fark daha da büyüktür; zira rubûbiyyet huzurunun güzelliği ile ela gözlü cennet hanımları arasındaki fark; ela gözlü cennet kadınlarının güzelliği ile çamurdan yapılmış şekillerin güzelliği arasındaki farktan çok daha büyük ve (ayrılık bakımından) çok daha şiddetlidir. Hatta şehvetperest ve hayvanî nefislerin; güzellerle başbaşa kalarak şehvetlerinin isteğini yerine getirmeyi büyütüp **Allahü teâlâ**'nın kerîm vechinin güzelliğinden yüz çevirmeleri; tıpkı pislik böceklerinin pislik yuvarlayıp onunla uğraşarak ve kadınların güzel yüzlerinden yüz çevirmesine benzer. Bu durum kalplerin çoğunun Allah'ın cemâlini idrâk etmekten mahrum olması gibidir; zira böcekler bu güzelliği idrâk edemez ve dolayısıyla ona iltifat etmez. Eğer böceklerin aklı olup kadınların güzelliğini farkedebilselerdi, mutlaka onlara iltifat edenin aklını güzel bulurlardı!

Onlar daima ihtilaf halindedirler. (Hûd/118)

Her hizib kendi yanında bulunan (din veya kitap) la sevinmektedir. (Mü'minûn/54)

Zaten (Allah) onları bunun (ihtilaf) için yaratmıştır. (Hûd/119)

Anlatıldığına göre Ahmed b. Hıdraveyh30 rüya âleminde rabbini görmüştür. Rabbi ona şunları söylemiştir: 'Ebû Yezid müstesna her insan benden cenneti istiyor. O ise, beni (cemâlimi) istiyor!'

Ebû Yezid de rabbini rüya âleminde görmüş ve 'Rabbim! Sana nasıl ulaşılır?' diye sormuştu. **Allahü teâlâ** da 'Bana nefsini terkederek gel!' buyurmuştu.

Şiblî, öldükten sonra rüyada görüldü. Kendisine 'Allah sana nasıl muamele etti?' diye sorulduğunda şöyle **cevap** verdi: "İddialara karşı benden delil istemedi. Ancak bir sözüm için delil istedi. Şöyle ki bir gün 'Cenneti kaçırmanın zararından daha büyük bir zarar var mıdır?' dedim. O ise 'Benim mülâkatımı kaçırmanın zararından daha büyük bir zarar var mıdır?' buyurdu".

Gaye; bu niyetlerin çeşitliliğini göstermektir. Kalbinde bu niyetlerden biri galebe çalan kimse çoğu kez, o niyeten, başkasına dönmeye muvaffak olamaz. Bu hakikatlerin marifeti zâhire bakan fakîhlerce inkâr edilecek amel ve fiilleri gerektirir.

Kalbinde bir mübah hakkında niyet bulunup da fazilet hakkında bir niyet bulunmayan kimsenin mübahı işlemesi daha evlâdır. Bu durumda fazilet mübaha intikal eder. Fazilet işlendiği takdirde bu kendisi için bir eksiklik olur; çünkü ameller niyetlere bağlıdır. Bu tıpkı affetmek gibidir; zira zulüm hususunda affetmek, zâlimden intikam almaktan daha üstündür, ancak kalpte çoğu kez, af hususunda değil, intikam alma hususunda bir niyet bulunur. Dolayısıyla intikam almak daha üstün olur. Yeme içmesinde ve uyumasında nefsini rahata kavuşturup yapacağı ibadetler için kuvvet kazanmaya niyet eden kimsenin durumu da böyledir. Oysa o her iki halde de kalbinde oruç ve namaza karşı bir niyet duymamaktadır. Öyle ise, bu durumda yemek ve uyumak kendisi için daha üstündür. Uzun süre devam ettiğinden dolayı ibadetten usanan, ibadetteki canlılığı dumura uğrayıp isteği zayıflayan kimse, bir saat oynamak ve konuşmak ile canlılığını yeniden kazanacağını bilirse, oynamak ve konuşmak, onun için (nafile) namaz kılmaktan daha üstündür.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Ben nefsimi bir çeşit oyunla dinlendiririm ki bu meşguliyet hakka yardımcı olsun'.

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Kalplerinizi arasıra dinlendiriniz; zira kalpler, usandıklarında körleşirler'. (Nehc'ul-Belâğa)

Bunlar inceliktir. Bu incelikleri ancak derin âlimler anlayabilir. Kabukla uğraşanlar ise, bu sahanın eri değildirler. Tıp ilminde hâzık olan kimse, bazen hararetine rağmen, ateşli bir hastayı et ile tedavi eder. Tıpta eksik olan kimse bu tedavi şeklini uygun bulmaz. Oysa hâzık olan kimse, önce bu tedavi ile hastaya kuvvet kazandırıp, sonra zıddıyla tedavi görmeye dayanmasını sağlamak ister. Satranç oyununda usta olan kimse, bazen Rüh (satranç taşlarından birinin adı) ve at'ından vazgeçer ki bununla galibiyet elde edebilsin. Basireti zayıf olan kimse ise, bazen böyle yapan kimseye güler, onun bu hareketine şaşar. Aynen bunun gibi, harb hilelerini bilen kimse de bazen düşmanının önünden kaçıp ona arkasını çevirir, ancak bunu, düşmanını dar bir boğaza sıkıştırmak ve sonra da aniden saldırarak onu mağlup etmek için yapar.

Allah yoluna sülûk etmek de aynen böyledir; hepsi **şeytan**la dövüşmek ve kalbi tedavi etmektir. Muvaffak olan basiret sahibi, bu yolda, zayıflar tarafından uygun bulunmayan tedbirlerle incelikler üzerinde durur. Bu bakımdan mürîdin (şeriata uyan) şeyhinden gördüğüne karşı çıkması uygun olmadığı gibi, öğrencinin de hocasına itiraz etmesi uygun değildir. Bilakis basiretin hududu yanında durması ve onların mertebesine varıp sırlarını öğreninceye kadar şeyhle hocanın ahvâlinden anlamadığını kabul etmesi gerekir. Tevfîkin güzeli Allah'tandır.

29) Sakafî soyundan gelen bu zat aslen Basralı'dır. Bağdad'da yaşamıştır. Hadîsleri metruk'tur. İbn Hıbbân onun mevsûk kimselerin adına hadîs uydurduğunu söylemiştir. H. 206'da vefat etmiştir. Kitab'u1-Akl küçük hacimli bir kitaptır ve içinde akıl ve akl'ın faziletleri hakkında gelen hadîsler ve haberler bulunmaktadır. Hâfız Tehzib adlı eserinde bunların çoğunun uydurma hadîsler olduğunu söylemektedir.

30) Ebû Hâmid İmâm-ı Ahmed b. Hıdraveyh Belhlidir. Horasan'ın büyük şeyhlerindendir. H. 240'da, 95 yaşında vefat etmiştir.

37-2

6. İhlâs'ın Fazileti

Âyet-i Kerîmeler

Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a hâlis kılıp O'nu birleyerek Allah'a kulluk etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredilmişti. (Beyyine/5)

İyi bil ki hâlis din ancak Allah'ındır. (Zümer/3)

Tevbe edip hallerini düzeltenler ve Allah'a sarılıp dinlerini Allah için hâlis kılanlar, işte onlar Mü'minlerle beraberdir. (Nisa/146)

Kim rabbine kavuşmayı arzu ederse salih amel işlesin ve rabbine (yaptığı) ibadete hiç kimseyi ortak etmesin! (Kehf/110)

Bu son âyet-i celîle Allah için işlediği amelinden dolayı övülmeyi seven kimse hakkında nâzil olmuştur.

Hadîsler

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Üç haslet vardır ki müslümanın kalbi bu hasletlere hased etmez. Bunlar ameli Allah için ihlâslı kılmak, yöneticilere nasihat etmek ve müslümanların cemaatinden ayrılmamaktır. 31

Mus'ab b. Sa'd32 şöyle der: 'Babam kendisini **Hazret-i Peygamber**'in sahabiîlerinin bazılarından üstün görüyordu. Bunu farkeden **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Allahü teâlâ bu ümmeti ancak zayıflarından ve onların dua, ihlâs ve namazlarından dolayı muzaffer kılmıştır. 33

Hasan-ı Basrî'den rivâyet edildiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **Allahü teâlâ** şöyle buyuruyor:

1. Allah'ın kendisine ilim verdiği kişiye **Allahü teâlâ** sorar:

- Öğrendiğinle ne yaptın?

-Yârab! Onunla gece gündüz sana ibadet ettim.

- Yalan söylüyorsun!

Melekler de "Yalan söylüyorsun! Bilakis sen onunla 'Filan adam âlimdir' dedirtmek istedin. Zaten öyle de denildi!" derler.

2, Allah'ın, kendisine mal verdiği kişi. **Allahü teâlâ** ona da sorar:

- Sana nimet verdim. Onu nasıl kullandın?

- Yârab! O mal ile gece-gündüz sadaka verdim.

- Yalan söylüyorsun!

Melekler de "Yalan söyledin! Bilakis sen onunla 'Filan adam cömerttir' dedirtmek istiyordun. Nitekim öyle de denildi" derler.

3. Allah yolunda öldürülen kişi. **Allahü teâlâ** ona sorar:

- Sen ne yaptın?

- Yârab! Cihad ile emrolundum ve savaşırken de öldürüldüm!

- Yalan söylüyorsun!

Melekler de "Yalan söylüyorsun; zira senin gayen 'Filan adam kahramandır' dedirtmekti. Nitekim dünyada iken böyle denildi" derler. 37

Hadîsi rivâyet eden Ebû Hüreyre şöyle diyor: Sonra **Hazret-i Peygamber** baldırlarımın üzerine bir çizgi çekerek şöyle buyurdu: "Ey Ebû Hüreyre! Bunlar kıyâmet gününde kendileriyle cehennem ateşinin ilk tutuşturulacağı mahluklardır".

Râvilerinden biri (Natıl b. Kay s veya Sefi el-Asbahî) bu hadîsi Muaviye'nin huzurunda rivâyet etti. Hadîsi dinleyen Muaviye ağlamaya başladı. O kadar ağladı ki çevresindekiler onun öleceğini zannettiler. Nihayet sakinleşen Muaviye **Allahü teâlâ** doğru söylemiştir!' diyerek şu âyeti okudu:

Kimler dünya hayatını ve onun süsünü isterse onlara amellerin (in karşılığını) tam olarak veririz ve onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar. (Hûd/15)

Diğer Rivâyetler

İsrâiliyyat'ta şöyle rivâyet edilir: Bir âbid uzun bir süre Allah'a ibadet eder. Bir gün kendisine 'Falan yerde bir topluluk var. Bunlar, Allah'a değil, orada bulunan bir ağaca tapıyorlar' denilir. Bunun üzerine âbid öfkelenerek baltasını omuzuna alır ve o ağacı kesmek için yola koyulur. Ona mani olmak isteyen İblis de bir ihtiyar suretinde önüne çıkarak âbid'e sorar:

- Allah sana rahmet eylesin! Böyle nereye gidiyorsun?

- Şu ağacı kesmeye. . .

- O ağaçla ne alıp vereceğin var? Sen ibadetini ve nefsinle uğraşmayı bırakmış başka şeylerle uğraşıyorsun!

- Bu da benim ibadetlerimdendir!

- O ağacı sana kestirmem!

Bunun üzerine âbidle İblis dövüşmeye başlar. Âbid, İblis'i yaka paça tutup yere vurur ve göğsüne oturur. İblis âbide 'Beni bırak da konuşalım!' der. O zaman âbid, iblis'in göğsünden kalkar. İblis ona der ki:

- Allah sana bu ağacı kesmeyi farz kılmamıştır. Sen ağaca ibadet ediyor da değilsin. O halde başkasının yaptığı seni ne ilgilendirir? Oysa Allah'ın yeryüzünde peygamberleri vardır. Eğer Allah dileseydi, onlardan birini bu ağaca tapanlara gönderir ve ona bu ağacı kesmesini emrederdi.

- Hayır! Onu mutlaka kesmeliyim.

Böylece **ikinci** bir defa daha dövüşmeye başlarlar. Âbid yine onu mağlub ederek yere vurur ve göğsünün üzerine oturur. Âciz kalan İblis âbide der ki:

- Aramızı tamamen ayıracak ve senin için daha hayırlı olacak birşey söyleyeyim mi?

- Söyle bakalım neymiş?

- Beni bırak da söyleyeyim!

Bunun üzerine âbid, İblis'i bırakır. Serbest kalan İblis şöyle der:

- Sen halkın sırtına yük olmuş fakir bir kişisin. Nafakanı onlartemin ediyor. Herhalde arkadaşlarına ikramda bulunmayı, komşularına yardım etmeyi, onları doyurmayı ve halka muhtaçolmamayı sen de istersin!

- Evet!

- O halde şu fikrinden vazgeç! Eğer bundan vazgeçersen, senin için her gece yastığının yanına iki altın koymayı taahhüd ediyorum. Sabahladığında o altınları alıp kendine, çoluk çocuğuna harcar, arkadaşlarına sadaka verirsin. Bu hem senin için hem de müslümanlar için, yerinde duran ve kesilmesiyle kendisine tapanlara bir zarar dokunmayacak olan bir ağacın kesilmesinden daha yararlıdır. Hem bu ağacın kesilmesinin senin müslüman kardeşlerine de hiçbir faydası dokunmaz.

İblis'in bu sözlerini düşünen âbid, kendi kendisine "Ben peygamber değilim ki bu ağacın kesilmesi bana düşsün! Allah da bana kes dememiş ki kesmemekle günahkâr olayım. Hem ihtiyarın söyledikleri daha faydalıdır" der.

Böylece İblis, ona borcunu ödemeyi taahhüdle bu konuda yemin eder. Bunun üzerine âbid, ibâdethanesine dönüp geceler. Sabahladığında başucunda iki altın bulup bunları keseye indirir. Ertesi gün de böyle olur. Ancak **üçüncü** ve ondan sonraki günlerde hiçbir şey bulamaz. Sonunda hiddete gelip baltasını omuzuna alarak yola düşer. İblis yine o ihtiyar suretinde önüne çıkıp sorar:

- Nereye gidiyorsun?

- O ağacı kesmeye. . .

- Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin öderim ki buna gücün yetmeyecektir!

Bunun üzerine, âbid, daha önce onu yendiğini düşünerek İblis'in üzerine atılır. Ancak İblis haykırır:

- Bu kez yapamayacaksın!

Gerçekten de İblis, âbidi yaka paça tutup yere vurur. Âbid bir anda kendisini bir kuş gibi İblis'in ayakları dibinde bulur. İblis onun göğsüne oturarak şöyle der:

- Ya bu ağacı kesmekten vazgeçersin ya da ben seni keserim!

Âbid, İblis'e gücünün yetmeyeceğini anladığında şöyle der:

- Ey İblis! Beni yendin, yakamı bırak fakat bana söyle! Seni daha önce nasıl yenebildim? Sen şimdi beni nasıl mağlup ettin?

- Sen ilk Allah için öfkelenmiştin ve ve niyetin âhiretti. Bundan dolayı Allah beni sana boyun eğdirdi. Bu defa ise nefsin ve dünyan için öfkelendin. Bunun için de bu kez ben seni mağlup ettim.

Bu hikâye şu âyeti tasdîk etmektedir:

(**Şeytan**) şöyle dedi: 'Onların tümünü azdıracağım, ancak içlerinden ihlâs sahibi kulların müstesna'. (Sâd/83)

Zira kul, **şeytan**dan ancak ihlâs vasıtasıyla kurtulabilir. Mâruf-u Kerhî kendi kendisine vurarak 'Ey nefis! İhlâslı ol ki kurtulasın!' derdi.

Yakub el-Mekfuf şöyle demiştir: 'muhlis günahlarını örttüğü (gizlediği) gibi sevaplarını da örten kimsedir'.

Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: 'Allah'tan başkasını irade etmediği halde bir tek adım atan kimseye ne mutlu!'

Ömer b. Hattab (radıyallahü anh) valisi Ebû Musa el-Eş'arî'ye şöyle yazmıştır: 'Kimin niyeti hâlis ise, kendisiyle insanlar arasındaki muamelelerde **Allahü teâlâ** ona kâfidir!'

Evliyadan biri bir din kardeşine şöyle yazmıştır: 'Amellerinde niyetini hâlis kıl! (Böyle yaparsan az amel de sana kâfi gelir) '.

Eyyûb Sehtiyânî şöyle demiştir: 'Amellerin niyetlerini hâlisleştirmek, selefe bütün amellerden daha zor gelirdi'.

Mutarrıf b. Abdillah şöyle derdi: 'Nefsini durultan kimse için durultulur; amelleri karıştırılan kimse için de karıştırılır!'

Seleften biri ölümünden sonra rüyada görüldü. Kendisine 'Amellerini nasıl buldun?' diye sorulduğunda şunları söyledi: "Allah için yaptığım her ameli buldum. Hatta yolda bulduğum bir nar tanesini ve ölen kedimizi bile sevap kefemde buldum. Serpuşumda ipekten bir iplik vardı. Onu da günah kefemde buldum. Yüz dinar kıymetinde bir merkebim ölmüştü. Onun hiçbir sevabını göremedim. Bunun üzerine 'Bir kedinin ölümü sevaplar kefesinde olur da merkebin nasıl olmaz?' dediğimde şöyle denildi: "O merkep, gönderdiğin istikamete gitti; zira sana 'Merkep öldü' denildiğinde 'Allah'ın lanetinde olsun!' dedin ve dolayısıyla bu hususundaki ecrin iptal olundu. Eğer 'Allah yolunda ölsün' demiş olsaydın onu da sevaplarının içerisinde görecektin".

Bir rivâyette de 'Bir keresinde açıktan sadaka vermiştim de insanların bana bakmaları hoşuma gitmişti. O sadakayı gördüm; ne lehimde, ne de aleyhimde idi!' demiştir.

Süfyân es-Sevrî bu rüyayı işittiğinde 'Bu kimsenin hali ne kadar da güzelmiş; zira onun aleyhinde olmayışı kendisi için bir iyiliktir' demiştir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'İhlâs, ameli tıpkı sütün ters ve kandan ayrılması gibi ayıplardan ayıklar!'

Bir erkek, kadın kılığına girerek düğün ve matem yerleri gibi kadınların toplandıkları yerlere girip çıkardı. Yine bir gün kadınların toplandığı bir yerde iken, kadınlardan birinin incisi çalınır. Kadınlar 'Kapıyı kapatın! Kimseyi dışarı bırakmayın ki arama yapalım' diye bağırışırlar. Bunun üzerine orada bulunanları teker teker aramaya başlarlar. Sonunda sıra kadın kılığına giren kişi ile yanındaki kadına gelir. Bunun üzerine kişi Allah'a ihlâs ile dua ederek 'Eğer bu rezaletten kurtulursam, bir daha böyle bir harekete tevessül etmeyeceğim' der. Bu duadan sonra çalman inci, yanındaki kadının üzerinde bulunur. O zaman kadınlar şöyle bağırırlar:

- O hür kadını (kadın kılığına giren kimseyi) bırakınız; çünkü inci bulundu!

Sûfîlerden biri şöyle anlatıyor: Bir gün Ebû Ubeyd et-Tüsterî ile beraberdim. Arefe günü, ikindi namazından sonra tarlasını sürüyordu. O sırada Abdal arkadaşlarından biri yanına gelip ona gizlice birşey söyledi. Ebû Ubeyd de hayır dedi. Bunun üzerine bulut gibi yere sürüne sürüne geçip gözden kayboluncaya kadar onu seyrettim. Sonra da Ebû Ubeyde'ye sordum:

- Bu kişi sana ne dedi?

- Kendisiyle birlikte hacca gitmemi istedi. Ben de hayır dedim.

- Niçin gitmedin?

- Hac hakkında bir niyetim yoktu. Bugün akşama kadar bu işi tamamlamaya niyet etmiştim. Bu durumda onunla hacca gidersem Allah'ın gazabına uğrayabileceğimden korktum; çünkü Allah için yaptığım ameline O'ndan başka bir şeyi sokmuş olurdum. Bu bakımdan şu anda yaptığım iş, bence yetmiş hacdan daha büyüktür.

Bir zât şöyle anlatıyor: Bir deniz harbine çıkmıştık. İçimizden biri sepetini satılığa çıkardı. Bunun üzerine 'Onu bana sat! Harp müddetince yararlanır, filan şehre vardığımızda da satar, kâr ederim' diyerek sepeti satın aldım. O gece bir rüya gördüm. Gökten iki kişi inmişti. Bunların biri arkadaşıma 'Gazileri yaz! Falan adam harbe gezi için katılmıştır. Filan adam riya, filan adam ticaret için; filan adam da Allah için çıkmıştır' dedi. Sonra bana bakarak 'Yaz! Filan adam da ticaret için çıkmıştır' diye ekledi. Bunun üzerine 'Allah'tan kork. Ben ticaret için çıkmadım. Yanımda ticaret malı da yoktur. Ben harb için çıktım' diye bağırdım. Bunun üzerine dikte eden bana 'Ey Şeyh! Sen akşam bir sepet satın aldın. Ondan kâr etmek istiyorsun' dedi. Bense ağlayarak 'Beni tüccar olarak yazmayın!' diye ısrar ettim. Bu ısrarım üzerine arkadaşına bakıp 'Sen ne dersin?' diye sordu. Arkadaşı da "Biz 'Filan adam gazi olarak çıktı. Ancak yolda, ileride kandisinden kâr etmek üzere bir sepet satın aldı, şeklinde yazalım ki **Allahü teâlâ** ileride onun hakkında bildiği gibi hükmetsin" dedi.

Sırrî es-Sakatî şöyle demiştir: 'Kimsenin bulunmadığı bir yerde, ihlâsla iki rek'at namaz kılmak yetmiş veya yediyüz hadîs yazmaktan daha hayırlıdır'.

Bir zât şöyle demiştir: 'Bir saat ihlâsta ebedî kurtuluş vardır; fakat ihlâs çok nadirdir'.

'İlim tohum, amelse ziraattır; ihlâs da onun suyudur' denilmiştir.

Bir zât şöyle demiştir: 'Allah bir kula buğzetti mi ona **üç** şey verir ve ondan **üç** şeyi meneder: Ona salihlerin arkadaşlığını verir, fakat nasihat kabul etmesini önler. Ona salih ameller verir, fakat ihlâsı alır. Ona hikmeti verir, fakat sıdkını alır'.

es-Susî şöyle demiştir: 'Allah'ın, mahluklarının amellerinden maksadı sadece ihlâstır!'

Cüneyd el-Bağdadî şöyle demiştir: 'Allah'ın bazı kulları vardır akıl erdirirler. Akıl erdirdiklerinde amel eder; amel ettiklerinde de ihlâsa bürünürler. İhlâs da onları bütün iyiliklere teşvik eder'.

Muhammed b. Saîd el-Mervezî şöyle demiştir: 'Fiillerin tamamı iki esasa dayanır: a) O'ndan senin için gelen fiil, b) Senin, O'nun için yapmış olduğun fiil. Bu bakımdan eğer O'nun yaptığına razı olur, O'nun için yaptığında da ihlâslı olursan, dünya ve âhirette mesûd ve muzaffer olursun'.

31) Tirmizî

32) Adı Ebû Zurare Mu'sab b. Sa'd'dır. Medineli olup güvenilir bir zat idi. H.103'de vefat etmiştir.

33) Nesâî

34) İbn Mâce

35) Ebû Mansur Deylemî

36) İbn Adiyy

37) Müslim, İmâm-ı Ahmed, Nesâî

7. İhlâs'ın Hakîkati

Her şeye kendisinden başka şeylerin karışması mümkündür. Bu bakımdan içerisine, kendisinden başka hiçbir şeyin karışmamış olduğu şey'e hâlis adı verilir. Tasfiye ve durultma işini yapan fiile de ihlâs adı verilir.

Onların karınlarından, fers (yarı sindirilmiş gıdadır) ile kan arasından (çıkardığımız) halis, içenlere (içimi) kolay süt içiriyoruz. (Nahl/66)

Sütün hâlisliği, ancak içerisinde kan ve pislik karışmamış ve bir de süte karışması mümkün olan her şeyden arınmış olmasıdır.

İhlâs'ın zıddı İşrak (karıştırma) tır. Bu bakımdan muhlis olmayan kimse müşriktir. Ancak şirk birkaç derecedir. Tevhîd hususundaki ihlâs'a, ulûhiyetteki ortak koşma (şirk) zıd düşer. Şirkin bir kısmı gizli, bir kısmı da açıktır. İhlâs da böyledir. İhlâs ile zıddı olan şirk kalbe inerler. Bu bakımdan bunların merkezi kalptir. Bu da ancak kasd ve niyetlerdedir. Biz niyet'in hakîkatini anlatmış ve onun teşvik edicilere uyma demek olduğunu söylemiştik. Bu bakımdan kişiyi, durulmaya teşvik eden çıkan fiile ihlâs denir.

Tabiî ki bu da niyet edilene nisbetle böyledir. Öyleyse gayesi katıksız riya olduğu halde sadaka veren kimse (gayesine hiçbir şey karıştırmamış olması bakımından) muhlis olduğu gibi, gayesi sadece Allah'a mânen yaklaşmak olan kimse de muhlistir. Bunların her **ikisi**ne de muhlis denilmekle birlikte, ihlas isminin, yalnızca Allah'a mânen yaklaşma amacına hiçbir şey karıştırmayan kimseye verilmesi âdet olmuştur. Nitekim ilhad da meyletmekten ibarettir. Fakat haktan bâtıla meyledenlere verilmesi âdet olmuştur. Bu bakımdan teşvikçisi mücerred riya olan kimse helâk olmaya mahkumdur. Biz böyleleri hakkında konuşmuyoruz; zira bu konuyu Mühlikât bölümünün Riyâ kitabında anlatmıştık. Onun hakkındaki hükmün en azı, haberde bildirilen şu hükümdür:

Riyakâr kimse, kıyâmet gününde şu **dört** isimle çağrılır:

a) Ey mürâi!

b) Ey kandırıcı!

c) Ey müşrik!

d) Ey kâfir!38

Biz şu anda Allah'a mânen yaklaşma amacıyla gayrete gelen kimse hakkında konuşuyoruz. Fakat onu teşvik eden şeye başka bir teşvikçi daha karışmıştır ki bu da riyâdan veya nefsin diğer paylarındandır. Kişinin, bedenin fayda görmesinin yanısıra mânen Allah'a yaklaşmak kasdıyla oruç tutması; hem mânen Allah'a yaklaşmak, hem de nafakasından ve kötü ahlâkından kurtulmak için köle azad etmesi; sıhhatinin ve moralinin düzelmesi için veya bir düşmanından kaçmak veya memleketinde başına gelen bir beladan ya da hanımından, çocuğundan veya işinden kurtulmak amacıyla hacca gitmesi de bunun gibidir. İşte bu kimse birkaç gün de olsa bunlardan kurtulup rahat etmek istemiştir. Kişinin harp oyunlarını ve dolayısıyla askerlerin tâlim ve kumandasını öğrenmek için gazaya çıkması veya aile efradını ve malını korumak ya da kendisine kolayca mal kazanma yollarını gösterecek ilmi öğrenmek amacıyla geceleyin uyumayıp namaz kılması veya aşireti içerisinde bir yer edinmek, ilmi sebebiyle mallarını yabancılardan korumak, susmanın üzüntüsünden kurtulup konuşmadan zevk almak için ders ve vaaz vermesi veya bu işi âlimlerin, sofuların ve diğer insanların hürmetini kazanmak, âlimlere, sofulara hizmet etmek ya da dünyada arkadaş sahibi olmak için yapması da böyledir.

Kişinin el yazısını düzeltmek için mushaf yazması veya binek ücreti vermemek için yaya haccetmesi veya temizlenmek ya da serinlemek için abdest alması veya güzel kokmak için gusletmesi veya senedinin kuvvetiyle tanınmak için hadîs rivâyet etmesi veya ev kirasından kurtulmak için camide itikafa girmesi veya yemek pişirme zahmetinden kurtulmak ya da yemek için harcayacağı zamanlarda başka işlerle uğraşmak için oruç tutması veya dilencinin ısrarlarından korunmak için sadaka vermesi veya hastalığında ziyaretine gelmeleri için hasta ziyaretine gitmesi veya kendi cenazesini teşyî etsinler diye cenazeleri teşyî etmesi veya bunlardan birini hayırla anılmak için ya da kendisine salihlik ve vekar gözüyle bakılsın diye yapması da bu türdendir.

Mânen Allah'a yaklaşma teşvikçisine, yukarıda saydıklarımızdan herhangi birini yapacağı amelin kendisine kolay gelmesi için karıştıran kimsenin ameli ihlâs hududlarından çıkmıştır. Yalnızca Allah'ın rızası için olmaktan da çıkmıştır. Onun ameline şirk karışmıştır.

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmuştur:

Ben ortaklık bakımından, ortakların en zenginiyim! (Ortaklık kabul etmem) .

Nefis dünyanın nasiblerinden herhangi birine meyledip rahata kavuşur, kalp ona ister az, ister çok olsun meylederse amel bulanır; ihlâsı gider. İnsan dünyadaki nasiplerine ve şehvetlerine çok düşkündür. Fiillerinin ve ibadetlerinin çok azı dünyada acelece verilen istek ve paylardan kurtulabilir. Bunun içindir ki 'Hayatında bir lâhza da olsa Allah'ın rızasını ihlâsla isteyebilen kişi kurtulmuştur' denilir.

İhlâsın çok nadir oluşundan; kalbin, yukarıda bahsi geçen şeylerden temizlenmesinin zorluğundan dolayı böyle denilmiştir. Hâlis kimseye Allah'a yaklaşma talebinden başka teşvik eden yoktur. Bu nasibler her ne kadar tek başlarına birer teşvikçi iseler de fiil sahibinin bunlarda çektiği zorluk gizli değildir. Bizim esasmaksadımız Allah'a yaklaşma hususuna bakmaktır. Bütün bunlar ona karışmaktadır. Sonra bu karışanlar ya muuafakat veya müşareket mertebesinde ya da daha önce niyet bahsinde geçtiği gibi muavenet mertebesinde olur.

Kısacası; nefse ait olan teşvikçi, ya dine ait olan teşvikçi gibi ve yahut daha zayıf olur. İlerde bahsedeceğimiz gibi, bunların her birinin başka bir hükmü vardır. İhlâs ancak ameli az veya çok bütün karışanlardan kurtarmaktır ki amelde Allah'a yaklaşma maksadından başka bir maksad kalmasın; kendisinde bu teşvikçiden başkası bulunmasın. Bu durum da ancak Allah'ı seven, O'nun aşkıyla âdeta kendisinden geçen, himmetini tamamen âhiret işlerine sarfeden kimse için düşünülebilir. Böyle bir kimsenin kalbinde dünya sevgisine yer kalmamıştır. Öyle ki bu kimse yeme içmeyi sevmez. Hatta onun yeme içme hususundaki isteği; tabiî bir zorunluk olmak hesebiyle def-i hacetteki isteği gibidir. Bu bakımdan bu kimse yemeğe yemek olduğundan dolayı iştah duymaz. Bilakis Allah'ın ibadetine yardımcı olması, onu takviye etmesi için iştah duyar. Açlığın şerrinden korunmak ister ki yemeğe muhtaç olmasın, kalbinde zarurî miktardan fazla pay kalmasın! Zaruret miktarı onun için kâfidir. Çünkü bu, dininin zaruretidir. Bu bakımdan onun Allah'tan başka bir maksadı yoktur. Böyle bir şahıs, yeme içmesinde ve def-i hacetinde bile hâlis amel; bütün hareket ve sekenâtında doğru niyet sahibi olur. Mesela uykudan sonra daha kuvvetli bir şekilde ibadet edebilmek için uyuduğunda, uykusu ibadet olur. Bu uykuda kendisi için muhlislerin derecesi vardır.

İhlâs kapısı, böyle olmayanların yüzüne kapanmıştır. Ancak nadiren açılır.

Nasıl ki kendisine Allah ve âhiret sevgisi galebe çalan kimsenin normal hareketleri, maksadının sıfatını alıyor ve ihlâs oluyorsa, tıpkı bunun gibi, nefsine dünya, yücelik, başkanlık; **kısacası** Allah'tan başkası galip gelenin de bütün hareketleri maksadın sıfatıyla boyanır. Onun oruç, namaz ve diğer taatlar gibi ibadetleri sağlam kalmaz. Bu ibadetlerin sağlam kalması pek nadirdir. Bu bakımdan ihlâsa, ancak nefsin paylarını kırmak, dünyaya olan tamahını kesmek, kalbe galebe çalacak derecede yalnızca âhiretle ilgili amellere yönelmekle ulaşılır. İnsanı yoran nice ameller vardır, halisen Allah için oldukları zannedilir. Oysa insan burada aldanmıştır; çünkü buradaki âfetleri farkedemez.

Selef'ten bir zat şöyle demiştir: 'Camide **birinci** safta kılmış olduğum otuz senelik namazı kaza ettim. Çünkü otuz seneden sonra bir namazı bir özürden dolayı **ikinci** safta kıldım. Bu yüzden çok utandım ve insanlar beni **ikinci** safta görecekler diye kıvrandım. Böylece anladım ki **birinci** safta

görülmek beni gururlandırmış ve kalp huzurumun sebebi bu imiş. . . Ama bunu o ana kadar anlayamamıştım'.

Bu mesele çözülmesi güç ince bir meseledir. Bunlardan kurtulabilen amellerin sayısı çok azdır. Bunları ancak Allah'ın muvaffak kıldığı çok az kimse kavrayabilir. Bundan gâfil olanlar bütün hasenatlarını âhirette seyyiat olarak görürler.

Hiç hesap etmedikleri şeyler Allah'tan karşılarına çıkmıştır. Yaptıkları amellerin fenalıkları kendilerine görünmüş ve alay edip durdukları şeylerin cezası kendilerini sarmıştır. (Zümer/47-48)

De ki: 'Size (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları haber vereyim mi? Dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimseler!' (Kehf/103)

Bu fitneye en şiddetli şekilde maruz kalanlar da âlimlerdir; zira âlimlerin çoğunu ilmi yaymaya teşvik eden kuvvet, peşine takılanlarla gururlanmak ve övülmekten zevk almaktır. **Şeytan** onları bu hususta aldatarak 'Sizin gayeniz; Allah'ın dinini yaymak ve **Rasûlüllah**'ın getirmiş olduğu şeriatı korumaktır!' der.

Vâizleri görürsün ki halka ve sultanlara nasihat ettiğinden dolayı Allah'a minnet eder. Halkın, sözünü kabul etmek suretiyle, kendisine yönelmelerine sevinir. Aynı zamanda da Allah'ın kendisine vermiş olduğu dinî yardımlardan dolayı sevindiğini iddia eder (!) Eğer kendisinden daha iyi vaaz eden biri çıkar, halk ona yönelirse bu durum onu rahatsız edip üzer. Şayet onu teşvik eden şey din olmuş olsaydı bu durum karşısında Allah'a şükrederdi; çünkü Allah onu başkası vasıtasıyla bu mühim vazifeden kurtarmıştır. Buna rağmen **şeytan** yakasını bırakmayarak ona şöyle der; 'Sen bu yeni vâizin çıkışına değil ancak vaaz sevabını kaybedişine üzülüyorsun. Halkın senden yüz çevirip ona yönelmelerine üzülmüyorsun; zira halk senin vaazını dinlemiş olsaydı, sevap kazanacaktın. Öyleyse sevabı kaçırdığın için üzülmen güzel ve yerinde birşeydir (!) '

Oysa miskin hakka itaat edip, işi ehline teslim etmesinin daha üstün ve sevabının da daha çok olduğunu; âhirette kendisine tek başına yapmak istediğinden daha fazla kâr getireceğini bilmez.

Eğer Hazret-i Ömer, Hazret-i Ebû Bekir'in imamet ve hilafete geçişiyle üzülseydi acaba üzüntüsü iyi mi, yoksa kötü mü olurdu? Oysa dindar bir kimse ki kendisinden böyle bir şey sâdır olsaydı Hazret-i Ömer'in mutlaka yerileceğine şüphe etmez. Çünkü Hazret-i Ömer'in hakka tâbi olması, işi kendisinden daha yetkili bir kimseye teslim etmesi, din hususunda kendisi için, halkın nasihatlarını üstlenmesinden daha kârlıdır. Bununla beraber burada büyük bir sevap da vardır; çünkü o bu hususta kendisinden daha yetkili bir kimsenin başa geçmesine memnun olmaktadır. O halde âlimler neden böyle bir hâdiseden dolayı sevinmesinler?

İlim sahiplerinden bazısı, **şeytan**ın aldatışına kapılarak kendi nefsine 'Benden daha yetkili biri çıkarsa sevinirim!' der. Oysa bu hareketi tecrübe ve imtihandan önce olursa katıksız bir cehalet ve gurur olur; zira nefis, hâdise olmazdan önce, böyle şeyleri va'detme hususunda yumuşak başlı görünür. Ancak gelip çattığında sözünden döner. Va'dini yerine getirmez. Bunu ancak **şeytan**ın ve nefsin hilelerini bilen, onların imtihanıyla uzun süre uğraşan kimse bilir. Bu bakımdan ihlâsın hakikatini bilmek

ve onunla amel etmek engin bir denizdir ki burada bütün insanlar boğulur. Ancak nadir kimseler, örnek gösterilebilecek bazı kişiler bu hükmün hâricindedir. Bunlar da şu ayette istisna edilen kimselerdir:

Şeytan şöyle dedi: 'Onların tümünü azdıracağım; ancak içlerinden ihlâs sahibi kulların müstena'. (Sad/82-83)

Bu bakımdan kul bu incelikleri çok sıkı bir şekilde kontrol etmelidir. Aksi takdirde bilmediği halde **şeytan**ın izleyicileri arasına katılır.

38) İbn Eb'id-Dünya, Kitab'us-Sünne ve'l-İhlâs

8. İhlâs Hakkında Şeyhlerin Sözleri

es-Susî şöyle demiştir: 'İhlâs, kişinin ihlâsını görmemesidir; zira ihlâsunı gören kimsenin ihlâsı ihlâsa muhtaçtır. '

es-Susî'nin bu sözleri, amellerin, fiili beğenmekten tasfiye edilmesine işarettir. Çünkü ihlâs'a iltifat etmek ucub (kendini beğenmişlik) tir. Ucub ise âfetlerdendir. Hâlis ise bütün âfetlerden kurtulmuş olandır. Burada ise bir tek âfet sözkonusudur.

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'İhlâs, kulun sükûn ve hareketlerinin yalnızca Allah için olmasıdır'.

Bu, gayeyi tam olarak ifade eden kapsayıcı tariftir. Bu tarifi İbrahim b. Edhem'in şu sözü de ifade etmektedir: 'İhlâs, Allah'la beraber niyeti doğrulamaktır'.

Sehl'e 'Nefse en zor gelen şey nedir?' diye sorulduğunda 'İhlâstır; zira nefsin ihlasla nasibi yoktur' demiştir.

Ruveym39 şöyle demiştir: 'Ameldeki ihlâs, amel sahibinin ona karşılık dünyada ve âhirette hiçbir şey istememesidir'.

Ruveym'in bu sözü, nefsin isteğinin, gerek dünyada gerek de âhirette afiyet olduğuna işarettir. Nefsinin cennette şehvetlerle nimetlenmesi için ibadet eden kimse hastadır. Hakîkat, amel ile Allah'ın rızasından başkasının kastedilmemesidir. Bu söz (aynı zamanda) sıddîkların ihlâsına da işarettir ki bu mutlak ihlâstır.

Cennet ümidi veya cehennem korkusuyla amel eden kimseler de acelece verilen nasiblere izafeten muhlistir. Böyle kişiler tenasül uzvuyla midelerinin isteklerini taleb etmektedirler. Oysa akıllılar nezdinde hakîki gaye, sadece Allah'ın rızasıdır. İnsan ancak bir nasib için harekete geçer. Nasiblerden berî olmak, ilâhî bir sıfattır. Böyle bir iddiada bulunan kimse kâfirdir.

Kadı Ebû Bekir el-Bakıllânî de nasiblerden berî olduğunu iddia eden kimsenin küfrüne hükmederek şöyle demiştir: 'Bu sıfat ilâhî sıfatlardandır!' sözü doğrudur. Fakat halk bununla ancak halkınnasibler diye adlandırdığı şeyden berî olmayı kastediyorlar. Bu da sadece cennetteki şehvetlerdir.

Sadece marifet, münacât ve Allah'ın cemâline bakma zevkine erişmeye gelince, bunlar zaten bu kimselerin nasibidir. Oysa halk bunu pay olarak görmezler ve buna çok şaşarlar. Eğer bu kimseler içinde bulundukları taat ve münacâtın, ilâhî huzurun, gizli veya açık şuhudun devamı zevkine karşılık bütün cennet nimetleri kendilerine verilseydi, muhakkak bu nimetleri hakir görüp onlara iltifat etmezlerdi. Bu

bakımdan hareketleri bir nasib, taatleri de başka bir nasib içindir. Fakat sonuçta nasibleri sadece mabudlarıdır, başkası değil!

Ebû Osman40 şöyle demiştir: 'İhlâs daima yaradan (ın fazlın) a bakmaktan dolayı, halkın bakışını unutmaktır'.

Bu söz, sadece riyanın âfetine işarettir.

Bir zât şöyle demiştir: 'Ameldeki ihlâs, **şeytan**ın o ameli bilmemesidir ki onu ifsad edebilsin; meleğin de muttali olmamasıdır ki onu yazabilsin'.

Bu söz de yalnızca ameli gizlemeye işarettir. Oysa 'İhlâs, bağlardan arınmış ve mahluklardan gizlenmiş şeydir!' denilmiştir.

Bu tarif, maksadları daha güzel ifade etmektedir.

Muhâsibî şöyle demiştir: İhlâs, kulun, rabbiyle ilgili muamelelerinde, halkı aradan çıkarmasıdır'.

Muhâsibî'nin bu tarifi riyanın yok edilmesine işarettir. Havvâs'ın 'Riyaset kadehinden içen kimse ubûdiyet ihlâsından çıkmıştır!' sözü de böyledir.

Havâriler 'Hangi amel hâlistir?' diye sorduklarında Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle **cevap** vermiştir: 'Allah için amel edip de ondan ötürü hiç kimsenin övgüsünü istemeyen kişinin ameli hâlis ameldir!'

Hazret-i Îsa'nın bu sözü de riyanın terkine işarettir. Peki niçin sadece bunu söylemiştir? Çünkü bu, ihlâsı karıştıran sebeplerin en kuvvetlisidir.

Cüneyd el-Bağdadî şöyle demiştir: 'İhlâs, ameli her türlü bulanıklıktan arındırmaktır'.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Ameli insanlar için terketmek riya; onlar için yapmaksa şirktir. İhlâs ise, Allah'ın, kulu bu iki felâketten korumasıdır'.

'İhlâs, murâkabenin devamından ve dolayısıyla bütün hazları unutmaktan ibarettir!' denilmiştir.

İşte en kâmil söz budur. Bu husustaki sözler çoktur. Hakîkat anlaşıldıktan sonra çok nakil yapmakta da fayda yoktur. Şifa verici söz ise ancak evvelinin ve âhirînin efendisinin (sallâllahü aleyhi ve sellem) sözüdür:

Hazret-i Peygamber, kendisine ihlâs'ı soran kimseye şöyle **cevap** vermiştir:

'Rabbim Allah'tır' demen ve sonra da emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır.

Hazret-i Peygamber şunu kastetmiştir:

Nefsinin hevâsına da nefsine de ibadet etme! Ancak rabbine ibadet et ve ibadetinde dosdoğru ol. Emrolunduğun gibi hareket et!

Hazret-i Peygamber'in bu sözü, Allah'tan başka herşeyi kesip atmaya işarettir ki bu da hakîki ihlâstır.

39) Adı Ebû Muhammed Rüveym b. İmâm-ı Ahmed Bağdâdî'dir. H. 303'de vefat etmiştir.

40) Adı Said b. İsmail Cebrî en-Nişaburî'dir. H. 268'de vefat etmiştir.

9. İhlâs'ı Bulandıran Âfetler ve Bunların Dereceleri

İhlâs'ı karıştıran âfetlerin bir kısmı açık, bir kısmı ise gizlidir. Ancak bazıları, açık olmasına rağmen zayıf, bazıları da gizli olmasına rağmen kuvvetlidir. Gizlilik ve açıklıktaki derecelerin değişikliği ancak bir misal ile anlaşılır. İhlâs'ı karıştıran şeylerin en belirgini riyadır. Bu bakımdan riya ile ilgili bir misal verelim:

I. Derece

Namaz kılan kimse ibadetinde ne kadar muhlis olursa olsun, **şeytan** onun kalbine âfetini sokar. O namaz kılarken bir cemaat kendisine baktığında veya içeri herhangi bir kimse girdiğinde **şeytan** ona 'Namazını güzel kıl da burada bulunanlar sana vekar ve sülûk gözüyle baksınlar. Seni hafife alarak gıybetini yapmasınlar' der. Böylece azaları huşûa kavuşup, hareketten kesilir ve kıldığı namazı elinden geldiği kadar güzelleştirmeye bakar. Bu durum müridlerle mübtediler için gizli değildir.

II. Derece

İkinci derece, müridin bu âfeti anlayıp ondan sakınmasıdır. Bu bakımdan bu hususta **şeytan**a itaat ve iltifat etmez. Namazına eskisi gibi devam eder. Bu sefer **şeytan** hayır kisvesine bürünerek ona şöyle der: 'Sen öndersin! Herkesin gözü üzerindedir. Senin yaptığın örnek olur; halk sana uyar. Dolayısıyla eğer güzel yaparsan, onların amellerinin sevabı kadar sevap da sana yazılır. Eğer kötü yaparsan günah defterine geçer. Öyleyse bunların yanında amelini güzelleştir. Belki de huşû ve ibadetin güzelliği hususunda sana uyarlar'.

Şeytanın bu desisesi birincisinden daha engindir. Bazen birincisiyle kanmayan bununla kanar. Bu da riyanın ta kendisi olup ihlâsı iptal eder; zira bu kişi huşu ve ibadetin güzelliğini hayır olarak görüyorsa; bu hayri, niçin başkası için (cemaat içerisinde) terketmeye razı olmuyor da tek başına olduğu zaman terkediyor?

Bu kişinin yanında başkasının nefsinin, kendi öz nefsinden daha aziz olması mümkün değildir. Bundan dolayı da bu katıksız bir kandırmadır. Ancak ona uyan kimse nefsinde müstakim olmuş, kalbi nûrlanmış bir kimsedir; nûru başkasına aksetmiş olup bundan dolayı sevap vardır. Önderlik taslayan kimsenin hareketi ise katıksız nifak ve gururdur. Kendisine uyan sevap sahibi olduğu halde kendisi bu kanışından dolayı sorumludur ve esası olmayan bir vasıf ortaya koyduğundan dolayı ceza görecektir.

III. Derece

Üçüncü derece, bir önceki dereceden daha ince olup kulun bu hususta nefsini denemesi ve **şeytan**ın hilesine karşı uyanık olmasıdır. Tek başına bulunduğu sıradaki durumu ile cemaat içerisindeki durumu arasındaki değişikliğin riyanın su katılmamış cinsinden, ihlâsın ise tek başına kıldığı namazının cemaat içerisindeki namazıyla aynı olması demek olduğunu bilmesidir. Böylece âdeti olmadığı halde halkın görmesi için huşûa bürünme hususunda hem kendi nefsinden, hem de rabbinden utanır Bubakımdan böyle bir kimse tek başına kılarken, namazını, nefsine yönelip cemaat içerisinde kılıyormuş gibi güzelce edâ eder. Cemaat içerisinde de tıpkı bu şekilde namaz kılar. İşte bu derece de engin riyadandır; zira tek başına kılarken namazını güzelce eda etmesi, cemaat içerisinde güzel namaz

kılmayı âdet edinmek içidir. Bu durumda, **ikisi** arasında hiçbir fark yapmamış olur. O halde, tek başına olduğunda da, cemaat içerisinde de bu kimsenin iltifatı insanlaradır. İhlâslı olması ise, namazını hayvanların görmesi ile insanların görmesi arasında fark görmemesidir.

Bu kimsenin nefsi, halk arasında âdâbına riayet etmeksizin namaz kılmaya razı değildir. Diğer taraftan bunu riyakâr bir şekilde yapma hususunda da nefsinden utanmaktadır ve bu sıfatın, tek başına kıldığı namaz ile cemaat arasındaki namazının aynı olmasıyla ortadan kalkacağını zanneder. Oysa durum böyle değildir; çünkü bu riya sıfatının kalkması, ancak, tenhada ve cemaat içinde cansızlara iltifat etmediği gibi, insanlara da iltifat etmeyişine bağlıdır. Oysa yukarıda bahsi geçen zorlama ise, tenhada da cemaat içerisinde de himmeti halk ile meşgul olan kimseden çıkmıştır. Bu da **şeytan**ın gizli hilelerindendir.

IV. Derece

Dördüncü derece ki daha ince ve daha gizlidir namazda olduğu sırada insanların kendisine bakmasıdır. Bu durumda **şeytan** 'Halk için huşûa bürün' diyemez; zira kişi bunun hile olduğunu bilmektedir. Bu bakımdan **şeytan** ona 'Allah'ın azamet ve celâlini düşün! Düşün ki sen kimsin ve kimin huzurunda bulunuyorsun? Kalbin kendisinden gâfil olduğu halde Allah'ın ona bakmasından utan!' der.

Şeytanın bu sözleri ile kalbi huzura erer, azaları huşûa bürünür ve kişi bunun, ihlâsın ta kendisi olduğunu zanneder. Oysa bu, hile ve aldanışın ta kendisidir; zira kişinin huşûa bürünmesi, Allah'ın celâline bakmasından ileri gelseydi, bu durum yalnızca cemaat içerisinde kıldığı namazlar için geçerli olmayıp tek başına kıldığı namazlar için de geçerli olurdu. Bu âfetten emin olmanın alâmeti, kişinin, tek başına olduğunda bu düşünceye sahip olmasıdır. Cemaat içerisinde olduğu gibi tek başına bulunduğunda da namazlarını bu şekilde eda etmeye alışmıştır. Bu düşüncenin oluşmasında başka şeyler rol oynamaz; tıpkı hayvanın hazır bulunmasının bu düşüncenin oluşmasından etkili olmadığı gibi. . .

Bu şekilde hallerinde insan ile hayvanın görmesi arasında fark bulunmayan kişi İhlâsın duruluğundan hariç sayılır. Bu kişinin içi riyanın gizli şirkiyle kirlidir. Bu şirk Âdem oğlunun kalbinde kapkara bir karıncanın kapkara bir gecede kapkara bir taş üzerinde bıraktığı izden daha gizlidir. Nitekim bu hususta haber vârid olmuştur. 41

Şeytandan, ancak ince düşünceli, Allah'ın koruması, tevfik ve hidayetiyle saadete eren kimseler kurtulur. Aksi takdirde **şeytan**, Allah'ın ibadetine yönelenlerin yakasını bırakmaz. Bir an bile yoktur ki onları, hareketlerinin her birinde riyaya zorlamasın. Hatta gözlerine çektikleri sürmede, bıyıklarının kırpılmasında, cuma günü sürülen kokuda, giyilen elbisede bile yakalarını bırakmaz; zira bunlar muayyen vakitlerde yapılan belirli sünnetlerdir. Nefsin bu sünnetlerde de gizli bir payı vardır; çünkü halkın bakışı bunlara bağlıdır. Tabiat bunlara ünsiyet verir. Bu bakımdan **şeytan** kişiyi bunu yapmaya teşvik ederek 'Bunlar terkedilmesi uygun olmayan sünnetlerdir!' der.

Kalbin bu sünnetlere karşı gizlice kabarması, o gizli şehvetten ötürüdür veya öyle bir şekilde karışıktır ki bından dolayı ihlâs hududunu aşar. Kişi bu âfetlerden bütün gün sağlam kalmadıkça hâlis değildir. Bilakis mâmur, nazif, imareti güzel bir camide itikâfa giren kimsenin tabiatı bu camiye alışır. Bu bakımdan **şeytan** onu burada itikâfa girmeye teşvik eder; ona itikâfın faziletlerini sayar. Bazen de gizli

muharriğin onu camiin güzel suretine alıştırmasıdır. Tabiatının onunla ferahlık hissetmesidir. Bu da iki camiden birinin veya iki yerden birine, diğerinden daha güzel olduğu için meyletmesiyle anlaşılır.

Bütün bunlar tabiatın karışıklıklarıyla ve nefsin bulanıklıklarıyla karışmaktır ve İhlâsın hakîkatini iptal edici şeylerdir. Hayatıma yemin ederim ki hâlis altına karışan nikelin de değişik dereceleri vardır. Bir kısmı altına galebe eder. Bir kısmıysa altından daha azdır; fakat kolayca farkedilir. Bir kısmı da vardır ki ancak basiret sahibi sarraflar tarafından anlaşılabilecek şekilde incedir. Kalbin hilesi, **şeytan**ın desisesi, nefsin habaseti ise bundan daha engin ve daha incedir.

Âlimin iki rek'at namazı, bir cahilin bir senelik ibadetinden daha üstündür!' denilmiştir.

Burada amellerin âfetlerinin inceliklerini basiretiyle sezen âlim kastedilmektedir ki bu sayede kurtulabilsin; zira cahil ibadetlerin zâhirine bakıp onunla aldanır. Tıpkı köylünün karışık altının kırmızılık ve yuvarlaklığına bakıp da aldanması gibi. . . Oysa o altın karışıktır. Tam ayarlı altının bir kırat'ı ki basiret sahibi sarraf onu tercih eder ahmak cahilin tercih ettiği tam bir altından daha hayırlıdır. İşte ibadetlerle ilgili şeyler de böyle değişir. Hatta daha şiddetli, daha korkunçtur. Çeşitli amellere karışan âfetlerin giriş yerlerinin kontrol altına alınması ve sayılması mümkün değildir. Bu bakımdan misal olarak söylediklerimizle yetinilmelidir. Zeki kimse, azdan çoğu anlayabilir. Ahmak kimseye ise ne kadar anlatılsa fayda vermez. Bu bakımdan tafsilatın hiçbir faydası yoktur.

41) Hazret-i Ebû Bekir'in, Hazret-i Âişe'nin, İbn-i Abbâs'ın ve Ebû Hüreyre'nin hadîslerinden değişik ibareler ve fazlalıklarla rivâyet edilmiştir. Kitab'u1-İlim'de de geçmişti.

10. Şâibeli Amelin Hükmü ve Onunla Sevaba Müstehak

Sadece Allah için olmayıp kendisine riya veya nefsin istekleri karışmış olan amel hakkında sevabı mı gerektireceği, cezayı mı veyahut da hiçbir şey gerektirip gerektirmeyeceği hususlarında ihtilâf edilmiştir.

Bu bakımdan kendisiyle kesinlikle riya kastedilen amel, kişinin aleyhindedir ve azap sebebidir. Sadece Allah için yapılan amel ise, sevap sebebidir. Ancak karışık amel hakkında ihtilaf vardır. Gelen haberlerin zâhiri, karışık amelde sevap olmadığına delâlet eder. Fakat bu hususta haberler birbirleriyle çelişmekten geri kalmamaktadır. Bu meselede bizim anladığımız hüküm ilmin hakikatini Allah bilir şöyledir. Şahısta, ibadete teşvik eden kuvvetin çeşidine ve miktarına bakılır: Eğer dinî teşvikçi, nefsî teşvikçiye denk ise, **ikisi** boğuşur ve sonuçta **ikisi** birden düşer. Bu takdirde amel kişinin ne aleyhinde, ne de lehinde olur. Eğer riyadan gelen teşvikçi daha galib ve kuvvetli ise, böyle bir amel faydalı değildir. Aksine zarar vericidir ve sahibini cezaya götürür. Aksine ceza sadece riya için olan amelin cezasından daha hafiftir; çünkü **ikinci** amelde Allah'a mânen yaklaşma ruhu hiç yoktur.

Eğer yaklaşma maksadı diğer teşvikçiye nisbeten daha galib ise, kişi, dinî teşvikçinin kuvvetinin galib olduğu nisbette sevap kazanır. Bu da şu ayetten dolayıdır:

Kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu (n mükafatını) görür; kim de zerre yapmışsa onu (n cezasını) görür. (Zilzal/7-8)

Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; zerre miktarı bir iyilik olsa, onu kat kat artırır. (Nisa/39)

Madem ki durum budur, o halde hayrı zayi etmez. Hayır, riya'dan fazla ise, riya kadarını yakar, fazlası kalır. Eğer hayır, riyadan az ise, o hayır kastından ötürü bozuk niyetin cezasından birşey eksilir.

Bu hükümden perdeyi kaldırmak şöyle mümkün olur: Amellerin kalplerdeki tesirleri, sıfatlarının takviyesinden ötürüdür. Bu bakımdan riyanın çağırıcısı helâk edicilerdendir. Bunun gıdası, isteğine göre amel etmektir. Hayrın çağırıcısı ise, kurtarıcılardandır. Onun gıdası da ancak ona uygun bir şekilde amel etmektir. Bu iki sıfat kalpte bir araya geldiğinde kişi riya'nın isteğine göre amel ederse, riya sıfatı kuvvet bulmuş demektir. Allah'a mânen yaklaşmak için amel ederse, bu sıfat kuvvet bulmuş demektir. Bunların biri helâk edici, öbürüsü kurtarıcıdır. Eğer birinin takviyesi diğeri kadar olursa, **ikisi** mukavemet ederler ve hararetten zarar gören bir kimse gibi olur. Bu kimse kendisine zarar verenle, fayda vereni aynı oranda aldığında sanki hiç birini almamış gibi olur. Eğer bunlardan biri galip ise, mutlaka bir tesir bırakır. Yiyeceğin, içeceğin ilâcın zerresinin bile tesirsiz olmadığı gibi.

Bunlar nasıl Allah'ın ilahî kanunu gereğince bedene tesir ediyorsa, aynen onun gibi hayır ve şerrin zerresi de zayi olmaz. Kalbin nûrlandırılmasında veya karartılmasında, Allah'a yaklaştırılması veya uzaklaştırılmasında tesir etmekten uzak değildir. Bu bakımdan kişi, kendisini uzaklaştıran amelle beraber yaklaştıran bir amel işlediğinde tekrar bulunduğu yere döner. Bu ne onun lehinde, ne de onun aleyhinde olmaz. Eğer yaptığı fiil iki karış yaklaştırıcı fiillerden ise, diğer fiil de bir karışlık fazilete sahip olur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Günahın arkasından sevap işle! Bu takdirde sevap o günahı yok eder.

Madem ki katıksız günahı, arkasından yapılan katıksız sevap siliyor, o halde **ikisi** bir arada olduklarında, zarurî olarak biri diğeriyle çarpışır.

Ümmet-i **Muhammed'in (aleyhisselâm)** 'Hacı olmak için evinden çıkan ve fakat aynı zamanda ticarete niyet eden bir kimsenin buna rağmen haccının sahih olduğunda' ittifak etmeleri de bu hükmün doğruluğuna şahidlik eder. Şöyle denilmesi mümkündür: 'Böyle bir kimse hac amellerinden ötürü ancak Mekke'ye vardığında sevap görür!' Oysa onun ticareti Mekke'ye varmasına bağlı değildir. Bu bakımdan o hâlistir. Ancak hac ile ticaret arasında ortak olan mesafenin uzunluğudur. Bu bakımdan ticareti kasdettiği müddetçe seferinde sevap yoktur. Fakat en doğru hüküm şudur: Hac, esas harekete geçirici ve ticaret kasdı da buna yardımcı ve tâbi ise, böyle bir kimsenin evinden Mekke'ye kadar olan seferi de sevaptan uzak değildir.

Gaziler ganimetleri çok olan bir cephede kâfirlerle çarpışmakla, hiç ganimet olmayan cephede kâfirlerle çarpışmak arasındaki farkı hissederler. Böyle bir farkı hissetmenin gazilerin cihadından gelen sevabı tamamen yok ettiğini savunmak da hakikatten uzaktır. Adalet, şöyle demektir: Esas iteleyici Allah'ın kelimesinin (dininin) üstün olmasıdır. Ganimetteki istek ve tebaiyyet yoluyla gelir. Bu bakımdan onunla sevap yanmaz. Evet! Hiçbir zaman kalbi ganimete iltifat etmeyen bir kimsenin sevabı ile böyle bir kimsenin sevabı eşit olmaz; zira şüphe yoktur ki böyle düşünce bir eksikliktir!

Soru: Âyet ve haberler riyanın karışmasının sevabı yakacağına delâlet eder! Cihada, ganimeti talep etmenin karışması da bu mânâdadır. Ticaret ve nefsin diğer payları da böyledir; zira tabiîn'den Tâvus ve diğerleri şöyle rivâyet ettiler.

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**'den iyilik yapan veya sadaka veren, dolayısıyla övülmeyi ve ecir sahibi olmayı seven bir kimsenin halini sorunca **Hazret-i Peygamber** ona **cevap** veremedi ve şu âyet nazil oldu:

Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa sâlih amel işlesin ve rabbine (yaptığı) ibadette hiç kimseyi ortak etmesin! (Kehf/110)

Oysa bu adam hem ecir, hem de övülmeyi birlikte kasd etti! Muaz (radıyallahü anh) , **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet ediyor: 'Riyanın en azı şirktir'.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Ameline şirk karıştıran bir kimseye 'Kim için amel etmişsen ecrini ondan al!' denir. 42

Ubâde'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsî'de Allah şöyle buyurmaktadır:

Ben ortaklıktan, ortakların hepsinden daha müstağniyim. Bu bakımdan kim benim için bir amel işler, başkasını bana ortak yaparsa, payımı bana ortak edene bırakırım.

Ebû Musa'nın rivâyet ettiğine göre bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e gelerek şöyle sordu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bir kişi var ki ar ve gayretten dolayı çarpışıyor. Bir diğeriyse kahramanlıktan dolayı çarpışıyor. Bir kişi de Allah yolundaki yerini görmek için çarpışıyor. (Acaba bunların hangisi Allah yolundadır?) '

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim Allah'ın kelimesi en yüce olsun diye çarpışıyorsa, o Allah yolundadır. 43

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Siz filan adam şehiddir' diyorsunuz. Belki de o kimse, yükünün iki tarafını gümüşle doldurmuştur'.

İbn Mes'ûd'un (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Kim dünyadan birşey kasdettiği halde hicret ederse, onun için o kasdettiği vardır. 44

Cevap: Bunlar daha önce zikrettiğimize ters düşmezler. Bu hadîslerde kasdedilen kimseler, dünyayı kasdeden kimselerdir. Tıpkı 'Kim dünyadan bir şeyi kasdettiği halde hicret ederse' sözü gibi. . . Oysa bu, o kimsenin niyetine en fazla galip olan şey idi. Biz bunun isyan ve düşmanlık olduğunu söyledik. Yoksa dünyayı istemek haramdır anlamında hüküm vermedik. Ancak dinî amelleri basamak yapıp dünyayı talep etmek haramdır. Çünkü bu talepte riya ve ibadeti hedefinden saptırmak vardır. Şirket terimi nerede vârid olursa, eşitlik için kullanılır. Oysa biz beyan ettik ki kişinin iki maksadı eşit olduğunda birbirleriyle mukavemet eder. O vakit ne aleyhlerinde, ne de lehlerinde birşey olmaz. Böyle bir amelden dolayı sevap umması uygun değildir.

Sonra insan ortaklık zihniyeti taşıdığı müddetçe tehlikededir; zira hangisinin onun maksadına galebe çalacağını bilemez. Çoğu kez onun aleyhinde günah olur.

Kim rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa salih amel işlesin ve rabbine (yaptığı) ibadette hiç kimseyi ortak yapmasın! (Kehf/110)

Yani iki isteğin taaruz edip **ikisi**nin birden düşmesi olan artıklıkla beraber bile Allah'ın mülâkatı umulmaz (ve istenilmez) .

Şöyle demek de mümkündür: 'Şehidlik mertebesi ancak savaşta ihlâslı olmakla elde edilir'.

Şöyle demek uzak bir hükümdür: 'Kimin dinî duyguları kendisini sadece savaşa iteleyici bir şekilde ise iki kâfir gruptan biri zengin, biri fakirse, zengin grupla hem i'lâ-i kelimetullah, hem de ganimet için savaşırsa, hiçbir sevabı yoktur (!) '

Durumun böyle olmasından Allah'a sığınırız. Çünkü bu, dinde bir zorluktur, müslümanların arasına ümitsizlik sokmaktır. Zira bu tür katışıklıkların benzerlerinden insan çok az kurtulabilir. Bu bakımdan bunlar ancak sevabın eksilmesine tesir eder. Sevab işlemekte ise bunların tesiri yoktur. Evet! İnsan bu hususta büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır; zira insan çoğu kez kendisini iteleyen gücün mânen Allah'a yaklaşmak olduğunu zanneder. Oysa onun kalbine galebe çalan, nefsin isteğidir. Bu ise gayet gizli bir durumdur. Bu bakımdan ecir ancak ihlâs ile hâsıl olur. İhlâs ise ne kadar ihtiyat ederse etsin amellerde çok zor elde edilir. En uygunu devamlı çalıştıktan sonra amellerinin red veya kabul olunması hususunda mütereddit olmaktır. İbadetinde bir âfetin olmasından, günahının sevabından daha fazla bulunmasından korkmalıdır. İşte basiret sahibi olup da korkanlar böyle idiler. Her basiret sahibi de böyle olmalıdır.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Ben görünen amelimi önemsemiyorum'.

Abdülazîz b. Ebû Dâvud45 şöyle demiştir: 'Altmış sene şu Kâbe'ye komşuluk yaptım. Altmış sene haccettim. Nefsimi hesaba çekmeden hiç amel yapmadım. Yine de **şeytan**ın payının, **Allahü teâlâ**'nın payından daha fazla olduğunu gördüm. Keşke o ameller ne lehimde, ne de aleyhimde olsaydı!'

Bununla beraber âfet ve riyanın korkusundan ötürü ameli terketmek uygun değildir; zira **şeytan**ın çırpındığı ve varmak istediği en son hedef budur; zira maksat ihlâsın elden kaçırılmamasıdır. Ne zaman kişi ameli terkederse, hem ameli, hem de ihlâsı elden kaçırmış olur.

Hikâye olunuyor ki; fakirlerden biri Ebû Said el-Harraz'a hizmet edip işlerine yardım ediyordu. Ebû Said, bir gün amellerin ihlası hakkında konuştu. Bu söz üzerine o fakir her hareketinde kalbini teftiş etmeye başladı ve kalbini ihlâsa zorladı. Böylece Ebû Said'in ihtiyaçlarını yerine getirmesi zorlaştı ve Ebû Said, fakirin bu hareketiyle zarara uğramış oldu. Fakirin durumunu sordu. Fakir ona dedi ki: 'Nefsimden ihlâsın hakîkatini istiyorum. Nefis de amellerin çoğunda ondan aciz oluyor ve o amelleri terk ediyor!'

Bu söz üzerine, Ebû Said dedi ki: 'Bunu yapma! Zira ihlâs muameleyi kesmez. Bu bakımdan amele devam et ve ihlâsı kazanmak için var kuvvetinle çalış! Ben sana ameli terket demedim. Ben sana yapılan ameli hâlisleştir dedim' dedi.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: 'Ameli insanlar için terketmek riya, onlar için yapmaksa şirk'tir. '

42) Daha önce geçmişti.

43) Daha önce geçmişti.

44) Daha önce geçmişti.

45) Bu zat H. 159'da vefat etmiştir.

37-3

11. Sıdk'ın Fazileti

Allahü teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Mü'minlerden öyle erkekler var ki Allah'a verdikleri sözde durdular (sadâkat gösterdiler). (Ahzâb/23)

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sıdk hayra, hayır da cennete götürür. Mü'min kişi, doğru söyler Allah katında doğru olarak yazılır. Yalan fısk ve fücura, fısk ve fücûr da cehenneme sürükler. Kişi yalan söyler. Dolayısıyla Allah katında yalancı olarak kaydedilir. 46

Sıdk'ın (doğruluğun) fazileti hakkında Sıddîk (çok doğru söyleyen) kelimesinin bu kökten türemiş olması kâfidir. **Allahü teâlâ**, peygamberleri bununla vasıflandırarak şöyle buyurmuştur:

Kitab'da İbrahim'i de an! Çünkü o sıddîk (çok doğru) bir peygamber idi. (Meryem/41)

Kitab'da İsmail'i de an! Çünkü o sözünde sâdık bir peygamberdi. (Meryem/54)

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Dört** haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa o kâr etmiştir:

1. Sıdk (doğruluk)

2. Hayâ (utanmak)

3. Güzel ahlâk

4. Şükür

Bişr b. Hâris şöyle demiştir: 'Kim Allah'a sıdk ile yönelirse o kimse insanlardan kaçar'.

Ebû Abdullah Remlî47şöyle demiştir: Mansur Dineverî'yi rüya âleminde gördüm ve şöyle sordum:

- Allah sana nasıl muamele etti?

- Beni affedip bana rahmet etti. Ummadığımı bana verdi!

- Kulun kendisiyle Allah'a yöneldiği en güzel şey nedir?

- Sıdk'tır. Kendisiyle Allah'a yöneldiği en çirkin şey ise yalan'dır.

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Sıdk'ı kendine binek, hakkı kendine kılıç, Allah'ı da isteğinin hedefi yap!'

Bir kişi bir hakîme 'Hiçbir doğru görmedim!' dedi. Hakîm 'Eğer sen doğru olsaydın doğruları görürdün' dedi.

Muhammed b. Ali Kettânî'den48 şöyle rivâyet edilir: 'Allah'ın dinini **üç** temel üzerinde açıklanmış olarak görüyoruz: Hakîkat, sıdk ve adalet. . . Hakîkat azalar üzerindedir. Adalet kalpler, sıdk da akıllar üzerindedir'.

Allah'a yalan uyduranların (O'na şirk koşanların) kıyâmet günü yüzlerinin kapkara kesildiğini görürsün. (Zümer/60)

Süfyan-ı es-Sevrî bu âyet hakkında 'Bu kimseler, öyle kimselerdir ki doğru olmadıkları halde Allah'ı sevdiklerini iddia etmişlerdir' dedi.

Allahü teâlâ, Hazret-i Dâvud'a (aleyhisselâm) vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Dâvud! Kim içinden beni doğrularsa ben de onu insanlar nezdinde doğrularım'.

Şiblî'nin meclisinde, bir kişi bağırarak kendini Dicle'ye attı. Şiblî 'Eğer doğru ise,

Musa'yı kurtardığı gibi Allah onu kurtarır. Eğer yalancı ise, Firavun'u boğduğu gibi Allah onu boğar' dedi.

Bir kişi şöyle demiştir: Fakîhler ve âlimler **üç** haslet üzerinde icma etmişlerdir: O hasletler tamam olduklarında onlarda insanın kurtuluşu vardır. Onların bazısı ancak diğeriyle tamamlanır:

1. **Bid'at** ve hevâ-i nefisten arınmış İslâm!

2. Amellerde Allah için sıdk!

3. Helâl yemek!

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Tevrat'ın kenarında yirmi iki harf (kelime) gördüm. İsrailoğulları'nın salihleri bir araya gelir onları okur, aralarında müzakere ederlerdi:

İlim'den daha faydalı bir hazine, hilm'den daha kârlı bir sermaye yoktur. Öfke'den daha alçaltıcı bir şey, amel'den daha süsleyici bir arkadaş, cehalet'ten daha çirkinleştirici bir yoldaş, takvâ'dan daha aziz bir şeref, hevâyı terketmekten daha yararlı bir kerem, fikir'den daha üstün bir amel, sabır'dan daha yüce bir sevap, kibir'den daha rezil edici bir günah, rikkat'ten daha yumuşak bir ilâç, hamakat'ten daha ağır bir hastalık, hak'tan daha adil bir elçi, sıdk'tan daha nasihatçi bir delil, tamahkârlık 'tan daha zelil edici bir fakirlik, derlemek'ten daha şakî bir zenginlik, sıhhat'ten daha hoş bir hayat, iffet'ten daha mutlu bir maişet, huşû'dan daha güzel bir ibadet, kanaat'ten daha hayırlı bir zühd, sükût' tan daha koruyucu bir nöbetçi, ölüm'den daha yakın bir gâib yoktur!

Muhammed b. Said el-Maruzî dedi: 'Sıdk ile Allah'ı aradığında Allah senin eline öyle bir ayna verir ki onunla dünya ve âhiretin acaipliklerini görürsün' dedi.

Ebû Bekir el-Verrak şöyle demiştir: 'Allah ile aranda sıdk'ı halkla aranda yumuşaklığı koru!'

Zünnûn'a 'İşlerini ıslah etmeye kulun yolu var mıdır?' diye soruldu. **Cevap** olarak şu şiiri okudu:

Mütereddit ve şaşkın kaldık. Sıdk'ı arıyoruz. Ona yol yok! Bu bakımdan hevânın iddiaları bize hafif gelir! Hevâ'nın hilafı ise ağır gelir.

Sehl'e şöyle soruldu:

- Üzerinizde bulunduğumuz bu işin esası nedir?

- Sıdk, cömertlik ve şecâattir.

- Biraz daha söyler misin?

- Takvâ, hayâ ve helâl gıda!

İbn-i Abbâs'ın rivâyetine göre, **Hazret-i Peygamber**'e kemâl sorulduğunda şöyle **cevap** verdi:

Hakkı haykırmak, sıdk ile amel etmek!49 Allah o sâdıklara sadakatlarından sorsun! (Ahzâb/8)

Cüneyd bu ayetin tefsiri hakkında şöyle demiştir: 'Nefisleri nezdinde sâdık olanlardan, rablerinin katındaki sıdkları sorulacaktır. Bu ise tehlike üzerine bina edilen bir şeydir'.

46) Müslim, Buhârî

47) Filistin'in Remle şehrindendir.

48) Süfîdir ve Mekkelidir. H. 322'de vefat etmiş

12. Sıdk'ın Hakîkati, Mânâsı ve Mertebeleri

Sıdk kelimesi altı mânâda kullanılır: Sözde sıdk, niyette sıdk, azimde sıdk, azmi îfa etmekte sıdk, amelde sıdk, din makamlarının tahkikinde sıdk. . . Bütün bunlarda sıdk (doğruluk) ile sıfatlanan bir kimse Sıddîk'tır. Çünkü sıddîk demek, sıdkta (doğrulukta) ileri giden demektir. Sonra sıddîk (doğru)lar da çeşitli derecelere ayrılırlar. Kim de sıdk'ta bu altı şeyin biri varsa o, içinde nasibi olan şeye nisbeten sâdıktır.

I. Dilin Sıdk'ı

İlk sıdk, dilin sıdkıdır. Bu ise ancak haberlerde veya haberleri tazammun eden ve haberlere dikkati çeken hususlarda olur. Haber de ya geçmiş veya gelecekle alâkalıdır. Bunun içine, va'dini îfa etmek veya va'dine muhalif hareket etmek de girer. Her kulun haberlerin lâfızlarını koruması gerektir. Kul sadece doğru ile konuşmalıdır. Bu ise sıdkın çeşitlerinden en meşhuru ve en belirginidir. Bu bakımdan dilini, bir şeyi olduğundan hilafına söylemekten koruyan bir kimse sâdıktır. Fakat bu sıdkın iki kemâli vardır.

A) **Birincisi** târizlerden sakınmaktır. Nitekim şöyle denilmiştir: 'Târizlerde yalandan kaçınmaya yol vardır'. Bunun sebebi târizlerin yalanın yerine geçmesidir; zira yalanın mahzurlu olması, bir şeyi olduğu gibi değil, onun hilafına anlatmaktır. Ancak bazı hallerde yalana ihtiyaç hissedilir ve maslahat onu iktiza eder. Çocukların, kadınların ve benzerlerinin edeplendirilmesinde de bazen yalana ihtiyaç duyulur. Zâlimlerden sakındırmak için, savaşta da maslahat için yalana ihtiyaç duyulabilir. Düşmanların memleketin sırlarına vâkıf olmaması için maslahat yalan söylemeyi gerektirir. Bu bakımdan bunlardan birine mecbur olan bir kimsenin buradaki sıdkı Allah için konuşmasıdır. Hakkın ona emrettiği ve dinin istediği hususta konuşmalıdır. Öyleyse böyle konuştuğunda doğru olur. Her ne kadar konuşması muhatabına hakîkatin hilafını anlatsa bile; zira sıdk, zatı için istenilmemiştir. Hakka delâlet etmesi ve hakka çağırması için istenilmiştir. Bu bakımdan sıdkın sûretine değil, mânâsına bakılır.

Evet! Böyle bir yerde, yol buldukça târizlere kaymak uygundur. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) sefere çıktığında gideceği yere değil, başka bir yere doğru giderek esas amacını gizlerdi. 50

Bunun sebebi haberin, düşmanlara varmasını ve dolayısıyla da hazırlık yapmalarını engellemekti. Bu hareketin yalanla bir ilgisi yoktur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İki kişinin arasını bulmak için yalan söyleyen, yalancı değildir!51

Şu **üç** kişiye maslahata göre yalan söyleme ruhsatı verilmiştir:

1. İki kişinin arasını bulan kimseye,

2. İki karısı bulunan bir kimseye,

3. Savaşta olan kimseye.

Buradaki sıdk niyet'e dönüşür. Bu bakımdan burada niyetin sıdkı ve hayrın iradesi gözetilir. O halde, kişinin maksadı doğru olup niyeti sabit ise, iradesi sadece hayır için tecerrüd etmiş ise, kişi sâdık ve sıddîk olur. Konuşması nasıl olursa olsun farketmez. Sonra burada târiz daha iyidir.

Târizin yolu, bazılarından hikâye edilen şu şekildir: Zâlimlerden biri, seleften bir zâtı arıyordu. O da evindeydi. Hanımına 'Parmağınla bir daire çiz! Parmağını dairenin üzerine koy ve 'O burada değildir de'dedi.

Bunu yapmakla yalandan korundu. Zâlimi nefsinden defetti. Bu bakımdan onun sözü doğru idi. Zâlime de evde olmadığını anlattı.

Demek ki lâfızda **birinci** kemâl; açık lâfızdan ve târizlerden sakınmaktır. Ancak zaruret anında durum değişir.

B) **İkinci** kemâl; kendileriyle rabbine münâcat ettiği lâfızlarda sıdkın mânâsını gözetmesidir. Şu sözü gibi: 'Yeri ve gökleri yaratan Allah için yüzümü yönelttim!'

Eğer kişinin kalbi Allah'tan dönük, dünyanın istek ve şehvetleriyle meşgul bulunuyorsa, bu sözde yalancıdır. 'Ancak sana ibadet ediyoruz'! ve 'Ben Allah'ın kuluyum!' sözleri de **ikinci** kemâlin misalidir.

Kişi kulluğun hakîkatiyle sıfatlı bulunmadığı ve Allah'tan başka bir hedefi olduğu halde bunu söylerse, konuşması doğru olmaz. Eğer 'Ben Allah'ın kuluyum!' sözünden kıyâmet gününde, sıdktan dolayı mesul tutulursa, bunun tahkikinden aciz olur; zira eğer kişi dünyanın, nefsinin ve heveslerinin kölesi ise, bu sözünde doğru olmaz. Çünkü kişi bağlı olduğu şeyin kuludur. Nitekim Îsa (aleyhisselâm) 'Ey dünyanın kulları!' demiştir. . . .

Efendimiz **Hazret-i Muhammed** ise 'Dinarın kulu helâk oldu! Dirhemin kulu helâk oldu! Süsün ve yemeğin kulu helâk oldu!' buyurmuştur. 52

Dikkat edilirse kalbi bir şeye bağlı bulunan bir kimseye 'o şeyin kölesi' adını vermiştir. Oysa Allah'ın hakikî kulu Allah'tan başka her şeyden âzad olup, mutlak mânâda hür olan kimsedir. Bu hürriyet ilerlediğinde kalp boşalır, orada Allah'ın kulluğu yerleşir.

Dolayısıyla Allah ve Allah'ın sevgisiyle bu hürriyet onu meşgul eder. Onun zahiri ve bâtını Allah'ın ibadetine bağlanır. Allah'tan başka bir maksadı olmaz. Sonra daha yüce bir makama varmak üzere bu makamı geçer. Bu **ikinci** makama hürriyet denir. Bu, şu demektir: Allah için olan iradesinde de âzad olmasıdır. Bu kimse Allah'ın kendisine irade ettiği yakınlık veya uzaklığa kanaat eder. Böylece iradesi Allah'ın iradesinin içinde yok olup gider. Bu kul Allah'ın gayrisinin kaydından âzad olmuş ve hürriyete kavuşmuş bir kuldur. Sonra nefsinin kaydından da âzad olmuş ve hür olmuştur. Nefsini kaybetmiş, mevlâsını bulmuştur. Mevlâsı onu harekete geçirirse hareket eder, onu durdurursa durur, onu belâ verirse razı olur. **Kısacası**; onda herhangi bir talep, iltimas ve itiraz kalmaz. Hatta o, Allah'ın huzurunda tıpkı ölü yıkayıcının önündeki cenazeye benzer. Bu ise, Allah'a olan kulluktaki sıdkın en son noktasıdır. Bu bakımdan hakîki kul varlığı nefsi için değil, mevlâsı için olan kuldur. Bu derece sıddîkların derecesidir. Allah'tan başka her şeyden âzad olmaya gelince o, sâdıkların derecesidir. O derecelerden sonra Allah'a olan kulluk tahakkuk eder. Bundan önce sahibine ne sâdık, ne de sıddîk adı verilmez. İşte sözdeki sıdk'ın mânâsı budur.

II. Niyet'in ve İrade'nin Sıdk'ı

İkinci sıdk, niyet ve irade'dir ki bu da ihlâs 'a dönüşür ve şu demektir: Kişinin hareket ve hareketsizliğinde Allah'tan başka iteleyici bir kuvvetin olmamasıdır. Eğer ona nefsin isteğinden birşey katılırsa, niyetin sıdkı bozulur. Bu takdirde bu niyetin sahibine yalancı demek caiz olur. Nitekim İhlâsın fazileti bahsinde **üç** kişi hakkındaki hadîste bu ifade edilmişti.

Âlim bir kişiye 'Öğrendiğinle ne gibi bir amel yaptın?' diye sorulduğunda 'Şöyle yaptım!' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** "Sen yalan söyledin! Sen 'filan adam âlimdir' denilsin istedin" dedi.

Dikkat edilirse, **Allahü teâlâ** onu yalanlayıp 'Sen işlemedin' demedi. Ona 'Sen irade ve niyetinde yalan söyledin' dedi. Sıdk (doğruluk) kasıttaki Tevhîd'in sıhhati demektir.

Allah münâfıkların yalancı olduklarındı şahidlik eder. (Münâfikûn/1)

Münafıklar **Hazret-i Peygamber**'e 'muhakkak sen **Allah'ın Rasûlü**sün' dediler. Bu hüküm doğrudur. Fâkat **Allahü teâlâ** onları, sözleri bakımından değil, kalplerinde bulunan niyet bakımından yalandı. Yalanlama habere sirayet eder. Bu söz, hâl karinesiyle haber vermeyi tazammun eder; zira bu sözün sahibi içinden söylediğine inanır. Öyle ise hal karinesiyle kalbindeki mânâya delâlet etmekte yalan söyledi; zira o, kalbindeki niyete yalan söyledi. Diliyle söylediğinde değil. Bu bakımdan sıdk mânâlarından biri niyetin hâlis olmasıdır. Bu bakımdan her doğrunun elbette muhlis olması gerekir.

III. Azm'in Sıdk'ı

Üçüncü sıdk, azmin sıdkıdır. Muhakkak ki insan bazen azmi, amele takdim eder ve içinden şöyle der: 'Eğer Allah bana bir mal verirse hepsini veya bir kısmını O'nun yolunda sadaka veririm veya Allah yolunda bir düşmanla karşı karşıya gelirsem, perva etmeden, ölsem dahi onunla mücadele ederim. Eğer Allah bana bir yöneticilik verirse, adaletle hareket eder, bir insana meyletmek ve zulüm yapmakla Allah'a isyan etmem!'

İşte bu azmi, insan bazen kalbinde bulur. Bu doğru ve kesin bir azimettir. Bazen de insanın azminde bir kayma ve tereddüd olur. Azimetteki doğruluğa zıt düşen bir zafiyet olur. Bu bakımdan

buradaki sıdk, tamlık ve kuvvetten ibarettir. Nitekim denilir: 'Filan adamın doğru bir şehveti vardır!' Yine denilir ki: 'Şu hastanın şehveti yalancıdır!'

Hastanın şehveti sabit ve kuvvetli bir sebepten gelmeyince veya zayıf olunca böyle denilir. Bu bakımdan bazı kere sıdk zikredilir. Ondan bu mânâ kastolunur. Sâdık ve sıddîk o kimsedir ki bütün hayırlarda azimeti tam bir kuvvete tesadüf eder ki o kuvvette ne bir kayma, ne zafiyet ve ne de bir tereddüt yoktur. Aksine hayırlar üzerinde kesin olan bir azimle cömertlik yapar.

Bu, Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) dediği gibidir: 'Eğer huzura getirilip boynum vurulsa, bu durum bence içinde Ebû Bekir'in bulunduğu bir cemaata baş olmamdan daha sevimlidir'.

Hazret-i Ömer, Hazret-i Ebû Bekir varken emîr olmamayı kendi nefsinde kesin azmi, doğru muhabbet olarak buldu. Bu azmini verdiği misalle tekid edip güçlendirdi.

Sıddîkların azimetlerdeki mertebeleri değişiktir. Bazen azimete tesadüf edip sahibi olur. Fakat o hususta ölüme razı olacak dereceye varmaz. Reyiyle başbaşa bırakıldığında ölüme yanaşmaz. Eğer ona ölüm hatırlatılırsa, azmini kırmaz. Sâdık ve Mü'minler arasında öyleleri vardır ki eğer nefsi ile Ebû Bekir'in öldürülmesi arasında muhayyer bırakılsa, kendi hayatı, Ebû Bekir'in hayatından daha kıymetli gelir.

IV. Azim'de Vefa

Dördüncü sıdk, azme vefa göstermektir. Nefis, bazen derhal azim ile cömertlik yapar; zirâ va'd ve azimde bir zorluk yoktur. Oradaki yük hafiftir. Bu bakımdan hakikatler tahakkuk edip, imkân husule gelip şehvetler harekete geçtikçe azimet inhilal eder. Şehvetler galebe çalar. Azmi îfa etmek güçleşir. Bu ise buradaki doğruluğa ters düşer.

Mü'minlerden öyle erkekler var ki Allah'a verdikleri sözde dururlar. (Ahzâb/23)

Hazret-i Enes'ten şöyle rivâyet ediliyor: Amcası Enes b. Nadr (radıyallahü anh) Bedir savaşına katılmamıştı. Bu durum ona gayet ağır gelmiş ve şöyle demişti: '**Rasûlüllah**'ın ilk savaşında hazır bulunmadım, eğer Allah, **Hazret-i Peygamber**'le beraber bana bir savaş nasip ederse ne yapacağımı görecektir'. **İkinci** sene amcam Enes b. Nadr Uhud savaşına katıldı. Uhud'a giderken Sa'd b. Muaz (radıyallahü anh) ile karşılaştı. Sa'd ona şöyle sordu:

- Ey Ebû Amr! Nereye gidiyorsun?

- Cennet kokusuna! Ben cennet kokusunu Uhud'un eteğinde hissediyorum!

Böylece Enes öldürülünceye kadar savaştı. Onun cesedinde seksen küsür yara sayıldı. O yaraların kimisi ok yarasıydı, kimisi kılıç, kimisi de mızrak yarasıydı.

Kızkardeşi, Nadr'ın kızı Rabia (radıyallahü anh) 'Kardeşimi ancak elbisesinden tanıdım!' demiştir.

Bunun üzerine şu âyeti nazil oldu:

Mü'minlerden öyle erkekler var ki Allah'a verdikleri sözde durdular. (Ahzâb/23)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mus'ab b. Umeyr'in cenazesinin başında durdu. Bu zat Uhud muharebesinde şehid olarak yüzü koyun yere düşmüştü. Aynı zamanda **Hazret-i**

Peygamber'in sancağını taşıyan bir kimseydi. Bu manzarayı gören **Hazret-i Peygamber** şu âyeti okudu:

Mü'minlerden öyle erkekler var ki Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi adağı yerine getirdi kimi de beklemektedir; sözlerini asla değiştirmemişlerdir. (Ahzâb/23)

Fuddale b. Ubeyd Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini naklediyor: **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Şehidler **dört** gruptur: Mü'min bir kişi ki îmanı çok güzel, düşman ile karşılaşmış! Allah'a verdiği sözde ölünceye kadar sıdk göstermiştir. İşte o, öyle bir şehiddir ki kıyâmet gününde, insanlar ona gözlerini şu şekilde dikeceklerdir!

Sonra sarığı başından düşecek derecede başını kaldırıp göklere baktı, (Ravi der ki) : 'Fakat Hazret-i Ömer'in sarığının mı yoksa **Hazret-i Peygamber**'in sarığının mı düştüğünü bilmiyorum'. Bir kişi ki İmâm güzel, düşmanla karşı karşıya geldiğinde, sanki onun yüzüne muz dikeniyle vurulmuştur. Ona serseri bir ok gelir, onu öldürür. Bu kimse **ikinci** derecededir.

Bir Mü'min kişi ki salih bir amel ile kötü bir ameli karıştırmış. Düşman ile karşılaştığında, öldürülünceye kadar Allah'a sadakat gösterir. Bu ise **üçüncü** derecededir.

Bir kişi ki israf etmiş, düşman ile karşı karşıya gelmiş, öldürülünceye kadar Allah'a sadakat göstermiştir. Bu kimse **dördüncü** derecededir. 53

Mücâhid şöyle demiştir: "İki kişi, kötürümlerin yanında 'Eğer Allah bize mal verirse muhakkak sadaka vereceğiz!' dediler. **Allahü teâlâ** kendilerine mal verdiğinde ise cimrilik yaptılar. Bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu:

Onlardan kimi de 'Eğer Allah lütfundan bize verirse sadaka vereceğiz ve salihlerden (faydalı insanlardan) olacağız!' diye Allah'a and içtiler. (Tevbe/75)

Müfessirlerden bazıları, 'Ayette bahsi geçen söz, onların içlerinden geçirdikleri niyetleri olup konuşmaları değildir' demişlerdir.

Onlardan kimi de 'Eğer Allah lütfundan bize verirse sadaka vereceğiz ve salihlerden (faydalı insanlardan) olacağız' diye Allah'a and içtiler. Ne zaman ki Allah, lütfundan onlara verdi; O'n (un verdiğin) e cimrilik ettiler, yüz çevirerek (sözlerinden) döndüler. Kendisine verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalplerine ikiyüzlülük sokmuştur. Bilmediler mi ki Allah onların gizli konuşmalarını ve sırlarını bilir ve Allah gizlileri bilendir. (Tevbe/75-77)

Görüldüğü gibi **Allahü teâlâ** bu ayette azmi, ahid (söz) ; ona muhalefeti yalan ve bu konuda sözü yerine getirmeyi de sıdk olarak nitelendirmiştir. Bu sıdk, **üçüncü** sıdktan daha kuvvetlidir; zira nefis bazen azimle cömertlik yapar. Sonra kendisine zor geldiğinden dolayı yerine getirmesi gerektiği anda vazgeçer. Varlık ve sebeplerin husulü anında arzusundan cayar.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) istisna yaparak şöyle demiştir: 'Boynumun vurulması, benim için, içlerinde Ebû Bekir'in bulunduğu bir kavmin başında yönetici olmaktan daha hoştur. Yârab! Nefsimin

ölüm anında bana şu anda bulamadığım birşeyi hatırlatmasından dolayı beni muaheze etme! Çünkü ben, bu hareketin ağır gelmesinden ötürü nefsin azminden caymayacağından emin değilim!'

Hazret-i Ömer bu sözüyle, azmi yerine getirmenin zorluğuna işaret etmiştir.

Ebû Said Ahmed b. Îsa el-Harrâz şöyle anlatıyor: "Bir gece rüyamda iki melek, gökten inip bana 'Sıdk nedir?' diye sordular. 'Sözü yerine getirmektir!' cevabını verdiğimde de 'Doğru söyledin!' diyerek tekrar göklere çıktılar".

V. Amelin Sıdkı

Beşinci sıdk, amellerdeki sıdktır! Kişinin, zâhirî (dış) hareketlerinin, bâtınında (içinde) bulunmayan birşeye delâlet etmemesi için var kuvvetiyle çalışmasıdır. Yoksa amelleri terketmesi demek değildir. Fakat bu ancak bâtının zâhirle doğrulanmasıyla olur: Bu ise, daha önce söylediğimiz riyanın terkine muhaliftir; zira riyakâr kimse riyaya kasteden kimsedir. Nice kimse vardır ki gösteriş gayesi olmaksızın, namazında huşû ile durmaktadır; ama kalbi namazdan gafildir. Dışarıdan bakan kimse onun Allah'ın huzurunda durduğunu zanneder. Oysa o bâtını ile çarşıda, şehvetlerinin herhangi birinin huzurunda durmaktadır. İşte bunlar, hal lisanıyla bâtının yalancılığını izah ederler. Oysa böyle bir kimse amellerinde sıdktan sorumludur. Aynı şekilde kişi, bazen sükûn ve vekar içerisinde yürür. Oysa içi böyle değildir. Her ne kadar halka iltifat etmez, onlara amelini göstermek istemez ise de bu kimse amelinde sâdık değildir. Kişi bu hastalıktan, ancak içiyle dışının bir olmasıyla kurtulabilir. Şöyle ki: İçi, dışı gibi veya ondan daha hayırlı olmalıdır.

Bunun korkusundan, bazı kimseler zâhirî sebebiyle hayırlı olduğunun sanılmaması ve dolayısıyla zâhirinin iç âlemine delâlet edişinde yalancı olmaması için dış görünüş itibariyle karışıklığı tercih etmiştir. Zâhirin bâtına muhalefeti, kasdî ise buna riya adı verilir. Bununla ihlâs elden kaçar. Şayet kasdî değilse sadece sıdk elden kaçar. Bu sırra binaendir ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! İç âlemimi dış âlemimden daha hayırlı kıl. Dış âlemimi salih kıl!54

Yezid b. Hâris şöyle demiştir: 'İçi ile dışı bir olan kul, âdil ve normaldir. İçin dıştan üstün olması fazilet; dışın içten üstün olması ise zulümdür.

Bu hususta şöyle bir şiir vardır:

İçi dışı bir olan Mü'min, dünya ve âhirette aziz olmuş ve övülmeyi hak etmiştir.

Dışı içine muhalif olan Mü'mininse, çalışmalarında, yorgunluk ve meşakkatten başka bir fazileti yoktur.

Pazarda ancak gerçek para geçer. Kalp parayı ise hiç kimse istemez.

Atiyye b. Abdülgafûr55 şöyle demiştir "**Allahü teâlâ** içi ile dışı uygun olan Mü'min ile, meleklere karşı iftihar ederek 'İşte şu, benim hakîki kulumdur!' buyurur".

Muaviye b. Kurre b. İyas el-Müzenî56 şöyle demiştir: 'Kim bana geceleri ağlayıp, gündüzleri güler yüzlü olan birini gösterebilir?'

Abdülvahid b. Zeyd 'Hasan, emrolunduğu şeyleri herkesten daha iyi yapar; kendisine yasak edilen şeylerden de herkesten daha fazla kaçınırdı. İçi dışına, onunkinden daha fazla benzeyen kimse görmedim'.

Ebû Abdurrahman ez-Zâhid 'Yârab! İnsanlarla aramızda geçen işlerde emniyetle, ikimiz arasındaki amellerimde ise hiyanetle muamele ettim' der ve ağlardı.

Ebû Yakub Nehrecurî57 şöyle demiştir: 'Sıdk, dışta ve içte, hakkın uygunluğudur! Öyleyse içle dış'ın bir olması sıdkın çeşitlerindendir. '

VI. Dinî Mertebelerde Sıdk

Altıncı sıdk ki bu derecelerin en yücesidir Korku, Ümit, Ta'zîm, Zühd, Rıza, Tevekkül, Sevgi ve benzerlerindeki sıdk gibi din makamlarıyla ilgili sıdktır.

Muhakkak ki bunların her birinin başlangıçları vardır. Bu başlangıçların meydana gelmesiyle bunlara sıdk adı verilir. Sonra yine her birinin gaye ve hakikatleri vardır. Bunların hakikatlerine hak sahibi sâdık kimseler ermiştir. Bir şey galebe çalıp hakîkati tamamlandığında sahibine sâdık denir. Nitekim 'Filan adam çarpışmasında sâdıktır!' ve 'Bu, doğru sâdık bir korkudur! Şu şehvet, sâdık şehvettir!' denilir.

Mü'minler onlardır ki Allah'a ve Rasûlü'ne inandılar, sonra şüphe etmediler; Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaştılar. İşte (îman sözlerinde) sâdık olanlar onlardır. (Hucurât/15)

Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliği) dir ki Kitab'a ve peygamberlere inandı; sevdiği malını yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan (köle ve esir) lere verdi; namazı kıldı ve zekâtı verdi. Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar onlardır, (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır. (Bakara/177)

Ebû Zer'e îman sorulduğunda bu âyeti okumuştur. Kendisine 'Biz senden îmanı sorduk?' denildiğinde de 'Kendisine îmanı sorduğumda Hazret-i Peygamber de bu âyeti okudu!' karşılığını vermiştir.

Burada, korku için bir misal verelim: Allah'a ve son güne îman eden hiçbir bir kul yoktur ki Allah'tan korkmasın ve kendisine korku (korkan) ismi verilmesin! Fakat bu korku sâdık bir korku değildir; yani hakîkat derecesine varmamıştır. Çünkü görmez misin ki sultandan veya yolculuk sırasında haydutlardan korktuğunda beti benzi nasıl uçar! Azaları nasıl tir tir titrer. Yaşantısı nasıl alt üst olur. Yemesi, uyuması nasıl düzensizleşir! Aklı fikri, aile efradı ve çocukları kendisinden yararlanamayacak şekilde nasıl darmadağın olur. Öyle ki vatanından kaçar. Alıştığı şeyler kendisine yabancı gelir; rahatı, yorgunluk ve meşakkate dönüşür. Çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalır. Bütün bunlar tehlikeyi sezme korkusundan ileri gelir. Sonra bu kişi ateşten korktuğunu iddia eder. Oysa, herhangi bir günah işlediğinde kendisinde bunlardan hiçbiri görülmez.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Ateş (cehennem) gibi kendisinden kaçanların, cennet gibi de kendisini isteyenlerin uyuduğu birşey görmedim. 58

Bu konuların incelenmesi cidden zordur. Bu makamların sonu yoktur ki tamamına varılsın! Fakat her kul için bunda durumuna uygun zayıf ya da kuvvetli bir pay vardır. Kuvvetli olunduğunda sâdık diye adlandırılır. Bu bakımdan Allah'ın marifet ve tâzîminin ve O'ndan korkmanın sonu yoktur.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cebrâil'e şöyle dedi:

- Seni asıl suretinde görmek isterim.

- Buna gücün yetmez!

- Hayır, bana kendini göster!

Bunun üzerine, Cebrâil (aleyhisselâm) mehtaplı bir gecede Bakî'de görünmek üzere söz verdi. Cebrâil, asıl sûretinde göründüğünde **Hazret-i Peygamber**, onun, göklerin etrafını kapatmış (bütün semayı doldurmuş) olduğunu gördü. Bunun üzerine bayılarak düştü.

Ayıldığında Cebrâil eski suretine dönmüştü. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

- Allah'ın böyle bir mahlûku olacağını zannetmezdim.

- Peki İsrafil'i görseydin ne yapardın? Arş onun omuzlarındadır; iki ayağı ise yerin en alt tabakasına dalmıştır. Ama bu heybetine rağmen o, Allah'ın azameti karşısında küçücük kuş gibikalır.

İsrafil'i nasıl bir azamet ve heybet sarmıştır ki bu duruma düşmüştür. Oysa diğer melekler, marifette değişik olduklarından dolayı böyle değildirler. İşte tâzîmdeki sıdk budur!

Câbir'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İsrâ gecesinde mele-i a'lâ'dan, Cebrâil yanımda olduğu halde, Allah'ın korkusundan, devenin sırtına vurulan çul gibi geçtim. 59

Ashâb-ı kirâm da böyle korkarlardı. Fakat onların korkusu **Hazret-i Peygamber**'in korkusu derecesine varmamıştır. İbn Ömer (radıyallahü anh) 'Kul, bütün insanların Allah'ın dininde kusurlu olduklarını görmedikçe îmanın hakikatine eremez' demiştir.

Mutarrıf b. Abdillah şöyle demiştir: 'Halktan hiç kimse yoktur ki Allah ile arasındaki amellerinde kusurlu olmasın! Ancak bazılarının kusuru bazıların diğerlerinkinden daha ehven olur. (Peygamberler bu hükmün dışındadır) .

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah'a nisbeten ve O'nun azametine kiyasen, bütün insanları develer gibi görmedikçe hiçbir kul îmanın hakîkatine varamaz. Sonra bu kul kendi nefsini hakîrin en hakîri olarak görür. 60

Öyleyse bütün bu makamlarda sıdka erişilmesi çok nadirdir.

Sonra sıdk dereceleri sonsuzdur. Sıdk, bazı durumlarda kul içinolur; bazılarında ise olmaz. Eğer kul hepsinde doğru ise, hakîki sıddîk olur.

Sa'd b. Muaz şöyle demiştir: '**Üç** haslet vardır ki ben bunlarda kuvvetli, başkalarında zayıfımdır:

1. Müslüman olduktan sonra; bitirinceye kadar kıldığım hiç bir namazda nefsimle konuşmadım.

2. Herhangi bir cenazeyi teşyî ederken, defin işi bitinceye kadar, ölünün söylediklerinin ve onun hakkında söylenilenlerin dışında nefsimle konuşmadım.

3. **Hazret-i Peygamber**'den bir söz işittiğimde onun hak olduğunu tereddütsüz tasdik ettim'.

Bu sözü rivâyet eden Said b. Müseyyeb 'Zannetmiyorum ki bu hasletler, **Hazret-i Peygamber**'den (sallâllahü aleyhi ve sellem) başka bir kimsede bir araya gelmiş olsun' demiştir.

İşte bu da bu amellerdeki sıdktır. Ashâbın büyüklerinden niceleri, namaz kılmış, cenazeler teşyî etmiş; fakat bu dereceye erişememiştir.

Bütün bunlar sıdk'ın derece ve mânâlarıdır. Şeylerin sıdk'ın hakîkati hakkındaki sözleri, çoğu kez ancak bu mânâların bir kısmını kapsar.

Ebû Bekir el-Verrak61 şöyle demiştir: 'Sıdk **üç** çeşittir: Tevhîdin, ibadetin ve marifetin sıdkı!'

Tevhîd'in sıdkı bütün Mü'minler içindir.

Allah'a ve elçilerine inananlar (yok mu) işte rableri yanında onlar, sıddîklar ve şehidlerdir. (Hadîd/19)

İbadet'in sıdkı ilim ve takvâ sahipleri içindir. Marifet'in sıdkı ise yeryüzünün kazıkları (direkleri) olan velayet ehli içindir. Bütün bunlar, altıncı sıdk'ta zikrettiğimiz mihver üzerinde dönüp dolaşır. Fakat bu, içerisinde sıdk bulunmayan kısımların zıddıdır ve bütün kısımları kapsamaz.

Câfer-i Sâdık şöyle demiştir: 'Sıdk, mücâhededir! Başkalarını, kendi nefsine tercih etmediğin gibi Allah üzerine de başkasını tercih etmemendir!'

O sizi seçti. (Hacc/78) Rivâyete göre **Allahü teâlâ**, Hazret-i Mûsa'ya şöyle vahy etmiştir:

Ben bir kulumu sevdiğimde, onu dağların bile dayanamayacağı öyle belalara mübtelâ kılarım ki dağlar o belalara tahammül etmez. Bunu da onun sıdkını denemek için yaparım. Eğer sabırlı görürsem kendisini dost edinirim. Onu nemelazımcı ve beni mahluklarıma şikayet edici olarak görürsem perva etmeksizin mahvederim. O halde sıdk'ın alâmetlerinden biri de bütün musibet ve taatları gizlemek; halkın bunları öğrenmesinden hoşlanmamaktır.

Niyet, İhlâs ve Sıdk bölümü Allah'ın yardımıyla burada tamamlanmış bulunuyor. Bunun ardından Allah'ın izniyle Kitab'ul-Murâkabe ve'l-Muhasebe adlı bölüm gelecektir.

Hamd Allah'a mahsustur!

50) Müslim, Buhârî

51) Müslim, Buhârî

52) Buhârî, İbn Mâce ve Beyhakî

53) Tirmizî, (hasen olarak)

54) Tirmizî

55) Nüshalarda böyle ise de doğrusu Ukbe b. Abdülgafûr'dur. Künyesi Ebû Nehar'il-Evdi el-Avzî olup. Basralıdır. H. 183'de vefat etmiştir.

56) 76 yaşında ve H. 113'de vefat etmiştir

57) Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetinde bulunmuştur. Mekke'de mücavir iken H. 320'de vefat etmiştir.

58) Daha önce geçmişti.

59) Beyhâkî

60) Irâkî, merfû bir hadîste aslına rastlamadığını söylemektedir.

61) Tirmizlidir. Sonraları Belh'e gitmiştir. Riyaziyât ve Muamelât konularında kitaplar yazmıştır

38 - MURÂKABE VE MUHÂSEBE

1. Giriş

Her nefsi yaptığıyla, her azayı işlediğiyle murâkabe eden, kalplerin gizli köşelerinde vâki olan hâdiselere muttali olan, kullarının kalbinde kıpırdananı hesaba çeken Allah'a hamdolsun!

O Allah ki O'nun ilminden hareketli ve hareketsiz, yerde ve göklerde olan zerre miktarı birşey kaybolmaz. O Allah ki gizli de olsa, işlerin çoğundan ve azından, açığından ve gizlisinden kulunu hesaba çeker.

O Allah ki ne kadar küçük olarsa olsun kullarının ibadetlerini kabul etmekle onlara lütûfta bulunur. O Allah ki ne kadar çok olursa olsun kullarının günahlarını affetmekle onlara ikramda bulunur. Her nefis hazır ettiğini bilsin, daha önce ve sonra gönderdiğini görsün diye kullarını hesaba çeker.

Dolayısıyla nefis dünyada murâkabe ve muhasebeye yapışmasaydı kıyâmet arasatında şakî olup helâk olacağını anlar. Mücâhede, muhasebe ve murâkabeden sonra, eğer Allah; az sermayesini kabul etmek lütfunda bulunmasaydı, muhakkak mahrum olup zarar ederdi.

Nitekim bütün kulları kapsayan, rahmeti dünya ve âhirette bütün mahlukları içerisine alan Allah ortaktan münezzehtir. Bu bakımdan O'nun fazlının nefhalarıyla kalpler îmanı kabul etmek için genişlediler. Tevfîkinin bereketiyle azalar, ibadetlerle bağlanıp edeplendiler. Güzel hidayetiyle kalplerden cehaletin karanlıkları sökülüp atıldı. O'nun yardımıyla **şeytan**ın hileleri kesildi. O'nun inayetinin lütfuyla hasenelerin kefesi günahların kefesine galip geldi. O'nun kolaylaştırmasıyla ibadetlerin kolaylaşan kısımları kolaylaştılar. Bu bakımdan vermek, mükâfat, uzaklaştırmak, yaklaştırmak, saîd ve şakî yapmak O'ndan gelir.

Salât ve selâm peygamberlerin efendisi **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, sâfîlerin efendileri olan âlinin, muttakîlerin önderleri olan ashâbının üzerine olsun!

Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Yapılan amel bir hardal danesi kadar da olsa onu getirir (tartıya koyarız) . Hesap gören olarak biz kâfiyiz. ! (Enbiya/47)

Kitap (ortaya) konulmuştur. Suçluların onun içindekilerden korkarak 'Eyvah bize! Bu kitaba ne oluyor (günahlarımızdan) küçük büyük bırakmayıp hepsini toplamış!' derler. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır! Rabbin kimseye zulmetmez. (Kehf/49)

Bir gün Allah onların hepsini diriltir de yaptıklarını kendilerine haber verir. Allah saymış, onlar ise bunu unutmuşlardır. Allah herşeye şahiddir. (Mücadele/6)

O gün insanlar ayrı ayrı gruplar halinde çıkarlar ki yaptıkları kendilerine gösterilsin. Artık kim zerre miktarı bir hayır işlemişse, onun mükâfatını görür, kim de zerre miktarı bir kötülük işlemişse onun cezasını görür. (Zilzal/6-8)

Sonra herkese kazandığı tamamen verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır. (Bakara/281)

O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. . . O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah sizi kendisinden sakındırıyor. (Âl-i İmrân/30)

Biliniz ki Allah, içinizden geçeni bilir! O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır! (Bakara/235)

Basiret sahipleri **Allahü teâlâ**'nın kendilerini murâkabe ettiğini ve gelecekte hesaba çekeceğini anladılar. Kalplerine gelen vesveselerin ve düşüncelerin zerresinden dahi hesaba çekileceklerdir. Bu tehlikelerden ancak nefsi muhasebe etmeye devam etmekle ve doğru murâkabeyle kurtulabileceklerini kesin olarak anladılar. Nefsi nefesler ve hareketlerde sorguya çekmek, düşünce ve fikirlerde muhasebe etmekle kurtulurlar. Bu bakımdan hesaba çekilmezden önce nefsini hesaba çekenin kıyâmette hesabı hafifler. **Soru** sorulacağı gün cevabı hazır olur. Dönüş yeri güzel olur. Kim nefsini hesaba çekmezse onun hasret çekmesi devam eder. Arasat'ta beklemeleri oldukça uzar. Günahları onu mahrumiyet ile öfkeye sürükler.

Bu, basiret sahiplerine keşfolunduğunda bildiler ki onları bu durumdan ancak Allah'a ibadet etmek kurtarır. Allah onlara sabır ve nöbet bekleme emrini verdi.

Ey îman edenler! Sabredin, direnin. Savaşa hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki felâh bulasınız. (Âl-i İmrân/200)

Bu bakımdan basiret sahipleri nefislerini önce muâşeret (şartlaşma) sonra murâkabe (gözetmek) , sonra muhâsebe (hesaba çekmek) , sonra muâkabe (cezalandırma) , sonra mücâhede ve sonra muâtebe (kınamak) ile nöbetleşmeye zorladılar. Onlar için murâbete altı makam oldu. Bu makamları izah etmek, hakikatini, faziletini ve oradaki amellerin tafsilatını beyan etmek gerekir. Muhasebenin de esasını belirtmek lâzımdır. Fakat her muhasebe bir şart ve murâkabeden sonradır. Zarardan hemen sonra muâtebe ve murâkabe gelir. Bu bakımdan biz bu makamların izahını yapalım. Tevfîk ancak Allah'tandır!

38-1

2. Murâbete'nin Birinci Makamı Olan Müşârete

Tüccarların hesap tutmaları, kârın selâmeti içindir. Tüccar ortağından yardım talep eder, ona sermayesini teslim ettikten sonra onunla hesaba oturur. İşte tıpkı bunlar gibi akıl da âhiret yolunda tüccar gibidir. Onun maksadı ve kârı nefsin rezaletten arınmasıdır. Çünkü onun kurtuluşu ancak nefsin arınmasına bağlıdır.

Nefsini temizleyen kurtulmuş, onu alçaltan da ziyana uğramıştır. (Şems/9-10)

Nefsin kurtuluşu ancak salih amellerle mümkündür. Bu ticaret hususunda akıl, nefisten yardım talep eder; zira nefsi, nefsin temizlenmesi hususunda kullanır. Tıpkı tüccarın ortağından ve malında ticaret hizmetkârından yardım talep etmesi ve ortağından, hesap sorması gibi. . .

Öyle ise önce ortakla anlaşması, sonra da gerektiğinde hesap sorması gerekir. Akıl da bunun gibi, önce nefisle anlaşma yapar, nefse yapması gerekenleri bildirir. Onu kurtuluş yollarına irşad edip o yollarda gitmesi için ona kesin emir verir. Sonra bir an bile onu murâkabe etmekten gâfil olmaz; zira eğer nefsi ihmal ederse, nefisten ancak hainlik ve iflas görür. Tıpkı hain bir kölenin fırsat bulduğunda ve tek başına malı yönettiğinde yaptığı gibi. . . Muamele bittikten sonra, daha önce ileri sürdüğü şarta göre hareket etmeyi nefisten istemeli ve bu yönde nefsi hesaba çekmelidir; zira bu öyle bir ticarettir ki kârı; peygamberler (aleyhisselâm) ve şehidlerle beraber en yüce cennet olan sidret'ül münteha denilen makama varmaktır.

Bu bakımdan bu hususta nefisle inceden inceye hesap yapmak, ticaretteki hassasiyet ve incelikten daha çok ihtimamı gerektirir. Oysa dünya kârları, âhiret nimetine nisbetle hiç denilecek kadar azdır. Sonra dünya nasıl olursa olsun neticesi yokluktur. Devam etmeyen bir hayırda hayır yoktur. Hatta devam etmeyen bir şer, devam etmeyen bir hayırdan daha hayırlıdır; zira devam etmeyen şer kesildiğinde, onun kesilişinden ötürü bir sevinç olur. Devam etmeyen hayır kesildiğinde ise üzüntü kalır.

Nitekim şair şöyle der;

Benim katımda üzüntünün en şiddetlisi, sahibinin kendisinden gideceğini bildiği bir sevinçteki üzüntüdür!

Bu bakımdan Allah'a ve son güne îman eden her tedbirli kulun, nefsini hesaba çekmesi, hareketlerinde ve düşüncelerinde nefsi sıkıştırması farzdır; zira hayatın her nefesi değer biçilmez bir cevherdir. O cevher ile nimeti ebediyyen tükenmeyen hazinelerden biri satın alınır. Bu bakımdan bu nefesleri zayi etmek veya helâki gerektiren mevzulara sarfetmek büyük bir zarardır, korkunç bir harekettir. Akıllı bir kimsenin nefsi böyle bir harekete razı olmaz. Öyleyse kul sabahladığında ve sabahın farzını edâ ettiğinde bir saatlik zamanı nefsiyle hesaplaşmaya tahsis etmelidir.

Nitekim tüccar bir kimse ticaret malını ortağına teslim ettikten sonra aralarındaki şartı konuşmak için sâkin bir yer bulur. Bu bakımdan kul nefsine şöyle demeli: 'Hayatımdan başka sermayem yok! Hayatım yok olunca sermayem yok olmuş demektir. O zaman hem ticaretten, hem de kârdan ümit kesilir. Bu yeni günde de **Allahü teâlâ** bana yaşama imkânını vermiştir. Ecelimi bir gün daha tehir etmiş ve onu bana bir nimet olarak lütfetmiştir. Eğer beni öldürseydi, beni sâlih amel işlemek için bir tek gün

dünyaya göndermesini temenni edecektim. O halde, ey nefsim! Öldüğünü, sonra dünyaya geri gönderildiğini düşün de sakın bugünü boşa geçirme! Zira nefeslerin herbiri değer biçilmez bir cevherdir. Ey nefis! Bil ki gün ve gece yirmi **dört** saatten ibarettir'.

Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur:

Kul için her gün ve her gecede, birbirine sırt vermiş yirmi **dört** hazine yayılır. O yirmi **dört** hazineden biri kul için açılır. Kul onu o saatte işlemiş olduğu hayırlarından nûr ile dolu olarak müşahede eder. Dolayısıyla cebbâr olan sultanın nezdinde vesilesi bulunan o nûrların görünmesiyle müjdelenir, sevinir ve feraha kavuşur. Öyle bir şekilde sevinir ki eğer sevinci cehennem ehline tevzi edilse, onlar ateşin yakmasını hissettikleri halde o sevgi onları âdeta sarhoşa çevirir. O kul için **ikinci** bir hazinenin kapısı açılır. Onu simsiyah ve leş kokan bir şekilde görür. O hazinenin karanlığı onu kaplar. O da Allah'a isyan ettiği saattir. Dolayısıyla onu öyle bir korku sarar ki eğer o korku, cennet ehline taksim edilse, cennetin nimetlerini onlara zehir zakkum yapardı. Ona boş olan, içinde ne sevindirici, ne de korkutucu birşey bulunmayan diğer bir hazinenin kapısı açılır. O da yatmış olduğu veya gaflete daldığı veya dünyanın mübah olan şeylerinden biriyle meşgul olduğu saattir. Onun boş olmasından üzüntü duyar. Bunun zararından ona öyle bir üzüntü isabet eder ki tıpkı büyük kâr elde etmeye gücü yettiği halde ihmal eden ve elden kaçıran bir kimseye isabet eden üzüntü gibidir. Bunun ne büyük bir üzüntü ve ne büyük bir zarar olduğu sana yeter de artar! İşte böylece, hayatı boyunca vakitlerinin hazineleri kendisine arzolunur'. 1

Dolayısıyla kendi kendine der ki: 'İşte bugün hazineleri değerlendirmeye, mülkünün sebepleri olan o hazineleri boş bırakmamaya dikkat et de çalış! Tembellik ve istirahata meyletme ki başkalarının elde etmiş olduğu İlliyyîn dereceleri senin elinden kaçmasın! Bu takdirde cennete girsen dahi yakanı bırakmayacak bir hasret kalır. Bu bakımdan zararın elem ve üzüntüsü her ne kadar ateşin eleminden az ise de çekilmez bir elemdir'.

Bir kişi şöyle demiştir: 'Günahkârın bağışlandığını zannetme! Acaba iyilik yapanların sevabı onun elinden kaçmamış mıdır?' O bu sözüyle zarar ve hasrete işaret etmektedir.

Toplantı günü için sizi bir araya getirdiği gün, işte o aldanma günüdür. (Teğabün/9)

Buraya kadar söylediğimiz şeyler, kişinin nefsine vakitler hakkında yaptığı tavsiyedir. Sonra yedi azası hakkında ona yeniden bir nasihat etmelidir. O azalar şunlardır: Göz, kulak, dil, mide, tenasül aleti, el ve ayak.

Onları nefsine teslim etmelidir; zira o azalar, bu ticaret hususunda, onun nefsinin hizmetçileridir. Bu ticaret tamamlanır. Cehennemin yedi kapısı vardır. O kapıların herbiri için taksim olunmuş bir parça vardır. O kapılar bu azalarla Allah'a isyan edenler içindir. Bu nedenle bu azaları günahlardan sakındırmayı nefsine tavsiye etmelidir.

Göz

Göz mahremi olmayan bir kimsenin yüzüne veya bir müslümanın avret yerine veya bir müslümana hakaret gözüyle bakmaktan korumalıdır. Hatta her fuzulî şeyden de korumalıdır. Çünkü **Allahü teâlâ**, fuzulî konuşmalardan da sorumlu tutacaktır.

Gözünü haram bakıştan çevirdiğinde bununla kanaat edip durmamalıdır. Onu kârı olan şey ile meşgul etmelidir. O kâr da gözün kendilerine bakması için yaratıldığı şeylere bakmasıdır. Bu da ibret gözüyle Allah'ın sanatının acaipliklerine, başkası kendisine uyması için hayırlı amellere, Allah'ın kitabına ve **Hazret-i Peygamber**'in sünnetine bakmak, istifade etmek için ilâhî hikmetin kitablarını incelemek için bakmaktır. İşte azaların her biri hakkında nefsine bu şekilde durumu açıklamalıdır. Hele dili ve midesi hakkında daha da dikkatli olmalıdır.

Dil

Dil tabii olarak serbesttir. Harekette ona bir zorluk yoktur. Gıybet etmek, yalan söylemek, iftirada bulunmak, nefsi tezkiye etmek, halkı ve yemekleri kötülemek, lanet okumak, düşmanlara beddua etmek, cedelleşmek gibi hareketlerde dilin suçu pek büyüktür.

Dilin âfetleri bahsinde zikrettiğimiz gibi, dili bunlara benzer daha başka konularla da meşgul etmek büyük bir suçtur. Dil zikir yapmak, hatırlatmak, öğrenme ve öğretmeyi tekrar etmek, Allah'ın kullarını Allah'ın yoluna irşad edip insanların arasını ıslah etmek ve diğer hayırlı şeyler için yaratılmış olmasına rağmen bütün bu âfetlerin tehlikesi ile karşı karşıyadır. Öyleyse nefsine zikrin haricinde bütün gün dilini kıpırdatmamayı şart koşmalıdır. Bu bakımdan Mü'minin konuşması zikir, bakışı ibret, susması tefekkürdür. O bir söz söylediğinde onun yanında hazır bir murakıb (gözetleyici) vardır.

Mide

Mide'yi oburluğu terketmeye zorlamalıdır. (Helâlden az yemeyi, şüphelilerden çekinmeyi, şehvetlerden uzak durmayı ve zaruret miktarıyla kifayet etmeyi itiyat hâline getirmelidir. Eğer bunlardan birine muhalefet ederse, şehvetleriyle elde etmiş olduğundan daha fazlasını elinden almak, onu midenin şehvetlerinden menetmek suretiyle cezalandırmalar. Böylece nefsine bütün azaları hakkında şart (lar) koşmalıdır. Bunların tafsilatını sayıp dökmek uzun sürer. Azaların günah ve sevapları gizli değildir.

Sonra yirmi **dört** saatte bir tekrar edilen ibadetler hakkında nefse nasihat etmelidir. Sonra nefsin çokça yapmaya güç yetirdiği ibadetler hakkında tavsiyede bulunmalıdır. Onların tafsilatını, keyfiyetini ve sebepleriyle beraber nasıl bulunması gerektiğini sormalıdır. İşte bunlar birtakım şartlardır ki insan her gün bunlara muhtaçtır. Fakat insan nefsine birkaç gün bunu şart koşmayı âdet edip nefsi alıştırırsa, nefis de bütün bu şartları îfa hususunda ona itaat ederse artık bu hususlarda nefisle yeniden pazarlığa oturmaktan müstağni olur. Eğer nefis bunların bir kısmında ona itaat ederse, geri kalan kısım için yeniden anlaşma yapmak gerekir. Fakat şahıs hergün yeni bir meseleden, yeni bir hükmü olan yeni bir olaydan kurtulamaz. **Allahü teâlâ**'nın bu hususta kişi üzerinde hakkı vardır. Dünya işlerinden valilik, tüccarlık, müderrislik gibi birşeyle meşgul olan bir kimsenin boynunda bu hak daha da fazlalaşır; zira Allah'ın hakkını gerektiren ve kişiyi ona muhtaç eden yeni bir olayın vukûu pek nadirdir. Bu bakımdan o olayda doğru hareket etmeyi nefsine şart koşması gerekir. Olay sırasında hakka teslim olmak, ihmalkârlığın zararından nefsini sakındırmak, inatçı olan ve efendisinden kaçmış köleye nasihat edildiği gibi nefse de öyle nasihat gerekir. Zaten nefis, tabii olarak ibadetlerden kaçıp serkeşlik yapar, kulluktan uzaklaşmak ister. Fakat ona nasihat etmek ve kendisini edeplendirmek onda müsbet tesir bırakır.

Hatırlat! Çünkü hatırlatmak, Mü'minlere menfaat verir! (A'lâ/9)

İşte bu ve bunun yerine geçen hareketler, nefisle olan rabıta makamının ilkidir. Bu, amelden önce nefsi hesaba çekmektir. Nefsi hesaba çekmek bazen amelden sonra, bazen de sakındırmak için amelden önce olur.

Bilin ki Allah içinizden geçeni bilir! Artık O'ndan sakının! (Bakara/235)

Bu âyet-i celîledeki hüküm gelecekle ilgilidir. Kesret ve marifetin eksikliği veya fazlalığı hakkında olan her bakışa 'muhasebe' adı verilir. Bu nedenle kişinin içinde bulunduğu günde cereyan eden hâdiselerde fazlalığını, eksikliğinden tefrik etmek için bakması muhasebe babındandır.

Ey Mü'minler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyice araştırınız! (Nisa/94)

Ey îman edenler! Size fasık bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın!

(Hucurât/6)

Andolsun! İnsanı biz yarattık, ve nefsinin ona ne fısıldadığım biliriz! Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız! (Kâf/16)

Allahü teâlâ, nefsi sakındırmak ve gelecekte bundan korunmaya dikkat çekmek için bu hükmü vermiştir.

Ubâde b. Sâmit (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , 'Bana tavsiyede bulun!' diyen bir kişiye hitaben şöyle demiştir:

Herhangi birşey yapmak istediğinde sonucunu düşün! Eğer güzel ise, ona devam et! Kötü ise ondan sakın!2

Hakîmlerden biri şöyle demiştir: 'Aklın hevâ-i nefse galip gelmesini istiyorsan, neticeyi güzelce tedkik etmeden şehvetin hükmüyle amel etme! Zira pişmanlığın kalpteki duruşu, şehvet hiffetinin duruşundan daha fazladır!'

Lokmân Hakîm şöyle demiştir: 'mü'min kişi, neticeyi gördüğünde pişmanlıktan emin olur'.

Şeddad b. Evs **Hazret-i Peygamber**'den şöyle rivâyet eder:

Akıllı o kimsedir ki nefsini hesaba çeker. Ölümden sonrası için amel eder! Ahmak o kimsedir ki nefsini hevasının peşine takar ve Allah'tan, amelsiz olduğu halde makamlar ister. 3

Hadîste geçen "Dâne nefsehû' ibaresinin mânâsı nefsini hesaba çekmek demektir. (Kur'ânda geçen) yevmüddîn (tabiri) 'Hesap günü3 demektir. Nitekim Einnâ le medînûn 'Gerçekten biz hesaba çekilip cezalanacak mıyız?' (Sâffât/53) âyeti de bu mânâyı ifade etmektedir.

Hazret-i Ömer şöyle demiştir: 'Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekin! Amelleriniz tartılmadan önce amellerinizi tartın! En büyük mahkemeye hazırlanın!'

Ebû Musa el-Eş'arî'ye şu mektubu yazdılar: 'Şiddetle hesaba çekilmeden önce, genişlikte nefsini hesaba çek!'

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Ka'bu'l-Ahbar'a şöyle sordu:

- Sen muhasebeyi Allah'ın Kitabı'nda (Tevrat'ta) nasıl görüyorsun?

- Göğün hâkiminden yeryüzünün hâkimine azap olsun!' (diye görüyorum) .

Bu söz üzerine Hazret-i Ömer, Ka'b'ul-Ahbâr'ı kamçısıyla döverek şöyle dedi:

- Ancak nefsini hesaba çeken bu hükmün dışındadır!

- Evet ey Mü'minlerin emiri! (Senin söylediğin bu cümle)

Tevrat'ta tam o hükmün yanında yazılıdır. Onların aralarında 'Nefsini hesaba çeken' ibaresi vardır.

Bütün bu dediklerimiz, geleceğin muhasebesine işarettir; zira şöyle denilmiştir: 'Nefsini hesaba çeken, ölümden sonrası için amel eder!' Bunun mânâsı 'İşleri önce tart, takdir et, tedkik et, hakkında düşün, sonra yap!' demektir.

1) Irâkî hadîsin aslına rastlamadığını söylemektedir.

2) İbn Mübarek, Zühd

3) İmâm-ı Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce

3. Murâbete'nin İkinci Makamı Olan Murâkabe

İnsan, nefsine nasihat edip, söylediklerimizi ona şart koştuktan sonra geriye, amellere daldığında nefsi murâkabe etmek, koruyucu göz ile onu gözetmek kalır; zira eğer nefis başı boş bırakılırsa azar, ifsâd eder. Bu bakımdan biz önce murâkabenin faziletini, sonra derecelerini zikredelim:

38-2

4. Murâkabe'nin Fazileti

Cebrâil (aleyhisselâm) , **Hazret-i Peygamber**'den İhsân'ın mânâsını sorduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

İhsan, sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk yapmandır!4

Allah'a, sanki görüyormuş gibi kulluk yap! Zira sen O'nu görmesen de O seni görür!5

Her nefsin yaptığı işin başında duranla (hiç bir şeyden haberi olmayan) bir mi? (Ra'd/33)

Allah'ın (kendisini daima) gördüğünü bilmiyor mu (o) ? (Alâk/14)

Şüphesiz Allah, sizin üzerinize de gözetleyicidir. (Nisa/l)

Emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler, şahidliklerini yaparlar. (Meâric/32-33)

İbn Mübarek bir kişiye 'Allah'ı gözet!' dediğinde kişi bu sözün açıklamasını istedi. **Cevap** olarak dedi ki: 'Daima Allah'ı görüyor gibi ol!'

Abdülvahid b. Zeyd şöyle demiştir: 'Benim efendim benim üzerime murakıb olduğunda O'ndan başkasına aldırmam!'

Ebû Osman el-Mağribî 'Bu yolda İnsan oğlunun nefsine gerekli kıldığı en üstün şey muhasebe, murâkabe ve ilimle amelini idare etmesidir!' demiştir.

İbn Atâ 'İbadetlerin en üstünü vakitlerin devamı boyunca hakkı murâkabe etmektir!' demiştir.

Cerirî şöyle demiştir: 'Bizim bu işimiz iki esas üzerine bina edilmiştir: a) Nefsine Allah'ı murâkabe etmeyi gerekli kılman, b) Zâhirinde ilmin kaaim olmasıdır'.

Ebû Osman şöyle demiştir: Ebû Hafs bana dedi ki: 'Hak için oturduğunda kendi nefsine ve kalbine vâiz ol! Halkın etrafına toplanmasına aldanma! Zira onlar senin zâhirine bakarlar. Allah ise senin bâtınına bakar'.

Hikâye olunuyor ki: Bir şeyhin genç bir talebesi vardı. O zat bu talebesine ikram eder, kendisini diğer talebelerinden önde tutardı. Arkadaşlarından bazısı şeyhe dedi ki: 'Biz ondan daha yaşlı olduğumuz halde, nasıl (bizden daha fazla) ona ikram edersin?' Bunun üzerine şeyh birkaç kuş istedi. Onların herbirine bir kuş ve bir bıçak verdi ve dedi ki: 'Sizden herbiriniz kendisini kimsenin görmediği bir yerde kuşu kesip getirsin!' O gence de bir kuş ve bıçak verip diğerlerine dediğini ona da söyledi. Diğer talebeler kuşları kesip getirdiler, genç ise kuşu diri olarak getirdi. Şeyh, gence 'Arkadaşların gibi neden kuşu kesmedin?' dedi. **Cevap** olarak dedi ki: Hiç kimsenin beni görmediği bir yer bulamadım. Zira Allah her mekanda beni görüyordu!' Bu **cevap** üzerine, arkadaşları, gencin bu murakâbesine hayran kaldılar. Şeyhe hitaben 'Bu arkadaşımız kendisine ikram etmene daha lâyıktır' dediler.

Hikâye olunuyor ki Zeliha, Yûsuf (aleyhisselâm) ile başbaşa kaldığında kalkıp evde bulunan bir putun yüzünü bir perde ile örttü. 6 Yûsuf (aleyhisselâm) bu hareketinden dolayı Zeliha'ya dedi ki: 'Ne o cansız bir şeyden utanıyorsun da Cebbâr olan sultanın görmesinden utanmıyor musun?'

Bir genç bir cariyeden nefsini istedi. Cariye ona dedi ki:

- Sen utanmaz mısın?

- Kimden utanayım! Beni yıldızlardan başka kimse görmüyorki!

- Acaba o yıldızları yaratan nerededir? Bir kişi Cüneyd-i Bağdâdîye şöyle sordu:

- Gözümü haram bakıştan nasıl koruyayım?

- Her şeyi görenin sana bakışının, senin bakışından daha önceolduğunu bilmenle!

Cüneyd el-Bağdadî şöyle demiştir: 'Murâkabeyi ancak rabbinden gelen nasibinin yok olmasından korkan bir kimse tahakkuk ettirir'.

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: 'Adn bahçeleri Firdevs bahçelerindendir. O bahçelerde Cennet çiçeğinden yaratılmış hûriler vardır'.

Mâlik'e 'O Adn cennetlerinde kim kalır?' diye soruldu. Mâlik **cevap** olarak dedi ki: **Allahü teâlâ** şöyle buyurmaktadır: 'Adn cennetlerinde günah işlemeyi düşündüklerinde benim büyüklüğümü hatırlayıp beni gözetenler kalır. Onların belleri, benim korkumdan kamburlaşmıştır. İzzet ve celâlime yemin ederim, ben yer ehline azap etmeyi düşündüğümde acıkmış ve korkumdan susamış kimselere bakınca onlardan azabı geri çeviririm'.

Muhâsibî'den murâkabenin mânâsı sorulunca, **cevap** olarak dedi ki: 'Murâkabenin başlangıcı, kalbin **Allahü teâlâ**'ya yakınlığını bilmektir!'

Mürteiş7 şöyle demiştir: 'Murâkabe her an ve her kelimede gaybı mülahaza etmek suretiyle sırrın gözetilmesidir'.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** meleklerine şöyle buyurmuştur: 'Siz zâhirleri tedvirle memursunuz. Ben ise bâtının üzerinde murâkabe ediciyim'.

Muhammed b. Ali Tirmizî şöyle demiştir: 'Murâkabeni nazarından gaip olamadığın bir zat için yap! Şükrünü öyle bir zat için yap ki O'nun nimetleri senden kesilmez. İbadetini öyle bir zat için yap ki O'na daima muhtaçsın! Eğilmeni öyle bir zata karşı yap ki O'nun mülkünden ve saltanatından dışarı çıkamazsın!'

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Kalp, kulun nerede olursa olsun Allah'ın kendisini gördüğünü bilmesinden daha üstün ve daha şerefli bir şeyle süslenmemiştir'.

Zatın birine 'Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut! İşte bu rabbinden korkanlara mahsustur' (Beyyine/8) ayetinin mânâsı sorulduğunda şöyle demiştir: 'Bunun mânâsı, işte bu, rabbinin (müşahedesini) gözeten, nefsini hesaba çeken, varacağı yer için azıklanan kimsedir!'

Zünnûn-i Mısrî'ye şöyle soruldu: 'Kul ne ile cennete gider?' Zünnûn şöyle dedi: Beş şeyle cennete girer:

1. İçinde eğrilik olmayan bir istikametle.

2. Unutkanlık olmayan bir çalışma ile!

3. Allah'ı gizlide ve açıkta mülahaza etmekle!

4. Ölüme hazırlanmak suretiyle ölümü beklemekle!

5. Hesaba çekilmeden önce nefsini hesaba çekmekle!'

Şair bu mânâda şöyle demiştir: "Yalnız kaldığın zaman 'Ben yalnızım, beni kimse görmüyor' deme. Allah'ın seni murâkabe ettiğini unutma! Bir an bile Allah'ın senden gâfil olduğunu, senin gizlediklerini bilemeyeceğini sanma! Günlerin süratle geçtiğini, bekleyenler için yarının çok yakın olduğunu görmüyor musun?!"

Humeyd et-Tavil8, Süleyman b. Ali'ye9 'Bana nasihat et' diye dilekte bulununca Süleyman ona 'Eğer tenha bir yerde Allah'a isyan ettiğinde O'nun seni gördüğüne inanıyorsan, büyük bir şeye cüret etmişsin! Eğer seni görmediğini sanmışsan, muhakkak kâfir olursun!' dedi.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Hiçbir gizli, kendisine gizli olmayan bir zatın murâkabesinden ayrılma! Vefayı kudret elinde tutan bir zattan ümidini kesme! Cezayı, tasarrufunda bulunduran bir zattan kork!'

Firkad es-Sencî10 şöyle demiştir: 'münafık kişi etrafına bakar, kimsenin kendisini görmediğini sandığında kötülüğe dalar. O ancak insanlara bakar, Allah'a aldırmaz!'

Abdullah b. Dinâr 11 şöyle demiştir: 'Ömer b. Hattab ile beraber Mekke'ye doğru yola çıktık. Yolun ortasında geceledik. Hazret-i Ömer'in yanına dağdan bir çoban inip geldi. Hazret-i Ömer, çobana şöyle dedi:

- Ey çoban! Şu sürüden bana bir koyun sat!'

- Ben köleyim!

- Efendine 'Kurt onu yedi!' dersin.

- O halde, Allah nerede!

Bu söz üzerine Hazret-i Ömer ağladı! Sonra ertesi gün efendisinin yanına giderek onu satın alarak azad etti ve şöyle dedi: 'Dünyada bu sözün seni azad etti. Ümit ederim ki bu söz âhirette de seni azad etsin!'

4) Buhârî

5) Ebû Nuaym

6) Bunun, Zeliha müslüman olmadan önce meydana gelmiş bir hâdise olduğuna dikkat edilmelidir.

7) Adı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed'dir. Nişaburludur. Bağdad'da H. 328'de vefat etmiştir.

8) Adı Humeyd b. Ebî Hamid Ebî Ubeyde'dir. Basralı bir Tâbiîndir. H. 143'de ayakta namaz kılarken 75 yaşında iken düşüp vefat etmiştir.

9) Eşrafdan biri idi. Halifelerden Mansur'un amcası idi. H. 142'de 59 yaşında vefat etmiştir.

10) Ebû Yakub Basralı ve sâdık bir âbiddir. H. 131'de vefat etmiştir.

11) Bu zat, Adevî kabilesindendir. İbn Ömer'in azadlısıdır. H. 127'de vefat etmiştir.

38.3

5. Murâbete'nin Üçüncü Makamı Olan Muhâsebe-i Nefs

Biz önce muhâsebe'nin faziletini, sonra hakîkatini zikredelim Nefsi Hesaba Çekmenin Fazileti

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve kişi yarın için ne (yapıp) göndermiş olduğuna baksın! (Haşr/18)

Bu âyet, geçmiş ameller üzerinde muhasebeye işarettir. Bu nedenle Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hesaba çekilmeden önce nefislerinizle hesaplaşın! Tartılmadan önce tartın!26

Haberde şöyle vârid olmuştur: **Hazret-i Peygamber**'e bir kişi gelip dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana nasihat et!' Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** ona şöyle sordu:

- Nasihat kabul eden bir kişi misin?

-Evet

- Birşey yapmak istediğinde onun neticesini düşün! Eğer doğru ise, onu yap! Eğer yanlış ise, ondan sakın!27

Yine haberde şöyle vârid olmuştur: 'Akıllı bir kimse için **dört** saatin olması gerekir: O saatlarin birinde nefsini hesaba çekmelidir'.

Ey Mü'minler! Topluca Allah'a tevbe edin ki felaha kavuşasınız! (Nur/31)

Tevbe, yaptıktan sonra fiile bakıp fiilden ötürü pişmanlık duymaktır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Andolsun, ben Allah'tan af talep ediyorum. Hatta günde yüz defa O'na tevbe ediyorum. 28

Allah'tan korkanlar, kendilerine **şeytan**dan bir vesvese dokunduğu zaman, Allah'ı ve azabını düşünürler, hemen bakarsın (gerçeği) görürler. (A'râf/201)

Hazret-i Ömer'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediliyor: Gece olduğunda, ayaklarını kamçı ile döverek nefsine şöyle hitap ederdi: 'Sen bugün ne yaptın?'

Meymun b. Mihran'dan şöyle rivâyet ediliyor: 'Kul nefsini ortağından daha fazla hesaba çekmedikçe muttakî kimselerden olamaz. Ortaklar iş yaptıktan sonra hesaplaşırlar'.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) vefat edeceği zaman kızı Âişe'ye şöyle demiştir: 'Benim nezdimde, insanların hiçbiri Ömer kadar sevimli değildir!'

Bu sözü söyledikten sonra Âişe'ye 'Ben ne söyledim?' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Âişe, onun söylediğini kendisine tekrarladı. Hazret-i Âişe'yi dinledikten sonra şöyle dedi: 'Benim nezdimde Ömer'den daha aziz bir kimse yoktur!'

Hazret-i Ebû Bekir'in konuştuğu söze nasıl dikkat edip düşündüğüne, onu başka bir kelimeyle nasıl değiştirdiğine dikkat et!

Ebû Talha'yı (Zeyd b. Eslem Ensârî) bahçesinde namaz kılarken bir kuş meşgul ettiğinde, pişman olduğundan ve elinden kaçırdığı fırsatın bedeli olur ümidiyle bahçesini Allah için sadaka verdi!

İbn Selâm bir yük odun sırtladı. Kendisine 'Ey Ebû Yûsuf! Senin çocukların ve hizmetkârların içinde bunu yapacaklar vardır. (Neden onlara yaptırmıyorsun da kendin yapıyorsun?) ' diye soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Nefsimi bundan hoşlanıp hoşlanmayacağı hususunda denemek istedim'.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'mü'min, nefsinin murâkıbıdır. Onu Allah için hesaba çeker. Hesap, ancak nefislerini dünyada hesaba çekenler için hafif olur. Hesap ancak kıyâmet gününde muhasebe etmeksizin bu şeyi edinenler için zorlaşır'.

O bundan sonra, muhâsebe'yi açıklayarak şöyle demiştir: Mü'min kişiye ansızın birşey gelir. O şey hoşuna gider ve şöyle der: 'Allah'a yemin olsun! Sen benim hoşuma gittin ve sen benim ihtiyacımdansın. Fakat nerede! Çünkü aramıza mâni girmiştir'.

İşte bu söz, amelden önce hesap demektir.

Yine Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Kişinin elinden birşey kaçar. Bunun üzerine nefsine dönerek şöyle sorar: 'Bununla neyi kasdettim? Yemin olsun, eğer Allah dilerse, bir daha buna yönelmem!'

Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: Bir gün Ömer b. Hattab ile beraberken o bir bahçeye girdi. Aramızda bir duvar olduğu halde şunları söylediğini duydum: 'Hattab'ın oğlu Ömer, Mü'minlerin emiridir! Vay vay! Allah'a yemin ederim, ya Allah'tan korkacaksın veya Allah seni azaba düçar edecektir'.

Hasan-ı Basrî 'Yoo, daima kendini kınayan nefse and içerim'. (Kıyâmet/2) ayetinin tefsirinde demiştir ki: "Mü'min bir kimse ancak nefsini kınayıp 'Bu konuşmamla neyi irade ettim? Yememle neyi kasdettim? İçmemle maksadım neydi?' diye hesaba çekmeden önce Allah ile mülâki olmaz. Facir bir kimse ise, nefsini kınamadan ileriye atılır (!) "

Mâlik b. Dinar şöyle demiştir: "Allah o kula rahmet etsin ki nefsine 'Sen falan ve filan günahın sahibi değil misin?' deyip nefsini zemmederek, onun ağzına gem vurarak, Allah'ın kitabından ayrılmaz. Dolayısıyla Allah'ın kitabı onun önderi olur".

(Yerinde geleceği gibi) bu, nefsin kınanmasındandır!

Meymun b. Merham şöyle demiştir: 'Muttakî bir kimse, zâlim bir sultandan ve cimri bir ortaktan daha şiddetli bir şekilde nefsini muhasebeye çeker'.

İbrahim et-Teymî şöyle demiştir: 'Nefsimi, meyvelerinden yediğim, sularından içtiğim, bakire hûrilerinin boynuna sarıldığım şekilde cennette farzettim. Sonra zakkumdan yediğim, irininden içtiğim, zincir ve bukağıların boynuma geçirildiği halde cehennemde farzettim. Bunun üzerine nefsime şöyle sordum:

- Ey nefis! Hangi şeyi istiyorsun?

- İstiyorum ki yeniden dünyaya gönderilmiş olayım ve sâlih biramel işleyeyim!

- Sen temenni ettiğinin içinde bulunuyorsun. Bu bakımdanamel et!

Mâlik b. Dinar, Haccâc'ın bir hutbesinde şöyle dediğini naklediyor: 'Hesap başkasının eline geçmeden önce nefsini hesaba çeken kimseden Allah razı olsun! Allah o şahıstan razı olsun ki amelinin geminden tutmuş, o amelden neyi kasdettiğini tedkik etmiştir. Allah o şahıstan razı olsun ki ölçeğine, terazisine bakmış!' Haccâc beni ağlatıncaya kadar bunları saydı.

Ahmed b. Kays'ın arkadaşlarından biri şöyle anlatıyor: Ahmed ile arkadaşlık yapıyordum. Onun geceleyin bütün namazı dua idi. O, çıranın yanına gelip parmağını ateşi hissedinceye kadar ateşin üzerine koyar, sonra nefsine hitaben (yaptıklarını sayarak) şöyle derdi: 'Ey Ahmetçik! Falan günde yaptığın harekete seni sürükleyen neydi? Filan günde yaptığın harekete seni zorlayan neydi?'

26) Ebû Nuaym, Hilye

27) İbn Mübarek, Zühd

28) Daha önce geçmişti.

6. Murâkabe'nin Hakîkati ve Dereceleri

Murâkabenin hakîkati Rakîb'i (murâkabe edeni) gözetmek ve himmetini tamamen ona çevirmektir. Başkasından ötürü herhangi bir işten sakınan bir kimseye 'Filan adamı murâkabe edip onun tarafını gözetti' denir. Bu murâkabeden gaye: kalbin bir durumudur. O durum, marifet çeşitlerinden birinin meyvesidir. Azalarda ve kalpte birtakım ameller meydana getirir.

Hal'e gelince o kalbin, rakibi (murâkabe edeni) gözetmesi, onunla meşgul olması, ona iltifat etmesi, onu mülahaza etmesi ve ona dönmesidir.

Bu hali meyve olarak veren marifet, Allah'ın kalplerdeki gizliliklere muttali olduğunu, kulların amellerini murâkabe ettiğini, her nefsin yaptığını tesbit etmek suretiyle o nefsin üzerinde kâim olduğunu bilmektir. Allah hakkında bedenin görünür kısmının insanlara açık olduğu gibi hatta bundan daha açık bir şekilde kalbin sırlarının Allah'a açık olduğuna inanmaktır. İşte bu marifet yakîne dönüştüğünde yani şüpheden uzak olduğunda kalbe galebe edip kalbi kontrol altına alır. Evet ölümü bilmek gibi birtakım ilim vardır ki içinde şek ve şüphe olmadığı halde kalbe galebe çalmaz. Marifet bu şekilde kalbi istila ettiğinde, kalbi murâkabe edenin yönüne çeker, kalbin himmetini murâkabe edene çevirir!

Bu marifeti, yakîn haline getirenler, mukarreblerin ta kendileridir. Bunlar da sıddîklar ise 'Ashâb-ı Yemin'e bölünürler.

Bu bakımdan bunların murâkabesi iki derece üzerindedir:

Birinci Derece

Birinci derece, sıddîklardan olan mukarreblerin murâkabesidir. Bu murâkabe tâzim ve iclâl murâkabesidir.

Kalp, celâli düşünmekte tamamen dolar, Allah'ın heybeti altında kırılır. Orada asla başkasına bakma imkânı kalmaz. Bu murâkabe öyle bir murâkabedir ki onun amellerinin tafsilatı hakkında tartışmayı uzatmayacağız. Çünkü o sadece kalpte tahakkuk eden bir murâkabedir. Azalar ise, onlar mübahlara bile bakmaktan muattal olurlar. Nerde kaldı mahzurlulara bakmak? Azalar taatlarla harekete geçirildiğinde, kendileriyle iş görülen aletler gibi olurlar. Artık doğruluk yolları üzerinde korumasında herhangi bir tesbit ihtiyacı kalmaz. Bilakis çobanın tamamını elde eden, güdüleni düzeltir. Kalp ise, çobandır. Ne zaman ki mâbud ile dolarsa, azalar, zorluk olmaksızın istikamet üzerinde cereyan eden aletler olur.

Bu kimse himmeti bir olan ve dolayısıyla **Allahü teâlâ** tarafından diğer himmetlerin (derdin) den korunan bir kimsedir. Bu dereceye vâsıl olan bir kimse, bazen halktan gâfil olur. Öyle ki gözlerini açtığı halde yanında hazır olanı görmez. Kulağında sağırlık bulunmadığı halde kendisine söylenileni dinlemez. Bazen mesela oğlu yanından geçer, oğluyla konuşmaz. Hatta seleften bazısının üzerinde, bu hal cereyan ediyordu. Kendisini kınayan bir kimseye dedi ki: 'Yanından geçerken beri dürt!' Bu durum, uzak sayılacak bir durum değildir; zira sen bunun benzerini dünya sultanlarını tâzim eden kalplerde bile görürsün (!) Hatta sultanın hizmetkârları, sultanlara kalplerini şiddetli bir şekilde kaptırdıklarından, sultanların meclislerinde başlarından geçenlerin farkında olmazlar. Hatta bazen kalp basit bir işle meşgul olur, o hususta düşünceye dalıp gider. Çoğu kez varmak istediği yeri geçer ve peşine düştüğü işi unutur!

Abdülvahid b. Zeyd'e (Basra'lı bir âbiddir) şöyle soruldu: 'Sen bu zamanda haliyle meşgul olup da halktan uzaklaşan birini biliyor musun?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Ben bilmiyorum! Ancak bildiğim bir kişi vardır. O da şu saatte sizin yanınıza gelecek'.

Bu sözünden az bir zaman sonra Utbetü'l-Gulâm içeri girdi. Abdülvahid b. Zeyd ona dedi ki: 'Ey Utbe! Nerden geliyorsun?' 'Filan yerden geliyorum' dedi. Onun geldiği yol çarşıdan geçerdi. Abdülvahid ona 'Yolda kimlerle karşılaştın?' dedi. O 'Hiç kimseyi görmedim!' dedi.

Hazret-i Yahya bir kadının yanından geçti. Kadını iteledi. Kadın yüz üstü yere düştü. Bunun üzerine Yahya'ya (aleyhisselâm) 'Niçin böyle yaptınız?' dediler. Hazret-i Yahya 'Ben onu duvar sandım!' diye **cevap** verdi.

Bir kişi şöyle anlatıyor: 'Ok ile yarışan bir cemaatin yanından geçtim. Biri onlardan uzak oturuyordu. Yanına vardım. Onunla konuşmak istedim. Bana dedi ki:

- Allah'ın zikri daha hoştur.

- Tek başınasın!

- Beraberimde rabbim ve iki melek vardır!

- Şu kişilerden hangisi yarışı kazandı?

- Allah kimi affetmişse o!

- Yol nerede?

Göğe doğru işaret ederek kalkıp yürüdü ve şöyle dedi:

- (Ey rabbim!) Senin kullarının çoğu senden uzaktır!

İşte bu, Allah'ın müşahedesiyle kalbi dolan bir kimsenin sözüdür. Bu kimse ancak Allah'tan konuşur. Ancak Allah yolundaki konuşmayı dinler. Bu bakımdan böyle bir kimse dil ve azalarının murâkabesine muhtaç değildir; zira onlar ancak onda bulunan mânâ ile hareket ederler!

Şiblî, Ebû Hüseyin en-Nûri itikâfta iken huzuruna vardı. Onu sakin, görünüşü güzel ve hareketsiz bir halde gördü. Kendisine 'Sen bu sükûnet ve murâkabeyi nerden aldın?' diye sordu. Ebû Hüseyin 'Bizim bir kedimiz vardı, ondan! O kedi avlanmak istediğinde deliğin kapısında nöbet bekler, kılı dahi kıpırdamazdı' dedi.

Ebû Abdullah b. Hafif12 şöyle anlatır: Mısır'dan çıkıp Ebû Ali el-Ruzubarî'yi13 ziyaret etmek için, Ramle'ye gitmek istedim. Zâhid diye bilinen Mısırlı Îsa b. Yunus bana dedi ki: 'Sur'da (Şam'da bir yerdir) , bir genç ile bir ihtiyar vardı. İkisi murâkabe hali üzerinde bir araya gelmişlerdi. Eğer onlara gidersen onlardan istifade edersin!' Bu söz üzerine aç ve susuz olduğum, belime bağlı bir bez ve omuzlarımda birşey olmadığı halde, Sur'a gittim, camiye girdiğimde kıbleye yönelmiş oturan iki şahıs gördüm. Kendilerine selâm verdim. Bana **cevap** vermediler. **İkinci**, **üçüncü** defa selâmı tekrarladım. Yine selâmıma karşılık vermediler. Bunun üzerine, 'Neden benim selâmımın cevabını vermiyorsunuz!' dedim. Bunun üzerine, genç olanı, başını kaldırarak bana baktı ve şöyle dedi: 'Ey Hafif'in oğlu! Dünya azdır. Azdan da ancak azı kalmıştır. O halde, azdan çoğu edin! Ey Hafif'in oğlu! Senin meşguliyetin ne az imiş ki boşalıp bizimle birleşmeye vakit buldun?' O bu sözüyle beni tesiri altına aldı! Sonra başını önüne eğerek murâkabeye daldı! Ben onların yanında öğle ve ikindiyi kılıncaya kadar kaldım. Dolayısıyla açlığım, susuzluğum ve yorgunluğum kalmadı. İkindi zamanı olunca şöyle dedim: 'Bana nasihat et!' Bunun üzerine başını bana doğru çevirerek şöyle dedi: 'Ey Hafif'in oğlu! Biz musibetzedeleriz. Bizde

nasihat dili yoktur'. Böylece onların yanında **üç** gün kaldım. Ne yedim, ne içtim, ne uyudum. Onların da birşey yediğini veiçtiğini görmedim. **Üçüncü** gün olunca kalbimden dedim ki: 'Bunların **ikisi**ne yemin verdireyim ki bana nasihat etsinler! Umulur ki onların nasihatlarından faydalanırım!' Bunun üzerine genç, başını kaldırıp bana şöyle dedi: 'Ey Hafif'in oğlu! Görünüşü sana Allah'ı hatırlatan, heybeti kalbine düşen, diliyle değil, fiiliyle sana nasihat eden bir kimsenin arkadaşı ol! Selâm sana! Kalk! Bizden ayrıl!'

İşte bu, kalplerine Allah'ın iclâl ve tâzimi galebe çalmış, kalplerinde Allah'tan başkasına yer kalmamış ve murâkabeye dalmış kimselerin derecesidir.

İkinci Derece

İkinci derece ashâb-ı yemin den olan muttakî kimselerin murâkabesidir. Bu kimselerin, Allah'ın zâhir ve bâtınlarına muttali olmasının yakîni kalplerine galebe çalmıştır. Fakat celâlin mülâhazası, onları sarhoş etmemiştir. Onların kalpleri normal bir derecede kalmıştır, hallere ve amellere bakacak genişliktedir. Ancak o kalpler amelleri işlemekle beraber, murakabeden boşalmazlar. Evet! Bunlara Allah'tan utanmak galip gelmiştir ve onlar ancak Allah hususundaki tahkik ve tesbitten sonra ilerler veya gerilerler. Kıyâmette kendilerini rezil edecek her şeyden çekinirler. Çünkü onlar Allah'ın dünyada kendilerine muttali olduğunu bilirler. Kıyâmeti görmeye ihtiyaç duymazlar.

İki derecenin değişikliği, müşahedelerle bilinir; zira sen halvet halinde, bazen birtakım ameller işlersin. Yanına bir çocuk veya bir kadın geldiğinde bilirsin ki bu gelen senin haline muttalidir. Ondan utanır, oturmanı düzeltir, hallerine dikkat edersin. Bu dikkatin gelenin büyüklüğünden değil, utanmaktan ileri gelir; zira gelenin müşahedesi, her ne kadar, seni sarhoş edecek ve kalbini tamamen kaplayacak derecede değilse de o müşahede sende hayali kabartır. Bazen de sultanlardan biri yanına gelir veya büyüklerden biri içeri girer. Dolayısıyla girenin büyütülmesi senin bütün kalbini kaplar. Öyle ki onunla meşgul olmak için içinde bulunduğun herşeyi terkedersin. Bu davranışın ondan utandığın için değildir.

İşte Allah'ın murâkabesinde kulların mertebeleri böyle değişik olur. Kim bu derecede olursa o, bütün hareket, sekene, kalbindeki düşünce ve mülâhazalarında murâkabeye muhtaçtır. **Kısacası**; bütün tercihlerini mülâhaza etmelidir. Onun burada iki bakışı vardır: Biri amelden önce, diğeri amel hakkındadır.

Amelden öncesine gelince, kişi kendisine görünen ve yapılmasından ötürü kalbini harekete geçiren şeyin sadece Allah rızası mı olduğuna, yoksa hevâ-i nefiste, **şeytan**ın peşine takılmaktan mı ibaret olduğuna dikkat etmelidir. Bu bakımdan kişi hakkın nûruyla bu durum kendisine inkişâf edinceye kadar bunu tahkik ve tesbite çalışmalıdır. Eğer sadece Allah için bir şey ise onu yapmalı, Allah'tan başkası içinse Allah'tan korkup, O'ndan çekinmelidir. Ona rağbet ettiğinden dolayı da nefsini kınamalıdır. Nefsine, nefsinin kötü fiilini, rezil olması hususunda çalışmasını ve eğer Allah, nefsin yardımına yetişmeseydi kendi kendisinin düşmanı olduğunu hatırlatıp tanıtmalıdır.

Bu tesbit, beyanın hududuna varıncaya kadar işlerin başlangıcında farzdır. Hiç kimse, böyle bir tesbit yapmaktan müstağni değildir; zira haberde şöyle vârid olmuştur:

Ne kadar küçük olursa olsun, kulun hareketlerinin her birinde, kul için **üç** defter neşredilir:

Birinci defter 'neden?'

İkinci defter 'nasıl?'

Üçüncü defter de 'kim için?' defteridir.

Neden'in mânâsı; 'Neden bunu yaptın? Acaba Mevlân için bunu yapmak, senin üzerine farz mıdır? Veya hevâ-i nefsin için mi buna meylettin?' Eğer kişi, bu sualden kurtulursa; yani o hareketi yapmak Mevlâsı için gerekli ise, (bu takdirde) **ikinci** defterden sorulur. Bu bakımdan kendisine denilir ki: 'Sen bunu nasıl yaptın?' Zira Allah'ın her amelde bir şartı ve bir hükmü vardır. O şart ve hükmün kaderi, vasfı ve sıfatı ancak bir ilimle bilinir! Bu bakımdan ona şöyle denir: 'Sen nasıl yaptın? Kesin bir ilimle mi? Yoksa cehalet ve zanla mı?' Eğer kişi, bu sualden kurtulursa **üçüncü** defter açılır. O da ihlâsın istenilmesidir. Bu bakımdan kendisine şöyle denir: 'Bunu kim için yaptın? Acaba sırf Allah'ın cemâli ve Lâ ilâhe illâllah sözüne vefa göstermek için mi yaptın? ki o zaman senin ecrin Allah'a düşer veya mahlukların görmesi için mi yaptın? Eğer öyleyse ecrini o kimseden al! Veya acelece verilen dünyayı elde etmek için mi yaptın ki bu takdirde dünyadan olan nasibini sana tam olarak veririz veya unutarak, gaflet hâlinde mi yaptın ki bu takdirde senin amelin yanar, çaban boşa gider ve ecrin yok olur. Eğer benim gayrim için bunu yapmışsan benim azabıma ve ikabıma müstehak olursun. Zira benim kölemdin, verdiğim rızkı yer, benim nimetimle yaşardın. Sonra benden başkasına çalışırdın. Beni dinlemedin, oysa şöyle demiştim:

Allah'tan başka taptıklarınız sizin gibi kullardır. (A'râf/194)

Sizin Allah'tan başka taptıklarınız size rızık veremezler. Siz rızkı Allah'ın katında arayın. O'na ibadet edin ve O'na şükredin. (Ankebût/17)

İyi bilin ki, hâlis (katıksız) din yalnız Allah'ındır. (Zümer/3)

Kul, bu sorulara muhatap olacağını ve bu kınamalara maruz kalacağını bildiğinde sorguya çekilmeden önce nefsini sorguya çeker. Sorulan suallere cevaplar hazırlar. Kulun cevabı, doğru olmalıdır. Bunun için de tedkik ettikten sonra yapmalı veya yapmamalıdır. Düşündükten sonra ancak parmağını veya kirpiklerini kıpırdatmalıdır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Muaz'a hitaben şöyle demiştir:

Kişi, gözüne çektiği sürmeden, parçaladığı çamurdan ve kardeşinin elbisesine dokunmasından bile sorulacaktır. 14

Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ashâb-ı kirâmdan biri bir sadaka vermek istediğinde önce tedkik eder. Eğer Allah içinse verirdi'.

Yine Hasan şöyle demiştir: 'Niyetinin ve himmetinin yanında durup düşünen bir kula Allah rahmet eylesin! Eğer niyeti Allah için ise (bu takdirde) düşündüğünü yapar. Eğer Allah'tan başkası için ise yapmaz'.

Sa'd (radıyallahü anh) , Selman-ı Fârisî'ye (radıyallahü anh) şöyle nasihat etmiştir: 'Kasdettiğin zaman kasdının yanında Allah'tan kork!15.

Muhammed b. Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'mü'min bir kimse bir işi yapmak istediğinde duraklar, yavaşça hareket eder. Niyetini tedkik eder. Gece odun toplayan bir kimse gibi değildir'.

İşte bu, murâkabe mertebesine ilk bakıştır. Bu bakıştan ancak kuvvetli ilim, amellerin sırlarını, nefislerin gizliliklerini ve **şeytan**ın hilelerini çözen bir marifet sahibi kurtulabilir. Bu bakımdan şahıs nefsini, rabbini ve düşmanı olan İblis'i tanımadığında, hevâ-i nefsine uygun geleni bilmediğinde, hevâ-i nefse uygun gelenle Allah için sevdiği şeyin arasını ayırt etmediğinde, niyeti hâlis, düşünce ve hareketinde Allah'ı razı etmediğinde bu murâkabede sağlama varamaz. Çokları **Allahü teâlâ**'nın hoşuna gitmeyen hareketlerde bulunur. Oysa iyilik yaptıklarını sanırlar (!)

Öğrenilmesi mümkün olan bir hususta cahil olan bir kimsenin mazur olduğunu zannetme! Böyle bir kimse nasıl mazur olabilir? İlim öğrenmek her müslümana farzdır. Âlimin iki rek'at namazı âlim olmayanın bin rek'atından daha üstündür. Çünkü âlim kişi, nefsin âfetlerini, **şeytan**ın hilelerini ve aldatma yerlerini bilir, onlardan korunur. Cahil ise, bunu bilmez. Öyleyse ondan nasıl sakınabilir? Bu bakımdan cahil bir kimse daima zahmet içerisindedir. **Şeytan** da bundan ötürü sevinmekte ve tepinmektedir. Cahillik ve gafillikten Allah'a sığınırız. Çünkü cahillik her şekavetin başı ve her zararın temelidir.

Her kulun üzerinde Allah'ın hükmü (şudur ki) o kul bir şeyi yapmak istediğinde nefsini murâkabe etmeli, azalarıyla çalışmak istediğinde kendisini kontroldan geçirmelidir. Öyleyse bu kul, o işin Allah için olduğunu, ilim nûruyla anlayıncaya kadar yapmaktan çekinir veya o hareketin hevâ-i nefis için olduğunu bilip ondan sakınır, kalbini o hususta düşünmekten meneder ve böyle bir işi yapmayı hatırından bile geçirmemeye dikkat eder; zira bâtıldaki ilk tehlike bertaraf edilmedikçe, bâtıla dalma isteğini artırır. Bu istek himmetin bâtıla yönelmesini gerektirir. Himmetin yönelmesi ise niyetin kesinleşmesini gerektirir. Kesin niyet ise, o bâtılı bilfiil yapmayı, o bâtılı bilfiil yapmak ise, helâk olmayı ve Allah'ın gazabını gerektirir. Bu bakımdan şerrin tohumunu daha ilk kaynağında yok etmek gerekir. O da insanın hatırına gelendir; zira hatırdan sonraki merhalelerin hepsi ona tabidirler. Kul üzerinde bu müşkilleşince, iş karanlığa bürününce artık bir daha da o kula ilim nûruyla düşünmek mümkün olmaz. Hevâ-i nefis vasıtasıyla **şeytan**ın kandırmasından Allah'a sığınmalıdır.

Eğer kişi ictihâd etmek ve kendi kendine düşünmekten aciz kalırsa, din âlimlerinin nûruyla ışıklanmaya gitmelidir. **Şeytan**dan kaçtığı gibi dalâlete saptıran ve dünyaya yönelten âlimlerden kaçmalıdır. Hatta onlardan daha fazla kaçmalıdır; zira **Allahü teâlâ** Hazret-i Dâvud'a vahiy göndererek şöyle buyurmuştur:

Dünya sevgisinin sarhoş ettiği ve sevgiden uzaklaştırdığı bir âlimi benden sorma! Bu gibi âlimler insanların yollarını kesen kimseler gibidir.

Bu bakımdan dünya sevgisiyle, oburluğun şiddeti ve dünyaya dalmaktan ötürü kararmış kalpler Allah'ın nûrundan perdelidirler; zira kalp nûrlarının ışıklanma yeri rubûbiyyet huzurudur. Bu bakımdan o huzura arkasını çeviren oradan nasıl ışık alabilir? O huzurun düşmanına yönelen, o huzurdan nefret edene aşık olan oradan nasıl nûr edinir? O düşmanlar da dünyanın şehvetleridir.

Bu bakımdan mürîdin himmeti, ilmi güzelce yapması eğer dünyayı tamamen istemeyen âlimi bulamazsa dünyadan yüz çevirmiş veya dünyayı az isteyen bir âlimi aramaya koyulmaktır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, şüpheler vârid olduğunda tefrik edici gözü, şehvetler hücum ettiği anda kâmil olan aklı sever!16

Dikkat edilirse **Hazret-i Peygamber**, ayırdedici göz ile kâmil aklı bir araya getirmiştir; zira onların **ikisi**, hak nazarında birbirinden ayrılmazlar. Bu bakımdan şehvetlerden alıkoyucu aklı olmayan bir kimsenin şüphelerde tefrik edici gözü olamaz.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: Kim bir günah işlerse, bir daha dönmemek üzere ondan bir akıl ayrılıp gider!17

Zaten insan zayıf akıl ile saadete ermiştir, onun miktar ve oranı nedir ki insan bir de onu günahları işlemek suretiyle mahvetmeye yelteniyor?

Amellerin âfetlerini bilmek şu zamanlarda tamamen yok olmuştur. Çünkü insanlar bu ilimleri terketmişlerdir. Şehvetlerinin arkasından gitmekte, kabaran husumetlerde halkın arasında hakem olacak ilimlerle meşgul olmaktalar ve bir de 'İşte fıkıh ilmi budur' derler. Dolayısıyla dinin fıkhı olan bu ilmi, ilimler cümlesinden çıkarmışlardır. Sadece dünya fıkhına tecerrüd etmişler, o fıkıh ki onunla din fıkhına yer açılsın diye kalplerden meşgul edici şeylerin bertaraf edilmesi kasdedilir. Bu bakımdan dünya fıkhı ancak şu bahsettiğimiz fıkıh vasıtasıyla din fıkhının bir parçası olabilir.

Siz bugün öyle bir zamandasınız ki sizin bu zamanda en hayırlınız en fazla acele edeninizdir. Sizin üzerinize öyle bir zaman gelecektir ki o zamanda en hayırlınız, tahkik yapanınız olacaktır. 18

Ashâb-ı kirâmdan bir grup, Irak ve Şam ehline karşı olan savaşlara katılmaktan çekinmiştir. Çünkü mesele onlar için çözülmez bir vaziyettedir. Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Usâme b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme ve diğerleri gibi. . . .

Bu bakımdan şüpheli şeylerde duraklamayan bir kimse, hevâ-i nefsinin arkasına giden ve görüşünü beğenendir. Böyle bir kimse **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsiyle vasıflandırdığı kimselerdendir:

İtaat edilen bir cimriliği, arkasından gidilen bir hevâ-i nefsi ve her görüş sahibinin kendi görüşünü beğendiğini gördüğünde, sadece nefsinle ilgilen!19

Kim tahkik ve tedkik etmeksizin, bir şüpheye dalarsa, o şu ayete ve şu hadîse muhalefet etmiştir:

Hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyin ardına düşme! (İsra/36)

Zandan sakın! Muhakkak ki zan, sözün en yalanıdır. 20

Hazret-i Peygamber bu zan ile, delilsiz bir zannı kasdetmiştir. Nitekim avam tabakasından bazı kimseler kendisine müşkil gelen bir meselede kalbinden fetva ister ve zannın arkasına takılır. Bu işin zorluğu ve büyüklüğü hakkında Hazret-i Ebû Bekir şöyle dua etmiştir: 'Yârab! Bana hakkı hak olarak göster. Onun arkasında gitmeyi nasip eyle! Bana bâtılı bâtıl olarak göster. Ondan sakınmayı nasip eyle! Beni şüphede bırakma ki hevâ-i nefsime tabi olmayayım'.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: İşler **üç** durumdadır:

1. Doğruluğu tebellür etmiştir. Ona tâbi ol!

2. Yanlışlığı belli olmuştur! Ondan sakın!

3. Senin için müşkil olan iştir. Onu bilene havale et!

Hazret-i Peygamber bir duasında şöyle demiştir:

Ey Allahım! Din hususunda ilimsiz konuşmaktan sana sığınıyorum. 21

Bu bakımdan Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimeti ilim ve hakkın keşfedilmesidir. Îman ise hakkın keşfi ile ilmin bir çeşidinden ibarettir.

Allah'ın sana lütfu cidden büyüktür. (Nisa/11)

Allahü teâlâ, bu lütuftan ilmi kasdetmiştir. Eğer bilmiyorsanız ilim ehlinden sorun! (Nahl/43)

Muhakkak ki bize düşen, doğru yolu göstermektir. (Leyl/12)

Sonra onu açıklamak da bize aittir. (Kıyâme/19)

Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi. (Nahl/9)

Hazret-i Ali şöyle demiştir: "Hevâ-i nefis, körlüğün ortağıdır. Şaşkınlık anında durup düşünmek Allah'ın tevfîkindendir. Üzüntüyü kovalayıcı olarak yakîn ne güzeldir! Yalanın neticesi pişmanlıktır. Doğrulukta selâmet vardır. Nice uzak vardır ki yakından daha yakındır. Dostu olmayan bir kimse gariptir. Sıddîk, o kimsedir ki gaybi doğrudur. Kötü zan seni dosttan mahrum bırakmasın. Sehâvet ne güzel ahlâktır! Hayâ her iyiliğe sebeptir. Kulpların en kuvvetlisi takvâdır. Kendisine yapıştığın sebebin en kuvvetlisi o sebeptir ki seninle Allah arasındadır. Dünyadan ancak kendisiyle âhiretini tamir ettiğin miktar senindir.

Rızık ikidir:

a) Senin kendisini kovaladığın rızık,

b) Bizzat seni arayan rızık.

Eğer sen ona varmazsan o sana gelir! Eğer sen, elinde isabet alandan irkilirsen, sana varmayan için irkilme! Olanla olmayan üzerine delil getir! Zira eşya birbirine benzer. Kişiyi, elinden kaçmayacak birşeyin elde edilmesi sevindirir. Elde edilmesi mümkün olmayanın elden kaçması üzer. Bu bakımdan dünyadan elde ettiğinle pek fazla sevinme! Dünyanda elinden kaçanın arkasından da gam yeme! Senin sevincin Allah'ın huzuruna gönderdiğin, üzüntün de geride bıraktığında olsun. Meşguliyetin himmetin âhiret için olsun!"

Hazret-i Ali'nin bu sözlerini nakletmekteki gayemiz, şaşkınlık anında tevakkuf etmenin gerekli olduğunu belirtmektir. Tevfîk Allah'tandır.

O halde, murâkabe edenin **birinci** bakışı niyet ve hareketindeki bakışıdır. O hareketin Allah için mi, yoksa hevâ-i nefis için mi olduğunu tedkik etmesidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur:

Şu **üç** haslet kimde varsa, o imanını kemâle ulaştırmıştır: a) Allah hakkında hiçbir kınayanın kınamasından korkmaz. b) Amelinden hiçbir şeyle riyakârlık yapmaz. c) Kendisine iki şey arzolunduğunda onların biri dünya, diğeri âhiret için olursa âhireti dünyaya tercih eder. 22

Hareketlerinde kendisine keşfolunanın çoğunun mübah olmasıdır. Fakat bu onu ilgilendirmez. **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîs-i şerîfi için onu terkeder.

Kendisini ilgilendirmeyeni terketmek, kişinin güzel müslümanlığındandır!

Murâkabenin **ikinci** bakışı, amele başladığında olan bakışıdır. Bu da ancak keyfiyetini tedkik etmekle olur ki Allah'ın ameldeki hakkını yerine getirsin. Onu tamamlamak hususundaki niyetini güzelleştirsin. Onun suretini kemâle erdirsin. Mümkün olduğu en güzel şekilde onu yapabilsin. Bu durum, bütün hallerinde ondan ayrılmaz. Çünkü o bütün hallerinde, hareket ve sükûndan uzak değildir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** bütün bunlarda murâ kabe ettiğinde niyet, güzel fiil ve edebin gözetilmesiyle ibadetini yapmaya muktedir olur. Mesela eğer oturuyorsa kıbleye doğru oturması uygundur.

Meclislerin en hayırlısı o meclistir ki onunla, kıbleye yönelinir.

Bağdaş kurmamalıdır; zira sultanların huzurunda bağdaş kurarak oturulmaz. Oysa sultanların sultanı (Allah) onun durumuna muttalidir.

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "Bir defasında bağdaş kurarak oturdum. Gaibden şöyle diyen bir ses işittim: 'Sultanlarla böyle mi oturuyorsun?' Bundan sonra bağdaş kurarak oturmadım".

Eğer yatıyorsa, kıbleye yönelik olduğu halde sağ kolu üzerinde yatmalıdır. Bununla beraber ilgili yerlerde zikrettiğimiz diğer edeplere de riayet etmelidir. Bütün bunlar murâkabeye dahildir. Hatta def-i hacet yaparken bile murâkabeyi yerine getirmek için, onun hedeflerini de gözetmelidir. Durum bu olunca, kul ya ibadet veya masiyet veya mübah içerisinde olmaktan uzak olamaz. Öyleyse ibadet, ihlâs, ikmâl, edebe riayet etmek, ibadetleri âfetlerden korumak ile murâkabesi tamam olur. Eğer masiyet içindeyse murâkabesi tevbe, pişmanlık, günahtan çekinmek, hayâ ve düşünmekle iştigal etmekle olur.

Eğer mübahın içinde ise, murâkabesi edebe riayet ettikten sonra nimetin içinde nimet vereni müşâhede edip nimet verene şükür etmekle olur!

Kul, bütün hallerinde sabrı gerektiren bir beladan uzak değildir. Aynı zamanda şükrü gerektiren bir nimetten de emin değildir. Bütün bunlar murâkabedendir. Hatta kul, her durumda üzerinde olan bir ilâhî farîzadan kurtulamaz. Bu farîza ya derhal yapması gereken bir fiildir veya terketmesi gereken bir mahzurdur veya Allah'ın affına acelece varmak için teşvik edilen bir mendubtur o mendub hususunda Allah'ın kullarıyla yarışır veya bir mübahtır ki onda bedenin sıhhati, kalb salâhı, ibadetin yardımcısı vardır. Bunların her birinin murâkabenin devamıyla gözetilmesi gereken bir sınırı vardır.

Bunlar Allah'ın hudutlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa nefsine zulmetmiş olur. (Talâk/l)

Bu bakımdan kul nefsini bütün vakitlerinde şu **üç** kısım hakkında tedkik etmelidir: Ne zaman ki farzlardan boşalıp faziletleri yapmaya kudreti yetiyorsa, amellerin en faziletlisiyle meşgul olmak için onları araması gerekir; zira elde etmeye kudreti olduğu halde, fazla kâr elinden kaçan bir kimse zarar

etmiş sayılır! Kârlar ise, faziletlerin meziyetleriyle elde edilir. Bundan ötürü kul, dünyasından âhireti için azık edinir.

Dünyadan olan nasibini unutma! (Kasas/77) Bütün bu, bir saatlik sabır ile mümkün olur; zira saatler üçtür:

A) Geçmiş bir saattir ki ister meşakkat, ister saadet içerisinde geçsin, onun içinde kula bir zorluk yoktur.

B) Gelecek bir saattir ki daha gelmemiştir. Kul, o saat gelinceye kadar yaşayıp yaşamayacağını bilmez ve yine o saate **Allahü teâlâ**'nın ne gibi bir hüküm vereceğini de bilmez!

C) Kesinleşen bir saattir ki onun içinde nefsiyle mücâhede etmesi ve o saatte rabbini murâkabe etmesi gerekir.

Mü'min bir kimsenin sadece **üç** şeye tamahı olur: 1. Âhiret için azıklanmaya, 2. Bir maîşet için ıslâha, 3. Haram olmayan bir şeyden lezzetlenmeye. . . 23

Bu mânâdaki şu hadîse de uymalıdır:

Akıllı bir kimsenin **dört** saatinin olması gerekir: a) Rabbine münacât ettiği saat. b) Nefsini hesaba çektiği saat. c) Rabbinin yarattığı mahlukât üzerinde tefekkür ettiği saat. d) Yemek ve içmek için boşaldığı saat. 24

Zira kendisi için bu saatte, diğer saatlere yardım eden bir durum vardır! (. . . .) Çünkü orada azaları yemek ve içmekle meşguldür, o saatte amellerin en faziletlisi olan bir amelden boş olmamalıdır. O amel de zikir ile fikirdir; zira yediği yemekte (mesela) öyle acaiplikler vardır ki eğer onları düşünür ve sezerse, bu seziş onun için azalarla yapılan amellerin çoğundan daha üstündür. Burada insanlar birçok kısımlara ayrılır. Bir kısmı vardır ki ona basiret ve ibret gözüyle bakarlar. O yemek sanatının acaipliklerinde, hayat sahiplerinin onunla nasıl yaşadıklarına, **Allahü teâlâ**'nın onun sebeplerini takdir etmesinin keyfiyetine ve ona teşvik eden servetlerin yaratılışına ve o hususta şehvete teshir edilen aletlerin yaratılışına bakıp düşünürler. Nitekim biz bunun bazısını Şükür Kitabı'nda, tafsilatıyla zikretmiştik. Bu makam, akıl sahiplerinin makamıdır.

Bir kısım vardır ki o yemeğe, nefretle bakarlar. Onda mecburiyet yönünü düşünürler. Ondan müstağni olmayı isterler. Fakat buna rağmen nefislerini mecbur ve onun şehvetlerine müsahhar olarak görürler. Bu makam zâhidlerin makamıdır.

Bir kısım vardır ki sanatın içinde sanatkârı görür. Ondan Yaradanın sıfatlarına terakki ederler. Bu bakımdan onun müşahedesi fikrin birçok kapılarını hatırlamaya vesile olur. Onun sebebiyle, onlar için o kapılar açılır. Bu makam ise, makamların en yücesidir. Bu makam âriflerin makamlarından ve muhiblerin alâmetlerindendir zira muhib olan bir kimse dostunun sanatını, kitabını, telifini gördüğünde, sanatı unutur, kalbiyle sanatın sahibiyle meşgul olur. Oysa kulun içerisinde kıvrandığı herşey Allah'ın sanatıdır. Eğer kendisi için melekût kapıları açılırsa ustaya bakması için geniş bir imkân olur. Fakat bu durumun meydana gelmesi cidden nadirdir.

Dördüncü bir kısım vardır, o yemeğe rağbet ederler ve obur davranırlar. O yemekten ellerinden kaçan kısım için üzülürler. Hazır bulunan kısımla sevinirler. Onlardan hoşlarına gitmeyenleri kötülerler. Yapanı zemmederler. Hem pişirileni, hem de pişireni kınarlar. Pişirilenin de pişirenin de fâilinin Allah olduğunu, Allah'ın izni olmaksızın, onun mahlûklarından bir şeyi kötüleyenin Allah'ı kötülemiş olduğunu bilmezler.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Dehr'e küfretmeyiniz! Çünkü **Allahü teâlâ**, dehr'in ta kendisidir!25

İşte bu **ikinci** murabete, amelleri daimî ve kesintisiz bir vaziyette murâkabe etmekle meydana gelir. Bunun izahı oldukça uzundur. Bizim söylediklerimizde esasları bilen bir kimse için yol üzerinde uyarma vardır.

12) Adı Ebû Abdullah Muhammed b. Hafif'dir. Şirazlıdır. H. 371'de vefat etmiştir.

13) Adı Ahmed b. Muhammed'dir. Mısır'da ikamet etmiştir. Orada H. 322'de vefat etmiştir.

14) Daha önce geçmişti.

15) İmâm-ı Ahmed, Hâkim

16) Ebû Nuaym

17) Daha önce geçmişti.

18)

19) Daha önce geçmişti.

20) Kaynağı bulunamadı.

21)

22) Ebû Mansur Deylemî

23) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim

24) Daha önceki hadisin bir parçasıdır. (Irâkî)

25) Müslim, "Allah dehr'in sahibi ve dehr'in içinde cereyan eden hâdiselerin mûcidi" demektir. Bu, müteşabih hadîslerdendir.

7. Amelden Sonra Muhâsebe-i Nefs'in Hakîkati

Kulun, günün başlangıcında hakkı tavsiye etmek üzere nefsiyle anlaştığı bir vakti olduğu gibi günün sonunda da bir saati olmalıdır ki, o saatte nefsi muâhaze etmeli, durumlarını muhasebeye çekmelidir. Nitekim dünyada, tüccarlar ortaklarıyla her sene veya her ay veya her gün bu şekilde hesap görürler. Tüccarlar dünyaya harîs olduklarından ve ellerinden kaçması kendileri için daha hayırlı olan bir şeyin kaçmasından korktuklarından dolayı böyle yaparlar. Oysa o dünyalığı elde etseler bile, ancak az bir müddet ellerinde kalabilir. O halde, akıllı bir kimse ebedî saadet ve şekavetin tehlikesiyle ilgili olan konularda nefsini nasıl hesaba çekmez? Bu umursamamazlık ancak gaflet, mahrumiyet ve az tevfîke mazhar olmaktan kaynaklanır. Böyle bir felaketten **Allahü teâlâ**'ya sığınırız.

Ortakla hesaplaşmaya oturmanın mânâsı; sermayenin tedkik edilmesi, kâr ve zarara bakılması demektir ki kendisi için fazlalık, eksiklikten görünsün. Eğer kâr olursa onu alır, ortağına teşekkür eder. Eğer bir zarar olursa ortağını kefil kılar. İleride o zararı kapatmayı ona yükler. İşte farz borçlarında ve o borcun kârı olan nafilelerde ve zararı olan günahlarda da kulun sermayesi böyledir. Bu tür ticaretin zamanı, bütün gündür. Bu, kötülüğü emreden nefisle yapılmış bir anlaşmadır. Bu bakımdan önce nefsini farzlar için hesaba çekmelidir. Eğer nefis farzları gereği gibi edâ etmişse, bu hareketten dolayı Allah'a şükür ve nefsi onun benzerini yapmaya teşvik etmelidir. Eğer nefis farzları terketmişse, farzların kazasını nefisten istemelidir. Eğer nefis eksik olarak onları edâ etmişse, eksikleri nafilelerle kapatmaya nefsi zorlamalıdır. Eğer nefis herhangi bir masiyeti irtikâb etmişse, nefsi cezalandırmak, azap vermek ve kınamakla meşgul olmalı ki nefis eksiklikleri telafi etsin. Tıpkı tüccarın, ortağına karşı bir habbenin (para birimi) ile bir kıratın (para birimi) hesabını sorduğu gibi. . .

Dolayısıyla fazlalık ve eksikliğin giriş noktalarını korur ki onların hiç birinde zarar etmesin. Nefsin zararından ve hilesinden de böyle korunması gerekir. Çünkü nefis aldatıcıdır. Bu bakımdan nefisten önce, bütün gün konuştuklarının hesabını sormalıdır. Kıyâmette başkasının eline geçecek hesabı bizzat kendisi, nefsiyle görmelidir. İşte bakışını, kalbine gelenleri, düşüncelerini, kalkışını, oturuşunu, yemesini, içmesini ve uykusunu böylece tedkik etmelidir. Hatta susuşunu, duruşunu kontrol etmelidir. Nefis, bütün vâcib vazifelerini bildiği ve kendi kanaatine göre bu husustaki vâcibleri edâ etmeye kudretli olduğu kesinleştiği miktarda da onun için hesap olur. Böylece nefsin aleyhindeki geri kalan kısım kendisine görünür. Bu bakımdan ortağın açığını kalbine ve defterine yazdığı gibi, bunları nefsin aleyhine tesbit edip kalbinin sahifesine yazmalıdır. Sonra nefis borçludur. Ondan, borçlarını alması mümkündür. O borçların bir kısmını onu kefil kılmak suretiyle alır. Bir kısmını da geri vermek suretiyle. Bir kısmını da ondan ötürü nefse ceza vermek suretiyle alabilir. Bu alış şekillerinin hiçbiri, hesabı tedkik etmeden ve geri kalanı, vâcib olan haktan ayırmadan mümkün değildir. Bu hâsıl oldu mu bundan sonra nefisten istemek ve almak ile meşgul olmalıdır. Sonra nefsi bütün hayatından ötürü, gün gün, saat saat görünür ve görünmez bütün azalar hakkında hesaba çekmesi uygundur.

Tevbe b. Samt nefsini hesaba çeken bir zattı. Bir gün hesap etti, altmış yaşında olduğunu gördü. Bu senelerin günlerini hesap etti, yirmibirbinbeşyüz (21. 500) gün olduğunu gördü. Bir çığlık koparak şöyle dedi: 'Vay hâlime! Sultanlar sultanının huzuruna yirmi birbin (21. 000) günah ile varacağım! Acaba her günde onbin (10. 000) günah varsa ne olacaktır?' Bunları söyledikten sonra düşüp bayıldı. Yanına varıp baktıklarında ölmüş olduğunu gördüler. Bunun üzerine gaibden şöyle diyen bir ses işittiler: 'En yüce Firdevs sana müjdeler olsun!'29

Nefsini, alıp verdiği nefeslerden, her saatta kalbi ve azalarıyla yapmış olduğu günahlardan hesaba çekmesi gerekir.

Eğer kul, her işlediği günaha karşılık evine bir taş atsa, kısa bir müddette evi taş ile dolardı. Fakat günahlardan korunmak konusunda ihmalkârlık yapar. Oysa (sağ ve solundaki) melekler onun yaptıklarını aleyhine kaydederler. Allah onun yaptıklarını teker teker sayar. Oysa o unutmuştur.

29) Beyhâkî, Şuab'ul-Îman

8. Murâbete'nin Dördüncü Makamı Olan Kusurlarından Ötürü Nefsi Kınamak

Kişi nefsini hesaba çektiğinde günah işlemekten ve Allah hakkında kusur yapmaktan nefsi sağlam değilse, onu ihmal edip başıboş bırakması uygun değildir; zira eğer kişi nefsini ihmal ederse, günahları işlemek nefis için kolaylaşır. Nefis, günahlara alışır. Artık bir daha onu günahtan menetmek zorlaşır. Bu da nefsin helâkine sebep olur. Nefsi kınaması ve cezalandırması uygundur. Bu bakımdan şüpheli bir lokma yediğinde, karnı aç bırakmak suretiyle onu cezalandırmalıdır. Mahrem olmayana baktığında gözünü bakıştan menetmek suretiyle cezalandırmalı ve böylece bedeninin her azasını şehvetten menetmek suretiyle cezalandırmalıdır. Âhiret yolunun yolcuları bu âdete sahip idiler.

Nitekim Mansur b. İbrahim'den şöyle rivâyet edilmiştir: Âbidlerden biri bir kadınla konuştu. Elini kadının baldırınadeğdirecek kadar işi ilerletti. Sonra pişman oldu. Ceza olarak elini kuruyuncaya kadar ateşin üzerinde bıraktı.

Rivâyet ediliyor ki İsrailoğulları'nın içinde havrasında ibadet eden biri vardı. Böylece uzun bir zaman ibadet etti, Bir gün dışarıya çıkınca gözüne bir kadın ilişti. Kadına vuruldu ve kadının yanına inmek istedi. O esnada, Allah daha önce geçmiş ilâhî bir inayetiyle onun yardımına yetişti ve dolayısıyla kendi kendisine şöyle sordu: 'Yapmak istediğin bu hareket nedir?' Böylece kendine geldi. **Allahü teâlâ** onu korudu, dolayısıyla pişman oldu. Ayağını havraya çekmek istediğinde kendi kendisine şöyle dedi: 'Bu ne uzak, ne uzak! Bir ayak ki Allah'a isyan etmeyi istediği halde dışarı çıkmıştır, o benimle beraber havraya mı dönecektir? Allah'a yemin ederim, bu katiyyen olmaz'. Böylece ayağını havranın kapısına asılı olduğu halde dışarıda bıraktı. Ayak çürüyüp düşünceye kadar yağmurlar, rüzgârlar, kar ve güneş altında kaldı. Bundan ötürü **Allahü teâlâ**'ya şükretti ve **Allahü teâlâ** semavî kitabların birinde bu kişiden bahsetti.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: İbn Kurtenî'den dinledim, şöyle diyordu: "Bir gece cenabet oldum. Gusletmek ihtiyacını duydum. Gece de oldukça soğuktu. Nefsimde guslü geciktirmek isteğini hissettim. Böylece nefsim sabah oluncaya kadar gecikmemi, suyu ısıtmamı veya hamama gitmemi bana telkin etti. Ben de nefsimi bir türlü yenemiyordum. Bu durumdayken şöyle bağırdım: 'Yazıklar olsun! Ben hayatım boyunca Allah'a ibadet etmiş olayım, benim üzerime bir hak farzolsun ve o hakkı edâ etmek azmini kendimde göremeyeyim. Nefsimde duraklama ve gecikme bulayım!' Böylece sırtımdaki gömleğimin içinde yıkanacağıma ve gömleğimi sıkmayıp güneşte kurutmayacağıma dair yemin ettim".

Hikâye olunuyor ki Gazvan30 ile Ebû Musa el-Eş'ari (radıyallahü anh) bir yolculukta bulunuyorlardı. Bu esnada bir cariyenin nâmahrem bedeni gözüktü, Gazvan ona baktı. Bundan ötürü gözü çanağından fırlayacak gibi oldu. O da gözünü elleriyle kapadı ve şöyle dedi: ' (Ey göz) sen sana zarar verene çokça bakıcısın!'

Seleften biri bir kadına, bir kere baktı. Bu hatadan dolayı hayatı boyunca soğuk su içmemeyi nefsine ceza olarak verdi. Nefsini sıkıntıya sokmak için sıcak su içip duruyordu.

Hikâye ediliyor ki; Hasan b. Ebî Sinan bir köşkün yanından geçerek şöyle demiştir: 'Acaba şu köşk ne zaman inşa edilmiştir?' Bu sözünden sonra başladı nefsini kınamaya. . . Nefsine hitaben dedi ki: 'Seni ilgilendirmeyen konuları soruyorsun! Allah'a yemin ederim, sana ceza olarak tam bir sene oruç tutmayı tatbik edeceğim!' Böylece bir sene oruç tuttu.

Mâlik b. Deygam şöyle demiştir: 'Ribah Kays31 ikindi namazından sonra gelip babamdan sual sormak istedi, uyuyor dedik. Bu sözüme karşılık olarak 'Bu saatten sonra uyku ha! Bu uyku zamanı mı?' dedi. Sonra dönüp gitti. Biz arkasından bir adam göndererek 'Onu senin için uyandıralım mı?' dedik. Gönderdiğimiz adam geldi ve bize şöyle dedi: "O benden herhangi birşey dinlemeyecek kadar meşgul bulunuyor. Mezarlığa girerken ona yetiştim. Nefsini kınayıp şunları söylüyordu: "Sen 'şu saat uykunun vakti midir?' dedin? Acaba böyle demek senin vâzifen mi? Kişi istediği zaman uyur. Sen onun uyku zamanı olmadığını nereden bileceksin? Bilmediklerini ne diye konuşuyorsun? Allah'ın benim üzerimde bir va'di vardır. Onu hiçbir zaman bozmayacağım. Uyku için bir sene yere yatmayacağım. Ancak bitab düşürücü bir hastalık veya akılsızlık hâli bundan müstesna! Bunu da sana kötülük etmek için yapıyorum. Ey nefis! Utanmıyor musun? Ne zamana kadar kınanacaksın? Hâlâ da dalâletinden uyanmayacak mısın?"

Sonra benim yanında olduğumu sezmeksizin ağlamaya başladı. Onun bu durumunu görünce kendisini haliyle başbaşa bıraktım!"

Temîm ed-Dârî bir gece uyuya kalıp teheccüd namazını kılmadı. O gece yattığının cezası olarak bir sene boyunca bütün geceleri uykusuz geçirerek ibadet etti.

Hazret-i Talha'dan şöyle (radıyallahü anh) rivâyet ediliyor: Günün birinde bir kişi gitti. Elbisesini çıkardı. Kızgın kumlara yattı ve nefsine şöyle dedi: 'Tat! Cehennem ateşi, hararet bakımından, daha şiddetlidir. Gece leş gibi, gündüz de tembel mi duruyorsun?' O bu haldeyken Hazret-i Peygamber ansızın bir ağacın gölgesinde göründü. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e gelip (halini şöyle) ifade etti: 'Nefsim bana galebe çaldı da ondan böyle yaptım!' Bu **cevap** üzerine, **Hazret-i Peygamber** ona şöyle dedi:

Seni yapmış olduğun hareketten kurtaracak bir çare yok mu? Senin için göklerin kapıları açıldı. Allah seninle meleklerine karşı iftihar etti.

Sonra ashâb-ı kirâm'a hitaben şöyle buyurmuştur: 'Kardeşinizden azıklanın!' Bu söz üzerine, ashâbdan bir kişi Talha'ya 'Ey falan! Benim için dua et!' dedi. Bu manzara karşısında, **Hazret-i Peygamber**, ona hitaben 'Onların hepsini duanın kapsamına al!' dedi. Bu emir üzerine Talha (radıyallahü anh) şöyle dua etti: 'Yârab! Takvâyı onlar için azık yap! Onların işini hidayet üzerinde topla!' Bunun üzerine, **Hazret-i Peygamber** de (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Onu dosdoğru kıl!' Bu manzara karşısında kişi de 'Ey Allahım! cenneti onların dönüş yeri yap!' dedi. 32

Huzeyfe b. Katade el-Meraşî şöyle anlatıyor: Bir kişiye 'Şehvetlerinde nefsine ne gibi bir muamele yapıyorsun?' diye soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Yeryüzünde, benim nezdimde, ondan daha fazla nefret ettiğim bir nefis yoktur. Bu bakımdan ben nasıl onun isteklerini ona veririm?'

İbn Semmâk, Dâvud-u Tâi evinde can çekişirken, Dâvud'un huzuruna varıp 'Ey Dâvud! Hapsolunmazdan önce nefsini hapsettin. Azap olunmadan önce nefsine azap çektirdin. İşte bugün, çalıştığın zatın sevabını görürsün' dedi.

Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivâyet ediliyor: Adamın biri bir zaman âbidlik yaptı. Sonra Allah'a bir ihtiyacı başgösterdi. Dolayısıyla yetmiş cumartesi kalktı, (ibadet etti) , her cumartesi onbir hurma yiyor.

Sonra **Allahü teâlâ**'dan ihtiyacını istiyordu. Allah ona ihtiyacını vermedi. Böylece nefsine dönerek şöyle dedi: 'Sendengeldim! Eğer sende hayır olsaydı muhakkak ihtiyacın sana verilirdi!' Bunun üzerine yanına bir melek indi ve ona 'Ey Âdem'in oğlu! Senin şu saatin geçmiş ibadetinden daha hayırlıdır. **Allahü teâlâ** senin ihtiyacını yerine getirdi' dedi.

Abdullah b. Kays şöyle anlatıyor: "Biz bir savaşta bulunuyorduk. Düşmanla karşı karşıya geldiğimizde, gaibden gelen bir ses 'Düşmana karşı saf tutmaya kalkın' dedi. Fırtınalı bir günde düşmanla karşı karşıya geldik. O anda önümde bulunan bir kişi, nefsine hitap ederek şöyle diyordu: 'Ey nefsim! Ben falan ve filan savaşta bulunmadım mı? Sen orada bana helâk olur, aile efradın kimsesiz kalırlar deyip de kendine itaat ettirerek o savaştan kaçmadın mı? Ben falan falan savaşta orada da aynı vesveseyi verdin, ben de sana uyarak geri döndüm. Allah'a yemin ederim, bugün seni **Allahü teâlâ**'ya arzedeceğim. Ya seni alır veya salıverir!'

Ben kendi kendime 'Bu kişiyi bugün gözetleyeceğim' diye karar verdim. Dolayısıyla onu gözetledim. Bir ara İslâm orduları düşmana saldırdılar. O kişi de ön saflarda bulunuyordu. Sonra düşman tarafından hücuma geçildi. Müslümanlar geri çekildiği halde o yerinden kıpırdamadı. Bu durum birkaç defa tekrarlandığı halde o yerinde durup savaşıyordu. Allah'a yemin ederim, o düşüp şehid oluncaya kadar bu minval üzere devam etti. Bedeninde ve bineğindeki yaraları saydım. Altmış veya daha fazla mızrak darbesi bulunuyordu".

Biz Ebû Talha (radıyallahü anh) el-Ensârî'nin namaz içinde kalbi bahçesindeki öten kuşla meşgul olup kaç rek'at kıldığını bilmediğinden, bunun kefareti olarak bahçesini sadaka verdiğini ve yine Hazret-i Ömer'in her gece kamçısıyla ayaklarını döverek 'bugün ne yaptın?' diye sorduğunu daha önce zikretmiştik.

Mecma'dan33 şöyle rivâyet ediliyor: Hazret bir gün başını kaldırıp baktı. Bu arada gözü bir kadına ilişti. Bundan dolayı nefsine, dünyada kaldıkça, başını kaldırmamayı adadı.

Ahnef b. Kays, geceleyin çıradan ayrılmıyordu. Parmağını çıra ateşine tutup nefsine 'Filan gün filan işi yapmaya seni zorlayan neydi?' diye sorardı.

Vuheyb34 b. Verd gördüğü birşeyi nefsinde hor telâkki edince göğsünün üzerinde bulunan kılların bir kaçını yoldu. Dolayısıyla canı acıdı. Sonra nefsine şöyle hitap etti: 'Rahmet olasıca! Ben ancak senin için hayrı irade ettim'.

Muhammed b. Bişr35 Dâvud-u Tâî'yi iftar zamanında tuzsuz ekmek yerken gördü. 'Tuz da yeseydin olmaz mıydı?' diye sordu.

Dâvud 'Nefsim beni bir seneden beri tuz yemeye davet ediyor. Dâvud dünyada kaldıkça nefsine tuzun zevkini tattırmayacaktır' dedi.

İşte isabetli fikir sahiplerinin nefislerini cezalandırmaları böyleydi. Hayret edilecek nokta şudur: Sen köleni, cariyeni, aile ve çocuğunu, onlardan sâdır olan kötü ahlâktan ve kusurlarından ötürü cezalandırıyorsun. Eğer onları affedersen durumlarının senin kontrolünden çıkmasından ve sana karşı gelmelerinden korkuyorsun! Oysa en büyük düşmanın olan nefsini ihmal ediyor, sana en şiddetli saldırganlığı yapan ve ailenin saldırganlığından daha büyük zarar veren nefsi ihmal ediyorsun. Çünkü

aile efradının gayeleri, sana dünya maişetini bulandırmaktır. Eğer düşünürsen anlarsın ki maişet, âhiret maişetidir ve âhirette sonsuz ve daimî nimet vardır. Âhiret maişetini ise senin için bulandıran sadece nefsindir. Bu bakımdan nefsin başkasından daha fazla cezaya müstehaktır.

30) Ashâb-ı Kirâm'dan Gazvan isimli birisi bilinmemektedir; ancak Tabiînden Gazvan b. Utbe b. Gazvan el-Mazinî vardır ve babası meşhur bir sahabî'dir. Muhtemelen burada o kasdedilmektedir. (İthâfu's-Saâde)

31) Adı Ebû Mehasır Riyali b. Amr'dır.

32) İbn Eb'id-Dünya, (hadîs-i munkatı veya hadîs-i mürsel)

33) Adı Mecma b. Samganî et-Teymî'dir. Muttakî bir zattır. "

34) Abdulvehhab Ebû Umeyye el-Mekkî. Vuheyb künyesiyle şöhret bulmuştur.

35) Kûfelidir, güvenilir ve hafız bir zat idi. H. 203'de vefat etmiştir.

38-4

9. Murâbete'nin Beşinci Makamı Mücâhede

Mücâhede, kişi nefsini hesaba çektiğinde, onun günah işlediğini gördüğünde, bahsi geçen cezalarla onu cezalandırmasıdır. Eğer nefsini faziletlerin herhangi bir şeyinde veya virdlerin herhangi birinde tembellik ve gevşeklik yaptığını görürsen, uygun olanı virdleri ağırlaştırmak ve onlardan ayrılmamak suretiyle ve elden kaçan fırsatları telafi etmek için çeşitli faziletleri ona yüklemek suretiyle onu eğitmektir.

İşte Allah için çalışanlar böyle yaparlardı. Nitekim Hazret-i Ömer, cemaatle ikindi namazını kaçırdığında, kıymeti ikiyüzbin (200. 000) dirhem olan bir arazisini, sadaka vermek suretiyle nefsini cezalandırmıştır.

İbn Ömer, cemaatle namazı kaçırdığında, o gecenin tamamını sabaha kadar ibadetle ihyâ ederdi. Akşam namazını iki yıldız çıkıncaya kadar geciktirdiğinde iki köleyi azad etti.

İbn Ebî Rebia, sabah namazının iki rek'atını kaçırdığından bir köle azad etmiştir.

Seleften bir zât bir senelik orucu veya haccetmeyi veya bütün malını sadaka vermeyi nefsine gerekli kılıyordu. Bütün bu hareketler, nefsi murâbete ve kurtuluşuna vesile olan şey ile muâheze etmektir.

Soru: Nefsim mücâhede ve virdlere devam etmek hususunda bana uymazsa, onu tedavi etmenin yolu nedir?

Cevap: Bu hususta senin yolun, müctehidlerin (fazla ibadet edenlerin) fazileti hakkında, haberlerde vârid olan şeyleri nefsine duyurmandır.

Tedavi sebeplerinin en faydalısı, ibadette var kuvvetiyle çalışan kullardan birinin sohbetini dinleyip, onun sözlerini mülahaza edip ona uymaktır.

Seleften bir zât şöyle demştir: 'Bana ibadet hususunda gevşeklik geldiğinde Muhammed b. Vâsi'in durumuna bakar, onun hummalı çalışmasını gözden geçirirdim ve bunun üzerine birkaç hafta ibadet ederdim'.

Ancak bu tür tedavi bazen çok zorlaşır. Çünkü şu zamanda geçmişlerin çalışması gibi, ibadette çalışan bir kimse yoktur. Bu bakımdan görmek yerine dinlemek daha uygundur. O halde, selefin hallerini işitmekten, haberlerini mütala etmekten ve içinde bulundukları hummalı çalışmalarını dinlemekten daha faydalı birşey yoktur. O zatların yorgunlukları sona erdi. Sevapları ebedî kaldı. Nimetleri kesilmeksizin daimî oldu. Öyleyse onların mülkü ne büyüktür! Onlara uymayan bir kimsenin üzüntüsü ne şiddetlidir! Böyle bir kimse nefsin istekleriyle kendini avutur. Sonra ona ölüm gelir. Böylece ölüm, onunla her isteği arasına ebedî bir şekilde girer. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

Biz var kuvvetiyle çalışanların vasıflarından ve faziletlerinden, onlara uyması için müridin çalışmadaki rağbetini harekete geçiren şeyleri burada zikredelim;

zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah o kavimlerden razı olsun ki halk onları hasta zanneder. Oysa onlar hasta değildir. 36

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Onları ibadet yormuştur: Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Verdiklerini rablerinin huzuruna varacakları düşüncesiyle kalpleri korkudan ürpererek verirler. (Mü'minûn/60)

Hasan-ı Basrî sonra bu âyet hakkında şöyle demiştir: 'Onlar amellerden yaptıklarını yaparlar. Buna rağmen bu amelin kendilerini Allah'ın azabından kurtaramayacağından korkarlar'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ömrü uzamış, ameli güzelleşmiş kimseye cennet vardır.

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, meleklerine hitaben şöyle buyurmuştur:

- Fazlasıyla çalışan kullarımın durumu nedir?

- Ey rabbimiz! Onları bir şeyle korkuttun. Onlar korktular. Onları bir şeye teşvik ettin. Onlar da ona müştâk oldular!

- Eğer kullarım beni görseydiler, çalışma bakımından daha şiddetli olurlardı! Bu nasıl olur?

Hasan Bâsrî şöyle demiştir:

Ben bazı kimselere yetiştim. Onların bazı gruplarıyla arkadaşlık yaptım. Onlar dünyanın yönelip gelen hiçbir şeyiyle sevinmez. Dünyanın kaçan hiçbir şeyiyle üzülmezlerdi. Yemin ederim, dünya onların gözünde, şu ayaklarınızla çiğnediğiniz topraktan daha düşük idi. Onlardan birinin bütün hayatı boyunca bir elbisesi katlanmamıştır ve hiçbir zaman, aile efradına bir yemek yapmalarını emretmemiştir.

Bedeni ile toprak arasına hiçbir şey bırakmamıştır. Onları rablerinin kitabı ve peygamberlerinin sünnetiyle âmil oldukları bir durumda buldum. Gece karanlığı onları kapladığında azalar üzerinde durup yüzlerini yere yayarlardı. Gözyaşları yanakları üzerine akardı. Boyunlarının azad edilmesi hususunda rablerine münâcât ederlerdi. İyi bir şey yaptıklarında işlediklerinde onunla sevinirler, onun şükrüne

devam ederlerdi. **Allahü teâlâ**'dan o iyiyi kabul etmesini dilerlerdi. Kötü birşey yaptıklarında bu durum onları üzer, **Allahü teâlâ**'dan o kötüyü affetmesini dilerlerdi. Allah'a yemin ederim, onlar böyle idiler ve bunun üzerinde idiler. Allah'a yemin ederim, onlar (buna rağmen) günahlardan uzak kalamadılar. Ancak mağfiret ile kurtuldular.

Hikâye olunur ki bir grup, hastalığında ziyaret etmek maksadıyla Ömer b. Abdülazîz'in huzuruna girdiler. O girenlerin içinde bedenen zayıf bir genç şöyle bulunuyordu. Ömer o gence sordu:

- Gördüğüm duruma seni getiren nedir?

- Ey Mü'minlerin emiri! Beni hastalık bu duruma getirdi.

- Allah için bana doğru söyle!

- Ey Mü'minlerin emiri! Dünyanın tadını tattım. Onu acı gördüm. Dünyanın parlaklığı, zevki, benim nezdimde, küçüldü, dünyanın altını ile taşı, benim nezdimde, eşit oldu. Sanki ben rabbimin arşına bakıyorum ve görüyorum ki insanlar cennet ve cehenneme sürülüyorlar. Bunun için gündüzümü susuz bıraktım, gecemi uykusuz. . . İçinde bulunduğum herşey, Allah'ın sevabına nisbeten, o nun cezasına nazaran hiç ve hakîrdir.

Ebû Nuaym şöyle anlatıyor: Dâvud-u Tâî, ekmek yemez, fetit (parçalanmış ekmek) veya (kavut çorbası) içerdi. Ondan 'Neden böyle yaptığı' sorulduğunda dedi ki: 'Ekmeği çiğneyip yemek ile fetiti içmek arasında elli âyeti okuyacak kadar bir zaman vardır'.

Bir gün adamın biri Dâvud'un huzuruna girerek: 'Senin tavanında kırılmış bir kalas vardır' dedi. Bunun üzerine Dâvud, gence şöyle dedi: 'Yeğenim! Yirmi seneden beri bu evde bulunuyorum. Bir defa tavana bakmadım!'

Selef fazla konuşmaktan hoşlanmadıkları gibi fazla bakmaktan da hoşlanmazdı.

Muhammed b. Abdülazîz37 şöyle anlatıyor: Ahmed b. Vezi'nin yanında kuşluktan ikindi namazına kadar oturduk. Ne sağına, ne soluna baktı. Bu husus kendisine sorulunca şu cevabı verdi: **Allahü teâlâ** azametine bakması için gözleri yarattı. Bu bakımdan ibretsiz bakan herkese, o bakıştan dolayı bir günah yazılır'.

Mesruk'un hanımı şöyle demiştir: 'Mesruk daima uzun namaz kılmaktan ötürü iki bacağı şişmiş bir vaziyette olurdu'.

Yine bu hanım şöyle demiştir: 'Allah'a yemin ederim! Ona olan merhametimden ötürü arkasından oturup ağlıyorum'.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Eğer **üç** şey olmasaydı bir gün dahi yaşamayı istemezdim: Hararetli öğle vakitlerinde Allah için susamak, gecenin yarısında Allah için secdeye kapanmak, meyvenin iyileri seçildiği gibi konuşmanın iyilerini seçen insanlarla oturmak!'

Esved b. Yezid alabildiğine ibadete dalardı. Hararet zamanında oruç tutardı. Öyle ki bedeni sapsarı olurdu. Alkame b. Kays ona 'Neden nefsine işkence ediyorsun?' dedi. O da **cevap** olarak 'Onun şerefini düşünüyorum' dedi.

Yine o bedeni sararıncaya kadar oruç tutar, düşüp bayılıncaya kadar namaz kılardı. Enes b. Mâlik ve Hasan-ı Basrî huzuruna varıp kendisine **Allahü teâlâ** bütün bunları sana emretmedi!' dediler. O dedi ki: 'Ben ancak mevlâma karşı memlûk bir kulum. Her çeşit zilleti kendime yakıştırırım'.

Fazlasıyla ibadete dalanlardan biri ayakları topal olup ayaktan mahrum oluncaya kadar hergün bin rek'at namaz kıldı. Ayakta kılamaz olunca oturarak bin rek'at namaz kıldı. İkindi namazını kıldığında İhtiba (dizleri dikip makatı üstünde oturmak ve elleri dizlerin altında bağlamak) yaptı. Sonra şöyle dedi: 'ınahlûklara hayret ediyorum! Nasıl senin yerine başkasını irade etti? Mahlûklara hayret ediyorum! Nasıl senden başkasına ünsiyet verdi? Mahlûklara hayret ediyorum ki kalpleri nasıl senden başkasının zikriyle nûrlandı?'

- Bu gözyaşlarını neden döküyorsun?

- Allah'ın haklarından geri kalışım için gözyaşı döktüm. O

gözyaşlarının samimi olmayışından korkarak da kan ağladım.

Feth el-Mevsilî'yi öldükten sonra rüya âleminde gördüm ve şöyle sordum:

- Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?

- Beni affetti!

- Gözyaşlarından ötürü ne gibi bir muameleye tâbi tutuldun?

- Rabbim beni huzuruna yaklaştırarak bana şöyle buyurdu: 'Ey Feth! Gözyaşların niçin döküldü?' **Cevap** olarak 'Ey rabbim! Senin vâcib olan hakkından geri kalışım için böyle yaptım' dedim.

- Neden dolayı kan akıttın?

- Gözyaşlarımın samimi olmayışından korktuğumdan dolayıkan akıttım.

- Ey Feth! Bütün bunlardan neyi kasdettin? İzzet ve celâlim hakkı için kırk seneden beri seni koruyan meleklerim senin sahifeni (amel defterini) huzuruma getirirler. Onda bir hata bulunmadı!

Şöyle anlatılıyor: Bir grup sefere çıktılar. Yolda şaşırarak halktan ayrı yaşayan bir rahibe vardılar. Rahibi çağırdılar. Rahib, manastırından dışarı çıkıp onlara baktı. Dediler ki; 'Ey rahib! Biz yolu şaşırdık. Acaba yol neresidir?' Bunun üzerine rahib, başıyla göklere işaret etti. Onlar onun bu işaretinden ne kasdettiğini anladılar ve dediler ki: 'Biz senden yol soruyoruz. Bize yol gösterir misin?' Bunun üzerine rahib onlara 'Sorun, fakat ileri gitmeyin; zira gün geri gelmez, ömür döndürülmez. Tâlib ise var kuvvetiyle çalışmalıdır' dedi. Bu sözler, dinleyenleri hayrete düşürdü ve şöyle sordular:

- Ey rahib! Yarın sultanların nezdinde halk neyin üzerinde olacaktır?'

- Niyetleri üzerinde olacaklardır.

- Bize nasihatta bulun!

Seferinizin uzunluğu nisbetinde azık edinin! Zira azığın en hayırlısı insanı hedefine vardırandır. Sonra rahib onlara yolu gösterdi ve manastırına geri döndü.

Abdülvahid b. Zeyd şöyle anlatıyor: Çin rahiblerinden birinin manastırının yanından geçtim. 'Ey rahib!' diye onu çağırdığım halde **cevap** vermedi. **İkinci** bir defa çağırdım yine **cevap** vermedi. **Üçüncü** defa çağırınca, çıktı ve bana bakarak ve şöyle dedi: 'Ey kişi! Ben rahib değilim. Rahib, Allah'tan korkan, Allah'ı tâzim eden, belasına sabreden, kaza ve kaderine razı olan, nimetlerinden dolayı Allah'a hamdeden, azametine karşı tevâzu, izzetine karşı zillet gösteren, O'nun kudretine teslim olan, heybetine baş eğen, hesap ve ikabını düşünen kimsedir! Rahibin günü oruçlu, gecesi ibadetli olmalıdır. Rahibi ateşin uğursuzluğu, cebbâr olan Allah'ın suali uykusuz bırakmalıdır. İşte rahib bu kimsedir. Ben ise azmış bir köpeğim. Nefsimi şu manastırda halkı ısırmasın diye hapsettim'. Bunun üzerine dedim ki: 'Ey rahib! Acaba Allah'ı tanıdıktan sonra halkı Allah'tan alıkoyan nedir?' Dedi ki: 'Ey kardeşim! Dünyanın sevgisi ve ziyneti halkı Allah'tan alıkoymuştur. Çünkü dünya, günahların merkezidir. Akıllı o kimsedir ki dünyayı kalbinden atmış, günahından rabbine sığınmış, kendisini rabbine yaklaştırıcı amele yönelmiştir'.

Dâvud-u Tâî'ye: 'Sakalını tarasaydın' denildi. **Cevap** olarak dedi ki: 'O halde, ben boş bir kimse olurum'.

Üveys (Veysel) Karânî 'Şu gece rükû gecesidir' der ve bütün geceyi bir rek'at ile ihyâ ederdi. **İkinci** gece olduğunda derdi ki: 'Şu gece secde gecesidir' derdi ve bütün geceyi bir secdeyle ihyâ ederdi.

Utbet'ul-Gulâm tevbe ettiğinde ne yemek, ne de içmek peşine gitmezdi. Bunun üzerine annesi kendisine 'Eğer nefsine şefkat gösterirsen (daha iyi olur) !' dedi.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Zaten şefkati arıyorum! Benim yakamı bırak! Az bir zaman zahmet çekeyim de uzun bir zaman nimetleneyim'.

Mesruk hacca gitti. Secde hali hariç hiçbir zaman uyumadı.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Sabah zamanında kavim, gece yürüyüşünü, ölüm zamanında ise takvâyı överler!' (Darb-ı meseldir) .

Abdullah b. Dâvud42 dedi ki: 'Seleften biri kırk yaşına vardığında yatağını kaldırdı ve artık hiçbir gece uyumadı'.

Kehmes b. Hasan43 her gün bin rek'at namaz kılar, sonra nefsine derdi ki: 'Ey her şerrin yuvası! Kalk!' Zayıf düştüğünde beşyüz rek'ata indirdikten sonra ağlar ve şöyle derdi: 'Amelinin yarısı gitti!'

Rebî b. Hüsaym'ın kızı babasına 'Ey babacığım! Neden, halkın uyuduğunu, senin ise uyumadığını görüyorum?' dedi. O da **cevap** olarak kızına 'Ey kızcağızım! Senin baban düşmanın gece baskınından korkuyor!' dedi.

Rebî'nin annesi, oğlunun ağlamaktan ve uykusuzluktan çektiği sıkıntıyı görünce ona şöyle haykırdı:

- Ey oğul! Sanki birini öldürmüşsün (de onun için böyle yapıyorsun) .

- Evet anneciğim! (Birini öldürdüm) .

- O kimdir ki gidip onun aile efradından rica edelim de seni affetsinler. Allah'a yemin ederim, eğer onlar senin çektiğini bilseler, sana merhamet ederler ve seni kısastan affederler!

- Ey anneciğim! O öldürülen nefsimdir!

Bişr el-Haris'in yeğeni Ömer'den şöyle rivâyet ediliyor: "Dayım Bişr b. Haris anneme derdi ki: 'Ey kızkardeşim! Benim karnım ve yan taraflarım ağrıyor'. Bunun üzerine annem kendisine 'Ağabeyciğim! Bana izin ver ki senin için bir avuç un ile biraz bulamaç yapayım ve onu ye ki açlığın gitsin!' dedi. Bunun üzerine, dayım anneme 'Rahmet olasıca! Allah bu unu nereden aldın derse, ben ne **cevap** vereceğim!' dedi. Bunun üzerine annem ağladı. Dayım ve ben de birlikte ağlamaya başladık".

Ömer der ki: "Annem, ağabeyi Bişr'deki şiddetli açlığı ve zayıf bir şekilde derinden nefes aldığını görünce, kendisine şöyle dedi: 'Ağabeyciğim! Keşke annem beni doğurmasaydı! Allah'a yemin ederim, bu gördüğüm halinden ötürü ciğerim paramparça oldu!'

Bunun üzerine, dayım anneme hitaben 'Ben de senin gibi derim keşke annem beni doğurmasaydı! Beni doğurduğunda keşke bana karşı memelerinden süt akmasaydı!' dedi".

Ömer diyor ki: Annem gece gündüz dayım için ağlıyordu!

Rebî şöyle anlatıyor: '"Veysel Karanî'ye geldim. Sabah namazını kıldı ve oturdu. Ben de yanına oturdum. Tesbih çekmekten onu alıkoymak istemedim. Böylece, öğle namazını kılıncaya kadar yerinde durdu. Sonra kalkıp ikindiye kadar namaz kılmaya devam etti. İkindi namazından sonra, akşam namazını kılıncaya kadar yerinden kıpırdamadı. Akşamdan sonra, yatsıyı kılıncaya kadar mekanından ayrılmadı. Sonra sabah namazını kılıncaya kadar yerinden ayrılmadı. Sabah namazını kıldıktan sonra oturdu, gözlerinde uyku alâmeti ve şöyle dedi: 'Ey Allahım! Çokça uyuyan bir gözün şerrinden ve doymayan bir midenin kötülüğünden sana sığınıyorum!' Bunları gördükten sonra dedim ki: 'Ondan bu kadarcık bana kâfidir!' Sonra döndüm".

Bir kişi Veysel Karanî'ye baktı ve şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah! Neden seni hasta gibi görüyorum?' Dedi ki: 'Üveys neden hasta olmasın? Hastaya yedirilir, oysa Üveys yiyici değildir. Hasta uyur, oysa Üveys uyuyucu değildir!'

Ahmed b. Harb şöyle dedi: 'Üstünde cennet süslendiği, altında cehennem kızıştırıldığı halde yatıp uyuyan adamın haline hayret ediyorum'.

Âbidlerden bir kişi şöyle anlatıyor: İbrahim b. Edhem'in yanına vardım. Yatsı namazını kıldığını gördük. Oturup onu bekledim. Bedenine bir aba sardı. Sonra kendisini yere attı. Fecir doğuncaya kadar bütün gece bir yandan öbür yana kendisini çevirmedi. Müezzin ezan okudu. O, namaza kalktı abdestini yenilemedi. Bu durum, benim kalbimde şüphe bıraktı. Bu bakımdan kendisine 'Allah sana rahmet etsin! Bütün gece uzanarak yattın, uyudun. Sonra abdesti yenilemiyorsun?' dedim. **Cevap** olarak dedi ki: 'Ben bütün gece, bazen cennetin bahçelerinde, bazen de cehennemin derelerinde gezip durdum. Acaba bu durumda uyku olur mu?'

Sâbit el-Bennânî şöyle demiştir: 'Ben bazı şahıslara yetiştim. Onlardan biri öyle namaz kılardı ki ayaktan düşüp yatağına ancak sürünerek gelebilirdi'.

Denildi ki: Ebû Bekir b. Ayyaş, kırk sene yanını döşek üzerine koymadı! Gözlerinin birine su geldi. Yirmi sene bu durumda durduğu halde aile efradı bundan haberdar olmadı!

Semnun'un virdinin hergün beşyüz rek'at namaz olduğu söylenmiştir.

Ebû Bekir Mutavvî'den44 şöyle rivâyet ediliyor: 'Gençliğimde, her gün ve her gece, benim virdim otuzbirbin defa (veya kırkbin (40. 000) defa) 'Kulhuvallahu ehad'i okumaktı'. (Adeddeki şüphe râvînindir) .

Mansur b. Mu'temer'i45 gördüğümde derdim ki: 'Bu felaketzede bir kimsedir. Gözü kırık, sesi boğuk, gözleri yaşlı!' Onu hareketlendirirsen, gözlerinden iki çift damla akardı. Annesi kendisine 'Bu nefsinin başına getirdiğin nedir?' Bütün gece ağlıyor, hiç susmuyorsun! Ey oğlum! Yoksa birini mi öldürdün!' dedi. Bu sual karşısında annesine şöyle dedi: 'Ey anneciğim! Ben nefsime ne yaptığımı daha iyi bilirim!'

Amir b. Abdullah'a46 'Gecenin uykusuzluğuna, hararetli günlerin susuzluğuna nasıl sabrediyorsun?' denildi. Dedi ki: 'Gündüzün yemeğini geceye, gecenin uykusunu da gündüze naklettim. Bunun dışında birşey yapmadım. Bunda tehlikeli bir durum yok!'

O derdi ki: 'Cennet gibisini görmedim ki onu isteyen uyusun. Cehennem gibisini görmedim ki ondan kaçan uyusun!'

Gece geldiğinde derdi ki: 'Ateşin harareti uykuyu silip götürdü!' Böylece sabaha kadar uyumazdı. Gündüz olduğunda derdi ki: 'Ateşin harareti uykuyu götürdü!' Böylece akşama kadar uyumazdı. Gece geldiğinde derdi ki: 'Korkan bir kimse bütün gece yürür! Sabah olunca halk, onun gece yürüyüşünü över!' (Meşhur bir darb-ı meseldir) .

Bir kişi şöyle diyor: 'Amr b. Abdilkays ile **dört** ay arkadaşlık yaptım. Ne gündüz, ne gece uyuduğunu görmedim!'

Hazret-i Ali'nin arkadaşlarının birinden şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Ali'nin arkasında sabah namazını kıldım. Selâm verdiğinde sağına döndü. Üzerinde bir üzüntü vardı. Böylece güneş doğuncaya kadar durdu. Sonra elini çevirip şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim! Ben **Muhammed'in (aleyhisselâm)** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbını gördüm. Bugün onlara benzer kimse görmüyorum. Onlar pejmürde, tozlu topraklı ve benizleri sapsarı olarak sabahlardı. Çünkü bütün gece Allah için secde edip kıyamda bulunmuş, Allah'ın kitabını okurlardı. Dizleri ile alınları arasında uyuklarlardı. Allah'ı zikrettikleri zaman rüzgârlı bir günde ağacın sallanması gibi sallanırlardı. Elbiselerini ıslatacak kadar, gözlerinden şakır şakır yaşlar akardı. Sanki bunlar gâfil olarak sabahlamışlar!'

Hazret-i Ali bu son cümle ile etrafındaki insanları kasdetmiştir.

Ebû Müslîm el-Havlânî47 evindeki mescide bir kamçı asmış, nefsini onunla korkutarak şöyle derdi: 'İbadete kalk! Allah'a yemin ederim, seni öyle bir yürütürüm ki benden değil, senden yorgunluk gelsin!'

Nefsi gevşekliğe daldığında Ebû Müslîm, kamçısını alıp onunla baldırını döver ve şöyle derdi: 'Ey baldır! Sen devemden, dövülmeye daha lâyıksın!' O şöyle diyordu: '**Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** ashâbı, sadece kendilerinin mi onu nefislerine tercih ettiğini zannediyorlar? Hayır!

Allah'a yemin ederim! Bu hususta onlarla amansız bir yarışmaya girişeceğiz ki onlar arkalarında erkekler bırakmış olduklarını bilsinler'.

Saffan b. Selim'in48 gece ibadetinden ötürü baldırları şişmişti. Çalışmaktan öyle bir duruma gelmişti ki eğer kendisine 'Yarın kıyâmet kopacaktır' denilseydi bile bu çalışmadan fazlasını yapamazdı. Kış geldiğinde soğuğun kendisini uyutmaması için evinin damında yatardı. Yaz geldiğinde evin içinde uzanıyordu ki sıcaklığı hissedip uyumasın! Secde halinde iken vefat etti. Şöyle derdi: 'Ey Allahım! Seninle buluşmayı istiyorum. O halde sen de benimle buluşmayı iste!'

Kasım b. Muhammed şöyle anlatır: "Bir gün sabahleyin evden çıktım. Âdetimdi, sabahleyin çıkınca halam Âişe'ye uğrar, selâm verirdim. Yine bir gün, sabahleyin onun odasına gittim. Baktım ki kuşluk namazını kılıyor ve şu âyeti okuyordu:

Allah bize lütfetti de bizi delikçiklere işleyen azaptan korudu. (Tûr/27)

Hazret-i Âişe ağlıyor, dua ediyor ve âyeti tekrar tekrar okuyordu. Ben, usanıncaya kadar oturdum. Sonra kalkıp çıktım o hâlâ aynı hâl üzere devam ediyordu. Onun bu durumunu görünce pazara gidip ihtiyacımı göreyim de sonra döneyim!' diye düşündüm. İhtiyacımı gördüm, sonra döndüm. O hâlâ olduğu gibiydi. Âyeti tekrar ediyor, ağlıyor ve dua ediyordu".

Muhammed b. İshak şöyle anlatıyor: 'Abdurrahman b. Esved en-Nehâî hacı olarak bize geldiğinde ayaklarından biri yaralandı. Tek ayak üzerinde durup namaz kılıyordu. Yatsı abdesti ile sabah namazını kılıncaya kadar böyle devam etti'.

Bir kişi şöyle demiştir: 'Ben ölümden korkmuyorum. Ancak benimle gece ibadetimin arasına girer diye korkuyorum'.

Ali b. Ebî Talib şöyle demiştir: 'Salih kimselerin siması; uykusuzluktan benizlerinin sararması, ağlamaktan gözlerinin zayıf görmesi, oruçtan dudaklarının pas bağlamasıdır. Onların üzerinde korkanların gubârı vardır'.

Hasan-ı Basrî'ye 'Teheccüd namazına kalkanlar neden herkesten daha güzel yüzlüdürler?' diye soruldu.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Çünkü onlar Rahman ile başbaşa kaldılar. O da onlara kendi nûrundan bir nûr giydirdi'.

Amr b. Abdilkays derdi ki: "Ey rabbim! Beni yarattın. Fakat benden sormadın. Beni öldürüp haber vermedin. Benimle beraber bir düşman yarattın. O düşmanı kanın gireceği yerlere girecek şekilde bana musallat kıldın. Onun beni göreceği, benim ise onu göremeyeceğim bir şekilde halkettin. Sonra bana 'Ondan korun!' dedin. Ey rabbim! Eğer sen beni korumazsan ben kendimi ondan nasıl korurum! Ey rabbim. Dünyada üzüntüler var. Âhirette ise ceza ve hesap! O halde, istirahat ile sevinmek nerede!"

Câfer b. Muhammed şöyle diyor: Utbet'ul-Gulâm geceyi **üç** sayha ile bitiriyordu. Yatsı namazını kıldığında başını iki dizinin arasına eğip düşünüyordu. Gecenin üçte biri geçtiğinde bir çığlık koparıyor, sonra başını tekrar iki dizinin arasına koyup düşünüyordu. Gecenin **ikinci** üçte biri geçtiğinde yine bir çığlık koparıyor ve tekrar başını dizlerinin arasına koyup düşünüyordu. Seher zamanı gelince yine bir

çığlık atıyordu. Ben onu Basralı birine sordum. Bana dedi ki: 'Sen onun çığlık koparmasına bakma! **İkinci** çığlığı atıncaya kadar olan iki çığlık arasındaki haline bak!'

Kasım b. Reşid Şeybanî'den rivâyet ediliyor. Zem'a49 Muhasseb. denilen (Mekke yanında bir yerin ismi) yerde bizim yanımızda konakladı. Onun ailesi ve kızları vardı. O kalkıp bütün gece namaz kılardı. Seher olduğunda sesinin en yükseğiyle 'Ey uyuyan kervan! Bütün gece uyuyacak mısınız? Kalkmaz mısınız ki göç etmiş olasınız?' diye bağırırdı. Böylece onlar yataklarından fırlarladı. Şurada bir ağlayan, orada bir dua eden, orada bir okuyan, şurada bir abdest alan görülüyordu. Fecir doğduğunda gür sesiyle 'Sabah olunca kavim gece yürüyüşünü överler' diye bağırdı.

Hukemadan bir zât şöyle demiştir: 'Allah'ın bir kısım kulları vardır ki O onlara nimet etmiş, onlar da Allah'ı tanımışlardır. Allah onların göğüslerini açmış, onlar da Allah'a itaat ve tevekkül etmişlerdir. Böylece halk ve emri Allah'a teslim etmişlerdir. Dolayısıyla kalpleri yakînin kaynakları, hikmetin evleri, azametin tabutları, kudretin hazineleri olmuştur. Bu bakımdan onlar bedenleriyle halk arasında dolaşırlar. Fakat kalpleri melekût âleminde gezer, gaybın perdesine sığınır, sonra beraberinde ince faydalar olduğu halde döner. Beraberinde vasfa gelmesi mümkün olmayanlarla döner. Onlar işlerinin bâtınında, güzellik bakımından, ipekli gibidirler. Zâhirde ise, tevazu bakımından isteyenlere verilen mendil gibidirler. İşte bu bir yoldur. Buna ancak zahmet çekmekle varılır. Bu Allah'ın fazlıdır, fazlını dilediği kuluna verir'.

Sâlihlerden biri şöyle anlatıyor: "Kudüs-i şerifin bir dağında seyahat ederken bir dereye vardım. Yükselen bir ses duydum. Baktım ki dağlar, o sese **cevap** veriyor. Fakat onların aksi karşıma çıktı. Onun üzerine iç içe girmiş ağaçlar gördüm. Baktım ki bir kişi, orada namaza durmuş şu âyeti tekrar ediyordu:

O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. **Allahü teâlâ** sizi kendinden sakındırıyor. (Âl-i îmran/30)

O kişinin arkasında oturup konuşmasını dinledim. O bu âyeti tekrarlıyordu. Ansızın bir çığlık atarak düşüp bayıldı. Bunun üzerine dedim ki: 'Yazıklar olsun! O benim şekavetimden böyle oldu!' Sonra onun ayılmasını bekledim. Bir saat sonra ayıldı.

Şöyle diyordu: 'Yalancıların makamından, tembellerin amellerinden sana sığınıyorum. Gâfillerin yüz çevirmesinden sana sığınıyorum!' Sonra şöyle dedi: 'Korkanların kalpleri senden korktu! Kusurluların amelleri sana sığındı. Ariflerin kalpleri senin büyüklüğüne karşı zillet gösterdi'. Sonra elini silkerek şöyle dedi: : 'Benim dünya ile dünyanın da benimle ne alıp vereceği vardır? Ey dünya! Ebna-i cinsinin yakasına yapış! Nimetine ülfiyet veren dostlarının yanına git! Onları kandır!' Sonra dedi ki: 'Geçmiş nesiller nerede! Geçmiş zamanların ehli nerede? Toprakta çürümekte! Zaman üzerinde yok olurlar'. Bu manzara karşısında ona 'Ey Allah'ın kulu! Ben bütün gün arkanda bulunuyorum. Senin boşalmanı bekliyorum' dedim. Buna karşılık bana 'Vakitler ile yarışan bir kimse nasıl boşalır? Vakitlerin ölümle yetişmesinden korkan nasıl boşalır? Günleri geçmiş, günahları kalmış bir kimse nasıl boşalır?' dedi. Sonra şöyle dedi: 'Sen hem O'nun için, hem de gelişini beklediğin her müşkilât içinsin'. Sonra o benden bir saat kadar habersiz oldu ve şu âyeti okudu:

(Çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah'tan karşılarına çıkmıştır. (Zümer/47)

Sonra birincisinden daha şiddetli bir çığlık attı. Bayılarak yere serildi. Ben kendi kendime 'Ruhu çıktı' dedim. Ona yaklaşınca yerde tepindiğini gördüm. Sonra ayıldı ve şöyle dedi: 'Ben kimim? Benim hatırım nedir? Benim kötülüğümü, fazlından bana hibe et! Perdenle beni ört! Vechinin keremiyle huzurunda durduğum zaman günahlarımdan vazgeç!'

Bunun üzerine kendisine 'O Allah ki O'na nefsin için yalvarıyor ve güveniyorsun? O'nun hatırı için benimle konuş!' dedim. Bu ısrarım üzerine şöyle dedi: 'Konuşması sana fayda verenin konuşmasına yapış! Günahlarının ürküttüğü kimseyle konuşmaktan vazgeç! Ben **Allahü teâlâ**'nın dilediği zamandan beri bu yerdeyim. İblisle mücâhede ediyorum. İblis beni içinde bulunduğum durumdan çıkaracak senden başka bir yardımcıyı bana musallat kılmadı. Ey aldanmış kimse! Benden uzaklaş! Çünkü benim dilimi muattal kıldın. Kalbimin bir tarafını konuşmana meylettirdin. Ben senin şerrinden Allah'a sığınıyorum. Sonra ümit ediyorum ki Allah beni öfkesinden korusun. Rahmetiyle bana fazilette bulunsun!'

Kendi kendime şöyle dedim: 'Bu Allah'ın velî bir kuludur! Onu meşgul edersem Allah'ın cezasına çarpılmaktan korkarım!' Bunun üzerine onu bırakıp gittim".

Salihlerden biri şöyle demiştir: Bir yolculuk sırasında altında istirahat etmek için bir ağaca yöneldim. Bir ihtiyar yanıma gelerek bana şöyle dedi: 'Ey kişi! Kalk! Çünkü ölüm ölmemiştir!' Bu sözü söyledikten sonra başını alıp gitti. Arkasını takip ettim. Şöyle dediğini duydum:

Her can ölümü tadacaktır. (Âl-i İmrân/185) - Ey Allahım! Ölümü benim için bereketli kıl!

Bunun üzerine dedim ki: 'Ölümden sonraki hali de!' Bu konuşmam üzerine şöyle dedi: 'Ölümden sonraki âleme kesinlikle inanan bir kimse sakınmanın eteğini toparlar. Onun için dünyada kalacak bir yer yoktur'.

Bu konuşmadan sonra şöyle devam etti: 'Ey yüzü suyu hürmetine bütün yüzlerin zahmet çektiği (Allah) ! Sana bakarak yüzümü ak eyle! Kalbimi sana olan muhabbetle doldur. Yarın senin katında kınanmanın zilletinden beni koru! Muhakkak ki sana karşı olan utanmam bana iyice yaklaştı. Senden yüz çevirmekten dönüş zamanım gelip çattı! Eğer senin hilmin olmasaydı ecelim beni kapsamazdı. Eğer affın olmasaydı senin katındaki nimet için emelim yayılmazdı'. Sonra gidip beni bıraktı. Bu mânâda şu şiirleri söylemişlerdi: "Zayıf cisimli, mahzun kalplidir. Onu ya dağın bir deresinde veya bir vâdinin içinde görürsün! Ağır günahlardan ötürü matem tutup ağlar. O günahların ağırlığı uykunun keyfini kaçırır. Eğer onun korkuları kabarıp fazlalaşırsa onun duası 'Ey güvendiğim! Beni kurtar! Sen çektiklerimi biliyorsun! Kullarının kayışlarını çokça affedicisin!' olur".

Yine aynı durumla ilgili şu şiir söylenmiştir:

Güzel hüllelere bürünerek geldiklerinde, güzel kadınlarla lezzetlenmekten daha lezzetlidir. O tevbe edici ki aile efradından ve maldan kaçmıştır. Bir yerden bir yere seyahat eder ki şan ve şöhreti gizlensin! Fert olarak yaşasın! İbadette temennilerini elde etsin! Nereye giderse okumak ona lezzet verir! Kalp ve dil ile yapılan zikir ona zevkli gelir. Ölüm çağında ona bir müjdeci gelir. Ona zilletten kurtuluş müjdesini verir.

Dolayısıyla o, kasdettiğine ve cennet köşklerinde temenni ettiği saadete varır!

Kurrez b. Vebr50 hergün **üç** defa Kur'ân'ı hatmederdi. İbadetlerde, nefsiyle son derece mücâhede ederdi. Kendisine 'Nefsini yordun!' dendi. Bu suali sorana şöyle sordu: 'Dünyanın ömrü ne kadardır?' Bunun üzerine 'Yedibin (7. 000) senedir!' denildi. O yine 'Kıyâmet gününün miktarı nedir?' diye sordu. 'Ellibin (50. 000) senedir!' denildi. Bunun üzerine Kurrez şöyle dedi: 'Sizden bir kimse, o uzun günden emin olmak için yedi gün amel etmekten nasıl aciz olur?'

Kurrez şunu kastediyor: Eğer sen dünyanın sonuna kadar yaşasan, yedibin sene var kuvvetinle ibadet etsen ve miktarı ellibin sene olan bir günden kurtulsan senin kârın çok olur ve yine de böyle bir zahmetle bugünün kurtuluşunu talep etmeye değer. Ömrün kısa olduğu ve âhiretin de sonsuz olduğu bir durumda nasıl değmez?

İşte **selef**-i sâlihinin sîreti, nefsin murâbete ve murâkabesi böyle idi. Bu bakımdan ne zaman ki nefis sana karşı inatçılık eder, ibadete devam etmekten imtina ederse, sen bu kimselerin hallerine mütalaa et! Çünkü şu zamanda onlar gibisinin varlığı pek nadirdir.

Eğer onlara uyan bir kimseyi görürsen bu, kalp için daha tesirli olur ve onlara uymaya daha teşvik edici olur; zira haber, hiçbir zaman gözle görmek gibi değildir. Sen böyle bir kimseyi görmekten aciz olduğunda bari bu kimselerin hallerini dinlemekten gâfil olma! (Darb-ı meselde şöyle denmiştir) : 'Eğer deve olmasa keçi (olsun) '.

Akıllılar, hâkimler, din hususunda basiret sahipleri onlar olduğu için nefsini, onlara uymak, onların zümresinden ve cemaatinden olmak ile zamanının gâfil ve cahillerine uymak arasında muhayyer bırak! Sakın hiçbir zaman ahmakların ipine takılmaya razı olma! Ahmaklara benzemeye kanaat etme! Akıllılara muhalefet etmesine izin verme! Eğer nefsin sana 'Bahsi geçen kimseler güçlüdür. Senin onlara uyma imkânın ve gücün yoktur' derse, bu takdirde cihad eden kadınların hallerini mütalaa et ve nefsine de ki: 'Ey nefis! Sakın bir kadından daha geride olmaya razı olma! Din ve dünyası hususunda bir kadından daha eksik olan erkek ne kötü erkektir!' Öyleyse biz var kuvvetiyle cihad etmiş kadınların hallerinden bir nebzecik bahsedelim.

Habibe el-Adeviyye'den51 şöyle rivâyet ediliyor: Bu kadın yatsı namazını kıldığında evinin terasına çıkar, eşarbını sağlamca bağladıktan sonra şöyle derdi: 'Yarab! Yıldızlar daldıkça daldılar. Gözler uyudu! Sultanlar kapılarını kilitledi. Her dost dostuyla başbaşa kaldı. Bu ise, senin huzurundaki makamımdır'.

Bunları söyledikten sonra namaza yönelirdi. Fecir doğduğunda şöyle dedi: 'Ey rabbim! İşte gece geçip gitti! İşte gündüz ağardı. Keşke bu gecemi benden kabul ettiğini bilseydim de rahat edebilseydim! Yüzüme çarptığını bilsem de nefsime 'geçmiş olsun' ziyaretine gitsem. Senin izzetine yemin ederim, beni yeryüzünde bıraktığın müddetçe bu benimle senin âdetin olacaktır. Senin izzetine yemin ederim, cömertlik ve kereminden ötürü beni kapından kovsan yine gitmem!'

Ücre (Basra'lıdır) hatun fecir zamanı geldiğinde mahzun bir ses ile şöyle dua ederdi: ' (Ey Rabbim!) Âbidler gecenin karanlığını, sana doğru yönelmekle katettiler. Senin rahmetine doğru yarıştılar. Mağfiretinin faziletine koştular. Ey mâbudum! Senin (yardımın) la istiyorum, başkasıyla istemiyorum. Beni sebkat edenlerin zümresinin **birinci** safında kıl! Nezdinde mukarreblerin derecesine, illiyyin'e beni

yükselt! Salih kulların arasına beni ilhak eyle! Ey kerîm! Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Büyüklerin en büyüğü, cömertlerin en cömerdisin'.

Bunları söyledikten sonra secdeye kapanır, ondan bir feryat işitilirdi. Sonra durmadan dua eder, fecir vaktine kadar ağlardı.

Yahya b. Büstam der ki: "Ben Şa'vane52 hatunun meclisine giderdim. Onun matem ve ağlamasını görürdüm. Bir arkadaşıma 'Eğer Şa'vane hatun tek başına kaldığında ona gelip nefsine biraz şefkat göstermesini söylesek!' dedim. Arkadaşım 'Sen bilirsin!' dedi. Onun huzuruna gelip dedim ki: 'Nefsine şefkat göstersen, bu durum senin kasdettiğin hedef hususunda sana daha fazla yardımcı olur'. Bunun üzerine o, ağlayıp şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim! İsterim ki gözyaşlarım bitinceye kadar gözyaşlarımı dökeyim. Sonra azalarımın hiç birinde bir damla kan kalmayıncaya kadar kan ağlamış olayım! (Öyle ise) ben ağlıyor sayılmam, ben ağlıyor sayılmam!' Böylece bu cümleyi, bayılıp düşünceye kadar durmadan tekrar etti".

Muhammed b. Muaz53şöyle anlatıyor: Âbide hanımlardan biri bana şöyle dedi: Rüyamda cennete konulduğumu gördüm. Baktım ki cennet ehli, cennetin kapılarında bekleşiyorlar.

- Cennet ehlinin durumu nedir, niçin böyle bekleşiyorlar?

- Çıkıp gelmesi için cennetlerin süslendiği şu hanımı bekliyorlar.

- O hanım kimdir?

- Übelle54 halkından siyah bir cariyedir. Ona Şa'vane denilir.

- Allah'a yemin ederim, o âhiret bacımdır!

Ben o durumda iken baktım ki Şa'vane, kendisini havada uçuran bir deveye binmiş geliyor. Onu gördüğümde 'Ey kızkardeşim! Sen kendi yerine nisbeten benim yerimin nasıl olduğunu görmez misin? Benim için Mevlândan dile de beni de sana ilhak etsin olmaz mı?' dedim. Bunun üzerine, yüzüme tebessüm ederek şöyle dedi: 'Senin geleceğin daha yaklaşmadı. Fakat benden iki şeyi hıfzet:

a) Üzüntüyü kalbinden ayırma!

b) Allah'ın muhabbetini hevâ-i nefsine tercih ederek takdim kıl! (Bunu yaptığında) ne zaman ölürsen artık sana zarar vermez'.

Abdullah b. Hasan55 (radıyallahü anh) dedi ki: Rum asıllı bir cariyem vardı. Onu çok seviyordum. Bir gece yanımda uyuyordu. Uyandım, onu aradım, fakat bulamadım. Kalkıp onu takip ettim. Baktım secdeye kapanmış şöyle diyordu: Beni sevmenin hakkı için günahlarımı affeyle!' Bunun üzerine ona 'Beni sevmenin hakkı için' deme 'Seni sevmemin hakkı için!' de, dedim. Bu ısrar üzerine bana dedi ki: 'Hayır efendim! O beni sevmesiyle putperestlikten çıkarıp İslâm'a getirdi. Beni sevmesinden dolayı gözümü uykudan açıverdi. Oysa O'nun kullarından birçok kimse şimdi uyku halindedirler'.

Ebû Haşim Kureşî şöyle anlatıyor: Yemen ehlinden Seriye adlı bir kadın Mekke'ye geldi. Bir mahallemizde konakladı. Ben geceleyin onun inlemesini ve çığlık koparmasını işitiyordum. Bir gün hizmetkârıma dedim ki: 'Şu kadıncağızın durumuna git bak, ne yapıyor?'

Hizmetkâr bu sözüm üzerine kadının durumuna bakmak üzere gitti. Onun herhangi birşey yaptığını görmedi. Ancak o, kıbleye doğru oturduğu halde gözünü gökten çevirmiyor ve şöyle diyordu: 'Seriye'yi sen yarattın. Sonra onu bir halden diğer bir hale geçmek için nimetinle gıdalandırdın. Oysa senin bütün hallerin güzeldir. Seriye'nin nezdinde senin belanın tamamı hoştur. Seriye bununla beraber, zaman zaman, senin masiyetine atılmak suretiyle öfkene maruz kalıyor. Onun, kötü fiilini görmediğin zannına kapıldığını görmüyor musun?' Sen alîm ve habîrsin? Her şeye kâdirsin!'

Zünnûn-i Mısrî şöyle diyor: "Bir gece Ken'an vadisinden çıktım. Vadinin tepesine vardığımda bana doğru gelen bir karaltı gördüm. O karaltı şöyle deyip ağlıyordu:

(Çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah'tan karşılarına çıkmıştır. (Zümer/47)

Karaltı bana yaklaştığında, baktım ki sırtında yünden bir cübbe olan bir kadın. . . Elinde bir kova. . . Benden ürkmeksizin rahatlıkla 'Sen kimsin?' diye sordu. 'Garip bir kişiyim' dedim. Bunun üzerine dedi ki: 'Ey kişi! Allah ile beraber gariplik var mı?' Onun sözünden ötürü hüngür hüngür ağladım. Bunun üzerine bana dedi ki: 'Seni ağlatan nedir?' Dedim ki: İlâç, parçalanan bir yaranın üzerine düştü. Onun çok çabuk iyileşmesini sağladı'. Dedi ki: 'Eğer doğru bir kimse isen neden ağladın?' Dedim ki: 'Allah sana rahmet etsin! Doğru kimse ağlamaz mı?' Dedi ki: 'Hayır! 'Neden?' dedim. 'Çünkü ağlamak kalbin rahatıdır da işte ondan!' dedi. şöyle Böylece onun sözünden hayrete kapılarak sustum".

Ahmed b. Ali şöyle diyor: Gufeyre (Basralıdır) hatun'un huzuruna girmek için izin istedim. O bizi içeri girmekten menetti. Böylece kapıda bekledik. Kapıda beklediğimizi anlayınca kalkıp bize kapıyı açmak istedi. Dinledim şöyle diyordu: 'Yârab! Gelip de beni zikrinden meşgul edenin şerrinden sana sığınıyorum!' Sonra kapıyı açtı. Onun huzuruna vardık ve kendisine dedik ki: 'Ey Allah'ın kulu! Bize dua et!' Dedi ki: 'Allah sizin ziyafetinizi mağfiret evinde kılsın!' Sonra bize dedi ki: 'Atâ Sülemî kırk sene durup göğe bakmadı. Bir gün ondan bir bakış, göğe doğru kaydı. O düşüp bayıldı, karnında bir çatlak meydana geldi. Keşke Gufeyre de (kendisini kastediyor) başını kaldırdığında günah işlemeseydi. Keşke Allah'a isyan ettiğinde geri dönmeseydi!'

Sâlihlerden biri şöyle diyor: "Bir gün beraberimde Habeşli bir cariye olduğu halde pazara vardım. Cariyeyi pazarın kenarlarında bir yerde durdurdum. Birtakım ihtiyaçlarımı almak üzere pazara daldım ve dedim ki: 'Yanına dönüp gelinceye kadar buradan sakın kıpırdama!' Geri dönünce onu orada bulamadım. Fazlasıyla öfkelendiğim halde eve vardım. Beni görünce yüzümden öfkeli olduğumu hemen anladı ve dedi ki: 'Bana ceza vermekte acele etme! Beni öyle bir yere oturttun ki orada Allah'ı zikreden kimseyi göremedim. O yerle birlikte yere batmaktan korktum'. Cariyenin bu sözüne taaccüb ettim ve ona dedim ki: 'Sen azad edilmiş bir hanımsın!' Bunun üzerine bana 'Kötü bir iş yaptın! Sana hizmet ediyordum. İki ecrim vardı. Şimdi ise o ecirlerden biri elimden kaçtı' dedi".

İbn A'lâ es-Sa'dî şöyle diyor: "Benim bir amcam kızı vardı. Adı Bureyde idi. İbadete dalar, Kur'ân'ı çokça okurdu. Ne zaman ateşten bahseden bir âyet okusa ağlardı. İki gözü kör oluncaya kadar ağladı. Bunun üzerine amcazadeleri dediler ki: 'Gelin şu kadıncağıza varalım! Çok ağladığı için onu kınayalım!' Böylece kadının yanına vardık ve dedik ki: 'Ey Bureyde! Nasıl sabahladın?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Biz garip bir yerde çadır kuran misafirler olarak sabahladık. Ne zaman çağrılacağız da icabet edeceğiz diye bekliyoruz'. Bu sözler üzerine ona dedik ki: 'Bu ağlama ne zamana kadar devam edecektir? İki gözün

neredeyse ağlamaktan kör oldu!' Bunun üzerine dedi ki: 'Eğer gözlerim için Allah katında hayır varsa, dünyada onlardan giden onlara zarar vermez. Eğer Allah katında onlar için şer varsa, ağlamak gelecekte bundan daha uzununu onların şerrine ekleyecektir'. Sonra yüzünü bizden çevirdi. Bu manzara karşısında gelenler 'Haydi gidelim! Allah'a yemin olsun, bu kadıncağız bizim içinde bulunduğumuz hâle benzemeyen bir hâl içerisinde bulunuyor!' dediler".

Muaze Adevîye56 hatun, gündüz olduğunda 'Bu öleceğim gündür!' derdi. Böylece akşama kadar yemezdi. Gece geldiğinde 'Bu öleceğim gecedir!' der sabaha kadar namaz kılardı.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle diyor: "Bir gece Rabia Hatun'un yanındaydım. O, şahsına mahsus olan bir mihraba girdi. Ben de evin bir köşesindeydim. O seher zamanına kadar durmadan ibadet etti. Seher geldiğinde 'Bize bu geceyi ihyâ etmek kudretini verenin mükâfatı nedir?' **Cevap** olarak O'nun mükâfatı yarın onun için oruç tutmaktır!' dedi".

Şa'vane Hatun duasında şöyle derdi: Ey rabbim! Senin mülâkatına çok fazla bir iştiyakım var? Senin mükâfatına pek büyük ümidim var! Sen öyle bir kerîmsin ki senin katında ümit edenlerin ümidi boşa çıkmaz. Senin katında şevk sahiplerinin şevki mânâsız kalmaz.

Ey rabbim! Eğer ecelim yaklaşmış, amelim de beni sana yaklaştırmamış ise, ben günahımı itiraf etmemi hastalıklarımın vesileleri kılıyorum. Eğer sen affedersen, bunu senden daha iyi kim yapabilir? Eğer azap verirsen, orada senden daha âdil kim olabilir?

Ey rabbim! Nefsime bakmak hususunda onu günaha soktum. Ancak onun için senin bakışının güzeliği kaldı. Eğer onu said kılmazsan, ona azap olsun!

Ey rabbim! Sen hayatım boyunca bana iyilik yapansın. Ölümümden sonra da iyiliği benden kesme! Hayatım boyunca beni ihsaniyle sevk ve idare edenden rica ettim ki affıyla ölümüm anında ihtiyacımı gidersin!

Ey rabbim! Ölümümden sonra senin bakışının güzelliğinden nasıl ümitsiz olayım? Sen, hayatımda güzellikten başkasını bana vermiş değilsin.

Ey rabbim! Günahlarım beni korkutmuş ise de muhakkak senin bana olan sevgin beni muhafaza etmiştir. Öyleyse şânına yakışır bir şekilde benim işimi idare et. Fazlınla cehaleti kendisini aldatan bu kuluna yönel!

Ey ilâhî! Eğer benim rezaletimi isteseydin, bana hidayet etmezdin. Eğer benim zilletimi kasdetseydin hepi dünyada örtmezdin. Bu bakımdan bana hidayet ettiğin şey ile beni nimetlendir. Beni üzerinde öldürdüğün durumu benim için devam ettir.

Ey rabbim! Hayatımı tükettiğim bir şeyden beni çevireceğini zannetmem!

Ey rabbim! Eğer yapmış olduğum günahlar olmasaydı senin azabından korkmazdım. Eğer senin cömertliğini bilmeseydim senin sevabını ummazdım.

Havvâs (İbrahim b. Ahmed) şöyle diyor: "Biz âbide biri olan Rahle Hatun'un yanına gittik. Bu mübarek hatun simsiyah kesilinceye kadar oruç tutmuş, gözleri kör oluncaya kadar ağlamış, kötürüm oluncaya kadar namaz kılmıştı. Hâlâ oturarak namaza devam ediyordu. Biz ona selâm verdik. Sonra ona,

içinde bulunduğu durumu biraz kolaylaştırmak için, Allah'ın affından bir şeyi zikrettik. Bunun üzerine o bir çığlık koparak şöyle dedi: 'Nefsimi bilmem kalbimi yaraladı, ciğerimi parçaladı. Allah'a yemin ederim Allah'ın beni yaratmamış olmasını isterdim. İsterdim ki anılan birşey olmayaydım!' Bu sözleri söyledikten sonra namazına yöneldi".

Ey okuyucu! Eğer nefsini murâkabe ve murâbete eden (gözeten) kimselerden isen, var kuvvetiyle ibadet eden erkek ve kadınların hallerini mütalaa etmekten ayrılma ki şevkin kabarsın, ibadete karşı isteğin artsın! Sakın zamanının ehline bakma! Zira eğer yeryüzünde bulunanların çoğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar.

Bütün kuvvetleriyle ibadete dalanların hikâyeleri sayılmayacak kadar çoktur. Bizim anlattıklarımız ibret almak isteyen bir kimse için kâfidir. Eğer daha fazlasını istiyorsan, Hilyet'ul-Evliyâ adlı kitabın mütalaasına devam et; zira o kitab, ashâb-ı kirâm'ın, tâbiînin ve tâbiînden sonrakilerin hallerini anlatmaktadır. Ona vâkıf olmakla senin ve zamanındaki insanların din ehlinden ne kadar uzak olduğunuz açığa çıkar. Eğer nefsin sana 'Zamanının ehline bak!' diye vesvese verir ve sana 'O geçmiş zamanda hayrın kolayca yapılması, yardım edenlerin çok olmasından dolayı idi. Şimdi ise, bu zamanın ehli muhalefet ettiler. Eğer böyle yaparsan sana deli derler, seninle alay ederler. Bu bakımdan sen de onlara uy. Onların üzerine ne icra edilirse senin üzerine de o icra edilsin. Musibet umumî olduğunda güzelleşir!' derse, sakın onun aldatma ipiyle kuyuya inme! Onun tezvirine aldanma! Ona şöyle de: 'Ey nefis! Bana söyler misin, şehir halkına silip süpüren bir sel gelse, onlar halin hakikatini bilmediklerinden yerlerinden kıpırdamayıp tedbir almasalar, sen onlardan ayrılıp boğulmaktan seni kurtaracak bir gemiye binebilirsin, acaba bu durumda 'Musibet umumî olduğu zaman kolaylaşır' diye birşey senin aklına gelir mi? Veya onlara uymayı terkedip onların yaptıklarından ötürü cahilliklerine hükmeder, gelecek musibetten kurtuluşa baş mı vurursun?'

Ey nefis! Madem ki boğulmak korkusuyla, onlara uymayı terkediyorsun oysa boğulmanın zahmeti ancak bir saat ruh çıkıncaya kadar uzayabilir acaba her an maruz bulunduğun ebedî azabdan nasıl kaçmazsın? Acaba musibet umumî olduğunda nasıl hoşlanırsın? Oysa ateş ehlini, umum ve hususa bakmaktan meşgul edecek bir durum vardır. Oysa kâfirler de ancak zamanlarının ehline uyduklarından helâk oldular.

Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk! Biz de onların izlerine uyarız. (Zuhruf/23)

Madem ki durum budur, nefsini kınamakla meşgul olduğunda, onu bütün kuvvetinle ibadet yapmaya teşvik ettiğinde o isyan ederse, onun cezalandırmayı, kınamayı, tehdid etmeyi, nefsine kötü bakmayı ihmal etme! Böyle yaparsan umulur ki o, tuğyanından vazgeçer!

36) İmâm-ı Ahmed, Zühd, (mevkuf olarak)

37) Sîka bir zattır.

42) Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Basra'nın Harbiyye mahallesinde otururdu. Şâyan-ı itimad bir âbid idi. H. 213'de vefat etmiştir.

43) Basralı bir âbiddir, H. 149'da vefat etmiştir.

44) Îsa Ebherî'nin oğludur.

45) Künyesi Ebû İtab'dır. Kûfeli'dir. İbn Mehdi'ye göre Kûfe'de ondan daha hafızı yoktu. İbrahim Nehaî'nin ashâbındandı. H. 132'de vefat etmiştir.

46) Bu zat, Basralı bir tâbiîndir. İbn Abdikays diye bilinirdi.

47) Adı Abdullah b. Sevban'dır. Tâbiînin zâhidlerindendir.

48) Ebû Abdullah Medine'lidir. İmâm-ı Ahmed onu güvenilir bir kimse olduğunu söylemiştir. H. 132'de 72 yaşında vefat etmiştir.

49) Adı Zem'a b. Salih Cündî'dir. Yemenlidir. Mekke'de otururdu.

50) Aslen Kûfelidir. Cürcan'da otururdu. Etba-i Tâbiînden sayılırdı. İbadette şöhreti ve büyük mevkîi vardı.

51) Basralı bir âbide hanımdır.

52) Fudayl b. İyaz'ın çağdaşı âbide bir hatun idi.

53) Basralıdır ve güvenilir bir zattır. H. 323'de vefat etmiştir.

54) Übelle, Basra'ya dört fersahlık bir mesafede bulunan bir yerdir.

55) Hazret-i Hasem'in torunudur. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Yetmiş beş yaşında H. 145'de vefat etmiştir.

56) Abdullah'ın kızı Muaze; Basralı Sile b. Eşyem'in hanımı idi, Güvenilir ve hüccet idi. Kocasının ölümünden sonra ölünceye kadar başını yastığa koymadığı söylenir.

10. Murâbete'nin Altıncı Makamı Olan Nefsin Kınanması

En şedid düşmanın, kaburgalarının arasında bulunan nefsindir. O nefis, kötülüğü emredici, şerre meyyal, hayırdan uzaklaştırıcı olarak yaratılmıştır. Sen de onu tezkiye etmek, düzeltmek, kahrın zincirleriyle rabbinin ibadetine çekmekle, şehvetlerinden menetmek, lezzetlerinden alıkoymakla memursun.

Eğer onu başıboş bırakırsan, serkeşlik ve saldırganlık yapar. Artık onu bir türlü mağlup edemezsin. Eğer kınamak, ceza vermek, uzaklaştırmak ve kınamak suretiyle onun yakasına yapışırsan, bu takdirde nefsin, **Allahü teâlâ**'nın kendisiyle kasem ettiği nefs-i levvâme olur. Ümit ederim ki Allah'ın nimetinden razı ve Allah'ı hoşnut eden kullarının zümresine dahil olmaya seni davet eden nefs-i mutmainne olur. Bu bakımdan hiçbir an ona hatırlatmaktan ve onu kınamaktan gâfil olma! Nefsine etmekle meşgul olmadan önce başkasına nasihat etmekle meşgul olma!

Allahü teâlâ Hazret-i Îsa'ya (aleyhisselâm) vahyederek şöyle buyurmuştur: 'Ey Meryem'in oğlu! Nefsine nasihat et! Eğer nefsin kabul ederse halka nasihat et. Aksi takdirde benden utan!'

Ama yine de hatırlat, çünkü hatırlatmak Mü'minlere fayda verir. (Zâriyat/55)

Senin yapman gereken şey nefse yönelip nefsin yanında cahilliğini tesbit etmektir ve nefsin, zeki oluşuyla ve hidayette bulunuşuyla mağrurlaşıp, burnunun büyüdüğünü iyi bil! Ne zaman onu ahmaklığa nisbet edersen, ona şöyle demelisin: 'Senin cehaletin ne kadar da büyük! Sen hikmet ve zekâ iddia

ediyorsun! Oysa insanların en ahmağısın. Sen önündeki cennet ve cehennemi bilmiyor musun? Yakında onların birine gideceğini anlamıyor musun? O halde neden seviniyor, gülüyor, tepiniyorsun? Oysa sen bu büyük olay için aranmaktasın. Belki bugün, belki yarın götürüleceksin. Ey nefis! Seni görüyorum ki ölümü uzak sanıyorsun. Oysa Allah onu yakın görüyor. Bilmez misin her gelecek yakındır. Uzak olan şey, gelmeyecek şeydir. Bilmez misin ölüm, herhangi bir elçi göndermeksizin aniden gelir.

Arada herhangi bir sözleşme olmadan konar. O bir durumda gelir de başka bir durumda gelmez değildir. O kışta gelip yazda gelmez, yazda gelip kışta gelmez, gece gelip gündüz gelmez, gündüz gelip gece gelmez değildir. O, çocukluk devrinde gelmez de gençlik devrinde gelir veya çocukluk devrinde gelir de gençlik devrinde gelmez değildir. Aksine her nefeste, ansızın, ölümün gelmesi mümkündür. Eğer ansızın ölüm gelmezse ansızın hastalık gelir. Sonra ölüme sirayet eder. Öyleyse her yakından sana daha yakın olan ölüme neden hazırlanmıyorsun? **Allahü teâlâ**'nın şu ayetini düşünmez misin?

İnsanların hesap vakti yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler. Rablerinden kendilerine gelen her yeni ihtarı mutlaka eğlenerek dinlerler. Kalpleri eğlencededir. (Enbiya/1-3)

Ey nefis! Eğer Allah'ın seni görmeyeceği inancıyla ona karşı isyana cüret edersen senin küfrün ne kadar da büyüktür. Eğer Allah'ın senin yaptıklarına muttali olduğunu bildiğin halde isyana dalarsan senin ahmaklığın ne kadar da şiddetli, ne kadar da utanmazsın. Ey nefis! Eğer kölelerinden veya ihvanından biri, hoşuna gitmeyen bir hareketle karşına çıksa ona ne kadar kızıp öfkeleneceğini düşün! O halde Allah'ın gazabına, şiddetli cezasına hangi cesaretle kendini maruz bırakıyorsun? Sen O'nun azabının altından kalkabileceğini mi sanıyorsun? Heyhat! Nerede! Ey nefis! Kendini tecrübe et! Eğer baştan çıkmak seni Allah'ın azabının şiddetinden meşgul ederse, bir saat güneşte veya hamamın külhanında kendini hapset veya parmağını ateşe yaklaştır ki senin gücünün miktarı sana belirmiş olsun! Yoksa sen Allah'ın kerem ve fazlına mı aldanıyorsun? Senin ibadetine ihtiyaç olmadığına mı kanıyorsun? O halde önemli işlerinde neden Allah'ın keremine yaslanmıyorsun? Bir düşmanın seni sıkıştırdığında neden onu defetmek için çareler düşünüyorsun? Neden onu Allah'ın keremine havale etmiyorsun? Herhangi bir ihtiyaç seni, ancak para ile elde edilen dünya işlerinin birine mecbur ettiğinde neden onun peşinden çarelere başvurarak onu yapabilmek için kendini zorluklara sokuyorsun? Neden bu hususta Allah'ın keremine güvenmiyorsun ki Allah seni herhangi bir hazineye muttali veya kullarından birini sana musahhar kılsın da o senin çalışman ve çabalaman olmaksızın senin ihtiyacını sana alıp getirsin? Acaba Allah'ın dünya hususunda değil de sadece âhiret hususunda mı kerîm olduğunu sanıyorsun? Oysa Allah'ın kanun-u ilâhîsi olduğunu ve bu kanunun değişmez bulunduğunu biliyorsun ve yine biliyorsun ki âhiret ve dünyanın sahibi birdir. İnsan oğlu için ancak ne yapmışsa o vardır.

Ey nefis! Senin münafıklığın ne acaiptir? Bâtıl davaların ne hayret verici! Sen dilinle imân ettiğini iddia ediyorsun. Oysa münafıklığın eseri senin üzerinde görünmektedir. Efendin sana şöyle dememiş midir?

Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın! (Hûd/6)

İnsana çalışmasından başka birşey yoktur. (Necm/39)

İşte görüldüğü gibi Allah, sadece dünya işi için sana kefil olmuş, seni o hususta zayi olmaktan kurtarmıştır. Oysa sen fiillerinle O'nu yalanladın. Kendinden geçmiş sarhoşun dalışı gibi dünyanın

talebine dalmış bir vaziyette sabahladın. Dünya ve âhiret işini senin çalışmana tevkil ettiği halde hakir sayan, mağrur olan bir kimse gibi âhiretten yüz çevirdin. Bu îmanın alametlerinden değildir. Eğer îman dil ile olsaydı, o halde münafıklar neden ateşin en alçak tabakasında olacaklardır?

Ey nefis! Sanki sen hesap gününe îman etmiyorsun. Öldüğünde kurtulacağını zannediyorsun. Heyhat! (Kurtuluş nerede!) Başıboş bırakılacağını mı sanıyorsun?

Sen, dökülen bir damla meniden ibaret değil miydin? Sonra bir et parçası olmadın mı? Sonra **Allahü teâlâ** seni yarattı ve tam âzalı bir şekle getirdi. Böyle yapan Allah ölüleri diriltmeye kâdir değil midir? Eğer senin kalbinde bu inanç saklı ise sen ne acaip bir kâfir ve ne acaip cahilsin? Hiç düşünmez misin, O seni hangi maddeden yaratmıştır?

Seni bir nutfeden yarattı. Sonra çıkış yolunu senin için kolaylaştırdı. Sonra seni öldürdü, mezara gömdürdü. Acaba 'Sonra o, dilediği zaman seni diriltecektir' sözünde O'nu yalanlıyor musun? Eğer O'nu yalanlayıcı değilsen neden sakınmıyorsun? Oysa bir yahûdî doktor sana en lezzetli yemek hakkında 'Hastalık halinde bu sana zararlıdır' dese, sabreder ve onu terkedersin, o yemek hususunda nefsinle cedelleşirsin. Acaba mu'cizelerle takviye edilen peygamberlerin ve **Allahü teâlâ**'nın peygamberlere indirmiş olduğu kitablardaki sözleri, senin nezdinde tesir bakımından, tecrübe, tahmin ve zandan haber veren eksik akıllı, eksik ilimli bir yahudinin sözünden daha mı eksiktir?

Hayret edilecek şeydir? Eğer bir çocuk sana 'Elbisenin içinde akrep vardır!' dese, çocuktan delil istemeksizin derhal elbiseni çıkarıp atarsın.

Acaba peygamberlerin, âlim, hukema ve bütün evliyanın sözleri, senin katında, sühefa sınıfından sayılan bir çocuğun sözünden daha mı az kıymet taşır? Veya cehennemin harareti, bukağı ve kelepçeleri, zakkumu, tokmakları, irini, zehirleri, yılan ve akrepleri senin nezdinde, ancak bir gün veya bir günden daha az bir zaman elemini hissedeceğin bir akrebin ısırmasından daha mı azdır? Senin bu yaptıkların akıllı kimselerin yaptığı şeyler değildir. Hatta hâlin, akılsız hayvanlara bile keşfolunsa, senin durumuna gülerler, aklınla alay ederler.

Ey nefis! Eğer sen bütün bunları bilmiş ve îman etmişsen, o halde neden ameli geciktiriyorsun? Oysa ölüm seni beklemektedir. Mühlet vermeksizin ölümün seni yakalaması mümkündür. Ecelin gecikeceğinden nasıl emin oldun? Sana yüz senelik bir mühlet verilse bile, zanneder misin ki gediğin en derininde bineğine yediren bir kimse o binekle felaha kavuşur, o gediği geçebilir. Eğer böyle zannedersen, cehaletin ne kadar da büyüktür!

Eğer bir kişi, gurbet diyarında, fıkıh öğrenmek için sefere çıksa, senelerce orada boş dursa bu kişi memleketine dönüşünde, kendini fıkıhla donatılmış sayabilir mi? Böyle bir kimse kısa zamanda fakîh olunur düşüncesinde olsa veya fakîhlerin mertebelerinin fıkıh okumaksızın sadece Allah'ın keremine yaslanmak suretiyle kazanıldığını sansa, onun aklına gülmez misin?

Sonra ömrün sonunda hummalı çalışmanın fayda verdiğini ve insanı yüce derecelere ulaştırdığını düşün! Böyle olsa bile içinde bulunduğun günün, senin ömrünün sonu olması mümkündür. O halde neden bugün de ibadetlerle meşgul olmuyorsun? Eğer **Allahü teâlâ** sana mühlet vermezse, acaba o ecelin acelece gelmesine ne mâni olabilir? Veya seni ibadeti geciktirmeye teşvik eden ne olabilir? Bunun

sebebi; şehvetlerine muhalefet etmek zor ve meşakkatli olduğu için acizlik göstermenden başka ne olabilir? Acaba bir gün mü bekliyorsun ki o gün gelsin de o günde şehvetlere muhalefet senin için zor olmasın? Böyle bir günü, **Allahü teâlâ** yaratmamış ve yaratmayacaktır. Bu bakımdan cennet hiçbir zaman zorluklarla çevrili olmaktan kurtulmaz. Zorluklar da hiçbir zaman nefislere hafif gelmez. Bu, varlığı muhal birşeydir.

Düşünmez misin, ne zamana kadar nefsine va'dedip ona 'Yarın yarın' diyeceksin? Oysa 'Yarın' geldi ve 'Bugün' oldu. Öyleyse onu nasıl gördün? Bilmez misin o 'Yarın' gelip 'Bugün' olmuştur. Onun için 'Dün'ün hükmü vardır. Hayır! Sen bugün ondan acizsin. Öyleyse 'Yarın' ondan daha da aciz olursun; zira şehvet kökleşmiş bir ağaç gibidir. Öyle ağaç ki kul onu kaldırmakla görevlendirilmiştir. Kul onun kaldırılmasından aciz olup onu tehir edince, tıpkı genç ve kuvvetli olduğu halde bir ağacın sökülmesinden aciz olup onu başka bir seneye tehir eden bir kimse gibi olur. Oysa bu kimse biliyor ki zamanın uzaması ağaca kuvvet ve kök salma imkânını verir. Sökmekle görevli bulunan kimseyi de zaman güçten düşürür. Bu bakımdan gençlik zamanında güç yetirilmeyen bir şeye ihtiyarlık zamanında hiçbir zaman güç yetirilemez. İhtiyarlığın tâlimi meşakkattandır. Kurt'u edeplendirmek de azap çekmektir. Yaş ağaç eğilmeyi kabul eder. Kuruyup, üzerinden seneler geçtiğinde eğilmeyi kabul etmez.

Ey nefis! Sen bu açık şeyleri anlamıyorsan, ameli geciktirmeye meylediyorsan o halde, hikmeti iddia etmek senin neyine gerek? Senin bu ahmaklığından daha fazla bir ahmaklık var mıdır? Umulur ki sen şöyle diyorsun: 'Beni müstakim olmaktan, ancak, şehvetlerin lezzetine karşı olan harisliğim, elem ve meşakkatlara karşı olan sabırsızlığım menediyor!'

Bu takdirde ahmaklığın pek şiddetlidir. Mazeretin pek çirkindir. Eğer sen bu hususta doğru isen, daima saf ve temiz şeylerle nimetlenmeyi ara! Bu da ancak cennette elde edilir. Eğer yemek istersen, bunu muhalefet ederek yap; zira nice yemek vardır ki birçok şeyleri meneder. Acaba doktor hastaya sıhhat bulması ve hayatı boyunca rahatça içmesi için **üç** gün soğuk suyu terketmesini söylese ve kendisine 'Eğer soğuk su içersen müzmin hastalığa tutulacak ve ömür boyu soğuk su içemeyeceksin' dese, böyle bir hastanın durumu hakkında senin hükmün nedir? Bu durumda aklın gereği ne olmalıdır? O kesinlikle hayat boyunca soğuk sudan istifade etmek için **üç** gün sabır mı etmelidir, yoksa **üç** günlük muhalefetten korktuğundan dolayı hal-i hazırdaki isteğini mi yerine getirmelidir? **Üç** gün soğuk su içmenin elemi üçyüz gün veya üçyüz bin gün onun yakasını bırakmayacaktır!

Senin bütün hayatın, cennet ehlinin nimet ve cehennem ehlinin azap müddeti olan sonsuzluğa nisbeten **üç** günün ne kadar uzun olursa olsun bütün ömre nisbetinden daha azdır. İsteklere karşı sabretmenin eleminin mi daha büyük ve müddet bakımından daha uzun, yoksa ateşin eleminin mi daha büyük ve daha uzun olduğunu keşke bilseydim!

Kim mücâhedenin elemine karşı sabretmeye güç yetiremiyorsa, Allah'ın azabının elemine karşı nasıl güç yetirecektir?

Ey nefis! Seni kendi nefsine bakmaktan gizli bir küfrün veya açık bir ahmaklığın alıkoyduğunu görüyorum.

Gizli küfre gelince o, hesap gününe olan inancın zâfiyetidir. Sevapla ikabın miktarının büyüklüğüne olan marifetinin azlığıdır. Açık ahmaklığa gelince o da Allah'ın kerem ve affına

güvenmektir. Buna rağmen Allah'ın azabına, istidracına ve senin ibadetinden müstağni olmasına iltifat etmemektir. Oysa sen ekmek lokmasında veya bir tanede veya halktan işittiğin bir kelime hakkında O'nun keremine yaslanmıyorsun. Aksine bu hususlarda bütün çarelere başvurarak hedefine varmak istiyorsun. Bu cehaletle **Hazret-i Peygamber** tarafından verilen hamâkat (ahmaklık) hükmüne müstehak olursun. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Akıllı o kimsedir ki nefsini hesaba çekmiş ve ölümden sonraki durum için çalışmıştır. Ahmak odur ki nefsini hevâsına tâbi kılmış, Allah'tan (amel etmeksizin) birtakım isteklerde bulunmuştur.

Ey nefis! Dünya hayatının seni aldatması uygun değildir. **Şeytan** seni kandırmasın. Nefsine dikkat et! Senin işin başkası için mühim değildir. Vakitlerini zayi etme! Nefesler sayılıdır. Senden bir nefes çıktıktan sonra senin bir kısmın gitmiş demektir. Hastalıktan önce sıhhatten ve meşguliyetten önce hoşluktan, fakirlikten önce zenginlikten, ihtiyarlıktan önce gençlikten, ölümden önce hayattan istifade et, âhirette kalacağın kadar âhirete hazırlan!

Ey nefis! Kış için, uzunluğu kadar hazırlık yapmıyor musun?

Kışta yiyecek, içecek, odun ve bütün gerekli şeyleri topluyorsun. Bu hususta Allah'ın fazl ve keremine güvenerek cübbe, keçe, odun ve diğer ihtiyaçlar olmaksızın Allah'ın kışın soğuğunu defetmesini beklemiyorsun. Oysa Allah buna kâdirdir.

Ey nefis! Cehennemin zemherîrinin, kış zemherisinden daha kısa ve daha az olduğunu mu sanıyorsun? Hayır! Asla böyle olamaz? Şiddet ve soğuklukta aralarında herhangi bir münasebet de yoktur. Kulun çalışmaksızın cehennemin zemherîrinden kurtulacağını mı zannediyorsun? Heyhat! Nerede! Nasıl ki kışın soğuğunu cübbe, ateş ve diğer kış tedbirleri defediyorsa, cehennemin hararet ve soğukluğu da ancak Tevhîd kalesine ve ibadetlerin mevziine sığınmakla bertaraf edilir. Allah'ın keremi ancak kalenin yolunu sana tanıtmasında, sebeplerini sana kolaylaştırmasındadır. Yoksa kale olmaksızın azabı senden defetmekte değildir. **Allahü teâlâ**'nın, kış soğuğunu defetmek hususundaki keremi; ateşi yaratmakta, o ateşle kışın soğuğunu nefsinden uzaklaştırman için onu demir ile taş arasından çıkarma yolunu göstermekte ve tıpkı odunun ve cübbenin satın alınmasına yaratanın değil, senin muhtaç olup nefsin için satın alman gibidir. Zira bunları istirahatının sebebi olarak yaratmıştır.

Bu bakımdan senin ibadet ve mücâhedelerinden de Allah müstağnidir. O ibadetler senin kurtuluşuna giden yolundur. Bu bakımdan iyilik yapan nefsi için yapar. Kötülük yapan nefsinin aleyhinde yapar. Allah âlemlerden müstağnidir.

Ey nefis! Cehaletinden vazgeç! Âhiretini dünyanla kıyas et! Sizin yaratılışınız ve ölümden sonraki dirilişiniz bir kişinin dirilişi gibidir. İlk yaratılışa nasıl başlanmışsa öylece ölümden sonra diriltilecek. Allah nasıl yoktan yaratmış ise, öylece ölümden sonra da diriltecek. Allah'ın kanun-u ilâhîsi budur. O kanun-u ilâhînin değiştiğini göremezsin!

Ey nefis! Görüyorum ki sen dünyaya ülfiyet vermiş, onunla dost olmuşsun. Ondan ayrılmak sana gayet zor gelir. Sen onun yakınlığına yönelmişsin. Nefsinde onun sevgisini perçinleştirmişsin. Sen Allah'ın ceza ve sevabından, kıyâmetin dehşet ve hallerinden gafilsin. Acaba seninle dostlarının arasını ayıracak ölüme inanmıyor musun? Bir sultanın evine, bir taraftan girip öbür taraftan çıkmak için giren,

bakışını güzel bir yüze uzatan, bu yüzün sevgisinin kalbinin tamamını kaplayacağını, sonra o yüzden ayrılmaya mecbur edileceğini bilen bir kimse acaba akıllılardan mı veya ahmaklardan mı sayılır? Bilmez misin, dünya, sultanlar sultanının evidir: Dünyada senin için her ne varsa hepsi mecazdır. Dünyadaki herşey, dünyadan geçenlere ölümden sonra yâr olmaz.

Bu sırra binanen beşerin efendisi (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Rûh'ul-Kuds benim kalbime şöyle ilham etti: İstediğini sev, elbette ondan ayrılacaksın! Dilediğini yap! Elbette onunla cezalandırılacaksın! İstediğin kadar yaşa! Elbette öleceksin!'57

Ey nefis! Bilmez misin, dünyanın zevklerine iltifat eden, arkasında ölüm olduğu halde dünyaya ünsiyet yeren, ayrılık anında üzüntüsünü çoğaltmış olur. Bilmediği halde öldürücü zehirden azıklanır. Sen geçmişlerin nasıl inşa edip yükselttiklerine, sonra harabe bırakıp gittiklerine bakmıyor musun? Nasıl **Allahü teâlâ** onların arazisini, memleketlerini düşmanlarına nasip etmiştir hiç görmüyor musun?

Onların yemeyip nasıl topladıklarını, içinde oturmadıkları köşkleri nasıl bina ettiklerini görmedin mi? Yetişemedikleri hedefi nasıl ümit etmişlerdir. Her biri göklere yükselen bir köşk inşa etmiştir. Oysa yeri, toprak altında kazılan bir mezardır. Acaba dünyada bundan daha ahmaklık ve daha büyük bir tepetaklaklık var mıdır? Biri çıkıp dünyasını tamir eder. Oysa kesinlikle o dünyadan göçecektir. Âhiretini tahrip eder. Oysa kesinlikle oraya gidecektir.

Ey nefis! Bu ahmaklara, hamâkatlarında yardım etmeye utanmıyor musun? Farzet sen bütün bu durumları bilecek basiret sahibi değilsin, sadece tabiatınla başkasına uymaya meylediyorsun, o zaman peygamberlerin, âlim ve hakimlerin aklını, şu dünyaya dalanların aklıyla kıyas et! Bu iki gruptan, senin nezdinde hangisi daha akıllı görünürse, ona uy! Eğer sen nefsinde akıl ve zekaya inanan bir kimse isen. . .

Ey nefis! Senin durumun ne kadar da hayret vericidir. Cehaletin ne kadar da katı. . . Tuğyanın ne kadar da belirgin! Bu apaçık şeylere rağmen nasıl kör olduğuna hayret ediyorum! Ey nefis! Ümit edilir ki mertebe sevgisi seni sarhoş edip çıldırtmış ve bunları anlamaktan seni alıkoymuştur. Mertebenin mânâsının bazı insanların kalplerini sana meylettirmek olduğunu hiç düşünmüyor musun? Yeryüzündeki bütün insanların sana secde edip, itaat ettiğini farzedelim, elli sene sonra ne sen, ne de sana ibadet edip secde edenlerden yeryüzünde herhangi bir kimsenin kalmayacağını bilmiyor musun? Bir zaman gelecek, ne senin, ne de seni ananların nâm ve nişânları kalmayacaktır. Nitekim senden önceki sultanların başına bu durum gelmiştir.

Şimdi onlardan hiç birini görüyor musun? Yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun? (Meryem/93)

Ey nefis! Daimî olarak kalacak bir şeyi, kalsa bile elli seneden fazla kalmayacak birşey ile nasıl değiştirirsin? Eğer yeryüzünün sultanlarından biri isen, şark ve garp sana teslim olmuş, bütün insanların boyunları önünde eğilmiş ve sebepler senin için tanzim edilmişse durum böyledir! Nasıl böyle olur? Oysa gerilemen ve şekavetin mahallenin işini, hatta evinin işini bile sana teslim etmeye mâni olurlar!

Ey nefis! Eğer cehaletinden ve basiretinin körlüğünden ötürü âhiret için dünyayı terketmiyorsan bile, hiç olmazsa dünyadaki ortakların hasisliğinden uzak kalmak için neden dünyayı terketmiyorsun?

Dünyayı, meşakkatinin çokluğundan, çabukça yok olmasından ötürü neden bırakmıyorsun? O dünyanın çoğu, senin elinde olmadıktan sonra sen neden onun azı hakkında zâhidlik yapmayasın? Sana ne olmuş ki dünya, hatta memleketin yahûdî ve ateşperestlerden boş olmadığı halde hoşuna gidiyor? Oysa onlar senden daha fazla dünyanın fayda ve süsüne mazhar olmuşlardır. Bu bakımdan yuh o dünyaya ki bu hasisler onu senden daha önce edinirler. Sen ne kadar da cahilmişsin, senin himmetin ne kadar da düşük, görüşün ne kadar da eksik ve bozukmuş! Zira peygamberler ve sıddîklardan müteşekkil olan zümrenin içinde olup âlemlerin rabbinin komşuluğunda ebedî olarak kalmaktan yüz çevirdin. Bunu da az zaman cahil ahmakların sınıfından olup ayakkabılar safında olmak için yaptın! Sana yazıklar olsun! Çünkü hem dünyada, hem de dinde zarar ettin.

Ey nefis! Acele et! Helâk olmaya yaklaştın. Uyarıcı geldi, ölüm yaklaştı. Ölümden sonra senin yerine kim namaz kılacak? Ölümden sonra senin yerinde kim oruç tutacak? Ölümden sonra rabbini senden razı edecek kim var? Ey nefis! Senin için, ancak sayılı günler var!. Eğer o günlerde ticaret yaparsan onlar senin sermayendir. Zaten onların çoğunu zayi ettin. Eğer geri kalan hayatında zayi etmiş olduğun hayatından ötürü ağlasan, yine kendi nefsin hakkında kusurlu sayılırsın. Geri kalan kısmı zayi ettiğinde ve aynı şekilde yaşamaya devam ettiğinde acaba durum nasıl olur?

Ey nefis! Bilmez misin, ölüm sana va'dedilmiştir. Kabir senin evin, toprak döşeğin, böcekler arkadaşındır. En büyük korku (kıyâmet dehşeti) önündedir.

Ey nefis! Bilmez misin, ölümün askeri şehrin kapısında seni beklerler. Onlar şiddetli yeminlerle yemin etmişlerdir ki seni beraberlerinde alıp götürmeyince yerlerinden kıpırdamayacaklardır. Ey nefis, onların bir gün için olsa bile dünyaya dönmeyi temenni edeceklerini ve yapmış oldukları kusurları telafi etmek isteyeceklerini bilmiyor musun? Oysa sen de onlar gibi temenni edeceksin. Senin ömrünün bir günü onlara, dünya ve içindekilerin karşılığında satılsa, eğer güçleri yetiyorsa muhakkak satın alırlardı. Oysa sen günlerini gaflet ve tembellikte zayi ediyorsun.

Ey nefis! Görünür tarafını halk için süslenip, gizlide de büyük günahlarla Allah'a karşı mübareze etmeye utanmıyor musun! Acaba insanlardan utanıyor da Allah'tan utanmıyor musun? Azap olasıca! Allah, senin katında, acaba seni görenlerin en kıymetsizi midir? Halka hayrı emredersin, kendin ise rezaletlerle dolusun. Kendin Allah'tan kaçtığın halde halkı Allah'a davet ediyorsun. Kendin Allah'ı unuttuğun halde halka O'nu hatırlatıyorsun (!)

Ey nefis! Bilmez misin, günahkâr bir kimse insan pisliğinden de daha pistir. Bilmez misin, insan pisliği, başka pislikleri temizlemez. Sen kendi nefsinde temiz olmadığın halde nasıl başkasını temizlemeye çalışırsın?

Azap olasıca nefis! Eğer nefsini tam mânâsıyla tanımış olsaydın insanlara gelen belanın ancak senin uğursuzluğundan ötürü geldiğini düşünürdün.

Azap olasıca nefis! Kendi nefsini İblis'in merkebi yaptın. İblis seni istediği yere çekip götürüyor. Seninle istihza ediyor. Buna rağmen sen kendi amelini beğeniyorsun. Oysa onun içinde öyle âfetler vardır ki eğer başıboş onlardan kurtulursan kâr etmiş sayılırsın. Birçok hata ve günahlarına rağmen nasıl amelini beğeniyorsun? Oysa **Allahü teâlâ** İblis'i, bir hatadan ötürü ikiyüzbin sene (Âdem

yaratılmadan önce) kendisine ibadet ettikten sonra dergâhından kovdu. Âdem Allah'ın peygamberi ve seçilmiş kulu olmasına rağmen Allah onu bir zelleden ötürü cennetten çıkardı.

Ey nefis! Sen ne kadar da aldanmışşın. Sen ne kadar da ahmaksın. Sen ne kadar da cahilsin. Seni günahlara, bu kadar cüretli kılan nedir?

Azap olasıca ey nefis! Ne zamana kadar söz verip pişman olacaksın?

Azap olasıca nefis! Ne zamana kadar va'dedip hile yapacaksın!

Azap olasıca nefis! Bütün bu hatalarla beraber sen dünyanın imarı ile mi meşgul oluyorsun!

Sanki dünyadan göç etmeyeceksin! Kabir ehline bakmıyor musun? Nasıl oldular? Mallar topladılar, sağlam evler yaptılar. Çok uzun emellere daldılar. Onların cemiyetleri dağıldı, evleri mezar, emelleri aldanış oldu.

Azap olasıca nefis! Onlardan hiç ibret almıyor musun? Onlara bir kere bakmıyor musun? Onların âhirete gittiğini, kendinin ebedî kalacağını mı zannediyorsun? Heyhat! Ne gezer! Ne kötü birşey vehmediyorsun! Sen annenin karnından yere düştüğünden beri ömrünü yıkmaya çalışmaktasın. Yeryüzüne köşkünü yap! Muhakkak ki yerin altı yakın bir zamanda senin kabrin olacaktır. Can gelip boğaza dayandığı zaman ve rabbinin elçilerinin siyah renkler, somurtkan yüzler ve azap ile sana geldiklerinde korkmaz mısın? Acaba o zaman pişman olmak sana fayda verir mi? Üzülmek senden kabul edilir mi? Veya ağlamak sana merhamet getirir mi? Hayret! Kocaman bir hayret sana ey nefis! Buna rağmen sen basiret sahibi ve zeki olduğunu iddia ediyorsun! Senin şekavetindendir ki her gün malının artmasıyla seviniyor, ömrünün eksilmesiyle üzülüyorsun. Oysa artan bir mal, eksilen bir ömür fayda vermez! Azap olasıca ey nefis! Âhiret sana yöneldiği halde âhiretten yüz çeviriyorsun. Dünya senden yüz çevirdiği halde ona yöneliyorsun. Nice bir günü istikbâl eden kimse vardır ki onu tamamlamaz. Nice yarını ümit eden kimse vardır ki ona varamaz. Sen bunu arkadaş, akraba ve komşularında müşahede edersin. Ölüm anında onların hasretini gördüğün halde cehaletinden dönmüyorsun!

Ey miskin nefis! Öyle bir günden kork ki Allah o günde nefsine yemin etmiş ki dünyada emrettiği ve sakındırdığı hiçbir kulunu amelinden sormayınca bırakmayacaktır. O amelin incesinden, gizlisinden, açığından soracaktır.

Ey nefis! Hangi bedenle Allah'ın huzurunda duracak, hangi dille ona **cevap** vereceksin? Allah'ın sualine cevabı hazırla! **Cevap** için de doğruluğu! Hayatının geri kalmış kısmında kısa günlerde uzun günler için, zeval evinde ikamet evi için, üzüntü evinde nimet ve ebediyet evi için amel et! Amel edemeyeceğin gün gelmeden önce amel et! Kendi isteğinle hür kimselerin çıkışı gibi, dünyadan zorla çıkarılmadan önce çık! Senin eline gelen dünya çiçekleriyle sevinme! Nice sevinen vardır ki zarar eder. Nice zarar eden vardır ki sezmez.

Bu bakımdan onun için azap olduğu halde bunu sezmeyip, gülüp oynayan, sevinip zıplayan, yeyip içen kimseye azap olsun! Oysa Allah'ın kitabında onun cehennemin yakıtından olacağı hükme bağlanmıştır. Öyleyse ey nefis, dünyaya ibret nazarıyla bak. Dünya için çalışman mecburî, dünyayı terkedişin ihtiyarî, âhireti araman acele olsun! Sen kendisine verilen nimetin şükründen aciz olan

kimselerden olma! Bütün bunlara rağmen bu kimse, hayatının geri kalan kısmında hâlâ fazla şeyler ister. Kendisi sakınmadığı halde halkı sakındırır!

Ey nefis bil ki dinin bedeli yoktur. İmanın bedeli ve bedenin halefi bulunmaz. Kimin bineği gece ve gündüz olursa, o gitmese de onu götürürler.

Ey nefis! Bu nasihattan ibret al, bu nasihati kabul et; zira nasihattan yüz çeviren muhakkak ateşe razı olmuştur. Oysa ateşe razı olacağını sanmıyorum ve bu nasihati dinlediğini de zannetmiyorum. Eğer kalbinin katılığı bu nasihati dinlemekten seni menediyorsa kalbinin katılığı için teheccüd namazına devam ve gece ibadetine kalkmaktan yardım talep et! Eğer bununla da ortadan kalkmazsa oruca devam etmekle yardım talep et! Eğer bununla da ortadan kalkmazsa az konuşmaktan yardım talep et! Eğer bununla da gitmezse, sılayı rahim yapmakla ve yetimlere lütûfta bulunmakla, eğer bununla da ortadan kalkmazsa, bil ki **Allahü teâlâ** senin kalbini mühürlemiş, ona kilit vurmuştur. Günahların karanlığı kalbinin zâhir ve bâtını üzerinde birikmiştir. O halde, nefsini ateşe hazırla; zira **Allahü teâlâ**, cenneti ve cennete lâyık olanları, cehennemi ve cehenneme lâyık olanları yarattı. Öyleyse herkes ne için yaratılmış ise, onu yapmak ona kolaylaştırılır. Eğer sende nasihat dinlemek için bir mecâl kalmazsa, nefsinden ümitsiz ol! Oysa Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmak büyük bir günahtır. Ümitsizliğin şerrinden Allah'a sığınırız. Hayır yolları önüne kapanınca ümide giden yol da ümitsizliğe giden yol da senin için yoktur; zira böyle bir yol aldanıştır.

Ey nefis! Şimdi müptela olduğun musibetten ötürü üzülüp üzülmediğine dikkat et! Veya gözünün bir damla yaş akıtmaya müsamaha edip etmediğine dikkat et! Eğer müsamaha ederse damlanın kaynağı rahmet denizidir. Bu bakımdan muhakkak ki sende ümidin yeri kalmıştır. Öyleyse ağlamaya devam et! Erhamürrâhimînden imdat iste! Ekrem'ül-ekremîn'e şikayette bulun. İmdad istemeye devam et! Şikayet etmekten usanma. Umulur ki Allah, senin zayıflığına acıyıp yardımına gelir. Muhakkak ki senin musibetin oldukça büyüktür. İsyana dalışın oldukça uzamıştır. Kurtuluş imkânları elinden kaçmış, illetler sende derinleşmiştir. Senin için ne yol, ne arama, ne yardım eden, ne kaçmak, ne sığınmak, ne de kurtulmak yoktur. Ancak Allah'a sığınmak bundan müstesnadır. O halde, yalvarmak suretiyle mevlâya sığın. Cehaletinin büyüklüğü nisbetinde, günahlarının çokluğu oranında yalvarmanda huşû göster. Çünkü mevlân, zillet gösterip yalvarana merhamet eder. Üzüntülü tâlibin yardımına koşar. Mecbur olanın davetini kabul eder.

Sen ise ey nefis! Bugün O'na mecbur ve rahmetine muhtaçsın! Yollar önünde daralmış, çıkar noktaları kapanmıştır. Elindeki imkânlar kesilmiştir. Vaazlar sende (müsbet bir) tesir göstermez. Kınanmak seni kırmaz. Kendisinden istenilen ise kerîm ve cömerttir. Yardımı talep edilen zat iyilik şefkat sahibidir. Rahmeti geniştir. Keremi akıcıdır. Affı ise kapsayıcıdır.

Allah'a şöyle yalvar: Ey erham'ür-râhimîn! Ey Rahmân, ey Rahîm, Ey Halîm, ey Azîm, ey Kerîm! Israr edici günahkâr benim. Benim o, cüretkâr ki hiç günahtan vazgeçmedim. Benim o günaha dalan ki hiç utanmadım. Burası miskinliğin ve yalvarmanın, fakir ve zayıfın, boğulmuş ve helâk olmuşun makamıdır. O halde, beni çabuk kurtar ve sevindir! Rahmetinin eserlerini bana göster. Mağfiretinin serinliğini bana tattır. Ey Erham'ur-Râhimîn! İsmetinin kuvvetini bana rızık olarak ver! Bu sözlerini (ey nefis) , baban Âdem'e uyarak söyle!

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: **Allahü teâlâ** Âdem'i (aleyhisselâm) cennetten yere indirdiğinde Âdem'in (aleyhisselâm) gözyaşları durmadan aktı. Yedinci gününde **Allahü teâlâ**, Âdem'e baktığında onu mahzun, üzüntülü, gamlı, başı önüne eğik bir vaziyette buldu. Bunun üzerine, **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek şöyle buyurdu: 'Ey Âdem! Sende gördüğüm yorgunluk nedir?' Âdem dedi ki: 'Yârab! Benim musibetim oldukça büyüdü! Günahım (zellem) beni kapladı. Rabbimin melekûtundan atıldım. Kerametten sonra zillet evine, saadetten sonra şekavet ve rahattan sonra yorgunluk evine vardım. Afiyetten sonra belâ, istikrardan sonra zeval, ebediyet ve bekâdan sonra ölüm ve fenâ evine vardım. Bu durumda nasıl ağlamayayım?'

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ona vahiy göndererek şöyle dedi: 'Ey Âdem! Ben seni nefsim için seçmedim mi? Seni evime yerleştirip seni kerametimle tahsis etmedim mi? Öfkeden sakındırmadım mı? Seni kudret elimle yapmadım mı? Kudretten olan ruhumdan sana üfürmedim mi? Meleklerimi sana secde ettirmedim mi? Sen, bütün bunlara rağmen emrime isyan ederek ahdimi unuttun, kendini benim öfkeme maruz bıraktın! İzzet ve celâlime yemin olsun eğer sen yeryüzünü, hepsi senin gibi bana ibadet edip tesbihde bulunan kişilerle doldursan, sonra onlar bana isyan etseler, muhakkak ki onları günahkârların konaklarına indiririm'. Bunun üzerine Âdem (aleyhisselâm) üçyüz sene ağladı!

Ubeydullah el-Becelî58 çokça ağlardı. Ağlamasında bütün gece boyunca şöyle diyordu: 'Ey rabbim! Ben o kimseyim ki ömrüm uzadıkça günahım artar. Ben o kimseyim ki bir hatayı ne kadar terketmeyi istesem başka bir şehvet önüme çıkar! Ubeydullah'ın vay haline! Bir günah daha çürümeden o günahın sahibi başka bir günahın peşinde! Eğer ateş benim için sığınak ve istirahat yeri ise Ubeydullah'ın vay haline! Eğer cehennem tokmakları benim başım için hazırlanıyorsa Ubeydullah'ın vay haline! Talihlerin ihtiyaçları verildi. Oysa senin ihtiyacın verilmemiştir'.

Mansur b. Ammar şöyle anlatıyor: Bazı gecelerde Kûfe'de, bir âbidi dinledim. Rabbine münâcât ederek şöyle diyordu: 'Ey rabbim! Senin izzetine yemin ederim. Günah işlemek sana karşı gelmeyi istemedim. Makamını bilmediğim, cezana kendimi maruz bıraktığım, bakışını hafife aldığım halde sana isyan etmedim. Fakat nefsim beni aldattı. Şekavetim de bu hususta aleyhimde ona yardımcı oldu. Benim üzerime sarkıtılan perden beni aldattı. İşte dolayısıyla cehaletimle sana isyan, fiilimle sana muhalefette bulundum. Şu anda senin azabından beni kim kurtaracak? Veya sen, sarkıtmış olduğun ipi benden kesersen kimin ipine sarılayım? Yarın senin huzurunda durmaktan vay benim rezaletime! O zaman ki yükleri hafif olanlara 'Geçiniz!' yükleri ağır olanlara da 'Yüklerinizi koyunuz' denir. Ancak yükleri hafif olanlarla beraber geçecek miyim, yoksa yükleri ağır olanlarla beraber yükümü bırakacak mıyım bilmiyorum! Senelerim ilerledikçe günahım çoğalır! Ömrüm uzadıkça masiyetlerim çoğalır! Ne zaman tevbe edecek, ne zaman dönüş yapacağım? Yaklaşmadı ki rabbimden utanayım!'

İşte bunlar selefin mevlâlarıyla yapmış oldukları münacâtlardaki yolları ve nefislerini cezaya vermekteki mesnedleridir.

Onların münacâttan gayeleri rablerini razı etmektir. Nefislerine ceza vermekteki maksatları onu uyarmak ve gözetmektir. Bu bakımdan kim nefsini kınamayı ve rabbiyle münacât etmeyi terkederse, nefsini gözetmiş olmadığı gibi, Allah da ondan razı olmaz! Vesselâm!

Muhâsebe ve Murâkabe Kitabı burada tamamlanmış bulunuyor. Allah'ın izniyle bu bölümü Tefekkür Kitabı takip edecektir. Hamd Allah'a mahsustur. Selâm Efendimiz **Muhammed'in (aleyhisselâm)**, onun âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Yârab! Onlara salât ve selâm et!

57) Şirazî

58) Becle'ye mensubdur. Bazı nüshalarda Nehlî'dir.

39 - TEFEKKÜR

1. Giriş

Hamd o Allah'a mahsustur ki zâhir ve bâtın herşeyi mağlup etmiş, izzetine herhangi bir yön ve cihet kılmamış, vehim ayaklarının ve anlayış oklarının azametine varacak bir yol bırakmamıştır. Bununla beraber talihlerin kalplerini azametinin sahrasında şaşkın ve hayran bırakmıştır. Ne zaman ki bu kalpler, hedeflerini elde etmek için kıpırdanırlarsa, celâlinin ışınları onları cebren geriye püskürtür. Ne zaman ki bu kalpler, ümitsiz olarak dönmek isterlerse, cemâlinin çadırlarından 'Sabrediniz, sabrediniz' diye çağrılırlar. Sonra o kalplere denilir ki: 'Kulluğun zilletinde tefekkürü gezdirin; zira eğer rubûbiyyetin celâli hakkında düşünürseniz onu takdir edemezsiniz.

Eğer tefekkürün ötesinde sıfatından birşey talep ederseniz, Allah'ın nimetlerine bakın! Nasıl arka arkaya üzerinize akmakta, biri diğerinin arkasından görülmektedir. O nimetlerin her biri için yeni bir zikir ve şükür yap! Mukadderatın denizleri hakkında düşün! Alemler üzerinde hayır, şer, fayda, zarar, zorluk, kolaylık, zafer, hüsran, cebr, kırmak, dürmek, yaymak, îman, küfür, irfan ve inkâr bakımından nasıl aktıklarını iyi düşün!

Eğer ilâhî fiillerdeki tefekkürü geçip zât (Allah) hakkında tefekküre dalarsan, muhakkak ki çetin bir işe girmiş olursun. Nefsini beşer takatinin üstünde olan bir şeye sevketmekle tehlikeye atmış olursun. Muhakkak ki akıllar onun nûrunun yanında hayrete düşmüş, zorunlu ve mecbur olarak gerisin geriye dönmüştür.

Salât, Âdem oğullarının efendisi olan **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)** üzerine olsun ki Âdem evladının efendisi olmasını, böbürlenmeye vesile yapmamıştır. Onun üzerine öyle bir salât olsun ki bizler için o salât, kıyâmet meydanında azık ve kurtuluş vesilesi olarak (amel defterimizde sabit kalsın) ! Onun âl ve ashâbının üzerine de olsun! O âl ve ashâb ki onların her biri dinin semasında bir dolunay ve müslüman cemaatleri arasında önder olmuşlardır. Yârab! Onlara çokça selâm et!

Hadîste 'Bir saat tefekkür, bir senelik ibadetten daha hayırlıdır' buyurulmuştur. **Allahü teâlâ** kitabında (Kur'ân'da) tefekkür etmeye ye ibret almaya teşvik etmiştir. Tefekkürün nûrların anahtarı, basiretin başlangıcı, ilimlerin ağı, marifet ve anlayışların tuzağı olduğu açıktır. İnsanların çoğu tefekkürün fazilet ve derecesini anladılar. Fakat onun hakîkatini, meyvesini, kaynağını, varacağı noktayı, yolunu ve keyfiyetini ve nasıl tefekkür edileceğini anlayamadılar. Nerede ve niçin tefekkür edilir, tefekkürden ne kastediliyor? Acaba tefekkür zati için mi kastediliyor? Veya tefekkürden elde edilen bir meyve için mi kastediliyor? Eğer bir meyve için ise, acaba o meyve nedir? Acaba meyvesi ilim midir veya hâl midir? Veya her **ikisi**nin birleşmesinden meydana gelen bir şey midir? Bütün bunların keşfi

mühimdir. Eğer Allah dilerse biz önce tefekkürün faziletini, sonra hakîkat ve meyvesini zikredeceğiz. Sonra tefekkürün yollarını zikredeceğiz.

39-1

2. Tefekkür'ün Fazileti

Allahü teâlâ, aziz kitabının birçok yerinde tefekkürü emretmiş ve tefekkür edenleri övmüştür.

Onlar ayakta iken otururken ve yatarken (daima) Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve şöyle derler: 'Ey rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın!' (Âl-i İmrân/191)

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: Bir grup, Allah'ın zatı hakkında tefekkür'e daldılar.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Allah'ın mahlukları hakkında düşünün. O'nun zatı hakkında düşünmeyiniz. Çünkü sizler **Allahü teâlâ**'yı gereği gibi takdir edemezsin. 1

Hazret-i Peygamber bir gün tefekküre dalan bir grubun yanına vardı ve şöyle dedi:

- Neden konuşmuyorsunuz?

- Biz Allah'ın mahlukâtı hakkında düşünüyoruz!

- İşte böyle yapın! Allah'ın mahlûkları hakkında düşünün! O'nun zaı hakkında düşünmeyin; zira şu batı kısmında bir beyaz arazi vardır. Onun nûru beyazdır. Onun beyazı nûrludur. Onun nûrunun beyazlığı kırk günlük bir mesafe kadardır. Orada Allah'ın mahluklarından bir kısım vardır ki göz kırpacak kadar bir zaman bile Allah'a isyan etmemişlerdir.

- **Şeytan**ın onlardan haberi yok mudur?

- Onlar Âdem'in yaratılıp yaratılmadığını bile bilmezler!

- Onlar Âdem'in evlatlarından mı?

- Onlar bilmezler ki Âdem yaratıldı mı veya yaratılmadı mı?

Atâ'dan şöyle rivâyet ediliyor: "Bir gün ben ve Ubeyd. b. Umeyr, Hazret-i Âişe'nin yanına gittik. Aramızda gerilmiş perde olduğu halde bizimle konuşarak şöyle dedi: 'Ey Ubeyd! Neden bizim ziyaretimize geliniyorsun?' Ubeyd 'Ziyaretinizden (sık sık) beni meneden, Hazret-i

Peygamberi'n şu hadîs-i şerîfi'dir: Aralıklı ziyaret yap ki sevgin artsın!

Bu esnada İbn Umeyr 'Ey Âişe! **Hazret-i Peygamber**'den görmüş olduğun en garip şeyi bize haber verir misin?) ' dedi.

Hazret-i Âişe bu suâl karşısında ağladı ve şöyle dedi: '**Hazret-i Peygamber**'in herşeyi garipti. Bir gece bana teni tenime dokununcaya kadar yaklaştı, sonra şöyle dedi: 'Beni bırak! Allah'a kulluk yapayım!' Bunun üzerine su kırbasına varıp abdest aldı. Sonra durup namaz kıldı. Elbisesi ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra secdeye varıp yeri ıslatıncaya kadar ağladı. Sonra yanı üzerine uzandı. Tâ ki Bilâl gelip sabah ezanını okudu ve 'Allah senin geçmiş ve gelecek kusurlarını affettiği halde seni ağlatan

nedir?' deyinceye kadar bu durumda kaldı. Sonra Bilâl'e şöyle hitap etti: 'Rahmet olasıca, ey Bilâl! Beni ağlamaktan meneden nedir? **Allahü teâlâ** bu gece bana şu âyeti indirdi:

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır. (Âl-i İmrân/190)

Sonra şöyle dedi: 'Azap o kimseye olsun ki bu âyeti okur, fakat mânâsını düşünmez!'

Evzaî'ye 'Gökler ve yer, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi hususundaki tefekkür'ün gayesi nedir?' diye soruldu. Evzaî **cevap** olarak 'Bu ayetleri okuyup ayetlerde bahsedilen şeyleri düşünmektir' dedi.

Muhammed b. Vâsi'den şöyle rivâyet ediliyor: Basra'lı bir kişi Ebû Zer Gıfâri'nin ölümünden sonra, hanımı Ümmü Zer'in yanına gidip Ebû Zer'in ibadetini sordu. Hanımı dedi ki: 'Ebû Zer bütün gün evin bir köşesinde oturur, düşünürdü!'

Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Tefekkür, sana sevap ve günahlarını gösteren bir aynadır'.

İbrahim b Edhem'e 'Sen uzun uzun düşünüyorsun, (bunun sebebi nedir?) ' diye soruldu. İbrahim şöyle dedi: 'Tefekkür aklın iliğidir!

Süfyân b. Uyeyne çoğu kez şu şiiri okurdu: 'Kişinin tefekkürü oldu mu her şeyde onun için ibret vardır'.

Tâvus'tan şöyle rivâyet edildi: Havariler Hazret-i Îsa'ya 'Ey Allah'tan gelen ruh! Bugün yeryüzünde senin gibi bir kimse var mı?' dediler. Îsa (aleyhisselâm) 'Evet! Kimin konuşması zikir, susması tefekkür, bakması ibret ise, o benim gibidir!' dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Kimin konuşması hikmet değilse onun konuşması boştur! Kim susuşu tefekkür değilse, onun susuşu unutkanlıktır. Kimin susması ibret değilse, onun bakışı fuzûliliktir'.

Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri ayetlerimden uzaklaştıracağım. (A'râf/146)

Bu ayetin mânâsı hakkında şöyle denmiştir: 'Onların kalplerini emrimi düşünmekten menedeceğim!'

Ebû Said el-Hudrî **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

- Gözlerinize, ibadetten olan nasiplerini verin!

- Gözlerin ibadetten olan nasipleri nedir?

- Kur'ân'a bakmak, Kur'ân üzerinde düşünmek, Kur'ân'ın acaiplerinden ibret (almak) tır. 2

Mekke-i Mükerreme'nin yakınında, çölde yaşayan saliha bir kadından şöyle rivâyet ediliyor: 'Eğer muttakîlerin kalpleri, tefekkürle kendileri için gayb perdelerinden hazırlanan âhiret sevabını mütalaa etseydi, onlar için dünyada yaşamak neşeli olmazdı. Gözleri dünyada hiçbir zaman yaşsız kalmazdı'.

Lokmân tek başına uzun uzadıya otururdu. Kölesi onun yanından geçer ve 'Ey Lokmân! Sen tek başına, uzun zaman, oturuyorsun! Eğer insanlarla beraber otursaydın senin için daha iyi olurdu!' derdi. Buna karşılık Lokmân 'Tek başına uzun zaman oturmak tefekkürün gelişmesine yardım eder. Uzun düşünmek ise, cennet yolunun delilidir! ' derdi.

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: 'Bir şahsın tefekkürü uzadıkça, o bilgin olur! Bir şahıs bilgin oldukça daha fazla amel eder!'

Ömer b. Abdülazîz şöyle demiştir: 'Allah'ın nimetleri hakkında düşünmek, ibadetlerin en üstünüdür!'

Abdullah b. Mübarek bir gün Sehl b. Ali'yi düşünürken görünce şöyle demiştir: 'Nereye vardın?' **Cevap**: Köprüye!

Bişr şöyle demiştir: 'Eğer insanlar Allah'ın azameti hakkında düşünseydi, Allah'a asla isyan etmezlerdi'.

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: 'Tefekkür içinde kılınan normal iki rek'at namaz, tefekkürsüz bütün bir geceyi ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır!'

Ebû Şureyh3 bir ara yürürken birden oturdu ve abasını başına çekerek ağlamaya başladı. Ona 'Seni ağlatan nedir?' dediler.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Ömrümün boş olarak geçtiğini, amelimin azlığını ve ecelimin yaklaştığını düşündüm de!'

Ebû Süleyman şöyle demiştir: 'Dünya hakkında düşünmek, âhiretin perdesidir, velayet ehlinin cezasıdır. Âhiret hakkında düşünmek hikmeti elde ettirir, kalpleri diriltir'.

Hatem şöyle demiştir: 'İbretten ilim, zikirden sevgi, tefekkürden korku artar!

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hayır hakkında tefekkür, insanı hayrı yapmaya teşvik eder. Şer üzerindeki pişmanlık insanı şerri terketmeye sevkeder!'

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ** indirdiği kitapların birinde şöyle demiştir:

Ben her hâkimin konuşmasını kabul etmem. Ancak onun himmet ve hevâsına bakarım. Eğer onun himmet ve hevâsı benim için ise, onun susuşunu tefekkür, konuşmasını övgü kabul ederim.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Akıl sahipleri kalpleri hikmetle konuşuncaya kadar zikirle kendilerini tefekküre, fikirle de zikre alıştırırlar'.

İshak b. Halef şöyle anlatıyor: 'Dâvud et-Tâî, mehtaplı bir gecede damda bulunuyordu. Göklerin ve yerin melekûtu hakkında göğe bakıp ağlayarak düşünüyordu. Bu sırada bir komşunun evinin içine düştü. Ev sahibi onun hırsız olduğunu zannetti ve yatağından anadan doğma elinde kılıç bulunduğu halde fırladı. Dâvud'a bakınca dönüp kılıcı bıraktı ve şöyle dedi:

- Seni damdan içeri atan neydi?

- Bunu hissetmedim ki!

Cüneyd-i Bağdadî şöyle demiştir: 'Meclislerin en şereflisi, Tevhîd meydanında tefekkür için oturmak, marifetin nesîmini koklamak, muhabbetin kadehiyle sevginin denizinden içmek, Allah hakkında hüsn-i zan göstermek suretiyle düşünmektir'.

Sonra şöyle demiştir: 'Ey cemaat! Büyük meclislerin o lezzetli şarabının nasip olduğu kimseye cennet vardır!'

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Konuşmak için susmaktan, mânâları çıkarmak için düşünmekten yardım talep edin!

Yine şöyle dedi: İşlerde doğru bakış, gururdan kurtuluştur.

Görüşte azim, tefrit ve pişmanlıktan selamettir. Tefekkür kuvvet ve zekayı açar. Hâkimler için istişare etmek, nefiste sebat ve basirette kuvvettir. Bu bakımdan azmetmeden önce düşün! Hücum etmeden önce düşün ve yapmadan önce istişare et!

Yine şöyle demiştir: Faziletler dörttür: Onların biri hikmettir. Hikmetin direği tefekkürdür. **İkincisi** iffettir. İffetin direği şehvettedir. **Üçüncüsü** kuvvettir. Kuvvetin direği öfkedir. **Dördüncüsü** adalettir. Adaletin direği nefis kuvvetlerinin normal olmasıdır!'

İşte bunlar, âlimlerin tefekkür hakkındaki sözleridir. Âlimlerin hiç biri tefekkürün hakîkati ve yolları hakkında konuşmamıştır.

1) Ebû Nuaym el-İsfehanî, Tergîb ve Terhîb

2) İbn Eb'id-Dünya, Hâkim ve Beyhâkî

3) Adı Abdurrahman b. Şureyh el-Mâfurî'dir. H. 167'de İskenderiye'de vefat etmiştir.

39-2

3. Tefekkür'ün Hakîkati ve Semeresi

Tefekkür'ün mânâsı, **üçüncü** bir marifeti meydana getirmesi için, kalpte iki marifeti hazır bulundurmaktır. Bunun misali şudur; geçici dünyaya meyl ve dünya hayatını âhirete tercih etmiş bir kimse, ister ki âhireti seçsin! Dünyayı seçmektense âhireti seçmenin daha evlâ olduğunu bilmeyi de ister. İşte bu kimse için iki yol vardır: O yollardan biri; başkasından âhireti seçmesinin dünyayı seçmekten daha üstün olduğunu öğrenmesi, onu taklid etmesi ve işin hakîkatini, basiretiyle bilmeden tasdik etmesidir.

Böylece bu kimse ameliyle, âhireti dünyaya tercih etmeye meyleder. Bu da sadece o kişinin sadece kendi görüşüne güvenmesinden ileri gelir. Böyle bir harekete mârifet değil, taklid adı verilir.

İkinci yol; daha kalıcı olanı seçmenin daha elverişli olduğunu, sonra âhiretin dünyadan daha kalıcı olduğunu bilmektir. Böylece bu iki bilgiden **üçüncü** bir bilgiye ulaşılır. O da âhiretin dünyaya tercih edilmesinin daha iyi olduğudur.

Âhireti tercih etmek hususunda daha evlâ olduğu ancak bahsi geçen iki marifetin bilinmesiyle mümkün olur. Bu bakımdan daha önce var olan iki marifeti kalpte hazır etmek, onun vasıtasıyla **üçüncü** marifete varmaya, Tefekkür, İtibar,Tezekkür, Nazar, Teemmül ve Tedebbür denir.

Tedebbür, Teemmül ve Tefekkür aynı mânâya gelen ibarelerdir. Onların altında değişik mânâlar yoktur.

Tezekkür, İtibar ve Nazar ise değişik mânâlı isimlerdir. Her ne kadar müsemmanın (isimlenenin) aslı bir ise de! Tıpkı es-Sarım, el-Mühenned ve es-Sayf isimlerinin kılıcın değişik şekillerine isim olarak verildiği gibi!

Kesici olduğu için kılıca es-Sarım denir. Yapılmış olduğu yere nisbet edilerek kılıca el-Mühennid denir. es-Seyf ise, mutlak anlamda kılıca delâlet eder. İtibar da iki marifetin ihzarına, o iki marifetten **üçüncü** bir marifete geçiş itibariyle ıtlak olunur. Her ne kadar geçiş olmasa ve iki marifetin vukufundan başkası mümkün değilse, itibar değil, tezekkür ismi verilir.

Nazar ve Tefekkür'e gelince, bu iki isim de geçmiş iki marifetin ihzarından **üçüncü** bir marifeti isteğinden dolayı verilir. Bu bakımdan **üçüncü** marifeti istemeyen bir kimseye Nazir adı verilmez. Öyleyse her mütefekkir, mütezekkir'dir. Fakat her mütezekkir, mütefekkir değildir.

Tezkîr'in (hatırlatmanın) faydası, kalpte yerleşip silinmemesi için marifetleri tekrar etmektir. Tefekkürün faydası, mevcut olmayan bir marifeti celbedip ilmi çoğaltmaktır. İşte tezekkür ile tefekkür arasındaki yegane fark budur!

Marifetler kalpte bir araya geldiğinde hususî bir tertip üzerine sıralandığında başka bir marifeti meyve olarak verirler. Bu bakımdan marifet, marifetin doğurduğudur. Öyleyse başka bir marifet hâsıl olduğunda, o marifet diğer bir marifetle birleştiğinde, bundan başka bir marifet doğar. Böylece doğan marifetler zinciri uzayıp gider. İlim ve tefekkür de sonsuza doğru uzayıp gider. Marifetlerin artışı, ancak ölüm veya mânilerle durur. Bu durum, ilimlerden meyve almaya ve tefekkür yoluna hidayet olmaya muktedir olan bir kimse için sözkonusudur.

İnsanların çoğuna gelince, onlar ilimlerdeki artıştan ancak sermayelerinin olmayışından dolayı mahrum oldular. Bu sermaye de ilimlerin semere vermesine vesile olan marifetlerdir. Tıpkı ticaret eşyası olmayan bir kimse gibi! Böyle bir kimse kâr etmeye muktedir değildir. Bazen ticaret eşyasını elde eder. Fakat ticaret sanatını iyi bilmediğinden hiçbir kâr edemez. İşte aynen böyle bazen kişide ilimlerin sermayesi olan marifetler olur. Fakat onları güzelce kullanmayı, telif etmeyi, netice vermeye götürücü tertibi yerli yerinde yapmayı bilemez.

Kullanma ve meyve alma yolunun marifeti, bazen, tabii olarak kalpte var olan ilâhî bir nûr ile olur. Tıpkı bütün peygamberlerde olduğu gibi! Böyle bir nûrun bulunması cidden pek enderdir. Bazen de öğrenmek ve fazla mümarese yapmakla elde edilir. Bu yolda elde edilen pek çoktur.

Sonra mütefekkir bir kimsenin kalbinde bazen bu marifetler hazır olur. Meyvesinin nasıl hâsıl olduğunu bilmeksizin hâsıl olur. Fakat ifade etmek hususunda tâbir sanatını az kullandığından bunu ifade etmeye gücü yetmez; zira nice insan vardır ki hakîki bir bilgi ile âhireti seçmenin daha evlâ olduğunu bilir. Fakat bilgisinin sebebi kendisinden sorulsa onu ifade etmeye gücü yetmez. Oysa bilgisi geçmiş iki marifetten hâsıl olmuştur. O iki marifet de şunlardır:

Daha bâkî olan, seçilmeye daha evlâdır. Âhiret ise dünyadan daha bâkidir. Bu bakımdan onun için **üçüncü** bir marifet meydana gelir ki o da şudur: Âhiret seçilmeye daha evlâdır! Dolayısıyla tefekkür hakîkatinin özü şudur ki **üçüncü** bir marifete varmak için, iki marifetin kalpte ihzar edilmesine dönüşür.

Tefekkürün meyvesine gelince, ilimler, haller ve amellerdir. Fakat özel meyvesi ilimdir. Evet! İlim kalpte hâsıl olunca, kalbin durumu değişir. Kalbin durumu değişince azaların amelleri de değişir. Bu bakımdan amel, hâle tâbidir. Hâl de ilme, ilim de tefekküre tâbidir. Öyleyse tefekkür, hem başlangıç hem de bütün hayırların anahtarıdır.

İşte tefekkürün faziletinden sonra beliren budur. Anlaşıldı ki tefekkür, hem zikirden, hem de tezkîrden daha üstündür. Çünkü tefekkür hem zikirdir, hem de fazlalık! Üstelik kalbin zikri, azaların amelinden daha hayırlıdır. Amelin içinde zikir bulunduğu için amel daha şereflidir. Madem ki durum budur, tefekkür bütün amellerden daha üstündür ve şöyle denilmiştir: 'Bir saat tefekkür bir senelik ibadetten daha hayırlıdır'.

Bu tefekkür insanı çirkinlerden güzellere, rağbet ve harislikten zâhidlik ve kanaate sevkeden tefekkürdür. Bu öyle bir tefekkürdür ki insana müşahede ve takvâ kazandırır.

Biz sana onu böyle Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda tehditleri türlü biçimlere çevirip açıkladık ki (günahlardan) korunsunlar. Yahut (Kur'ân) onlara bir hatırlatma yaptırsın. (Tahâ/113)

Eğer fikirle halin değişme keyfiyetini anlamak istersen, onun misali, zikrettiğimiz âhiret işidir. Bu bakımdan âhiret işi hakkında düşünmek, bize âhiretin seçilmesinin daha evlâ olduğunu öğretir. Bu marifet, kalpte yerleşti mi kalpler âhirete yönelmek ve dünya hakkında zâhidlik yapmak hususunda değişirler. İşte haldeki değişmeden bunu kastediyoruz; zira kalbin hali, bu marifetten önce dünyayı sevmek, ona meyletmek ile âhiretten kaçmak ve onu az istemek idi! Bu marifet ile kalbin hali değişti. İradesi ve isteği tersine döndü. Sonra iradenin değişmesi, dünyayı atmak hususunda âzaların amellerinin değişmesini, âhiret amellerine yönelmeyi meyve olarak verir. İşte bunlar beş mertebedir:

Birincisi, tezekkür'dür. Tezekkür, iki marifeti kalpte hazır bulundurmaktır.

İkincisi, tefekkür'dür. Tefekkür, kalpte hazır bulundurulan iki marifetten kastedilen **üçüncü** marifetin talebidir.

Üçüncüsü, istenilen marifetin varlığı ve kalbin onunla nûrlanmasıdır.

Dördüncüsü, marifet nûrunun kalpte meydana gelmesinden ötürü kalp halinin değişmesidir.

Beşincisi, âzaların kalpte hallere göre hizmet etmesidir. Nasıl demire vurunca taştan bir ateş çıkar, bulunduğu yeri aydınlatırsa görmeyen göz görür olur, azalar çalışmaya koyulur, tıpkı onun gibi, marifet nûrunun çakmağı da tefekkürdür. Taş ile demirin bir araya getirilmesi, taşın demire özel bir şekilde vurulması gibi, özel bir şekilde marifetleri bir araya getirir.

Dolayısıyla demirden çıkan kıvılcım gibi, marifet nûru kalpten fışkırır. Bu nûrdan ötürü kalp değişir. Öyle ki daha önce yönelmediği şeye yönelir. Nasıl göz çıkan ateşin, ışığıyla değişir, daha önce görmediğini görür, sonra âzalar, kalp halinin isteğine göre çalışmaya koyulursa ve nasıl ki karanlıktan ötürü çalışmaktan aciz olan bir kimse göz görmeye başladığında çalışmaya koyulursa!

Öyle ise, tefekkürün meyvesi ilim ve hallerdir. İlmin sonu yoktur. Kalpte belirmesi düşünülen hallerin inhisarı mümkün değildir. Eğer bir mürid, tefekkür çeşitlerini ve yollarını hasretmeyi ister, bunlar hakkında düşünmek isterse buna gücü yetmez. Çünkü tefekkür yolları sayılmayacak kadar çok, meyveleri sonsuzdur. Evet biz, dinî ilimlerin mühimlerine, salihlerin makamları olan hallere izafeten yollarının zaptına bütün kuvvetimizle çalışırız. Çünkü bunun tafsilatı bütün ilimlerin açıklanmasını gerektirir.

Bütün bu kitablar bunların bir kısmının şerhi gibidir. Çünkü bunlar birtakım ilimleri kapsamaktadır. O ilimler özel tefekkürle elde edilir. Bu bakımdan biz bu husustaki esas noktalara işaret edelim ki tefekkürün yollarına vâkıf olmak mümkün olsun!

39-3

4. Tefekkür'ün Yolları

Tefekkür, bazen dinle ilgili birşey hakkında, bazen de dinin haricinde birşey hakkında cereyan eder. Oysa bizim gayemiz; dinle ilgili olan şeydir. Öyle ise diğer kısmı zikretmeyeceğiz!

Dinden gayemiz, kul ile rabbi arasındaki muameledir. Bu bakımdan kulun bütün fikirleri ya kulla, sıfat veya halleriyle veya mabudun sıfat ve ef'âliyle ilgilenir. Bu iki kısmın dışına çıkması mümkün değildir. Kul ile ilgili kısma gelince, o da Allah'ın katında sevimli veya mekruh olan bir şeye bakmaktır. Bu iki kısmın haricindeki şeyler hakkında düşünmeye gerek yoktur. **Allahü teâlâ** ile ilgili olan ya onun zat, sıfat ve güzel isimleri hakkında bir tefekkürdür veya fiil, mülk, melekût, gökler, yer ve aralarındaki bütün şeyler hakkındaki tefekkürdür.

Tefekkür'ün bu kısımlara inhisar etmesi, bir misal ile daha iyi anlaşılır: Allah'a giden ve mülakâtına müştâk olanların hali, aşıkların haline benzer. Bu bakımdan biz bütünüyle aşka dalan bir aşığı kendimize misal olarak alır ve deriz ki: Bütün himmetini aşkına sarfeden aşığın tefekkürü, sevdiğiyle ilgilenmenin sınırını geçmez. Eğer aşık, maşuku hakkında düşünürse bu husustaki tefekkür ve müşahedesiyle mesrur olmak için ya maşuğun güzelliği hakkında düşünür veyahut da maşuğun güzel ahlâk ve sıfatlarına delâlet eden güzel ve lâtif fiillerin hakkında düşünür ki bu tefekkürü, lezzetini katmerleştirip muhabbetini takviye etsin. Eğer nefsi hakkında düşünürse bu takdirdeki tefekkürü, kendisinin mahbubunun gözündeki sıfatları hakkındadır ki onları sezip onlardan kaçınsın veyahut da kendisini mahbuba yaklaştırıcı ve sevdirici sıfatlar hakkında düşünsün ki o sıfatlarla sıfatlanabilsin!

Eğer bunların dışında bulunan birşey hakkında düşünürse bu tefekkür, aşktan hariçtir. Bu durum ise aşkta bir eksikliktir. Çünkü mükemmel ve tam olan aşk, aşığı tamamen tesiri altına alan, kalbini tamamen elde eden aşktır. Öyle ki o kalpte, aşktan başkasına yer bırakmaz. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın muhibbinin böyle olması gerekir. Onun tefekkürü mahbubunu geçmez. Ne zaman ki kişinin tefekkürü bu **dört** kısımda mahsur ise, asla muhabbetin isteğinin dışına çıkmaz.

Birinci Kısım

Biz **birinci** kısımdan başlayalım! **Birinci** kısım, iyiyi, kötüden ayırmak için kişinin kendi nefsini, sıfatlarını ve fiillerini düşünmesidir. Muhakkak ki bu tefekkür şu kitabın hedefi olan muamele ilmiyle ilgili tefekkürdür. Diğer kısma gelince, mükaşefe ilmiyle ilgilidir.

Bunlar, Allah katında çirkin veya güzel mahbub olan şeyin bilgisi, ibadetler ve günahlar gibi zâhir, merkezi kalp olan kurtarıcı ve helâk edici sıfatlar gibi bâtın kısımlara ayrılır. Biz bunun tafsilatını Mühlikât ve Münciyât bölümünde zikrettik. İbadet ve günahlara gelince, onlar da yedi aza ile ilgili kısım ile savaştan kaçmak, ana babaya karşı gelmek ve haram bir yere oturmak gibi bütün bedene nisbet edilen kısımlara ayrılır.

İstenilmeyenin her kısmında **üç** şey hakkında düşünmek farzdır.

Birincisi: Acaba bu, Allah katında istenen birşey midir, yoksa istenilmeyen birşey midir diye düşünmektir; zira nice şey vardır ki ilk bakışta mekruh olduğu bilinmez. Fakat dikkatle bakıldığında idrâk edilir.

İkincisi: Eğer bu şey mekruh ise bundan sakınma yolu nedir diye düşünmektir.

Üçüncüsü: Buna mekruh isminin verilmesi, hemen terketmek üzere mi verilmiştir veya sakınılması için gelecekte mi bununla nitelenecektir veyahut telafisi için çalışılması için geçmiş hallerde mi bununla nitelenmiştir diye düşünmektir.

Mahbubların her biri bu kısımlara ayrılır. Bu kısımlar bir araya getirildiğinde, tefekkürün mecraları yüzden fazla olur. Kul bütün bunlarda veya çoğunda tefekküre itilmiştir. Bu kısımların ayrıntılarının açıklanması oldukça uzun sürer. Fakat **dört** grupta toplanabilir:

1. İbadetler

2. Günahlar

3. Helâk edici sıfatlar

4. Kurtarıcı sıfatlar

Biz her gruba bir misal zikredelim ki mürid, diğerlerini buna kıyas etsin. Mürid için tefekkür kapısı açılıp önünde yol genişlesin!

1. Günahlar

İnsan her günün sabahında yedi azasını ve bütün bedenini, bir günah mı işliyor veya dün mü bir günah işlemiştir veya bir günah mı işleyecektir diye sıkı bir şekilde teftiş etmelidir ki, işlediği günahı terketsin, geçmiş günahları telafi etsin, işleyebileceği günahlara karşı da önlem alsın!

Bu bakımdan dili hakkında şöyle demelidir: 'Dil gıybet, yalan, nefsi tezkiye etmek, başkasıyla alay etmek, cedel yapmak, mizah yapmak, malayaniye dalmak ve daha başka mekruhlara düşmek tehlikesiyle karşı karşıyadır'. Bu bakımdan önce bunların Allah katında çirkin olduklarını kalbine yerleştirmelidir. Bu hususta Kur'ân ve Sünnet'in şiddetli tehditleri hakkında düşünmelidir. Sonra sezmeden bunlara nasıl mâruz kaldığını düşünmelidir. Sonra nasıl korunacağı hakkında düşünmeli ve bunun uzlete çekilmek ve tek başına yaşamakla veyahut muttakî ve salih bir kul ile oturmakla ki Allah'ın hoşuna gitmeyen bir şeyi konuştuğunda o muttakî insan onu ikaz eder tamam olacağını bilmelidir. Aksi takdirde, salih olmayan bir kimse ile oturduğunda kendisine hatırlatıcı olsun diye ağzına bir taş koymalıdır. İşte sakınma yolu hakkında tefekkür böyle olur.

Kulağı hakkında düşünmelidir. Onunla gıybete, yalana, fuzulî konuşmaya, lehv ve **bid'at**a kulak verdiğini, bunu da ancak Zeyd ve Amr'dan dinlediğini düşünmelidir. Öyle ise halktan uzak yaşamak veya münkeri yasaklamak suretiyle bundan sakınması uygundur.

Midesi hakkında düşünmelidir. Acaba sırf yemek içmekle mi veya helâlinden fazla yemekle mi Allah'a isyan ettiğini düşünmelidir. Zira helâlinden de olsa fazla yemek Allah katında mekruh ve Allah'ın düşmanı olan **şeytan**ın elinde silah olan şehveti takviye eder.

Haram veya şüpheli şeyler yemek suretiyle Allah'a isyan etmesine gelince, bu hususta yemeğini, elbisesini, meskenini, kazancını ve kazancının ne olduğunu ve nereden geldiğini tedkik edecektir. Helâlin yolu ve giriş noktaları hakkında tefekkür etmelidir. Sonra helâlden kazanma çaresinin yolu hakkında, haramdan sakınma hakkında düşünmelidir. Nefsine bütün ibadetlerin haram yemekle boşa gittiklerini, helâl yemenin bütün ibadetlerin temeli olduğunu öğretmeli ve parası içinde bir dirhem haram bulunan bir elbiseyle kılınan bir namazı **Allahü teâlâ**'nın kabul etmeyeceğini hatırlatmalıdır. Nitekim bu husus hakkında hadîs vârid olmuştur. 4

İşte âzaları hakkında böylece düşünmelidir. Bu kadarcık kâfidir. Fazla uzatmaya gerek yoktur. Bu bakımdan tefekkür sayesinde bu hallerin marifetinin hakîkati hâsıl olunca kul, âzalarını bundan korumak için devamlı murâkabe ile meşgul olur.

2. İbadetler

İkinci grup ibadetlerdir. Kişi, önce, farz ibadetlerine bakıp onları nasıl edâ edeceğini, onları eksiklikten nasıl koruyacağını veya eksikliğini nafilelerle nasıl telafi edeceğini düşünmelidir? Sonra teker teker âzalarına yönelmeli, Allah'ın sevdiklerinden dolayı onlarla ilgili fiiller hakkında düşünmelidir. Mesela şöyle demelidir: 'Göz, göklerin ve yerlerin melekûtuna ibret nazarıyla bakmak için yaratılmıştır. Allah'ın taatinde kullanmak, Allah'ın Kitabı'na ve **Hazret-i Peygamber**'in sünnet'ine bakmak için yaratılmıştır. Ben ise, gözü Kur'ân ve Sünnet'in mütalaasıyla meşgul etmeye muktedirim. O halde neden bunu yapmıyorum? Oysa benim itaat eden filan kula tâzim gözüyle bakıp onun kalbini hoşnut etmeye, filan fasığa da tahkir gözüyle bakıp kendisini masiyetten uzaklaştırmaya gücüm yeter! Öyleyse neden bunu yapmıyorum?'

Kulak hakkında da şöyle demelidir: 'Ben, Allah aşkıyla yanıp tutuşan bir kimsenin sözlerini hikmet veya ilim dinleyebilirim. Kur'ân veya zikir dinleyebilirim. O halde neden kulağımı muattal bırakıyorum? Oysa Allah kulağı bana bir nimet olarak vermiştir. Kendisine şükretmem için bir emanet olarak vermiştir. O halde kulağı muattal bırakmak suretiyle Allah'ın kulaktaki nimetini neden inkâra kalkışıyorum?'

Dil hakkında da şöyle demelidir: 'Benim öğretmeye, nasihat etmeye salih kimselerin kalbine kendimi sevdirmeye, fakirlerin halini sormaya, salih olan Zeyd'in ve âlim olan Amr'ın kalbini güzel bir söz ile sevindirmeye ve Allah'a yakınlaşmaya kudretim vardır. Her güzel söz muhakkak sadakadır'.

Malı hakkında da şöyle demelidir: 'Ben falan malımı sadaka vermeye muktedirim. Ona ihtiyacım da yoktur. Ne zaman ona muhtaç olursam Allah onun gibisini bana verir. Eğer şimdilik muhtaç isem ben bu mala muhtaç olduğumdan daha fazla, arkadaşımı nefsime tercih etmenin sevabına muhtacım!'

İşte böylece bütün âzalarını, beden ve malını tedkik etmelidir. Hatta bineklerini, hizmetkâr ve çocuklarını bile tedkik etmelidir; zira bütün bunlar onun alet ve sebepleridir. Bunlarla Allah'a itaat etme imkânı vardır. Tefekkür ile bu azalarla yapılması mümkün olan ibadetlerin yönlerini öğrenir. O ibadetlere acelece kendisini teşvik eden sebepler hakkında, o ibadetlerdeki niyetin ihlâsı hakkında düşünmelidir. Onlar için istihkak yerleri aramalıdır ki vasıtalarıyla ameli artsın ve güzelleşsin. Buna diğer ibadetleri de kıyas et!

3. Helâk Edici Sıfatlar

Üçüncü grup, merkezi kalp olan helâk edici sıfatlardır. O sıfatları daha önce Mühlikât bölümünde anlattıklarımızdan öğrenebilir. Bu sıfatlar şehvet, öfke, cimrilik, böbürlenmek, kendini beğenmek, riya, hased, su-i zan, gaflet, gurur ve diğer kötü sıfatların istila etmesidir. Kalbinde bu sıfatları araştırmalıdır. Eğer kalbinin bunlardan uzak olduğunu zannederse, nasıl imtihan olacağı hususunda düşünmelidir. Alâmetlerle buna delil getirmeli; zira nefis, daima, hayrı va'deder ve va'dine muhalif hareket eder. Ne zaman ki nefis tevazu ve gururdan uzak olduğunu iddia ederse, çarşıda bir yük odun sırtlamak suretiyle nefsini denemesi gerekir. Nitekim geçmiş zevat, nefislerini böylece denemişlerdir. Nefis hilm iddia ederse, başkasından gelen öfkeye maruz bıraktırmak suretiyle öfkesini zaptedip etmemesi hususunda nefsini denemelidir. Diğer sıfatlarda da durum böyledir. Bu tefekkür kişinin çirkin sıfatla muttasıf bulunup bulunmaması hususunda bir tefekkürdür. Bunun birtakım alâmetleri vardır.

Mühlikat bölümünde o alâmetleri belirttik. Alâmetler bunun varlığına delâlet ettiklerinde o sıfatı kendisine göre çirkinleştiren sebepleri düşünüp araştırdığında o sıfatların kaynağının cehalet, gaflet ve kalbin kötülüğü olduğunu anlar. Nefsinde amelini beğenme gördüğünde düşünüp şöyle demelidir: 'Benim amelim ancak bedenim, âzam, kuvvet ve irademle meydana gelmiştir. Oysa bütün bunlar benden olmadıkları gibi elimde de değildirler. Ancak

Allah'ın yaratışı ve bana olan fazlıdır. Allah'tır beni ve uzuvlarımı yaratan! Kuvvetimi, iradami halkeden! Allah'tır kudretiyle uzvumu harekete geçiren! Kudret ve iradem de böyledir. O halde ben, nasıl amelime veya nefsime güvenir, beğenirim? Oysa nefsimi nefsimle payidar edemem'.

Bu bakımdan kişi nefsinde kibirlenme hissettiğinde, nefsinde bulunan ahmaklık nedeniyle nefse şöyle demelidir: 'Neden sen kendi nefsini daha büyük görürsün? Oysa büyük Allah katında büyük olandır. Bu da ancak ölümden sonra belli olur. Hâl-i hazırda nice kâfir vardır ki küfürden çıkmak suretiyle Allah'a yaklaşmış olduğu halde ölür. Nice müslüman vardır ki kötü sondan dolayı, ölüm anında hali bozulduğundan şakî olarak ölür!' Bu bakımdan kişi, kibrin helâk edici olduğunu ve kibrin temelinin ahmaklık olduğunu bildiğinde, onu izale etmenin ilâcı hakkında düşünür ve mütevâzi kimselerin fiillerini yapmak suretiyle kibrini tedavi eder.

Nefsinde yemeğe karşı istek ve oburluk görünce düşünüp şöyle demelidir: 'Bu, hayvanların sıfatıdır. Eğer yemek ve cinsî ilişki bir kemâl olsaydı, muhakkak ilim ve kudret gibi Allah'ın ve meleklerin sıfatlarından olurdu'. Hayvanlar bununla sıfatlanmazdı. Ne zaman oburluk onda galip olursa hayvanlara daha fazla benzer ve mukarreb meleklerden de daha uzak olur. Böylece öfke hususunda da nefsi aleyhinde tesbitlerde bulunur. Sonra ilâcının yolunu düşünür. Bütün bunları daha önceki kitablarda

(bahislerde) zikretmiştik. Bu bakımdan kim tefekkür yolunun kendisi için genişlemesini istiyorsa, bu kitablardaki şeyleri öğrenmek kendisi için gereklidir.

4. Kurtarıcı Sıfatlar

Dördüncü grup ki bu grup kurtarıcılardır tevbe etmek, günahlara pişmanlık duymak, belaya sabretmek, nimetlere karşı şükretmek, korku, ümit, dünyada zâhid olmak, ibadetlerde doğruluk ve ihlas, Allah'a muhabbet ve tâzim, fiillerine rıza göstermek, O'na karşı iştiyaklı olmak, huşû, tevazu gibi sıfatlardır. Bütün bunları Münciyât bölümünde zikretmiştik. Bunların sebep ve alâmetlerini de belirtmiştik. Bu bakımdan kul, hergün kalbini kontrol edip düşünmelidir. Acaba Allah'a yaklaştırıcı olan bu sıfatlara kendisini muhtaç eden nedir? Öyle ise bu sıfatlardan birine muhtaç olduğunda bunların ancak bir kısım ilimlerin meyvesi olan birtakım haller olduğunu bilmelidir. İlimler tefekkürün meyveleridir.

Öyleyse nefsi için tevbe ve pişmanlık göstermek istediğinde önce günahlarını kontrol etmeli, onlar hakkında düşünmelidir. Onları bir araya getirip kalbinde büyütmelidir. Sonra günahlar hususunda şeriatta vârid olan tehdid ve vaîdler hakkında düşünmelidir. Eğer pişman olmazsa Allah'ın kahrına maruz kalacağını bilmeli ki pişmanlık hâli meydana gelsin!

Kalbinde şükür halinin meydana gelmesini istediğinde Allah'ın celâl, cemâl, azamet ve kibriyası hakkında düşünmelidir. Bunun hakkında düşünmek de ancak hikmetinin acaipliklerine, sanatının gariplikleri bakmakla olur. Nitekim tefekkür'ün **ikinci** kısmında bunun bir tarafına işaret edeceğiz.

Kalbinde korku halinin meydana gelmesini istediğinde önce zâhir ve bâtın günahlarına bakmalıdır. Sonra ölüm ve ölümün zahmetlerine, sonra ölümden sonraki Münker ve Nekir'in sualini, kabrin azabını, yılan, akrep ve böcekleri düşünmelidir! Sonra Sûr'un üfürülüşü anında kalk sesinin dehşeti hakkında sonra bütün insanların bir arazide toplandıklarında mahşerin dehşeti hakkında! Sonra hesaptaki münakaşa, iğneden daha ince olan şeylerdeki hesap hakkında, sonra sırat köprüsü, köprünün incelik ve keskinliği hakkında düşünmelidir. Sonra defteri soldan verilip ateş ehlinden olmasının nezdindeki tehlikesi hakkında veya defteri sağdan verilip sonu gelmeyen eve indirilmesinin nezdindeki sevinci hakkında düşünmelidir. Sonra kıyâmet dehşetlerini; cehennem tabakalarını, tokmaklarını, azaplarını, zincirlerini, bukağılarını, zakkumu ve irinin azabının çeşitliliğini, kendisini sevk ve idare eden zebanilerin çirkin suretlerini düşünmelidir. Sonra insanların derileri kavruldukça başka bir deri ile değiştirildikleri, onlar cehennemden her çıkmak istedikçe oraya iade olunduklarını onlar cehennemi uzak bir mekanda gördüklerinde cehennemin öfke ve kükremesini işittiklerini düşünmelidir. Böylece Kur'ân'da açıklanan cehennemle ilgili her noktayı düşünmelidir.

Kişi ümit halini celbetmek istediğinde cennete, nimetlerine, ağaç ve nehirlerine, hûri ve vildanlarına, ebedî nimet ve daimî mülküne bakmalıdır!

İşte sevimli halleri celbetmeyi veya çirkin sıfatlardan uzaklaşmayı meyve veren ilimlerin talebinde kullanılan tefekkürün yolu böyledir. Biz bu hallerin her biri hakkında müstakil birer kitap ayırdık. Tefekkürün tafsilatı hakkında onlardan faydalanılabilir. Tefekkürün bütün noktalarını zikretmekten yardım talep etmek ise, bu hususta tefekkür ederek Kur'ân okumaktan daha faydalı birşey yoktur.

Çünkü Kur'ân bütün makam ve durumların toplayıcısıdır. Kur'ân'ı her kul okumalı, hakkında düşünmeye muhtaç olduğu bir âyeti yüz defa olsa bile tekrar tekrar okumalıdır.

Bu bakımdan bir âyeti düşünerek okumak, düşünmeden okunan bir hatimden daha hayırlıdır. Bu bakımdan kişi bir ayette düşünmek için bütün bir gece dahi olsa duraklamalıdır; zira Kur'ân'ın her kelimesi altında hesaba gelmeyecek kadar sırlar mevcuttur. Kişi ancak ince tefekkür ve dürüst muameleden sonra kalbin temizliği ile o sırlara muttali olabilir. **Hazret-i Peygamber**'in haberlerini mütalaa etmek de böyledir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**'e en câmi (derleyici) kelimeler verilmiştir.

Hazret-i Peygamber'in sözlerinden her biri hikmet denizlerinden bir parçadır. Eğer âlim kişi, hakkıyla o sözleri düşünürse, hayatı boyunca o sözler hakkındaki tefekkürünün sonu gelmez.

Âyet ve hadîslerin müfredatını şerhetmek oldukça uzun sürer. **Hazret-i Peygamber**'in şu sözüne dikkat et!

Rûh'ul-Kuds kalbime şöyle ilham etti: 'Sevdiğini, sevebildiğin kadar sev! Muhakkak ondan ayrılacaksın! İstediğin kadar yaşa! Muhakkak öleceksin. Dilediğini yap! Muhakkak sen onunla cezalanacaksın!6

Muhakkak ki **Hazret-i Peygamber**'in bu hadîsi geçmiş ve geleceklerin hikmetlerini toplayan bir sözdür. Düşünenler için hayatı boyunca bu kelimeler kâfidir; zira düşünenler bunların mânâlarına vâkıf olup kalplerine hâkim olursa onların bütün hallerini kapsar. Bu tefekkür, onlar ile dünyaya iltifat etmenin arasına girer. İşte muamele ilimlerinde Allah katında sevimli midir veya sevimsiz midir diye kulun kendi sıfatları hakkında düşünmesinin yolu budur.

Mübtedi (yeni başlayan) bir kimsenin bu tefekkürler hususunda bütün vaktini sarfetmesi gerekir ki kalbini güzel ahlâk ve şerefli makamlarla imar edip iç âlemini ve zâhirini çirkinliklerden uzaklaştırsın. Bunun diğer ibadetlerden daha üstün olmasına rağmen, istenilenin en son noktası olmadığı bilinmelidir. Kendisiyle meşgul olunan sıddîkların isteğinden bile kapalıdır. O da Allah'ın celâl ve cemâli hakkında düşünmek, nefsinden geçmek, hallerini, makam ve sıfatlarını unutmak suretiyle kalbini tamamen oraya kaptırmaktan alınan zevktir. Bu bakımdan böyle bir kimsenin himmeti tamamen mahbubuyla meşguldür. Tıpkı sevdiğinin yanında kendinden geçen aşık gibi! Bu aşık öyle bir durumda nefsinin hallerine ve sıfatlarına bakmaya vakit bulamaz. Hatta bu aşık, nefsinden gâfil bulunan bir hayran gibi durur. Bu ise, aşıkların zevkinin zirvesidir.

Bizim daha önce zikrettiğimiz, Allah'a yakınlaşmaya ve kavuşmaya elverişli olması için iç âlemi imar etmek hakkındaki tefekkürdür. Bu bakımdan kişi, bütün hayatı boyunca nefsini ıslah etmek hususunda ömrünü zayi ederse, acaba Allah'ın yakınlığından ne zaman zevk alır?

İbrahim b. Ahmed el-Havvâs çöllerde gezerdi. Bir gün Hüseyin b. Mansur onunla karşılaştı ve kendisine şöyle dedi:

- Sen ne durumdasın (Sülûkun nasıldır?)

- Tevekkül'deki hâlimi ıslah etmek için çöllerde geziyorum.

- Sen ömrünü iç âleminin imarına sarfettin. Acaba Tevhîddeki kendinden geçmen nerede kaldı? (Yani buna vakit bırakmadın, oysa esas da budur) .

Bu bakımdan Hak olan Bir'de fani olmak, tâliblerin isteğinin zirvesi, sıddîklar nimetinin son noktasıdır.

Helâk edici sıfatlardan uzak bulunmak, nikâhtaki iddetin bitmesi yerine geçer. Kurtarıcı sıfatlarla ve diğer ibadetlerle muttasıf olmak ise, kadının, kocasının mülâkatına elverişli hale gelmesi için çeyizini hazırlaması, yüzünü boyaması, saçını taraması ve süslenmesi yerine geçer. Eğer kadının bütün ömrü, rahmini (başkasının suyundan) temizlemek ve yüzünü süslemekle geçerse, bu durum sevdiğiyle beraber olmasına mâni olur.

İşte böylece, eğer muhâsebe ehlinden isen, din yolunu anlaman gerektir. Eğer kötü köle gibiysen ki bu köle ancak dayak korkusundan veya ücret için çalışır o vakit zâhir amellerle bedenini yormak ile başbaşa kal! Çünkü seninle kalp arasında kalın bir perde vardır. Amellerin hakkını yerine getirdiğinde cennet ehlinden olursun. Fakat sohbet için başka gruplar vardır. (Allah onları sohbet için seçmiştir) .

Kul ile rabbi arasındaki muamelede tefekkür'ün sahasını bildiğinde bunu her sabah ve akşam kendine âdet edinmelisin. Sakın nefsinden ve Allah'tan uzaklaştıran sıfatlarından ve Allah'a yaklaştıran hallerinden gâfil olma! Her mürid için bir defterin olması uygundur ki o defterde helâk edici ve kurtarıcı sıfatların tamamını, günah ve taatlerin tümünü tesbit etsin! Her gün nefsini o sıfatlara arzetmelidir. Helâk edicilerden on tanesine bakması kendisine kâfidir; zira bu on taneden sâlim kalırsa bunların haricindekilerden de sâlim kalır. Onlar da şunlardır: Cimrilik, kibir, ucub, riyâ, kıskançlık, çokça öfkelenmek, yemeğe karşı oburluk, cinsî münasebete karşı oburluk, mal sevgisi ve mertebe sevgisi!

Kurtarıcı sıfatlardan da on tanesi kâfi gelir. Onlar da şunlardır: Günahlardan pişman olmak, belaya karşı sabırlı olmak, kaza ve kadere razı olmak, nimetlere şükretmek, Allah'tan korkmak ile rahmetini ummayı eşit tutmak, dünya hakkında zâhidlik, amellerde ihlâs, halk ile beraber güzel ahlâk, Allah'a sevgi ve huşû göstermektir.

İşte bu saydıklarımız yirmi haslettir. On tanesi çirkin, on tanesi de güzeldir. Bu bakımdan ne zaman çirkinlerin birinden korunursa, defterinde onun üzerini çizmeli, onun hakkında düşünmeyi bırakmalı, ondan kurtardığından dolayı Allah'a şükretmeli ve bunun ancak Allah'ın tevfîk ve yardımı ile tamam olduğunu bilmelidir. Eğer Allah onu nefsine havale etseydi rezaletlerin en azını bile nefsinden silmeye gücü yetmezdi. Sonra geri kalan dokuz sıfata yönelmelidir. İşte böylece hepsinin üzerini çizinceye kadar devam etmelidir. Nefsinden, kurtarıcı sıfatlarla muttasıf olmayı talep etmeli, nefis, tevbe ve pişmanlık gibi kurtarıcı sıfatların biriyle muttasıf olduğunda onun üzerine çizgi çekip gerisiyle meşgul olmalıdır. İşte çalışmaya hazırlanan mürid, bu ameliyeye muhtaç olur.

Salihlerden sayılan insanların çoğuna gelince! onlar da şüphelileri yemek, gıybet, nemime, mücadele, nefsi övmek, düşmanların düşmanlığındaki ve dostların dostluğundaki ifrat, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i an'il-münker'i terketmek hususunda halka yağcılık yapmak gibi zâhiri günahlarını defterlerine yazmalıdır. Çünkü nefsini salih kimselerden sayanların çoğu, azalarında bu günahlardan kurtulamazlar. Azalar günahlardan temizlenmeyince, kalbin imar ve temizlenmesiyle meşgul olmak mümkün değildir.

Hatta insanların her grubuna bir nevi mâsiyet galebe çalar. Bu bakımdan bu gruplar o mâsiyeti tedkik etmeli ve onun hakkında düşünmelidirler. Kendilerinde bulunmayan bir mâsiyet hakkında da düşünmelidirler. Bunun misali muttakî âlimdir. Muttakî âlim, çoğu kez nefsini âlim saymak afetinden kurtulamaz. Şöhreti talep etmek, nam ve şânının yayılması peşinde gitmekten kurtulamaz. Bunu ya ders okutmak yahut da vaaz etmekle sağlamaya çalışır. Böyle yapan bir kimse büyük bir fitneye maruz kalır. Bu fitneden ancak sıddîklar kurtulur. Çünkü kişinin konuşması makbul ve kalplerde tesir edici olunca nefsini beğenmek, böbürlenmek, süslü görünmek ve yapmacık hareketlerden kurtulamaz. Oysa bunlar helâk edici sıfatlardandır.

Eğer konuşması reddedilirse bu sefer konuşmasını reddeden kişi hakkında öfkelenmek, burun kıvırmak ve hasedden kurtulamaz. Onun bu durumu, başka bir âlimin sözünü reddeden bir kimseye karşı öfkelenmesinden daha fazla olur. Bazı kere de **şeytan** onu aldatarak der ki: 'Senin öfkelenmen, kişinin hakkı red ve inkâr ettiğinden dolayıdır!'

Bu kişi, eğer sözünü reddeden ile başka bir âlimin sözünü reddedenin arasında, öfke hususunda bir ayrılık gösterirse, muhakkak aldanmış ve **şeytan**ın maskarası olmuştur. Sonra halkın kabul etmesiyle sevinmesi, kendisini övmeleriyle keyiflenmesi, sözünü red ve kendisine itiraz etmekten de alınması sözkonusu ise bu kimse kelimeleri güzelleştirmek, cümleleri yerli yerinde kullanmak ve halkın övgüsünü kazanmak maksadıyla kendisini zorlamaktan ve yapmacık hareketlerden nefsini kurtaramaz. Oysa Allah, kendisini zorlayan bir kulu sevmez. **Şeytan** bazen onu aldatarak der ki: 'Lâfızları güzelleştirmeye karşı olan harisliğin ve bu husustaki zorluklara katlanman hakkın yayılması ve kalpte iyi tesir etmesi içindir. Bu da Allah'ın dinini yüceltmek içindir!'

Bu bakımdan eğer şahsın güzel lâfızlar ve dolayısıyla halkın övgüsünden ötürü olan sevinci, halkın emsal ve akranından birini övmelerine olan sevgisinden daha fazla ise bu kişi aldanmıştır. Onlar ancak mertebe etrafında dolaşırlar. Oysa o maksadının din olduğunu zanneder.

Ne zaman onun kalbi, bu sıfatlarla kıpırdanırsa, görünür tarafında bu belirir. Öyle ki ona hürmet edene, onun faziletli olduğuna inanana daha fazla hürmet eder. Kendisini övenle bir araya gelmek, emsallerinden birini öven bir kimse ile bir araya gelmekten daha fazla hoşuna gider. Her ne kadar başkası tarafından övülen o kişi övgüye daha müstehak ve lâyık ise de! Çoğu kez ilim ehli hakkında durum öyle bir raddeye gelir ki kadınların birbirini kıskanması gibi birbirini kıskanırlar. Birinin talebesi başkasının yanına gidip gelirse zoruna gider, talebesi başkasından faydalansa, dinî hususlarda istifade etse bile, yine hocasının ağırına gider.

Bütün bunlar kalbin içinde gizli bulunan helâk edici sıfatların sızıntılarıdır. Âlim kişi onlardan kurtulduğunu zanneder. Oysa kurtulmamış ve aldanmaktadır. Bu durum, bahsi geçen alâmetlerle ancak ortaya çıkar. Bu bakımdan âlimin fitnesi büyüktür. Âlim ya mâliktir veya hâlıktır. Âlim kişi için avam tabakasına mahsus selameti (çünkü avam mazur olabilir) istemek yoktur. Bu bakımdan kim nefsinde bu sıfatların varlığını sezerse, onun boynundaki farz; halktan uzaklaşmak, tek başına yaşamak, nam ve şânını kaybettirmek, fetva vermeyi şiddetle reddetmektir; zira **Hazret-i Peygamber**'in mescidi, ashâbından bir cemaati kapsamakta idi ve onların hepsi fetva verecek güçteydi. Fakat buna rağmen

fetvayı biri diğerine havale ederdi. Fetva veren sahabî de başkasının kendisinin yerine o fetvayı vermesini isterdi.

Bu durumda uygunu şahsın ins **şeytan**larından korunmasıdır. Kendisine 'Bunu yapma; zira bu kapı eğer açılırsa, halk arasından ilimler kalkıp yıkıma uğrar' diyen o **şeytan**ların bu sözüne karşılık şöyle demelidir: İslâm dini bana muhtaç değildir; zira o din benden önce de ma'mur idi. Benden sonra da ma'mur olacaktır. Eğer ben ölürsem İslâm'ın rükünleri yıkılmaz; zira dinin bana ihtiyacı yoktur. Bana gelince, ben kalbimi ıslah etmeye muhtacım'.

Âlim şahsın inzivaya çekilmesinin, ilmin inkırâzına yol açmasına gelince, bu katmerli cehalete delâlet eden bir hayaldir; zira eğer insanlar tutuklanır, zincirlerle bağlanır ve ilim talebinden ötürü ateşle tehdid edilirlerse, yine de baş olmak ve dünyada yükselmek sevgisi onları zincirleri kırmaya, kalelerin duvarlarını yıkmaya ve oradan çıkıp ilim talebiyle meşgul olmaya teşvik eder. Bu bakımdan **şeytan** halka baş olmayı sevdirdikçe ilim inkırâza uğramaz. **Şeytan** ise kıyâmete kadar yaptığından gevşemez. Hatta âhirette nasibi olmayan birçok grup ilmi neşretmek için seferber olur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ şu (İslâm) dinini nasibi olmayan kavimlerle takviye eder. 7

Allahü teâlâ, şu dini facir kişi ile de takviye eder. 8

Madem ki durum budur, âlim kişi **şeytan**ın yukarıda bahsi geçen vesveseleriyle aldanıp halkın ihtilâtıyla meşgul olmamalıdır ki kalbinde mertebenin, övgü ve tâzimin sevgisi artmasın; zira bu artma münafıklığın tohumudur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Mertebe ve mal sevgisi suyun sebzeyi bitirmesi gibi kalpte nifak bitirir. 9

Koyunların ağılına salıverilen saldırgan iki kurdun, koyunlarda meydana getirdikleri ifsâd, mertebe ve malın müslüman kişinin dininde yaptığı tahribat ve ifsâddan daha fazla değildir. 10

Mertebe sevgisi, ancak halktan uzaklaşmak, ihtilâtlarından kaçmak ve şahsın mertebesini halkın kalbinde arttıran her şeyin terkedilmesiyle kalpten silinir. Bu bakımdan âlim kişinin tefekkürü, kalbinde bu sıfatların gizlilerini sezmek ve bunlardan kurtuluş yolunu elde etmek hususunda olmalıdır. İşte bu, muttakî âlimin vazifesidir.

Bizim gibilerinin tefekkürü ise hesap gününe olan imanını takviye eden nedenler hakkında olmalıdır; zira eğer selefi sâlihîn bizi görseydiler 'Şu kişiler hesap gününe îman etmemişlerdir!' derlerdi.

Bu bakımdan bizim amellerimiz cennet ve cehenneme îman eden bir kimsenin amelleri değildir; zira bir şeyden korkan bir kimse ondan kaçar. Bir şeyi ümit eden bir kimse onu arar. Oysa biz ateşten kaçmanın, şüphelileri ve haramı terketmekle, günahlardan sakınmakla olacağını biliyoruz. Buna rağmen biz bu hususlara dalmış bulunuyoruz ve cennetin talebinin, nafile ibadetleri yapmak ile olduğunu da biliyoruz. Oysa biz farz ibadetler hakkında bile kusurluyuz. Bu bakımdan ilmin meyvesinden bizim elimize ancak dünyaya karşı olan hırs ve dünyaya dalmakta örnek olmak hâsıl oldu.

'Eğer dünyaya karşı hırs göstermek kötü olsaydı, âlimler bunu yapmaya daha lâyık idiler ve bizden daha fazla bundan sakınırlardı' diyorlar.

Keşke biz, avam tabakası gibi olsaydık! Öldüğümüzde bizimle beraber günahlarımız da ölmüş olsaydı. Eğer düşünürsek maruz kaldığımız fitne ne kadar büyüktür! Bu bakımdan bizi ıslah etmesini ve bizim vasıtamızla halkı ıslah etmesini, bizi öldürmeden önce tevbe etmeye muvaffak etmesini Allah'tan diliyoruz. Çünkü Allah bizim hâlimizi bilen kerîm ve bize nimet verendir.

İşte bu söylediklerimiz âlimlerin ve salihlerin muamele ilmindeki fikirleridir. Eğer bunlardan hoşlanırlarsa, nefislerine olan iltifatları kesilir. Ondan Allah'ın celâl ve azameti hakkında tefekküre yükselirler. Kalp gözüyle müşahede etmekle nimetlenmeye yükselirler. Bu da ancak bütün helâk edici sıfatlardan kurtulduktan ve bütün kurtarıcı sıfatlarla muttasıf olduktan sonra mümkün olur.

Eğer bundan önce birşey belirirse, bu mutlaka karışık, hasta, bulanık ve eksiktir. Şimşek gibi gelir geçer. Bu durumda kişi, sevdiği ile başbaşa kalan fakat elbiselerinin altında yılan ve akrepler bulunup kendisini zaman zaman ısıran ve müşahede zevkini bulandıran bir aşık gibi olur. Bu aşığın, nimetlenmenin kemâlindeki yolu, ancak o akrep ve yılanları elbiselerinin içinden çıkarmakla mümkündür. Bu kötü sıfatlar akrepler ve yılanlardır. Bunlar eziyet verir, hali teşviş ederler. Kabirde bunların elemi, akrep ve yılanların ısırmasından daha fazla olur. İşte bu kadar izahat, rabbinin katında nefsinin güzel veya çirkin sıfatları hakkında kulun tefekkür yollarına dikkat çekmeye kâfidir.

4) İmâm-ı Ahmed, (İbn Ömer'den)

5) Dârekutnî'nin rivâyet ettiği bir hadîste şöyle denmiştir: 'Düşünmeden okumak işe yaramaz, fıkıhsız ibadet olmaz. Bir fıkıh meclisi altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır!'

6) Zühd bölümünde geçmişti.

7) Bu kavimlerden maksad; ya kâfirler, ya münâfıklar veya fâcirlerdir. Muhtemelen **Hazret-i Peygamber** zamanında bulunan bazı kimseler kastolunmaktadır. Gelecekteki bazı kimseler de kastedilmiş olabilir ki bu takdirde mu'cize olur. **İkinci** ihtimal daha kuvvetlidir. Çünkü lâfzın umumuna itibar edilir. (Nesâî, İbn Hıbbân, Taberânî, (Enes'ten) ; İmâm-ı Ahmed ve Taberânî (Ebû Bekir'den) ; Bezzâr, (Ka'b b. Mâlik'ten) ; Taberânî, Kebir, (Abdullah b. Amr'dan) : **Allahü teâlâ** İslâm dinini ehlinden olmayan birtakım kişilerle takviye edecektir!'

8) Taberânî, Kebir, (Amr b. Nu'man'dan)

9) Ebû Nuaym ve Deylemî

10) Taberânî

İkinci kısım Allah'ın celâli, azameti ve kibriyası hakkında

Bu tefekkür 'de iki makam vardır:

Birinci Makam

Birinci makam, en yüce makamdır. O da Allah'ın zatı, sıfatları ve isimlerinin mânâları hakkındaki tefekkürdür. Bu tefekkür, yasaklananlardandır. Nitekim şöyle denilmiştir: 'Allah'ın mahlûku hakkında düşününüz, fakat O'nun zatı hakkında düşünmeyiniz!'

Bunun sebebi şu olsa gerek: Akıllar burada hayrete düşer; Oraya gözü uzatmaya ancak sıddîkların gücü yeter. Onların da daimî bakmaya güçleri yetmez. Diğer insanlara gelince, onların Allah'ın celâline bakmakta gözlerinin hali, güneşin ışığına bakmakta yarasanın gözünün hali gibidir. Yarasanın güneşe bakmaya asla gücü yetmez, onun için gündüz gizlenir, ancak gece ortaya çıkar. Sıddîkların halleri, insanın güneşe baktığındaki haline benzer. İnsanın güneşe bakmaya gücü yeter. Fakat devamlı bakmaya gücü yetmez. Eğer devam ederse, gözünün kör olmasından korkar. Güneşin çekip kaptığı bakış, göz körlüğünü gerektirir ve ışığı dağıtır.

İşte Allah'ın zatına bakmak da tıpkı bunun gibidir. Hayret, dehşet ve aklın ızdırabını doğurur. Bu bakımdan durum bu oldukça en doğrusu Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki tefekküre dalmamaktır; zira akılların çoğu buna tahammül edemez.

Hatta bazı âlimler tarafından tasrih edilen 'Allah mekandan mukaddes, yön ve cihetlerden münezzehtir, ne âlemin dahilinde ne de haricindedir. Ne âlemle bitişik ne de ondan ayrıdır' sözü bile, birçok grubu inkâra varacak derecede hayrete düşürmüştür; zira onlar bunu duymaya güç yetirememişlerdir. Hatta bir grup bundan daha azına bile tahammül edememişlerdir; zira onlara **Allahü teâlâ** baş, ayak, göz ve herhangi bir âzadan münezzehtir. Miktarı ve hacmi olan müşahhas bir cisim olmaktan münezzehtir!' dendiğinde bu hükmü inkâr ettiler ve bunun Allah'ın azamet ve celâli hakkında bir eksiklik olduğunu zannettiler. Hatta avam tabakasından bazı ahmaklar dedi ki: 'Bu söylenen vasıf, Hindistan kavun'unun vasfıdır.

Mâbudun vasfı değildir!' Çünkü miskin Allah'ın celâl ve azametinin bu âzalarda olduğunu zannetmektedir. Böyle düşünen bu insan, nefsinden başkasını tanımaz. O ancak nefsini tâzim eder. Bu bakımdan sıfatlarında onunla eşit olmayan hiçbir şeyde azameti anlayamaz. Evet, bu insanın anlayışı; nefsini güzel suretli, tahtın üzerinde oturmuş, huzurunda emrini harfiyen yerine getiren hizmetkârlar bulunan bir padişah şeklinde tasavvur eder. Bu bakımdan şüphe yoktur ki bu kimse Allah hakkında da bunu düşünerek azameti anlar. Eğer sineğin aklı olsaydı ve kendisine 'Senin yaratanın kanat, el ve ayaktan münezzehtir. Onun için uçuş sözkonusu değildir' denilseydi, sinek bu hükmü redderek şöyle derdi: 'Nasıl benim yaratanım benden eksik olur? Yaradanım nasıl kanatları kesik veya uçamayan bir topalgibi olur? Benim uçma alet ve kudretim olur da Hâlık ve Musavvir olduğu halde O'nun olmaz mı?'

Halkın çoğunun düşüncesi, sineğin bu düşüncesine yakındır! Muhakkak ki insan, çok cahil, çok zâlim ve nankördür.

Allahü teâlâ, peygamberlerinden birine vahyederek şöyle buyurmuştur:

Kullarıma (olduğu gibi) sıfatlarımdan haber verme ki beni inkâr etmesinler. Onlara anlayabilecekleri bir dil ile benden haber ver!11

Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki tefekkür bu yönden tehlikeli olunca, şeriatın ve halkın yararı bu hususta tefekkür edilmemesini uygun buldu. Şimdi biz, **ikinci** makama döneceğiz.

İkinci Makam

İkinci makam Allah'ın fiillerine, kaderine, sanatının acaipliklilerine, yaratılış hakkındaki işinin gariplilerine bakmaktır. Çünkü bunlar Allah'ın celâline, kibriyasına, kudsiyet ve yüceliğine, ilim ve hikmetinin kemâline, meşiyet ve kudretinin nâfiz oluşuna delâlet eder. Bu bakımdan şahıs, Allah'ın sıfatlarına, o sıfatların eserlerinden bakmalıdır. O halde, O'nun sıfatlarına doğrudan doğruya bakmaya gücümüz yetmez. Tıpkı güneşin ışığında yere bakmaya gücümüz yetip, bu bakış sayesinde güneş ışığının ay ve diğer yıldızların ışığına nisbeten daha büyük olduğuna istidlal ettiğimiz gibi. . .

Çünkü yere yansıyan ışık, güneş ışığının eserlerindendir. Eserlere bakmak, az da olsa müessire delâlet eder. Her ne kadar müessirin bizzat kendisine bakmanın yerine geçmese de!

Dünyadaki mevcudâtın hepsi, Allah'ın kudretinin eserlerinden bir eserdir. Zatının nûrlarından bir nûrdur. Yokluktan daha şiddetli bir zulmet, varlıktan da daha belirgin bir nûr yoktur. Bütün eşyanın varlığı **Allahü teâlâ**'nın zat-ı ilâhîsinin nûrlarından bir nûrdur; zira eşyanın varlığının direği, kendi nefsiyle kaim olan Allah'ın zatıdır. Nitekim cisimlerin ışığının payandasının, kendi kendisini ışıklandıran güneşin ışığının olduğu gibi. . .

Güneşin bi razı tutulduğunda su dolu bir leğeni bütün güneş orada görünsün diye koyarlar ki o vasıta ile güneşe bakmak mümkün olsun! Bu bakımdan su, güneşe bakmak takatını verecek bir vasıtasıdır. İşte fiiller de vasıtadır. Onlarda fâilin sıfatlarını görürüz. Fiiller vasıtasıyla zattan uzaklaştıktan sonra zatın nûrları ile sersemleşmeyiz.

İşte bu, **Hazret-i Peygamber**'in şu hadîsi-i şerîfinin sırrıdır:

Allah'ın mahlûku hakkında düşünün! O'nun zatı hakkında düşünmeyin!

11) Nitekim şöyle bir hadîs vardır: 'İnsanlara anlayabilecekleri kadarıyla hitap ediniz. Onların Allah'ı ve rasûlünü yalanlamalarını ister misiniz?'

39-4

5. Allah'ın Mahlukâtı Hakkında Tefekkür

Varlıkta Allah'tan başka her ne varsa o Allah'ın fiili ve mahlûkudur. Zerrelerin herbiri, ister cevher, ister araz olsun, ister sıfat olsun, ister mevsuf, onun içinde öyle acaip ve garip şeyler vardır ki onlarla Allah'ın hikmeti, kudreti, celâl ve azameti görünür. Onları saymak mümkün değildir. Çünkü bunları yazmak için eğer deniz mürekkep olsa bile onların binde biri bitmeden deniz biter. Fakat biz başkasına misal gibi olsun diye bunun bir kısmına işaret edeceğiz.

Varlıkların bir kısmı vardır ki aslı bilinmediği için onun hakkında düşünmek imkânına sahip değilizdir. Varlıklardan niceleri vardır ki biz onları bilemeyiz. Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır. (Nahl/8)

Ne yücedir O (Allah) ki arzın bitirdiklerinden ve kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır. (Yâsin/36)

(Size böyle ölümü takdir ettik) ki sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yeniden inşâ edelim. (Vakıa/61)

Aslı bilinen fakat tafsilatı bilinmeyen diğer bir kısmı vardır. Ö kısmın tafsilatı hakkında düşünme imkânına sahibiz. Bu **ikinci** kısım da, gözümüzle idrâk ettiğimiz ve gözümüzle idrâk etmediğimiz kısımlara ayrılır:

Gözümüzle idrâk etmediğimiz şeyler melekler, cinler, **şeytan**lar, arş, kürsî ve benzerleridir. Bunlar hakkında tefekkür mecâli pek yoktur. Bu bakımdan zihinlere en yakın olan ve gözle idrak edilen şeylere geçelim. Onlar yedi kat gök, yer ve bu **ikisi**nin arasında bulunanlardır. Gökler, yıldızlarıyla, güneş, ay, hareket, doğuş ve batışındaki dolaşmasıyla görünür. Yer de dağlarıyla, maden, ırmak, deniz, hayvanlar ve bitkileriyle müşahede edilir. Gök ile yer arasında olan boşluk bulutlarıyla, yağmur, kar, şimşek, gök gürültüsü, yıldırımlar, ateş ve şiddetli rüzgârlarıyla müşahede edilmektedir.

İşte göklerde, yerde ve aralarında müşahede edilen şeyler bunlardır. Bunların herbiri birçok nevilere ayrılır. Her çeşidi de birçok kısımlara ayrılır. Bunlar da birçok sınıflara ayrılır. Bunun, şube ve kısımlarının, sıfat, heyet, zâhir ve bâtın mânâlarındaki değişikliklerinin sonu gelmez. Bütün bunlar tefekkürün merkezidirler. Bu bakımdan göklerde ve yerde cemadât, bitkiler, hayvan, felek ve yıldızlardan bir zerre kendi başına kıpırdamaz. Ancak Allah'ın izniyle kıpırdayabilir. Onun kıpırdatılmasında sayısız hikmet vardır. Bütün bunlar Allah'ın vahdâniyetine şahid, O'nun celâl ve kibriyasına delâlet eden ayetlerdir.

Kur'ân-ı Hâkim, bu ayetlerle insanları düşünmeye teşvik etmiştir.

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır. (Âl-i İmrân/190)

Allahü teâlâ, Kur'ân'ın başından sonuna kadar birçok ayette 'O'nun ayetlerindendir' tabirini kullanmıştır. Bu bakımdan biz bir kısım ayetlerin (alâmetlerin) hakkındaki tefekkür'ü zikredelim:

Öyleyse Allah'ın ayetlerinden biri, meniden yaratılmış olan insandır. Sana en yakın olan şey nefsindir. Sende Allah'ın azâmetine delâlet eden o kadar acaiplikler vardır ki ömürler boyunca söylense, onun binde biri ancak biter. Oysa sen bundan gafilsin! Ey nefsinden gâfil ve nefsini bilmeyen cahil! O halde başkasının bilgisine nasıl tamahkârlık edersin? Oysa **Allahü teâlâ** sana, aziz kitabında nefsini düşünmeyi emrederek şöyle buyurmuştur:

Kendi canlarınızda da öyle! Görmüyor musunuz? (Zâriyât/21)

Allahü teâlâ senin necis bir damla meniden yaratıldığını zikrederek şöyle buyurmuştur:

Kahrolası insan ne kadar da nankördür! (Allah) Onu hangi şeyden yarattı? Bir nutfeden (meniden) . Onu yarattı, ona biçim verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, kabre gömdürdü. Sonra dilediği vakit onu tekrar diriltecek! (Abese/17-22)

O'nun alametlerinden biri sizi topraktan yaratmasıdır. Sonra siz (yeryüzüne) yayılan insanlar oluverdiniz. (Rum/20)

İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra kan pıhtısı oldu da (Allah onu) yarattı. Ona şekil verdi. (Kıyâmet/36-38)

Sizi âdi bir sudan (meniden) yaratmadık mı? Sonra o suyu sağlam bir yerde (rahimde) sakladık. Belirli bir vakte kadar!. (Mürselât/20-22)

İnsan, bizim kendisini nasıl nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki şimdi açık bir hasım kesildi? (Yâsin/77)

Doğrusu biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık. (İnsan/2)

Sonra **Allahü teâlâ**, meniyi nasıl kan pıhtısı, kan pıhtısını nasıl et çiğnemi ve kemik yaptığını zikrederek şöyle buyurmuştur:

Andolsun biz insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra onutfeyi kan pıhtısı haline getirdik. Ondan sonra kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler haline çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. (Mü'minûn/12-14)

Nutfe kelimesinin tekrar tekrar Kur'ân'da zikredilmesinin hikmeti, manası düşünülmeden sadece bilinsin diye değildir! Bu bakımdan nutfeye dikkat et! Necis bir su olan nutfeyi eğer bir saat dışarıda bırakırsan kokar. Rabb'ul-erbâb'ın onu nasıl erkeğin sulbü ile kadının göğüs kemiklerinin arasından çıkardığına, erkek ile dişiyi nasıl bir araya getirdiğine, ülfiyet ve muhabbeti onların kalbine nasıl ilka ettiğine dikkat et! Onları muhabbet ve şehvet zinciriyle cinsî münasebette bulunmaya nasıl sevketmiş, cima ile erkekten meniyi nasıl çıkartmış? Damarların derinliklerinden hayız kanını nasıl celbetmiş ve ana rahminde toplamıştır? Sonra düşün ki cenini meni damlasından nasıl yaratmış, hayız suyu ile onu nasıl sulamış, nasıl gıdalandırmıştır? Cenin, bununla nasıl büyümüştür? Beyaz ve parlak olduğu halde meni damlasını nasıl kıpkızıl bir kan pıhtısına çevirdiğine, sonra o kanı nasıl bir et parçası yaptığına, sonra meninin parçalarını ki birbirlerine benzer ve eşittirler nasıl kemik, sinir, damar ve ete ayırdığına dikkat et!

Sonra et, sinir ve damarlardan azaları nasıl düzenlediğini düşün! Başı yuvarlak yapmış, kulak, göz, burun, ağız ve diğer menfezleri yarmış, el ve ayağı uzun yaratmış, uçlarını parmaklara, parmakları da büklümlere ayırmıştır. Sonra kalp, mide, ciğer, dalak, kalın bağırsak, rahim, mesane ve barsaklardan ibaret olan iç azaları nasıl terkip etmiştir? Onların her biri özel bir şekil, özel bir miktarda ve özel bir iş için yaratılmıştır.

Sonra bu azalardan herbirini nasıl başka kısımlara ayırmıştır? (Mesela) gözü yedi tabakadan terkip etmiştir ki her tabakanın özel bir vasfı ve özel bir şekli vardır. Eğer onlardan bir tabaka yok olursa veya sıfatlardan biri yerinden giderse, göz, görmez hâle gelir. Bu bakımdan eğer biz, bu azalardaki acaiplikleri ve ayetleri saymaya kalkışırsak, ömürler biter, yine de onlar bitmez.

En azından kemiklere dikkat et! Kemikler katı ve kuvvetli cisimlerdir. Allah onları nasıl ince ve zayıf bir damla meniden yaratmıştır? Sonra onları bedene nasıl direk ve duvar kılmıştır? Sonra onları değişik miktar ve şekillerde nasıl şekillendirip takdir etmiştir! Kimisi küçük, kimisi büyük, kimisi uzun, kimisi yuvarlak, kimisi içli, kimisi dolu, kimisi enli, kimisi incedir.

İnsan beden ve azalarının bir kısmıyla harekete muhtaç ve ihtiyaçlarının peşinde gidip gelmeye mecbur olduğundan ötürü, tek parça bir kemikten meydana gelmedi. Aksine aralarında mafsallar bulunan birçok kemiklerden meydana geldi ki o kemikten hareket etmek kolaylaşsın. Onların herbirinin şekli onlardan istenilen hareketin isteğine göre düzenlenmiştir. Sonra onların mafsallarının biri diğerine, kemiğin bir tarafında bitirdiği ve ip gibi diğer kemiğe yapıştırdığı iplerle bağlanmıştır. Sonra kemiğin bir tarafında çıkıklar yaratılmıştır.

Diğer kemikte o çıkığı istiab edecek ve şekline uygun çukurlar yaratılmıştır ki çıkıklar o çukurlara yerleşip onların üzerini kapatsınlar. Bu bakımdan kul, öyle bir vaziyete geldi ki eğer bedeninin bir parçasını hareketlendirmek isterse, bu kendisi için zor değildir. Eğer mafsallar olmasaydı, böyle bir hareketlendirme kendisi için imkânsız olurdu. Sonra dikkat et ki **Allahü teâlâ**, başın kemiğini nasıl yaratmış, nasıl terkip etmiştir. Onu şekil ve suretleri değişik elli beş kemikten meydana getirmiştir. Gördüğün gibi onların bazısını diğerine başı kendisiyle düz kılacak şekilde bağlamıştır.

Bu bakımdan o kemiklerin altısı beyni kapsayan cimcime kemiğine mahsustur. Ondördü üst çeneye, **ikisi** alt çeneye, diğeri dişlere aittir. Dişlerin bazısı yassı ve öğütmeye elverişlidir. Bazısı keskindir, kesmeye elverişlidir. Onlar da kesici, öğütücü ve ön dişlerdir. Sonra boynu kafaya kaide (temel) kılmıştır. Boynu da içi boş ve yuvarlak yedi halkadan terkip etmiştir. O halkalarda girintiler, çıkıntılar ve eksiklikler vardır.

Bu da bazısı diğerine intibak etsin diye olmuştur. Buradaki hikmetin illetini zikretmek, oldukça uzun sürer. Sonra boynu sırt kaidesi üzerine bindirmiş, sırtı da boynun en altından kuyruk sokumuna kadar yirmi **dört** halkadan terkip etmiştir. Kuyruk sokumunu değişik **üç** parçadan terkip etmiştir ki ona en alttan kuyruk kemiği bitişir. Kuyruk kemiği de **üç** parçadan mürekkeptir. Sonra bel kemiğini, göğüs kemiği ile omuz kemiklerini ellerin kemiğini, kasık kemiği, kuyruk, baldırlar, ayak bileğinin kemikleri ve ayakların parmaklarıyla bitiştirdi.

Bu bakımdan biz bunun adedini zikretmekle kitabı uzatmayacağız. İnsan bedenindeki kemiklerin toplamı iki yüz kırk sekizdir. Mafsalların boşluklarını örten küçük kemikler bu sayının haricindedir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'nın, bütün bu kemikleri nasıl ince ve zayıf bir damla meniden yarattığını iyi düşün!

Kemikleri zikretmekten gayemiz; kemik sayısını bildirmek değildir; zira bu basit bir ilimdir. Doktorlar ve cerrahlar bunu bilirler. Gayemiz; bu kemiklerden, onları tedbir edip yaratanı görmektir. O yaratan bu kemikleri nasıl takdir ve tedbir etmiştir, şekiller ve miktarları arasında nasıl değişiklik yapmıştır? Onları bu özel sayıya nasıl tahsis buyurmuştur, bunu müşahede etmektir; zira **Allahü teâlâ**, bu kemikleri bir tane fazla yapsaydı, o insan için sökülüp atılması gereken bir felâket olurdu. Eğer bu kemiklerden bir tanesini eksik yapsaydı, onu telafi etmeye mecbur olacak bir eksiklik olurdu. Doktor kemiklere, sadece tedavi yolunu öğrenmek için bakar. Basiret sahipleri ise kemiklere, yaratanının ve suret vereninin celâl ve azametine istidlal etmek için bakar. Öyleyse iki bakış arasında derin bir fark vardır.

Allahü teâlâ'nın, kemikleri harekete geçirmek için adaleleri nasıl alet olarak yarattığını düşün! İnsan bedeninde 529 adale yaratmıştır. Adale, et, asab, bağlar ve kılıftan ibarettir. Adalelerin miktar ve

şekilleri, yerlerine ve ihtiyaçlarına göre değişiktir. Onlardan yirmidördü göz yuvarlağını ve etrafındaki kirpikleri harekete geçirmek içindir. Eğer bu adalelerden biri eksik olursa, gözün durumu bozulur. İşte böylece her azanın özel sayı ve miktarda adaleleri vardır.

Asab, damar, şahdamarları, kalp damarları, adaleleri, bittikleri yerler ve şubelerinin durumu bütün bunlardan daha acaiptir. İzahı oldukça uzun sürer, Bu parçaların kısımları hakkında tefekkür etme imkânı vardır. Sonra azalar, sonra bütün beden hakkında tefekkür imkânı vardır.

Bütün bunlar beden cisimlerinin acaipliklerine bakmaktır. Oysa beş duyu ile idrâk olunmayan sıfatlar ve mânâların acaiplikleri daha büyüktür. Bu bakımdan şimdilik insanın zâhir ve bâtınına, beden ve sıfatlarına bakarak, hayretini gerektiren sanat ve acaiplikleri görebilirsin. Bütün bunlar Allah'ın, necis olan bir damla sudaki sanatıdır! Sen bunda Allah'ın bir damla sudaki sanatını görürsün, acaba göklerin melekûtunda, yıldızlarındaki sanatı nasıldır? Bunları koymakta, şekillerinde, miktarlarında, adetlerinde, bazısının diğeriyle bir arada bulundurulmasında, birbirlerinden ayırt edilmesinde, suretlerinin değişik olmasında, doğuş ve batışlarının farklı olmasındaki hikmet nedir?

Sakın sanma ki göklerin bir zerresi dahi hikmetten ve birçok maharetlerden boş olarak yaratılmıştır. Aksine o, yaratılış bakımından daha kuvvetli, sanat yönünden daha ince, insan bedeninden daha fazla acaipleri derleyicidir. Hatta yeryüzündeki bütün şeyler göklerin acaipliklerine nisbet edilirse pek küçük kalır.

Yaratılışca siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı. Kalınlığını (tavanını) yükseltti onu düzenledi. Gecesini örtüp kararttı, kuşluğunu (gündüzünü) açığa çıkardı. (Nâziat/27-29)

Şimdilik meni'nin tahliline dönelim! Önce onun halini, sonra vardığı durumu düşün ve düşün ki cinler ve insanlar bir araya gelip bir damla meniye kulak veya göz veya akıl veya kudret, ilim veya ruh vermeye veya o damlanın içindeki kemik veya damar veya asab veya deri veya tüy yaratmaya çalışsalar, acaba buna güçleri yeter mi? Hatta onun künhünü, hakîkatini, **Allahü teâlâ**'nın onu nasıl yarattığını çözmeye çalışsalar, bunu çözmekten bile aciz kalırlar! Bu bakımdan senin durumuna hayret etmemek mümkün değildir. Zira eğer ressamın insan suretine yaklaşacak derecede maharet gösterip yaptığı resme bakarsan, nakkaşın sanatına meharet ve el çabukluğuna, zekasına hayret edersin. Kalbinde onun kıymeti büyüdükçe büyür. Bununla beraber o suretin sadece mürekkep, kalem, el, duvar, kudret, ilim ve irade ile tamam olduğunu bilirsin. Oysa bunların hiçbiri nakkaşın fiili ve yarattığı değildir. Bunların herbiri başkasının yarattığıdır. Nakkaşın yaptığı mürekkeb ile duvarı özel bir tertib üzerinde bir araya getirmektir.

Bu bakımdan ona hayret eder, gözünde büyütürsün. Oysa necis olan meni damlasının daha önce olmadığını biliyorsun. Allah daha sonra babaların bellerinde ve annelerin göğüs kemiklerinde onu yarattı. Sonra oradan çıkardı. Ona şekil verdi. Onun şeklini güzel yaptı. Onu takdir etti. Takdir ve tasvirini güzel yaptı. Benzer cüzlerini değişik cüzlere böldü. Onun etrafında kemikleri kuvvetli yaptı. Azalarının şekillerini güzelleştirdi. Zâhir ve bâtınını süsledi. Damarlar ve asabları tertip edip bekasının sebebi olsundiye gıdaya mecra kıldı. O damlayı işitir, görür, bilir, konuşur bir insan yaptı. Ona bedeninin direği olsun diye sırtı yarattı. Yemekleri toplaması için mideyi yarattı. Duyuları kendinde toplaması için başı yarattı. Bu bakımdan iki gözü açtı. Tabakalarını tertipli kıldı. Şeklini, rengini, heyetini güzelleştirdi.

Sonra onu örtsün, korusun, temizlesin ve ondan pislikleri uzaklaştırsın diye koruyucu kirpikleri yarattı. Sonra göz merceğinde, göğün geniş olmasına, aktarlarının birbirinden uzak olmasına rağmen, göklerin suretlerini belirtti. Bu bakımdan insan onlara bakar.

Sonra kulaklarını yardı. Onlara acı bir su koydu ki duymasını muhafaza etsin, zarar verici hayvanları ondan uzaklaştırsın. Sesleri toplayıp kulak zarlarına vermesi için kulağı sedefiyle çevirdi. Kulağa kasteden zararlı hayvanların yürüşünü hissetsin diye kulakta virajlar yarattı. Kulağa girmek için uzun bir yol meydana getirdi ki uyku halinde herhangi bir hayvan kulağa girmek isterse sahibi uyansın diye kulağı virajlı yaptı. Sonra yüzün ortasında burnu yükseltti. Onun şeklini güzel yaptı. Burun deliklerini açtı. Oraya koklama özelliğini koydu ki koklamak suretiyle gıdaları ayırsın. Kalbine gıda ve iç hararetini soğutması ve havayı teneffüs etmesi için burun deliklerini yarattı.

Sonra ağzı açtı. Onun içinde dili, konuşkan, kalbin tercümanı ve kalpteki mânâyı belirtici olarak yerleştirdi. Ağzı dişlerle süsledi ki dişler öğütmenin, kırmak ve kesmenin aleti olsunlar. Onların temellerini kuvvetli yaptı. Başlarını keskinleştirdi. Renklerini beyaz, saflarını tertipli yaptı. İpten geçirilmiş birer inci tanesi gibi başlarını eşit ve intizamlı olarak dizdi.

İki dudağı yarattı. Renk ve şekillerini güzel yaptı ki ağız üzerine kapanıp mideye giden deliği örtmüş olsun. Onlarla konuşma tamamlansın. Sonra hançereyi yaratıp seslerin çıkışı hatırlattı. Dil için hareket ve kesiş kudretini yarattı. Konuşma yolu genişlesin diye harflerin değişmesine sebep olan çeşitli mahreçlerde kıvrılmasını sağladı.

Sonra hançereleri darlık, genişlik, sertlik, kayganlık, cevherinin katılığı, gevşekliği, uzunluğu ve kısalığı hususunda değişik şekiller üzerinde yarattı. Öyle ki onları vasıtasıyla sesler değişir. İki sesin biri diğerine benzemez, her iki sesin arasında bir fark vardır. Dolayısıyla insanlar sadece sesiyle, karanlıkta bile bir insanı diğer insandan ayırt eder.

Sonra başı saç ve zülüflerle süsledi. Yüzü de sakal ve kaşlarla süsledi. Kaşları da kıllarının inceliği, şeklinin kavisliliğiyle süsledi. Gözleri kirpiklerle güzelleştirdi. Sonra iç azaları yarattı. Onların herbirini özel bir fiil için müsahhar kıldı. Mesela mideyi gıdanın oluşması için, ciğeri gıdayı kana tahvil etmek için, dalağı, ödü ve böbreği ciğere hizmet etmek için müsahhar kıldı. Dalak siyah maddeyi ciğerden çekmek suretiyle ona hizmet eder. Öd safrayı, böbrek mayi maddeleri çekmek suretiyle hizmet eder. Mesane de böbrekten gelen suyu kabul etmek suretiyle böbreğe hizmet eder. Sonra o suyu tenasül uzvu yoluyla dışarı çıkarır. Damarlar kanı bedenin diğer taraflarına yetiştirmek hususunda dalağa hizmet ederler. Sonra elleri yarattı. Hedeflere uzansın diye uzun yaptı. İçini yassı yaptı. Beş parmağı ayırdı. Her parmağı **üç** boğuma taksim etti. **Dört** parmağı bir tarafa, diğer parmağı da bir tarafa koydu ki baş parmak bütün parmakların yardımına koşabilsin. Eğer geçmiş ve geleceklerin hepsi bir araya gelip, ince fikirleriyle beş parmağın birbirinden uzaklığını değiştirerek mevcut şeklin ve **dört** parmağın uzunluktaki farklılığının ve aynı safta tertip edilmesinin yerine başka bir şekil vermeye çalışsalar buna güç yetiremezler.

Zira bu tertiple el, almaya ve vermeye yatkın olmuştur. Eğer eli açarsa, kendisi için bir tabaka olur. Onun üzerine istediğini koyabilir. Eğer kapatırsa kendisi için kepçe olur. Eğer eli açar, parmakları birbirine bitiştirirse, kendisi için kürek olur. Sonra parmak boğumlarına süs olsun diye parmakların

başında tırnakları yarattı. Tırnaklar kopmasın diye destek direkler yarattı ki parmak boğumlarının yapamadığı ince işleri tırnaklarla yapabilsin. Onlarla ihtiyaç anında bedenini kaşısın. Bu bakımdan eğer insan azaların en kıymetsizi olan tırnağı kaybeder ve bedeninde kaşıntı olursa insan, mahlukatın en acizi ve zayıfı olur. Kimse onun bedenini kaşımakta onun yerini dolduramaz.

Sonra eli kaşınan yeri bilecek ve ulaşacak şekilde yarattı. Hatta uyku ve gaflet halinde olsa bile aramaya ihtiyaç olmaksızın o, kendiliğinden kaşınan yere uzanıp orayı bulur. Eğer başkasından bu hususta yardım isterse, başkası ancak uzun bir yorgunluktan sonra kaşınan yeri bulabilir.

Sonra bütün bunları, rahmin içinde olan ve **üç** karanlığa gömülü bulunan meni damlasından yaratmıştır. Eğer perde kalkıpda İnsan oğlu gözünü oraya uzatabilseydi, oradaki hatların ve şekillendirmenin yavaş yavaş o meni damlasının üzerinde cereyan ettiğini görürdü. Fakat ne sureti yapanı, ne de aletini göremez. Acaba aletine ve yaptığı şeye dokunmadan onda tasarruf edip çalıştıran bir sûret yapıcı veya bir fail gördün mü? Öyleyse Allah ortaktan münezzehtir. O'nun şanı pek büyük, O'nun burhanı pek açıktır.

Sonra kudretinin kemâliyle beraber rahmetinin tamamına dikkat et! Zira ana rahmi çocuk için dar gelip çocuk büyüyünce onu nasıl çıkış yoluna hidayet etmiş ki o başını eğip harekete geçer, oradan çıkış yerini arar. Sanki akıllı ve muhtaç olduğunu bilen bir kimsedir. Sonra çocuk çıkıp gıdaya muhtaç olunca, çocuğu memeyi emmeye nasıl hidayet etti? Sonra çocuğun bedeni zayıf olduğu ve diğer gıdalara tahammül edemediği için ince sütü yaratarak çocuğa göre nasıl hazırladığına dikkat et! Sütü fers ile kan arasından, katıksız ve lezzetli olarak nasıl çıkarttı. İki memeyi nasıl yarattı? Onlarda sütü nasıl derledi! O memelerin başlarını çocuğun ağzına sığacak kadar nasıl halk etti. Sonra memenin başında oldukça ince delikleri açtı ki o deliklerden süt ancak emdikten sonra tedricî bir şekilde çıkar; zira çocuk ancak sütün azını hazmedebilir. Sonra fazlasıyla acıktığı zaman o daracık deliklerden fazla süt çıkarmaya gücü yetsin diye çocuğu emmeye nasıl hidayet ettiğine dikkat et!

Sonra onun rahmet ve şefkatine bak! Nasıl dişlerin yaratılışını, iki senenin tamamlanmasına tehir etmiştir; zira çocuk iki senede sütten başka bir şeyle tam mânâsıyla gıdalanamaz. Bu bakımdan dişe ihtiyacı yoktur. Çocuk büyüyünce zayıf süt ona uygun düşmez. Bu sefer kuvvetli yemeğe muhtaç olur. Yemek de çiğnemeye ve yutmaya muhtaçtır. Bu bakımdan çocuk için, daha önce ve daha sonra değil, tam ihtiyaç anında dişleri bitirdi. Öyleyse O, eksikliklerden münezzehtir. O kaskatı kemikleri, o yumuşacık diş etlerinden nasıl çıkardığına bir bak!

Sonra anne babada, çocuk kendine bakmaktan aciz olduğunda ona bakmaları için çocuğa karşı şefkati yarattı. Eğer Allah, rah metini, anne ve babanın kalplerine yerleştirmeseydi, çocuk kendini yönetmek hususunda mahlûkların en acizi olurdu. Sonra çocuğa kudret, ayırt etme kabiliyeti, akıl ve hidayeti nasıl peyderpey ihsan ettiğini dikkatle izle! Böylece, çocuk baliğ olup tekamül etti. Sonra genç, sonra orta yaşlı, sonra ihtiyar oldu! O zaman ya şiddetle nankör kesiliverdi veya çokça şükredici! Ya muti veya asi! Ya Mü'min veya kâfir oldu. Bu da şu âyet-i celîlenin tasdikidir.

İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan birşey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? Doğrusu biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici ve görücü yaptık. Biz ona yolu gösterdik. (O) ister şükredici, ister nankör olur. (İnsan/1-3)

Allah'ın lütûf ve keremine, sonra kudret ve hikmetine dikkatle bak ki rabbanî huzurun acaiplikleri seni hayrete ve dehşete düşürsün! O kimsenin durumuna hayret etmek gerekir ki güzel bir hattı (yazıyı) veya güzel bir nakışı bir duvar üzerinde gördüğünde, onu güzel kabul eder. Bütün himmetini nakkaş (nakışçı) ve hattat hakkında düşünmeye sarf eder: 'Acaba bunu nasıl nakşetmiş, nasıl yazmış, nasıl güç yetirmiş' diye düşünür. Durmadan nefsinde onu büyütür ve 'O ne kadar da zeki imiş! Sanatı ne kadar da mükemmel, kudreti ne kadar da güzel imiş' der. Sonra nefsinde ve nefsinin dışında olan acaipliklere bakar da yaratanın azametini takdir etmekten gâfil kalır! Oysa, ustasının azameti onu dehşete, celâl ve hikmeti onu hayrete düşürmez!

İşte buraya kadar söylediklerimiz bedeninin acaipliklerinden bir nebzeciktir. Onun acaipliklerini tamamen saymak mümkün değildir. Bu bakımdan beden, tefekkür için en basit sahadır. Yaratanın azametine en bariz şahittir. Oysa sen bundan gâfil, miden ve tenasül uzvunla meşgulsün. Nefsinden ancak acıkıp yemeyi, doyup uyumayı, iştahın çekip cinsî münasebette bulunmayı, öfkelenip öldürmeyi biliyorsun. Oysa hayvanların hepsi bu işlerde seninle ortaktır. İnsanı hayvanlardan ayıran özelliği, ancak göklerin ve yerin melekûtuna bakmak, kainatın ve nefislerin acaipliklerini mütalaa etmek suretiyle elde edilen ilâhî marifettir; zira bu marifetle kul mukarreb meleklerin zümresine (cemaatine) dahil olur. Peygamberler ve sıddîkların cemaatinde Allah'ın huzuruna yakın olduğu halde haşrolunur. Bu derece, hayvanlar ve hayvanlar gibi şehvetlerine uyan insan için sözkonusu değildir; zira bu insan hayvanlardan çok daha şerirdir. Çünkü hayvanın buna gücü yetmez. İnsana gelince, Allah ona bu gücü vermiştir. Sonra o gücünü çalışmaz hale getirip o hususta Allah'ın nimetini inkâr etmiştir. Bu bakımdan o nankörler hayvanlar gibidir. Hatta hayvanlardan daha fazla şaşkındır.

Nefsin hakkında düşünme yolunu öğrendiğinde; yer hakkında, sonra ırmak, deniz, dağ ve madenler hakkında düşün! Sonra oradan göklerin melekûtuna yüksel!

Yer'e gelince, Allah'ın ayetlerinden biri de yeri yaygı ve beşik olarak yaratması, orada geniş yollar ve geçitler yapması, üzerinde yürümek için onu yumuşak bir vaziyette ve dağlarda yeri sallantıdan koruyucu kazıklar olarak, insanların her tarafına ulaşamayacakları şekilde etrafını geniş yaratmasıdır. Ömürleri uzun olsa ve devamlı seyahat etseler bile yine de her tarafına ulaşamazlar.

Göğü sağlam yaptık, biz genişleticiyiz. Yeri biz döşedik. (Biz) ne güzel döşeyiciyiz! (Zariyat/47-48)

O size yeri boyun eğer yaptı. Haydi onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin! (Mülk/15)

O (Allah) ki yeryüzünü sizin için döşek, göğü de bina yaptı. (Bakara/22)

Allahü teâlâ aziz kitabında yeryüzünden çok bahsetmiştir ki arzın acaiplikleri hakkında İnsan oğlu düşünsün. Bu bakımdan arzın üstü dirilerin, içi ise ölülerin yeridir!

Arzı toplanma yeri yapmadık mı diriler ve ölüler için?! (Mürselât/25-26)

Yer ölüyken ona dikkatle bak! Onun üzerine su indirildiğinde canlanır, gelişir ve yeşerir. Acaip bitkiler bitirir. Çeşitli hayvanlar ondan çıkar. Sonra yerin etraflarını kocaman dağlarla nasıl sağlamlaştırdığına dikkat et! Suları dağların altında nasıl depo etti? Pınarları fışkırtıp yeryüzünde ırmakları nasıl akıttı? Kupkuru taştan ve bulanık topraktan ince, tatlı ve tertemiz suyu nasıl çıkardı? O su

ile her şeyi nasıl meydana getirdi? Onunla ağaçve bitkilerin çeşitlerini, buğday, üzüm, yonca, zeytin, hurma, nar ve sayılmayacak kadar çok meyveleri nasıl çıkardı? Bu meyvelerin hepsi değişik şekilli, değişik renkli, değişik tad, sıfat ve kokuludurlar. Bazıları yemek hususunda diğerinden üstündür. Oysa hepsi bir su ile sulanmakta, bir yerden çıkmaktadır.

Eğer 'Meyvelerin değişikliği, tohum ve köklerinin değişikliğine dayanmaktadır' dersen, bu takdirde sorarız, acaba hurma çekirdeğinde hurma salkımlarını gerdanlık gibi boynuna takan bir hurma ağacı ne zaman vardı? Acaba bir tek buğday tanesinde ne zaman her birinde yüz tane olan yedi başak mevcut olabilir?

Sonra çöllere bak! Üst ve altlarını tedkik et! Onları birbirine benzer toprak olarak görürsün. Ne zaman ki su onların üzerine inerse gelişir. Her güzel çiftten çeşitli renklerde, birbirine benzer benzemez bitkiler çıkarır. O bitkilerin her birinin tadı, kokusu, renk ve şekli öbürüne muhaliftir. Bitkilerin çokluğuna, türlerinin çeşitli oluşuna ve şekillerine (dikkatle) bak! Sonra bitkilerin değişikliğine, faydalarının çokluğuna dikkat et. Dikkat et ki Allah, garip ve faydalı ilâçları nasıl bitkilere emanet etmiştir. İşte şu bitki gıda, öbürü kuvvet verir. Şu bitki diriltir, başka bir bitki öldürür. Biri soğutur, biri hararet verir. Şu bitki mideye girerse safrayı damarların derinliğinden söker, şu bitki safraya inkılâb eder. Öbür bitki balgamı, sevda denilen maddeyi söker. Şu bitki yenildiğinde bu iki maddeye inkılâb eder. Filan bitki kanı tasfiye eder. Filanın kanı olur. Şu bitki neşe verir, öbür bitki uyutur. Bu bitki kuvvet verir. Biri zâfiyet verir.

Kısacası, yerden biten hiçbir yaprak ve hiçbir saman çöpü yoktur ki onda beşerin birçok faydası bulunmasın! Öyle ki beşerin takatinde o faydaların künhüne vâkıf olmak gücü yoktur. Bu bitkilerin her birinin yetişmesi özel bir çalışmaya muhtaçtır. Mesela hurma aşılanır, üzüm bağı budanır; ekin yabani ve zararlı otlardan ayıklanır. O bitkilerin bir kısmının bitmesi tohumu yere ekmek suretiyle olur. Bazısı fidanları yere dikmekle, bazısı ağacı aşılamakla! Eğer bitki cinslerinin değişikliğini, çeşitlerini, faydalarını, hallerini ve acaipliklerini anlatmak istesek, birçok gün, bunun vasfını yapmakla tükenir. Bu bakımdan her cinsten seni tefekkür yoluna sevkedecek kadar zikretmek yeterlidir. İşte bu söylediklerimiz bitkilerin acaiplikleridir.

Allahü teâlâ'nın ayetlerinden biri de dağların altına yerleştirilmiş cevherler ve yerden elde edilen madenlerdir. Yerde komşu birbirine değişik kıtalar vardır. Öyleyse dağlara dikkatle bak! Onlardan kıymetli cevherleri, altın, gümüş, firûze, inci ve benzerlerini nasıl çıkartmıştır? Bazıları altın, gümüş, bakır, kalay ve demir gibi, çekiçler altında istenilen şekle sokulur. Bazıları da firûz ve inci gibi dövmeyi kabul etmez. Allah'ın insanları bu madenleri çıkarmaya, temizlemeye, onlardan kablar, aletler, paralar ve süs eşyaları yapmaya nasıl hidayet ettiğine dikkat et!

Sonra petrol, kükürt, katran ve benzerleri gibi, yerden çıkan (sıvı) madenlere dikkatle bak! Onların en azı tuzdur. İnsan tuza yemeği daha leziz hâle getirmek için muhtaç olur. Eğer bir memleket tuzsuz kalırsa, o memlekete süratle felâket gelir!! Bu bakımdan Allah'ın rahmetini dikkatle izle ki bazı arazileri tabiî olarak nasıl çorak ve tuzlu yaratmıştır. Orada yağmurlardan gelen saf sular toplanır ve yakıcı bir tuza dönüşür. Öyle ki ondan bir miskal yemek dahi mümkün değildir. Onu sadece yemeğe tad vermesi ve dolayısıyla maişeti düzeltmek için yaratmıştır.

Canlı cansız hiçbir şey yoktur ki şu saymış olduğumuz hikmetlerden onda bir veya birkaç tane bulunmasın. Bu bakımdan Allah hiçbir şeyi boşuna yaratmamış ve her yarattığını ciddi olarak yaratmıştır. Her şeyi gerektiği gibi hak olarak gereken vecih üzerine, celâline, kerem ve lütfuna uygun düştüğü şekilde yaratmıştır.

Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. (Duhân/38-39)

Hayvanları uçan ve yürüyen, yürüyenleri de iki, **dört**, on ve bir kısım haşaratta görüldüğü gibi yüz ayaklı olarak yaratması, sonra faydalarını, şekillerini ve tabiatlarını yaratması Allah'ın alâmetlerindendir. (Mesela) göklerde uçan kuşlara, evcil ve yabani hayvanlara dikkatle bak! Onlarda öyle acaiplikler görürsün ki o acaiplikleri gördüğünde onları yaratanın azameti, kudreti ve hikmeti hakkında tereddüt ve şüphe kalmaz! Bunları saymak nasıl mümkün olur? Bilakis biz sivrisineğin veya karıncanın veya arının veya evini yapmak, gıdasını derlemek, eşine ülfiyet vermek, nefsi için azıklanmak ve evinin şeklini yapmak maharetinde ve ihtiyaçlarını elde etmek hususundaki hidayetinde hayvanların küçüklerinden olan örümceğin acaipliklerini belirtmek istersek buna gücümüz yetmez. Örümceğin evini bir nehir kıyısında yaptığını görürsün. Önce dokuduğu iple iki tarafa varmak imkânını elde etmek için aralarında bir zirâ veya daha az bir mesafe bulunan birbirine yakın iki yer arar. Sonra ipi olan tükrüğünü yapışması için bir tarafın üzerine atar. Sonra öbür tarafa geçer. İpin öbür tarafını sağlamlaştırır. Böylece iki **üç** defa gidip gelir. İplerin arasındaki uzaklığı geometrik bir uygunlukla inşa eder. Sonra uzatılan ipin düğümlerini sağlamlaştırdığında ve ipleri dizdiğinde, bu sefer, duvar yerine geçen ipleri dizmekle meşgul olur. Duvarı temel üzerine koyar. Bir kısmını diğerine ekler. Duvar mesabesindeki ipin temel mesabesindeki iple temas ettiği noktayı sağlamlaştırır.

Bütün bunlarda geometrik bir uygunluk gözetir. İçine sivrisinek ve karasineğin düşeceği bir ağ yapar ve bir köşede oturup avının ağa düşmesini bekler. Av ağa düştüğünde acelece onu tutup yer. Eğer avlanmaktan aciz kalırsa, böylece bir duvarda kendi nefsi için bir zaviye arar. Zaviyenin iki tarafı arasında ip ile birleştirme yapar. Sonra kendisini başka bir iple oraya asar. Başı aşağıya inik olarak havada uçan bir sineği bekler. Sinek uçtuğunda kendisini ona ok gibi atar. Onu tutup ipini onun ayağına dolar. Kuvvetlice bağlar ve yer.

Küçük ve büyük hiçbir hayvan yoktur ki onda sayılmayacak kadar acaiplikler bulunmasın! Acaba o hayvan, bu sanatı kendiliğinden öğrendiğini veya kendi kendisini meydana getirdiğini veyahut onu bir insanın yaptığını ve ona bu sanatı öğrettiğini veya onu hidayet edip öğreten hiçbir kuvvetin olmadığını mı zannediyorsun? Acaba basiret sahibi bir kimse örümcek denilen hayvanın miskin, zayıf ve aciz olduğundan şüphe eder mi? Hatta cüssesi büyük, kuvvetli görünen fil bile kendi işini idare etmekten acizdir. Bu zayıf hayvan nasıl aciz olmayacaktır? Acaba bu hayvan şekliyle, suretiyle, hareketiyle, hidayet oluşuyla, sanatındaki acaipliklerle, hikmet sahibi bir yaratanın, âlim ve kâdir bir yaradanın olduğuna şahidlik etmez mi? Basiret sahibi şu küçücük hayvanda, tedbir edici yaratanın azametinden, celâl, kudret ve hikmetinin kemâlinden öyle bir şey görür ki onun hakkında akıl sahipleri şaşakalırlar. Acaba diğer hayvanlarda neler vardır?

Bu da sayılmayacak kadar çoktur. Çünkü hayvanların şekilleri, huyları ve tabiatları sayılı değildir. Kalplerin hayvanlara hayret etmemesi, onları görmektendir. Evet! İnsan oğlu garip bir hayvan velev ki bir böcek olsa dahi görse, hayretini mucib olur ve "Sübhânallah! Bu ne acaip bir şeydir' der. Oysa insan hayvanların en acaibidir. Buna rağmen kendi nefsine hayret etmez. İnsan oğlu alıştığı hayvanlara, o hayvanların şekil ve suretlerine dikkatle baksa, sonra dönüp onlardan sağlanan deri, yün ve kıllar gibi faydalara baksa, öyle faydalar ki Allah onları mahlûkları için elbise, göç etme ve yerleşmelerinde çadır olarak yaratmıştır. İçecek ve gıda maddelerini yerleştirmek için kaplarını ve ayaklarını koruyucu pabuçlarını onlardan yaratmıştır. O hayvanların sütlerini, etlerini insanlara gıda kılmıştır. Sonra onların bir kısmını binmek için süs yapmış, bir kısmını da yükleri taşıyıp uzak çölleri katetmek için yaratmıştır.

Evet, insan bunlara baksa, bunların yaradanının hikmetine çokça hayret eder. Çünkü o yaratan bunların bütün faydalarını derleyici ve bunların yaratılışından daha önce mevcut olan bir ilimle bunları yaratmıştır. Bütün işler düşünmeksizin, herhangi bir vezir veya müsteşardan yardım istemeksizin O'nun ilminde apaçıktır. O, ortaktan ve eksiklikten münezzehtir. Öyle ise bilen, sezen, hikmet ve kudret sahibi O'dur. O, yaratmış olduğunun en azı ile âriflerin kalplerinden Tevhîdi hakkındaki şehadetin doğruluğunu çıkarttı! Bu bakımdan halk için, O'nun kahrına ve kudretine baş eğmek, O'nun rabliğini kabul etmek, O'nun celâl ve azametinin marifetinden aciz olduğunu ikrâr etmekten başka bir çıkar yol yoktur! Bu bakımdan hiç kimse O'na gereği gibi, O'nun kendi nefsini övdüğü gibi O'nu övemez. Bizim marifetimizin en son noktası O'nun marifetinden aciz kaldığımızı itiraf etmektir. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'dan minnet ve şefkatiyle bizi hidayetle şereflendirmesini talep ederiz!

O'nun yüce kudretine delâlet eden ayetlerinden biri de yeryüzü kaplayan büyük okyanus'un bir parçası olan ve yerin kıtalarını içine alan engin denizlerdir. Hatta karalar, denizlere nisbeten kocaman bir denizin içindeki küçücük bir ada gibidirler.

Yeryüzünün diğer bir kısmı ise su ile kaplıdır.

Nitekim Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Yeryüzü bir (ağılın veya ahırın) yeryüzündeki yeri kadardır. 12

Bu bakımdan bir ağılı (ahırı) bütün kürre-i arza nisbet et (ve ne kadarcık olduğunu anla!) Yeryüzü, denize nisbeten bir ağıl kadardır. Oysa sen yeryüzünün acaipliklerini ve onda bulunanları müşahede ettin. Şimdi denizin acaipliklerini düşün! Zira denizin genişliği yerin genişliğinin birkaç misli olduğu gibi, orada bulunan hayvan ve cevherlerin acaiplikleri de yeryüzünde gördüğün acaipliklerden kat kat daha fazladır.

Deniz o kadar büyüktür ki onun içinde bulunan büyük hayvanların sırtları denizin dışında göründüğünde görünen hayvanlar birer ada zannedilir. Gemi yolcuları onun üzerine inerler. Bazı kereler o hayvanlar üstlerinde yakılan ateşleri hisseder, harekete geçer ve böylece onun sırtına inen insanlar onun hayvan olduğunu anlarlar. Kara hayvanlarından gerek at, gerek kuş, gerek sığır, gerek insan olsun, mutlaka denizde onların benzerleri ve birkaç katı mevcuttur. Denizde öyle cins hayvanlar vardır ki karada onların benzerleri bilinmemektedir. Deniz hayvanlarının sıfatları birkaç cilt kitapta zikredilmiştir. Deniz seyahatlerini ve acaipliklerini derlemekle meşgul olan kimseler bu konularda birçok kitaplar telif etmişlerdir.

Sonra **Allahü teâlâ**'nın inciyi nasıl yaratıp su altında kabuğunda onu muhafaza ettiğine dikkat et! Allah'ın mercanı su altında, sağır taşlarda nasıl bitirdiğine dikkat et! Oysa mercan, ağaç şeklinde bir bitkidir, taşta biter. Sonra denizden çıkarılan çeşitli nefis şeyleri düşün!

Sonra gemilerin acaipliklerine dikkat et! Allah onları su üzerinde nasıl tutmuş, insanlara gemilerde seyretmeyi nasıl müyesser kılmıştır? Yüklerini başka yerlere götürmek için gemileri onlara nasıl müsahhar kılmış, sonra gemileri yürütmek için rüzgârları nasıl salıvermiş, sonra gemicilere rüzgârların esinti istikametlerini, vakitlerini ve varacakları noktaları nasıl bildirmiştir? **Kısacası**; **Allahü teâlâ**'nın denizdeki sanatının acaiplikleri birkaç cilt kitaba sığmaz.

Bütün bundan daha acaip olan şey, su damlasının keyfiyetidir. Su, ince, lâtif, seyyal, ıslatıcı ve parçaları birbirine bitişik bir cisimdir. Sanki bir şeydir. Terkibi ince, sanki bitişik değilmiş gibi parçalanmayı gayet süratle kabul eder. Tasarrufa müsahhar kılınmış, ayrılma ve bitişmeye kabiliyetlidir. Yeryüzünde bulunan hayvan bitki her şeyin hayatı ona bağlıdır. Eğer kul, su içmeye muhtaç olur da ondan menedilirse, eğer yeryüzünün bütün hazineleri malı olsa, suyu elde etmek için, tereddütsüz feda eder. Sonra insan suyu içtiğinde dışarı çıkarmaktan menedilirse yine yeryüzünün bütün hazinelerini ve bütün dünya mülkünü sarfetmekte tereddüt etmez. Âdem oğluna hayret etmek gerek! Nasıl dinar, dirhem, ve cevherleri gözünde büyütür de **Allahü teâlâ**'nın bir yudum sudaki nimetinden gâfil kalır! Oysa o bir yudum suyun içilmesine veya dışarı atılmasına muhtaç olduğunda bütün dünyayı o yolda verir! Sular; nehirler, kuyular ve denizlerin acaiplikleri hakkında derin derin düşün! Bu hususlarda tefekkür için geniş bir alan ve imkân vardır.

Bütün bunlar belirgin deliller ve birbirini takviye eden burhanlar, hâl diliyle konuşup kendilerini yoktan varedenin celâlini izah eden, kendileri hakkındaki kemâl-i hikmetini belirten hüccetlerdir. Bu hüccetler basiret sahiplerini nağmeleriyle çağırarak her akıl sahibine şöyle haykırmaktadır: 'Beni görmez misin? Suretimi, terkibimi, sıfatımı, faydalarımı, hallerimin değişikliğini, faydalarımın çokluğunu görmez misin? Ben kendiliğimden böyle olduğumu veya cinsimden olan birinin beni yarattığını mı zannediyorsun? **Üç** harften yazılı bir kelimeye bakıp bu kelimenin âlim, kudretli, iradeli ve konuşkan bir insanın sanatı olduğuna inanmaktan utanmıyor musun?' Sonra yeryüzünün sahifeleri üzerinde ilâhî hatların yazılmış acaipliklerine bakar ki bu acaiplikler, zatı ve hareketi gözlerle görülmeyen ve yazı yeriyle birleşmesi bulunmayan ilâhî kalemle yazılmıştır. Kalp o hatların yaratıcısının celâlinden ayrılır.

O (insanî) damla sağırlara değil, kulak ve kalp sahiplerine şöyle haykırıyor: Beni iç organların karanlığında, hayız kanına gömülmüş sanıyorsun! O vakit yüzümün üzerinde hatlar ve suret belirir ve ezelî nakkaş gözbebeğimi, kirpiklerimi, alnımı, yanak ve dudağımı nakşeder. Bu bakımdan kaşlarımın tedricî olarak, kavisli bir duruma geldiğini görürsün.

Oysa nutfenin içinde ve dışında nakşeden birini göremezsin. Rahme gireni veya rahimden çıkanı müşahede etmezsin! Bundan ne annenin, ne babanın, ne meni damlasının ve ne de anne rahminin haberi vardır. Acaba bu nakkaş, kalem ile hayret verici bir sureti çizen ressamdan daha hayret verici değil midir?! Eğer bir veya iki defa (dikkatle) buna bakarsan muhakkak anlarsın! Acaba nutfenin zâhirini, bâtınını ve bütün cüzlerini nutfe ile herhangi bir teması olmadığı halde kapsayan, dahil ve hariçten herhangi bir ittisali olmayan, suretlendirme ve nakıştan ibaret olan bu cinsi öğrenmeye gücün yetmez

mi? Eğer bu acaipliklere hayret etmiyorsan ve bu sureti veren, bu nakışın nakkaşı ve bu takdirin sahibi olan zatın nakış ve sanatına hiçbir nakış ve sanatın müsavi olmadığı gibi kendisinin de benzeri olmadığını, hiçbir nakkaş ve suret vericinin ona eşit ve müsavi bulunmadığını, iki fail arasındaki mübayenet ve uzaklığın, iki fiilin arasındaki uzaklık oranında olduğunu anlayıp hayret etmiyorsan, hiç olmazsa hayret etmediğine hayret et! Çünkü buna rağmen hayret etmeyişin, her hayret verici şeyden daha hayret vericidir; zira bu açıklığa rağmen basiretini körleten, bu izaha rağmen seni bunları ayırmaktan menedenin durumuna hayret etmen gerekir. Bu bakımdan hidayet eden ve saptıran, delâlete ve inkâra götüren, şakî ve saîd yapan, dostlarının basiretlerini açıp âlemin bütün zerre ve parçalarında kendisini müşahede etmeye muvaffak kılan, düşmanlarının kalplerini körletip izzet ve yüceliği ile onlardan cemâlini perdeleyen Allah ortaktan münezzehtir. Yaratmak, emir, minnet etmek, lütûfta bulunmak, kahretmek O'na mahsustur. O'nun hükmünü geriye çeviren olmadığı gibi, kaza ve kaderini geciktiren de yoktur.

O'nun kudretine delâlet eden ayetlerinden biri de yeryüzünün elips oluşu ve göğün derinliği arasında hapsedilen lâtif bir havadır. Rüzgârlar estiğinde ne dokunmak suretiyle cismi ve ne de bakmak suretiyle şahsı görülmeyen hava! Havanın tamamı, tek deniz gibidir.

Kuşlar gök boşluğunda halka tutmuş, kanatlarını yapıştırmış, deniz hayvanlarının suda yüzmesi gibi kanatlarıyla orada yüzmektedirler. Deniz dalgalarının coştuğu gibi, rüzgâr estiğinde hava dalgalanmakta ve etraf sallanmaktadır. **Allahü teâlâ** havayı hareketlendirdiğinde ve onu şiddetle esen bir rüzgâr kıldığında, eğer dilerse, onu rahmetinin önünde gönderilen bir müjdeci yapar.

Rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik de gökten su indirdik, böylece sizi suladık. (Hicr/22)

Onun hareketiyle havanın ruhu hayvan ve bitkilere yetişir. Onlar da gelişirler. Eğer dilerse o esen rüzgârı, mahlukâtın günahkârlarına azap kılar.

Nitekim şöyle buyurmuştur:

Biz onların üstüne uğursuz mu uğursuz bir günde uğultulu bir kasırga saldık. İnsanları sanki köklerinden sökülmüş hurma kütükleri imişler gibi koparıp deviriyordu. (Kamer/19-20)

Sonra havanın letafetine, şiddetine ve suda tazyik yaptıkça kuvvetine bak! Üfürülmüş tulumun üzerine kuvvetli kişi var kuvvetiyle, onu suya daldırmak için basar, fakat onu suya batırmaktan aciz kalır. Oysa katı demiri suyun üzerine koysan derhal batar. Havanın, letafetine rağmen, kuvvetiyle nasıl suya dalmaktan korunduğuna dikkat et! Bu hikmete binanen **Allahü teâlâ**, su üzerinde gemileri durdurmuştur.

Böylece içi boş ve içinde hava bulunan şeyler suya batmaz. Çünkü hava onu batmaktan meneder. Geminin ise, iç sathından hava ayrılmaz. Bu bakımdan ağır gemi, kuvvet ve katılığına rağmen, tıpkı kuyuya yuvarlanmaktan menedici ve kuvvetli bir kişinin eteğine asılan bir kimse gibi latif hava ile asılı kalır. Gemi, iç boşluğundan ötürü kuvvetli havanın eteklerine sarılır, yatmaktan ve batmaktan korunur. Öyle ise ağır gemiyi latif gözle görülen bir ip ve bağlanan bir düğüm olmaksızın havada tutan Allah eksikliklerden münezzehtir.

Sonra hava boşluğunun acaipliklerine, orada beliren bulutlara, işitilen gürültülere, şimşeklere, yağmurlara, karlara, yıldızlardan kopan ateş parçalarına ve yıldırımlara bak! Bunlar gök ile yer arasındaki acaipliklerdir.

Kur'ân bunların cümlesine şu ayetiyle işaret etmiştir:

Biz gökleri, yeri ve **ikisi** arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık! (Duhân/38)

İşte gökler ile yer arasında olan bu havadır. Kur'ân bunun tafsiline, çeşitli yerlerde işaret ederek şöyle buyurmuştur:

O arzda her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır. (Bakara/164)

Nitekim gökgürültüsünü, şimşeği, bulutu, yağmuru her ele alışında bunun tafsilatına işaret etmiştir! Eğer bu cümleden nasibin yoksa, sadece yağmuru görüyor, gürültüyü işitiyorsan, bu durumda hayvan da seninle ortaktır. Öyle ise, hayvanlar âleminin düşüklüğünden en yüce âleme yüksel! Gözlerinle onların zâhirini idrâk etmiş oldun. O halde, zâhir gözünü kapat, bâtınî basiretinle bak ki onların acaibini ve sırlarının garibini görebilesin. Bu da hakkında tefekkürün uzadığı bir bahistir. Bunu teker teker saymak mümkün değildir.

Kapkaranlık ve kesif bulutu düşün! Bulutlar saf saf bir boşlukta toplanır. Allah dilediği zamanda onu yaratır. O bulut, yumuşaklığına rağmen, ağır suyu taşıyıp, **Allahü teâlâ** ona suyu indirmek, yağmur tanelerini irade ettiği miktarda yağdırmak ve istediği şekilde göndermek iznini verinceye kadar göğün boşluğunda durur. Allah ona izin verince suyu yeryüzüne serper. Onu ayrı damlalar halinde gönderir ki damlaların biri diğerine yetişmez.

Biri diğeriyle birleşmez. Her damla, kendisi için çizilmiş yoldan gelir ve o yoldan ayrılmaz. Ne gecikir, ne de arkadan gelen acele eder, yere tane tane düşer. Eğer geçmiş ve gelecekler bir damla su yaratmak hususunda veya bir memlekete, bir köye inen yağmur damlalarının sayısını bilmek hususunda birleşseler, cinler ve insanlar bunun hesabını yapmaktan aciz kalırlar.

Bu bakımdan o damlaların adedini ancak onları icad eden Allah bilir. Sonra onların her damlası yeryüzünün bir yerine ve kürre-i arzda bulunan kuş, vahşi hayvan, haşereler ve yürüyen canlılar için tayin edilmiştir. O damla üzerine ilâhî zâhirî gözle idrâk edilmeyenbir hat (yazı ile) 'Filan dağın filan yerinde bulunan falanca böceğin rızkıdır. Bu su filan zamanda o böcek susadığında ona yetişecektir' yazılmıştır.

Bununla beraber latif sudan kaskatı dondurulmuş doluda ve atılmış pamuk gibi yağan kar tanelerinde sayılmayacak kadar acaiplikler mevcuttur.

Bütün bunlar Kâdir ve Cebbâr olan Allah'ın fazlı, kâhir ve yaratan'ın kahrıdır. Yaratılmışlardan hiçbirinin burada dahli yoktur. Aksine O'nun mahlûkuna O'nun celâl ve azameti altında baş eğip zillet göstermekten başka birşey düşmez. İnkârcı körler ise bunun keyfiyetini bilmemekten ve sebep ile illetini zikretmekten dolayı zanlarının oklarını atmaktan başka birşey yapamazlar. Bu bakımdan mağrur cahil der ki: 'Su, tabiatiyle ağır olduğundan aşağı iniyor! Suyun iniş sebebi ancak budur!'

Cahil, bu bilginin sadece kendisine ait olduğunu zanneder ve bu bilgiyle sevinir. Oysa eğer kendisine 'Tabiatın mânâsı nedir? Tabiatı yaratan kimdir? Suyun tabiatını ağır olarak yaratan kimdir? Ağacın diplerine dökülen suyu ağır olmasına rağmen inceltip oradan en üst dallara çıkartan kimdir? Su nasıl önce alta sızdı, sonra damarların boşluklarından, yavaş yavaş, üste yükseldi?' diye sorsak ne diyecek? Öyle ki su yaprakların bütün taraflarına yayılır, fakat görülmez. Ancak her yaprağın her cüzü ondan gıdalanır. Su, o yapraklara küçücük ve kılcal damarların boşluklarından girer. Yaprağın aslı olan damar, ondan kana kana içer. Sonra o büyük ve yaprağın uzunluğunda yayılmış damardan küçücük damarlar yayılır. Sanki büyük damar bir nehir gibidir, ondan yayılan küçük isale boruları ayrılır.

Büyük damar bir nehir gibidir, ondan yayılan küçük damarlar ise, arklar gibidir. Sonra o arklardan onlardan daha küçük isale boruları ayrılır. Sonra onlardan da örümcek ağına benzer ince ve gözün görmediği ipler (damarlar) yaprağın bütün yassılığına yayılır.

Dolayısıyla gıdalandırmak, geliştirmek, sulandırmak, tazeliği ve yeşilliği muhafaza etmek için su o damarlardan yaprağın diğer parçalarına ve meyvelerin diğer cüzlerine ulaşır. Eğer (tabiatçının dediği gibi) su, tabiatıyla daima aşağıya doğru hareket ediyorsa, acaba nasıl yukarıya çıkıyor? Eğer bu çıkış, bir çekenin çekmesiyle oluyorsa acaba onu teshîr eden kimdir? Eğer sonunda göklerin ve yerin yaratanına mülk (dünya) ve melekût (âhiret) cebbârına dayanır ve varırsa acaba başlangıçta neden ona havale edilmiyor? Bu bakımdan cahilin en son varacağı nokta, akıllının başlangıç noktasıdır.

O'nun (büyük kudretinin) ayetlerinden biri de göklerin, yerin ve göklerde bulunan yıldızların melekûtudur. Bu, emrin tamamıdır. O halde kim herşeyi idrâk edip, göklerin acaiplerini elinden kaçırırsa, herşey onun elinden kaçmış demektir. Yer, denizler, haya, göklerden başka her cisim, göklere oranla, denizde bir damla, hatta bir damladan daha küçüktür. Sonra dikkat et ki **Allahü teâlâ** göklerin ve yıldızların durumunu Kur'ân'da nasıl büyütmüştür? Kur'ân'ın hiçbir sûresi yoktur ki çeşitli ayetlerinde bu husustan söz edilmesin. Bunlara yapılan nice yeminler vardır; Kur'ân'daki şu ayetler gibi:

Burçlara sahip göğe andolsun! (Burûc/1)

Göğe ve târıka andolsun! (Târık/1)

(Çeşitli) yolları bulunan göğe andolsun ki! (Zâriyat/7)

Göğe ve onu bina edene kasem olsun! (Şems/5)

Güneşe ve onun aydınlığına, ona tâbi olduğu zaman ay'a andolsun! (Şems/1-2)

Yoo, yemin ederim o geri kalıp gizlenenlere, geri dönüp (ışık) verenlere! (Tekvîr/15)

İnmekte olan yıldıza andolsun ki! (Necm/l)

Yoo, yıldızların yerlerine yemin ederim! Eğer bilirseniz, bu büyük bir yemindir. (Vâkıa/75-76)

Böylece anlaşıldı ki necis bir damlanın acaipliklerinin marifetinden geçmiş ve gelecekler aciz kalmıştır. Allah'ın kendileriyle yemin ettikleri şeylerin marifetinden de aciz kalmışlardır. Allah'ın kendisiyle yemin ettiği şeylere rızıkları havale ve izafe etmesi hakkında ne zannediyorsun?

Semada rızkınız da var, uyarıldığınız (azap) da var. (Zâriyat/22)

Bu hususta düşünenleri överek şöyle buyurmuştur:

Onlar ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler! (Âl-i İmrân/191)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu ayetle ilgili olarak şöyle demiştir:

Bu âyeti okuyup sonra bıyığını bükene (aldırmayana) azap olsun!13

Allahü teâlâ, bunlardan yüz çevirenleri kötüleyerek şöyle buyurmuştur:

Göğü (düşmekten) korunmuş bir tavan yaptık. Onlarsa hâlâ O'nun ayetlerinden yüz çeviriyorlar. (Enbiyâ/32)

Acaba bütün deniz ve yerlerin göklere nisbeti ne olabilir? Oysa onlar yakında değişirler. Gökler ise sağlam, kuvvetli ve kıyâmete kadar değişmekten korunmuştur.

Onun için **Allahü teâlâ** göklere 'korunmuş' diye ad vererek şöyle buyurmuştur:

Göğü korunmuş bir tavan yaptık. (Enbiya/32)

Üstünüze yedi sağlam (gök) bina ettik. (Nebe/12)

Yaratılışca siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı. Kalınlığını (tavanını) yükseltti, onu düzenledi. (Naziat/27-28)

İzzet ve ceberrût'un acaipliklerini görmen için melekûta dikkatle bak! Zannetme ki melekûta bakışının mânâsı gözünü oraya uzatman ve dolayısıyla göğün maviliğini, yıldızların ışık ve ayrılığını görmendir. Çünkü hayvanlar da bu bakışta seninle ortaktır.

Eğer böyle bir bakış kastedilseydi **Allahü teâlâ** şu sözü ile Hazret-i İbrahim'i övmezdi:

Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki kesin inananlardan olsun! (En'âm/75)

Kur'ân, göz ile idrâk edilen şeyleri Mülk ve Şehadet tâbiriyle ifade ediyor. Gözün görmediği şeyleri ise Gayb ve Melekût'la ifade ediyor. **Allahü teâlâ** gayb ve şehadetin âlimidir. Mülk ve melekûtun cebbârıdır. Hiç kimse O'nun ilminden, dileğinden başka birşeyi ihâta edemez. O, gaybın âlimidir. Razı olduğu peygamberden başka hiç kimseyi gaybına muttali kılmaz. (Bunlar Kur'ân'ın hükümleridir) .

Ey akıllı insan! Tefekkürünü melekûtta gezdir. Böylece göklerin kapısının senin için açılması ümit edilir. Dolayısıyla kalben göklerin etrafında, kalbinle arşın huzurunda duruncaya kadar devam et! İşte o zaman Hazret-i Ömer'in rütbesine ulaşman ümit edilir; zira o şöyle demiştir: 'Kalbim rabbimi gördü!'

En uzağa varmak ancak en yakını geçtikten sonra mümkündür. Sana en yakın olan şey nefsindir. Sonra merkezin olan kürre-i arzdır. Sonra seni kapsayan havadır. Sonra bitki hayvan ve yeryüzündeki şeylerdir. Sonra fezanın acaiplikleridir. O da gök ile semanın arasındaki şeylerdir. Sonra yıldızlarıyla beraber yedi göktür. Sonra kürsî sonra arş, sonra arş'ın hameleleri ve göklerin idarecileri olan meleklerdir. Sonra ondan arş, kürsî, gök, yer ve aralarındakinin sahibi olana bakmaya geçersin! Bu bakımdan seninle bunlar arasında büyük sahralar, uzun mesafeler, yüce ve geçilmesi zor geçitler vardır. Oysa sen daha diğerlerine nisbeten düşük ve yakın olan geçidi bile geçmiş değilsin. O da nefsini

bilmendir. Nefsini bilmediğin halde rabbinin marifetini iddia ederek 'Rabbimi tanıdım. Kullarını tanıdım. O halde neyin hakkında düşüneyim? Neye bakayım?' diyorsun.

Şimdi başını kaldır göğe bak. Göğe, onun yıldızlarına, onların deveranına, doğuşuna, batışına, güneşine ve ayına bak. Doğuşların ve batışların değişik oluşuna, seyrinden herhangi bir değişiklik ve hareketinde herhangi bir gevşeme olmaksızın, daima hareket edişine bak! Bütün bunlar mukadder bir hesaba göre tertip edilmiş konaklarda cereyan ederler. **Allahü teâlâ** onları, Kitab'ı dürmek gibi, duruncaya kadar ne arttırır, ne de eksiltir. Yıldızların çokluğunu ve renklerinin değişikliğini düşün! Bunların bir kısmı kırmızılığa, bir kısmı da beyazlığa meyleder! Bir kısmı kurşunî renge kaymaktadır. Sonra şekillerinin değişikliğine bak! Bazıları akrep, bazıları koç, bazıları öküz, bazısı aslan, bazısı insan suretindedir. Yeryüzünde hiçbir suret yoktur ki onun misali gökte bulunmasın. Sonra güneşin bir senelik müddeti içinde feleğin etrafında dönüşüne bak! Sonra o güneş hergün doğar ve **Allahü teâlâ**'nın kendisi için müsahhar kıldığı başka bir seyir ile batar. Eğer onun doğuş ve batışı olmasaydı gece ile gündüz oluşmaz ve zamanlar bilinmezdi.

Kainatı devamlı olarak ya karanlık veya aydınlık kaplardı. Dolayısıyla çalışma vakti, istirahat vaktinden ayırd edilemezdi. **Allahü teâlâ**'nın, geceyi nasıl örtü, uykuyu istirahat, gündüzü geçim vasıtası kıldığına dikkat et! **Allahü teâlâ**'nın geceyi gündüze, gündüzü geceye idhâl etmesine ve onların üzerine özel bir tertipte fazlalık ve eksikliği sokmasına dikkat et! Güneşin seyrini göğün ortasından kaydırmasına bak! Öyle ki güneşin kayışı sebebiyle, yaz, kış, bahar ve güz mevsimleri meydana geldi.

Bu bakımdan güneş, göğün ortasındaki yolundan birazcık inse hava soğur, kış meydana gelir. Göğün ortasında bulunduğunda hararet şiddetlenir. İkisinin arasında olduğunda mevsim normale döner. Göklerin acaibinin cüzlerinden birinin binde birini saymaya dahi imkan yoktur. Bu ancak tefekkür yolu için bir uyarmadır. **Kısacası**, yıldızlardan hiçbiri yoktur ki yaratılışında, miktarında, şeklinde, renginde, göğe konmasında, göğün ortasına yakın ve uzak oluşunda, yanındaki yıldızlara yakınlık ve uzaklığında **Allahü teâlâ**'nın birçok hikmeti olmasın!

Bedenin azalarını da bunlara kıyas et! Zira hiçbir cüz yoktur ki onda bir veya birkaç hikmet bulunmasın. Fakat göğün işi daha büyüktür. Hatta yer âlemi ile gök âlemi arasında nisbet yoktur. Ne cisminin büyüklüğünde, ne de mânâlarının çokluğunda nisbet vardır. Mânâların çokluğundaki ve aralarındaki farklılığı, yerin büyüklüğündeki ve aralarındaki farklılığa kıyas et! Zira yerin büyüklüğünü ve etrafının genişliğini ve hiçbir insanın onun etraflarını dolaşmaya gücünün yetmediğini bilirsin. Oysa düşünürler ittifak etmişlerdir ki güneş, yüz altmış küsür defa yeryüzünden büyüktür. Haberlerde de güneşin büyüklüğüne delâlet eden mânâlar vardır. 14

Sonra gözünle gördüğün yıldızların en küçüğü dünyadan sekiz kat büyüktür. En büyükleri ise dünyadan yaklaşık olarak yüzyirmi kat daha büyüktür. İşte bununla yıldızların yüksekliği ve uzaklığı anlaşıldı; zira uzaklığından dolayı küçük görünmektedirler.

Bunun için **Allahü teâlâ** onların uzaklığına işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Kalınlığını (tavanını) yükseltti, onu düzenledi. (Naziat/28)

Haberlerde vârid olmuştur ki iki göğün arası beşyüz senelik mesafedir. 15

Madem ki bir yıldız dünyadan birkaç defa daha büyüktür. O halde yıldızların çokluğuna, sonra yıldızların toplandığı göğe ve onun azametine bak! Sonra hareketinin süratine bak ki hareket ettiğini bile hissetmemektesin! Nerde kaldı ki süratini hissedesin. Fakat şüphe etme ki gök, bir anda bir yıldızın enliliği kadar mesafe kateder; zira bir yıldızın ilk parçasının doğuşundan tamamına kadar az bir zaman vardır. Oysa o yıldız, yüz defa belki daha fazla dünyadan büyüktür. Bu bakımdan bu azıcık lâhzada, felek yüz defa yeryüzü kadar hareket etmiştir. İşte böylece, daimî olarak deveran etmektedir. Oysa sen bundan gafilsin!. .

Cebrâîl'in (aleyhisselâm) onun hareketinin süratini nasıl ifade ettiğine dikkat et! Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cebrâil'e 'Güneş zâil oldu mu?' dedi. Cebrâil 'Hayır! Evet!' dedi, Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Sen nasıl hem hayır, hem evet dersin?' dedi. Cebrâil dedi ki: 'Hayır dememle, evet demem arasında güneş beşyüz senelik bir mesafe katetti'.

Bu bakımdan güneşin büyüklüğüne bak! Sonra hareketinin süratine, sonra hakîm ve yaratıcı'nın kudretine bak! Güneşin genişliğine rağmen onu nasıl küçücük gözbebeğine sığdırmıştır? Hatta yerde oturup, gözlerini güneşe doğru açar, kürsünün hepsini görürsün.

Bu bakımdan büyüklüğüne, yıldızların çokluğuna rağmen bu göğe değil, onun yaradanına bak ki onu nasıl yaratmış? Onu gözle görülecek bir direk olmaksızın ve askı bulunmaksızın nasıl durdurmuş? Bütün âlem bir ev gibidir, gök de onun tavanı! Bu bakımdan hayret etmen gerek. Çünkü bir zenginin evine girdiğinde o evi boyalarla, altın yaldızlarla süslenmiş görürsün. O ev hakkındaki hayretinin sonu gelmez. Durmadan onu hatırlar, hayat boyunca onun güzelliğini anlatırsın. Oysa daima şu büyük eve (kâinata) , onun arzına, tavanına, havasına, mobilyasına, acaipliklerine, hayvanlarının gariplikleri̇ne, nakışlarının hayret vericiliğine bakarsın. Sonra bunun hakkında konuşmaz, kalbinle buna iltifat etmezsin! Oysa bu ev, durmadan anlattığın evden daha aşağı değildir. Oysa o anlattığın ev şu kâinat evinin en kıymetsiz parçası olan yeryüzünün bir parçasıdır. Buna rağmen kainat evine bakmazsın. Oysa bu bakmayışın sebebi; ancak onun rabbinin evi olmasıdır. Öyle ev ki rabbin tek başına onu bina ederek tertip etmiştir. Oysa nefsini, rabbini ve rabbinin evini unutmuş, işkemben ve tenasül uzvunla meşgul olmaktasın! Senin şehvet ve haşmetinden başka bir hedefin yoktur. Bütün isteğin mideni doldurmandır. Oysa hayvanın yediğinin onda birini yemeğe muktedir değilsin.

Bu duruma göre hayvan senden on derece üstündür. Senin haşmetten amacın da insanların sana yönelip huzurunda münafıklık yapıp aleyhindeki pis inançlarını gizlemeleridir. Eğer onlar, seni sevdiklerinde doğru söylerlerse, ne senin için, ne kendileri için fayda veya zarar vermeye, ölümü defedip hayatı celbetmeye ve kabirden kalkmaya güçleri yetmez. Bazen memleketinde yahûdî ve hristiyanların zenginlerinden dünyevî mertebesi senin mertebenden daha fazla olanı olur. Buna rağmen sen bu gurur ile meşgul olmuş, göklerin ve yerin melekûtunun güzelliğine bakmaktan gâfil olmuşsun.

Sonra melekût ve mülkün sahibinin celâline bakmaktan alınan zevkten gâfil olmuşsun. O halde senin ve aklının misâli, karıncanın misâli gibidir ki karınca padişahın, yüksek duvarlı, temelleri kuvvetli, cariye ve gılmanlarla süslenmiş, zahire ve güzel eşyalarla donatılmış köşklerinin birinde yapmış olduğu hücresinden çıkar. Yuvasından çıkıp arkadaşına rastladığında eğer konuşmaya gücü yetiyorsa yuvasından, gıdasından ve gıdasını nasıl depo ettiğinden başka bir şeyden konuşmaz. İçinde bulunduğu

köşkün ve o köşkte bulunan padişahın haline gelince, o karınca bundan uzak ve bu hususta düşünmekten pek ırak bulunur. Zaten karınca nefsine, gıdasına ve yuvasına bakmayı bırakıp başka şeyleri düşünmeye güç yetiremez. Nasıl ki karınca, içinde bulunduğu köşkten, o köşkün taban ve tavanından, duvarlarından ve odalarından gâfil ise, o köşkte duranlardan da gafildin Öyleyse sen de Allah'ın beytinden, göklerin sakinleri olan meleklerinden gafilsin. Senin göklerden bildiğin, ancak karıncanın evinin tavanından bildiği kadardır. Gök meleklerinden, ancak karıncanın senden ve evinin sakinlerinden bildiğini bilmektesin! Evet! Karıncanın seni, köşkünü ve o köşkteki sanatkârın sanatındaki garâibi bilme imkânı yoktur. Sen ise melekût âleminde tefekküren cevelân etmeye ve acaibini bilmeye güç yetirir ve halkın gâfil kaldığı noktalara dalabilirsin. Bu bakımdan biz bu tarz incelemeden konuşma dizginini çekelim. Çünkü bu, sonu gelmez bir meydandır. Eğer biz, uzun ömürler boyunca, bunu saymaya devam etsek, **Allahü teâlâ**'nın bir lütûf olarak bize vermiş olduklarının izahına gücümüz yetmez.

Bizim bütün bildiğimiz, âlimler ile velîlerin bildiğine nisbeten az ve kıymetsizdir. Onların da bildikleri peygamberlerin (aleyhisselâm) bildiğine nisbeten az ve kıymetsizdir. Peygamberlerin de bildiğinin tamamı **Hazret-i Peygamber**'in bildiğine nisbeten azdır. Bütün peygamberlerin bildikleri İsrâfil, Cebrâil ve **ikisi**ne benzer, mukarreb meleklerin bildiğine nisbeten azdır. 16

Sonra meleklerin, cinlerin ve insanların bütün ilimleri. Allah'ın ilmine izafe edildiğinde ona ilim adını vermeye bile müstehak değildir. Hatta ona dehşet, hayret, kusur ve acizlik demek daha uygun olur. Bu bakımdan kullarına bildiklerini öğreten Allah, sonra hepsine hitap ederek şöyle buyurmuştur:

Ve size ilimden pek az birşey verilmiştir. (İsrâ/85)

İşte bunlar, Allah'ın mahlûku hakkında düşünenlerin tefekkürünün cereyan ettiği cümlelerin düğümlerinin mânâsıdır. Bunların içinde Allah'ın zatı hakkında tefekkür yoktur. Fakat şüphesiz ki mahlûk hakkındaki tefekkürden yaratıcının marifeti, azameti, celâl ve kudreti öğretilir. Allah'ın sanatının acaipliğinin marifetini ne kadar fazla elde edersen, O'nun celâl ve azameti hakkındaki marifetin daha fazla tamamlanır. Nitekim ilmini bildiğinden ötürü bir âlimi tâzim edip, onun telif veya şiirinden garip ve acaip olan şeylere muttali olursan onun hakkındaki bilgin artar. Onun güzelliğinden ötürü ona olan hürmetin çoğalır. Hatta onun kelimelerinden her kelime, onun şiirlerinden her fıkra, senin kalbinde onun derecesini artırır. Öyle ki bu onu nefsinde büyütmeyi gerektirir. İşte böylece Allah'ın mahlûku, tasnif ve telifi hakkında düşün! Varlıkta her ne var ise, hepsi Allah'ın mahlûkundan ve tasnifindendir. Bunlar hakkında düşünmenin sonu gelmez. Ancak her kul için bunlardan rızık olunduğu kadarı vardır. Bu bakımdan söylediklerimizle yetinip kısa keselim. Şükür bahsinde tafsilatlı olarak bahsettiğimizi hatırlatalım. Çünkü orada Allah'ın fiiline, bize ihsan ve nimet olması hasebiyle bakmıştık. Bu bahiste ise, sadece Allah'ın fiili olması hasebiyle baktık. Hakkında düşündüğümüz her şeye tabiatçı bir kimse de bakar ve düşünür. Tabiatçının bakışı dalâlet ve şekavetinin sebebi olur. Muvaffak olan bir kimsenin bakışı ise hidayet ve saadetine sebep olur. Gökte ve yerde hiçbir zerre yoktur ki Allah onunla dilediği kulunu sapıtmasın ve dilediği kuluna hidayet etmesin. Bu bakımdan bu şeylere Allah'ın fiil ve sanatı olması itibarıyla bakan bir kimse, bu bakışından Allah'ın celâl ve azametinin marifetini öğrenir ve bununla hidayet olunur. Çünkü sebeplerin müsebbibine bağlanmaları bakımından değil, sadece bazısının bazısına tesir etmesi bakımından bunlara bakan bir kimse sapıtır ve helâk olur. Bu bakımdan

sapıklıktan Allah'a sığınır, minnet, kerem, fazilet, cömertlik ve rahmetiyle bizi cahillerin ayaklarının kayışından korumasını dileriz.

Münciyât bölümünün dokuzuncu kitabı Kitab'ul-Fikr de Allah'ın izniyle tamamlanmış bulunuyor. Hamd bir ve tek olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm efendimiz **Hazret-i Muhammed'in (aleyhisselâm)**, onun âlinin ve ashâbının üzerine olsun!

Bu bölümün ardından Kitabu Zikr'il-Mevt ve Mâ Ba'dehu (Ölüm ve Sonrası) adlı son bölüm gelecek ve böylece Allah'ın hamdi ve keremiyle İhyâ-i Ulûm'id-Din adlı eserimiz tamamlanacaktır.

12) Irâkî aslını görmediğini söylemiştir.

13) Deylemî, (Hazret-i Aişe'den)

14) İmâm-ı Ahmed, (Abdullah b. Ömer'den)

15) Tirmizî, (hadîs-i garîb olarak)

16) Bu ibare meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunu îma etmektedir. Bu görüş İmâm Gazâlî'nin tasvip ettiği bir görüştür. **Ehl-i Sünnet** âlimlerinin bu hususta değişik görüşleri vardır. (İthaf 'us-Saade, X/318)

40 - ÖLÜM VE SONRASINI HATIRLAMA

1. Giriş

Ölümle ceberrût sahiplerinin boynunu koparan, kisraların belini kıran, kayserlerin emelini kısaltan Allah'a hamdolsun! Onların kalpleri, hak olan va'd (ölüm) gelip çatmacayınca ve onları çukura atmayıncaya kadar ölümün anılmasından ürker. Bu bakımdan onlar saraylardan kabirlere, fenerlerin ışığından lahidlerin karanlığına, cariye ve gılmanların cilvesinden haşerât ve böceklerin hücumuna, leziz yemekler ve içkilerden toprakta sürünmeye mahkum olurlar. İşretin ünsiyetinden tenhalığın vahşetine, yumuşak yataktan korkunç düşüş yerine nakledilirler. Acaba onlar, ölümden koruyucu bir kale ve sığınak buldular mı? Ölümün önüne bir perde ve koruyucu bir set çekebildiler mi? Dikkat et! Onların herhangi birinden bir kıpırtı veya gizli bir ses duyuyor musun? Öyleyse tek başına kahr ve istila sahibi olan Allah, eksiklikten münezzehtir! Bâkî kalma özelliği olan ve mahlukâtı hükmüyle ezen, sonra ölümü muttakîler için kurtuluş ve onlar hakkında mülâkat yapan, kabri günahkârlar için kıyâmet gününe kadar daracık bir tutuk evi yapan Allah, ortaktan münezzehtir! Aralıksız nimetlerle nimet etmek, kahr edici azaplarla intikam almak O'na mahsustur. Göklerde ve yerde şükür, geçmişte ve gelecekte hamd O'na mahsustur.

Salât, apaçık mu'cizeler ve görünür burhanlar sahibi **Hazret-i Peygamber**in, âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Onlara çokça selâm et (yârab!)

O kimse ki ölüm onun mesra'ı, toprak onun yatağı, böcek onun enîsi, Münker ve Nekir onun celîsi, kabir onun karar yeri, kıyâmet onun va'dedilen yurdu, cennet veya cehennem onun varacağı yeri olursa, ona en uygun olanı ölüm için hazırlanmaktır. Sadece ölüm için tedbir almalıdır. Sadece ölüme bakıp ölüm üzerinde durup düşünmelidir. Ölüme ihtimam gösterip onun etrafında dönmelidir, onu beklemelidir. İnsan için en uygun olan, nefsini ölülerden sayması, kabir sahiplerinden görmesidir.

Çünkü her gelecek olan yakındır. Uzak olan gelmeyecek olandır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Akıllı odur ki nefsini hesaba çekmiş ve ölümden sonrası için çalışmıştır. 1

Herhangi birşey için hazırlanmak, ancak onun kalpte zaman zaman anılmasıyla mümkün olur. O şeyin zikri, ancak onu hatırlatan hükümlere kulak vermek ve ona dikkat çekenlere bakmak suretiyle yenilenir! O halde biz ölümün mukaddime ve lahikalarından, âhiret, kıyâmet, cennet ve cehennem hallerinden kul için zaman zaman hatırlanması, düşünmek suretiyle ayrılmaması gereken şeyleri zikredeceğiz ki hazırlık hususunda teşvik edici olsun! Ölümden sonraki âleme göç etmek yaklaşmış ve ömürden az birşey kalmıştır. Oysa halk bu husustan gafildir;

İnsanların hesap vakti (kıyâmet günü) yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler. (Enbiya/l)

Bu ölümle ilgili olan şeyi iki bölümde zikredeceğiz.

Birinci bölüm, ölümün mukaddimeleri ve sûr'un üfürülüşüne kadar olan şeyler hakkındadır.

Bu bölümde sekiz kısım vardır.

1. Ölümü anmanın fazileti ve bu husustaki teşvikler
2. Tûl-i emel ve kasr-ı emel (emelin uzunluğu ve kısalığı)
3. Ölümün dehşeti ve ölüm anında karşılaşılan haller
4. **Hazret-i Peygamber**'in ve ondan sonra Hulefâ-i Râşidîn'in vefatı
5. Ölüme hazırlanmış halife, emîr ve sâlihlerin sözleri
6. Ariflerin cenaze, mezar ve kabir ziyareti hakkındaki sözleri
7. Ölümün hakikati, ölünün kabirde sûr'un üfürülüşüne kadar karşı karşıya kaldığı şeyler
8. Uyku halinde mükâşefe yoluyla ölülerin hallerinden bilinenşeyler

1) Tirmizî ve İbn Mâce, (Şeddâd b. Evs'ten)

2. Ölümü Hatırlamanın Fazileti ve Bu Husustaki Teşvikler

Ölümün Mukaddimeleri ve Sûr'un Üfürülüşüne Kadar Ölümden Sonraki Ahvâl

Birinci Kısım

Dünyaya dalan, dünyaya aldanan, şehvetlerine köle olan bir kimsenin kalbi, şüphesiz ki ölümün zikrinden gaflet gösterir. Ölümü hatırlamaz. Kendisine ölüm hatırlatıldığında bunu hoş karşılamadığı gibi ölümden nefret eder. Onlar o kimselerdir ki Allah onların hakkında şöyle buyurmuştur:

De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm muhakkak sizi bulacaktır! Sonra hem gizliyi, hem de aşikârı bilen (Allah'a) döndürüleceksiniz O size (bütün) yaptıklarınızı haber verecektir. (Cuma/8)

İnsanlar, ya dünyaya dalan veya tevbe edip başlayan veyahut da sonuna varan bir âriftir.

Dünya'ya dalan kimse ölümü hatırlamaz. Eğer hatırlarsa, elinden kaçırdığı dünya için üzüldüğünden dolayı hatırlar. Onun zemmiyle meşgul olur. Bu kimseyi, ölümü hatırlaması Allah'tan daha da uzaklaştırır.

Tevbe edene gelince, o kalbinde korkunun kabarması, tevbesinin tamamlanması için ölümü çokça hatırlar. Bazı zamanlar tevbesi tamam olmadan önce kendisini kapıp götürmesinden korktuğu için ölümden hoşlanmaz. O ölümü hoş karşılamamakta mazurdur. Bu durum, şu hadîsin kapsamına girmez.

Kim Allah'ın mülâkatından hoşlanmazsa, Allah da onun mülâkatından hoşlanmaz. 2

Zira bu kimse, ölümden ve Allah'ın mülâkatından hoşlanmıyor değildir. Kusurundan ötürü Allah'ın mülâkatının elden kaçmasından korktuğu için ölümü istemez. Bu kimse, tıpkı dostunu razı edecek bir şekilde onu ağırlamak için hazırlık yapmakla meşgul olduğu için dostu ile buluşmaya geciken bir kimse gibidir. Bu kimse, dostuyla buluşmaktan hoşlanmıyor değildir. Böyle davranmasının sebebi, ölüme hazırlık yapması ve ölümden başka bir meşguliyetinin olmamasıdır. Aksi takdirde dünyaya dalan kimselerin safına iltihak etmiş olur.

Amacına ulaşan ârif, daima ölümü hatırlar! Çünkü ölüm, dostuyla buluşma zamanıdır. Dost, dostuyla buluşma zamanını asla unutmaz! Arif kişi, çok zaman ölümün geciktiğini düşünür. Onun gelmesini ister ki günahkârların evinden kurtulsun, âlemlerin rabbinin komşuluğuna intikal etsin!

Hazret-i Huzeyfe ölüm döşeğinde iken şöyle demiştir: 'Bir dosttur ki fakirlik üzerine geldi. Gelmesinden pişman olan kurtulmasın. Yârab! Eğer katında fakirlik zenginlikten, hastalık sıhhatten, ölüm yaşamaktan daha sevimliyse ölümü bana kolaylaştır ki sana kavuşayım'.

Bu bakımdan tevbe eden bir kimse ölümü hoş karşılamamak hususunda mazurdur. Ârif kişi ise, ölümü sevip mazurdur. Rütbe bakımından bu **ikisi**nden de daha yüksek olan kimse, işini Allah'a havale eden kimsedir. Kendi kendine ne ölümü, ne de hayatı seçmez. Onun için en sevimli olan şey, Allah katında en sevimli olan şeydir. İşte bu kişi, sevgi ve teslimiyetin aşırılığından, teslimiyet ve rıza makamına varmıştır. Bu makam, varılacak makamların sonuncusudur. Her durumda ölümün anılmasında sevap ve fazilet vardır. Çünkü dünyaya dalan bir kişi bile, ölümün zikrinden ötürü dünyadan uzaklaşır; zira onun nimeti, ölümün anılmasından ötürü bulanır, lezzetinin berraklığı karışır. İnsan için lezzet ve şehvetleri bulandıran her şey, kurtuluş sebeplerindendir.

2) Müslim ve Buhârî

40-1

3. Her Durumda Ölümü Anmanın Fazileti

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem. v) şöyle buyurmaktadır:

Lezzetleri kesip yıkan ölümden çokça bahsedin!

Hadîsin mânâsı: 'Onu anmakla lezzetleri bulandırın ki lezzetlere olan meyliniz kesilsin. Dolayısıyla Allah'a yönelmiş olasınız!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem. v) şöyle buyurmuştur:

Eğer hayvanlar, ölüm hakkında Âdem oğlunun bildiğini bilseydiler, insanlar onlardan semiz bir et yiyemezlerdi. 3

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle sordu: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Şehidlerle beraber hoşrolunacak bir kimse var mı?' **Hazret-i Peygamber cevap** olarak şöyle dedi:

Evet! Yirmi **dört** saatte yirmi defa ölümü anan bir kimse!4

Bütün bu faziletlerin sebebi; ölümün anılmasındandır. Ölümün anılması da aldanış evinden uzaklaşmayı ve âhiret için hazırlıklı bulunmayı gerektirir. Ölümden gaflet ise; insanı, dünya şehvetlerine dalmaya davet eder.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Mü'minin hediyesi ölümdür. 5

Bunu şu hikmete binaen söylemiştir: 'Dünya Mü'minin hapishanesidir'. 6

Çünkü Mü'min, dünyada nefsinin şiddetinden, şehvetlerinin riyazetinden, **şeytan**ın müdafaasından ötürü sıkıntıdadır. Bu bakımdan ölüm onun için bu azaptan kurtulmaktır. Kurtuluş ise, onun hakkında hediyedir; zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ölüm her müslüman için kefarettir. 7

Buradaki müslümandan, hak yönünden müslüman, doğruluk yönünden Mü'min olanı kasdetmiştir. Bu öyle müslümandır ki müslümanlar onun elinden ve dilinden emindirler. Onda müminlerin ahlâkı görünür. O, günahların sadece küçükleriyle kirlenir. Büyük günahlardan korunup farzları yerine getirdikten sonra ölüm onun küçük günahlarını temizler ve kefaret olur.

Atâ el-Horasanî8 şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir meclisin yanından geçti. O mesliste kahkaha sesi yükseldi. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

- Meclisinizi, lezzetleri bulandıranın anılmasıyla katıştırın!

- Lezzetleri bulandıran nedir?

- Ölüm!9

Enes'in rivâyetine göre **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ölümün zikrini çokça yapın! Çünkü ölümü anmak günahları siler. Dünyayı gözünüzde küçülterek kıymetsiz kılar. 10

Ayırt edici olarak ölüm kâfidir!11 Vâiz olarak ölüm yeter!12

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) mescide çıktı. Bir grubun konuşup güldüklerini gördü. Bunun üzerine şöyle dedi:

Ölümü hatırlayın! Nefsimi. kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki eğer benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağlardınız. 13

Hazret-i Peygamberin yanında bir kişiden övgüyle bahsedildi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle sordu:

- Arkadaşınızın ölümü hatırlaması nasıldır?

- Biz onun ölümden bahsettiğini hiç işitmedik!

- Öyleyse arkadaşınız övdüğünüz gibi değildir. 14

ibn Ömer (radıyallahü anh) şöyle diyor: Hazret-i Peygamberin yanıma geldim. O esnada Ensar'dan bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! İnsanların en akıllısı ve en şereflisi kimdir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Ölümü en fazla ananlar ve ölüm için en fazla hazırlık yapanlardır. İşte onlar akıllıların ta kendisidirler. Onlar dünyanın şerefini ve âhiretin kerametini elde etmişlerdir. 15

Ashâb'ın ve Alimlerin Sözleri

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ölüm, dünyayı rezil etti! Hiçbir akıllıya, onunla sevinmeyi bırakmadı!'

Rebî b. Hayseme şöyle demiştir: 'mü'min kişinin beklediği hiçbir meçhul Onun için ölümden daha hayırlı değildir'.

Yine şöyle demiştir: 'Kimseyi benden haberdar etmeyiniz! Beni Rabbime doğru bir çekişle çekiniz'.

Hukemadan biri ihvanından bir kişiye şunları yazdı: 'Ey kardeşim! Âhirete varıp orada ölümü temenni etmeden önce, şu dünya evinde ölümden sakın!'

Ebû Bekir Muhammed 'İbn Sîrin'in yanında ölümden bahsedildiğinde onun azalan dumura uğrardı' demiştir.

Ömer b. Abdülazîz her gece fakîhleri bir araya getirir, ölümün, kıyâmet ve âhiretin müzakeresini yapar, sonra sanki önlerinde bir cenaze varmış gibi ağlardı.

İbrahim et-Teymî şöyle demiştir: 'İki şey vardır ki benden dünya lezzetini kestiler: Ölümün bahsi, **Allahü teâlâ**'nın huzurunda hesap için durmak!'

Ka'b şöyle demiştir: 'Kim ölümü tanırsa onun için dünyanın musibet ve üzüntüleri kolaylaşır!'

Mutarrıf16 şöyle diyor: Rüyamda, birinin Basra camiinin ortasında şöyle dediğini gördüm: 'Ölümün anılması, Allah'tan korkanların kalplerini parçaladı. Allah'a yemin ederim onları sersemlemiş olarak görüyorum'.

Ebû Hânî Eş'as17 şöyle demiştir: 'Hasan-ı Basrî'nin huzuruna giriyorduk. Bu bakımdan o huzur ancak ateş bahsi, âhiret emri ve ölümün zikri idi!'

Safiyye18 (radıyallahü anh) şöyle diyor: "Bir kadın Âişe'ye kalbinin katılığından şikayet etti. Âişe şöyle dedi: 'Ölümü çokça zikret! Ölümü çokça zikret! Kalbin rikkate gelir'. Kadın da Âişe'nin dediğini yaptı ve kalbi rikkate geldi. Sonra gelip Âişe'ye (radıyallahü anh) teşekkür etti".

Hazret-i İsa'nın yanında ölümden bahsedildiğinde onun derisinden sanki kan damlardı.

Hazret-i Davud'un yanında ölüm ve kıyâmetten bahsedildiğinde mafsalları birbirinden ayrılacak dereceye gelinceye kadar ağlardı. Rahmeti andığında kendisine gelirdi!

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Ölümden sakınmayan ve ölüm için üzülmeyen akıllı bir kimse görmedim'.

Ömer b. Abdülazîz bir âlime 'Bana nasihat et!' dediğinde, o âlim 'Sen ilk ölecek halife değilsin!' dedi. Ömer 'Daha fazlasını söyle' dedi. Âlim 'Aba ve ecdadından Âdem'e varıncaya kadarölümü tatmayan hiç kimse yoktur. Senin sıran da geldi!' dedi. Bunun üzerine Ömer hüngür hüngür ağladı.

Rebî b. Hayseme evinde bir mezar kazmıştı. Her gün o mezara birkaç defa gireryatardı. Böylece ölümü anmayı devam ettirirdi. O derdi ki: 'Eğer ölümün zikri kalbimden bir saat ayrılırsa, kalbim fesada uğrar'.

Mutarrıf b. Abdillah b. Şuhayr dedi ki: 'muhakkak bu ölüm, nimet ehline nimeti bulandırmıştır. Bu bakımdan içinde ölüm olmayan bir nimet arayınız!'

Ömer b. Abdülazîz, Anbese'ye hitaben 'Ölümü çokça an! Zira eğer geniş maişetli isen, ölümün anılması, senin için onu daraltır. Eğer dar maişetli isen genişletir demiştir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle diyor: Ümmü Harun'a 'Ölümü sever misin?' diye sordum. **Cevap** olarak 'Hayır' dedi. 'Neden?' dedim. 'Eğer bir insana isyan edersem onunla bir araya gelmekten hoşlanmam. O halde Allah'a isyan ettiğim halde O'nunla buluşmaya nasıl razı olayım?' dedi.

3) Beyhâkî

4) Taberânî

5) İbn Eb'id-Dünya, Taberânî ve Hâkim

6) Müslim

7) Ebû Nuaym, Hilye; Beyhakî,Şuab'ul-Îman

8) Adı Atâ b. Müslim, künyesi Ebû Eyyub'dur. H. 135'de vefat etmiştir.

9) İbn Eb'id-Dünya

10) İbn Eb'id-Dünya

11) Hars b. Ebî Usame

12) Taberânî, Beyhâkî

13) İbn Eb'id-Dünya

14) İbn Eb'id-Dünya

15) İbn Mâce

16) Ma'kel'in oğludur.

17) Tam adı Eş'as b. Abdülmelik el-Hamrânî'dir.

18) Adi/ Safiyye binti Şeybe'dir. Tâbiîndendir.

4. Ölümü Anmayı Kalbe Yerleştirmenin Yolu

Ölüm korkutucudur ve tehlikesi büyüktür. Halk onun hakkında az düşündüğü, onu az andığı için ondan gafildir. Onu anan bir kimse ete boş bir kalple değil, dünya ile meşgul olan bir kalp ile onu anar. Bu bakımdan ölümün anılması bu kimsenin kalbinde herhangi bir fayda temin etmez. Öyleyse yapılması gereken şey, kulun kalbini herşeyden boşaltmasıdır. Önünde sadece ölümün anılması kalmalıdır.

Tıpkı tehlikeli bir sahraya gitmek isteyen veya denizde yolculuk yapmak isteyen bir kimse gibi! Muhakkak ki bu kimse sadece o sefer hakkında düşünür. Öyleyse ölümün anılması, kalbe girdiğinde tesir etmeli, kişinin dünyaya olan sevgi ve sürûru azalıp kalbi burkulmalıdır.

Burada en faydalı yol; benzerlerinin ve kendisinden önce göç edip giden emsallerinin bahsini çokça etmektir. Onların ölümünü ve toprak altındaki durumlarını anmalıdır. Mertebe ve hallerinde onların suretlerini, şimdi toprağın onların o güzel suretlerini nasıl yediğini, kabirlerde parçalarının nasıl dağıldığını, kadınlarını nasıl dul, yavrularını nasıl yetim, mallarının nasıl zayi, mescid ve meclislerinin kendilerinden nasıl boş kaldığını ve eserlerinin nasıl kesildiğini düşünmelidir! Onları birer birer düşündüğünde, kişinin kalbinde onun hali, ölümünün keyfiyeti ve sureti hayal edildiğinde, o ölenin sevincini, dünya için gidip gelmesini, maişet ve baki kalmayı ümit ettiğini, ölümü unuttuğunu, dünya nimetlerini elde etmekle aldandığını, kuvvet ve gençliğe meylettiğini, gülmesini, oynamasını, kayışını, önündeki ölümden gâfil oluşunu, süratle helaki unuttuğunu hatırladığında ve daha önce nasıl gidip geldiğini, şimdi ise ayaklarının yok olduğunu, mafsallarının ayrıldığını, daha önce nasıl konuştuğunu, şimdi ise böceklerin dilini yediğini, daha önce nasıl güldüğünü, şimdi ise toprağın dişlerini yediğini, daha önce kendisi ile ölüm arasında ancak bir ay gibi kısa bir mesafe olduğu halde, onlarca sene yetecek kadar muhtaç olmadığı şeyleri nasıl istif ettiğini, yakında başına geleceklerden nasıl gâfil bulunduğunu, hatta ummadığı bir vakitte ölümün gelip yakasına yapıştığını, dolayısıyla ölüm meleğinin suretinin kendisine belirdiğini, kulağına ya 'cennete veya cehenneme götürün' sesi geldiğini düşündüğünde, evet bu anda nefsi hakkında düşünür ve onun da onlar gibi olduğunu, gafletinin onların gafleti gibi, akibetinin de onların akibeti gibi olacağını anlar.

Ebu'd Derda şöyle demiştir: 'Ölüler anıldığında kendini onların herhangi biri gibi say!'

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Said, o kimsedir ki başkasından ibret alıp halini düzeltir7.

Ömer b. Abdülazîz şöyle demiştir: Her gün sabah veya akşam, Allah'ın divânına giden birini yolcu ettiğinizi görmüyor musunuz? Onu, yerin bir çukuruna koyarsınız. Yastığı topraktandır. Dostlarını geride bırakmış ve maişet sebepleri kesilmiştir'.

Bu bakımdan mezarlıklara girmek ve hastaları ziyaret etmek ve buna benzer fikirlerden ayrılmamak ölümün hatırlanmasını kalpte yeniler! Böylece ölümün hatırlanması kalbe, daima göz önünde bulunduracak şekilde hâkim olur. İşte bu tahakkuk ettiğinde, şahsın ölüm için hazırlanması ihtimal dahiline girer. Aldanış evinden uzaklaşması sözkonusu olur. Aksi takdirde dil ucuyla ölümü zikretmenin, sakınmak ve uyanmak hususunda faydası az olur. Ne zaman kişinin kalbi dünyanın herhangi birşeyinden hoşlanırsa, derhal ondan ayrılacağını hatırlaması gerekir.

İbn Mutî bir gün evine bakarak güzelliğine hayran oldu. Sonra hüngür hüngür ağlayarak dedi ki: 'Allah'a yemin ederim ki eğer ölüm olmasaydı (ey ev) seninle mesrur olacaktım. Eğer varacağımız kabirlerin darlığı olmasaydı, dünya ile gözlerimiz aydınlanacaktı'. Sonra hüngür hüngür ağladı.

5. Uzun Emel'in Kötülenmesi, Kısa Emel'in Fazileti, Uzun Emel'in Sebebi ve Çaresi

Kısa Emelin Fazileti

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Abdullah b. Ömer'e hitaben şöyle buyurmuştur:

Sabahladığında, nefsine akşamlayacağını, akşamladığında sabahlayacağını söyleme! Hayatında ölümün için, sıhhatinde de hastalığın için tedbir al! Ey Abdullah! Muhakkak ki sen yarın isminin ne olacağını bilmezsin. 19

Hazret-i Ali, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sizin için en fazla korktuğum şey a) Hevâ-i nefse tâbi olmanız, b) Tûl-i Emel (uzun yaşama hayali) beslemenizdir! Hevâ-i nefse tâbi olmak, halktan uzak durmaktır, tûl-i emel de dünyayı sevmektir.

Sonra şöyle dedi: İyi bilin ki Allah dünyayı, sevdiği kimseye de buğzettiği kimseye de verir. Fakat bir kulunu sevdiğinde ona îmanı verir. Muhakkak ki dinin evlatları vardır. Dünyanın (da) evlatları vardır. Siz dinin evlatlarından olunuz. Dünyanın evlatlarından olmayınız. Elbette dünya arkasını çevirdiği halde göç etmiştir. Muhakkak ki içinde hesap olmayan bir çalışma gününde bulunuyorsunuz. Muhakkak ki içinde amel ve çalışma olmayan bir hesap gününe yaklaşmış durumdasınız!20

Ümmü Münzir şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir akşam halka baktı ve şöyle dedi:

- Ey insanlar! Allah'tan utanmıyor musunuz?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Niçin utanalım!

Yemeyeceğinizi derliyor, yetişmeyeceğinizi umuyorsunuz. İçinde oturmayacağınız binalar inşa ediyorsunuz21

Ebû Said el-Hudrî der ki: Usame b. Zeyd, Zeyd b. Sabit'ten bir ay vâde ile yüz dinara bir câriye aldı. **Hazret-i Peygamber** hâdiseyi işitti ve şöyle dedi: 'Bir ay vâde ile câriye satın alan Usame'ye hayret etmiyor musunuz? Muhakkak ki Usame uzun emellidir! Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim! Gözlerim her açıldığında göz kirpiklerimin bir daha kapanmayacağını sanmıyorum. Bu durum, Allah ruhumu kabzedinceye kadar devam edecektir. Ağzıma bir lokmayı aldığımda, onu yutamayacağımı ve öleceğimi sanıyorum'.

Ey Ademoğulları! Eğer aklınız yetiyorsa, kendinizi ölmüş sayın. Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki size va'dedilen muhakkak başınıza gelecektir. Siz onu geri çeviremezsiniz. 22

İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber** dışarı çıkıp su döküyordu, toprak ile siliniyordu. Bunun üzerine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Su sana yakındır!' dedim. **Cevap** olarak dedi ki: 'Suya yetişeceğimi nerden bileyim?'23

Rivâyet ediliyor ki; **Hazret-i Peygamber** eline **üç** çöp aldı. Birini önüne, diğerini onun yanına, üçüncüsünü de uzağa dikerek şöyle dedi:

- Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir!

- Şu önümdeki çöp insandır. Yanındaki çöp ise eceldir.

Uzaktaki ise, emelidir. Âdem oğlu emelini işlemeye başlar.

Emelden önce ecel gelip onu apar topar götürür. 24

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Âdem oğlunun, yanında doksan dokuz mukadderat vardır. , Eğer mukadderatın pençesinden kurtulursa, ihtiyarlığa girer. 25

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle demiştir: İşte bu kişi, bunlar da onun etrafındaki tehlikelerdir, ona doğru gelmektedirler. İhtiyarlık, tehlikelerin arkasında ve emel de ihtiyarlığın ötesindedir'.

İnsan uzun emel besler. Tehlikeler de ona doğru akıp gelirler. Bunların hangisi onun yanından geçerse onu kapar götürür. Eğer tehlikelerin pençesinden kurtulursa, emelini beklerken ihtiyarlık onu öldürür.

Abdullah (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber** dörtgen bir çizgi, onun ortasına da **ikinci** bir çizgi çizdi. Ortadaki çizginin etrafına da birçok çizgiler çizdi. Bir çizgi de dörtgenin dışına çizdi ve şöyle dedi:

- Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir!

- Şu ortada bulunan çizgi insandır. Bu dörtgen de onu kapsayan eceldir. Şu etraftaki çizgiler de olaylardır. Onu durmadan ısırırlar. Bunlardan biri onu ısırmazsa öbürüsü ısırır. Şu dörtgenin dışındaki çizgi ise insanın emelidir. 26

Enes **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Âdem oğlu ihtiyarlar. Onunla beraber iki şey kalır: Hırs ve emel!27

Bir rivâyette de şöyledir: 'Onunla beraber iki şey de ihtiyarlar: Mal ve ömür için hırs!'

Hazret-i Peygamber (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Bu ümmetin ilki yakîn ve zühd ile kurtuldu. Bu ümmetin sonu ise, cimrilik ve emel ile helâk olacaktır.

Şöyle anlatılıyor: Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) , oturan ve elinde bir kürek ile yeri kazan bir ihtiyar gördü. Bunun üzerine Îsa (aleyhisselâm) şu duayı yaptı: 'Ey Allahım! Onun kalbinden emeli söküp atF Dua âkabinde, ihtiyar küreği elinden attı. Sırt üstü uzanıp bir saat durdu. Bu manzara karşısında Îsa (aleyhisselâm) şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Ona emeli geri ver!' Bunun üzerine ihtiyar kalkarak çalışmaya başladı. Hazret-i Îsa ihtiyardan bahsi geçen durumu sordu. İhtiyar şu cevabı verdi: "Çalıştığım bir anda nefsim bana şöyle dedi: 'İhtiyar olduğun halde daha ne zamana kadar çalışacaksın?'

Dolayısıyla ben küreği elimden atıp uzandım. Sonra nefsim bana 'Yemin olsun! Hayatta kaldıkça senin için geçim lâzımdır!' dedi. Böylece kalkıp çalışmaya başladım".

Hasan, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Acaba hepiniz cennete girmeyi sever misiniz?

- Evet ya **Rasûlüllah**!

- Emelinizi kısaltınız, ecellerinizi gözlerinizin önüne getiri niz. Gereği gibi Allah'tan utanınız! (Bu takdirde cennete girersiniz) . 28

Hazret-i Peygamber duasında şöyle derdi:

Ey Allahım! Âhiretin hayrını engelleyen dünyanın şerrinden sana sığınıyorum. Ölümün hayrını engelleyen bir hayattan sana sığınıyorum. Amelin hayrını engelleyen bir emelden sana sığınıyorum. 29

Ashâb'ın ve Âlimlerin Sözleri

Mutarrıf b. Abdillah şöyle demiştir: 'Eğer ecelimin ne vakit olduğunu bilseydim aklımın kaybolmasından korkardım. Fakat ölümden gâfil olmayı, Allah kullarına bir nimet olarak ihsan buyurmuştur. Eğer gaflet olmasaydı kullar herhangi bir maişetten lezzet almazdı. Aralarında pazarlar kurulmazdı'.

Hasan şöyle demiştir: 'Unutkanlık ve emel, ademoğulları için iki büyük nimettir. Eğer bu iki nimet olmasaydı müslümanlar yollarda yürümezdi'.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kulağıma geldiğine göre insan ahmak olarak yaratılmıştır. Eğer bu durum olmasaydı maişetten hoşlanmazdı'.

Ebû Said b. Abdurrahman şöyle demiştir: 'Dünya ancak insanların akılsızlığından ötürü imar edilmiştir!'

Selman-ı Fârisi (radıyallahü anh) şöyle demiştir: **Üç** şey vardır ki beni güldürecek kadar hayrette bırakırlar:

1. Ölüm kendisini aradığı halde dünyayı isteyen kimse (nin durumu) .

2. Kendisinden gaflet edilmediği halde gâfil olan kimse.

3. Rabbinin kendisinden razı olup olmadığını bilmediği halde ağız dolusu gülen kimse.

Üç şey vardır ki ağlatacak kadar beni üzerler:

1. **Hazret-i Peygamber** ve cemaatinden ayrılmak.

2. Kıyâmetin dehşeti.

3. Cennete mi, cehenneme mi gönderileceğimi bilmediğim halde Allah'ın huzurunda hesaba çekilmek için durmam!

Seleften biri şöyle diyor: "Zürâre b. Ebi Evfayı, ölümden sonra, rüyada görüp 'Sizin katınızda amellerin hangisi daha verimlidir?' diye sordum. Zürare 'Tevekkül ile emeli kısaltmak!' dedi".

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Dünya hakkındaki zâhidlik lezzetsiz yemek ve aba giymek değildir. Emelin kısaltılmasıdır'.

Mufaddal b. Fudale30 Rabbinden emelinin kaldırılmasını istedi. Dolayısıyla onun kalbinden yemek ve içmek şehveti silindi. Sonra Rabbine geri vermesi için yalvardı. Emel kendisine geri verildi, yemeye ve içmeye başladı.

Hasan'a 'Ey Ebû Said! İç gömleğini yıkamaz mısın?' diye soruldu. Bununla meşgul olmak uzun emeldir' dedi.

Hasan şöyle demiştir: 'Ölüm sizin önünüzdedir. Dünya ise arkanızdadır'.

Bir kişi şöyle demiştir: 'Ben boynunu uzatmış, üstünde de bir kılıç olduğu halde, boynu ne zaman vurulacaktır diye bekleyen bir kimse gibiyim'.

Dâvûd et-Tâî şöyle demiştir: 'Eğer bir ay yaşamayı ümit edersem kendimi büyük bir günah işlemiş olarak görürüm. Ben bunu nasıl ümit ederim?. Oysa fecaatların gece ve gündüz saatlarinde halkı kasıp kavurduğunu görmekteyim.

Hikâye ediliyor ki Şakîk el-Belhî, hocası Ebû Haşim Rumânî'nin31 yanına geldiğinde abasının köşesinde bağlı birşey vardı. Bunu gören hocası 'Nedir bu?' dedi ve kapıyı Şakîk'in yüzüne kapayarak eve girdi.

Ömer b. Abdülazîz, kürsüde şöyle demiştir:

Muhakkak ki her sefer için azık hazırlanır. Öyleyse siz de düyadan âhirete olan seferenizde takvayı azık edinin. Siz, Allah'ın hazırladığı sevap ve ikabı gören bir kimse gibi olun, ibadete dalıp günahlardan çekinin! Sakın zaman sizin için uzun gelip de kalpleriniz katılaşmasın ve düşmanınıza itaat etmeyin. Yemin olsun muhakkak ki akşamdan sonra sabahlamayacağını ve sabahladıktan sonra akşamlamayacağını bilmeyen bir kimse uzun emel taşımamalıdır. Çoğu kez bunların arasında ölüm gelip insanın boğazına yapışır. Ben de siz de dünyaya aldanan nicelerini gördük! Oysa ancak Allah'ın azabından kurtulanın gözü aydın olur. Kıyâmetin dehşetlerinden emin olan ancak sevinir. O kimse ki herhangi bir yarayı ancak başka bir taraftan bir yara almak suretiyle tedavi edebiliyorsa, o nasıl sevinir? Yaptığım bir şeyi size emretmekten Allah'a sığınırım. Eğer böyle yaparsam alış-verişimde zarar edip kusurum ve miskinliğim, fakir ve zenginin halini gösteren terazilerin ortaya konduğu bir günde açığa çıkar. Siz öyle bir şeyle mükellef kılındınız ki eğer yıldızlar onunla mükellef kılınmış olsalardı muhakkak dökülüp saçılırlardı. Dağlar öyle bir şeyle mükellef olsaydı, muhakkak erirdi. Kürre-i arz onunla mükellef kılmasaydı, muhakkak paramparça olurdu. Bilmez misin, cennet ile ateş arasında bir konak yoktur. Muhakkak siz onlardan birine varacaksınız.

Bir kişi dostuna (şunları) yazdı: 'Dünya rüyadır. Âhiret ise uykudan uyanmadır. İkisinin arasında olan ölümdür. Biz karmakarışık rüyalar içerisinde kıvranıp duruyoruz. Bir başkası arkadaşına (şöyle) yazdı: 'muhakkak ki dünya için üzülmek uzundur. Ölüm insana yakındır. Eksiklik için her günde ondan nasip vardır. Belâ için onun cisminde yol vardır. Bu bakımdan göç etmeye çağrılmazdan önce acele et! Vesselâm!'

Hasan şöyle demiştir: Âdem (aleyhisselâm) hata etmeden önce emeli arkasında, eceli gözlerinin arasında bulunuyordu. Zelleye düştüğünde emel gözlerinin önüne, ecel de arkasına geldi'.

Abdullah b. Samit şöyle rivâyet ediyor: Babası şöyle demiştir: 'Ey sıhhatinin uzunluğuna aldanan, hastalıksız ölen hiç kimse görmedin mi? Ey mühletinin uzunluğuna aldanan! Acaba azıksız yakalanan birini görmedin mi? Eğer ömrünün uzunluğunu düşünürsen, geçmiş lezzetlerini unutursun! Acaba sıhhatle mi aldanıyorsun? Yoksa içinde kıvrandığın afiyetin uzunluğu ile mi? Yoksa emin bulunduğun ölümle mi? Veya ölüm meleğine karşı cesaret mi gösteriyorsun? Ölüm meleği geldiğinde, malın ve servetin onu senden uzaklaştıramaz. Nüfusunun çokluğu da onu engelleyemez! Bilmez misin ölüm saati, üzüntülü ve sıkıntılıdır. Daha önce yapılan kusurlardan ötürü pişmanlıktır. Allah, ölümden sonraki hayat için çalışan kuldan razı olsun! Allah o kuldan razı olsun ki ölüm gelmeden önce tedbir almıştır'.

Ebû Zekeriyya et-Teymî şöyle anlatıyor: Süleyman b. Abdülmelik, Mescid-i Haramda, bulunduğu bir sırada yazılı bir taş getirildi. Taşın üzerindeki yazıları okuyacak biri araştırıldı. Vehb b. Münebbih Süleyman'ın huzuruna getirildi. O taşta şunlar yazılıydı:

Ey Âdem oğlu! Eğer sen ecelinden geri kalanın yakınlığını görseydin, emelinin uzunluğunda zâhidlik ederdin. Amelini artırmak için rağbet gösterirdin. Hırs ve hileden uzak dururdun. Eğer ayağın kayarsa, yarın pişmanlığınla karşı karşıya gelirsin. Aile efradın ve haşmetin seni teslim edeçek, baban ve yakınların senden ayrılacak, evlat ve soyun seni terkedecektir. Sen dünyaya dönecek değilsin. Hayırlarını da arttıramazsın. Öyleyse üzüntü ve pişmanlık gelmeden önce kıyâmet için çalış! Bunun üzerine Süleyman, hıçkıra hıçkıra ağladı.

Seleften biri şöyle diyor: Muhammed b. Yûsuf un Abdurrahman b. Yûsuf a yazdığı bir mektubu gördüm. Mektupta şunlar yazılıydı:

Selâm senin üzerine olsun! Nezdinde kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a hamd ederim.

Seni dünyadan, âhirete davet ediyor ve amellerinin gideceği mükafat yerine döneceğinden gâfil olmaman hususunda seni sakındırıyorum. Sen yeryüzünden sonra yerin altına gidersin. Münker ve Nekir melekleri gelir, seni oturtup azarlarlar. Eğer Allah (kudretiyle) beraberinde ise zarar, korku ve fakirlik yoktur. Eğer bunun aksi olursa, Allah hem beni, hem de seni felaketin kötü akibetinden, kabrin darlığından muhafaza eylesin. Sonra mahşerin gürültüsü ve Sûr'un üfürülüşü gelir. Mahlûklar hakkında hükmetmek, yeri ve gökleri sakinlerinden boşaltmak için Cebbâr olan Allah harekete geçer, sırlar fâş edilir, ateş kızıştırılır, teraziler konulur, peygamberler ve şehidler getirilir. Aralarında hak ile hükmedilir ve 'Hamd. âlemlerin rabbine mahsustur!' denilir. Nice rezil olmuş ve örtülmüş, nice helâk olmuş ve kurtulmuş, nice azaba uğramış ve rahmete kavuşmuş kimseler vardır. Keşke bilseydim, o gün benimle senin halin ne olacaktır? Bu bakımdan bu hususta lezzetler yıkılmış, şehvetlerden kaçınılmış, emel kısaltılmış, uykuda olanlar uyandırılmış ve gaflette olanlar sakındırılmıştır. Allah bize ve size bu büyük tehlike karşısında yardım etsin! Dünya ve âhiret tesirini muttakîlerin kalbinde ne derece halketmişse, benim ve senin kalbinde de öyle halketsin. Biz ancak O'nunla ve O'nun için varız. Vesselâm!

Ömer b. Abdülazîz Allah'a hamd ve sana ettikten sonra şu hutbeyi okudu:

Ey insanlar! Siz boş yere yaratılmış değilsiniz ve başıboş bırakılamayacaksınız! Muhakkak sizin için bir dönüş yeri vardır. Allah aranızda hükmetmek için sizi bir araya getirecektir. Yarın herşeyi kaplayan Allah'ın rahmetinden ve eni gökler ile yer kadar olan cennetinden çıkarılan bir kul zarar etmiş ve şakî olmuştur. Yarın emin olmak, ancak rabbinin saltanatından korkan, azabından ittika eden, azı verip çoğu alan, fâniyi verip bakiyi alan, şekaveti saadetle değiştiren bir kimse için mümkündür. Görmez misiniz siz, helâk olanların sulblerindeydiniz? Sizden sonra zürriyetleriniz kalacaktır. Her gün vaktini bitirmiş ve emeli kesilmiş bir kimseyi Allah'a yolcu ettiğinizi, onu yastıksız ve döşeksiz, sebeplerden ve dostlarından ayrılmış, hesap ile karşı karşıya gelmek üzere bir çukurun içine koyduğunuzu görmüyor musunuz? Yemin olsun! Gerçi benim günahım sizinkinden daha fazladır. Fakat bunlar Allah'tan gelen adil kanunlardır. Size, Allah'a itaat ve ibadet etmeyi tavsiye eder ve sizi günahlardan sakındırırım ve Allah'tan af talep ederim.

Bunları söyledikten sonra yenini yüzüne kapatıp gözyaşları sakalını ıslatıncaya kadar ağladı. Bir daha ölünceye kadar meclise geri dönmedi.

Ka'kâ b. Hâkim32 şöyle demiştir: 'Otuz seneden beri ölüme hazırlandım. Eğer bana gelseydi tehir edilmesinden hoşlanmazdım'.

Süfyân es-Sevrî şöyle anlatır: Küfe mescidinde yaşlı bir kişi şöyle diyordu: 'Otuz seneden beri şu mesciddeyim. Gelmesi için ölümü bekliyorum. Eğer gelseydi ona ne birşey emreder, ne de onu bir şeyden sakındırırdım. Benim hiçkimse de bir şeyim olmadığı gibi hiç kimsenin de bende bir şeyi yoktur.

Abdullah b. Salebe şöyle demiştir: 'Sen gülüyorsun ama belkide kefenin bez ağartıcısının yanından çıkmış bulunuyor!'

Muhammed b. Ali ez-Zâhid şöyle demiştir: Kûfe'de bir cenazeyi teşyi ettik. Bu teşyie Dâvud-u Tâî de katıldı. Cenaze defnedildikten sonra Dâvûd ayrılıp bir köşeye oturdu. Ben de gelip ona yakın bir yere oturdum. Dâvûd şöyle dedi: 'Kim azaptan korkarsa, uzak onun için kısalır, kimin emeli uzarsa ameli zayıf olur. Her gelecek yakındır. Ey kardeşim! Bil ki seni rabbinden meşgul eden herşey, senin için uğursuzdur. Bil ki bütün dünya ehli, kabir ehlindendir. Onlar geride bıraktıkları için pişman olacaklardır.

Daha önce gönderdikleriyle sevineceklerdir. Kabir ehlinin pişman olduğu şey hakkında dünya ehli boğuşur, birbirlerini kıskanırlar. Ondan dolayı birbirlerini hâkimlere şikayet ederler.

Muhammed b. Ebî Tevbe şöyle diyor: Mâruf-u Kerhî, namaz için kamet getirdi, bana İmâm olmamı teklif etti. Dedim ki: 'Eğer ben önünüzde bu namazı kıldırırsam bundan başkasını kıldıramam'. Bu **cevap** üzerine Mâruf şöyle dedi: 'Sen nefsine, yaşayacağını ve başka bir namaz kılacağını mı söylüyorsun? Uzun yaşama arzusundan Allah'a sığınırız. Çünkü uzun emel insanı hayırlı amelden alıkoyar'.

Ömer b. Abdülazîz bir hutbesinde şöyle demiştir:

Muhakkak dünya sizin esas eviniz değildir. Allah onun hakkında yok olmayı takdir etmiştir. Onun ehli hakkında da ondan göç etmeyi yazmıştır. Dünyayı imar eden nice insan vardır ki yakında dünyadan göç edecektir. Allah size rahmet etsin! Elinizde bulunan nakil vasıtalarının en güzeliyle dünyadan göç etmeye çalışıp azıklanınız! Muhakkak ki azığın hayırlısı takvadır. Dünya, azalmış gölge gibidir. Âdem oğlu dünyada gözü yaşsız olduğu haldeyken ansızın **Allahü teâlâ** onu çağırır. Ondan eserlerini ve

dünyasını selbeder. Onun zenginliklerini başka bir kavme verir. Dünya, zarar verdiği kadar sevindirmez. Dünya az sevindirir, çok üzer.

Hazret-i Ebû Bekir bir hutbesinde şöyle demiştir: 'Yüzleri güzel ve pırıl pırıl parlayan kimseler, gençliklerine meftun olanlar nerede? Şehirler kuranlar, onları surlarla koruyan padişahlar nerede? Savaş meydanlarında muzaffer olanlar nerede? Zaman onların hepsini yere serdi. Onlar kabirlerin karanlıklarına hüründüler. Acele ediniz, derhal kurtuluşa koşun kurtuluşa!'

19) İbn Hıbbân, Buhârî, (İbn Ömer'den)

20) İbn Eb'id-Dünya, Kasr-ı Amel

21) İbn Eb'id-Dünya

22) İbn Eb'id-Dünya, Kasr-ı Amel

23) İbn-i Mübârek, Zühd; İbn Eb'id-Dünya ve Bezzâr

24) İmâm-ı Ahmed, İbn Eb'id-Dünya

25) Tirmizî

26) Buhârî

27) Müslim, Tayalisî, Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân

28) İbn Eb'id-Dünya

29) İbn Eb'id-Dünya

30) Basralıdır. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce kendisinden hadîs rivâyet etmiştir.

31) Adı, Yahya b. Dinar'dır. H. 122'de (veya 145'de) vefat etmiştir.

32) Kinane kabilesindendir. İbn Hıbbân güvenilir kimseler arasında zikretmiştir.

6. Uzun Emel'in Sebebi ve Çaresi

Uzun emerin iki sebebi vardır. Biri cehalet, diğeri dünya sevgisidir.

Dünya Sevgisi

İnsan dünyaya, şehvetlerine, lezzetlerine ve dünya ile olan ilişkilerine değer verdiğinde dünyadan ayrılmak kalbine ağır gelir. Kalbi, dünyadan ayrılmasına sebep olan ölüm hakkında düşünmekten kaçınır. Kim bir şeyden hoşlanmazsa, onu kendinden uzaklaştırır. İnsan bâtıl kuruntuların hayranıdır. Daima maksadına uygun olanı temenni eder. Nefsine uygun olan da dünyada baki kalmaktır. Baki kalmanın çarelerini hayal eder. Muhtaç olduğu mal, aile fertleri, ev, dostlar, hayvanlar ve dünyanın diğer şeylerini araştırır. Böylece kalbi bu düşünceye dalar, bundan ayrılmaz. Bu bakımdan ölümün anılmasından gâfil olur. Ona yaklaşmaya bile gücü yetmez. Eğer bazı hallerde ölüm ve ölüm için hazırlanma kalbine gelirse onu tehir eder. Nefsine der ki: 'Önünde tevbe etmek için uzun günler vardır?'

Biraz yaşlanınca der ki: 'Pîr-i fani oluncaya kadar vakit vardır! Pîr-i fani olduğunda der ki: 'Şu evi yapıncaya, şu bostanı işlerini bitirinceye kadar bari tevbeyi tehir edeyim. Şu seferden dönünce veya şu

çocuğun çeyizini yapıncaya, buna bir mesken hazırlayıncaya veya bana diş bileyen şu düşmanın kahrından kurtuluncaya kadar tehir edeyim5. Dolayısıyla durmadan ölümü hatırlamayı tehir edip geciktirir. Bir meşgale bitmeden, on meşgale daha çıkar. Böylece gün be gün ölüm hakkında düşünceyi geciktirir. Onu bir meşgale başka bir meşgaleye sürükler durur. Böylece ummadığı bir zamanda ölüm gelip yakasına sarılncaya kadar tehir eder ve son anda üzüntüsü çok büyük olur.

Ateş ehlinin çoğunun feryadı tevbeyi geciktirmektendir. Onlar 'Gecikmeden dolayı vay hâlimize!' derler.

Oysa bu işi geciktiren miskin kendisini ölümü hatırlamayı geciktirmeye davet eden sebebin bugün beraberinde olduğu gibi yarın da beraberinde olduğunu bilmez. O sebep müddetin uzamasıyla kuvvet kazanır. Oysa miskin dünyaya dalan ve dünyayı koruyan kimse bir gün boş vakit bulup tevbe etmesinin mümkün olduğunu zanneder! Ama nerede? Dünyadan ancak dünyayı atan boşalır.

Hiçbir kimse dünyadan ihtiyacını almamıştır.

Hiçbir ihtiyaç başka bir ihtiyaca götürmekten başka bir işe yaramaz!

Bütün bu kuruntuların esası, dünya sevgisidir. Dünyaya önem vermek ve **Hazret-i Peygamber**in şu hadîs-i şerifinin mânâsından gâfil olmaktır:

Sevebildiğini sev! Muhakkak ondan ayırlacaksın! b. Cehalet

İnsan bazen gençliğine güvenir. Gençlikle beraber ölümün yakınlığını uzak bir ihtimal sayar. Miskin düşünmez ki memleketinin ihtiyarları sayılsa, memleketindeki erkeklerin onda birinden daha azdırlar. Onların az olmaları, ölümün gençler arasında daha çok olmasındandır. Bir ihtiyar ölünceye kadar bin çocuk ve genç ölür.

Bazen de sıhhatli oluşundan dolayı ölümü uzak sayar. Ansızın gelen ölümü uzak bir ihtimal olarak görür. Bilmez ki bu uzak değildir. Bu uzak olsa dahi ansızın gelen hastalık uzak değildir. Oysa hastalıklar ansızın gelir, kişi hasta olduğunda ölüm uzak sayılmaz. Eğer bu gâfil ölümün gençlikten, orta yaşlılıktan, ihtiyarlık, yaz, kış, güz, bahar, gece ve gündüzden belli bir vaktinin olmadığını düşünse, şuuru ölüme hazırlanmakla meşgul olur. Fakat bunları düşünmemesi ve dünya sevgisi onu ölümün yakınlığından gâfil olmaya sevk eder. Bu bakımdan o, ölümün devamlı ileride olduğunu zanneder. Ölümün başına geleceğini takdir etmez. Kendisinin devamlı başkalarının cenazelerini teşyi edeceğini zanneder. Kendi cenazesinin teşyi edileceğini hiç hesaba katmaz. Çünkü defalarca cenaze teşyi etmiş, artık buna alışmıştır.

O daima başkasının ölümünü müşahede etmiştir. Kendi ölümünü ise hiç düşünmemiştir, düşünmesi de uzak ihtimaldir. Düşündüğü takdirde de bir defadan sonra **ikinci** defa düşünmez. Bu bakımdan o, ilk ve sondur. Bu kimse nefsini başkasına kıyas etmeli, cenazesinin omuzlarda taşındığını ve defnedildiğini düşünmelidir. Belki de mezarının tuğlası hazırlanmıştır.

Bu bakımdan onun ölümü hatırlamayı ve (tevbeyi) tehir etmesi katıksız cehalettir. Bunun sebebinin cehalet ve dünya sevgisi olduğunu bildiğinde, tedavisi, sebebini bertaraf etmektir. Cehalet, uyanık kalpten gelen saf fikir ile bertaraf edilir, temiz kalplerden gelen beliğ hikmeti dinlemek ile kaldırılır.

Dünya sevgisine gelince, onu kalpten çıkarmakta kullanılan ilâcın acısı pek çetindir, geçmiş ve geleceklerin tedavisinden aciz kaldıkları müzmin bir hastalıktır. Bu hastalığın, son güne ve son gündeki büyük azap ve büyük sevaba îman etmekten başka ilâcı yoktur.

İnsan bunlara kesin olarak inandığı zaman kalbi dünya sevgisinden boşalır. Çünkü gerçek sevgi odur ki kalpten basit şeylerin sevgisini siler. Bu bakımdan kişi, dünyanın hakirliğini, âhiretin de büyüklüğünü gördüğünde dünyaya iltifat etmekten imtina eder.

Doğudan batıya kadar bütün dünya mülkü kendisine verilse bile aldırmaz. Bu nasıl böyle olmaz! Oysa dünyadan daha düşük az birşey vardır. O halde dünya ile nasıl sevinebilir veya âhirete îman etmekle beraber dünyanın sevgisi onun kalbinde nasıl yerleşir? Öyleyse **Allahü teâlâ**'dan dileğimiz, dünyayı sâlih kullara gösterdiği gibi, bize de göstermesidir!

Ölümü düşünmek hususunda emsallerinin ölümüne bakmak gibi bir ilâç yoktur. Bunlara ölümün nasıl ummadıkları bir zamanda geldiğine dikkat etmelidir.

Ölüm için hazırlıklı olan bir kimse, büyük bir zafer elde eder. Uzun emelle aldanmış bir kimse ise apaçık zarar eder.

İnsan her saat azalarına dikkat edip bu azalan böceklerin nasıl yiyeceğini, kemiklerinin nasıl dağıldığını düşünmelidir. Böceklerin önce sağ gözbebeğinden mi yoksa sol gözbebeğinden mi başlayacağını düşünmelidir. Çünkü onun bedeninde hiçbir şey yoktur ki böceğin yiyeceği olmasın! Kendisi için sadece ilim ile Allah rızası için yapılan katıksız amel kalır.

İşte böylece daha sonra bahsedeceğimiz kabir azabı, Münker ve Nekir'in suali, haşr, neşr, kıyâmetin dehşetleri, en büyük merasim gününün kulakları çınlatan gürültüsü hakkında düşünmelidir. Bu düşünceler ve benzerleri kalpte ölümün zikrini tazeler ve kalbi ölüm için hazırlanmaya davet eder.

40-2

7. Uzun Emel ile Kısa Emel Hususunda İnsanların Durumları

Bu hususta insanlar değişik durumdadırlar. Onlardan kimi vardır ki dünyada baki kalmayı umar ve daima bunu ister.

Her biri bin yıl yaşatılmayı ister. (Bakara/96)

Onlardan kimi de pîr-i fani oluncaya kadar yaşamayı ister. Pîr-i fani olmak kişinin gördüğü ömrün en uzağına varmak demektir. Bu, dünyayı çok seven bir kimsedir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

İhtiyar, dünya sevgisinde gençtir velev ki ihtiyarlıktan ötürü onun göğüs kemikleri birbirine geçmiş olsun! Ancak Allah'tan korkanlar bu hükmün dışındadır. Onlar da pek azdır!

Onlardan bir kısmı da bir sene yaşamayı ümit eder. Bir senenin ötesinin tedbiriyle meşgul olmaz. Gelecek senede nefsi için varlık takdir etmez. Bu kimse yazda kış için tedbir alır, kışta da yaz için! Bu bakımdan bir sene kendisine yetecek miktarı derlediğinde ibadetle meşgul olur.

Onlardan bir kısmı da yaz veya kış müddetini ümit eder. Yaz devresinde kış elbisesini, kış devresinde de yaz elbisesini tedarik etmez. Bir kısmın ümidi de bir gün bir gecedir. O içinde bulunduğu gün için hazırlanır, yarın için hazırlanmaz!

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Yarının rızkı için boşuna kederlenmeyin! Eğer yarın ecelinizden ise, onda rızkınız ecellerinizle beraber gelecektir. Eğer ecellerinizden değilse, başkasının eceli için ihtimam göstermeyin!' Onlardan bir kısmının emeli de bir saati geçmez.

Nitekim, **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ey Abdullah, sabahladığında akşamlayacağını, akşamladığında da sabahlayacağını düşünüp nefsine ümit verme!33

Onlardan başka bir grup vardır ki bir saat sonraya kalmayı bile düşünmez. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) biraz ilerideki suya gitmeden teyemmüm ederek şöyle demiştir: 'Suya yetişeceğimi nerden bileyim?'

Onlardan bir kısmı da vardır ki ölüm gözlerinin önünde olur. Neredeyse gırtlağına sarıldığı halde hâlâ ölümü bekler. Bu insan öyle bir kimsedir ki hatır isteyen bir kimsenin namazı gibi namaz kılar.

Onun hakkında Muaz b. Cebel'den (radıyallahü anh) nakledilen şu hadîs-i şerîf vârid olmuştur: **Hazret-i Peygamber**, Muaz'a îmanın hakikatini sorduğunda

cevap olarak şöyle demiştir: 'Her attığım adımın arkasından **ikinci** adımı atamayacağımı zannediyorum'.

Nitekim Esved'den nakledildiği gibi, o geceleyin namaz kıldığında sağma soluna bakardı. Biri 'Bu bakış nedir?' diye sorunca, **cevap** olarak, dedi ki: 'Ölüm meleğinin hangi cepheden bana geleceğine bakıyorum!'

İşte bütün bunlar, insanların değişik durumlarıdır. Bunların her biri için Allah katında dereceler vardır. Emeli bir ay olan bir kimse, emeli bir ay bir gün olan kimse gibi değildir. Allah katında, derece bakımından, bunların arasında fark vardır. Çünkü **Allahü teâlâ** zerre kadar zulmetmez. Kim zerre miktarı hayır işlerse onun mükafatını görecektir! Sonra emelin kısaltılmasının tesiri, acele sâlih amele yönelmekle kendini gösterir. Her insan emelinin kısa olduğunu iddia eder. Oysa yalancıdır. Bu ancak amellerle belli olur; zira insan bazen öyle şeylere ehemmiyet verir ki çoğu kez onlara ancak senede bir muhtaç olur. Bu ihtimam, uzun emelli oluşuna delâlet eder.

Tevfîk 'in alâmeti, ölümün gözönünde olması ve bir saat dahi ölümden gâfil bulunulmamasıdır. Bu bakımdan insan her an ölüme hazırlıklı olmalıdır. Eğer akşama kadar yaşarsa, **Allahü teâlâ**'ya, Allah'a itaat üzere akşamladığı için şükretmelidir, gününü zayi etmediğinden dolayı sevinmelidir. O günden nasibini aldığı ve Allah katında nefsi için onu azık edindiği için sevinmelidir. Sonra sabaha kadar yine aynı şekilde devam etmelidir. Bu durum kalbi yarın ve yarında olacaklardan boşalmış bir kimse için kolaydır. Böyle biri öldüğünde saîd olup ganimet sahibi olur. Yaşadığında ölüme hazırlanmanın güzelliği ve münâcatın lezzetiyle sevinir. Bu bakımdan ölüm bunun için saadet, yaşamak da amel bakımından artıştır.

Öyleyse ey miskin insan! Ölüm senin kalbinde olsun; zira akıntı seni şiddetle sürükleyip götürür. Oysa sen nefsinden gafilsin. Belki de sen menzile yaklaşmış, mesafeyi zafere ulaşmak, ancak sana ganimet olarak verilmiş olan her nefesinde amel yapmana bağlıdır.

33) Daha önce geçmişti.

8. Amel Hususunda Acele Etmek, Gecikme Afetinden Sakınmak

Kaybolan iki arkadaşı olup onların birinin yarın, diğerinin de bir ay veya bir sene sonra gelmesini bekleyen bir kimse, bir ay veya bir sene sonra gelecek arkadaşını karşılamak için değil, yarın gelmesi beklenilen arkadaşını karşılamak için hazırlanır.

Bu bakımdan hazırlanmak, beklemenin yaklaşmasının neticesidir. Öyleyse ölümün gelmesini bekleyen bir kimsenin kalbi, o müddetle meşgul olur. O müddetin ötesini unutur. Sonra her gün bütün seneyi beklediği ve seneden geçmiş günü eksiltemediği halde sabahlar. Bu durum ise, onu acele amel işlemekten alıkoyar. Çünkü bu kimse daima o sene içerisinden nefsi için bir genişlik görür. Dolayısıyla ameli terkeder.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sizlerden biriniz dünyadan ancak azdıran bir zenginliği veya unutturan bir fakirliği veya ifsâd eden bir hastalığı yahut bağlayıcı bir ihtiyarlığı veya techiz edici bir ölümü veya beklenilenin en şeriri olan Deccal'ı veyahut da kıyâmeti bekliyor. Oysa kıyâmet daha dehşetli ve daha acıdır. 34

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kişiye nasihat ederek şöyle dedi: "Beş şeyden önce beş şeyi ganimet bil:

1. İhtiyarlıktan önce gençliği,

2. Hastalıktan önce sıhhati,

3. Fakirlikten önce zenginliği,

4. Meşguliyetten önce meşguliyetsizliği,

5. Ölümden önce hayatı!"35

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanların çoğuna şu iki nimet hakkında gıpta edilir: Sıhhat ile meşguliyetsizlik.

Yani İnsan oğlu bunların **ikisi**ni değerlendirmez. Ancak elden çıktıktan sonra kıymetlerini bilir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim korkarsa geceden yola çıkar. Erken yola çıkan da menzile varır. İyi bilin ki Allah'ın metaı kıymetlidir. İyi bilin ki Allah'ın metaı cennettir. 36

Râcife geldi. Onu Kadife tâkib eder. Ölüm de bütün ağırlığıyla beraber gelmiştir. 37

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbından birinin nefsinde gaflete daldığını hissettiğinde cemaatin içinde yüksek sesle şöyle bağırırdı: Ölüm gerçek şekliyle gelecek, ya saadetle veya şekavetle sizi yakalayacaktır!38

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ben uyarıcıyım. Ölüm yakalayıcı, kıyâmet ise va'dedilen vakittir. 39

İbn Ömer (radıyallahü anh) güneş hurma dalının yapraklarının uçlarında iken **Hazret-i Peygamber**in çıkıp şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Geçen bu güne nisbetle akşama ne kadar vakit kaldıysa, kıyâmete de o kadar vakit kalmıştır. 40

Dünyanın misali, dikişleri başından sonuna kadar yırtılmış, sonunda bulunan bir dikişe asılı kalmış bir elbise gibidir. O dikişin de kopması yakındır!41

Câbir (radıyallahü anh) şöyle diyor: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hutbe okuyup kıyâmeti andığında, sesini yükseltir, yanakları kıpkırmızı kesilirdi. Sanki bir ordudan korkutuyor gibi davranırdı'.

O ordu, size sabah veya akşam gelecektir. Ben ve kıyâmet şunların **ikisi** gibi yakınız. 42

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Allah kime hidayet etmeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar' (En'âm/125) ayetini okurken şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Muhakkak ki nur göğüse girdiğinde göğüs genişler!

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu durumu gösteren bir alâmet varmı?

Evet! Gurur evinden uzaklaşmak, ebediyyet evine dönmek, gelmeden önce ölüme hazırlanmak bunun alâmetidir. 43

O, hangisinin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı.

(Mülk/2)

Süddî44 bu âyeti 'Ölümü kimin daha çok hatırlayacağını ve ölüm için hanginizin daha güzel hazırlanacağını, kimin ölümden daha fazla sakınıp korkacağını denemek için!' şeklinde tefsir etmiştir.

Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: "Her sabah ve akşam, bir dellâl 'Ey insanlar! 'Göç (ediniz!) Göç (ediniz!) ' diye çağırır".

Bu sözün tasdiki şu ayettir:

Ki o (sekar) , büyük belalardan biridir. İnsanlar için uyarıcıdır. Sizden ileri gitmek yahut geri kalmak isteyenler için!. . (Müddessir/35-37) '

Benî Temîm'in azadlısı Sehim (veya Suheym) şöyle anlatıyor: Namaz kılarken Amr b. Abdullah'ın yanına oturdum. Namazını kısa kestikten sonra bana yönelerek şöyle dedi:

- Beni ihtiyacınla rahata kavuştur! Çünkü (yarışıyorum) acele ediyorum.

- Neye karşı acele ediyorsun?

- Rahmet olasıca! Ölüm meleğine!

Bunun üzerine onun yanından kalkıp gittim. O da kalkarak namaza durdu.

Dâvûd et-Tâî geçerken bir kişi ona bir hadîs sordu. Bunun üzerine Dâvûd o kişiye 'Yakamı bırak! Ben sadece canımın çıkması için acele ediyorum!' dedi.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Herşeyde ağır davranmak, mühlet vermek hayırdır. Ancak âhiret için yapılan ameller bundan hariçtir!'

Münzir45 Mâlik b. Dinar'ın kendi nefsine şöyle dediğini naklediyor: 'Rahmet olasıca! Emir sana gelmeden önce acele et! Rahmet olasıca! Emir sana gelmeden önce acele et!' Bunu altmış defa tekrar etti. O beni görmüyordu.

Hasan-ı Basrî vaazında dedi ki: 'Acele ediniz! Eğer nefesleriniz tükenirse, vasıtasıyla Allah'a yaklaştığınız amelleriniz kesilir. Nefsine bakıp günahının çokluğu için ağlayan kimseden Allah râzı olsun'. Sonra şu âyeti okudu: Çünkü biz onlar için sayıyoruz. (Meryem/84)

Yani nefeslerimizi sayıyoruz. Sayının sonu; nefesinin tükenişi, aile efradından ayrılışın ve kabrine girişindir.

Ebû Musa el-Eş'arî ölümünden önce durmadan ibadet etmeye başladı. Bunun üzerine kendisine 'Kendini biraz tutsan veya az da olsa nefsine şefkat göstersen (iyi olur) ' dediler. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Süvariler (yarışa) çıkıp hedefe yaklaştıklarında bütün hünerlerini gösterirler. Meydanın başına yaklaştığında beraberinde olan her kuvvet ve ecelinden geri kalan daha azdır!'

Râvî der ki: 'O ölünceye kadar bu duruma devam etti!'

O hanımına der ki: 'Yükünü kuvvetli bağla! Muhakkak ki cehennem üzerinde bir geçit yoktur'.

Halifelerden biri minber üzerinde şöyle dedi:

Ey Allah'ın kulları! Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun! İkaz edildiklerinde uyanıp dünyanın kendileri için bir ev olmadığını anlayıp, ölüme hazırlanan bir topluluk olun. İyi bilin ki dünya bir mesken değil, onu değiştirin. Ölüm için hazırlanın. Ölümün gölgesi üzerinize düşmüştür. Fakat dünya sizi kendine çekip yolunuzu kesmiştir. Sonunun gelip yıkılması bir an meselesi olan bu dünya, içinde yaşamaya ve gönül vermeye lâyık değildir. Bir gayb ki gece ve gündüz onu çekmektedir. O sadece süratle yıkılmaya lâyıktır. Bir gelen ki ya zafer veya şekavetle gelir, o en üstün tedbire müstehaktır. Bu bakımdan rabbinin katında muttakî o kimsedir ki nefsine nasihat etmiş ve tevbesini daha önce takdim etmiş ve şehvetine galebe çalmıştır. Muhakkak ki onun eceli ondan gizlidir. Onun emeli onu aldatıcıdır. **Şeytan** ona musallat kılınmıştır. Onun tevbeyi geciktirmesini temenni eder. Günah işlesin diye günahı onun gözüne süslü gösterir. Ölümden en gâfil olduğu bir anda, ölüm kendisine hücum edinceye kadar bu durum devam eder. Oysa herhangi biriniz ile cennet veya cehennem arasında, ölümden başka birşey yoktur. Ey cemaat! Gaflet sahibinin üzüntüsü ne büyüktür ki yaşantısının aleyhinde delil olacağından, günlerinin kendisini şekavete yuvarlayacağından gafildir! Allah bizi ve sizi, nimeti kendisini azıtmayan ve günahı kendisini Allah'a ibadetten geri bıraktırmayan ve ölümden sonra başına herhangi bir üzüntü inmeyen kullarından eylesin! Muhakkak ki Allah duayı kabul eder. Muhakkak ki hayır, O'nun kudret elindedir. O daima dilediğini yapandır.

Müfessirlerden bazısı Takat siz nefislerinizi fitneye düşürüp helâk ettiniz' ayetinin tefsirinde 'Şehvet ve lezzetlerle beklediniz!' demişlerdir. Yani tevbeyi geciktirdiniz, şek ve şüpheye daldınız. Allah'ın emri (yani ölüm) gelinceye kadar bu durumda kaldınız.

O çok aldatıcı (**şeytan**) , sizi Allah (m affı) ile aldattı. (Hadîd/14)

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'Sabır ve metanet gösteriniz. Ancak dünya birkaç günden ibarettir. Siz mola vermiş bir kervan gibisiniz. Sizden birinin çağrılması yakındır. İltifat etmeksizin icabet etsin. Elinizde bulunanın yararlısıyla iktifa ediniz'.

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: 'Sabaha çıkan kimse misafirdir. Malı elinde emanettir. Misafir göç eder, emanet sahibine geri verilir'.

Ebû Ubeyde el-Bâcî der ki: Ölüm hastalığında Hasan-ı Basrî'nin huzuruna girdik. Şöyle dedi:

Sizlere merhaba! Allah sizi selâm ile diri kılsın, bizi ve sizi cennete koysun! Eğer sabreder, sadakat gösterir, Allah'tan korkarsanız bu güzel bir şeydir. Sakın bu sözler bir kulağınızdan girip diğer kulağınızdan çıkmasın!

Çünkü **Hazret-i Peygamber**'i görenler onu bir kerpici diğer kerpiç üzerine bırakmadığı, bir kamışı diğer kamış üzerine koymadığı, fakat kendisi için dikilen bir bayrağa bütün kuvvetiyle koştuğu halde gördü. Acele edin acele! Kurtuluşa koşuşun kurtuluşa! Siz nereye yöneliyorsunuz? Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki siz ve ölüm berabersiniz! Allah o kuldan razı olsun ki hayatını tek bir hedefe yöneltmiştir. Bir parça ekmek yemiş, eskimiş bir elbise giymiş, yere yapışmış, bütün kuvvetiyle ibadete koyulmuştur. Günahından ötürü ağlamış, cezadan kaçmış ve Allah'ın rahmetini aramıştır ki o bu durumda olduğu halde eceli gelip yakasına yapışmıştır.

Asım el-Ehvel46 Fudayl er-Rakkaşî'nin kendisine şöyle dediğini nakleder: 'Ey kişi! Halkın çokluğu seni nefsinden uzaklaştırmasın; zira ölüm onlarsız gelip yakana yapışır. Oraya buraya gidersen gününü boş yere geçirmiş olursun. Çünkü iş senin aleyhinde korunmaktadır. Sen aramak bakımından daha güzel birşey, idrâk bakımından işlediğin bir günah için yapılan bir sevaptan daha süratlisini görmezsin'.

34) Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den)

35) İbn Eb'id-Dünya

36) Tirmizî

37) İmâm-ı Ahmed, Abd b. Humeyd, İbn Münzir, Hâkim

38) İbn Eb'id-Dünya

39) İbn Eb'id-Dünya

40) İbn Eb'id-Dünya

41) İbn Eb'id-Dünya

42) Müslim, İbn Eb'id-Dünya

43) İbn Ebî Şeybe, İbn Eb'id-Dünya, İbn Cerîr, Ebû Şeyh, Hâkim, İbn Merduveyh ve Beyhâkî

44) Tam adı Muhammed b. Mervan el-Kûfî'dir. Tefsir âlimidir. Küçük Süddî diye bilinir.

45) Tam Adı Münzir b. Sa'lebe el-Abdî'dir.

46) Adı Ebû Abdurrahman Asım b. Süleyman el-Basrî'dir. H. 140 tarihinden sonra vefat etmiştir.

9. Can Çekişmenin Şiddeti ve Ölüm Anında Müstehab Olan Durumlar

Miskin kulun önünde sadece ölüm dehşetinden başka ne azap, ne korku, ne üzüntü bulunmasa dahi bu hayatını zehir etmeye kâfidir. Sevincini bulandırmaya, unutkanlık ve gafletini kendisinden uzaklaştırmaya bu yeter. Bunun hakkında uzun düşünmesi ve büyük bir hazırlık görmesi gerekir.

Nitekim hukemadan biri şöyle demiştir: 'Başkasının elinde bulunan bir üzüntüdür ki ne zaman seni kapsayacağını bilmezsin!'

Lokmân Hakîm oğluna şöyle demiştir: 'Ey oğul! Ne zaman karşılaşacağını bilmediğin ölüm, ansızın 'sana gelmeden önce onun için hazırlan!'

Hayret edilecek nokta şudur ki eğer İnsan oğlu zevklerin en büyüğü olan eğlence meclisinde bulunduğu halde içeri girip kendisine beş sopa vuracak bir zabıtayı bekliyorsa, muhakkak keyfi kaçar. Oysa o İnsan oğlu her nefeste kendisine ölüm meleğinin gelmesinden gâfil olduğu halde yaşamaktadır. Acaba bunun, cehalet ve aldanmaktan başka bir sebebi olabilir mi?

Ölüm sekeratındaki elemin şiddetini hakîki olarak ancak tadan bilir. Tatmayan bir kimse ise onu idrâk ettiği elemlere kıyas etmekle veya insanların sekerât anında içinde bulundukları şiddetli hallerinden istidlâl etmekle ancak bilir!

Bu duruma şahitlik eden kıyas şudur: Kendisinde ruh olmayan azalar elem duymaz, elemi hisseden ruhtur. Öyleyse azalara bir yara isabet ederse, ruha sirayet eder. Ruha sirayet ettiği nisbette elem duyar. Acı et, kan ve diğer parçalara dağılır. Ruha ancak elemin bir kısmı isabet eder. Sadece ruha isabet eden elem, ne büyük ve ne şiddetli bir elemdir! Koma hâli, bedenin derinliklerine dağılmış ruhun cüzlerini kapsayan bir elemden ibarettir. Eğer kişiye bir diken batarsa, hissettiği elem ancak dikenin battığı yere ulaşan ruh parçasında cereyan eder. Ateşin cüzleri, bedenin diğer cüzlerine dağıldığından ötürü büyür. Öyle ki yanan âzanın görünür ve görünmez hiçbir parçası kalmaz ki ateş ona isabet etmesin. Bu bakımdan etin diğer parçalarına dağılmış ruhanî parçalar o elemi hissederler.

Yara, sadece demirin temas ettiği yere isabet eder. Bunun için yaranın elemi, ateşin eleminden daha hafif olur. Öyleyse komanın elemi, ruhun bizzat kendisine dokunur, bütün cüzlerini kapsar; zira damarların her birinden çekilen ruhtur. Parçaların, mafsalların tepeden tırnağa kadar derinin altından çekilen ruhtur. O halde, onun üzüntü ve eleminden sorma! Üzüntü ve elemi hakkında 'Ölüm kılıç darbesinden, bıçkıların biçmesinden makasların kesmesinden daha şiddetlidir' denilecek derecede şiddetlidir. Zira kılıçla bedeni kesmek, ruha taalluk ettiğinden dolayı acıtır.

Acaba ruhun bizzat kendisi kesildiğinde durum nasıl olur? Vurulan bir kimse, kalbinde ve dilinde, kuvvet kaldığından ötürü bağırır. Ölmek üzere olan bir kimsenin sesi ve nefesi, üzüntü onun kalbine yüklendiği, her parçasına ulaştığı, bütün kuvvetini yıktığı, azalan zayıf düşürdüğü için kesilmiştir. Bu bakımdan bağırma mecali kalmamıştır. Aklı örtüp şaşırtmış, dili konuşamaz duruma getirmiş, azalan

zayıf düşürmüştür. Kişi inlemek, bağırmak ve imdat istemekle biraz kendisim rahata kavuşturmak ister. Fakat buna gücü yetmez. Eğer kendisinde bir kuvvet kalırsa ruhun çekildiği anda bir horlama, gırtlağından ve göğsünden bir homurtu işitilir. Bu esnada rengi bozulur, ağzına köpük yığılır. Sanki yaratılışının esası olan toprak onda belirmiştir! Onun her damarı çekilir.

Bu bakımdan onun içine ve dışına elem yayılır. Öyle ki gözleri yuvalarından fırlar, dudakları büzülür, dili çekilir, parmak uçları sararır. Bu bakımdan damarları çekilmiş bir bedenin halini sorma! Eğer çekilen tek damar olsaydı yine de elemi büyük olurdu. Oysa çekilen, elem duyan ruhun bizzat kendisidir. O da bir damardan değil, bütün damarlardan çekilir. Öyleyse nasıl elem duymasın? Sonra tedricî olarak azalar ölür. Önce ayaklar soğur, sonra baldırlar, sonra uyluklar!. Her âza için, üzüntüden sonra üzüntü, sekerattan sonra sekerât vardır. Can gelip boğaza dayanmcaya kadar!. . İşte o anda kişinin dünyadan ve aile efradından nazarı kesilir. Önündeki tevbe kapısı kapanır. Onu hasret ve pişmanlık kaplar.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Can gelip boğaza dayanmadıkça kulun tevbesi kabul olunur!47

Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur. (Nisa/18)

Mücâhid bu ayetin tefsirinde demiştir ki: 'Ölüm elçilerini gördüğünde, ölüm meleğinin yüzünden bir safha kendisine görünür. Ölümün şiddetleri arka arkaya geldiğinde ölümün acılığını ve üzüntüsünü sorma!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dua demiştir:

Ey Allahım! Muhammed'e ölümün acılarını kolaylaştır!48

İnsanlar, ancak cehaletlerinden ötürü, ölümden sakınmıyor ve ölümü büyütmüyorlar; zira ölüm ancak peygamberlik ve velîlik nuruyla idrâk olunur. Bundan dolayı peygamberlerin (aleyhisselâm) ve evliyanın ölümden korkuları büyümüştür,

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Ey havariler cemaati! Allah'tan benim için ölüm şiddetini kolaylaştırmasını dileyin! Ölümden o derece korktum ki korkum ölüm üzerinde ölmekten beni durdurdu!'

Rivâyet ediliyor ki İsrâîl oğulları'ndan birkaç kişi bir kabristanın yanından geçtiler. Birbirlerine dediler ki: 'Keşke şu kabristandan bir diriltip öbür âlemin durumunu sormak için Allah'a yalvarsaydınız'. Bu temenni üzerine Allah'a yalvardılar. Onlar bu durumda iken alnında secde eseri olan bir kişi kabirden çıktı ve dedi ki: 'Ey cemaat! Benden ne istiyorsunuz? Ben elli seneden beri ölümü tatmışım! Hâlâ kalbimde ölümün acısı sükûn bulmamıştır!'

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber**in ölümünün şiddetini gördükten sonra, ölümü kolay geçmiş hiçbir kimsenin haline gıpta etmemiştir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ey Allahım! Ruhu damar, kemik ve parmaklar arasından çekip alıyorsun. Ey Allahım! Ölüme karşı bana yardım et ve ölümü bana kolaylaştır. 49

Hasan, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölümün tasa ve elemi hakkında şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Ölümün elemi, kılıçla vurulan **üç** yüz darbe kadardır. 50

Hazret-i Peygamber'den ölüm ve şiddeti sorulduğunda,

cevap olarak şöyle demiştir:

Ölümün en kolayı, yün içerisinde bulunan **üç** köşeli demir diken gibidir. Acaba diken, koparıp çıkaracağı yün olmaksızın yünden çıkar mı?51

Hazret-i Peygamber bir hastayı ziyaret ettikten sonra şöyle dedi:

Onun ne ile karşılaştığını biliyorum. Ölümün şiddetinden dolayı onun acımayan hiçbir damarı yoktur!52

Hazret-i Ali savaşa teşvik ederek şöyle dedi: 'Eğer öldürülmezseniz, öleceksiniz. Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim! Benim için bin kılıç darbesi yemek, yatakta ölmekten daha kolaydır!'

Evzâî şöyle demiştir: 'Kulağımıza geldiğine göre ölen kişi dirilinceye kadar ölümün elemini hisseder!'

Şeddâd b. Evs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ölüm, Mü'min için en korkunç tehlikedir. Ölüm bıçkılarla biçilmekten, makaslarla kesilmekten, kazanlarda kaynamaktan daha şiddetlidir! Eğer bir ölü kabrinden gönderilip dünya ehline ölümün acısını haber verse, onlar artık maldan fayda görmez ve uykudan zevk almazlardı'.

Zeyd b. Eslem53 babasının şöyle dediğini rivâyet eder: 'mü'minin üzerinde derecelerinden birşey kalıp da Mü'min ameliyle oraya ulaşmazsa, ölüm onun üzerinde şiddetlenir ki ölümün şiddet ve üzüntüsüyle cennetteki derecesine varsın! Kâfir bir kimse iyiliğinin karşılığını göremeyeceği için ölüm onun için kolaylaştınlır ki dünyada iyiliğinin karşılığını alsın cehenneme gitsin!'

Seleften bir zat hastalara 'Siz ölümü nasıl görüyorsunuz?' diye devamlı sorardı. Bir zaman sonra kendisi hasta olunca bu sefer kendisine 'Sen ölümü nasıl görüyorsun?' diye sordular. **Cevap** olarak dedi ki: "Sanki gökler yeryüzüne kapandı. Sanki nefesim iğnenin deliğinden çıkıyor!'

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ani Ölüm, Mü'min için rahat, fâcir için üzüntüdür. 54 Mekhûl, **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet ediyor:

Eğer ölünün kıllarından biri gökler ve yer ehli üzerine bırakılsa, onlar Allah'ın izniyle ölürler. Çünkü her kılda ölüm vardır. Ölümün girdiği şey ölür. 55

Rivâyet ediliyor ki eğer ölümün eleminden bir damla dünyanın bütün dağları üzerine konsaydı, bütün dağlar erirdi.

Yine rivâyet ediliyor ki Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) vefat ettiğinde **Allahü teâlâ** kendisinden sordu:

- Ey dostum! Ölümü nasıl gördün?

- Yârab! Islak yünün içine sokulan ve sonra geri çekilen bir dikenli şiş gibi gördüm!

-İyi bil ki ki biz onu senin için kolaylaştırdık.

Hazret-i Mûsa'nın ruhu, **Allahü teâlâ**'nın huzuruna vardığında **Allahü teâlâ** sordu:

- Ey Musa! Ölümü nasıl gördün?

- Sac üzerinde kavrulan bir kuş gibi gördüm. Ölmüyor ki istirahata kavuşsun, kurtulmuyor ki uçsun!

Hazret-i Mûsa'nın şöyle dediği rivâyet ediliyor: 'Nefsimi kasabın elinde diri diri yüzülen bir koyun gibi gördüm'.

Hazret-i Peygamberin ölüm anında yanında bir su bardağı vardı. Elini suya daldırıp onunla yüzünü meshederek şöyle buyurdu:

Yârab! Ölümün dehşetlerini bana kolaylaştır!56

Fâtıma (radıyallahü anh) buna karşılık 'Ey baba! Üzüntün için vay hâlime' dedi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: Bugünden sonra baban için üzüntü yoktur. 57

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Ka'b'ul-Ahbâr'a hitaben dedi ki:

- Ey Ka'b! Bize ölümden haber ver!

- Evet, Ey Mü'minlerin emiri! Ölüm, bir kişinin içine sokulan çok budaklı bir ağaca benzer. Her budak bir damara saplanır. Sonra kuvvetli bir kişi o ağacı çeker. O ağacın budakları aldığını alıp beraberinde çıkarır, bıraktığını da bırakır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kul, ölümün üzüntü ve dehşetleriyle pençeleşir. Onun mafsallarının biri diğerine selâm vererek şöyle der: Selâm senin üzerine olsun! Kıyâmet gününe kadar sen benden, ben de senden ayrılıyorum. 58

İşte bunlar Allah'ın dostları üzerinde görülen ölüm acılarıdır. Acaba bizim gibi günahlara dalmış kimselerin hâli ne olacaktır? Ölümün dehşetleriyle beraber diğer felaketler de bize hücum ederler; ölümün felaketleri **üç** tanedir:

İlk felâketi: Daha önce söylediğimiz gibi, şiddetli koma hâlidir.

İkinci felâket: Ölüm meleğinin suretini görüp onun korkusundan kalbe hâkim olmasıdır. Eğer ölüm meleğinin, günahkâr kulun ruhunu aldığı zamanki şekline en cesaretli insanın bile bakmaya gücü yetmez.

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i İbrahim ölüm meleğine Tâcir bir kimsenin ruhunu aldığında üzerinde bulunduğun surette bana kendini gösterebilir misin?' diye sordu. Ölüm meleği 'Bu durumda senin bana bakmaya gücün yetmez!' dedi. İbrahim (aleyhisselâm) 'Gücüm yeter' dedi. Melek 'O halde yüzünü çevir!' dedi. Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) yüzünü çevirince, simsiyah, saçları dik, kokusu müteaffin, elbiseleri simsiyah, ağız ve burun deliklerinden alevler ve duman çıkan bir kişi gördü. Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) düşüp bayıldı. Ayıldığımda melek eski suretine dönmüştü. Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) 'Ey ölüm meleği! Eğer ölüm anında fâcir kimseye, görünüşünden başka bir dehşet isabet etmese dahi bu ona kâfi gelir' dedi.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**den şöyle rivâyet ediyor: "Dâvûd (aleyhisselâm) kıskanç bir kişiydi. Çıkarken kapılarını kilitlerdi. Bir gün kapıyı kilitleyip çıktı. Hanımı eve bakınca evde bir kişinin olduğunu gördü ve dedi ki: 'Bu kişiyi kim içeri soktu? Eğer Dâvûd gelip bunu burada görürse çok üzülür'. Dâvûd (aleyhisselâm) geldi. O kişiyi görünce 'Sen kimsin?' diye sordu. O kişi 'Ben padişahlardan korkmayan, hiçbir perdenin mâni olamadığı bir kimseyim' dedi. Dâvûd (aleyhisselâm) 'Öyleyse sen ölüm meleğisin!' dedi. Dâvûd (aleyhisselâm) korkusundan olduğu yerde kalakaldı!"59

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) bir kuru kafanın yanından geçerken ayağı ile kafaya vurup 'Allah'ın izniyle konuş!' dedi. Bunun üzerine kuru kafa 'Ey Allah'tan gelen ruh! Ben falan falan zamanın sultanıyım. Bir gün başımda tacım, etrafımda askerler ve hizmetkârlarım olduğu halde tahtımın üzerinde otururken ansızın ölüm meleği bana göründü. Her âzam kendi istikametinde benden boşandı. Sonra canım ona doğru çıktı. Keşke o cemaatlerden olan ayrılık olaydı. Keşke o ünsiyetten olan vahşet olaydı!' dedi.

İşte bu, bir felâkettir ki asiler onunla karşılaşır, Allah'a itaat edenler ise ondan korunurlar.

Peygamberler sadece komanın dehşetini hikâye ettiler. Ölüm meleğinin suretini görenin hissettiği korkuyu hikâye etmediler.

Eğer bu sureti kişi bir gece rüyasında görse hayatı allak bullak olur. Acaba bir de o şekilde görürse nasıl olur?

İtaat eden bir kimseye gelince o, ölüm meleğini en güzel surette görür.

İkrime60 İbn-i Abbâs'tan şöyle rivâyet etti: "İbrahim (aleyhisselâm) bir kişi idi. İçinde ibadet ettiği bir evi vardı. Çıkınca evini kilitledi. Bir gün evine dönünce içerde bir kişi gördü ve sordu: 'Seni eve kim soktu?' Kişi 'Evin sahibi soktu!' dedi. İbrahim 'Evin sahibi benim!' dedi. Kişi Hem senden, hem de benden daha fazla bu eve sahip olan bir zat beni buraya soktu' dedi. İbrahim. (aleyhisselâm) Sen meleklerin hangisisin?' dedi. Kişi 'Ben ölüm meleğiyim!' dedi. İbrahim (aleyhisselâm) 'mü'minin ruhunu kabzettiğin andaki suretini bana gösterebilir misin?' dedi. Ölüm meleği 'Evet! Yüzünü benden çevir!' dedi. Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) yüzünü çevirdi. Dönüp bakınca bir gençle karşı karşıya olduğunu gördü.

(Ikrime şöyle devam ediyor: İbn-i Abbâs ölüm meleğinin o anki yüzünün ve elbisesinin güzelliğinden ve güzel kokusundan bir nebze zikretti) . Bunun üzerine İbrahim (aleyhisselâm) 'Ey ölüm

meleği! Eğer ölüm anında Mü'min senin suretinden başka birşey ile karşılaşmazsa yine de Mü'mine bu güzel suretin kâfidir' dedi".

Koruyucu iki meleğin müşahedesi de bundandır.

Vuheyb şöyle diyor: Kulağımıza geldiğine göre hiç kimse amelini yazan iki melek kendisine görünmeden ölmez. Eğer itaatkâr bir kul ise o iki melek ona derler ki: 'Allah sana hayırlı mükâfat versin. Çoğu kez bizi doğruluk meclisinde oturttun, sâlih amellerde hazır bulundurdun!' Eğer fâcir ise iki melek ona derler ki: 'Allah sana mükâfat vermesin. Çoğu kez bizi kötü mecliste oturttun. Salih olmayan amelde hazır bulundurdun. Bize çirkin konuşmalar dinlettirdin. Bu bakımdan Allah bizden taraf sana hayrı mükâfat olarak vermesin'.

İşte bu durum, ölünün iki meleğe doğru dikilen gözleridir. Artık o ebediyyen dünyaya dönemez.

Üçüncü felâket, asilerin ateşteki yerlerini görmeleri ve görmeden önceki korkularıdır. Çünkü asilerin Ölüm esnasında güçleri tükenir, ruhları teslim olur, iki şeyden birini haykıran ölüm meleğinin narasını dinlemedikçe ruhları çıkmaz; ya 'Ey Allah'ın düşmanı! Ateşle müjdelen' veya 'Ey Allah'ın dostu! Cennetle müjdelen!' der! Akıl sahiplerinin korkusu bundandır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sizden bir kimse varacağı yeri bilmedikçe, cennet veya cehennemdeki yerini görmedikçe ölmez. 61

- Kim Allah ile mülâki olmayı severse, Allah da onun mülâkatını sever. Kim Allah'ın mülâkatından hoşlanmazsa Allah da onun mülâkatından hoşlanmaz.

- Hepimiz ölümden hoşlanmıyoruz!

- O, hoşlanmamak değildir. Mü'mine varacağı yer gösterildiğinde Allah ile mülâki olmayı sever ve Allah da onunla mülâki olmayı sever. 62

Rivâyet ediliyor ki Huzeyfe b. Yemân öleceği sırada İbn Mes'ûd'a (doğrusu Ebû Mes'ud'dur) dedi ki: 'Bak! Gecenin hangi saatinde bulunuyoruz?' Bunun üzerine İbn Mes'ûd (Ebû Mes'ud) baktı ve sonra gelip dedi ki: 'Kırmızı yıldız (fecirden az önce doğan yıldızdır) doğmuştur!' Bunun üzerine Huzeyfe şöyle dedi: 'Ateşe götüren bir sabahtan Allah'a sığınırım!'

Mervan, Ebû Hüreyre'nin yanına varıp şöyle dua etti: 'Yârab! Ölümü Ebû Hüreyre için kolaylaştır'. Ebû Hüreyre hemen akabinde 'Yârab! Ölümün acısını artır' dedi ve ağladı. Bunun üzerine Mervan, Ebû Hüreyre'ye 'Seni ağlatan nedir?' dedi. Ebû Hüreyre **cevap** olarak dedi ki: 'Allah'a yemin olsun, dünya için üzüldüğüm veya sizden ayrıldığım için ağlamıyorum. Fakat ben rabbimden ya cennet veya cehennemin müjdesinden birini bekliyorum'.

Hazret-i Peygamber'den rivâyet edilmiştir ki **Allahü teâlâ** bir kuldan razı olduğunda şöyle der: 'Ey ölüm meleği! Falan adama git! Onu rahata kavuşturmak için ruhunu getir! Onun amelinden şimdiye kadar yaptığı bence kâfidir. Onu denedim; sevdiğim yerde buldum'. Bunun üzerine ölüm meleği beraberinde beş yüz melek ve gül desteleri ve zaferan kökleri olduğu halde (gelir) , onlardan her biri ayrı bir müjde ile onu müjdeler. Melekler beraberinde gül desteleri olduğu halde iki saf halinde o kişinin

ruhunun çıkışını beklerler. İblis onlara baktığında elini başının üzerine koyarak bağırır. Bu bağırış üzerine askerleri kendisine 'Ey efendimiz! Sana ne oldu?' derler. İblis der ki: 'Şu kula verilen şerefi görmez misiniz? Siz bu kulu ifsâd etmek için neredeydiniz?' Onlar derler ki: 'Biz onu sapıtmak için var kuvvetimizle çalışıp yorulduk. Fakat o korunuyordu'. 63

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: 'mü'min için ancak Allah'ın mülâkatında rahat vardır. Kimin rahatı Allah'ın mülâkatında ise ölüm günü onun için sevinme, emniyet, izzet ve şeref günüdür'.

Câbir b. Zeyd'e ölüm anında: 'Canın ne istiyor?' diye soruldu. Cabir 'Hasan-ı Basrî'ye bir defa bakmayı!' dedi. Hasan-ı Basrî, Câbir'in huzuruna vardığında: 'İşte Hasan geldi!' dediler. Bunun üzerine gözünü açıp Hasan'a baktı, sonra şöyle dedi: 'Ey arkadaşlar! Şimdi Allah'a yemin ederim sizden ayrılıyor, ya cennete veya cehenneme gidiyorum!'

Muhammed b. Vâsi, sekeratta iken şöyle demiştir: 'Ey arkadaşlar! Cehenneme gitmek üzere veya Allah'ın affedeceği ümidiyle selâm size!'

Seleften biri ebediyyen sekeratta kalıp ne sevaba, ne de ikaba gönderilmemesini temenni etmiştir. Çünkü sû-i hâtime (kötü sonuç) korkusu ariflerin kalplerini paramparça etmiştir. Bu korku, ölüm anında, büyük tehlikelerdendir. Sû-i hatimenin mânâsını, ariflerin bundan ne kadar çok korktuklarını, Korku ve Ümit bahsinde zikretmiştik. O bahis buraya da uygundur. Fakat onu tekrar etmekle sözü uzatmak istemiyoruz.

47) Tirmizî

48) Hazret-i Aişe'den

49) İbn Eb'id-Dünya

50) İbn Eb'id-Dünya

51) İbn Eb'id-Dünya

52) İbn Eb'id-Dünya

53) Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Medenî şâyân-ı itimad bir âlimdir. Eslem ise

Hazret-i Ömer'in azadlısıdır. Ömrünün yarısı İslâm'da, yarısı küfürde geçmiştir. 114 yaşında H. 80 senesinde vefat etmiştir.

54) İmâm-ı Ahmed

55) İbn Eb'id-Dünya

56) Buhârî, Müslim.

57) Buhârî

58) Deylemî, Müsned'ül-Firdevs

59) İmâm-ı Ahmed

60) İkrime, İbn-i Abbâs'ın talebesi ve azadlısıdır.

61) İbn Eb'id-Dünya

62) Müslim, Buhârî

63) İbn Eb'id-Dünya

10. Ölüm Esnasında Kişiye Müstehab Olan Durumlar

Ölüm anında sakin olmak, ölüme hazırlıklı olmak kişi için güzeldir. Dili için güzel olan şehadet getirmesidir. Kalbi için güzel olan Allah hakkında güzel zanlı olmasıdır.

Surete gelince,

Hazret-i Peygamber'den şöyle rivâyet ediliyor:

Üç şey nezdinde ölüyü murakabe ediniz: a) Alnı terlediği, b) Gözyaşı döktüğü, c) İki dudağı kuruduğu zaman. Bu durum Allah'ın onun hakkında inmiş rahmetindedir. Boğulan bir kimse gibi hırıltı çıkardığı, rengi morlaştığı, dudakları pas bağladığında bu Allah'ın onun üzerine inen azabındandır. 64

Dilin şehadet kelimesini söylemesi hayır alâmetidir. Ebû Said el-Hudrî, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ölmek üzere olanlara Lâ ilâhe illâllah! telkin edin!65

Huzeyfe'nin rivâyetinde şöyledir: 'Çünkü Lâ ilâhe illâllah kendisinden önce meydana gelen günahları yıkar!'

Hazret-i Osman **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim Allah'tan başka ilâh olmadığını bildiği halde ölürse cennete girer. 66

Ebû Ubeyde dedi ki: 'Allah'ın hak olduğuna şahidlik ettiği halde! (Bu kelimeyi söylerse cennete girer) '.

Hazret-i Osman 'Ölüme hazırlanana Lâ ilâhe illâllah'ı telkin ediniz. Ölüm anında nefesleri Lâ ilâhe illâllah ile sonuçlanan her kul için bu kelime cennet azığı olur' demiştir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Ölmek üzere olan (sekeratta bulunan) yakınlarınızın yanında hazır bulunun! Onlara Allah'ı hatırlatın. Çünkü sizin görmediğinizi onlar görürler. Onlara Lâ ilâhe illâllah! telkin edin!'

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ölüm meleği, ölmek üzere olan bir kişinin yanına gelir, kalbine bakar. Orada birşey bulamaz. Bunun üzerine iki çenesini açıp dilinin damağına yapışık olduğu halde Lâ ilâhe illâllah dediğini görür. Bunun üzerine ihlâs kelimesi mefhumu sayesinde o kimse bağışlanır. 67

Telkin eden bir kimse için en uygunu, telkin hususunda fazla ısrar etmemektir. Ancak, lütufkâr davranmalıdır. Çünkü çoğu kez hastanın dili dönmez hale gelir. Dolayısıyla bu durum ona ağır olur ve bu da telkinden ürkmesine kelime-i Tevhîd'den hoşlanmamasına sebep olabilir. Bu hoşlanmamanın da kötü akibet sebebi olmasından korkulur. Bu kelimenin mânâsı şudur: Kişinin kalbinde Allah'tan başka hiçbir şey olmadığı halde ölmesi, hak bir olan Bir'den başka mahbubu olmaması, ölümle mahbubunun

huzuruna varması, onun için en büyük nimet olur. Eğer kalp dünya ile meşgul, dünyaya mültefit, lezzetlerine ünsiyet verici, kelime-i şehadet de sadece dilde bulunup, kalp onun tahkikine intibak etmiyorsa, bu takdirde durum tehlikelidir. Çünkü sırf dil hareketi az fayda verir. Ancak **Allahü teâlâ** kabul etmekle lütûfta bulunursa o zaman mesele kalmaz.

Hüsn-i zan sekerât anında müstehabdır. Biz bunu ümit bahsinde zikretmiştik. Nitekim Allah hakkındaki hüsn-i zan hususunda hadîsler vârid olmuştur. Vasile b. Eska68 bir hastanın yanıa vararak şöyle demiştir: 'Allah hakkındaki zannın nasıl olduğunu bana haber ver?' Hasta 'Günahlarım beni gark edip helake yaklaştırdı. Fakat (buna rağmen) rabbimin rahmetini umarım!'. dedi. Bunu duyan Vasile sevincinden tekbir getirdi ve evdeki insanlar da onunla beraber tekbir getirdiler. Vasile dedi ki: Allahu Ekber! **Hazret-i Peygamber Allahü teâlâ**'dan şöyle nakletmişti:

Ben kulumun zannî üzereyim. Bu bakımdan kulum benim hakkımda dilediğim zannetsin!69

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölüm halinde olan bir gericin yanına varıp 'Kendini nasıl hissediyorsun?' dedi. Genç 'Allah'tan ümidimi kesmiyor ve günahımdan korkuyorum!' dedi. Bunun üzerine

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Böyle bir durumda bu iki haslet bir kulun kalbinde bir araya gelmez. Geldikleri takdirde Allah o kula ümit ettiğini verir, korktuğundan da onu emin kılar.

Sabit el-Bennânî şöyle demiştir: 'Oyuna fazlasıyla meyleden bir genç ve ona çok nasihat eden bir annesi vardı. Annesi kendisine derdi ki: 'Ey oğul! Senin için bir gün vardır. Bu bakımdan o günü hatırla!' O gencin üzerine Allah'ın emri indiğinde annesi üzerine kapanıp ona şöyle dedi: 'Ey oğul! Seni işte bu felâketinden sakındırıyordum'. Bunun üzerine genç 'Ey anne! Benim, iyiliği çok olan bir Rabbim vardır. Muhakkak ben ümit ederim ki bugün beni iyiliklerinin bazısından mahrum etmez!' dedi. Sabit der ki: **Allahü teâlâ** o kulunun Rabbi hakkındaki güzel zannından ötürü ona rahmet etti!'

Câbir b. Vedâe şöyle diyor: "Kendisinde biraz toyluk bulunan bir genç vardı. Sekerata girdi. Annesi 'Ey oğul! Birşey vasiyet eder misin?' diye sordu. Genç 'Evet, anne! Benim yüzüğümü parmağımdan çıkarma. Çünkü yüzüğümde Allah'ın zikri yazılıdır. Umulur ki Allah ondan dolayı bana merhamet eder!' dedi". 70Genç defnedildikten sonra rüya âleminde şöyle derken görüldü: 'Anneme söyleyin! O sekeratta söylediğim söz bana fayda verdi ve Allah beni affetti!'

Bir bedevî hasta düştü. Kendisine 'muhakkak öleceksin!' denildi. Bunun üzerine bedevî 'Öldüğüm takdirde nereye götürüleceğim?' dedi. Dediler ki: 'Allah ('ın meşietin) e götürüleceksin!' Bedevî dedi ki: 'Öyleyse, kendisinden hayırdan başka birşey görülmeyenin yanına götürülmemden hoşlanmaz mıyım?'

Ebû Mutemer b. Süleyman şöyle demiştir: Babam ölüme hazırlandığında bana dedi ki: 'Ey Mutemer! Bana ruhsattan bahset! Umulur ki ben hüsn-i zan sahibi olduğum halde rabbime kavuşurum!'

Selef, ölüm anında kula, amellerinin güzellerini söylemeyi, dolayısıyla Allah hakkındaki hüsn-i zanını artırmayı müstehab görürlerdi.

64) Hâkim-i Tirmizî, Nevadir'u1-Usûl

65) İbn Hıbbân

66) İmâm-ı Ahmed, Müslim, Nesâî, İbn Hıbbân ve İbn Huzeyme

67) Taberânî

68) Meşhur bir sahabîdir. Şam'a göç etmiştir 85 senesine kadar yaşamış ve 105 yaşında vefat etmiştir.

69) İbn Hıbbân

70) Kıymetli şeylerin ölü ile defnedilmemesi emredilmiştir. Müellif hükmü tasvip etmek bakımından nakletmemektedir, sadece olmuş bir vakayi aktarmaktadır.

11. Lisan-ı Halin Belirttiği Hikâyelerle Ölüm Meleğinin Mülâkatı Anında Çekilen Hasret

Eş'as b. Eslem şöyle demiştir: İbrahim (aleyhisselâm) adı Azrail (aleyhisselâm) olan, biri alnında, diğeri ensesinde iki gözü bulunan ölüm meleğine şöyle sordu:

- Ey ölüm meleği! Ruhu kabzedilenlerin biri doğuda öbürü' batıda olduğunda ve yeryüzünde veba yayıldığında, iki ordu karşı karşıya geldiğinde aynı anda bütün bunlara nasıl yetişeceksin?

- Allah izniyle ruhları çağırırım. Onlar benim şu iki parmağımın arasında olurlar.

Eş'as dedi ki: 'Yeryüzü, ölüm meleği için yayılıp önüne bir leğen gibi bırakılmıştır. Oradan dilediğini alır!'

Râvî der ki: Hazret-i İbrahim'e Allah'ın dostu olduğunun müjdesini ölüm meleği vermiştir.

Süleyman b. Dâvûd (aleyhisselâm) ölüm meleğine dedi ki: 'Neden insanların arasında adalet gözetmediğini görüyorum? Şunu alıyor, öbürünü bırakıyorsun?' Ölüm meleği **cevap** olarak 'Ben bu hususu senden iyi bilirim. Bunların isimlerinin yazılı olduğu sahifeler ve kitaplar bana teslim edilir' dedi.

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: "Padişahlardan biri bir yere gitmek istedi. Giymek için bir kat elbise istedi. Getirilen elbise hoşuna gitmedi. Başka bir elbise istedi. Birkaç elbise değiştirildikten sonra, biri hoşuna gitti. Sonra bir binek istedi. Kendisine getirilen binek hoşuna gitmedi. Birkaç binek getirildi ve en güzelini seçip bindi. İblis gelip burnuna bir defa üfürüp onu gurur ve kibirle doldurdu. Sonra o süvarilerle beraber yola çıktı. Azametinden insanlara bakmıyordu. Bu esnada üstü başı pejmürde biri gelip selâm verdi. Gelenin selâmını almadı. Gelen, bineğinin dizgininden tuttu. Sultan ona 'Sen büyük bir kabahat işledin. Dizgini bırak!' diye haykırdı. Gelen 'Senden bir dileğim vardır' dedi. Sultan 'Atımın dizginini bırak da ineyim. İhtiyacmı o zaman arz et!' dedi. Gelen 'Hayır! Şimdi!' diye ısrar etti ve böylece atının dizginini bırakmadı. Naçar olarak adama 'İhtiyacını söyle!' dedi. Adam 'Benim ihtiyacım sırdır' dedi. Bunun üzerine sultan, kulağına fısıldaması için başını eğdi. Atın dizginini tutan zat, sultanın kulağına 'Ben ölüm meleğiyim!' dedi. Bunun üzerine sultanın beti benzi attı. Dili peltekleşti. Sonra dedi ki:

- Aileme dönüp, ihtiyacımı yerine getirinceye ve onlardan hatır isteyinceye kadar bana mühlet ver!

- Hayır! Allah'a yemin ederim! Sen ne aile efradını ve ne de ağırlığını artık bir daha görmeyeceksin!

Böylece onun ruhunu kabzetti. Sultan bir odun gibi yere yuvarlandı. Sonra melek'ül mevt gidip o halde Mü'min bir kula rastladı. Ölüme hazırlanan Mü'mine selâm verdi ve dedi ki: 'Senin katında bir

ihtiyacım vardır. Kulağına onu fısıldayayım!' Hasta 'Buyurun!' deyince kulağına 'Ben ölüm meleğiyim!' diye fısıldadı. Bunun üzerine müslüman hasta dedi ki:

- Gelmesi geciken bir kimseye merhaba! Allah'a yemin olsun, yeryüzünde senden daha daha fazla kavuşmak istediğim bir kimse yoktur! Bunun üzerine, ölüm meleği 'Yapmak istediğin ihtiyacını gör" deyince, o Mü'min 'Allah ile mülâki olmaktan daha sevimli ve ondan daha büyük bir ihtiyacım yoktur' dedi. Ölüm meleği dedi ki:

- O halde hangi hâl üzerinde ruhunu kabzetmemi istiyorsan o hali seç!

- Senin buna yetkin var mı?

- Bana bu emir verilmiştir!

- O halde bırak abdest alayım, namaz kılayım, secdede olduğum halde ruhumu kabzet!

Bunun üzerine, ölüm meleği, secde halinde onun ruhunu kabzetti.

Ebû Bekir b. Abdullah el-Müzenî şöyle diyor: "İsrâîl oğullarından bir kişi mal topladı. Ölüme yaklaşınca çocuklarına 'Bana mallarımı gösterin!' dedi. Kendisine birçok at, deve, köle ve başka mallar getirildi. Mallara baktığında üzüntüsünden ağladı. Ağlarken ölüm meleği onu gördü ve kendisine şöyle sordu:

- Seni ağlatan nedir? Sana bu serveti bahşedenin hakkı için ruhunu bedeninden ayırmadıkça evinden çıkmayacağım!

- Bana mühlet ver ki bu malı dağıtayım!

- Heyhat! Artık sana mühlet verilecek zaman sona ermiştir.

Ecelin gelip çatmadan önce neden dağıtmıyordun? Böylece ruhunu kabzetti".

Rivâyet ediliyor ki bir kişi alabildiğine mal topladı. Toplamadığı hiçbir çeşit mal kalmadı. Bir köşk yapıp ona iki sağlam kapı taktı. Köşkün kapılarına nöbetçiler diktirdi. Sonra aile efradını bir araya getirip onlar için bir yemek hazırlattı. Taht üzerine oturdu. Aile efradı yemek yerken ayak ayak üzerine attı. Onlar yemeği bitirdikten sonra dedi ki: 'Ey nefis! Birçok seneler nimetlen! Çünkü senin için uzun bir müddet yetecek kadar mal toplamış bulunuyorum'. Daha konuşmasını bitirmeden önce ölüm meleği, sırtında iki eskimiş elbise, boynunda fakirlerin heybesine benzer bir heybe bulunan bir kişi suretinde yanına vardı. Kapıyı içerdekileri korkutacak derecede şiddetle çaldı. Sultan tahtının üzerinde kurulmuş bir vaziyette idi. Hizmetkârlar kapıyı küstahça vuran fakirin başına üşüştüler ve dediler ki: 'Sana ne oluyor? Neden böyle yapıyorsun?' Fakir 'Bana efendinizi çağırın!' dedi. Onlar 'Efendimiz senin gibisinin yanına çıkar mı?' dediler. Fakir 'Evet, çıkar. Yeter ki siz bu haberi ona ulaştırın! dedi. Haberi ulaştırdıklarında 'Neden onu şöyle kovmadınız? dedi. Bu sefer, **birinci** defasından daha şiddetli bir şekilde kapıyı çaldı. Böylece nöbetçiler onu tutmak üzere yerlerinden sıçradılar. Dedi ki: 'Söyleyin ona! Ben ölüm meleğiyim! Nöbetçiler bu sesi duyunca oldukça korktular. Efendilerini de zillet ve korku bastı. Bunun üzerine "Gidin ona yumuşak bir şekilde 'Acaba birimizi efendimizin yerine kabul etmez misin?' deyin77 dedi. O bu tedbirler içerisinde iken ölüm meleği içeri girip haykırdı: 'ınalın hakkında ne yapacaksan yap! Ben bu köşkten senin ruhunu bedeninden çıkarmadıkça çıkmayacağım! Bunun üzerine

'ınalımı yanıma getiriniz! dedi. Malını gördüğünde, mala hitaben şöyle dedi: Allah'ın laneti senin gibi bir malın üzerine olsun! Sen değil misin beni Rabbimin ibadetinden alıkoyan? Rabbimle başbaşa durup kulluk yapmaktan beni mahrum eden?' O anda **Allahü teâlâ** mala konuşma kuvveti ihsan etti ve mal cevaben dedi ki: 'Neden bana hakaret ediyorsun? Sen değil misin, benim vasıtamla padişahların huzuruna giren? Oysa muttaki kimseler o padişahların kapılarından geri çevriliyorlardı. Sen değil misin, vasıtamla padişahların (işret) meclislerinde oturan? Şer yolunda beni harcayan? Eğer beni faydalı yerlere verecek hayır infak etseydin hiç de sana mâni olmazdı. Âdem oğlu ile beraber topraktan yaratıldık. Kimi hayır yönüne, kimi şer yönüne gider'. Sonra ölüm meleği onun ruhunu kabzetti. Ruhsuz beden yere serildi.

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: Ölüm meleği zâlim zorbalardan birinin ruhunu kabzetti. Yeryüzünde ondan daha zâlimi de yoktu. Sonra göğe çıktı. Melekler dediler ki: 'Ruhunu kabzettiğin kişilerden en fazla kime acıdın? Ölüm meleği dedi ki: 'Bir sahrada bulunan bir kadıncağızın ruhunu kabzetmekle emrolundum. Ona vardım. Bir çocuk doğurmuştu. Garipliğinden çocuğunun da bakıcısı olmadığından ötürü şefkatim galeyana geldi. Bunun üzerine melekler dediler ki: 'İşte şu anda ruhunu kabzettiğin zorba, o sahrada acıdığın çocuktur. Ölüm meleği dedi ki: 'Dilediğine lütufkâr davranan Allah eksiklikten münezzehtir'.

Ata b. Yesar71 şöyle demiştir: Şaban'nın on **beşinci** gecesi geldiğinde ölüm meleğine bir sahife verilir ve denir ki: 'Şu senede, bu sahifede ismi yazılı olanların ruhlarını kabzet

Râvî der ki: 'Kul fidan diker, evlenir, ev yapar. Adının ölecekler listesinde olduğundan haberi yoktur.

Hasan-ı Basrî şöyle diyor: Hiçbir gün yoktur ki ölüm meleği, o günde yeryüzündeki bütün evleri **üç** defa kontrol etmesin. O hanenin aile fertlerinden kimin rızkının dolduğunu, ecelinin sona erdiğini görürse ruhunu kabzeder. Onun ruhunu kabzettiğinde aile efradı vaveyla koparıp ağlar. Ölüm meleği de kapının iki yanına yapışarak şöyle der: 'Allah'a yemin ederim! Ben onun rızkını yemiş, ömrünü tüketmiş değilimdir. Onun ecelinden hiçbir şey eksiltmemişimdir. Muhakkak ki yanınıza tekrar tekrar geleceğim. Öyle ki sizden bir tanenizi bile bırakmayacağım!'

Hasan-ı Basrî diyor ki: 'Allah'a yemin ederim, eğer o ağlaşanlar, ölüm meleğinin makamını görüp konuşmasını işitseydiler ölülerini bırakıp kendileri için ağlaşırlardı!'

Yezid er-Rakkaşî şöyle anlatıyor: "İsrailoğullarından bir zorba, evinde ehliyle başbaşa kaldı. Birisinin evin kapısından içeri girdiğini gördü. Giren şahsı hiddet ve öfke ile karşılamak üzere yerinden fırladı ve 'Sen kimsin? Seni evime sokan kimdir?' dedi. Adam 'Beni eve sokan evin sahibidir. Ben ise öyle bir kimseyim ki perdeler bana mâni olmaz. Padişahların bile yanlarına izinsiz girerim. Saltanat sahiplerinin hücumundan korkmam. Hiçbir mütekebbir zorba elimden kurtulamaz. Hilebaz bir **şeytan** bile pençemden yakasını kurtaramaz' dedi. Zorbanın yakası onun eline geçti. Zorba, düşecek derecede titremeye başladı. Sonra yalvararak ve zillet göstererek yüzüne baktı ve dedi ki:

- O halde sen ölüm meleğisin!

- Evet! Ben oyum!

- Tevbe edip hâlimi düzeltinceye kadar bana mühlet verir misin?

- Artık rnüddetin bitmiş, nefeslerin tükenmiş, saatlerin sona ermiştir. Bu bakımdan gecikmesine hiçbir yol yoktur.

- Beni nereye götüreceksin?

- Daha önce göndermiş olduğun ameline ve yapmış olduğun evine götüreceğim!

- Ben daha önce sâlih bir amel göndermedim, güzel bir ev yapmadım!

- O halde seni buram buram yanan ve kafaların derisini yakan bir ateşe götüreceğim.

Sonra onun ruhunu kabzetti. Aile efradı arasına ölü olarak düştü kimi bağırdı, kimi ağladı".

Yezid er-Rakkaşî dedi ki: 'Eğer ölünün arkasından ağlayanlar kötü konaklarını bilseler bağırmaları daha fazlalaşırdı

A'meş'den72, o da Hayseme'den rivâyet etti: Ölüm meleği Süleyman b. Davud'un (aleyhisselâm) huzuruna vardı. Süleyman'ın (aleyhisselâm) meclisinde oturan bir kişiye fazlasıyla bakmaya başladı. Ölüm meleği çıkıp gittikten sonra kendisine bakılan kişi, Hazret-i Süleymân'a sordu:

- Bu kimdi?

- Ölüm meleği idi!

- Bana çok baktığını gördüm. Sanki benim ruhumu almak istiyordu!

- O halde ne istiyorsun, dileğin nedir?

- Onun pençesinden kurtarmanı istiyorum. Rüzgâra emret, beni Hindistan'ın en ücra köşesine götürsün! Hazret-i Süleymân rüzgâra emretti, rüzgâr kişiyi istediği yere kadar götürdü. Sonra Süleyman (aleyhisselâm) kendisine **ikinci** defa gelen ölüm meleğine 'Arkadaşlarımdan birine daima baktığını gördüm! dedi. Ölüm meleği 'Evet! Ben onun durumuna hayret ediyordum. Çünkü bana, yakın bir saatte onun ruhunu Hidistan'ın en uzak bir köşesinde kabzetmek emri verilmişti. Oysa o senin yanında oturuyordu. Bundan dolayı hayret ettim' dedi.

71) Hilâlî kabilesindendir. Meymune'nin azadlısıdır. Fazıl ve güvenilir bir kimsedir H. 94'de vefat etmiştir.

72) Adı Süleyman b. Mehran'dır. Kûfeli, güvenilir bir hafızdır. H. 61'de doğmuş, H. 147'de vefat etmiştir.

40-3

12. Hazret-i Peygamberin ve Hulefa-i Raşidîn'in Vefatları

12.a Hazret-i Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) Vefatı

Hazret-i Peygamberin hayatında, ölümünde, sözünde, fiilinde, bütün durumlarında düşünenler için ibret ve güzel bir örnek mevcuttur. Basireti açık olanlar için o bir ışıktır; zira Allah'ın katında ondan daha şerefli bir kimse yoktur. Çünkü o, Allah'ın dostu, habibi, Allah'ın kelâmına muhatap olan, kulları

arasından seçilen, Allah'ın peygamberi ve nebisidir. Müddeti bittiğinde acaba Allah ona bir an dahi mühlet vermiş midir? Eceli geldikten sonra acaba bir lâhza dahi tehir olunmuş mudur? Hayır! İnsanların ruhlarını kabzetmekle görevli melekler göndererek onun şerefli ve pak ruhunu Allah'ın huzuruna götürmek, onun temiz bedeninden çıkarıp rahmete, rıdvan ve güzel hayırlara daldırmak için götürmeye geldiler. Rahmân olan Allah'ın manevî komşuluğunda doğruluk merkezine götürdüler.

Bununla beraber ölüm anında **Hazret-i Peygamber**in üzüntüsü arttı. Izdırabı kesintisiz devam etti. İnlediği görüldü. Allah'ın mülâkatına karşı olan isteği yükseldi, benzi sarardı, alnı terledi. Sağı ve solu inkıbaz ve inbisat hususunda sarsıldı. Hatta o mecliste hazır bulunanlar **Hazret-i Peygamber**in bu ızdırabından ötürü ağladılar. Onun acı çektiğini müşahede edenler sızlandılar. Acaba peygamberlik mertebesi **Hazret-i Peygamber**den Allah'ın takdirini uzaklaştırdı mı? Ölüm meleği, onun aile efradını ve aşiretini gözetti mi? Hakkın yardımcısıdır. Halkı uyarıyor ve müjdeliyor diye ona bir müsamaha gösterdi mi? Heyhat nerede! Ölüm meleği vazifesini yerine getirdi. Levh-i Mahfuzda yazılı olarak gördüğünü harfîyyen tatbik etti.

İşte **Hazret-i Peygamber**in hali buydu. Oysa **Hazret-i Peygamber** Makâm-ı Mahmud'un ve insanların varacağı kevser havuzunun sahibidir. Kabirden ilk çıkan insan ve mahşer gününde şefaat-i uzmâ (en büyük şefaat) sahibi olandır. Bu bakımdan onun halinden ibret almamamız ne kadar hayret verici bir şeydir. Halbuki ileride karşılaşacağımız şeylerden de emin değiliz. Hatta biz şehvetlerimizin esirleri, günahların arkadaşlarıyız. O halde, neden muttakîlerin imamı, rabb'ül-âlemîn'in habibi ve peygamberlerin efendisi olan **Hazret-i Peygamber**'in ölümünden ibret almıyoruz?!

Yoksa kendimizi dünyada ebedî kalıcı mı sanıyoruz veya kötü fiillerimize rağmen Allah'ın katında kendimizi şerefli mi sanıyoruz? Nerede, nerede! Aksine biliyoruz ki hepimiz ateşe varacağız. Sonra o ateşten ancak muttakîler kurtulacaktır. Bu bakımdan ateşe varmak hususunda kesin bir bilgiye sahibiz. Fakat ateşten çıkmak hususunda sadece zanna sahibiz. Biz nefislerimize zulmettik; zira zannın peşine düştük. Yemin olsun, biz muttakîlerden de değiliz!

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra sakınanları kurtaracağız ve zâlimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakacağız. (Meryem/71-72)

Bu bakımdan her kul kendi nefsinin zâlimlere mi yoksa muttakîlere mi daha yakın olduğunu kontrol etmelidir. Sen de **selef**-i salihînin gidişatına baktıktan sonra kendi nefsini kontrol et! Onlar muvaffak olmalarına rağmen Allah'tan korkan kimseler idiler. Sonra peygamberlerin efendisi **Hazret-i Peygamber**in durumunu dikkatle izle! O, peygamberlerin efendisi, muttakîlerin önderi olduğundan dolayı işinde yakîn üzerinde idi. Fakat dünyadan ayrıldığı sırada çektiği zahmet ve şiddetten ibret al! Cennet-i Me'va'ya göçüp gideceği anda durumu nasıl ağırlaşmıştı?

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) der ki: Hazret-i Âişe'nin odasında bulunduğu ve eceli yaklaştığı bir sırada Allah Rasûlü'nün huzuruna vardık. Bize bakınca gözlerinden yaşlar aktı. Sonra şöyle buyurdu: Sizlere merhaba! Allah, sizi selâmla diriltsin, sizi himayesine kabul buyursun, size yardım etsin! Sizlere takvayı tavsiye ediyorum, sizi Allah'a emanet ediyorum. Muhakkak ki ben sizin için Allah'tan gelen apaçık bir uyarıcıyım. Allah'ın arzında ve kulları arasında Allah'a karşı yücelik taslamayın! Ecel yaklaşmıştır, dönüş Allah'adır, Sidretü'l-Münteha'ya cennet'ul-me'vâ'ya ve en dolgun kadehedir. Bu

bakımdan hem kendi nefislerinize, hem de benden sonra dininize girecek kimselere benden selâm edin ve Allah'ın rahmetini tebliğ edin!73

Rivâyet ediliyor ki; **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefat edeceği anda Cebrâîl'e (aleyhisselâm) 'Benden sonra ümmetimin durumu nasıl olacak?' dedi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** Cebrâîl'e vahiy göndererek şöyle buyurdu:

Habibime müjde ver! Onu, ümmeti hususunda mahcup etmeyeceğim. Ona müjde ver ki insanlar haşre gönderildiğinde herkesten daha önce haşre gönderilen o olacaktır. Haşre gelenler mahşerde toplandıklarında önderleri o olacaktır. Onun ümmeti cennete girmeden önce diğer ümmetlere cennete girmek haram olacaktır.

Bu müjde, **Hazret-i Peygamber**'e tebliğ edildikten sonra İşte şimdi gözüm arkada kalmaz' buyurmuştur.

Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastalığında yedi kuyudan getirilmiş yedi kırba su ile yıkanmak istedi. Biz de bunu yaptık. **Hazret-i Peygamber** biraz rahatladı. Çıkıp ashâbına imamlık yapıp Uhud şehitleri için Allah'dan af talep ederek onlara dua etti. Ensâr hakkında şunları tavsiye etti:

Ey muhacirler topluluğu! Siz zaman geçtikçe fazlalaşırsınız. Ensâr-ı kirâm ise, bugünkü durumlarında kalıp artmazlar. Ensâr, benim sığındığım, sır sandığımdır.

Bu bakımdan onların iyilik yapanlarına ikramda bulunun! Onlardan kötülük yapanın hatasını affedin!

Bir kul dünya ile Allah katındaki nimetler arasında muhayyer bırakılmıştır. O kul da Allah'ın nezdindekini tercih etmiştir.

Bu sözler üzerine Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**'in, kul kelimesiyle kendi nefsini kasdettiğini anladı ve ağlamaya başladı. **Hazret-i Peygamber** ona şöyle hitap etti:

Ey Ebû Bekir, sabırlı ol! Mescide açılan bütün kapılar kapatılsın. Sadece Ebû Bekir'in kapısı açık bırakılsın; çünkü benim katımda Ebû Bekir'den daha üstün bir kişi yoktur!74

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber** benim odamda, benim günümde, kollarım arasında ruhunu teslim etti. Ölüm anında Allah benimle onun tükrüğünü bir araya getirdi. **Hazret-i Peygamber** yatarken kardeşim Abdurrahman içeri girdi. Elinde bir misvak bulunuyordu. **Hazret-i Peygamber**'in misvağa baktığını gördüm. 'Senin için misvağı alayım mı? dedim. Başıyla evet! diye işaret etti. Bunun üzerine misvağı Abdurrahman'ın elinden alarak ağzına koydum. Fakat misvak ona katı geldi. 'Senin için yumuşatayım mı?' dedim. Yine başıyla evet! diye işaret etti. Bunun üzerine, misvağı ağzımda güzelce yumuşatarak ona verdim. Yanımda bir ibrik su bulunuyordu. Zaman zaman elini suya daldırıp şöyle diyordu: 'Lâ ilâhe ilâhe Allah'tan başka ilâh yoktur, muhakkak ki ölümün dehşet ve acıları vardır!' Sonra elini yukarı kaldırıp şöyle dedi: 'En yüce arkadaş en yüce arkadaş! (En yüce arkadaşı istiyorum) '. Ben o zaman dedim ki: 'Yemin olsun! Artık **Hazret-i Peygamber** bizi istemiyor'.

Said b. Abdullah babasından şöyle rivâyet ediyor: Ensâr-ı kirâm, **Hazret-i Peygamber**'in gittikçe ağırlaştığını gördüklerinde mescidin etrafında dolaştılar. Hazret-i Abbas, **Hazret-i Peygamber**'in yattığı odaya girdi. Ensâr'ın üzüntüsünü **Hazret-i Peygamber**'e haber verdi. Sonra Fadl b. Abbas içeri girdi ve o da babasının söylediklerini söyledi. Sonra Hazret-i Ali içeri girdi. O da aynı haberi verdi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** elini uzattı ve 'Ha!' dedi. Onlar **Hazret-i Peygamber**'in elinden tuttuklarından **Hazret-i Peygamber** 'Siz ne diyorsunuz?' diye sordu.

Dediler ki: 'Senin ölmenden korkuyoruz!' Kocaları **Hazret-i Peygamber**'in yanında toplandıkları için kadınlar dışarda vaveyla kopardılar. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ali ve Hazret-i Fadl'ın kolları arasında (amcası) Hazret-i Abbas önünde olduğu halde dışarı çıktı. **Hazret-i Peygamber**'in başı bağlıydı. Ayakları yerde sürünüyordu. Gelip minberinin ilk basamağına oturdu. Halk **Hazret-i Peygamber**'in etrafını çevirdi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**, Allah'a hamd ve senâ ederek şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Kulağıma geldi ki benim için ölümden korkuyorsunuz! Sizin bu korkunuz ölümü hoş karşılamamanıza ve peygamberinizin ölümünden hoşlanmamanıza delâlet eder. Acaba benim ve nefislerinizin ölüm haberi size verilmedi mi? Acaba benden önce gönderilmiş milletler arasında herhangi bir peygamber ebedî kalmış mıdır ki ben de sizin aranızda ebedî kalayım! İyi bilin ki muhakkak ben, rabbime iltihak edeceğim. Siz de ona mülâki olacaksınız. Size ilk muhacirler hakkında hayırlı davranmanızı tavsiye ediyorum. Muhacirlerin de birbirlerine karşı öyle davranmalarını tavsiye ediyorum.

Çünkü **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

Asra andolsun ki insan ziyan içindedir. Ancak îman edip sâlih amel işleyenler, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirine sabrı tavsiye edenler müstesnadır. (Asr Sûresi)

Muhakkak ki işler Allah'ın izniyle cereyan eder. Sakın herhangi bir işin gecikmesi sizi onu acelece yapmaya itmesin.

Çünkü **Allahü teâlâ** hiç kimsenin aceleciliği için acele etmez. Kim Allah ile pençeleşirse Allah ona mağlup eder. Kim Allah'ı kandırmaya çalışırsa Allah onu kandırır. Yeryüzünde ifsâd etmek, sıla-yı rahimleri kesmek hususunda birbirinize yardımcı olursanız muvaffak olacağınızı sanır mısınız? Ensâr hakkında size tavsiyede bulunuyorum. Çünkü onlar sizden önce Medine'yi yurd ve îman evi edindiler. Onlara iyilik yapmanızı tavsiye ediyorum. Meyvelerini sizinle paylaşan onlar değil miydiler? Size evler hususunda genişlik getirmediler mi? Fakir oldukları halde sizi nefislerine tercih etmediler mi? Kim iki kişi arasında hükmetmek için vazifelendirilirse, Ensar'ın iyilik yapanlarından iyiliği kabul edip onların kötülerini affetsin. Kimseyi onlara tercih etmeyiniz. Ben sizin için öncüyüm. Siz de bana iltihak edeceksiniz. Benim havuzum, Şam memleketinin Bisra şehrinden Yemen'in San'asına kadar geniştir. O havuza sütten daha beyaz, kaymaktan daha yumuşak ve baldan daha tatlı bir su akar. O havuzdan içen bir kimse ebediyyen susamaz. O havuzun çakılları incidendir yeri misktendir. Kim yarın mahşer yerinde ve havuzdan mahrum kalırsa o, bütün hayırlardan mahrum edilir. Kim mahşer gününde, benimle havuz başında buluşmak istiyorsa, dilini ve elini yapılması gereken şeyler hariç herşeyden tutsun! Bu esnada

Hazret-i Abbas, **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Kureyşliler hakkında da vasiyette bulun!' dedi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Ben bu hususu başta Kureyşlilere tavsiye ediyorum. Diğer insanlar da onlara tabidirler. İnsanların iyileri Kureyş'in iyilerine, kötüleri de onların kötülerine tabidirler. Ey Kureyşliler! Halk hakkında size hayırlı davranmayı tavsiye ediyorum. Ey insanlar! Muhakkak ki günahlar nimetleri bozar, nasibi değiştirir. Bu bakımdan halk, iyilik yaptığında idarecileri de onlara iyilik yapar. Halk fısk ve fücura daldığında idarecileri de isyan ederler.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

İşte kazandıkları (günahlar) dan ötürü zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine böyle takarız;75 (En'âm/129)

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Ebû Bekir'e 'Ey Ebû Bekir! Sor!' deyince Ebû Bekir 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ecel yaklaştı mı?' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Ecel yaklaştı ve sarktı' dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir 'Ey Allah'ın Rasülü! Allah katındaki nimet sana afiyet olsun! Keşke ben gideceğimizden haberdar olsaydım' dedi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** dedi ki:

Allah'a, Sidretu'l-Müntehaya, sonra Ceimet'ül-Me'vâ'ya ve Firdevs-i A'lâ'ya, en dolgun kadehe ve en yüce arkadaşa, en afîyetli hayat ve nasibe doğru gideceksiniz!

Bunun üzerine Ebû Bekir şöyle sordu:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Seni kim yıkayacak?

- Ailemin en yakın erkekleri ve yakınlıkta onları takip edenler.

- Seni hangi kefenlere saralım?

- Bu elbiseme, Yemen mamulü olan bir kürke ve süt beyaz bir kefene.

- Senin namazını nasıl kılacağız?

Böylece biz ağladık, o da ağladı. Sonra şöyle buyurdular:

Sabredin! Allah sizi affetsin, peygamberinizden dolayı size mükâfat versin. Beni yıkayıp kefenlediğinizde şu odada kabrimin kıyısına tahtanın üzerine cenazemi koyduktan sonra bir saat cenazemi yalnız bırakın. Çünkü önce benim namazımı **Allahü teâlâ** kılacaktır; (rahmetini indirecektir) !

O (Allah) ki sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmet etmektedir. (Ahzâb/43)

Sonra Allah, meleklerine, üzerime namaz kılmak için izin verir. Benim üzerime Allah'ın mahlukâtından ilk girip namaz kılan Cebrâil, sonra Mikâil, sonra İsrâfil, sonra birçok askerlerle beraber ölüm meleği, sonra birçok melekler olur. Allah onların hepsine rahmet etsin! Sonra sizler! Bu bakımdan siz kısım kısım içeri girip namaz kılın, çokça selâm verin, bağırmak çağırmak suretiyle bana eziyet vermeyin! Sizden sonra kadınlar, sonra çocuklar girip namaz kılsınlar.

- Seni kabre indirmek için kabrine kim girsin?

- Ailemin en yakınları, sonra onları takip edenler girsinler. Onlarla beraber bir çök melek de girer, onlar sizi görürler fakat siz onları göremezsiniz. Kalkın! Benden sonra gelenlere dininizi iletin!76

Abdullah b. Zem'a77 der ki: Rebiulevvel ayının başında Bilâl gelip namaz için ezan okudu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Ebû Bekir'e söyleyin halka imamlık yapsın!' dedi. Kapının önünde, içinde Hazret-i Ömer'in bulunduğu birkaç kişiyi görünce 'Ey Ömer! Kalk halka namaz kıldır!' dedim. Bunun üzerine Hazret-i Ömer kalktı. Yüksek sesli olan Ömer tekbir getirdiğinde, **Hazret-i Peygamber** onun sesini tanıyıp şöyle dedi: 'Ebû Bekir nerededir? Allah da müslümanlar da Ebû Bekir'den başkasının İmâm olmasını istemez'. Bu sözünü **üç** defa tekrarladı. (Sonra) 'Ebû Bekir'e söyleyin, halka namaz kıldırsın!' dedi.

Bunun üzerine Âişe (radıyallahü anh) dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Ebû Bekir ince kalpli bir kişidir. Senin yerine geçtiğinde kendini tutamaz'.

Bu söz üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi.

Muhakkak ki siz kadınlar, Yûsuf un kadınları gibisiniz! Ebû Bekir'e söyleyin halka namaz kıldırsın!78

Hazret-i Ömer'in kıldırdığı namazdan sonra Hazret-i Ebû Bekir (on yedi) namazı kıldırdı.

Ömer, Abdullah b. Zem'a'ya dedi ki: Rahmet olasıca! Başıma ne getirdin? Allah'a yemin ederim, ' eğer **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) sana böyle yapmanı emrettiğini sanmasaydım yapmazdım'.

Buna karşılık Abdullah dedi ki: "Orada imamlığa senden daha uygununu görmediğim için sana 'İmâm ol" dedim.

Âişe (radıyallahü anh) şöyle diyor: 'O sözü, **Hazret-i Peygamber**'e söylememin ve Ebû Bekir'i imamlıktan uzaklaştırmasını istememin sebebi; dünyadan kaçınmak ve idarecilikte Allah'ın selâmet bıraktığı hariç tehlike olduğu içindi. Halkın **Hazret-i Peygamber** daha hayattayken onun yerine geçen bir kişiyi ebediyyen sevmeyeceğinden korktum. Ancak Allah sevmelerini dilerse mesele değişir. Ebû Bekir'i kıskanıp ona zulmetmelerinden, onu uğursuz saymalarından korktum. Fakat emir ve hüküm Allah'ındır. **Allahü teâlâ**, Ebû Bekir hakkında korktuğumun hepsinden onu korudu'.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anha) şöyle atıl atıyor: **Hazret-i Peygamber**in vefat edeceği gün geldiğinde, o günün öncesinde **Hazret-i Peygamber**in hastalığında hafifleme görüldü. Bunun üzerine ashâbın erkekleri sevinç içinde evlerine yeislerine dağıldılar. **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) ziyaret etmek için, kadınlara fırsat verdiler. Biz **Hazret-i Peygamber**in yanında bulunduğumuz bir anda ki hiçbir zaman **Hazret-i Peygamber**in yaşamasından bu kadar ümitli ve sevinçli değildik. **Hazret-i Peygamber** bize 'Yanımdan çıkın! İşte şu melek gelmiş, huzuruma girmek için izin istiyor!' diye emir verdi.

Benden başka bütün kadınlar çıktı. **Hazret-i Peygamber**in başı göğsümde bulunuyordu. **Hazret-i Peygamber**, kalkıp oturdu. Ben de evin bir köşesine çekilmek için uzaklaştım. Melekle uzun

uzun münâcât edip fısıldaştıktan sonra beni çağirarak başını göğsüme koydu ve kadınlara 'Girin!' dedi. Bunun üzerine, **Hazret-i Peygambere** 'Bu, Cebrâil'gelişine benzemiyor'dedik.

Hazret-i Peygamber şöyle dedi: Evet, ey Aişe! Bu ölüm meleğidir. Bana gelip dedi ki: "Allah ancak izin almak suretiyle huzuruna girmemi bana emretti. Eğer bana izin vermezsen huzuruna girmeyecek, dönüp gideceğim. İzin verirsen gireceğim. Allah bana ancak sen istersen ruhunu kabzetmem için emir verdi. Bu bakımdan bana ne emrediyorsun?"79

Bunun üzerine, ölüm meleğine 'Cerâil (aleyhisselâm) bana gelinceye kadar bana dokunma! İşte bu saat Cebrâîl'in geliş saatidir' dedim.

Bunun üzerine Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Biz öyle bir şeyle karşılaştık ki bizim ne ona bir **cevap**, ne de ona bir fikir belirtme imkânımız yoktu. Dehşete kapıldık, sanki şiddetli bir felâkete uğradık. Ona birşey söylemiyorduk. Ehl-i Beyt'ten hiç kimse bu işin büyüklüğünden ve içimizi dolduran heybetten ötürü konuşamıyordu'.

Hazret-i Aişe der ki: Cebrâil (aleyhisselâm) o sırada geldi. Onun geldiğini hissettim. Ehl-i Beyt çıktılar. Cebrâil girdi ve şöyle dedi: "**Allahü teâlâ** sana selâm ediyor ve diyor ki: 'Kendini nasıl hissediyorsun!' Oysa Allah senin ne hissettiğini senden daha iyi bilir.

Fakat sormakla kerem bakımından seni geliştirmeyi, şeref ve kerametini tamamlamayı ve bu adetin ümmetine bir sünnet olmasını diledi". Bunun üzerine, **Hazret-i Peygamber** 'Kendimi hasta hissediyorum!' dedi. Bu cevaba karşı, Cebrâil 'Sana müjde olsun! Muhakkak ki **Allahü teâlâ**, senin için hazırlamış makama seni vardırmak istiyor!' dedi. **Hazret-i Peygamber** Cemil'e 'Ey Cebrâil! Ölüm meleği huzuruma girmek için izin istedi' diyerek olanları Cebrâîl'e anlattı. Cebrâil (aleyhisselâm) 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Muhakkak rabbin sana müştaktır. Sana karşı irade ettiğini sarife bildirmemiş midir? Yemin ederim! Ölüm meleği senden önce hiçbir kimseden izin almamış ve hiçbir kimseden de senden sonra izin almayacaktır. Ancak rabbin senin şerefini tamamlamak istiyor. O sana mânen müştaktır' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'ınâdem ki durum budur, ölüm meleği gelinceye kadar sen gitme!' dedi. Böylece, içeri girmeleri için kadınlara izin verdi ve 'Ey Fâtıma! Bana yaklaş!' dedi. Hazret-i Fâtıma **Hazret-i Peygamber**'in üzerine eğildi. **Hazret-i Peygamber** onunla, fısıltı halinde birşeyler konuştu. Bunun üzerine Hazret-i Fâtıma gözlerinden yaşlar akarak ve konuşamayacak halde başını kaldırdı. Sonra **Hazret-i Peygamber** 'Başını bana yaklaştır!' dedi. Bunun üzerine Fâtıma, kulağını **Hazret-i Peygamberin** ağzına tuttu. **Hazret-i Peygamber** ona birşeyler fısıldadı. Bu sefer güldü ve gülmekten konuşamayacak bir halde başını kaldırdı. Biz Fâtıma'nın durumuna hayret ettik. Daha sonra Fâtıma'ya o durumu sorduğumda şöyle dedi: "**Hazret-i Peygamber** önce 'Ben bugün ölüyorum!' dedi. Bunun üzerine ağladım. Sonra şöyle buyurdu:

Allah'a aile efradımdan ilk olarak seni bana kavuşturması için dua ettim.

Bunun üzerine sevincimden güldüm".

Bu esnada Fâtıma (radıyallahü anh) , iki oğlunu (Hasan ile Hüseyn'i) **Hazret-i Peygambere** yaklaştırdı. **Hazret-i Peygamber** onları kokladı. 80 Âişe der ki: Ölüm meleği geldi. Selâm verdi. İçeri girmek için izin istedi. **Hazret-i Peygamber** kendisine izin verdi. Melek sordu:

- Yâ Muhammed! Bize ne emredersin?

- Artık beni rabbime ulaştır!

- Evet! Bugün seni götüreceğim. Muhakkak ki rabbin sana müştaktır. Senin hakkındaki tereddüdü hiç kimse hakkında göstermemiştir. 81 Senden başka hiç kimsenin huzuruna izinsiz girmemi yasaklamamıştı. Fakat senin önünde saatin vardır!

Hazret-i Âişe şöyle devam ediyor: Cebrâil (aleyhisselâm) geldi ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Selâm sana! Bu gelişim, yeryüzüne son inişimdir. Artık ebediyyen inmeyeceğim. 82 Vahiy kesildi Artık benim yeryüzünde bir işim kalmadı. Yeryüzünde senin huzuruna girmekten başka bir ihtiyacım yoktur. Sonra yerime çekileceğim' dedi.

Hazret-i Âişe der ki: Muhammed'i hak peygamber olarak gönderene yemin ederim! Evde hiçbir fert bu hususta **Hazret-i Peygamber**'e bir kelime bile söyleyemedi. İşittiğimiz şeyin azametinden ötürü hiçbir fert, dışarda bulunan erkeklerden herhangi birine bir haber gönderemeyecek kadar dehşet ve korku içinde idi. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'in yanına vardım, onun başını göğsüme koydum, onun göğsünü tuttum. Kendisinden geçecek derecede baygınlık geçiriyordu; alnı hiçbir insanda görmediğim şekilde ter döküyordu. Ben durmadan o teri siliyordum. Ondan daha güzel kokulu hiçbir şeyi görmemişimdir. Ayıldığmda ona 'Annem, babam, nefsim ve aile efradım sana feda olsun! Senin alnında gördüğüm ter neredendir?' dedim. Bunun üzerine dedi ki:

Ey Âişe! Mü'min kişinin canı terle, kâfirin canı da merkep canı gibi, havurtlarından çıkar!

Bu manzara karşısında korkup aile efradımızı çağırdık. Bize ilk gelen kardeşim Abdurrahman idi. Onu babam bana göndermişti. Bu bakımdan Hazret-i Peygamber erkeklerden bir kimse gelmeden önce vefat etti. Erkeklerin, **Hazret-i Peygamber**'in son anına yetişmemeleri Cebrâil ile Mikâl'in onun durumunu idare etmeleri içindir.

Hazret-i Peygamber her baygınlık geçirdiğinde (şunları) söylerdi: 'Hayır! En yüce arkadaşı (istiyorum!) '

Sanki daima ne istediği soruluyordu. Konuşmaya gücü yettiğinde 'Namaz kılınız namaz! Muhakkak cemaatla namaz kıldıkça birlik ve beraberliğiniz bozulmaz! Namaz! Namaz!' diyordu. 83

Hazret-i Peygamber ölünceye kadar namazı tavsiye etti. O şöyle diyordu: 'Namaz! Namaz!'

Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: '**Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) pazartesi günü büyük kuşluk ile öğle arası vefat etti'.

Fâtıma (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Pazartesi gününde neye rastladım! Allah'a yemin ederim! Ümmet durmadan pazartesi günü büyük felaketlere dûçar olur'.

Ümmü Gülsüm de pederi Hazret-i Ali 'nin Kûfe'de vurulduğu gün, annesi Hazret-i Fâtıma'nın (radıyallahü anh) dediği gibi dedi: 'Pazartesi gününde neye rastladım. O günde dedem **Hazret-i Peygamber** vefat etti. O günde kocam Ömer (radıyallahü anh) öldürüldü. O günde babam Ali öldürüldü. Pazartesi gününde başıma gelenler nedir?'84

Hazret-i Aişe (radıyallahü anh) şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber** vefat ettiğinde, içeride figan yükselince halk içeri daldı. Melekler **Hazret-i Peygamber**in elbiseleriyle onun bedenini örttüler. Manzarayı görenler ihtilafa düştü, kimi '**Hazret-i Peygamber** ölmüştür' diyenleri yalanladı, kiminin dili konuşamaz oldu. Ancak uzun zaman sonra konuşabildi. Kimi de konuşmayı karıştırıp anlaşılamayacak şekilde kekelemeye başladı. Başka bir grubun ise aklı yerinde kaldı, kimi de şaşkına dönüp yerinde oturdu. Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'in ölümünü yalanlayanların arasındaydı. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şaşkınlıktan oturanların arasındaydı. Hazret-i Osman dili çekilenlerin arasındaydı. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, halkın arasına çıkıp haykırdı: '**Hazret-i Peygamber** ölmemiştir! Allah onu geri gönderecektir. **Hazret-i Peygamber** için ölümü temenni eden münafıklardan bazılarının el ve ayakları kesilecektir. Nasıl ki Allah, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) vâde tanımışsa **Hazret-i Peygamber**e de vâde tanımıştır. O size gelecektir!'

Bir rivâyette Hazret-i Ömer şöyle dedi: 'Ey insanlar! Dilinizi **Hazret-i Peygamber** hakkında konuşmaktan alıkoyun! O ölmemiştir. Allah'a yemin ederim. **Hazret-i Peygamber**'in öldüğünü söyleyen bir kişiyi işitirsem şu kılıcımla onun boynunu keserim'.

Hazret-i Ali ise evden çıkmadı.

Hazret-i Osman, hiç kimse ile konuşamıyordu. Onun elinden tutulur, getirilir, götürülürdü. Müslümanlardan hiç kimse Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Abbas'ın halinde değildi. Çünkü **Allahü teâlâ** onları tevfîk ve doğrulukla takviye etmişti. Her ne kadar halk ancak Hazret-i Ebû Bekir'in sözüyle coşkunluklarını zaptetmişse de! Hazret-i Abbas gelip şöyle demiştir: Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ediyorum. **Hazret-i Peygamber** ölümü tattı. Çünkü aramızda diri iken şu âyeti okumuştu:

(Ey Rasûlüm!) Sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra siz, kıyâmet günü rabbinizin divanında dâvâlaşacaksınız. (Zümer/30-31)

Hazret-i Peygamber'in ölüm haberi Hazret-i Ebû Bekir'e geldiğinde Benî Hâris b. Hazrec kabilesi arasında bulunuyordu. Gelip **Hazret-i Peygamber**'in cenazesinin bulunduğu hücreye girdi. Cenazeye baktı. Sonra üzerine eğilip **Hazret-i Peygamber**'in yüzünü öptü, sonra dedi ki: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Anam ve babam sana feda olsun! Allah sana ölümü iki defa tattırmaz. Allah'a yemin ederim! Muhakkak **Hazret-i Peygamber** vefat etmiştir'. 85

Sonra halka çıkıp 'Ey insanlar! Muhammed'e ibadet eden (bilsin ki) muhakkak **Hazret-i Peygamber** ölmüştür. **Muhammed'in (aleyhisselâm)** rabbine ibadet eden bilsin ki O diri ve ölümsüzdür' dedi ve şu âyeti okudu:

Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, siz ökçeleriniz üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

(Âl-i İmrân/144) Sanki halk bu âyeti o günden önce hiç işitmemiş ti.

Bir rivâyette; **Hazret-i Peygamber**'in ölüm haberi Hazret-i Ebû Bekir'e geldiğinde **Hazret-i Peygamber**'in üzerine salât ve selâm getirdi ve iki gözünden yaşlar aktığı halde **Hazret-i**

Peygamber'in yattığı odaya girdi. Yutkunması devenin gevişi gibi çoğalarak ağladı. Testinin sesi gibi boğazından hıçkırık sesi geliyordu. O buna rağmen, hem aklen hem de söz bakımından çok kuvvetliydi. **Hazret-i Peygamber**'in yüzüne eğilip mübarek yüzünden örtüyü kaldırdı. Alnından ve yanaklarından öptü. Mübarek yüzünü meshetti. Ağlayarak şöyle dedi:

Anam babam, nefsim ve aile efradım sana feda olsun! Dirin de güzeldi, ölün de güzeldir. Hiçbir peygamberle kesilmeyen peygamberlik senin ölümünle kesilip sona erdi. Bu bakımdan sen her övgüden daha yüce, ağlamaktan yükseksin. Teselli olacak derecede özelsin. Bizimle eşit olacak derecede umûmîsin. Eğer Ölümün, senin tercihin olmasaydı, senin için nefislerimizi feda ederdik. Eğer sen ağlamayı nehyetmeseydin gözlerimizin suyunu senin için tamamen dökerdik. Kendimizden uzaklaştırmaya gücümüzün yetmediği şeye gelince, o birbirinden ayrılmayan üzüntü ve hatırlamaktır. Bunlar yakamızı bırakmazlar.

Ey Allahım! Bizden ona salât ve selâm tebliğ et! Ey **Allah'ın Rasûlü**! Rabbinin katında bizi hatırla! Senin kalbinde bu hatırlama olsun! Eğer geride bıraktığın sükûnet olmasaydı, hiç kimse arkada bıraktığından dolayı dehşetten kurtulamazdı.

Ey Allahım! Peygamberine bizden taraf salât ve selâm tebliğ buyur. Onun (yolunu) bizde koruyup daim kıl!

İbn Ömer'den şöyle rivâyet edildi: Hazret-i Ebû Bekir eve girip salavat okuyup senâ yapınca, ev halkı musallada bulunanların işiteceği derecede figan kopardılar. O, birşey söylediğinde onların figanı daha arttı. Onların sesleri, kapının önünde durup sesli ve kuvvetli bir kişinin tesellisiyle sükûnet buldu. O kişi dedi ki: Her nefis ölümü tadacaktır. (Ankebût/57)

Muhakkak ki Allah'ın zatında sizin için herkesin yerine bir halef, her rağbet için bir yetişme ve her korkudan bir kurtuluş vardır. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'dan ümit edin, O'na güveniniz!'

Hane halkı onun sözünü dinlediler, fakat kendisini tanımadılar. Ağlamayı kestiler. Ağlama kesilince o ses de kayboldu. Hane halkından biri bakıp kimseyi göremeyince tekrar ağlamaya başladı. Sesini tanımadıkları biri 'Ey ehl-i beyt! Allah'ı hatırlayın! Her hâl üzere hamdedin, o zaman muhlislerden olursunuz. Muhakak ki Allah'ın zatında, her musibette sizin için bir teselli vardır. Her rağbetten ötürü bir karşılık vardır. Bu bakımdan Allah'a itaat edin, onun emriyle amel edin!' diye seslendi. Bunun üzerine Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle dedi: 'Şu seslenenler Hızır ile İlyâs'tır. **Hazret-i Peygamber**'in cenazesine katılmışlardır'.

Kâ'kâ b. Amr (radıyallahü anh) (ashâbın meşhur bahadırlarıdandır) Hazret-i Ebû Bekir'in okuduğu hutbenin hikâyesini tamamen zikrettikten sonra dedi ki: Ebû Bekir, halka hutbe okumak üzere kalktı, halkın gözyaşlarını dökmesine vesile olan ve çoğu **Hazret-i Peygamber**'e salât ve selâm'dan ibaret olan bir hutbe okudu:

Biricik olduğu halde, Allah'dan başka ilâh olmadığına şahidlik ediyorum. Allah va'dini yerine getirdi. Kuluna yardım etti. Tek başına Medine'yi saran düşman ordularını püskürtüp mağlup etti. Bu bakımdan hamd, tek olan Allah'a mahsustur!

Şahidlik ediyorum ki Muhammed, Allah'ın kulu, Rasûlü, ve peygamberlerinin sonuncusudur.

Şahidlik ediyorum ki Kitab indiği gibidir. Din başladığı gibi, hadîs hak (sahibi) din Yârab! Kulun, peygamberin, habibin, eminin, halkın en hayırlısı, seçilmiş kulun **Muhammed'in (aleyhisselâm)** üzerine salât ve selâm et! Kullarına ettiğin salâtın en üstününü ona et! Yârab! Salavatlarının afiyetlerini, rahmet ve bereketlerini peygamberlerin efendisi, sonuncusu, muttakîlerin imamı, hayrın önderi, hayırlıların imamı, rahmet peygamberi **Muhammed'in (aleyhisselâm)** üzerine kıl!

Ey Allahım! Onun huzuruna olan yaklaşmasını artır, delilini büyüt, makamını keremli kıl! Onu, geçmişlerin ve geleceklerin gıpta ettiği makam-ı mahmûd'a. yükselt. Bizi kıyâmet gününde onun makam-ı mahmud'u ile faydalandır. Dünya ve âhirette onu bize halife kıl! Onu derece'ye, vesileye ve cennet'e ulaştır.

Ey Allahım! **Hazret-i Peygamber**'e ve âline salât et. **Hazret-i Peygamber**'e ve âline bereket ver! İbrahim'e ve âline rahmet ettiğin gibi! Muhakkak ki sen çok övülen ve çok senası yapılansın!

Ey insanlar! Kim Muhammed'e ibadet ediyorsa, muhakkak ki Muhammed öldü! Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak ki Allah diridir, ölmez. Muhakkak ki Allah'ın emri size gelmiştir. Bu bakımdan üzüntüden dolayı onu bırakmayın; zira Allah, peygamberi için nezdindeki nimeti tercih etti ve onu sevabına doğru götürdü. Sizin içinizde kitabını Ve peygamberinin sünnetini bıraktı. Kim bu iki kaynağa yapışırsa o bilir, kim aralarını ayırırsa, o inkâra kaçar.

Ey Mü'minler! Adaleti tam yerine getirerek Allah için şahidlik edenler olun! (Nisâ/135)

Şeytan sizi peygamberinizin ölümünden ötürü meşgul etmesin, sizi dininizden caydırmasın! Hayırla **şeytan**ın önüne geçmeye çalışın ki onu aciz bırakabilesiniz. Onu beklemeyiniz ki size yetişip sizi fitneye düşürmesin!

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) der ki: Ebû Bekir hutbesini bitirdikten sonra şöyle dedi: 'Ey Ömer! Nereden öğrendin de Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölmediğini söylüyorsun. Allah'ın peygamberinin filan günde şöyle şöyle söylediğini **Allahü teâlâ**'nın da kitabında şöyle dediğini hatırlamıyormusun?'

Sen de öleceksin, onlar da ölecekler! (Zümer/30)

Bunun üzerine Hazret-i Ömer dedi ki: 'Başımıza gelen musibetin dehşetinden ötürü bu andan önce sanki bu âyeti hiç duymamıştım. Şehadet ederim ki Kitab indiği gibidir, Hadîs de söylendiği gibi! Allah ölümsüz ve diridir. Muhakkak biz, Allah içiniz ve ona döneceğiz. Allah'ın salâtı peygamberi üzerine olsun! Allah katında, peygamberini defterimize geçecek sevap olarak düşünürüz'. Bunları söyledikten sonra Hazret-i Ebû Bekir'in yanına oturdu.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: "**Hazret-i Peygamber**i yıkamak için geldiklerinde dediler ki: 'Yemin olsun! **Hazret-i Peygamber**'i nasıl yıkayacağımızı bilmiyoruz. Diğer ölülerimizi soyduğumuz gibi elbisesini çıkaracak mıyız? Yoksa elbisesini çıkaramayacak mıyız?' **Allahü teâlâ**, onların gözlerine o anda uyku indirdi, herkesin sakalı (başı) göğsünün üzerine düşüverdi. Sonra kim olduğu bilinmeyen biri şöyle dedi: '**Hazret-i Peygamber**'i elbisesi üzerinde olduğu halde yıkayın!' Böylece uyandılar ve **Hazret-i Peygamber**'i o şekilde yıkadılar. **Hazret-i Peygamber** iç gömleği üzerinde olduğu halde yıkandı. Yıkanması bitirildiği zaman kefene sarıldı".

Hazret-i Ali şöyle diyor: "**Hazret-i Peygamber**'in iç gömleğini çıkarmak istedik. Bunun üzerine '**Hazret-i Peygamber**in elbisesini çıkarmayınız' diye bir ses duyduk. Böylece biz de gelen sesi kabul ettik. **Hazret-i Peygamber**i ölülerimizi yıkadığımız gibi sırt üstü teneşire uzatarak iç gömleği üzerinde olduğu halde yıkadık. Onun bir azasını ki iyi yıkanmamıştır diye yıkamak istediğimizde kendiliğinden bizim için dönerdi. Yıkadıktan sonra eski durumuna dönerdi. Beraberimizde evde yumuşak rüzgâr gibi bir serinlik vardı. Bize '**Hazret-i Peygamber**'e şefkat edin! Muhakkak ki (şefkat etmediğiniz ve avret mahalline baktığınız takdirde) gözleriniz kapanır!' diye sesleniliyordu".

İşte **Hazret-i Peygamber**in vefatı böyle oldu. Beraberinde defnedilmeyen hiçbir şey bırakılmadı.

Ebû Cafer der ki: '**Hazret-i Peygamber**in lâhdi, üzerinde yattığı döşek ve yatarken üstüne attığı kadifesiyle döşendi. Hayatta iken giydiği elbiseler de o sergiler üzerine serildi. Sonra kefenlere sarılı olduğu halde **Hazret-i Peygamber** bunların üzerine bırakıldı. Ölümünden sonra geriye hiçbir servet bırakmadı. Hayatında kerpiç üzerine kerpiç, bir kamışı bir kamış üstüne koymadı. Bu bakımdan onun vefatında tam bir ibret vardır. Müslümanlar için **Hazret-i Peygamber** güzel bir örnektir!

73) Bezzâr

74) Darimî

75) Irâkî hadîsin mürsel olduğunu söylemiştir.

76) İbn Sa'd, Tabakât

77) Bu zat, **Hazret-i Peygamber**'in zevcesi Ümmü Seleme'nin kızkardeşinin oğludur.

78) 'Kendi görüşünüzü ısrarla savunmakta direniyorsunuz*. Burada muhatap Hazret-i Âişe'dir.

79) Ebû Dâvûd

80) Bir nüshada 'Kızı Ümmü Gülsüm'ü dedesine yaklaştırıp koklattı' diye vârid olmuştur.

81) Hadîsin metninde tereddüd kelimesi vardır. Bozmadan aynen koyduk. Hadîs-i müteşâbihdir.

82) Bir haberde '**Hazret-i Peygamber**den sonra Cebrâil on kere yere inecektir' diye vârid olmuştur.

83) Taberânî, Kebir, (Câbir'den)

84) Bu sözler, bir hasretin ifadesidir. Günlerin uğursuzluğu gibi bir mânâ ifade etmezler.

85) Hazret-i Ebû Bekir'in bu sözü, '**Hazret-i Peygamber** yakında dirilip bazı kimselerin elini kesecektir' diyen kimseye bir reddiyedir. Çünkü tekrar dirilirse tekrar ölmesi lâzım gelecektir. (Îthafus-Saade, X/298)

13. Hazret-i Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) Vefatı

Hazret-i Ebû Bekir, ölüme hazırlandığında, Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) geldi ve şu şiiri okudu: 'Hayatınla yemin ederim, ruh sıkışıp göğsün daralmasına sebep olduğunda servet şahsı kurtaramaz'.

Bunun üzerine, Hazret-i Ebû bekir yüzünü açıp şöyle dedi: Öyle değildir, şöyledir:

Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte (ey insan) bu, senin kaçıp durduğun şeydir.

(Kaf/19)

Benim bu iki elbisemi yıkayın ve bana kefen yapın; zira diri bir kimsenin yeni elbiseye ihtiyacı ölüden daha fazladır.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) Hazret-i Ebû Bekir'in ölümü anında şu şiiri okudu: O beyazdı. Onun yüzü suyu hürmetine yağmur istenirdi. Yetimler için bahardı, dul kadınların sığınağı idi.

Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle dedi: Bu övgüye ben değil, **Hazret-i Peygamber** lâyıktır'.

Ashâb-ı kirâm Hazret-i Ebû Bekir'in huzuruna girerek dediler ki:

- Seni muayene edecek bir doktor çağırmıyalım mı?

- Doktor bana baktı ve 'Ben dilediğimi yaparım!' dedi.

Selman-ı Fârisî (radıyallahü anh) ziyaret maksadıyla Hazret-i Ebû Bekir'in huzuruna geldi ve dedi ki: . 'Ey Ebû Bekir, bize nasihat et!'

Bunun üzerine dedi ki: 'Allah dünyayı sizin için açacaktır. Sakın zarurî ihtiyacından başkasını ondan alma. Bil ki sabah namazını kılan bir kimse Allah'ın zimmetinde bulunur.

Bu bakımdan zimmetinde olduğun halde Allah'ı tahkir etme ki seni yüzüstü ateşe atmasın!'

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) hastalığı ağırlaştığında, insanlar yerine bir halife bırakmasını istediler. O da Hazret-i Ömer'i halife yaptı. Bunun üzerine kendisine dediler ki:

- Bizim başımıza şiddetli ve katı bir kimseyi seçtin. Acaba rabbine ne **cevap** vereceksin?

- Kullarının başına en hayırlılarını geçirdiğimi söyleyeceğim!

Sonra Hazret-i Ömer'e haber gönderdi. Geldiğinde Hazret-i Ömer'e dedi ki:

Bil ki Allahın gündüz bir hakkı vardır. O hakkı gece kabul etmez. Allah'ın gece bir hakkı vardır. Onu gündüzleri kabul etmez. Farz edâ edilmedikçe Allah nafileyi kabul etmez. Kıyâmet gününde terazileri ağır basanlar, ancak dünyada hakka tâbi olduklarından ve hak kendilerine ağır bastığından ötürüdür. İçinde haktan başka birşey olmayan bir mizanın ağır olması hakkın ta kendisidir. Kıyâmet gününde terazileri hafif gelenlerin mizanları, ancak bâtıla tâbi olduklarından ve bâtıl onlara hafif geldiğinden ötürü hafif gelmiştir. Elbette içinde bâtıldan başka birşey bulunmayan bir terazinin kefesi hafif olur.

Allah, cennet ehlini en güzel amelleriyle belirtmiştir. Onların kusurlarından vazgeçmiştir. Bu bakımdan biri bakıp 'Ben bunlardan aşağıyım. Bunların mertebesine varamam! der.

Muhakkak ki Cehennem ehlini de en kötü amelleriyle zikretmiştir. İşlemiş oldukları amellerini yüzlerine çarpmıştır. Bu bakımdan biri çıkıp 'Ben bunlardan daha üstünüm der.

Allah rahmet ve azap ayetini zikretmiş ki Mü'min rahmet istesin ve azaptan kaçsın, eliyle kendisini tehlikeye atmasın, haktan başkasını Allah'tan temenni etmesin! Eğer bu nasihatimi dinleyip yerine getirirsen yanında hiçbir şey ölümden daha sevimli olmaz. Zaten nasıl olsa öleceksin. Eğer nasihatimi

dinlemezsen senin için ölümden daha nefret edilecek birşey olmaz. Muhakkak ki sen ondan kurtulamazsın!

Said b. Müseyyeb der ki: Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) ölüme hazırlandığında, ashâbdan bazı kimseler ona gelip dediler ki: 'Ey **Rasûlüllah**'ın halifesi! Biz içinde bulunduğun durumu görüyoruz. Bizi azıklandır'.

Bunun üzerine Ebû Bekir şöyle dedi:

- Kim şu kelimeleri söyledikten sonra ölürse Allah onun ruhunu apaçık ufukta kılar!

- Apaçık ufuk ne demektir?

- Arşın önünde bir meydandır. Orada bahçeler, nehirler, ağaçlar vardır. Her gün yüz rahmet orayı kaplar. Kim şu sözü söylerse Allah onun ruhunu bu yerde kılar:

Ey Allahım! Muhakkak sen mahlukâta ihtiyacın olmadığı halde onları yarattın. Sonra onları iki gruba ayırdın. Bir grubu nimet için, bir grubu da cehenem için. Beni nimet için kıl, cehennem için kılma!

Ey Allahım! Muhakkak ki sen, mahlukâtı fırka fırka yarattın Onları yaratmadan önce ayırdın. Onların kimini, şakî, kimini said, kimini sapık, kimini uysal kıldın. Günahlarımdan ötürü beni şakî kılma!

Ey Allahım! Sen yaratmadan önce her nefsin ne yapacağını biliyordun. Bu bakımdan senin ilminden kurtuluş yoktur. Beni sana itaat eden kimselerden eyle!

Ey Allahım! Sen dilemeden hiç kimsenin dileme yetkisi yoktur. Dilemeni, beni sana yaklaştırmaya vesile kıl!

Ey Allahım! Sen kullarının hareketlerini takdir ettin. Senin iznin olmadıkça hiçbir şey hareket etmez. Benim hareketimi takva üzere kıl!

Ey Allahım! Sen hayrı ve şerri yarattın. Onların her biri için edecek ihsanlar yarattın. İki kısımdan hangisi hayırlı ise beni ondan kıl!

Ey Allahım! Sen cennet ve cehennemi halkettin. Onların her biri için ehil olanı yarattın. Beni cennetinin sakinlerinden kıl!

Ey Allahım! Sen bir kavim için sapıklığı irade ettin. Onunla onların göğüslerini daralttın. Benim göğsümü îman için genişlet, îmanı kalbimde süsle!

Ey Allahım! Sen işleri tedbir ettin. Onların neticelerini kendine bağladın. Beni ölümden sonra güzel bir hayatla yaşat! Beni kendine yaklaştır!

Ey Allahım! Kimin güven ve ümidi senden başkası olduğu halde sabahlar ve akşamlarsa o ziyan etmiştir. Benim güvencim ve ümidim sensin! Günahtan dönüş ve ibadete yöneliş ancak Allah'ın kudretiyledir!

Sonra Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Bütün bu söylediklerim Allah'ın Kitabı'nda vardır'.

14. Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) Vefatı

Amr b. Meymûn şöyle anlatır: Hazret-i Ömer'in yaralandığı sırada benimle onun arasında Abdullah b. Abbas'tan başkası yoktu. Hazret-i Ömer, iki saf arasından geçerken durup safta herhangi bir açıklık gördüğünde 'Safları düzeltiniz!' derdi. Saflarda herhangi bir açıklık görmezse öne geçer, tekbir alırdı. Cemaatin yetişmesi için çoğu kez sabah namazının **birinci** rek'atında Yûsuf veya Nahl sûrelerini veya ona benzer bir sûreyi okurdu. Vurulduğu gün de tekbir getirdikten sonra 'Beni öldürdü' veya 'köpek beni yedi!' dedi. Bunu Ebû Lu'lu melunu kendisini vurduğunda söyledi. Mecusî olan Ebû Lu?lu elinde iki taraflı bir bıçak ile fırladı. Kimin yanından geçtiyse, onu bıçakladı. Tam on **üç** kişiyi yaraladı. Onlardan dokuzu öldü. Bir rivâyette yedi kişi öldü. Bu manzarayı görenlerden bir kişi onun üzerine bir elbise attı. Kâfir, tutulduğunu sandığında göğsünü bıçakla yardı.

Hazret-i Ömer, Abdurrahınan b. Avf'ın elinden tutup imamlığa geçirdi, Hazret-i Ömer'in arkasında bulunanlar da benim gördüğümü gördüler. Caminin yan taraflarında olanlar ise, durumun ne olduğunu bilmiyorlardı. Ancak onlar Hazret-i Ömer'in sesinin kesildiğini duyunca sübhanallah, sübhanallah demeye başladılar. Böylece Abdurrahman onlara hafif bir namaz kıldırdı. Cemaat dağıldıktan sonra Hazret-i Ömer şöyle dedi: 'Ey Abbas'ın oğlu! Beni öldürenin kim olduğunu tedkik et.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) , bir saat kaybolup geldikten sonra 'Seni vuran Muğîre b. Şu'benin kölesidir dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) 'Allah onu kahretsin! Ben ona iyilik yapılmasını emretmiştim dedi.

Sonra şöyle dedi: 'Ölümümü, müslüman bir kişinin elinde kılmadığından ötürü Allah'a hamd olsun. Sen (ey İbn-i Abbâs) babanla beraber Medineye çok köle getirilmesine taraftardınız;.

Hakîkaten o anda Hazret-i Abbas'ın birçok kölesi vardı. Bunun üzerine İbn-i Abbâs 'Dilersen onları öldürelim' dedi. Bunun üzerine, Hazret-i Ömer 'Bizim dilimizi konuştuktan, kıblemize yöneldikten ve yaptığımız gibi hac yaptıktan sonra mı öldürelim? dedi.

Hazret-i Ömer evine götürüldü. Biz de onunla beraber gittik. Sanki bugünden önce böyle bir musibet halka isabet etmemişti! Kimi 'Hazret-i Ömer'in ölümünden korkuyorum!' Kimi de "Birşey olmaz' diyordu. Bu esnada şerbet getirildi. Hazret-i Ömer şerbeti içince yarasından dışarı aktı. Sonra süt getirildi. Sütten içti. O da kanından çıktı. Böylece Hazret-i Ömer'in öleceği anlaşıldı.

Biz Hazret-i Ömer'in huzuruna girdik. Halk gelip kendisini övdü. Genç bir kişi geldi ve 'Ey Mü'minlerin emiri! Allah'tan gelen bir müjde ile müjdelen. Sen **Hazret-i Peygamber**in arkadaşı ve İslâm'da hizmetleri geçmiş bir kimsesin. Sonra idareci oldun, adalet yaptın. Sonra şehid oldun' dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'Bütün bunların ne aleyhimde, ne lehimde olmasını isterdim' dedi. Hazret-i Ömer'e böyle diyen genç giderken onun eteğinin yerde süründüğü görüldü. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'O genci bana getirin!' dedi. Genç gelince ona 'Ey yeğenim! Elbiseni yukarı kaldır. Çünkü bu elbisen için daha faydalıdır. Rabbinden de kork!' dedi. Sonra Hazret-i Ömer oğluna hitaben 'Ey Abdullah! Bak üzerimde ne kadar borç vardır?' dedi.

Hazret-i Ömer'in borcunu hesapladılar. 86. 000 dirhem veya ona yakın bir meblağ olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, oğlu Abdullah'a "Eğer Ömer'in ailesinin malı bu borcu ödemeye kâfi gelirse onların malından ver! Aksi takdirde kabilem olan Benî Adiyyy b. Ka'b kabilesinden iste! Eğer onların malları da kâfi gelmezse Kureyşîlerden iste! Sakın Kureyşî olmayanlardan isteme. Bu borcu

benim yerime ver! Müzminlerin annesi Aişe'ye git! De ki: 'Ömer sana selâm ediyor'. Sakın 'mü'minlerin Emîri' diye birşey söyleme. Çünkü ben artık Mü'minlerin emîri değilim: 'Ömer b. Hattab iki arkadaşının yanıa defnedilmek için izin istiyor?'

Bunun üzerine Abdullah gitti. Selâm verip izin istedi. Sonra Aişe'nin huzuruna girdi. Aişe'nin oturup ağladığını gördü. Abdullah dedi ki: Ömer b. Hattab sana selâm ediyor. İki arkadaşıyla beraber (hücre-i saadetinde) defnedilmek istiyor'.

Bunun üzerine Hazret-i Aişe 'Ben o yeri kendi kendim için ayırmıştım. Fakat bugün Ömer'i nefsime tercih edeceğim' dedi.

Abdullah dönüp gelince Hazret-i Ömer'e 'İşte Abdullah geldi!' dediler. Bunun üzerine Hazret-i Ömer 'Beni kaldırın!' dedi. Bir kişi Hazret-i Ömer'i göğsüne dayadı. Hazret-i Ömer, Abdullah'a 'Ne haber getirdin?' dedi. Abdullah 'Ey Mü'minlerin emiri! Benim yanımda seni sevindiricek haber vardır. Aişe senin isteğine izin verdi' dedi. Hazret-i Ömer 'Allah'a hamdolsun! Benim içim bundan daha mühim bir mesele yoktu. Ben vefat ettiğimde cenazemi götürün. Sonra selâm vererek deyin ki; 'Ömer izin istiyor!' Eğer Âişe izin verirse beni içeri sokun! Eğer beni reddederse cenazemi müslümanların mezarına götürün!' dedi.

Mü'minleri annesi (Hazret-i Ömer'in kızı) Hafsa, babasının geldi. Hafsa'yı gördüğümüzde Hazret-i Ömer'in yanından kalktık. Hafsa ba basının üzerine eğilerek bir saat onun yanında ağladı. Erkekler Hazret-i Ömer'in yanına girmek için izin istediler. Hazret-i Hafsa bu sefer içeriye doğru gitti. İçeride ağlamasını işitiyorduk. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm, Hazret-i Ömer'e 'Ey müzminlerin emîri! Vasiyet et ve yerine halife bırak!' dediler.

Hazret-i Ömer 'Bu işe şu kişiler ki **Hazret-i Peygamber** onlardan razı olduğu halde vefat etmiştir onlardan daha müstehak olanını bilmiyorum7 dedikten sonra Hazret-i Ali'nin, Hazret-i Osman'ın, Hazret-i Zübeyr'in Hazret-i Talha'nın, Hazret-i Sa'd ve Hazret-i Abdurrahman'ın ismini söyledi ve dedi ki: 'Abdullah b. Ömer de sizinle beraber hazır bulunacaktır. Fakat onun halifelikte hakkı yoktur. Eğer emîrlik Sa'd'a (İbn Vakkas) isabet ederse ne mutlu! Aksi takdirde hanginiz emir olursa Sa'd'ın fikrinden istifade etsin; zirâ, Sa'd'ı (Küfe valiliğinden) acizlikten veya hiyanetten ötürü azletmiş değilim'.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) sonra şöyle devam etti: 'Benden sonra halife olan zata, Muhacirler hakkında tavsiye ediyorum. Onların faziletlerini, hürmetlerini onlar için korusun. Halifeye Ensâr hakkında da hayrı tavsiye ediyorum. O Ensâr ki onlardan önce Medine'yi yurd edinip îman etmişlerdir. Onların iyilerinden kabul edip kötülerini affetsin. Halifeye hudûd şehirlerinin halkı için hayırlı olmayı tavsiye ediyorum. Çünkü onlar İslâm'ın yardımcıları, gözcüleri, mal toplayıcıları ve İslâm düşmanlarının da öfkelendiricisidirler. Onlardan ancak rızalarıyla fazla mal alsın. Halifeye, bedevî Araplara iyi davranmayı tavsiye ediyorum. Çünkü onlar Arapların esası, İslâm'ın maddesidirler. Onların servetlerinin zekâtlarını alıp fakirlerine vermesini tavsiye ediyorum. Ayrıca Allah'ın ve **Hazret-i Peygamber**in zimmetini tavsiye ediyorum. Onlar için verilen sözleri yerine getirsin. Onların arkasında olup onlar için savaşsın. Onlara ancak güçlerinin yettiğini teklif etsin'.

Râvî der ki: Hazret-i Ömer vefat ettiğinde cenazesini çıkardık ve götürdük. Abdullah b. Ömer, Hazret-i Âişe'ye selâm verdi ve dedi ki: 'Ömer b. Hattab'ı defnetmek için izin istiyoruz!' Bunun üzerine

Hazret-i Âişe 'Onu içeri sokun' dedi. Bunun üzerine, Hazret-i Ömer'i orada bulunan iki arkadaşının yanında bir mezara koydular. (Bunları nakleden râvî, hadîsi sonuna kadar söyledi) .

Hazret-i Peygamber'den şöyle rivâyet ediliyor:

Cebrâil (aleyhisselâm) bana derdi ki: İslâm, Ömer'in ölümü üzerine ağlasın!86

İbn-i Abbâs şöyle diyor: Ömer, teneşirin üzerine kondu. Halk onun etrafında halka çevirip, cenazesi kaldırılıncaya kadar dua edip rahmet talep ettiler. Ben de onların arasındaydım. Beni omuzumdan tutan bir kişi korkuttu. Dönüp bakınca Ali b. Ebî Tâlib olduğunu gördüm. Hazret-i Ömer'e rahmet okuyup dedi ki: "Ben, Ömer'den daha fazla amelinin benzeriyle Allah'a kavuşmamı istediğim bir kimseyi geride bırakmış değilim. Allah'a yemin ederim, Allah'ın seni iki arkadaşınla birleştireceğini zannederim. Çünkü çoğu zaman **Hazret-i Peygamber**'den duyardım ki:

Ben, Ebû Bekir ve Ömer gittik. Ben, Ebû Bekir ve Ömer çıktık. Ben, Ebû Bekir ve Ömer girdik. . .

Allah'ın seni onlarla birleştireceğini umuyorum".

15. Hazret-i Osman'ın (radıyallahü anh) Vefatı

Onun öldürülmesi hakkındaki hadîs meşhurdur. 87

Abdullah b. Selâm (radıyallahü anh) der ki: 'Kardeşim Osman'a selâm vermek için vardım. Mahsur bulunuyordu. Huzuruna girdim, dedi ki: "Ey kardeşim! Merhaba! Ben bu gece **Hazret-i Peygamber**i şu evde bulunan pencerede gördüm. Bana dedi ki: 'Ey Osman! Seni muhasaraya mı aldılar!' 'Evet!' dedim. 'Seni susuz mu bıraktılar?' deyince 'Evet!' dedim. Bunun üzerine, içinde su bulunan bir kırbayı bana uzattı. Kanmcaya kadar ondan su içtim. Hatta ben onun serinliğini göğsümde, omuzlarımın arasında hissediyorum. Bana dedi ki: 'Eğer dilersen hasımlarına galip gelirsin. Eğer dilersen bi yanımızda iftar edersin!' Ben Allah katında iftar etmeyi seçtim".

Hazret-i Osman o gün öldürüldü.

Abdullah b, Selâm (radıyallahü anh) Hazret-i Osman'ın yaralanıp kanlar içinde can çekişmesinde hazır bulunan birine 'Osman kanlar içinde kıvranıp can çekişirken ne söyledi?" dedi.

'**Üç** defa şöyle dediğini duyduk: 'Ey Allahım! Muharnmed'in ümmetini bir araya getir!'

Bunun üzerine Abdullah b. Selâm dedi ki: 'Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim! Eğer **Allahü teâlâ** Ümmet-i **Muhammed'in (aleyhisselâm)** ebediyyen bir araya gelmemesini dileseydi kıyâmete kadar bir araya gelemezlerdi!'

Sernâme b, Hazen el-Ruşeyn den öyle rivâyet, ediliyor: Hazret-i Osman çıkıp muhasaracılara, 'Sizi bana kışkırtan iki arkadaşınızı getirin' dediği zaman ben de oradaydım, O iki kişi getirildi. Sanki onlar iki deve veya iki merkeptiler. Bunun üzerine Hazret-i Osman onlara şöyle dedi;

- Siz bilmiyor musunuz ki **Hazret-i Peygamber** Medine'ye geldiğinde Medine'de Küme kuyusundan başka tatlı su yoktu. Bunun üzerine

Hazret-i Peygamber Kim Kümekuyusunu satın alıp vakfederse, cennette Mü'minlerin kırbalarıyla beraber kırbacını doldurur' dedi,

Ben o kuyuyu satın aldım. Siz bugün o kuyudan ve hatta deniz suyundan içmekten bile beni menediyorsunuz. Böyle olmadı mı?

- Evet! Öyledir!

- Kıtlık zamanında orduyu kendi malımdan techiz ettiğimi siz bilmiyor musunuz?

- Evet! Öyledir!

- **Hazret-i Peygamber**in mescidi ashâba dar geldiğinde Hazret-i Peygamberin 'Kim (mescidin yanında budanan) falan ailenin arsasını alıp mescide katarsa cennette ondan daha hayırlısına nâil olacaktır' dediğini, bunun üzerine benim de orayı, satın alıp mescidde kattığımı bilmiyor musunuz? Oysa siz bugün orada iki rek'at namaz kılmama mâni oluyorsunuz?

-Evet!

- Siz bilmez misiniz, **Hazret-i Peygamber**, Mekke'de Sâbir dağının üzerinde bulunduğunda onun beraberinde Ebû Bekir, Ömer ve ben vardık. O anda taşlar aşağıya yuvarlanacak derecede dağ sallandı.

Hazret-i Peygamber mübarek ayağıyla dağa vurup şöyle dedi: 'Ey Sâbir dağı! Senin üzerinde bulunan bir peygamber, bir sıddîk ve bir şehiddir' dedi.

- Evet! Öyledir.

- Allahu Ekber! Kabe'nin rabbine yemin ederim! Bunlar benim şehidliğime dair şahidlik yaptılar. 89

Dâbbe kabilesinden olan bir kişiden şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Osman vurulduğunda kanlar onun sakalı üzerine akıyor, o da şöyle diyordu: 'Senden başka ilâh yoktur. Sen her türlü eksiklikten münezzeh ve uzaksın. Muhakkak ki ben zâlimlerdendim. Ey Allahım! Onların aleyhinde senin düşmanlığını talep ediyorum. Bütün işlerimde senden yardım talep ediyorum. Beni mübtelâ kıldığın musibete karşı senden sabır istiyorum'.

86) Acurî, (Ubey b. Ka'b'dan zayıf bir senedle) ; İbn'ul-Cevzî, Mevzuat

87) Seyf b. Amr et-Temimî ve İbn Aziz

88) Basrah'dir. Yan ömrünü İslâm'da geçirmiştir. 35 yaşında Hazret-i Ömer'in huzuruna elçi olarak gelmiştir. Güvenilir bir zattı.

16. Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) Vefatı

Esbağ el-Hanzelî90 der ki: Hazret-i Ali'nin yaralandığı gece fecir doğduğu zaman müezzini İbn Teyyah ve Bennac gelip namaza çağırdılar. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ise ağırlaşmış yatıyordu. **İkinci** bir defa namaza çağırıldığımızda Hazret-i Ali yine o haldeydi. **Üçüncü** defa tekrar gelince Hazret-i Ali kalkarak yürüdü ve şu şiiri okudu:

Ölüm için kolonlarını sağlamca bağla! Muhakkak ölüm sana gelecektir. Senin sahalarına indiğinde ölümden korkma!

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) küçük kapıya vardığında, İbn Mülcem91 Hazret-i Ali'ye hücum ederek hançerledi. Bunun üzerine, Hazret-i Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm, dışarı çıktı ve şöyle dedi:

'Benimle sabah namazına ne oluyor? Kocam müminlerin emîri Hazret-i Ömer sabah namazında öldürüldü. Babam Hazret-i Ali sabah namazında öldürüldü'.

Kureyş'ten olan bir kişiden şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Ali'yi (radıyallahü anh) İbn Mülcem vurduğunda Hazret-i Ali şöyle haykırdı: 'Kabe'nin rabbine yemin ederim ki kazandım'.

Muhammed b. Ali'den şöyle rivâyet ediliyor: "Hazret-i Ali vurulduğunda oğullarına vasiyetini yaptı, sonra ruhu kabzoluncaya kadar Lâ ilâhe illâllah'ı tekrar etti". 92

Hazret-i Ali'nin oğlu Hasan (radıyallahü anh) ağırlaştığında Hazret-i Hüseyin onun yanına vardı ve 'Ey Kardeşim! Niçin böyle kıvranıyorsun? Sen babaların olan **Hazret-i Peygamber**in, Ali b. Ebi Talib'in huzuruna gidiyorsun. Huveylid'in kızı Hatice'nin, **Muhammed'in (aleyhisselâm)** kızı Fâtıma'nın huzuruna gidiyorsun ki onlar da senin annelerindir. Hazret-i Hamza ile Hazret-i Cafer'in yanına gidiyorsun ki onlar da amcalarındır' dedi.

Bunun üzerine, Hazret-i Hasan şöyle şöyle dedi: 'Ey kardeş! Ben öyle bir şeye (ölüme) hazırlanıyorum ki daha önce onun gibisiyle hiç karşılaşmamıştım'.

Muhammed b. Hasan'dan şöyle rivâyet ediliyor: İbn Ziyad'ın askerleri Hazret-i Hüseyin'in etrafını kuşattıklarında, Hazret-i Hüseyin de onların kendisiyle savaşacaklarını anladığında kalkıp arkadaşlarına bir hutbe irâd etti. Allah'a hamd ve senâ'da bulundu ve sonra şöyle dedi: Olanları görüyorsunuz. Muhakkak ki dünya bozuldu. Onun iyiliği gitti. Öyle ki ancak kabın sızıntısı gibi kaldı. Hakkın terkedildiğini, bâtılın yasaklanmadığını müşahede etmiyor musunuz? Mü'min bir kimse Allah'ın mülâkatına rağbet göstersin. Ben ölümü saadet olarak, zâlimlerle beraber yaşamayı da cürüm olarak görüyorum.

90) Kûfeli'dir. Künyesi Ebû Kasım'dır.

91) Abdurrahman adlı bu meftun Benî Murâd kabilesindendi ve Haricî idi.

92) İbn Eb'id-Dünya

40-4

17. Halifelerin, Emirlerin ve Salihlerin Ölüm Döşeğindeki Sözleri

Muâviye b. Ebî Süfyân öleceği sırada 'beni oturtunuz' dedi ve Allah'a tesbih etti. Allah'ı andı. Sonra ağlayıp şöyle dedi: 'Ey Muâviye! İhtiyarlık ve düşkünlükten sonra mı rabbini hatırlıyorsun? Neden gençlik dalı yemyeşil ve taze iken onu yapmıyordun?'

Sesi yükselinceye kadar ağladı ve 'Yârab! Asi ve kalbi katı ihtiyara rahmet et! Yârab! Düşüşleri azalt. Hataları affet. Senden başkasını ümit etmeyene ve senden başkasına güvenmeyene hilm vasfınla yönel diye dua etti.

Kureyşli bir kişi bir cemaatle beraber ölüm hastalığında olan Muaviye'nin huzuruna vardılar. Muaviye'nin derisinde kırılmalar gördüler. Bunun üzerine Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra 'Acaba dünya bizim denediğimiz ve gördüğümüzden başka birşey midir? Biz neşemizle dünyanın çiçeğini, maişetimizle ondan lezzet almayı başardık. Dünya onu durumdan sonra durum meydana getirmek, bir

düğümü diğer düğümden sonra çözmek suretiyle bizden aldı. Bu bakımdan dünya bize ok atmaya, bizi eskitmeye ve kınamaya başladı. Yurt olarak dünyaya yuh olsun!' dedi.

Rivâyet ediliyor ki Muâviye (radıyallahü anh) son okuduğu hutbede şöyle dedi: 'Ey insanlar! Ben biçilmiş bir ekinim. Size idareci oldum. Benden sonra sizin başınıza her geçen muhakkak benden daha şerlidir. Benden öncekilerin benden daha hayırlı olduğu gibi. . . Ey Yezidî Ecelim tamam olduğunda beni yıkamaya akıllı bir kişiyi memur kıl! Zira akıllı kişi **Allahü teâlâ** nezdinde özel bir yere sahiptir. Bu bakımdan güzel ve yumuşak şekilde beni yıkasın. Tekbirler sesli getirilsin. Sonra hazinede bulunan **Hazret-i Peygamber**in elbisesinden, kesilmiş kıllarından ve tırnaklarından burnumun, ağzımın, kulağımın, gözümün üzerine koy. Elbiseyi de kefenlerimin altında bedenimin üzerine koy! Ey Yezidî Allah'ın anne ve babalar hakkındaki tavsiyesini koru! Beni kefenime sarıp kabrime koyduktan sonra Muâviye'yi Erhamürrahimîn ile başbaşa bırakın!'

Muhammed b. Ukbe der ki: Muâviye'ye ölüm geldiğinde şöyle dedi: 'Keşke ben Zi Tuva (Mekke'de bir yerin ismi) da basit hayat yaşayan bir Kureyşli olsaydım. Keşke bu işe hiç bulaşmasaydım93

Abdülmelik b. Mervan'ın ölümü geldiğinde, Dimeşk'in (Şam) kenarında elbiseyi eline sarıp sonra yıkama taşına vuran bir bez ağartıcısına baktı ve şöyle dedi: 'Keşke ben bir bez ağartıcısı olsaydım!. Gün be gün elimin emeğimden yeseydim de dünya işlerinin hiç birinde söz sahibi olmasaydım'.

Abdülmelik'in bu sözü, Ebû Hâzım'ın94 kulağına vardığında Hâzım şöyle demiştir: 'Hamd o Allah'a mahsustur ki onları, ölüme girdiklerinde, bizim içinde bulunduğumuz durumu temenni edecek hâle, bizi de ölümümüz geldiğinde onların durumunu temenni etmeyecek hâle getirdi'.

Abdülmelik b. Mervan'a öleceği sırada şöyle denildi:

- Ey müzminlerin emîri! Kendini nasıl hissediyorsun?

- Ben kendimi Allah'ın şöyle dediği gibi hissediyorum:

Andolsun! Sizi ilk defa yarattığımız gibi, yine tek olarak bize geldiniz ve (dünyada) size verip hayâline daldırdığımız şeyleri arkanızda bıraktınız. (En'âm/94)

Bunu söyledikten sonra öldü.

Abdülmelik b. Meryan'ın kızı ve Ömer b. Abdülazîz'in hanımı Fâtıma şöyle diyor: "Ölüm hastalığından Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini duydum: 'Yârab! Günün bir saati dahi olsa ölümümü onlar için gizle!' Öleceği gün geldiğinde onun yanından çıktım. Başka bir odada oturdum. Onunla aramda bir kapı vardı. O kendisi için yapılan bir kubbede bulunuyordu. Şu âyeti okuduğunu duydum:

İşte âhiret yurdu Onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk yapmak istemeyen kimselere veririz. İyi akıbet sakınanlarındır. (Kasas/83)

Sonra sükûnete kavuştu. Ben onun artık ne bir hareketini, ne bir sözünü duymaz oldum. Bir cariyesine dedim ki: 'Bakıver! Acaba uyuyor mu?'

Cariye içeriye girdiğinde bağırdı. Yerimden fırladım, baktım ölmüştü".

Ömer b. Abdülaziz sekerata düştüğü zaman kendisine şöyle denildi:

- Ey Mü'minlerin emîri! Bize nasihat et!

- Bu durumumun benzerinden sizi sakındırıyorum. Muhakkak ki bu durum sizin de başınıza gelecektir!

Rivâyet ediliyor ki Ömer b. Abdülazîz'in hastalığı ağırlaşınca bir doktor çuğrıldı. Doktor kendisini muayene ederek dedi ki:

- Ona zehir içirildiğini görüyorum ve ölmeyeceğinden emin değilim,

- Zehir içmeyenlerin "ölmeyeceğinden de emin değilsin!

- Ey Mü'minlerin emîri! Bunu hissettin mi?

- Evet! Benim karnıma girdiği anda hissettim!

- Ey Mü'minlerin emîri! Tedavi ol! Ben öleceğinden korkuyorum,

- Rabbim, huzuruna gidilenlerin en hayırlısıdır. Allah'a yemin ederim, eğer bilsem ki şifam kulağımın yumuşağı yanındadır.

Kulağıma elimi uzatıp o şifayı getirmem. Yârab! Mülâkatında Ömer için hayır nasip et!

Böylece birkaç gün kalıp vefat etti.

Vefat edeceği zaman ağladı. Bunun üzerine kendisine Ey Mü'minlerin emiri! Seni ağlatan nedir? Allah seninle sünnetleri ihya edip adaleti diriltti denildiğinde ağlayarak dedi ki:

Acaba hesap için durdurulup şu halkın durumundan sorulmayacak mıyım? Allah'a yemin ederim! Eğer onların hakkında adaletli hareket etmiş olsaydım yine de Allah'ın huzurunda bir şey söylememekten korkardım. Ancak Allah, delil getirmek hususunda bana yardım ederse o başka! Fakat bizim zayi ettiğimiz birçok şeyleri ne yapacağız?

Bunun üzerine gözleri yaşla doldu. Az bir zaman sonra vefat etti.

Vefat edeceği zaman yaklaşınca 'Beni oturtunuz!' dedi. Oturtulunca dedi ki: 'Emrettiğin halde kusur yapan, menettiğin halde isyana sapan benim!' Bu sözünü **üç** defa tekrarladı. Sonra Lâ ilâhe illâllah dedi. Sonra başını kaldırdı. Dikkatle (bir noktaya) baktı. Neden böyle yaptığı sorulunca, **cevap** olarak dedi ki: 'Ben bir yeşillik görüyorum. Onlar ne insan, ne de cindir. Sonra ruhu kabzolundu. Allah ona ve bize rahmet eylesin!

Harun Reşid'den şöyle hikâye olunur: Öleceği zaman kefenini kendi eliyle seçti. Kefenlerine bakıyor, şöyle söylüyordu:

Malım bana hiçbir yarar sağlamadı. Gücüm benden yok olup gitti. (Hâkka/28-29)

Halife Me'mun, kurna uzanıp şöyle dedi: 'Ey saltanatı gitmeyen Allah! Saltanatı gidene merhamet et!'

Halife Mu'tasım, öleceği zaman şöyle diyordu: 'Eğer hayatımın böyle kısa olduğunu bilseydim yapmazdım!'

Halife Muntasır, öleceği zaman nefsi için titredi. Bunun üzerine kendisine şöyle denildi:

- Ey Mü'minlerin amiri! Senin için korkacak bir durum yoktur!

- Şundan başka birşey yok! Muhakkak ki dünya gitti, âhiret gelmektedir!

Amr b. el-As vefat edeceği zaman, çocuklarının sandıklarına bakarak şöyle dedi: 'Acaba bu sandıkları, içerisindeki eşya ile beraber kim alır? Keşke onlar bir fışkı olsaydı!'

Haccâc95 öleceği zaman dedi ki: "Ey Allahım! Beni affet! Çünkü insanlar 'Allah Haccâc'ı affetmeyecektir!' diyorlar".

Ömer b. Abdülazîz, Haccâc'ın bu sözünü benimser ve bu sözden dolayı ona gıpta ederdi.

Bu söz Hasan-ı Basrî ye söylendiğinde dedi ki:

- Haccâc bu sözü söyledi mi?

- Evet, söyledi!

- Umulur (affolunması umulur) .

93) İbn Eb'id-Dünya

94) Tam adı, Seleme b. Dinar el-A'rec el-Medenî'dir. Tâbiîndendir.

95) Haccâc b. Yûsuf binlerce kişinin kanma girmiş bir caniydi; Bu bakımdan Haccâc-ı Zâlim diye tanınır. H. 95'de Ramazan'ın 26. günü Vasıfta ölmüştür

18. Sahabe, Tabiîn ve Onlardan Sonra Gelen Ehl-i Tasavvufdan Bazı Kimselerin Sözleri

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh) öleceği zaman şöyle dedi: 'Ey Allahım! Senden korkuyordum, bugün ise ümit ediyorum. Ey Allahım! Bilirsin ki dünya için ve dünyadaki nehirleri akıtmak, ağaçları dikmek için uzun yaşamayı istemiyordum. Dünyada, sıcak günlerde (oruç tutmak suretiyle) susamak için ve ibadet yapmak suretiyle zahmet çekmek, zikir halkalarında âlimlerle diz dize oturmak için istiyordum'.

Sekeratı şiddetlenince hiç kimsenin geçirmediği krizi geçirirdi. Her krizden ayrılırken gözünü açtıktan sonra 'Yârab! Beni boğdurduğunla boğdur (hükmüne razıyım) . Senin izzetine yemin ederim! Kalbimin seni sevdiğini bilirsin' derdi

Hazret-i Selman öleceği zaman ağladı. 'Seni ağlatan nedir?' diye sorulunca 'Dünya için ağlamıyorum. Fakat **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bize dünyadan azığımızın, yolcunun azığı gibi olmasını tavsiye etti. (Bunun için ağlıyorum) ' dedi.

Selman öldüğünde bütün terekesi hesaplandı. Geride bıraktığı malın kıymeti on küsûr dirhemdi.

Bilâl-i Habeşî (radıyallahü anh) öleceği zaman hanımı 'Vay üzüntüsüne!' dedi. O **cevap** olarak dedi ki: 'Hayır! Aksine vay onun sevincine! Yarın dostlarla, Muhammed ve arkadaşlarıyla buluşacağım. .

Abdullah b. Mübarek öleceği anda gözünü açıp gülerek şöyle dedi:

Çalışanlar bunun için çalışsınlar! (Saffat/61)

İbrâhîm Nehaî vefat edeceği zaman ağladı. 'Seni ağlatan nedir?denilince, 'Allah'tan bana ya cennet veya cehennem müjdesini getirecek bir elçi bekliyorum' dedi,

İbn Münkedir öleceği zaman ağladı. 'Seni ağlatan nedir?' diye sorulunca **cevap** olarak 'Alah'a yemin ederim. İşlediğim bir günahtan dolayı ağlamıyorum. Fakat küçük sandığım bir şeyin, Allah katında büyük olarak bana getirilmesinden korkuyorum dedi.

Arar b; Abdikays öleceği zaman ağladı. Kendisine 'Seni ağlatan nedir?" diye sorulunca, **cevap** olarak 'Ölümden korktuğum veya dünyayı sevdiğim için ağlamıyorum. Fakat elimden kaçan sıcak günlerin susuzluğu, kış gecelerinde yapılan ibadetler için ağlıyorum' dedi.

Fudayl b. Iyâz öleceği zaman bayıldı. Ayıldıktan sonra gözlerini açınca 'Eyvah seferinin uzaklığına, azığının azlığına!' dedi.

İbn Mübarek öleceği zaman kölesi Nasr'a dedi ki: 'Basımı toprak üzerine koy!'

Bunun üzerine Nasr ağladı. İbn Mübarek Nasr'a şöyle sordu:

- Seni ağlatan nedir?

- Senin içinde bulunduğun nimeti hatırladım. İşte sen fakir ve garip olarak ölüyorsun, beni ağlatan budur.

- Sus! Ben **Allahü teâlâ**'dan, beni zenginlerin yaşantısı ile yaşatmasını, fakirlerin ölümü ile öldürmesini diledim!

Bunları söyledikten sonra Nasr'a 'Bana kelime-i şehadet! telkin et! Eğer ben **cevap** vermezsem kelime-i şehadeti tekrarla!' dedi.

Atâ b. Yesar şöyle demiştir: İblis ölüm anında, bir kişiye göründü ve ona 'Kurtuldun!' dedi. Buna karşılık kişi 'Senden hâlâ emin değilim!' dedi.

Seleften biri öleceği anda ağladı. 'Seni ağlatan nedir? diye sorulunca, 'Allah'ın kitabındaki şu âyet beni ağlattı' dedi.

Allah sadece muttakîlerden kabul eder! (Maide/27)

Hasan (radıyallahü anh) ölümle pençeleşen birinin yanına varıp şöyle dedi: 'Başlangıcı böyle olan işin sonucundan korunmak gerekir. Sonucu boyle olan şeyin öncesinde zâhidlik yapmak gerekir'.

Cureyrî şöyle anlatıyor: Öleceği sırada Cüneyd'in yanında bulunuyordum. Cuma ve Nevruz günüydü. Cüneyd Kur'ân okuyordu. Kur'ân'ı hatmetti. Ona 'Şu halde de mi ey Ebû Kasım?' dedim. **Cevap** olarak dedi ki: 'Benden buna daha lâyık ve müstahak olan kim var? İşte benim sahifem duruyor'.

Ruveymi96 şöyle demiştir: Ebû Said Harraz'ın ölümü esnasında hazır bulundum. Ruveymi şu şiiri okuyordu:

Ariflerin kalplerinin iştiyakı zikredir.

Müracaat vaktinde hatırlanmaları sır içindir.

Ölüm kadehleri onlar üzerinde (meclislerinde) gezdirildi.

Şükür sahibinin yüz çevirmesi gibi dünyadan yüz çevirdiler.

İçinde parlak yıldızlar gibi Allah sevgisinin ehli bulunduğu bir ordugâhta himmetleri çokça dolaşmaktadır.

Öyleyse sevgisinden ötürü cisimler yeryüzünde öldürülmüştür.

Ruhlar perdelerde yüceliğe doğru süratle yürür. Ancak dostlarının yakınma indiler.

Ne şiddet, ne de bir zahmetin dokunmasından yalpa vurdular!

Cüneyd'e 'Ebû Said el-Harraz öleceği zaman çokça vecde kapıldı' dediler. Cüneyd dedi ki: 'Rabbinin mülâkatı için ruhununun iştiyaktan uçması garipsenecek birşey değildir'.

Öleceği anda Zünnûn-i Mısrî'ye 'Canın ne istiyor?' denildi. 'Ölmeden bir an önce onu tanımayı!' dedi.

Sekeratta olduğu halde birine 'Allah de!' denildi. O da **cevap** olarak 'Ne zamana kadar siz bana Allah de! diyeceksiniz? Oysa ben Allah'ın sevgisi ile tutuşmuş bulunuyorum' dedi.

Seleften biri şöyle anlatıyor: 'Mumşad ed-Dineverî'nin yanında bulunuyordum. Bir fakir gelip dedi ki: Selâm size! Burada temiz bir yer var mıdır ki; orada insanın ölmesi mümkün olsun?' Ona bir yer gösterildi. Gösterilen yerde bir pınar bulunuyordu. O fakir abdestini tazeledi. Allah'ın dilediği kadar namaz kıldı. O yere gitti. Ayaklarını uzattı ve öldü.

Ebû Abbas ed-Dineverî97 meclisinde konuşurdu. Bir gün vecd'den ötürü bir kadın bağırdı. Bu manzara karşısında Ebû Abbas kadına öl dedi. Bunun üzerine kadın kalkıp kapıya vardığında Ebû Abbas'a baktı ve 'Öldüm!' deyip ölü olarak yere serildi.

Ebû Ali Ruzbarî'nin kızkardeşi Fâtıma'dan hikâye şöyle ediliyor: Ebû Ali Ruzbarî'nin eceli yaklaştığında başı göğsümde bulunduğu bir anda gözlerini açtı ve şöyle dedi: İşte göğün kapıları açıldılar. İşte cennetler süslendiler! İşte bir dellâl! 'Ey Ebû Ali! Seni en yüce rütbeye vardırdık. Her ne kadar sen onu istemesen bile!' diyor.

Ebû Ali bunları söyledikten sonra şu şiiri okudu:

Hakkın için gayrine seni görmeden muhabbet gözüyle bakmadım!

Göz ucu bakışların gevşekliği ve bostanından güllü yanağınla bana azap ettiğini görüyorum.

Cüneyd Bağdâdî'ye Lâ ilhahe illâllah! de!' denildi. Cüneyd 'Ben O'nü unutmadım ki anayım' dedi.

Cafer b. Nusayr98, Şiblî'nin hizmetçisi Bikran ed-Dineverî'ye sordu:

- Şiblî'den ne gördün?

- Şiblî bana dedi ki: 'Benim boynumda zulmen alınmış bir dirhem para vardır. O paranın sahibi için binlerce dirhemi sadaka verdim. Buna rağmen kalbimin üzerinde ondan daha büyük bir ağırlık yoktur'. Sonra Şiblî öleceği zaman dedi ki: 'Namaz için abdest aldır'. Ben de ona abdest aldırdım. Sakalını hilallemeyi unuttum. O anda da onun dili tutulmuş bulunuyordu. Bunun üzerine elimden tuttu ve

parmaklarımı sakalının içine sokup hilalledi ve sonra vefat etti. Bunun üzerine Cafer ağlayıp dedi ki: 'Hayatının son anında bile şeriat adabından birini dahi bırakmayan bir kişi hakkında ne dersiniz?'

Öleceği anda ölümün kendisine zor geldiği görüldüğünde Bişr b. Haris'e 'Sanki yaşamayı seviyor gibisin?' denildi. Bişr Allah'ın huzuruna çıkmak zordur' dedi.

Basralı Sâlih b. Mismar'a öleceği sırada 'Oğlun ve aile efradın hakkında vasiyet etmeyecek misin' diye soruldu? Dedi ki: 'Onları Allah'tan başkasına vasiyet edersem Allah'tan utanırım'.

Ebû Süleyman Dârânî öleceği zaman arkadaşları geldiler ve dediler ki: 'Sana müjde olsun! Sen gafur ve rahîm olan bir rabbin huzuruna varıyorsun!' Ebû Süleyman onlara 'Neden? Sen küçük günahtan dolayı hesaba çeken, büyük günahtan dolayı azap veren bir rabbin huzuruna varıyorsun demiyorsunuz' dedi.

Ebû Bekir el-Vâsıtî ölüme hazırlanırken kendisine 'Bize nasihat et!' denildi. Bunun üzerine **Allahü teâlâ**'nın sizdeki murad-ı ilâhîsini gözetiniz!' dedi.

Seleften biri ölüme hazırlanırken hanımı ağladı. Bunun üzerine hanımına 'Seni ağlatan nedir?' dedi. Hanımı 'Senin için ağlıyorum!' deyince, o zat 'eğer illa ağlayacaksan kendin için ağla! Ben bugün için kırk sene ağladım!' dedi.

Cüneyd şöyle diyor: Öleceği sırada Sırrî-es-Sakatî'nin ziyaretine gittim ve 'Kendini nasıl hissediyorsun?' diye sordum. Bunun üzerine şu şiiri okudu:

Bende bulunan hastalığı nasıl doktoruma şikayet edeyim? Oysa bende bulunan hastalığı doktorum bana vermiştir.

Sonra yelpazeyi alıp onu serinletmek istedim. Bunun üzerine 'İçi yanan bir kimse, yelpazenin serinliğini nasıl hissedebilir?' dedikten sonra şu şiiri okudu:

Kalp yanmış, gözyaşı çekilmiştir. Üzüntü derlenmiş, sabır dağılmış, hevâ, şevk ve ızdırabın işledikleri suçtan ötürü kararsızın üzerinde karar tutmak nasıl olur?

Yârab! Eğer içinde ferahlayacağım birşey varsa, bende hayat oldukça onu vermek suretiyle bana minnet et!

Hikâye ediliyor ki; Şiblî'nin arkadaşlarından bir grup, Şiblî ölümle pençeleşirken yanına geldiler ve ona 'Lâ ilâhe illâllah! de!' dediler. Bunun üzerine Şiblî, şu şiiri okudu: 'İçinde senin bulunduğun bir ev çıralara muhtaç değildir. Halkın deliller getirdikleri günde senin ümit edilen yüzün delilimizdir. Senden ferah istediğim günde Allah bana herhangi bir ferah fırsatını vermesin!'

Hikâye ediliyor ki Ebû Abbas b. Atâ Atâ, ölümü anında, Cüneyd'in huzuruna girip selâm verdi. Cüneyd onun selâmına karşılık vermedi. Sonra aradan bir saat geçince karşılık verip, dedi ki: 'Selâmını geç aldığım için beni mazur gör! Ben virdimi okuyordum'. Sonra Cüneyd, yüzünü kıbleye çevirdi, tekbir getirdi ve öldü.

Kinânî, öleceği anda, kendisine 'Senin amelin ne idi?' diye soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Eğer ecelim yaklaşmasaydı, size amelimi söylemezdim. Kalbimin kapısında kırk sene durdum. Ne zaman ki kalbimden Allah'tan başkası geçti ise onu kalbimden uzaklaştırdım'.

Mutemer'den şöyle hikâye ediliyor: Öleceği anda Hakem b. Abdülmelik'in" huzurunda bulunuyordum ve şöyle dua ettim: Ya Rârab! Ona ölümün dehşetlerini kolaylaştır. Çünkü o şöyle şöyle idi Böylece onun birtakım iyiliklerini saydım. O ayılınca 'Konuşan kimdi?' dedi. 'Bendim' dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Ölüm meleği bana 'Ben her cömert hakkında şefkatli davranırım' diyor". Bunu söyledikten sonra öldü.

Yûsuf b. Esbât öleceği zaman Meraşlı Huzeyfe onun yanına gidip onu muzdarip olarak görünce 'Ey Ebâ Muhammed! Bu zaman, ızdırap ve korku zamanı mıdır?' dedi. Yûsuf 'Ey Ebû Abdullah! Ben nasıl muzdarip olmayayım ve korkmayayım? Halbuki amelimde Allah'a doğruluk yaptığımı bilmiyorum' dedi.

Bunun üzerine Huzeyfe şöyle dedi: "Hayret bu sâlih kişiye ki öleceği anda 'amelinde Allah'a karşı doğruluk yaptığım bilmediğine' dair yemin ediyor".

Ebû Ahmed el-Meğazilî'den rivâyet ediliyor: Şeyhlerden biri hastalandığında huzuruna vardım. Şöyle diyordu: 'İstediğini yapma imkânına sahipsin! Fakat bana şefkat et!'

Meşayihten biri Mumşad ed-Dineverî'nin huzuruna vefat edeceği bir anda vardı ve ona 'Bunları senin başına Allah getirdi! Allah yaptı!' dedi. Bunun üzerine Mumşad gülerek şöyle dedi: 'Otuz seneden beri cennet, içindeki nimetlerle beraber bana arzolunuyor, hâlâ da gözümü ona kaptırmadım'.

Ruyermî'ye, öleceği anda 'Lâ ilhahe illâllah de!' denildi. O da 'Ben zaten bundan başkasını bilmiyorum ki!' dedi.

Süfyân es-Sevrî'ye veya Nurî'ye vefat edeceği anda 'Lâ ilâhe ill-âllah de!' denilince

cevap olarak şöyle demiştir: 'Acaba orada bir emir yok mudur?'

Ebû Yahya İsmail el-Müzenî, öleceği zaman İmâm-ı Şâfiî'nin. huzuruna varıp kendisine 'Ey Ebû Abdullah! Nasıl sabahladın?' dedi. Şâfiî 'Dünyadan göç ettiğim, arkadaşlardan . ayrıldığım, kötü amelimle mülâki olduğum, ölümün kadehini içtiğim, Allah'ın huzuruna varacağım halde sabahladım. Bilmiyorum, ruhum cennete mi varacaktır; onu tebrik edeyim veya cehenneme mi varacaktır; ona taziye vereyim!'

Sonra şu şiiri okudu: 'Kalbim katılaşıp yollarım daraldığında affına doğru ümidimi merdiven yaptım. Günahım bana büyük geldi (fakat) ey rabbim! Günahımı affınla karşılaştırdığımda affın daha büyük göründü. Sen daima günahı affettin. Durmadan da lütuf ve nimet olarak cömertlik yapıp affedersin. Eğer sen olmasaydın hiçbir âbid İblis ile sapıklığa kaymazdı. Oysa seçkin kulun Âdem'i bile kandırdı'.

Ahmed b. Hadreveyh100 öleceği zaman, kendisine bir sual soruldu. Gözlerinden yaşlar akmaya başlayıp sorana hitaben 'Ey oğul! Doksanbeş seneden beri dövdüğüm bir kapı, işte şu anda benim için açılıyor. Bilmem ki saadetle mi açılacaktır veya şekavetle mi? Bu bakımdan şu anda **cevap** verme imkânı benim için nerede?' dedi.

İşte bunlar, onların sözleridir. Bu sözler onların durumlarının değişikliği hasebiyle değişik söylenilmişlerdir. Onların bazısına korku, bazısına ümit, bazısına şevk ve sevgi galip gelmiştir. Onlardan her biri, halinin gereğine göre konuşmuştur. Hepsi de onların hallerine göre doğrudur.

96) Ebû Muhammed b. İmâm-ı Ahmed el-Bağdadî

97) Sernerkant'ta H. 340'dan sonra vefat etmiştir. .

98) Cafer b. Muhammed el-Bağdadî. Cüneyd'in talebesidir. H. 348'de Bağdad'da vefat etmiştir.

99) Benî Mahzum kabilesinden olan bu zat Mencebe'ye sınır muhafızı olarak gelmiştir. Buhârî hadîsini rivâyet etmiştir. Kardeşi Abdurrahman b. Muttalib el-Medenî'dir.

19. Cenazeler, Mezarlar ve Mezarları Ziyaret Hususunda Ariflerin Sözleri

Cenaze tahtası (teneşir) basiretli kimse için ibrettir. Gaflet ehli dışındakilere onda hatırlama ve ikaz vardır. Çünkü cenazelerin görünmesi, gâfil kimselerin kalbini katılaştırır. Çünkü onlar daima başkasının cenazesine bakacaklarını zannederler. Kendilerinin teneşir üzerine taşınacaklarını sanmıyorlar veya sansalar bile yakında olacağını takdir etmezler. Düşünmezler ki teneşirde bulunanlar da böylece sanıyorlardı. Bu bakımdan onların ümitleri boşa çıktı, zamanları bitti. Öyleyse bir kul teneşire baktığında kendini teneşir üzerinde düşünmelidir. Çünkü yakında onun üzerine konacağı muhakkaktır. Öyle ki sanki onun üzerine konmuştur. Belki yarın veya yarından sonra!

Ebû Hüreyre'nin bir cenaze gördüğünde şöyle dediği rivâyet ediliyor: 'Götürünüz! Biz de arkasındayız'.

Mekhûl ed-Dimeşkî, bir cenaze gördüğünde 'Götürünüz! Biz de akşam gideceğiz! (Şu manzara) beliğ bir mev'izedir. Süratle geçen bir gaflettir. İlki gider, diğerlerinin ise aklı yok derdi.

Useyd b. Hudayr der ki: 'Hangi cenazede hazır bulunmuş isem, nefsim bana o cenaze hakkında o cenazenin varacağı yerden başka birşey fısıldamamıştır.

Mâlik b. Dinar'ın kardeşi öldüğünde Mâlik onun cenazesine, ağlayarak katıldı ve şöyle dedi: Yemin olsun! Senin nereye gittiğini bilmedikçe gözyaşlarım dinmeyecektir ve hayatta oldukça da bunu bilme imkânım yoktur.

A'meş şöyle demiştir: 'Biz cenazelere katılıyorduk. Orada bulunan insanların hepsinin mahzun olmasından dolayı kime taziye vereceğimizi bilmiyorduk'.

Sabit el-Benânî şöyle demiştir: 'Biz cenazelere gidiyorduk. Yüzünü kapatmış, ağlayan kimselerden başkasını görmüyorduk'.

İşte selefin ölümden korkusu böyleydi. Şimdi ise cenazede hazır bulunan cemaate baktığımızda çoğunun gülüp oynaştığını ve ancak cenazesinin terekesi ve varislerine bıraktığı şeyler hakkında konuştuklarını görürüz. Onun emsalleri, akrabaları onu bırakmış . olduğu terekeden nasıl istifade edeceklerini düşünürler. Allah'ın dilediği hariç, cenazede hazır bulunanlardan hiçbiri kendi cenazesi hakkında düşünmediği gibi, teneşirdeki halini de düşünmüyor. Bu gafletin sebebi, günahların çokluğundan ötürü kalplerin katılaşmasından başka ne olabilir? Öyle ki Allah'ı, son günü ve önümüzdeki dehşetleri unutmuş bulunuyoruz. Bu bakımdan bizi ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olur, gaflete dalar, oynaşır dururuz. **Allahü teâlâ**'dan, bu gafletten uyanmayı talep ediyoruz. Çünkü cenazelerde hazır bulunanların hallerinin en güzeli ölü için ağlamalarıdır. Oysa eğer akılları olsaydı ölü için değil kendi nefisleri için ağlarlardı.

İbrahim ez-Zeyyad, ölü için rahmet isteyen bir cemaate baktı ve şöyle dedi: 'Eğer bunlar nefisleri için rahmet ve şefkatte bulunsaydılar kendileri için daha hayırlı olurdu. Muhakkak ki ölü **üç** dehşetten kurtulmuştur: a) Ölüm meleğinin yüzüne bakma dehşetinden, b) Ölümün acılığından, c) Sonucun korkusundan'.

Ebû Amr b. Ûlâ der ki: Cerir, kâtibine bir şiir dikte ettirirken onun yanında oturdum. O esnada bir cenaze göründü. Cerir şiiri bırakıp şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim! Şu cenazeler beni ihtiyarlattı!

Sonra şu şiiri okudu: 'Geldiklerinde cenazeler bizi korkuturlar! Arkalarını çevirip gittiklerinde biz boş şeylere dalarız. Tıpkı kurdun hücumundan ötürü koyun sürüsünün korkusu gibi! Ne zaman kurt kaybolursa, sürü eski durumuna döner!'

Cenazelerde hazır bulunmanın edeplerinden bazıları şunlardır: Tefekkür, uyanma, hazırlık ve daha önce fıkıh bahsinde sünnet ve edeblerini zikrettiğimiz gibi tevazu ile cenazenin önünde yürümektir.

Âdaplardan biri de cenaze hakkında fâsık da olsa hüsn-ü zanda, zahirinde salâh görünse bile nefsi hakkında su-i zanda bulunmaktır. Çünkü sonuç tehlikelidir. Hakîkati bilinmez.

Ömer b. Zer'den101 şöyle rivâyet ediliyor: Komşularından biri öldü. Ölen zat gayet israfçı bir kimseydi. Halkın çoğu onun cenazesinden kaçtı. Ömer cenazeye katıldı ve namazını kıldı. Kabre indirilmek istendiğinde Ömer, kabrin başında durup şöyle dedi: 'Ey filan! Allah sana rahmet etsin! Sen hayatını Tevhîd ile geçirdin. Yüzünü secde ile sararttın. Senin için 'Günahkâr ve hata sahibidir! deseler bile ne çıkar. Acaba bizden günahkâr olmayan ve hata sahibi bulunmayan kim vardır?'

Hikâye ediliyor ki fesada dalan kişilerden biri, Basra'nın bir mahallesinde öldü. Hanımı kocasının cenazesine yardım edecek bir kimseyi bulamadı; zirâ çok fâsık olduğundan ötürü komşularından hiçbiri o cenazeden haberdar olmadı. Bunun üzerine hanımı iki hamal kiraladı. Cenazesini öylece musallaya götürdü. Hiç kimse cenaze namazını kılmadı. Bunun üzerine hanım, cenazesini defnetmek için cenazeyi çöle (mezarlığa) götürdü. Götürdüğü yere yakın bir dağda büyük zâhidlerden biri bulunuyordu. Hanım, zahidi cenazeyi bekliyormuş gibi gördü. Sonra zâhid, onun cenaze namazını kılmak istedi. Bunun üzerine memlekete 'Zahidin, ibadethanesinden falan adamın namazını kılmak için çıktığa haberi yayıldı. Böylece halk cenazeye doğru çıkıp geldiler. Zâhidle beraber namazını kıldılar. Halk, zahidin bu kimsenin namazını kılmasına hayret etti. Bunun üzerine zâhid dedi ki: Rüya âleminde bana falan yere git! Orada bir cenaze göreceksin. Onun beraberinde bir kadından başkası yoktur. Onun namazını kıl. Çünkü o affolunmuştur' denildi. Bu söz üzerine halkın hayreti daha da arttı. Zâhid, ölenin hanımını çağırdı ve kocasının halini sordu. Yaşantısının nasıl olduğunu inceledi. Hanımı dedi ki:

- Bilindiği gibi, bütün gün meyhanede içmekle meşguldü.

- Düşün! Güzel amellerinden birini hatırlamıyor musun?

- Evet! **Üç** şeyi hatırlıyorum: O sarhoşluktan, sabahleyin ayıldığımda elbisesini değiştirir, abdest alır, sabah namazını cemaatla kılar, sonra meyhaneye döner ve fışkıyla meşgul olurdu.

İkincisi, o evinde daima bir veya iki yetim beslerdi. Onun yetimlere olan iyiliği, öz evlatlarına olan iyiliğinden daha fazlaydı. O, yetimlerin durumunu çokça araştırırdı. **Üçüncüsü**, o, gece karanlığında, sarhoşluğundan ayıldığı zaman ağlar ve şöyle derdi:

'Yârab! Cehennem çukurlardan hangisini bu habis ile (kendini kastediyor) doldurmak istiyorsun?'Böylece zâhid gitti ve o kişinin durumundaki karışıklık da vuzuha kavuştu.

Sıla b. Eşyem'den şöyle rivâyet ediliyor: Kardeşi defnedildiğinde kardeşinin kabri başında durup şu şiiri okudu:

Eğer kabrin azabından kurtulursan büyük bir felâketten kurtulmuşsun demektir.

Aksi takdirde senin kurtulacağını sanmıyorum.

101) Tam adı, Ebû Zer Ömer b. Zer b. Abdullah b. Zurare'dir. Hemedanlıdır. Kûfe'de ikamet ederdi. . H. 153'de vefat etmiştir. Şâyan-ı itimad bir zattı.

20. Mezarın Hali ve Selefin Mezar Başlarındaki Sözleri

Dahhâk der ki: Biri **Hazret-i Peygamber**'e 'İnsanların en zahidi kimdir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Kabir ve kabirdeki çürümeyi unutmayan, dünya süsünün fazlalığını terkeden, baki kalanı fâni olana tercih eden, yarını günlerinden saymayan, nefsini kabir ehlinden sayan. . . 102

Hazret-i Ali'ye 'Neden mezarlığa komşu oldun?' denince,

cevap olarak şöyle demiştir: 'Onları komşuların en hayırlısı olarak gördüğümden! Onları doğru komşu olarak görüyorum. Benim hakkımda dillerini tutar ve bana âhireti hatırlatırlar'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın!103

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber** ile beraber kabris tana gittik. Bir kabrin yanında oturdu. Herkesten ona daha yakın bulunuyordum. **Hazret-i Peygamber** ağladı, ben de cemaat de ağladık! Sonra **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

- Siz neden ağlıyorsunuz?

- Sen ağladığın için ağlıyoruz!

- Şu kabir, annem Amine'nin kabridir. Rabbimden onu ziyaret etmek hususunda izin istedim. Rabbim bana izin verdi. Bunun üzerine ona af dilemek için izin istedim. Bu hususta bana izin vermedi. Anneme olan şefkatimden ötürü ağlıyorum.

Osman b. Affan (radıyallahü anh) bir kabrin yanına geldiğinde sakalı ıslanacak derecede ağlardı. Ona 'Cennet ve cehennemden bahsedilince ağlamıyorsun. Fakat kabrin yanma gelince ağlıyorsun. Bunun sebebi nedir' diye sorulunca **cevap** olarak dedi ki:

Hazret-i Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini duydum:

Muhakkak ki kabir, âhiret konaklarının ilkidir. Eğer kabir sahibi ondan kurtulursa, ondan sonra gelen konaklar ondan daha kolaydır. Eğer ondan kurtulamazsa ondan sonra gelenler, ondan daha şiddetlidirler. 104

Amr b. el-As kabristana baktı. Atından inip iki rek'at namaz kıldı. Bunun üzerine kendisine 'Gördüğümüz hareket, senin yapmadığın bir hareketti. Neden yaptın?' diye sorulduğunda, **cevap** olarak dedi ki: 'Kabristan ehlini ve onlarla Allah'ın arasıa giren engeli hatırladım. Bunun üzerine istedim ki bu iki rek'at namaz ile Allah'a yaklaşmış olayım!'

Mücâhid şöyle demiştir: "Âdem oğluyla ilk konuşan mezarıdır. Mezarı 'Ben böceklerin eviyim! Tenhalık eviyim, gurbet yurduyum, zulmet eviyim, işte senin için hazırladığım bunlardır. Acaba sen bana ne hazırladın?'diye haykırır".

Ebû Zer şöyle demiştir: 'Size fakirliğimin gününü haber vereyim mi? O, kabrime konulduğum gündür!'

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) kabirlerde otururdu. Bu hususta sorulunca şu cevabı verdi: 'Bana âhireti hatırlatan, kalkıp gittiğimde gıybetimi yapmayan bir kavmin yanında oturuyorum'.

Cafer b. Muhammed, geceleyin kabristana gelip şöyle derdi: 'Ey kabir ehli! Neden sizi çağırdığımda **cevap** vermiyorsunuz?'

Sonra şöyle derdi: 'Yemin olsun! Onlar ile bana verilen **cevap** arasında perde vardır. Sanki ben onlar gibi olacağımı (müşahede ediyorum) '. Bu sözleri söyledikten sonra fecir doğuncaya kadar namaza devam ederdi.

Ömer b. Abdülazîz, arkadaşlarından birine şöyle dedi: 'Ey falan! Bu gece uykum kaçtı. Kabir ve kabirde yatanları düşündüm. Eğer **üç** gün sonra ölüyü kabrinde görürsen ondan ürkersin. Oysa uzun zaman beraber olduğun bir kimsedir. Muhakkak ki içinde böceklerin kol gezdiği, irinlerin aktığı, kokusunun bozulmasıyla beraber kurtların deldiği güzel suretten sonra çürük kefenler, temizlik ve güzel kokudan sonra pis kokan bir ev göreceksin!'

Ömer bu sözlerden sonra bir çığlık koparıp baygın olarak yere serildi.

Yezid er-Rakkaşî derdi ki: 'Ey çukurunda defnedilen! Kabrinde tek başına bırakılan! Yerin karnında amellerine ünsiyet veren! Amellerinin hangisiyle ferahladığını, hangi arkadaşınla gıpta ettiğini keşke bilseydim'.

Bunları söyledikten ve sarığı ıslanıncaya kadar ağladıktan sonra şöyle derdi: 'Yemin olsun! Salih amelleriyle müjdelendi! Yemin olsun, Allah'ın taatinde yardımcı olan arkadaşlarına gıpta etti!'

O kabirlere baktığında öküzün böğürdüğü gibi böğürürdü.

Hâtem-i Esem dedi ki: 'Kim kabristandan geçip nefsi için düşünmez ve onlar için dua etmezse, hem kendi nefsine, hem de onlara ihanet etmiştir'.

Bekir el-Âbid şöyle derdi: 'Vay anam! Keşke sen beni doğurmasaydın! Muhakkak ki oğlun kabirde uzun bir müddet hapis ve o uzun hapisten sonra oradan göç edecektir'.

Yahya b. Muaz er-Râzî derdi ki: 'Ey Âdem oğlu! Rabbin seni selâm yurduna çağırdı. Bu bakımdan selâm yurduna nereden gideceğine dikkat et! Eğer dünyadan ona icabet eder, ona göç etmekle meşgul olursan, ona dahil olursun. Eğer kabrinden ona icabet edersen, ona girmekten menolursun'.

Hasan b. Sâlih, kabristanı gördüğünde şöyle derdi: 'Görünen tarafları ne kadar da güzel! Felâket ancak içlerindedir'.

Atâ es-Sülemî geceleyin kabristana çıkıp şöyle derdi: 'Ey kabir ehli! Öldünüz! Vay onun ölümüne! (Kendi nefsini kastediyor) . Amellerinizi gördünüz. Vay onun ameline!'

Bunları söyledikten sonra şöyle derdi: 'Yarın Atâ kabirdedir'. O her zaman böyle yapardı.

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: 'Kim kabri çokça düşünürse, onu cennet bahçelerinden bir bahçe olarak görür. Kabri anmaktan gâfil olan ise, onu ateş çukurlarından bir çukur olarak görür'.

Rebî b. Hayseme evinin içinde bir kabir açmıştı. Kalbinde katılık gördüğünde o kabre girer, uzanırdı ve Allah'ın dilediği kadar durur, sonra şu âyeti okurdu:

Rabbim! Beni dünyaya geri çevir ki terkettiğimi yerine getirip sâlih bir amelde bulunayım. (Mü'minûn/99-100)

Bu âyeti tekrarladıktan sonra kendi kendine şöyle derdi: 'Ey Rebî! Seni geri çevirdim. Amel et!'

Ahmed b. Harb derdi ki: Yatağını yumuşak yapan, uyumak için yatağını düzelten bir kimseye yer hayret ederek şöyle der: 'Ey Âdem'in oğlu! Neden çürümenin uzunluğunu hatırlamıyorsun? Oysa seninle aramda o zaman hiçbir perde de kalmayacaktır'.

Meymûn b. Mehran şöyle anlatıyor: Ömer b. Abdülazîz'le beraber kabristana vardım. Kabirlere baktığında ağladı. Sonra bana dönerek şöyle dedi: 'Ey Meymûn! Şunlar Benî Ümeyye soyundan gelen ecdadımın kabirleridir. Sanki bu kabir sahipleri dünya ehline lezzet ve yaşayışlarında ortaklık yapmamışlardır. Onların ölümünden, başlarına gelenlerden ibret almaz mısın? Baksana onlar çürümeye başlamış, haşeratlar onların bedenlerinde çadır kurmuşlardır'. Sonra ağlayıp şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki Allah'ın azabından emin olduğu halde şu kabirlere varan bir kimseden daha saadetli bir kimse tanımıyorum!'

Sabit el-Bonanî şöyle diyor: Kabristana gittim, dönerken birisinin şöyle dediğini duydum: 'Ey Sabit! Kabristan ehlinin sükûtu seni aldatmasın! Burada nice üzüntülü nefisler vardır!'

Rivâyet ediliyor ki Hazret-i Hüseyin'in kızı Fâtıma, kocası Hasanın oğlu Hasan Müsennân'ın cenazesine bakıp yüzünü elleriyle kapatarak şu şiiri okudu:

Onlar ümit idiler, Sonra musibet sebebi oldular. Muhakkak ki o musibetler büyüdüler, büyüdüler. Fâtıma kocasının kabri üzerine" çadır kurup bir sene kabrin başında bekledi. Senesi geçtikten sonra çadırını kaldırdılar ve Medine'ye girdi. Cennet'ul-Baki kabristanından gelen şöyle bir ses duydular: 'Acaba kaybettiklerini buldular mı?' Kabristanın diğer tarafından şu **cevap** verildi: 'Aksine ümitsiz olup geri gittiler!'

Ebû Musa et-Temimî şöyle diyor: Şair Ferazdak'ın hanımı vefat etti. Cenazesine Basra'nın ileri gelenleri katıldı. Hasan-ı Basrî de aralarında bulunuyordu. Hasan-ı Basrî, Ferazdak'a dedi ki: 'Ey Ebû Feras! Bugün için ne hazırladın? Bunun üzerine Ferazdak şu cevabı verdi; 'Altmış seneden beri Lâ ilâhe illâllah şehadetini hazırlıyorum'.

Ferazdak'ın hanımı defnedildiğinde Ferazdak kabrin başında durarak şu şiiri okudu:

Kıyâmet gününde bana şiddetli bir öncü ve Ferazdak'ı süren bir sürücü geldiğinde, eğer bana affını ihsan etmezsen kabrin ötesinde, kabirdeki azabın daha şiddetlisinden korkarım! Âdem oğullarından ateşe, boynu bukağılarla bağlı ve gözü dönmüş olarak giden bir kimse mahrum olmuştur.

Kabir ehli hakkında da şu şiiri okumuştur:

Kabirlerde dur! Onların sahalarında durup da sor! Sizlerden kimdir kabirlerin karanlıklarına dalan?

Onların derinliklerinde ikram görüp onların korkusundan emniyetin serinliğini tatmış olan!

Göz sahipleri için görünen sükûna gelince, o birdir. Onun derecelerinde fazilet olmaz.

Eğer sana **cevap** verseydiler. Şimdilik hallerinin hakikatlarını vasıflandıran sözlerle **cevap** verirlerdi.

İtaat edene gelince, o kabirlerin rahatından dilediğine varacak bir bahçeye inmiştir.

Saldırgan mücrim ise, içinde yılan ve kendisine doğru yürüyen akreplerle dolu bir çukura yuvarlanıp sığınır. Bu bakımdan onun ruhu onların şiddetli ısırmalarından azap içindedir.

Dâvûd et-Tâî, bir kabrin başında ağlayan bir hanımın yanından geçerken hanımın şöyle dediğini işitti:

Seni kabre koyup örttükleri zaman hayatı kaybedip ona bir daha varamadım.

Seni sağ kolun üzerine kabre serdikleri halde ben nasıl uykunun zevkini tadarım.

Sonra kadın şöyle dedi: 'Ey oğul! Keşke bilseydim! Böcekler senin hangi yanağından başladılar!' Bu sözü duyan Davud, bir çığlık koparak bayılıp yere düştü.

Mâlik b. Dinar der ki: Kabristanın yanından geçerek şu şiiri okudum:

Kabirlere geldim! Onları çağırdım. Büyük ile küçük nerede? Saltanatına aldanan, böbürlendiğinde tezkiye edilen nerede?

Bana kabristanın arasından sesini işittiğim ve şahsını görmediğim biri şu şiirle **cevap** verdi.

Hepsi yok oldular! Haber verecek yoktur. Hepsi öldüler, haber de öldü!

Toprağın kızları (haşerât) sabah akşam o suretlerin güzelliklerini bozarlar.

Ey geçmiş kimselerin halini benden soran!

Acaba gördüğünde senin için ibret dersi yok mudur? Bunun üzerine ağlayarak geri döndüm!

Mezar Taşları Üzerinde Yazılı Beyitler

Bir kabrin kaşına şu beytin yazılı olduğu görüldü:

Sustuğu ve sakinleri toprak altında sessiz oldukları halde, mezarlıklar seni çağırıyorlar!

Ey hedefinin gayrisi için dünyayı derleyen! Öleceğin halde dünyayı kime topluyorsun?

Başka bir kabir taşında da şu şiirin yazılı, olduğu görüldü:

Ey Ebû Ganim! Mezarına gelince, o geniştir! Kabrin etrafı mamur ve muhkemdir.

Bedeni kabirde çürüdüğü zaman kabrin mamur olması kabirde yatana fayda vermez!

İbn Senmak der ki: Kabristandan geçerken bir kabrin üzerinde şu şiiri gördüm:

Akrabalarım kabrimin yanlarından geçip gidiyorlar! Sanki akrabalarım beni hiç tanımıyorlar.

Mirasçılar malımı paylaştılar. Borçlarımı unutmayı ihmal etmediler. Paylarını alıp yaşadılar. Hayret! Beni ne çabuk da unuttular!

Bir kabrin üzerinde şu şiir yazılıydı:

Dost dostlarından kaçırılır! Ne bir kapıcı, ne de herhangi bir nöbetçi, ölümün önüne geçer.

Ey lâfız ve nefes sermayesinden sayılan kişi! Dünya ve lezzetleriyle nasıl sevinirsin?

Ey gâfil! Eksikliğe dalmış olduğun halde sabahladın. Oysa hayat boyunca sen lezzetlere dalgınsın.

Cahile ölüm, cehaletinden ötürü merhamet etmez! Kendisinden ilim iktibas edilen kimseye de merhamet etmez.

Ölüm, yanında durduğun kabirde dilsiz olmayan nice dilleri **cevap** vermekten âciz kılmıştır.

Senin köşkün mâmurdur, şerefesi vardır. Bugün ise, kabirler arasında kabrin yıkıktır.

Başka bir kabrin üzerinde şu şiir yazılı idi:

Kabirleri yarış atları gibi saf saf dizili olan dostların yanında durdum!

Ağlayıp gözyaşı döktüğümde gözlerim onların aralarında yerimi gördü!

Bir doktorun kabrinde şu şiir yazılı idi:

Bana Lokmân mezarına vardı diyene dedim ki:

Onun doktorluğundan, muayenesiyle beraber, ilaç yapmadaki ustalığı hakkında söylenen nerede kaldı? Nefsinden ölümü uzaklaştıramayan, başkasından nasıl uzaklaştırabilir?

Başka bir kabir üzerinde şu şiir yazılıydı: Ey insanlar! Benim bir emelim vardı. Ecel ona varmaktan beni alıkoydu.

Bu bakımdan kendisine hayattayken çalışma imkânı bahşedilmiş kişi rabbinden korksun!

Gördüğün yere yalnız ben nakledilmiş değilim. Herkes onun gibisine naklolunacaktır!

İşte bu şiirler, sakinleri ölümden önce ibret almak hususunda kusurlu olduklarından dolayı kabirleri üzerine yazılmış şiirlerdir. Basiretli o kimsedir ki başkasının kabrine bakar, yerini onların arasında görür. Onlara yetişmek için hazırlanır ve onlara yetişmeden onların yerlerinden kıpırdamayacaklarını bilir. Kesinlikle bilmelidir ki eğer hayatının günlerinden zayi ettiği bir gün, o ölülere verilse bu onlar için dünya ve dünyadaki bütün şeylerden daha sevimli gelir.

Çünkü onlar amellerin kıymetini bildiler. Onlara işlerin hakikati keşfolundu. Onların üzüntüsü hayatın bir günü içindir ki o günde kusurlu olanlar kusurunu telafi edip azaptan kurtulsun, muvaffak olan bir kimse de o günde derecesini daha da artırsın, sevabı katmerli olsun! Onlar ancak ömrün kıymetini, kesildiğinden sonra anladılar. Onların üzüntüsü hayatın bir ânı içindir. Oysa sen o ânı

değerlendirmeye muktedirsin. Sonra buna rağmen o ânı zayi edip boşa geçirirsin. Öyle ise şimdiden iş elinden çıktığı sırada o ânı zayi ettiğinden dolayı çekeceğin hasrete nefsini hazırla; zira sen o andan nasibini almadın.

Salihlerden biri şöyle anlatıyor: Allah yolunda kardeşim olan birini rüya âleminde gördüm ve ona: 'Ey falan! Âlemlerin rabbine hamd olsun! Yaşadın' dedim. O dedi ki: 'Eğer âlemlerin rabbine hamdolsun' demeye gücüm yetmiş olsaydı bu benim için dünya ve dünyadaki şeylerin hepsinden daha sevimli olurdu'.

Sonra da şunu ilave etti: 'Görmedin mi, beni defnettikleri yerde falan adam kalkıp iki rek'at namaz kıldı. Eğer o iki rek'at namazı kılmaya gücüm yetseydi o benim için dünya ve dünyadakilerden daha sevimli olurdu'.

102) Beyhâkî, Şuah'ul-Îman, (Dahhâk'dan)

103) Hazret-i Osman'dan

104) İbn Eb'id-Dünya, Kitab'ul~Kubûr. Ehl-i Sünnefe göre, peygamberlerin anne ve babaları her çeşit küfür ve nifaktan uzaktır.

21. Çocukları Vefat Ettiğinde Selefin Sözleri

Çocuğu veya yakın akrabalarından biri ölen kimseye gereken şudur; o ölenin vatanları olan memlekete kendisinden önce vardığını düşünmelidir. Böylece kişinin üzüntüsü büyümez. Çünkü yakında ona iltihak edeceğini bilir. İkisinin arasında sadece bir gecikme vardır.

İşte ölüm de böyledir. Onun mânâsı vatana daha önce varmaktır. Geriden gelen kendisine daha sonra iltihak eder. Kişi böyle inandığında üzüntüsü azalır. Hele evladın ölümüne sabreden hakkında öyle sevaplar vârid olmuştur ki her musibetzede onunla teselli bulur.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Eğer düşük (zayi olmuş) bir evladı âhirete gönderirsem arkamda her biri Allah yolunda savaşan yüz süvari bırakmaktan daha sevimli gelir bana!105

Hazret-i Peygamber, burada Düşük mânâsına gelen Saki kelimesini, en az ile en yükseğe dikkati çekmek için kullanmıştır. Aksi takdirde sevap, ölen evladın kalpteki kıymetine göredir.

Zeyd b. Eslem der ki: Davud'un (aleyhisselâm) bir oğlu vefat edince çok üzüldü. Ona 'Ölen çocuğunun dengi senin nezdinde nedir?5 denilince, **cevap** olarak dedi ki: Yeryüzü dolusu altındır'. Kendisine denildi ki: İşte âhirette senin için bunun benzeri sevap vardır'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Müslümanlardan birinin **üç** evladı öldüğünde, onları Allah nezdinde zahire olarak sayarsa, onlar onun için ateşten koruyucu kalkanlar olur.

Hazret-i Peygamberin bu hadîsini işiten bir kadın **Hazret-i Peygamber**'e İki evlat da böyle midir?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** Veya iki' diye ilave etti. 106

Baba çocuğuna ölüm anında dua etmelidir. Çünkü babanın en ümitli ve icabete en yakın duası bu duadır.

Muhammed b. Süleyman çocuğunun mezarı başında durup şöyle dedi: 'Yârab! Senin (rahmetini) onun için ümit ettiğim ve onun hakkında senden korktuğum halde sabahladım. Bu bakımdan onun hakkındaki ümidimi gerçekleştir. Korkumu bertaraf et!'

Ebû Sinan, oğlunun mezarı başında durup şöyle dua etti: Tarab! Benim ondaki hakkımı ben affettim. Senin ondaki hakkını da sen affet. Çünkü sen daha cömert, daha kerem sahibisin!'

Bir bedevî oğlunun mezarı başında durdu ve şöyle dua etti: 'Yârab! Bana karşı yapılması gereken vazifesinde yapmış olduğu kusurunu ben hibe ettim. Senin hakkında yapmış olduğu kusuru da sen hibe et!'

Zer b. Ömer b. Zer öldüğünde, babası Ömer b. Zer, onu kabre koyduktan sonra şöyle dedi: 'Ey Zer! Senin için üzülmemiz senin hakkında üzülmekten bizi meşgul etti. Keşke ne dediğini ve sana ne sorulduğunu bilseydim!' Sonra şu duayı yaptı: 'Yârab! Şu oğlum Zer'dir. İstediğin zamana kadar beni bununla lezzetlendirdin. Ecelini, rızkını tam verdin ve ona zulmetmedin. Yârab! Onu sana ve bana itaat etmeye mecbur etmiştin. Yârab! Ondan ötürü musibetim hakkında bana va'd ettiğin ecri ona hibe ettim. Sen de onun azabını bana hibe et ve onu cezalandırma!

Böylece orada hazır bulunanları ağlattı. Sonra gideceği zaman şöyle dedi: 'Ey Zer! Senden sonra bizim için bir ihtiyaç yok! Allah ile beraber hiçbir insana ihtiyacımız yok! Muhakkak ki biz gittik ve seni terkettik. Kabrin başında dursak da sana fayda veremeyiz!'

Bir kişi Basra'da bir kadına bakarak 'Böyle bir güzellik görmedim. Bu da az üzüldüğünden ileri geliyor!' dedi. Bunun üzerine kadın 'Ey Allah'ın kulu! Ben öyle bir üzüntü içindeyim ki o üzüntüde hiç kimse bana ortak değildir!' dedi. Kişi 'Nasıl?' dedi. Kadın

"Kocam kurban bayramında bir koyun kesti. Benim güzel minicik iki yavrum vardı. Büyüğü küçüğüne 'Babamın koyun kesişini sana göstereyim mi? dedi. Küçüğü 'Evet! Göster!' deyince büyük onu tutup kesti. Bizim ancak, çocuk kanlar içerisinde tepinerek bağırdığında haberimiz oldu. Bağırması yükselince büyük oğlan kaçtı ve bir dağa sığındı. Onu kurt kapıp yedi. Babası onu aramaya çıktı. O da susuzluktan çölde öldü. İşte (gördüğün gibi) beni yalnız bıraktı!" dedi.

Bu musibetlerin benzerlerini çocukların ölümü anında hatırlamak uygundur ki bununla üzüntünün şiddetinden kurtulmuş olsun. Hiçbir musibet yoktur ki ondan daha büyüğü tasavvvur edilmesin. **Allahü teâlâ**'nın defettiği, defetmediğinden daha fazladır.

105) Ebû Ubeyde, Garib', Beyhâkî , Şuab'ul-Îman

106) Müslim, İbn Hıbbân

22. Kabir Ziyareti, Ölüye Dua ve Bununla İlgili Hükümler

Umumi olarak kabirlerin ziyareti, ölümü hatırlamak ve ibret almak için müstehabdır. Salihlerin kabirlerini ziyaret etmek ise ibret almakla beraber teberrük için müstehabdır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) önce kabirleri ziyaret etmeyi yasakladı, sonra izin verdi. 107

Hazret-i Ali, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Sizi kabirleri ziyaret etmekten menetmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü kabirler size âhireti hatırlatırlar. Fakat fahiş (çirkin) konuşmayın!108

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) beraberinde bin silahlı asker olduğu halde annesinin kabrini ziyaret etti. O günden daha fazla ağladığı görülmedi. Annesinin kabrini ziyaret ettiği gün şöyle dedi: 'Bana ziyaret hususunda izin verildi. Fakat mağfiret dilemek için izin verilmedi'. 109 Bunu daha önce zikretmiştik.

İbn Ebi Muleyke dedi ki: Hazret-i Âişe bir gün kabristandan gelirken kendisine şöyle dedim:

- Ey Mü'minlerin annesi! Nereden geliyorsun?

- Kardeşim Abdurrahman'ın mezarını ziyaret etmekten geliyorum.

- **Hazret-i Peygamber** kabir ziyaretini yasaklamadı mı?

- Evet! Yasakladı, fakat sonra ziyaret etmeye izin verdi. 110

Bu hâdiseyi delil ittihaz etmek ve dolayısıyla kadınlara kabristana gitme iznini vermek uygun değildir. Çünkü kadınlar kabir başında genellikle çirkin konuşurlar. Bu bakımdan kadınların ziyaretinden gelen hayır, aynı ziyaretten gelen şerri karşılamaz. Üstelik kadınlar yolda açılmaktan ve ziynetlerini erkeklere göstermekten de kurtulamazlar. Bunlar ise, büyük günahlardır. Kabirleri ziyaret etmek sünnettir. Sünnet için bu günahlara nasıl razı olunabilir? Evet! Eskimiş ve erkeklerin gözlerini kadınlardan uzaklaştıran elbiseler içerisinde kadınların kabir ziyaretine gitmesinde sakınca yoktur. Fakat bu da sadece ölülere dua etmek ve kabir başında konuşmayı bırakmak şartıyla zararsızdır.

Ebû Zer **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kabirleri ziyaret edin! Onlarla âhireti hatırlayın! Ölüleri yıkayın! Zira ruhtan boş olan bir cesedi yıkamak beliğ bir mevizedir. Cenazeler üzerine namaz kılın! Umulur ki bu namaz seni mahzun eder. Muhakkak ki üzülen Allah'ın gölgesindedir. 111

İbn Ebi Muleyke **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ölülerinizi ziyaret ediniz. Onlara selâm veriniz. Muhakkak ki sizin için onlarda ibret vardır. 112

Nafî'den şöyle rivâyet ediliyor: "İbn Ömer (radıyallahü anh) bir kimsenin kabrinin yanından geçerken durur, ona selâm verirdi.

Cafer b. Muhammed'den o da babasından şöyle rivâyet ediyor: **Hazret-i Peygamber**'in kızı Hazret-i Fâtıma (radıyallahü anh) amcası Hazret-i Hamza'nın mezarını bazı günler ziyaret eder, kabrin yanında namaz kılar ve kabrin yanıbaşında ağlardı. 113

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kim anne ve babasının veya onlardan birinin kabrini her cuma günü ziyaret ederse onun günahı bağışlanır ve o iyi evlat olarak yazılır. 114

İbn Şirin **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kişinin anne ve babası, kişi onlara karşı asi olduğu halde ölürlerse, o da onların ölümünden sonra onlar için Allah'a yalvarırsa, Allah onu anne ve babaya itaat eden kullarından yazar,115

Kim benim kabrimi ziyaret ederse şefaatim ona vâcib olur. 116

im Allah rızasını kasdederek beni Medine'de hayatımda veya ölümümde ziyaret ederse, onun için kıyâmet gününde hem şefaatçı, hem de şahid olurum. m

Ka'b'ul-Ahbâr der ki: 'Her gün fecir doğduğunda 70. 000 melek yeryüzüne iner ye **Hazret-i Peygamber**in kabr-i şerifini çepeçevre sararlar. Kanatlarını çırparak **Hazret-i Peygamber**in üzerine salât ve selâm okurlar. Akşama kadar bu durum devam eder. Akşam üzeri onlar yükselip giderler. Onlar gibi, başka bir grup iner. Onlarıp yaptığı gibi yaparlar ki yer yarılıp **Hazret-i Peygamber** 70. 000 melekle beraber mahşere doğru onların tazim ve tebcilleriyle gidinceye kadar durum bu minval üzere devam eder'

Kabir ziyareti hakkında müstehab olan, ziyaretçi yüzünü ölünün yüzüne, sırtını kıbleye çevirip ölüye selâm vermesi, kabre dokunmaması ve öpmemesidir; zira kabri sıvazlamak ve öpmek hristiyanların âdetindendir. (Kabirler üzerinde secde etmek veya kabre karşı secde etmek çirkin bir **bid'at**tır. Sübkî'nin dediği gibi: 'Cahil böyle yapar'

Nafi der ki: "İbn Ömer'i yüz defa veya daha fazla gördüm. Kabre geliyor 'Selâm peygamberin üzerine olsun! Selâm Ebû Bekir'in üzerine olsun. Selâm babamın üzerine olsun!' dediken sonra gidiyordu5'.

Ebû Umâme'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Enes b. Malik **Hazret-i Peygamber**in kabrine geldi. Orada durup iki elini namaz tekbiri alıyor zannına kapılacak derecede kaldırdı. **Hazret-i Peygamber**e selâm verdi. Sonra dönüp gitti.

Hazret-i Âişe, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Bir kişi müslüman kardeşinin kabrini ziyaret eder, kabrin yanında oturursa, kabir sahibi kabrin yanından kalkıp gidinceye kadar onunla menus olup selâmının karşılığını verir. 118

Süleyman b. Suhaym119 şöyle diyor: "**Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) rüyada gördüm. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Sana gelen ve selâm verenlerin selâmlarından haberdar olur musun?' dedim. 'Evet! Duyar ve selâmlarının karşılığını da veririm! dedi". 120

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: 'Kişi tanıdığı bir kimsenin kabrinin yanından geçerken ona selâm verirse, kabir sahibi onu tanır ve selamının karşılığını verir. Tanımadığı bir kabrin yanından geçerken selâm verirse kabir sahibi onun selâmının karşılığını verir'.

Asım el-Cahderî'nin yakınlarından bir kişi der ki: Ölümünden iki sene sonra Asım'ı rüyamda gördüm. Kendisine dedim ki:

- Sen daha önce ölmemiş miydin?

- Evet!

- Sen neredesin?

- Allah'a yemin ederim, ben cennet bahçelerinden bir bahçede arkadaşlarımdan bir kaçıyla beraber bulunuyorum. Her cuma akşamı ve sabahı Ebû Bekir b. Abdullah el-Müzenî'nin yanında toplanıyor ve siz dünyalıların haberini alıyoruz!

- Bedenleriniz mi, yoksa ruhlarınız mı toplanıyor?

- Bedenler nasıl toplanacak! Bedenler çürüdü! Ancak ruhlar bir araya gelir!

- Sizi ziyaret ettiğimizi bilir misiniz?

- Evet! Cuma akşamı, cuma gününün tamamı ve cumartesi günü güneş çıkıncaya kadar olan ziyaretleri biliyoruz!

- Neden diğer günlerin hepsinde bu olmuyor da sadece bu saydığınız zamanlarda oluyor?

- Cuma gününün fazilet ve azarneti için böyledir!

Muhammed b. Vâsi, Cuma günü kabir ziyareti yapardı. Bundan dolayı kendisine 'Bu ziyareti pazartesi gününe tehir etsen olmaz mı?' denildi.

Cevap olarak şöyle dedi: 'Kulağıma geldiğine göre ölüler, ziyaretçilerini cuma gününde, cumadan bir gün önce ve bir gün sonra bilirler'.

Müfessir Dahhâk b. Muzahim el-Hilâlî şöyle demiştir:

- Kim cumartesi günü güneş çıkmadan önce bir kabri ziyaret ederse, ölü onun ziyaretinden haberdar olur!

- Bu neden böyledir?

- Cuma gününün fazileti için!

Bişr b. Mansûr şöyle diyor: Tâun (veba) zamanı olduğunda bir kişi musallaya gider, cenazeler üzerinde namaz kılardı. Akşam olduğunda kabristanın kapısında durur ve şöyle derdi: 'Allah sizin vahşetinize ünsiyet versin! Gurbetinize rahmet etsin ve günahlarınızdan vazgeçsin ve sabırlarınızı kabul etsin'.

Bu kelimelerden fazlasını söylemezdi.

Bu kişi der ki: Bir gece akşamladım. Kabristana gelmeden aile efradımın yanına vardım. Daha önce yapmış olduğum duayı yapmadım. Uyku halindeyken kalabalık bir cemaat geldi. Onlara dedim ki:

- Siz kimsiniz? Sizin ihtiyacınız nedir?

- Biz kabristan ehliyiz?

- Sizi buraya getiren nedir?

- Sen aile efradına dönüp gelirken bizi bir hediyeye alıştırmıştın?

- Neydi o hediye?

- Bizim için okuduğun o dualar!

- Ben o duaları tekrar okuyacağım!

Bu hâdiseden sonra duayı bırakmadım!

Bişar b. Galip en-Necranî şöyle diyor: Abide olan Rabiat'ul-Adeviyye'yi rüyamda gördüm. Ona çok dua ederdim. Bana dedi ki:

- Ey Bişar b. Galib! Hediyelerin bize nurdan yapılmış tabaklar üzerinde ipekli mendillerle örtülü olarak gelir.

- Bu nasıl olur?

- Diri Mü'minlerin duası böyledir! Diri Mü'minler, ölüler için dua ettiklerinde duaları kabul olunursa, o dua nur tabaklarına konur. İpekli mendillerle kapatılır. Sonra ölüye getirilir ve ona denilir ki: 'Bu falan adamdan sana hediyedir!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Ölü kabrinde, boğulurken yardım isteyen bir adam gibidir. Ölü, babasından veya kardeşinden veya herhangi bir dostundan gelen duayı bekler. Ona dua geldi mi, onun için dünya ve dünyanın içindeki şeylerden daha sevimli olur. Muhakkak ki ölüler için dirilerin hediyeleri dua ve istiğfardır. 121

Seleften biri şöyle anlatıyor: Bir kardeşim öldü. Onu rüyada gördüm ve 'Kabrine konulduğun an halin nasıl oldu?' dedim. Dedi ki: 'Bana biri ateşten bir kıvılcımla geldi. Eğer bir duacı bana dua etmeseydi, zannedelim ki o ateşle bana vuracaktı!'

Bu nedenle defnedildikten sonra ölüye telkin ve dua etmek müstehabdır.

Said b. Abdullah el-Evdî (veya Ezdî) 122 şöyle diyor: Ebû Umame el-Bahilî (radıyallahü anh) can çekişirken yanına vardım. Bana hitaben şöyle dedi: Ey Said! Öldüğümde **Hazret-i Peygamber**'in bize emrettiği gibi beni techiz edin! Zira **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöy1e buyurdu:

Sizden biriniz ölüp toprağı düzelttiğinizde, biriniz kabrin başında şöyle desin: "Ey falanca kadının oğlu falan!' Muhakkak ki ölü sesi işitir, fakat **cevap** veremez. Sonra **ikinci** defa 'Ey falan kadının oğlu falan!' desin. Bu sefer ölü kalkıp oturur. Sonra **üçüncü** defa 'Ey falan kadının oğlu falan!' desin. Bu defa ölü der ki: 'Rahmet olasıca! Bizi irşad et!' Fakat siz ölünün bu sözünü işitmezsiniz. O kişi ölüye şöyle desin: 'Dünyadan üzerinde bulunduğun halde çıktığın inancı hatırla! O da 'Allah'tan başka ilâh olmadığına, **Muhammed'in (aleyhisselâm)** Allah'ın Rasûiü olduğuna, senin Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak **Hazret-i Peygamber**'e, İmâm olarak Kur'ân'a razı olduğuna dair şahidliğindir'. Muhakkak ki Münker ve Nekir geri çekilip şöyle derler: 'Biz neden bu kişinin yanında oturuyoruz? Kalk gidelim! Bu kişiye hücceti telkin edildi'. O kişinin Münker ve Nekir'e karşı müdafii ve delil getiricisi Allah olur.

Bunun üzerine bir kişi 'Eğer ölünün annesinin ismi bilinmiyorsa nasıl telkin edilecekti?' diye sordu.

Cevap olarak şöyle buyurdu:

Telkin edici onu Hazret-i Havva'ya nisbet etsin. ('Ey Havva'nın oğlun falan' desin) . 123

Mezarlıkta Kur'ân okumakta bir sakınca yoktur; zira Ali b. Musa el-Haddaddan şöyle rivâyet ediliyor: Ahmed b. Hanbel'le beraber bir cenazede bulunuyordum. Muhammed b. Kudame el-Cevherî de124 beraberimizdeydi. Ölü defnedildiğinde kör bir kişi kabrin yanına gelip okudu. Bunun üzerine İmâm-ı Ahmed ona 'Ey kişi! Kabrin yanında okumak **bid'at**tır!' dedi.

Biz kabristandan çıktığımda Muhammed b. Kudame, İmâm-ı Ahmed'e dedi ki:

- Ey Ebû Abdullah! Sen Mübeşşir b. İsmail el-Halebî125 hakkında ne dersin?

- O, güvenilir bir muhaddistir!

- Ey İmâm! Sen ondan herhangi bir hadîs yazdın mı?

-Evet!

- Mübeşir b. İsmail, Abdurrahman b. Ûlâ b. Leclac'tan, o da babasından126 bana haber verdi ki babası defnedildiği zaman yanıbaşında Bakara suresinin başlangıç ve sonunun okunmasını vasiyet etti ve dedi ki: İbn Ömer'in de bunu vasiyet ettiğini işittim!'

Bunun üzerine İmâm-ı Ahmed, Muhammed'e 'O halde kabrin yanında okuyan kör kişiye git okumasını söyle' dedi. (Kurtubi,Tezkire)

Muhammed b. Ahmed el-Mervezî şöyle diyor: Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini duydum: 'Kabristana girdiğinizde Fatiha ile Muavvizeneteyn ve İhlâs surelerini okuyunuz. Onun sevabını ölülere hediye ediniz, o sevap onlara vasıl olur!'127

Ebû Kullabe128 şöyle anlatıyor: Şam'dan Basra'ya gittim, hendekte indim. Abdest alıp geceleyin iki rek'at namaz kıldım. Sonra başımı oradaki bir mezarın üstüne koyup uyudum. Sonra uyandığımda kabir sahibi benden şikayet ederek şöyle dedi: 'Sen bütün gece bana eziyet ettin! Biz biliriz fakat amel etmeye gücümüz yetmez! Muhakkak ki senin kılmış olduğun o iki rek'at namaz, dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır. Allah bizden taraf dünya ehline mükâfat versin! Onlara selâmımı söyle! Zira onların dualarının bereketi sayesinde üzerimize dağlar misali nurlar akıyor'.

Kabir ziyaretinden maksat, ziyaretçi için ibret almak, ziyaret edilen için de ziyaretçinin duasından faydalanmaktır Ziyaret edenin hem kendisine, hem de ölüye dua etmekten gâfil olması uygun olmadığı gibi, ibret almaması da uygun değildir. Ziyaretçi ölüyü düşünüp ölünün parçalarının nasıl dağıldığını, ölünün kabrinde nasıl diriltileceğim ve yakında ölüye kavuşacağını düşünmek suretiyle ibret alabilir.

Nitekim Mutarrıf b. Ebû Bekir el-Huzel'den şöyle rivâyet ediliyor: Abdülkays kabilesinde âbide ve ihtiyar bir kadın vardı. Gece olduğunda beline kuşağını bağlar, sonra mihraba yönelirdi. Gündüz olduğunda kabristana giderdi. Kulağıma geldiğine göre o kadın, çokça kabristana geldiğinden dolayı kınandı. Buna karşılık dedi ki: 'Katı kalp, katılaşınca, onu ancak çürüyen bir ölüye bakmak yumuşatır. Ben kabristana gelince, ölüleri kabirden dışarı çıkmış gibi görüyorum. Sanki o sararmış yüzlere, o bozulmuş bedenlere, o yağlanmış gözkapaklarına bakıyorum!' Bu ne acaip bir bakıştır. Eğer âbidler bunu kalplerine içirmiş olsaydılar, bunun nefislere verdiği acı ne büyük olurdu?! Bedenleri telef etmesi

ne şiddetli olurdu?! Hatta Ömer b. Abdülazîz'in söylediği gibi ölünün şeklini kalbinde hazır bulundurması uygundur.

Ömer b. Abdülazîz'in huzuruna bir fâkih girdi. Ömer b. Abdülaziz'in fazla ibadet etmesinden ötürü renginin uçtuğuna hayret etti. Ömer b. Abdülazîz fakîh'e dedi ki: 'Ey falan! Eğer beni **üç** gün sonra kabrime bırakıldığım ve iki gözbebeğimin yerinden fırlayıp yanaklarımın üzerine aktığı, dudaklarımın dişlerimden kuruyup çekildiği, ağzımdan irinin aktığı, burnumun açıldığı, karnımın şişip de göğsümün üzerine çıktığı, sırtın duburdan çıktığı, beden deliklerinden kurtların ve irinlerin aktığı halde görmüş olsaydın şimdi gördüğünden daha hayret edecek bir manzara ile karşılaşırdın'.

Ölü için senâ etmek, ölüyü iyilikle yâd etmek müstehabdır.

Nitekim Hazret-i Âişe, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Arkadaşınız öldüğünde onun yakasını bırakın! Onun aleyhinde konuşmayın!129

Ölülere küfretmeyin! Zira onlar daha önce Allah'ın huzuruna gönderdikleri amellerin yanına varmışlardır. 130

Ölülerinizi ancak hayır ile yâd edin. Ölüleriniz cennet ehlinden iseler, günahkâr olursunuz. Eğer cehennem ehlinden iseler, onların içinde bulundukları azap kendilerine kâfidir. 131

Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**'in yanından bir cenaze geçti. Ashâb onu kötülükle yâd ettiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Vâcib oldu' dedi. Başka bir cenaze geçti, onu da hayır ile yâd ettiler. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** "Vâcib oldu!' buyurdu. Hazret-i Ömer, **Hazret-i Peygamber**'e bunun ne demek olduğunu sorunca şu cevabı verdi: .

Şu cenazeyi hayır ile andınız, Onun için cennet vâcib oldu. Öbürünü ise kötülükle andınız. Onun için de cehennem vâcib oldu. Siz Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz. 132

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kul ölür, insanlar onun hakkında övgüde bulunur. Oysa, Allah onun övgüye lâyık olmadığını bilir. **Allahü teâlâ** meleklerine der ki: 'Sizi şahid kılıyorum; ben kullarınım, şu kulumun hakkındaki şahidliğini kabul ettim ve kulum hakkındaki bilgimden vazgeçtim!'133

107) Müslim

108) İmâm-ı Ahmed, Ebû Ya'lâ

109) İbn Eb'id-Dünya

110) İbn Eb'id-Dünya

111) İbn Eb'id-Dünya

112) İbn Eb'id-Dünya

113) Boş yer bulunursa ve kabre karşı durmamak şartıyla kabir yanında namaz kılınır. Fakat kabristanda namaz kılmak mekruhtur.

114) Taberânî, Sagîr ve Evsat

115) İbn Eb'id-Dünya

116) Yani özel bir şefaat kasdedilir. İbn Adiyy, Dârekutnî ve Beyhâkî

117) Beyhâkî

118) İbn Eb'id-Dünya

119) Künyesi Ebû Eyyûb el-Medenî'dir.

120) İbn Eb'id-Dünya

121) Deylemî

122) Benî Evd b. Sa'd kabilesindendir; veya bu zat Said b. Abdullah b. Derrar b. Ezûr'dur.

123) Taberâııî, (zayıf hır senodle)

124) Ensar'dandır. Adı Ebû Cafer el-Bağdâdî'dir. H. 237'de vefat etmiştir.

125) H. 205'de Haleb'de vefat etmiştir.

126) Ûlâ b. Leclac Şamlıdır. Hem kendisinin hem de babası Leçlac'ın **Hazret-i Peygamber** ile sohbeti vardır. 120 sene yaşamıştır.

127) Abdülhak Ezdî, Kitab'u1-Akibet

128) Adı Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Ebû Kullabe'dir, H. 276'da 86 yaşında iken vefat etmiştir.

129) Ebû Dâvûd

130) Buhârî, (Hazret-i Âişe'den)

131) İbn Eb'id-Dünya

132) Müslim ve Buhârî

133) İmâm-ı Ahmed

23. Ölümün Hakîkati, Kabrinden Kalkıncaya Kadar Ölünün Kabirdeki Ahvâli

Ölümün hakikati hakkında, halkın yanlış olan zanları vardır. Halk o zanlarında yanılmışlardır. Bazıları ölümün yokluk olduğunu zannetmişlerdir: 'Ne haşir vardır, ne neşir, ne hayır, ne de şerrin neticesi vardır. İnsanların ölümü, hayvanların ölümü ve bitkilerin kuruması gibidir'. Bu zan, Allah'ı inkâr edenlerin görüşüdür. Allah'a ve son güne îman etmeyen herkesin zannî böyledir.

Bir kavim de zannetmiştir ki insan, ölümle yok olur. Kabirde kaldıkça ne bir elem duyar, ne de bir sevap ile nimetlenir. Bu durum, tekrar dirîlinceye kadar devam eder zannetmişler.

Başkaları da ruh'un baki olduğunu, ölümle yok olmayacağını, ceza ve mükâfat görenin sadece ruh olduğunu, cesedlerin hiçbir şekilde diriltilmeyeceklerini iddia etmişlerdir.

Bütün bu zanlar, asık ve haktan uzak zanlardır. Doğru olan, âyet ve hadislerin haber verdiği şeydir: Ölümün mânası, sadece bir halin değişmesidir. Cesedden ayrıldıktan sonra ruh bâkidir, ya azap görür

veya nimet! Ruhun bedenden ayrılmasının mânâsı, bedende tasarruf etmemesi ve bedenin onun itaatinden çıkması demektir.

Çünkü insanın azaları ruhun aletleridir. Ruh onları kullanır. Hatta ruh, el ile iş yapar, kulakla işitir, gözle görür, kalp ile eşyanın hakikatini bilir. Buradaki kalp ruhtan ibarettir. Ruh, eşyayı aletsiz olarak, kendi nefsiyle bilir. İnsan oğlu bazen kendi nefsiyle çeşitli üzüntüler, gamlar ve kaygılarla elem çeker. Çeşitli sevinçlerle nimetlenir. Bütün bunların azalarla ilgisi yoktur Bu bakımdan ruhun bizatihi vasfı olan herşey, ruh cesedden ayrıldıktan sonra da ruhla beraber kalır. Azalar vasıtasıyla ruhta bulunan şeyler', bedenin ölümüyle ruh **ikinci** bir defa bedene iade olununcaya kadar: ruhtan uzaklaşır ve ruh muattal olur. Kabirde ruhun bedene döndürülmesi uzak bir ihtimal değildir ve kıyâmet gününe kadar bedene döndürülmeliğinin tehir edilmesi de uzak bir ihtimal değildir. **Allahü teâlâ** kullarına ne hükmettiğini daha iyi bilir.

Ölümden dolayı bedenin muattal kalması topal bir kimsenin mizacında bulunan bir bozukluktan ölürü veya asabında meydan gelen ve ruhun geçişine mâni olan bir şiddetten ötürü muattal kalan azalarına benzer. Bu bakımdan âlim akıl, idrakçi ruh bazı şeyleri çalıştırmak için haki olarak kalır. Bazıları da onun için zorlaşır. Ölüm de bütün azaların kullanılmasının ruh için zorlaşmasından ibarettir'. Bütün azalar aletleridir. Onları kullanan ruhtur. Benim ruhtan gayem; insanlarda üzüntüleri, elemleri ve sevgileri idrâk eden şeydir. Ruhun âzalardaki tasarrufu iptal olunsa bile sevinç ve üzüntüler iptal olmaz. Elem ve üzüntüleri kabul etmesi iptal olmaz. İnsan hakikatte ilimleri, elemleri ve lezzetleri idrâk eden mânânın ta kendisidir. Bu mânâ ise yok olmaz. Ölümün mânâsı ruhun bedendeki tasarrufunun kesilmesi, bedenin ruha alet olmaktan çıkması demektir. Tıpkı topallığın mânâsının, ayağın ruh için kulanılan bir alet olmaktan çıkması anlamına geldiği gibi! Bu bakımdan ölüm, bütün azalarda mutlak mânâda bir kötürümlüktür. İnsanın hakikati, nefis ile ruhtur. Ruh ise hâkidir. Evet! İnsan halinin bozulması iki cephedendir:

Birincisi: İnsandan insanın gözü, kulağı, dili, eli, ayağı ve bütün azaları alınmıştır. İnsandan aile efradı, çocuğu, akrabaları ve diğer tanıdıkları alınmıştır. İnsanın atları, hayvanları, hizmetkârları, evleri, akarları ve diğer mülkleri alınmıştır.

Bu şeylerin insandan alınması ile insanın bunlardan alınması arasında bir fark yoktur. Çünkü elem veren şey ayrılıktır. Ayrılık ise, bir defa kişinin malının yağma edilmesiyle, diğer bir defa da kişinin mülkünden ve malından alınıp esir edilmesiyle hâsıl olur. İki durumda da duyulan elem aynıdır. Ölümün mânâsı; insanın mallarından bu âleme uygun olmayan başka bir âleme sürüklenmek suretiyle selbedilmesi demektir. Bu bakımdan eğer insan için dünyada sevdiği, kendisiyle rahatladığı ve varlığına önem verdiği birşey varsa, ölümden sonra bu şey hakkında insanın üzüntüsü oldukça büyür ve ondan ayrılmanın elemi oldukça çetinleşir. İnsanın kalbi malının, mertebesinin, akarının en küçük parçalarına bile iltifat eder. Hatta giydiği ve kendisiyle sevindiği gömleğine bile!

Eğer insan sadece Allah'ın zikriyle seviniyorsa, sadece Allah'a yakın olmak istiyorsa, onun nimeti büyür, saadeti tamam olur; zira onunla sevdiğinin arasındaki perdeler kalkar. Onu sevdiğinden, uzaklaştıran engel ve meşguliyetler kesilir. Çünkü dünyanın bütün sabepleri; insanı Allah'ın zikrinden meşgul ederler. İşte bu, ölüm hali ile hayat hali arasındaki muhalefetin iki yönünden biridir.

İkincisi: Ölümle kişiye hayatta keşfolunmamış şeyler keşfolunur. Nitekim uyku âleminde iken keşfolunmamış şeylerin bazen uyanık bir kimseye keşfolunduğu gibi! İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar. İnsan oğluna ilk keşfolunan, ona zarar veya fayda veren iyilikler ve kötülüklerdir! Bunlar, insanın kalbinin gizli bir köşesinde saklı bulunan ve durulmuş olan bir kitabda yazılıdır. Dünya meşgaleleri o kitaba muttali olmaktan insanı alıkoyar. Dünya meşgaleleri kesildiğinde insana bütün amelleri keşfolunur. Herhangi bir günaha baktığında onun için öyle bir hasret çeker ki o hasretten kurtulmak için ateşin derinliklerine dalmayı bile tercih eder. O anda ona şöyle denilir:

Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter! (İsra/14)

Bütün bunlar nefes kesildiğinde ve kişi defnedilmeden önce keşfolunur. Kişinin içinde ayrılık ateşi alev alev yanar. Bundan gayem; kalbini kaptırmış olduğu fani dünyanın şeylerinden ayrılma acısıdır. Âhiret azığı ve yolculuğu için dünyadan terkettiklerini kasdetmiyorum; zira dünya yolculuğu için azık talep eden. hedefine vardığında diğer şeylerden ayrıldığı için sevinir; zira onları azık için istemez. İşte dünyadan sadece zarûrî olanı alanın hali budur. Bu kimse zarurî ihtiyacının da kesilip dünyadan müstağni olmayı ister. Böylece onun isteği hâsıl olur ve dünyadan müstağni kılınır.

Bunlar, azap ve elemlerin büyükleridir. Defnedilmeden önce insana hücum ederler. Sonra defnedileceği zaman ruhu başka bir çeşit azabı tatmak için cesede geri çevrilir. Bazen de affolunur. Dünya ile nimetlenenin ve dünyaya gönlünü kaptıranın hali, padişahın evinde, memleket ve hariminde bulunmadığı bir sırada yerinde nimetlenen bir kimsenin hali gibidir.

Bu kimse sultanın, yaptıklarına müsamaha göstereceğini veya onun çirkin fiillerini bilmediği zannına kapılarak böyle yapar. Fakat sultan ansızın onu yaka paça tutar, ona bir defter çıkarır ki o defterde onun bütün fâhiş hareketleri ve suçları zerresi zerresine yazılmış, adım adım kaydedilmiştir! Sultan da kahir, galip, haram kıldığı şeylerin yapılmaması hususunda gayretli, memleketinde cinayet işleyenlerden intikam alıcı, asiler hakkında kendisine yalvaranların sözüne iltifat etmeyen bir padişahtır.

Bu bakımdan sultanın azabına uğrayan kimsenin durumuna dikkatle bak. Acaba sultanın azabı ona tatbik edilmeden önce, çektiği korku, utangaçlık, hasret çekmek ve pişman olmaktan meydana gelen hali nasıl olur? İşte dünya ile mağrur, dünyaya kalbini kaptırmış, fâcir bir ölünün kabir azabı gelmeden önce hali böyledir. Hatta öleceği anda bu duruma düşer. Böyle bir duruma düşmekten **Allahü teâlâ**'ya sığınıyoruz. Çünkü mahrum ve rezil olup yüz perdesinin yırtılması, bedene yapılan işkenceden daha korkunçtur. İşte bunlar ölüm anında ölünün haline işarettir. Basiret sahipleri, gözle görmeden daha kuvvetli olan basiret ile bunu müşahede etmişlerdir. Kur'ân ve Sünnet bunun doğruluğuna şahidlik etmektedir. Evet! Ölümün hakikatinden perdeyi kaldırmak mümkün değildir; zira hayatı bilmeyen bir kimse ölümü bilmez. Hayatın bilgisi, ruhun esasındaki hakikatini bilmeye bağlıdır. Ruhun zatı, mahiyetinin idrâkine bağlıdır.

Oysa **Hazret-i Peygambere** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hususta konuşma izni verilmemiştir ve 'Ruh rabbimin emrindedir' demekten fazlasını söylemeye yetkili kılınmamışıtr. Bu bakımdan din âlimlerinin herhangi biri ruhun sırrına vâkıf olsa bile bunu söylemeye yetkisi yoktur. Ancak bu hususta izin verilen, ölümden sonraki ruhun halini zikretmektir.

Ölümün ruhun yok olmasından ve ruhun idrâkinin yok olmasından ibaret olmadığına birçok âyet ve hadîsler delâlet etmektedir:

Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma! Hayır, (onlar) diridirler. Rableri katında rızıklanmaktadır. (Al-i İmrân/169)

Kureyş'in azgın büyükleri Bedir gününde öldürüldüklerinde **Hazret-i Peygamber** onlara şöyle seslenmiştir: 'Ey falan! Ey falan! Ey falan! Ben rabbimin bana va'd ettiğini hak olarak buldum. Acaba siz de rabbinizin size va'd ettiğini hak olarak buldunuz mu?'

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'e 'Onlar ölüdürler. Onlarla nasıl konuşuyorsunuz?' denilince şöyle buyurdu:

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun! Onlar sizden daha iyi duyarlar. Ancak **cevap** vermeye güçleri yetmez. 134

İşte bu hadîs, şakî bir kimsenin ruhunun baki kaldığı hususunda kesin bir hükümdür. O ruhun idrâkinin, marifetinin baki kıldığının kesin bir delilidir. Âyet ise, şehidlerin ruhları hakkında kesin hükümdür. Ölü bir kimse; ya said veya şakidir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kabir ya ateş çukurlarından bir çukur veya cennet bahçelerinden bir bahçedir. 135

Bu hadîs-i şerîf, ölümün mânâsının, sadece bir halin değiştirilmesi, ölümün şekavet veya saadetinden olacak şeyin gecikmeksizin ölüm anında verilmesi hususunda açık ve kat'î bir hükümdür. Azabın veya sevabın bazı çeşitleri gecikebilir. Asılları ise gecikmez!

Enes **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ölüm, kıyâmet demektir. Bu bakımdan ölen bir kimsenin kıyâmeti kopmuş demektir. 136

Sizden biri öldüğünde ona sabah akşam kıyâmet gününe kadar yeri gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise, cenneteki yeri gösterilir!137

Azap ve nimetten oluşan iki yerin müşahedesindeki mânânın haldeki tesiri gizli değildir!

Ebû Kays'den şöyle rivâyet ediliyor: Biz Alkame ile beraber bir cenaze teçhizinde bulunuyorduk. Alkame şöyle dedi: 'Şu ölen kişinin kıyâmeti kopmuştur!'

Hazret-i Ali şöyle demiştir: 'Herhangi bir nefse, cennet veya cehennem ehlinden olup olmadığını bilmeden dünyadan çıkması yasaktır'.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim hasta (veya garip) olarak ölürse, şehid olarak ölmüştür ve kabrin fitnelerinden korunmuştur. Rızkı sabah-akşam cennetten kendisine getirilir. 138

Mesrûk dedi ki: 'Bir Mü'minin lâhiddeki durumuna gıbta ettiğim gibi, hiç kimsenin durumuna gıpta etmiş değilim. O Mü'min, dünya yorgunluğundan istirahata kavuşmuş, Allah'ın azabından emin olmuştur'.

Ya'la b. Velid şöyle diyor: Birgün Ebu'd Derda ile yürüyordum. Ebu'd Derda'ya dedim ki: 'Sevdiğin bir kimse için ne istersin? 'Ölümü!' dedi. 'Eğer ölmezse?!' dedim. 'ınalının ve çocuklarının azalmasını isterim' dedi.

Ebu'd Derda, ölümü ancak şu hikmete binaen istemiştir: Çünkü ölümü ancak Mü'min bir kimse sever. Ölüm Mü'minin hapisten çıkmasıdır. Malın ve çocuğun az olmasını istemesi de malın ve çocuğun fitne olmasından ve dünyaya ünsiyet vermenin sebebi olmasındandır.

Kesinlikle ayrılacağı bir kimseye bağlanmak şekavetin son derecesidir. Çünkü Allah ve Allah'ın zikrinden başka her şeyden şüphesiz ki ölüm çağında ayrılmak zaruridir. Bu sırra binaen Abdullah b. Amr (radıyallahü anh) şöyle demiştir: Mü'min bir kimsenin ruhunun çıktığı andaki misali hapse atılmış, sonra hapisten çıkarılmış bir kimsenin misali gibidir. Allah'ın zikrinden başkasına ünsiyet vermeyen, dünya meşgalelerinin kendisi hakiki sevdiğinden meneden bir kimseye şehvetlerin mukavemeti eziyet verir. Bu bakımdan ölümde, onun için bütün eziyetlerden kurtuluş vardır. Engel olmaksızın sevdiğiyle başbaşa kalmak vardır. Bu nimet ve lezzetlerin son noktasıdır. Allah yolunda öldürülen şehidler için lezzetlerin en kâmilidir; zira onlar dünya meşgalelerinden ilgilerini keserek savaşa dalmışlardır.

Allah'ın mükâfatına iştiyakları duyarak ve Allah'ın rızası uğruna öldürülmeye razı olarak savaşa dalmışlardır. Eğer kişi dünyaya iltifat ederse, onu kendi ihtiyarıyla âhiret ile değiştirmiştir. Satan sattığı mala bağlanmaz. Eğer ahirete iltifat ederse, onu satın almış ve ona müştak olmuş demektir. Satın aldığı şeyi gördüğünde onunla sevinci artar. Satmış olduğu şeyden ayrıldığında ona fazla iltifat etmez. Kalbi Allah sevgisi için boşaltmak, bazı hallerde mümkündür. Savaş ölümün sebebidir. Bu bakımdan bu hal üzerinde ölmenin idrâkine sebep olur. Bunun nimeti büyük olur; zira nimetin mânâsı, insanın isteğine varması demektir.

Kendilerine hoşlandıkları (erkek çocukları) nı (alyorlar) . (Nahl/57)

İşte bu cennet lezzetlerinin mânâlarını kapsayıcı bir ibaredir. Azabın en büyüğü; insanın maksadından menedilmesidir.

Artık kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. (Sebe/54)

Bu ibare, cehennem ehlinin cezalarını çok güzel bir şekilde ifade etmektedir.

Şehidler bu nimeti nefesi kesilir kesilmez, gecikmeden idrâk eder. Bu, yakîn nuruyla basiret sahiplerine keşfolunmuş bir şeydir.

Eğer delil için şahid istiyorsan, şehidler hakkında vârid olan bütün hadîsler buna delâlet ederler.

Hazret-i Âişe'den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) babası Uhud günü şehid olan Câbire hitaben şöyle demiştir:

- Ey Câbir! Sana müjde vereyim mi?

- Allah sana hayır müjde versin! Bana müjde ver!

- Muhakkak ki **Allahü teâlâ** senin babanı diriltti. Huzurunda oturttu ve buyurdu: 'Ey kulum! Dile benden ne dilersen'. Baban 'Ey rabbim! Kulluğunun gereği gibi sana kulluk yaptım. Senden istediğini beni dünyaya geri göndermendir ki peygamberinle birlikte savaşayım. Senin uğrunda **ikinci** bir defa

şehid edileyim!' dedi. Allah şöyle buyurdu. 'Benden daha önce senin dünyaya tekrar döndürülmeyeceğin hakkında hüküm çıkmıştır'. 139

Ka'b şöyle diyor: Cennette ağlayan bir kişiye 'Cennette olduğun halde neden ağlıyorsun' denir. **Cevap** olarak der ki: 'Allah yolunda bir defadan fazla öldürülmediğimden dolayı ağlıyorum. Oysa dünyaya döndürülüp **üç** defa öldürülmeyi isterdim'.

Bil ki Mü'min bir kimseye ölümün akabinde **Allahü teâlâ**'nın celâl ve azametinin genişliğinden öyle birşey keşfolunur ki dünya ona nisbeten, hapis ve dar bir geçit gibidir. İnsanın misali, kapkaranlık bir eve hapsedilmiş, (sonra) o evden geniş bir bahçeye kapı açılmış gibidir ki gözü o bahçenin sonunu göremez. O bahçede çeşitli ağaçlar, çiçekler, meyveler ve kuşlar vardır. Bahçeye çıkan kişi **ikinci** bir defa karanlık hapishaneye dönmek istemez.

Hazret-i Peygamber darb-ı mesel olarak ölen bir kişi hakkında şöyle buyurmuştur:

Şu ölen, dünyadan göç ettiği ve dünyayı dünya ehline terkettiği halde sabahladı. Eğer razı olmuş ise1, herhangi birimizin annesinin karnına geri dönmeyi istemediği gibi dünyaya geri dönmek onu sevindirmez,140

Hazret-i Peygamber bu hadîs-i şerîfıyle âhiret genişliğinin dünyaya nisbeten rahmin karanlığının dünyanın genişliğine nisbeti gibi olduğunu anlatmıştır.

Mü'min bir kimsenin dünyadaki durumu, ceninin anne karnındaki durumu gibidir, (cenin annesinin karnından çıktığında ışığı görüp yere konuncaya kadar ağlar! Bundan sonra yerine dönmeyi istemez. 141

Mü'min de böyledir, ölümden ürker. Rabbi'nin huzuruna vardığında dünyaya dönmeyi artık istemez. Tıpkı ceninin annesinin karnına dönmek istemediği gibi!

Hazret-i Peygamber'e şöyle (sallâllahü aleyhi ve sellem) denildi: Falan adam öldü! Ya istirahata çekildi veya halk ondan kurtuldu!142

Hazret-i Peygamber İstirahata çekildi' sözüyle Mü'mine, 'Halk ondan kurtuldu' sözüyle de fâcir kimseye işaret etti; zira dünya ehli fâcir kimseden kurtulup rahata kavuşur.

Ebû Amr şöyle diyor: Biz çocuk iken İbn Ömer, yanımızdan geçerken bir kabre baktı ve orada meydana çıkmış bir cimcime gördü. Bir kişiye cimcimeyi örtmeyi emretti, kişi cimcimeyi örttü.

Sonra İbn Ömer şöyle dedi: 'Toprak bedenlere zarar vermez. Ceza çeken veya mükâfat gören ruhlardır. .

Amrl43 b. Dinar'dan şöyle rivâyet ediliyor;. 'Ölen herkes aile efradının içinde olan şeyleri bilir. Muhakkak ki aile efradı onu yıkar, kefenler. Oysa o onlara bakar'.

Mâlik b. Enes şöyle demiştir: 'Bana gelen bir habere göre Mü'minlerin ruhları serbest bırakılmışlardır. Diledikleri yere giderler'.

Nu'man b. Beşîr, 144. Peygamberin minberde iken şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İyi bilin ki dünyadan ancak yer ile gök arasında dolaşıp duran sinek gibi birşey kalmıştır. Bu bakımdan kabir ehlinden olan arkadaşlarınız hakkında Allah'tan korkun! Muhakkak ki sizin amelleriniz onlara arzolunur.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Ölülerinizi kötü amellerinizle rezil etmeyin. Muhakkak ki kötü amelleriniz kabir ehlinden olan yakınlarınıza arzulanır.

Ebu'd Derda şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Abdullah b. Revaha’nın yanında benim mahcup olmama sebep olan bir ameli işlemekten sana sığınıyorum'. (Abdullah b. Revaha, Ebu'd Derda’nın ölen dayı siydi!)

Abdullah b. Amr b. el-As'a 'Mü'minler öldükleri zaman ruhları nerede olur?' diye sorulunca, **cevap** olarak 'Beyaz kuşların kursaklarında arş'ın gölgesindedirler. Kâfirlerin ruhları ise yerin yedi kat dibindedir' diye **cevap** verdi.

Ebû Said el-Hudrî, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Muhakkak ki ölü kendisini yıkayan, kendisini götüren ve kendisini kabrine indiren kimseyi tanır. 145

Salih el-Murrî146 şöyle demiştir: 'Kulağıma geldiğine göre ruhlar, ölüm anında bir araya gelirler. Ölülerin ruhları kendilerine katılan ruha şöyle derler: 'Senin yerin nasıldı? Sen iki bedenden hangisinde bulunuyordun? İyisinde mi, yoksa kötüsünde mi?"

Ubeyd b. Umeyr147 şöyle diyor: Kabir ehli haber beklerler! Onlara bir ölü geldiğinde Talan adam ne yaptı?' derler. O da 'O adam size gelmedi mi veya sizin yanınıza varmadı mı?' der. Bunun üzerine onlar derler ki: 'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn. O başka bir yere götürülmüştür'.

Cafer b. Said'den şöyle rivâyet ediliyor: 'Kişi öldüğünde yakınları tarafından karşılanan bir kimse gibi, kendisinden önce ölen çocuğu tarafından karşılanır'.

Mücâhid şöyle demiştir: 'Kişiye çocuğunun salahı kabrinde müjde olarak iletilir'.

Ebû Eyyûb el-Ensârî, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Mü'minin canı kabzolunduğu zaman Allah katında rahmet ehli onu karşılarlar. Tıpkı dünyada müjde getirenin karşılandığı gibi! Onlar derler ki: 'Kardeşinize, yorgunluğu gidinceye kadar mühlet verin! Çünkü kardeşiniz şiddetli bir üzüntüde idi!' Onlar o yeni gelene sorarlar: 'Filan adam ne yaptı! Falan kadın ne yaptı? Falan kız evlendi mi?' Daha önce ölen bir kişinin durumunu kendisine sorduklarında 'O benden önce öldü' dediğinde, "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn Öyleyse o, annesi olan cehenneme götürülmüştür!" derler.

134) Müslim, (Hazret-i Ömer’den)

135) Tirmizî, Taberânî

136) İbn Eb'id-Dünya

137) Buhârî, Müslim

138) İbn Mâce, (zayıf bir senedle)

139) İbn Eb'id-Dünya

140) İbn Eb'id-Dünya

141) İbn Eb'id-Dünya

142) Müslim, Buhârî

143) İbn Eb'id-Dünya

144) İbn Eb'id-Dünya

145) İmâm-ı Ahmed

146) Basrah ve zâhid bir kadı idi. H. 172'de vefat etmiştir.

147) Mekkelidir ve Leys kabilesindendir. Tabiînin büyüklerinden

24. Kabrin Ölüye Hitap Etmesi

Ölülerin konuşması ya kal veya ölülere anlatmak hususunda diriler için kullanılan kal lisanından daha açık olan hal diliyledir.

Ölü kabre konulduğunda kabir ona şöyle der: 'Ey Âdem oğlu! Beni düşünmekten seni aldatan ne idi! Benim fitne evi olduğumu bilmiyor muydun? Ben karanlık, tenhalık ve böceklerin eviyim. Benim yanımdan mağrur olarak geçtiğinde, durumumdan seni gâfil kılan ne idi?' Eğer ölü ıslah edici bir kimse ise, birisi onun yerine kabre **cevap** vererek şöyle der: 'Görmedin mi. o iyiliği emreder, kötülükten menederdi'. Buna karşılık kabir der ki: 'Ben bu durumda onun için yemyeşil bir bahçeye dönerim. Onun cesedi nura dönüşür. Ruhu da Allah'ın huzuruna yücelir'. 148

Hadîs'in râvisi, hadîs metninde bahsi geçen fidad kelimesinin mağrur olarak yürüyen, bir adım ileri atan, bir adım geri alan kimse demek olduğunu söylemiştir.

Ubeyd b. Umeyr el-Leysî şöyle diyor: 'Bir kimse öldüğünde defnedileceği çukur ona şöyle haykırır: 'Ben karanlık, tenhalık ve yalnızlık eviyim! Eğer sen hayatında Allah'a itaat eden bir kimse isen, bugün sana rahmet olurum. Eğer asi isen, bugün sana azap olurum. Öyle bir yerim ki Allah'a itaat ettiği halde gelen bir kimse sevinerek benden çıkar. Allah'a isyan ettiği halde giren bir kimse, zarar edip mahzun olarak çıkar.

Muhammed b. Şebih149 şöyle diyor: Kulağımıza geldiğine göre, bir kişi kabrine konulup azap gördüğünde veya hoşuna gitmeyen birşey isabet ettiğinde, komşusu bulunan ölüler ona şöyle seslenir: 'Ey dünyada arkadaş ve komşulardan sonraya kalan! Bizim durumumuzda senin için ibret yok mudur? Bizim önce gelişimizde senin için bir ders yok muydu? Sen bizim amellerimizin bizden kesildiğini ve sana da mühlet verildiğini görmedin mi? Neden arkadaşlarının elinden kaçan fırsatı değerlendirmedin?' Yeryüzünün parçaları da ona şöyle hitap eder: 'Ey dünyanın zahirine aldanan! Yerin içinde kaybolan ve senden önce dünyanın aldattığı kimselerden neden ibret almadın? Oysa dünya ile aldandıktan sonra eceli onları kabre getirip dostları tarafından karar yerine konduğunu görüyorsun'.

Yezid er-Rakkaşî şöyle diyor: Kulağıma geldiğine göre ölü kabrine konulduğunda amelleri onu çepeçevre sarar ve Allah o amelleri konuşturur. O ameller de derler ki: Ey çukurunda tek kalan kul! Dostlar ve aile efradın senden ayrıldı. Bugün bizden başka senin dostun yok!'

Ka'b şöyle demiştir: 'Sâlih kul kabrine konulduğunda namaz, oruç, hac, cihad ve sadaka gibi sâlih amelleri onun etrafını çepe çevre sararlar.

Yine Ka'b der ki: "Azap melekleri, ayaklan tarafından geldiklerinde namaz onlara 'Ondan uzaklaşsın! Siz ona varamazsınız. Çünkü beni kılmak maksadıyla Allah için bu iki ayak üzerinde uzun uzadıya ibadette bulundu' der. Bu bakımdan melekler, baş tarafından gelirler. Bu sefer oruç der ki: 'Siz ona musallat olamazsınız. Çünkü o dünya evinde Allah için uzun zaman susuz kaldı. Ona bu taraftan varacak imkâna sahip değilsiniz'. Böylece melekler beden tarafından gelirler. Bu sefer hac ve cihad meleklere şöyle haykırırlar: 'Ondan uzaklaşınız. O nefsini yordu, bedenine zahmet verip haccetti. Allah için cihad yaptı. Bu bakımdan ona varacak imkânımız yoktur'. Azap melekleri, bu sefer elleri tarafından gelirler. Sadaka meleklere şöyle haykırır: "Arkadaşımdan uzaklaşın! Zira bu ellerden Allah için nice sadakalar çıkmıştır. Bu bakımdan ona yetişemezsiniz'. Bunun üzerine o ölüye şöyle denir: 'Afiyet olsun! İyi olarak yaşadın, iyi olarak öldün'.

Ka'b der ki: 'Rahmet melekleri ona varırlar. Ona cennetten getirilen bir döşek ve bir yorgan sererler. Kabrinde gözün yetişebileceği kadar onun için genişlik yapılır. Cennetten ona bir kandil getirilir. **Allahü teâlâ**, onu kabirden hasredeceği güne kadar o kandilin ışığından nûrlandırır'.

Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr150 bir cenazede **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder

Ölü kendisini techiz ve teşyi edenlerin adımlarının sesini işittiği halde oturur. Kabrinden başka birşey onunla konuşmaz. Kabir ona der ki: Ey Âdem oğlu! Sen benden, darlığımdan, pis kokumdan, dehşetimden ve kurtlarımdan sakındırılmadın mı? Acaba benim için ne hazırladın?151

148) İbn Eb'id-Dünya

149) Adı, ELaı Abbas Seiumaktır. Bağdadlı meşhur bir vaizdir.

150) Künyesi Ebû Haşim el-Mekki'dir.

151) İbn Eb'id-Dünya

40-5

25. Kabir Azabı ve Münker Nekir'in Sorgusu

Berra b. Azib (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: Hazret-i Peygamber ile beraber ensardan bir kişinin cenazesine gittik. Hazret-i Peygamber onun kabrinin üzerine, başını önüne eğerek oturdu. Sonra şöyle buyurdu: 'Yârab! Kabir azabından sana sığınıyorum' Bu sözünü üç defa söyledikten sonra şöyle buyurdu:

Mü'min bir kimse, ahiret yolunda olduğunda **Allahü teâlâ**, bir grup melek gönderir. O meleklerin yüzü geniştir. Onların beraberinde o mü'minin güzel kokusu ve kefeni vardır, melekler oturup beklerler.

Ne zaman mü'minin ruhu çıkarsa yer ile gök arasında ve gökte bulunan her melek onun üzerine namaz kılar (veya dua eder)ler. Onun için göklerin kapıları açılır. O kapılardan o mü'minin ruhunun geçmesini istemeyen hiçbir kapı olmaz. Ruh yükseltilip götürülünce şöyle denir: 'Ey rab! Falan kulun (geldi)'.

Buna karşılık **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Onu geri götürün! Ona hazırladığım nimetleri gösterin. Çünkü ben ona şöyle va'detmiştim: Sizi ondan (topraktan) yarattık yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha ondan çıkarırız.(Tâhâ/55)

Sonra ona güzel yüzlü, güzel kokulu ve güzel elbiseli biri gelir ve o ölüye der ki: 'Rabbinin rahmetiyle ve içinde ebedî nimet bulunan cennetle müjdelen!' Mü'min ona 'Sen de onunla müjdelen! Allah sana mükâfat versin! Sen kimsin?' der. Gelen der ki: 'Ben senin sâlih amelinim. Allah'a yemin olsun, ben seni Allah'ın taatine acele eder, Allah'a karşı günahtan sakınır buldum. Bu bakımdan Allah sana hayrı mükafat verdi'. Sonra bir tellâl şöyle bağırır: 'Ona cennet sergilerinden serin. Ona cennete açılan bir kapı açin'. Ona cennet sergilerinden serilir, ona cennete açılan bir kapı açılır ve o şöyle der: 'Yârab! Kıyâmeti acelece kopar ki aile efradıma ve malıma kavuşayım'. Kâfire, dünyadan ayrılırken katı, şedîd, beraberlerinde ateşten yapılmış elbiseler, katrandan mamul iç gömlekler olduğu halde bir kısım melekler gelirler. Onun etrafını sararlar. Onun canı bedeninden çıkınca yer ile gök arasında ve gökte bulunan her melek ona lanet eder. Göklerin kapıları kilitlenir. O kapılardan hiçbiri onun ruhunun kendisinden geçmesini istemez. Onun ruhu götürülünce geriye atılır ve denilir ki: 'Ey rabbim! Bu senin falan kulundur. Hiçbir gök ve yer onu kabul etmedi'.

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Ona geri götürün. Ona hazırladığım şerri gösterin; zira ben ona va'detmiştim:

Sizi topraktan yarattık yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha ondan çıkarırız. (Tâhâ/55)

Muhakkak ki o ölü, kendisini defnedenler geri dönüp giderken ayak seslerini işitir. Ona denir ki: 'Ey kişi! Rabbin kimdir? Peygamberin kimdir? Dinin nedir?' O 'Bilmiyorum!5 der. Ona denilir ki: 'Zaten sen bilmemişsin. Sonra ona çirkin yüzlü, pis kokulu, çirkin elbiseli biri gelir der ki: 'Allah'ın öfkesiyle elem verici ve daimî olan bir azabla müjdelen!' Buna karşılık o '**Allahü teâlâ** seni şer ile müjdelesin! Sen kimsin?' O da der ki: 'Ben senin çirkin amelinim. Allah'a yemin ederim. Sen Allah'a isyan etmede aceleci ve ibadet etmede tembel idin. Bu bakımdan **Allahü teâlâ** sana şerri ceza olarak verdi'. Bunun üzerine kişi ameline der ki: '**Allahü teâlâ** şerri sana da ceza olarak verdi (versin)'. Sonra o kimseye sağır, kör, dilsiz, beraberinde demirden bir tokmak olan biri musallat kılınır ki bütün cinler ve insanlar o kimsenin elindeki tokmağı kaldırmaya çalışsalar, buna güleri yetmez. Eğer o kimse o tokmakla bir dağa vursa, o dağ tuzbuz olur. Sonra o kimseye ruh geri gönderilir. Gelen kişi o tokmakla onun iki gözünün arasına bir darbe vurur ki cinler ve insanlar hariç yeryüzünde bulunan herşey o darbenin sesini işitir.

Sonra bir tellâl şöyle çağırır: 'Bunun için ateşten iki levha serin. Cehenneme açılan bir kapı acın!' Böylece ona ateşten yapılan iki levha serilir, cehenneme açılan iki kapı açılır. 152

Muhammed b. Ali (b. Hüseyin) şöyle demiştir: 'Her ölene, öldüğü anda iyi amelleriyle kötü amelleri gösterilir. O kimse iyiliklerine gözünü dikip bakar, kötülüklerine gözünü kapatır'.

Ebû Hüreyre Hazret-i Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Mü'min sekerata girdiğinde melekler ona içinde misk ve reyhan kırıntıları olan bir ipekli getirirler. Kılın yağdan çekildiği gibi onun ruhu cesedden çekilir ve onun ruhuna denilir ki: 'Ey itminana kavuşan nefis! Rabbinin hükmüne razı ve rabbin de senden razı olduğu halde rabbine dön!'

Ruhu çıktığında o misk ile reyhanın üzerine konur. İpekliye sarılır ve ruhu İlliyyine gönderilir.

Kâfir, sekerata düştüğünde, melekler ona içinde ateş közü bulunan siyah paçavra getirirler. Onun ruhu şiddetli bir çekişle çekilir ve denilir ki: 'Ey habis nefis! Sana kızıldığı halde Allah'ın azabına doğru çık!' Onun ruhu çıktığında o köz üzerine konur. Paçavraya sarılır ve Siccîne götürülür.153

Muhammed b. Ka'b el-Kurezî 154 şu ayeti okurdu:

Nihayet onlardan birine ölüm geldiğinde 'Rabbim beni (dünyaya) geri çevir ki terk ettiğim dünyada sâlih bir amelde bulunayım' der. (Mü'minûn/99-100)

Allah şöyle der:

- Ne istiyorsun? Dönüp de mal mı toplayacaksın, ağaç mı dikeceksin, ev mi yapacaksın, kanallar mı açacaksın?

- Hayır! Terkettiğimin yerine sâlih bir amel işlemek istiyorum. Bunun üzerine Cebbar olan **Allahü teâlâ** şöyle der:

Hayır! Bu onun söylediği (olmayacak) bir laftır! (Mü'minûn/100)

Ebû Hüreyre Hazret-i Peygamberin şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Mü'min bir kimse kabrinde iken yemyeşil bir bahçenin içindedir. Onun kabri yetmiş zirâ genişler ve aynı zamanda nûrlanır. Hatta dolunay gibi olur.

Hazret-i Peygamber 'Onun için de dar bir geçim vardır' (Tâhâ/124) ayetinin ne hakkında nazil olduğunu biliyor musunuz?' diye sorunca, ashâb 'Allah ve Rasûlü daha. iyi bilir' dediler.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Kâfir bir kimsenin kabrindeki azabı şudur: Onun üzerine 99 Tinnîn musallat kılınır. Tinnîn'in ne olduğunu bilirmisiniz? Tinnîn yılan demektir. Bu yılanların her birinin yedi tane başı vardır. Kâfiri sokarlar ve insanların haşre gönderildikleri güne kadar zehirlerini akıtırlar.155

Yılanların bu özel sayılarına hayret etmemek gerekir; zira yılanlar ve akreplerin sayıları İnsan oğlundaki kötü huyların sayısıncadır. O kötü huylar da kibir, riya, hased, hile, buğz ve diğer çirkin sıfatlardır; zira bu çirkin sıfatların belirli kökleri vardır. Sonra o köklerden belirli dallar çıkar. Sonra o dallar da kısımlara bölünür. O sıfatlar zâtı itibariyle helâk edicidirler. O sıfatlar akrep ve yılanlara dönüşür. Bu bakımdan onlardan kuvvetlisi, tinninin (yedi başlı yılanın) ısırdığı gibi ısırır. Zayıfı akrebin ısırdığı gibi ısırır. Bu **ikisi**nin arasında olanlar da yılanın eziyet vermesi gibi eziyet verir.

Kalp ve basiret sahipleri, basiret nuruyla, bu helâk edicileri ve dal budak salmalarını müşahede ederler. Ancak sayılarının ne kadar olduğuna peygamberlik nuruyla vâkıf olunur. Bu bakımdan bu gibi hadîslerin sahih zahirleri ve gizli sırlar vardır. Fakat bu gibi hadîsler basiret sahipleri yanında açıktırlar.

Bu bakımdan bu hadîslerin hakikatlerinin kendisine keşfolunmadığı kimsenin bunların zahirlerini inkâr etmesi uygun değildir. Aksine îman derecelerinin en azı tasdik edip teslim olmaktır.

Soru: Biz, kâfir kabrine konduğunda bir müddet bakar, murakabe ederiz. Oysa hadîslerde belirtilen şeylerden hiçbir şey göremiyoruz. Gözle görülmeyenin hilafını tasdik etmenin gereği ne olabilir?

Cevap: Bu şeylerin benzerlerini tasdik etmek hususunda üç durum vardır:

Birinci Durum

Bunların en açığı, en sıhhatlisi ve en sağlamı olan birinci du rum; onların mevcut olduğunu ve ölüyü ısırdığını, fakat onları müşahede etmediğini tasdik etmektir. Çünkü insanda olan göz, melekût âlemine ait olan şeyleri müşahede etmeye elverişli değilir. Âhiretle ilgili olan herşey de melekût âlemindendir. Ashâbın Cebrail'in (aleyhi's-selâm) Hazret-i Peygamber'e geldiğine nasıl îman ettiklerini görmüyor musun? Oysa Cebrail'i görmüyorlardı.

Fakat Hazret-i Peygamberin (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cebrâîl'i gördüğüne îman ediyorlardı. Eğer sen buna inanmıyorsan, o vakit meleklere ve vahye olan imanının esasını tashih etmek, senin için daha mühim olur. Eğer buna îman etmiş ve ümmetin görmediği şeylerin, Hazret-i Peygamber için görülmesinin caiz olduğunu kabul etmiş isen ölü hakkında bunu nasıl caiz görmezsin? Nasıl ki melek, insanlara ve hayvanlara benzemiyorsa ölüyü ısıran yılan ve akrepler de dünyadaki yılanlara benzemezler. Çünkü onlar başka bir cinstendir ve başka bir hassa (duyu) ile idrâk olunurlar.

İkinci Durum

Uyuyan bir kimse rüyasında yılanın kendisini ısırdığını görür ve bundan elem duyar. Hatta uykusundan bağırarak uyandığını ve terlediğini müşahede edersin. Bütün bunları, nefsinde idrâk etmektedir. Uyanık bir insanın eziyet çekmesi gibi, bundan eziyet çekmektedir! O nefsinde bunu müşahede ettiği halde sen onun görünür tarafının sakin olduğunu müşahede eder, onun etrafında bir yılan görmezsin. Ama onun için yılan vardır. Yılanın ısırmasından meydana gelen elem de vardır. Fakat bu senin için görünmez. Isırmada elem olduğu zaman, hayal edilen bir yılan ile müşahede edilen yılan arasında fark yoktur.

Üçüncü Durum

Yılanın bizzat elem vermediğini, esas elemi zehirin verdiğini bilirsin. Sonra zehir de elem verenin bizzat kendisi sayılmaz. Asıl elem, zehirin meydana getirdiği tesirden kaynaklanır. Eğer o tesirin benzeri sende zehirsiz mevcut olursa, yine elem duyarsın. Bu tür elemin tarifi, normal olarak bu gibi elemin sebebine izafe edilmek suretiyle mümkün olur. Zira eğer insanda, etmeksizin cima lezzeti yaratılmış olsaydı, o lezzeti tarif etmek ancak cimaya izafe edilmek suretiyle mümkün olurdu. Çünkü izafe, sebebiyle tarif etmek içindir. Sebebin sureti olmasa da meyvesi hâsıl olur. Zaten sebep zati için değil meyvesi için istenir. Bu helâk edici sıfatlar, ölüm anında nefiste elem ve eziyet verici şeylere dönüşürler.

Bu bakımdan onların elemleri, yılanların ısırmalarının elemleri gibi olur. Sıfatın eziyet edici oluşu, maşukun ölümü anında aşığın eziyet vericiye dönüşmesine benzer. Oysa aşk lezzetliydi. Onda öyle bir hal peyda oldu ki bizzat lezzetli olan şey elem verici oldu. Hatta kalbe öyle bir acıdır ki insan ne aşkın ve

ne de kavuşmanın olmamasını temenni eder. Bu tür azap, bizzat ölü azabının çeşitlerinden biridir; zira ölüye dünyada nefsine aşık olma hastalığı verilmiştir. Mala, akla, mertebeye, evlada, akraba ve tanıdıklara aşık olmuştur. Eğer kendisinden geri alacağını ummadığı bir kimse bütün bunları ondan alırsa bu kimsenin halinin nasıl olacağını tahmin edebilir misin? Bu kimsenin derdi büyüyüp acısı şiddetlenmez mi? Bu kimse 'Keşke hiç malım ve mertebem olmasaydı da onun ayrılığı ile eziyet duymasaydım' diye temenni etmez mi? Bu bakımdan ölüm, bir defada dünyadaki bütün dostlardan ayrılmaktan ibarettir.

Bir tanesi olup da o bir tanesi de kendisinden kaybolan bir kimsenin hali ne olur?

Bu bakımdan ancak dünyasıyla sevinen bir kimseden dünyası alınıp düşmanlarına teslim edildiğinde, sonra bir de elden kaçırdığı ahiret nimeti ve Allah'tan uzaklaşmanın hasreti bu azaba eklendiğinde bu kimsenin hali ne olur? Evet! Allah'tan başkasının sevgisi insanı Allah'ın mülâkatından perdeler. O mülâkattan nimetlenmeye mâni olur. Böylece o kimsenin üzerine bütün sevdiklerinden ayrılmanın elemi, elden kaçırdığı ahiretin ebedî nimeti ve Allah'tan uzaklaşmanın zilleti çöker. İşte bu, görmüş olduğu azabın ta kendisidir; zira ayrılık ateşinin arkasından ancak cehennem ateşi gelir.

Hayır! Doğrusu o gün onlar rablerinden perdelenmişlerdir. Sonra onlar elbette cehenneme gireceklerdir.(Mutaffifîn/15-16)

Dünyaya iltifat etmeyen ve Allah'tan başkasını sevmeyen ve Allah'ın mülâkatına müştak olan bir kimse dünya hapishanesinden ve dünyadaki şehvetlerin şiddetlerinden kurtulmuş, mahbubunun huzuruna varmış, engeller ortadan kalkmış, ebediyyen zâil olmayacak bol nimetlere mazhar olmuştur. İşte çalışanlar, bunun için çalışsınlar.

Bundan maksad şudur: Kişi bazen o derece sever ki eğer atının almniası ile akrep veya yılanın ısırması arasında bir tercih yapmak için muhayyer bırakılsa, akrebin ısırmasına sabretmeyi tercih eder. Öyle ise atın ayrılık elemi, bu kişinin nezdinde akrebin ısırmasının eleminden daha dehşetlidir. At'a karşı olan sevgisi, at kendisinden alındığında onu ısıranın ta kendisi olur.

Bu bakımdan bu kişi bu ısırmalara hazırlıklı olmalıdır; zira ölüm kendisinin atını, merkebini, evini, akarını, ehlini, çocuğunu, ahbablarını ve tanıdıklarını, mertebesini, halk arasındaki şan ve şöhretini alacaktır. Hatta kulağını, gözünü, azalarını alacaktır. Bütün bunların kendisine geri verilmesinden de ümitsiz olacaktır. Bu bakımdan bunlardan, başkasını sevmediği halde bütün bunlar da kendisinden alınırsa, bu onun için akrep ve yılanların ısırmasından daha dehşetli olur. Hayatta iken bunlar kendisinden alındığında eleminin büjoidüğü gibi, öldüğünde de elemi büyür.

Çünkü daha önce elem ve lezzetleri idrâk eden mânânın ölmediğini belirtmiştik. Hatta ölümden sonra kişinin azabı daha şiddetli olur. Çünkü kişi hayattaiken arkadaşlarıyla oturmak, konuşmak gibi, duyularını meşgul eden sebeplerle teselli bulurdu. Kendisinden alınanın geri gelmesi hayaliyle sabrederdi. Onun bedelini ummakla avunurdu. Ölümden sonra ise, teselli yoktur; zira teselli yolları kapanmış ve ümitsizlik meydana gelmiştir. Öyle ise sevdiği ve ayrılmakla üzüldüğü gömlek ve mendili kendisinden alınırsa, onlar için sıkıntı ve elem duyar.

Eğer dünyada yükünü hafifletirse, sağlam kalır. 'Yükü hafif olanlar kurtuldular' sözlerinden kastedilen budur. Eğer yükünü ağırlaştırırsa, azabı büyür. Tıpkı bir dinarı çalman bir kimsenin halinin on dinarı çalman bir kimsenin halinden daha hafif olduğu gibi, bir dirhemin sahibinin hali de iki dirhemin sahibinin halinden daha hafiftir.

Hazret-i Peygamberin şu hadîsiyle kastedilen budur:

Bir dirhemin sahibi, hesap bakımından iki dirhemin sahibinden daha hafiftir.156

Ölüm anında senden geri kalan birşey, ölümden sonra, senin için üzüntüdür. İstersen fazla edin, istersen azalt! Eğer fazla edinirsen, üzüntüyü çoğaltmış olursun. Eğer azaltırsan sırtındaki yükü hafifletirsin. Yılan ve akrepler, ancak dünya hayatını ahirete tercih etmiş, dünyaya sevinmiş ve ona güvenmiş zenginlerin kabirlerinde çağalırlar.

İşte bunlar, kabirde yılanı, akrep ve diğer şeylerin azapları hakkında îmanın makamlarıdır.

Ebû Saîd el-Hudrî157 ölen bir oğlunu rüyada görüp 'Ey oğul! Bana nasihat et!3 dedi. Oğlu 'Allah'ın irade etmiş olduğu hususta Allah'a muhalefet etme!' diye cevap verdi. Ebû Saîd 'Ey oğul! Daha fazlasını söyle!' deyince, oğlu 'Babacığım! Yapmaya gücün yetmez' dedi. Ebû Saîd 'Söyle!' dedi. Oğlu 'Allah ile arana gömleği (bile) sokma!' dedi. Ebû Saîd bundan sonra otuz sene gömlek giymedi.

Soru: Bu üç makamın hangisi sıhhatlidir?

Cevap: Halktan sadece birinci durumu kabul edip gerisini inkâr eden bir grup vardır. Başka bir grup da birinci durumu inkâr, ikinci durumu kabul etmiştir. Üçüncü bir grup da üçüncü durumu kabul etmiştir.

Basiret yolu ile bize keşfolunan hak şudur: Bütün bu durumlar imkân dahilindedir. Bunların bazısını inkâr eden havsalasının darlığından **Allahü teâlâ**'nın kudretinin genişliğini, tedbirinin acaipliklerini bilmediğinden inkâr etmiştir. Bu bakımdan böyle bir kimse ünsiyet ve ülfiyet vermediği ilahî fiilleri inkâr eder. Bu da cehalet ve kusurdur. Azap hususunda bu üç durum da mümkündür. Bunlara inanmak farzdır. Nice kul vardır ki bunların sadece biriyle cezalandırılır. Nice kullar vardır ki bu üç çeşit ile de cezalandırılır. Azabın azından da çoğundan da Allah'a sığınıyoruz.

İşte hak budur. Taklid ederek bunu tasdik et; zira bunu kesinlikle bilen kimseler yeryüzünde pek azdır. Sana tavsiye edeceğim şudur: Bu hususun tafsilatı hakkında fazla ileri gitme! Bunları öğrenmekle meşgul olma! Aksine azabı defedecek tedbir ile meşgul ol! Azap nasıl olursa olsun! Eğer sen amel ile ibadeti ihmal eder, azabın mahiyetini deşmekle meşgul olursan, bu takdirde sultan tarafından tutulup, elinin ve burnunun kesilmesi için hapsedilmiş bir kimse gibi olursun ki bu kimse bütün gece 'Acaba benim elimi, burnumu bıçakla mı kılıçla mı yoksa ustura ile mi kesecek?' diye düşünür. Azabı nefsinden uzaklaştırma çaresini ihmal eder. Bu ise cehaletin son derekesidir. Bu bakımdan kesinlikle anlaşılmıştır ki kul, ölümden sonra ya ebedî azaba veya ebedî nimete kavuşacaktır. Öyleyse en uygun davranış, buna hazırlanmaktır. Ceza ve sevabın tafsilatını deşmek fuzulî bir hareket ve zamanı boşa geçirmektir.

152) Ebû Dâvûd, Hâkim

153) Nesâî, İbn Hıbbân, (değişik ibarelerle); Bezzâr, (Musannifin ibaresiyle).

154) Medinelidir. Sonra Küfe'ye göç etmiştir. H. 40'da doğmuştur.

155) İbn Hıbbân, İbn Eb'id-Dünya, Hâkim-i Tirmizî, Nevadir'ıd-Usûl

156) Hâkim, Tarih, (Ebû Hüreyre'den)

157) Bazı nüshalarda Hudrî yerine Harraz geçmektedir. Kuşeyrî'ye göre Harraz'ın daha doğru olması kuvvetlidir.

26. Münker ve Nekir'in Sorgusu, Suretleri, Kabrin Sıkması ve Kabir Azabı ile İlgili Diğer Hususlar

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kul öldüğünde ona siyah renkli, mavi gözlü iki melek gelir. Birinin adı Münker, diğerinin adı Nekir'dir. O iki melek ölüye 'Muhammed hakkında ne diyordun?' derler. Eğer ölü Mü'min ise der ki: 'Muhammed Allah'ın kulu ve peygamberidir. Allah'tan başka ilâh olmadığına, **Muhammed'in (aleyhisselâm) Allah'ın Rasûlü** olduğuna şahidlik ediyorum'. İki melek 'Zaten bunu söyleyeceğini biliyorduk' derler. Sonra o ölü için kabir yetmiş zirâ genişletir, nûrlandırılır. Sonra ona uyu denir. Ölü der ki: 'Yakamı bırakın! Ehlime döneyim. Onlara başımdan geçeni haber vereyim!' Ona 'Uyu!' denir. O, güvey uykusu gibi **Allahü teâlâ** onu o kabrinden haşre gönderinceye kadar uyur. Eğer ölü münafık ise Münker ve Nekir'in sualine şöyle **cevap** verir: 'Peygamberi bilmiyorum. Ben halkın bir şeyler dediğini duyar, ben de onu söylerdim'. Bunun üzerine o iki melek derler ki: 'Zaten senin böyle söyleyeceğini biliyorduk'. Sonra yere (mezara) denilir ki: 'Bu kişinin üzerine kapan!' Yer onun üzerine, kaburgaları bir birine geçecek derecede kapanır. Münafık, mezarda Allah onu haşre gönderinceye kadar azap görür. 158

Atâ b. Yesar, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ömer b. Hattab'a şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Ey Ömer! Öldüğünde kavmin seni yıkayıp, kefenleyip kokuladıkları, sonra seni yüklenip o çukura bıraktıkları, sonra üzerine toprağı atıp seni defnettikleri zaman durumun ne olacak? Onlar senin yanından ayrıldıklarında sana Münker ile Nekir gelirler. Onların sesleri şiddetli gökgürültüsü ve gözleri çakan şimşek gibidir. Tüyleri yerde sürünür. Kabri, dişleriyle deşerler (veya teftiş ederler) . Ey Ömer! Bu durumda halin ne olacak?159

Hazret-i Peygamberin bu sualleri karşısında Hazret-i Ömer sordu:

- Benim şimdiki aklım gibi o zaman da aklım olacak mı?

- Evet olacak!

- Öyleyse (Allah'ın izniyle) ben o zaman senin için onlara kâfi gelirim.

Bu hadîs, aklın ölümle bozulmayacağına ve ancak bedenin bozulduğuna dair açık bir hükümdür. Bu bakımdan ölünün aklı, idraki, elem ve lezzetleri daha önce bildiği gibi bilme hissi sağlam olarak kalır. Onun aklından birşey bozulmaz. İdrâk edici akim bu azalar ile ilgisi yoktur. O idrak, uzunluğu ve eni olmayan bir şeydir. Hatta bölünme kabul etmeyen eşyayı idrâk edici cüz kalırsa, akıl var demektir. İşte ölümden sonra da böyledir; zira ölüm, o idrâk edici parçaya girmez. O yok olmaz.

Muhammed b. Münkedir şöyle diyor: 'Kulağıma geldiğine göre kabirde kâfire kör, sağır, elinde demirden yapılmış ve başında devenin hörgücü gibi topuzu olan ve elinde kamçı olan bir hayvan musallat kılınır. O kamçı ile kıyâmete kadar kâfiri döver. Kâfir ölüyü görmez ve sesini işitmez ki ona merhamet etsin',

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Ölü kabre konulduğunda sâlih amelleri gelir, etrafını çepeçevre sararlar. Başı tarafından azap geldiğinde okuduğu Kur'ân imdadına yetişir. Ayakları tarafından geldiğinde kıldığı namaz, imdadına yetişir. Elleri tarafından gelince, eller derler ki: 'Yemin olsun! O bizi sadaka vermek ve dua etmek için açardı. Bizden taraf ona yol yoktur'. Ağız tarafından gelirse zikir ve oruç imdada yetişir. Böylece sabır ve namaz bir tarafta dururlar. Böylece (azap) der ki: 'Eğer ben ona varacak bir geçit görseydim mutlaka onun arkadaşı olurdum'.

Süfyân es-Sevrî der ki: Kişi nasıl kardeşini, ailesini, çocuğunu koruyorsa, sâlih amalleri de kişiyi o şekilde kabirde korurlar. Sonra kişiye şöyle denir: 'Allah senin için kabrini bereketli kılsın! Dostların ne güzel dost, arkadaşların ne güzel arkadaşlardır!'

Huzeyfe şöyle rivâyet ediyor: **Hazret-i Peygamber** ile beraber bir cenazeye gitmiştim. Kabrin başına oturduktan sonra kabre bakıp şöyle dedi:

Mü'min bir kimse kabirde öyle bir sıkıştırılır ki o sıkıştırmada onun göğsünün damarları kesilir. 161

Hazret-i Âişe, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Muhakkak kabrin sıkıştırması vardır! Eğer ondan bir kimse kurtulsaydı muhakkak Sa'd b. Muaz ondan kurtulurdu. 162

Enes'ten şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber**in kızı Zeyneb vefat etti. O çok hastalıklı bir kadındı. **Hazret-i Peygamber** onun cenazesinin arkasından gitti. **Hazret-i Peygamber**in hali, bizi üzüntüye garketti. Kabre indiğinde **Hazret-i Peygamber**in yüzü iyice sarardı. Kabirden çıkınca yüzü beyazlaşıp normale döndü. Bunun üzerine 'Ev **Allah'ın Rasûlü**! Sende bir durum gördük. O durumu icabettiren ne idi?' diye sorduk. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Kabrin, kızımı sıkıştın}) azap edeceğini düşündüm. Bana ondan azabın hafifletildiği haber verildi. Yemin, olsun! O öyle bir şekilde sıkıştırıldı ki onun sesini, insan ve cin hariç, yer ile gök arasındaki herşey işitti. 163

158) Tirmizî, (hasen bir sonedle) ; İbn Hıbbân

159) İbn Eb'id-Dünya, (mürsel olarak)

160) İbn Eb'id-Dünya

161) İmâm-ı Ahmed

162) İmâm-ı Ahmed

163) İbn Eb'id-Dünya

27. Rüyada Mükâşefe Yolu ile Ölülerin Bilinen Ahvâli

Allah'ın kitabından, **Hazret-i Peygamber**in sünnetinden ve ibret yollarından öğrenilen şeyler, genel olarak ölülerin durumlarının saîd ve şakî olarak ikiye ayrıldıklarını bildirmektedir. Fakat Zeyd'in veya Amr'ın îmanına îtimâd edersek neyin üzerine olduğunu ve hangi sonuca vardığını bilemeyiz. Onun görünür takvasına güvenirsek, takvanın yeri kalptir. Kalp ise, kapalıdır. Takvâ sahibine bile gizlidir. Takvâ sahibi olmayan bir kimse için takvanın bilinmesi nasıl mümkün olur? Bu bakımdan bâtınî takvâ olmaksızın sadece zahirî salah ile hüküm verilemez.

Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder. (Mâide/27)

Bu bakımdan Zeyd ile Amr'ın 'durumunun bilgisi, ancak onların üzerine cereyan edenin müşahedesiyle mümkündür. Şahıs öldüğünde, mülk ve şehadet âleminden gayb ve melekût âlemine naklolunmuş demektir. Bu bakımdan gözler onu görmez. Onlar başka bir gözle ancak görünür. O göz ise, her insanın kalbinde yaratılmıştır. Fakat insan onun üzerine, şehvet ve dünya meşgalelerinden kalın bir perde germiştir. Bu bakımdan insan o gözle artık göremez. O perde kalbin gözünden yırtılmadıkça, melekût âleminden herhangi bir şeyi görmesi düşünülemez.

Peygamberlerin (aleyhisselâm) gözlerinden o perde kalktığı zaman onlar melekûta baktılar, Melekûtun acaipliklerini müşahede ettiler. Ölüler de melekût âlemindedirler. Bu bakımdan ölüleri gördüler ve onlardan haber verdiler.

Hazret-i Peygamber (sa) Sa'd b. Muaz ve kızı Zeyneb için kabrin sıkıştığını gördü. Câbir'in babası şehid düştüğünde hali boyle oldu; zira **Hazret-i Peygamber** Câbir'e şöyle haber vermiştir: **Allahü teâlâ** senin babanı perdesiz olarak huzurunda oturttu'.

Böyle bir müşahede, peygamberlerden ve dereceleri peygamberlerin derecesine yakın olan Allah'ın velî kularından başkası için umulmaz. Bizim gibilerden mümkün olanı ancak zayıf bir müşahededir. Bu müşahededen gayem; rüya âleminde olan müşahededir. Rüya âleminde olan müşahede peygamberlik nûrlarındandır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Salih rüya, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir parçadır. 164

Bu da bir keşiftir ki ancak perdenin kalpten kalkmasıyla meydana gelir. Ancak sâlih ve sâdık bir kimsenin rüyasına güvenilir. Yalanı çok olan bir kimsenin rüyası doğru olmaz. Fesâd ve günahı çok olan bir kimsenin kalbi kararır. Bu bakımdan onun gördüğü edgâsu ahlam (karışık rüyalar) dır. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) insanın temiz olarak uyuması için uyumadan önce abdest almasını tavsiye etmiştir. Bu, bâtının taharetine de işarettir.

Bu bakımdan o asıldır. Zahirin tahareti ise, onun tamamlayıcısıdır. Bâtın bozulmadıkça kalp gelecekte olanları keşfeder. Nitekim Mekke'ye girileceği, **Hazret-i Peygamber**'e rüyada keşfolundu ve şu âyet nâzil oldu:

Andolsun Allah elçisinin rüyasını doğru çıkardı. (Feth/27)

İnsan oğlu, çok az olacak şeylere delâlet eden rüyalardan uzak olabilir. O rüyaları doğru olarak bulur. Rüya ve uyku âleminde gaybı bilmek, **Allahü teâlâ**'nın sanatının acaipliklerinden, Âdem oğlunun

fıtratının garipliklerindendir. Bu, melekût âleminin varlığına delâlet eden delillerin en açığıdır. Oysa halk tabakası, kalp ve âlemin diğer acaipliklerinden gâfil oldukları gibi bundan da gafildirler! Rüyanın hakikatinde söz söylemek mükâşefe ilminin inceliklerindendir. Bunu muamele ilmine ekleyerek zikretmek mümkün değildir.

Fakat burada zikredilmesi mümkün olan miktar, sana maksadı anlatan bir misaldir. O misal de kalbin misalinin, kendisinde birçok suretin ve şeylerin hakikatleri görünen ayna gibi olduğunu bilmektir. **Allahü teâlâ**'nın âlemin yaratılışının başlangıcından sonuna kadar takdir ettiği her şey yazılmıştır ve **Allahü teâlâ** tarafından yaratılmış bir defterde tesbit edilmiştir ve o deftere Kur'ân'da vârid olduğu gibi bazen levh-i mahfuz, bazen açıklayıcı kitâb (Kitab'ul-Mübîn) , bazen de açıklayıcı İmâm (İmâm'ul-Mübîn) denilmektedir.

Bu bakımdan âlemde cereyan etmiş ve edecek herşey, o levh'de yazılmıştır. Şu gözle görülmeyen bir bakış o levhin üzerine nakşedilmiştir. Sakın o levh'in ağaçtan veya demirden veya kemikten olduğunu zannetme! O kitabın kağıttan veya deriden olduğunu da sanma! Şunu kesinlikle bil ki **Allahü teâlâ**'nın levhi, halkın levhine, **Allahü teâlâ**'nın kitabı da halkın kitabına benzemez. Nitekim **Allahü teâlâ**'nın zat ve sıfatlarının halkın zat ve sıfatlarına benzemediği gibi! Eğer onu, aklına yaklaştırıcı bir misal istersen bil ki takdirlerin levhe tesbiti, Kur'ân'ın kelime ve harflerinin, hafızın dimağında ve kalbindeki tesbitine benzer.

Çünkü Kur'ân orada yazılıdır. Öyle ki hafız, Kur'ân'ı okuduğu zaman sanki Kur'ân'a bakıp da okur. Oysa hafızın dimağını parça parça kontrol etsen, orada Kur'ân harflerinden bir harf dahi göremezsin. Orada ne görünen bir hat, ne de müşahede edilen bir harf vardır. İşte bu misalle, **Allahü teâlâ**'nın takdir ettiği herşeyi Levh'de nakşetmesinin mânâsını anlayabilirsin. Misalde levh, içinde suretler beliren bir ayna gibidir. Eğer aynanın karşısına başka bir ayna konsa, aralarına perde gerilmezse o aynanın sureti diğer aynada da görünür. Bu bakımdan kalp, ilmin resimlerini kabul eden bir aynadır. Levh, ilim resimlerinin aynasıdır. O resimlerin hepsi onda mevcuttur. Kalbin şehvetleri ve hassaların istekleriyle meşgul olması, kalp ile melekût âleminden olan levhin mütalaa edilmesi arasına gerilen bir perdedir. Eğer o perdeyi sallayıp kaldıran bir rüzgâr eserse, kalbin aynasında, çakan şimşek gibi melekût âleminden birşey parlar. Bu parlayan bazen kalıp devam eder. Bazen de devam etmez. Devam etmemesi, daha fazla olur.

Çünkü kişi uyanık oldukça duyular vasıtasıyla milik ve şehadet aleminden kendisine görünen şeylerle meşguldür. Bu meşguliyet ise, melekût âleminin önüne gerilen perdedir. Uykunun mânâsı; hassaların sükûnete kavuşması ve mülk âleminden herhangi bir şeyi kalbe getirmemesi demektir, Bu bakımdan kalp bundan ve hayalden kurtulduğunda, cevheri de saf olduğunda, onunla Levh 'il Mahfuz arasindaki perde kalkar. Böylece kalbe; Levh'il Mahfuz'da olan şeylerden bazıları girer. Tıpkı aralarındaki perde kalktığında bir aynadan diğer aynaya suretin geçtiği gibi!

Uyku hayalin dışında diğer hassaları çalışmaktan meneder. Fakat hayali engellemez. . Bu bakımdan kalbe geleni hayal derhal kapar. Onu ona yakın bir misal ile aksettirir. Hayal edenler hıfzda başkasından daha kuvvetli olurlar. Böylece hayal hıfzda kalır. İnsan uyandığında hayalden başkasını hatırlamaz. Bu bakımdan rüya tabircisii hayale bakmaya, mânâlardan hangisini hikâye ettiğini dikkate

almaya mecburdur. Bu bakımdan hayal edilen şey ile mânâlar arasındaki uygunluk vasıtasıyla mânâlara bakmalıdır. Bunun misalleri, tabir ilmini bilen bir kimse için açıktır. Sana vereceğimiz şu misal kâfi gelir. Meşhur bir rüya tabircisi, İbn Sirîn'e (radıyallahü anh) 'Rüyamda elimde bir mühür olduğunu, o mühürle erkeklerin ağızlarını, kadınların da tenasül uzuvlarını mühürlediğini gördüm, sen buna ne dersin?' diye sordu.

İbn Sina 'Sen müezzinsin. Ramazan-ı şerifte sabahtan önce ezan okuyorsun' deyince adam 'Doğru söyledin!' dedi.

Mührün ruhunun menetmek olduğuna dikkat et! Zaten bunun için de mühür kastolunur. Kalpte ancak kişinin hali Levh'il Mahfuz'da olduğu gibi keşfolunur. O da okuduğu ezanla insanları yemek ve içmekten menetmesidir. Fakat hayal, mânâ ruhunu terennüm eden hayalî suretle mühürlenme anında meydana gelen mene ülfiyet vermiştir.

Hafızada ancak hayalî suret kalır. İşte bu, acaiplikleri sayılamayacak kadar çok olan rüya ilminin denizinden az bir nebzedir. Uyku ölümün kardeşidir. * Ölüm de acaiplerden bir acaiptir. Uykunun böyle olmasının sebebi şudur: Uyku, gayb âleminin yüzünden perdeyi kaldırmak açısından zayıf bir yönden ölüme benzer. Hatta uyuyan bir kimse gelecek zamanda olacak bazı şeyleri bilir. Bir de perdeyi yırtan ve perdeyi tamamen kaldıran ölümü düşün. Öyle ki insan nefesi kesildiği anda gecikmeksizin, nefsini ya azaplarla, rezaletlerle ve felâketlerle sarılı görür -bundan Allah'a sığınıyoruz- veya daimî bir nimet, sonsuz ve büyük bir mülkle çevrili olarak görür. Perde kalktığı anda şakilere şöyle denir:

Sen bundan gaflette idin. Biz sen (in gözün) den perdeni açtık. Artık bugün gözün keskindir.

(Kaf/22)

(Nasıl) şimdi bu, büyü mü imiş, yoksa siz mi görmüyormuşsunuz? Girin ona ister dayanın, ister dayanmayın, sizin için birdir. Artık yaptıklarınıza göre cezalandırılacaksınız.

(Tûr/15-16)

Bunlara şu ayetle işaret vardır:

(Çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah'tan karşılarına çıkmıştır. (Zümer/47)

Bu bakımdan âlimlerin en âlimi, hakimlerin en hakimi olan kişi ölür ölmez ona öyle acaip şeyler keşfolunur ki daha önce kalbine asla böyle şeyler gelmemiştir. Eğer akıllı bir kimsenin o zamanki tehlike hakkında 'Acaba perde nasıl kalkacaktır? Acaba perdenin arkasında bulunan ayrılmaz bir şehvet mi yoksa daimî bir saadet midir?' diye düşünmekten başka bir gam ve üzüntüsü yoksa, bu düşünce bütün hayatını doldurmaya yeter de artar bile! Bu büyük tehlikeler önümüzde olduğu halde gafletimize hayret etmek gerekir! Bundan daha fazla hayret edilecek şey mal, kadın, çocuk ve azalarımızla sevinmemizdir. Buna rağmen bütün bunlardan ayrılacağımızm kesin olduğunu da biliyoruz. Fakat Ruh'ul Kudüs'ün (Cebrâîl'in) kalbine üfürüp peygamberlerin efendisine dediği gibi kendisine 'Sev sevdiğini! Muhakkak ondan ayrılacaksın! İstediğin kadar yaşa, muhakkak öleceksin! İstediğini yap! Muhakkak onunla cezalandırılacaksın!' diyeceği zat nerede?

Bu durum, yakîn gözüyle **Hazret-i Peygamber** için keşfolunduğundan o dünyada ölü gibi oldu. Kerpiç üzerine kerpiç, kamış üzerine kamış koymadı. Geride ne bir dinar, ne de bir dirhem bıraktı. Ne bir dost, ne bir halîl edindi. Evet!

Eğer ben bir dost edinseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat arkadaşınız, Rahman olan Allah'ın dostudur!166

Böylece peygamberlerin efendisi Rahman'ın dostluğunun kalbinin derinliğine işlediğini, Rahman'ın sevgisinin kalbinin içine yerleştiğini, kalbinde ne bir dosta, ne bir habib'e yer bırakmadığını beyan etmiştir. **Allahü teâlâ** onun ümmetine şöyle buyurmuştur:

De ki: 'Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin!' (Al-i İmrân/31)

Onun ümmeti, ancak ona tâbi olandır. Ona ancak dünyadan yüz çeviren, âhirete yönelen tâbi olmuştur. Çünkü o insanları sadece Allah'a ve son güne davet etmiştir. O dünya ve geçici lezzetlerden insanları uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan ne kadar dünyadan yüz çevirip âhirete yönelirsen, o nisbette onun yürüdüğü yolda yürümüş olursun. Onun yolunda ne kadar yürürsen, o nisbette ona uymuş olursun. Ona uyduğun oranda, onun ümmetinden olursun. Dünyaya yönelmen nisbetinde onun yolundan kayar, onun yolundan yüz çevirmiş olursun ve **Allahü teâlâ**'nın haklarında şöyle buyurduğu kimselere iltihak etmiş olursun:

Artık kim azmışsa ve şu yakın hayatı (dünyayı) âhiret hayatına tercih etmişse, onun barınağı cehennemdir. (Nâziat/37-39)

Ey kişi! Eğer gururun siperinden çıkıp nefsin hakkında insaf edersen ki hepimiz de aynı kişiyiz ve bu hitaba dahiliz- sabahtan akşama kadar geçici nasipler peşinde koştuğunu anlarsın. Ancak geçici dünya için durur, onun için hareket edersin. Sonra yarın onun ümmetinden ve tâbilerinden olmayı ümit edersin. Senin zannın ne kadar zayıftır, senin ümidin ne kadar da yersizdir!

Biz müslümanları suçlular gibi yapar mıyız hiç, neyiniz var, nasıl hüküm veriyorsunuz?

(Kalem/35-36)

Biz esas konumuza dönelim: Zira konuşmanın dizgini maksadın dışına çıktı. Biz şimdi ölülerin hallerini keşfeden rüyaların fayda verenlerini zikredelim; zira peygamberlik devri sona ermiş, müjdeleyiciler kalmıştır. Onlar da rüyalardır.

164) Buhârî, İmâm-ı Ahmed, Tayalisî ve İbn Mâce

165) 'Uyku ölümün kardeşidir. Cennet ehli olanlar ölmezler', Beyhâkî

166) Müslim

28. Ölülerin Ahvâlini ve Âhiret'te Fayda Veren Amelleri Gösteren Rüyaların izahı

Onlardan biri **Hazret-i Peygamber**i rüyada görmektir. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Kim beni rüyada görürse, beni gerçek olarak görmüştür. Çünkü **şeytan** benim şeklime giremez. 167

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber**'i rüyamda gördüm. Fakat bana bakmıyordu. 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Neden bana bakmıyorsun?' dedim. Bunun üzerine bana bakıp şöyle dedi: 'Sen oruçlu olduğun halde hanımını öpen değil misin?' Hazret-i Ömer dedi ki: 'Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, artık oruçlu olduğumda hiçbir zaman eşlerimden birini öpmeyeceğim'. 168

Hazret-i Abbas (radıyallahü anh) şöyle diyor: Ben Ömer'in dostuydum. Onu rüyamda görmek istedim. Onu ancak ölümünden bir sene geçtikten sonra gördüm. Alnındaki terleri silerek diyordu: 'İşte şu an, boşaldığım zamandır. Eğer rabbime raûf ve rahîm olduğu halde mülâki olmasaydım. . . '

Hasan b. Ali babasından şöyle naklediyor: Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu gece rüyamda bana göründü ve kendisine 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senin ümmetinden çektiğim nedir?' dedim. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Onlara beddua et!? Ben de şöyle dedim: 'Yârab! Bana onların yerine onlardan daha hayırlısını ver. Onlara da benden daha şerlisini ver!' Hazret-i Ali sabah namazına çıktığında İbn Mülcem onu vurup şehid etti.

Şeyhlerden biri şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) rüyamda görüp 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Benim için af talep et!' dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** benden yüz çevirdi. Bu manzara karşısında dedim ki: 'Sen senden istenilen herhangi birşeye karşılık hiç hayır dememişsin!'169 Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** bana yönelip şöyle buyurdu: 'Allah seni affetsin!'

Hazret-i Abbas'tan şöyle rivâyet ediliyor: Ben Ebû Leheb'in kardeşi ve arkadaşı idim. Ebû Leheb öldüğünde ve Allah onun hakkında (Tebbet süresiyle) hükmünü verdiğinde onun için kardeşlikten ötürü üzüldüm. Onun durumu beni meşgul etti. Bu bakımdan **Allahü teâlâ**'dan bir sene onu rüya âleminde bana göstermesini diledim. Sonra onu gördüm! Ateş saçıp yanıyordu. Halini sordum. **Cevap** olarak dedi ki: 'Cehennem'e azap içerisinde vardım. Azap benden hafiflemez. Bana istirahat vermez. Ancak bütün gün ve geceler arasında sadece pazartesi gecesi azap hafifler' 'Bunun sebebi nedir?' diye sordum. Ebû Leheb şöyle dedi: O gecede Muhammed doğmuştu. Bana bir cariye geldi. Âmine hatunun Muhammed'i doğurup dünyaya getirdiğini müjdeledi. Ben de sevindim ve cariyemi âzâd ettim. Bundan dolayı **Allahü teâlâ**, her pazartesi gecesinde benden azabı kaldırıyor'. 170

Abdülvahid b. Zeyd şöyle anlatıyor: "Hac niyetiyle evimden çıktım. Bir kişi bana arkadaşlık yaptı. O kişi, kalkarken, otururken, dururken salâvat-ı şerife getiriyordu. Ondan bunun hikmetini sorunca dedi ki: 'Sana hikmetini haber vereyim. Babamla beraber ilk defa Mekke'ye doğru yola çıktım. Yola devam ederken bir konakta uyuduk. Uyku halindeyken biri bana gelip Kalk! Allah senin babanı öldürüp yüzünü kararttı! dedi. Korku ve dehşet içerisinde uyandım. Babamın yüzüne baktım ki yüzü simsiyah kesilmiş ve ölmüştü. Bundan dolayı dehşete kapıldım. Ben bu üzüntü içerisindeyken uyku bana galebe edip uyudum. Babamın başı ucunda **dört** siyah adamın durduğunu gördüm. Ellerinde demirden sopalar vardı. O anda iki yeşil elbiseye bürünmüş güzel yüzlü biri çıkageldi ve onlara 'Uzaklasın!' dedi. Onlar uzaklaştıktan sonra babamın yüzünü eliyle sıvazladı. Sonra bana gelip 'Kalk! Allah babanın yüzünü beyazlattı!' dedi. Bunun üzerine 'Anam babam sana feda olsun! Sen kimsin?' diye sordum. 'Ben

Muhammed'im!' dedi. Kalkıp babamın yüzünü açtım. Yüzünün bembeyaz olduğunu gördüm. Bu olaydan sonra **Hazret-i Peygamber**e salât ve selâm getirmeyi bırakmadım". 171

Ömer b. Abdülazîz'den şöyle rivâyet ediliyor: **Hazret-i Peygamber**'! (sallâllahü aleyhi ve sellem) rüyamda gördüm. Yanında Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Ömer oturuyorlardı. Selâm verip oturdum. Ben otururken Ali (radıyallahü anh) ile Muâviye getirildiler. Bir eve girdiler. Üzerlerine kapı kapandı. Ben de bakıyordum. Kısa bir zaman sonra Ali (radıyallahü anh) çıktı. Şöyle diyordu: 'Kabe'nin Rabbi'ne yemin ederim, hüküm lehimde verildi!' Kısa bir zaman sonra da Muâviye çıktı. Şöyle diyordu: 'Kabe'nin rabbine yemin olsun bağışlandırır.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) bir defa rüyasından uyanıp innâ lillâhî ve innâ ileyhi râciûn dedikten sonra 'Allah'a yemin ederim Hazret-i Hüseyin öldürüldü!' dedi.

Bu rüya, Hazret-i Hüseyin'in öldürülmesinden önceydi. Arkadaşları bu rüyayı inkâr ettiler. İbn-i Abbâs rüyasını şöyle açıkladı: **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) gördüm. Beraberinde bir şişe kan vardı. Şöyle dedi: 'Ümmetimin benden sonra ne yaptığını görmüyor musun? Oğlum Hüseyin'i öldürdüler. Bu, onun ve arkadaşlarının kanıdır. Allah'ın huzuruna götürüyorum'. 172 Bu rüyadan bir gün sonra haber geldi ki İbn-i Abbâs'ı rüya gördüğü günde Hazret-i Hüseyin öldürülmüştür.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) rüyada görüldü ve kendisine 'Sen dilin hakkında 'Beni bütün tehlikelere sokan budur' diyordun. Acaba Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye soruldu. Hazret-i Ebû Bekir şöyle dedi: 'Ben Lâ ilâhe illâllah dediğim için dilim beni cennete götürdü'.

167) Müslim ve Buhârî

168) Kişi oruçlu iken hanımını öpebilir. Fakat şehvetinden emin olmayan bundan sakınmalıdır.

169) Müslim

170) İbn Eb'id-Dünya, Rüy'et

171) İbn Eb'id-Dünya, Rüy'et

172) İbn Eb'id-Dünya, Rüy'et

29. Şeyhlerin Rüyaları

Meşâyihten biri şöyle anlatıyor: Rüya âleminde Mütemmim ed-Durakî'yi görüp kendisine 'Efendim! **Allahü teâlâ** size ne gibi bir muamele yaptı?' diye sordum. Şöyle dedi: 'Cennetlerde gezdirildim. Bana denildi ki: 'Ey Mütemmim! Cennetlerde herhangi birşeyi beğendin mi?' Dedim ki: 'Ey Mevlâm! Hayır!' Bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Eğer herhangi bir şeyi beğenseydin, seni ona havale edip kendime seni vâsıl etmeyecektim!'

Yûsuf b. Hüseyin173 rüya âleminde görülüp kendisine 'Allah sana nasıl bir muamele yaptı?' diye soruldu. **Cevap** olarak 'Allah beni affetti!' dedi. 'Allah seni neden affetti' diye sorulunca, şöyle **cevap** verdi: 'Ben hiçbir zaman ciddi bir ameli, gayr-ı ciddi bir şeyle karıştırmadım'.

Mansûr b. İsmail'den şöyle rivâyet ediliyor: Rüyada Abdullah el-Bezzârî'yi görüp 'Allah sana ne yaptı?' dedim. **Cevap** olarak dedi ki: 'Beni huzurunda durdurup ikrar ettiğim her günahımı affetti. Ancak

utanıp söyleyemediğim bir günah kaldı. **Allahü teâlâ**, beni yüzümün eti düşünceye kadar ter içerisinde durdurdu (sonra onu da affetti) . Bunun üzerine 'O günah ne idi?' diye sorunca, **cevap** olarak dedi ki: 'Güzel bir oğlana bakıp onu beğenmiştim! Bunu söylemeye utandım!'

Ebû Cafer es-Seydelânî şöyle anlatıyor: "Rüyada **Hazret-i Peygamber**i (sallâllahü aleyhi ve sellem) gördüm. Etrafında fakirlerden bir grup vardı. Biz bu durumda iken gök yarıldı. İki melek gökten iniverdi. Birinin elinde bir leğen, öbürünün elinde bir ibrik vardı. Leğen **Hazret-i Peygamber**'in huzuruna bırakıldı. **Hazret-i Peygamber** elini yıkadı.

Fakirler de ellerini yıkadılar. Sonra leğenin benim önüme konmasını emretti. Meleklerden biri diğerine 'Onun eline su dökme! Çünkü o fakirlerden değildir!' deyince, **Hazret-i Peygamber**e hitaben dedim ki: "Ey **Allah'ın Rasûlü**! Senden 'Kişi sevdiğiyle beraberdir!' sözü gelmedi mi?" **Hazret-i Peygamber** 'Evet!' dedi. Ben de 'muhakkak ki seni ve şu fakirleri seviyorum!' dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** meleğe 'Onun eline de su dök! O da fakirlerdendir!' dedi".

Cüneyd-i Bağdadî şöyle anlatıyor: 'Rüyada halka vaazediyorum. Bunun üzerine bir melek önüme dikilip 'Allah'a yaklaştırıcı vesilelerinin en yakını nedir?' dedi. **Cevap** olarak 'Doğru bir terazi ile ölçülen gizli bir ameldir' dedim. Bunun üzerine melek 'Allah'a yemin ederim! Bu uygun bir sözdür' diyerek gitti".

Mücemmî174 rüyada görülüp kendisine 'İşi nasıl buldun?' denildi. **Cevap** olarak dedi ki: 'Dünya hakkında zâhid olanların dünya ve âhiret hayrını elde ettiklerini gördüm'.

Şam halkından bir kişi Alâ b. Ziyad'a175' Rüyada seni cennette gördüm' dedi. Bunun üzerine yerinden kalktı, adama yaklaştı ve 'Belki **şeytan** beni azdırmak istedi, başaramadı. Bu sefer beni mağrur edip helâk etmek için seni gönderdi' dedi. 176

Muhammed b. Vasî şöyle demiştir: 'Rüya Mü'mini sevindirir, fakat gururlandırmaz! (Aksi takdirde felâkettir!) '

Salih b. Bişr şöyle demiştir: Atâ Selümî'yi rüyada görüp sordum: 'Allah sana rahmet ede! Sen dünyada kusurlu oluşuna pek fazla üzülürdün. (Acaba sana ne yapıldı?) ' Dedi ki: 'Dikkat edilsin! Allah'a yemin ederim, o üzüntü, arkasından bana uzun bir rahat ve daimî bir sevinç bıraktı!' Bunun üzerine sordum: 'Derecelerin hangisindesin?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Allah'ın nimetlendirdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve salihlerle beraberim!' Zurare b. Ebî Evfa'dan177 rüya âleminde şöyle soruldu: 'Sizin nezdinizde amellerin hangisi daha üstündür?' **Cevap** olarak dedi ki: 'Allah'ın hükmüne razı olmak ve emeli kısaltmak!'

Yezid b. Mez'ûr şöyle anlatıyor: Evzâî'yi rüyada görüp 'Ey Ebû Amr! Beni öyle bir amele muttali et ki onunla Allah'a yaklaşayım!' dedim, O da şöyle dedi: 'Orada âlimlerin derecesinden daha yüksek bir derece görmedim. Sonra kusurları için üzülenlerin derecesi gelir'.

Râvî der ki: 'Yezid yaşlı bir ihtiyar idi. İki gözü kör oluncaya kadar durmadan ağladı'.

İbn Uyeyne şöyle diyor: Rüyada kardeşimi görüp: 'Ey kardeşim! Allah sana ne yaptı?' diye sordum. **Cevap** olarak dedi ki: 'Affını talep ettiğim her günahı bağışladı. Affını talep etmediğim günahları da affetmedi'.

Ali et-Talhî şöyle diyor: Rüyada dünya kadınlarına benzemeyen bir kadın görüp sordum:

- Sen kimsin?

- Bir huriyim!

- Benimle evlenir misin?

- Beni efendimden iste ve mehrimi ver de evlenelim.

- Senin mehrin nedir?

- Nefsini dünyanın âfetlerinden alıkoymandır!

İbrahim b. İshak el-Harbî şöyle diyor: Harun Reşid'in hanımı Zübeyde'yi178 rüyada görüp sordum:

- Allah sana nasıl muamele yaptı?

- Beni affetti!

- Mekke yolunda infak ettiğin maldan ötürü mü?

- İnfak ettiğim malların ecirleri sahiplerine gitti. Benim niyetimden ötürü **Allahü teâlâ** beni affetti.

Süfyân es-Sevrî vefat ettiğinde rüyada görülüp kendisine 'Allah sana ne yaptı?' diye sorulunca, dedi ki: İlk adımımı köprüye, **ikinci** adımımı cennete attım; köprüyü kolayca geçtim'.

Ahmed b. Ebî el-Havarî şöyle diyor: 'Rüyada bir cariye gördüm. Ondan daha güzelini görmemiştim. Yüzü pırıl pırıl parlıyordu. Ona dedim ki:

- Yüzünün nuru nereden geliyor?

- O ağladığın geceyi hatırlıyor musun?

- Evet!

- Gözyaşlarını topladım. Onunla yüzümü sıvazladım. İşte yüzümün ışığı ondandır.

Kettânî şöyle anlatıyor: Cüneyd'i rüyada görüp kendisine 'Allah sana nasıl bir muamele yaptı?' diye sordum. Dedi ki: 'İşaretler dağıldı, ibareler gitti. Biz ancak geceleyin kılmış olduğumuz iki rek'at namazın sevabını gördük'.

Zübeyde rüyada görüldü ve kendisine 'Allah sana ne gibi bir muameleyi reva gördü?' diye soruldu. Dedi ki: **Allahü teâlâ** şu **dört** kelimeden ötürü beni bağışladı:

1. Lâ ilâhe illâllahl Ömrümü bununla tüketirim.

2. Lâ ilâhe illâllahl Bununla kabrime girerim.

3. Lâ ilâhe illâllahl Bununla tek başıma kalırım.

4. Lâ ilâhe illâllahl Bu kelime ile rabbime mülâki olurum.

Bişr el-Hafî rüyada görüldü 'Allah sana bir muamele yaptı?' diye sorulunca, **cevap** olarak dedi. "Rabbim bana rahmet ederek Ey Bişr! Benden niçin utanmadın? Neden o kadar korkuyordun?' dedi".

Ebû Süleyman rüyada görülüp **Allahü teâlâ** sana ne gibi bir muamele yaptı' diye sorulunca 'Allah bana rahmet eyledi. (Âhiret âleminde) insanların dünyada parmakla beni göstermelerinden daha zararlı birşey ile karşılaşmadım' dedi.

Ebû Bekir el-Kettânî şöyle diyor: "Rüyada bir genç gördüm. Ondan daha güzel birini görmüş değildim. Ona dedim ki:

- Sen kimsin?

- Ben takvâ'ymı!

- Nerede durursun?

- Üzüntülü kalplerde dururum!

Sonra dönüp baktım. Simsiyah bir kadın gördüm ve dedim ki:

- Sen kimsin?

- Ben hastalığım!

- Sen nerede durursun?

- Her sevinen ve çok ferahlı bulunan kalpte dururum! Uyandım ve mecbur olmadıkça bir daha gülmemeye söz verdim".

Ebû Said el-Harraz şöyle diyor: Rüyada İblis'in sırtıma bindiğini gördüm. Bunun üzerine asayı alıp ona vurmak istedim. Fakat benden ürkmedi. Bunun üzerine gaibden bir ses kulağıma geldi: 'İblis asadan korkmaz, ancak kalpte bulunan bir nurdan korkar dedi.

Mesuhî şöyle diyor: "Rüyada İblis'i çıplak olarak yürürken görüp dedim ki:

- Ey İblis! İnsanlardan utanmıyor musun?

- Allah aşkına doğru söyle! Bunlar insan mı? Eğer insan olsaydılar gece gündüz onlarla çocukların topla oynadığı gibi oynayamazdım. Gerçek insanlar bunlardan başka bir kavimdir ki onlar beni hasta ettiler. **Şeytan** bunu söylerken bizim eliyle sûfî arkadaşlarımıza işaret etti".

Ebû Said el-Harraz şöyle anlatıyor: Dımeşk (Şam) 'da kalırken rüyamda **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ebû Bekir ile Ömer Faruk'un omuzlarına yaslanarak bana gelip tam yanımda durduğunu gördüm. Ben de bir şeyler söyleyen (meczûb gibi) göğsümü yumrukladım. Bunun üzerine şöyle dedi: 'O yaptığının şerri hayrından daha fazladır!

İbn Uyeyne'den şöyle rivâyet ediliyor: "Süfyân Sevrî'yi rüyamda cennette gördüm. Bir ağaçtan bir ağaca uçarak şöyle diyordu: İşte çalışanlar, bunun için çalışsınlar'. Bunun üzerine 'Bana nasihat et!' dedim. İnsanlarla tanışmayı azalt!' dedi".

Ebû Hatim er-Razî, Kabise b. Ukbe'den şöyle rivâyet ediyor: Süfyân es-Sevrî'yi rüyamda gördüm. 'Allah sana nasıl bir muamele yaptı?' diye sorunca şu şiiri okudu: "Rabbime baktım ve şifahî olarak konuştum. Bana 'Ey Ebû Said! Gözün aydın olsun; zira sen gece karardığında çok ibadet ederdin. Hem

de aşık bir kimsenin gözyaşları ve kuvvetli bir kimsenin kalbiyle bunu yapardın. Öyleyse gel! Hangi köşkü istersen seç! Beni ziyaret et! Zirâ ben senden ırak değilim!' dedi".

Şiblî ölümünden **üç** gün sonra rüyada görüldü ve kendisine 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Ben ümitsiz oluncaya kadar hesaba çekti. Ümitsizliğimi görünce rahmetiyle beni örttü!'

Benî Amir'in mecnunu (Kays b. Meluh) ölümünden sonra rüyada görüldü ve kendisine soruldu:

- Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?

- Beni affetti ve aşıklara karşı beni delil kıldı.

Süfyân es-Sevrî rüyada görülüp 'Allah sana ne yaptı?' diye sorulunca 'Bana rahmet etti!' cevabını verdi. 'Abdullah b. Mübarek'in durumu nedir?' diye sorulunca, 'O, günde iki defa rabbinin huzuruna girip çıkanlardandır' dedi.

Seleften biri rüyada görülüp hali soruldu. **Cevap** olarak dedi ki: 'Bizi hesaba çektiler. İnceden inceye hesap gördüler. Sonra minnet ederek bizi âzâd ettiler'.

İmâm-ı Mâlik b. Enes (radıyallahü anh) rüyada görülüp 'Allah sana ne yaptı?' diye sorulunca,

cevap olarak şöyle dedi: Hazret-i Osman'ın, bir cenazeyi gördüğünde tekrarladığı bir kelimeden ötürü **Allahü teâlâ** beni affetti. O kelime şudur: 'Ölmez, diri, âlim ve kadir olan Allah ortaktan münezzehtir'.

Hasan-ı Basrî öldüğü gece rüyada görüldü ki ona göklerin kapıları açıldı. Bir tellâl İyi bilin ki Hasan-ı Basrî, rabbi kendisinden razı olduğu halde rabbinin huzuruna vardı' diyordu.

Câhız179 rüyada görülüp 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye sorulunca 'Sakın kıyâmet günü, gördüğünde seni sevindirecek birşeyden başkasını elinle yazma! dedi.

Cüneyd-i Bağdadî, İblis'i rüyasında çıplak olarak gördü ve ona İnsanlardan utanmıyor musun?' diye sorunca, İblis 'Şunlar insan mıdır? Gerçek insanlar, Şevniziyye mescidinde bulunan insanlardır ki benim bedenimi zayıf düşürüp, ciğerimi yaktılar' dedi.

Cüneyd dedi ki: Uyandığımda Şevniziyye mescidine gittim. Orada başlarını dizlerinin üzerine koyup düşünen bir cemaat gördüm. Onlar benim geldiğimi görünce 'Sakın o melunun konuşması seni aldatmasın!' dediler.

Nesrabazî180 öldükten sonra Mekke'de rüyada görülüp 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye sorulunca "Eşrafın kınandığı gibi kınandım. Sonra 'Ey Ebû Kasım! Birleşmeden sonra ayrılma var mıdır?' diye çağrıldım ve 'Ey celâl sahibi! Hayır, yoktur' dedim. Bu bakımdan lâhdime konulmadan önce rabbimin huzuruna vâsıl oldum" diye **cevap** verdi.

Utbet'ül-Gulâm, rüyasında güzel bir surette bir cennet hurisi gördü ve huri dedi ki: 'Ey Utbe! Sana aşığım! Dikkat et! Benimle arana perde olacak bir amel işlemeyesin!' Bunun üzerine Utbe dedi ki: 'Dünyayı **üç** talâkla boşadım. Sana varıncaya kadar artık o dünyayı tekrar nikâhımın altına almam'.

Eyyûb es-Sahtiyânî âsi bir kimsenin cenazesini gördü. O cenazenin namazını kılmamak için dehlize girdi. Bunun üzerine, (zamanın erenlerinden) biri o ölüyü rüyada görüp 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' diye sorunca 'Allah beni affetti' dedikten sonra şunları söyledi: Ebû Eyyub'a şu âyeti okuyup hatırlat:

De ki: 'Eğer rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız sarfetmek (le tükenir) korkusuyla (onu) tutar (kimseye birşey vermez) diniz. Hakîkaten insan çok cimridir'. (İsrâ/100)

Seleften biri şöyle demiştir: Dâvûd et-Tâî'nin vefat ettiği gecede bir nur, gökten inen melekler ve yerden göğe çıkan melekler gördüm ve 'Bu hangi gecedir?' diye sorduğumda, dediler ki: 'Dâvûd et-Tâî'nin vefat ettiği gecedir. Onun ruhunun gelmesi için cennetler süslendirilmiştir'.

Ebû Said el-Şahham şöyle diyor: Sehl es-Salukî'yi rüyamda gördüm ve dedim ki:

- Ey Şeyh!

- Şeyh kelimesiyle çağırmayı bırak!

- O sende gördüğüm haller ne oldu?

- Onların hiç biri bize fayda vermedi!

- Allah sana ne yaptı?

- Halk tabakasının sormuş olduğu birtakım meselelerden dolayı **Allahü teâlâ** beni affetti.

Ebû Bekir er-Keşidî181 şöyle diyor: Bu ümmetin rabbânîsi olan Muallim Muhammed et-Tûsî'yi rüyamda gördüm.

Bana Müeddib Ebû Said es-Saffar'a şu şiiri iletmemi söyledi. 'Biz hevâdan (sevgiden) caymak üzere sözleşmiştik. Kalbin hayatına yemin ederim ki siz döndünüz, biz dönmedik!' Uyanınca bunu kendisine söyledim. 'Onun kabrini her cuma günü ziyaret ediyordum. Bu geçirdiğimiz cuma ziyaret etmedim' dedi.

İbn Râşid182 şöyle diyor: Ölümünden sonra İbn Mübarek'i rüyamda görüp sordum:

- Sen daha önce varmamış miydin?

- Evet!

- Allah sana ne gibi bir muameleyi yaptı?

- Beni öyle bir affa tâbi tuttu ki her günahı kapsadı.

- Süfyân es-Sevrî ne oldu?

- Ne mutlu ona! O, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerledir.

Rebî Süleyman der ki: İmâm-ı Şâfiî'yi ölümünden sonra rüyada görüp 'Ey Ebû Abdullah! Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' dedim. **Cevap** olarak 'Beni altından yapılmış bir kürsüye oturttu. Başımın üzerine berrak inciler saçtı' dedi.

Hasan-ı Basrî'nin arkadaşlarından biri, Hasan'ı öldüğü gece onu rüyasında gördü ve bir tellâl şöyle bağırıyordu:

Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrahim âlini ve İmrân âlini seçip âlemlere üstün kıldı. (Al-i İmrân/33) "Hasan-ı Basrî de zamanın ehli üzerine seçkin kılındı".

Ebû Yakub ed-Dakikî şöyle diyor: Rüyamda bana esmer, uzun boylu ve halkın kendisine tâbi olduğu biri gösterildi. 'Bu kimdir?' diye sordum 'Veysel Karanî'dir' dediler. Ona varıp dedim ki: 'Allah sana rahmet etsin. Bana nasihat et!' dedim. Bunun üzerine yüzüme somurtarak baktı. 'Ben irşad talep eden bir kimseyim! Allah seni irşad etsin! Beni irşad eder misin?' dedim. Bunun üzerine bana yönelerek 'Sevgisinin yanında rabbinin rahmetine tâbi ol! Mâsiyet zamanında azabından korun! Bununla beraber Allah'tan ümidini kesme!' dedi. Sonra beni bırakıp gitti.

Etu Bekir b. Ebi Meryem şöyle diyor: diyor: Verka b. Bişr el-Hazramî'yi rüyamda gördüm ve dedim ki:

- Ey Verka! Sen ne yaptın?

- Bütün yorgunluktan sonra kurtuldum.

- Hangi amelleri daha faziletli gördün?

- Allah korkusundan ağlamayı!

Yezid b. Nuame şöyle diyor: Büyük vebada bir kız çocuğu öldü. Babası onu rüyada görüp kendisine 'Ey kızım! Bana âhiretten haber ver?' dedi. Kız dedi ki: 'Babacığım! Biz büyük bir işin üzerine vardık. Biliyoruz ama yapamıyoruz. Siz yapıyor ama bilmiyorsunuz! Allah'a yemin ederim, bir veya iki tesbih etmek, bir veya iki rek'at namaz kılmak benim nezdimde dünya ve dünyadaki şeylerden daha değerlidir'.

Ütbet'ül-Gulam'ın arkadaşlarından biri şöyle diyor: Utbe'yi rüyada görüp 'Allah sana ne gibi bir muamele yaptı?' dedim. Dedi ki: 'Evinde yazılı bulunan o duanın yüzü suyu hürmetine cennete girdim'. Sabahladığımda evime baktım ki Utbet'ul-Gulam'ın yazısı evin duvarında duruyor. Dua şöyleydi:

Ey sapıtanlara hidayet eden! Ey günahkârlara rahmet eden! Ey kayanların kayışlarını affeden! Büyük tehlike sahibi olan kuluna ve bütün müslümanlara rahmet eyle! Bizi rızıklanan ve kendisine nimet verdiğin peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle beraber kıl! Ey âlemlerin rabbi! Duamızı kabul buyur!

Musa b. Hammad şöyle diyor: Rüyamda Süfyân Sevrî'yi cennette gördüm. Bir hurma ağacından öbürüne uçuyordu. Ona dedim ki:

- Ey Ebû Abdullah, bu dereceye ne ile nâil oldun?

- Takvâ ile!

- Ali b. Asım'ın183 durumu nedir?

- O yıldız gibi, yüksek dereceye ulaşmıştır.

Tâbiîn-i kiramdan bir kişi rüyasında **Hazret-i Peygamber**i gördü ve 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bana nasihat et' dedi. **Hazret-i Peygamber** 'Eksiğini kontrol etmeyen bir kimse eksiktir. Eksik olan bir kimse için ölüm daha hayırlıdır' dedi.

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) şöyle diyor: "Bugünlerde bana öyle birşey isabet etti ki beni huzursuz kıldı ve üzdü. Allah'tan başkası o musibete muttali olmadı. Dün gece rüyamda biri bana geldi ve 'Ey İdris'in oğlu Muhammed!' dedikten sonra şu duayı okudu: Ey Allahım! Ben nefsim için ne fayda, ne zarar, ne ölüm, ne de hayat verebilirim. Öldükten sonra kabirden kalkmaya da gücüm yetmez. Senin verdiğinden başkasını almaya gücüm yoktur. Koruduğundan başkasından korunamam. Ey Allahım! Sevdiğin ve razı olduğun söz ve amele beni muvaffak kıl!' dedi. Sabahladığımda duayı tekrar ettim. Gün bittiği zaman **Allahü teâlâ** bana istediğimi verdi. İçinde bulunduğum darlıktan kurtulma yolunu bana gösterdi. Siz de bu duayı yapıp bunlardan gâfil olmayınız!"184

İşte buraya kadar söylediklerimiz, ölülerin hallerine ve Allah'a yaklaştırıcı amellere delâlet eden mükâşefe'den bir nebzedir. Biz bunlardan sonra sûr'un üfürülmesinden, cennet veya cehennemde karar kılıncaya kadar ölülerin önündeki durumlardan bahsedeceğiz. Hamd Allah'a mahsustur. Şükredenlerin hamdi ile Allah'a hamd ederiz!

173) Künyesi Ebû Yakub'dur. Zamanında Ruyin şeyhi idi. H. 304'de vefat etmiştir.

174) Yûsuf b. Hüseyin et-Teymî, muttaki ve cömert bir zattı. Hilye ricalindendir.

175) el-Adevî el-Basrî. Âbid bir zattı.

176) Yani 'Beni gururlandırıp helâk etmek mi istiyorsun?'

177) el-Âmirî el-Basrî. Âbid ve sika bir zattı.

178) Ümmü Cafer Zübeyde, Cafer el-Mansur'un kızıdır. H. 165'de Harun Reşid ile Abbasî sarayında evlendi.

179) Amr b. Bahr Ebû Osman Câhız Basralıdır. Mutezile'nin Câhıziye kolunun imamıdır. H. 255?de vefat etmiştir.

180) Adı, Ebû Kasım İbrahim b. Muhammed'dir, Horasan'ın şeyhidir.

Şiblî'nin sohbetinde bulunmuştur. H. 366'da Mekke'de mücavir olup, 367'de orada vefat etmiştir. Hadîs âlimi idi.

181) Ebû Bekir Muhammed b. Mahmûd b. Abdullah, Nişaburlu bir fakîhtir.

182) el-Huzaî el-Basrî.

183) Tam adı Ali b. Asım b. Suheyb el-Vasıtî'dir. H. 20İ'de vefat ettiğinde 90 yaşını geçmişti.

184) Beyhâkî

30. Sûr'un Üfürülmesinden İtibaren Cennet veya Cehennem'de Yerini Alıncaya Kadar Ölünün Halleri, Önündeki Dehşetin ve

Bu bölümde sûr'a üfürülmesi bahsi, mahşer günü, mahşer ehli, mahşer ehlinin durumu, kıyâmet gününün uzunluğu, kıyâmetin dehşetleri ve isimleri, günahların soruşturulması, mizan, hasımlar ve zulümlerin durumu, sırat, şefaat, havz'un durumu, cehennemin azapları ve oradaki yılan ve akreplerin durumu, cennetin ve cennetin nimetlerinin durumu, cennetlerin sayısı, kapıları köşkleri, duvarları, nehirleri, ağaçları, cennet ehlinin elbiseleri, yataklarının durumu, yemeklerinin, huri ve vildanlarmın durumu, **Allahü teâlâ**'nın cemâline bakmak ve Allah'ın rahmetinin genişliği beyan edilmiştir.

Allah'ın izniyle İhyâ-i Ulûm'id-Dîn adlı eserimiz bu bölümle birlikte sona erecektir.

31. Sûr'a Üfürülmenin Keyfiyeti

Geçen ölümün dehşetleri bölümünde ölünün hallerinin şiddetini, sonuç korkusunu, sonra kabir karanlığında çektiği zahmetleri, kabir haşeratmın tehlikesini, sonra Münker Nekir'in suallerinin tehlikesini, sonra ölü gazaba uğramışsa kabrin azap ve tehlikesini bildirmiştik.

Bütün bunlardan daha tehlikelisi, ölümden başka sûr'a üfürülmesi, kabirlerden haşrolunma, Cebbâr'ın huzuruna arzedilme, az ve çok her şeyden sorulma, mizan'ın kurulması, sonra incelik ve keskinliğine rağmen köprüden geçme, sonra hüküm, saadet veya şekavetle çağrılmayı beklemektir. Bunlar bilinmesi, sonra kesinlikle inanılması gereken dehşet verici hallerdir. Kalbinde bunlara hazırlanma azminin gelişmesi için bu hususta düşünmek gerekir. Son güne olan îman, insanların çoğunun kalbinde yerleşmemiş ve kalplerinin derinliğine nüfuz etmemiştir. Bunun böyle olduğuna delâlet eden durum, insanların yazın sıcağına ve kışın soğuğuna fazlasıyla hazırlanıp tedbir almaları, cehennem sıcağı için tedbir almayıp gevşeklik göstermeleridir.

Evet, insanlara son gün sorulduğunda dilleriyle son günün hak olduğunu söylerler, fakat kalpleri ondan gafildir. Oysa önünde zehirli yemek olduğunu haber alan bir kimse kendisine bu haberi veren arkadaşına 'sen doğru söyledin' deyip sonra o yemeği almak için elini uzatırsa, bu kimse haber vereni diliyle tasdik etmiş, ameliyle yalanlamış olur. Amelin yalanlaması, dilin yalanlamasından daha beliğdir.

Nitekim bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmuştur:

Âdem oğlu bana küfrediyor. Oysa bana küfretmesi uygun değildir. Beni yalanlıyor. Oysa beni yalanlaması uygun değildir. Bana küfretmesi 'Allah'ın çocuğu vardır!' demesidir. Beni yalanlaması 'Allah bizi başlangıçta yarattığı gibi, **ikinci** bir defa diriltemez' demesidir. 185

Kalplerin, ölümden sonra dirilmek, kabirlerden haşre gönderilmek hususundaki tasdik ve yakînin kuvvetinden gevşemesi, dünyada bu gibi şeylerin az anlaşılmasından neşet eder. Eğer insan hayvanların üremesini müşahede etmeseydi ve ona 'Bir usta vardır. Pis olan meniden şu suretlendirilmiş, akıllı, konuşkan ve tasarruf sahibi insan gibisini yapar' denilseydi, muhakkak iç âlemi bunu tasdik etmekten şiddetle kaçardı.

İnsan bizim kendisini nasıl bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki şimdi aşikâr bir mücadeleci kesiliverdi?! (Yâsîn/77)

İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi dökülen bir meniden bir nutfe değil mi? Sonra kan pıhtısı oldu da (rabbi onu) yarattı, şekil verdi. Ondan iki çifti; erkeği ve dişiyi var etti. (Kıyâmet/36-39)

Âdem oğlunun yaratılışındaki acaiplikler, âzalarındaki terkibin değişikliği, ölümden sonra tekrar dirilmesindeki acaipliklerden daha fazladır. Öyle ise Allah'ın sanat ve kudretinde bu durumu müşahede eden bir kimse, diriltilip haşre gönderilmeyi nasıl inkâr eder? Eğer imanında zafiyet varsa, **birinci** yaratılışa da dikkat etmek suretiyle imanını kuvvetlendir; zira **ikinci** yaratılış da onun gibi, belki ondan daha kolaydır. Eğer kuvvetli bir imana sahip isen, kalbine korku ve tehlikeleri sezdir. Onlar hakkında çok düşünüp ibret al! İbret al ki kalbinden dünya nimetlerini atıp Cebbâr'ın huzuruna çıkmak için hazırlık yapabilesin. Önce kabir sakinlerinin kulağına gelen sûr'un üfürülmesi hakkında düşün! Bu üfürülme, bir tek sayhadır. O sayha ile kabirler yarılıp ölüler kabirlerinden fırlar. Kendini yüzün kararmış, bedenin tepeden tırnağa kadar topraklanmış, o üfürülüşün şiddetinden şaşkın bir şekilde kalkmış farzet. Gözün, sesin geldiği istikamete doğru dikilmiş, herkes uzun zaman zahmet çektikleri mezarlardan sıçramıştır. Üzüntülere, gamlara ve işin neticesini beklemenin şiddetine, onları rahatsız eden o dehşet ve korku da eklenir.

Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldı (lar) . Ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir defa daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar (ne olacağını bekliyorlar) .

(Zümer/68)

O sûr'a üfürüldüğü zaman, işte o gün çetin bir gündür. Kâfirler için kolay değildir. (Müddessir/8-10)

Ve 'Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit (ettiğiniz azap) ne zaman (gelecek) ?" diyorlar. Onların işi sadece korkunç bir sese bakar. Çekişip dururlarken ansızın o kendilerini yakalar. Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de ailelerine dönebilirler. Sûr'a üflendi. İşte onlar kabirlerinden (kalkıp) rablerine koşuyorlar. Dediler: 'Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? İşte Rahman'ın va'dettiği şey budur. Demek peygamberler doğru söylemiş! (Yâsin/48~52)

Eğer ölülerin önünde o sûr'a üfürülüşün dehşetinden başka hiçbir azap olmasaydı, yine de ondan korunmak gerekirdi. Çünkü o, öyle bir üfürülüş ve sayhadır ki onunla göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın istisna ettiği bazı melekler hariç ölürler.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ben nasıl nimetleneyim? Oysa sûr'a üfürmek içn bekleyen melek sahibi boruyu dudaklarının arasına almıştır; Allah ne zaman emir verecek diye kulaklarını açmış beklemektedir. 186

Mukatil b. Süleyman187 der ki: 'Hadîste geçen sûr, boynuzdur. İsrafil (aleyhisselâm) ağzını, boru gibi boynuzun üzerine kor! Boynuzun ağzı, gökler ile yer genişliği kadardır. İsrafil (aleyhisselâm) gözünü arşa dikip ne zaman kendisine emir verilecek diye bakar. Sûr'a üfürüldüğünde, yerde ve gökte olanlar, dehşetten ölürler. Ancak Allah'ın istisna ettiği Cebrâil, Mikâil, İsrafil ve ölüm meleği olan Azrâil kalır. Sonra **Allahü teâlâ** ölüm meleğine, Cebrâîl'in, sonra Mikâil'in, sonra İsrafil'in ruhlarını kabzetme emrini verir. Sonra ölüm meleğine emir verir, ölüm meleği de ölür. Halk, ilk üfürülüşten sonra kırk sene kalır. Bundan sonra **Allahü teâlâ** İsrafil'i diriltir. Ona **ikinci** defa sûr'a üfürmesini emreder'. Bu, şu ayetin mânâsıdır:

Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar (ne olacağını bekliyorlar) . (Zümer/68)

Ayakta durmuş, mahşere gönderilmeyi beklerler.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ben peygamber olarak gönderildiğimde, sûr'un sahibine (İsrafil'e) sür'u ağzına alması için emir verildi. İsrafil de bir ayağını öne atıp diğerini geri çekti. Üfürme emrinin verilmesini bekliyor! Sûr'a üfürülmenin dehşetinden sakının!188

Bu bakımdan halkın durumunu, zilletlerini, perişanlıklarını, kabirden çıktıklarında sûr'a üfürülmenin dehşetini düşün! Kendileri hakkında verilecek saadet veya şekavet hükmünü bekleyişlerinin zilletini düşün! Sen de onlar gibi şaşkınlık ve dehşet içinde olacaksın. Eğer sen dünyada iken lüks içinde yaşayan zengin kimselerden isen yeryüzündeki padişahlar bile o günde, mahşer ehlinin en zelili, en değersizidirler. Onlar karıncalar gibi ayaklar altında ezilirler. İnsanlar bu durumda iken vahşi hayvanlar, sahralardan, dağlardan başları eğik, insanlardan ürkmelerine rağmen insanlara karışıp kendilerini kirleten bir günahları olmaksızın, haşr gününün dehşetinden ötürü zelil oldukları halde gelirler. Onları, ancak sûr'a üfürülmenin dehşeti haşre getirmiştir. Bu dehşet onları halktan kaçmak ve ürkmekten menetmiştir. Bu da, şu ayetin mânâsıdır:

Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman! (Tekyîr/5)

Azgın **şeytan**lar, azgınlıklarından ve isyanlarından sonra haşre gelirler, **Allahü teâlâ**'nın huzuruna çıkmanın dehşeti içinde itaat ederler.

Bu manzarayı da şu âyet dile getirmiştir:

Rabbine and olsun ki onları ve **şeytan**ları mutlaka toplayacağız. Sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin etrafında dizleri üstü hazır bulunduracağız. (Meryem/68) Bu bakımdan oradaki halini düşün!

185) Buhârî

186) Belhlidir. Sadık ve fazıl bir zattı.

187) Tirmizî, (İbn Saîd'den)

188) Irâkî, rivâyetin bu şekilde olmayıp İsrâfil, yaratılışın başlangıcından beri. . . ' şeklinde rivâyet edildiğini söylemiştir ki Buhârî de Tarih 'inde böyle rivâyet etmiştir.

40-6

32. Mahşer Yeri ve Mahşer Halkının Durumu

İnsanların kabirlerinden kalktıktan sonra yalınayak, başıkabak ve sünnetsiz oldukları halde mahşer yerine nasıl sevkedildiklerine dikkat et! Mahşer yeri beyaz ve düz bir bölgedir. Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek görürsün. Mahşer yerinde, yüksek bir yer yoktur ki insan onun arkasında gizlensin. Orada bir çukur yoktur ki insan orada gözlerden kaybolsun. Orada farklılık yoktur, basit bir topraktır. İnsanlar cemaatler halinde oraya sevkolunurlar. Sınıflarının değişikliklerine rağmen çeşitli

bölgelerden insanları bir araya getiren Allah, ortaktan münezzehtir. Onları Râdife'nin arkasından gelen Râcife ile sevkettiğini hatırla!

Râcife, sûr'un **birinci**, Râdife de **ikinci** üfürülüşüdür. O gün kalplere ızdırap, gözlere korkaklık yakışır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanlar kıyâmet gününde bembeyaz, kepekten arınmış undan yapılan bir ekmek gibi (dümdüz) , içinde sığınağı olmayan bir arazi üzerinde haşrolunur. 189

Râvî (kendisinden bunun mânâsı soruldduğunda) dedi ki: "Hadîsin metninde geçen Urfa gözalıcı beyaz olmayan demektir. Nâki ise 'kepekten arınıp elenmiş un demektir. Mâlem ise, örten bir bina, görmeye mâni olan bir değişiklik demektir.

O yerin dünya gibi olduğunu sanana; dünya ile aralarında isim benzerliğinden başka bir benzerlik yoktur.

Nitekim **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur:

O gün arz başka arza, gökler de başka göklere çevrilecektir! (İbrahim/48)

İbn-i Abbâs şöyle diyor: Yerde fazlalık ve eksiklik olur. Ağaçları, dağları, dereleri ve onlarda bulunan şeyler silinir. Ukaz panayırındaki deri gibi uzadıkça uzar. Gümüş gibi beyaz bir yerdir. Onun üzerinde ne bir kan akıtılmış, ne de bir hata işlenmiştir. Göklerinde güneşi, ay'ı ve yıldızları silinir.

Ey miskin! O günün dehşet ve şiddetini dikkatle düşün! İnsanlar ışıksız toplandıklarında üzerlerine göğün yıldızları saçılır. Güneş ve ay ışıksız kalır. Yeryüzü, lambaları söndüğünden dolayı karanlığa bürünür. İnsanlar bu halde iken gökler başlarının üzerinde dönmeye başlar. Kalınlığı beşyüz senelik yol almasına rağmen gök delinir. Melekler onun etrafına çekilirler. Göğün delinme sesinin kulaktaki şiddeti ve dehşeti ne de acaiptir!

Yine ne acaiptir ki o ânın dehşetinden gök, selâbet ve şiddetine rağmen çatlar, eritilmiş gümüş gibi akar. Ona bir sarılık karışır. O kırmızı deri gibi kırmızı bir çiçek olur. Gök eritilmiş kalay gibi olur. Dağlar da renkli yün gibi! insanlar göğe dağılmış çekirgeler gibi birbirlerine yalın ayak, başı kabak ve yaya oldukları halde karışırlar.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İnsanlar yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz oldukları halde haşrolunurlar. Ter, onları gemlemiştir. Kulaklarının yumuşağına kadar varmıştır. 190

Hazret-i Peygamber'in pâk zevcesi ve bu hadîsin râvisi Hazret-i Şevde191 der ki: **Hazret-i Peygamber**'e 'Vay! Ne ayıp, birbirimizi o durumda mı göreceğiz?' dedim.

Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

O gün, onlardan her kişinin kendine yeter derecede işi vardır. (Abese/37)

Ne büyüktür o gün ki onda avretler açılır. Buna rağmen kimse kimsenin avret yerine bakamaz. Nasıl avretlere bakılacaktır? Oysa onların bazısı karınları üzerinde, bazısı da yüzleri üzerinde yürürler. Başkasına bakmaya güçleri yoktur.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İnsanlar kıyâmet gününde **üç** sınıf olarak haşrolunurlar: **Birinci** sınıf, yayalar ve yüzleri üzerinde sürünenlerdir!192

Bunun üzerine bir kişi 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Nasıl yüzleri üzerinde yürüyeceklerdir?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** verdi: 'Onları ayakları üzerinde yürüten Allah, yüzleri üzerinde yürütmeye de kâdirdir'

Âdem oğlunun tabiatında alışmadığı şeyleri inkâr etme hususiyeti vardır. Eğer İnsan oğlu, karnı üzerinde süratle yürüyen yılanı görmeseydi, muhakkak ayak olmadan yürünebileceğini inkâr ederdi. Ayak üzerinde yürümeyi görmeyen bir kimseye göre ayak üzerinde yürümek de uzak bir şeydir. Bu bakımdan dünyadaki şeylere benzemiyor diye kıyâmetin acaipliklerinden herhangi bir şeyi inkâr etmekten sakın; zira sen dünyadaki acaiplikler sana görmeden önce arzolunsaydılar, onları şiddetle inkâr ederdin. Bu bakımdan kalbinde, suretini, çıplak, baş açık, zelil, korkak, şaşkın, dilsiz ve hakkında verilecek said veya şakî hükmünü beklediğin halde mahşerde durduğunu hazır bulundur. Bu hâle önem ver, çünkü bu büyük bir haldir.

189) Müslim ve Buhârî

190) Salebi, Beğavî, Müslim, Buhârî, Taberânî, Hâkim, İbn Merduveyh ve Beyhâkî

191) Zem'a'nın kızıdır. Kureyşlidir, Hazret-i Hatice'den sonra **Hazret-i Peygamber**'in ilk hanımıdır. H. 54'de vefat etmiştir.

33. Terlemenin Keyfiyeti

Sonra mahlukların izdiham ve bir araya gelmelerini düşün. Hatta mahşer yerinde yedi gökle, yedi yerin melekleri, cinleri, **şeytan**ları ve yırtıcı hayvanları bir araya gelir. Sıcaklığı kat kat olduğu ve dünyadaki hafifliği ağırlıkla değiştiği halde güneş üzerlerine doğar, iki yay arası kadar başlarına yaklaştırılır. Yeryüzünde Allah'ın arşının gölgesinden başka gölge kalmaz. O gölgede ancak mukarrebler gölgelenirler.

İnsanlar iki gruba ayrılır. Bir grup arşın gölgesinde, bir grup da güneşin altındadır. Güneş, hararetiyle onları kasıp kavurur! Güneşin hararetinden, güneşte duran grubun sıkıntı ve üzüntüsü pek fazladır. Sonra mahluklar izdihamın şiddetinden birbirlerini itip dururlar. Bu korkunç manzaraya, göklerin (ve yerin) Cebbâr'ı olan Allah'ın huzuruna arzolunmanın üzerine mahcubiyet, hacâlet ve hayanın şiddeti de eklenir. Güneşin, nefeslerin harareti ile kalplerin korku ve hayâ ateşiyle tutuşması bir araya gelir. Bundan dolayı da her kılın altından ter akar. Mahşer yerine akıp derecelerine göre bedenleri kaplar. Ter bazılarının dizlerine, bazılarının boğazına, bazılarının da kulak yumuşaklarına kadar yükselir. Bazıları da nerede ise ter denizinde boğulmak durumuna gelirler!

İbn Ömer, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

İnsanlar, âlemlerin rabbinin huzurunda kulaklarının yarısına kadar ter içinde kalıncaya kadar dururlar!193

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kıyâmet günü insanlar yetmiş kulaç yükselecek kadar terler. Öyle ki terler onları gemler (ağızlarına kadar yükselir) , kulaklarına varır. 194

İnsanlar ayak üstü, gözleri kırk sene göğe dikili olarak dururlar. Üzüntünün şiddetinden ter onları gemler (ağızlarına kadar varır) . 195

Ukbe b. Âmir, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kıyâmet gününde güneş yere yaklaşır. Bu bakımdan insanlar terler, kiminin teri topuklarına kadar, kiminin teri baldırının yarısına kadar, kiminin dizlerine, kimininki böğrüne kadar, kiminin göğsüne kadar, kimininki de ağzına kadar çıkar,196

Hazret-i Peygamber eliyle ağzına işaret edip parmağıyla ağzını gemlendirdi. Yani 'Böyle olacaktır' dedi. 'Kimini de ter denizi tamamen kaplar'. (Bu cümleyi söylerken) eliyle başına işaret etti.

Ey miskin! Mahşer ehlinin teri ve üzüntülerinin şiddeti hakkında düşün! Onlar içerisinde bağırıp şöyle diyenler olur: 'Yârab! Beni şu üzüntüden ve bekleyişten cehenneme göndermekle olsa bile kurtar!'

Bütün bunlar İnsan oğlunun başına hesaptan da cezadan da önce gelir. Sen de o insanlardan birisin. Terin senin nerene kadar çıkacağını bilemezsin.

Bil ki Allah yolunda haccetmek, cihada gitmek, oruç tutmak, namaz kılmak, bir müslümanın ihtiyacını yerine getirmek için koşmak, emr-i bi'l-ma'ruf (iyiyi emretmek) ve nehy-i an'il-münker (kötüyü yasaklamak) yapmak suretiyle Allah yolunda dünyada iken dökülmeyen ter, mutlaka kıyâmet günü Allah'tan hayâ ve korku duymaktan ötürü insandan akacaktır. Orada insanın üzüntüsü oldukça büyür. Eğer Âdem oğlu cehalet ve gururdan kurtulsaydı, muhakkak ibadetlerin zorluklarında terlemeye tahammül göstermenin zahmetinin, kıyâmetteki bekleyiş ve üzüntüden dolayı terlemekten daha kolay olduğunu bilir, zaman bakımından da daha kısa olduğunu anlardı; zira kıyâmet gününün şiddeti büyük ve müddeti uzundur.

193) Müslim, Buhârî

194) Buhârî, Müslim

195) İbn Adiyy

34. Kıyâmet Günü'nün Uzunluğu

O gün insanların gözleri donakalır, kalpleri parçalanır, konuşamaz, işlerine bakamaz, 300 sene yemeden, içmeden ve herhangi bir esinti duymadan beklerler.

O gün insanlar âlemlerin rabbinin divanında dururlar. (Mutaffifîn/6)

Ka'b ve Katade bu ayetin tefsirinde İnsanlar 300 senelik bir zaman kadar dururlar3 demişlerdir. .

Abdullah b. Amr (radıyallahü anh) şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okudu, sonra şöyle dedi:

Allahü teâlâ, okların ok çantasında bir araya getirildiği gibi, uzunluğu 50. 000 senelik olan bir günde sizi bir araya getirip yüzünüze bakmadığında haliniz ne olacaktır! 197

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "İnsanların 50. 000 sene kadar bir zaman ayakta bekleyecekleri gün hakkında ne düşünüyorsunuz? Ne bir lokma yemek yerler, ne bir yudum su içerler. Öyle ki neredeyse boyunları susuzluktan kopacak dereceye gelir. İçleri açlıktan cayır cayır yanar. Bu durumda yakan ateşe götürülürler. Ateşe götürülünce bir çeşmeden içerler. O çeşmenin suyu midelerini kasıp kavurur. O insanların durumları güç yetmeyecek raddeye varınca birbirlerine, Allah'ın katında şerefli olup kendileri için şefaat eden birini sorarlar. Onlar herhangi bir peygambere gittiklerinde o peygamber onları azarlayarak der ki: 'Beni bırakınız! (Ben ancak) nefsimle meşgul olurum. Durumum başkasının durumuna bakmaktan beni meşgul etti'. Peygamberlerin her biri Allah'ın gazabının şiddetinden dolayı müdahale edememesinden ötürü özür dileyerek 'Rabbimiz bugün öyle bir öfkelenmiş ki bugünden önce hiçbir zaman böyle öfkelenmemiştir ve bundan sonra da böyle öfkelenmez der. Bu durum, peygamberimiz şefaat edinceye kadar böylece devam eder. Peygamberimiz de ancak Allah'ın izin verdiği kimselere şefaat eder".

O gün Rahmân'ın kendisine izin verip sözünden hoşnud olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. (Tâhâ/109)

O günün uzunluğu ve oradaki beklemenin zorluğu hakkında düşün! Düşün ki kısa hayatında günahlardan çekinmenin zahmeti sana hafif gelsin.

Şehvetlerden korunmaktan dolayı çektiği zahmetlerin şiddetinden irkilerek dünyada uzun bir zaman ölümü bekleyen bir kimsenin, kıyâmet gününde beklemesi kısalır.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisine kıyâmet gününün uzunluğu sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur:

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun! O gün, Mü'min için hafifleşir. Öyle ki dünyada kılmış olduğu farz namazdan daha hafif gelir!198

Bu bakımdan o Mü'minlerden olmaya çalış! Ömründen bir nefes kalıncaya kadar, iş sana aittir, hazırlanmak elindedir. Kısa günlerde uzun günler için çalış! Sevincine nihayet olmayan bir kâr elde edersin. Ömrünü, dünyanın 7. 000 senelik ömrünü âhirete nisbeten hakîr say! Çünkü 50. 000 senelik bir günden kurtulmak için 7. 000 sene sabretsen bile yine kârın çok, zahmetin az sayılır!

197) Irâkî hadisin ravisinin Abdullah b. Ömer olduğunu ve Taberânî rafından rivâyet edildiğini söylemiştir.

35. Kıyâmet Günü, Dehşeti ve İsimleri

Ey miskin! Şânı büyük o gün için hazırlan! O gün ki zamanı uzun, sultanı kahir, vakti yakındır. O günün dehşetinden gök delinmiş, yıldızlar dökülmüş, pırıl pırıl parlayan güneş sönmüş, dağlar yerinden yürütülmüş, on aylık gebe develer terkedilmiş ve vahşi hayvanlar hasrolunmuştur!

Yine o gün denizler fıkır fıkır kaynar, ruhlar bedenlerle birleşir, cehennem alevlendirilir, cennet yaklaştırılır. Dağlar kumlar gibi dümdüz olur, yer dehşetli bir sarsıntı ile yarılır ve içindeki ağırlıklar dışarı çıkar.

Yine o gün insanların grup grup, amellerinin karşılığını görmek üzere çıktığını görürsün. O gün yer ve dağlar yayılır. İşte o günde kıyâmet kopar, gök yarılır. Gök o günde zayıftır. Melekler göklerin etrafında dururlar. Rabbi'nin arşını o gün sekiz melek taşır, O günde siz rabbinize arzolunursunuz. O gün hiçbir şeyiniz gizli kalmaz. O gün dağlar yerinden yürütülür. Yeryüzü dümdüz olur, yeryüzü dağların altından çıktığından dümdüz görürsün. O gün ki kürre-i arz şiddetle sarsılır. Dağlar hurdahaş olup fezaya serpilmiş zerreler haline gelir. O gün ki insanlar fezaya yayılmış çekirgeler, dağlar da atılmış pamuk gibi olur. O gün emzikli kadın emzirdiğinden gâfil kalır. Her gebe dehşetten yükünü düşürür. İnsanlar sarhoş olmadıkları halde onları sarhoş görürsün. Rabbinin azabı şiddetlidir. O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler, başka göklerle değiştirilir. Hepsi vâhid, kahhar olan Allah'a hesap vermek için görünürler. O gün dağlar zerreler haline ve dümdüz bir saha haline gelir, orada ne bir ağaç, ne de bir tümsek görürsün.

O gün dağları, bulutların yürüdüğü gibi yürür gördüğün halde onları sâbit sanırsın. O günde gök yarılır. Kırmızı deri gibi sarı bir gül rengini alır. İşte o günde ne bir insan, ne de bir cinin günahı sorulmaz. O gün âsi bir kimse konuşmaktan menolunur. O günde cürümden sorulmaz. Kişi hemen perçeminden tutulur. O gün her nefis, yapmış olduğu hayrı önünde hazır görür. Yapmış olduğu şer ile arasında uzun bir mesafe olsa da onu da hazır bulur.

O gün her nefis ne hazırladığını bilir. Daha önce gönderdiğini veya geciktirdiğini görür. O günde diller konuşmaz, azalar konuşur.

O günün bahsi peygamberlerin efendisini ihtiyarlatmış tır. Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) **Hazret-i Peygamber**e 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Seni ihtiyarlamış görüyorum!' deyince,

Hazret-i Peygamber

cevap olarak şöyle demiştir:

Hûd suresi ile arkadaşları beni ihtiyarlattı. 199

Hûd sûresinin arkadaşları Vakıa, Mürselât, Nebe ve Tekvir sûreleridir.

Ey kurrâ! Senin okumandan nasibin ancak Kur'ân'ı çiğnemen, onunla dilini kıpırdatmandır. Eğer okuduğunun hakkında düşünen bir kimse olsaydın, muhakkak ki peygamberlerin efendisi'nin saçını beyazlatan bir hükümden senin ödünün patlaması gerekirdi. Sen dilinin kıpırdanmasıyla kanaat ettikçe, Kur'ân'ın meyvesinden mahrum kalırsın. Kıyâmet bahsi de Kur'ân'da zikredilen bahislerden biridir. **Allahü teâlâ**, kıyâmetin bazı dehşetlerini, isimlerini ve manalarını, insanların bilmeleri için anlatmıştır. İsimlerinin ve isimlerin çokluğundan maksat, onları tekrar etmek değil, akıl sahiplerini uyarmaktır. Öyleyse kıyâmetin isimlerinin her birinin altında bir sır, sıfatlarının her birinin altında bir mânâ vardır. Bu bakımdan o isim ve sıfatları öğrenmeye gayret et!

Biz şimdilik kıyâmetin sadece isimlerini zikredeceğiz:

Yevm'ul-kıyâme (kıyâmet günü) , yevm'ul-hasre (hasret günü) , yevm'un-nedâme (pişmanlık günü) , yevm'ul-muhasebe (muhasebe günü) , yevm'ul-musâele (sual günü) , yevm'ul-müsabaka (müsabaka günü) , yevm'ul-münakaşa (münakaşa günü) , yevm'ul-münafese (mücahede-i nefis günü) , yevm'uz-zelzele (zelzele günü) , yevm'ud-demdeme (azabın devam ettiği gün) , yevm'us-sâika (ölüm günü) , yevm'ul-vâkıa (kıyâmet ve şiddet günü) , yevm'ul-kâria (felâket ve şiddet günü) , yevm'ür-racife (sarsıntı günü) , yevm'ür-radife (sûra **ikinci** üfürüş günü) , yevm'ul-gaşiye (insanı örten felâketler günü) , yevm'ud-dahiye (inen felâket günü) , yevm'ul-âzife (yaklaşan saatin günü) , yevm'ul-hakka (emirlerin hakikatları bildirilen gün) , yevm'ut-tâmme (örten ve yücelen gün) , yevm'us-sahha (bağrışma günü) , yevm'ut-telâki (mülâkat günü) , yevm'ul-firak (ayrılık günü) , yevm'ul-mesak (sevk günü) , yevm'ul-kısas (kısas günü) yevm'ut-tenad (çağırma günü) , yevm'ul-hisab (hesap günü) , yevm'ulmeâ (dönüş günü) , yevm'ul-azap (azap günü) , yevm'ul-firar (kaçış günü) , yevm'ül-karar (yerleşme günü) , yevm'ul-lika (mülâkat günü) , yevm'ul-beka (beka günü) , yevm'ul-kaza (hüküm günü) , yevm'ul-ceza (mücazat günü) , yevm'ul-belâ (imtihan günü) , yevm'ul-bükâ (ağlama günü) , yevm'ul-haşr (haşr günü) , yevm'ul-vaîd (vaîd ve tehdid günü) , yevm'ul-arz (arz günü) , yevm'ul-vezn (tartı günü) , yevm'ul-hakk (sübut günü) , yevm'ul-hükm (hüküm günü) , yevm'ul-fasl (hükmü karara bağlama günü) , yevm'ul-cem (derleme günü) , yevm'ul-baas (dirilme günü) , yevm'ul-feth (feth günü) , yevm'ul-hızy (rezalet günü) , yevm'ül-azîm (büyük gün) , yevm'ül-akîm (kısır gün) , yevm'ül-asir (zor gün) , yevm'üd-din (ceza günü) , yevm'ul-yakîn (yakîn gün) , yevm'ün-nüşur (yayılma günü) , yevm'ul-masîr (dönüş günü) , yevm'ün-nefha (üfürme günü) , yevm'us-sayha (bağırma günü) , yevm'ur-recfe (şiddetli ıztırap günü) , yevm'ür-rücce (sarsıntı günü) , yevm'uz-zecre (azarlama günü) , yevm'us-sekre (sarhoşluk günü) , yevm'ul-feza (korku günü) , yevm'ul-ceza (üzüntü günü) , yevm'ul-münteha (sonuç günü) , yevm'ul-me'va (dönüş günü) , yevm'ul-mîkat (vakit günü) , yevm'ul-mîad (va'd günü) , yevm'ul-mirsad (bekleyiş günü) , yevm'ul-ğalâk (kitleme günü) , yevm'ul-arak (ter günü) , yevm'ul-iftikar (fakirlik günü) , yevm'ul-inkidar (bozuntu günü) , yevm'ul-intişar (saçılış günü) , yevm'ul-inşikak (yarılma günü) , yevm'ul-vukuf (duraklama günü) , yevm'ul-huruc (çıkış günü) , yevm'ul-hulûd (ebediyyet günü) , yevm'ut-tegabün (aldanma günü) , yevm'ul-abus (şiddet günü) , yevm'ül-ma'lûm (belli gün) , yevmül mev'ud (va'd edilen gün) , yevm'ül-meşhûd (hazır olma günü) , yevm'ün lâ raybe fîh (şüphesi olmayan gün) , yevme tüble's-serâir (içlerin imtihan günü) , yevme lâ teczî nef sun an nefsin şey'en (bir nefsin diğerinin cezasını çekmediği gün) , yevme teşhasu fîh'il-ebsar (gözlerin dona kaldığı gün) , yevme lâ yuğnî mevlen an mevlin şey'a (hiçbir yardımcının diğerine fayda veremediği gün) , yevme lâ temlikü nefsün linefsin şey'en (bir nefsin diğeri için hiçbir şey sağlamadığı gün) , yevme yüd'avne ilâ nâri cehenneme da'en (şiddetle cehennem ateşine insanların itelendiği gün) , yevme yüs-habûne finnâri alâ vücûhihim (ateşte yüz üstü çekildikleri gün) , yevme tükallebü vücûhühüm finnâri (yüzleri ateşte çevrildiği gün) , yevme lâ yeczî vâlidün an veledihi (babanın evladı yerinde ceza görmediği gün) , yevme yefirrul-mer'u min ahîhi ve ümmihî ve ebîhi (şahsın kardeşinden, babasından ve annesinden kaçtığı gün) , yevme lâ yentikûn ve lâ yü'zenü lehüm feya'tezirûn (konuşamadıkları ve özür için izin verilmediği gün) , yevme lâ me-radde lehû minallah (onun için Allah'tan koruyucu olmadığı gün) , yevme hüm bârizûn (onların kabirlerinden belirdiği gün) , yevmehüm alennâri yüftenûn (ateşle imtihan edildiği gün) , yevme lâ yenfe'u mâlün ve lâ benûn (mal ve evladın fayda vermediği gün) , yevme lâ tenfuz

zâlimine ma'ziretühürn ve lehümül-lâ'ıe ve le-hüm sû'üddâr (zâlimlere mazeretlerin fayda vermediği, onlara lanet ve kötü yurt günü) , yevme tereddü fîh'il-meâzir ve tüble's-se-râir ve tuzher'üd-demâir ve tükşefül-estar (mazeretlerin reddedildiği, kalplerin denendiği gizlilerin açığa çıktığı, perdelerin kalktığı gün) , yevme tahse'u lil-ebsar ve teskün'ül-esvat ve yekıllü fîh'il-iltifat ve tebrüz'ul-hefiyyat ve tezher'ul-hatîat (gözlerin korktuğu, seslerin kesildiği, sağa sola bakmanın azaldığı, gizlilerin belirdiği, hataların göründüğü gün) , yevme yüsâk'ul-ibâd ve mahüm'ül-eşhad ve yeşib'üs-sağîr ve yeskur'ul-kebîr (kulların beraberlerinde şahidler olduğu halde sevkolunduğu, küçüğün ihtiyarladığı ve büyüğün sarhoş olduğu gün).

İşte o günde teraziler kurulur, defterler açılır, cehennem görünür. Hamîm kaynar, ateş figanlar koparır, kâfirler ümitsiz olur, ateşler alevlendirilir, renkler bozulur, diller konuşamaz olur insanın azalan (hayır veya şerle) konuşur.

Ey İnsan oğlu! Kerîm olan rabbin hakkında seni aldatan nedir? Kapıları kapattın, perdeleri çektin. Mahluklardan gizlendin. Fısk ve fücur işledin. Âzalarının senin aleyhinde şahidlik ettikleri zaman ne yapacaksın? Azap, bütün azap biz gâfiller cemaatine! Allah bize peygamberlerin efendisini gönderdi. O peygamberle açıklayıcı kitabını gönderdi. Ceza gününün sıfatlarından yukarıda saydığımız vasıflarla bize haber verdi. Sonra gafletimizi bize bildirerek şöyle buyurdu:

nsanların hesap vakti (kıyâmet günü) yaklaştı. Onlar ise hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler. Rablerinden kendilerine gelen her yeni ikazı mutlaka eğlenerek dinlerler. Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler: 'Bu da sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?' (Enbiya/1-3)

Sonra rabbimiz bize kıyâmetin yaklaştığını haber vererek şöyle buyurmuştur:

(Kıyâmet) saati yaklaştı. Ay yarıldı. (Kamer/l)

Onlar onu uzak görüyor (lar) . Bize ise onu yakın görüyoruz. (Mearic/6~7)

Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Ne bilirsin belki saat yakın olur. (Ahzâb/ 3)

Bizim en güzel hâlimiz, Kur'ân okuyup mânâlarını düşünmemek oldu. Kıyâmet gününün vasıflarının ve isimlerinin çokluğuna dikkat etmiyoruz. Onun dehşetlerinden kurtulmak için hazırlanmıyoruz! Bu gafletten Allah'a sığınıyoruz. Eğer Allah bize geniş rahmetiyle yardım etmezse hâlimiz perişan olur.

199) Tirmizî, (hasen-garib olarak)

36. Sorgu Suâl

Ey miskin! Bu hallerden sonra şifahen aranızda tercüman olmaksızın Allah'ın sana yönelteceği sual hakkında düşün! Az çok, kıymetçe büyük ve küçük her şeyden hesaba çekileceksin. Kıyâmetin üzüntüsü, teri, büyük felâketlerinin şiddeti içinde bulunduğun bir anda melekler göğün etrafından büyük cisimleriyle, katı ve şiddetli görünüşleriyle inerler. Meleklere, mücrim kimselerin perçeminden tutup Cebbâr olan Allah'ın huzuruna götürme emri verilmiştir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Allahü teâlâ'nın bir meleği vardır ki o meleğin iki gözünün kenarları arasındaki mesafe, yüz senelik bir mesafedir. 200

Bu meleklerin seni tutup arz makamına götürmek için sana gönderildiklerini ve cisimlerinin büyüklüğüne rağmen o günün dehşetinden zelil olduklarını, kullara karşı Cebbâr'ın gazabından korktuklarını görsen sezdikleri halin ne olur? Onlar indiğinde peygamberler, sıddîklar, sâlihler bile korkarak yüz üstü secdeye kapanırlar. İşte mukarreblerin hali! Mücrim âsilerin ne yapacağını sen düşün! O anda, dehşetin şiddetinden bazı kimseler meleklere: 'Sizin içinizde rabbimiz var mıdır?' diye sorarlar. Bu yanlışlığı, meleklerin büyüklüğünden ve heybetlerinden ötürü yaparlar. Melekler onların bu suallerinden ürkerler. İnsanların vehmettiğinden Allah'ın münezzeh olduğunu ilan ederek 'Rabbimiz her türlü eksiklikten münezzehtir. O bizim içimizde değildir. Belki O sonra gelir' derler! O zaman melekler her taraftan mahlukâtı çembere alırlar. Hepsinin üzerinde zillet, hudû, korku ve o günün dehşetinin belirtisi vardır.

Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara da soracağız! Gönderilen peygamberlere de soracağız ve elbette onlara, olan biten her şeyi bilgi ile anlatacağız, zira biz onlardan uzak değiliz. (A'râf/6-7)

Senin rabbin hakkı için biz onların hepsine muhakkak soracağız. (Hicr/92)

Allahü teâlâ peygamberlerden başlar ve kıyâmet gününde peygamberleri toplayıp şöyle buyurur: 'Ümmetinizi davet ettiğinizde size ne **cevap** verildi?' Onlar da şöyle derler:

Bizim bilgimiz yok! Gizlileri bilen yalnız sensin sen! (Mâide/109)

O gün peygamberlerin aklı şaşar, ilimleri heybetin şiddetinden silinir. O ne şiddetli bir gündür? Zira peygamberlere denilir ki: 'Siz halka gönderildiğinizde nasıl karşılandınız?' Peygamberler daha önce bunu bildikleri halde akılları hayrete kapılır, ne **cevap** vereceklerini bilmez olurlar. Heybetin şiddetinden derler ki: 'Bizim bilgimiz yok! Gizlileri bilen yalnız sensin sen!' Peygamberler söylediklerinde doğrudurlar; zira akılları uçmuş, ilimleri mahvolmuştur. Allah yeniden onlara kuvvet verinceye kadar bu durum devam eder.

Hazret-i Nûh çağrılır 'Peygamberlik vazifeni tebliğ ettin mi?' diye sorulur. Evet der. Bunun üzerine ümmetine 'Size tebliğ etti mi?' diye sorulur. Onlar 'Bize uyarıcı bir kimse gelmedi!' diye **cevap** verirler.

Îsa (aleyhisselâm) getirilir. **Allahü teâlâ** Hazret-i Îsa'ya (aleyhisselâm) sorar "Sen mi halka 'Beni ve annemi, Allah'tan başka ilâh edininiz!' dedin?" denir. Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) , bu sualin heybeti altında seneler senesi kıvranarak kalır!

O günün büyüklüğünü düşün ki o günde bu sualler ve benzerleriyle peygamberler üzerine siyaset ikame edilir. Sonra melekler gelip teker teker insanları 'Ey falan kadının oğlu falan! Arz yerine gel!' diye çağırırlar. O zaman kemikler titrer, azalar sallanır, akıllar hayrete düşer. Birçok kimse ateşe götürülmelerini ve amellerinin çirkinlerinin Allah'a arzolunmasını temenni edip perdelerinin halkın gözü önünde yırtılmamasmı isterler.

Suale başlanmadan önce Arş'ın nuru belirir. Yer rabbinin nuruyla ışıklanır. Her kul, **Allahü teâlâ**'ınn kulları hesaba çekeceğine inanır. Herkes Allah'ın kendinden başkasını görmediğini, sadece

kendisini cezalandırılacağını düşünür. Bu durumda **Allahü teâlâ** 'Ey Cebrâil! Bana cehennemi getir?' Bu emir üzerine Cebrâil cehenneme gelip 'Ey cehennem! Yaratanına ve sultanına icabet et!' der.

Cebrâil cehennemi, öfkesi ve gazabı şiddetlenmiş bir halde görür. Cebrâîl'in çağırmasından sonra cehennem galeyana gelir, kaynar. İnsanlara diş gıcırdatır ve mahluklar onun öfkesinin gürültüsünü işitirler. Cehennemi idare edenler sıçrayarak Allah'a isyan edene öfkelenerek harekete geçerler.

Bu bakımdan, kulların korku ile dolmuş kalplerinin halini, diz üstü düşüşlerini ve cehennemden kaçışlarını kalbinde hazır bulundur! Bu durum, öyle bir günde olur ki her ümmetin dizleri üzerine çöktüğünü görürsün. Bazıları yüzüstü yere serilmiştir. Asiler ve zâlimler, kurtulmak için azap ve helaki isterler. Sıddîklar da 'Nefsim, nefsim!' diye bağırırlar.

Onlar bu durumda iken, cehennem **ikinci** defa homurdanır. Onların korkusu kat kat fazlalaşır ve kuvvetleri zayıflaşır. Tutulduklarını sanırlar. Sonra cehennem **üçüncü** narasını atar. Bunun üzerine halk yüzüstü yere serilir. Gözlerini açıp korkak ve gizli bir şekilde göz ucuyla bakarlar. Bu manzara karşısında zâlimlerin kalpleri kaynar. Öfkeli oldukları halde kalpleri gırtlaklarına dayanır. Said ve şakilerin akılları yerinden fırlar. Bundan sonra **Allahü teâlâ** peygamberlere yönelerek şöyle buyurv. r: 'Size ne **cevap** verildi (nasıl karşılandınız?) '

Peygamberlerin sorguya çekildiklerini görünce, asilerin korkusu daha da artar. Baba evladından, kardeş kardeşinden, koca karısından kaçar. Herkes heyecanla işin sonunu bekler. Sonra insanlar teker teker tutulurlar. **Allahü teâlâ** herkesin şifahen amelinin azını, çoğunu, gizlisini, açığını bütün azalarından sorar.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) der ki: Ashâb-ı kirâm **Hazret-i Peygamber**'e 'Kıyâmet gününde rabbimizi görür müyüz?' diye sordu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** onlara dedi ki:

- Önünde bulut olmadığı öğle zamanında güneşin görünmesinden şüphe eder misiniz?

- Hayır!

- Önünde bulut yokken ayın öndürdüncü gecesinde ayın görünmesinden şüphe eder misiniz?

- Hayır!

- Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim! Siz rabbinizi apaçık görürsünüz. Rabbiniz kul ile bir araya gelip kula 'Ben seni şerefli kılmadım mı? Seni baş yapmadım mı?

Seni evlendirmedim mi? At ve deveyi sana musahhar kılmadım mı? Sana, halka baş olmak? halktan ganimetin dörtte birini almak fırsatını vermedim mi?? der. Kul 'Evet, yâ rabbî! Bütün bunları bana verdinP der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** 'Benimle mülâki olacağını sanır mıydm? der. Kul 'Hayır!' deyince, **Allahü teâlâ** 'Senin beni unuttuğun gibi ben de seni unutuyorum!' der. 201

Ey miskin! Meleklerin senin iki kolundan tüp Allah'ın huzuruna götürdüklerini, Allah'ın da şifahen 'Ben gençliği sana nimet olarak vermedim mi? O gençliğini nerede harcadın? Sana ömür vermedim mi? Acaba onu nerde tükettin? Sana rızık olarak mal vermedim mi? Acaba onu nereye harcadın? Seni ilimle şereflendirmedim mi? Acaba bildiklerinle ne gibi amelde bulundun?' diye sorduğunu düşün!

Acaba **Allahü teâlâ** sana vermiş olduğu nimetleri ve senin isyanlarını saydığı zaman ne hale geleceğini düşün! Eğer isyanlarını inkâr edersen, azaların aleyhinde şahidlik ederler.

Enes (radıyallahü anh) der ki: **Hazret-i Peygamber** ile beraber bulunuyorduk. **Hazret-i Peygamber** gülümsedi, sonra 'Neden güldüğümü biliyor musunuz?' dedi. 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir?' dedik. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle anlattı: "Kulun rabbiyle konuşmasına güldüm. Kul der ki: 'Yârab! Sen beni zulümden korumadın mı?' **Allahü teâlâ** 'Evet! Korudum!' der. Kul Ya Rab! Nefsimin aleyhinde ancak benden olan bir şahidi kabul ederim' der. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** kula 'Bugün hesap görücü olarak nefsin, şahid olarak Kirâmen Kâtibîn melekleri kâfidir' der". **Hazret-i Peygamber** şöyle devam etti:

Bunun üzerine kulun ağzı mühürlenir. Azalarına konuşun emri verilir. Azalar kulun amellerini teker teker söylemeye başlarlar. Sonra kula konuşma fırsatı verilir. Kul azalarına hitaben der ki: 'Sizlere yazıklar olsun! Ben sizin için mücadele ediyorum'. 202

Azaların şahidliğiyle halkın huzurunda rezil olmaktan Allah'a sığınırız. Ancak Allah Mü'min kuluna, onun günahını örteceğini va'detmiştir. Allah'tan başkası onun günahına vâkıf olmaz.

Bir kişi İbn Ömer'e, **Hazret-i Peygamber**in Necva hakkında ne dediğini sordu. İbn Ömer, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu nakletti:

- Sizden herhangi biriniz rabbine öyle yaklaşır ki **Allahü teâlâ** onun üzerine setr-i ilâhîsini gerer ve ona der ki:

- Sen şöyle şöyle yaptın!

- Evet yaptım.

- Şöyle şöyle yaptın!

- Evet!

- Ben o günahları dünyada iken senin için örttüm. Burada da onları senin için affedeceğim. 203

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Kim bir Mü'minin ayıbını gizlerse Allah da kıyâmet gününde onun ayıbını gizler. 204

Bu durum, ancak dünyada insanların ayıplarını örten ve nefsi için kusurlarına tahammül eden, pisliklerini söylemeyen, bulunmadıkları yerlerde kulaklarına gittiği takdirde kendilerini rahatsız edecek şeyler söylemeyen Mü'min bir kul için umulur. Kıyâmet günü işte böyle bir Mü'min bu mükâfata mazhar olmaya hak kazanır.

Farzet ki **Allahü teâlâ**, senin günahını gizledi. Acaba kulağına Allah'ın huzuruna çağıran ses gelmedi mi, gelmeyecek mi? İşte bu korku, günahlarının karşılığı olarak sana kâfidir. Alnından tutulup kalbin attığı, aklın uçtuğu, azaların titrediği, kemiklerin sızladığı, renginin bozulduğu, şiddetinden âlemin sana karanlık olduğu halde Allah'ın huzuruna çıkacağını hatırla! İnsanların boynuna basa basa, safları yara yara, yedekte çekilen at gibi çekildiğini düşün. Bütün mahluklar, gözlerini dikip sana bakarlar! Böyle bir durumda, meleklerin ellerinde olduğunu düşün. Evet melekler seni Rahman'ın arşına

götürüp oraya atmcaya kadar sürünürsün. **Allahü teâlâ**'nın 'Ey Âdem'in oğlu! Bana yaklaş!' dediğini duyarsın. Sen de korkak, mahzun, titrek bir kalp, zelîl ve korkak bir göz, buruk bir yürek ile O'na yaklaşırsın. Ne küçük, ne büyük kaydetmediği hiçbir şeyi bırakmayan kitabın senin eline verilir. Nice fâhiş hareketlerin vardır ki unutmuşsun, o kitâb sana hatırlatır. Nice ibadet vardır ki âfetlerinden gâfil olmuşsun, onların kötülükleri sana keşfolunur.

Nice mahcubiyet ve korkaklığın, nice darlık ve acizliğin vardır. Keşke hangi ayakla Allah'ın huzurunda duracağını, hangi dille **cevap** vereceğini, hangi kalple Allah'ın dediğini anlayacağını bilseydin! Sonra utancının büyüklüğü hakkında düşün. O zaman Allah sana şifahen günahlarını söyler. Allah sana 'Ey kulum! Benden utanmadın mı ki çirkin amelle bana meydan okudun? Kullarımdan utandın da onlara güzel tarafını gösterdin. Acaba ben nezdinde diğer mahluklarımdan daha değersiz miydim ki beni hafife aldın, aldırmadın Oysa benden başkalarını hesaba katıyordun. Sana nimet etmedim mi? O halde benim hakkımda seni aldatan nedir? Seni görmediğimi, huzuruma gelmeyeceğini mi sandın?' diyecektir.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Sizden hiç kimse yoktur ki âlemlerin rabbi ondan, aralarında bir perde ve bir tercüman olmadığı halde şifahen sual sormasın!205

Sizden herhangi bir kimse Allah'ın huzurunda, Allah ile arasında perde olmadığı halde durur. **Allahü teâlâ** ona sorar:

- Sana nimet vermedim mi? Sana mal bağışlamadım mı?

-Evet! Yâ Rabbî!

- Sana peygamber göndermedim mi?

- Evet, gönderdin!

Sonra sağına bakar ateşten başkasını göremez. Sonra dönüp soluna bakar, ateşten başkasını göremez. Öyle işe bir hurmanın yarısıyla olsa dahi ateşten korunun. Eğer hurmanın yarısı yoksa güzel bir söz ile ateşten korunmaya çalışın. 206

İbn Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle diyor: "Sizden hiç kimse yoktur ki Allah onunla başbaşa kalmasın. Evet herhangi biriniz aynı öndördüncü gecesinde ay ile başbaşa kaldığı gibi, (rabbi ile başbaşa kalır) . Sonra **Allahü teâlâ** sorar:

Ey Âdem oğlu! Benim hakkımda seni aldatan ne idi? Ey Âdem oğlu! Bildiğinle nasıl amel ettin? Ey Âdem oğlu! Peygamberlere nasıl karşılık verdin? Ey Âdem oğlu! Senin gözünde ben rakîb değil miydim? Oysa sen o gözle sana helâl olmayana bakardın. Kulaklarının üzerinde rakîb değil miydim?

Allahü teâlâ onun bütün azalarını sayar". 207

Mücâhid der ki: 'Kendisinden **dört** şey sorulmadıkça hiçbir kul Allah'ın huzurundan ayrılamaz: a) Ömrünü nerede tükettiğinden, b) İlmiyle nasıl amel ettiğinden, c) Bedenini nerede kullandığından, d) Malını nereden kazanıp nereye harcadığından sorulur'.

Ey miskin! O zaman mahcubiyetin ve içinde bulunduğun tehlike ne büyüktür! Zira sen 'Dünyada kusurlarını gizledim. Bugün de senin için onları affediyorum' demek ki o zaman sevincin büyür, öncekiler ve sonrakiler senin halini gıpta ederler ile meleklere 'Şu kötü kulu tutun, zincirlerle bağlayın. Kelepçeleyin, sonra cehenneme yakıt yapın' demek arasında bulunuyorsun! **İkinci** şık olduğu takdirde, musibetinin büyüklüğüne, ibadette yaptığın kusurun verdiği üzüntünün şiddetine, çirkin dünya karşılığında sattığın âhiretine gökler ve yer senin için ağlasa yeridir.

200) Irâkî bu ibare ile görmediğini söyler.

201) Müslim, Buhârî

202) İmâm-ı Ahmed, Müslim, Nesâî

203) Müslim

204) Abdürrezzak, Musannef, (Ukbe b. Âmir)

205) Müslim, Buhârî, (Adiyy b. Hâtim'den)

206) Buhârî, (Adiyy b. Hâtim'den)

207) Ebû Nuaym, Hilye

37. Mizan

Mizan hakkında düşünmekten gâfil olma! Kitabların sağlara ve sollara uçuşmasına bak! Zira insanlar sorgudan sonra **üç** fırkaya ayrılırlar:

1. Bir fırka vardır ki onların hiç sevapları yoktur. Ateşten siyah bir boyun (hortum) çıkarak kuşun taneleri toplaması gibi onları toplar, üzerine kapanır ve ateşe atar. Ateş de onları yutar.

Onların aleyhinde Arkasında saadet olmayan bir şekavete düştüler' diye bağrılır.

2. Başka bir kısım vardır ki günahları yoktur. Bir tellâl onlar hakkında 'Her durumda Allah'a hamdedenler ayağa kalksınlar!' diye bağırır, onlar ayağa kalkar ve cennete giderler. Sonra bu durum gece ibadeti yapanlara, sonra da ticaretin ve alışverişin kendilerini Allah'ın zikrinden meşgul etmediği kimselere tatbik edilir. Onların arkasından şöyle bağrılır: 'Âkabinde şekavet olmayan bir saadete vardılar!'

3. **Üçüncü** bir kısım vardır ki onlar mahşer ehlinin çoğunu teşkil ederler. Onlar, sâlih bir amel ile kötü bir ameli karıştırmışlardır. Durumları, onlar için gizli olur, fakat Allah için gizli değildir. Allah, sevaplarının mı vaya günahlarının mı daha fazla olduğunu onlara bildirir ki affettiği anda onlar katında fazl-ı ilâhîsi, azap verdiği anda da adaleti anlaşılsın.

Bu bakımdan sahifeler ve kitablar, içinde haseneler ve seyyieler yazılı olduğu halde sahiplerinin ellerine düşmek için uçarlar. Terazi kurulur. Gözler kitabın sağ ele mi, sol ele mi düşeceğini görmek için dikkatle bekler. Sonra günahlar mı yoksa sevaplar mı ağar basacak diye terazinin diline bakarlar. Bu durum, korkunç bir durumdur. Bu sırada mahlukâtn akılları yerinden oynar.

Hasan-ı Basrî şöyle rivâyet ediyor: **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübârek başı Hazret-i Aişe'nin kucağında bulunuyordu. **Hazret-i Peygamber** uyukladı. Hazret-i Aişe âhireti

hatırladığı için göz yaşları akacak derecede ağladı ve **Hazret-i Peygamber**'in yanağı üzerine düştü. **Hazret-i Peygamber** uyanıp 'Ey Âişe! Seni ağlatan nedir?' diye sordu. Hazret-i Aişe 'Âhireti hatırladım. Acaba siz peygamberler kıyâmet gününde ehlinizi hatırlayacak mısınız?' dedi.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, **üç** yerde kimse kimseyi hatırlamaz; zira orada hiç kimse nefsinden başkasını düşünmez:

a) Teraziler kurulduğu ve ameller tartıldığmda, Âdem oğlu terazisinin hafif veya ağır olduğunu görünceye kadar,

b) Sahifeleri verildiğinde kitabını sağ eliyle mi yoksa sol eliyle mi tutacağını görünceye kadar,

c) Köprünün yanında!208

Enes'ten şöyle rivâyet edilir: "Âdem oğlu kıyâmet gününde getirilerek terazinin iki kefesi arasında durdurulur. Ona bir melek vekil edilir. Eğer mizanı ağır basarsa, o melek bütün mahlûkâtın duyabileceği bir sesle Falan adam ebedî bir saadete erdi!' diye bağırır. Eğer terazisi hafif gelirse mahlûkâtın işitebileceği bir sesle Falan adam ebedî saadete asla eremez!' diye bağırır. Hasenelerin kefesi hafif olunca zebaniler, ellerinde demirden yapılmış tokmaklar, sırtlarında ateşten yapılmış elbiseler olduğu halde gelirler. Ateşin nasibini alıp ateşe doğru götürürler".

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) kıyâmet günü hakkında şöyle buyurmuştur:

Allahü teâlâ, o günde Âdem'i (aleyhisselâm) çağırarak 'Ey Âdem! Kalk! Cehennem grubunu gönder!' der. Bunun üzerine Âdem 'Cehennem grubu ne kadardır?' der. **Allahü teâlâ** 'Her bin kişiden dokuzyüz doksan dokuzu' der.

Ashâb-ı kiram bu hadîsi işittikleri zaman yasa boğuldular. Artık hiç kimse gülerken görünmedi. **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ashâbının durumunu görünce şöyle dedi:

Amel ediniz! Müjdeleniniz! **Muhammed'in (aleyhisselâm)** nefsini kudret elinde tutan Allah yemin ederim. Sizin beraberinizde dünyada iki grup mahlûk vardır ki kimle mukayese edilirse edilsin onlarla beraber ademoğulları ile **şeytan** zürriyetinden helâk olanlar yine de az ve eksiktir; yani cehennemliklerin çoğunu onlar teşkil eder.

'Ya **Rasûlüllah**! O iki grup mahlûk kimlerdir?' diye sorunca, **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi: 'Onlar Ye'cüc ve Me'cücdürler'.

Bunun üzerine ashâbın üzüntüsü gitti. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

Çalışın! Müjdelenin! **Muhammed'in (aleyhisselâm)** nefsini kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim, siz kıyâmet gününde insanlar arasında ancak devenin yan tarafında (veya hayvanda) bulunan bir nişan gibisiniz!209

208) Ebû Dâvûd

209) Müslim, Buhârî

38. Hasımlar ve Hakların İadesi

Mizan'ın dehşet ve tehlikesini, gözlerin terazinin diline dikildiğini anladın.

Kimin tartıları ağır gelirse o hoş bir hayat içindedir. Kimin tartıları hafif gelirse, artık onun anası (bağrına atılacağı) Hâviye'dir. Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O kızgın bir ateştir. (Kâria/6-11)

Terazinin tehlikesinden, ancak dünyada nefsini hesaba çeken, şeriatın mizanıyla amellerini ve sözlerini, tartan bir kimse kurtulur. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir: 'Hesaba çekilmeden önce, nefsinizi hesaba çekin. Amelleriniz tartılmadan önce amellerinizi tartın!'

Kişinin nefsini hesaba çekmesi; ölmeden önce kesin bir tevbe ile her günahtan tevbe etmesi, Allah'ın farzlarında yapmış olduğu kusuru telafi etmesi, zulmen almış olduğu malları geri vermesi, diliyle, eliyle ve kalben kötü zanda bulunmasıyla kime taarruz etmişse, helâl ettirmesi, kalplerini hoşnut etmesi demektir ki üzerinde bir zulüm ve farz kalmadığı halde ölsün! İşte bu kimse hesapsız cennete girer.

Eğer sahiplerine haklarını vermeden önce ölürse, hasımlar etrafını çepeçevre sarıp kimi elinden tutar, kimi saçından, kimi yakasından. Biri 'Bana zulmettin', öbürü 'Benimle alay ettin', bir başkası 'Hoşuma gitmeyen birşey ile aleyhimde konuştun', başka biri de Benimle komşuluk yaptın, komşuluğumu istismar ettin', bir diğeri 'Benimle iş yaptın, beni kandırdın', öbürü 'Benimle alış veriş yaparak beni kandırdın. Sattığın malın ayıbını bana söylemedin', başka biri 'Bana sattığın malın fiyatında yalan söyledin', öbürü 'Beni muhtaç olarak gördün de, zengin olduğun halde bana yedirmedin', beriki 'Beni mazlum olarak gördün. Zulmü benden defetmeye kudretin olduğu halde zâlime yağcılık edip hakkıma riayet etmedin' der.

Sen bu durumda iken bir de bakarsın hasımlar tırnaklarını sana batırmışlar, ellerini de yakana yerleştirmişler, sen de onların çokluğundan şaşakalmışsın. Öyle ki hayatında kendisiyle bir dirhemlik alış veriş yaptığın veya bir mecliste kendisiyle oturduğun tek kişi kalmaz ki gıybetini yapmak, ihanet etmek ve hakaret gözüyle bakmak suretiyle onun hakkı sana geçmemiş olsun. Sen ise onlarla mücadele etmekten zayıf düşmüş bir durumdasındır. Bütün ümidin, tek dayanağın olan Allah'a boynunu uzatıp seni onların elinden kurtarmasını dilersin. İşte tam o sırada kulağına Allah Teâtâ'nın sesi gelir:

Bugün her can, kazandığı ile cezalandırılır. Bugün zulüm yoktur. Allah hesabı çabuk görendir. (Mü'min/17)

İşte o anda kalbin heybetten çatlar. Helâk olacağını kesinlikle anlar, **Allahü teâlâ**'nın peygamberinin. seni korkuttuğu noktaları hatırlarsın.

Zâlimlerin yaptığından Allah'ı gâfil sanma! O, sadece onları, gözlerin dehşetten donup kalacağı bir güne erteliyor. O gün başlarını dikerek koşacaklar. Gözleri kendilerine bile dönüp bakmayacak. Kalplerinin içi bomboş havadır. İnsanları, kendilerine azabın geleceği şu günden uyar! (İbrahim/42-44)

İnsanların haysiyetlerini pay u mâl etmek ve mallarını yemekle, bugün dünyada sevincin çok fazladır. Fakat o günde adalet yaygısı üzerinde huzurda durduğunda, siyaset hitabıyla şifahen seninle konuştuğunda, müflis, fakir, aciz, kıymetsiz, hiçbir hakkı reddetmeye gücü yetmez veya özür belirtmeye takati olmayan bir kimsesin! O günde senin üzüntün çok şiddetli olacaktır. İşte o zaman hayatın boyunca zorluklara katlanarak elde ettiğin sevapların senden alınır, hasımlarına verilir.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Bilir misiniz müflis kimdir?

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bizim ıstılahımızda müflis ne dinarı, ne dirhemi ve ne de malı kalmamış kimsedir.

- Benim ümmetimden müflis olan o kimsedir ki kıyâmet günü namaz, oruç ve zekâtla Allah'ın huzuruna gelir de şu adama küfür, öbür adama iftira etmiş, berikinin malını yemiş, öbürünün kanını akıtmış, diğerine vurmuştur. Bu bakımdan sevaplarından alınır şuna buna verilir. Böylece sevapları tükenir. Fakat hâlâ üzerindeki haklar tamamen ödenmiş değildir. Bu sefer hak sahiplerinin günahlarından alınır, onun üzerine yüklendikten sonra cehenneme atılır. 210

Bu bakımdan böyle bir günde (mâsiyetine veya) musibetine dikkatle bak! Zirâ riyanın âfetlerinden, **şeytan**ın hilelerinden sağlam kalan hiçbir sevabın yoktur! Eğer uzun bir müddette bir tek sevabın bunlardan sağlam kalırsa, onu da hasımların çarçabuk elinden alırlar. Gündüzün orucuna, gecenin ibadetine devam ettiğin halde, nefsini hesaba çekersen, ömründen giden her günde müslümanlar hakkında gıybet ettiğini ve bunun da bütün sevaplarını yok ettiğini anlarsın. Bir de işlediğin diğer günahları düşün. Haram ve şüphelilerden yemek, ibadetlerde kusur yapmak gibi! Acaba boynuzsuz hayvanın hakkının boynuzlu hayvandan alınacağı bir günde zulümle aldıklarının cezasından kurtulmayı nasıl ümit edersin?

Ebû Zer, Hazret-i Peygamberin toslaşan iki koçu görünce şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Ey Ebû Zer! Biliyor musun bunlar neyin hakkında toslaşıyorlar?

- Hayır!

- Fakat **Allahü teâlâ** bilir ve kıyâmet gününde bunların arasında hükmeder. 211

Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar. (En'ârn/38)

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) bu ayetin tefsirinde demiştir ki: "Bütün mahlûklar, kıyâmet gününde haşrolunur. Allah'ın adaleti boynuzlu koçtan boynuzsuzun intikamını alır. Sonra ona 'Toprak ol!' emrini verir! İşte o zaman, kâfirin 'keşke ben toprak olaydım' dediği zamandır".

Ey miskin! Amel sahifenin, uzun zahmetler çektiğin halde sevaplardan boş olduğunu gördüğün bir günde halin ne olacaktır? O gün Benim sevaplarım nerede?' dersin. Sana 'Hasımlarının sahifelerine nakledildiler!' cevabı verilir. Defterini, işlememek için sabrettiğin günahlarla dolu görürsün ve 'Yârab! Bunlar asla işlemediğim günahlardır (nerden geliyorlar?) ' dersin. Buna karşılık sana denilir ki: 'Dünyada gıybetlerini yaptığın, küfrettiğin, kendilerine kötülükle kasdettiğin, alışverişte, komşulukta, konuşmakta, münazarada, müzakerede, okumakta ve diğer şeylerde aleyhlerinde bulunduğun kimselerin günahlarıdır'.

İbn Mes'ûd, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Şeytan, Arap yarımadasında putperestlikten ümidini kesip küçük günahlara razı oldu. O küçük günahlar yok edicidirler. Bu bakımdan gücünüz yettiği kadar zulümden sakının. Çünkü kul, kıyâmet

gününde dağlar kadar ibadetlerle Allah'ın huzuruna gelir. Zanneder ki bu ibadetler onu kurtaracaktır. Bu durumda bir kul gelir der ki: 'Yârab! Falan adam bana zulüm yaptı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** ' (Ey melek) onun sevaplarından sil!' der. Böylece durmadan onun sevaplarından silinir. Öyle ki sevaplarından birşey kalmaz. Bunun misali, bir sahraya inen misafirlerin misâline benzer ki onların yanında yakacak odun yoktur. Odun toplamak için her biri bir tarafa dağılır. Az bir zaman sonra ateşlerini büyütürler ve istediklerini yaparlar. İşte günahlar da böyledir. 212

(Ey Rasûlüm!) Sen de öleceksin ve onlar da ölecekler. Sonra siz kıyâmet günü rabbinizin divanında davalaşacaksınız. (Zümer/30-31)

Bu âyet indiğinde Zübeyr b. Avvam 'Acaba dünyada aramızda olan hâdiseler günahların özellikleriyle beraber tekrar edilecek mi? diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Evet! Siz her hak sahibinin hakkını ödeyinceye kadar tekrar edilecektir' dedi. Zübeyr 'Allah'a yemin olsun, iş çok şiddetlidir' dedi. 213

Zerre kadar dahi müsamaha edilmeyen gün ne şiddetlidir? O günde bir yumruktan dahi vazgeçilmez. Söylenilen bir kelimeden, mazlum için zâlimden intikam alınıncaya kadar vazgeçilmez.

Enes **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ kullarını çıplak, beti benzi uçuk ve beraberlerinde hiçbirşey olmadığı halde haşreder,

Hazret-i Peygamber'e hadîsin metninde geçen 'Bühmen' kelimesini sorduk. Dedi ki: Beraberlerinde birşey yoktur. Sonra **Allahü teâlâ** öyle bir sesle çağırır ki yakın olan bir kimse işittiği gibi, uzak olan da işitir: Pâdişah benim! Şiddetle ceza veren benim! Bir şamar dahi olsa, cennet ehlinden bir kimseden cehennemlik bir kimsenin hakkı alınıncaya kadar cennete giremez. Cehennemliklerden bir kimsenin boynunda cennetliklerden birinin hakkı olduğu zaman cehenneme girmesi uygun olmaz tâ ki ondan o intikam alınıncaya kadar!

-Bu nasıl olur? Biz çıplak, betimiz ve benzimiz uçuk ve beraberimizde hiçbir şey olmadığı hâlde Allah'ın huzuruna geliriz!

- Sevaplar alınır, günahlar yüklenilir. Bu bakımdan ey Allah'ın kulları! Allah'tan korkun! Kulların mallarını almak, ırzlarına taarruz etmek, kalplerini daraltmak, aranızdaki ilişkilerde zulmetmekten sakının; zira kul ile Allah arasında bir özellik vardır. Bu bakımdan ona affetmek daha sür'atle varır. Kül birçok zulüm yapmış fakat onlardan tevbe etmişse, zulme uğrayanlardan helâllik istemek veya ettirmek imkânsız ise, bâri kısas günü için fazlasıyla sevaplar işlesin. Sevaplarının bir kısmını gizlice, ihlâs ile işleyip Allah'tan başkasını muttali etmesin. Bu durumun onu Allah'a yaklaştırması umulur. Böylece Allah'ın, kulların zulümlerini kendilerinden defetmesi için dostlarına sakladığı lütfuna nâil olur.

Enes şöyle rivâyet eder: Bir ara **Hazret-i Peygamber**'! oturmuş ön dişleri görünecek şekilde güldüğünü gördük. Hazret-i Ömer sordu:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Annem ve babam sana feda olsun! Seni güldüren nedir?

- Ümmetimden iki kişi, izzet sahibi Allah'ın huzurunda durup biri şöyle der: 'Yârab! Benim bu kardeşimin bana yaptığı zulmün intikamını al!' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** 'Kardeşine yapmış olduğun

zulmü öde!' der. O da 'Yârab! Sevablarımdan birşey kalmadı ki!' der. **Allahü teâlâ** hak sahibine der ki: 'Sen ne yapacaksın? Baksana onun sevabından birşey kalmamış'. Hak sahibi 'Yârab! Günahlarımdan yüklensin!' der.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**'in gözleri yaşla doldu ve şöyle dedi:

Muhakkak ki o gün, tehlikesi Süyük bir gündür. O öyle bir gündür ki insanlar, kendi günahlarının başkası tarafından taşınmasına muhtaç olurlar.

Bu manzara karşısında Allah-u Teâlâ, hak sahibine 'Başını kaldır cennetlere bak!' buyurur. Bunun üzerine hak sahibi başını kaldırır ve der ki:

- Yârab! Gümüşten yapılmış şehirler, incilerle süslenmiş altından yapılmış yüksek binalar ve köşkler görüyorum. Acaba bunlar hangi peygamberindir veya hangi sıddîkındır veya hangi şehidindir?

- Kim onun bedelini verirse onundur!

- Onun bedeli iledir?

- Müslüman kardeşini affetmendir!

- Yârab! Ben onu affettim.

- Kardeşinin elinden tut, onu da cennete götür!

Bunları söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Ey ashâbım! Allah'tan korkun! Aranızdaki ihtilâfları ıslah edin! Muhakkak ki Allah Mü'minlerin arasını ıslah eder. 214

Bu hadîs, şu noktaya dikkati çekiyor: Bu mertebeye ancak Allah'ın ahlakıyla ahlâklanma sayesinde varılır, ö da insanların arasını bulmak ve diğer güzel ahlâklardır.

O halde, şimdi kendi nefsin hakkında düşün! Eğer sahifen kul haklarından boşsa veya hak sahibi sana lütûfta bulunup seni affederse, ebedî saadete kavuşursan acaba sırtına rıza hilâtı giydirildiği, şekavet olmayan bir saadete vardığın, etrafında yok olmayan nimetlerle nimetlendiğin halde hüküm yerinden ayrılırken sevincin nasıl olur? O zaman kalbin sevinçten uçar. Yüzün bembeyaz olup, nûrlanır. Ayın ondördüncü gecesindeki dolunay gibi parlar. Bu bakımdan başını kaldırıp, sırtın günahlardan boş olduğu halde mahlûklar arasında sallana sallana gezmeni, kavuştuğun nimetlere ve haline bakarak içinde olduğun duruma gıpta ettiklerini, meleklerin önünde ve arkanda yürüyerek, şahidlerin gözü önünde ' (İşte bu) falan oğlu falandır. Allah ondan razı oldu ve onu razı etti. Peşinde hiçbir zaman şekavet olmayan bir saadetle saadetlendi' diye bağırdıklarını gözünün önüne getir! Acaba kıyâmette sana verilen bu makam, dünyada riyakârlığın, yağcılığın, zahirî süsün ve yapmacık hareketlerin ile halkın kalbinde olan mertebenden daha büyük değil midir? Eğer âhiret mertebesinin bu mertebeden daha hayırlı olduğuna, aralarında benzerlik bile bulunmadığına inanıyorsan katıksız bir ihlâs ile ahiretin o mertebesini elde etmeye çalış. Allah'a karşı plan muamelende doğru bir niyet ile hareket et! Zirâ bu nimetler ancak katıksız ihlâs ve doğru niyetle elde edilir!

Eğer **ikinci** şık olursa ki ondan Allah'a sığınırız yani sahifende basit zannettiğin, esasında tehlikeli olan bir günah çıkarsa Allah da ondan dolayı sana buğzederek 'Ey kötü kul! Benim lânetim senin üzerine olsun. Yaptığın ibadeti kabul etmeyeceğim' dese, bu ses kulağına gelir gelmez, yüzün simsiyah kesilir. Sonra melekler de Allah'ın gazabı için sana öfkelenerek 'Bizim ve bütün mahlûkların lâneti senin üzerine olsun!' derler. O arada zebaniler sana doğru gelirler. Bütün katılıkları, korkunçlukları ve dehşetli görünüşleriyle sana çullanır, perçeminden tutar, serd yüzüstü halkın gözü önünde yerlerde sürürler. Halk yüzünün siyahlığına, rezaletine bakarlar. Sen de azap ve helâkini isteyip durursun. Onlar ise 'Bugün, değil bir helâk ve azap, birçok helâk ve azabı çağır!' derler. Melekler 'Şu falanoğlu falandır! Allah onun rezaletlerini keşfetmiş, günahlarından ötürü ona lânet etmiştir. Bu bakımdan öyle bir şekavete düşmüştür ki o şekavetten sonra hiçbir zaman saîd olamaz!' diye bağırırlar.

Bu durum, çoğu kez kullardan gizli olarak işlemiş olduğun bir günahtan ötürü veya kulların kalbinde yer etmek maksadıyla yaptığın ya da onlar nezdinde rezil olmaktan korktuğun için işlediğin bir günahtan ötürü olur. Bu bakımdan senin cehaletin ne kadar da büyüktür! Zirâ geçici dünyada Allah'ın kullarından küçük bir grubun nezdinde rezil olmaktan sakınırsın da o kocaman mahşer halkının içinde sonsuz rezaletten korkmazsın. O rezalete, **Allahü teâlâ**'nın öfkesi, elem verici azabı, zebaniler eliyle cehenneme sürülmek de eklenir.

İşte buraya kadar tasvirine çalıştığımız durumlar, senin durumlarındır. Oysa sen hâlâ en büyük tehlikeyi sezmemektesin. O tehlike, sırat (köprü) tehlikesidir.

210) İmâm-ı Ahmed ve Tirmizî, (Ebû Hüreyre'den)

211) İmâm-ı Ahmed

212) İmâm-ı Ahmed, Beyhakî

213) İmâm-ı Ahmed

214) İbn Eb'id-Dünya, Hâkim

40-7

39. Sırat

Takva sahiplerini, binek üzerinde ikram ile Rahmân'a götürdüğümüz gün, mücrimleri de yaya ve susuz olarak cehenneme sürdüğümüz (gün) ! (Meryem/85-86)

Onları cehennemin yoluna götürün. Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir. (Saffat/23-24)

Bütün bu dehşetlerden sonra **Allahü teâlâ**'nın bu ayetleri hakkında düşün! Bu dehşetlerden sonra insan köprüyü geçmek için sevkolunur. Köprü, cehennem üzerine kurulmuş kılıçtan keskin ve kıldan incedir! Kim şu dünya âleminde dosdoğru bir yol üzerinde bulunursa, âhiret köprüsü üzerinde hafif olup kurtulur.

Dünyada istikametten ayrılan, yükünü günahlarla ağırlaştırıp isyan eden, köprüye ilk attığı adımda kayar ve helâk olur. Şu anda köprüyü ve inceliğini gördüğünde kalbine girecek korkuyu düşün.

Köprüyü gördükten sonra gözün köprünün altındaki simsiyah cehenneme ilişir. Sonra kulağına ateşin şiddetli sesi, öfkesi gelir. Halinin zayıflığına, kalbinin ızdırabına, ayağının titremesine rağmen, kıldan ince kılıçtan keskin köprü üzerinde yürümeye zorlanırsın. Oysa günahlarla ağırlaşan bu bedenle yeryüzünde bile yürümen zordur. Acaba bir ayağını köprünün üzerine koyduğunda keskinliğini hissettiğin, önünde insanların kayıp düştükleri ve cehennem zebanileri tarafından çengellerle çekildikleri zaman **ikinci** ayağını kaldırmaya mecbur olduğun zaman durumun ne olacaktır? Onların ateşe baş aşağı nasıl düştüklerini, ayaklarının havada nasıl kaldığını müşahede ettiğinde durumun ne olacaktır? Bu manzara korkunç bir manzaradır. Ne zahmetli bir yokuş, ne dar bir geçittir orası! Öyle ise köprü üzerinde sırtında günahların ağırlığı olduğu halde yürüdüğünü, köprüye çıktığını ve halkın cehenneme yuvarlandıklarını müşahede ettiğini,, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Yâ rabbî! Selâmet kıl! Selâmet kıl!' dediği cehennemin derinliğinden azap ve helâk isteyenlerin sesinin kulağına yükselip geldiğini, köprü üzerinden birçok insanların kayıp düşüşünü gördüğünde durumunu düşün. Acaba ayağın kayarsa, pişmanlığın sana fayda vermezse helâk olmayı isteyip İşte benim korktuğum buydu! Keşke hayatım için tedbir alsaydım. Keşke peygamberle beraber yol edinseydim! Vay hâlime! Keşke falanca adamı dost edinmeseydim. Keşke toprak olsaydım. Keşke unutulmuş olsaydım. Keşke annem beni doğurmasaydı' dediğinde halin nice olur?

İşte o zaman ateş seni yaka paça yakalar! Bir tellâl şöyle bağırır: 'Cehennemde ümitsiz olun! Benimle konuşmayın.

Bağırmaktan, inlemekten, derinden nefes almak ve imdâd istemekten başka yol kalmaz. Acaba bütün bu tehlikeler önünde olduğu halde şimdi aklını nasıl görürsün? Eğer bunlara inanmıyorsan, kâfirlerle beraber cehennem derekelerinde ebedî kalırsın? Eğer inanmış, fakat gaflete dalıp hazırlanmak hususunda gevşeklik göstermişsen zararın ve tuğyanın ne büyüktür? İmanın seni Allah'ın rızasına, ibadet yapıp, günahları terketmeye yöneltmezse, o îmanın sana ne faydası yardır? Eğer önünde köprünün dehşetinden başka bir dehşet olmasa, köprünün üstünden sağlam geçsen dahi, o geçişin tehlikesinden duyulan korku da sana yeter!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Köprü, cehennemin parçaları arasında kurulur. Köprüyü peygamberlerden, ümmetiyle beraber ilk geçen ben olurum. O gün peygamberlerden başkası konuşamaz. O günde peygamberlerin duası 'Yârab! Selâmet kıl! Yârab Selâmet kıl!' şeklindedir.

Cehennemde (çölde bulunan) sa'dan dikeni gibi çengeller vardır. Siz sa'dan dikenini gördünüz mü?

- Evet ya **Rasûlüllah** gördük!

- O çengeller sa'dan dikeni gibidirler. Onların büyüklüğünü Allah'tan başkası bilmez. İnsanlar amellerinden ötürü tutulur. Onlarından kimi amelinden ötürü helâk olur, kimi küçülür, sonra kurtulur. 215

Ebû Saîd el-Hudrî, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ediyor:

İnsanlar cehennem köprüsünün üzerinden geçer. O köprünün üzerinde demir dikenler, çengeller vardır. Sağdan soldan insanları kaparlar. Köprünün iki tarafında melekler vardır. O melekler derler ki: "Yârab! Selim kıl! Yârab! Selâmet bırak!' İnsanların kimi şimşek gibi geçer, kimi rüzgâr gibi, kimi at gibi, kimi süratli bir yürüyüşle, kimi normal bir yürüyüşle yürür, kimi sürüngenler gibi sürünür, kimi zorlukla yürür. Cehennem ehline gelince, onlar cehennemde ne ölürler, ne yaşarlar. Bazı insanlar birtakım günah ve hatalardan dolayı muâhaze olunurlar. Yanarlar, kömür olurlar, sonra şefaat için izin verilir. 216

Böylece hadîsin sonuna kadar zikretti.

İbn Mes'ûd, **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Allah, öncekileri ve sonrakileri belli bir günde toplar. Kırk gün ayakta gözleri göklere dikili vaziyette hükmün faslını beklerler. 217

Râvî hadîsi 'mü'minlerin secde vakitlerini belirten kesimine varıncaya kadar' zikredip şöyle dedi:

Sonra Mü'minlere 'Başlarınızı kaldırın!' denir. Mü'minler başlarını kaldırır. Onlara amelleri nisbetinde nurları verilir; kimine büyük bir dağ gibi nur verilir. O nur onun önünde yürür, kimine ondan daha küçük bir nur verilir, kimine ondan daha küçük bir nur verilir, kimine bir hurma ağacı kadar, kimine daha küçük bir nur verilir. Hatta sonuncuları olan bir kişiye ayağının baş parmağı üzerinde bir nur verilir. O nur bazen ışık verir. Bazen de söner. Işık verdiğinde ayağını atar, yürür. Söndüğünde yerinde kalakalır. 218

Sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , onların nurları nisbetinde köprü üzerinden geçtiklerini zikretti:

Onlardan kimi gözün kapanıp açılması kadar çabuk geçer, kimi şimşek gibi, kimi bulut gibi, kimi kayan yıldız gibi, kimi atın koşusu gibi, kimi bir erkeğin koşusu gibi geçerler. Hatta nuru ayağının baş parmağında verilen kimse, geçerken yüzüstü, eller ve ayaklar üstünde emekler. Bir elini çeker, diğer eliyle tutar. Bir ayağı tutar, diğer ayağı çeker. Ateş onun yanlarına kadar gelir.

Râvî der ki: O kurtuluncaya kadar böyle olur. Kurtulunca köprünün başında durur ve 'Hamd Allah'a mahsustur. Muhakkak **Allahü teâlâ** bana öyle bir nimet verdi ki hiç kimseye verilmemiştir; zira cehennemi gördükten sonra beni cehennemden kurtardı' der. Böylece onun elinden tutulur, cennet kapısında bulunan bir göle götürülür ve yıkanır, temizlenir.

Enes b. Mâlik, **Hazret-i Peygamber**'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Köprü, kılıcın keskinliği veya kılın inceliği gibidir. Melekler Mü'min erkekler ile Mü'min kadınları kurtarırlar. Cebrâil (aleyhisselâm) benim belim (kemerim) den tutar. Ben 'Ey rab! Selim kıl, selim kıl!' derim. O günde kayan erkekler ile kayan kadınlar pek çoktur. 219

İşte bunlar köprünün dehşet ve felâketleridir. Öyle ise köprü (sırat) hususunda uzunca düşün. İnsanların kıyâmet dehşetlerinden en sağlam kalanı dünyada iken bu hususta çok düşünenidir. **Allahü teâlâ** iki korkuyu bir araya getirmez. Kim dünyada iken bu dehşetlerden korkarsa, âhirette bunlardan emin olur. Korkudan gayem, kadınların rikkati (inceliği) gibi bir rikkat değildir ki bu durumları dinlediğin

zaman gözün yaşarıp kalbin rikkate gelir. Fakat az bir zaman sonra unutur, tekrar oyuna dalarsın. Bu tür rikkat korku değildir. Herhangi birşeyden korkan bir kimse, ondan kaçar. Herhangi birşey uman bir kimse onu arar. Seni kurtaracak olan korku, seni Allah'ın yasaklarından menedip, ibadetine teşvik eden korkudur. Kadınların rikkatinden daha uzağı, ahmakların korkusudur. Ahmaklar bu dehşetleri dinledikleri zaman, dilleriyle istiâze ederler. Onlardan biri şöyle der:

Allah'tan yardım talep ediyoruz. Allah'a sığmıyoruz! Yâ rabbî! Bizi kurtar, kurtar!'

Oysa onlar bu sözlerine rağmen helaklerinin sebebi olan günahlarda ısrar ederler, Bu bakımdan **şeytan**, böyle kimselerin istiazesine güler. Sahrada bulunduğu ve arkasında bir kale olduğu halde kendisine saldıran yırtıcı hayvandan kaçıp kaleye sığınmaz da hayvanın saldırısına rağmen diliyle 'Senin şerrinden şu aşılmaz kaleye sığmıyorum! Bu kalenin yıkılmaz binasından ve kuvvetli temelinden yardım talep ediyorum' diyen bir kimseye gülündüğü gibi, böyle ahmaklara da gülünür.

Bir kimse yerinde oturduğu halde bu duayı yaparsa bu dua, bu kimseyi yırtıcı hayvandan nasıl kurtarır?

Âhiretin dehşetleri için de ancak doğru olarak 'Lâ ilâhe illâllah' demek kaledir. Doğru olmasının mânâsı; Allah'tan başka senin için bir maksûd ve mabudun olmaması demektir. Kim hevasını ilâh edinmişse, o kimse Tevhîd hususunda doğruluktan uzaktır. O kimsenin durumu tehlikelidir!

Eğer bütün bunları yapmaktan aciz isen, **Hazret-i Peygamber**'e muhib ol! Onun sünnetini yüceltmeye, ümmetinden salihlerin kalplerini gözetmeye gayret et! Salih kimselerin dualarıyla bereketlen, Bu takdirde, onun veya onların şefaatine nail olup sermayen az olsa da şefaat sayesinde kurtulman umulur!

215) Müslim, Buhârî

216) Müslim, Buhârî

217) Müslim

218) İbn Adiyy, Hâkim

219) Beyhakî, Şuab'ul-Îman

40. Şefaat

Mü'minlerin bazı taifelerine cehenneme girmek sabit olduğu zaman **Allahü teâlâ** fazlıyla onlar hakkında peygamber ve sıddîkların şefaatini kabul eder. 220 Hatta âlim ve salihlerin şefaatini aile efradı, akrabaları, dostları ve tanıdıkları hakkındaki şefaatini de kabul eder. Bu bakımdan onların şefaatini kazanmaya gayret et! O da şu şekilde elde edilir:

Hiç bir kimseyi şahsından ötürü tahkir etmemelisin. 221 Çünkü **Allahü teâlâ**, velîlerini kullarının içinde gizlemiştir. Kendisiyle alay edilen kimsenin Allah'ın velîsi olma ihtimali vardır. Hiçbir günahı küçük sayma, çünkü **Allahü teâlâ** gazabını günahların içinde gizlemiştir. Küçük saydığın günahta Allah'ın gazabının olması mümkündür. Hiçbir ibadeti azımsama, çünkü **Allahü teâlâ** rızasını ibadetinde gizlemiştir. Allah'ın rızasının o azımsanan ibadette olması mümkündür. Bazen o ibadet güzel bir söz,

helâl bir lokma, güzel bir niyet veya onların yerine geçen bir hareket olabilir. Şefaatin delilleri Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde çoktur.

Rabbin sana verecek ve sen hoşnut olacaksın! (Duha/5)

Rabbim! Onlar insanlardan bir çoğunu şaşırttılar. Artık bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir, kim bana isyan ederse, muhakkak ki sen çok bağışlayıcı, çok merhamet edicisin. (İbrahim/36)

Eğer onlara azap edersen onlar senin kullarındandır. (Mâide/118)

Amr b. el-As rivâyet ediyor ki **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) , Hazret-i İbrahim'in ve Hazret-i Îsa'nın yukarıdaki sözlerini okuduğu zaman, ellerini kaldırdı, 'ümmetim, ümmetim' dedikten sonra ağladı. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurdu: "Ey Cebrâîl! Muhammed'e git! Ona 'Seni ağlatan ne idi?' diye sor". Cebrâîl **Hazret-i Peygamber**'e gelip sorunca, **Hazret-i Peygamber** Cebrâîl'e ağlamasının sebebini anlattı. Oysa Allah, peygamberinin durumunu daha iyi biliyordu. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** Cebrâîl'e dedi ki:

Ey Cebrâîl! Muhammed'e git! Ona de ki: Muhakkak biz ümmetin hakkında seni razı edeceğiz. 222

Bana beş şey verildi ki benden önce hiçbir kimseye verilmemiştir:

a) Bir aylık mesafede bulunduğum halde korku ile düşmanıma galebe çaldım,

b) Bana ganimetler helâl kılındı. Oysa benden önce peygamberlerden hiç kimseye helâl kılınmamıştı,

c) Yeryüzü bana ve ümmetime mescid, toprağı da 'temizleyici' kılındı. Ümmetimden bir kimse namaz vakti geldiğinde namazını olduğu yerde kılsın!

d) Bana şefaat verildi,

e) Her peygamber sadece kavmine gönderildi. Ben ise, bütün insanlara gönderildim. 223

Kıyâmet günü geldiğinde, peygamberlerin imamı, hatibi ve şefaatlerinin sahibi olurum. Bunu övünmek için söylemiyorum. 224

Ben Âdem evladının efendisiyim. Bu sözümde övünme yok! Ben kabrinden çıkan ilk insanım. Ben ilk şefaat edenim. Ben ilk şefaati kabul olunanım. 'Liva'ül-Harnd' benim elimdedir. Âdem ve ondan sonra gelenler o bayrağın altında toplanırlar. 225

Her peygamberin kabul olunan bir duası vardır. Ben o duamı, kıyâmet gününe ümmetime, şefaat olarak saklamak istiyorum. 226

İbn-i Abbâs, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Peygamberlere altından yapılmış minberler kurulur. Peygamberler onların üzerinde otururlar. Benim minberim boş kalır, onun üzerinde oturmam. Rabbimin huzurunda ayakta durup şöyle niyazda bulunurum: 'Ey rabbim! Benim ümmetim ne olacaktır?' Bunun üzerine **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Ey Muhammed! Sen ümmetine ne yapmamı istiyorsun?' Derim ki: 'Yârab! Onların hesabını acele yap!' Ben şefaat ederim. Hatta elime cehenneme gönderilen kişilerin ismi yazılı kurtuluş belgeleri verilir ve

cehennem bekçisi Mâlik der ki: 'Ey Muhammed! Ateş, rabbinin öfkesinden ötürü ümmetinden hiç kimseyi bırakmadı'. 227

Kıyâmet günü, yeryüzünde bulunan taş ve topraktan daha fazla kimseler için şefaat ederim. 228

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber**'e bir kol eti getirildi. Zaten kol etini severdi. Etten ön dişleriyle parçalar koparıp yedikten sonra şöyle dedi:

Kıyâmet gününde insanların efendisiyim. Bunun neden olduğunu biliyor musunuz? **Allahü teâlâ** öncekileri ve sonrakileri bir toprakta toplayacaktır. Öyle ki bağıran onlara sesini duyuracak, göz onları görecek ve güneş onlara yaklaşacaktır. İnsanlar, üzüntüden tahammül edilmeyecek bir duruma gelecekler. İnsanlar birbirine 'Başınıza geleni görmüyor musunuz? Rabbinizin yanında size şefaat edecek bir kimseyi araştırmayacak mısınız?' diyecektir. Bunun üzerinde insanlar birbirlerine 'Âdem'e (aleyhisselâm) gidin!' derler.

Âdem'e (aleyhisselâm) gelip 'Sen beşerin babamızsın. Allah seni kudret eliyle yarattı. Ruhundan sana üfürdü. Meleklere sana secde etmelerini emretti. Öyle ise bizim için rabbinin katında şefaatte bulun. İçinde bulunduğumuz felâketi ve vardığımız noktayı görmüyor musun?' derler. Bunun üzerine Âdem (aleyhisselâm) 'Rabbiniz öyle öfkelenmiş ki daha önce böyle öfkelenmediği gibi sonra da öfkelenmez. Rabbim cennet ağacından yemekten beni menetti. Ben onun emrinin hilâfına hareket ettim. Nefsim, nefsim! Siz benden başkasına gidiniz! Siz Nûh'a gidiniz' der.

Böylece Onlar Nûh'a (aleyhisselâm) varıp 'Ey Nûh! Sen yeryüzü ehline gönderilen ilk rasûlsün! **Allahü teâlâ** sana 'Çokça şükreden bir kul' demiştir. Rabbinin katında bizim için şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin?' Nûh (aleyhisselâm) der ki: 'Rabbim bugün öyle bir öfkelenmiştir ki bunun gibi ne daha önce, ne bundan sonra öfkelenmemiş ve öfkelenmez. Benim bir duam vardı. Kavmimin aleyhinde o duamı yaptım. Bu bakımdan ben ancak nefsimle meşgulüm. Siz başkasına gidiniz, İbrahim Halîlullah'a gidiniz!'

Böylece onlar İbrahim Halîlullah'a varırlar. İbrahim Halîlullah'a derler ki: 'Sen Allah'ın peygamberi ve yeryüzünün sakinleri arasında onun dostusun. Rabbin katında bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin?' Bunun üzerine İbrahim Halîlullah der ki: 'Rabbim bugün öyle öfkelenmiş ki ne bundan önce böyle öfkelenmiş, ne de gelecekte böyle öfkelenir. Ben daha önce **üç** defa hilâf-ı hakîkat beyanda bulundum'. (O **üç** şeyi belirttikten sonra şöyle de) 'Ben ancak nefsim için şefaatçi olurum.

Öyle ise siz Musa'ya gidin!' Böylece onlar Musa'ya (aleyhisselâm) varırlar ve derler ki: 'Sen **Allah'ın Rasûlü**'sün. Allah Risalet ve konuşmasıyla seni insanlardan üstün kıldı. Bizim için rabbinin katında şefaat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin?' Bunun üzerine Musa (aleyhisselâm) der ki: 'Rabbim bugün öyle öfkelenmiştir ki ne bundan önce böyle öfkelenmiş, ne de bundan sonra böyle öfkelenir. Ben bir adam öldürdüm. Ancak nefsim için şefaatçi olurum. Îsa'ya (aleyhisselâm) gidin!' Böylece onlar Îsa'ya varırlar ve derler ki: 'Ey Îsa! Sen **Allah'ın Rasûlü** ve Meryem'in rahmine atılmış kelimesisin. Allah'tan gelen ruhsun. Beşikte iken insanlarla konuştun. Rabbinin katında bizim için şefaatçi ol! İçinde bulunduğumuz dehşeti görmez misin?' Îsa (aleyhisselâm) der ki: 'Rabbim bugün öyle öfkelenmiş ki ne bundan önce böyle öfkelenmiş, ne de bundan sonra böyle öfkelenir'. Îsa (aleyhisselâm) işlemiş olduğu bir zelleyi söyler ve 'Nefsim, nefsim' dedikten sonra **Muhammed'in (aleyhisselâm)**

(sallâllahü aleyhi ve sellem) yanına gidin' der. Mahşer ehli bana gelip şöyle derler: 'Ey Muhammed! Sen **Allah'ın Rasûlü**, peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını (zellelerini) affetti. Rabbinin katında bizim için şefaatte bulun. İçinde bulunduğumuz 'dehşeti görmez misin?' Bunun üzerine ben arşın altına varırım. Orada rabbim için secdeye kapanırım. **Allahü teâlâ** hamdlerinden ve güzel övgüsünden bana öyle birşey açar ki benden önce hiç kimseye açmamıştır. Sonra der ki: 'Ey Muhammed! Başını secdeden kaldır! İste! İsteğin verilecektir. Şefaat et? şefaatin kabul olunacaktır'.

Başımı kaldırır ve şöyle derim: Tarab! Ümmetim, ümmetim!' Bunun üzerine denilir ki: 'Ey Muhammed! Ümmetinden hesabı olmayanları cennet kapılarının sağından içeri bırakacağım'! Diğer kapılarda da insanların ortaklarıdırlar'.

Hazret-i Peygamber bütün bunlardan sonra şöyle buyurmuştur:

Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim! Cennet kapılarının iki yanları arasındaki mesafe Mekke ile Hümeyra veya Mekke ile Busra arası kadar geniştir. 229

Başka bir hadîste bu siyak, bu ibarelerin mânâları aynen vardır. Ancak o hadîste İbrahim'in hataları (zelleri) zikredilmiştir. O da, yıldızlar hakkında 'Bu benim rabbimdir', kavminin putları için 'Onları parçalayan en büyük puttur' ve 'Ben hastayım' sözleridir.

İşte bu şefaat, **Hazret-i Peygamber**'in şefaatidir. Ümmetinden âlim ve sâlihler de şefaat ederler. Hatta **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Ümmetimden bir kişinin şefaatiyle Râbia ve Mudar kabilelerinden daha fazla kimseler cennete girecektir. 230

Kişiye 'Ey falan kalk! Şefaat et' denir,

O da kalkıp bir kabile veya bir aile veya biriki kişi için ameli nisbetinde şefaat eder. 231

Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cennet ehlinden bir kişi, kıyâmet gününde cehennem ehline görünür, cehennem ehlinden biri onu çağırır:

- Ey falan. Beni tanıyor musun?

- Hayır! Tanımıyorum, sen kimsin?

- Dünyada benim yanımdan geçerek benden bir yudum su istedin de sana içirdim.

- Tanıdım!

- O halde bana o içirdiğim sudan dolayı rabbinin katında şefaatte bulun!

Bunun üzerine cennet ehli, zikri yüce olan Allah'tan dileyerek şöyle der: 'Ben cehennem ehline göründüm. Cehennem ehlinden biri beni çağırıp 'Beni tanıyor musun?' dedi. Ben de 'Sen kimsin?' diye sordum. Dedi ki: 'Ben o kimseyim ki dünyada benden su istedin, sana su içirdim. Bu bakımdan rabbin katında bana şefaatte bulun!' Öyleyse Yâ rabbelâlemîn! Onun hakkında beni şefaatçi kıl!

Allah onun o kimse hakkındaki şefaatini kabul eder ve o kimsenin cehennemden çıkması emrolunur.

İnsanlar haşre gönderildiklerinde, kabirlerden çıkan ilk insan benim. Rablerinin huzuruna vardıklarında onların sözcüsü benim. Ümitsiz olduklarında onların müjdecisi benim. O gün 'Liva'ül-Hamd' (Hamd sancağı) benim elimdedir. Ben rabbimin katında Âdem evladının en şereflisiyim. Bu sözümde övünme yoktur.

Ben rabbimin huzurunda cennetin hullelerinden birini giyerim. Sonra arşın sağ tavafında dururum. Benden başka hiç kimse o makamda bulunamaz. 232

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle diyor: Ashâbtan bir grup oturup **Hazret-i Peygamber**'i beklediler. **Hazret-i Peygamber** çıkıp onlara yaklaştığında aralarında müzakere ettiklerini gördü. Onlar diyorlardı ki:

- Hayret! **Allahü teâlâ** mahlûkundan İbrahim'i dost edinmiştir.

- Acaba Musa'nın (aleyhisselâm) konuşmasından daha hayret vericisi var mıdır? Muhakkak Allah onunla konuştu!

- Îsa (aleyhisselâm) Allah'ın kelimesi ve Allah'tan gelen ruhtur.

- Âdem'i Allah seçti.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** onlara selâm verdi ve şöyle dedi:

Konuşmanızı, İbrahim'in Allah'ın dostu olduğunu takdir edişinizi dinledim. İbrahim'in (aleyhisselâm) Allah'ın dostu olduğu doğrudur. Musa (aleyhisselâm) Allah ile konuşmuştur, bu da doğrudur. Îsa (aleyhisselâm) Allah'tan gelen bir ruhtur ve Allah'ın kelimesidir, bu da doğrudur. Allah Âdem'i (aleyhisselâm) seçmiştir, bu da doğrudur. Ben de Allah'ın habibiyim. Bununla böbürlenmem. Ben kıyâmet gününde Liva'ül-Hamd'ın taşıyıcısıyım. Bununla da övünmüyorum. Ben ilk şefaat eden ve ilk şefaati kabul edilenim. Bununla da böbürlenmiyorum! Cennetin halkasını ilk çalan benim! Allah bana kapıyı açar, cennete girerim. Benimle beraber Mü'minlerin fakirleri de vardır. Bununla da övünmüyorum! Ben öncekilerin ve sonrakilerin en şereflisiyim. Bununla da övünmüyorum. 233

220) Mutezile ve Havâric mezhebinin bir kısmı, ateşe giren günahkârların şefaatle ateşten çıkacakları görüşünü 'Onlara şefaatçilerin şefaati fayda vermez' mealindeki âyet ve benzerleriyle karşı çıkıp kabul etmemişlerdir,. **Ehl-i Sünnet** âlimleri ise bu hususta gereken cevapları vermişlerdir. (Geniş bilgi için bkz. İthâfu's-Saâde, X/485)

221) Ancak kâfir küfründen, fâsık fışkından, **bid'atçı** da **bid'at**ımdan dolayı tahkir edilir. Zira **Allahü teâlâ** zâlimlere açıkça lânet okumaktadır.

222) Müslim, (Abdullah b. Amr b. el-As'dan)

223) Müslim, Buhârî, (Câbir'den)

224) Tirmizî, İbn Mâce

225) Tirmizî, (hasen olarak) ; İbn Mâce, (Ebû Said el-Hudrî'den)

226) Müslim, Buhârî

227) Taberânî, Evsat

228) İmâm-ı Ahmed ve Taberânî, (Büreyde'den hasen bir senedle)

229) Müslim, Buhârî. Hümeyra kelimesi yanlıştır. Hadîsin metninde Hacer kelimesi vardır ve Hacer belli bir şehrin ismidir. Busra ise Şam diyarında bir kasabanın adıdır.

230) İbn Amr b. Semmak, (Ebû Umame'den) , Ancak 'orada iki kabileden birisi kadar' tabiri vardır. Bazı şeyhler o kişinin Hazret-i Osman olduğunu rivâyet ederler. (İthaf us-Saatle, X/495)

231) Tirmizî

232) Tirmizî

233) Tirmizî

41. Kevser Havuzu

Havz büyük bir ikramdır. **Allahü teâlâ** bu ikramı peygamberimize tahsis etmiştir. Hadîsler havzııı vasfını belirtmiştir. **Allahü teâlâ**'dan ümidimiz dünyada havz hakkındaki bilgiyi, âhirette de onun tadını bize nasip etmesidir; zira havzumun sıfatlarından biri şudur: Havzdan içen bir kimse hiçbir zaman susamaz.

Enes (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir ara uyukladıktan sonra tebessüm ederek başını kaldırdı. Ashâb 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Neden güldün?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Bana şimdi bir âyet indi dedikten sonra Kevser sûresini okuyup şöyle dedi:

- Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz?

-Allah ve Rasülü daha iyi bilir.

- Kevser, bir nehirdir. Rabbim cennette onu bana va'detti. O nehrin üzerinde çok hayır vardır. Onun yanında bir havuz var. Kıyâmet gününde ümmetim o havuzun başında toplanacaklar. O havuzun kapları gökteki yıldızlar kadardır. 234

Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cennette yürüdüğüm bir anda gözüme bir nehir ilişti. Nehrin iki kıyısına içi delikli inciden mâmûl kubbeler serpilmişti. Cebrâîl'e dedim ki:

- Ey Cebrâil bu nedir?

- Bu, rabbinin sana verdiği kevserdir. Melek elini havuzun altına vurdu. Çamurunun halis misk olduğunu gördüm. 235

Yine Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Havzumun iki tarafının arasındaki mesafe, Medine ile San'a (veya Medine ile Amman) arasındaki mesafe kadardır. 236

İbn Ömer Kevser Sûresi inince **Hazret-i Peygamber**in (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Kevser cennette bir nehirdir. İki tarafı altından yapılmıştır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve miskten daha güzel kokuludur. O su inci ve mercan kayaları üzerinde akar. 237

Hazret-i Peygamberin âzadlısı Sevban b. Bücded, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Muhakkak ki benim havuzumun mesafesi Aden ile Belka arası kadardır. Havuzumun suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Havuzumun testileri gökteki yıldızlar kadardır. Kim ondan bir yudum içerse, artık ebediyyen susamaz. Havza ilk varan muhacirlerin fakirleridir. 238

Bunun üzerine Hazret-i Ömer sordu:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Onlar kimlerdir!

- Başları (yoksulluktan ötürü) tozlu toprakla elbiseleri pejmürde, nimetler içerisinde olan kadınlarla evlenmeyen ve kendilerine baş olma kapıları açılmayan kimselerdir.

Bu hadîsi işitince Ömer b. Abdülazîz şunları söyledi: 'Yemin ederim, ben nimetler içerisinde beslenen kadınlarla evlendim. Abdülmelik'in kızı Fâtıma ile evlendim. Bana riyaset kapıları açıldı, (Öyleyse ben o havuza ilk varanlardan olamam) . Ancak rabbim bana rahmet ederse o başka! Bundan sonra başım kirlenmedikçe ona yağ sürmem. Elbisem kirlenmedikçe yıkamam.

Ebû Zer diyor ki: **Hazret-i Peygamber**e 'Havuzun kabı nedir (veya ne kadardır?) ' diye sordum, dedi ki:

Muhammed'in (aleyhisselâm) nefsini kudret elinde tutana yemin olsun! Havzun kapları, bulutsuz ve kapkaranlık gecede parlayan gökteki yıldızların sayısından daha fazladır. O havuzdan içen bir kimse, ebediyyen susamaz. Havuzun üzerinde son bulan, cennetten oraya iki musluk akar. Havuzun eni, uzunluğu gibidir. Amman ile ile arasındaki mesafe kadardır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. 239

Semûre, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Her peygamberin bir havuzu vardır. Her peygamber havuzuna gelen insanların fazlalığıyla iftihar eder. Ben, benim havuzumun onların en kalabalığı olmasını umuyorum. 240

İşte bu, **Hazret-i Peygamber**'in ümididir. Her kul havuza gidenlerin arasında olacağını ümit etmelidir. Mağrur olup da ümit etmesin. Çünkü hasadı uman, tohumu eker, yeri temizler, sular, sonra oturup Allah'tan ekini bitirmesini, kasırganın, dolunun ekine dokunmamasını niyaz eder. Nadas etmeyi veya tarlayı temizleyip sulamayı terkedip de Allah'tan ekin ve meyve bitirmesini uman bir kimseye gelince, bu kimse aldanmış ve kuruntuya kapılmış bir kimsedir. Bu kimse, Allah'ın fazlını ümit edenlerden değildir. İşte halkın çoğunun ümidi böyledir. Bu, ahmakların aldanışıdır. Aldanmak ve gafletten Allah'a sığınıyoruz; zira tedbir almadan Allah'ın fazlına aldanmak, dünya ile aldanmaktan daha tehlikelidir.

Ey insanlar! Allah'ın va'di gerçektir; sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (**şeytan**) Allah ile sizi aldatmasın! (Fâtır/5)

234) Müslim

235) Tirmizî, (hasen olarak)

236) Müslim

237) Tirmizî, (hasen sahih olarak)

238) Tirmizî, (garîb olarak) . Belka Şam diyarında bir beldenin adıdır.

239) Müslim

240) Tirmizî, (garîb olarak)

42. Cehennem, Dehşeti ve Azabı

Ey nefsinden gâfil! Yok olmaya yaklaşan ve şu fani dünyanın meşgaleleriyle aldanan kişi! Kendisinden göç edip gideceğin dünya hakkında düşünmeyi bırak! Ebediyyen kalmak üzere varacağın âhiret için düşün! Zira sana haber verilmiştir ki ateş, bütün insanların varacağı yerdir.

İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. «Bu, rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah'tan sakınanları kurtarırız ve zâlimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız. (Meryem/71-72)

Senin cehenneme uğraman kesindir. Cehennemden kurtulacağın ise, şüphelidir. Öyleyse oraya girme korkusunu düşün! Böylece ondan kurtulmak için hazırlık yapman umulur. Mahlûkların hallerini düşün ki kıyâmetin dehşetlerinden çektiklerini çekmişlerdir! Kıyâmetin üzüntü ve dehşetleri içinde ve kıyâmet haberlerinin hakikatini, şefaatçilerin şefaatini beklerken, ansızın mücrimlerin etrafını karanlıklar kaplar. Onların üzerine alevli bir ateş gölge yapar. O ateşin nefes alıp vermesini ve homurtusunu dinlerler. Bu homurtu da ateşin şiddetli öfkesinden haber verir. İşte bu anda mücrimler helâk olacaklarına kesin gözüyle bakarlar. Ümmetler diz üstü çökerler, Hatta günahtan beri olanlar bile bu kötü neticeden korkarlar. Zebanilerden bir tellâl çıkıp şöyle bağırır:

Dünyada nefsini tûl-i emel ile aldatan, ömrünü kötü işlerde harcayan falan oğlu falan nerede?

Böylece demirden yapılmış tokmaklarla o kimsenin üzerine üşüşürler, tehditlerin büyükleriyle onu karşılarlar. Onu şiddetli azaba sevkederler. Cehennemin derinliğine baş aşağı atarak şöyle derler:

Tad, zira sen kendince üstündün, şerefliydin. (Duhân/49)

Etrafları dar, yolları karanlık, tehlikeleri belli olmayan, içinde ebediyyen esir kalman, ateş yanan, içindeki içkileri sıcak su olan bir yurtta bulunurlar. Ebedî kalacakları yer cehennemdir. Zebanilerin tokmaklarıyla ezilirler. Cehennem kendilerini toplar. Onların, o yurttaki istekleri helâk olmaktır. Fakat oradan kurtuluşları yoktur. Ayakları alınlarına bağlanmış, gözleri günahlarının zulmetinden simsiyah kesilmiştir. O yurdun köşelerinden şöyle bağırırlar:

Ey Mâlik! Bize azap tatbik edildi! Bize vurulan prangalar ağır bastı. Ey Mâlik! Derilerimiz pörsüdü! Ey Mâlik! Bizi buradan çıkar. Muhakkak ki biz bir daha kötülüklere dönmeyeceğiz.

Bunun üzerine zebaniler derler ki: 'Heyhât! Nereden çıkacaksınız? Artık temennilerin zamanı geçmiştir. Zillet evinden sizin için çıkış yoktur. Orada ümitsiz olun, konuşmayın! Eğer siz, oradan çıkarılmış olsanız "muhakkak yasaklandığınız şeylere tekrar dönersiniz!'

Onlar o anda ümitsiz olurlar. Allah'a karşı işlemiş oldukları suçlardan ötürü esef ederler. Fakat pişmanlık onları kurtarmaz. Esef onlara fayda vermez. Onlar elleri bağlı olduğu halde yüz üstü düşerler. Üstlerinde ve altlarında, sağ ve sollarında ateş vardır. Onlar ateş denizine dalmışlardır. Yiyecekleri ateş, içecekleri ateş, elbiseleri ateş, yatakları ateştir. Onlar ateşten cübbeler, katrandan gömlekler giyer, tokmakların vuruşu ve zincirlerin ağırlığı altında kıvranırlar. Onlar cehennemin dar geçitlerini geçmeye mecbur olurlar. Onun derekelerinde hurdahaş olurlar. Orada tir tir titrerler. Kazanların kaynaması gibi ateş onları kaynatır. Onlar azap isterler, helâk isterler. Onlar azabı istediklerinde başlarının üzerine hamım (sıcak su) dökülür. O hamîm ile onların içindeki her şey erir. Onların derileri de erir.

Onlar için demirden yapılmış tokmaklar vardır. O tokmaklarla alınları kırılır. Ağızlarından irin akar. Susuzluktan ciğerleri paramparça olur. Gözbebekleri yanakları üzerine akar. Yanaklarından etleri düşer. Her taraftan kıllar düşmeye başlar. Hatta derileri düşer. Derileri pörsüdükçe onlara başka deriler giydirilir. Kemikleri etten sıyrılır. Ruhlar, damarlar, kemikleri bağlayan asablarla baki kalmıştır. Onlar, o ateşlerin alevleri arasında ümitsiz kalır. Onlar bu durumda ölümü temenni ederler, fakat ölemezler.

Acaba yüzleri kömürden daha fazla siyahlaştığı, gözleri körleştiği, dilleri tutukluğu, belleri kırıklığı, kemikleri hurdahaş olduğu, kulakları kesildiği, derileri yırtıldığı, elleri boyunlarına bağlandığı, alınları ile ayaklan bir araya getirildiği, yüzleriyle ateş üzerinde yürüdükleri, gözleriyle demir dikenlere bastıkları zaman onlara bakarsan senin durumun ne olacaktır? Ateşin alevleri onların bedenlerinde gezer. Cehennemin yılan ve akrepleri, azalarına yapışır. Bu durumu gördüğünde halin ne olacaktır?

İşte bu söylediklerimiz, onların hallerinden bir parçadır. Şimdi ise, dehşetlerinin tafsilâtına bir bak. Cehennemin vadileri ve dereleri hakkında düşün; zira **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Cehennemde yetmiş bin vadi vardır. Her vadide yetmiş bin dere vardır. Her derede yetmiş bin ejderha, yetmiş bin akrep vardır. Kâfir ve münafık bütün bunlardan geçmeden cehennemin altına varamaz,241

Hazret-i Ali, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Hüzün kuyusundan (veya vadisinden) Allah a sığınırız!

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Hüzün kuyusu (veya vadisi) ne demektir?

- Cehennemde bir vadidir ki cehennem her gün yetmiş defa onun şerrinden Allah'a sığınır, Allah onu, Kur'ân okurken riyakârlık yapanlar için hazırlamıştır. 242

İşte bu söylediğimiz cehennemin genişliği ve vadilerin derecelere bölünmesidir. Bunlar da dünyanın vadileri ve şehvetleri adedincedir. Kapılarının adedi ise, kulun kendileriyle isyan ettiği yedi âzanın adedi kadardır. O kapıların biri diğerinin üstündedir. En üstündekine Cehennem, sonrakine Sekar, sonrakine Lezza, sonrakine Hutame, sonrakine Sair, sonrakine Cahîm, sonrakine Hâviye denir.

Şimdi Hâviye'nin derinliğini dikkatle izle! Zira onun derinliğinin hududu tıpkı dünya şehvetlerinin derinliğinin hududunun olmadığı gibi yoktur. Nasıl ki dünyanın bir ihtiyacı, insanı daha büyük bir ihtiyaca götürürse, cehennemin Hâviye'si de kendisinden daha derin bir hâviyeye götürür.

Ebû Hüreyre diyor ki: **Hazret-i Peygamber** ile beraberdik. O anda bir gürültü işittik. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** 'Biliyor musunuz, bu neyin düşüşüdür?' dedi. 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dedik. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Bu bir taştır. Yetmiş sene önce cehenneme atıldığı halde şimdi cehennemin dibine vardı. 243

Sonra cehennem derekelerinin değişik olmalarına dikat et; zira âhiret, derece bakımından daha büyük, fazilet bakımından daha yücedir. Nasıl ki insanların dünyaya üşüşmeleri değişik, kimi dünyada gark olan bir kimse gibi dünyaya dalmış, dünyadan çokça edinmiştir, kimi belli bir hududa kadar dalmıştır, tıpkı bunun gibi ateşin onları sıkıştırması da değişiktir; zira **Allahü teâlâ** zerre kadar zulmetmez. Ateşte olan herkesin üzerine, nasıl olursa olsun azabın çeşitleri arka arkaya gelmez. Her birinin belli bir hududu vardır. Azabı isyan ve günahına göredir. Ancak azâb en az olana, dünya bütün varlıklarıyla verilse, içinde bulunduğu azabın şiddetinden kurtulmak için onların hepsini feda ederdi.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Cehennem ehlinin azabı enaz olanına, cehennemde ateşten yapılmış iki papuç giydirilir ki onların hararetinden onun beyni fıkır fikir kaynar. Eğer cehennem Gassak'dan bir kova dünyaya atılsaydı, yeryüzünde yaşayanların hepsi onun pis kokusunu hissederdi. Eğer Zakkum'dan bir damla dünya denizlerine akıtılsa idi, dünya ehlinin maişetini ifsâd ederdi. Acaba yiyeceği zakkum olanın hali nice olacaktır?250

Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Allah sizi neye teşvik etmişse, onu isteyin. Azabından, ikabmdan ve cehenemden korkup sakının! Eğer cennetin bir damlası, dünyanızda olsaydı, herşeyi güzelleştirip hoşlaştırırdı. Eğer cehennemden bir damla beraberinizde olsaydı, dünyanızı çirkinleştirirdi'. 251

Ebu'd Derda, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Cehennem ehline azık verilir. Öyle ki azıkları, içinde bulundukları azaba denk gelir. Bunun üzerine yemek hususunda imdat isterler. Onlara açlığı bertaraf etmeyecek ve kuvvet vermeyecek dari'den verilir. Bağırıp yemek isterler. Onlara boğaza takılan yemek verilir. Dünyada iken boğaza takılan lokmaları su ile geçirdiklerini hatırlarlar ve su isterler. Onlara demirden yapılmış çengellerle hamîm uzatılır. Onların yüzlerine yaklaştığında yüzlerini yakar. Karınlarına girdiğinde iç organlarını paramparça eder. Bunun üzerine birbirlerine 'Cehennem bekçisini çağırınız! derler.

Cehennem bekçisini çağırarak derler ki: 'Rabbinizden şu azabı bir gün dahi olsa bizden kaldırmasını isteyiniz!' Cehennem bekçileri onlara 'Dünyada iken peygamberler delillerle size gönderilmedi mi?' derler. Onlar 'Evet! Bize peygamberler gönderildi!' cevabını verince, cehennem bekçileri 'Öyleyse bağırmız! Kâfirlerin bağırması sapıklıklarından dolayıdır'.

Râvî der ki: Bunu üzerine cehennemlikler birbirlerine 'ınâlik'i çağırın!' derler. Böylece Mâlik'i çağırıp derler ki: 'Ey Mâlik! Rabbin aleyhimizde hükmetsin. (Yani bizi yok edip bu azaptan kurtarsın!) ' Mâlik onlara 'Siz burada kalıcılarsınız!' cevabını verir.

A'ınr252 der ki: 'Bana haber verildiğine göre onların çağırmalarıyla Mâlikin kendilerine **cevap** vermesi arasında bin senelik bir zaman geçer'.

Râvî der ki: Birbirlerine 'O halde rabbinizi çağırın! Rabbinizden daha hayırlı hiç kimse yoktur!' derler. Bunun üzerine şöyle niyazda bulunurlar: 'Ey rabbimiz! Şekavetimiz bize galebe çaldı. Biz sapıtmış bir kavim idik. Ey rabbimiz! Bizi cehennemden çıkar. Eğer biz çıkarıldıktan sonra eskisi gibi sapıklığa dönersek muhakkak bu takdirde zâlimleriz'.

Onlara şu **cevap** verilir: 'Cehennemde ümitsiz olun! Benimle konuşmaym'. Bu cevaptan sonra cehennem ehli her hayırdan ümitsiz olurlar ve vaveylâ koparıp üzüntüye dalıp azaba garkolurlar. 253

Ebû Umame şöyle rivâyet etmektedir:

Ardından da kendisine irin (gibi) bir suyun içirileceği cehennem (onu bekmektedir) . O suyu yutmaya çalışır, fakat boğazından geçiremez. (İbrahim/16-17)

Kişinin ağzına irin suyu yaklaştırılır, kişi ondan tiksinir. Ona su yaklaştırılınca yüzünü yakar. Başının tepesindeki deriyi düşürür. Suyu içtikten sonra bağırsakları parçalanıp arkasından dökülür.

(Şimdi bu nimetler içinde yaşayanlar) , ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parçalayan sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu? (Muhammed/15)

Eğer (susuzluktan) feryâd edip yardım isteseler erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir. (Kehf/29) 254

İşte bunlar, cehennemliklerin yemekleri ve içkileridir. Acıkıp susadıklarında bunları yer ve içerler.

Şimdi cehennemin yılan ve akreplerine, onların zehirlerinin şiddetine, cisimlerinin büyüklüğüne, görünüşlerinin korkunçluğuna dikkat et! Onlar cehennem ehline musallat edilir. Onlar bir saat dahi zehirli iğnelerini batırmadan ve ısırmadan durmazlar.

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Kim? **Allahü teâlâ** ona servet verdiği halde servetinin zekâtını vermezse, o servet kıyâmet gününde kel (zehirden tüyleri dökülmüş) ve gözleri üzerinde siyah iki nokta olan (**dört** gözlü) bir yılana dönüşür. Onun boynuna dolandıktan sonra dudaklarına yapışır ve kendisine şöyle der: 'Ben senin malınım. Dünyadaki hazinenim!'

Hazret-i Peygamber bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu:

Allah'ın fazlından kendilerine verdiği şeye cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Aksine, o kendileri için şerlidir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

(Al-i İmrân/170) 255

Cehennemde deve boynu gibi yılanlar vardır. Bir defa soktuğunda kırk sene onun acısı hissedilir. Cehennemde palanlı katırlar gibi akrepler vardır. Bir defa ısırdığında kırk sene harareti duyulur. 256

İşte bu yılan ve akrepler dünyada cimrilik eden kimselere musallat olurlar. Kötü ahlâklı ve insanlara eziyet verenlere, eziyet verirler. Kim bu söylediklerimizden korunmuş ise bu yılanların şerrinden de korunur ve kendisine bunlar gösterilmez. Bütün bunlardan sonra cehennem ehlinin iskeletlerinin büyüklüğünü düşün. **Allahü teâlâ**, azaplarının artması için, cehennemliklerin cisimlerini büyütür. Onlar ateşin dalgalarını, yılan ve akreplerin ısırmasını daimî bir şekilde bütün azalarında hissederler!

Cehennemde kâfirin dişi, Uhud dağı kadar büyür/Derisinin kalınlığı **üç** günlük bir mesafe kadar olur. 257

Kâfirin alt dudağı göğsünün üzerine sarkar, üst dudağı ise yüzünü kapatacak şekil de yukarıya doğru kalkar. 258

Kâfir kıyâmet günü Siccîn'de dilini yerde sürür. Halk onun diline basar. 259

Cisimlerinin büyüklüğüyle beraber defalarca ateş onları yakar. Derileri ve etleri yenilenir. Yine de yakılırlar.

Derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz. (Nisa/56)

Hasan-ı Basrî bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: 'Ateş her gün onları 70. 000 defa yiyip bitirir. Onları her bitirdikçe 'Eski halinize dönün!' denir. Onlar da eskiden oldukları gibi olurlar'.

Bunlardan sonra, şimdi de cehennem ehlinin ağlamasını, cehennemin homurdanmasını, cehennemliklerin azap istemelerini düşün! Bu durum, onlar ilk ateşe atıldıklarında onlara musallat kılınır. Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

O günde cehennem getirilir. Cehennemin 70. 000 yuları vardır. Her yularına 70. 000 melek yapışmıştır. 260

Enes, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Ateş ehline ağlamak musallat kılınır. Gözyaşları bitinceye kadar ağladıktan sonra yüzlerinde çukurlar biçiminde yarıklar görününceye kadar kan ağlarlar. Eğer o çukurlara gemiler bırakılsa yüzerlerdi. 261

Onlara ağlama, homurdanma, bağırma, azap isteme izni verildikçe onlar bir tür rahatlık hissederler. Fakat onlar bundan da menolunurlar.

Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî demiştir ki: Cehennem ehlinin beş çağırması vardır. **Allahü teâlâ** dördünde onlara **cevap** verir. **Beşincisi**nden sonra artık ebediyyen konuşamazlar:

1. Cehennem ehli öyle der:

Ey rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün. İki defa dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi (şu ateşten) çıkmak için (bize) bir yol var mı? Fakat var mı (dönüp dünyaya) çıkmaya bir yol? (Mü'min/11)

Bunun üzerine, **Allahü teâlâ** onlara **cevap** vererek buyurur:

Bu (duruma düşmeniz) in sebebi şudur: Tek Allah'a çağrıldığınız zaman inkâr ederdiniz. O'na ortak koşulunca inanırdınız. Artık hüküm yüce ve büyük Allah'ındır. (Mü'min/12)

2. Sonra cehennem ehli derler ki: Rabbimiz, gördük, işittik, bizi (dünyaya) geri çevir, sâlih amel işleyelim. (Secde/12)

Bunun üzerine **Allahü teâlâ** onlara şöyle **cevap** verir:

Peki, önceden sizin için hiçbir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz? (İbrahim/44)

3. Cehennem ehli şöyle der: Rabbimiz bizi çıkar! (Önceki) yaptığımızdan başkasını yapalım.

(Fâtır/37) **Allahü teâlâ** onlara **cevap** vererek şöyle buyurur:

Sizi, öğüt alacak kimsenin, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı? Size uyarıcı da geldi. Öyleyse (azabı) tadın artık. Zalimlerin yardımcısı yoktur. (Fâtır/37)

4. Sonra cehennemlikler şöyle derler: Ey rabbimiz! Kötü talihimiz bizi mağlup etti ve biz sapık bir topluluk olduk. Ey rabbimiz! Bizi bu ateşten çıkar. Eğer bir daha dönersek, artık biz gerçekten zâlimleriz.

(Mü'minun/106-107)

Allahü teâlâ onlara şöyle **cevap** verir:

Ses çıkarmayın! Sinin orada! Benimle konuşmayın! (Mü'minun/108)

Cehennemlikler bu cevaptan sonra artık ebediyyen konuşamazlar. Bu ise şiddetli azabın en korkuncudur!262

Artık biz sızlansak da sabretsek de birdir; kaçıp sığınacak bir yerimiz yoktur. (İbrahim/21)

Mâlik b. Enes, Zeyd b. Eslem'in bu ayetin tefsirinde şöyle dediğini naklediyor: 'Cehennem ehli yüz sene sabrettikten sonra, yüz sene sızlandılar. Sonra yüz sene sabrettiler. Sonra dediler ki: İster sızlanalım, ister sabredelim bizim için birdir'.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet günü ölüm beyaz olur Koç şeklinde getirilir. Cennet ile cehennem arasında iki diyarın ehli görecek bir şekilde kesilir ve denilir ki: 'Ey cennetlikler ve cehennemlikler! Ölümsüz bir ebedîlik içindesiniz'.

Hasan-ı Basrî'nin şöyle dediği rivâyet edildi: 'Bir kişi vardır bin sene sonra cehennemden çıkar. Keşke ben o kişi olsaydım'.

Hasan-ı Basrî'nin bir zaviyede oturup ağladığı görüldü. 'Neden ağlıyorsun?' diye sorulunca 'Allah'ın beni cehenneme atıp buna da aldırmamasından korkuyorum' dedi.

İşte buraya kadar saydıklarımız, kısaca cehennem azabının çeşitleridir. Cehennemin üzüntülerine, meşakkat ve hasretlerinin tafsilatına gelince, bunun sonu yoktur. Bu bakımdan cehennemlikler için şiddetli azapla beraber en büyük felâket cennet nimetini ve Allah'ın mülâkatını elden kaçırma, Allah'ın rızasını kaybetmektir. Onlar, bütün bunları ucuz bir fiyata sattıklarını bilirler; zira bunları, dünyada kısa günlerde hakir şehvetlerle sattılar. Oysa o şehvetler de onlar için dupduru değildi, bulanık ve karışıktı.

Onlar kendi kendilerine şöyle derler: 'Vah hâlimize! Biz rabbizime isyan etmek suretiyle nefislerimizi helâk ettik? Kısa günlerde sabretmedik. Eğer sabretseydik o günler zaten şimdi geçmişti. Biz de şu anda âlemlerin rabbinin komşuluğunda olacaktık. Rıza ve rıdvanıyla nimetlenecektik'. Ey insanlar! Bu kimselerin üzüntüsü ne büyük! Onların elinden kaçan kaçmış! Onlar mübtelâ olduklarıyla mübtelâ olmuşlardır. Onların beraberlerinde dünyanın nimet ve lezzetlerinden birşey kalmamıştır. Sonra onlar cennet nimetlerini görmeseydiler, üzüntüleri pek büyümezdi. Fakat cennet nimetleri onlara gösterilir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Kıyâmet gününde, cehennemden bazı kimselerin cennete getirilmesi emroiunur. Cennete 3'aklaşıp cennet kokusunu duydukları, köşkleri ve cennetlikler için **Allahü teâlâ**'nın hazırladığı nimetleri gördüklerinde onları getirenlere şöyle denir: 'Cennetten onları uzaklaştırın! Onların cennette nasipleri yoktur'. Onlar öyle bir hasretle geri dönerler ki öncekiler ve sonrakilerin hiç biri o hasretin benzeriyle geri dönmemişlerdir. Onlar derler ki: 'Ey rabbimiz! Bize sevabından ve hâlis kulların için cennette hazırladığın nimetten göstermeden önce bizi cehenneme soksaydın bizim için daha kolay olurdu! Böyle yapmamın hikmeti şudur: Siz başbaşa kaldığınızda büyük günahlarla bana meydan okuyordunuz. Halkla bir araya geldiğinizde, onlardan korkuyordunuz. Halka bana kalplerinizde vermiş olduğunuzun hilafını gösteriyordunuz. Halktan korkuyordunuz, fakat benden korkmuyordunuz. Halkı büyüttünüz, fakat benim azametime lâyık olan büyüklüğümü takdir etmediniz. Halk için uygun olmayanı bıraktınız, fakat benim için bırakmadınız. Öyle ise bugün size elem verici azabı tattıracağım. Hem de mahrum olduğunuz ebedî sevapla beraber!263

Ahmed b. Harb en-Nişaburî şöyle demiştir: 'Bizden bir kimse gölgeyi güneşe tercih eder. Fakat cenneti cehenneme tercih etmez'.

Hazret-i Îsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: 'Nice sıhhatli beden, nice güzel yüz ve nice fasih dil vardır ki yarın cehennem tabakaları arasında sabahlayacaktır!'

Hazret-i Dâvûd (aleyhisselâm) şöyle demiştir: İlâhî! Güneşin hararetine takatim yok! Ateşinin hararetine nasıl güç yetireceğim? Rahmetinin sesine sabrım yok iken, azabının sesine nasıl sabredeceğim?'

Ey miskin! Şu dehşetlere dikkat et. Bil ki **Allahü teâlâ**, dehşetleriyle beraber ateşi yarattı. Ona ehil olanları yarattı. Onlar ne fazlalaşır, ne de eksilirler. Bu, verilmiş bitmiş bir hükümdür.

Onları hasret gününe karşı uyar ki o zaman kendileri (her şeyden) habersiz bir halde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur. (Meryem/39)

Hayatımla yemin ederim! Bu hüküm ile kıyâmet gününe ve başlangıcı olmayan ezele işaret var. Fakat daha önceki hükmü kıyâmet gününde belirtmiştir. Hakkında ezelî hükmün nasıl verildiğini bilmediğin halde güler, oynar, dünyanın hakir şeyleriyle meşgul olursun, haline ne kadar hayret edilse yeridir.

Keşke varacağım yeri, sonumun ne olacağım, hakkımda kazanın nasıl hükmettiğini bilseydim' dersen, sana şunları tavsiye ederim: Senin için bir alâmet vardır. Onunla yakınlaşıp ondan ötürü ümidini tasdik edersin. O da şudur: Hallerine ve amellerine bakmalısın; zira her insan niçin yaratılmış ise, ona

muvaffak olur. Eğer senin için hayır yolu kolaylaştırılmış ise, sevin! Muhakkak sen cehennemden uzaksın. Eğer sen hayrı her istediğinde senin önüne mâniler çıkıp seni hayırdan uzaklaştırırsa, şerri yapmak istediğinde de onun sebepleri senin için kolaylaştırılırsa, bil ki hüküm senin aleyhine verilmiştir. Çünkü bu durumun neticeye delâlet etmesi, yağmurun bitki bitirmeye ve dumanın ateşe delâlet etmesi gibidir.

İyiler naîm cennetindedirler. Kötüler de cehennemdedirler. (İnfitar713-14)

Öyle ise nefsini bu iki ayetin terazisiyle tart. Böylece iki yerden hangisinin istikrar yerin olduğunu anlarsın. Allah en doğrusunu

241) İbn Kanî, Mu'cem

242) İbn Adiyy

243) Müslim

244) Buhârî, Muslini

245) İbn Abdilberr

246) Tirmizî

247) Buhârî, Müslim

248) İmâm-ı Ahmed, Abd b. Humeyd, Müslim, Nesâî, İbn Mâce ve Ebû Ya'lâ, (Enes'ten merfû olarak)

249) Tirmizî

250) Tirmizî, (hasen sahih olarak) ; İbn Mâce

251) Beyhâkî

252) Süleyman b. Mehran Kûfeli'dir. Bu hadîsin ravilerinden biridir.

253) Tirmizî

254) Tirmizî, (garîb olarak)

255) Buhârî, (Ebû Hüreyre'den)

256) İmâm-ı Ahmed, İbn Hıbbân, Taberânî, Hâkim

257) Müslim

258) Tirmizî

259) Tirmizî

260) Müslim, (İbn Mes'ûd'dan)

261) İbn Mâce, (Yezid er-Rakkaş'tan)

262) İhyâ'nın birçok nüshasına müracaat ettiğimiz halde cehennemliklerin **beşinci** çağrılarına tesadüf edilememiştir!

263) Ebû Hüdbe, Erbain; Taberânî, Kebîr; Ebû Nuaym, Hilye; İbn Asâkir ve İbn Neccar, (Adiyy b. Hâtim'den)

43. Cennet ve Çeşitli Nimetleri

Üzüntü ve gamları bilinen o cehennem yurdundan başka bir yurt vardır. Bu **ikinci** yurdun nimetlerini ve sevincini düşün; zirâ onların birinden uzaklaşan, şüphesiz diğerine yerleşir. Cehennemin dehşetlerini uzunca düşünmek suretiyle kalbinde körkuyu, cennetliklere va'dedilen daimî nimet hakkında uzunca düşünmek sureliyle de ümidi kazanmaya çalış. Nefsini korkunun kamçısıyla sürüp ümidin yularıyla dosdoğru yola çek! Bunun vasıtasıyla büyük mülke nâil olur, elem verici azaptan selim kalırsın!

Cennet ehli ve yüzlerindeki nimet parıltıları hakkında düşün. Onlara miskle mühürlenmiş cennet şarabı içirilir. Kırmızı yakuttan yapılmış minberler üzerinde, beyaz incilerden yapılmış çadırlar içinde otururlar. O çadırlarda yeşil ve nâdide halılar serilidir. Onlar cennet şarabı ile bal akan nehirler etrafında kurulan tahtlar üzerine yaslanmışlar, etrafları hizmetçilerle kaplıdır. Güzel, ela gözlü hurilerle o cennetler süslenmiştir. Sanki o huriler yakut ve mercan gibidirler. Kocalarından önce onlara ne insan, ne de cin dokunmamıştır. O huriler cennetlerde yürürler. Onlardan biri yürüdüğünde yerlerde sürünen eteklerini yetmiş bin vildan omuzlar. O koltukların üzerinde öyle güzel beyaz ipekliler vardır ki berraklığından gözler kamaşır. İnci ve mercan ile süslenmiş taçlar giyerler. Nazlı cilveli, güzel kokulu, ihtiyarlıktan ve hastalıktan emindirler. Sadece çadırlarında otururlar. Yakuttan yapılmış köşklerde dururlar. Kocalarından başkasına bakmazlar. Ela gözlüdürler. Sonra cennet ehli ile o huriler arasında içenler için lezzet verici bembeyaz bir şerbet gezdirilir. Onlara hizmetçiler, vildanlar hizmet ederler. Her türlü kirlerden korunmuş, inciler gibi hizmetçiler! Bütün bunları yaptıklarının karşılığı olarak emin bir yerde, bahçeler, çeşmeler ve nehirler arasında, kudret sahibi bir sultanın katında, dosdoğru bir makamda oldukları halde görürler. Onlar o makamda kerîm olan sultanın cemâline bakarlar. Onların yüzlerinde nimetin nuru parlamaktadır. Onlara ne bir toz, ne de bir zillet isabet eder, onlar şerefli kullardır. Rablerinden gelen çeşitli hediyeler alırlar. Onlar nefislerinin çektiği nimetler içerisinde ebedîdirler. O cennette ne korkar, ne de üzülürler. Onlar felâketlerin gelmesinden emindirler. Onlar o cennette nimetlenir, yemeklerinden yer, nehirlerinden su, cennet şarabı ve bal içerler. O nehirlerin tabanları altından, kumları mercandandır. Onun tabanında kum yerine halis misk vardır. Onun etrafındaki bitkiler za'feran'dır. Kâfur tümsekleri üzerinde oldukları halde nesrin suyu ile dolu bulutlardan yağmurlanırlar! Onlara testiler verilir. Ama ne testiler! Gümüşten yapılmış, dürr, yakut ve mercan ile işlenmiş testiler. Bir testi ki onda mühürlü rahik bulunur. O rahik tatlı selsebil ile karışıktır. Bir testi ki cevherinin berraklığından parlar. Cennet şarabının rikkat ve kırmızlığı onun içinde görülür. Onu bir insan yapmamış ki tesviyesinde kusur etsin. Sanatının güzelliğinde eksik bulunsun. O testi öyle bir hizmetçinin elindedir ki o hizmetçinin yüzünün ziyası, parlayan güneşi andırır. Fakat güneşte o suretin halaveti gibi bir halâvet nerede vardır? O yanakların güzelliği, o gözlerin melâhat! nerede? Hayret o kimseye ki sıfatları bu olan birrda inanıyor ve bu yurdun ehlinin ölmeyeceğine ve bu yurda inenlere felâketlerin dokunmayacağına inanıyor da buna rağmen **Allahü teâlâ**'nın harâb olmasına izin verdiği bir yurda önem veriyor, bu nimetlerin altında olan bir maişet boşuna gidiyor, Allah'a yemin ederim, eğer o cennette ölümden, açlık, susuzluk ve benzer şeylerden emin olmakla beraber bedenlerin

selametlerinden başka birşey olmasaydı, bu da dünyayı terketmek için yeterli bir sebep sayılırdı ve geçici bir yurda tercih edilirdi. Cennet, dünyaya nasıl tercih edilmez. Oysa onun ehli emin olan padişahlardır. Sevincin çeşitleri içerisinde nimetlenirler. Onlar ne isterlerse, kendilerine verilir. Hergün arşın sahasında hazır bulunurlar. **Allahü teâlâ**'nın kerîm yüzüne bakarlar. Allah'a bakmak vasıtasıyla, cennetin diğer nimetlerinde bulunmayan nimetlere mazhar olurlar. Onlar daima nimetlerin çeşitleri arasında yüzerler. Onlar nimetlerin zevalinden . emindirler.

Ebû Hüreyre **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Bir tellâl şöyle bağırır: Ey cennet ehli! Size, sıhhate kavuşup ebediyyen hasta olmak yoktur, hayata kavuşup ebediyyen ölmemek vardır. Muhakkak ki sizin için gençleşip ebediyyen ihtiyarlamak yoktur, nimetlenme ve ebediyyen rahatlık vardır, İşte bu durum, şu ayetin mânâsıdır: "Göğüslerinden kinden ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akmaktadır. 'Lütfedip bizi buraya getiren Allah'a hamdolsun, Allah bizi getirmeseydi, biz bunu bulamazdık! Rabbimsin peygamberleri gerçeği getirmişler' dediler.

Onlara 'İşte size cennet, yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi' diye seslenildi". (A'râf/43)

Ne zaman cennetin sıfatını bilmek istersen, Kur'ân oku! Allah'ın açıklamasından daha ikna edici açıklama yoktur!

Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var. (Rahmân/46)

Bu ayetten Rahmân sûresini sonuna kadar oku! Vakıa ve bunlardan başka sûreleri oku! Eğer cennet sıfatının tafsilatını hadîslerden öğrenmek istiyorsan, özetine muttali olduktan sonra tafsilatını düşün! Önce cennetlerin adedini düşün!

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) 'Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var!' (Rahmân/46) ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

İki cennet vardır ki kapları ve içinde bulunan her şey altından yapılmıştır. İki cennet de vardır ki kapları ve içinde bulunan her şey gümüşten yapılmıştır. Cennet ehli ile rableri arasında sadece Adn cennetinde rablerinin yüzündeki kibriya ridası vardır. 264

Sonra cennetin kapılarına bak! Onlar da ibadetlerin esasları nisbetinde çokturlar. Nitekim cehennem kapılarının da günahların temelleri adedince olduğu gibi!

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Kim Allah yolunda, malından bir çift infak ederse, cennetin bütün kapılarından çağrılır. Cennetin sekiz kapısı vardır. Kim namaz ehlinden ise namaz kapısından çağrılır. Kim oruç ehlinden ise, oruç kapısından, sadaka ehlinden ise sadaka kapısından çağrılır. Cihad ehlinden olan bir kimse de cihad kapısından çağırılır.

Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir 'Yemin olsun, bir kimse, hangi kapıdan çağrılırsa, kurtulur. Acaba bütün kapılardan çağrılan bir kimse var mıdır?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** 'Evet! Senin onlardan olacağını umarım' dedi. 265

Asım b. Zümre, Hazret-i Ali'den şöyle rivâyet ediyor: Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ateşten bahsetti. Onun dehşetini öyle korkunç bir şekilde anlattı ki şimdi onun anlattıklarını hatırlamıyorum. Sonra şu âyeti okudu:

Rablerinin (azabından) korunanlar da bölük bölük cennete sevkedildiler. (Zümer/73)

Onlar cennet kapılarından birine vardıklarında orada bir ağaç görürler ki onun kökünden akan iki çeşme fışkırır. O çeşmelerin birine varıp ondan içerler. İçlerinde bulunan sıkıntı sökülüp atılır. Sonra **ikinci** çeşmeye varırlar. Onunla temizlenirler. Sonra onlara berrak nimetler verilir. Bundan sonra tüyleri bile bozulmaz. Başları kirlenmez. Sanki yağ ile yağlanmışlardır. Sonra cennete varırlar. Cennetin bekçileri onlara 'Selam size olsun! Ne mutlu size! Ebedî kalıcılar olarak cennete giriniz!' derler. Sonra cennetin vildanları onları karşılar. Onların etraflarında dünya yurdunun çocuklarının, seferden gelen dostlarının etrafında tepişip oynadıkları gibi oynarlar. Onlara 'Sevinin! Allah size şu kadar nimet hazırlamıştır' derler.

Râvî der ki: O vildanlardan bir çocuk, onun ela gözlü hurilerden olan hanımlarının bazısına koşarak o kocanın dünyada çağrıldığı ismini anarak Talan adam geldi' diye müjde verir. O zevce de müjdeciye 'Gözünle gördün mü?' diye sorar. Müjdeci 'Gördüm ve arkamdan geliyor!' der. Sevinç o huriyi o kadar hafifletir ki cennet kapısının eşiğine varıp kocasını karşılar. O kimse konağına vardığında, konağın temellerine baktığında inciden taşlarla tutturulmuş, onun üzerinde kırmızı, yeşil ve sıra renklerden meydana gelen bir köşk inşa edildiğini görür. Sonra başını kaldırıp tavanına baktığında şimşek gibi parlak olduğunu görür. Eğer **Allahü teâlâ** koruınasa gözü tavanın ışığından kör olur. Sonra zevcelerinin orada olduğunu görür. Dizilmiş bardaklar, dizilmiş yastıklar ve serilmiş döşemeler görür. Sonra yastıklara yaslanır ve

'Bizi buna hidayet eden Allah'a hamdolsun! Eğer Allah bizi buna hidayet etmeseydi buna hidayet olmazdık!' der.

Sonra bir tellâl şöyle çağırır: 'Ey cennetlikler! Diri kalacaksınız. Ebediyyen ölmeyeceksiniz. Mukim kalacaksınız! Ebediyyen göçmeyeceksiniz. Sıhhatli kalacaksınız. Ebediyyen hastalanmayacaksınız'.

Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde cennet kapısına varırım. Kapının açılmasını isterim, Bekçi 'Sen kimsin' diye sorunca, 'Ben Muhammed'im' diye **cevap** veririm. Bekçi 'Kapıyı senden önce kimseye açmamam emredildi' der. 266

Bunlardan sonra şimdi cennetin köşkleri ve cennetteki yükseklik derecelerinin değişikliğini düşün. Çünkü âhiret derece bakımından daha yüksek ve lütuf bakımından daha yücedir. Nasıl ki insanlar arasında görünür ibadetlerde ve ahlâklarda açık bir değişiklik varsa, mükâfatlandırılacakları hususta da açık bir değişiklik vardır. Eğer sen derecelerin en yücesini istiyorsan, çalış ki kimse senin önüne geçmesin! Allah sana ibadet hususunda yarışmayı emir buyurmuştur:

Rabbinizden bir mağfirete ve genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine îman edenler için hazırlanmış bulunan bir cennete koşuşun. (Hadîd/21)

Ki sonu misktir. İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar. (Mutaffifîn/26)

Hayret edilecek nokta şudur: Eğer komşuların bir dirhemin fazlalığı veya bir binanın yüksekliği ile senin önüne geçerlerse, bu sana ağır gelir. Göğsün bununla daralır. Hasedden ötürü hayatın bulanır. Hallerin en güzeli cennette istikrar bulmandır. Orada, bütün dünyanın bile denk olamayacağı ibadetlerle önüne geçen kimseler vardır.

Ebû Said el-Hudrî Hazret-i Peygamberin şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

- Cennet ehli, üzerlerindeki köşklerde bulunan kimseleri sizin şarkın veya garbın ufkundaki gördüğünüz yıldız gibi uzak görürler. Bu da aralarındaki değişiklik ve farklılıktan ileri gelir.

- Galiba o peygamberlerin mertebeleridir. Peygamberlerden başkası o mertebelere varamaz.

- Nefsimi kudret elinde tutana yemin olsun, îman eden ve peygamberleri tasdik eden kimselerdir onlar! Yüksek derecelerin ehlini, altlarında bulanlar, sizin gök ufuklarından birinde doğan yıldızı gördüğünüz gibi görürler. Ebû Bekir ve Ömer onlardandır. Hatta mertebece daha büyüktür. 268

Câbir der ki: **Hazret-i Peygamber** bizlere 'Size cennet köşklerinden haber vereyim mi?' diye sorunca, ben 'Evet! Ya **Rasûlüllah**! Allah'ın salât ve selâmı senin üzerine olsun! Anne ve babalarımız sana feda olsun! Haber ver!' dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: Cennette, çeşitli cevherlerden yapılmış köşkler vardır. Bu köşklerin içleri dışlarından, dışları da içlerinden görünür. Cennette nimet, lezzet ve sevinçten öylesi vardır ki ne bir göz onu görmüş, ne bir kulak onu işitmiş, ne de bir beşerin kalbine böyle birşey gelmiştir'. Câbir 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Bu köşkler kimler içindir?' dedim. **Hazret-i Peygamber** 'Halk uyurken geceleri kalkıp namaz kılan bir kimse içindir' dedi.

- Kimin buna gücü yeter?

- Benim ümmetimin gücü yeter ve sizlere bundan haber vereceğim. Kim kardeşine rastladığında ona selâm verir veya selâmına karşılık verirse, bu kimse selâmı yaymıştır. Kim ehline ve ailesine doyasıya yemek yedirirse, o yemek yedirmiştir. Kim Ramazan ayında oruç tuttuktan sonra her aydan **üç** gün oruca devam ederse, o da orucu devam ettirmiştir. Kim yatsı ve sabah namazını cemaatla kılarsa o da halk uykuda olduğu halde namaz kılmıştır.

Hazret-i Peygamber 'uykuda olan halk' ifadesiyle yahûdî, hristiyan ve mecusîleri kastetmiştir.

Adn cennetlerinde güzel konutlara koysun! (Sâf/12)

Hazret-i Peygamber'e bu ayetin mânâsı sorulduğunda şöyle demiştir:

Onlar inciden yapılmış köşklerdir. Herbir köşkte kırmızı yakuttan yapılmış yetmiş yurt vardır. Her yurdun içinde yeşil zümrütten yapılmış yetmiş ev vardır. Her bir evde bir taht vardır. Her bir tahtın üzerinde çeşitli renkli yetmiş yatak vardır. Her yatağın üzerinde ela gözlü hurilerden bir zevce vardır. Her evde yetmiş sofra vardır. Her sofranın üzerinde yetmiş çeşit yemek vardır. Her evde yetmiş cariye vardır. Mü'min bir kimseye her sabah öyle bir kuvvet verilir ki bütün bunlarla görüşebilir. 269

264) Buhârî

265) Buhârî, Müslim, İmâm-ı Mâlik, Tirmizî, Nesâî ve İbn Hıbbân

266) Müslim, (Enes'ten)

267) İmâm-ı Ahmed, Dârimî

268) Tirmizî, (hasen olarak) ; İbn Mâce, (Ebû Said'den)

269) Ebû Şeyh, Kitab'ul-Azme

44. Cennetin Duvarları, Toprağı, Ağaç ve Nehirleri

Cennetin sureti hakkında düşün! Sonra cennet sakinlerine gıpta edip âhiret yerine dünyaya kanaat ettiğinden dolayı cennetten mahrum olanın üzüntüsü hakkında düşün!

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Cennet duvarının bir kerpici gümüşten, bir kerpici altındandır. Toprağı zaferan, çamuru misktendir. 270

Hazret-i Peygamberden cennet toprağı sorulduğunda şöyle buyurmuştur;

Katıksız ve beyaz bir ekmek (gibi) hâlis misktir. 271

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Kim **Allahü teâlâ**'nın kendisine âhirette cennet şarabını içirmesini istiyorsa, o kimse dünyada şarap içmeyi terketsin. 'Kim Allah'ın kendisine âhirette ipekli giydirmesini istiyorsa, o kimse ipekli giymeyi dünyada terketsin. Cennet nehirleri tepecikler veya misk dağları altından fışkırır. Eğer cennet ehlinden en az hilye giyenin hilyesi, bütün dünyanın hilyesiyle karşılaştırma, âhirette Allah'ın kendisine vereceği hilye dünyanın bütün hilyeleıinden daha üstün olur. 272

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Cennette bir ağaç vardır ki bir süvari onun gölgesinde yüz sene yürüdüğü halde, yine de sonuna varamaz. İsterseniz şu âyeti okuyun: Uzamış gölge (ler) . (Vâkıa/30) 273

Ebû Umame der ki: **Hazret-i Peygamber**'in ashâbı 'Allah bizi bedevîler ve bedevilerin meseleleriyle faydalandırır. (Çünkü kalplerine geleni cesaretle sorarlar) '. Bir bedevî **Hazret-i Peygamber**'e gelip sordu:

- **Allahü teâlâ** Kur'ân'da eziyet vermeyen bir ağaçtan bahsetmiştir. Acaba cennette sahibine eziyet vermeyen bir ağaç varmıdır?

- O ağaç nedir?

- Sidr (Kiraz) ağacı. Muhakkak ki sidrin dikenleri vardır.

- Fakat **Allahü teâlâ** buyurmuştur: 'Onlar dikensiz kirazlar!' (Vâkıa/28) **Allahü teâlâ** onun dikenini kırar. Her dikenin yerine bir meyve çıkar. Onun her meyvesinin tomurcuğu yetmişiki renk olur.

O renklerin biri diğerine benzemez.

Cüreyr b. Abdullah el-Bücelî şöyle demiştir: Saffah'a (bir yerin ismi) indik! Baktım ki biri bir ağacın altında uyuyor. Nerdeyse üzerine güneş gelecek. Hizmetkâra dedim ki: 'Şu deriden yapılmış sergiyi götür de üzerine gölge yap!'

Hizmetçi getirip gölge yaptı. O uyandığında baktık ki Selman Fârisî'dir. Ona varıp selâm verdim. Bana dedi ki:

- Ey Cüreyr! Allah için tevazu göster! Çünkü dünyada Allah'a tevazu gösteren bir kimseyi Allah kıyâmette yüceltir. Kıyâmet günündeki karanlıkların ne olduğunu bilir misin?

- Hayır!

- İnsanların bazısının bazısına zulüm yapmalarıdır. Sonra yerden çok küçük bir çöp alarak dedi ki:

- Ey Cüreyr! Eğer bu çöp gibisini de ararsan cennette bulamazsın!

- Ey Ebû Abdullah! Acaba hurma ve ağaç neredendir?

- Onların kökleri inci ile altın, üstünde de meyveleri vardır.

270) Tirmizî

271) Müslim

272) Taberfinî

273) Müslim, Buhârî

45. Cennet Ehlinin Elbiseleri, Yatakları, Sergileri, Koltukları ve Köşkleri

Allah, îman edip sâlih ameller işleyenleri de altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada altından bilezikler ve inciler takınırlar. Orada giysileri de ipektir. (Hacc/23) Bu hususta ayetler çoktur. Bu hususun hadîslerdeki tafsilatı ise şöyledir:

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Kim cennete girerse nimetlere garkolur ve hastalanmaz. Elbisesi çürümez, gençliği tükenmez. Cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden geçmeyen nimetler vardır. 274

Bir kişi, **Hazret-i Peygamber**'e 'Bize cennet ehlinin elbiselerinden haber ver! Acaba onların elbiseleri yaratılan birşey midir, yoksa örülen birşey mi?' diye sordu. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** bir zaman sustu, orada bulunanların bazısı güldü. **Hazret-i Peygamber** 'Neden gülüyorsun? Bir âlimden soran bir cahilin haline mi gülüyorsunuz?' dedi.

Bunları söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem)

Cennet meyveleri elbiseleri iki defa çıkarılır dedi. 275 Yani tomurcuklar senede iki defa yarılıp içlerinden elbiseler çıkar veya haftada veya günde iki defa olur.

Ebû Hüreyre, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

Cennete giren ilk zümrenin suretleri, dolunay gibidir. Onlar cennete tükürmez ve sümkürmezler. Taharet yapmazlar. Kapları altın ile gümüştendir, terleri misktir. Onların her biri için iki zevce vardır. O zevcelerin kemikleri içerisinde bulunan ilik, güzelliklerinden ötürü, etlerinin arkasından görünür. Onların arasında ihtilaf olmaz, biribirinden buğzetmez, kalpleri bir kalp gibidir. Sabah akşam Allah'ı tasbih ederler. (Başka bir rivâyette) Her zevcenin sırtında yetmiş hulle vardır. 276

Allah, îman edip sâlih amel işleyenleri de altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada altından bilezikler ve inciler takınırlar. (Hacc/23)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu ayetin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

Onların başında taçlar vardır. O tacın üstündeki incilerin en düşüğü doğu ile batı arasını aydınlatacak kadar parlaktır. 277

Cennet çadırı içi boş bir şeydir. Onun uzunluğu altmış mildir. Onun her köşesinden Mü'min için başka bir aile efradı vardır ki diğerleri onları görmez. 278

İbn-i Abbâs 'Hayme, içi boş bir dürr'dür. Bir fersahın karesi kadardır. Onun altından yapılmış **dört** bin kapısı vardır' demiştir.

Ve yükseltilmiş döşekler üzcrindedirler. (Vakıa/34)

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu ayetin tefsirinde 'İki döşeğin arası yer ile gök arası kadardır' buyurmuştur. 279

274) Müslim, Buhârî

275) Nesâî, (Abdullah b. Amr'dan)

276) Taberânî

277) Tirmizî, Hâkim

278) Buhârî

279) Tirmizî, (Ebû Said el-Hudrî'den garib olarak)

40-8

46. Cennet Ehlinin Yiyecekleri

Cennetliklerin yemeği Kuran'da zikredilmiştir. Onlar meyveler, semiz kuşlar, kudret helvası, pişmiş kuşlar, bal, süt ve sayılmayacak sınıflardan oluşur.

Onlardaki herhangi bir meyleden rızıklandırıldıkça 'Bu daha önce de sızıldandığımız şeydir' derler ve o rızık (dünyadakine) benzer olarak kendilerine verilmiştir. (Bakara/25)

Allahü teâlâ cennet ehlinin şarabını birçok yerlerde zikretmiştir. **Hazret-i Peygamber**'in azadlısı Sevban şöyle anlatıyor:

- **Hazret-i Peygamber**in yanında duruyordum. Yahûdî âlimlerinden biri **Hazret-i Peygamber**e geldi. Birçok sualleri sorduktan sonraşöyle dedi:

- Acaba ilk köprüyü geçen kimdir?

- Muhacirlerin fakirleri!

- Onlar cennete girdiklerinde hediyeleri ne olur?

- Balığın ciğerinin fazlası!

- Onun arkasından gıdaları ne olacak?

- Onlara cennet bahçelerinde otlayan cennet öküzü kesilecek!

- Onun üzerine onların içkisi ne olacak?

- İçkileri cennette bulunan ve selsebil demlen bir çeşmedenolacak!

- Doğru söyledin!280

Zeyd b. Erkanı (radıyallahü anh) derki: Yahudilerden bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e gelip sordu:

- Ey Ebû Kasım! Sen cennet ehlinin cennette yiyip içeceklerini iddia etmiyor musun?

Daha önce bu yahûdî, arkadaşlarına 'Eğer Muhammed benim söylediklerimi tasdik ederse onu mağlup edeceğim" demişti.

Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Evet! Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim, cennet ehlinin her birine yemek, içmek ve cinsî münasebet hususunda yüz kişinin kuvveti verilir.

Bunun üzerine yahûdî sormaya devam etti:

- Muhakkak ki yiyen ve içen bir kimse def-i hacete mecbur olur.

- Onların ihtiyaçları derilerinden misk gibi akan terdir. Bir de bakarsın karınlan sırtlarına yapışmıştır. 281

İbn Mes'ûd, **Hazret-i Peygamber**'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cennette iken uçan kuşa bakıp canın çektiğinde kuş pişmiş olarak önüne düşer. 282

Huzeyfe, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cennette büyük develere benzeyen bir kuş vardır. Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) dedi ki:

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! Muhakkak ki o kuş çok etlidir!

- Onların etini yiyen, onlardan daha hoştur. Ey Ebû Bekir, sen de onlardan birisin. 283

Onların önünde altın tepsiler ve bardaklar dolaştırılır. (Zuhruf/71)

Abdullah b. Amr bu ayetin tefsirinde demiştir ki: 'Onların etrafında altından yapılmış yetmiş tabak dolaştırılır. Her tabakta başka bir renk vardır ki diğerinde yoktur'.

Karışımı tesnîmdendir. (Mutaffifin/27)

Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: 'Ashâb-ı Yemîn için ona cennet şarabı katıştırılır. Mukarrebler ise, onu katıştırmaksızın içerler'.

Ki sonu misktir. (Mutaffıfîn/26)

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) bu ayetin tefsirinde demiştir ki: 'O gümüş gibi beyaz bir şaraptır. Onunla son şarablarını mühürlerler. Eğer dünya ehlinden bir kişi elini ona daldırır, sonra çıkarırsa onun güzel kokusunu hissetmeyen hiçbir şey kalmaz!'

279) Tirmizî, (Ebû Said el-Hudrî'den garib olarak)

280) Müslim

281) Nesâî, Kübra, (sahih bir senedle)

282) Bezzar, (zayıf bir senedle)

283) (Huzeyfe'den garîb bir senedle)

47. Cennetteki Huriler ve Vildanlar

Kur'ân'da onların vasıfları vardır, fakat fazla izahat, hadîslerde vârid olmuştur.

Enes b. Mâlik, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Bir sabah veya bir akşam Allah yolunda bulunmak, dünya ve dünyanın içinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Birinizin ok ile yayı arası veya ayak yeri kadar cennetten elde edeceği şey, dünya ve dünyadakilerden hayırlıdır. Eğer cennet kadınlarından biri yeryüzüne çıksa, yeryüzü pırıl pırıl parlar, yer ile gök arası güzel koku ile dolar. O kadının başındaki başörtüsü dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır. 284

Onlar yakut ve mercan gibidirler, (Rahmân/58) **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir:

Perde arkasında olduğu halde onun yüzüne bakılsa aynadan daha berrak görünür. Onun boynunda bulunan ve kıymetçe en düşük olan inci doğu ile batı arasını ışıklandırır. Onun sırtında yetmiş elbise vardır. Kocasının bakışı o elbiselerden geçerek kemiklerindeki iliği bile görür. 285

Enes, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Gece yolculuğuna (isrâ) çıkarıldığım zaman cennette bir yere girdim. İsmine Bey dah deniyordu. Orada inci, yeşil zebercet ve kırmızı yakuttan bir çadır kurulmuştu. Çadırın içindeki hanımlar 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Selâm sana!' dediler. 'Ey Cebrâil! Şu ses nedir?' dedim. Cebrâil 'Bunlar çadırlarında sadece kocalarına bakan hanımlardır. Rablerinden sana selâm vermek hususunda izin istediler. Onlara izin verildi' dedi. Bu konuşmadan sonra onlar 'Biz kocalarından razı olan hanımlarız. Asla kızmayız. Biz cennette ebediyyen kalan hanımlarız. Asla göç etmeyiz. ' diye tempo tuttular.

Bundan sonra **Hazret-i Peygamber** şu âyeti okudu: Çadırlara kapanmış huriler. (Rahman/72)

Tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. (Al-i İmrân/15)

Mücâhid bu ayetin tefsirinde şöyle der: 'Hayızdan, küçük ve büyük taharetten, tükrük, balgam, meni ve çocuktan temizlenmiş kadınar demektir'.

O gün cennet halkı, bir iş içinde eğlenirler. (Yasin/55)

Evzâî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: 'Onların meşgalesi, kendilerine ihsan edilen bakirelerin bikrini izale etmekti.

Bir kişi "Cennet ehli cinsi münasebette bulunur değil mi?' diye sorduğunda, **Hazret-i Peygamber** şöyle **cevap** vermiştir:

Onlardan bir kişiye sizden yetmiş kişinin kuvvetinden daha fazla kuvvet verilir!288

Abdulla bin Ömer şöyle demiştir: 'Derece bakımından cennet ehlinin en düşüğünün beraberinde bin hizmetçi vardır. Her hizmetçi ayrı bir işle meşguldür'. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur:

Cennet ehlinden her kişi beş yüz huri ile evlenir. **Dört** bin bakire, sekiz bin dul ile evlenir. Onların her birinin boynunadünyadaki yaşı kadar sanılır. 287

Cennette bir pazar vardır. Orada ne alış var, ne veriş! Ancak erkekler ile kadınların suretleri (modeli) vardır. Erkek herhangi bir sureti sevdiğinde, oraya girer. Orada ela gözlü hurilerin bir cemiyeti vardır. Öyle avazlar çıkarırlar ki insanlar onların, benzerini işitmemiştir. Derler ki: 'Biz ebedî olanlanz, helâk olmayız. Biz yumuşak bedenlileriz, pörsümeyiz.

286) Tirmizî, (sahih olarak)

287) Beyhâkî, Ebû Şeyh, Kitab'ul-Azme

Biz kocalarımızdan razı olanlarız, kızmayız. Ne mutlu o kimseye ki biz onunuz, o da bizimdir',288

Enes, Hazret-i Peygamberin şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Huriler cennette şöyle teganni ederler: 'Biz güzel hurileriz. Şerefli kocalara saklandık'. 280

Îman edip sâlih amel işleyenler, onlar bir bahçe içinde neşelendirirler. (Rûm/15)

Yahya b, Kuseyr bu ayetin tefsirinde demiştir ki: 'Nimetlenmekten gaye; cennette nağmeyi dinlemektir'.

Ebû Umame el-Bahilî, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Cennete giren bir kişinin baş ve ayak ucunda iki ela gözlü huri oturur. En güzel sesle ona teganni ederler. O ses insan ve cinlerin işittiği seslerden daha güzeldir, O teganniyi **şeytan**ın tuzağıyla değil, Allah'ın hamd ve takdisiyle yaparlar. 290

284) İmâm-ı Ahmed, Müslim, Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Avâne ve İbn Hıbbân

285) Ebû Ya'lâ, (hasen bir senedle)

48. Cennet Ehlinin Vasıfları Hakkında Hadîslerde Vârid Olan Kısmî Haberler

Usâme b. Zeyd, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Cennet için hazırlanan var mıdır? Cennette tehlike yoktur. Kabe'nin rabbine yemin ederim, cennet, parlayan bir nur, sallanan bir reyhan, sağlamca yapılan bir köşk, akan bir nehir, çok ve olgun meyva, süsler içerisinde güzel bir kadın, bir makamda ebedî olarak nimet, güzel, sağlam ve yüce bir yurtta bir parlaklıktır.

- Biz cennete hazırlananlarız!

- inşâallah deyiniz.

Bundan sonra **Hazret-i Peygamber** cihaddan bahsederek cihada teşvik etti. 291

Bir kişi **Hazret-i Peygamber**e "Cennette at var mıdır?' dedi. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi.

Eğer atı seversen sana kırmızı yakuttan yapılmış bir at verilir ki seni cennetin istediğin yerine uçarak götürür.

Başka bir kişi **Hazret-i Peygamber**'e 'Deve hoşuma gider, acaba cennette deve var mıdır?' diye sordu. **Hazret-i Peygamber** şöyle dedi:

Ey Allah'ın kulu! Eğer cennete girersen orada nefsin neyi ister, gözün neden hoşlanırsa sana verilir. 292

Ebû Said el-Hudrî, **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Cennete giren kişi istediği zaman ona çocuk olup meydana gelir. Çocuğun hamli, annesinden doğması, büyümesi bir saatte olur. 293

Cennet ehli cennette istikrar bulduğunda arkadaşlarını ziyaret etmek ister. Bunun üzerine birinin tahtı diğerinin tahtının yanına varır. Bir araya gelirler, konuşurlar. Dünyada aralarında olanlardan bahsederler; biri diğerine 'Ey kardeşim! Falan gün, falan mecliste **Allahü teâlâ**'ya bizi affetmesi için yalvardığımızı hatırlıyor musun? O da bizi affetti'der. 294

Cennet ehlinin bedenleri, yüzleri kılsız, renkleri beyaz, saçları kıvırcık, gözleri sürmeli, otuz **üç** yaşında, Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılışı üzere uzunlukları altmış, genişlikleri ise yedi zira'dır. 295

Cennet ehlinin derecesi en düşük olanının 80. 000 hizmetçisi, 72 tane zevcesi vardır. Kendisine yakut, inci, zebercetten yapılmış bir kubbe dikilir. Kubbesi Gabiye ile San'a arası kadar geniştir. Onların başlarında taçlar vardır. O incilerin en azı doğu ile batı arasını aydınlatacak kapasitededir. 296

Cennete baktım. Onun narlarından biri büyük devenin derisi (nden yapılmış kırba) gibiydi. Kuşları ise, büyük deve gibi! Orada bir cariye gördüm ve sordum:

- Ey cariye! Sen kiminsin?

- Zeyd b. Hârise'nin cariyesiyim!

- Cennette, gözün görmediği, kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen şeyler gördüm!297

Ka'b (radıyallahü anh) der ki: **Allahü teâlâ**, Âdem'i kudret eliyle yarattı. Tevrat'ı kudret eliyle yazdı. Cenneti kudret eliyle yaptı. Sonra cennete konuş dedi. Bunun üzerine cennet şöyle dedi: Felaha ulaştı o Mü'minler! (Mü'minûn/1)

İşte bu söylediklerimiz cennetin sıfatlarıdır. Onları önce mücmel, sonra tafsilatlı naklettik.

Hasan-ı Basrî cennetin sıfatlarını derli toplu bir şekilde zikrederek şöyle dedi: "Narları kovalar gibi, nehirleri kokusuz sudan, bir kısım nehirleri tadı bozulmamış sütten bir kısım nehirleri süzülmüş baldandır. Onu süzen insanlar değildir. Bir kısım nehirleri, içenlere lezzetli gelen şaraptandır ki bu şarap akılları gidermez. Bu şaraptan başlar ağrımaz. Cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen nimetler vardır. Cennet ehli nimetlenen padişahlardır. Otuz **üç** yaşındadırlar, hepsi yaşıttırlar. Uzunlukları altmış zira'dır. Gözleri sürmeli, yüzleri ve bedenleri kılsızdır. Azaptan emin olmuşlar, cennet yurdunda mutmaindirler. Cennetin nehirleri yakut ve

zebercedden yapılmış yerlerin üzerinde akar. Onun duvarları, hurmaları ve bağları incidendir. Meyvelerini ancak Allah bilir. Onun kokusu 500 senelik bir mesafeden hissedilir. Cennet ehli için cennette atlar ve süratli yürüyen develer vardır. O develerin eğerleri yakuttandır. Cennet ehli birbirlerini ziyaret ederler. Hanımları ela gözlü hurilerdir. Sanki o huriler, korunmuş yumurta gibidirler. O kadınlardan biri, iki parmağıyla tutup yetmiş hulle giyer. Onun ilikleri, o yetmiş hüllenin altından görünür. **Allahü teâlâ** ahlâklarını çirkinlikten, bedenlerini ölümden temizlemiştir! Cennette sümkürmez, bevletmez ve büyük taharet yapmazlar. Ancak onların yaptığı geğirmek ve misk (gibi ter) sızıntısıdır. Onlar için sabah akşam cennette rızık vardır. Gündüz geceye, gece de gündüze hücum etmez. Cennete en son giren ve derece bakımından en az olan bir kimsenin gözüne, mülkünde yüz senelik bir mesafeye kadar genişlik verilir. Altın ve gümüşten yapılmış köşkler, inciden yapılmış çadırlardadırlar. Ona gözü alabildiğine genişletilir. O, en yakınma bakabildiği gibi en uzağına da bakar. Onların yanlarında altından yapılmış yetmiş bin tabak dizilir. **İkinci** yemekte de aynısı vardır. Her tabakta, diğerinde olmayan bir renk vardır. Yiyen, ilk yemeğin tadını aldığı gibi son yemeğin tadını da alır. Cennette bir yakut vardır ki onda 70. 000 yurt bulunur. Her yurtta 70. 000 ev! Onda ne bir yarık, ne de bir delik vardır". 298

Mücâhid şöyle diyor: 'Cennet ehlinin, mertebe bakımından en düşüğü kendisine verilen mülkte bin sene yürür. O mülkün en yakın yerini gördüğü gibi en uzak yerini de görebilir. Mertebe bakımından en yüceleri ise sabah ve akşam rabbinin cemâline bakar'.

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: "Cennette huriler vardır. Onlara 'el-i'nâ (ela gözlü) denir. O huri yürüdüğünde onun sağında ve solunda 70. 000 cariye yürür. O huri İyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayanlar nerede?' der".

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: 'Dünyayı terketmek zordur. Cenneti elden kaçırmak daha zordur! Dünyayı terketmek cennetin mehridir'.

Yine şöyle demiştir: 'Dünyayı istemede nefislerin zilleti vardır. Âhireti istemede izzeti vardır. Hayret o kimseye ki yok olanın talebinde zilleti kabul eder. Bâkî kalanın talebinde izzeti bırakır'.

291) İbn Mâce ve İbn Hıbbân

292) Tirmizî

293) İbn Mâce, Tirmizî

294) Bezzâr

295) Tirmizî, (Hazret-i Muaz'dan hasen olarak)

296) Tirmizî

297) Salebî, Tefsir

298) İbn Ebi Şeybe

49. Allah'ın Cemâline Bakmak

Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası vardır. (Yunus/26)

İşte ayette bahsi geçen bu fazlalık, **Allahü teâlâ**'nın cemâline bakmaktır, o en büyük lezzettir. Öyle lezzet ki onun yanında cennet ehli nimetleri unutur. Biz bunun hakikatini 'muhabbet' bahsinde zikretmiştik. Kur'ân ve Sünnet buna **bid'at ehli**nin inandığının hilâfına şahitlik ettiler.

Cüreyr b. Abdullah el-Bucelî şöyle diyor: **Hazret-i Peygamber**'in yanında oturuyordum. Ondördüncü gecede ay'ı gördü ve şöyle dedi:

Sizler şu ay'ı gördüğünüz gibi rabbinizi göreceksiniz. Rabbinizin görülmesinde haksızlığa uğramayacaksınız. Eğer güneş çıkmadan ve güneş batmadan önce namaz kılabilir seniz bunu yapınız!

Sonra şu âyeti okudu:

Güneşin doğmasından ve batmasından önce rabbini hamd ile tesbih et! (Tâhâ/130)

Müslim'in rivâyetinde Suheyb diyor ki: **Hazret-i Peygamber** 'Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası vardır' (Yunus/26) ayetini okuduktan sonra şöyle buyurdu:

Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdiği zaman bir tellâl şöyle çağırır: 'Ey cennet ehli! Muhakkak ki sizler için Allah'ın katında bir va'd vardır. Allah ister ki onu size versin'. 'Bu va'd nedir? Allah bizim hayır terazilerimizi ağırlaştırmadı mı? Yüzümüzü ak çıkarmadı mı? Bizi cennete koyup cehennemden korumadı mı? (Artık ne kalmıştır?) ' derler. Bunun üzerine perde kaldırılır. Onlar Allah'ın cemâline bakarlar. Onlara Allah'ın cemâline bakmaktan daha sevimli birşey verilmemiştir. 300

Bu cemâlullah'ı görme hadîsini ashâbdan bir cemaat rivâyet etmiştir. En iyinin sonucu ve nimetlerin nihayeti cemâlullah'ı görmektir. Daha önce tafsilâtlı şeklinde saydığımız nimetlerin hepsi, bu nimet yanında unutulur. Mülâkat saadeti yanında cennet ehlinin sevincinin sonu yoktur. Cennet lezzetlerinin hiçbiri mülâkat lezzetine nisbet bile edilemez.

Muhabbet, Şevk ve Rıza bölümünde tafsilâtlı bir şekilde anlattığımızdan dolayı, bu hususta sözü uzatmıyoruz. Bu bakımdan kulun cennette mevlâsının mülâkatından başka bir şeye himmetinin bağlanması uygun değildir. Cennetin diğer nimetlerine gelince, o nimetlerde insanlarla, meraya salman hayvanlar ortaktırlar.

300) Tayalisî, İmâm-ı Ahmed; Tirmizi, İbn Mâce, İbn Huzeyme, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh, Dârekutnî, ibn Merduveyh.

50. Allah'ın Rahmetinin Genişliği

Eseri böyle bir bölümle son erdirmeyi iefe'üî kabilinden yapıyoruz; zirâ **Hazret-i Peygamber** güzel bir konuşmayı dinleyip yorumlamayı severdi. Çünkü bir amelimiz yoktur ki onunla Allah'ın affını ümit edelim. Öyleyse tefe'ül bilhayr hususunda **Hazret-i Peygamber**'e uyalım ve ümit edelim ki dünya ve âhirette sonumuz hayırla kapansın! Nitekim kitabımızı da Allah'ın rahmetini belirtmekle sonuçlandırdık.

Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bundan başka günahları dilediği kulu için affeder. (Nisa/48)

Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. (Zümer/53)

Kim bir fenalık yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli bulur. (Nisa/10)

Biz ayağımızın kayışından, elimizde bulunan şu kitabımızda kalemimizin hududu aşmasından ve diğer kitaplarımızdaki hatalarımızdan ötürü af talep ediyoruz. Kusurlu olmakla beraber Allah'ın dinini bilmeyi iddia ettiğimizden ötürü de Allah'tan af talep ederiz. Allah'ın rızasını talep ederken, başka şeylerin karıştığı her ilimden ve amelden ötürü de Allah'tan af talep ederiz. Vermiş olduğumuz, sonra yerine getirmekte kusur ettiğimiz her sözden ötürü de affını talep ediyoruz. Bize vermiş olduğu ve bizim tarafımızdan günahta kullanılan her nimetten ötürü affını talep ediyoruz. Bizim niteliğimiz olan her kusurlunun kusurüyla ve her eksiğin eksikliğiyle her türlü târiz ve tasrihten de affını talep ediyoruz. Bizi tasannua, tekellüfe, yandığımız bir kitapta insanlara süslü görünmeye, nazmettiğimiz bir kelâmda, ifade ettiğimiz veya istifade ettiğimiz ilimde belirttiğimiz tekellüfe bizi davet eden her tehlikeden ötürü de affını talep ediyoruz. Bütün bunlardan ötürü affını talep ettikten sonra hem kendimiz, hem de bu kitabımızı veya diğer kitablarımızı mütalaa eden veya dinleyen kimseler için af, rahmet, görünür görünmez bütün günahlardan vazgeçmekle şereflendirilmemizi diliyoruz; zira keremi umûmîdir. Rahmeti geniş, cömertliği bütün mahlûklar üzerine oluk halinde akmaktadır. Biz de Allah'ın mahlûklarından bir mahlûkuz. Allah'a olan vesilemiz ancak onun fazl ve keremidir.

Nitekim **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Allah'ın yüz rahmeti vardır. O yüz rahmetten bir tek rahmeti cinler, insanlar, kuşlar, hayvanlar ve haşerât arasına indirmiştir. O rahmet ile birbirlerine şefkat ederler, onunla birbirlerine merhamet gösterirler. O yüz rahmetten doksandokuzunu, **Allahü teâlâ**, nezd-i ilâhîsinde bekletmiştir. Kıyâmet gününde onlarla kullarına rahmet edecektir. 301

Rivâyet ediliyor ki kıyâmet gününde **Allahü teâlâ** arşının altına şöyle yazar: 'Rahmetim öfkemi geçmiştir. Ben rahmet edenlerin en merhametlisiyim. Bu bakımdan cennet ehlinin iki misli kadar cehennemden insanlar çıkarılıp bağışlanır.

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Allahü teâlâ , kıyâmet gününde bizim için (şânına yakışır şekilde) gülerek tecelli eder ve şöyle buyurur: 'Ey müslümanlar, sevinin! Zira sizden hiçbir kimse yoktur ki onun yerine ateşte bir yahûdî veya hristiyan kılmamış olayım'. 302

Allahü teâlâ, kıyâmet gününde Âdem'in (aleyhisselâm) zürriyetinden yüz bin kere yüz bin (bir milyon) ve on bin kere yüz bin kişi hakkında şefaatini kabul eder. 303

Allahü teâlâ kıyâmet gününde Mü'minlere şöyle der: 'Benimle mülâkî olmayı sever miydiniz?' Mü'minler 'Ey rabbimiz! Evet, severdik' derler. 'Neden severdiniz?' diye sorunca, Mü'minler 'Senin affını ve mağfiretini ümid ederdik de ondan!' derler.

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır:

Size mağfiretimi gerekli kıldım. 304 **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) ise şöyle buyurmaktadır:

Allahü teâlâ kıyâmet gününde şöyle emir verir: 'Beni bir gün zikreden veya herhangi bir yerde benden korkan herkesi ateşten çıkarın'. 305

Cehennem ehli cehennemde toplandıkları ve onlarla beraber kıble ehlinden Allah'ın diledikleri bir araya geldikleri zaman kâfirler müslümanlara 'Siz müslüman değil miydiniz?' diye sorarlar. Müslümanlar 'Evet!' derler. Kâfirler 'O halde İslâmiyetiniz size bir fayda sağlamadı; zira siz de bizimle beraber ateştesiniz' deyince, müslümanlar derler ki: 'Bizim günahlarımız vardı. O günahlardan ötürü muâhaze edildik'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** onların dediklerini işitir ve ehl-i kıbleden olanların cehennemden çıkarılmasını emreder. Böylece müslümanlar cehennemden çıkarlar. Kâfirler bu durumu görünce 'Keşke biz de müslüman olsaydık! Onlar gibi biz de çıkmış olsaydık!' derler.

Bunları söyledikten sonra **Hazret-i Peygamber** şu âyeti okudu:

Kâfirler azabı gördükleri zaman 'Keşke müslüman olsaydılar' diye temenni ederler. (Hicr/2)

Yine **Hazret-i Peygamber** (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah Mü'min kulu hakkında, çocuğuna karşı şefkatli olan anneden daha merhametlidir. 306

Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: 'Kıyâmet gününde kimin sevapları günahlarından fazla ise, hesaba tutulmadan cennete girer. . Kimin günahlarıyla sevapları eşit ise, o az hesaba tutulur, sonra cennete girer. **Hazret-i Peygamber**in şefaati ancak o kimse içindir ki nefsini helâk etmiş, yükünü iyice ağırlaştırmıştır',

Rivâyet ediliyor ki **Allahü teâlâ**, Musa'ya (aleyhisselâm) hitaben şöyle demiştir: 'Ey Musa! Karun senden imdâd bekledi. Fakat ona yardım etmedin. İzzet ve celâlime yemin olsun! Eğer benden imdâd isteseydi yardımına koşar ve onu affederdim'.

Sa'd b. Hilâl şöyle demiştir: "Kıyâmet gününde iki kişinin ateşten çıkması emrolunur. **Allahü teâlâ** onlara hitaben 'Ateşten çıkışınız, ellerinizin yapmış olduğu iyilikten ötürüdür. Ben kuluma zulmedici değilim' der. Onların tekrar cehnenneme döndürülmesini emreder. Buna karşılık onlardan biri bağlı bulunduğu zincirleriyle koşa koşa cehenneme dalar. Diğeri ise ağırlaşır. **Allahü teâlâ** emreder, **ikisi**ni geri getirirler ve **ikisi**ni de yaptıklarından sorguya çeker. Cehenneme koşanı der ki: 'Ben mâsiyetin vebalinden korktum. Ben asla **ikinci** bir defa senin öfkene kendimi mâruz bırakamam'. Duraklayan kimse de der ki: 'Senin hakkındaki beni cehennemden çıkardıktan sonra tekrar oraya göndermeyeceğini zannettim. Onun için geciktim'. **Allahü teâlâ** bunların **ikisi**nin de cennete götürülmesini emreder".

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Kıyâmet gününde arşın altından bir dellâl şöyle bağırır: 'Ey Muhammed Ümmeti! Benim sizde olan hakkımı size hibe ettim. Ancak kul hakları kalmıştır. Siz de haklarınızı hibe ediniz. Rahmetimle cennetime giriniz. 307

Bir bedevî İbn-i Abbâs'ın 'Siz ateşten bir çukurun kenarında bulunuyordunuz (Allah) sizi ondan kurtardı', (Al-i İmrân/103) ayetini okuduğunu işitince şöyle haykırdı: 'Allah'a yemin olsun! Sizi o ateşe

sokmak istediği halde sizi ondan kurtarmaz?' Bunun üzerine İbn-i Abbâs yanındakilere 'Bu hükmü fakih olmayan bir kimseden edinin!' dedi.

es-Senabihî308 der ki: Ubâde b, Samit ölüm hastalığında iken huzuruna vardım ve ağladım. Bana şöyle dedi: 'Sakin ol! Neden ağlıyorsun? Allah'a yemin olsun, **Hazret-i Peygamber**den dinlediğim ve sizin için hayırlı olan hiçbir hadîs yoktur ki size söylememiş olayım. Ancak bir hadîs kalmıştır. Onu da bugün nefsimi kapsadığı halde size söyleyeceğim:

Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına, **Muhammed'in (aleyhisselâm) Allah'ın Rasûlü** olduğuna şahidlik ederse Allah onu ateşe haram kılar. 309

Abdullah b. Amr b. el-Âs **Hazret-i Peygamber**in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Allahü teâlâ benim ümmetimden bir kişiyi kıyâmet gününde mahlûkların gözü önünde kurtarır. O kişi hakkında 99 defter açılır. O defterlerin herbiri gözün alabileceği kadar büyüktür. Sonra **Allahü teâlâ** o kişiye der ki:

Bu defterde yazılanlardan bir şeyi inkâr ediyor musun? Hafaza meleklerim sana zulmettiler mi?

- Hayır, yârab!

- Senin herhangi bir özrün var mı?

- Hayır, yârab!

- Evet! Bizim nezdimizde senin bir sevabın vardır. Muhakkak ki bugün sana zulüm yok!

Allahü teâlâ bir kâğıt çıkarır. O kâğıtta 'Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden **Rasûlüllah**' (Allah'tan başka ilâh olmadığına ve **Muhammed'in (aleyhisselâm)** O'nun Rasûlü olduğuna şahidlik ederim) yazılıdır. Bunun üzerine kul sorar:

- Bu kâğıt, şu defterlerin yarımda ne yapabilir yârab?

- Sana zulüm yapılmayacaktır!

Bunun üzerine defterler terazinin bir kefesine, o kâğıt öbür kefesine konur. Defterler havalanır, o kâğıt ağır basar; zira Allah'ın isminin karşısında hiçbir şey ağır gelemez. 310

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) uzun uzun kıyâmet ve sırat'ı vasıflandıran bir hadîsin sonunda şöyle demiştir:

Allahü teâlâ meleklere şöyle emir verir: 'Kimin kalbinde bir miskal hayır görürseniz onu ateşten çıkarın'.

Melekler birçok kimseyi çıkardıktan sonra şöyle derler: 'Ey rabbimiz! Bize emrettiklerinden kimseyi içerde bırakmadık!'

Bundan sonra **Allahü teâlâ** şöyle buyurur: 'Dönün! Kimin kalbinde zerre miskali hayır görürseniz onu cehennemden çıkarın'.

Melekler birçok kimseyi daha çıkardıktan sonra şöyle derler: 'Ey rabbimiz! Bize emrettiklerinden kimseyi cehennemde bırakmadık!'

Ebû Said der ki: Eğer bu hadîsi tasdik etmezseniz şu âyeti okuyun: 'Allah zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar bir iyilik olsa onu kat kat artırır ve kendi katından da büyük bir mükâfat verir. (Nisa/40)

Allahü teâlâ şöyle buyurur: 'Melekler şefaat ettiler. Peygamberler ve Mü'minler şefaat ettiler. Erhamürrahimîn'den başkası kalmadı!

Allahü teâlâ, bir avuç avuçlar, hayatında hiç hayır işlemeyen bir kavmi cennetten çıkarır ki onlar cehennemde kömür kesilmişlerdir. Onları, cennet kapılarındaki hayat nehri denilen bir nehre atar. Onlar o nehirden tıpkı sel akıntısının kıyısında biten bitki gibi çıkarlar. Siz o bitkileri görmez misiniz? Taş ve ağaç tarafında kalan kısımdan güneşi göreni sarı ve yeşil olur. Gölgede olanı ise beyaz olur.

- Ey **Allah'ın Rasûlü**! O kadar güzel tasvir ediyorsun ki sanki görüyorsun!

- Onlar inci gibi çıkarlar. Boyunlarında mühürler vardır. Cennet ehli onları tanır. Derler ki: Bunlar Allah'ın az adlılarıdır. O azadlılar ki yapmış oldukları amel ve takdim etmiş oldukları hayır olmaksızın onları cennete sokmuştur'. Sonra onlara 'Cennete girin! Neyi görürseniz o sizin olsun!' der. Onlar derler ki: 'Ey rabbimiz! Sen âlemden hiç kimseye vermediğini bize verdin'. Bunun üzerine **Allahü teâlâ** 'Sizin için katımda bundan daha üstünü vardır' der. Onlar derler ki: 'Bundan daha üstün ne olabilir?' **Allahü teâlâ** 'Sizden razı olup ebediyyen size kızmayacağım' der.

Yine Buhârî İbn-i Abbâs'tan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet eder: Birgün **Hazret-i Peygamber** yanımıza gelerek şöyle dedi:

Bana ümmetler arzolunup gösterildi. Bazı peygamber beraberinde bir kişi ile geçer. Kimi beraberinde iki kişi ile geçer. Kimi beraberinde hiç kimse olmadan yalnız geçer. Kimi peygamberin beraberinde bir cemaat vardır. Bu arada kalabalık bir topluluk gördüm. Benim ümmetim olduğunu sandım. Bana denildi ki: 'Bu Hazret-i Mûsa ile kavmidir'. Sonra bana 'Bak' denildi. Kalabalık bir topluluk gördüm ki gök yüzünü doldurmuştu. Bana denildi ki: 'Şöyle şöyle bak!' Kalabalık bir cemaat gördüm. 'Bunlar senin ümmetindir.

Bunlarla beraber 70. 000 kişi hesapsız cennete girecektir denildi.

Bunun üzerine ashâb-ı kirâm dağılıp evlerine gittiler. **Hazret-i Peygamber** onlara o yetmiş bin kişinin kimler olduğunu belirtmedi. Ashâb aralarında müzakere ettiler. 'Biz şirkte doğduk' dediler. Bu sözler **Rasûlüllah**'ın kulağına gidince şöyle buyurdu:

O 70. 000 kişi o kimselerdir ki dağlanmazlar. Muska istemezler. Fal açmazlar. Ancak rablerine tevekkül ederler.

Bu esnada Ukkaşe (radıyallahü anh) ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Ey **Allah'ın Rasûlü**! Allah'tan dile ki beni onlardan kılsın!' Sonra bir sahâbî ayağa kalkarak Ukkâşe'nin dediği gibi söyledi. Fakat **Hazret-i Peygamber** 'Ukkaşe senden daha çabuk davrandı!' buyurdu. 311

Amr b. Hâzım el-Ensârî'den şöyle rivâyet ediliyor: **Üç** gün **Hazret-i Peygamber** bizden kayboldu. Ancak farz namaz için çıkıyor, namazı kıldırıp tekrar odasına dönüyordu. **Dördüncü** gün olunca bize

geldi. 'Ey Allah'ın Rasûlü! Sen bizden kayboldun. Birşey olduğunu zannettik' dedik. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber şöyle dedi:

Hayırdan başkası vukû bulmadı. Rabbim ümmetimden 70. 000 kişiyi herhangi bir hesap olmadan cennete göndermeye söz verdi. Ben ise, rabbimden bu üç günde daha fazlasını talep ettim. Rabbimi cömert, şerefli ve kerîm gördüm. O 70. 000 kişinin her biriyle beraber yetmişer bin kişi daha bağışladı. Dedim ki: 'Ey rabbim! Ümmetim bu sayıya yarabilir mi?' 'Bu adedi senin için bedevilerden tamamlayacağım!' dedi. 312

Ebû Zer, Hazret-i Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

Cebrâil bana Hirre'nin bir tarafından görünerek şöyle dedi: 'Ümmetine müjde ver ki onlardan bir kimse Allah'a hiçbir şey ortak koşmaksızın ölürse cennete dahil olacaktır'.

Bunun üzerine dedim ki:

- Ey Cebrâil! Hırsızlık yapsa da, zina etsede mi?

- Evet! Hırsızlık etse, zina yapsa da!

- Hırsızlık etse de, zina etse de mi?

- Hırsızlık etse de, zina etse de!

- Hırsızlık etse de, zina etse de mi?

- Hırsızlık etse de, zina etse de, içki içse de!313

Ebu'd Derda (radıyallahü anh) şöyle diyor: Hazret-i Peygamber 'Rabbinin makamından korkan bir kimse için iki cennet vardır!' (Rahmân/46) ayetini okuduğunda sordum:

- Böyle bir kimse hırsızlık ve zina yapsa da mı ona iki cennet vardır ya Rasûlüllah?

- Rabbinin makamından korkan bir kimse için iki cennet vardır.

- Hırsızlık yapsa da, zina etse de mi?

- Rabbinin makamından korkan bir kimse için iki cennetvardır!

- Hırsızlık etse de, zina yapsa da mı?

- Ebu'd Derda'nın burnu yere sürünse de yine evet!314

Hazret-i Peygamber (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

Kıyâmet günü olduğunda her Mü'mine diğer milletlerden bir kişi verilir ve ona denilir ki: 'İşte bu senin ateşten âzâd olman için fedaindir'. 315

Müslim, Sahihinde Ebû Burde'den şöyle rivâyet eder: Ömer b. Abdülazîz'e babası Ebû Musa'dan, o da Hazret-i Peygamber'den şu hadîsi rivâyet etti:

Müslüman bir kimse ölür ölmez Allahü teâlâ onun cehennemdeki yerine bir yahûdî veya bir hristiyanı sokar.

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz **üç** defa raviye 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah hakkı için senin baban **Hazret-i Peygamber**'den bu hadîsi rivâyet etti mi? diye yemin ettirdi. Râvî de Ömer b. Abdülazîz'e bu hususta yemin etti.

Rivâyet ediliyor ki bir savaşta bir çocuk durdurup onun yanı başında şöyle bağrıldı: 'Bu çocuğun fiyatını kim artırır?' Bu durum yaz ve harareti şiddetli olan bir günde oldu. O çocuğu kavmin çadırında oturan bir kadın gördü. Çocuğa yönelip var kuvvetiyle koştu. Kadının arkadaşları da arkasından koştular. Kadın, çocuğun elinden tutup onu bağrına bastıktan sonra sırt üstü yattı. Çocuğu kucağına alıp çocuğu güneşten koruyup 'Oğlum! Oğlum!' diye bağırdı. Bunun üzerine halk ağladı ve orayı terkettiler. **Hazret-i Peygamber** de onların şefkatinden sevinip ötürü onlara müjde vererek şöyle dedi:

- Acaba bu kadıncağızın çocuğuna şefkat göstermesine hayret mi ettiniz?

- Evet!

- Muhakkak ki **Allahü teâlâ**, sizin için şu kadının oğlu için olan şefkatinden daha fazla şefkatlidir. Bunun üzerine müslümanlar müjdenin en büyüğünü almış olarak dağıldılar.

İşte bu ve Ümit bölümünde zikrettiğimiz hadîsler, Allah'ın rahmetinin genişliğini müjdeler **Allahü teâlâ**'dan ümidimiz, bizim müstehak olduğumuz ile bize muamele yapmaması, şânına uygun olanıyla bize lütûfta bulunmasıdır. Bunu da minnetiyle, rahmet ve cömertliğinin genişliğiyle yapsın! Âmin!

301) Müslim, (Ebû Hüreyre ve Selman'dan)

302) Müslim

303) Taberânî

304) İmâm-ı Ahmed, Taberânî, (Muaz'dan zayıf bir senedle)

305) Tirmizî, (hasen-garîh olarak)

306) Buhârî, Müslim

307) Ebû Saîd el-Kuşeyrî, Sâbiyât

308) Adı Abdurrahman b. Useyb'dir. Tabiînin büyüklerindendir. Hazret-i Peygamberin vefatından beş gün sonra Medine'ye varmıştır. Halife Abdülmelik zamanında vefat etmiştir.

309) Müslim

310) Bu hadis, muhaddislerce bitaka hadisi diye bilinir. (Tirmizî aynı siyak içerisinde nakletmiştir) .

311) İmâm-ı Ahmed, Müslim

312) Beyhakî, İmâm-ı Ahmed

313) Buhârî, Müslim

314) İmâm-ı Ahmed, (ceyyid bir senedle)

315) Müslim

KAYNAK: Ali Arslan'ın Tercümesi esas alınarak düzenleme yapılmıştır.